

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

NAİLİ DİVANI SÖZLÜĞÜ
[BAĞLAMLI DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜK]

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Özer ŞENÖDEYİCİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK

Ankara-2011

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

NAİLİ DİVANI SÖZLÜĞÜ
[BAĞLAMLI DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜK]

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Özer ŞENÖDEYİCİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK

Ankara-2011

ONAY

Özer Şenödeyici tarafından hazırlanan "Naili Divanı Sözlüğü [Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük]"

başlıklı bu çalışma, 31/12/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda

(oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı / Eski Türk Edebiyatı

dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

[İmza]
(Başkan)

Prof. Dr. İsmail Hakkı ABOYAK

[İmza]

Prof. Dr. Cemal KURNAZ

[İmza]

Prof. Dr. Filiz KILIÇ

[İmza]
Prof. Dr. Ahmet MERMER

[İmza]
Fatma

Doç. Dr. Fatma Lubika Kutluoğlu

ÖNSÖZ

Klâsik Türk edebiyatının XVII. yüzyıldaki önemli şahsiyetlerinden biri olan Nâilî üzerine, İbrahim Kutluk'un, Abdülbaki Gölpınarlı'nın ve Nâilî Divanı'nı neşreden, ayrıca hayatı, sanatı ve şiirlerinden bazılarının açıklamaları için ayrı bir çalışma yayımlayan Halûk İpekten'in eserleri dışında, müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak, XVII. yüzyıl Türk edebiyatını etkileyen Hint üslûbu üzerine yapılan çalışmalarda Nâilî adı sık sık tekrarlanmakta; onun, bu üslûbun bir temsilcisi olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Halûk İpekten tarafından tenkitli ve transkripsiyonlu olarak yayımlanan Nâilî Divanı'nı esas aldığımız çalışmada, sözcüklerin sahip olduğu anlamların olabildiğince fazlasını kastetme ya da çağrıştırmaya yoluyla şiirine anlam derinliği katmaya çalışan Nâilî'nin sözvarlığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu anlamda, daha önce klâsik Türk edebiyatının XVI. yüzyıldaki önemli şairlerinden Bâkî'nin, benzer şekilde sözvarlığını ortaya koyan bir çalışmanın Furkan Öztürk tarafından yapılması, bizde Nâilî şiirinin de bu açıdan değerlendirilebileceği düşüncesini doğurmuştur. Ayrıca, Divan'ının tenkitli ve sağlam bir metnin elde bulunuyor olması da, böyle bir çalışma için Nâilî'nin tercih edilmesinde etkili olmuştur.

Nâilî Divanı'nın bağlamalı dizin ve işlevsel sözlüğünün ortaya konmasıyla, üç önemli çalışma alanına zemin hazırlamak amaçlanmıştır. Bunlardan ilki ve çalışmada bir başlık altında değerlendirilmiş olanı, şairin ferdî üslûbunun ortaya konmasında onun sözvarlığının ne kadar önemli olduğunu göstermek; bu anlamda üslûp çalışmalarına bir bakış açısı ve küçük bir katkı sağlamaktır. Sebk-i Hindî üzerine son dönemde yapılmış çalışmalar ve İsrâfil Babacan'ın bu üslûbu tüm yönleriyle ortaya koyan müstakil eseri, şairin bu üslûba bağlı olmak dışındaki ferdî özelliklerinin tayinine de imkân vermektedir. Klâsik Türk şiiri çalışmalarında benzeri denemelerin, yeni üslûp inceleme alanları açacağı tahmin edilmektedir. Diğer yandan, sözcüklerin Divan'daki kullanım sıklıklarının verilmesi de şairlerin sözcük tercihlerine yönelik üslûp özelliklerinin sağlam ve somut verilerle mukayese edilmesini sağlayacaktır. İkinci olarak bu çalışma, tarihsel sözlük çalışmalarına mütevazı bir katkı sağlamayı

hedeflemektedir. Bağlamıyla ortaya çıkarılmış sözvarlığı, bu açıdan önem arz etmektedir. Ayrıca, XVII. yüzyıl Osmanlı kültürü ile ilgili olarak tespit edilen kimi öğeler, folklorik malzemeler ve sosyal yaşama dair veriler de bu açıdan bir katkı olarak düşünülebilir. Üçüncü olaraksa, bu çalışma ile Nâîlî'nin standart dildeki malzeme ile deyimler, kalıplaşmış ifadeler, alıntılar gibi dilsel öğeleri nasıl işlediği ve bunları hangi bağlamlarda kullandığı ortaya konulmak suretiyle, şiir şerhi çalışmalarına da katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Çalışmamın başlangıç aşamasında elindeki materyalleri benimle paylaşan Yrd. Doç. Dr. Furkan Öztürk'e, ilerleyen safhalarda, bilhassa elde ettiğim verileri değerlendirmem hususundaki teşvik ve önerileri ile tezime katkı sağlayan Prof. Dr. Ahmet Mermer, Prof. Dr. Cemal Kurnaz, Prof. Dr. Filiz Kılıç, Prof. Dr. Yaşar Aydemir ve Doç. Dr. Fatma Sabiha Kutlar'a, çalışma azmimi sürekli diri tutan, teklif ve telkinleriyle yol gösteren Prof. Dr. M. Fatih Köksal'a, tez çalışmam süresince görüşleri, önerileri ve eleştirileriyle onu şekillendiren, konu seçimi ve usul bahsinde önemli katkılar sağlayan tez danışmanım Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak'a, çalışmamın manevî yükünü benim kadar sırtlanan eşim Sultan Şenödeyici'ye teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
A. CONCORDANCE TİPİ SÖZLÜK VE NÂİLÎ ŞİİRİ	1
B. NÂİLÎ’NİN ÜSLÛBU	9
1. Nâilî’nin “Ben” Algısı	12
1.1. Nâilî’nin Fiziksel Portresi	12
1.2. Mahlas Beyitlerinde Kendisine Bakışı	16
1.3. Nâilî’nin Maddeye ve Hayata Bakışı	23
1.3.2. Kıymetbilmezlik Düşüncesi	32
1.3.3. Adaletsizlik Düşüncesi	37
1.3.4. Ümitsizlik	40
1.3.5. İç Kapanış ve İstirap	44
1.3.6. Duyuşsal Tercihler	45
1.3.6.2. Tatma	55
1.3.6.3. Koklama	59
1.3.6.4. Dokunma	61
1.3.6.5. İşitme	66
1.4. Zemin ve Zaman Tercihi	69
1.4.1. Zemin Tercihi	69
1.4.2. Zaman Tercihi	81
1.5. Din ve Tasavvuf	87
1.5.1.1. İslâmî Şahsiyetler	112
1.5.1.2. Diğer Dinlerin Uluları	123
1.6. Aşk	141
1.6.1. Beşerî Aşk	141
1.6.2. İlâhî Aşk	157
2. Söz ve Şiir Telâkkisi	167
2.1. Nâilî’nin Şiiri Hakkındaki Değerlendirmeler	167
2.2. Kendi Şiirinin Özellikleri, Şiir ve Söz Hakkındaki Düşünceleri, Şiirde Ne Amaçladığı	175
2.3. Adı Anılan Şairler ve Bunların Anılma Biçimleri	183
2.3.1. Yabancı Şairler	183
2.3.2. Türk Şairler	191
3. Nâilî Şiirinin Temel Özellikleri	193
3.1. Sözü Kısaltma, Yoğunlaştırma ve Pekiştirme	193
3.1.1. Zincirleme ve Karma Tamlamalar Oluşturma	193
3.1.2. Dilbilimsel Karşılığı Bulunan Ancak Daha Önce Kullanılmamış ya da Nâdir	207
3.1.3. Sözcüğün Sahip Olduğu Anımların Olabildiğince Çoğunu Kastetme ya da Çağırıştırma	220
3.1.4. Tasavvuf Terminolojisinde Karşılığı Bulunan Sözcüklerden İstifade Etme	230

3.1.5. Özel İsimlerin Lügat Anlamlarını Kastetme ya da Cins İsimlerin Özel İsim Anlamını Kullanma	234
3.1.6. Sözcüklerin ve Terkiplerin Farklı Okunuş Biçimlerinden İstifade Etme	237
3.1.7. Türkçe Redif Sözcüklerini Beyitlerde Farklı Anamlara Gelecek Şekilde Kullanma	244
3.1.8. Türkçe Sözcüklerin Az Kullanılan ya da Terk Edilen (Arkaik) Anamlarından İstifade Etme	252
3.1.9. Cümlede ve Edebî Sanatlarda Öge Sayısını En Aza İndirme	258
3.1.9.1. Cümlede Ögelerin Ortak Bir Ögeye Bağlanması	258
3.1.9.2. Herhangi Bir Unsuru Düşürme	260
3.1.9.3. Telmih Yoluyla Gönderme Yapma	265
3.1.9.4. Mürsel Mecazların Yoğun Kullanımı	273
3.1.10. Deyimlerden İstifade Etme	288
3.1.10.1. Mecazî veya Gerçek Anamlı Olmalarına Göre Deyimler	288
3.1.10.2. Farsça Terkip Biçimindeki Deyimler	295
3.2. Orijinal Anamlar Elde Etme Çabası	298
3.2.1. Herkesin İlk Bakışta Anlayamayacağı (Ehline Münhasır) Göndermelerde Bulunma	298
3.2.1.1. Çeşitli Zanaat Dallarının Terimlerine Yer Verme	299
3.2.1.2. Temaşaya ve İştirak Etmeye Dayalı Eğlenceleri Konu Edinme	305
3.2.1.3. Sihir, Büyü, Kimya, Astroloji Gibi Uydurma İlimlerin Yöntem ve Sonuçlarından Bahsetme	333
3.2.1.4. Kimi İnanışlara, Düşünüşlere ve Hurafelere Gönderme Yapma	341
3.2.1.5. Çiçek İsimlerini Tevriyeli Kullanma	350
3.2.1.6. Musikî Terimlerini Tevriyeli Kullanma	357
3.2.2. Gerçeği ve Gerçekliği Tahrif Etme, Yeniden Düzenleme Yoluyla Hayal Kurma	362
3.2.2.1. Gerçeği Tahrif Etmek İçin Edebî Sanatlardan Yararlanma	362
3.2.2.1.2. Olayları Başka Bir Nedene Bağlama (Hüsn-i Ta'îl) Yoluyla Gerçeği Değiştirme	369
3.2.2.1.3. Benzetme Yoluyla Gerçeği Değiştirme	374
3.2.2.2. Duyular Arası Aktarma Yoluyla Gerçeği Değiştirme	388
3.2.2.3. Nesneleri Soyut Kavramlarla Aynı Terkip ya da İfade İçinde Kullanma	393
3.2.2.4. Tezat	397
4. Ahenk	413
4.1. Manânın Ahenge Tercih Edilmesi ve Temel Ahenk Unsurları	413
4.3. Söz ve Ses Tekrarları, İkilemeler	419
4.4. Tonu Yükseltmek İçin Seslenmelerden İstifade Etme	437
4.5. Yansıma Sözcükler	440
4.6. Duygu Hâlini ve Yapılan Eylemi İfade Eden Seslerin Kullanılması	441
4.7. Okunuş Güçlüğü (Kakafoni) Taşıyan Mısralar ve Ahenk Zaafları	446
5. Üslûba Yönelik Diğer Hususiyetler	448
5.1. Bir Manânın, İfadenin, Terkibin ya da Söyleyişin Aynı Şiir İçinde ya da Divan'daki Bir Başka Şiirde Tekerrür Etmesi	448
5.1.1. Tekrar Eden Mısralar, Terkipler ve İbareler	448

5.1.2. Anlamca Paralel Beyitler	459
5.1.3. Redd-i Matla	461
5.2. Hikmetli Sözler Sarf Etme Çabası	463
5.3. Örneklemeli Beyit Sistemi (Üslûb-ı Muâdele)	469
5.4. Yabancı Sözcüklere Türkçe Yapım Eki Getirerek Yeni Sözcükler Türetme	471
5.5. Farsça Çoğul Eki Aracılığıyla Sözcükleri Tahrif Etme	476
5.6. "... Etmiş ... Eden" Yapısı	478
5.7. Yakışıksız Nitelemeler	480
5.8. Bazı İfade Zaafları	484
6. Nâilî'nin Divan'da Bulunmayan Bir Gazeli Üzerine Üslûp Sınaması	491
BAĞLAMLI DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜK	506
SÖZLÜK KULLANMA KILAVUZU	507
A.	510
B.	625
C.	773
Ç.	840
D.	872
E.	1001
F.	1108
G.	1153
H.	1267
I.	1431
İ.	1439
J.	1510
K.	1511
L.	1622
M.	1646
N.	1801
O.	1902
Ö.	1904
P.	1907
R.	1953
S.	2009
Ş.	2135
T.	2193
U.	2284
Ü.	2294
V.	2301
Y.	2331
Z.	2365
SONUÇ	2409
KAYNAKÇA	2411
ÖZET	2420
ABSTARCT	2421

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
bkz.	: bakınız
C.	: cilt
çev.	: çeviren
G	: gazel
haz.	: hazırlayan
K	: kaside
Kt	: kıt'a
M.	: milâdî
M	: musammat
Mt	: müfret
R	: rubaî
s.	: sayfa
S.	: sayı
Ş	: şarkı
T	: tarih
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ter.	: tercüme eden
vd.	: ve diğerleri
[]	: sözlük kısmında, sözcüğün kullanım sıklığını gösterir işaret
<>	: sözlük kısmında, sözcüğe verilen anlamın kaynağını / kaynaklarını gösterir işaret
	: sözlük kısmında, sözcüğün anlamı ve o anlamdan hareketle verilmiş mecazî anlamını gösterir işaret
[tas.]	: sözlük kısmında, sözcüğün tasavvufî anlamı

GİRİŞ

A. CONCORDANCE TİPİ SÖZLÜK VE NÂİLÎ ŞİİRİ

Klâsik Türk şiirini anlamlandırma çalışmaları çerçevesinde yeni birtakım bakış açılarının mahsulü olan yöntemler, bu edebiyat geleneğinin eserleri üzerine uygulanmıştır ve uygulanmaya devam etmektedir. Çalışmamız da, böyle bir arayışın neticesinde Nâilî şiirinde sözcükleri, kullanımlarına göre anlamlandırma esasına bağlı olarak oluşturulmuştur ve onun şiirine bir adım daha yaklaşabilme ümidini taşımaktadır.

Batı’da farklı metinlere uygulandığı ve olumlu sonuçlar elde edildiği için yaygınlaştığı görülen bu tip çalışmalar “concordance” olarak isimlendirilmiş ve bizden önce Türkiye’de aynı tarz yapılan bir başka çalışma, “bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük” olarak nitelenmiştir. Batı’da önce kutsal kitapların bağlamlı dizinleri üzerinde çalışılmış, sonraları Sheaksepeare’den Proust’a değin büyük şair ve yazarların yapıtlarından oluşan külliyatlarının bağlamlı dizinleri ortaya çıkarılmıştır. Doğu edebiyatlarında bağlamlı dizini çıkarılarak işlenmiş çalışma olarak yalnız Hafız Divanı tespit edilebilmiştir.¹ Türkiye’de ise, bu alanda yapılan ilk çalışma Furkan Öztürk’ün hazırladığı Bakî Divanı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]’tür. Bu tip bir sözlük denemesi, her metnin ait olduğu döneme mahsus bir yönü bulunduğu gerçeğinden hareketle; zaman geçtikçe, o döneme ait sözcüklerin ya da herkesçe anlaşılabilir kimisi göndermelerin güç anlaşılır hâle gelmesinden ötürü ihtiyaç duyulan bir kaynak olarak düşünülmelidir.

¹ Furkan Öztürk, “Bakî Divanı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]”, basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Danışman: İ. Hakkı Aksoyak, Ankara, 2007.

Batı’da da bu arayış ve anlayışla oluşturulan concordance tipi sözlükler, sözcüğün metinde kullanıldığı yerde ne ifade ettiğini anlamak için, onu diğer kullanımlarla mukayese imkânı sunmaktadır. Sheakespeare’in defalarca yayımlanan concordance tipi sözlüklerinden birine imza atan Eugene F. Shewmaker, Sheakespeare örneğinden hareketle, concordance tipi sözlüklere ihtiyaç duyulmasının nedenini de şu cümlelerle açıklar: “Sheakespeare’nin eserlerinin tam olarak anlaşılabilmesinin önündeki en büyük engel, açıkça söylemek gerekirse, okuyucunun sözcüklerin ne anlama geldiğini anlamadaki yetersizliğidir. Birçok şiirin ve oyunun metninde, problemleri bir sözcüğün sayfaya ilâve edilen notlarla açıklanışı da bu durumun bir göstergesidir. Bu notlar çoğunlukla, doğal olarak, parçanın heyecan uyandırabilecek hissiyatının kaybolup gitmesine neden olan geri dönüşler gerektirir.”² Klâsik Türk şiir metinlerinde de okuyucunun, metinde geçen sözcüklerin hangi anlama geldiğini bilmemesi, önemli bir problem teşkil etmektedir. Üstelik, sözcüklerin hangi bağlamlarda kullanıldığının bilinmemesi de ayrı bir sorun olarak kendisini göstermekte, yapılan göndermenin tam olarak anlaşılabilmesini güçleştirmektedir.

Çağdaş dilbilimciler, sözcüklerin anlamlarından ziyade, onların kullanımları üzerinde durmaktadır. “Hiç değilse bir noktada çağdaş dilbilim birlik gösterir ve hiç ayrılığa düşmeden şu görüşleri benimser: ‘Sözcüklerin anlamları yoktur, yalnızca kullanımları vardır.’ ‘bir sözcüğün anlamları, bunların kullanımlarının toplamından başka bir şey değildir.’ Bundan çıkan sonuç da şu: Bir sözcüğün, dilin gerçekleşme düzlemi olan söylemdeki anlamı -bu görüşe göre söylem dışında anlam zaten yoktur- söz zincirinde öbür sözcüklerle kurduğu bağıntılarla tanımlanır.”³ Bu anlamda Nâilî

² Eugene F. Shewmaker, **Sheakespeare’s Language: A Glossary of Unfamiliar Words in Shakespeare’s Plays and Poems**, Facts On File, Newyork, 1996, s. ix.

³ Pierre Guiard, **Anlambilim**, Çev.: Berke Vardar, Multilingual Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1999, s. 106-107.

Divanı üzerine hazırlamış olduğumuz çalışmanın işlevsel sözlük kısmını, sözcüklerin şairin dağarcığındaki kullanımları olduğunu belirtmekte fayda görüyoruz.

Çalışmamızda sözcüklerin anlamlarını tespit için başvurduğumuz “bağlam (context)” kavramı ise, “bir dil biriminden önce ya da sonra gelen, başka bir ifadeyle bir dil birimini kuşatan ve birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim ya da birimler bütünü biçiminde tanımlanır.”⁴ Terim olarak yeni olan bu tabir, klâsik Türk şiiri için yadırganacak yahut da göz ardı edilecek bir husus değildir. Mine Mengi, “bağlam”ın klâsik Türk şiirinde de karşılık bulan bir yönü bulunduğunu şu cümlelerle izah etmektedir: “Divan şiirinde kelime seçimi büyük önem taşımaktadır. Kullanılan kelimeler aruz içindeki yerleri, ses değerleri, özellikle de anlam açısından nitelikleri ve birbirleriyle olan ilişkileri göz önünde tutularak seçilirdi. Bir kelime, çeşitli edebî sanatları gerçekleştirmek, başka kelimelerle ilişkiyi sağlamak için beyitteki yerini alırdı. Kelimeler, çoğu zaman birden çok anlamın beyit içine konulması amacıyla şiirde bulunur; beyit çeşitli hatırlatmalar ve ses açısından sağladığı güçle etkili olmaya yöneltildi. Kısacası bugün bağlam ya da söylem dediğimiz dil kullanımı geçmiş dönem şairi için önem arz etmekteydi.”⁵ Bu terim, adı yeni konulsa da klâsik şairin, riayet ettiği anlamsal bir unsuru da karşılamaktadır. “Bağlam” kavramını bir örnekle izah edelim: “Kaş” sözcüğünün tek başına iken akılda çağrıştırdığı anlam “göz üzerindeki kıl kümesi”dir. Sözcük, günümüzde de bu anlamıyla kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte sözcüğün bu anlamda kullanıldığı görülebilir:

Bir behre al tena‘‘um-ı ‘îd-i vişâlden

Ol ğurre mâh-ı hüsni o kaşı hilâli gör (G62/4)

⁴ Mehmet Aydın, **Dilbilim El Kitabı**, 3F Yayınevi, 2. baskı, İstanbul, 2007, s. 86.

⁵ Mine Mengi, “Bağlam ya da Şiirde Sözün Gelişi Üzerine”, **Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu 15-16 Mayıs 2009 Bildiri Kitabı**, Adıyaman Üniversitesi Yayını, 1. baskı, Ankara, 2010, s. 430.

(Kavuşma bayramının nimetinden bir dilim / nasip al. O güzelliğin parlak mehtabını, o kaşı / dilimi hilâli gör.)

“Kaş” sözcüğünün, aynı mısra da ilişki içinde olduğu sözcükler sevgilinin güzellik unsurlarından söz edildiğini haber vermektedir. Bu anlamda “kaşı hilâl” terkibi de, sevgilinin kaşlarının hilâle benzetildiği, klâsik edebiyatın klişelerinden birine vücut vermektedir. Ancak, ilk mısra da değerlendirmeye dâhil edildiğinde, tablonun değiştiği görülecektir. İlk mısra da “behre” ve “tena‘‘um” sözcüklerinin oluşturduğu bağlam, “kaş” sözcüğünün arkaik anlamı olan “kavun ve karpuz dilimi”nin de düşünülmesini gerektirmektedir. İlk mısradaki “Kavuşma bayramının nimetinden bir dilim al” emri “kaş” sözcüğünün “dilim” anlamının da kastedildiğini göstermektedir. Bu anlamda kavuşma bayramının nimeti, sevgilinin bir dilim hilâl kaşı olarak düşünülebilir. Bağlam, bu beyitte “kaş” sözcüğünün hem sevgilinin kaşı, hem de kavun ve karpuz dilimi anlamının kastedilmesini sağlayan anlamsal ilişkidir. Nâilî Divanı, yukarıda verilen örnekteki anlamsal ilişkinin, sözcüğün diğer anlamlarını da kastetmek için yoğun olarak kullanıldığı şiirlerden oluşmaktadır. Bu anlamda “concordance” tipi bir sözlüğe en fazla ihtiyaç gösteren klâsik edebiyat şailerinden biri olarak Nâilî’yi gösterebiliriz.

Furkan Öztürk’ün hazırladığı çalışma ve Nâilî Divanı Sözlüğü arasında gerek yapısal, gerekse muhteva açısından birbirinden ayrılan kimi hususiyetler bulunduğunu eklemekte fayda görüyoruz. Öncelikle, “Bâkî üzerine epey çalışma yapılmıştır. Onun biyografisi ve tarihî kişiliği ile ilgili tartışmalar (saraç-serraç), sanatçı yönü, Osmanlı şiirine Necâtî’den sonra getirdiği ivme ve bunun Nedîm’e kadar sürdürülebilen çizgisi, Osmanlı edebiyat araştırmacıları tarafından ele alınarak incelenmiştir. Ayrıca Divan’daki ses ve söz sanatları, soyut kavramların tahlilleri, siyasî ve askerî unsurlar, gramer özellikleri ve bunların sayısal verileri yüksek lisans

tezi olarak çalışılmıştır.”⁶ Nâilî söz konusu edildiğinde ise, bu tür çalışmaların azlığı, onun üslûbu ile Sebk-i Hindî’nin daima birlikte anılması ve birlikte düşünülmesi sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle, onun şiirindeki kültürel unsurlar ve sosyal yaşam, çoğu zaman devir üslûbu özelliklerinin gölgesinde kalmıştır. Sonuçta, sözcüklerin ifade ettiği anlamlarla ilgili olarak Osmanlı Türkçesi sözlüklerinin ve kaynak eser konumundaki kimi eserlerin karşılaştırmalı olarak tetkik edilmesi ve uygun anlamın tespit edilebilmesi, ayrı bir çaba gerektirmiştir. Bu durum, olumlu bir sonuç olarak, birçok sosyal ve kültürel unsurun Nâilî şiirindeki akislerinin ilk defa ortaya konulması gibi bir imkânı da sağlamıştır. Sözelimi, şairin bir “perde gazeli” yazacak kadar gölge oyununa ilgi göstermesi ve devrinin çeşitli eğlencelerine yer vererek birçok hayaller oluşturmalarının, tarafımızca tespit edilmesi bu anlamda kayda değerdir (Bu veriler, şairin şiir dünyası için önemli ve ayırt edici bir özellikte olduğundan üslûbu ile ilgili bölümde birer başlıkla değerlendirilmiştir). İkinci olarak, Bâkî ve Nâilî şiirlerinin anlamsal derinliği arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Nâilî, şiirinde sözcüklerin birden fazla anlamını kastetmek için özel bir çaba harcamıştır. Bu durum, çalışmamızda kimi sözcükleri hangi anlam altında değerlendirmemiz gerektiği hususunda problem yaratmış, yeri geldiğinde kastedilen diğer anlamın da izah edilmesi için bazı açıklamalara yer verilmiştir. Ayrıca Nâilî şiirinin tasavvufî bir cephesinin de bulunması, Osmanlı Türkçesi sözlüklerinde verilen tasavvufî anlamların yanı sıra, bu sahaya mahsus kaynaklara da başvurulmasını gerektirmiştir.

Çalışmada verilen anlamlar, her ne kadar Osmanlı Türkçe’sinin muteber sözlüklerinden hareketle ve beyitlerin tanıklığı ile verilmiş olsalar da hata payının bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

Nâilî Divanı’nın bağlamalı dizin ve işlevsel sözlüğü şu biçimde oluşturulmuştur: Çalışmada, Halûk İpekten (1970) tarafından hazırlanan “Nâilî Divanı: Edisyon Kritik” isimli çalışma esas alınmıştır. Divan, transkripsiyonlu olarak dijital ortama aktarılmış, bu esnada, yerden tasarruf sağlamak amacıyla beyitler

⁶ Öztürk, a.g.e., s. III.

(tanık) araya arayaç (/) işareti konularak yeniden dizilmiştir. Her beytin başına, onun hangi nazım şekline ait olduğunu ve içinde bulunduğu şiirin kaçınıcı bendi/ beyti olduğunu ifade eden belirteçler eklenmiştir. Sözelimi divandaki bir gazel, aşağıdaki biçimi almıştır:

KESİT 1

- G34/1 Ğubâr-ı Ka‘be-i kūyūñ görür mi çeşm-i ümîd / Bu rûz-gâra göre dostum degil mi ba‘îd
 G34/2 Açılsa biñ gül-i şâdî zükâm-ı ğamla yine / Dimâğ-ı h‘âhiş olur bûy-ı kâmdan nevmîd
 G34/3 Açılmaya yine h‘âb-ı girân-ı bahtumdan / Olursa merdümek-i çeşm-i ârzû hürşîd
 G34/4 Neşât-ı kâm u ğam-ı ye ‘sden müberrâyuz / Ne nâz-ı baht-ı siyeh-dil ne cevri-i çarh-ı ‘anîd
 G34/5 Bu hüşk sâlde ey Nâ‘ilî ne mümkindür / Ola şüküfte bahâr-ı hadîka-i ümîd

Şiirin, Divan’daki 34. gazel olduğu ve beyitlerinin sıralaması sol başta ifade edilmiştir. Dizilen metin, concordance programı ile işlenerek madde başlarını oluşturacak sözcükler, bu programdan tanıklarıyla birlikte tek tek ayrı bir dosyaya yapıştırılarak belirlenmiştir. Türkçe karakter uyumsuzluğu bulunduğu için ve transkripsiyonlu harfler ilgili sırada bulunmadığı için, her bir madde başlığını oluşturan sözcüğün tanıkları teker teker fişlenmiştir. Madde başlıkları ve tanıkların bir araya getirilmesi ve alfabetik olarak dizilmesi ile, işlenecek malzeme elde edilmiştir. Aynı başlık altında toplanan tanıklarda, ilgili sözcüğün yeri koyu olarak gösterilmiştir. Örneğin “dâ’ire” sözcüğü tanıkları ile aşağıdaki gibi bir başlık oluşturmuştur:

KESİT 2

dâ’ire []

- K2/44 O dem ki defter-i a‘mâl-i seyyi‘ât-ı ümem / Birûn-ı **dâ’ire**-i nokta-i şumâr qalır
 K17/39 Çıkmaz taşra felek **dâ’ire**-i hükmünden / Merkezinden nitekim ayrılmaz nokta-i nûn
 K24/10 Vüs‘at o deñlü **dâ’ire**-i devletinde kim / Pîrâmen-i hişârı nüh eflâke sûr olur
 G98/4 Germ edüp **dâ’iresin** mihr-i cihân-tâbda gül / Her şehir bülbül-i şürîdeye bir kâr okudur
 G98/6 Güli geh **dâ’ire** geh levha-i ta‘lîm eyler / Tıfl iken bād-ı şehir bülbüle ezkâr okudur
 G300/1 Dehen-i teng degil nokta-i cân ancak bu / Merkez-i **dâ’ire**-i nûn-ı nihân ancak bu

G345/2 Periyle **dā‘ire** çizmiş kenar-ı şem‘e olup / Hâfî müdâvim-i ism-i Vedûd pervâne

Sözcüklerin, kullanıldıkları yere göre kazandıkları anlamlar, aynı madde başlığı altında numaralanarak gösterilmiştir. Buraya kadarki kısım, çalışmamızın “bağlamli dizin” başlığını oluşturmaktadır. Her madde başı bu şekilde oluşturulduktan sonra sözcüklerin, bağlamlardan hareketle anlamları tespit edilmiş ve tanıklar ilgili anlamın altında toplanmıştır. Bu esnada, eski sözlüklerin verdiği tanımlar güncellenmiş, yeni sözlüklerde verilen tanımlarda ise, beyitteki anlamı tam olarak karşılayacak değişiklikler yapılmıştır. Sözcüğe o anlamın verilmesinde etkili olan sözlükler kısaltma ile, verilen her anlamın ardına <> işareti içinde eklenmiştir. Sözcüğün, tanıklardaki anlamı birden çok madde başlığı açmayı gerektirdiğinde paragraf başı yapılarak numaralandırma yoluna gidilmiş, yan tarafa bir şey yazılmamıştır. Gerektiğinde sözcüğün anlamının daha iyi anlaşılmasına yönelik açıklamalara yer verilmiştir. Ayrıca sözcüğün kullanım sıklığı da köşeli parantez içinde belirtilmiştir.

KESİT 3

bālā-nişest [1] yüksekte oturan||en rütbeli makamda bulunan. <Steingass> Mansûr’un idamı, tasavvufî bir bakışla tanıkta yüksek bir mertebeye erişme olarak nitelenmiştir.

G177/4 Vedâ‘-ı hâk-nişinân-ı ‘ışk edüp Mansûr / Firâz-ı dârda **bālā-nişest** olup kalmış

KESİT 4

maḳdem [9]

1. gelme, dönüp gelme (bkz. ḳudûm, vuşûl). <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K2/50 Sen ol şeref-dih-i mi‘râcsın ki **maḳdemüñe** / Hârîm-i ‘arş-ı ilâhî ümîd-vâr ḳalur

K8/6 Olunca zâ‘ir-i sultân şer‘-i **maḳdeminiñ** / Hârîr-i dîde-i cân ola pây-endâzı

K11/21 **Maḳdemüñ** bir başka ‘îd olmaḳla ḥalḳ-ı ‘âleme / Hâtıra şevḳ-i neşât-ı ‘îd-i ekberdür gelen

K12/11 Hâbbezâ **maḳdem**-i firûz ki tebşîri içün / Birbirin bî-siper eyler ser-i râhında ricâl

K12/12 **Maḳdem**-i âşaf-ı a‘zam ki ḥalâyıḳ şaf şaf / Reh-güzârında ṭurur muntazırı istiḳbâl

G254/5 ‘ Āşık-ı dil-şikestenüñ nâlesin eylemezdi pest / Reşk-i ğubâr-ı **mağdemi** olmasa sürmedân-ı cân

K27/12 Şimdi hengâm-ı neşât-ı şeref-i **mağdemidür** / Yüri ey ğam saña teng oldı cihân hoş geldüñ

K27/16 İştîyâkıñla helâk olmağa az qalmışdık / Hayr-ı **mağdem** hele ey rûh-ı revân hoş geldüñ

2. cesaretli, cesur asker. <Ahterî> Bu anlamı, ordunun ön saflarını oluşturan askerlere ad olduğu için kazanmış olmalıdır. Tanıkta “mağdem” sözcüğü terkip oluşturmamalı, sonuna Türkçe üçüncü şahıs iyelik eki olan “-i” getirilmelidir (mağdemi). Bu şekilde betin düz cümleye aktarımı şu şekilde olur. “O güzellik şahına saf saf dizilmiş kirpikler atlı askerdir. - O askerlerin- arkasını kollayanı kaşlar, önünde gidenleri ise bakış askerleridir.”

G69/1 Ol şâh-ı hüsne kim şaf-ı müjgân sipâhdur / Düm-dârı **mağdem**-i ceys-i nigâhdur

KESİT 5

ẖ-âst □ istek, arzu. <Kanar/1>

ẖ-âst-kâr [2] istekli, isteyen, talip. <KT, LN>

K2/38 O râyetî-i keremsin ki tâb-ı germâdan / Zılâl-ı kurbuña anlar ki **ẖ-âst-kâr** kalur

K28/81 Kılısun şefî-i rûz-ı cezâ **ẖ-âst-kâr**-ı ecr / Aşhâb u âlini teba‘ vü tâbî‘în ile

Bu şekilde, Nâilî Divanı’ndaki her bir sözcük, ait olduğu madde başlığı altında değerlendirilerek anlamlandırılmıştır. Önemli bir hacme ulaşan bu veriler, tarafımızca şairin üslûbunun temel taşlarını oluşturan kimi özelliklerini de tespit etmemizi sağlamıştır. Çalışmamızın üslûp çalışmalarına sağlayacağını öngördüğümüz katkıyı örneklemek ve Nâilî şiiinin ayırt edilci özelliklerine dikkat çekmek için, elde ettiğimiz verileri değerlendirdiğimiz bir bölüm açmayı uygun gördük.

B. NÂİLÎ'NİN ÜSLÛBU

Edebiyatta üslûp, şairin eserini oluştururken ve manâyı ifade ederken başvurduğu, kendi içinde tutarlı ve eserin geneline hakim olan özellikleri karşılar. Sanatkâr, bilinçli olarak yahut sahip olduğu dil malzemesini kendisine sunduğu imkânlar çerçevesinde üslûbunu oluşturur. Bu anlamda bir edebî esere yöneltilen “nasıl yazılmış?” sorusuna cevap verir.

Klâsik Türk şiiri geleneği çerçevesinde şairler, ortak formlar ve klişe ifadeler arasından kendilerine mahsus bir üslûp oluşturabildikleri ölçüde ihtira sahibi bir şair, bir takipçi yahut da bir taklitçi olarak nitelenmişlerdir. Bu gelenek içinde, XVII. yüzyılda Sebk-i Hindî'nin Osmanlı sahasındaki dikkat çekici isimlerinden biri olan Nâilî, Safâyî Tezkiresi'ndeki ifadelere göre kendisine has bir üslûp oluşturabilmiş, ihtira sahibi şairlerden biridir. Safâyî, onun hakkında şöyle der: “Tîşe-i hâmesiniñ güşâde etdiği vâdî-i suhan kendüye maşûşdur ki bir Ferhâd tîşe-i kuvvet-i nâţıkasınıñ dest-zedi degildir.”⁷ Nâilî'nin kalem külüngü ile şiirde açtığı kendine mahsus vadide, kendi üslûbunu oluşturabilmek için başvurduğu yollar ve tercihlerinin önemli bir rolü vardır. Çalışmamızda, Nâilî'nin şiirinde kullandığı her bir sözcüğün, kullanıldığı yere göre anlamlandırılmasını esas aldığımız için, onun kelime dağarcığına ve hayal dünyasına vâkıf olarak, şairin eserlerini oluştururken başvurduğu söyleyişe yönelik kimi özelliklerin yoğunluk arz ettiğini, bu yoğunluğun da onun üslûbunun temel taşlarını oluşturduğunu görme imkânına sahip olduk. Elde edilen verilerin uygun başlıklar altında toplanabilmesi de bu kanaatimizi güçlendirdi. Bunları paylaşmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Nâilî'nin üslûbu ile ilgili kısımda, sözcüklerin anlamları ile ilgili tespitlerimiz, ikinci bölümdeki sözlüğe istinat ettiğinden, bu bölümde sözcüklerin anlamları ile ilgili kaynaklar dipnotta gösterilmeyecektir. Bunlar için ikinci bölümdeki ilgili başlıklara müracaat edilebilir.

⁷ Pervin Çapan, **Tezkire-i Safâyî, Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâidi'l-Eş'âr: İnceleme-Metin-İndeks**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2005, s. 581.

Nâilî, Sebk-i Hindî adı verilen ve bir “devir üslûbu” olarak nitelenen akımın temsilcisi olarak edebiyat tarihinde kendisine yer edinmiştir. “Sebk-i Hindî, yeni bir şiir türünün değil, yeni bir üslûbun adıdır. Üslûp değişikliği ise, klâsik şiir estetiğinin kendi içinde bir dönüşüm geçirerek yeni bir terkibe ulaşmasıdır. Edebiyat tarihinde gerek kişisel gerekse belirli bir döneme hâkim olan dönemsel üslûplar, ancak karşılaştırma yöntemiyle tespit edilebilir.”⁸ Nâilî’nin Sebk-i Hindî çerçevesinde oluşturduğu kendisine has üslûbunun tespiti, son dönemde bu üslûp üzerine yapılan çalışmalarda ortaya konan veriler ve şairin bunlardan ne ölçüde istifade ettiğinin mukayese edilmesi ile ortaya konabilir. Bir sanatkâr, her ne kadar bir devrin veya bir devir üslûbunun temsilcisi olsa da, kendisine has kimi kullanımlarla ona katkıda bulunur, yahut da ondan ayrılır. Sebk-i Hindî üzerine son dönemde, bilhassa İsrâfil Babacan⁹ ve Cafer Mum tarafından yapılan tespitler, aktarmalar ve sınırları çizilebilen özelliklerden hareketle, Nâilî’nin bu üslûba iştirak düzeyi ve ondan ayrıldığı noktalar, tarafımızca tespit edilerek birer başlık altında sunulmuştur. Bu bakımdan çalışmamızda, Nâilî’nin üslûbuna yönelik tespitlerin bir kısmı, önceki verilerin örneklenmesi ve teferruatlandırılması olarak yorumlanabilecekken bir kısmı ise, şaire münhasır kimi üslûp özelliklerinin keşfi anlamını taşımaktadır.

Nâilî’nin şiirinde üslûp özelliği olarak tespit ettiğimiz kullanımlar ve söyleyiş özelliklerinin iki ciheti bulunmaktadır. Bunlardan ilki çeşitli kalıpların, yapıların tercih edilmesine yönelik, şiirin dış özelliklerini ihtiva etmektedir. Sözelimi - zincirleme terkipler gibi- dilbilimsel öğeler, kimi kalıp ifadeler ve ahenk bahsinde şairin dil malzemesini işleyiş biçimine yönelik kimi tasarruflardan bahsedilmektedir. İkinci olarak, Nâilî’nin şiirinde anlama yönelik bazı özellikler, belirli başlıklar

⁸ Cafer Mum, “Sebk-i Hindî”, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 372.

⁹ İsrâfil Babacan, **Klâsik Türk Şiirinin Sonbaharı Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)**, Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2010.

altında verilmeye çalışılmıştır. Şairin birikiminin hangi kaynaklara uzandığı ve bunları hangi bağlamlarda kullandığı, çeşitli başlıklar altında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu hâliyle çalışmamızda açılan başlıklar ve verilen kimi özellikler, Nâilî üslûbuna münhasır olup her şairin üslûbuna yönelik ayrı başlıkların açılması gerektiği kanaatine dayanmaktadır: “Eski Türk Edebiyatı metinleri için kullanılan üslûp adları, çok sayıda eserin üslûplarına göre sınıflandırılmasıyla belirlenmiştir. Dolayısıyla bu üslûplar yüzlerce eseri temsil etmektedir. Hâlbuki üslûp bireyseldir. Nitekim Buffon, “Üslûp, insandır.” demiştir. Ekrem’in ifadesiyle, ‘Üslûb-ı beyân, aynıyla insân’dır. Bu söze göre insanlar kadar üslûp çeşitleri vardır. Buffon ve Ekrem’in yukarıdaki ifadeleri herkes tarafından bilinip tekrar edilmesine rağmen, üslûp çalışmaları bu sözlerin manâ ve mesajı doğrultusunda yapılmamaktadır.”¹⁰

Nâilî’nin üslûbuna yönelik bölümde, şairin eserinde belirli bir yoğunluk arz etmeyen ya da klâsik şiir geleneğinden bir sapmaya örneklik teşkil etmeyen hususlara dikkat çekilmemiştir. Bir üslûp özelliğine işaret eden kullanımları ihtiva eden beyitler, günümüz Türkçe’sine aktarılarak onların sahip olduğu anlamsal özelliklere de vurgu yapılmıştır. Bu anlamda çalışmamızın üslûpla alâkalı kısmı, birçok beytin ilk bakışta fark edilmeyecek anlamlarını da içermekte, bu yönüyle Nâilî şiirinin şerhine yönelik çalışmalara da kaynaklık etmektedir.

¹⁰ Menderes Coşkun, “Üslûp Çalışmaları Üzerine”, **Nesrin İnşâsı-Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler**, 1. baskı, İstanbul, 2010, s. 74.

1. Nâilî'nin "Ben" Algısı

1.1. Nâilî'nin Fiziksel Portresi

Nâilî, devrine yakın kaynaklardan Şeyhî'ye ve ondan yararlanan kaynakların dediğine göre fiziksel olarak zayıf bir insandır¹¹. Nâilî, Şeyhî'nin eserinde "bir za'îfî'l-beden, şîrîn-suhen âdem idi" şeklinde anılmakta¹², Mehmed Süreyya'nın Sicill-i Osmânî'sinde ise "nazûk-beden, za'îf-suhen" olarak nitelenmektedir¹³. Nâilî, kaynakların ifade ettiği, fiziksel görünümüne ait bu özelliği Divan'ında sıkça işlemiş, zayıf ve takatsiz bedenini şiirlerindeki çeşitli hayallere konu etmiştir. Bilhassa "bîmâr, ham-şude, hüzâl, nizâr, za' f, zâr, zerd," sözcüklerinin anıldığı beyitlerde, bu sözcüklerin ifade ettiği fiziksel özelliği kendisine nispetle kullanan Nâilî, zayıflığını, mübalağalı bir biçimde şöyle ifade eder:

Za' füm ol mertebedür kim kalem aldıkça ele

Cism-i bârikümi zanneylerüm ol hâmede nâl (K12/65)

(Zayıflığım o raddededir ki elime kalem aldıkça ince bedenimi, o kamış kalemin lifleri zannederim.)

Tenüm nizâr görüp kaçma ey remîde gâzâl

Taşavvur et ki heyûlâ-yı rûh-ı Mecnûnam (G243/4)

(Ey ürkek ceylân, bedenimi zayıf görüp benden kaçma. Mecnun'un ruhunun heyûlâsı olduğumu farz et.)

¹¹ Halûk İpekten, *Nâilî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, 3. baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s. 19.

¹² İpekten, *a.g.e.*, s. 19.

¹³ İpekten, *a.g.e.*, s. 19 ayrıca bkz. Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmânî Yâhûd Meşâhîr-i Osmâniye*, IV. cilt, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1308, s. 529. Mehmed Süreyya'nın Nâilî'yi "za'îf-suhen" olarak nitelmesi, terkipleri karıştırmış olmasından kaynaklanabilir. Müellifin terkiibi, "za'îf-beden ve nazûk-suhen" şeklinde kurmak istemiş olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Nâilî, zayıflığının vardığı dereceyi anlattığı bir başka beytinde, kehribarın samanı çektiği gibi, samanın da onun vücudunu çekebileceğini söylemiş, bu şekilde vücudunun ne kadar inceldiğini dile getirmiştir:

Erdi bir mertebeye za‘ f-ı ten-i zerd ü nizār

Kehrübā kārın eder istese her kâh bize (G303/3)

(Solgun ve bitkin vücudun zayıflığı öyle bir dereceye ulaştı ki isterse her bir saman bize kehribar tesiri gösterir -Bizi kendisine çekebilir.-)

Zayıflığını samana nispetle andığı bir başka beytinde kendisini, zillet yolunda ayaklar altında kalmış bir saman olarak tahayyül eder:

Biz Nâ’ilî bu za‘ f ile bu cism-i zerd ile

Pā-māl-i rāh-ı zillet olan kâh-ı ḥasretüz (G159/5)

(Nâilî, biz bu zayıflık ile, bu solgun beden ile hakirlik yolunda ayaklar altında kalmış hasret samanıyız.)

Divan’da, şairin bu bedensel özelliğinin mübalağalı hayallerle işlendiği beyitlerden bazılarında vücut, incelik açısından hilâl ile mukayese edilir:

Şaḥş-ı ḥayāl dīde-i ‘ ibretle baksa da

Teşhîş ede hilâl ile cismüm zihî hüzāl (M10/I/7)

(Hayâlin kendisi, ibret gözüyle baktığında cismimi hilâl şeklinde -incecik- bir surette kişileştirir. İşte zayıflık budur.)

Zerrīn-sebîke-i mehi kılmış hilâl eden

Cism-i nizār u zerdümi ḡam pūtasında ḡāl (M10/I/2)

(Solgun ve zayıf vücudumu gam potasında eriten, dolunayın altın külçesini hilâl şekline getirmiştir.)

Bî-tâbdur Allâh bilür cism-i nizârum

Nıışf-ı meh-i şa' bândan hilâl-i ramazândan (Kt11/2)

(Allah bilir ki zayıf vücudum şaban ayının dolunayından ve ramazan ayının hilâlından mecalsizdir.)

Nâilî, bu kadar zayıf olmasının kabahatini feleğe yükler:

Döndüm hilâle za' f ile cismümde yok mecâl

Nân-ı cevînüm etdi felek bedr iken hilâl (M10/I/1)

(Felek, arpa ekmeğimi dolunay şeklinde iken hilâl şekline getirdi; -bu nedenle vücudumda mecal yok, zayıflıkta hilâle benzedim.)

Arıklık, beraberinde dirençsizliği, takatsizliği ve ileri yaşlarda belin bükülerek vücudun eğilmesini getirmektedir. Nâilî, zayıflığından ötürü iki büküm oluşunu, bedenini ikiye bükülmüş bir oka benzeterek ifade eder.

Yabana atılmış per ü peykânı kırılmış

Ža' f-ı ten-i bîmâr ile bir ħam-şude tîrem (M2/II/6)

(Hasta vücudumun zayıflığı nedeniyle hedefine varamamış, tüy ve yelekleri kırılmış, iki büküm bir okum.)

Bunlarla birlikte şairin solgun renkli ve hastalıklı bir bünyeye sahip olduğunu da şiirlerinden hareketle anlayabiliyoruz.

İşkdur mâye-i râĥat dil-i pür-derdümüze

Reşk eder kâh-rübâ reng-i ruḥ-ı zerdümüze (G354/1)

(Dertli gönlümüze rahatlık mayası aşktır. Kehribar, sarı benzimizin rengine gıpta eder.)

Hem nazardan bıraḡup ḥâk ile yek-sân eyler

Hem eder pûta-i miḥnetde ten-i zerdümi ḳâl (K12/71)

(-O- hem gözden düşürüp yerle bir eder hem miḥnet potasında solgun tenimi eritir.)

Halûk İpekten, şairin bu fiziksel özelliğinin, onun şiirlerindeki karamsar dünya görüşünün de sebebi olabileceğini şu sözlerle ifade eder: “Bu zayıf, hastalıklı bünyesi sebebiyle çektiği acıların ruhu üzerinde de derin etkiler bıraktığı kuşkusuzdur. Şiirlerinde görülen karamsar bir dünya görüşünün, titizliğinin sebeplerinden biri de bu olabilir.”¹⁴ Kanaatimizce, Nâîlî’nin şiirlerinde de işlediği zayıf, hastalıklı ve mecalsiz fiziksel portrenin altında, yine şiirlerinde önemli bir yer tutan “afyon” ve “esrar” kullanımının etkisi bulunmaktadır. Yaşadığı asrın önemli bir problemi olarak yaygınlaşan afyon ve esrar bağımlılığından ve buna gösterilen kayıtsızlıktan Nâîlî’nin de nasibini aldığı, şiirlerinden anlaşılmaktadır. Nitekim “XVII. yüzyılın başlarından Tanzimat’a kadar geçen süre içinde İstanbul’da afyon kullanmayan ilmiye mensubu hemen hemen yok gibidir.”¹⁵ İlgili başlık (bkz. İçki ve Esrar Meclisleri) altında teferruatıyla durulacağı için, burada Ahmet Talât Onay’ın esrar ve zayıflık arasında kurduğu münasebete değinmekle iktifa edeceğiz: “Esrarkeşler ilk zamanlar çok yerler, sona iştiḥaları kapanır, vücuttan düşerler.”¹⁶ Onun afyon ve esrar bağımlılığı, bedeninin güçten düşmesine neden olmuş; şiirlerinde dünyaya karşı karamsar bir bakışa sahip olmasına yol açmış; birçok

¹⁴ İpekten, **a.g.e.**, s. 20-21.

¹⁵ Abdülkadir Erkal, “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Araştırmaları Dergisi**, S. 33, Erzurum, 2007, s. 28.

¹⁶ Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, 2. baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s. 200.

beytinde esrar ve afyona müteallik tabirlere yer vermesi sonucunu doğurmuştur. Nâilî'nin, şiirlerinde mahlasıyla en çok terkip yaptığı sözcüğün “zār” oluşu da, onun zayıflığı, âcizliği ve bu nedenle sürekli sızlanışı ile açıklanabilir.

1.2. Mahlas Beyitlerinde Kendisine Bakışı

Mahlas, klâsik şairlerin şiirlerinde kullandıkları takma addır. İnceleme konusu ettiğimiz Nâilî Divanı'nda şairin mahlası 432 defa geçmektedir. Klâsik Türk şiiri geleneği çerçevesinde, mahlas beyitlerinde sözü bir şekilde kendisine getirmek zorunda olan şair, bu beyitlerde kendisini nasıl gördüğü, nasıl sunmak istediği ve psikolojisi ile ilgili önemli ipuçları verir. Nâilî Divanı'ndaki mahlas beyitleri mercek alındığında şairin mahlası ile terkip oluşturduğu sıfatlar; benzerlik bildiren Farsça “-veş” ve “āsā” ibareleri ile hangi nesneleri ya da kişileri kendisine benzettiğinin mercek altına alınması onun ruhsal durumu ile ilgili önemli veriler elde edilmesini sağlayacaktır, kanaatindeyiz.

Nâilî'nin, mahlasıyla en çok terkip oluşturduğu sözcük “zār”dır. O, zayıflığını; bunun yanı sıra ağlayıp inlemekten bitkin düşen bedenini bu sözcüğün anlam kapsamını da göz önünde bulundurarak ifade eder. Sözcük, anılan vasıfların tümünü kapsayacak biçimde, “ağlayan, inleyen; ağlama, inleme; zayıf, dermansız, bitkin” anlamlarına gelmektedir. “Zār”, Divan'ın genelinde 51 defa geçmekte ve bunların 28'i Nâilî ismini nitelemektedir.

Sözcüğün, Nâilî mahlasını nitelediği beyitlerin bir kısmında, şairin zayıflığı ve takatsizliği ön plâna çıkarılmıştır:

Selâm-ı Nâ'îlî-i zârdan mı incindüñ

Nedendür ey ḥam-ı ebrū bu pīç ü tāb saña (G9/6)

(Ey eğik kaş! Sendeki bu kırışıklık ve çatıklık nedendir? Mecalsiz Nâilî'nin selâmından mı incindin?)

Cevr için Nâ 'ilî-i zâra olur âmâde

Nice biñ şîve-i ağıâr-nevâza nighühñ (G207/5)

(Bakışın rakipleri okşayan binlerce cilveye ve güçsüz Nâilî'ye eziyet etmeye hazırlanır.)

Bî-tâķātî-i sūziş-i derdühñle o günde

Şermende ķoma Nâ 'ilî-i zâruñı yâ Rab (M2/V/9)

(Ey Allahım! O gün -Kıyamet günü- senin derdinden yanmanın verdiği takatsizlikle, güçsüz Nâilî'yi utanç içinde bırakma.)

Lerzende görüp Nâ 'ilî-i zârı demiş ' ışķ

Bî-ķâreyi yârühñ teb-i hicrânı mı tıtdı (G383/5)

(Aşk, mecalsiz Nâilî'yi titrerken görüp “Bu çaresizi, sevgilinin ayrılık humması mı tuttu?” demiş.)

Aynı sözcüğün, “Nâilî” mahlasını nitelediği bir kısım beyitte ise, şairin ağlayıp inlemesi ön plâna çıkarılmıştır.

O ğonce-leb der imiş āb u tāb-ı verd-i ruḥum

Sirişk-i Nâ 'ilî-i zâr-ı mübtelâdandur (G61/6)

(O gonca dudaklı sevgili şöyle dermiş: “Benim yanağımdaki revnak ve taravet tutkun ve ağlayan Nâilî'nin gözyaşından kaynaklanır.”)

Bir āh görür kârını ey Nâ 'ilî-i zâr

Ferhâda hırâş-ı dil olan hârelerüñ hep (G15/5)

(Ey inleyen Nâilî! Ferhat'ın gönlünü zedeleyen sert taşların işini bir âh bitirir.)

Kimi beyitlerde ise sözcüğün birden fazla anlamının kastedildiği söylenebilir:

Meftûn olur etdükçe nazâr Nâ'îlî-i zâr

Her mertebede dâniş ü temyîzüñe Şuhfî (G382/7)

(Ey Suhfî! İnleyen / mecalsiz Nâilî senin ilmine ve iyiyi kötünden ayıt edebilme kabiliyetinin her mertebesine baktıkça, sana hayran olur.)

Âyînesi çarhuñ eger ey Nâ'îlî-i zâr

Pûlâd ise zûr-ı nefes-i himmete döymez (G154/6)

(Ey inleyen / mecalsiz Nâilî! Feleğin aynası çelik de olsa gayret nefesinin gücüne dayanamaz.)

Nâilî'nin kendisini “zâr” sıfatıyla nitelemesi, onun ruhsal durumu hakkında da fikir verir. Bedensel kudretsizliği, hastalığa meyyal bünyesi ve zayıf vücudu, karamsar bir bakışa sahip şairin kendisine bu sıfatı yakıştırması sonucunu doğurmuş olmalıdır. Esasen “Nâilî” mahlasının, kendisiyle izafet terkibi oluşturduğu diğer sözcükler de “zâr” sözcüğü bağlamında değerlendirilebilir. Bu cümleden olarak “Nâilî” ismiyle izafet terkibi oluşturan diğer sıfatlar şunlardır (toplam 14 terkip): “bî-dil (âşık), bî-güneh (günahsız), bî-kes (kimsesiz), bî-ser ü pâ (perişan), bî-ser ü sāmān (acınacak hâlde), dil-rübûde (âşık), hânümān-harāb (ocağı sönmüş), haste-derûn (gönlü hasta, haste-dil (gönlü hasta x2), hoş-edā (beliğ), nûkte-serā (ince manâlar söyleyen), şevke-tırāz (şikâyetçi).” Şairin mahlasıyla terkip oluşturduğu sözcükler, onun kendisine nasıl baktığı hakkında önemli ipuçları vermekte, kendisinden bahsettiği ya da mahlasını andığı diğer beyitlerdeki bakış açısının nüvesini oluşturmaktadır. Bu terkiplerden hareketle Nâilî'nin, gönlünü kaptırmış,

aşka hastalık gözüyle bakan perişan hâlde bir âşık; kimsesiz, evi barkı olmayan acınacak durumda; ancak ince ve derin manâları ustalıkla ifade eden bir şair portresi çizmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Bu beyitlerden bazılarını örnek verelim:

O zümrenüñ biri de Nâ 'ilî-i bî-kedür

Ki rûy-ı dil göremez baht-ı pür-^ç itâbında (K3/3)

(O zümrenin biri de eziyet veren bahtından gönlündeki ümidin yüzünü göremeyen kimsesiz Nâilî'ir.)

Haşre dek hâl-i dil-i Nâ 'ilî-i haste-derûn

Hasret-i Yûsuf-ı hüsnuñle perişân olsun (G276/6)

(Ruhu hasta Nâilî'nin gönlünün hâli Kıyamet'e kadar senin Yusuf'a benzere güzelliğinin hasretiyle perişan olsun.)

Olmazsa eger Nâ 'ilî-i haste-dil efsûs

Pîrâye-dih-i vuşlat u ğam-pîşe-i ' âşık (G196/5)

(Gönlü hasta Nâilî, eğer vuslata ziynet veren dertli bir âşık olmazsa, ona yazıklar olsun.)

Nâilî, 14 mahlas beytinde, mahlasını “Nâ 'ilî-veş”, birinde ise “Nâ 'ilî-âsâ” şeklinde kullanarak, onu kendisine benzetilen öge konumunda teşbihlere konu etmiştir. “-veş” ile kurduğu benzetmelerdeki vech-i şebehe dikkat edildiğinde Nâilî'nin kendisini örnek bir âşık olarak sunduğu görülebilir. Bu benzetmelerin vech-i şebahleri şu şekilde gösterilebilir:

- (K33/6) ğaraḫı ihlās-ı ‘ubūdiyyet olmak
 (K27/33) hoş geldün demek
 (M8/VII/1) gördüğü maḥbūba efgende olmak
 (M9/I/3) maḥrūm-ı temāṣā-yı cemāl olmak
 (G65/10) pūr-bār-ı cūrm-i ‘ışk olmak
 (G89/7) ağlamak
 (G109/5) iḥrām be-düş-ı zülf olmak
 (G150/5) ter-dāmen-i hevā olmak
 (G232/5) aḥvālî perîṣān olmak
 (G233/5) āb-ı ḫayāt-ı ğuşṣa-nūṣ olmamak
 (G241/5) seni gördükçe perîṣān olmak
 (G288/5) nice dīl-sūḫte müştākî olmak (G321/5 ile aynı)
 (G387/5) ālūde-meṣreb olmak

“Nâilî” mahlasının “-veş” benzetme edatını aldığı mahlas beyitlerinde şair, kendisini, ibadetinde samimiyet bulunan; gördüğü sevgilinin peşinden koşan, sevgilinin güzelliğini izlemekten mahrum, aşk günahı ile dolu, ağlayan, sevgilinin saçında ihrama bürünüp gezen, arzularının peşinden koşan, perişan hâlli, sevgiliyi gördükçe perişan olan, kendisi gibi nice gönlü yanık ve özlem çeken âşığı bulunan bir sevgiliye tutkun, arsız kimselere timsal olarak sunmaktadır.

Şair, mahlasını 52 defa “Nā’iliyā”, 32 defa “ey Nā’ilî” suretinde kullanarak seslenmeden istifade etmiştir. Bu beyitleri de diğer beyitlerinde olduğu gibi şiir ve söz hakkındaki iddialara, sadık ve rint bir âşık olarak sevgiliden gördüğü ıstıraplara, müşahede ettiği ve ibretli bir sonuca ulaştığı tecrübeler tahsis etmiştir. Şairin mahlasını anarak kendi ruh hâline ve hayata bakışına dair ipuçları veren bir kısım mahlas beytinden örnekler verecek olursak; aşağıdaki numuneler en dikkat çekicileri olacaktır:

Tîṣe-i cevre Nā’ilî ğam mı çeker ḫarāb-ı ‘ışk
 Āfet-i ḫānūmān-ı dīl āh-ı ‘adū-nevāzdur (G130/5)

(Ey Nâilî! Gönül hanesinin afeti düşmanları güldüren âhtır. Aşktan harap olmuş kimse eziyet kazmasından dert çeker mi?)

Ben Nâ 'ilî mühendis-i nazmam çeh-i devât

Risto-yı tab'uma raşad-ı intibâhdur (69/6)

(Ben nazım mühendisi Nâilî'yim, divit kuyusu Aristo yaratılışlı şairliğime uyanışın gözlem yeridir.)

Haşîr-i köhne sitebrağla Nâ 'ilî birdür

Bu hâk-dân-ı fenâda bisât bilmezler (G102/6)

(Ey Nâilî! Bu geçici dünyada yer döşemesinin ne olduğunu bilmezler. Hakikatte eski hasır ile sırmalı yaygının bir farkı yoktur.)

Ey Nâ 'ilî sözünde bu dil-keş hayâllerün

İ' câzdur ki nev'-i beşerden zühûr eder (G114/5)

(Ey Nâilî! Senin sözündeki bu gönül çekici hayaller, insan soyundan zuhur eden mucizedir.)

Mağşûd Nâ 'ilî ser-i kûy-ı vişâl ise

Mecnûna deşt ü Kûh-kene Bî-sütûn yeter (G122/5)

(Ey Nâilî! Amaç vuslat mahallesinin köşesine varmaksa, Mecnun'a sahra, Ferhat'a da Bîsütûn yeter.)

Ol rind Nâ 'ilî k'ola hem-reng-i küfr-i dîn

Zünnâr ü sübhâ lâzime-i dest ü dūş olur (G132/5)

(Ey Nâilî! Dine küfredenlerle aynı renkte -meşrepte- olan o rinde papaz kuşağı ve tespih, omuz ve el için gerekli olur.)

Bu şifā-serāçede Nā'îlî bilineydi nabz-ı marîz-i 'ışk

Elümüz alup ol ṭabīb-i cān yine eyler idi 'ilācumuz (G136/5)

(Ey Nâîlî! Bu şifahanede aşk hastalığının nabzı bilinseydi, o can tabibi elimizi alıp - bize yardım edip- yine ilacımızı yapardı.)

Nā'îlî bir kâhdan da bî-vücūd olsağ yine

Bār-ı cürm-i 'ışk ile mîzân-ḥarâb-ı maḥşerüz (G161/5)

(Ey Nâîlî! Bir saman parçasından daha vücutsuz -ince- olsak da yine aşk günahının yükü ile mahşerde terazisi harap olanlardanız.)

Ma' nî-i rengîn ile bâğ-ı suḥende Nā'îlî

Nev-şukufte bir gül-i sîr-âbdur endişemüz (G168/5)

(Ey Nâîlî! Düşüncemiz, renkli manâlar ile söz bahçesinde yeni açmış taze ve taravetli bir güldür.)

Nā'îlî dâğ-ı dil-i köhne-bahâr-ı ğam olup

Gül-şene açılalum tâze ğazeller diyerek (G200/5)

(Ey Nâîlî! Gam sonbaharının gönlü yaralı olup yeni gazeller söyleyerek gül bahçesine doğru açılalım.)

Benem o şâ'ir-i sâḥir Nā'îlî ki şî' rüm

Olursa mu'ciz eger i' tinâ nedür bilmem (G239/7)

(Şiirim, eğer itina nedir bilmesem de mu'ciz olursa -buna şaşılmamalıdır.- Ey Nâîlî! - Çünkü- o sihibaz şair benim.)

1.3. Nâilî'nin Maddeye ve Hayata Bakışı

Nâilî şiirinde genelde kötümser (pesimist) bir bakış açısının hâkim olduğu ve şairin, olması gerekenle var olan arasındaki tezadı şiirlerinde bolca işlediği görülebilir. Kötümserlik, “dünyaya ve olaylara kötümser, karamsar, olumsuz, evhamlı bakış açısının ürünüdür. Şairin ruh hâline ümitsizlik, bıkkınlık, korku, endişe, sıkıntı, kasvet, hüzn, üzüntü, çaresizlik, bunalım hâkimdir. Genellikle karanlık, boğucu, dar mekânları tercih eder. Yalnız, kaçış, intihar düşüncesi gibi duygular saklar, dramatik ve trajik bir hava içindedir.”¹⁷ Nâilî'nin, şiirlerindeki ruhsal portresi de ifade edilen özelliklerin büyük çoğunluğunu taşımaktadır. O şiirinde sıklıkla bireysel ıstıraplarını, ümitsizliğini, dünyadan bezginliğini dile getirmiş; şiirde acı çeken ve bu nedenle feryat eden insanı temsil etmiştir.

Şiirde “ben dili”nin hâkim olması ve şahsî ıstırapların sıklıkla konu edilmesi, kaynakların ifadelerine göre, Sebki Hindî'ye ait bir üslûp özelliğidir. Halûk İpekten, Sebki Hindî'de birey olarak şairin, kendi iç dünyasına yönelmesinin, şiirde “ıstırap” unsurunu ön plâna çıkardığını şöyle özetlemiştir: “İnsan ruhu ve heyecanları üzerine kurulan hayaller derinleştikçe, yani insanın iç dünyası değişmeye başladıkça ıstırap şiirlerde daha çok yer tutmaya başlamıştır. İnsan ruhunun çırpınışları, bunun doğurduğu acı ve üzüntüler şiir konusu olarak ele alınmıştır. Böylece, pek azı bir yana bırakılırsa, ıstırap hemen bütün Sebki Hindî şairlerinin çok çekici buldukları ve derinliğine işledikleri bir konu olmuştur.”¹⁸

Şairin, hayata karşı olumsuz bir bakış açısı edinmesinde, bireysel tecrübelerin önemli bir payı vardır. Nâilî şiirinde, şairin böyle bir bakış açısına sahip oluşunun nedenleri de tespit edilebilir. Onun bedbinliği, dinî ve tasavvufî kaynaklı “fenâ”

¹⁷ Nurullah Çetin, **Şiir Çözümleme Yöntemi**, Öncü Kitap, 4. baskı, Ankara, 2006, s. 65.

¹⁸ İpekten, **a.g.e.**, s. 63.

düşüncesi, bir sufi ve bir şair olarak kıymetinin bilinmemesi ile tanık olduğu adaletsizliklerden kaynaklanır. Şair, zayıf ve âciz kimliği ile gördüklerine ve hatta yaşadıklarına müdahale edemez. Bunları iç dünyasında işler ve çektiği ıstırap şiirlerinde dile getirir. İsrâfil Babacan da, şairin iç dünyasına yönelişini benzer şekilde izah ederek Sebk-i Hindî'nin bu yönünün, Nâilî'deki görünümünü şöyle izah eder: “Acı, ıstırap ve çırpınıyla ben diline yönelen Hint Üslûbu şairleri hayattan şikâyet ve artan karamsarlıkla, bedbinliğe yönelen duygulara doğru giderler. Bu durumun ortaya çıkmasında, Nâilî'nin hayatında olduğu gibi, şahsen maruz kaldıkları itilmişlik, devlet yönetiminden uzaklaşma ve fizikî rahatsızlıklar da etkili olabilir¹⁹.” Devir üslûbu bir gereği olarak ön plâna çıkan ıstırap teması, şikâyet ve kötümserlik; “ben dili” söz konusu edildiğinde, her şairde farklı bir biçimde işlenir ve farklı biçimde zuhur eder. Nâilî şiirinde, maddeye ve hayata kötümser bir tavır takınmanın tahlili yapılacak olursa, şairin üslûbuna dair kimi veriler de elde edilebilir.

1.3.1. Dünyanın Geçiciliği (Fenâ) Düşüncesi

Nâilî'nin varlık âlemine karşı takındığı tavır, mutasavvıfânedir. O, gelip geçici olduğunun farkına vardığı dünya hayatına ve nimetlerine karşı soğuktur. Bunu da her fırsatta dile getirir. Ancak yokluktan ve fakirlikten sızlanışları da söylediklerinin samimiyetine hâlel getirir.

Nâilî Divanı'nda, dünyanın geçiciliği (fenâ) düşüncesi, onun dünyayı ifade etmek için başvurduğu mecazlarda açık bir şekilde görülebilmektedir. Şair, “bu” işaret sıfatının nitelediği mekân isimleriyle genellikle “dünya”yı kastetmiş²⁰, böyle

¹⁹ İsrâfil Babacan, **a.g.e.**, s. 299.

²⁰ “Bu” ve “dünya”nın birlikteliği günümüz Türkçe'sinde de geçici hayata ve varlık âlemine işaret eder. “Bu dünya”, yaşanan hayat; “öbür dünya” ise ahiret karşılığında kullanılır.

oluşturulmuş sıfat tamlamalarında dünyanın geçiciliğini vurgulamaya çalışarak orijinal terkipler oluşturmuştur. Nâilî şiirinde bir üslûp özelliği olarak gösterilebilecek bu durumun en dikkat çekici örnekleri, Divan'ın Hazreti Muhammet övgüsüne tahsis edilmiş 2. kasidesinden (naat) hareketle örneklendirilebilir. Bu kasidede, ilk 21 beyit boyunca dünya hayatının ve nimetlerinin geçiciliği düşüncesi işlendikten sonra peygamber övgüsü ve ondan şefaât talepleri dile getirilmiştir. Kasidenin 21 beyitlik nesibinde “bu” sıfatının nitelediği mekân isimleri ve oluşan sıfat tamlamalarının mecazî olarak dünyaya işaret edişi, aşağıdaki 15 beyitte açık bir biçimde görülebilir. Aynı beyitlerde “fenâ” fikrinin işlenmiş olması da Nâilî'nin bu düşünce üzerinde nasıl ısrarla durduğunu teyit eder mahiyettedir:

Hum-ı felek gibi bir gün olur **bu kûçe** tehî

Ne pîr-i bâde-furûş u ne bâde-hûâr kalur (K2/2)

(Felek küpü gibi bir gün bu çarşı da boşalır; ne şarap satan ihtiyar ne şarap içen kalır.)

Mişâl-i muğbeçe vü pîr-i mey **bu meclisde**

Zaman olur ne cevân u ne ihtiyâr kalur (K2/3)

(Bir zaman olur ki bu mecliste de şarap dağıtan küçük saki ve şarapçı ihtiyar -gider-, ne genç ne ihtiyar kalır.)

Bozar şarâbını seyl-i fenâ **bu maştabanuñ**

Ne reng-i neşve ne âlâyiş-i humâr kalur (K2/4)

(Bekasızlık seli bu meyhanenin şarabını bozar; ne hafif sarhoşluğun keyfi, ne de mahmurluk kiri kalır.)

Şafâ gider keder-âlûd olur **bu meclis-i üns**

Ne cur'asında ne şâfında keyf ü kâr kalur (K2/5)

(Eğlence kaybolur, bu ahabap meclisi kedere bulanır; ne cür’asında ne de safında keyif ve tesir kalmaz.)

Bu sūr-gāh-ı fenāya gelür o deñlü kesel

Ki sâz-ı Zühre de bir gün gusiste-târ alur (K2/7)

(Bir gün bu geçici şölen yerine o denli usanç gelir ki Zühre’nin sazı da telleri kopmuş bir surette kalır.)

onan göçer **bu serāy-ı sipenc-i fāñide**

Bu tāb-āne de bir gün arābe-zār alur (K2/9)

(Bu geçici misafirhanede konan göçer. Bu yoksul yurdu da bir gün harabeliğe döner.)

Metā‘-ı devlete aldanma kim **bu kişverde**

Hezār ̣āce ğarībū’d-diyār u dār alur (K2/10)

(Bu memlekette ikbāl meta’ına aldanma. Çünkü binlerce tacir -burada- vatan garibi olur.)

Olursa her biri şāhib-defñe-i ārūn

Yine metā‘ı **bu mahẓende** müste‘ār alur (K2/11)

(-O tacirlerin- her biri Kārūn definesine sahip olsa da yine meta’ları bu mahẓende rehin kalır)

Ne deñlü rağbete şāyān olur metā‘-ı emel

Bu kār-gāh-ı arāba ne i‘tibār alur (K2/12)

(Ümit meta’ı ne kadar rağbete lâyıf olursa da -bir gün- bu harap işyerine itibar kalmaz.)

Ki nice āfile-sālār-ı kārban-ı vücūd

Bu teng-nāy-ı fenāda şikeste-bār alur (K2/13)

(Öyle ki birçok varlık kervanının reisi, bu bekasızlık darboğazında haramî vurgunu yer.)

Harîf-i meslek-i Ferhāda müzd-i tîşe yeter

Bu kūh-sārda ancak hırāş-ı kār alur (K2/14)

(Ferhat ile meslektaş olana külünk ücreti yeter. Bu tepelikte geriye ancak çalışıp kendini paralamak kalır -Ferhat, başı kendi külüngü ezilmek suretiyle ölmüştür.-)

Verir esās-ı pul-ı çara bād-ı fitne şikest

Bu cılve-gehda ne menzil ne reh-güzār alur (K2/16)

(Fitne rüzgârı, felek köprüsünün temelini yıkar; bu zuhur yerinde ne durak ne güzergâh kalır.)

Bu gül-sitānede bir gün eser semūm-ı ‘adem

Gider bu neşv ü nemālar ne gül ne ar alur (K2/17)

(Bu gül bahçesinde bir gün yokluğun çöl rüzgârı eser, bu büyüyüp serpilmeler gider; ne gül ne de diken kalır.)

Nâilî’nin dünyayı, onu kuşatan felekleri, hayatı; kısaca fena bulacak olan varlık âlemini mecazen kastetmek için kullandığı, “bu” işaret sıfatıyla nitelenen diğer mekânlar şunlardır (tekrarsız 102; tekrarlı 122): ‘âlem-i fânî (K14/91); ‘âlem-i ferā (M1/II/5); ‘ara (G218/1), (K20/5); ‘ara-gāh (K6/5); bā (G184/4), (G267/6), (G388/2), (G54/1), (G90/3), (K3/17), (K7/21); bā-ı çār (G230/15); bāziçe-geh (G209/9); bender-gāh (G184/5); berza (G209/2), (K37/6); bezm (G102/2); bezm-gāh (K7/46); bezm-i fenā (M1/VII/1); çāh-ı ser-nigūn (Kt12/2); çārsū (G136/4), (G214/2); çār-ā-ı mu‘allā-kuşūr (G51/7); çār-ā-ı şarāb (G102/3); çār-ā-ı zeberced (K2/34); çetr-i zer-nigār-ı mu‘allā-yı berter (K20/28); dām-gāh-ı ta‘allu

(G177/6); dām-geh (G239/5), (G315/2); dāniş-geh (G68/5); devr-i çep-endāz (K13/34); deyr (G90/7); evc-gāh (G239/4); eyvān-ı bülend-i çār-tāk-ı nüh-hıyām (K23/27); fenā gülşeni (G218/6); fenā lücce (G84/5); ğam-hāne (G173/3), (G66/1); ğarķa-gāh (G63/3); gerdiş-i eflāk (G134/5); gerdün (G5/5); gül-istān-ı fenā (G278/3); gül-zār (G384/4); güzzer-gāh-ı fenā (G42/2); hāk-dān (G217/7); hāk-dān-ı fenā (G102/6), (G242/2), (M1/VI/3); hāk-dān-ı heves (G292/7); hār-zār-ı ta‘alluķ (G175/2); ħasret-ābād (G147/3); ħayme (G85/3); heft evreng (G99/5); heft gird-āb (G48/4); heft iķlīm (G242/5); hengām-ı şağab (G75/5); kār-geh (G105/2), (K18/40), (K20/27); kār-hāne-i fiṭrat (K2/33); kaşr-ı nüh-tāk (K37/12); keşret (G90/5); kemīn-gāh (G308/5); kişver (G271/5); köhne maşṭaba (G360/2); köhne mezra‘a (K37/2); kuhen dār-ı şifā (G92/4); kuhen dārü’ş-şifā (G7/5); kuhen mihmān-serā (G284/4); kūh (G162/3); lu‘bet-gāh (G1/5); lu‘bet-gāh-ı maḥşer-gün (G352/5); lücce-geh (K7/22); maḥkeme (G218/8); meclis (G147/7), (G158/2), (K23/14), (K3/16), (K7/48); meclis-i pür-vaḥşet-i bī-dād (K13/3); memleket (G368/2); memliḥa (K7/21); menzil (K7/27); merḥale (G261/5); mesken (M2/I/1); mevķif-i ḥayret (K7/26); mezbele (G292/8); mīnā hücre (G208/6); muzdaḥam-ābād-ı sitem (K13/8); nüh bağçe-i ḥaḍrā (K5/4); nüh cām-ı ziyā-güster (G67/2); nüh eflāk (G274/2); nüh evrāk (G73/6); nüh eyvān-ı zer-endüde (K16/9); nüh şeh-nişīn (K28/82); nüh ḳadeḥ-i mīnā (K5/8); nüh tāk (G73/7), (Ş2/4); nüh-peymāne (G374/1); ribāt (G102/1); ribāt-ı ḥayret (G360/3); şahā (G202/4); serāy-ı sipenc (G88/7); serā-perde-i ḥikmet (K9/8); serāy-ı sipenc-i fānī (K37/3); süllem-pāye-i iķbāl (G178/1); sūmenāt-ı vüçüd (G315/6); şah-reh (K7/12); şeş-dergāh-ı istidrāc (G178/7); şifā-hāne (G133/10), (G153/5), (G167/5), (M2/II/1); şifā-serāçe (G136/5); tāb-hāne (G149/4), (G388/3), (G52/2), (K3/13); tārem-i nil-gün (G28/5); tāk-ı nil-gün (G182/1); tekye (G102/4); tekye (G360/4); teng-nāy-ı felāket (K18/34); toķuz cām-ı feraḥ-nāk (G167/1); vādī-i pür-ḥaṭar (M5/VII/10); vaḥşet-serāy (G93/2).

Nâilî'nin “bu” ve “öteki” şeklinde birbirinden ayırdığı iki âlem düşüncesi, İslâmî düşünceden neşet etmektedir. Nâilî'nin tercihi ise, gelip geçici olan fani âleme dair taallûkattan, makam ve mevki hırsından, insanlar tarafından nesnelere yüklenen itibarî değerden vazgeçilmesi, ebedî dünya hayatı için hazırlık yapılarak ömrün münzevî bir yaşam biçimine vakfedilmesi yönündedir. Dünya hayatının geçiciliğinin işlendiği bazıları şunlardır:

Ġavġā-yı salṭanat bu serāy-ı sipencde

Ey Nā'ilī selāmet-i dervīṣi gösterür (G88/7)

(Ey Nâilî, bu misafirhanede saltanat kavgası, derviş esenliğini gösterir -İnsanı derviş selâmetine yöneltir-.)

Nā'ilī naḥvet ü cāh ehli mu'ammer olamaz

Kimse zehri bu şifā-ḥānede tiryāk edemez (G167/5)

(Ey Nâilî! Kibir ve mevki tutkunları uzun ömürlü olmaz. Kimse bu hastanede zehri panzehir hâline getiremez.)

Nâilî, farklı hayallerle süsleyerek işlediği “fenâ” düşüncesini, farklı mekânlara mecazen “dünya” anlamı yükleyerek derinleştirmiştir. Bu bağlamda, dünyanın bir bağ ve aynı zamanda bir memliha (tuz çıkarılan yer) olarak düşünüldüğü aşağıdaki beyte vücut vermiştir:

Bulur nisāb-ı tesāvī bu bāġda gül ü ḥār

Olur bu memliḥada hem-‘ayār pāk ü pelīd (K7/21)

(Bu bahçede gül ve diken eşitlik derecesine erişir. Bu tuzlada temiz ve kirli aynı ayarda görünür.)

Dünyanın ve dünya hayatının geçiciliğini ifade etmek için Nâilî'nin başvurduğu bir başka yol, döneminin eğlencelerinden misaller getirerek, hoş vakitlerin ve eğlencenin bir zaman sonra nihayete ereceği fikrine ulaşmaktır. Bu bağlamda içki meclislerinden, panayır eğlencelerinden ve gölge oyunundan bahseden beyitlerde, bu eğlencelere ibret gözüyle bakan bir mutasavvıfın intibaları ve fenâ düşüncesi önemli bir yer tutmaktadır (bkz. Temaşaya Dayalı Eğlenceleri Konu Edinme). Söz konusu beyitlerde eğlencenin sergilendiği mekân, mecazen dünyayı karşılamaktadır:

Tevakkûf eyle bu bâzîçe-gehde Nâ 'ilîyâ

Verâ-yı perdede esrâr var zühûr edecek (G209/9)

(Ey Nâilî bu panayırda bir eğlenip dur ki perdenin -Karagöz perdesi- ardında belirecek sırlar vardır.)

Hezâr reşk ü hased Nâ 'ilî o 'ârife kim

Çeke bu mezbeleden dâmen-i temennâsın

Mișâl-i zıll hayâl aňlayup şeb ü rûzın

Cihânuñ eylese endîşe rûz-ı ferdâsın (G292/8-9)

(Ey Nâilî, Dünyanın gündüz ve gecesinin gölge gibi bir oyun -gölge oyunu gibi- olduğunu anlayıp yarımını -ölümden sonrasını- düşünen, bu çöplükten dilek eteğini çeken o ârife binlerce gıpta ve haset olsun.)

Bu lu'bet-gâhda ey Nâ 'ilî bilmekdedür hıkmî

Ne zîr-i ırkâdandur heft tās-ı nîl-gün peydâ (G1/5)

(Ey Nâilî, bu panayırda hikmet, yedi mavi tasın nasıl bir hırkanın altından ortaya çıktığını bilmektedir.²¹)

Bu lu‘bet-gâh-ı mahşer-gûnda seyr et ol perî-rûyî

Ne Yûsuf lar girerler Nâ’ilî seyr eyle mîzâna (G352/5)

(Nâilî, o peri yüzlü güzeli izle ve gör ki bu mahşer gibi kalabalık panayırda, nice Yusuf gibi güzeller mizana girer / sorguya çekilir.)

Dünyanın geçiciliğinin işlenerek maddiyata meyledilmemesi gerektiği üzerinde duran bir kısım beyitte, “fenâ” kavramı şu şekilde ifade edilir:

Dânesin tîz dükedür murğ-ı hâriş ehl-i fenâ

Telef-i nağd-i hayât etmede imsâk edemez (G167/4)

(Açgözlü bir kuşa benzeyen fena ehli, yemini çabuk tüketir. Onlar, hayat sermayesini boşa harcamakta cimrilik göstermez.)

Melûl-ı dağdağa-i câh olur fenâ ehli

Ne girûdâr u ne haşmet ne tûmturâk ister (G91/3)

(Fena ehli makam gösterişinden usanır. Ne şaşaa ne gösteriş ne de ihtişam ister.)

“Fenâ” sözcüğü, tasavvufî manâda, lûgat anlamının tam tersi bir anlama gelecek biçimde kullanılır. Lûgatte “gelip geçici olma, ölümlülük, yok olma, zeval bulma” gibi anlamlara gelen fenâ; tasavvuf ıstılahı olarak “insanın kendinden ve

²¹ Halûk İpekten, eserinde bu beyti şu şekilde düz cümle hâline getirmiştir: “Ey Nâilî, bu dünya panayırında hikmet, bu yedi mavi gök kubbesinin hangi hırkanın altından çıkacağı bellidir.” Beytin açıklaması, feleğin dokuz katının ve bu katlarda bulunan gezegenlerin özelliklerinin sayılması ile başladıktan sonra şu izaha yer verilmiştir: “Beyitte bir panayır yerinde oyunlar gösteren bir hokkabazın hırkasının altından hiç yoktan mavi taslar çıkardığı anlatılmıştır. Lu‘bet-gâh, istiâre ile kâinatı anlatıyor. Zîr-i hırka, pes-i perde yerine kullanılmıştır. Dünyada bu gök kubbesinin yani kâinatın nasıl ortaya çıktığını, niçin yaratıldığını bilmek hikmettir.” bkz. İpekten, **a.g.e.**, s. 104.

bütün masivadan geçip vahdet denizinde boğulması, kulun Hak'ta yok olması” anlamlarında kullanılır. Fenâ, Allah ile birleşme değil, Allah'ın mutlak irade ve kudretinin tanınmasından ibarettir. Nâîlî, şiirlerinde sözcüğü, tasavvufi bağlamda da kullanmıştır. Onun, maddî geçiciliğe karşı alternatif olarak gösterdiği kavram, manevî ölümsüzlüktür.

Teşrîf-i câh-ı fakr-ı olur atlas-ı felek

Ehl-i fenâda her ne kadar kevkeb olmasa (G314/2)

(Fena ehlinde her ne kadar yıldız olmasa da, onların fakirlik makamına teşrifi feleğin atlası olur.)

Ḳumâş-ı kâr-gâh-ı mülk-i hestî

Fenâ ehlinün olmaz zîb-i dūş-ı (G380/3)

(Varlık ülkesindeki işyerinin kumaşı, fenâ ehlinin omuz süsü olamaz.)

Mestüz ol cām-ı fenâdan ki kenârındaki ḥatt

Nâ 'ilî nice Şenâyî nice ' Attâr okudur (G98/9)

(Ey Nâîlî! O fenâ kadehinden mestiz ki onun kenarındaki yazı, birçok Senâyî ve Attar'a ders okutur.)

1.3.2. Kıymetbilmezlik Düşüncesi

Nâîlî'nin kötümser bakış açısına sahip olmasında önemli etkisi olan bir başka düşünce, kendisi gibi hüner sahiplerinin kıymetinin lâyıkıyla bilinmediğidir. Bu düşünce iki tema etrafında şekillenmektedir. İlkinde, surete bakıp karşısında dünya malına ve mevkiine değer vermediği için fakir görünümlü kimseleri yadırgayan, dışı harap fakat içi mamur kimselerin gerçek değerini anlamayan kimseler, hüner

sahiplerini, gönül ehlini hakir görmekte ve dışlamaktadır. Bu fikrin diğer cihetini ise, sözle hünerler sergileyen şairin gereği gibi takdir edilmemesi teşkil etmektedir. Bütün bu kanaatler, aynı zamanda Nâilî'yi “adaletsizlik” düşüncesine ulaştıran önemli tecrübelerdir.

Nâilî, surete aldanmayı ve bu nedenle gönül ehlinin kıymetinin bilinmemesini, hâl sahibi kimselerle aynı deneyim ve bakış açısına sahip olunmaması ile açıklar. Bu bakış açısını yansıttığı beyitlerinden birinde, bir misafirhane olarak nitelediği dünyaya, misafir olarak gelip giden insanların kıymetinin bilinmediği, onlara gerekli hürmetin gösterilmediği üzerinde durur:

Cihānda kimden edersün ümīd-i ḥ̣ān-ı kerem

Bu tāb-ḥānede ikrām-ı zāyf bilmezler (G52/2)

(Dünyada kimden kerem sofrası ümit edersin? Bu fakir yurdunda konuk ağırlamayı bilmezler.)

Rintlerin, zahit tarafından hoş karşılanmayan davranışlarını da Nâilî, zahidin rindin kıymetini anlamaması, onun yaşadığı tecrübelere vâkıf olamaması ile izah etmeye çalışır:

Ḳadr-i rindi añlasa zāhid reh-i mey-ḥānede

Hırḳa-i tecdīd-i zühdi añā pāy-endāz eder (G40/5)

(Zahit, meyhane yolunda rindin değerini anlasa, sofuluğun tecrit hırkasını onun ayaklarının altına serer.)

Daḥl-i erbāb-ı kemāl ey zāhid-i şūret-perest

‘Āḳıbet muḥtāc-ı vāḳt-i nefḥ-i sūr eyler seni (M9/I/1)

(Ey surete tapan zahit! Kemal ehlinin işine karışman, sonunda seni Sur'un üfleneceği vakte muhtaç eder.)

Vā' ız ne bilür mertebe-i pîr-i muğānı

Tā olmayıcak cur' a gibi hāk-i reh-i mest (G23/2)

(Vaiz, şarap tortusu gibi sarhoşların yolunun toprağı gibi olmadıkça meyhane pirinin mertebesini bilmez.)

Nâilî'nin kıymetbilmezlik fikrini işlediği beyitlerin bir kısmını ise, şiirle ilgili iddiaları çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Bu türden beyitlerde şair, söz hünerine sahip olduğu hâlde; gerçek kıymetinin bilinmediği ve takdir edilmediğini belirtir:

Sen Nâ'iliyâ neşr et âfâka dūr-i nazmuñ

Bilmezse felek kâdrin bahtum gibi kūr olsun (G265/7)

(Ey Nâilî! Sen ufuklara şiir incini dağıt. Felek, kıymetini bilmezse bahtım gibi kör olsun!)

Hayfdur ancılayın şâ' ir-i 'ālî-himmet

Ola pā-māl-i cefā-yı felek-i sifle vü dūn (K17/52)

(Onun -Nâilî- gibi yüce himmetli bir şair alçak ve soysuz feleğin eziyetiyle ayaklar altında kalırsa, yazıktır.)

Kendini yetenekli ve başarılı görüp hünerine gerekli hürmetin gösterilmediğini düşünen bir şair olarak Nâilî'nin, “kemāl”i töhmet, “irfān”ı ise cürüm ile bağdaştırması bu anlamda dikkat çekicidir:

Töhmet-âlūd-ı kemâlem ki felek bahtum ile

Cürm-i ‘irfānumı işbāta olur şāhid-i hāl (K12/64)

(Olgunluk töhmetine bulandığım için felek, bahtımla irfan suçumu kanıtlamak için hâlime tanıklık eder.)

Benzer şekilde güzel sözlerin çalınması (sirkat) da hünerin olumsuz yönlerinden birini oluşturmaktadır:

Çoğaldı düzd-i suhen Nā’ilī bu kişverde

Metā’-ı nazm ise mānend-i müşk-bū düşmen (G271/5)

(Ey Nâilî! Bu memlekette söz hırsızlığı çoğaldı. Şiir meta’ı ise misk kokusu gibi düşman oldu. -Hırsızlar misk kokusunu alarak onu kolaylıkla bulabiliyorlar.-)

Söz ehli olarak bilinen şairler, saçma sapan sözler sarf eden müddeîlerden ibarettir. Bu da halkın, iyiyi kötüden ayırt edememesi ve kötüye rağbet göstermesinin bir sonucudur:

Feryād ki yārān-ı suhen-perveri ‘aşruñ

Hâlâ bir alāy müdde’î-i yāve-derādur (K14/80)

(Bu devrin söz ehli olan ahababı, maalesef ki hâlâ bir bölüm saçma sapan sözler sarf eden iddiacılardan ibarettir.)

Hâlbuki Nâilî’nin beklentisi, şiirinin revaç görmesi, kendisinin de söz mertebesinde vardığı noktaya lâıyk itibarı elde etmesidir:

Zihî revâc-ı suhen Nā’ilī zihî dāniş

Ṭılsım-ı nikbet olan i’tibāra meftūnam (G243/6)

(Ey Nâilî! İşte söz gösterilen rağbet, işte ilim... Talihsizliği def edici tılsım olan itibara düşkünüm.)

Nâilî'nin, gıpta ile baktığı, kıymetinin bilindiğine kanaat getirdiği ve memduhuna bir misal olarak sunduğu şair, Bâkî'dir. Sultan IV. Murat'ın Bağdat'ı fethi münasebetiyle yazdığı bir kasidesinde, kendisi her ne kadar aksini iddia etse de²², Sultânü'ş-şuarâ Bâkî'nin kıymetinin, Sultan Süleyman tarafından bilindiğini söyler ve onu el üstünde tutulan bir şair olarak gösterir. Aynı lütfu IV. Murat'tan, kendisi için bekler.

Añdurup nâmların hayr ile şāhān-ı selef
Suḥen erbābına luṭf eylemiş iḥsān etmiş

Tā ezelden budur āyīni şehin-şāhlaruñ
Gerçi te'yīdini Sulṭān Süleymān etmiş

Ḳadr-i 'irfānını zīrā ki bilüp Bākī'nūñ

Elin almış şu'arā ḡayline sulṭān etmiş (K9/23-24-25)

(Eski hükümdarlar, adlarını söz ehli şairlere hayırla yad ettirmiş, onlara lütfedip ihsanda bulunmuşlar. Ezelden beri büyük hükümdarların âdeti budur. Sultan Süleyman da bu âdeti onaylamıştır. Zira -Sultan Süleyman-, Bâkî'nin irfanının kıymetini bilip onun elinden tutmuş ve onu şairler topluluğuna sultan etmiştir.)

Nâilî'nin kıymetbilmezlik düşüncesi, onun adaletsizlik düşüncesine varmasına neden olmuştur.

²² Bâkî bir gazelinde yakınırken şöyle der:

Ḳadrūñi seng-i muşallāda bilüp ey Bākī

Ṭurup el bağlayalar karşıña yārān şaf şāf (Sabahattin Küçük, **Bâkî Divanı: Tenkitli Basım**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1994, s. 242.)

1.3.3. Adaletsizlik Düşüncesi

Nâilî, hak etmeyenlerin gerek itibar, gerekse mevki ve makam açısından rağbet görmelerini, somut örnekler getirerek göstermeye çalışır. Şair, gördüğü ve yaşadığı deneyimlerden hareketle, ilim ve irfan sahiplerinin, iş gören ve çalışkan devlet adamlarının hak ettiklerini bulamadıkları sonucuna ulaşmıştır. Bu düşünceye varırken şair, adaletsizliği kendisinin maruz kaldığı bir durum olarak görmekle kalmaz, sosyal hayatta ve devlet işlerinde başka insanların da maruz kaldığı bir zulüm olarak eleştirir. Devlet işlerinde seviyesiz, cahil ve kendi nefsi için çalışan yöneticiler, beyitlerde “ehl-i hevā, eşhāş-ı erāzil, ħar-ı bālā-niṣīn” anılmış ve yerilmiştir:

Bī-rābīṭa-i emn ü amān nüṣḥa-i devlet

Olmuşdı ‘ibāret bir iki ehl-i hevādan (K13/4)

(Devlet nüshası -devletin koruyucusu- güvenlik ve huzurdan habersiz bir iki nefsiye düşkünden ibaret olmuştu.)

Māhiyyeti ma‘lūm olan eşhāş-ı erāzil

Bālā-ter idi mertebede necm-i Sühādan (K13/5)

(Mahiyeti malûm olan rezil kişiler, mertebe açısından Süha yıldızından daha yüksekte idiler.)

Şimdi helāk-ı müzdaḥim-ābād-ı ‘ālemüz

Kem-ħarc bir iki ħar-ı bālā-niṣīn ile (K28/12)

(Şimdi soysuz bir iki yüksek mertebeli eşek ile izdiham yeri olan âlemde helāk olduk.)

Ĥar-mühre-i eşhāş ile bu gevher-i ĥāṣūn

Mi‘ yârı naẓar farkı Şüreyyâ vü şerâdur (K14/73)

(Bu halis cevher ile değersiz katırboncuğu şahısların değerlerinin farkı göz hesabıyla yerden Süreyya yıldızına kadardır.)

Ne iktizâ-yı hıred-sûzdur bu berzahda

Ki ehl-i hıâr ola nâdân ola huzûr edecek (G209/2)

(Ne şaşırtıcı bir zorunluluktur ki bu geçici dünyada huzurla yaşayanlar hep alçaklardır.)

Nâilî gibi hakikî söz ehlinin durumu da devlet işlerinde görülen adaletsizliğe tâbidir:

Dil-tengdür erbâb-ı zebân kânde olursa

Gül-şen zağan u zâğa kafes bülbüle câdur (K14/86)

(Söz ehli nerede olursa olsun sıkıntılıdır. -Çünkü- gül bahçesi çaylak ve karganın, kafes ise bülbülün mekânıdır.)

Suhen ey Nâ’îlî ‘ârî gerek temyîz-i maḥlaşdan

Bu dâniş-gehde zâta gâlib olmak nâm müşkildür (G68/5)

(Ey Nâilî! Sözün, mahlasın sağladığı ayrıcalıktan arınması gerekir. Çünkü bu ilim yurdunda adın, şahsa üstün gelmesi güçtür.)

Vâye-baḥş-ı kâm olup düşmenleri şâd etmeye

Ey felek ehl-i dile çaḳ böyle bî-dâd etmeye (G330/1)

(Ey felek! Nereye kadar gönül ehline böyle zalimlik yapıp, düşmanları arzuladıklarına eriştirip onları mutlu edeceksin?)

Felek de, mutat olduğu üzere ârif kimselere haksızlık etmekte, ancak rakiplere lütufta bulunmaktadır. Şair, bu durumu tavla oyunu terimleri üzerine kurduğu bir beytinde şöyle anlatır:

‘ Ârifüñ baht girüp gönline pûl kondurmaz

Nerd-i ikbâlde ağıyâra döner zâr okudur (G98/8)

(Baht, ârif kişinin gönlüne girip pul kondurmaz. İkbâl tavlasında zar okutan bir rakibe benzer.)

Adaletsizlik düşüncesi, klâsik edebiyatın öngördüğü biçimde sevgilinin âşığa değil, rakibe meyletmesinin işlendiği beyitlerde de işlenir. Nâilî, sadık ve gerçek bir âşık olarak, sevgiliden de umduğunu bulamaz.

Rakîbe hüsni-nâzar ‘ âşıka teğâfülden

Murâduñ ey şanem-i bî-vefâ nedür bilmem (G239/6)

(Ey vefasız dilber! Rakibe güzelce bakıp âşıka bilmezlenmekten muradının ne olduğunu anlamam.)

N’ola mecrûhuñ isek ey leb-i cânân ki rakîbe

Pây tâ-ser nemek-i dâğ-ı dil ü sîne olursun (G272/3)

(Ey sevgilinin dudağı! Senin elinden yaralanmışsak ne olmuş? Sen rakibin, sine ve gönüldeki dağ yarasına baştan ayağa tuz olursun.)

Bûy-ı zülfüñ hâtır-ı ağıyârı tatyîb etmede

Tünd-bâd-ı âh ile diller perişân olmada (G347/3)

(Saçının kokusu başkalarının gönlüne ulaşıp lütfetmekte. Şiddetli âh rüzgârı ile gönüller darmadağın olmakta.)

Āmāde-i luṭf iken raḳībe

‘Uşşāka nedür bu ḳahr u āzār (M5/IV/8)

(Rakibe lütfetmeye hazırken, âşıklara bu kahır ve bu azar nedir?)

Şairin tanık olduğu adaletsizlikler, onu ümitsizliğe sevk etmiştir. Böylece o, âlemde, mürüvvetli insan kalmadığı fikrine ulaşmıştır. Bu düşünce, onun adaletsizlik fikrinin vardığı son noktadır:

‘Ālemde âdem olmaduğın bilmedüñ daḥi

‘Ālem bu ‘âlem olmaduğın bilmedüñ daḥi (M3/VIII/3)

(Ālemde insan olmadığını daha anlamadın. Hakikî âlemin, bu âlem olmadığını daha anlamadın.)

1.3.4. Ümitsizlik

Nâilî, dış dünyaya dair intibalarından hareketle, umduğunu bulamayacağı sonucuna ulaşmıştır. Bu da, onda derin bir ümitsizliğe neden olur. İstedğini elde edemeyeceğini anlayan Nâilî, dünyevî isteklerden, makam ve mevki arzusundan vazgeçmiş görünür. Devlet işlerinden ve sosyal ilişkilerden, felekten, sevgiliden, tasavvuftan²³ umduğunu bulamayan şair, beklentilerinin yönünü ve mahiyetini değiştirir. Kendini şaraba verir. Bu noktada, “üm̄mīd / üm̄īd” sözcüğü ile “şarāb, bāde, mey, cām” sözcüklerinin birlikteliği, umudunu kadehlerde arayan ve onunla avuntu bulan bir kimsenin arayışını dışa vurmaktadır.

²³ “Nâilî, tasavvufu amaç edinmediği ve daha çok bir şiir konusu olarak gördüğü için de iyi bir mutasavvıf olamamıştır. Üstelik buna yaradılışının ve düşüncesinin de uygun düşmediği ortadadır.” İpekten, **a.g.e.**, s. 82.

Bāde kim dāğ-ı dil-i **ümmīddür** her ıatresi

Mey degil berı-i ıazā-te'kīddür her ıatresi (G376/1)

(Şarap ki her damlası ümitli gönlün dağ yarasıdır. Onun her damlası şarap değil isabetle erişen kaza şimşegidir.)

Gül-gün **cāmı** her kışi meydāna sürdi biz

Gerd-i süm-i tekāver-i **ümīdi** görmedük (G222/5)

(Gül renkli / al ata benzeyen kadehi herkes meydana sürdü. Biz ise, ümidin süratli atının nalının tozunu görmedik.)

Ey **bāde**-i hevesden olan neşve-yāb-ı 'ışık

Ser-kūçe-i **ümmīde** mest-i ħarāb-ı 'ışık (M3/XI/1)

(Ey heves şarabından neşelenen kışi! Ey ümidin sokak başında aşk şarabı ile körkütük sarhoş olan!)

Şarabın kötü gün dostluğunu ve ümitsiz, karanlık gecelerdeki işlevini bir beytinde söyle dile getirir:

Bāde kim tāb-efgen-i şīşedür her ıatresi

Şām-ı gamda māh-ı Nahşeb-pīşedür her ıatresi (G377/1)

(Şarap ki her damlası şişeye ışık verir. Onun her damlası, gam gecelerinde -bir kuyudan yükselip etrafını aydınlatan- Karaşi ayıdır.)

Nâilî Divanı'nda "ümīdindedir" sözcüğü ile kafiyeleyen 56. gazel bu dikkatle incelendiğinde sükût-ı hayāle uğramış bir sanatkârın intibalarına yer verildiği görülebilir. Söz konusu gazelde bazı kimseler, gerçekleşmeyeceğini bildikleri hâlde birilerinden bazı şeyler ümit etmektedir. Gazelin birinci beytinde saf yüreklipler felekten şefkat, kadehten sarhoşluk ummaktadır. Gönül ikinci beyitte, sevgilinin

gözbebeğinden insanlık; üçüncü beyitte yine menfaatçi felekten haslık; dördüncü beyitte ise saflık ümidindedir. Ancak bunların hiçbiri olası değildir. Şairin ümitsizliği ve karamsarlığı bu gazelde en açık ifadesini bulmuştur:

Sāde-diller kim felekden şefkat ümmidindedür

Ser-nigün peymāneden keyfiyyet ümmidindedür (G56/1)

(Saf yürekli felekten şefkat, ter dönmüş kadehten -felek- sarhoşluk ümidindedir.)

Dil nigāh-ı luṭf umar bilmez ne bî-raḥm olduğın

Merdüm-i çeşminden insāniyyet ümmidindedür (G56/2)

(Gönül onun gözbebeğinden insanlık ümidindedir. Onun ne kadar merhametsiz olduğunu bilmez, lütfedecek bir bakış bekler.)

Olsun eczā-yı felekden menfa‘at-cūyā o kim

Bir avuc ḥāşākdan ḥāşiiyyet ümmidindedür (G56/3)

(Feleğin kırıntılarından faydalanan o kimse, bir avuç süprüntüden meziyet ümidindedir)

Rūy-ı luṭf-ı şîşe-baz-ı çarḥı dil görmüş gibi

Jeng-dār āyīnesinden şafvet ümmidindedür (G56/4)

(O kişi, hilekâr feleğin lütuf yüzünü -ümidini- görmüş gibi onun paslı aynasından saflık ümidindedir.)

Ḳuvvet-i nuṭḡuṅ getürsün fi‘l-i i‘cāza ḳalem

Sende yārān Nā‘ilī ḥayşiiyyet ümmidindedür (G56/5)

(Ey Nâilî! Beyan etme kudretin kaleme mucizevî işler yaptırın. Dostlar sende itibar olması ümidindedir.)

Divan'ın 33. gazeli ise “nevmîd (ümitsiz)” sözcüğü ile kafiyelenmiştir. Nâilî'nin her fırsatta dile getirdiği derin ümitsizliğin bir ifadesi olarak bu sözcüğü kafiye seçmesi dikkat çekicidir. Şairin hangi durumdan ya da nimetten ümitsiz olduğunu, hangilerinden behresiz kalmak istemediğini bu gazel açık bir biçimde ortaya koymaktadır:

‘ Aceb mi senden olan bir nigāhdan nevmîd

Olursa kām-ı dil-i buse-ḥāhdan nevmîd (G33/1)

(Senin bir bakışından umutsuz olan kimsenin gülücük bekleyen gönlünün muradından da umutsuz olmasına şaşılmalıdır.)

Şeb-i firākda baht-ı siyāhumuzdur hep

Eden bizi eşer-i şubḥ-gāhdan nevmîd (G33/2)

(Ayrılık gecesinde, bizi sabah vaktine dair bir işaretten ümitsiz bırakan, hep kara bahtımızdır.)

Olur şabā reh-i pür-piç ü tāt-ı hayretde

Nişān-ı ‘āşık-ı güm-kerde rāhdan nevmîd (G33/3)

(Sabā rüzgarı, hayretin kıvrımlı büklümlü yolunda yolunu kaybetmiş âşığın izini bulmaktan ümidini keser.)

Cebīn-sūde-i dergāhuñ eyleme yā Rab

Der-i muḡān gibi bir bār-gāhdan nevmîd (G33/4)

(Ey Allahım! Senin dergâhına yüz süreni pîrin kapısı gibi bir huzurdan ümitsiz bırakma.)

Cefā-yı dehre olan Nā’ilî gibi mu‘tād

Olur telāfî-i baht-ı siyāhdan nevmîd (G33/5)

(Nâilî gibi dünya kahrına alışan kimse, kara bahtın bunu telâfi edeceğinden ümidini keser.)

Şairin dış dünyaya dair istekleri, ihtirası felekten bir karşılık bulamayınca onun içine kapanmasına, içine kapandıkça kendisini daha çok dinlemesine, ruhundaki en ufak sarsıntıyı şiddetle hissedip mübalağa ile yansıtmalarına neden olmuştur. Onun şiirindeki acı ve ıstırapın mayası, “karamsarlık” sözcüğü ile genellenebilecek ve anılan başlıklar altında değerlendirilebilecek bir mahiyet göstermektedir.

1.3.5. İçe Kapanış ve İstırap

Nâilî şiirinde “ıstırap” önemli bir yer tutmaktadır. Bu durumun, birer başlık altında değerlendirilen ruhsal hâletlerle ilgisi olduğu gibi Sebk-i Hindî’ye bağlanabilecek bir yönü de bulunmaktadır. “Sebk-i Hindî şiirinde ıstırap teması da ön plâna çıkan temalardandır. Bu temanın oluşturduğu iç sıkıntıları, karamsarlık, huzursuzluk ve umutsuzluk, şairin hayat karşısında teslimiyetçi ve pasif bir tavır takınmasına sebep olmaktadır.²⁴” İstırap, bir devir üslûbunun özelliği olarak işlenebilecek, kendisine rağbet edilen bir mevzu olduğu kadar; şairlerin ruhsal problemlerini ve sıkıntılarını ifade etmelerinden kaynaklanan kişisel bir konudur. Halûk İpekten’in Nâilî şiirindeki ıstırap üzerine tespiti dikkat çekicidir: “Aslında ıstırap, Hint üslûbu şairlerinin belirgin bir özelliğidir. Fakat Nâilî, ıstırapı yalnızca bu üslûbun gereği olduğu için şiirine sokmamıştır. İstırap, şairin zaten hayatında vardır. Zayıf ve hastalıklı bünyesi, meslek hayatında bir kalem halifeliğinden ileri gidememesi, hele son zamanlarında İstanbul’dan uzaklaştırılması, hayatında çok acı

²⁴ Ali Fuat Bilkan, Şadi Aydın, **Sebk-i Hindî ve Türk Edebiyatında Hint Tarzı**, 3F Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2007, s. 135.

çekmesine sebep olmuştur. Bu ıstırabını felekten, devrinden, fakr u zarurettten yakınnarak dile getirmiştir.²⁵” Divan’da “ğam” sözcüğünün 182 defa kullanılmasını, şairin bu tavrını ifade etmesi açısından yeterli bir delil olarak görüyoruz.

Ölsek humâr-ı guşşadan ey pîr-i mey-gede

Câm-ı hayâtı şun hele gör nûş eder miyüz (G146/4)

(Ey meyhanenin piri! Keder mahmurluğundan ölürsek, hayat kadehini sun da gör içer miyiz?)

Bâr-ı ğama tākāt yoğ iken maḥmilümüzde

Bir cāy-ı şafā yok varacak menzilümüzde (G324/1)

(Mahmilimizde gam yüküne takat yokken, menzilimizde bir eğlence yerimiz yok.)

1.3.6. Duyuşsal Tercihler

1.3.6.1. Görme (Renkler)

Nâilî, Divanı’nda renkleri genel olarak bir duygu hâlini ya da bir kişilik özelliğini ifade etmek için kullanmış, görsel ve maddî bir öge olan renge duygusal ve manevî anlamlar yükleyerek kullanmıştır. Bu veriler, şairin dış dünyayı algılayış biçimi ile ilgili önemli ipuçlarını da barındırmaktadır.

Şairin, renk isimlerine yüklediği anlamlar, yeni ve orijinal değil, genel kabul gören, okuyanı yadırgatmayacak mecazî anlamlardır. Aşağıdaki beyitte bu durumu görmek mümkündür:

²⁵ İpekten, a.g.e., s. 72-73

Zühhâda surḥ-rûyî-i ḥaclet yeter hemân

Şerm-i sefîd-kârî-i rûy-ı siyâh-ı mest (G22/4)

(Zahitlere utançtan yüze gelen kırmızılık, körkütük sarhoş olmanın cürmüne karşılık utanma sevabı olarak yeter.)

Beyitte kırmızı, beyaz ve siyah; birer manevî durumun göstergesi olarak kullanılmıştır. Buna göre; kırmızı utancın, beyaz hayır ve sevabın, siyah ise cürüm ve günahın karşılığında kullanılmıştır. Bunlar, kimi mantıksal karinelerle anlaşılabilir bağdaştırmalardır. Nâilî'nin, renk isimlerini aynı beyitte anarak bir tenasüp oluşturmak ve çoğunlukla birbirine zıt durumları aynı beyitte renklerle ifade etmek gibi bir temayülü bulunmaktadır.

Renk isimlerinin hangi varlıklara nispetle kullanıldığı, şairin bunlar ile hangi duygu hâlini ya da ruhsal özelliği ifade ettiğini tek tek ele almak, onun maddî dünyanın renklerini kendi âleminde hangi bağlamda değerlendirdiğine ışık tutacaktır. Bu anlamda, Nâilî Divanı'nda renkler ve özelliklerini şöyle gösterebiliriz.

Beyaz (beyâz, sefîd): Divan'da beyaz renk, daha çok somut olarak ele alınmış ve siyah rengin karşıtı olarak düşünülmüştür. Renk adı olarak lafzen 4 defa anılmıştır. Bu rengin, bir sıfat olarak nitelediği sözcükler, “libâs, şarâb”dır. Sözcük “sefîd-kârî” biçiminde terkip yapıldığında ise, “iyi amel ve sevap” karşılığında kullanılmıştır (G22/4, G175/5). “Sîm” sözcüğü de, parlak beyazlığı dolayısıyla, bu renge alâmet olarak kullanılmıştır (M5/VII/8, G131/1, G214/3). Aşağıdaki beyitlerde sözcüğün doğrudan renk ismi olarak kullanıldığı görülmektedir:

Olurdu astar etmek kabûl-i ‘ aks etse

Sepîde-i dem-i şubḥuñ beyâz libâsın (G292/4)

(Aksetme kabiliyeti olsaydı, sabah vaktinin beyaz elbisesini onun astarı etmek uygun düşerdi.)

Bir kâse nûş ede şanasun pür mey-i sefid

Gâhî ki yâd eder dil-i ‘ayyâş gerdenün (G212/3)

(Ayyaş gönül senin gerdanını yad ettiğinde, beyaz şarap dolu bir kâse içmiş gibi olur.)

Aşağıdaki beyitte ise bu renk, “sefid-kârî”, gözü aydın olma, iyi bir iş yapma karşılığında, “siyâh” sözcüğünün maddî ve manevî zıddı olarak kullanılmıştır:

Sefid-kârî-i çeşm-i ümîdi Nâ’iliyâ

Telâfî-i sitem-i baht-ı rû-siyâha degiş (G175/5)

(Ey Nâilî! Ümit gözünün aydınlığını / iyi amelini, kara bahtın eziyetinin telâfisine dönüştür.)

Siyah (siyâh, siyeh): Siyah renk, Divan’da olumsuz duygu hâlleri ve kötü durumları ifade etmek için kullanılmıştır. Lafzen 68 defa anılan bu renk ismi ile olumsuzluk ifade eden birçok sıfat-ı mürekkebi oluşturulmuştur. Bunlar: “siyâh-baht, siyâh-kâr, siyâh-kâse, siyâh-kâselik, siyâh-nâme, siyâh-tâb, siyeh-tâb, siyeh-bâğ, siyeh-câme, siyeh-çerde, siyeh-derûn, siyeh-dil, siyeh-fâm, siyeh-ğâl, siyeh-hâle, siyeh-keîm, siyeh-mekîde, siyeh-mest, siyeh-rûy, siyeh-rûz, siyeh-târ, siyeh-zağm” terkipleridir. Nâilî’nin, şiirinde siyah ve beyaz renklerin zıtlığını da göz önünde bulundurarak tercihini “siyâh”tan yana kullanması ve en çok bu rengi kullanması, onun maddî aleme karşı takındığı karamsar tavırla izah edilebilir. “Siyâh” sözcüğünün, kendisini nitelediği isimler ise şunlardır: “bahâr (G254/2), (G50/1); baht (G358/4), (G379/4); baht (M11/I/3), (G33/2), (G33/5), (G54/2), (G125/3); bayrak (T5/9); câme (K25/2); çerâğ (K32/1); çeşm (G198/1), (G23/5), (G241/3), (G4/6),

(G47/2), (G80/4), (G82/3); dalk (K25/15); dūd (G236/1), (Ş5/3); ebr (G165/4), (G268/2), (G63/1); haber (G69/3); hak (G126/3), (G145/6), (M1/II/6), (M1/VI/2), (M12/I/3); hāl (G382/2); hāne (G258/4); haṭṭ (G197/4), (G301/5); hūrşīd (G228/3); kalem (G57/3); kaş (G212/4); kaṭīfe (G50/7); kemhā (K17/64); kilīm (G314/3); kilk (G44/7); mār (K7/38); midād (K17/63); müjgān (G302/1); nān (K28/9); nemed (M1/I/4); nūr (K25/18); pervāne (G263/3); rūy (G22/4), (G48/2); semmūr (K16/21), (K19/6); seng (G358/1), (G97/2), (K18/26); sitāre (G295/1), (G351/3); dūde (K18/43); sūnbül (G69/3); ṭuğrā (K36/17); ṭurra (G334/2); zūlf (G127/3), (G176/4), (G195/1), (G197/1), (G240/5), (K26/24), (K15/5).”

Nâilî'nin siyah renk aracılığı ile dile getirdiği kimi ruhsal durumlar, kişilik özellikleri ve davranışlar şunlardır:

uğursuzluk:

Baht-ı siyehüñ kârı tamām olsa da görsek

Kām-ı dil-i nā-kāma da bir himmet olur mı (G379/4)

(Kara bahtın işi bitse de görsek, acaba umutsuz gönlün umudunda bir faydası olur mu?)

Dil-i zârı haste kıldı ne yaman nezâredür bu

Şeb-i gâmda koydı hālüñ ne siyeh sitâredür bu (G295/1)

(İnleyen gönlü hasta etti, bu ne yaman bakıştır? Yanağındaki benin beni gam gecesinde bıraktı, nasıl bir kara yıldızdır bu?)

cimrilik, pintilik:

Şorsun o kim nevāle-ḥor-ı ḥ̃ân-ı luṭfidur

Çarḥ-ı siyeh-kāse simâṭı ne gūnedür (G85/4)

(Feleğin lütuf sofrasından nasiplenene kimse, cimri feleğin sofrasının nasıl olduğunu sorup öğrensin.)

Erbâb-ı dili müttehem-i âz edemezsin

Ey çarh-ı siyeh-kâse bize nâz edemezsin (G270/1)

(Gönül erbabını hırs ile suçlayamazsın. Ey cimri felek! Sen bizi besleyip büyütmezsin.)

aşırı sarhoşluk:

Âşûb-ı dil-i Nâ'îlî-i bî-ser ü pādur

Ol ğamze-i maḥmûr u o çeşm-i siyeh-i mest (G23/5)

(O sarhoş ve siyah / çok sarhoş göz ve o mahmur bakış, perişan Nâilî'ye perişanlık nedenidir.)

Siyeh-mest-i tegāfûldür o ğamze

Olaldan ḥûn-ı dil şaḥbâ-yı alı (G381/5)

(O bakış, gönül kanı onun kırmızı şarabı olduğundan beri tegafül sarhoşudur)

kötülük, günahkârlık:

Demek ki rûy-ı siyâhı medâr-ı hacletdür

‘Arûs-ı baht ki gül-güne-i ‘izâr ister (G48/2)

(Demek ki onun kara yüzü / kötülüğü / uğursuzluğu, utanma nedenidir. Talih gelini yanağına allık istemez.)

Kârı dile ḥâşılı fûsûndur

Çeşmüñ ne ‘aceb siyeh-derûndur (M5/V/11)

(Onun gönle tesiri sihirdir. Senin gözün ne kadar kötüdür.)

Mavi (kebūd, mā'ī): Divan'da renk ismi olarak lafzen 8 defa anılmıştır. Mavi renkle nitelenen varlıklar: “varak (K25/29), mevvāc (K35/6), libās (G292/3), kabā (G87/3), (G260/4), nemed (M1/I/4), çeşm (R2/2), lāle (G340/6).”dir. Bu renk, gökyüzünün ve denizin olarak işlendiği gibi, Sufilerin giydikleri mavi renkli kabâya gönderme yapılarak da kullanılmıştır. Ancak Nâilî'nin bu renk nitelediği en dikkat çekici sözcük “çeşm”dir. Şair, gökyüzü gibi mavi gözlü bir güzelin karşısına geçerek ondan lütuf beklediğini aşağıdaki beyitle ifade ederken, klâsik şiir geleneğindeki “siyah gözlü” sevgili tipinden farklı bir sevgili portresi çizmektedir.

Ol çeşm-i kebūda sîne gerdük tırduğ

Gökden ne yağar ki yer kabûl eylemeye (R2/2)

(O mavi göze göğsümüzü gererek bekledik. Gökten ne yağar da yer kabul etmez / Ondan gelecek her şeye kâbiliz.)

Nâilî'nin, sevgiliyi mavi gözle nitelenmesi, onun klâsik şiirde pek az görülen bu türden denemelere açık olduğunu göstermektedir. Nâilî'nin neden mavi gözlü bir dilbere yer vermiş olabileceği üzerine bir cevap arayışı içine girildiğinde, M. Fatih Köksal'ın konu hakkındaki tespitine yer vermek uygun olacaktır: “Bu kara kaşlı, kara gözlü dilberler arasında ender de olsa rastlayabildiğimiz sarı saçlı, mavi gözlü güzellerin divan ve mecmualar arasında nasıl ve ne şekilde yer bulabildikleri sorusunun cevabı elbette önemlidir... Şairlerin hep aynı güzeli tariften usandıkları için böyle farklılıklar deneyerek yenilik aradıkları, böylece geleneğin keskin kurallarından sıyrılmaya çalıştıkları; daha da öte giderek geleneğe başkaldırı teşebbüsünde bulundukları gibi ihtimaller düşünülebilir. Bunların hepsi de mümkündür ve tartışmaya değer ihtimallerdir.”²⁶ Nâilî örneği değerlendirildiğinde,

²⁶ M. Fatih Köksal, “Eski Şiirimizin Nadide Güzelleri”, **Klâsik Türk Şiiri Araştırmaları**, Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2005, s. 312.

bunun geleneğe başkaldırından ziyade, somut bir durumu ifade eden bir rubaîde, bir denemeden ibaret olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Nâilî'nin renk isimlerini birlikte kullanma temayülü de “mā'î” rengin anıldığı beyitlerde kendisini göstermektedir. Aşağıdaki beyitlerde bu durum görülebilir:

Bilsün siyeh-derûn idüğün cümle kâ'inât

Etsün kebûd iken nemedûñ dūd-ı dil siyâh (M1/I/4)

(-Ey Felek- senin içinin karalığını / kötü kalpliliğini bütün kâinat bilsin. Gönülden yükselen duman, keçe hırkanı mavi iken siyah etsin.)

Ġam-ı haţuñla nev ü köhne döndi dāğlarum

Benefşe-zârda surġ u kebûd lâlelere (G340/6)

(Senin ayva tüylerinin tozuyla eski ve yeni dağ yaralarım, menekşe bahçesindeki kırmızı ve mavi lâlelere döndü.)

Yeşil (sebz): Bu renk Divan'da feyiz ve bolluğun simgesi olarak 5 defa anılmıştır. Bunlardan birinde, Nâilî'nin mensubu olduğu Halvetiye tarikatının simgesi olan yeşil hırkaya gönderme yapılmıştır (K25/18).

Ebr-i keremi feyz-resân olsa olur sebz

Hâkister-i düzaĥ eşer-i neşv ü nemâdan (K13/31)

(Onun cömertlik bulutu feyiz yetiştirse, cehennem külü büyüyüpp serpilme emaresi olarak yeşerirdi.)

Şeh-nâme-h'ânlık eyledi Keyġusrev-i güle

Destân-serây-ı sebz ü güle bahâr oldı 'andelîb (G17/2)

(Bülbül, güllerin Keyhüsrev'ine Şehnâme okuyuculuğu yaptı; yeşilliğin ve gülün destan okuma mahalline bahar geldi.)

Sarı (zerd): Sarı, Divan'da hastalık belirtisi olan solgunluğa işaret etmesi için anılmıştır. Toplam 10 defa anılan bu renk, 5 defa “nizār (zayıf)” sözcüğüyle birliktelik kurarak (G159/5, K27/37, G53/4, G69/5, G303/3) hastalık ve dermansızlık ifade etmiştir. Bu rengin anıldığı beyitlerde, sarı ve solgun renkli kehribarın da kimi hayallere konu edildiği görülmektedir (G53/4, G303/3, G354/1).

Hem nazardan bırağup ḥāk ile yeksān eyler

Hem eder pūta-i miḥnetde ten-i zerdümi ḳāl (K12/71)

(Hem gözden düşürüp yerle bir eder hem mihnet potasında solgun tenimi eritir.)

Biz Nā'ilī bu za' f ile bu cism-i zerd ile

Pā-māl-i rāh-ı zillet olan kāh-ı ḥasretüz (G159/5)

(Ey Nâilî! biz bu zayıflık ile, bu solgun beden ile hakirlik yolunda ayaklar altında kalmış hasret samanıyız.)

Erdi bir mertebeye za' f-ı ten-i zerd ü nizār

Kehrübā kārın eder istese her kāh bize (G303/3)

(Solgun ve bitkin vücudun zayıflığı öyle bir dereceye ulaştı ki isterse her bir saman bize kehribar tesiri gösterir -Bizi kendisine çekebilir.-)

Kırmızı (surḥ): Divan'da somut cisimlerin rengi olarak anıldığı gibi, utancın yüzde neden olduğu kırmızılık anlamında da kullanılmıştır. Sözcüğün nitelediği isimler, “cāme (G4/6), ḳaṭīfe (G50/7), lāle (G340/6), ruḥ (R8/2), midād (K17/63), (K18/43), (K26/34), (K26/38)” olmak üzere toplam 8 defa anılmıştır. Kan anlamında kullanılan “ḥūn”un bu rengi taşıdığını, kırmızı renge işaret eden “ṣarāb, la' l, 'aḳīḳ”

gibi sözcüklerin de, sevgilinin dudağı bağlamında parlak kırmızıya işaret ettiğini eklemekte fayda vardır. Verilen örneklerde, Nâîlî'nin renk isimlerini birlikte kullanma temayülü görülebilir.

Kızarıp bâdeden ol çeşm-i siyeh Nâ'iliyâ

Görünür câme-i surhıyla gâzab-nâk baña (G4/6)

(Ey Nâîlî! O siyah göz şaraptan kızarıp gözüme kırmızı renkli kıyafetiyle gazaba gelmiş gibi görünür -Padişahlar idam ve gazap edecekleri günlerde kırmızı giyerler.-)

Bûstân-fürûz-ı gül-şen-i cândur o gonceyi

Ey Nâ'îlî kâţîfe-i surh u siyâh açar (G50/7)

(O açılmamış güle benzeyen dudak, can gülistanının horozibiğidir -kırmızı bir çiçek-. Onun yanında kırmızı ve siyah kadife çiçeği iyi gider)

Tâb u teb ile ruhları surh oldukça

Kan ağlasa vechi ne bu çeşm-i giryân (R8/2)

(Ateş ve humma ile yanakları gittikçe kızardı, Bu ağlayan göz kan dökse sebebi nedir?)

Lâcivert (lâciverd): Divan'da 2 defa kullanılmış ve somut renk adı olarak geçmiştir.

Değil mâ'î kabâda tal'atun naqqâşlar gūyâ

Zemîn-i lâciverde bir dıraşşân bûh yazmışlar (G87/3)

(Senin güzel bedenini, nakkaşlar sanki mavi kabâda giymiş surette değil, Lâcivert zemin üzerinde parlak bir kadın vücudu şeklinde tasvir etmişler.)

Seçilmez şemse-i zerrîn-ţâk-ı lâciverdiden

Olunca pertev-endāz-ı felek fānūs-ı hem-vārı (K35/4)

(Felekte ışık saçan güneş, o kasrın lâcivert renkli tâkının şemsesiyle yan yana gelse, seçilmez olur.)

Renksizlik, şeffaflık (āyine-fām, bî-rengî, şeffāf): Nâilî Divanı’nda “şeffāf” “sözcüğü, bir renk taşımayıp arkasını gösteren anlamında ve daha çok arınmış, temiz manâsıyla değerlendirilmiştir. Bu beyitlerde tasavvufî bir anlama da ulaşmak gerekir.

Câmlar sîne-i sâķî gibi şeffāf olsa

Şîşeler pür-mey olup āyîneler şāf olsa (G305/1)

(Kadehler, saki’nin bağırı gibi şeffaf olsa, şişeler şarap dolup gönül aynaları tozsuz olsa.)

Câmda ‘ aks-i ruḥ-ı sâķî-i meh-veş gibidür

Cilve-i feyz dil-i āyine-fāmumda benüm (K30/30)

(Onun aksi ayna renkli gönlümde feyizli görüntüsü ile, kadehe yansıyan ay gibi güzel sakinin yanağının aksi gibidir.)

“Renksizlik (bî-rengî)” kavramı ise, tamamıyla tasavvufî bağlamda kullanılmıştır. İstilahta “renksiz, rengârenk olmayan” anlamına gelen bu sözcük, tasavvuf ıstılâhı olarak, “ilâhî cevher” anlamında kullanılır. “Bu tabir, tasavvufta dinlerin birliği anlamına gelir. Bütün renklerin aslı renksizlik olduğu gibi bütün dinlerin aslı da bir ve aynıdır. Bu da bütün insanların Elest bezminde kendilerinin kul, Allah’ın Rab olmasını kabul etmelerinden ibaret olan tek ve bir dindir. Belli bir mertebeye ulaşan mutasavvıf bütün din mensuplarına aynı gözle bakar; çünkü

hepsinin aslı birdir. Bütün dinler ve mezheplerde esas olan söz konusu dinin renkleridir.”²⁷ Bu kavram, Divan’da 8 defa dile getirilmiştir.

Bî-rengî-i hüsnüñle verüp güllere haclet

Meşşâtânî gül-güne-tirâz-ı ruḥ-ı bâğ et (G25/5)

(Güzelliğinin renksizliğiyle gülleri utandırıp süsleyicilerini yanağının bahçesine allık sürmelerini sağla.)

Mestî-i ‘ışkuñla bî-reng-i hicâb-ı mahşerüz

Bü’l-fuẕul-i kām-ı dil ḥâzır-cevâb-ı mahşerüz (G161/1)

(Aşkın sarhoşluğuyla mahşer utancının kırmızılığını taşımıyoruz, renksiziz. Gönül arzusunun cüretkârı, mahşerin hazır cevaplısıyız.)

1.3.6.2. Tatma

Nâilî şiirinde tatma duyusuna dair intibalar, somut ve soyut düzlemde değerlendirilebilir. Tatma duyusu ile algılanan acılık, tatlılık ve tuzluluk; onun şiirinde hem maddî hem de manevî anlamlar içerecek biçimde kullanılmıştır. Sözelimi acı, can yakıcı ve ıstırap verici duygu hâlleri, tatlı ise sevgilinin güzelliğini ve sözün hoşluğunu ifade etmek için kullanılan birer vasıta olmuştur. Duyular arası aktarma da, bu başlık altında dikkat çeken bir özellik olarak anılabilir (bkz. Duyular Arası Aktarma Yoluyla Gerçeği Değiştirme). Nâilî, duyu organları ile algılanan maddî lezzetleri, manevî alanda da olumlu ya da olumsuz bağlamda değerlendirmiştir. Sözelimi şairin (Nâilî’nin), kendi sözlerini düşmanları için “acı”,

²⁷ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2005, s. 78.

dostları için ise “şeker” olarak nitelemesi ya da üzüntü ile damak acılığı arasında bir bağ kurması böyle bir duruma örnek gösterilebilir.

Telhdür düşmene aḥbāba sözüm ḳand-i nebāt

Zehr olur ḥāşılı tiryāk tā’ amumda benüm (K30/12)

(Sözüm, düşmana acı, dosta nebat şekeridir. Kısacası panzehir benim yemeğimde zehir olur.)

Telḫ-kāmam o ḳadar ye’s ile kim şimdi baña

Zehr-i ḳātil görünür şerbet-i şīrīn-i vişāl (K12/61)

(Damağım üzüntü ile o kadar acı ki şimdi bana vuslatın tatlı şerbeti öldürücü zehir görünür.)

Örneklerde, acı ile bağdaştırılan duygu hâlleri ve durumların, tatlılıkla ilişkilendirilen diğer duygu hâlleri ve durumlarla birlikte kullanılarak tezat yapılmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir. Bu ifadelerde, acı tadın (üzüntü ve gamın), tatlığı bastırması, Nâilî’nin maddî dünyasındaki intibaları manevî dünyasına nasıl aktardığını da gözler önüne sermektedir.

Telḫ-kām-ı ğamam ol deñlü ki bilmem sākī

İçdüğüm bâde mi zehr-ābe mi ḥūn-ābe midür (G84/3)

(Ey Saki! Damağım gamla -afyon- o derece acı ki, içtiğim şarap mı, zehirli su mu, kanlı su mu bilemiyorum.)

Ne bilür lezzet-i duşnām-ı leb-i şīrīnūñ

Luṭfını añlamayan zā’ika-i āzāruñ (G203/2)

(Azarlanmanın tadına bakmayıp onun lütfunu anlamayan, senin tatlı dudağının sövüp sayma lezzetini bilmez.)

Haz̤umuz yok olmadan şir̤n-mezāk-ı hoş-dil

Şerbet-i telh-ābe-i āzārdan şimden gerü (G298/2)

(Azarlanmanın zehirli şerbetini içtikten beri, gönlü hoş ve damağı tatlı / afiyette olmaktan keyif almıyoruz.)

Nâilî'nin tatlılıkla ilgili hayalleri, sevgiliye ve söylenen güzel sözlerle odaklanmıştır. Papağanın şeker yedikten sonra ayna karşısında konuşmaya başlaması da şeker ve tatlılığın anıldığı beyitlerde bu kuşun yer edinmesini sağlamıştır:

Gösterürsün cāna mir'āt-ı ruḥuñ ḳand-i lebün

Ḳaşduñ ol tūṭi-i şeker-ḥāhı söyletmek midür (G100/5)

(Canıma, yanağının aynasını ve dudağının şekerini gösterirsin. Amacın, o şeker isteyen papağanı konuşturmak mıdır?)

Vaşf edüp řir̤n-lebün tūṭi-i ṭab' -ı Nā'ili

Ḳand-i güftāruñ ḥalāvet-baḥş-ı her-kām eylesün (G287/5)

(Nâilî'nin papağan yaratılışlı şairliği, senin tatlı dudağını övüp sözlerinin şekerleriyle her damağa tatlılık versin.)

Söz ve şeker ilişkisi, Nâilî'nin şiirle ilgili iddialarında işlenen bir konu olmuştur.

Her ḥām ṭabī'at viremez nazma ḥalāvet

Luṭf-ı suḥen ü ḥüsn-i edā dād-ı Ḥudādur (K14/72)

(Her ham yaratılışlı şair, şiire tatlılık veremez. Şiirde üslûbun ve sözün güzelliği Allah vergisidir.)

Acılık ise, rahatsızlık ifade eden her durum ve üzüntüden kinaye olmakla şiiirlerde kendisine yer bulmuştur.

Bir dil-berüñ zām̃ri ki ‘ âşık-pesend olur

Duşnām-ı telh̃i ehl-i dile nūş-ḥand olur (G38/1)

(Bir güzelin kalbi âşığını beğendiğinde, sövüp sayması gönül ehline tebessüm gibi gelir.)

Mezāk-ı telḥe virdi yād-ı la‘ lūñ bir ḥalāvet kim

Ġamuñla içdügüm biñ kâse zehr-ābı unutturdu (G364/4)

(Dudağını anmak acı damağa öyle bir tatlılık verdi ki, senin kaygıyla içtiğim bin kâse zehirli suyu unutturdu.)

Nâilî Divanı’nda bir tatma duyusu nesnesi olarak tuzluluk da “şūr” sözcüğünün hem karışıklık ve kargaşa ifade etmesi, hem de “tuzlu” anlamına gelmesiyle anılmıştır. Beyitlerde “ḥam̃r” ve “māye” sözcüklerinin delâletiyle “tuzlu” anlamına ulaşılsa da kastedilen ilk anlam, “kargaşa, fitne”dir.

Ammā o fırḫa māl̃ik-i genc olsa mār̃dur

K’olm̃ş ḥam̃r-i m̃yeleri şerr ü şūrdan (K22/37)

(Ama o güruh, hazine sahibi olsa da yılandır. Çünkü onların hamurlarının mayaları kötülük ve fitneden / tuzdan oluşmuştur.)

Feyz-i eṣer-i neşve-i şahbā-yı lebūñdür

Bu şūr ki var m̃ye-i āb u gilümüzde (G324/4)

(Su ve toprağımızda bulunan bu fitne / tuz, senin dudağının şarabındaki neşenin feyiz eseridir.)

Divan'da tatma duyusuna ait intibalar fazlaca kullanılmıştır. Bunları ifade eden sözcükler ve bunların kullanım sıklıkları şöyledir: “ḥalāvet (2), ḵand (10), lezzet (4), mezāk(15), nūṣ (2), nūṣīn (1), ṣeker (19), ṣerbet (3), ṣīrīn (9), ṣūr (2), telḥ (9), zā'ika (8).” Bir üslûp özelliği olarak ise tatma duyusuna dair intibaların, şairin tezat temayülüne uygun bir şekilde acı-tatlı tezatı etrafında şekillendiği, duyular arası aktarmanın da yoğun olarak tatma duyusuna ait algılamalarda söz konusu edildiği ifade edilebilir.

1.3.6.3. Koklama

Nâilî'nin koklama duyusu ile ilgili intibalarının hepsi olumludur. O, şiirine kötü bir kokuyu dâhil ederek şiirinin estetiğine hâlel getirmez. Kokunun olumsuzluğu ile ilgili olarak vardığı son nokta lâlelerin kokusuz olmasıdır. Bunun haricinde, olumsuz bir durum olarak “ümit kokusunun bulunmayışı” teması üzerinde durur, “būy (koku)” sözcüğünün “ümit” anlamından da istifade ederek bu konuyu işler. Kokulu maddeler açısından “abīr, ‘anber, ġāliye, laḥlaḥa, micmer, micmere, müşk, ‘ūd” nesneleri tercih edilmiştir. Bu duyuya ait algılama yeri ile ilgili olarak “dimāġ, meṣām(m)” sözcükleri kullanılmış, koku alma ve koku yayma ile ilgili olarak “ṣemme, ta'ṭīr, taṭyīb” sözcüklerine yer verilmiştir.

Sevgiliye ait bir güzellik unsuru olarak “güzel koku”, onun hem siyah renkte hem güzel kokan saçları ile birlikte düşünülmüş, bu anlamda müşk ve amber teşbih konusu edilmiştir.

Nefḥa-i cān u ṣemīm-i kām-ı dil mevḵūfdur

Zülf-i ‘anber-bārına ġisūy-ı müşk-efṣānına (G349/2)

(Üfürülen can ve gönlün koku alan burunu / genizi senin amber yağdıran, yüzüne dökülmüş saçlara ve müzik saçan, omzuna sarkmış saçlarına tahsis edilmiştir.)

Ca‘d-ı müşkîn-i bütân-ı harem-i endîşem

Gerden-i ‘aqla şalar silsile-i sevdâyı (K5/10)

(Düşüncemin haremindeki put gibi güzel dilberlerin misk kokulu kıvrıcık saçları, aklımın boynuna sevda zincirini vururlar.)

Bir şemme bûy-ı zülfûñ bād âhuvân-ı Çîne

Müşküñ revâcın etmiş berbâd söyleyince (G338/3)

(Saçının kokusundan bir çekimliğinden bahsedince, Çin’deki ceylânların düşürdüğü miskin revacı boş yere berbat olmuş.)

Nezle olan kimsenin koku alamayışı da kimi beyitlerde ifade edilmiştir. Bu beyitlerde “bûy” sözcüğünün “ümit” anlamına gelmesinden de istifade edilerek çeşitli hayaller oluşturulmuş, Nâilî şiirinin psikolojik bir yönü olarak “ümitsizlik” bu şekilde dile getirilmiştir.

Açılsa biñ gül-i şādî zükâm-ı ğamla yine

Dimâğ-ı ẖâhiş olur bûy-ı kâmdan nevmîd (G34/2)

(Gam nezlesi ile bin mutluluk gülü açılsa da istek genizi / burnu yine de arzu edilen kokudan ümitsiz kalır.)

Ne ğam şükûfte degilse bahâr-ı bâğ-ı ümîd

Zükâm-ı ye’s ile efsürdedür dimâğ-ı ümîd (G32/1)

(Ümit bahçesinin baharı çiçeklenmemişse dert değil. Çünkü ümit genizi / burnu üzüntü nezlesiyle donmuştur.)

Ġonce-i feyz açılır bâġ-ı meşāmumda benüm

Büy-ı gül kaç̄id olur vaġt-i zükāmumda benüm (G244/1)

(Benim nezle olduġum vakitlerde, damaġımın baġında feyiz goncası açılır. Bu nedenle gül kokusunun revacı düşer.)

Aşağıdaki beyitlerde ise, koklama duyusu ile ilgili farklı imajlara yer verilmiştir:

Yayıldı Nâ’ilî büy-ı ġaġ-ı müşķin-i eş’arum

Sevād-ı Rûm bender-gâh-ı Lâhûr oldu gitdükçe (G320/5)

(Ey Nâilî! şiiirlerimin / sakallarımın miskli tellerinin kokusu yayıldı. Anadolu kasabası, gitgide Lâhûr limanına benzedi.)

Ey nâ-şükufte ġonce-i bâġ-ı na’îm-i nâz

Etsün tebessümüñ yine neşr-i şemîm-i nâz (G155/1)

(Ey naz cennetinin bahçesinin açmamış gülü! Tebessümün yine naz kokusu yaysın.)

1.3.6.4. Dokunma

Nâilî’nin dokunma duyusu ile ilgili intibaları genelde soyut anlamda değerlendirilebilecek bir mahiyet göstermektedir. Bu intibaları iki başlık altında, sertli-yumuşaklık, sıcaklık-soğukluk bağlamında ele almak uygun olacaktır.

Sertlik-Yumuşaklık (saġt-nerm): Sertliġi ve yumuşaklıġı ifade eden “saġt” ve “nerm” sözcükleri, somut ve soyut anlama gelebilecek şekilde ikili bir düzlemde kullanılmıştır. Bu anlamda sertlik, manevî olarak zorlu, çetin olma anlamında kullanılmıştır. Nerm ise, mutedil olmayı ifade ederken yavaş ve nazik hareketler

karşılığında kullanılmıştır. Nâilî'nin, diğer algılarında olduğu gibi bu bahiste de bir tezat temayülü dikkati çekmektedir. Ancak sözcüklerin mecazî anlamlarıyla tezat yapması, anlamın giriftleşmesine neden olur.

Ehl-i dile          kim     r sa  t olur

Nerm olsa      her ne   adar     r sa  t olur (G49/1)

(G  n  l ehline dokunma ki onların azarı sert olur. Toprak her ne kadar yumu  ak olsa da dikenini sert olur.)

Dil-ber ne de  l   n          nerm olsa ol   adar

S  d  -ger  n-ı         ile b    r sa  t olur (G49/5)

(Dilber ne kadar nazik ve m  layim olursa açık tacirleri ile pazarlı  ı o kadar   etin olur.)

   U      -ı sa  t-c  na yine m  jde N  'il  

Nerm etmi   o ol iki b  t-i   ann  z bir birin (G290/5)

(Ey N  il  , dokuz canlı     klara yine m  jde! O iki alayc   g  zel birbirini yumu  atm  .)

B  'l-   aceb n  -k  m-ı           nerm-dil ma  b  blar

M  m iken a  y  ra b      seng      hend  r b    a (G7/4)

(Ne gariptir ki açıktan nasipsizim ve g  nl   yumu  ak sevgililer b  şkalarına mum iken bana ta   ve demir kesilirler.)

Eyley  p z  hd  n es  s  n   alb-i     id gibi sa  t

  alb-i m  'm  n gibi nerm etmi   bin  -y      i  reti (K34/6)

(O, z  hd  n temelini haset  ilerin kalbi gibi sert; i  ret binasını ise m  min kalbi gibi yumu  ak in  a etmi  )

Sıcaklık-Soğukluk (germ-serd): Bu iki zıtlık söz konusu edildiğinde, gerek kullanım sıklığı ve gerekse tesiri açısından sıcaklığın, soğuğa bariz bir üstünlüğü bulunmaktadır. Bunda “âteş” sözcüğünün Nâilî şiirindeki özel bir yeri olmasının tesiri bulunmaktadır. Bu sözcük Divan’da 93 defa geçmekte, duygusal anlamda acının, ıstırapın, aşkıta şiddetin ifadesi için aracı olarak kullanılmaktadır.

Soğukluk söz konusu edildiğinde, Nâilî’nin soğuk âh ve soğuk nefes imajı üzerinde durmak gerekmektedir. Klâsik şiir geleneğinde âşkın âhı, ateşli, dumanlı ve yakıcı olarak tahayyül edilir. Klâsik şiirde âşık “devamlı âh eder. İçindeki ateşten dolayı âhı dumanlı ve kıvılcımlıdır. Öyle ki, gökleri yakıp tutuşturur.”²⁸ Nâilî şiirinin genelinde de durum böyledir. Ancak şair, aşağıdaki beyitlerde âhı ve nefesi “serd” sözcüğü ile terekküp ederek hastalıkla verilen nefes, ateşi sönmüş, umutları tükenmiş âşkın soğuk ve ölgün âhını ifade etmiştir.

Ey Nâ’îlî şaķın dem-i serd-i hezârdan

İncinme cevrine daķı ol mâh tâzedür (G76/6)

(Ey Nâilî! Bülbülün soğuk nefesinden sakın. Sevgilinin eziyetinde de incinme, çünkü o sevgili henüz tazedir -Nasıl davranması gerektiğini bilmiyordur.-)

Zulmet-âbâd-ı ğam etmiş bize dünyâyı eden

Şem‘ -i ikbâli müsâdif nefes-i serdümüze (G354/3)

(Talih mumunu bizim soğuk nefesimize isabet ettiren, dünyayı da bizim için karanlıklar ülkesi hâline getirmiş.)

Görüp kûyında geh âğyârı geh yârı dil-i hâste

Eder hasretle âh-ı serd gâhî râst gâhî kec (G29/6)

²⁸ Cemâl Kurnaz, “Âh”, **Divan Dünyası**, Bizim Büro Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2003, s. 1.

(Hasta gönül, sevgilinin mahallesine bazen rakipleri bazen sevgiliyi görüp hasretle gâh doğru gâh eğri soğuk âhlar eder.)

Soğukluğun bir ifadesi olarak “efsürde (donmuş, donuk)” sözcüğü, mecazen “duygusuz; gayretsiz” anlamlarında kullanılmıştır (5 defa).

Âha ruḥṣat virmezseñ âzürde olmazduñ gönül

Dönmesen ḥākistere efsürde olmazduñ gönül (G233/1)

(Ey Gönül! Âh etmeye izin vermeseydin incinmezdin. Yanıp küle dönmeseydin donup kalmazdın.)

Divan’da bir beyitte ise sıcak ve soğuk birlikte anılarak bu sözcüklerin gerçek anlamları kastedilmiştir:

Şular ki bî-ḥaber-i germ ü serd-i ‘ âlemdür

Nedür cefâ-yı şitâ luṭf-ı şayf bilmezler (G52/3)

(Sular, âlemin sıcak ve soğuğundan habersizdir. Onlar kışın eziyetini, yazın lütfunu bilmezler.)

Divan’da “âteş” sözcüğü ise, farklı bağlamlarda defalarca anılmış, bu sözcükle kafiyeleyen bir de gazele yer verilmiştir. Bu şiirin alıntılanması, Nâilî’nin gözünde ateşin ve onunla birlikte âhın, hangi bağlamlarda kullanıldığı hakkında bir fikir verebilir:

Benüm ol şu‘ le kim olmaz benümle hem-zebân âteş

Maşaff-ı berḳ-i âhumdan eder ‘ atf-ı ‘ inân âteş (G180/1)

(Ben o parlamayım ki ateş bana denk olamaz. Ateş benim âh şimşegimin arka arkaya çakışı ateşin yönünü belirler.)

Ġılâf-ı sîneden âşık ki sell-i seyf-i âh eyler

Olur dūzah hirāsân hâşıl eyler bîm-i cân âteş (G180/2)

(Âşık göğüs kınından âh kılıcını çeker. Cehennem bundan korkar, ateş ise can korkusuna düşer.)

Hezâr-ı dilde tâb-ı cünbiş-i âh olduĝın görse

Olur ol tâze berg-i gül-şen-i hûbî hemân âteş (G180/3)

(Gönül bülbülünde âh kıpırtısına derman olduĝunu görse, o güzellik bahçesinin taze yaprağı hemen ateş olur.)

Dil-i pür-tâb-ı âşık hüsni ‘ âlem-sûz-ı dil-berdür

Yem-i âteş-telâţûm şeb-çerâĝ-ı dūdmân âteş (G180/4)

(Âşığın ıııklı kalbi, sevgilinin âlemi yakan güzelliĝidir. -Yine aynı nedenden- ateş çalkayan deniz ve dumanlı şebçeraĝ ateş almıştır.)

Tılsım-ı genc-i ‘ ışk ancak ser-i pür-dâĝuñ ey abdâl

Ki ol kûh-ı belâda eksük olmaz her zamân âteş (G180/5)

(Ey abdal! Aşkın hazinesinin tılsımı ancak senin daĝ yarası dolu başındır. Öyle ki belâ daĝından ateş hiçbir zaman eksik olmaz.)

Cihân-ı vahdetuñ bir renge konmuş ‘ unsur-ı çârı

Gül âteş bülbül âteş nev-bahâr âteş hazân âteş (G180/6)

(Senin birlik âlemin, dört unsuru bir renge koymuş. -Bu nedenle- gül ateş, bülbül ateş, bahar ateş, sonbahar ateştir.)

Yaķar ey Nâ ‘ilî Cibrîli dâĝ-ı reşk-i kıssisi

Maħabbet sūmenât-ı fitnedür hüsni bütân âteş (G180/7)

(Ey Nâilî! Cebrail'i keşîşleri kıskanmanın yanığı yakar. Aşk, fitnenin Sumenat tapınağıdır, putların güzelliği ise ateştir.)

Sıcak ve sıcaklık anlamına gelen “germ” sözcüğü de Nâilî Divanı'nda soyut anlamıyla beyitlerde kendisine yer edinmiş bir başka dokunma algısıdır. Bu sözcük mecazen, sohbetin koyulaşması, samimiyyetin artması, pazarlığın çetin geçmesi, revacın fazla olması bağlamlarında kullanılmıştır. “ahker (9 defa)” ve “harâret (3 defa)” Divan'da sıcaklık ifade eden diğer sözcüklerdir.

Böyle germ olmaz idi meclisi rindân-ı gamuñ

Olmasa hûn-ı ciğer bâdesi mestân-ı gamuñ (G199/1)

(Gam / esrar sarhoşlarının şarabı ciğer kanı olmasa, gam / esrar rintlerinin meclisi böyle kızışmış olmazdı.)

Geldük hişâra elde mey-i gam-güsîl gerek

Dil germ ü yâr nerm ü hevâ mu‘tedil gerek (G223/1)

(Hisar'a geldik, elde efkâr dağıtan şarap olması gerek. Gönlün ateşli, sevgilinin nazik, havanın mutedil olmas gerek.)

1.3.6.5. İşitme

Nâilî'nin işitme duyusuna yönelik intibaları iki kişi üzerinde ve birbirine ters yönde olmak üzere şekillenmiştir. Bunlardan ilkinde şairin kendisi ya azar işitmekte ya da sevinç ve eğlenceye delâlet eden nağmeleri duymamaktadır. Bu algılamalarda olumsuzluk ve hoşnutsuzluk dikkati çekmektedir.

Sîlî vü ta‘nedür işidüp gördüğüm hemân

Bu rûzgârda bir âlây kerr ü kûrdan (K22/28)

(Bu devranda bir bölük kör ve sağırdan işitip gördüğüm azar ve tokattan ibarettir.)

Nâhûn-i gam revâ mıdur böyle derûn-hırâş iken

Meclis-i meyde muṭribâ gûşuma sâz degmesün (G285/5)

(Ey çalgıcı! Gam / esrar tırnağı böyle içimi paralarken şarap meclisinde kulağıma saz sesi değmesin, bu reva değildir.)

Biz etdügüne ıalmayalum gerçi işitdük

Mestâne varup ḥâne-i ağıyârda ıalduñ (G217/5)

(Her ne kadar senin sarhoş bir hâlde gidip rakiplerin evinde kaldığını işitse de biz senin yaptığına aldırmayalım.)

Geçmiş zamân-ı ‘iyy u ıarab bezm-i ‘alemün

Sâzın işitmedük hele Nâhîdi görmedük (G222/3)

(Âlemin içip eğlenme zamanı geçmiş. Biz ise sazını işitmedik, -eğlencenin mutribi olan- Nahid’i ise hiç görmedik.)

İşitme duyusuna yönelik algılamaların diğer yönünü ise şairin dışındaki kimseler oluşturmaktadır. Sevgili, Nâilî’nin feryadını duymamakta ya da tegafül göstermekte; onun şiirlerini duyduğunda ise âşığı, kendisi için feryat eden bir bülbül olarak görmektedir.

Nâlemüzi işitmesi ıaldı o şem‘-i şûḥ-sitân

Eyledi dūd-ı şem‘-i âh nâyı gelū-yı sürme-dân (G254/1)

(Âh mumunun dumanı üfleney sürmedanın boğazı gibi -kapkara- yaptı. Ancak o oynak güzelin odasının mumu feryadımızı işitmedi gitti.)

Nā'îlün işidüp zemzeme-i güftârın

Bülbülümdür demesün ol gül-i hurrem ne desün (G275/5)

(O sevinçli gül, Nâîlî'nin sözlerinin nağmesini iştip “O benim bülbülümdür.” demesin de ne desin?)

Sevgilinin işitme duyusu, âşıktan gelen seslere kapalıdır. Onu duymaz, umursamaz. Kulağına pamuk tıkamışçasına âşığının feryatlarına tegafül gösterir. Sevgili, aşk adabı hususunda kendisine söylenenlere de kayıtsız kalır.

Âh-ı bülbül yakmadukça penbe-i gûş-ı güli

Nâlesin kim gûş eder biñ kerre feryâd etse de (G316/5)

(Bülbülün âhı, gülün kulağına tıkadığı pamuğu yakmadıkça, bin kere feryat etse de onu duyan olmaz.)

Sehl idügin işitmemiş miñnet-i kurbdan firāk

Bizden o şūha Nā'îlî fikr-i kenâre bir midür (G103/5)

(O şuh, ayrılığın yakınlık eziyetinden daha kolay olduğunu bizden işitmemiş. Ey Nâîlî! Ayrılık ile kucak / çengele asılma fikri bir midir?)

İşitme duyusuna yönelik diğer veriler, seslenme ve meçhule yönelik edilgenlik ifadeleridir. Bu kullanımlarda işitmek, “haberdar ve farkında olmak” anlamında kullanılmıştır.

Nā-murādāne bir az derdümi takrîr edeyüm

İstima'-ı suhenüm tab' uña virmezse kelâl (K12/58)

(Sözlerimi işitmek yaratılışına uşanç vermezse, muradına ermemiş bir hâlde bir az da derdimi anlatayım.)

Etseler bir perdeden âgâze bilmez gûş eden

Nâle-i bülbül müdür gülşende efgānum mıdur (G81/5)

(Bülbül feryadı ve benim haykırışım bir perdeden çalmaya başlasa, gül bahçesinde duyanlar ikisini ayırt edemez.)

Erbâb-ı riya şimdi gûş eylemez isterse

Dāvūd lisânından âyât-ı Zebūr olsun (G265/5)

(Şimdi riya ehli isterse, Davut peygamberin gür sesiyle okunan Zebur ayetlerini bile duymaz.)

Gülleri âteş eyleme bülbüle sen de ey nesīm

Gûşa peyām-ı mevsim-i sūz u güdāz degmesün (G285/2)

(Ey sabah rüzgârı! Bülbüle sen de gülleri ateş etme. Kulağa yanıp yakılma mevsiminin haberi ulaşmasın.)

1.4. Zemin ve Zaman Tercihi

1.4.1. Zemin Tercihi

Şairin, ideal zemin ve zaman tercihi, onun üslûbunu etkileyen biçimlendiren unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir. Var olan karşısında olması gereken, kötü olan karşısında iyi olan ve tercih edilen zemin zaman, şairin kelime kadrosu başta olmak üzere, konu seçimi ve konuya yaklaşımını etkileyen faktörlerden biri olarak değerlendirilmeye değer bir inceleme konusudur. Nâilî Divanı'na bu açıdan yaklaşıldığında şairin, bu dünya karşısında ulvî âlemi, cami ve medrese karşısında tekke ve meyhaneyi, vuslat karşısında gam ve firkati tercih etmesi; onun Klâsik Türk şiiri geleneği çerçevesinde kendisine “rint” tiplemesinin sıfatlarını uygun gördüğünü, sevgiliye kavuşma arzusu taşımakla birlikte onun vuslatını firkatinden daha tehlikeli

gören bir “âşık” portresi çizmeye çalıştığına işaret eder. Şairin zemin tercihleri, belirli eğilimler göstermektedir. Bunlar şu şekilde değerlendirilebilir:

Bu dünya karşısında öte dünya: Nâilî’nin, ruhun bedende olduğu müddetçe yaşadığı dünya, beyitlerde olumsuz sıfatlarla ve olumsuz bir bakış açısıyla ele alınmış; “bu” sıfatıyla dünya hayatını işaret etmek için kullanılan tamlamalarda maddî varlığı yetersiz ve hakir gören bir anlayışa yer verilmiştir. Bu, İslâm dininin öngördüğü bakış açısıdır. Başta Kurân-ı Kerim ve hadisler olmak üzere birçok İslâmî referansta, dünyanın geçiciliği ve öte dünya için bir hazırlık mekânı olduğu ifade edilir. Kurân’da bu fikri işleyen birkaç ayet örnek verilecek olursa; “Onlar ahiret karşısında dünya hayatını satın alan kimselerdir, bu yüzden azapları hafifletilmez; onlar yardım da görmezler (2/86)”; “Dünya hayatı sadece oyun ve oyalanmadır; ahiret yurdu sakınanlar için daha iyidir, düşünmüyor musunuz? (6/32)”; “Allah dilediği kimsenin rızkını genişletir ve bir ölçüye göre verir. Dünya hayatında övünenler bilsinler ki dünyadaki hayat ahiret yanında sadece bir geçimlikten ibarettir. (13/26)”; “Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür. Ama baki kalacak yararlı işler, sevap olarak da, amel olarak da Rabbinin katında daha hayırlıdır (18/46)”; “Onlar dünya hayatının görünen kısmını bilirler. Onlar ahiretten habersizdirler (30/7).”

Nâilî, dinî referansların öngördüğü biçimde şiirlerinde dünya hayatını kötülemiş, ona meyiletmenin yol açacağı felâketlerden sık sık bahsetmiştir. Dünya nimetlerini reddetmenin derinde yatan ve kişisel bir diğer nedeni ise, onun istediklerini elde edememiş olmasıdır. Dünya malına ve yüksek mevkie temayülü olmayan birinin, bunları elde edemediği için yakınıp durması; bu anlamda bir tezat oluşturmaktadır. Halûk İpekten’in konu hakkındaki tespiti şöyledir: “İyi bir mutasavvıftan beklenen dünya isteklerinden sıyrılmak, dünya nimetlerini umursamamak, kanaat sahibi olmak ve büyük bir tevekkül içinde Kazâ’nın buyruklarına boyun eğmek, hiç zaman hâinden şikâyet etmemektir. Hâlbuki

Nâilî'nin şiirlerinde bu durumun tam tersi görülür. Hayatından memnun olmadığı, bulunduğundan daha fazlasını istediği ve dünyaya sıkı sıkıya bağlı olduğu sezilir. Devrandan, fakr u zaruretinden, değerinin bilinmediğinden yakınmalarının ardı arkası kesilmez. Nâilî, hırslı bir insandır.”²⁹ Aşağıdaki beyitlerde, dünyayı “cefa çekilen” ve “istenilenin elde edilemediği” bir mekân olarak kötülediği dikkati çekmektedir:

Şimdi tekellüfât-ı hıredle berâberüz

Dünyâ gamın götürmede gâv-ı zemîn ile (K28/3)

(Şimdi aklın tekellüfleriyle dünya tasasını götürmekde, arz öküzü ile beraberiz.)

Müsâfir-hâne-i dünyâda h̃ân-ı ğuşsa zâdumdur

Libâs-ı ‘âfiyet merdûd-ı çeşm-i şu‘le-zâdumdur (M7/IV/1)

(Dünya misafirhanesinde kaygı sofrası azığımdır. Afiyet elbisesi, ateş doğuran gözüm tarafından reddedilir.)

Bir beytinde ise, aşkta hırslı olduğunu, şöhrete düşkünlüğünü açıkça dile getirir:

Harîs-i devlet-i ‘ışkâm recâ nedür bilmem

Esîr-i şöhretüm ammâ riya nedür bilmem (G239/1)

(Aşkta talihine düşkünüm, ancak yalvarmak nedir bilmem. Şöhret esiriyim, ancak ikiyüzlülüğün ne olduğunu bilmem.)

Şairin şiirlerinde dünya servetine önem vermeyişindeki bir başka neden de, Klâsik Türk Şiiri'nin “rint” tiplemesine ayak uydurabilme çabasıdır. “Divan şairleri,

²⁹ İpekten, a.g.e., s. 82.

şahsen nasıl bir hayat takip ederlerse etsinler, daima dünya âlâyîşinden uzak bulunmak, maddeye kıymet vermez görünmek isterler. Onlar için bu cihanın bir pula değeri yoktur. Daima rintlikten bahsetmeleri, lâubâli ve derbeder görünmeleri bundandır. Ağzına bir katre içki koymayanların bile, zaman zaman meyhaneden, şaraptan ve sakiden bahsetmeleri de, yalnız hakikatleri tasavvufî remizlerle ifade etmek istemelerinden değil, belki ve rint ve derbeder görünmek arzusuna uymalarındandır.”³⁰ Nâilî, rintlik adabının şarap içme düsturuna bağlı olmakla birlikte, dünya nimetlerine taallûk eden kısmına sadece şair kimliğinin gerektirdiği ölçüde bağlı kalmıştır. Aşağıdaki beyitlerde bu rintlik özlemi dile getirilmiştir:

Palās-pāre-i rindī be-dūş u kāse be-kef

Ẓekāt-ı mey virilür bir diyāra dek giderüz (G166/2)

(Omzumuda eski püskü derviş abâsı, elde kadeh; zekât olarak şarap verilen bir ülkeye kadar gideriz.)

Pāy-ı ħumda ħased ol rind-i tehī-kīseye kim

Vaḳf-ı cām eyleye sermāye-i nām u nengin (G291/4)

(Şarap küpünün dibindeki o kesesi boş rinde gıpta ederim ki şan ve şöhret sermayesini kadehe vakfetmiştir.)

Ādem ġanī-dil olsa gedā-meşreb olmasa

Rind olsa ḫaḳīḳat u bī-mezheb olmasa (G314/1)

(İnsan zengin gönüllü olsa, dilenci meşrepli olmasa; gerçekten rint olsa, mezhepsiz olmasa.)

Göñlin ‘arūs-ı devlet-i dünyāya Nā’ilī

³⁰ Âgâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, Enderûn Kitabevi, 3. baskı, İstanbul, 1980, s. 558.

Minnet cenâb-ı Hâzret-i Mevlâya virmedi (G359/7)

(Yüce Allah Teâla'ya şükür ki Nâilî, gönlünü dünya talihinin gelinine vermedi.)

Şair, elde edemediği nimetlerin ve çektiği eziyetlerin karşılık bulacağı mekân olarak ise ahiret yurduna yüzünü çevirir. Mededi, öte dünyadan bekler. Dünyanın geçiciliği üzerinde durur ve elde edemediklerinden dolayı avuntuyu bu şekilde bulur. Aşağıdaki beyitleri bu gözle değerlendirmek gerekir:

Bir zamân da şabr edüñ ey müflisân-i nakd-i 'ayş

Böyle kalmaz germ bâzâr-ı riyānuñ şöhreti (K34/7)

(Ey işret akçesi tükenmiş olanlar! Bir müddet daha sabredin, riya pazarının şöhreti böyle revaçta kalmaz.)

Ey bî-haber-i vahşet-i 'uqbâ haberüñ yok

Bu keşretüñ elbet de ser-encâmı tehîdür (G90/5)

(Ey ahiret korkusundan habersiz olan! Bu çokluğun sonu elbette boşluktur, haberin yok.)

Gel ey gönül zen-i dünyāya pây-mâl olma

Olup mücerred-i gül beste-i 'ayâl olma (G315/1)

(Ey gönül! Gel, dünyadaki kadınların ayakları altında kalma! Gülden kendini soyutla, çoluk çocuk engeline takılma.)

Âb-ı rûyuñ husrevâ dünyā için baħr eyleme

Ɩuflı âhen nāmı Bâd-âverdür ol gencinenüñ (G220/3)

(Ey Hükümdar! Yüzünün suyunu / şerefini dünya için deniz gibi çok dökme, o hazinenin anahtarı demirden, ismi ise Bâd-âver'dir / kime nasip olacağı bilinmez.)

Mescit ve medrese karşısında tekke ve meyhane: Nâilî'nin rintlik tercihinine binaen, dünya üzerindeki mekân tercihleri de şekillenmektedir. Buna göre, para karşılığında dinî nasihatte bulunan vaiz, dinin sadece emir ve yasakları ile uğraşan, kalben ihlâs ve samimiyeti bulunmayan zahit, Divan'da olumsuz tip olarak nitelenmiş; zahitlerin bulundukları ve ibadet ettikleri mekânlar yerilmiştir. Nâilî'nin izlediği yol ise, meyhane köşesinde sahte sufiden, samimiyetsiz zahitten ve vaizden uzakta, irfan sahibi rintlerle birlikte olmaktır. Şair, bu anlamda, zahide muhalefetle tam bir “âşık” portresi çizer. “Daha önce İran edebiyatında şekillenmeye başladıktan sonra edebiyatımıza aktarılan ve az zamanda yerli unsurların katılmasıyla son derece orijinal bir çehreye bürünen âşık (ârif-rind) ve zahit monotipleri, birbirlerine her bakımdan zıt iki ayrı sınıfı temsil ederler. Bunlardan birinci olan âşık tipini ve dolayısıyla rintlik, âriflik, dervişlik vasıflarını şair kendisine mal eder ve bir güzele tutularak dünyayı görmez olmuş, kendini şaraba verip ar namus ve şöhreti hiçe saymış, meyhane köşesinden çıkmayan bir şahsı canlandırmaya çalışır. Zahit ise, dinî kurallara sıkı sıkıya bağlı, zahire aşırı önem veren, sık sık ahiret hayatını anan, kendi fikirlerine uymayan bir şey gördüğünde tenkitte tereddüt etmeyen, derhal küfürle itham eden, bu yüzden ara sıra gülünç durumlara düşen, fazla zeki sayılamayacak bir tipi temsil eder.”³¹ Bu anlamda zahitler, sufiler ve onların bulundukları mekânlara alternatif olarak Nâilî, meyhaneyi tercih eder ve “âşık (rint)” tipinin bir vasfı olarak meyhanede hayat ve aşk hakkında irfanî bir yol izleyip samimiyetsiz âşıkları dışlar.

Ne rind-i bâde-keşüz Nâ'îlî ne zâhid-i hüşk

Bize ne mey-gede ne hânkâh lâzımdur (G63/6)

(Ey Nâilî! Biz ne şarap içen rint ne de kaba sofuyuz. Bize ne meyhane ne de tekke lâzımdır.)

³¹ Ahmet Atillâ Şentürk, **Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfî Yahut Zâhid Hakkında**, Enderun Kitabevi, 1. baskı, İstanbul, 1996, s. 3.

Ne añladuñ bu semā‘ u bu nāydan şūfī

Bu tekyede saña hiç vecd ü hāl gelmedi mi (G360/4)

(Ey Sufi! Nu sema’ ve bu neyden ne anladın? Bu tekkede sana hiç vecd ve hāl gelmedi mi?)

Geçmiş serîr-i mey-gedeye rind-i bâde-ḡār

Muhtâc-ı fûls-i aḡmer iken kām-rānlanur (G44/5)

(Şarap içen rint meyhanenin baş köşesine geçmiş, meteliğe kurşun atarken muradına ermiş gibi davranır.)

Sirişk-âb-ı riyâdan devlet-i şādī-i rindānda

Yıkıldı ḡānḡāh mey-ḡāne ma‘ mūr oldu gitdükçe (G320/4)

(İkiyüzlülükle dökülen gözyaşından ötürü rintlerin mutluluk dolu talihinde tekke yıkıldı, meyhane ise giderek mamur oldu.)

El şunma cām-ı şu‘ le-keşān-ı maḡabbete

Tersān-ı âteş-i ḡaşebāt-ı caḡīm iseñ (G214/6)

(Cehennem odunların ateşinden korkuyorsan, aşk ateşinin içildiği kadehe elini uzatma.)

Nâilî, “meyhane”nin kazandığı tasavvufî anlamdan da istifade ederek, kim beyitlerinde meyhanenin mecazî bir ifade olduğunu ifade eder. Bu beyitlerde anılan meyhanenin, mürşidin (pîr-i muḡān) bulunduğu tekke, zaviye olması muhtemeldir.

Ḳadr-ı rindi añlasa zāhid reh-i mey-ḡānede

Hırḡa-i tecrîd-i zühdi aña pāy-endāz eder (G40/5)

(Zahit meyhane yolundaki rindin kıymetini bilse, züht tecridinin hırkasının onun ayakları altına serer.)

Öpdüm ayağın mey-gedede pîr-i muğānuñ

Şeyhü'l-ḥarem-i Ka'be-i 'irfāndan el aldum (G240/6)

(Meyhanede şarap dağıtan ihtiyarın elini öptüm. İrfan Kâbe'sinin şeyhinden el aldım.)

Nâilî'nin şiirlerindeki rint-zahit çatışması, diğer Klâsik şairlerce de işlenen temel konulardan biridir. Ancak, XVII. asırda sosyal ve siyâsî alanda bu çatışmanın hat safhada yaşandığı, rint-zahit çatışmasının Osmanlı topraklarında Sivasî-Kadızâde münakaşası şeklinde fiilen yaşandığını ilâve etmek; bu dönemde yaşanan gerilimin edebî eserlerde işlenişine farklı bir bakış açısı getirilmesini zorunlu kılmaktadır. “IV. Murad devrinin (1623-1640) ortalarından (1630), IV. Mehmed'in saltanat döneminin (1648-1687) yedinci yılına kadar olan müddet içinde, tekke ve medrese ayrılığını körükleyen bir ayrılık hareketi ortaya çıkmıştır ki, bu harekete İstanbul'da Kadızâde Mehmed Efendi adında bir vaizin öneyak olması dolayısıyla “Kadızâdeliler Hareketi” denmektedir.”³² “Kadızâde ismi, IV. Murad dönemi vaizlerinden Kadızâde Mehmed Efendi'den (ö. 1635) gelmektedir. Mehmet Efendi ile Halvetî şeyhlerinden Abdülmecîd Sivasî arasında cereyan eden dinî tartışmalar, her iki tarafın mensupları arasında da yayılmış ve IV. Murad, Sultan İbrahim ve IV. Mehmed zamanlarında toplumda tefrikalara sebep olmuştur. Kadızâdelilerin bu anlayışına şiddetle tepki gösteren Abdülmecîd Sivasî, dönemin ünlü mutasavvıflarından olup bu hareketin daha fazla ilerlemesini engelleyen kesimin başını çekmiştir.”³³

Nâilî, âşık ve rint tipini şiire dâhil olurken takındığı tavrın temsilcisi olarak görmez; şaraba ve afyona meyyal karakterinin, hayatı güzel yaşayıp yiyip içme

³² Cengiz Gündoğdu, **Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivasî: Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2000, s. 19.

³³ Ali Fuat Bilkan, “XVII. Yüzyılda Medrese ve Tekke Mücadelesinin Osmanlı Şiirine Yansıması”, **Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar**, L&M Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2006, s. 107.

isteğinin ve dinin insanlar tarafından birtakım katı kurallara tâbi yönünü kırma arzusunun bir ifadesi olarak şiirinde konu eder.

Benüm o rind-i alender ki cur‘a-dānumda

ubār-ı ayret ü esrār-ı a kemāhīdūr (K32/5)

(O kalender rint benim ki cüradanımda hayret tozu -esrar - ve Hak esrarı birlikte bulunur.)

Ādem anī-dil olsa gedā-meşreb olmasa

Rind olsa aīat u bī-mezheb olmasa (G314/1)

(İnsan zengin gönüllü olsa, dilenci meşrepli olmasa. Gerçekten rint olsa, mezhepsiz olmasa.)

Zāhid ne bilür mezheb-i rindānı ki anda

Hüş-yārī-i āzīnedür ancak üneh-i mest (G23/3)

(Zahit, rinlerin meşrebini ne bilir ki orada sarhoşluk ünahı ancak cuma ünü ayıklııdır.)

Aklî ve naklî ilimlerin öğretildiğı medrese de dışlanan mekânlar arasındadır. Nâilî, medreseyi “ıl ü āl (dedikodu, safsata)” sözcüğü ile tanımlar. Ona göre akıl ve mantıkla ilgili konuların okutulduğu bu mekân, boş işlerle uğraşmaktadır. Şairin bu düşüncesinde haklılık payı da bulunmaktadır. A. Adnan Adıvar, Nâilî’nin tanığı olduğu XVII. yüzyılda medreselerin durumu hakkında şu malûmatı verir: “Daha önceki yüzyıllarda tabiî ve fizikî ilimlerin öğretim yeri olan medreselerde birkaç ansiklopedik bilgin yetişmişti. Fakat XVII. yüzyıldan bu yana, medreselerde yavaş yavaş aklî ve müspet ilimler itibardan düşmüş, ve dersler daha ziyade fıkıh alanı

içine kapanmıştı..”³⁴ Ahmet Talât Onay’ın aktardığı şu bilgiler, Nâilî’nin medreseye karşı tutumunun nedenlerine de açıklık getirmektedir: “Osmanlı saltanatını inhitata sürükleyen sebepler arasında medreselerin cahiller yuvası olması, müderrislerin cahil ve zayıf yetiştirmeleri ve her türlü terakkiye engel olmaları gibi hâller de vardır. Son asırlarda bu medreselerde yalnız Arap dilinin grameri okutulurdu. Bazen bir harfin nasıl telaffuz edileceği, bir terkibin nasıl okunursa doğru olacağı etrafında münakaşalar nihayet kavgaya götürülür ve medrese yobazlarının dini siper ederek karıştıkları her iş gibi bu kavga da kanla teskin olurdu. Arapça’da zad (ض) harfinin dâl (د) yahut zel (ذ) gibi okunacağı etrafında çıkarılan hadise tarihte meşhurdur.”³⁵

Ḥāmūş-ı ḥayretem ki ḥired naḳd-i himmetüm

Vaḳf-ı binā-yı medrese-i ḳıl u ḳāl eder (K1/15)

(Hayret suskunuyum. Aklım, gayret akçemi safsata medresesinin binasına vakfeder / bağışlar.)

Sevgilinin yanına karşı tenhalık: Nâilî’nin, şiirlerindeki aşk telakkisi genel olarak sevgilini vuslatını arzulayan, onun için canından geçmeye hazır bulunan bir âşık portresi çizmektedir. Bu amaçla da sevgilinin mahallesine erişmeyi ve onu kavuşmayı nihaî amacı olarak ifade eden şiirler kaleme almıştır. Bu tavrı, onun hem beşerî hem de ilahî aşkı konu edindiği şiirleri kapsamaktadır. Aşağıda, klâsik âşık tipine ait davranışların işlendiği beyitler yer almaktadır.

Ḥāk-i kūyuñda yatur bî-kesdür

İltifāt eyle benüm sulṭānum (§7/2)

(O, mahallenin toprağında yatan bir kimsesizdir. İltifat et benim sultanım.)

³⁴ A. Adnan Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, 4. baskı, İstanbul, 1982, s. 126.

³⁵ Onay, **a.g.e.**, s. 293-294.

Cünbiş-i dâmen-i zülfüñle perişānuñ olup

Ser-i kūyuñda bir avuc haş u hâşāk oluruz (G142/2)

(Saçının eteğinin kıpırtısıyla perişan olup mahallenin köşesinde bir avuç çerçöp oluruz.)

Vişāl havşala-i ârzūya şıgmaz imiş

O bâde-i mütereşşah sebūya şıgmaz imiş (G183/1)

(Vuslat, arzu midesine sığmazmış, o sızan şarap testiye sığmazmış.)

Sürūd-ı bezm-i vişāli figān u āha degiş

Şafā-yı vuşlatı bir āşinā nigāha degiş (G175/1)

(Vuslat meclisinin nağmelerini figan ve āh ile degiş. Vuslatın zevkini bir tanıdık bakış ile degiş.)

Ancak şairin, birkaç beyitle sınırlı kalsa da klâsik şiir geleneğindeki âşık tiplemesine halel getirecek beyitleri de bulunmaktadır. Bu beyitlerde Nâilî, adeta sevgili gibi istiğna etmekte ve sevgilinin mekânından yüz çevirmektedir. Nâilî Divanı'nda sevgiliden yüz çevirme, onun bulunduğu mekândan uzaklaşarak vuslat talebinin şiddetini düşürmesi şeklinde kendisini göstermektedir. Divan'da Klâsik Türk Şiiri'nin en çok işlenen mevzularından "aşk"ın konu edildiği beyitlerden sadece birkaçında bu tavrın geçerli olduğunu eklemekte fayda görüyoruz.

Şehd-i vişâlden hâzer eyle saķīm iseñ

İncinme zehr-i kahr-ı cefāya hâķīm iseñ (G214/1)

(Hastaysan, vuslat şekerinden kendini sakın. Eğer hikmet sahibiyse, eziyet kahrının zehrinden incinme.)

Maķşūd Nā'ilî ser-i kūy-ı vişāl ise

Mecnûna deşt ü Kûh-kene Bî-sütûn yeter (G122/5)

(Ey Nâilî! Murat, sevgilinin mahallesinin köşesi ise, Mecnun’a sahra ve Ferhat’a Bîsütûn yeter.)

Bu konu “aşk” bahsinde daha ayrıntılı bir şekilde işlenecektir (bkz. aşk)

Edirne (Gurbet) karşısında İstanbul (Vatan): Nâilî hakkında Safâyî Tezkiresi’nde verilen bilgidен yola çıkan Halûk İpekten, şairin, son zamanlarında Edirne’ye sürgüne gönderildiğini ifade eder. Safâyî Tezkiresi’nde bu durum “maḥşûdû’l-aḫrân olmağla evâḫir-i ḥâlinde ba‘zı ḥasede fesede ğamzıyla mağzûb-ı âşafî olup nefy ile miḥnet-keş-i rûzgâr olmışdur”³⁶ ifade eder. Halûk İpekten, onun Fazıl Ahmet Paşa’nın gazabına uğrayarak Edirne’ye sürgüne gönderildiğini ve burada iki müddetle sürgünde kaldığını, şairin Divan’daki ifadelerini tarihsel hadiselerle sınavarak tespit etmiştir.³⁷ Şairin, bulunduğu yeri gurbet, kendisini de garîb olarak nitelediği beyitlerde bir vatan özlemi kendisini göstermekte, Edirne’deki sürgün hayatında, İstanbul’u aradığı bu ifadelerden anlaşılmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde somut birer mekân olarak Edirne’ye karşı İstanbul’un tercih edilerek, buraya duyulan özlemin dile getirildiği düşünülebilir:

Evvel enîs idük dil-i zâr-ı ḥazîn ile

Şimdi vaṭan ğarîbiyüz âh u enîn ile (K28/1)

(Önceden üzüntüden inleyen gönülle yoldaştık. Şimdi âh edip inleme ile vatan garibiyiz.)

‘Âşık ol ğurbetde kim taḫrîb olur giryânlığa

Dem-be-dem eşk-i ğam-ı aḥbâb gelsün çeşmüne (G336/2)

³⁶ Pervin Çapan, **a.g.e.**, s. 581.

³⁷ İpekten, **a.g.e.**, s. 14-15.

(Gurbette âşık ol ki -aşk- ağlamaya bahane olur. Bu sayede ânbeân dostları düşünmekten gözüne yaş gelsin. -Ama sevgili için ağladığını sansınlar.-)

Biz Nâ 'ilî ğarīb-i diyār-ı maḥabbetüz

Ġam yār-ı pür-terahḥum-ı dīrīnedür bize (G326/5)

(Ey Nâilî, biz sevgi şehrinin gurbetindeyiz. Gam bizim için eski ve merhametli bir sevgilidir.)

Bize cev-r-i felek ey Nâ 'ilî ğurbet diyârında

‘ Adûlar şād-kām olsun ki aḥbābı unutturdı (G364/7)

(Ey Nâilî! Düşmanlar muradına ersin ki gurbet diyarında feleğin eziyeti, bize dostları unutturdu.)

Bizi unuttı mı yoḥsa peyām-ı şıḥḥat-i yār

Bu memleketde ğarībü’ d-diyāra degmez mi (G368/2)

(Sevgilinin afiyette olduğu haberi bu memlekette vatan garibine ulaşmaz mı? Yoksa - sevgili- bizi unuttu mu?)

Bizi etdün ğarīb-i dār ü diyār

Ḳomaduñ cān u dilde şabr u qarār (Ş6/3)

(Bizi vatan memleket garibi ettin. Can ve gönülde sabır ve karar bırakmadın.)

1.4.2. Zaman Tercihi

Nâilî’nin şiirlerinde, “gün” söz konusu edildiğinde “seḥer (33)” ve “şubḥ (43 defa)”, günün ağarmaya başladığı zaman dilimi olarak günün diğer zamanlardan üstün tutulmuştur. Gecenin ve karanlığın biterek güneşin ve aydınlığın hâkim olduğu

bu zaman diliminde; bülbül, güle olan aşkıdan şakımaya, sevgili mahmur gözleriyle işvelenmeye, seher yeli eserek sevgiliden haber ve koku getirmeye başlar. Divan’da 55. gazel, günün bu vaktine dair intibaları işlemekte ve “dem-i şehir” redifini taşımaktadır.

Çıkmış firâz-ı gül-büne bülbül dem-i şehir

Eyler nidâ-yı saltanat-ı gül dem-i şehir (G55/1)

(Seher vaktinde bülbül gül dalının üstüne çıkmış, gülün saltanatını haykırıyor.)

Bir keyf-i tâzedür dile ol mest-i ‘işveden

‘Özr-i humâr-ı nâz u tegâfûl dem-i şehir (G55/2)

(Seher vaktinde o naz sarhoşundan, naz ve tegafûl mahmurluğunun özrü, ayrı bir keyiftir / sarhoşluktur.)

Bâğ-ı ruḥında hem-ser-i zülf olmuş âh-ı dil

Âmîziş eylemiş iki sünbül dem-i şehir (G55/3)

(Yanağının bahçesinde gönlün âhı saçına eş olmuş, sanki iki sümbül seher vaktinde ünsiyet etmişler.)

Hoşdur çemende bir gül ü bir gül-‘izâr için

Dilde figân hezârda gulgul dem-i şehir (G55/4)

(Seher vaktinde bir gül ve bir gül yanaklı uğruna, gönüldeki feryat ve bülbüldeki şakıma çok güzeldir.)

Ṭoğmaz mı âfitâb-ı kadeḥ bezme Nâ’îlî

Ḳâbil midür humâra taḥammül dem-i şehir (G55/5)

(Ey Nâîlî! Kadeh güneşi meclise doğmaz mı? Her seher vaktinde mahmurluğa tahammül etmek mümkün müdür?)

Bilhassa seherde yapılan her türlü dua ve niyazların, diğer vakitlere nispetle, Allah tarafından kabulü çok daha muhtemeldir.³⁸ Buna benzer şekilde çaresiz bir mustaribin seherde çekeceği âhın da bir ok gibi hedefine isabet edeceğine inanılır.³⁹ Nâilî, kimi beyitlerde bu inanışlara yer vermiştir.

‘Urûcî âh-ı yetîm ü du‘ â-yı şubḥa delîl

Hubûtı yok felegüñ berķ ile şihâbında (K3/53)

(Yetim âhının ve sabah duasının yükseldiğine delil olarak, feleğin yıldırım ve kuyruklu yıldızında bir iniş görünmüyor -Herhalde, duam kabul olmadı.-)

Hasret-terâne bûlbûl-i gül-zâr-ı miḥnetüz

Te ‘şîr-baḥş-ı âh-ı şeherdür şafirûmüz (G160/2)

(Mihnet güllüğünün hasret şakıyan bûlbülüyz. Islıgımız seher vakti edilen âha tesir kuvveti katar.)

Devr-i nigeḥüñde felek-i ḥâne-ḥarâbuñ

Ma‘ müresi bir geşte-i âh-ı şehir ancak (G195/2)

(Sen baktığın zaman, evi barkı yıkık feleğin mamur olan tek şeyi, ancak bir şehir âhının dönüşüdür.)

Şairin, sabah vaktine dair intibaları genellikle olumludur. “Vuşlat, hidâyet, sa‘ âdet” kavramları, sabah ile birlikte düşünülür.

Nümâyân olmadukça şubḥ-ı vuşlat sönmesün yansun

Fitîl-i dâğ-ı fırķat sîñede ey ğam çerâğuñdur (G75/4)

³⁸ Harun Tolasa, **Ahmed Paşa’nın Şiir Dünyası**, Akçağ Yayınları, 2. baskı, Ankara, 2001, s. 430.

³⁹ Onay, **a.g.e.**, s. 76.

(Ey üzüntü! Vuslat sabahı göründükçe, senin kandilin olan ayrılık yanığının fitili bağrımnda hiç sönmesin, hep yansın.)

Nesīm-i dil-keş-i şubḥ-ı hidāyetden murād ancak

Der-i maḳşūd-ı erbāb-ı dilūñ best ü güşādıdır (G94/3)

(Hidayet sabahının gönül çeken esintisiden murat, ancak gönül erbabının maksut kapısının açılıp kapanmasıdır.)

Āfitāb-ı ufuk-ı şubḥ-ı sa‘ ādet ki olur

Necm-i tābende-i iḳbālī şeref-baḥş-i Zuḥal (K19/15)

(Saadet sabahının ufkunun güneşinin parlak ikbal güneşi, Zühal yıldızının şerefi olur.)

Karanlık ve kötülüğün simgesi olarak gece ise, olumsuz duygular ve düşüncelerin zamanı olarak dikkat çekmektedir. Bu zaman dilimi, acı ve ıstırapın, olumsuz düşüncelerin yoğunlaştığı, ümitsizliğin çöktüğü uğursuz bir zamandır.

Bulmaya sürme kadar çeşmine Nāḥīd sevād

Zulmet-i baḥt redīf olsa da şāmumda benüm (K30/38)

(Akşamımın ardından bahtımın karanlığı gelseydi, Venüs gözüne sürme olarak kullancak kadar siyahlık bulamazdı.)

Dil-i zārı ḥaste kıldı ne yaman ne zāredür bu

Şeb-i ğamda koydı ḥalūñ ne siyeh sitāredür bu (G295/1)

(Bu ne yaman bir bakıştır ki inleyen gönlü hasta etti. Yüzündeki ben ne siyah bir yıldız ki beni üzüntü gecesinde bıraktı.)

Düşüp ıztırābuña şubḥa dek bu şeb āh u nāleler eyledük

Ne çözüldi ‘uḳde-i kākülün ne açıldı ḥ̃āb-ı tegāfülün (G216/3)

(İstirabına düşüp sabaha kadar âh ile ferya ettik. Ancak, ne kākülünün düğümü çözüldü, ne de tegafül uykun açıldı.)

Nâilî, duygu, düşünce ve ruh hâlleri arasındaki tezatları ifade ederken sıklıkla gece-gündüz tezatından istifade etmiştir.

Sāyeñde eger şubḥ-ı kıyāmet de olursa

Ey baht-ı siyeh-rūz şeb-i tāra ne minnet (G26/4)

(Ey kara günlü baht! Senin sayende -gölgende- kıyamet sabahı olursa, karanlık geceye minnet kalmaz.)

Ḥabbezā mihr-i zamīr Enverī-i sāḥir kim

Zihni dāğ-ı dil eder şubḥa şeb-i yeldāy (K5/32)

(İşte sihirli sözler sarf eden gönlü aydın Enverî! Onun zihni senenin en uzun gecesini sabah vaktine gönül dağı yapar.)

Olsa teşrīfüne dil muntaẓır-ı şubḥ-ı ümīd

Bulunur baht-ı siyeh arada şām-āver olur (G125/3)

(Gönül, ümit sabahında senin teşrifine hazırlansa; kara baht araya girer, akşamı getirir.)

Dāmān-ı şubḥ-ı vuşlata mümkün mi dest-res

Zulmet-resān iken şeb-i hicrāna bahtumuz (G145/5)

(Bahtımız, ayrılık gecesine karanlık yetiştirirken, vuslat sabahına el yetirmek mümkün mü?)

Bir yıllık zaman dilimi söz konusu edildiğinde, Nâilî tercihini diğer klâsik şairler gibi bahardan yana kullanır. Ancak kışa dair intibalarında da olumsuzluk yoktur. Sultan IV. Mehmed'in Edirne'ye gelişi hakkında bir de şitaiyyesi bulunan Nâilî (10. kaside), burada kışa dair çeşitli tasvirlerle yer verir.

Hurrem şitâda Edrine şehri cinân gibi

Sârî leṭâfeti ten-i ḥākīye cân gibi (K10/1)

(Edirne şehri kışın, cennet gibi şenlikli. Letafeti, topraktan vücuda can gibi sirayet eder.)

Kış hakkındaki diğer intibaları da herhangi bir olumsuz ya da olumlu duygu hâlinin temsilciliğini yapmaz. Sadece çetin geçtiği için insanlara verdiği zahmet söz konusu edilir.

Şular ki bî-ḥaber-i germ ü serd-i 'âlemdür

Nedür cefâ-yı şitâ luṭf-ı şayf bilmezler (G52/3)

(Sular, âlemin sıcak ve soğuşundan habersizdirler; kışın cefası ve yazın lütfunu bilmezler.)

Bahar mevsimi ise, bağ bahçe tasvirleri ile Nâilî şiirine konuk olur. “Çiçeklerin en gözde oldukları zamanın bahar oluşu ve bu çiçeklerin sevgilideki güzellikten iz bulundurmaları, bağ ve bahçenin bahar mevsimi ile güzelleşmesi, akar suların baharda daha coşkun akması vs. yönlerden şair, baharı diğer mevsimlerden üstün tutar.”⁴⁰

Seyr edüñ cûlar ile bād-ı bahârûñ cengin

⁴⁰ İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ötüken Neşriyat, 4. baskı, İstanbul, 1998, s. 56.

Nice bulmuş iki dīvāne görüñ hem-rengin (G291/1)

(Bahar rüzgârının sularla savaşını seyredin. İki divane, aynı rengi nasıl bulmuş görün.)

Güşāyiş-i dile bir nice rüzgâr ister

Şükufte olmağa ol gonce çok bahâr ister (G48/1)

(Gönlün ferahlayıp açılması için nasıl bir rüzgâr gerekir? O goncanın çiçeklenmesi için çok bahar gerekir.)

Pür naqd-i jāle dāmen ü ceyb-i şükûfe-zār

Nev-devletân-ı bāğ u bahāruñ neşātı var (G86/4)

(Çiçek bahçesinin cebi ve eteği şebnem akçesiyle dolu. Bahar ve bahçenin sonradan görmüşlerinin şenliği var gibi.)

1.5. Din ve Tasavvuf

Nâilî'nin Halvetiye tarikatı ile bağlantısı, onun biyografisine yer verilen kaynaklarda ifade edilmiştir. Kendisi de, mensubu bulunduğu bu tarikatın sözcülüğünü yaptığı kimi şiirler kaleme almıştır. Konu hakkında Gölpınarlı'nın tespiti şu şekildedir: "Nâilî de zamanın göreneğine uyup tasavvuf yoluna sülûk etmiştir. Divan'ındaki,

Şurette pāy der-gil olan H̱alvetileriz

Ma' nide 'arş-menzil olan H̱alvetileriz (G164/1)

matlarıyla başlayan ‘Halvetîleriz’ redifini taşıyan bir gazelinden, onun Halvetî tarikatına mensup olduğunu anlıyoruz.”⁴¹ Halvetîlik, Ömer el-Halvetî’ye (ö. 1397-98) nispet edilen, İslâm dünyasının en yaygın tarikatıdır.⁴² Nâilî’nin Halvetî şeyhi Saçlı İbrahim Efendi’nin ölümüne düşürdüğü tarihi de onun bu tarikata girdiğini gösteren başka bir delildir. Aynı zamanda Halvetîliğin bir kolu olan ve İbrahim Gülşenî’nin kurduğu Gülşeniyye tarikatı ile de ilgisi, yine Divan’ındaki bir gazelinden anlaşılmaktadır⁴³:

Dergâh-ı Gülşenîye olanlar nihâde-rû

Gül gibi bir kadehle olurlar güşâde-rû (G297/1)

(Gülşenî dergâhına yüz sürenlerin, yüzleri gül gibi bir kadehle açılır.)

Halvetîlikte müridin her gün tek başına okuduğu zikirler, dualar ve virdler bulunmaktadır. Ayrıca haftanın belli günlerinde tekkelerde cehrî olarak topluca icra ettikleri zikirleri vardır.⁴⁴ Cehrî zikir, açıktan ve yüksek sesle yapılan zikir anlamına gelir. Aşağıdaki beyitte, “cehrî” zikrin ve Halvetîlerin giydiği yeşil hırkanın anılması, şairin bu tarikatla yakın münasebetini teyit etmektedir.

Cehrî idi zikrûn nemed-i sebz ile hâlâ

Müstağrak-ı nûr-ı siyeh-i halvetiyânsın (K25/18)

(Zikrin cehrî idi ve hâlâ yeşil hırka ile Halvetîliğin siyah nuruna boğulmuşsun.)

Nâilî’nin, şiirlerindeki manevî tutumunu, başlıkta da verildiği üzere “dinî” ve “tasavvufî” olarak iki düzlemde değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü onun,

⁴¹ Abdülbaki Gölpınarlı, **Nâilî-i Kadîm: Hayatı-Sanatı-Şiirleri**, Varlık Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 1953, s. 4-5.

⁴² Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 15, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 393.

⁴³ İpekten, **a.g.e.**, s. 20-21.

⁴⁴ Uludağ, **a.g.m.**, s. 394.

naatlarında çizdiği Müslüman portresi ile, gazellerinde çizdiği rint portresi arasında oldukça büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bunda din ve tasavvufun manevî düzlemdeki konumları da etkilidir. İslâm Dinî, tasavvuf tarafından referans gösterilen bir kaynaktır. Ancak, dinin kendisi, Kurân-ı Kerîm ve hadisler tasavvufî kaynakları referans göstermez. Bu noktada dinî muhteva ile tasavvufî muhtevayı birbirinden ayırmak gerekir. Nâilî de bu ayrımı gözetmiştir. Gazellerinde manevî vuslatı arzulayan şair, dinin dış yüzünü temsil eden ve ibadetlere sıkı sıkıya sarılan zahit tipini yerden yere vurur, vaize dil uzatır ve dinî kavramları hoş karşılanmayacak mübalağalara konu eder. Ancak, peygamber övgüsü konulu kasidelerine bakıldığında ise aynı şairin, şefaata bekleyen ve dinî vecibeleri yerine getirmeyi arzulayan bir kul olarak kendisini gösterdiği görülebilir. Bu durumu, bir natından alınan aşağıdaki beyitler teyit etmektedir.

Ser-câdde-i şerî' ati kim pâ-girîzini

Bî-perde-i girîve-i semt-i dâlâl eder (K1/19)

(O'nun şeriat cadessinin köşesi, ayağını o yoldan kaçıranı, karanlık semtin çıkmaz sokağının arsızı yapar.)

Maqrûn edüp nevâziş-i dest-i şefâ' ate

Dârü'l-amân-ı şefkati âsûde-ğâl eder (K1/20)

(O şeriat, kişiyi şefaata elinin okşamasına yakınlaştırır, şefkatin âcizler yurdunu doldurur.)

Râyet-firâz-ı na' tınıñ ol server-i rüsûl

Maşşerde cive-gâhını ferş-i zılâl eder (K1/21)

(O resullerin başkanı, övgüsünün sancağını taşıyanın görünme yerini mahşerde hamd sancağının gölgesinin düştüğü yer eder.)

Zîr-i livâ-yı hamd-i şefâ' atde ol ğarîb

Taḥṣîl-i kâdr u menzilet-i bâ-kemâl eder (K1/22)

(Müslümanların mahşerde, onun altında toplanacağı şefaatin hamd sancağı altında o garip -Nâilî- olgunluk mertebesi ve kıymet kazanır.)

Yâ Rab olur mı ol dem-i dil-sûz kim beni

Ol ravzanuñ sa' âdeti ferḥunde-fâl eder (K1/28)

(Ey Allah'ım, o gönül yakıcı ân gelir mi? Hazreti Peygamber'in ravzasına erme mutluluğu ile şereflenir miyim?)

Nâilî'nin naatlarda sergilediği dinî kimliği ile gazellerinde sergilediği tasavvufî kimliği arasındaki farka dikkat çekmek için, dört büyük melekten biri olan "Cebrail"ın naatlarda ve gazellerde nasıl konu edildiği çarpıcı bir örnek olarak verilebilir. Peygamber övgüsünde, Cebrail'in Miraç hadisesinde Hazreti Muhammet'e eşlik etmesine dair intibalar, dinî kabuller çerçevesinde aktarılmıştır. Gazellerinde ise durum farklıdır. Tasavvufî olarak izah edilmediğinde, izah edilmesi oldukça zor olan gazel beyitlerinde ise Cebrail, başka bir bakış açısıyla konu edilmiştir.

Erince Sidreye Cibrîl idi o sulṭānuñ

Revende pîş-i Burāk-ı kâmer-rikâbında (K3/49)

(O Sultan'ın Sidre'ye vardığında, üzengisi gökteki hilâl olan Burak'ının önünde gideni Cebrail idi.)

Burāk u Refref ü Cibrîl kaldılar ḥayrân

O nûr-ı pāk-i ḥîred-sûzuñ incizâbında (K3/64)

(Burak, Refref ve Cebrail, o hayrete düşüren temiz nurun cazibesine hayran kaldılar.)

Ol ‘arş himmetüz ki eder hak-i pây-i yâr

Cibrîle secde-gâh-ı temennâ mesîrümüz (G160/4)

(Biz o yüce himmetliyiz ki sevgilinin ayağının tozu Cebrail’e gezinme yerimizi, ümitle secde edilen yer yapar.)

Perestiş-gâh iken ebrûsı Cibrîl ü Mesîhâya

O kâfir mâcerâ-yı ‘işveye İslâm müşkildir (G68/3)

(Kaşları Cebrail ve İsa’ya tapınma yeri iken, o işve yapan kâfire İslâm zor gelir.)

Nâilî’nin şiirlerinde sufiyane tavır ile dinî tavır arasındaki fark, onun mahşer, ahiret ve kıyamet hakkında söylediklerinde de kendisini hissettirmektedir. “Şeriat açısından dünya ahiretin tarlasıdır. İnsan, bu dünyada yaptıklarına karşılıköbür dünyada Allah’a hesap verecektir. Allah’ın bu dünyadaki hayata karışması elbette onun kudreti dâhilindedir, fakat dinde hesap gününe ayrıca bir önem verilmesi ve onun dünya hayatından çok farklı gösterilmesinden anlaşılıyor ki dünyada olanlar ile ahirette olanlar birbirinden farklıdır... Hâlbuki sufi, ahiret hesabını hemen hemen kaldırmış gibidir, çünkü onun huzura çıkması için ahireti beklemesi gerekmez. O, her ân Allah’la karşı karşıyadır, yaptığıının doğru mu yanlışını olduğu yine onunla Allah arasında anlaşılır.”⁴⁵ Nâilî’nin aşağıdaki beyitte, dinî tavrın bir göstergesi olarak günahkâr bir kul olarak mahşerde af dilediği görülmektedir.

Mahşer ki tuta ma‘deletüñ rûz-ı hayâtıdan

Pür-cürm ü me‘âşî bu güneh-kâruñı yâ Rab (M2/V/8)

(Mahşerde senin adaletin dünya hayatından ötürü günah ve isyan dolu kulunu tutsun.)

⁴⁵ Erol Güngör, **İslâm Tasavvufunun Meseleleri**, Ötüken Neşriyat, 2. baskı, İstanbul, 1987, s.110.

Aşağıdaki beyitte ise şair, başka bir duyarlılıkla mahşer yerinde aşk sarhoşluğu nedeniyle utanmayacağını, kendisine sorulara derhal cevap vereceğini tasavvufî bir ifade ile dile getirmektedir. Bu beytin, yukarıdaki beyitle farkı, şairin “âşık” bir kimse olarak kendini nitelediğinde daha pervasız konuşabilmesidir.

Mestî-i ‘ışkuñla bî-reng-i hicâb-ı mahşerüz

Bü’l-fuzûl-i kâim-ı dil hâzır-cevâb-ı mahşerüz (G161/1)

(Aşkın sarhoşluğu ile mahşerin utanç rengini taşımıyoruz. Biz, gönlün arzusuyla dilediği zaman boş konuşan, mahşer yerinin hazır cevaplılarıyız.)

Şairin gazellerindeki tutumu, ancak tasavvufî kimliği göz önüne alındığında hoş görülebilir bir mahiyet göstermektedir.

Degül mi farz baña üft ü hîz-i kûy-ı bütân

Olur mı hîç müselmân namâzdan fâriğ (G189/3)

(Müslüman’ın namazdan vazgeçemeyeceği gibi, bana da put gibi güzellerin mahallesinde düşüp kalkmak far değil mi?)

Şoran haķîķat-i âmed-şud-ı cihânı saña

Demez ki mescide varduñ namâzdan geldüñ (G211/5)

(Sana dünyaya geliş gidişin hakikatini soran, sana “mescide gittin, namazdan geldin.” demez.)

Varaķ-şumâr-ı gül-i ‘işret ol ķo be vâ‘ iz

Zamân-ı ‘iyş ü tarabdur kitâbı n’eylersün (G261/2)

(Hey Vaiz! İşret gülünün yapraklarını say, bırak! Yiyip içip eğlenme zamanıdır, kitabı ne yapacaksın?)

Kendisi de “şeriat” ve “tarikat” ayrımını gözettiğini, bu ikisinden ayrı başlıklar olarak bahsetmek yoluyla ortaya koyar:

Etdük muḳārenet nice şāhib-ṭarīḳata

Olduḳ ḳarīn mecālis-i ehl-i şerī‘ ate (M3/III/1)

(Birçok tarikat sahibi şeyhle yakınlık kurduk. Şeriat ehlinin meclislerinin yakınında bulunduk.)

Şairin, şiirlerinde tasavvufu ne oranda işlediği üzerine çeşitli yorumlar yapılmıştır. Halûk İpekten, onun şiirindeki tasavvufî unsurların sanatḳârâne olduğunu ve şiirinin derinine işlediğini şu cümlelerle ifade eder: “Nâilî’de tasavvuf gerçek mutasavvıf şairlerde görüldüğü gibi yüzeyde değil, derindedir. Tasavvufu sadece terimlerin açıkça şiire aktarılması şeklinde anlamıştır. Beyitlerde tasavvufî anlamlar kendilerini kolayca belli etmez, son derece gizlidir. Tasavvufu tam anlamıyla şiirin potası içinde eritmiş, görünmez yapmıştır.”⁴⁶ Onun şiirinde görülen tasavvuf, aynı zamanda Sebk-i Hindî özelliği olarak da ön plâna çıkarılmıştır. “Sebk-i Hindî şiirinde tasavvuf büyük bir yer tutar. Burada tasavvufun manâ derinliğine müsait bir alan olması önem taşımaktadır. Şairler, tasavvufî kavram ve anlamları, daha geniş hayaller oluşturmak için ustaca kullanmışlardır.”⁴⁷ İbrahim Kutluk ise, Nâilî’nin beşerî yönü ağır basan bir şair olduğunu “Şiirlerinde tasavvufî manâlar olduğuna gelince: Bu sanı ve iddiada bulunanlar bir bakıma haklı olabilir gibi görünürlerse de öyle değildir.” dedikten sonra, düşüncesini şu şekilde ifade eder: “XVII. yüzyıl ve sonraki yüzyıllarda olsun, mutasavvıfenin deyim ve mazmunları, [şiiri] daha da renklendirdiği için [onlardan] yararlanılmıştır. Nâilî’nin de şüphesiz bu parlak simgelerden yararlanması doğaldır. Çünkü tasavvuf bir inanç ve duyarlık olduğu kadar, bir bilgi ve taklit de olmuştur. Hatta tasavvufla ilgisi olmayan şairler

⁴⁶ İpekten, **a.g.e.**, s. 82.

⁴⁷ Bilkan ve Aydın, **a.g.e.**, s. 135.

bile bu renkli, parlak mazmunlardan yararlanmışlar, onlar gibi yazmışlar, onlar gibi duyuyormuş görünmüşlerdir. Nâilî, elbette bu sonunculara kadar düşmez, fakat hiç şüphe yok ki beşerî yönü ilâhî yönünden mukayese edilemeyecek kadar fazladır.”⁴⁸

Nâilî’nin şiirlerinde tasavvufu öğretici, sistemleştirici, tanıtıcı, tarif edici, onun adına propaganda yapan, insanları kendi şeyhine hizmette davet eden; kısacası didaktik bir yön bulunmayışı, araştırmacıları, onun tasavvufu bir amaç olarak kullandığı düşüncesine ulaştırmıştır. Bu tutum, Nâilî’nin mistik duygu ve düşünceyi sosyal değil, kişisel anlamda değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Nâilî’nin sanat kaygısı, insanları tarikat yoluna davet etmekten önce gelir. Sanatı da kendi iç dünyasının ifadesi olarak düşündüğü için, onda kaynakların değişimiyle “yüzeysel” kalmıştır. “Mutasavvıf” olarak nitelenebilecek şairlerin tutumları ise tam aksi yöndedir: “Mutasavvıflar, adeta, gönülden kabul ettikleri Tanrı inancını bildirmek ve yaymak amacıyla yazdıkları manzumelerin şiir olmadığını, şiirin sanat kaygısıyla ve malayanî konularda yazılan mısralara deneceğini düşünürler. Bu nedenle şiiri alabildiğine rahat ve kayıtsız söylerler. Zira amaçları, şiir yazmaktan çok meramlarını ifade etmektir. Dolayısıyla tasavvufî şiir; kapılarını, teknik ve retorik değerlendirmelerden ziyade tematik ve terminolojik yaklaşımlara açar.”⁴⁹

Şairin, bir devir üslûbu özelliği ve kişisel tercihlerinin gereği olarak tasavvufa şiirlerinde ne oranda yer verdiği, üzerinde durulması gereken bir konudur. İsrâfil Babacan, Sebk-i Hindî şairlerinin tasavvufî muhtevalı şiirlerini üç gruba ayırır.

1. Tasavvufî temsil ve sembollerin araç olarak kullanıldığı şiirler.
2. Tasavvufun temsil ve semboller ardında dolaylı yoldan işlendiği şiirler.

⁴⁸ İbrahim Kutluk, “Nâilî-i Kadîm’in Sanatı ve Kişiliği”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten**, S. 20, Ankara, 1963, s. 279.

⁴⁹ Ömür Ceylan, “Tasavvufî Türk Şiiri”, **Böyle Buyurdu Sufi**, Kapı Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2005, s. 44.

3. Tasavvufun doğrudan işlendiği şiirler.⁵⁰

Nâilî'nin şiirleri de bu tasnife tâbi tutulabilir. Ancak, manevî bir inceleme alanı olarak tasavvufun, manâları ehline münhasır ve çoğu zaman da tarikat mensuplarına hitap eden kapalı bir yönü bulunmaktadır. Bu durumda, “hâl ehli” olmayan bir edebiyat araştırmacısının tasavvufu konu alan metinleri belirtilen başlıklarda tasnif edebilmesi güçleşir. Abdülbaki Gölpınarlı, tasavvufta bilginin tahsil ile değil, “hâl” yoluyla elde edilebileceğini şu şekilde özetler: “Bir hâl bilgisi, daha doğrusu oluş yolu olarak kabul edebileceğimiz tasavvufun metodu, tahsil ile değil, hâl ile maksada ulaşmaktır, diyebiliriz. Sufiler, bunun için de olgun birisine uyup onun yolunda yürümekten başka bir çare olmadığını söylemişlerdir.”⁵¹ Kitabî bilgi ile yola çıkan bir edebiyat araştırmacısının, bir şiirde tasavvufun “amaç” mı, “araç” mı olduğunu tespit edebilmesi, oldukça güçtür. Yukarıdaki tasnifin bir başka yorumu olarak düşünülebilecek bir başka tasnif, Nâilî Divanı'ndaki şiirlerin - gazellerin-, içerdikleri tasavvuf ıstılahlarına göre sınıflandırılması ile elde edilebilir. Bu sayede doğrudan tasavvufu konu alan, bu bağlamda tasavvuf ıstılahlarına yer veren ile çeşitli mecaz ilgileri yoluyla tasavvufu konu edinen ya da ona temas eden şiirleri birbirinden ayırmak icap eder.

1. Tasavvuftan başka bir alanda karşılığı bulunmayan ıstılahlar ya da tasavvuf bağlamı dışında izah edilemeyecek ifadeler içeren şiirler.

2. Mecaz (benzetme ve türleri) yoluyla, maddî nesnelere, olay ve durumlara tasavvufî anlamların yüklendiği şiirler:

⁵⁰ Babacan, **a.g.e.**, s. 316.

⁵¹ Abdülbaki Gölpınarlı, **100 Soruda Tasavvuf**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, tarihsiz, s. 16. Aynı eserde “hâl” de şu şekilde izah edilir (s. 41): “Hâl, lügatte geçmiş zamanın sonu, gelecek zamanın ilkidir; yani içinde bulunduğumuz zamandır. Tasavvufta terim olarak, sâlike, bir neşe, bir sıkıntı, yahut zikir, yahut da güzel bir ses, bir nağme yüzünden meydana manevî bir zevk gelmesi anlamındadır; fakat bu isteyerek, dileyerek olmaz, kendiliğinden olur ve bu zevk, neşe, sıkıntı, cezbe hâlinde sâlike, sufilere göre bazı sırlar açılır.”

3. Beşeri konularda yazılmış, herhangi bir tasavvufî göndermesi bulunmayan şiirler

1. Tasavvuftan başka bir alanda karşılığı bulunmayan ıstılahlar ya da tasavvuf bağlamı dışında izah edilemeyecek ifadeler içeren şiirler: Nâilî'nin bu türden şiirleri, tasavvuf ıstılahlarını doğrudan doğruya kullanarak o şiirin tasavvufî olarak yorumlanması gerektiğine işaret ederler. Bir gazelde, “vaḥdet-i vücūd” terimini gören bir kimse, bu şiirde tasavvufî bir anlam bulunduğunu kolaylıkla iddia edebilir. Yine, “‘ârif, vücūd-ı ‘âlem, maḥẓ-ı ‘adem” sözcüklerinin aynı beyit içinde bulunduğunu gören bir kimse, bu beyitte tasavvufu aradığında karşılıksız kalmaz. Nâilî'nin aşağıdaki beytinde de “vaḥdet-i vücūd” meselesine aşina olan her kişinin “‘âlem-i şuhūd”a ermiş olduğunun söylenemeyeceğini belirtmesi de; tasavvufa bir bilgi alanı olarak bakan bir araştırmacı ile, onu hâl olarak yaşamaya çalışan insan arasında fark bulunduğuna dikkat çeker mahiyettedir.

Her şahşā āşikār degil ‘âlem-i şuhūd

Ey āşinā-yı mes’ele-i vaḥdet-i vücūd (M3/VI/3)

(Ey vahdet-i vücūd meselesine aşine olan! Şuhūd âlemi her kişiye açıkça görünmez.)

‘Ârif vücūd-ı ‘âlemi maḥẓ-ı ‘adem bilür

Şādī redīf-i mâtem ü ğam tev’em-i neşât (G188/4)

(Ârif, âlemin mevcudiyetini yokluğun ta kendisi bilir. Ayrıca, mutluluğun ardından matem geldiğini ve kaygının sevince ikiz olduğunu da bilir.)

Bu türden beyitlerin dışında, tasavvufî bağlamın sağladığı hoşgörü olmaksızın izahı mümkün olmayan beyitler içeren şiirleri de bu grupta değerlendirmek gerekir. Aşağıdaki beyitlerde Allah’a seslenirken şairin “göster âyine-i didāruñi”

temennisinde bulunması ya da kıyamet meclisinde sevgilisi ile diz dize oturması, böyle ifadelere örnek olarak gösterilebilir.

Hasret-zededür rüşenî-i dîde-i cāna

Göster dile āyîne-i dîdaruñı yâ Rab (M2/V/3)

(Ey Allah'ım! Gönül can gözünün aydınlığına özlem çekmektedir. Ona yüzünün aynasını göster.)

Meclis-ārā-yı kıyāmet rind-i 'āli-meşrebüz

Yâr ile zānū-be-zānū cām ile leb-ber-lebüz (G137/1)

(Kıyamet meclisinin süsü olan yüksek meşrepli rindiz. Sevgili ile diz dize, kadehle dudak dudağayız.)

Aşağıdaki beyitlerin alıntılandığı şiirlerin de bu gruba dâhil edilmesi gerekmektedir.

'Ālem-i süflîde kalmaz 'ārif-i bi'l-lāh olan

Kim o berzah bār-gāh-ı kurba dūr eyler seni (M9/I/2)

(Arif-i billāh olan âlem-i süflîde kalmaz. Çünkü sıkıntılı yer seni yakınlık katından uzaklaştırır.)

Me'vâ na'im-i rāhat olur nefis ü rûhuña

Berzāh-güzār-ı vahşet-i ümmîd ü bîm isen (G214/8)

(Ümit ve korku vahşetinin merhalelerini geçtiysen, cennetin Mevâ bahçeşi senin nefis ve ruhuna rahatlık nimetleri olur.)

İştîlâh-ı vahdet ü keşretde deryâ kaçredür

Kaçre deryâ-yı süveydâdur şeb-i idrâkden (G282/4)

(Vahdet ve kesret ıstılahında deniz bir damladır. Damla ise vuslat gecesinden haber veren bir süveyda denizidir.)

Dil yerin tā key muğaylān-zār-ı nāsūt eylesün

Murğ-ı kudsî lāne der-gülgeşt-i lāhūt eylesün (G283/1)

(Gönül mekânını varlık âleminin dikenliği yapsın. Mukaddes kuş, lâhut gezintisinde yuvasını kursun.)

Reng-i bî-rengîden âgeh dillerüñ ey Nâ'îlî

Zâhid-i mey-hâne rind-i hânkâhdur her biri (G362/5)

(Ey Nâilî! renksizliğin renginden haberdar olan gönüllerin her biri meyhanedeki zahit ve tekkedeki rinttir.)

Dergâh-ı Gülşenîye olanlar nihâde-rû

Gül gibi bir kadehle olurlar güşâde-rû (G297/1)

(Gülşenî dergâhına yüz koyanlar, gül gibi bir kadehle neşelenirler.)

Dîde-i cân ile hüsnüñ ki temâşâ ederüz

Çeşmümüz maẖhar-ı envâr-ı tecellâ ederüz (G153/1)

(Can gözü ile senin güzelliğini temaşa ettiğimizde, gözümüzü tecellî nurlarına mahzar ederiz.)

Tûrımız maẖv-ı tecellîdür bizüm ey Nâ'îlî

Len-terânî neşve bir cām-ı hîṭabuñ mestiyüz (G169/5)

(Ey Nâilî! Tûr'umuz tecelliden mahvolmuştur. Biz “beni görmeyeceksin” hitabının tesirini taşıyan bir hitap kadehinin sarhoşuyuz.)

2. **Mecaz (benzetme ve türleri) yoluyla, maddî nesnelere, olay ve durumlara tasavvufî anlamların yüklendiği şiirler:** Bu şiirlerde ise, şiirin anlam dairesi, hem maddî hem de manevî olarak kendi içinde tutarlı bir bütün oluşturur. Şiirde maddî unsurların ağırlığı hâkim olsa şair, şiirinde tasavvufî izaha ihtiyaç duyulduğunu haber veren bir karîne ile haber verir.

Bu noktada, Nâilî’de üslûp özelliği olarak tasavvufa istinat eden bir ifade biçimi dikkati çekmektedir. O, gazellerinin bazılarında, şiirinin tasavvufî bir manâyı da haiz olduğunu -genellikle- mahlas beytinde ifade eder. Ancak şiir içinde herhangi bir beytin de bu vazifeyi üstlendiği görülebilir. Şiirin, bu kısmına kadar, maddî hayatın çeşitli görüntülerine yer veren Nâilî, bir beytinde söylediklerine “ibret” gözüyle ve “hikmet” penceresinden bakıldığında bir anlama ulaşılabileceğini belirtir. Şiirin bu kısmı, şiirdeki bütün imajların tasavvufa dayalı yorumlarla yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılar. Aşağıdaki örnekle durumu somutlaştıralım. Divan’ın 352. gazeli, son beyte kadar tamamen maddî ve sosyal olarak değerlendirilebilecek imajlar üzerine kurulmuştur. Beyitlerde, bir panayır yerindeki çeşitli eğlencelere göndermeler yapılmakta, tasvire dayalı bir anlatım biçimiyle görsel öğelerin ağır bastığı bir anlam örgüsü oluşturulmaktadır.

Tenüm bâziçe-gâh oldı kemân-ebrû cevânâna

Miṣāl-i sîb-i pür-zaḥm tutulmuş tîr-i bārâna (G352/1)

(Bedenim ok yağmuruna tutulmuş yaralı elma misali, keman kaşlı gençlere oyun yeri oldu.)

Olur şûret-nümâyî mihr ü meh devrinde ‘uşşâka

Felek dūlâb-ı gerdân oldı gūyâ ‘îd-i tıflâna (G352/2)

(Ay ve güneş, âşıklara devrederek adetâ çeşitli suretler sergiler. Felek, sanki bayram yerindeki çocuklara dönme dolap oldu.)

Kesüp başum tenüm âlûde-i hûn eyler ol âfet

Temâşâ etdürür ben küştesin naqd-i dil ü câna (G352/3)

(O âfet, başımı kesip vücudumu kana bular. Ben maktûlünü gönül ve can akçesi karşılığında sergiler.)

Ne hoş beñzer gelince naqd-i cân târâcına ol şûh

Elinde tûp-ı sîmîni o hoy-kerde zenaḥdâna (G352/4)

(Ne hoş, o oynak güzel can akçesini yağmalamak için gelince, elindeki gümüş top o terlemiş çeneye benzer.)

Son beyitte ise Nâîlî, dört boyunca yaptığı tasvirlerin aslında başka bir düzlemde değerlendirilmesi gerektiğini, şiirde tasviri yapılan panayırın dünya hayatından kinaye olduğunu söyler. Buraya kadar şiiri okuyan bir kimsenin, bu beyti okuduktan sonra şiire bakışı değişir. Okuyucu, bu aşamada, önceki beyitlere geri dönme, ondaki tasavvufî unsurları bulma zorunluluğu hisseder.

Bu lu‘bet-gâh-ı maḥşer-gûnda seyr et ol perî-rûyî

Ne Yûsuflar girerler Nâ’îlî seyr eyle mîzâna (G352/5)

(Nâîlî, o peri yüzlü güzeli izle ve gör ki bu mahşer gibi kalabalık panayırda, nice Yusuf gibi güzeller mizana girer / sorguya çekilir.)

Aşk konusunun işlendiği kimi gazellerde de son beyitte yer alan karîne, şiirin tasavvufî bir dokusu bulunduğunu haber verir. Bu beyte kadar tasviri yapılan güzelin, çilesi dile getirilen âşığın manevî bir anlamı bulunduğuna hükmetmek oldukça zordur. Son beyte kadar kendisini tutan şair, bu beyti tasavvufî unsurlarla donatmakla yetinmez, diğer beyitlerin de bu bağlamda değerlendirilmesini zorunlu kılar. Aşağıdaki şiirde, şairin son beyitte, şiirinin tasavvufî olarak yorumlanması

gerektiğini ifade etmek için, bu bağlam dışında küfre ulaşılacağını dile getiren kavramlara yer verdiğini görmekteyiz.

Feyz-i hevâ-yı ‘ışk ile kim şu‘le-pûş olur

Dâğ-ı ser-i cünûn gül-i destâr-ı hûş olur (G132/1)

(Aşk arzusu / havası ile kim başına ateş giyerse, çılgın başın yanık yarası ona akıl sarıĝı olur.)

Mestüz o bâdeye ki içüldükçe cur‘ası

‘Âlem harâb-ı zemzeme-i nûş nûş olur (G132/2)

(Biz, tortusunu içerken âlemin onun zemzemsinden harap olduĝu bir şarabın sarhoşuyuz.)

Âh eyledükçe muztarib olmak ‘aceb midür

Zûr-ı nefesle lücce-i dil pür-hurûş olur (G132/3)

(Nefes gücüyle gönül denizi dalgalanır. Âh ettikçe mustarip / dalgalı olmak garip midir?)

Vardukça kûy-ı yâre gönül habs-ı nâle kııl

Bülbülleri hadîka-i bâĝuñ hāmûş olur (G132/4)

(Ey gönül! Sevgilinin mahallesine vardığında feryadını zaptet. O bayındır bahçenin bülbülleri -edepten- sessiz olur.)

Ol rind Nâ’ilî k’ola hem-reng-i küfr-i dîn

Zünnâr ü sübhâ lâzime-i dest ü dûş olur (G132/5)

(Ey Nâilî! Din küfrü ile aynı renkte olan o rindin papaz kuşağı ve tespih elinin ve omzunun vazgeçilmezi olur.)

Bir başka örneği de Divan'daki 183. gazelin ilk ve son beyitlerini alıntılanarak verebiliriz. 7 beyitlik bu gazelde, son beyte kadar şairin aşk, şarap, şiirden bahsettiğini; son beyitte ise şiirini aslında tasavvufî kavramlar üzerine kurduğunu ifade ettiği görülmektedir. Bu beyte kadar, şiire tamamıyla maddî unsurlar üzerine kurulmuş bir şiir olarak bakılabilir, Ancak son beyitteki karîne, şiirin bütününde aslında tasavvufî konuların işlendiğini haber vermektedir.

Vişâl havşala-i ârzûya sığmaz imiş

O bâde-i mütereşşah sebûya sığmaz imiş (G183/1)

(Vuslat, arzu midesine sığmazmış. O sızan şarap testiye sığmazmış.)

...

Riyâ-yı maḥẓ imiş ey Nâ'îlî 'ibâdet-i ḥalk

Zülâl-i feyz birik-i vuzûya sığmaz imiş (G183/7)

(Ey Nâilî! Halkın ibadeti riyanın ta kendisiymiş. Feyzin tatlı suyu abdest ibriğine sığmazmış.)

Nâilî, şiirinde tasavvuf konusunu da ifade ettiğini, beyitlerden birinde mutlaka ifade eder. Bu durum da, şiirlerine o bağlamda yaklaşılmasını zorunlu kılar. Bu değerlendirmelerden birine örnek verilecek olursa, Üsküdarlı Ahmed Râsim'in, yukarıya alıntılanan matla beytinin ikinci mısraını şöyle açıklamıştır: "İşbu mısra'da dahi visâli, bâde-i mütereşşah ile ta'rîf edip ya'nî, bâde eşribeden bir nesne olup teraşşuh ile vâlidenin evlâdı süt emmeğe ya'nî, meme almağa kudreti olmadığından o makûle veledi ağzına süt sağıp terbiye eylediği gibi, Cenâb-ı Hak dahi valsa müsta'id âşıkları, kalbine tâb-âver olacakları derecelerde bilâ-keyf kâmrân-ı visâl eder ki ol humm u sebûya sığar şey değildir. Mâ-hâza'l-kalbve vücûd-ı insân ve sâ'ire vücûd,

zât-ı Bârî'den ayrı ve gayrı olmadığından merhûm feyz-i Hudâ'yı vücûd-ı vâhidin 'arak-rîz olmasıyla ta'rîf ve ifâde buyururlar."⁵²

Maddî ve manevî düzlemde, birbirine bağlı, aynı zamanda kendi içinde de tutarlı iki koldan ilerleyen şiirlerde, anlamın tasavvufî ciheti, bu alana taalluk eden terimlerin kullanılmasıyla ortaya konur. Aşağıda örnek olarak verilen gazelde bu karinenin son beyitte yer aldığı görülmektedir.

Yeksân gören âyîne-i ruhsârûnı mehle

Yâkûtı berâber mi tutar seng-i siyehle (G358/1)

(Senin yanağının aynasının dolunayla denk olduğunu gören, yakutu kara taşla bir mi tutar?)

Tenhâlîğı var kûyınûñ erbâb-ı recâdan

Mümkün mi değil yoğsa mülâkât o şehle (G358/2)

(Mahallenin yalvarıp yakaranları orayı boşaltmışlar, yoksa o sultanla görüşmek mümkün değil mi?)

Yanında hazân-dîde-i 'ışkuñ ola yeksân

Berg-i gül-i şâd-âb-ı emel hüşk giyehle (G358/3)

(Senin katında aşkın sonbaharını görmüş olan emelin suya kanmış gülünün yaprağı, kuru ota denk olsun.)

Şad dâğ-ı nedâmetle gider olsa da taqđır

Mâbeynümi işlâha gelen baht-ı siyehle (G358/4)

⁵² Mustafa Tatçı, "Üsküdarlı Ahmed Râsim'in Nâilî'nin Bir Gazeline Şerhi", **İlmi Araştırmalar**, S. 19 (Bahar), İstanbul, 2005, s. 153.

(Benim kara bahtımla aramı düzeltmeye gelen takdir edilse de, pişmanlıkla yüz dağ yarasına sahip olarak gider.)

‘İşk âteşi etmez mi seni Nâ’iliyâ pâk

Âlûde iseñ ğam yeme çirk-âb-ı günehle (G358/5)

(Ey Nâilî! Aşk ateşi seni temizlemez mi? Günahın pis suyuyla kirlenmiş olsan da üzülme.)

3. Beşeri konularda yazılmış, herhangi bir tasavvufî göndermesi bulunmayan şiirler: Nâilî’nin şiirleri içinde, herhangi bir tasavvufî gönderme içermeyen şiirler de bulunmaktadır. Bu şiirlerde, tasavvuf arayışı içine girmek, onun hakkını verememek olacaktır. Aşağıdaki gazeller böyle şiirlere örnek gösterilebilir:

Bezme mey tâb-efgen olsun sâķiyyâ nevrûzdur

Şem‘ üñe cem‘ oldı yārān-ı şafâ nevrûzdur (G77/1)

(Ey saki! Şarap meclise ışık saçsın, şimdi nevruzdur. O şarabın mumu etrafında dostlar toplandı, çünkü bugün nevruzdur.)

Şâfdur âyîñeler bî-ğill u ğışdur sîñeler

Pâkdür ebr-i küdüretten hevâ nevrûzdur (G77/2)

(Aynalar saftır, gönüller kuruntusuzdur; hava, bulut bulanıklığından temizdir. Çünkü bugün nevruzdur.)

Tîzdür feryâdı meşķ-i nâleden bûlbüllerüñ

Eylesün muṭrıblar âheng-i nevâ nevrûzdur (G77/3)

(Bûlbüllerin feryadı, inleme meşkinden incelmıştır. Çalgıcılar da onların feryadına aheng tutsunlar, çünkü bugün nevruzdur.)

Hüsrevâne pâdişâh-ı vaqt olup almış ele

Her gedâ bir sâğar-ı gîti-nümâ nevrûzdur (G77/4)

(Her dilenci, Hüsrev gibi kudretli bir hükümdar gibi zamanın padişahı olup eline dünyayı gösteren bir kadeh almış. Çünkü şimdi nevruzdur.)

Şahn-ı gül-şen Çâr-bâğ olmuş ‘acemde ‘andelîb

Bağlamış bir naşş-ı dil-keş kim şabâ nevrûzdur (G77/5)

(Gül bahçesinin ortası Çarbağ’a benzmiş, bülbül ise Acem makamında şakıyor. Sabah rüzgârı bir gönül açıcı beste yapmış. Çünkü bugün nevruzdur.)

Ğirre-i câh ol kadar sulţân-ı gül kim kırkaram

Hârdan bülbüller ister hûn-behâ nevrûzdur (G77/6)

(Gül sultanı, makamıyla o kadar gururlanmış ki korkarım bülbüller-yakındadikenden kan pahası isterler. Çünkü bugün nevruzdur.)

Vaqt-i cûş-ı erbâb-ı suhendür Nâ’ilî

Eylesünler tarh-ı şî’ri dil-güşâ nevrûzdur (G77/7)

(Ey Nâilî! Söz ehlinin coşma zamanıdır; onlar da gönül açıcı gazeller söylesinler; çünkü şimdi nevruzdur.)

Habs-ı nigâha eyleyüp âğâz bir birin

Şayd eylemek diler iki şeh-bâz bir birin (G290/1)

(İki doğan birbirini göz hapsine almaya başlayıp karşılıklı avlanmak istemekte.)

Bir birine niyâz ile etmiş o iki büt

Ârâyış-i şanem-kede-i nâz bir birin (G290/2)

(O iki put gibi güzel dilber, birbirine yalvararak kendilerini naz puthanesinin süsü yapmışlar.)

Mutrıblar etdi yād edüp ol iki ğonceyi

Feryād-ı ‘andelîbe hem-âvâz bir birin (G290/3)

(Çalgıcılar o iki gonca dudağı anıp birbirlerinin ahengini bûlbûlün feryadına uydurdular.)

Zîr-i lebinde buldılar ol iki sâhîrûn

Remz-i füsûn u nûkte-i î‘ câz bir birin (G290/4)

(Mucizevî nükteler ve sihrin remzi birbirini o iki sihirbazın dudakları altında bulup kavuştular.)

‘Uşşâk-ı saht-câna yine müjde Nâ’ilî

Nerm etmiş ol iki büt-i şannâz bir birin (G290/5)

(Ey Nâilî! Canları kuvvetli âşıklara müjde! O iki alaycı dilber birbirini yumuşatmış.)

Aşağıdaki matla beyitlerini de tasavvuf aramanın bir sonuç vermeyeceği gazelleri temsil etmeleri açısından alıntılamağa fayda vardır:

Dil-i zârı haste kıldı ne yaman ne zâredür bu

Şeb-i gamda koydı halûn ne siyeh sitâredür bu (G295/1)

(İnleyen gönlü hasta etti, bu ne yaman bakıştır? Yanağındaki benin beni gam gecesinde bıraktı, nasıl bir kara yıldızdır bu?)

Olursın ğayra hem-dem baña dersün âh u zâr etme

Ĥilâf-ı resm-i âyîn-i vefâdur böyle kâr etme (G304/1)

(Başkasına arkadaş olup bana “âh edip inleme!” dersin. Vefa âdetinin gereklerine aykırı bir şeydir, böyle işler yapma.)

Hancerünle o kemer-bend-i miyân teng olsa

Dil degil sîned e güncâyış-i cân teng olsa (G311/1)

(Hançerinle o belindeki kuşak sana denk gelse; gönül değil de canın sığıdığı yer daralsa.)

Oldı eşküm gül-şen-ârâ-yı heves cûlar gibi

Ağdı gönlüm bir nihâl-i ‘ işveye şular gibi (G369/1)

(Gözyaşım, sular gibi heves bahçesinin süsü oldu. Gönüm, bir cilveli fidana su gibi meyletti.)

Dil cāna şaldı cân ten-i bî-çāreye seni

Merhem yerine şarmağ için yāreye seni (G366/1)

(Gönüm seni cana, can da çaresiz vücuduma gönderdi ki merhem yerine yaraya seni sarayım.)

İçki meclisleri ve şarap bahseden beyitlerin tasavvufî bağlamı hususu da Nâilî şiirinin problemlerinden biridir. Çünkü Nâilî Divanı’nda, keyif verici maddelerin topluca kullanıldığı meclisler önemli bir yekûn tutmaktadır. Şarabı konu alan beyitlerde Nâilî, sözcüğün beşerî ve tasavvufî karşılıklarından istifade etmiş, bu şekilde hem şiirine anlam derinliği katmış, hem de toplumca pek de hoş karşılanmayan şarap kullanımını gizlemek istemiştir. Halûk İpekten’in, şarabın söz konusu edildiği beyitlerle ilgili tespiti şöyledir: “Gazel konularından şarap da Nâilî’de hem gerçek anlamıyla, hem de ilâhî aşkı anlatmak için tasavvufî anlamıyla kullanılmıştır. Gerçek anlamıyla şarap, neşelendiren, keyif veren sarhoş edici bir içkidir. Pek çok beyitte, özellikle beşerî aşkın işlendiği beyitlerde bu anlamda yer almıştır. Şarap, tasavvufî anlamıyla, yani ilâhî aşkı anlatmak için kullanıldığında daha çok ‘şarâb-ı nâb’, ‘mey-i nâb’ şeklindedir. Yalnız şarap kelimesinin de bu anlamda kullanıldığı olmuştur. İlâhî aşk olarak da şarap insanı mest eder. Fakat bu

mestlik talibin dünya ile ilişkisinin kesilmesidir. Kesret, mâsivâ artık gözüne görünmez olur. Bu aşkı sarhoşluğu sâliki fenafillâha yöneltir.”⁵³ Halûk İpekten’in tasavvufî örnekler olarak verdiği beyitlerden biri şudur:

Etmîş şarâb-ı la‘l-i lebûn sâķī-i ezel

Perverde-i teraşşuḥ-ı feyz-i ‘amīm-i nâz (G155/3)

(Dudağının lâl renkli şarabını ezel sakisi, bereketinin umuma şamil feyzinin sızıntısıyla beslemiştir.)

Aşağıdaki beyitlerde tasviri yapılan işret meclislerinin, tasavvufî bağlamda yorumlanması gerektiği, “vaḥdet” ve “tevḥīd” sözcüklerinin oluşturduğu bağlamdan hareketle söylenebilir:

Sâķī-i vaḥdet o meyden kim şunar Nâ’ilī

‘Ārife sermāye-i tevḥīddür her kaṭresi (G376/5)

(Ey Nailî! Vahdet sakisinin sunduğu o şarabın her damlası ârife tevhit sermayesidir.)

Ḥum-ḥâne-i maḥabbetde olsun ‘azîmetüñ

Ol neşve-dâr-ı vaḥdeti bezm-i ḥaķīķatüñ (M3/IX/2)

(Yönelişin aşk meyhanesine doğru olsun. (Sen de) hakikat meclisinin vahdet sarhoşu ol.)

İçkili eğlence meclisleri, geçici dünyanın boş uğraşı olarak da Nâilî Divanı’nda işlenmiştir. Bu tür beyitlerde meyhane, “dünya” ve “dünya hayatı” karşılığında kullanılmış; eğlencenin bir gün son bulacağı ifade edilmiştir:

⁵³ İpekten, a.g.e., s. 48-49

Şūr-ı meclis yeter ey sākī-i nüh-peymāne

Nic'olur 'ākıbet-i devr-i teselsül görelüm (G238/4)

(Ey dokuz kadehin -feleğin- sakisi! Meclisin bu kadar karmaşası kâfidir. Bu kısır döngünün -kadeh döndürmenin- neticesi nasıl olurmuş görelim.)

Bozar şarābını seyl-i fenā bu maştabanuñ

Ne reng-i neşve ne ālāyış-i ħumār kalur (K2/4)

(Bu meyhanenin şarabını fena seli bozar. Ne sarhoşluk rengi ne de mahmurluk tantanası kalır.)

Klâsik edebiyatın olumsuz tiplerinden “zâhid”e çatılan beyitlerde de, işret meclislerinin mekânı olan meyhanenin, tasavvufi bağlamda değerlendirilmesi ve şaraptan ilâhî aşkın anlaşılması mümkündür:

Zâhid şağın evgârluğundan mey-i 'ışkuñ

Keyfiyetin idrāk edicek āz edemezsin (G270/4)

(Ey zahit! Aşk şarabının sarhoşluğundan sakın. Onun mahiyetini / sarhoşluğunu idrak edince -artık- tamahkârlık edemezsin.)

Aşağıdaki beyitlerde ise, tasavvufi sonuçlara ulaşmak; tasviri yapılan eğlencenin künhüne varamayıp hakkını verememek olacaktır, kanaatindeyiz:

Bezme mey tāb-efgen olsun sākīyā nevrūzdu

Şem' üñe cem' oldı yārān-ı şafā nevrūzdu (G77/1)

(Ey saki! Şarap, meclise ışık saçsın, çünkü nevrüz zamanıdır. İşret arkadaşları, şarabın mumu etrafında toplandılar, çünkü nevrüz zamanıdır.)

Kām al mey-i maḥbūbdan ey Nā'ili-i zār

Taḥṣīl-i neṣāṭ-ı dil ü tartīb-i dimāğ et (G25/6)

(Ey inleyen Nâilî! Sevgilinin şarabından muradını gör. Gönlünü neşelendir ve damağını ıslat.)

Yâr olmayıcağ Nâ'iliyâ meclis-i meyde

Esbâb-ı ıtarab bâ' iş-i cem' iyyet olur mı (G379/5)

(Ey Nâilî! Şarap meclisinde sevgili olmayınca, şenlik sebebi olan (şarap, kadeh vs.) toplanmak için -yeterli- neden olur mu?)

Geldük ḥiṣâra elde mey-i ğam-güsîl gerek

Dil germ ü yâr nerm ü hevâ mu' tedil gerek (G223/1)

(Hisar'a geldik, elde efkâr dağıtan şarap olması gerek. Gönlün hararetili, sevgilinin şefkatli ve havanın ılıman olması gerek.)

Muṭrıb nefesüñ var ola sāķî meyüñ efzûn

Her laḥza vü her ân

Meclisde şafâ meyle gerek neyle gerekdür

Tâ germ ola şoḥbet (M1/2)

(Ey çalgıcı, her ân ve her saniye nefesin var olsun; ey saki her ân ve her saniye şarabın bol olsun. Mecliste eğlence, sohbet kızışıncaya kadar şarapla ve neyle olur.)

Sonuç olarak, Nâilî'nin edebî kişiliğinde tasavvufun önemli bir rolü olduğu söylenebilir. O, şiirini tasavvufî sembollerle derinleştirirken, bir karîne ile kastettiği anlamın sınırlarını çizer. Divanı'nda her şiirinin tasavvufî bir anlam taşıdığını ya da beşerî yönünün tasavvufa üstün geldiğini söylemek, onun şiirinin bir yönünü açıkta bırakmak anlamına gelir. O, yeri geldiğinde sıkıntılarını ve tepkilerini tasavvufî bir bakışla sunmuş, şiirinde bu muhtevayı samimi bir şekilde işlemiştir. Bu açıdan

Nâilî’de tasavvufu, Sebki Hindî’nin gerektirdiği bir duyarlık olarak görmemek icap eder. Tasavvufî muhtevanın işlendiği birçok şiirinin de maddî bir karşılığının bulunması, hem maddî hem de manevî ve kendi içinde tutarlı iki anlamın yerinde tespit edilmesini zorunlu kılar.

1.5.1. Adı Anılan Dinî Şahsiyetler ve Bunların Anılma Biçimleri

Nâilî, Divanı’nda dinî şahsiyetleri isim olarak yâd ederek ya da onların lâkaplarına yer vererek şiirlerine konu etmiştir. Bu şahsiyetlerin anılma nedenleri, onların temsilcisi oldukları dine göre bir bakış açısı kazanmıştır. Daha açık bir ifadeyle, İslâm dinine mensup dinî şahsiyetler ile diğer dinlerin temsilcileri arasında, şiire konu ediliş nedeni arasında belirgin bir bakış açısı farkı bulunmaktadır. Diğer dinlerin temsilcileri, Nâilî’nin şiirle ilgili düşüncelerini, iddialarını dile getirmek; bir olay ya da duruma misâl göstermek, memduhu övmek için bir kıyas unsuru olmak, çeşitli tasavvufî telakkileri ifade etmek gibi bazı amaçlarla şiire konu edilirken İslâmî şahsiyetler, Kurân ve İslâm tarihlerinde anıldıkları biçimiyle ve bir mecaz unsuru olarak kullanılmaksızın anılmışlardır. Sözgelimi Nâilî, şiirle ilgili iddialarında, Hristiyanlık Peygamberi olan İsa’yı ve onun ölüleri diriltten nefesini rahatlıkla bir teşbih unsuru olarak kullanır:

Meryem-i nuṭkum edüp yine Mesîḥâ-zâyî

Rûḥ-zâr eyledi beytüş-şanem-i ma‘ nâyı (K5/1)

(Nutkumun Meryem’i yine İsa doğuruculuğu yapıp manânın puthanesini -kilise- ruh bahçesi hâline getirdi.)

Ancak İslâmî manâda kıyas unsuru olarak, Hazreti Muhammet’i öven ve kendisinden lütuf gören Hassan’a kadar ulaşır, daha ileriye gitmez. Onu da bir teşbih

unsuru olarak değil, ruhunu şad ettiğini düşündüğü bir sahabe olarak anar. Aynı beyitte İsa Peygamber'in, bu durumu kıskançlıkla tasdik etmesi, belirttiğimiz hususu açıkça ortaya koymaktadır:

Ḥassānuñ eyledüm der isem şād rūḥını

‘İsî zebân-ı reşk ile taşdîk-i ḥâl eder (K1/6)

(Hassan'ın ruhunu şad ettim dersem, İsa kıskançlık diliyle durumu tasdik eder.)

Bu tutum, elbette Nâilî'ye mahsus bir durum değildir. Bir Müslüman şair, kendi dininin ulularını övmek, onlara saygı göstermek zorundadır. Ancak mevcut durum, Divan'daki dinî şahsiyetlerin iki başlık altında değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

1.5.1.1. İslâmî Şahsiyetler

Hazreti Muhammet: İslâm dinini insanlığa tebşir eden ve kendisine Kurân-ı Kerîm'in indirildiği peygamber olan Hazreti Muhammet, Nâilî'nin şiirlerinde en ulu dinî şahsiyet olarak anılır. Klâsik şiir geleneğinin divan tertibinde ilk sırada naatların bulunması düsturuna uyan Nâilî ilk beş kasidesini peygamber övgüsüne tahsis eder. Şairin, kıt'a ve rubaî biçimleriyle yazdığı naatlar da bulunmaktadır. Bu övgülerde, İslâmî esaslara uygun davranmayı şiar edinen bir kul portresini çizen Nâilî, günahlarının bağışlanması ümidiyle peygamberinden şefaât bekler. Yazdığı naatların da şefaatine aracı olmasını ümit eder.

Ferdâ olur o şâ‘ ire dūzaḥ ḥarâm kim

Na‘t-ı Nebîde nazmını siḥr-i ḥalâl eder (K1/32)

(Mahşerde Peygamber övgüsü ile şiirini helâl olan sihir kıvamına getiren o şaire, mahşerde cehennem haram olur.)

Şefî‘-i rûz-ı kıyamet Muhammed-i ‘Arabî

Ki haşr lutfi ile bî-günâhkâr kalur (K2/23)

(Kıyamet gününün şefaathçisi olan Arap Muhammet, onun lütfu ile mahşer yeri günahkârsız kalır.)

Ḳurb-ḥ’âhân-ı cenâbuñ derler ey ferd-i aḥed

Yâ ḥabîbu’l-lâh şefâ‘ at yâ resûla’l-lâh meded (M6/IV/2)

(Ey eşsiz ve benzersiz olan! Senin hazretine yakınlık sağlamak isteyenler “Ey Allah’ın sevgili kulu şefaath, ey Allah’ın resulü meded!” derler.)

Hazreti Muhammet, Nâilî’nin şiirlerinde Arap kavminden olması dolayısıyla “Muḥammed-i ‘Arabî”, kendisine Kurân-ı Kerîm indirildiği için “Resûla’l-lâh”, bir hadisinde bir hadiste “Biliniz ki ben Allah’ın sevgili kuluyum, dostuyum. Ancak övünmüyorum” buyurduğu için “Ḥabîb-i dū cihân, Ḥabîb-i Ḥudâ, Ḥabîbu’l-lâh, Ḥabîb-i Mevlâ”, kulların seçkini olduğu için “Muḥtâr” ve kâinat efendisi olduğu için “Server”, Allah tarafından övüldüğü için “Faḥr-ı ‘Âlem, Faḥr-i Rûsul, Faḥr-i Kevneyn” sıfatlarıyla anılmıştır.

Sözün maḥbûl-i dergâh-ı şamed dillerde evşâfuñ

Şefî‘-i ḥalk u maḥbûb-ı Ḥudâdur yâ Resûla’l-lâh (M12/I/5)

Olan ḥadî sırât-ı müstaḳîme şer‘-i pâküñdür

Bu ‘âlem berzah-ı ḥavf u recâdur yâ Resûla’l-lâh (M12/I/6)

Ne deñlü Nâ’ilî şâyân-ı tertîb-i cezâ olsa

Cenâbuñdan şefâ‘ at mültecâdur yâ Resûla’l-lâh (M12/I/7)

Aḥmed-i Muḥtārı kim meb‘ûs u muḥtâr eyledüñ
Perde-i ğaybuñ verāsından ḥaber-dâr eyledüñ (M6/II/1)

Şeh-i melâ’ike-‘ asker Muḥammed-i ‘ Arabî
Ki enbîyâya şeref meşy idi riķābında (K3/40)

Faḥr-ı ‘ âlem Muḥammed-i ‘ Arabî
Ki derinde muķīm-i cāy-ı dilem (K4/26)

Şair, Miraç hadisesine de yer verdiği Divan’ının 3. kasidesinde Burak’ı da övgü dolu sözlerle anar ve naatine dâhil eder.

Erince Sidreye Cibrîl idi o sulṭānuñ
Revende pîş-i Burāk-ı ķamer-rikābında (K3/49)
(O Sultan’ın Sidre’ye vardığında, üzengisi gökteki hilâl olan Burak’ının önünde gideni Cebrail idi.)

Zihî tekāver-i endîşe-rev ki ‘ âciz idi
Berîd-i cust-ı naẓar sür’at-i şitābında (K3/50)
(İşte aceleyle yürüme böyle olur. Bakışın seğirten habercisi onun sürati karşısında âcizdi.)

Zihî Burāk ki mihr oldu zıll-ı arẓa şebîh
Nişib-i na‘l-i süm-i pür-fürûğ u tâbında (K3/51)
(İşte Burak! Güneş onun onun aydın ve parlak ayağının nalı altında dünya üzerindeki gölge gibi kaldı.)

Başınca fark-ı sipihre ķadem tutuldı tamām

Ḳamer muḳā‘ arına çetr-i zer-ṭınābında (K3/52)

(Feleğin üzerine ayak bastığında felek, altın renkli çadır ipi ile ay çukurunda sabitlendi.)

‘Urūcī āh-ı yetīm ü du‘ ā-yı şubḥa delīl

Hubūṭı yok felegüñ berḳ ile şihābında (K3/53)

(Onun yükselişi yetimlerin âhına ve sabah duasına yol gösterir. İnişinin hızı feleğin şimşegind ve kayan yıldızında bulunmaz.)

Fürûğ-ı mihr ü mehe nāz ederdi bulsa felek

Cevāhir-i ‘arāḳın dāmen-i seḥābında (K3/54)

(Onun terinin cevherlerini felek, kendi bulut eteğinde bulsaydı, güneş ve ayın ışığına nazlanırdı.)

Ederdi kesb-i şeref bāz-gūne olmasa ger

Felek teşābüh-i saṭl u şafaḳ-ḥizābında (K3/55)

(Eğer felek ters olmasaydı, kadehe benzerliği ve kırmızı rengiyle şeref bulurdu.)

Verirdi seyle çerā-gāhın iştiyāk-ı ḥabīb

Degildi fikri behiştüñ giyāh u ābında (K3/56)

(O, otladığı yeri peygamber aşkıyla sele verirdi. Onun aklında cennetin otu ve suyu yoktu.)

Gözine girmez idi ḥ‘āb girse de gāhī

Cemāl-i enver-i pākin görürdi ḥ‘ābında (K3/57)

(Onun gözüne uyku girmezdi. Girse de rüyasında peygamberin temiz ve parlak yüzünü görürdü.)

Berīd-i aḳdese bir özge ḥālet el virdi

O dabbenüñ eşer-i ‘ışķ-ı sūz u tābında (K3/58)

(En kutsal haberciye -Cebrail’e-, o hayvanın aşkının ateşi ve parlaklığından bir başka hâlet geldi.)

Hezār gūne nevāziş ile eyledi da‘vet

Ḳudūm-ı ḥazreti tebşīr idüp ḥiṭābında (K3/59)

(Hitabında ona, bin türlü iltifat ile Hazreti Peygamber’in gelişini müjdeleyip onu davet etti.)

Şikāl-i şabrını nām-ı Muḥammed etdi şikest

Tezelzül-āver-i ḥuld oldı ıztırābında (K3/60)

(Muhammet’in adı onun ayaklarını bağına çözdü, tepinmesiyle cenneti salladı.)

Cinānda olmasa ger şād-merg olurdı hemān

Sürūr-ı da‘vet-i bī-şekk ü irtiyābında (K3/61)

(Cennette olmasaydı, tereddütsüz ve şüphesiz davetin mutluluğu ile sevincinden ölürdü.)

Zihī Burāķ-ı peyām-ber-süvār u ḥuld-şābl

Ki ser-ṭavīle idi cümle devābında (K3/62)

(İşte Peygamber’in bindiği, ahır cennet olan Burak! O bütün dört ayaklarının en önde geleniydi.)

Zihī şıyānet-i ümmet ki oldı gāh-ı ‘urūc

Żamān-ı ‘afv-ı Ḥudā şiddet-i ‘iķābında (K3/63)

(İşte, ümmetin günahkârlığı onun miraç zamanında Allah’ın azabının şiddeti, af zamanına döndü.)

Burāk u Refref ü Cibrîl kaldılar hayrân

O nūr-ı pāk-i ħired-sūzuñ incizābında (K3/64)

(Burak, Refref ve Cebrail o şaşkınlık uyandıran temiz nurun cazibesine hayran kaldılar.)

Felekler oldı o şām içre ‘anberin yedi top

Ki reşkidür Ħutenüñ dāğ-ı müşk-i nābında (K3/65)

(Felekler o gece, amber kokulu yedi top oldu. O kokuyu, ceylân göbeğindeki misk yarasını kışkandırdı.)

Erişdi göz yumup açınca kâb-ı kavseyne

Nesim-i şubḥ ile hem-reng idi şitâbında (K3/66)

(Göz yumup açincaya kadar “kâb-ı kavseyn”e erişti. Sabah rüzgârı onun hızına denkti.)

Açıldı bāb-ı ziyāfet-serāy-ı ğaybü’l-ğayb

Ki pā-şikestedür idrāk derki bābında (K3/67)

(Gaybın gaybının ziyafet sarayının kapısı açıldı. Akıl, onun anlaşılması bahsinde âczidir.)

Zehrâ: Hazreti Muhammet’in kızı Fatma’nın lâkabıdır. Hazreti Hüseyin’in annesi olması hasebiyle anılmıştır.

Sipeh-bud-ı sü‘adâ nūr-ı dīde-i Zehrâ

Ki levḥ-i ‘arşa olunmuş mü’essiri tesvīd (K7/29)

(Seyitlerin padişahı, Zehra’nın göz nurudur ki onun teessürü arş levhasına yazılmış.)

Hazreti Hüseyin: Hazreti Ali'nin oğlu, Hazreti Muhammet'in torunudur. "Seyyid" ve "Şehid" lâkaplarıyla anılır. Hakkı olan halifeliği Muaviye'nin oğlu Yezid'den talep ederek Kûfe halkının davetiyle oraya yönelir. Fakat daha sonra söz verdikleri desteği vermeyen Kûfelilerin ihaneti dolayısıyla, Kerbelâ mevkiinde Yezid'in ordusuna mağlup olarak şehit edilir.

Medâr-ı nîl-i sa' âdâtdur bu menzilde

Dilîr-i ma' reke-i Kerbelâ Huseyn-i şehîd (K7/27)

(Bu menzilde mutluluk nehrinin kaynağı, Kerbelâ meydanının kahramanı Şehit Hüseyin'dir.)

Hazreti Hüseyin'in cömertliği, asaleti ve kahramanlığı da kasidede işlenir.

O şâh-zâde ki etmiş vüfur-ı bahşâyiş

Hızâne-i keremi bî-niyâz-ı kûfl u kilîd (K7/30)

(O pek çok bağı yapan şehzadenin kerem hazinesi, anahtar ve kilide ihtiyaç duymaz.)

O ser-nüvişt-i şecâ' at ki etmedi eşerin

Dem-i hilafet-i Bû Bekr Hâlid bin Velîd (K7/31)

(O kahramanlık defterinin ilk ismi olanın tesirini, Ebû Bekir döneminde Halid bin Velid göstermedi.)

O yekke-tâz-ı şehadet ki Kerbelâda tamâm

Mesîhe eyledi tefhîm n'eydügin tecrîd (K7/32)

(O şehitlik bahadırı Kerbelâ'da İsa'ya tecritin ne olduğunu tam anlamıyla ifade etti.)

O şeb-çerâğ-ı necâbet ki hacletinden olur

Verâ-yı dâmen-i 'îsîde muhtefî hûrşid (K7/33)

(O asalet şebçerağının utancından güneş, İsa'nın eteğinin arkasına gizlenir.)

Yezid, Hazreti Hüseyin'i öldürten kimse olarak bir Müslüman vicdanında neden olduğu nefret ve lânet hisleriyle anılır:

Ser-i mübârekine kaçd edenlerüñ olsun

Gezende mâr-ı siyâh gerdeninde ħabl-ı verîd (K7/38)

(Onun mübarek başına kastedenlerin boynundaki şahdamarı, zehirli bir siyah yılan olsun.)

O naĥl-i bâr-verē Kerbelâ zemîninde

Şu vermiyenler olsun mübtelâ-yı lerziş-i bîd (K7/39)

(O meyveli ağaca Kerbelâ toprağında su vermeyenler titreme hastalığına tutulsunlar.)

Bu fitne âteşin îķâd eden la'îñüñ ola

Edüp ' azâbını Kāhhār laḫẓa medîd (K7/40)

(Bu fitne ateşini yakan lânetlinin azabını Allah her ân artırsın.)

Teni caĥîm-i nedâmetde tûde-i aḥker

Zebânı kûre-i âteş-fürûz-ı ğamda ḥadîd (K7/41)

(Bedeni pişmanlık cehenneminde kor yığımı, dili eziyet ateşiyle yanan potada eriyik demir olsun.)

Ḥasan: On iki İmam'ın ikincisi ve Hazreti Ali'nin oğlu. "Müctebâ" lâkabıyla anılır. Nâilî şiirinde, Hazreti Hüseyin'in kardeşi olarak anılır.

Ḥasan birâderi perverde-i kinâr-ı resûl

Fürûğ-ı nûr-ı dū çeşm-i ' Alî imâm-ı sa'îd (K7/28)

(Hazreti Resul'ün kucağında büyümüş olan Hasan'la, müminlerin imamı Ali'nin iki gözünün nurudur.)

Bū Bekr: Hazreti Muhammet'in yakın arkadaşı ve İslâm'ın peygamberden sonraki ilk halifesidir. Adına, Hazreti Hüseyin övgüsünde değinilmiştir.

O ser-nüvişt-i şecâ' at ki etmedi eşerin

Dem-i hilafet-i Bū Bekr Hâlid bin Velîd (K7/31)

(O kahramanlık defterinin ilk ismi olanın (Hüseyin) tesirini, Ebû Bekir döneminde Halid bin Velid göstermedi.)

‘Ömer: Sahabenin büyüklerinden, hayatında cennetle müjdelenen on kimseden biri olan ve İslâm'ın üçüncü halifesi. Ömer, on seneyi aşkın halifeliği döneminde adaletten ayrılmamıştır. Bu yüzden kendisine “Fârûk (haklıyı haksızdan ayıran)” lâkabı verilmiştir. Nâilî de onu, bir adalet timsali olarak şiirine konu etmiştir.

‘Avd eyledi ‘adl-i ‘Ömerî ‘âleme hâlâ

Düstûr-ı mübârek-pey ü ferhunde-liqâdan (K13/20)

(Şimdi, Ömer'in adaleti bu kutlu yüzlü ve uğurlu vezir sayesinde geri döndü.)

‘Alî: Ebu'l-Hasan Ali bin Ebâ Tâlib bin Abdülmuttalip. İslâm'ın dördüncü halifesi ve Hazreti Muhammet'in damadı olarak “Murtazâ, Esedullâh, Haydar, el-Gâlib” lâkaplarıyla anılmıştır. Hazreti Muhammet'e ilk inananlardan olması, onun evinde ve himayesinde büyüüp yetişmesi, en sıkıntılı günlerinde yanı başında bulunması gibi sebeplerle Peygamber onu gönülden sever ve ona iltifat ederdi. Divan'ın 6. kasidesi bu din ulusuna tahsis edilmiştir. İslâm adına gösterdiği kahramanlığı “Zülfikâr” bağlamında “Hayder-i Kerrâr”, “Şîr-i Yezdân” ve “Şâh-ı

Merdân” sıfatlarıyla ele alınmış, cennette kevser suyunu dağıtacak kimse olması hasebiyle de “sākī-i kevser”, “sākī-i firdevs” vasıflarıyla anılmıştır.

Ne Z̤ü’l-fiķār ki eyler olunca şād-pāre

Şikāf-ı zehre-i ḥaşma dūrüst peymānı (K6/33)

(Ne Zülfikar ki en doğru yemini, düşmanın öd kesesini yarıp yüz parçaya bölün-
eder.)

Ne Z̤ü’l-fiķār ki bir yerde eylemez ārām

Bulunca pençe-i pūr-zūr-ı şīr-i Yezdānı (K6/34)

(Ne Zülfikar ki Allah’ın aslanının güçlü elini bulunca, yerinde duramaz.)

Ne Z̤ü’l-fiķār ki ḥasma ḥavāle etdükçe

Alurdı sāyesi āgūşa Şāh-ı merdānı (K6/35)

(Ne Zülfikar ki düşmana saldırdıkça gölgesi, Yiğitlerin Şahı’nı gölgesine alırdı.)

Meh-i rebī’ -i ḥilāfet ‘Alī velīyu’l-lāh

Ki taht-ı çārüm-i eflāki şeyb eder şanı (K6/36)

(Halifeliğin dördüncü ayı, Allah’ın dostu Ali’nin şanı feleğin dördüncü katındaki
tahtı yere indirir.)

Ḥūn-ı dilden neşve-dār olsañ geçerdūñ zāhidā

Sākī-i firdevs elinden kevser-āşām olmadan (G289/3)

Ḥālīd bin Velīd: Sahabelerden ve Kureyş eşrafındandır. Başlangıçta İslâm muhalifi iken, Müslüman olarak birçok savaşa katılmış, kahramanlığıyla ün yaparak “Seyfullah (Allah’ın kılıcı)” unvanını almıştır.

O ser-nüvişt-i şecâ' at ki etmedi eşerin

Dem-i hilafet-i Bû Bekr Hâlid bin Velîd (K7/31)

(O kahramanlık defterinin ilk ismi olanın (Hüseyin) tesirini, Ebû Bekir döneminde Halid bin Velid göstermedi.)

Bû Leheb ve Bû Harîre: Ebû Hüreyre (Harîre), Hazreti Muhammet'in ashabındandır. Asıl adı Abdurrahman bin Sahr'dır. Hayber Savaşı'ndan önce Müslüman olmuştur. Kedileri (هرة) çok sevdiğinden, Hazreti Muhammet tarafından kendisine bu künye (هريرة) verilmiştir. Hiçbir meşguliyeti ya da malı olmadığından Hazreti Muhammet'in yanından ayrılmamıştır. En çok hadis rivayet edenlerden biridir. Bû Leheb ise, Hazreti Peygamber'in amcasıdır. Hazreti Peygamber yakınlarını çağırıp onları İslâm'a davet ettiği zaman ona riayet etmeyen ve eline bir taş alıp ona atmak için teşebbüs eden kimse. İslâm dinine olan düşmanlığı ile ünlüdür.

Edüp muşâlağa kevn ü fesâd-ı ' âlem ile

Ne Bû Harîresi olduk ne Bû Lehebleriüz (G147/2)

(Âlemin varlık bozuşukluğuyla barıştık. Bu âlemin -tarafsız kalan- Ebu Hüreyre'si ne de -ona düşman olan- Ebû Leheb'leriyiz.)

Yukarıdaki beyti izah etmek için Mazmunlar ve İzahı'nda "Ebû Hüreyre-Ebû Leheb" başlığı açılmıştır. Burada yapılan açıklama şöyledir: "Bu âlemin kevn ü fesadıyla, varlığı ve yokluğuyla, iyilik ve kötülüğüyle musalaha yaptık. Ne Peygamber'e hizmet eden Ebu Hüreyre'yiz, ne de muhalefet eden Ebû Leheb'iz. Üstat Tahir Olgun şu mütalaayı bildirmiştir: Beyitte Ebû Leheb'in Müslümanlığa ve onun nâşir-i mukaddesine karşı muhalif cephe aldığına, Ebû Hüreyre'nin de Sıffın muahrebesinde iki tarafın harekâtına fiilen iştirak etmeyip Muaviye'nin sofrasında

yemek yediğine ve Ali'nin arkasında namaz kıldığına, hatta 'Taamu Muaviyeti ismuni salātu Ali ismun' demiş olduğuna işaret vardır."⁵⁴

1.5.1.2. Diğer Dinlerin Uluları

Nûh: Nâilî şiirinde 1000 yıl kadar yaşadığının rivayet olunması ve "Tûfân" hadisesi dolayısıyla, sevgilinin güzelliğini ifade etmek amacıyla anılmıştır.

Vişâlûnle güzārân bir deme divân-ı kısmetde

Berâṭ-ı 'iyş-i Cem menşûr-ı 'ömr-i Nûh yazmışlar (G87/2)

(Senin vuslatında geçen kısmet divanında Cem eğlencesinin beratını ve Nuh ömrünün fermanını yazmışlar.)

Nûhı ede raḥt-efgen-i cân mevce-i ḥüsnüñ

Fülk-i dili 'ışkuñ gibi deryâda bulunsa (G307/4)

(Gönül gemisi aşkın gibi bir denizde bulunsa, güzelliğinin dalgası Nuh'a can yükünü bile attırır.)

Süleymân: İsrailoğlu peygamberlerinden, Davut Peygamber'in oğlu. On iki yaşındayken tahta çıkıp hem padişahlık hem peygamberlik yapmıştır. Süleyman, Nâilî şiirinde birçok açıdan sözü edilmiş bir peygamberdir. Onun azamet ve kudret göstergesi olan bu tahtı, kızıl altından, dört köşeli, her köşesinde yaprakları zümrütten bir altın ağaç bulunan, hüma, arslan ve ejderha motifleriyle süslü bir tahttır.

⁵⁴ Onay, a.g.e., 435.

Pādişāhum seni Ḥaḡ ḡusrev-i zī-şān etmiş

Lâyık-ı saltanat-ı taht-ı Süleymān etmiş (K9/1)

(Padişahım! Allah seni şanlı bir hükümdar yapmış, Süleyman tahtını saltanatına lâyük görmüş.)

Olsañ da bu naḡvetle seriründe Süleymān

Bir mūr-ı za‘îfi siper-endāz edemezsin (G270/3)

(Bu kibirle tahtında Süleyman da olsan, bir zayıf karıncayı mağlup edemezsin.)

Pādişāh-ı mülk-i āzādī olan mey-ḡārenün

Tahta-i mey-ḡānede taht-ı Süleymāndur yeri (G385/3)

(Azatlık mülkünün padişahı olan şarapçıların, meyhane masasında yeri Süleyman tahtı olsun.)

Süleyman Peygamber’in sahip olduğu “hâtem” de Nâilî şiirinde anılmıştır. Bu yüzük, bütün canlıların ve cinlerin Süleyman Peygamber’e itaat etmesini sağlayan, üzerinde İsm-i Azam’ın yazılı bulunduğu ve Âdem Peygamber tarafından cennetten getirildiğine inanılan bir nesnedir.

Tā ki te‘yîd-i Ḥudā virmek için mülke nizām

Bir şeh-i ‘ādili ḡâtemle Süleymān etmiş (K9/34)

(Allah’ın izniyle memlekete nizam vermek için, bir âdil hükümdarı yüzüğüyle)

Süleyman Peygamber ve “mūr (karınca)” kıssası da kendisine telmihte bulunulan hadiselerden biridir. Süleyman Peygamber bir gün sefere giderken karıncaların beyinin kendi tebaasına seslendiğini duyar ve onunla sohbet eder. Karıncanın konuşmasından etkilenen Süleyman, ondan çeşitli nasihatler alır. Karıncalar tarafından devrin sultanı olan Süleyman’a hediye olarak bir çekirge

(meleḡ) budu verilir. Bu but, bütün orduyu doyurur. Bu kıssa, şaşaa ve debdebe karşısında âcizlik ve tevazunun bir galibiyetine bir misâldir.

Ma‘ lûmdur cenâbuña kim ber-güzârdur

Pây-ı meleḡ ḡuzur-ı Süleymâna mûrdan (K22/35)

(Senin Zatına bu hediye, tıpkı Süleyman katına bir karınca tarafından verilen malûm hediye gibidir.)

Telmîḡ-i bâr-gâh-ı Süleymân edüp tamâm

Levḡ-i fenâ-yı ‘ âleme bir mûr yazdılar (G78/4)

(Baştan aşağı Sülyeman huzuruna telmihte bulunup âlemin geçici sathına bir “karınca” yazdılar.)

Ne bîş ü ne kem ‘ âlemi yeksân bilürüz biz

Her gördüğümüz mûrı Süleymân bilürüz biz (G134/1)

(Ne az ne çok... Âlemi hep aynı görürüz. Her gördüğümüz karıncayı biz Sülyeman biliriz.)

Âdil ve sadık vezir simgesi olarak Süleyman Peygamber’in veziri “Âsaf” da vezir övgülerinde anılır:

Nice Aşaf ki tutup debdebesi dünyâyı

Ḥalka gösterdi Süleymân gibi ferr ü iclâl K12/13

(Öyle bir vezir ki şaşaası dünyayı tutup âleme Süleyman gibi şan ve şevket gösterdi.)

Gördi bir Âşaf-ı zî-şânı Süleymân-ı zamân

Şadr-ı iclâle sezâ ḡâtem-i ikbâle maḡal (K19/2)

(Zamanın Süleyman'ı bir şanlı Âsaf'ı kudret makamına uygun ve ikbal yüzüğüne lââyık gördü.)

İbrahim: Nebilerin büyüklerindendir. Aşağıdaki tanıkta İbrahim Peygamber'in babası mesabesinde olan, put yapıp satmakla geçinen, Nemrūd'un da veziri olan Âzer'e gönderme yapılmıştır.

Ferhunde zātuñı şeref-i pâkî-i neseb

Etmış semiy-i pūr-ı Birāhîm-i Âzerî (K20/4)

(Senin mübarek zatını, asaletin şerefi Azer'in İbrahim'in oğlu ile adaş etmiş.)

Aşağıdaki tanıkta İbrahim Peygamber ile Nemrud arasında geçen hadiseye gönderme yapılmıştır. Yaratıcısını arayan İbrahim, yıldızlar, ay ve güneşin, tanrısı olamayacağına kanaat getirip Kâbe'deki putları kırdığı zaman Nemrud tarafından cezalandırılmak istenmiştir. İçine atıldığı ateş gül bahçesine dönmüştür.

Gül-şen-i 'adl-i şehin-şāhı eden düşmen-sūz

Nār-ı Nemrūdı Birāhîme gülistān etmiş (K9/20)

(Büyük hükümdarın adalet bahçesini düşman yakıcı eden, Nemrut ateşini İbrahim'e gül bahçesi yapmış.)

Ya'kūb: İbrahim Peygamber'in torunu ve İshak Peygamber'in oğlu. Yusuf Peygamber'in babasıdır. Kardeşlerinin Yusuf'u kuyuya atmalarından sonra onun hasretiyle Beytü'l-Ahzen denen kulübesine çekilmiş, yıllarca ağlamış ve bu yüzden kör olmuştur. Yıllar sonra oğlu Bünyamin ona, Yusuf'un gömleğini getirdiğinde gözleri açılmıştır. Nâilî, bu peygamberi şiirinde Yusuf'a duyduğu özlem dolayısıyla anmıştır.

Hezār Yūsuf-ı güm-geşte-i emel çāhī

Hezār dīde-i Ya‘kūb iştīyāk-ı sefīd (K7/7)

(Binlerce ümit yolunu kaybetmiş Yusuf, kuyuda hapis, binlerce Yakup gözü ışığa hasret.)

Ey hasret-i Yūsuf-ı cemālī

Elmās-feşān-ı çeşm-i Ya‘kūb (M5/II/3)

(Ey Yusuf güzelliğine hasret çeken Yakup’un elmas saçan gözü!)

Yūsuf ve Züleyhâ: İsrailoğullarından Yakub Peygamber’in oğlu (Devellioğlu, 1999: 1162). Ya‘kūb Peygamber’in on iki oğlu vardı. O, oğulları içinde güzelliği ile dikkat çeken Yūsuf’u diğerlerinden daha çok sevmiştir. Onu çekemeyen diğer kardeşleri, Yūsuf’u bir kuyuya atarlar ve gömleğini tavşan kanına bulayarak Yakub’a getirirler ve Yūsuf’u bir kurdun yediğini söylerler. Yūsuf, on sekiz yaşında iken Mısır Azizi’ne köle olarak satılır. Aziz’in karısı Zeliha (Züleyha) ona âşık olur. Züleyha ona vuslat teklif eder, ancak Yusuf bundan kaçınır. Hatta kaçarken Züleyha onun eteğinden yapıştığı için eteği yırtılır. Züleyha, Yusuf’a iftira atar, bu nedenle Yūsuf yıllarca zindanda yatar. Otuz yaşında zindandan kurtulur ve Mısır’a vali olur. Onun kanlı gömleğini ağlamaktan kör olan Yakub, kıtlık münasebetiyle oğullarını Mısır’a gönderir. Yusuf onları tanır ve onlara yardımcı olur. Babasına gömleğini gönderir. Yakub, bu gömleği yüzüne sürünce kör olan gözleri açılır. Nâilî şiirinde, “aḥsen-i kaşāş (kıssaların en güzeli)” olarak bilinen bu kıssanın çeşitli bölümleri, farklı hayâllerde konu edilmiştir. “Yūsuf-gīr, Yūsuf-istān, Yūsuf-isti‘dād, Yūsuf-tevellā” gibi terkipler de şiirde kullanılmıştır.

Dāmen-i ‘işmet-i Yūsuf gibi çāk etdi yaḳam

Dest-i bīdād-ı Zeliḥā-yı sipihr-i muḥtāl (K12/62)

(Hilekâr feleğin Züleyha'sının zalim eli, yakamı Yusuf'un günahsızlık eteğini yırtar gibi yırttı.)

Ol gevher-i nâ-yâba Zeliha değil ancak

Yûsuf da dehen-beste-i takdîr-i bahâdur (K14/34)

(O bulunmaz cevhere Zeliha değil, ancak Yusuf hayretten susarak paha biçer.)

Ol 'âşık-ı güm-geşte-murâdam ki figânum

Ne Yûsuf u ne nefha-i pîrâhen içündür (G42/4)

(O arzusunu yitirmiş âşık benim ki feryadım Ne Yusuf ne de onun gömleğinin kokusu içindir.)

Hüsnüñ ol şâhid-i 'işmet-şiken-i Yûsufdur

Ki Züleyhâ göremez ẖ'âbda dāmānı ucın (G256/3)

(Güzelliğin, Züleyha'nın rüyasında eteğinin ucunu göremeyeceği, Yusuf'un günahkârlığının şahididir.)

Haşre dek hâl-i dil-i Nâ'îlî-i haste-derûn

Hasret-i Yûsuf-ı hüsnüñle perişân olsun (G276/6)

(Ruhu hasta Nâîlî'nin gönlünün hâli kıyamete kadar güzelliğinin Yusuf'una hasret bir şekilde perişan olsun.)

Reşkâ ki dâmen-i meh-i Ken'ân-ı 'işmetin

Merdân-ı 'ışk dest-i Züleyhâya virmedi (G359/2)

(Ne güzel ki aşk erenleri, günahsızlık Ken'an'ının mehtabının eteğini Züleyha'nın eline vermedi.)

Şu‘ayb: “Ashâb-ı Eyke” denilen Meyden ahalisine gönderilmiş bir peygamberdir. Musa, Mısır’dan sürüldüğünde, Medyen’e gelmiş, orada Şuayb’ın kızıyla evlenmiş, onun uzun süre aynı şehirde yaşamıştır. Nâilî, onu Musa’ya verdiği asası dolayısıyla anmıştır.

Pîr-i endîşe kef-i destüme yâ şundı kalem

Ya Şu‘ayb oldu ‘aşâ-dâd-ı kef-i Mûsâyî (K5/6)

(Düşünce ihtiyarı avcumun içine ya kalem sundu ya da Şuayb Musa’nın eline asa verdi.)

Eyyüb: Lût Peygamber’in, kızının oğludur. Sağlık, âfiyet ve servet sahibi iken, bütün varlığını yitirmiş ve uygunsuz bir hastalığa yakalanmıştır. Dostları ve ailesi tarafından terk edilmesine rağmen, kendisine isyan yönünde nasihat verenleri geri çevirmiş, uğradığı belâlara büyük sabır göstermiştir. Sonunda Allah’ın lütfu ile, eskisinin iki katı güç ve servete sahip olarak sağlığına kavuşmuştur. Nâilî, şiirlerinde bu peygamberi, sabır sembolü olarak anmıştır.

Zevk-âşinâ-yı miḥnet-i Eyyüb edüp dili

Cân-ı şabûra ḥavşala-i derd ü dâğ vir (G93/4)

(Gönlü Eyüp çilesinin zevkine aşına edip sabırlı cana dağ yarası ve dert tahammülü ver)

Nâle-i derd-i derûn bunda degil mâni‘-i kurb

Bu şifâ-ḥâneye Eyyüb-ı şigîbâ şıgmaz (G133/10)

(İç sıkıntısı ile bağırma burada yakınlığa engel değildir. Bu hastaneye sabırlı Eyüp sığmaz.)

Bir nîm-nefes tâb-ı gamuñ cām-ı şabûra

Etdürdi şigîbâyî-i Eyyûbî ferâmûş (G172/4)

(Bir yarım nefeslik gam ateşin -esrar- sabırlı cana Eyüp sabrını unutturdu.)

O deñlü derd ü dâğ-ı miñnete ey dil şabûr ol kim

Helâk-i nâ-şigîbâyî ola Eyyûb şerminden (G277/3)

(Ey gönül! dert ve eziyet yanığına karşı o kadar sabırlı ol ki Eyüp, utancından sabırsızlıkla helâk olsun.)

Dâvûd: Hem peygamberlik yapmış hem de saltanat sürmüş İsrailoğlu bir İsrailoğlu peygamberi. Kendisine dört büyük kitaptan biri olan Zebur indirilmiştir. Klâsik Türk şiirinde Dâvûd, genellikle gür, güzel sesi ve Zebur’u güzel sesle okuyuşu ile anılır. Nâilî’de Davud’u aynı bağlamda kullanmıştır.

Erbâb-ı riyâ şimdi gûş eylemez isterse

Dâvûd lisânından âyât-ı Zebûr olsun (G265/5)

(Şimdi riya ehli isterse, Davut peygamberin gür sesiyle okunan Zebur ayetlerini bile duymaz.)

Hızır: Klâsik şiirde, kavuşamadığı sevgiliyle Hızır’ın yüce kişiliği arasında ilgi kuran şairlerin onu genellikle zulmet ve âb-ı hayât münasebetiyle andıkları görülür. Hızır’ın şeb-çerâğ ile zulumâta gidişi, İlyâs ve İskender’le birlikte âb-ı hayâtı araması, bir çeşme başında yemek için çıkardığı pişmiş balığın canlanması üzerine bu çeşmenin âb-ı hayât olduğunu anlaması, İlyâs ile sudan içerek ölümsüzlüğe kavuşması gibi motifler sık sık rastlanan telmih konularındandır. İslâm coğrafyasında nebilerden biri olarak kabul görür. Nâilî Divanı’nda Hızır, elinde şebçerâğı ile İskender’e yol göstericilik ederek âb-ı hayata ulaşması yönüyle olduğu kadar, sevgilinin can veren dudakları ve sözleri ile de bahis konusu edilmiştir.

O çeşme-sâr-ı mürüvvet ki şâh-râhında

Hezâr Hızır u Sikender ümîd-vâr kalur (K2/25)

(O cömertli kaynağının yol üzerinde binlerce Hızır ve İskender ondan bir şerler umarak bekler.)

O reh-revâna ki Hızır u Kelîm bedreğadur

Fürûğ-ı âh yeter şem‘ -i Tûrî n’eylerler (G51/5)

(Hızır ve Musa’nın kılavuz olduğu o yolculara âh ışığı yeterli olur. Onları Tûr’un mumunu ne yapsınlar?)

Nâz eder Hızır u Mesîhâya lebûn olduğça

Çâşnî-senc-i hayât-âverî-i güftârûn (G203/3)

(Dudağın sözünün hayat veren tadına vardıkça, Hızır ve İsa’ya naz yapar.)

Şerm ü hayâ tekâveri Hızır u Mesîh olur

İzhâr-ı nîm feyz-i şeker-ğande eyleseñ (G224/3)

(Bir yarım tebessüm feyzi göstersen, utanma ve haya taşıyan atın Hızır ve İsa olur.)

Teşne-leb hecr-i leb-i yâr ile ölmek yegdür

Hızruñ âmed-şud-ı ser-çeşme-i hayvânından (G249/7)

(Sevgilinin dudağından ayrı kalmanın hasreti ile ölmek, Hızır’ın âb-ı hayat kaynağını aramak için gidip gelmesinden daha iyidir.)

İdrîs: Bu kimse “Tûs” ismiyle tanınır; matematik, hendese, fen, tıp, musikî gibi ilimlerin mucidi olarak bilinir. İdris Peygamber olduğu da rivayet edilen bu şahsın Mısır’da yaşamış olduğu, hatta bu isimde üç farklı kimsenin birbirine benzer özellikler gösterdiği kitaplarda kayıtlıdır. Nâilî Divanı’nda bu şahıs “Hürmüs” olarak da anılmış, dinî kimliğinden ziyade felsefî kimliğiyle ön plâna çıkarılmıştır.

Düşünce şevk-i temâşâsı saṭḥ-ı eflâke

Hakīm-i re'yine İdrīs hem-rikâb olmuş (K18/22)

(Onu izlemenin şevki feleklerin yüzeyine düştüğünde, onun hikmetli düşüncesine İdris de katılmış.)

Huldı eylerdi ferāmûş eger bir kere

Şeref-i şöḫbetine nâ'il olaydı İdrīs (K33/5)

(İdris, eğer senin sohbetine katılma şerefine erişseydi, cenneti unuturdu.)

Mūsā, Mūsī: İsrailoğlu peygamberi. Yusuf Peygamber'den sonra Mısır'da kalan İsrailoğulları Hak yoldan ayrıldıkları sırada milattan önce 1700 dolaylarında doğmuştur. Nâilî şiirinde, gösterdiği mucizlerle ilgili olarak anılmıştır. Tûr dağında Allah'la konuştuğu için “Kelîmullah” olarak anılan Musa Peygamber, elindeki asâyı bir mucize eseri olarak yılanı dönüştürmüştür. Musa Peygamber, elini koynuna sokup çıkardığında, eli bembeyaz bir nur şeklinde görünürmüş. Bu mucizeye “yed-i beyzâ” terkibi ile gönderme yapılmıştır. Nâilî, tecelliye mahzar olması nedeniyle Musa'yı tasavvufî bir kimlik olarak da algılamış ve şiirlerinde konu etmiştir.

Eyle giriftâruñı reşk-âver-i Mūsī

Tûr-ı dil-i bî-tâb gibi maḥv-ı tecellî (M2/V/10)

(Sana düşkün olanı Musa'yı kışkındıracak derecede bitkin düşen Tûr dağı gibi tecelliden mahvet.)

Mâruz ki 'aşâ-yı keḫ-i Mūsâda nihānuz

Mâr añlama mûruz ki teh-i pâda nihānuz (G135/1)

(Musa'nın elindeki asada gizli yılanız. Yılan zannetme, aslında ayak altındaki karıncayız.)

Mūsā göremez Tūr-ı şecerde bizi bi'l-lāh

Biz şu' le-i sīmā-yı tecellāda nihānuz (G135/5)

(Musa bizi Tur dağındaki ağaçta billāhi göremez. Biz, tecelli yüzünün ateşinde gizliyiz.)

Sīr-çeşm-i seyr-i dīdār olmazuz Mūsī gibi

Tūr-ı istiğnāda tūfān-ı tecellī-maṭlabuz (G137/2)

(Hakk'ın vechini izlemeye gözümüz Musa gibi doymaz. Biz istiğna Tūr'unda tecellînin kendisinden doğduğu tufanınız.)

Mūsī gibi ḥayrān-ı temāşāsı olurduk

Hüsnuñ şecer-i Tūr-ı tecellāda bulunsa (G307/3)

(Güzelliğin, tecelli Tur'unun ağacında bulunsaydı, Musa gibi izlemekle hayran olurduk.)

İsa: Kendisine İncil'in indirildiği Hristiyanlık dininin peygamberidir. İlk mucizesini daha sütten kesilmemiş bir bebek iken göstermiş, annesini (Meryem) babasız bir çocuk dünyaya getirdiği için suçlayan Yahudilere dile gelerek cevap vermiştir. İsa Peygamber'in diğer mucizeleri Âl-i İmrân Suresi'nde (49-50), kendi ağzından şu şekilde aktarılmıştır: “Ben size Rabbinizden mucize getirdim. Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim, Allah'ın izniyle o hemen kuş olur. Körü ve alacayı iyileştiririm. Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim. Evlerinizde ne yiyip ne bitirdiğinizi size haber veririm.” İsa Peygamber'in lâkabı; elini sürdüğü hastaları iyileştirmesinden dolayı “Mesîh”tir. Nâilî, bu peygamberin isim ve sıfatlarını 37 defa anmış, farklı hayalleri işlemek için sık sık onu misal getirmiştir.

Mesîh olursa da bīmār-ı 'ışkuñ olmayana

Felekde bâliş-i hūrşīde ittikā düşmez (G149/5)

(İsa da olsa, senin aşkının hastası olmayan felekte güneş yastığında yaslanmak düşmez.)

Fenn-i ihyāda Mesīhe nice nāz eylesün

‘Âlemi nergis-i maḥmūrī gibi ḥaste gören (G264/3)

(Âlemi nergisin mahmur gözü gibi hasta gören, hayat verme işinde Mesih’e nasıl naz etmesin?)

Cân-baḥş olur Mesīhe güftāra gelse o leb

Rūḥ-ı kelāmı eyler inşād söyleyince (G339/3)

(O dudak, dile gelse İsa’ya can bahşeder. O, konuşunca sözün ruhunu bina eder.)

Hazreti İsa göğe yükselince, dördüncü katta üzerinde dünya malı olarak bir iğne bulunduğu için daha ileri gidememiş, durmaya mecbur kalmıştır.

Görenler kurb-ı şāhen-şehde derler ol dūr-i pākī

Ḳarīn-i āfītāb etmiş Mesīhi ḥazret-i Bārī (K35/14)

(O saf inciye padişahın yakınında görenler, “Hazreti Allah, İsa’yı güneşe yaklaştırmış.” derler.)

Mesīhā terk imiş cism-i nizārı şart-ı seyyāhī

Tecerrüd pīş-gehinde kayd-ı bār-ı sūzen olmazmış (G176/2)

(Ey İsa! Yolculuk yapmanın şarı takatsiz cismi terk etmemiş. Soyutlanma gerektiren o huzurda bir iğnenin ağırlığının kaydı olmamalıdır.)

Nâilî'nin kendi şiiri ve sevgilinin sözleri ile ilgili iddialarında İsa Peygamber'in annesi Meryem de söz konusu edilir. O, nefesi ile ölüleri diriltten İsa'yı doğurmuştur.

Meryem-i nuṭkum edüp yine Mesîḥâ-zâyî

Rûḥ-zâr eyledi beytüş-şanem-i ma' nâyı (K5/1)

(Nutkumun Meryem'i yine İsa doğuruculuğu yapıp manânın puthanesini -kilise- ruh bahçesi hâline getirdi.)

Ey büt-i nâz etse ger vaşf-ı lebûñ Nâ'îlî

Her nefesi pâye-i 'İsî-i Meryem bulur (G66/7)

(Ey nazlı put! Eğer Nâilî senin dudağını övse, her nefesi Meryem'in İsa'sı derecesine erişir.)

Cercîs: İsa Peygamber'den üç yüz yıl sonra yaşadığına inanılan dinî, tarihî ve efsanevî bir kişidir. Roma İmparatorluğu'nun zulmüne maruz kalmakla birlikte Hak dine inanmaktan vazgeçmeyen ve türlü işkencelerle öldürülen Cercîs'in adı klâsik şiirimizde oldukça az geçer. Samimî bir Hıristiyan olan ve Hıristiyanlarca Saint George olarak bilinen Cercîs Müslümanlarca da salih bir kimse, hatta bir nebî olarak bilinir. Cercîs, hak dine davet ettiği emir tarafından türlü işkencelere maruz bırakılır. Zindana atılır, etleri demir taraklarla taranır, etleri parçalanarak arslanlara yedirilir, kaynar kazanda eritilir. Nâilî, Cercîs'i, "ümmeti olan bir nebî" olarak ele alınmış ve gördüğü eziyetlere gösterdiği sabır ile yüceltilmiştir:

Şabrdır çâresi cevri-i felek-i ḥod-gâmuñ

Ümmetinden ne cefâ çekdi bilürsin Cercîs (K33/18)

(Bencil feleğe karşı çare sabırdır. Cercîs'in ümmetinden ne çektiğini bilirsin.)

1.5.2. Adı Anılan Tasavvufî Şahsiyetler ve Bunların Anılma Biçimleri

Bû Sa‘îd: Fazlullah Ebû Sa‘îd bin Ebû'l-Hayr. Sufî şeyhlerinin büyüklerindendir. Serahslıdır. Zamanın şeyhleri kendisinden feyz alırlardı. Kerametleri vardır..

Rüşdün zâmîr-sûz-ı Felâṭun u Bû ‘Alî

Zühdün ḥulâṣa-i ‘amel-i Bû Sa‘îd olur (K31/5)

Aşağıdaki beytin tam olarak anlaşılabilmesi için, Ahmet Talât Onay’ın, Tahir Olgun’un bir mektubundan alıntılacağı ve ilgili tanığı izah eden açıklamasına yer vermek gerekir: “Nâilî, mutasavvıfenin kanaatine göre akla, hem de şunun bunun değil, İbnî Sînâ’nın aklına hitap ederek ‘Ebû Sa‘îd bin Ebu’l-Hayr’ın temsil ettiği aşkın, fena bulmayınca bekaya erişilmeyeceği gibi haberlerini dinlemiş olanlara ma‘kûlâtan bahsetme. Onlar bizim kulağımıza masal gelir’ diyor.’ Ebû Sa‘îd ve İbn-i Sînâ görüşmüşler. Şeyh, Filozof’a demiş ki: Hâlâ dünyada senden yüksek bilgin yoktur; fakat ne fayda ki sen kâfirsin. Zira Hakk’a akıl ile erişmek istersin.”⁵⁵

Güş et ki bizdedür ḥaber-i Bû Sa‘îd-i ‘ışk

Ey ‘aql-ı Bû ‘Ali bize efsâne söyleme (G350/4)

Zü’n-nûn: Zünnûn Ebu’l-Fazl Sevbân bin İbrâhîmü’l-Mısırî, evliyadan bir zat. Mısır’da tasavvufu yayan kimse olup ömründe çok çile çekip uzun müddet hapis yatmış, gördüğü zulümleri Allah’ın bir lûtfu olarak karşılamıştır. Allah korkusu ve ibadetinin ihlası açısından konu edilmiştir.

⁵⁵ Onay, **a.g.e.**, s.127.

Zāhir ü bâtinuñ etmiş eşer-i haşyet-i Hâk

Mazhar-ı sırr-ı ‘ibādât-ı Cüneyd ü Zü’n-nün (K17/32)

Manşūr: Tasavvuf erbabının meşhurlarından. Hallâc-ı Mansûr. Halife Muktedir Billâh zamanında şeraite aykırı görülen hareketlerinden ötürü idam edilmiştir. Mansûr, tarikat mensupları ve mutasavvıflar arasında maksat ve gaye uğrunda Allah yolunda asılmayı göze alan bir fedayi timsalidir (bkz. ilâhî aşk).

Cezâ-yı ‘ışk u maḥabbetle bî-muḥābāyam

Bu ‘arṣa-gāhda Manşūra olmağa şanî (K6/5)

(Bu arsada ikinci Mansur olduğum için aşk ve sevgi cezasından korkmuyorum.)

Gerden-firâz-ı ‘ışk idi Manşūr Nâ’ilî

Bir cān için ki eylemedi dârdan gürîz (G148/7)

(Ey Nâilî! Mansur aşkta inatçıydı. Bir can için darağacından kaçmadı.)

Vedâ’-ı ḥāk-nişinân-ı ‘ışk edüp Manşūr

Firâz-ı dârda bālâ-nişest olup ḳalmış (G177/4)

(Mansur, aşkın yerde sürünenlerine veda edip darağacının üzerinde yüksekte oturmaya başlamış.)

Ma’rûf: Ma’rûf-ı Kerhî adıyla da bilinen meşhur mutasavvıf. Ailesi Hristiyan olup onu Hristiyan mektebine gönderirler. Orada Hocası “Tanrı üçtür” dedikçe Ma’rûf “Birdir” der. Sürekli dayak yer, bir gün evden kaçarak Müslüman olur. Tasavvuf yoluna girer ve ebeynini de Müslüman olmaya ikna eder (Pala, 1999: 262). Halvetîler, geçmişlerini Ma’rûf-ı Kerhî’ye dayandırırılar. Nâilî de Halvetiye’denir ve şiirine Ma’rûf’u konu edinmesi tesadüfî değildir. Aşağıdaki beyitte Ma’rûf’un, hocası ile giriştiği mücadeleye gönderme yapılmıştır.

Hayfâ ki oldı şoĥbet-i nâ-cins reh-zenûñ

Ma‘rûf idüñ nihâyet-i ĥüsn-i vifâķ ile (M1/V/3)

(Ne yazık ki soysuzların sohbeti yolunu kesti. Halbuki en güzel biçimde uymakta Ma‘rûf idin.)

Lây-ḥ̂âr: Şarap tortusu içen, hamam ocaklarında yatıĥ sürekli şarap tortusu içen ve Hakîm Senâî’nin mürşidi olan meczup. Kendisine hediye edilen ayakkabıları tasavvuf yolunda yürümesine engel olduĥu gerekçesiyle çıkarıp atmış, üstü başı perişan ve meczup bir şekilde dolaşmayı âdet edinmişti.

Ṭarîķ-i fâķada hem-kefş olup Şenâ’îye

Cenâb-ı Külĥanî-i Lâyḥ̂âra dek giderüz (G166/3)

(Fakirlik yolunda Senayî’ye yoldaş olup Külĥânî-i Lâyĥâr hazretlerine kadar gideriz.)

Şenâ’î: Hakîm Ebu’l-Mecd bin Âdem. Gazneli büyük şair. Senâî, Külĥanî ile musahebetinin ardından dünyadan el çekerek inzivaya çekilmiş ve “Hadîka” isimli otuz bin beyit tutarındaki eserini kaleme almıştır.

Ṭarîķ-i fâķada hem-kefş olup Şenâ’îye

Cenâb-ı Külĥanî-i Lâyḥ̂âra dek giderüz (G166/3)

(Fakirlik yolunda Senayî’ye yoldaş olup Külĥânî-i Lâyĥâr hazretlerine kadar gideriz.)

Aşağıdaki beyit Mevlânâ'nın "Attâr ruh idi. Senâî onun iki gözü. Biz ise Atâr ve Senâî'nin izinden geldik." meâlindeki beytine işaret etmektedir.⁵⁶ Eskiden kadehlerin kenarlarına Cem'in kadehine nispetle çeşitli yazıların yazıldığı da aşağıdaki beyitte ifade edilmiştir.

Mestüz ol cām-ı fenâdan ki kenârındaki hatt

Nâ'ilî nice Senâ'î nice 'Attâr okudur (G98/9)

(Ey Nâilî! Biz kenarındaki yazıların nice Senâyî ve Attâr'ı okuttuğu o fena kadehinden sarhoşuz.)

Şiblî: Evliyaullah'tan bir zat, Cafer bin Yunus. Babası halifenin hacibi olduğu hâlde, kendisi Cüneyd-i Bağdadî'ye intisap ederek tasavvuf yoluna girmiştir. Şeriatın kurallarına gösterdiği itina ile meşhurdur.

Deyr içre seyr eden o büt-i 'işve kâfiri

Şiblî olursa etmeye zünnârdan gürîz (G148/3)

(O cilve putu olan kâfiri manastırda seyreden kişi, Şiblî bile olsa papaz kuşağı takmaktan kaçmaz.)

Mükâşif-i mutlakî meczûb-ı mutlak tarîk-i dünyâ

Cüneyd ü Bâyezîd ü Edhem ü Şiblîye hem-pâye (T2/2)

(Mutlak keşif sahibi, dünya yolunun mutlak meczubu Cüneyd, Bayezîd, Edhem ve Şiblî ile aynı makamda...)

⁵⁶ Onay, **a.g.e.**, s. 308.

Cüneyd: Cüneyd-i Bağdâdî; evliyaullahtan ve sufi şeyhlerinden biri. Aslen Nihavent’li olup Bağdat’ta yetişmiştir. Salih amelleri ve hakimane sözleri ile büyük şöhret kazanmıştır.

Mükâşif-i mutlakî meczûb-ı mutlak tarîk-i dünyâ

Cüneyd ü Bâyezîd ü Edhem ü Şiblîye hem-pâye (T2/2)

(Mutlak keşif sahibi, dünya yolunun mutlak meczubu Cüneyd, Bayezîd, Edhem ve Şiblî ile aynı makamda...)

Bâyezîd: Bâyezîd-i Bistâmî olarak bilinir. Hicrî III. asırda yaşamıştır. Tasavvufî bir şahsiyet olarak, sekr, fenâ, melâmet, tevhid, marifet, muhabbet, mirac ve îsâr gibi konularda sözleri ve şathiyeleri ile tanınır. Bâyezîd, Allah dışındaki bütün varlıkları “hiç” olarak nitelemiş, coşkun davranışları, taşkın sözleri ve samimî hâli ile yaşadığı dönemden itibaren tasavvuf çevrelerince benimsenerek saygı görmüştür.

Cilve-i hüsnüñ firîb-i gamze-i cādû-fenüñ

Bâyezîdi Bihremen Cibrîli Hârût eylesün (G283/4)

(Güzelliğinin cilvesi olan sihirbaz bakışının hilesi, Bayezîd’i Brahman, Cebrail’i Harut etsin.)

Mükâşif-i mutlakî meczûb-ı mutlak tarîk-i dünyâ

Cüneyd ü Bâyezîd ü Edhem ü Şiblîye hem-pâye (T2/2)

(Mutlak keşif sahibi, dünya yolunun mutlak meczubu Cüneyd, Bayezîd, Edhem ve Şiblî ile aynı makamda...)

Sekr hâline büyük önem verdiği söylenen Bâyezîd'in şarâb, mey, cām ile anılmasının nedeni de tasavvufî anlamdaki sarhoşluk ve kendinden geçmişliği ifade etmek olmalıdır

Ey şahne-kâr-ı perhîz ol fark-ı zühde mey-rîz

Destûn Bâyezîdüñ cām-ı şarâb göster (G65/6)

(Ey perhiz bekçisi, zühdün tepesine şarap dök. Bayezid'in elini şarap kadehi olarak göster.)

1.6. Aşk

1.6.1. Beşerî Aşk

Âşık, Klâsik şiir geleneği çerçevesinde sevgilinin vuslatına ermek isteyen, bu yüzden acı çeken, ancak sevgiliye asla isyan etmeyen bir karakter olarak resmedilir. Sevgili, âşığın çektiği çileye kayıtsızdır. Âşık, sevgilinin kendisine eziyet etmesini bir lütuf olarak görür. Bu açıdan sevgili, mutlak iradeyi temsil eden bir “hükümdar”a benzer. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın “saray istiaresi” olarak yorumladığı bu durum şu şekilde izah edilir: “Sevgilinin bütün davranışları hükümdarın davranışlarıdır. Sevmez, bir nevi tabîî vergi gibi sevmeyi kabul eder. İsterse iltifat ve lütfeder. Hatta hükümdar gibi ihsanları vardır. Yine onun gibi isterse bu lütfu ihsanı esirger. Hatta cevır eder, işkence eder, öldürür. Kıskanılır, fakat kıskanmaz. Bir saray, bir yığın mabeyinci, gözde veya gözde olmaya namzetlerle doludur. Sevgilinin etrafında da rakipler vardır. Âşık, tıpkı bir saray adamı gibi bu rakiplerle mücadele hâlinindedir.”⁵⁷ Nâilî şiirinde de bu anlayışın akisleri bulunmaktadır. Onun sevgilisi “güzellerin şahı (şâh-ı hüsn)”dır ve âşığın gönül mülkünde saltanat sürer. Nâilî, bir hükümdarı

⁵⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İnkılâp Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1976, s. 5.

andıran, hükmü ve iradesi âşığın gönül mülkünde cari olan bu sevgilinin askerleri olarak da onun sıra sıra dizilmiş kirpiklerini, hatlarını, bakışını gösterir.

O şāh-ı hüsne ile ceyş-i niyāz fevc-ā-fevc

Pes-i tekāver-i nāzında sū-be-sū biledür (G46/2)

(O güzellik şahı ile yalvarış askerleri akın akın naz atının arkasında yer yer dizilmişlerdir.)

Ol şāh-ı hüsne kim şaf-ı müjgān sipāhdur

Düm-dārı haṭṭ maḳdemi ceyş-i nigāhdur (G69/1)

(O güzellik şahına kirpiklerin safları sipahi olmuş. Onların öncü birlikleri hatlar, arkadan gelenleri ise bakışlardır.)

O şāh-ı hüsne ile āsān olurdu söyleşmek

Tegāfūlane nigh tercemān-ı nāz olıcaḳ (G193/4)

(Tegafül eden bakış naz tercümanı olsaydı, o güzellik şahı ile söyleşmek kolay olurdu.)

Şūr-ı sipāh-ı haṭṭı ol şāh-ı mülk-i hüsne

Artar ḳalem-revinde bī-dād söyleyince (G339/2)

(O güzellik ülkesindeki şahın hatlarının sipahilerinden peyda olan fitne; o zalimlik buyurduğunda artar.)

Pāy-taḥt-ı ‘işveden ol şāh-ı hüsne ḡamzeler

Ḳahramānlardur ki pūr-zūr-ı nighdür her biri (G361/3)

(O yan bakışların her biri güzellik şahının cilve başkentinden gelen bakışı kuvvetli Kahraman'lardır.)

Nâilî şiirinde aşkın görünümü, birçok yönden yaklaşılmaması gereken bir mevzudur. O aşkı, “âh mine’l-aşk ve’l-halâtihî (Aşkın hâlleri sınırsızdır)” fehvasınca, aşkın sınırsız hâllerinden kendi mizacında zuhur edenleri farklı duyarlıklarla işlemiştir. Sözelimi, yukarıdaki örneklerle tezat oluşturacak biçimde, kendisini aşk ülkesinin sultanı ilân ettiğinde, sevgili karşısında dilencilik yapmayı hazmedemez ve aşağıdaki gibi beyitlere de vücut verir.

Âyîne-i dili saña şunsun mı Nâ’ilî

Sulţân-ı mülk-i ‘ışk gedâlık mı eylesün (G236/7)

(Nâilî gönlünün aynasını sana sunsun mu? Aşk ülkesinin hükümdarı dilencilik mi yapsın? -Eskiden dilencilerin aynaya baktırmak karşılığında dilendiklerine temas olunmuştur.-)

Güftî Tezkiresi’nde onun hakkında söylenmiş aşağıdaki beyitte de Nâilî’nin günde bin mezhep değiştirdiğinin ifade edilmesi, onun şiirlerinde kimi zaman birbirine zıt duyarlılıkların görülmesini de açıklar. Nâilî, farklı ruh hâllerini farklı şiddetlerde yaşayan bir kimsedir ve şiirleri bu psikolojiyi ortaya koymaktadır.

İrâd eyler o Bû ‘Alî-i eşer

Günde biñ mezheb-i hülûl-i diğer⁵⁸

(O, İbni Sina tesirine sahip olan -Nâilî-, günde bin kere bir mezhepten diğerine girer.)

“Eskiden aşk mecazî ve hakikî olmak üzere iki şekilde telakki ediliyordu. Mecazî aşk, dünyadaki güzel insanları ve güzellikleri sevmek demektir. Hakikî aşk, Allah sevgisi, Tanrı’ya karşı duyulan sevgi anlamına geliyordu. Biri beşerî, öbürü

⁵⁸ Kâşif Yılmaz, **Güftî ve Teşrifatü’s-Su’arâsı**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2001, s. 229.

ilâhî aşktı. Meczâî aşk, o zamanki anlayışa göre, insanı ilâhî aşka götüren bir başlangıç olabiliyorsa faydalı ve meşru sayılıyordu.”⁵⁹ “Bu meczâî aşk da, şehvetten uzak, ruh güzelliğine karşı duyulan bir gönül akışıdır. Aşk, insanın gerçek varlığını sardıkça, sevgiliden gayrı her şeyi unutturur. Gitgide sevenle sevilen arasında yakınlık ve birlik meydana gelir. Meczâî aşk, artık görülen varlıklardan gerçek tek varlık olan “Mutlak” a yükselmiş, seven, suretten geçip gerçeğe ulaşmış olur.”⁶⁰ Nâîlî, şiirinde hem beşerî hem de ilâhî aşkın çeşitli tasvirlerine yer verirken kimi zaman bunları birbirinden ayırt edilemeyecek derecede bütünleştirir; kimi zaman da ikisi arasına kalın bir çizgi çeker ve beşerî aşkın, ilâhî aşka geçişte bir mertebe olduğu fikrini işler. Bu beyitlerde “mezcâî aşk”, aşılması gereken olumsuz bir durum olarak anılmıştır.

Daği meczâz u haķîķat ne olduğın bilmez

Hevâyı ‘ışķ şanur bir dil-i harâbum var (G104/3)

(Daha meczaz ve hakikatin ne olduğunu bilmeyen, gelip geçici arzuyu aşk zanneden harap bir gönlüm var.)

‘Işk-ı meczâz ‘âşıkı mest-i müdâm eder

Ser-germî-i şarâb-ı heves telh-kâm eder (M3/IX/3)

(Meczâî aşk âşığı daimî sarhoş eder. Heves şarabının sarhoşluğu insanın damağını acıtır.)

‘Işk-ı meczâza düşmişe dil-cüş eder miyüz

Efsâne-i haķîķatı biz güş eder miyüz (G146/1)

⁵⁹ Faruk Kadri Timurtaş, “Eski Edebiyatımızda Aşk”, **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**, Boğaziçi Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1993, s. 137.

⁶⁰ Agâh Sırrı Levend, **Ümmet Çağı Türk Edebiyatı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1962, s. 44.

(Mecazî aşka düşenle birlikte gönlümüzü coşturur muyuz? Gerçeğin yalanını biz dinler miyiz?)

Nâilî'nin gazellerinde aşk, her zaman mecazî ya da ilâhî yönünü açıkça ortaya koymaz. Kimi zaman, bu iki manevî alandan hangisine istinaden şiirin yazıldığını tespit etmek güçleşir. Bu, şairin anlamı derinleştirmek için başvurduğu yollardan biridir. Aşk'ın tasavvuf literatüründe de bir karşılığının bulunması, hatta yaratılışın merkezine "aşk"ı oturtması mutasavvıf şairlerin telakkilerini ifade etmek için bu duyguyu ön plâna çıkarmaları, diğerlerinin de sözcüklerdeki tasavvufî manâlardan istifade etmeleri sonucunu doğurmuştur. Abdülbaki Gölpınarlı'nın tespiti bu açıdan oldukça yerindedir: "... Tasavvuf, düşüncenin sınırlarını, devrine göre iyiden iyiye genişletmiş, bir yandan dinî terimlerle, bir yandan tasavvufî terimlerle dili zenginleştirmiş, Tanrı'yla kulu yüz yüze getirmiş, korkunun yerine sevgiyi, ümidin yerine vuslatı koymuş, insanı alabildiğine kutsîleştirmiş, dünyayı ve bütün kâinatı Tanrı mahzarları tanıtarak zahitlerce yerilmesi gereken âlemi, Tanr'ın durmadan işleyen yaratış tezgâhı göstermiş, her yönden tefekküre hudutsuz bir alan açmıştır. Hele âşıkane ve şehvî özlemleri aksettiren beyitleri bile, terimler yüzünden yorabilmek, bu hudutsuzluğu büsbütün genişletmiştir. Geçici aşkı bile gerçek aşka bir köprü sayan tasavvuf, her çeşit söz bir yorum bulmuştur."⁶¹ Nâilî, şiirindeki anlamı derinleştirmek ve genişletmek amacıyla çoğunlukla bir uyarı ya da başka bir karine ile şiirinde tasavvuf aranması gerektiğini, önceki bölümde ifade edildiği gibi, haber verir ya da işaret eder. Ancak kimi gazellerinde bu anlam derinliğini aramak ya da tasavvufî bir sonuca ulaşmak, yanlış bir yola sapmak olacaktır. Böyle şiirlerde tasviri yapılan güzeller, kanlı canlı, somut sevgililerdir. Aşağıdaki gazeller bu türdendir:

⁶¹ Abdülbaki Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 172.

Kimüñ koyındasun şeb-zinde-dâr-ı vuşlatuñ kimdür

‘Azîmet-ẖân-ı Bercîs-iķtidâr-ı da‘vetüñ kimdür (G118/1)

(Kimin koynundasın Seni Bercîs gibi güzel konuşup büyüleyen ve davete icabete ikna edebilen kimdir?)

Kimüñle tâze tarh-endâz-ı vefķ-i âşinâyîsün

Kuhen takvîm-i dîrîn-sâl-i resm-i ülfetüñ kimdür (G118/2)

(Kiminle tanışıklık vefki için yeni noktalar dökmektesin? Tanışıklığının geçen seneki takvimden kalan eski dostu kimdir?)

Ne deyrüñ büt-nigâr-ı âfitâb-efrûzıdur hüsñüñ

Ne burcuñ mâhısun pertev-perest-i ʔal‘atuñ kimdür (G118/3)

(Güzelliğın hangi manastırın güneşı aydınlatan putçusudur. Hangi burcun ayısın, güzel yüzünün ışığına tapan kimdir?)

Siyeh-dil mihr-düşmen bî-vefâsun hayf bilmezsün

Çerâğ-efrûz-ı mâh-ı âsümân-ı behcetüñ kimdür (G118/4)

(Ne yazık ki kötü kalpli, sevgi düşmanı ve vefasız olduğın için güzellik göğünün ayının kandilini kim yakar, bilmezsin.)

Dû çeşmüñ Nâ‘ilîñüñ şimdi dāmānın tutar ammā

Girîbān-gîri mahşerde ol iki âfetüñ kimdür (G118/5)

(İki gözün şimdi Nâilî’nin eteğini tutar ama, o iki afetin yakasını mahşerde tutacak olan kimdir?)

Göñül bir nev-cevānuñ şu‘le-i hüsniyle sūzāndur

Ki bir kem-ter şerârı âfet-i şad-ķırmen-i cāndur (G119/1)

(Gönül, bir yeni yetmenin güzelliğinin ateşiyle tutuşmuştur. Onun bir küçük kıvılcımı yüz can harmanının afetidir.)

Komaz cām-ı ğurūrı bezm-gāh-ı haşre dek elden

O mestāne nigeh kim teşne-i hūn-ı şehīdāndur (G119/2)

(O sarhoş bakış, gurur kadehini mahşer meclisine kadar elinden bırakmaz. O kadeh, aşk şehitlerinin kanına susamıştır.)

N’ola çāk-i girībān etmeyince bulmasa rāhat

Teni erbāb-ı ‘ışka cāme-i bī-çāk-i zindāndur (G119/3)

(Aşk erbabı, yakasını yırtmayınca rahat bulmasa, vücudu ona zindanın yırtıksız elbisesi olur -zindan gibi yırtıksız bir elbise olur.-)

Ser-i zülfinde dil bād-ı şabādan ihtirāz eyler

Meger mecrūh-ı nevg-i hancer-i hūn-rīz-i müjgāndur (G119/4)

(Gönül, saçının ucunda sabah rüzgârından kaçınır. Meğer ki o rüzgâr, kirpiklerin kan döken hançerinin ucudur.)

Temāşā-yı bihişt eyler görenler Nā’ilī hüsün

O büt kim çīn-i zülfī rahne-i bünyād-ı imāndur (G119/5)

(Ey Nâilî! Onun güzelliği görenler, cenneti seyretmiş gibi olur. O putun saçlarının bükümü iman binasındaki gediktir.)

Gözden ki dem-be-dem akıdur yaş gerdenüñ

Bilse ‘ayār-ı sūz-ı dili kâş gerdenüñ (G212/1)

(Gerdanın, âşığın gözünden ânbeân yaş akıtır. Keşke o, gönül ateşinin derecesini bilseydi.)

Ḳufl-ı kilīdi gūy-ı girībānuñ olsa da

Genc-i tılısm-ı sīneñ eder fāş gerdenüñ (G212/2)

(Yakanın düğmesi onun kilidinin anahtarı olsa da gerdanın sinenin tılsımlı definesini ortaya çıkarır.)

Bir kâse nūş ede şanasun pür mey-i sefid

Gāhī ki yād eder dil-i ‘ ayyāş gerdenüñ (G212/3)

(Ayyaş gönül, senin gerdanını andığında beyaz şarap dolu bir kâse içmiş gibi olur.)

Âb-ı hayāt menba‘ ıdur olsa da ba‘ id

‘ Uşşāka aındurur o siyeh kaç gerdenüñ (G212/4)

(Uzakta da olsa âb-ı hayat kaynağıdır. O siyah kaşlar, âşıklara gerdanını andırır.)

Cūş-ı ‘ arak şikenlerin etdikçe selsebil

Ḳat ḳat degil mi lāyık-ı şābāş gerdenüñ (G212/5)

(Terinin coşması kıvrımlarını selsebille doldurdukça, gerdanın kat kat tebrik edilmeyi hak etmez mi?)

Ṭoğsa miyān-ı maşrıḳ-ı ceyb-i semūrdan

Olmaz mı mihr-i maḥşere pā-dāş gerdenüñ (G212/6)

(Gerdanın, samur kürkün yakasının doğu tarafından doğsa, Kıyamet güneşine yoldaş olmaz mı?)

Etmiş nigār-ḥāne-i fītratda ḥāl-vār

Raşḥ-ı midād-ı ḥāme-i naḳḳāş gerdenüñ (G212/7)

(Nakkaşın kaleminin sızıntısı, gerdanını yaratılış puthanesindeki noktalar gibi, benek benek yapmış.)

Mir'ât-ı âfitâb gibi hem raķîķ ü şâf

Hem çeşm-i Nâ'ilî gibi hûn-pâş gerdenüñ (G212/8)

(Gerdanın güneş aynası gibi hem nazik ve saf hem Nâilî'nin gözü gibi kan saçıcıdır.)

Aşağıdaki beyitlerde Nedim tarzı söyleyişe yaklaşan sevgili tasvirleri bulunmaktadır.

‘Āşıkun nāfe-şifât bağrını pür-hûn eyler

Ol gazālâne nigāh ol harekāt-ı dil-h'āh (G334/3)

(O ceylânsı bakışlar, o gönlün istediği hareketler, âşığın bağrını ceylân göbeğindeki misk gibi kan içinde burakır.)

Nürdan sâyeyi ‘âşık nice fark etmek olur

Nil-gün fûṭada endāmına etdükçe nigāh (G334/4)

Reng-i sîm-âbda bir nûr-ı muşavver görünür

Perde-i dîde-i ‘uşşâķda ol şun‘-ı ilāh (G334/5)

(Āşık, mavi renkli peştamalda endamına baktıkça, ışıkla gölgeyi birbirinden nasıl ayırt edebilir? O Allah'ın eseri, âşıkların göz perdelerinde cıva renginde resmedilmiş bir ışık / ıııklı resim suretinde görünür.)

Kākül be-düş bir şanem-i hoş-hırāmdur

Āheste cilve kılsa o bāl ü surîn ile (K28/57)

(O, göbeği ve kalçası ile yavaşça nazlansa, omzunda kākülüyle güzel yürüyüşlü bir put gibi görünür.)

Aldukça ele cām-ı mey ol kec-küleh-i mest

Biñ fitneye âmāde olur her nıgeh-i mest (G23/1)

(O eğri külâhlı sarhoş sevgili eline şarap alsa, her sarhoş bakışı bin fitne çıkarmaya hazırlanır.)

Nâilî, beşerî aşkın da farklı tezahürlerini şiirlerine konu edinmiştir. Bu noktada, şairin iki gazelini “Şuhfî”, bir gazelini de “Aḥmed” isimli şahısların vasfında yazdığını belirtmek gerekir. Bu miyanda yazılan şiirler hakkında “mahbupçuluk” tabirinin kullanılmasına karşılık, “Okuyucu, bu mazmunu, sanatkâr hangi şartlarda ve anlamda düşünürse düşünsün, kendi şartlarında ve kafasına göre anlar.”⁶² şeklindeki ithamlara ya da tartışmalara girmeden, söz konusu şiirlerin de mevcudiyetin haber vermekle yetiniyoruz:

Nazîr-i ḥüsni ger kemâli Şuhfînüñ

Zihî kemâl ki yokdur mişâli Şuhfînüñ (G225/1)

(İşte olgunluk budur ki güzellikte ve olgunlukta Suhfî’nin bir eşi daha yoktur.)

Yazıldı kil-k-i şahâ’if-nigâr-ı kudret ile

Cerîde-i dile nakş-ı cemâli Şuhfînüñ (G225/2)

(Gönül mecmuasına Suhfî’nin güzellik nakşı, kudret sayflarını yazan kalem ile yazıldı.)

Çekildi ḥâme-i ‘unvân-tırâz-ı behcetden

Berât-ı ḥüsnine tuğrâ hilâli Şuhfînüñ (G225/3)

(Güzellik unvanını süsleyen kalemle, Suhfî’nin güzelliğinin beratına, tuğra hilâli çekildi.)

Düşerdi her ser-i müyına zülfinüñ biñ dil

⁶² Mehmet Kahraman, **Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar**, Umut Matbaacılık, 1. baskı, İstanbul, 1996, s. 277.

Şayılsa ‘âşık-ı âşüfte-ḥâli Şuḥfînüñ (G225/4)

(Suhfî’nin perişan hâldeki âıkları sayılsa, onun saçının her teline bin gönül düşerdi.)

Ḥaḍîḳa-perver-i cān zīb-i şîşe-i dildür

Bu āb u ṭāb ile gül-berg-i āli Şuḥfînüñ (G225/5)

(Bu tazelik ve tasavet ile Suhfî’nin kırmızı gülü, can bahçesinin bahçıvanı ve gönül şişesinin süsüdür.)

Olup cemāline ey Nā’ilī naẓar ḫayrān

Ḥayālī gibi olur pāy-māli Şuḥfînüñ (G225/6)

(Ey Nâilî! Bakış onun güzelliğine hayran olup Hayâlî gibi Suhfî’nin ayaklarının dibine düşer.)

Divan’ın 382. gazeli de bu şahıs vasfında yazılmıştır:

Cānlar vireyüm ğamze-i ḥūn-rizūne Şuḥfî

Ḳurbān olayum ḫancer-i ser-tizūne Şuḥfî (G382/1)

(Kan döken yan bakışına canlar vereyim Suhfî. Senin keskin hançerine kurban olayım Suhfî.)

Divan’da 32. gazel de “Aḫmed” isimli bir mahbup vasfında yazılmıştır.

Gül-ğonce-i bāġ-ı cāndır Aḫmed

Reng-i gül-i gülistāndır Aḫmed (G35/1)

(Ahmet, can bahçesinin gonca gülüdür. Ahmet, gül bahçesinin gülünün rengidir.)

Teşrifâtü’ş-Şuarâ’da Güftî’nin, Nâilî’yi bu yönüyle konu etmesi de ilginç bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır⁶³.

Nâilî’nin beşerî aşkı konu edinen şiirlerinde kimi zaman sergilediği tavır, bir İstanbul çapkını portresi oluşturur. Aşağıdaki gazelde iki güzelin tasvirini yapan şair, onları uzaktan izleyen ve çeşitli hayallere dalan bir çapkın gibi davranmaktadır.

Ḥabs-ı nigāha eyleyüp āgāz bir birin

Şayd eylemek diler iki şehbāz bir birin (G290/1)

(O iki şahin, birbirlerini göz hapsine almaya başlamış, avlanmak isterler.)

Bir birine niyāz ile etmiş o iki büt

Ārāyiş-i şanem-kede-i nāz bir birin (G290/2)

(İki put gibi güzel dilber birbirine yalvarıp, birbirini naz puthanesinin süsü etmişler.)

Muṭrıblar etdi yād edüp ol iki ğonceyi

Feryād-ı ‘andelībe hem-āvāz bir birin (G290/3)

(O iki goncayı çalgıcılar anarak birbirlerinin sesini bülbül feryadına uydurmuşlar.)

Zīr-i lebinde buldılar ol iki sāhirūn

Remz-i füsūn u nükte-i i‘ cāz bir birin (G290/4)

(Sihir remzi ile mucizevî sözleri birer birer o iki sihirbazın dudağı altında buldurlar.)

‘Uşşāk-ı saḥt-cāna yine müjde Nā’ilī

Nerm etmiş o ol iki büt-i ṭannāz bir birin (G290/5)

(Ey Nâilî, dokuz canlı âşıklara yine müjde! O iki alaycı güzel birbirini yumuşatmış.)

⁶³ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 228-229.

Nâilî'nin beşerî aşka misal getirdiği karakterler Gazneli Mahmut ve Ayaz'dır. Gazneli Mahmud'un kölesi ve sevgilisi. Akıl, fetanet ve sadakatle hizmet etmiş, Sultan Mahmud da ona büyük bir sevgi besleyerek itimat etmiştir. Sultan Mahmud bir eğlence esnasında kendinden geçtiğinde nedimlerin Ayaz'ın saçını kesmelerini emretmiş. Daha sonra bunu yaptırdığına pişman olmuştur. Nâilî, bu ilişkiyi Divan'ında 6 defa konu etmiştir.

Nâ'iliyâ 'uḡde-i ḥāṭır-ı Maḥmūdı 'ıṣḡ

Şāne-zen-i pīç-i zūlf-i Ayāz eylemiş (G173/5)

(Ey Nâilî! Aşk, Mahmut'un gönül düğümünü / tasasını, Ayaz'ın saçının kıvrımının tarayıcısı etmiş.)

Enīs-i ḥāṭır-ı Maḥmūd olaydı şuḡl-ı ḡamuñ

Ederdi nīm girişmeñ Ayāzdan fāriḡ (G189/2)

(Endişeli uğraşın Mahmut'un gönül dostu olsaydı, senin yarım cilven onu Ayaz'dan vazgeçirirdi.)

Etmeyen cevher-i cānı saña ḥāk-i kefi pā

Heves-i pāye-i Maḥmūd u Ayāz eylesün (G294/4)

(Canının cevherini senin ayak tabanını tozu etmeyen, Mahmut ve Ayaz payesine erişmeyi ümit etmesin.)

Bu noktada, Sebk-i Hindî özelliği olarak daha önce tespiti yapılmış bir hususun Nâilî şiirindeki görünümü üzerinde durmak gerekmektedir. İsrâfil Babacan'ın, "Sevgiliden Yüz Çevirme (Vâsuht)" olarak ifade ettiği bu duruma göre, Sebk-i Hindî şairlerinin kimi beyitlerinde, sevgiliden bıkmak ve ondan yüz çevirme tavrının bulunduğu görülebilmektedir. Babacan'a göre, "şiirimizin muhteva

geleneğindeki ilk kırılma noktası ve değişim ile yenileşmenin başladığı yer burası olmalıdır. Ancak şu noktayı da unutmamak gerektir ki söz konusu hususiyet, Sebk-i Hindî şairlerinin divanlarında, aşkın dile getirildiği bütün beyitler göz önüne alındığında oldukça sınırlı kalmaktadır.”⁶⁴ Bu tavır sınırlı da olsa, “... âşığın aşktan el çekmesi, isyan edip sevgiliden kopması gibi bir tavrı yoktur”⁶⁵ yargısı için istisna oluşturmaktadır. Nâîlî şiirinde, sevgiliden yüz çevirme olarak nitelenebilecek bazı davranışlar ve tavırlar dikkati çekmektedir. Bu davranış ve tavırlar, sevgiliyi kendisine ulaşılabilir bir mesafede farz etmekten, gam köşesinde onun aşkıyla inlemeyi vuslata tercih etmesine kadar değişik derecelerde müşahade edilebilir. Bu bağlamda, Nâîlî’nin “sevgiliden yüz çevirme”si, onun vuslatını elde edilebilir görmesiyle başlar:

Bir behre al tena‘‘um-ı ‘îd-i vişâlden

Ol ğurre mâh-ı hüsni o kaşı hilâli gör (G62/4)

(Visal bayramının bolluğundan bir hisse / dilim de sen al. O yeni doğmuş güzellik aynı o kaşı / dilimi hilâl şeklinde olanı gör. -behre ve kaş, dilim anlamına da gelir.-)

Vuşlatda iken Nâ’iliyâ fikr ederüz kim

Bir lahza firâka nice ârâm ederüz biz (G163/5)

(Ey Nâîlî! Biz sevgiliye kavuşmuşken bir ân ondan ayrı kalmaya nasıl tahammül ederiz diye düşünürüz.)

Ardından şair, vuslata ermiş bir kimsenin ağzından konuşur ve sevgiliye kavuşmak için çetin mücadelelere girmekten vazgeçer. Vuslatın kolay erişilebilir olduğuna kanaat getirerek ondan soğumaya başlar. Sevgiliye kavuşma talebini ister,

⁶⁴ Babacan, **a.g.e.**, s. 312.

⁶⁵ Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 415.

ancak onun için büyük fedakârlıklarda bulunma vaadi vermez duruma gelir, onun azarına tahammül edemez:

Çıkdı ğınâ-yı vaşlumuz aġyâra Nâ'îlî

Dil-ber zekât-ı hüsünü muhtâca verdi hep (G16/5)

(Ey Nâîlî, sevgiliye kavuşmaktan gelen ğınâ, başkalarına da ulaştı. Bu nedenle sevgili, güzelliğinin zekâtını muhtaç olan diğerlerine verdi.)

Âsân recâ-yı vuşlat-ı dil-dârdan gürîz

Mümkün değil şemâtet-i aġyârdan gürîz (G148/1)

(Sevgilinin vuslatını talep etmekten kaçmak kolaydır. Ancak rakiplerin felâketime gülmesinden kaçmak mümkün değil.)

Hazzumuz yok olmadan şîrîn-mezâk-ı hoş-dil

Şerbet-i telh-âbe-i âzârdan şimden gerü (G298/2)

(Şimdiden sonra, azarlanmanın acı şerbeti nedeniyle damak tadı yerinde olmanın rahatlığına ermekten hazzımız yok.)

Mest-i câm-ı 'ışkdur dil keşf-i râz etmezse de

Ârzû-mend-i vişâlûndür niyâz etmezse de (G348/1)

(Gönül sırları keşfetmese de aşk kadehinin sarhoşudur. Yalvarmasa da vuslatını talepkâridir.)

Gurûr-ı hüsn edeli yâri nâzdan fâriğ

Sükûn-ı 'ışk ile oldum niyâzdan fâriğ (G189/1)

(Güzelliğin gururu sevgiliyi naz etmekten vazgeçirdiğinden beri, aşkta sâkin olup yalvarmaktan vazgeçtim.)

Nâilî şiirinde âşık tipinin, sevgiliye yüz çevirmesinin son mertebesi, vuslat talep etmeme ve aşk ıstırabını vuslata tercih etme şeklinde kendisini gösterir. Bu da mekân tercihi açısından âşığı, sevgiliye duyduğu aşk sabit kalmak koşuluyla ondan uzaklaştırır. Şair, bu noktada vuslatın tehlikeli olduğu sonucuna ulaşır. Vuslat mekânına alternatif mekânlar arayışı, şairi aşkın yaşandığı, yani âşığın bulunduğu mekânı tercih etmesi yönünde teşvik eder.

Maḳṣūd Nā'îlî ser-i kūy-ı vişāl ise

Mecnūna deşt ü Kūh-kene Bî-sütūn yeter (G122/5)

(Ey Nâilî! Murat, sevgilinin mahallesinin köşesi ise, Mecnun'a sahra ve Ferhat'a Bîsütûn yeter.)

Sūrūd-ı bezm-i vişālî fiğān u āha deġiř

Şafā-yı vuşlatı bir āşinā nigāha deġiř (G175/1)

(Kavuşma meclisinin şarkılarını âh ve feryada deġiş; vuslat mutluluġunu tanışıklık alâmeti olan bir bakışa deġiş.)

Şehd-i vişālden ḫazer eyle saḳīm iseñ

İncinme zehr-i ḳahr-ı cefāya ḫakīm iseñ (G214/1)

(Hastaysan, vuslat şekerinden kendini sakın. Eğer hikmet sahibiyse, eziyet kahrının zehrinden incinme.)

Sūr-ı şafā-yı vuřlata olmaz firîfte

Ḥalvet-güzîn-i hecrūñ olan mâtem-āşinā (G2/3)

(Ayrılık halvetini tercih eden mâteme alışkın kişi, kavuşma mutluluġunun eġlencesine aldanmaz.)

Şādî-i vuşlat niçün taḫmîl-i nāz eyler baña

Rind-i şādī-düşmenem ben ğam niyâz eyler baña (G3/1)

(Vuslat mutluluğu için bana naz çilesini neden yükler ki? Ben mutluluk düşmanı bir rindim, gam bana yalvarır.)

Sehl idüğün işitmemiş miñnet-i kurbdan firāk

Bizden o şūh a Nâ'îlî fikr-i kenâre bir midür (G103/5)

(Ayrılığın yakınlık eziyetinden kolay olduğunu o şuh bizden duymamış. Nâîlî, ayrılık ile kucak / çengele asılma düşüncesi bir midir?)

Nâîlî'nin bu tavrı, bilinçlidir. O, gerektiğinde Leylâ'yı (maşûk) Mecnun (âşık) suretine koymayı orijinal bir fikir olduğu veçhiyle şiirinde değerlendirdiğini bir naatinde ifade eder. Bu beyitten kareketle onun, sevgiliyi âşığa yaklaştırma düşüncesinin, orijinal manâlar elde etme çabasından ileri geldiği söylenebilir.

Bir nazarda ħired-âşübî-i bîkr-i fikrüm

Şekl-i Mecnûna ħor isterse eger Leylâyı (K5/9)

(Bir bakışta taze fikirlerimin akıl karıştırıcılığı, isterse Leylâ'yı Mecnun suretine koyar.)

1.6.2. İlâhî Aşk

Nâîlî Divanı'nda, bir duygu hâli olarak "aşk" doğrudan "ilâhî aşk" anlamında kullanılmıştır. Bu sözcüğün geçtiği beyitlerde tasavvufî bir anlam derinliğinin bulunması, şairin, beşerî aşkı doğrudan "aşk" sözcüğüyle karşılamadığını göstermektedir. Divan'da 211 defa anılan aşk (‘ışk), insan aklını hayrette bırakan ve aklî meleklerin hükümlerinin ortadan kalktığı aşkın bir duygu hâli olarak sunulmuştur:

‘ Āşıkun tîğ be-dest-i ser-i rāhıdur ‘ ışk

Belki bî-çāreye bir mekr-i ilāhîdür ‘ ışk (M4/V/3)

(Aşk, âşığın yolu kenarında bekleyen eli kılıçlı haramîsidir. Aşk, belki çaresiz kimseye ilâhî bir hiledir.)

‘ Işkuñla ilāhî beni âşüfte-dimāğ et

Şeb tā be-seher hem nefesüm dūd-ı çerāğ et (G25/1)

(İlâhî! Aşkınla benim aklımı perişan et. Geceden sabaha kadar nefesimi de kandilin dumanı yap.)

Mecnūn-ı Felāṭun-sebağ-ı hikmet-i ‘ ışkız

‘ Işk âfet-i ‘ akl u dil-i nā-kābilümüzdür (G58/4)

(Aşk hikmetini Platon’dan okumuş mecnunlarız. Aşk, yeteneksiz gönlümüzün ve aklımızın afetidir.)

Şeb-zinde-dār-ı ‘ ışka bu vahşet-serāyda

Zulmet-zedā-yı hayret olur bir dimāğ vir (G93/2)

(Bu ıssız yerde gece aşktan ötürü uyumayanlara, hayret karanlığını artıracak bir akıl ver.)

Sīnemüz mahzen edüp cevher-i rāz-ı ‘ ışka

Şāhid-i hüsnüñe bir āyine-i pāk oluruz (G142/3)

(Göğsümüzü aşk sırrının cevherine mahzen edip güzelliğine parlak bir ayna oluruz.)

‘ Işk oldı bizden ey dil zulmet-zedā-yı hestî

‘ İsi-maḳām iseñ sen hūrşid-menzilüz biz (G150/4)

(Ey Gönül! Aşk, bizden ötürü varlık karanlığını artırdı. Sen İsa makamında isen, biz de güneş mertebesindeyiz. -Aynı seviyedeyiz.-)

‘Işk hayrânıdur eṭvâr-ı cünûn-pîşemüzüñ

‘Aḳl-ı küñ vâlihîdür şûret-i endîşemüzüñ (G210/1)

(Aşk, bizim mecnun mizaçlı tavırlarımızın hayranıdır. İlâhî akıl da fikrimizin suretinden şaşkına dönmüştür.)

Mürşid-ṭalebân ‘ışk ile medhûş görünsün

Cüyâ-yı Felâṭun ise ḥâmûş görünsün (G269/1)

(Kendilerine mürşit arayanlar aşk ile dehşette görünsün. Platon’u -akıl- arayanlar ise sessiz görünsün -sussun-.)

Nâilî, Divan’ında aynı duygu hâlini 71 defa “maḥabbet” sözcüğüyle karşılamıştır. Divan’da “aşk ve “mahabbet” sözcükleri, kullanım sıklığı açısından 300 rakamına ulaşmakta, Nâilî şairinin “aşk” ve “muhabbet” üzerine kurulu anlam dünyasını haber vermektedir. “Aşk kelimesinin sözlük anlamı sarmaşıktır. Aşk, sarmaşığın bir bitkiyi sarıp sarmalaması, kuşatması, belki de kurutması gibi âşığı istilâ eder. Muhabbet ise, toprağa atılan tohum anlamındaki ‘hibbe’ kökünden türemiştir. Hayatın aslı o ve onda olduğundan, bitkilerin kökü ve tohumu olan habbeye de sevgili (hubb) denmiştir.”⁶⁶

Divan’da “maḥabbet” sözcüğünün redif yapıldığı, Divan’daki 27. gazel, şairin “aşk” bahsinde mecazî aşktan, ilâhî aşka yönelişin bir ifadesi sayılabilir.

Olmazdı ḡamuñ mâye-i îcâd-ı maḥabbet

⁶⁶ Cemal Kurnaz, “Vuslat Yolculuğu”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 5/3 (Summer), 2010, s. 450.

Hüsn-i ezeli olmasa hem-zâd-ı maḥabbet (G27/1)

(Ezelî güzellik aşk ile ikiz yaratılmasaydı, senin gamın, sevginin icadındaki maya olmazdı.)

Ruḥ-sâruñ eden gül-şen-i ḥüsne gül-i şâd-âb

Etmîş dili murğ-ı çemen-âbâd-ı maḥabbet (G27/2)

(Senin yanağını güzelliğin gül bahçesinde taze bir gül eden, gönlü de sevgi çimenliğinin kuşu etmiş.)

Murğ-ı dile âsâyişi bir dâm-ı belâdur

Mâdâm ki der-kâr ola şayyâd-ı maḥabbet (G27/3)

(Sevgi avcısı iş üstünde olduğundan, gönül kuşuna huzur ancak bir belâ tuzağı olmuştur.)

Olur şeb-i târik-i belâda şecer-i Tûr

Erbâb-ı ğama şevk-i ḥudâ-dâd-ı maḥabbet (G27/4)

(Tûr dağının ağacı belâ karanlığının gecesinde gam ehline Allah vergisi sevginin şevki olur.)

Bilmez ḥarem-i şevk-ı dili Nâ'îlî-i zâr

Luṭf etmeyecek kâbil-i irşâd-ı maḥabbet (G27/5)

(İnleyen Nâilî, sevgi, lütfedip de irşat etmeyi kabul etmedikçe, gönül şevkinin haremini bilmez.)

Aşk, “hayranlık” derecesinde yaşayan Nâilî, bu duygu hâlinin ifrat derecesini “sevdâ (11 defa)” ve “cünûn (24 defa)” sözcükleri ile ifade eder. Sevdâ, aşk ve meftunluktan ileri gelen bir hastalıktır, “kara sevdâ” olarak da bilinir. Eskiler, insan vücudunda dört unsur (aḥlât-ı erba‘a: sevdâ, safrâ, dem, balgam) bulunduğuna ve

mizacında sevdâ galip olan kimsenin, kendini helâk edecek derecede hüznü ve kederli olacağına inanırmış.

Ṭavḳ-ı rızâ der-gerden-i teslîmdür ey Nâ'îlî

Efsûn-ı zülf-i yâr ile zencîr-i sevdânuñ göñül (G231/5)

(Ey Nâilî! Gönül, sevgilinin saçının büyüğü ile sevda zincirini boyunduruk olarak teslim boynuna asmıştır.)

Tâze sevdâ-yı bahâr-ı ḥaṭ-ı sebzûñle olur

‘Aḳl-ı kül mâye-i terkîb-i cünûn-ı fitne (G329/4)

(Yaratılıştaki akıl, senin yeşil hatlarının baharı / çimenleri ile fitne cinnetinin terkindeki maya olur.)

Aşkî ifrat derecesini ifade eden bir diğer sözcük olan “cünûn”dur. Bu sözcük “cinnet, delilik, delirme; çılgınlık, çıldırma” anlamlarına gelir. Ancak sözcüğün alelâde “cinnet”ten ayrı tutulması gerekir. “Cünûn”, şiirde ve tasavvufta aşkın ya da cezbenin galebesi karşılığında kullanılabilmesi ile “cinnet”ten ayrılır. Bu nedenle de “cinnet” sözcüğüne yüklenen olumsuzluk ve dışlama anlamı, cünûn’a yüklenemez.⁶⁷ “Cünûn” sözcüğünün redif olarak kullanıldığı, Divan’daki 253. gazel, Nâilî’nin bu kavrama bakışını da gözler önüne sermektedir.

Olalı zülfüne hem-silsile sevdâ-yı cünûn

Oldı reşk-âver-i zincir-i ḥıred pây-ı cünûn (G253/1)

(Çılgınlık sevdası senin saçınla aynı zincire dolanalı, çılgınlık ayağı aklın takıldığı o zinciri kıskanır oldu.)

⁶⁷ İbrahim Cûdî, **Lügât-ı Cûdî**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2005, s. 29.

Oldı zülfüne hıred ẖire-dimāġ-ı ülfet

Ƙıldı âşüfte Felâṭunı mezâyâ-yı cünûn (G253/2)

(Akıl, senin saçınla akıl karıştırıcı bir ünsiyet kurdu. Delilik meziyetleri Plâton'u perişan etti.)

Dilde âşüfteġ-i zülfün olmasa der-kâr

Vaḳf olur bâdiye-i maḥşere ġavġâ-yı cünûn (G253/3)

(Gönülde saçının perişanlığının tesiri olmasa, delilik kavgası mahşer alanına mahsus olurdu.)

‘Āşıkuñ ruḥşat-ı kem-neḫḫa-i âhından olur

Ebr-i ṭufân-ı hıred mevce-i deryâ-yı cünûn (G253/4)

(Âşığın az bir üfürmesinin izniyle akıl tufanının bulutlu, delilik denizinin dalgası olur.)

Nâ ’ilî nokṭasıdur dâġ-ı süveydâ-yı dilün

Levh-i ḥâṭırda olan ḥâşıl-ı ma‘ nâ-yı cünûn (G253/5)

Nâilî, aşk karşısında aklî melekelerin işlevini yitirdiğini, akıl ve hikmet temsili olarak Platon'u anarak ifade eder. Bu beyitlerde Platon, aşk problemini akıl ile çözmekte âciz kalan hakîm olarak düşünülmüştür.

Felâṭun-ı dili pür-‘uḳde-i reşk-i cünûn eyler

Bahâr-ı rûz-ı ḥüsnün kim dem-i nevrûz-ı vuşlatdur (G107/3)

(Vuslat nevruzunun zamanı olan güzelliğinin bahar günü, Akılın Platon'unu deliliği kışkandıracak duruma getirir.)

Varınca bezm-i Felâṭun-ı ‘ışḫa ‘aḳl-ı fuṣûl

Hezār şerm ü hacâletle lâl gelmedi mi (G360/5)

(Gereksiz akıl, aşk Platon'unun meclisine varınca, ona utanıp sıkılıp susma hâli gelmedi mi?)

Nâilî'nin, beşerî aşkın simgesi olarak Mahmut ve Ayaz'ı konu edinmesine karşılık, ilâhî aşkın cezbesiyle aklını yitirmiş ve cünûna düşmüş âşık simgesi olarak gösterdiği şahıslar, Ferhat ve Mecnun'dur. Nâilî, iki beyitte bu iki karakteri birlikte anarak onları aynı duygu hâlinin temsili olarak özdeşleştirmiştir.

Ferhâd u Kaysa Nâ'iliyâ pey-rev olmaduk

Yok meslek-i rızâda firâz u nişbümüz (G151/5)

(Ey Nâilî! Ferhat ve Mecnun'a takipçi olamadık. Bizim rıza mesleğinde iniş çıkışımız yoktur.)

Maşşûd Nâ'ilî ser-i kûy-ı vişâl ise

Mecnûna deşt ü Kûh-kene Bî-sütûn yeter (G122/5)

(Ey Nâilî! Amaç sevgiliye kavuşma mahallesi ise, Mecnun'a sahra ve Ferhat'a Bisütûn yeter.)

Şîr akar Kûh-kene Kaysa gâzâlân bulunur

Vahşet-âbâd-ı dil-i pür-hevl ü hevâmumda benüm (G244/5)

(Korku ve haşere dolu dolu gönlümün ıssız mahallinde, Ferhat'a şir suyu akar, Mecnun'a ceylânlar bulunur.)

Bu iki karakterden Mecnun, taşıdığı “delilik” sıfatına uygun bağlamlarda kullanılarak aşk yolunda kalbin ve cezbenin akla galebesini ifade etmek için misal getirmiştir.

Teferrüc kııl cünûn vādîlerin ey dil tek ü tenhâ

Düşüp dñnbâl-i ‘aqla rûh-ı Kaysı şerm-sâr etme (G304/3)

(Yalnız ve تنها delilik vadilerini gezin. Aklın peşine düşüp Kays’ı utandırma.)

Eyle edeb ri‘âyetin ey nev-cünûn-ı ‘ışk

Kaysı mezzemmet eyleme yabana söyleme (G350/2)

(Ey aşkın deliliğine yeni düşmüş olan! Edebe uymayı gözet. Kays’ı ayıplama, boş söz söyleme.)

Mecnûna pîşvâ-yı hâkîkat cünûn yeter

Leylâ-yı ‘ışka rîk-i heves reh-nümûn yeter (G122/1)

(Delilik Mecnun’a hakikat önderi olarak yeter. Aşk Leylâ’sına heves tozu yol gösterici olarak yeter.)

Gösterür ser-geşte-hâl-i vādî-i hayret henûz

Girdibâd-ı deşt ü şahrâ rûh-ı Mecnûnı baña (G5/2)

(Henüz hayret vadisinin şaşkın hâli Mecnun’unun ruhunu bana çöl ve sahra kasırgası olarak gösterir.)

Ferhat ise, Nâilî şiirinde aşk yolunda çekilen çilenin simgesi olarak kullanılmıştır.

Bir âh görür kârını ey Nâ’ilî-i zâr

Ferhâda hırâş-ı dil olan hârelerûn hep (G15/5)

(Ey inleyen Nâilî! Ferhat’ın gönlünü tahriş eden kayalarını işini bir âh bitirir.)

Hırâş-ı sine ki Ferhâd-ı ‘ışk-pîşesidür

O küh küh-ı gamuñ berķ-i ‘ışk tîşesidür (G110/1)

(Bağrının zedelenmesi, onun âşık meşrepli Ferhat'ıdır. Senin o yığın yığın gamın, aşk şimşeginin külüngüdür.)

Nâilî, şiirinde kendisini tam bir âşık olarak gösterir. Getirdiği misallerin dışında, aşk için tüm varlığından geçmiş, istîğnaya erişmiş, maddî herhangi bir nesneye itibar etmeyen bir âşık portresi çizer.

Ṭab‘umuz oldu müntehî ‘ışk ile bir maḳāma kim

Ḳaṭreyye tāb-ı cūş-i nehr-i Furāt virdiler (G116/3)

(Yaratılışımız aşk öyle bir nihayet makamına erdi ki bir damla karşılığında Fırat nehrinin coşkusunun kuvvetini verdiler.)

Şarāb-ı ‘ışk u maḥabbetle mest olan ‘āşık

Ne zer piyāle ne sāḳī-i sīm-sāk ister (G91/2)

(Aşk ve sevgi şarabı ile sarhoş olan âşık, ne altın kadeh ne de gümüş baldırlı saki ister.)

Ġarḳa virür ‘ālemi ḥūn-ı şehīdān-ı ‘ışk

Çeşmi ki bir bādede çāşnī-i dem bulur (G66/6)

(Aşk şehitlerinin kanı âlemi boğdu. Onların gözü bir şarapta bile kan tadı bulur.)

Nâilî'nin "aşk" anlayışının bir başka yönünü de "cürm" teşkil etmektedir. Ona göre aşk bir cürüm, bir yükür. Ancak bu yük; âşığın kendisine nispetle kullandığı bir kavram olarak değil, halkın ona yüklediği bir vasıf olarak dikkati çekmektedir. Bu durumu da "hayret" ve "cünûn" kavramları birlikte düşünmek gerekir. Âşık, hayrete düşüp aklî meleklerini arka plâna attığında, halk tarafından hoş karşılanmayacak davranışlar sergiler, "mecnûn" olarak nitelenir. Bu, halkın nezinde bir cürümdür. Öyle olduğu için de âşığı dışlar ve onu günahkâr zanneder. Ancak

âşık, bunlara aldırılmaz, onun cürmü mahşerde muteberdir. Çünkü o, sevgiliye duyduğu aşktan utanç duymaz, bilâkis onunla övünür.

Maḥşerde Nâ 'ilî-veş pür-bâr-ı cürm-i ' ıṣṣ ol

Dādâr-ı ḥaşra kendüñ mîzân-ḥarâb göster (G65/10)

(Maḥşerde de Nâilî gibi aşk cürmü ile yüklü ol. Kıyamet gününün efendisine kendine terazisi harap gibi göster.)

Nâ 'ilî bir kâhdan da bî-vücûd olsaḡ yine

Bâr-ı cürm-i ' ıṣṣ ile mîzân-ḥarâb-ı maḥşerüz (G161/5)

(Ey Nâilî! Bir saman çöpünden daha vücutsuz isek de yine biz aşk suçunun yükü ile terazimi haraptır.)

Nâ 'ilî mu' terif olsa n'ola cürm-i ' ıṣṣa

Yâr cevretmez o bî-dilde günâh olmayıcaḡ (G194/5)

(Nâilî aşk cürmünü itiraf etse ne olur? Sevgili o gönlü gitmişte günah olmayınca cevretmez.)

Nâilî'nin bu bakış açısına model olarak gösterdiği şahıs, Mansur'dur. Hallâc-ı Mansûr, Halife Muktedir Billâh zamanında şeraite aykırı görülen hareketlerinden ötürü idam edilmiştir.⁶⁸ Mansûr, tarikat mensupları ve mutasavvıflar arasında maksat ve gaye uğrunda Allah yolunda asılmayı göze alan bir fedayi timsalidir.⁶⁹ O, aşkı için canını feda etmeyi göze almış gerçek bir âşıktır. Nâilî, birçok mutasavvıf gibi ona özenir, onau örnek gösterir.

Cezâ-yı ' ıṣṣ u maḥabbetle bî-muḥâbâyam

⁶⁸ Şemseddin Sâmî, a.g.e., s. 4451.

⁶⁹ Onay, a.g.e., s. 320.

Bu ‘arşa-gāhda Maṣṣūra olmağa ṣanī (K6/5)

(Aşk ve sevgi cezasından korkum yoktur. Bu arsada ikinci Mansur olmaya adayım.)

Maṣṣūr dārıdur bu fenā gül-ṣenūñ gönül

Ṭarf-ı cemende bir iki çubın ne añladuñ (G218/6)

(Ey gönül! Bu geçici dünya Mansur’un darağacıdır. Onun çimenlik tarafında bulunan bir iki çöpü ne sandın?)

Gerden-firāz-ı ‘ıṣṣı idi Maṣṣūr Nā’ilī

Bir cān içün ki eylemedi dārdan güriz (G148/7)

(Ey Nâilî! Mansur aşkın gururlusu idi. Bir can için darağacından kaçmadı.)

2. Söz ve Şiir Telâkkisi

2.1. Nâilî’nin Şiiri Hakkındaki Değerlendirmeler

Bir şair, neyi amaçlarsa amaçlasın, kendisini şiir sanatında nereye oturtursa oturtsun; edebiyat tarihleri ve eleştirmenleri, her zaman şairin kendi şiiriyle ilgili iddialarını destekleyecek sonuçlara ulaşmayabilir. Nâilî şiiri söz konusu edildiğinde, onun yeni ve orijinal anlamlar içerdiği, kendine has bir vadide kaleme alınmış üslûp sahibi eserler olduğu düşüncesinde kaynakların hemfikir oldukları görülmektedir.

Safâyî Efendi, Tezkire’sinde Nâilî şiirinin kendi döneminde nasıl algılandığı hakkında önemli bir tespit yapar. Ona göre, Nâilî’nin kalem külüngü ile açtığı söz vadisi kendisine mahsustur ve hiçbir Ferhat onun söz söyleme kudretinin külüngüne daha önce el atmamıştır: “Tîşe-i hūmesiniñ gūşāde etdiği vādī-i suḥan kendüye maḥṣūṣdur ki bir Ferhād tîşe-i kuvvet-i nāṭıkasınıñ dest-zedi degildir. Hūmā-yı ṭab’-ı bülendi evc-i feṣāḥatiñ āṣiyāne-giri bir ṣāh-ı kalem-rev-i suḥandır ki maḳām-ı

belâgat-serîri olup...”⁷⁰ Safâyî’nin bu tespiti, Nâilî’nin kendi döneminde sözde kendisine yeni bir vadi açtığını, döneminin şiir anlayışına yeni bir şeyler kattığını göstermektedir. Nâilî, Türk şiirinde kendine has bir üslûp sahibi olmasına rağmen, yeterince yetenekli muakkipler yetiştiremediği ve daha sonraki dönemleri ona özenen şairlerin Nâilî adını yeterince iyi temsil edemedikleri için tesir alanını genişletememiştir. Muallim Nâcî, bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Gazellerindeki taze taze tabirler, ince ince tasavvurlar, hususiyle yeni yeni zeminler gönül ehlini çeker. İnsan o zeminleri görünce nazire söylemek hevesine düşer, fakat koca üstada yetişmek müşküldür. Şimdiye kadar kendisini takip eden şairlerden hiçbiri eserlerinin tamamı itibarıyla onunla rekabet edecek dereceye varamamıştır.”⁷¹ Duruma bir örnek vermek için Güftî Tezkiresi’nde, Nâilî muakkibi olarak anılan Nihâlî’nin, sirkat töhmeti altında kalmaktan kurtulamadığını, ustasını iyi bir şekilde temsil edemediğini ilâve edelim:

Fenn-i nazmuñ ğalaṭ-sitâresidür

Nâ ’ilîñ zekât-ḥâresidür

...

Rû-nümâ anda himmet-i sirḫa

Levş-i dāmân-ı töhmet-i sirḫa

Nâilî’nin, “Kadîm” sıfatıyla anılmasına neden olan XIX. asır şairlerinden Hoca Nâilî’nin de, mahlasdaşının yanında sönük kaldığını Muallim Nâcî örnekle ifade eder: “Hoca, mahlasdaşının bir gazeline söylediği nazirede,

Müncelî subḥ-ı ezel ṭarf-ı benâġuşında

⁷⁰ Çapan, **a.g.e.**, s. 581.

⁷¹ Muallim Naci, **Osmanlı Şairleri**, haz.: Cemal Kurnaz, Akçağ Yayınları, 3. baskı, Ankara, 2000, s. 241.

Muhteî şâm-ı ebed zülf-i siyeh-pûşında

maîlânı asrın edebiyatçılarına bir dereceye kadar beğendirebilmiş ise de,

Yârsız nûş idilen cām-ı Cemûn Nâ'iliyâ

Ne dolusunda şafâ var ve ne de boşunda

maktâ ile cümlesini tebessüme mecbur etmişti.”⁷² Nâilî, öncüsü ve temsilcisi olduğu şiir üslûbunun aynı zamanda en olgun örneklerini verdiği için olsa gerek, ondan sonra benzeri bir tarzı deneyenler, Nâilî'nin taklitçisi olmaktan öte gidememişlerdir. Gibb de “Osmanlı Şiir Tarihi”nde böyle güçlü bir şairin, etki alanının sınırlı kalmasını yadırgar ve şöyle der: “Nâilî'nin bütün hizmeti o sıralarda durgun olan İran-Türk kültürüne yeni bir hayat vermek olmuştur. Osmanlı şiirine yeni bir canlılık getirmemiş ve eserinin de memleketinin şiiri üzerinde herhangi bir etkisi olmamıştır. Oysa böyle güçlü bir şairin halefleri üzerinde etkisi olması beklenirdi.”⁷³

Güftî Tezkiresi'nde onun şairlik yeteneği kadar, karakter özelliklerine de yer verilmiştir. Güftî, Nâilî'den bahsederken biraz da müstehzî bir tavır sergiler. Şiirlerinde, bilhassa söz ve şiirle ilgili iddialarında Nef'î pervasızlığı gösteren Nâilî, “Bu kadar mu'cizât-ı vahyi yine / Çok mı peygamber-i taḥayyüline” iğnelemesine maruz kalır. Güftî, Nâilî'nin kendi şiirindeki övünmelerine benzer sözleri onun için sarf eder. Sözelimi Nâilî'nin zihni parlak manâlara meyletse, daha fikir denizi dalgalanmadan sahili incilerle dolar. O kalemi eline aldığı anda, hayal varidatının levhası yazılı hâle gelir.

⁷² Muallim Nâcî, **a.g.e.**, s. 242-243.

⁷³ E. J. Wilkinson Gibb, **Osmanlı Şiir Tarihi, C. III-V**, Tercüme: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1999, s. 218.

Rūzgāruñ edīb-i meh-nesebi

Birisi daḥi Nā'îlî Çelebi

(Zamanın ay gibi soylu sanatkârlarından biri de Nâîlî Çelebi'dir.)

Semt-i nazmuñ tamām-ı meşgûl

Sāye-perverde-i Sitanbūlî

(O nazım semtinin en meşgullerinden ve İstanbul gölgesinde yetişmişlerindendir.)

Olmada ser-ḥaṭ-ı cerīde-i şān

Şāh-ı devrāna kâtib-i dīvān

(O, şöhret mecmuasının başlığı; zamanın şahına divan kâtibi olmaktadır.)

Mülk-i Rūmuñ edīb-i mümtāz

‘Ālemüñ şā‘ir-i suḥan-sāz

(Rum memleketinin seçkin edibi, âlemin sözden anlar şairi.)

Ṭab‘-ı iḳlīm-i nazma köhne-hücūm

Nükte-şāgird-i Nef‘î-i merḥūm

(Nazım ikliminin şairliğine saldıran eski merhum şair Nef‘î'nin nükte öğrencisi.)

Ḳalem alduḳça destine fi'l-ḥāl

Pür olur levḥ-i vāridāt-ı ḥayāl

(Eline kalem aldığıında, hayal varidatının levhası derhal dolar.)

O suḥan-ver ki eylese meşelā

Zihni tevciḥ-i nükte-i ğarrā

(Meselâ o söz ehlinin zihni parlak manâlara yönelse,)

Olmadın baħr-ı fikri mevc-engiz

Ola gevherlerle sâhili leb-riz

(Fikrinin denizi daha dalgalanmadan sahili incilerle dolar.)

Bu kadar mu‘cizât-ı vahyi yine

Çok mı peygamber-i taħayyüline

(Bu kadar vahiy gibi mucizevî sözleri, onun hayalinin peygamberine çok mu?)

Eydür ol şâ‘ir-i kazâ-hikmet

Eylemez ol da‘vî-i ulûhiyyet⁷⁴

(Kader gibi hikmetli o şair, ilâhlık davası gütmez.)

Rızâ Tezkiresi’nde ise Nâilî’nin, irfan sahiplerinin belâğlerinden yeni sözler sarf eden bir şair olduğu ihtira sahibi olduğu ifade edilmiştir: “Zümre-i tâze-güyan-ı büleğâ-yı ehl-i ‘irfândandır. Muhterî‘ ve vâşıl-ı netice-i aşl-ı fer‘dür.”⁷⁵ İhtira sahibi olmak, daha önce görülmemiş bir şey vücuda getirmekle mümkün olur. Şiir sanatında ise, daha önce kimse tarafından kullanılmamış tabirlerin ve anlamların kullanılması karşılığında kullanılır. Rızâ, “ehl-i ‘irfân” ve “vâşıl-ı netice-i ‘aşl u fer‘” ifadeleriyle ise, Nâilî’nin mutasavvıf kimliğini kastetmektedir.

Osmanlı dönemi kaynakları, Nâilî’yi kendine has bir üslûp sahibi olarak nitelemişler, onun orijinal manâlar bulma hususundaki maharetine değinmişlerdir. Modern kaynaklar ise, Nâilî şiirini, bir devir üslûbu olarak kabul edilebilecek “Sebk-i Hindî” ile özdeşleştirmişlerdir. Abdülbaki Gölpınarlı, Nâilî’nin bu vadiyi

⁷⁴ Yılmaz, **a.g.e.**, 2001, s. 228.

⁷⁵ Seyyid Rıza, **Rıza Tekiresi**, haz.: M. Sadık Erdağı, Türk Dili ve Edebiyatı Kitapları, 1. baskı, Ankara, 2002, s. 95-96.

seçmesinde İranlı şairlerin büyük bir tesiri olduğunu ifade ettikten sonra onun “Sebk-i Hindî” denen tarzı seçen şairleri okuduğunu ve İran edebiyatını iyice incelediğini ilâve eder.⁷⁶

Nâilî’nin hayatı ve edebî kişiliği üzerinde yaptığı incelemede İbrahim Kutluk, şairin yeni ve orijinal hayaller bulma yeteneği üzerinde durur: “Nâilî, XVII. yüzyıl şairlerimizin ustalarındandır. Yeni yeni konular, düşünüler, söylenmemiş ve işlenmemiş mazmunlar, hatıra gelmeyen zarif ve ince hayaller bulur, onları anlatabilecek kelimelerin en ahenklilerini, en güzellerini seçer, okuyanlarını nüktelerle, duygularla büyüler. Sözlerinde seçkinlik, münakkahiyet ve kendisinin haklı olarak övündüğü i‘câz vardır.”⁷⁷

Halûk İpekten ise, Sebk-i Hindî’nin genel özelliklerini verdikten sonra, bu üslûbun Nâilî şiirindeki görünümünü muhteva ve dil özellikleri olmak üzere iki başlıkta değerlendirir. Onun tespitlerine göre Nâilî şiirinin muhteva ve anlam özellikleri şunlardır:

1. Hint üslûbunun ilk özelliği olan şiirde anlama sözden daha çok önem verilmesi Nâilî’nin bütün şiirlerinde ilk bakışta göze çarpar.

2. Sebk-i Hindî’nin ikinci özelliği olan aklın yerine muhayyilenin geçmesi, gerçek yerine hayallerin kullanılması, Nâilî’nin şiirinde görülen belli başlı özelliklerdendir.

3. İstırap Hint üslûbu şairlerinin belirgin bir özelliği olduğu gibi Nâilî’de de yoğun bir şekilde görülür.

⁷⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, **Nâilî-i Kadîm: Hayatı-Sanatı-Şiirleri**, Varlık Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 1953, s. 14.

⁷⁷ Kutluk, **a.g.m.**, s. 305.

4. Hint üslûbunun unsurlarından olan mübalağa Nâîlî şiirinde aşırı derecede ve sık olarak kullanılır.

5. Hint üslûbunun bir özelliği olarak tezat sanatı Nâîlî şiirinde de sıklıkla görülür.

6. Sebk-i Hindi şairlerinin şiirin konusunu değiştirmeleri anlamın söze, hayalin gerçeğe hâkim kılınması, insanın iç dünyasına el atmaları, yeni mazmunlar aramalarını gerektirmiştir. Nâîlî'nin şiirinde de o zamana kadar kullanılagelen bazı eski mazmunlar kullanılmakla birlikte, bunları geliştirdiği ve yeni mazmunlar arayıp bulduğu görülür.

7. Hint üslûbu şairlerince çok kullanılan tasavvuf, Nâîlî'nin gazellerinin hemen hepsinde ve müseddeslerinde işlenmiştir.⁷⁸

Halûk İpekten, Nâîlî'nin şiirlerindeki dil özelliklerini de özetle şöyle verir:

1. Nâîlî'nin dilinin ilk özelliği ince, nazık ve zarif olmasıdır. Onun dili süslü ve ağırdır.

2. Nâîlî, yabancı kelimeleri çok kullanır.

3. Yabancı kelimelerle yapılan tamlamaların çokluğu ve uzunluğu Nâîlî şiirinde dikkati çeker.

4. Soyut kavram ifade eden kelimelerin, somut kavram ifade eden kelimelerle birleştirilerek tamlamalar yapılması ve bu tamlamaların sık kullanılması Nâîlî'nin en önemli özelliklerinden biridir.

5. Nâîlî'nin soyut kavramlı kelimelere çok yer vermesi ve bunları uzun tamlamalar, vassıf-ı terkebîlerle birleştirmesi beyitte sözün kısalmasını sağlamıştır.

6. Nâîlî'nin ağır ve sanatlı dilinin yanında, yalnız şarkılarında görülen sade bir dili de vardır.⁷⁹

⁷⁸ İpekten, **a.g.e.**, s. 67-88.

⁷⁹ İpekten, **a.g.e.**, s. 88-95.

Cafer Mum, Türk şiirinde Sebk-i Hindî birbirinden farklı iki eğilim üzerine seyrettiğini ifade ettikten sonra Nâilî üslûbunun bu eğilimler içinde, “hayal unsurlarına her şeyden daha fazla ağırlık veren, karmaşık ve girift hayaller geliştiren, tasavvufun da etkisiyle zihinden uzak birtakım teşbih, istiare ve mazmunlarla anlamda kapalılığa yol açan Şevket-i Buhârî, ve Bîdil-i Dihlevî gibi bazı Fars şairlerinin tarzlarıyla benzerlik göster[diğini].”⁸⁰ ifade eder.

İsrafil Babacan, Nâilî şiirinin Sebk-i Hindî’nin genel özelliklerini yansıttığını, ancak dil ve lâfız özelliklerinin onda, manâ ve muhteva özelliklerine göre daha geri plânda kaldığını ifade ederek şu sonuca ulaşmıştır: “Nâilî, iç dünyasına yönelen bir şairdir. Anlam derinliği, geniş hayaller, mübalağalı söyleyişler, yabancı kelime ve terkiplere çok yer verme, ben dili ve tezaatın, onun şiirinin en belirgin nitelikleri olduğu söylenmiştir. Bizim yaptığımız incelemeye göre dil ve lâfız özelliklerinde vasat olan Nâilî, bu özelliklerden manâyı etkileyen somutlaştırma ve alışılmamış bağdaştırmalar, yeni-orijinal kelime ve terkipler, şiir dilinde sapmalar, eşadlı ve çok anlamlı öğeler ve tensîkü’s-sıfat gibi konularda, nispeten daha iyidir. Manâ ve muhtevaya ait hemen hemen bütün özellikleri başarıyla kullanan şair, teşbih ve istiare mekanizmasındaki farklılıklar, ince hayaller ve yeni mazmunlar, hayal atlaması, tezat ve paradoks, mübalağa ve aşırı hayalcilik, ben dili, günlük tecrübeler, tabiat ve halk hikmetlerinden faydalanma ve önemli kavramlar ile imajlar konularında, özellikle başarılıdır.”⁸¹

Kaynaklarda bu şekilde anılan Nâilî’nin kendisini nasıl gördüğü, şiir ve sözden ne anladığı, neyi amaçladığı; onun şiir bahsindeki iddialarına yer verdiği beyitlerden hareketle tespit edilebilir.

⁸⁰ Mum, **a.g.e.**, s. 381.

⁸¹ Babacan, **a.g.e.**, s. 359.

2.2. Kendi Şiirinin Özellikleri, Şiir ve Söz Hakkındaki Düşünceleri, Şiirde Ne Amaçladığı

Bir şairin hakkında yapılan değerlendirmeler, onun edebiyat tarihindeki yeri açısından önem arz etmektedir. Şairin kendisini nasıl gördüğü ve neyi amaçladığının tespit edilmesi de bu açıdan önemlidir. Klâsik şiir geleneğinde, şairlerin şiir bahsinde büyük iddialar güttükleri, kendi şiirlerini sihir ve mucize olarak niteledikleri bilinmektedir. Ancak, bu ifadelerin arasından, mübalağalı kısımlar çıkarıldığında şairin şiir anlayışının da önemli bir kısmı gün yüzüne çıkarılmış olur. Bu bakış açısıyla Nâilî Divanı'na yaklaşıldığında, şairin şiiriyle ilgili önemli ipuçları verdiği ve onun şiirinden bahsedilirken -bilhassa mahlas beyitlerinde- atlanması hata olacak türden beyitler ve ifadeler bulunduğu söylenebilir. Sözelimi Nâilî, yeni ve kendine mahsus bir tarzın temsilcisi olduğunun farkında olduğunu gösterir. Yani şair, yeni ve farklı olma çabasıdadır. Şiirlerinde yeni ve orijinal olarak nitelenebilecek özellikler, tesadüfî değil, bilinçli bir tercihin ve itinanın göstergesidir.

Sözün ey Nâ'îlî olmazsa da şâyeste-i taḥsîn

Yine bir tarz-ı ḥâş-ı şûḥdur bir özge vâdîdür (G94/5)

(Ey Nâilî! Sözün takdire şayan olmasa da yine şûhâne, şahsî bir üslûptadır ve diğerlerinden başka bir vadidedir.)

Bir başka beytinde Nâilî, üslûp sahibi şiirini taklit edecek kimselerin de kendisi gibi sözle sihir sergileyen başarılı bir şair olması gerektiğini şu şekilde ifade eder:

Bu tarz-ı ḥâş-ı dil-keşe taklîd ederse Nâ'îlî

Ṭab' uñ gibi bir sāḥir-i ma' nî-ṭırâz eyler yine (G355/4)

(Ey Nâilî! Bu gönül çeken has üslûbu taklit ederse, yine senin gibi söze güzellik katan bir sihirbaz eder.)

Nâilî, kendi şiiriyle ilgili değerlendirmelerinden bazılarında kendi döneminin şairlerinin eserleri ile kendi şiirlerini karşılaştırır. Kendi şiirini, yeni sözler sarf eden dostlarından ayrı bir yolda olmasına rağmen, kendisinin nazik tabiatlı bir şair olduğunu söyleyen şair, şiirlerinin de temiz ve makbul olduğunu dile getirir.

Degildür tâze-gû yârâna pey-rev Nâ'îlî ammâ

Yine inkâr olunmaz şâ'ir-i nâzûk tabî'atdur (G107/5)

(Nâilî yeni sözler sarf eden dostların takipçisi değildir ama, inkâr edilemez ki o da bir nazik tabiatlı şairdir.)

Olsa eş'ârûñ 'aceb mi dil-pesend ey Nâ'îlî

Tab'-ı pakûñ pey-rev-i pâkize-güyân olmada (G347/5)

(Ey Nâilî! Şiirlerin makbul karşılansa, buna şaşılmamalıdır. Senin temiz yaratılışın, temiz sözler sarf edenlerin arkasından gitmektedir.)

Nâilî, şiirinin güzelliğinin ve inceliğinin tesadüfî olmadığını, dikkat ve gayret mahsulü olduğunu ifade eder. Kendi şairliğine oldukça fazla güvenen şair, şiirinin rağbet görmesini yadırgamaz ve şiirlerinin revaçta olmasını arzuladığını da ifade eder.

Söz daķıķ olmasa raĝbet mi bulur Nâ'iliyâ

Nazm-ı pâkûñ budur inşâf ki diķķât yeridür (G60/5)

(Ey Nâilî! Söz ince olmasa rağbet bulur mu? Gerçekten senin temiz şiirin dikkat yeridir.)

Zihî revâc-ı suhen Nâ'îlî zihî dâniş

Tılsım-ı nikbet olan i' tibāra meftūnam (G243/6)

(Ey Nâilî! İşte söze gösterilen revaç, işte bilgelik! Felâkete karşı koruyucu tılsım olan itibara düşünüm.)

Ma'ânî hüsn-i ta'birümde hayrândur ki endişem

Eder biñ puhte ma'nâyı fedâ bir lafz-ı hām üzre (K23/44)

(Düşüncem bin pişkin manâyı bir ham sözcük için feda ettiği için, manâlar güzel ifadelerime hayrandır.)

Nâilî'nin şiiri konusundaki en dikkat çekici tespiti, bir anlambilimci gibi şiir dili üzerine düşüncelerini ifade eden beytinde bulunmaktadır. Şair, bahsi geçen aşağıdaki beytinde, şiirde anlam yönünden bir gariplik, bir olağan dışılık bulunduğu için; kullanılan sözcüklerin insan zihninde yadırganmadığını ifade etmiştir. Bu tutum, Nâilî'nin şiir dili ile konuşma dilinin birbirinden farklı iki alan teşkil ettiğinin bilincinde olduğunu göstermektedir. Şiir dilindeki ifadeler, hayalleri ve gerçek dışı birtakım olayları da anlattığı için garip olmakla birlikte, insana yabancı gelmez. Onun şiirinde, hayalleri ifade eden lâfızların insana tanıdık geldiği, ancak yeni olduğu; şairin deney yapan bir kimse gibi şiir laboratuarında sözcükler ve terkipleri tecrübe ettiği ve bu suretle şiirinde kullandığı, bu beyitten hareketle söylenebilir.

Ġarābet olmasa ma'nāda Nâ'îlî nazmuñ

Ġarībdür bu ki elfāzı āşinā düşmez (G149/6)

(Ey Nâilî! Şu, garip bir durumdur ki şiirin manâsında garabet olmasa, o şiirin lâfızları da insana aşina gelmez.)

Ebkār-ı nazmı nāzük ü hem-vārdur n'ola

Kimse naķīşe bulmasa ġaṣṣ u ṣemīn ile (K28/70)

(Şiirde söylenmemiş sözleri hem nazık hem de münasıptır. Kimse ona ağırdır hafiftir diye kusur bulmasa.)

Āb u tāb-ı ʔalʕ at-ı ebkār-ı nazmuñ Nāʕilī

ʔaʕ n eder āyīne-i hūrşīde meh-rūlar gibi (G369/5)

(Ey Nâilî! Taze bir kız gibi güzel ve taravetli şiirin, güzel yüzlüler gibi güneşi ayıplar.)

Ne efsūn-kār olur ey Nāʕilī şīʕ rūñ ki lafzından

Zebān-ı reşk-i muʕ ciz-kār-ı maʕ nī elken olmışdur (G124/5)

(Ey Nâilî! Senin şiirin o kadar sihirli olur ki onun lâfzından manânın mucizevî sözler sarf edenlerinin kıskançlık dili peltekleşir.)

İşte meydān-ı suhen var ise gelsün Nāʕilī

Ser-ķalemden böyle muʕ ciz ihtirāʕ ı kimsenüñ (G215/5)

(Ey Nâilî! İşte söz meydanı! Her kimin böyle mucizevî icadı varsa gelsin.)

Eczā-yı suhen ķāleb ü endīşe dil-i şāf

Sen kesb-i leʔāfetle aña rūh-ı revānsın (K25/21)

(Sözün parçaları kalıptır, fikirse saf gönüldür. Sen güzellik katmada ona gezen ruh olursun.)

Her hām ʔabīʕ at viremez nazma hālāvet

Luʔf-ı suhen ü hūsn-i edā dād-ı Hudādur (K14/72)

(Her ham tabiatlı olan şiire lezzet katamaz, çünkü söz lütfu ve üslûp güzelliği Allah vergisidir.)

Suhen ilhām-ı Hāķdur nuʔķ-ı ʕ ārif lubb-ı hīkmetdür

Ne zîc-i İlhânîden ne uşurlâbdan söyler (G83/2)

(Söz, Allah'ın ilhamıdır, âriflerin konuşması hikmetin özüdür. Onlar ne İlhanlıların astronomi kitabından ne de usturlaptan bahseder.)

Suhen ey Nâ'îlî 'ârî gerek temyîz-i maḥlaşdan

Bu dāniş-gehde zāta ḡālib olmak nām müşkildür (G68/5)

(Ey Nâîlî! Söz mahlasın sağladığı ayrıcalıktan arınmış olmalıdır. Bu ilim yurdunda adın şahsiyete galip olması zordur.)

Çoğaldı düzd-i suhen Nâ'îlî bu kişverde

Metâ' -ı nazm ise mānend-i müşk-bū düşmen (G271/5)

(Ey Nâîlî! Bu ülkede söz çalma çoğladı. Şiir meta'ı ise misk kokusu gibi düşman oldu. -Haramîler misk kokusu taşıyan kervanların yerini kolay bulup yağmalarlar.-)

Güftî'nin, tezkiresinde bir alay unsuru olarak yad ettiği "uluhiyyet" iddiaları, Nâîlî şiirine Nef'î tesiriyle dâhil olmuştur. Bu türden beyitlerinden birinde Nef'î'yi anan şair, şiir hakkındaki iddiasını da Nef'î-vârî bir edayla, "vahiy" ve "mucize" sözcüklerinin sağladığı aşırı mübalağa ile dile getirir.

Vaḥy-perdâz-ı suhen Nef'î-i sâḥir ki olur

Her sözi âyet-i mu'ciz gibi dil-ḥ'âh bize (G303/8)

(Sözlerle vahiy tertipleyen sihirbaz Nef'î'nin her sözü bize gönlümüzün istediği mucizevî âyet gibi gelir.)

Ḥuşûşâ ṭab'um ol mu'ciz-tırâz-ı mülk-i ma' nîdür

Ki olmuş hükmi nâfız ḥāme-i vaḥy-irtisām üzre (K23/39)

(Özellikle şairliğim o manâ mülkünü süsleyendir. Onun hükmü vahiy yazan kalemin üzerinde caridir.)

Nâilî'nin, şiir konusundaki iddiaları, yukarıda verilen iki örnek dışında “vahiy” ifratına varmaz. Ancak şair, mübalağalı ifadelerle kendi şairliğini övmekten geri durmaz. Şiirindeki etkiyi “sihir”, kendisini de sözle sihir yapan bir sihirbaz olarak göstermeye çalışır.

Ey Nâ'îlî sözünde bu dil-keş hayâllerün

İ' câzdur ki nev' -i beşerden zühûr eder (G114/5)

(Ey Nâilî! Senin sözündeki bu gönül çeken hayallerin, insanoğlundan zuhur eden mucizedir.)

Biz Nâ'iliyâ sözde füsûn-kâr-ı hayâlüz

Elfâzda peydâ dil-i ma' nâda nihânuz (G135/8)

(Ey Nâilî, biz söz bahsinde hayalin sihirbazıyız. Biz lâfızlarda görünür, manânın ortasında saklanırsınız.)

Bu kâr-gehde huşûşâ o sâhirem ki sözüm

Lisân-ı mu' cizeye ' uqde-i cevâb olmuş (K18/40)

(Bu işyerinde öyle bir sihirbazım ki benim sözüm mucize diline cevap düğümü olmuştur.)

Ey Nâ'îlî pesend ki gelmek muhâldür

Naẓmuñ gibi cevâhir-i nâ-yâb bir yere (G342/6)

(Ey Nâilî! Ne güzel ki senin şiirin gibi bulunmaz cevherlerin bir araya gelmesi imkânsızdır.)

Ben o sūdâ-ger-i nazmam ki kef-i mihr ile çarḥ

Kân-ı pür-gevher-i ṭab' umdan eder cerr ü su'âl (K12/78)

(Ben o şiir taciriyim ki feleğin ve güneşin eli, şairliğimin mücevher dolu madeninden dilenir.)

Biz Nâ 'ilîyâ Ka'be-i 'irfân-ı Hüdâyız

Ervâh-ı suhen secde-ber-i menzilümüzdür (G58/5)

(Ey Nâilî! Biz Allah'ın irfan Kâbe'siyiz. Sözün ruhları menzilimizde secdeye varır.)

Ma' nî-i rengin ile bâğ-ı suhende Nâ 'ilî

Nev-şukufte bir gül-i sır-âbdur endişemüz (G168/5)

(Ey Nâilî! Düşüncemiz, söz bahçesinde renkli manâlar ile yeni çiçeklenmiş taravetli bir güldür.)

Tab'-ı pākümdür o ser-çeşme-i ma' nî ki eder

Reşhası âb-ı hayât-ı suhene sakķâyî (K5/7)

(O, bir damlası söz âb-ı hayatına sakalık eden manâ kaynağı benim temiz şairliğimdir.)

Târ u pūd-ı suhenüm eyledi nessâc-ı kader

Tutuk-ı perdegîyân-ı harem-i 'illiyyîn (K16/32)

(Kader dokumacısı, sözlerimin arış ve argacını ruhanî haremin meleklerine perde etti.)

Nâ 'ilî feyz-i tettebbu' mı değil kim okuyan

Suhen-ı pāküne der sihr-i beyân ancak bu (G300/6)

(Ey Nâilî! Bilgelik feyzinin göstergesi değil midir ki şiirini okuyan “Bu, ancak beyanın sihidir.” der. -Hazreti Muhammet'in “Beyanda ancak sihir vardır.” hadisine gönderme yapılmıştır.-)

Bir beytinde ise Nâilî, kendisini Tûr dağında Allah’la konuşan Musa’ya, kalemini ise onun gösterdiği mucizelerden olan “yed-i beyzâ” benzetir.

Kelîm-i Tûr-ı ma‘nâyam ki hâmemdür yed-i beyzâ

Midâd-ı surh ile gâhî ki nakş-ârâ-yı manzardur (K26/34)

(Manâ Tûr’unda Allah’la konuşanım, kalemim Musa’nın parlayan elidir. O -yed-i beyza-, kimi zaman bakılan yeri kırmızı renkli kalemle süsler.)

Nâilî, şiirinde pek çok defa işlediği “kıymetbilmezlik” düşüncesinin bir devamı olarak, şairliği bir günah ya da bir suç olarak görür. Şiirinin vardığı noktaya nazaran, onun gördüğü rağbetin azlığından yakınır. Söz ehlinin ayaklar altında kalmasından şikâyet eder.

Pây-mâl olmazdı her kişverde erbâb-ı suhen

Mülk-i isti‘dâd kaht-âbâd-ı temyîz olmasa (G337/7)

(Yetenek ülkesi, iyinin ve kötünün ayırıl edilmesi açısından çok kurak bir yer olmasaydı, her memlekette söz ehli ayaklar altında kalmazdı.)

Hâşılı tab‘-ı heves-kâruma besdür bu güneş

Ki düşüp hâtıra-i nazma kılam fikr-i muhâl (K12/68)

(Özetle, heveskâr şairliğime bu günah yeter ki şiir düşüncesine düşüp gereksiz şeyler düşünürüm.)

Bu teng-nâ-yı felâketde kâr u bâr-ı suhen

Ma‘ârif ehline sermâye-i ‘ikâb olmuş (K18/34)

(Felâketin bu sıkıntılı mahallinde sözle iştilal etme, marifet sahiplerine azap nedeni olmuştur.)

Çok zamândur ki metâ‘ -ı suhenüm olmada harc

Pîş-i har-mühre furûşânde mezâd-ı dallâl (K12/80)

(Çok zamandır söz sermayem tellâl mezadında değersiz katırboncuklarının önünde satılıp harcanmakta.)

Şairin söz ve şiirle ilgili iddialarının bir bölümü ise, onun kendisini başka şairlerle mukayese ettiği beyitlerde bulmam mümkündür. Nâilî’nin etkilendiği, taklit ettiği ya da yarıştığı şairlerden bir kısmının ismi Divan’ında anılmıştır. Bunların ne açıdan ele alındığı, onun şiirle ilgili düşüncelerini ve izlediği yolu göz önüne sermesi açısından önemlidir.

2.3. Adı Anılan Şairler ve Bunların Anılma Biçimleri

2.3.1. Yabancı Şairler

Nâilî şiiri, adı anılan yabancı şairler açısından oldukça zengin sayılabilir. Yabancı şairler, Klâsik Türk şiirinin etkilendiği Arap ve Fars edebiyatlarının temsilcileridir. Nâilî’nin etki yönünü göstermesi açısından, Arap ediplerden şair olarak Sahbân, Hassân ve Tugrâyî’nin adlarının anıldığını, bunların da oldukça yüzeysel bir şekilde kendilerine temas olunmak suretiyle şiire dâhil edildiklerini belirtmek gerekir. Hassân, peygamber övgüsünde bir sahabe şair olması vesilesiyle, Tugrâyî ise ismi sözcük anlamına gönderme yapılmak suretiyle anılmıştır. Nâilî, Fars şairlerini anarken ise şiirle ilgili iddialarını, şair kişiliğini oluşturan unsurlarını sayarken sıralamış, onlara gıyaben seslenmiş, onlara yettiğini ya da onları geçtiğini dile getirmiştir. Nâilî Fars şairlerini aştığını, “Fâris” sözcüğünün hem “süvari” hem de “İranlı” anlamlarını kastederek dile getirmiş; şiir sahasında söz atlılarını ya da söz sahibi İranlıları (Fâris-i mülk-i suhen) aştığını iddia etmiştir.

Çok fâris-i mülk-i suheni Nâ'iliyâ biz

Reh-vâr-ı girân-cünbiş-i ma' nâ ile geçdük (G201/5)

(Ey Nâilî! Biz birçok söz mülkü süvarisini -İranlısını- manânın ağır giden sarsıntısız atı ile geçtik.)

Çok fâris-i meydân-ı suhen lîk bu vâdî

İrhâ-yı 'inân-ı kâleme teng-fezâdur (K14/71)

(Söz meydanı atlısı -İranlısı- çok bulunsa da, bu vadi dizgini gevşek kaleme dar gelir.)

Nâilî'nin şiirinde Arapça ve Farsça yazan şairler ve anılma biçimleri şu şekilde gösterilebilir:

Hassân: Hazreti Muhammet'in övücüsü olan Sâbit bin Hassân. Peygamber'i hicvedenleri hicvederdi. "O şairlere gelince, onlara azgınlara uyar (26/224)" ayeti indiğinde Hazreti Muhammet'in huzuruna gelip "Biz ümmetinizdeki şairlerdensiniz. Bizim hâlimiz ne olacak?" diye sormuş, Peygamber de "Müminler kılıç ve dille cihat ederler. Sizin din düşmanları hakkındaki şiirleriniz onlara oktan daha tesirlidir." cevabını verir. Hazreti Muahmmet onun için Mescid-i Şerîf içinde şiir inşadı için bir minber yaptırmıştır. Belâgat timsalidir. Nâilî, şiirinde bu zatı, bir şair olduğu kadar bir sahabe olarak da anmıştır.

Hassânuñ cyledüm der isem şâd rûhını

'İsî zebân-ı reşk ile taşdîk-i hâl eder (K1/6)

("Hassân'ın ruhunu şad ettim." dersem, İsa kıskançlık diliyle durumu tasdik eder.)

Tuğrâyi: Ebû İsmâîl Müeyyedüddîn bin Aliyyü'l-Münşî. Musul'da hüküm süren Mesud bin Muhammed Selçukî'nin veziri. Arap şiir ve edebiyatının büyük

üstatlarından olup bu dilin nazım ve nesrinde zamanının diğer şahsiyetlerinden üstün konumdaydı. “Üstâd” lâkabıyla anılır. “Lâmiyyetü'l-Acem” kasidesi meşhurdur. “Tuğrâyî” sözcüğü, aynı zamanda padişah tuğrasını çizmeye ve yazmaya eli alışık ve bu işi bir görev olarak yapan memur, nişancı anlamına da gelir. Sözcük, “suhen”e nisbetle kullanıldığı için, adı geçen şairin de kastedildiği söylenebilir. Beyitte aynı şekilde “Husrev” sözcüğü de meşhur İranlı şair Husrev'i çağrıştıracak biçimde kullanılmıştır.

Benüm ol husrev-i evreng-i suhen-dânî kim

Oldı menşûr-nüvis-i suhenüm Tuğrâyî (K5/22)

(O sözden anlayanların tahtında oturan Hüsrev benim. Sözüm Tuğrâyî'nin / nişancının fermanlarını yazan kişi oldu.)

Sahbân: Cahiliye devrinde yetişmiş, sonradan Müslüman olmuş şiir ve fesahatla uğraşan meşhur bir Arap hatibidir. Nâilî onu, Vassâf ile birlikte anmıştır.

Cümlenüñ ahkâr u nâçizidür ammâ eşerin

Nazm u inşâda ne Vassâf u ne Sahbân etmiş K9/29

(-Nâilî- herkesten daha hakir ve naçizdir ama onun eserini nazım ve nesirde ne Vassâf ne de Sahbân vücuda getirebilmiş.)

Vassâf: Molla Reşîdüddin Fazlullâh Şirâzî. Edebiyatçı ve tarihçilerin meşhurlarından olup hicrî sekizinci asırda yaşamış, Moğol hükümdarı Cengiz'den itibaren İlhanlıların tarihini yazmıştır. Bu eser “Târîh-i Vassâf” olarak bilinip fesahat ve belâgatinden dolayı çok beğenilmiştir. Nâilî bu edibi, birin kendisine nispetle, diğerinde ise memduha nispetle olmak üzere iki defa anmıştır.

Cümlenüñ ahkâr u nâçizidür ammâ eşerin

Nazm u inşâda ne Vaşşâf u ne Sahbân etmiş (K9/29)

(-Nâilî- herkesten daha hakir ve naçizdir ama onun eserini nazım ve nesirde ne Vassâf ne de Sahbân vücuda getirebilmiş.)

Şâd eder rûhını Vaşşâf u Nizâmü'l-mülküñ

Ser-ķaleminden ki selâṭine olur nâme-nüvis (K33/2)

(Kalemin ucundan sultanlara mektup yazdığında, Vassâf ve Nizamülmülk'ün ruhunu şad eder.)

Nizâmî: İran şairi. Azerbaycan'ın Gence kasabasında şöhret bulduğu için Nizâmî-i Gencevî olarak bilinir. “Penc Genc” ismi taşıyan hamsesi bulunmaktadır. Yirmi bin beyit tutarında gazeliyatı olduğu rivayet edilmektedir. Nâilî, onun adını zikrettiği 5. kasidesinde, “Neden bir hamse tertip etmediği” sorusuna açıklık getirir. Şaire göre, onun yumuşak yaratılışlı şairliği, heveskâr davranıp sırf bir hamsesi olsun dileğiyle şiirler yazmamaktadır.

H̱āce-i ṭab‘ -ı Nizâmî-güherüm olsa eger

Hamse tertibine cünbiş-dih-i kilik-i nâyî (K5/36)

Etmeyüp rahş-ı mülâyim-ḥarekât-ı ṭab‘ um

Ermege menzil-i maḳşûda heves-peymâyî (K5/37)

(Nizâmî cevherli yaratılışının hocası eğer hamse tertib için kamış kalemini oynatsaydı, şairliğimin yumuşak hareketli atı hedeflediği yere varmak için hevesli davranmazdı.)

Nizâmî'nin anıldığı bir diğer kasidede Nâilî, yine onun hamse sahibi bir şair olmasına gönderme yapar. Şaire göre Nizâmî, kendisinin bir beytini tazmin etmiş

olsa, onun sözlerinin lezzetinden Hüsrev, Ferhat'a daha şirin görünür. Burada, Nizâmî'nin "Hüsrev ü Şîrîn" mesnevisine gönderme yapılmaktadır.

Benüm ol nâzım-ı hoş-lehce ki etseydi eger

Tâze bir beytümü nazmında Nizâmî tazmîn (K16/29)

Görünürdi eşer-i lezzet-i güftârumdan

Çeşm-i Ferhâd-ı belâ-pervere Hüsrev şîrîn (K16/30)

(O hoş tabirli şair benim ki Nizâmî benim yeni bir beytimi kendi şiirinde tazmin etseydi, belâya düşmüş Ferhat'ın gözüne Hüsrev, benim sözümün lezzetinden ötürü, daha şirin görünürdü.)

Hüsrev: Efzaleddin İbrahim bin Ali, eserlerini Farsça yazmış bir Türk şairi. 1253 yılında Hindistan'da doğmuştur. Büyük melik Minûçîhr'in nedimlerinden olduğu için bu mahlası kullanmıştır. Edebiyatımızda sultân-ı şuarâ mevkiindedir. Nâilî, kendi şairliğini ifade ederken bir kıyas unsuru olarak onun ismin yâd etmiştir.

Benüm ol Hüsrev-i evreng-i suhen-dânî kim

Oldı menşûr-nüvîs-i suhenüm Tuğrâyî (K5/22)

(O sözden anlayanların tahtında oturan Hüsrev benim. Sözüm Tuğrâyî'nin / nişancının fermanlarını yazan kişi oldu.)

‘Âr eder Hüsrev-i endîşem eger etse felek

Mihrini fülke-i zer fark-ı hıyâmumuda benüm (G244/9)

(Eğer felek, güneşini benim çadırımın tepesine altın sütun yapsaydı, düşüncemin Hüsrev'i âr ederdi.)

‘**Urî**’: Mevlânâ Cemâleddîn Muhammed, İran şairi. 1555-1591 yılları arasında yaşamıştır. Şiirleri zevk-i selim sahipleri tarafından makbul karşılanmamıştır. Hindistan’a giderek orada ölmüştür. Çağdaşları onu, mağrur ve kibirli bir kimse olarak nitelerler. Hayattayken Hindistan ve Hindistan’ın dışında büyük bir rağbet kazanmıştır. Yeni bir şiir üslûbunun temsilcisi olarak takdir edilmiş, yeni ve kendisine has ifadeleri, mecaz ve teşbihlerindeki yenilik, ona şöhret kazandırmıştır. Nâilî’nin bu şair hakkındaki düşünceleri, onun örnek bir şair olduğu yönündedir. Urî, beyitlerde hayallerinin orijinallliği ile söz konusu edilmiştir.

Huld-ı i‘câzdur el-ḥaḳ dil-i ‘Urî ki henûz

Tâzedür nuṭfe-i endîşe-i gevher-zâyı (K5/28)

(Urî’nin gönlü, gerçekten de i‘câz cennetidir. Çünkü onun inci doğuran düşüncesinin nutfesi henüz tazedir.)

Ol hoş-nüvîs münşî-i ‘Urî-ṭabî‘ atûñ

Zannum budur ki olmaya ‘âlemde hem-seri (K20/29)

(Zannımca o Urî tabiatli, güzel yazan nesir yazarının âlemde dengi yoktur.)

Kelîm: İran şairlerinden Ebû Tâlib Hemedânî. Hindistan’a giderek hükümdar Cihangîr’in iltifatlarını görmüş, daha sonra ikinci defa Hindistan’a giderek Şah Cihan’ın melikü’s-şuarâsı olup onun adına Zafer-nâme-i Şâh Cihân’ı yazmıştır. 1652 yılında Keşmir’de ölmüştür. Divan’ı, alışılmış nazım şekilleri ile bilhassa övgü kasideleri ve mesnevileri ihtiva eder. Şiirleri 24000 beyitlik bir yekûn oluşturur. Nâilî, bu şairi de Divan’ında övgüyle anar.

Ḳalemdür maḥv eden âşârın ol siḥrûñ ki destinde

Kelîm-i ṭab‘umuñ âteş-feşân gūyâ bir ejderdür (K26/33)

(O sihrin tesirini ortadan kaldıran kalem, güya şairliğimin Kelîm'in elinde ateş saçan bir ejderdir.)

Şâ'ib: Mirza Muhammet bin Abdürrahîm Tebrizî, Türk asıllı İran şairi. 1624-25 yılında Hindistan'a göç etmiştir. Safevî Devleti'nin en parlak devrinde yetişmiştir. Farsça ve Türkçe iki Divan'ı, Kandeğer-nâme'si ve Mahmûd u Ayâz mesnevileri bulunmaktadır. İran edebiyatında Hint üslûbunun sayılı temsilcilerindendir. Şiirlerinde ince hayalleri, lâfız ve manâ hüneri, geniş hayal gücü ve yeni mazmunlar bulma konusundaki mahareti meşhurdur. Nâilî, onu Acem şairlerinin yüz akı olarak görür ve şiirlerini ona beğendirebilme ihtimalini bir meziyet sayar.

Geldi kûl olmağa der-i devlet-me'âbuña

Şâ'ib-pesend bir ğazel-i nev-zemîn ile (K28/73)

(Senin saadetli devlet kapına, Sâib'in beğeneceği bir yeni tarzda bir gazel ile geldi.)

Kâsîd olmazdı metâ'-ı hûd furûşân-ı 'Acem

Şi' r-i Şâ'ib nev-kumâş-ı şehr-i Tebrîz olmasa (G337/8)

(Kendilerini satıp övünen İranlıların meta'ı, Sâib'in şiiri Tebriz'in yeni kumaşı olmasaydı, bu kadar revaçsız olmazdı.)

Tâlib: Mazenderan'daki Âmûl şehrinde doğmuş, daha sonra Hindistan'a göç etmiştir. Sultan Cihângîr'in iltifatıyla "melikü's-suarâ" unvanını kazanmıştır. 14000 beyit tutarında Divan'ı bulunmaktadır.

Tâlib-terâneyem ki meyâzâsı nazmumuñ

Ervâhı mest-i zemzeme-i vecd ü hâl eder (K1/10)

(Tâlib gibi şakırmaktayım. Şiirimin meziyetleri, ruhları vecd ve hâl şarkılarının sarhoşu eder.)

Ṭālib-terāne kim eder i‘ cāzı beste-dem

Nev-dāstān-ı cādūy-ı kilik-i suhen-veri (K20/34)

(Talib gibi şakıyan kişi, ağzı kapalıyken bile sözden anlayan kalemin cadısının efsanesini mucizevî bir şekilde anlatır.)

Feyzî: Asıl adı Ebû'l-Feyz olup Feyzî-i Hindî olarak bilinir. 1547-1595 yılları arasında yaşamıştır. Nizâmî'yi geçme arzusuyla, onun hamsesini örnek alarak 5 mesnevi yazmıştır. Manzumeleri, kendi övgüsü ve tasannu ile doludur. Çok velûd bir şair olup 101 eseri olduğu rivayet edilir. Nâilî, bu Fars şairini aşarak onu gölgede bıraktığını düşünmektedir.

Hâkânîyîm ki Feyzî-i Hindî vü Enverî

Ṭab‘umdan istifāze-i nūr-ı cemāl eder (K1/9)

(Ben Hâkânî'yim ki Feyzî-i Hindî ve Enverî benim şairliğimden güzellik nuru ödünçler.)

Döndürüp Rûmı sevād-ı kalemüm Lâhûra

Etdi güm-nām-ı ‘adem Feyzî-i Hind-ārâyı (K5/24)

(Kaleminin siyahı -beyazlar ülkesi- Anadolu'yu, -siyahlar şehri- Lahor'a döndürdü. Hindistan'ı süsleyen Feyzî'nin adını yokluğa gönderdi.)

Enverî: Evhadüddîn Enverî. İran'ın büyük şairlerinden olup Firdevsî, Nizâmî, ve Sa'dî ile beraber İran şiirinin önde gelenlerinden kabul edilir. Nâilî, bu şairi övgüyle anmakla birlikte, ondan daha meziyetli olduğunu da ifade etmiştir.

Rûşen-zamîr şā‘ir-i hoş-gū ki nazmınuñ

Efsānedür yanında mübāhāt-ı Enverî (K20/33)

(İç aydın ve güzel konuşan bir şair ki onun şiirinin yanında Enverî'nin övgüsü, boş söz olur.)

Ḥabbezā mihr-i zāmīr Enverī-i sāḥir kim

Zihni dāğ-ı dil eder şubḥa şeb-i yeldāyı (K5/32)

(İşte gönlü aydın sihirbaz Enverî ki onun zihni senenin en uzun gecesini sabahın gönlündeki dağ yarası eder.)

Firdevsî: İran'ın millî kahramanlık destanı “Şehnâme”nin nâzımı. 934-1020 yılları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. Firdevsî'nin Şeh-nâmes'si, gerek İran ve gerek Türk edebiyatında kahramanlık mesnevileri için değişmez tek örnek hâline gelmiştir. Nâilî, Şehnâme karakterlerini, memduhlarına nispetle bir kıyas unsuru olarak bolca kullanmıştır. Firdevsî'nin anılma nedeni de benzeri bir sebeptir.

Eylesün her biri Şeh-nâme-i Firdevsîden

Nüşa-i menkıbet-i cāh u celālūn aṭvel (K19/34)

(Onların her biri senin görkem ve şöhretinin menkıbelerinin nüshasını, Firdevsî'nin Şeh-nâme'sinden daha uzun ansın.)

2.3.2. Türk Şairler

Nâilî'nin, şiirlerinde isimlerini övgüyle andığı üç Türk şair bulunmaktadır. Bunlardan ikisi, klâsik Türk şiirinin XVII. yüzyıldaki temsilcileri olan Vecdî ve Nef'î'dir. Şair, Vecdî'yi ona nazire yazarak ve yazdığı nazirede zemin şiir sahibinin şairliğinden övgüyle bahsederek şiirine konuk eder.

Vecdînün imiş Nâ'îlîyâ nükte-verândan

Ta‘biri hoş-âyende bir a‘lâ gâzel aldum (G240/7)

(Ey Nâilî! Nükteli söz söyleyenlerden olan Vecdî’den, sözleri hoş gelen bir güzel gazel aldım.)

Nef‘î ise, “Müzeyyel der-Medh-i Üstâd-ı Hod Sultânü’ş-şu‘arâ Nef‘î Efendi” başlıklı şiirde övülerek Divan’da konu edilmiştir. Şiirde geçen “‘Ömrin uzun eder Hâk” ibaresi, bu müzeyyel gazelin Nef‘î hayattayken yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu şiirde Nef‘î şu sözlerle övülmektedir.

Vahy-perdâz-ı suhen Nef‘î-i sâhîr ki olur

Her sözi âyet-i mu‘ciz gibi dil-h‘âh bize (G303/8)

(Sözlerle vahiy tertipleyen sihirbaz Nef‘î’nin her sözü, mucizevî ayetler gibi gönlümüzce istenir.)

Cevher-i rûh-ı suhen kim görünür mertebede

Sâha-i ‘arşda Cibrîl ile hem-râh bize (G303/9)

(Söz ruhunun cevheri bize arş boşluğunda Cebrail ile birlikte bize yoldaş mertebesinde görünür.)

Teng-nây-ı dü cihân râh-zen olmaz etse

Himmetin pîş-rev ol ‘ârif-i bi’l-lâh bize (G303/10)

(O Hak âşığı himmetini bize öncü kılsa, iki dar dünya yolumuzu kesemez.)

Tâ ki a‘dâya ola bezmi gam-engîz-i hâsed

Feyz-i ikbâl-i neşât ile tarab-gâh bize (G303/11)

(O zaman, düşmanların meclisi onlara haset gamıyla dolar, neşenin ikbâlinin feyzi ise bize eğlence yeri olur.)

‘Ömrin efzûn ede Hâk hem ola ol feyz-i neşât

Çâre-sâz-ı gam-ı pey-der-pey-i cân-kâh bize (G303/12)

(O can eriten sırlanmış dertlerin çaresi olan neşe kaynağının ömrünü Allah uzun etsin.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Bâkî de Nâilî Divanı’nda, şairlere gösterilen hürmetin bir sembolü olarak anılmıştır.

Қadr-i ‘irfânını zîrâ ki bilüp Bâķînũñ

Elin almış şu‘arâ hayline sulţân etmiş (K9/25)

(-Sultan Süleyman- Bâkî’nin irfanının kıymetini bilip ona yardım etmiş, onu şairler topluluğuna sultan kılmış.)

3. Nâilî Şiirinin Temel Özellikleri

3.1. Sözü Kısaltma, Yoğunlaştırma ve Pekiştirme

3.1.1. Zincirleme ve Karma Tamlamalar Oluşturma

Farsça terkip kurallarına göre zincirleme tamlamalar oluşturma, Nâilî şiirinin en önemli ve Türk dili mantığına en ters düşen özelliğidir. Türkçe’de, “sentaks bakımından en mühim hususiyet, belirten ve sıfatın belirtilenden önce gelmesidir. İsim ve sıfat tamlamalarında belirten ve belirtilenin sırası Arapça, Farsça ve birçok Batı dillerine göre terstir. Cümlede tâlî‘ unsurlarda esas unsurdan önce gelir.”⁸² Sözcüklerin, yabancı kökenli olmalarının yanı sıra birden fazla anlama gelecek şekilde kullanılmaları; Nâilî şiirinin zor anlaşılmasına neden oluyorken bir de Farsça zincirleme izafet terkiplerine yer verilmesi, anlamın oldukça kapanması sonucunu

⁸² Faruk Kadri Timurtaş, “Türkiye Türkçesi’nin Ana Hatları”, **Makaleler**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1997, s. 246.

doğurmuştur. “Nâilî’nin dilinin bir özelliği de yabancı kelimelerle yapılan tamlamaların çokluğu ve uzunluğudur. Tabîî hep Farsça tamlamalar kullanılmıştır. Bunlar iki kelimededen başlayarak beş, altı kelimeye kadar uzar... Nâilî şiirinin zor anlaşılmasında bu uzun tamlamaların da etkisi de büyük olmuştur.”⁸³

İsrafil Babacan, Sebk-i Hindî şairlerinin genişletilmiş tamlamaları kullanmalarının birkaç teoriyle açıklanabileceğini ifade ederek bu teorileri şu şekilde verir: “Hint üslûbu şiirindeki peş peşe gelen genişletilmiş tamlamalardan maksat, ayrıntılı anlatım yolu sağlayarak ele alınan kavramları ve anlatılan düşünceleri, daha teferruatlı ortaya koyabilmektir... Sebk-i Hindî şairlerinin genişletilmiş tamlama kurmalarının ikinci sebebinin, Hint ve İran sahası şairlerinden alınan ödünç kelimeler / ifadeler olduğunu düşünmekteyiz... Tamlamalarla örülü bir dilin ortaya çıkışında üçüncü sebep olaraksa, lafzı kısaltma amacı söylenebilir.”⁸⁴ Bu amaçlarla kurulan tamlamalarda soyut ve somut sözcüklerin, kimi zaman da birbirine zıt unsurların bir araya getirilmesi; ifade imkânlarının da genişlemesi sonucunu doğurmuştur. Ancak, zincirleme tamlamaların her zaman için sözü kısalttığı, anlamı derinleştirdiği iddia edilemez. Arap ve Fars kültürlerinde, Türk kültüründe bulunmayan ancak bu milletlerin çeşitli dil öğeleri ile birlikte ödünçlenen sözü uzatma, ona mübalağa ve pekiştirme anlamı katmak için gereksiz bazı öğeleri ekleme alışkanlığı, Fars kökenli olan Sebk-i Hindî’de ve onun temsilcisi olan Nâilî’de açık bir şekilde görülebilmektedir. Aynı kapıya çıkan ifadelerin aynı beyitte kullanıldığı, eşanlamlı sözcükler aynı anlamın yinelenildiği; aynı anlama gelen ya da aralarında nüans bulunan sıfatların birlikte kullanıldığı örneklerde bir kısalma yahut bir anlam derinleşmesi söz konusu değildir. Bu duruma, Osmanlı coğrafyasında yazı dilinin türlü örneklerinde rastlamak mümkündür. Sözgelimi, Osmanlı tarihlerinde “ölmek”

⁸³ İpekten, **a.g.e.**, s. 91.

⁸⁴ Babacan, **a.g.e.**, s. 162.

filinin adı geçen yabancı dillerin tesiri ile ne şekilde ifade edildiğini örnek olarak vermekte fayda vardır:

Ölmek: hatm-i meclis-i hayât ve terk-i âlem-i bî-sebât eyledi.

Ölmek: tekye-gâh-ı âlem-i fânîde deverânını tekâmîl ve azm-i nüzhet-gâh-ı rahmet-i Rabb-i celîl eyledi.

Ölmek: şevk-i gül-geşt-i Dârü'n-naîm ile fedâ-sâz-ı nakdîne-i cân ve âzim-i riyâz-ı cinân oldu.

Ölmek: ol dahi bâdiye-i mugaylân-zâr-ı fenâdan hudâ-hân-ı cemmâze-i irithâl olmağla...⁸⁵

Zincirleme izafet terkiplerine yer vermek, şiirde anlamın her zaman genişlemesini, derinleşmesini sağlamaz. Kimi zaman bu terkiplerde anlamın daraltılmaya çalışıldığı ve ayrıntıya girilmek için özel bir çaba sarf edildiği; kimi zaman ise, tamlamaların gereksiz ayrıntıya boğulduğu dikkati çekmektedir. Sözelimi aşağıdaki beyitte, “mecrûh-ı nevg-i hancer-i hûn-rîz-i müjgân” terkiibinde bu durum kendisini göstermektedir. Gönlün, sevgilinin birer oka benzeyen kirpiklerinin ucundaki oktan ötürü yaralı oluşu, klâsik şiirin başlıca klişelerinden biridir. Şair, aşağıdaki beyitte ise kirpikleri kan dökücü hançer olarak nitelemiş, sevgilinin kirpiklerinden ötürü gönlünün yaralandığını dile getirmiştir. Bunu yapmak için “müjgân” ve “hancer”in birlikte anılarak teşbih belîge başvurulması yeterli olur. Ancak şair, kirpiğin kan dökücülüğünü ve hançerin keskinliğini de aynı terkip içinde vermek amacıyla “hûn-rîz” ve “nevg” sözcüklerini de beyte dâhil etmiştir. Beyitte bir teferruatlandırma kaygısı kendisini göstermektedir.

Ser-i zülfinde dil bād-ı şabâdan ihtirâz eyler

⁸⁵ Benzeri diğer örnekler için bkz. Hayati Develi, “Söze Boğulan Tarih: Osmanlı Tarih Yazıcılığının Dili”, **Nesrin İnşası**, Turkuaz Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2010, s. 107.

Meger **mecrûh-ı nevg-i hancer-i hûn-rîz-i müjgândur** (G119/4)

(Gönül saçının ucunda sabah rüzgârından çekinir. Çünkü o kirpiklerin kan dökücü hançerinin ucu ile yaralanmıştır.)

Aşağıdaki beyitte ise birbirine yakın anlamlara sahip olan “zülâl, meşreb, kevşer” ve “zevķ, halâvet” sözcüklerinin aynı terkip içinde anılması, Türkçe’ye aktarılması oldukça güç bir tamlamanın meydana gelmesine neden olmuştur. Bir içeceğin tatlı ve hafif oluşunu tek başına “kevşer” ya da “zülâl” karşılayabilecekken şairin, bunlardan her ikisine de yer vermesi sözü uzatmak dışında bir anlam ifade etmediği görülmektedir. “Zevķ-i zülâl-i meşreb-i kevşer-halâvet” terkibi şu biçimde günümüz Türkçe’sine aktarılabilir: “kevser suyu tatlılığında içeceğinin / şahsiyetinin hafif su tadındaki zevki.” Terkip, “meşreb” sözcüğünün hem “içecek yer” hem de “hilkat, yaratılış” anlamlarının kastedilmesi ile daha da girift bir hâl almaktadır.

Zevķ-i zülâl-i meşreb-i kevşer-halâvetün

Ahbâb-ı teşne-kâma şarâb-ı zuhûr olur K24/21

(Kevser suyu tatlılığında içeceğinin / şahsiyetinin hafif su tadındaki zevki, damağı kurumuş dostlara zuhur şarabı olur.)

Aşağıdaki beyitlerde de birbirine yakın anlamlı sözcüklerin beyitte aynı şeyi anlatmak için kullanıldığı ve anlamın yinelendiği görülebilir.

Târ u pûd-ı suhenüm eyledi nessâc-ı kâder

Tutuk-ı perdegîyân-ı harem-i ‘illiyyîn (K16/32)

(Kader dokumacısı sözümün arış ve argacını göğün kutsal hareminin perde arkasında oturanlarının perdesi yaptı.)

Girifte-mâh idi ol mihr-i bi’ setûn hırşîd

Ġatā-i şerm ü pes-i perde-i hicābında (K3/43)

(Güneş, o davet güneşinin utanma perdesinin ardında ve edep örtüsünde tutulmuş bir aydı.)

Nâilî, aynı tavrı zıt anlamlı sözcükleri aynı terkinin içinde kullanarak da sergilemektedir. Aşağıdaki beyitte görüldüğü gibi, “deniz (yem)” ve onunla zıtlık teşkil eden “ateş (âteş)” aynı terkinin içinde kullanılmıştır. Bu bahse dair diğer örnekler için “Tezat” başlığına müracaat edilebilir.

Yem-i âteş-hurūş-ı dilde oldukça sükūn peydā

Eder her dāğ-ı ḥasret tende bir gird-āb-ı ḥūn peydā (G1/1)

(Gönlün ateşler coşturan denizi duruldukça, her hasret yarası vücutta bir kan girdabı peyda eder.)

Zincirleme terkiplerin karşıladığı anlam tespit edilirken öncelikle her bir sözcüğün anlamı / anlamları çıkarılmalı ve ardından bunların oluşturdukları bağlam Farsça terkip mantığının da yardımıyla bulunmalıdır. Çünkü “Farsça’da mevcut izafet zincirlerini gözden geçirir ve inceleme konusu yaparsak, onların çoğunun hemcins zincirler olmadıklarını ve aralarında sıfat ya da isim türünden halkalar bulunduğunu görür ve durumun, halkaların bağlanma (irtibat) meselesini bir miktar daha zorlaştırdığını müşahade ederiz.”⁸⁶ Bu bakış açısıyla beyte yaklaştığımızda şu sonuçlara ulaşırız: Her şeyden önce zincirleme izafet terkiplerinin yer aldığı beyitlerde Türkçe sözcük oranının düştüğü bu beyitten hareketle de söylenebilir. Başta ve sonda yer alan, beyti ahenk açısından da desteklemesi ümidiyle yinelenen “kim” sözcükleri dışında beyitte Türkçe bir sözcük bulunmamaktadır. “Ṭarḥ-endāz-ı vefk-i āšināyī” terkibi bir de “tāze” sıfatıyla nitelenmiş, ancak bu niteleme Türkçe

⁸⁶ M. Nazif Şahinoğlu, **Farsça Grameri: Sarf ve Nahiv**, Kitabevi, 1. baskı, İstanbul, 1997, s. 462.

terkip kurallarına göre yapılmıştır. İkinci mısradaki ise “taḳvīm-i dīrīn-sāl-i resm-i ūlfet” terkihi “kuhen” sıfatıyla ayrıca nitelenmiştir.

Kimüñle tāze ṭarḥ-endāz-ı vefḳ-i āşināyīsün

Kuhen taḳvīm-i dīrīn-sāl-i resm-i ūlfetūñ kimdür (G118/2)

(Kimiyle tanışıklık vefki için yeni noktalar dökmektesin? Tanışıklık ifade eden biçimlerden geçen seneye ait olan eski takvimin kimdir?)

Beyitte terkiplerin anlamı güçleştirmeleri bir yana, vefk ilminden bahsediliyor olması da, herkesin aşına olmadığı bu gizli ilim hakkında bir birikimin bulunmasını gerekli kılmaktadır. Eskiden mahbubu kendine âşık etmek için âşıklar, içinde yazılar ve harfler yazılı bazı tablolar ve çeşitli işaretler içeren muskalar taşırlardı. Beyitte sevgiliye, “bu sefer kimi kendine âşık etmek için vefk yaptın?” sorusu yöneltilmekte ve daha önce bu yöntemle kimi kendine âşık ettiği de merak edilmektedir. Beyitteki terkiplerin oluşum yönü ve mantığı şu biçimde izah edilebilir:

tāze ṭarḥ-endāz-ı vefḳ-i āşināyī

āşināyī: tanışıklık, dostluk.

vefḳ-i āşināyī: tanışıklık vefki / bir kimseyi kendine bağlamak için yapılan muska.

ṭarḥ-endāz-ı vefḳ-i āşināyī: dostluk vefkinin noktalarını döken.

tāze ṭarḥ-endāz-ı vefḳ-i āşināyī: yeni dostluk vefkinin noktalarını döken.

Zincirleme terkinin içinde bir de “ṭarḥ-endāz” ters çevrilmiş tamlamasına yer verilmiştir. Bu terkip “endāzende-i ṭarḥ” biçiminde iken ters çevrilerek bu biçimini

almıştır. İsrâfil Babacan, bu türden ters çevrilmiş terkipleri, Türkçe dilbilgisine daha yakın bir söyleyiş elde etme çabası olarak değerlendirmiştir.⁸⁷

Nâilî Divanı'ndaki zincirleme terkipler, sözcük türlerinin bir araya gelişi açısından farklılıklar gösterir. Kimi zaman şair, Türkçe'deki "zincirleme isim tamlaması" biçiminde yapılar oluştururken, kimi zaman da bu yapıdaki bir terkiplerin aralarına sıfatlar yerleştirme yolunu tercih eder. Terkibi oluşturan sözcüklerin türü "isim" olduğunda, genellikle üç sözcük tamlamaya iştirak etmiştir. Art arda gelen dört isimle bir terkip oluşturmak Türkçe için de fazla rastlanan bir durum değildir. Nâilî şiirinde dört ismin bulunduğu zincirleme terkiplerde, bu terkipleri oluşturan en az iki sözcük, tek bir varlığı ya da kavramı karşılamak için kullanılmıştır. Aşağıdaki terkipler bu biçimde oluşturulmuşlardır.

Eylemez **secde-i eşcâr-ı şeb-i Kâdre** nigâh

Cilve-i kâmet-i kâdrinden olanlar âgâh (G334/1)

(Onun kıymetli boyunun görünüşünden haberdar olanlar, kadir gecesinin ağaçlarının secdesine bakmazlar.)

Zülfi şiken şiken midür **tündî-i bād-ı âhdan**

Bir birini başup gelür **mevc-i yem-i belâ** mıdır (G53/3)

(Âh rüzgârının sertliğinden saçı kıvrım kıvrım mıdır? Onlar, birbirini basıp gelen belâ denizinin dalgaları mıdır?)

Füşat-ı hâtır-ı a' dâya olur tehniye-sâz

Çarhuñ evzâ'ına dil her zamân teng olsa (G311/4)

⁸⁷ Babacan, **a.g.e.**, s. 165.

(Düşmanın hatırının genişliğine teveccühte bulunur. Gönül, feleğin hâlleri yüzünden her zaman daralır.)

Tîşe-i cevre Nâ'îlî ğam mı çeker ħarâb-ı 'ışk

Âfet-i ħânümân-ı dil âh-ı 'adû-nevâzdur (G130/5)

(Ey Nâîlî! Aştan harap olmuş kimse eziyet kazmasından gam çeker mi? Gönül evinin afeti, düşmanın gönlünü yapan âhtır.)

Zincirleme terkipler olarak andığımız, ikiden fazla unsurdan oluşan ve Nâîlî Divanı'nda bulunan birçok terkip, aslında Türkçe'de "karma tamlama" olarak nitelenen yapıda kurulmuşlardır. Karma terkip, iç içe geçmiş isim ve sıfat tamlamalarından oluşur. Nâîlî şiirinde tamlamaların genişlemesi için sıfatlardan da istifade edilmiştir. "İsim tamlaması içindeki art arda gelen sıfatlar da kendi baş halkası ile paralel bir bağıllıkla irtibat hâlinde. O hâlde onlar da birbiriyle, hepsini bir kelime hükmünde ve zincirden bir halka tasavvur etmek gereken bağımsız nahivsel bir bölüm teşkil ederler. Nihayet intisap (iyelik, tahsis, cins ve benzetme) bildiren izafet terkiplerinde de zincir halkaları, mütevali bir şekilde birbiriyle irtibat hâlinde. O hâlde bizzat bu kelimelerin her biri, zincirin bağımsız bir halkasını teşkil ederler."⁸⁸ Aşağıdaki beyitlerde, karma tamlamalar içindeki sıfatlar öğeler vurgulanmıştır.

Ol mâşıta-kârî-i dū zülfün ki şemîmi

Sermāye-i būy-ı dem-i müşkîn-i şabādur (K14/36)

(O iki tel saçının taranmasıdır ki onun kokusu sabah rüzgârının miskli nefesinin kokusunun sermayesidir.)

⁸⁸ Şahinoğlu, a.g.e., s. 464.

Bülend imiş tütalum **sakf-1 nüh revāk-1 felek**

Duḥān-1 āh-1 dil-i pūr-şerār degmez mi (G367/4)

(Farz edelim ki feleğin dokuz kemerli tavanı yüksek olsun. Ona ateşli gönlün âhının dumanı ulaşmaz mı?)

Etmeyüp **rahş-1 mülāyim-harekāt-1 ṭab‘um**

Ermege menzil-i maḫşūda heves-peymāyī (K5/37)

(Şairliğimin yavaş hareketli atı arzu makamına erişmek için heveskârlık etmez.)

Nâilî uzun karma terkiplerini Farsça deyim özelliği gösteren ve “be-”, “ber-“ ve “der-” öneklerinin yardımıyla oluşturulan yapılardan da istifade eder. Bu karma terkiplerde bahsedilen yapı, bir varlığın durumunu ifade eden niteleme sıfatı görevinde kullanılır.

Oldı o tıfl-1 şanem āyīnümüz

Raḥt ber-endāz-1 dil ü dīnümüz (G138/1)

(O put gibi güzel çocuk bizim aynımız, gönül ve din yükümüzü kaldırıp attıran oldu.)

Abdāl-i **ser be-ceyb**-i ferāğuz ki ‘ālemüñ

Ḥayrān-ı nāz u ni‘ met-i **pā der-riḳābıyuz** (G165/2)

(Âlemin her şeyden vazgeçip başını önüne eğmiş abdalıyız. Onun naz hayranı ve bozulan nimetiyiz.)

Hirās-ı mülk-i ḳazā āfet-i ḳalem-rev-i ‘ışḳ

O **şāh-1 leşker-i āşūb-der-ḳafādandur** (G61/3)

(Kaza mülkünün korkusu, aşk hükümetinin afeti, o öncü birliklerin ordusunun şahındandır.)

Ey şikenc-i tırta maḳṣūduñ dil-i āşūfteye

Ḥarf-i rāz-ı ser be-mihr-i āhı söyletmek midür (G100/4)

(Ey alındaki kıvrık saç! Amacın perişan gönle, başı güneşe ermiş sırrın harfini söyletmek midir?)

Zîr-i dalk-ı fenāda maḥz-ı şuhūd

Ser be-zānū-yı ḥ̣āb der-baḡalüz (G139/4)

(Fena hırkasının altında gerçek şahadete tanık olan, başı omzuna düşmüş ve uykusu koltuğunun altına olanlarız.)

Bu başlık altında, şairin dil kullanımı ile ilgili bir tespite de yer vermek istiyoruz. Nâilî'nin ikiden fazla sözcükle oluşturduğu Farsça terkipleri yoğun olarak kullandığı şiirleri, genellikle redif sözcüğü yabancı bir sözcük olan gazellerdir. Redif sözcüğünün Farsça terkibe vücut verebileceği türden bir redif seçen şair, uzun tamlamalarını redif sözcüğüne yaslar. Redif sözcüğü Türkçe bir sözcük olduğu zaman, bunun Farsça bir sözcüğü terekkep edemeyeceği için zincirleme terkiplerin sayısında tabîî bir düşüş gerçekleşir. Aşağıdaki örnekle bu durumu somutlaştırmak uygun olacaktır. Divan'da Farsça “nāz” sözcüğünün redif olarak kullanıldığı iki şiir ve Türkçe “gösterür” sözcüğünün redif olarak kullanıldığı iki şiir bulunmaktadır. Bunların, zincirleme terkiplerdeki sözcük sayısı ve bu terkiplerin kullanım sıklığı bakımından değerlendirmesi iddiamızı desteklemektedir.

1.

Ey nā-şükufte ḡonce-i bāḡ-ı na'īm-i nāz

Etsün tebessümün yine neşr-i şemīm-i nāz (G155/1)

(Ey nazın cennet bahçesinin açılmamış gülü! Gülüşün naz kokusunu yine yaysın)

Zülfün ki ola perde-keş-i Ka'be-i cemāl

Olmaḡ mı cılve-gāh-ı muḡaddes ḡarīm-i nāz (G155/2)

(Saçın, güzellik Kâbe'sinin perdesini çeksın. O mukaddes görünme yeri, nazın haremi olmaḡ mı?)

Etmiş şarāb-ı la' l-i lebūñ sāḡī-i ezel

Perverde-i teraşşuḡ-ı feyż-i 'amīm-i nāz (G155/3)

(Ezel sakisi senin dudağının kırmızı şarabını, herkese şamil nazının feyzinin sızıntısı ile beslemiş.)

Ḳılmış tarāvet-i gül-i ḡurşīde ḡande-zen

Gül-berg-i bāğ-ı ḡüsnüñi luḡf-ı nesīm-i nāz (G155/4)

(Naz esintisinin lütfu, senin güzellik bağının gül yaprağının, hurşit gülünün tazeliğine gülmesine neden olmuş.)

Cibrīle rāzın açmaya bir dil ki Nā'ilī

Hem maḡrem-i teğāfūl ola hem nedīm-i nāz (G155/5)

(Ey Nâilî! Bir gönül, sırrını Cebrail'e açmadığında hem nazın yoldaşı hem de tegafüle mahrem olur.)

2.

Ol pâdişāḡ ḡüsn k'ola rū be-rāḡ-ı nāz

Ḥurşīdi ḡīre çeşm ede gerd-i sipāḡ-ı nāz (G156/1)

(O padişahın yoluna naz yüzünü koyar. Naz ordusunun tozu, güneşin gözünü bulandırır.)

Ġavḡā-yı rustā-ḡīzi ḡırāmı unutturur

Ol dem ki şaḡn-ı maḡşer ola cılve-gāḡ-ı nāz (G156/2)

(Onun boyu, kıyamet karmaşasını unutturur. O zaman ki mahşer yeri nazın görünme yeri olur.)

Pür tut hemîşe sâgaruñ ey dil ki ğamzesi

Cā'iz ki ħūn-ı dilden ola bāde-ḥ'āh-ı nāz (G156/3)

(Ey gönül! Kadehini her zaman dolu tut ki onun bakışının, gönül kanından ötürü naz şarabı istemesi uygundur.)

Ma' mûre-i maḥabbeti yıkdı teġāfûlûñ

Ey şehriyâr-ı taht-ı dil ey pâdişâh-ı nāz (G156/4)

(Ey gönül tahtının hükümdarı, ey naz padişahı! Sevginin mamur binasını senin bilmezlenişin yıktı.)

Ey nev-niyâz olma şaḫın Nâ'ilî gibi

Âlûde-i taşavvur-ı 'öẓr-i günâh-ı nāz (G156/5)

(Nâilî gibi, naz günahından ötürü sakat düşüncelere bulanmış ve yalvarmaya yeni başlamışlardan olma.)

3.

Ol 'araḫ kim sünbül-i zülfûñ muṭarrâ gösterür

Sîne-i 'âşıḫda yer yer dūd-ı sevdâ gösterür (G129/1)

(O ter, saçının sümbülünü taze gösterir. Âşığın sinesinde yer yer sevda dumanı gösterir.)

Cilve-gâh-ı kâmetûñ kim mahşer-i âşûbdur

Sâyesinde ehl-i ḥaşrı bî-muḥâbâ gösterür (G129/2)

(Boyunun görüldüğü karışmış mahşer yeridir. Onun gölgesinde toplananları korkusuz olarak gösterir.)

Düş ber-düş olsa ğamzeñ nâz ile ħalvet-niñ

Rûh-ı ħudsiden bile bezmini tenhâ gösterür (G129/3)

(Bakışın nazla halvetgâhda omuz omuza otursa, meclisini Cebrail'den bile arınmış gösterir.)

Ğamzeñi nâz ol ħadar mest eylemiş kim 'âşıħa

'İşvesinden gâh naħvet geh müdârâ gösterür (G129/4)

(Naz, senin bakışını o kadar sarhoş etmiş ki âşıħa onun cilvesinden bazen kibir, bazen de sahte dostluk gösterir.)

Cilve-gâhın maħşer-i nîreng edüp ey Nâ'ilî

Fitne vü âşûba ol ħâmet temâşâ gösterür (G129/5)

(Ey Nâilî! O boy, görünme yerini sihir maħşeri hâline getirip bize karışıklık ve karmaşayı izlettirir.)

4.

Çeşm-i mestün neşvesin bî-reng-i şaħbâ gösterür

Ğamzesin maħmûr kendin mest-i rüsvâ gösterür (G128/1)

(Sarhoş gözün hâlini şarabın renksizliği gösterir. Sevgili ise, bakışını mahmur, kendisini ise rezil bir sarhoş olarak gösterir.)

Olsa tâtâr-ı müjeñ ħâret-ger-i imân-ı cân

Kâr-gâh-ı 'ışķı pür-âşûb-ı ħavħâ gösterür (G128/2)

(Kirpiğinin Tatar'ı candaki imanı talan etse, aşķın tezgâhını kavga ve dövüş dolu olarak gösterir.)

Hem yaħar dünyâyı ħamzeñ 'işvesinden hem yine

Dest-i pür-şûrında şad dāmān-ı şekvā gösterür (G128/3)

(Bakışın, hem dünyayı yakar hem de cilvesinden yine birbirine dolanmış ellerinde yüz şikâyetçinin eteğinden kopan parçaları gösterir.)

Sīne-i ‘uṣṣākı sünbül-zârı dūd-ı âh eder

O ‘arâk kim gül-şen-i hüsnuñ muṭarrâ gösterür (G128/4)

(Onun sümbül bahçesi âşıkların gönlünü âh dumanı ile doldurur. O ter ki güzelliğinin gül bahçesini taze gösterir.)

Ol kıyâmet-ķad ki nev-resdür daḥi ey Nā’ilī

Dehri pür-âşûb-ı rustâ-ḥîz-i ferdâ gösterür (G128/5)

(Ey Nâilî! O boyu kıyamet olan sevgili, yeni yetişmiştir. Üstelik dünyayı yarının kıyametindeki karmaşa içindeymiş gösterir.)

redif sözcüğü: nâz (Farsça)

kâfiye: -îm-i (zengin kafiye); âh-ı (zengin kafiye)

şiir sayısı: 2 (toplam 10 beyit)

2 sözcükten oluşan terkip sayısı: 13 (cılve-gâh-ı muḳaddes, sākî-i ezel, maḥrem-i teğâfûl, nedîm-i nâz, pâdişâh hüsni, rû be-râh-ı nâz, ğavġâ-yı rustâ-ḥîz, şahn-ı maḥşer, cılve-gâh-ı nâz, hûn-ı dilden, bâde-ḥ’âh-ı nâz, ma’ mûre-i maḥabbeti, pâdişâh-ı nâz)

3 sözcükten oluşan terkip sayısı: 8 (neşr-i şemîm-i nâz, perde-keş-i Ka’ be-i cemâl, şarâb-ı la’l-i leb, gül-berg-i bâġ-ı hüsni, luṭf-ı nesîm-i nâz, gerd-i sipâh-ı nâz, şehriyâr-ı taḥt-ı dil)

4 sözcükten oluşan terkip sayısı: 1 (ġonce-i bâġ-ı na’îm-i nâz)

5 sözcükten oluşan terkip sayısı: 2 (perverde-i teraşşuḥ-ı feyz-i ‘amîm-i nâz, âlûde-i taşavvur-ı ‘özi-ğünâh-ı nâz)

redif sözcüğü: gösterür (Türkçe)

kafiye: -â (tam kafiye); -â (tam kafiye)

şiiir sayısı: 2 (toplam 10 beyit)

2 sözcükten oluşan terkip sayısı: 19 (sünbül-i zülf, sîne-i ‘âşık, dūd-ı sevdā, cılve-gāh-ı kāmēt, maḥşer-i āşüb, ehl-i ḥaşr, rūḥ-ı kudsî, maḥşer-i nîreng, çeşm-i mest, bî-reng-i şaḥbā, mest-i rüsvā, tātār-ı müje, kār-gāh-ı ‘ışk, āşüb-ı ğavġā, dest-i pür-şūr, dāmān-ı şekvā, sîne-i ‘uşşāk, dūd-ı āḥ, gül-şen-i ḥüsn)

3 sözcükten oluşan terkip sayısı: 2 (ġāret-ger-i ĩmān-ı cān, pür-āşüb-ı rustā-ḥîz-i ferdā)

4 sözcükten oluşan terkip sayısı: -

5 sözcükten oluşan terkip sayısı: -

Dikkat edilirse, Türkçe “gösterür” sözcüğü ile kafiyeleyen iki şiirde de 4 ve 5 sözcükten oluşan terkip kullanılmamıştır. Ancak aynı şiirlerdeki 2 sözcükten oluşan Farsça terkip sayısının “nāz” ile kafiyeleyenlerden daha fazla olduğu da dikkati çekmektedir. Şair, her hâlükârda Farsça tamlamaları şiirinde kullanmış, ancak Farsça redif sözcüğü ile kurduğu şiirlerinde zincirleme ve karma terkiplere başvurmamıştır. Bu durum, redif tercihinin şiirdeki dil kullanımını ne derece etkilediğine önemli bir örnek de oluşturmaktadır.

3.1.2. Dilbilimsel Karşılığı Bulunan Ancak Daha Önce Kullanılmamış ya da Nâdir Kullanılmış Farsça Terkiplerle Sıfatlar Oluşturma

Farsça terkipler, Türkçe terkiplerin aksine önce tamlanan, sonra tamlayan gelir. “Klâsik edebiyatta, çağdaş ve klâsik şiirde bazen parçaların normal sıra düzeninin ters çevrildiği görülür ve izâfet-i maktûb adını alır. Bu durumda eğer mezkur sıfat ismin cânîşini olmamış yani isme dönüşmemişse, ihtiyaç olmadığı için

izafet kesresi hazfedilir. Fakat parçaların nahivsel rolü değişmez.”⁸⁹ Nâilî bu yapıdaki terkipleri farklı biçimlerde ve bir üslûp özelliği oluşturacak biçimde kullanmıştır.

Sebk-i Hindî şairlerinin de yeni ve orijinal yapılar oluşturarak birçok sözcükle anlatılabilecek kavramları bu terkipler sayesinde kısa ve öz olarak ifade edebilmişlerdir. “Farsça birleşik isim veya fiil şeklinde olan orijinal-yeni tabirler en büyük grubu teşkil eder. Çünkü birleşik isim ve fiiller, yeni anlamlar ile mecazî kavramlar oluşturmaya tabiaten daha müsaittir. Meselâ gûy-rübâ (zafer kazanmak, galebe çalmak, önde gitmek ve hedefe ulaşmaktan kinaye), sâhib-dîd (akıllı, bilgili, ârif), germ-rev (hızla giden, sâlik ve âşıktan kinaye), bûkalemûn-işve (türlü türlü nazlar eden), deryâ-dil (cömrt, kahraman, gözü pek) şeklindeki isimle isim, isimle sıfat ya da isimle fiillerin muzarî köklerinin birleşmesinden teşkil olunan tabirlerde, görüldüğü gibi her iki unsur da temel anlamlarından oldukça uzaklaşarak çok değişik mecazî ve kinayevî anlamlar kazanmışlardır.”⁹⁰ Aşağıdaki beyitlerde geçen ve bu şekilde oluşturulmuş terkipler görülebilir. İsrâfil Babacan’ın belirttiği gibi, bu türden terkiplerin anlamını, onları oluşturan sözcüklerin anlamlarını ayrı ayrı düşünmek yoluyla ulaşmak mümkün değildir. Ancak yine de ihtisas sözlüklerinden bu terkiplerin anlamları bulunabilir. Aşağıda koyu renkle gösterilmiş ve anlamı verilmiş olan terkipleri bu şekilde oluşturulmuşlardır.

dâne-çîn: dane toplayan, döküntü hâlinde dağınık, ufak tefek şeylerden faydalanan; dilenen.

Bu köhne mezra‘ adan neydi **dâne-çîn** olmak

Müfîz olaydı zamân-ı direv haşâdı kadar K37/2

(Bu eski mezrada ufak tefek şeyleri toplamanın anlamı neydi? Ekin zamanı keşke hasat zamanı kadar faydalı olsaydı.)

⁸⁹ Şahinoğlu, **a.g.e.**, s. 435.

⁹⁰ Babacan, **a.g.e.**, s. 178.

dāmen-çīde: kenara çekilmiş, uzlette, el etek çekmiş.

Niḳāb-ı nāzdan gāhī gören kim olmasun nā-çār

Tecellā-yı ruḥuñ ‘uṣṣāḳ-ı **dāmen-çīdeden** mestūr (G111/4)

(Zaman zaman onu naz örtüsü altından gören kişi çaresiz kalmasın. Yanağının tecellisi uzlete çekilmiş âşıklara örtünmesin.)

dāmen-ālūd: eteği bulaşık; iffetsiz, namussuz, günahkâr.

Zāhidān-ı **dāmen-ālūda** şalādur ‘ālemüñ

Ṭoldı çirk-āb-ı riyādan şāh-rāh-ı keşreti (K34/2)

(Âlemin kesret caddesi riya çirkefligi ile doldu. Bu, iffetsiz zahitlere meydan okumadır.)

nev-niyāz: işe yeni başlayan, yeni meşk alan; acemi, yeni dost; [tas.] tarikat yoluna yeni girmiş, sâlik anlamında bir Mevlevî ıstılahı.

Ey **nev-niyāz** olma şaḳın Nā’ilī gibi

Ālūde-i taşavvur-ı ‘öṣr-i günāh-ı nāz G156/5

(Ey acemi! Sakın Nâilî gibi naz günahından özür dilemeyi düşünerek kirlenme.)

havşala-sūz: takati, tahammülü yakan, çekilmez, katlanılmaz; akıl durduran, bir şey düşünemez hâle getiren.

Derdini ḡamzeden nihān tutmağa çāre var mıdur

Āteş-i germ-i ıztırāb **havşala-sūz**-ı rāzdur (G130/3)

(Derdini bakışından gizli tutmaya çare var mıdır? Titreme sıcaklığının ateşi, sırrın tahammülünü yakar, ona katlanılmaz.)

ṭās-bāz: taslarla hokkabazlık sergileyen; oyuncu; efsuncu, hilekâr

Çıkarma ṭās-ı ser-i mihri ey felek min ba‘d

Dil ehli sencileyin **ṭās-bāza** bakmazlar (G57/4)

(Ey felek! Güneşin baş tasını çıkarma. Bundan sonra, gönül ehli senin gibi bir hilekâra bakmaz.)

ḳalem-rev: bir hükümdar veya hükümetin kaleminin hüküm sürdüğü yani nüfuzunun geçtiği yer, ülke.

Gönül vilâyeti ḥālî bulmasun gamdan

Ki ol **ḳalem-reve** bir pâdişâh lâzımdur (G63/5)

(Gönül vilâyeti gamdan boş kalmasın. O ülkeye bir padişah lâzımdır.)

Ancak Nâilî'nin bu kullanımda orijinallik arz eden asıl terkipleri, belli bir duruma yönelik olarak üretilmiş ve o durum dışında kullanılması mümkün olmayan birleşik yapılarda kendisini göstermektedir. Sözelimi Hazreti Muhammet övülürken, onun savaşlarına meleklerin de dâhil olduğunu ifade eden “melâ'ike-‘asker” ve “melâ'ik-sipâh” terkipleri, herhangi bir sözlükte yer alması ihtimali bulunmayan, Nâilî'ye has terkiplerdir.

Şeh-i **melâ'ike-‘asker** Muhammed-i ‘Arabî

Ki enbiyâya şeref meşy idi riḳâbında (K3/40)

(Askeri meleklerden oluşan Arap Muahmmet, peygamberlere onun üzengisi dibinde yürümek şerefti.)

O şehriyâr-ı **melâ'ik-sipâh**-ı ‘âlem-i cüd

Ki her kademde eder bezl keff-i iḥsânı (K6/40)

(Cömertlik âleminin, ordusu meleklerden oluşan hükümdarı, her adımda cömert eli ihsan sağlar.)

Peygamber övgüsünde Burak'ın tasvirinde kullanılan “*ķamer-riķāb* (üzengisi ay olan)”, “*peyāmbēr-süvār* (peygamberin sürdüğü)” ve “*ķuld-ştabl* (ahır cennet olan)” terkipleri de, yalnızca belirtilen duruma ait özellikleri ifade eden ve orijinal mahiyetteki terkiplerdir.

Erince Sidreye Cibrīl idi o sulţānuñ

Revende pīş-i Burāk-ı **ķamer-rikābında** (K3/49)

(O Sultan'ın Sidre'ye vardığında, üzengisi gökteki hilāl olan Burak'ının önünde gideni Cebrail idi.)

Zihī Burāk-ı **peyāmbēr-süvār** u **ķuld-ştabl**

Ki ser-ţavīle idi cümle devābında (K3/62)

(İşte peygamberin bindiği ve ahır cennet olan Burak... O bütün dört ayaklıların en önde geleniydi.)

Aşağıdaki beyitlerde geçen “*şehādet-ārzū*”, “*len-terānī-neşve*”, “*dūzah-nefes*”, “*nezzāre-perestān*”, “*āfitāb-mesīr*” terkipleri de bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Görünce şem‘i nümū-dār-ı tīg ü ķancer

Şehādet-ārzū-yı nā-şabūr pervāne (G344/5)

(Sabırsızlıkla şehit olmayı arzulayan pervane, mumun kılıç ve hançer gösterdiğini görünce...)

Tūrımız maķv-ı tecellīdür bizüm ey Nā‘ilī

Len-terānī-neşve bir cām-ı ķiţābuñ mestiyüz (G169/5)

(Ey Nâilî! Bizim Tûr’umuz tecellîden mahvolmuştur. Tûr dağında Allah’ın Musa’ya hitabı olan “Sen beni görmeyeceksin.” keyfiyetinde bir hitap kadehinin sarhoşuyuz.)

Sözini diñler idük zâhid-i **dûzağ-nefesüñ**

Ḳosa cennet hevesin ḳā'il-i a' rāf olsa (G305/4)

(Cennet hevesini bırakıp Araf'ı kabul etse, her nefeste cehennem ile korkutan zahitin sözünü dinlerdik.)

Nezzāre-perestān-ı ḥırām-ı ḳad-ı yāre

Cünbişleri esbāb-ı tesellā vü ğinādur (K14/23)

(Sevgilinin boyunun endamına bakmaya düşkün olanlara, onun hareketleri teselli ve doygunluk sebebidir.)

Bî-behre fenādan o kim deyr-i 'ālemün

'İsî-i **āfitāb-mesîri** bulunmaya (G317/4)

(Varlık âleminin fenadan nasipsiz, güneşe yolculuk eden İsa'sı bulunmasın. -İsa'nın dördüncü felekte bulunan güneşe kadar yükselip buradan ileri gidemeyişi ifade edilmiştir.-)

Nâilî'nin, terekküp edilen iki sözcükten birini, anlamı daha çarpıcı hâle getirecek biçimde bir dinî ya da manevî bir kavramdan seçmesi, yeni ve orijinal bir terkip oluşturmak için başvurduğu yollardan biri olarak dikkati çeker. Sözelimi “yakan, yakıcı” anlamında birleşik sözcükler yapmaya yarayan “-süz” ibaresi ile oluşturulan kimi kavramlar, şiirdeki anlamı derinleştiren orijinal ifadelerdir.

Lem'a-ı mäh-ı ruḥuñ ḥürşid-i **enver-sūzdur**

Bir şererdür ḥüsnüñ ammā mihr-i **maḥşer-sūzdur** (G117/1)

(Yanağının mehtabının ışığı, ışık yakan güneştir. Güzelliğin öyle bir kıvılcımdır ki mahşeri yakan bir güneş olur.)

Habs-ı dil lâyıķ mı âteş-zâr-ı hicrânuñda kim

Kem-şerâr-ı şu‘ le-i hüsnuñ **semender-sûz**dur (G117/4)

(Tutsak gönlün, ayrılığının ateş bahçesinde kalması lâyıķ mıdır. Senin güzelliğinin ufacık bir kıvılcımı ateşte yanmayan semenderi bile yakar.)

Mesîhâ-sûz olan derdüñ eṭibbâ rûḥ yazmışlar

Leb-i la‘ lüñ nemek-pâş-ı dil-i mecrûḥ yazmışlar (G87/1)

(Tabipler İsa’yı yakan derdini, “ruh” yazmışlar. La‘l renkli dudağını yaralı gönle tuz serpici olarak yazmışlar.)

Zühhâda da ey şem‘ -i **riyâ-sûz** eşer kııl

Bir şu‘ le ile biñ dili efsürde çerâğ et (G25/3)

(Ey riyayı yakan mum! Zahitlere de tesir et. Bir kıvılcım ile bin gönlü sönük kandil hâline getir.)

Tâb-ı fûrûğ-ı ruḥuñ olsa **şecer-sûz**-ı âh

Dâğ-ı dil-i Ṭûr olur mürde-çerâğ-ı heves (G171/2)

(Yanağının aydınlığının ışığı âhın ağaç yakıcısı olsa, Tûr’un ortasında dağ yarası, hevesin sönmüş kandili olur.)

Ne ğamze berķ-i **ecel-sûz** kim hirâsından

Olurdu şahş-ı Kâzâ gûşe-gîr-i pinhânî (K6/30)

(Ne bakış... Adetâ eceli yakan bir şimşek! Onun korkusundan kazanın kendisi, gizlilik köşesine çekilirdi.)

Aşağıdaki beyitlerde de başka sözcüklerle birlikte sıradan terkipler oluşturduğu hâlde, eklendikleri sözcük nedeniyle yeni ve anlam derinliğine sahip terkipler oluşturan “-âver”, “-ârâm” ve “-fûrûş” ibarelerine yer verilmiştir.

Hulûş muhliş-i ‘**acz-âverândur** añlama kim

Ola ‘inâyet-i Hâk t̃â‘ atı ‘ibâdı kadar (K37/8)

(Hâlislik, âcizlik beyan edenlerin saflığıdır. Allah’ın inayetinin, kulun ibadeti kadar olduğunu düşünme.)

Tek yerde gökte ‘**ârif-ârâma** bir yer olsun

Olmazsa efser-i zer t̃âc-ı kalender olsun (G245/1)

(Yalnız, yerde gökte ârifin dinleneceği bir yer olsun. Altın taç olmasa da kalender tacı bari olsun.)

Olma o hüsn-i **cilve-furûşa** firîfte

Cân hırmenin o şu‘le-i cevvalden şakın (G247/3)

(Cilve satan o güzelliğe tutulma. Can harmanını su ateş yalımından sakın.)

Verilen örneklerde de görüldüğü gibi şair, kimi zaman oluşturulan terkinin anlam yükünü ilk sözcüğe yükleyerek derinlik ve orijinallik sahibi yeni sözcükler oluşturma yolunu tercih etmektedir. “Fitne” ve “belâ” gibi soyut bir kavrama ya da “kader” ve “kaza” gibi dinî ve karmaşık bir ıstılaha ne terkip edilirse edilsin, ortaya anlam derinliğine sahip yeni terkiplerin çıkacağı muhakkaktır. Nâilî de şiirlerinde bu yolu izlemiş, aşağıdaki beyitlerde görüldüğü gibi, ilk sözcüğün anlam derinliğinden istifade ederek çarpıcı ve akıl karıştırıcı sonuçlara ulaşmıştır. Ayrıca, birçok sözle anlatılabilecek bir durumu kısaca ve sözcüklerin çağrışım zenginliğinden istifade ederek söylemiştir.

O şâh-ı **fitne-sipâh**-ı kalem-rev-i hüsnüñ

Ki gösterir Cem ü Dārāya çîn-i pîşânî (K6/8)

(O güzellik ülkesinin, ordusu fitneden ibaret şahıdır. Cem ve Dârâ'ya alınının kırışıklığını (kızgınlığını gösterir.)

Fitne-hîz etdi şabâ kâkül-i fettânı ucın

Çıldı peyveste ser-i kâküle dāmânı ucın (G256/1)

(Saba onun fettan kâkülünün ucunu fitne çıkardı. Eteğinin ucunu kâkülünün ucuna bağladı.)

Görünürdi eşer-i lezzet-i güftârımdan

Çeşm-i Ferhād-ı **belâ-pervere** Hüsrev şîrîn (K16/30)

(Sözlerimin lezzetinin tesirinden belâ besleyen Ferhat'ın gözüne, Hüsrev şirin / Şîrîn olarak görünürdü.)

Ḳazâ-hükm ü **ḳader-fermâ**-yı 'âlem kim ser-i kilki

Zebân-ı tercemân-ı sırr-ı aḥkâm-ı muḳadderdür (K26/11)

(Âlemin, hükmü kaza gibi geçerli ve nüfuzlusu odur. Onun kaleminin ucu, kesin olan hükümlerin sırlarının tercümanının dilidir.)

Yine bir dâveri ḥâtemle çıkardı felege

Hükm-i tuğrâ-yı şehin-şâh-ı **ḳader-işṭiklâl** (K12/3)

(İsabetli kararlar veren hükümdarın tuğrasının hükmü, yine bir vezirini göğe yükseltti.)

Bir cihân-dâr-ı **ḳader-kevkebenüñ** etdi yine

Kevkeb-i cāhını tevfiḳ-i Hudâ-yı müte'âl (K12/4)

(Allah, bir kader gibi ihtişamlı ve yüksek hükümdarın yıldızının mevkiini yine yardımıyla yükseltti.)

Kıl rāst nāvek-i **ḳader-endāz**-ı himmeti

Ey cān ḥarīf-i ḥamle-i nef̄s-i ġarīm iseñ (G214/9)

(Ey can! Sana düşman olan nefsin hamlesine rakip olabilirsen, himmetin kader kadar isabetli okunu doğru at.)

Fürûġ-ı şavletin etdükçe ḳaḥṭ-ı āb füzūn

‘Adūya şā’iḳa-bār oldı ol **ḳazā-temhīd** (K7/34)

(Kazayı düzenleyen senin o saldırının ışığı, su kıtlığını artırdıkça, düşmana yıldırımlar yağdırdı.)

Bāde kim dāġ-ı dil-i ümmiddür her ḳaṭresi

Mey degil berḳ-i **ḳazā-te’kiddür** her ḳaṭresi (G376/1)

(Şarabın her damlası, ümidin gönlündeki dağ yarasıdır. Onun her damlası şarap değil, kazanın gereğini yerine getiren bir şimşektir.)

Eylediler nigehtinden dil-i Mirrīḥi hirāsān

Pülādlar ol tīr-i **ḳazā-sür’ate** döymez (G154/4)

(Bakışın ile gökteki Merih’i korkuttular. O kaza kadar süratle erişen oka çelikler dayanmaz.)

Şair, kimi zaman da anlam yoğunluğunu terkibi oluşturan ikinci sözcüğe yükler. Bu türden yapılarda ilk sözcük, şiirlerde sıklıkla kullanılan “nev-, hem, kem-“ gibi sıfatlardan oluşurken ikinci sözcük, ilkiyle bir araya getirilmesine pek rastlanmayan bir başka sözcükten seçilir. Aşağıdaki örneklerde bu yapı görülebilir.

Kem-cezbe-i tecellī-i ḥüsnüñ Kelīm-vār

Ervāḥ-ı ḳudsı şu‘le-gedāyān-ı Tūr eder (G114/4)

(Güzelliğinin tecellisinin az bir cezbesi, kutsal ruhları Tûr'un ateşleyicisi hâline getirir.)

Şimdi helāk-ı müzdaḥim-ābād-ı ʿālemüz

Kem-ḥarc bir iki ḥar-ı bālā-niṣ̄n ile (K28/12)

(Şimdi âlemin kalabalığından, bir iki yüksek mevkili soysuz eşek ile helāk olmuşuz.)

Mehcūr eden bizi biñ dürlü derd ile

Etmış hezār pīṣe-i dil **kem-naṣībümüz** (G151/3)

(Bizi bin türlü dert ile ayrılıkta bırakan, bin gönül işinden bizi biraz nasıplendirmiş.)

Olalı zülfüne **hem-silsile** sevdā-yı cünûn

Oldı reşk-āver-i zincir-i ḥired pāy-ı cünûn (G253/1)

(Delilik sevdası senin saçınla aynı zincire dolandı. Deliliğin ayağı, akıl zincirini kıskandırdı.)

Sen hemān ʿışkda ol Kūh-kene **hem-vādī**

Tīṣesiz kārın eder kuvvet-i bāzū-yı taleb (G12/2)

(Sen her zaman aşk vadisinde Ferhat'la aynı vadide bulun. Talep pazısının kuvveti, işini kazmasız görür.)

Eyle edeb riʿāyetin ey **nev-cünûn**-ı ʿışk

Ḳaysı mezemmet eyleme yabana söyleme (G350/2)

(Ey aşktan yeni çıldırmış olan kişi! Edebe uymayı gözet. Boş konuşup Mecnun'u kötüleme.)

Nāʾilī boynı bağılu bir ḳuldur

Nev-giriftār-ı ḳayd-ı kāküldür (Ş1/9)

(Nâilî, boynu bağlı bir kuldur. Kâkülünün bağına daha yeni bağlanmıştır.)

Nâilî, bu türden bir terkibi başka sözcüklerle bir araya getirerek karma terkipler oluşturmak yoluyla şiirinde anlamı derinleştirme yolunu tercih eder. Bu durumda, birbiri içine geçmiş yapıların ayrı ayrı düşünülmesi ve onların birlikteliğinden doğan anlamsal bütünlüğe ulaşılması gerekir. Aşağıdaki örneklerde, ters çevrilmiş terkiplerin zincirleme ve karma terkipler içindeki rolü daha açık biçimde görülebilir.

Mâtem-efrûz-ı şad-merg-i ecel

Cüşîş-i girye-i gâzâ-yı dilem (K4/44)

(Ecelin yüz kere öldürüşünün matemini tutarım. Gönül gazasının gözyaşını coştururum.)

Kem-şoḥbet-i zünnâr-be-düşân-ı riyâ kıl

Tesbîḥ-i zebân et dile ikrârıñı yâ Rab (M2/V/2)

(Ey Allah'ım! Beni riya kuşağını omzuna atma sohbetinden az da olsa nasıplendir. İkrarını gönle, ağızda tekrarlanan tesbih duası et.)

Âteş-i ḥüsnüñe hem-sâye olup zülfünde

Âh-ı **dûzaḥ-şerer-i bâriḳa-zâd** oldu gönül (G232/3)

(Gönül, senin saçında güzelliğinin ateşine komşu oldu. O, bu sayede şimşek doğuran ve cehennemden kopan bir kıvılcımlı âh oldu.)

Ol keh-rübâ-yı âteş-i derdüz ki bir şerer

Dûzaḥ-fürûz-ı sine-i bî-kînedür bize (G326/4)

(O, dert ateşinin kehribarıyız ki bir kıvılcım, kin taşımayan sinemizin cehennemini aydınlatır.)

Dā'im o neşve kim eşer-i şohbetüñdedür

Şādī-resān-ı haţır-ı **mihnet-huţūr** olur (K24/20)

(Senin o sohbetinin eseri olan neşe, mihnetli gönlün hatırına mutluluk eriştirir.)

Cān virmez ise derdüñ ile yanmağa yā Rab

Hūn-ı dil-i **efsürde-derūnānı** heder kııl (M2/III/6)

(Ey Allah'ım! Senin derdin ile yanmak için can vermeyen yüreği donmuş kimselerin gönlünün kanını heder et.)

Dānāya cevri-i baht-ı **siyeh-dil** erāzile

Luţf-ı sitāre-i **ġalaţ-endīşi** gösterür (G88/6)

(Âlimle kötü kalpli feleğin eziyetini, rezillere ise yanlış düşünen yıldızların lütfunu gösterir.)

Ey tāb-ı hūsnūñ āfet-i nīrū-yı āfitāb

Haclet-pezir-i reng-i ruḥuñ rüy-ı āfitāb (G11/1)

(Ey güzelliğinin parlaklığı güneşin ışığına halel veren! Güneşin yüzü, senin yanağının renginden utanmıştır.)

Sür'at-i hāmesi **laġziş-figen**-i pāy-ı nazār

Hūsn-i haţṭı sebep-i ġıbṭa-i çeşm-i aḥvel (K19/12)

(Onun kaleminin hızı, göz ayağına çelme takar. Yazısının güzelliği, şaşı gözlerin kıskançlık sebebidir.)

3.1.3. Sözcüğün Sahip Olduğu Anlamların Olabildiğince Çoğunu Kastetme ya da Çağrıştırma

Nâilî'ye ait bir şiirin okunması esnasında, şiiri meydana getiren sözcüklerin tüm anlamları bilinmeli ve hesaba katılmalıdır. Şiirini, sözcüklerin sahip olduğu anlamların olabildiğince çoğunu kastetme esası üzerine kuran bir şairin, yeterince iyi anlaşılabilmesi için, sözcüklerin mecazen hangi anlamlarda kullanıldığının ve hangi anlamlarının şiirde kastedildiğinin tespit edilmesi gerekir. Nâilî, şiirinde kullandığı sözcükleri seçerken, onların sahip olduğu anlamların birden fazlasını kastetmek için özel bir çaba sarf eder ve bunu sağlamak için belirli hususları gözetir. İleride madde başlıkları altında da görülebileceği gibi, kelimelerin, kendisine ad olduğu kavram ya da nesne dışında; mecazî ve ıstılâhî anlamlarını da kastetmek için çaba sarf eden Nâilî, şiirinde az sözle çok şey ifade etmek için sözcüklerin çokanlamlılığından istifade etmiştir. “Kimi dilciler çok anlamlılığı anlam bulanıklığı (ambiguity) çerçevesinde ele alırlar. Konunun anlam bulanıklığı ile birlikte düşünülmesi her dilde birtakım çokanlamlı öğelerin eşadlı (homonymous) sözcüklerle kimi zaman karışabileceği ya da kullanım sırasında anlaşılma zorluklarının ortaya çıkabileceği düşüncesidir. Buna Türkçe’den örnek bir verelim: ‘Çaya gittiler.’ gibi bir tümcede geçen Çince kökenli çay göstergesi hem bitkiyi, hem bu bitkinin kurutulmuş biçimini, hem bununla yapılan bir içeceği, hem de çay içilerek yapılan bir eğlenceyi, toplantıyı anlatır. Öte yandan Türkçe’de bunun eşadlısı olan ve ırmaktan küçük akarsuyu gösteren çay göstergesi de vardır. ‘Çaya gittiler.’ tümcesi yalnız başına alınırsa, elbette bir anlam bulanıklığı söz konusu olabilir. Ancak, içinde geçtiği metin ve bağlama, konuya bakılınca kavram kolayca aydınlanır; bir anlaşılma zorluğu kalmaz.”⁹¹ Nâilî ise, şiirinde sözcüklerin çok anlamlılığı nedeniyle ortaya çıkan

⁹¹ Doğan Aksan, **Anlambilim**, Engin Yayınevi, 1. baskı, Ankara, 1997, s. 72.

bulanıklığı, anlamı ve çağrışımı zenginleştirmek için kullanır. Durumu aşağıdaki örnekle somutlaştıralım.

“Nāz” sözcüğünün, klâsik Türk şiiri bağlamında düşünüldüğünde akla gelen ilk anlamı “dilberâne tavır”dır. Aşağıdaki beyitlerde bu anlam görülebilir:

Çeşmi bî-tâb-ı humâr-ı nâz iken tûrmaz yine

Her nighde biñ ‘itâb-ı cân-güdâz eyler bize (G335/5)

(Gözü naz mahmurluğundan bitki düşmüşken yine de durmayıp her bakışında bin kere can yakıp azarlar.)

İmsāk-i luṭf-ı nâz u tegāfûldür etse yâr

Ey Nâ’ilî firîfte nezzâreye seni (G366/6)

(Ey Nâilî! Sevgili seni bakışıyla aldatırsa, naz ve tegafülde cimrilik gösteriyordur.)

Aynı sözcüğü hep aynı anlamda düşünmemek gerekir, çünkü “nâz” sözcüğü, “bolluk, bereket” anlamlarına da gelir.

Zihî ḥarîm-i muḳaddes ki olmada ervâḥ

O ḥ-ân-ı mekrûmetüñ ğarḳ-ı ni‘ met ü nâzı (K8/7)

(İşte mukaddes harem ki ruhlar o cömertlik sofrasının bolluk ve nimetine boğulmuştur.)

Buraya kadarki örneklerde, sözcüğün sahip olduğu anlamlardan her biri ayrı ayrı beyitlerde ve eşsesliliğin yaratabileceği çağrışımlar haricinde, tek anlama gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ancak aşağıdaki örneklerde durum, biraz daha farklıdır.

Ṭûbâ ṭurup selâma düşer Sidre pâyine

Ol naḥl-i nâz-ı ber-zede-dâmâne reşk eder (G72/4)

(Tûbâ selâma durup Sidre ayağının dibine düşer, her ikisi de o eteğini toplamış naz fidanını / çama ağacı fidanını kıskanır.)

O naḥl-i nâzuñ eller verd-i ḥandânını devşürmiş

Dil olmuş ḥâre râzı ol da dâmanını devşürmüş (G184/1)

(O naz fidanının / çam fidanının başkaları gülünü toplamış. Gönülse dikene razı olmuş ve eteğini toplamış.)

Beyitlerde görüldüğü üzere sözcük, hem “diberâne tavır” hem de “çam ağacı” anlamında kullanılmıştır. Bu iki anlam da sözcüğün lügat manâsıdır. Şair sözcüğün verilen iki anlamını da kastedecek karineleri beyitte bir araya getirerek sözcüğün aynı anda iki anlama gelmesini sağlamıştır. Beyte dikkatle yaklaşıldığında bağlamın, sözcüğün her iki anlamını da aynı anda kastedebilecek bir mahiyette oluşturulduğu görülebilir. Öncelikle beyitte sözcüğün “diberane tavır” anlamını destekleyen karineleri gözden geçirelim. Şair “o” işaret sıfatının delâletiyle yeni yetişmiş bir ağaca “nazlı” olma özelliği yüklenmiştir. Klâsik şiir geleneğinde sevgilinin “naḥl” olarak nitelenmesi ile bu karine hesaba katıldığında, “naḥl-i nâz”ın, sevgiliyi ifade eden bir terkip olarak kullanıldığı düşüncesine ulaşılabilir. Sözcüğün “çam ağacı” anlamını destekleyen karineler ise çam ağacının dikenli (ḥâr) bir bitki olması ve şeklen aşağı doğru genişlediğinden bir eteği andırmasıdır. Bu iki anlam da göz önüne alındığında beytin anlamsal çerçevesi iki düzlemde de tutarlı bir şekilde tamamlanmaktadır. Başkaları, çam ağacı olarak nitelenen sevgilinin çiçeklerini toplarken, şairin gönlü çam ağacının dikenli yaprakları ve eteğe benzer diğer parçalarına razı olmuştur. Beytin mecazî anlamı ise, sevgilinin rakiplere yüz verip âşığa cefa etmesi olarak tespit edilebilir.

Nâilî'nin, bundan sonraki alt başlıklarda takınmış olduğu tutum da “nâz” örneği üzerinde gösterilen anlamsal özelliğe istinat etmektedir. Bu nedenle, sözcüklerin bilinen anlamlarının dışında, şairin kastetmiş olabileceği anlamlarını da beyitlerde göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Şunu da ilâve etmek gerekir ki sözcüklerin kastedilen ilk anlamları dışındaki anlamlar, beytin genel anlamında her zaman tutarlı karakter göstermezler. Sözelimi aşağıdaki beyitte, gazellerde sıklıkla rastlanabilecek “bâd-ı şabâ” sözcüğünün “târ” ile birlikteliği bu iki sözcüğünün kasıtlı olarak ve müzikal karşılıkları dikkate alınarak kullanıldığı intibasını uyandırmaktadır. “Sabah rüzgârı” anlamına gelen “bâd-ı şabâ”, musikî terimi olarak bir makamı karşılamaktadır. “Târ” ise, “iplik, tel” anlamlarının yanı sıra bir çalgı aletinin de adıdır. Beyitte bu sözcüklerin bir araya getirilmesi tesadüfî değildir. Ancak sözcüklerin müzikal karşılıkları düşünüldüğünde beyitten tutarlı bir anlam da çıkarılamaz.

Zülfinûn bâd-ı şabâ Nâ'îlî her târında

Gösterür rişte-i ahvâl-i perîşân ucın (G257/5)

Nâilî şiirinin bu özelliği, beyit bağlamında düşünüldüğünde, sözcüklerin çok anlamlılığında istifadeyle bir zenginlik katmaktadır. Ancak, bir taraftan da sözcüklerin tüm anlamlarını bilerek ona göre hareket etmeyi gerekli kılmaktadır. Çünkü onun şiirinde, sözcüğün göz önündeki ve harcıâlem anlamının yanı sıra, diğer gerçek ve mecaz anlamları da kastedilerek bir derinlik sağlanmaya çalışılır. Bu durumda beyit, sözcüğün diğer anlamlarıyla da izah edildiğinde anlamsal bir zaafa uğramaz. Ancak, kastedilen ya da çağrıştıran anlamlardan birinin göz ardı edilmesi, o beytin ya da şiirin anlamsal boyutunun yeterince kavranmaması sonucunu doğuracaktır. Bir örnekle durumu somutlaştıralım: Aşağıdaki beyitte Nâilî'nin, ilk bakışta “eş'âr” sözcüğünü “şî'r (şiir)” sözcüğünün çoğulu anlamında kullandığı düşünülebilir. Ancak sözcük, “būy (güzel koku), ḥaṭ (tüy), müşkîn (misk kokulu),

sevād (siyah)” sözcüklerinin sağladığı bağlam çerçevesinde “şe‘r”in çoğulu olarak, yani “kıllar / sakallar” anlamında düşünülebilir. Aynı beyitte “ḥaṭ” sözcüğü de hem şiirin yazıldığı yazı, hem de sakal tüyü anlamında düşünülebilir ki bu iki anlam da sözcüğün sahip olduğu diğer gerçek anlamlardır.

Yayıldı Nā’ilī būy-ı ḥaṭ-ı müşkīn-i eş‘ārūm

Sevād-ı Rūm bender-gāh-ı Lāhūr oldı gitdükçe (G320/5)

(Ey Nâilî! Şiirlerimin / sakallarımın misk kokulu yazısının / tüyünün kokusu, gittikçe beyaz Rum ülkesinin siyahı olan Lahor elçisi gibi oldu.)

Nâilî, sözcüğün diğer anlamlarını kastettiği bu türden beyitlerde, arka plândaki anlamların ne derece estetik olduğunu önemsemez. Sözcüğün, olabildiğince, diğer anlamlarını da çağrıştırmaya çalışır. Yukarıdaki beyitte “eş‘ār” ve “ḥaṭ” sözcüklerinin sakal ve tüy anlamlarında kullanılması ile, beyitte şairin olgunlaşma belirtisi olarak sakallarının siyahladığı anlaşılır ki bu da beyte estetik açıdan bir güzellik katmaz. Ancak sözcükler bu sayede daha derin anlamlı kılınmış ve beyit iki anlam düzeyinde de tutarlı olabilecek şekilde sürdürülerek tamamlanmış olur. Beytin görünen anlamı ise, şairin şiirinin beyaz üzerindeki siyah nokta gibi tek kaldığı ve tek olduğu için de dikkat çektiğidir.

Sözcüğün, iki gerçek anlamının başarılı ve tutarlı bir şekilde kastedildiği bir diğer örneği ise “ḥürmet” sözcüğünün geçtiği aşağıdaki beyitte yakalamak mümkündür. “Ḥürmet” lügatte, “şeref, haysiyet, saygınlık” anlamının yanı sıra “bir şeyin haramlığı, haramlık” anlamına da gelir. Beyitte bu iki anlamın da kastedildiği görülmektedir. (Beyitte yer almayan özne, bir önceki beyitte geçen vâ‘izler’dir.)

Eder kürside esbāb-ı riyānuñ ḥürmetin taḳrīr

Gehī semmūr u gāhī ḳāḳūm u sincābdan söyler (G83/4)

1. **anlam:** Vaizler kürsüde riya sebeplerinin saygınlığını kabul edip kimi zaman samur kürkü, kimi zaman kâkum kürkü, kimi zaman da sincap kürkünden bahseder.

2. **anlam:** Vaizler kürsüde riya sebeplerinin haram olduğunu kabul edip kimi zaman samur kürkü, kimi zaman kâkum kürkü, kimi zaman da sincap kürkünden bahseder.

Nâilî'nin, “hürmet” sözcüğü ile beyitte, “halk arasında saygın olduğu hâlde haram olan” riya sebeplerini kastettiği anlaşılmaktadır. Çünkü dünya nimetlerine meyletmenin birer simgesi olarak adı geçen kürk çeşitleri, haram olarak nitelense de vaiz tarafından elde edilmek istenen nesnelerdir. Bu nedenle de söylediğinde samimi olmayan vaizler için birer riya vesilesidir. Nâilî bu kullanımda, önceki örneğe göre daha başarılı bir sonuca ulaşmıştır.

Sözcüğün sahip olduğu anlamların olabildiğince çoğunu kastetmeye uç noktada bir örnek de “değişe” sözcüğünün böyle bir kullanıma sahip olduğu aşağıdaki beyittir. “Değişe”, Farsça’da hem “gece”, hem de “bulgur” anlamına gelir. Nâilî de sözcüğün birbiriyle alâkasız bu iki anlamını çağrıştırabilme maharetini gösterir.

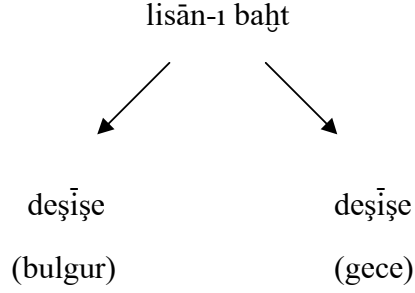
Huṭṭ-ı cev̄ ile pür şafḥa şafḥa-i eyyām

Lisān-ı baḥtımū ey Nā'ilī deṣṣesidir (G110/5)

(Ey Nâilî! Eziyet hatları ile günlerin yüzeyini dolduran talih dilimin gecesidir / bulgurudur.)

Beyitte sağlanmaya çalışılan anlam ilgisinin üzerine odaklandığı terkip “lisān-ı baḥt”tır. Bu terkinin ilk sözcüğü olan “baḥt”, “değişe” sözcüğünün “gece” anlamını ön plâna çıkarırken, “lisān” sözcüğü ise, “bulgur” anlamını ön plâna çıkarmaktadır. Beyitte, bir satır olarak düşünülen günlerin üzerinde geceler, siyah

eziyet çizgileri şeklinde görülmektedir. Diğer açıdan ise, günlerin sathındaki eziyet çizgileri, baht diline takılan ve onun düzgün şekilde konuşmasına engel olan bulgur taneleri olarak düşünülmüştür. Şairin bahtının dili, bulgur taneleri nedeniyle konuşamamaktadır. Oluşan bağlam, şekilsel olarak şöyle gösterilebilir:

Bu açıdan, Nâilî şiirine yaklaşılrken sözcüklerin sahip olduğu bütün anlamlar göz önünde bulundurulmalıdır. Şiirini, sözcüklerin sahip olduğu anlamlardan olabildiğince çoğunu kastetme prensibi üzerine kuran bir şairin, beyitlerinin iyi anlaşılabilmesi ve amacının doğru tespit edilebilmesi için her bir sözcüğün delâlet ettiği anlamların tümü göz önünde bulundurulmalıdır. Buna bir başka örnek de aşağıdaki beyittir. “Câr” sözcüğünü, yalnızca kadınların omuzlarında taşıdıkları bir baş örtüsü anlamıyla kabul edip beyti yalnızca bu bağlamda değerlendirmek, şairin beyitteki amacını görmezden gelmek olacaktır.

Hemân hücûma tırur mülk-i cāra ol müjeler

Fürûğ-ı âhını ceyş-i Tatāra gösterme (Kt8/2)

(O kirpikler her zaman baş örtüsü ülkesine hücuma kalkar. Âhının parıltısını, Tatar askerlerine gösterme.)

Nâilî beyitte, sevgilinin, baş örtüsünün ardından görünen kirpiklerini istilâya kalkan Tatar askerlerine benzetmiştir. “Câr” sözcüğünün, “komşu” anlamı da bulunmaktadır. Beyitte, kirpiklerin komşu ülkeye saldırdıkları da düşünülebilir ve düşünülmelidir. Komşu ülke anlamında kastedilen, yine baş örtüsü olacaktır.

Nâilî, aynı tavrı birden fazla anlamı bulunan Türkçe sözcüklerde de gösterir. Aşağıdaki beyitte “kızarmak” fiili, hem meyvelerin olgunlaşma alameti olarak kırmızıya yakın bir renk kazanması, hem de utanç ifadesi olarak yüze kan gelmesi anlamında düşünülmelidir.

Ḥacletinden kızarur Nâ ’iliyâ duḥter-i rez

Görse engüş-i şurâḥîdeki ḥinnâ rengin (G291/6)

(Ey Nâilî! Asmanın kızı -şarap-, sürahinin parmağındaki kına rengini gördüğünde hacletinden kızarır.)

Nâilî’nin aynı tavrının bir başka uç örneği de “mest” sözcüğünde kendisini göstermiştir. Divan’da “sarhoş” anlamında kullanılan bu sözcük yalnızca bir beyitte, “tabanı ve yüzü yumuşak deriden yapılan, incik kemiğinin üstüne kadar çıkan kısa konçlu, düğmesiz ve bağısız, ayağa çorap gibi giyilen ayakkabı” anlamı da kastedilerek kullanılmıştır.

‘ Acebdür mest-i ‘ ıṣṣa pâ-y-mâl-i nâz iken ‘ âlem

Ser-i meclisden ol mest-i tegâfûl germ-ḥîz olmak (G192/2)

(Âlem aşk sarhoşunun / ayakkabısının nazının altında çiğnenmiş iken, o tegafûl sarhoşunun meclisin köşesinden hızla kalkması garip bir durumdur.)

Aşağıdaki beyitte Nâilî, “kenâre” sözcüğünün hem “kucak” hem de “çengel” anlamından istifade ederek ayrılığın vuslattan daha rahat olduğunu vurguladığı görülmektedir.

Sehl idügin işitmemiş miḥnet-i ḳurbdan firāk

Bizden o şūḥa Nâ ’ilî fîkr-i kenâre bir midür (G103/5)

(Ayrılığın yakınlık eziyetinden kolay olduğunu o şuh bizden duymamış. Nâilî, ayrılık ile kucak / çengele asılma düşüncesi bir midir?)

Aşağıdaki beyitte, “külâle” sözcüğünün hem “kıvrıcık saç” hem de “çiçek demeti” anlamları kastedilmiştir.

Ȧolaşdı zülf-i nigāra benefşe bād-ı seher

Ȧokundı Ȧurra-i sünbüldeki külâlelere (G340/3)

(Menekşe, sevgilinin saçına dolaştı. Sabah rüzgârı, sünbül saçtaki kıvrımlara / çiçek demetlerine dokundu.)

Aşağıdaki beyitte ise şair, “lemhatü’l-başar” terkihiyle hem “göz açıp kapama”yı hem de “şimşegin bir defa parlaması”nı kastetmiştir.

Meydān-ı lemhatü’l-başara çeşm-i hūş olur

Zeyn ursa ħunk-ı şarşara berķ-i cihān gibi (K10/30)

(Şiddetli rüzgârı dünyanın şimşegi gibi süslese, şimşegin çaktığı / gözün açılıp kapandığı meydan akıl gözü hâlini alır.)

Nâilî aşağıdaki beyitte, “bî-ķuşūr” sözcüğü ile beyitteki büyük mübalağayı da hafifletecek bir çok anlamlılıktan istifade etmiştir. “Bî-ķuşūr”, hem “kusursuz, mükemmel” hem de “ķōşkleri olmayan” anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Beyitte anılan özel meclis, cennetin ķōşklerinden daha üstün tutulmuş, onca yüksek ķōşklarine rağmen Aden cennetlerinin bahsi geçen özel meclis karşısında hiç ķōşķü yokmuş gibi sönük kalacağı ifade edilmiştir. Ancak şair, cennet ķōşklarının “kusursuz” olduğunu da çağrıştıarak bu mübalağayı hafifletmeye çalışmıştır.

Cennāt-ı ‘aden bunca mu‘allā ķuşūr ile

Ol bezm-i hâşa nisbet ile bî-ķuşûr olur (K24/25)

(Aden cennetleri bile bu kadar yüksek ķōşklerle, o has meclise nispetle ķōşksüz / kusursuz kalır.)

Bu durumu uç noktada temsil eden bir başka örnek vermek gerekirse; Nâilî, aşğıdaki beyitte “kehf” ve “aşhâb” sözcüklerini aynı beyitte anmıştır. Ancak “aşhâb-ı kehf (mağara dostları / yedi uyurlar)”ın beytin bağlamı ile ilgisi oldukça zayıftır. Şair beyitte, övdüğü kimsenin fakirler ve rica ehli için, ashâb-ı kehf’in sığındığı emniyetli mağara kadar güvenli olduğunu kastediyor olabilir. Çünkü bu rivayete göre Hak dine inandıkları için zulüm gören yedi genç, bir mağaraya sığınarak Allah’ın takdiri ile uzunca bir müddet uyku hâlinde muhafaza edilirler. Tesadüfen bir araya gelmesi oldukça güç olan “kehf” ile “aşhâb” sözcüklerinin bu rivayete de gönderme yapmak amacıyla kullanıldıkları görülmektedir.

Nâm-âver-i sultân-ı risâlet ki cenâbı

Kehfü’l-fuķarâ melce’-i **aşhâb**-ı recâdur (K14/46)

Nâilî’nin, sözcüklerdeki çok anlamlılığı ortaya çıkarmak için başvurduğu yollardan biri de “tenasüp” adı verilen edebî sanattan ustaca yararlanmasıdır. Tenasüp, anlamca birbirleriyle ilgili olan kelimelerin, bir mısra veya beyitte bir araya getirilerek söylenmesi sanatıdır.⁹² Musikî terimlerini şiirde kullanma bahsinde de değinilecek bir beyit olduğu için aşğıdaki beyti, yalnızca tenasübün imkânları açısından değerlendirelim. Beyitte neredeyse her sözcüğün musikî terimi olarak karşılığı bulunmaktadır. Ancak bu sözcüklerin hepsi birden beyitte musikî terimi karşılığı da tutarlı bir anlama yol verecek biçimde anılmamıştır. Beytin düz cümleye aktarımına dikkat edildiğinde kimi musikî terimlerinin, bu anlamlarıyla kendilerine

⁹² M. Orhan Soysal, **Edebî Sanatlar ve Tanınması**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2. baskı, Ankara, 1998, s. 94.

bir yer edinemedikleri görülür. Sözelimi, “nev-rûz” sözcüğü, aynı zamanda bir makam ismi olmasına rağmen, beyitte tenasübün sunduğu imkân dâhilinde bu anlamını düşündürse de beyte doğrudan bu anlamıyla iştirak etmez. “şahn, gül-şen, çâr-bâğ, ‘Acem, nağş bağlamak, dil-keş, şabâ, nev-rûz” sözcüklerinin müzikal birer terim olmaları, her bir sözcüğün bu anlamının da çağrıştırılmak istendiğini haber vermektedir.

Şahn-ı gül-şen Çâr-bâğ olmuş ‘Acemde ‘andelîb

Bağlamış bir nağş-ı dil-keş kim şabâ nevrûzdur (G77/5)

(Gül bahçesinin ortası Çarbağ’a benzemiş, bülbül ise Acem makamında inlemektedir. Sabah rüzgârı bir gönül çekici beste yapmıştır, çünkü nevrüz zamanıdır.)

Bu başlığın altında değerlendirilen aşağıdaki alt başlıkların tümünde, bu anlamsal özelliklerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

3.1.4. Tasavvuf Terminolojisinde Karşılığı Bulunan Sözcüklerden İstifade Etme

Nâilî şiirinde tasavvufî konuların işleniş hakkında, “Din ve Tasavvuf” başlığı altında verilen malûmata ek olarak bu başlıkta hem maddî hem de tasavvufî karşılığı bulunan sözcük, terkip ve ifadelerden farklı örnekler verilmekle iktifa edilecektir. “Âyîne (ayna)” bunlardan biridir. Maddî bir nesne olarak suretin yansıtılmasına yarayan parlak nesne olan ayna, tasavvufî literatürde Allah’ın tecellî nurlarının yansıdığı gönül anlamında kullanılır. Bu ayna ne kadar temiz ve arınmış olursa, üzerine gelen nurları o derecede açıklıkla müşahade edebilir.

Sînemüz maḥzen edüp cevher-i rāz-ı ‘ışḡa

Şâhid-i hüsnüñe bir âyine-i pâk oluruz (G142/3)

(Bağrımızı aşk sırrının cevherine mahzen edip senin güzelliğine bir temiz ayna oluruz.)

Taşvîr-i ân cerîde-i i'câza sığmamış

Nağş-ı cemâl âyine-i râza sığmamış (G185/1)

(Güzelliğin resmi, i'câz defterine sığmamış. Güzelliğin nakşı sır aynasına sığmamış.)

Nâilî, bilhassa içki ve afyonla ilgili kimi sözcükleri de tasavvufî birer ifade vasıtası olarak şiirine dâhil eder. Aşağıdaki beyitlerde bu türden sözcüklerin manevî anlamları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Mestüz ol şahbâ-yı hûn-âb-ı ciğerden kim anuñ

Tohum-ı nañl-i âh-ı sevdâ-rişedür her kaçresi (G377/3)

(O ciğer kanı rengindeki şarabın sarhoşuyuz. Onun her damlası kökleri sevdadan bir âh fidanının tohumudur.)

Bizüz o mest-i temâşâ ki la'l-i sâķîden

Göñülde neşve-i şahbâ sebû sebû tâze (G353/2)

(Gönlünde testi testi şarap sarhoşluğu taşıyan ve sakinin la'l renkli dudağından sarhoş olan o temaşa sarhoşları biziz.)

Zâhid şaķın evgârluğundan mey-i 'ışķuñ

Keyfiyetin idrâk edicek âz edemezsin (G270/4)

(Ey zahit! Aşk şarabının sarhoşluğundan sakın. Sen onun keyfiyetini idrak edince hırs edemezsin.)

Sirişk-âb-ı riyâdan devlet-i şâdi-i rindânda

Yıkıldı ḥanḳāh mey-ḥāne ma‘ mūr oldu gitdükçe (G320/4)

(Rintlerin devletinde riya gözyaşlarından ötürü zamanla tekke yıkılıp meyhane mamur oldu.)

Āyīne-i sāğarda olan ‘ālemi görmez

Gül-zār-ı bihişt olsa nezzāre-geh-i mest (G23/4)

(Kadeh aynasında olan sarhoşların bakış yeri, cennet bahçesi olan âlemi görmez.)

Cemāl-i sāḳīye baḳ āfitābı n’eylersün

Tamām-ı neşve-i şevḳ ol şarābı n’eylersün (G261/1)

(Sakinin güzelliğine bak, güneşi ne yapacaksın! Şevk sarhoşluğu ile dolu ol, şarabı ne yapacaksın?)

Nüş ederler āb u āteşden muḥammer bir şarāb

Mey-güsārān-ı maḥabbet meşreb-i idrākden (G282/8)

(Sevgi şarabını içenler, idrak kâsesinden su ve ateşle yoğurulmuş bir şarabı içerler.)

Nâilî, diğer dinlere ait peygamber, ibadethane, kutsal nesne ve itikatları da tasavvufî amaçlarla şiirine dâhil eder. Bu türden beyitlere, tasavvuftaki “bî-rengî” kavramıyla yaklaşmak gerekmektedir. Bu tabir, tasavvufta dinlerin birliği anlamına gelir. Bütün renklerin aslı renksizlik olduğu gibi bütün dinlerin aslı da bir ve aynıdır. Bu da bütün insanların Elest bezminde kendilerinin kul, Allah’ın Rab olmasını kabul etmelerinden ibaret olan tek ve bir dindir. Belli bir mertebeye ulaşan mutasavvıf bütün din mensuplarına aynı gözle bakar; çünkü hepsinin aslı birdir. Bütün dinler ve mezheplerde esas olan söz konusu dinin renkleridir.⁹³ “Bu düşüncelerin, Sebk-i Hindî’nin vatanı olan Hindistan’ın hâkimi ve İran’dan Hindistan’a gelen şairleri en

⁹³ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2005, s. 78.

iyi koruyan Türk-Hint hükümdarı Bâbü'r tarafından, biraz da Hindistan'ın karışık sosyal, siyasal ve dinsel yapısını önünde bulundurarak, bir din hâline konmak suretiyle kullanılmış olması oldukça ilginçtir. Bu kavramın, Osmanlı sahası Hint üslûbu şiirine, Hint-İran sahası Sebk-i Hindî şiirinden geldiği bellidir.”⁹⁴ Nâîlî, diğer dinlerin terimlerini tasavvufî bağlamda değerlendirirken bir rint edasıyla kendi inancı karşısında bu dinlerin unsurlarını benimsiyormuş gibi görünerek sınırlarını genişletmeye çalışır. Sevgilinin güzelliğinin, yontulmuş bir put gibi kusursuz olduğu teması etrafında şekillenen düşüncede Nâîlî, bu güzelin ya da güzellerin bulunduğu mahalleri de puthane ve manastır olarak niteler. Hristiyan kiliselerinde ve manastırlarında bulunan ikonlar da bu hayaller içinde değerlendirilir. Aşağıdaki beyitlerde Nâîlî'nin bu tutumu görülebilir.

Deyr-i cihānda bir şanem-i şîve-kār ile

Zünnār-bend-i ‘ışk olalı hâlimiz harāb (G13/4)

(Dünya manastırında bir cilveli put ile aşk için papaz kuşağı takalı hâlimiz haraptır.)

Hāmūş görüp Nā’iliyā şanma bu deyrün

Nağş-ı şuver-i hāme-i ressamı tehīdir (G90/7)

(Ey Nâîlî! Bu manastırı sessiz görüp de onun ressamın kaleminin suretleri olan nakışlardan yoksun olduğunu düşünme.)

Hakḫā ki ‘aceb bûkalemün büt-gededür dil

Geh rûy-ı şafā geh görünen şûret-i ğamdur (G123/3)

(Gerçekten de gönül acayip bir puthanedir. Onda görünen kimi zaman eğlence / paklık kimi zaman da gam suretidir.)

⁹⁴ Babacan, **a.g.e.**, s. 342.

Şûret-ârâ-yı nakş-ı hüsn olalı

Büt-tırâşî-i kîlisâ-yı dilem (K4/10)

(Güzellik nakışlarını resmetmeye başlayalı, gönlümün kilisesinin put yontucusuyum.)

Bu Sūmenāt-ı vücūda şaķın perestişden

Ḳarīn-i Bihremen-i nefsi bed-fi‘āl olma (G315/6)

(Bu vücut Sumenat’ında tapınmaktan sakın. Kötü amelli nefsin Brahman’ı gibi davranma.)

3.1.5. Özel İsimlerin Lügat Anlamlarını Kastetme ya da Cins İsimlerin Özel İsim Anlamını Kullanma

Nâilî şiirinde sözcüklerin olabildiğince fazla anlamını kastetme çabasından özel isimler de nasibini alır. Kasidelerde kendisine hitap olunan memduhların isimleri ve Allah’ın özel isimleri dışında, özel isimler genellikle lügat manâları kastedilerek kullanılmıştır. Kimi zaman özel ismin lügat manâsı şiirin bağlamıyla o şekilde bütün oluşturur ki bu adın bir şahsa ait olduğunu tespit etmek, okuyucunun birikimine kalır. Sözelimi aşağıdaki beyitte, “Ṭā’if” sözcüğünün bir özel isim olduğunu anlayabilmek için, bu yer adını daha önce duymuş olmak gerekir. “Ṭā’if” sözcüğü “tavaf eden, dönen, dolaşan” anlamlarını taşıdığı gibi, Mekke civarındaki bir kasabanın da ismidir. “Beyt-i Ḥarām”, sözcüğün yer ismi anlamının da kastedildiğini göstermektedir.

Ben Ḥudā-ẖān-ı be-vādî-i ğam eller ṭā’if

Rûy-ı cānānum olan Beyt-i Ḥarāmumda benüm (K30/2)

(Sevgilimin yüzü olan Beyt-i Haram’umda, ben gam vadisinde Tanrı’ya seslenirken, yabancılar ise onu tavaf eder.)

Aşağıdaki beyitte ise şair, “na‘îm” sözcüğünün, cennetin bir bölümünü ifade eden özel isim anlamını kastetmektedir. Sözcüğün beyitteki ilk anlamı ise “iẖsan, nimet”tir. “Me‘vâ” da cennetin bir bölümünün adıdır. Beyitte rahatlık ve azap zıtlığının, cennet ve cehennem kavramları dâhilinde ifade edildiği görülmektedir. Bu ifade biçimi Kur’ân’da da cennetin rahatlığı karşısında cehennem azabı mukayesesı biçiminde görülebilir. “İyiler mutlaka nimet içindedirler; kötüler de yakıcı ateş içindedirler (İnfitâr/13-14).” ayetlerinde de nimetin “na‘îm” sözcüğü ile ifadesi, aşağıdaki tanıklara bu ayet bağlamında yaklaşılmasını gerektirmektedir.

Me‘vâ na‘îm-i rāḥat olur nef̱s ü rūḥuḥa

Berzāḥ-güzār-ı vaẖset-i ümmîd ü bîm iseñ (G217/8)

(Cennetin Me‘vâ bahçesi, ümit ve korku vaẖsetinin merhalelerini aşarsan, senin nefis ve ruhuna rahatlık nimeti olur.)

Aşağıdaki beyitlerde şair, “ḥusrev” ve “ṭuğrāyî” sözcüklerini iki şairin adı olarak da anmıştır. Bu sözcüklerden “ḥusrev”in lügat anlamı, “hükümdar, padişah”tır. “Ṭuğrāyî” ise, “padişah tuğrasını çizmekle görevli kimse, nişancı” anlamına gelir. Nâilî, bu sözcükleri “söz hükümdarlığı” iddiasına nispetle kullanmıştır.

Benüm ol ḥusrev-i evreng-i suḥen-dānî kim

Oldı menşûr-nüvis-i suḥenüm ṭuğrāyî (K5/22)

(O söz bilirlik tahtının hükümdarı / Hüsrev’i benim. Sözümün berat yazıcısı Tuğrâyî oldu.)

Tıflî mahlası da, bu adın anıldığı beyitte lügat anlamını çağrıştıracak unsurlarla birlikte kullanılmıştır. “Tıfl” sözcüğü, “çocuk” anlamına gelir. Nâilî, bu şahsın ölümüne düşürdüğü tarihte, Tıflî’nin mekânının rahatlık beşiği olmasını temenni etmektedir. Burada küçük çocukların beşikte uyumaları düşüncesinden hareketle, mezarın Tıflî için beşik kadar rahat olması temenni edilmektedir.

Tārîḥ-i vefâtını demiş mâder-i dehr

Gehvâre-i rāḥat ola Tıflîye laḥd (T4/2)

Aşağıdaki beyitte ise, Arapların cömertliğiyle meşhur Hâtem’in, mensubu bulunduğu kabile olan “Ṭayy” ile birlikte anıldığı görülmektedir. “Ṭayy”, aynı zamanda “dürme, katlama” anlamına gelmektedir. Beyitte kastedilen ilk anlam “dürme, katlama”dır.

Ṭayy-ı tûmâr-ı kerem-nâme-i Hâtem kılduñ

Keff-i iḥsānuñ edüp nuḳre-feşān hoş gelduñ (K27/29)

(Sen, ihsan elinle gümüş akçe saçıp Hâtem’in keremleri yazılı tomarları dürdün. Hoş geldin.)

“Dil-ārām”, “gönül rahatı, gönül huzuru; sevgili” anlamlarına gelir. Bir şahıs ismi olarak ise İran hükümdarı Behrâm’ın güzelliği ve aklı ile meşhur sevgilisinin adıdır. Aşağıdaki beyitte, bu özel ismin lügat anlamının da kastedildiği; cins isim olduğu durumda ise, şahıs adını çağrıştırdığı görülmektedir.

Yok ‘ışık-ı Dil-ārāmda Behrāma taḥammül

Görse seni eyler mi dil ārāma taḥammül (G229/1)

(Dilârâm’ın aşkında Behram’a tahammül yok. Seni görse, gönül huzura tahammül edebilir mi?)

“Gül-gûn” sözcüğü, lügatte “gül renkli, pembe” anlamlarına gelir. Özel isim olarak ise, Hüsrev’in Şîrîn’e hediye ettiği atın ismini karşılar. Aşağıdaki beyitte sözcüğün her iki anlamı da kastedilerek kullanıldığı görülmektedir. Kadeh hem Gül-gûn gibi meydana sürülmekte hem bu sözcüğün tercih edilmesiyle, kadehin içindeki şaraptan ötürü gül rengine olduğu ifade edilmektedir.

Gül-gûn cāmı her kişi meydāna sürdi biz

Gerd-i süm-i tek-āver-i ümīdi görmedük (G222/5)

(Gül renkli / Gülgûn kadehi herkes meydana sürdü. Biz ümit seğirtişinin nalının tozunu görmedik.)

Aşağıdaki beyitte ise “gül-şen-i rāz (sırrın gül bahçesi)” terkihi ile Şebüsterli Şeyh Mahmut’un bu isimdeki eserine gönderme yapılmıştır.

Giryemüzi feyz-i ‘ışk nāmiye-sāz eylemiş

Hār-sitān-ı dili gül-şen-i rāz eylemiş (G173/1)

(Aşk feyzi gözyaşımızı artırmış -filizlendirmiş-, Gönlün diken bahçesini sırrın gül bahçesi hâline getirmiş.)

3.1.6. Sözcüklerin ve Terkiplerin Farklı Okunuş Biçimlerinden İstifade Etme

Nâilî Divanı’nda bazı sözcük ve terkiplerin farklı okunuşlarından zuhur eden farklı anlamlar, sözü kısalma ve anlamı derinleştirmek için başvurulan unsurlardan biri olarak dikkati çekmektedir. Bu anlam özelliği, tespit edildiği takdirde bir üslup özelliği olarak atanabilecek bir mahiyet göstermektedir. Okuyucu, bu özellik çerçevesinde kullanılan sözcüklerin, benzer yazılışa sahip olan farklı anlamdaki eşini

bilmediği takdirde bu anlam kendini göstermez. Nâilî, sözcüklerin Osmanlı Türkçesi'ndeki imlâlarına bağlı bir şekilde doğal olarak taşıdıkları bu anlam ikiliğinden de istifade etmiştir. Bunu yaparken iki başlık altında toplanabilecek bir hüner sergilemiştir:

1. Terkip yapıp yapılmamasına göre sözcüklere farklı anlamlar yükleme
2. Sözcüklerin farklı biçimde okunabilmesine göre onlara farklı anlamlar verme

1. Terkip yapıp yapılmamasına göre sözcüklere farklı anlamlar yükleme: Aruz vezni gereği med yapılması gereken kimi hecelerde Nâilî, sözcüklerin med yapıldığı durumdaki anlamı ile, yanındaki sözcükle terkip oluşturduğu zaman sahip olduğu anlamı birlikte kastetmiştir. Bir perde gazelinden alınan aşağıdaki beyitte, “mişāl-i zıll hayāl anlamak” ifadesi, vezinde bir sakatlanmaya neden olmayacak biçimde “mişāl-i zıll-ı hayāl anlamak” şeklinde de okunabilir. “Zıll-ı hayāl”, gölge oyunu anlamına gelir. Beyitte terkip verdiği gibi okunduğu takdirde, dünyanın gecesini ve gündüzünü hayal gibi bir gölge anlamak söz konusu olur. Terkip, “mişāl-i zıll-ı hayāl” şeklinde düşünülürse, dünyanın gecesini ve gündüzünü bir gölge oyunu gibi anlamak anlamı kendisini gösterir. Ustalıkla sergilenen bu türden bir kullanıma farklı örnekler de Nâilî Divanı'nda bulunmaktadır.

Mişāl-i zıll[-ı] hayāl anlayup şeb ü rûzın

Cihānuñ eylese endîşe rûz-ı ferdâsın (G292/9)

(Dünyanın gecesini gündüzünü hayal gibi bir gölge anlayıp yarınını düşünse... /
Dünyanın gecesini ve gündüzünü gölge oyunu gibi anlayıp yarınını düşünse...)

Aşağıdaki beyitte ise, Mansur'un feci akıbeti söz konusu edilirken “Allah Allah” deyip darağacının dibine gitmek ile ölümsüzlüğe erişmek “pây-ı dâr / pây-dâr” okunuşlarının sağladığı anlamlar ile, aynı anda kastedilmiştir.

Virüp tezelzül-i Manşûrî sâķ-ı ‘arşa tamām

Ḥudā Ḥudā diyerek **pāy[-ı] dāra** dek giderüz (G166/4)

(Mansur’unun sarsıntısını arşın gövdesine verip “Allah Allah” diyerek darağacının dibine kadar gideriz. / Mansur’unun sarsıntısını arşın gövdesine verip “Allah Allah” diyerek ölümsüzlüğe kadar gideriz.)

Aşağıdaki örnekte, “rūḥ-ı revānlanmak” ve “rūḥ revānlanmak” şeklinde iki ifade ortaya çıkmaktadır. “Rūḥ-ı revān”, “can” anlamına gelir. Şair suların saflıktan ötürü canlı gibi göründüklerini bu şekilde ifade etmiştir. İkinci durumda ise, suların saflarından ötürü ruh akıp gitmektedir, yani kendini kaptırmaktadır.

Cûlar o denlû şâf ki **rūḥ[-ı] revānlanur**

Feyz-i nesīm-i şubḥ ile ezhār cānlanur (G44/1)

(Sular o kadar saf ki canlı gibi görünür / ruh ona akıp gider. Çiçekler, sabah rüzgârının feyzi ile canlanır.)

Aşağıdaki beyitte ise “āb tākūne” ibaresi, “āb-ı tākūne” biçiminde de okunabilir. İlk durumda, zahidin asmasına yürüyen su sıcaklaşırken, ikinci durumda ise, asmanın içinde yürüyen su sıcaklaşır. Anlamsal olarak büyük bir değişikliğe yol açmasa da bu kullanım da verilen başlık altında değerlendirilebilecek bir mahiyet göstermektedir.

Zāhid bu zūhd-i ḥüşk ile ḥuld olsa da yerūñ

Mā’-ı ḥamīm olur yürüyen **āb tākūne** G313/4

(Ey zahit! Bu kaba sofuluk ile yerin cennet de olsa, üzüm asmana akan su, kaynar su olur. / Ey zahit! Bu kaba sofuluk ile yerin cennet de olsa, asmanın suyu -şarap- kaynar su olur.)

2. Sözcüklerin farklı biçimde okunabilmesine göre onlara farklı anlamlar verme:

Kimi sözcükler, Osmanlı Türkçesi'nde harekelenmediği takdirde aynı yazılışa sahip olurlar. Okunuşta birbirinden ayrılırlar da bu sözcükler birbirlerinin sesteşi gibi değerlendirilebilirler. Bu durumda aynı yazılışa sahip, fakat anlamı ve okunuşu farklı olan iki sözcük ortaya çıkar. Nâilî, sözcüklerin bu özelliğinden de istifade ederek kimi hünerler sergilemiştir. Sözgelimi, aşağıdaki beyitte “câh ile (جاهله)” ibaresinin “câhile (جاه ايله / جاهله)” şeklinde düşünüldüğü takdirde farklı bir anlama sahip olduğu görülebilir.

Zîb-i elvân ile olmaz mütelevvin ‘ârif

Heves-i **câh ile câhil** mütelâşî görünür (G92/2)

(Arif kişi, renkli süslerle rengârenk olmaz. Cahil kişi, makam hevesiyle telâşlı görünür. / Arif kişi, renkli süslerle rengârenk olmaz. Cahilin hevesine, cahil kişi telâşlı görünür.)

Aşağıdaki beyitte ise, “seccâde (سجاده)” sözcüğünün “se cādde (سه جاده)” okunuşundan istifade ederek tasavvufun üç mertebesi olan “şeriat, tarikat, hakikat” kavramlarına gönderme yapmıştır.

Ṭarîk-i mürşid-i **seccâde**-i maḥabbeti tût

Hezâr zâhidi bir rind-i bâde-ḥ̣âra deġiş (G175/3)

(Muhabbet seccadesinin mürşidinin yolunu tut. Bin zahidi bir şarapçı rinde deġiş. / Muhabbetinin üç yolunun -şeriat, tarikat, hakikat- mürşidinin yolunu tut. Bin zahidi bir şarapçı rinde deġiş.)

Nâilî'nin bu hususta en çok başvurduğu husus, “derd (درد)” sözcüğünün “dürd (درد)” biçiminde okunmasıdır. Şarap tortusu anlamına gelen “dürd”, “derd”

sözcüğünün şarapla ilgili kavramlarla birlikte kullanılması sonucunda kendisini göstermektedir.

Şalduñ beni bister-i belāya

Derd oldı tabīb-i çāre-sāzım (M5/VII/5)

(Beni belâ yastığına bıraktın. Çare bulan tabibim dert / şarap tortusu oldu.)

Olur mezāķ-ı ḥaķīķatde Nā'ili hem-reng

Ḥumār-ı **derd**-i keder neşve-i 'amīm-i ʔarab (G14/5)

(Ey Nâilî! Hakikat damağında keder derdinin / tortusunun mahmurluğu ile eğlenenin umumî keyfi bir olur.)

Ḥasret-i la' lüñle mey nüş etse ḥün-ı **derd** olur

Mest-i 'ışķuñ neşve-i cām-ı şafā bilmez nedir (G41/4)

(Senin aşkının sarhoşu, dudağının hasretiyle şarap içse o dert / şarap tortusu kanı olur. Onlar saflık kadehinin sarhoşluğunu bilmez.)

Mesīḥā-süz olan **derdüñ** etibbā rūḥ yazmışlar

Leb-i la' lüñ nemek-pāş-ı dil-i mecrūḥ yazmışlar (G87/1)

(Mesihi yakan derdini / şarap tortunu tabipler ruh yazmışlar. Lal dudağını yaralı gönle tuz döken yazmışlar.)

Nâilî, aşağıdaki beyitte birbirine yakın imlâya sahip “kūy (كوى)” ve “gūy (گوى)” sözcükleriyle de benzeri bir hüner sergilemiştir. “Kūy”, “mahalle, sokak” anlamına gelir ve genellikle sevgilinin bulunduğu yeri karşılar. “Gūy” ise, çevgan oyununda kullanılan top olarak düşünülebileceği gibi “düğme” anlamında da kullanılır. Beyitte bu sözcüklerin birbirleri yerine konuldukları durumda farklı anlamlar kendisini göstermektedir.

Mānend-i zerre maḥv-ı vüçüd eyler uğrayan

Ol māhuñ oldı **kūy**ı meger **gūy**-ı āfitāb (G11/3)

(Zerre gibi orya uğrayanın vücudunu ortadan kaldırır. O ay gibi güzelin mahallesi / düğmesi, sanki güneş topu / mahallesi hâline geldi.)

Aşağıdaki beyitte de “ne‘am (نعم)” ve “ni‘am (نعم)” imlâları ile böyle bir tasarrufta bulunulmuştur. “Ne‘am”, “evet, peki, hay hay” anlamında olumlama bildiren bir edattır. “Ni‘am” ise, “ni‘met” sözcüğünün çoğuludur. Beyitte, feleğin insana kimi zaman nazlanması, kimi zaman da dileğini yerine getirmesi “ne‘am” sözcüğüyle ifade edilmiştir. Aynı beyitte, feleğin insanlara sunduğu nimetlerin söz konusu edildiği de düşünülebilir.

Çek Nā’iliyā çarḥdan ol mertebe el kim

Ol kâse-siyeh şerm eder nāz u **ne‘amından** (G286/5)

(Ey Nâilî! Felekten o derece el çek ki o cimri gösterdiği naz ve sunduğu nimetlerden / dilek sahiplerine “evet” demekten utansın.)

Bir başka beytinde Nâilî, “burr (بر)” sözcüğünün “birr (بر)” okunuşundan istifade etmiştir. “Burr”, “buğday” anlamına gelir, “birr” ise “iyilik” demektir. Beyitte kalbin gınası, siyah çavdar ekmeğini buğday ekmeği suretinde göstermektedir. Aynı zamanda kalp gınası, çavdar ekmeğini bile insana bir lütuf, bir iyilik olarak gösterebilmektedir.

Ḳurş-ı tenūr-ı ‘ālemi evvel ğınā-yı kalb

Burr gösterirdi nān-ı siyāh-ı cevīn ile (K28/9)

(Önceden kalbin gınası, âlemin tandırındaki yuvarlağı, kara çavdar ekmeğini buğday / bir lütuf olarak gösterirdi.)

Bir diğer beytinde Nâilî, “mer‘î (مرعى)” sözcüğünün “mer‘â (مرعى)” okunuşundan hareketle, memduhun cömertlik sahasını bir otlığa benzetirken, halkın memduhtaki cömertliğe riayet ettiğini de ifade etmek istemiştir. “Mer‘â”, çayırılık ve otlak anlamlarına gelirken “mer‘î” ise kendisine riayet olunan kişi anlamını taşır.

Ḥuceste-zât-ı mükerrer cenâb-ı defter-dâr

Ki sâha-i kerem ü cûdî ḥalka **mer‘âdur** (K21/9)

(Cömert ve kutlu olan defterdar hazretlerinin kerem ve ihsan sahası halk için bir otlaktır / halkın riayet ettiği yerdir.)

Aşağıdaki beyitte Nâilî, “Nūḥî” ibaresinin “Nūḥî” biçiminde okunabilmesinden hareketle, sevgilinin güzelliğinin Nuh Peygamber’e gemisinden can yükünü bile attırabileceğini iddia ederken sevgilinin güzelliğinin Nuh Peygamber gibi uzun ömürlü olmasını da temenni etmektedir. “Nūḥî”, Nuh’a ait ve mensup, onunla alâkalı anlamlarına gelir. Nuh Peygamber bin sene ömür sürdüğüne inanılan bir şahıstır. Her iki anlamda, birbirinden oldukça uzak anlamlar kendisini gösterir.

Nūḥî ede raḥt-efgen-i cân mevce-i ḥüsnuñ

Fülk-i dili ‘ışkuñ gibi deryâda bulunsa (G307/4)

(Güzelliğinin dalgası, gönül gemisi senin aşkın gibi bir denizde bulunsa, Nuh’a can yükünü bile attırır. / Gönül gemisi senin aşkın gibi bir denizde bulunduğunda, can yükünü atarak senin güzelliğinin dalgasını Nuh gibi uzun ömürlü kılsın.)

Aşağıdaki beyitlerde ise şair, “ūd (عود)” sözcüğünün “avd (عود)” okunuşunu da kastetmektedir. “Ūd” okunduğunda sözcük bir musikî aleti olarak “maḳām” sözcüğü ile birlikte düşünülmelidir. “Avd” okunuşunda ise, makamına geri dönmek kastedilmektedir. Beyitte kastedilen ilk anlam “avd” imlâsını gerektirmektedir.

Düşmen memâliküñ ne tûrursın fenâya vir

‘Ûd et maḳāmına nice fetḥ-i mübîn ile (K28/42)

(Ne duruyorsun! Düşman ülkelerini mahvet. Makamına nice açık fetihlerle dön.)

Etmîş tamâm devrini sâḳîde cām-ı Cem

‘Ûd eylemiş maḳāmına ḥûrşîdi görmedük (G222/2)

(Cem’in kadehi devrini sakide tamamlamış, makamına geri dönen güneşi görmedik.

Nâilî şiirinin Sebk-i Hindî çerçevesindeki görünümüne yer veren kaynaklarda bir üslûp özelliği olarak gösterilmeyen bu tutumun, Nâilî’nin bireysel üslûbu konu edildiğinde dile getirilmesi gerektiğini ifade etmek istiyoruz. Bu hüner gösterisi, Nâilî şiirinde, şairin şiirinde sözü kısaltmak ve anlamı genişletmek için başvurduğu yollardan biri ve bir kişisel üslûp özelliği olarak dikkat edilmesi gereken bir husustur.

3.1.7. Türkçe Redif Sözcüklerini Beyitlerde Farklı Anamlara Gelecek Şekilde Kullanma

“Osmanlı sahası Sebk-i Hindî şiirinin dili hakkında getirilen en ciddi tenkitlerden biri, bu üslûpta şiir dilinin neredeyse Türkçe olmaktan çıkarak tamamen Farsça ve Arapça unsurlarla örülmesidir.”⁹⁵ Nâilî’nin de bu üslûbun temsilcisi olarak “yoğun zincirleme terkiplere yer vermesi, bazı şiirlerinde manâyı alabildiğince girift bir atmosfere sokmasına ve muğlak ifadeler oluşmasına sebep olmuştur.”⁹⁶ Bununla birlikte şairin, Türkçe sözcüklerin kullanımında da bir üslûp özelliği olarak

⁹⁵ Babacan, **a.g.e.**, s. 227.

⁹⁶ Ahmet Atillâ Şentürk, Ahmet Kartal, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2005, s. 380.

nitelenebilecek tasarruflara başvurduğu görülmektedir. Nâilî'nin sözcükleri olabildiğince fazla çağrışım uyandıracak şekilde kullanmaya çalışmasının Türkçe sözcüklerdeki tezahürlerinden biri, Türkçe redif sözcüklerinde kendisini göstermektedir.

Nâilî'nin redif sözcüğünü yabancı sözcüklerden seçtiği şiirleri, bu sözcüğe yaslanarak oluşturulan terkiplerle yabancı sözcüklerin kullanımına davetiye çıkarmakta, bu biçimde oluşturulan şiirlerin dilinin de ağırlaşması sonucunu doğurmaktadır. Sözgelimi “idrâkten”, “pervâne” sözcüklerine yaslanan sözcük ve terkiplerle redif ve kafiyesi oluşturulan aşağıdaki matla beyitlerinde şairin, yabancı sözcüklere meyiletme zorunluluğu dikkati çekmektedir. Alıntılanan iki beyitte, Türkçe tek bir sözcük olmayışının ve anlamın giriftleşmesinin nedenlerinden biri olarak redif ve kafiye seçimi öne sürülebilir.

Mâni^ç -i ħarf-i temennâyuz leb-i idrâkden

Ķâbil-i irşâd-ı ^ç ışkuz mezheb-i idrâkden (G282/1)

(İdrâkin dudağından çıkacak minnet harfinin engeliyiz. İdrâk mezhebinden aşk yolunda irşada yeterliliğimiz vardır.)

Çerâğ-ı ħüsne dil-i nâ-şabûr pervâne

Fürûğ-ı şem^ç -i tecellâya Tûr pervâne (G344/1)

(Pervane, güzelliğın kandiline sabırsız bir gönüldür. Pervane, tecelli mumunun ışığına Tur'dur.)

Aşağıdaki gazelde ise, redif sözcüğünün Türkçe bir çekimli fiil olması ve cümlelerin yüklemi konumunda ve en sonda bulunması hasebiyle, -tasavvufî derinliğe sahip olmasına rağmen- Türkçe mantığına daha yakın ve bu suretle daha anlaşılır olduğu görülmektedir.

Yāra dil virmede ‘uṣṣāka haber virmezler

Cān virürlerse de cānāna keder virmezler (G126/1)

(Sevgiliye gönül vermek konusunda âşıklara haber vermezler. Onlar can verirseler de sevgiliye keder vermezler.)

Bāz-gūn-na‘ldür āyīn-i şehidān-ı vefā

Terk-i esrār-ı ilāhīde de ser virmezler (G126/2)

(Vefa şehitlerinin âdeti ters dönmüştür. Onlar, ilâhî sırların terk edilmesinde başlarını ortaya koymazlar.)

Cevher-i feyz-i ilāhī ‘amel-i hālişdür

Yohsa ey ẖāce siyeh ẖākūne zer virmezler (G126/3)

(İlâhî feyzin cevheri halis ameldir. Ey Hoca! Yoksa senin siyah toprağın karşılığında altın vermezler.)

Ġamzeden şor ne kadar mest ise keyfiyetini

Her meye çāşnī-i ẖūn-ı ciger virmezler (G126/4)

(Ne kadar sarhoş olsa da onun keyfiyetini göz süzüştten sor. Her şarap karşılığında ciğer kanı lezzeti vermezler.)

Pākī-i çirk-i riyā ise murāduñ zāhid

Ġorķum oldur saña dūzaḥda da yer virmezler (G126/5)

(Ey zahit! Amacın riya pisliğinden arınma ise, korkarım sana cehennem de yer vermezler.)

Nā’ilī ẖūn-ı ciger zād-ı ṭarīķ-i ğamdur

Merd-i rāh olmayana zād-ı sefer virmezler (G126/6)

(Ey Nâilî! Ciğer kanı, gam yolunun azığıdır. Yol eri olmayan sefer azığı vermezler.)

Nâilî'nin redifini Türkçe sözcüklerle ve bilhassa Türkçe fiillerle oluşturduğu gazellerinde, bu fiillerin anlam derinliğinden ve çeşitliliğinden istifade etmeye çalıştığı ve bu hususta başarılı örnekler ortaya koyduğu görülmektedir. Türkçe fiilin karşıladığı anlamların birebir aynı olmamasına özen gösteren Nâilî, sözcüklerin nüanslarından ve yan anlamlarından ustalıkla faydalanırken, fiillerin oluşturduğu deyimleri de şiirine aktarır. Bu sayede, yüklemi bir çekimli fiil olan ve cümlelerin sonunda bulunan, Türk dili mantığına daha yakın beyitlere imza atar. Aşağıdaki gazeli, bu tutuma örnek olarak verebiliriz. “Açmak” fiilinin geniş zamanı ile çekimlenmiş hâlini redif olarak seçen Nâilî, bu fiilin karşıladığı anlamların her beyitte farklı bir anlamını kastetmeye çalışmaktadır.

Açmak: çiçeklerin açması.

Haṭṭuñ ki bāğ-ı dilde bahār-ı siyāh açar

Hasret zemīn-i sīnede ezhār-ı āh açar (G50/1)

(Tüylerin, gönül bağında siyah çiçekler açar. Hasret, göğsün zemininde āh çiçekleri açar.)

Açmak: görünür duruma getirmek, göstermek.

Şahbā ki gösterür ‘ arak-āsā leṭāfeti

Mestāne sīnesin ki o büt gāh gāh açar (G50/2)

(O put gibi güzel, zaman zaman bağrını sarhoşçasına açtığında şarap, rakı gibi güzelliğin ne olduğunu gösterir.)

Açmak: “rāh” sözcüğü ile birlikte yol açmak, neden olmak; yaraları deşmek.

‘ Uryān elinde gamzesinūñ tīg-i şu‘ le-tāb

Beñzer ki daḥme-i dili teşhīre rāh açar (G50/3)

(Elinde göz süzüşünün parıltılı kılıcı ile benzer ki gönül dağını ele geçirmeye neden olur.)

Açmak: mührü çözmek.

Mühr-i hazine-i dile yâd el toğunmasun

Mahtûmudur yine anı ol padişâh açar (G50/4)

(Gönül hazinesinin mührüne yabancı eli dokunmasın. Mühürlenmiştir ve onu yine o padişah açar.)

Açmak: yaralamak, zedelemek.

Elmâs-pâre tîğ-i kazâdur o gamze kim

Bebr-i beyân-ı Rüsteme zaḥm-ı nigâh açar (G50/5)

(O göz süzüş, kaza kılıcının elmas parçasıdır. Rüstem'in kaplan derisinden savaç zırhına bakış yarası açar.)

Açmak: göstermek, sergilemek.

Sûdâ-gerân-ı ma' şiyet aḥsun o vakti kim

Dâdâr-ı haşr bâr-ı metâ' -ı günâh açar (G50/6)

(Günah tacirleri o vakti ansınlar ki mahşerin efendisi günah metanın yükünü gösterir.)

Açmak: güzel göstermek, bir şeye yakışmak.

Bûstân-fürûz-ı gül-şen-i cândur o ḡonceyi

Ey Nâ'ilî kaṭîfe-i surḥ u siyâh açar (G50/7)

(Ey Nâilî! O gonca, can bahçesinin süsüdür / horozibiği çiçeğidir. Siyah ve kırmızı kadife çiçeği gibi açar.)

Aşağıda, aynı gazelden beyitlerde de “oğutmaq” fiilinin, farklı anlamlara gelecek şekilde kullanıldığı dikkati çekmektedir.

Oğutmaq: şarkı söyletmek, terennüm ettirmek.

Germ edüp dā'iresin mihr-i cihān-tābda gül

Her seher bülbül-i şūrīdeye bir kār oğudur (G98/4)

(Gül, dünyayı aydınlatan güneşte dairesini ısıtıp her sabah âşık bülbüle bir makam okutur.)

Oğutmaq: ezberden söylemesini sağlamak.

Güli geh dā'ire geh levha-i ta' līm eyler

Tıfl iken bād-ı seher bülbüle ezkār oğudur (G98/6)

(Sabah rüzgârı, gülü kimi zaman daire, kimi zaman da nişan tahtası hâline getirip daha çocukken bülbüle türlü zikirler okutur.)

Oğutmaq: okumasını sağlamak.

Şerha vü dāğın açup yāre gönül merhem umar

Bilmege mā-ḥaşalın defter-i tīmār oğudur (G98/7)

(Gönül, çizik ve yaralarını sevgiliye gösterip ondan merhem umar. Kendi varlığından haberdar etmek için ona tımar defterini okutur.)

Oğutmaq: şans getirmesi ümidiyle tavla oyununda zara üfletmek.

‘Ārifūn baht girüp gönline pül kondurmaz

Nerd-i ikbâlde ağyāra döner zār oğudur (G98/8)

(Baht, ârifin gönlüne girip bir pulu -onun arzusuna göre- kondurmaz. Ancak ikbâl tavlasında başkalarına dönüp onlara zar üfletir. -Tavla oyununda şans yaver giden kimse zarlara üfler.-)

Oğutmak: terbiye etmek, yetiştirmek.

Mestüz ol cām-ı fenādan ki kenārındaki ḥatt

Nā'ilī nice Şenâyī nice 'Attâr okudur (G98/9)

(Ey Nâilî! Kenarındaki yazının nice Senâyî ve Attâr'ı yetiştireceği bir fena kadehinin sarhoşuyuz.)

Aşağıdaki ardışık iki beyitte ise, “bulmak” fiilinin farklı anlamlara gelecek şekilde kullanıldığı dikkati çekmektedir.

Bulmak: bir şeye rast gelmek.

Fikr-i lebûñle olan 'âlem-i ḥayret-neverd

Her ser-i rāhında bir maştaba-i Cem bulur (G66/4)

(Hayret âleminde senin dudağının düşüncesiyle gezen kişi, her yol ağzında bir Cem meyhanesine rast gelir.)

Bulmak: bir şeyin öyle olduğunu görmek, bir şeyin hazır hâlde olduğunu görmek.

Ġamzesin ol kâfir-i bûkalemûn-'işvenûñ

Sâde-dilân-ı heves rāzına maḥrem bulur (G66/5)

(Hevesli saf kalpliler, o bukalemun gibi her ân farklı görünen cilveli kâfirin yan bakışını kendi sırlarına vâkıf görürler.)

Şiirinde Farsça unsurların yanı sıra, Türkçe sözcüklerde de anlam derinliğine önem verdiğinin teyit edilmesi için Nâilî'nin aşağıdaki örneği de vermekte fayda vardır. “Kopmak” fiilinin geniş zaman çekimini redif olarak kullanan Nâilî, beyitlerde bu fiilin farklı anlamlarına yer vermeye çalışırken ikinci ve altıncı beyitte tamamen farklı bir tasarrufta bulunmuştur. Bu beyitlerde şairin kullandığı fiil “kopmak” değil, bu fiilin türemiş biçimi olan “koparmak”tır.

Ȳopmak: yükselmek.

Kyunda nle kim dil-i mtkdan Ȳopar

Bir nağmedür Hczda ‘ ukdan Ȳopar (G73/1)

(Mahallende arzulu gönülden bir inilti yükselir, sanki Hicaz’da klardan bir nağme yükselir.)

Ȳoparmak: bir parȇasını ayırmak.

Aȇ hkȇa-i dehnun nz ile nuȇka gel

Bir pre zağm-ı cna o tirykdan Ȳopar (G73/2)

(Naz ile ağzının hokkasını / afyon kutusunu aȇıp dile gel. Canın yarasına, o tiryaktan / afyondan bir parȇa kopar.)

Ȳopmak: yetişmek.

Hm-i edeb ki g-pezr olur

Bir Ėoncedr hdka-i ağlkdan Ȳopar (G73/3)

(Edebin sessizliği aȇılmaya hazırlanır. O ağlk bahȇesinden yetişen bir goncadır.)

Ȳopmak: ayaklanmak, hücuma geȇmek.

Olmaȇda nev-be-nev hm-r o Ėmzeler

Fevc-i siph-ı fitnedür fkdan Ȳopar (G73/4)

(O yan bakışlar yeni yeni gazaba gelmekte. Ufuklardan fitne sipahileri bölüğü hücuma geȇer.)

Ȳopmak: kalkmak; zuhur etmek, peyda olmak.

Der-kr olur teltm-ı dery-y itiyk

Bir mevce o cebhe-i berrkdan Ȳopar (G73/5)

(zlem denizinin dalgaları i başına geȇer. O parlak alından bir dalga kalkar.)

Ȳoparmak: yırtmak, yırtıp almak.

Ben bulmadum görürseñ eger ey ĥakîm sen

İnşâf şafĥasın bu nüh evrâķdan Ȳopar (G73/6)

(Ey hakîm! Ben bulamadım, eğer sen görürsen insaf sayfasını bu dokuz yapraklı - felek- arasından çekip kopar.)

Ȳopmak: ayrılmak.

Ey Nâ'îlî semâ' -künân heft beytûñe

Seyyâregân-ı çarĥ bu nüh tâķdan Ȳopar (G73/7)

(Ey Nâîlî! Feleğın seyyareleri sema ederek senin bu yedi beyitlik gazelinle dokuz kemerinden ayrılır.)

3.1.8. Türkçe Sözcüklerin Az Kullanılan ya da Terk Edilen (Arkaik) Anlamlarından İstifade Etme

Nâîlî'nin Türkçe sözcükler üzerindeki tasarrufu da yabancı sözcüklerdekinden farklı değildir. O, Türkçe sözcüklerin anlam zenginliğinden istifade etmek için beytin bağlamını, sözcüğün çok anlamlılığını ön plâna çıkaracak biçimde tertip etmiştir. Bu çabası içinde, Türkçe sözcüklerin az kullanılan ya da terk edilen (arkaik) anlamlarını da kastetme yoluyla bir çağrışım zenginliği yakalamaya çalışmıştır. Okuyucunun hazır bulunmuşluk durumuna göre bu anlamlar kendisini gösterir. Sözelimi, aşağıdaki beyitte “ķaş” sözcüğünün yalnızca Türkçe’de, “göz üzerinde bulunan kavisli kıllar” anlamına geldiğini düşünen bir kimse, aşağıdaki beyitte sevgilinin hilâl biçimindeki kaşlarından bahsettiğini keşfederek bununla iktifa eder. Ancak, “ķaş” sözcüğünün Türkçe’de “kavun ve karpuz dilimi” anlamına da geldiğini bilen bir kimsenin beyte yaklaşımı farklı olacaktır. Nâîlî beytinde, kavuşma bayramındaki nimetlerden biri olarak, dilimlenmiş bir meyve -muhtemelen kavun ya

da karpuz- imajı da oluşturmak suretiyle sevgilinin kaşları ile dilimlenmiş karpuz arasında şekilsel bir ilgi kurmaktadır. Sevgilinin kaşı, visal bayramında sunulan bir karpuz dilimine benzetilmiştir. Zaten beyitte de “bir behre al” emriyle, bu anlamın çağrıştırılmak istendiği açıkça görülmektedir. “Kaş” sözcüğünün “dilim” anlamının arkaik bir anlam olduğunu ilâve etmekte fayda vardır.

Bir behre al tena‘‘um-ı ‘îd-i vişâlden

Ol ğurre mâh-ı hüsni o **kaşı** hilâli gör (G62/4)

(Kavuşma bayramının nimetinden bir dilim al. O güzelliğin parlak mehtabını, o kaşı / dilimi hilâli gör.)

Nâilî şiirinde yabancı sözcüklerin çokluğu Sebk-i Hindî üslûbunun bir gereği olarak kaynaklarda kendisine yer bulmuştur. Sözelimi Halûk İpekten, Nâilî’nin yabancı sözcükleri yoğun olarak kullanmasını şu şekilde izah etmiştir: “Nâilî’nin dilindeki bu yabancı kelime çokluğu, Sebk-i Hindî üslûbunun özelliklerindendir. Bu üslûbun yaratıcısı olan şairler, sözlüklerden o zamana kadar kullanılmayan kelimeler bulup çıkarmak ve halk dilinden yeni kelimeler almak suretiyle şiir dilini değiştirmişlerdir. Nâilî, şarkıları dışında bu ikinci yola gitmemiş, fakat dile henüz yerleşmemiş yabancı kelimeleri ve özellikle soyut anlamlı olanlarını kullanarak dilini ağdalı ve zor anlaşılır hâle getirmiştir.”⁹⁷ Bu tespite şunu ilâve etmek zarurîdir: Nâilî’nin sözcüklere karşı tutumu, onların olabildiğince çok anlamını kastedebilecek bağlamlar oluşturmaktır. Bu nedenler kökeni hangi dile istinat ederse etsin Nâilî, o sözcüğün halk dilindeki karşılığını, kullanımdan düşen anlamını kastetmekte bir sakınca görmez. Türkçe sözcüklerde de bu tutumunu, kelimelerin az kullanılan ya da kullanımdan düşen anlamlarını kastetme yoluyla gösterir. Yani onun şiir dilinde Farsça ve Arapça sözcüklere yaklaşımı ne ise, Türkçe sözcüklere yaklaşımı da odur.

⁹⁷ İpekten, **a.g.e.**, s. 90-91.

Ancak bunun tespit edilebilmesi, sözcüklerin arkaik anlamlarının da bilinip bilinmemesine bağlıdır. Bu duruma örneklik teşkil eden bir başka kullanım da aşağıya alıntılanmıştır. Beyitte “yazmak” sözcüğünü, yalnızca “yazı aletiyle çizmek” anlamında düşünülürse, şairin asıl maksudından uzaklaşmış olur. Nitekim sözcüğün “yaymak” anlamına geldiğini de göz önünde bulunduran bir kimsenin aynı beyte yaklaşımı farklı olacaktır.

Naqqâş-ı kâr-gâh-ı kader qaşr-ı bâğda

Yazdukça nev-be-nev şafâhat-ı bahâra gül (G230/14)

(Kader atölyesinin nakkaşı bahçenin mamur köşkünde taze taze gülleri baharın sayfalarına yazdıkça / yaydıkça...)

Bu hususu uç noktada temsil eden bir başka sözcük de “kût” sözcüğüdür. Farsça anlamı “azık, rızık, gıda” anlamına gelen bu sözcüğün Türkçe eşseslisi olan “kût” ise, “baht, talih, saadet” anlamlarına gelir. Aşağıdaki beyitte sözcüğün Türkçe arkaik anlamı, hümanın talih kuşu olması münasebetiyle çağrıştırılmıştır. Sözcüğün bu anlamı göz önünde bulundurulmaksızın beyte yaklaşmak, Nâilî’nin bir üslûp özelliğini yakalayamamak anlamına gelecektir. Hüma, kemikle beslendiğine inanılan bir kuştur, aynı zamanda gölgesinin üzerine düştüğü kimseye şans getirdiğine inanılır. Beyitte bu anlam ilişkileri “kût” sözcüğünün Türkçe ve Farsça karşılıklarının aynı anda kastedilmesiyle daha da zenginleşmiştir.

Sāye-bizārān-ı iqbālî sipih-rūn olsa ger

Üstüḥânın istemezler kim hüma **kût** eylesün (G283/2)

(Feleğin ikbal gölgesini döşeyen olsa da, onlar kemiklerinin hüma tarafından gıda olarak yenmesini istemezler / onlar kemiklerine hümanın saadet getirmesini istemezler.)

Nâilî, Türkçe sözcükleri redif olarak kullandığı durumda da her beyitte bu sözcüklerin farklı birer anlamını kastetme yoluyla Türkçe sözcüklerde de anlam ve çağrışım zenginliği esasını gözettiğini göstermiştir (bkz. Türkçe Redif Sözcüklerini Beyitlerde Farklı Anamlara Gelecek Şekilde Kullanma).

“Bağlamak” fiilinin Divan’daki anlamlarının verilmesi, Nâilî’nin bu üslûp özelliğinin daha iyi görülebilmesini sağlayacaktır. Şair bu fiili, toplamda 6 defa ve 5’i farklı bir anlama gelecek şekilde kullanmıştır. Bunlar şöyledir:

Bağlamak: ip veya benzeri bir şeyi etrafında dolayıp düğüm yaparak tutturmak; (mecazen) sağlamlaştırmak.

Miṣāḳ u ‘ahd-i şevket-i İslâmı bağladuñ

Şer‘ -i Muḥammedî gibi ḥabl-i metîn ile (K28/35)

(Müslümanların ulu sözleşmesini Muhammet’in şeriatı gibi bir sağlam iple bağladın / sağlamlaştırdın.)

Bağlamak: üzerine takmak, kuşanmak; “kemer bağlanmak” terkibi oluşturduğunda: işe hazırlanmak

Mânend-i ḥāme ḥidmetüne bağlayup kemer

Vaz‘ eylesün maḳām-ı ‘ubūdiyyete seri (K20/24)

(Kalem gibi senin hizmetine kemer bağlayıp)

Bağlamak: bestelemek, “güfte” denilen manzumeyi musikî makamlarından birine uydurmak.

Terāne-senc-i viṣāl oldu dil görüp ḥaṭṭuñ

Henūz bağladı bir naḳş-ı ârzū tâze (G353/3)

(Gönül, senin ayva tüylerini görüp visal şakımaya başladı. Daha yeni, bir arzu)

Şahn-ı gülşen Çār-bāğ olmuş ‘acemde ‘andelīb

Bağlamış bir naqş-ı dil-keş kim şabā nevrūzdur (G77/5)

(Gül bahçesinin ortası Çağbağ olmuş, bülbüller Acem makamı şakırmaktadır. -
Bülbül- bir gönül çeken beste yağmış, çünkü nevrüz zamandır.)

Bağlamak: durdurmak, engel olmak, geçişi engellemek; “yolını bağlamak”
terkibi oluşturduğunda “yolunu kesmek.”

Bağlar ser-i rāhın yine ādāb-ı maḥabbet

‘Āşık ḥarem-i vuşlata reh-yāb da olsa (G306/6)

(Āşık, vuslat haremine yol bulsa da, sevgi adabı yine yolunu keser.)

Bağlamak: (bel bağlamak şeklinde) hazır olmak.

Bel bağlamış kıyāma yemīn ü yesārda

Sulṭān-ı baḥter şeh-i ḥāversitān gibi (K10/35)

(Doğunun hükümdarı, batının şahı gibi sağda solda ayaklanmaya hazırlanmış...)

Aşağıdaki örnekte ise, “ağlamak” sözcüğünü, bilindik manâsıyla, yani
“gözden yaş akıtmak” anlamıyla düşünmek hata olur. Nâilî bu fiil ile “eğlemek,
oyalamak, aksaklık göstermek” anlamını kastetmiştir ki bu da sözcüğün arkaik
anlamıdır.

Yeter ağladı felek ḥasret-i rūyuñla bizi

Hem-sifāl eyle segān-ı ser-i kūyuñla bizi (M4/II/2)

(Felek bizi yanağının hasretiyle yeterince oyaladı. Bize sokağının başındaki
köpeklerle aynı tasta yedir.)

Aşağıdaki beyitte “selâma tırnak” deyimindeki “tırnak”ın, eski dildeki “ayağa kalkmak” anlamı gözden kaçırıldığında şairin kalkmak ve düşmek arasında yapmaya çalıştığı basit tezat da yakalanamaz.

Tûbâ tırup selâma düşer Sidre pâyına

Ol naḥl-i nâz-ı ber-zede-dâmâna reşk eder (G72/4)

(Tûbâ selâma durup Sidre ayaklarına düşer. İkisi de o eteği toplanmış naz / çam ağacını kıskanır.)

Aşağıdaki beyitte ise, “okunmak” fiilinin, “davet olunmak, çağırılmak” anlamı ile birlikte “bir musikî eserini icra etme” anlamının birlikte düşünülmesi gerekmektedir.

Terennüm-sâzıdur ey Nâ’îlî ervâḥ **okundukça**

Zihî naḥş-ı bedî’-i ḥüsn kim ol rûya bağlanmış (G181/5)

(Ey Nâîlî! Ruhlar onun şarkı söyleyenidir. Davet edildikçe / ezgiler çalındıkça “O yüz için söylenmiş ne güzel bir hoş güftedir!” denir.)

“Eğlenmek” fiilini de bu bağlam da değerlendirmek gerekir. Bu fiil, Nâîlî’nin şiirinde, günümüzdeki karşılığı ile “iyi vakit geçirmek” anlamında düşünülebileceği gibi “oyalanmak, beklemek” anlamıyla da düşünülebilir.

Maḥbûb u meyle eglene gör Nâ’îlî gibi

Ġam ‘âleminde ġuşşa diyârındasın gönül (G234/6)

(Sevgili ve şarapla Nâîlî gibi oyalan / hoş vakit geçir. Ey Gönül! Sen gam aleminde ve tasa diyarındasın.)

3.1.9. Cümlede ve Edebî Sanatlarda Öge Sayısını En Aza İndirme

3.1.9.1. Cümlede Ögelerin Ortak Bir Ögeye Bağlanması

Maksadı, sıradan insanların günlük hayatta kullandıkları ifadelerle nazaran daha kısa ifade etmeye veya bir maksadı onu ifadeye yeterli en az sözle söylemeye i‘câz adı verilir.⁹⁸ Nâilî, şiirlerinde i‘câz mertebesini erişmeyi gözeterek cümlelerde buna uygun kısaltmalara gitme yolunu tercih etmiştir. Gazel sahasında, genelde 5 beyitlik kısa bir anlatım biçimini tercih eden şair, bu kısa şiirlerinde sözü olabildiğince yoğun ve dolgun söyleyebilmenin bir yolu olarak cümlede çeşitli çıkarmış, kimi zaman da birden fazla unsuru tek bir ögeye bağlamıştır. Çünkü, “şiir dilindeki asıl etkileyici kısa anlatım, biçimle ve dize sayısındaki azlıkla değil, düşünce, coşku ve tasarımları dile getirirken göstergelerin bütün değerlerinden yararlanarak onları en değişik ve etkileyici bağlantılar içinde, yerli yerinde kullanmakla sağlanabilmektedir.”⁹⁹

Nâilî, şiirlerinde sözü kısaltmak için, farklı cümlelerin ögelerini tek bir ögeye bağlama yoluna gider. Günlük dilde böyle kullanımlar birer zaaf olarak nitelenebilirse de şiir dilinde böyle bir durum söz konusu değildir. Divan’da ortak bir ögeye bağlama esasına bağlı olarak sözün kısaltıldığı beyitlere birçok örnek gösterilebilir. Bir misal olarak aşağıdaki beyitte, bir şartlı birleşik cümle bulunmaktadır. Şair bu cümlede şöyle demektedir: “Zühre’nin çengi, kalemimin yazarken çıkardığı gıcırtıyı takip etmese, onun nağmeleri perdesinden taşardı.” Görüldüğü gibi, “Zühre’nin çengi (çeng-i Nâhîd)” hem şart cümlesinde hem de onun bağlı olduğu temel cümlede özne görevinde kullanılmıştır. Ancak şart cümlesinde özne olan “çeng-i Nâhîd” söylenmemiştir. Bu durumda her iki cümle de “çeng-i Nâhîd”e bağlanmıştır.

⁹⁸ M. Ali Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**, 3F Yayınevi, 5. baskı, İstanbul, 2007, s. 80.

⁹⁹ Doğan Aksan, **Şiir Dili ve Türk Şiir Dili**, BE-TA Basım Yayım, 1. baskı, İstanbul, 1993, 66.

Olmasa pey-rev-i âheng-i şarîr-i kalemüm

Çeng-i Nâhîdûñ olur nağmeleri perde-birün (K17/65)

(Zühre'nin çengi, kalemimin yazarken çıkardığı gıcirtıyı takip etmese, onun nağmeleri perdesinden taşardı.)

Aşağıdaki cümlede ise iki şart cümlesinin “‘âşık” öznesine ve “ārām edemez” yüklemine bağlandığı görülmektedir.

Ārām edemez cennet-i a' lāda bulunsa

‘**Āşık** mey ü maḥbûb ile tenhâ da bulunsa (G307/1)

(Āşık, en yüce cennette de bulunsa, şarap ve sevgili ile yalnız da kalsa, huzur bulamaz.)

Aşağıdaki beyitte de “zülfi” sözcüğünün, iki cümle tarafından özne olarak kullanıldığı görülmektedir.

Zülfi şiken şiken midür tündî-i bād-ı âhdan

Bir birini başup gelür mevc-i yem-i belâ mıdur (G53/3)

(Saçı âhın sert rüzgârından kıvrım kıvrım mıdır? Yoksa birbirini basıp gelen belâ denizinin dalgaları mıdır?)

Bir diğer beytinde şair, “naḥl-i ḥadîka-i emel” sözcüğünü hem “reng-i rûy” terkininin, hem de “bâr” sözcüğünün tamlayan olarak kullanmıştır. Beyitte, bu kullanım sonucu iki terkip ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki “naḥl-i ḥadîka-i emelüñ reng-i rûy” ve diğeri “naḥl-i ḥadîka-i emelüñ bâr” terkipleridir. Nâilî, bu yolla sözcük sayısını kısaltmayı başarmıştır.

Aldanma reng-i rûyuña ey hām-ı dest-i āz

Naḥl-i ḥadīqa-i emelūñ bārı saht olur (G49/2)

(Ey hırsın tecrübesiz eli! Emel bahçesinin fidanı sert olur, onun -emel bahçesinin fidanının- yüzünün rengine / hilesine aldanma.)

Sihr-i helâli de bu başlık altında değerlendirmek gerekir. Bu sanatta, iki yargının ortak bir ögesi olur ve bu öge ardışık iki mısra için ayrı ayrı değerlendirilir. Aşağıdaki beyitte “firāk” sözcüğü, iki farklı cümlede farklı öğeleri karşılayacak biçimde kullanılmıştır. Sözcük, ilk cümlede şu şekilde yer almıştır: “A Nâilî, o oynak sevgili yakınlık mihnetinin ayrılıktan kolay olduğunu bizden işitmemiş.” İkinci cümlede ise şu şekilde kullanılmıştır: “firak -ile- kucak / çengele asılma düşüncesi bir midir?” İkinci cümlede “firak ile” sözcük grubu bulunmamaktadır, ancak beytin bağlamından hareketle “firak”ın iki cümle için ortak olduğunu ve ikinci cümlede bir “ile”nin itibarî olarak bulunduğunu tespit etmek mümkündür.

Sehl idügin işitmemiş miḥnet-i kurbdan **firāk**

Bizden o şūḥ a Nā’ilî fikr-i kenāre bir midür (G103/5)

(O şuh, ayrılığın yakınlık eziyetinden daha kolay olduğunu bizden işitmemiş. Ey Nâilî! Ayrılık ile kucak / çengele asılma fikri bir midir?)

3.1.9.2. Herhangi Bir Unsuru Düşürme

Sözden tasarruf etmenin bir diğer yolu da cümledeki herhangi bir öğeyi, ya da sözcüklerin sahip olduğu ekleri düşürmektir. İcâzın bu bölümü, kastedilen anlamın üstünün kapanmasına da yol açabilir. İcâz, her zaman -eksiksiz, fazlasız- meramın ifadesine yetecek lâfız kullanılması suretinde olmaz; bazen de lâfızların duygu, düşünce veya hayali ifadeye yetmeyecek ölçüde azaltıldığı görülür. Buna göre sözü

kısaltmanın (îcâz) hem meziyet hem de kusur olan çeşitleri vardır.¹⁰⁰ Sözdten tasarruf etmek amacıyla kimi unsurların cümleden düşürülmesi, anlamın yoğunlaşmasını sağlar ve kimi zaman da giriftleşmesine neden olur. Ünsal Özünlü, eksiltmenin şiir dilindeki bu fonksiyonu hakkında şöyle bir tespitte bulunmuştur: “Yazın yapıtlarında kullanılan dili içeren metinlerde kimi zaman birtakım sorunlar ortaya çıkar. Özellikle şairlerin, tümceleri karmaşık bir sözdizim düzeninde kullandıkları, tümcelerin kiminde eksiltme (ellipsis) bulunduğu, tümce öğelerinin devrikleştigi ve bazı zamirlerin kullanımında ögenin kimi ve neyi gösterdiği konusunda kuşkulara düşüldüğü görülür. Bütün bunlara şiirsel ve şiirsi dilin yoğunluğu ile ritim özellikleri eklenince, yazın dili çok daha karmaşık olmaktadır.”¹⁰¹ Gerçek şiir örneklerinin niteliklerinden birini oluşturan eksilteli anlatım, gereksiz sözcüklerden kaçınmayla, göstergeleri elden geldiğince geniş bir anlam çerçevesine kavuşturacak biçimde kullanmayla ortaya konmakta, aynı zamanda şiirin kalıcılığını da sağlamaktadır.¹⁰²

“Sözü mümkün olabildiğince kısa tutmak ve az sözle çok şey anlatmak, Sebki Hindî şiiri için önemli ve ayırt edici bir özelliktir.”¹⁰³ Nâilî de şiir dilinin temel özelliklerinden biri olan eksilteli anlatıma sık sık başvurmuştur. Bu yolu tercih etmesinde sözü olabildiğince kısa tutma çabasının yanı sıra, cümlede eksik olan unsurun farklı çağrışımlara neden olmasından istifadeye çalışmasının da rolü vardır. Örneklere, iki yargı arasında nedensellik ilgisi kuran sözcüklerin anılmaması ile başlanabilir. Nâilî, bu tür durumlarda biri diğerinin nedenini veren iki cümleyi iki mısraa yerleştirir. Bu cümlelerinin yargıları arasındaki nedensellik ilgisini ifade edecek herhangi bir bağlayıcı unsur kullanmaz. Ancak, mantıksal olarak kurulabilecek bu anlam ilişkisi neticesinde okuyucu, iki cümleyi farazî bir

¹⁰⁰ M. Kaya Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri - Belâgat**, Enderun Kitabevi, 2. baskı, İstanbul, 1989, s. 112-113.

¹⁰¹ Ünsal Özünlü, **Edebiyatta Dil Kullanımları**, Multilingual Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2001, s. 98.

¹⁰² Aksan, **a.g.e.**, s. 59.

¹⁰³ Mum, **a.g.m.**, s. 388.

bağlayıcıya ulaşır (Beyitte bulunmayan öğeler düz cümleye aktarımda koyu olarak gösterilmiştir.)

Dil-i pür-tâb-ı âşık hüsn-i ‘ âlem-sûz-ı dil-berdür

Yem-i âteş-telâṭüm şeb-çerâğ-ı düdmân âteş (G180/4)

(Âşığın ıııklı kalbi, sevgilinin âlemi yakan güzelliğidir. **-Bu sebeple-** ateş çalkayan deniz ve dumanlı şebçerağ ateş almıştır.) ne hşmet

Cihân-ı vahdetüñ bir renge ḳonmıř ‘ unsur-ı çârı

Gül âteş bülbül âteş nev-bahâr âteş ḥazân âteş (G180/6)

(Vahdet âlemin dört unsuru bir renge koymuş. **-Bu nedenle-** gül ateş, bülbül ateş, bahar ateş, sonbahar ateştir.)

Dil-i ‘ uşşâḳı neden zerre-i bî-tâb u ḥaḳîr

Eylemiş **bâriḳa**-i ḥüsnüñi ḥürşîd-naẓîr (M4/I/2)

(Âşıkların gönlü neden dermansız ve hakirdir. **-Çünkü sevgili-** güzelliğinin şimşegini güneşe benzetmiş.)

Nâilî’nin arka arkaya sıraladığı bazı mısralarında, iki mısradaki yargının bir araya getirilme nedenini ifade edilmediğı bir başka beytinde şair, beytin ve şiirin bağlamından hareketle bir sonuca ulaşılmasını beklemektedir.

Naẓîr-i ḥüsnî ger **kemâli** Şuḥfînüñ

Zihî **kemâl** ki yokdur mişâli Şuḥfînüñ (G225/1)

(Suhfinin eğer güzellikteki benzeri **-olup olmaması açısından-** kemali **-sorulacak olursa-**; işte kemal böyle olur ki Suhfî’nin misali yoktur.)

Aynı bakış açısıyla aşağıdaki beyte bakıldığında şairin, ilk cümledeki yargıdan hareketle ikinci cümlede yükleme yer vermediği görülebilir.

‘Ârif vücūd-ı ‘âlemi maḥz-ı ‘adem bilür

Şādī redif-i mâtem ü ğam tev’em-i neşât (G188/4)

(Ârif, âlemin mevcudiyetini yokluğun ta kendisi bilir. **-Ayrıca-** mutluluğun ardından matem **-geldiğini-** ve kaygının sevince ikiz **-olduğunu da bilir.-**)

Hayran bir âşık portresinin çizildiği aşağıdaki beyitte ise Nâilî, hakkında soru sorduğu özneye yer vermemiştir. Okuyucu, “Sevgilimin kıvrım dolu alnındaki saçların ipliği midir?” ve “Perişan hâlimin nüshasının her harfi midir?” sorularına bir cevap vermekte oldukça zorlanır, çünkü ne hakkında soru sorulduğuna işaret eden bir öge, cümlelerde bulunmamaktadır. Belki de şair, neyi sorduğunun farkında olmayacak kadar hayrete düşmüş ve söylediklerinde bir anlam bulunmayan perişan bir âşığın hâlini bu türden bir ifade biçimini seçerek sergilemek istemiştir.

Târ târ-ı ṭurra-i pür-pîç-i cānānum mıdur

Ḥarf ḥarf-i nüṣḥa-i ḥāl-i perîşānum mıdur (G81/1)

(-O,- Sevgilimin kıvrım dolu alnındaki saçların ipliği midir? **-O,-** Perişan hâlimin nüshasının her harfi midir?)

Nâilî, okurunun zihninde, kendisinin kastetmek istediği anlama ulaşılabilir karinelere yer verdikten sonra, cümlelerin diğer öğeleri üzerinde durmaz. Kimi zaman, öğenin almak zorunda olduğu ekleri bile görmezden gelir. Nâilî şiirinin bu özelliği bilinmeden, aşağıdaki beyitleri düz cümleye aktarmak ya da ondan bir anlam çıkarmak mümkün olmaz. İlk beyitte şair, cümlelerin dolaylı tümleci olan ve yer bildirmesi amaçlanan “mezād-ı dallâl” terkibine bulunma ifade eden “-da / -de” hâli

ekini ilâve etmemiştir. Terkinin bu eki alması gerektiğini fark etmeyen bir kimse için “mezâd-ı dallâl”ı cümlede bir yere oturtmak oldukça güç bir hâl alır.

Çok zamândur ki metâ‘ -ı suhenüm olmada ẖarc

Pîş-i ẖar-mühre furûşânde mezâd-ı dallâl (K12/80) mezad-ı dallâdda olmalı
(Çok zamandır söz meta’ım tellâl mezad-**ında**- değersiz katırboncukları önünde satılmıştır.)

Aşağıdaki beyitte de şairin, ikinci cümlede dolaylı tümlece yer vermediği görülmektedir. Ancak, karineler yoluyla burada kastedilen mekânın, ilk mısırda özne olarak kullanılan “cihân-ı vâjgûn-na‘ l-i maḥabbet” olduğu anlaşılabilir.

Cihân-ı vâjgûn-na‘ l-i maḥabbet özge ‘ âlemdür

Gedâdur şâhlar cümle gedâlar pâdişâdur hep (G18/3)
(Sevginin ters dönmüş dünyası bir başka âlemdir. **-Orada / sevginin ters dönmüş dünyasında-** bütün dilenciler padişah, bütün padişahlar ise dilencidir.)

Aşağıdaki beyitte ise, ikinci mısırda dolaylı tümleç olan “baña” sözcüğünün düşürüldüğü görülebilir.

Mezâḳ-ı telḥe virdi yâd-ı la‘ lüñ bir ḥalâvet kim

Ġamuñla içdügüm biñ kâse zehr-âbı unutturdı (G364/4)
(Senin la‘ l gibi kırmızı dudağını anmak acı damağa öyle bir lezzet verdi ki gamınla içtiğim bir kâse zehirli suyu **-bana-** unutturdu.)

Son olarak şairin, iki cümledeki yargıdan hareketle üçüncü bir yargıya varılmasını beklediği aşağıdaki beyti vermekte fayda vardır. Şair ilk mısırda kuvvetli ve dayanıklı âşıklara bir müjdesi olduğunu haber vermekte, ikinci beyitte ise iki

güzelin birbirini yumuşattığını belirtmektedir. Buradan çıkarılacak üçüncü yargı ise, güçlü kuvvetli olup da onların eziyetlerinden sağ kurtulanların, artık eskisi gibi çevre maruz bırakılmayacaklarıdır. Şair, bu son yargıya şiirde yer vermemiştir. Bu beyit, başarılı bir “icâz” örneğidir.

‘Uşşâk-ı saht-câna yine müjde Nâ’îlî

Nerm etmiş ol iki büt-i şannâz bir birin (G290/5)

(Ey Nâîlî! Canları kuvvetli âşıklara müjde! O iki alaycı dilber birbirini yumuşatmış. - Sağ kaldıysanız, gelin artık size işkence yapmayacaklar-)

3.1.9.3. Telmih Yoluyla Gönderme Yapma

Söz arasında, herkesçe bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye, bir inanca ya da yaygın bir atasözüne işaret etmek, onu anımsatmaya “telmih” adı verilir. Telmih edilen şey, uzun uzadıya açıklanmaz, bir iki sözcükle anımsatılır.¹⁰⁴ “Telmih ile bir düşünce veya hayal o anlam için konulmuş sözcüklerle doğrudan değil, onu uzaktan gösteren veya ona işaret eden sözcüklerle ifade edilmeye çalışılır. Bu durumda zihin o anlama intikal ederken başka çağrışımlara da -hatta bazen metin sahibinin kastetmediği anlamlara da- uğrar, metin bu yolla zenginleşir, metni yorumlayanın zihninde yeni duygu ve düşünceler uyanır. Dolayısıyla telmih, yoğun söz söylemenin bir yoludur.”¹⁰⁵ Nâîlî, şiirinde sözü kısaltmak, belirli duygu ve düşünceleri daha az sözle ve daha çarpıcı bir biçimde ifade etmek için telmih sanatının imkânlarından yararlanmıştı. İsrâfil Babacan, Nâîlî’nin bilhassa Kurân’dan

¹⁰⁴ Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. baskı, Ankara, 2009, s. 461.

¹⁰⁵ Saraç, **a.g.e.**, s. 282; ayrıca bkz. Babacan, **a.g.e.**, s. 194.

aldığı peygamberler ve onlara ait telmihlerle tasavvufi anlamlar üreten metinler oluşturduğunu belirtmiştir.¹⁰⁶

Nâilî'nin şiirlerinde telmih, kimi zaman telmih edilen olayın kahramanlarından en az birinin anılması yoluyla yapılır, kimi zamansa yapılan göndermenin anlaşılabilmesi, o olayın ayrıntılarıyla bilinmesini gerektirir. Sözelimi aşağıdaki beyitlerde iki ayrı aşk macerasının, “âşık” tarafını oluşturan Ferhat ve Mecnun birlikte anılmış, bu iki şahsın isimleri ile yaşadıkları maceradan çıkarılan sonuçlar tasavvufî bir zeminde aktarılmaya çalışılmıştır. Bu beyitlerde, herkesçe bilindiği kabul edilen hadiselerin, yalnızca ifade edilmek istenene taallûk eden kısımları söz konusu edilmiştir.

Mağşûd Nâ'îlî ser-i kûy-ı vişâl ise

Mecnûna deşt ü Kûh-kene Bî-sütûn yeter (G122/5)

(Ey Nâilî! Amaç sevgilinin mahallesinin köşesi ise, Mecnun'a çöl ve Ferhat'a Bîsütûn yeter.)

Birinûn ser-nüvişti nâle olmuş birinûn tîşe

Düşüp şahrâya Mecnûn kûha kim Ferhâd ayak basmış (G178/2)

(Birin'in alın yazısı inleme olmuş, birin'in ise külüng. Mecnun çöle düşüp dağlara da Ferhat ayak basmış.)

Ferhâd u Kaysa Nâ'iliyâ pey-rev olmaduk

Yok meslek-i rızâda firâz u nişibümüz (G151/5)

(Ey Nâilî! Ferhat ve Mecnun'a takipçi olmadık. Bizim rıza yolunda iniş çıkışımız yoktur.)

¹⁰⁶ Babacan, **a.g.e.**, s. 194.

Ki rūzī-i ser-i Ferhād u Qays ola āhır

Hırāş-ı hār-ı cefā zahm-ı tīşe-i tehdīd (K7/13)

(Sonunda Ferhat ve Mecnun'un başının nasibi, cefa dikeninin incitmesi ve tehdit külüngünün yaralaması olur.)

Şîr akar Kûh-kene Qaysa gâzâlân bulunur

Vahşet-âbâd-ı dil-i pür-hevl ü hevāmumda benüm (G244/5)

(Benim korku ve haşere dolu gönlümün vahşetli yerinde, Ferhat'a şîr suyu akar, Mecnun'a ise ceylânlar bulunur.)

Peygamberlerden Süleyman, Yusuf, İsa, Musa kendilerine çeşitli açılardan telmihte bulunulan kişiler arasındadır. Bunlardan, Divan'da adı 14 defa anılan Süleyman Peygamber'in anılma nedenlerine kısaca değinmek yoluyla, telmih Nâilî şiirindeki fonksiyonuna açıklık getirelim. Süleyman Peygamber, on yaşında iken tahta çıkmış, hem hükümdarlık hem de peygamberlik görevi yürütmüş bir kutsal şahsiyettir. Onun hayatında erişmiş olduğu ihtişam ve zenginlik, dillere destandır. Nâilî, onun bu özelliğini bir kasidesinde memduhu ile Süleyman'ı kıyaslayarak anmıştır.

Pâdişāhum seni Hâk husrev-i zî-şân etmiş

Lâyık-ı saltanat-ı taht-ı Süleymân etmiş (K9/1)

(Padişahım! Allah seni namlı bir hükümdar kılmış, Süleyman tahtının saltanatını sana lââyık görmüş.)

Yukarıdaki beyitte de anılan "taht", bir başka beyitte, bir rint için varlık ve zenginliğin olumsuz kavramlar olduğu ifade edilirken anılmıştır. Azamet ve kudret göstergesi olarak kullanılan bu taht, kızıl altından, dört köşeli, her köşesinde

yaprakları zümrüitten bir altın ağaç bulunan, hüma, arslan ve ejderha motifleriyle süslü bir tahttır.

Pâdişâh-ı mülk-i âzâdî olan mey-hârenüñ

Tahta-i mey-hânede taht-ı Süleymândur yeri (G385/3)

(Özgürlük ülkesinin padişahı olan şarapçıların yeri meyhane masasındaki Süleyman tahtıdır.)

Aşağıdaki beyitte ise, Süleyman Peygamber’in sahip olduğu “hâtem” anılmıştır. Bu yüzük, bütün canlıların ve cinlerin Süleyman Peygamber’e itaat etmesini sağlayan, üzerinde İsm-i Azam’ın yazılı bulunduğu ve Âdem Peygamber tarafından cennetten getirildiğine inanılan bir nesnedir.

Tâ ki te‘yîd-i Hudâ virmek için mülke nizâm

Bir şeh-i ‘âdili hâtemle Süleymân etmiş (K9/34)

(Allah’ın teyidi ülkeye nizam vermek için bir âdil hükümdarı yüzükle Süleyman kılmış.)

Aşağıdaki beyitlerde Süleyman Peygamber “mûr (karınca)” ile birlikte anılmıştır. Telmihte bulunulan hadise şöyledir: Süleyman Peygamber bir gün sefere giderken karıncaların beyinin kendi tebaasına seslendiğini duyar ve onunla sohbet eder. Karıncanın konuşmasından etkilenen Süleyman, ondan çeşitli nasihatler alır. Karıncalar tarafından devrin sultanı olan Süleyman’a hediye olarak bir çekirge budu verilir. Bu but, bütün orduyu doyurur.

Telmiḥ-i bâr-gâh-ı Süleymân edüp tamâm

Levḥ-i fenâ-yı ‘âleme bir mûr yazdılar (G78/4)

(Süleyman’ın huzuruna telmihte bulunup âlemin fena levhasına bir karınca yazdılar.)

Ne bîş ü ne kem ‘ âlemi yeksân bilürüz biz

Her gördüğümüz mûrı Süleymân bilürüz biz (G134/1)

(Ne az ne de çok... Biz âlemi hep bir görürüz. Biz her gördüğümüz karıncayı Süleyman biliriz.)

Aşağıdaki beyitlerde Süleyman Peygamber’in efsanevî sadrazamı “Âsaf” anılmaktadır. Bu sözcük, sadrazam övgülerinde, bu makamın adı olarak kullanıldığı için bir cins ismi olarak değerlendirilebilir.

Tâ Süleymân-ı zamâne ede Hâk Âsaf-ı ‘ ahd

Bir kerem-kâruñ edüp devletini rûz-efzûn (K17/69)

(Zamanın Süleyman’ı bir cömert kulunu zamanın Âsaf’ı kılıp onun bahtını günden güne artırsın.)

Nâm-âver etdi lûtf-ı Süleymân-ı rûz-gâr

Ol Âsaf ibn-i Âsafı engüsterin ile (K28/24)

(Zamanın Süleyman’ının lütfu, o Âsaf / vezir oğlu Âsaf’ı / veziri bir yüzük ile şanlı kıldı.)

Peygamberlerden İsa, genellikle şairin sözle ilgili iddialarında anılmış, onun ölülere diriltiren ve hastaları iyileştiren nefesi, şairlerin ve sevgilinin ölü gönülleri diriltiren sözleri ile eş tutulmuştur. İsa’nın göğe yükselirken dördünce feleğe geldiğinde üzerinde bir iğne bulundurduğu gerekçesiyle alıkonması da tasavvufî manâda tecridin ve dünyevî alâkalardan kopuşun yüksek mertebelerinin ne denli zorlu olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır.

Muttaşıl dâr-ı şifâ hâşiyet-i çeşmünde

Dem-i ‘İsî-veş olur nâle-i bîmâr laţîf (G191/2)

(Hastanedeki hasta inlemeleri senin gözünün iyileştirme özelliğinde daima İsa’nın nefesi gibi latîf olur.)

Ecrâm-ı çarhı geçmeyecek bilmemiş Mesîh

Bâr olduĖuñ vücûdına bir sūzenūñ daĖı (G365/3)

(İsa feleğin yıldızlarını geçemeyince bir iğnenin dahi vücuduna yük olduğunu anlamış.)

Musa Peygamber’in, Tûr dağında Allah’la görüşmesi, Nâilî şiirinde “tecelli” mahzarı olmanın bir sembolü olarak sıkça anılmıştır.

Mûsî gibi Ėayrân-ı temâşâsı olurduk

Hüsnuñ şecer-i Tûr-ı tecellâda bulunsa (G307/3)

(Senin güzelliğin tecelli Tûr’unun ağacında bulunsa, Musa gibi onu izlemekten hayran olurduk.)

Nâilî, tasavvufî birer ifade vasıtası olarak farklı hadiselerle de göndermeler yapmıştır. Sözelimi aşğıdaki beyitte geçen “Bû Harîre” ve “Bû Leheb” isimleri, zıt iki durumun ifade edilmesi için birlikte anılmıştır. Ebû Hüreyre, Hazreti Muhammet’in ashabındandır. Asıl adı Abdurrahman bin Sahr’dır. Hayber Savaşı’ndan önce Müslüman olmuştur. Kedileri (هَرَّة) çok sevdiğinden, Hazreti Muhammet tarafından kendisine bu künye (هَرِيرَة) verilmiştir. Hiçbir meşguliyeti ya da malı olmadığından Hazreti Muhammet’in yanından ayrılmamıştır. En çok hadis rivayet edenlerden biridir. Ebû Leheb ise, Hazreti Peygamber’in amcasıdır. Hazreti Muhammet yakınlarını çağırıp onları İslâm’a davet ettiği zaman ona riayet etmeyen ve eline bir taş alıp ona atmak için teşebbüs eden kimse olarak İslâm’a düşmanlığı ile bilinir. Aşğıdaki beyti izah etmek için Mazmunlar ve İzahı’nda “Ebû Hüreyre-Ebû

Leheb” başlığı açılmıştır. Burada yapılan açıklama şöyledir: “Bu âlemin kevn ü fesadıyla, varlığı ve yokluğuyla, iyilik ve kötülüğüyle musalaha yaptık. Ne Peygamber’e hizmet eden Ebu Hüreyre’yiz, ne de muhalefet eden Ebû Leheb’iz. Üstat Tahir Olgun şu mütalaayı bildirmiştir: Beyitte Ebû Leheb’in Müslümanlığa ve onun nâşir-i mukaddesine karşı muhalif cephe aldığına, Ebû Hüreyre’nin de Sıffın muahrebesinde iki tarafın harekâtına fiilen iştirak etmeyip Muaviye’nin sofrasında yemek yediğine ve Ali’nin arkasında namaz kıldığına, hatta ‘Taamu Muaviyeti ismuni salâtu Ali ismun’ demiş olduğuna işaret vardır.”¹⁰⁷ Nâilî, âlemin kevn ü fesadı karşısında ne Ebû Hüreyre gibi tarafsız kaldığını, ne de Ebû Leheb gibi ona düşman olduğunu ifade etmek bu iki ismi kullanmıştır.

Edüp muşâlağa kevn ü fesād-ı ‘âlem ile

Ne Bû Harîresi olduk ne Bû Lehebleriüz (G147/2)

(Âlemin oluş ve bozuluşu ile barış imzalayıp onun ne Ebû Hüreyre’si olduk ne de Ebû Leheb’iyiz.)

Nâilî, telmihler yoluyla Kurân-ı Kerim’in çeşitli ayetlerine de göndermeler yapar. Sözelimi aşağıdaki beyitlerde geçen “ḥabl-i metīn” terkibi, Kur’ân-ı Kerîm Âl-i İmrân suresinin 103. ayetinde geçen bir ifadedir. Bu ayette şöyle denilmektedir: “Topluca Allah’ın ipine yapışın, ayrılmayın.” Nâilî terkibi, Kurân-ı Kerîm’de ifade ettiği anlam çerçevesinde kullanmıştır.

Mişâķ u ‘ahd-i şevket-i İslâmı bağladuñ

Şer‘-i Muḥammedî gibi ḥabl-i metīn ile (K28/35)

(İslâm mülkünün görkeminin andını Muhammet’in şeraiti gibi sağlam bir iple / İslâm dini bağladın.)

¹⁰⁷ Onay, **a.g.e.**, s. 182.

Elden mi  ordı  abl-i met n-i rec y  dil

Ser-rişte-i ved d-ı b t n k teh olmasa (G309/2)

(Gönül, sevgililerin dostlu unun ip ucu kısa olmasa, yalvarı ın sağlam ipini elden bırakır mıydı?)

Bir başka beytinde ise N il , Hazreti Muhammet'in, "Beyandan bazısı sihirdir." hadisine telmihte bulunmuştur.

N 'il  feyz-i tettebbu  mı değil kim okuyan

Su en-ı p k ne der si r-i bey n anca  bu (G300/6)

(Ey N il ! Bilgelik feyzinin göstergesi değil midir ki şiirini okuyan "Bu, ancak beyanın sihridir." der.)

Aşağıdaki beyitte ise, eskiden oldukça meşhur olduğu anlaşılan  u fıkraya gönderme yapılmıştır: "Herifin biri seyahatle geldiği  ehrin hükümdarına müracaatla gayet ince, kıymetli ve emsalsiz  allar dokudu unu söyler. Hükümdar merakla adamın istediği tezg h  kurdurur. Herif g ya i e ba lar. Kırk gün sonra hükümdara, vezirleri maiyetiyle yanına gelir. Herif, hükümdarın başına bir şeyler doluyormu  gibi elini havada dola tırır ve pek yakı tı ını, fakat piç olanların bunu göremeyeceklerini söyler.  a kın hükümdar, bu ağır zan altında kalmamak için mevhum çalı be enir, vezirlerine ve maiyetine sorar. Onlar da pi lik isnadından kurtulmak için pek be endiklerini söylerler. Herif, bu suretle hükümdarı dolandırır.  şte bu mevhum  aldan ibaret sarı a dest r-ı hay l, ipliklerine de rişte-i hay l veya t r-ı hay l derler."¹⁰⁸

¹⁰⁸ Onay, **a.g.e.**, s. 380.

Ṭarḥ-ı nev-kārī-i ma‘ nā ile kim dest-i ḥayāl

Tār u pūd-ı ḥaṭ-ı şî‘ rümde olur naḫş-nümün (K17/61)

(Hayalin eli manânın yeni bir tarzdaki dokuyuşu ile şiirimin yazısının arış ve argacında nakışlarını gösterir.)

Son olarak Halûk İpekten’in, Nâilî şiirinde telmih fonksiyonu üzerine düşüncelerine yer vermek uygun olacaktır: “Bir teşbih veya bir telmihle bazen uzun bir hikâye, yüzyıllardır söylenegelmiş macera bütünüyle bir beytin içine sığdırılabilir. [Nâilî] bir ‘beytü’l-hazen’ kelimesiyle Hazreti Yakub’un oğlunun kayboluşundan sonra çektiği ve oğlunun acısıyla ağlaya ağlaya gözlerini kör ettiği kulübeyi anlatmakla kendi ıstırabının büyüklüğünü; bir ‘Kûh-ken’ kelimesiyle Ferhâd’ın Şîrîn’e olan aşkını ve sonunda ölümünü, yani onun kadar aşk ıstırabı çektiğini anlatmak ister.”¹⁰⁹

3.1.9.4. Mürsel Mecazların Yoğun Kullanımı

Sözcüğün gerçek anlamı dışında kullanılması noktasında başvurulmuş bir edebî sanat olarak mürsel mecaz, sözcüğün benzerlik ilgisi dışındaki çeşitli ilgilerden ötürü yeni bir anlam kazanmasıyla kendisini gösterir. Sözcüğün mürsel mecaz anlamıyla kullanılabilmesi için birtakım şartlar gerekir. Bunları kısaca belirtmekte fayda vardır:

1. Kelime, öncelikle kendi anlamı dışında kullanılmalıdır.
2. Gerçek anlamı dışında kullanılan kelime, kazandığı yeni anlamda, gerçek anlamı ile arasında benzerlik ilgisi bulundurmamalıdır.

¹⁰⁹ İpekten, **a.g.e.**, s. 93.

3. Mürsel mecazın ortaya çıkabilmesi için gerçek anlamın anlaşılabilmesine engel olan bir ipucu bulunması gerekir. Buna “karîne-i mânia” adı verilir. Mürsel mecazda kelime, gerçek anlamı dışında kullanıldığına dair bir işaret verir.

4. Mecaz anlamın ortaya çıkması için, gerçek anlamın anlaşılmasına engel olan karîne-i mânianın bir yargı veya tamlama içinde ortaya çıkması gerekir. Çünkü kelimeler, tek başlarına her zaman vaz‘ olundukları manâyı haizdirler.¹¹⁰

Bu edebî sanatın, Sebk-i Hindî üslûbu şairlerince rağbet edilen bir anlam olayı olduğunu İsrâfil Babacan haber verir: “Sebk-i Hindî şairleri mürsel mecazı, kendisini sağlayan ve yukarıda adları geçen her ilgi nedeninin, üslûba kattığı fonksiyon nedeniyle sıklıkla kullanır. Ancak bu fonksiyonların ortak noktası olan dolaylı anlatım, Sebk-i Hindî şairinin söz konusu sanatı tercih etmesinin asıl sebebi olmalıdır. Zira bu sanat, şiir okuyucusunu, ilgiyi sağlayan sebebi anlamak için hayal dünyasını işletmek zorunda bırakacağından, Hint üslûbu şiirinin temel hedeflerinden biri olan renkli ve canlı hayaller kurması amacına yardımcı olmaktadır. Ayrıca elde edilen dolaylı anlatım, şiirde mazmun ortaya çıkmasının ilk aşaması olmaktadır.”¹¹¹ Eserde Nâilî’ye ait,

Sîne gül-zâr-ı maḥabbet nâle bûlbûdür baña

Vaḳt-ı dâğ-efrûzî-i dil mevsim-i güldür baña (G6/1)

(Sinem bana sevginin gül bahçesi, inleme ise bûlbûdür. Gönlün dağlanma vakti bana gül mevsimidir.)

¹¹⁰ Özer Şenödeyici, “Türk Dilinde Mecâz-ı Mürsel”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005/2, s. 126-127.

¹¹¹ Babacan, **a.g.e.**, s. 206-207.

beyti de örnek olarak verilir.¹¹² Bu beyitte “bülbul” sözcüğü, “bülbul sesi” karşılığında kullanılmıştır.

Nâilî şiirinde mürsel mecaz, çoğunlukla sözü kısaltmaya hizmet etmektedir. Ancak yukarıdaki örnek gibi orijinal ve gerçek anlamı ile ilgisinin tespiti aklı zorlayacak kimi kullanımlar da bulunmaktadır. Sözgelimi, “Birçok dilde ‘bir bardak içmek’ ya da ‘bir tabak yemek’, ‘bardak ya da tabağın içindekileri içmek ya da yemek’ karşılığında kullanılır.”¹¹³ İç-dış ilişkisi olarak mürsel mecaz başlığı altında değerlendirilen bu kullanım, Nâilî şiirinde de sözü kısaltmak için başvurulmuş bir yol olmuştur. Bu türden mürsel mecaz örneklerinde sanatlı bir söyleyiş aramak gerekmez.

Nâilî’nin şiirinde mürsel mecazları, “orijinal” olup olmadıkları dikkate alınarak belirli başlıklar altında değerlendirebiliriz. Bu durumda üç başlık kendisini gösterir:

1. Halk dilinde de kullanılan (yaygın) mürsel mecazlar
2. Halk dilinde kullanılmayıp şiir dilinde yaygınlık kazanan mecazlar
3. Orijinal mürsel mecazlar

1. Halk dilinde de kullanılan (yaygın) mürsel mecazlar: Nâilî, sözü kısaltma gayesine hizmet eden bu türden mecazları fazlaca kullanmıştır. İç-dış ilişkisi, özel-genel ilişkisi ve mekân ilişkisi, günlük dilde de sıklıkla kullanılan mürsel mecaz ilişkileridir. Bu ilişkilerin söz konusu edildiği beyitlerde mürsel mecazın, önemli bir hayal unsuru oluşturduğu söylenemez. Sözgelimi, “özel-genel” ilişkisi çerçevesinde

¹¹² Bu örnek için ayrıca bkz. Şenödeyici, **a.g.m.**, s. 121.

¹¹³ Doğan Aksan, **Anlambilim**, Engin Yayınevi, 2. baskı, Ankara, 1997, s. 69.

“âb (su, yaş)” sözcüğünün kimi beyitlerde “gözyaşı” ve bir beyitte “şarap” karşılığında kullanılması, günlük dilde de karşılaşılabilecek ifadelerdir.

Zihî keyfiyet-i sahbâ-yı şādî kim dil-i zâra

Ġam-ı ‘ışkuñ şafâ-yı ‘âlem-i âbı unutturdı (G364/3)

(İşte mutluluk şarabının sarhoşluğu budur. Senin gamın, inleyen gönle sıvı / şarap âleminin sefasını unutturdu.)

Beyitte, “âlem-i âb” terkihi ile içkili eğlence kastedilmekte ve dolayısıyla “âb” sözcüğü ile “şarap” kastedilmektedir. Şarap özel, su ise daha genel bir kavram olarak bu anlam ilgisine vücut veren alâkayı teşkil etmektedir. Aşağıdaki beyitlerde ise “âb (su)” ile, “gözyaşı” kastedilmiştir.

Nâ’ilî olsun tarâvet-bağş-ı sünbül-zâr-ı âh

Çeşme-sâr-ı bağ-ı ğamdur âb gelsün çeşmüne (G336/5)

(Nâilî, âh sümbüllerinin bahçesine güzellik katsın. Gam bahçesinin pınarı olan gözüne yaş / gözyaşı gelsin.)

Nüh zevrak-ı sipihre ħurûşî fenâ virür

Hecrûnle gelse gözden akan âb bir yere (G342/3)

(Senin ayrılığınla gözden akan su / gözyaşı bir yere toplansa, feleğin dokuz gemisini ortadan kaldırır.)

Aşağıdaki beyitte ise peygamber övgüsünde “Burāk” adı çok geçtiği için, onun yerine “dābbe (dört ayaklı hayvan, binek hayvanı)” sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir:

Berîd-i aḳdese bir özge ḥâlet el virdi

O dābbenūñ eşer-i ‘ışk-ı sūz u tābında (K3/58)

(En kutsal haberciye -Cebrail’e-, o hayvanın / Burak’ın aşkının ateşi ve parlaklığından bir başka hâlet geldi.)

Aşağıdaki beyitlerde “cām” sözcüğü ile “şarāb”ın kastedilmesi, bir şeyin dışını söyleyip içindekini kastetmeye örnek olarak gösterilebilir.

Beñzemez bir neş’eye iqbālīnūñ hīç neş’esi

Beñzemez bir keyfe cām-ı lūtfīnūñ keyfīyeti (K34/16)

(Senin ikbalinin sarhoşluğu hiçbir şeyin sarhoşluğuna benzemez. Senin lütfunun kadehinin / şarabının keyif vericiliği, hiçbir keyfe benzemez.)

Tūrımız maḥv-ı tecellīdür bizüm ey Nā’ilī

Len-terānī-neşve bir cām-ı ḥiṭābuñ mestiyüz (G169/5)

(Ey Nâilî! Bizim Tûr dağımızı tecelliden mahvolmuştur. “Sen beni görmeyeceksin” tesirine sahip bir hitap kadehinin / şarabının sarhoşuyuz.)

Nā’ilī leb-teşnedür bir cāma dil kim ḥaşre-dek

Kendüyi ‘aql-ı ḥod-ārā gibi mebhūt eylesün (G283/5)

(Nâilî mahşere kadar bir kadehe / şaraba susamıştır. O kendini, bencil akıl gibi hayran etsin.)

Aşağıdaki beyitte ise, iç-dış ilişkisinin iki defa kullanıldığı görülmektedir. İlk mısrada şair, “bir feyiz cüradanından hayret sarhoşuyuz” derken, cüradanın içindeki afyonu kastetmiştir. İkinci mısrada ise, “cām” sözcüğü, yukarıdaki beyitlerde de olduğu gibi “şarāb” karşılığında kullanılmıştır. “Sifāl-i meh” terkininde de aynı anlam ilgisi bulunmaktadır.

Neşve-dâr-ı hayretüz bir cur‘ adân-ı feyẓden

Ne sifâl-i meh ne cām-ı âfitābuñ mestiyüz (G169/2)

(Bir feyiz cüradanından / afyondan hayret sarhoşu olmuşuz. Ne ay çanağının ne de güneş kadehinin / şarabının sarhoşuyuz.)

Aynı mürsel mecaz ilişkisi, “kadeh-keşân, kadeh-nüş, sāğar-keşân” terkiplerinde de kendisini göstermektedir.

Sifâl-i mey-gede-i ‘ışk teşne-lebleriüz

Kadeh-keşân-ı gamuñ şanma bî-edebleriüz (G147/1)

(Aşk meyhanesinin çanağına / şaraba susamışız. Bizi gam kadehini / şarabını içenlerin edepsizlerinden zannetme.)

Rûh yok şavma‘ anuñ pîr-i ‘abâ-püşında

Hâl var mey-gedenüñ rind-i kadeh-nüşında (G322/1)

(Halvethanenin abâ giymiş ihtiyarında ruh yok. Meyhanenin kadeh / şarap içen rindinde hâl var.)

Sâķî erişüp ‘ıyd ‘aceb Nâ’îlî-i zâr

Rindân ile hûbânı kadeh-nüş görür mi (G390/6)

(Ey saki! İnleyen Nâîlî bayramın geldiğini ve sevgilileriyle rintlerin kadeh / şarap içtiğini görür mü?)

Zihî sāğar-keşân-ı bezm-i germ-â-germ-i rüsvâyî

Ġamından bāde-nüş olmuş gönül maḥbûb şerminden (G277/2)

(İşte rüsvalığın kızışmış meclisinin kadeh / şarap içenleri... Gönül sevgiliden utanmanın gamıyla şarap içer olmuş.)

Aşağıdaki beyitte de “çemen” ile, yalnızca çimenler ya da yeşillik değil, çimenleri, çiçekleri ve ağaçları bulunan bahçe, parça-bütün ilişkisiyle kastedilmiştir. “Kadeh-nüş” da yine, kadehi değil, şarabı içenleri karşılamaktadır.

Şolmuş çemenün gülleri bülbüleri hāmūş

Düşmüş yine mey-hāneye rindān-ı kadeh-nüş (Ş11/3)

(Çimenliğin gülleri solmuş, bülbüleri ise suskun... Kadeh / şarap içen rintler yine meyhaneye düşmüş.)

“Dünyā” ve “cihān” sözcükleriyle, mekân ilgisinden ötürü, insanların kastedilmesi de halk dilinde karşılaşılabilecek bir mürsel mecaz örneğidir.

İstikāmetle olup māl-i şehinşāha vekīl

Dāniş ü fiṭnatına eyledi dünyā taḥsīn (K16/5)

(Doğru gidişiyle büyük hükümdarın malına vekil oldu. Dünya / insanlar onun bilgisini ve zekiliğini tebrik etti.)

Bir mu‘ ammā bu ki ḥallinde cihān ‘ācizdir

Beyt-i şā‘ ir gibi bī-tevriye vü bī-tecnīs (K33/12)

(Bir tecnissiz ve tevriyesiz yazan şairin beyti gibi muamma ki dünya / insanlar onun çözümünde âciz kalır.)

Dünyâyı ḥüsn-i ḥulkuña dil-beste eylemiş

Āyīne eyleyen ruḥ-ı ikbāle devletün (G227/2)

(Senin talihini ikbâlin yanağına ayna eden, dünyayı / insanları senin güzel yaratılışına âşık etmiş.)

“Kitāb” sözcüğü yerine “cild-i muṭallā (yaldızlanmış cilt)” terkinin kullanılması da parça-bütün ilişkisine bir örnektir.

Nâ’îlî gördüğümüz nüsha degül çarḥ bizüm

Bağal-ı tengimüze cild-i muṭallā şığmaz (G133/11)

(Ey Nâîlî! Bizim gördüğümüz nüsha değil, felektir. Dar olan koltuk altımıza yaldızlı cilt / kitap sığmaz.)

2. Halk dilinde kullanılmayıp şiir dilinde yaygınlık kazanan mecazlar:

Nâîlî’nin şiirinde bir kısım mürsel mecaz ise, şiir dilinde rastlanabilecek türden ifadelerden oluşmaktadır. Öncelik-sonralık, âlet, mazhariyet gibi ilgilerle kurulan kimi mecazlar günlük dilde olmasa da şiir dilinde yaygın bir şekilde kullanılırlar. Sözelimi, aslında “kayın ağacı” anlamına gelen “ḥadeng” sözcüğünün, şiir dilinde “ok” karşılığında kullanılması bu türden bir örnektir. Şairler, “ḥadeng” sözcüğü ile yalnızca mürsel mecaza değil, onu sevgilinin bakışlarına ya da kirpiklerine benzeterek istiareye de vücut verirler.

Ey âh sūz-ı sînemi arturma kim erür

Peykânları cigerde ḥadeng-i nigâhınıñ (G213/3)

(Ey âh! Bağrımdaki ateşi artırma, onun bakışlarının okunun temrenleri erimesin.)

Geçse meydâna ḥadeng-i müje el tîre şunup

Ḳatl eder ‘âlemi ol kaşı kemân teng olsa (G310/2)

(Kirpiğin oku, yaya el uzatıp meydana geçtiğinde, o kaşı keman daralıp âlemi katleder.)

Şairane bir söyleyiş olan “dâğlar yakmak” da bu başlık altında değerlendirilebilir. Bu ifade, dert ve aşk simgesi olmak üzere vücuda kızgın demirle

işaretler çizmek anlamına gelir. “Dāğ”, “yakmak” eyleminin bir sonucudur ve dolayısıyla ifadede sebep-sonuç ilişkisine dayalı bir mürsel mecaz vardır.

Döndürüp her güli bir aḥker-i sūzāne şabā

Dāğlar yakdı dil-i bülbul-i nālāne şabā (G10/1)

(Sabah rüzgârı her gülü bir ateşli pamuğa döndürdü ve inleyen bülbulün gönlünde dağlar yaktı.)

“Ağzı kapanmak”, Nâilî şiirinde söyleyeceği sözü olmamayı ifade eden lâzım-melzûm ilişkisine vücut vermiştir. Susmak ve sessiz kalmak için ağzın kapalı olması gerekir. Bu suskunluk da hayranlığa işaret eder. Aşağıdaki beyitte “dehen-beste” terkihiyle, böyle bir mürsel mecaza yer verilmiştir.

Ol gevher-i nâ-yāba Zeliḥa değil ancak

Yūsuf da dehen-beste-i taḳdīr-i behādır (K14/34)

(Ol bulunmaz inciye paha biçmekte Zeliha değil, Yusuf bile ağzı kapalı / suskun kalır.)

Bir başka şairane mürsel mecaz da yer isimlerinin, sembolü oldukları renkler karşılığında kullanılması şeklinde kendisini göstermektedir. Aşağıdaki beyitte, Rûm beyaz renkli, Lahor ise siyah renkli insanlarından ötürü söz konusu edilmiştir. Nâilî, bu şekilde hem mürsel mecaz hem de tezaadı aynı beyitte tereküp edebilmiştir. Böyle bir ilgi, sade şiirde karşılaşılabilecek türdendir.

Döndürüp Rûmı sevād-ı kalemüm Lāhūra

Etdi güm-nām-ı ‘adem Feyzî-i Hind-ārāyı (K5/24)

(Kalemim Anadolu’yu Lahor’a döndürdü. Hindistan’ı süsleyen Feyzî’nin adını yoklukta kaybetti.)

“Rü’yā”, “Ḥāb (uyku)”ın bir bölümüdür. Uykunun söylenip rüyanın kastedilmesi ise bir mürsel mecazdır.

Meylüm evşāfuña ol mertebedür kim görürin

Şāhid-i medḥüñi ḥāb içre der-āgūş-ı ḥayāl (K12/51)

(Senin övgünü yapmaya o kadar meyyâlim ki övgü güzelini uykuda / rüyada hayalin kucağında görürüm.)

Bir vech ile ta‘bîr edemem zevk-i ḥayālın

Āgūşa bu şeb ḥābda bir ince bel aldum (G240/2)

(Hayalinin zevkini herhangi bir şekilde ifade edemem. Bu gece uykuda / rüyada kucağıma bir ince bel aldım.)

“Tahta” sözcüğünün, “tahta masa” karşılığında kullanılması da sözü kısaltmak amaçlı kullanılmış bir mürsel mecazdır.

Cem taht-gāhı tahta-i mey-ḥāne kendüdür

Kāşāne-i Ḥavarnak-ı şāhāne kendüdür (G45/1)

(Cem’in taht yeri olan meyhane tahtası / masası kendidir. Şahlara lâyık Havarnak köşkü kendidir.)

Pādişāh-ı mülk-i āzādî olan mey-ḥārenüñ

Tahta-i mey-ḥānede taht-ı Süleymāndur yeri (G385/3)

(Serbestlik mülkünün padişahı olan şarapçının yeri, meyhane tahtasında / masasındaki Süleyman tahtındadır.)

“Kīmyā / kimyā” sözcüğü, sun’î altın üretme ilmi anlamına gelir. Nâilî Divanı’nda ise sözcük, bu işlem esnasında kullanılan “iksir” anlamında kullanmıştır. Bu da bir mürsel mecazdır.

Şarardur zıkr ü fikrūñ çehresin erbāb-ı tevḥīdūñ

Siyeh ḥāki zer eyler kīmyādur yâ Resûla’l-lah (M12/I/3)

(Tevhit ehlinin yüzünü zikrin ve fikrin sarartır. Yâ Resulallâh! Onlar sanki, kara toprağı altına çeviren kimyadır / iksirdir.)

Şaḥṣuñ isti’ dādı luṭf-ı peykerinden bellidür

Kimyā-yı kâbiliyyet cevherinden bellidür (G71/1)

(Kişinin yeteneğı yüzünün lütfundan belli olur. Kabiliyet kimyası / iksiri onun cevherinden belli olur.)

Bir meyvenin sıkılmış suyu, usare anlamına gelen “aṣīr”in, şarap karşılığında kullanılması, özel-genel ilişkisi içinde değerlendirilebilir. Şarap, sıkılmış sular için özeldir. Ancak, sıkılmış üzüm suyunun bir müddet sonra şaraba dönüştüğü göz önünde tutulursa, öncelik-sonralık münasebetin güdüldüğü de söylenebilir. Her hâlükârda bir mürsel mecaz söz konusu olacaktır.

Sāḳī-i maṣṭaba-pīrā-yı ‘aṣīr-i nazmam

Ki teh-i sāğarımıñ rûḥa gıdâdır lâyı (K5/25)

(Nazım usaresiyle / şarabıyla meclisi süsleyen sakiyim. Boş kadehimin tortusu ruha gıdadır.)

Nâilî’nin şiirlerinde durum-yer ilişkisine dayalı mecazlar da önemli bir yer tutar. Bunlar, genellikle yer ismi yapan Farsça “-gāh” ibaresinin, durum ve olay bildiren sözcüklerin ardına getirilmesiyle sağlanır. Oluşan terkip, şiir dilinde

söyleyişin daha etkili olmasına yardımcı olur. Sözgelimi, “ümmîd-gâh” ile memduhun huzurunun kastedilmesi, “revâc-gâh” ile pazar yerinden bahsedilmesi, “cılve-gâh”ın dünya karşılığında kullanılması, “lu‘ bet-gâh”ın panayırı karşılaması bu duruma örnek gösterilebilir. Bunlarda, kendine has adı olan bir mahal, orada yapılan iş ile ifade edilir.

Ĥâmûş ol ey kalem ki o ümmîd-gâhda

Âdâbdan bu zemzeme min-ba‘ d dūr olur (K24/35)

(Ey kalem! Sessiz ol, çünkü o ümit mahallinde daha sonra bu şakıma edepten uzaklaşır.)

Revâc-gâh-ı vişâlünde tuĥfe-i dîl ü cân

Metâ‘ -ı kes-mehâr-ı rûy-ı dest olup kalmış (G177/3)

(Vuslatının revaç yerinde gönül ve can hediyesi, elin tersiyle itilen revaçsız bir meta olup kalmış.)

Verir esâs-ı pul-ı çarĥa bâd-ı fitne şikest

Bu cılve-gâhda ne menzil ne reh-güzâr kalur (K2/16)

(Fitne rüzgârı, feleğin köprüsünün temelini kırar. Bu zuhur yerinde ne durak ne de güzergâh kalır.)

Bu lu‘ bet-gâh-ı maĥşer-gûnda seyr et ol perî-rûy

Ne Yûsuf lar girerler Nâ‘ilî seyr eyle mîzâna (G352/5)

(Ey Nâîlî! Bu maĥşer gibi kalabalık oyun yerinde o peri yüzlüyü izle. Ne Yusuf gibi güzellerin mizan girdiklerini gör.)

3. Orijinal mürsel mecazlar: Nâîlî şiirinde, sınırlı sayıda orijinal kabul edilebilecek mürsel mecaz da bulunmaktadır. Bunlar sayıları her ne kadar sınırlı da

olsa, dikkat çeken, izahı gerektiren ve şiir diline bir katkı kabul edilebilecek cinsten mürsel mecazlardır. Nâîlî'nin, bir nesneyi, bir kimseyi; çıkardığı ses veya söylediği söz ile isimlendirme temayülü dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, bölümün başında örnek olarak gösterilen

Sîne gül-zâr-ı maḥabbet nâle bûlbûdür baña

Vaḳt-ı dâğ-efrûzî-i dil mevsim-i güldür baña (G6/1)

(Sinem bana sevginin gül bahçesi, inleme ise bûlbûdür. Gönlün dağlanma vakti bana gül mevsimidir.)

Bu örnek, Nâîlî'nin belirtilen “ses veya söylediği söz ile isimlendirme” temayülü için tek örnek değildir. Divan’da bu ilginin, dikkat az sayıda örnekte, fakat oldukça çarpıcı bir biçimde ve bir orijinallik kaygısı ile işlendiği görülmektedir. Bir misal olmak üzere, “Allahu ekber narası”nın aşağıdaki beyitte, o narayı atan insanlar / askerler karşılığında kullanıldığını, insanın çıkardığı sestten ötürü o sesle isimlendirildiğini gösterelim.

Gördi kim el şunduğınca tîḡe bismi’l-lâh ile

Her taraftan na‘ re-i Allāhu ekberdür gelen (K11/27)

(Elini kılıcına “bismillâh” deyip uzattıkça uzattıkça gördü ki her yandan Allahu ekber narası / Allahu ekber narası atan askerler gelir.)

Bu ilgiye örnek olarak bir başka beytinde Nâîlî'nin, “Açıl! Uzak ol!” manâsına gelen “dûr-bâş”ı, onun söyleyen ve halkı bu sözlerle uzaklaştıran, bağırıp çağıran çavuş karşılığında kullandığı görülmektedir. Eskiden, büyük kimselerin yolunu açmak için bağırıp çağıran bu kişi, Nâîlî şiirinde, en ufak bir haberi halka duyuran göze nispetle kullanılmıştır.

Feryâd ki tıydu râz-ı ‘ışkuñ

Çeşmüñ gibi dūr-bāş gammâz (M5/I/3)

(Eyvah! Senin gözün gibi bağırıp çağıran gözün gibi bir gammaz aşkının sırrını hissetti.)

Nâilî’nin, çok da estetik olmamakla birlikte, bu ilgiye duyduğu yakınlığı gösteren bir ifade de “gūşa sâz değmek” ifadesinde kendisini göstermektedir. Kulağa gelen, sazın kendisi değil, sesidir. “Kulağa değmek” ifadesinde de sebep-sonuç ilişkisine dayalı bir müsel mecaza yer verilmiştir.

Nâhün-i gam revâ mıdur böyle derün-ıırâş iken

Meclis-i meyde muṭrıbâ gūşuma sâz degmesün (G285/5)

(İçimiz böyle tırmalanmışken, gam tırnağı reva mıdır? Ey çalgıcı! Şarap meclisinde kulağıma saz değmesin.)

Belirtilen temayülü ve orijinaliteyi en uç noktada temsil eden örnek “Allâh yekdür” ibaresi ile, onun söylendiği durumun kastedilmiş olmasıdır. Bu ifade hakkında Ahmet Talât Onay, şu açıklamayı yapar: “Eskiden kale bekçileri, uyanık olduklarını duyurmak veya hareket hâlindeki ordunun dikkatini toplamak için “Allâh yek” gülbangı çekerlermiş. Yeniçerilerin bu ifadeyi Kavî, Metîn, Kâdir, Kayyûm gibi esmâ-i hüsnâ yerine kullandıkları düşünülmektedir.”¹¹⁴ Aşağıdaki beyitte, “Bu ters dönmüş kuyuda bekçi olan gönül mahpus olsa da gam değil” anlamı çıkmakla birlikte, “Bu ters dönmüş kuyuda bekçi olan gönül mahpus olsa da ‘Allah yek’ durumundadır. Yani tayakkuz hâlinedir.” anlamı da kendisini göstermektedir. Nâilî bu beyitte hem Türkçe’nin söz diziminden istifade ederek hem de “Allah yek”

¹¹⁴ Onay, **a.g.e.**, s. 88.

ifadesiyle onun söylendiği tayakkuz durumunu kastederek orijinal bir mürsel mecaza vücut vermiştir.

Allâh yekdür olsa da maḥbûṣ ḡam degül

Bu çâh-ı ser-nigûnda nigh-bân olan gönül (Kt12/2)

Nâilî'nin estetik ve orijinal mürsel mecaz kullanımlarına bir örnek de “düzâḥ-fürûz-ı sîne” terkinde kendisini göstermektedir. Nâilî, bu buluşunu fazla sevmiş olmalıdır ki Divan'ında iki defa kullanmıştır. Terkinin, kullanıldığı iki beyitte de “âh”ı karşıladığı görülmektedir. Âh edildiğinde, göğsün cehennemi aydınlanır. Yani arada bir sebep-sonuç ilişkisi bulunmaktadır.

Ol kehrübâ-yı âteş-i derdüz ki bir şerer

Düzâḥ-fürûz-ı sîne-i bî-kînedür bize (G326/4)

(Dert ateşinde bulunan kehribarız. Bir kıvılcım, bizim kin tutmayan göğsümüzü cehennemini aydınlatır / ateşli bir âh ettirir.)

Şu‘le-i düzaḥ-fürûz-ı sîne-i ‘uşşâḡdan

Maḥşer-i âşûb olur cây-ı sürûr ârâm-ı ‘îd (G31/4)

(Âşıkların göğsünün cehennemini aydınlatan yalımdan / ateşli âhtan, bayramın huzuru ve eğlence yeri karmaşa mahşeri olur.)

Nâilî, ibarenin bir ögesinin düşürüldüğü mürsel mecazların bir kısmında da oldukça başarılı örnekler vermiştir. Mecazların bu türü, günlük hayatta da sözü kısaltmaya ve kimi zaman daha etkili söz söylenmesine yardımcı olur. Nâilî, kimi kullanımlarından, terkiplerinde bir ögesinin düşürülmesi yoluyla yapılan mürsel mecazlara başarılı örnekler vermiştir. Örneğin aşağıdaki beyitte, “mecâl-i vaṭan (vatan mecali)” ve “tâb-ı sefer (sefer takati)” terkipleri, en azından “mecâl-i ‘avd-i

vaṭan (vatana dönüş mecali)” ve “tāb-ı ‘azm-i sefer (sefere gidiş takati)” olmalıdır. Ancak, Nâilî, terkiplerdeki ifadeleri anlamda bir zaafa neden olmayacak ve mürsel mecaza yol verecek biçimde düşürmüştür.

Ne Nâ’ilî ne mecâl-i vaṭan ne tāb-ı sefer

Nifâḳ-ı baḥt ile ḥâṭır-şikest olup kalmış (G177/7)

(Hem Nâilî, hem vatan mecali, hem de sefer takati, talihin yaver gitmemesiyle hatırı incinip kalmış.)

Sonuç olarak Nâilî’nin, mürsel mecazlara sıklıkla başvurduğunu, bunlardan bir kısmında herhangi bir sanat kaygısı gütmenden halk dilindeki mecazlara başvurduğunu, bir kısmında şiir dilindeki mecazlı ifadelerden faydalandığı, diğer bir kısmında ise, mecaz ilgisini orijinal ve estetik bir biçimde kullandığı söylenebilir.

3.1.10. Deyimlerden İstifade Etme

3.1.10.1. Mecazî veya Gerçek Anlamlı Olmalarına Göre Deyimler

Herhangi bir durum, olay ya da tutum hakkındaki düşünceleri daha çarpıcı bir biçimde ifade etmek için en az iki sözcüğün genelde mecaz ilgisiyle yan yana gelerek oluşturdukları anlamsal yapıya deyim adı verilir. Deyimler en az iki sözcükten oluşurlar. Soyut bir durumu somut hale getirmek, anlatımı canlı ve etkili kılmak, az sözle çok şey söylemek amaçlarına hizmet eden kalıplaşmış söz öbekleri olan deyimler, çeşitli yapısal ve anlamsal özellikleri ile diğer kalıplaşmış söz öbeklerinden ayrılırlar. Nâilî, şiirlerinde deyim anlamlı ibarelere sıklıkla yer vermiştir. Sadece “B” harfi başlayan 28 adet deyim, tarafımızca tespit edilmiştir. Bunları, şairin deyimlere sıklıkla başvurduğunu göstermek adına vermekte fayda vardır: “bād gibi geçmek, bağı delinmek, bağı başlı, bār olmak, basup geçmek, başa çıkmamak, başdan

çıkarmak, başına çevirmek, başına zindân olmak, başından aşmak, başını hırkaya çekmek, baş kesmek, başuñ için, baş üzre yeri olmak, bedr hilâl olmak (bedr iken hilâl olmak), behre almak, bel bağlamak, berķ urmaķ, beyāna çekmek, beyāza çıķmak, bir içim şu, bir yerde ārām eylememek, bir yere getürmek, bir yere gelmek, bir yerde ķarārı olmamak, bir yüzden, biri birine ķatmak, boyun egmek, boynı baēlu”

Deyimler, birden fazla sözcükten meydana gelirler. Sözcüklerin yan yana gelerek anlamsal ve biçimsel açıdan bir bütünlük oluşturmaları, onların tek başlarına düşünölmelerine engel olur. Deyimi oluşturan sözcüklerin yan yana gelmelerini sağlayan unsur, genelde mecaz anlamdır. Deyimlerin birçoēunda sözcüklerden en az birinin gerçek anlamı dışında kullanıldığı görölür. Sözcüklerin deyimler içinde gerçek anlamları dışında anlam kazanmaları mecaz-ı mürsel, benzetme-istiare, kinaye, mübalaēa yoluyla olur. Duruma uygun bir deyme yer verilmesi, şiirde sözden tasarruf imkânı sağlar. Aşaēıdaki beyitlerde, Nâilî’nin şiirinde yer verdiği mecaz anlamlı deyimlerden örnekler bulunmaktadır:

āh almak: zulmettiēi kişinin bedduasını almak.

‘Uşşāķuñ alma āhını olma ciger-şikāf

Ol āhdan hāzer ķıl o pergāleden şaķın (G247/5)

(Āşıkların bedduasını alma, onların ciēerlerini yarma. O āhtan çekin, o ateş parçasından sakın.)

ayak başmak: gelmek, uğramak.

Bu süllem-pāye-i iķbāle kim Şeddād ayak başmış

Felek ķaşr-ı vücūdın etmeēe berbād ayak başmış (G178/1)

(Bu iķbāl merdivenlerine Şeddād uğramış, felek onun vücut köşkünü berbat etmeye gelmiş.)

ayağda kalmak: bir topluluk içinde ayakta kalmak; itibar görmemek.

elini almak: yardım etmek.

Hāk-sār-ı kademūñ muḳbil-i dergāhuñdır

Elin al ḳalmasun ayağda perīṣān u ğamīn (K16/35)

(O, ayağının toprağına bulaşmış, senin kapının eşiğine yönelmiştir. Ona yardım et,)

çāk-i girībān etmek: sıkıntısından yakasını yırtmak.

N'ola çāk-i girībān etmeyince bulmasa rāḫat

Teni erbāb-ı 'ıṣṣa cāme-i bī-çāk-i zindāndur (G119/3)

(Sıkıntıdan yakasını yırtmadan rahat bulmamasına şaşılmalıdır. Aşk ehline vücudu, zindan gibi yırtıksız bir elbisedir.)

dünbāline düşmek: takip etmek.

Teferrüc ḳıl cünūn vādīlerin ey dīl tek ü tenhā

Düşüb dünbāl-i 'aḳla rūḫ-ı Ḳaysı şerm-sār etme (G304/3)

(Ey gönül! Delilik vadilerini yalnız başına gez. Aklın peşine düşüp Mecnun'un ruhunu utandırma.)

ğam yememek: tasa etmemek, kaygılanamak, üzülmemek.

'Iṣṣ āteşi etmez mi seni Nā'iliyā pāk

Ālūde iseñ ğam yeme çirk-āb-ı günehle (G358/5)

(Ey Nâilî! Aşk ateşi seni temizlemez mi? Günahın pis suyuna bulanmışsan üzülme.)

ḥaddın bildürmek: hak ettiği cezayı vermek.

Bildürüp kāfire ḥaddın ṭaraf-ı saltanata

Eyledüñ nuṣret ile 'atf-ı 'inān ḫoş geldüñ (K27/28)

(Kâfire hak ettiği cezayı verip dizginleri zaferle saltanata doğru çevirdin. Hoş geldin!)

kemer bağlamak: hazırlanmak, azmetmek.

Mānend-i hāme h̄idmetüñe bağlayup kemer

Važ^c eylesün maḳām-ı ‘ubūdiyyete seri (K20/24)

(Kalem gibi hizmetine hazırlanıp başını kulluk makamına koysun.)

ḳana girmek: birini öldürmek.

Bu tegāfūl nedür ey nāvek-i bī-dād-ı nigeḥ

Yohsa peykānuñı girmez mi şanursun ḳana (Kt4/2)

(Ey bakışın zalim oku! Bu bilmezleniş nedir? Yoksa temreninin can almadığını mı düşünmekte?)

maḥal ḳalmamak: gerek kalmamak, lüzum kalmamak.

Vaşfuñ gibi yok derd-i dilūñ ḡāyeti ammā

Şekvāya **maḥal ḳalmadı** hengām-ı du‘ ādur (K14/88)

(Gönül derdinin, senin övgün gibi sonu yoktur ama, sikâyet etmeye gerek kalmamıştır. Şimdi dua etme zamanıdır.)

üstine ditremek: çok sevdiği şeyi veya kimseyi bir zarar gelmesin diye özenle korumak.

Ditrer nezāre üstine mānend-i āfitāb

Vardıkça ḥāb-ı ‘işveye ol ḡurre māh mest (G21/4)

(O parlak mehtap naz uykusuna sarhoş olup yattıkça; bakış, onun üstüne güneş gibi titrer.)

Deyimlerin bazıları, herhangi bir mecaz ilgisi göz önünde bulundurulmaksızın durumları, düşünceleri ve duyguları ifade etmek için kullanılır. Bütün deyimlerin mecaz anlam taşıyan sözcüklerle kurulduğu düşünülmemelidir.

Bazen deyimler, belirli durumlarda söylenegelen kalıplaşmış gerçek anlamlı sözcükler topluluğu olarak karşımıza çıkabilir. Nâilî Divanı'nda gerçek ve mecaz anlamlı deyimler, biri diğerine bariz bir üstünlük gösterecek sıklıkta değil, yeri geldiğinde bunlardan herhangi birine başvurmak suretiyle ve birbirine yakın sıklıkta kullanılmıştır. Aşağıdaki örneklerde gerçek anlamlı sözcükler ile kurulan ve mecaz anlam kazanmış sözcüklerle kurulan deyimlerden bazıları görülebilir.

başına çevirmek: başı üzerinde dolandırmak, “başım gözüm sadakası olsun” diye başının etrafında dolaştırarak sadaka vermek.

Ḳafes-i tende yeter kārın feryād eyle

Bülbül-i cānı çevür başuñā āzād eyle (G321/1)

(Ten kafesinde durduğu yeter, feryat etmeyi işin hâline getir. Can bülbülün başının gözünün sadakası olsun diye başının üstünde çevir ve azat et.)

cān u gönül: içtenlikle, kendini vererek.

Nā' ilī cān u gönüldeñ saña 'âşık mı degil

Da' vī-i 'ışk u hūlūş eylese şādık mı degil (M4/VI/1)

(Nâilî sana içtenlikle âşık mı değil? Samimiyet ve aşk iddiası gütse, sadık mı değil?)

ḥadden bîrûn: gereğinden fazla.

Ser-firāz eyledi lūṭfuñ beni akrānumdan

Gördüm in' āmuñı ḥadden bîrûn (K17/4)

(Senin lütfun beni akranlarımdan üstün kıldı. Gereğinden fazlaca ihsanını gördüm.)

nāmın koymak: adını koymak, bir ad vermek.

Ḳomışlar nāmın teşrîḥ-i minnet tîğ-i ğamzeñle

Tenüm şad çāk edüp bir nüşa-i meşrūḥ yazmışlar (G87/6)

(Bakışının kılıcıyla adını “minnet yarası” koymuşlar. Vücudumu yüz parça edip şerh edilmiş / yarılmış bir nüsha yazmışlar.)

sîneye çekmek: bağrına basmak, kucaklamak.

Nâ’îlî sîneye çek yâri ki tûrduķça olur

Şâdef-i sînode ol gevher-i şehvâr laţîf (G191/5)

(Ey Nâîlî! Sevgiliyi bağrına bas. Çünkü o iri inci sine sedefinde durdukça daha da güzelleşir.)

yere çalmak: yere vurmak, parçalamak.

Sâzın **yere çalmışdı** görüp meclisi hâlî

Nâhîd-i felek zemzeme-i gûş-resâdan (K13/2)

(Feleğin Zühre yıldızı, meclisi kulağa erişen müzikten boş görüp sazını yere çalmıştı.)

zerre kadar: hiç, asla.

Var âsitân-ı pîre hele istinâdumuz

Hük-m-i kazâya **zerre kadar** yok ‘inâdumuz (M3/VII/2)

(Pirin eğişine güvenimiz var. Kazanın hükmüne zerre kadar inadımız yoktur.)

Nâîlî Divanı’nda, Osmanlı döneminde yaygın olarak kullanıldığı hâlde sonradan kullanımdan düşmüş bazı deyimlerin varlığını da Şinasi’nin Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye adlı eserinden hareketle tespit etmek imkânı bulduk. Şinasi, bahsedilen deyimlerde Nâîlî’nin beyitlerini örnek olarak göstermiştir.

Gelmesün eksük terâzûda metâ‘ı kimsenûñ: Bu ifade, Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye’de aynen yer almaktadır. Bir ümit ve temenni ifade eden bu deyiş, uhrevî manâda kimsenin ebedî azaba uğramamasını niyaz etmektedir.

Olmasun rüsvâyıluğda intifâ‘ı kimsenüñ

Gelmesün eksük terāzūda metā‘ı kimsenüñ (G215/1)

(Kimse rüsvalıktan nasiplenmesin, kimsenin metayı terazide eksik gelmesin.)

Gökden ne yağar ki yer kabûl eylemeye: Allah’tan gelene boyun eğilir; daha yüksek bir mevkiden alçaktakine lûtfedilen bahşış daima kabul edilir. Aynı ifade Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye’de “Gökden ne yağar ki yer kabul etmez” şekliyle bulunmaktadır.

Ol çeşm-i kebûda sîne gerdük tırdı

Gökden ne yağar ki yer kabûl eylemeye (R2/2)

(O mavi göze karşı göğüs gerip durduk. Gökten ne yağar ki yer kabul etmez.)

hac şavâbı: Bu deyim “büyük sevap, makbule geçen iş” anlamında kullanıldığı beyitten hareketle söylenebilir.

Sen refîk ol baña ey bād ki var pā-dāşuñ

Hac şavâbı yazılan her ser-i kāmumda benüm (K30/5)

(Ey rüzgâr! Sen bana yoldaş ol ki hac sevabı yazılan her arzumun ucunda senin bir yoldaşın var.)

hasebât-ı cahîm: Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye’de “cehennem kütüğü” şeklinde bir deyime yer verilmiştir. Bu deyim, çok günahkâr kimseler için kullanılıyor olsa gerektir.

El şunma cām-ı şu‘le-keşân-ı maḥabbete

Tersân-ı âteş-i ḥasebât-ı cahîm iseñ (G214/6)

(Cehennem kütüklerinin ateşinden korkuyorsan, aşkın ateşli kadehine el uzatma.)

Karıncanın kanatlanması zevâline işarettir: Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye’de “Karıncanın kanatlanması zevâline işarettir” biçimiyle yer almakta ve Nâîlî’ye ait beyte yer verilmektedir. Bu deyim, bir inanışı ifade etmektedir.

Efsûs ki yok ‘ âkıbet-i kâra şu‘ ūruñ

Ey mürçe hasret-keş-i bāl-i tayarānsın (K25/48)

(Ey karıncacık! İşin sonu hakkında bir bilgin yok. Kuşların kanatlarına hasret çekersin.)

Yansa cihân içinde haşîri bulunmaya [1] Bu deyim Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye’de şöyle yer almaktadır. “Cihân tutuşsa içinde bir eski hasırı yok.” Dünya alâkalarına ve malına ilgisizliği, her türlü maddî bağdan arınmışlığı ifade eden bu deyim nitelediği rint kimseler, Nâilî tarafından övülmüştür. Nâilî Divanı’ndaki bu deyim, aynı eserde “Dünya yıkılsa kaydında değil” deyimine de örnek olarak gösterilmiştir.

Ahsente ol gedā-yı taḥammül be-dūşa kim

Yansa cihân içinde haşîri bulunmaya (G317/2)

(Ne mutlu o, dünya yansa içinde hasırı bulunmayan ve tahammülünü omzuna asmış o dilenciye!)

3.1.10.2. Farsça Terkip Biçimindeki Deyimler

Nâilî, Farsça deyim anlamlı ve “-be-” ibaresinin yardımıyla oluşturulan terkiplere de şiirinde sıklıkla yer vermiştir. Bu ifadeler, çoğunlukla mecazî anlama sahip olmaları ve Türkçe’ye aktarıldıklarında da deyim özelliği gösteren ifadelerle karşılanmaları açısından önem arz etmektedir. İki dil arasında bu türden benzerliklerin bulunması, o dilleri konuşanlar arasındaki etkileşime ve onların ortak dünya görüşlerine istinat eden bir durumdur. “İki ulusun atasözlerinin ve deyimlerinin benzeşmesi, bu iki ulusun yaşam ve düşünce yönünden birbirlerine hangi noktalarda yaklaştığını, birinin öbüründen nerelerde ayrıldığını belirtir.

Ulusların olaylar karşısında tepkilerini, tutum ve davranışlarını saptamamıza yardım eder.¹¹⁵ Divan’da bu biçimde oluşturulmuş deyimlerden bazıları aşağıdadır:

ser-be-ceyb: düşünceden, utanmaktan veya kederden başını göğsünün üzerine sarkıtmış olan.

pā-be-dāmān: ayağı eteğinde; sakınan, çekinen; vazgeçen.

Olma rū-pūş-ı zeķan ey ıurra çeşm-i kā ’ināt

Āfītābı ser-be-ceyb ü pā-be-dāmān görmesün (G251/6)

(Ey alındaki saç! Çenenin yüzünü örtme. Kâinatın gözü güneşi kederli ve çekingen görmesin.)

ser-be-girībān: başını yakaya çekmiş; mahçup.

Eyleyüp küştelerin ser be-girībān-ı ‘ itāb

Nāz u şīveyle elin hancer-i bürrāna şunar (G80/3)

(Öldürdüklerini, azarlamaktan mahcup edip naz ve cilveyle elini keskin hançerine uzatır.)

ser-be-mühr: ağzı mühürlü.

Şahbā-yı vahdetün ki hum-ı ser be-mühriyüz

Ey Nā ’ilī izā‘ at-ı ser-cüş eder miyüz (G146/7)

(Vahdet şarabının ağzı mühürlü küpüyüz. Ey Nâilî! Biz hiç şarabın iyi kısmını heba eder miyiz?)

ser-be-piş: başı önüne eğik, mahçup ve mutî.

Hem-derd olup bî-dile geldükçe ser-be-piş

¹¹⁵ İbrahim Olgun, “Farsça ve Türkçe Atasözleri ve Deyimler”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten** 1972, 2. baskı, Ankara, 1989, s. 155.

Bî-dâd-ı hârdan kapuña i' tizâra gül (G230/12)

(Gül, senin kapına başını önüne eğmiş âşıkların sırdaşı olup dikenin zalimliğinde mazeret beyan etmeye geldikçe)

ser-be-zânû: kederden başı dizlerine düşmüş kimse.

ḥ'âb-der-bağal: uykusu hafif, derin uyumayan.

Zîr-i dalk-ı fenâda maḥz-ı şuhûd

Ser-be-zânû-yı ḥ'âb-der-bağalüz (G139/4)

(Fena hırkasının altında gerçek görüşe erişmiş, başı önüne düşmüş ve uykusu hafif olanları / dervişleriz.)

dâmen-be-miyân: eteği kıvrırma; hazır olmak. Bu ibare Türkçe'de kullanılan “eteği belinde” deyiminin tam karşılığıdır. “Dâmen-der-miyân” şeklinde de kullanılır.

Bir du' â eyleyeyüm kim diye sükkân-ı felek

Peyk-i îşâline dâmen-be miyân hoş geldün (K27/35)

(Bir dua edelim ki feleğin sakinleri gönderilen habere etek kıvrırıp / hazırlanıp “hoş geldin” desinler.)

dest-be-dest: el ele.

Hâsed ol ' âşıka kim sen büt-i nâzende ile

Ede gül-geşt-i hıyâbân-ı çemen dest-be-dest (G24/4)

(Ne mutlu o âşığa ki senin gibi nazlı güzelle çimenlik ve kıra gezmeye el ele çıkmış olsun.)

zânû-be-zânû: diz dize.

leb-ber-leb: dudak dudağa.

Meclis-ārâ-yı kıyâmet rind-i ' âli-meşrebüz

Yâr ile zânû-be-zânû cām ile leb-ber-lebüz (G137/1)

(Kıyamet meclisini süsleyen yüksek karakterli rindiz. Sevgili ile diz dize, kadeh ile dudak dudağayız.)

3.2. Orijinal Anlamlar Elde Etme Çabası

3.2.1. Herkesin İlk Bakışta Anlayamayacağı (Ehline Münhasır) Göndermelerde Bulunma

Eskiler, şiirin hakiki manâsının ancak şair tarafından bilindiğini dile getiren “manâ şairin karnındadır” meâlindeki Arapça bir mesel darp ederler. Klâsik şairlerimizden herhangi birinin beyti ile karşılaşan okuyucu, bunu kendi birikimleri çerçevesinde yorumlar ve mantıklı bir sonuca ulaştığında tatmin olur. Elde ettiği manâ ne kadar mantıklı, tutarlı ya da tatmin edici sonuç ne olursa olsun, Nâîlî şiirinde sözcüklerin hangi mesajı iletme istediklerinin tespiti; sözlüklerin taranmasını ve çağrışımların tespit edilebilmesi için ilgili kaynaklardan gerekli bilginin edinilmesini zorunlu hâle getirir. Okuyucunun hazır bulunma derecesi, metnin anlaşılmasında oldukça önemlidir. Bu nedenle de onun bir üslûp özelliği olarak orijinal anlamlar elde etme çabasının göz ardı edilmemesi gerekir.

Nâîlî, şiirlerinde belli bir birikim ve altyapı gerektiren sözler sarf ederek şiirinde daha önce söylenmemiş mazmunlar yakalamaya çalışmıştır. Bunu yaparken de bazı ihtisas alanlarına, toplumsal hayatın kimi yönlerine ve sözcüklerin çokanlamlılığından istifade eden kimi göndermelere yer vermiştir. Bunları başlıklar altında vermeden önce bir örnekle söylenenleri somutlaştırmak yerinde olacaktır. Bir kasideden alıntılanan aşağıdaki beytin tam olarak anlaşılabilmesi için “mîkyas-ı çeh-i Nîl-i serî’ü’l-cereyân” terkininin neyi ifade ettiğinin anlaşılması ve Ahmet Talât Onay’ın verdiği şu malûmatın bilinmesi gerekir: Mısır, Türklerin idaresinde iken Nil nehrinin taşkınlık derecesini gösteren bir hesap geliştirmişlerdir. Buna “ümmü’l-

kıyās” ya da “miqyās-ı Nîl” adı verilmiştir. Bu hesapta, dereceleri gösteren kertikler ise, “parmak hesabı” olarak isimlendirilmiştir.¹¹⁶ Bu bilgiler elde olmaksızın aşağıdaki beyte yaklaşılması oldukça güçtür. “Mısr, tavk-ı benân, miqyās, çeh, Nîl, serî‘ü’l-cereyan” ibareleri bu bilgiler ışığında değerlendirilmelidir. Verilen bilgiler ve aşağıdaki beyit birlikte düşünüldüğünde bu hesabın, Nil nehri kıyısına açılan bir çukurda yapıldığı anlaşılmaktadır. Nehrin taşkınlığı çukura dolan sular yoluyla hesap edilmektedir. Bu çukurda, ölçüm yapılmasını sağlayan ve parmak boğumları uzunluğuna denk gelen aralıklarla işaretlenmiş bir ölçüm aleti bulunmaktadır. Suyun çukurdaki yüksekliğinden, Nil’in taşkınlik derecesi ölçülmektedir. Şair beyitte, memduhun derecesinin hüner Mısır’ında oldukça yüksek olduğunu ifade etmiş ve “miqyās-ı Nîl”i bu şekilde şiirine dâhil etmiştir.

Cāyuñ ki olur tavk-ı benân mısır-ı hünerde

Miqyās-ı çeh-i Nîl-i serî‘ü’l-cereyānsın (K25/23)

(Senin yerin hüner şehrinde / Mısır’ında parmak boğumları olur. Çünkü sen hızlı akan Nil nehrinin kuyusundaki ölçüm aletisin.)

Nâilî’nin şiirlerinde belli bir hazırlık gerektiren ve orijinal anlamlar bulunmasına vesile olan diğer özellikler ve örnekleri de aşağıdaki başlıklarda verilmiştir.

3.2.1.1. Çeşitli Zanaat Dallarının Terimlerine Yer Verme

“Soyut düşüncelerin somut bilgilerle örneklendirilmesi, okuyucu veya dinleyiciyi ikna etmeye yarayan, aslında halkın genel zevkini yansıtan ve halka ait

¹¹⁶ Onay, a.g.e., s. 361.

olan bir anlatım tekniğidir. Bunun, irsal-i mesel sanatı ile belli bir benzerliği vardır. Fakat örneklendirme tekniğinde şairler, atasözlerini veya başkaları tarafından daha önce söylenmiş sözleri kullanmazlar; bunun yerine, kendi gözlem ve deneyimlerinden yararlanarak yeni ve orijinal sözler söylerler. Bu bağlamda tabiat âlemi, sosyal hayat, toplumdaki örf ve âdetler, çeşitli iş kollarındaki gözlem ve deneyimler, şair için şiirde kullanılmaya elverişli birer malzemeye dönüşmektedir.”¹¹⁷ Nâîlî’nin şiirinde çeşitli sanat ve zanaat kollarına dair terimlerin yer almasında adı geçen “örneklendirme” yönteminin önemli bir yeri vardır. Ancak beyitlerde geçen söz konusu terimlerin, yalnızca bu düşünce ile oluşturulmuş beyitlerle sınırlı kalmadığını eklemekte fayda vardır (bkz. Örnekleme Beyit Sistemi).

“Üslûb-ı muâdele” olarak da anılan “örnekleme beyit sistemi”, İsrâfîl Babacan tarafından şu biçimde izah edilmiştir: “Beyitteki mısraların birinde akla uygun bir konu dile getirilir. Bu, özlü bir söz de olabilir. Diğer mısradaysa temsîl, leff ü neşr ya da teşbîh-i mürekkebe ilgisiyle bu özlü söz somutlaştırılabilir.”¹¹⁸ Nâîlî Divanı’ndaki 183. gazel, bu ifade tarzı etrafında değerlendirilebilecek mahiyettedir. Çünkü redif sözcüğü olarak seçilen “imiş”, ilk mısrada ifade edilen duygu ya da düşüncenin daha somut örneklerle ve daha etkili bir biçimde dile getirilmesine olanak sağlamaktadır. Şair ilk mısralarda, kendince varmış olduğu sonuçları ifade ettikten sonra bunların daha somut ya da daha anlaşılabilir örneklerini sosyal hayattan, çeşitli itikatlardan ve kimi hikmetli düşüncülerden getirmek suretiyle ikinci mısralarını “imiş” sözcüğüne bağlamaktadır.

Vişâl havşala-i ârzûya şıgmaz imiş

O bâde-i mütereşşah sebûya şıgmaz imiş (G183/1)

¹¹⁷ Mum, **a.g.m.**, s. 387.

¹¹⁸ Babacan, **a.g.e.**, s. 268.

(Vuslat, arzu midesine sığmazmış. O sızan şarap testiye sığmazmış.)

Hücūm-ı leşker-i müjgāna dilde tāb mı var

O teng-nāy sipāh-ı dū-rūya sığmaz imiş (G183/2)

(Kirpik ordusunun hücumuna gönülde tahammül mü var? O dar mekân iki yüzlü orduya sığmazmış.)

Sipihre viridi fenā āb-ı şu' le-tāb-ı dū çeşm

Mey-i dū-āteşi zarf-ı kedūya sığmaz imiş (G183/3)

(İki gözün kıvılcımlı suyu feleği mahvetti. İki ateşi olan şarabı kabaktan tasa sığmazmış.)

Recā-yı vuşlata bir āh imiş vesīle hemān

Fesāne-i ğam-ı dīl güft-gūya sığmaz imiş (G183/4)

(Vuslat için yalvarmaya vesile olan hemen bir āh imiş. Gönlün gam safsatası, dedikoduya sığmazmış.)

Hoşā leṭāfet-i nazm-ı selīs ü kaḥṭ-ı mezāk

Ki āb-ı çeşme-i hūrşīd cūya sığmaz imiş (G183/5)

(Zevki kıt ancak akıcı şiirin letafeti ne güzeldir. Güneş çeşmesinin suyu, nehre sığmazmış.)

Fürūğ-ı gevher-i idrāke teng imiş bu cihān

Metā' ı āteş olan çārsūya sığmaz imiş (G183/6)

(İdrakin cevherinin parıltısına bu dünya dar gelirmiş. Malları ateş olan, çarşıya sığmazmış.)

Riyā-yı maḥẓ imiş ey Nā' ilī ' ibādet-i ḥalk

Zülâl-i feyz birîk-i vuzûya şıgmaz imiş (G183/7)

(Ey Nâilî! Halkın ibadeti riyanın ta kendisiymiş. Feyiz suyu, abdest ibriğine sıgmazmış.)

Nâilî, bir durumu daha somut hâle getirmek ve manevî bir hâli maddî bir başka hâl ile izah etmek için sık sık terim anlamalı çeşitli sözcüklere yer vermiştir. Mücevheratın işlenmesi esnasında uygulanan kimi yöntemler, bu ameliyenin çeşitli aşamaları Nâilî şiirinde yoğun olarak kullanılmıştır. Sözelimi aşağıdaki beyitte şair, bahsettiği şahsın kıymetinin bilinmediğini, incinin ortasının bir matkapla delinme ameliyesi sayesinde daha etkili bir biçimde anlatır.

Bir dürr idûn ki dâğ idûn reşkûnle şeb-çerâğ

Deldi zemâne mışkab-ı endûh ile dilûn (M1/IV/7)

(Sen öyle bir inciydın ki, şebçerağ seni kıskanırdı. Zamane senin gönlünü dert matkabı ile deldi.)

Aşağıdaki beyitte ise, yine incinin sedeften çıkarılması esnasında, sedefin testere ile kesilmesi anlatılmıştır.

Müsta' id olduğu zâtında olan şafvetdür

Erre-i sine-ı hırâş-ı kefi-âzâra şadef (G190/4)

(Sedefin inciten elin bağırlı delici testeresine hazır oluşu, içindeki cevherden ötürüdür.)

Yakut da, elde edilişi ve işlenişi yönüyle kimi hayallere konu olmuştur. Aşağıdaki beyitte yakutun, ateşe maruz bırakılarak saflaştırılması ile şairin gam ateşi ile vücudunu saf hâle getirmesi ifade edilmeye çalışılmıştır.

Şâf eyledi gam âteşi yâķūt-ı vücudum

Bu cevher ile dâğ-ı dil-i mihr-i münîrem (M2/II/9)

(Gam ateşi vücudumun yakutunu saflaştırdı. Bu cevherle parlak güneşin / lâlenin gönlündeki dağ yarasıym.)

Yakutun ciğer kanı ile yıkanarak daha kırmızı görünmesinin sağlandığını, aşağıdaki beyitten hareketle söyleyebiliriz. Ayrıca eski düşünceye göre, yakut, akik, la‘l gibi kırmızı ve değerli taşların, renklerini güneş ışığının etkisiyle kazandıkları da aşağıdaki beyitlerde ifade edilmiştir.

Mihrinden alup Nâ’iliyâ dîdelerüm feyz

Yâķūta döner her biri bir ħūn-ı ciğerümden (G248/5)

(Ey Nâilî! Gözlerim onun güneşinden feyiz alır ve her biri ciğerimin kanıyla yakuta döner.)

Bir kân-ı belâ gevheridür gevherüm ammâ

Feyz-i eşer-i mihrüm ile reng-pezîrem (M2/II/8)

(Cevherim, bir belâ madeni cevheridir. Güneşimin tesirinin fazlalığı ile renk kazanırım.)

Aşağıdaki beyitte de Nâilî şiirinin bu özelliğini temsil eden çarpıcı bir örnek bulunmaktadır. Şair bu beytinde, sevgilinin saçlarını can boynuna aşılannmış bir dal gibi düşünmektedir. Bir yeni yetişmiş fidana benzeyen sevgilinin, âşığın boynuna aşılann dalı hakkındaki temenni dikkat çekicidir. Burada, “peyvend” sözcüğünün, hem “bağlama” hem de “aşılama”; “tıfl” sözcüğünün ise hem “çocuk” hem de “küçük ağaç” anlamına geldiğinin bilinmesi gerekir. Şiire, “aşılama” işleminin sokulduğu bir örnek daha bulmak oldukça zordur.

Zülf-i dirâzın etmiş peyvend-i gerden-i cân

Ol tıfl-ı nev-resîde yâ Rab mu‘ammer olsun (G245/5)

(Uzun saçlarını can gerdanına bağlamış / aşılamış. Ey Allah’ım o yeni yetme çocuk / yeni yetişen aşılanmış ağaç uzun ömürlü olsun.)

Aşağıdaki beyitlerde ise, demircilik ile ilgili terimlere yer verilmiştir. “siyeh-tâb” terkibi, ilk bakışta siyah ışıltı saçan nesne olarak düşünülebilir. Ancak bu tabir, beyitlerde siyaha delâlet eden unsurlarla kullanılmış olsa da “mavi çelik” anlamına gelir.

Kefen be-düş mübâhâtı Dâver-i maḥşer

Şehîd-i tîğ-i siyeh-tâb-ı çeşm-i yâr ister (G48/3)

(Maḥşer yerinin efendisi Allah, omzundaki kefeniyle övüneni ve sevgilinin gözlerinin mavi çelikten yapılmış kılıcıyla şehit olanı ister.)

Virdi fenâya ‘âlemi müjgânlaruñ tamâm

Geldi hezâr tîğ-i siyeh-tâb bir yere (G342/2)

(Kırpıkların âlemi baştanbaşa mahvetti. Bin siyah ışıltı / mavi çelikten yapılmış kılıç bir araya geldi.)

Çelikten yapılan kesici aletlerin, işlenişi esnasında çeliğe su katılır. Suyu iyi verilen daha kesici, sağlam ve parlak olur. Bu neden “su” sözcüğü, metaller hakkında kullanıldığında, onun suyunun iyi verildiği düşüncesinden hareketle “parlak” anlamında kullanılır. Aşağıdaki beyitte, “âb” sözcüğünü bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir.

Eşer-i âh göreydün nic’olur ey Ferhâd

Etmese âbını maḥv âteş-i ğam tîşemüzün (G210/3)

(Ey Ferhat! külüngümüzün suyunu / parlaklığını gam ateşi mahvetmeseydi, âhın tesiri nasıl olurmuş görürdün.)

3.2.1.2. Temaşaya ve İştirak Etmeye Dayalı Eğlenceleri Konu Edinme

Nâîlî, şiirlerinde XVII. yüzyılın sosyal hayatına dair önemli verileri ihtiva eden beyitler de kaleme almıştır. Bilhassa devrin eğlence kültürünün söz konusu edildiği beyitlerde ve bu konuya tahsis edilmiş gazellerinde, döneminin eğlenceleri hakkında önemli bilgiler verir ve bunları çeşitli bağlamlarda kullanarak şiirine zenginlik katar. Bu nedenle, Abdülbaki Gölpınarlı'nın Nâîlî şiiri hakkındaki şu düşüncelerinin yeniden gözden geçirilmesi zorunlu hâle gelir: “Bu tarz, ancak ifade ahengine, ancak mazmun tasarrufuna, ancak kusursuz söz söylemeye önem verdiğinden, bu vadiyi benimseyen şairde zamanını ve devrinin olaylarını bulmak, hemen hemen hiç mümkün değildir. Bu tarzın şairi, hayata candan bağlı olmadıkça ve edadaki nezahetle beraber tekellüften kurtulabilecek kudreti göstermedikçe zaten mücerret bir edebiyat olan divan edebiyatında, büsbütün mücerret bir hâle gelir ve Nâîlî de böyledir.”¹¹⁹ Hâlbuki Nâîlî, yeni mazmunlar yaratmak için tabiata ve topluma yönelmiş bir şairdir. Diğer Sebk-i Hindî şairlerinin de bu yola başvurduklarını Cafer Mum, şu şekilde ifade etmektedir: “Sebk-i Hindî şairlerinin en önemli hedeflerinden biri, yeni mazmunlar ve yeni hayaller yaratmak olmuştur. Kudema tarzında kullanılan klişeleşmiş mazmunları büyük oranda terk eden şairler, bunların yerini alacak yeni mazmunlar yaratabilmek için olağanüstü bir çaba sarf etmişlerdir. Şairlerin yeni mazmun arayışları onların dikkatlerini kendilerini çevreleyen tabiata ve topluma çevirmiştir. Bunun bir sonucu olarak da, hayattaki

¹¹⁹ Gölpınarlı, a.g.e., s. 13.

hemen her şey, mazmun olarak kullanılmak üzere, çok yoğun biçimde şiire girmeye başlamıştır.”¹²⁰

Nâîlî’nin şiirlerinde, XVII. yüzyılda insanların hoş vakit geçirmek için başvurdukları eğlenceler, belirli başlıklar altında değerlendirilebilecek bir mahiyet göstermektedir. Bu başlıklar ve onların Nâîlî Divanı’nda ele alınış biçimleri şöyledir:

3.2.1.2.1. Karagöz Oyunu

Nâîlî, Divan’ında çeşitli göndermeler yapmak yoluyla Karagöz oyununa değinmiş, onu tasavvufî bir bakış açısıyla değerlendirerek dünyevî hayatın temsili mesabesine oturtmuştur. Karagöz oyunu, seyirci ve oynatıcı arasındaki perdeye, çubuklar yardımıyla yansıtılan deriden yapılmış çeşitli karakterlerin maceralarını konu alan bir oyundur. Nâîlî, bu oyuna duyduğu ilgiyi, ona dair çeşitli imajlara yer vererek göstermiştir. Gölge oyununa atıfta bulunan beyitler mercek altına alındığında, bu oyuna ibret gözüyle bakan bir sanatkârın izlenimlerine yer verildiği görülebilir. Bu beyitlerde “perde, hayâl, eşkâl, zıll, zühûr” gibi sözcükler, birer Karagöz oyunu terimi olarak da karşılığı bulunan ifadelerdir. Bu ifadelerin gerçek anlamları ve Karagöz terimi olarak karşılıkları ayrı ayrı anlamlar ifade etmekte, ilgili beyitler, her iki düzlemde de bir zaafa uğramadan kendi içinde anlamsal bir bütün oluşturmaktadır. Bu durumu bir örnekle somutlaştıralım:

Eşkâl-i ğarîb etdi ‘ıyân bād-ı havâdis

Bir cünbiş ile perde-i bî-reng-i hafâdan (K13/16)

¹²⁰ Mum, a.g.m., s. 389.

(Hadiseler rüzgârı, bir cümbüş ile gizliliğin renksiz perdesinden acayip şekiller gösterdi.)

Bu beyitte, sözcüklerin ifade ettikleri anlamlar ve Karagöz oyunundaki karşılıkları ile şu anlamlar kendisini göstermektedir:

eşkāl-i ġarīb: garip şekiller (günlük garip olaylar) / renkli ve garip gölge oyunu karakterleri.

bād-ı havādiş: hadiseler rüzgârı (cereyan eden olaylar) / perdede oynanan oyun.

cünbiş: hareket, kıpırdanma; şamata / gölge karakterlerinin çubuk üzerinde kıpırdanışı.

perde-i bî-reng-i hafā: gizliliğin renksiz perdesi; gayb ile nefis arasında, gaybın görünmesine engel olan perde / gölge oyunu perdesi.

Beyit, Karagöz oyunu terimleri etrafında şu şekilde düz cümleye aktarılabilir: “Hadiseler rüzgârı, gizemli anlamlar sergileyen renksiz perdeden bir kıpırtı ile garip gölge oyunu karakterleri gösterdi.”

Gölge oyununa gönderme yapan beyitlerin tasavvufî olarak da değerlendirilmeleri gerekmektedir. Çünkü insanlar, kimi zaman müstehcen olayların ve kaba konuşmaların yer aldığı Karagöz oyununun, ibret gözüyle izlendiği takdirde caiz olduğu düşüncesine ulaşmışlar, perdedeki temsilde dünyanın geçiciliğine dair hikmetli sonuçlara ulaşmayı hedeflemişlerdir. Bu anlamda, Şeyhülislâm Ebussuûd’a konu hakkında sorulan soru ve onun vermiş olduğu cevap, Karagöz oyunlarında hikmet ve ibret arayışının temelleri hakkında bir fikir verebilir:

“Mes’ele: Bir gece bir meclise hayâl-i zıll oyunu getirilip imâm ve hatîb olan zeyd ol meclisde bile olup oyunun âhırine değin bile seyr eylese şer’an imâmetinde ve hitâbetinde ‘azle müstehak olur mu?

El-cevâb: Eğer ‘ibret için nazar edip ehl-i hâl fikri ile tefekkür etti ise olmaz.”¹²¹

Nâilî’nin de gölge oyununa “‘ibret için nazar edip ehl-i hâl fikri ile tefekkür et[tiği]”, tasavvufî bir derinlik ilâve ettiği bu türden beyitlerinde dikkati çekmektedir. Verilen beyte, tasavvufî açıdan yaklaşıldığında, gayb perdesinin ardında, ilâhî ilim tarafından olacağı önceden kayıtlı olan hadiselerin, vakti geldiğinde zuhura geldikleri, kaderin garip ve değişik biçimlerde tecellî ettiği düşüncesine ulaşılabilir. Perde, bu anlamda beytin tasavvufî bağlamını üzerine alan sözcük olarak dikkati çekmektedir. Ehline göre perde, “Hak ile kulu arasındaki engel, âşığı maşûkundan ayıran hususlar”¹²² anlamına gelmektedir.

Gölge oyunu, bilhassa dünya hayatının geçiciliği (fenâ) hakkında önemli bir temsil oluşturmaktadır. Bu oyundan hikmetli sonuçlar çıkarmak isteyen basiret sahibi bir kişi, bir gölge oyunu perdesine benzeyen hayatın ışıklar sönüp oyun bittiğinde sona ereceğini müşahade edebilir. Aşağıdaki beyitte Nâilî, önemli olanın perde arkasında neler olup bittiğinin anlaşılması olduğunu ifade etmektedir. Ahmet Talât Onay da aynı beyit ile ilgili olarak şunları söyler: “Nâilî’nin şu beyti mutasavvıfane bir edaya mâlikse de perde, verâ-yı perde, hayâl, zıll, zuhûr gibi kelimelerden dolayı tamamen bu oyuna (gölge oyunu) işarettir.”¹²³

Verâ-yı perdeden âgeh degilsün ey gâfil

¹²¹ Saim Sakaoğlu, **Türk Gölge Oyunu Karagöz**, Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2003, s. 30.

¹²² Uludağ, **a.g.e.**, s. 285.

¹²³ Onay, **a.g.e.**, s. 241.

Ḥayāl-i zılla müşābih zuhūrı n'eylerler (G51/3)

(Ey gafil! Perdenin arkasından haberdar değilsin. Gölge oyununa benzeyen zuhuru kim ne yapsın?)

Beyitte, “Ḥayāl-i zıll” tabiri gölge oyununun adı olarak anılmıştır. Şair, önemli olanın perdede görünen akisler değil, perde arkasında işlerin nasıl yürüdüğüdür. Aynı şekilde, dünya hayatında da bir görünüp bir kaybolan gölgeleri şuursuzca izlemek yerine, onların ardında yatan gerçeğin peşinden koşmak gerekmektedir.

Nâilî'nin, dünyayı bir gölge oyunu sahnesine benzeterek bu sahnenin perdesinde sırların görüneceğini ifade ettiği bir beytinde; dünya “bāzīçe-geh” olarak nitelenmiştir. Aynı mekân, perde gazellerinde “ḥayme (çadır)” adıyla anılır.

Tevakkūf eyle bu bāzīçe-gehde Nâ'iliyâ

Verâ-yı perdede esrâr var zuhūr edecek (G209/9)

(Ey Nâilî bu panayırda bir eğlenip dur ki perdenin ardında belirecek sırlar vardır.)

Nâilî'nin Karagöz oyununa ilgisi, bu oyuna gönderme yapan beyitlerle sınırlı değildir. O, bir “perde gazeli” yazarak bu oyuna ne kadar ilgi duyduğunu göstermiştir. Perde gazeli, Karagöz oyununun başında Hacivat tarafından okunan bir nevi giriş manzumesidir¹²⁴. Bu gazellerde oyununun ibretle izlenmesi ve sergilenenlerden tasavvufî bir yoruma ulaşılması beklenir. Aşağıdaki beyitler, perde gazellerinin bu yönünü yansıtan numunelerdir:

¹²⁴ Söz konusu edilen gazel, herhangi bir Karagöz oyunu metninde tarafımızca tespit edilememiştir. Perde gazellerinin, Hacivat tarafından mukaddimede okunan şiirler olmalarının dışında, okunması temenni edilen şiirler olduğu da düşünülebilir. İlgili şiirde, Karagöz oyunun tasavvufî yönünün ön plâna çıkarılması, 3. beyite “üstâd” göndermesiyle “Şeyh Küşterî”nin anılması ve gazelin tümünün gölge oyununa istinat eden hayallerle süslenmesi, bu şiirin perde gazeli olması için yeterli karinelerdir.

Nazar kıl perde-i zıll-ı hayâle ehl-i ibret ol
Ne sûret gösterir bak ‘âleme ‘ayn-ı basîret ol

Görüp zâhirde tasvîri sakın bâzîçe zannetme
Bunu teşbîh-i dünyâ etmiş ehl-i dil bu sûretle

Ârifâne hep hayâlât-ı cihânı gösterir
Gûyiyâ âyîne-i ‘ibret-nümâdır perdemiz

Söz konusu ettiğimiz perde gazeli, Ünver Oral’ın, türün diğer örneklerini derlediği “Karagöz Perde Gazelleri (1996)” adlı eserinde yer almamaktadır. Oral, eserinde derlediği örnekler dışında matbu divanlarda da perde gazelleri bulunabileceğini ise: “... başka perde gazellerinin varlığı için bilhassa yazmalar ve basılı divanlarda gerekli araştırma ve incelemelerin yapıldığı da söylenemez.”¹²⁵ cümlesiyle ifade eder. Bu öngörüye, kanıt teşkil eden Nâilî Divanı’ndaki manzume aşağıdadır (beyitlerin altında, gölge oyununa dair bir özelliği ifade etmek için kullanılmış sözcüklerin hem lügat manâları hem de terimsel karşılıkları verilmiştir):

Bu nağş-ı bü’l-‘acebüñ ol ki bildi ma‘ nâsın
Verâ-yı perde-i gaybuñ eder temâşâsın (G292/1)

(Bu çok tuhaf resmin (şeklin / hilenin) anlamını kim bilirse, gayb perdesinin arkasını seyreder.)

¹²⁵ Ünver Oral, **Karagöz Perde Gazelleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1996, s. 51.

naķş-ı bü'l-‘aceb: garip Şekiller; yaşanan hayata dair renkli görüntüler / gölge oyununda perdeye yansıyan renkli karakterler.

ver -yı perde-i ğayb: gayb perdesinin arkası; görünenlerin ardındaki gerçeklik / gölge oyununda suretlerin yansıtıldıĒı perde.

tem ş  etmek: izlemek; farklı bir görüş ve bilince erişmek / gölge oyununu izlemek.

Ne naķř hikmet-i ‘ic dı ‘ rif  n  ıkarur

Der n-ı perde-i dilden nuķ ř-ı sevd sın (G292/2)

(Bu nasıl bir nakış ki icadının hikmeti,  rifin gönül perdesinin içinden sevda nakışları çıkarır.)

naķř: resim, suret; görüntü / gölge oyunu karakteri.

hikmet-i ‘ic d: icadın hikmeti; varlık nedeni / gölge oyununun sergilenme nedeni.

der n-ı perde-i dil: gönül perdesinin içi; his merkezi / gölge oyunu perdesi.

nuķ ř-ı sevd : sevda nakışları, siyah nakışlar; süveyda / gölge oyunu izlemekten dolayı alınan lezzet.

Bileydi r tbe-i  st dını ederdi felek

Ken r-ı  ayrete perv z m ’  lib sın (G292/3)

(Felek, onun üstadının mertebesini bilseydi, mavi dalgalı kumaşını hayret kenarına asardı.)

 st d: usta, mahir; Yaratıcı / gölge oyunu oynatan; Şeyh K şter .

ken r: kenar / gölge oyunu perdesinin kenarları.

Olurdu astar etmek ķab l-i ‘aks etse

Sep de-i dem-i şub  n bey ş lib sın (G292/4)

(Yansıma kabiliyeti olsaydı, sabah vaktinin ağartısının beyaz ipekli kumaşını -gölge oyunu için- astar olarak kullanmak uygun düşerdi.)

astar: iç, astar / gölge oyunu perdesinin iç tarafı.

‘aks: yansıma / perdeye yansıtılma.

Fenâsı havşala-sûz-ı mezâk olur ‘ârif

Taşavvur etse bu âmed şuduñ mezâyâsın (G292/5)

(Ârif kişi, bu geliş gidişin meziyetlerini zihninde canlandırırsa; -suretlerin- yok oluşu onun damağında mide yakıcı bir tat bırakır.)

fenâ: gelip geçici olma, süreksizlik; dünya hayatının faniliği / gölge oyununda müstehcenlik.

âmed şud: geliş gidiş; dünyaya gelip gitme / gölge oyunu karakterlerinin perdeye yansıtılıp çekilmeleri.

Nifâk-ı halkı tıyar seyr eden bu eşkâlün

Lisân-ı hâl ile bir birine müdârâsın (G292/6)

(Bu şekillerin vücut diliyle birbirine dost gibi görünmelerini seyreden, halkın ikiyüzlülüğünü hisseder.)

eşkâl: gölge oyunu karakterleri.

müdârâ: yüze gülme, zahirde dost görünme / bilhassa Karagöz ile Hacivat’ın birbirleri ile münasebeti.

O kim fenâsını zâhir görür bu meşğalenün

Bu hâk-dân-ı hevesden alur tesellâsın (G292/7)

(Bu uğraşın geçiciliğini açıkça gören kimse, bu heves dünyasından avuntu bulur.)

meşgāle: iş, meşguliyet / gölge oyunu.

Hezār reşk ü ḥased Nā’ilī o ‘ārife kim
Çeke bu mezbeleden dāmen-i temennāsın

Miṣāl-i zıll ḥayāl añlayup ṣeb ü rûzın
Cihānuñ eylese endiṣe rûz-ı ferdāsın (G292/8-9)

(Ey Nâilî, Dünyanın gündüz ve gecesinin gölge gibi bir oyun -gölge oyunu gibi- olduğunu anlayıp yarınını -ölümden sonrasını- düşünen, bu çöplükten dilek eteğini çeken o ârifin üzerine binlerce gıpta ve haset olsun.)

miṣāl-i zıll ḥayāl anlamak: gölge gibi bir hayal olduğunu düşünmek / gölge oyunu olduğunu bilmek (terkip vezinde herhangi bir sakatlanmaya neden olmayacak şekilde “miṣāl-i zıll-ı ḥayāl añlayup” şeklinde de düşünülebilir. “Zıll-ı ḥayāl”, gölge oyunu demektir.

Gölge oyunu, buraya kadar verilen örneklere göre, Nâilî’nin gözünde dünya hayatının bir temsilidir. Onun ibret gözü ile izlediği oyunlardan çıkardığı sonuç; insan hayatının da perdeye akseden renkli karakterlerin akıbetine benzer şekilde, perde kapandığında son bulacağı ve geriye o oyunu oynatandan başkasının kalmayacağıdır.

Nâilî’nin yaşadığı XVII. yüzyıl, gölge oyununun olgun biçimini aldığı ve yaygınlaştığı yüzyıldır. Bu yüzyılda Evliya Çelebi gölge oyunu üzerine ayrıntılı bilgiler vermiş, Osmanlı topraklarına gelen yabancı gezginler de hatıralarında,

Karagöz oyunundan bahsetmişlerdir.¹²⁶ Nâilî, XVII. yüzyılın sosyal hayatının önemli eğlencelerinden biri hâline gelen Karagöz'ü, bu oyunun sergilendiği farklı mekânlarda temaşa etmiş olabilir. Tarihî delillere göre ise onun, en az bir kere bu oyunu izlediğini tespit etme imkânına sahip bulunmaktayız: Nâilî Divanı'nın 14. kasidesi, "1648 ağustosunda küçük oğlu Bâkî Bey'e, Kemankeş Mustafa Paşa'nın sekiz yaşındaki kızını alırken yaptığı büyük düğünü kutlamak üzere Hezarpâre Ahmet Paşa'ya sunulmuştur"¹²⁷ Nâimâ Tarihi'nde, Sadrazam Ahmet Paşa'nın oğlunun düğününde çeşitli oyunların arasında hayâl-i zıll'ın da oynatılmış olduğu kayıtlıdır.¹²⁸ Nâilî'nin bu Karagöz oynatılan bu düğüne bizzat iştirak ettiği, kasidelerindeki ifadelerden anlaşılmaktadır. Onun, burada bir de gölge oyunu gösterisi izlemiş olduğu sonucuna rahatlıkla ulaşılabilir.

Nâilî'nin gölge oyununa istinat eden hayalleri, yalnızca tasavvufî bir dikkatle sunulmuş ve ibretle bakmayı gerektiren bir mahiyette sunulmamıştır. Aşağıdaki beyitlerde bu eğlenceye, bir güzel vasfında değinilmiştir.

Nürdan sâyeyi ' âşık nice fark etmek olur

Nîl-gün fûtada endâmına etdükçe nigâh

Reng-i sîm-âbda bir nûr-ı muşavver görünür

Perde-i dîde-i ' uşşâkda ol şun' -ı ilâh (G334/4-5)

¹²⁶ Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu: Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri*, İnkılâp Kitabevi, 2. baskı, İstanbul, 1985, s. 283.

¹²⁷ İpekten, *a.g.e.*, s. 31.

¹²⁸ *Nâimâ Tarihi*'nde (1281, c. IV, s. 297) bu eğlence şu şekilde anılmıştır: "... Şâhib-i Devlet küçük oğlu Bâkî Begi evlendirüp Muştafâ Paşa Merhûmunun sekiz yaşında duhterin alup emr-i sūr u sūrûra meşgûl oldılar, diyü 'izn virilmeyüp ba'zı mevâlî ve 'ulemâ daği girüye döndiler. Ol gün Top Kapusunda Kara Kethudâdan cebren ve kâhren iştirâ itdügi bağçede surlu ezmine bünyâd urdılar. Gündüz ta'âm u ziyâfet ve gecelerde rakqâş u hayâl-i zıll ve sâ'ir âlât-ı lehv ile tâ şubha dek 'ıyş u 'işret idüp bâzîçe-i çarh-ı dağal-bâzdan gâfletde idiler..."

(Âşık, mavi renkli peştamalda endamına baktıkça, ışıkla gölgeyi birbirinden nasıl ayırt edebilir? O Allah'ın eseri, âşıkların göz perdelerinde cıva renginde resmedilmiş bir ışıık (ışıklı resim) suretinde görünür.)

Aşağıya alıntıladiğimiz beyitte ise “hayāl” ve “eglence” sözcüklerinin oluşturduğu bağlam çerçevesinde, gölge oyununun da çağrıştırıldığını düşünmekteyiz.

Yılđa bir kerre görüñ kâ'ilüz ey mäh bize

Yeter eglence hayälün geh ü bî-gäh bize (G303/1)

(Ey ay gibi güzel olan! Bize yılda bir kere görünmene razıyız. Olmadık zamanda gelen hayalin bize eğlence olarak yeter.)

Nâilî Divanı'nda bulunan ve gölge oyunu bağlamı göz ardı edildiğinde açıklanması imkânsız görünen toplam 15 beyit hakkındaki tespitlerimizi paylaştık. Diğer divanlarda da bu eğlenceye göndermede bulunan beyitlerin, ilgili bağlamda değerlendirilmesi ile ilk bakışta girift ya da anlaşılmaz görünen beyitlerin daha somut bir düzleme taşınabileceğini öngörmekteyiz.

3.2.1.2.2. Panayır Eğlenceleri ve Hokkabazlık Gösterileri

Panayırlar, izleme ya da katılmaya bağlı çeşitli ücretli eğlencelerin sunulduğu mekânlardır. Panayır eğlenceleri söz konusu edildiğinde, Nâilî Divanı'nda şairin, kendisini, sözü edilen eğlence içinde nereye konumlandığı önem arz etmektedir. Bu türden bir eğlencenin; dört önemli unsuru olan “hokkabaz (oyunu ya da eğlenceyi sergileyen)”, “katılımcı / izleyici”, “nesne” ve “mekân” açısından değerlendirilmesi ile Nâilî'nin panayır eğlencelerine nasıl baktığı daha açık bir şekilde görülebilir.

Panayır eğlencelerinde mekânı ifade etmek için “lu‘bet-gâh” sözcüğü tercih edilmiştir. Bu mekâna, kullanıldığı iki beyitte “bu” sıfatı ile işaret edilmiştir. “Bu lu‘bet-gâh” tamlaması ile kastedilen mekân ise “maddî dünya / kâinat”tır (bkz. Mekân Tercihi). Nâilî’nin, panayır eğlenceleri ve oyunlarını konu alan bir gazelini, bahsettiğimiz unsurlar açısından değerlendirelim.

Tenüm bâzîçe-gâh oldu kemân-ebrû cevânâna

Mişâl-i sîb-i pür-zaḥm tutulmuş tîr-i bârâna (G352/1)

(Bedenim ok yağmuruna tutulmuş yaralı elma misali, keman kaşlı gençlere oyun yeri oldu.)

oyun / eğlence: bir elmaya ok atma yoluyla hüner gösterme.

sergileyen: keman kaşlı gençler.

nesne: elma, şairin bedeni.

Olur şûret-nümâyî¹²⁹ mihr ü meh devrinde ‘uşşâka

Felek dülâb-ı gerdân oldu gûyâ ‘îd-i tıflâna (G352/2)

(Ay ve güneş, âşıklara devrederek adetâ çeşitli suretler sergiler. Felek, sanki bayram yerindeki çocuklara dönme dolap oldu.)

oyun / eğlence: 1. çeşitli ilginç suretler gösterme. 2. dönme dolap.

sergileyen: 1. güneş ve ay. 2. felek.

izleyici / katılımcı: 1. âşıklar. 2. bayram yerindeki çocuklar.

¹²⁹ Divan’da sözcük, “şûret-nümâ-yı mihr ü meh” şeklindedir. Bağlamı ve cümle kuruluşunu düzeltmek adına sözcüğün bu şekilde olması gerektiğine kanaat getirdik.

Kesüp başum tenüm âlûde-i hûn eyler ol âfet

Temâşâ etdürür ben küştesin nakd-i dil ü cāna (G352/3)

(O âfet, başımı kesip vücudumu kana bular. Ben maktûlünü gönül ve can akçesi karşılığında sergiler.)

oyun / eğlence: baş kesme, izleyicilerde gerçek intibası uyandıran adam öldürme gösterisi. Beyitte, bu gösteride kanın da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

sergileyen: sevgili (afet).

izleyici / katılımcı: şair. Bu gösteriyi gönül ve can nakdi karşılığında izlemektedir.

nesne : şair.

Ne hoş beñzer gelince nakd-i cān tārācına ol şûh

Elinde tûp-ı sîmîni o hoy-kerde zenaḥdāna (G352/4)

(Ne hoş, o oynak güzel can akçesini yağmalamak için gelince, elindeki gümüş top o terlemiş çeneye benzer.)

oyun / eğlence: gümüş bir topla yapılan gösteri (Mahiyeti anlaşılmamıştır.)

sergileyen: sevgili (şûh).

izleyici / katılımcı: can nakdini verenler.

nesne: sevgilinin terlemiş çenesine benzeyen gümüş bir top.

Bu lu‘bet-gāh-ı maḥşer-gūnda seyr et ol perî-rūy

Ne Yūsuf lar girerler Nā’ilî seyr eyle mîzāna (G352/5)

(Nâilî, o peri yüzlü güzeli izle ve gör ki bu mahşer gibi kalabalık panayırda, nice Yusuf gibi güzeller mizana girer / sorguya çekilir.)

Gazelin son beytinde oyun ve eğlence yeri olarak kastedilen kalabalık panayırın, dünya / kâinat karşılığında kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu beyitle aynı

yaklaşımına sahip bir başka beyitte Nâîlî, kâinatta önemli olanın, yedi kat feleğin nasıl bir hırkanın altından çıktığının bilinmesi olduğunu vurgulamıştır.

Bu lu‘bet-gāhda ey Nâ’îlî bilmekdedür hıkmət

Ne zîr-i hırkadandur heft tās-ı nîl-gün peydā (G1/5)

(Ey Nâîlî, bu panayırda hikmet, yedi mavi tasın nasıl bir hırkanın altından ortaya çıktığını bilmektedir.)

Beyitte, bir panayır yerinde sergilenen gösteri (illusion) söz konusu edilmektedir. Gösteriyi sergileyen hokkabaz, hırkasının altından yedi adet mavi renkli tas çıkarmaktadır. Bu göz aldatmacası, Nâîlî’nin şiirinde, feleklerin nasıl meydana geldiği hususunda düşünülmesi gerektiği tezini desteklemek için misal getirilmiştir.

Nâîlî, panayır eğlencelerinde kendisini, hokkabazın nesnesi konumunda görüp göstererek, özne konumundaki felek ve sevgilinin elinde izleyicilere sunulmaktadır. Karagöz oyununu konu alan beyitlerde şair, ibret gözü ile oyunu izleyen bir kimse olarak kendisini eğlencenin dışında göstermektedir. Nâîlî Divanı’nda panayır eğlenceleri ve hokkabazlık gösterilerine gönderme yapan diğer beyitlerde felek, biçimsel benzerliğinden ve hilekârlığından ötürü çenber, tasbaz ve şişebaz olarak nitelenmiş; sergilenen gösterinin hem öznesi veya nesnesi olarak sunulmuştur.

Ümmîd-i nağd-i luţfuñ ile hāk-i pâyüñe

‘Arz eylemekde şu‘bedesin çarḥ çenberi (K20/16)

(Felek çemberi, senden lütuf nakdi alabilmek ümidiyle, ayağının toprağına hokkabazlığını sergilemektedir.)

Verilen beyitte, “çenber (çember)” sözcüğü üzerinde durmak gerekmektedir. Bu sözcük, feleklerin kavisli biçimlerinden dolayı feleğe nispet edilmiştir. Çember, birden fazla hokkabazlık gösterisinde nesne olarak kullanılır. Hokkabazlar, el ve ayaklarında çember çevirmek ve bunları havaya atıp tutmak şeklinde hünerlerini sergileyebilirler. Çember, bir hokkabazlık âleti olarak aynı zamanda, havada asılı duran ve içine bıçaklar dizilmiş kasnak anlamına da gelmektedir. Hokkabaz bu çemberden herhangi bir yerini değıdirmeden geçerek hüner gösterir. “Feleğin çemberinden geçmek” deyimi de bu hüner ve maharet gösterisinden gelir.¹³⁰ Beyitte felek çemberi, hokkabazlığını yaptıktan sonra memduhun ayaklarına bahşış için kapanmaktadır. Çenber, aynı zamanda, bilhassa esnaf tabakasının kullandığı mendil anlamına da gelmektedir. Beyitte çemberin, bahşış istenirken yere atılan mendil anlamında kullanıldığı da düşünölebilir.

Feleğin, bu tür gösterilerde anılmasının nedeni, onun “hilekârlık” vasfından dolayıdır. O, bir hokkabaz gibi ilginç ve cezp edici hünerler gösterirken aslında gözbağcılığı yapmakta, insanları aldatmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde de bu aldatıcılık vasfı işlenmiştir.

Çıkarma taş-ı ser-i mihri ey felek min ba‘d

Dil ehli sencileyin taş-bāza bakmazlar (G57/4)

(Ey felek, bundan sonra güneşin kafa tasını gösterme. Çünkü gönöl ehli senin gibi tas oyuncusuna -hilekâra- itibar etmez.)

Rūy-ı luţf-ı şîşe-bāz-ı çarhı dil görmiş gibi

Jeng-dār āyīnesinden şafvet ümmīdindedür (G56/4)

¹³⁰ Onay, **a.g.e.**, s. 151.

(Gönül, felek şişebazının lütfunu görmüş gibi, paslı aynasından saflık umut etmektedir.)

3.2.1.2.3. Tavla ve Satranç

“Tavla, her biri uzunlamasına altışar haneye ayrılmış iki bölmeli özel tahta üzerinde, iki zar ve otuz pul ile oynana bir oyundur. Bu oyunun, üzerinde oynandığı, iki iç yüzü bölme desenli, dikdörtgen ve yassı kutu biçiminde alete de tavla adı verilmektedir. Tavla tahtası bu oyunu oynamaya yarayan iki bölmeli kutudur.”¹³¹

Tavla oyunu, Nâîlî'nin şiirinde “felek” merkezli düşünülmüştür. Bu oyunda kullanılan iki zar, güneş ve ay mukabilinde; pulların dizildiği altı kapı ise varlık âleminin (kâinat) altı cihetine teşbih edilmiştir.

Felek tāsından atmış ka‘ beteyn-i mihr ü mäh-āsā

Bu şeş-dergāh-ı istidrāca çok nerrād ayak başmış (G178/7)

(Felek tasından güneş ve ayı iki zar gibi atmış çok sayıda usta tavla oyuncusu, işlerin rast geldiği bu altı kapılı mekâna ayak basmış.)

Beyitte sözcüklerin tavladaki terimsel karşılıkları ile gerçek anlamları yan yana getirilerek ikili bir anlam örgüsü oluşturulmuştur. Bu anlam örgüsünü sağlayan sözcüklerin terimsel karşılıkları ve gerçek anlamları şu şekilde gösterilebilir:

tās: zarların içine konularak atıldığı kap, fincan / felek

ka‘ beteyn: tavla oyununda kullanılan iki zar / güneş ve ay

¹³¹ Mehmet Arslan, “Divan Şiirinde Tavla ve Tavla Isıtlahları”, **Osmanlı Tarih-Edebiyat-Kültür Makaleleri**, Kitabevi, 1. baskı, İstanbul, s. 28.

şeş-dergâh: tavla oyunundaki altı kapı / altı kapılı yer, dünya (Bu benzetmede mekânın altı yönden -ön, arka, yukarı aşağı, sağ, sol- oluşması etkili olmuştur. Altı kapı, altı cihet olarak anlaşılabilir.)

nerrâd: usta tavla oyuncusu / hilekâr.

istidrâc: işi rast gitme / talihin yaver gitmesine aldanma.

Aşağıdaki beyitte ise şair, kendisini tavla oynayan feleğin elinde gizlediği ve bu suretle hile yaptığı taşa (pula) teşbih etmiştir.

Destüñde dağal mûhreyüz ey çarḥ-ı müşa^ç biz

Her laḥẓada biñ çeşm-i temâşâda nihânuz (G135/7)

(Ey hilebaz felek! Senin elindeki hileli taşız. Her ân izlemekte olan bin gözden saklıyız.)

Felek (baht), tavla oyunundaki şansı etkileyen unsur olarak, yaptığı hilelerle âriflerin işlerinin rast gitmesini engeller. Onların, pulları diledikleri gibi yerleştirebilmelerine mâni olur. Rakiplere ise ikbâl tavlasında istediği zarların gelmesini sağlayarak kolaylık sağlar. Rakipler de bu durumdan memnun olur. (Tavlada istediği zarlar arka arkaya gelen ya da istediği zarların arka arkaya gelmesini isteyen kimse zarları öper, onlara okuyup üfler.)

^ç Ârifûñ baht girüp gönline pûl kondurmaz

Nerd-i ikbâlde ağıyâra döner zâr okudur (G98/8)

(Baht, ârif kişinin gönlüne girip pul kondurmaz. İkbâl tavlasında zar okutan bir rakibe benzer.)

Nâilî, gönül ve canını ise, sevgilinin altı kapılı aşk tavlasında düşüp kalkan iki zara benzetir.

Dil ü cān şeş-der-i ‘ışķuñda zār-ı üftān u ħizāndur
Mişāl-i ka‘ beteyn-i nerd gāhī rāst gāhī kec (G29/2)

(Gönül ve can aşkının altı kapısında, kimi zaman rast gelip kimi zaman gelmeyen tavlanın iki zarı gibi düşüp kalkıp inlemektedir.)

“Satranç, on altışar taşı olan iki hasım arasındaki çarpışmadır. Her hasımda bir kral (şah), bir vezir, iki fil, iki at, iki kale ve sekiz piyon bulunur. Oyunda amaç, karşı tarafın şahını almaktır. Hasım taşlardan biri tarafından tehdit edilen şah kaçamaz, önünü kapayamaz veya tehdit eden taşı alamazsa mat olur.”¹³² Nâilî bu oyunu da çeşitli teşbihlere konu etmiştir. Bu beyitlerden ikisinde, merkeze kendisini alırken, birinde ise memduhu konu edinmiştir.

Şatranc-bāz-ı naṭ‘-ı kemālüz ki Nā’ilī
Etmez ḳabūl-i ṭarḥ-ı tekellūf zemīnümüz (G152/5)

(Ey Nâilî, biz olgunluk tahtasının satranç oyuncusuyuz. Zeminimiz şâhı korumak için taş feda etme eziyetini kabul etmez.)

Cāy edelden ruḥuñ süveydāda
Hāle-i māh-tāb der-baḡalüz (G139/5)

(Yanağın (satrançta kale taşı) kalpteki siyah noktada (satranç tahtasındaki siyah bölmede) yer edindiğinden beri mehtabın hâlesini kucaklamış hâldeyiz.)

Şāha naṭ‘-ı kār-zār-ı fitneden çekdüdüñ el
Ḳur‘a-i fālinde şimdi naḳş-ı dīgerdür gelen (K11/22)

¹³² Mehmet Arslan, “Divan Şiirinde Satranç ve Satranç İstılahları”, **Osmanlı Tarih-Edebiyat-Kültür Makaleleri**, Kitabevi, 1. baskı, İstanbul, s. 9.

(Fitne savaşının satranç tahtasından şaha el çektirdin. Şimdi onun fal çekişinde - şansına- başka bir suret gelir.)

Bu eğlencelerden tavlada Nâilî, kendisini hem müşahede eden hem oynayan hem de nesne olarak tahayyül etmiştir. Satrançta ise, oyunu oynayan veya müşahede eden bir kimsenin izlenimlerini konu alan beyitlere vücut vermiştir.

3.2.1.2.4. Gûy ve Çevgân

Gûy ve çevgan oyunu, at üzerinde eli değnekli oyuncuların oluşturduğu iki takım tarafından oynanan bir oyundur. Bu oyunda taraflar ellerindeki değnekler ile topu (gûy) belirli bir zaman içinde hedefe ulaştırmaya çalışırlar. Avrupa’da “polo” adıyla bilinen ve hâlâ oynanan oyun budur.¹³³ Nâilî, Divanı’nda bu oyunu, sınırları belirli hayallerde, belirli teşbih unsurları ile birlikte kullanmıştır. Beyitlerde bu oyunun iki temel unsuru olan “gûy (top)” ve “çevgân (değnek)”, edilgenlik ve etkenlik vasıflarına göre konu edilmişlerdir. Buna göre yumurta şeklindeki “gûy”, çevganın yaptığı eylemde edilgendir. Sabit bir hâldeyken çevganın darbesi ile havalanır. Yumurta biçiminde olduğu için dönüşü, daha çok dikkat çeker, bu nedenle de “ser-geşte” ve “ser-gerdân” sıfatlarıyla anılır. “Çevgân” ise, beyitlerde etken durumdadır. Gûy’a hareketi o verir. Gûy, çevgandan darbe aldığı için, azarlanmakta ve dövülmekte olan, bu oyunda zararlı çıkan unsur olarak dikkati çekmektedir. Örnek verilen beyitlerdeki benzetmeler ve bahsi geçen oyunun iki unsurdan biri olan “gûy”un anılma nedenleri aşağıda gösterilmiştir:

¹³³ Pala, **a.g.e.**, s. 96.

GÜY	Benzetme Unsurları Açısından				
	Benzeyen	Kendisine Benzetiilen	Benzetme Yönü	Çevgânın Durumu	Oluşturduğu Terkip
G11/3	güneş	GÜY	şekilsel benzerlik sevgilinin ayağı	-	güy-ı âfitâb
G11/7	güneş	GÜY	altında kalma, şekilsel benzerlik	turra	güy-ı âfitâb
G81/6	Nâilî (biz)	GÜY	baş dönmesi sevgilinin ayağı	zülfi	güy-ı ser-gerdân
G106/6	güneş	GÜY	altında kalma, şekilsel benzerlik	zülfi-i dû-tâ	güy-ı âfitâb
G219/1	Nâilî (biz)	GÜY	başı dönme	çevgân-ı dest-i himmet	güy-ı ser-gerdân
G251/1	güneş	GÜY	şekilsel benzerlik	âsîb-i çevgân	güy-ı mihr-i tal'at
G314/4	güneş	GÜY	şekilsel benzerlik darbe alıp	çevgân-ı himmet	-
G323/2	gönül	GÜY	incinme, baş dönmesi sevgilinin ayağı	turra	güy-ı dil
G370/3	güneş	GÜY	altında kalma, şekilsel benzerlik	ham-ı ser-i zülfi	-

Nâilî'nin bu oyuna Divan'ında yer verirken, genellikle “güneş” ile “güy” ve “sevgilinin saçı” ile “çevgân”ı özdeşleştirmiş; kurulan hayaller farklı şekillerde ve farklı sözcüklerle ifade edilse de aynı sonuca varılmıştır. Buna göre, sevgilinin çevganın ucu gibi kıvrık saçlarına güneş veya Nâilî “güy” olmakta; çevgandan aldıkları darbe ile bu iki unsur “ser-geşte (başı dönmüş) bir hâl almaktadır. “Ser-geşte” ve “ser-gerdân” sözcükleri, güneşe nispetle kullanıldıklarında onun dönüşünü ifade etmektedir. Ancak şairin kendisi söz konusu edildiğinde ya da güneş kişileştirildiğinde, bu iki sözcük “şaşkın, hayran” anlamını kazanmaktadır.

Nâilî şiirinin bir özelliği de bu madde başında dikkati çekecek yoğunlukta kullanılmıştır. Divan'da birbirinin aynı olan ya da birbiriyle paralel olan imajlar ve bunları ifade etmek için kullanılan terkip ve ifadeler sıklıkla tekrar edilmektedir.

Verilen beyit örneklerinde de G11/7 ile G106/6 beyitlerinde “Pā-māl iken rübūdesidür gūy-ı āfitāb” mısraının; G219/1 ile G314/4 beyitlerinde “çevgān-ı dest-i himmet” terkinin; G11/3, G11/7 ve G106/6 beyitlerinde ise “gūy-ı āfitāb” terkinin mükerreren kullanıldığı görülmektedir (bkz. Tekrar Eden Mısra, Terkip ve İbrareler). Bahsi geçen beyitler ve bunların düz cümleye aktarılışları aşağıda verilmiştir:

Mānend-i zerre maḥv-ı vūcūd eyler uğrayan

Ol māhuñ oldı kūyı meger gūy-ı āfitāb (G11/3)

(O ay gibi güzelin mahallesi sanki güneş gūyu oldu. Ona uğrayan, zerre gibi vücudunu mahveder.)

Ey Nā’ilī o ṭurra ki çevgān-ı fitnedür

Pā-māl iken rübūdesidür gūy-ı āfitāb (G11/7)

(Ey Nâilî! O kıvrık saç, fitne çevganıdır. Güneş gūyu ayaklar altındayken onun meczubudur.)

Gūy-ı ser-gerdānıyuz biz şāh-ı ḥüsnüñ Nā’ilī

‘İşvesinden ṭutsa zūlfın der ki çevgānum mıdur (G81/6)

(Ey Nâilî! O güzellik şahının başı dönen gūyuyuz. Saçını cilveyle tutsa “Bu benim çevganım mıdır?” der.)

Pā-māl iken rübūdesidür gūy-ı āfitāb

Çevgān-ı dest-i fitne o zūlf-i dū-tāyı gör (G106/6)

(Fitne elinin çevganı olan o iki kat saçı gör ki güneş gūyu ayaklar altındayken onun meczubudur.)

Görmedük āsāyişin bu vādī-i pūr-vaḥṣetüñ

Gûy-ı ser-gerdānıyuz çevgān-ı dest-i himmetüñ (G219/1)

(Bu korkunç vadinin huzurunu görmedik. Himmet elinin -hızla vurduğu- çevganının başı dönmüş gûyuyuz.)

Ol zeķan āzār-ı dest-i zülf-i pīçān görmesün

Gûy-ı mihr-i ıtal' atun āsīb-i çevgān görmesün (G251/1)

(O çene, kıvrıcık saçının elinden incinmesin. Güzellik güneşinin gûyu, çevgan darbesi / belâsı görmesin.)

Çevgān-ı dest-i himmetine mihri gûy eder

Muhtāc-ı rüşenī-i meh-i Naḥşeb olmasa (G314/4)

(-Bir kimse- Karaşi ayının aydınlığına muhtaç olmasa, himmet elinin -hızla vurduğu- çevganına güneşi gûy eder.)

Ey ıtır ki gûy-ı dile çevgān-ı belāsın

Luṭf eyle o ser-geşte-i ḫırmāna ṭoķunma (G323/2)

(Ey kıvrıcık saç, gönül gûyuna belâ çevganısın. Lûtfet o umutsuzluktan başı dönmüşe dokunma.)

Cust ü cûy-ı ḥam-ı çevgān-ı ser-i zülfüñ eden

Āfitāb olsa da pā-malüñ olur gûy gibi (G370/3)

(Senin saçının ucunun çevgan kıvrımını arayan güneş de olsa, gûy gibi ayağının altında kalır.)

3.2.1.2.5. İçki ve Esrar Meclisleri

Nâilî Divanı'nda, keyif verici maddelerin topluca kullanıldığı meclisler önemli bir yekûn tutmaktadır. Bu türden meclislerin en muteber içkisi şaraptır. Şarap, divanda doğrudan bu içkiye isim olan “şarap, bâde, mey, müdâm, mül, sahbâ” sözcükleriyle anıldığı gibi mürsel mecaz ve benzetme yoluyla “âb, âfîtâb, ‘aşîr, âteş-i seyyâle, cām, cur‘a, duhter-i rez, kıadeh, la‘l, nûş-dârû, sâğar, şîre, yâkût” sözcükleriyle de ifade edilmiştir. Şarabı konu alan beyitlerde Nâilî, sözcüğün beşerî ve tasavvufî karşılıklarından istifade etmiş, bu şekilde hem şiirine anlam derinliği katmış, hem de toplumca pek de hoş karşılanmayan şarap kullanımını gizlemek istemiştir. Halûk İpekten'in, şarabın söz konusu edildiği beyitlerle ilgili tespiti şöyledir: “Gazel konularından şarap da Nâilî'de hem gerçek anlamıyla, hem de ilâhî aşkı anlatmak için tasavvufî anlamıyla kullanılmıştır. Gerçek anlamıyla şarap, neşelendiren, keyif veren sarhoş edici bir içkidir. Pek çok beyitte, özellikle beşerî aşkın işlendiği beyitlerde bu anlamda yer almıştır. Şarap, tasavvufî anlamıyla, yani ilâhî aşkı anlatmak için kullanıldığında daha çok ‘şarâb-ı nâb’, ‘mey-i nâb’ şeklindedir. Yalnız şarap kelimesinin de bu anlamda kullanıldığı olmuştur. İlâhî aşk olarak da şarap insanı mest eder. Fakat bu mestlik talibin dünya ile ilişkisinin kesilmesidir. Kesret, mâsivâ artık gözüne görünmez olur. Bu aşkı sarhoşluğu sâliki fenafillâha yöneltir.”¹³⁴ Halûk İpekten'in tasavvufî örnekler olarak verdiği beyitlerden biri şudur:

Etmiş şarâb-ı la‘l-i lebûn sâkî-i ezel

Perverde-i terâşşuh-ı feyz-i ‘amîm-i nâz (G155/3)

(Dudağının lâl renkli şarabını ezel sakisi, bereketinin umuma şamil feyzinin sızıntısıyla beslemiştir.)

¹³⁴ İpekten, **a.g.e.**, s. 48-49.

İşret meclisi ile ilgili kavramların ve nesnelerin tasavvufî bir ifade vasıtası olarak kullanımı, Nâilî'ye mahsus bir durum ya da üslûp özelliği değildir. Nâilî'nin temsilcisi olarak gösterildiği Sebk-i Hindî akımının tasavvufî boyutu da henüz halledilebilmiş bir konu değildir. İsrâfil Babacan, Fars şiirindeki durumu şöyle özetler: “Fars şiirinde Sebk-i Hindî'nin, tasavvufu, kendinden önceki dönemlerden farklı işleyip işlememek gibi bir problem bulunmaktadır. Bu konuda çalışma yapanlar, Fars şiirinde Sebk-i Hindî'de tasavvufun, bir üslûp belirleyicisi olarak fonksiyon gördüğüne dair belirgin bir yargıda bulunmamışlardır.”¹³⁵ Bir işret meclisinde kullanılan, tüketilen herhangi bir nesne yoktur ki tasavvufî karşılığı bulunmasın. Bu nedenle Nâilî'nin, esbâb-ı tarab ve meclis-i işret hakkında söylediklerinin tasavvufî açıdan da değerlendirilmeye müsait olduğunu söylemekte fayda vardır. Aşağıdaki beyitlerde tasviri yapılan işret meclislerinin, tasavvufî bağlamda yorumlanması gerektiği, “vahdet” ve “tevḥīd” sözcüklerinin oluşturduğu bağlamdan hareketle söylenebilir:

Sākī-i vahdet o meyden kim şunar Nâ'îlî

‘Ârife sermāye-i tevḥīddür her kaṭresi (G376/5)

(Ey Nailî! Vahdet sakisinin sunduğu o şarabın her damlası ârife tevhit sermayesidir.)

Hum-hâne-i maḥabbetde olsun ‘azîmetüñ

Ol neşve-dâr-ı vahdeti bezm-i ḥaḳîḳatüñ (Müs3/IX/2)

(Yönelişin aşk meyhanesine doğru olsun. -Sen de- hakikat meclisinin vahdet sarhoşu ol.)

¹³⁵ Babacan, a.g.e., s. 315.

İçkili eğlence meclisleri, geçici dünyanın boş uğraşı olarak da Nâilî Divanı'nda işlenmiştir. Bu tür beyitlerde meyhane, “dünya” ve “dünya hayatı” karşılığında kullanılmış; eğlencenin bir gün son bulacağı ifade edilmiştir.

Şūr-ı meclis yeter ey sākī-i nüh-peymāne

Nic'olur 'ākıbet-i devr-i teselsül görelüm (G238/4)

(Ey dokuz kadehin -feleğin- sakisi! Meclisin bu kadar karmaşası kâfidir. Bu kısır döngünün -kadeh döndürmenin- neticesi nasıl olurmuş görelim.)

Bozar şarābını seyl-i fenā bu maştabanuñ

Ne reng-i neşve ne ālāyış-i ħumār kalur (K2/4)

(Bu meyhanenin şarabını fena seli bozar. Ne sarhoşluk rengi ne de mahmurluk tantanası kalır.)

Klâsik edebiyatın olumsuz tiplerinden “zâhid”e çatılan beyitlerde de, iştret meclislerinin mekânı olan meyhanenin, tasavvufî bağlamda değerlendirilmesi ve şaraptan ilâhî aşkın anlaşılması gerekmektedir.

Zâhid şağın evgârluğundan mey-i 'ışkuñ

Keyfîyetin idrāk edicek āz edemezin (G270/4)

(Ey zahit! Aşk şarabının sarhoşluğundan sakın. Onun mahiyetini / sarhoşluğunu idrak edince -artık- tamahkârlık edemezsin.)

Aşağıdaki beyitlerde ise, tasavvufî sonuçlara ulaşmak; tasviri yapılan eğlencenin kühüne varamayıp hakkını verememek olacaktır, kanaatindeyiz.

Bezme mey tāb-efgen olsun sākīyā nevrūzdur

Şem' üne cem' oldı yārān-ı şafā nevrūzdur G77/1

(Ey saki! Şarap, meclise ışık saçsın, çünkü nevrüz zamanıdır. İşret arkadaşları, şarabın mumu etrafında toplandılar, çünkü nevrüz zamanıdır.)

Kām al mey-i maḥbūbdan ey Nā'îlî-i zār

Taḥşîl-i neşât-ı dil ü tartîb-i dimâğ et (G25/6)

(Ey inleyen Nâilî! Sevgilinin şarabından muradını gör. Gönlünü neşelendir ve damağını ıslat.)

Yār olmayıcağ Nā'iliyâ meclis-i meyde

Esbâb-ı şarab bâ' iş-i cem' iyyet olur mı (G379/5)

(Ey Nâilî! Şarap meclisinde sevgili olmayınca, şenlik sebebi olan -şarap, kadeh vs.- toplanmak için -yeterli- neden olur mu?)

Geldük ḥişâra elde mey-i ğam-güsîl gerek

Dil germ ü yâr nerm ü hevâ mu' tedil gerek (G223/1)

(Hisar'a geldik, elde efkâr dağıtan şarap olması gerek. Gönlün hararetli, sevgilinin şefkatli ve havanın ılıman olması gerek.)

Muṭrıb nefesüñ var ola sâķî meyüñ efzûn

Her laḥza vü her ân

Meclisde şafâ meyle gerek neyle gerekdür

Tâ germ ola şoḥbet (M1/2)

(Ey çalgıcı, her ân ve her saniye nefesin var olsun; ey saki her ân ve her saniye şarabın bol olsun. Mecliste eğlence, sohbet kızışıncaya kadar şarapla ve neyle olur.)

Aşağıdaki beyitte ise, devlet büyüklerinin tertiplediği ve şairlerin dâhil olabilme arzusu taşıdığı bir içki ve eğlence meclisi konu edilmiştir.

Meclisüñden budur inşâf ki mehcûr olalı

Bulmadum zevk şebâtumda devâmumda benüm (K30/9)

(İnsaf et ki senin meclisinden uzak kaldım kalalı, duruşumdan ya da hareketimden bir zevk almaz oldum.)

Nâilî şiirinde tasavvufî bağlamın derinleştirdiği, giriftleştirdiği ve şarihlere manevî bir çıkar yolu sunduğu mükeyyefâta dair bir başka husus da bilhassa “cur‘ a-dân, esrâr, ğam, ğubâr, ħayrân, ħayret, keyfiyyet, maḥzen” gibi sözcüklerin geçtiği beyitlerde tasavvufî bağlamın, beyitteki anlamı ne kadar kapsadığıdır. Verilen sözcüklerin, esrar ve afyona işaret eden bir cihetlerinin bulunması, bu beyitlerde bir “esrar meclisi” tasvirinin bulunduğunu göstermektedir. Ahmet Talât Onay, Nâilî şiirinin bu yönünü “Esrara müteallik tabirleri çok kullanan şairimiz, Nâilî-i Kadîm’dir.”¹³⁶ diyerek izah eder. Aşağıdaki beyitlerde, tasavvufî cihetin oldukça zayıf olduğu kanaatindeyiz.

Şafâ-yı ḥâtırum eyler ğubâr-ı ğam efzûn

O rîk-i bâdeye bu âfitâb şîşesidür (G110/3)

(Gönlümdeki neşeyi gam / esrar tozu artırır. O şaraba katılan toza, bu gönül güneş şişesidir.)

beytinde açık bir şekilde şaraba esrar katılması ifade edilirken,

Bir nîm nefes tâb-ı ğamuñ câm-ı şabûra

Etdürdi şigîbâyî-i Eyyûbı ferâmûş (G172/4)

(Yarım nefes gamın / sarılarak yakılmış esrarın ısısı sabır kadehine Eyüp sabırlılığını unutturdu.)

¹³⁶ Onay, a.g.e., s. 200.

beytinde ise, yarım nefes esrarın şarap keyfini unutturduğu (esrar unutkanlığa da sebep olur) ifade edilmiştir.

Bir eğlence unsuru olarak dâhil olunduğu intibası uyandıran esrar meclisi tasvirleri olarak değerlendirilebilecek beyitlerden bazıları da şunlardır:

Maḥbûb u meyle eglene-gör Nâ'îlî gibi

Ġam 'âleminde ġuşşa diyârındasın gönül (G234/6)

(Ey gönül! Nâîlî gibi sevgili ve şarapla eğlenedir. Çünkü gam / esrar âleminde ve gussa diyârındasın.)

Nâḥûn-i ġam revâ mîdur böyle derûn-ḥırâş iken

Meclis-i meyde muṭribâ ġuşuma sâz degmesün (G285/5)

(Ey Çalgıcı! Gam / esrar tırnağı böyle iç tırmalarken şarap meclisinde kulağıma saz sesi ulaşması reva mıdır?)

Mestâneleri Nâ'iliyâ meclis-i 'ışkuñ

Ḥamyâze-keş-i ârzû-yı şoḥbet-i ġamdur (G123/5)

(Ey Nâîlî! Aşk meclisinin sarhoşları, gam / esrar sohbeti isteyenlerin esneyenleridir.)

Zihî keyfiyet-i saḥbâ-yı şādî kim dil-i zâra

Ġam-ı 'ışkuñ şafâ-yı 'âlem-i âbı unutturdı (G364/3)

(Mutluluk şarabının sarhoşluğu işte budur ki inleyen gönle aşk gamın / esrarın içki âlemini unutturdu.)

Ḥarîf-i neşve-i ḥayret bilür ḥırâş idügin

Mezâḳ-ı nev-hevesâna ġubâr-ı nâ-kâmî (G373/2)

(Sarhoşluk neşesinin yoldaşları bilirler ki bahtsızlık tozu / esrar yeni yetmelerin damağını tırmalar.)

Neşve-dâr-ı hayretüz bir cur‘ a-dân-ı feyẓden

Ne sifâl-i meh ne cām-ı âfitābuñ mestiyüz (G169/2)

(Ne ay çanağının ne de güneş kadehinin sarhoşuyuz.Biz, bir bolluk cüradanının / esrar mahfazasının hayrette kalmış / esrar sarhoşuyuz.)

Nâilî Divanı’nda Sebk-i Hindî’ye mal edilerek “anlaşılmaz” veya “girift” olarak nitelenen beyitlerin, göndermede bulunduğu maddî unsurlar tespit edildiğinde, Nâilî şiirinin daha iyi anlaşılacağı aşikârdır. XVII. yüzyılın sosyal hayatının bir parçası olarak bu asrın eğlenceleri göz önüne alındığında, eğlenceye dâhil olan, ancak bu eğlenceden ibret gözüyle, kendisine hikmetli bir sonuç çıkarmış müdekkik bir şairin müşahedeleri, devre tanıklık etmesi açısından da önemlidir.

3.2.1.3. Sihar, Büyü, Kimya, Astroloji Gibi Uydurma İlimlerin Yöntem ve Sonuçlarından Bahsetme

Nâilî, eski insanların itibar ettiği, ancak günümüzün deneye dayalı pozitif mantığının reddettiği kimi ilimlerin yöntem ve sonuçlarından bahsetme yoluyla da sözden tasarruf etmiş ve yaptığı göndermelerle şiirine derinlik katmıştır. Eski kimya ilmi, bu bağlamda Nâilî’nin şiirine sâhil ettiği bir unsur olarak dikkati çekmektedir. İlm-i kimya, eskilere göre sun‘î olarak altın ve gümüş istihsal etmek ilmidir... Bu ilim gizli tutulduğu için, bu mevzua dair yazılan eserler, anlaşılmaz birtakım remiz

ve ıstılahlarla, madenlerin terkebine, altın ve gümüş istihsaline ait izahlarla doludur.”¹³⁷

Nâilî, kimya ilmini şiirinde, bu ilme hizmet eden ya da bu ilimle uğraşan bir kimse olarak değil; bilâkis onun gerçek dışı olduğunu vurgulayan ya da ondan estetik amaçlarla bahseden bir kimse sıfatıyla konu eder. Hatta bu ilmin geçersizliğini ironik bir biçimde işleyen şu hikâyeye göndermede bulunur: “Sahtekârın biri, bir miktar altını toz hâine getirmiş; birtakım eczalarla karıştırıp tarâmûn-ı Hatâ adıyla bir aktara satmış. Sonra şehrin hükümdarına müracaatla topraktan altın yapacağını, isterse gözü önünde tecrübeye bulunacağını söylemiş. Hükümdar memnuniyetle muvafakat etmiş. Kimyager bir kâğıda birkaç ecza ismini ve bu meyanda tarâmûn-ı Hatâ’yı da yazarak celbini istemiş. Aramışlar, nihayet tarâmûnu bulmuşlar. Getirip kimyagere göstermişler. Memnun olmuş ve aradığının bu ecza olduğunu söylemiş. Padişahla bir oraya girerek tecrübeye başlamış. Kimyacı iptida tarâmûnu kaynatmış. Sonra tasfiye etmiş ve şahın gözü önüne bir miktar altın koymuş.” Hikâyenin buraya kadarki kısmı, aşağıdaki tanığın anlaşılması için yeterlidir. Tanıkta kimyagerin toprağı altına çevirdiği, fakat altını toprağa çevirme yeteneği bulunmadığı ifade etmektedir. Hikâyenin devamında kimyager, Hatâ (bkz. Hıfâ) memleketine giderek daha çok tarâmûn alırsa, çok fazla miktarda altın yapabileceğini söyler ve padişahdan yüklü miktarda para ve yol azığı alarak ortalıktan kaybolur.”¹³⁸ Aşağıdaki beyitlerde bu hikâyenin kimi kısımlarına gönderme yapılmıştır. İlk beyitte zaten bir sahtekâr olan kimyagerin, yaptığı hile ile altın elde ettiğini iddia etmesine karşılık, elde ettiği altını toprağa çevirmekten bile âciz kaldığı ifade edilmiştir. İkinci beyitte ise hükümdar ile sahtekâr kimyager karşı karşıya getirilmiş, padişahdan kaçıp giden sahtekârın durumuna gönderme yapılmıştır.

¹³⁷ Âgâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, Enderûn Kitabevi, 3. baskı, İstanbul, 1980, s. 189.

¹³⁸ Onay, **a.g.e.**, s. 433.

Kîmyâ-kâr-ı emel bulsa da bir hâlî yer

Zer eder hâkini ammâ zerini hâk edemez (G167/3)

(Emel kimyageri boş bir yer bulduğunda toprağını altına çevirir, ancak altını yeniden toprağa döndüremez.)

Beñzer hariş-i cevher olan kîmyâ-gere

Ol kim cenâb-ı hâk-i deründen ba' id olur (K31/4)

(Senin kapının toprağının mübarekliğinden uzak kalan o mücevher düşkün kimyagere benzer.)

Nâilî, kimya ilminin, nesneleri toprağa çevirmekte kullanılan en önemli karışımı olan “İksîr”i de beyitlerinde anar. “İksir de muhtelif maddelerden, meselâ kandan, necesten, kıldan ve yumurtadan istihsal olunur. Bu maddelerden biri, düz ve katı bir taş üstünde destesenk ile ezilip icap eden terkibat da ilâve edildikten sonra ateşe ve güneşe arz edilir. Neticede mâ'yî veya sulp bir madde kalır ki bu, iksirdir.”¹³⁹

Cur' a-veş pâyüñe yüzler mi sürerdük sâķî

Olmasa cevher-i iksîr-i ıtarab hâk-i rehûñ (G198/4)

(Ey saki! Yolunun toprağı eğlence iksirinin cevheri olmasa, şarap tortusu gibi ayağına yüzler sürer miydik?)

Minnet Allâha ki iksîr-i ğubâr-ı kâdemûñ

Etdi hâlen anı müstağnî-i şad genc ü defîn (K16/37)

(Allaha şükür ki ayağının toprağının iksiri, ona hâlâ yüz hazine ve defineden yüz çevirtir.)

¹³⁹ Levend, **a.g.e.**, s. 190.

Nâilî, “kimyâ” sözcüğünü tasavvufî bağlamda da değerlendirir. Bu sözcüğün tasavvuf literatüründeki karşılığı “var olanla yetinme ve olmayanın peşinden gitmeme, arzuyu terk etme” anlamlarında kullanılır. Bu anlamda fakirlik bir “kimyâ”dır.

Sa‘y ile niceler olup mâlik-i kîmyâ-yı faqr

Hâk-be-dest devlet ü câha zekât virdiler (G116/5)

(Niceleri, çalışıp fakirlik kimyasına sahip oldular. Onlar, ellerini toprağa koyup devlet ve makamı zekât olarak verdiler.)

Nâilî, birçok beytinde ise, eski astronomi âlimlerinin “felek” telakkisine dair çeşitli hayallere yer vermiştir. Eskilerin inancına göre felek, her bir gökcismine mahsus bir gök tabakasıdır. Bunlar, dokuz adet olup sekizincisinin sabitlere mahsus ve dokuzuncusunda yıldız bulunmadığına inanılırdı. Batlamyus sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre, dünya evrenin merkezidir. Dünyayı dokuz kat felek çevreler. Bunlar iç içe geçmiş bir biçimde dünyayı çevrelemiştir. Dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Eskiden, kaza ve kadere itiraz edemeyen şairler, dünyada olup biteni feleğe isnat etmişlerdir. Felekler, şekil itibarıyla birbirleri üzerine kapaklanmış katmanlar olarak düşünülürler. Bunlar, doğudan batıya doğru seyir hâlindedirler. Ancak atlas feleği, gökyüzünün farazî dokuzuncu katmanı, diğer feleklerin tersi yönde devreder ve onları da kendisine uydurur. İnsan kaderinin bu tersine dönüşten etkilendiğini düşünen eski insanlar, kötü talihi bu ters yönde dönüşle bağlarlar. Âşıklara / şairlere karşı acımasız olan felek, ârif kimselere de göz açtırmaz. O, sefil ve arzularına düşkün kişilerin dileklerini yerine getirir. İrfan sahibi kimseleri ise nasipsiz bırakır, bu nedenle cimridir. Daima kötülük düşünür ve kötü işler yapar. Aşağıdaki beyitlerde bu telâkkiler çeşitli imajların ifade edilmesi esnasında söz konusu edilmiştir.

Felek girerse kef-i Nâ'îliye dāmānuñ

Senünle maḥkeme-i Girdgāra dek giderüz (G166/6)

(Ey Felek! Eteğin Nâîlî'nin eline geçer, seninle Allah'ın mahkemesine kadar gideriz.)

Nâ'îlî nüh felegüñ âyînesin seyr etsün

Nāveg-i āh-ı dil-i 'āşıkı nā-ceste gören (G264/6)

(Ey Nâîlî! Âşığın gönül âhının okunu fırlatılmadığını gören kişi, dokuz kat feleğin aynasını seyretsin.)

Felekler bāz-gün maḥmūrlar mestāne olmaz mı

Biraz def -i keder kılsa bu nüh-peymāne olmaz mı (G374/1)

(Felekler ters dönüp mahmurlar yeniden sarhoş olmaz mı? Bu dokuz kadeh / felekler kederi biraz def etse olmaz mı?)

Günde biñ kere helāk-i ğam olan dil demesün

Bu nüh eflake toḡuz kāse-i pür-sem ne desün (G274/2)

(Günde bin kere gamdan helāk olan gönül, bu dokuz feleğe, “zehir dolu dokuz kap” demesin de ne desin?)

Felegi 'aksine döndürdi zuhūruñ fi'l-ḥāl

Ḳomadı 'illet ü esbāba yer ile medḥal (K19/27)

(Senin göreve gelişin feleği hemen tersine döndürdü. Kötülük sebeplerine yer yurt kalmadı.)

Nüh cām-ı ser-nigūnuñ ile birden ey felek

Mey-ḥāre virmesün mi ḥazef-pāreye seni (G366/2)

(Ey felek! Şarap içen kişi senin ters dönmüş dokuz kadehini birden bir çanak parçasına değişmesin mi?)

Ġarīķ-i lücce-i hayret bu heft girdābuñ

Ne ka' rına naẓar eyler ne dest-yār ister (G48/4)

(Bu yedi girdabın hayret derinliğinde boğulmuş kişisi, ne onun dibine bakar ne de bir yardım talep eder.)

Nâilî, gökcisimlerinin konumu ve insan talihi arasında kurulan münasebete de sık sık şiirlerinde yer verir. Şair bu bağlamda, “şeref” kavramını gökcisimleriyle birlikte anarak onu, bir astroloji terimi olarak kullanmıştır. “Şeref” bir terim olarak, yıldızların ait oldukları burçta bulundukları vakte denir. Buradan eşref-i saat mefhumu doğmuştur. Bu zaman dilimlerinin uğurlu sayılması, Nâilî şiirinde kimi beyitlerde söz konusu edilmiştir.

Aħter-i burc-ı şeref Hāẓret-i Şālih Pāşā

K'olmş endiŗesi hem-vāre şalāķ-ı reh-i dīn (K16/8)

(Şeref burcunun yıldızı olan Hazreti Salih Paşa'nın düşüncesi daima din yoluna bağlılık olmuş.)

Fürūzān etdi eyvān-ı ħamelde şem' -i ħurŗīdi

Ŧoġup burc-ı şerefde kevkeb-i bihrūz-ı sultānī (G386/3)

(Hükümdarlığın kutlu yıldızı, şeref burcunda doğup güneş mumunu koç burcunda parlattı.)

Aşağıdaki beyitte ise “devr-i ķamer” terkihi ile, aslı esas olmayan bir astrolojik inaniŗa yer verilmiştir. Eskiden insanlar, kamerî ay başlarıyla on dördüncü

gecelerde fitne çıkma ihtimâli bulunduğuna inanırlarmış.¹⁴⁰ Aşağıdaki beyitte bu inanış dile getirilmiştir.

Zihî âsâyiş-i devr-i kâmer kim olmuş a' yâni

Zuhûr-ı hâdişât-ı fitneden emn-i tamâm üzre (K23/2)

(İşte ay döneminin asayışı böyle olur. Gözleri, fitne olaylarının çıkmayacağından tam olarak emin kılmış.)

Yıldızların, insan kaderi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri de Nâilî Divanı'nda karşılığı bulunabilecek astrolojik itikatlardandır. Aşağıdaki beyitlerde yıldızların uğurluluğu-uğursuzluğu ve mertebeleri söz konusu edilmiştir.

Kevkeb-i bahtı ki zîb-i felek-i rif' atdür

Necm-i Şi' râ görünür mertebesinde mādûn (K17/20)

(Onun bahtının yıldızı yücelik feleğinin süsüdür. Şi' râ yıldızları, mertebede ondan aşağı görünür.)

Kim kaçardı irtifâ' -ı neyyir-i ikbâlden

Kevkeb-i baht-ı erâzil vahşet-engîz olmasa (G337/5)

(Rezillerin baht yıldızı korku saçmasa, ikbâl güneşinin yüksekliğinden kim kaçardı?)

Ol duhter-i sa' d-ahter-i ferhunde-güher kim

Şem' -i harem-i rağbet-i şadrü'l-vüzerâdur (K14/42)

(O, kutlu yıldız altında doğan uğurlu bir cevhere sahip kız, vezirlerin başının rağbet ettiği haremın mumudur.)

¹⁴⁰ Onay, **a.g.e.**, s. 98.

Dil-i zârî haste kıldı ne yaman nezâredür bu

Şeb-i gamda koydı halûn ne siyeh sitâredür bu (G295/1)

(Ne kötü bir bakıştır ki inleyen gönlü hasta etti. Yüzündeki ben beni gam gecesinde bıraktı, o ne siyah / uğursuz bir yıldızdır.)

Fürûğın istemez ehl-i dilûn ‘adûya hemân

Siyâh-baht idüğün ey sitâre gösterme (Kt8/1)

(Ey uğursuz yıldız! Gönül ehlinin aydınlığını istemez, uğursuz olduğunu hemen gösterme.)

Sihir ve büyü telâkkileri de Nâîlî Divanı’nda yer edinmiş uydurma ilimlerdendir. Şairin, bu ilimlerin yöntem ve sonuçlarından bahsetme nedeni, sevgilinin âşığı cezp etmede bir cadı gibi tesir göstermesi ve şiir sanatında kendi ulaştığı mertebeyi sihir olarak nitelemesidir. Hazreti Muhammet’in “Beyandan bazısi sihirdir.” hadisinin de güzel söz söyleme ve sihir arasında ilgi kurulmasında etkili olduğu göz önünde tutulmalıdır. Konuyla ilgili örnek beyitler aşağıdadır.

Bağlanur zülfine diller nice cādūsın sen

Harem-i Ka‘beyi dām eyleyen âhūsun sen (G259/1)

(Gönüller senin saçına bağlanır, sen nasıl bir cadıydın? Sen Kabe’nin haremini yuva edinmiş ceylânsın.)

Her nigâhın gūşe-i çeşminde şayd-ı cān için

Şûret-i âhûda bir cādū-yı efsûn-sâz eder (G40/4)

(Her bakışın gözümün kenarında can avı için ahu suretinde sihirci bir cadı olur.)

Hep siyeh-pūş oldılar kaçd-ı şebihün-ı dile

Girdiler müjgânlaruñ bir cenge cādûlar gibi (G369/3)

(Kırpıkların, gönle gece baskını yapmak niyetiyle siyahlar giyinip savaşa tutuştular.)

Şūr-efgen olan Nā'iliyā kişver-i nazma

Hükm-i raqam-ı hāme-i cādū-fenümüzdür (G113/5)

(Ey Nâilî! Şiir ülkesine fitne salan, sihi yapan kalemimizin yazdığı hükümlerdir.)

Sihr ile memleket-i fitneyi etmiş teşhîr

O ğazālāne nigāhuñla o haţţ-ı siyehüñ (G197/4)

(O ceylânsı bakışla o siyah ayva tüyün, sihirle fitne memleketini kuşatmış.)

Edüp nikāşte 'arşa bu gūne elķābuñ

Tecāvüz etdi qalem hadd-i sihr ü i' cāzı (K8/29)

(Kalem, senin unvanlarını arş katına bu şekilde yazıp sihir ve i'câzın sınırlarını aştı.)

Nā'ilī feyz-i tettebbu' mı degil kim okuyan

Suhen-ı pākūñe der sihr-i beyān ancak bu (G300/6)

(Ey Nâilî! Senin derin bilgilerinin feyzi, temiz sözlerini okuyanın “Bu, olsa olsa beyanın sihridir.” demesi değil midir?)

3.2.1.4. Kimi İnanişlara, Düşünüşlere ve Hurafelere Gönderme Yapma

Nâilî, dönemindeki kimi inanış, düşünüş ve hurafelere yer vermek yoluyla da şiirinde orijinal anlamlar elde etme yoluna gitmiştir. Bu göndermeler sayesinde sözünü kısaltarak yoğunlaştırmış, üslûbuna uygun hayaller elde etmiştir. İsrâfil Babacan, bu tavrın diğer Sebk-i Hindî şairlerinde de müşahede edilebileceğini şöyle tespit etmiştir: “Sosyal hayat ile âdet ve inanışlar da Hint üslûbu şairlerinin iç

dünyalarını yansıtmak ve bu dünyadaki somut değişimleri aktarmak için kullandıkları unsurlardandır.”¹⁴¹

İnanış, düşünüş ve hurafelere yapılan göndermeler doğru biçimde tespit edildiğinde, Nâilî'nin şiirinde orijinal anlamlar elde etmek amacıyla başvurduğu yollardan biri de kendisini gösterir. Kimi zaman bâtil mahiyette ve insan aklının yadırgayacağı bilgi ve birikimlere yer veren şair, bunları ispatlama ya da çürütme kaygısı taşımaksızın, şiirinde bir anlam zenginliği yaratmak ve az sözle çok şey söylemek amacıyla ve estetik bir yaklaşımlar bu türden göndermelere eserinde yer verir. Bunlardan kimi inanış ve düşünüşler, akisleri günümüzde de görülebilen dinî mahiyette bazı durum ve olayları kapsamaktadır. Hurafeler ise; aklın, dinin ve ilmin kabul etmeyeceği bazı verilerden oluşmaktadır. Nâilî bütün bu malzemeyi şiirlerinde ustalıkla biçimlendirip değerlendirmiştir. Sözelimi, eskiden dünyanın bir öküzün boynuzları arasında bulunduğunu ve depremlerin bu öküzün başını sallaması nedeniyle oluştuğunu iddia eden “arz öküzü” teorisi / hurafesi, Nâilî Divanı'nda iki beyitte estetik bir kaygıyla şu şekilde işlenmiştir:

Nice bār eyleseler zıllını hāke tahmil

Üstüh'ânına düşer gāv-ı zemīnün zelzāl (K12/67)

(Senin gölgeni birçok defa toprağa yükleseler, arz öküzünün kemiklerinde titreme / deprem peyda olur.)

Şimdi tekellüfât-ı hıredle berāberüz

Dünyā gamın götürmede gāv-ı zemīn ile (K28/3)

(Dünya gamını götürmede aklın tekellüfleri ile şimdi arz öküzünün yoldaşınız.)

¹⁴¹ Babacan, **a.g.e.**, s. 305.

Eskiler, yılanların zümrüde baktıklarında kör olacağına inanırmış¹⁴². Nâîlî, aşağıdaki beyitte, feleği bir yılanla benzeterek onun kendisini mahvedeceğini ifade ederken bu hurafeye de yer vermiştir.

Felek ki ħam-şüde bir mârdur zümürd-reng

Vücûdudur yine ol cân-gezâyı kûr edecek (G209/4)

(Felek zümrüt renkli, kıvrılmış bir yilandır. O, canı ısırıcıyı kör edecek olan yine kendi vücududur.)

Mesnetsiz bir başka inanış olarak karıncaların kanatlanmalarının, onların zevâlinin yakın olduğuna delâlet ettiğinin düşünülmesi de Nâîlî şiirinde karşılığını bulmuştur. Ahmet Talât Onay, bu telakkinin işlendiği aşağıdaki beyti şu şekilde izah eder: “Ey küçük karınca! İşinin sonunun ne olacağını bilmiyorsun. Kanadına hayret ediyorsun, yani uçtuğuna seviniyorsun. Hâlbuki bu hâl, zevâline işarettir.”¹⁴³ Eskiden yaygın olduğu anlaşılan bu inanış hakkında bir de darbimesel bulunmaktadır. Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye’de yer alan “Karıncanın kanatlanması zevâline işarettir” atasözü¹⁴⁴, hak etmeyen kimselerin elde ettikleri nimetlerle gereğinden fazla böbürlenmeleri hususunda darp edilebilecek güzel bir meseldir.

Efsûs ki yok ‘âkıbet-i kâra şu‘ûruñ

Ey mürçe ħasret-keş-i bâl-i tayarânsın G293/2

(Ey karıncacık! Ne yazık ki işin sonu hakkında bilinçsizsin, kuşların kanatlarına hasret çekiyorsun.)

¹⁴² Onay, **a.g.e.**, s. 472.

¹⁴³ Onay, **a.g.e.**, s. 283.

¹⁴⁴ Şinasi, **Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye**, haz.: Süreyya Beyzadeoğlu, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2000, s. 163.

Eski bilim kitaplarında, insanların dünya üzerindeki yaşam alanlarının dörtte birlik kısmında ikamet ettiklerine istinat eden teori de “rub‘-ı meskûn” terkihiyle Nâilî şiirinde anılmıştır.

Mülk-i kâfir değil ancak bu şalâbetle senûn

Ẓamm olur hıttâ-i fermânuña rub‘-ı meskûn (K17/45)

(Bu kadar güçle senin fermanın altındaki memleketlere yalnızca kâfir ülkeleri değil, insanların yaşadığı bütün coğrafyalar ilâve olur.)

Aşağıdaki beyitte ise hümâ kuşunun gölgesinin üzerine düştüğü kişinin devlet ve saadet bulacağına dair itikada yer verilmiştir.

Bu rûz-gârda âzâde-ser o rinde hâsed

Ki fark-ı himmetine sâye-i hümâ düşmez (G149/3)

(Bu devranda başının tepesine hümânın gölgesi düşmeyen o kayıtsız rinde aferin.)

Eskiden değerli mücevherler, paralar yıkık yerlere gömülür, bulunmaması için de bu işi başardığına inanılan kişilere okutulur; bunun sonucunda oraya yaklaşan kişiye bir ejderhanın, korkunç bir zencinin görüneceğine, oraya yönelecek kişiyi korkutup kaçıracağına inanılmış.¹⁴⁵ Bu tılsım çözülmeden define elde edilemezmiş. Nâilî bu inanışa da şiirlerinde yer vermiştir.

Ol kemerle genc-i nâ-yâb-ı miyân-ı dil-rübâ

Bir tılsım-ı fitnedür kim ejderinden bellidür (G71/4)

(Sevgilinin belindeki bulunmaz hazine, taktığı o kemerle, yeri ejderhasından belli olan bir fitne tılsımıdır.)

¹⁴⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, **Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılâp Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 2004, s. 314.

Ma‘ ānī gevherin etmekde ṭab‘ uñ Nā ‘ilī īṣār

Ṭılsımın feth edüp gencine-i ‘irfāna el şunmuş (G179/7)

(Ey Nâilî! Şairliğin manâlar cevherini saçmaktadır. Belli ki irfan definesinin tılsımını çözüp ona el uzatmış.)

Eskilerin insan sağlığı hakkındaki teorilerinden bazılarında da Nâilî Divanı’nda rastlamak mümkündür. Bu anlamda vücut sıvılarının (aḥlâṭ-ı erba‘a) oranı ile kişinin ruh ve beden sağlığı arasında kurulan ilgi de şiirlerde, bilhassa aşk-bahar-çıldırma bağlamında ele alınmıştır. Eskiden insanlar, bahar mevsimi geldiğinde, suların coşması gibi, insan vücudunda “sevdâ” adı verilen sıvının da artıp coştuğuna ve bu sebeple aşktan mütevellit bir kedere ve çıldırmaya yol verdiğine inanırlarmış. Kara sevda hastalığı bu şekilde peyda olurmuş. Bu inanış, âşıkane bir bakış açısı olduğu vechiyle de Nâilî şiirinde yer bulmuştur.

Ma‘ zūr ṭut ḥaṭāsını ey şūḥ-ı nāzenīn

Mecnūn-ı nev-bahār-ı ḡamuñdur dil-i ḥazīn (G280/1)

(Ey narin ve oynak güzel! Hazin gönlün hatasını mazur tut, çünkü o senin gamının ilkbaharından çıldırmıştır.)

Tāze sevdā-yı bahār-ı ḥaṭ-ı sebzūñle olur

‘Aḳl-ı kül māye-i terkīb-i cünūn-ı fitne (G329/4)

(Yeşil ayva tüylerinin baharının taze sevdası ile yaratılıştaki akıl, fitneden dolayı çıldırışın terkininin mayası olur.)

Aşağıdaki beyitlerde de havadaki toz ve zerrelerin güneş ışığında görünür olmalarının, eskiler tarafından güneşin bu zerreleri kendisine doğru çekmesi şeklinde yorumlanışına yer verilmiştir.

Zerrâtı gamuñ şevk ile hep rakşa getürdi

Hürşîd gibi sîne-i bî-kîne-i ‘âşık (G196/3)

(Âşığın kin taşımayan kalbi güneş gibi, gamının zerrelerini şevk ile hep raksa getirdi.)

İncilerin, sedefin bünyesine dâhil olan nisan yağmurunun katreleriyle oluştuğuna dair inanış da Nâilî şiirinde karşılığını bulmuştur. Bolluk ve bereket getirdiğine inanılan nisan yağmuru sedefin bünyesinde inciyi oluştururken, yılanın ağzına düştüğünde ise onun zehrinin hammaddesi olurmuş.

Düşsek dehen-i mâra şadefden bile geçdük

Tek kaçre-i nîsân gibi ‘ummâma dökülsek (G226/4)

(Sedekten bile vazgeçtik, keşke yılanın ağzına düşsek. Yalnızca, nisan yağmuru tanesi gibi denize dökülsek.)

Divan’daki göndermelerin bir kısmı kutsal mahiyet kazandırılmış halk inançlarından oluşmaktadır. Bu türden göndermelerin dinî bir altyapısı bulunmaktadır. Kadir gecesinin kutsiyetine dair inanışlardan bazılarının, Nâilî şiirindeki görünümünden örnek vermek yerinde olacaktır. Kadir gecesinde, ağaçların secde ettiğine ve suların uyuduğuna inanılır.¹⁴⁶ Aşağıdaki beyitte bu inanışa “secde-i eşcâr” terkiibiyle gönderme yapılmıştır.

Eylemez secde-i eşcâr-ı şeb-i Kâdre nigâh

Cilve-i kâmet-i kâdrinden olanlar âgâh (G334/1)

¹⁴⁶ Onay, **a.g.e.**, s. 270.

(Senin kadrinin ayağa kalkıp cilvelenişinden haberdar olan kişi, kadir gecesinde ağaçların secde edişine dönüp bakmaz.)

Benzer şekilde, kadir gecesinde müminlere siyah bir nurun görüneceğine dair itikada aşağıda görüldüğü gibi göndermede bulunulmuştur.

Leyle-i kadr-ı sa‘ âdetdür o semmûr-ı siyâh

Vech-i pâkündür o şebde görünen nûr-ı mübîn (K16/21)

(O siyah samur kürkü mübarek kadir gecesidir. O gece görünen apaçık nur senin parlak yüzündür.)

Aşağıdaki beyitte bir başka dinî kaynaklı itikada yer verilmiştir. Buna göre, Âdem ve Havvâ cennetten çıkarıldıklarında Serendip ve Cidde bölgelerine gönderildiler. Kırlangıç, birbirinden uzak düşen Âdem ve Havvâ’nın haberleşmesine ve buluşmasına aracılık etmiştir. Onlar da karşılık olarak kırlangıcın kıyamete kadar insanların evinde yuva yapmasına izin verdiler. Kırlangıç, Âdem’in sakalından bir kıl ve Havvâ’nın saçından bir tel alarak yavrularını bunlarla yuvaya bağladı. O günden beri kırlangıçların, yavrularını ayaklarından yuvaya bağladığına inanılmaktadır.¹⁴⁷

Miyânuñ fikr eden diller ki zülfüñ âşiyân etmiş

Piristû-beççelerdür gūyiyâ bir mūya bağlanmış (G181/2)

(Senin belini düşünen gönüller zülfüne yuva yapmış. Bu hâllerıyla bir saç teline bağlanmış kırlangıç yavrularına benzemektedirler.)

Mahşer, Kıyamet ve ahirete dair bir kısım inanışı da bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Aşağıdaki beyitte, mahşer yerinin Suriye sınırları

¹⁴⁷ Onay, **a.g.e.**, s. 293, ayrıca bkz. Ömür Ceylan, **Kuş Cenneti Şiirimiz: Klâsik Türk Şiirinde Kuşlar**, Filiz Kitabevi, 1. baskı, İstanbul, 2003, s. 133.

içinde kalan “Şām” şehrinde toplanacağı inancına¹⁴⁸ aşağıdaki beyitte göndermede bulunulmuştur.

Olur rüsvā-yı rûz-ı mahşer ol kim şām-ı ğafletde

Bu bâğuñ gül şanup hâr-ı muğaylânını devşürmiş (G184/4)

(Bu bağın gül zannedip de devedikenini toplayanlar, mahşer gününün gaflet akşamında kalmış rüsvası olur.)

Kıyamet günü güneşin, insanları yakacağı ve yeryüzündeki suları kurutacağı inancı da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Lem‘ a-ı mäh-i ruhuñ hürşid-i enver-sûzdur

Bir şererdür hüsnuñ ammā mihr-i mahşer-sûzdur (G117/1)

(Yanağının mehtabının ışığı güneş ışığını yakar. Güzelliğin mahşeri tutuşturan güneşten bir kıvılcımdır.)

Aşağıdaki beyitte ise mücrimlerin cehenneme girmeden önce damgalanacakları inancı dile getirilmiştir.

O dem ki pîş-i İlahide ol siyeh-diller

Hezâr töhmet ile dūzaḥî-şi‘âr ıkalur (K2/43)

(O kararmış kalpliler o zaman geldiğinde bin töhmet ile Allah’ın huzurunda cehennemlik damgasını taşır.)

Şehitlerin, mazlumen ölenlerin, delilerin, salâh hâl sahibi olanların mezarlarına gömüldükleri gece, sonraları her pazar ve cuma geceleri nur indiğine

¹⁴⁸ Pala, **a.g.e.**, s. 261.

dair halk arasında kuvvetli bir inanış bulunmaktadır.¹⁴⁹ Aşağıdaki beyitte pervânenin şehitliğine delil olarak nur indirmesi gösterilmiştir. Bu hayalde, mumun kendisinden yayılan ışık, ona gökten iniyormuş gibi düşünülmüştür.

Zihî şehâdet-i rûşen ki indürür her şeb

Hâtıra-i legen-i şem'e nûr pervâne (G344/2)

(İşte apaçık şehitlik budur ki pervane her gece mumun şamdanının gönlüne her gece nur indirir.)

Bilhassa seherde yapılan her türlü dua ve niyazların, diğer vakitlere nispetle, Allah tarafından kabulü çok daha muhtemeldir.¹⁵⁰ Buna benzer şekilde çaresiz bir mustaribin seherde çekeceği âhın da bir ok gibi hedefine isabet edeceğine inanılır.¹⁵¹ Aşağıdaki beyitlerde bu inanış dile getirilmiştir.

Ol şu'leyüz ki sūz-ı dîl ü âb-ı eşk ile

Peykân-ı tîr-i âh-ı seher-gâh-ı hasretüz (G159/3)

(Biz o kıvılcımız ki gönül yanışı ve gözyaşı ile, hasretten seher vaktinde çekilen âh okunun olmuşuz.)

Devr-i nîgehüñde felek-i hâne-ğarâbuñ

Ma' mûresi bir geşte-i âh-ı seher ancağ (G195/2)

(Evi barkı yıkılmış feleğin, senin bakış vaktinde mamur olan tek şeyi seher vakti edilen âhın dolanışıdır.)

¹⁴⁹ Onay, **a.g.e.**, s. 356.

¹⁵⁰ Harun Tolasa, **Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası**, Akçağ Yayınları, 2. baskı, Ankara, 2001, s. 430.

¹⁵¹ Onay, **a.g.e.**, s. 76.

Aşağıdaki beyitte ise, kâfir binalarının sağlam ve yıkılmaz olduğu düşüncesi, kendisine yer bulmuştur.

Etmez raķīb-i dīve eŗer āh-ı tīŗe-kār

Kāfir bināsıdur der ü dīvārı saŗt olur (G49/3)

(ŗeytan rakibe āh kazması tesir etmez. Ne de olsa o kâfir binasıdır, kapısı ve duvarı sağlam olur.)

3.2.1.5. Çiçek İsimlerini Tenviyeli Kullanma

Osmanlı-Türk kùltürünün çiçek etrafında şekillenmesi, türlü tezyinata çiçeklerin kullanılması ve bizatihi çiçeklere özel bir ilgi gösterilmesi, şiirde de çiçek isimlerinin doğrudan veya dolaylı bir şekilde kullanılması şeklinde karŗımıza çıkar. “Divan şiirinin malzemesinin büyük kısmını çiçeklerin teşkil ettiēi bilinmektedir... Sanatta çiçekler üzerindeki bu ısrar, gerçek hayatta da çiçeklerin çok önemli bir yer tuttuēunu göstermektedir.”¹⁵²

Nâilî, şiirlerinde doğrudan çiçek ismi olan sözcüklerin yanı sıra, bir çiçek ismine de işaret eden sözcükler ve terkipler bolca kullanılmıştır. Gül, yasemin, lâle, sümbül, şebboy, kadife, ban, erguvan, nergis, zerrinkadeh gibi çiçekler, doğrudan bu çiçeēe ad olan sözcüklerle birlikte anılmıştır. şair, bunlardan bilhassa lâlenin türlerini ifade eden sözcük ve terkipleri ise gerçek anlamlarını da kastedecek biçimde kullanmıştır. Bu nedenle, Osmanlı Türkçesi sözlüklerinde yer almayan kimi lâle türleri, bu terkinin ifade ettiēi çiçek türü bilinmediēi takdirde gözden kaçırılma

¹⁵² Cihan Okuyucu, **Divan Edebiyatı Estetiēi**, L&M Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2004, s. 45.

tehlikesiyle karşı karşıyadır. Beyitte adı verilen ya da göndermede bulunulan çiçeğin tespit edilemediği durumlarda beytin açıklanması zorlaşacaktır.

Türk milletinin çiçek merakı ve yeni çiçek türleri oluşturmadaki mahareti tarihî kaynaklarla da desteklenebilecek bir mahiyet göstermektedir. Ahmet Talât Onay da Türk milletinin bu yönünü şu sözlerle dile getirir: “Lâle, Türklerin çok eskiden beri bildikleri gül, sümbül gibi bir çiçektir. İstanbul’un fethinden sonraki devirlerde çiçek muhabbeti her tarafa artmış ve iki buçuk asır sonra yalnız İstanbul’da binden fazla lâle cinsi yetiştirilmiş ve ‘zer-i mahbûb’ adlı lâlenin bir soğanı dört bin kuruşa alınıp satılmasına karar verilip mahkemece tescil edilmişti. Bu hadise Türklerin çiçeğe karşı düşkünlüklerini, yeni yeni çiçek nev’ileri yetiştirmek hususundaki kabiliyetlerini göstermek itibarıyla dikkate şayandır.”¹⁵³

Nâilî Divanı’nda Osmanlı Türkçesi sözlüklerinde yer almayan kimi çiçek isimleri, tevriyeli olarak beyitlerde kendisine yer bulmuştur. Bunların isimlerinin tespiti için, Cevat Rüştü’nün çiçekler konusunda yazdığı makaleler¹⁵⁴, temel çıkış noktası olmuştur. Kimi zaman da, bazı karineler ile kimi sözcüklerin ve terkiplerin çiçek ismi olduğuna kanaat getirilmiştir. Sözelimi aşağıdaki beyitlerde geçen “mihr-i münîr” terkinin karanfil cinsinden bir çiçeğin adı olduğu, bu adı geçen eserden hareketle tespit edilmiştir. Terkip, “parlak güneş” anlamını taşımakla beraber, beyitlerde “berg, şeb-nem, dâğ-ı dil” karinelerinden hareketle bir çiçek ismi olduğunu haber vermektedir. “Dâğ-ı dil” terkibi vesilesiyle de, bu çiçeğin bir lâle cinsi olduğu ya da ortasında lâle siyah benek bulunduğu sonucuna ulaşılabilir.

İntizâr-um sañadur şubha dek ey mihr-i münîr

¹⁵³ Onay, **a.g.e.**, s. 128.

¹⁵⁴ Cevat Rüştü, **Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü’den Bir Derleme**, haz.: Nazım H. Polat Kitabevi, 1. baskı, İstanbul, 2001.

Berg-i hâtırda olan şeb-nem-i ümmîd gibi (G371/2)

(Ey parlak güneş / karanfil çiçeği! Sabah dek bekleyişim, gönül yaprağındaki ümit şebnemi gibi, senin içindir.)

Şâf eyledi gam âteşi yâķūt-ı vücudum

Bu cevher ile dâğ-ı dil-i mihr-i münîrem (M2/II/9)

(Gam ateşi vücudumun yakutunu saflaştırdı. Bu cevher ile parlak güneşin / karanfilin / lâlenin gönlündeki dağ yarasıyım.)

Aşağıdaki beyitlerde geçen “âşâr” sözcüklerinin ise, bir lâle adı olduğuna çeşitli karineler yoluyla erişilmiştir. Lâlelerin bir kısmının içinde “âşâr” sözcüğü geçen terkiplerle isimlendirildiğine örnek olarak Cevat Rüştü, şu örnekleri vermektedir: “âsâr-ı ikbâl, âsâr-ı inâyet, âsâr-ı ‘izzet, âsâr-ı kudret, âsâr-ı merâm, âsâr-ı memdûh, âsâr-ı rif‘at, âsâr-ı sa‘âdet, âsâr-ı tevfik”¹⁵⁵. Buradan hareketle, “âşâr” sözcüğünün, lâle türü çiçeklerden bir kısmını ifade ettiği söylenebilir. Aşağıdaki ilk beyitte, lâlelerinin kokusuz olmaları dile getirilirken, ikinci beyitte ise bir başka lâle adı olan “bî-mânend”in anılması, “âşâr” sözcüğünün, lâle anlamına gönderme yapıldığını haber vermektedir.

Bir nefha-i âşârdur ol deñlü ki gūyâ

Cemmâze-keş-i maħmil-i tüccâr-ı haţâdur (K14/37)

(O, güya bir -kokusu olmayan- lâle kokusudur ve hata tüccarının mahmilini taşıyan deveyi çeker.)

O şâdirvân ki vaz‘ olmuş nazar-gâhında bî-mânend

Hüveydâdur bihiştüñ cüşişinde nice âşârı (K35/7)

¹⁵⁵ Cevat Rüştü, **a.g.e.**, s. 486.

(O şadırvan ki onun manzarasında coşmasında cennetin nice eşsiz eserleri / lâleleri apaçık görünür.)

Nâilî'nin beyitlerinde bir kısım çiçek ismi ise, hem bu anlamıyla hem de terkinin vücut verdiği gerçek anlam çerçevesinde değerlendirilmelidir. Aşağıdaki beyitlerde geçen “būstān-fürūz, ‘anber” sözcükleri bu kabildendir.

Būstān-fürūz-ı gül-şen-i cāndur o gonceyi

Ey Nā'ilî kâṭife-i surḥ u siyāh açar (G50/7)

(Ey Nâilî! O gonca, can bahçesinin süsüdür / horozibiği çiçeğidir. Siyah ve kırmızı kadife çiçeği gibi açar.)

Çüb-ı kâleme bâğ-ı suḥende dene tā kim

Bî-berg ü şemer dâğ-ı dil-i ‘anber ü bānsın (K25/54)

(Söz bahçesinde kalem çöpüne, “Sen, yapraksız ve meyvesiz bir habbûlmisk çiçeği ve ban ağacısın.” dense, uygundur.)

Nâilî, başka anlamlara da sahip olan bir kısım terkip ve sözcüğü, doğrudan çiçek anlamında kullanılmaktadır. Bu sözcük ve terkiplerde çiçek anlamı dışında bir anlam aramamak gerekir. Sözelimi “altın kadeh” anlamına gelen “zerrîn-kadeḥ”, sarı renkli, kokulu bir çiçek anlamının dışında bir anlamda kullanılmamıştır.

Manzûr olan a‘yân bakılsa ne taraftan

Zerrîn-kadeḥ ü nergis ü gül mihr-i giyâdur (K14/28)

(Gözler ne taraftan bakarsa baksın, her yer zerrinkadeh, nergis, gül ve yeşermiş ottur.)

“Bahār” sözcüğü de “mevsim” ve “çiçek” anlamlarıyla Nâilî Divanı’nda kullanılan ve çiçek anlamına dikkat çekilmesi gereken bir sözcüktür. Bu sözcüğün işaret ettiği çiçek, tam olarak kestirilemese de, onun bu anlamda kullanıldığı beyitlerdeki karinelere dikkat edilmelidir. “Bahār”, bir çiçek olarak sözlüklerde “sığırközü”, “papatya”, “sarı papatya”, “turunç çiçeği” ya da “genel anlamda çiçek” anlamlarıyla yer bulmuştur. Nâilî, bu sözcüğün çiçek anlamını, bilhassa sevgilinin yanağındaki tüylerden bahsettiği zamanlarda kastetmiştir. Bu bağlamda sözcüğün, bahar mevsimini de çağrıştıracak biçimde çiçek anlamında kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Ne ğam şüküfte degilse bahār-ı bāğ-ı ümîd

Zükām-ı ye’s ile efsürdedür dimāğ-ı ümîd (G32/1)

(Ümit bahçesinin baharı çiçeklenmemişse der değil. Ümidin damağı, yas nezlesi ile donmuştur.)

Haṭ ki siyeh bahārdur bāğ-ı ruḥuñda sürme-reng

Ḳābil-i şavt olur mı hîç nāle-i ‘andelîb-i cān (G254/2)

(Tüyler, yanağının bahçesindeki sürme renkli bahar çiçeğidir. Can bülbülünün inlemesinden ses çıkması mümkün müdür?)

Tāze sevdā-yı bahār-ı ḥaṭ-ı sebzūñle olur

‘Aql-ı kül māye-i terkîb-i cünûn-ı fitne (G329/4)

(Yaratılıştaki akıl, senin taze ve yeşil ayva tüylerinin bahar çiçeğinin sevdasıyla fitne deliliğinin terkebini oluşturur.)

Bu ḥüşk sâlde ey Nā’ilî ne mümkindür

Ola şüküfte bahār-ı ḥadîka-i ümîd (G34/5)

(Ey Nâilî! Bu kuru mevsimde ümit bahçesinin bahar çiçeğinin açması mümkün değildir.)

Nâilî Divanı’nda, şairin çiçek anlamını da kastettiği ve ilk bakışta bu anlamı gözden kaçabilecek sözcük ve terkipler aşağıda verilmiştir. Bunlar, aynı zamanda Osmanlı Türkçesi sözlüklerine birer katkıdır.

Feyz-âşinâ-yı dâğ-ı dil olmak muhaldür

Reng-i şikeste-i gül-i hod-rüy-ı âfitâb (G11/2)

(Güneşin yabanî gülünün kırık renginin, gönül dağının feyzinden anlaması / lâlesi olması mümkün değildir. -Beyitte “feyz-âşinâ”nın bir lâle cinsi olduğu, onun ortasında bulunan siyahlığın “dâğ-ı dil” olarak ifade edilmesiyle kendisini göstermektedir. “Feyz-âşinâ”nın lâle anlamı sözlüklerde bulunmamaktadır. Ancak, “feyz” sözcüğünün lâle ismi türetilirken çokça kullanıldığı, Cevat Rüştü’nün makalelerinden hareketle söylenebilir.-)

Dil-dâdeyüz o şûha ki ‘âşık-firîbdır

Berğ-i cemâli dâğ-ı derûn-ı şigîbdır (G39/1)

(O âşıkları aldatan oynak güzele gönül vermişiz / lâle olmuşuz. Onun güzelliğinin şimşeği, sabrın içindeki dağ yarasıdır. -Beyitte “dil-dâde” bir lâle cinsi olarak anılmıştır. “Dâğ-ı derûn” karinesi de bu anlamı desteklemektedir.-)

‘Attâr gibi çârsû-yı i‘tibârda

İşâr-ı nefha-i keremünle ferîd olur (K31/7)

(-Sabah rüzgârı- itibar çarşısında senin aktardan saçılan kereminin kokusu karşısında ferîd / lâle gibi kokusuz kalır. -“Ferîd”, “karışık renkli, benekli bir cins lâle” anlamına gelir. Lâle kokusuz bir çiçektir. Bu anlam ve bağlamdan hareketle, beyitte memduhun saçtığı kerem kokusunun sabah rüzgârının kokusunu ortadan

kaldıracağıının ifade edildiği söylenebilir. Tanıkta yer almayan “şabā” önceki beyitte bulunmaktadır.-)

Nesīm-i kākülün̄ olduḡa cilve-ger pür eder

Cihānı nefḡa-i gül-rīz-i bāḡ u rāḡ-ı ümīd (G32/3)

(Kākülünün latif rüzgârı göründükçe / cilvelendikçe, dünyayı ümit bahçelerinin gül-rîzinin kokusuyla doldurur. -Sözlükler “gül-rîz”in, bir cins lâle olduğunu ifade ederler. Ancak lâleden koku yayılmaz. Öyleyse “gül-rîz” farklı ve kokulu bir çiçek olmalıdır.-)

Her dem bahār-ı ‘ ömrün̄ ola reṣṡ- i Çār-bāḡ

Ol vaḡte dek ki mihr ola bu bāḡ-ı çāra gül (G230/15)

(Ömrünün her dem bahar çiçeḡi; güneş, bu dört bahçe içinde gül oluncaya dek Çarbāḡ’ı kiskandırır. -Her dem bahār, bir cins çiçeḡin adıdır.-)

Hiṣṣe-dār eyler ṣemīminden dili hengām-ı âh

Fikret-i zülfün̄ ki her dem tâze sünbüldür baña (G6/3)

(Saçının düşüncesi, gönlü âh ettiḡim zamanlarda kokusundan nasiplendirir, o benim için her dem taze çiçeḡi ve sünbüldür. -Her dem tâze, bir çiçeḡin adıdır.-)

Şiken-i pençe-i ḡurşīd olur ednā kārı

Kişver-i ‘ ıṣṡ zemīninde biten her giyehün̄ (G198/3)

(Onun aşk ülkesinin zemininde biten her otun en değersiz işi, güneş pençesi çiçeḡini kırar. “Pençe-i ḡurşīd, bir karanfil cinsidir.)

Şāḡ üzre iken âteş-i ḡam aldı gül-ābum

Pejmurde gül-i bāḡçe-i ṣun‘ -ı Ḳadīrem (M2/II/7)

(Gül suyumu, dal üzerindeyken gam ateşi aldı. Allah'ın yaratışının / lâle bahçesinin solgun çiçeğiyim.)

Ṭarāvet-i ruḥın arturdı Nâ'îlî ḥaṭ-ı nev

Cihāna velvele şaldı o rūy u mû tāze (G353/6)

(Ey Nâîlî! Onun yanağının güzelliğini yeni tüyler artırdı. O yüz ve saç dünyayı taze yaygara verdi / çiçekler açtırdı. -“Velvele”, bir cins çiçek olabilir.-)

3.2.1.6. Musikî Terimlerini Tevriyeli Kullanma

Aşağıda, aynı gazelden alınan beyitlerde, musikî terimlerinin bolca kullanıldıkları dikkati çekmektedir. Bu iki beyit, Nâîlî Divanı'nda musikî terimlerinin kullanılış biçimi hakkında da fikir vermektedir. İlk beyitte sözcükler doğrudan musikî terimi anlamıyla kullanılmıştır. Tamamı musikî terimleri ile kurulan ikinci beyitte ise, kim sözcüklerin musikî terimi olarak karşılıkları çağrıştırılmakla yetinilmiştir. İlk beyitte, “tîz, meşk, muṭrıb, âheng, nevâ” sözcükleri doğrudan musikî terimi anlamıyla kullanılan sözcüklerdir. İkinci beyitte ise “şahn, gül-şen, Çār-bâğ, ‘Acem, nağş bağlamak, dil-keş, şabâ, nev-rûz” sözcükleri birer musikî terimi olup bunlardan kimi terim anlamıyla kimiyse lügat anlamıyla beyte dâhil olmuştur.

Tîzdür feryâdı meşk-i nâleden bûlbüllerüñ

Eylesün muṭrıblar âheng-i nevâ nevrûzdur (G77/3)

(Bûlbüllerin inleme meşk eden feryadı incedir. Çalgıcılar da ona neva ile ahenk sağlasınlar, çünkü şimdi nevrüz zamandır.)

Şahn-ı gül-şen Çār-bâğ olmuş ‘Acemde ‘andelîb

Bağlamış bir nağş-ı dil-keş kim şabâ nevrûzdur (G77/5)

(Gül bahçesinin ortası Çarbağ'a benzemiş, bülbül ise Acem makamında inlemektedir. Sabah rüzgârı bir gönül çekici beste yapmıştır, çünkü nevrüz zamanıdır.)

İkinci beyitte yer alan musikî terimleri ve bunların beyitte kastedilen lügat anlamları şöyledir:

Şahn: meydan, açıklık / zil.

Gül-şen: gül bahçesi / bir musikî makamı.

Çâr-bâğ: eski zamanlarda İsfahan civarında süslü ve mamur bir köşk ve bahçe / İran'da eskiden kullanılan özel bir musikî makamı.

‘Acem: İran / Türk musikisinde eski mürekkep bir makam. Acem perdesi ve Acem makamı şeklinde, Türk musikisinde bir perde ve bir birleşik makamı karşılar.

Nağş bağlamak: bestelemek.

Dil-keş: gönül çeken / bir musikî makamı.

Şabâ: doğu yönünden esen hafif ve lâtif rüzgâr / bir musikî makamı.

Nev-rûz: eski Türklerle İranlıların yılbaşı kabul ettikleri gün; ilkbahar başlangıcı olan gün / bir musikî makamı.

Bu kadar musikî terimini bir arda kullanabilme maharetini gösteren Nâilî, Divan’ında birçok musikî terimine, doğrudan terim anlamını kastedecek biçimde yer vermiştir. Bu türden beyitlerde sözcüklerin lügat anlamlarını düşündürecek herhangi bir karîne bulunmaz. Aşağıdaki örneklerde bu tutum görülebilir.

Sâzende vü h̃ânendeleri kâr u ‘amelde

Hem-perde hem-âğâze hem-âheng-i nevâdur (K14/12)

(Çalgıcıları ve şarkıcıları musikî icrasında, aynı perdede aynı tonda ve neva ahengindedir.)

Etseler bir perdeden âgâze bilmez gūş eden

Nāle-i bülbül midür gül-şende efgānum mıdur (G81/5)

(Gül bahçesinde bir perdeden çalmaya başlasalar, duyan kişi bülbül inlemesi mi benim feryadım mı olduğunu ayırt edemez.)

Dil kim eder figānını geh pest ü geh bülend

Beñzer o sāza kim bām u zīri bulunmaya (G371/6)

(Gönül, feryadını kimi zaman alçak kimi zaman da yüksek sesle eder. Bu nedenle kalın ve ince teli bulunmayan bir saza benzer.)

Onun, bu kullanımlarda hüner gösterdiği kısım ise, musikî terimlerini tevriyeli olarak kullandığı beyitlerde kendisini göstermektedir. Bu beyitlerde Nâilî, sözcüğün lügat anlamını öncelikle kastederek çeşitli karineler yoluyla o sözcüğün musikî terimi olarak bir karşılığı bulunduğunu da sezdirir. Sözcüklerin musikî terimi olarak karşılıkları bilinmediği, şairin sözcükteki terimsel anlamı da kastettiği tespit edilmediği takdirde, Nâilî şiirinin önemli bir özelliği gözden kaçırılmış olur. Esasen, terim anlamı kastedilen sözcük ya da terkipler klâsik şiir geleneğinin aşına olduğu ve şiirlerde sıklıkla geçen ifadelerden oluşmaktadır. Sözelimi aşağıdaki beyitte, gazellerde sıklıkla rastlanabilecek “bād-ı şabā” sözcüğünün “tār” ile birlikteliği bu iki sözcüğünün kasıtlı olarak ve müzikal karşılıkları dikkate alınarak kullanıldığı intibasını uyandırmaktadır. “Sabah rüzgârı” anlamına gelen “bād-ı şabā”, musikî terimi olarak bir makamı karşılamaktadır. “Tār” ise, “iplik, tel” anlamlarının yanı sıra bir çalgı aletinin de adıdır. Beyitte bu sözcüklerin bir araya getirilmesi tesadüfi değildir. Ancak sözcüklerin müzikal karşılıkları düşünüldüğünde beyitten tutarlı bir

anlam da çıkarılamaz (bkz. Sözcüğün Olabildiğince Çok Anlamını Kastetme ya da Çağrıştırma).

Zülfinûn bâd-ı şabâ Nâ 'ilî her târında

Gösterür rişte-i ahvâl-i perişân ucın (G257/5)

(Ey Nâilî! Sabah rüzgârı onun her saç telinde, perişan hâllerin ip ucunu gösterir.)

Aşağıdaki beyitte, “mağâm, evc” sözcükleri de musikî terimi karşıladıkları anlamlar kastedilerek kullanılmıştır. Sözcüklerin hem müzikal anlamları hem de lügat manâları ayrı ayrı düşünüldüğünde iki anlam ortaya çıkmaktadır. Beyitte “arak-âmûz”un da bir musikî makamının adı olması muhtemeldir.

Mağâmın mahfel-i sulţân-ı gülde evc edüp bülbül

Olur râmişger-i çarha ‘arak-âmûz-ı sulţânî (G386/4)

(Bülbül gül sultanın mahfilinde makamını yüceltip feleğin çalgıcısına saray rakıcısı olur. / Bülbül gül sultanının mahfilinde evc makamında yüksek perdeden şakıyıp feleğin çalgıcısına sultan için rakı damıtmayı öğretir.)

Aşağıdaki beyitlerde de koyu renkle gösterilen sözcük ve terkipler birer musikî makamıdır ve bu anlamları da kastedilmek suretiyle kullanılmışlardır.

Zihî âsâyiş-i **bezm-i tarab** kim sūz u sâzından

Felek Nâhîde irsâl-i peyâm eyler peyâm üzre (K23/3)

(İşte eğlence meclisinin asayışı... Onun hararet ve sazından felek Zühre yıldızına haber üstüne haber gönderir.)

Olur gâhî leb ü geh ğamzeden dil **bezm ü rezm-ârâ**

‘ Aceb şeh-nâme-ğân-ı meclis-i cānāne olmaz mı (G374/3)

(Gönül kimi zaman dudaktan kimi zaman da yan bakıştan meclisi ve savaş alanını süsler. Acaba gönül, sevgilinin meclisinde kahramanlık destanı okuyamaz mı?)

Dil-i âteş-nefes kim **meclis-efrûz**-ı maḥabbetdür

Zebân-ı nâlesin ḥunyâ-gerân-ı encümen bilmez (G162/5)

(Ateş nefesli gönül sevgi meclisini aydınlatandır. Onun inleyen dilini meclisin şarkıcıları bilmez.)

Kūyuñda nâle kim dil-i müştākdan kıpar

Bir nağmedür **Ḥicâzda** ‘**uṣṣākdan** kıpar (G73/1)

(Senin mahallende özlemlili gönülden inilti yükselir. Sanki Hicaz’da âşıklardan bir nağme yükselir.)

Dâmen-i ṭurra-i ḥam-der-ḥamuñ elden kımayup

İttiḥād-ı dil-i ‘**uṣṣāk** ile her gâh **nesīm** (G237/3)

(Lâtif rüzgâr, her ân kıvrım kıvrım kâküllerinin eteğini, âşıkların gönülleri ile bir olup elden bırakmaz.)

Kūy-ı dil-berde şeh-i mülk-i kazâdan virilür

Pâs-bânî-i ḥarem nâle-i şeb-gerdümüze (G354/4)

(Sevgilinin mahallesinde kaza mülkünün hükümdarı tarafından geceleri gezinen / yarasa inleyişimize haremi süpürme görevi verilir.)

Aşağıdaki beyitlerde, Nâilî şiirinin bu özelliğini fark eden Halûk İpekten, “‘avd (عود)” okunması gereken sözcükleri “maḳām” sözcüğünün delâletiyle “‘ūd (عود)” şeklinde okumuştur. Beyitlerde kastedilen ilk anlam “geri dönme”dir. Bu nedenle sözcüklerin “‘avd” okunması gerekmektedir. Ancak Nâilî, “maḳām” sözcüğünü kullandığı beyitte “‘avd” sözcüğünün “‘ūd” şeklinde de okunabileceğini

hesaba katmış ve bir tenasüp oluşturmak için bilinçli olarak bu sözcüğe yer vermiştir (bkz. Sözcüklerin ve Terkiplerin Farklı Okunuş Biçimlerinden İstifade Etme). Bu nedenle beytin düz cümleye aktarılmasında ““avd” imlâsı tercih edilmeli, ancak ““ūd” imlâsı da gözden uzak tutulmamalıdır. Bu durum da Nâilî’nin musikî terimlerini bir şekilde çağrıştırmaya temayülünün bir göstergesi olarak kaydedilmelidir.

Düşmen memâlikūn ne tūrursın fenāya vir

‘Ūd et maḳāmına nice fetḥ-i mübîn ile (K28/42)

(Ne duruyorsun! Düşman ülkelerini mahvet. Makamına nice açık fetihlerle dön.)

Etmış tamām devrini sākide cām-ı Cem

‘Ūd eylemiş maḳāmına ḥūrşīdī görmedük (G222/2)

(Cem’in kadehi devrini sakide tamamlamış, makamına geri dönen güneşi görmedik.)

3.2.2. Gerçeği ve Gerçekliği Tahrif Etme, Yeniden Düzenleme Yoluyla Hayal Kurma

3.2.2.1. Gerçeği Tahrif Etmek İçin Edebî Sanatlardan Yararlanma

3.2.2.1.1. Abartı (Mübalağa) Yoluyla Gerçeği Değiştirme

Mübalağa, bir sözün etkisini güçlendirmek amacıyla, bir şeyi ya olamayacağı biçimde anlatmak ya da olduğundan pek çok ve pek az göstermektir. Eskiler, bir şairin hayalinin genişliğini göstermesi bakımından mübalağa sanatına çok önem vermişlerdir.¹⁵⁶ Sebk-i Hindî şairlerinin mübalağa duyarlılığı da hayal genişliği yakalamak için kullanılan bir yöntem olarak dikkati çekmektedir. Sebk-i Hindî şairleri, “şairlikleriyle övünürken, kendi zayıflık ve güçsüzlüklerini dile getirirken,

¹⁵⁶ Dilçin, a.g.e., s. 447.

sevgili karşısında müstağni tavırlar takınırken, sevgilinin saçının ne kadar siyah, ağzının ne kadar küçük, boyunun ne kadar düzgün ve yüzünün ne kadar güzel olduğunu anlatırken hep abartıya başvurmuşlardır.”¹⁵⁷ Halûk İpekten, Nâilî şiirindeki mübalağanın zihinde canlandırması zor hayallere vücut verdiğini ve bunun da şiirin kolay anlaşılmasına engel olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁸ Şairin şiirlerinde mübalağanın türlü derecelerini bulmak mümkündür. Aşağıdaki beyitlerde bu mübalağanın farklı derecelerini görmek mümkündür.

İ‘tidāl-i dil ü ṭab‘ından eṣer bulsa hevā

Gele bir mevsime her sāl temūz u kânūn (K17/25)

(Hava, onun yaratılışının ve gönlünün itidalinden etkilenseydi, her yıl temmuz ve aralık aynı mevsime denk gelirdi.)

Ġırbāle döndi ten müjeden ḥār-puşte dil

Bî-çāre bunca tîr-i ciger-dūza n’eylesün (G273/2)

(Vücut onun kirpiklerinin okundan elek gibi delik deşik oldu, gönül ise kirpiye benzedi. Zavallı... Bu kadar ciğer delen oka ne yapsın?)

Añılup ḥayr ile nāmuñ ola ey ṣadr-ı güzīn

Ḥaşre dek elśine-i nāsda evrāda bedel (K19/38)

(Ey seçilmiş vezir! Mahşere kadar adın hayırla anılıp insanların dilinde tekrarlanan dualar gibi olsun.)

Nâilî, şiirinde mübalağaya yer verirken Türkçe “ne” ve “nice” sözcüklerini, beyitte yer verilen iddianın derecesini artırmak için kullanır. Kasidelerinde arka

¹⁵⁷ Mum, **a.g.m.**, s. 385.

¹⁵⁸ İpekten, **a.g.e.**, s. 63.

arkaya gelen beyitlerde bu sözcüklerin yinelenmesine dayalı bir mübalağalar zinciri oluşturur. Aşağıdaki beyitlerde bu durum görülebilir.

Ne ğamze berķ-i ecel-sūz kim hirāsından

Olurdu şahş-ı kazā gūşe-gīr-i pinhānī (K6/30)

(Ne bakış! Sanki eceli yakan bir şimşek. Onun korkusundan kazanın kendisi gizlenme köşesine çekilirdi.)

Ne ğamze Rüstem-i şāhib-zuhūr kim eyler

Kazāyı silsile-der-pā belāyı zindānī (K6/31)

(Ne bakış! Sanki kahraman Rüstem. Kazayı ayağından zincirler, belāyı zindanlık eder.)

Ne ğamze cevher-i şemşīr-i Zū'l-fikār-ı  ālem

Ki  āk eder eşer-i semmi zehre-i cānı (K6/32)

(Ne bakış! Sanki âlemin Zülfikar kılıcının cevheri. Zehrinin tesiri canın ödünü patlatır.)

Ne Zū'l-fikār ki eyler olunca şād-pāre

Şikāf-ı zehre-i haşma dürüst peymānı (K6/33)

(Ne Zülfikar ki düşmanın ödünü patlatıp yüz parçaya ayırınca en doğru yemini eder.)

Ne Zū'l-fikār ki bir yerde eylemez ārām

Bulunca pençe-i pür-zūr-ı şīr-i Yezdānı (K6/34)

(Ne Zülfikar ki)

Ne Zū'l-fikār ki haşma havāle etdükçe

Alurdu sāyesi āġūşa Şāh-ı merdānı (K6/35)

(Ne Zülfikar ki düşmana saldırdıkça, gölgesi Mertlerin Şahı -Hazreti Ali’yi- kucağına alırdı.)

Aşağıdaki beyitlerde aynı mübalağa biçimi “tuğrā” vasfında uygunlamıştır.

Ne tuğrā kim şekl-i maṭbū‘ ında var bir özge keyfiyyet

Ki gelmiş zülfesinden zülf-i Nāhīde perīṣānī (K36/8)

(Ne tuğra ki güzel şeklinde ayrı bir hâl var. Onun zülfesinden Zühre yıldızının saçına perişanlık gelmiş.)

Ne tuğrā kim çıkar ism-i Muḥammed bir mu‘ ammādur

Ki olmuş ‘ âlemün hırz-ı amān-ı gerden-i cānı (K36/9)

(Ne tuğra ki şeklinden Muhammet isminin çıktığı bir muammadır. O âlemin boğazındaki canın güvenliğinin sağlayıcısı olmuş.)

Ne tuğrā başka bir ‘ âlem ki cem‘ etmiş şeb ü rûzı

Sevādı leyletü’l-isrā beyāzı şubḥ-ı nūrānī (K36/12)

(Ne tuğra ki başka bir âlem ki geceyi ve gündüzü toplamış. Onun siyahı miraç gecesi, beyazı da nuranî sabahtır.)

Nâilî, Divan’ında mübalağanın “gulüv” derecesine de yer vermiştir. Kaya Bilgegil, mübalağanın gulüv derecesini, “âmmе vicdanını yaralamayan gulüvler” ve “âmmе vicdanını yaralayan gulüvler” şeklinde iki başlığa ayırdıktan sonra, ikinci başlığı da şu şekilde alt başlıklara ayırır:

1. Edep yönünden müstehcen olan gulüvler. Merak sahipleri, örnek bulmak için Nef’î’nin Sihâm-ı Kazâ’sına bakabilirler.

2. Din duygularını inciten gulüvler. Bunların da pek şiddetli örnekleri vardır; fakat buraya almamayı uygun görüyoruz.¹⁵⁹

Nâilî'nin gulüv raddesine varan mübalağaları, yukarıda verilen ikinci maddeye istinat etmektedir. Bu türden mübalağalarda Nâilî, dinî kavramları, itikatları ve hatta nasları; hükümlerin öngördüğünden farklı bir bakış açısıyla sunarak aklın ve kabullerin kaldıramayacağı hayallere yer verir. Bunlara bir örnek olarak aşağıdaki beyti gösterebiliriz. Allah, İsa Peygamber'in ruhunu, annesi Meryem'in rahmine Cebrail nefesi aracılığıyla nakletmiştir. Nâilî ise, tavsifini yaptığı sevgilinin gerdek odasına Cebrail'in dahi giremeyeceğini ifade etmiştir.

Pâkdür hâkister-i rûhü'l-Ḳudüsden dâmeni

Hacle-gâh-ı hüsnuñ ol şem' -i furûzânın görûñ (G208/3)

(Eteği Cebrail'in külünden temizlenmiş olan güzelliğin gerdek odasındaki o parlak mumu görün.)

Aşağıdaki beyitte de İslâm'da dört büyük melekten biri kabul edilen Cebrail'in, şairin şiirle ilgili iddiasında gulüv derecesinde bir mübalağanın nesnesi olarak konu edildiği görülmektedir. Beyitte geçen “nefh-i rûhü'l-ḳuds” terkibi ile Cebrail'in, Hazreti Meryemi hamile bırakan üfürmesi ifade edilmiştir. Bu üfürme neticesinde vücuda gelen İsa, nefesiyle ölüleri diriltmiştir.

Bâr-dâd oldu dilüm yine cebî-i feyz

Nefh-i rûhü'l-ḳudüse hâmem olup hem-tâyî (K5/3)

(Kalemim Cebrail'in ruh üfürmesine eşlik edip yüzünü yere sürüp feyiz almak için ruhsat buldu.)

¹⁵⁹ Bilgegil, **a.g.e.**, s. 218.

Bu türden iddialar için belâgatçıların farklı yaklaşımları bulunmaktadır. “Bazıları mübalağayı sözün durumuna uygun bir durum olarak görmeyip onu şairin orijinal tema bulamayışı ve düşündüğünü istediği gibi ifade edemeyişine bağlarlar. İkinci bir kısım da mübalağayı belâgatın en değerli bir unsuru kabul ederek ‘İnne hayre’ş-şi‘ri ekzebühü’ yani ‘Sözün en değerlisi yalan olanıdır.’” derler. Üçüncü kısım belâgatçılar da usulünce yapılan mübalağanın söze değer kattığını söyleyerek tenkitlerini gulûv kısmına yöneltirler.”¹⁶⁰ Nâilî, yalan olarak nitelenebilecek “hayal” unsurunda genişliği ve orijinallliği yakalamak için mübalağa yolunu tercih eden şairlerdendir. Sevgilinin güzelliğini ve onun kutsal mahremiyetini ifade ederken, ayrıca şiirle ilgili iddialarından bahsederken sık sık gulûv derecesinde ve hoş karşılanmayacak kimi mübalağalı hayallere şiirinde yer verir. Aşağıdaki beyitler de bu duruma örnek teşkil eden iddiaları ve abartılı ifadeleri içermektedir.

Huṣṣā ṭab‘um ol mu‘ciz-tırāz-ı mülk-i ma‘nîdür

Ki olmuş hükmi nâfîz hâme-i vahy-irtisâm üzre (K23/39)

(Hele şairliğim o mana mülkünde mucizeler gösterir. Hükmü vahiy yazan kalem üzerinde geçerlidir.)

Hem dil-i Cibrîlden dāmān-ı istiğnâsı pāk

Nâ‘ilî-veş yine âlûde-meşreb gamzesi (G387/5)

(Onun ihtiyaçsızlık eteği Cebrail’in kalbinden daha temizdir. Yan bakışı ise Nâilî gibi bulaşık meşreplidir.)

Naḫş olup muṣḥaf-ı hüsnüñ şafaḥât-ı gülde

Âyet âyet anı bülbüllere her bār okudur (G98/5)

¹⁶⁰ Saraç, a.g.e., s. 220.

(Güzelliğinin kutsal kitabı gülün safhalarında nakşolmuştur. Her seferinde bülbüllere onu ayet ayet okutur.)

Ey naḥl-i tāze uğrasa gülzār-ı kūyuña

Gül-bün-firāz-ı dūzaḥ olur cūy-ı āfitāb (G11/6)

(Ey taze fidan! Güneş nehri senin mahallenin gül bahçesine uğrarsa, cehennemde gül ağacı bitirir.)

Şerer-i āh ki hecrūñden alur sūzı müdām

Her biri dūzaḥ-ı cān-sūz-ı kıyāmet gösterür (G96/3)

(Âh kıvılcımı, kıvılcımını daima ayrılığından alır. Her biri Kıyamet'in can yakıcı cehennemini gösterir.)

Ġılāf-ı sīneden āşık ki sell-i seyf-i āh eyler

Olur dūzaḥ hirāsān ḥāşıl eyler bīm-i cān āteş (G180/2)

(Âşık bağrının kınından âh kılıcını sıyrır, cehennem ürker ve ateş can korkusuna düşer.)

Şu' le-i dūzaḥ-fürūz-ı sīne-i ' uşşāḳdan

Maḥşer-i āşūb olur cāy-ı sürūr ārām-ı ' id (G31/4)

(Âşıkların sinesindeki cehennem parlatan kıvılcımdan ötürü bayramın huzurlu yeri kargaşa mahşerine döner.)

Ol kehrübā-yı āteş-i derdüz ki bir şerer

Dūzaḥ-fürūz-ı sīne-i bī-kīnedür bize (G326/4)

(Biz, dert ateşinin o kehribarıyız ki bir kıvılcım garezsiz kalbimizin cehennemini aydınlatır.)

Ārām edemez cennet-i a‘ lāda bulunsa

‘ Āşık mey ü maḥbūb ile tenhā da bulunsa (G307/1)

(Āşık, şarap ve sevgili ile yalnız kalsa da, cennetin en yüksek katında bulunsa da huzur bulamaz.)

Cennāt-ı ‘ aden bunca mu‘ allā ḳuşūr ile

Ol bezm-i ḥāşa nisbet ile bī-ḳuşūr olur (K24/25)

(Aden cennetleri bile bu kadar yüksek köşklerle, o has meclise nispetle köşksüz / kusursuz kalır.)

Perestiş-gāh iken ebrūsı Cibrīl ü Mesīḥāya

O kâfir mâcerā-yı ‘ işveye İslām müşkildür G68/3

(Kaşı Cebrail ve İsa’ya tapınma yeri iken o kâfir ve cilve macerası peşinde koşana Müslüman olmak zor gelir.)

3.2.2.1.2. Olayları Başka Bir Nedene Bağlama (Hüsn-i Ta‘lîl) Yoluyla Gerçeği Değiştirme

Anlatıma güzellik katmak amacıyla bir gerçek olayın oluşunu, aslından daha değişik, hayalî ve şairce, kesin bir sebebe dayandırılmasına “hüsn-i ta‘lîl (güzel neden bağlama)” adı verilir.¹⁶¹ Bu sanatın başarılı bir şekilde kullanılışı, hadiseye getirilen açıklamanın doğru olduğuna inandıracak şekilde bizi de aynı duygu ortamına sokabilmesindedir. Bunun için önce tabiî olmayan sebebe önce sanatkârın inanması, inanmış olması kanaatini bize vermesi lâzımdır.¹⁶² Hüsn-i ta‘lîl, sanatkârın tabiat olaylarına farklı bir bakış açısı getirebilmesine imkân tanır, kendiliğinden

¹⁶¹ Soysal, **a.g.e.**, s. 44.

¹⁶² Saraç, **a.g.e.**, s. 230.

gerçekleşen bazı hadiseleri şairin muhayyilesine bağlı bir hâle getirir; şairin kendisine yeni ve muhayyel bir dünya kurmasına yardımcı olur. Nâilî, bu sanatın şiirde hayal unsurunun ön plâna çıkarılmasında önemli bir rolü olduğunu farkındadır ve var olanı değiştirmek için ona başvurur. Bülbülün ötüşünün, güle duyduğu aşktan kaynaklandığı yönündeki klâsik düşünüş, birçok şairde olduğu gibi Nâilî şiirinde de bu bakış açısıyla sunularak hüsn-i ta‘lîl yapılmıştır.

Hoşdur çemende bir gül ü bir gül-‘ izâr için

Dilde figân hezârda gulğul dem-i seher (G55/4)

(Çimenlikte bir gül yanaklı için gönüldeki feryat ve bülbüldeki ötüş seher vaktinde iyi gelir.)

‘ Azm-i bağ et ki çemen bülbüle zindân olsun

Gül için etdüğü feryâda peşimân olsun (G276/1)

(Bağa yürü ki çimenlik bülbüle zindan olsun. O bülbül için ettiği feryada pişman olsun.)

Klâsik şiir geleneği çerçevesinde yazılan şiirlerde rastlanabilecek bir diğer imaj olarak kırmızı renge sahip nesnelerin, bu renklerini utançlarından ötürü aldıklarının söylenmesini gösterebiliriz. Tabî bir hadisenin, üzerinde zuhur ettiği nesnenin kişileştirilmesi yoluyla başka bir nedene bağlanarak ifade edildiği bu beyitlerde, şairin muhayyel bir dünya oluşturmak için geleneğin klişelerinden yararlandığı görülebilir.

Faşl-ı bahâr-ı merhametünde olur hacil

Berg-i şikeste-reng-i hâzândan gül-i tarî (K20/11)

(Güz mevsiminin solgun yaprakları, merhametinin bahar mevsiminde utanıp taze gül olurlar.)

Eyledi hūrṣīdi o yāḳūt-leb

Ḥacletī-i nūkte-i rengīnümüz (G138/4)

(O yakut dudak, güneşi, renkli manalarımızdan ötürü utandırdı.)

Ḥacletinden kızarur Nā'iliyā duḡter-i rez

Görse engüşt-i şurāḫīdeki ḥinnā rengin (G291/6)

(Ey Nâilî! Asmanın kızı / şarap sürahinin parmağındaki kına rengini görse utancından kızarır.)

Nâilî şiirinde orijinal kabul edilebilecek hüsn-i ta'liller ise, tabîî hadiselerin gerçek nedenlerinin tam tersi bir nedene bağlanması ile oluşturulan beyitlerde kendisini göstermektedir. Olayları tam tersi yönde düşünmek ve zıt olayları aynı anda çağrıştırmak, Nâilî şiirinde özel bir yeri olan “tezat” sanatı ile birlikte düşünülmelidir (bkz. tezat). Sözelimi aşağıdaki beyitte, pervanenin muma nur indirmesinden bahs olunmuştur. Işık, aslında mumdan yayılır, ona gökten inmez. Nâilî ise, mumdan yayılan ışık huzmelerinin, pervanenin şehadeti neticesinde ona bahşedilen ilâhî bir nur olduğunu ifade etmekte ve olayı başka bir nedene, daha doğrusu tam tersi bir nedene bağlamaktadır.

Zihî şehâdet-i rûşen ki indürür her şeb

Ḥâṭıra-i legen-i şem'e nūr pervâne (G344/2)

(İşte apaçık şehitlik budur ki pervane her gece mumun şamdanının gönlüne her gece nur indirir.)

Aşağıdaki beyitte ise, gülün yapraklarının bahar nedeniyle suya döküldüğü ifade edilmiştir. Gülün yaprakları bahar mevsiminde dökülmez, bilâkis açar ve serpilir. Ancak şair, rüzgarın esmesiyle suya dökülen birkaç gül yaprağını görüp bu

durumu gülün dikkat çekmek için başvurduğu bir yol olarak sunmaktadır. Gülün güzelliği baharın gölgesinde kalmıştır, gül ise bu duruma içerleyip ilgiyi üzerine çekmek için birkaç yaprağını suya bırakmıştır.

Varağların gül-i ter dökdi Nâ'îlî cûya

Bahâr mevsimidür kim bağar risâlelere (G340/7)

(Ey Nâîlî! Taze gül, yapraklarını suya döktü. Ama bahar mevsimidir, yapraklara kimse bakmaz.)

Aşağıdaki beyitlerde ise bir ters çevirme söz konusu edilmeksizin, ilk bakışta dikkati çekmeyen, ancak hayal zenginliği yaratan ve orijinal hüsn-i ta'lîllere yer verilmiştir. İlk beyitte, ayın hilâl şeklini alması, feleğin soysuzluğunun delili olarak nitelenmiştir. Halbuki ayın hilâl şeklini almasının, böyle bir şeye delâlet etmesi söz konusu değildir.

Çarhuñ da bed-güherlüğine dâl imiş hilâl

Dallâl-ı hod-furûş-ı zebân kûteh olmasa (G309/8)

(Feleğin soysuzluğuna hilâl delil imiş. Keşke tellâl gibi kendisini metheden dil kısa olmasaydı.)

Aşağıdaki beyitteyse şair, güzellerin nazik bedenlerinin, gonca içindeki gül gibi kendilerine dar gelecek elbiseler giymeleri temenni edilmektedir. Nâîlî, bu temennisini ifade ederken, gülün tomurcuk hâldeyken patlayıp serpilmesini goncanın güle dar gelmesi teorisiyle izah etmektedir. Hâlbuki zamanı geldiğinde goncanın ağız kısmı açılır ve olgunlaşma eseri olarak gül oradan kendisini gösterir.

Şıgmasa gül gibi nâzûk bedenüñ hep der idük

Ğonce-veş câme-i gül-gün-ı bütân teng olsa (G311/3)

Aşağıdaki beyitte, Hoten ceylânlarının misk dökmelerinin nedeni, sevgilinin saçlarının kıpırdanarak koku saçması olarak verilmiştir. Bu kıpırdanıştan, ceylanların yürekleri dağlanmakta ve misk de bu dağ yarasından peyda olmaktadır. Miskin gerçek oluşum nedeni ise, ceylânın göbeğinde oluşan kan pıhtısının vücuttan atılmasıdır.

Cünbişinden dâğ ber-dildür ğazālân-ı Huten

Nāfe-rîz-i kām-ı h̃âhiş kim o kāküldür baña (G6/2)

(Kıpırdanışı Hoten ceylânlarının gönlünü dağlayan o kākül, benim için istek ümidinin göbeğinden misk düşürür.)

Bir başka beytin Nâilî, sabah rüzgârının esme nedeni olarak, onun sevgilinin saçlarını okşaması ve bu suretle âşığın uykularını kaçırmak istemesini göstermiştir.

Ġâret-i h̃âb içün ki dest şunar

Dāmen-i zülfine nesīm-i seher (Kt14/1)

(Sabah esintisi saçının eteğine uykuları harap etmek için el uzatır.)

Bir başka hüsn-i ta'lîl örneğinde şair, güneşin parlaklığından ötürü kıpırdıyormuş gibi görünmesine estetik bir yorum getirir. Ona göre bunun nedeni, sevgilinin âşığın gönlünü azarlamasıdır.

Ol dem ki dile 'itâb edersün

Hürşîdi girifte-tâb edersün (M5/VI/1)

3.2.2.1.3. Benzetme Yoluyla Gerçeği Değiştirme

Teşbih, nitelik açısından zayıf olan bir kavramın, kendisinden nitelikçe üstün başka bir kavramın özellikleri ile ifade edilmesidir. Bir benzetme yapılırken, iki kavram arasında ortak bir özellik ele alınır. Bu ortak özellik “benzetme yönü” (veh-i şebeh) olarak bilinir. Benzetmeye esin veren ortak özellik, karşılaştırılan iki kavramdan hangisinde daha üstün ise, o kavrama ait özellik diğerine aktarılır. Söz konusu özelliği diğerinden daha üst düzeyde taşıyan kavram “kendisine benzetilen (müşebbehün bih)” adını alır. Özelliklerin kendisine aktarıldığı kavram ise “benzeyen (müşebbeh)”dir. Bir benzetmede bu öğeler arasında ilgiyi sağlayan bir de edat bulunur. Buna “benzetme edatı” denir. Türkçe kökenli “bigi, tek, nitekim, sanki” edatlarının yanında “çün, mânend, gûyâ, gûne, gûnâ, sıfat, misâl- misl, kadar, -veş, -âsâ, vâ, nisbet, meğer ki vs.” ibareleri de benzetme edatının yerini tutmuşlardır. Bunların yanı sıra bazı ekler ve eylemler de benzetme edatı görevinde kullanılmışlardır. Eylemlere örnek olarak: dönmek, benzemek, demek, sanmak, andırmak, kıyas etmek, zannolmak; eklere örnek olarak ise, “-ca, -ce, -casına, -cesine, -cılaysın, -cileyin, -layın, -leyin” verilebilir.

Bir benzetmede her zaman yukarıda sayılan dört unsur söylenmeyebilir. Teşbîh sanatının çeşitlenmesi de bu özelliğe bağlıdır. Benzetme yönlerinin ve benzetme edatlarının anıldığı teşbihlerin yanı sıra bu iki öğenin gizlendiği teşbih-i belîğler ve istiareler Nâilî Divanı’nda önemli bir yer tutmaktadır. Şair, estetik bir kaygı ile kendine has bir âlem tasavvuru oluştururken sık sık benzetmelere başvurmuş; nesne, olay ve durumların daha etkili biçimde ifade edilmesi için bu edebî sanatın sunduğu imkânları değerlendirmiştir. Hatta bir kasidesini “gibi” edatı ile rediflendirerek her beytinde açık bir teşbihin bulunduğu “şitaiyye”sini kaleme almıştır. Bu kasidenin ilk iki beytindeki benzetmeler şu şekildedir.

Hurrem şitâda Edrine şehri cinân gibi

Sârî letâfeti ten-i hâkîye cân gibi (K10/1)

(Edirne şehri kış ayında cennetler gibi mutlu, onun letafeti topraktan yaratılmış vücuda can gibi tesir eder.)

Olmış ‘urûk-ı hâk-i zemîn ile cūyları

Âmihtedür vücūd ile rūh-i revân gibi (K10/2)

(Suları, zemindeki toprağın oluklarında vücut ve ruh-ı revan gibi birbirine karışmıştır.)

Diğer benzetme edatlarının anıldığı beyitlerde de Nâilî, genellikle benzetmenin tüm unsurlarını söyleyerek tam teşbihlere vücut vermiştir.

Dür olma şağın **bencileyin** hâk-i derinden

Vird eyle du‘âsın demesünler ki nihânsın (K25/55)

(Sakin benim gibi onun kapısının toprağından uzak kalma, onun duasını diline dola ki gizlendiğini söylemesinler.)

Sünbüllerin ki zîb-i gül eyler hâbîbümüz

Cûlar olur çemende **şabâ-veş** rakîbümüz (G151/1)

(Sevgilimiz sümbül gibi saçlarını gülün süsü eder. Sular çimenlikte sabah rüzgârı gibi rakibimiz olur.)

Cur‘a-veş pâyuña yüzler mi sürerdük sâkî

Olmasa cevher-i iksîr-i tarab hâk-i rehûn G198/4

(Ey Saki! Yolunun toprağı eğlence iksirinin cevheri olmasa, cür‘a gibi ayağına yüzler sürer miydik?)

Gül-zârdan ol şūh-ı dil-ārâ ile geçdük

Gūyâ ki nesīmüz gül-i ra‘ nâ ile geçdük G202/1

(Gül bahçesinden o gönül alan güzel ile geçtik. Sanki güzel bir gülle geçip giden bir esintiyiz.)

Nâilî’nin teşbih-i belîge yüklediği özel bir fonksiyon olarak sonraki alt başlıkta alışılmamış bağdaştırmalara değinilecektir. Bir başka husus olarak benzetme öğelerinin sayısının azaldıkça, o benzetmedeki “mübalağa”nın da derecesinin arttığını ilâve etmekte fayda vardır. Belâgat-ı Osmaniye’de bu durumu şu biçimde izah edilir: “Edât-ı teşbîhe gelince, onuñ hazfî mübâlagayı müfîd olur ve buña teşbîh-i belîg denilir. Meselâ, ‘zeyd arslandır’ cümlesi, ‘Zeyd arslan gibidir’ cümlesinden daha mübâlağalıdır. Çünkü bunda zeyd arslana teşbih olunur onda ise arslanın efradından bir ferd olduğu iddi‘â kılınır.”¹⁶³ Aşağıdaki beyitte güneşin renk açısından yakuta benzetilmesi “yâkūt-ı âfitâb” terkindeki yalnızca benzeyen ve kendisine benzetilen öğelerin anılmasıyla ifade edilmiştir. Bu söyleyiş, “yakut gibi kırmızı güneş” ifadesinden daha etkilidir.

Yâkūt-ı âfitâb ise de lūtfuñ ey felek

Güş-ı ‘arūs-ı rağbete mengüş eder miyüz (G146/5)

(Ey felek! Güneş yakutu senin lütfun ise de onu rağbet gelinin kulağına küpe etmeyiz.)

Aşağıdaki beyitte ise, aşk bir vadiye teşbih edilmiştir.

Vādî-i ‘ışkda girmez mi daği dest-i dile

Güş-e-i dâmen-i nev-şâhid-i dil-cüy-ı taleb (G12/4)

¹⁶³ Ahmet Cevdet Paşa, **Belâgat-ı Osmâniye**, Matbaa-i Osmâniye, 2. baskı, İstanbul, 1299, s. 144.

(Aşk vadisinde gönlün eline talebin gönül çelen taze güzelinin eteğinin köşesi geçmez mi?)

Aşağıdaki beyitte ise kadeh, güneşe benzetilmiş, yalnızca bu iki benzetme unsuru söylenmiştir.

Ȧoğmaz mı âfitâb-ı kadeh bezme Nâ'îlî

Ȧâbil midür ħumâra taħammûl dem-i seħer (G55/5)

(Ey Nâîlî! kadeh güneşi meclise doğmaz mı? Sabah vaktinde mahmurluğa tahammûl etmek mümkün müdür?)

3.2.2.1.3.1. Birbirine Benzetilen Öğeler Arasındaki Alâkanın Zayıflığı (Tahayyülî Teşbih) ve Alışılmamış Bağdaştırmalar

Nâîlî şiirinde benzetmenin, orijinal sayılabilecek örnekleri birbirine benzetilen unsurlar arasındaki alâkanın zayıf olduğu beyitlerde kendisini göstermektedir. Bu beyitlerde, iki unsur arasındaki benzetme yönünü tespit etmek, okuyucuyu klâsik şiirin klişe benzetmeleri dışındaki ilgilere yöneltir. Çünkü hâlihazırda bulunan klişe istiarelerin oluşturulması esnasındaki vech-i şebahler bu benzetmelerde kullanılmaz. Sözelimi, klâsik şiirde âşığın gönlünün sevgilinin oka benzeyen kirpikleri ile yaralanması düşüncesi sıkça rastlanan bir ifade olarak yerini alır. Ancak bu düşüncüyü ifade ederken Nâîlî'nin; tenini delik deşik bir eleğe ve kalbini bir kirpiye benzetmesi, orijinallik arz eder. Sevgilinin kirpik oklarının şairin vücudunu bir eleğe çevirdiği, gönlünü ise dikenlerinden ötürü teni görünmeyen bir kirpi ile ifade edildiği aşağıdaki beyit, orijinal bir benzetme içermesiyle dikkati çeker.

Ġırbāle döndi ten müjeden ħār-puşte dil

Bî-çāre bunca tîr-i ciger-dûza n’eylesün (G273/2)

(Kırpıklarından ötürü vücut eleğe döndü, gönül de kirpiye benzedi. Zavallı, bunca ciğer delen oka ne yapsın?)

Bu beyitle ve aşağıya aldığımız örneklerle ilgili bir diğer husus da benzetme unsurları arasındaki ilgilerin gerçekte var olmayıp Nâîlî tarafından atanmış olmasıdır. Bu tasarrufun, belâgattaki karşılığı “tahayyülî teşbih”tir. M. Kaya Bilgegil, vech-i şebahlerin hususiyetlerine göre teşbih çeşitlerini yedi kısma ayırdıktan sonra, tahayyülî teşbihi şöyle tanımlar: “Vech-i şebah, tarafların nefsinde bulunmayıp da muhayyilenin imali olursa, böyle teşbihlere tahayyülî teşbih denir.”¹⁶⁴ Tahayyülî teşbihin, Sebk-i Hindî şairlerinin rağbet gösterdiği bir benzetme çeşidi olduğuna dikkat çeken İsrâfil Babacan ise, bu üslûbun temsilcilerini benzetmede bu yolu tercih etmelerinin sebebini şu şekilde izah eder: “Sebk-i Hindî şiirinin dil ve lâfız özelliklerinde de gördüğümüz gibi bu üslûba mensup şairler sözü sarf ederken iki temel amaç gütmüşlerdir: 1. Yeni ve söylenmemiş bir anlamı keşfetmek. 2. böyle bir anlamı keşfetmek için yeni dil unsuru oluşturmak ya da eski bir dil unsurunu terk etmek. Buna bağlı olarak kendine has manâ ve muhteva hususiyetlerini yansıtmak isteyen Hint üslûbu şairi, amacına uygun teşbih ve istiare türlerini seçmiştir.”¹⁶⁵ Nâîlî şiirinde, bir devir üslûbu özelliği olarak nitelenen tahayyülî teşbihlere çok sayıda örnek bulmak mümkündür.

Aşağıdaki beyitte feleğin, çini kâse olarak nitelenmesinde izah edilmesi icap eden bir benzetme yönü bulunmaktadır. İlk bakışta şairin, feleklerin ters dönmüş kaplar şeklinde tasavvur edildiğini hesaba katarak onlar hakkında “kâse” nitelemesini kullandığı düşünülebilir. Ancak Nâîlî’nin beyitte başvurduğu benzetme ilgisi

¹⁶⁴ Bilgegil, **a.g.e.**, s. 148.

¹⁶⁵ Babacan, **a.g.e.**, s. 240.

“kırılgnlık”tır. Çini kâse şiddetli bir darbeye maruz kaldığında paramparça olur, Nâilî bahsi geçen şekilsel benzerliği de dikkate alarak feleğin de âşığın âhı ile bir gün paramparça olacağını ifade ederken, bu kırılgnlığı çini kâse benzetmesiyle somutlaştırmak istemiştir. Beyitte, biri diğerine benzetilen iki unsur arasındaki vech-i şebih, geleneğin öngördüğünden farklı bir yönde işletilmiştir. Çünkü feleğin kırılgnlığı, gerçekte sahip olduğu bir özellik değil, şairin ona yüklediği bir vasıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da tahayyülî teşbihe vücut vermektedir.

Çarğa bir gün toķunur şu‘ le-i cevvăle-i āh

Kendüyi kâse-i Çinî gibi bin pâre bulur (G101/2)

(Āh ateşinin kıvılcımı bir gün feleğe dokunur. Felek de kendisini çini kâse gibi bin parça bulur.)

İstiare yoluyla “dünya” yerine, “memliha (tuzla)” tabirinin kullanılması da bu türden bir benzetme olarak karşımıza çıkmaktadır. Nâilî’nin “bu” işaret sıfatı ve bir yer ismi kullanarak dünyayı ve dünya hayatını kastettiği terkipler arasında orijinal ve vech-i şebehi şairin muhayyilesince atanmış benzetmeler dikkati çekmektedir (bkz. mekân tercihi). Şair, aşağıdaki beyitte, dünyada gül ve dikenin bir gün eşitlik kazanacağını, tuz çıkarılan yerde temiz ve pis kavramının kalmayacağını ifade etmektedir. Bu kullanım, tuz çıkarılan yerlerde her şeyin bembeyaz görünmesinden hareketle temiz ve pis kavramlarının da beyazlık içinde yok olacağı düşüncesinden hareketle oluşturulmuş ve klâsik şiirde benzeri zor bulunabilecek bir teşbihtir.

Bulur nisâb-ı tesâvî bu bâğda gül ü hār

Olur bu memlihada hem-‘ ayār pāk ü pelîd (K7/21)

(Bu bağda gül ve diken eşitliğe ulaşır. Bu tuzlada temiz ve pis aynı ayarda olur.)

Aşağıdaki beyitte ise şairin, feryadını ince ve kalın teli olmayan ancak kimi zaman yüksek kimi zaman alçak ses çıkaran bir saza teşbih etmiştir. Bu da klâsik şiir çerçevesinde örneğini bulmanın zor olduğu bir benzetmedir.

Dil kim eder fiğânını geh pest ü geh bülend

Beñzer o sâza kim bâm u zîri bulunmaya (G371/6)

(Gönül, feryadını kimi zaman alçak kimi zaman da yüksek sesle eder. Bu nedenle kalın ve ince teli bulunmayan bir saza benzer.)

Nâilî şiirinde benzetme yönünün tespit edilmesinin oldukça güç olduğu beyitler de bulunmaktadır. Bu beyitlerde şair, vech-i şebchi benzetme unsurlarının sahip olduğu özelliklerden uzaklaştırır. Sözelimi aşağıya alıntılanan örnekte, sertliği açısından rakibin, kâfir binasına benzetildiği görülmektedir. Sertlik, kâfir binasına nispetle somut bir özellik iken, rakibe nispetle soyut bir özelliktir. Kavramın, vech-i şebch olarak hem somut hem de soyut karşılığının benzetmede kullanılması, benzetme unsurları arasındaki alâkayı zayıflatırken, anlamın derinleşmesini sağlamıştır.

Etmez rakīb-i dīve eşer âh-ı tīşe-kâr

Kâfir binâsıdur der ü dīvârı saht olur (G49/3)

(Âh külüngü şeytan rakibe tesir etmez. O, ne de olsa kâfir binasıdır, kapısı ve duvarı sert olur.)

Aşağıdaki beyitte şair, vech-i şebchi bir itikadın ardına gizlemiştir (bkz. Kimi İnanişlara, Düşünüşlere ve Hurafelere Gönderme Yapma). Bu itikat bilinmeksizin beyitteki benzetme yönünün anlaşılması oldukça güçtür. Feleğin, yeşil renkli kıvrılmış bir yılanı benzetilme nedeni, gökyüzünün kimi zaman yeşile çalan bir renge bürünmesi ya da ısırarak zarar vermesi olarak düşünülebilir. Ancak bu yeterli

değildir. Bu benzetmenin vech-i şebahi tam olarak şu şekilde ifade edilebilir: “Felek, bir gün kendi zümrüt rengine baktığında kör olacak bir yılanı benzetilmiştir.” Eskiler, yılanın zümrüte baktığında kör olduklarına inanırlarmış. Bu husus bilinmeden, beyitteki benzetme yönünün tespit edilmesi oldukça güçtür.

Felek ki ħam-şüde bir mârdur zümürd-reng

Vücûdudur yine ol cān-gezāyı kūr edecek (G209/4)

(Felek zümrüt renkli, kıvrılmış bir yilandır. O, canı ısırıcıyı kör edecek olan yine kendi vücududur.)

Aşağıdaki beyitte de benzetme unsurları arasındaki vech-i şebahi tespit etmek oldukça güçtür. Şair, beyitte sevgilinin yan bakışını suya benzetmiş, gözünün nuru ile o suyu kaydattığını ifade etmiştir. Su ile yan bakış arasındaki ilgi, her ikisinin de âşğın gözünün nuru ile kaynayıp buharlaşması olarak sunulmuştur. Görüldüğü gibi, bakışa yüklenen kıyas unsuru, şairin ona atadığı bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ġamzesi Nā’iliyā āb idi ammā gelicek

Nūr-ı çeşmüm anı pūr-sūz u güdāz etdi yine (G312/5)

(Ey Nâilî! Onun gamzesi su idi ama gözümün nuru gelince onu kaynatıp buharlaştırdı.)

Bir başka beytinde Nâilî, güneş ceylânının sevgilideki ben gibi bir misk meydana getiremediğini ifade ederken, sevgilinin benine koku yayma hassasını hayalî olarak vermiştir.

Şahrâ-neverd-i ‘âlem olaldan o ħâl-veş

Bir nāfe ħāşıl etmedi āhū-yı āfitāb (G11/4)

(Güneş ceylânı, âlem çölünde gezmeye başlayalı, o ben gibi bir misk meydana getiremedi.)

Bir başka beytinde Nâilî, ilginç bir denemeye imza atmıştır. Benzetmede güçlü olan unsuru güçsüze benzetme yoluna giderek güneşi, tutulmuş bir aya benzetmiştir. Güneşin kendisi de tutulma özelliğine, hem de aydan daha şiddetli bir tesir göstererek, sahip iken onu tutulma açısından aydan daha güçsüz bir unsur olarak anmıştır.

Girifte-mâh idi ol mihr-i bi' setûñ ħurşid

Ğaṭâ-i şerm ü pes-i perde-i ħicâbında (K3/43)

(Güneş, o davet güneşinin utanma perdesinin ardında ve edep örtüsünde tutulmuş bir aydı.)

Nâilî şiirinde, vech-i şebhi hayalî bir alâkaya dayalı teşbih-i belîğler de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Kaynaklarda “alışılmamış bağdaştırmalar” olarak yer alan bu husus, ilgileri zayıf olan iki unsurun teşbih-i belîğe vücut vermesiyle meydana gelir. Doğan Aksan, bu terimi şu şekilde tanımlar ve örnekler: “Alışılmamış bağdaştırmalar, anlam belirleyicileri, anlam ayırıcıları arasında uyum bulunmayan birleşmelerdir. Bir Türkiye Türkçesi’nde körpe patlıcan, körpe salatalık, körpe fidan tamlamaları kurabildiğimiz hâlde, bu nedenle, körpe masa, körpe matematik, körpe merdiven gibi tamlamalar oluşturmamız. Çünkü körpe, ancak bitkiler, yeni bitmiş bitkiler için kullanılan bir sıfattır. Ancak hemen belirtmeliyiz ki, çeşitli aktarmalarla (deyim aktarmalarıyla) oluşarak günlük dile yerleşmiş şeytan çekici, kavga kaşağısı, piç kurusu, lâf ebesi, çene kavafı gibi alışılmamış bağdaştırmalar da vardır ki, bunlar da aktarmalara dayanır.”¹⁶⁶ Tanımlama ve örnekleme esnasında alışılmamış

¹⁶⁶ Aksan, **a.g.e.**, s. 84.

bağdaştırmaların benzetme ilgisine dayalı terkipler olduğu ifade edilmiştir. Bunun karşılığı da tahayyülî ilgilere dayalı vech-i şebeklerdir. Nâilî, şiirinde bu türden bağdaştırmalara sıklıkla başvurmuştur. İsrâfil Babacan bir Sebk-i Hindî özelliği olarak alışılmamış bağdaştırmaları somutlaştırmalardan ayrı tutar. “Araştırmacıların birçoğu, somutlaştırma ve alışılmamış bağdaştırmaları özdeşleştirmişlerdir. Aslında bize göre de iç içe geçmiş bu iki kavram, birçok ortak noktaya sahiptir. Aynı örneği çoğu kez iki kavram için de gösterebiliriz. Ancak aralarında ince bir ayırım yapmak da mümkündür. Somutlaştırmalar çoğu kez ad aktarmaları, özellikle de somutlayıcı ad aktarmalarıyla yapılırken, alışılmamış bağdaştırmalar genelde birbiri arasında anlaşılması güç bir ilişki olan iki zıt veya ilgisiz kavramın bir araya getirilmesi suretiyle teşkil ettirilir.”¹⁶⁷ Nâilî şiiri söz konusu edildiğinde, birbirine teşbih-i belîğ suretiyle benzetilen iki kavramdan birinin somut, diğerinin soyut olmasının “somutlama” olarak düşünülebileceği ve bunların da alışılmamış bağdaştırmaların bir kolu olduğunu söylemekte fayda vardır. Sözgelimi aşağıdaki örnekte şair, sevgilinin aşkının kumaşı karşılığında din nakdini feda ettiğini söylerken iki defa bu anlamsal özellikten istifade etmiştir. “‘Aşk’ ve ‘kālā’ sözcükleri ile ‘naqd’ ve ‘dīn’ sözcüklerinin birer terkip oluşturması, somutlaştırma ve alışılmamış bağdaştırma örnekleridir. Aşk kumaşı bağdaştırmasında, somut olan ‘kālā’ ile soyut olan ‘aşk’ sözcükleri teşbih-i belîğ oluşturacak biçimde bir araya getirilmiştir. İki unsur arasındaki benzetme yönü ise oldukça zayıftır bu nedenle de terkinin anlamsal derinliği fazladır. Din nakdi terkinde de bir kavram olan ‘dīn’ ile bir nesne olan ‘naqd’, aynı şekilde bir araya getirilmiştir. Bu terkiplerde benzetme ilgisi bulunduğu ve vech-i şebek zayıf bir ilgiye dayandığı için, ayrı bir başlık altında değil, benzetme başlığı altında değerlendirilmeleri gerektiğine bu nedenle kanaat getirdik.

Etmış ne çâre hükm-i sevâd-ı cebinümüz

¹⁶⁷ Babacan, **a.g.e.**, s. 182-183.

Kālā-yı ʿışk-ı yāre fedā naḳd-i dīnümüz (G152/1)

(Ne çare ki alnımızın kara hükmü, sevgilinin aşkının kumaşına din nakdimizi feda emiş.)

Diğer alışılmamış bağdaştırma yahut da somutlaştırma örneklerinde de aynı mantığın geçerli olduğu aşağıdaki beyitlerden hareketle söyleyebiliriz. Nâilî'nin, bilhassa şiir sanatı ile ilgili iddialarını dile getirirken ve tasavvufî bir amaçla beytini inşa ederken alışılmamış bağdaştırmalara ve somutlamalara başvurduğu dikkati çekmektedir. Aşağıdaki beyitte “ḥacle-i ṭabʿ (şairliğin gerdek odası), ebkâr-ı ḥayāl (hayâl bakireleri), gevher-i menḳıbet” terkiplerinde bu anlamsal özellik bulunmaktadır.

Eylesün ḥacle-i ṭabʿ ındaki ebkâr-ı ḥayāl

Gevher-i menḳıbetüñ gūy-ı girībān-ı ḥulel (K19/37)

(Şairliğinin gerdek odasındaki hayal bakireleri senin övgünün cevherini elbiselerinin yakasına düğme etsinler.)

Şiirle ilgili iddiaların ifadesinde alışılmamış bağdaştırmalardan yararlanılmasına, aşağıdaki beyitlerde geçen “nev-ʿ arūsān-ı suḥen, ḥacle-geh-i ṭabʿ, şanem-ḥāne-i iʿ cāz u füsūn” terkipleri örnek gösterilebilir.

Nev-ʿ arūsān-ı suḥen ḥacle-geh-i ṭabʿ umdan

Gösterüp kendüyi eyler ḥarekāt-ı mevzūn (K17/60)

(Sözün taze gelinleri şairliğimin gerdek odasından kendilerini gösterip ölçülü hareketler gösterirler.)

Kilk-i maʿ nî-şuver ü ṭabʿ -ı siḥr-kārumdur

Naḳş-pirā-yı şanem-ḥāne-i iʿ cāz u füsūn (K17/67)

(Sihir ve i‘câz puthanesinin ressamı, manâ resmeden kalem ve sihir yapan şairliğimdir.)

Aşağıdaki beyitlerde ise, alışılmamış bağdaştırmalar, tasavvufî birer ifade aracı olarak kullanılmışlardır. Bu bağlamda “sākī-i vaḥdet (vahdet sakisi), sermāye-i tevḥid (tevhit sermayesi), girīve-i emel (emelin çıkmaz sokağı), semt-i rızā (rıza şehri), rāh-ı necāt (kurtuluş yolu), semūm-ı ‘adem (yokluk rüzgârı)” terkiplerinde söz konusu anlam özelliği bulunmaktadır.

Sākī-i vaḥdet o meyden kim şunar Nâ’ilî

‘Ârife sermāye-i tevḥiddür her kaṭresi (G376/5)

(Ey Nâilî! Vahdet sakisi, ârife her katresin tevhit sermayesi olan o şaraptan sunar.)

Fikri anuñ ki olmadı sūy-ı girīve-i emel

Semt-i rızâyı gösterüp rāh-ı necāt virdiler (G116/6)

(Her kimin düşüncesi emelin çıkmaz sokağına sapmadıysa, ona rıza şehrini gösterip kurtuluş yolunu verdiler.)

Bu gül-sitānede bir gün eser semūm-ı ‘adem

Gider bu neşv ü nemâlar ne gül ne ḥar ḳalur (K2/17)

(Bu gül bahçesinde bir gün yokluk rüzgârından bu büyüyüp serpilmeler gider, ne gül ne de diken kalır.)

Alışılmamış bağdaştırmada benzerlik dışında ilgilerin de kullanıldığını kaynaklardan hareketle belirtmiştik. Nâilî Divanı’nda buna örnek gösterilebilecek sınırlı sayıda kullanım bulunmaktadır ve bu durum bir üslûp özelliği kabul edilebilecek yoğunluk arz etmemektedir. Ancak, böyle kullanımlarında bulunduğunu ifade etmek açısından, aşağıdaki beyitte geçen “Ka‘be-i maḳşad” terkinin de

alışılmamış bir bağdaştırma olduğunu ve terkihi oluşturan iki sözcük arasında benzetme ilgisi bulunmadığını ilâve edelim.

Ka‘be-i maķşada reh-yâb şanurdum kendüm

Hâşıl oldukça şafâ sa‘y-ı merāmumda benüm (K30/3)

(İstekli çalışmamdan safa hasıl oldukça, kendimi maksat Kâbe’sin yol bulmuş sanırıdım.)

3.2.2.1.3.2. Nesnelere ve Diğer Canlılara İnsan Vasfı Yükleme (Teşhîs)

Benzetmenin özel bir türü olan kişileştirme (teşhîs), kendisine benzetilen ögenin insan olduğu ve çoğunlukla bu ögenin söylenmediği kapalı istiarelere verilen addır. Bu benzetme türünde, insanlar için kullanılan sıfatlardan, niteliklerden, doğanın anlatımında yararlanılmaktadır.¹⁶⁸ Sebk-i Hindî şairleri en fazla kapalı istiare yoluyla teşhis sanatını kullanır.¹⁶⁹ Nâilî, şiirlerinde insana ait özelliklerden bir kısmını cansız varlıklara yüklerken tercihini, kişilik özelliklerinden yana kullanır. Bu bağlamda, klâsik şiirde çok görülen, feleğe insana ait olumsuz davranış kalıplarının atfedilmesini gösterebiliriz.

Pâdişâh-ı ‘âzamet-güster ü ‘âlî-himmet

Ki felek kıdrini fehmi etmede nokşân etmiş (K9/15)

(İhtişamlı ve yüce himmetli padişahın kıymetini anlamada felek kusur etmiş.)

Vüfûr-ı haşmetinden şerm edüp çarh-ı felek tâ kim

Döne vefk-i murâd-ı dâver-i ferhunde-nâm üzre (K23/54)

¹⁶⁸ Aksan, **a.g.e.**, s. 115.

¹⁶⁹ Babacan, **a.g.e.**, s. 284.

(Felek senin ihtişamının fazlalığından utanıp kutlu hükümdarın istek falı üzerine dönsün.)

Sen Nâ'iliyâ neşr et âfâka dūr-i nazmuñ

Bilmezse felek kâdrin bahtum gibi kūr olsun (G265/7)

(Ey Nâilî! Sen şiir incilerini ufuklara dağıt, felek onun kadrini, bahtum gibi bilmezse kör olsun.)

Fürûz-ı baht ile kim dâğ-ı cebhe-i Zuḥâlem

Siyâh-kâselügin bilse çarḥ memnūnam G243/2

(Baht aydınlığı ile Zuhâl yıldızının alınıdaki dağ yarasıyım. Felek cimriliğini bilirse, bundan memnun olurum.)

Mihr umarsak felekâ senden eger kîne olursun

Râz-ı ʿışk olsaḡ eger ser-be-ser âyîne olursun (G272/1)

(Ey felek! Senden şefkat umarsak bize kin güdersin. Eğer aşkın sırrı olsak bize baştan başa ayna olursun.)

Aşağıdaki beyitte ise karınca, dâne toplaması nedeniyle “hırslılık” töhmeti altında bırakılmıştır.

Mekānuñ eyleme evc ü ḡazîz devlet için

Ḥariş-i dâne olan mūr-ı pây-māl olma (G315/3)

(Talih için yerini alçak ya da yüksek etme. Yem hırsı taşıyan ve ayak altında kalmış bir karınca olma.)

İnsana ait bir unsurun, başlı başına bir insan olarak düşünülmesi de bu başlık altında değerlendirilebilir. Sözelimi aşağıdaki beyitte bakış, ayağı takılan bir insana teşbih olunmaktadır.

Sür‘ at-i hāmesi lağziş-figen-i pāy-ı nazar

Hüsn-i hattı sebep-i gıbta-i çeşm-i ahvel (K19/12)

(Kaleminin hızı, bakış ayağına çelme takar. Güzel yazısı, şaşı gözlerin gıpta nedenidir.)

Örnekleri oldukça fazla sayıda artırılabilir teşhîs için, son olarak aşağıdaki örneği vermeyi uygun görüyoruz. İnsana mahsus bir özellik olan utanma duygusu, aşağıdaki beyitte asmadaki üzümünden elde edilen şaraba nispetle kullanılarak teşhis yapılmıştır.

Hacletinden kızarur Nā’iliyā duhter-i rez

Görse engüşt-i şurāhıdeki hınnā rengin (G291/6)

(Ey Nâilî! Asmanın kızı / şarap, sürahideki kına rengini görse, utancından kızarır.)

3.2.2.2. Duyular Arası Aktarma Yoluyla Gerçeği Değiştirme

Şiir dilinde, ifadenin daha etkili fakat daha gerçekdışı olmasını sağlayan anlamsal özelliklerden biri de duyular arası aktarmalardır. Çeşitli duygu hâllerinin ifadesinde, bir duyuya ait algıların bir başka duyuya aktarılması, bir algı hatası değil, var olanı tahrif ederek daha çarpıcı bir ifade biçimi elde etme çabasıdır. Bu anlatım yolunun oluşum biçimi şu şekilde izah edilebilir: “Türkiye Türkçesi’ndeki acı sıfatı, tat alma duyusuyla ilgili bir kavram iken bizim onu dokunma duyusunu ilgilendiren soğukla birleştirip ‘acı soğuk’ tamlamasını yapmamız, görme duyusunu ilgilendiren

sarı ve yeşil sıfatlarla birlikte acı sarı, acı yeşil biçimindeki kullanımlarımız bu eğilimin örnekleridir. Acı çığlık tamlaması ise bu kez duyma duyusuyla bir bağdaştırmanın olduğunu gösteriyor.”¹⁷⁰ Duyular arası aktarma, nörolojide sinestezi (synaesthesia) terimiyle karşılanmış ve nörologlar tarafından, bilinçli zihinsel olayların tetiklenmesiyle ortaya çıkan bilinçli bir duysal deneyim olarak tanımlanmıştır. Şairler, böyle bir deneyim yaşamasalar bile, elindeki dil malzemesini kullanarak anlam ve hayal ortamlarında çeşitli sinesteziler oluşturabilmektedirler.¹⁷¹

Bir duyu organına ait algılamanın, bir başka duyu organına aktarılması işi, Sebki Hindî şairlerinin başvurduğu bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. “Hint-İran sahası Sebki Hindî şiirinde hiss-âmîzî (hislerin karışması) adı verilen bu tabir duyular arası geçiş olarak adlandırılabilir.”¹⁷² Nâilî, bu aktarma türünde iki yol izlemiştir. Bunlardan ilkinde, duyu organlarına ait algılamalar birbirlerinin yerine kullanılmışken, ikincisinde soyut bir durum, duyu organlarıyla algılanabilecek bir mahiyette sunulmuştur. Duyu organlarının algıları arasındaki aktarma -ki asıl duyulara arası aktarma budur- Nâilî Divanı’nda diğerine nispeten daha az kullanılmıştır. Aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi duyma organı olan kulakla algılanabilecek olan “güftâr (söz söyleme)” hakkında tat alma duyusuna yönelik “lezzet” sıfatının kullanılması, bu türden bir aktarmadır.

Görünürdi eşer-i lezzet-i güftârumdan

Çeşm-i Ferhâd-ı belâ-pervere Hüsrev şîrîn (K16/30)

(Sözlerimin lezzetinin tesirinden, belâyâ uğramış Ferhat’ın gözüne Hüsrev, şirin / Şîrîn görünür.)

¹⁷⁰ Aksan, **a.g.e.**, s. 120.

¹⁷¹ Mum, **a.g.m.**, s. 390-391.

¹⁷² Babacan, **a.g.e.**, s. 190.

Aşağıdaki beyitte de benzer şekilde sözün düşmana acı, dosta ise şeker gibi tatlı gelmesi söz konusu edilerek işitme organına ait duyu, tat alma duyusuna aktarılmıştır.

Telhdür düşmene aḥbāba sözüm ḳand-ı nebāt

Zehr olur ḥāşılı tiryāk tā‘āmumda benüm K30/12

(Sözüm düşmana acıdır, dosta ise şekerdir. Kısacası, panzehir benim yemeğimde zehir olur.)

Bir başka beytinde şair, dokunma duyusu ile algılanabilecek merhemi, tat alma duyusunu ifade eden “zā’iḳa” ile birleştirmiştir.

Leb-teşnegān-ı dāğ-ı ḡamuñ Nā’ilī gibi

Elmās-rīz-i zā’iḳa-i merhem oldılar (G79/5)

(Senin gamının dağ yarasına susamış olanlar, Nâilî gibi merhem tadına elmas döktüler.)

Aşağıdaki beyitte ise şair, duyu algılarını birbirlerine karıştırmak hususunda ifrata varmıştır. Sevgilinin yanağının aksi şaraba düştüğünde, güneşin kokusunun şarap küpünün dibindeki tortuyu vermesi gibi garip ve anlaşılması güç bir beyte imza atan şair, “būy” sözcüğünün hem “koku” hem de “nişan, iz” anlamını birden kastetmiştir.

‘Aks-i ruḡuñ o bādeye bir kerre kim düşer

Tā ḥaşr lāy-ı ḡummı verir būy-ı āfitāb (G11/5)

(Yanağının aksi bir defa ı şarabın üstüne düştüğünde, güneşin kokusu / emaresi şarap tortusu -kokusunu- yaymaya başlar.)

Diğer durumda şair, soyut bir durumu duyusal olarak algılanabilecek bir düzleme taşıyarak somutlaştırmaya başvurur. Aşağıdaki tanıkta geçen “lezzet-i tîğ-i ğam” terkinde böyle bir yola başvurulmuştur.

Hased ol kuşteye kim haşre dek olmaz zâ’il

Lezzet-i tîğ-i ğamuñ zâ’iķa-i cānından (G249/4)

(O ölüye ne mutlu ki mahşere kadar canının tat duyusundan senin gam kılıcının lezzeti eksik olmaz.)

Sevgilinin azarının, acı bir şerbet olarak düşünülmesinde de soyut bir durumun uyandırdığı somut bir intibadan bahsedilmiştir.

Hazzumuz yok olmadan şîrîn-mezâķ-ı hoş-dil

Şerbet-i telh-ābe-i āzārdan şimden gerü (G298/2)

(Şimdiden sonra, azarlanmanın acı şerbeti nedeniyle damak tadı yerinde olmanın rahatlığına ermekten hazzımız yok.)

Nâilî, Divanı’nda soyut durumları algılanabilir hâle getirirken çoğunlukla “tat alma” duyusundan istifade etmiştir. Bu ifadelerde, hem maddî hem de manevî tat alma karşılığında kullanılan “zâ’iķa” ve İranlıların üzüntü anlamında kullandıkları “telh (acı)” sözüklelerinin özel bir yeri vardır. Aşağıdaki beyitler, bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Cān u dil el çeke peyvend-i ğamuñdan heyhāt

‘Işķ bir zâ’iķadur derdüñ aña ķand-ı nebāt (M4/I/3)

(Eyvah! Can ve gönül senin bağılılığından el çekmek üzere. Aşk bir duyu organıdır, derdin ise onun şekeridir.)

Mezâk-ı telhe virdi yâd-ı la' lûñ bir halâvet kim

Ġamuñla içdügüm biñ kâse zehr-âbı unutturdı (G364/4)

(Senin la'1 gibi kırmızı dudağını anmak acı damağa öyle bir lezzet verdi ki gamınla içtiğim bir kâse zehirli suyu bana unutturdu.)

Telḡ-kāmam o kadar ye's ile kim şimdi baña

Zehr-i kâtil görünür şerbet-i şîrîn-i vişâl (K12/61)

(Üzüntü yüzünden damağım o kadar acı ki şimdi bana vuslatın tatlı şerbeti keskin bir zehir görünür.)

Pîr-i muġân-ı 'ışk kırmış lezzet-i ḡayât

Keyfiyyetinde cām-ı şereng-i nigāhınuñ (G213/4)

(Aşkın sakisi, senin bakış zehrinin kadehinin sarhoş ediciliğine hayatın tadını katmış.)

Aşağıdaki beyitlerde ise, koku alma hassası “arzu” ve “vişâl”in algılandığı manevî bir duyulama olarak ifade edilmiştir.

Açılsa biñ gül-i şādî zükām-ı ġamla yine

Dimāġ-ı ḡâhiş olur bûy-ı kâmdan nevmîd (G34/2)

(Gam nezlesi ile bin taze gül açılrsa da, istek genzi arzu kokusundan ümitsiz kalır.)

Reşk eyleme meşām-ı dil ü cāna ey şabā

Bûy-ı vişâl-i yârdan ol bî-naşîbdür (G39/2)

(Ey sabah rüzgârı! Gönül canın koku alışını kıskanma. O, sevgiliye kavuşma kokusundan / ümidinden nasipsizdir.)

3.2.2.3. Nesneleri Soyut Kavramlarla Aynı Terkip ya da İfade İçinde Kullanma

Soyut anlamı sözcüklerin somut bir kavramı karşılayan sözcüklerle birleştirilerek tamlamalar yapılması ve tamlamaların sık sık kullanılması, Nâilî'nin en önemli özelliklerinden biridir.¹⁷³ Şair, bu türden terkipleri kullandığı mısralarında soyut bir durumu somut hâle getirir ve aynı zamanda somut olan durumu derinleştirme yolunu tercih eder. Soyut kavramın somut olarak ifadesi, anlamın gözle görülebilir hâle gelmesini sağlamaz, aksine onun ifade edilmesinde daha karmaşık bir yol takip edilmesine vesile olur. Aşağıdaki beyitlerde soyut olan “ışık (aşk)” sözcüğünün somut olan “cām, kılzüm, bāde-keşān, metā‘, genc, bennā” sözcükleri ile oluşturduğu terkipler bu durumu kanıtlamaktadır. Beyitlerde “ışık” soyutluğundan herhangi bir şey kaybetmese de onun tereküp ettirilen sözcükler somut birer varlık olmaktan çıkmaktadır.

Mest-i **cām-ı ‘ışık**dur dil keşf-i rāz etmezse de

Ārzū-mend-i vişālūndür niyāz etmezse de (G348/1)

(Gönül, sırları keşfetmese de aşk kadehinden sarhoştur ve yalvarmasa da vuslatını arzulamaktadır.)

Özgedür havşalası **bāde-keşān-ı ‘ışık**uñ

Feyz-i āgāhī-i dil var yine medhūşında (G322/4)

(Aşkın şarabını içenlerin midesi bir başkadır. Onların dehşete düşmüşlüğünde yine gönül ayıklığının feyzi vardır.)

Metā‘-ı ‘ışık hem-cins-i kumāş-ı hüsni-ı ğarrādur

Niyāz u nāz hem-seng-i terāzū-yı haqīqatdür (G107/4)

¹⁷³ İpekten, **a.g.e.**, s. 91.

(Aşk metası parlak güzelliğin kumaşı ile aynı cinstendir. Naz ve niyaz hakikat terazisinde aynı ağırlıktadır.)

Tılsım-ı **genc-i ‘ışk** ancak ser-i pür-dāğuñ ey abdāl

Ki ol küh-ı belâda eksük olmaz her zamân âteş (G180/5)

(Ey abdal! Aşk hazinesinin tılsımı, ancak senin dağ yarası dolu başındır. Belâ dağından ateş hiçbir zaman eksik olmaz.)

El virür şahbâsına hûn-ı ciger **bennâ-yı ‘ışk**

Çârsû-yı gamda biñ mey-hâne bünyâd etse de (G316/4)

(Aşk mimarı, gam çarşısında bin meyhane inşa etse de onun şarabına yine ciğer kanı karışır.)

Halûk İpekten, Nâilî’nin bu türden tamlamalar içeren beyitlerine temkinli yaklaşmak gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir: “Bu tür soyut kavramlı kelimelerle yapılan tamlamaları okuyucunun gereğince anlayabilmesi için hayli hazırlıklı olması gerekir. Hele bunların uzaması, bütün mısraı doldurması hâlinde bu tamlamaları çözmek, soyut kavramlar üzerine kurulmuş hayalleri zihinde canlandırmak ve sonunda beytin anlamını çıkarmak oldukça güç, çaba isteyen bir iş olmuştur.”¹⁷⁴ Aşağıdaki beyitlerde Nâilî’nin bu üslûp özelliğinin numunelerini bulmak mümkündür:

Yem-i âteş-hurûş-ı dilde oldukça sükûn peydâ

Eder her **dâğ-ı hasret** tende bir girdâb-ı hûn peydâ (G1/1)

(Gönlün ateş coşturan denizi duruldukça, her hasret yanığı vücutta bir kan girdabu meydana getirir.)

¹⁷⁴ İpekten, **a.g.e.**, s. 92.

Sāğar-ı fitneden el çekti **ḳazā** 'ahdinde

Bü'l-^{ce} aceb **ṣaḥne-i bāzār-ı füsündür** çeşmüñ (G205/4)

(Kaza, senin döneminde fitne kadehinden el çekti. Gözün sihir pazarının ne acayip bekçisidir!)

Ey münkir-i tecerrü^{ce} -i **ṣahbā-yı fakr** olan

Añ neşvesin ki def^{ce} -i **ḥumār-ı kelāl** eder (K1/33)

(Ey fakirlik şarabının yudumlamayı reddeden kişi! Onun sarhoşluğunu anmak bile sıkıntı mahmurluğunu def eder.)

Çözüldi perçem-i **tūğ-ı zafer bād-ı hidāyetle**

Nesīm-i şubḥ-ı nuşret oldu **ḥaşma şarşar-ı idbār** (T5/6)

(Zafer tuğunun perçemi hidayet rüzgârı ile çözüldü. Zafer sabahının rüzgârı, düşmana çöküş fırtınası oldu.)

Semūm-ı bâdiye-i ye's olur **şemīm-i ẗarab**

Riyāz-ı baḥtuma olsa **vezān nesīm-i ẗarab** (G14/1)

(Eğlencenin latif rüzgârı bahtımın bahçesinde esse; eğlence kokusu, matem çölünün sıcak rüzgârı olur.)

Vücūdum olsa **belā külḥanında** ḥākister

Sükūn-ı şu'le-i dāğ-ı cefā nedür bilmem (G239/2)

(Vücudum belânın hamam ocağında kül olsa, eziyetli dağ yarasının ateşinin sükûnu nedir bilmem.)

Ne ğam şüküfte degilse **bahār-ı bāğ-ı ümīd**

Zükām-ı ye's ile efsürdedür **dimāğ-ı ümīd** (G32/1)

(Ümit bahçesinin çiçekleri açmamışa dert değil. Zaten ümit genzi de yas nezlesi ile donmuştur.)

Ġarīk-i lücce-i hayret bu heft girdābuñ

Ne ka' rına nazar eyler ne dest-yār ister (G48/4)

(Hayret deirinliğinde boğulmuş kimse bu yedi girdabın ne dibine bakar ne de bir yardım ister.)

İktibās eylese rāyından eger mürde iken

Şeb-çerāğ-ı yem-i iḳān ola mişkāt-ı zunūn (K17/27)

(Boş zanların kandili senin düşüncenden ateş alsa, sönmüş hâldeyken bilgi denizinin şebçerağı olurdu.)

Bu âh u eşk ile āyīne-i dil olsa da şāf

Ġubār-ı hāṭır-ı jeng-i fütūr n'eyleyelüm (G242/4)

(Bu âh ve gözyaşı ile gönül aynası temizlense de hatırdaki tozu ve usanç kirini ne yapalım?)

Gösterdi tār u pūdını **kālā-yı ma' rifet**

Ol kār-gehde **naḳş-ı zamān u zemīn** ile (K28/66)

(Marifet kumaşı, o atölyede zaman ve zemin nakışları ile arış ve argacını gösterdi.)

3.2.2.4. Tezat

Bir varlık etrafında anlamca birbirine zıt olan kelimelerin, kavramların bir mısra veya beyitte bir arada kullanılması sanatına “tezat” adı verilir.¹⁷⁵ Bir araya geldiklerinde birbirlerinin etkilerini ve özelliklerini ortadan kaldıracı ateş ve su gibi kavramlar; zihinsel olarak birbirinin tersi gibi düşünülen karanlık ve aydınlık gibi durumlar, manevî olarak bir diğerrinin şiddetini hafifleten sevinç ve üzüntü gibi duygular tezat oluşturan unsurlar olarak kabul görmüştür. Kavramları karşı karşıya getirme ve aralarında zıtlık kurma gerçeğinin tahrif edilerek itibarî bir âlem yaratılmasına, “tahayyülî tezat” başlığı altında görüleceğii üzere, orijinal anlamlar elde edilmesine katkı sağlar.

Bir beyitte, zıt kavramları karşılayan sözcüklerin kullanılması her zaman için sanatsal değeri yüksek bir anlam ilişkisi doğurmaz. Tezadın derin ve estetik biçimi, birbirine zıt olan unsurların dolaylı olarak karşı karşıya getirilmeleri ile elde edilebilir. Halûk İpekten, bu hususta Nâilî şiirini şöyle değerlendirmektedir: “Hint üslûbunun özelliklerinden olan tezat sanatının şiirde çok kullanılması Nâilî’de görülür. Divan şiirinde tezat sanatı genellikle iki aykırı anlamlı kelimeyi bir beyit içinde bir araya getirme olarak anlaşılmış ve çoğunlukla bu şekilde kullanılmıştır. Aslında gerçek tezat sanatında birbirine aykırı kavramların bir kişi veya bir şey üzerinde birleşmeleri zorunluluğii vardır. Bu, gerçek anlamdaki tezat sanatının kullanılmasına Nâilî’de de çok sık rastlanır.”¹⁷⁶ Nâilî şiirinde, birbirlerine zıtlıkları münasebeti ile aynı beyit içinde anılan sözcükler ya da kavramların kullanılış veya beyitte anılış nedenleri her zaman aynı amaca hizmet etmezler. Şair, her fırsatta karşıt kavramları şiirine konu etmiştir, ancak her defasında aynı yol ve mantığı izlememiştir. Divan’da oldukça fazla başvuru olan bu sanatın, Nâilî şiirinde farklı

¹⁷⁵ Soysal, **a.g.e.**, s. 110.

¹⁷⁶ İpekten, **a.g.e.**, s. 76.

biçimlerde beyitlere dâhil edildiği söylenebilir. Tezadın Nâilî Divanı'ndaki görünümü aşağıdaki başlıklar altında değerlendirilebilecek bir mahiyet arz etmektedir:

1. Zıtlık Oluşturan Unsurları Doğrudan Karşı Karşıya Getirme

1.1. Zıtlık Oluşturan Unsurları Beyitte Zayıf Bir İlgi İle Anma

1.2. Zıtlık İfade Eden Sözcükleri Aynı Terkibin İçinde Kullanma

2. Zıtlık Oluşturan Unsurları Dolaylı Olarak Karşı Karşıya Getirme

2.1. Bir Yargının veya Terkibin İçinde Sözcüklerin Tezat Oluşturan Anlamalarını Arka Plâna İtme (İhâm-ı Tezat)

2.2. İki Ayrı Yargıda Zıt Unsurları Karşı Karşıya Getirmeksizin Kullanma

2.3. Tahayyülî Tezat

Bu başlıkları ayrı ayrı değerlendirmek, Nâilî Divanı'nda önemli bir yere sahip olan tezat bahsinin tüm örneklerini kapsayıcı bir izah geliştirilmesine de yardımcı olacaktır.

1. Zıtlık Oluşturan Unsurları Doğrudan Karşı Karşıya Getirme

1.1. Zıtlık Oluşturan Unsurları Beyitte Zayıf Bir İlgi İle Anma

Nâilî Divanı'nda, aynı beyitte birbirleri ile zıtlık münasebeti bulunan sözcüklerin, aralarında çok da önemli bir münasebet kurulmaksızın beyitlerde anıldığı görülmektedir. Bu tavır, tezat sanatına sürekli olarak başvuran bir şairin birbirine zıt unsurları bir beyitte anma temayülü olarak değerlendirilmelidir. Örnek olarak, aşağıdaki beyitte yan yana getirilen “sönmek” ve “yanmak” fiilleri arasındaki anlamsal ilişki böyle bir tezat oluşturmaktadır. Fiiller, arka arkaya sıralanmak dışında, estetik bir birliktelik oluşturmamaktadır.

Nümāyān olmadukça şubḥ-ı vuşlat **sönmesün yansun**

Fitil-i dāğ-ı firḳat sīnede ey ḡam çerāḡuñdur (G75/4)

(Ey gam! Ayrılık yarasındaki pamuklu fitil, senin kandilindir. Vuslat sabahı görünmedikçe o, sönmeden yansın.)

Aşağıdaki beyitte de benzeri bir kullanım dikkati çekmektedir. Birbirine zıt olan “urūc (yükselme)” ve “hubūṭ (inme)” sözcüklerini bir beyitte kullanmak dışında, estetik bir cihet söz konusu değildir.

‘**Urūc**ı âh-ı yetīm ü du‘ â-yı şubḥa delīl

Hubūṭı yok felegüñ berḳ ile şihābında (K3/53)

(-Burak’ın- yükselişi yetimin âhı ve sabah duasına kılavuzdur, iniş hızı feleğin şimşeğinde ve kayan yıldızında bulunmaz.)

Aşağıdaki beyitte perdenin arkasında olanlardan “āgeh” olmayan bir kimseye “ḡāfil” olarak seslenilmesi de bu türden bir tezada vücut vermiştir.

Verā-yı perdeden **āgeh** degilsün ey **ḡāfil**

Ḥayāl-i zılla müşābih zuhūrı n’eylerler (G51/3)

(Ey kâfir! Perdenin arkasından haberdar degilsin. Gölge oyununa benzeyen zuhuru kim ne yapsın?)

Zıt unsurların bir araya getirilmesi yoluyla oluşturulan ikilemeleri de anlamsal açıdan bu başlık altında değerlendirmek mümkündür. Bu örneklerde de sanat kaygısı taşıyan bir tezat bulunduğu iddia edilemez.

Zāhir ü bāṭınuñ etmiş eşer-i ḥaşyet-i Hāḳ

Mazḥar-ı sırr-ı ‘ibādāt-ı Cüneyd ü Zü’n-nün (K17/32)

(Allah korkusunun eseri içini ve dışını Cüneyt ve Zünnûn'un ibadetlerinin sırrına mahzar etmiş.)

Cilve-gersün vahdet-i zâtuñla **peydâ vü nihân**

Kimse bilmez **ẓāhir ü bāṭında** zâtuñ bî-nişân (M6/II/3)

(Zatının birliği ile açık veya gizlice görünürsün, kimse içte ve dışta zatını alâmetsiz bilmez.)

Bizüz ol metâ^ç -ı dağal-dükân görünür bezâ^ç atumuz ziyân

Ki bu çarsûda degil ^ç ayân **ne kesâdumuz ne revâcumuz** (G136/4)

(O hileli dükkânda satılan eşya biziz, sermayemiz ziyan görünür. Bu çarşıda ne revacımız ne de kedadımız belli olur.)

Aşağıya aldığımız beyitler ise, tezadın bu başlık altında değerlendirilebilecek başarılı örneklerini ihtiva etmektedir.

Şun^ç -ı **celâle** eyle nazar ol **cemâli** gör

Âyîne-i **cemâl**-i Muhammed-celâli gör (G62/1)

(Celâl olan Allah'ın yaratışına bak, o cemali gör. Muhammet hışmına sahip güzelliğin aynasını gör.)

Har-mühre-i eşhâş ile bu gevher-i hâşuñ

Mi^ç yârı nazar farkı **Şüreyyâ** vü **şerâdur** (K14/73)

(Bu has cevher ile katırboncuğu gibi değersiz kişilerin göz hesabıyla farkı yerden göğe kadardır. -Şüreyyâ ve şerâ, mertebe açısından alçaklık ve yüksekli tezadı oluşturmak için kullanılmıştır.-)

El-minnetüli'l-lâh ki olup şâd ḥalâyık

Âşâr-ı feraḥ erdi **Şüreyyāya şerādan** (K13/18)

(Allah'a şükür ki yüzlerce hizmetçisi, yerden göğe kadar ferahladı.)

Devr-i nighüñde felek-i **ḥāne-ḥarābuñ**

Ma' mūresi bir geşte-i āh-ı seḥer ancak (G195/2)

(Senin teveccüh zamanında hanesi harap olan feleğin mamur olan tek binası bir seher vakti âhının dolanışıdır.)

Erdi ol 'ahd-i sitem ḡāyete kim eyler idi

Ġam-ı **māzīye** teḡaddüm elem-i **müstakbel** (K19/29)

(O mihnetli dönem bir raddeye ulaştı ki gelecek kaygısı, geçmişin tasasının önüne geçerdi.)

Ḥilāf-ı ittīrād-ı devre me'zūn olsa 'ahdinde

Felek taḡdīm ederdi **şāmı şubḥ** u **şubḥı şām** üzre (K23/24)

(Senin döneminde felek, dönüşünün yeknesaklığına muhalefet etmeye izin alsa, geceyi gündüzün, gündüzü de gecenin önüne yerleştirdi.)

Etmış bizi **ḡayd**-ı sitem-i çarḥ hirāsān

Āzāde kebūter gibiyüz **dām**-ı belādan (K13/13)

(Feleğin eziyetinin bağı bizi korkutmuş. Belâ tuzağından kurtulmuş güvecin gibiyiz.)

Taḡdīm ederse rūz-ı **neşāta** şeb-i **ḡamı**

Zulmet sevād-ı merdümek-i çeşm-i kūr olur (K24/13)

(Gam gecesini, mutluluk gününün önüne geçirirse, karanlık kör gözün bebeğindeki siyahlık olur.)

Meyl etmedigüm **sūr**-ı **şafā-baḡşına** dehrüñ

Mâtem-gede-i dilde olan şīven içündür (G42/3)

(Dünyanın sefa veren eğlencesine meyletmeyişim, gönlün yas evinde bulunan matem nedeniyledir.)

1.2. Zıtlık İfade Eden Sözcükleri Aynı Terkibin İçinde Kullanma

Nâilî şiirinde sözün kısaltılması ve yoğunlaştırılması maksadıyla aynı terkip içinde birbirine zıt anlama gelen sözcükleri kullanmıştır. Bu türden kullanımlar, bir nesnenin ya da kişinin tek bir özelliğini ifade etmek amacını gütmektedir ve anlamın derinleşmesine, aklı zorlayıcı birtakım çağrışımların oluşmasına; sözün de bu bağlamda kısalmasına yardımcı olmaktadır. Bilhassa terkip-i vasfî biçiminde oluşturulanlar arasında, Nâilî üslûbunun birer göstergesi olabilecek orijinal terkipler bulunmaktadır. Örnek olarak, tamamen birbirine zıt iki unsur olan “şulh” ve “düşmen” sözcüklerini bir araya getirerek “şulh-düşmen” terkibine ulaşmak ve “barış düşmanı” gibi bir anlama ulaşmak, Klâsik şiir geleneğinde her zaman başvuru bir yol değildir.

Dest-i istighnâya her müjgâni bir hancer virür

Şulh-düşmen bir siyeh-mest-i ‘itâbuñ mestiyüz (G169/4)

(Her kirpiği istighna eline bir hançer verir. Barış düşmanı bir azarlama sarhoşunun sarhoşuyuz.)

Cafer Mum, “paradoksal imaj” olarak nitelediği bu türden kullanımların Sebk-i Hindî’de ön plâna çıkarıldığını şu şekilde ifade etmiştir: “Sebk-i Hindî şairleri, paradoksal imajlara da büyük önem vermişlerdir. Aralarında karşıtlık ilgisi bulunan farklı kavramları aynı tamlamada veya aynı ifadede bir araya getirerek yeni fakat çelişkili bir kavrama ulaşmak şeklinde yaratılan paradoksal imajlar, kudema tarzında da görülmekle birlikte, hiçbir zaman bu dönemdeki kadar fazla

kullanılmamıştır.”¹⁷⁷ Sebk-i Hindî şairlerinin bir karakteristiği olarak sunulan bu türden ifadelere dikkat çeken İsrâfil Babacan, zıt anlamlı sözcüklerin aynı terkipte kullanılmasını tasavvufla ilişkilendirir: “Gerek Hint- İran, gerekse Osmanlı sahası Sebk-i Hindî şiirinde, tasavvufla daha meşgul olan şairlerde bu tür imajların diğerlerine göre daha sıklıkla kullanıldığını söylemiştik. Bu durum, ister istemez, zıtlıkları bir gören tasavvuftaki ‘vahdet-i vücûd’ anlayışına eğilmemizi gerektirmektedir.”¹⁷⁸

Nâilî şiirinde bir üslûp özelliği dikkati çeken bu kullanımlar, onun zıt unsurları bir araya getirerek şekilde anlamı derinleştirme temayülü (bkz. Tezat) ve orijinal terkipler oluşturma gayesine hizmet etmektedir. Aşağıdaki beyitte de azlık ifade eden “kaht (kıtlık, kuraklık)” sözcüğü, bir şeyin çok bulunduğu yer isimleri yapan “-âbâd” ibaresinin birlikte kullanılarak “kuraklığı çok olan yer” anlamında “kaht-âbâd” sözcüğünün türetildiği ve kullanıldığı dikkati çekmektedir.

Pây-mâl olmazdı her kişverde erbâb-ı suhen

Mülk-i isti‘dâd **kaht-âbâd**-ı temyîz olmasa (G337/7)

(Yetenek ülkesi, iyinin ve kötünün ayırıt edilmesi açısından çok kurak bir yer olmasaydı, her memlekette söz ehli ayaklar altında kalmazdı.)

Benzer şekilde oluşturulmuş bir başka terkipte Nâilî, sevgilinin güzellik ateşinin semenderi yaktığını ifade ederken, ateşte yanmadığına inanılan semender ile yanma eylemini birleştirerek başarılı bir mübalağaya imza atmış, tezat unsurlarının bir araya getirildiği “semender-süz” gibi orijinal bir terkibe imza atmıştır.

Habs-ı dil lâyıķ mı âteş-zâr-ı hicrânuñda kim

¹⁷⁷ Mum, **a.g.m.**, s. 390.

¹⁷⁸ Babacan, **a.g.e.**, s. 280.

Kem-şerār-ı şu‘le-i hüsniñ **semender-sūzdu** (G117/4)

(Gönül tutsağının, ayrılığının ateş bahçesinde kalması uygun mudur? Senin güzelliğinin ateşinin az bir kıvılcımı semender yakıcıdır.)

Nâilî’nin bu ifadelerinin bir başka yönünü de izafet terkipleri oluşturmaktadır. Şair, böyle ifadeleri kullandığı beyitlerde bağlamı, birbirine zıt unsurları bir araya getirecek biçimde hazırlar. Beytin genelinde de birbirine zıt unsurların bir terkip oluşturdukları dikkati çeker. Sözelimi, “yem (deniz)” ve “âteş” sözcüklerinin aynı izafet terkibi içinde yer almaları, dalgaları ateş olan bir deniz hayali oluşturmakta, çağrışım ve hayal zenginliğine neden olmaktadır. Bu şekilde şair, birçok sözcüğü kullanarak söylediklerini sınırlamak yerine, manâyı okuyucunun hayal dünyasına bırakmaktadır.

Yem-i âteş-hurūş-ı dilde oldukça sükūn peydā

Eder her dāğ-ı ḥasret tende bir gird-āb-ı ḥūn peydā (G1/1)

(Gönlün ateşler coşturan denizi duruldukça, her hasret yarası vücutta bir kan girdabı peyda eder.)

Dil-i pūr-tāb-ı āşık ḥūsn-i ‘ālem-sūz-ı dil-berdür

Yem-i âteş-telāṭūm şeb-çerāğ-ı dūd-mān âteş (G180/4)

(Aşığın sıcak gönlü, güzel sevgilinin âlemi yakan güzelliğidir. O gönül, ateş dalgalandıran deniz, o dumanlı şebçerağ ateştir.)

Şair aşağıdaki beyitte birbirine zıt iki unsur olan “ğam” ve “şādī” sözcüklerini “mey” vasfında bir araya getirmiştir. Şarap içildiği zaman, kişide hem eğlence hem de üzüntü yaratan bir özellik gösterir. Bu durumdaki bir kimsenin, eskiden şarap içenleri tartaklayan gece bekçisine yakalanması, gece bekçisi için bir eğlencedir. O, sarhoşu itip kakar ve onunla alay ederek eğlenir. Şair aşağıdaki beyitte, meclisteki

ayıklara takılıp düşmeden bir ân evvel eğlence mekânını terk etmek gerektiğini, aksi hâlde gece bekçisine yakalanacağını ifade ederken, şarabın hem mutluluk hem de hüznün verişini “ğam-ı mey-i şādī” terkibi ile ifade etmiştir.

Ğam-ı mey-i şādī tarab-engīz-i ‘asesdür

Āgehlere lağzīdeligūñ vaḳti degildür (G54/4)

(Mutluluk şarabının tasası, gece bekçisinin eğlencesidir. Ayıklara takılmanın zamanı değildir, -acele et.-)

Aşağıdaki beyitte “neşāt-ı ğam” da benzeri şekilde oluşturulmuş bir terkiptir. (Ancak, “ğam” sözcüğünün “esrar” anlamına geldiği de göz ardı edilmemelidir.)

Şıḳılur bezm-i **neşāt-ı ğamı** peyveste gören

Rūḥ-ı Cemden utanur cāmını eşkeste gören (G264/1)

(Gam neşesi meclisini daima gören sıkılır. Onun kadehini kırık görenler Cem’in ruhundan utanır.)

Nâilî, şiirinde, olgunluğa ermemiş ihtiyar ile yaşı genç olduğu hâlde kemale ermiş çocuk arasında da tezat yapar. Bu tezada yer verirken şair, “tıfl-ı bālīg” ve “pīr-i nā-bālīg” terkipleri ile zıt unsurların bir araya getirildiği ikinci bir tezat yapar.

Pīr-i nā-bālīg degil ey ḥāce **tıfl-ı bālīgüz**

Dersümüz şuġl-ı fenādur mekteb-i idrākden (G282/2)

(Ey Hoca! Olgunlaşmamış ihtiyar değiliz, kemale ermiş çocuğuz. Dersimiz idrak mektebinde fena mesleğidir.)

Ne deñlü şaḳlasañ ey köhne **pīr-i nā-bālīg**

Tecemmülūñ yine mirāş-ı ḥāra degmez mi (G368/5)

(Ey eski, olgunlaşmamış ihtiyar! Ne kadar saklamaya çalışsan, süslenişin mirasyedi olduğuna işaret etmez mi?)

Halvetîlik terimi olarak kullanıldığı anlaşılan “nūr-ı siyāh” terkinbinde de benzer bir zıtlık bulunmaktadır. Işığın siyah renkli olduğunu düşünmek, aklı zorlayıcı bir manâya ulaşılmasına neden olur.

Cehrî idi zikrûn nemed-i sebz ile hâlâ

Müstağrak-ı **nūr-ı siyeh**-i halvetiyânsın (K25/18)

(Zikrin cehrî -yüksek sesle- idi ve hâlâ yeşil hırka ile Halvetîlerin siyah nuruna boğulmuş bir hâldesin.)

Aşağıdaki beyitte, bağlamın şairi “efsâne-i hakîkat” terkinbinini kullanmaya sevk edecek biçimde şekillendiği, mecazî aşkın ifade edilişinin “gerçeğin efsanesi / boş sözü olur mu?” kıvamına getirildiği görülmektedir. Efsane ve hakikat arasındaki zıtlık, böylece aynı terkip içinde eritilmiştir.

‘Işk-ı mecâza düşmişe dil-cüş eder miyüz

Efsâne-i hakîkatı biz güş eder miyüz (G146/1)

(Mecazî aşka düşene ıstırap verir miyiz? Biz gerçeğin efsanesini dinler miyiz?)

Aşağıdaki beyitte ise aynı mantıkla, tasavvufî bir sonuca ulaşıldığı dikkat çekmektedir. Maddî anlamda varlık ve zenginlik ifade eden “şervet” sözcüğü ile fakirlik ve muhtaçlık ifade eden “fakr u fenâ” terkinbinin birleştirilmesi, fakirliğin manevî anlamda zenginlik olduğunu belirtmenin çarpıcı bir biçimi olarak Nâilî şiirinde yerini almıştır.

Kârûn odur ki **şervet-i fakr u fenâ** anı

Müstağnî-i tecemmül-i māl ü menāl eder (K1/36)

(Gerçek Kârûn o kimsedir ki fakirlik ve muhtaçlık serveti onu mal ve mülk ziynetinden istiğna ettirir.)

Güneşe ait ışık huzmelerinin bir akarsu olarak düşünülmesi de bu bağlamda düşünülebilir. Güneşin yakıcı ve sıcak ışıkları ile suyun serinliği tezat oluşturmaktadır.

Ey naḥl-i tâze uğrasa gül-zâr-ı kûyuña

Gül-bün-firâz-ı dūzaḥ olur **cûy-ı âfitâb** (G11/6)

(Ey taze fidan! Güneş nehri senin mahallene uğrasa, yerden cehennem gülünün ağacını bitirir.)

Aşağıdaki beyitte ise, hakikat ve mecaz, aynı terkip içinde iki soyut ve zıt kavram olarak anılmıştır.

Her sâde-dil **ḥakīkat**-ı ḥüsn-i **mecâzdan**

İdrak-i şun' -ı ḥikmet-i Ḥālîk mı eylesün (G263/2)

(Her gönlü saf olan kişi, mecazın güzelliğinin hakikatinden Yaratıcı'nın hikmetli yaratışını idrâk mi etsin?)

2. Zıtlık Oluşturan Unsurları Dolaylı Olarak Karşı Karşıya Getirme

2.1. Bir Yargının veya Terkibin İçinde Sözcüklerin Tezat Oluşturan Anlamlarını Arka Plâna İtme (İhâm-ı Tezat)

Birden çok anlamı olan kelimenin kasdolunmayan anlamlarının, zıt anlamlı diğer bir kelimeyle birlikte kullanılması sanatına ihâm-ı tezat adı verilir.¹⁷⁹ Bu biçimde oluşturulmuş bir tezat, beyitteki çağrışımların artmasına ve anlamın zenginleşmesine olanak sağlar. Aynı terkinin içinde zıt unsurların kullanıldığı tezat örneklerinde de karşılığı bulunabilecek ihâm-ı tezat, Nâilî Divanı'nda oldukça başarılı örnekleri bulunabilecek bir edebî sanat olarak yer almıştır. Bir örnek olarak, aşağıdaki beyitte “yokluk” anlamına gelen “‘adem” ile, “var olma, hazır bulunma” anlamına gelen “huzûr”un aynı beyitte anılmasını gösterebiliriz. “Huzûr”un beyitte kastedilen ilk anlamı ise, “gönül rahatlığı, dirlik”tir. Sözcüğün beyitteki uzak anlamı ile bir tezat oluşturulmuştur.

Dil-teng-i dâr-ı mihnet-i dünyâ idüñ tamâm

Mekş eyle ḥâb-gâh-ı ‘**ademde huzûr** ile (M1/VI/6)

(Dünya mihnetinin darlığı ile gönlün tamamen daralmıştır. Yokluğun yatak odasında huzurla kal.)

Aşağıdaki beyitte ise, ilk anlamları birbirlerine zıt olan “sefid (beyaz)” ile “siyâh” arasında böyle bir münasebet vardır. İki sözcüğün beyitte kastedilen anlamları ise tezat oluşturmamaktadır. “Sefid” sözcüğü, ümitli gözdeki aydınlığı ifade etmek için kullanılmışken, “siyâh” ise “yüzü kara” manâsına gelen “rû-siyâh” terkinini oluşturmuştur.

¹⁷⁹ Soysal, **a.g.e.**, s. 110.

Sefīd-kārī-i çeşm-i ümīdi Nā'iliyā

Telāfī-i sitem-i baht-ı rû-**siyāha** deġiř (G175/5)

(Ey Nâilî! Ümitlilik gözünün aklıġını, yüzü kara feleġin eziyetinin telâfisi ile deġiř.)

Ařaġıdaki beyitte de bu iki zıt renk benzer şekilde, beyitte kastedilen ilk anlamları tezat oluşturmayacak biçimde kullanılmıştır.

Zühhāda surġ-rūyī-i ġaclet yeter hemān

şerm-i **sefīd**-kārī-i rûy-ı **siyāh**-ı mest (G22/4)

(Körkütük sarhořluġun ġünahsızlıġından duyulan hicap, zahitlere utanmanın yüz kızarıklığı olarak daima yeter.)

Somut anlamları, birbiri ile tezat oluşturan “germ (sıcak)” sözcüġü ile “serd (soġuk)” sözcüklerinden “germ”in ařaġıdaki beyitte kastedilen ilk anlamı “kızışmış, şiddetli”dir. Bu nedenle sözcükler arasında ihām-ı tezat bulunmaktadır.

Oldukça **germ**-şekve-i dem-**serdī**-i hevā

Her mevc-i ābı cevri-i řitādan zebān gibi (K10/16)

(Her su dalgası, kışın eziyetinden ve havanın soġuk nefesinden sıkı şikâyet ettikçe...)

2.2. İki Ayrı Yargıda Zıt Unsurları Karşı Karşıya Getirmeksizin Kullanma

Aynı beyit içinde yer alan zıt anlamlı sözcüklerin, birbirinden farklı cümlelerde yahut birbirinden farklı varlıkları nitelemek için kullanılması da Nâilî Divanı'nda tezadın bir başka biçimini oluşturmaktadır. “Bīġāne (yabancı)” ve “āřinā (tanıdık)” sözcükleri ile yapılan tezatların bir kısmı bu grupta deġerlendirilebilir. şair bir sevgilinin âřıġa yabancı, başkalarına ise dost olmasını ifade ederken bu ifade biçimini kullanmıştır.

Āşinā-yı nigeḥ-i luṭfuñ olan diller için

‘Işk **bigānelerin** eyleme hem-rāz şakın (G288/3)

(Lütfunun teveccühüne aşına olan gönüller hakkına, sakın aşka yabancı olanları sırdaş edinme.)

Bigāneye yār u **āşināsın**

Ḥaḳḳā ki ġarībe bi-vefāsın (M5/IV/11)

(Yabancıya tanıdık ve dostsun. Gerçekte garip olana ise vefasızsın.)

Bigānedür nigāhı gibi luṭfı da dile

Olmış o şūḥ ile ıṭalum ‘ālem **āşinā** (G2/4)

(Bütün âlem o oynak güzele aşına olduğunu farz etsek bile, onun lütfu gibi bakışı da gönle yabancıdır.)

Bir başka örnek olarak aşağıdaki beyitte, farklı unsurlarda tezahür eden darlık ve genişliğin, aynı beyitte zıtlık oluşturması için kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Füşhat-ı ḥātır-ı a‘ dāya olur tehniye-sāz

Çarḥuñ evzā‘ına dil her zamān **teng** olsa (G311/4)

(Düşmanın hatırının genişliğine teveccühde bulunur. Gönül, feleğin hâlleri yüzünden her zaman daralır.)

2.3. Tahayyülî Tezat

Kaynaklarda böyle bir tezat türüne yer verilmemiştir. Ancak Nâilî’nin, iki kavram arasındaki zıtlık münasebeti zayıf da olsa, onları birbiri ile karşı karşıya getirdiği dikkati çekmektedir. Böyle beyitlerde birbirine zıt olarak gösterilen ve kıyaslanan iki unsur arasında, gerçekte zıtlık bulunmamaktadır. Teşbihte de Nâilî,

benzer şekilde, birbirleri ile alâkası zayıf unsurları, itibarî özellikleri nedeniyle birbirine benzetme yolunu izlemektedir (bkz. Birbirine Benzetilen Öğeler Arasındaki Alâkanın Zayıflığı -Tahayyülî Teşbih- ve Alışılmamış Bağdaştırmalar). Sözelimi aşağıdaki beyitte, aslında birbirine zıt olmayan “şavma‘a (halvethane)” ve “mey-gede (meyhane)” ile “pîr-i ‘abâ-pûş (aba giyen pîr)” ve “rind-i kadeh-nûş (şarap içen rint)” kavramları karşı karşıya getirilmiş, bu sözcükler arasında itibarî bir zıtlık oluşturulmuştur. Tezadın bu türü, tamamen şahsî intibalarla oluşturulabileceği gibi, benimsenen itikat veya dünya görüşünün de bir mahsûlü olarak düşünülebilir.

Rûh yok **şavma‘** **anuñ** pîr-i ‘abâ-pûşında

Hâl var **mey-gedenüñ** rind-i kadeh-nûşında (G322/1)

(Halvet yerinin aba giymiş pirinde ruh yok. Meyhanenin şarap içen rindinde ise hâl var.)

Tezadın kendisi, tezat oluşturan unsurlar açısından tartışılabilir. Çünkü birbirine zıt olduğu düşünülen kavramlar çoğu zaman “gece” ve “gündüz” gibi bir diğerini tamamlayan ve birbirinin ardılı olan unsurlardan veya “acı” ve “tatlı” gibi, halkın kabullerinde zıt kavramlar olarak yer eden unsurlardan oluşur. “Gülmek” ve “ağlamak” gibi fiiller arasındaki tezat da tartışılabilir. Ancak bu sayılan kavramlar, onlara yüklenen zıtlık münasebeti ile birlikte anılırlar. Bunun yanında, edebî ve orijinal kullanımlarda kimi kavramlar arasında zıtlık oluşturulabilmesi, şairin hayal gücünün bir cilvesi olarak yorumlanmalıdır. Aşağıda “nûş (bal)” ve “nîş (arı iğnesi)” kavramlarının, soyut olan acı ve tatlı karşılığında kullanılarak bir zıtlık oluşturulması böyle bir kullanımdır.

Gird-i lebinde zâhir olan nev-demîde **hâtt**

Nûşuñ nihâyetinde olan **nîşi** gösterür (G88/5)

(Dudağının çemberinde görünen yeni bitmiş hat, balın sonunda bulunan iğneyi gösterir.)

‘Ālem-i kevn ü fesāduñ bulunur Nā’iliyā

Gāh **nîşinde** keder geh şafā **nûşında** (G322/6)

(Ey Nâilî! Oluş ve bozuluş âleminin kimi zaman balında, kimi zaman da iğnesinde eğlence bulunur.)

Aşağıdaki beyitte cehennem çukuru ile zezem kuyusu arasında bir zıtlık ilişkisi kurulması da böyle bir tezada vücut vermiştir.

Ka‘r-ı **dūzah** gibi pür-tāb ola **çāh-ı zemzem**

Ma‘den-i āhen ü kibrīt ola nehr-i salsāl (K12/34)

(Zezem kuyusu, cehennem çukuru gibi kaynasın, soğuk akan su -eriyik- kükürt ve demir olsun.)

Klâsik Türk şiirinde “rint” ve “zâhit” kavramları arasında yaratılan tezat da bu başlık altında değerlendirilebilir. İki farklı dünya görüşünü temsil eden bu karakterler arasında bulunduğu iddia edilen ve şiirlerde konu edilen tezat, aslında itibarî ve tahayyülîdir. Ancak yaygınlık kazandığı ve halk arasında öyle kabul gördüğü için “tezat”a vücut veren bir zıtlık oluşturdıkları düşünülür. Aşağıdaki beyitlerde bu karşılaştırma ve tezat ilgisi görülebilir.

Ṭarîḳ-i mürşid-i seccāde-i maḥabbeti tut

Hezār **zāhidi** bir **rind**-i bāde-ḥ̣āra deḡiş (G175/3)

(Muhabbet seccadesinin mürşidinin yolunu tut. Bin zahidi bir şarapçı rinde deḡiş. / Muhabbetinin üç yolunun -şariat, tarikat, hakikat- mürşidinin yolunu tut. Bin zahidi bir şarapçı rinde deḡiş.)

Ne **rind**-i bâde-keşüz Nâ 'ilî ne **zâhid**-i hüşk

Bize ne **mey-gede** ne **hânkâh** lâzımdır (G63/6)

(Ey Nâilî! Biz ne şarap içen rint ne de kaba sofuyuz. Bize ne meyhane ne de tekke lâzımdır.)

Ûadr-ı **rindi** añlasa **zâhid** reh-i mey-ḥānede

Hırka-i tecrid-i zühdi aña pây-endâz eder (G40/5)

(Zahit meyhane yolundaki rindin kıymetini bilse, züht tecridinin hırkasının onun ayakları altına serer.)

Bu durumu uç noktada temsil eden aşağıdaki örnekte, şair “Bāyezīd” ve “Bihremen” ile “Cibrīl” ile “Hārūt” karşı karşıya getirmiştir. Bu sözcüklerin beyitte birlikte anılma nedenleri, onlar arasında kurulan itibarî ya da tahayyülî tezat ilgisidir. Bu kavramlar, arasında tezat oluşturmazlar.

Cilve-i ḥüsnüñ firīb-i ğamze-i cādū-fenüñ

Bāyezīdi Bihremen Cibrīli Hārūt eylesün (G283/4)

4. Ahenk

4.1. Manânın Ahenge Tercih Edilmesi ve Temel Ahenk Unsurları

“Ahenk, bir bütünü teşkil eden parçaların veya unsurların estetik ölçüler içinde birbirleriyle uyuşması anlamına gelen, çeşitli ilim ve sanat dallarında kullanılan bir terimdir. Edebiyat terminolojinde ahenk, üslûbun bir niteliği olarak şiir ve nesirde kelime ve cümlelerin, adetâ bir musikî tesiri bırakacak şekilde art arda

getirilmesiyle sağlanan uyumdur.”¹⁸⁰ Bir üslûp özelliği olarak şiirine müzikal bir değer de katmak isteyen şairler, kimi usuller deneyerek bu amaca ulaşmayı hedeflerler. Nâîlî de şiirinde ahengi sağlamak için kimi yollara başvurmuş, seslerle kulağa hoş gelecek bir uyum elde etmeye çalışmıştır. Ancak, kendisinin aşağıda belirttiği gibi bu denemeler, salt musikî elde etmek ya da müzikal değerın anlam yönünü gölgelediği beyitlere vücut vermek gibi bir amaca hizmet etmez. Beyte dikkatle yaklaşıldığında şairin, ilk mısrada bir durumdan bahsettiği, ikinci mısrada ise bu durumu örnekleyen bir misal getirdiği görülmektedir. İlk mısraın düz cümleye aktarılışı şu şekilde verilebilir: “Zevki kıt ancak akıcı şiirin letafeti ne güzeldir.” Burada şairin tatsız tuzsuz, ancak ahenkli şiirlere ima yollu bir gönderme yaptığı ve ahengi anlamın önüne geçen şiirleri yerdiği görülmektedir. İkinci mısrada bu söyleneni delillendirmek için gösterilen örnek de şu şekilde düz cümleye aktarılabilir: “Güneş çeşmesinin suyu, nehre sığmazmış.” Nâîlî bu kısımda manâ ve onu ifadeye yarayan biçimsel özellikler arasına kesin bir çekmekte; anlamı güneş çeşmesinin suyuna ve biçimi ise bir nehre benzetmektedir. Burada şairin, şiirin mana yönünü, onun dış özelliklerine tercih ettiği sonucuna kolaylıkla ulaşılabilir.

Hoşâ leţâfet-i nazm-ı selîs ü kaht-ı mezâk

Ki âb-ı çeşme-i hürşîd cûya sığmaz imiş (G183/5)

(Zevki kıt ancak akıcı şiirin letafeti ne güzeldir. Güneş çeşmesinin suyu, nehre sığmazmış.)

Halûk İpekten, şairin sözden ziyade anlama önem vermesini, onun temsil olduğu devir üslûbunun bir gereği olarak görür: “Hint üslûbunun ilk özelliği olan, şiirde anlama sözden çok önem verilmesi, Nâîlî’nin hemen bütün şiirlerinde ve hemen ilk bakışta göze çarpar. Beyitlerin anlamları son derece ince, derin ve iç içe

¹⁸⁰ Muhsin Macit, **Divan Şiirinde Ahenk Unsurları**, Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1996, s. 15.

girmiştir.”¹⁸¹ Yine de Nâilî, şiirlerinde ahengi önemsemiş, kimi tasarruflarda bulunmuştur. Şiir hakkında savunduklarını elde etmiş biri olduğunu düşünerek, kaleminin yazarken çıkardığı seste bile Zühre’nin çeng sesini bastırdığı iddiasını güder.

Olmasa pey-rev-i âheng-i şarîr-i kalemüm

Çeng-i Nâhîdün olur nağmeleri perde-birün (K17/65)

(Kalemimin yazarken çıkardığı ahenkli sesi takip etmese, Zühre’nin çeng sesi perdesinden taşardı.)

Klâsik Türk şiirinde, sözde akıcılığı karşılayan “selâset” ve akıcı şiir anlamına gelen “selîs” sözcükleri, Nâilî’nin kendi şiiri hakkında kullandığı tabirlerdir. Bu beyitlerin, Nâilî şiirinde “ahenk” bahsi altında anılması gerekir. Şair, “selîs” ve “selâset” sözcüklerinin gerçek anlamını da kastederek şiirinin bir su gibi akıcı olduğunu ifade eder.

Ol feyz kim selâset-i nazmumdadur anı

Ne cûy-ı selsebîl ü ne âb-ı zülâl eder (K1/11)

(Şiirim akıcılığında bulunan o taşkınlık, ne selsebil ırmağında ne de zülâl suyunda bulunur.)

Selâset-i suhen-i çeşme-sâr-ı feyzümden

Edâlarum gül-i hürşîde reng ü âb olmuş (K18/46)

(Feyiz çeşmeliğinden akan sözüm, üslûbüm güneş gülüne güzellik ve taravet olmuş.)

¹⁸¹ İpekten, **a.g.e.**, s. 67.

Erdi tamām nazm-ı selīsūñ nihāyete

Mîzāb-ı hāmeden akūp āb-ı revān gibi (K10/37)

(Baştan başa akıcı olan şiirin, kalemin oluğundan akan su gibi sona erdi.)

Ḥaṭṭı emvāc-ı müselsel ḳalemi ebr-i muṭîr

Āb-ı cārî gibi elfāz u ‘ibārâtı selîs (K33/3)

(Yazısı art arda vuran dalgalar, kalemi yağışlı buluttur; lâfızları ve ibareleri su gibi akıcı.)

Baḳ Nâ ‘ilî bu nazm-ı selīsūñ suṭûrına

Emvāc-ı selsebîl-i bihişt-i kemâli gör (G62/5)

(Ey Nâilî! Bu akıcı şiirin satırlarına bak ve olgunluk cennetinin selsebil suyunun dalgalarını gör.)

İbrahim Kutluk Nâilî’nin şiirlerini ahenkli bulur: “Nâilî, duygularında çok ince, hayallerinde çok zariftir; ahengi yekavazdır, kulağa çok hoş gelir. Mazmunları yepyeni ve parlaktır, hayalleri bizi hayrete ve dehşete düşürmez, tersine, bir nezaket ve zarafet örneği gibi bizi sarar. Fikirlerini; duyu ve duygularını ifade edecek kelimelerini pek iyi seçer. Hayallerinin zarafet ve letafeti, dilinin ince[liği] ve kıvraklığı Nedim’in müjdecisidir. Bu söylediklerimizin delili için, herhangi ir gazeline bakmak yeter. Şiirlerindeki bu akıcılık, sanki suyun akıcılığı gibidir. Fesahat, belâgat, münakkahiyet ve i‘câz onda yaratılıştan var gibidir.”¹⁸² Abdülbaki Gölpınarlı, Nâilî’nin söz seçimi konusunda gösterdiği dikkatin ve elde etmeye çalıştığı ahengin, şiiri boğduğunu düşünmektedir. “Görülüyor ki şair; fikrini en kısa, öylesine ki sözüne söz katılmayacak bir tarzda ve en ahenkli bir ifade ile anlatmak kaygısındadır. Elbette bu arada taklide dayanan ve inadına tekrarlanan kelimelerle de

¹⁸² Kutluk, **a.g.m.**, s. 301.

bunu temine çalışacaktır ve elbette, konuşmada olduğu gibi ‘adım adım’ yerine ‘kadem kadem’ diyecektir ve elbette ‘dünyalarca, dünyalar değer’ yerine de ‘cihân cihân’ tekrarını yapacak ve

Ƙadem Ƙadem gece teşrîfi Nâ ’ilî o mehûñ
Cihân cihân elem-i intizâra degmez mi (G368/6)

diyecek ve bu çeşit bir zevke kapılanları hayran edecektir.”¹⁸³

Nâilî’nin şiirde ahengi sağlamak için başvurduğu yollar, belirli başlıklar altında ve sergilediği tavırlar belli başlıklar altında değerlendirilebilir.

Klâsik Türk şiirinin vazgeçilmez unsuru olan aruz vezni, redif ve kafiye, şiirde ahengi sağlayan unsurların da başında gelir. Nâilî’nin bütün şiirlerini kapsayan bu unsurlar, şiirde selaseti sağlamak için doğal olarak başvurulmuş unsurlar olmuştur. Kafiye, en az iki mısra sonunda, anlamca ayrı, sesçe birbirine uyan iki sözcük arasındaki ses benzerliğidir.¹⁸⁴ “Uyak (kafiye), uzun yüzyıllar dünya şiirinde çok yaygın, vazgeçilmez bir öge olarak yer almıştır. Ölçüsüz, uyaksız anlatım biçimleri şiir sayılmamış, biraz da bu yüzden, birçokları, yeterince uyak bulmayı ve ölçüye uyan sözcükler sıralamayı şiir yazmak sanmışlardır. Kimi zaman da dize sonunda saplanıp kalmış, beğendikleri bir sözcüğe uyak bulabilmek için büyük bir zorlama içine girmişlerdir.”¹⁸⁵

“Kafiye, şiirde yer alan diğer kelimelerin ses ve anlam değerleriyle uyum içinde olduğu zaman etkileyici ve bütünlük taşıyan bir nitelik kazanır. Şiirde

¹⁸³ Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 12.

¹⁸⁴ Dilçin, **a.g.e.**, s. 59.

¹⁸⁵ Doğan Aksan, **Şiir Dili ve Türk Şiir Dili**, BE-TA Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 1993, s. 190.

mısraların ritmik düzenlenmesine izin veren ve onu teşvik eden, kafiye'dir."¹⁸⁶ Nâilî'nin kafiye ve redif tercihi, diğer Sebk-i Hindî şairleri gibi kelime rediflerinden yanadır. O, şiirlerinin birçoğunda redif sözcüğü bulundurmaya seçmiş ve anlamı da ona uygun olarak redif sözcüğü etrafında şekillendirmiştir. Ancak şair, bilhassa Türkçe redif sözcüğü kullandığı şiirlerinde, bu sözcüğü beyitlerde farklı anlama gelebilecek şekilde kullanmaya özen göstermiştir (bkz. Türkçe Redif Sözcüklerini Beyitlerde Farklı Anamlara Gelecek Şekilde Kullanma). Ayrıca Türkçe sözcüklerin redif olarak kullanıldığı şiirlerdeki zincirleme terkip sayısı da doğal olarak düşmüştür (bkz. Zincirleme ve Karma Tamlamalar Oluşturma).

İsrafil Babacan, ek+kelime türündeki rediflerin Sebk-i Hindî şairlerince daha çok başvurulan bir ahenk unsuru olarak şiirlerde yer aldığını şu tespiti ile ifade etmektedir: "Sebk-i Hindî şairleri, ahenk bakımından en yüksek değeri taşıyan ek+kelime ve kelime/ek grubu türündeki rediflerde, diğer divan şairlerinden daha ileridedirler. İlk gruptaki redifler, Sebk-i Hindî şairlerinin rediflerinin yaklaşık %49'unu oluşturmaktadır. Söz konusu ilk grup, diğer şairlerde %30 civarındadır. Klâsik üslûp şairlerinde ilk sırada yer alan kelime redifleri, Sebk-i Hindî şairlerinde de ilk sıradadır. Dolayısıyla yeni imajlar ve mecazlar oluşturmaya müsait olan kelime redifleri, Sebk-i Hindî şairlerince de ihmal edilmemiştir."¹⁸⁷ Nâilî'nin şiirlerindeki redif seçimini de bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Aşağıdaki örneklerde onun Türkçe ek+kelime biçiminde rediflendirdiği şiirlerinden örnekler bulunmaktadır:

O çârsûda ki nakd-i niyâza **bakmazlar**

Metâ^c -ı kâle-fürûşân-ı nâza **bakmazlar** (G57/1)

¹⁸⁶ Macit, **a.g.e.**, s. 87.

¹⁸⁷ Babacan, **a.g.e.**, s. 143.

(O çarşı da yalvarma akçesine bakmazlar. Naz kumaşını satanların malına bakmazlar.)

Kūyuñda nāle kim dil-i müştāk**dan kıpar**

Bir nağmedür Hicāzda ‘ uşşāk**dan kıpar** (G73/1)

(Senin mahallende özlemlı gönülden bir feryat yükselir, sanki âşıklardan Hicaz’da / hicaz makamında nağme yükselir.)

Nāleñ ey dil za‘fdan ol mähı **söyletmek midür**

Yoksa mūsikār-veş efvāhı **söyletmek midür** (G100/1)

(Ey gönül! Zayıflıktan inlemen, o ay gibi güzeli söyletmek için midir? Yoksa musikar gibi delikleri söyletmek için midir?)

Nişār-ı nağd-i niyāz etmege şitāb**um var**

Benüm ol āfet ile başka bir hisāb**um var** (G104/1)

(Yalvarma akçesi saçmak için acele ediyorum. Benim o afet ile başka bir hesabım vardır.)

4.3. Söz ve Ses Tekrarları, İkilemeler

4.3.1. Söz Tekrarları

Klâsik Türk şiirinde kelime ve kelime gruplarının tekrarına dayalı bir anlatım tekniğinden bahsedilebilir. Bazı söz ve söz gruplarının belirli aralıklarla tekrarından doğan ahenk, anlamla bütünleştiği zaman, poetik bir fonksiyon icra eder ve meramın etkili biçimde sunulmasını sağlar.¹⁸⁸ Gerek Klâsik şiirde, gerekse halk şiirinde tekrarların çok önemli bir yer vardır ve bu, Türk şiirinin gelişimine paralel bir

¹⁸⁸ Macit, **a.g.e.**, s. 20.

şekilde zaman içerisinde daha da zenginleşmiştir.¹⁸⁹ Nâilî, bir sözcüğü beyit içinde birden fazla anmak suretiyle, şiirinde seslerin tekrar edilmesini sağlamıştır. Bu tasarrufu esnasında, temel olarak iki yol takip etmiştir. İlkinde, sözcükleri art arda ancak bir ikilemeye vücut vermeyecek biçimde sıralamaya özen göstermiş, ikincisinde ise beytin muhtelif yerlerinde sözcükleri yinelemiştir.

İlk durumda şair, bir ahenk kaygısı gütmekle birlikte, bir ifade biçimi olarak da aynı sözcüğün arka arkaya söylendiği beyitler inşa etmiştir. Aşağıdaki örneklere bakıldığında, söz konusu tavrın aynı ifade biçimine vücut verdiğini, bir durumda nesne diğer bir durumda özne olan unsurun arka arkaya söylenerek bir ahenk de elde edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Fâşdur dil **dehenüñden dehenüñ** zülfüñden

Râz-ı pûşîde degül keşf-i ‘ayân ancak bu (G300/5)

(Gönül, senin ağzından, ağzın ise saçlarından belli olmuştur. Bu örtülmüş sır değildir, olsa olsa apaçık bir keşiftir.)

O şâhenşâh-ı hüsnüñ katl-i ‘âm-ı dilde erhamdur

Tegâfûl **gamzesinden gamze** tîğ-i hûn-feşânından (G255/2)

(O güzellik hükümdarının gönüldeki katliamında tegâfûl, bakışından; bakışı ise kan saçan kılıcından daha merhametlidir.)

Sözcüklerin arka arkaya tekrar edilmesinden doğan bir ahengin bulunduğu aşağıdaki beyitlerde de ifade edilen manânın pekiştirildiği ve tonun yükseltildiği görülmektedir.

¹⁸⁹ Osman Horata, “Necâtî Bey’den Bâkî’ye Döne Döne”, **Bilig**, S.7, Güz, 1998, s. 54.

Bir kân-ı belâ **gevheridür gevherüm** ammâ

Feyz-i eşer-i mihrüm ile reng-pezi̇rem (M2/II/8)

(Cevherim, bir belâ madeni cevheridir. Güneşimin tesirinin fazlalığı ile renk kazanırım.)

Firdevs cilve-gâhuñ ola gerçi kim bize

Sensiz hayât **dūzah** u **dūzah** şerâredür (M1/III/5)

(Cennet senin görünme yerin olsun, gerçi bize sensiz hayat cehennemdir ve cehennem kıvılcımdır.)

Söz tekrarları bahsinde ikinci olarak sözcüğün beyitteki muhtelif yerlerde tekrar etmesi gösterilebilir. Bu ahenk sağlama yönteminin anlamsal yönü ise, genellikle sözcüğün karşıladığı anlamın iki farklı unsurdaki biçiminden bahsedilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, anlamın bu sayede pekiştirildiği de söylenebilir.

Cihân-ı vahdetüñ bir renge konmuş ‘unşur-ı çârı

Gül **âteş** bülbül **âteş** nev-bahâr **âteş** hazân **âteş** (G180/6)

(Vahdet âlemin dört unsuru aynı renge koymuş: gül ateş, bülbül ateş, bahar ateş, sonbahar ateştir.)

Naẓîr-i hüsni ger **kemâli** Şuhfînüñ

Zihî **kemâl** ki yokdur mişâli Şuhfînüñ (G225/1)

(Suhfî’nin güzelliğinin benzerinden ve kemalinden sorulacak olursa, işte kemal budur ki, Suhfî’nin benzeri yoktur.)

Hudâvendâ ki olmuş luṭf-ı isti‘dâd ile ṭab‘uñ

Kemâle rağbet ü ehl-i **kemâle** ihtirâm üzre (K23/33)

(Ey Hükümdar! Senin yaratılışın kabiliyet lütfu ile olgunluğa rağbet etmek ve olgunluk sahiplerine özen göstermek üzerine kurulmuş.)

Beñzemez bir neş'eye iķbâlinüñ hiç neş'esi

Beñzemez bir keyfe cām-ı luṭfinuñ keyfiyeti (K34/16)

(Senin ikbâlinin neşesi hiçbir neşeye benzemez. Senin lütfunun kadehindeki sarhoşluk, hiçbir keyfe benzemez.)

Nâ'ilî olsun ṭarâvet-baḥş-ı sünbül-zâr-ı âh

Çeşme-sâr-ı bâğ-ı ğamdur âb gelsün **çeşmüñe** (G336/5)

(Nâilî âhın sünbül bahçesine güzellik katsın. Orası gam bahçesinin su kaynağı olan gözüne su gelsin.)

Nâilî'nin şiirlerinde görülen, terkipleri ters çevirerek söyleme temayülünün de bu başlık altında değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu durumda sözcükler müstakil değil, terkip olarak tekrar ederler, bu da aynı seslerin ve sözlerin tekrar edilmesine yönelik bir ahenk sağlar. Bir terkibi, beyitte anlamsal bir zaafa neden olmayacak biçimde ters çevirmek, hüner gerektiren bir durumdur, Nâilî'nin de bu uygulamasında temel amacı ahenkli ve bir o kadar da anlamsal tutarlılığa sahip bir beyit oluşturmaktadır.

Sâz-kâr-ı dîn ü devlet **kâr-sâz**-ı memleket

Ma' delet-perver ḥidiv-i dâd-güsterdür gelen (K11/10)

(Gelen, dinin ve devletin gayretlisi ve memleketin tanzim edicisi, hakkaniyetli ve adaletli vezirdir.)

Cihân-ı vâjgün-na' l-i maḥabbet özge 'âlemdür

Gedâdur şâhlar cümle **gedâlar** pâdişâdur hep (G18/3)

(Sevginin ters dönmüş dünyası bir başka âlemdir. Orada bütün dilenciler padişah, bütün padişahlar ise dilencidir.)

Hilâf-ı ittîrâd-ı devre me'zûn olsa 'ahdinde

Felek takdîm ederdi **şâmı şubh** u **şubhı şâm** üzre (K23/24)

(Senin zamanında yeknesak dönüşü muhalefet etmeye izin verilse, felek geceyi gündüzün, gündüzü de gecenin önüne geçirirdi.)

Aşağıdaki beyitte ise “gevher / güher” sözcüğünün üç defa tekrar edilmesi, bir ahenk ve anlam zaafı olsa gerektir.

Sen **gevher** ü rîzân dehenünden dür-i ma' nî

Mânend-i şadef **kân-ı güher gevher-i kânsın** (K25/9)

(Sen cevhersin ve ağzından manâ incisi dökülür. Sedef gibi inci madeni ve maden incisisin.)

Tekrar eden bağlaçları da bu başlık altında değerlendirebiliriz. Nâilî, “u / ü, ne... ne..., de... de..., hem... hem...” bağlaçlarını; öğeleri bağlamak, bağlanan öğeler arasında anlamsal bir alâka kurmak, sözü veya iddiayı güçlendirmek gibi amaçların yanında birer ahenk unsuru olarak da kullanmıştır. Bu bağlaçlar, kendileri tekrar eden sözcüklerden oluştukları gibi, bağladıkları sözcüklerin anlamsal ilgilerinden ötürü de söze kuvvet katarlar. Aşağıdaki beyitler, bu duruma örnek gösterilebilir.

Verirdi seyle çerâ-gâhın iştiyâk-ı habîb

Degildi fikri behîştüñ giyâh u âbında (K3/56)

(Onun peygamber özlemi, otlagını sele verirdi. Düşüncesi cennetin otunda ve suyunda değildi.)

Tâc **u** tahta ola pîrâye vücûduñ ki seni

Ser **û** ser-gerde-i evreng-nişînân etmiş (K9/38)

(Vücudun tac ve tahtın süsü olsun. Çünkü o seni, tahtta oturanların şaşkını ve başkanı yapmış.)

Ol şem‘ -i serâ-perde-i ‘işmet ki fûrûğı

Mihr **û** mehe sermâye-dih-i nûr **u** ziyâdur (K14/32)

(O, günahsızlık otağının mumudur. Onun ışığı, güneş ve aya ışık sermayesi olur.)

Nücûm aşhâbı nâr **u** bād **û** hâk **û** âbdan söyler

Hakîmân-ı ilâhî hikmet **û** âdâbdan söyler (G83/1)

(Müneccimler ateş, hava, toprak ve sudan bahseder. İlâhî tabipler hikmet ve adaptan söyler.)

Melûl-ı dağdağa-i câh olur fenâ ehli

Ne girûdâr **u** **ne** haşmet **ne** tûmturâk ister (G91/3)

(Fena ehli makam gösterişinden bıkar; ne hükümet, ne görkem, ne gösteriş ister.)

Ne Nâ’ilî **ne** mecâl-i vaţan **ne** tâb-ı sefer

Nifâk-ı baht ile hâtır-şikest olup kalmış (G177/7)

(Ne Nâilî, ne vatana dönüş takati, ne yol çıkma kudreti... Hepsi bahtın muhalefetiyle gönlü kırılıp kalmış.)

Allâh bilür gamuñdan ey nûr-ı siyer

Ne dilde melâl var **ne** hâtırdâ keder (R6/1)

(Ey gönlü aydın! Allah bilir ki senin gamından ötürü ne gönülde usanç var ne de hatırdâ keder.)

Şādī-i maḥabbet **de** bizüm gam **da** bizümdür

Mecrūḥ-ı dilüz yāre **de** merhem **de** bizümdür (Kt3/1)

(Sevginin mutluluğu da bizim, gam da bizimdir. Gönlümüz yaralıdır, yara da merhem de bizimdir.)

Cibrīle rāzın açmaya bir dil ki Nā‘ ilī

Hem maḥrem-i tegāfūl ola **hem** nedīm-i nāz (G155/5)

(Ey Nâilî! Hiçbir gönül Cebrail’e sırrını açmasın. Çünkü o hem tegafülü bilir hem de nazın yoldaşı olur.)

Hem yakar pervānesin **hem** kuşte eyler bir nefes

Tünd-bād-ı dehr bir şem‘ -i fūrūzān görmesün (G252/3)

(Zamanenin sert rüzgârı bir parlak mum görmesin, onun hem pervanesini yakar hem de bir nefeste onu söndürür.)

Hem cānda sūziş-i ḥüsn **hem** ıztırāb-ı ebrū

Hem dilde ‘uḳde-i zūlf **hem** pīç ü tāb-ı ebrū (G296/1)

(Canda hem güzellikten yanış hem kaşların hareketi var, gönülde hem saçın düğümü hem kaşın çatılışı var.)

4.3.2. Ses Tekrarları

4.3.2.1. Beytin Genelinde Benzer Seslerin Kullanılması

Bir ahenk unsuru olarak beytin genelinde benzer seslerin kullanılması, simetriye dayalı bir armoni oluşturur. Seslerin periyodik olarak beyte yayılması, dinleyicide bu seslerin oluşturduğu melodiye dayalı bir ahenk hissi uyandırır.

Aşağıdaki beyti bu yönüyle değerlendirelim. “H” ve “h” seslerinin simterik bir şekilde dağıldığı örnekte, sızıcı olan bu seslerin sert ünsüzlerin arasında girerek bir dalgalanmaya neden oldukları ve beytin sert tonunu düşürdükleri görülmektedir.

Degül **haṭṭ** levḥ-i ruḥsāruṇda gūyā kilik-i kudretle

Rumūz-ı nokṭa-i ḥāl-i ruḥuñ taḥrīr olunmuşdur (G131/2)

(Yanağındaki, ayva tüyü değildir; sanki kudret kalemiyle yanağındaki benin noktasının rumuzu yazılmıştır.)

Sızıcı olan bu seslerin, süreksiz sert ünsüzler tarafından kuşatılmış ve sınırlanmış olması, şairin bu seslerin periyodik olarak kullanımından istifade ettiğini göstermektedir.

Degül **haṭṭ** levḥ-i ruḥsāruṇda gūyā kilik-i kudretle

Rumūz-ı nokṭa-i ḥāl-i ruḥuñ taḥrīr olunmuşdur

Beyitte ‘d’ sesleri de beytin başında ve sonunda bu armoniyi yumuşak bir bas etkisiyle desteklemektedir. ‘D’ sesi, yumuşak ve süreksiz bir ünsüzü karşılamaktadır.

Degül **haṭṭ** levḥ-i ruḥsāruṇda gūyā kilik-i kudretle

Rumūz-ı nokṭa-i ḥāl-i ruḥuñ taḥrīr olunmuşdur (G131/2)

Beytin armonik düzeni ile ilgili olarak, şairin başlangıç ve sondaki yumuşak bas arasında süreksiz sert ünsüzlerle kuşatılan sızıcı seslere yer verdiği ve bunları simetrik sayılabilecek bir biçimde sıralayarak dinleyende estetik bir intiba uyandırmaya çalıştığı söylenebilir.

Süreksiz ünsüzlerin, beyitteki müzikal düzende, vurmali çalgıların sağladığı tempoyu karşıladığına kanaat getirdiğimiz aşağıdaki şiirinde Nâilî, her beyitte süreksiz sert ve yumuşak ünsüzlerle (b, c, d, g, p, ç, t, k) yukarıdakine benzer şekilde, ses yinelenmelerine dayanan bir ahenk yakalamaya çalışmıştır.

Kimün **koynında**sun **şeb-zinde-dâr-ı** vuşlatuñ **kimdür**

‘Azîmet-**h**ân-ı **Bercîs-i**ktidâr-ı **da**‘vetuñ **kimdür** (G118/1)

(Kimin koynundasın Seni Bercîs gibi güzel konuşup büyüleyen ve davete icabete ikna edebilen kimdir?)

Kimünle taze **tarh-endâz-ı** vefk-ı âşinâyîsün

Kuhen takvîm-i dîrîn-sâl-i resm-i ülfetüñ **kimdür** (G118/2)

(Kiminle tanışıklık vefki için yeni noktalar dökmektesin? Tanışıklığının geçen seneki takvimden kalan eski dostu kimdir?)

Ne **deyrüñ büt-nigâr-ı** âfitâb-efrûzıdur hüsnüñ

Ne **burcuñ mähîsun pertev-perest-i** tal‘atuñ **kimdür** (G118/3)

(Güzelliğin hangi manastırın güneşi aydınlatan putçusudur. Hangi burcun ayısın, güzel yüzünün ışığına tapan kimdir?)

Siyeh-dil mihr-düşmen bî-vefâsun hayf bilmezsün

Çerâğ-efrûz-ı mäh-ı âsümân-ı **behcetüñ kimdür** (G118/4)

(Ne yazık ki kötü kalpli, sevgi düşmanı ve vefasız olduğun için güzellik göğünün ayının kandilini kim yakar, bilmezsin.)

Dü çeşmüñ Nâ’ilîñüñ şimdi **dāmânın** tutar ammâ

Girîbân-gîri mahşerde ol iki âfetüñ **kimdür** (G118/5)

(İki gözün şimdi Nâilî'nin eteğini tutar ama, o iki afetin yakasını mahşerde tutacak olan kimdir?)

4.3.2.2. Beyit İçinde Birbirleri İle Kafiye Sözcükleri Kullanma

Nâilî, beyit içindeki sözcükleri kendi içinde kafiye oluşturacak biçimde kullanır. Bu mısra içi kafiyelerin de şiirin ahengine katkıda bulundukları ve anlatımı güçlendirdikleri söylenebilir. Aşağıda, bir musammat gazelden alındığı intibasını uyandıran bir beytinde bu durumu gösterelim.

Veh ki siyeh **sitāreyüz** âh ki hiç-**kāreyüz**

Ṭut ki dū **şīre-ẖāreyüz** miḥnet-i rūzgār ile (G351/3)

(Vah ki kara bahtlıyız, âh ki işimiz rast gitmez. Farz et ki feleğin mihneti ile, iki şarap içicisiyiz.)

Aşağıdaki örneklerde de beyit içindeki farklı yerlerde birbirleri ile kafiye sözcüklerin kullanılarak bir ahenk elde edilmeye çalışıldığı dikkati çekmektedir.

‘Azmin etmiş seyf-i meslûl yedd-i nuşret-i Hudā

Bir **şecā‘ at-pīşe ḥaşm-endīşe** şaf-derdür gelen (K11/6)

(Allah'ın yardım eli onun azmini kınından sıyrılmış bir kılıç hâline getirmiş. Gelen kişi, düşmanlık besleyenlere bir cesur kahramandır.)

Mānend-i zerre maḥv-ı vücd eyler uğrayan

Ol māhuñ oldı **kūy** meger **gūy**-ı âfitāb (G11/3)

“Sîne-i bî-kîne” kalıbı da tek başına, böyle bir bir ahenk kaygısına işaret etmektedir.

Zerrâtı ğamuñ şevk ile hep rakşa getürdi

Hûrşîd gibi **sîne-i bî-kîne-i** ‘âşık (G196/3)

(Gamin, tozları şevk ile hep dansa kaldırdı. Âşıkların kinsiz sineleri bu nedenle güneş gibi parladı.)

Halk-ı ‘âlem Nâ’ilî hem-câh-ı İskender velî

Bî-haber âyînesinden **sîne-i bî-kînenüñ** (G220/5)

(Ey Nâilî! Âlemin halkı İskender’le aynı makamda ancak kinsiz sinenin aynasından habersiz.)

Ol kehrübâ-yı âteş-i derdüz ki bir şerer

Dûzağ-fürûz-ı **sîne-i bî-kînedür** bize (G326/4)

(O, dert ateşinin kehribarıyız ki bir kıvılcım bizim kinsiz sinemizin cehennemini aydınlatır.)

Aşağıdaki ardışık beyitlerde ise Nâilî’nin, bahsi geçen ahenk unsurunu ön plâna çıkardığı, dört beyit boyunca kendi içinde kafiyeli mısralara vücut verdiği görülmektedir.

Ey şahne-kâr-ı **perhîz** ol fark-ı zühde **mey-rîz**

Destin Bâyezîdûñ cām-ı şarâb göster (G65/6)

(Ey nefesine hâkim olma bekçisi! Zühdün başında şarap dök, Bayezid’in elinde şarap kadehi göster.)

El şunma ẖân-ı lutf-ı çarh-ı siyeh-**kilîme**

Baht-ı **le'ime** kendün 'âli-cenâb göster (G65/7)

(Cimri feleğin lütfunun sofrasına el uzatma, alçak feleğe kendini cömert göster.)

Ne hîre-pây-ı şevk ol ey reh-**neverd**-i himmet

Ne dâmen-i hevesde **gerd**-i şitâb göster (G65/8)

(Ey himmet yolunun yolcusu! Ne ayağı dolaşık ol ne de heves eteğinde acele emaresi olan tozları göster.)

Vādî-i ğamda eşküñ maḥv eyle **tâb**-ı dilden

Âb eyleme **serâbı âbı serâb** göster (G65/9)

(Gam vadisinde gözyaşını gönül ısıyla mahvet. Serabı su hâline getirme, ancak suyu serap şeklinde göster.)

4.3.2.1. İştikak

İştikak, bir kök ile o kökten türeyen veya aslî manâları aynı köke bağlı bulunan yahut harflere ait şekil benzerliğinden dolayı aynı kökten türemiş gibi görünen sözlerin bir ifadede toplanmasından doğan sanatın adıdır.¹⁹⁰ Nâilî, bu sanatı, beyitteki anlama bir katkı sağlamaktan ziyade, sözcüğün köküne ait seslerin tekrarlanmasından kaynaklanan bir ahenk yakalamak için, hem de sık sık kullanmıştır. Sözelimi, aşağıdaki beyitlerde geçen “maşaf-şaf; tena‘‘um-na‘îm; mürekkeb-merkeb” sözcükleri ortak Arapça köklerden türemiş sözcüklerdir ve bünyelerinde köklerine ait ünsüzleri barındırırlar. Bu da beyitlerde aynı seslerin tekrarına dayalı bir ahenk oluşturmaktadır.

¹⁹⁰ Bilgegil, **a.g.e.**, s. 326.

Şūr-ı nigeḥūñ ‘ışkda **maşāf** eyledi sīnem

Şaf şaf sipeh-i fitne beyābānumı tutdı (G383/3)

(Bakışının fitnesi aşkta bağrımı savaş meydanı hâline getirdi. Fitne sipahileri saf saf çöllerimi kapladı.)

Girseñ de cennete yine şehvet zebūnısın

Dil-dāde-i **tena‘um**-ı bāğ-ı **na‘īm** iseñ (G214/4)

(Cennete girsene de, cennet bahçesinin nimetlerine gönül vermişsen, yine şehvet düşkünüsün.)

‘Ālimān cehl-i **mürekkēb** nāşihān efsāne-gū

Her birin söyletsek inmez **merkeb**-i idrākden (G282/7)

(Âlimler cehalet terkibi, nasihatçiler ise safсата söyleyici. Her birini söyletse idrāk eşeğinden inmeden konuşurlar.)

Aşağıdaki beyitlerde ise, aynı kökten gelmedikleri hâlde böyle oldukları intibası taşıyan sözcükler ile iştikak yapılmıştır. “Ḳand-Ḳandehār; taḥt-taḥta” sözcükleri arasında köke dayalı bir alāka söz konusu değildir. Bu sözcükler yardımıyla, seslerin tekrar etmesine bağlı olarak bir ahenk edilmeye çalışılmıştır. İlk beyitte, “ḥāṭır-ḥuṭūr” sözcükleri arasında ise, aynı köke bağlanabilme münasebetiyle bir başka iştikaka daha yer verilmiştir.

Ederse **ḳand**-i lebūñ **ḥāṭır**-ı mezāḳa **ḥuṭūr**

Diyār-ı Mıṣra deḡil **Ḳandehāra** dek giderüz (G166/5)

(Dudağının şekeri damağın hatırına gelirse, Mısır ülkesine deḡil Kandehar’a dek gideriz.)

Cem **taḥt-gāhı taḥta**-i mey-ḥāne kendūdūr

Kāṣāne-i Havarnak-ı ṣāhāne kendüdür (G45/1)

(Cem'in tahtı olan meyhane masası kendidir. Şahlar alâyı Havarnak köşkü kendidir.)

Divan'da örneğine sıklıkla rastlanabilecek bu türden ahenk tecrübelerinden bir kısmı aşağıda verilmiştir.

Zîb-i **elvān** ile olmaz **mütelevvin** 'ārif

Heves-i **cāh ile cāhil** mütelāṣī görünür (G92/2)

(Ârif kişi, renklerin süsü ile rengârenk olmaz. Cahil makam arzusu ile telâşlı görünür.)

Ser-pençe-i mihr-i 'arızıyle

Ey perde-der-i **hicāb-ı maḥcūb** (M5/II/9)

(Ey yanağının güneşinin pençe ucuyla mahcubiyet perdesini yırtıp atan!)

Zāhid bu **zūhd**-i ḥüşk ile ḥuld olsa da yerūñ

Mā'-ı ḥamīm olur yürüyen āb tāküñe (G313/4)

(Ey zahit! Bu kaba sofuluk ile yerin cennet olsa da asma ağacında dolaşan su, kaynar su olur.)

Ḥulūṣ muḥliṣ-i 'acz-āverāndur añlama kim

Ola 'ināyet-i Ḥaḳ ṭā'atı 'ibādı kadar (K37/8)

(Samimiyet, aczini ikrar edenlerin samimileridir. Sanma ki Allah'ın inayeti, kişinin taat ve ibadeti kadardır.)

Zāhirde **ba'd**-ı menzilümüz görmeñüz **ba'id**

Biz ḳurb-ı Ḥaḳḳa vāṣıl olan ḥalvetilerüz (G164/2)

(Zahirde durağımızın mesafesini çok uzakta görmeyin. Biz Allah’a yakınlığa ermiş olan Halvetîleriz.)

Ol Ka‘be-revânuz ki **ḥarīm-i ḥarem**-i ‘ışk

Pür-şūr-ı fiğân-ı ceres-i mahmilümüzdür (G58/2)

(Biz o Kâbe yolcularıyız ki aşkın mahrem haremi, mahmilimizin çingırağının feryadının gürültüsüdür.)

Şaḥṣ-ı ḥayāl dīde-i ‘ibretle baksa da

Teşhīṣ ede hilâl ile cismüm zihî hüzâl (M10/I/7)

(Hayalin kendisi ibret gözüyle bakarsa, benim cismimi hilâl ile teşhis eder. İşte arıklık böyle olur.)

Deryâ-yı kı̄r-güne-i şebde ‘adīm olur

Fülk-i felek telâṭum-ı emvâc-ı nûrdan (K22/3)

(Gecenin kapkaranlık denizinde felek gemisi nur dalgalarının birbirine çarpışı ile kaybolur.)

Ġarābet olmasa ma‘nâda Nâ‘ilî nazmuñ

Ġarībdür bu ki elfâzı âşinâ düşmez (G149/6)

(Ey Nâilî! Şu, garip bir durumdur ki şiirin manâsında garabet olmasa, o şiirin lâfızları da insana aşına gelmez.)

Yokdur anuñ **nişāb**-ı ġinādan **naşibi** kim

Fakr u fenâ mu‘āmelesinden nekāl eder (K1/38)

(Fakirlik ve muhtaçlık davranışından ibret alan o kişinin, gına kıvamından nasibi yoktur.)

4.3.3. İkilemeler

Aynı sözcüğün tekrar edildiği beyitlerde de seslerin arka arkaya tekrarından kaynaklanan müzikal bir ahengin bulunduğu düşünülebilir. “İkilemeler, şiirde ahengi sağlamakla kalmaz; ayrıca anlamın pekiştirilerek etkili bir biçimde sunulmasına yardım eder. Hatta ikilemelerle şiirin anlamı arasında öyle bir bütünleşme olur ki şiirdeki kompozisyon kelimelerle çizilen resme yaklaşır.”¹⁹¹ Doğan Aksan, ikilemelerin bazılarının sahip oldukları ses değeri ile şiir dilindeki kafiye ve aliterasyona yaklaştığını şu şekilde belirtmiştir: “Bu yinelemeler, kimi zaman *od ocak, doğru düzgün* örneklerinde olduğu gibi önses yinelemeleri, kimi zaman *aktan karadan, giren çıkan, sarmaş dolaş* ikilemelerindeki gibi biçimbirim ve sonses yinelemeleri, kimi zaman kapı kapı, sokak sokak gibi sözcük yinelemeleri ve yinelemelerin başka türleriyle sesin gücünden de yararlanmakta, şiir dilindeki uyak ve alliteration öğelerini kullanmaktadır.”¹⁹² Aşağıdaki beyitlerde şairin, bir müzikalite elde etmek ve şiirde anlamı pekiştirmek için ikilemelerin sağladığı ahenkten istifade etmeye çalıştığı görülmektedir.

Ğadem ğadem gece teşrîfi Nâ ’ilî o mehûn

Cihân cihân elem-i intizâra degmez mi (G368/6)

(Ey Nâilî! O ay gibi güzel sevgilinin gece teşrif etmesi, dünya kadar bekleme sıkıntısına değmez.)

Naş olup muşhaf-ı hüsnûn şafağât-ı gülde

Āyet āyet anı bûlbüllere her bār okudur (G98/5)

(Güzelliğinin nüshasını gülün sayfalarına yazıp her defasında onu bûlbüllere okutur.)

¹⁹¹ Macit, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁹² Doğan Aksan, **Anlambilim**, Engin Yayınevi, 1. baskı, Ankara, 1997, s. 176-177.

Zülfi **şiken şiken** midür tündî-i bād-ı âhdan

Bir birini başup gelür mevc-i yem-i belâ mıdur (G53/3)

(Saçı âhın sert rüzgârından kıvrım kıvrım mıdır? Yoksa birbirini basıp gelen belâ denizinin dalgaları mıdır?)

Nüh cām-ı bā-gūnuñı **bir bir** getür hele

Gör sâğar-ı şikeste ye ser-püş eder miyüz (G146/6)

(Renkli dokuz kadehini hele bir getir. Bakalım, kırık şişeye şapka çıkarır mıyız.)

‘İzāruñ **gül gül** olmuş buseden dil **dâğ dāguñdur**

Ḥased ol bāğ-bān-ı ‘ışka kim gül-çîn-i bāguñdur (G75/1)

(Yanağın öpücükten gül gül olmuş, gönül dağ yarası dolmuştur. Ne mutlu o aşk bahçıvanına, o senin bağından gül devşirendir.)

Olmuş hezār pāre kebāb-ı tenūr-ı dil

Mestāne çeşmüñe ciger-i **laht lahtumuz** (G145/3)

(Gönül tandırının kebabı olan paramparça ciğerimiz senin sarhoş gözün yüzünden bin parça olmuş.)

Tār tār-ı tūr-ı pür-piç-i cānānum mıdur

Ḥarf ḥarf-i nüṣṣa-i ḥāl-i perişānum mıdur (G81/1)

(Sevgilimin kıvrım dolu alnındaki saçların ipliği midir? Perişan hâlimin nüshasının her harfi midir?)

‘Anber-sirişte ḥākine baḫsun ne vech ile

Ervāḥ-ı **fevc fevc**-i rüsül rūy-māl eder (K1/26)

(Amber kokulu toprağına nasıl baksın. Bölük bölük peygamber ruhları ona yüz sürer.)

Ey t̤alib-i qarābe-i cullāb-ı ‘āfiyet

Devrān **şakın şakın** ki saña mekr ü āl eder (K1/40)

(Ey afiyet şerbetinin talibi! Sakın sakın aldanma ki felek sana hile ve düzenbazlık yapar.)

Birbiri ile kafiyeli sözcüklerin “u / ü” bağlacıyla birbirine bağlandığı terkipler de bir ikileme özelliği göstermekte ve beyitte ahenk sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Nesīm-i kākülün̄ oldukça cilve-ger pür eder

Cihānı nefḥa-i gül-riz-i **bāğ u rāğ**-ı ümīd (G32/3)

(Kākülünün esintisi cilvelendikçe dünyayı, ümidin bağ bahçesindeki gül dökücünün / lâlenin kokusuyla doldurur.)

Ġamzesin ser-mest edüp sākī şarāb-ı nāz ile

Bezm-i ḥüsne virdi revnaḥ **āb u tāb**-ı nāz ile (G333/1)

(Saki, bakışını naz şarabı ile çakırkeyif edip güzellik meclisine naz letafetiyle güzellik kattı.)

La‘net o ḥ‘ān-ı lūṭfa ki erzāle vaḳf ola

Ehl-i dilün̄ **faṭīr ü ḥamīri** bulunmaya (G317/3)

(Gönül ehlinin mayası ve hamuru bulunmadıktan sonra, rezillere mahsus o lütuf sofrasına lânet olsun.)

Taḥammül eyleyelüm cevri-i rūzgāra gönül

Bu gūşmāl bize **gāh gāh** lāzımdur (G63/7)

(Ey gönül! Zamanenin eziyetine tahammül edelim. Bu azarlanma bize zaman zaman lâzımdır.)

“-Be-” ibaresiyle oluşturulan Farsça ikilemeleri de bu grupta değerlendirebiliriz.

Sünbüller üzre nergise kıl **câ-be-câ** nazar

Seyr et bir âsümânda ‘ayân nice mâh-tâb (G20/2)

(Sünbüller üstündeki nergislere yer yer nazar et, bir gökte birçok mehtap nasıl görünürmüş seyret.)

‘Âşık ol ğurbetde kim takrīb olur giryānlığa

Dem-be-dem eşk-i ğam-ı aḥbāb gelsün çeşmüne (G336/2)

(Gurbette âşık olup ağlamaya yüz tut. Zaman zaman dostların gamıyla gözüne yaş gelsin.)

Olmaḳda **nev-be-nev** hışım-ārā o ğamzeler

Fevc-i sipāh-ı fitnedür āfākdan kopar (G73/4)

(O bakışlar yeni yeni hışma gelmekte, onlar ufuklardan yükselen fitne sipahileri güruhudur.)

4.4. Tonu Yükseltmek İçin Seslenmelerden İstifade Etme

Nâilî “ey” seslenmesini 413 defa lafzen anmıştır. Bunun yanında sözcüklerin sonuna nidâ bildirmek amacıyla “-ā” ibaresini de ekleyen şair, sadece mahlasını bu ibare ile birlikte 52 defa kullanmıştır.

Kaynaklarda seslenmenin, bir ahenk unsuru olarak anılmamasına karşılık, seslenme içeren beyitlerde tonun artırılmaya çalışıldığı ve hitap olunan kimseye ya da varlığa vurgu yapıldığı göz ardı edilmemelidir. Seslenme, beytin ses tonunun yükseltilmesine, duygu ve düşüncenin daha coşkulu bir şekilde ifade edilmesine olanak sağlamaktadır; bu nedenle ahenk unsurları ile birlikte değerlendirilmelidir. Aşağıdaki beyitlerde seslenmelerin, ifadenin tonunu yükselttiği ve daha coşkulu bir anlatım sağladığı görülebilir.

Ey nesīm-i şehir-i müjde-resān hoş geldün

Vey peyām-āver-i düstūr-ı cihān hoş geldün (K27/1)

(Ey müjde getiren sabah rüzgârı, hoş geldin! Ve ey dünyanın liderinin haberini getiren, hoş geldin!)

Āsafā mü‘ temenā ‘ālemi mesrūr etdün

Ey bihīn-dāver-i sultān-ı cihān hoş geldün (K27/14)

(Ey vezir! Ey güvenilir kişi! Ālemi mutlu ettin. Ey dünyanın hükümdarının seçkin veziri, hoş geldin!)

Sāyeñde eger şubḥ-ı kıyāmet de olursa

Ey baht-ı siyeh-rüz şeb-i tāra ne minnet (G26/4)

(Ey kara günlü baht! Senin gölgende / yüzünden Kıyamet sabahı da erişse, gecenin karanlığına minnet etmek gerekmez.)

Ey büt-i nāz etse ger vaşf-ı lebün Nā’ilī

Her nefesi pāye-i ‘İsī-i Meryem bulur (G66/7)

(Ey nazlı dilber! Nâilî senin dudağını övse, onun her nefesi Meryem’in İsa’sının makamına erişir.)

Cilve-gāhın maḥşer-i nîreng edüp **ey** Nā’ilī

Fitne vü âşûba ol kâmet temâşâ gösterür (G129/5)

(Ey Nâilî! O boy bos, zuhur / cilvelenme yerini sihir mahşeri hâline getirip fitne ve karışıklığı izlettirir.)

Mādām Nā ’ilī-veş ter-dâmen-i hevâyuz

Ey ‘ akl ey dil ey cân hep pây-der-gilüz biz (G150/5)

(Mademki Nâilî gibi arzu ile eteğimiz ıslanmıştır. Ey akıl, ey gönül, ey can biz hep çamura batmışız.)

Ey her nigâhı âfet-i nâ-mihribân-ı merg

Sensüz geçerse bir demüm olsun zamân-ı merg (G206/1)

(Ey her bakışı ölümün acımasız afeti olan! Bir ânım sensiz geçerse, o ân ölüm zamanım olsun.)

Sâhîr dedigün Nā ’iliyâ tab‘ uña her bār

Destünde olan hāme-i mu‘ ciz-fen içündür (G42/5)

(Ey Nâilî! “Sihirbaz” tabirini her defasında, elindeki mucizeler yaratan kalem hakkında kullanırsın.)

Biz Nā ’iliyâ sözde füsûn-kâr-ı hayâlüz

Elfâzda peydâ dil-i ma‘ nâda nihānuz (G135/8)

(Ey Nâilî! Biz, sözde hayal sihirbazıyız. Sözcüklerde görünüp manânın kalbinde gizleniriz.)

Nāçiz görüp Nā ’iliyâ h‘âhiş-i dilden

Luţf u kerem-i hâzret-i Mevlâ ile geçdük (G202/5)

(Ey Nâilî! Gönül isteğini naçiz görüp, ondan Hazreti Allah’ın lütuf ve keremiyle vazgeçtik.)

Biz Nâ'iliyâ dest-güşâ-yı gam-ı yâruz

Yok naqd-i şafâ dest-i dil-i sâhilümüzde (G324/5)

(Ey Nâilî! Biz, sevgilinin gamına el açarız. Eğlence akçesi bizim sahilimizin avuç içinde bulunmaz.)

Mekrûmet-pîşe hîdîvâ suhen-ârây şadrâ

Ey Hudâvend-i melek-sîret ü Maḥmûd-ḥişâl (K12/39)

(Ey cömert yaratılışı vezir, ey güzel konuşan, ey sadrazam! Ey Mahmut yaratılışı ve melek kalpli efendi!)

4.5. Yansıma Sözcükler

Nâilî, şiirde doğal sesleri vermenin en kolay yolu olan yansıma sözcüklerin kullanımına fazla başvurmamıştır. Kesici aletlerin katı cisimlere temas etmesinden çıkan sesi karşılayan “çāk çāk” ikilemesi ve Arapça yansıma sözcükler olan “debdebe, velvele, taṭṭana” dışında örneği yoktur. Bu örnekler de aşağıya alınmıştır.

Sînesin şemşîr-i ḥasret **çāk çāk** etmezse de

‘ Âşık-ı ḥunîn-ciger çeşm-i terinden bellidür (G71/2)

(Ciğeri kanlı âşık, bağrını hasret kılıcı parça parça etmese de yaşlı gözünden bellidir.)

Biz **çāk çāk**-i tîğ-i gamuz hergiz olmasun

Zaḥm-âşinâ-yı cân u ciger merhem-i neşât (G187/4)

(Biz gam kılıcı ile parça parça olmuşuz, yaralara alışkın olan can ve ciğer neşe merhemine sahip olmasın.)

Düşürüp vaktine kârın suhen-ârâlıkda

Tutmuş eş'ârı gibi **debdebese** dünyâyı (K5/33)

(Söz süsleme işini senin vaktine denk getirip şiirleri gibi gürültüsü dünyayı kaplamış.)

Tarâvet-i ruhın arturdı Nâ'îlî hâ-ı nev

Cihâna **velvele** şaldı o rûy u mû tâze (G353/6)

(Ey Nâîlî! Yanağının güzelliğini yeni tüyler artırdı. O yüz ve tüy dünyaya velvele şaldı.)

Tâze takvîm-i cihân-gîrî-i İskender ü Cem

Nakd-i vakt-i Hâşem ü **tañtana**-i Âferîdûn (K17/14)

(İskender ve Cem'in dünyayı tutmalarının yeni dönemi, Hâşem vaktinin nakdi ve Feridun'un gösterişi.)

4.6. Duygu Hâlini ve Yapılan Eylemi İfade Eden Seslerin Kullanılması

“Eğer şiirin bilinçaltında oluşmuş, sözcüklere dökülmüş, son biçimini almış olarak doğduğu durumların varlığı kabul edilebilirse, o zaman bu ses düzenlemelerinin şiirin doğum öncesinde gerçekleştiği benimsenebilir. Bunun dışında, olsa olsa, şiirin ancak bir bölüm sözcüklerinin bu ses özellikleri nedeniyle şairin zihninde belirmediğini kabul edebiliriz, sanıyorum. Öte yandan kimi araştırmacıların değindiği gibi, kimi şiirlerde belli seslerden yararlanıldığı da kolayca yadsınamaz. Nitekim kimi yazarların, sessiz bir ortamı betimleyen bazı şiirlerde /l/, /r/, /m/, /n/ gibi ötümlü ünsüzlerin sıkça kullanıldığı yolundaki savlarına, kimi yazarların da bir savaş sesleri canlandırılırken /p/, /t/, /ç/, /k/ gibi patlayıcı seslerden

yararlanıldığı biçimindeki görüşlerine, gözlemlerine rastlanmaktadır.”¹⁹³ M. Fatih Köksal, Şeyh Gâlib’in bir beytini bu duruma şu şekilde örnek gösterir:

“Gül âteş gülbün âteş gülşen âteş cûybâr âteş

Âdeta bir yangının çıtırtıları geliyor. Âteş kelimesi üzerinde yapılan tekrar boşuna değil. ‘t’ ve ‘ş’ sesleri ateşin şiirdeki sesini başlatıyor sanki. ‘Cûybâr’daki ‘c’ ve ‘r’ de onlara da eşlik ediyor. Önce yavaş yavaş. Seslere sırayla bakınız:

t, ş, t, ş, ş, t, ş, c, r, t, ş

İkinci mısrada bu müthiş yangına s ve z’ler de şu sırayla katılıyor:

s, r, t, t, ş, s, r, z, r, t, ş

Semender-ı tıynetân-ı ‘aşkâ besdir lâlezâr âteş”¹⁹⁴

Nâilî’nin de “âteş” sözcüğü ile kafiyelediği bir şiiri bulunmakta ve bu şiirde de, yardımcı seslerin sayısı az da olsa, ‘ş’ ve ‘t’ seslerinin oluşturduğu çıtırtı kendisini hissettirmektedir.

Cihân-ı vahdetün bir renge konmuş ‘unşur-ı çârı

Gül âteş bülbül âteş nev-bahâr âteş hâzân âteş (G180/6)

(Vahdet âlemin dört unsuru aynı renge koymuş: gül ateş, bülbül ateş, bahar ateş, sonbahar ateştir.)

¹⁹³ Doğan Aksan, **Şiir Dili ve Türk Şiir Dili**, BE-TA Basım Yayım, 1. baskı, İstanbul, 1993, s. 209.

¹⁹⁴ M. Fatih Köksal, “Ses Âteş, Suret Âteş, Anlam Âteş”, **Berceste**, S. 97, Temmuz, 2010, s. 7.

Nâilî, kimi şiirlerinde sözcükleri oluşturan seslerin müzikal değerinden de istifade ederek beyitte anlattığı olay veya durumun ifade ettiği duygu ve düşüncüyü aksettiren mısralara da vücut vermiştir. Bir tespit olarak onun, istimdat talep ettiği ya da yanıp yakıldığı aşağıdaki beyitlerinde uzun ünlüleri bol kullanarak beytin tonunu da bu yardım çağrılarına ve yakınmalara uygun düşecek biçimde tertiplelediğine değinmekte fayda vardır.

Fezâ-nişîn-i ğama dūd-ı âh lâzımdur

Bu teff ü tâba bir ebr-i siyâh lâzımdur (G63/1)

(Gam meydanında oturana âh dumanı lâzımdır. Bu ısı ve ışığa bir de siyah bulut lâzımdır.)

Tenüm bâzîçe-gâh oldı kemân-ebrû cevânâna

Mişâl-i sîb-i pür-zaḥm tutulmuş tîr-i bârâna (G352/1)

(Bedenim, bir ok yağmuruna tutulup yaralanmış elme gibi, keman kaşlı gençlere eğlence mahalli oldu.)

Beyitte anlatılan olayın seslerini vermeye çalışmanın bir mahsulü olan aşağıdaki beyitte ise, zafer tuğunun perçemini çözen tatlı esintinin, düşmana doğru eserken bahtsızlık fırtınası hâline gelişi, seslerle de verilmeye çalışılmıştır. Beytin anlamsal çerçevesi, farklı şiddetlerde rüzgâr anlamına gelen “bâd, nesîm, şarşar” sözcüklerinin kullanılması ile, bir esinti etrafında toplanmıştır. Ancak, ikinci mısraa bakıldığında, bu esintiyi karşılayacak “s”, “ş” ve “h” seslerinin, patlayıcı ve sert seslerle birlikte kullanılarak esintinin şiddetinin artırıldığı dikkati çekmektedir. Bu seslerin birlikteliği gürültülü bir rüzgâr çağılısını andırmaktadır.

Çözüldi perçem-i tûğ-ı zafer bâd-ı hidâyetle

Nesîm-i şubḥ-ı nuşret oldı ḥaşma şarşar-ı idbâr (T5/6)

Nâilî'nin, beyitte ifade ettiği anlama uygun sesler seçtiği beyitlerden bir kısmı, sevgilinin şaşaa ve tantanasından bahsettiği beyitlerde görülmektedir. Nâilî, bu türden bir ifade biçimi seçtiği beyitlerinde yumuşak ve sert süreksiz ünsüzleri birlikte kullanarak sevgilinin ihtişamını ve cevriyi mübalağalı bir biçimde aktarmaya çalışırken seslere de âdeta mübalağalı söyleyişin yüksek tonunu katar.

Ġamzesi **kan dökmede** etmez tenezzül Rüsteme

Lebleri **cân virmede** 'İsiye **harf-endâz** olur (G37/2)

Bu beytin alıntılandığı gazelin tümünde Nâilî, benzer bir yol sergilemiştir. Beyitlerde yoğun bir şekilde süreksiz ünsüzlerin kullanılması, mübalağalı anlatımın ses değeri olarak ifadesi olsa gerektir.

Nağmeler **kim nağme-senc-i** h'âhişe **dem-sâz** olur

Muṭṭıb-ı **çeşmi** hemân meşğûl-i sâz-ı nâz olur (G37/1)

(Nağmeler, istek şarkıcısına ayak uydurur. Gözünün çalgıcısı hemen naz sazına meşgul olur.)

İçse **kanın kâse kâse** her nefes **biñ** 'âşıkun

Ġamze-i hûn-h'ârı **ancağ** nîm mest-i nâz olur (G37/3)

(Her nefeste bin âşığın kanını kâse kâse içse, hunhar bakışı ancak azıcık naz sarhoşu olur.)

Böyle mest-i nâz-**perverden kaç**ar mı ehl-i 'ışk

Neşve-**dâr-ı** hûsn olanlar şûh olur **ṭannâz** olur (G37/4)

(Böyle nazlı büyümüş sarhoştan aşk ehli kaçır mı? Güzellikten neşelenenler oynak olur, alaycı olur.)

Pā-māl-i nāz eder **bir** gün seni ol şeh-süvār

Dem gelür ey Nā'îlî **bir** mūra **da** i' zāz olur (G37/5)

(Ey Nâîlî! Bir o ata binen güzel seni nazın ayakları altına alır. Bir an gelir, bir karıncaya da izzet ve ikramda bulunulur.)

Aşağıdaki beyitlerde ise şair, “müjde” sözcüğünün, bu sözcüğün kullanıldığı bağlama uygun bir tonda seslendirilmesini beklemektedir. Bu sözcükten sonra gelen kısımlarda da yoğun bir şekilde uzun ünlülerin kullanılması, bir müjdeli haberi ağır ağır bağırarak duyuran bir tellâlı göz önüne getirmektedir.

Müjde ey eyvān-ı dīvān-hāne-i ḥākān-ı Rūm

Pāyeñi teşrīfe bir ġāzī dil-āverdür gelen (K11/2)

(Müjde ey Anadolu sultanının divan yerinin eyvanı! Senin payeni şereflendirmek için gelen, bir gazi kahramandır.)

Müjde ey bālā-yı zerrīn-kürsī-i ḥurşīd ü māh

Şaf-der-i nüh bār-gāh-ı heft çāderdür gelen (K11/3)

(Müjde ey güneş ve ayın altından yapılmış yüksek kürsüsü! Gelen, yedi çadırdan oluşan dokuz katlı huzurun saflarını delen bir yiğittir.)

Aşağıda, şimşek çakışından bahseden beyitlerde şairin, bu tabiat olayının gümbürtülü seslerini süreksiz sert ve patlayıcı ünsüzlerle vermeye çalıştığı dikkati çekmektedir. Bu beyitlerde “ş” sesinin de özel bir mevkide kullanıldığı görülmektedir.

Dil-i 'uṣṣākı neden zerre-i bī-tāb u ḥākīr

Eylemiş bārīka-i ḥüsnüñi ḥurşīd-naẓīr (M4/I/2)

(Âşıkların gönlü neden dermansız ve hakirdir. -Çünkü sevgili- güzelliğinin şimşegini güneşe benzetmiş.)

Şi‘ r-i rengīnüm ki ser-cūş-ı tabī‘ atdür benüm

Çün mey-i pür-zür-ı berķ-i şīşedür her ķatresi (G378/4)

(Benim renkli şiirim şairlik şarabıdır. Çünkü onun her damlası şişe parıltısının keskin şarabıdır.)

4.7. Okunuş Güçlüğü (Kakafoni) Taşıyan Mısralar ve Ahenk Zaafları

Nâilî’nin kimi ahenk denemelerinin ya da ahengi önemsemediği beyitlerin bir kısmında, söyleyiş güçlüğü yaratan ve bazen de kulak tırmalayan mısralara vücut verir. Bu beyitlerde ses vardır, ancak müzikal unsur yoktur. Örneğin aşağıdaki beyitte, meldi bir hece olan, ayrıca süreksiz sert ünsüzle biten “ışķ” sözcüğünden sonra, yine süreksiz bir sert ünsüzle başlayan “teşne” sözcüğünün getirilmesi, söyleyişte güçlüğü neden olmakta ve dinleyenin kulağını tırmalamaktadır.

Sifāl-i mey-gede-i ‘ışķ teşne-lebleriüyüz

Ķadeh-keşān-ı ğamuñ şanma bī-edebleriüyüz (G147/1)

(Aşk meyhanesinin çanağına susamışsınız. Bizi gam kadehinden içenleri edepsizlerinden zannetme.)

Biri gırtlak ünsüzü (h), diğerleri sert ünsüzü (t, r) olmak üzere üç sert ünsüzden meydana gelen ve aralarında ıstikak ilgisi bulunan “hātıra, hātır, huṭūr” sözcüklerinin arka arkaya sıralanmaları da başarısız bir müzikal denemeye neden olmuştur. Nâilî, beyitte aynı kökten türeyen bu sözcükleri, bilinçli olarak arka arkaya getirmiştir. Ancak sonuç, zevksiz bir ses tekrarıdan öte gidememiştir.

Şafâ mı yoksa küdüret mi bilmeden kaldık
Hücûm-ı **hâtır**adan **hâtır**a **hûr** edecek (G209/7)

Ses ve sözcük, yinelemeleri şiirde her zaman için melodik bir ahenk elde edilmesine yardımcı olmaz. Aynı fiilin üç defa yinlendiği aşağıdaki beyitte, “gelmek” fiilinin okuyucuya usanç verecek sayıda kullanıldığı ve okuyanın bu sözcüklerin yinelenmesine bağlı bir ahenge kayıtsız kalmasına neden olduğu görülmektedir.

Bu neşveden saña ey dil kelâl **gelmedi** mi
Cihâna **geldü**ğine infî‘âl **gelmedi** mi (G360/1)

Bir uzun ünlü ve bir ünsüz sesi barındıran medli hecelerin mükerreren kullanılması, üstelik aynı beyitte söyleyiş güçlüğü yaratan seslere yer verilmesinin yanında uzun ünlülerin de bolca kullanılması, ilerlemek bilmeyen bir beyte vücut vermiştir. Bu durum, belki de beyitte bahsedilen vücut doğanın dünyevî bağlara takılıp ilerleyemeyişinin bir ifadesi olsa gerektir. Ayrıca uzun ünlülerin bir istimdat talebine de işaret ettikleri düşünülebilir.

Bu **dâm-gâh**-ı ta‘**alluk**da **şâh-bâz**-ı vücûd
Halâş ümîdi ile **pây-best** olup kalmış (G177/6)

Aşağıdaki beyitte de dört defa meldi heceye yer verilmiş, bu da beytin akışına önemli bir sekte vurmuştur.

Ne **bâd**-bâna ne fülke ne **rûzgâra** tayan
Bu garğa-**gâh**da ancak **şinâh** lâzımdur (G63/3)

(Ne yelkene, ne gemiye, ne de rüzgâra güven. Bu boğulma yerinde yalnızca yüzmeyi bilmek gerekir.)

5. Üslûba Yönelik Diğer Hususiyetler

5.1. Bir Manânın, İfadenin, Terkibin ya da Söyleyişin Aynı Şiir İçinde ya da Divan'daki Bir Başka Şiirde Tekerrür Etmesi

5.1.1. Tekrar Eden Mısralar, Terkipler ve İbareler

Nâilî şiirinin önemli bir özelliği, elde edilen anlamın Divan'da başka bir yerde tekrar edilmesidir. Bu tekrarlar, aynı şiir içinde bir yapının ya da bir yapının Divan'daki başka bir şiirde yinelenmesi şeklinde karşımıza çıkar. Şairin bu tasarrufu, tekrarlanan yapının arka arkaya ya da başka bir yerde kullanılmasına göre farklı amaçlara hizmet etmektedir.

Kasidelerinde sık sık, anlamı pekiştirmek, vurgulamak ve ona belli oranda müzikal unsur katmak amacıyla ardışık yapı tekrarlarına başvuran Nâilî, kimi zaman üç, dört hatta beş beyit boyunca aynı yapıyı tekrarlar. Sebk-i Hindî'de bu tavrın karşılığını bulan İsrâfil Babacan, ardışık yapı tekrarını kullanılma nedeni hakkında şı tespitite bulunur: "Sebk-i Hindî şairlerinde de, söz değişik üslûp değerleri katan cümle kalıplarına rastladık. Ama bunların daha ziyade iki fonksiyon üstlendiğini gördük: 1) Tekrar eden cümle kalıplarından birinin anlaşılmasıyla, beyit ve mısradaki bütün mazmunların anlaşılması. 2) Şiire ahenk, armoni ve değişik duygu değerleri katmak."¹⁹⁵ Kasidelerde bir unsura dikkat çekmek ve onu birbirinden farklı özellikleriyle tanıtmak için uygun bir yöntem olarak dikkati çeken ardışık tekrarlama, zaten kısa bir nazım biçimi olan gazelde, kendisine fazla yer bulamamıştır. Örneğin

¹⁹⁵ Babacan, **a.g.e.**, s. 222.

aşağıdaki beyitlerde müşterek olan “kalem ki” ifadesi, beş boyut boyunca farklı hayallerle değişik özellikleri verilmeye çalışılan bir nesne olarak kendisine dikkat çekilen unsur hâlini almıştır.

Kalem ki zemzeme-perdâz-ı bezm-i ma‘nâdur

Medîhe-senc-i semiyî-i Hâbîb-i Mevlâdur (K21/1)

(Kalem, manâ meclisinin terennüm edenidir, Allah’ın sevgilisinin adının övgüsünü yapandır.)

Kalem ki hâzin-i gencîne-i ma‘ânîdür

Senâ-güzâr-ı vekîl-i hazine-pîrâdur (K21/2)

(Kalem, manâlar definesinin sahibidir, hazinelerin vekilinin övgüsünü düzendir.)

Kalem ki hâce-i şâhib-serîr-i dânişdür

O zât-ı muhteremüñ hizmetinde bercâdur (K21/3)

(Kalem, bilginin taht sahibi hocasıdır ve o muhterem zatın hizmetine amadedir.)

Kalem ki lûtfına mevķûfdur benânında

Kilîd-i ķufl-güşâ-yı der-i temennâdur (K21/4)

(Kalem, onun elinde lûtfı tahsis edilmiştir ve temenni kapısının kilidini açan anahtardır.)

Kalem ki hâdim-i hizmet-güzâr-ı dergehidür

O deñlü çâpük ü cüst ol kadar şigîbâdur (K21/5)

(Kalem, onun kapı eşiğinin hizmetini gören uşaktır, çok hızlı ve çok sabırlıdır.)

Aynı mantıkla, aşağıdaki beyitlerde de “Zülfikâr”a dikkat çekildiği ve üç beyit boyunca onun farklı özelliklerinin dile getirildiği görülmektedir.

Ne Zü'l-fikār ki eyler olunca şād-pāre

Şikāf-ı zehre-i haşma dürüst peymānı (K6/33)

(Ne Zülfikar ki düşmanın öd kesesini yarıp yüz parça edince en doğru yemini eder.)

Ne Zü'l-fikār ki bir yerde cylemez ārām

Bulunca pençe-i pür-zür-ı şîr-i Yezdānı (K6/34)

(Ne Zülfikar ki Allah'ın Aslanı'nın kuvvetli elini bulunca, bir yerde duramaz.)

Ne Zü'l-fikār ki hasma havāle etdükçe

Alırdı sāyesi āgūşa Şāh-ı merdānı (K6/35)

(Ne Zülfikar ki düşmana saldırdıkça, gölgesi Mertlerin Şahı'nı kucağına alırdı.)

Aşağıdaki beyitlerde ise “o dem ki” ifadesi beş ardışık beyit boyunca tekerrür etmiştir. Burada, aynı zaman dilimi içinde gerçekleşen farklı olayların anlatılması için tekrar eden yapıdan yararlanılmıştır.

O dem ki müstenidān-ı ‘amel o bādiyede

Fütādelikte ‘aceb vü bî-i‘tibār kalur (K2/40)

(O zaman ki amellerine güvenenler o çölde, düşkünlükle garip ve itibarsız kalır.)

O dem ki kaṭre-i evvelde bîm-i lağzişden

Reh-i şirāṭda o fırka-i ehl-i nār kalur (K2/41)

(O zaman ki ilk damlada kayıp düşme korkusundan o ateş ehli olanlar Sırat köprüsünde takılıp kalır.)

O dem ki merkez-i hayretde ol belā-keşler

Mişāl-i nokṭa-i mevhūme bi-ḳarār kalur (K2/42)

(O zaman ki o belâya uğramışlar hayretin ortasında, kararsızlık ifade eden nokta gibi kalırlar.)

O dem ki pîş-i ilâhîde ol siyeh-diller

Hezâr töhmet ile düzeḥî-şî'âr ҡalur (K2/43)

(O zaman ki Allah'ın huzurunda o kötü kalpliler bin töhmet ile “cehennemlik” olarak damgalanır.)

O dem ki dest-i şefâ'atde ol ğarīblerüñ

Sevâd-nâmesi mevķûf-ı i'tizâr ҡalur (K2/45)

(O zaman ki şefaât elinde o gariplerin günah defterleri özür talepleri ile dolar.)

Kasidelerde fazlaca örneği bulunabilecek bu tavrın bir de gazeldeki örneğine yer vermekle iktifa edeceğiz. Aşağıdaki beyitlerde “biz ki” ibaresi ile üç beyit boyunca “biz”e ait çeşitli özellikler aktarılmaya çalışılmıştır. Bu türden yapılarda, bağlaç olan “ki”nin, kendisinden önceki cümle ögesini vurgulama için kullanıldığı ve tekrarlar sayesinde bu ögedeki vurgunun artırıldığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Biz ki şāhenşeh-i diyār-ı ğamuz

Ḥırz-ı bāzū-yı rūzgār-ı ğamuz (G140/1)

(Biz, gam diyarının hükümdarıyız, gam feleğine karşı koyan muskayız.)

Biz ki bir sîne-sûz ḥākister

Aḥkerîn berķ-i pür-şerār-ı ğamuz (G140/2)

(Biz, bir bağıryanık kül ve gamın ateşli şimşeginin koruyuz.)

Biz ki bîġāne-i ḥarîf-i neşât

Ḥāne-i dilde ğam-güsār-ı ğamuz (G140/4)

(Biz, neşe dostlarına yabancıyız, gönül hanesinde gam içenleriz.)

Nâilî, elde ettiği anlamı şiirin veznine ve kafiye uygun geldiği takdirde başka bir şiirin içinde yinelemekte bir sakınca görmemiştir. Bu nedenle Divan'daki kimi beyitlerde bazı mısralar birbirlerinin aynısıdır. Bu tavır, ulaştığı manâdan memnun olan bir şairin onu başka şiirinde yinelemesi olarak düşünülebilir. Fakat şu da göz ardı edilmemelidir: Nâilî, şiirlerinde fazla zihin mesaisinden kaçınmak için, mısralarını aynen tekrarlamış olabilir. Aşağıdaki beyitlerde koyu ile gösterilen mısraların, başka şiirlerde aynen tekrar edildikleri görülebilir.

Nâ'îlî-veş nice dil-sûhte müştâkuñ var

Şu' le-i âhdan ey dil-ber-i şannâz şakın (G288/5)

(Nâilî gibi birçok gönlü yanık özleyen var. Ey alaycı güzel! Âh ateşinden kendini sakın.)

Nâ'îlî-veş nice dil-sûhte müştâkuñ var

Anı da devlet-i hüsnünde biraz şâd eyle (G321/5)

(Nâilî gibi birçok gönlü yanık özleyen var. Onu da güzelliğinin talihiyle biraz mutlu et.)

Ḥudâ vücûduñı hıfz eylesüñ ḥatâlardan

Ki devletüñ sebep-i inķırâz-ı a' dâdur (K21/32)

(Allah vücudunu hatalardan korusun. Senin devletin, düşmanların çöküş nedenidir.)

Ḥudâ vücûdını hıfz eylesün ḥatarlardan

Ki âfitâba şeref irtifâ'-ı câhıdur (K32/12)

(Allah vücudunu hatalardan korusun. Güneşin şerefi, yerinin yüksekliğinden ileri gelir.)

Aşağıdaki beyitlerde ise, neredeyse birbiri ile aynı mısraların farklı şiirlerde kendilerine yer buldukları görülebilir.

Bir āstāna nāşiye-sāyız ki āfitāb

‘Arşa taşaddur eyledi vaż’ -ı cebīn ile (K28/18)

(Bir kapı eşiğine alın sürdük ki güneş, oraya alnını koyup arşın önüne geçti.)

Mihre taşaddur eyledi vaż’ -ı cebīn ile

Bezmünde cāy-ı ḥadīm-i ḥidmet-güzāra gül (G230/10)

(Gül, senin meclisinde uşakların hizmette bulundukları yere alnını sürüp ayın önüne geçti.)

Yok ḥüsn ile bir yerde ḳarāruñ yine dā ’im

Ārām-ı dil-i Nā ’ilī-i bī-ser ü pāsın (G279/5)

(Güzelliğinle bir yerde kararın yok, yine de dermansız ve âciz Nâilî’nin gönlünün huzurusun / sevdiğisin.)

Āşüb-ı dil-i Nā ’ilī-i bī-ser ü pādur

Ol ğamze-i maḥmūr u o çeşm-i siyeh-i mest (G23/5)

(O mahmur bakış ve o körkütük sarhoş göz, dermansız ve âciz Nâilî’nin gönlünün karşmasına neden olur.)

Ümmīd-i luṭf u ’afv ile der-dest-i i ’tizār

Ma’ rūz-ı ḥāk-i pāy-i sa’ âdet-vüfūr olur (K24/33)

(Ellerini özür dilemek için kavuşturup lütuf ve af ümidiyle, saadetli ayak tozunun dibine sunulur.)

Ümmîd odur ki eyleye bu nazm-ı pākūmi

Ma‘ rûz-ı hâk-i pâyi o şadr-ı sa‘ âdetüñ (K29/11)

(Ümidim o dur ki bu temiz şiirim o saadetli vezirin ayak tozunun dibine sunulur.)

Ahvâl-i pür-melâli añılmağ düşerse ger

Bu ‘abd-i müstemend-i kalîlü’l-bezâ‘ atüñ (K29/6)

(Bu zavallı ve sermayesi kıt kulun bıkkın hâlini anmanın yeri gelirse...)

Şadrâ bulursa dâ‘ iyesi hayyîz-i kabûl

Ol ‘abd-i müstamend-i kalîlü’l-bezâ‘ atüñ (K29/25)

(Ey Vezir! O zavallı ve sermayesi kıt kulun duası kabul olunursa...)

Ṭavḳ-ı zencîr-i rızâ ber-gerdenüm ey Nâ‘ilî

Bu kuhen dârü’ş-şifâ mādām meskendür baña (G7/5)

(Ey Nâîlî! Rıza zincirinin halkasının boynuma dolamışım. Bu eski tımarhane benim meskenimdir.)

Ṭavḳ-ı rızâ der-gerden-i teslîmdür ey Nâ‘ilî

Efsûn-ı zülf-i yâr ile zencîr-i sevdānuñ gönül (G231/5)

(Ey Nâîlî! Gönül, sevgilinin sevda zinciri olan saçının sihriyle, teslim olan boynunda rıza halkasını taşımaktadır.)

Revnaḳ viren ikbâl ile hâlâ o serāya

Düstûr-ı mübârek-pey ü ferḥunde-liḳâdur (K14/45)

(O saraya ikbâl ile güzellik veren, o kutlu ve yüzü neşeli vezirdir.)

‘Avd eyledi ‘adl-i ‘Ömerî ‘âleme hâlâ

Düstûr-ı mübârek-pey ü ferḥunde-liḳâdan (K13/20)

(Şimdi, o kutlu ve yüzü neşeli vezir sayesinde Ömer'in adaleti geri döndü.)

Rûz-ı nev-rûz-ı kerem faşl-ı bahâr-ı hurrem

Zîb-i eyvân-ı hâmel mihr-maḥal şadr-ı ecel (K19/10)

(Cömertliğin nevruz günü, sevinçli bahar mevsimi, koç burcunun süsü, güneş mevkili, ecel makamı.)

Zîb-i eyvân-ı hâmel mihr-maḥal şadr-ı ecel

Nâzım-ı dîn ü düvel râbıṭa-bend-i kânûn (K17/13)

(Koç burcunun süsü, güneş mevkili, ecel makamı, devlet ve dinin tanzim edicisi, kanun koyucusu.)

Üslûp açısından, şairin belirli kalıpları, cümleleri, ibare ve sözcükleri kullanmasının tespit edilmesi önem arz etmektedir. Klâsik Türk şiiri söz konusu edildiğinde, bu tespit bir sanatkâra ait bilinmeyen bir eserin o şaire aidiyeti açısından da ayrı bir değere sahiptir. Kimi zaman Divan'da bulunmayan fakat, şairin mahlasının geçtiği şiirler, farklı şiirlerin derlendiği mecmualarda yer alır. Bu şiirlerin adı geçen şaire ait olup olmadığının tespiti için, şairin Divanı'nda tekrarladığı sözcük ve ibarelerin o şiirde kullanılıp kullanılmadığına bakılabilir. Ayrıca şairin, sözcük dağarcığının yanı sıra bir hayal ve söyleyiş dağarcığının da bulunduğu sonucuna bu şekilde ulaşılabilir. Aşağıya alıntılanan beyitlerde tekrar eden ibarelere bu gözle de bakılmalıdır.

Ḥazer gurûdan ey muşt-ı ḥâk fikr eyle

Me'âl-i ḥâli enâniyyet iktisâbında (K3/30)

(Ey bir avuç toprak! Gururdan kaçın, bencillik edinme hâlinin anlamını düşün.)

Ḥazer gurûdan ey âfîtâb-ı behcet kim

Zamān ola gele her zerreden hicāb saña (G9/2)

(Ey güzellik güneşi! Gururdan sakın. Bir zaman gelir, her zerre seni utandırır.)

Bir al perde çekdi ‘araḡ-riz-i şerm olup

Gül-berg-i āfitāb-ı ruḡuñdan ‘izāra gül (G230/4)

(Gül, utanıp terleyerek yanağına senin yanağının güneşindeki gül yaprağı ile bir kırmızı perde çekti.)

Ter düşmesün o ḡonce-dehen bād-ı āhdan

Gül-berg-i āfitāb-ı ruḡuñ jāleden şaḡın (G247/4)

(O gonca ağızlı sevgili, âh rüzgârına küsmesin. Yanağının güneşindeki gül yaprağını çiy tanelerinden sakın.)

Mihr-i ‘işmetden bile ‘ār eyler olsa jāle-pāş

Ol ḡayā gül-berginüñ pākī-i dāmānın ḡorüñ (G208/2)

(O edebin gül yaprağı olan sevgilinin eteğinin temizliğine bakın. Günahsızlık güneşi, üstüne çiy yağdırsa, ondan bile imtina eder.)

Ḡoncenüñ gül-bün gülüñ destār-ı ḡübāndur yeri

Ol ḡayā gül-berginüñ pīrāhen-i cāndur yeri (G385/1)

(Goncanın yeri gül fidanı, gülün yeri ise güzellerin sarığının kenarındır. O edebin gül yaprağının yeri ise can gömleğidir.)

Elmās-pāre tiḡ-i ḡazādur o ḡamze kim

Bebr-i beyān-ı Rüsteme zaḡm-ı nigāh açar (G50/5)

(O bakış, kaza kılıcının elmas parçasıdır. Rüstem’in kaplan kürkünden zırhına göz yarası açar.)

Elmās-pāre tīg-i eceldür o ğamze kim

Gencīne-i ẓazā vü ẓaderden ẓuhūr eder (G105/3)

(O bakış, kaza ve kader hazinesinden zuhur eden ecel kılıcının elmas parçasıdır.)

Hem **pādişeh-i memleket-ārā-yı** me‘ ānī

Hem vaşfuña mu‘ tād bir ālüfte gedādur (K14/60)

(O, hem manâlar ülkesinin süsü olan padişah, hem de senin övgüne alışkın bir düşkün dilencidir.)

Sen **pādişāh-ı memleket-ārā-yı** nāzsın

Ol bir gedā-yı bī-ser ü sāmān-ı reh-nişīn (G280/2)

(Sen naz ülkesinin süsü olan padişahsın. O ise; âciz, zavallı ve yol üstünde oturan bir dilencidir.)

Çok fāris-i meydān-ı suhen līk bu vādī

İrhā-yı ‘ inān-ı ẓaleme teng-fezādur (K14/71)

(Söz vadisinin atlısı / İranlısı çoktur. Fakat bu vadi, kalemin dizginini gevşetmek için dar bir mekândır.)

Çok fāris-i mülk-i suhāmı Nā’iliyā biz

Reh-vār-ı girān-cünbiş-i ma‘ nā ile geçdük (G201/5)

(Ey Nâilî! Biz söz mülkünün çok sayıdaki atlısını / İranlısını manânın ağır hareketli ve düzgün giden atı ile geçtik.)

Günde biñ kere helāk-i ğam olan dil demesün

Bu nüh eflake toköz kâse-i pür-sem ne desün (G274/2)

(Günde bin kere gam helâki olan gönül bu dokuz feleğe, “dokuz zehir dolu kâse” demesin de ne desin?)

Günde biñ kere felek etse maķāmın ġāret

Ḥāce-i ķāfile-i himmetim olmaz medyūn (K17/57)

(Felek, günde bin kere makamını yağmalasa, benim himmetimin kafilesinin taciri borçlanmaz.)

Yalñız ḥaşmı degil maķşūdı olsa ķaldurur

Keştī-i nūh-bād-bān-ı çarḫı bād-ı himmeti (K34/25)

(Onun himmeti, eğer isterse, yalnız düşmanı değil, feleğin dokuz yelkenli gemisini de ortadan kaldırır.)

Ey dil ḥāzer ki **zevraķ-ı nūh bād-bān-ı çarḫ**

Bulduķça rūzgārın atar ķareye seni (G366/4)

(Ey gönül! Dikkat et ki feleğin dokuz yelkenli gemisi, rūzgārını denk getirdikçe seni karaya atar.)

Baķ Nā'ilī bu naẓm-ı selīsūñ suṭūrına

Emvāc-ı selsebīl-i bihişt-i kemāli gör (G62/5)

(Ey Nâilî! Bu akıcı şiirin satırlarına bak, kemal cennetinin selsebilinin dalgalarını gör.)

Ṭumār-ı midḥatūñdür o gül-zār-ı feyẓ kim

Emvāc-ı selsebīl-i müselsel suṭūr olur (K24/24)

(Gül bahçesinin feyzi olan, senin övgünü içeren tomarlardır. Onun selsebil dalgaları, art arda dizilmiş satırlar olur.)

Ey Nā'ilī mülāyemet eylerse rūzgār

Emvāc-ı selsebīl ola ṭūfān-ı baḥtumuz (G144/7)

(Ey Nâilî! Felek uygunluk gösterirse, bahtımızın tufanı selsebil dalgaları olur.)

Görmedük âsâyişin bu vâdî-i pür-vaḥşetüñ

Gûy-ı ser-gerdâniyuz **çevgân-ı dest-i himmetüñ** (G219/1)

(Bu korku dolu vadinin asayişini görmedik. Himmet elinin çevganına başı dönmüş top oluruz.)

Çevgân-ı dest-i himmetine mihri gûy eden

Muḥtâc-ı rûşenî-i meh-i Naḥşeb olmasa (G314/4)

(Onun himmet elinin çevganına güneşi top eden, Karaşi ayının aydınlığına muhtaç olmasın.)

5.1.2. Anlamca Paralel Beyitler

Nâilî, şiirlerinde klâsik şiir geleneğinin kendisine sunduğu imkânlar dâhilinde, aynı duygu ve düşüncüyü ya da olayı farklı beyitlerinde dile getirmiştir. Onun maddeye ve hayata karşı takındığı tavrın ifadesi olan, aşka ve sevgiliye bakışını şekillendiren düşünceler Divan'daki farklı şiirlerde tekrarlanmıştır. Bu türden beyitlerde, yapısal bir tekrar olmasa da aynı fikre ya da duyguya ulaşan ifadeler yer verilmiştir. Bu cümleden olarak feleğin cimriliği düşüncesi, farklı yerlerde, farklı sözcükler aracılığıyla dile getirilmiştir. Aşağıdaki beyitlerde bu durum görülebilir.

Şorsun o kim nevâle-ḥor-ı ḥ'ân-ı luṭfıdur

Çarḥ-ı siyeh-kâse simâṭı ne gûnedür (G85/4)

(Lütuf sofrasından yiyen o kimse, cimri feleğin yemeğinin nasıl olduğunu bir araştırsın.)

Nā'îlî-veş ğaraz ihlâş-ı 'ubûdiyyetdür

Yoksa dîrîne 'adûdur felek-i dün u hasîs (K33/16)

(Nâîlî'de olduğu gibi amaç, ibadelerin samimiyetidir. Yoksa, cimri ve alçak felek eski bir düşmandır.)

Bağrın felek kebâb u sirişkin şarâb eder

Mihmânına o kâse-siyeh mey zebânlanur (G44/6)

(Felek, bağrını kebap ve gözyaşını şarap hâline getirir. O siyah kâsedeki / cimriye ait şarap, konukla söyleşir.)

El şunma ẖân-ı lutf-ı çarh-ı siyeh-kilîme

Baht-ı le'îme kendûn 'âli-cenâb göster (G65/7)

(Uğursuz feleğin lütuf sofrasına el uzatma, cimri feleğe kendini cömert göster.)

Aşağıdaki beyitlerde ise, kirpik okundan vücudun delik deşik olması, elek (ğîrbâl) benzetmesi ile ifade edilmiştir.

Ğîrbâle döndi ten müjeden ẖâr-puşte dil

Bî-çâre bunca tîr-i ciger-dûza n'eylesün (G273/2)

(Vücut, kirpik oklarından ötürü eleğe döndü, gönülse bir kirpiye benziyor. Zavallı... Bunca ciğer delen oka ne yapsın?)

Ğîrbâl ederse cismi müjeñ sūziş-i ciger

Peykân-ı sahtın âb ede tîri bulunmaya (G317/5)

(Kirpiklerin bedeni eleğe çevirirse, ciğerdeki ateş onun sert temrenini su gibi eritir, bu yüzden onun oku da bulunmaz.)

Harmanların, kuru mevsimde düşen yıldırımlar neticesinde yanıp tutuşması ve hasatın mahvoluşu imajı, can ve gönül bağlamında aşağıdaki beyitlerde işlenmiştir.

Berķ-i ħırmēn-sūz-ı dīl cānum mı cānānum mıdur

Üfleyenler āteşüm āhum mı dāmānum mıdur (G82/1)

(Gönül harmanını yakan şimşek canım mıdır, yoksa sevgilim midir? Ateşimi üfleyenler âhım mıdır, yoksa eteğim midir?)

Her şērāra eylemiş āmāde biñ cān ħırmēn

Berķ-i pūr-tāb-ı cemālūñ āteş-i bī-dūd eden (G250/4)

(Güzelliğinin ışıklı şimşegini ateş duman hâline getiren, bin can harmanını her kıvılcıma amade etmiş.)

Birbirine anlamca paralel olan beyitler, şairin bir beyitte neyi söylemiş olabileceği hakkında fikir verebilir. Anlaşılamayan beyitlerle karşılaşıldığında, şairin benzeri imajlarını içeren diğer beyitlerin oluşturduğu bağlam ışığında güç beyit de açıklanma imkânı bulabilir. Bu uygulamaya Nâilî Divanı'nın müsait olduğunu, birbirine anlamca paralel olan beyitlerin farklı şiirlerde bulunduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

5.1.3. Redd-i Matla

Nâilî'nin gazellerindeki redd-i matlaları, onun aynı mısraı tekrar etme temayülü çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Nâilî 390 gazelinin 6 tanesinde redd-i matlaya başvurmuştur. Redd-i matla, Cem Dilçin tarafından şu şekilde izah edilmiştir: “Kimi zaman şair, matlân birinci ya da ikinci dizesini maktada, yani

gazelin son beytinde yineleyebilir. Buna redd-i matla denir. Matla ve maktadaki dizeler dışında bir dize maktada yinelenirse buna, redd-i mısra adı verilir. Yalnız, yinelenen dizenin hoş bir etki yapabilmesi için güzel olması gerekir.”¹⁹⁶ Klâsik şiirde redd-i matlân kullanımına dair yapılan bir araştırmada Sebk-i Hindî şairlerinin redd-i matlaa klâsik üslûp şairlerinden daha fazla yer verdikleri ifade edilmiştir. Buna göre klâsik üslûp şairlerinin (Şeyhî, Necâtî Bey, Ahmed Paşa, Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî Bey, Şeyhülislâm Yahya, Nedîm) divanlarındaki toplam 3320 gazelde redd-i matla sayısı 10’u verirken, Sebk-i Hindî şairlerinin (Nef’î, Nâilî, Neşâtî, Fehîm, Şehrî, Nâbî, Şeyh Gâlib) toplam 2311 gazelinde 39’a ulaşmaktadır.¹⁹⁷ İsrâfil Babacan, Sebk-i Hindî şairlerinin bu temayülünü şu şekilde izah etmiştir: “Biz, Hint üslûbu şairlerinin redd-i matlayı daha fazla kullanmalarını, az sözle çok şey anlatmak ve anlam yanında şekle de önem verme gayretinden öte, redifle sağlanan konu bütünlüğünü pekiştirme ile matlada söylenen yoğun ana fikrin, tekrarla vurgulanması düşüncesine bağlamaktayız. Şiir, onun açılır ve onunla kapanır.”¹⁹⁸

Redd-i matla, Nâilî’nin şiirinde Sebk-i Hindî’nin bir yansıması olarak düşünülebileceği gibi, şairin mısraları Divan’ında yineleme tavrının özel bir durumu olarak algılanabilir. Aşağıda, aynı kasideden alıntılanan iki beyitte şairin, aynı mısraa iki defa yer vermesi neyi ifade ediyorsa, kanaatimizce redd-i matla da aynı şeyi ifade etmektedir.

‘Âlem yıkılsa etmez idük evvel imtizâc

Eczâ-yı rûzgâr-ı küdür-et-‘acîn ile (K28/11)

(Eskiden âlem yıkılsa bile, kederle yoğrulmuş feleğin parçalarıyla karışmazdık.)

¹⁹⁶ Dilçin, **a.g.e.**, s. 106.

¹⁹⁷ Şener Demirel, “Divan Şiirinde Redd-i Matla (Redd-i Mısra) Kullanımı ve Klâsik Çizgi ile Sebk-i Hindî Şairleri Arasında Bir Karşılaştırma”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 8, 2002, s. 106.

¹⁹⁸ Babacan, **a.g.e.**, s. 155.

Şâf olsa ıtynetüñ nice eylerdi imtizâc

Eczâ-yı rûzgâr-ı kûdûret-‘acîn ile (K28/16)

(Yaratılışın saf olsaydı, kederle yoğrulmuş feleğin parçalarıyla nasıl karışırdı?)

Aşağıda, Divan’da redd-i matla yapılan, Divan’ın 101. gazelinin matla ve makta beyitleri bulunmaktadır.

‘Âşıkuñ derdine durmaz nıgehüñ çâre bulur

Zahmına merhem olur merhemine yâre bulur (G101/1)

(Bakışın durmaz; aşğın derdine çare bulur, yarasına merhem olur, merhemine yara bulur.)

Nâ’ilîñ dil-i pür-dâğına da lûtf etsün

‘Âşıkuñ derdine durmaz nıgehüñ çâre bulur (G101/5)

(Bakışın, Nâilî’nin dağ yarası dolu gönlüne de lûtfetsin, çünkü o durmaz; aşğın derdine çare bulur.)

5.2. Hikmetli Sözler Sarf Etme Çabası

Nâilî’nin şiirlerinde, hayal unsurunu gölgelemeyecek miktarda olmakla beraber, çeşitli deneyimlerin aktarıldığı, kimi nasihatlerin verildiği ve ibret alınması gereken olayların dile getirildiği beyitlerin sayısı da az değildir. Cafer Mum, Sebk-i Hindî iki koldan ilerlediğini ve Nâilî’nin bu kollar içinde hikemî tarzdan ziyade hayal yolunu tercih ettiğini şu biçimde belirtmiştir. “Sebk-i Hindî temsilcisi Fars şairlerinde olduğu gibi, aynı üslûbu takip eden divan şairlerinde de, çeşitli yönleriyle birbirinden farklılaşan iki ayrı eğilimin mevcut olduğunu görüyoruz. Bir yanda şiirlerinde ahlâkî, hikemî, irfanî ve içtimaî konulara fazla yer veren, şiir dilinde sadeliği gözetken; halkın günlük konuşma dilinden yararlanan, tabiat ve sosyal yaşam

gibi çevre unsurlarından faydalanarak birtakım teşbih, yeni istiare ve mazmunlar yaratmaya önem veren, fakat bunu anlamda kapalılığa yol açabilecek boyutlara kesinlikle vardırmayan Sâib-i Tebrizî'nin tarzı ile paralellik gösteren Nâbî ve onun yolunu sürdüren şairler vardır. Diğer yanda ise, hayal unsurlarına her şeyden daha fazla ağırlık veren, karmaşık ve girift hayaller geliştiren, tasavvufun da etkisiyle zihinden uzak birtakım teşbih, istiare ve mazmunlarla anlamda kapalılığa yol açan Şevket-i Buhârî, ve Bîdil-i Dihlevî gibi bazı Fars şairlerinin tarzlarıyla benzerlik gösteren Nâilî ve Şeyh Gâlib gibi şairler bulunmaktadır.”¹⁹⁹ Nâilî şiirinde “hayal” unsuru her zaman için ön plândadır. Ancak onun, azımsanmaması gereken yoğunlukta “hikmet”e de yer verdiği aşağıda verilen beyit örneklerinden hareketle söylenebilir.

Hikmetinde ben de hayrānam ki yok cem‘ eylemiş

Meşreb-i ‘irfān ile ‘aql-ı ma‘āşî bir yere (G341/3)

(Bu işin hikmetine ben de hayranım. İrfan meşrebi, ile geçim derdini bir araya getiren yoktur.)

Ża‘îf olanlara müstekbirān-ı ‘ucb u ğurūr

Müzāhım olmaya dehrūñ Şemūd u ‘Ādı kadar (K37/13)

(Gurur ve kibirle dol olanlar, zayıf olanlara dünyanın Semud ve Ād kavimleri kadar sıkıntı veremezler.)

Lağzişdür evvelīn ḥaṭar-ı nev-süvār-ı cāh

Rām olmadukça pāre-i devlet koparmasun (G267/4)

(Makam atlılarının karşılaştığı ilk tehlike, ayağın sürçmesidir. Onların atı muti olmadıkça, devletten pay almasınlar.)

¹⁹⁹ Mum, a.g.m., s. 381.

Ser-â-ser olsa sözüñ lubb-ı lâyiḥât-ı ḥikem

Şaḫın müşâ‘ biz-i nîreng-i ḳîl ü ḳâl olma (G315/9)

(Sözün baştanbaşa hikmetlerin aydınlık özü de olsa, sakın safsatanın sihriyle oynama.)

Bir dil-berüñ zamîri ki ‘ âşık-pesend olur

Duṣnâm-ı telḫi ehl-i dile nûş-ḥand olur (G38/1)

(Bir güzel ki zahirde âşığı beğenmiş görünür, onun acı sövgüleri gönül ehline tebessüm gibi gelir.)

Ne bād-bāna ne fülke ne rûzgâra ṭayan

Bu ğarḫa-gāhda ancak şināḥ lâzımdur (G63/3)

(Ne yelkene, ne gemiye, ne de rûzgâra güven. Bu boğulma yerinde ancak yüzmeyi bilmek gerekir.)

Olmazdı ğamuñ mâye-i îcād-ı maḥabbet

Ḥüsn-i ezeli olmasa hem-zād-ı maḥabbet (G27/1)

(Ezelî güzellik aşkın ikizi olmasaydı, senin gamın sevgi icadının mayası olmazdı.)

Sen neşve-i idrāküñ sermāye-i ‘ izzet bil

Cāḥ ile ḳo cāhiller ‘ âlemde vaḳûr olsun (G265/2)

(Sen, idrāk sarhoşluğunu üstünlük sermayesi bil, bırak cahiller makam hırsı ile âlemde vakar sahibi olsunlar.)

Aṭlas-ı cāḥa ki ‘ ârifde teḫāşî görünür

Cāhilüñ dūş-ı tefāḫürde ḳumāşî görünür (G92/1)

(Ârif kimsede makam atlasına karşı bir sakınma görülür. Cahilin ise iftihar omzunda kumaşı / gerçekte ne olduğu görünür.)

‘ Âşık dil-i tapîdesini yâre ‘ arz eder

Nabzın tabîb-i hâzîka her kişi gösterür (G88/3)

(Âşık, herkesin hünerli tabibe nabzını gösterdiği gibi, çarpan kalbini sevgilisine sunar.)

Nâdâna cihân gül-şen olur ‘ ârife külhen

Bu mes’ele ma‘lûm-ı kirâm-ı ‘ uçalâdur (K14/7)

(Dünya, cahile gül bahçesi olur, arife ise hamam ocağı. Bu mesele, akıl sahiplerinin uluları tarafından bilinir.)

Nâilî’nin şiirindeki bu ifadeleri tespit eden İbrahim Kutluk, bu hikmetli ifadelerin, derinliğe sahip olmadığını, bu nedenle de şairin felsefi şiirin bir öncüsü kabul edilemeyeceğini ifade eder: “Bütün felsefi görüşü, yani insanın Tanrı ve dünya ile ilişkisine dair telakkileri, yukarıda yazdığımız gibi, ayrı bir özellik taşımaz. Tekke ve medrese kültürü alan her aydın gibidir. Belli kurallar içinden çıkmaz. Bu da bize Nâilî’yi bir filozof olarak göstermekten çok, hem de pek çok uzaktır. Zira her Müslüman gibi bunları düşünür. Özellikle iyi bir öğrenim ve eğitim görmüş, tarikat eğitimi almış biri için bunlar bilinen şeylerdir. Onun için bazı kimselerin sandığı gibi Nâilî, felsefi şiirin öncüsü değildir. Öncülük şöyle dursun, bu alanda ona bir önem vermek, ne yazık ki, mümkün değildir. Dedğimiz gibi, söyledikleri hep söylenmiş düşünce ve mazmunlardır. Bunlara, yeni hiçbir düşünce ilâve etmemiştir.”²⁰⁰

²⁰⁰ Kutluk, **a.g.m.**, s. 278.

Şair kimi zaman da şiirindeki “hayal” unsurunu, hikmetli sonuçlara varmak için bir vesile olarak kullanır. Çeşitli somut ve dünyevî unsurlara ve bunlardan üretilen hayallere yer veren Nâîlî, bu görüntülerden hareketle ulaştığı sonucu ise mahlas beytinde hikmetli bir söz sarf ederek dile getirir. Bu türden beyitler, şairin, hikemî tarzın temsilcisi olmasını gerektirecek kadar çok olmasa da, üslûbunun bu yönüne değinilmesini gerekli kılacak sıklığa sahiptir. Bu eğilimin tezahürleri olan aşağıdaki beyitlerde Nâîlî, mahlas beyitlerinde kendisine seslenmek suretiyle edindiği birikimi, tecrübelerini ve hikmetli düşüncelerini paylaşmaktadır.

Nâ'îlî hûn-ı ciger zâd-ı ٲarîķ-ı ğamdur

Merd-i rāh olmayana zâd-ı sefer virmezler (G126/6)

(Ey Nâîlî! Ciğer kanı gam yolunun azığıdır. Yol eri olmayana sefer azığı vermezler.)

Bu lu'bed-gāhda ey Nâ'îlî bilmekdedür hikmet

Ne zîr-i hırkādandur heft ٲāş-ı nîl-gün peydâ (G1/5)

(Ey Nâîlî! Bu panayırda hikmet, yedi mavi renkli tasın hangi hırkanın altından çıkacağını bilmektedir.)

Olma firîb-ħurde-i iķbāl-i rûzgār

Ey Nâ'îlî şaķın hele idbārı saħt olur (G49/7)

(Feleğin talihinin aldatıcılığına inanma. Ey Nâîlî! Kendini sakın, onun bahtsızlığı pek katı olur.)

Bî-behre-i sa'âdet-i âdâb Nâ'îlî

Olmaz mu'ammer olsa da 'âlemde ħār olur (G70/5)

(Ey Nâîlî! Edebin saadetinden nasipsiz olanlar, uzun ömürlü olsalarda âlemde birer diken olurlar.)

Eylemez her kim ‘ayār-ı hüsne rağbet Nâ’ilî

Ḳadr-i ‘âşık dil-ber-i sîmîn-berinden bellidür (G71/5)

(Ey Nâilî! Güzelliğin ayarına rağbet etmeyen kişi, aşığın kadrinin gümüş gibi beyaz sineli sevgilisinden anlaşıldığı gibi belli olur.)

Kimi zaman şair, öğüt verir ve kaçınılması gereken durumları, “aldanma, sanma” uyarıları ve öğütleri ile dile getirir. Verilen nasihatler genellikle, talihin yaver gitmesine aldanmayıp sahip olunanlar nedeniyle kibre düşmemeyi telkin etmektedir.

Aldanma reng-i rûyuña ey hām-ı dest-i āz

Naḥl-i ḥadîḳa-i emelüñ bārı saḥt olur (G49/2)

(Ey hırslı ve tecrübesiz el! Emel bahçesinin fidanı sert olur, onun yüzünün rengine / hilesine aldanma.)

Aldanma naḳş-ı devlete kim bâzî-i felek

Şad-sāle pîri tıflek-i nâ-ḥorde-sāl eder (K1/42)

(Talihin nakşına aldanma. Feleğin oyunu yüz yaşındaki ihtiyarı, yaşı dolmamış çocuk hâline getirir.)

Metā’-ı devlete aldanma kim bu kişverde

Hezār ḥāce ğarîbü’d-diyār u dār ḳalır (K2/10)

(Talih metâna aldanma! Bu ülkede bin tacir vatan garibi kalır.)

Zamān-ı fırsatı fevt etme fırsat nehr-i sâ’ildür

Maḥall-i feyż-i cūşış gāh gehdür her zamān şanma (G319/6)

(Fırsat zamanını kaçırma, fırsat akan sudur. O akan su kimi zaman coşup taşma yeri olur, her zaman değil.)

Olup ğazāl-ı ħarem gibi ser-be-zānū-yı rîş

Miṣāl-i esb-i ħarūn pāy-der-şikāl olma (G315/4)

(Kâbe'nin ceylânları gibi başını dizlerinin tüylerine koy, huysuz at gibi ayağını kösteğe dolama.)

Tut dāmen-i rızāyı şaķın ħiffet eyleme

Çokdur bu yolda cāy-ı ħaṭar ğaflet eyleme (M3/X/3)

(Rıza eteğini tut, boşlama; bu yolda tehlikeli yer çoktur, gaflet etme.)

Bir veche nāzır ol ki naẓıri bulunmaya

Bir zülfe beste ol ki esiri bulunmaya (G317/1)

(Bir yüze bak ki misali bulunmasın, bir saça bağlan ki esiri bulunmasın.)

5.3. Örnekleme Beyit Sistemi (Üslûb-ı Muâdele)

Sebk-i Hindî'de gazeli meydana getiren tek beyitlerin özel bir yapısı vardır. “Üslûb-ı muâdele” olarak adlandırılan bu özel yapı, beyti oluşturan mısraların gerek gramer gerekse anlam bakımından birbirinden tamamen bağımsızlığını esas almaktadır.²⁰¹ İsrail Babacan, bu beyit yapısını şu şekilde açıklamıştır: “Beyitteki mısraların birinde akla uygun bir konu dile getirilir. Bu, özlü bir söz de olabilir. Diğer mısradaysa temsîl, leff ü neşr ya da teşbîh-i mürekkeb ilgisiyle bu özlü söz somutlaştırılabilir. Şairin bütün hüneri bu somutlaştırıcı mısradadır. Sebk-i Hindî'de mısraı beyitten mühim kılan hususiyet de budur. Üslûb-ı muâdele yoluyla oluşturulan bir gazelde beyitler arasındaki bağımsızlık aslında görünüşte olup manâ açısından sürekli bir irtibat vardır. Çünkü her beyitteki hayalî / soyut durumlar, her beytin

²⁰¹ Mum, a.g.m., s. 386.

kelime ve tasvirleri yoluyla diğeri hatırlatır.”²⁰² Soyut durumları, somut bir şekilde ifade edilebilmesini sağlayan bu anlatım biçimi, Nâilî şiirinde de ifadede sıklıkla başvurulan bir yol olmuştur.

Aşağıdaki beyitler “üslûb-ı muâdele”ye örneklik teşkil etmektedir. Bu beyitlerde ilk mısraın soyut bir durumu, ikinci mısraın ise daha somut durumları ifade ettikleri görülmektedir:

Âzâdelere dām-ı hıred kār-ger olmaz

Âhū-yı harem şayd-ı çerā-gāh degildür (G64/6)

(Akıl tuzağı, kayıtsızlara tesir etmez, Kâbe’nin ceylânları otlak avı değildir.)

Tılsım-ı genc-i ‘ışk ancak ser-i pür-dāguñ ey abdāl

Ki ol küh-ı belâda eksük olmaz her zamān âteş (G180/5)

(Ey abdal! Aşk hazinesinin tılsımı, ancak senin dağ yarası dolu başındır. Belâ dağından ateş hiçbir zaman eksik olmaz.)

Vişāl havşala-i ârzūya sığmaz imiş

O bāde-i mütereşşah sebūya sığmaz imiş (G183/1)

(Vuslat, arzu midesine sığmazmış, o sızan şarap testiye sığmazmış.)

Vardukça kūy-ı yāre gönül habs-ı nāle kııl

Bülbülleri hadîka-i bāguñ hāmūş olur (G132/4)

(Ey gönül! Sevgilinin mahallesine vardığında çılgılığını tut. Bereketli bahçenin bülbülleri sessiz olur.)

²⁰² Babacan, **a.g.e.**, s. 2268.

Âh yaķar sîne-i nesrîn-veşûñ

Penbe ile yok oyunu âteşûñ (§10/5)

(Âh, senin yaban gülüne benzeyen bağrını yakar. Ateşin pamukla oyunu olmaz.)

5.4. Yabancı Sözcüklere Türkçe Yapım Eki Getirerek Yeni Sözcükler Türetme

Nâilî, şiirlerinde Türkçe unsurları üslûbunun bir unsuru olarak şiirlerinde kullanır. O’nun, Türkçe “-lık / -lik” ekini yabancı kökenli sözcüklere getirme yoluyla kimi zaman anlamı giriftleştirme yoluna gitmesi de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Aslında yabancı kökenli sözcüklere Türkçe yapım eki olan “-lık / -lik”in getirilmesi, Nâilî’ye mahsus bir durum değildir. “Şâ’irlik, çâpüklük (çabukluk), rüsvâyılık (rüsvalık), nâzüklük (naziklik)” sözcükleri kimi ses değişimlerine maruz kalsalar da bugün dahi kullanılan, bu yolla türetilmiş sözcüklerdir. Nâilî de şiirlerinde bu sözcükleri kullanmıştır.

Ben maḥkeme-pîrâ-yı ma‘ânî bu ḳaşîdem

Şâ’irliğüme ḥüccet-i aḳvâ mı degildür (K15/36)

(Ben manâlar mahkemesinin süsüyüm. Bu kasidem şairliğime kuvvetli bir delil değil midir?)

Çâpüklüğü o ḥadde ki dâ’im gezîdedür

Engüş-t-i rây-ı sür‘ati dendân-ı sîn ile (K28/54)

(Çabukluğu o derecedir ki daima sürat düşüncesinin parmağı sinin dişleriyle ısırılır.)

Olmasun **rüsvâyılıḳda** intifâ‘ı kimsenüñ

Gelmesün eksük terâzûda metâ‘ı kimsenüñ (G215/1)

(Kimse rüsvalıktan nasiplenmesin, kimsenin metayı terazide eksik gelmesin.)

Güstāhī-i nezzāre yeter meclis-i meyde

Nāzūklük et ol sīb-i zenehdāna toqunma (G323/4)

(Şarap meclisinde bakışın küstahlığı yeter. Naziklik edip o elmaya benzeyen çeneye dokunma.)

Ancak onun bu ekleri kullanarak yeni sözcükler de türettiği ve bunları şiirlerinde kullandığı görülmektedir.

Düşürüp vaktine kārın **suhen-ārālıkda**

Ṭutmuş eş‘ārı gibi debdebesi dünyāyı (K5/33)

(İşini söz bezeyiciliğinde senin vaktine düşürüp şiir gibi gösterişi de dünyayı kaplamış.)

Nā’ilī müstağnī-i kām-ı dū ‘ālemdür gönül

Ḥazḡ eder **nā-kāmlıkdan** belki güm-nām olmadan (G289/5)

(Ey Nâilî! Gönül iki âlemin arzusundan arınmıştır. Belki adı sanı yitmeden önce arzusuzluktan haz alır.)

Fürûz-ı baht ile kim dāğ-ı cebhe-i Zuḥālem

Siyāh-kāselüğün bilse çarḡ memnūnam (G243/2)

(Bahtın aydınlığı ile Zuhâl yıldızının alınıdaki dağ yarasıyım. Felek cimriliğini bile, bundan memnun olurum.)

Gāh **derrendelik** et gāh künāmuñda buluñ

Ḥalk-ı ‘ālem desün ey şīr-i jeyān hoş geldüñ (K27/31)

(Kimi zaman yırtıcılık et, kimi zaman da yuvanda otur. Dünyanın halkı sana “Ey kükremiş aslan, hoş geldin!” desin.)

Zāhid şaķın **evġārluġından** mey-i ‘ışķuñ

Keyfiyetin idrāk edicek āz edemezsin (G270/4)

(Ey Zahit! Aşķın sarhoşluġundan sakın. Onun sarhoşluġunu idrāk edince, tamahkârlık edemezsin.)

Şairin “-lık / -lik” ekini kullanarak türettiġi garip sözcükleri kafiye olarak kullandığı şiirleri de bulunmaktadır. Aşağıdaki iki gazelde, bu ekin getirilmesiyle garip sözcüklerin türetildiġi görölmektedir.

Āhum nesīme **rāh-nümālık** mı eylesün

Bāġ-ı edebde ġonce-güşālık mı eylesün (G263/1)

(Āhım, rüzġara kılavuzluk mu yapsın? Edep bahçesinde goncaları mı açtırsın?)

Her sāde-dil haķīķat-ı hūsn-i mecāzdan

İdrak-i şun‘-ı hikmet-i Hālık mı eylesün (G263/2)

(Her gönlü saf olan kişi, mecazın güzelliġinin hakikatinden Yaratıcı’nın hikmetli yaratışını idrāk mi etsin?)

Her tā‘ire ġidā mı olur üstüñ‘ān-ı şem‘

Pervāne-i siyāh **hümālık** mı eylesün (G263/3)

(Mumun kemikleri her kuşa ġıda olur mu? Siyah pervane, ondan nasiplenebilmek için hümalık mı yapsın?)

Nerm olsa da bu sūz ile āh hırmen-i dil

Gül-ġonce-i cemāle **şabālık** mı eylesün (G263/4)

(Bu ateşle gönlü harmanı ısınp güzelliġin gonca gülüne sabah rüzġarlıġı mı yapsın?)

Ey gâfil-i merâtib-i envâr hiç şafak

Engüşt-i âfîtaba **hımnâlık** mı eylesün (G263/5)

(Ey ışıkların mertebelerinden habersiz kişi! Şafak, hiç güneşin parmağına kınalık yapar mı?)

Her cünbiş eylemez dile mihrâb kaşlaruñ

Her dil-tapîde **kible-nümâlık** mı eylesün (G263/6)

(Mihrap kaşların her gönle kıpırdamaz. Her gönlü titreyen kişi, pusula ibresi gibi titresin mi?)

Âyîne-i dili saña şunsun mı Nâ'îlî

Sultân-ı mülk-i 'ışk **gedâlık** mı eylesün (G236/7)

(Nâîlî, gönül aynasını sana sunsun mu? Aşk ülkesinin sultanı dilencilik mi yapsın?)

Hâr-ı gama **rencîdeligüñ** vakti degildür

Bu bâğda **gül-çîdeligüñ** vakti degildür (G54/1)

(Gam dikenine incinmenin vakti değildir. Bu bahçede gül toplamının vakti değildir.)

Taklîd edüp ey baht-ı siyeh çeşm-i bütâna

Nâz etme ki **h'âbideligüñ** vakti degildür (G54/2)

(Ey kara baht! Güzellerin gözlerini taklit edip naz yapma. Uykuculuğun vakti değildir.)

Ey fâhte çık serve ki saña demek olmaz

Bülbül gibi **şûrîdeligüñ** vakti degildür (G54/3)

(Ey üveyik! Serviye çık. Sana, “Bülbül gibi âşıklığın vakti değildir.” demek olmaz.)

Ġam-ı mey-i şādî tarab-engîz-i 'asesdür

Âgehlere **lağzīdeligūñ** vakti degildür (G54/4)

(Mutluluk şarabının tasası, gece bekçisinin eğlencesidir. O yüzden acele et. Uyanıklara takılmanın vakti değildir.)

Ey rūḥ-ı izāfī çıka gör çāh-ı bedenden

Te ’hīr ile **pūşīdeligūñ** vakti degildür (G54/5)

(Ey izafî ruh! Artık beden kuyusundan çık. Erteleyip örtünmenin vakti değildir.)

Meh gibi hemān Nā ’ilīyā gūş u zebān ol

Āyīne-şifat **dīdeligūñ** vakti degildür (G54/6)

(Ey Nâilî! Daima ay gibi kulak ve dile benze. Ayna gibi göz olmanın vakti değildir.)

İsimden fiil türeten “-lan” eki de Nâilî şiirinde yabancı kökenli sözcüklerden garip sözcükler türetmek ve yeni anlamlar elde etmek için kullanılmıştır. Aşağıdaki gazel, bu ekten türetilmiş Farsça sözcükler ile kafiyelenmiştir.

Cûlar o deñlü şāf ki rūḥ-ı **revānlanur**

Feyz-i nesīm-i şubḥ ile ezhār **cānlanur** (G44/1)

(Sular o kadar saf ki adeta ruha bürünür. Çiçekler sabah rüzgârının feyzi ile canlanır.)

Çıkmaz benefşe sünbül ile başa n’eylesün

Ṭurmuş çemende boynın eger **nā-tüvānlanur** (G44/2)

(Menekşe sümbül ile başa çıkamaz, ne yapsın? Çimenlikte durup, boynunu eğmiş, âcizlik beyan ediyor.)

Mey-ḥāne cur‘ alarla Bedeḥşān u her ḥumı

Yāḳūt-ı nāb u la‘l-i müzāb ile ḳanlanur (G44/3)

(Meyhane cür'alarla Bedehşan ülkesinde dönmüş ve oradaki her küp saf yakut ve la'l taşlarıyla kanlanır.)

Meyden kızarsa ruhları gāhī o nahl-i nāz

Bāzū-yı dāğ-dārın açup **ergavānlanur** (G44/4)

(Zaman zaman o naz fidanının yanakları şaraptan kızarırsa, dağlanarak dövme yapılmış pazısını gösterip şişinir.)

Geçmiş serir-i mey-gedeye rind-i bāde-ḥ̣ār

Muhtāc-ı fūls-i aḥmer iken **kām-rānlanur** (G44/5)

(Şarap içen rint meyhane peykesine geçmiş, beş parası yokken arzularına ermiş gibi davranır.)

Bağrın felek kebāb u sirişkin şarāb eder

Mihmānına o kāse-siyeh mey **zebānlanur** (G44/6)

(Felek, bağrını kebab ve gözyaşını şarap eder. O siyah kâsedeki / cimri şarap, misafirlerine dil uzatır.)

Kilk-i siyāh-ı māşıta-kār elde Nā'îlî

Kuḥl-i cevāhir-i suḥene **mīl-dānlanur** (G44/7)

(Ey Nâilî! Süsleyici siyah kalem, elinde iken sözün cevherlerinden üretilmiş sürmeye mildan olur.)

5.5. Farsça Çoğul Eki Aracılığıyla Sözcükleri Tahrif Etme

Nâilî, Farsça “-ān” çokluk ekini getirdiği kimi sözcüklerde, sözcüğü tahrif etme yolunu tercih etmiştir. Divan'da önemli bir yoğunluk arz ettiğini gördüğümüz

durum, şairin dil tasarrufunda kimi zaman tahrife başvurduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Farsça’da bir sözcüğe “-ân” eki doğrudan getirilerek o sözcüğün çoğul biçimi elde edilmiş olur. Sözelimi “murğ (kuş)” sözcüğünü çoğul hâli “murğân” olur. Ancak şair, bu sözcüğün çoğulunu “murğāniyān” şeklinde kullanarak “kuşlar” anlamını elde etmiştir.

Tenūr-ı nāre dönüp tāb-ı mihirden deryā

Fezā-yı bahırda murğāniyān kebāb olmuş (K18/7)

(Deniz, güneşin sıcaklığından ateşli bir fırına döndü. Deniz üstündeki kuşlar kebab olmuş.)

Aşağıdaki beyitlerde de “-ân” ekinin “-āniyān” biçimini aldığı görülmektedir.

‘Aşīr-i bādeye kim lūtf-ı ṭab‘ ı virmiş feyz

Humār-ı naḥvetiyān neşve-i şarāb olmuş (K18/25)

(Şarap şirasına onun yaratılışın lūtfu feyiz vermiş. Mağrurların mahmurluğu, şarap sarhoşluğu olmuş.)

Hemīşe ḥasretiyān-ı vişāli ḥāk-be-ser

Ki naqd-i cān olamaz pāy-müzd-i hicrānı (K6/20)

(Onun vuslatını özleyenlerin başı her zaman topraktır. Can nakdi onun ayrılığının ayakbastı parası olamaz.)

Aḥlāk u edeble şeref-i faẓl u neseble

Hem müfteḥir-i ‘ālem ü hem ‘ālemiyānsın (K25/33)

(Ahlâh, edep, faziletlerin şerefi ve asaletiyle hem âlemin hem de âlemdekilerin övücüsün.)

Harâb-kârî-i zünnâriyân-ı ‘âlem-i dil

O nâzenîn-i büt-i bigâne-âşinâdandır (G61/4)

(Gönül âleminin papaz kuşağı takanlarının haraplığı; o, yabancıya dostluk gösteren nazlı güzel nedeniyledir.)

Aşağıdaki beyitte kendisi zaten çoğul olan “eşrâf” sözcüğünün bir de tahrife uğramış Farsça çoğul ekini alması tam bir galat oluşturmuştur.

Eşrâfiyân-ı ‘âlem-i hayretten al sebağ

N’eylerseñ eyle ey dil-i divâne söyleme (G350/3)

(Hayret âleminin şerefliyelerinden ders al. Ne yaparsan yap ey deli gönül kimseye o dersi söyleme.)

5.6. “... Eden ... Etmiş” Yapısı

Nâilî Divanı’nda, kimi cümlelerde bulunan “... eden ... etmiş” yapısı, şairin bu cümle yapısını bir üslûp özelliği olarak sıkça kullandığı intibasını uyandırmaktadır. Şair, bu türden cümlelerde, iki olayı tek bir özneye bağlar ve iki durumun nedenini izah etmek için bunları birbirleri bağlantılı gösterir. Aşağıdaki örnekle durumu açıklayalım:

Ruğ-sâruñ **eden** gül-şen-i hüsne gül-i şād-âb

Etmiş dili murğ-ı çemen-âbād-ı maḥabbet (G27/2)

(Senin yanağını, güzelliğin gül bahçesine suya kanmış bir gül eden, gönlü de sevgi çimenliğinin kuşu hâline getirmiş.)

Bu cümle iki yargıdan oluşmaktadır:

1. yanağı, güzelliğin gül bahçesine suya kanmış bir gül etme.
2. gönlü sevgi çimenliğinin kuşu hâline getirme.

“... eden ... etmiş” yapısı, bu iki yargının tek bir öznede toplanmasını sağlamaktadır. Bu özne, ilgili yapının kullanıldığı bütün cümlelerde “gizli özne”dir. Gizli öznenin, Nâîlî şiirindeki bu türden cümlelerde işaret ettiği kavram ise “Yaratıcı”dır. O, bazı durumları, olayları, belli bir düzen içinde yaratmıştır. Bir varlık, belli bir durumun temsili olarak yaratıldığında, onun mukabili olarak mutlaka başka bir varlık veya durum var edilmiştir. Bir güzellik söz konusuysa, onun mukabili olarak aşk yaratılmıştır.

Üslûp bilimi açısından, belli kalıpların kullanılması önem arz etse gerektir. Şairin belirli durumları, belirli kalıplarla ifade etmesi, “üslûp” adı verilen ve yalnızca o sanatkâra mahsus yapının en önemli unsuru olsa gerektir. Aşağıda, Nâîlî üslûbunun bu cümle yapısına taallûk eden diğer beyit örnekleri yer almaktadır.

Dünyâyı hüsn-i hulkûña dil-beste **eylemiş**

Âyîne **eyleyen** ruh-ı ikbâle devletüñ (G227/2)

(Senin talihini ikbâlin yanağına ayna eden, dünyayı / insanları senin güzel yaratılışına âşık etmiş.)

O tıfl-ı nev-hevesi kâm-düşmen **etmiş eden**

Derûn-ı ‘âşıkı cây-ı karar-ı nâ-kâmî (G373/4)

(Âşığın kalbini ümitsizliğin yerleştiği yer eden, o heveskâr çocuğu arzu düşmanı etmiş.)

Zerrîn sebîke-i mehi **kılmış** hilâl **eden**

Cism-i nizâr u zerdümi ğam pûtasında kâl (M10/I/2)

(Zayıf ve mecalsiz cismimi gam potasında kalıp hâline getiren, ayın altın külçesini hilâl etmiş.)

Her şerâre **eylemiş** âmâde biñ cân hırmenin

Berķ-i pür-tâb-ı cemâlûñ âteş-i bî-dûd **eden** (G250/4)

(Güzelliğinin ışıklı şimşegini dumansız ateş hâline getiren, onun her kıvılcımına bin can harmanını amade etmiş.)

Mehcûr **eden** bizi biñ dürlü derd ile

Etmış hezâr pîşe-i dil kem-naşîbümüz (G151/3)

(Bizi bin dert ile sevgiliden ayrı düşüren, bin gönül işinden bize az bir şey nasip etmiş.)

5.7. Yakışksız Nitelemeler

Nâilî'nin orijinal anlamlar elde etmeye çalışırken, şiirlerinde yakışksız nitelemelere ve insanda “çirkin” intibası uyandıracak hayallere de yer verdiği görülmektedir. Abdûlbaki Gölpınarlı, bu durumu tespit ve teyit eden bir araştırmacı olarak aşağıdaki beyitleri “hiç hoş ve güzel olmayan” ifadeler olarak alıntılamıştır:

Olmasun rüsvâyıluğda intifâ‘ı kimsenüñ

Gelmesün eksük terâzûda metâ‘ı kimsenüñ (G215/1)

(Rüsvalıktan kimse menfaatlenmesin, hiç kimsenin meta'ı terazide eksik gelmesin.)

Ağyāra uyup eyledük āzürde segānın

Ol ẖābda biz kūymı ğavġā ile geçdük (G202/3)

(Rakiplere uyup sevgilinin köpeklerini incittik. O uykudayken, bir mahallesinden kavga dövüş geçtik.)

Gölpınarlı, aşağıdaki beyit hakkında ise, “cidden çirkin bir beyit” nitelemesini yapmıştır²⁰³:

Hālī nī‘ām-ı feyzden āgende-şikemdür

Mestān-ı hevā mey-gede tabbāhlarından (G266/3)

(Boş olan arzu sarhoşlarının mideleri, bolluk nimetleri ile meyhane aşçıların elinden tıka basa dolmuştur.)

Nâilî'nin yeni bir şeyler söylemek adına, manânın nezaket ve rekaketini feda ettiği aşağıdaki örneklerde, memduhun çobana ya da otlağa benzetilip halkın da koyun olarak nitelenmesi de pek yerinde bir benzetme olmasa gerektir.

Huceste-zāt-ı mükerrer cenāb-ı defter-dār

Ki sâha-i kerem ü cūdı halka mer‘ādur (K21/9)

(Şerefli, mübarek defterdar hazretleri ki onun kerem cömertli sahası halkın otlağıdır.)

Güsfindânın edüp sâha-i ‘adlinde be-pîş

Gürk-i ẖün-ẖāre der isterse şobān hoş geldüñ (K27/10)

²⁰³ Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 13.

(O isterse, adalet sahasında koyunlarını önüne katıp kan için kurda “Ey çoban! Hoş geldin.” dedirtir.)

Nâilî’nin, kendisinden bahsederken “ıstırap” temasını vurgulamak için sarf ettiği sözler arasında, yeni fakat çirkin tasvirler bulunmaktadır. Bir şiire konu edilmeleri açısından nezlenin, yaraların esnemesinin ya da yaraya merhem yerine sevgilinin sarılmasının pek de estetik hayaller olmadığı söylenebilir.

Ğonce-i feyz açılır bāğ-ı meşāmumda benüm

Būy-ı gül kāsīd olur vaqt-i zükāmumda benüm (K30/23)

(Gam nezlesi ile bin mutluluk gülü açılrsa da istek genizi / burnu yine de arzu edilen kokudan ümitsiz kalır.)

Yād eylese dil būs-ı leb-i tīg-i nigāhuñ

Ĥamyāze çeker sīnedeki yārelerüñ hep (G15/4)

(Gönül, bakışının kılıcının ucunun / dudağının busesini ansa, bağrımnda açtığın yaralar esner.)

Dil cāna şaldı cān ten-i bī-çāreye seni

Merhem yerine şarmak içün yāreye seni (G366/1)

(Gönlüm seni cana, can da çaresiz vücuduma gönderdi ki merhem yerine yaraya seni sarayım.)

İnsan muhayyilesi, hangi bağlamda kullanılırsa kullanılsın, bir organın sakatlığından estetik haz almaz. Aşağıdaki beyitte “kör gözün bebeğinin karalığı” terkibi de bu anlamda zevksiz bir tasvire vücut vermiştir.

Tağdīm ederse rüz-ı neşāta şeb-i ğamı

Zulmet sevād-ı merdümek-i çeşm-i kūr olur (K24/13)

(O, gam gecesini şenlik gündüzünün önüne geçirirse; karanlık, kör gözün bebeğinin karalığı olur.)

Kanlı bıçaklı tasvirlerde, ıstırapın derinlemesine işlendiği beyitlerde, yapılan tasvirlerden bazılarının okuyucuda mide bulantısı uyandıracak çirkinliğe düştüğü görülmektedir. Sözelimi, “kama, bıçak, hançer gibi ucu sivri, keskin bir âleti kalp üzerine dayayıp hızla yere atılmak ve bu suretle hançer göğüsten girip arkadan çıkarak intihar etmek”²⁰⁴ anlamına gelen “hancere düşmek” tabirinin kullanılmasını bu bağlamda değerlendirebiliriz.

Pest edüp pāye-i gerdūnı hıyām-ı cāhı

Reşk ile hancere düşdi görünen şanma hilāl (K12/29)

(Feleğin mertebelerini, onun yüksek çadırlarını alçalttı. Felek de kıskançlığından hançere düştü, görüneni hilāl zannetme. / O, feleğin kalbine sağlanmış bir hançerdir.)

Hūn oldı bağırı reşk-i ‘izāruñla ‘ākıbet

Düşdi çemende hancer-i ser-tiz-i hāra gül (G230/3)

(Sonunda gül, senin yanağının kıskançlığıyla çimenlikte dikenin keskin hançerine düşüp bağırını kan etti.)

Bu özellik, Nâilî’nin dikkat ve müşahedelerini, ıstırap ve hastalık gibi insana hoş gelmeyecek durumlar üzerine yoğunlaştırması ile açıklanabilir. Aşağıdaki beyitte ise “nuṭfe (meni)”nin taze olması gibi tiksiniç bir imaja yer verilmiştir.

Huld-ı i‘cāzdur el-ḥaḳ dil-i ‘Urḫi ki henūz

²⁰⁴ Onay, a.g.e., s. 232.

Tāzedür nuṭfe-i endīše-i gevher-zāy (K5/28)

(Urffî'nin gönlü, gerçekten de i'câz cennetidir. Çünkü onun inci doğuran düşüncesinin nutfesi henüz tazedir.)

Aşağıdaki beyitlerde geçen ifadelerin de şiir estetiği göz önüne alındığında, okuyucuda hoş intibalar uyandırmadığı söylenebilir.

Ol sâlik-i 'ıṣṣuz ki keḥ-i pây-ı taḥammül

Pür-âbile-i nîm reh-i menzîlümüzdür (G58/3)

(Biz aşkın o yolcusuyuz ki tahammül ayağı durağımızın yarı yolunda su toplar.)

Pür-cûş-ı 'aks-i la' l-i teb-ḥâle-dâruñ olsun

Her şunduğun ḳadeḥde sâḳî ḥabâb göster (G65/3)

(Ey saki! Sunduğun kadehteki her kabarcığı, senin uçuklu dudağının yansımasıyla coşmuş bir şekilde göster.)

Dâğında ḳanlı penbeyi laḥt-ı dilün şanup

Ey Nâ'ilî o serḥoş-ı naḥvet ḳoparmasun (G267/8)

(Ey Nâilî! O gurur sarhoşu, senin dağ yarandaki kanlı pamuğu gönül parçan zannedip koparmasın.)

5.8. Bazı İfade Zaafları

Muallim Nâcî, Nâilî'nin söz meraklısı olduğu hâlde galata düşmekten kurtulamadığını ifade etmiştir. O'na göre, şairin bazı beyitlerinde irtibatsızlık bulunur. Bir eleştirmen gözüyle Nâilî şiirine bakan Muallim Nâcî, şu örneği verir:

“‘Ayyār-ı nigāhuñ gibi āheste-rev olsañ

Cāsūs-ı serā-perde nişīnān-ı kızāsın (G279/2)

beyti -ki, incelikleri en iyi gören şairlerimizden bazılarının fevkalâde iltifatına mahzar olmuştur- bize irtibattan uzak görünüyor. ‘Şöyle olsan böylesin’ gibi şiveleri kabul edemiyoruz. Bizim düşüncemize göre diyoruz ki: ‘Ayyār nigāhuñ gibi āheste-rev olsañ’ın alt tarafı: Cāsūs-ı serā-perde-nişīnān-ı kızā olurum (veya) olurduk, olmalı idi. Şiirde zaruret namına böyle uygunsuzluğa cevaz verilemez. Buna da cevaz verilecek olursa, şiirde hoş görülmeyecek hiçbir şeyin kalmaması lâzım gelir.”²⁰⁵ Muallim Nâcî, her ne kadar Nâilî şiirindeki bu tür ifadelerin farklı bir yapı olarak işlenmesi gerektiğini göremese de, bu şiirin bir özelliğine dikkat çekmektedir. Nâcî’nin verdiği örnekte sözü kısaltmaya yönelik bir husus söz konusudur. Çünkü ifade edilmek istenen yapı “şöyle olsan böylesin” şeklinde sistematize edilemez. Nâilî, daha çok “şöyle olsan -şaşılmamalıdır / ne acep- çünkü şöylesin” demek istemektedir. “Ne acep / şaşılmamalıdır” ögesinin düşürülmesi ise şiir dili çerçevesinde hoş karşılanabilecek ve diğer şairlerde de görülebilecek bir durumdur. Nâilî şiirdeki anlamın garipliğinin, şiir dilinin de insana aşına gelmesine vesile olduğunu şu beytiyle ifade etmiş ve bu gibi tasarruflara bilinçli olarak yer verdiğini ifade etmiştir.

Ġarābet olmasa ma‘ nāda Nā ‘ilī nazmuñ

Ġarībdür bu ki elfāzı āşinā düşmez (G149/6)

(Ey Nâilî! Şu, garip bir durumdur ki şiirin manâsında garabet olmasa, o şiirin lâfızları da insana aşına gelmez.)

²⁰⁵ Muallim Naci, **a.g.e.**, s. 240-241.

Nâilî'nin galata düştüğü örneklerin bir kısmını, Arapça olup da yer bildiren sözcüklerin sonuna Farsça yer bildiren “-gâh, -geh” ibaresinin getirilmesi şeklinde kendisini gösterir. Bunların, halk diline yönelme çerçevesinde yaygın galatlara yer verme çabası olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Aşağıdaki beyitlerde geçen “maḥşer-geh” ve “mesned-geh” sözcükleri bu kabildendir. “Toplanma yeri” anlamına gelen “maḥşer”e, yer anlamı katan “-geh” eklemek galattır.

Âteşlere yak āh ederek cism-i zebūnuñ

Maḥşer-geh-i dāğ eyle süveydā-yı derūnuñ (M2/IV/10)

(Değersiz bedenini āh ederek ateşlere yak. İçindeki süveydayı dağ yarasının maḥşer yeri hâline getir.)

Mesned-geh-i iclālūñ ola nīteki ‘ âlem

Biñ sūr-ı şafā mevķi‘i bir köhne serādur (K14/90)

(Âlem senin büyüklüğünün dayanma yeri olsun. Nitekim o, bin safa eğlencesinin mevķii olan eski bir saraydır.)

Şiir dilinde her sözcüğün yerli yerinde kullanılması ve ifadede fazladan tek bir sözcüğün bulunmaması gerekir. Bu yargı, aslında Türkçe cümle yapısında da aranan bir özelliktir. Türkçe cümlelerde ifadenin açık ve anlaşılır olması, aynı şeyi ifade eden sözcük ya da ifadeler ile aynı şeyin kastedilmemesi gerekir. Cümlede aynı anlama gelen sözcüklerin kullanılması ya da cümleden atıldığı takdirde anlamsal bir zayıflamaya neden olmayacak türden sözcükleri, ibareleri cümleye dâhil etmemek gerekir. Aksi bir durumda, gereksiz sözcük kullanılmasına istinat eden bir anlatım bozukluğu yapılmış olur. Sözelimi, aşağıdaki beyitte görüldüğü gibi “renciş-i ḥusrân-ı merg ile ölmek” bir ifade Türkçe mantığa aykırıdır. Sonuçta cümle “ölüm ile ölmek” gibi bir anlam doğurmaktadır.

Benüm ki renciş-i ħusrân-ı **merg** ile **ölürin**

Alınca pençe-i cellâddan girîbânı (K6/3)

(Cellâdın elinden yakayı kurtarınca ölüm hüsrânının eziyeti ile ölen benim.)

Aşağıdaki beyitte de Türkçe cümle yapısı ve mantığına ters düşen, anlatım bozukluğu dışında izahı bulunmayan bir kullanım görülmektedir. Beyitte iki defa kullanılan “etmek” fiili dışında “ola” sözcüğünü anlam içinde bir yere oturtmak oldukça zordur. Beyit, Türkçe cümle kuruluşuna göre tertip edildiğinde bu zaaf daha da açık görülebilir: “Kahhâr, bu fitne âteşin îkâd eden la‘înüñ ‘azâbını laḫza medîd edüp ola.”

Bu fitne âteşin îkâd **eden** la‘înüñ **ola**

Edüp ‘azâbını Kahhâr laḫza medîd (K7/40)

(Kahhâr, bu fitne ateşini tutuşturan lânetlinin her ân azabını uzatır olsun -?-.)

Aşağıdaki beyitte aynı anlama gelen “illet” ve “esbâb” ile “yer” ve “medḫal” sözcüklerinin arka arkaya sıralandıkları ve herhangi bir nüansa işaret etmeksizin kullanıldıkları görülmektedir. Türkçe’de böyle bir anlatım özelliği yokken Farsça’da mübalağa ve pekiştirme amacıyla aynı anlama gelen sözcüklerin kullanılması doğal karşılanır. Türk dili ile yazılan bir şiirde bu türden bir ifade, gereksiz sözcük kullanımından ibaret anlatım bozukluğuna neden olur.

Felegi ‘aksine döndürdi zuhûruñ fi’l-ḫâl

Ḳomadı ‘illet ü esbâba yer ile medḫal (K19/27)

(Senin ortaya çıkışın feleği tersine döndürdü. Herhangi bir fitne sebebine mahal bırakmadı.)

Zaten “yol” anlamına gelen “şırāt”ın, “sırat yolu (reh-i şırāt)” olarak ifade edilmesi de benzeri bir anlatım bozukluğuna neden olmaktadır.

O dem ki kaçre-i evvelde bīm-i lağzişden

Reh-i şırātda o fırka-i ehl-i nār kalur (K2/41)

(O zaman, o güruh, ilk damlada Sırat yolundan kayıp düşme korkusuyla)

Aşağıdaki beyitlerde ise, Türkçe cümle yapısına aykırı kullanımlar bulunduğu ve bunların beyitten bir anlam çıkarılmasını güçleştirdiği görülmektedir.

Manzūr olan a‘ yān bakılsa ne taraftan

Zerrīn-kaḍeh ü nergis ü gül mihr-i giyādur (K14/28)

(Gözler ne taraftan bakarsa baksın, her yer zerrinkadeh, nergis, gül ve yeşermiş ottur.)

Bu tāb-ḥānede şıḥḥat-peḫr-i kām edicek

Ne derdler çekerüz cān-ı nā-tüvānumuzı (G388/3)

(Bu hastanede dermansız canımızı arzularla iyileştirinceye kadar ne derdler çekeriz.)

Terkiplerin ters çevrilmelerinden kaynaklanan bazı anlatım bozuklukları da Nâilî Divanı’nda dikkati çekmektedir. Ters çevrilen terkiplerde anlatılmak istenen manâ, kendisini göstermekte ise de yapısal bir bozukluk olduğu dikkati çekmektedir. Farsça’da terkipler Türkçe’nin tam tersi bir mantıkla yani tamlayan ve tamlanan ögesi yer değiştirilmek suretiyle oluşturulur. Nâilî ise, Farsça terkipleri Türkçe gibi önce tamlayan, sonra tamlanan gelecek biçimde, fakat Farsça izafet terkibi biçimiyle şiirine dâhil eder. Bu durum, bilinçli yapılan bir uygulamadır. Kanaatimizce, Nâilî’nin ana dili olan Türkçe’nin kurallarını Farsça terkipler üzerinde uygulamasından kaynaklanan bu durum, şiirlerde örneği fazla olmamakla birlikte,

tam anlamıyla bir sapmadır ve bir üslûp özelliğine işaret eden orijinal bir tasarruftur. Aşağıdaki beyitte geçen “Tûr-ı şecer” Farsça kurallara göre oluşturulmuştur. Bu terkipten elde edilen anlam “ağacın Tûr dağı”dır. Ancak şairin kastetmek istediği anlam “Tûr dağının ağacı”dır. Terkip, yukarıda bahsedildiği üzere yapı olarak Farsça, mantık olarak Türkçe’dir.

Mūsā göremez **Tûr-ı şecerde** bizi bi’l-lâh

Biz şu‘le-i sîmâ-yı tecellâda nihânuz (G135/5)

(Musa, bizi Tûr dağındaki ağaçta göremez. Biz tecellî yüzündeki)

Aşağıdaki beyitte de benzeri şekilde, “îd-i tıflân” terkiibi ile “çocukların bayramı” değil, “bayram çocukları” anlamı kastedilmektedir.

Olur şûret-nümâyî mihr ü meh devrinde ‘uşşâka

Felek dülâb-ı gerdân oldu gûyâ ‘**îd-i tıflâna** (G352/2)

(Ay ve güneş, âşıklara devrederek adetâ çeşitli suretler sergiler. Felek, sanki bayram yerindeki çocuklara dönme dolap oldu.)

Aşağıdaki beyit ise, “âh-ı tîşe-kâr” terkiibi ile “kazmanın âhı” değil, “âh kazması” anlamı kastedilmektedir.

Etmez rakîb-i dîve eşer **âh-ı tîşe-kâr**

Kâfir binâsıdur der ü dîvârı saht olur (G49/3)

(Şeytan rakibe âh kazması tesir etmez. Ne de olsa o kâfir binasıdır, kapısı ve duvarı sağlam olur.)

Nâilî’nin, cümlede kimi öğelerden tasarruf etmesi, her zaman için “i‘câz (sözü kısa ve dolgun söyleme)” sonucunu doğurmaz. Kimi zaman cümlede bir

öğenin eksikliği, Türkçe cümlelerde bir zaaf olarak nitelenen anlam belirsizliğine yol açar. Aşağıdaki gazeli bu anlamda örnek vermek yeterli olacaktır. Gazelde 2. ve 5. beyitler dışındaki beyitlerde, öznenin bulunmadığı, gizlenen bu öge ile cümlede “kendüdür” yüklemine muhatap olan varlığın ne olduğu tespit edilemediği görülmektedir. 3. beyitte, verilen karinelerle öznenin “sevgili” olduğu tahmin edilse de, 1. ve 4. beyitlerde “kimin kendisidir?” sorusuna bir cevap alınamamaktadır. Bu da, anlamda bir belirsizliğe neden olmaktadır.

Cem taht-gāhı tahta-i mey-ḥāne kendüdür

Kāṣāne-i Ḥavarnāk-ı ṣāhāne kendüdür (G45/1)

(Cem’in taht yeri olan meyhane masası kendisidir. Şahlara lâıyk Havarnak köşkü kendisidir.)

Mir’āt-ı cūya ḥusrev-i gül nāzır olmasun

‘Ālem-nümā dedikleri peymāne kendüdür (G45/2)

(Güllerin şahı, akarsu aynasına bakmasın. Ālemi gösterdiği söylenen kadeh, onun kendisidir.)

Geh ‘arz-ı ḥāl ü geh ruḥ eder zīr-i ṭırradan

Hem dām kendü ṣaydına hem dāne kendüdür (G45/3)

(Alına düşen saçların altından kimi zaman benlerini, kimi zaman da yanağını gösterir. Avlanması için tuzak da yem de kendisidir.)

Taḥrīk-i bād-ı āh ise bādī o fitneye

Āzār-ı dilde ṭırrası da ṣāne kendüdür (G45/4)

(O fitneye sebep āh rüzgârının tahriki ise, gönlü azarlamakta alna dökülen saç da tarak da kendisidir.)

Tenhā-niṣṣīn-i maṣṭaba-i ‘ ıṣḡ Nâ ’ilî

Nuḡl u ṣarâb u sâġar u ḥum-ḥâne kendüdür (G45/5)

(Ey Nâilî! Aşk meyhanesinde yalnız oturanların mezesi de, şarabı da, kadeh ve meyhanesi de kendisidir.)

Şiir dilinde, standart dile ait unsurların kullanılması, bunlara ilâve olarak standart dildeki kuralların terk edildiği cümlelere yer verilmesi ne dereceye kadar hoş karşılanabilir? Nâilî, bu soruya şiir dilinin imkânlarını kullanarak, onu, kimi zaman standart dilde yadırganacak bir kıvama getirmek suretiyle cevap vermiştir. Onun bu tutumu, Muallim Nâcî’nin “Buna da cevaz verilecek olursa, şiirde hoş görülmeyecek hiçbir şeyin kalmaması lâzım gelir.” şeklinde tepki göstermesine neden olmuştur. Ancak, standart dilin kurallarına ters düşen kullanımların, ne kadar yadırganırsa yadırganırsa, Nâilî şiirinde bilinçli bir şekilde uygulanmış tecrübeler oldukları göz önünde bulundurulmalıdır.

6. Nâilî’nin Divan’da Bulunmayan Bir Gazeli Üzerine Üslûp Sınaması

Çalışmada başlıklar hâlinde temas olunan üslûp özelliklerinin işlevselliği, bunların bir şiir üzerinde sınanması ile ortaya konabilir. Bu amaçla, Halûk İpekten tarafından hazırlanan ve çalışmamıza kaynaklık eden Nâilî Divanı’nda bulunmayan fakat mahlas beytinde “Nâilî” mahlasının geçtiği bir şiiri, bu açıdan değerlendirmekte fayda görüyoruz.

Üslûp sınaması için tercih edilen gazel, Millî Kütüphane yazmaları 06 Hk 240 numaraya kayıtlı mecmuanın 72b varağında bulunmaktadır. Mecmuada 16. ve 17. yüzyıllara ait şairlerin şiirlerinin derlenmesi bu şiirin 19. asırda yaşamış ve Nâilî’nin şiir anlayışını benimsediği için onunla mahlasdaş olmuş, bu nedenle de 17. asırdaki

Nâilî'nin "Kadîm" sıfatıyla anılmasına yol açmış Nâilî'ye ait olmadığını ortaya koymaktadır. Yazmanın aynı varlığında, Rızâ mahlaslı şairin, bahsi geçen şiire bir de naziresi bulunmaktadır.

Nâilî'nin, baskısı yapılan Divan'a girmemiş şiirleri olabileceği ihtimaline de değinmek gerekir. Şairden bahseden farklı kaynaklarda, onun şiirine örnek olarak verilen iki beytin Divan'da bulunmadığını tespit etmemiz de, bu kanaatimizi güçlendirmiştir. Sözgelimi Mucîb'in, Tezkire'sinde Nâilî'nin şiirine örnek olarak verdiği tek beyit, Divan'da herhangi bir şiirde bulunmamaktadır. Bu beyit şudur:

Ḳanı ' âlemde cemâlûñ gibi gül-deste gören

Rûḥ-ı Ḳudsi çemen-i ḥüsnüñe şâyeste gören²⁰⁶

(Hani âlemde senin güzel yüzün gibi bir gül destesi gören? Cebrail'i güzelliğinin çimenliğine lââyık gören?)

Aşağıdaki beyit de, Ahmet Talât Onay'ın eserinde Nâilî'ye ait olarak gösterilmekte, fakat Divan baskısında bulunmamaktadır:

Ḳor mu ḳomaya ğayret-i ğam yâreme merhem

Ben derd-keşem zahmuma elmâs gerekdür²⁰⁷

(Gamin gayret, beni yarama merhem koymaya bırakır mı? Ben dert çekerim, benim yarama elmas gerektir.)

²⁰⁶ Kudret Altun, **Tezkire-i Mucîb: İnceleme-Tenkidli Metin-Dizin-Sözlük**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 58.

²⁰⁷ Onay, **a.g.e.**, s. 191.

Ayrıca, tarafımızca tespit edilmiş başka Nâilî şiirlerinin de Divan'da yer almadığı görülmüştür. Sözgelimi, aşağıdaki beyit de Millî Kütüphane yazmaları 06 Mil Yz A 3864 numaralı mecmuada bulunan (38 b) böyle bir gazelden alınmıştır:

Ey birâder şu cihānuñ mâverāsından şaķın

Ėafıl olma mihnetin gör āşināsından şaķın

(Ey kardeş! Şu dünyanın varlığından kendini sakın. Gafıl olma, mihnetini gör, onun tanışıklığından kendini sakın.)

Bu karîneler, şairin Divan baskısında yer almayan şiirlerinin bulunabileceğine işaret etmektedir. Aşağıdaki şiir de böyle bir şiir midir, yoksa bir karıştırma neticesinde mi Nâilî'ye atfedilmiştir? Bu soruya cevap vermek için, çalışmamızda başlıklar hâlinde verdiğimiz üslûp özelliklerine müracaat etmeyi uygun görüyoruz. Şiir metni şu şekildedir.

mefā' īlün mefā' īlün mefā' īlün mefā' īlün

1. Cihān ġavgāsın ey dünyā-ţaleb senden mi isterler
Nuķūd-ı māsivāyı yohsa heb senden mi isterler
2. Bilüp ĥaddūñ biraz tehzīb-i aĥlāk itseñ olmaz mı
Seni benden beni ey bī-edeb senden mi isterler
3. Ĥisāb-ı mālīĥulyā sübhāñı zünnāra döndürdi
Ruķūm-ı kā 'inātı rūz [u] şeb senden mi isterler
4. Tehī-maġz-ı neşāt-ı meydür erbāb-ı riyā sāķī
Şarāb içmekde teklīfi 'aceb senden mi isterler

5. Niçün dil-teng olursın Nâ'îlî-veş bâğ-ı 'âlemde
Melâl-i hâtırı ey gonce-leb senden mi isterler

Şiire genel bir bakışla yaklaşıldığında, onun “gazel” formunda kaleme alınmış beş beyitlik bir manzume olduğu söylenebilir. Sebk-i Hindî şairlerinin, gazeli çoğunlukla beş beyitlik manzumeler biçiminde oluşturduklarını yinelemekte fayda vardır. Eldeki gazel de bu açıdan Nâîlî şiiriyle paralellik göstermektedir. Nâîlî Divanı’nda toplam 390 gazelden 245 tanesi beş beyit etrafında şekillenmiştir. Şiirde kullanılan vezin “mefā‘îlün mefā‘îlün mefā‘îlün mefā‘îlün” kalıbıdır. Bu kalıp Divan’da 34 gazelde kullanılmıştır. Belirgin bir üslûp özelliği olmasa da şiirdeki veznin, Nâîlî’nin vezin tercihlerine aykırı olmadığını ilâve etmek gerekir. Gazelde “-eb” kafiyesine “senden mi isterler” redifinin eklendiği görülmektedir. Kalıbın uzun olmasından istifade eden şair, redifi de uzun tutmayı tercih etmiştir. Redifin Türkçe sözcüklerden seçilmiş olması da dikkati çekmektedir. Bu tutum da Nâîlî şiirinde karşılığı olan bir durumdur. Aşağıdaki matla beyitlerinde, şairin Türkçe iki sözcükten oluşan rediflerle şiirini kurduğu görülebilir:

Dilde ‘âşık merhem-i zaḥm-ı cefâ bilmez nedür

Gülistân-ı derd-i gam neşv ü nemâ bilmez nedür (G41/1)

(Âşık gönülde cefa yarasının merheminin ne olduğunu bilmez. Gam derdinin gül bahçesi, büyüyüp serpilmenin ne olduğunu bilmez.)

Ne bîş ü ne kem ‘âlemi yeksân bilürüz biz

Her gördüğümüz mûrı Süleymân bilürüz biz (G134/1)

(Ne az, ne de çok... Biz âlemin hep bir biliriz. Biz, her gördüğümüz, karıncayı Süleyman biliriz.

La‘ lūñ ki hayāl-i mey-i gül-fām ederüz biz

Āyīne-i hūrşīdi alup cām ederüz biz (G163/1)

(Biz, senin la‘l dudağını gül renkli şarabın hayali ederiz. Biz, güneş aynasını alıp kadeh yaparız.)

Hevā-yı ‘ışķa uyup kūy-ı yāre dek giderüz

Nesīm-i şubḥa refīķüz bahāra dek giderüz (G166/1)

(Aşk arzusuna uyup sevgilinin mahallesine kadar gideriz. Sabah rüzgârına yoldaşız, bahara kadar gideriz.)

Şiirdeki kelime kadrosunun da Nâilî şiirine yabancı olmadığını ilâve etmek gerekir. Bu anlamda, inceleme konusu edilen şiirdeki her bir sözcüğün Nâilî şiirinde karşılığı bulunup bulunmadığına ilişkin aşağıdaki tespitler önem arz etmektedir. Şiirde geçen “dünyā-ṭaleb”, “teḥī-mağz” ve “ruķūm” sözcüklerinin dışında her bir sözcüğün Nâilî Divanı’nda karşılığı bulunmaktadır. Bunlardan terkip olanlar da şairin bir başka üslûp özelliğine işaret eden orijinal kullanımlar olarak dikkati çekmektedir. “Ruķūm” sözcüğünün Divan’da kullanılmayışı ise, şairin bir sözcüğü yeri geldiği zaman Arapça çoğuluna başvurmasının bir sonucudur. Bu sözcüğün tekil hâli olan “raḡam” ise Divan’da iki defa kullanılmıştır. Her beyitteki sözcüklerin, Nâilî Divanı’nda kaç kere geçtiği aşağıda gösterilmiştir:

1. beyit:

cihān [93], ġavġā [10], dünyā-ṭaleb [0], sen [243], mi [281], nuķūd [1], māsivā [3], yoḡsa [20], heb [38], istemek [34]

2. beyit:

ḥadd [11], bilmek [137], teḥzīb [1] aḡlāk [9], itmek [891], olmak [1685], sen [243], ben [167], ey [413], bī-edeb [6], mi [281], istemek [34]

3. beyit:

ḥisāb [4], māliḥulyā [1], sübhā [3], zünnār [5], döndürmek [6], ruḫūm [0], kā'ināt [2], rūz [32], şeb [50], sen [243], mi [281], istemek [34]

4. beyit:

teḥī-mağz [0], neşāt [40], mey [74], erbāb [51], riyā [24], sāḫī [63], şarāb [40], içmek [5], teklīf [5], ‘aceb [39], sen [243], mi [281], istemek [34],

5. beyit:

niçün [3], dil-teng [4], olmak [1685], Nâilî-veş [15], bāğ [64], ‘ālem [162], melāl [5], ḥātır [80], ey [413], ḡonce-leb [2], sen [243], mi [281], istemek [34]

Şiirin anlamsal çerçevesi, “tasavvuf” konusu üzerine şekillenmiştir. Bu yönüyle, çalışmamızda “tasavvuftan başka bir alanda karşılığı bulunmayan ıstılahlar ya da tasavvuf bağlamı dışında izah edilemeyecek ifadeler içeren şiirler” olarak nitelediğimiz grupta değerlendirilmesi gereken gazelin ilk beytinde “ey dünyā-ṭaleb” hitabına muhatap olan kişiye tasavvufî tekdirlerde ve telkinlerde bulunulduğu dikkati çekmektedir. Bu sözcük, Nâilî şiirinde bir üslûp özelliği olarak yeni ve orijinal terkipler elde etme çabasının bir ürünü olarak değerlendirilebilir. “Dilbilimsel Karşılığı Bulunan Ancak Daha Önce Kullanılmamış ya da Nâdir Kullanılmış Farsça Terkiplerle Sıfatlar Oluşturma” başlığı altında değerlendirdiğimiz bu çabanın mahsulü olan “şehādet-ārzū, dūzaḥ-nefes, āfītāb-mesīr, ‘ārif-ārām” gibi terkipler göz önüne getirildiğinde, bu terkinin de Nâilî şiirinde karşılığı bulunan bir ifade olduğu anlaşılabilir. “Dünyā-ṭaleb”, “dünyayı talep eden kişi” anlamına gelir. Böyle bir talebi olan kişi, tasavvuf düşüncesinde olumsuz bir karakterdir. Nâilî, birçok beytinde dünyaya yönelik talepleri olan kimseleri kınamış, onlara karşı cephe almıştır. Aşağıdaki beyitlerde şairin bu tutumu açık bir şekilde görülebilir:

Eder kürsîde esbâb-ı riyânuñ hürmetin takrîr

Gehî semmûr u gâhî kâķum u sincâbdan söyler (G83/4)

(Kürsüde riya sebeplerinin hürmetini / haramlığını kabul edip kimi zaman samur, kimi zaman da sansar ve sincap kürkünden bahseder.)

Zîb-i elvân ile olmaz mütelevvin ‘ârif

Heves-i câh ile câhil mütelâşî görünür (G92/2)

(Ârif kişi, renklerin süsü ile bezenmez. Cahil ise mevki hevesi ile telâşlı görünür.)

Bilsek neye mağrûrsun ey bü’l-heves-i câh

Mağlûb-ı hevâ bir ģar-ı bigsiste-‘ inânsın G293/4

(Ey maymun iştahlı mevki düşkünü! Niye gururlandığını bir bilsek... Sen aslında arzusuna yenik düşmüş, dizgini gevşek bir eşeksin.)

Nâilî, “dünyâ” sözcüğünü “varlık âlemi” karşılığında tasavvuf ıstılahı olarak kullandığında onu, incelenen şiirde de görüldüğü gibi, meyledilmemesi gereken olumsuz bir mekân olarak değerlendirir (bkz. Mekân Tercihi):

Göñlin ‘arûs-ı devlet-i dünyâya Nâ’ilî

Minnet cenâb-ı Ĥazret-i Mevlâya virmedi (G359/7)

(Nâilî Yüce Allah’a şükür ki gönlünü dünya bahtının gelinine vermedi.)

Nesine ģirresün ey bü’l-heves bu dünyânuñ

Ne ģüne devleti var ‘âlemüñ ģurûr edecek (G209/3)

(Ey maymun iştahlı kişi! Bu dünyanın nesi ile gururlanırsın? Âlemin gurur yapacak ne tür bir talihi var ki?)

Şiirde şairin, redif ve kafiye tercihine dair kimi tespitlerimiz de karşılık bulmaktadır. “Türkçe Redif Sözcüklerini Beyitlerde Farklı Anlamlara Gelecek Şekilde Kullanma” başlığı altında temas ettiğimiz üslûp özelliği bu şiirde de kendisini göstermektedir. Nâilî, Türkçe redif sözcüğü kullandığı şiirlerinde, her beyitte tekrar eden bu sözcükleri farklı anlamlara gelecek şekilde kullanmaya özen gösterir. Bu noktada “Türkçe Sözcüklerin Az Kullanılan ya da Terk Edilen (Arkaik) Anlamlarından İstifade Etme” başlığı altında değindiğimiz bazı özellikler de tecessüm etmektedir. Sözelimi şiirin ikinci beytinde “istemek” fiili “arayıp soruşturmak” anlamında kullanılmıştır, üçüncü beyitte aynı sözcük “sormak” anlamındadır, dördüncü beyitte ise aynı sözcüğün “beklemek” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamlar, “istemek” sözcüğünün arkaik ve az kullanılan anlamlarıdır. Şair, beyitlerde sözcüğün bu anlamlarından istifade ederek her beyitte farklı bir anlamı kullanmaya gayret etmiştir.

Şiirde, zincirleme izafet terkibine bir defa yer verilmiştir (tehî-mağz-ı neşât-ı mey). Bu durum, zincirleme izafet terkiplerine sıklıkla yer veren bir şairin üslûbuna ters düşen bir durum olarak görülmemelidir. Tam aksine, bu durum Nâilî şiirinin bir başka üslûp özelliğine işaret eden bir durumdur. Bu kısımda, daha önce “Zincirleme ve Karma Tamlamalar Oluşturma” bölümünde yer verdiğimiz bir tespiti hatırlatmakta fayda vardır: Nâilî’nin ikiden fazla sözcükle oluşturduğu Farsça terkipleri yoğun olarak kullandığı şiirleri, genellikle redif sözcüğü yabancı bir sözcük olan gazellerdir. Redif sözcüğünün Farsça terkibe vücut verebileceği türden bir redif seçen şair, uzun tamlamalarını redif sözcüğüne yaslar. Redif sözcüğü Türkçe bir sözcük olduğu zaman, bunun Farsça bir sözcüğü terekkep edemeyeceği için zincirleme terkiplerin sayısında tabîî bir düşüş gerçekleşir. “senden mi isterler” şeklinde Türkçe sözcüklerle oluşturulmuş bir redif, gazeli Farsça unsurlar açısından kısırlaştırmakta ve uzun izafet terkiplerinin beyte dâhil ettirilmesini

zorlaştırmaktadır. İki Türkçe kelime ve bir soru edatından oluşan redife sahip gazelde Türkçe sözcüklerin ve kuralların hakim olması gayet doğal bir durumdur.

Nâilî'nin kimi üslûp özelliklerinin beyitlerdeki görünümelerini ise, her beyti ayrı ayrı değerlendirmek yoluyla vermekte fayda vardır. Bu sayede o beyitte bulunan duygu ve düşüncenin ya da imajın Divan'da karşılık bulup bulmadığı (bkz. Anlamca Paralel Beyitler) da tespit edilebilir.

1. beyit:

Cihân gavgâsın ey dünyâ-taleb senden mi isterler

Nuķūd-ı māsivâyı yoķsa heb senden mi isterler

(Ey dünyayı talep eden kişi! Maddî âlemin kavgasını senden mi isterler? Yoksa dünyanın para pulunu hep senden mi isterler?)

Nâilî şiirinin önemli özelliklerinden biri olan “Nesneleri Soyut Kavramlarla Aynı Terkip ya da İfade İçinde Kullanma” tavrının bu beyitte “nuķūd-ı māsivâ” terkibi ile tezahür ettiği görölmektedir. “Nuķūd” sözcüğü, “naķd (para, akçe)” sözcüğünün çoğul şeklidir. Sözcüğün tekil biçimi, oldukça farklı hayallerde kullanılmıştır. Bunlardan birçoğunda aynı sözcüğün soyut kavramlarla terkip yapıldığı görölmektedir. “Naķd-i himmet, naķd-i nām, naķd-i rif at, naķd-i tedbîr, naķd-i huzûr, naķd-i şigîb, naķd-i vakt, naķd-i niyâz, naķd-i dil, naķd-i suhen, naķd-i dîn, naķd-i hayât, naķd-i cemāl, naķd-i ârām, naķd-i teslîm, naķd-i şafâ, naķd-i murād” terkipleri bunlardan bazılarıdır. Beyitte “nuķūd-ı māsivâ” terkibi, tasavvufî bir terim olarak ve “maddî varlık” anlamında kullanılmıştır. Şairin söylemek istediğı şey şudur: “Neden bu kadar hırslısın, dünyanın kava dövüşünü ve parasını pulunu hep senden mi istiyorlar?” Nâilî'nin aynı düşüncenin ifadesi olarak söylediğı aşğıdaki beyit, adeta bu sorunun cevabını vermektedir:

Şoran ḥaḳīḳat-i āmed-şud-ı cihānı saña

Demez ki mescide varduñ namāzdan geldüñ (G211/5)

(Sana dünyaya geliş gidişin hakikatini soran, “mescide gittin, namazdan geldin” demez.)

2. beyit:

Bilüp ḥaddüñ biraz tehẓīb-i ahlāk itseñ olmaz mı

Seni benden beni ey bī-edeb senden mi isterler

(Haddini bilip de biraz ahlākını düzenlesen olmaz mı? Ey edepsiz! Seni benden, beni de senden mi sorarlar?)

Beyitte herkesin kendi hesabını vereceği ve kimsenin kimseden sorumlu olmadığı ifade edilmiştir. Manevî yolculukta her sâlik bir başınadır ve kendi ahlākından sorumludur. Beyitte “bī-edeb” olarak seslenilen kişilerin çeşitli özellikleri bu sözcüğün kullanıldığı diğer beyitlerde verilmiştir. Bun göre edepli kişilerin kendisiyle muhatap olmayacağı, yol yordam bilmeyen ve nefsinin arzularına uyan kişiler “edepsiz”dir. Yukarıdaki beyitte de sözcük, bu bağlamda değerlendirilebilir:

Hengām-ı du‘ādur yeter ey ṭab‘-ı hevāyī

Mestāne-rev-i cādde-i bī-edebānsın (K25/53)

(Ey nefsinin arzusuna uyan! Dua zamandır, bu kadar yeter. Sen edepsizlerin caddesinde sarhoş bir şekilde yürümektesin.)

Zihī vifāḳ-ı edībān-ı ‘ālem-i tecrīd

Ki bī-edebler ile ihtilāṭ bilmezler (G102/5)

(İşte tecrit âleminin edepli kişilerinin uygunluğu böyle olur ki onlar edepsizler ile kaynaşmazlar.)

Beyitte Nâilî'nin ifadeleri ters çevirip yineleme tavrı da kendisini göstermektedir. “Seni benden beni ey bî-edeb senden mi isterler” cümlesinde “seni benden - beni senden” şeklinde görülen bu uygulama, Divan’dan alınan aşağıdaki beyitlerde de açık bir şekilde görülebilir:

Sen gevher ü rîzân dehenüñden dūr-i ma‘nî

Mānend-i şadef **kān-ı güher gevher-i kānsın** (K25/9)

(Sen cevhersin ve ağzından bir sedef gibi manâ incisi dökülür. Sen inci madeni, maden incisisin.)

Cihān-ı vājgūn-na‘l-i maḥabbet özge ‘ālemdür

Gedādur şāhlar cümle **gedālar pādīşādur** hep (G18/3)

(Aşkın ters dönmüş dünyası başka bir âlemdir. Orada padişahlar dilenci; dilenciler padişaktır.)

3. beyit:

Hisāb-ı mālīhulyā sūbḥaṇı zūnnāra döndürdi

Ruḳūm-ı kâ’inâtı rûz [u] şeb senden mi isterler

(Gereksiz hesap tespini papaz kuşağına döndürdü. Kâinatın rakamlarını gece gündüz senden mi isterler?)

Beyitte, “mālīhulyā” sözcüğü mürsel mecaz yoluyla “gereksiz iş” anlamında kullanılmıştır. Bu kullanım, Nâilî'nin şiirinde mürsel mecazların yoğun bir şekilde kullanılmış olmalarının bir tezahürüdür (bkz. Mürsel Mecazların Yoğun Kullanımı). “Mālīhulyā”, aslında “kara sevda” ya da “melankoli” tabir olunan bir hastalığın adıdır. Şair ise, bu hastalığın adını söyleyerek onun belirtisini kastetmiştir. Mālīhulyā’ya yakalanan bir kimse, gereksiz şeylerle uğraşır, çabuk küser ve korkulmayacak şeylerden korkar. Beyitte şair, kuru kuruya tespini çekmeyi gereksiz

hesap yapmakla ifade etmiştir. On göre, yapılan zikrin anlamına vâkıf olmaksızın edilen tespih, boncuk tanelerinin hesabını gütmekten öte bir şey ifade etmez. Nâilî'nin bir rint portresi çizdiği gazellerinde, dinî hükümlere karşı takındığı tavır, bu beyitte de görülebilmektedir. Beyitte dile getirilen tespihin papaz kuşağı ile birlikteliği Divan'dan alınan aşağıdaki beyitte şu şekilde izah edilmektedir:

Ol rind Nâ'îlî k'ola hem-reng-i küfr-i dîn

Zünnâr ü sübhâ lâzime-i dest ü düş olur (G132/5)

(Ey Nâilî! O rint ki din küfrü ile aynı rente olur. Papaz kuşağı ve tespih onun elinin ve omzunun lâzımı olur.)

Şair, incelenen şiire ait beyitte, boncuk taneleriyle hesap yapar gibi tespih çekmenin, tespih tanelerini papaz kuşağına döndüreceğini söylerken samimiyetsiz ibadetin (riyâ) kötülüğüne dikkat çekmek istemiştir.

Şiirde “sübhâ” ile “zünnâr” arasında bir zıtlık ilgisi kurulduğu, bu iki unsurun karşı karşıya getirilerek birbirine bir tezat yapılmaya çalışıldığı dikkati çekmektedir. Aslında aralarında zıtlık bulunmayan bu iki unsur, şairin muhayyilesinde birbirine tezat oluşturacak biçimde karşı karşıya getirilmiştir (bkz. Tahayyülî Tezat). Bu da Nâilî şiirinde görülen bir özelliktir.

4. beyit:

Tehî-mağz-ı neşât-ı meydûr erbâb-ı riyâ sâkî

Şarâb içmekde teklîfi ‘aceb senden mi isterler

(Ey saki! İkiyüzlülük erbabının içinde şarap neşesi bulunmaz. Acaba şarap içme teklifini senden mi bekliyorlar?)

Nâilî’ Divanı’nda “riyâ”, imanda ve ibadetlerde samimiyetsizliği ifade eden bir kavram olarak “ikiyüzlülük” anlamında 24 defa kullanılmış ve bu olumsuz davranış özelliği zahide pay biçilmiştir. Aşağıdaki beyitlerde şairin “riyâ” ile ilgili düşüncelerine yer verilmiştir.

Erbâb-ı riyâ şimdi gûş eylemez isterse

Dāvūd lisânından âyât-ı Zebûr olsun (G265/5)

(Riya ehli şimdi isterse, Davut dilinden Zebur ayeti olsun, dinlemezler.)

Riyâyı me’kel etmişler cihân-ı ğaflet-âbâduñ

Çıkup vâ’ izleri kürsiye ħord u ħ’âbdan söyler (G83/3)

(Gaflet yeri dünyanın vaizleri riyaı geçim hâline getirmiş, çıkıp kürsüde yemek ve uykudan bahsederler.)

Pâkî-i çirk-i riyâ ise murâduñ zâhid

ĖorĖum oldur saña dūzaĖda da yer virmezler (G126/5)

(Ey zahit! EĞer amacın riya pisliğinden arınmaksa, korkarım ki sana cehennemde de yer vermezler.)

Zühhâda açılmaz der-i eyvân-ı Ėarâbat

Ol maştaba-i feyz riyâ-gâğ degildür (G64/5)

(Meyhanenin kapısı zahitlere açılmaz. O feyiz peykesi riya mahalli değildir.)

Beyit, tasavvufî unsurlar etrafında şekillendiği için, “şarâb / mey” ve “sâķî”nin bu alandaki karşılığına da değinmek gerekmektedir. Beyitte bahsi geçen şarap, vahdet şarabıdır. Onu sunan kişi ise, pîr ya da mürşittir. Divan’ında Nâilî, bu kavramları şu beyitle izah etmektedir:

Sākī-i vahdet o meyden kim şunar Nâ'îlî

‘Ârife sermāye-i tevḥīddür her kaçresi (G376/5)

(Ey Nâilî! Vahdet sakisi, her damlasının ârifde tevhit sermayesi olan o şaraptan sunar.)

Beyitte geçen “teḥī-mağz-ı neşât-ı mey” terkibi, Nâilî üslûbunun önemli bir özelliğini yansıtan terkiptir (bkz. Zincirleme ve Karma Tamlamalar Oluşturma). Bu şiirde üç sözcükten oluşan tek sözcük olması da dikkat çekicidir. “Şarap neşesi açısından içi boş olan” anlamındaki terkip, somut bir kavram adı olan “mey” ile “neşât” gibi soyut bir kavramla aynı terkipte yer almıştır (bkz. Nesneleri Soyut Kavramlarla Aynı Terkip ya da İfade İçinde Kullanma).

5. beyit:

Niçün dil-teng olursın Nâ'îlî-veş bâğ-ı ‘âlemde

Melâl-i ḥâtır ey gonca-leb senden mi isterler

(Niçin âlem bahçesinde Nâilî gibi yüreğin daralır? Ey gonca dudaklı! Yoksa, gönül sıkıntısını senden mi sorarlar / sana mı bağlarlar?)

Beyitte “gonca-leb”in, gönlünün daralması söz konusudur. Gonca, gülün açmamış hâlidir ve ağzı dar olduğu için, çiçeğin çıkıp serpilmesi önündeki engeldir. Gül, gonca hâlindeyken dar bir mekânda, yüreği daralmış bir hâlde tasavvur edilmiştir. Buradaki “teng” sözcüğünün hem maddî hem de manevî daralmayı ifade ettiği görülmektedir (bkz. Sözcüğün Sahip Olduğu Anlamların Olabildiğince Çoğunu Kastetme ya da Çağrıştırmak). Ayrıca, tasavvufta daralma “kabz” hâli olarak adlandırılır ki âşığın yüreğinin daralmasına neden olan bir durumu ifade eder (bkz. Tasavvuf Terminolojisinde Karşılığı Bulunan Sözcüklerden İstifade Etme). Beyitte âlem bir bahçeye, sevgilinin dudağı ise, goncaya benzetilmiş, bu benzetme teşbih-i belîğ suretinde yapılmıştır (bkz. Benzetme Yoluyla Gerçeği Değiştirme).

Goncanın darlığı ile gönül darlığı arasındaki münasebet, Nâîlî Divanı'ndaki muhtelif beyitlerde de işlenmiştir.

Yine dil-tengdür erbâb-ı hüner ğonce gibi

Gül-şen-i bahtı ser-â-pâ gül-i hūrşîd olsa (G331/4)

(Bahtın gül bahçesi baştan başa hurşit gülü olsa da, hüner sahiplerinin gönlü yine gonca gibi daralmıştır.)

Dil-teng olur o ğonce-dehen bâd-ı âhdan

Būy-âşinā-yı nefḥa-i rāzından incinūr (G59/3)

(O gonca ağızlığının gönlü âh rüzgârından daralır. O, sır kokusunun âşina olmaktan incinir.)

Ġonceye dil-tenglük bir perdedür âfâtdan

Anı çeşm-i rüzgâr-ı tâb-sāmân görmesün (G252/4)

(Goncaya gönül darlığı, onu afetlerden koruyan bir perdedir. Onu takati kıran rüzgârın gözü görmesin.)

Belirtilen karineler ile, şiirin Nâîlî'ye ait olduğunu ve şairin tasavvufi muhtevalı şiirleri çerçevesinde değerlendirilmesi gereken gazelleri içinde yerini alması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu örnek ile, yazmalarda gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen ve Nâîlî'ye ait olması muhtemel şiirlerin de, birer başlık altında verilen üslûp özellikleri çerçevesinde incelendiğinde, kayda değer sonuçlara ulaşılabileceğini öngörmekteyiz.

BAĞLAMLI DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜK

SÖZLÜK KULLANMA KILAVUZU

1. Sözlükte alfabetik sıralama esas alınmıştır. Madde başları içeriden, ara madde başları ise kenardan başlatılmıştır.
2. Bağlamlı dizin ve işlevsel sözlüklerin amacı, sözcüğün kökenini ya da türünü ortaya koymak olmadığı için, herhangi bir sözcüğün bu özelliklerini ifade eden kısaltmalar, bu çalışmada da kullanılmamıştır.
3. Arapça sözcüklerin çoğulları ve müennesleri, Farsça birleşik sözcükler ve Türkçe sözcüklerin türemiş biçimleri madde başı olarak alınmıştır. Sözcüklerin Farsça çoğul biçimleri ve nisbet î'si almış biçimleri ise alt başlık olarak değerlendirilmiştir.
4. Nâilî Divanı'nı oluşturan bütün sözcüklerin sıklıkları (frequence), köşeli parantez [] içinde gösterilmiştir. Bu esnada ana başlıklar ve alt başlıkların sıklıkları birbirinden ayrı olarak verilmiştir.
5. Sözcüklerin gerçek anlamları, sırlamada ilk olarak verilmiştir. Bir sözcüğün verilen anlamından hareketle çağrıştırılan ya da kastedilen mecazî anlamlar||işaretinin ardından verilmiştir. Madde başlarına ait anlamlar ile alt başlıklara ait anlamların karışmaması için, madde başına ait sıralamalarda sayılar koyu renkle gösterilmiştir.
6. Kaynak gösterilen eserlerden aktarılan anlamlar, sadeleştirilerek ya da yeniden düzenlenmek suretiyle verilmiş, tanıklardaki bağlama uygun kimi değişiklikler yapılmıştır. Taranan sözlüklerde bulunmayan ve tarafımızca tespit edilmiş, bir katkı mahiyetindeki anlamlarda herhangi bir kaynak referans olarak gösterilmemiştir.

7. Nâilî Divanı'nda tasavvufî izaha muhtaç olan sözcükler için, sözlüklerde yer alan makûl anlamlar bulunarak [tas.] kısaltmasının ardından aktarılmıştır. Bu manevî alanla ilgili ıstılahlar ya da mecazî ifadelerin izahı için asla kişisel tasarrufta bulunulmamış, yalnızca kaynaklardaki anlamlar aktarılmakla yetinilmiştir. Tasavvufî anlamlar için ayrı başlıklar açılmamıştır:

taḥayyür [2] hayran olma, hayrette kalma, şaşakalma; [tas.] tevhit denizinde ve aşk vadisinde hayret ve şaşkınlık içinde gezinme. <KT, Seccadî/2>

K7/54 Zihî maḳâm-ı **taḥayyür** ki vahşetinden olur / Zebân-ı nâṭıka ebkem muḥâl-i güft u şenîd

G4/1 Edeli zevk-i **taḥayyür** gamı tiryâk baña / Oldı vâ-sühṭegî mâye-i idrâk baña

8. Tanıkta, bağlamın ve sözcüğün anlaşılabilmesi için kimi açıklamalar yapmak gerektiğinde, verilen anlamın ardından ya da tanıkların aralarına girilmek suretiyle kimi ayrıntılara ve izahata yer verilmiştir.

âb-ı ḥayvân-sûz [1] ölümsüzlük suyunu kaynatan, arıtan. Farsça'da “âb-ı ḥayât” adında bir tür helva ya da tatlı bulunmaktadır. <Kanar/2, Dihhudâ> Benzer şekilde “âb-ı ḥayvân”ın da bir tür helvanın adı olduğu aşağıdaki tanıktan anlaşılmaktadır. Bu durumda âb-ı ḥayvân-sûz terkihi, “helva kaynatan” anlamını kazanmaktadır. Tanıkta bu helvanın şekerle yapıldığı ve meze olarak kullanıldığı ifade edilmiştir.

G208/4 Ṭūṭî-i câna ğidâ Ḥızır u Mesîḥe cân virür / **Âb-ı ḥayvân-sûz** nuḳl-ı şeker-efşânın görûn

kâfûr [3] Hindistan dolaylarında defneye benzer bir ağacın zamlından ibaret olan pek beyaz ve güzel, sert kokulu bir tabîî madde. İlaç olarak kullanılır|| pek beyaz şey. <KT, Cûdî, LN>

Aşağıdaki tanıkta kâfûr'dan yapılan merhemın dudaklara çalınmak suretiyle kullanıldığı ifade edilmektedir. Tanıkta susuz bir dudağın beyazlığı ile üzerine kâfûr çalınan bir dudağın beyazlığı arasında irtibat kurulmuştur.

G143/7 Olmamışdı nigehûn tiğine cân teşne iken / Zaḥm-ı âlûde-leb-i merhem-i **kâfûr** henüz

Sevgilinin bedeni, özellikle de gerdanı, beyazlığından ötürü kâfûr'a benzetilir. Ayrıca kâfûr, akan kanı durdurması hasebiyle tedavi amacıyla da kullanılır. Aşağıdaki tanıkta bu özellikler ifade edilmiştir. Bunların yanı sıra "kâfûr" sözcüğü, mecazen "kar" anlamında da kullanılır. *Tanıkta güzellik karının, ateşli mizacın üstüne yağması ile de bir tedavi elde edilmiş olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır.* <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 273, ADŞS, Kanar/1>

G174/1 Hikmet-i derd ki ıışkı ilâc-ı dil eylemiş / **Kâfûr**-ı hüsni şu'le-mizâc-ı dil eylemiş
Kâfûr, mum yapımında da kullanılır. Bu maddeden üretilen muma "şem'-i kâfûr" denir. Aşağıdaki tanıkta bu cins bir mumdan bahsedilmektedir (bkz. şem').

G334/6 Nâ'ilî şu'le-i hüsnuñ şaķın âh-ı dilden / Şem'-i **kâfûr**-ı şeb-istân-ı melâhatdur o mäh

9. Kimi madde başlarında, (bkz.) kısaltmasıyla, ilgili başka maddelere gönderme yapılmıştır.

10. Nâilî üslûbunun önemli özelliklerinden biri olan ve sözlüklerde bulunması ihtimali olmayan terkipler, tarafımızca anlamlandırılmış, terkibe neden o anlamın verildiği izah edilmiştir:

melâ'ik-sipâh [1] *sipahîleri meleklerden müteşekkil ordu, melek ordusu. Din ulularının ordularına meleklerin de iştirak ettiğine dair bir inanış bulunmaktadır. Terkip, bu inanış çerçevesinde oluşturulmuştur.*

K6/40 O şehriyâr-ı **melâ'ik-sipâh**-ı âlem-i cûd / Ki her kademde eder bezl keff-i ihsânı

11. Anlamı tespit edilemeyen birkaç madde başı boş bırakılmıştır.

A

a [1] İnanmazlık veya şaşkınlık bildirir. Cümlelerin başında veya sonunda kullanılır. <TS, ÖTS> Tanıkta olumsuzluğa dikkat çekmek ve olumsuzluk anlamını güçlendirmek için kullanılmıştır.

K9/2 Zātuñı Kayser ü Hākān ile hem-ser değil **a** / Belki ednā kuluñı kayşer ü hākān etmiş

āb [71]

1. su. <KT, KO, FZ, LN>

- K7/34 Fūrūğ-ı şavletin etdükçe kaht-ı **āb** füzün / ‘ Adūya şā’ika-bār oldı ol kazā-temhīd
- K10/8 Cāyız ki saht-ı hāki bu dem gül-nümā ola / Meh-tāba qarşu **āba** düşen ahterān gibi
- K12/55 **Āb**-veş yerlere geçsün o tabī‘at ki degil / Zāt-ı pākūñ gibi bir menba‘-ı cūda meyyāl
- K12/60 Dil-i bīmārūma **āb** istese cellād-ı felek / ‘ Arz eder kāse-i Ğinī ile zehr-i kattāl
- K18/12 Edüp yā nāv-ı zemīne eşer harāret-i şems / Teninde her ser-i mū çeşme-sār-ı **āb** olmuş
- G65/9 Vādī-i ğamda eşkūñ maḥv eyle tīb-ı dilden / **Āb** eyleme serābı **ābı** serāb göster
- G81/4 Kūy-ı yāre rü-be-rāh oldum sirişk ü dāğ ile / Bilmezin yā Rab çeken **ābum** mı yā nānum mıdır
- G83/1 Nūcūm aşhābı nār u bād ü hāk ü **ābdan** söyler / Hākīmān-ı ilāhī hikmet ü ādābdan söyler
- G127/4 ‘ Aceb mecnūn-ı māder-zāddur tıfl-ı dil-i ‘ aşık / Ki hūn-ı **āb**-ı ciger nūş etse şanur şīr-i māderdür
- G159/3 Ol şu‘leyüz ki sūz-ı dil ü **āb**-ı eşk ile / Peykān-ı tīr-i āh-ı şehir-gāh-ı hasretüz
- G191/4 Tāl‘atun lücce-i nūr-ı nighūmde görünüñ / ‘ Aks-i hūrşīd gibi **ābda** tekrār laṭīf
- G234/4 ‘ Aksin düşürdün **āba** nezāketle kaddinün / Tırmaz sirişk-i dīde nişārındasın gönül
- G246/1 Pāk-dāmen bir gül-i tersün gubārūmdan şakın / Şu‘lesün **āb**-ı dū çeşm-i eşk-bārūmdan şakın
- G256/4 Halkı leb-teşne kılan **āb**-ı recāya felegün / Degmemiş lū‘le-i ser-çeşme-i ihsānı ucın
- G306/7 ‘ Uşşāka olur Nā‘iliyā mevķif-i hayret / Pā-bend-i nigh silsile-i **āb** da olsa
- G312/5 Ğamzesi Nā‘iliyā **āb** idi ammā gelecek / Nūr-ı çeşmūm anı pūr-sūz u güdāz etdi yine
- G313/4 Zāhid bu zūhd-i hūşk ile hūld olsa da yerün / Mā‘-ı hāmīm olur yürüyen **āb** tākūne

Aşağıdaki tanıkta “āb”ın “nān” ile birlikteliği, “yeme içme; geçim derdi” anlamına vücut vermektedir. Bu iki unsur yemenin ve içmenin temel nesneleridir.

K3/5 Cenāb-ı Hālīka minnet ki olmamış hergiz / Sipīr-i bed-güherün fikr-i **nān u ābında**

āb-ı çeşme-i hūrşīd, āb-ı çeşme-i hūr [2] eski güneşe tapanların âlimlerince hayat. Bunlar, ruhun tecellisini güneşten ibaret sanarlardı. Güneş, bütün canlılar için su gibi bir hayat kaynağı olduğu için böyle bir terkibe vücut verilmiş olmalıdır. <Lugāt-ı Tarihiye ve Coğrafiye, C.1, s. 7, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 39> Terkip, güneşin bir feyiz pınarı olması düşüncesini aynen taşımaktadır.

K18/9 Bu dem ki kaht-ı nemā ‘āmdur degil deryā / Ki **āb-ı çeşme-i hūr** maḥv-ı iltihāb olmuş

G183/5 Hoşâ leîâfet-i nazm-ı selîs ü kaht-ı mezâk / Ki **âb-ı çeşme-i hürşid** cûya şıgmaز imiş

âb etmek, âb eylemek [3] su hâline getirmek; eritmek.

K6/29 Ne ğamze hancer-i elmâs-ı âteşin-dem kim / Toğunsa şa' şa' ası **âb ederdi** sindânı

G317/5 Ğırbâl ederse cismi müjeñ süziş-i ciger / Peykân-ı sahtın **âb ede** tiri bulunmaya

G65/9 Vâdi-i ğamda eşküñ mağv eyle tâb-ı dilden / **Âb eyleme** serâbı âbı serâb göster

âb-ı germ [1] sıcak su || gözyaşı. <Steingass, Kanar/1>

G176/5 Olurmuş **âb-ı germ**-i dîdeden dil Nâ'îlî pür-tâb / Mağabbet şehrinüñ germ-âbesinde külhen olmazmış

âb-ı hayât [7]

1. ölmezlik suyu, damlaları sonsuz hayat bağışlayan tatlı ve lezzetli su, bengisu; [tas.] tadanların asla yok olmayacakları ve son bulmayacakları aşk ve muhabbet pınarı, ilâhî bilgelik, ilm-i ledün. Zulmet denilen bir diyarda bulunduğu inanılan bu suyu içenlerin ölmediğine, dünya durdukça yaşadığına inanılır. <Steingass, ADŞS, Seccadî/2, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 55, Lugât-ı Tarihiye ve Coğrafiye, C.1, s. 6>

G233/5 Nâ'îlî-veş olmasañ **âb-ı hayât**-ı ğuşşa-nüş / Zinde-i câvid olurduñ mürde olmazduñ gönül

2. can bağışlayan, saf ve lâtif söz. <FZ, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 55>.

K5/7 Tab'-ı pākümdür o ser-çeşme-i ma' nî ki eder / Reşhası **âb-ı hayât**-ı suhene saqqâyî

K12/77 Ğarğa virdi felegi **âb-ı hayât**-ı suhenüm / Reşha-i kilküme leb-teşne yine âb-ı zülâl

K22/23 Söz bu ğubâr-ı tab' ile hâlî olur mı hiç / **Âb-ı hayât** olursa da gerd-i fütürdan

K25/27 Geh lû'le-i ser-çeşme-i enhâr-ı ma' ârif / Geh **âb-ı hayât**-ı suhene şâdurvânsın

Aşağıdaki tanıklarda “âb-ı hayât”, “Hızır” ile birlikte kullanılmıştır. İskender-i Zülkarneyn, karanlıklar ülkesinde Hızır ve İlyas ile bu ölümsüzlük bahşeden suyu ararlar. İlyas ve Hızır sudan içerek ölümsüzlüğe ererler. Tanıklarda bu hadiseye söz ve sevgilinin dudağı benzetmesiyle gönderme yapılmıştır. <ADŞS>

K9/28 Kâlemin lû'le sözün **âb-ı hayât** u tab' ın / Hızır-ı dil-zinde-i ser-çeşme-i 'irfân etmiş

Sevgilinin dudakları âşığına hayat verir, can bağışlar. Onun için sevgilinin busesi, can çeşmesidir. Âşık, sevgilinin busesi ile ölümü temenni eder. Çünkü yine o dudaklar sebebiyle yeniden hayata kavuşacaktır. <TDVİA, C.1, s. 3>

G259/3 Cân virür **âb-ı hayât** lebüne Hızır u Mesîh / Teşnesi ruh-ı Sikender bir içim şusun sen

âb-ı hayvân-sûz [1] ölümsüzlük suyunu kaynatan, arıtan. Farsça'da “âb-ı hayât” adında bir tür helva ya da tatlı bulunmaktadır. <Kanar/2, Dihhudâ> Benzer şekilde “âb-ı hayvân”ın da bir tür helvanın adı olduğu aşağıdaki tanıktan anlaşılmaktadır. Bu durumda âb-ı hayvân-sûz

terkibi, “helva kaynatan” anlamını kazanmaktadır. Tanıkta bu helvanın şekerle yapıldığı ve meze olarak kullanıldığı ifade edilmiştir.

G208/4 Tūṭī-i cāna gıdā Hızr u Mesīhe cān virür / **Āb-ı hayvān-sūz** nuql-ı şeker-efşanın görüñ

āb-ı kevşer [1] cennetteki sulardan biri (bkz. kevşer); musikîde bir makam. <OTAL>

K26/22 Zebān-ı lū'le-i kılkümden oldı bir ğazel cārī / Ki lafzı çeşme-i mihr ü edāsı **āb-ı kevşerdür**

āb-ı revān [2] akan su, ırmak, akarsu || hayat. <ADŞS, OTAL>

K10/37 Erdi tamām nazm-ı selīsün nihāyete / Mîzāb-ı hāmeden akup **āb-ı revān** gibi

K25/46 Bu şî'r-i ter ol şāf dili tesliyet eyler / Kim ola mükedder deseler **āb-ı revānsın**

āb-ı zülāl [2] berrak su, temiz su (bkz. zülāl). <OTAL, Steingass>

K1/11 Ol feyz kim selāset-i nazmumdadır anı / Ne cūy-ı selsebîl ü ne **āb-ı zülāl** eder

K12/77 Ğarķa virdi felegi āb-ı hayāt-ı suhenüm / Reşķa-i kılküme leb-teşne yine **āb-ı zülāl**

āb u āteş [3] su ve ateş || ılımlılık ve asabîlik, sükûnet ve kırgınlık. Birbirine zıt olan iki şeyden kinayedir. <Steingass, Seccadî/1, Redhouse> Aşağıdaki tanıkta da “lütuf” ve “sitem” sözcükleri bu bağlamı oluşturmaktadır.

K26/6 Sitem lūf-ı kelāmıyla mişāl-i **āb u āteşdür** / Kerem nuṭķ-ı revān-bahşîyle gūyā şîr ü şekerdür

Aşağıdaki tanıklarda şarabın rengi ve sıcaklık vermesi açısından ateşe, sıvı olması açısından ise suya yakın olduğu ifade edilmiş; şarabın aynı anda iki zıt unsuru ünyesinde barındırığına değinilmiştir.

G169/1 N'eylerüz şahbāyı biz ol la'1-i nābuñ mestiyüz / **Āb u āteşden** muḥammer bir şarābuñ mestiyüz

G282/8 Nüş ederler **āb u āteşden** muḥammer bir şarāb / Mey-güsārān-ı maḥabbet meşreb-i idrākden

āb u gil [2]

1. su ve topraktan yaratılmış olan yeryüzü; fani dünya. <ADŞS>

G223/4 Nessāc-ı tār u pūd-ı niyāza o büt gibi / Naķş-ı bedî'-i kār-geh-i **āb u gil** gerek

2. balçıktan yaratılmış vücut, fani vücut, fitrat, insan yaratılışı. <OTAL, FZ, Steingass>

G324/4 Feyz-i eşer-i neşve-i şahbā-yı lebündür / Bu şūr ki var māye-i **āb u gilümüzde**

2. akarsu. <Steingass>

K3/56 Verirdi seyle çerā-gāhın iştîyāk-ı ḥabîb / Degildi fikri behiştün giyāh u **ābında**

K10/3 Etmiş cünün-ı **ābını** efzün kuhen-bahār / Zencirini sürürse n'ola kehkeşān gibi

K10/11 **Āb** içre hoş-nümā o sevād-ı şükûfe-püş / Cedvel-keşide ḥaṭṭı güzel bûstān gibi

K10/16 Olduķça germ-şekve-i dem-serdî-i hevā / Her mevc-i **ābı** cevri-i şitādan zebān gibi

K18/8 Tārķ-i **āb** kesilmiş bu lücceler yekser / Hücüm-ı leşger-i germā ile ḥarāb olmuş

R8/1 'Aks-i ruḥı çeşmümde olupdur pinhān / **Āb** içre mişāl-i berg-i verd-i ḥandān

3. parlaklık, letafet, Cûdî (2005. 1), sözcüğün bu anlamının yalnız başınayken sağlanamayacağını ifade etmektedir. <Cûdî, FZ, Kanar/1> Tanıklarda sözcüğün “reng” ve “tâb” sözcükleri ile birlikte kullanılarak bu anlamın kastedildiği dikkat çekmektedir.

K18/46 Selâset-i suhen-i çeşme-sâr-ı feyzümden / Edâlarum gül-i hürşide reng ü **âb** olmuş

G65/1 Sâķi fûrûg-ı meyden rüyuñda tâb göster / Germiyyet-i hayâdan hürşide **âb** göster

G183/3 Sipihre virdi fenâ **âb**-ı şu‘le-tâb-ı dū çeşm / Mey-i dū âteşe zarf-ı kedüya şıgmaz imiş

G186/7 Baķar mı Nâ‘ilîyâ tîg-i âfitâba nigâhı / O **âb** u reng ki şemşir-i âb-dârına düşmiş

G369/5 **Âb** u tâb-ı tal‘at-ı ebkâr-ı nazmuñ Nâ‘ilî / Ta‘n eder âyine-i hürşide meh-rûlar gibi

âb u tâb [5] tazelik, güzellik, parlaklık. <KT, OTAL>

K3/26 Vücûdın etme mülevveş zamânun olma şerîk / Hemîşe şavb-ı tefâhurla **âb u tâbında**

G61/6 O gonce-leb der imiş **âb u tâb**-ı verd-i ruḥum / Sirişk-i Nâ‘ilî-i zâr-ı mübtelâdandur

G97/1 Sûz hemân ḥusnindedür yârûñ mekânun kim bilür / Gevherinde **âb u tâb** olsun da kânın kim bilür

G225/5 Haḳîka-perver-i cân zîb-i şîşe-i dildür / Bu **âb u tâb** ile gül-berg-i âli Şuḥfînün

G333/1 Ğamzesin ser-mest edüp sâķi şarâb-ı nâz ile / Bezm-i ḥüsne virdi revnaķ **âb u tâb**-ı nâz ile

4. yüz suyu, onur, şeref, itibar, vakar. <Cûdî, FZ, Kanar/1>

K18/14 Değil vücûdına **âbuñ** sebeb bu cümle cihân / Nuḳûd-ı bezl-i kefi şadr-ı kâm-yâb olmuş

âb-ı ruḥ [1] yanak suyu, ter||şeref, haysiyet, itibar. <FZ, Kanar/1>

Ş10/3 **Âb-ı ruḥuñ** dâmenün etmekle ter / Bulmasun âyine-i ḥüsnuñ keder

âb-ı rûy [2] yüz suyu, ter||ırz, namus, şeref ve haysiyet, itibar, asalet. <FZ, OTAL, Steingass Kanar/1>

K34/13 Pâdişâh-ı ehl-i dil Yaḥyâ Efendi kim odur / Mülk-i nazmuñ **âb-ı rûy**-ı taḥt-gâh-ı devleti

G220/3 **Âb-ı rûyuñ** ḥusrevâ dünyâ için baḥr eyleme / Kuflı âhen nâmı Bâd-âverdür ol gencinenün

5. su gibi düzgün giden şey. <FZ> Bu anlamındayken şiirde akıcılığı ifade eder.

K33/3 Haṭṭı emvâc-ı müselsel ḳalemi ebr-i muṭîr / **Âb**-ı câri gibi elfâz u ‘ibârâtı selîs

G378/5 Nazm-ı pākūñ **âb**-ı pâredür ey Nâ‘ilî / Belki tebhâl-i leb-i endîşedür her ḳaṭresi

6. (mürsel mecaz yoluyla) şarap, mutlak manâda içki.

G364/3 Zihî keyfiyet-i şahbâ-yı şadî kim dil-i zâra / Ğam-ı ‘ışkuñ şafâ-yı ‘âlem-i **âbı** unutturdı

7. gözyaşı. <Kanar/1, Seccadî/1>

G336/5 Nâ‘ilî olsun tarâvet-baḥş-ı sünbül-zâr-ı âh / Çeşme-sâr-ı bâğ-ı ğamdur **âb** gelsün çeşmüne

G342/3 Nüh zevraķ-ı sipihre ḥurûşı fenâ virür / Hecrûñle gelse gözden aķan **âb** bir yere

K16/2 Unutma gâhî saḳķâyide yârân-ı Sıtanbûlî / Ferâmûş etme **âb**-ı çeşm-i müştâķânı da gâhî

M2/IV/2 Bil ḥasteligün **âb**-ı ruḥ-ı şihḥat-ı câvîd / Pür-ḥavşala-i çâşnî-i zehr-i nebât ol

G248/2 Kıl **âb**-ı ruḥ-ı ‘işmet olan eşküme rağbet / ‘Âr eyleme âlâyiş-i dâmân-ı terümden

8. parlaklık, cilâ. Demire su verilmek suretiyle, onun çeliğe dönüşmesi sağlanır. <Kantar/1, Seccadî/1, Steingass, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 29> Çeliğin yapımı esnasında kullanılan suyun kıvamında verilmesi, yapılan aletin parlaklığını etkiler. Aşağıdaki tanıkta “kazma”nın parlaklığı, ateş nedeniyle bertaraf olmaktadır. Ateşe maruz kalan metal kararır

G210/3 Eşer-i âh göreydün nic’ olur ey Ferhâd / Etmese **âbını** maḥv âteş-i gam tîşemüzün

âbâ [1] babalar, büyükler, ileri gelenler, eb’in çoğulu. <KO, Cûdî, LN, Kantar/1, ÖTS>

K5/29 Âferîn himmet-i vâlâsına kim eylememiş / Zeyl-i ‘unvân-ı şeref menkıbe-i **âbâyı**

âbâd [1] şehir, binalar ve insanlarla dolu yerleşim; şen, mamur. Şems-âbâd ve harâb-âbâd sözcüklerinde olduğu gibi çokluk ve mahallilik anlamı katar. <Burhân-ı Kâtî‘, FZ, Steingass> Aşağıdaki tanıkta sözcük birleşik isim oluşturan ve çokluk bildiren ibare olarak düşünülmelidir. “Etmiş dili murg-ı çemen-âbâd-ı mahabbet”. Bu şekliyle mısra “Gönlü sevgi çimenliğinin kuşu yapmış” anlamını kazanır. Aşağıda verildiği biçimiyle ise mısra “Çimenliğin kuşu gönlü sevgi şehri hâline getirmiş” anlamındadır ve ilk mısra ile uyumsuzdur.

G27/2 Ruḥ-sâruñ eden gül-şen-i ḥüsne gül-i şâd-âb / Etmiş dili murg-ı çemen **âbâd**-ı mahabbet

abdâl [6] hiçbir şeye akıl yormayan, kalendermeşrep, derviş [tas.] dünya ilgilerinden kurtularak kendisini bütünüyle Allah yoluna adayan sufi veya erenler. Sözcük, aslında Arapça “bedel” sözcüğünün çoğuludur. Ancak Türkçe’de tekil gibi işlem görür. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

G98/3 Dil-i pür-dâğa ruḥuñ bûlbûle gül gül-şende / İki **abdâl**-ı nemed-püşdur eş‘âr oğudur

G180/5 Tılsım-ı genc-i ‘ışk ancak ser-i pür-dâğuñ ey **abdâl** / Ki ol kûh-ı belâda eksük olmaz her zamân âteş

G245/4 Şad-pâre bir nemed ver **abdâl**-ı ‘ışka ey çarḥ / Hem câme-i ten olsun hem bâliş-i ser olsun

Aşağıdaki tanıklarda geçen “ḥayret” ve “ḥayrân” sözcüklerinin, esrar çekildikten sonraki sarhoşluğa işaret ettiği düşünülebilir. Abdâllar ve kalenderler gam, yani esrar çekerler ve feleğin ltuf ve kahrına karşı “ḥayrân” yaşarlardı. Bu türden hareketleri nedeniyle abdâl sözcüğü, “dünyadan habersiz, alık (aptal)” anlamını kazanmıştır (bkz. cur‘ a-dân, esrâr, maḥzen). <LN, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 58>

G165/2 **Abdâl**-i ser be-ceyb-i ferâğuz ki ‘âlemün / Ḥayrân-ı nâz u ni‘met-i pâ der-riḳâbıyuz

G219/4 Maḥzenün esrâr-ı ḥikmetden meger ḥâlî midür / Bi’l-lah ey **abdâl**-i dil bilsek nedendür ḥayretün

abdâlân [1] abdallar. <OTAL>

G362/2 Başka bir ‘âlemdür ey dil ṭavr-ı **abdâlân**-ı ‘ışk / Bü’l-‘aceb sulṭân-ı istignâ-sipehdür her biri

āb-dār [3]

1. sulu, güzel, zarif, parlak, lâtif. Sözcüğün “esaslı, adamakıllı” anlamı da bulunmaktadır. <FZ, OTAL, Kanar/1> Tanıkta, tam anlamıyla mahmur olmanın da kastedilmiş olabileceği gözden ırak tutulmamalıdır.

G186/2 Helāk-i reşk-i nigāhuz o şūḥa biz de egerçi / O reşk nergis-i maḥmūr-ı **āb-dārna** düşmüş

2. (kılıç ve elmas gibi şeyler için) suyu iyi verilmiş, cevherli. Bıçak, kılıç gibi kesici âletler yapıldıktan sonra sertlik vermek için yapılan işleme “su vermek” denir. Bu işlem, demirciler arasındaki bir sırdır. <KO, FZ, Steingass, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 407>

G186/7 Baḳar mı Nā’ilīyā tīg-i āfitāba nigāhı / O āb u reng ki şemşīr-i **āb-dārna** düşmüş

3. nükteli, manidar; akıcı ve fasih (söz). <KT, OTAL, Kanar/1>

G367/6 Nazīre söylemege Nā’ilī suḥen-sencān / Bu hoş-edā ḡazel-i **āb-dār** degmez mi

‘**abīd** [1] kullar, taat ve ibadet edenler, ‘abd’in çoğulu. <Ahterî, OTAL>

K7/18 Gel ey gönül olalum tâbī’-i ḳader çünkim / Olur ḳazāya rızā mûcib-i felâḥ-ı ‘**abīd**

‘**abīr** [2] beyaz sandal, sümbül kökü, kırmızı gül, turunc ve iğde çekirdekleri, narenc gibi güzel kokulu bazı otlarla birlikte dövülmüş miskten meydana bir ilaç terkibi; güzel koku. Sözcük, mutlak manâda “‘anber” karşılığında kullanılır (bkz. ‘anber). <KO, Cûdî, LN, OTAL>

K23/30 Midād-ı ḥameden bûy-ı ‘**abīr** eylerler istiḥmām / Yazanlar vaḣf-ı ḥulḳuñ nāme-i müşkīn-ḥitām üzre

‘**abīr-efṣān** [1] misk kokuları saçan. <Kanar/1>

G250/2 Kākülündür kām-ı ümmīde ‘**abīr-efṣān** olan / Bûy-ı zulfündür dimāḡ-ı cānı müşk-ālūd eden

ābiş-ḥor [1] sulama yeri, kaynak || nasip ve kismet. <OTAL, Kanar/1, Seccadî/1>

K5/5 Oldı ṭab‘um gibi bir tâze zemīn üzre yine / Çüb-ı ḥüşk-i ḳalem **ābiş-ḥor**-ı nev-peydāyī

āb-rûy, āb-rû [2] yüz suyu, ter || şeref, haysiyet (bkz. āb-ı rûy). <LN, OTAL, Kanar/1>

G271/1 Güṣāde-baḥt erāzil sitāde-ḥū düşmen / Kemāl naḳṣ u ḥüner ‘ayb u **āb-rû** düşmen

G376/3 Ḥün-ı dil kim bâde-i şāf-ı maḥabbetdür baña / **Āb-rûy**-ı çeşme-i ḥurşiddür her ḳaṭresi

Ābtīn [1] Feridun’un babası. İran ülkesinde akıllı ve uyanık bir hükümdar olarak nitelenir. Ābtīn, Dahhāk’ın cellâtları tarafından öldürülmüştür. Ferīdūn, olayı öğrenince intikam için Dahhāk’a saldırmıştır (bkz. Āferīdūn, Ferīdūn). <FZ, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 90> Tanıkta Ferīdūn’u işaret etmek için kullanılmıştır (bkz. Ferīdūn).

K28/48 Farz edelüm ki ol daḡi mesned-niṣīn imiş / Daḡḡāk bir midür puser-i **Ābtīn** ile

āb-yārī [1] ağaçların köküne su eriştirme, sulayıcılık || yardım, imdat. <KT, FZ, OTAL>

G210/2 Āb-yārī-i cünün laht-ı dil etmiş kârın / Şecer-i âh-ı ‘alev-berk-i ciger-rîşemüzüñ

‘âc [] fil dişi, fil kemiği, bağa. <KT, Ahterî, Kanar/1>

G136/2 Yine tahta-pâre-i ‘işret-i harem-i muğâna degişmezüz / Felek olsa taht-ı zümür-rûdın güneş olsa kürsî-i ‘âcumuz

‘aceb [39]

1. acayip, garip, şaşılacak şey, tuhaf. <KT, OTAL>

K2/40 O dem ki müstenidân-ı ‘amel o bâdiyede / Fütâdelikte ‘aceb vü bî-i‘tibâr kalur

K21/13 Zâmirî gerd-i kederden ‘aceb mi şâf olsa / Ki rûy-ı devlete âyîne-i mücellâdur

K21/23 Dil-i ne-kerde güneh töhmet-i ma‘ârif ise / Ola sezâ-yı ‘ukûbet ‘aceb temâşâdur

K23/28 Bu istiḥkâm ile bi‘l-lâh esâs-ı devlet ü ‘ömrüñ / Kıyâmet kopsa da olmak ‘acebdür inhidâm üzre

K23/50 ‘Aceb cellâd-ı çapûk-destdür kim kırsa dünyâyı / Düşürmez sâye-i şemşirini gamzeñ niyâm üzre

K26/26 ‘Aceb mecnûn-ı mâder-zâddur tıfl-ı dil-i ‘âşık / Ki hûn-âb-ı ciger nûş etse şanur şîr-i mâderdür

K26/31 Huşûşâ sâhir-i tab‘um ki i‘câz-ı belâgatda / ‘Aceb cādū-yı pür-fen ṭurfe ‘ayyâr-ı tûvân-gerdür

K36/6 O tuğrâ kim hilâl-i âsumân-ı baht u devletdür / ‘Aceb mi bedr olup hîç kalmasa cirminde noḡşânı

M1/II/6 Aşluñ egerçi ḥâk idi ammâ ‘aceb bu kim / Ḥâk-i siyehle hîç zerüñ imtizâcı yok

M5/V/11 Kârı dile ḥâşılı füsündür / Çeşmüñ ne ‘aceb siyeh-deründür

M2/II/10 Etdi eşeri cismümi pür-nâle-i şeb-gerd / Yâ Rab ne ‘aceb âteş imiş nâ‘ire-i derd

M5/V/7 Ğark olsa ‘aceb mi nûra ‘âşık / Etdükçe cemâlüne nigâhı

G30/2 Mezâk-ı rûḥa ‘aceb neşve-i dû bâlâdur / Neşât-ı mevsim-i nev-rûz ü şâdi-i meh-i ‘îd

G18/1 Derûn-ı tîre-i zühhâd pür-jeng-i sivâdur hep / ‘Aceb âyînelerdür cilve-ger rûy-ı riyâdur hep

G30/5 ‘Aceb mi kesb-i dimâğ etse bâdeden rindân / Ki erdi neşr-i şemîm-i bahâra faşl-ı cedîd

G33/1 ‘Aceb mi senden olan bir nigâhdan nevmîd / Olursa kâm-ı dil-i bûse-ḥ‘âhdan nevmîd

G89/2 Dâğ-ı mihr olsa o zer tûgme-i yektâ ne ‘aceb / Ki o mehcûr u bu me‘nûş-ı girîbânıñdur

G102/1 Kõnarlar ehl-i hevâ ihtiyât bilmezler / ‘Aceb ḥaṭar yerdür bu ribât bilmezler

G108/3 Sâye şalmaḡ ruḥına fitne ‘acebdür ki o şûḥ / Kendüyi sâye-i zülfinde ser-efrâz şanur

G123/3 Ḥaḡḡâ ki ‘aceb bûkalemûn büt-gededür dil / Geh rûy-ı şafâ geh görünen şûret-i gamdur

G127/4 ‘Aceb mecnûn-ı mâder-zâddur tıfl-ı dil-i ‘âşık / Ki hûn-ı âb-ı ciger nûş etse şanur şîr-i mâderdür

G132/3 Āh eyledükçe muṣṭarib olmak ‘aceb midür / Zûr-ı nefesle lûcce-i dil pür-ḥurûş olur

G141/3 Gözi maḡmûrlaruñ mest-i serâşimesiyüz / İntibâh üzre degilsek ne ‘aceb ḥ‘âbdayuz

K17/58 Nev-kumâş-ı ser-i bâzâr-ı kemâlüm ne ‘aceb / Kalsa ṭamḡa gibi reşk ile metâ‘umda ‘uyûn

G192/2 ‘Acebdür mest-i ‘ışḡa pây-mâl-i nâz iken ‘âlem / Ser-i meclisden ol mest-i teḡâfûl germ-ḥîz olmak

G271/3 Teraşşuḡ etmededür zarf-i dîdeden ne ‘aceb / Denürse eşkümüze bâde bâde-i sebû düşmen

G272/5 Hîç bir vech ile yok Nâ‘ilî-i zâra vedâduñ / Ey cefâ-cû ne ‘aceb düşmen-i dirîne olursun

G347/5 Olsa eş‘ârüñ ‘aceb mi dil-pesend ey Nâ‘ilî / Tab‘-ı paküñ peyrev-i pâkîze-güñân olmada

- G356/2 ‘**Aceb** cellād-ı çâpük-destdür kim kırsa dünyâyı / Düşürmez sâye-i şemşirini gamzeñ niyâm üzre
 G367/2 ‘**Aceb** telâtûmı var baħr-ı aħzar-ı çemenüñ / Bizüm de hissemüze bir kenâr degmez mi
 G380/2 ‘**Aceb** bezm-i belâdur ‘ışk ki olmış / Hıred ezkârı hayret mey-furüşı
 G385/2 Tâķ-ı ebrûdan geçüp zülfinden ayrılmaz gönül / Bir ‘**aceb** dîvânedür kim tāk-ı eyvândur yeri
 G390/6 Sâķî erişüp ‘îd ‘**aceb** Nâ’ilî-i zâr / Rindân ile hûbânı kadeķ-nüş görür mi
 T5/9 Siyeh bayrakları gör kim otâğın almış eķrâfın / Şitâķa lâle-zâr olmaķdur ‘**aceb** dâmen-i küh-sâr

2. acaba. <KT, KO, TS, ÖTS>

- K14/8 Meftûn-ı temâşâsıdur ervâķ-ı melâ’ik / Hâķķâ ki ‘**aceb** sūr u ‘**aceb** bezm-i vilâdur
 G47/1 Hārâb gamzeler ol çeşm-i fiten maħmûr / ‘**Aceb** ‘aceb k’ola sâķî-i encümen maħmûr
 G374/3 Olur gâhî leb ü geh gamzeden dil bezm ü rezm-ârâ / ‘**Aceb** şehnâme-h’ân-ı meclis-i cânâne olmaz mı
 G374/5 Harem-gâh-ı dili cânânedan âzürde hâķırlar / ‘**Aceb** ey Nâ’ilî Mecnûn-şifât efsâne olmaz mı

‘Acem [6]

1. İran. <KT>

- K8/11 Zuhûr edince bu âşâr bildi şâh-ı ‘**Acem** / Bu fetħüñ olmış ezelden kaçâ mühim-sâzı
 K8/13 Olur mı hîç saña düşmen ittiħâz etmek / Şeh-i ‘**Acem** gibi rûbeh-nihâd-ı kec-bâzı
 K9/13 Cem-i Behrâm-siyer şâh-ı Sikender-teshîr / Ki ‘**Acem** mülkini bir şadmesi virân etmiş
 K28/43 Pâ-mâl-i sümm-i raķş-ı cihân-gird-i ‘azmüñ et / Hind ü ‘**Acem** diyârını bir bir zemîn ile

2. İranlı. Arapların, Arap olmayanlara ve özellikle İranlılara verdikleri isimdir. <Kantar/1, TDVİA, C.1, s. 321>

- G337/8 Kâsîd olmazdı metâ’-ı hod furûşân-ı ‘**Acem** / Şi’r-i Şâ’ib nev-ķumâş-ı şeh-r-i Tebrîz olmasa

3. Türk musikisinde eski mürekkep bir makam. Acem perdesi ve Acem makamı şeklinde, Türk musikisinde bir perde ve bir birleşik makamı karşılar. <Nedim Divanı’nda Musikî, s. 43, TDVİA, C. 1, s. 312>

- G77/5 Şahñ-ı gül-şen Çâr-bâğ olmış ‘**Acemde** ‘andelîb / Bağlamış bir naķş-ı dil-keş kim şabâ nev-rûzdur

‘âcil [1] aceleci, acele, gecikmez, süratli. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

- G164/3 Rencûr-ı ‘illet-i keder-i mâsivâya biz / Maħz-ı şifâ-yı ‘**âcil** olan hâlvetîlerüz

‘âciz [10]

1. kudreti olmayan, eli ermez, güçsüz. <Cûdî, OTAL, Redhouse>

- K3/21 Caħîm-i ‘**âciz**-i taķhîri olduğın bilmez / O cîfenüñ müteneffir olup ‘azâbında
 K3/50 Zihî tekâver-i endîşe-rev ki ‘**âciz** idi / Berîd-i cust-i nazar sūr’at-i şitâbında
 K13/41 Hâķ ise de yektâ güher-i genc-i hünerdür / Kim ‘**âciz** olur nâķidi taķdîr-i behâdan
 K13/44 İşbâta ne hâcet ki degil farķda ‘**âciz** / Ednâ nazaruñ ehl-i kemâlî cühelâdan
 K17/29 Nice taķlîd olunur cûduña kim ‘**âcizdür** / Şarf-ı yek-rûze-i dest-i keremünden Kârûn
 K28/10 Şimdi görüp mezâķumızı zehr-ħand eder / Zehr-âbı farķa ‘**âciz** olan engübîn ile

- K29/24 Fehm eylemekde ‘**âciz** olur Nâ’îl gibi / Neḳḳād-ı çârsû-yı hured ḳadr ü ḳıymetüñ
 K33/12 Bir mu‘ammâ bu ki ḥallinde cihân ‘**âcizdür** / Beyt-i şâ‘ir gibi bî-tevriye vü bî-tecnîs
 T3/3 ‘**Âciz** ü ḳâşir idi bilmede zâhir-bînân / Rütbe-i zâtını ol ‘ârif-i lâ-âgâhuñ

2. şaşırmış, ne yapacağını bilmez, dermansız, basit. <KT, Redhouse>

- M6/III/2 Vehm olur derküñde ‘**âciz** ‘aḳl olur ḥayret-güzîñ / Şārî‘-i ferd ü aḥedsün yâ ilâhe’l-‘âlemin

‘**aciz** [6] âcizlik, iktidarsızlık, el yetmeme, zayıf ve kuvvetsiz olma. <KT, LN, ZL>

- K4/31 ‘**Aciz**-i evşâf-ı ḥânedânında / İ‘tirâf-âver-i ḥatâ-yı dilem
 K7/23 Ne deñlü muḫtarib-i piç ü tâb-ı ‘**aciz** olsañ / Bulur ol mertebe ser-rişte-i ḳazâ taḫşîd
 K12/57 ‘**Aczümi** bârî bu taḳrîb ile evşâfuñda / Bir iki beyt ile irâd edeyüm bi’l-icmâl
 K14/74 Ma‘zûr tut ey kân-ı kerem ‘**aciz** u ḳuşûrın / Endîşe ki ḡarḳ-ı ‘araḳ-ı şerm ü ḥayâdur
 K23/34 Edâ-yı midḥatüñde ‘**aciz** u taḫşîrüm ola ma‘zûr / Ḳabûl eylerse luṭfuñ ḥayyiz-i mâlâ-kelâm üzre
 K29/1 Ey peyk-i tîz-kâm-ı şabâ kim delîlisin / Reh-güm-künân-ı bâdiye-i ‘**aciz** ü ḥayretüñ
 ‘**aciz-âverân** [1] âcizlik beyan edenler, af dileyenler.

- K37/8 Ḥulûş muḫliş-i ‘**aciz-âverândur** añlama kim / Ola ‘inâyet-i Ḥaḳ ṭâ‘atı ‘ibâdî ḳadar
açmak [24]

1. bir şeyi kapalı durumdan kurtarmak, çözmek. <TS, ÖTS>

- K3/66 Erişdi göz yumup **açınca** ḳâb-ı ḳavseyne / Nesîm-i şubḥ ile hem-reng idi şitâbında
 K11/15 Bir bir a‘yân-ı vilâyet derdi şâhım **aç** gözün / Muştafâ Pâşâ-yı ḡâzî gibi bir erdir gelen
 K15/39 Söz ḡâyete erdi **açalım** dest-i du‘âyı / Rûḫü’l-ḳudûs âmîne müheyyâ mı degildir
 K28/50 Sür ḥaşma bād-pâyüñi **açdurma** çeşmini / Toldur ‘adû gözini ḡubâr-ı zemîn ile
 K34/22 Şâhid-i iḳbâlüne biñ dîde-i ḥayret bulur / Çarḫ-ı bîdâd **aça** ger bir kere çeşm-i ‘ibreti
 G50/4 Mühr-i ḥazîne-i dile yâd el ṭoḳunmasun / Maḥtumdır yine anı ol pâdişâh **açar**
 G73/2 **Aç** ḥoḳḳa-i deḥânuñi nâzile nuṭḳa gel / Bir pâre zaḥm-ı câna o tiryâkdan ḳopar
 G266/4 Ḥuld içre şehîdân-ı maḥabbet ser-i küyuñ / Seyr etmege revzenler **açar** ḳâḫlarından
 G267/3 Âheste-rev bulun ki göz **açdurmayup** saña / Ḥınḳ-ı felek ḡubâr-ı küdüret ḳoparmasun
 G385/4 Dest-i müjgân-ı tazallum düşmen-i çâlâkinüñ / Göz yumup **açınca** dâmân u girîbândur yeri

2. (kanat ile birlikte) uçmaya başlamak.

- K12/10 Degmedi anlara tebşîr-i ḳudûma nevbet / Ḥâşılı **açdı** feleklerde melekler per ü bâl
 G268/4 Bâl u per **açdı** üstüne şâhîn-i zülfi yâr / Bi’l-lâḥ ḥamâm-ı dil nice rem-kerde olmasun

3. çiçeklenmek. <ÖTS>

- G50/1 Ḥatṭuñ ki bağ-ı dilde bahâr-ı siyâh açar / Ḥasret zemîn-i sînede ezḫâr-ı âḥ **açar**

4. görünür duruma getirmek, görüşü önleyen engelleri ortadan kaldırmak. <TS, ÖTS>

- G44/4 Meyden kızarsa ruḫları ḡâhî o naḫl-ı nâz / Bâzû-yı dâḡ-dârin **açup** ergâvânlanur
 G50/2 Şâḫbâ ki gösterir ‘araḳ-âsâ leṭâfeti / Mestâne sînesin ki o bût ḡâḥ ḡâḥ **açar**
 G98/7 Şerḫa vü dâḡın **açup** yâre göñül merhem umar / Bilmege mâ-ḥaşalın defter-i timâr okudur

5. engeli kaldırmak. <TS>

G50/3 ‘Uryân elinde ğamzesinüñ tîğ-i şu‘le-tâb / Beñzer ki dahme-i dili teşhîre rāh **açar**

6. yarmak; yaralamak. <TS>

G50/5 Elmās-pāre tîğ-i kazâdır o ğamze kim / Bebr-i beyân-ı Rüsteme zaḥm-ı nigāh **açar**

G301/3 Sînemde tâze şerḥa degül kişver-i dile / **Açmış** Tehemten-i nîgehüñ şāh-rāh-ı nev

7. sarılmış, örtülmüş, iliklenmiş olan şeyleri bu durumdan kurtarmak; yaymak; sergilemek.

<TS, ÖTS>

G50/6 Sūdā-gerān-ı ma‘şîyet aîsun o vakti kim / Dādār-ı ḥaşr bār-ı metā‘-ı günāh **açar**

8. içini dökmek. <TS>

G155/5 Cibrîle rāzın **açmaya** bir dil ki Nā‘ilî / Hem maḥrem-i tegāfûl ola hem nedîm-i nāz

G257/3 Āşinā bulmadı ḥarf-i elem-i vuşlata dil / **Açmadı** kimseye sermāye-i hicrānı ucın

9. bir kuruluşu, bir işyerini, bir yeri işler veya ilk defa kullanılır duruma getirmek, çalışmaya

veya işletmeye başlamak. <TS, ÖTS>

G184/5 Degül dād u sitedden bir nefes ḥālî bu bender-gāh / Biri **açmak** bārın biri dükkānını devşürmiş

10. yanında iyi gitmek, yan yana bir uyum sağlamak, birlikte güzel görünmek.

G50/7 Būstān-fürüz-ı gülşen-i cāndır o ğonceyi / Ey Nā‘ilî kaṭîfe-i surḥ u siyāh **açar**

açılmağ [17]

1. açmak işi yapılam veya açmak işine konu olmak, açık duruma getirilmek. <TS, ÖTS>

K3/67 **Açıldı** bāb-ı ziyāfet-serāy-ı ğaybü‘l-ğayb / Ki pā-şikestedür idrāk derki bābında

G64/5 Zūlhāda **açılmaz** der-i evvān-ı ḥarābat / Ol maştaba-i feyz riyā-gāh degildir

2. genişlemek || ferahlamak. <TS, ÖTS>

G310/3 Bū‘l-‘aceb ğonce-i gülzār-ı melāḥatdur o şūḥ / **Açılır** ḥatır-ı ‘uşşāk hemān teng olsa

3. yönelmek. <ÖTS> Tanıkta “gül-şene açılmağ” biçiminde, yönelme hâli alan bir sözcükle kullanılmıştır.

G200/5 Nā‘ilî dāğ-ı dil-i köhne-bahār-ı ğam olup / Gül-şene **açılalum** tâze gazeller diyerek

4. (uyku) dağılmak.

G34/3 **Açılmaya** yine ḥ‘āb-ı girān-ı baḥtımın / Olursa merdümek-i çeşm-i ârzü ḥürşîd

G216/3 Düşüp ıztırābuña şubḥa-dek bu şeb āh u nâleler eyledük / Ne çözüldi ‘ukde-i kākülün ne **açıldı** ḥ‘āb-ı tegāfülün

5. (çiçek) açmak, çiçeklenmek.

K6/48 Henüz bāğ-ı edebde **açılmamış** güldür / Tebessüm-i leb-i şirîn-i şekker-eşşânı

K30/23 Ğonce-i feyz **açılır** bāğ-ı meşāmımda benim / Būy-ı gül kāsîd olur vakt-ı zükāmımda benim

G34/2 **Açılsa** biñ gül-i şādî zükām-ı ğamla yine / Dimāğ-ı ḥ‘āhiş olur būy-ı kāmımdan nevmîd

- G133/3 Gül dedükçe şıkılır gönca dedükçe **açılır** / Dehen-i tengine hîç harf-i temennâ şıgmaz
 G244/1 Gönce-i feyz **açılır** bağ-ı meşâmumda benüm / Büy-ı gül kaşîd olur vaqt-i zükâmumda benüm
 G295/2 **Açılup** gül-i teründen mey içürdi sāgarundan / Ele al ki hanceründen dil-i pâre pâredür bu
 G353/1 Ol şühî bağda gördüm şükufte-rû tâze / Elinde bir gül **açılmış** o tâze bû tâze
 G368/4 Bahârî n'eylerüz ol gül-î izâr-ı gönce-femûn / Gülüp **açılması** biñ nev-bahâra degmez mi
 Aşağıdaki tanıkta sözcük hem çiçeklerin açmasını hem de gamın ifşa edilmesini karşılayacak biçimde kullanılmıştır.

- Kt3/2 **Açılmada** yok minnetümüz mihr ü nesîme / Gül-zâr-ı gamuz gönce de şeb-nem de bizümdür
 Mt2 Naḥl-i nev-resdür o şühûn bağbânın kim bilür / Tâze bir güldür **açılmış** gül-sitânın kim bilür

6. anlaşılır duruma gelmek.

- K26/12 Olur ceyb-i suhen bir gevher-i ma'î **açıldıkça** / Elinde hâme kim miftâh-ı kufl-ı genc-i muḥberdir
 'Âd [1] Nuh Peygamber'den sonra Umman ile Hadramut arasında yaşadığı rivayet olunan bir kavim; adı birkaç defa Kur'ân'da geçer; Hûd Peygamber'in davetine icabet etmeyen kavmin azgın fertleri üzerlerine gönderilen şiddetli bir rüzgârla helâk edilirler. Kur'ân-ı Kerîm'e göre (Fussilet/16, Kamer/19, Hakkâ/6) bu kavim, muhteşem saraylara, evlere, sürülere, eşsiz bağ ve bahçelere sahipti. Bu yüzden kibre kapılmış olan 'Âd kavmi putlara tapmaya başlamış, insanlara zulmedip azgınlık ve taşkınlıkta bulunmuştur. <OTAL, ADŞS, TDVİA, C.1, s. 334> Tanıkta, kibir ve gurur yüzünden helâk edilen bir başka kavim olan "Şemûd" ile birlikte anılmıştır.

- K37/13 Zâ'îf olanlara müstekbirân-ı 'ucb u gurûr / Müzâhım olmaya dehrûn Şemûd u 'Âdî kadar
a'dâ [13]

1. düşmanlar, 'adû'nun çoğulu. <Cûdî, LN, OTAL, Redhouse>

- K7/44 Mücâhidân-ı ğazâ muḳbilân-ı hâzretidir / Şabâh-ı ḥaşr olur **a'dâya** mâtem anlara 'îd
 K10/27 **A'dâya** bîm-i tîġi müfâcâ-yı merg olur / Bîmâra nûş-dârû-yı şîḫḫat-resân gibi
 K11/7 Ḥamle-i pür-zûrî ḥaşmuñ zehresin çâk eylemiş / Âteş-efşân-ı şaf-ı **a'dâ** bir ejderdir gelen
 K11/16 Ey dilîr-i Ḳahramân-kevkib ki ḥavfuñdan müdâm / Ḥâtır-ı **a'dâya** hevl-i rûz-ı maḥşerdir gelen
 K21/31 Niteki ḥâ'il ola zaḥm-ı çeşm-i **a'dâya** / Kerem ki merhem-i dâġ-ı dil-i aḥibbâdır
 K21/32 Ḥudâ vücûduñı hıfz eylesün ḥatâlardan / Ki devletün sebeb-i inḳırâz-ı **a'dâdır**
 K27/8 Yekke-tâz-ı şaf-ı **a'dâ** ki görüp sür'atini / Eşheb-i 'azmine der berḳ-i cihân ḥoş geldün
 K27/32 Ser-i **a'dâyı** verüp tu'me dehân-ı tîġe / Zer-nişân zırh ile ey bebr-i beyân ḥoş geldün
 G303/11 Tâ ki **a'dâya** ola bezmi ġam-engîz-i ḥased / Feyz-i iḳbâl-i neşât ile tarab-ġâh bize
 G311/4 Füşât-ı ḥâtır-ı **a'dâya** olur tehniye-sâz / Çarḫuñ evzâ'ına dil her zamân teng olsa
 Kt8/3 Ḥalâş ister iseñ zaḥm-ı çeşm-i **a'dâdan** / Dili o hancer ile pâre pâre gösterme

2. en zalim, pek gaddar. <OTAL>

G309/5 Olmazdı dest-i naḥvet-i **a‘dā** der-āstīn / Dāmān-ı ‘āfiyet-ṭalebān kütēh olmasa

a‘dāda bulunmak [1] düşmanla, rakiple birlikte olmak; zulmetmek, gaddarlık etmek.

G307/6 Yād eylese gāhī dili ey Nā‘ilī ol şūḥ / Ğam çekmez idüm her gece **a‘dāda bulunsa**

ādāb [7]

1. terbiyeler, utanmalar, uyulması gereken görgü kuralları, edeb’in çoğulu (bkz. edeb). <KT, KO, DİNÎ KAVRAMLAR, OTAL>

K24/35 Ḥāmūş ol ey ḳalem ki o ümmīd-gāhda / **Ādābdan** bu zemzeme min ba‘d dūr olur

K29/5 Ḥimmet maḳāmına ṭurup **ādāb** ile yer öp / Seyr eyle irtifā‘ın o eyvāna rif‘atūn

G70/5 Bī-behre-i sa‘ādet-i **ādāb** Nā‘ilī / Olmaz mu‘ammer olsa da ‘ālemde ḥār olur

2. usuller, yollar, kaideler; uyulması gereken haller, durumlar. Sözcük, bir hâl ve davranışa nispet edildiği zaman, o alana ait özel kuralları, incelikleri ve o konuda uyulması gereken hüküm ve esasları ifade eder. <Cûdî, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

G306/6 Bağlar ser-i rāhın yine **ādāb**-ı maḥabbet / ‘Āşık ḥarem-i vuşlata reh-yāb da olsa

3. edebiyat, edebiyat bilgileri.

K23/17 Benānında ḳalem mevḳūf-ı taḥrīr-i ḥavāşīdür / Beyān u mantıḳ u tefsīr ü **ādāb** u kelām üzre

G83/1 Nücüm aşḫābı nār u bād ü ḥāk ü ābdan söyler / Ḥakīmān-ı ilāhī ḥikmet ü **ādābdan** söyler

G168/4 Māverā-yı mantıḳ u hey‘et ḥisāb u hendese / Pāy tā-ser ḥikmet ü **ādābdur** endişemüz

‘adālet [3] herkesin hakkına saygı gösterme, insaf, hak tanırılık, hakkı gözetme,

zulmetmeme. <KT, Cûdî, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

K10/40 Rāyet-keş-i **‘adālet** ü inşāfı ḳahr ede / Ḍaḥḥāk-ı zulmı Gāve-i āhengerān gibi

K13/37 Lāyık mıdır ey ḥāce-i bāzār-ı **‘adālet** / ‘Ālem pūr olup mūhre-furūşān-ı du‘ādan

K15/19 Hem-vāre n’ola rāḡīb-ı ‘adl olsa **‘adālet** / Maḳbūl-i pesendīde-i Mevlā mı degildür

‘adālet-gerī [1] âdillik. <OTAL>

K27/11 Şimdi eyyām-ı **‘adālet-gerī**-i Āşafdur / Yürü ey ma‘delet-i Nūşirevān hoş geldün

‘adāvet [3] düşmanlık; zulmetme. <LN, Kanar/2, DİNÎ KAVRAMLAR>

K18/31 Yine **‘adāveti** ehl-i dile muḳarrerdür / Kemāl-i kīnesi bi-şekk ü irtiyāb olmuş

K21/26 Ḳomaz **‘adāveti**-i dirīnesin ahālīye / Me‘ādin-i cehale māye-i eşirradur

Aşağıdaki tanıkta Şeytan’ın Âdem’in vücudunu çekemeyerek ona düşmanlı beslemesi ifade edilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de de Şeytan, bütün insanların düşmanı olarak anılmıştır (Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf/5).

K33/19 Bildi zıddiyyetini eyledi bî-rūḥ henüz / Cesed-i Ādeme izḥār-ı **‘adāvet** iblīs

a' del [2] pek adaletli, çok doğru; en adaletli. <Cûdî, OTAL, Kanar/2>

K9/21 Rûh-ı ecdâd-ı hümâyûnuñ için pâdişehim / Ki Hudâ her birini **a' del**-i şâhân etmiş

K19/14 Şadr-ı şâhib-azamet Hazret-i Aḥmed Pâşâ / K'olmuş eṭvârı pesendide-i şâh-ı **a' del**

Âdem [6]

1. semavî dinlere göre Allah'ın yarattığı ilk insan ve ilk peygamber. İnsanlığın babası olduğu için "insan" anlamında da kullanılır. Aşağıda, Âdem'in şeytan (iblis) tarafından kıskanılması ifade edilmiştir. Şeytan, Âdem'in topraktan, kendisinin ise ateşten yaratıldığını söyleyerek ilhâhî emre karşı gelmiş, Âdem'e secde etmeyi redderek cennetten kovulmuştur. <ADSS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 67, TDVİA, C.1, s. 358>.

K33/19 Bildi zıddiyyetini eyledi bî-rûḥ henûz / Cesed-i **Âdeme** izhâr-ı 'adâvet iblîs

Aşağıdaki tanıklarda sözcük, doğrudan "insan, insanoğlu" anlamında ve cins isim görevinde kullanılmıştır. Tanıklarda sözcük "erkek, er kişi" anlamında da düşünülebilir. <Cûdî>

M3/VIII/3 'Âlemde **âdem** olmaduğın bilmedüñ daḥi / 'Âlem bu 'âlem olmaduğın bilmedüñ daḥi

G308/5 Murğ-ı ḥarem-i 'ışk olup ey Nâ'îlî-i zâr / **Âdem** bu kemîn-gâhda âzâde bulunsa

G314/1 **Âdem** ğanî-dil olsa gedâ-meşreb olmasa / Rind olsa ḥaḳîḳat u bî-mezheb olmasa

G339/4 Nutḳından eyler **âdem** iḥsâs-ı nokṭa-i fem / Ol ğonce-i tebessüm mu'tâd söyleyince

2. terbiye sahibi, mürüvvetli (Cûdî, 2006. 3). <Cûdî>

M3/VI/2 Cehd eylesek ne fâ'ide Mevlâyı bilmege / **Âdem** gerek ḥaḳîḳat-i eşyâyı bilmege

'adem [10]

1. yokluk, vücut karşıtı; [tas.] masiva. <KT, LN, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

K2/15 Olur vücûd-ı 'anâşır fenâ-pezîr-i **'adem** / Ne fer'-i çâr-ṭabî'at ne aṣl-ı çâr ḳalır

K2/17 Bu gül-sitânede bir ğün eser semûm-ı **'adem** / Gider bu neşv ü nemâlar ne gül ne ḥar ḳalır

K5/24 Döndürüp Rûmı sevâd-ı ḳalemüm Lâḥûra / Etdi ğüm-nâm-ı **'adem** Feyzî-i Hind-ârâyı

K14/76 Bir cevḑ-i miyânındaki nezzârelerinde / İnşâf u mürüvvet **'adem**-i maḥz-ı hebâdur

M1/IV/3 Cismün ki oldu dâḥil-i ser-menzil-i **'adem** / Ḳaldı reh-i firâḳda ḳavm u ḳabâ'ilün

M1/VI/6 Dil-teng-i dâr-ı miḥnet-i dünyâ idün tamâm / Mekṣ eyle ḥ'âb-gâh-ı **'ademde** ḥuzûr ile

G142/5 Nâ'îlî bir ğün olup râh-ı **'ademde** pâ-mâl / 'İşḳa âyîne iken tîre-derün ḥâḳ oluruz

G188/4 'Ârif vücûd-ı 'âlemi maḥz-ı **'adem** bilür / Şâdî redîf-i mâtem ü ğam tev'em-i neşât

G206/3 Şayyâd-ı cân-şikâr idi biñ dâm ile ḥaṭuñ / Nâ-bûd iken kemîn-i **'ademde** nişân-ı merg

2. olmama, bulunmama, eksiklik, noksan. <KT, Cûdî, OTAL, Redhouse>

K24/14 Virse cevâhire **'adem**-i rağbeti kesâd / Elmâs rûy-ı dest-i metâ'-ı bilür olur

'adem-âbâd [1] yokluk ülkesi, yokluk şehri; ölüm. <OTAL, Kanar/1>

K8/18 Budur ümîd ki âşâr-ı şaṣvetüñ kaçıra / Cezîre-i ‘**adem-âbâda** ol dağal-bâzı

‘**adem-peẓîr** [1] yoktan var olmuş, yoktan hazırlanmış.

K2/6 Fenâ bulur neş’et-i ‘**adem-peẓîr**-i vücûd / Ne mest-i bâde ne maḥmûr u hûş-yâr ḳalır

‘**aden** [1] cennet. Kur’ân-ı Kerîm’de Zumer Suresi 73. ayette geçen, “Bunlar ‘aden cennetleridir, ebedî kalmak üzere buraya girin.” şeklindeki bir ibaredir. Sözcük, tek başına cennet anlamında olmasına rağmen, “cennât-ı ‘aden, cennet-i ‘aden, bihişt-i ‘aden” biçimlerinde kullanılır. <KT, LN, İSLÂMÎ SÖZLER>

K24/25 Cennât-ı ‘**aden** bunca mu‘allâ ḳuşûr ile / Ol bezm-i ḥâşa nisbet ile bî-ḳuşûr olur

‘**Aden** [1] Güney Arabistan’da Kızıldeniz’e bitişik bir sahil şehri; burada eskiden inci çıkarılırmış. <ADŞS>

G47/4 Elinde olmayıcaḳ câm-ı la‘l-gün n’eyler / Kenâr u ceybin edüp pür dîr-i ‘**Aden** maḥmûr

‘**âdet** [3]

1. alışılmış şey, her zaman yapılan, yapıla yapıla zorunluluk hükmü kazanmış iş, hâl. <KT, KO>

G172/1 Etse dil-i zârı n’ola maḥbûbı ferâmûş / ‘**Âdetdür** eder her kişi maḥcûbı ferâmûş

2. görenek, usûl, herkes tarafından riayet edilen. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

M1/3 Rindâna telâfî-i ğam-ı devr-i teselsül - Meclîsde bilürsin / Peymâne-i leb-rîz-i pey-â-peyle gerekdür - Bizde budur ‘**âdet**

‘**âdet-i dîrîne** [1] eski usûl, eskiden beri yapılagelen iş.

G196/1 Ḳan ağlamadur ‘**âdet-i dîrîne**-i ‘âşîḳ / Ḥûn-âbe-i dildür mey-i düşîne-i ‘âşîḳ

‘**âdî** [] âdet olan, alışılmış, her zamanki, fevkalâde olmayan, bayağı. <KT, KO, Cûdî, LN>

M7/II/1 Sipîhr-i kîne-cûdan bî-vefâlık resm-i ‘**âdîdür** / Felekden bî-niyâz olmak daḥî bir özge şâdîdür

‘**âdil** [3] adaletli, adaleti yerine getiren; doğruluk gösteren, hak ve hukuka riayet eden. <KT, KO, Cûdî, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

K9/17 Ey ḳazâ-mertebe şâhenşeh-i ‘**âdil** ki Ḥudâ / Kâr-ı duşvârını ḥalkuñ saña âsân etmiş

K9/34 Tâ ki te‘yîd-i Ḥudâ virmek içün mülke nîzâm / Bir şeh-i ‘**âdili** ḥâtemle Süleymân etmiş

K12/21 Bû ‘Alî-dâniş Aristö-yı Sikender-ḥareḳât / Dâver-i ‘**âdil** ü düstûr-ı pesendîde-fi‘âl

‘**adîm** [5]

1. yok olan, yok; eksik. <LN, ZL, OTAL, Kanar/2, Redhouse>

K5/21 Pâdişâh-ı suḥnem k’oldı zamânumda ‘**adîm** / Mülk-i endîşede şûr u şağab-ı ḥod-râyî

K12/53 Fitne devründe ‘**adîm** olduğın etdükçe ḥayâl / Ruḥ-ı dil-berde döner noḳta-i mevḥümeye ḥâl

K22/3 Deryâ-yı kı̄r-güne-i şebde ‘**adīm** olur / Fülk-i felek telâṭum-ı emvâc-ı nûrdan

2. bir şeyi olmayan, mâlik ve sahip olmayan, olmayan, mahrum. <KT>

K22/29 Maḥşerde de vücûdını ‘ârif ‘**adīm** bilir / Ma‘ dūd olursa ol ḥaşerât-ı ‘aķûrdan

‘**adīmü**’l-emşāl [1] eşi, benzeri olmayan, benzersiz (bkz. yek-tâ).

K12/17 Ḳahramân-kevkebe Cem-mertebe Dârâ-ḥaşmet / Âsümân-pâye hümâ-sâye ‘**adīmü**’l-emşāl

‘**adl** [18] adalet, zulmetmeyerek herkesin hakkını teslim etme, tarafsız hüküm, hakkaniyet, adalet; doğruluk. <KT, Cûdî, LN, YTL, OTAL> Sözcüğün geçtiği tanıkların tümü kasidelere ait beyitlerdir.

K10/17 Şahn-ı serây-ı şâhda cûlar şadâ virür / Zencir-i ‘**adl**-i der-geh-i Nûşirevân gibi

K10/23 Ḥusrev-nijâd-ı ‘**adl** ki Efrâsiyâb-ı zulm / Maḥv ola âteş-i ḡazabından dūḥân gibi

K10/28 Deşt-i amân-ı kişver-i ‘**adlinde** bî-hirâs / Şîri ḡazâl-perveriş eyler şobân gibi

K12/86 Ḥaşre dek re’yi gibi muntazamü’l-ḥâl olalar / Zıll-ı ‘**adlinde** re’âyâ-yı perişân-aḥvâl

K13/20 ‘Avd eyledi ‘**adl**-i ‘Ömerî ‘âleme ḥâlâ / Düstûr-ı mübârek-pey ü ferḥunde-liḳâdan

K13/30 Nehy-i nasaḳ-ı bâḡa ki câzim ola ‘**adli** / Bülbüller alur dâd-ı güli bād-ı şabâdan

K15/18 Pâşâ-yı ḳader-kevkebe nâm-âver-i Şâlih / Kim ‘**adli** mühim-sâz-ı re’âyâ mı degildür

K15/19 Hem-vâre n’ola râḡıb-ı ‘**adl** olsa ‘adâlet / Maḳbûl-i pesendide-i Mevlâ mı degildür

K17/18 Ma‘ delet-kâr u kerem-pişe ki olsa yaraşur / ‘**Adline** Nûşirevân cûdına Ḥâtem meftûn

K18/18 Semiyy-i fâḥr-ı rüsûl ḥâriş-i şerî‘at-ı kül / Ki ‘**adli** müctehid-i re’y-i bâ-şavâb olmuş

K18/24 Bahâr-ı mevsim-i ‘**adlinde** ser-be-ser ezḥâr / Sezâ-yı serzeniş-i nâle-i zubbâb olmuş

K18/30 Zamân-ı naşfat-ı ‘**adlünde** gerçi ḥalka felek / Hezâr güne telâfiye pür-şitâb olmuş

K19/31 İḥtisâb-ı der-i ‘**adlinden** edüp bîm ü hirâs / Çarḥ-ı bed-mest girîbânlara şunmaya el

K27/10 Gûsfendânın edüp sâḡa-i ‘**adlinde** be-pîş / Gürk-i ḥûn-ḡâre der isterse şobân ḥoş geldün

K28/20 Reşkâ maḳâm-ı ‘**adlüne** beytü’l-‘atîḳ-veş / Kerrûbiyân tavâfda rûḡu-l-emîn ile

K9/20 Gül-şen-i ‘**adl**-i şehinşâhı eden düşmen-süz / Nâr-ı Nemrûdı Birâḥime gül-istân etmiş

K9/35 Tâ ki bir pâdişehûn sevḳ-i ḳaderle devlet / Pençe-i ‘**adline** teslîm-i girîbân etmiş

K9/36 Zât-ı pâkûn ola maḥfûz ḥaṭardan ki Ḥudâ / ‘**Adl** ü inşâfuñı dünyâya nigeh-bân etmiş

‘**adn** [2] cennet. Bütün cennetlerin ortasında ve onlardan daha yüksektedir (bkz.

‘Aden). <LN, OTAL, Kanar/2, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 138>

T3/5 Vaḳf-ı rıḡletde dedüm Nâ’iliyâ târîḡin / Zâ’ir-i ‘**adn** ola rûḡı Şarı ‘Abdullahuñ

T6/3 Fevtine târîḡ için dediler ervâḡ-ı ḳuds / ‘**Adni** künâm eylesün Şîr ‘Ali yâ ilâh

‘**adû** [16] düşman, hasım. <KT, Ahterî, LN, ZL>

K3/48 Ḥaṭâ-yı maḥz idügin kı̄l u kâl bildi ‘**adû** / Merâtib-i ḡulelâ-yı şeref-me’âbında

K7/34 Fûrûḡ-ı şavletin etdükçe ḳaḡt-ı âb füzûn / ‘**Adûya** şâ’ika-bâr oldı ol ḳazâ-temhîd

K8/17 Olur mı râh-zen-i râst-kârî ‘azmûn / ‘**Adû-yı** bed-güherûn ḡile-i çep-endâzı

K8/21 Şeh-i esed-menişâ ola şîr-şavletinûn / Ser-i hezâr ‘**adû** nîm loḳma-i âzı

- K12/18 ‘Alem-efrâz-ı şecâ‘ at siper-endâz-ı ‘**adû** / Temşiyet-bağş-ı zafer şaf-şiken-i ceng ü cidâl
- K18/28 Temûz âteş-i kahr-ı gâzab-fürûzuında / ‘**Adûya** nâ’ire-i şaṭvetûñ şihâb olmış
- K28/50 Sür ḥaşma bâd-pâyüñi açdurma çeşmini / Toldur ‘**adû** gözini ğubâr-ı zemîn ile
- K33/16 Nâ’ilî-veş ğaraz ihlâş-ı ‘ubûdiyyetdür / Yoksa dîrine ‘**adûdur** felek-i dün u ḥasîs
- M1/VII/6 Aḥbâbuña egerçi virüp ğam ‘**adûları** / Çarḥ-ı nifâk-pîşe gibi ḥurrem eyledüñ
- M7/I/2 Ten-i mecrûḥuma ṭa‘n-ı ‘**adû** zaḥm-ı ziyâd olsun / Edenler gönlümi âzürde mesrûrû’l-fü’âd olsun
- M7/III/1 Mürûr-ı dehr ile dil-şâd olup aḥbâb kârımdan / ‘**Adû** pür-derd ü dâğ olsun cefâ-yı ihtiyârımdan
- G147/6 Çerâğ-ı bezm-i şeb-efrûzuyuz aḥibbânun / ‘**Adûlarıñ** şerer-i dâmen-i talebleriyüz
- G197/3 Dîde-i baḥt-ı ‘**adûy**ı uyarur nâlelerüm / Dostum ḥâtıra geldükçe senün ḥ-âb-gehün
- G364/7 Bize cevri felek ey Nâ’ilî ğurbet diyârında / ‘**Adûlar** şâd-kâm olsun ki aḥbâbı unutdurdı
- K18/1 Fûrûğun istemez erbâb-ı dili ‘**adûya** hemân / Siyâh-baḥt idügin ey sitâre gösterme
- Ş4/1 ‘**Adû** beñzer nifâk etmiş / Bizümle yâr söyleşmez

‘**adû-yı dîn** [1] din düşmanı. <Kanar/2>

- K28/38 Bî-ḥiss ü rûḥ kâlebe döndi ‘**adû-yı dîn** / Lâl etdi şaṭvetün bu kadar kibr ü kîn ile

‘**adû-nevâz** [1] düşman okşayan; düşmanı güldüren, sevindiren (âh).

- G130/5 Tîşe-i cevri Nâ’ilî ğam mı çeker ḥarâb-ı ış / Āfet-i ḥânümân-ı dil âh-ı ‘**adû-nevâzdur**

âfâk [7]

1. ufuklar, gök ve yerin birleşmiş gibi görüldüğü yerler, ufḫ’un çoğulu (bkz. ufḫ). <KT, OTAL, Redhouse>

- K7/35 Şalup ser-â-ser-i **âfâka** pençe oldu tamâm / Mişâl-i tîğ cihân-gîr-i âfitâb-ı ferîd
- K20/40 **Āfâka** her şehri yayıla ol makâmdan / Mihrün şu‘â‘ı gibi beşâret haberleri
- G73/4 Olmakda nev-be-nev ḥuşım-ârâ o ğamzeler / Fevc-i sipâh-ı fitnedür **âfâkdan** kopar

2. dünyanın etrafı, etraf. <Cûdî, LN>

- K14/66 Neşir olsa zuhûrum n’ola **âfâka** ki ṭab‘um / Menşûr-ı suḥen ber-kef-i rûḥ-ı ḳudemâdur
- K20/25 Etsün mükâtibân-ı meşîyyet zuhûruñ / **Āfâka** munteşir kalem-i nâme-güsteri
- K22/34 Eyler şemîm-i ḥulḳun **âfâka** munteşir / Raşḥ-ı midâd-ı ḥâme-i müşkîn-suṭûrdan
- G265/7 Sen Nâ’iliyâ neşir et **âfâka** dîr-i nazmuñ / Bilmezse felek ḳadrin baḥtum gibi kûr olsun

âfât [2] belâlar, musibetler, sıkıntı veren hâl, âfet’in çoğulu (bkz. âfet). <KT, Cûdî, LN, OTAL>

LN, OTAL>

- K20/41 Şubḥ u mesâ sa‘âdet ü baḥtuñ füzün olup / Hâḳ eylesün vücûduñ **âfât**dan beri
- G252/4 Ğonceye dil-tenglûk bir perdedür **âfât**dan / Anı çeşm-i rûzgâr-ı tâb-sâmân görmesün

âferîde [1] yaratılmış, mahlûk, yaratık; insan. <KT, Cûdî, LN, OTAL, Redhouse>

- K28/61 Bu iltifâtı görmedi bir **âferîdeden** / Evḳâtı geçdi ğâḥ çenân geh çunîn ile

Āferīdūn [1] Feridun, Pişdadiyan sülâlesinin altıncı hükümdarı. 500 yıl hükümdarlık yaptığı söylenmektedir. Kahramanlığı ile meşhurdur (bkz. Ferīdūn). <FZ, , MİTOLOJİK UNSURLAR, s. 63, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 63>.

K17/14 Tāze takvīm-i cihān-gīrī-i İskender ü Cem / Nakd-i vaqt-i Haşem ü tañtana-i **Āferīdūn**

āferīn [3] yaşa, var ol, bravo!. Hayırlı dua, rahmet; selâm, beğenme ve övme ifade eden bir sözcüktür. <FZ, OTAL, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

K5/29 **Āferīn** himmet-i vâlāsına kim eylememiş / Zeyl-i ‘unvân-ı şeref menkıbe-i Ābâyı

K27/20 **Āferīn** kuvvet-i bâzû-yı cihān-gīrūne kim / Kande ‘azm etdūn ise feth-künān hoş geldūn

K27/22 ‘İlm ü fazlūn gibi ısbât-ı şecā‘ at kıldūn / **Āferīn** ey ‘alem-efrâz-ı beyân hoş geldūn

āfet [39]

1. isabet ettiği şeyleri yararlı olmaktan çıkaran olay veya durum, büyük felâket, belâ, musibet. <KT, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

K4/11 **Āfet** olsam hayâl-i yâre n’ola / Maḥrem-i çeşm-i âşınay-ı dilem

K34/31 Olmasun hergiz müsâdif ḥānümân-ı ‘ömrine / Rûzgāruñ berķ-i tâb-âsâ gezend ü **āfeti**

G61/3 Hirās-ı mülk-i kâzâ **āfet**-i kâlem-rev-i ‘ışķ / O şâh-ı leşger-i âşûb-der-ķafādandur

G130/5 Tîşe-i cevre Nâ’ilî ğam mı çeker ḥarâb-ı ‘ışķ / **Āfet**-i ḥānümân-ı dil âh-ı ‘adû-nevâzdur

G206/1 Ey her nigâhı **āfet**-i nâ-mihribân-ı merg / Sensüz geçerse bir demüm olsun zamân-ı merg

[tas.] tarikat yolcusunu manevî hareketten alıkoyan dünyevî bağların ve alâkaların hepsi.

<Seccadi/2> Aşağıdaki tanık, bu bağlamda değerlendirilebilir.

K34/1 Ḥayl-i rindanı perîşân etdi zühdūn **āfeti** / Döndürüp nakd-i şigîbe mâye-i cem‘iyyeti

“Āfet” sözcüğü, mecazen “aşk” karşılığında kullanılır. <TASAVVUF TERİMLERİ>

Aşağıdaki tanıklarda āfet, bu bağlamda değerlendirilmelidir.

G96/1 Şāneden dillere zülfündeki **āfet** görünür / Rîşte-i cānda nice ‘uķde-i ḥayret görünür

G328/5 Nâ’iliyâ nice kâr eylemesün **āfet**-i ‘ışķ / Ey sevād-ı ḥaṭı ta‘vîz-i necât-ı fitne

G58/4 Mecnûn-ı Felâṭun-sebak-ı ḥikmet-i ‘ışķız / ‘İşķ **āfet**-i ‘aķl u dil-i nâ-ķābilümüzdür

G60/1 Sīneden raḥtuñı ey ğam götür **āfet** yeridür / Girye tûfān-gehidür âteş-i ḥasret yeridür

āfet-i ‘aynū’l-Kemāl [1] göz değmek, nazar değmek şeklinde adlandırılan afet. Hüzeyl Kabilesi’ne mensup Kemāl adlı bir Arap’ın gözünün değiştiği nesneyi helâk etmesi nedeniyle böyle bir terkip oluşturulmuştur. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 69>

G246/3 Kākülün olsun ḥamāyil-bend-i bâzû-yı cemāl / **Āfet**-i ‘aynū’l-kemāl-i i‘tibārundan şaķın

2. başı kadın, boynundan aşağısı aslan şeklindeki efsanevî yaratık; güzelliği ile kendisine âşık olanları kendisine bağlayan deniz kızı || çok güzel insan, insanı, uğruna ölünecek kadar kendisine âşık eden fitneci güzeller. <OTAL, ADŞS>

- K26/32 Ne ‘ayyār **āfet**-i āsāyış-i hayl-i melā’ikdür / Ne cādū qudsiyân-ı bām-ı ‘arşa hayret-âverdür
- G11/1 Ey tâb-ı hüsniñ **āfet**-i nîrû-yı âfitâb / Haclet-pezîr-i reng-i ruhuñ rûy-ı âfitâb
- G21/1 Müjgânlar **āfet**-i dil-i ‘aşık nigâh mest / Kişver harâb şû sipeh pâdişâh mest
- G104/1 Nişâr-ı naqd-i niyâz etmege şitâbum var / Benüm ol **āfet** ile başka bir hisâbum var
- G118/5 Dû çeşmün Nâ’ilîniñ şimdi dāmânın tutar ammâ / Girîbân-gîri maşşerde ol iki **āfetüñ** kimdür
- G119/1 Göñül bir nev-cevânun şû’le-i hüsniyle süzândur / Ki bir kem-ter şerârî **āfet**-i şad-ı hürmen-i cândur
- G123/1 Mestânelerün zevkî demeñ **āfet**-i gâmdur / O zenke sebeb bâde degil hâlet-i gâmdur
- G125/4 Nâme de gelse dil ü dîde okunmaz senden / Âh ü eşk **āfet**-i mektûb-ı hamâm-âver olur
- G200/1 Severüz gördüğümüz **āfeti** dil-ber diyerek / Başlaruz nâle vü feryâda sitem-ger diyerek
- G219/2 Haţ ber-âver nâz-perver süz-ı dilden bî-haber / Dâğ-ı istiğnâ-yı bî-hengâmıyuz bir **āfetüñ**
- G249/2 Nâ-murâdâne düşürdük dili bir **āfete** kim / Feyz alur kâm-ı dū ‘âlem gam-ı hicrânından
- G252/1 Kıl hâzer ey dil seni ol gamze giryân görmesün / Bir siyeh-mest **āfet**-i hûn-rîzdür kan görmesün
- G262/1 Söyleñ ol **āfete** dünyâyı harâb eylesesün / Sell-i seyf-i nigeç-i çeşm-i ‘itâb eylesesün
- G262/2 Geceler hem-dem-i âgyâr idüğün hep bilirüz / Bizden o **āfet**-i gül-çehre hicâb eylesesün
- G275/2 Cünbiş-i kâmetine cilve-i refîârına dil / Demesün **āfet**-i āsāyış-i ‘âlem ne desün
- G281/4 Neydügin bâ’ iş ne bilsün ruşsat-ı nezzâreye / Bilmeyen ol gamze-i hûn-rîz ü **āfet** neydüğün
- G295/5 Der imiş görüp ol **āfet** bu taḥammülüm cefâya / Dil-i Nâ’ilî degildür kopa seng-i hâredür bu
- G352/3 Kesüp başum tenüm âlûde-i hûn eyler ol **āfet** / Temâşâ etdürür ben geştesin naqd-i dil ü câna
- G363/3 Nigâhı gibi ne hûn-rîz **āfet** olsa gerek / O tıfl egerçi daḥî sîr-hâredür şimdi
- G378/2 Ebr-i âteş-bâr-ı âhum görme nâçiz ey felek / **Āfet**-i şîr ü peleng-i bîşedür her kaṭresi
- G389/4 Senden kaçup görünmemeler nâz imiş saña / Bir bî-vefâ imiş hele gördün mi **āfeti**
- Kt6/1 Süzülürse çeşmi ol **āfetüñ** n’ola bâde-hâr-ı girişmedür / O tenük şarâb-ı tegâfûlün elemi ḥumâr-ı girişmedür

āfet-i cân [5] canın belâsı, can belâsı || güzel, dilber. Gönlü aldatan güzelleri vasfederken kullanılır. <Cûdî, OTAL>

- K15/9 Zülf ol bütüñ ârâyiş-i ruşsândur ammâ / Âh **āfet-i cân** u dil-i şeydâ mı degildür
- M5/IV/1 İnşâf-dih ey büt-i cefâ-kâr / Ey **āfet-i cân**-ı ‘aşık-ı zâr
- G199/5 Nâ’ilîdür yine her hâl-i ile ey **āfet-i cân** / ‘Āşık-ı hâste-dilün bî-ser ü sāmân-ı gamuñ
- G347/1 Dâğ-ı ‘ışkuñla dem-â-dem sîne süzân olmada / Gam belâ-yı dil maḥabbet **āfet-i cân** olmada
- Ş9/1 Müştâkuñam gel ey **āfet-i cân** / Ey bî-terahḥum ey nâ-müselmân

āfet kıparmak [1] afete neden olmak, musibet getirmek.

- G267/1 Bir müyî kâkülinden ol **āfet kıparmasun** / Söyleñ kıyâmet üze kıyâmet kıparmasun

āfitâb [65]

1. güneş, güneş yuvarlağı ya da güneş ışığı. <KT, LN, FZ>

- K3/9 Sözinden eyler iken iktisâb-ı ‘izz ü şeref / Yazılsa levḥ-i zer-endüd-ı **āfitâbında**
- K3/41 Fûrûğın eyler idi **āfitâb** sâye eger / Olaydı sâye ten-i âfitâb-tâbında

- K7/35 Şalup ser-â-ser-i âfâka pençe oldı tamâm / Mişâl-i tîğ cihân-gîr-i **âfitâb**-ı ferîd
- K17/19 Râyet-efrâz-ı zafer kim reh-i ‘azminde olur / **Âfitâbıyla** felek çetr-i firâzında sûtun
- K18/1 Temûzdur ki cihân ğarķ-ı tef ü tâb olmuş / Zemîn güdâhte-i tâb-ı **âfitâb** olmuş
- K18/49 Ola vücûdına bu hayme cây-ı âsâyiş / Ki cirm-i şemse-i zerrini **âfitâb** olmuş
- K19/6 Şadra kim geçdi o semmûr-ı siyehle güyâ / **Âfitâb** etdi şeb-i târda teşrîf-i Hamel
- K19/15 **Âfitâb**-ı ufuk-ı şubh-ı sa‘âdet ki olur / Necm-i tâbende-i iķbâli şeref-bağş-ı Zuhal
- K19/25 **Âfitâbuñ** şerefin zâtuña haşr etmişler / Gerçi takvîm-nüvisân-ı perîşân-cedvel
- K28/18 Bir âsitâna nâşiye-sâyız ki **âfitâb** / ‘Arşa taşaddur eyledi vaz‘-ı cebîn ile
- K28/51 Bir **âfitâb** toğdı şanurlar hilâlden / Rûyuñ görenler eşheb-i zerrîne-zeyn ile
- K29/23 Yâķût-ı **âfitâba** virir reng-i rûyı şerm / ‘Aks-i fûrûğ-ı gevher-i pâk-i necâbetüñ
- K30/37 Şeb-i târîķ-i elemde ola dâmen be-miyân / **Âfitâb**-ı keremi ref‘-i zılâmumda benüm
- K32/12 Hüdâ vücûdını hıfz eylesün haţarlardan / Ki **âfitâba** şeref irtifâ‘-ı câhıdur
- K35/11 Sipihri-i devlet ammâ **âfitâbı** husrev-i ‘âlem / Ki var yanında Behrâma mu‘âdil bir silâh-dânı
- K35/13 Semiyi-yi mâh-ı Ken‘ân kim olup manzûr-ı şeh dâ‘im / Eder ol **âfitâb**-ı saltanatdan kesb-i envârı
- K35/14 Görenler kurb-ı şâhenşehde derler ol dür-i pâķi / Karîn-i **âfitâb** etmiş Mesîhi ğazret-i Bârı
- K36/11 Bakılsa **âfitâb**-ı pür-şu‘â‘ı burc-ı ‘izzetdür / Leb-â-leb hâme-i zerrîn ile altun kâlem-dâmı
- M10/I/9 Bedr iken oldı halk-ı tereffühle **âfitâb** / Ancaķ benüm zamânede bedr olmayan hilâl
- G8/1 Şarâb-ı nâb getürdükçe nîm h‘âb saña / Tutar elinde kadeh mâh u **âfitâb** saña
- G9/4 Düşerdi manzara-i çâr-tâķ-ı naķvetden / Bu hüsn ile nâzar etseydi **âfitâb** saña
- G11/2 Feyz-âşinâ-yı dâğ-ı dil olmak muhâldür / Reng-i şikeste-i gül-i ğod-rüy-ı **âfitâb**
- G11/4 Şahra-neverd-i ‘âlem olaldan o hâl-veş / Bir nâfe hâşıl etmedi âhû-yı **âfitâb**
- G11/6 Ey naķl-i tâze uğrasa gül-zâr-ı kûyuña / Gül-bün-firâz-ı düzaķ olur cüy-ı **âfitâb**
- G11/7 Ey Nâ‘ilî o tırta ki çevgân-ı fitnedür / Pâ-mâl iken rübüdesidür güy-ı **âfitâb**
- G21/4 Ditrer nezâre üstine mânend-i **âfitâb** / Vardıkça h‘âb-ı ‘işveye ol ğurre mâh mest
- G287/1 Şubhı hürşid-i ruķuñ hasret-keş-i şâm eylesün / **Âfitâbı** münhasif mâhı siyeh-fâm eylesün
- G30/3 Mişâl-i şîşe-i billûr-ı **âfitâb** olamaz / Bu faşl içinde şehâb-ı keder havâda bedîd
- G65/5 Gör secde-i niyâzı sen baña hüblarda / Şâyeste-i perestîş bir **âfitâb** göster
- G104/2 Cihân-ı bî-keder ü pür-fürûğ-ı ‘ışķam ben / Ne ebr-i tîrede mâhum ne **âfitâbum** var
- G106/6 Pâ-mâl iken rübüdesidür güy-ı **âfitâb** / Çevgân-ı dest-i fitne o zülf-i dû tayı gör
- G115/4 Ta‘vîz-bend-i tâb u teb-i **âfitâbdur** / Haytû‘ş-şu‘â‘-ı rûyı ki efsûn-demîdedür
- G146/5 Yâķût-ı **âfitâb** ise de luţfuñ ey felek / Güş-ı ‘arûs-ı râğbete mengüş eder miyüz
- G165/4 Dervîş-i bî-nevâ-yı nemed-puş u sîne-şâf / Ebr-i siyehde çarķ-ı fenâ **âfitâbıyuz**
- G168/3 İrtifâ‘-ı **âfitâb**-ı âsumân-ı vahdete / ‘Aķlı hayrân eden uşurlabdur endişemüz
- G169/2 Neşve-dâr-ı hayretüz bir cur‘a-dân-ı feyẓden / Ne sifâl-i meh ne câ-ı **âfitâbuñ** mestiyüz
- G174/5 Ey Nâ‘ilî fûrûğ-dih-i ‘âlem-i vücûd / Qandîl-i **âfitâbı** sirâc-ı dil eylemiş
- G186/7 Baķar mı Nâ‘ilîyâ tîğ-i **âfitâba** nigâhı / O âb u reng ki şemşîr-i âb-dârına düşmiş
- G212/8 Mir‘ât-ı **âfitâb** gibi hem raķîķ ü şâf / Hem çeşm-i Nâ‘ilî gibi hûn-pâş gerdenüñ

- G251/6 Olma rû-pûş-ı zekân ey tûrra çeşm-i kâ'inât / **Âfitâbı** ser be-ceyb ü pâ be-dâmân görmesün
- G263/5 Ey ğâfil-i merâtib-i envâr hiç şafağ / Engüşt-i **âfitâba** hınâlık mı eylesün
- G268/2 Ebr-i siyâh-ı şerme ğurûb etdi **âfitâb** / Yâ Rab gelen o mâh-ı siych-çerde olmasun
- G341/2 **Âfitâbı** dūr-bîn eylerse de görmez Mesîh / Ehl-i tecridiün döşenmişdür firâşı bir yere
- G370/3 Cust ü cûy-ı ham-ı çevgân-ı ser-i zülfün eden / **Âfitâb** olsa da pâmalûn olur gûy gibi
- G377/5 Bâdeniün vaqt-ı tûlû'ı neşvede ey Nâ'ilî / **Âfitâb**-ı maşrık-ı endişedür her kâtresi
- G385/5 Nâ'ilî bulmaz mürebbi pâyesin perverdeler / **Âfitâb**-ı çarh-ı çârüm-gevheriün kândur yeri
- Ş2/7 Götürüp çehreden niğâbı yine / Eyle şermende **âfitâbı** yine

Güneşin tesiriyle hava ısınca havadaki tozlar hareketlendiği ve genişlediği için yerden yükselerek etrafa yayılırlar. Eski telâkkiye göre güneşin cazibesine kapılarak ona doğru koşarlarmış. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 225> Aslında hadise, havada asılı küçük parçacıkların güneş ışığında görünür hâle gelmelerinden ibarettir. Aşağıdaki tanıklarda “güneş” ve “zerre” birlikteliği bu alâkadan dolayıdır (bkz. zerre, hürşid).

- G11/3 Mânend-i zerre mahv-ı vücûd eyler uğrayan / Ol mâhuñ oldı küy meger gûy-ı **âfitâb**
- G139/1 Biz ki humm-ı şarâb der-bağalüz / Zerre-i **âfitâb** der-bağalüz
- M5/II/2 Ey zerre-i **âfitâb**-ı hüsni / Âyine-i râz-ı 'ışk u maflûb

âfitâba ya toğ ya toğdum demek [1] güneşe “ya sen doğ ya da ben doğayım” demek.

Güneş gibi güzel ve cazibeli olmak.

- Kt14/2 Maşrık-ı câme-h'âbdan o perî / **Âfitâba** ya toğ ya toğdum der

âfitâb-ı kıyâmet [1] Kıyamet güneşi, Kıyamet gününün yakıcı güneşi. <Seccadî/1>

- G223/2 'Âşık degil o mâh-ı dil-efrûz-ı behcetüñ / Hüsinden **âfitâb-ı kıyâmet** hacil gerek

2. pek güzel şahıs, , güzel, parlak yüz. <KT, LN, YTL> Tanıklarda “güneş”in, parlaklık ve güzelliği dolayısıyla güzel yüz ve sevgili karşılığında kullanıldığı görülmektedir.

- G9/2 Hâzer ğurûrdan ey **âfitâb**-ı behcet kim / Zamân ola gele her zerreden hicâb saña
- G11/1 Ey tâb-ı hüsniñ âfet-i nîrû-yı **âfitâb** / Haclet-peziir-i reng-i ruhuñ rûy-ı **âfitâb**
- G247/4 Ter düşmesün o ğonce-dehen bād-ı âhdan / Gül-berg-i **âfitâb**-ı ruhuñ jâleden şakın
- G230/4 Bir al perde çekdi 'arağ-rîz-i şerm olup / Gül-berg-i **âfitâb**-ı ruhuñdan 'izâra gül
- G333/4 'Arz-ı dîdâr etmedi ser-germ-i cām-ı mihrine / Kaldı şöhet mahşere ol **âfitâb**-ı nâz ile

3. şarap. <FZ>

- K18/4 Terâves-i 'arağ-ı verd-i **âfitâb** ile çarh / Mişâl-i şîşe-i inbîk-i pür-gül-âb olmuş
- K34/29 'Âlemi devr eyledükçe **âfitâb** olsun müdâm / Bezm-i germ-â-germ-i devlet piş-gâh-ı 'izzeti
- G11/5 'Aks-i ruhuñ o bâdeye bir kerre kim düşer / Tâ haşr lây-ı hummı virir bûy-ı **âfitâb**
- G55/5 Toğmaz mı **âfitâb**-ı kadeh bezme Nâ'ilî / Kâbil midür humâra taħammül dem-i seher
- G110/3 Şafâ-yı hâtrum eyler ğubâr-ı ğam efzûn / O rik-i bâdeye bu **âfitâb** şîşesidür

G261/1 Cemāl-i sākīye bak **āfitābı** n'eylersün / Tamām-ı neşve-i şevk ol şarābı n'eylersün

āfitāb-cebîn [1] güneş gibi parlak alınlı, nur yüzlü.

G21/3 Bir mäh-i **āfitāb-cebîn** mübtelâsiyuz / Her şeb piyâle der-kef ü her şubh-gâh mest

āfitāb-dâr [1] güneş gibi parlak ve güzel.

G186/6 Hümâ-şikârî-i zülfin ruḥuḥında gör ki gönüller / Kemend-i cāzibe-i **āfitāb-dârına** düşmiş

āfitāb-efrûz [1] güneşi parlatan, güneşe parlaklık veren.

G118/3 Ne deyrün büt-nigâr-ı **āfitāb-efrûzıdır** ḥüsnün / Ne burcuñ mähîsun pertev-perest-i tal' atun kimdür

āfitāb-mesîr [1] güneşle birlikte gezen, güneş katına erişen (İsa Peygamber). İsa

Peygamber'in gökte güneşin bulunduğu dördüncü feleğe kadar yükseldiği, ancak bu mertebede üzerinde bir iğne bulunduğu için yükselmekten alıkonulduğu rivayet edilir.

G317/4 Bî-behre fenâdan o kim deyr-i 'âlemün / 'İsî-i **āfitāb-mesîri** bulunmaya

āfitāb-tâb [1] güneşi parlatan, güneşten daha parlak.

K3/41 Fürûğın eyler idi āfitāb sāye eger / Olaydı sāye ten-i **āfitāb-tâbında**

'āfiyet [5]

1. sağlık, esenlik; hastalık ve rahatsızlığı olmama, sıhhat. <KT, ZL, OTAL>

Ş1/3 Haste-i işka 'āfiyet demidür / Cân-ı meftûna 'atıfet demidür

2. gönül huzuru, belâ ve musibetten selâmette kalma. <TASAVVUF TERİMLERİ>

G255/5 Cihân-ı 'āfiyet pür-fitnedür ey Nâ'ilî şimdi / O milk-ârâ-yı âşubuñ nigâh-ı bî-amânından

G373/6 Olur cihân-ı maḥabbetde Nâ'ilî hem-reng / Hâzân-ı 'āfiyet ü nev-bahâr-ı nâ-kâmî

K1/40 Ey tâlib-i qarâbe-i cullâb-ı 'āfiyet / Devrân şaḥın şaḥın ki saña mekr ü âl eder

M7/IV/1 Müsâfir-ḥâne-i dünyâda ḥân-ı ḡuşşa zâdumdur / Libâs-ı 'āfiyet merdûd-ı çeşm-i şu'le-zâdumdur

'āfiyet-ṭalebân [1] afiyet talep edenler, esenlik ve selâmet isteyenler.

G309/5 Olmazdı dest-i naḥvet-i a' dâ der-âstîn / Dâmân-ı 'āfiyet-ṭalebân kûteh olmasa

'afv [4] suç veya günah işleyeni, hatalı davrananı bağışlama, kabahatine

bakmama. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>

K3/63 Zihî şıyânet-i ümmet ki oldı gâh-ı 'urûc / Zamân-ı 'afv-ı Hudâ şiddet-i iḳâbında

K24/29 Bezmünde Nâ'ilî kadar olmaz neşât-mend / Her dūzaḥi ki nâ'il-i 'afv-ı Ğafûr olur

K24/33 Ümmîd-i luṭf u 'afv ile der-dest-i i'tizâr / Ma'rûz-ı ḥâk-i pây-i sa'âdet vüfur olur

R1/2 Şermende olursun edicek ḥâm-ı 'afv / Harf-i emelüm nüvişte-i harf-ı kabûl

âgâh, âgeh [17]

1. ayık, uyanık. <KT, KO, Cûdî, FZ>

G247/2 Ey âh olma ḥırmîni-dâğ üzre şu'le-rîz / **Âgâh** kılma cânı o tebhâleden şaḥın

G54/4 Ğam-ı mey-i şadî ṭarab-engîz-i 'asesdür / **Âgehlere** lağzîdeligün vaḳti degildür

2. bilgili, haberli, haberdar, vâkıf; ihtyatlı; [tas.] hâlden anlayan, doğru yolu gösteren Hak adamı. <KT, Cûdî, LN, FZ, Kanar/2, Redhouse, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K13/26 Dānā-yı müdebbir ki olup ‘ākıbet-endîş / **Āgāhdur** endîşesi encām-ı verādan
 K34/1 **Āgāh**-ı lutf ı neşve-i şahbā-yı telh olan / Her kaṭresin qarābe-i kevşer ḥayāl eder
 K37/16 Olur mı sālîk-i **āgāha** bir mesîre-i feyz / Vücūd ‘āleminün mebdē’ ü me‘ādı kadar
 G51/3 Verā-yı perdeden **āgeh** degilsün ey kâfir / Ḥayāl-i zılla müşābih zuhûr n’eylerler
 G64/7 Bir mertebe ser-mest-i teğāfüldür o ğamze / Râz-ı dil-i Cibrîlden **āgāh** degildür
 G100/7 Ketm-i râz-ı ‘ışk mümkindür demekden Nâ’ilî / Ḥāhişün tıfl-ı dil-i **āgāhı** söyletmek midür
 G120/6 Nâ’ilî ḥāṭıra-i bîm-i kazâ yok bizde / Rind-i **āgāh** bu ma‘nâda te’emmül mi eder
 G133/5 Cāy iken maḥv-ı vücūd-ı dil-i **āgāha** o fem / Mebhāş-ı nokṭa-i mevhûme ḥakîmā şıgmaz
 G237/1 Zülf-i pür-tâbunı etdükçe güzer-gāh nesîm / Nice biñ sūziş-i dilden olur **āgāh** nesîm
 G303/2 Nükte-i sırr-ı lebûnde olamaz rûh-ı Mesîh / Maḥrem-i ḥalvet-i râz-ı dil-i **āgāh** bize
 G303/7 Etmezüz âh-ı seḥer-gāha da minnet olsa / İltifât-ı nazar-ı mürşid-i **āgāh** bize
 G334/1 Eylemez secde-i eşcâr-ı şeb-i Kadre nigāh / Cilve-i kâmet-i kadrinden olanlar **āgāh**
 G362/5 Reng-i bî-rengîden **āgeh** dillerün ey Nâ’ilî / Zâhid-i mey-ḥâne rind-i ḥanḳāhdur her biri
 Ş11/5 Birdür ğam u şadî bize **āgāh** u ḥabîrüz / Feyt eylemezüz fırsatı rindân-ı başîrüz

āgāhî [2] haberli ve uyanık olma, haberdarlık; basiret, tayakkuz. <KT, YTL, OTAL>

- G322/4 Özgedür ḥavşalası bâde-keşân-ı ‘ışkuñ / Feyz-i **āgāhî**-i dil var yine medhûşında
 Kt16/1 Ola derseñ muḥaşşal ey semiyy-i sâkî-i kevşer / Naşîbün ḥanḳāh-ı Gül-şenide feyz-i **āgāhî**

āgāz [4] başlangıç, başlama. <KT, Cûdî, LN, Kanar/2>

- K8/35 Du‘āya başla ki evşaf-ı şeh ne mümkindür / Tekaddüm eylese encāma nazmuñ **āgāzı**

āgāz etmek, āgāz eylemek [3] başlamak. <Kanar/2, Redhouse>

- M5/I/6 Aḥkām-ı kaderden **eyledükçe** / Her bir müje bir füsûna **āgāz**
 G40/3 Ol zamān kim nâz ile ol sāhir-i mu‘ciz-firîb / Nükte-i sihr ü füsûn-ı ‘işveye **āgāz eder**
 G290/1 Ḥabs-ı nigāha **eyleyüp āgāz** bir birin / Şayd eylemek diler iki şehbâz bir birin

āgāze [1] giriş, melodiye giriş, çalgıcılar ve okuyucuların ahenge girişi.

<Kanar/2, Nedim Divanı’nda Musiki, s. 63>

āgāze etmek [1] musıkî eserine giriş yapmak, çalmaya başlamak.

- G81/5 **Etseler** bir perdeden **āgāze** bilmez gûş eden / Nâle-i bûlbûl midür gül-şende efġānum midür

āgeh-dil [1] hâlden anlar; ârif. <Kanar/1>

- K22/10 Bu demde lutf-ı devlet ü iḳbālün añlamaz / **Āgeh-dil** olmayan anı ḥayrû’l-umûrdan

āgende [] zorla doldurulmuş; tıkmış, dolu. <Burhân-ı Kâtî‘, LN, Redhouse>

āgende-şikem [1] midesi dolmuş, şişmiş; doymuş, tok.

- G266/3 Ḥālî ni‘ām-ı feyzden **āgende-şikemdür** / Mestân-ı hevâ mey-gede tabbāḥlarından

âğışte [] bulanmış, bulanık, bulaşık. <KT, Cûdî, LN, Kanar/2>

âğışte be-ḥûn [1] kana bulanmış.

G95/1 Laḥt-ı dile tâ ḡamzelerüñ rāh-nümündür / Her bir müje bir ḡancer-i **âğışte be-ḥûndur**

aḡlamak [15]

1. üzüntü, acı, sevinç, pişmanlık, aldanma gibi duyguların ve durumların etkisiyle gözyaşı dökmek. <TS>

K2/20 Bu ḡāle **aḡla** gel ey dīde kim keşāfet-i ḡam / Sen olmasañ ten-i ḡākīde pāy-dār ḡalur

K2/22 Fenāsına o demüñ **aḡla** kim zebānımda / Şenā-yı Aḡmed-i Muḡtāra iḡtidār ḡalur

K3/15 Kim **aḡlar** idi ḡarābāt-ı dehrüñ ehl-i mezāk / Bulaydı ḡûn-ı ciger ḡāletın şarābında

K11/19 Rüzḡārından ki ḡāḡī **aḡlayup** dergāhuña / Ḥaṡır-ı erbāb-ı dil gibi mükedderdir gelen

K12/30 **Aḡlamaz** kimse zamānında meger kim ḡāḡī / Ebri giryān ede keff-i keremī ḡāḡ-ı nevāl

K16/36 Rüzḡār etmiş yine dīdelerin **aḡlamadan** / Ārzū-mendī-i ḡāk-i ḡademüñle ḡûñın

G42/1 Mestāneligim bir büt-i şimīn-ten içündür / Ḳan **aḡladığım** bir gül-i ter-dāmen içündür

G49/4 Olmaz ḡüşāde girye ile kārī ‘āşıḡuñ / Ḳan **aḡladuḡça** ‘uḡde-i eḡḡārı saḡt olur

G60/4 Çārḡa kār etmedi āḡ-ı dil-i fülād-güdāz / Nice ḡan **aḡlamasun** dīde ki rıḡḡat yeridir

G196/1 Ḳan **aḡlamadur** ‘ādet-i dīrīne-i ‘āşıḡ / Ḥûnābe-i dildür mey-i dūşīne-i ‘āşıḡ

G206/7 Derdüñle Nā’ilī gibi ḡan **aḡlasun** gözüm / Sensüz geçerse bir demüm olsun zamān-ı merg

G208/1 Bülbul **aḡlar** ḡoncenüñ çāk-i girībānın görüñ / Gül şükufte bülbulüñ bīḡūde eḡḡānın görüñ

G224/1 Luṡṡuñla ben gedāyı ne var bende eylesēñ / Ben **aḡladuḡça** nāz ile sen ḡande eylesēñ

R8/2 Tāb u teb ile ruḡları surḡ olduḡça / Ḳan **aḡlasa** vechi ne bu çeşm-i giryān

2. aksamak, aksaklık göstermek. <YTS> Tanıkta “aksatmak, geciktirmek, eḡlemek” anlamında kullanılmıştır.

M4/II/2 Yeter **aḡladı** felek ḡasret-i rüyuñla bizi / Hem-sifāl eyle segān-ı ser-i kūyuñla bizi

aḡlatmak [1] aḡlamasına yol açmak. <TS, ÖTS>

G89/7 Nā’ilī-veş bizi de **aḡladan** ey meh şeb ü rüz / Ḥasret-i gerden ü efsūs-ı girībānuñdur

aḡşān [1] ağaç dalları, budaklar, ḡusn’un çoḡulu. <ZL, OTAL, Redhouse>

K17/56 ḡıbtā-engīz-i dil-i Ḥıḡāce-i Kirmānīdir / Naḡl-i gül-zār-ı ḡayālimdeki **aḡşān** u şuḡûñ

āḡüş [17] kucak, kucaklama. <KT, LN, FZ, Steingass>

G318/2 Gird-āb-ı baḡr-i firḡat olur ‘aks-i **āḡüşı** / Bir māḡ-ı çarḡ-ı beḡcete dil ḡāle olsa da

āḡüşa almak [6] kucaklamak.

K6/35 Ne Zü’l-fıḡār ki ḡaşma ḡavāle etdüḡçe / **Alurdı** sāyesi **āḡüşa** Şāḡ-ı merdānı

G240/2 Bir vech ile ta’bır edemem zevḡ-i ḡayālın / **Āḡüşa** bu şeb ḡābda bir ince bel **aldum**

G371/3 Sa’y-ı bāzūsını gör zerre-i nāçīz-i dilüñ / **Almak** ister seni **āḡüşına** ḡurşīd gibi

T1/4 Çün gördi luṡṡ-ı peykerin **āḡüşa aldı** gevherin / Şandūḡ-ı cān etse yerin Ḡāzī Muḡammed Ḥān revā

Aşağıdaki tanıklarda hâlenin (ay ağılı) ayı kucakladığı tahayyül edilmiştir.

K6/45 Verirdi nûrını hûrşîd ü mâha yek-pâre / **Alurdu** hâleyi **âgûşa** mäh-ı tâbânı

G260/4 Mâ'î kabâlaruñ **alur âgûşa** gerdenüñ / Ey düd-ı âh şu'le-ñiz yoksa girîbânı sen misün

âgyâr [24] gayrılar, başkaları, yabancılar; rakipler, gayr'ın çoğulu. Divanlar dolduran sözcüklerden biridir. Âşığın gözünde âgyâr, sevgili ile yakın münasbettedir. Sevgili âşıktan çok âgyâra imkân tanır ve onunla beraber olur. <KT, Cûdî, YTL, OTAL, ADŞS>

M4/V/1 Yâr için şöhet-i **âgyâra** tenezzül güçdür / 'Âşıka belki bu ma'nâyı te'emmül güçdür

M5/IV/10 **Âgyâr**-ı füsürde-dil degilken / Keyfiyyet-i 'ışkdan haber-dâr

M5/IV/5 Etmez mi zühür gayret-i 'ışk / Oldukça harîf-i reng-i **âgyâr**

G7/4 Bü'l-'aceb nâ-kâm-ı 'ışkım nerm-dil mahbûblar / Müm iken **âgyâra** baksañ seng ü âhendir baña

G16/5 Çıkdı ğinâ-yı vaşlımız **âgyâra** Nâ'îlî / Dil-ber zekât-ı hüsünü muhtâce verdi hep

G29/6 Görüp kuyında geh **âgyârı** geh yârı dil-i haste / Eder hasretle âh-ı serd gâhî râst gâhî keç

G39/4 **Âgyâr** yâd ederse beni meclisinde sög / Cevrûñ baña telâfî-i lutf-ı raķıbdır

G66/3 Etse tecessüs şabâ turra-i pür-tâbuñ / Keşret-i **âgyârdan** biñ dile bir ham bulur

G98/8 'Ârifüñ baht girüp gönline pül kondurmaz / Nerd-i iķbâlde **âgyâra** döner zâr okudur

G108/2 Eylese kaşd-ı tegâfûl bize **âgyâra** bakar / Tut ki mecrûh-ı nigâh-ı ğalať-endâz şânur

G134/3 Hem-dem bize bir yâr-ı sebük-rûhdur ancaķ / **Âgyârı** tenük-zarf u girân-cân bilürüz biz

G141/4 Gösterüp ğuşe-i lutf-ı nıgehüñ **âgyâra** / Çeşm-i mahmûrına derd-i dili işrâbdayuz

G148/1 Âsân recâ-yı vuşlat-ı dil-dârdan ğürîz / Mümkin degül şemâtet-i **âgyârdan** ğürîz

G179/4 Görüp **âgyâr** hattuñ ğuşe-çin olmış vişâlünden / Edüp tarh-ı tekellûf hırmen-i yârâna el şunmış

G202/3 **Âgyâra** uyup eyledük âzürde segânın / Ol ğ'âbda biz kûyını ğavğâ ile geçdük

G203/1 Yine âğuş-ı murâdında mısın **âgyârıñ** / Kim kucar müy-miyânıñ kim öper ruhsârıñ

G217/5 Biz etdüğüne ğalmayalum gerçi işitdük / Mestâne varup ğâne-i **âgyârda** ğaldıñ

G224/2 **Âgyârı** cevri ile ne var ey şûh öldürüp / Erbâb-ı 'ışkı lutf ile şermende eyleseñ

G238/5 Yüzine bakmayup **âgyâr** yanında der imiş / Nâ'îlî cevrüme eyler mi taħammül ğörelüm

G262/2 Giceler hem-dem-i **âgyâr** idüğin hep bilürüz / Bizden o âfet-i gül-çehre ğicâb eylemesün

G288/4 Nâ-murâdân-ı ser-i kûyuñ olma cânlar için / Olma kâm-ı dili **âgyâra** mühim-sâz şaķın

G304/2 Dil-i **âgyâra** kırsun dest-i pâküñle fitil-i dağ / Bu ğüne vaz'-ı kânün-ı cefâyı ihtiyâr etme

G347/3 Büy-ı zülfüñ ğâtır-ı **âgyârı** tatyib etmede / Tünd-bâd-ı âh ile diller perişân olmada

G348/5 Nâ'îlî etmez taħammül ta'ne-i **âgyâra** dil / Terk-i 'ışk-ı dilberân-ı dil-nevâz etmezse de

âgyâr-nevâz [1] rakiplerin gönlünü okşayan, başkalarını sevindiren, gönlünü yapan (bkz. düşmen-nevâz).

G207/5 Cevri için Nâ'îlî-i zâra olur âmâde / Niçe biñ şive-i **âgyâr-nevâza** nıgehüñ

āh [184]

1. derinden bir soluk verme eylemi ile birlikte pişmanlık, beğenmeme, yakınma gibi duyguları ifade eden kök; acı ünlemi; âşığın aşk ateşiyle gönlünden çıkan duman. Dert, keder, hüznün gibi ruh hâllerine delâlet eder. <Cûdî, ÖTS, ADSS>

- K2/18 Ne bād-ı şarşar-ı **āh** u ne cüz'-i hāk-i beden / Ne sūz-ı dil ne nem-i çeşm-i eşk-bār kalur
- K3/24 Fenā-yı 'āleme ey bü'l-heves şu'ûruñ yok / Bu **āh** u girye nedür çarhuñ inķilābında
- K7/42 Gel ey gönül 'ālem-e frūz-ı **āh** olup edelüm / O şāh-zādeye mātem merāsimin teedīd
- K13/3 Bu meclis-i pür-vaḥşet-i bī-dādda ancak / Mazlūmlar **āhıydı** gelen gūşa ḥafādan
- K15/10 Sen āteş o gül-bāğçe-i ḥüsne ḥasubend / Kem-ruḥşat-ı **āh** olduḡuñ evlā mı degildür
- K15/11 **Āhuñ** da yeri düşmemek olmaz hele şimdi / Ol fitneye ma'kül-ı müdārā mı degildür
- K15/5 Sen āteş-i maḥz eyledüḡuñ **āh** duḡām / Ol zülf-i siyeh 'anber-i sārā mı degildür
- K15/7 **Āh** ile perīşān ederüm zülfini derseñ / Encāmı yine şūriş ü ḡavḡā mı degildür
- K15/8 Olmış tūtalum **āh** ile ol fitne perīşān / Bir fitne de ol āh-ı ḡam-efzā mı degildür
- K15/9 Zülf ol bütüñ ārāyiş-i ruḥsāndur ammā / **Āh** āfet-i cān u dil-i şeydā mı degildür
- K26/23 Gönül kim şu'le-zār-ı 'ışk-ı cānāne semenderdür / Şerār-ı **āhı** dāḡ-ı sīne-i ḥürşīd-i maḥşerdür
- K30/13 Etmesün kayd-ı dile silsile-i ḥod-rāyī / **Āh** besdür yok ise tūḡ-ı niyāmumda benüm
- K32/2 Hidāyet eylemeyince ne çāre hādī-i 'ışk / O nā-murāda ki reh-güm-künān-ı **āhıdur**
- M1/I/2 Senden ne vech ile alınur intikāmımız / Ey baḡt-ı kīne-ḡū felek-i bī-mürüvvat **āh**
- M1/VII/5 **Āh** ey sürür-ı sīne vü ey nūr-ı dīde **āh** / Rūz-ı neşātumuz şeb-i tār-ı ḡam eyledüñ
- M1/VII/5 **Āh** ey sürür-ı sīne vü ey nūr-ı dīde **āh** / Rūz-ı neşātumuz şeb-i tār-ı ḡam eyledüñ
- M2/II/5 Üstāz-ı ezel ḡalkaların şu'leden etmiş / Her laḡzada biñ silsile-i **āha** esīrem
- M2/III/5 Kem-ruḥşat-ı **āh** eyleyüp āyīnemi yā Rab / Mu'tād-ı tılā'-kārī-i jengār-ı keder kıl
- M2/III/7 Āteş-gede-i sīnem edüp bāḡçe-i derd / Her **āhumı** ol gül-şene bir sūnbül-i ter kıl
- M3/II/3 Olduḡ ümīd-i vuşlat-ı yār ile derd-ḡāh / Āḡır bihişt-i 'ışk bize düzaḡ etdi **āh**
- M5/V/5 Derdüñle caḡīme dāḡ ber-dıldür / Seyyāḡ-ı cihān-ı 'ıškuñ **āhı**
- M6/V/2 Dāmen-i pīri tūtup der geh ḡafī vü geh celī / Niyetüm maḡbūl-i yek-dil **āh** ez-īn nā-ḡābilī
- G5/5 Nā'ılī dāḡam bu ḡasretten ki **āhum** gösterür / Reng-i ḡākisterde pā ber-cā bu gerdüm baña
- G6/3 Ḥişş-e-dār eyler şemīminden dili hengām-ı **āh** / Fikret-i zülfūñ ki her dem tāze sūnbüldür baña
- G7/1 Dād-ḡāh-ı vuşlat olsam baḡt düşmendür baña / Deşt-peymā-yı ḡam olsam **āh** reh-zendür baña
- G15/5 Bir **āh** görür kārını ey Nā'ılī-i zār / Ferḡāda ḡırāş-ı dil olan ḡārelerüñ hep
- G19/3 Ey **āh** sen de sūnbül-i destārum ol ki yār / Bir tāze gül taḡınmış olup şeb-külāḡ tāb
- G19/4 Reşk-āver eyle şubḡa ḡarībāne şāmumız / Şal külbe-i maḡabbete ey şem'-i **āh** tāb
- G20/5 Ey Nā'ılī mü'eşşir olup **āh**-ı 'andelīb / Ruḥsār-ı gülde zāhir olur ḡāḡ ḡāḡ tāb
- G21/2 Nāz u kirīşme ḡuş-rübā 'işve dil-firīb / Dil şīfte nigāḡ serāsīme **āh** mest
- G24/2 Şaḡın ey şūḡ şaḡın sūziş-i dilden ki eder / Dāmen-i nāzuñ bir cünbiş-i **āhyıla** şikest
- G30/4 Meger ki sīne-i 'uşşāḡı tāze nev-ḡatlar / Duḡān-ı **āh** ile eyler benefşe-zār-ı ümīd

- G32/5 alur mı zinde meger şem[ ]-i b d-ı ** h** gibi / Bu r zg rda ey N 'il  er g-ı  m d
- G41/3   Aşık n eder anca pejmürde c m-ı r hatın / Ber-ı ** h** ırmen-i derd   bel  bilmez nedür
- G45/4 Tahrik-i b d-ı ** h** ise b d  o fitneye /  z r-ı dilde urrası da ş ne kendüdür
- G49/3 Etmez rak b-i d ve eşer ** h**-ı tişe-k r / K f r bin sıdur der   d v r  sat olur
- G50/1 at n ki b g-ı dilde bah r-ı siy h açar / asret zem n-i şinede ezhar-ı ** h** açar
- G51/5 O reh-rev na ki  zr u Kel m bedreadur / F r g-ı ** h** yeter şem[ ]-i  r  n'eylerler
- G52/1 Sil h  ** h** olup anlar ki seyf bilmezler / Ne z lim olduğuğ  ey ar ayf bilmezler
- G53/3 Zülfi şiken şiken midür t nd -i b d-ı ** hdan** / Bir birini başup gelür mevc-i yem-i bel  mid r
- G57/2 Verir tevekkül   tesl me eşk   ** h** alel / Reh-i edebde niş b   fir za bamazlar
- G59/3 Dil-teng olur o Đonce-dehen b d-ı ** hdan** / B y- şin -y  nef a-i r zından incinür
- G63/1 Fez -niş n-i ama d d-ı ** h** l zımdur / Bu teff   t ba bir ebr-i siy h l zımdur
- G64/4 B -s ziş-i dil  şn -i   iş bilinmez / Ser-mest-i hev  neşve-ver-i ** h** degildür
- G69/2 Ey ** h**-ı nerm m ni[ ]-i teşrif-i y rsın / Berg-i güle nes m-i seşer sedd-i r hdur
- G76/2 B g nelerle cünbişi ol nah l-i nev-res n /  ha av le eyler id m ** h** t zed r
- G81/3 Far olunmaz itti d-ı reng   b y-ı urradan / B gda sünbül midür ** h**-ı per ş num midür
- G82/1 Ber-ı ırmen-s z-ı dil c num mı c n num midür / Üfleyenler  teş m ** hum** mı d m num midür
- G93/5 S lt n-ı  r-b liş-i   iş oldu N 'il  / Ey ** h** d d-ı pür-şerer n den otağ vir
- G96/3 şerer-i ** h** ki hecr n den alur s z  m d m / Her biri d za-ı c n-s z-ı kıy met görünür
- G100/4 Ey şikenc-i urra maş duğ  dil-i  ş fteye / arf-ı r z-ı ser be-mihr-i ** h** söyletmek midür
- G101/2 ara bir gün ounur şu[ ]le-i cevval -i ** h** / Kendüyi k se-i  n  gibi biğ p re bulur
- G103/3 Seng-dil  azer azer t nd -i ber-ı ** hdan** / Tişe-i K h-ken ile hiç sat -i  re bir midür
- G105/5   Uşş ka N 'il  görünür d d-ı ** hdan** / Ol şu[ ]le kim Kel me şecerden z h r eder
- G109/1 Olmağa r yet -i leşger-i hier n diller / Etdi yer yer    lem-i ** h** n m y n diller
- G117/3 ş ne-i    ş k ne mümkün d g ber-d g olmamağ / D d-ı ** h**-ı asret-i r yu la aker-s zdur
- G120/3 Dağıdur kendüyi bir ** h** ile z lf nde gönül / Rind-i  v re-reviş fikr-i tecemmül mi eder
- G125/4 N me de gelse dil   d de ounmaz senden / ** h**   eşk  fet-i mekt b-ı am m- ver olur
- G127/1 Gönül ki şu[ ]le-z r-ı   iş-ı  b na semenderdür / şer r-ı ** h** d g-ı ş ne-i  rş d-i maşerd r
- G128/4 ş ne-i   uşş k  sünbül-z r  d d-ı ** h** eder / O   araç kim g l-şen-i  sn n mutarr  gösterür
- G130/5 Tişe-i cevre N 'il  am mı eker ar b-ı   iş /  fet-i  n m n-ı dil ** h**-ı   ad -nev zdur
- G131/4 Yer etmez itiy r ile gönülde ol per -peyker / Meger te'ş r-i s z-ı ** h** ile teşş r olunmuşdur
- G143/4 şu[ ]le-b r etmiş idi   iş nih l-i ** hum** / Olmad n ser-zede tom-ı şecer-i  r hen z
- G145/1 Emv c- z-i ayret olup ** h**-ı satumuz / F lk-i yem-i maabbete b r oldu ratumuz
- G154/5 Bir ** h** ile nerm etmek olur g n l ni y ru  /  br ma ayanmaz nigh-i asrete döymez
- G158/5 Bu ** h** ile biz N 'iliy  kişver-i dilde / B -b ng ceres-i merale peym -y  gezendüz
- G159/1 Ol    ş kuz ki beste-dem-i ** h**-ı asret z / Leb-r z-i şekve-i  m-ı c n-g h-ı asret z
- G159/2 Söyletmez oldu ** h**-ı gel -g r-i am bizi / Mar m-ı n m n le-i dil- h-ı asret z
- G171/2 T b-ı f r g-ı ruu n olsa şecer-s z-ı ** h** / D g-ı dil-i  r olur mürde-er g-ı heves

- G173/4 Tâb-ı ruhuñla edüp dilleri ser-germ-i **âh** / Dâmen-i zülfün şabâ şu‘le-tırâz eylemiş
- G175/1 Sürûd-ı bezm-i vişâli figân u **âha** degiş / Şafâ-yı vuşlatı bir âşinâ nigâha degiş
- G176/4 Degüldür dillerün **âhı** siyeh zülfünde tâb-endâz / Meger şâm-ı ğarîbânda çerâğ-ı rûşen olmazmış
- G180/1 Benüm ol şu‘le kim olmaz benümle hem-zebân âteş / Maşaff-ı berķ-ı **âhumdan** eder ‘atf-ı ‘inân âteş
- G180/2 Ğılâf-ı sîneden âşık ki sell-i seyf-i **âh** eyler / Olur dûzağ hirâsân hâşıl eyler bîm-i cân âteş
- G180/3 Hezâr-ı dilde tâb-ı cünbiş-i **âh** olduĝın görse / Olur ol tâze berg-i gül-şen-i hûbî hemân âteş
- G183/4 Recâ-yı vuşlata bir **âh** imiş vesîle hemân / Fesâne-i ğam-ı dil güft-gûya şıgmaz imiş
- G184/6 Olup mecmû‘a-i gül **âh**-ı bülbülden perâkende / Şabâ cûlarla evrâķ-ı perişânını devşürmiş
- G186/5 Şabâ ki reşk ile olmuş hezâr-ı **âha** hem-âĝûş / Şikenc-i tûrra-i pür-pîç ü tâb-dârına düşmiş
- G193/5 Ne söylesün görüp ol şûhı Nâ’ilî ‘uşşâķ / Deger mi **âhdan** el ruḡşat-ı niyâz olıcak
- G195/1 Baķamaz rûyına dil zülf-i siyâh olmayıcak / Tâb-ı hûsne døyemez perde-i **âh** olmayıcak
- G195/4 Şekvâ-yı ser-i zülfün eden **âhına** ta‘lîķ / Bir ‘uķde-i dil baht-ı perişân-eşer ancak
- G199/2 Şarşar-ı **âh** ede eczâ-yı vücûdın berbâd / Ne revâdur ola ‘uşşâķ perişân-ı ğamuñ
- G199/4 Şaĝn-ı bağ-ı dile uğratma semûm-ı **âhuñ** / Olmasun gülleri pejmürde gül-istân-ı ğamuñ
- G200/2 Biz de bir ğonce-lebûn yolına cân virsek olur / Cân virür bülbülü gör **âh** gül-i ter diyerek
- G200/3 Boyanup ḡasret-i zülfünle duĝâna şeb ü rûz / Verziş-i **âh** ederüz dūd-ı mu‘anber diyerek
- G209/5 Bu eşķ ü **âh** ise müşkildür ey dil-i pür-ĝam / Şikeste fülk-i girân-bârumuz mürûr edecek
- G210/2 Âb-yârî-i cünûn laht-ı dil etmiş kârın / Şecer-i **âh**-ı ‘alev-berķ-ı ciger-rîşemüzün
- G210/3 Eşer-i **âh** göreydün nic’olur ey Ferhâd / Etmese âbını maḡv âteş-i ğam tîşemüzün
- G213/3 Ey **âh** sûz-ı sînemi arturma kim erür / Peykânları cigerde ḡadeng-i nigâhınun
- G216/3 Düşüp ıztırâbuña şubḡa dek bu şeb **âh** u nâleler eyledük / Ne çözüldi ‘uķde-i kâkülün ne açıldı ḡ‘âb-ı teĝâfûlün
- G221/1 Raķîbe etdi eşer infî‘âli **âhumuzuñ** / Teĝâfûlün gör o şûḡ-ı ğalaṡ-nigâhumuzuñ
- G228/3 Bir **âh**-ı ciger-sûz çeküp yâd-ı ruhuñla / Gül-ĝonce-i hürşîdi siyâh eyledi bülbül
- G230/1 Çâķ etdi câmesin atılup cûybâra gül / Beñzer ki yandı âteş-i **âh**-ı hezâra gül
- G231/1 Hengâm-ı maḡşer kim olur pür-sûz-ı hicrânun göñül / Mihr-i şerârından yaķar bir **âh**-ı şekvânun göñül
- G232/1 Verziş-i **âh** ederek şu‘le-nijâd oldu göñül / Naķş-ı hûsnün görüp âşüfte-nihâd oldu göñül
- G232/3 Âteş-i hûsnüne hem-sâye olup zülfünde / **Âh**-ı dûzağ-şerer-i bâriķa-zâd oldu göñül
- G233/1 **Âha** ruḡşat virmezseñ âzürde olmazduñ göñül / Dönmesen ḡâkistere efsürde olmazduñ göñül
- G236/1 Şâm-ı zülfün kim çerâğ-efrûz-ı **âhumdur** benüm / Şem‘-i fânûs-ı felek dūd-ı siyâhumdur benüm
- G242/4 Bu **âh** u eşķ ile âyîne-i dil olsa da şâf / Ğubâr-ı ḡatırı jeng-i fütûrî n’eyleyelüm
- G246/2 Nâz-perversün taĝayyür virmesün **âhum** saña / Şûret-i keşr-i dil ü cân-ı figârumdan şaķın
- G246/5 Baḡr-ı âteş şarşar-ı **âhum** hürüşüm görme sehl / Ey Hudâ-nâters mevc-i bî-şumârumdan şaķın
- G247/2 Ey **âh** olma ḡırmen-i daĝ üzre şu‘le-rîz / Âĝâḡ kılma cânı o tebḡâleden şaķın
- G247/4 Ter düşmesün o ĝonce-dehen bâd-ı **âhdan** / Gül-berg-i âfitâb-ı ruhuñ jâleden şaķın
- G247/5 ‘Uşşâķun alma âhını olma ciger-şikâf / Ol **âhdan** ḡazer kıl o pergâleden şaķın
- G248/3 Pür şekve-i **âham** beni söyletme ĝamum var / Âyînesün olma müte‘eşşir kederünden

- G249/6 Nâveg-i **âha** ki peyveste olur yâd-ı ruḥuñ / Tıtuşur bâm-ı felek şu‘le-i peykânından
- G253/4 ‘Âşıkuñ ruḥşat- kem-nefḥa-i **âhından** olur / Ebr-i tûfân-ı ḥıred mevce-i deryâ-yı cünün
- G254/1 Nâlemüzi işitmesi ḳaldı o şem‘-i şûḥ-sitân / Eyledi dūd-ı şem‘-i **âh** nây-ı gelüyı sürme-dân
- G255/1 Ḥam olmaz degme tîr-endâz-ı **âhuñ** imtiḥânından / Ol ebrûlar ki Rüstem dâğ-ı saḥtîdûr kemânından
- G258/1 Yakup vücudumı pervâne-veş **tebâh** ederin / O şem‘-i ḥavşala-sûzı görünce **âh** ederin
- G260/1 Der-ḥ‘âb eden o nergis-i fettânı sen misün / Ey bād-ı **âh** mirvaḥa-cunbânı sen misün
- G260/4 Mâ ‘î ḳabâlaruñ alur âğûşa gerdenüñ / Ey dūd-ı **âh** şu‘le-ḥîz yoksa girîbânı sen misün
- G260/5 Ey **âh**-ı şu‘le-ḥîz o kemân ebruvânlaruñ / Her nâveg-i nigâhda peykânı sen misün
- G260/6 Yok **âh**-ı Nâ‘ilîde ḥaber söyle ey şaba / Taḥrîk eden o zülf-i perîşânı sen misün
- G263/1 **Âhum** nesîme râh-nümâlık mı eylesün / Bâğ-ı edebde ḡonce-güşâlık mı eylesün
- G263/4 Nerm olsa da bu sûz ile **âh** ḥırmen-i dil / Gül-ḡonce-i cemâle şabâlık mı eylesün
- G267/7 Ḥârâ-dilâna etsün eşer **âh**-ı tîşe-kâr / Bîḥûde yoksa seng-i melâmet ḳoparmasun
- G288/1 Etme her murğ-ı dilüñ şaydına pervâz şaḳın / Nâveg-i **âhdan** ey gözleri şehbâz şaḳın
- G288/2 Olmaz ḥüsnuñ gibi bir şu‘le-i **âha** hem-reng / Dâmen-i ‘işmetüñ ey berg-i gül-i nâz şaḳın
- G288/5 Nâ‘ilî-veş nice dil-sûḥte müştâkuñ var / Şu‘le-i **âhdan** ey dil-ber-i ṭannâz şaḳın
- G301/1 Ḥoşdur şarâb-ı köhne ḡam-ı tâze **âh**-ı nev / Bir ḡam-küsâr için k’ola ebrusı mâh-ı nev
- G303/5 Oldı esbâb-ı tarab ḥûn-ı ciger nûş edeli / Muṭrıb-ı nâle ile zemzeme-i **âh** bize
- G311/6 Rîşte-i cân u dile tâb virüp baḳduḳça / Nâ‘ilî **âh** o miyân u o dehân teng olsa
- G316/5 **Âh**-ı bülbül yakmaduḳça penbe-i ḡuş-ı güli / Nâlesin kim ḡuş eder biñ kerre feryâd etse de
- G330/2 Yok mı inşâfuñ o şûḥuñ ḥırmen-i ‘ömrüm gibi / Ḥânümân-ı ḥüsniñey **âh** berbâd etmeye
- G330/4 Çarḥa **âh**-ı ‘âşıḳ-ı nâ-dîde-kâmuñ etdügin / Bî-sütûna tîşe-i ser-tîz-i Ferḥâd etmeye
- G334/2 **Âh**-ı dilden ḥam olup ṭabla-i ‘aṭtâra döner / Nâfe-gün ḥâl ile ol ṭurra-i müşḳîn-i siyâh
- G336/5 Nâ‘ilî olsun ṭarâvet-baḥş-ı sünbül-zâr-ı **âh** / Çeşme-sâr-ı bâğ-ı ḡamdur âb gelsün çeşmüñe
- G344/3 Küdûret-i eşer-i sûz-ı **âhdur** ki görür / Mizâc-ı şu‘lede ḡâhî fütûr pervâne
- G347/3 Büy-ı zülfüñ ḥâṭır-ı âğyârı tatṭıb etmede / Tünd-bād-ı **âh** ile diller perîşân olmada
- G351/3 Veh ki siyeh sitâreyüz **âh** ki ḥîç-kâreyüz / Tıṭ ki dü şîre-ḥ‘âreyüz miḥnet-i rûzgâr ile
- G351/4 Ḥ‘âb-ı girân-ı baḥtumuz ḳaldı şabâḥ-ı maḥşere / Her gece pâsbâniyuz şubḥa dek **âh** u zâr ile
- G369/4 Bir nihâl-i **âhdur** ḳaddûñ hevâsiyla ḡönül / Şaḥn-ı gül-şende ḥıramân serv-i dil-cûlar gibi
- G375/2 Pür-pîç ü tâb-ı keşmekeş-i **âhdur** ḡönül / Ser-rîşte-i emelde ḡüşâyiş ḡörülmedi
- G375/5 Feyz-i nesîm-i **âh** ile efsûs Nâ‘ilî / Ref‘-i niḳâb-ı çehre-i ḥ‘âhiş ḡörülmedi
- G377/3 Mestüz ol şaḥbâ-yı ḥûn-âb-ı cigerden kim anuñ / Toḥm-ı naḥl-i **âh**-ı sevdâ-rişedûr her ḳaṭresi
- G378/2 Ebr-i âteş-bâr-ı **âhum** ḡörme nâḳîz ey felek / Âfet-i şîr ü peleng-i bîşedûr her ḳaṭresi
- Kt8/2 Hemân ḥücûma ṭurur mülk-i câra ol müjeler / Fûrûḡ-ı **âhım** ceş-i tenâre ḡösterme
- R3/2 Geh ‘ışḳ ile bî-tâb oluruz geh pür-tâb / Hem **âhdan** iḥtirâz u hem **âh** ederüz
- Ş10/5 **Âh** yaḳar sîne-i nesrîn-veşüñ / Penbe ile yok oyunu âteşüñ

âh-ı dil [17] ḡönül âhı, ḡönüldeñ yükselen âh || ıstırap ve üzüñtüye işaret eder.

- G55/3 Bâğ-ı ruḥında hem-ser-i zülf olmuş **âh-ı dil** / Âmîziş eylemiş iki sünbül dem-i seḥer

- G59/2 ‘Uşşâka bir belâsı da ‘ışkuñ budur ki yâr / **Âh-ı dil**-i raķīb-i dil-nevâzından incinür
- G60/4 Çarha kâr etmedi **âh-ı dil**-i fülâd-güdâz / Nice kan aġlamasun dîde ki riķkat yeridür
- G96/4 Dûd-ı **âh-ı dil**-i ‘âşıķda ruķuñ yâdı ile / Şecer-i Tûr-ı tecellâdaki hâlet görinür
- G145/4 Etdükçe tîre-rûz-ı vişâl **âh-ı dil** bizi / Eyler mu‘âvenet şeb-i hicrâna bahtumuz
- G152/4 Aldukça bûy-ı sünbûlini tâze cân bulur / **Âh-ı dil** olsa da nefes-i vâ-pesînümüz
- G223/5 Devr-i ħil‘ata bulmamaġa Nâ‘ilî güzâr / Peyķân-ı **âh-ı dil** felege muttaşıl gerek
- G237/4 Şu‘le-i şem‘-i cemâûñle çerâġ-ı mihri / Gâh **âh-ı dil**-i pür-tâb yakar gâh nesîm
- G248/4 Efsûs ki âzürdesün ey naĥl-i bihiştî / Tâb u teb-i **âh-ı dil**-i dûzaĥ-şererümünden
- G256/2 Eder idmân-ı ġam-âyîne güzâr-ı eflâk / ‘Âşıķuñ nâveg-i **âh-ı dil**-i nâlâmı ucın
- G257/2 Nâveg-i bî-eşer-i **âh-ı dilüñ** şu‘le degil / Çarĥ âlûde-i ĥûn eyledi peykânı ucın
- G264/6 Nâ‘ilî nüh felegün âyînesin seyr etsün / Nâveg-i **âh-ı dil**-i ‘âşıķı nâ-ceste gören
- G323/6 Et Nâ‘iliyâ kârını **âh-ı dile** ta‘lîķ / Dâmân-ı niķâb-ı ruh-ı cânâna toķunma
- G334/6 Nâ‘ilî şu‘le-i ĥüsnuñ şaķın **âh-ı dilden** / Şem‘-i kâfûr-ı şebistân-ı melâĥatdur o mâh
- G342/5 Zülfün ĥam etdi **âh-ı dil**-i girye-kârumuz / Cem‘ oldı baĥr-ı fitnede girdâb bir yere
- G367/4 Bülend imiş tûtalum saķf-ı nüh rivâķ-ı felek / Duĥân-ı **âh-ı dil**-i pür-şerâr degmez mi
- Ş5/4 Eşer-i süziş-i **âh-ı dilden** / Şaķın ey şûĥ-ı cefâ-pîşe şaķın

âh-ı cân-güdâz [1] can eriten, yürek yakan âh. <Kantar/1>

- G348/4 ‘Âşıķuñ dûd-ı derûnından yanar hem-vâre çarĥ / Nâle-i dil-sûz u **âh-ı cân-güdâz** etmezse de

âh-ı derûn [2] yürekten yükselen âh. <Kantar/1>

- G122/2 Sen ey sirişk-i dîde hemân kâr-ı ĥaşrı gör / Bünyâd-ı çarha âteş-i **âh-ı derûn** yeter
- Kt10/1 Ĥâin görünce şekl-i süveydâda dil-berûñ / **Âh-ı derûmı** micmere-sûz oldı ‘anberûñ

âh u vâveylâ [1] hayıflanarak âh çekme. <Kantar/1>

- Ş4/5 Düşersün pâyına tenhâ / Edersün **âh** u vâveylâ

âh-ı şeb-gîr [1] gece boyunca çekilen âh; yarasa çıġlıġı. <Kantar/1> Yarasa uzuvları, büyü yapımında kullanılan önemli malzemelerdendir. Tanıkta da bir peri yakalamak için yarasanın çıġlıġına başvurulduġu görölmektedir. Peri ile sevgilinin kastedildiġi düşünöldüğünde ise, âşıġın âhının sevgiliye vuslat için aracı olduġu söylenebilir.

- G295/3 O perîyi **âh-ı şeb-gîr** ede câme-ĥ‘âbe teşĥîr / Olunur mı luţfi ta‘bîr ne ĥoş istiĥâredür bu

âh-ı âteşîn [1] âşıġın ateş gibi yakıcı âhı. <Kantar/1>

- G260/2 Tahrik-i bād-ı şubĥ ile ey **âh-ı âteşîn** / Âzürde eyleyen ruh-ı cânânı sen misün

âh-ı serd [1] soġuk âh, iç geçirme, yürek parçalayıcı âh. <Kantar/1, Redhouse>

- G29/6 Görüp kûyında geh âġyârı geh yârı dil-i ĥaste / Eder ĥasretle **âh-ı serd** gâĥî râst gâĥî kec

âh almaķ [1] zulmettiġi kişinin bedduasını almak. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

- G247/5 ‘Uşşâķuñ **alma âhını** olma ciger-şikâf / Ol âhdan ĥazer kıl o pergâleden şaķın

âh etmek, âh eylemek [8] acı ile içini çekmek; inlemek, feryat etmek. <TS, ÖTS>

K15/6 **Âh etdüñ** ise ğirre olup kurb-ı cemâle / Küstâhlıġuñ cāy-ı temāşā mı degildür

M2/IV/10 Âteşlere yak **âh ederek** cism-i zebûnuñ / Maşşer-geh-i daġ eyle süveydā-yı derûnuñ

G132/3 **Âh eyledükçe** muţtarib olmak ‘ aceb midür / Zûr-ı nefesle lücce-i dil pür-ġurûş olur

G152/2 Gördükçe yarı kim kaçar **âh etmeden** eger / Şâyeste olsa nîm nigāha enînumüz

G228/1 Reng-i ruġ-ı gülzârı tebâh eyledi bülbül / Baġdı gül-i ruġsârûña **âh eyledi** bülbül

G370/5 Şermsâr-ı ruġ-ı pür-tābuñam **âh etdükçe** / Ma‘ zeret-ġ‘âhum olan baġt-ı siyeh-rûy gibi

G388/2 Każā bu bâġda mevķûf-ı bād-ı **âh etmiş** / Şikest-i şâġ-ı berümend-i bâġ-bānumuzı

R3/2 Geh ‘ışķ ile bî-tāb oluruz geh pür-tāb / Hem âhdan ihtirāz u hem **âh ederüz**

âh etdürmek [1] âh etmesine neden olmak, inletmek.

G237/5 Nā‘ilî o zülfin o kâfir ki perişān eyler / **Etdürür** dillere her laġzada bin **âh** nesîm

âh-ı seher, âh-ı seher-gâh [6] seher vakti çekilen âh. Seher vaktinde edilen duaların Allah tarafından kabul edileceğine dair bir inanış bulunmaktadır. Buna benzer şekilde çaresiz bir mustaribin seherde çekeceği âhın da bir ok gibi hedefine isabet edeceğine inanılır. <Kantar/1, MAZMUNLAR VE İZAH, s. 76, APŞD, s. 430> “Âh-ı seher-gâh” ifadesi ile bu itikat ifade edilmiştir

G159/3 Ol şu‘leyüz ki süz-ı dil ü âb-ı eşķ ile / Peykân-ı tîr-i **âh-ı seher-gâh-ı** ġasretüz

G160/2 ġasret-terâne bülbül-i gül-zâr-ı miġnetüz / Te‘şîr-baġş-ı **âh-ı seherdür** şafirümüz

G195/2 Devr-i nigeġünde felek-i ġâne-ġarābuñ / Ma‘ müresi bir geşte-i **âh-ı seher** ancak

G303/6 Nā‘ilî baġt-ı siyeh-kāra müdarā güçdür / Sāz-kār ola meger **âh-ı seher-gâh** bize

G303/7 Etmezüz **âh-ı seher-gâha** da minnet olsa / İltifāt-ı nazar-ı mürşid-i āġâh bize

R3/1 Fikr-i ġaţ ile **âh-ı seher-gâh** ederüz / Mir‘ât-ı ġayālûñ ki nazar-gâh ederüz

âh u enîn [1] âh çekip inleme,. <Kantar/1, Redhouse>

K28/1 Evvel enîs idük dil-i zâr-ı ġazîn ile / Şimdi vaţan ġarîbiyüz **âh** u enîn ile

âh u zâr etmek [1] âh çekip inlemek.

G304/1 Olursın ġayre hem-dem baña dersün **âh u zâr etme** / ġilâf-ı resm-i âyîn-i vefâdur böyle kâr etme

2. Allah ismine karşılık olarak yazılan ve “Allah” okunan bir işaret. “Allāh (الله)” kelimesinin ilk ve son harfi bir araya getirilirse “âh (اھ)” meydana çıkar. <YTL, TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıkta “âha havâle etmek”, Günümüzde de kullanılan “Allah’a havale etmek” anlamında düşünülebilir.

G76/2 Bîġānelerle cünbişi ol naġl-i nev-resûñ / **Âha** havâle eyler idüm âh tâzedür

3. ilenme, beddua, kötü dilek. <ÖTS>

âh-ı yetîm [1] yetimin âhı. Yetimlerin duasının ve bedduasının kabul olunacağı inancı günümüzde de muteberdir.

K3/53 ‘Urûcî **âh-ı yetîm** ü du‘ â-yı şubhâ delîl / Hubûtı yok felegün berķ ile şihâbında

aḥadiyyet [1] birlik, Allah’ın bir olması, vahdaniyet. <KT, Cûdî, OTAL>

K5/46 Nûr-ı pîşânî şubh-ı **aḥadiyyet** Aḥmed / Tâb-ı âyîne-i ḥurşîd-i cihân-gîrâyî

ahālî [3] bir memlekette oturanlar, halk, ehl’in çoğulu. <KT, KO, YTL, OTAL>

K12/56 Neyleyim çarḥ sitem-kâr **ahālî** düşmen / Fikr-i evşâfuña bir lahza kımaz fâriğ-bâl

K15/20 Gösterse n’ola kendüyi ‘ahdinde **ahālî** / Ḥurşîd ile zerrât hüveydâ mı degildür

K21/26 Kıomaz ‘adâvet-i dirînesin **ahālîye** / Me‘âdin-i cehle mâye-i eşîrrâdır

aḥbâb [12] dostlar, bildikler, tanıdıklar, ḥabîb’in çoğulu. <KT, LN, OTAL>

K24/21 Zevķ-i zülâl-i meşreb-i kevşer-ḥalâvetün / **Aḥbâb**-ı teşne-kâma şerâb-ı zühûr olur

K30/12 Telḥdir düşmene **aḥbâba** sözüm kıand-ı nebât / Zehr olur ḥâşılı tiryâk tâ‘âmında benim

M1/VII/6 **Aḥbâbuña** egerçi verüp gam ‘adûları / Çarḥ-ı nifâķ-pîşe gibi ḥurrem eyledün

M7/III/1 Mürûr-ı dehr ile dil-şâd olup **aḥbâb** kârımdan / Adû pür-derd ü dâğ olsun cefâ-yı ihtiyârımdan

G84/1 ‘Uķde-i ḥâṭıruñ ol ṭurra-i pür-tâba mıdır / Yoksa ey bād perîşânî-i **aḥbâba** mıdır

G168/1 Ṭurra-i dilber gibi pür-tâbdur endîšemüz / Bâ‘iş-i cem‘iyyet-i **aḥbâbdur** endîšemüz

G306/2 Her birini gerdün sebeb-i tefriķa eyler / **Aḥbâb** ile cem‘iyyete esbâb da olsa

G336/2 ‘Âşıķ ol ğurbetde kim takrîb olur giryânlığa / Dem-be-dem eşķ-i ğam-ı **aḥbâb** gelsün çeşmüne

G342/1 Ebrûlarıñ ki vâz‘ ede miḥrâb bir yere / Mânend-i Ka‘be cem‘ oldı **aḥbâb** bir yere

G343/1 Peymânenen döküldi mey-i nâb bir yere / Nûr indi şandılar gören **aḥbâb** bir yere

G350/5 **Aḥbâbdan** nazîre recâsında olduğun / Ey Nâ‘ilî şaķın hele nâdâna söyleme

G364/7 Biz ecevr-i felek ey Nâ‘ilî ğurbet diyârında / ‘Adûlar şâd-kâm olsun ki **aḥbâbı** unutturdı

‘ahd [23]

1. yemin, söz verme. <KT, Ahterî, LN, ZL, OTAL>

K7/16 Refâh-ı ḥâlî taşavvur fütüvvetümde ḥarâm / Vefâ-yı ‘**aḥdî** tevehhüm taşavvurumda ba‘îd

K15/16 ‘Ahdinde olup tehniye-i ‘îd-i pey-â-pey / Bir ‘îd de ol ‘**aḥd**-i ṭarab-zâ mı degildür

K28/35 Mişâķ u ‘**aḥd**-i şevket-i islâmı bağladıñ / Şer‘-i Muḥammedî gibi ḥabl-ı metîn ile

2. zaman, devir, asır; bir hükümdarın zamanı, hükümet devri. <KT, KO>

K12/23 Ḥâris-i câdde-i şer‘ ki ‘**aḥdinde** olur / İnḥirâf eylemek ol câddeden emr-i muḥâl

K13/28 ‘**Aḥdinde** girîbân-ı felek gibi olur çâķ / Cebbârlarıñ dâmeni dest-i zu‘afâdan

K13/49 ‘**Aḥdinde** ḥalâyiķ unutup semt-i ḥilâfî / Ayrılmayanlar câdde-i teslîm ü rızâdan

K15/16 ‘**Aḥdinde** olup tehniye-i ‘îd-i pey-â-pey / Bir ‘îd de ol ‘**aḥd**-i ṭarab-zâ mı degildür

K15/20 Gösterse n’ola kendüyi ‘**aḥdinde** ahālî / Ḥurşîd ile zerrât hüveydâ mı degildür

K17/34 Keremünle anılır silsile-i Oşmânî / Nitekim Ca‘fer ü Yaḥyâ ile ‘**aḥd**-i Hârûn

K17/35 Ṭotalum emr-i ḥilâfetde müsâvî olmış / Mu‘taşım ‘**aḥdine** beñzer mi zamân-ı Me‘mûn

- K17/69 Tâ Süleymân-ı zamâne ede Haḡ Âşaf-ı ‘**ahd** / Bir kerem-kâruñ edüp devletini rûz-efzûn
 K19/16 Sikke-perdâz-ı emânet ki döner ‘**ahdinde** / Kîse-i müflis-i bî-dirheme enbân-ı hıyel
 K19/29 Erdi ol ‘**ahd**-i sitem ḡâyete kim eyler idi / Ğam-ı mâziye teḡaddüm elem-i müstaḡbel
 K20/23 ‘**Ahdünde** Nâ’ilî gibi bir câmi‘-i funûn / Kim lubb-ı lâyiḡât-ı ḡikemdür hûnerleri
 K23/24 Ḥilâf-ı ittîrâd-ı devre me’zûn olsa ‘**ahdinde** / Felek taḡdîm ederdî şâmı şubḡ u şubḡ şâm üzre
 K23/4 Neşât-ı ‘**ahd**-i âsâyiş o deñlü rûḡ-perver kim / Dem-i tezkîri eyler ḡande ‘ömr-i müstedâm üzre
 G205/4 Sâḡar-ı fitneden el çekti ḡazâ ‘**ahdinde** / Bü’l-‘aceb şaḡne-i bâzâr-ı füsündür çeşmüñ
 G259/2 Döndi Bağdâd-ı dile kişver-i cân ‘**ahdünde** / Mûjeler leşger-i Tâtâr u Hülâḡusun sen
 G261/4 Ferâḡ-ı dil-ber ü mey pend-i pîr imiş ṡıtalum / Gönülde sûriş-i ‘**ahd**-i şebâbı n’eylersün
 G265/1 Erbâb-ı hûner ey çarḡ ‘**ahdünde** ḡo ‘ûr olsun / Nâdâna şeb ü rûzuñ sincâb u semûr olsun

Aşağıdaki tanıklarda “‘ahd” şimdiki zamanı karşılamakta, hükmü devam eden devlet büyüğünü kastetmektedir.

- K28/31 Sulṡân-ı ‘**ahd** ki görünür sende mâ-şadaḡ / Dâvûd ḡüft-ḡusı Süleymân emîn ile
 G211/6 Tamâm-ı naḡdûñ edüp pâ-nişâr-ı ḡ-âce-i ‘**ahd** / Ticâret-i ḡüher-i imtiyâzdan geldûñ
 K24/7 İḡbâl çehre-sâ-yı cenâb-ı ḡidiv-i ‘**ahd** / ‘İzzet mülâzim-i der-i şadr-ı şudûr olur

aḡed [2] bir. Aḡed, “Allah varken hiçbir şey yoktu” gerçeğinin ifadesidir. Allah sayı itibariyle deḡil, hiç ortaḡı ve benzeri bulunmaması itibariyle tektir. <LN, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

- M6/III/2 Vehm olur derküñde ‘âciz ‘aḡl olur ḡayret-ḡüzîn / Şârî‘-i ferd ü **aḡedsün** yâ ilahe’l-‘âlemîn

Aşağıdaki tanıkta Hazreti Muhammet de insanlar arasında seçilmiş ve yegâne olduḡu için “aḡed” ile nitelenmiştir.

- M6/IV/2 Ḳurb-ḡ-âḡân-ı cenâbuñ derler ey ferd-i **aḡed** / Yâ ḡabîbu’l-lah şefâ‘at yâ resûlu’l-lah meded

âhen [6]

1. demir, çelik. <KT, LN, FZ, Redhouse>

- K12/34 Ḳa‘r-ı düzaḡ gibi pür-tâb ola çâḡ-ı zemzem / Ma‘den-i **âhen** ü kibrîṡ ola nehr-i salsâl
 M2/I/6 Bu âteşe etsün mi taḡammül bir avuc ḡâk / Olmış ṡıtalum ol daḡi **âhenden** ilâḡî
 G220/3 Âb-ı rûyuñ ḡusrevâ dünyâ için baḡr eyleme / Ḳuflı **âhen** nâmı Bâd-âverdûr ol gencinenüñ

Aşağıdaki tanıklarda, demirin mıknaṡıs ve kehrûba tarafında çekilmesi ifade edilmiştir.

- K33/6 Luṡfî dünyâyı çeker kendüye bir cevherdür / Cezb ise **âheni** ger ḡâşiiyet-i mıknaṡîs
 G19/2 Dil kûḡ-ı **âhen** olsa da eyşer rübûde ‘ışḡ / Ḳullâb-ı kehrübâyâ getürsün mi kâḡ tâb

2. sert, katı. <OTAL> Aşağıdaki tanıkta sözcük “demir” anlamında kullanılmıştır. Ancak demirin sertliḡi ön plâna çıkarılmıştır.

- G7/4 Bü’l-‘aceb nâ-kâm-ı ‘ışḡam nerm-dil maḡbûblar / Mûm iken âḡyâra baḡsañ seng ü **âhendür** baña

āheng [6]

1. ses ve sazın düzgünlüğü, uygunluğu; çalgı düzeni, makam, akort. <KT, LN, Kanar/2>

K17/65 Olmasa pey-rev-i **āheng**-i şarîr-i kalemüm / Çeng-i Nâhîdün olur nağmeleri perde-birün

G30/6 O bâğ-ı huld-ı ma'ânide kim ola şeb ü rûz / Nevâ-yı bülbül ü **āheng**-i nağme-i Nâhîd

G77/3 Tîzdür feryadı meşğ-ı nâleden bülbüllerün / Eylesün muṭrıblar **āheng**-i nevâ nev-rûzdur

G291/2 Tokunup tâze-nihâl-i güle hunyâ-ger-i bâd / Gösterür bülbüle sâzında nevâ **āhengin**

āheng olmak [1] ayak uydurmak, uymak.

G331/5 Nağme-i kilküme **āheng olamaz** Nâ'iliyâ / Bezm-i erbâb-ı dilün muṭrıbı Nâhîd olsa

2. kasıt, niyet; yönelme. <KT, Kanar/1, Seccadî/1>

āheng etmek [1] başlamak, girişmek. <Redhouse>

K26/39 Du'âya biz de **āheng edelüm** çünkü suhen-sencân / Kaşîde erse pâyâna du'â kılmak muṭarrerdür

āhen-ger [1] demirci. <Cûdî, LN, Kanar/2>

āhen-gerân [1] demirciler. Tanıkta Gâve'nin sıfatı olarak "Demirciler taifesinden Gâve"

anlamını sağlamakta kullanılmıştır.

K10/40 Râyet-keş-i 'adâlet ü inşâfî kâhr ede / Daḥḥâk-ı zulmî Gâve-i **āhen-gerân** gibi

āher [1] başka, öbürü, diğer, diğeri. <KT, KO, LN, Kanar/2, ÖTS>

K11/31 Qur'a-endâz-ı kazâyâ levḥ-i taqdîr üzre tâ / Gâh naḡş-ı şulḥ u gâhî şekl-i **āherdür** gelen

aḡessâ [2] hasis, bayağı, kötü kimse. <KO, Ahterî, Dihhudâ>

K18/33 Ğarîḡ-i ni' met ü nâz olmuş ol **aḡessâ** kim / Mu'âşeretleri maḡsûd-ı şeyḡ ü şâb olmuş

G359/4 Rûzî-resâna ḡamd ki dil ceyb ü dâmenin / Dest-i gulü-feşâr-ı **aḡessâya** vermedi

āheste [3] yavaş, ağır, yavaş yavaş, acelesiz. <Cûdî, FZ, OTAL, Redhouse>

K28/57 Kâkül be-düş bir şanem-i hoş-ḡıramdur / **Āheste** cilve kılsa o bâl ü surîn ile

G264/4 Kendüyi dâm-ı kemîn-güşe-i çeşmünde bulur / Cilve-i ḡadd-i ser-efrâzuñ **āheste** gören

G374/2 Şarâbı nûş edüp **āheste** döksek cur'asın ḡâke / Ḳadeḡ destünde şüfî sübhâ-i şad-dâne olmaz mı

āheste-rev [2] acelesiz, usulca yürüyen. <OTAL>

G267/3 **Āheste-rev** bulun ki göz açdurmayup saña / Hınḡ-ı felek ḡubâr-ı küdüret ḡoparmasun

G279/2 'Ayyâr-ı nigâhuñ gibi **āheste-rev** olsañ / Cäsüs-ı serâ-perde nişînân-ı kazâsın

aḡibbâ [6] dostlar, ḡabîb'in çoğulu. <KT, LN, Kanar/2>

K15/44 Devr ede murâdınca felekler ki bu günler / Nevrûz-ı ṡarab 'îd-i **aḡibbâ** mı degildir

K21/31 Niteki ḡâ'il ola zaḡm-ı çeşm-i a' dâya / Kerem ki merhem-i dâğ-ı dil-i **aḡibbâdır**

K23/6 Süzülmiş bâde ḡâṡırlar ḡüşâde meclis âmâde / Nişâb-ı 'ıyş ü 'işretden **aḡibbâ** iḡtinâm üzre

G51/9 Nâzar vifâḡ-ı **aḡibbâda** Nâ'ili yoksa / Nifâḡ-ı bed-ḡüherân-ı cesûrî n'eylerler

G307/5 Yetdi elem-i Rüstem-i Suhrâb-kuş ey dil / Dârû-yı dil-i nîşî **aḡibbâda** bulunsa

G147/6 Çerâğ-ı bezm-i şeb-efrûzuyuz **aḡibbânuñ** / 'Adûlaruñ şerer-i dâmen-i ṡalebleriyüz

âhîr [14]

1. bir şeyin sonu, en sonra, sondaki, son. <KO, Ahterî, Cûdî, OTAL, Kanar/2>

K17/68 Nâ'îlî lâfî kı nazm **âhîridür** eyle du'â / Kı olur mezheb-i dânişde şî'âr-ı mesnûn

K30/35 Nitekim ola du'â hâyir ile zikre bâdî / **Âhîr**-i nazm-ı pesendide-nizamumda benüm

âhîr olmak [3] sona ermek, tamamlanmak.

K18/47 Söz **âhîr** oldu du'â eyle Nâ'îlî ki du'â / **Âhîr**-i şıdık ola elbet de müstecâb olmış

K22/38 Nazm **âhîr** oldu eyleyelüm şıdık u sûz ile / İkbâlün ilticâ der-i Rabb-ı ğâfûrdan

G222/1 Eyyâm-ı rûze geçdi meh-i 'îdi görmedük / Bezm **âhîr** oldu sâğar-ı Cemşîdi görmedük

2. nihayet, son olarak, âkıbet. <KO, OTAL>

K7/13 Kı rûzî-i ser-i Ferhâd u Kays ola **âhîr** / Hırâş-ı hâr-ı cefâ zağm-ı tîşe-i tehdîd

K7/37 Kâzâya virdi rızâ bildi olduğın **âhîr** / Mezîl-i devlet-i fânî sa'âdet-i te'bîd

K11/14 Eyleyüp kaçd-ı cedel gâhî dedükçe ol muhîl / Vermeyüp şulha rızâ **âhîr** muqadderdür gelen

K13/17 Hem-sâye-i büm olmağa cân virdiler **âhîr** / Anlar ki girîzân idi şehperr-i hümâdan

M1/VI/3 Dâr u diyârûn eyledün ey nâ-murâd terk / **Âhîr** bu hâk-dân-ı fenâdan mürûr ile

M1/VI/5 Füşat-serây-ı dehri koyup ülfet eyledün / **Âhîr** mezîk-i hâkde ehl-i kubûr ile

M3/II/3 Olduk ümîd-i vuşlat-ı yâr ile derd-h'âh / **Âhîr** bihişt-i 'ışkı bize düzağ etdi âh

G316/3 Hâsret-i Şîrîni pâ-dâş eyler **âhîr** rûzgâr / Şâdî-i Pervîzi hâşr-ı merg-i Ferhâd etse de

G316/6 Nâ'îlî ma' müre-i 'âlem-harâb olsun ki çarh / Hâne-i büm eyler **âhîr** nûzhet-âbâd etse de

âhîret [2] ahiret, öbür dünya, insanın ölümden sonra erişeceği âlem. <KT, Cûdî,

LN, Kanar/2>

T3/2 Hâk bu kim zîver-i ser-nâme-i a' mâli idi / Maşîb-ı **âhîret** ol h'âce-i 'âli-cenâhuñ

âhîret hisâbı [1] mahşer gününde insanın iyi veya kötü amellerinin sorgusu, kıyamet günü

Tanrı tarafından sorulacak hesap.

K3/22 Ne deñlü emr-i ma'âşında cüst ü çâpük ise / O deñlü kâhil olur **âhîret hisâbında**

âhîrîn [1] son, sonuncu. <Cûdî, Kanar/1> Sözcük, Arapça âhir (آخر) sözcüğüne

Farsça -în (این) ekinin getirilmesi ile oluşturulmuştur. Arapça “sonrakiler, sondakiler” anlamına gelen sözcükle karıştırılmamalıdır.

K9/5 Evvelîn cümle-i pür-zûruñı Hızr-ı tevfiğ / **Âhîrîn** ma' reke-i Rüstem-i destân etmiş

ahkâm [6] emirler, hükümler, hüküm'ün çoğulu (bkz. hüküm). <KT, LN, OTAL>

M5/I/6 **Ahkâm**-ı kâderden eyledükçe / Her bir müje bir füsûna âğâz

K18/21 Olunca nehbi mühim-sâz-ı inderâs-ı felek / Zamâne mâni'-i **ahkâm**-ı inkılab olmuş

K23/55 O zîb-i mesned-i faẓl u kemâlün dâ'imâ olsun / Yed-i **ahkâmına** tevfiğ teslîm-i zimâm üzre

K26/11 Kâzâ-hüküm ü kâder-fermâ-yı 'âlem kim ser-i kilki / Zebân-ı tercemân-ı sırr-ı **ahkâm**-ı muqadderdir

K31/15 'Avd ede 'ömr ü devlet-i bahtuñ hezâr sâl / **Ahkâm**-ı rûz-nâmçe tâ kim cedîd olur

K29/30 Mihrün qarîn-i rif'at ola tâ ki olmaya / **Ahkâmı** muntehî bu suṭurlâb-ı ḥikmetün

aḥkar [2] pek hakir olan, en hakir, en değersiz. <KO, OTAL, Kanar/2>

K3/4 O cem'ün **aḥkar** u nâçizidir ki bîdâddır / Kemâl-i feyz-i dil ü ṭab'-ı müsteṭâbında

K9/29 Cümleñün **aḥkar** u nâçizidür ammâ eṣerin / Naẓm u inşâda ne Vaşşâf u ne Saḥbân etmiş

aḥker [6] ateş koru, ateş közü, , kül ile karışık ince kor. <KT, LN, OTAL, ÖTS>

K7/41 Teni caḥîm-i nedâmetde tûde-i **aḥker** / Zebânı küre-i âteş-fürûz-ı ğamda ḥadîd

K26/18 Qarîn-i i'tidâl-i feyzün olmazsa o gülzaruñ / Hevâsî âteş-i dūzaḥ güli sūzende **aḥkerdir**

G10/1 Döndürüp her güli bir **aḥker**-i sūzâne şabâ / Dâğlar yaqdı dil-i bülbül-i nâlâne şabâ

G140/2 Biz ki bir sîne-sûz ḥâkister / **Aḥkerîn** berq-i pür-şerâr-ı ğamuz

G318/1 Eyler remîde bülbülü dil nâle olsa da / Dâmân-ı verde **aḥker** olur jâle olsa da

G390/2 **Aḥker** gibi ol âteşün erbâb-ı tekellûf / Her kaṭresini dâğ-ı dil ü hûş görür mi

aḥker-pâre [1] kor parçası, köz parçası.

G117/2 Germ olur mir'ât-ı dil yâd eyle **aḥker-pâreden** / Bâde-i terdür lebün ammâ ki sāğar-sûzdur

aḥker-rîz [1] kor döken, ateş yağdıran (top).

T5/5 Otâğın qurdı pîş-i qal'a-i Uyvâra şevketle / Ser-i küffâra **aḥker-rîz** olup her tûp-ı âteş-bâr

aḥker-sûz [1] közü yakan, koru alevlendiren (âh).

G117/3 Sîne-i 'âşîq ne mümkün dâğ ber-dâğ olmamaq / Dûd-ı âh-ı ḥasret-i rûyuñla **aḥker-sûzdur**

aḥlâk [9] insanda bulunan ruhsal ve zihinsel hâller, insanın iyi veya kötü olarak

nitelendirilmesine sebep olan manevî vasıflar; huylar, tabiatlar. <Cûdî, OTAL, DİNÎ

KAVRAMLAR>

K6/47 Olurdu şûret-i ḥâlî muḥârin-i tehzîb / Ederdi aḥsen-i **aḥlâkı** 'arz-ı rüçḥânî

K12/26 Nûşâ-i zâtî peyzîrefte-i üslûb-ı ḥakîm / Ḥüsn-i **aḥlâkı** pesendîde-i 'aql-ı fı'âl

K25/33 **Aḥlâk** u edeble şeref-i faẓl u neseble / Hem müfteḥir-i 'âlem ü hem 'âlemiyânsın

K21/10 O dâver-i ḥasenü'l-hulq-ı mekrûmet-pîşe / Ki 'âşîq-ı ruḥ-ı **aḥlâkı** 'aql-ı şeydâdır

K31/6 Uğrarsa çîn-i ṭurra-i **aḥlâkuña** şabâ / Ol dem ki neşr-i bûy-ı bahâra berîd olur

K33/10 Feyz-yâb olsa eger aḥsen-i **aḥlâkından** / Baḥt-ı ğaddârı olur ehl-i dile yâr u enîs

K34/21 Zümre-i erbâb-ı ṭab'ı öyle meftûn etdi kim / Ḥüsn-i **aḥlâkı** ğınâ-yı qalbi feyz-i şoḥbeti

K35/15 Nedîm-i Yûsuf-isti'dâd-ı şahenşâh kim olmış / Görince ḥüsn-i **aḥlâkı** şeh-i 'âlem ḥarîdârı

G73/3 Ḥâmûşî-i edeb ki güşâyîş-peyzîr olur / Bir ğoncedir ḥadîqa-i **aḥlâkıdan** qopar

Aḥmed [3] Hazreti Muhammet'in Kuran'da zikredilen iki isminden biri -diğeri

Muhammet'tir. Kendisinden önceki peygamber ve insanlardan daha çok övüldüğü için bu

isimle anılmıştır. "Aḥmed"de hem övülme hem övme anlamı vardır. "Allah'ı herkesten daha

çok öven" anlamına da gelir. Kur'ân'da bir defa geçer <DİNÎ KAVRAMLAR, TDVİA, C.2,

s. 29>

K5/46 Nûr-ı pîşânî şubh-ı ahadiyyet **Ahmed** / Tâb-ı âyine-i hürşid-i cihân-gîrâyî

Ahmed-i Muhtâr [2] Hazreti Muhammet.

K2/22 Fenâsına o demün ağla kim zebânımda / Şenâ-yı **Ahmed-i Muhtâra** iktidâr çalur

M6/II/1 **Ahmed-i Muhtârî** kim meb'ûs u muhtâr eyledün / Perde-i gaybuñ verâsından haber-dâr eyledün

Ahmed [7] adı Nâilî divanında geçen bir memduh. Kimliğiyle alâkalı bir karine bulunmayan bu zat, divanda güzelliği veçhiyle övülmüştür.

G35/1 Gül-gönce-i bağ-ı cândır **Ahmed** / Reng-i gül-i gül-istândır **Ahmed**

G35/2 Güftâra gelüp olur şeker-rîz / Bir hoşka-dehen cevândır **Ahmed**

G35/3 Düzdîde nigâh ile hemîşe / Gâret-ger-i hânümândır **Ahmed**

G35/4 Cellâd-ı nigâhı gibi dâ'im / Kan dökmede bî-amândır **Ahmed**

G35/5 Şâhen-şeh-i nev-zuhûr-ı fitne / Nev-devlet-i hüsni ü ândır **Ahmed**

G35/6 Nâz ile ki eylese tekellüm / Tûti-i şeker-zebândır **Ahmed**

Ahmed (Paşa) [3] Veziriazam Köprülü Mehmet Paşa'nın oğlu. Sultan III. Ahmet devrinde (M. 1661) üç ay sadrazamlık yapmıştır. Nâilî'nin bu Paşa hakkında yazdığı dört methiye bulunmaktadır. <Kâmûsü'l-A'lâm, NHSE, s.33>

K19/14 Şadr-ı şâhib-azamet Hazret-i **Ahmed Pâşâ** / K'olmuş etvârî pesendîde-i şâh-ı a' del

K27/7 Hüsni-i tedbîr-i zafer hazret-i **Ahmed Pâşâ** / Ki kazâ râyına der hânde-künân hoş geldün

T5/3 Semiyy-i fâhr-ı 'âlem hazret-i pâşâ-yı **Ahmed** nâm / Sipeh-sâlâr-ı şâhib-rüşd ü himmet dâver-i dindâr

aşmer [2] kırmızı, kızıl. <KT, OTAL> Tanıkta geçen "füls-i aşmer", bakır sikke, kızıl mangır anlamına gelmektedir. Fûls-i aşmere muhtâc olmak, çok fakir olmak anlamında bir deyimdir (bkz. fûls-i aşmer).

K28/60 İhsân-ı rağbetündeki şadî ne ihtimâl / Muhtâc fûls-i **aşmere** genc-i defîn ile

G44/5 Geçmiş serîr-i meykedeye rind-i bâde-h'âr / Muhtâc-ı fûls-i **aşmer** iken kâm-rânlanur

aşrâz [1] saklama, hıfz. <Ahterî>

G270/2 Gencine-i esrâra emîn ahlama kendün / Ey h'âce hâzer kıl anı **aşrâz** edemezsin

aşsen [] pek güzel, daha güzel, en güzel. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

aşsen-i ahlâk [2] en güzel ahlâk, pek güzel ahlâk.

K6/47 Olurdı şüret-i hâli muhârin-i tehzîb / Ederdi **aşsen-i ahlâkı** 'arz-ı rüchânî

K33/10 Feyz-yâb olsa eger **aşsen-i ahlâkı**ndan / Baht-ı gaddârı olur ehl-i dile yâr u enîs

aşsente [2] aferin sana!, övgüler sana! çok güzel, mükemmel! <Kanar/3, ÖTS>

M10/I/12 Oduğ garîk-ı nûr-ı 'atâ-yı Muhammedî / **Aşsente** ey hilâl zihî irtifâ'-ı hâl

G371/2 **Aşsente** ol gedâ-yı taḥammül be-dûşa kim / Yansa cihân içinde ḥaşîri bulunmaya

aşter [10] yıldız || baht, talih (bkz. sitâre, kevkeb, necm). <KT, LN, YTL, Redhouse>

- K12/28 Belki her **aḥter**-i t̄abānı o firūz-ı şebūn / Döne bir mihre ki olmaya verāsında zevāl
 K14/33 Ol mihr-i cihān-tāb ki yanında anuñ māh / Biñ **aḥter**-i t̄abende miyānında Sühādır
 K16/8 **Aḥter**-i burc-ı şeref Ḥazret-i Şālih Pāşā / K'olmş endişesi hem-vāre şalāh-ı reh-i dīn
 K20/8 İkbāl-i çarḥa eyleme ta'lik devletūn / Nāçiz gör müsā'ade-i baḥt u **aḥteri**
 K32/8 Benim o zāviye-dār-ı fenā ki heft **aḥter** / Çerāğ-ı maḥfilidir şem'-i ḥānḳāhıdır
 K33/7 T̄oğmadı **aḥter**-i iḳbālī gibi necm-i sa'id / Vāzı'ü'l-aşl-ı şad-ender-şad olaldan te'sis
 G70/3 Bed-ḥ'āh-ı t̄ire-dilde bulunmaz firūğ-ı şıdık / T̄abende olsa **aḥteri** şem'-i mezār olur
 G351/1 Şulḥ-ı vifāka çāre yok **aḥter**-i kīne-dār ile / Kevkebümüz alışmadı baḥt-ı sitize-kār ile

aḥterān [1] yıldızlar. <OTAL>

- K10/8 Cāyız ki saḥḥ-ı ḥāki bu dem gül-nümā ola / Mehtāba qarşu āba düşen **aḥterān** gibi

aḥter-i Yemen [1] Süeyhl yıldızı. Küçük, parlak bir yıldız olup bakanların gözüne titriyormuş gibi görünürmüş. Eşyaya kırmızı renk verme özelliğine sahip bu yıldız, akik taşına da kırmızı rengi veren gökcismidir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 409>

- G47/5 Dem-i şehirde görür Nā'ilī 'aḳıḳ-i meyūn / Kemīne cur'asını **aḥter-i Yemen** maḥmūr

aḥter-şinās [1] yıldız ilmi ile meşgul olan, müneccim. <Cûdî, OTAL>

- G273/4 Aḥter-şinās imiş t̄otalum ehl-i dānişūn / Yok intisābı t̄ālī'-i firūza n'eylesün

āhū [10] ceylân. Vahşetlerinden, güç avlanmalarından kinaye olarak haşin dilberlere, gözlerinin letafetinden dolayı güzel gözlülere, misk āhūsu münasebetiyle güzel kokululara teşbih olunur. <KT, LN, FZ, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 79>

- G40/4 Her nigāhın gūşe-i çeşminde şayd-ı cān için / Şüret-i **āhūda** bir cādū-yı efsūn-sāz eder

- G181/4 Ten-i Mecnūnı 'ārī eylemiş raḥt-ı tekellüfden / O dām-ı fitne-i şayyād kim **āhūya** bağlanmış

- G299/3 Vahşet-güzinān ol iki merdüm / Reşk-i gāzālān ol iki **āhū**

- G369/2 T̄urfе mecnūnam ki pey-der-pey ḥayāl-i çeşm-i yār / Devr eder eṭrāfımı ser-geşte **āhūlar** gibi

- G276/5 Nāfe-i **āhū**-yı deşt-i dil ü cān her demde / 'Anberīn kākül müşkīnūñe qurbān olsun

Aşağıdaki tanıklarda “āhū”, “Ka'be (harem)” ile birlikte kullanılmıştır. Kābe'deki ceylānların avlanması yasaktır. Bu manāda iki sözcüğün birlikteliği “ele geçirilmesi imkânsız güzel” anlamına vücut verir. <Kantar/1, ADSS>

- K25/11 Dāmen degil āğūş-ı benān cilve-gehūndür / **Āhū** iseñ **āhū**-yı ḥarem-perver-i cānsın

- G259/1 Bağlanur zülfine diller nice cādūsın sen / Ḥarem-i Ka'beyi dām eyleyen **āhūsun** sen

āhū-yı ḥarem [1] Kābe civarında yaşayan ve avlanması yasak olan ceylân || ele geçirilmesi imkânsız güzel. <Kantar/1>

- G64/6 Āzādelere dām-ı ḥired kār-ger olmaz / **Āhū-yı ḥarem** şayd-ı çerā-gāh degildür

āhū-yı āfitāb [] güneş ceylānı. Güneşe “āhū-yı felek” de denir. Hatta Araplar, güneşe “gāzāle (ceylān)” derler. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 79>

G11/4 Şahra-neverd-i ‘âlem olaldan o hâl-veş / Bir nâfe hâşıl etmedi **âhû-yı âfitâb**

âhuvân [1] ceylânlar, karacalar. <OTAL>

G338/3 Bir şemme bûy-ı zülfün bād **âhuvân**-ı Çine / Müşkün revâcın etmiş berbād söyleyince

âhû-bere [2] ceylan yavrusu, yavru ceylân. <FZ, Kanar/1>

K9/16 Hüsrev-i şîr-i‘ adû-sûz ki nâr-ı gâzabı / Cây-ı **âhû-bereyi** pençe-i şîrân etmiş

G210/5 Nâ’ilî ‘âlem-i teslîm ü rızâyuz ki bizüm / Kaçar **âhû-bereden** şîrleri pîşemüzün

âhû-cilve [1] ceylân cilveli. Ceylânın ürkek tavırları ve sekerek yürüyüşü bu terkibe vücut vermiş olmalıdır.

G381/2 Ol **âhû-cilve** kim ser-geşte kılmış / Gâzâl-i mihri reşk-i nâf-ı hâlî

aḥvâl [5] oluşlar, bulunuşlar, durumlar, hâller, hâl’in çoğulu. <Cûdî, OTAL>

K11/13 Şulḥ-fermâ-yı şeh-i Ġrân ki kalb-i pâküñe / Naẓm-ı **aḥvâl-i** re‘âyâ emn-i kişverdir gelen

K15/12 **Aḥvâlûñi** takrîre maḥal düşdi mi âyâ / Bîgâne mi var meclisi tenhâ mı degildir

G157/6 Tünd-bād-ı cevri ile pejmürdedür ey Nâ’ilî / Gonçe-i ḥâtır gibi mecmû‘a-i **aḥvâlümüz**

G232/5 Nâ’ilî-veş n’ola **aḥvâlî** perişân olsa / Naḫş-ı ḥüsnün görüp âşüfte-nihâd oldu gönül

R4/2 Eşkâl-i nücûma i‘timâd etme ḥakîm / **Aḥvâl** pes-i perdede diger-gündür

aḥvel [1] şaş, bir şeyi iki gören. <Ahterî, OTAL>

K19/12 Sür‘at-i ḥâmesi lağziş-fiğen-i pây-ı nazar / Hüsni ḥattı sebeb-i ḡıbtâ-i çeşm-i **aḥvel**

aḥz [] alma, , alınma. <KO, Cûdî, OTAL>

aḥz-ı me’âl [1] anlam alıntılama, manâ alma.

K12/41 Sensin ol ‘âlim-i pür-ḥikmet ü dâniş ki kader / Levḥ-i maḥfûza zâmirûñden eder **aḥz-ı me’al**

aḥzâr [2] yeşil. <OTAL, Redhouse>

K20/26 Geh naẓm u geh neşr ile etsün mü’eşşirün / Ârâyiş-i kitâbe-i nüh çarḥ-ı **aḥzârı**

G367/2 ‘Aceb telâtûmı var baḥr-ı **aḥzâr**-ı çemenün / Bizüm de ḥissemüze bir kenâr degmez mi

aḥzân [1] kederler, sıkıntılar, ḥüzn’ün çoğulu. <Cûdî, LN, OTAL> Tanıkta Yakup Peygamber’in Yusuf’un hasreti ile ağlamaktan gözlerini yitirdiği ev olan “beyt-i aḥzân” terkibi içinde kullanılmıştır (bkz. beyt-i aḥzân).

K16/15 Oldı her gûşesi bir kaşr-ı Züleyhâ şimdi / Beyt-i **aḥzân** idi evvel o serây-ı dîrîn

aḫdem [1] ilk, önce, en kıdemli. <Cûdî, LN, OTAL>

M3/XII/2Maḫşûd ise vuşûl şehin-şâh-ı **aḫdeme** / Düş ḥâk-i pây-ı ḥazret-i sultân-ı ekreme

aḫdes [3] en kutlu, en kutsal, en mübarek. <KT, LN, OTAL>

K3/58 Berîd-i **aḫdese** bir özge ḥâlet el virdi / O dabbenün eşer-i ‘ışk-ı sûz u tâbında

K28/46 Enbâz olur mı ḥiç saña kim zât-ı **aḫdesün** / Olmuş ferîd-i ‘âḫfet-i müsta‘în ile

M13/III/1 Gül-i gülşen-serây-ı **aḫdessün** / Gülbün-i ravza-i muḫaddessün

‘ākıbet [6]

1. son; netice. <KT, KO, LN>

G238/4 Şūr-ı meclis yeter ey sākī-i nüh peymāne / Nic’ olur ‘ākıbet-i devr-i teselsül görelüm

‘ākıbet-i kār [2] işin sonu, sonuçta olan şeyler. “‘Ākıbet”, Türkçe’de “kötü son, felâket” anlamında olumsuz bir kullanıma sahiptir. Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün olumsuz bağlını ön plâna çıkarılmıştır.

K25/48 Efsūs ki yok ‘ākıbet-i kārā şu‘ ūruñ / Ey mürçe hasret-keş-i bāl-i tayarānsın

G293/2 Efsūs yok ‘ākıbet-i kārā şu‘ ūruñ / Ey mürçe hasret-keş-i bāl-i tayarānsın

2. sonunda, en sonunda. <KO, LN, Kanar/2, Redhouse>

G230/3 Hūn oldı bağı reşk-i ‘izāruñla ‘ākıbet / Düşdi çemende hancer-i ser-tiz-i hāra gül

G345/3 Yanarlar âteşine ‘ākıbet biri birinüñ / Mizâc-ı şu‘ le tenük germ ü zūd pervāne

M9/1/1 Dağl-i erbāb-ı kemāl ey zāhid-i şüret-perest / ‘Ākıbet muhtāc-ı vaqt-ı nefl-i sūr eyler seni

‘ākıbet-endiş [1] her işin sonunu önceden düşünen, ileri görüşlü, ihtiyatlı, tedbirli.

<KT, Kanar/1, Redhouse>

K13/26 Dānā-yı müdebbir ki olup ‘ākıbet-endiş / Āgāhdur endişesi encām-ı verādan

‘ākıbet-mend [1] kötü sona ermiş, felâkete uğramış.

K23/13 O devrün rüzgār etdi telāfisin ki olmışdı / Tarīk-i ‘ākıbet-mend-i erāzil izdiḥām üzre

akıtmak [1] akmasını sağlamak, dökmek. <YTS, TS, ÖTS>

G212/1 Gözden ki dem-be-dem akıdur yaş gerdenün / Bilse ‘ayār-ı sūz-ı dili kâş gerdenün

‘akîk [2] kırmızı renkte kıymetli bir taş. <OTAL, ADŞS> Sevgilinin dudağına nispetle kullanılmıştır.

Kt6/2 O leb-i ‘akîk o dehān-ı teng degil o nigh gibi şūh u şeng / N’ola dā’im olsa şikeste-reng gül-i nev-bahār-ı girişmedür

Süheyl yıldızının tesiri ile kırmızı rengini kazandığına inanılan ‘akîk, bu yıldızın en parlak görüldüğü Yemen’den çıkarılır. <ADŞS> Aşağıdaki tanıkta ‘akîk ile Yemen’de net olarak görülen Süeyhl yıldızı (aḥter-i Yemen) ile birlikte kullanılmıştır.

G47/5 Dem-i şehirde görür Nā’ilī ‘akîk-i meyün / Kemīne cur’ asını aḥter-i Yemen maḥmūr

‘ākıl [1] akıllı, akıl sahibi (kimse); [tas.] eşyanın güzellik, çirkinlik, kemal ve noksanlık sıfatlarını idrāk etme, her çeşit faaliyette doğruyu yanlıştan ayırma yetisine sahip kişi, dünyevî bağları kopmuş kimse. <KT, LN, Seccadî/2, DİNÎ KAVRAMLAR>

K1/46 Tefvîz edüp umürün ‘ākıl meşyyete / Fermān-ı Ḥālikü’l-beşere imtişāl eder

‘**aql** [33] akıl, us, düşünme ve anlama yeteneği; anlama, idrâk, zekâ. Genel kanaate göre “‘aql”, bir ruhanî ışıktır ki insan onunla zarurî ve nazarî ilimleri anlar. Bunun meydana gelişi, ana reahminde ceninken başlar ve bülûğ çağına kadar artıp gelişir. <KT, QO, LN, OTAL>

- K1/13 Ol Hürmüs-i me‘âric-i nuṭṭum ki sözlerüm / Risto-yı ‘**aqlı** ḥikmet-i ma‘nide lâl eder
 K5/10 Ca‘d-ı müşkîn-i bütân-ı ḥarem-i endîşem / Gerden-i ‘**aqla** şalar silsile-i sevdâyı
 K12/42 Sensin ol nüṣṣa-i manẓûme-i ḥikmet ki olur / Fehm-i ser-nâmesi ‘**aqla** sebeb-i istikmâl
 K14/15 Raḳḳâşları çâpûk ü çâlâk o kadar kim / Sür‘atleri ḥayret-dih-i ‘**aql**-ı ḥükemâdur
 K14/56 Deryâ-yı firâvân-şadef-i dâniş ü idrâk / Şandûk-ı leb-â-leb-güher-i ‘**aql** ü zekâdur
 K17/66 Eylese ‘arz-ı likâ zîr-i niḳâb-ı ḥaṭdan / Leylî-i nazmum eder ‘**aqlı** giriftâr-ı cünûn
 K21/10 O dâver-i ḥasenü’l-ḥulḳ-ı mekrûmet-pîşe / Ki ‘âşık-ı ruh-ı aḥlâkı ‘**aql**-ı şeydâdur
 M6/III/2 Vehm olur derkünde ‘âciz ‘**aql** olur ḥayret-güzîn / Şarî‘-i ferd ü aḥedsün yâ ilâhe’l-‘âlemîn
 G58/4 Mecnûn-ı Felâtûn-sebaḳ-ı ḥikmet-i ‘ışkız / ‘İşk âfet-i ‘**aql** u dil-i nâ-kâbilümüzdür
 G168/3 İrtifâ‘-ı âfitâb-ı âsumân-ı vaḥdete / ‘**Aqlı** ḥayrân eden usturlabdur endîşemüz
 G218/5 Tefvîḳdür nücûma da hâdî müneccimün / Nakş-ı ḥayâl-i ‘**aql**-ı kezûbın ne aḥladuñ
 G304/3 Teferrüc kıl cünûn vâdîlerin ey dil tek ü tenhâ / Düşüp dünbâl-i ‘**aqla** ruh-ı Kayısı şermsâr etme
 G350/4 Gûş et ki bizdedür ḥaber-i Bû Sa‘îd-i ‘ışk / Ey ‘**aql**-ı Bû ‘Ali bize efsâne söyleme
 G360/5 Varınca bezm-i Felâtûn-ı ‘ışka ‘**aql**-ı fuẓûl / Hezâr şerm ü ḥacâletle lâl gelmedi mi
 G380/1 Ḥum-ı ‘ışkuñ şarâb-ı nîm cûşı / Yaḳar evvel ḳadeḥde ‘**aql** u hûşı

“‘Aql” sözcüğünün bir anlamı da “ayak bağlama, ayağı dolaşma”dır. <Ahterî, Kanar/1> Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün bu anlamı, bağlamak, esir etmek, engel olmak bağlamlarında çağrıştırılmıştır.

- G5/3 Ben özümnden bî-ḥaber mecnûn iken virdi ḥırâş / ‘**Aql** edüp şâgird-i nâ-kâbil Felâtûmı baña
 G150/5 Mâdâm Nâ‘ilî-veş ter-dâmen-i hevâyuz / Ey ‘**aql** ey dil ey cân hep pây-der-gilüz biz
 G294/2 ‘Uḳde-i ḥâṭır edüp ‘**aqla** cünûn-ı ḡamzeñ / Dil-i Cibrîle hevâ-ḡ-âh-ı mecâz eylesün
 G296/5 Zülfün tenezzül eyler şayd-ı hüma-yı ‘**aqla** / Ol rûtbelerden ammâ ‘âlî cenâb-ı ebrû
 G291/3 ‘**Aql**-ı Mecnûnı çeküp dest-i ḳazâ zencîre / Şiken-i ṭurra-i Leylâda ḳomış nîrengin
 G312/2 ‘Uḳde-i ḥâṭır edüp ‘**aqla** cünûn-ı ḡamzeñ / Dil-i Cibrîli şafâ-cûy-ı mecâz etdi yine

‘**aql**-ı evvel [1] yaratılıştaki akıl; çok akıllı, doğuştan akıllı. <OTAL, ÖTS, Redhouse> Sözcüğün Aristo’yu kasten kullanıldığını düşünmek daha makûldür. Aristo, İslâm coğrafyasında, “Hâce-i Evvel” olarak bilinir. Nâilî’nin hâce-i evvel terkiibini ‘aql-ı evvele tebdil ettiğini ve “çok akıllı” anlamında kullandığını düşünmek daha doğru olacaktır.

- K19/24 Ḥalefû’ş-şıdk-ı müşîrân-ı Aristo-tedbîr / Şeb-çerâḡ-ı ḥarem-i düde-i ‘**aql**-ı evvel

‘**aql-ı evvel-meniş** [1] yaratılıştaki akıl gibi düşünen; Aristo gibi akıllı. Tanıkta Felâtûn delâletiyle terkibin Aristo’ya işaret ettiğini düşünmek daha makûldür. Nâilî, ya da herhangi bir eski şairin, Allah’ın kudretini ifade eden bir sıfatı, memduha nispetle kullandığını düşünmek hata olur. ‘Aql-ı evvel’in, Aristo’nun İslâm dünyasındaki sıfatı olan Hâce-i Evvel karşılığında kullanıldığını söylemek daha doğrudur.

K12/20 Bermekî-dâd u deheş şadr-ı Felâtûn-bîniş / ‘**Aql-ı evvel-meniş** ârâyiş-i evreng-i kemâl

‘**aql-ı fi’âl** [1] işleyen, yapıcı akıl. Terkipteki “fi’âl”ın, “fa’âl” ya da “fa‘‘âl” olması gerekmektedir. <OTAL>

K12/26 Nüşâ-i zâtı pezîrefte-i üslûb-ı hakîm / Hüsni ahlâkı pesendîde-i ‘**aql-ı fi’âl**

‘**aql-ı hod-ârâ** [3] kendini süsleyen akıl, kendini metheden akıl.

K15/17 Şadrü’l-vüzerâ Âşaf-ı a‘zam ki şükûhı / Hayret-figen-i ‘**aql-ı hod-ârâ** mı degildür

G135/2 Görmez bizi âyînde ger ‘aksi de olsağ / Pîş-i nazar-ı ‘**aql-ı hod-ârâda** nihânuz

G283/5 Nâ’ilî leb-teşnedür bir câma dil kim haşre dek / Kendüyi ‘**aql-ı hod-ârâ** gibi mebhût eylesün

‘**aql-ı kül** [4] tabiatın bütün işlerinde ve şubelerinde eseri görülebilen zekâ ve nizam. Allah, bütün eşya ve mahlûktan önce ‘aql-ı küllü yaratmıştır. Bunlardan murat, hakikat-ı Muhammedî ya da nûr-ı Muhammedî’dir. Nûr-ı Muhammedî, Yüce Kalem’in birlik yönüdür, çünkü o ilk ruh olduğu için -hiçbir ruh ondan önce değildir-, bütün mümkünlerin ruhları ondan meydana gelmiş ve hepsi ondan varlık ve bilgi almışlardır (bkz. levlâk). <KT, Burhân-ı Kâtı‘, Kâşânî>

K34/14 Râst-kirdâr-ı kader-fermâ-yı ‘âlem kim olur / ‘**Aql-ı kül** hayret-nümâ-yı ders-gâh-ı hikmeti

K35/1 Leb-i deryâda seyrân eyle vâlâ-kaşr-ı hunkârı / Ki olmuş ‘**aql-ı kül** hayrân-ı isti‘dâd-ı mi‘mârı

G210/1 ‘İşk hayrânıdır eţvâr-ı cünûn-pîşemüzün / ‘**Aql-ı kül** vâlihîdür şûret-i endîşemüzün

G329/4 Tâze sevdâ-yı bahâr-ı haţ-ı sebzünle olur / ‘**Aql-ı kül** mâye-i terkib-i cünûn-ı fitne

‘**aql-ı mâ’aş** [1] dünya hayatına, geçim kaygısına yönelik akıl. Sufiler, ileriye, ahireti düşünen akla “‘aql-ı mâ’âd”, yalnız dünyayı düşünen akla “‘aql-ı mâ’aş” adını vermişler, daha doğrusu bu iki yola yola yönelişi bakımından ona bu iki adı takmışlardır. <ÖTS, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 16> Aşağıdaki tanıkta dünyayı düşünen akıl ile irfanın aynı kimsede bulunmayacağı ifade edilmiştir.

G341/3 Hikmetinde ben de hayrânım ki yok cem‘ eylemiş / Meşreb-i ‘irfân ile ‘**aql-ı mâ’aş** bir yere

‘**aql-ı reşîd** [1] olgun akıl, iyi kötünden, doğruyu yanlıştan ayırabilmeye muktedir olan akıl.

K7/53 Zebân-ı husrev-i kâdr gibi lâl-i hayretdür / Zuhûr-ı vâkı‘-i Kerbelâda ‘**aql-ı reşîd**

aķmak [7]

1. (sıvı maddeler için) bir yerden başka yere gitmek. <TS>

- K27/18 **Aķdı** seyl-āb-ı zafer esdi nesīm-i nuşret / Birbirine diyerek ķatre-zenān hoş geldün
 K30/27 Şīr **aķar** Kūhkene Qaysa ġazālān bulunur / Vaḥşet-ābād-ı dil-i pūr-dūd-ı dāmımda benim
 G342/3 Nūh zevraķ-ı sipihre ḥurūşı fena verür / Hecrūnle gelse gözden **aķan** āb bir yere
 G244/5 Şīr **aķar** Kūhkene Qaysa ġazālān bulunur / Vaḥşet-ābād-ı dil-i pūr-hevl ü hevāmumda benüm

2. meyletmek || ilgi duymak. <YTS>

- G369/1 Oldı eşküm ġülşen-ārā-yı heves cūlar gibi / **Aķdı** ġönlüm bir nihāl-i ‘işveye şular gibi

3. sözün su gibi bir engele takılmadan ilerlemesi; beliğ ve fasih söz etme.

- K10/37 Erdi tamām nazm-ı selīsūn nihāyete / Mīzāb-ı ḥāmeden **aķup** āb-ı revān gibi

4. art arda ve toplu olarak gitmek (bkz. şu gibi aķmak). <TS>

- K12/15 Şu gibi **aķdı** cihān ḥalkı temāşā-gehine / Etdi deryāyı Sikender gibi ġüyā seyyāl

aķrān [2] yaş, rütbe, sınıf ve hālce eşit olanlar, eş ve benzer olanlar. <KT, OTAL>

- K17/4 Ser-firāz cyledi luṭfuñ beni **aķrānımdan** / Gördüm in‘āmuñı ḥadden bīrūn
 T2/4 Ol idi cā-nişīni Ūskūdārī Şeyḥ Maḥmūdūñ / Felek biñ devr ederse gelmeye **aķrām** dünyāya

‘aks [24]

1. ışık ve ġörüntünün bir yere vurup geri dönmesi veya orada ġörünmesi, yansıma, akis.

<KT, TS>

- K10/13 ‘**Aksi** bülend ü pest bahāruñ nücūm ile / Peydā yüzinden naķş-ı zemīn ü zamān gibi
 K23/11 ġören mestāne ‘**aks**-i ġabġab-ı ḥübānı sāġarda / Ḥabāb eyler taşavvur sāġar-ı kevşer-müdām üzre
 K24/27 Raşḥ-ı midādı rüşen edüp ya‘nī meslisūn / ‘**Aks**-i fūrūġ-ı ṭab‘-ı münīrūnle nūr olur
 K29/23 Yāķūt-ı āfitāba virir reng-i rüyı şerm / ‘**Aks**-i fūrūġ-ı gevher-i pāk-i necābetūñ
 K30/30 Cāmda ‘**aks**-i ruḥ-ı sāķī-i meh-veş gibidür / Cilve-i feyz-i dil-i āyīne-fāmumda benüm
 K35/16 Degil ḥāş oda ġüyā kendüdür kaşr-ı Zelīḥā kim / Der ü dīvārın etmiş Yūsuf-istān ‘**aks**-i envārı
 K35/5 Olur maṭbū‘ u dil-keş kālḥ-ı mīnāy-ı Sikenderden / Şalınca baḥr-ı pūr-mevc üzre ‘**aks** ol kaşr-ı ḥal-kārī
 K37/5 Qabūl-i ‘**aks** eden āyīne-i tecellādan / Cemāl-i Ḥaķķı ġörür ḥüsn-i i‘tikādı ķadar
 G11/5 ‘**Aks**-i ruḥuñ o bādeye bir kerre kim düşer / Tā ḥaşr lāy-ı ḥummı virir büy-ı āfitāb
 G65/3 Pūr-cūş-ı ‘**aks**-i la‘l-i tebhāle-dāruñ olsun / Her şunduġuñ ķadeḥde sāķī ḥabāb ġöster
 G67/2 ‘**Aksin** düşürüp lücce-i ḥūn-ābā sipihrūñ / Ol meyle bu nūh cām-ı ziyā-ġüsteri ṭoldur
 G95/2 Yā her biri rengīn ġörünür ‘**aks**-i ruḥuñla / Bir tiġ-i celī şa‘şā‘a-i āyīne-ġündür
 G95/4 Yā ‘**aksin** eder perde-i çeşmünde nümāyān / Āyīne-i ḥüsnünde olan reng-i füsündür
 G135/2 ġörmez bizi āyīnede ger ‘**aksi** de olsaķ / Pīş-i naķar-ı ‘aķl-ı ḥod-ārāda nihānuz
 G191/4 Ṭal‘ atuñ lücce-i nūr-ı niġehümde ġörünür / ‘**Aks**-i ḥurşīd gibi ābda tekrār laṭīf
 G234/4 ‘**Aksin** düşürdün āba nezāketle ķaddinūñ / Ṭırmaz sirīşķ-i dīde nişārındasın ġöñül
 G244/8 Cāmda ‘**aks**-i ruḥ-ı sāķī-i meh-veş gibidür / Cilve-i feyz-i dil-i āyīne-fāmumda benüm

- G278/1 Vücüd ‘**aks**-i cemâlîüñle dâğ dâğ olsun / O Çâr-bâğ-ı maḥabbet ẓo heşt bâğ olsun
 G292/4 Olurdu astar etmek ẓabûl-i ‘**aks** etse / Sepîde-i dem-i şubḥuñ beyâz libâsın
 G318/2 Girdâb-ı baḥr-ı fırḳat olur ‘**aks**-i âğûş / Bir mâh-ı çarḥ-ı behcete dil hâle olsa da
 G340/5 Görüp letâfet-i ‘**aksin** şanur kızıl yâḳût / Baḳan ṭabaḳçe-i la‘lîn-i gülde jâlelere
 R8/1 ‘**Aks**-i ruḥı çeşmümde olupdur pinḥân / Âb içre mişâl-i berg-i verd-i ḥandân

‘**aksine döndürmek** [1] ters yöne doğru dönmesini sağlamak. Feleklerin dönüşünün, seyyarenin dönüş yönünün tersine olduğuna ve bu ters dönüşün insan talihini olumsuz etkilediğine inanılır. Tanıkta şair, feleğin dönüş yönünün gökteki seyyareler gibi doğudan batıya doğru değiştiğini, yani uğurlu bir döneme girildiğini ifade etmiştir.

- K19/27 Feleği ‘**aksine döndürdi** zuhûruñ fi’l-ḥâl / ẖomadı ‘illet ü esbâba yer ile medḥal

2. ters, zıt, hilâf, muhalif. <KT, KO>

- K24/2 Gâhî düşer ki ‘**aks**-i murâd üzere gerdişi / Ber-vefḳ-i müdde‘â-yı dil-i nâ-şabûr olur

aḳşâ [1] çok uzak, son, en son. <Ahterî, Cûdî, ZL, OTAL> Aşağıdaki tanıkta “aḳşâ-yı emel” terkihi, son arzu olarak düşünülmelidir.

- K19/36 Nâ’îlî zinde-çerâğ-ı ḥarem-i luṭfuñdur / Eyle ol mürde-dili nâ’îl-i **aḳşâ**-yı emel

‘**aḳûr** [1] yaralayan, ısıracı (hayvan). <KT, OTAL>

- K22/29 Maḥşerde de vücûdını ‘ârif ‘adîm bilür / Ma‘dûd olursa ol ḥaşerât-ı ‘**aḳûrdan**

aḳvâ [1] en kavî, çok kuvvetli. <KT, ZL, OTAL>

- K15/36 Ben maḥkeme-pîrâ-yı me‘ânî bu ḳaşîdem / Şâ’irligime ḥüccet-i **aḳvâ** mı degildir

âl [10]

1. kırmızı, kırmızı renkte olan. <KO, LN, FZ>

- K1/27 Seyr eylesün letâfet-i ferş-i sitebraḳı / Ol ferş-i ‘anberîni ki göz yaşı **âl** eder
 K25/16 Dönmüş bedenüñ mûya şararmış ruḥ-ı **alûñ** / Güyâ ki esîr-i teb ü tâb-ı yaraḳânsın
 K26/20 Nice gülzâr kim hemvâre ebḳâr-ı ma‘ânîye / Güli ruḥsâr-ı **âl** ü sünbûli zülfi mu‘ânberdir
 G29/1 ẖaddûñ reşgiyle şâḥ-ı verd gâhî râst gâhî keç / Gül-i **âl**-ı ruḥuñdan zerd gâhî râst gâhî keç
 G98/2 Maḥfel-i câmi‘-i gülşende gül-i **âl**-i çemen / Bülbül-i ḥoş-nefese na‘t-ı sezâ-vâr okudur
 G225/5 Ḥaḳîḳa-perver-i cân zîb-i şîşe-i dildür / Bu âb u tâb ile gül-berg-i **âli** Şuḥfînüñ
 G230/4 Bir **âl** perde çekdi ‘araḳ-rîz-i şerm olup / Gül-berg-i âfitâb-ı ruḥuñdan ‘izâra gül
 G381/5 Siyeh-mest-i teğâfüldür o ğamze / Olaldan ḥûn-ı dil şaḥbâ-yı **âli**

2. hile, düzen. <KO, LN, OTAL, Redhouse> Sözcüğün “serâb” anlamından hareketle böyle bir yan anlam vücuda gelmiştir.

âl etmek [2] hile yapmak, düzen kurmak, aldatmak. <ÖTS>

- K1/40 Ey tâlib-i ḳarâbe-i cullâb-ı ‘âfiyet / Devrân şaḳın şaḳın ki saña mekr ü **âl** eder

- M8/V/3 Ne **âl etdüñise** etdüñ murğ-ı cânı dâma uğratduñ

āl [2] aile, çoluk çocuk; evlât. <KT, KO, OTAL>

K7/63 Eziyyet-i dil-i dānā tā ki çarḥ-ı denī / Ede ḥuṣūmına **āl**-i Muḥammedūn taḳlīd

K28/81 Kılısun şefī'-i rüz-ı cezā ḥ'āst-kār-ı ecr / Aṣḥāb u **ālīni** teba' vü tābi'īn ile

'alā [2] yükseklik, yüksek mertebe, şeref ve şan. <KT, OTAL>

K14/30 Bu sūr-ı şafā-baḥşa bu āriyşe bādī / Ol tāze nihāl-i çemen-i 'izz ü **'alādur**

K14/70 İnşāf budur kim eşer-i luṭf-ı ṭabī'at / Yektā-güher-i nüh şādef-i baḥr-ı **'alādur**

a'lā [7] pek yüksek, en yüksek. <OTAL>

K21/16 O ber-güzīn ḥalef-i düdmān bi-ḥamdi'l-lah / Ki ḥoş-nüvislerūn cümlesinden **a'lādur**

K23/20 Felekden ḳadri **a'lā** olduḡın ma' nide fehmeyley / Bilenler beyt-i ma' mūr olduḡın Beytü'l-ḥarām üzre

K26/3 Zihī taṭyīb-i ḥāṭır merḥabā resm-i mürüvvet kim / Ḥuzūrında eger **a'lā** eger ednā berāberdir

G240/7 Vecdīnūn imiş Nā 'ilīyā nükte-verāndan / Ta' bīri ḥoş-āyende bir **a'lā** ḡazel aldum

G307/1 Ārām edemez cennet-i **a'lāda** bulunsa / 'Aşık mey ü maḥbūb ile tenhā da bulunsa

T2/5 Olup ey Nā 'ilī ḥāk-i muzīk-i tenden āzürde / Teveccüh eyledükde rüh-ı pākī 'arş-ı **a'lāya**

Aşağıdaki tanıkta geçen “mele'-i a'lā” tabiri, melekūt âlemini ifade etmektedir (bkz. mele'-i a'lā).

K5/20 Evvelīn pāye-i süllem görürin ḡāh-ı 'urūc / 'Arş-peymā-yı dil olsam mele'-i **a'lāya**

ālāf [1] binler, elf'in çoḡulu. <Cûdî, LN, Kanar/3>

M2/IV/4 Ta' dād-ı me' āşī ile olsun ser-i kārūn / Kim meşḡale-i verziş-i **ālāf** u me' āt ol

a'lām [1] bayraklar, sancaklar, 'alem'in çoḡulu. <Cûdî, OTAL>

K8/4 Dike burūcına **a'lām**-ı nuşret ol ḥıṣnuñ / Cuyūş-ı ma' reke-ārā-yı ceng-perdāzı

ālām [1] elemeler, acılar, kederler, elem'in çoḡulu. <Cûdî, YTL, Kanar/2>

G121/2 'Uşşāḳı etdi keşmekeş-i tār-ı zülfūn / Şīrāze-bend-i nüṣṣa-i **ālām**-ı rüzḡār

ālāy [2] alay, sürü, kalabalık. <OTAL, Redhouse> Tanıkta geçen “bir ālāy”

ibaresi, çok sayıda, pek çok anlamlarına gelir (bkz. bir ālāy).

K14/80 Feryād ki yārān-ı suḥen-perveri 'aşruñ / Ḥālā bir **ālāy** müdde'-i-i yāve-derādır

K22/28 Sīlī vü ṭa' nedür işidüp gördüğüm hemān / Bu rüzḡārda bir **ālāy** kerr ü kūrān

'alāyık [2] alākalar, 'alāḳa'nın çoḡulu; [tas.] dünya bağları (bkz. 'alāḳa). <KT,

Kanar/2>

G178/5 **'Alāyıkdan** beri āzādedür ḡamdan o server kim / 'Arūs-ı kām-ı dehre olmamaış dāmād ayaḳ başmış

G314/5 Ey Nā 'ilī **'alāyık** dil-beste olmayup / Meftūn-ı ṭurra şifte-i ḡabḡab olmasa

ālāyış [4]

1. lekeleme, kirletme, bulaşma, bulaşık. <KT, Kanar/2, Redhouse>

K2/4 Bozar şarābını seyl-i fenā bu maşṭabanuñ Ne reng-i neşve ne **ālāyış**-i ḥumār ḳalır

G4/2 Dāmen-ālūdeligüm 'ışḳa ederdüm ta' līḳ / Virse **ālāyışe** ruḥṣat nāzar-ı pāk baña

G248/2 Kıl âb-ı ruḥ-ı ‘işmet olan eşküme rağbet / ‘Âr eyleme **âlâyiş**-i dâmân-ı terümden

2. külfetli gösteriş, tantana, ihtişam. <Cûdî, LN, Redhouse>

K30/21 Berek **âlâyişüme** oldı delîl-i rüşen / Tâb-ı âyîne-i hürşîd hamâmumda benüm

alçak [1] yerden yüksekliği az olan, aşağıda olan || aşağılık, soysuz, namert. <TS, ÖTS>

K5/18 Katı **alçak** görürüm ‘âlemi aldıkça ele / Dür-bîn nazar-ı himmet-i isti‘lâyı

aldanmak [3] görünüşe kapılarak yanlış bir yargıya varmak, yanılmak; kapılmak, boş yere güvenmek. <TS, ÖTS> Tanıklarda olumsuz emir biçiminde ve bir oyuna gelmemek için uyarı bağlamında kullanılmıştır.

K1/42 **Aldanma** naḡş-ı devlete kim bâzî-i felek / Şad-sâle pîri tıflek-i nâ-ḥorde-sâl eder

K2/10 Metâ‘-ı devlete **aldanma** kim bu kişverde / Hezâr ḥ‘âce ġarîbü’ d-diyâr u dâr ḡalür

G49/2 **Aldanma** reng-i rüyuña ey ḡâm-ı dest-i âz / Naḡl-i ḡadîḡa-i emelün bârı saḡt olur

‘**alem** [2] bayrak, sancak. <KT, LN, OTAL>

K22/7 Eflâke ser çeküp ‘**alem**-i istiḡâmetün / Bâlâ-ter oldı cây-nişînün şudürdan

Aşağıdaki tanıkta Hazreti Muhammet’in gazalarda açtığı kutsal sancak kastedilmiştir. ‘Alem sözcüğü, doğrudan doğruya Hazreti Muhammet’in sancağı anlamında da kullanılır. <Redhouse> Aşağıdaki tanıkta böyle bir kullanım söz konusudur.

K2/39 Verâ-yı perde-i nûruñda mihr-i rustâ-ḡiz / Ḥacâlet-i ‘**alemüñle** niḡâb-dâr ḡalür

‘**âlem** [178]

1. bütün mahlûkat; kâinat, dünya, yerküre; Allah’ın dışındaki varlık ve olayların tamamı.

<KT, KO>

K3/24 Fenâ-yı ‘**âleme** ey bü’l-heves şu‘ûruñ yok / Bu âh u girye nedür çarḡuñ inḡilâbında

K4/26 Faḡr-ı ‘**âlem** Muḡammed-i ‘Arabî / Ki derinde muḡîm-i cây-ı dilem

K4/35 Ṭayy-ı ḡulmet-serây-ı ‘**âlem** için / Ol zamânlar ki reh-nümâ-yı dilem

K5/18 Katı alçak görürüm ‘**âlemi** aldıkça ele / Dür-bîn nazar-ı himmet-i isti‘lâyı

K5/35 Neydi revnaḡ-şiken-i Maḡzen-i Esrâr olmaḡ / Bezl edüp ‘**âleme** genc-i güher-i ma‘ nâyı

K6/32 Ne ġamze cevher-i şemşîr-i Zü’l-fiḡâr-ı ‘**âlem** / Ki çâk eder eşer-i semmi zehre-i cânı

K8/1 Ġazâ mübârek ola ey şehinşeh-i ġâzî / Ki ‘**âlemüñ** saña tefvîz olundu iḡrâzı

K9/11 ‘**Âlemüñ** rûḡı edüp Ḥazret-i şâhenşâhı / Ḳaleb-i saltânata ma‘ deletin cân etmiş

K10/22 Dârâ-ḡaşem Sikender-i ‘**âlem** ki şâh-ı Hind / Güm-nâm-ı merzubümü olur fîl-bân gibi

K11/21 Maḡdemün bir başḡa ‘îd olmaḡla ḡalḡ-ı ‘**âleme** / Ḥâṭıra şevḡ-ı neşât-ı ‘îd-i ekberdür gelen

K12/72 Bâ-ḡuşuş ol güher-i kân-ı hünerdür ṭab‘um / Ki tutar şa‘ şa‘ ası ‘**âlemi** hürşîd-mişâl

K13/20 ‘Avd eyledi ‘adl-i ‘Ömerî ‘**âleme** ḡâlâ / Düstür-ı mübârek-pey ü ferḡunde-liḡâdan

K13/24 Şadr-ı fuḡarâ-dost ki dîvâna çıkınca / ‘**Âlem** pür olur zemzeme-i şükr ü şenâdan

- K13/35 Tâ şafha-i ‘**âlem** pür ola menkabetünle / Nevğ-i qalem-i Nâ ‘ilî-i nükte-serâdan
- K13/37 Lâyık mıdur ey hûâce-i bâzâr-ı ‘adâlet / ‘**Âlem** pür olup möhre-furûşân-ı du‘âdan
- K13/43 Hâlî degil el-minnetüli‘l-lâh ki ‘**âlem** / Maţlûb ise maзмünına şâhid bülegâdan
- K14/38 ‘**Âlem** kırılır çenge döner kâmet-i Zühre / Ol reşk ile kim şânedan ol tırta dû tâdur
- K14/90 Mesned-geh-i iclâlün ola niteki ‘**âlem** / Biñ sūr-ı şafâ mevķi‘i bir köhne serâdur
- K16/42 Bağ-ı kadri ola pür-neşv ü nemâ tâ kim ede / Gül-şen-i ‘**âlemi** pür-feyz meh-i ferverdîn
- K20/29 Ol hoş-nüvis münşî-i ‘Urfî-ţabî‘atün / Zannum budur ki olmaya ‘**âlemde** hem-seri
- K23/12 Qazâ kârında hayrân baht te‘eşşürinde şermende / Cihân ğayr-ı mükerrer hâl-i ‘**âlem** intizâm üzre
- K23/43 Ben ol İskender-i kişver-güşâ-yı ‘**âlem**-i nazmam / Ki te‘yîdinde olmuş rûh-ı Risto ihtimâm üzre
- K24/22 ‘**Âlem** ‘arûs-ı bahtuña oldukça cilde-gâh / Mâtem-serây-ı dehr tarab-gâh-ı sūr olur
- K25/36 Beizetmek olur mı seni hiç baħr ile kâna / Şâmil keremün ‘**âleme** ne in ü ne ânsın
- K26/2 Zihî âşâr-ı luţf-ı bî-niyâz u bî-tereddüd kim / Huşûliyle suhen-sencân-ı ‘**âlem** nâz-perverdür
- K26/11 Qazâ-hükm ü kader-fermâ-yı ‘**âlem** kim ser-i kilki / Zebân-ı tercemân-ı sırr-ı aħkâm-ı muqadderdür
- K27/14 Âşafâ mu‘temenâ ‘**âlemi** mesrûr etdün / Ey bihin-dâver-i sulţân-ı cihân hoş geldün
- K27/31 Gâh derrendelik et gâh künâmuñda buluñ / Halk-ı ‘**âlem** desün ey şîr-i jeyân hoş geldün
- K28/7 İmdâd ederdi görmege evvel furûğ-ı baht / Gül-şen-serây-ı ‘**âlemi** çeşm-i yakîn ile
- K28/9 Qurş-ı tenûr-ı ‘**âlemi** evvel ğınâ-yı kalb / Burr gösterürdi nân-ı siyâh-ı cevîn ile
- K28/11 ‘**Âlem** yıkılsa etmez idük evvel imtizâc / Eczâ-yı rûzgâr-ı küdüret-‘acîn ile
- K28/12 Şimdi helâk-ı müzdaħim-âbâd-ı ‘**âlemüz** / Kem-harc bir iki ğar-ı bâlâ-nişîn ile
- K34/2 Zâhidân-ı dâmen-âlûde şalâdur ‘**âlemün** / Toldı çirkâb-ı riyâdan şâh-râh-ı keşreti
- K34/5 N‘eyesün rindân-ı ‘**âlem** kim bisât-ı ‘**âleme** / Tarħ eden âyîn-i bezm-i ğam-zedâ-yı şöħbeti
- K34/12 Saña da minnet neden var iken ey bîdâd-kâr / ‘**Âlemün** bir böyle üstâd-ı Felâtun-fıtnatı
- K34/14 Râst-kirdâr-ı kader-fermâ-yı ‘**âlem** kim olur / ‘Aql-ı kül hayret-nümâ-yı ders-gâh-ı ħikmeti
- K34/20 Kâr-bân-ı mülk-i Çînün nev-bahâr-ı ‘**âlemün** / Feyz-i bûy-ı ħulkıdur sermâye-baħş-ı nûkheti
- K34/29 ‘**Âlemi** devr eyledükçe âfitâb olsun müdâm / Bezm-i germ-â-germ-i devlet piş-gâh-ı ‘izzeti
- K35/11 Sipih-r-i devlet ammâ âfitâbı ħusrev-i ‘**âlem** / Ki var yanında Behrâma mu‘âdil bir silâh-dârı
- K35/15 Nedîm-i Yûsuf-isti‘dâd-ı şahensâh kim olmuş / Görünce ħusn-i aħlâķın şeh-i ‘**âlem** ħarîdârı
- K36/12 Ne tuğrâ başka bir ‘**âlem** ki cem‘ etmiş şeb ü rûzı / Sevâdı leyletü‘l-isrâ beyâzı şubh-ı nûrânî
- M1/VII/1 Bir laħza kim bu bezm-i fenâda dem eyledün / Tayy-ı bisât-ı kâr-geh-i ‘**âlem** eyledün
- M1/VII/3 Etdün şalâ-yı nevħa tarab-gâh-ı ‘**âleme** / Tecdîd-i resm ü kâ‘ide-i mâtem eyledün
- M2/I/2 ‘**Âlem** ki şifâ-ĥâne-i pür-feyz ü ħikemdür / Yok özge bilür ħikmetini senden ilâhî
- M3/VIII/3 ‘**Âlemde** âdem olmaduğın bilmedün daħi / ‘**Âlem** bu ‘**âlem** olmaduğın bilmedün daħi
- M3/XII/1 Ey Nâ ‘ilî ğünâha gelür ħalk-ı ‘**âleme** / Ħırmân imiş netice-i âmâlümüz deme
- M10/I/10 Bedri hilâl edüp yine eyler hilâli bedr / Ħallâķ-ı her dû ‘**âlem** ü fa‘âl-i bî-hemâl
- G2/4 Bîğânedür nigâhı gibi luţftı da dile / Olmuş o şüh ile tıtalum ‘**âlem** âşinâ
- G11/4 Şaħra-neverd-i ‘**âlem** olaldan o ĥâl-veş / Bir nâfe ĥaşıl etmedi âhû-yı âfitâb
- G13/3 ‘**Âlem** ĥarâb olur nigeħünden ki eylese / Ser-cûş-ı câm-ı ‘işve şikest-i ĥumâr-ı ĥ‘âb

- G23/4 Āyīne-i sāğarda olan ‘**ālemi** görmez / Gül-zâr-ı bihişt olsa nezzâre-geh-i mest
- G52/3 Şular ki bî-haber-i germ ü serd-i ‘**ālemdür** / Nedür cefâ-yı şitâ lutf-ı şayf bilmezler
- G53/1 Şûr-ı dü ‘**ālem** ol iki çeşm-i kirişme-zâ mıdur / Nâza muḳaddem-i sipeh fitneye pîşvâ mıdur
- G66/6 Ğarḳa virür ‘**ālemi** hûn-ı şehîdân-ı ‘ışḳ / Çeşmi ki bir bâdede çâşnî-i dem bulur
- G69/4 Sen bâ‘ış-i ḥarâbî-i kevineyn o ğamzeden / ‘**Ālem** ḥarâb u ḥâl-i kıyâmet tebâhdur
- G70/5 Bî-behre-i sa‘ âdet-i âdâb Nâ‘ilî / Olmaz mu‘ammer olsa da ‘**ālemde** ḥâr olur
- G76/3 Gözler görüp o mâhı ḳulaḳlar işitmemiş / Güft u şenîdi ‘**āleme** her gâh tâzedür
- G78/4 Telmiḥ-i bâr-gâh-ı Süleymân edüp tamâm / Levḥ-i fenâ-yı ‘**āleme** bir mûr yazdılar
- G106/5 Virdi ḥarâba çeşmi gibi ‘**ālemi** henüz / Nâz uyḥusunda ol şanem-i bî-vefâyı gör
- G109/1 Olmağa râyetî-i leşger-i hicrân diller / Etdi yer yer ‘**ālem**-i âhî nümâyân diller
- G132/2 Mestüz o bâdeye ki içüldükçe cur‘ası / ‘**Ālem** ḥarâb-ı zemzeme-i nûş nûş olur
- G134/1 Ne bîş ü ne kem ‘**ālemi** yek-sân bilürüz biz / Her gördüğümüz mûrî Süleymân bilürüz biz
- G140/5 ‘Uzlet etdüke n’ola ‘**ālemden** / Maḥrem-i ḥâş-ı şehryâr-ı ğamuz
- G144/2 Ğarḳ-âb-ı ḳîrgün-ı şeb eylerdi ‘**ālemi** / Fevvâre olsa mihre girîbân-ı baḥtumuz
- G147/2 Edüp muşâlâha kevn ü fesâd-ı ‘**ālem** ile / Ne Bû-harîresi olduḳ ne Bû-lehebleriyüz
- G162/2 O gül-ruḥsâr naḥl-i tâzedür gül-zâr-ı ‘**ālemde** / Henüz âzâr-ı dest-i bâĝbân u ḥarken bilmez
- G165/2 Âbdâl-i ser be-ceyb-i ferâĝuz ki ‘**ālemüñ** / Ḥayrân-ı nâz u ni‘met-i pâ der-riḳâbiyuz
- G170/1 ‘Āşîḳ seni dünyâya ğamuñ ‘**āleme** virmez / Biñ ‘ömr-i firâḳuñla geḳen bir deme virmez
- G175/2 Gül-i ḥadîḳa-i kâm olsa ser-be-ser ‘**ālem** / Bu ḥâr-zâr-ı ta‘alluḳda bir giyâha deĝiş
- G188/4 ‘Ārif vücûd-ı ‘**ālemi** maḥz-ı ‘adem bilür / Şadî redîf-i mâtem ü ğam tev‘em-i neşât
- G191/1 ‘**Ālem** âşüfte bahâr-ı ḥaṭ-ı dil-dâr laṭîf / Sünbül-i ṭurra muṭarrâ gül-i ruḥsâr laṭîf
- G201/4 Mestâne nûḳuş-ı şuver-i ‘**āleme** baḳduḳ / Her birini bir özge temâşâ ile geḳdük
- G209/3 Nesine ĝirresün ey bü’l-heves bu dünyânuñ / Ne gûne devleti var ‘**ālemüñ** ĝurûr edecek
- G214/10 Nâzır bulunma ‘aybına ‘**ālemde** kimsenüñ / Bed-ḥ-âh-ı nâ-kesân bile olma kerîm iseñ
- G218/2 ‘**Ālem** ne olduĝın hele bildüñ mi nîḳ ü bed / Fehm eyledüñ mi zişt ü ḥûbın ne añladuñ
- G218/3 ‘İbret-serây-ı ‘**ālemüñ** ey tercemân-ı ḥâl / Rind-i ḥalîm ü şeyḥ-i ĝazûbın ne añladuñ
- G220/5 Ḥaḳ-ı ‘**ālem** Nâ‘ilî hem-câh-ı İskender velî / Bî-haber âyinesinden sîne-i bî-kînenüñ
- G249/2 Nâ-murâdâne düşürdük dili bir âfete kim / Feyz alur kâm-ı dü ‘**ālem** ğam-ı hicrânından
- G264/3 Fenn-i iḥyâda Mesîḥe nice nâz eylesen / ‘**Ālemi** nergis-i maḥmûrî gibi ḥaste gören
- G265/2 Sen neşve-i idrâküñ sermâye-i ‘izzet bil / Câh ile ḳo câhiller ‘**ālemde** vaḳûr olsun
- G265/4 Ğavĝâ-gede-i ‘**ālem** eşrâra olup mer‘î / Eṭfâl ise de derler da‘vâya cesûr olsun
- G274/1 Ehl-i bîniş göremez bir dil-i ḥurrem ne desün / ‘**Ālem** olmış ṭotalum mıştâba-i Cem ne desün
- G289/5 Nâ‘ilî müstaĝnî-i kâm-ı dü ‘**ālemdür** gönül / Ḥazz eder nâ-kâmlıḳdan belki ĝüm-nâm olmadan
- G317/4 Bî-behre fenâdan o kim deyr-i ‘**ālemüñ** / ‘İsî-i âfitâb-mesîri bulunmaya
- G325/2 Müjĝânlaruñla mülk-i dili pây-mâl edüp / Virdiñ fenâya ‘**ālemi** bir ḳaç levend ile
- G333/3 Ḳırmada dünyâyı ğamze nergis-i mesti daḥi / ‘**Āleminde** çeşm-i baḥtum gibi ḥ-âb-ı nâz ile
- T1/1 Ḥâḳân-ı sultân-ı nasâḳ sultân-ı ‘**ālem** zıll-ı Ḥaḳ / Kim zâtını Rabbü’l-falaḳ nûriyla ḳıldı muhtedâ

T5/1 Hıdīv-i muhterem sultān-ı a‘zam husrev-i ‘**âlem** / Şehinşâh-ı ser-âmed pâdişâh-ı ma‘delet-girdâr

T5/3 Semiyy-i fâhr-ı ‘**âlem** hazret-i pâşâ-yı Ahmed-nâm / Sipeh-sâlâr-ı şâhib-rüşd ü himmet dâver-i dîn-dâr

Aşağıdaki tanıklarda “bu ‘âlem” ile kastedilen dünya ve dünya hayatıdır. Kur’ân’da da bu çift âlem fikri yer almaktadır. Bu âlem dünyayı, öbür âlem ise ahireti kastetmek için kullanılır. <TASAVVUF TERİMLERİ>

M12/1/6 Olan hâdî şirât-ı müstakîme şer‘-i pâkündür / Bu ‘**âlem** berzağ-ı havf u recâdur yâ Resûla’l-lâh

T5/11 Görüp mesrûr dünyâyı dedüm ey Nâ’ilî târîh / Tonandı sū-be-sū ‘**âlem** alındı kahr ile Uyvâr

G1/2 Bu ‘**âlem** pây tâ ser kûh kûh-ı miñnet ü gâmdur / Eder her tîşe-kâr-ı ârzü bir Bî-sütûn peydâ

G218/4 Ey hiç-fehm-i çâr-‘anâşır bu ‘**âlemün** / Piş ü pes ü şimâl ü cenûbın ne añladuñ

G242/3 Neşât-ı yek-demedür müdde‘â bu ‘**âlemden** / Melâl-ı hâtıra bâdî umûrî n’eyleyelüm

‘**âlem-i fânî** [1] fani âlem, fani dünya, bu dünya. <OTAL>

K14/91 Bahtuñ gibi pâyende ola zıll-ı hayātuñ / Bu ‘**âlem-i fânide** ki encâmı beğâdur

‘**âlemi fenâya vermek** [1] dünyada felâkete neden olmak, ortalığı yakıp yıkmak.

G342/2 **Verdi fenâya ‘âlemi** müjgânlaruñ tamâm / Geldi hezâr tîğ-i siyeh-tâb bir yere

‘**âlem-i kevn ü fesâd** [2] var olma ve bozulma dünyası; bu dünya. <OTAL, Redhouse>

K23/37 Gelelden ‘**âlem-i kevn ü fesâda** kendüme buldum / Sipîhr-i dünî bî-takrîb ü bî-kaşd intikâm üzre

G322/6 ‘**Âlem-i kevn ü fesâduñ** bulunur Nâ’iliyâ / Gâh nişinde keder geh şafâ nûşında

2. insanlar, halk, kalabalık, herkes. <KT, TS, Redhouse>

K21/12 Veliyy-i ni‘met-i ‘**âlem** ki bî-dirîgâne / Nevâl-i mekrûmeti halka hân-ı yağmâdur

K22/14 Sensin veliyy-i ni‘met-i ‘**âlem** ki lûtfuñı / Yok görmedük cihânda inâş u zükûrdan

K25/33 Ahlâk u edeble şeref-i fazl u neseble / Hem müftehîr-i ‘**âlem** ü hem ‘âlemiyânsın

M8/IV/4 Şehîd-i tîğ-ı ‘ışk-ı yârdur ser-cümle-i ‘**âlem**

G89/5 Çıkarın ‘**âlemi** başdan senüñ ey hil‘at-ı câh / Vâkt-i pûşîşde olan bûs-ı girîbânuñdur

G192/2 ‘Acebdür mest-i ‘ışka pây-mâl-i nâz iken ‘**âlem** / Ser-i meclisden ol mest-i tegâfûl germ-hîz olmak

G198/1 Başlasa şîveye biñ nâz ile çeşm-i siyehüñ / Tesliyet-bağş-ı dil-i ‘**âlem** eder her nigeñüñ

G274/3 Görmeyen müddet-i ‘ömrinde şafâ-yı hâtır / Bezm-i ‘ıyş olsa da başdan başa ‘**âlem** ne desün

G275/2 Cünbiş-i kâmetine cilve-i refâtına dil / Demesün âfet-i âsâyiş-i ‘**âlem** ne desün

G296/7 Sen mest-i nâz u ser-keş ‘ışkuñla Nâ’ilî-veş / Dünyâ esîr-i gâbgâb ‘**âlem** harâb-ı ebrû

G310/2 Geçse meydâna hadeng-i müje el tîge şunup / Kâtl eder ‘**âlemi** ol kaşî kemân teng olsa

G325/3 Gâmzeñ geçürdi ‘**âlemi** şemşîr-i nâzdan / Feyz-i hayât edince lebüñ nûş-ğand ile

T1/6 Ey Nâ’ilî mesrûr olup ‘**âlem** dedi târîhîni / Şeh-zâde nûr-ı dîde Sultân Muhammed Muştafâ

3. eğlence, içki toplantısı. <OTAL, Redhouse>

K3/8 Suñenle olmış iken bezm-i ‘**âlemün** rûşen / Çerâğ-ı mihr gibi zîr-i nûh kıbâbında

G18/3 Cihân-ı vâjgün-na‘l-i maħabbet özge ‘**âlemdür** / Gedâdur şâhlar cümle gedâlar pâdişâdur hep

G222/3 Geçmiş zamân-ı ‘ıyş u tarab bezm-i ‘**âlemün** / Sâzın işitmedük hele Nâhîdi görmedük

G388/5 Şükufte ‘**âlem**-i ‘ışkuz ki eyler istikbâl / Dem-i bahâr-ı tarab mevsim-i hâzânumuzı

Ş11/1 Dönmiş ruh-ı zerdine çemen ‘âşık-ı zâruñ / Bir güne dañi ‘**âlemi** var köhne-bahâruñ

Ş11/6 Biz cām-ı maḥabbet şunulan bezme esîrüz / Bir güne dañi ‘**âlem**-i var köhne-bahâruñ

‘**âlem-i âb** [1] içki âlemi, içkili eğlence, işret cemiyeti. <KT, OTAL>

G364/3 Zihî keyfiyet-i saḥbâ-yı şādî kim dil-i zâra / Ğam-ı ‘ışkuñ şafâ-yı ‘**âlem-i âbı** unutturdu

4. özel bir duruma sahip mevcudiyet, kendi içinde bir bütün oluşturduğu tespit veya tahmin edilen varlıklar veya soyut kavramlar topluluğu, alan, diyar. <KO, Cûdî, LN, ÖTS, Redhouse> Sözcüğün bu anlamı, aynı cinsten varlıkların ya da durumların birlikte bulunduğu ya da bir duygu hâlinin yoğun olarak yaşandığı mekânları karşılamakta olup terkip oluşturacak biçimde kullanılmıştır.

K6/40 O şehriyâr-ı melâ’ik-sipâh-ı ‘**âlem**-i cûd / Ki her kademde eder bezl keff-i ihsânı

K8/28 Olurdu ḥasret-i ḥ’âb-ı ḥumâr-ı naḥvet-i nâz / Bütân-ı ‘**âlem**-i ḥüsnüñ nigâh-ı ṭannâzı

K28/72 Luṭf-ı hevâ-yı ‘**âlem**-i endîşe sözlerin / Baḥş etdürür leṭâfet-i ma’-ı mu’în ile

K36/9 Ne ṭuğrâ kim çıkar ism-i Muḥammed bir mu’ammâdur / Ki olmuş ‘**âlemüñ** ḥırz-ı amân-ı gerden-i cāmı

K37/1 Şalâḥ-ı ‘**âlem**-i kevn olsa ger fesâdı kadar / Olurdu kām-revâ ehl-i dil murâdı kadar

K37/16 Olur mı sâlik-i âgâha bir mesîre-i feyz / Vücûd ‘**âleminüñ** mebd’ü me’âdı kadar

M1/II/5 Sen mâhdan cudâ bize bu ‘**âlem**-i ferâḥ / Bir teng ü târ ḥöcreye beñzer serâcı yok

M8/II/1 Vücûduñ eylemiş ḥikmet-şinâs-ı ‘**âlem**-i bâlâ

G48/5 Teferrüc etmege dil bî-ḥudâne Nâ’ilîyâ / Verâ-yı ‘**âlem**-i ḥayretde bir diyâr ister

G61/4 Ḥarâb-kârî-i zünnâriyân-ı ‘**âlem**-i dil / O nâzenîn-i büt-i bigâne-âşinâdandır

G63/11 Żamîr-i rüşeni bir ‘**âlem**-i muḥaddesdür / Ne âsumânına mihr ü ne mâh lâzımdur

G66/4 Fikr-i lebûnle olan ‘**âlem**-i ḥayret-neverd / Her ser-i rāhında bir maştaba-i Cem bulur

G87/4 Yazanlar çeşm-i mestüñ Rüstem-i Şeh-nâme-i âşüb / Maḥabbet ‘**âlemin** bir tîğ ile meftûḥ yazmışlar

G88/1 Çarḥuñ nifākını yine teşvîşi gösterür / Sen ‘**âleminde** ol gönül iş işi gösterür

G137/3 Ḥod-pesend-i ‘**âlem**-i ıtlâk olaldan gönlümüz / Şermsâr-ı ḥall ü ıkd-ı baḥt-ı ‘âlî-kevkebüz

G145/2 Biz Çâr-bâğ-ı ‘**âlem**-i ‘ışkuz ğamîn olur / Cemşid olursa sâye-nişin-i dirâḥtumuz

G174/5 Ey Nâ’ilî fîrûğ-dih-i ‘**âlem**-i vücûd / Qandîl-i âfitâbı sirâc-ı dil eylemiş

G187/1 Sâķî meyuñde feyz-nümâ ‘**âlem**-i neşât / Pervâne şem’-i câmuña rûḥ-ı Cem-i neşât

G188/2 Biñ şekl eder qabûl süveydâda ğam yine / Âyinümüzde rûy-nümâ ‘**âlem**-i neşât

G188/5 Beytül’-atîķ-i ‘**âlem**-i ğam reh-revânına / Ḥünâb-ı eşķ-i dîde yeter zemzem-i neşât

G209/8 Neşât-ı ḥâṭır-ı ‘**âlem** elüñdedür sâķî / Bu ğamları yine bir câmdur sürür edecek

G210/5 Nâ’ilî ‘**âlem**-i teslîm ü rızâyuz ki bizüm / Kaçar âhû bereden şîrleri pişemüzün

G214/7 Meylün bu ḥâr-dâna cehâlet degil midür / Ey ḥ’âce ‘**âlem**-i melekûti ‘alîm isen

G234/6 Maḥbûb u meyle eglene-gör Nâ’ilî gibi / Ğam ‘**âleminde** ğuşşa diyârındasın gönül

G328/3 Nokṭa-i ḥalûne vâbeste ser-i zülfün ile / ‘**Âlem**-i dilde sükûn u ḥarekât-ı fitne

- G336/4 ‘**Âlem**-i hüsninde ruhsâr u dehânın kıl hayâl / Zerresi hürşîd-i ‘**âlem**-tâb gelsün çeşmüne
- G350/3 Eşrâfiyân-ı ‘**âlem**-i hayretten al sebak / Neylerseñ eyle ey dil-i dîvâne söyleme
- G362/2 Başka bir ‘**âlemdür** ey dil tavr-ı âbdâlân-ı ‘ışk / Bü’l-‘aceb sultân-ı istignâ-sipehdür her biri
- ‘**âlem-i ma’nâ**, ‘**âlem-i ma’nî** [3] rüya, rüya hâli. <Cûdî, YTL>
- K1/37 Luţf-ı hevâ-yı ‘**âlem**-i himmet derûnını / Ehl-i dilûñ riyâz-ı bihişt-i‘tidâl eder
- K4/9 Levh-ı bî-reng-i ‘**âlem-i ma’nî** / Şüret-i nakş-ı mâsivâ-yı dilem
- M3/VI/1 Yok bizde feyz ‘**âlem**-i ma’nâyı bilmege / Bir himmet olsa hâlet-i ‘uqbâyı bilmege
- ‘**âlem-i ervâh** [2] ruhlar dünyası; ruhanî âlem. <Redhouse>
- K5/27 Büy-ı nazmumdan edüp ‘**âlem-i ervâha** eşer / Rûh-ı ‘Atţâra da aındurmak olur yağmâyı
- K5/39 ‘Ûd edüp ‘**âlem-i ervâha** ederdüm izhâr / Sâhîrân-ı reh-i tahkîka yed-i beyzâyı
- ‘**âlem-i feyz** [2] feyiz, bereket âlemi.
- K17/12 Ğurre-i ‘îd-i meserret seher-i ‘**âlem-i feyz** / Rûz-ı nev-rûz-ı sa‘âdet Şeb-i Kâdr-i meymûn
- K17/48 Cümleden bu suhen-ârâ-yı şenâ-guster kim / Vakf-ı endîşesidür ‘**âlem-i feyz**-i bî-çün
- ‘**âlem-i gayb** [1] görünmez âlem, [tas.] ruhlar âlemi ve manâlar âlemi gibi duyulur olmayan her şey. <OTAL, Kâşânî>
- K8/32 Serây-ı şeş-cihetûñ şah-ı cümletü’l-mülki / Ricâl-i ‘**âlem-i gaybuñ** nedîm-i dem-sâzı
- ‘**âlem-i himmet** [2] gayret âlemi.
- K24/30 Etsün қо hâk-i pâyuñ olup rûzgâra nâz / Dâna-dilân-ı ‘**âlem-i himmet** gayûr olur
- G63/2 Zihî sülûk-ı gedâyân-ı ‘**âlem-i himmet** / Ki anlara ne sened ne penâh lâzımdur
- ‘**âlem-i keşret** [1] [tas.] kesret, çoklu âlemi; bu dünya.
- K7/50 Çekildi ‘**âlem-i keşret**den oldı ol sultân / Ğarîk-i lücce-i envâr-ı maşrıq-ı tevîd
- ‘**âlem-i süflî** [1] bayağı âlem , dünya; bu dünya . <ÖTS, Redhouse>
- M9/I/2 ‘**Âlem-i süflîde** kalmaz ‘ârif-i bi’l-lâh olan / Kim o berzañ bâr-gâh-ı qurba dūr eyler seni
- ‘**âlem-i şuhûd** [1] şahadet âlemi.
- M3/VI/3 Her şahşa âşikâr degil ‘**âlem-i şuhûd** / Ey âşinâ-yı mes’ele-i vaḥdet-i vücûd
- ‘**âlem-i tecrîd** [4] soyutlanma, arınma âlemi, dünyevî alâkalardan kopma safhası.
- K26/8 Çerâğ-ı nûr-baḡş-ı düdmân-ı ‘**âlem-i tecrîd** / Ki nûr-ı Ḥazret-i Qur‘ân ile ḡalbi münevverdür
- G51/4 Cihâd-ı nefse tevekkül gibi ḡışâr olmaz / Sipâh-ı ‘**âlem-i tecrîd** sûrî n’eylerler
- G102/5 Zihî vifâk-ı edîbân-ı ‘**âlem-i tecrîd** / Ki bî-edebler ile ihtilâṭ bilmezler
- G222/6 Ey Nâ’îlî serencal-i kevn ü fesâdda / Hergiz şafâ-yı ‘**âlem-i tecrîdi** görmedük
- ‘**âlem-ârâ** [2] dünyayı süsleyen , âlemin süsü olan . <KT, Kanar/1>
- K21/11 O müsta‘îd-i ‘imâret ki istiḡâmet ile / Vekîl-i mâl-i şehinşâh-ı ‘**âlem-ârâdur**
- K21/15 O hoş-nüvis-i suhen-ver ki ṭab‘-ı derrâki / Daḡâyık-ı ḡaṭ u inşâda ‘**âlem-ârâdur**
- ‘**âlem-behâ** [2] dünya kadar kıymetli, çok değerli.

G213/2 ‘**Ālem-behā** degil mi hezār aşinaluğı / Taşvîr-i dil-firîb-i fireng-i nigâhınuñ

T1/2 Deryâ-nevâl ü kân-ı hân reşk-i şadef maḥsûd-ı kân / Kim oldu şulbinden ‘ayân bir gevher-i ‘**âlem-behā**
‘**âlem-efrâz** [3] dünyayı ayağa kaldıran, ortalığı karıştıran, fitneci.

K20/21 Eyler seni bu bahşış-i şâhâne ‘an-ķarîb / Yârâ-yı ehl-i dil ‘**âlem-efrâz**-ı serverî

M11/I/2 Yâ Rab ne lûtf olur bu ki memdûh ola baña / Ser-ḥayl-i enbiyâ ‘**âlem-efrâz**-ı sermedi

G327/2 Eylemiş kâkül ü ḳaddin o şeh-i kişver-i nâz / ‘**Ālem-efrâz**-ı füsûn şukḳa-tırâz-ı fitne
‘**âlem-efrûz** [1] dünyaya ışık saçan; güneş . <Kanar/1, Steingass>

K7/42 Gel ey göñül ‘**âlem-efrûz**-ı âh olup edelüm / O şâh-zâdeye mâtem merâsimin tecdîd
‘**âlem-efrâz** [3] bayrak çeken, bayrak kaldıran. <OTAL>

K12/18 ‘**Ālem-efrâz**-ı şecâ‘at siper-endâz-ı ‘adû / Temşiyet-bahş-ı zafer şaf-şiken-i ceng ü cidâl

K25/3 Cârî ise ḥükmüñ n’ola emvâc-ı suṭûra / Râyet-keş-i ma‘nî ‘**âlem-efrâz**-ı beyânsın

K27/22 ‘İlm ü faẓlun gibi işbât-ı şecâ‘at kılduñ / Āferin ey ‘**âlem-efrâz**-ı beyân hoş geldüñ

‘**âlem-ḥarâb** [1] yıkık dünya, harap olmuş âlem. Sözcüklerin terkip edilmeden yazılması daha makûldür. Çünkü tanıkta “ma‘ müre-i ‘âlem ḥarâb olsun” şeklinde bir ifade bulunmaktadır.

G316/6 Nâ’ilî ma‘ müre-i ‘**âlem-ḥarâb** olsun ki çarḳ / Ḥâne-i büm eyler âḥir nüzhet-âbâd etse de

‘**âlemiyân** [4] âleme mensup olanlar; insanlar , bütün yerküre halkı . <KT, Cûdî, Redhouse>

K8/30 Murâd-ı ‘**âlemiyân** Ḥân Murâd-ı ‘âlî-şân / Serîr-i salṭanatuñ pâdişâh-ı mümtâzı

K19/3 İltifât cyleyüp ol şadr-ı güzîne bi’z-zât / Zıll-ı Ḥaḳ pâdişeh-i ‘**âlemiyân** fahr-ı milel

K27/15 Ḥalk müştâḳ idi teşrîfûne Allâh bilür / Ey mühim-sâz-ı dil-i ‘**âlemiyân** hoş geldüñ

K25/33 Aḥlâk u edeble şeref-i faẓl u neseble / Hem müfteḥir-i ‘âlem ü hem ‘**âlemiyânsın**

‘**âlem-neverd** [1] çok seyahat eden kimse, seyyah, gezgin. <Steingass>

K28/47 ‘**Ālem-neverd** imiş ṭotalum kim tutar nazîr / Cengîz Ḥânı Sencer ü Tuğrul tigin ile

‘**âlem-nümâ** [1] dünyayı gösteren. (Dünyayı gösteren kadeh hakkında bkz. cām)

<Kanar/1>

G45/2 Mir’ât-ı cûya ḥusrev-i gül nâzır olmasun / ‘**Ālem-nümâ** dedikleri peymâne kendüdür

‘**âlem-sûz** [1] dünyayı yakan. <KT>

G180/4 Dil-i pür-tâb-ı âşık ḥüsn-i ‘**âlem-sûz**-ı dil-berdür / Yem-i âteş-telâṭum şeb-çerâğ-ı dūd-mân âteş

‘**âlem-tâb** [1] dünyayı parlatan , dünyayı aydınlatan ; güneş . <KT, Kanar/1, Steingass>

G336/4 ‘Ālem-i ḥüsninde ruḥsâr u deḥânın kıl ḥayâl / Zerresi ḥürşîd-i ‘**âlem-tâb** gelsün çeşmüne

âlet [3] bir yaparken kullanılan vasıta, gereç || vasıta , sebep . <LN, YTL, OTAL, Kanar/2>

G387/4 Çeşmi bir bî-rahm kâfirdür ki bakdukça olur / **Âlet-i** dîn ü hîred âşüb-ı mezheb gâmezisi

âlet-i dest [2] el aracı.

G81/2 Pâre pâre sîneler kaç'î delîlündür deseñ / **Âlet-i dest-i** kaçâ şemşîr-i müjgânum mîdur

G377/2 **Âlet-i dest-i** ciger-gâvân-ı gâmdur bâde kim / Beyza-ı cevher-nümâ-yı tîşedür her kaçresî

‘**alev** [2] alev. <KT>

‘**alev-berk** [1] şimşek yalımı, şimşek çakımı.

G210/2 Âb-yârî-i cünün laht-ı dîl etmiş kârın / Şecer-i âh-ı ‘**alev-berk**-i ciger-rîşemüzün

‘**alev-hîz** [1] alevlenen, parlayan. <OTAL>

G337/2 Sûz-ı dîl ‘âşıkda bâkî kâlduğın bilmezdi yâr / Hâkden hûn-ı şehîdânı ‘**alev-hîz** olmasa

alın [1] yüzün, kaşlarla saçlar arasındaki bölümü. <TS>

T1/3 **Alında** dağî tıfl iken nûr-ı şalâbet cîlve-ger / Peydâ zamîrinde tamâm fehî ü hîred rûş ü zekâ

alışmak [2]

1. birine veya bir şeye yakınlık duymak, bağlanmak, ısınmak. <TS, ÖTS>

Ş3/10 **Alışduñ** nâ-sezâlarla / Baña yâr olmaduñ gitduñ

2. uyum sağlamak, uygun gelmek, intibak etmek. <TS, ÖTS>

G351/1 Şulh-ı vifâka çâre yok ahter-i kîne-dâr ile / Kevkebümüz **alışmadı** baht-ı sitize-kâr ile

‘**âlî**, ‘**âlî** [6] ulu, yüksek, yüce; değeri yüksek, yüksek mertebe sahibi (bkz.

bülend, refî'). <KT, KO, LN, OTAL>

K16/13 Az zamân içre o fîrûze serây-ı ‘**âlî** / Oldı mi‘ mâri-i lûtfuñla nigârende-i Çîn

K21/34 Ola o mesned-i ‘**âlî** karar-gâhuñ kim / Ümîd-gâh-ı suhen-perverân-ı dünyâdur

K25/56 Olsun bu du‘â şâm u şehîr vird-i zebânüñ / Ol mañfil-i ‘**âlîde** ki dâmen be-miyânsın

K26/15 Eyâ mañdûm-ı kürsî-pâye kim zâtuñ merâtibde / Degilse ‘arşdan ‘**âlî** felekden kâdri ber-terdür

G296/5 Zülfüñ tenezzül eyler şayd-ı hümâ-yı ‘aqla / Ol rûtbelerden ammâ ‘**âlî** cenâb-ı ebrû

‘**âliü'l-‘âl** [1] en yüce, en üstün, yücelerin yücesi. <OTAL>

K12/25 Nâfizü'l-hükm-i hümâyûn-ı kâder kim olmuş / Pâye-i kâdri füzûn mertebe-i ‘**âliü'l-‘âl**

‘**âli-cenâb** [1] şerefli, haysiyetli, mânen büyük (kimse). <KO, OTAL>

G65/7 El şunma h'ân-ı lûtf-ı çarh-ı siyeh-kelîme / Baht-ı le'îme kendüñ ‘**âli-cenâb** göster

‘**âli-cenâb** [1] kanadı yüce; koruyucu, kollayıcı.

T3/2 Hâk bu kim zîver-i ser-nâme-i a'mâli idi / Mansıb-ı âhîret ol h'âce-i ‘**âli-cenâhuñ**

‘**âlî-himmet** [2] himmeti, iyiliği yüksek ve çok olan, gayretli. <KT, KO, Kanar/2>

K9/15 Pâdişâh-ı ‘âzamet-güster ü ‘**âlî-himmet** / Ki felek kâdrini fehî etmede nokşân etmiş

K17/52 Hayfdur ancılayın şâ'ir-i 'âli-himmet / Ola pâ-mâl-i cefâ-yı felek-i sifle vü dün

'âli-ğadr [1] kıymet ve derecesi yüksek, çok kıymetli, çok takdir edilen, saygıdeğer, soylu. <KT, OTAL, Kanar/2, Redhouse>

K26/1 Zihî mağdûm-ı 'âli-ğadr kim pâkîze-gevherdür / Kerem mu'tâd-ı zî-şân u kerîm lutf-ı yâverdür

'âli-kevkub [1] yıldızı yüksek; bahtı açık, talihli.

G137/3 Hod-pesend-i 'âlem-i ıtlâk olaldan gönlümüz / Şerm-sâr-ı hall ü 'ıkd-ı baht-ı 'âli-kevkubüz

'Alî [2] Ebu'l-Hasan Ali bin Ebâ Tâlib bin Abdülmuttalip. Sahabeden ve yaşamında cennetle müjdelenen ('aşere-i mübeşşere) on kimsedendir. İslâm'ın dördüncü halifesi ve Hazreti Muhammet'in damadı olarak "Murtazâ, Esedullâh, Haydar, el-Gâlib" lâkaplarıyla anılmıştır. Hazreti Muhammet'e ilk inananlardan olması, onun evinde ve himayesinde büyüüp yetişmesi, en sıkıntılı günlerinde yanı başında bulunması gibi sebeplerle Peygamber onu gönülden sever ve ona iltifat ederdi. <Kâmûsü'l-A'lâm, s. 3175, TDVİA, C.2, s. 378>

K6/36 Meh-i rebî'-i hilâfet 'Alî velîyu'l-lâh / Ki taht-ı çârüm-i eflâki şeyb eder şanı

K7/28 Hasan birâderi perverde-i kinâr-ı resûl / Fûrûğ-ı nûr-ı dü çeşm-i 'Alî imâm-ı sa'îd

'Alî [1] Ali Şîr Nevâyî (M. 1441-1501) (bkz. Şîr "Ali, 'Alî Şîr).

T6/3 Fevtine târîh için dediler ervâh-ı kıuds / 'Adni künâm eylesün Şîr 'Alî yâ ilâh

'alîl [1] illetli, kör (bkz. kûr). <LN, OTAL>

G130/2 Demdür o tıflı ser-keşûn reh-i hayâline / Çeşm-i 'alîl-i ârzû muntazır-ı cevâzdur

'alîm [1] çok bilen, vâkıf. <KT, LN, OTAL>

G214/7 Meylûn bu hâr-dâna cehâlet degil midür / Ey hâce 'âlem-i melekûtî 'alîm iseñ

'alîm [2] ilim sahibi, çok bilen, bilgili. <KT, Cûdî>

K12/41 Sensin ol 'alîm-i pür-hikmet ü dâniş ki qader / Levh-i maḥfûza zamîrûnden eder aḥz-ı me'al

'alîmân [1] âlimler, bilginler. <OTAL>

G282/7 'Âlimân-ı cehl-i mürekkeb nâşihân efsâne-gû / Her birin söyletsek inmez merkeb-i idrâkden

'ali-meşreb [1] yüksek karakterli. <Kanar/1>

G137/1 Meclis-ârâ-yı kıyâmet rind-i 'âli-meşrebüz / Yâr ile zânû-be-zânû câm ile leb-ber-lebüz

'âli-sened [1] dayanağı, sermayesi sağlam (tüccar).

K25/31 Ol hâce-i 'âli-senedûñ pîş-gehinde / Hem-vâre gulâm-ı ḥabeşî gibi devânsın

'âli-şân [1] şan ve şerefi yüksek olan, şanı yüce. <KT, Kanar/2>

K8/30 Murâd-ı âlemyân Ḥân Murâd-ı 'âli-şân / Serîr-i salṭanatuñ pâdişâh-ı mümtâzı

‘**Alî Şîr** [1] Ali Şîr Nevâyî (M. 1441-1501). Çağatay sahası divan şairi. Hüseyin Baykara’nın divan beyi ve nedimi olmuştur. Yalnız Çağatay Edebiyatı’nın değil, bütün Türk Edebiyatı’nın önde gelen isimlerinden biridir. <EİTS> Aşağıdaki tanıkta Sultan Hüseyin Baykara ile olan münasebeti ve ondan gördüğü ikram nedeniyle anılmıştır.

K13/29 Şermendedür ol dâd-gerûn rûh-ı ‘**Alî Şîr** / İkbâline nisbet kerem-i Bâýkarâdan

Allâh [11] kâinatı yaratan ve idare eden en yüce varlık, Tanrı, Yaratıcı’nın en büyük ve en muazzam ismi, lafza-i celâl, ism-i azam. <OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ, TDVİA, C.2, s. 471>

K4/12 Evhaş **Allah** hayâl-i bûkalemün / Ki hevâsıyla gam-zedâ-yı dilim

K12/79 Minnet **Allâha** ki etmiş ser ü sâ mân-ı suhen / Hâce-i cevherî-i şab‘ımı müstağnî-i mâl

K16/1 Minnet **Allâha** ki bir Âşaf-ı şâhib temkîn / Şadr-ı vâlâ-yı şadâretde yine oldı mekîn

K16/37 Minnet **Allâha** ki iksîr-i gubâr-ı kademün / Etdi hâlen anı müstağnî-i şad genc ü defîn

K19/32 Minnet **Allâha** ki erbâb-ı dile menkıbetün / Hırz-ı bâzû-yı emân eyledi Hâk ‘azze ve cell

Allâh yek [1] Allah birdir, Allah tektir||uyanık olma, tayakkuzda bulunma. Eskiden kale bekçileri, uyanık olduklarını duyurmak veya hareket hâlindeki ordunun dikkatini toplamak için “Allâh yek” gülbangı çekerlermiş. Yeniçerilerin bu ifadeyi Kavî, Metîn, Kâdir, Kayyûm gibi esmâ-i hüsnâ yerine kullandıkları düşünülmektedir. <MAZMUNLAR VE İZAH, s. 88> Tanıkta Nâîlî, bir bekçiye teşbih ettiği gönlünün uyanık ve tayakkuz hâlinde bulunduğunu bu ifade ile anlatmıştır.

K12/2 **Allâh yekdür** olsa da maḥbûş gam degül / Bu çâh-ı ser-nigûnda nigeh-bân olan gönül

Allâh bilür [4] kimse bilmez, belli değil. Bu sözün kaynağı, Kur’ân’da mükerreren geçen “Allâhu a‘lem (En iyi bilen Allah’tır)” ibaresi olmalıdır. Allah’ın ilim sıfatının bir ifadesi olan bu ibare, günlük konuşmalarda, yazılı ve sözlü ifadelerde kullanılır. <İSLÂMÎ SÖZLER, s. 17, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

K13/1 Mecrûh idük **Allâh bilür** tîr-i cefâdan / Biñ gûşe görürdük ḥam-ı ebrû-yı Kâzâdan

K27/15 Halk müştâk idi teşrîfûne **Allâh bilür** / Ey mühim-sâz-ı dil-i ‘âlemyân hoş geldün

K11/2 Bî-tâbdur **Allâh bilür** cism-i nizârum / Nısf-ı meh-i şa‘bândan hilâl-i ramazândan

R6/1 **Allâh bilür** gamuñdan ey nûr-ı siyer / Ne dilde melâl var ḥâtırda keder

Allâhu ekber [1] “Allah büyüktür”. <YTL>

K11/27 Gördi kim el şunduğınca tîge bismi’l-lah ile / Her taraftan na‘re-i Allâhu ekberdir gelen

‘**allâme** [1] çok bilgin, her ilme aşına olan, üstadıyam. <KT, OTAL>

K23/18 Zülâl-i çeşme-i feyz üzre emvâc-ı müselseldür / Ma‘ânî mantık-ı ‘**allâme**-i kürsî-makâm üzre

almak [69]

1. bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak. <TS>

- K5/13 Şâh-ı evreng-i kemâlim ki şebistânımda / **Alsa** hunyâ-ger-i endişem ele şeştâyı
 K5/18 Kâtı alçağ görürüm ‘âlemi **alduçça** ele / Dürbîn nazar-ı himmet-i isti‘lâyı
 K9/22 Ele **al** hâtır-ı ehl-i dili kim anlara çarh / İltizâm-ı sitem-i bî-had ü pâyân etmiş
 K9/25 Kâdr-i ‘irfânını zîrâ ki bilüp Bâkînün / Elin **almış** şu‘arâ hayline sultân etmiş
 K12/65 Zâ‘ fim ol mertebedir kim kalem **alduçça** ele / Cism-i bârîkimi zanneylerim ol hâmede nâl
 K14/63 Her nâzım-ı hoş-gû ki **alur** destine hâme / Elbet de gelen hâtıra vaşf-ı küremâdır
 K16/35 Hâk-sâr-ı kademün muğbil-i dergâhuñdır / Elin **al** kalmasun ayakda perîşân u gâmîn
 K34/10 Bir daği olmaz mı sâkî destine sâgar **alup** / Şâhidân-ı meclisün âyîne-dâr-ı tal‘atı
 M2/1/5 Maḥrûr-ı ciger-sûhte bir sîne mi vardır / Kim **almaya** dâm âteşini benden ilâhî
 G23/1 **Alduçça** ele câm-ı mey ol keç-külch-i mest / Biñ fitneye âmâde olur her nigeh-i mest
 G40/2 Destine âyîne-i câm **alsa** gâhî rüyine / Turrasın âşüfte çeşm-i ‘âşık-ı mümtâz eder
 G77/4 Husrevâne pâdişâh-ı vaqt olup **almış** ele / Her gedâ bir sâgar-ı gîti-nümâ nev-rûzdur
 G136/5 Bu şifâ-serâçede Nâ’ilî bilineydi nabz-ı marîz-i ‘ışk / Elimüz **alup** ol tabîb-i cân yine eyler idi ‘ilâcımız
 G240/6 Öpdüm ayağın meygedede pîr-i muğānuñ / Şeyḥü’l-ḥarem-i Ka‘be-i ‘irfāndan el **aldum**
 G295/2 Açılup gül-i teründen mey içürdi sâgaruñdan / Ele **al** ki ḥanceründen dil-i pâre pâredür bu
 G346/6 Hâtır-ı Nâ’ilî-i zârı da gâhî ele **al** / Ehl-i dildür ne kadar ḥâk ile yeksân ise de
 Ş7/3 Gözedüp ‘âşık-ı âvarelerün / Ele **al** gönlini dil-dadelerün

2. basmak, yenmek, istilâ etmek, kaplamak. <YTS>

- K17/43 Dest-yârî-i ricâl ile cünûd-ı islâm / Devletünde **alalar** nice kılâ‘-ı maḥşûn

3. ele geçirmek, fethetmek, savaşla zaptetmek. <YTS, ÖTS>

- G163/1 La‘lün ki ḥayâl-i mey-i gül-fâm ederüz biz / Âyîne-i ḥurşîdi **alup** câm ederüz biz
 G204/5 Ḥam-ı zülfünle **alup** pençe-i müjgāna dili / Şâhid-i ḥüsnuñe âyîne şunar ḡamzelerün
 T5/9 Siyeh bayrakları gör kim otâğın **almış** etrâfın / Şitâda lâlezâr olmaḡdur ‘aceb dâmen-i kühsâr
 T5/10 Kâbul oldu du‘âsı pâdişâh-ı mülk-i islâmuñ / **Alındı** böyle bir ḥışn-ı metîn maḡzûl olup küffâr
 T5/11 Görüp mesrûr dünyâyı dedüm ey Nâ’ilî târîḡ / Tonandı sū-be-sū ‘âlem **alındı** ḡahr ile Uyvâr

4. bir şeyi kendine mal etmek; yanında bulundurmak. <YTS, TS>

- K6/35 Ne Zü‘l-fiḡâr ki ḡaşma ḡavâle etdükçe / **Alurdu** sâyesi âḡûşa Şâh-ı merdânı
 K6/45 Verirdi nûrını ḡurşîd ü mâha yek-pâre / **Alurdu** hâleyi âḡûşa mâh-ı tâbânı
 K13/30 Nehy-i nasâḡ-ı bâḡa ki câzim ola ‘adli / Bülbüller **alur** dâd-ı gülî bād-ı şabâdan
 K20/10 **Almaḡa** tâḡ-ı ḡarḡa-i câhuñdan irtifâ‘ / Cevzâ tutar elinde suṡurlâb-ı meş‘eri
 K24/18 Bir kerre meclisünde **alan** ders-i ḡamûşı / Risto-yı kâr-dân u Felâtûn-şu‘ûr olur
 M1/1/2 Senden ne vech ile ile **alinur** intikāmımız / Ey baḡt-ı kîne-ḡu felek-i bî-mürüvvat âh
 G25/6 Kām **al** mey-i maḡbûbdan ey Nâ’ilî-i zâr / Tahşîl-i neşât-ı dil ü tartîb-i dimâḡ et
 G62/4 Bir behre **al** tena‘‘um-ı ‘îd-i vişâlden / Ol ḡurre mâh-ı ḡüsni o ḡaşî hilâli gör

- G96/3 Şerer-i âh ki hecründen **alur** sūzı müdām / Her biri düzaḥ-ı cān-sūz-ı kıyāmet gösterür
- G164/5 **Alduḳ** sebaḳ edīb-i debistān-ı ʿışḳdan / Ders-i fenāda kāmīl olan ḥalvetīlerüz
- G172/3 Zevḳ **alsa** nigāhuında olan luṭf u ḡazabdan / Eylerdi ḳazā fitne vü âşübı ferāmūş
- G193/3 **Alur** mı dil nıgeh-i iltifātın vāye / Teḡāfüle bu ḳadar ruḥşat-ı cevāz olıcaḳ
- G230/6 ʿAṭṭār gibi **aldı** nefes ʿandelībden / Verdi çemende taḅlaların rüzḡāra gül
- G240/2 Bir vech ile taʿbır edemem zevḳ-i ḥayālın / Āḡūşa bu şeb ḥʿābda bir ince bel **aldum**
- G240/4 Şayd etdi hümā-yı dili ol tırralar ammā / Ḥālūn gibi bir dāne-i dām-ı ḥıyel **aldum**
- G240/5 Feth oldu kilīd-i der-i gencīne-i baḥtım / Zülfi siheyūnden yine bir iki tel **aldum**
- G240/7 Vecdīnūn imiş Nāʿilīyā nūkte-verāndan / Taʿbırı ḥoş-āyende bir aʿlā ḡazel **aldum**
- G247/1 Yaḳma hezāruñ ey gül-i ter nāleden şaḳın / Göz yaşın **alma** āteş-i seyyāleden şaḳın
- G247/5 ʿUşşāḳuñ **alma** āhını olma ciger-şikāf / Ol āhdan ḥazer ḳıl o pergāleden şaḳın
- G248/5 Mihrinden **alup** Nāʿilīyā dīdelerüm feyz / Yāḳūta döner her biri bir ḥün-ı cigerūnden
- G249/2 Nā-murādāne düşürdük dili bir āfete kim / Feyz **alur** kām-ı dü-ʿālem ḡam-ı hicrānından
- G260/4 Māʿī ḳabālaruñ **alur** āḡuşa gerdenuñ / Ey dūd-ı âh şuʿle-ḥız yoksa girībānı sen misün
- G292/7 O kim fenāsını zāhir görür bu meşḡalenūn / Bu ḥākdān-ı hevesden **alur** tesellāsın
- G371/3 Saʿy-ı bāzūsını gör zerre-i nāçiz-i dilūn / **Almaḳ** ister seni āḡūşına ḥürşīd gibi
- G255/3 Mükerrer ḳand güftār-ı şeker-rızinde peydā kim / Henüz **almış** ḡıdāsın tūṭı-i cānuñ dehānuñdan
- G350/3 Eşrāfiyān-ı ʿālem-i ḥayretten **al** sebaḳ / Neylerseñ eyle ey dil-i dīvāne söyleme
- T1/4 Çün gördi luṭf-ı peykerin āḡuşa **aldı** gevherin / Şandūḳ-ı cān etse yerin Ġāzī Muḥammed Ḥān revā
- Ş1/6 **Alma** bī-çārenūn gözi yaşın / Döyemez intizāra sultānum

5. deḡişmek, yerine koymak (Olumusuz kullanılır).

- G64/3 Vāʿiz sözün erbāb-ı naḡar bir pūla **almaz** / Cüyā-yı güher nāḳid-i her-ḡāh degildir
- G341/4 Rind olsa taşına **almaz** ḥarābat-ı ḡamuñ / Gelse çarḥ-āsā hezārān ḳaşr-ı ḳāşī bir yere

6. kurtarmak, çekip almak, zor durumdan kurtarmak.

- K6/3 Benim ki rencişi-ı ḥusrān-ı merg ile ölürin / **Alınca** pençe-i cellāddan girībānı
- G160/5 Zülfinden **almaḡa** dili yok çāre Nāʿilī / Ḥayfā ki ḳaldı kāfir elinde esīrümüz

7. felâkete uğratmak, helâk etmek, mahvetmek.

- M2/II/7 Şāḥ üzre iken āteş-i ḡam **aldı** gül-ābım / Pejmürde gül-i bāḡçe-i şunʿ-ı Ḳadīrim

8. kabul etmek. <TS, ÖTS>

- G389/2 Yolda selāmın **almaz** iken mübtelālaruñ / Ḳaddın ḥam eyleyüp ḳomamış sende tākātı

9. kendine ulaştırmak, iletilmek. <TS>

- Ş9/4 Bād-ı şabādan **alduḳ** peyāmuñ / Ey bī-terahḥum ey nā-müselmān

10. birlikte götürmek, yakalamak, kapmak (bkz. dāmānın almak). <TS, ÖTS>

- K22/24 Olmazdı nuṭḳa tākātım endīşe bir nefes / Dāmānın **alsa** dest-i dil-i nā-şabūrdan
- M1/V/5 Dest-i gelū-feşār-ı eccl **aldı** dāmenūn / Şol ḥaste gibi kim ola renc-i ḥunāḳ ile

11. satın almak. <TS>

G240/1 Nağd-i dili dildâr verüp mâ-ḥaşal **aldum** / Bâzâr-ı maḥabbetde ğam-ı bî-kesel **aldum**

G240/3 Qurbânı müjeñ oqlarınun tendeki cāndur / Her birini bir tîr-i qazâyâ bedel **aldum**

12. (tat veya koku için) duymak. <TS>

G120/5 Büy-ı zülfüñ ki **ala** ḥavşala-i bād-ı bihişt / Şiken-i ṭurra-i ḥavrâya tenezzül mi eder

G152/4 **Alduqça** büy-ı sünbülünî tâze cân bulur / Âh-ı dil olsa da nefes-i vâ-pesînumüz

13. kesmek, engellemek.

M3/X/2 Cā'iz ki **almağa** yolun ey ' aşık-ı ḥazîn / Şayyâd-ı fitne eyleye bir güşede kemîn

14. ölüm yoluyla ayırmak. <ÖTS>

G142/1 **Alsa** şehbâz gözüñ cāmî feraḥ-nâk oluruz / Baıkıcağ ğamzeñe ḥasret-keş-i fibrâk oluruz

G323/3 Çek nâvegün ey dest-i ciger-gâv-ı tegâfûl / **Al** cânımı zaḥmumdaki peykâna toqunma

15. girmesine izin vermek.

G388/7 **Alur** ḥızâne-i kûyına Nâ'ilî bulsa / Mezâk-ı rûḥ-ı suḥan neşve-i beyānumuzı

altun [2] altın. <ÖTS>

K36/11 Bağılsa âfitâb-ı pür-şu'â'ı burc-ı ' izzetdir / Leb-â-leb ḥâme-i zerrîn ile **altun** qalem-dânı

altun benekli [1] altın benekli. Kaplan kürkünden yapılan savaş zırhı “bebr-i beyân”ın sarı ve benekli olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır (bkz. bebr-i beyân).

K10/33 At şalsa Rüstemâne eder ḥaşmı ḥîre-çeşm / **Altun benekli** câmesi bebr-i beyân gibi

âlûde [8] bulaşmış, bulaşık, kirli. <KT, OTAL, Redhouse>

K4/6 Olsam **âlûde** gerd-i rāh-ı heves / Dâmen-i perde-i ḥafâ-yı dilem

G95/3 Olsa eşer-i ḥûn n'ola dāmân-ı müjeñde / **Âlûde-i** ḥûn-âbe-i şad dâğ-ı deründür

G156/5 Ey nev-niyâz olma şaḥın Nâ'ilî gibi / **Âlûde-i** taşavvur-ı ' özr-i günâh-ı nâz

G284/2 Her nigâhı zehr ile **âlûde** bir şemşîrdür / Pâdişâh-ı kişver-i ḥüsnuñ amânından şaḥın

G358/5 ' Işk âteşi etmez mi seni Nâ'iliyâ pāk / **Âlûde** iseñ ğam yeme çirkâb-ı günehle

âlûde-i ḥûn [3] kana bulaşmış, kanlı. <YTL>

G113/3 Ol ' aşık-ı pāküz ki serâ-perde-i ' işmet / **Âlûde-i ḥûn-ı** dil olan dâmenümüzdür

G352/3 Kesüp başum tenüm **âlûde-i ḥûn** eyler ol âfet / Temâşâ etdürür ben geştesin nağd-i dil ü cāna

G257/2 Nâveg-i bî-eşer-i âh-ı dilün şu'le degil / Çarḥ **âlûde-i ḥûn** eyledi peykânı ucın

âlûde-leb [1] dudağı bulanmış, dudağına sürülmüş.

G143/7 Olmamışdı nighûñ üğine cân teşne iken / Zaḥm-ı **âlûde-leb-i** merhem-i kâfûr henüz

âlûde-meşreb [1] meşrebi karışık; iffetsiz, şuh.

G387/5 Hem dil-i Cibrîlden dāmân-ı istiğnâsı pāk / Nâ'ilî-veş yine **âlûde-meşreb** ğamzesi

âlûfte [3] çaresiz, zavallı; düşkün, fakir. <Cûdî, Steingass, Redhouse> Tanıklarda

bir şeyler talep eden ve dilenen kimselerin sıfatı olarak kullanılmıştır.

- K14/60 Hem pâdişeh-i memleket-ârâ-yı ma‘ânî / Hem vaşfuña mu‘tâd bir **âlûfte** gedâdur
 K29/27 Eyyâm-ı devletünde o **âlûfte** şâd olur / Olsun mülâzim-i der-i cûd-ı mürüvvetün
 G362/1 Bî-niyâz **âlûfteler** kim hâk-i rehdür her biri / Mesned-i fakr u fenâda pâdişehdür her biri

âmâde [10] hazır, hazırlanmış. <KT, LN, OTAL>

- K14/10 Esbâb-ı tarab cümlesi **âmâdedür** ammâ / Ne nuql u ne sâgar vü ne mey guşşa-zedâdur
 K34/17 Çâre-sâz-ı baht-ı bîmâr olmağa **âmâdedür** / Hem tabîb-i lutfî hem dârü’ş-şifâ-yı şefkati
 K23/6 Süzülmiş bâde hâtırlar güşâde meclis **âmâde** / Nişâb-ı ‘ıyş ü ‘işretten ahibbâ iğtinâm üzre
 M5/IV/8 **Âmâde**-i lutf iken rakîbe / ‘Uşşâka nedür bu kahr u âzâr
 G3/3 Bir dil-i bî-tâb ile biñ gânzeye **âmâdeyüm** / Ey diyen hükûm-i kazâdan ihtirâz eyler baña
 G23/1 Alduğa ele câm-ı mey ol kec-küle-i mest / Biñ fitneye **âmâde** olur her nigeş-i mest
 G207/5 Cevr için Nâ’îlî-i zâra olur **âmâde** / Nice biñ şive-i âgyâr-nevâza nigeşün
 G250/4 Her şerâre eylemiş **âmâde** biñ cân hırmenin / Berç-ı pür-tâb-ı cemâlün âteş-i bî-dûd eden
 G271/4 Beden şikeste küdürât-ı dehr fevc-â-fevc / Hîşâr-ı mündersi **âmâde**-i gulû düşmen
 G308/2 Teh cur‘ası üftâde be-hâk olmadan ammâ / Her kaçresi biñ neşveye **âmâde** bulunsa

a‘mâl [6] insanların beden ve kalpleriyle işledikleri işler, ameller, davranışlar,

‘amel’in çoğulu (bkz. ‘amel). <LN, OTAL, Kanar/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K7/58 O gün ki ‘arz olunur seyyi‘ât-ı hâzretüne / Siyâh-nâme-i **a‘mâl**-i nâ-resîd ü resîd
 M2/IV/1 Ne gırre-i **a‘mâl** ü ne dil-gîr-i memât ol / Kıl Hâkka tevekkül heves-âlûd-ı necât ol
 G18/5 Biziz ey Nâ’îlî ol rû-siyâh-ı şerm ü haclet kim / Sevâd-nâme-i **a‘mâlümüz** sehv ü hâfâdır hep
 G147/4 Görür hâkikatın eşhâş-ı tîre-dil bizde / Sevâd-ı cebhe-i **a‘mâl**-i müktesebleriyüz
 T3/2 Hâk bu kim zîver-i ser-nâme-i **a‘mâli** idi / Manşib-ı âhîret ol h‘âce-i ‘âli-cenâhuñ

Aşağıdaki tanıkta geçen “defter-i a‘mâl”, iyi ve kötü amellerin yazıldığı manevî defter anlamındadır (bkz. defter-i a‘mâl).

- K2/44 O dem ki defter-i **a‘mâl**-i seyyi‘ât-ı ümem / Birün-ı dâ‘ire-i nokta-i şumar kalur

a‘mâl-nüvis [1] amelleri yazan, iyiyi kötüyü kaydeden. İslâmî düşüncede, bu iş için Münker ve Nekir isimli iki melek görevlidir.

- R1/1 Ta‘cîlî ço ey kâtib-i **a‘mâl-nüvis** / Her dilde olur lutf-ı ilâhî me‘mûl

âmâl [4] emeller, ummalar, ümitler, emel’in çoğulu. <Cûdî, LN, YTL, Kanar/2>

- K12/1 İndi bir şadra yine hâtem-i devlet-i iqbâl / Bâz-gün nakşını gösterdi nigîn-i **âmâl**
 K33/9 Şâh-ı **âmâle** kalem urmasa dest-i cûdî / Meyve-i devhâ-i iqbâli olur mıydı nefîs
 M3/XII/1 Ey Nâ’îlî günâha gelür halk-ı ‘âleme / Hırmân imiş netice-i **âmâlümüz** deme
 G157/4 Cismümüz bir kâha döndürmüş belâ cezb etmede / Kehrübâ-kâr eyleyen hâşiyet-i **âmâlümüz**

amân [14]

1. eminlik, korkusuzluk. <KT, LN, OTAL>

- K1/52 Na‘tından eylesün taleb-i ruğ‘a-i **amân** / Hevl-i ‘itâb o bî-dili mahşerde lâl eder

- K7/5 Cihân girîve-i âşûb u rûzgâr garîm / Me‘âd u mebd-e’i hayret **amânı** maḥz-ı va‘îd
 K7/62 Dem-i güzâriş-i ḥurşîd-i maḥşer ol şâhuñ / Ḥimâyetinde olam der **amân-ı** zıll-ı medîd
 K13/4 Bî-râbîta-i emn ü **amân** nüshâ-i devlet / Olmuşdı ‘ibâret bir iki ehl-i hevâdan
 K17/70 Haḡ te‘âlânuñ **amânında** olup şubḡ u mesâ / Ḥâk-i pâyüñ ede sükkân-ı felek kuḡl-ı ‘uyün
 K19/32 Minnet Allaha ki erbâb-ı dile menkıbetüñ / Ḥırz-ı bâzû-yı **amân** eyledi Haḡ ‘azze ve cell
 K25/57 Haḡ şaklasun âşûb u ḥaṭardan seni zîrâ / Ta‘vîz-gezend-i felek ü ḥırz-ı **amânsın**
 K27/25 Eyledi sa‘yuñı tevfiḡ-i ilahî meşkûr / Oldı ‘üduñ sebeb-i emn ü **amân** hoş geldüñ
 K36/9 Ne ṭuḡrâ kim çıkar ism-i Muḡammed bir mu‘ammâdur / Ki olmış ‘âlemüñ ḥırz-ı **amân-ı** gerden-i cânı
 Kt9/2 Zülfüñ niḡâbı rûyuña ḥırz-ı **amân** olup / Çeşm-i raḡîb ey büt-i ṭannâz degmesün

amân-ı âteş-i düzaḡ [1] cehennem ateşinden kurtulma, sâlim olma.

- K7/60 Yüzi şuyına o sulṭânuñ eyleyüp irsâl / **Amân-ı âteş-i düzaḡdan** ol garîbe nüvîd

2. bağışlama, bağış; insaf, merhamet. <OTAL, Redhouse>

- K10/28 Deşt-i **amân-ı** kişver-i ‘adlinde bî-hirâs / Şîri ḡazâl-perverîş eyler şobân gibi
 K18/23 Ḥarîm-i bâr-geh-i şefḡat-i **amânında** / Tezerve pençe-i şâhîn serîr-i ḡâb olmış

Aşağıdaki tanıkta sevgilinin bakışlarının “şemşîr” olarak nitelenmesi ve “amân” sözcükleri arasında şöyle bir münasebet vardır. Eskiden (Araplarda) bir kabileye sığınan ve aman dileyen kimse, korunur, hasmına iade edilmezdi. Bu Araplarca namus meselesi olarak algılanan bir durum olduğu gibi diğer milletlerce de uygulanan, hatta günümüzde “iltica” kavramı ile devam eden bir gelenektir. Tasavvuf erbabı arasında bu durum, “amân dileyen kılıç çekilmez” atasözünü doğurmuştur. <TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 23> Aşağıdaki tanıkta padişah, güzellik ülkesinin hükümdarı olunca onun zehirli bakış kılıcından aman dilememek gerektiği ifade edilmiştir.

- G284/2 Her nigâhı zehr ile âlûde bir şemşîrdür / Pâdişâh-ı kişver-i ḡusnûñ **amânından** şaḡın

âmed [] gelme, geliş, gelen. <KT, OTAL, Redhouse>

âmed ü reft [2] geliş gidiş, geldi gitti, varıp gelme. <LN, OTAL>

- K27/36 Bu ḡazânuñ nitekim **âmed ü reftinde** demek / Ehline sūd ola nâ-ehle ziyân hoş geldüñ
 G220/2 Ṭıfl-ı zânü muşḡaf-ı hayret-debistândur gönül / **Âmed ü reftinde** ḡayrân şenbih ü âzinenüñ

âmed-şud [10] gelip gitme, geliş gidiş, varıp gelme. <KT, Cûdî, LN, FZ, Kanar/1, Steingass>

- K14/3 **Âmed-şud-ı** ḡurî-menişân-ı ser-i rāh / Sermâye-i ‘ömr-i ḡüzerân olsa revâdur
 K23/35 Ki olmışdur hirâs-ı dest-burd-ı ceşş-i hayretten / Reh-i **âmed-şud-ı** feyż-i ma‘ânî intişâm üzre
 G195/3 **Âmed-şud-ı** ḡamzeñle ḡarîm-i dile nisbet / Şeh-râh-ı belâ cādde-i bî-ḡaṭer ancaḡ
 G211/5 Şoran ḡaḡîḡat-i **âmed-şud-ı** cihânı saña / Demez ki mescide varduñ namâzdan geldüñ
 G249/7 Teşne-leb hecr-i leb-i yâr ile ölmek yegdür / Ḥızruñ **âmed-şud-ı** ser-çeşme-i ḡayvânından

- G268/1 Kim der o vech-i pāke haṭ-āverde olmasun / **Āmed-şud**-ı nigāha hemān perde olmasun
 G274/4 Dile kim müzdaḥim-ābād-ı elemdür şādī / Bulur **āmed-şuda** biñ māni‘-i muḥkem ne desün
 G292/5 Fenāsı ḥavşala-süz-ı mezāk olur ‘ārif / Taşavvur etse bu **āmed-şuduñ** mezâyāsın
 G296/2 Māni‘ degil o māha **āmed-şud**-ı nigāha / Dām-ı firīb-i ṭurra çin-i ‘itāb-ı ebrū
 G361/2 Dīde müştāk-ı cemālūndür velī müjgānlaruñ / Māni‘-i **āmed-şud**-ı nūr-ı nighedür her biri

‘amel [6]

1. iş, fiil; tesir (bkz. kār) (bkz. a‘ māl). <KT, LN>

- G243/3 Dimāğ-ı sūzī-i ḥayret bu kāra māni‘ diyen / Muvāfiq-ı ‘amel-i kīmyā-yı Qārūnam

2. niyet; hayırlı, iyi ve sevap olan eylemler ve davranışlar. <OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

- G126/3 Cevher-i feyz-i ilāhī ‘amel-i ḥalişdür / Yoḥsa ey ḥāce siyeh ḥākūne zer virmezler

3. niyet ve iradeye bağlı olarak yapılan dünya ve ahirette ceza ve mükâfat konusu olan iş, davranış, ve bilinçli yapılan fiil. ‘Amel; dinî, ahlākî ve ruhî fiillerin hepsini kapsar. <DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K2/40 O dem ki müstenidān-ı ‘amel o bādiyede / Fütādelikte ‘aceb vü bī-i‘ tibār ḫalır

- K30/6 Kātib-i ḥüsn-i ‘amel şāhid-i tevfiq yeter / Niyet-i ḥalişe vü himmet-i tāmumda benüm

- K31/5 Rüşdūñ zāmīr-süz-ı Felāṭun u Bū ‘Alī / Zühdūñ ḫulāşa-i ‘amel-i Bū Sa‘īd olur

4. bir musikî eserini icra etme; musikî formu. <Nedim Divanı’nda Musiki, s. 76>

- K14/12 Sāzende vü ḥānendeleri kār u ‘amelde / Hem-perde hem-āgāze hem-āheng-i nevādūr

‘amel-tırāz [1] bir işi üstlenen, işe giren; uygulayan (Steingass, 2995. 867).

<Steingass>

- K2/33 Şefā‘ atūñle olanlar ‘amel-tırāz-ı ḫabūl / Bu kār-ḥāne-i fiṭratda sāz-kār ḫalır

āmīhte [1] karıştırılmış, karışık olan. <Cûdî, OTAL>

- K10/2 Olmuş ‘urūḫ-ı ḥāk-i zemīn ile cūyları / Āmīhte-i vücūd ile rūḫ-ı revān gibi

‘amīm [2] umuma ait, umumî; genel, yaygın; şâmil. <KT, Cûdî, OTAL>

- G14/5 Olur mezāk-ı ḥaḫīkatde Nā‘ilī hem-reng / Ḥumār-ı derd-i keder neşve-i ‘amīm-i ṭarab

- G155/3 Etmiş şarāb-ı la‘l-i lebūñ sākī-i ezel / Perverde-i teraşşuḫ-ı feyz-i ‘amīm-i nāz

āmīn [1] “Tanrım dileğimi kabul et” manâsında duaların sonunda söylenen söz.

Duanın sonunda “āmīn” demek, Hazreti Muhammet’in tavsiyesidir. <Kantar/2, DİNÎ KAVRAMLAR>

- K15/39 Söz ḡāyete erdi açalum dest-i du‘āy / Rūḫü’l-ḫudūs āmīne müheyyā mı degildür

āmīziş [4] karışma, haşır neşir olma; uysallık, geçiniş, muaşeret. <KT, OTAL,

Kantar/2>

āmīziş etmek, āmīziş eylemek [4]

1. karışmak, biribirine karışmak (âmîziş kerden, dâden). <Steingass>

G370/2 İztrâb-âver-i envâr-ı ruḥuñdur nigehüm / Baḥr-ı ‘ummân ile **âmîziş eden** cüy gibi

2. alışmak, ülfet etmek; birlikte düşüp kalkmak.

M1/VI/4 Âzürde-i libâs-ı perend ü ḥarîr iken / **Âmîziş eyledi** bedenün mâr u mûr ile

G55/3 Bâğ-ı ruḥında hem-ser-i zülf olmuş âh-ı dil / **Âmîziş eylemiş** iki sünbül dem-i şehâr

G202/2 Gönlinde yer etdük o bütün la‘l-i lebinden / **Âmîziş edüp** neşve-i şahbâ ile geçdük

‘amm, ‘am [5]

1. herkese ait, umumî, kapsayıcı. <KT, KO, Kanar/3>

K12/85 Ḥâtem-i devleti rûzî kıla tâ bir şadra / Cevher-i cân gibi luṭf-ı şamedî **‘amm**-ı nevâl

K18/9 Bu dem ki kaḥt-ı nemâ **‘amdur** değil deryâ / Ki âb-ı çeşme-i hür maḥv-ı iltihâb olmuş

K31/2 Luṭfuñ ki **‘amdur** nice yâd âşinâlara / Ḥâşâ ki medḥ-i pâküñ eden nâ-ümîd olur

2. halk, herkes. <Kanar/2>

K23/14 Ne Cemşide müyesser oldu bu meclis ne Dârâya / Edâ-yı şükri vâcibdür bu devrün ḥâş u **‘am** üzre

G255/2 O şâhenşâh-ı ḥüsnün katl-i **‘am**-ı dilde erḥamdur / Teğâfûl ğamzesinden ğamze tiğ-ı ḥün-feşânından

ammâ [48] ama, fakat, lâkin, ancak. Çelişkili ve tutarsız iki cümleyi birbirine

bağlamaya yarar. <OTAL, TS>

K9/29 Cümleñüñ aḥḳar u nâcîzîdür **ammâ** eşerin / Naẓm u inşâda ne Vaşşâf u ne Şahbân etmiş

K13/15 Ḥalkuñ görüp aḥvâl-i ciger-süzünü **ammâ** / Me’yûs değildük kerem ü luṭf-ı Ḥudâdan

K13/36 Fâriğ kıamaz endîşe-i evşâfuña **ammâ** / Feryâd-ı cefâ-yı felek-i ğuşşa-fezâdan

K14/10 Esbâb-ı ṭarab cümlesi âmâdedir **ammâ** / Ne nuḳl u ne sāgar vü ne mey ğuşşa-zedâdır

K14/21 Reftârları bü’l-‘aceb **ammâ** nice beñzer / Her birisi bir serve ki zer-bend-i tîlâdır

K14/54 Taḥşîl-i nişâb-ı ser ü sāmân ile **ammâ** / Her birine baksañ yine ḥâk-i kef-i pâdır

K14/83 Bir ‘aşra yetişdik ki medâr-ı şeref **ammâ** / Elfâz-ı muzahraf hezeyân-ı süfeḥâdır

K14/84 Söyleşmek olur ḥaşm ile **ammâ** ki ne çâre / Tevbiḥ-i Kazâ mücib-i teslîm ü rızâdır

K14/88 Vaşfuñ gibi yok derd-i dilün ğâyeti **ammâ** / Şekvâya maḥal kalmadı hengâm-ı du‘âdır

K15/9 Zülf ol bütün ârâyiş-i ruḥsândır **ammâ** / Âḥ âfet-i cân u dil-i şeydâ mı degildir

K19/18 Devletün cümle mühimmâtını iḥrâz etmek / Ğayre düşvârdır **ammâ** saña olmuş eshel

K22/37 Ammâ o fırka mâlik-i genc olsa mârdır / K’olmuş ḥamîr-i mâyeleri şerr ü şûrdan

K23/23 Keremde Ca‘fer-i Bağdâd-ı şânî derdim **ammâ** kim / Bunuñ iḥsânı ğâlibdir o ser-ḥayl-i kirâm üzre

K25/1 Ey kil-k-i siyeh-câme egerçi dû-zebânsın / **Ammâ** ki ḥasek-rîz-i reh-i kec-revişânsın

K25/41 Ammâ ki nedir çâre kıamaz gerdişe eflâk / Ehl-i dil iseñ pey-siper-i nâ-ḥuredânsın

K26/25 Hümâ-yı lâ-mekândır gerçi **ammâ** pây-bûsiyle / Hemîşe kıudsiyân-ı bâm-ı ‘arşa sāye-ğüsterdir

K30/11 Sağar-ı Cem boşalup yine tölarmış **ammâ** / Hîç ḥün-ı ciger eksilmedi cāmımda benim

K34/24 N’eylesün **ammâ** ki çirkâb-ı riyâdan pâkdir / Tâze berg-i gül gibi dāmân-ı pâk-i ‘işmeti

K34/26 İstemez **ammâ** bilür bu vaz‘ ile şimdi felek / Şöhre-i idbâr eder erbâb-ı câh-ı devleti

- K35/11 Sipih-r-i devlet **ammā** âfitâbı husrev-i ‘âlem / Ki var yanında Behrâma mu‘âdil bir silâhdârı
- M1/1 Mey mezheb-i rindîde kırâb ile gerekdür - Bî-ger-i küdüret / Tâ‘at-ı mahabbetde vuzûh ile gerekdür -
Ammā mey-i vaḥdet
- M1/II/6 Aşluñ egerçi ḥāk idi **ammā** ‘aceb bu kim / Ḥāk-i siyehle hiç zerûñ imtizâcı yok
- M2/I/8 Pür-zemzeme-i el-‘aṭaşız bilmeziz **ammā** / Ser-çeşme-i cāna varılır ḳandan ilāhî
- M2/II/8 Bir kân-ı belâ gevheridir gevherim **ammā** / Feyz-i eşer-i mihrim ile reng-peḳîrim
- M5/VII/9 Cârû-keş-i deyr-i ‘ışķım **ammā** / Yok bir şanem-i girişme-sâzım
- M8/II/4 Edersün gerçi her derde ṭabîbşım bir devā **ammā**
- M8/VI/4 Güzel taşvîr edersün ḥaṭṭ u ḥāl-i dilberi **ammā**
- G24/3 Cân verür yanmağa dil ne‘eylesün **ammā** güzelüm / Bulamaz dûzaḥ-ı hecrûñde de bir cāy-ı nişest
- G107/5 Degildir tâze-gû yârâna peyre Nâ‘ilî **ammā** / Yine inkâr olunmaz şâ‘ir-i nâzûk ṭabî‘atdır
- G43/4 Dil şem‘-i ruḥ-ı dilbere pervânedir **ammā** / Âvâre-i pîrâhen-i fânûs degildir
- G68/4 Şunardım cām-ı pür-ḥûn-ı dili ol ḡamzeye **ammā** / Tenüz-zarf-ı şarâb-ı nâbdır ibrâm müşkildir
- G82/5 Göz görüp dil sevmiş **ammā** bilmem ol bür Nâ‘ilî / Dil-pesend-i şâhid-i ṭab‘-ı suḡen-dânım mıdır
- G117/1 Lem‘a-ı mâh-ı ruḥuñ ḥûşîd-i enver-sûzdur / Bir şererdür ḥüsnüñ **ammā** mihr-i maḥşer-sûzdur
- G117/2 Germ olur mir‘ât-ı dil yâd eyle aḥker-pâreden / Bâde-i terdür lebûñ **ammā** ki sāḡar-sûzdur
- G118/5 Dû çeşmüñ Nâ‘ilîñ şimdi dāmânın tutar **ammā** / Girîbân-gîri maḥşerde ol iki âfetüñ kimdür
- G127/2 Hümâ-yı lâ-mekândur gerçi **ammā** pây-bûs ile / Hemîe ḳudsiyân-ı bâm-ı ‘arşa sâye-güsterdir
- G167/3 Kîmyâ-kâr-ı emel balsa da bir ḥâlî yer / Zer eder ḥâkini **ammā** zerini ḥāk edemez
- G239/1 Ḥarîs-i devlet-i ‘ışķım recâ nedür bilmem / Esîr-i şöhretüm **ammā** riyâ nedür bilmem
- G240/4 Şayd etdi hümâ-yı dili ol ṭurrar **ammā** / Ḥâlûñ gibi bir dâne-i dām-ı ḥıyel aldum
- G259/4 Zîb-i nüh-ravza-i eflâksün ey mihr **ammā** / Beñzemezsün ruḥ-ı yâre gül-i ḥod-rûsun sen
- G286/3 Kûyûñda var âvârelerüñ keşreti **ammā** / Ol ḡamze-i şûḥuñ geçemezler siteminden
- G296/5 Zülfüñ tenezzül weyler şayd-ı hümâ-yı ‘aḳla / Ol rûtbelerden **ammā** ‘âlî cenâb-ı ebrû
- G308/2 Teh cur‘ası üftâde-be-ḥāk olmadan **ammā** / Her ḳaṭresi biñ neşveye âmâde bulunsa
- G312/5 Ḡamzesi Nâ‘iliyâ âb idi **ammā** gelicek / Nûr-ı çeşmüm anı pür-sûz u güdâz etdi yine
- G338/5 Ey Nâ‘ilî ḥânûşî maḥz-ı ḥikemdür **ammā** / Eş‘ârı böyle söyler üstâd söyleyince
- G347/4 Dîde mest-i mest-i ḡayret-i nazzâre **ammā** cân u dil / Çġk çâk-i ḡancer-i ḥûn-rîz-i müḡgân olmada
- G349/3 Behre-dâr-ı ḥāk-bûs eylerdi dilleri / Fitne taḥrîk etdi **ammā** ṭurmadu peymânına
- Ş4/6 Ne çâre ey gönül **ammā** / Bizüm yâr söyleşmez

ân [3] “o” anlamına gelen işaret zamiri ve işaret sıfatı. <Kanar/1>

- K25/36 Beñzetmek olur mı seni hiç baḡr ile kâna / Şâmil keremüñ ‘âleme ne ‘în ü ne **ânsın**
- K28/5 Birdür izâ‘at eylemede şimdi rûzgâr / ‘Ömr-i ‘azîzi keşmekeş-i **ân** u ‘în ile
- G309/1 Gül-gün ḳabâ-yı lâle-ruḥân kûteh olmasa / Ḳadd-i cemâle ḥil‘at-i **ân** kûteh olmasa

ân [1] zamanın bölünemeyecek kadar küçük parçası, lâhza . <KT, TS>

M1/2 Muṭrib nefesün var ola sāḳī meyün efvn - Her laḥza vü her **ân** / Meclisde şafâ meyle gerek neyle gerekdür - Tâ germ ola şöhet

ân [3] güzellik cazibesi, letafet, incelik. <Cûdî, LN, YTL, Redhouse>

G97/2 Var ise seng-i siyâh-ı ḳalb-i ‘âşıkdur mehek / Yoḥsa ol şūḥuñ ‘ayâr-ı ḥüsn ü **ânın** kim bilür

G35/5 Şâhen-şeh-i nev-zuhûr-ı fitne / Nev-devlet-i ḥüsn ü **ândur** Aḥmed

G185/1 Taşvîr-i **ân** cerîde-i i‘ cāza şıgmamış / Naḳş-ı cemâl âyîne-i rāza şıgmamış

‘**an** [2] bazı Arapça tabirlerde yer alır; -dan / -den. <KT, OTAL, Kanar/3>

‘**an-ḳarîb** [2] yakında, çok geçmeden. <OTAL>

K17/44 ‘**An-ḳarîb** edeler ümmîd olur inşâ ‘allâh / Ḳal‘a-i Şandrayı da dâḥil-i serḥadd-i Budûn

K20/21 Eyler seni bu bahşış-ı şâhâne ‘**an-ḳarîb** / Yârâ-yı ehl-i dil ‘âlem-efrâz-ı serverî

aña [4] ona, üçüncü şahıs zamirinin yönelme eki almış biçimi (bkz. o). <YTS>

K25/21 Eczâ-yı suḥen ḳâleb ü endîşe dil-i şâf / Sen kesb-i leṭâfetle **aña** rûḥ-ı revânsın

M4/I/3 Cân u dil el çeke peyvend-i ḡamuñdan heyhât / ‘Işḳ bir zâ ‘iḳadır derdün **aña** ḳand-i nebât

G40/5 Ḳadr-ı rindi añlasa zâhid reh-i meyḥânede / Hırḳa-i tecrid-i zühdi **aña** pâ-y-endâz eyler

G311/2 Sen şalınsan ḥarem-i bâḡda tâvûs gibi / Reşḳ ile **aña** maḥall-i cevalân teng olsa

‘**anâşır** [2] elemanlar, öğeler, ‘unşur’un çoḡulu. Tanıklarda geçen “çâr” sözcüğü “anâşır”la birlikte, “dört unsur” anlamına anlamına gelen “çâr-‘anâşır” terkibine gönderme yapmaktadır. ‘Anâşır-ı erba‘a olarak da ifade edilen dört unsur ateş, hava, su, topraktan oluşur. Kâinatın temelinde ve insan vücudunda bu dört unsur dengeli bir şekilde yer almaktadır (bkz. ‘unşur). <KT, LN, OTAL, ETETS>

K2/15 Olur vücūd-ı ‘**anâşır** fenâ-pezîr-i ‘adem / Ne fer‘-i çâr-ṭabî‘at ne aşl-ı çâr ḳalır

K33/13 Nâzım-ı ḳudret o şeh-beyt-i kemâlün etmiş / Çâr mışra‘-ı ‘**anâşır**la vücūdın tesdîs

‘**anber** [3]

1. Hint Denizi’nde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak, yapışkan, kara renkte güzel kokulu bir madde, amber|| güzel koku, rayiha. <KT, ADŞS>

K26/21 Nice gül-zâr kim bî-neḫa kâman-ı ḥaṭ-ı yâre / Ḥas u ḥâşâki sünbül-zâr-ı cennet ḥâki ‘**anberdür**

‘Anber’in işe yaramayan tozlarını kalem gibi dondurup mübarek gecelerde “micmere” denilen buhurdanlarda yakarlar. <ESKİ ESERLER> Aşağıdaki tanıkta ‘anberin içi, micmereyi de tutuşturmaktadır.

Kt10/1 Ḥâlin görünce şekl-i süveydâda dil-berün / Âh-ı derûnı micmere-sûz oldu ‘**anberün**

2. sarı renkli ve güzel kokulu, sarı renkte bir çiçek, habbû’l-misk. <YTL>

K25/54 Çüb-ı ḳaleme bâḡ-ı suḥende dene tâ kim / Bî-berg ü şemer dâḡ-ı dil-i ‘**anber** ü bânsın

‘**anber-bâr** [1] amber yağıdır, güzel koku saçan (saç). <KT, KO>

- G349/2 Nefḥa-i cān u ṣemīm-i kām-ı dil mevḳūḏdur / Zülfi ‘**anber-bārna** gīsū-yı müşk-efṣānına
‘**anber-fām** [1] amber renkli, amber renginde. <Steingass>
- M8/III/1 Nihāndur bûy-ı fitne tār-ı ‘**anber-fām**-ı zülfünde
‘**anber-feṣān** [1] amber saçan, amber gibi kokan. <OTAL, Kanar/1>
- G192/4 Yine te ‘ṣīr-i ḥāl-i rûyîdur dāmān-ı ḥūrāya / Nesīm-i kākül-i ‘**anber-feṣān** u müşk-bîz olmak
‘**anber-i sārā** [2] saf amber. <ADSS>
- K15/5 Sen âteş-i maḥz eyledüğün āh duḥānı / Ol zülfi siyeh ‘**anber-i sārā** mı degildür
- K23/29 Ğubār-ı pây-ı ḥāme sāḥa-i evṣāf-ı ḥulḳuḳında / Olur kıyāmetde rāciḥ ‘**anber-i sārā**-yı ḥām üzre
‘**anber-sirişte** [1] amber gibi kokan. <Kanar/2>
- K1/26 ‘**Anber-sirişte** ḥākine baḳsun ne vech ile / Ervāḥ-ı feve feve-i rūsul rûy-māl eder
‘**anber-sûz** [1] amber yakan. <Steingass> Amber yandığı zaman daha keskin ve güzel koku çıkarır.
- G117/5 Baḳ ruḥ-ı pür-ḥāline i‘ cāz-ı ḥüsn-i yārî gör / Nā’ilî ḥāşiyet-i âteş ki ‘**anber-sûzdur**
‘**anberîn** [6] amber kokulu, amber gibi kokan, amberli. <KT, OTAL, Kanar/2>
- K1/27 Seyr eylesün letāfet-i ferş-i sitebraḳı / Ol ferş-i ‘**anberîn**i ki göz yaşı al eder
- K3/65 Felekler oldı o şām içre ‘**anberîn** yedi tûp / Ki reşkidür Ḥutenün dāğ-ı müşk-i nâbında
- K28/53 Sūdā-gerān-ı Çīne virir sür‘ atı kesād / Evvel ḳademde rāyiḥa-i ‘**anberîn** ile
- G114/3 Da‘ vet-gerān-ı ḥüsnün o gīsū-yı ‘**anberîn** / Rāz-āşinā-yı perde-nişinān-ı ḥür eder
- G181/1 Dil-i āşüfte kim ol ‘**anberîn** gīsūya bağlanmış / Şanurlar sebze-i ḥod-rüstedür şeb-būya bağlanmış
- G276/5 Nāfe-i āhū-yı deşt-i dil ü cān her demde / ‘**Anberîn** kākül müşkînüne ḳurbān olsun
ancaḳ [34]

1. yalnız, sadece, yalnızca. Sınırlama anlatır. <TS, ÖTS>

- K2/14 Ḥarīf-i meslek-i Ferhāda müzd-i tîşe yeter / Bu kühsārda **ancaḳ** ḥırāş-ı kār ḳalır
- K2/56 Bu tāt u taḥtı ḳoyup ḥusrevān-ı dehr **ancaḳ** / Zāḥir-i mülk-i ḥudāvend ğirudār ḳalır
- K7/52 Budur ḥulāşa ki maḥz-ı ḥilāf-ı ḥikmetdir / Sezā-yı la‘ n ise **ancaḳ** bu mācerāda Yezîd
- K13/3 Bu meclis-i pür-vaḥşet-i bî-dādda **ancaḳ** / Mazlûmlar āhıydı gelen gūşa ḥafādan
- K14/34 Ol gevher-i nā-yāba Zeliḥa değil **ancaḳ** / Yūsuf da dehen-piste-i taḳdîr-i behādır
- K17/45 Mülk-i kāfir değil **ancaḳ** bu şalābetle senün / Żamm olur ḥıttā-i fermānuḥa rub‘-ı meskûn
- K25/22 Sebbābe-i idrāk tıyar cünbişün **ancaḳ** / Cān ma‘ nî vü elfāz beden sen çü beyānsın
- M10/I/9 Bedr iken oldı ḥalḳ-ı tereffühle āfitāb / **Ancaḳ** benim zamānede bedr olmayan hilāl
- G23/3 Zāhid ne bilür mezheb-i rindāmı ki anda / Hüş-yārî-i āzînedir **ancaḳ** güneḥ-i mest
- G63/3 Ne bādābā ne fülke ne rûzgāra ḥayan / Bu ğarḳa-ğāhda **ancaḳ** şināḥ lāzımdır
- G94/3 Nesīm-i dil-keş-i şubḥ-ı hidāyetden murād **ancaḳ** / Der-i maḳşûd-ı erbāb-ı dilün best ü gūşādır
- G134/3 Hemdem bize bir yār-ı sebük-rūḥdur **ancaḳ** / Ağyārî tenük-zarf u girān-cān bilürüz biz
- G135/3 Güncāyişimüz dīde-i Mecnūnadur **ancaḳ** / Nîreng-i cemālüz ruḥ-ı Leylāda nihānuz

G363/1 Nezâremüz o ruḥ-ı ḥâl-dâredür şimdi / Delîl-i râhumuz **ancaḳ** sitâredür şimdi

2. olsa olsa, daha çok, en çok, güçlkle. Bir şeyin daha çoğunun, daha ilerisinin olmadığını gösterir. <TS>

G41/3 ‘Âşıkun eder **ancaḳ** pejmürde cām-ı rāḥatın / Berḳ-ı âhı ḥırmen-i derd ü belâ bilmez nedir

G180/5 Tılsım-ı gene-i ‘ışḳ **ancaḳ** ser-i pür-dāḡuñ ey abdāl / Ki ol kūh-ı belâda eksük olmaz her zamân âteş

G187/2 **Ancaḳ** verür lebünde olan keyf ü ḥâleti / Cām-ı mey olsa elde dil-i ḥurrem-i neşât

G195/1 Ğamzeñle gönül kişveri pür-şur u şer **ancaḳ** / Maḥrûşa-i derbend-i ḳazâ vü ḳader **ancaḳ**

G195/2 Devr-i nighünde felek-i ḥâne-ḥarâbuñ / Ma‘ müresi bir geşte-i âh-ı seḥer **ancaḳ**

G195/3 Âmed-şud-ı ğamzeñle ḥarîm-i dile nisbet / Şehrâh-ı belâ cādde-i bî-ḥaṭer **ancaḳ**

G195/4 Şekvâ-yı ser-i zülfüñ eden âhına ta‘lîḳ / Bir ‘uḳde-i dil baḥt-ı perîşân-eşer **ancaḳ**

G195/5 Âzâr-ı dil-i Nâ‘ilî-i zâr ile çeşmüñ / Bîdâd-pesend-i felek-i bed-güher **ancaḳ**

G251/7 ‘İllet-i âzârı **ancaḳ** renc-i istiğnâ ise / Nâ‘ilî bîmâri-i çeşmünde noḳşân görmesün

ancaḳ olur [1] ancak bu kadar, böyle olur. <YTS>

K28/62 Ol nâ-tüvâna **ancaḳ olur** dil-nevâzlık / Bu luṭf u cûd ile bu ‘aṭâ-yı rezîn ile

3. lâkin, ama, yalnız. Bir düşünceye karşıt ikinci düşünceyi anlatır. <TS, ÖTS>

K26/5 Ḥaṭî bir nesne yok levḥ-i zamîr-i pâkine **ancaḳ** / Verâ-yı perde-i ḳudret ki mechûl-i peyâmberdir

K33/14 Merḥamet-kâr ḥidivâ keremündür **ancaḳ** / Var ise ehl-i dil ü ṭab‘a medâr-ı te‘sis

G300/1 Dehen-i teng degül noḳta-i cân **ancaḳ** bu / Merkez-i dâ‘ire-i nûn-ı nihân **ancaḳ** bu

G300/2 Reng ü bû şayf u şitâsında taḡayyür düşmen / Ruḥ degül berg degül bâḡ-ı cinân **ancaḳ** bu

G300/3 Cünbiş-i ğamze degül cilve-i reftâr degül / Lerziş-i kârgah-i her dü-cihân **ancaḳ** bu

G300/4 Dil degül sîne degül vüs‘at-i güncâyış içün / İttiḥâd-ı ğam u endüha mekân **ancaḳ** bu

G300/5 Fâşdur dil dehenünden dehenüñ zülfüñden / Râz-ı pûşide degül keşf-i ‘ayân **ancaḳ** bu

G300/6 Nâ‘ilî feyz-i tettebbu‘ mı degül kim okuyan / Suḥan-ı pâküñe der siḥr-i beyân **ancaḳ** bu

ancılayın [1] onun gibi, o kadar, öyle, üçüncü tekil kişi ve işaret zamirinin ilgi,

araçlılık hâlinde iken aldığı biçim. <ÖTS, YTS>

K17/52 Ḥayfdır **ancılayın** şâ‘ir-i ‘âlî-himmet / Ola pâmâl-i cefâ-yı felek-i sifle vü dün

anda [1] onda, orada. <YTS>

G23/3 Zâhid ne bilür mezheb-i rindânı ki **anda** / Hûş-yârî-i âzînedir ancaḳ güñeh-i mest

andan [5]

1. ondan, oradan, üçüncü tekil kişi ve işaret zamirinin çıkma hâinde iken aldığı biçim. <YTS, ÖTS>

K15/26 İḳbâl ki yüz vech ile nâmuñ çıkar **andan** / Hall etmege mevḳûf-ı mu‘ammâ mı degildir

K27/24 Devletünde kim añar şimdi Nizâmü‘l-mülki / Ki sen **andan** bize ey mülk-sitân hoş geldün

G205/1 Gerçi maḥmûrî-i nâz zebûn çeşmüñ / Kârın **andan** yine icrâda füzündür çeşmüñ

2. o takdirde, o zaman. <ÖTS>

M5/IV/9 Sâgar-bc-leb vişâlûn olmak / Lâyık mıdır **andan** ey cefa-kâr

3. ondan ötürü. <YTS>

G144/6 **Andan** degül mi hep şeb-i hecre bu imtidād / Dest-i şabâh-ı vuşlat u dāmân-ı bahtımız qqq andan. o sebepten

‘**andelîb** [18] bülbül. Güzel sesiyle ve latif nağmeleriyle meşhur ve makbul bir kuştur (bkz. bülbül, hezâr). <KT, KO, Redhouse>

K29/12 Ey ‘**andelîb**-i nâţka midhat-serâsı ol / Ol gül-bün-i hadîka-tırâz-ı belâgatûn

G17/1 Gül hâre düşdi sine-figâr oldı ‘**andelîb** / Bir hâre bakdı bir güle zâr oldı ‘**andelîb**

G17/2 Şehnâme-h’ânîlık eyledi Keyhüsrev-i güle / Destân-serây-ı sebz ü güle bahâr oldı ‘**andelîb**

G17/3 Feryâda başladı yine her peri hârdan / Dîvân-serây-ı dilde hezâr oldı ‘**andelîb**

G17/4 Gül gördi pâre pâre ciger gence ğark-ı hûn / Memnûn-ı zağm-ı hancer-i hâr oldı ‘**andelîb**

G17/5 Ey Nâ’îlî vedâ’-ı gül-i bâğ u râğ edüp / Mehcûr-ı yâr u dâr u diyâr oldı ‘**andelîb**

G20/1 Bîñ deşneñ olsa hârdan ey gül siyâh-tâb / Kâbil mi ‘**andelîb** ola senden nigâh-tâb

G20/5 Ey Nâ’îlî mü’essir olup âh-ı ‘**andelîb** / Ruhsâr-ı gülde zâhir olur gâh gâh tâb

G75/2 Göñül sen ‘**andelîb**-i bâğ-ı ğamsın durma feryâd et / Ki büy-ı dâğ-ı hayret nefha-pîrâ-yı dimâğûndur

G77/5 Şahn-ı gül-şen Çâr-bâğ olmış ‘acemde ‘**andelîb** / Bağlamış bir nağş-ı dil-keş kim şabâ nev-rûzdur

G86/3 Feryâd-ı ‘**andelîbe** tutar şâh-ı gül kulağ / Mülk-i cemende ğulguleden ihtiyâtı var

G140/7 N’ola destân-zen-i melâl olsağ / ‘**Andelîb**-i kuhen-bahâr-ı ğamuz

G230/6 ‘Attâr gibi aldı nefes ‘**andelîbden** / Virdi cemende tablaların rûzgâra gül

G254/2 Hağ ki siyeh bahârdur bâğ-ı ruhuñda sürme-reng / Kâbil-i şavt olur mı hiç nâle-i ‘**andelîb**-i cân

G290/3 Muñnıblar etdi yâd edüp ol iki ğonceyi / Feryâd-ı ‘**andelîbe** hem-âvâz bir birin

G346/3 ‘**Andelîbüz** gül-i ruhsârına bâğ-ı hüsnûñ / Lâle-veş gülleri bî-nefha-i ihsân ise de

‘**andelîbân** [1] bülbüller. <OTAL>

K6/51 Fîrâz-ı gül-bün-i dilden ki nağme-ğüster olur / Çemen çemen eder âşüfte ‘**andelîbânı**

añdurmak [6]

1. anma işini yaptırmak. <TS>

K9/23 **Añdurup** nâmların hayr ile şâhân-ı selef / Suñen erbâbına luţf cylemiş ihsân etmiş

2. hatırlatmak, çağrıştırmak. <YTS, ÖTS>

K5/27 Bûy-ı nazımından edüp ‘âlem-i ervâha eşer / Rûh-ı ‘Attâra da **añdurmak** olur yağmâyı

K35/8 Dil-i sengîn-i yâre **añdırır** lâ-büd o fışkıyye / Hürüş-ı seyl-i eşk-i dîde-i ‘uşşâk-ı gam-h’ârı

G212/4 Âb-ı hayât menba’ıdır olsa da ba’îd / ‘Uşşâka **añdurur** o siyeh kaş gerdenûñ

G254/4 Zâhîde huldı **añdurur** deyri bihremen-i dile / Ebrû-yı vesmedâr-ı hür-ı çeşm-ı mükheñhal-ı bütân

3. benzer yanları bulunmak, çalmak. <TS, ÖTS>

K36/10 Beyâzında nümâyân merdüm-i mîm-i Muhammeddir / N’ola **añdursa** ol tuğrâ-yı ğarrâ çeşm-i hûbânı

anı [14] onu, üçüncü şahıs zamirinin bildirme eki almış biçimi (bkz. o, ol).

<YTS>

- K1/11 Ol feyz kim selâset-i nazmımdadır **anı** / Ne cüy-ı selsebîl ü ne âb-ı zülâl eder
 K1/36 Kârûn odur ki şervet-i fakr u fenâ **anı** / Müstağnî-i tecemmül-i mâl ü menâl eder
 K1/45 Şüret-nümâ-yı devlet ü iqbâl olursa çarh / Bir yüzden **anı** da sebeb-i infî'âl eder
 K12/84 Bir du'â kim ola ihlâşa karîn **anı** eder / Kudsiyân-ı felege peyk-i icâbet îşâl
 K16/37 Minnet Allaha ki iksîr-i gubâr-ı kademün / Etdi hâlen anı müstağnî-i şad genc ü defîn
 K22/10 Bu demde lutf-ı devlet ü iqbâlün anılamaz / Âgeh-dil olmayan **anı** hayrû'l-umûrdan
 K36/17 Ya ref etmiş kefi beyzâ-yı Mûsîdir sevâdında / Siyeh tuğrâsıdır üstâd-ı tezhîb eylemiş **anı**
 K36/19 Ki yazmış bî-muhâbâ **anı** tāvûs-ı mürekkeble / O düstûr-ı mükerrrem ol sezâ-vâr-ı cihân-banî
 G50/4 Mühr-i hazine-i dile yâd el tokunmasun / Mahtûmıdır yine **anı** ol pâdişâh açar
 G98/5 Nakş olup mushaf-ı hüsnün şafahât-ı gülde / Âyet âyet **anı** bülbüllere her bâr okudur
 G252/4 Gonceye dil-tenglük bir perdedür âfâtdan / **Anı** çeşm-i rûzgâr-ı tâb-sâmân görmesün
 G270/2 Gencine-i esrâra emîn anlama kendün / Ey hâce hâzer kıl **anı** ahrâz edemezsun
 G312/5 Gamzesi Nâ'iliyâ âb idi ammâ gelicek / Nûr-ı çeşmüm **anı** pür-sûz u güdâz etdi yine
 G321/5 Nâ'ili-veş nice dil-sûhte müştâkuñ var / **Anı** da devlet-i hüsnünde biraz şâd eyle

añılmağ [5] hatırlanmak, söz konusu olmak. <YTS, ÖTS>

- K17/34 Keremünle **añılur** silsile-i Oşmânî / Nitekim Ca' fer ü Yahyâ ile 'ahd-i Hârûn
 K19/38 **Añılup** hayr ile nâmuñ ola ey şadr-ı güzîn / Haşre-dek elsîne-i nâsda evrâda bedel
 K20/19 Eyyâm-ı devletünde **añılmağ** revâ degil / Lutf u 'atâ-yı Bermekiyân dâd-ı Ca' ferî
 K29/6 Ahvâl-i pür-melâli **añılmağ** düşerse ger / Bu 'abd-ı müstemend -i kalîlü'l-bezâ' atün
 K30/19 Garamız bezm-i şerîfünde **añıldıkça** bu kim / Diye dâhildir o ta' dâd-ı gulâmımda benim

'anîd [3]

1. inatçı, çok inatçı. <KT, OTAL>

- K7/1 Bu rûzgâr-ı siyeh-dil qalursa böyle **'anîd** / Çerâğ-ı mihri söndürmemek degil mi ba'îd
 G34/4 Neşât-ı kâm u gam-ı ye'sden müberrâyuz / Ne nâz-ı baht-ı siyeh-dil ne cevri çarh-ı **'anîd**

2. bile bile hakkı reddeden, azgın, doğru yoldan sapan, haddi aşan ve zorbalık yapan. <DİNÎ

KAVRAMLAR>

- K7/36 Zihî irâdet-i hükm-i ezel zihî teslîm / Bu iktidâr ile ol pençe tâb-ı haşm-ı **'anîd**

'anķā [3] Kafdağı'nda yaşadığı varsayılan, tüyleri renkli, yüzü insana benzer, asla yere konmayıp daima yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alâmet bulunan, adı var kendi yok bir kuş. Sîmurg ve Zümrüdüankâ da denir. <KO, ADŞS>

- K12/38 Zîr-i **'anķā**-yı şükûhında felek bir beyzâ / Kef-i mîzân-ı veķârında zemîn bir mişkâl
 M5/III/3 Ser-pençe-i kâkülünde diller / **'Anķā** ise de pür mekesdür
 G110/4 Göñül ki kâkülüne sîneden hücum eyler / Ol âşiyâne-i **'anķā** bu şîr pişesidür

‘**ankebūt** [] örümcek. <KT, LN>

‘**ankebūt-ḥāne** [1] örümcek yuvası, örümcek ağı.

G365/4 ‘Ārif düşer mi kaydına cism-i nizār için / Bir ‘**ankebūt-ḥāne** kadar meskenün dahi

añlamaḵ [27]

1. bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak, yeni bilgileri eskileriyle bir araya getirerek sonuç niteliğinde başka bir bilgi edinmek, telakki etmek. <YTS, TS>

K21/7 Zebânın **añlayamaz** Bū-‘ Alī vü Fārābī / Qalem ki Hürmüs-i eflāk-i nazm u inşadır

K22/10 Bu demde luṭf-ı devlet ü iḳbālün **añlamaz** / Āgeh-dil olmayan anı ḥayrū’l-umürdan

G40/5 Qadr-ı rindi **añlasa** zāhid reh-i meyḥānede / Hırka-i tecrīd-i zühdi aña pāy-endāz eyler

G85/1 Dūzaḥdan özge dehr ribāṭı ne gūnedir / Haşruñ sıvādan **añla** sırāṭı ne gūnedir

G203/2 Ne bilür lezzet-i duşnām-ı leb-i şirīnün / Luṭfını **añlamayan** zā’ıḳa-i āzāruñ

G218/1 Mihr ü mehün ṭulū‘ u gūrūbın ne **añladuñ** / Ġaltān bu ‘arşanuñ iki ṭupın ne **añladuñ**

G218/2 ‘Ālem ne olduḡın hele bildün mi nīk ü bed / Fehm eyledün mi zışt ü ḥubın ne **añladuñ**

G218/3 ‘İbret-serāy-ı ‘ālemün ey tercemān-ı ḥāl / Rind-i ḥalīm ü şeyḥ-i ḡazūbın ne **añladuñ**

G218/4 Ey ḥiç-fehm-i çār-‘anāşır bu ‘ālemün / Pīş ü pes ü şimāl ü cenūbın ne **añladuñ**

G218/5 Tevfīḳdür nücūma da ḥādī mūneccimün / Naḳş-ı ḥayāl-i ‘aḳl-ı kezūbın ne **añladuñ**

G218/6 Mañşūr dārdur bu fenā gülşenün gönül / Tarf-ı çemende bir iki çubın ne **añladuñ**

G218/7 Bī-deste ḥāven-i felegi ser-nigün görüp / Rüyine pāy-ı ḥavşala-kūbın ne **añladuñ**

G218/8 Ey Nā’ilī bu maḥkemenün şad cihān-hüner / Sultāb-pesend eder mi ‘uyūbın ne **añladuñ**

G220/4 Görmesek duşında zāhid **añlamazduḵ** ḥikmetin / Hil‘at-ı teşrīf-i isti‘dād olan peşimenün

G292/9 Mişāl-i zıll ḥayāl **añlayup** şeb ü rüzın / Cihānuñ eylese endişe rüz-ı ferdāsın

G360/4 Ne **añladuñ** bu semā‘ u bu nāydan şūfī / Bu tekyede saña ḥiç vecd ü ḥāl gelmedi mi

2. zannetmek, yanlış bir kanaate varmak.

K30/33 Surḥi-i şerm ü hayā ḥāşıl eder duḡter-i rez / **Añlama** gūne-i şengerf sedāmımda benim

K37/8 Ḥulūş muḥliş-i ‘ac-z-āverāndır **añlama** kim / Ola ‘ināyet-i Ḥaḳ ṭā‘atı ‘ibādı kadar

M3/VIII/1 Erbāb-ı zühdi merd-i Ḥudā **añladuñ** gönül / Bed-mesti cām-ı feyze sezā **añladuñ** gönül

M3/VIII/2 Dünyāyı müstā‘idd-i beḳā **añladuñ** gönül / Schv eyledün şavābı ḥaṭā **añladuñ** gönül

M5/VI/10 Dil maḥz-ı ḥaṭādır **añlamam** kim / Bu re’yde sen şavāb edersün

G135/1 Māruz ki ‘aşā-yı kef-i Mūsāda nihānuz / Mār **añlama** mūruz ki teh-i pāda nihānuz

G244/11 Surḥi-i şerm ü hayā ḥāşıl eder duḡter-i rez / **Añlama** gūne-i şengerf sūdāmımda benim

G270/2 Gencīne-i esrāra emīn **añlama** kendün / Ey ḥ-āce ḥazer kıl anı aḥrāz edemezsun

añlanmaḵ [2] anlaşılmak, takdir olunmak. <YTS>

K37/3 Ne **añlanur** bu serāy-ı sipenc-i fāniden / Ki ola vaḳt-ı taleb ‘ömrün imtidādı kadar

M7/III/2 Bu beyti istimā‘ etsün geçenler reh-güzārımdan / Bu **añlansun** zebān-ı sebze-i ḥāk-i mezārımdan

anlar [11] onlar, çokluk üçüncü şahıs zamiri. <YTS, ÖTS>

- K2/38 O rāyetī-i keremsin ki t̄ab-ı germādan / Z̄ılāl-ı kurbuñā **anlar** ki ḥ̄āst-kār qalur
- K7/44 Mucāhidān-ı ġazā muḫbilān-ı ḥazretidr / Şabāḥ-ı ḥaşr olur a‘ dāya mātem **anlara** ‘īd
- K9/22 Ele al ḥāṭır-ı ehl-i dili kim **anlara** çarḥ / İltizām-ı sitem-i bī-ḥad ü pāyān etmiş
- K12/10 Degmedi **anlara** tebşīr-i kudūma nevbet / Ḥāşılı açdı feleklerde melekler per ü bāl
- K13/17 Hem-sāye-i büm olmağa cān verdiler āḥır / **Anlar** ki girizān idi şehperr-i hümādan
- K19/19 Görmedük gerçi ki Āşafla Nizāmü’l-mülki / Gerçi **anlar** da cihānı ḫomamışlar mühmel
- K22/21 Cevr-i felek belā bu ki ehvendir **anlara** / Hezl ü nifāk-ı tīre-dilān-ı ḫubūrdan
- G52/1 Silāḥı āh olup **anlar** ki seyf bilmezler / Ne zālīm olduġuñ ey çarḥ ḥayf bilmezler
- G63/2 Zihī sülūk-ı gedāyān-ı ‘ālem-i himmet / Ki **anlara** ne sened ne penāḥ lāzımdır
- G79/1 **Anlar** ki yād-ı la‘ lūñ ile ḥurrem oldılar / Peymāne-dād-ı meşreb-i şāf-ı ġam oldılar
- G79/1 **Anlar** ki baḥş-ı dehānuñla ġüft ü ġū / Rāz-āşinā-yı mes‘ele-i mübhem oldılar

añmak [9]

1. anlamak. <YTS>

- K1/33 Ey münkir-i tecerrü‘-i şahbā-yı faḫr olan / **Añ** neşvesin ki def‘-i ḫumār-ı kelāl eder
- K1/33 Ey münkir-i tecerrü‘-i şahbā-yı faḫr olan / **Añ** neşvesin ki def‘-i ḫumār-ı kelāl eder
- G50/6 Sūdā-gerān-ı ma‘şiyet **añsun** o vaḫti kim / Dādār-ı ḥaşr bār-ı metā‘-ı ġünāḥ açar

2. birini veya abir şeyi hatıra getirerek sözünü etmek veya onu düşünmek, zikretmek, sözünü etmek, bahsetmek. <YTS, TS, ÖTS>

- K27/24 Devletünde kim **añar** şimdi Nizāmü’l-mülki / Ki sen andan bize ey mülk-sitān hoş geldüñ
- K28/13 Ḥāşıl budur ki ‘ār ederiz birden **añmağa** / Eşḥāş-ı rüzgārı seg-i necm-i dīn ile
- K34/3 **Añma** nām-ı ‘işreti ki şaḥne-i devrān ile / Ol ḫadardır vā‘iz-i şehruñ şalāḥa niyeti
- K34/30 Bulsun ol miḫdār revnaḫ meclis-i pür-feyz kim / **Añmağa** şerm eylesün bir daḫi vā‘iz cenneti
- M2/V/5 **Añdukça** ferāmūş ederim ḥālet-i nez‘i / Maḥşerde zühür edecek āşaruñı yā Rab
- G321/3 Āşinā çıkma **añarlarsa** dili yanuñda / Ḳā‘ilüz ḥāṭıra geldükçe hemān yād eyle

anuñ [9] onun, üçüncü tekil kişi zamirinin ilgi hâli. <YTS, ÖTS>

- K1/38 Yokdur **anuñ** nişāb-i ġinādan naşībi kim / Faḫr u fenā mu‘āmelesinden nekāl eder
- K11/34 Z̄ātuñ olsun ḥaşre-dek ḳā‘im ki **anuñla** müdām / Çārsū-yı rüzgāra revnaḫ u ferdir gelen
- K14/33 Ol mihr-i cihān-tāb ki yanında **anuñ** māḥ / Biñ aḫter-i tābende miyānında Sühādır
- K14/39 Nüh-ğarḳa-i eflāke çıkar verse cihāzı / **Anuñ** ki temāşā-gehi ol halce-serādır
- K37/18 Sa‘ādet-i ezeli Nā‘ilī **anuñ** ki ola / Penāḥ-gāḥ-ı ḳazā cāy-ı istinādı ḳadar
- G103/4 Çāk-rek-i cān iken yeri nişter-i teġāfūlūñ / Dilde **anuñla** kāviş-i zaḫm-ı nezāre bir midir
- G116/6 Fikri **anuñ** ki olmadı sūy-ı girīve-i emel / Semt-i rızāyı gösterüp rāḥ-ı necāt verdiler
- G285/1 Sūz-ı elemle ḥāṭır-ı nāza niyāz degmesün / Dāmenine **anuñ** daḫi āteş-i nāz degmesün
- G377/3 Mestüz ol şahbā-yı ḫūn-āb-ı ciğerden kim **anuñ** / Toḫm-ı naḫl-i āḥ-ı sevdā-rişedür her ḳaṭresi

‘ār [] utanma, haya, mahçup olma, mahçubiyet. <KT>

‘**ār etmek**, ‘**ār eylemek** [6] utanmak, sıkılmak. <TS, ÖTS>

K28/13 Hâşıl budur ki ‘**ār ederüz** birden añağa / Eşhâş-ı rûzgârı seg-i necm-i dîn ile

K30/31 ‘**Ār eder** husrev-i endişem eger etse felek / Mihrini fülke-i zer fark-ı hıyâmumda benüm

G208/2 Mihr-i ‘işmetden bile ‘**ār eyler** olsa jâle-pâş / Ol hayâ gül-berginüñ pākî-i dāmânın görüñ

G244/9 ‘**Ār eder** husrev-i endişem eger etse felek / Mihrini fülke-i zer fark-ı hıyâmumuda benüm

G248/2 Kıl âb-ı ruh-ı ‘işmet olan eşküme râğbet / ‘**Ār eyleme** âlâyiş-i dāmân-ı terümden

G316/2 Cân ile meclisde cānân ülfet-i dîrînesin / Āşinâlık şirketinden ‘ār eder yād etse de

ara [1] arasında; esna, vakit. <YTS>

G125/3 Olsa teşrîfüne dil muntazır-ı şubh-ı ümîd / Bulunur baht-ı siyeh **arada** şâm-âver olur

‘**Arab** [4] Irak, Şam, Hicaz, Yemen ve Kuzey Afrika’da bulunan semitik kavim.

<OTAL>

K8/3 Ki ola fâtih-i ma‘mûre-i ‘Irâk-ı ‘**Arâb** / ‘Uluvv-ı kâdr ile nâm-ı bülend-pervâzı

‘**Arabi** [3] Arap soyuna yahut diline mensup, Muhammet Peygamber’in kavmi. <KT>

Hazreti Muhammet Arap olduğu için onun sıfatı olarak kullanılır.

K2/23 Şefî‘-i rûz-ı kıyamet Muḥammed-i ‘**Arabi** / Ki ḥaşr lutfi ile bî-günâhkâr kalur

K3/40 Şeh-i melâ’ike-‘asker Muḥammed-i ‘**Arabi** / Ki enbiyâya şeref meşy idi riḳâbında

K4/26 Faḥr-ı ‘âlem Muḥammed-i ‘**Arabi** / Ki derinde muḳîm-i cây-ı dilem

a‘râf [1] cennet ile cehennem arasında bir yer; günahları ve sevapları birbirine eşit olanların öteki dünyada kalacakları yer. Sözcük Kur’ân’da iki defa geçmektedir. Bu ayetlerde, a‘râf’ın cennetle cehennem arasında bir yer olduğu, burada henüz cennete girmeyen ancak girmeyi uman kimselerin bulunacağı ve bu kimselerin cennet ve cehennem halkı ile konuşacakları bildirilmiştir. Sözcük, aynı zamanda “iyilik, lütuf, bilme, tanıma, dinin iyi ve güzel gördüğü şey” anlamındaki “örf (عرف)” sözcüğünün de çoğuludur. Tanıkta a‘râf, “örf” sözcüğünün çoğulu olarak da anlaşılabilir. Ancak “a‘râfa kâ’il olmak” tanıkta daha çok tasavvufî bağlamda değerlendirilebilecek bir niteliktedir. A‘râf, sufilerin nezdinde, itaatten, yani bütün varlıklarda ve sıfatlarında Hakk’ı müşahade etmek anlamına gelir.

<OTAL, Seccadî/2, DİNÎ KAVRAMLAR, TDVİA, C.3, s. 259>

G305/4 Sözüni dînler idük zâhid-i düzaḥ-ı nefesüñ / Ḳosa cennet hevesin kâ’il-i **a‘râf** olsa

‘**Arafât** [1] Mekke civarında hacıların, haccın bir gereği olarak kurban bayramı arefesinde ziyaret ettikleri kutsal dağ. Arefe günü vesilesiyle bu adı aldığı söylenmektedir.

Ayrıca, Adem ile Havva cennetten çıkarıldıktan sonra uzun zaman birbirinden ayrı düşmüş,

daha sonra bu dağda buluşup birbirini tanımıştır. Kimileri bu münasebetle sözcüğün Arapça “tanımak (عرف)” fiilinden geldiğini söylerler. <KT, Kâmûsü’l-A‘lâm, OTAL>

G109/5 Nâ’îlî-veş olup iḥrām be-dûş-ı zülfüñ / ‘**Arafât**-ı ruḥuña oldı şitâbân diller

‘**arak** [12]

1. ter. <KT, KO, Ahterî, Cûdî> Tanıklarda sözcüğün “rakı” anlamı da kastedilmiştir.

K3/54 Fûrûğ-ı mihr ü mehe nâz ederdı bulsa felek / Cevâhir-i ‘**arakın** dâmen-i şehâbında

K14/74 Ma‘zûr tût ey kân-ı kerem ‘acız u kuşûrın / Endîşe ki ğarḳ-ı ‘**arak**-ı şerm ü ḥayâdur

K18/4 Terâveş-i ‘**arak**-ı verd-i âfitâb ile çarḫ / Mişâl-i şîşe-i inbîḳ-i pür-gül-âb olmış

K18/11 Olup çekîde ‘**araklar** zemîne rüyinden / Hezâr şerm ile ğarḳ-ı ḥo-yı ḥicâb olmış

G47/3 Füzûn gerek ‘**arak**-ı şeb-nem-i şehër ki henûz / Mu‘âşîrân-ı şaf-ı şoffa-i çemen maḥmûr

G128/4 Sîne-i ‘uşşâḳı sünbül-zârı dūd-ı âh eder / O ‘**arak** kim gül-şen-i ḥüsnüñ muṭarrâ gösterür

G129/1 Ol ‘**arak** kim sünbül-i zülfüñ muṭarrâ gösterür / Sîne-i ‘âşîḳda yer yer dūd-ı sevdâ gösterür

G212/5 Cûş-ı ‘**arak** şikenlerin etdikçe selsebîl / Kat kat degil mi lâyıḳ-ı şâbâş gerdenüñ

2. rakı. İmbikten çekilirken ter damlaları gibi düştüğü için bu ad verilmiştir. <KT, KO, Cûdî, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 919>

G99/2 Miyân bezme ki olmış mey ü ‘**arak** rîzân / Ḥazînedür dür yâḳûtı ceste ceste yatur

G99/2 Miyân bezme ki olmış mey ü ‘**arak** rîzân / Ḥazînedir dür yâḳûtı ceste ceste yatur

G283/3 ‘İşḳuña rindân için meclisde geh mey geh ‘**arak** / Bezme sâḳîler nişâr-ı dürr ü yâḳût eylesün

‘**arak-âsâ** [1] rakı gibi; ter gibi. Tanıkta hem rakı, hem ter anlamı kastedilmiştir.

G50/2 Şahbâ ki gösterür ‘**arak-âsâ** leṭâfeti / Mestâne sînesin ki o bût gâh gâh açar

‘**arak-âmûz** [1] rakı karıştıran, rakı damıtan. Terkibin, bir musikî makamı olma ihtimali de bulunmaktadır.

G386/4 Maḳâmın maḥfel-i sultân-ı gülde evc edüp bûlbûl / Olur râmişger-i çarḫa ‘**arak-âmûz**-ı sultânî

‘**arak-feşânî** [1] ter saçma, ter döküş.

K18/2 ‘**Arak-feşânî**-i ḥurşîdi gör ki tâbindan / Serâb lücce olup lücceler serâb olmış

‘**arak-rîz** [1] ter döken, terleyen. <OTAL>

G230/4 Bir al perde çekdi ‘**arak-rîz**-i şerm olup / Gül-berg-i âfitâb-ı ruḥuñdan ‘izâra gül

ârām [18] durma, eğlenme, dinlenme, karar kılma, yerleşme || huzur, rahat. <KT,

LN, FZ, Kanar/1>

K3/13 Dirîğ böyle geçen ‘ömre kim zarûret ola / Bu tâb-ḥânenüñ **ârām**-ı ḥord u ḥ‘âbında

G31/4 Şu‘le-i düzaḫ-fürûz-ı sîne-i ‘uşşâḳdan / Maḥşer-i âşûb olur cây-ı sürûr **ârām**-ı ‘îd

G68/1 Dil-i âşüfteye ol tırrada **ârām** müşkildür / Hümâ-yı lâ-mekâna ḳayd-ı bend-i dâm müşkildür

G90/1 Çâh-ı zeḳanuñda dilüñ **ârāmı** teḥîdür / Ḥükm-i raşad-ı fitneden eyyâmı teḥîdür

G114/2 **Ârâma** yer ḳomaz dile küyüñda rûz-gâr / Ol âsitânaden bir avuc ḥâki dür eder

- G205/3 Nakd-i **ārāmdan** el çekmemeye çare mi var / Düzd-i şad-kāfile-i şabr u sükundur çeşmüñ
 G215/2 Bulmaduk **ārām**-ı hâtır devr edelden rüzgâr / Görmedük eflâki iqbâlinde sâ‘î kimsenüñ
 G229/1 Yok ‘ışk-ı dil-ārāmda Behrâma taḥammül / Görse seni eyler mi dil **ārāma** taḥammül
 G289/4 Fâriğ olmaz ‘âşıkun her ‘uzvı zir-i ḥâkde / Haşre dek sîm-âb-veş mehcür-ı **ārām** olmadan
 G305/2 Gelse emvâc-ı pey-â-pey gibi şahbâ dökölüp / ‘İyşümüz sâhil-i **ārāmda** iz‘ âf olsa

ārām etmek, ārām eylemek [5]

1. dinlenmek, yerleşmek. <KT, Kanar/2>

- K30/28 Rûḥ-ı kuds olsa da **ārām edemez** bir laḥza / Ḥ‘âb-gâh-ı dil-i pür-hevl ü hevāmumda benüm
 G244/6 Rûḥ-ı kuds olsa da **ārām edemez** bir laḥza / Ḥ‘âb-gâh-ı dil-i pür-düd-ı dāmumda benüm

2. yerleşmek, durmak. <Kanar/2>

- K6/34 Ne Zü‘l-fikâr ki bir yerde **eylemez ārām** / Bulunca pençe-i pür-zür-ı şîr-i Yezdânı

3. durmak, rahata kavuşmak. <Kanar/2>

- G307/1 **Ārām edemez** cennet-i a‘lâda bulunsa / ‘Âşık mey ü maḥbûb ile tenhâ da bulunsa

4. dayanmak, tahammül etmek.

- G163/5 Vuşlatda iken Nâ‘iliyâ fikr ederüz kim / Bir laḥza firâka nice **ārām ederüz** biz

ārām-ı dil [2] gönül rahatı, kalp huzur||sevgili. <Cûdî, LN, Kanar/1, Redhouse>

- K14/18 Uymaz felegün devr-i çep-endâzına zirâ / Cünbişleri **ārām-ı dil**-i ehl-i hevâdur
 G279/5 Yok ḥüsn ile bir yerde qarârün yine dâ‘im / **Ārām-ı dil**-i Nâ‘ilî-i bî-ser ü pāsın

ārām-ı hâtır [1] gönül rahatı||sevgili. Aşağıdaki tanık, Mazmunlar ve İzahı’nda şu şekilde izah edilmiştir. “Ārām-ı hâtır, hem gönül rahatı hem sevgili manâlarına geldiğine göre ‘Cür’ası Cemşid’in mahşer sabahına kadar gönül rahatını mucip olan şarabın sarhoşuyuz’ yahut ‘Cemşid’in sevdiği şarabı içmekle yıkılacak bir hâldeki sarhoşuz.’ demektir.” <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 134> Tanıkta Cemşid’in, şarabı buluş hadisesine de gönderme yapıldığı kanaatindeyiz. Şarap, bir rivayete göre, sancı nedeniyle çok acı çeken Cemşid’in eşinin intihar etmek için mayalanmış üzüm suyunu içmesi neticesinde icat olunmuştur. Ārām-ı hâtır-ı Cemşid, sevgili anlamında düşünüldüğünde Cemşid’in hanımının kastedildiği düşünülebilir.

- G30/7 Ḥarâbiyuz o meyyün Nâ‘ilî ki cur‘asıdur / Şabâḥ-ı haşre dek **ārām**-ı hâtır-ı Cemşid

ārām-gâh [1] dinlenme yeri, dinlenecek yer, huzur yeri. <Cûdî, OTAL>

- K28/82 **Ārām-gâh**-ı ehl-i dil olsun hezâr sâl / Kaşr-ı refî‘-i câhı bu nüh şeh-nişin ile

ārām-künân [1] eğlence, hoş ve huzurlu vakit geçirme.

- G306/1 Sensüz geceler elde meyi nâb da olsa / **Ārām-künândur** bize meh-tâb da olsa

ārâste [1] süslenmiş, süslü, donanmış, bezenmiş. <KT, KO, Cûdî, Kanar/2>

M4/IV/2 Hüsnuñ **āraste**-i halk-ı kerim-i ‘işmet / Kâmetün naḥl-i burümend-i na‘îm-i ‘işmet

ārāyış [15]

1. süsleyiş, süsleniş; sūs (zînet, zîb). <KT, KO, LN, FZ>

- K3/27 Libâsdan ğaraż ey ḥ̣āce setr-i ‘avret ise / Nedür ta‘alluḡuñ **ārāyış**-i şiyâbında
 K12/20 Bermekî-dād u deheş şadr-ı Felâtûn-bîniş / ‘Aql-ı evvel-meniş **ārāyış**-i evreng-i kemâl
 K14/30 Bu sūr-ı şafâ-baḡşa bu **ārāyışe** bādî / Ol tâze nihâl-i çemen-i ‘izz ü ‘alâdur
 K14/55 Ey Âşaf-ı dānâ-yı kader-pîşe ki zâtuñ / **Ārāyış**-i gencîne-i dîvân-ı kazâdur
 K14/7 **Ārāyış** ü germiyyeti bir pâyededür kim / Revnaḡ-şiken-i çârsû-yı her dû serâdur
 K15/9 Zülf ol bütüñ **ārāyış**-i ruḡsârıdur ammâ / Āh âfet-i cân u dil-i şeydâ mı degildür
 K17/9 Eder elḡabuñ **ārāyış**-i levḡ-i ta‘zîm / Bu ‘ibârât ile nevg-i ḡalem-i ḡaliye-gün
 K20/26 Geh nazm u geh neşr ile etsün mü ‘eşşirüñ / **Ārāyış**-i kitâbe-i nüh çarḡ-ı aḡzeri
 G62/2 **Ārāyış**-i bihişt-i leṡâfet degil midür / Ol tâze gül-bün-i çemen-i i‘tidâli gör
 G67/1 Ey ḡün-ı ciger şişe-i cām-ı teri ṡoldur / **Ārāyış**-i bezm-i ḡam olan sāḡarı ṡoldur
 G290/2 Bir birine niyâz ile etmiş o iki büt / **Ārāyış**-i şanem-kede-i nâz bir birin
 G365/1 **Ārāyışi** bahâr iledür gül-şenüñ daḡı / Ey ḡonce inbisâtuñ o demdür senüñ daḡı
 Mt1 Hûblar gül gibi **ārāyış**-i bâḡ oldu yine / Faşl-ı gül bülbüle dâḡ üstine dâḡ oldu yine

2. âdet; kanun. <FZ>

- K9/8 Ol zamân kim bu serâ-perde-i ḡikmetde kazâ / Hüsñ-tedbîr ile **ārāyış**-i erkân etmiş
 M2/IV/7 Düşdükçe heves-kârî-i eşkâl-i vücûda / **Ārāyış**-i dünyâ gibi bî-ḡükm ü şebât ol

‘arbede [2] savaş, kavga, gürültü, patırtı, niza. <KT, Ahterî, LN, ZL, OTAL>

- K6/16 O şeh ki lâzime-i pîş-ḡâh-ı ḡamzesidür / Hücûm-ı **‘arbede**-i dest-burd-ı ḡayrâmı
 K8/5 Berâber eyleye ḡâke burûc u dîvârın / Hücûm-ı **‘arbede**-i ḡâziyân-ı ser-bâzı

‘arız [6] yanak; bilhassa sevgilinin yanaḡı. <KT, LN>

- K15/3 Baḡ revzene-i ṡuradan ol **‘arız**-ı pâke / Nezzâre-ḡeḡüñ ol gül-i ra‘nâ mı degildür
 G115/5 Sevdâ-yı ḡâl-i **‘arız**-ı dil-berde Nâ’ilî / Nâf-ı ḡazâl-i mihr girîbân-deridedür
 M5/II/7 Ey noḡta-i ḡâl-i **‘arızında** / Mazmûn-ı niyâz u nâz mektûb
 M5/II/9 Ser-pençe-i mihr-i **‘arızıyla** / Ey perde-der-i ḡicâb-ı maḡcûb
 G182/4 Şarılmış pâyûña dil **‘arızuñ** gül gül görüp meyden / Giyâh-ı rustedür gül-deste-i ḡoş-bûya bağlanmış
 G382/2 Baḡduḡça olur şu‘le-feşân dūd-ı derûnum / ḡâl-i siyeh-i **‘arız**-ı ḡoy-rîzûne Şuḡfî

‘arî [3]

1. çıplak, yalın, berî (bkz. ḡâlî). <KT, KO, LN, Redhouse> Tanıklarda diḡer anlam da kastedilmiştir.

- K22/1 Ey ser-nüvişt-i defter-i erbâb-ı câh kim / Ḥaḡ eylesün vücûduñ **‘arî** kuşûrdan
 G181/4 Ten-i Mecnûnî **‘arî** eylemiş raḡt-ı tekellüfden / O dām-ı fitne-i şayyâd kim âḡûya bağlanmış

2. -sız / -siz, uzak, uzakta, soyutlanmış. <OTAL, Kanar/2>

G68/5 Suhen ey Nâ'îlî 'ârif gerek temyîz-i maḥlaşdan / Bu dāniş-gehde zāta ḡālib olmaḡ nām müşkildür

'ârif [23] bilen, bilgi sahibi, vâkıf, irfan sahibi, Allah'ı tanıyan kişi, gönlü uyanık; [tas.] Allah'ın kendi zatını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşahade ettiği kimse. 'Ârif, manevî ve ahlakî arınma sayesinde derunî tecrübe ve sezgi gücü ile öğrenir ve aydınlanır.

<KT, Cûdî, ADŞS, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

K5/26 Cur' a-i cāmın edüp pîş-keş 'ârif-i cām / Rûḡ-ı 'aşşāra kırābiyle şunar şahbâyı

K13/47 Taḡdīm ede 'ârif nitekim emn-i beḡâyı / Şûr u şaḡab-ı devlet-i nāçiz-i fenâdan

K14/87 Nādāna cihān gül-şen olur 'ârife küllhen / Bu mes'ele ma'lûm-ı kirām-ı 'uḡalâdur

K22/29 Maḡşerde de vücûdını 'ârif 'adīm bilür / Ma'dûd olursa ol ḡaşerāt-ı 'aḡûrdan

M3/X/1 Ey rāh-ı 'ıṣṣā sālik olan 'ârif-i güzîn / Dām-ı reh-i ḡalâletden şaḡın emîn

M9/I/2 'Âlem-i süflîde ḡalmaz 'ârif-i bi'l-lāh olan / Kim o berzaḡ bâr-ḡāh-ı ḡurba dūr eyler seni

G40/6 'Ârif oldur kim erüp 'ayne'l-yaḡîne Nâ'îlî / Çeşm-i cānın dūr-bîn-i ḡāk-dān-ı rāz eder

G83/2 Suhen ilhām-ı ḡaḡdur nuṡḡ-ı 'ârif lubb-ı ḡikmetdür / Ne zîc-i İlḡāniden ne uşurlābdab söyler

G92/1 Aṡlas-ı cāha ki 'ârifde teḡāşî ḡörünür / Cāhilûn düş-ı tefāḡürde ḡumāşî ḡörünür

G92/2 Zîb-i elvān ile olmaz mütelevvin 'ârif / Heves-i cāh ile cāhil mütelāşî ḡörünür

G92/5 Nâ'îlî nāḡûn-i çengāl-i meh-i 'îd üzre / 'Ârifûn laḡt-ı dil-i sîne-ḡırāşî ḡörünür

G98/8 'Ârifûn baḡt girüp ḡönline pûl kondurmaz / Nerd-i iḡbâlde aḡyāra döner zār oḡudur

G188/4 'Ârif vücûd-ı 'ālemi maḡz-ı 'adem bilür / Şādî redîf-i mâtem ü ḡam tev'em-i neşāṡ

G282/3 Mā-hüve'l-maḡşûd 'ârif manşıb-ı dūnyā şanur / ḡû'āce-tāşān-ı cehālet maṡṡab-ı idrākden

G292/2 Ne naḡş ḡikmet-i icādı 'ârifûn çıkarur / Derûn-ı perde-i dilden nuḡuş-ı sevdāsın

G292/5 Fenāsı ḡavşala-sûz-ı mezāḡ olur 'ârif / Taşavvur etse bu āmed-şuduñ mezāyāsın

G292/8 Hezār reşḡ ü ḡased Nâ'îlî o 'ârife kim / Çeke bu mezbeleden dāmen-i temennāsın

G303/10 Teng-nāy-ı dū cihān rāh-zen olmaz etse / Himmetin pîş-rev ol 'ârif-i bi'l-lāh bize

G325/5 Ey Nâ'îlî sipihre deḡil 'arşa nāz eder / 'Ârif bu istiḡāmet-i ṡab'-ı bülend ile

G365/4 'Ârif düşer mi ḡaydına cism-i nizār içün / Bir 'ankebût-ḡāne ḡadar meskenûñ daḡı

G376/5 Sāḡî-i vaḡdet o meyden kim şunar Nâ'îlî / 'Ârife sermāye-i tevḡiddür her ḡaṡresi

T3/3 'Āciz ü ḡāşir idi bilmede zāhir-bīnān / Rütbe-i zātını ol 'ârif-i lār-āḡāhuñ

'ârif-ārām [1] ârifin dinleneceḡi yer, ârif rahat edeceḡi mekân.

G245/1 Tek yerde gökte 'ârif-ārāma bir yer olsun / Olmazsa efser-i zer tāt-ı ḡalender olsun

Aristālis [1] Aristo (bkz. Aristo).

M8/II/2 **Aristālis**-i 'aşr u naḡd-i vaḡt-ı Bū 'Alî Sīnā

Aristo [5] ünlü Yunan filozofu (M.Ö. 384-322). klâsik felsefenin

kurucularındandır. Edebiyatta ilim, akıl, isabetli görüşe sahip olma, mantık ve hizmet sembolü olarak kullanılır. Aristo, İslâm dünyasındaki etkileri bakımından üzerinde en çok

durulan filozoftur. İslâm filozofları içinde terminolojik, metodik ve problematik açıdan Aristo'yu takip edenlere Meşşâiyyûn denir. <ADŞS, TDVİA, C.3, s. 375>

K12/46 Ey Felâṭûn-i ḥikem-senc ü **Aristo-yı** reşid / Ki Kaṣâ kârını re'yûnle eder istidlâl

K14/40 Olursa eger fenn-i feşâḥatde **Aristo** / Taḥmîni ḡalaṭ fikri saḡaṭ re'yi ḡaṭâdır

K21/8 Sezâ degil mi ḡuşuşâ bu deñlü ta'rif / Ki hem-zebân-ı **Aristo-yı** ḡikmet-ârâdır

K25/7 Gelseñ 'urefâ bezmine Bercis ü **Aristo** / Nâ-ehle karin olsañ eger ḡiç ne-dânsın

İskender, Aristo'ya çok hürmet etmiştir. Hatta “Benim hayat sebebim babamsa, şân ve şevketle sürdüğüm hükümet Aristo'nun lütfu ve terbiyesiyledir.” demiştir. <Lugât-ı Tarihiye ve Coğrafiye, C.1, s. 164> Tanıkta bu iki şahsiyet birlikte bu nedenle anılmıştır.

K12/21 Bû 'Alî-dâniş **Aristo-yı** Sikender-ḡarekât / Dâver-i 'âdil ü düstür-ı pesendide-fi'âl

Aristo-meniş [1] Aristo yaratılışlı, çok zeki ve tedbirli (vezir). Aristo'nun vezire nispetle kullanılmasında, onun İskender'e vezirlik yaptığına inanılmasıdır.

K18/20 Zihî vezir-i **Aristo-meniş** ki sözlerinin / Nizâm-ı devlete her ḡarfi bir kitâb olmuş

Aristo-tedbir [1] tedbiri Aristo gibi olan, çok tedbirli.

K19/24 Ḥalefûş-şidk-ı müşirân-ı **Aristo-tedbir** / Şeb-çerâḡ-ı ḡarem-i düde-i 'aḡl-ı evvel

'**ariyet** [] ödünç, eğreti, emanet. <OTAL, Kanar/3>

'**ariyet virmek** [1] ödünç vermek, emanet vermek. Tanıkta canın, insana ödünç veya emanet olarak verildiği düşüncesi dile getirilmiştir.

G5/1 Sen **virürsin** '**ariyet** bu cân-ı maḡzûnı baña / Senden ayrılmak hemân ölmekdür ey ḡunî baña

'**arşa** [5] boş arazi parçası; yer, meydan. <KT, KO, LN, OTAL>

K1/8 Bu '**arşa**-i mefâḡiretün yeke-tâziyam / Gelsün benümle var ise ceng ü cidâl eder

K20/5 Nâm-âver-i niyâ vü pedersin bu '**arşada** / Olsañ ḡüşâde-ḡân-ı kerem yok mıdır yeri

G218/1 Mihr ü mehûn ṭulû' u ḡurûbın ne añladuñ / ḡaltân bu '**arşanuñ** iki ṭupın ne añladuñ

'**arşa-gâh**, '**arşa-geh** [2] alan, meydan. “-gâh / -geh” ilâvesi gereksizdir.

K6/5 Cezâ-yı 'ışk u maḡabbetle bî-muḡâbâyam / Bu '**arşa-gâhda** Mañşûra olmaḡa şanı

K8/22 Bu iḡtidârı gören sende yâd eder mi daḡı / Bu '**arşa-gehde** Nerimân-ı nâveg-endâzı

'**arş** [32] çardak, çatı, kubbe; eski astronomide Batlamyus nazariyesine göre bütün felekleri çevreleyen, kapladığı alanda yıldız bulunmayan feleğin dokuzuncu katı; gerçek mahiyetini Allah'ın bildiği, bütün âlemi, yeri, gökleri, cenneti, cehennemi, sidreyi, kürsiyi kaplayan ilâhî taht ve hükümlerlik. <KT, ADŞS, DİNÎ KAVRAMLAR>

G127/2 Hüma-yı lâ-mekândur gerçi ammâ pây-bûs ile / Hemîşe ḡudsiyân-ı bâm-ı '**arşa** sâye-güsterdür

K1/25 Görsün teḡaddüm-i şeref-i ḡâk-bûsda / Kerrübiyyân-ı '**arşı** ne yüzden cidâl eder

K2/48 Sen ol muḡarreb-i dergâhsın ki pây-i '**arş** / 'Uluvv-ı şân u şerîfûnle üstüvâr ḡalür

- K2/50 Sen ol şeref-dih-i mi' rācsın ki maḳdemüñe / Ḥarīm-i 'arş-ı ilāhī ümīd-vār ḳalur
- K4/34 Bām-ı 'arşa 'uluvv-ı şānından / Bī-muḥābā nihāde-pāy-ı dilem
- K7/29 Sipeh-bud-ı sü' adā nūr-ı dīde-i Zehrā / Ki levḥ-i 'arşa olunmuş mü'eşşiri tesvīd
- K8/29 Edüp nikāşte 'arşa bu gūne elḳābuñ / Tecāvüz etdi ḳalem ḥadd-i siḥr ü i' cāzı
- K12/24 Ḥākimü'ş-şer' -i mü'eyyed ki eder dergehine / Sākinān-ı ḥarem-i 'arş-ı ilāhī rū-māl
- K16/39 Çıkdı bünyān-ı suḥen kungure-i 'arşa tamām / Bir du' ā ḳıl ki o bünyāna ola ḥısn-ı ḥaşın
- K17/10 Lā-mekān-pāye felek-sāye vezīr-i a' ḳam / 'Arş-ı pīrāye-cihān dāver-i pākīze-şu 'ün
- K26/15 Eyā maḥdūm-ı kürsī-pāye kim zātuñ merātibde / Degilse 'arşdan 'ālī felekden ḳadri ber-terdür
- K26/25 Hümā-yı lā-mekāndur gerçi ammā pāy-būsiyle / Hemīşe ḳudsiyān-ı bām-ı 'arşa sāye-güsterdür
- K26/32 Ne 'ayyār āfet-i āsāyiş-i ḥayl-i melā'ıkdür / Ne cādū ḳudsiyān-ı bām-ı 'arşa ḥayret-āverdür
- K28/18 Bir āsitāna nāşiye-sāyız ki āfitāb / 'Arşa taşaddur eyledi vaż' -ı cebīn ile
- K28/26 Dest-i ḳazā firāzına āvīze eylemiştir / Hem-pāye gördi tığini 'arş-ı berīn ile
- M1/I/5 Bir şemmedür bu vāḳı' adan ḥāl-i Kerbelā / Kerrūbiyān-ı 'arş bu ḳulme yeter güvāh
- M5/I/8 Cibrīli şikāra nāz ederken / 'Arş-ı dile eyledükçe pervāz
- M5/II/5 Ey ḥāk-i rehiyle 'arşa nāzān / Pā-mālī-i 'aşıḳ-ı leked-kūb
- G88/4 Ebrūsına perestiş edüp ḳudsiyān-ı 'arş / Birbirine o kāfir-i bed-kīşi gösterür
- G166/4 Verüp tezelzül-i Mañşūrı sāk-ı 'arşa tamām / Ḥudā Ḥudā diyerek pāy-ı dāra dek giderüz
- G251/5 Ser-girān olsun ḳo çeşmüñ ḳudsiyān-ı 'arşa tā / Her müjeñ destinde bir şemşīr-i bürrān görmesün
- G303/9 Cevher-i rūḥ-ı suḥen kim görünür mertebede / Sāḥa-i 'arşda Cibrīl ile hem-rāh bize
- G319/7 Duranlar cān be-leb Bismil-gehūñde Nā' ilī-āsā / Şaf-ı kerrūbiyān-ı 'arşdur ḳurbāniyān şanma
- G325/5 Ey Nā' ilī sipihre degil 'arşa nāz eder / Ārif bu istiḳāmet-i ṭab' -ı bülend ile
- G343/5 'Arş ḳatında ḥabbe degil gelse Nā' ilī / Genc-i Cem ü Sikender ü Dārāb bir yere
- G380/4 Çıḳardı cūşiş-i dil bām-ı 'arşa / Sirişk-i dīde-i fevvāre-cūşı

'arşa çıkarmak [1] arş katına yükseltmek; yüceltmek.

- K15/34 'Arşa çıkarup zinde eder nām-ı bülendün / Endişesi i' cāz-ı Mesīḥā mı degildür

'arşa çıkma [1] arş katına yükselmek, Allah'a erişmek.

- K13/25 Dād-āver-i erḥam ki çıkar 'arşa du' āsı / Hengām-ı teveccühde ḳulüb-ı fuḳarādan

'arşa tezelzül vermek [1] arşı titretmek, arşı sallamak.

- M1/VII/7 Tāk u rivāk-ı 'arşa tezelzül verüp tamām / Çarḥuñ da Nā' ilī gibi ḳaddin ḥam eyledün

'arş-ı 'alā [1] yüce arş, yüksek gök. Kur'ân, Tanrı'nın bir ulu arşından bahseder. Bunu söylendiği biçimiyle kabul edenler bulunduğu gibi; aslında bilgi, tedbir, tasarruf ve saltanat anlamında kullanıldığını bildirenler de bulunmaktadır. Dokuzuncu kat gök olarak da bilinir. Allah'ın kudret ve ululuğu bu feleğin bu katından evrene yayıldığına inanıldığı için bu terkip kullanılmıştır. <İSLAMÎ SÖZLER, ADŞS, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 70>

- T2/5 Olup ey Nā' ilī ḥāk-i muzīk-i tenden āzürde / Teveccüh eyledükde rūḥ-ı pāki 'arş-ı a' lāya

‘arş-ı mu‘allā [1] yükseltilmiş arş, Allah’ın makamı (bkz. ‘arş-ı a‘lā). <Steingass, İSLAMÎ SÖZLER>

K15/40 İkbālî için dest-i temennâ-yı hâlâyık / Berdâste-i ‘arş-ı mu‘allā mı degildür

‘arş-fiken [1] arşa düşen, arş katına ulaşan.

G138/5 Kûlzümlü-i ‘ışkuz ki olur Nâ’ilî / ‘Arş-fiken-i mevc-i nuḥustînümüz

‘arş-himmet [1] yüce himmetli, çok gayretli.

G160/4 Ol ‘arş-himmetüz ki eder ḥak-i pây-i yâr / Cibrîle secde-gâh-ı temennâ mesîrümüz

‘arş-menzil [1] arşta konaklayan, arş katına yükselen.

G164/1 Şüretde pây der-gil olan ḥalvetîlerüz / Ma‘nide ‘arş-menzil olan ḥalvetîlerüz

‘arş-päye [1] mertebesi en yüksek, en yüksekteki. <Kantar/1>

K24/8 Maḥdüm-i ‘arş-päye Bahâyî Efendi kim / Dergâhı büse-cây-ı Süleymân u mür olur

‘arş-peymâ [1] arşı aşan, göğe yükselen.

K5/20 Evvelîn päye-i süllem görürin gâh-ı ‘urûc / ‘Arş-peymâ-yı dil olsam mele’-i a‘lâyı

artık [1] fazla, ziyade; üstün. <YTS>

G31/2 Pây-bend-i ‘ışka teşhîr-i kûlûb-ı ‘âşıka / Tırra-i dilberden artık kâr-gerdir dâm-ı ‘îd

artmak [2] eskisinden çok olmak, çoğalmak, ziyade olmak, bollaşmak. <TS,

ÖTS>

G339/2 Şûr-ı sipâh-ı ḥattı ol şâh-ı mülk-i ḥüsnuñ / Artar kalem-revinde bîdâd söyleyince

Kt1/2 Günden güne artarsa mihrüm n’ola ol mâha / Germiyyete bâ‘ışdûr tevķîr maḥabbet

arturmak [4] artmasını sağlamak, çoğaltmak, yükseltmek. <YTS, TS>

G213/3 Ey âh sūz-ı sînemi arturma kim erür / Peykânları cigerde ḥadeng-i nigâhunun

G217/4 Arturdu cünûnun heves-i zülf-i siyeh-târ / Bir ḥastesün ey dil ki şeb-i târda ḳalduñ

G230/7 Arturdu nâz u naḥveti gül-şende gūyiyâ / Yüz sürdi ḥak-i pây-ı ḥudâvendigâra gül

G353/6 Târâvet-i ruḥın arturdu Nâ’ilî ḥaṭ-ı nev / Cihâna velvele şaldı o rûy u mû taze

‘arūs [9] evlenmek üzere süslenmiş kız; gelin. <KT, Burhân-ı Kâtı’>

K7/43 ‘Arūs-ı mâtemine dîdeden nişâr edelüm / Dizüp ṭabaḳçe-i yâḳûta la‘l ü mürvârid

K14/62 Muḥtâc degil zîver-i meşşâṭaya zirâ / Vaşfuñ ki ‘arūs-ı tutuḳ-ârâ-yı edâdur

K23/47 ‘Arūs-ı ḥacle-i dâniş ki ṭab‘umdur ṭurur şaf şaf / Perestârân-ı ma‘nî pîş-gâhında kıyâm üzre

K23/48 Bu şi‘r-i dil-güşâda ol ‘arūs-ı dil-keşün ḥâme / Kemâl-i vaşf-ı ḥüsniñ gösterür îḥâm-ı tâm üzre

K24/22 ‘Âlem ‘arūs-ı baḥtuña oldukça cilve-gâh / Mâtem-serây-ı dehr ṭarab-gâh-ı sūr olur

G48/2 Demek ki rûy-ı siyâhı medâr-ı ḥacletdür / ‘Arūs-ı baḥt ki gül-güne-i ‘izâr ister

G146/5 Yâḳût-ı âfîṭâb ise de luṭfuñ ey felek / Güş-ı ‘arūs-ı raġbete mengüş eder miyüz

G178/5 ‘Alâyıḳdan beri âzâdedür ġamdan o server kim / ‘Arūs-ı kâm-ı dehre olmamış dâmâd ayak başmış

G359/7 Göñlin ‘arūs-ı devlet-i dünyâya Nâ’ilî / Minnet cenâb-ı Ḥâzret-i Mevlâya virmedi

arz [1] dünya, yer. <KO, Cûdî, OTAL>

K3/51 Zihî Burâk ki mihr oldu zıll-ı **arza** şebîh / Nişîb-i na'î -i süm-i pür-fürûğ u tâbında

'arz [14]

1. bir büyük bir zata ifade etme, anlatma. <KT>

K6/47 Olurdu şüret-i hâli muḳârin-i tehzîb / Ederdi aḥsen-i aḥlâkı **'arz-ı** rüçḥânî

K11/20 Yüz sürüp dāmānuḥa **'arz-ı** tazallum kılmadan / Fehm eder mi' yâr-ı iz'ânun ki muğberdür gelen

'arz-ı dîdâr [1] yüz gösterme. <OTAL>

G333/4 **'Arz-ı dîdâr** etmedi ser-germ-i cām-ı mihrine / Kaldı şoḥbet maḥşere ol âfitâb-ı nâz ile

2. gösterme, bildirme. <OTAL>

K17/66 Eylese **'arz-ı** likâ zîr-i niḳâb-ı ḥaṭdan / Leylî-i nazmum eder 'aḳlı giriftâr-ı cünün

G45/3 Geh **'arz-ı** hâl ü geh ruḥ eder zîr-i ṭuradan / Hem dām kendü şaydına hem dâne kendüdür

G335/2 Şîve-i gerdün-ı nâ-hem-vârı gör kim bü'l-heves / Çarḥuñ iḳbâliyle **'arz-ı** imtiyâz eyler bize

'arz-ı cemâl [2] yüz gösterme. <OTAL>

K1/30 Ben zerreye o maṭla' -ı nûr-ı şuhûddan / Ḥüddâm-ı bâ-sa' âdeti **'arz-ı cemâl** eder

K12/52 Yine bî-dâr olıcaḳ maşrıḳ-ı ṭab' umdan eder / Böyle bir maṭla' -ı ḥurşîd-güher **'arz-ı cemâl**

'arz olunmaḳ [1] bildirilmek, iletilmek.

K7/58 O gün ki **'arz olunur** seyyi' ât-ı ḥazretüñe / Siyâh-nâme-i a' mâl-i nâ-resîd ü resîd

'arz etmek, 'arz eylemek [5]

1. sunmak. <TS>

K12/60 Dil-i bîmâruma âb istese cellâd-ı felek / **'Arz eder** kâse-i Çîni ile zehr-i ḳattâl

2. saygı ile bildirmek. <TS>

K29/7 Ser-nâme-i cerîde-i evşâfın **eyle 'arz** / Ḥüddâm-ı piş-gâhına ol kân-ı himmetün

G88/3 'Âşık dil-i tapîdesini yâre **'arz eder** / Nabzın ṭabîb-i ḥazıḳa her kişi gösterür

3. göstermek, sergilemek.

K20/16 Ümmîd-i naḳd-i luṭfuñ ile ḥâk-i pâyuḥa / **'Arz eylemekde** şu' bedesin çarḥ çenberi

G268/3 **'Arz eyle** mihre çîn-i cebîn-i ' itâbuñ / Güstâḥ cilve-gâhuḥa güsterde olmasun

ârzü [20] istek, dilek; bir şeye özlem duyma. <KT, Cûdî, LN, FZ>

K7/9 Çekildi gerdiş-i perkâr-ı çarḥdan fi'l-hâl / Ḥarîm-i manzara-i **ârzüya** sedd-i sedîd

K26/24 Kesilmez **ârzü**-yî rişte-i zülf-i siyâhından / Hevâ-yî dâma düşmiş bir hümâ-yî lâ-mekân-terdür

M1/II/2 Dervîş idün ki ḥusrev-i mülk-i kemâl idün / Sulṭân idün ki **ârzü**-yî taḥt u tâcı yok

M3/II/1 Demdür ki **ârzü**-yî metâ' -ı dil eldeyüz / Sûdâ-gerân-ı ' ıḣḳ ile baḥş u cedeldeyüz

M8/III/3 Dimâğ-âşüftedür cân **ârzü**-yî kâm-ı zülfünde

G1/2 Bu ' âlem pâý tâ ser kûh kûh-ı miḥnet ü ḡamdur / Eder her tîşe-kâr-ı **ârzü** bir Bî-sütün peydâ

G18/4 Ribât-ı dehr-i fânî ṭurfe menzil-gâhdur anda / Emel pâ der-riḳâb u **ârzü** pâ der-hevâdur hep

- G34/3 Açılmaya yine ẖ'āb-ı girān-ı bahtumdan / Olursa merdümek-i çeşm-i **ārzū** ẖurşid
- G46/5 Dū rûze 'işreti ey Nā 'ilī ğanîmet bil / H̱umâr-ı ye's ile şahbâ-yı **ārzū** biledür
- G74/5 Ey Nā 'ilī nihâl-i siyeh-bâĝ-ı bahtdan / Ne ğonce-i emel ne gül-i **ārzū** kıpar
- G123/5 Mestâneleri Nā 'iliyâ meclis-i 'ışkuñ / H̱amyâze-keş-i **ārzū**-yı şöhet-i ğamdur
- G127/3 Kesilmez **ārzū**-yı rişte-i zülfi siyâhından / Hevâ-yı dâma düşmiş bir ẖümâ-yı lâ-mekân-terdür
- G130/2 Demdür o tıflı ser-keşuñ reh-i hayâline / Çeşm-i 'alîl-i **ārzū** muntazır-ı cevâzdur
- G134/2 Reşk-âver-i **ārzū**-yı kemân-dâr-ı bütânuz / Ne kuvvet-i bâzû ne Nerimân bilürüz biz
- G136/1 Olalı fitîle-fürûz-ı cân şeb-i **ārzûda** sirâcumuz / Bizi vakf-ı dâĝ-ı ğam eyledi dil-i germ-şu'le mizâcumuz
- G150/3 Hem mâhî-i nuķuş-ı halvet-serây-ı ẖâtır / Hem levh-i **ārzûya** şuret-keş-i dilüz biz
- G183/1 Vişâl havşala-i **ārzûya** şıĝmaz imiş / O bâde-i mütereşşah sebûya şıĝmaz imiş
- G234/2 Başıundan aşdı cûy-ı sirîşk-i cefâ yine / Ol serüñ **ārzū**-yı kenârındasın göñül
- G353/3 Terâne-senc-i vişâl oldu dil görüp hattıñ / Henüz bağladı bir naķş-ı **ārzū** tâze

ārzū eylemek [1] arzulamak, istemek, özlem duymak. <Redhouse>

- G231/3 Geh vaşlın eyler **ārzū** ğāhî temennâ büsesin / Müştāk-ı berg ü bāridur bir naħl-i bālānuñ göñül

ārzū-mend [1] istekli, hevesli, muradına kavuşmak isteyen. <OTAL, Kanar/1>

- G348/1 Mest-i cām-ı 'ışkdur dil keşf-i rāz etmezse de / **Ārzū-mend**-i vişâlündür niyāz etmezse de

ārzū-mendî [1] istek, heves, özlem. <OTAL, Kanar/1> Ārzū ile aynı anlamdadır.

- K16/36 Rûzgār etmiş yine dîdelerin ağlamadan / **Ārzū-mendî**-i ẖāk-i qademüñle ẖünîn

ārzū-şumâr [1] arzu sayan, istekleri yerine getiren||sevgili bağlamında, teveccüh etme olarak düşünülebilir.

- G121/1 Dil-dârı olsa ehl-i dilüñ **ārzū-şumâr** / Luţf-ı nigâhı olmasa maķrûn-ı intizâr

'aşâ [2] dayanılacak sopa, değnek, sopa, baston. Aşağıdaki tanıkta Musa'nın asâsından bahsedilmektedir. Firavun'u dinine inandırmak için Musa'nın gösterdiği mucizelerden biri, sahibi olduğu asâyı yılanı döndürmesidir. Bu mucizeye rağmen Musa'ya inanmayan Firavun, ülkenin sihirbazları ile Musa'yı karşılaştırır. Sihirbazlar çeşitli ipler ve sopaların yürümesini sağlayan büyüler yaparlar. Musa elindeki asâyı yer atar, asâ yeniden yılan olur ve sihirbazların sihir aletlerini yutar. Sihirbazlar, bu mucizeye tanıklık ettiklerinde imana gelirler. <KT, OTAL, ADŞS>

- G135/1 Mâruz ki **'aşâ**-yı kefi Mûsâda nihânuz / Mâr aňlama mûruz ki teh-i pâda nihânuz

'aşâ-dâd [1] asâ veren. Musa, Şuayb Peygamber'in koyunlarını otlatmaya başlayınca, ondan bir değnek istemiştir. O da Musa'ya Âdem'in cennetten getirdiği ve kendisine atalarından miras kalan asâyı vermiştir. <Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 71> Musa

Peygamber'in mucize gösterdiği asâsının, kendisine Şuayb Peygamber'den miras kaldığı, bu asânın bir nübüvvet sembolü olarak birçok peygambere devredildiği rivayet edilir. Aşağıdaki tanıkta Nâilî, Şuayb'ın Musa'ya asâ vermesi gibi, fikir pirinin kendisine kalem sunduğunu ifade etmektedir.

K5/6 Pîr-i endîşe kef-i destüme yâ şundi qalem / Ya Şu'ayb oldı 'aşâ-dâd-ı kef-i Mûsâyî

Âşaf [27] Doğu edebiyatlarında vezirin eş anlamlısı olarak kullanılan unvan. Aslında Süleyman Peygamber'in ünlü veziri Âsaf bin Berhiye / Berahyâ adında yaşadığı varsayılan bir kimsedir. Kurân'da adı anılmamakla beraber, Neml suresi 38-40. ayetlerde bu şahıstan bahsedildiği görüşü hâkimdir. Aldığı yerinde tedbirler ve hakimane yönetimiyle bu hususlarda bir timsal olmuştur. Benzetme yoluyla her vezir hakkında kullanılır. <Kâmûsü'l-A'lâm, Cûdî, ADŞS, Fars Mitolojisi Sözlüğü> Tanıklarda doğrudan "vezir" karşılığında bir cins isim olarak kullanılmıştır.

K11/4 Sür yüzün ey pâ-y-taht-ı salţanat dâmânına / **Âşaf**-ı şâhib-kırân-ı heft kişverdür gelen

K11/11 Nazm-ı devlet naqd-i rif'at düdmân-ı ma' delet / **Âşaf**-ı ekrem Nizâmü'l-mülk-i ekberdür gelen

K12/6 Oldı bir **Âşafa** teslim yine hâtem kim / Eylemez şefkati bir mûr-ı za'îfi pâ-mâl

K12/12 Mağdem-i **Âşaf**-ı a'zam ki halâyık şaf şaf / Reh-güzârında тұrur muntazırı istikbâl

K12/12 Mağdem-i **Âşaf**-ı a'zam ki halâyık şaf şaf / Reh-güzârında тұrur muntazırı istikbâl

K12/13 Nice **Âşaf** ki tutup debdebesi dünyâyı / Halka gösterdi Süleymân gibi ferr ü iclâl

K12/14 Nice **Âşaf** ki serâ-perde-i iclâline çarh / Yaraşur eylese vâlâ-yı şafağdan ezyâl

K14/48 Ol **Âşaf**-ı a'zam ki serâ-perde fûrûzı / Efrûhte-i şem'-i harem-i zıll-ı Hudâdur

K14/48 Ol **Âşaf**-ı a'zam ki serâ-perde fûrûzı / Efrûhte-i şem'-i harem-i zıll-ı Hudâdur

K14/52 Ol **Âşaf**-ı hoş-zât-ı şerîfün / Eţvâr-ı pesendîdesi bî-hadd ü verâdur

K14/55 Ey **Âşaf**-ı dâna-yı kader-pîşe ki zâtuñ / Ârâyış-i gencîne-i dîvân-ı kazâdur

K15/17 Şadrü'l-vüzerâ **Âşaf**-ı a'zam ki şükûhı / Hayret-figen-i 'aql-ı hod-ârâ mı degildir

K15/17 Şadrü'l-vüzerâ **Âşaf**-ı a'zam ki şükûhı / Hayret-figen-i 'aql-ı hod-ârâ mı degildür

K16/1 Minnet Allâha ki bir **Âşaf**-ı şâhib temkîn / Şadr-ı vâlâ-yı şadâretde yine oldı mekîn

K16/4 Oldı iclâl ile hem **Âşaf** u hem defter-dâr / Habbezâ devlet-i dârin zihî re'y-i rezîn

K17/1 Etdi ey **Âşaf**-ı ekrem beni lutfuñ memnün / Haq haţâlardan ede zâtuñ maḥfûz u maşûn

K17/69 Tâ Süleymân-ı zamâne ede Haq **Âşaf**-ı 'ahd / Bir kerem-kârûñ edüp devletini rûz-efzûn

K19/13 Hoş-nüvis chl-i qalem **Âşaf**-ı zîbende-raḡam / Münşî-i pâk-edâ kâtib-i bî-mişl ü bedel

K19/19 Görmedük gerçi ki **Âşaf**la Nizâmü'l-mülki / Gerçi anlar da cihânı ḡomamışlar mühmel

K19/2 Gördi bir **Âşaf**-ı zî-şânı Süleymân-ı zamân / Şadr-ı iclâle sezâ hâtem-i iḡbâle maḡal

K27/11 Şimdi eyyâm-ı 'adâlet-gerî-i **Âşaf**dur / Yürî ey ma' delet-i Nüşîrevân hoş geldün

K28/24 Nâm-âver etdi lutf-ı Süleymân-ı rûzgâr / Ol **Âşaf** ibn-i **Âşafi** enguşterîn ile

K30/18 Mündefi' dūr bilürin herze-vekīlan-ı nifāk / Meclis-i **Āsaf**-ı hürşid-makāmumda benüm

Āsafā [3] “ey Āsaf, ey vezir!” anlamında seslenme.

K16/11 **Āsafā** mü'temenā qadr-şināsā şadrā / Ey bihīn qadr-ı kirāmı güher-i hāşterīn

K19/17 **Āsafā** eylememiş sikke-tırāz-ı fıtrat / Nakd-i tedbīrūni tamgā-zede-i dest-i dağal

K27/14 **Āsafā** mü'temenā 'ālemi mesrūr etdūñ / Ey bihīn-dāver-i sulţān-ı cihān hoş geldūñ

Āsaf-isti'dād [1] Āsaf gibi kabiliyetli.

K18/17 Sipih-kevebe pāşā-yı **Āsaf-isti'dād** / Ki emri muhterī'-i rāy-ı müstetāb olmuş

'asākır [1] erler, 'asker'in çoğulu (bkz. 'asker). <KT, OTAL>

K8/20 Yeter memālik-i şarka hemān **'asākır**-i Rūm / Urunca rahşına her biri zaḥm-ı mihmāzi

'aşālet [1] asalet, soy sop temizliği. <OTAL>

G63/9 O nūr-ı pāk-ı **'aşālet** ki i'tikādında / Vücūh-ı şāyibeden intizāh lāzımdır

āsān [3] kolay; basit. <Cûdî, LN, OTAL>

G148/1 **Āsān** recā-yı vuşlat-ı dil-dārdan güriz / Mümkün değil şemātet-i ağıyardan güriz

G193/4 O şāh-ı ḥüsn ile **āsān** olurdu söyleşmek / Teğāfulāne nigh tercemān-ı nāz olıcak

āsān etmek [1] kolaylaştırmak, işini rast getirmek.

K9/17 Ey qazā-mertebe şāhenşeh-i 'ādil ki Hudā / Kār-ı duşvārını ḥalkuñ saña **āsān etmiş**

āşār [17]

1. izler, nişaneler, eser'in çoğulu (bkz. eser). <Cûdî, LN, OTAL>

K8/11 Zuhūr edince bu **āşār** bildi şāh-ı 'Acem / Bu fetḥūñ olmuş ezelden qazā mühim-sāzi

K8/18 Budur ümīd ki **āşār**-ı şatvetūñ kaçıra / Cezīre-i 'adem-ābāda ol dağal-bāzi

K13/18 El-minnetüli'l-lāh ki olup şād ḥalāyık / **Āşār**-ı feraḥ erdi Süreyyāya şerādan

K17/31 Vermemiş ḥatīruña hīç tağayyūr devlet / Qalb-i pākūñde hüveydā yine **āşār**-ı sūkūn

K25/10 Taḥrīr içün **āşār**-ı dili muḫtarib olma / Gāhī ki ser-endāz-ı hem-āğūş-ı benānsın

K26/2 Zihī **āşār**-ı luṭf-ı bī-niyāz u bī-tereddūd kim / Huşūliyle suḥen-sencān-ı 'ālem nāz-perverdūr

K26/33 Qalemdür maḥv eden **āşārın** ol siḫrūñ ki destinde / Kelīm-i ṭab'umuñ āteş-feşān gūyā bir ejderdūr

K31/11 Luṭfuñ gedā-menişlere yād etse Nā'ili / **Āşār**-ı midḥatūñle tarab-nāk-ı 'id olur

M2/V/5 Añduqça ferāmūş ederüm ḥālet-i nez'ı / Maḫşerde zuhūr edecek **āşāruñı** yā Rab

G192/3 Qazā Bismil-geh-i cān kār-zār-ı dilden el çekse / Nigāhından ne mümkün def'-i **āşār**-ı sitiz olmak

G207/1 Rūy-ı dil gösterüp **āşār**-ı niyāza nighūñ / Duydī āşūftelügüm başladı nāza nighūñ

G375/4 'Uşşākuñ oldı vāyesi geh nāz u geh 'itāb / **Āşār**-ı dil-firīb-i nevāziş görölmedi

T2/3 Zuhūr etmek olurdu her nefesde nice **āşārı** / Mesīḫ-āsā murād etseydi ger mevtāyı iḫyāya

2. yazılmış eserler. <Redhouse>

G106/7 Baq çeşm-i iltifāt ile eş'ār-ı pākine / **Āşār**-ı ṭab'-ı Nā'ili-i hoş-edāyı gör

3. bir tür lâle. Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün çiçek anlamına geldiğini teyit eden bağlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Lâlelerin bir kısmının “âsâr” sözcüğü ile oluşturulan terkipler ile isimlendirildiğine örnek olarak Cevat Rüştü’nün (2001. 486) verdiği “âsâr-ı ikbâl, âsâr-ı inâyet, âsâr-ı ‘izzet, âsâr-ı kudret, âsâr-ı merâm, âsâr-ı memdûh, âsâr-ı rif’at, âsâr-ı sa‘âdet, âsâr-ı tevîk” terkipleri gösterilebilir. “Âsâr” sözcüğü, lâle türü çiçeklerden bir kısmını kapsayan bir isimlendirme olduğu söylenebilir. Onay’ın (2000. 128), lâle isimleri ve çeşitleri hakkındaki tespitine yer vermek yerinde olacaktır. “Lâle, Türklerin çok eskiden beri bildikleri gül, sümbül gibi bir çiçektir. İstanbul’un fethinden sonraki devirlerde çiçek muhabbeti her tarafa artmış ve iki buçuk asır sonra yalnız İstanbul’da binden fazla lâle cinsi yetiştirilmiş ve ‘zer-i mahbûb’ adlı lâlenin bir soğanı dört bin kuruşa alınıp satılmasına karar verilip mahkemece tescil edilmişti. Bu hadise Türklerin çiçeğe karşı düşkünlüklerini, yeni yeni çiçek nev’ileri yetiştirmek hususundaki kabiliyetlerini göstermek itibarıyla dikkate şayandır.” <MAZMUNLAR VE İZAH, s. 128, TÜRK ÇİÇEK VE ZİRAAT KÜLTÜRÜ, s. 486>

Aşağıdaki tanıkta lâlenin kokusuz oluşu ve onu kokusu için taşımaya kalkan tüccarın da hata edeceği ifade edilmiştir.

K14/37 Bir nefha-i **âşârdur** ol deñlü ki güyâ / Cemmâze-keş-i mahmil-i tüccâr-ı hañadur

Aşağıdaki tanıkta geçen “bî-mânend” sözcüğü de bir lâle cinsinin adıdır.

K35/7 O şâdırvân ki vaz’ olmuş nazâr-gâhında bî-mânend / Hüveydâdur bihiştün cüşişinde nice **âşârı**

âsâyiş [13]

1. bir yerin düzen ve güvenlik içinde bulunması durumu, düzenlilik, güvenlilik. <TS>

K18/49 Ola vücûdına bu hayme cây-ı **âsâyiş** / Ki cirm-i şemse-i zerrîni âfitâb olmuş

K23/2 Zihî **âsâyiş**-i devr-i kamer kim olmuş a‘yân / Zuhûr-ı hâdişât-ı fitneden emn-i tamâm üzre

K23/3 Zihî **âsâyiş**-i bezm-i tarab kim sūz u sâzından / Felek Nâhîde irsâl-i peyâm eyler peyâm üzre

K23/4 Neşât-ı ‘ahd-i **âsâyiş** o deñlü rûh-perver kim / Dem-i tezkîri eyler hânde ‘ömr-i müstedâm üzre

G60/3 Çarhuñ idbârı degildür yalıñız rûh-gezâ / Cây-ı **âsâyiş**-i ikbâli de hayret yeridür

G182/1 Bu tâk-ı nîl-gün kim hışn-ı nüh bārûya bağlanmış / Degüldür cây-ı **âsâyiş** esâsi şuya bağlanmış

G219/1 Görmedük **âsâyişin** bu vâdî-i pür-vaşetün / Güy-ı ser-gerdâmyuz çevgân-ı dest-i himmetün

G275/2 Cünbiş-i kâmetine cilve-i reftârına dil / Demesün âfet-i **âsâyiş**-i ‘âlem ne desün

2. istirahat, dinleniş; rahat, huzur. <KT, LN, FZ, OTAL>

K13/10 **Âsâyişe** bir güşe-i hâlî mi bulurduk / Eşhâş-ı teng-havşala-i yâve-derâdan

K26/32 Ne ‘ayyâr âfet-i **âsâyiş**-i hayl-i melâ’ikdür / Ne cādū kıdsiyân-ı bâm-ı ‘arşa hayret-âverdür

G27/3 Murğ-ı dile **āsāyişi** bir dām-ı belâdur / Mādām ki der-kâr ola şayyâd-ı maḥabbet

G207/4 Olur âteş-figen-i ḥırmen-i **āsāyiş**-i dil / Baḳmayup sînedeki sūz u gūdāza niḡehūñ

G262/4 Nâlesüz var ḥarem-i yâre ki nâleñ ey dil / Men^ç-i **āsāyiş**-i gül-bister-i ḡāb eylemesün

‘ases [2] gece bekçisi, eskiden gece devriye gezen kol. <KT, OTAL> Aşağıdaki tanıkta ‘aseslerin sarhoşları azarlayan ve tartaklayan görevliler oldukları anlaşılmaktadır.

M5/III/8 Leb-rîz-keşân-ı bezm-i luṭfuñ / Āzürde-i sîlî-i ‘**asesdür**

aşağıdaki beyti alıntılacağı eserinde, söz konusu beyti şu şekilde izah eder. “Sevinç şarabı asesin tarab-engiz olmasına, şevk ve sürur izhar etmesine sebep oldu. Onun bu hâline bakıp da sarhoşlar gibi sürçüp kaymanın, yahut mest olup yıkılmanın, akli başında olanlar için zamanı değildir (Çünkü ‘asesin dostluğu olmaz; meclise iştirak eder, yer içer; sonunda yine fenalığı yapar). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 94> Tanıkta asıl ifade edilmek istenen, sevinç şarabının gamının, bir ‘ases için şenlik olduğudur. Nâilî’ye göre, ‘ases sarhoşları itip kakmaktan ve şarap içtikleri için onları azarlamaktan zevk almaktadır -Sözcüğün geçtiği diğer tanığa bakıldığında da aseslerin sarhoşları tartakladıkları görülebilir-. Bu nedenle şair, ayıklara takılmadan asesten kaçmak gerektiğini ifade etmiştir.

G54/4 Ġam-ı mey-i şādî tarab-engîz-i ‘**asesdür** / Āḡehlere laḡzîdeliḡūñ vâḡti degildür

aşhâb [4]

1. sahipler, şāḡib’in çoḡulu. Bir sözcükle terkip oluturduğunda, o isme “-cılar (-ciler, -cular, -cüler)” anlamı katar. <KT, LN, TASAVVUF TERİMLERİ>

K12/83 Şadr-ı Cem-cāh-ı suḡen-dāna du‘ā kıl ki odur / Ḥırz-ı bâzū-yı necât-ı dil-i **aşhâb**-ı kemāl

G83/1 Nücüm **aşhâbı** nâr u bād ü ḡāk ü ābdan söyler / Ḥakīmān-ı ilāḡî ḡikmet ü ādābdan söyle

Aşağıdaki tanıkta “kehf” ile “aşhâb” sözcüklerinin bir arada kullanılması “aşhâb-ı kehf” ter kibini çağrıştırmaktadır. “Aşhâb-ı kehf”, “mağara arkadaşları” demektir. Rivayet şu şekildedir. “Tarsus civarında halkının puta tapmasını isteyen Dakyanus adlı bir vali vardır. Tebaasından yedi kişi onun bu isteğine karşı çıkarlar ve şehirden kaçarak bir mağaraya sığınır lar. Orada ilahî takdirle 309 yıl uyurlar. Uyandıklarında acıttıklarını fark edip şehre içlerinden birini şehre ekmek almaya gönderirler. Elinde eski parayla ekmek almaya çalışan gencin ve arkadaşlarının durumu bir müddet sonra açığa çıkar. Gençler mağarada yeniden uykuya dalarlar. <ADŞS> Tanıkta bu olaya bir gönderme yapılmaksızın, çağrıştırmaya yoluna gidildiği görülmektedir.

K14/46 Nām-āver-i sulṭān-ı risālet ki cenābı / Kehfü’l-fuḡarā melce³-i **aşhâb**-ı recadır

2. Hazreti Muhammet’i görme şerefine erişip sohbetine katılmış müminler. <LN>

K28/81 Kılısun şefî-i rûz-ı cezâ h-âst-kâr-ı ecr / **Aşhâb** u âlini teba‘ vü tâbî‘în ile

‘**âşî**, ‘**âşî** [2] Allah’ın emirlerine uymayan, günahkâr (Şemseddin Sâmî, 1317.

922), çok isyancı (Devellioğlu, 1999. 43). <KT, OTAL>

K4/41 Mücrimem ‘**âşiyem** güneş-kâram / Lâyık-ı rencîş-i cezâ-yı dilem

M13/III/2 Cümle ‘**âşilere** müderressün / Bezl ü cüd eyle yâ Resûla’l-lâh

âsîb [2] çarpışma; zarar, hasar; belâ, musibet, âfet. <KO, OTAL, Kanar/1>

K22/15 Berg-i güli hadîka-i hıfzuñ emîn eder / **Âsîb**-i dest-bürd-i şabâ vü debûrdan

G251/1 Ol zekân âzâr-ı dest-i zûlf-i piçân görmesün / Güy-ı mihr-i tal‘atun **âsîb**-i çevgân görmesün

‘**aşîr** [2] sıkılmış meyve suyu, usare||sıkılmış üzüm suyundan ibaret şarap. <LN,

OTAL, Redhouse> Tanıklarda üzüm suyu ve dolayısıyla şarap kastedilmiştir. Bu anlam, mürsel mecaz yoluyla kazanılmıştır.

K5/25 Sâkî-i maştaba-pîrâ-yı ‘**aşîr**-i nazmam / Ki teh-i sâgarımuñ rûha gıdâdır lâyı

K18/25 ‘**Aşîr**-i bâdeye kim lûtf-ı tab‘ı virmiş feyz / Humâr-ı nahvetiyân neşve-i şarâb olmuş

âsitân [7]

1. eşik, kapı eşiği, ayakkabılık||huzur, kat. <KT, Cûdî, LN, Kanar/1, Kanar/2,>

K26/4 Şeh-i mülk-i fazîlet Hâzret-i Hâfız Muhammed kim / Gedâ-yı **âsitân**-ı fazlı Keşşâf u Zimaşşerdür

2. Osmanlı Devleti’nin merkezi, İstanbul. <LN> Tanıklarda memduhun eşiği olarak düşünülebilecek sözcük, devlet büyüklerine nispetle kullanıldığı ve Osmanlı Devlet’nin merkezinin İstanbul olmasından ötürü bu şehri kastedecek biçimde de kullanılmıştır.

K22/31 Ma‘dûd olursa ehl-i ma‘ârif zihî şeref / Hûddâm-ı **âsitân**-ı sa‘âdet-vüfûrdan

K24/6 Bir özge **âsitâna** eder lâ-büd ilticâ / Devlet ki müsta‘idd-i nizâm-ı umûr olur

K28/18 Bir **âsitâna** nâşiye-sâyız ki âfitâb / ‘Arşa taşaddur eyledi vaz‘-ı cebîñ ile

K29/2 Göndermek isterin seni bir **âsitâna** kim / Çak evc-i âsumâna ere fark-ı ‘izzetün

3. tekke, dergâh. Tarikat ehlinin toplandığı, dervişlerin geceli gündüzlü kaldıkları ve hizmet ettikleri yer olarak da düşünülebilir. <Kanar/2, TASAVVUF TERİMLERİ, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 28>

M3/VII/2 Var **âsitân**-ı pîre hele istinâdumuz / Hükûm-i kazâya zerre kadar yok ‘inâdumuz

âsitâne [1] eşik; dergâh||huzur, kat (bkz. âsitân). <KO, Kanar/1, Kanar/2>

G114/2 Ârâma yer kırmaz dile küyünde rûzgâr / Ol **âsitânaden** bir avuc hâki dür eder

‘**aşl** [3] asıl, kök; soy, nesep. <OTAL>

M1/II/6 ‘**Aşluñ** egerçi hâk idi ammâ ‘aceb bu kim / Hâk-i siyehle hiç zerün imtizâcı yok

M2/II/3 Yâ ‘unşur-ı nârî iledir hilâkat-i ‘**aşlum** / Bu âteş-i cân-sûz ile yâ şu‘le-hamîrüm

‘**aşl-ı çâr** [1] dört esas, dört unsur (bkz. çâr ‘anâsır).

K2/15 Olur vücūd-ı ‘anāşır fenā-pezîr-i ‘adem / Ne fer‘-i çâr-ṭabî‘at ne ‘aşl-ı çâr kalur

âsumân [10] gök, felek, sema; gökte bulunduğuna inanılan tabakaların her biri.

<KT, Burhân-ı Kâtî‘, LN, OTAL, Kanar/1>

K10/26 Ermez gezend-i Tehmeten-i iktidârına / Heft **âsumânı** etse güzër heft ḥ‘ân gibi

K10/34 Zer eskefiyle serde silâh-dâr u çûkadar / Hürşîd ü mäh-ı çâr-deh-i **âsumân** gibi

K12/19 Şadr-ı seyyâre-ḥaşem şafder-i Cemşîd-şiyem / **Âsmân**-ı ‘azamet mihr-i sipihr-i iclâl

K29/2 Göndermek isterin seni bir âsitâna kim / Çak evc-i **âsumâna** ere fark-ı ‘izzetüñ

K36/6 O tuğrâ kim hilâl-i **âsumân**-ı baht u devletdür / ‘Aceb mi bedr olup hiç kalmasa cirminde nokşânı

G20/2 Sünbüller üzre nergise kıl câ-be-câ nazar / Seyr et bir **âsumânda** ‘ayân nice mäh-tâb

G63/11 Zâmîr-i rüşeni bir ‘âlem-i muḳaddesdür / Ne **âsumânına** mihr ü ne mäh lâzımdur

G118/4 Siyeh-dil mihr-düşmen bî-vefâsun ḥayf bilmezsun / Çerâğ-efrûz-ı mäh-ı **âsumân**-ı behcetüñ kimdür

G168/3 İrtifâ‘-ı âfitâb-ı **âsumân**-ı vaḥdete / ‘Aklı ḥayrân eden uşurlabdur endişemüz

2. tavan. <Kanar/1>

K35/2 Zihî ḳaşr-ı şafaḳ-gün sāye-bân kim gösterür dâ‘im / Revâḳ-ı **âsumânı** nîl-gün-kâşî-i dîvârı

âsumân-pāye [1] yüksek dereceli; manevî mertebesi yüksek, şerefli. <Kanar/1,

Steingass>

K12/17 Ḳahramân-kevkebe Cem-mertebe Dârâ-ḥaşmet / **Âsmân-pāye** hümâ-sāye ‘adîmü‘l-emşâl

‘**aşşâr** [1] usare, özsu çıkaran, üzüm sıkın; bağcı. <Ahterî, OTAL, Redhouse>

K5/26 Cur‘a-i câmin edüp pîş-keş ‘ârif-i câm / Rûḥ-ı ‘**aşşâra** kırâbiyle şunar şahbâyı

‘**aşr** [2]

1. zaman, devir, vakit. <KT, KO, ZL>

K14/83 Bir ‘**aşra** yetişdük ki medâr-ı şeref ammâ / Elfâz-ı muzahraf hezeyân-ı süfeḥâdur

2. zamane, içinde bulunulan zaman.

K14/80 Feryâd ki yârân-ı suḥen-perveri ‘**aşruñ** / Hâlâ bir âlây müdde‘î-i yâve-derâdur

astar [1] elbisenin yüzü || bir şeyin iç yüzü. <FZ, Seccadî/1> Tanıkta bir gölge oyunu terimi olarak kullanılan sözcük “gölge oyunu perdesinin yüzü, gölgelerin yansıdığı perde” anlamındadır.

G292/4 Olurdu **astar** etmek ḳabûl-i ‘aks etse / Sepîde-i dem-i şubḥuñ beyâz libâsın

astâr [1] perdeler, örtüler, setr’in çoğulu. <Cûdî, LN>

M6/II/2 Nûruñ işrâḳ etdi keşf-i sırr-ı esrâr eyledüñ / Leyle-i isrâyı ol işrâḳa **astâr** eyledüñ

âşikâr [2] açık, belli, apaçık, ortada, meydanda, gizliliğin zıddı. <KO, Kanar/2>

K2/27 Zihî kitâb ki ma‘nâ-yı nokṭasında bile / Hezâr nûkte-i pinhân u **âşikâr** kalur

M3/VI/3 Her şaḥşa **âşikâr** degil ‘âlem-i şuhûd / Ey âşinâ-yı mes‘ele-i vaḥdet-i vücûd

âsûde [1] uzak, müsterih, , rahatta. <KT, Cûdî, LN, Kanar/2>

- G36/8 Mevkûf ise maşşerde de ey Nâ'îlî-i zâr / 'Âşıklara kem-mâyeğî-i rû'yet-i dîdâr
- G37/3 İçse kanın kâse kâse her nefes biñ 'âşıkuñ / Gamze-i hûn-ı'ârı ancak nîm mest-i nâz olur
- G38/4 Feyz-i nigâh-ı 'âşıq-ı pâke qarîn olan / Hâtır-nevâz u şüh-dil ü şeh-levend olur
- G39/3 'Âşıq peyâm-ı vuşlata vîrsün ki naqd-i cân / Pâ-müzd-i müjdegâni-i kûy-ı habîbdür
- G40/2 Destine âyine-i cām alsa gâhî rûyına / Tırrasın âşüfte çeşm-i 'âşıq-ı mümtâz eder
- G41/1 Dilde 'âşıq merhem-i zaḥm-ı cefâ bilmez nedür / Gül-istân-ı derd-i ḡam neşv ü nemâ bilmez nedür
- G41/2 'İd-gehde râst geldükçe o şeh 'âşıklara / Şöyle vaż' eyler ki gûyâ merḥabâ bilmez nedür
- G41/3 'Âşıkuñ eder ancak pejmürde cām-ı râḥatın / Berq-ı âhı ḥürmen-i derd ü belâ bilmez nedür
- G42/4 Ol 'âşıq-ı güm-geşte-murâdam ki fiḡanum / Ne Yûsuf u ne nefḥa-i pîrâhen içündür
- G49/4 Olmaz güşâde girye ile kârı 'âşıkuñ / Kan aḡladuqça 'uqde-i efgârı saḡt olur
- G59/1 'Âşıklarunñ hemîşe niyâzuñdan incinür / Ol nâzenin-i 'işve ki nâzından incinür
- G71/2 Sînesin şemşîr-i ḥasret çâk çâk etmezse de / 'Âşıq-ı hûnîn-ciger çeşm-i terinden bellidür
- G71/5 Eylemez her kim 'ayâr-ı ḥüsne raḡbet Nâ'îlî / Qadr-i 'âşıq dil-ber-i sîmîn-berinden bellidür
- G80/4 Bü'l-'aceb şîrdür ol çeşm-i siyeh kim bî-bâk / Dil-i 'âşıq gibi bir âteş-i sûzâna şunar
- G88/3 'Âşıq dil-i tapîdesini yâre 'arz eder / Nabzın taḡîb-i ḥâzîka her kişi gösterür
- G91/2 Şarâb-ı 'ışk u maḥabbetle mest olan 'âşıq / Ne zer piyâle ne sâkî-i sîm-sâk ister
- G96/2 Kûçe-i kām gibi qaldı teḥî şeh-r-i vişâl / Şimilik 'âşıka 'azm-i reh-i firqat görünü
- G96/4 Dûd-ı âh-ı dil-i 'âşıqda ruḥunñ yadı ile / Şecer-i Tûr-ı tecellâdaki ḥâlet görünü
- G97/2 Var ise seng-i siyâh-ı kalb-i 'âşıkdur meḥek / Yoḡsa ol şūḥunñ 'ayâr-ı ḥüsn ü ânn kim bilür
- G101/1 'Âşıkuñ derdine durmaz nîgehün çâre bulur / Zaḥmına merhem olur merhemine yâre bulur
- G101/5 Nâ'îlînünñ dil-i pür-dâḡına da luṭf etsün / 'Âşıkuñ derdine durmaz nîgehün çâre bulur
- G103/2 Merhem-i zaḥm-ı cân iken Hızr u Mesîḥe leblerün / Hoḡkalarında 'âşıkuñ derdine çâre bir midür
- G111/3 Yeter kıldunñ cemâlün ey niḡâb-ârâ-yı istîgnâ / Nîgâh-ı ibtilâ-yı 'âşıq-ı şürîdeden mestür
- G113/3 Ol 'âşıq-ı pâküz ki serâ-perde-i 'işmet / Âlûde-i hûn-ı dil olan dâmenümüzdür
- G117/3 Sîne-i 'âşıq ne mümkün dâḡ ber-dâḡ olmamak / Dûd-ı âh-ı ḥasret-i rûyuñla aḡker-sûzdur
- G120/4 Câna 'âşıq nice dâḡ ursun o sūdâ-ger-i nâz / Gevher-i cân-geh-i hicrâna taḥammül mi eder
- G123/4 Âyîn-i ḡam-ı 'ışkda idbâr-ı maḥabbet / 'Âşıklara bir kuşteğî-i devlet-i ḡamdur
- G127/4 'Aceb mecnûn-ı mâder-zâddur tıfl-ı dil-i 'âşıq / Ki hûn-ı âb-ı ciger nûş etse şanur şîr-i mâderdür
- G129/1 Ol 'arâk kim sünbül-i zülfüñ muṭarrâ gösterür / Sîne-i 'âşıqda yer yer dūd-sevda gösterür
- G129/4 Ḡamzeñi nâz ol kadar mest eylemiş kim 'âşıka / 'İşvesinden gâh naḡvet geh müdârâ gösterür
- G131/1 Ḥayâlün levḥ-i sîm-i dîdeye taşvîr olunmuşdur / Seni gözden şakınmak 'âşıka taḡdîr olunmuşdur
- G139/6 'Âşıq-ı sūz u tâbdur sîne / Şu'le-i ıztırâb der-baḡalüz
- G140/6 Olmazuz câ-nişîn-i bezm-i tarab / 'Âşıq-ı şöḡbet-i ihtiyâr-ı ḡamuz
- G153/3 Bizüz ol 'âşıq-ı kullâb-nazar kim dilesek / Yûsufi dest be-dâmân-ı Züleyhâ ederüz
- G159/1 Ol 'âşıkuñ ki beste-dem-i âh-ı ḥasretüz / Leb-rîz-i şekve-i ḡam-ı cân-gâh-ı ḥasretüz
- G163/2 'Âşıq-ı ḡam-ı kâküle ḥaṭṭunñ komadı yer / Ol hırz ile çok def'-i ser-encâm ederüz biz
- G170/1 'Âşıq seni dünyâya ḡamuñ 'âleme virmez / Biñ 'ömr-i firâkuñla geçen bir deme virmez

- G170/2 Dārū-yı hayāt-ı dil olan zaḥmuñı ‘**âşık** / Şaklar güher-i cânı gibi merheme virmez
- G171/4 Sâde-dil ol ‘**âşık** reşk ü ḥased kim ola / Levḥa-tırâz-ı dili naḳş-ı ferâğ-ı heves
- G180/2 Ġılâf-ı sînen ‘**âşık** ki sell-i seyf-i âh eyler / Olur düzaḥ hırâsân ḥâşıl eyler bîm-i cân âteş
- G180/4 Dil-i pür-tâb-ı ‘**âşık** ḥüsn-i ‘âlem-sûz-ı dil-berdür / Yem-i âteş-telâṭum şeb-çerâğ-ı düdmân âteş
- G188/7 Yek-rengî-i maḥabbet eder cân-ı ‘**âşık** / Ey Nâ’ilî muşâḥib-i ğam hem-dem-i neşât
- G196/1 Kan ağlamadur ‘âdet-i dirîne-i ‘**âşık** / Hünâbe-i dildür mey-i düşîne-i ‘**âşık**
- G196/1 Kan ağlamadur ‘âdet-i dirîne-i ‘**âşık** / Hünâbe-i dildür mey-i düşîne-i ‘**âşık**
- G196/2 Hürşide değil tâb-ı tecellâ-yı cemâle / Tercîḥ olunur şafvet-i âyîne-i ‘**âşık**
- G196/3 Zerrâtı ğamuñ şevḳ ile hep raḳşa getürdi / Hürşid gibi sîne-i bî-kîne-i ‘**âşık**
- G196/4 Cân gibi eder gevher-i ‘ışkuñ yine pinhân / Şad pâre de olsa şadef-i sîne-i ‘**âşık**
- G196/5 Olmazsa eger Nâ’ilî-i ḥaste-dil efsûs / Pirâye-dih-i vuşlat u ğam-pîşe-i ‘**âşık**
- G199/5 Nâ’ilîdür yine her ḥâl-i ile ey âfet-i cân / ‘**Âşık**-ı ḥaste-dilüñ bî-ser ü sāmân-ı ğamuñ
- G223/2 ‘**Âşık** değil o mâh-ı dil-efrûz-ı behcetüñ / Hüsinden âfitâb-ı kıyâmet ḥacil gerek
- G225/4 Düşerdi her ser-i müyina zülfinüñ biñ dil / Şayılsa ‘**âşık**-ı âşüfte-ḥâli Şuḥfînüñ
- G235/1 Mest olup nâz ile şundukça giribânına el / ‘**Âşık** pençe-i hayret şuna dāmânına el
- G239/6 Raḳîbe ḥüsn-i nazar ‘**âşık** teğâfülden / Murâduñ ey şanem-i bî-vefâ nedür bilmem
- G249/5 ‘**Âşık** pençe-i bî-dâd-ı maḥabbet gitmez / Dest-i cellâd-ı nigâhuñ gibi dāmānuñdan
- G250/1 Naḳd-i cāndur ‘**âşık** sūdâ-ger-i pür-sūd eden / ‘İşkdur derdün dile sermâye-i bihbūd eden
- G251/3 ‘**Âşık** duzdide ğamzeñ çeşm-i nâ-maḥrem değil / Merdüm-i bînâ-yı heftüm perde-i cân görmesün
- G253/4 ‘**Âşık** ruḥşat- kem-nefḥa-i âhından olur / Ebr-i tûfân-ı ḥired mevce-i deryâ-yı cünün
- G254/5 ‘**Âşık**-ı dil-şikestenüñ nâlesin eylemezdi pest / Reşk-i ğubâr-ı maḳdemi olmasa sürme-dân-ı cân
- G256/2 Eder idmân-ı ğam-âyîne güzâr-ı eflâk / ‘**Âşık** nâveg-i âh-ı dil-i nâlâmı ucın
- G264/6 Nâ’ilî nüh felegüñ âyînesin seyr etsün / Nâveg-i âh-ı dil-i ‘**âşık** nâ-ceste gören
- G277/1 Görünmez ‘**âşık** ol dil-ber-i maḥcûb şerminden / Eder ḥaṭ geldügin ruḥsârına mektûb şerminden
- G279/3 Ğamzeñ gibi hem nûkte-i râz-ı dile maḥrem / Nezzâre-i ‘**âşık** gibi hem râz-güşâsın
- G289/4 Fâriğ olmaz ‘**âşık** her ‘uzvı zîr-i ḥâkde / Ḥaşre dek sîm-âb-veş mehcûr-ı ârâm olmadan
- G303/4 Görünür pîş-rev-i kâfile-i Ka’be-i ‘ışk / Yine hayretde kalan ‘**âşık**-ı güm-râh bize
- G306/6 Bağlar ser-i rāhın yine âdâb-ı maḥabbet / ‘**Âşık** ḥarem-i vuşlata reh-yâb da olsa
- G307/1 Ârâm edemez cennet-i a’lâda bulunsa / ‘**Âşık** mey ü maḥbûb ile tenhâ da bulunsa
- G308/4 Ol deñlü olur sîne-ḥırâş-ı ğam-ı ḥaṭtuñ / Levḥ-i dil-i ‘**âşık** ne kadar sâde bulunsa
- G321/2 Kõ bu ğarrâlıĝı sermâye-i ḥüsn elde iken / Kendüyi ḥiçe şatan ‘**âşık** imdâd eyle
- G330/4 Çarḥa âh-ı ‘**âşık**-ı nâ-dide-kāmuñ etdügin / Bî-sütûna tişe-i ser-tiz-i Ferḥâd etmeye
- G334/3 ‘**Âşık** nâfe şîfât baĝrını pür-ḥün eyler / Ol ğazâlâne nigâh ol ḥarekât-ı dil-ḥ-âh
- G334/4 Nûrdan sāyeyi ‘**âşık** nice fark etmek olur / Nîl-gün fûṭada endāmına etdükçe nigâh
- G336/2 ‘**Âşık** ol ğurbetde kim taḳrîb olur giryânlıĝa / Dem-be-dem eşk-i ğam-ı aḥbâb gelsün çeşmüne
- G337/1 ‘**Âşık** dökmezdi kanın yâr ḥün-rîz olmasa / Hün-ı dilden cām-ı istignâsı leb-rîz olmasa
- G337/2 Sûz-ı dil ‘**âşık**da bâkî ḳalduĝın bilmezdi yâr / Ḥâkden ḥün-ı şehîdânı ‘alev-ḥîz olmasa

- G346/1 ‘**Âşıkuz** ‘ışk belâ-yı dil-i nâlân ise de / Tâlibüz vaşla taleb bâ‘ iş-i hırmân ise de
- G348/4 ‘**Âşıkun** dūd-ı derūnından yanar hem-vâre çarh / Nâle-i dil-sûz u âh-ı cân-güdâz etmezse de
- G349/4 Tesliyet-yâb-ı harâbîdür derūnı ‘**âşıkun** / Bakma âzâr-ı hırâş-ı hâtır-ı vîrânına
- G355/3 Her bir nigh mu‘ tâd iken bir lahza biñ kan etmege / Turmaz dil-i ‘**âşık** gibi ifşâ-yı râz eyler yine
- G373/4 O tıfl-ı nev-hevesi kâm-düşmen etmiş eden / Derūn-ı ‘**âşıkı** cây-ı karar-ı nâ-kâmî
- Kt15/1 ‘**Âşıkdan** ey perî-zâd kaçmak cefâ değil mi / Bî-çâreye maḥabbet müşkil belâ değil mi
- Kt17/1 Gül-i niyâza ki feyz-i nesīm-i nâz gerek / Ğubâr-ı hâtır-ı ‘**âşıkdan** ihtirâz gerek
- Ş7/3 Gözedüp ‘**âşık**-ı âvarelerūn / Ele al gönlini dil-dâdelerūn
- Ş10/6 Biñ var ise ‘**âşık**-ı ḥasret-keşūn / Birisi de Nâ‘ilî-i zârdur
- Ş11/1 Dönmüş ruh-ı zerdine çemen ‘**âşık**-ı zâruñ / Bir güne daḥi ‘âlemi var köhne-bahâruñ
- ‘**âşık-firîb** [1] âşık aldatan, âşığıyla oynayan.
- G39/1 Dil-dâdeyüz o şūḥa ki ‘**âşık-firîbdür** / Berķ-ı cemâli dâğ-ı derūn-ı şigîbdür
- ‘**âşık-pesend** [2] âşığı beğenen; âşığına kâil.
- G38/1 Bir dil-berūn zamîri ki ‘**âşık-pesend** olur / Duşnâm-ı telḥi ehl-i dile nûş-ḥand olur
- G38/5 Bir âşinâ nigâh eder elbet de Nâ‘ilî / Bir dil-berūn zamîri ki ‘**âşık-pesend** olur
- âşinâ** [20]

1. bildik, tanıdık, kendisiyle görüşülen, dost, ahabap, yabancı olmayan. <KT, KO, LN, FZ>

- K4/7 Ḥüsni ile ğamze **âşinâ** göreli / Düşmen-i tîğ-i der-kaḥâ-yı dilem
- G8/5 Nigâh-ı mestūn ile bildi **âşinâ** idüğün / Baḥınca Nâ‘ilî-i ḥanūmân-ḥarâb saña
- G38/5 Bir **âşinâ** nigâh eder elbet de Nâ‘ilî / Bir dil-berūn zamîri ki ‘âşık-pesend olur
- G39/5 Bir **âşinâ** nigâhuña degmez mi dostum / Kūyuñda Nâ‘ilî nice demdür ğarîbdür
- G106/2 Biñ mübtelâsı var ser-i rāhında cân be-kef / Ol tıfl-ı nev-zuhūr-ı hezâr **âşinâyı** gör
- G149/6 Ğarâbet olmasa ma‘ nâda Nâ‘ilî naḫmuñ / Ğarîbdür bu ki elfâzı **âşinâ** düşmez
- G175/1 Sürūd-ı bezm-i vişâli fiğân u âha deĝiş / Şafâ-yı vuşlatı bir **âşinâ** nigâha deĝiş
- Kt2/2 Ğamzeñ ne dil gibi ezeli **âşinâ** bulur / Dil gibi ğamzeñe ne münâsib nedîm olur

Âşinâ, tasavvuf ehlince gerçeği bilen, hâl ehlini tanıyan, tanığa başvurmaksızın gönül hâlinden ve Tanrı’nın vahdetinden anlayan kişidir. <TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 32>

Aşağıdaki tanıklarda bu anlam belirgin bir şekilde kastedilmektedir.

- M3/VI/3 Her şaḥşa âşikâr değil ‘âlem-i şuhūd / Ey **âşinâ**-yı mes‘ele-i vaḥdet-i vücūd
- M12/I/1 Göñül bigânelerle **âşinâdur** yâ Resûla‘l-lâh / Der-i devlet-me‘âbuñdan cudâdur yâ Resûla‘l-lâh

Aşağıdaki tanıklarda âşinâ, zıt anlamlısı olan “yâd” ve “bigâne” sözcükleri ile birlikte kullanılmıştır.

- K31/2 Luṭfuñ ki ‘âmdur nice yâd **âşinâlara** / Ḥâşâ ki medḥ-i pâkūn eden nâ-ümîd olur
- M5/IV/11 Bigâneye yâr u **âşinâsın** / Ḥaḫḫâ ki ğarîbe bi-vefâsın
- G2/4 Bigânedür nigâhı gibi luṭfı da dile / Olmuş o şūḥ ile ṭtatum ‘âlem **âşinâ**

G288/3 **Āşinā**-yı nigh-i luṭfūn olan diller için / ‘Işk bīgānelerin eyleme hem-rāz şaḥn

āşinā bulmak [1] yakın görmek, tanımak, samimi olduğunu düşünmek.

G257/3 **Āşinā bulmadı** ḥarf-i elem-i vuşlata dil / Açmadı kimseye sermāye-i hicrāmı ucın

āşinā çıkmak [1] tanımak, bilmek. <ÖTS>

G321/3 **Āşinā çıkma** añarlarsa dili yanuṇda / Kā’ilüz hātıra geldükçe hemān yād eyle

āşināyī [1] aşinalık, tanışlık, dostluk, ahbablık. <LN, Kanar/2, ÖTS>

G118/2 Kimūnle tāze ṭarḥ-endāz-ı vefk-i **āşināyīsūn** / Kuhen taḳvīm-i dīrīn-sāl-i resm-i ūlfetūn kimdür

2. bilen, tanıyan, haberdar, vâkıf. <KT, KO, Cûdî, OTAL, Kanar/1>

K4/11 Āfet olsam ḥayāl-i yāre n’ola / Maḥrem-i çeşm-i **āşinā**-yı dilem

M4/II/1 Koma pür-‘uḳde-i ḥ’āhiş ser-i müyuṇla bizi / **Āşinā** kıl nigh-i nādire-gūyuṇla bizi

3. yüzücü. Türkçe’de bu manâsı, yalnızca terkip yapılmak suretiyle elde edilir. <KO, FZ>

Tanıkta “bilen, tanıyan” anlamını da çağrıştıracak biçimde kullanılmıştır.

G141/1 Kāyda düşdük heves-i ṭurra-i pür-tābdıyuz / **Āşinā**-yı yem-i ‘ışk olalı girdābdıyuz

āşinālīk [2] tanışıklığı gösterir davranış; selām. <KT, TS>

G213/2 ‘Ālem-behā degil mi hezār **āşinālīgı** / Taşvīr-i dil-firīb-i fireng-i nigāhınuṇ

G316/2 Cān ile meclisde cānān ūlfet-i dīrīnesin / **Āşinālīk** şirketinden ‘ār eder yād etse de

G368/3 Bir **āşinālīgı** ol māh-ı çār-ebrūnuṇ / İki cihānda da ‘ömr-i dū bāra degmez mi

āşiyāne, āşiyān [4] yuva, kuş yuvası. <KT, KO, LN, Kanar/1>

K10/21 Bir şāh-bāz-ı saltānata **āşiyān** ola / Şāhenşeh-i ḳalem-rev-i ‘Oşmāniyān gibi

G110/4 Gōñül ki kākülūne sīneden hücum eyler / Ol **āşiyāne**-i ‘anḳā bu şīr pīşesidür

G115/2 Āvāre dil ki zūlfūn ile hem-cenāḥdūr / Bir **āşiyāneden** iki murğ-ı perīdedür

G181/2 Miyanuṇ fīkr eden diller ki zūlfūn **āşiyān** etmiş / Piristū beççelerdür gūyiyā bir müya bağlanmış

āşiyān-ḥarāb [1] yıkık yuva, harabeye dönmüş yuva. <Kanar/1>

G315/2 Bu dām-gehde olup **āşiyān-ḥarāb**-ı vücūd / Zebūn-ı keşmekeş-i nefsi-i bed-sikāl olma

aşmak [1] taşmak. <YTS>

G234/2 Başundan **aşdı** cūy-ı sirīşk-i cefā yine / Ol serūn ārzū-yı kenārındasın gōñül

āşüb [25] fitne, karışıklık, kargaşa, gürültü. <KO, LN, OTAL, FZ>

K7/5 Cihān girīve-i **āşüb** u rüzgār ḡarīm / Me‘ād u mebdē’i ḥayret amānı maḥz-ı va‘īd

K13/6 Olmışdı hele şehrumüzūn maḥşer-i **āşüb** / Her gūşesi pür-şūr u şaḡab ehl-i şēḳā’dan

K25/57 Hāḳ şaḳlasun **āşüb** u ḥaṭardan seni zīrā / Ta‘vīz-gezend-i felek ü ḥırz-ı amānsın

M8/I/2 Koparduṇ yer yer **āşüb**-ı kıyāmet-zād n’eylersün

G6/5 Cürmüm ikrār etdüren bismilgeh-i **āşübda** / Ḥaşyet-i cellād-ı çeşm-i pür-teḡāfüldür baña

G23/5 **Āşüb**-ı dil-i Nā’ilī-i bī-ser ü pādūr / Ol ḡamze-i maḥmūr u o çeşm-i siyeh-i mest

G24/1 Eylemiş ḥ’āb-ı teḡāfūl nigh-i şūḥuṇı mest / Çeşmūn **āşüb**-ı naḡar ḡamzelerūn nāz-perest

- G31/4 Şu' le-i düzaḥ-fürüz-ı sine-i 'uşşâkdan / Maḥşer-i **âşüb** olur cāy-ı sürür ârām-ı 'îd
 G87/4 Yazanlar çeşm-i mestün Rüstem-i Şeh-nâme-i **âşüb** / Maḥabbet 'alemin bir tîğ ile meftûḥ yazmışlar
 G106/3 **Âşüb**-ı dil-firîbî-i ḥüsn-i bütāna baḳ / Zünnārî-i maḥabbet olan pārsāyî gör
 G129/2 Cilve-gāh-ı kâmetün kim maḥşer-i **âşübdur** / Sâyesinde ehl-i ḥaşrî bî-muḥābâ gösterür
 G235/4 Çeşm-i ḥükmin ki vire ma' reke-i **âşübuñ** / Qahramānlar şunamaz pençe-i müjgānına el
 G294/3 Pāsbān eyle ḥarīm-i dil ü cāna çeşmün / Ceyş-i **âşübî** kazā ma' reke-sāz eylemesün
 G312/3 Pāsbān oldı ḥarīm-i dil ü cāna nigehün / Ceyş-i **âşüb**-ı kazā ma' reke-sāz etdi yine
 G387/4 Çeşmi bir bî-raḥm kâfirdür ki baḳduḳça olur / Âlet-i dîn ü ḥired **âşüb**-ı mezheb ḡamzesi

Aşağıdaki tanıkta sözcük, eş anlamlısı olan “fitne ile birlikte kullanılmıştır.

- K26/30 Ne mümkündür müdürā böyle bir **âşüb**-ı sâḥirle / Ki mekrinden dil âşüb u fitne pür-ḥazer-terdür
 K26/30 Ne mümkündür müdürā böyle bir âşüb-ı sâḥirle / Ki mekrinden dil **âşüb** u fitne pür-ḥazer-terdür
 M4/I/1 Ġamzeñe böyle kılan ḥatır-ı **âşübî** esîr / Kişver-i fitneyi bir tîğ ile etmiş teşhîr
 G94/4 Bu deñlü fitne vü **âşüba** bâ' iş kişver-i dilde / Ol iki çeşm-i mestün birbiriyle ittiḥādıdur
 G129/5 Cilve-gāhın maḥşer-i nîreng edüp ey Nā' ilî / Fitne vü **âşüba** ol kâmet temāşâ gösterür
 G172/3 Zevḳ alsa nigāhuñda olan luṭf u ḡazabdan / Eylerdi kazā fitne vü **âşübî** ferāmüş
 G204/2 Eyleyüp kişver-i pür-şür-ı kazāyı me' men / Maḥşer-i fitneye **âşüb** şalar ḡamzelerün
 G255/5 Cihān-ı âfiyet pür-fitedür ey Nā' ilî şimdi / O mîlk-ārā-yı **âşübuñ** nigāh-ı bî-amānından
 G327/3 Dil-i **âşübî** şabā-veş düşürür 'uḳdelere / Cāna zülfinden eren nefḥa-i rāz-ı fitne

âşüb-der-ḳafā [] başıbozuk; savaşa en ön safta bulunup düşmanla ilk karşılaşan askerî birlik.

- G61/3 Hirās-ı mülk-i kazā âfet-i ḳalem-rev-i 'ışḳ / O şāh-ı leşker-i **âşüb-der-ḳafādandur**

âşüfte [13] karışık, karman çorman, dağınık || çıldırırçasına âşık, bu yüzden perişan bir hâlde, azgın ve baştan çıkmış olan, deli, çılgın. <KT, Burhân-ı Kâtî', Cûdî, OTAL, Kanar/1>

- K5/40 Ḥavfum oldur dil ü ṭab' um gibi **âşüfte** bulam / Maḥremān-ı ḥarem-i bār-gehi Mevlâyı
 K6/51 Firāz-ı gül-bün-i dilden ki naḡme-güster olur / Çemen çemen eder **âşüfte** 'andelibānı
 K12/31 Nāmiye bulsa küşāyış-i dil-i pür-feyzinden / Ḥākden bir gül-i **âşüfte**-i zuhūr ede nihāl
 G40/2 Destine āyine-i cām alsa ḡāhî rüyına / Ṭurrasın **âşüfte** çeşm-i 'âşık-ı mümtāz eder
 G68/1 Dil-i **âşüfteye** ol ṭurrada ârām müşkildür / Hümā-yı lâ-mekāna ḳayd-ı bend-i dām müşkildür
 G100/4 Ey şikenc-i ṭurra maḳşüduñ dil-i **âşüfteye** / Ḥarf-ı rāz-ı ser be-mihr-i âhî söyletmek midür
 G181/1 Dil-i **âşüfte** kim ol 'anberin ḡisūya bağlanmış / Şanurlar sebze-i ḥod-rüstedür şeb-būya bağlanmış
 G191/1 'Âlem **âşüfte** bahār-ı ḥat-ı dil-dār laṭif / Sünbül-i ṭurra muṭarrā gül-i ruḥsār laṭif
 G253/2 Oldı zülfüñe ḥire ḥire-dimāḡ-ı ülfet / Kıldı **âşüfte** Felâṭunı mezāyā-yı cünün
 G310/1 Ḥūblar sîne-ferāḡ olsa miyān teng olsa / Sünbül **âşüfte** gül **âşüfte** dehān teng olsa
 K4/3 Eylemiş ṭarḥ-ı tekellüf nigehünle dil ü cān / Biri **âşüfte** bir mest biri dīvāne

âşüfte etmek [1] dağıtmak, alt üst etmek, karıştırmak, delirtmek (âşüfte kerden). <Kantar/1, Steingass>

G15/1 **Âşüfte edüp** dilleri nezzârelerün hep / Bir bir duyar esrârın o bi-çârelerün hep

âşüftegî [1] aşüftelik; perişanlık. <Cûdî, Kanar/2>

G253/3 Dilde **âşüftegî**-i zülfün olmasa der-kâr / Vakf olur bâdiye-i mahşere gavgâ-yı cünün

âşüfte-dimâğ [1] perişan, divane, aklı bozuk. <Kantar/1, Dihhudâ>

G25/1 ‘İşkuñla ilâhî beni **âşüfte-dimâğ** et / Şeb tâ be-seher hem nefesüm dūd-ı çerâğ et

âşüfte-hâl [1] perişan halli; meczup. <Kantar/2, Dihhudâ>

G225/4 Düşerdi her ser-i müyına zülfinün biñ dil / Şaylsa ‘âşık-ı **âşüfte-hâli** Şuhfinün

âşüfte-kâm [2] arzuları paramparça olmuş. <Kantar/1>

K23/49 Garihler kim olur peydâ o zülf-i müşk-fâm üzre / Düşer hayret süveydâ-yı dil-i **âşüfte-kâm** üzre

G356/1 Garihler kim olur peydâ o zülf-i müşk-fâm üzre / Düşer hayret süveydâ-yı dil-i **âşüfte-kâm** üzre

âşüftelik [2] aşüfte olma durumu; tutkulu aşk. <TS, Redhouse>

K15/1 Ey dil yerün ol zülf-i semen-sâ mı degildür / **Âşüfteligün** kabil-i inhâ mı degildür

G207/1 Rüy-ı dil gösterüp âşâr-ı niyâza nighün / Duydı **âşüftelügüm** başladı nâza nighün

âşüfte-nihâd [2] aşk yüzünden perişan olmuş, âşık.

G232/1 Verzi-şî âh ederek şu‘le-nijâd oldu gönül / Nakş-ı hüsnün görüp **âşüfte-nihâd** oldu gönül

G232/5 Nâ ‘ilî-veş n’ola aḥvâli perîşân olsa / Nakş-ı hüsnün görüp **âşüfte-nihâd** oldu gönül

âşüfte-nihâl [1] tomurcuklu fidan, filizlenmiş ağaç.

M5/III/7 Ol gül-şene kıdd-i cılve-nākūn / **Âşüfte-nihâl**-i tâze-resdür

at [1] binme, yük çekme veya taşıma gibi işlerde kullanılan memeli hayvan. <TS>

at şalmaq [1] at sürerek düşmana hücum etmek. <ÖTS>

K10/33 **At şalsa** Rüstemâne eder ḥaşmı ḥîre-çeşm / Altun benekli câmesi bebr-i beyân gibi

‘**aṭā** [12] bağışlama, ihsan; bahşiş, zengin bir kimsenin, hizmet karşılığı olmadan

bir insana verdiği bağış, yardım, hibe. <KT, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

K1/48 Pâyân-ı na‘tı vaqt-ı durūd-ı revânıdır / Ol ḥazretün ki rûḥa ‘**aṭā**-yı nevâl eder

K4/29 Edeli güm nişâb-ı midḥatini / Dest-i deryûze-i ‘**aṭā**-yı dilem

K13/19 Dâmânınız oldu güher-i kâm ile memlû / Baḥr-ı kerem-i ḥazret-i zü‘l-faẓl u ‘**aṭâdan**

K13/23 Pâşâ-yı müfahḥam ki düşer yümn-i kudümü / Bâm-ı felegi perde-i dîbâ-yı ‘**aṭâdan**

K14/16 Enhâr-ı müselsel gibi kim rakş u semâ‘ı / Her birisinün lâyıḳ-ı teşrîf-i ‘**aṭâdur**

K15/33 Ol bezl-i ‘**aṭā** kim ola ehl-i dile mahşûş / Endüḥte-i zâd-ı reh-i ‘uḳbâ mı degildür

K20/19 Eyyâm-ı devletünde anılmaq revâ degil / Luṭf u ‘**aṭā**-yı Bermekiyân dâd-ı Ca‘feri

K21/27 Olursa senden olur Nâ‘ilî-i zâra kerem / Ki müsteḥakḳ-ı ‘**aṭā** lâyıḳ-ı ‘aṭâyâdur

K28/4 Evvel refâh-ı ḥâl idi fakr u fenâ bize / Memnûn idük ‘**aṭā**-yı cihân-âferîn ile

- K28/62 Ol nâ-tüvâna ancak olur dil-nevâzlık / Bu lutf u cüd ile bu ‘**aṭā**-yı rezîn ile
 M10/I/12 Olduḡ ġarîḡ-i nûr-ı ‘**aṭā**-yı Muḡammedî / Aḡsente ey hilâl zihî irtifâ‘-ı ḡâl
 G190/6 Ebr-i nîsân-ı ‘**aṭā** ḡazret-i Şeyḡü’l-islâm / Ki tutar gevherini nuṭṡına îşâra şâdef

‘**aṭâyâ** [3] hediyeler, armağanlar, bahşişler, ‘aṭiyye’nin çoḡulu. <KT, KO, ZL,

OTAL>

- K15/29 Eyle suḡen erbâbını luṭfuñla nevâziş / Ol fırḡa sezâ-vâr-ı ‘**aṭâyâ** mı degildür
 K16/2 Feyzi nîsân-ı ‘**aṭâyâ**-yı ilâḡiden olup / Perveriş-yâfte-i nüh şâdef-i çarḡ-ı berîn
 K21/27 Olursa senden olur Nâ’îlî-i zâra kerem / Ki müsteḡaḡḡ-ı ‘aṭâ lâyiḡ-ı ‘**aṭâyâdur**

âteş [75]

1. yanıcı cisimlerin tutuşmasıyla beliren ısı ve ışık; hararet, kızgınlık; (beşerî ve ilâhî anlamda) aşk ve sevgi harareti, muhabbet alevi. <TS, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K7/40 Bu fitne **âteşin** îḡâd eden la‘înüñ ola / Edüp ‘azâbını Ḳahḡâr laḡza medîd
 K10/23 Ḥusrev-nijâd-ı ‘adl ki Efrâsiyâb-ı zulm / Maḡv ola **âteş**-i ġazabından duḡân gibi
 K12/48 Çemen-i ḡâtıra esdikçe nesîm-i luṭfuñ / Dil-i vâ-suḡtenüñ **âteşin** eyler eş‘âl
 K15/5 Sen **âteş**-i maḡz eyledüḡüñ âḡ duḡânı / Ol zülf-i siyeh ‘anber-i sârâ mı degildür
 K15/10 Sen **âteş** o gül-bâḡçe-i ḡusne ḡasubend / Kem-ruḡşat-ı âḡ olduḡuñ evlâ mı degildür
 K18/28 Temüz **âteş**-i ḡahr-ı ġâzab-fürûzuñda / ‘Adüya nâ’ire-i şaṭvetüñ şihâb olmış
 K26/6 Sitem luṭf-ı kelâmıyla mişâl-i âb u **âteşdür** / Kerem nuṭṡ-ı revân-baḡşiyle ḡüyâ şîr ü şekerdür
 K28/75 Bülbül kebâb-ı **âteş**-i ġayret yerinde ḡâr / Kim söyleşir çemende gül-i âteşin ile
 M2/I/5 Maḡrûr-ı ciger-suḡte bir sîne mi vardur / Kim almaya dâm **âteşini** benden ilâḡî
 M2/I/6 Bu **âteşe** etsün mi taḡammül bir avuc ḡâk / Olmış ṡutalum ol daḡi âḡenden ilâḡî
 M2/I/7 Bir lem‘ası dünyâyı yaḡar ruḡşat olursa / Derdüñle o **âteş** ki çıkar tenden ilâḡî
 M2/II/7 Şâḡ üzre iken **âteş**-i ḡam aldı gül-âbum / Pejmürde gül-i bâḡçe-i şun‘-ı Ḳadîrem
 M2/II/9 Şâf eyledi ḡam **âteşi** yâḡût-ı vücudum / Bu cevher ile dâḡ-ı dil-i mihr-i münîrem
 M3/V/3 Yer yer uyandı ḡâne-i dilde çerâḡ-ı ye’s / Etdi derûnı **âteş**-i ḡam dâḡ dâḡ-ı ye’s
 G43/5 ‘İşk âteşi etmez mi hezâr-ı dili ṡüṡî / Gülzârdan **âteşde** de me’yûs degildür
 G43/5 ‘İşk **âteşi** etmez mi hezâr-ı dili ṡüṡî / Gülzârdan âteşde de me’yûs degildür
 G80/4 Bü’l-‘aceb şîrdür ol çeşm-i siyeh kim bî-bâk / Dil-i ‘âşîḡ gibi bir **âteş**-i süzâna şunar
 G82/1 Berḡ-ı ḡırmen-süz-ı dil cânım mı cânânım mıdur / Üfleyenler **âteşüm** âhum mı dâmânım mıdur
 G117/5 Baḡ ruḡ-ı pür-ḡâline i‘ câz-ı ḡusn-i yârı ḡör / Nâ’îlî ḡâşiiyyet-i **âteş** ki ‘anber-süzdur
 G130/3 Derdini ḡamzeden nihân ṡutmaḡa çâre var mıdur / **Âteş**-i germ-i ıztırâb ḡavşala-süz-ı râzdur
 G138/2 ‘İşk ile kim **âteş**-i maḡzûz hemân / Sîne-i süzâna yeter kînümüz
 G169/1 N’eylerüz şaḡbâyı biz ol la‘l-i nâbuñ mestiyüz / Âb u **âteşden** muḡammer bir şarâbuñ mestiyüz
 G173/2 Sîne-i pür-dâḡda **âteş**-i ‘ışḡuñ heves / Kem şererin mâye-i süz u güdâz eylemiş
 G180/1 Benüm ol şu‘le kim olmaz benümle hem-zebân **âteş** / Maşaff-ı berḡ-ı âhumdan eder ‘aṭf-ı inân **âteş**
 G180/2 ḡılâf-ı sîneden âşîḡ ki sell-i seyfi-âḡ eyler / Olur düzaḡ hirâsân ḡâşıl eyler bîm-i cân **âteş**

- G180/3 Hezâr-ı dilde tâb-ı cünbiş-i âh olduğın görse / Olur ol tâze berg-i gül-şen-i hûbî hemân **âteş**
- G180/4 Dil-i pür-tâb-ı âşık hüsni-ı ‘âlem-süz-ı dil-berdür / Yem-i âteş-telâfûm şeb-çerâğ-ı düdmân **âteş**
- G180/5 Tılsım-ı genc-i ‘ışk ancağ ser-i pür-dâğûn ey abdâl / Ki ol küh-ı belâda eksük olmaz her zamân **âteş**
- G180/6 Cihân-ı vahdetün bir renge konmuş ‘unşur-ı çârî / Gül **âteş** bülbül **âteş** nev-bahâr **âteş** hazân **âteş**
- G180/7 Yağar ey Nâ’ilî Cibrîlî dâğ-ı reşk-i kıssîsi / Maḥabbet sümenât-ı fitnedür hüsni-ı bütân **âteş**
- G183/3 Sipihre virdi fenâ âb-ı şu‘le-tâb-ı dü çeşm / Mey-i dü **âteşe** zarf-ı kedüya şıgmaz imiş
- G183/6 Fûrûğ-ı gevher-i idrâke teng imiş bu cihân / Metâ‘ı **âteş** olan çârsüya şıgmaz imiş
- G210/3 Eşer-i âh göreydün nic’olur ey Ferhâd / Etmese âbını maḥv **âteş**-i gâḡ ṭişemüzün
- G214/6 El şunma câm-ı şu‘le-keşân-ı maḥabbete / Tersân-ı **âteş**-i ḥaşebât-ı caḥîm iseñ
- G226/5 Bîñ kaṭre ḥün-âb-ı ciger bir yere gelsek / ‘İşkûñ gibi bir **âteş**-i sūzâna dökülsek
- G232/3 **Âteş**-i ḥüsniüne hem-sâye olup zülfiünde / Âh-ı düzaḥ-şerer-i bâriḡa-zâd oldı gönül
- G246/5 Baḥr-ı **âteş** şarşar-ı âhum ḥurūşum görme sehl / Ey Ḥudâ-nâters mevc-i bî-şumârundan şakın
- G282/8 Nüş ederler âb u **âteşden** muḥammer bir şarâb / Mey-güsârân-ı maḥabbet meşreb-i idrâkden
- G285/1 Sûz-ı elemle ḥâṭır-ı nâza niyâz degmesün / Dâmenine anuñ daḡı **âteş**-i nâz degmesün
- G326/4 Ol kehrübâ-yı **âteş**-i derdüz ki bir şerer / Dûzaḥ-fürüz-ı sîne-i bî-kînedür bize
- G345/3 Yanarlar **âteşine** ‘âkıbet biri birinün / Mizâc-ı şu‘le tenük germ ü zûd pervâne
- G357/4 Bülbül kebâb-ı **âteş**-i ḡayret yerine ḥâr / Kim söyleşür çemende gül-i âteşin ile
- G358/5 ‘İşk **âteşi** etmez mi seni Nâ’iliyâ pāk / Âlûde iseñ ḡam yeme çirkâb-ı günehle
- G372/1 Sebeb-i rif’ati **âteş** olanuñ dūd gibi / Ḥazef olmuş yeri micmer-i zer ‘ūd gibi
- G390/2 Aḡker gibi ol **âteşün** erbâb-ı tekellûf / Her kaṭresini dâğ-ı dil ü ḥuş görür mi
- Ş10/5 Âh yağar sîne-i nesrîn-veşün / Penbe ile yok oyunu **âteşün**

âteş düşmek [1] ateş düşmek; çok şiddetli ağrı ve acı duymak. <ÖTS>

- G342/4 **Âteş düşer** derûnına bülbül gibi dilün / Gelse ruḡuñla ger gül-i sîr-âb bir yere

âteş etmek, âteş eylemek [2] ateş hâline getirmek, yakmak, tutuşturmak.

- G285/2 Gülleri **âteş eyleme** bülbüle sen de ey nesîm / Gûşa peyâm-ı mevsim-i sūz u güdâz degmesün
- Ş5/2 **Âteş etdün** beni te’sîrümünden / Şakın ey şûḡ-ı cefâ-pîşe şakın

âteş-i âh [2] ateş gibi yakıcı olam iç geçirme, sıcak âh. <Kanar/1>

- G122/2 Sen ey sirişk-i dîde hemân kâr-ı ḡaşrı gör / Bünyâd-ı çarḡa **âteş-i âh**-ı derûn yeter
- G230/1 Çâk etdi câmesin atılup cüybâra gül / Beñzer ki yandı **âteş-i âh**-ı hezâra gül

âteş-i bî-dūd [1] dumansız ateş. Tanıkta şimşek parlaması hakkında kullanılmıştır.

- G250/4 Her şerâre eylemiş âmâde bîñ cân ḡurmenin / Berḡ-i pür-tâb-ı cemâlün **âteş-i bî-dūd** eden

âteş-i dil [2] (beşerî ve ilâhî anlamda) gönül ateşi; aşk. <TASAVVUF TERİMLERİ>

- G158/4 Ser-cüş-ı hevâyuz yerümüz **âteş-i dildür** / Hem-ḡilkat-i sîm-âb u hem-âğûş-ı sipendüz
- G162/3 Ciger-gâvân-ı ‘ışka **âteş-i dilden** ḡaber vir kim / Bu kûha ṭîşe kâr etmez bu kârî Kûh-ken bilmez

âteş-i düzaḡ [3] cehennem ateşi. <Fars Mitolojisi Sözlüğü>

K6/10 Olurdu **âteş-i düzağ** hezâr dehşetle / Girifte dâmen-i teb-lerze-i hirâsânı

K7/60 Yüzi şuyına o sulţânun eyleyüp irsâl / Amân-ı **âteş-i düzağdan** ol ğarîbe nüvîd

K26/18 Ğarîn-i i‘tidâl-i feyzün olmazsa o gül-zaruñ / Hevâsı **âteş-i düzağ** gülî süzende aḥkerdür

âteş-i ḥasret [2] inleme ve feryatla yanma; pişmanlık ateşi. <Seccadî/1>

M2/III/2 Ol **âteş-i ḥasretle** ki yakduñ beni yâ Rab / Her lem‘ asını âyîne-i mihr-i şeh̄er kıl

G60/1 Sîneden raḥtuñ ey ğam götür âfet yeridür / Girye tûfân-gehidür **âteş-i ḥasret** yeridür

âteş-i seyyâle [1] akıcı ateş || al şarap, tanıkta geçen “gül-i ter”in de “rakı” olabileceğine işaret etmiştir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 95>

G247/1 Yakma hezârûñ ey gül-i ter nâleden şaḥın / Göz yaşın alma **âteş-i seyyâleden** şaḥın

âteşlere yakmak [1] yakmak, tutuşturmak. <ÖTS> İbarede pekiştirme amacı güdülmüştür.

M2/IV/10 **Âteşlere yak** âh ederek cism-i zebûnuñ / Maḥşer-geh-i dâğ eyle süveydâ-yı derûnuñ

G248/1 **Yakdum** dili **âteşlere** tâb-ı nazarumdan / Berg-i gül-i ruḥsârûña dâğum eşerümden

âteşlere yanmak [1] yanmak, yakılmak || çok büyük zarar uğramak, mahvolmak. <ÖTS> İbarede pekiştirme amacı güdülerek “âteş” ve “yanmak” birlikte kullanılmıştır.

M2/II/4 Ḥasret-zededür rîkûme ḥâkister-i düzağ / **Âteşlere yanmış** bir avuc ḥâk-i ḥaḳîrem

2. vücut ısısı. <TS> Tanıklarda bu ısı, manevî bir durumun maddî tecellisi olarak düşünülmelidir.

M2/II/2 Sînemdeki **âteş** beni bir renge ḳomış kim / Ḥâkister-i düzağ-beden ü berḳ-naḳîrem

M2/II/3 Yâ ‘unşur-ı nârî iledür ḥilḳat-i aşlum / Bu **âteş**-i cân-süz ile yâ şu‘le-ḥamîrem

M2/II/10 Etdi eşeri cismümi pür-nâle-i şeb-gerd / Yâ Rab ne ‘aceb **âteş** imiş nâ’ire-i derd

âteş-bâr [1] ateş yağdıran. <Kantar/2>

G378/2 Ebr-i **âteş-bâr**-ı âhum görme nâçîz ey felek / Âfet-i şîr ü peleng-i bîşedür her ḳaṭresi

âteş-endâz [1] fırın yakan kimse; ateş küreği. <FZ>

G207/3 **Âteş-endâz**-ı frîb olmada câna beñzer / Sâḥir-i bü’l-‘aceb-i nâdire-sâza nigehûñ

âteş-efşân [1] ateş saçan. <LN, OTAL, Redhouse> Tanıkta ağızından ateş çıkaran “ejder”in sıfatı olarak kullanılmıştır. Ejder ise tanıkta bir nevî ateşli topun ismi olarak anılmıştır.

K11/7 Ḥamle-i pür-zûrî ḥaşmuñ zehresin çâk eylemiş / **Âteş-efşân**-ı şaf-ı a‘dâ bir ejderdür gelen

âteş-feşân [1] ateş saçan. <LN, Kantar/2> Tanıkta ağızından ateş çıkaran “ejder”in sıfatı olarak kullanılmıştır.

K26/33 Ḳalemdür maḥv eden âşârın ol siḥrûñ ki destinde / Kelîm-i ṭab‘umuñ **âteş-feşân** gûyâ bir ejderdür

âteş-figen [1] ateş düşüren, ateş salan.

G207/4 Olur **âteş-figen**-i ḥırmen-i âsâyiş-i dil / Baḳmayup sînedeki süz u güdâza nigehûñ

âteş-fürûz [1] ateş yakan, ateş tutuşturan. <Dihhudâ>

K7/41 Teni caḥīm-i nedāmetde tûde-i aḥker / Zebānı kûre-i **âteş-fürûz**-ı ğamda ḥadīd

âteş-gede [1] Mecusîlerin tapındıkları yer; [tas.] ilâhî aşkla dolu kalp, gönül. Eski İran'da içinde kutsal ateşin yandığı tapınaklara âteş-gede denirdi. Buraların birkaç basamakla çıkılan ve ortasında gün ışığının girmediği bir ateşliği bulunurdu. Buradaki görevli rahipler ateşin sönmemesine dikkat ederlerdi. Âteş-gedelerden evlere alınan ateşin de söndürülmemesine özen gösterilirdi. <FZ, Seccadî, TASAVVUF TERİMLERİ, Fars Mitolojisi Sözlüğü> Âşığın sinesi ile özdeşleştirilen bu mekândaki ateşin sönmemesi, aşk ateşinin de sine de sürekli yanmasına işaret etmektedir.

M2/III/7 **Âteş-gede**-i sinem edüp bâğçe-i derd / Her âhumı ol gül-şene bir sünbül-i ter kıll

âteş-ḥurûş [1] ateş coşturan, ateş dalgalandıran.

G1/1 Yem-i **âteş-ḥurûş**-ı dilde oldukça sükûn peydâ / Eder her dâğ-ı ḥasret tende bir gird-âb-ı ḥûn peydâ

âteşîn [4] ateşli; ateş renginde. <Cûdî, Kanar/2>

K4/2 Baḥr-ı mevvâc-ı **âteşîn** gird-âb / Dâğ-ı tedbîr-i nâ-Ḥudâ-yı dîlem

K28/75 Bülbül kebâb-ı âteş-i ğayret yerinde ḥâr / Kim söyleşir çemende gül-i **âteşîn** ile

G260/2 Tahrik-i bād-ı şubḥ ile ey âh-ı **âteşîn** / Âzürde eyleyen ruḥ-ı cânânı sen misûn

G357/4 Bülbül kebâb-ı âteş-i ğayret yerine ḥâr / Kim söyleşür çemende gül-i **âteşîn** ile

âteşîn-dem [1] nefesi ateş gibi||sözü veya sesi etkili, etkili konuşan. <LN, Kanar/2>

K6/29 Ne ğamze ḥancer-i elmâs-ı **âteşîn-dem** kim / Toḳunsa şa'şâ'ası âb ederdi sindânı

âteş-nefes [1] ateş nefesli; güzel konuşan, belîğ||coşku dolu, coşkulu, heyecanlı; meclise neşe veren. <Steingass, Dihhudâ>

G162/5 Dil-i **âteş-nefes** kim meclis-efrûz-ı maḥabbetdür / Zebân-ı nâlesin ḥunyâ-gerân-ı encümen bilmez

âteş-perestân [1] ateşe kible gibi secde edenler, Zerdüştler. Ateşi kutsamaları ve en saygın değerleri arasında kabul etmelerinden dolayı Zerdüşt inancı bağlilarına âteş-perest denirdi. <Dihhudâ, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 109>

G252/2 Hindû-yı ḥâlûn gibi **âteş-perestân**-ı ruḥuñ / Zaḥm-ı çeşm-i cünbiş-i dâmân-ı müjgân görmesün

âteş-rîşe [1] ateş düşüren, atşe saçan.

G378/1 Giryem kim deryâ-yı tûfân-pîşedür her kaçresi / Mevc-ḥîz oldukça **âteş-rîşedür** her kaçresi

âteş-telâṭum [1] ateş dalgalandıran, alev alev yanan.

G180/4 Dil-i pür-tâb-ı âşık ḥüsn-i 'âlem-süz-ı dil-berdür / Yem-i **âteş-telâṭum** şeb-çerâğ-ı dūd-mân âteş

âteş-zâr [1] ateşlik, ateşi çok olan yer. “Âteş-gede” karşılığında kullanılır (bkz. âteş-gede). <Kanar/2, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

G117/4 Habs-ı dil lâyıķ mı **âteş-zâr**-ı hicrânunda kim / Kem-şerâr-ı şu‘le-i hüsnuñ semender-sûzdur

‘**aţf** [] bağlama; eğme, çevirme, meylettirme. <KT, Cûdî, OTAL>

‘**aţf**-ı ‘**inân etmek**, ‘**aţf**-ı ‘**inân eylemek** [2] dizgini bir yöne çevirmek, bir yere yönelmek, hareket etmek (‘**aţf**-ı ‘**inân kerdin**). <Steingass>

K27/28 Bildürüp kâfire hâddin taraf-ı saltanata / **Byledüñ** nuşret ile ‘**aţf**-ı ‘**inân** hoş geldüñ

G180/1 Benüm ol şu‘le kim olmaz benümle hem-zebân âteş / Maşaff-ı berķ-ı âhumdan **eder** ‘**aţf**-ı ‘**inân** âteş

‘**âţf**et [7] karşılık beklenmeden gösterilen sevgi, iyilikseverlik, merhamet, şefkat, yakınlık. <KT, LN, OTAL, Kanar/3>

K3/38 Gül-i hadîķa-i cân u cihân ki peydâdur / Şemîm-i ‘**âţf**et-i zü‘l-minen gül-âbında

K7/61 Vüfur-ı ‘**âţf**etüñ etsün ol güneh-kâruñ / Ğarîķ-i ni‘ met-i ğufrânun olduĝın te‘yîd

K8/2 Zamân-ı ‘azmüne Hâķķuñ bu iķtizâda imiş / Zuhûr-ı ‘**âţf**et-i bî-dirîĝ ü enbâzı

K12/87 Mesned-i câh-ı vezâretde her âyîne ola / Mazhar-ı ‘**âţf**et-i hayy-ı kâdîmü‘l-âzâl

K17/5 Taḃ‘uma virdi teraķķî eşer-i ‘**âţf**etüñ / Hâsıl etdüm şeref-i medḥüñ ile şevķ-i derûn

K28/46 Enbâz olur mı hîç saña kim zât-ı aķdesüñ / Olmuş ferîd-i ‘**âţf**et-i müsta‘în ile

Ş1/3 Haste-i ışķa ‘âfiyet demidür / Cân-ı meftûna ‘**âţf**et demidür

atılmaķ [2]

1. atmak işine konu olmak. <TS>

M2/II/6 Yabana **atılmış** per ü peygâmı kırılmış / Zâ‘f-ı ten-i bîmâr ile bir ḥam-şude tîrim

2. bir şeye doğru birden gitmek, birden bir davranışta bulunmak. <TS>

G230/1 Çâķ etdi câmesin **atılup** cûy-bâra gül / Beñzer ki yandı âteş-i âh-ı hezâra gül

aţlas [8]

1. desensiz, düz kumaş, ipekten dokunmuş, esvaplık bir kumaş olup al, mavi, yeşil, sarı daima düz renklidir ve üzerinde hiçbir tezyini motif bulunmaz. Aţlas, pahalılığında dolayı genellikle saray mensupları ve zenginler tarafından kullanılır (bkz. dîbâ). <ADŞS, TGKSS, TDVİA, C.4, s. 80> Tanıklarda maddî varlığa ve zenginliğe işaret etmek için kullanılmıştır.

G16/2 Dil terk-i ḥânümân ile mesrûr o deñlü kim / Güyâ ki naķdin **aţlas** u dîbâce verdi hep

G326/2 Biz berķ-ı ḥânümân-ı vücûdüz libâs-ı ten / Ne **aţlas** u ne ḥırķa-i peşmînedür bize

2. yıldız bulunmayan felek tabakası, dokuzuncu felek. Üzerinde görünür bir şey bulunmadığı için desensiz kumaşa teşbihle bu ismi almıştır. <Cûdî, ADŞS> Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün “kumaş” anlamı da kastedilmiştir.

G57/5 Zamânede felek-i **aţlas** olsa Nâ‘ilîyâ / Ğumâş-ı naẓm-ı ma‘ânî-ţîrâza baķmazlar

G272/2 Rind ü zühhâda nedür nâzişûn ey **aflas**-ı gerdün / Ki ne seccâde vü ne hırka-i peşmîne olursun

G314/2 Teşrîf-i câh-ı fakrı olur **aflas**-ı felek / Ehl-i fenâda her ne kadar kevkeb olmasa

3. eski, yıpranmış. <Kanar/2> Aşağıdaki tanıklarda “kuhen” ve “köhne” sözcükleriyle, **aflas**’ın bu anlamının da kastedildiği anlaşılmaktadır. Sözcüğün “felek tabakası” anlamı da göz ardı edilmemelidir.

G92/4 Bu kuhen dâr-ı şifânun nazar-ı dâniya / Çarh-ı **aflas** dedigün köhne firâşî görünür

aflas-ı câh [2] makam ve mevkiye işaret eden değerli kıyafet. Tanıkta olumsuz bir bağlamda ve “dünya malı, gelip geçici meta” karşılığında kullanılmıştır.

G92/1 **Aflas-ı câha** ki ‘ârifde tehâşî görünür / Cähliün düş-ı tefâhürde kumâşî görünür âğişte

G116/4 **Aflas-ı câhu** eyleyüp çull-ı hâzân-ı hırş u âz / Hâcegiyân-ı himmete cevher-i zât verdiler

atmak [4]

1. bir cismi bir yöne doğru fırlatmak (bkz. **karaya atmak**). <TS>

G366/4 Ey dil hâzer ki zevrak-ı nüh bād-bân-ı çarh / Buldukça rûzgârın **atar** karaya seni

2. (ok gibi şeyleri) hedefe iletmek, nişana göndermek. <TS, ÖTS>

G29/5 Kemânî kaşlarun **atdukça** müjgân okların diller / Yürür mânend-i tîr-âverd gâhî râst gâhî keç

3. giyilen bir şeyi çıkarmak. <TS>

G185/5 **Atmış** niķâbî çehreden ol şüh Nâ’ilî / Nakd-i cemâli kîse-i iķrâza şıgmamış

4. (cân ile birlikte) istemek, çok istemek (bkz. **cân atmak**).

M8/V/2 Perişân etmege cem’iyyet-i ‘uşşâkı cân **atduñ**

‘**aṭṭâr** [4] güzel koku satan kişi, aktar. <OTAL, ADŞS>

K15/25 Enfâs-ı kerîmünle zemîn ṭabla-i ‘**aṭṭâr** / Hülķuñla felek nâfe-i bûyâ mı degildür

K31/7 ‘**Aṭṭâr** gibi çârsû-yı i’tibârda / İşâr-ı nefḥa-i keremünle ferîd olur

G334/2 Âh-ı dilden ḥam olup ṭabla-i ‘**aṭṭâra** döner / Nâfe-gün ḥâl ile ol ṭurra-i müşķin-i siyâh

G359/5 ‘**Aṭṭâr**-ı çârsû-yı murâd olmadı o kim / Dükkân-ı i’tibârını yağmaya virmedi

‘**Aṭṭâr** [3] Feridüddin Ebû Hâmid Muhammet bin Ebû Bekir İbrahim bin İshak

Atâr-ı Kedkenî. İran’da XII.-XIII. yüzyıllarda yaşamış ünlü şair ve ârif. Şifalı bitki satıcılığı ile uğraştığından bu adla anılmıştır. Tasavvuf yoluna girerek bu yolda eserler kaleme almıştır. Tezkiretü’l-Evliyâ adlı eserinin yanı sıra manzum olarak yazdığı, Esrâr-nâme, İlâhî-nâme, Musîbet-nâme, Cevâhirü’z-zât, Vasiyet-nâme, Mantıku’t-Tayr, Bülbül-nâme Haydar-nâme, Şütür-nâme, Muhtâr-nâme, Şâh-nâme isimli eserleri bulunmatadır. Bunlardan en meşhuru Mantıku’t-Tayr’dır. Bu eser, 4600 beyit tutarında sembolik bir eserdir. <İran Edebiyat Tarihi, s. 232-235>

G98/9 Mestüz ol câm-ı fenâdan ki kenârındaki ḥatt / Nâ’ilî nice Şenâyî nice ‘**Aṭṭâr** okudur

Aşağıdaki tanıklarda “attâr” sözcüğünün “koku satan kişi” anlamı da kastedilmiştir (bkz. ‘aṭṭâr).

K5/27 Bûy-ı nazımdan edüp ‘âlem-i ervâha eşer / Rûh-ı ‘**Aṭṭâra** da aındurmak olur yağmâyı

G230/6 ‘**Aṭṭâr** gibi aldı nefes ‘andelîbden / Virdi çemende tablaların rûzgâra gül

aṭvel [1] daha uzun, pek uzun. <Cûdî, OTAL>

K19/34 Eylesün her biri Şehnâme-i Firdevsiden / Nüşa-i menkıbet-i câh u celâlün **aṭvel**

âvâre [11]

1. perişan, dağınık; yıkık, yıkıntı. <FZ, Steingass>

G101/3 Ne olur nâz kadar çeşmüne mûnis ne niyâz / Cüst-cûya seni gönlümce dil **âvâre** bulur

G115/2 **Âvâre** dil ki zülfün ile hem-cenâhdur / Bir âşiyânenen iki murğ-ı peridedür

2. serseri, başıboş gezen, ötede beride dolaşan. <KT, LN, OTAL>

K6/11 Hezâr ‘âşık-ı **âvâresin** o şeh gâhî / Göreydi nîm nigâh-ı kabûle erzânî

G15/2 Her şubh tavâf eyleyerek Ka‘be-i küyüñ / Bir yere gelür ‘âşık-ı **âvârelerün** hep

G43/4 Dil şem‘-i ruh-ı dil-bere pervânedür ammâ / **Âvâre**-i pîrâhen-i fânûs degildür

G286/3 Kûyüñda var **âvârelerün** keşreti ammâ / Ol gâmze-i şühûñ geçemezler siteminden

G366/3 Eṭfâl-i şehîr lâne-i tenden cudâ gönül / Döndürdiler kebûter-i **âvâre**ye seni

Kt4/1 Bilürüz kaçdın o şehbâz nigâhuñ câna / Bakma **âvâre** kebûter gibi hiç yabana

Ş7/3 Gözedüp ‘âşık-ı **âvârelerün** / Ele al gönlini dil-dâdelerün

3. kovulmuş, sürgün; vatanından uzaklaşmış. <Steingass, Dihhudâ>

Ş6/2 Veh ki olduk vatandaşan **âvâre** / Yine geldük diyâr-ı hicrâna

4. sahilden açılma. <KT, YTL>

âvâregân [1] avareler, derbederler; gurbete düşenler.

G176/1 Gönül **âvâregân**-ı ‘ışka hergiz mesken olmazmış / Yem-i miñnetde sâhil küh-ı gâmda dâmen olmazmış

âvâre-reviş [1] aylak, boş gezenin boş kalfası. <Kantar/2>

G120/3 Dağıdur kendüyi bir âh ile zülfünde gönül / Rind-i **âvâre-reviş** fıkri tecemmül mi eder

âvâz [1] ses, seda. <OTAL> Tanıkta “davet etmek üzere seslenme, çağırma”

anlamındadır.

G309/6 Gâvğâ uzadur kısmet-i hâk-i deründe ger / **Âvâzı** sürme-ğorde-dilân kûteh olmasa

âvâze [2] ses, yüksek ses; şiddetli ses. <Cûdî, LN, FZ>

K1/29 Maḥmil-keşân-ı ‘azmi benim ol menâzilün / **Âvâze**-i Cedi ile âşufte-hâl eder

K5/14 Eder **âvâze**-i taḥsîn ile pür-şevk-i semâ‘ / Gûş-ı Nâhîd gibi şeş-cihet-i dünyâyı

‘**avd** [] geri dönme, dönüş, dönüp gelme. <KT, LN, Kantar/2>

‘**avd etmek**, ‘**avd eylemek** [2]

1. geri döndürmek, geri getirmek. <Redhouse>

K13/20 ‘**Avd eyledi**’ adl-i ‘Ömeri’ âleme hâlâ / Düstür-ı mübarek-pey ü ferhunde-liḳâdan

2. yenilenmek, sürekli taze kalmak.

K31/15 ‘**Avd ede**’ ömr ü devlet-i baḥtuñ hezâr sâl / Aḥkâm-ı rûz-nâmece tâ kim cedîd olur

âvîhte [2] asılı, asılmış. <KT, OTAL, Redhouse>

K14/20 Yâ farkına **âvîhte** biñ ‘ıḳd-ı Şüreyyâ / Bir şu‘le-i cevvalé-i sîm-âb-nümâdur

K14/25 **Âvîhte** pür meyvesi hengâm-ı şitâda / Eşmâr-ı bihiştî gibi hem neşv ü nemâdur

âvîze [1] avize, billûr vesaireden yapılan asma şamdan, askı. <Cûdî, Kanar/2>

K28/26 Dest-i ḳazâ firâzına **âvîze** eylemiş / Hem-pâye gördi tîḡini ‘arş-ı berîn ile

‘**avn** [2] yardım, imdat, nusret. <KT, LN, OTAL> Tanıklarda Allah’ın yardımı ifade edilmek üzere kullanılmıştır.

K11/33 Ḥaḳ vücûdın muşlîḥ-ı her emr-i duşvâr eylesün / Emr-i dîne tâ ki Ḥaḳdan ‘**avn**-ı yâverdür gelen

K16/43 Kilḳ-i te‘yîd be-kef ḥil‘at-i iḳbâl be-düş / ‘**Avn**-ı Ḥaḳ yâver ü elṭâf-ı Ḥudâ yâr u mu‘îñ

‘**avret** [1] insan bedeninin görünmesi ve gösterilmesi ayıp sayılan ve namazda örtülmesi gereken yerleri. <KT> Aşağıdaki tanıkta “setr-i ‘avret” ile, namaz esnasına beden gereklili yerlerinin örtülmesi kastedilmiştir. Bu terim, namazın şartlarından birisini ifade eder (bkz. setr-i ‘avret).

K3/27 Libâsdan ḡaraḡ ey ḥ‘âce setr-i ‘**avret** ise / Nedür ta‘alluḳuñ ârâyiş-i şiyâbında

avuḡ [11] yarı yumulmuş elin alacağı miktar. <TS> Miktar olarak azlık ve mecazen hakirlik ifade etmek için “bir avuḡ ...” şeklinde kullanılmıştır.

K2/37 Tûrâb iken bir **avuḡ** sikke ḳabûlûñ ile / Revâc-baḡş-ı zer-i kâmilü’l-‘ayâr ḳalur

K3/12 Diler ki ḥîle ile naḳd-i nâmn eyleye güm / Diyâr-ı Edrinenüñ bir **avuḡ** tûrâbında

K9/10 Pâdişâhâ bir **avuḡ** ḥâki o kim ḥikmet ile / Eyleyüp ḳâbil-i cân nâmnı insân etmiş

K18/45 Kesâd-ı nâfe erişmiş o ḥadde kim gûyâ / Diyâr-ı Çîn ü Hıṭâ bir **avuḡ** tûrâb olmuş

M2/I/6 Bu âteşe etsün mi taḥammül bir **avuḡ** ḥâk / Olmuş ṭatalum ol daḡi âhenden ilâhî

M2/II/4 Ḥasret-zededir rîkime ḥâkister-i düzaḡ / Âteşlere yanmış bir **avuḡ** ḥâk-i ḥâḳîrim

G4/5 Eger olmazsa perişânî-i zülḫûñ rûzî / Ḥaşre dek bâr-ı girândır bir **avuḡ** ḥâk baña

G56/3 Olsun eczâ-yı felekden menfa‘at-cüyâ o kim / Bir **avuḡ** ḥâşâkdan ḥâşiyet ümmîdindedir

G114/2 Ârâma yer ḳomaz dile küyüñde rûzgâr / Ol âsitânaden bir **avuḡ** ḥâki dūr eder

G142/2 Cünbiş-i dâmen- zülḫûñle perişânûñ olup / Ser-i küyüñde bir **avuḡ** ḥas u ḥâşâk oluruz

G346/5 Şehsivârum dil-i mecrûḡı başup geçme eger / Pâymalûñ bir **avuḡ** ḥâk-i perişân ise de

âyâ [1] acaba. <Cûdî, Kanar/2>

K15/12 Aḥvâlûñi taḳrîre maḡal düşdi mi **âyâ** / Biḡâne mi var meclisi tenhâ mı degildür

ayak [21]

1. bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan kısmı. <TS>

G75/3 ‘İyândır üft ü hîzinden ki sâķî mest-i la‘lündür / Ol dil kim büse-gâhı geh elüñ geh **ayağundur**

G216/2 Ne bir iki câma dimâğî var ne тұrur elde ne **ayağı** var / Mey-i ‘işveden de ferâğî var o tenük şerâb-ı teğâfülün

G325/1 Zülfün düşürdi her birini bir kemend ile / Cem‘ oldı diller **ayağuna** kayd u bend ile

G371/4 Sensün ol naħl-i ser-efrâz-ı üftâdelerün / Dökülür **ayağuna** berg-i ħazân-dîd gibi

ayağı düz başmak [1] işi yoluna girmek; işi yolunda gitmek. <ÖTS, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

G210/4 Olmasun **ayağı düz başduğma** ğirre hele / İnkisârında bulan neşvesini şîşemüzün

ayağı tozıyla [2] yoldan gelir gelmez, henüz dinlenmeden. <ÖTS, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

G211/3 Nedür bu sa‘y u teveccüh ħudumuña güyâ / Henüz **ayağı tozıyla** Ħicâzdan geldün

G233/3 **Ayağı tozıyla** teşrîf etse dilber ħâneñi / Reşg-sâz-ı genc-i Bâd-âverde olmazduñ gönül

ayak başmak [8] bir yere varmak, ulaşmak, gelmek, uğramak. <TS, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

G178/1 Bu süllem-pâye-i iķbâle kim Şeddâd **ayak başmış** / Felek ħaşr-ı vücûdın etmege berbâd **ayak başmış**

G178/2 Birinün ser-nüvişti nâle olmuş birinün tişe / Düşüp şahrâya Mecnün kûha kim Ferhâd **ayak başmış**

G178/3 Şıķılmış nâz-ı baħta dest-burd-ı çarķ-ı ħaddâra / Recâ-yı nâ-murâdide dil-i nâ-şâd **ayak başmış**

G178/4 Yapışmış dâmen-i tevfiķa dil dest-i irâdetle / felekden etmemiş bir kerre istimdâd **ayak başmış**

G178/5 ‘Alâyıķdan beri âzâdedür ħamdan o server kim / ‘Arûs-ı kâm-ı dehre olmamaış dâmâd **ayak başmış**

G178/6 Şikeste câm-ı rahşân bâde rîzân bezme dest-efşân / Meger bir zâhid-i ħüşķ ü riyâ-mu‘ tād **ayak başmış**

G178/7 Felek tāsından etmiş ka‘beteyn-i mihr ü mâh-âsâ / Bu şeş-dergâh-ı siridrâca çok nerrâd **ayak başmış**

G178/8 Dil-i ferzâne bir uğranmamış semr ihtiyâr etmiş / İştmiş Nâ‘iliden mülk-i nazma yâd **ayak başmış**

ayakda ħalkmak [1] oturacak yer bulamamak; itibar görmemek. <ÖTS, DEYİMLER/AKSOY>

K16/35 Hâk-sâr-ı ħademün muķbil-i dergâhuñdır / Elin al **ħalmasun ayakda** perîşân u ħamîn

2. kadeh, tas çanak. Sözcük bu anlama geldiğinde “ayağ (آياغ)” imlâsı ile de kullanılmaktadır.

<YTS> Tanıklarda ilk anlama gönderme yapılarak kullanılmıştır.

G25/2 Maħrûr-ı ciger-teşneyüz ey sâķî-i müşfiķ / Geldükçe elünden bize teklîf-i **ayağ** et

G32/2 Zuhûr-ı neşve-i la‘lünle dest-i ‘âşıkda / Mey-i neşât ile lebrîz olur **ayağ**-ı ümîd

G93/3 Yok câm-ı mihre rağbetim ey sâķî-i felek / Gönüm gibi şikeste baña bir **ayağ** ver

G171/5 Neşve-ver-i ħayrete bir gelür ey Nâ‘ilî / Rıtl-ı girân-ı vişâl dürd-i **ayağ**-ı heves

Aşağıdaki tanıkta sözcüğün organ anlamı da kastedilmiştir. Meyhanede pîr-i mugânın ayağını öpmek, ona hürmet göstermek olarak düşünülebilir. Kadehin öpülmesi, ona bir ta'zim göstergesi olarak algılanabileceği gibi, kadehten şarabı içmek üzere ona dudak değdirme olarak dadüşünülebilir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 269>

G240/6 Öpdüm **ayağın** meygdede pîr-i muğânun / Şeyhü'l-ğarem-i Ka'be-i 'irfândan el aldum

'**ayâl** [1] karı, zevce; bir kimsenin bakmakla mükellef olduğu kimseler. <KT, LN>

G315/1 Gel ey gönül zen-i dünyâya pây-mâl olma / Olup mücerred-i gül beste-i '**ayâl** olma

'**ayân** [8] gözle görünen, belli, açık, aşikâr, meydanda; şüphesiz olan. <KT, LN, ZL, OTAL>

K13/16 Eşkâl-i ğarîb etdi '**ayân** bād-ı havâdis / bir cünbiş ile perde-i bî-reng-i hafâdan

M6/1/1 Ey şıfâtun nûr-ı mişkât-ı tarîk-ş güm-rehân / Mihr-i zâtuñ maşrıq-ı ğayb-ı hüviyyetden '**ayân**

G20/2 Sünbüller üzre nergise kıl câ-be-câ nazar / Seyr et bir âsumânda '**ayân** nice mâh-tâb

G36/1 Maşşer k'ola hüsünüden '**ayân** şafvet-i dîdâr / Tâb-efgen-i hürşîd ola germiyyet-i dîdâr

G75/3 '**Ayândur** üft ü hîzinden ki sâķî mest-i la'lündür / Ol dil kim büse-ğahı geh elüñ geh ayağundur

G136/4 Bizüz ol metâ'-ı dağal-dükân görünür bezâ'atumuz ziyân / Ki bu çârsûda degil '**ayân** ne kesâdumuz ne revâcumuz

G300/5 Fâşdur dil dehenünden dehenün zülfünden / Râz-ı pûşîde degil keşf-i '**ayân** ancak bu

T1/2 Deryâ-nevâl ü kân-ı hân reşk-i şadef maşşud-ı kân / Kim oldı şulbinden '**ayân** bir gevher-i 'âlem-behâ

a'yân [3]

1. gözler, 'ayn'ın çoğulu. <Cûdî, ZL, OTAL>

K14/28 Manzûr olan **a'yân** bakılsa ne tarafından / Zerrîn-ğadeh ü nergis ü gül mihr-i giyâdır

2. bir memleketin ileri gelenleri, yöneticiler. <OTAL, Redhouse>

K11/15 Bir bir **a'yân**-ı vilâyet derdi şâhım aç gözün / Muştafa Pâşâ-yı ğâzî gibi bir erdir gelen

K23/2 Zihî âsâyîş-i devr-i kamer kim olmuş **a'yân** / Zuhûr-ı hâdisât-ı fitneden emn-i tamâm üzre

'**ayâr** [4] altın ve gümüş gibi şeylerin saflık derecesi, derece, mertebe, ölçü. <KT, LN, Kanar/3>

G71/3 Zîr-i şem' ü pây-ı gül-bünde '**ayâr**-ı sūzî / Bûlbûl ü pervânenün hâkisterinden bellidür

G71/5 Eylemez her kim '**ayâr**-ı hüsne rağbet Nâ'îlî / Kadr-i 'âşık dil-ber-i sîmîn-berinden bellidür

G97/2 Var ise seng-i siyâh-ı kalb-i 'âşıkdur mehek / Yoğsa ol şuhun '**ayâr**-ı hüsñ ü anın kim bilür

G212/1 Gözden ki dem-be-dem akıdur yaş gerdenün / Bilse '**ayâr**-ı sūz-ı dili kâş gerdenün

âyât [1]

1. Kur'ân'ın sureleri, âyet'in çoğulu (bkz. âyet). <KO, Cûdî, LN, OTAL>

K26/9 Zebânı tercemân-ı ma'nî-i **âyât**-ı münzeldür / Dili geneine-i esrâr-ı Qur'an-ı müfesserdür

G324/2 Ol Ka'be-i cânuz ki varur secdeye 'uşşâk / **Âyât**-ı haţun kim okunur maḥfilümüzde

2. kutsal metinlerin cümleleri; cümleler kıstas alınarak bölünmüş kısımları.

G265/5 Erbâb-ı riyyâ şimdi gûş eylemez isterse / Dâvûd lisânından **âyât**-ı Zebûr olsun

Ayâz [6] Gazneli Mahmud'un kölesi ve sevgilisi. Akıl, fetanet ve sadakatle hizmet etmiş, Sultan Mahmud da ona büyük bir sevgi besleyerek itimat etmiştir. Sultan Mahmud bir eğlence esnasında kendinden geçtiğinde nedimlerin Ayaz'ın saçını kesmelerini emretmiş. Daha sonra bunu yaptırdığına pişman olmuştur. <Kâmûsü'l-A'lâm, ADŞS> Tanıklarda güzelliği ve Sultan Mahmud'la olan münasebeti nedeniyle anılmıştır.

G173/5 Nâ'iliyâ 'uğde-i hâtır-ı Maḥmûdî 'ışk / Şâne-zen-i pîçîş-i zülf-i **Ayâz** eylemiş

G189/2 Enîs-i hâtır-ı Maḥmûd olaydî şüğl-ı gamuñ / Ederdi nîm girişmeñ **Ayâzdan** fariğ

G294/4 Etmeyen cevher-i cāmî saña ḥāk-i kef-i pā / Heves-i pāye-i Maḥmûd u **Ayâz** eylesün

G312/4 Cevher-i cānın edenler saña ḥāk-i kef-i pā / Rûḥ-ı Maḥmûdî hevâ-ḥ'âh-ı **Ayâz** etdi yine

G372/2 Düşme kayd-ı ser ü sāmāna olursañ bārî / Beste-i zülf-i **Ayâz** ol dil-i Maḥmûd gibi

Kt17/3 Gedâyî şāha kıla 'ışk olunca şāhı gedā / Ne ḥüsn-i Yûsuf ü ne cilve-i **Ayâz** gerek

'ayb [3] utanılacak şey; utanmayı gerektiren hâl, kusur, noksan, leke. <KT, KO, OTAL>

G214/10 Nâzır bulunma **'aybına** 'âlemde kimsenüñ / Bed-ḥ'âh-ı nâ-kesân bile olma kerîm iseñ

G271/1 Gûşâde-baht erâzil sitâde-ḥü düşmen / Kemâl naqş u hüner **'ayb** u âb-rû düşmen

G322/3 **'Ayb** bulmazdî ḳadeḥ-keşlere zâhid görse / İsm-i Settârî celî ḥaṭṭ ile ser-pûşında

'ayb-cû [1] herkesin aybını arayan, insanların noksanını lekesini meydana çıkarmak isteyen. <KT>

G46/4 Hüner-şumârî-i ihvâna i' timâd etme / Ki ol gürûhda ḥassâd-ı **'ayb-cû** biledür

âyet [4]

1. alâmet, nişan, emare. <KT,KO, LN>

K23/16 Edîb-i Faḥr-i Râzî-menḳıbet Yaḥyâ Efendi kim / Vücûdî **âyet**-i kübrâ-yı rahmetdür enâm üzre

2. başı ve sonu belli olan, uzun veya kısa, bir harf veya birkaç kelime veya cümleden oluşan Allah'ın sözleri. Kur'ân-ı Kerîm surelerden, sureler de âyetlerden oluşmuştur. <DİNÎ KAVRAMLAR>

G303/8 Vaḥy-erdâz-ı suḥen Nef'î-i şāḥir ki olur / Her sözi **âyet**-i mu'ciz gibi dil-ḥ'âh bize

âyet âyet [1] cümle cümle, kesintisiz, sürekli.

G98/5 Naqş olup muşḥaf-ı ḥüsnüñ şafaḥât-ı gülde / **Âyet âyet** anı bülbüllere her bār okudur

ayırmaḳ [2]

1. birbirinden uzaklaştırmak. <TS>

M2/I/1 Ḥıfz eyle beden dârını şîvenden ilâhî / **Ayırma** dil ü cānı bu meskenden ilâhî

2. bir şeyi, sabit olan diğerinden ya da bir yerden uzaklaştırmak; kovmak.

K1/43 Şuğl-ı zamīm-i devlet-i deh-rûze hâşılûñ / Dergâh-ı kırbdan **ayırur** bed-fi‘âl eder

âyîn [6]

1. âdet, töre, görenek, , usûl, tarz. <KO, Cûdî, LN, FZ>

K9/24 Tâ ezelden budur **âyîni** şchin-şâhlaruñ / Gerçi te‘yîdini Sulţân Süleymân etmiş

G126/2 Bâz-gün-na‘ldür **âyîn-i** şehidân-ı vefâ / Terk-i esrâr-ı ilâhîde de ser virmezler

G304/1 Olursın ğayre hem-dem baña dersün âh u zâr etme / Hilâf-ı resm-i **âyîn-i** vefâdur böyle kâr etme

2. örf ve âdet hukuku, şer‘. <Steingass> Tanıkta dine ait kimi terimler (şanem, dîn) bağlamında sözcüğün “din, din kuralları” anlamında kullanıldığı söylenebilir.

G138/1 Oldı o tıfl-ı şanem **âyînumüz** / Raht ber-endâz-ı dil ü dînümüz

3. ayin, merasim, müzikli tören; [tas.] tarikat ehlinin kendi aralarında belli bir usûl ve düzene göre topluca icra ettikleri zikir, dinî merasim. <Kanar/2, Steingass, TASAVVUF TERİMLERİ>

K34/5 N‘eyesün rindân-ı ‘âlem kim bisât-ı ‘âleme / Tarh eden **âyîn-i** bezm-i ğam-zedâ-yı şöhet

G123/4 **Âyîn-i** ğam-ı ‘ışkda idbâr-ı maħabbet / ‘Âşıqlara bir kuştegi-i devlet-i ğamdur

âyîne, âyine [76]

1. ayna||mazhar, vasıta; [tas.] tecellî mahalli, kâmil insanın kalbi. Hadislerde “ayna” anlamına gelen “mir‘ât” sözcüğünün zaman zaman mecazî anlamda kullanılması, sonradan tasavvuf düşüncesinde büyük ilgi görmüştür. İnsân-ı kâmilin kalbi olan ayna, Allah’ın sıfatlarını yansıtır. Âşığın geniş gönlü, Hakk’ın cemalinin parıldayan nurunu yansıtan bir aynadır. (bkz. mir‘ât). <KT, KO, LN, OTAL, Seccadî/2, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 104, TASAVVUF TERİMLERİ, TDVİA, C.4, s. 261>

K5/16 Ğam degil görmese huffâş-nihâdân-ı zamân / Levh-i **âyîne-i** tab‘umda olan ma‘nâyı

K9/19 Salţanat farķuña bir tâc-ı mücevherdür kim / Mihr ü meh mişlini **âyinede** seyrân etmiş

K13/9 Hiç gitmez idi gerd-i keder hâtrımızdan / Eşteste idi **âyinemüz** seng-i cefâdan

K15/31 Pür-jeng-i kelâl olsa da **âyîne-i** tab‘ı / Destinde qalem tûti-i gûyâ mı degildür

K21/13 Zâmîrî gerd-i kederden ‘aceb mi şâf olsa / Ki rûy-ı devlete **âyîne-i** mücellâdur

K25/13 Hâlî ise zihnüñ n’ola envâr ile pürsün / Hâşıl bu ki hem **âyîne** hem âyîne-dânsın

K25/47 Tâ çend mühim-sâz-ı küdürât-ı cihânsın / Besdür ki felek **âyîne-i** kûr-dilânsın

K26/13 Zâmîr-i pâki bir **âyîne-i** şâf u mücellâdur / Derûnında hemîşe nûr-ı isti‘dâd muzmerdür

K27/9 Bezm-i fazlında tenezzül mi ederler demeye / Mihre **âyîne-i** rûşen-güherân hoş geldün

K37/5 Qabûl-i ‘aks eden **âyîne-i** tecellâdan / Cemâl-i Hakkı görür hûsn-i i‘tikâdî qadar

M2/III/2 Ol âteş-i şasretle ki yakduñ beni yâ Rab / Her lem‘asını **âyîne-i** mihr-i şeher kı

- M2/III/5 Kem-ruḥṣat-ı âh eyleyüp **âyînemî** yâ Rab / Mu‘tâd-ı tılâ‘-kârî-i jengâr-ı keder kıl
- M2/V/3 Ḥasret-zededür rûṣenî-i dîde-i câna / Göster dile **âyîne**-i dîdaruñı yâ Rab
- M5/II/2 Ey zerre-i âfitâb-ı ḥüsni / **Âyîne**-i râz-ı ‘ışk u maṭlûb
- M6/V/1 Şerm-i evṣafuñ olup ‘ıkdü’l-lisân-ı Nâ’ilî / Olmadı envâr feyz **âyînesinde** muncelî
- M9/I/5 Cevher-i ma‘nâyı gör **âyîne**-i taḥkîkde / Kim o cevher vâkıf-ı râz-ı nüṣûr eyler seni
- G18/1 Derûn-ı tîre-i zühhâd pür-jeng-i sivâdur hep / ‘Acep **âyînelerdür** cılve-ger rûy-ı riyâdur hep
- G43/1 Ğam şanma dil-i şâfda maḥbûs degildür / **Âyîne** niḳâb-ı ruḥ-ı ma‘kûs degildür
- G43/2 Ḥüsnüñ ki degil kâbil-i taṣvîr ü taṣavvur / Nakş-ı ruḥuñ **âyîne**de maḥbûs degildür
- G56/4 Rûy-ı luṭf-ı şîşe-baz-ı çarḫı dil görmiş gibi / Jeng-dâr **âyînesinden** şafvet ümmîdindedür
- G72/1 Dil kim leṭâfet-i ruḥ-ı cânâne reşk eder / **Âyînedür** ki mihr-i dür-efşâne reşk eder
- G77/2 Şâfdur **âyîneler** bi-ğıll u ğışdur sîneler / Pâkdür ebr-i küdüretten hevâ nev-rûzdur
- G80/2 Gösterüp ḥalka-i zülfinde dil-i mecrûḫı / Ser-tıraşum baña **âyîne** ile şâne şunar
- G95/4 Yâ ‘aksın eder perde-i çeşmünde nümâyân / **Âyîne**-i ḥüsnünde olan reng-i füsûndur
- G106/1 Mir’ât-ı câna bak bu dil-i mübtelayı gör / **Âyîne** şundı destine şâhuñ gedâyı gör
- G135/2 Görmez bizi **âyîne**de ger ‘aksi de olsaḳ / Pîş-i naẓar-ı ‘aql-ı ḥod-ârâda nihânuz
- G142/3 Sînemüz maḥzen edüp cevher-i râz-ı ‘ışka / Şâhid-i ḥüsnüne bir **âyîne**-i pâk oluruz
- G142/5 Nâ’ilî bir gün olup râh-ı ‘ademde pâ-mâl / ‘İşka **âyîne** iken tîre-derûn ḥâk oluruz
- G160/1 Etmez ḳabûl reng-i küdüret ḥamîrümüz / **Âyîne**-i rumûz-ı ḳazâdur zamîrümüz
- G167/2 Şîşe meksûr olıcaḳ kâbil-i taṭhîr olamaz / Mest-i şahbâ-yı mecâz **âyînesin** pâk edemez
- G185/1 Taṣvîr-i ân cerîde-i ‘câza şıḡmamış / Nakş-ı cemâl **âyîne**-i râza şıḡmamış
- G187/3 Hem ğamla sîne-şâf oluruz bir maḥal düşer / **Âyînemüz** mükedder eder hem ğam-ı neşât
- G188/2 Biñ şekl eder ḳabûl süveydâda ğam yine / **Âyînemüzde** rûy-nümâ ‘âlem-i neşât
- G196/2 Ḥûşîde degil tâb-ı tecellâ-yı cemâle / Tercîḫ olunur şafvet-i **âyîne**-i ‘âşık
- G204/5 Ḥam-ı zülfüñle alup pençe-i müjgâna dili / Şâhid-i ḥüsnüne **âyîne** şunar ğamzelerüñ
- G220/1 Dîdeden gitmez ḥayâlî o mücellâ sînenüñ / Cılve-ğahı manzar-ı çeşmümdür ol **âyînenüñ**
- G242/4 Bu âh u eşk ile **âyîne**-i dil olsa da şâf / Ğubâr-ı ḥâtırî jeng-i füturî n’eyleyelüm
- G248/3 Pür şekve-i âham beni söyletme ğamum var / **Âyînesün** olma müte’essir kederümden
- G257/1 Görse Behrâm eger **âyîne**de müjgânı ucın / Üstüḫânında bulur ḥancer-i bürrâmı ucın
- G264/6 Nâ’ilî nüh felegüñ **âyînesin** seyr etsün / Nâveg-i âh-ı dil-i ‘âşıkı nâ-ceste gören
- G269/5 Ver Nâ’iliyâ ye’s ile **âyîne**ne pür-tâb / Şad merḥale ümmîd ferâmûş görünsün
- G272/1 Mihr umarsaḳ felekâ senden eger kîne olursun / Râz-ı ‘ışk olsaḳ eger ser-be-ser **âyîne** olursun
- G293/1 Tâ çend mühim-sâz-ı küdürât-ı cihânsın / Besdür ki felek **âyîne**-i kûr-dilânsın
- G305/1 Câmlar sîne-i sâkî gibi şeffâf olsa / Şîşeler pür-mey olup **âyîneler** şâf olsa
- G326/1 Tâ cılve-ğah-ı ğam ḥarem-i sînedür bize / Jengâr-ı ğuşşa şayḳal-ı **âyînedür** bize
- Ş10/3 Âb-ı ruḥuñ dâmenüñ etmekle ter / Bulmasun **âyîne**-i ḥüsnüñ keder

Aşağıdaki tanıkta, dilencilerin ellerindeki aynaya bakma karşılığında sadaka istemelerine gönderme yapılmıştır. Şair, bir aynaya teşbih ettiği kalbini, ona bakarak lütufta bulunması için sevgiliye sunmaktadır (dilenci-ayna münasebeti için bkz. *âyine-dâr*).

G236/7 **Âyine**-i dili saña şunsun mı Nâ 'ilî / Sulţân-ı mülk-i 'ışk gedâlık mı eylesün

Ĥākister (kül), ayna cilâlamakta ve pası gidermekte kullanılır. <MAZMUNLAR VE İZAH, s. 107> Beyitteki ifadeye göre fena küünden mamûl saykal, gönül aynasında ne renk ne de kırıklılık bırakır.

K2/8 Olur musîkal-i ĥākister-i fenâ bir gün / Ne reng-i **âyine** dil ne inkisâr qalır

Aşağıdaki tanıkta geçen “her *âyine*” ifadesi, her zaman, daima anlamlarında kullanılır (bkz. her *âyine*).

K12/87 Mesned-i cāh-ı vezâretde her **âyine** ola / Mazhar-ı 'âtıfet-i ĥayy-ı qadîmü'l-âzâl

Aşağıdaki tanıklarda papağanların aynadaki akislerini gördüklerinde konuşmaya başlamaları ile ilgili hayallere yer verilmiştir.

K12/50 Söyledür **âyine**-i luţfuñ olursa ne qadar / Tûĥi-i nâtiqa vaşfuñda zebân-ı beste vü lâl

Kt5/1 Bî-dîmâguz bizi söyletmege bir sîne gerek / Ĥâsılı bülbüle gül tûtiye **âyine** gerek

Aşağıdaki tanıkta şarap içtikten sonraki mahmurluk, göz aynasının cilâlanması olarak nitelenmiştir. Gözün pasını almak, günümüzde de şekerleme yapmak, kestirmek ya da kısa müddet uyumak anlamında mahmurluğa işaret eder.

G143/1 Geldi mey-ĥāneden ol gözleri maĥmûr henûz / Oldı şaykal-zede ol **âyine**-i nûr henûz

“Rûy-ı maĥşûd” terkihi, Kur’ân’da Allah’ın ve onun elçisinin emirlerine itaat etmeyi ifade eden Nisâ Suresi 62. ayetin özel adıdır. Bu ayet şöyledir. “Kendi işledikleri yüzünden başlarına bir musibet geldiği, sonra da “Biz iyilik etmek ve uzaklaştırılmaktan başka bir şey istememiştik” diye Allah’a yemin ederse sana geldikleri zaman ne olur?” <Steingass> Aşağıdaki tanıkta bu terkip doğrudan söylenmese de bu anlamı çağrıştıracak karineler bulunmaktadır.

G298/3 Rûy-ı maĥşûd olsa da **âyinemüzde** cilve-ger / Sîr-çeşmüz rû 'yet-i didârdan şimden gerü

Aşağıdaki tanıkta “çarĥuñ *âyinesi*” ile “güneş” kastedilmektedir. Bu ifade “*âyine-i çarĥ*” biçiminde Farsça’da kullanılmaktadır. Aynaların bir kısmı çelikten yapılmış ve bu türden aynalar, yüz ve ağız çarpılması hâlinde tedavi amacıyla kullanılmış. <Steingass, MAZMUNLAR VE İZAH, s. 104>

G154/6 **Âyinesi** çarĥuñ eger ey Nâ 'ilî-i zâr / Pülâd ise zûr-ı nefes-i himmete döymeş

Aşağıdaki tanıklarda “İskender’in aynası”ndan bahsedilmektedir. Bu ayna, “âyine-i ‘âlem-nümâ” olarak da bilinir. Büyük İskender’in İskenderiye şehrini fethettikten sonra Aristo’ya yaptırdığı söylenen, şehre gelen gemileri bir aylık yoldayken gösteren ve hatta düşman gemilerini bu mesafeden yansıttığı güneş ışığı ile bu yakan mucizevî ayna, deniz feneri görevi de görürmüş. [tas.] Terim olarak Allah’tan başka her şeyden arınmış ve yalnız hakikatlerin aksettiği insân-ı kâmilin gönlünü ifade eder (bkz. âyine-i İskender). <ADŞS, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 115>

G220/5 Halk-ı ‘âlem Nâ’ilî hem-câh-ı İskender velî / Bî-haber **âyinesinden** sine-i bî-kînenün

G264/2 Münkesirdür yine **âyine-i** ikbâlinde / Eger İskender ise devleti şâyeste gören

G269/2 Şâf ol o kadar ışk ile ey dil ki hayâdan / **Âyinesi** İskendere rû-pûş görünsün

âyine-i ruḥ-sâr [2] yanağın aynası; sevgilinin parlak yanağı. <Kanar/2>

G298/5 Eyledük taḥşîl-i jengâr-ı küdüret Nâ’ilî / Şafvet-i **âyine-i ruḥ-sârdan** şimden gerü

G358/1 Yeksân gören **âyine-i ruḥ-sârufı** mehle / Yâkûtı berâber mi tutar seng-i siyehle

âyine-i cân [1] ayna gibi parlak, aydın, her şeyi gösteren can. <Seccadî/1> Tanıkta şairin kendisine nispetle kullandığı terkipte Suhfî, bu aynanın karşısında şakıyan bir bülbüldür. Bülbüller şeker yedikten sonra ayna gördüklerinde gagalarını kaşımak için, aynaya sürtünerek şakırlar.

G382/6 Ol tûṭî-i **âyine-i cânsun** ki doyulmaz / Şîrinî-i güftâr-ı şeker-rîzûne Şuhfî

âyine-i cemâl [2] bir çiçek. <TÜRK ÇİÇEK VE ZİRAAT KÜLTÜRÜ, s. 64>

K4/22 Şevk-i **âyine-i cemâlinde** / Tûṭî-i şekkerin-edâ-yı dilem

G62/1 Şun‘-ı celâle eyle nazar ol cemâlî gör / **Âyine-i cemâl-i** Muḥammed-celâlî gör

âyine-i ḥurşîd [7] güneş aynası, güneş.

K5/46 Nûr-ı pişânî şubḥ-ı ahâdiyyet Aḥmed / Tâb-ı **âyine-i ḥurşîd-i** cihân-gîrâyî

K15/24 Pişânî-i baḥtuṇda olan mevce-i envâr / **Âyine-i ḥurşîdde** peydâ mı degildür

K25/20 Gitmiş eşer-i reng-i keşâfet bedenünden / **Âyine-i ḥurşîd** gibi pür-leme‘ ânsın

K30/21 Berek âlâyişüme oldu delîl-i rûşen / Tâb-ı **âyine-i ḥurşîd** ḥamâmumda benüm

M2/IV/9 Gîtdün eşer-i jeng-i keşâfet bedenünden / **Âyine-i ḥurşîd** gibi cevher-i zât ol

G163/1 La‘ lûn ki ḥayâl-i mey-i gül-fâm ederüz biz / **Âyine-i ḥurşîdi** alup câm ederüz biz

G369/5 Âb u tâb-ı tal‘ at-ı ebkâr-ı nazmuñ Nâ’ilî / Ta‘n eder **âyine-i ḥurşîde** meh-rûlar gibi

âyine-i Sikender [1] Aristo’nun icadı olan ve Büyük İskender tarafından İskenderiye şehrinin limanında bir sütun üzerine dikilen, düşman gemilerinin geldiğini, onlar çok uzak mesafedeyken bile götürebilen bir ayna. İran hurafelerindendir. <KO, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 107>

K21/22 Şikeste eder felek **âyine-i Sikender** ise / O sîne kim leme‘ât-ı kemâle müclâdur

2. cilâlı ve parlak yüzey. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 104>

G23/4 **Âyine**-i sâğarda olan ‘âlemi görmez / Gül-zâr-ı bihişt olsa nezzâre-geh-i mest

G40/2 Destine **âyine**-i cām alsa gâhî rûyına / Tırrasın âşüfte çeşm-i ‘âşık-ı mümtâz eder

G75/5 Bu hengâm-ı şağabda Nâ’îlî maḥbûb ile meyden / Çemende cûylar **âyine**-i naḡş-ı ferâğûndur

3. vasıta. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 104>

K29/16 Dünyâyı ḥüsn-i ḥulkuña dil-beste eylemiş / **Âyine** eyleyen ruḥ-ı iḡbâle devletün

G88/2 Heer ü vişâle **âyinelerdür** ol iki ruḥ / ‘Uşşâka bir nazarda pes ü pîşi gösterür

G227/2 Dünyâyı ḥüsn-i ḥulkuña dil-beste eylemiş / **Âyine** eyleyen ruḥ-ı iḡbâle devletün

âyine-dân [2] aynalık, ayna kutusu, ayna mahfazası. <KO, LN, Kanar/2,

Steingass, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 105>

K10/12 Tahtında câ-be-câ görünür luḡf-ı ḥâkden / Eşküfeler bilürdan **âyine-dân** gibi

K25/13 Ḥâlî ise zihnüñ n’ola envâr ile pürsün / Ḥâşıl bu ki hem âyine hem **âyine-dânsın**

âyine-dâr [1] aynacı, ayna tutan. Onay (2000.106), “âyine-gerdân” maddesinde,

eskiden Arap ve Acem diyarında Hint fakirlerinden bazısının eline bir ayna alıp gezdirdiklerini, gelene geçene ücret karşılığında bu aynaya baktırdıklarını ve bu şekilde dilendiklerini ifade etmiş; âyine-dâr’ın da aynı anlamda kullanıldığını aktarmıştır. <KO, Cûdî, Kanar/2, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 106> Tanıkta dilenme ve ayna tutma karşılığında bir ihsan beklentisi dikkat çekmektedir.

G219/5 Biz ḥazîz-i ḥâkde sen evc-i istiğnâdasun / Olmaduḡ ey mihr-i ḥüsn-i **âyine-dâr**-ı ṭal‘atuñ

âyine-fâm [2] ayna renkli, ayna gibi saf ve şeffaf.

K30/30 Câmda ‘aks-i ruḥ-ı sâķî-i meh-veş gibidür / Cilve-i feyz-i dil-i **âyine-fâmumda** benüm

G244/8 Câmda ‘aks-i ruḥ-ı sâķî-i meh-veş gibidür / Cilve-i feyz-i dil-i **âyine-fâmumda** benüm

âyine-şıfat [1] ayna gibi, aynaya benzer surette.

G54/6 Meh gibi hemân Nâ’îliyâ güş u zebân ol / **Âyine-şıfat** dideligün vaḡtı degildür

âyine-ṭal‘at [] parlak görünüşlü, pırıltılı. <Steingass>

G389/1 Sevdün görünce ol büt-i **âyine-ṭal‘ati** / Kurbânun olduğum nice gördün maḥabbeti

‘ayn [3]

1. göz (bkz. çeşm, dîde). <KT, Ahterî, Cûdî, LN, OTAL>

‘ayne’l-yakîn [1] gözüyle görmüş gibi, açıktan açığa görme, göz ile görünür derecede müşahede ederek bilme; [tas.] müşahede ve keşifle elde edilen ilim. Bilginin ikinci ve en olgun şeklidir. Kur’ân-ı Kerîm’de (Tekâsür/5) de sözcük “Sonra onu yakîn gözüyle göreceksiniz” şeklinde anılır. <ADŞS, İSLAMÎ SÖZLER, DİNÎ KAVRAMLAR>

G40/6 ‘Ârif oldur kim erüp ‘**ayne’l-yakîne** Nâ’ilî / Çeşm-i cânın dūr-bîn-i hāk-dân-ı rāz eder

2. aslı, kendisi, misil. <Cûdî, OTAL>

K14/17 Hem-sür‘at-i seyyâre demek maḥẓ-ı fesâne / Hem-gerdiş-i eflāk demek ‘**ayn**-ı ḥaḫâdur

3. nazar değmesi. <Kanar/3>

‘**aynü’l-Kemâl** [1] Kemal’in gözü, Kemal’in nazarı; eziyet gözü. Rivayete göre, Hüzeyir kabilesinden Kemal adlı bir kişi her neye imrenerek baksa helâkine neden olurmuş. Halk arasında onun bu keskin nazarından ötürü ‘ayn-ı kemâl ve âfet-i aynü’l-kemâl tabirleri meşhur olmuş, nazarı değenler hakkında bu tabir kullanılmıştır. <Seccadî/1, ADŞS>

G246/3 Kâkülün olsun ḥamâyil-bend-i bâzû-yı cemâl / Âfet-i ‘**aynü’l-Kemâl**-i i‘tibârumdan şakın

ayrılma [6] bir yerden, bir kimseden, bir şeyden uzaklaşmak. <TS>

K13/49 ‘Ahinde ḥalâyıḳ unutup semt-i ḫilâfı / **Ayrılmayanlar** cādde-i teslîm ü rızâdan

K17/39 Çıkamaz taşra felek dâ’ire-i ḥükmünden / Merkezinden nitekim **ayrılmaz** nokṭa-i nûn

G5/1 Sen verürsin ‘âriyet bu cân-ı maḥẓunı baña / Senden **ayrılma** ḥemân ölmekdir ey ḥünî baña

G162/4 Gönül kim rişte-ber-pâ murğ-ı ders-âmüz-ı ḫayretdür / Ser-i zülfinden **ayrılmaz** temâşâ-yı çemen bilmez

G365/6 **Ayrılma** sen cemâlden ey çeşm-i intizâr / Hāk içre olsa ḫulda bakar revzenün daḫi

G385/2 Tāk-ı ebrûdan geçüp zülfinden **ayrılmaz** gönül / Bir ‘aceb dîvânedür kim tāk-ı evvândur yeri

‘**ayş** [3] yaşayış, yaşama||yiyip içme, zevk ve sefa. <KT, Cûdî>

K34/7 Bir zamân da şabr edün ey müflisân-ı nakd-i ‘**ayş** / Böyle ḫalmaz germ bâzâr-ı riyânun şöhreti

G305/2 Gelse emvâc-ı pey-â-pey gibi şaḫbâ dökülüp / ‘**Ayşumuz** sāḫil-i ârâmda iz‘âf olsa

G309/3 Olmasa ‘ömr zûd-güzêr vaḫt-ı gül gibi / ‘**Ayşâ** ḫayât u ‘ömre zamân kûteh olmasa

‘**ayyâr** [4] çabuk; kurnaz, hilekâr, dolandırıcı||sevgilinin gözü. Devletin zayıfladığı

ve devlet gücünün tesirini yitirdiği dönemlerde ortaya çıkan, bazen kendilerine göre bir düzen kuran çapulcular, şehir eşkiyası başı bozuklar, belâlı ve soyguncu kişiler bu adla anılmıştır. <Cûdî, ADŞS, TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıklarda da ‘ayyâr, düzeni bozan ve fitne çıkaran sevgiliye nispetle kullanılmıştır.

K26/31 Ḥuşûşâ sāḫir-i ṭab‘um ki i‘câz-ı belâgatda / ‘Aceb cādû-yı pür-fen ṭurfe ‘**ayyâr**-ı tûvân-gerdür

K26/32 Ne ‘**ayyâr** âfet-i âsâyiş-i ḫayl-i melâ’ikdür / Ne cādû ḫudsiyân-ı bām-ı ‘arşa ḫayret-âverdür

G276/4 Fitnenün dehşet-i ‘**ayyâr**-ı nigāhuñla yeri / Geh ḥam-ı ṭurra gehî çāk-i girîbân olsun

Aşağıdaki tanık Mazmunlar ve İzahı’nda (2000. 109) şu şekilde izah edilmiştir. “Şair, sevgilisinin süzgün ve bakışlarını etrafı tecessüs eden bir ayyâra benzetiyor ve diyor. İhtiyatla ve etrafı tecessüs ederek yürüyen bir ayâra benzeyen bakışların gibi sen de âheste âheste gitsen ne var? Görenler sanır ki kaza ve kader seraperdesinde oturanların casusu sensin. Çünkü süratle geçiyorsun.” (bkz. cäsüs). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 109>

G279/2 ‘**Ayyār**-ı nigāhuñ gibi āheste-rev olsañ / Cāsūs-ı serā-perde nişinān-ı kazāsın

‘**ayyāş** [2] çok içen, işrete müptelâ. <KT, KO>

M4/III/1 Nāz maḥmūri olan nergis-i ‘**ayyāşuñ** için / Nice dil şehri yıkan ğamze-i evbāşuñ için

G212/3 Bir kâse nūş ede şanasun pür mey-i sefid / Gāhī ki yād eder dil-i ‘**ayyāş** gerdenüñ

az [4]

1. alışılmış olandan, umulandan veya gerekenden eksik, yetersiz. <TS, ÖTS>

G108/1 Nā-sezā ğayra nigāh eyledüñ **az** şanur / Bize cevri eylese ol ğonce-dehen nāz şanur

az görmek [1] azımsamak, az saymak, umduğu kadar olmadığını düşünmek, az bulmak.

<ÖTS, DEYİMLER/AKSOY>

G164/8 **Az görme** Nā’ilī ne kadar bī-vücūd isek / Cān gibi feyze kâbil olan ḥalvetilerüz

az kalmak [1] az daha, nerede ise. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

K27/16 İştiyākuñla helāk olmağa **az kalmışdık** / Ḥayr-ı maḥdem hele ey rûḥ-ı revān hoş geldüñ

2. sınırlı. <ÖTS>

K16/13 **Az** zamān içre o firūze serāy-ı ‘ālī / Oldı mi’ māri-i luṭfuñla nigārende-i Çin

âz [7]

1. hırs, açgözlülük, tamah. <KT, Cûdî, LN, Kanar/2, Redhouse>

G49/2 Aldanma reng-i rüyuña ey ḥām-ı dest-i **âz** / Naḥl-i ḥadīka-i emelüñ bārī saḥt olur

G116/4 Aṭlas-ı cāhī eyleyüp çull-ı ḥazān-ı hırş u **âz** / Ḥācegiyān-ı himmete cevher-i zāt virdiler

2. Fars mitolojisinde hırs devinin adı. **Âz**, her şeyi yutan, bir şey bulamadığında ise kendisini yutan bir canavardır. Dünyadaki her şey verilse, onu doyurmak mümkün olmaz. Bu canavar, manevî ve iç dünyanın karşısında dışa önem vermenin, dünyaya taparcasına aşırı derecede bağlanmanın simgesidir. <Fars Mitolojisi Sözlüğü>

G285/4 Tā’ir-i evc-i nāz olan kâni’-i üstülḥān degil / Kām-ı hümāya ḥayfdır tu’me-i **âz** degmesün

K8/21 Şeh-i esed-menişā ola şir-şavletinüñ / Ser-i hezār ‘adū nīm loḳma-i **âzi**

G185/4 Yer virmemişler ol sege ḥuddām-ı ehl-i cāh / Zāhid ki şofra-i ne’ām-ı **âza** şıgmamış

G270/1 Erbāb-ı dili müttehem-i **âz** edemezün / Ey çarḥ-ı siyeh-kāse bize nāz edemezün

âz etmek [1] tamahkârlık etmek, açgözlü davranmak.

G270/4 Zāhid şaḳın evġarluġından mey-i ‘ışkuñ / Keyfiyetin idrāk edicek **âz edemezün**

a’zâ [1] organlar, el, ayak gibi vücut parçaları, ‘uzv’ün çoğulu. <KO, Cûdî,

OTAL>

M2/III/10 Dāmen-keş-i merg olsa da **a’zâ**-yı vücūduñ / Dergāh-ı rızā kıl yine miḥrāb-ı sücūduñ

‘**azâb** [5] ahirette günahkârlara verilecek ceza ve eziyet; işkence; büyük sıkıntı,

elem, keder. <KT, OTAL>

K3/21 Caḥīm-i ‘āciz-i taḥīri olduḡın bilmez / O cīfenūn müteneffir olup ‘**azābında**

K7/40 Bu fitne āteşin iḳād eden la‘īnūn ola / Edüp ‘**azābını** Ḳahhār laḡza medīd

İnsanların birbirlerin ettikleri kötü muamele de azap ile anılır. <DİNÎ KAVRAMLAR>

K18/35 Ḳazāya çāre rızādur ki rüz-ı ḳismetde / Naşibi ehl-i dilūn renciṣ ü ‘**azāb** olmuş

‘**azāb-ı dūzaḡ** [1] cehennem azabı. Bâtıl yola sapanlar için acı bir azap olduḡunu bildiren bir ayet bulunmaktadır. “Onlar için pek acılı bir azap vardır (3/77)”. <İSLAMÎ SÖZLER>

Tanıkta bu azabın, Müslüman olmayan düşmana (küffār) yakıştırıldığı görülmektedir.

T5/7 Ḳıyāmetler ḳopardı tūḡlar başına küffāruñ / Giriftār-ı ‘**azāb-ı dūzaḡ** oldı ölmedin çāsār

‘**azāb etmek** [1] işkence etmek, eziyet etmek.

M5/VI/8 Bil cürmūni Nā’ilī ḡāmūṣ ol / Ol şūḡa niçün ‘**azāb edersün**

āzād [] özgür, kurtulmuş. <LN, Kanar/2>

āzād etmek [2] özgürlüğünü vermek, serbest bırakmak.

M8/III/5 Şikeste-bāl olan murḡı **edüp āzād** n’eylersün

G321/1 Ḳafes-i tende yeter kārını feryād eyle / Bülbül-i cāmı çevür başuñā **āzād eyle**

āzādī [1] özgürlük, [tas.] salikin benliğinden ve sıfatlarından fani olup Hakk’ın zat ve sıfatlarıyla beka bulduḡu mahviyet makamı, masivadan kopma. <Kanar/2, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

G385/3 Pādīşāh-ı mülk-i **āzādī** olan mey-ḡārenūñ / Taḡta-i mey-ḡānede taḡt-ı Süleymāndur yeri

āzāde [5] kölelikten veya esaretten kurtulmuş, hür, serbest, kayıt altında olmayan.

<KT, Cûdî, OTAL>

K13/13 Etmiş bizi ḳayd-ı sitem-i çarḡ hirāsān / **Āzāde** kebüter gibiyüz dām-ı belādan

G64/6 **Āzādelere** dām-ı ḡired kār-ger olmaz / Āhū-yı ḡarem şayd-ı çerā-gāḡ degildür

G164/7 **Āzāde**-i telāṡum-ı emvāc-ı keşretüz / Tenhā-niṣīn-i sāḡil olan ḡalvetilerüz

G178/5 ‘Alāyıkdan beri **āzādedür** ḡamdan o server kim / ‘Arūs-ı kām-ı dehre olmamış dāmād ayak başmış

G308/5 Murḡ-ı ḡarem-i ‘ışḡ olup ey Nā’ilī-i zār / Ādem bu kemīn-gāḡda **āzāde** bulunsa

āzāde-dil [1] gönlü bir şeye baḡlı olmayan, kalbi bütün kaygılardan ve arzulardan

arınmış, dertsiz, kayıtsız. <LN, OTAL, Steingass, Redhouse>

M2/IV/8 Efkār-ı telāṡī be-ḳafādan ḡazer eyle / **Āzāde-dil** ol dāfi‘-i mekr-i ḡaṣerāt ol

āzāde-gūşe [1] serbestlik, özgürlük köşesi. Tanıkta rindin kendi iradesiyle seçtiḡi

ve halktan uzakta yaşadığı hamam ocağı (külḡen) hakkında kullanılmıştır. Külḡen’de kalan kimse ısınmak ve barınmak için halka minnet etmez. Bu nedenle eskiden sokakta kalanların raḡbet ettiḡi mekānlardandır (bkz. külḡen).

G365/5 Rinde ziḡām-ı ḡalkdan **āzāde-gūşedür** / İnkār olur mı luṡfı meḡer külḡenūñ daḡı

âzâde-ser [1] kaygısız; başı dinç. <Kanar/2, Redhouse>

G149/3 Bu rüzgârda **âzâde-ser** o rinde hased / Ki fark-ı himmetine sâye-i hüma düşmez

a‘zam [11] büyük, ulu. <KO, OTAL> Tanıklarda “şadr-ı a‘zam, vezîr-i a‘zam, Âşaf-ı a‘zam” gibi terkipler oluşturarak vezirlerin başı olan “sadrazam” anlamında kullanılmıştır.

K11/1 Müjde ey şadr-ı vezâret kim o dâverdir gelen / Şadr-ı **a‘zam** ya‘nî serdâr-ı muzafterdir gelen

K12/12 Mağdem-i Âşaf-ı **a‘zam** ki hâlâyık şaf şaf / Reh-güzârında тұur muntazırı istiğbâl

K14/48 Ol Âşaf-ı **a‘zam** ki serâ-perde fûrûzı / Efrûhte-i şem‘-i harem-i zıll-ı Hüdâdır

K15/17 Şadrü’l-vüzerâ Âşaf-ı **a‘zam** ki şükûhı / Hayret-figen-i ‘aql-ı hod-ârâ mı degildir

K17/10 Lâ-mekân-pâye felek-sâye vezîr-i **a‘zam** / ‘Arş-ı pîrâye-cihân dâver-i pâkîze-şu‘ûn

K19/8 Şadr-ı **a‘zam** ki bu ‘unvân ile menşûrında / Yazmış elğâbını tuğrâ-keş-i dîvân-ı ezel

K28/22 Minnet Hüdâya geldi Stanbûla hem-‘inân / Devlet vezîr-i **a‘zam**-ı şâhib-nigîn ile

K29/10 Bildir zebân-ı remz ile meddâhı olduğım / Hâlâ-vezîr-i **a‘zam**-ı Bereîs-fıtratuñ

K32/11 Niteki râğûb olup şi‘re şadr-ı **a‘zamlar** / Hemişe ehl-i dil ü dânişûn penâhıdır

T5/1 Hıdıv-i muhterem sultân-ı **a‘zam** husrev-i ‘alem / Şehinşâh-ı ser-âmed pâdişâh-ı ma‘delet-girdâr

T5/4 Kılâ‘-ı millet-i küffâr-ı bed-girdârı tahribe / Mübarek bir maâlde kıldı şadr-ı **a‘zâmın** serdâr

‘azamet [5] büyüklük, ululuk. <KT, LN>

K9/18 ‘**Azamet** şânuña bir hil‘at-i garrâdur kim / Kader ithâf-ı şehinşâh-ı cihân-bân etmiş

K12/19 Şadr-ı seyyâre-haşem şafder-i Cemşîd-şiyem / Âsümân-ı ‘**azamet** mihr-i sipihri iclâl

K17/16 Mesned-ârâ-yı serîr-i ‘**azamet** kim götürür / Başı üstinde serâ-perde-i kâdrin gerdün

K17/33 Bu vekâr u ‘**azamet** hâşşe-i zâtuñdur / Hâşeli’l-lâh ki ola devlet ü câha merhûn

K14/47 Ol şadr-ı mu‘azzam ki vüfur-ı ‘**azametden** / Dâmâdi-i sultân-ı cihân-bâna sezâdur

‘azamet-güster [1] görkemli; yüce, ulu (padişah).

K9/15 Pâdişâh-ı ‘**azamet-güster** ü ‘âlî-himmet / Ki felek kâdrini fehmi etmede nokşân etmiş

âzâr [24]

1. azar, incitme, tekdir. <KT, Cûdî, LN, OTAL> Tanıklarda sözcük, sadme, itip kakma gibi fiziksel müdahaleyi bildirdiği gibi, sözle tekdir etme, sövme anlamlarını da karşılamıştır.

Aşağıdaki tanıklarda dahl ve itip kakma söz konusudur.

K7/48 Hırâş-ı nâhûn-i **âzârdur** bu meclisde / O zağmeler ki urur târ-ı çengine Nâhîd

K14/75 Cevlân edemez bâdiye-i menkıbetünde / Zîrâ ki leked-hurde-i **âzâr** u cefâdur

M5/IV/8 Âmade-i lutf iken rakîbe / ‘Uşşâka nedür bu kahr u **âzâr**

M7/V/2 Bu ma‘nâdan derûn-şâdum ki bir dem etmeyüp te’hîr / Edüp ser-tîz ü bürrân tîşe-i **âzârı** bî-takşîr

G45/4 Tahrik-i bād-ı âh ise bādî o fitneye / **Âzâr**-ı dilde tırrası da şâne kendüdür

G162/2 O gül-ruhsâr nañl-i tâzedür gül-zâr-ı ‘âlemde / Henüz **âzâr**-ı dest-i bağbân u harken bilmez

G190/4 Müsta‘id olduğî zâtında olan şafvetdür / Erre-i sîne-hırâş-ı kefi-i **âzâra** şadef

- G203/2 Ne bilür lezzet-i duş-nâm-ı leb-i şîrînün / Luṭfını anılamayan zâ'ika-i **âzârûnı**
- G230/13 **Âzâr**-ı zaḥm-ı hâr ile pür-hûn iken dili / Bulmaz recâ-yı merhem için nuṭṭa çâre gül
- G251/1 Ol zeḳan **âzâr**-ı dest-i zülf-i piçân görmesün / Güy-ı mihr-i ṭal'atun âsib-i çevgân görmesün
- G298/2 Hazzumuz yok olmadan şîrîn-mezâk-ı hoş-dil / Şerbet-i telh-âbe-i **âzârdan** şimden gerü
- G346/2 Kâ'ilüz keşmekeş-i şahne-i bî-dâdına dil / Dest-i **âzâr** ile şad-pâre giribân ise de
- G349/4 Tesliyet-yâb-ı harâbîdür derûnı 'âşîkuñ / Bakma **âzâr**-ı hırâş-ı hâtır-ı virânına

Aşağıdaki tanıklarda sözle azarlama, uyarma söz konusudur.

- G49/1 Ehl-i dile toḳunma kim **âzârı** saht olur / Nerm olsa hâk her ne kadar hârı saht olur
- G122/4 Pâ-mâl-i cevre tesliye-baḥş-ı nevâziş ol / **Âzâr**-ı hâtır dil-i miḥnet-füzün yeter
- G158/3 Yok şüret-i temkîn nazar-ı h'âhişümüzde / **Âzâr**-ı telâşî-i hevesden gile-mendüz
- G332/4 Dil zâ'ika-i cân gibi h'âhiş-ger-i duş-nâm / Cân ḥasret-i telh-âbe-i **âzâr**-ı lebünde

Aşağıdaki tanıklarda “âzâr”ın, sevgilinin gözünden işitilmesi “nerde âzâr, orda nazar” deyişinde ifade edilen bir anlayışa işaret etmektedir. Bu deyiş, çok defa azardan gönüllenen kişiye, gönlünü almak için söylenir. Birisi azarlanıyorsa, henüz gözdedir, gönüldedir, sevilmektedir, gözden düşmemiştir. Bilhassa tarikat erbabı bakışa ehemmiyet verdiğiinden, bakışta feyiz olduğuna, insanın bakışla terbiye edildiğine inandığından, bu türden sözler daha ziyade onlar tarafından kullanılmıştır. <TASAVVUF TAN DİLİMİZE, s. 38>

- G28/4 Maḥmûrî-i her dü nergisündür / **Âzâr**-ı dil-i zebûna bâ'ış
- G192/5 Yine ey Nâ'ilî şâdâbî-i berq-i nighdendür / O çeşm-i nîm mestûn ḥancer-i **âzârı** tîz olmak
- G195/5 **Âzâr**-ı dil-i Nâ'ilî-i zâr ile çeşmün / Bîdâd-pesend-i felek-i bed-güher ancak
- G251/7 'İllet-i **âzârı** ancak renc-i istiğnâ ise / Nâ'ilî bîmârî-i çeşmünde noḳşân görmesün

2. hastalık. <Kantar/1> Tanıklarda sözcüğün hastalık ifade eden sözcüklerle (tâb-ı teb, teblerze, tâb, nabz-âşinâ, renc, müdâvâ, ṭabîb) birlikte kullanılması, sözcüğün bu anlamının da kastedildiğini göstermektedir.

- K13/11 Tâb-ı teb-i **âzâr** ile mânend-i süveydâ / Efzûn-ter idi lerzişümüz kıble-nümâdan
- M2/V/4 Hâkister-i tâb-ı celâlün ile söndür / Şâyeste-i teb-lerze-i **âzârûnı** yâ Rab
- G251/2 Olmasun nabz-âşinâ-yı renc-i hicrânun Mesîh / Derdün **âzâr**-ı müdâvâ-yı ṭabîbân görmesün

'âzim [1] yönelen, giden, gidici, giden. <Cûdî, Kantar/2>

- K8/16 Hemân sa'âdet ile 'âzim-i Şîfâhân ol / Kırup memâlik-i şarḳa otağ-ı iğrâzı

'âzîmet [2] gitme, gidiş, bir yere yönelik hareket, yola çıkma; [tas.] nefsin arzusuna bakmadan, şer'î emir ve yasakların hem lafzına hem ruhuna uygun bir şekilde hareket etmek, ihtiyata en uygun yolu tutma. <KT, KO, LN, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

M3/IX/2 Hüm-hâne-i maḥabbetde olsun ‘azîmetüñ / Ol neşve-dâr- vahdet-i bezm-i ḥaḳîkatüñ

M3/V/2 Kûy-ı vişâle pây-ı ‘azîmet erişmedi / Dâmân-ı pîre pençe-i himmet erişmedi

‘azîmet-ḥ~ân [1] efsun okuyan, esmâ çeken. Onay (2000. 110), aşağıdaki tanığı şu şekilde izah eder. “Bu mısra (ikinci mısra), esmâ okumakla, cinler gibi yıldızların da teshir edildiğini gösteriyor. Şair, sevgilisini Bercîs’e, onu koynuna alanı da azîmet okuyup Bercîs’i teshir eden efsuncuya benzetiyor.” <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 110> İzahat, şu şekilde düzeltilmelidir. Şair, sevgilisinin kimin koynunda olduğunu ve vuslatı ile kimi uykusuz bıraktığını sorduktan sonra, ikinci mısradaki yeniden şöyle bir soru soruyor “Seni Bercîs gibi güzel konuşup büyüleyen ve davete icabete iknâ edebilen kimdir?” Bercîs, güzel konuşma yeteneğine sahip ve hükmü cari olduğu düşünülen Jüpiter gezegenidir (bkz. Bercîs) ve tanıkta sevgiliye değil, onu büyüleyen kimseye nispetle kullanılmıştır.

G118/1 Kimüñ koynındasun şeb-zinde-dâr-ı vuslatuñ kimdür / ‘Azîmet-ḥ~ân-ı Bercîs-iḳtidâr-ı da‘ vetüñ kimdür

âzîne [2] cuma, cuma günü, perşembeden sonraki gün. Aslı “âdîne”dir. İslâm’dan sonra İranlılar, bu güne “yevmü’z-zîne (süslenme günü)” demişler, daha sonra ise “süs” anlamına gelen “âzîne”yi kullanmışlardır. <Seccadî/1>

G23/3 Zâhid ne bilür mezheb-i rindânı ki anda / Hüş-yârî-i âzînedür ancak güneh-i mest

G220/2 Tıfl-ı zânü muşḥaf-ı ḥayret-debistândur gönül / Âmed ü reftinde ḥayrân şenbih ü âzinenüñ

‘azîz [5]

1. büyük, ulu, kıymetli, hürmetli, muhterem. <KT, KO, ZL>

K1/39 ‘İzzet bulan bu meşgâleden bî-niyâzdur / Nefs-i ‘azîzi sũ’-i taleb bed-sikâl eder

K28/5 Birdür izâ‘at eylemede şimdi rûzgâr / ‘Ömr-i ‘azîzi keşmekeş-i ân u ‘în ile

K17/2 ‘Azîz tût lebüne cân viren Mesîḥ ise de / Miyân-ı ḥüsn ü maḥabbetde imtiyâz gerek

K37/15 Berâber olsa ḥaḳîkatde cümle-i evkât / ‘Azîz olur mı merâtibde bâm-dâdı kadar

2. şan, kuvvet, kudret ve celâl sahibi; galip. <KT, Ahterî, ZL>

G192/1 Neden cām-ı emel ey sâķi-i devrân ‘azîz olmak / Dehân-ı dil ḥumâr-ı ye’s ile ḥamyâze-rîz olmak

‘azm [12]

1. kesin niyet, karar, kasıt. <KT, Ahterî, OTAL>

K1/29 Maḥmil-keşân-ı ‘azmî beni ol menâzilüñ / Âvaze-i Cedî ile âşufte-ḥâl eder

K8/2 Zamân-ı ‘azmüñe Ḥaḳḳuñ bu iḳtizâda imiş / Zuhûr-ı ‘âṭıfet-i bî-dirîğ ü enbâzi

2. kesin niyetle yola girme, hareket etme; gitme. <KT>

K8/17 Olur mı râh-zen-i râst-kârî ‘azmüñ / ‘Adû-yı bed-güherüñ ḥile-i çep-endâzı

K11/6 ‘Azmin etmiş seyf-i meslûl yedd-i nuşret-i Hudâ / Bir şecâ‘at-pîşe ḥaşm-endîşe şafderdür gelen

K17/19 Râyet-efrâz-ı zafer kim reh-i ‘azminde olur / Âfitâbiyla felek çet-i firâzında sûtün

- K27/8 Yekke-tâz-ı şaf-ı a‘dâ ki görüp sür‘atini / Eşheb-i ‘**azmine** der berķ-i cihân hoş geldün
 K28/43 Pâ-mâl-i süm̄m-i rahş-ı cihân-gird-i ‘**azmüñ** et / Hind ü ‘Acem diyârını bir bir zemîn ile
 G96/2 Kûçe-i kâm gibi kaldı tehî şehr-i vişâl / Şimilik ‘aşıkā ‘**azm**-i reh-i firķat görür
 G276/1 ‘**Azm**-i bağ et ki çemen bülbüle zindân olsun / Gül için etdügi feryâda peşimân olsun

‘**azm etmek**, ‘**azm eylemek** [2] yönelmek, gitmek. <Kanar/2>

- K27/20 Āferîn kuvvet-i bâzû-yı cihân-girüne kim / Kānde ‘**azm etdüñ** ise fetḥ-künân hoş geldün
 K33/22 Kānde ‘**azm eyler** iseñ Hızr-ı hidāyet reh-ber / Baḥt u iķbāl seferlerde ḥāzerlerde celīs

3. kemik. <Cûdî> Tanıkta geçen “‘azm-i remīm”, çürümüş kemik anlamındadır. İsâ’nın ölü ve çürümüş bedenlere can vermesi dolayısıyla kullanılmıştır.

- K20/35 Ṭab‘-ı Mesîḥ-kârı ki peymāne-dād olur / ‘**Azm**-i remīme rūḥ virir dūrd-i sāğarı

āzürde [14] incinmiş, kırılmış, gücenmiş; incitilmiş. <Cûdî, LN, OTAL>

- M1/VI/4 Āzürde-i libās-ı perend ü ḥarīr iken / Āmīziş eyledi bedenün mār u mūr ile
 M5/III/8 Leb-riz-keşân-ı bezm-i luṭfuñ / Āzürde-i sîlî-i ‘asesdür
 M9/I/4 Çeşm-i cāmī müsta‘idd eyle hidāyet nūrına / Kūrlük **āzürde**-i zindân-ı gūr eyler seni
 G107/2 Niçün ümmīd-vār-ı vuşlata **āzürdedür** ḥübân / Yine gūstāḥ eden bî-çāreyi farṭ-ı maḥabbetdür
 G202/3 Ağyāra uyup eyledük **āzürde** segānın / Ol ḥ‘ābda biz kūyını gavḡā ile geçdük
 G233/1 Āha ruḥşat virmezseñ **āzürde** olmazduñ gönül / Dönmesen ḥākistere efsürde olmazduñ gönül
 G248/4 Efsūs ki **āzürdesün** ey naḥl-i bihiştī / Tāb u teb-i āh-ı dil-i dūzaḥ-şererümden
 G374/5 Harem-gāh-ı dili cānāneden **āzürde** ḥāṭırlar / ‘Aceb ey Nā’ilī Mecnūn-şifāt efsāne olmaz mı
 Ş1/10 Bes ki **āzürde**-i teḡāfüldür / Döyemez intizāra sulṭānum
 Ş5/3 Ter düşüp dūd-ı siyāh-ı dilden / Olma **āzürde** nigāh-ı dilden
 T2/5 Olup ey Nā’ilī ḥāk-i muzīk-i tenden **āzürde** / Teveccüh eyledükde rūḥ-ı pākī ‘arş-ı a‘lāya

āzürde etmek, **āzürde eylemek** [3] yaralamak, incitmek (āzürde kerden). <Steingass>

- K5/44 Evliyā-yı suḥeni **eyledün āzürde** tamām / Kār-āḡāhlara düşmez iken ḡarrāyī
 M7/I/2 Ten-i mecrūḥuma ṭa‘n-ı ‘adū zaḥm-ı ziyād olsun / **Edenler** gönlümi **āzürde** mesrūrū’l-fü’ād olsun
 G260/2 Taḥrīk-i bād-ı şubḥ ile ey āh-ı āteşin / **Āzürde eyleyen** ruḥ-ı cānānı sen misün

āzürdelik [1] kırılmışlık, gücenmişlik, kırgınlık, dargınlık.

- K30/20 Gördügi cevri ü sitemden daḥi dil-gīr midür / Var mı **āzürdelik** ol güm-şude nāmumda benüm
 ‘**azze** [] aziz olsun, kudreti yüce olsun. <KT>

‘**azze ve cell** [2] aziz ve celil olan (Allah). <OTAL>

- K19/1 Etdi bir gevher-i nā-yābı Ḥudā ‘**azze ve cell** / Zīb-i şadr u şeref-i ḥātem-i şadr-ı evvel
 K19/32 Minnet Allāha ki erbāb-ı dile menķibetün / Hızr-ı bâzû-yı amān eyledi Ḥaḡ ‘**azze ve cell**

B

bâ- [10]

1. “ile” manâsında bağlama görevinde kullanılır. <FZ>

K23/56 Mu‘ammer eylesün zât-ı şerîfün haşre dek Mevlâ / Sa‘âdet **bâ-terakkî** ‘izzet ü devlet devâm üzre

M1/I/8 Ey vâ-y birâder-i **bâ-cân**-berâberüm / Ey mâye-i hayât-ı dil-i derd-perverüm

2. Bir ismin önüne getirilerek onu sıfat yapar. <FZ> Türkçe “-lı, -li” türetme ekine karşılık gelir. Sahiplik anlamı katar.

K1/30 Ben zerreye o maṭla‘-ı nûr-ı şuhûddan / Hûddâm-ı **bâ-sa‘âdeti** ‘arz-ı cemâl eder

K10/29 Tedbîr-i **bâ-işâbeti** pâ-dâş-ı kahrıdır / Dâna-yı zû-fünün cihân pehlevân gibi

K18/18 Semiyy-i fâhr-ı rûsul hâriş-i şerî‘at-ı kü / Ki ‘adli müctehid-i re‘y-i **bâ-şavâb** olmuş

bâ-gûn [1] renkli, rengârenk.

G146/6 Nûh câm-ı **bâ-gûnuñu** bir bir getir hele / Gör sâgar-ı şikesteye ser-pûş eder miyüz

bâ-ḥuşûş [3] hususiyle, hususen, hele, en ziyade; özellikle, üstelik; en çok. <KT, KO, OTAL, ÖTS>

K10/20 Bir pâdişâh eyleye teşrîf **bâ-ḥuşûş** / Sulṭân Meḥemmed ibn-i Birâhîm Hân gibi

K12/72 **Bâ-ḥuşûş** ol güher-i kân-ı hünerdür ṭab‘um / Ki tutar şa‘şa‘ası ‘âlemi ḥurşîd-mişâl

K17/47 **Bâ-ḥuşûş** ola du‘â nuşret ü iḳbâlün için / Zîmmet-i ed‘iye-sencân-ı icâbet-maḳrûn

bâ-işâbet [] isabetli, hedefini vurmuş || yerinde.

K10/29 Tedbîr-i **bâ-işâbeti** pâ-dâş-ı kahrıdır / Dâna-yı zû-fünün cihân pehlevân gibi

bâ-kemâl [1] tam kusursuz, mükemmel, kemal sahibi. <KO, Kanar/1, Redhouse>

K1/22 Zîr-i livâ-yı ḥamd-ı şefâ‘atde ol garîb / Taḥşîl-i ḳadr u menzilet-i **bâ-kemâl** eder

bâb [4]

1. kapı. <KT, KO, Cûdî, ZL>

K3/67 Açıldı **bâb**-ı ziyâfet-serây-ı ḡaybü’l-ḡayb / Ki pâ-şikestedür idrâk derki bâbında

K18/19 O ḥâne-zâd-ı fütüvvet ki perr ü bâl-i melek / Serây-ı ‘işmetine perde-pûş-ı **bâb** olmuş

K34/15 Mesned-i iḳbâl ü devlet kim hezâr **bâbınuñ** / Sâye şalmış üstine bâl-i hümâ-yı himmeti

2. husus, madde; mesele, yol, mevzu. <KT, OTAL>

K3/67 Açıldı bâb-ı ziyâfet-serây-ı ḡaybü’l-ḡayb / Ki pâ-şikestedür idrâk derki **bâbında**

bâc [2]

1. vergi, harç, yollarda alınan vergi. Genel olarak, alınan her türlü vergiyi karşılayan “bâc”, haraç olarak ve “mutlak vergi” anlamında düşünülebilir (bkz. Pakalın 1983. 143-144). <KO, OTAL, OTDTS>

G16/3 Sūdā-gerān-ı ‘ışkuñ olur şāh-benderi / Ol kim bu yolda mā-melekin **bāca** verdi hep

2. vaktiyle bir yerden bir yere taşınan mal ve eşyadan alınan vergi (Şemseddin Sāmî, 1317.

259), gümrük vergisi; geçiş vergisi. <KT, RTL, OTAL>

M1/II/3 Teslīm-i naqd-i cān ile oldı işuñ tamām / Düşdi yoluñ o kişvere kim gayrı **bācı** yok

bāc-ḥ’āhī [1] vergi isteyicilik, vergi tahsildarlığı. Mehmed Salāhî (1313. 52), “bāc”ın “derbentlerde alınan vergi” anlamına geldiğini ekler. <KO> Aşağıdaki beyit buna tanıktır.

M5/V/10 Ğamzeñ ki ede cihān-ı dilde / Der-bend-i kazāya **bāc-ḥ’āhī**

bād [43]

1. yel, rüzgâr, esinti. <KT, Kanar/2>

K2/16 Virür esās-ı pül-ı çarḥa **bād**-ı fitne şikest / Bu cılve-gāhda ne menzil ne reh-güzār qalır

K27/2 Cān virüp mürde-dilān-ı ğamı iḥyā etdün / Dem-i ‘İsî misin ey **bād**-ı vezān hoş geldün

K30/1 Yetiş ey **bād** bulun yāre peyāmumda benüm / Tāb yok sūz-ı dile bāl-i ḥamāmumda benüm

K30/5 Sen refîḳ ol baña ey **bād** ki var pā-dāsuñ / Hāc şevābı yazılan her ser-i kāmumda benüm

K34/25 Yalınız ḥaşmı degil maḳşūdı olsa qaldurur / Keştî-i nüh-bād-bān-ı çarḥı **bād**-ı himmeti

M8/V/5 Yine bir fitne taḥrîk eyledün ey **bād** n’eylersün

G83/1 Nücüm aşḥābı nār u **bād** ü ḥāk ü ābdan söyler / Ḥakīmān-ı ilāhî ḥikmet ü ādābdan söyler

G84/1 ‘Uḳde-i ḥāṭıruñ ol ṭurra-ı pür-tāba mıdur / Yoksa ey **bād** perişānî-i aḥbāba mıdur

G94/2 Degildür fitnede taḥrîḳ-i **bāda** ṭurrası muḥtāc / O mest-i fitne-cū kim şad cihān-āşūba bādîdür

G120/5 Büy-ı zülfüñ ki ala ḥavşala-i **bād**-ı bihişt / Şiken-i ṭurra-ı ḥavraya tenezzül mi eder

G171/3 Nefḥa-i kām-ı dili n’eylesün ey **bād** olan / Suḥte-kām-ı emel beste-dimāğ-ı heves

G278/4 Qo ṭār-ı kākülün etsün şikeste **bād** hemān / Dil-i ḥamîdeye bir güşe-i ferāğ olsun

G291/2 Ṭokunup tāze-nihāl-i güle hunyā-ger-i **bād** / Gösterür bülbüle sâzında nevā āhengin

T5/6 Çözöldi perçem-i ṭuğ-ı zafer **bād**-ı hidāyetle / Nesīm-i şubḥ-ı nuşret oldı ḥaşma şarşar-ı idbār

bād-ı āh [6] āh rüzgârı, inlerken çıkan sıcak soluk.

G32/5 Qalır mı zinde meger şem‘-i **bād-ı āh** gibi / Bu rüz-gārda ey Nā ‘ilî çerāğ-ı ümîd

G45/4 Taḥrîḳ-i **bād-ı āh** ise bādî o fitneye / Āzār-ı dilde ṭurrası da şāne kendidür

G53/3 Zülfi şiken şiken midür tündî-i **bād-ı āhdan** / Bir birini başup gelür mevc-i yem-i belā mıdur

G247/4 Ter düşmesün o ğonce-dehen **bād-ı āhdan** / Gül-berg-i āfitāb-ı ruḥuñ jāleden şaḳın

G260/1 Der-ḥ’āb eden o nergis-i fettānı sen misün / Ey **bād-ı āh** mirvaḥa-cunbānı sen misün

G388/2 Kazā bu bāğda mevḳūf-ı **bād-ı āh** etmiş / Şikest-i şāḥ-ı berūmend-i bāğ-bānumuzı

bād-ı bahār, bād-ı bahārî [2] ilkbaharın şiddetli rüzgârı. <Steingass>

K12/9 Yetmedi sür‘atine **bād-ı bahārî** bu kadar / Eyledi müjde-i teşrîfî içün isti‘cāl

G291/1 Seyr edün cūlar ile **bād-ı bahārūfî** cengin / Nice bulmuş iki dīvāne görüñ hem-rengin

bād gibi geçmek [1] rüzgâr gibi geçmek, hızla geçmek, akıp gitmek.

K21/6 Ki **bād gibi geçer** tut ki zîr-i pâyında / Suţûr-ı şafha degil mevc-îz-i deryâdur

bād-ı havâdiş [1] hadiseler rüzgârı, yeni haberler getiren rüzgâr.

K13/16 Eşkâl-i garîb etdi ‘ayân **bād-ı havâdiş** / Bir cünbiş ile perde-i bî-reng-i hafâdan

bād-ı şabâ [5]

1. poyraz rüzgârı. Şairler bu rüzgârı âşıkla maşûk arasında haber getirip götürme aracı sayarlar. <FZ>

K13/30 Nehy-i nasağ-ı bâğa ki câzîm ola ‘adli / Bülbüller alur dâd-ı güli **bād-ı şabâdan**

G38/2 Dâm-ı firîb-i zülfüne **bād-ı şabâ** gibi / Ğâfil bulunsa gerden-i Cibrîl bend olur

G119/4 Ser-i zülfinde dil **bād-ı şabâdan** ihtirâz eyler / Meger mecrûh-ı nevg-i hancer-i hûn-rîz-i müjgândur

Ş9/4 **Bād-ı şabâdan** alduk peyâmûn / Ey bî-terahhûm ey nâ-müselmân

2. adı, manzum anonim bir edvârda geçen bir musikî makamı. <OTAL> Aşağıdaki tanıkta “târ” ve “bād-ı şabâ”nın tevriye yoluyla musikî terimleri anlamıyla da kullanıldığı görülmektedir.

G257/5 Zülfinün **bād-ı şabâ** Nâ’îl her târında / Gösterür rişte-i ahvâl-i perîşân ucın

bād-ı şarşar [1] şiddetli ve soğuk rüzgâr. “Şarşar” sözcüğü tek başına da “şiddetli ve soğuk rüzgâr” anlamına gelir (bkz. tünd-bād). <Redhouse, Dihhudâ>

K2/18 Ne **bād-ı şarşar**-ı âh u ne cüz’-i hâk-i beden / Ne süz-ı dil ne nem-i çeşm-i eşk-bâr kalur

bād-ı şehir, bād-ı şehîr, bād-ı şehir-îz [6] gün doğusundan esen hafif rüzgâr, tan yeli.

<OTAL>

K14/35 Sünbüllerin ol verd-i terûn etmege ta‘îr / **Bād-ı şehîr** mâşîta-i ğâliye-sâdur

K15/13 Ey **bād-ı şehir-îz** haber sende mi yoksa / Eyyâm-ı teşekkür dem-i şükrâ mı degildür

G98/6 Güli geh dâ’ire geh levha-i ta‘îm eyler / Tıfl iken **bād-ı şehir** bülbüle ezkâr okudur

G226/3 Çıksak ser-i tāk-ı çemene berg-i rez-âsâ / **Bād-ı şehir** esdükçe hıyâbâna dökülsek

G308/3 Kâküllerini **bād-ı şehir** hâke düşürse / Her bir şikeninde nice üftâde bulunsa

G340/3 Tolaşdı zülf-i nigâra benefşe **bād-ı şehir** / Toğundı turra-i sünbüldeki külâlelere

bād-ı semûm [1] sıcak, ağır ve zararlı rüzgâr; samyeli; çöl rüzgârı. <OTAL, Kanar/1, Steingass, Dihhudâ>

G59/4 Bulmaz hârim-i küyuña yol ol Ka‘benün / **Bād-ı semûm**-ı deşt-i Hicâzdan incinür

bād-ı şubh [3] sabah rüzgârı. <OTAL>

K24/9 Oldukça feyz-yâb dem-i hulkı **bād-ı şubh** / Micmer-fürûz-ı bezmine dūd-ı buhûr olur

G260/2 Tahrik-i **bād-ı şubh** ile ey âh-ı âteşin / Âzürde eyleyen ruh-ı cânânı sen misün

2. boşuna, beyhude. <Kanar/1>

G338/3 Bir şemme bûy-ı zülfin **bād** âhuvân-ı Çîne / Müşkûn revâcın etmiş berbâd söyleyince

Farsça’da “ber-bād dāden-i hırmen” deyişi, “harman savurmak, ömür telef etmek, ömür harcamak” anlamlarına gelir. <Kanat/1> Aşağıdaki tanıkta, “zâyi olmak” anlamını düşündürecek biçimde “bād, hevā, fenā, hırmen” sözcüklerinin bir araya geldikleri görülmektedir.

G365/7 Bî-zād-ı reh bulun taraf-ı Hâkda Nā’ilî / Versün hevāya **bād**-ı fenā hırmenüñ daḥi

bād-bān [1] yelken. <FZ, Steingass>

G63/3 Ne **bād-bāna** ne fülke ne rüzgāra ṭayan / Bu ġarḳa-ġāhda ancaḳ ṣināh lâzımdur

G366/4 Ey dil ḥazer ki zevraḳ-ı nüh **bād-bān**-ı çarḥ / Bulduḳça rüzgārın atar ḳaraye seni

bād-pāy [2] rüzgār ayaklı, yel ayaklı || ayağı çabuk; süratli, tez; rüzgār gibi hızlı olan at. <Cûdî, FZ, OTAL, Steinfass> Tanıklarda isim olarak ve hızlı at karşılığında kullanılmıştır.

K4/46 Nitekim cılve-ġāh-ı vaşfuñda / Râyiz-i ħınk-ı **bād-pāy**-ı dilem

K28/50 Sür ḥaşma **bād-pāyüñ** açdurma çeşmini / Ṭoldur ‘adū gözini ġubār-ı zemîn ile

Bād-āver, Bād-āverde [3] Hüsrev-i Pervîz’in sekiz meşhur hazinesinden ikincisi. “Bād-āver”in sözcük anlamı “rüzgār tarafından getirilmiş, kolay elde edilmiş”tir. İran Hükümdarı Hüsrev-i Pervîz’den korkan Bizans İmparatoru, hazinelerini gemilere yükletip sarp adalara gönderir. Ancak rüzgār, bu hazineleri taşıyan gemileri Hüsrev’in sahillerine atar. Hüsrev de onlara kolayca sahip olur. Bu nedenle bu hazineye “genc-i bād-āver”, “genc-i bād-ı hevā” denir. <Burhân-ı Kâtı‘, OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 217>

K27/17 Genc-i **Bād-āver**-i Pervîzi unutturduñ sen / Hâtır-ı Hüsreve ey genc-i nihān hoş geldüñ

G220/3 Āb-ı rüyuñ ḥusrevā dünyā içün baḥr eyleme / Ḳuflı āhen nāmı **Bād-āverdür** ol gencinenüñ

G233/3 Ayağı toziyla teşrif etse dilber ḥāneñi / Reşk-sāz-ı genc-i **Bād-āverde** olmazdüñ gönül

ba’d [4]

1. sonra. <KT, Ahterî>

Tanıklarda geçen “min ba’d”, ondan sonra anlamına gelmektedir (bkz. min ba’d).

G57/4 Çıḳarma ṭās-ı ser-i mihri ey felek min **ba’d** / Dil ehli sencileyin ṭās-bāza baḳmazlar

G356/5 Söz erdi Nā’ilî pâyāna min **ba’d** eylesün taḳdīm / Du‘ā-yı devletüñ taḳdīm taṭvîl-i kelām üzre

2. uzak. <Ahterî>

K4/43 Ḳurb-ı ‘iṣyān u **ba’d**-ı ġufrānum / Yād kıldıḳça hem-nevā-yı dilüm

3. uzaklık. <Ahterî>

G164/2 Zāhirde **ba’d**-ı menzilümüz görmeñüz ba’id / Biz ḳurb-ı Hâḳḳa vāṣıl olan ḥalvetîlerüz

bādām [1] badem. <KO> Tanıkta, meyve, yemiş anlamında kullanılmıştır.

G90/3 Tohumında şafâ mağzı bulunsun mı bu bâğuñ / Kim reng ile būdan gül ü **bādāmı** tehîdür

bāde [36] şarap, içki || aşk, Allah sevgisi; [tas.] ilâhî inayet, ilâhî aşk. Sözcük, mecazen sarhoşluk verici tüm içecekler hakkında kullanılır. <OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 111,>

K2/6 Fenâ bulur neş'et-i 'adem-pezîr-i vücūd / Ne mest-i **bāde** ne maḥmūr u hūşyār qalır

K3/18 Belâ budur ki yine chl-i cāh-ı mest-i ğurūr / buḡār-ı **bāde**-i naḥvetle cāme-ḡ'ābında

K5/8 Ḥum-ı ṭab' umda ki cūşide olur **bāde**-i feyz / Pür eder kaçresi bu nüh kadeḡ-i mināyı

K14/13 Sākîlerinüñ **bādesi** cullāb-ı maḥabbet / Muṭrıblarınüñ nağmesi kânün-ı vefādur

K18/25 'Aşîr-i **bādeye** kim luṭf-ı ṭab' ı vermiş feyz / Ḥumār-ı naḥvetiyān neşve-i şarāb olmuş

K34/11 Ey ṭabīb-i rûzgār olmaz mı bir gün çare-sāz / 'İllet-i bīmār-ı zühde **bādenüñ** ḡaşıyyeti

M3/XI/1 Ey **bāde**-i hevesden olan neşve-yāb-ı 'ışk / Ser-kūçe-i ümmide mest-i ḡarāb-ı 'ışk

G11/5 'Aks-i ruḡuñ o **bādeye** bir kerre kim düşer / Tā ḡaşr lāy-ı ḡummı verir bûy-ı âfitāb

G4/6 Kızarup **bādeden** ol çeşm-i siyeh Nā 'iliyā / Görünür cāme-i surḡiyle ḡaḡab-nāk baña

G30/5 'Aceb mi kesb-i dimāḡ etse **bādeden** rindān / Ki erdi neşr-i şemīm-i bahāra faşl-ı cedīd

G66/6 Ġarḡa verür 'ālemi ḡūn-ı şehidān-ı 'ışk / Çeşmi ki bir **bādede** çāşnī-i dem bulur

G84/3 Telḡ-kām-ı ḡamım ol deñlü ki bilmem sākī / İçdigim **bāde** mi zehr-ābe mi ḡūn-ābe midür

G110/3 Şafā-yı ḡaṭırum eyler ḡubār-ı ḡam efzūn / O rīk-i **bādeye** bu âfitāb şīşesidür

G117/2 Germ olur mir 'āt-ı dil yād eyle aḡker-pāreden / **Bāde**-i terdür lebūñ ammā ki sāḡar-sūzdur

G123/1 Mestānelerüñ zevḡi demeñ âfet-i ḡamdur / O zenke sebeb **bāde** degül ḡālet-i ḡamdur

G132/2 Mestüz o **bādeye** ki içüldükçe cur' ası / 'Ālem ḡarāb-ı zemzeme-i nūş nūş olur

G178/6 Şikeste cām-ı raḡşān **bāde** rīzān bezme dest-efşān / Meger bir zāhid-i ḡūşk ü riyā-mu' tād ayak başmış

G183/1 Vişāl ḡavşala-i ārzūya şıḡmaz imiş / O **bāde**-i mütereşşāḡ sebūya şıḡmaz imiş

G199/1 Böyle germ olmaz idi meclisi rindān-ı ḡamuñ / Olmasa ḡūn-ı ciger **bādesi** mestān-ı ḡamuñ

G271/3 Teraşşuḡ etmededür zarf-i dīdeden ne 'aceb / Denürse eşkümüze **bāde bāde**-i sebū düşmen

G308/1 Hem gül gibi rengin bize bir **bāde** bulunsa / Hem reng-i riyādan kadeḡi sāde bulunsa

G360/2 Bu köhne maşṭabanuñ **bāde**-i neşāṭı ḡönül / Riyāyı ḡo saña zehr-i melāl gelmedi mi

G376/1 **Bāde** kim dāḡ-ı dil-i ümmiddür her kaçresi / Mey degül berḡ-ı Kāzā-te 'kiddür her kaçresi

G376/2 Çok zamāndur görmedük ol **bāde**-i rengini / Gevher-i tāt-ı ser-i Cemşiddür her kaçresi

G376/4 Şad-merg olsa görince n'ola şimdi **bādenüñ** / Müflisān-ı 'ıyşe müvāridür her kaçresi

G377/1 **Bāde** kim tāt-efḡen-i şīşedür her kaçresi / Şām-ı ḡamda māh-ı Naḡşeb-pişedür her kaçresi

G377/2 Ālet-i dest-i ciger-ḡavān-ı ḡamdur **bāde** kim / Beyza-ı cevher-nümā-yı tīşedür her kaçresi

G377/4 Cāma kondukça olur ḡālet-nümā-yı selsebil / **Bāde** kim fevvāre-sāz-ı şīşedür her kaçresi

G377/5 **Bādenüñ** vaḡt-i ṭulū' ı neşvede ey Nā 'ilī / Āfitāb-ı maşrıḡ-ı endīedür her kaçresi

G378/3 Kūh küh-endāz-ı ḡam bir **bāde** ister kim ḡönül / Revḡan-ı seng-i fesān-ı tīşedür her kaçresi

G390/1 'İşk ehli ḡum-ı **bādeyi** pür-cūş görür mi / Yollarda sebū-yı meyi ber-düş görür mi

bāde-i nāb [1] halis, berrak şarap. <OTDTS>

G364/6 Görüp meclisde kârın bir nighle mey-perestânun / Füsün-ı çeşm-i sâkî **bâde-i nâbı** unutturdı

bâde-i şâf [2] saf şarap.

G7/3 Mest-i güstâh-ı elestim müdde‘ â maşşerde de / **Bâde-i şâf** u cevân- pāk-dāmendür baña

G376/3 Hün-ı dil kim bâde-i şâf-ı maḥabbetdür baña / Âb-rüy-ı çeşme-i hürşiddür her kaçresi

bâde süzölmek [2] şarap içilmek. Bâde süzmek, şarap içmek anlamında kullanılır.

<Redhouse>

K23/6 **Süzölmüş bâde** hâtırlar güşâde meclis âmâde / Nîşâb-ı ‘ıyş ü ‘ışretten aḥıbbâ iğtinâm üzre

G120/2 **Süzölüp** nîm kadeḥ **bâde** ile meclisde / Yoksa mestâne gözün kaçd-ı tegâfûl mi eder

bâde-furûş [1] şarap satan, meyhaneci, şarapçı; [tas.] mürşit. <KO, OTDTS,

Dihhudâ>

K2/2 Hüm-ı felek gibi bir gün olur bu küçe tehî / Ne pîr-i **bâde-furûş** u ne bâde-ḥ‘âr kalur

bâde-güdâz [1] şarap eriten, şarap yakan; şarap içen.

G104/4 Benüm o **bâde-güdâz**-ı ḥarîm-i mey-kede kim / Elümde gül gibi bir cām-ı şu‘le-tâbum var

bâde-güsârân [2] şarap içiciler, şarap içenler. “Güsâr” sözcüğünün eski sözlüklerde yalnızca “mey” ve “ğam” sözcüklerine nispetle kullanıldığını, Nâilî’nin bu kaideye aykırı bir şekilde “bâde-güsârân” terkiibini oluşturduğunu Onay (2000. 199) ifade etmiştir. <Steingass, Dihhudâ, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 199>

G46/3 Yanınca **bâde-güsârân**-ı bezm-i hicrânun / Şarâb-ı ‘ışk u maḥabbet sebû sebû biledür

G60/2 Sînedür cilve-gehi **bâde-güsârân**-ı ğamuñ / Dil-i pür-hün gibi bir cām-ı maḥabbet yeridür

bâde-ḥ‘âh [2] şarap isteyen, şarap talep eden. <Dihhudâ>

G21/6 Ser-germ-i ‘ışka ḥ‘âhiş-i la‘lün degil ba‘îd / Meclisde varduğınca olur **bâde-ḥ‘âh** mest

G156/3 Pür tüt hemîşe sāğaruñ ey dil ki ğamzesi / Cā‘iz ki hün-ı dilden ola **bâde-ḥ‘âh**-ı nâz

bâde-ḥ‘âr [3] şarap içici, şarap içen. <KO, Dihhudâ>

K2/2 Hüm-ı felek gibi bir gün olur bu küçe tehî / Ne pîr-i bâde-furûş u ne **bâde-ḥ‘âr** kalur

G175/3 Tārîḳ-i mürşid-i seccâde-i maḥabbeti tüt / Hezâr zâhidi bir rind-i **bâde-ḥ‘âra** degiş

Kt6/1 Süzölürse çeşmi ol âfetün n’ola **bâde-ḥ‘âr**-ı girişmedür / O tenük şarâb-ı tegâfûlün elemi hümâr-ı girişmedür

bâde-keş [3] şarap içen, ayyaş. <OTAL, OTDTS>

G63/6 Ne rind-i **bâde-keşüz** Nâ‘ilî ne zâhid-i ḥüşk / Bize ne mey-kede ne ḥânḳâh lâzımdur

G154/3 Her rind olamaz mest-i mey-âşâm-ı maḥabbet / Her **bâde-keş** ol şîve-i pür-hayrete döymez

G322/4 Özgedür havşalası **bâde-keşân**-ı ‘ışkuñ / Feyz-i âğâhî-i dil var yine medhüşında

bâde-nüş [] şarap içen. <Cûdî, OTAL>

bâde-nüş olmak [1] şarap içmek. <YTL>

- G277/2 Zihî sāgar-keşân-ı bezm-i germ-â-germ-i rüsvâyî / Ğamından **bâde-nûş** olmuş gönül mahbûb şerminden
bâde-perest [1] şaraba tapar, içmeye pek düşkün; ayyaş. <KT, Kanar/1, Steingass>
- G226/2 Bir şîşe mey olsağ dökülüp sāğara evvel / Şoñra ciger-i **bâde-perestāna** dökülsek
ba' dehu [1] ondan sonra; daha sonra. <OTAL, Kanar/2>
- K9/33 **Ba' dehu** eyleyüp itmâm-ı du'ân ile sözün / Hâme-i nazma du'â zeylini 'unvân etmiş
ba' dezîn [1] bundan sonra. <KT> “Ba' d ez-în” şeklinde de imlâ edilebilir.
- K10/36 Kıl Nâ'îlî du'â şeh-i zî-şāna **ba' dezîn** / De'b-i suhen-verân-ı bedî'ü'l-beyân gibi
bādî [5]

1. sebep olucu, sebep olan. <Cûdî, OTAL>

- K14/30 Bu sūr-ı safâ-bahşa bu ârāyişe **bādî** / Ol tâze nihâl-i çemen-i 'izz ü 'alâdur
- G242/3 Neşât-ı yek-demedür müdde'â bu 'âlemden / Melâl-i hâtıra **bādî** umûri n'eyleyelüm
- G45/4 Tahrik-i bād-ı âh ise **bādî** o fitneye / Âzâr-ı dilde tırrası da şāne kendidür
- G94/2 Degildür fitnede tahrik-i bāda tırrası muhtâc / O mest-i fitne-cû kim şad cihân-âşûba **bādîdür**

2. başlangıç. <Kanar/2>

- K30/35 Nitekim ola du'â hayr ile zikre **bādî** / Âhîr-ı nazm-ı pesendide-nizamumda benüm
bādiye [15] çöl, kır, beyaban, sahra, deşt, ova. <KT, Cûdî, ZL>
- K2/40 O dem ki müstenidân-ı 'amel o **bādiyede** / Fütâdelikte 'aceb vü bî-i' tibâr qalır
- K6/9 O neyyir-i şeh-erfûz-ı rusta-hîz-i sitem / Ki düşse **bādiye**-i haşre tâb-ı nîrânı
- K14/68 İskender dâğ-ı dil olan âb-ı hayâtüñ / Ser-çeşmesi ol **bādiyeden** hayli cudâdur
- K14/75 Cevlân edemez **bādiye**-i menkıbetünde / Zîrâ ki leked-hurde-i âzâr u cefâdur
- M5/VII/7 Bir şeh-süvâr-ı nâz içündür / Bu **bādiyelerde** türktâzum
- G14/1 Semûm-ı **bādiye**-i ye's olur şemim-i tarab / Riyâz-ı bahtuma olsa vezân nesim-i tarab
- G205/2 Ğarq eder **bādiye**-i mahşeri bulsa kana / Ol kadar tîğ-be-kef teşne be-hûn çeşmün
- G253/3 Dilde aşüfteğî-i zülfün olmasa der-kâr / Vakf olur **bādiye**-i mahşere gavğâ-yı cünün
- G354/2 Bizüz ol germ-rev-i **bādiye**-i hayret kim / Eremez peyk-i cihân-gird-i kazâ gerdümüze
[tas.] “Bādiye” sözcüğünün tasavvuftaki karşılığı “güzergâh, varlık âlemi”dir.
- <TASAVVUF TERİMLERİ> Bilhassa aşağıdaki tanıklarda, sözcüğün olumsuz kavramlarla oluşturduğu terkipler, tasavvufun varlık âlemine menfî bakış açısını yansıtmakta ve sözcüğün tasavvufî bağlamda kullanıldığını desteklemektedir.
- K3/32 Bu sūz u tâbı gidermez meger o **bādiye** kim / Ğarîk-i rahmet olur teşneler ser-âbında
- K14/85 Bir **bādiye**-i vahşete düşdük ki pey-â-pey / Hâkem be-dehen zemzemesi gûş-resâdur
- K29/1 Ey peyk-i tîz-kâm-ı şabâ kim delîlisin / Reh-güm-künân-ı **bādiye**-i 'acz ü hayretün
- K33/20 Sa'y-ı meşkür ile tâ kim ede erbâb-ı cihâd / Ka'be-veş **bādiye**-i küfri maķâm-ı taķdîs
- M2/III/4 Dâmen be-kef-i **bādiye**-i derdüñe yâ Rab / Şeh-râh-ı ğamuñ meslek-i bî-havf u hatar kıl

G206/6 Yād eyledükçe nokṭa-i ḥālūñ olur ḳader / Güm-geṣte rāh-ı **bādiye**-i bî-girān-ı merg

bāğ [64] bahçe, bostan; bağ. Ravża, riyāz, bostān gibi eş anlamlılarıyla da kullanılan bağ, çok zaman cennet ile birlikte anılır (bkz. ravża, būstān). [tas.] neşeli ruhanî âlem. <KT, ADŞS, TASAVVUF TERİMLERİ>

K2/19 Ne reng-i lâle-sitân-ı ciger ne **bâğ**-ı vücūd / Ne berg-i dâğ-ı dil ü sîne-figâr alur

K3/17 Bu **bāgda** nice mümkindür isti'āre-i şevk / Tefāvüt olmayıcağ bülbül ü gurābında

K6/48 Henüz **bāg**-ı edebde açılmamış güldür / Tebessüm-i leb-i şirīn-i şekker-efşānı

K6/49 O **bāga** bülbul-i şūrīde-i hoş-elhāndur / Zebān-ı mu^c cize-perdāz-ı menkıbet-h^ıānı

K6/50 Zebân-ı nâṭıka-i Nâ^c ilîdür ol bülbül / Ki **bâg**-ı medḥinüñ olmuş hezâr destânı

K7/21 Bulur nisāb-ı tesāvī bu **bāgda** gül ü hār / Olur bu memliḥada hem-^c ayār pāk ü pelīd

K10/9 Bî-bâk dest-bürd-i hazāndur mişāl-i huld / Her şahn-ı **bāgi** bir varak-ı gül-sitān gibi

K10/38 Mecrā-yı feyz olup tuta tā kim ney-i qalem / **Bāg**-ı hayālī hurrem ü ter nāve-dān gibi

K13/30 Nehy-i nasaḡ-ı **bāga** ki cāzim ola ʿadli / Bülbüller alur dād-ı güli bād-ı şabādan

K16/42 **Bāğ**-ı kâdri ola pür-neşv ü nemâ tâ kim ede / Gülşen-i ‘âlemi pür-feyz meh-i ferverdîn

K25/54 Çüb-ı kaleme **bāg**-ı suhunde dene tā kim / Bī-berg ü semer dāg-ı dil-i ‘anber ü bānsın

K26/17 O **bāguñ** k'olmaya neşv ü nemā perverde-i hūlkuñ / Meşām-ı cān şemīm-i ğonce-zārında mükedderdür

K30/23 Ġonce-i feyz açılır **bāğ**-ı meşāmumda benum / Būy-ı gül kāsīd olur vaqt-ı zūkāmımda benüm

M5/I/11 Ey reşg-i ruḥıyla dāg-ber-dāg / Hem lāle-i deşt ü hem gül-i **bāg**

M12/I/4 Dil-i meyyālî de bir şebnem-i nāçîz farz eyle / Gül-i **bāğ**-ı cemālũñ pür-nemādur yâ Resũla'l-lah

G1/3 Girān etsün ƙo diller tār tār-ı zūlfūñ olsun tek / Ruħuñ **bāğında** nice müşk-bīd-i ser-nigūn peydā

G25/5 Bî-rengî-i hüsnünle verüp güllere haclet / Meşşâ'tânı gül-güne-tirâz-ı ruh-ı **bâğ** et

G32/1 Ne ğam şüküfte degilse bāhār-ı **bāğ**-ı ümīd / Zükām-ı ye 's ile efsürdedür dimāğ-ı ümīd

G35/1 Gül-gonce-i **bāg**-ı cāndur Aḥmed / Reng-i gül-i gül-istāndur Aḥmed

G50/1 Hattuñ ki **bāg**-ı dilde bahār-ı siyāh açar / H̄asret zemīn-i sīnede ezhār-ı āh açar

G54/1 Hār-ı gama rencîdeligün vaqtı degildür / Bu **bāğda** gül-çîdeligün vaqtı degildür

G55/3 **Bāg**-ı ruḥında hem-ser-i zülf olmuş āh-ı dil / Āmīzīş eylemiş iki sūnbül dem-i şeh̄r

G66/2 Girye-i ʿışkuñla dil **bāg**-ı bahār-ı ğamuñ / Her bun-ı hūārında bir çeşme-i hūrem bulur

G75/1 ‘İzāruñ gül gül olmış buseden dil dāğ dāğuñdur / Hased ol bāğ-bān-ı ‘ışka kim gül-çin-i **bāğuñdur**

G75/2 Göñül sen ‘andelib-i **bāğ**-ı ğamsın durma feryād et / Ki būy-ı dāğ-ı ḥayret nefḥa-pirā-yı dimāğundur

G81/3 Farq olunmaz ittihād-ı reng ü bûy-ı tırradan / **Bāğda** sünbül midür āh-ı perīṣānum midür

G86/4 Pür nakd-i jāle dāmen ü ceyb-i şüküfe-zār / Nev-devletān-ı **bāğ** u bahāruñ neşātı var

G90/3 Tohumunda şafâ mağzı bulunsun mı bu **bāguñ** / Kim reng ile būdan gül ü bādāmı tehdür

G94/1 Ne berg-i sâz-ı vuşlat ne gül-i şād-âb-ı şādīdūr / Ġaraż **bāğ**-ı maḥabbetden ḥazān-ı nā-murādīdūr

G125/1 Serv-kadler ki çemen-zāra hırām-āver olur / Cūylar katre-zenān **bāga** peyām-āver olur

G132/4 Vardukça kūy-ı yāre gönül habs-ı nāle kıl / Bülbüleri hadīka-i **bāguñ** hāmūş olur

G155/4 Kılmış tarāvet-i gül-i hūršīde ḥānde-zen / Gül-berg-i **bāg**-ı hüsnüni lutf-ı nešīm-i nāz

- G168/5 Ma' nî-i rengin ile **bâğ**-ı suhunde Nâ 'ilî / Nev-şukufte bir gül-i sırâbdur endişemüz
- G171/1 Yâd-ı lebûnle olur ey gül-i **bâğ**-ı heves / Lâle-sitân-ı ciger şu' le-i dâğ-ı heves
- G184/4 Olur rûsvâ-yı rûz-ı maşer-i ol kim şâm-ı gâfletde / Bu **bâğuñ** gül şanup hâr-ı muğaylânını devşürmiş
- G228/2 Kaş' -ı nigh-i hasret edüp **bâğda** gülden / Ruhsârûña bir nîm-nigâh eyledi bülbül
- G230/14 Nakşâş-ı kâr-gâh-ı kader kaşr-ı **bâğda** / Yazdukça nev-be-nev şafâhat-ı bahâra gül
- G230/15 Her dem bahâr-ı 'ömrün ola reşg- i Çâr-bâğ / Ol vakte-dek ki mihr ola bu **bâğ**-ı çâra gül
- G234/1 Yârûñ ki fîkr-i kıdd ü ' izârındasın gönül / **Bâğuñ** ne sünbül ü ne bahârındasın gönül
- G244/1 Gönce-i feyz açılır **bâğ**-ı meşâmununda benüm / Büy-ı gül kaşîd olur vakî-i zükâmununda benüm
- G254/2 Haş ki siyeh bahârdur **bâğ**-ı ruhuñda sürme-reng / Kâbil-i şavt olur mı hîç nâle-i ' andelîb-i cân
- G263/1 Âhum nesîme râh-nümâlık mı eylesün / **Bâğ**-ı edebde gönce-güşâlık mı eylesün
- G267/6 Müştâk-ı büy-ı feyz bu **bâğuñ** gülin degül / Bergin hilâf-ı meşreb-i himmet kôparmasun
- G276/1 ' Azm-i **bâğ** et ki çemen bülbüle zindân olsun / Gül için etdügi feryâda peşîmân olsun
- G311/2 Sen şalınsan harem-i **bâğda** tâvûs gibi / Reşk ile aña mağall-i cevalân teng olsa
- G336/5 Nâ 'ilî olsun tarâvet-bağş-ı sünbül-zâr-ı âh / Çeşme-sâr-ı **bâğ**-ı gâmdur âb gelsün çeşmüñe
- G340/2 Çemân u cilve-künân beñzemez mi gülbünler / Fezâ-yı **bâğda** eţfâl-ı horde-sâlelere
- G346/3 ' Andelîbüz gül-i ruhsârına **bâğ**-ı hüsñüñ / Lâle-veş gülleri bî-nefha-i ihsân ise de
- G353/1 Ol şûhî **bâğda** gördüm şükufte-rû tâze / Elinde bir gül açılmış o tâze bû tâze
- G383/2 Gül-rîz-i neşât oldı hazân **bâğ**-ı dilümde / Hâr-ı gam u endüh gül-istânımı tutdı
- G388/2 Kazâ bu **bâğda** mevķûf-ı bād-ı âh etmiş / Şikest-i şâh-ı berümend-i bâğ-bânumuzı
- Mt1 Hûblar gül gibi ârâyış-i **bâğ** oldı yine / Faşl-ı gül bülbüle dâğ üstüne dâğ oldı yine
- Ş2/1 Şecer-i Tur pây-mâlûñdür / Şalın ey nağl-i **bâğ**-ı ' işve şalın

bâğ-ı bihişt [1] cennet, ravza-i Rıdvân (bkz. cennet). <KT>

- G224/5 **Bâğ-ı bihişt** ise eşeri şûre-zâr olur / Sen Nâ 'ilî bu giryeyi her kânde eyleseñ

bâğ-ı cennet [1] cennet bahçesi. <Redhouse>

- M5/III/6 Hüsñüñ ki bahâr-ı **bâğ-ı cennet** / Şahñ-ı çemende hâr u hasdur

bâğ-ı cinân [2] cennet bahçesi, cennet. <Redhouse>

- K27/5 Gül-i şad-berg-i cemâlinden olup büy-âver / Eyledüñ meclisümüz **bâğ-ı cinân** hoş geldüñ
- G300/2 Reng ü bû şayf u şitâsında tağayyür düşmen / Ruğ degül berg degül **bâğ-ı cinân** ancak bu

bâğ-ı huld [2] cennet bahçesi, cennet. <Redhouse, Dihhudâ>

- K26/19 Bu endişeyle ol gülzârî tenhâ geşt ederse dil / Nice gülzâr kim her bergi **bâğ-ı hulda** hem-serdür
- G30/6 O **bâğ-ı huld**-ı ma' ânide kim ola şeb ü rûz / Nevâ-yı bülbül ü âheng-i nağme-i Nâhîd

bâğ-ı na'îm [2] cennetin bir bölümü, cennet. <Redhouse>

- G155/1 Ey nâ-şükufte gönce-i **bâğ-ı na'îm**-i nâz / Etsün tebessümün yine neşr-i şemîm-i nâz
- G214/4 Girsēñ de cennete yine şehvet zebûnısın / Dil-dâde-i tena' um-ı **bâğ-ı na'îm** iseñ

bâğ-ı Rıdvân [1] cennet. <Redhouse>

K6/53 Ne gül-sitân ki ferâmûş eder o halet ile / Nihâl-i Sidre vü Tübâ-yı **bâğ-ı Rıdvânı**

bâğ u râğ [2] bağ bahçe, güzel bahçe, çimenlik, seyrangâh. <OTAL, Kanar/1>

G17/5 Ey Nâ'îlî vedâ'-ı gül-i **bâğ** u râğ edüp / Mehcûr-ı yâr u dâr u diyâr oldı 'andelîb

G32/3 Nesîm-i kâkülün oldukça cilve-ger pür eder / Cihâmî nefhâ-i gül-rîz-i **bâğ** u râğ-ı ümîd

bâğ-bân [8] bahçıvan, bahçe bekçisi, bağcı. <KT, Cûdî>

K29/20 Zâtuñ gül-i hadîka-i cân etmiş eyleyen / Taḥşîl-i **bâğ-bân-ı** gül-istân-ı fîtratuñ

G75/1 'İzâruñ gül gül olmuş büseden dil dâğ dâğuñdur / Hased ol **bâğ-bân-ı** 'ışka kim gül-çîn-i bâğuñdur

G144/4 Yâ dîde yâ ciger ya dil-i pâre pâredür / Gül-çîde **bâğ-bân-ı** gül-istân-ı bahtımız

G162/2 O gül-ruḥsâr naḥl-i tâzedür gülzâr-ı 'âlemde / Henûz âzâr-ı dest-i **bâğ-bân** u ḥar-ken bilmez

G235/2 **Bâğ-bân-ı** harem-i bâğçe-i 'işmetdür / Degmemiş ol şanemün daḥî gül-istânına el

G388/2 Kazâ bu bâğda mevḳûf-ı bad-ı âh etmiş / Şikest-i şâḥ-ı berümend-i **bâğ-bânı**

R5/2 Gül-zâr-ı bihişte **bâğ-bân** olsa yine / Gül-deste-i ḥırmân ile pür-dâmen olur

Mt2 Naḥl-i nev-resdür o şûḥuñ **bâğ-bânın** kim bilür / Tâze bir güldür açılmış gül-sitânın kim bilür

bâğçe [5] bahçe, küçük bağ, küçük ravza ve bostan anlamına gelmekle birlikte

Türkçe'de bu anlamıyla değil, "bağ" karşılığında kullanılmaktadır. "Bâğ" hem tabiî hem sunî olduğu halde bahçe yalnız sunî olur; tabiî bağa da mecazen "bâğçe" denilebilir. <KT, LN, OTAL>

K5/4 Yine mîzâb-ı kalem çeşme-i idrâkümünden / Etdi şādâb bu nüh **bâğçe-i** ḥadrâyı

K16/14 Ol serâyı nâzar-ı nâmiye-kâr-ı cûduñ / Etdi revnaḥ-şiken-i **bâğçe-i** ḥuld-ı berîn

M2/II/7 Şâḥ üzre iken âteş-i ğam aldı gül-âbım / Pejmürde gül-i **bâğçe-i** şun'-ı Qadîrüm

M2/III/7 Âteş-gede-i sînem edüp **bâğçe-i** derd / Her âhım ol gülşene bir sünbül-i ter kıl

G235/2 Bâğ-bân-ı harem-i **bâğçe-i** 'işmetdür / Degmemiş ol şanemün daḥî gül-istânına el

bağal [1] vücudun iki yanından biri, kucak, kenar; koltuk altı. <KT, Kanar/2>

G133/11 Nâ'îlî gördüğümüz nüsha degül çarḥ bizüm / **Bağal-ı** tengimûze cild-i muṭallâ şıgmaz

Bağdâd [3] Osmanlı Asyası'nın en en meşhur ve en büyük şehirlerinden biri.

<Kâmûsü'l-A'lâm>

K8/19 Budur ümîd ki iḳbâl-i nuşretünle ricâl / Zâmîme eyleye **Bağdâda** taḥt-ı Şîrâzı

K23/23 Keremde Ca' fer-i **Bağdâd-ı** şânî derdim ammâ kim / Bunuñ iḥsâmî gâlibdür o ser-ḥayl-i kirâm üzre

Osmanlı Türkçesi'nde "Bağdâd'a Tâtâr olmuş" biçiminde bir de deyim bulunmaktadır.

Aşağıdaki tanıkta bu deyim oluşmasıyla aynı şartları ifade eden bir durum söz konusudur.

<Durûb-ı Emsâl>

G259/2 Döndi **Bağdâd-ı** dile kişver-i cân 'ahdünde / Müjeler leşger-i Tatar u Hülâgûsun sen

bağır [5] göğüs, sine, ciğer. <YTS>

G44/6 **Bağırın** felek kebâb u sirişkin şarâb eder / Mihmânına o kâse-siyeh mey zebânlanır

G282/5 Dāhîl-i silk-i kabûl olmaz dūr-i şevvâr-ı dil / **Bağrı** sūrâh olmadukça mişkâb-ı idrâkden

bağrı delinmek [1] içine işlemek, çok dokunmak, çok dertlenmesine yol açmak.

<DEYİMLER/AKSOY>

G241/3 Nazar etdükçe o müjgânlara **bağrum delinür** / Kararur gözlerüm ol çeşm-i siyâhı göremem

bağrı başlı [1] ciğeri, yüreği yaralı, derin üzüntülü, yaslı. <YTS, ÖTS>

Ş1/5 Şormaduñ hiç **bağrumuñ başın** / Silmedüñ eşk-i çeşm-i hûn-pâşın

bağrı hûn olmak [1] bağrı kan olmak || çok acı çekmek. Redhouse (1983. 120), deyim “bağrı hûn etmek” biçiminde, aynı anlamda yer vermiştir. <Redhouse>

G230/3 **Hûn oldu bağrı** reşg-i ‘izâruñla ‘âkıbet / Düşdi cemende hancer-i ser-tîz-i hâra gül

bağışlamak [1] kendi elinde bulunan malını bir başkasına karşılıksız olarak vermek, teberru etmek, hibe etmek. <ÖTS>

M8/VI/1 Ne şûret kim çekersün cân **bağışlarsun** Mesîh-âsâ

bağlamak [6]

1. ip veya benzeri bir şeyi etrafında dolayıp düğüm yaparak tutturmak. <ÖTS>

K28/35 Mişkâk u ‘ahd-ı şevket-i islâmî **bağladuñ** / Şer‘-i Muhammedî gibi hâbl-ı metîn ile

2. üzerine takmak, kuşanmak || (kemer bağlamak terkihi oluşturduğunda) işe hazırlanmak. <YTS, ÖTS>

K20/24 Mânend-i hâme hîdmetüñe **bağlayup** kemer / Vaz‘ eylesün makâm-ı ‘ubûdiyyete seri

3. bestelemek, “güfte” denilen manzumeyi musikî makamlarından birine uydurmak (Onay, 2000. 112). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 112>

G77/5 Şahn-ı gülşen Çâr-bâğ olmuş ‘acemde ‘andelîb / **Bağlamış** bir nağş-ı dil-keş kim şabâ nev-rûzdur

G353/3 Terân-senc-i vişâl oldu dil görüp hattûñ / Henûz **bağladı** bir nağş-ı arzû tâze

4. durdurmak, engel olmak, geçişi engellemek || (yolunu bağlamak terkihi oluşturduğunda) yolunu kesmek. <YTS, TS, ÖTS>

G306/6 **Bağlar** ser-i râhın yine âdâb-ı maḥabbet / ‘Âşık harem-i vuşlata reh-yâb da olsa

5. (bel bağlamak şeklinde) hazır olmak.

K10/35 **Bel bağlamış** kıyâma yemîn ü yesârda / Sultân-ı bahter şeh-i hâversitân gibi

bağlanmak [9]

1. birbirine iliştilmek, düğümlenmek. <ÖTS>

G181/1 Dil-i âşüfte kim ol ‘anberîn gîsüya **bağlanmış** / Şanurlar sebze-i ḥod-rûstedür şeb-büya **bağlanmış**

G181/2 Miyanuñ fîkr eden diller ki zülfûñ âşiyân etmiş / Piristü beççelerdür güyiyâ bir müya **bağlanmış**

G182/4 Şarılmış pâyüñe dil ‘ârzuñ gül gül görüp meyden / Giyâh-ı rustedür gül-deste-i hoş-büya **bağlanmış**

2. dolanmak, tel ve iplerden yapılan tuzağa takılmak.

G181/4 Ten-i Mecnûnı ‘ârî eylemiş raht-ı tekellüfden / O dâm-ı fitne-i şayyâd kim âhûya **bağlanmış**

G182/3 Dil ü cân kim şikâr-ı şâh-bâz-ı her dû çeşmündür / Biri fitrâk-bendündür bir gîsûya **bağlanmış**

G182/5 Senûnle Nâ’ilî kaçmaz o büt hem-ğ̃âbe olmakdan / Bilür ‘ıkd-i maḥabbet sâde bir pehlûya **bağlanmış**

3. sevmek, içten bağlı olmak. <TS> Tanıklarda “saç” ile birlikte kullanılmıştır. Klâsik şiirde âşğın gönlü sevgilinin saçlarına yakalanmış bir kuş olarak tasavvur edilir. Bu hayal göz önünde tutulursa sözcüğün aşağıdaki tanıklarda hem “dügümlenmek”, hem de “sevmek” anlamında kullanıldığı görülebilir.

G181/3 Tolaşmış târ-ı cân ol mü-miyâna dil de reşkinden / Mişâl-i ‘ışk-ı bî-cân ol kad-i dil-cûya **bağlanmış**

G259/1 **Bağlanur** zülfine diller nice cādūsın sen / Harem-i Ka‘beyi dām eyleyen âhūsın sen

4. (resim) çizilmek.

G181/5 Terennüm-sâzıdur ey Nâ’ilî ervâḥ okunduḡça / Zihî naḡş-ı bedî‘-i ḡüsın kim ol rûya **bağlanmış**

Bahâr [1] Sözcük üç farklı yer ismi olarak kullanılır; bunlardan biri, Hindistan’daki Bihar, diğeri Merv (İran) yakınlarındaki Buhar, öteki bir adadır. Kâmûsü’l-A‘lâm’da bu imlâ ile (بهار) dört yer bulunmaktadır. Bunların her biri Hindistan’da bulunan kasabalardır. Belh Budistlerinin tapınağı da bu isimle anılır. <Kâmûsü’l-A‘lâm, Steingass, Fars Mitolojisi Sözlüğü> Aşağıdaki tanıkta bu yerlerden birine gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır. Aynı şiirin son beytinde de yer ismi olarak Kandeḡâr’ın zikredilmesi ve “dek gideriz” söz grubunun yer ismi bağlamı oluşturması bu kanıyı desteklemektedir.

G166/1 Hevâ-yı ‘ışka uyup kûy-ı yâre dek giderüz / Nesîm-i şubḡa refîḡüz **Bahâra** dek giderüz

bahâr [12]

1. Türkçe’de “sığırgözü”, “papatya” denilen güzel kokulu çiçek. “Sığır papatyası”, sarı papatyaya derler. İlaç olarak kullanılır. Arapça’da diğeri ismi “aynü’l-bakar”dır. Toven (2004. 51) aynı çiçeği “sarı papatya” olarak isimlendirir. Günümüz Türkçesi’nde de sözcük “bahar mevsiminde ağaçlarda açan çiçekler ve yapraklar” anlamında kullanılmaktadır. <KO, FZ, YTL, TS, Steingass> Kesin bir tarifi bulunmasa da, hangi çiçek türünü karşıladığı tespit edilemese de sözcüğün, teşbih yoluyla ayva tüyü ve sakal karşılığında kullanıldığı tanıklardan hareketle söylenebilir.

K31/6 Uğrarsa çîn-i ṡurra-i aḡlâkuḡa şabâ / Ol dem ki neşr-i bûy-ı **bahâra** berîd olur

G17/2 Şeh-nâme-ğ̃ânlık eyledi Keyḡusrev-i güle / Destân-serây-ı sebz ü güle **bahâr** oldı ‘andelîb

G32/1 Ne ġam şükûfte degilse **bahâr**-ı bâğ-ı ümîd / Zükâm-ı ye’s ile efsürdedür dimâğ-ı ümîd

G191/1 ‘Âlem âşûfte **bahâr**-ı ḡaṡ-ı dildâr laṡîf / Sünbül-i ṡurra muṡarrâ gül-i ruḡsâr laṡîf

G230/14 Naḡḡaş-ı kâr-ğâḡ-ı kader ḡaşr-ı bâğda / Yazduḡça nev-be-nev şafâḡat-ı **bahâra** gül

G234/1 Yâruñ ki fıkı-i kıdd ü ‘ izârındasın gönül / Bâguñ ne sünbül ü ne **bahârındasın** gönül

G254/2 Hâṭ ki siyeh **bahârdur** bâğ-ı ruḥuñda sürme-reng / Kâbil-i şavt olur mı hiç nâle-i ‘ andelîb-i cân

G329/4 Tâze sevdâ-yı **bahâr-ı** ḥaṭ-ı sebzüñle olur / ‘ Aql-ı kül mâye-i terkîb-i cünûn-ı fitne

“Bahâr”ın, aşağıdaki tanıktan hareketle, kuru mevsimlerde çiçek açmayan bir bitki olduğu söylenebilir.

G34/5 Bu ḥüşk sâlde ey Nâ’ilî ne mümkündür / Ola şüküfte **bahâr-ı** ḥadîka-i ümîd

2. güzel ve görkemli olan her şey. <Steingass> Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün “ḥüsn” ile kullanılması, bu anlamın ön plâna çıkmasını sağlamıştır. Tanıklarda sözcüğün “çiçek” anlamı da kastedilmiştir.

M5/III/6 Ḥüsnüñ ki **bahâr-ı** bâğ-ı cennet / Şahñ-ı çemende ḥâr u ḥasdur

G188/1 Ḥüsnüñ **bahârı** meyden olup ḥurrem-i neşât / Etsün şüküfte verd-i ruḥuñ şeb-nem-i neşât

bahâr-ı siyâh [1] yeşil ot. Kimileri bu sözcüğün, kışın kar altında suya doyduktan sonra maviye çalan yeşil ve siyah renkleriyle kendilerini gösteren otları karşıladığını ifade etmiştir. Ayrıca “siyâh” sözcüğünün fazlalık ve aşırılık bildirdiği (siyeh-mest gibi) göz önünde bulundurulursa “bahâr-ı siyâh”ın “ifrat düzeyindeki bahar, yağmuru çok olan bahar mevsimi” anlamına geldiği söylenebilir. <Dihhudâ> Tanıkta sevgilinin yanağında biten siyah tüyler karşılığında kullanılmıştır.

G50/1 Ḥaṭṭuñ ki bâğ-ı dilde **bahâr-ı siyâh** açar / Ḥasret zemîn-i sîñede ezhâr-ı âh açar

bahâr [18] kışla yaz arasındaki mevsim; güneşin hamel (koç), sevr (boğa), cevzâ (ikizler) burçlarında bulunduğu müddet; mart, nisan, mayıs, aylarına denk gelen latif mevsim. Çiçeklerin en gözde oldukları zamanın bahar oluşu ve bu çiçeklerin sevgilideki güzellikten iz bulundurmaları, bağ ve bahçenin bahar mevsimi ile güzelleşmesi, akar suların baharda daha coşkun akması vs. yönlerden şair, baharı diğer mevsimlerden üstün tutar. [tas.] Tasavvufta ilim makamı ya da vecd ve hâleye de bahar denir. <LN, OTAL, ADŞS, TASAVVUF TERİMLERİ>

K10/13 ‘ Aksî büñd ü pest **bahâruñ** nücûm ile / Peydâ yüzünden naḳş-ı zemîn ü zamân gibi

K18/10 O dem ki zâ’il olup ḥüsn-i müste‘âr-ı **bahâr** / Cemâl-i pîre-zen-i dehr der-nikâb olmış

K18/24 **Bahâr-ı** mevsim-i ‘ adlinde ser-be-ser ezhâr / Sezâ-yı serzeniş-i nâle-i zübâb olmış

K19/10 Rûz-ı nev-rûz-ı kerem faşl-ı **bahâr-ı** ḥurrem / Zîb-i eyvân-ı ḥamel mihr-i maḥal şadr-ı eccl

K20/11 Faşl-ı **bahâr-ı** merḥametüñde olur ḥacil / Berg-i şikeste-reng-i ḥazândan gül-i tarî

G291/1 Seyr edüñ cûlar ile bād-ı **bahâruñ** cengin / Nice bulmuş iki dîvâne görüñ hem-rengin

G30/5 ‘ Aceb mi kesb-i dimâğ etse bâdeden rindân / Ki erdi neşr-i şemîm-i **bahâra** faşl-ı cedîd

G48/1 Güşâyîş-i dile bir nice rûzgâr ister / Şüküfte olmağa ol gonçe çok **bahâr** ister

G66/2 Giry-e-i ‘ışkuñla dil bāğ-ı **bahār**-ı ğamuñ / Her bun-ı hārında bir çeşme-i hurrem bulur

G86/4 Pür nağd-i jāle dāmen ü ceyb-i şükûfe-zār / Nev-devletân-ı bāğ u **bahāruñ** neşâtı var

G340/7 Varaqların gül-i ter dökdi Nā’ilī cūya / **Bahār** mevsimidür kim baķar risālelere

G365/1 Ārāyişi **bahār** iledür gül-şenūñ daħi / Ey ğonce inbisātuñ o demdür senūñ daħi

G388/5 Şükufte ‘ālem-i ‘ışkuz ki eyler istiķbāl / Dem-i **bahār**-ı ıarab mevsim-i hāzānumuzı

Aşağıdaki tanıkta “bahār” ile “cünün” sözcüğünün birlikte kullanıldığı dikkati çekmektedir.

Bu mevsimde ağaçlara su sereyan eder; insanların, hayvanların vücudunda zindelik, cevvaliyet yayılır. delilerin cinneti bu mevsimde artar. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 112>

G107/3 Felātūn-ı dili pür-‘uķde-i reşg-i cünün eyer / **Bahār**-ı rüz-ı hüsñüñ kim dem-i nev-rüz-ı vuşlatdur

Aşağıdaki tanıkta geçen “her dem bahār” terkiibi bir çiçek ismi olarak da kullanılmıştır.

Şemseddin Sāmî (1317. 1507), bu terkiibin bir cins anlamında kullanıldığını belirtir; ancak çiçeğin herhangi bir özelliğini vermez. <KT>

G230/15 Her dem **bahār**-ı ‘ömrüñ ola reşg-i Çār-bāğ / Ol vaķte-dek ki mihr ola bu bāğ-ı çāra gül

Aşağıdaki tanıklarda “bahār”ın, “çiçek” anlamı da kastedilmiştir.

G133/8 Habbazā gülşen-i vaħdet ki **bahārında** daħi / Reng ü būdan eşer olmaz gül-i ra‘ nā şığmaz

G368/4 **Bahārı** n’eylerüz ol gül-‘izār-ı ğonce-femūñ / Gülüp açılması biñ nev-bahāra degmez mi

bahārī [1] ilkbahara ait, ilkbaharla ilgili. <OTAL>

K12/9 Yetmedi sür‘atine bād-ı **bahārī** bu ķadar / Eyledi müjde-i teşrīfi için isti‘cāl

Bahāyī [2] divan şairi, şeyhülislām (1601-1654). Meşihat makamına iki defa getirilmiştir (1649 ve 1652). Devrinin önemli şairlerindendir. Nâilî ve Nâbî gibi şöhretli şairler, onun şiirlerine tahmisler ve nazireler yazmışlardır. <EİTS> Nâilî’nin, bu şahsın övgüsüne tahsis ettiği bir kasidesi ile bir de onun şiirine yazılmış tahmisi bulunmaktadır.

K24/8 Maħdüm-ı ‘arş-pāye **Bahāyī** Efendi kim / Dergāhı büse-cāy-ı Süleymān u mūr olur

M8/VII/4 **Bahāyī**-veş degülsün ķābil-i feyz-i şafā sen de

baħr [25]

1. deniz, derya. <KT, Aħterî, ZL>

K4/2 **Baħr**-ı mevvāc-ı āteşin-girdāb / Dāğ-ı tedbîr-i nā-Ĥudā-yı dilem

K14/70 İnşāf budur kim eşer-i luţf-ı tabî‘at / Yektā-güher-i nüh-şadeḑ-i **baħr**-ı ‘alādur

K18/7 Tenūr-ı nāre dönüp tāb-ı mihrden deryā / Fezā-yı **baħrda** murġāniyān kebāb olmış

K27/30 **Baħr** u berde iki keff-i güher-efşānuñ ile / Bize ey reşk-i şadeḑ ğayret-i kân hoş geldüñ

K35/5 Olur maţbū‘ u dil-keş kâķ-ı mînāy-ı Sikenderden / Şalınca **baħr**-ı pür-mevc üzre ‘aks ol kaşr-ı ħalkārī

G83/5 Erişmez ğavırına ğavvāş-ı Fikret Nā’ilī ṭab‘uñ / Dür-i ğüftārını bir **baħr**-ı bun-nā-yābdan söyler

G139/7 Nā’ilī ķa‘r-ı **baħr**-ı ma‘ nāda / Şadeḑ-i dürr-i nāb der-beğalüz

G201/2 Cemşid-i Sikender-menişüz cām ile ğüyā / Kim **baħr**-ı ğamı ħücre-i mînā ile geçdük

G220/3 Āb-ı rüyuñ husrevâ dünyâ için **baħr** eyleme / Kufı ģāhen nāmı Bād-āverdūr ol gencineniñ

G318/2 Gird-āb-ı **baħr**-ı fūrkat olur ‘aks-i āġuşı / Bir mäh-ı çarġ-ı behçete dil hāle olsa da

G342/5 Zülfün ģam etdi āh-ı dil-i ġirye-kārumuz / Cem‘ oldı **baħr**-ı fitnede ġirdāb bir yere

Tasavvufi anlamda “baħr”, küllî varlık âlemi anlamına gelir. Vahdet, ummân; kesret ise bunun dalgalarıdır. Sufiler genellikle varlığın tek olduğunu, çokluğun görünürde kaldığını anlatmak için deniz örneğini kullanırlar. <TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıklarda “baħr” bu bağlamda değerlendirilebilecek ipuçları içermektedir.

G224/4 Çîn-i cebînini düşürüp zülfe ey şabâ / Emvâc-ı **baħr**-ı ģusni perākende eyleseñ

G246/5 **Baħr**-ı âteş şarşar-ı āhum ģurüşum görme sehl / Ey Ĥudâ-nâters mevc-i bî-şumârumdan şaġın

2. kerem sahibi. Türkçe’de bu anlamda fazla kullanılmaz. <KO> Memduhun cömertliğini ve zenginliği ifade eden terkipler oluşturmuştur.

K8/31 Muĥîṭ-i ma‘ deletün şeb-çerāġ-ı rahşānı / Cihān-ı mekrümetün **baħr**-ı ģevher-endāzı

K13/ 19 Dāmānınız oldı ģüher-i kām ile memlû / **Baħr**-ı kerem-i ģazret-i zü’l-faẓl u ‘aṭādan

K16/10 **Baħr**-ı iḥsānı ģelüp cūşa ģüher-pāş olıcaġ / Mevc-i deryâ kef-i cüdiyla olunmaz teybîn

K20/1 Ey **baħr**-ı cüd u mekrümetün pāk ģevheri / Ey zât-ı pākün efser-i iġbāl zîveri

K25/36 Beñzetmek olur mı senî ģiç **baħr** ile kâna / Şāmil keremün ‘āleme ne ģn ü ne ānsın

K25/37 Kān muĥtekir-i ģevher ü yem müddeġar-ı dūr / Sen varuñı beẓl etmede ne **baħr** u ne kânsın

K36/14 Beyāzı şeb-çerāġ-ı **baħr**-ı devletdür n’ola etse / Sevādı nüzhet-ābād-ı İrem şām-ı ģarībānı

M1/IV/6 Bir **baħr** idiñ ki eyledi mihr-i ecel serāb / Bir ģevher-i kemāl idi dāmāñ-ı sâĥilün

Baħr-ı aḥẓar [2] Hint Okyanusu. Kāmûsü’l-A‘lâm (1316. 1244)’da ise bu terkinin Atlas Okyanusu anlamına ģeldiġi kayıtlıdır. Sözcüğün asıl anlamı “yeşil deniz”dir. <Kāmûsü’l-A‘lâm, OTAL, Redhouse, Dihhudâ> Tanıkta sözcük, yeşil çimenlerin denize benzerliğini ifade etmek için kullanılmıştır, hangi denizin kastedildiğinin önemi yoktur.

G367/2 ‘Aceb telâṭımı var **Baħr-ı aḥẓar**-ı çemenün / Bizüm de ģissemüze bir kenār degmez mi

baħr-ı bî-ġirān [1] ucu bucaġı olmayan, nihayetsiz deniz. <KO>

K34/18 Şunmasun ģirdāb-ı **baħr-ı bî-ġirān**-ı luṭfına / Seyr edenler sîne-i deryâda dāġ-ı ģayreti

baħr-ı muĥîṭ [1] yer kürenin karalarını çevreleyen büyük denizler, okyanus. <Kāmûsü’l-A‘lâm, KT>

K24/11 Mî‘ mār-ı himmetinde var ol iġtidār kim / **Baħr-ı muĥîṭe** bāñ-ı i ṭāġ-ı ‘ubūr olur

Baħr-ı ‘ummān [1] Arap yarımadasının ģüneyi ile İran ģüneyi arasında kalan deniz.

<OTAL>

G370/2 İzṭrāb-āver-i envār-ı ruĥuñdur nigeĥüm / **Baħr-ı ‘ummān** ile āmîziş eden cüy ģibi

baḥş [2] araştırma, bir maddenin asıl ve esasını öğrenmek için söz açmak. <KO, YTL>

G79/1 Anlar ki **baḥş**-ı dehānuñla güft ü gü / Rāz-āşinā-yı mes'ele-i mübhem oldılar

baḥş etmek [1] tartışmak, münakaşa etmek, bahse girmek (baḥş kermen). <Steingass>
Tanıkta “baḥş u cedel etmek” şeklindedir. Bu şekliyle de aynı anlama gelir.

K19/26 Bilmemişler ki şeref ḥāşşe-i zātuñdur / Ki **eder** pâyede tâ kürsî ile **baḥş** u cedel

baḥş [2] hisse ve parça || bağış, ihsan. <FZ, OTAL>

K13/32 **Baḥşında** kerīmā ki Ḥudā ta'biye kılmış / Eczā-yı vücūduñ kerem ü cūd u şehādan

T2/1 Dirîgā gitdi ol ser-çeşmesi erbāb-ı îkânūñ / Ki nuṭṭ-ı pâki **baḥş** idi sükkân-ı zevâyāya

baḥşâyîş [3] af, merhamet ve şefkat; bağışlama, ihsan etme. <FZ, Kanar/2>

K7/30 O şāh-zāde ki etmiş vüfur-ı **baḥşâyîş** / Hızāne-i keremi bî-niyāz-ı kufl u kilid

K29/18 Dest-i keremde olsa da mümkün mi inşirāf / **Baḥşâyîş**-i hızāne-i luṭf u 'ināyetūñ

G227/4 Dest-i keremde olsa da mümkün mi inşirāf / **Baḥşâyîş**-i hızāne-i luṭf u 'ināyetūñ

baḥşende [1] bağışlayıcı, verici, yarlıgayıcı, affedici (KO, 1313. 105). <KO>

K14/49 Ol dāver-i **baḥşende** ki gencîne-i luṭfı / Bî-renc-i taleb naḳd-i kef ü ceyb-i gedādur

baḥşîş [1] bahşiş, ihsan, karşılıksız olarak verilen para ve saire. <KT, KO>

K20/21 Eyler seni bu **baḥşîş**-i şāhāne 'an-ḳarīb / Yārā-yı ehl-i dil 'ālem-efrāz-ı serveri

baḥşîş-āmūz [1] bahşişi bilen, ihsan etmeyi bilen; lûtfu ve ihsanı çok olup cömertliği alışkanlık hâline getiren (kişi). <Dihhudâ>

K17/15 **Baḥşîş-āmūz**-ı kerem Ḥazret-i Şāliḥ Pāşā / Ki der-i devletidür maḳsem-i erzāk-ı butūn

baḥt [95] olacakların kaçınılmaz olduğunu belirleyen ilahî iradenin insana lâyük gördüğü hayat tarzı, kader; iyi ya da kötü talih. Türkçe sözlüklerin bir kısmı “baḥt”ı olumlu bağlamda düşünerek öyle anlamlandırmıştır. Sözelimi Kāmûs-ı Türkî’de sözcük “talih, kısmet, ikbal (1317. 280)” sözcükleriyle karşılanmıştır. <KT, TS, Steingass> Nâilî, sözcüğe tanıkta bağlamın ifade ettiği duruma göre olumlu ya da olumsuz anlam yüklemiştir.

K3/3 O zümrenūñ biri de Nā'îlî-i bîkesdür / Ki rüy-ı dil göremez **baḥt**-ı pür-'itâbında

K6/12 Nifāk-ı **baḥt** ile fi'l-ḥāl olurdu bî-taḳrīb / Nigeh tegāfûl ü luṭf-ı nigeh peşimānî

K7/15 Tamām geldi banā kām-ı dilden istignā / Vifāk-ı **baḥtdan** oldum vücūh ile nevmid

K8/27 Verirse dide-i pür-ḥāb-ı **baḥta** devründe / Cihān qalem-rev-i 'ışkuñ hirās u ihrazı

K9/26 Biri de Nā'îlî bî-kes ü tenhādur kim / **Baḥt** reh-güm-şüde-i zulmet-i nisyān etmiş

K9/27 Ḥabbezā pey-revî-i **baḥt** zihî zulmet kim / Ḥāşılın şafvet-i envār-ı dil ü cān etmiş

K11/25 Ḥāba vardı dide-i **baḥtu** meger kim yādına / Zaḥmet-i renc-i ḡubār-ı şaff-ı leşgerdür gelen

K12/64 Töḥmet-ālūd-ı kemālim ki felek **baḥtum** ile / Cürm-i 'irfānımı ısbāta olur şāhid-i ḥāl

- K14/91 **Bahtuñ** gibi pâyende ola zıll-ı hayātuñ / Bu ‘âlem-i fânide ki encâmı beğâdur
- K15/24 Pîşânî-i **bahtuñda** olan mevce-i envâr / Âyine-i hürşidde peydâ mı degildür
- K16/9 Şemse-i tâk-ı felek gibi fûrûğ-ı **bahtı** / Bu nüh eyvân-ı zer-endüdeyi eyler tezyîn
- K17/20 Kevkeb-i **bahtı** ki zîb-i felek-i rif atdür / Necm-i Şi‘ râ görünür mertebesinde mādün
- K17/11 ‘Uğde-i hâtır-ı ğam dâğ-ı dil-i cevri ü sitem / Hırz-ı bâzû-yı kerem tâb-dih-i **bahtı**-ı zebûn
- K19/30 Dehr bir dâvere muhtâc idi kim havfından / Olmaya **bahtı**-ı sitem-pîşe mühim-sâz-ı hıyel
- K20/8 İkbâl-i çarha eyleme ta‘lîk devletüñ / Nâçîz gör müsâ‘ade-i **bahtı** u ahteri
- K20/9 Gerdün nedür ki ola mühim-sâz-ı devletüñ / Zâtuñdadur bu hâşiyet-i **bahtı**-ı yâverî
- K20/41 Şubh u mesâ sa‘âdet ü **bahtuñı** füzün olup / Hâk eylesün vücûduñı âfâtdan berî
- K22/22 Şadrâ nifâk-ı **bahtı** ile tab‘umdaki kelâl / Maḥfî değil o zihn-i mekârim-şudûrdan
- K23/12 Każâ kârında hayrân **bahtı** te‘essürinde şermende / Cihân gayr-ı mükerrer hâl-i ‘âlem intizâm üzre
- K23/51 Humâr-âlûd-ı h‘âb-ı nâz iken çeşmüñ ne sâhirdür / Ki eyler pâsbânı çeşm-i **bahtı**-ı lâ-yenâm üzre
- K24/22 ‘Âlem ‘arûs-ı **bahtuña** oldukça cilve-gâh / Mâtem-serây-ı dehr tarab-gâh-ı sûr olur
- K26/29 Firib-âmûz-ı **bahtı**-ı nâ-be-sâmân-ı dil-i ‘âşîk / Fûsûn-perdâz-ı çeşm-i dil-rübâyân-ı fûsûn-gerdür
- K26/40 Hemîşe tâ ki ta‘yîn ola şadr-ı câh-ı devletde / Cenâb-ı müsta‘idân-ı cihân kim **bahtı** yâverdür
- K27/27 Reşk edüp kevkebe-i câhuña der oldukça / Şâhid-i **bahtuña** devlet-nigerân hoş geldüñ
- K27/40 ‘Ömrüñ ezfûn ede devletle Hudâ pîr olasin / Ey fûrûzan-güher-i **bahtı**-ı cevân hoş geldüñ
- K28/17 Bir bâr-gâha müntesibüz şimdi ey felek / Sen daḥi cevri ço bize **bahtı**-ı mühîn ile
- K29/9 Neylenseñ eyle gâfil iken **bahtı**-ı kîne-dâr / Fevt eyleme zamânımı eyyâm-ı fırsatıñ
- K28/7 İmdâd ederdi görmege evvel furûğ-ı **bahtı** / Gülşen-serây-ı ‘âlemi çeşm-i yakîn ile
- K30/38 Bulmaya sürme kadar çeşmine Nâhîd sevâd / Zulmet-i **bahtı** redîf olsa da şâumunda benüm
- K31/15 ‘Avd ede ‘ömr ü devlet-i **bahtuñı** hezâr sâl / Ahkâm-ı rûz-nâmece tâ kim cedîd olur
- K33/22 Kande ‘azm eyler iseñ Hıızr-ı hidâyet rehber / **Bahtı** u ikbâl seferlerde hâzerlerde celîs
- K33/10 Feyz-yâb olsa eger aḥsen-i ahlâkıñdan / **Bahtı**-ı ğaddârı olur ehl-i dile yâr u enîs
- K34/17 Çâre-sâz-ı **bahtı**-ı bîmâr olmağa âmâdedür / Hem tabîb-i luḥfî hem dârü’s-şifâ-yı şefkati
- K34/27 Nâ‘ilî eyle Hudâdan **bahtı** u ikbâlin recâ / Erdi hengâm-ı du‘â buldı kaşide gâyeti
- K36/6 O tuğrâ kim hilâl-i âsumân-ı **bahtı** u devletdür / ‘Aceb mi bedr olup hiç kalmasa cirminde noḡşânı
- M1/I/2 Senden ne vech ile ile alınur intikâmımız / Ey **bahtı**-ı kîne-hû felek-i bî-mürüvvat âh
- M5/IV/2 ‘Uşşâkuña ola teliyet-baḡş / Devr-i niğehünde **bahtı**-ı ğaddâr
- M5/VII/10 Bu vâdî-i pür-haṭarda reh-zen / Besdür baña **bahtı**-ı hîle-sâzım
- G3/2 Nâ-ümîd ol haste-i cân-der-gulüyum kim każâ / **Bahtı**-ı bîmârı tabîb-i çâre-sâz eyler baña
- G3/4 **Bahtı**-ı pür-âzârüñ eylerse telâfîsin yine / İltifât-ı ğamze-i hâtır-nevâz eyler baña
- G4/4 Havfım oldur sebeb-i renciş-i hicrânüñ olur / Dil-i şürîde ile **bahtı**-ı heves-nâk baña
- G7/1 Dâd-h‘âh-ı vuşlat olsam **bahtı** düşmendür baña / Deşt-peymâ-yı ğam olsam âh reh-zendür baña
- G14/1 Semûm-ı bâdiye-i ye’s olur şemîm-i tarab / Riyâz-ı **bahtuma** olsa vezân nesîm-i tarab
- G28/2 Eyler dili irtifâ‘-ı zülfüñ / Pâmâlî-i **bahtı**-ı dūna bâ‘iş
- G34/3 Açılmaya yine h‘âb-ı girân-ı **bahtumdan** / Olursa merdümek-i çeşm-i ârzü hürşid

- G34/4 Neşât-ı kâm u ğam-ı ye'sden müberrâyuz / Ne nâz-ı **baht**-ı siyeh-dil ne cevri-i çarh-ı 'anîd
- G48/2 Demek ki rûy-ı siyâhı medâr-ı hacletdür / 'Arûs-ı **baht** ki gül-güne-i 'izâr ister
- G61/1 Ne ğamzeden ne ğam-ı yâr-ı pür-cefâdandır / Bizim şikâyetümüzi **baht**-ı bî-vefâdandır
- G65/7 El şunma hûân-ı lutf-ı çarh-ı siyeh-kelîme / **Baht**-ı le'îme kendün 'âli-cenâb göster
- G74/5 Ey Nâ'îlî nihâl-i siyeh-bâğ-ı **bahtdan** / Ne ğonce-i emel ne gül-i ârzû kıpar
- G82/3 Hep sitemdür gördüğüm çeşm-i siyâh-ı yârdan / Bilmezsin şâgird-i **baht**-ı tâb-sâmânım mıdır
- G98/8 'Ârifün **baht** girüp gönline pûl kondurmaz / Nerd-i ikbâlde ağıyâra döner zâr okudur
- G103/1 Tîğ-i müjeñle sîrede şerha vü yâre bir midür / Hûl-ı ruhuñla fîtnede **baht** u sitâre bir midür
- G110/5 Hûfû-ı cevri ile pür şafha şafha-i eyyâm / Lisân-ı **bahtumun** ey Nâ'îlî deşîşesidir
- G137/3 Hûd-pesend-i 'âlem-i itlâk olaldan gönümüz / Şermsâr-ı hâl ü 'ıkd-ı **baht**-ı 'âlî-kevkübüz
- G144/1 Olduk remîde-hâtır-ı rencân-ı **bahtumuz** / Yâr oldu tab'a şahş-ı girân-cân-ı **bahtumuz**
- G144/2 Ğarh-âb-ı kırgun-ı şeb eylerdi 'âlemi / Fevvâre olsa mihre giribân-ı **bahtumuz**
- G144/3 Tıfl-ı yetim-i dil gibi hep tîre-rûz olur / Şîr-i siyeh-mekîde-i pistân-ı **bahtumuz**
- G144/4 Yâ dîde yâ ciger ya dil-i pâre pâredür / Gül-çide bâğ-bân-ı gül-istân-ı **bahtumuz**
- G144/5 Olsa hezâr pâre ciger-tüşemüz n'ola / Elmâs-rîzedür nemek-i hûân-ı **bahtumuz**
- G144/6 Andan degül mi hep şeb-i hecre bu imtidâd / Dest-i şabâh-ı vuşlat u dâmân-ı **bahtumuz**
- G144/7 Ey Nâ'îlî mülâymet eylerse rûzgâr / Emvâc-ı selsebîl ola tûfân-ı **bahtumuz**
- G145/4 Etdükçe tîre-rûz-ı vişâl âh-ı dil bizi / Eyler mu'âvenet şeb-i hicrâna **bahtumuz**
- G145/5 Dâmân-ı şubh-ı vuşlata mümkün mi dest-res / Zûlmet-resân iken şeb-i hicrâna **bahtumuz**
- G150/2 Ol mâh-ı kec-külehdan minnet-keş-i kudûmuz / Ey **baht**-ı tâb-sâmân ma'küle kâ'ilüz biz
- G175/5 Sefîd-kârî-i çeşm-i ümîdi Nâ'iliyâ / Telâfî-i sitem-i **baht**-ı rû-siyâha degiş
- G177/7 Ne Nâ'îlî ne mecâl-i vâtan ne tâb-ı sefer / Nifâk-ı **baht** ile hâtır-şikest olup kalmış
- G178/3 Şıķılmış nâz-ı **bahta** dest-burd-ı çarh-ı ğaddâra / Recâ-yı nâ-murâdîde dil-i nâ-şâd ayak başmış
- G195/4 Şekvâ-yı ser-i zülfün eden âhına ta'lik / Bir 'ukde-i dil **baht**-ı perîşân-eşer ancaķ
- G197/3 Dîde-i **baht**-ı 'adûyı uyarur nâlelerüm / Dostum hâtıra geldükçe senün hûâb-gehün
- G240/5 Feth oldu kilîd-i der-i gencîne-i **bahtum** / Zülf-i siheyünden yine bir iki tel aldum
- G243/2 Fûrûz-ı **baht** ile kim dâğ-ı cebhe-i Zuhalûm / Siyâh-kâselügin bilse çarhı memnûnum
- G265/7 Sen Nâ'iliyâ neşr et âfâķa dür-i nazmun / Bilmezse felek kâdrin **bahtum** gibi kûr olsun
- G303/6 Nâ'îlî **baht**-ı siyeh-kâra müdârâ güçdür / Sâz-kâr ola meger âh-ı seher-ğâh bize
- G306/5 Her biri görür yine pes-i perdede kârın / Nergisleri **bahtum** gibi der-hûâb da olsa
- G315/7 Hümâ-veş olsa yerün fark-ı târik-i ikbâl / Firîb-horde-i **baht**-ı huceste-fâl olma
- G327/8 Gösterür Nâ'iliyâ gelse müdâvâya tabîb / Eşer-i **baht**-ı siyeh-zahmumı bihbûd gibi
- G331/4 Yine dil-tengdür erbâb-ı hüner ğonce gibi / Gülşen-i **baht**ı ser-â-pâ gül-i hûrşîd olsa
- G333/3 Kırmada dünyâyı ğamze nergis-i mesti daķı / 'Âleminde çeşm-i **bahtum** gibi hûâb-ı nâz ile
- G335/3 Pîç ü tâb-ı dest-i cevriünden görüp feryâdumuz / **Baht**-ı serkeş dil-nevâzâne niyâz eyler bize
- G337/5 Kim kaçardı irtifâ'-ı neyyir-i ikbâlden / Kevkeb-i **baht**-ı erâzil vahşete-ngîz olmasa
- G351/1 Şulh-ı vifâķa çâre yok aķter-i kîne-dâr ile / Kevkebümüz alışmadı **baht**-ı sitize-kâr ile

- G351/4 H̱'āb-ı girān-ı **bahtumuz** kaldı şabāh-ı maḥşere / Her gece pāsbanıyuz şubḥa dek āh u zār ile
 G356/3 H̱umār-ālūde-i ẖ'āb-ı nāz iken çeşmün ne sāhirdür / Ki eyler pāsbanı çeşm-i **baht**-ı lāyenām üzre
 G370/5 Şermāsār-ı ruḥ-ı pūr-tābuñum āh etdükçe / Ma' zeret-ẖ'āhum olan **baht**-ı siyeh-rüy gibi
 Ş10/2 Sende güneh yok bu cefālar bize / Hep eşer-i **baht**-ı siyeh-kārdur

baht-ı siyāh, baht-ı siyeh [9] kara talih, kötü şans. <YTL, Steingass, Redhouse>

- G26/4 Sāyende eger şubḥ-ı kıyāmet de olursa / Ey **baht**-ı siyeh-rüz şeb-i tāra ne minnet
 G33/2 Şeb-i firākda **baht**-ı siyāhumuzdur hep / Eden bizi eşer-i şubḥ-gāhdan nevmīd
 G33/5 Cefā-yı dehre olan Nā'ilī gibi mu' tād / Olur telāfī-i **baht**-ı siyāhdan nevmīd
 G54/2 Taklīd edüp ey **baht**-ı siyeh çeşm-i bütāna / Nāz etme ki ẖ'ābideligün vaktı degildür
 G88/6 Dānāya cevri **baht**-ı siyeh-dil erāzile / Luṭf-ı sitāre-i ḡalaṭ-endīşi gösterür
 G125/3 Olsa teşrīfūne dil muntazır-ı şubḥ-ı ümīd / Bulunur **baht**-ı siyeh arada şām-āver olur
 G358/4 Şad dāḡ-ı nedāmetle gider olsa da taḡdīr / Mābeynūmi işlāḥa gelen **baht**-ı siyehle
 G379/4 **Baht**-ı siyehün kārī tamām olsa da görsek / Kām-ı dil-i nā-kāma da bir himmet olur mı
 M11/1/3 Yā Rab ne luṭf olur bu ki ṭab' ehlinün tamām / **Baht**-ı siyāha munzam iken rüy-ı evsedi

bahter [1] batı, garp. <Cûdî, OTAL>

- K10/35 Bel bağlamış kıyāma yemīn ü yesārda / Sulṭān-ı **bahter** şeh-i ḥāversitān gibi

ba'id [12]

1. (maddî ve manevî anlamda) uzak, ırak, arası çok. <KT, Ahterî, LN, ZL>

- K7/16 Refāh-ı ḥālî taşavvur fütüvvetimde ḥarām / Vefā-yı 'ahdi tevehhüm taşavvurumda **ba'id**
 K7/24 Ne deñlū rāh-neverd-i şikāyet olsa 'ibād / Maḡām-ı ḡurb-ı rızādan olur o deñlū **ba'id**
 K31/4 Beñzer ḥariş-i cevher olan kīmyā-gere / Ol kim cenāb-ı ḡāk-i deründen **ba'id** olur
 K37/9 **Ba'id** olur kişi dergāh-ı zū'l-ḡiyāşından / Hevā-yı nefsine teslīm ü inḡıyādı kadar
 G21/6 Ser-germ-i 'ışḡa ẖ'āhiş-i la'lün degil **ba'id** / Meclisde varduḡınca olur bāde-ẖ'āh mest
 G34/1 ḡubār-ı Ka'be-i kūyuñ görür mi çeşm-i ümīd / Bu rüzgāra göre dostum degil mi **ba'id**
 G111/1 Ḥayālün oldı hecrünle dil-i ḡam-dīdeden mestūr / Gönülden de **ba'id** olurmuş olan dīdeden mestūr
 G164/2 Zāhirde ba' d-ı menzilümüz görmeñüz **ba'id** / Biz ḡurb-ı Ḥaḡḡa vāşıl olan ḡalvetīlerüz
 G189/5 Ḳuşūr himmet-i pervāneden **ba'id** olmaz / Ederse şem' i de sūz u ḡudāzdan fāriḡ
 G212/4 Āb-ı ḡayāt menba'idur olsa da **ba'id** / 'Uşşāka añdurur o siyeh ḡaş gerdenün

2. ihtimale yakın olmayan; uzak ihtimal. <KT>

- K7/1 Bu rüzgār-ı siyeh-dil ḡalursa böyle 'anīd / Çerāḡ-ı mihrini söndürmemek degil mi **ba'id**
 K21/21 'İnān-ı ḡıñk-ı sebük-tāz-ı ḡāme germ olsa / Degil **ba'id** ki luṭfuñ fezā-yı pehnādur

bā'is [17] sebep olucu, sebep olan; icap ettiren. <KO, Cûdî, OTAL>

- K6/41 Zemīne ḡaṭra-i in'idām-ı fūşḡat-ı cāy / Sipihri **bā'is**-i ḡüsrān-ı teng-dāmānī
 K34/19 Şem'-i bezm-ārā-yı iḡbāl-i neşāṭ-engīzidür / Meclis-i erbāb-ı ṭab'un **bā'is**-i germiyyeti
 M5/VII/11 Bu meşḡale **bā'is**-i telefdür / Bu yolda felāḡ ber-ṭarafdur

- G28/1 Ey ğamzeleri cünûna **bâ'is** / Her 'işvesi füsûna **bâ'is**
 G28/2 Eyler dili irtifâ'-ı zülfün / Pâ-mâlî-i baht-ı dūna **bâ'is**
 G28/3 Peymâne-i dîdede lebündür / Ser-cüş-ı şarâb-ı hūna **bâ'is**
 G28/4 Maḥmûrî-i her dū nergisündür / Āzâr-ı dil-i zebûna **bâ'is**
 G28/5 Dūd-ı dil ü eşk-i Nâ'îlîdür / Bu ṭârem-i nil-gūna **bâ'is**
 G69/4 Sen **bâ'is**-i ḥarâbî-i kevneyn o ğamzeden / 'Ālem ḥarâb u ḥâl-i kıyâmet tebâhdur
 G94/4 Bu deñlû fitne vü âşûba **bâ'is** kişver-i dilde / Ol iki çeşm-i mestün birbiriyle ittiḥâdudur
 G168/1 Ṭurra-i dilber gibi pür-tâbdur endişemüz / **Bâ'is**-i cem' iyyet-i aḥbâbdur endişemüz
 G281/4 Neydügin **bâ'is** ne bilsün ruḥşat-ı nezzâreye / Bilmeyen ol ğamze-i ḥün-rîz ü âfet neydügin
 G346/1 'Āşıkuz 'ışk belâ-yı dil-i nālân ise de / Ṭâlibüz vaşla ṭaleb **bâ'is**-i ḥurmân ise de
 G361/1 Ol teğâfüller ki me'mûr-ı nigeḥdür her biri / El-ḥâzer kim **bâ'is**-i şûr-ı nigeḥdür her biri
 G379/5 Yâr olmayıcaḡ Nâ'îliya meclis-i meyde / Esbâb-ı ṭarab **bâ'is**-i cem' iyyet olur mı
 Kt1/2 Günden güne artarsa mihrüm n'ola ol mâha / Germiyyete **bâ'is**dür tevķîr maḥabbet

bāk [1] korku, sakınma, kaygı. <FZ> Tanıkta, terkinin yapısı gereği sözcüğün “bî-bāk” olarak değerlendirilmesi gerekir (bkz. bî-bāk).

- G313/2 Olduḡça şâf-şikâf-ı ḡazâ leşker-i müjeñ / Deḡşet düşer teğâfûl-i bî-vehm ü **bākûne**

bākî [1] daimî, fena bulmaz. <KT>

bākî kalmak [1] daimî olmak, ebedî olmak.

- G337/2 Sûz-ı dil 'âşıkda **bākî kalduḡın** bilmezdi yâr / Ḥâkden ḥün-ı şehîdânı 'alev-ḡîz olmasa

Bākî [1] şair (1526-1600). Osmanlı Devleti'nin en güçlü döneminde yaşamış, Klâsik Türk Şiiri'nin zirve isimlerindendir. “Sultânü's-şu'arâ (Şairlerin Sultanı)” olarak da bilinir. <EİTS> Aşağıdaki tanıkta, kıymeti devlet büyüklerince bilinen bir şair olarak “Sultânü's-şu'arâ” lâkabına da gönderme yapılarak anılmıştır.

- K9/25 Ḳadr-i 'irfanını zîrâ ki bilüp **Bākînün** / Elin almış şu'arâ ḡayline sultân etmiş

bakılmak [2]

1. görme organı yoluyla görme duyusundan yararlanılmak. <ÖTS>

- K14/28 Manzûr olan a' yân **bakılsa** ne ṭarafdan / Zerrîn-ḡadeḡ ü nergis ü gül mihr-i giyâdur

2. dikkate alınmak, dikkat olunmak. <KT>

- K36/11 **Bakılsa** âfitâb-ı pür-şu'â'ı burc-ı 'izzetdür / Leb-â-leb ḡâme-i zerrîn ile altun ḡalem-dânı

bakmak [41]

1. bakışı veya gözleri bir şeye çevirmek. <ÖTS>

- K1/26 'Anber-sirişte ḡâkine **baksun** ne vech ile / Ervâḡ-ı fevc fevc-i rûsûl rûy-mâl eder
 K30/10 Çeşm-i pür-ḡūnuma **bak** eşk-i dem-âlûdum ile / Geçen evḡâtımı gör şubḡ ile şâmımda benim
 M10/I/7 Şaḡş-ı ḡayâl dîde-i 'ibretle **baksa** da / Teşḡîş ede hilâl ile cismim zihî ḡüzâl

- G8/5 Nigāh-ı mestūn ile bildi aşinā idügin / **Bakınca** Nā'ili-i hānūmān-ḥarāb saña
- G17/1 Gül ḥāre düşdi sine-figār oldı 'andelīb / Bir ḥāre **bağdı** bir güle zār oldı 'andelīb
- G106/1 Mir'āt-ı cāna **bağ** bu dil-i mübtelāyı gör / Āyine şundı destine şāhuñ gedāyı gör
- G142/1 Alsa şehbāz gözün cāmı feraḥ-nāk oluruz / **Bakıcak** ḡamzeñe ḥasret-keş-i fitrāk oluruz
- G162/6 **Bakup** ol ḥāle şorma Nā'iliden nāfenūñ ḥālın / Bu ders-i ḥayret-cfzāyı ciger-ḥūn olmayan bilmez
- G177/1 Gönül ki kâfir-i deyr-i elest olup ḡalmış / **Bakup** cemālüne şüret-perest olup ḡalmış
- G195/1 **Bakamaz** rüyına dil zülfi siyāh olmayıcak / Tāb-ı ḥüsne döyemez perde-i āh olmayıcak
- G228/1 Reng-i ruḥ-ı gülzārı tebāh eyledi bülbül / **Bağdı** gül-i ruḥsāruña āh eyledi bülbül
- G238/5 Yüzine **bakmayup** aḡyār yanında der imiş / Nā'ili cevvrūme eyler mi taḥammül görelüm
- G340/5 Görüp letāfet-i 'aksın şanur kızıl yāḡūt / **Bağın** ṭabaḡçe-i la'lin-i gülde jālelere
- G386/2 **Bakılmaz** ḥusrev-i zerrin-külāh-ı mihre kim olmuş / Muḥammed Ḥān-ı ḡazī taḡt u tād-efrüz-ı sulṭānī
- G387/4 Çeşmi bir bī-raḡm kâfirdür ki **bağduḡça** olur / Ālet-i dīn ü ḥired aḡşub-ı mezheb ḡamzesi

2. seyretmek. <ÖTS>

- K15/3 **Bağ** revzene-i ṭuradan ol 'arız-ı pāke / Nezzāre-geḡūñ ol gül-i ra' nā mı degildür
- G201/4 Mestāne nūḡuş-ı şuver-i 'āleme **bağduḡ** / Her birini bir özge temāşā ile geḡdük
- G311/6 Rişte-i cān u dile tāb verüp **bağduḡça** / Nā'ili āh o miyān u o dehān teng olsa
- G340/7 Varāḡların gül-i ter dökdi Nā'ili cūya / Bahār mevsimidür kim **bağar** risālelere
- G382/2 **Bağduḡça** olur şu'le-feşāñ dūd-ı derūnum / Ḥāl-i siyeh-i 'arız-ı ḡoy-rizūne Şuḡfī

3. üzerinde durmak, incelemek, denemek. <TS, ÖTS>

- K14/54 Taḡşīl-i nişāb-ı ser ü sāmān ile ammā / Her birine **bağsañ** yine ḡāk-i kefi pādūr
- G7/4 Bū'l-'aceb nā-kām-ı 'ışḡam nerm-dil maḡbūblar / Müm iken aḡyāra **bağsañ** seng ü āhendür baña
- G62/5 **Bağ** Nā'ili bu naẓm-ı selisūñ suṭūrına / Emvāc-ı selsebīl-i bihişt-i kemāli gör
- G72/5 Şi'rūñ ki ḡıḡḡa-kerde-i i' cāzdur ḡaşūd / Ey Nā'ili **bağarsa** da ḡaşmāne reşg eder
- G106/3 Aḡşub-ı dil-firībī-i ḡüsni bütāna **bağ** / Zünnārī-i maḡabbet olan pārsāyı gör
- G106/7 **Bağ** çeşm-i iltifāt ile eş'ār-ı pākine / Āşār-ı ṭab'-ı Nā'ili-i ḡoş-edāyı gör
- G117/5 **Bağ** ruḡ-ı pūr-ḡālīne i' cāz-ı ḡüsni-i yārı gör / Nā'ili ḡāşıyyet-i āteş ki 'anber-sūzdur
- G261/1 Cemāl-i sākīye **bağ** āfitābı n'eylersün / Tamām-ı neşve-i şevḡ ol şarābı n'eylersün

4. ilgilenmek, itina göstermek, gözetmek. <TS, ÖTS>

- K28/14 Giryeyle çeşmi pāk ederüz **bağsa** cāh ile / Esbāb-ı iḡtişām-ı dirāz-āstīn ile
- G57/1 O çārsūda ki naḡd-i niyāza **bağmazlar** / Metā'-ı kāle-fürüşān-ı nāza **bağmazlar**
- G57/2 Verir tevekkül ü teslīme eşk ü āh ḡalel / Reh-i edebde nişib ü firāza **bağmazlar**
- G57/3 Siyeh ḡālem yaraşur şāh-nāme-i ḡüsne / Ḥaṭ-āver olmasa meclisde tāze **bağmazlar**
- G57/4 Çıḡarma ṭās-ı ser-i mihri ey felek min ba'd / Dil ehli sencileyin ṭās-bāza **bağmazlar**
- G57/5 Zamānede felek-i atlas olsa Nā'iliyā / ḡumāş-ı naẓm-ı ma'ānī-ṭrāza **bağmazlar**
- G106/4 Zülfi 'izār-ı pākine ḡat ḡat ḡicāb iken / 'Uşşāḡa ol perī yine **bağmaz** belāyı gör
- G108/2 Eylese ḡaşd-ı teḡāfül bize aḡyāra **bağar** / Ṭut ki mecrūḡ-ı nigāh-ı ḡalaṭ-endāz şānur

G186/7 **Bakar** mı Nā 'ilīyā tīg-i āfitāba nigāhı / O āb u reng ki şemşir-i āb-dārına düşmiş

G207/4 Olur âteş-figen-i hırmen-i âsâyiş-i dil / **Bakmayup** sinedeki süz u güdāza nighūn

5. yönelmek, dönmek. <ÖTS>

G365/6 Ayrılma sen cemâlden ey çeşm-i intizâr / Hâk içre olsa hâlde **bakar** revzenūn daği

6. birine inanıp güvenmek. <ÖTS>

G349/4 Tesliyet-yâb-ı harâbîdür derûnı 'âşıkun / **Bakma** âzâr-ı hırâş-ı hâtır-ı vîrânına

Kt4/1 Bilürüz kaşdın o şehbâz nigāhuñ cāna / **Bakma** âvâre kebûter gibi hiç yabana

bâl [11]

1. kanat, cenah. <KT> Tanıklarda genellikle, “per (kanat)” sözcüğü ile birlikte anılarak “uçuş teçhizatı, kol kanat” anlamında kullanılmıştır.

K12/10 Degmedi anlara tebşir-i kudūma nevbet / Hâşılı açdı feleklerde melekler per ü **bâl**

K18/19 O hâne-zâd-ı fütüvvet ki perr ü **bâl**-i melek / Serây-ı 'işmetine perde-püş-ı bâb olmuş

K25/48 Efsûs ki yok 'âkıbet-i kâra şu' urûn / Ey mürçe hasret-keş-i **bâl**-i tayarânsın

K30/1 Yetiş ey bād bulun yâre peyāmumda benüm / Tâb yok süz-ı dile **bâl**-i hamāmumda benüm

K34/15 Mesned-i iqbâl ü devlet kim hezâr bâbınun / Sâye şalmış üstine **bâl**-i hümâ-yı himmeti

K36/18 Görüp perrende fâvûs-ı mülemma' **bâl** ü per şandım / Münakkaş hâmesinden beyza-ı tuğrâda elvânı

G179/3 Per ü **bâli** şikâf-ı zaḥm-ı tenden penbe-veş rizân / Meger tıfl-ı nigāhuñ nice murğ-ı cāna el şunmuş

G293/2 Efsûs yok 'âkıbet-i kâra şu' urûn / Ey mürçe hasret-keş-i **bâl**-i tayarânsın

bâl ü per açmak [1] uçmak (bkz. per ü bâl açmak).

G268/4 **Bâl u per açdı** üstüne şahîn-i zülf-i yâr / Bi'l-lâh hamām-ı dil nice rem-kerde olmasun

2. boy bos, boy. <KO>

K28/57 Kâkül-be-düş bir şanem-i hoş-hıramdur / Âheste cilve kılsa o **bâl** ü surîn ile

3. kol, pazu. <KT>

K30/4 Bîm-i ser-pençe-i 'uqqâb-ı felek n'eyleyeyüm / Tâb-ı cünbiş kınamış **bâl**-i garāmumda benüm

bâlâ [8]

1. yukarı, üst. <FZ>

K11/3 Müjde ey **bâlâ**-yı zerrîn-kürsî-i hurşid ü mâh / Şafder-i nüh-bârgâh-ı heft-çâderdür gelen

K27/39 Zîr ü **bâlâda** ḥalâyıklâ melâ'ik diyeler / Dest ber-sîne girân tâ-be-girân hoş geldün

M8/II/1 Vücûduñ eylemiş ḥikmet-şinâs-ı 'âlem-i **bâlâ**

G100/3 Ey hîred **bâlâ**-yı 'ışka ḥaml-i minnetden murâd / Biçdügün bu hil'at-ı kûtâhı söyletmek midür

bâlâ-ter [2] daha yüksek, pek yüksek. <OTAL>

K13/5 Mâhiyyeti ma'lûm olan eşhâş-ı erâzil / **Bâlâ-ter** idi mertebede necm-i Sühâdan

K22/7 Eflâke ser çeküp 'âlem-i istikâmetün / **Bâlâ-ter** oldu cây-nişinün şudûrdan

2. boy; uzun boylu. <FZ>

K26/37 Çemen-zâr-ı hayâle serv-i **bālâ**-yı hırâmândur / Ki zanneyler görenler kâmet-i ra' nâ-yı dilberdür

G231/3 Geh vaşlın eyler ârzü gâhî temennâ büsesin / Müştâk-ı berg ü bâridur bir naḥl-i **bālānuḥ** gönül

bālâ-nişest [1] yüksekte oturan||en rütbeli makamda bulunan. <Steingass>

Mansûr'un idamı, tasavvufî bir bakışla tanıkta yüksek bir mertebeye erişme olarak nitelenmiştir.

G177/4 Vedâ'-ı ḥâk-nişînân-ı 'ışk edüp Manşûr / Firâz-ı dârda **bālâ-nişest** olup kalmış

bālâ-nişîn [1] üstte, yukarıda oturan||yüksekte oturan, en rütbeli makamda bulunan. <OTAL, Steingass>

K28/12 Şimdi helâk-ı müzdaḥim-âbâd-ı 'âlemüz / Kem-ḥarc bir iki ḥar-ı **bālâ-nişîn** ile

bâliḡ [1] bulug (ergenlik) çağına eren, erişen. <Cûdî>

G282/2 Pîr-i nâ-bâliḡ degül ey ḥ'âce tıfl-ı **bâliḡüz** / Dersümüz şugl-ı fenâdur mekteb-i idrâkden

bālîn [2] yastık. Derî Farsçası'nda baş altına konulan yastığa "serîn", kol altına konulana ise "bālîn" denilir. Yahut esasî kuş tüyü olan yastığa "bālîn" ya da "bâliš" denilmektedir. <FZ, Kanar/2>

K16/18 Dest-i ḥayyât-ı felek ḥaḡ bu ki pîrâmenine / Eylemiş perde-i dîbâsını şubḥuñ **bālîn**

bālîn ü bister [1] yastık ve yatak; uyku teşhizatı.

M1/III/3 Sen gevher-i şadefçe-i cân u cihân idüñ / **Bālîn ü bisterüñ** ne içün seng-i ḥâredür

bâliš [3] yastık, baş altına konulan yüz yastığı, minder. <KO, FZ, Kanar/2>

G149/5 Mesîḥ olursa da bîmâr-ı 'ışkuñ olmayana / Felekde **bâliš**-i ḥurşide ittikâ düşmez

G245/4 Şad pâre bir nemed ver abdâl-ı 'ışka ey çarḡ / Hem câme-i ten olsun hem **bâliš**-i ser olsun

Aşağıdaki tanıkta geçen "tekye"nin, "yaslanma" anlamına da geldiğini ve "bâliš" sözcüğü ile ilgili kullanıldığı dikkat çekmektedir.

G315/8 Olursa **bâliš**-i zer-kâr-ı câh tekye-gehün / Yine cebîn be-ḡafâ-yı şaf-ı ni'âl olma

bām [12]

1. dam, çatı. <FZ, Kanar/2> "felek, 'arş, sipihr" gibi sözcüklerle kullanıldığında bu mekânların en üst mertebesini ifade eder.

K2/31 Firâz-ı **bām**-ı sipihre o sâye-güster olur / Ḥazîz-i ḥâk-i mezelletde bu nizâr ḡalür

K4/34 **Bām**-ı 'arşa 'uluvv-ı şânından / Bî-muḥâbâ nihâde-pây-ı dilim

K13/23 Pâşâ-yı müfahḡam ki düşer yümn-i ḡudûmı / **Bām**-ı felegi perde-i dîbâ-yı 'atâdan

K16/17 İrtifâ'ıyla düşer sâyesi **bām**-ı felege / Nedür ol ḡubbeli kâşî oda ol şâh-nişîn

K20/39 Eyvân-ı rif'atüñ gibi dâ'im muḡîṭ ola / **Bām**-ı sipihri perde-i dîbâ-yı ḡâverî

K26/25 Hümâ-yı lâ-mekândur gerçi ammâ pây-büsiyle / Hemîşe ḡudsiyân-ı **bām**-ı 'arşa sâye-güsterdür

K30/24 Ḥuşêdur neşve-i endîşe-i feyyâzum içün / Naḡd-i Pervîn-i felek ḡüşe-i **bāmumda** benim

G127/2 Hümâ-yı lâ-mekândur gerçi ammâ pâ-y-bûsiyle / Hemîe kudsiyân-ı **bâm**-ı ‘arşa sâye-güsterdür

G244/2 Hüşedür neşve-i endîşe-i feyyâzum içün / Nakd-i Pervîn-i felek güşe-i **bânumda** benüm

G249/6 Nâveg-i âha ki peyveste olur yâd-ı ruhuñ / Tütüşür **bâm**-ı felek şu‘le-i peykânında

G380/4 Çıkardı cüş-i dil **bâm**-ı ‘arşa / Sirişk-i dîde-i fevvâre-cüşı

2. kanun, tanbur gibi çalgılara takılan kalın tel. <OTAL, Nedim Divanı’nda Musiki, s. 67>

bâm u zîr [1] sazın en ince ve en kalın teli. <OTAL>

G371/6 Dil kim eder figânını geh pest ü geh bülend / Beñzer o sâza kim **bâm u zîr** bulunmaya

bâm-dâd [1] seher, sabah, sabahleyin, sabah vakti. Eski padişahlar sabahleyin divan kurmayı âdet edindikleri için “adalet sabahı” anlamında “bâm-ı dâd” kullanılmıştır. Daha sonra “i” sesi düşmüştür. <Cûdî, FZ, Steingass> Aşağıdaki tanıkta hem “sabâh” hem de “adalet sabahı” anlamında kullanılmıştır.

K37/15 Berâber olsa hâkîkatde cümle-i evkât / ‘Azîz olur mı merâtibde **bâm-dâd**ı kadar

bân [1] genellikle kırlarda yetişen ve Türkçe’de “beñ söğüdü, sorgun söğüdü” adı verilen kokulu ve kara bir ağaç. Arap şairleri sevgilinin boyunu bu ağaca benzetirler. Bu ağacın meyvesine Arapça’da “hubbü’l-bân”, Farsça’da “tohm-ı gâliye” ve Türkçe’de “ban otu” denir. Tanıkta “anber” sözcüğü ile kullanılan bu sözcüğün amber gibi kokusu ya da rengi nedeniyle ele alınmış olması gerekir ki bu durumda Dihhuda’nın ifade ettiği anlam zuhura gelir. “Aktarlar tarafından satılan ve bitki bilginlerinin “lâvsonya lübbâ (لاوسونيا لب)” dedikleri, beyaz renkli, kokulu bir çiçek. Rengi ve kokusundan ötürü tırnak boyası olarak kadınlar tarafından kullanılır. Kınaçiçeği.” <KO, Dihhudâ>

K25/54 Çüb-ı kaleme bağ-ı suhunde dene tâ kim / Bî-berg ü şemer dâğ-ı dil-i ‘anber ü **bânsın**

bânî [1] bina eden, yaptıran, kurucu. <LN, Kanar/2>

K24/11 Mî‘mâr-ı himmetinde var ol iktidâr kim / Bañr-ı muhîte **bânî**-i tāk-ı ‘ubûr olur

bânû [1] kadın, hatun, hanım; gelin. <OTAL, Kanar/2>

K28/68 Huld-ı suhunde **bânû**-yı şüh-ı hayâlidür / Nâz cyleyen mürâfaqate hür-ı ‘ayn ile

bâr [18]

1. yük, ağırlık, siklet|| sıkıntı, meşakkat. <KT, KO, Kanar/2>

G50/6 Sūdâ-gerân-ı ma‘şiyet añsun o vakti kim / Dâdâr-ı haşr **bâr**-ı metâ‘-ı günâh açar

G161/5 Nâ‘ilî bir kâhdan da bî-vücûd olsañ yine / **Bâr**-ı cürm-i ‘ışk ile mîzân-ğarâb-ı maşşerüz

G176/2 Mesîhâ terk imş cism-i nizârı şart-ı seyyâhî / Tecerrüd piş-gehinde kayd-ı **bâr**-ı süzen olmazmış

G324/1 **Bâr**-ı gâma tākāt yok iken maħmilümüzde / Bir cây-ı safâ yok varacak menzilümüzde

G365/2 Gül-berg-i cân imiş tūtalum yine **bârdur** / Cism-i lañif ü pākūne pîrâhenüñ dañi

2. (kâr u bâr biçiminde) iş güç, kazanç. <OTAL>

K18/34 Bu tengnāy-ı felâketde **kâr u bār**-ı suhen / Ma‘ârif ehline sermāye-i ‘îkâb olmış

bār-ı girân [3] ağır yük || ağır vazife, ağır teklif. <KT, LN>

K12/66 Bār iken tab‘a vücūdum ne revâdur kim olam / Cevr-i gerdün gibi bir **bār-ı girāna** hammāl

K27/13 Tengdür rahşuñā dehlîz-i nihân-hâne-i dil / Verme zaḥmet bize ey **bār-ı girân** hoş geldüñ

G4/5 Eger olmazsa perişānî-i zülfüñ rûzî / Haşre dek **bār-ı girândur** bir avuç ḥāk baña

bār olmak [4] yük olmak, sıklet vermek, bir şeyin, bir kimsenin üzerine yük olması (bār şüden, ḥaml şüden). <KT, Dihhudâ>

K25/15 **Olmuş** ten-i bārîküñe bir dalk-ı siyeh **bār** / Dervîş-i semā‘î gibi dāmen-be miyānsın

M5/IV/4 ‘Uşşāk için **ola** ḥüsnüñe ḥayf / Bir nîm-nigāh-ı merḥamet **bār**

G145/1 Emvâc-ḥîz-i ḥayret olup âh-ı saḥtımız / Fülk-i yem-i maḥabbete **bār oldu** raḥtımız

G365/3 Ecrām-ı çarḥı geçmeyicek bilmemiş Mesîḥ / **Bār olduḡuñ** vücūdına bir süzenüñ daḡı

3. defa, kere. <KT>

K12/67 Nice **bār** eyleseler zıllını ḥāke taḥmil / Üstüḡ‘ânına düşer gāv-ı zemînüñ zelzāl

4. ağacın mahsulü, meyve. Çiçek ve yapraḡı da kapsamakla birlikte, özellikle yemişe denir.

<FZ>

G49/2 Aldanma reng-i rüyuña ey ḥām-ı dest-i âz / Naḥl-i ḥadîka-i emelüñ **bārı** saḥt olur

G231/3 Geh vaşlın eyler ârzü gāḥî temennâ büsesin / Müştāk-ı berg ü **bārıdur** bir naḥl-i bālānuñ göñül

5. izin, ruhsat; müsaade. <KO, Cûdî>

G184/5 Degül dād u sitedden bir nefes ḥālî bu bender-gāḥ / Biri açmak **bārın** biri dükkānını devşürmüş

bār-dād [1] izin almış, izinli, ruhsatlı. “Bār dāden” izin almak, kabul edilmek, yüksek rütbeli bir kimseden kabul görmek, giriş izni almak, ruhsat, izin anlamlarına gelmektedir. <Steingass, Dihhudâ>

K5/3 **Bār-dād** oldu dilüm yine cebîñ-i feyze / Neḡ-i ruhü’l-ḡudüse ḥāmem olup hem-tāyî

bār-gāḥ, bār-geh [15]

1. padişah çadırı veya evi || izinle girilebilen yüksek makam; yüce kat yüce huzur. <Kanar/2, Dihhudâ>

K1/18 Şekvât-ı **bār-gāḥ**-ı taḡarrub ki mîhrden / Kem zerre-i ‘ināyeti ref‘-i zevāl eder

K8/38 Zāfer mülāzimi nuşret ḡulām-ı **bār-gehi** / Qazā mu‘îni ḡader yāver-i meded-sāzı

K11/17 Ḥavf-ı şemşîr-i celālünle kefi cellādā / **Bār-gāḥ**-ı ḡahruña bî-pā vü bî-serdür gelen

K18/23 Ḥarîm-i **bār-gehi**-i şefkat-ı emānında / Tezerve pençe-i şāḥîn serîr-i ḡ‘āb olmış

K19/35 Bir tebessümle olur **bār-gehi**-i cûduñda / ‘Uḡde-i ḡatır-ı erbāb-ı ma‘ârif münḡal

K23/27 Bırakmış sāye-bān-ı **bār-gāḥ**-ı rif‘atüñ sāye / Bu eyvān-ı bülend-i çār-ḡāk-ı nüh-ḡıyām üzre

K30/17 Diñle yārān-ı sitem-pîşe ne der ḡaḡḡumda / Maḡfil-i **bār-gehi**-i ḡahr-ı kirāmumda benüm

G78/4 Temîḡ-i **bār-gāḥ**-ı Süleymān edüp tamām / Levḡ-i fenā-yı ‘āleme bir mûr yazdılar

2. Hakk'ın yüce huzuru. <TASAVVUF TERİMLERİ>

K4/27 **Bār-gāh**-ı ḥarīm-i ʿizzetinūn / İntisābıyla müttekā-yı dilem

K5/40 Ḥavfūm oldur dil ü ṭabʿum gibi āşūfte bulam / Maḥremān-ı ḥarem i **bār-geh**-i Mevlâyı

K28/17 Bir **bār-gāha** müntesibüz şimdi ey felek / Sen daḥi cevri ḳo bize baḥt-ı mūhīn ile

G33/4 Cebīn-sūde-i dergāhuñ eylme yā Rab / Der-i muḡān gibi bir **bār-gāhdan** nevmīd

bār-gāh-ı ḳurb, bār-geh-i ḳurb [3] Allah'ın huzuruna yakın olma; iyi kulluk etme.

M2/III/8 Buldukça gönül **bār-geh-i ḳurba** güzēr-gāh / Taḳbīl-i serā-perde-i dīvān-ı ḳader ḳıl

M9/I/2 ʿĀlem-i süflīde ḳalmaz ʿārif-i bi'l-lāh olan / Kim o berzaḥ **bār-gāh-ı ḳurba** dūr eyler seni

G164/4 Olduḳ verā-yı **bār-geh-i ḳurbdan** ḥabīr / Ḥalvet-serāya dāḥil olan ḥalvetīlerüz

bār-ver [1] bereketli, yemişli, taze (fidan). <KO, Steingass>

K7/39 O naḥl-i **bār-ver**e Kerbelā zemīninde / Şu vermiyenler olsun mübtelā-yı lerziş-i bīd

bārān [4]

1. yağmur. <KO, FZ>

K6/39 Yaḡardı ḳatre-i **bārān** gibi zemīne güher / Olurdi ḥāmil-i erzāḳ ebr-i nisānī

G330/3 Köhnedür **bārāna** döymez saḳf-ı bünyād-ı şigīb / Sen de seylāb-ı ḡama ey eşḳ imdād etmeye

2. yağıcı. <FZ>

G284/1 Ol ḥadeng-endāz-ı ḥüsnūñ geçme yanından şaḳın / Tīr-i **bārān**-ı kemān-ebruvānından şaḳın

G352/1 Tenüm bāzīçe-gāh oldu kemān-ebrū cevānāna / Mişāl-i sīb-i pūr-zaḥm ṭutulmuş tīr-i **bārāna**

bārī [4] bir kere, bir defa olsun, en azından. Az bir şeyi istemekte ve “hiç

olmazsa” yerine kullanılır ve temenniye delālet eder. <FZ, Kanar/2, YTS>

K12/57 ʿAczümi **bārī** bu taḳrīb ile evşāfuñda / Bir iki beyt ile īrād edeyüm bi'l-icmāl

K16/28 **Bārī** māhiyyet-i endīşemi taḳrīr edeyin / Şevḳ-i medḥūñle mübāhāta olup ruḥşat-bīn

K30/22 Bir ḡazel tarḥ edeyin **bārī** temevvūc-gūne / Buluna çāşnī-i ḳand guzāmumda benüm

G372/2 Düşme ḳayd-ı ser ü sāmāna olursañ **bārī** / Beste-i zūlf-i Ayāz ol dil-i Maḥmūd gibi

bārī [1] ressam, nakkaş || Yaratıcı.

K35/6 Leṭāfet vermez ol deñlü eger biñ kerre resm etse / Naẓīrin mā ʿī bir mevvāc-ı ḥārā üstine **bārī**

Bārī [2] Hālik, Allah. Bir örnek olmaksızın canlıları yoktan var eden; ayıpsız ve

noksansız bir düzen üzere yaratan ve yaratılmışları farklı özelliklerle birbirinden ayrı kılan,

Allah. <LN, KİŞİLER VE KİŞİLİKLER>

K7/20 Yed-i taşarruf-ı **Bārīdedür** taḥavvūl-i ḥāl / Maḳām-ı emrde mecbūrdur şaḳı vü saʿīd

K35/14 Görenler ḳurb-ı şāhenşehde derler ol dūr-i pākī / Ḳarīn-i āfitāb etmiş Mesīḥi ḥazret-i **Bārī**

bārīde [] yağan, yağmış.

bārīde olmak [1] yağmak, gökten düşmek.

K13/7 Bir nāveng-i bī-dād idi nāveng-i ciger-düz / Her ḳatre ki **bārīde olur** cevvi-i semādan

bārīk [3]

1. ince; nazik, hassas || içe işleyen. <KT, LN, Kanar/2, Steingass>

K23/45 Kalem kim müy-ı **bārīk**-i hayālim piç ü piç eyler / Hümā-veş indirir murğ-ı dil-i Cibrīlî dām üzre

2. zayıf (bkz. za' f).

K12/65 Ża' fim ol mertebedür kim kalem alduķça ele / Cism-i **bārīkimi** zanneylerim ol hāmede nāl

K25/15 Olmış ten-i **bārīküne** bir dalk-ı siych bār / Dervīş-i semā' ī gibi dāmen-be miyānsın

bārīka [2] şimşek, yıldırım parıltısı; parıltı, parlaklık. <KT, KO, Dihhudā>

M4/I/2 Dil-i 'uşşākı neden zerre-i bī-tāb u haķīr / Eylemiş **bārīka**-i hūsnūnī hūrşīd-naẓīr

G203/4 Sāht bāzū ki eder pençe-i hūrşīdi şikest / Kem-terin **bārīka**-i kevkebe-i dīdāruñ

bārīka-zād [1] yıldırımdan doğan, yıldırımdan çıkan (kıvılcım).

G232/3 Āteş-i hūsnūne hem-sāye olup zūlfūnde / Āh-ı düzağ-şerer-i **bārīka-zād** oldı gönül

bāşıra [1] görme kuvveti, görme duyusu; göz. <KT>

K19/9 Gevher-i bī-bedel-i sāmi'a-i gūş-ı kabūl / Kuvvet-i **bāşıra**-i merdümek-i çeşm-i emel

başır [1] çok iyi gören || bilici, basiret sahibi, anlayışlı. <Ahterī, Cûdī, Kanar/2>

Ş11/5 Birdür ğam u şādī bize āġāh u habīrüz / Feyt eylemezüz fırsatı rindān-ı **başırüz**

başmak [14]

1. ayakların tabanı ile vücudun ağırlığını verecek şekilde yere ve bir şey üzerine çıkmak, durmak (bkz. ayak başmak, ayağı düz başmak, kadem başmak). <ÖTS>

K3/52 **Başınca** fark-ı sipihre kadem tutuldı tamām / Kamer muķā'arına çetr-i zer-tnābında

K6/14 Rikāb-ı nāza kadem **başmadan** harāb görür / Hücūm-ı zelzeleden heft-tāğ-ı evvānı

G178/1 Bu süllem-pāye-i iķbāle kim Şeddād ayak **başmış** / Felek kaşr-ı vücūdın etmege berbād ayak **başmış**

G178/2 Birinūñ ser-nüvişti nāle olmuş birinūñ tişe / Düşüp şahrāya Mecnūn kūha kim Ferhād ayak **başmış**

G178/3 Şıķılmış nāz-ı bahta dest-burd-ı çarğ-ı ġaddāra / Recā-yı nā-murādīde dil-i nā-şād ayak **başmış**

G178/4 Yapışmış dāmen-i tevfiķa dil dest-i irādetle / felekden etmemiş bir kerre istimdād ayak **başmış**

G178/5 'Alāyıkdan berī āzādedür ġamdan o server kim / 'Arūs-ı kām-ı dehre olmamış dāmād ayak **başmış**

G178/6 Şikeste cām-ı raḡşān bāde rīzān bezme dest-efşān / Meger bir zāhid-i hūşk ü riyā-mu' tād ayak **başmış**

G178/7 Felek tāsından etmiş ka' beteyn-i mihr ü māh-āsā / Bu şeş-dergāh-ı siridrāca çok nerrād ayak **başmış**

G178/8 Dil-i ferzāne bir uğranmamış semr ihtiyār etmiş / İştmiş Nā'ilīden mülk-i naẓma yād ayak **başmış**

G210/4 Olmasun ayağı düz **başduġına** ġırre hele / İnkisārında bulan neşvesini şişemüzün

basup geçmek [1] aldırış etmemek, önem vermemek, ilgi göstermemek, umursamamak.

<DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

G346/5 Şehsüvārum dil-i mecrūhı **başup geçme** eger / Pāymālūn bir avuç ḡāk-i perīşān ise de

2. örtmek, bürümek, kaplamak. <TS>

başup gelmek [1] altına almak; yenmek; kaplamak, örtmek, bürümek. <ÖTS>

G53/3 Zülfi şiken şiken midür tündî-i bād-ı âhdan / Bir birini **başup gelür** mevc-i yem-i belâ mıdur

baş [14]

1. insan vücudunun en üst kısmı, kelle, kafa. <ÖTS>

K17/16 Mesned-ârâ-yı serîr-i ‘azamet kim götürür / **Başı** üstinde serâ-perde-i kıdrin gerdün

baş çıkarmak [1] bir işi başarmakta güçlük çekmek, bitirememek, hakkında gelememek. <ÖTS>

G44/2 **Çıkamaz** benefşe sünbül ile **baş** n’eylesün / Tırmış çemende boynın eger nâ-tüvânlanur

başdan çıkarmak [1] ayartmak, kötü yola sürüklemek, doğru yoldan saptırmak. <TS>

G89/5 **Çıkaran** ‘âlemi **başdan** senün ey hil‘at-ı câh / Vakt-i püşide olan bûs-ı girîbânundur

başına çevirmek [1] başı üzerinde dolandırmak, “başım gözüm sadakası olsun” diye başının etrafında dolaştırarak sadaka vermek. <ÖTS> Aşağıdaki tanıkta, kuşların baş üzerinde çevirilerek azat edilmesi yoluyla sadaka verilmesi ifade edilmiştir.

G321/1 Kâfes-i tende yeter kârını feryâd eyle / Bülbül-i cânı **çevür başuña** âzâd eyle

başına zindân olmak [1] bir mekân (hassaten dünya) çile çekilen yer hâline gelmek, sıkıntı vermek.

Kt12/1 Her lahza bir makâmda nâlân olan gönül / Gülzâr-ı dehr **başına zindân olan** gönül

başından aşmak [1] çok gelmek, fazlalaşmak, taşmak || başaramayacağı kadar artmak. <ÖTS>

G234/2 **Başuñdan aşdı** cüy-ı sirişk-i cefâ yine / Ol serün ârzü-yı kenârındasın gönül

başın hırkaya çekmek [1] dünyadan çekilmek, inzivada yaşamak; [tas.] derviş olmak, dünyaya, dünya gafletine bağlanmaktan kurtulmak. <Redhouse, TASAVVUF TAN DİLİMİZE> Aşağıdaki tanıkta memduhun rakibinin, uğradığı bozgun sonunda dünyaya küserek bir köşeye çekildiği, bu hâliyle de bir kalender dervişini andırdığı ifade edilmiştir.

K11/28 Kıldı teslîm-i memâlik **çekdi başın hırkaya** / Yâdına şimdi hemân tarz-ı kalenderdür gelen

baş kesmek [1] baş eğerek saygı selâmı vermek, reverans yapmak; Mevlevîlikte dervişlerin, canların ve semazenlerin şeyhlerinin önünde özel bir şekilde durup baş eğmeleri. Baş kesmek, teslimiyetin simgesidir. <YTS, OTDTS, TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıkta ibarenin ilk anlamını da kastedecek biçimde “âlûde-i hûn” tabirinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak ikinci mısradaki şairin kesilmiş başının “dil ü cân”a izletirilmesi, teslimiyet anlamını desteklemektedir.

G352/3 **Kesüp başum** tenüm âlûde-i hûn eyler ol âfet / Temâşâ etdürür ben geştesin naqd-i dil ü cânâ

başuñ için [1] Tanrı'dan sağlığını sürdürmesini dilerse; canının sadakası olarak.
<DEYİMLER/AKSOY>

M4/III/2 Nâveg-endâz-ı ğazal-i dil olan kaşuñ için / Bizi de devlet-i hüsnünde güzel **başuñ için**

baş üzre yeri olmak [1] baş üstünde yeri olmak. Eskiden kavukla sarık, sarıkla fes arasında hocalar misvak, hutbe kâğıdı, hilâl, muska koydukları gibi çiçek, gül kokulu yapraklar da sokardı. Mektup da aynı suretle taşınırdı (bkz. destâr) || büyük bir saygı ve ilgi ile karşılanıp ağırılanmak. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 393>

G217/1 Gönlüm gibi ey nâme gidüp yârda kalduñ / **Baş üzre yeruñ var** mı ham-ı destârda kalduñ

2. iki uçlu nesnelerin her bir ucu; yayın yukarı gelen ucu. <ÖTS, OKÇULUK TERİMLERİ/2, s. 340>

G341/1 Kahramânlar bend edüp ol iki kaşı bir yere / Bir kemân eylerdi gelse iki **başı** bir yere

başdan başa [2] bir yerin her tarafı. <ÖTS>

K14/58 Mir 'ât-ı zamîrûñ nice taşvîr olunur kim / **Başdan başa** hürşîd gibi tâb u cilâdur

G274/3 Görmeyen müddet-i 'ömrinde şafâ-yı hâtîr / Bezm-i 'ıyş olsa da **başdan başa** 'âlem ne desün

3. yara. <YTS>

Ş1/5 Şormaduñ hiç bağrumuñ **başm** / Silmeduñ eşk-i çeşm-i hûn-pâşın

başka [5] başka türlü, farklı, diğer şeylere benzemeyen, apayrı. <KT, ÖTS>

K11/21 Mağdemuñ bir **başka** 'îd olmaqla halk-ı 'âleme / Hâtıra şevk-i neşât-ı 'îd-i ekberdür gelen

K25/42 Ahvâl-i perîşânıñ gel söyleşelim gel / Ey şifte-dil sen dañi bir **başka** zebânsın

K36/12 Ne tuğrâ **başka** bir 'âlem ki cem' etmiş şeb ü rûzı / Sevâdî leyletü'l-İsrâ beyâzı şubh-ı nûrânî

G104/1 Nişâr-ı nağd-i niyâz etmege şitâbım var / Benüm ol âfet ile **başka** bir hisâbım var

G362/2 **Başka** bir 'âlemdür ey dil tavr-ı âbdâlân-ı 'ışk / Bü'l-'aceb sultân-ı istignâ-sipehdür her biri

başlamak [10] bir işe girişmek, harekete geçmek. <TS>

K8/35 Du' âya **başla** ki evşaf-ı şeh ne mümkindür / Tekaddüm eylese encâma nazmuñ âğâzı

K19/33 **Başlasun** yazmağa evşâfuñ şimden soñra / Feylesofân-ı ma'ânî şu'arâ-yı kümmel

K24/36 **Başla** du' â-yı devlet-i mağdûma kim du' â / Nazmuñ nihâyetinde chemm-i umûr olur

G17/3 Feryâda **başladı** yine her perî hârdan / Dîvân-serây-ı dilde hezâr oldı 'andelîb

G198/1 **Başlasa** şiveye biñ nâz ile çeşm-i siyehûñ / Tesliyet-bağş-ı dil-i 'âlem eder her nighûñ

G200/1 Severüz gördüğümüz âfeti dilber diyerek / **Başlaruz** nâle vü feryâda sitem-ger diyerek

G207/1 Rûy-ı dil gösterüp âşâr-ı niyâza nighûñ / Duydı âşüftelüğüm **başladı** nâza nighûñ

G207/2 Sözde Cibrîlî Felâṭun gibi ilzâm eyler / **Başlasa** keşf-i zebân-dânî râza nighûñ

G286/1 Dil-beste olur dil seni gördükçe ğamından / İzhâr-ı neşât etmege **başlar** eleminden

G340/1 Henüz döndi çemen bezme gül piyâlelere / Henüz **başladı** bülbül çemende nâlelere

bâṭın [2] bir şeyin içi, zâhir karşıtı, iç; gizli. Zâhir ile birlikte kullanıldığında “iç ve dış” anlamında ikileme yapar. “bâṭın” ve “zâhir” sözleri, Kurân’ın 57. suresinde Allah’ın güzel isimleri olarak yer alır. Allah, kudreti ve sun‘uyla, yaratışı ve tasavvuruyla zahirdir; fakat zatıyla bâṭındır. <KT, Ahterî, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 47> Aşağıdaki tanıkta, Allah’ın hem zahirinin hem de batınının bilinemeyeceği ifade edilmiştir.

M6/II/3 Cilve-gersün vahdet-i zâtuñla peydâ vü nihân / Kimse bilmez zâhir ü **bâṭında** zâtuñ bi-niṣân

Aşağıdaki tanıkta “zâhir” ve “bâṭın” sözcükleri insanın içini ve dışını karşılamaktadır, bu ikileme maddî ve manevî varlık olarak da düşünülebilir.

K17/32 Zâhir ü **bâṭınuñ** etmiş eşer-i ḥaşyet-i Ḥaḡ / Maḡhar-ı sırr-ı ‘ibâdât-ı Cüneyd ü Zü’n-nûn

bay [] zengin, müstağni. <YTS>

bay u gedâ [2] zengin fakir cümlesi. <KT>

K13/21 Hem-nâm-ı ḥudâvend-i rûsûl şadr-ı ġani-dil / Kim görmedük iḥsânını yok **bay u gedâdan**

G297/4 **Bay u gedâsın** Edrinenüñ cylemiş tamâm / Dâmân-ı pîr ü dest-i irâdet fütâde-rû

Bâyezîd [3] Bâyezîd-i Bistâmî olarak bilinir. Hicrî III. asırda yaşamıştır. Tasavvufî bir şahsiyet olarak, sekr, fenâ, melâmet, tevhid, marifet, muhabbet, mirac ve îsâr gibi konularda sözleri ve şathiyeleri ile tanınır. Bâyezîd, Allah dışındaki bütün varlıkları “hiç” olarak nitelemiş, coşkun davranışları, taşkın sözleri ve samimî hâli ile yaşadığı dönemden itibaren tasavvuf çevrelerince benimsenerek saygı görmüştür. Evliyaullah’tan kabul edilir. <TDVİA, 1992. 238-241> Tanıklarda diğer sufi şahsiyetlerle ve herhangi bir davranış özelliği ön plâna çıkarılmaksızın kullanılmıştır. İlgili beyitlerin tasavvufî bakış açısıyla değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

G283/4 Cilve-i ḥüsnüñ firîb-i ġamze-i câdü-fenüñ / **Bâyezîdi** Bihremen Cibrîli Hârût cylesün

T2/2 Mükâşif-i muṭlaḡı meczûb-ı muṭlaḡ ṭarîḡ-i dünyâ / Cüneyd ü **Bâyezîd** ü Edhem ü Şiblîye hem-pâye

Sekr hâline büyük önem verdiği söylenen Bâyezîd’in şarâb, mey, câm ile anılmasının nedeni de tasavvufî anlamdaki sarhoşluk ve kendinden geçmişliği ifade etmek olmalıdır (bkz.

TDVİA, 1992. 239). <TDVİA>

G65/6 Ey şaḡne-kâr-ı perhîz ol fark-ı zühde mey-rîz / Destüñ **Bâyezîdüñ** câm-ı şarâb göster

Bâykarâ [1] Mirza Sultan Hüseyin Baykara. Horasan hükümdarı olup Herat’ta tahta oturmuştur. Âlim, adil ve ulema dostu bir hükümdardır. Zamanında, bilim sanat bir hayli gelişmiştir. Horasan’da inşa ettiği medreseye âlim ve sanatkârlar akın etmiştir. Baykara, pek çok hayrat sahibidir. Ali Şîr Nevâyî de kendisinin veziridir (bkz. Hüseyin

Baykara). İçki ve eğlence meclisleri, adaleti ve gayreti meşhur olduğundan bir darbimesel olarak söylenegelmiştir. <Kâmûsü'l-A'lâm, Lugât-ı Târihiye ve Coğrafiye, C.2, s. 57>

K13/29 **Şermendedür** ol dâd-gerün rûh-ı ' Alî Şîr / İkbâline nisbet kerem-i Bâýkarâdan

Nâilî, aşağıdaki tanıkta Baykara'yı, bir karşılaştırma unsuru olarak ele almış ve memduhun kutlu ve saadetli dönemini, Sultan Hüseyin Baykara dönemi ile mukayese etmiştir.

K14/1 El-minnetüli'l-lâh ki dem-i sūr u şafâdur / Bu sūr hâsed-kerde-i şad **Bâykarâdur**

bayrak [1] bir devletin ya da topluluğun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçimli kumaş. <TS>

T5/9 Siyeh **bayrakları** gör kim otağın almış etrâfın / Şitâda lâle-zâr olmağdur ' aceb dâmen-i küh-sâr

bâzâr [11]

1. çarşı, alveriş edenlerin toplandığı yer. <FZ>

K13/37 Lâyık mıdur ey h'âce-i **bâzâr**-ı ' adâlet / ' Âlem pür olup möhre-furûşân-ı dü' âdan

K14/82 Ol h'âcegiyân-ı ser-i **bâzâr**-ı nifâkuñ / Gevherleri har-möhre-i şundük-ı degâdur

K17/58 Nev-kumâş-ı ser-i **bâzâr**-ı kemâlüm ne ' aceb / Kalsa tamğa gibi reşğ ile metâ' umda ' uyün

G86/5 **Bâzâr**-ı feyz-i nâmiye der-kâr Nâ' ilî / Enhâr ile şükûfelerün ihtilâfı var

G240/1 Nağd-i dili dil-dâra verüp mâ-şaşal aldum / **Bâzâr**-ı maḥabbetde ğam-ı bî-kesel aldum

G332/3 Efsûs ki sūdâ-ger-i ' ışkuñ telef etdi / Sermâye-i cân u dili **bâzâr**-ı lebünde

Eskiden belde muhafızlığı ve zabıta memurluğu yapan “şahne”lerin, çarşı pazar devriye gezerek sarhoşları yakaldıkları Onay (2000. 413)’ın eserinde kayıtlıdır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 413> Aşağıdaki tanık bu durumu ifade etmektedir.

G205/4 Sağâr-ı fitneden el çekti kazâ ' ahdinde / Bü'l-' aceb şahne-i **bâzâr**-ı füsündur çeşmün

“Bâzârın germ olması” satışın kızışması ve sürümün çoğalması anlamına gelir. Farsça’da bu ibarenin anlamı “germ-bâzâr” sözcüğü ile karşılanır ki “revacı, rağbeti, müşterisi bol pazar” anlamına gelir. <Dihhudâ> Aşağıdaki tanıklarda geçen “germ” sözcüğü pazarın ve pazarlığın sıklığını, çetinliğini ifade etmektedir.

K34/7 Bir zamân da şabr edün ey müflisân-ı nağd-i ' ayş / Böyle kalmaz germ **bâzâr**-ı riyânun şöhreti

G154/2 Elden çıkarursun hâzer et nağd-i şigîbi / **Bâzâr**-ı ğam-ı ' ışk bu germiyyete döymez

G174/2 Sermâye-dâd-ı kâle-furûşân-ı hüsñ ü nâz / **Bâzâr**-ı ' ışkı germ-revâc-ı dil eylemiş

2. pazarlık, pazarlık etme. <Steingass> Aşağıdaki tanıkta pazarlığın çetin geçmesinin “bâzârı saht olmak” deyişi ile karşılandığı görülmektedir.

G49/5 Dil-ber ne deñlü nâzük ü nerm olsa ol kadar / Sūdâ-gerân-ı ' ışk ile **bâzârı** saht olur

bâzî [2]

1. oyun, eğlence || aldatma, hile, düzen. <FZ, OTAL, Kanar/2>

K1/42 Aldanma naķş-ı devlete kim **bāzī**-i felek / Şad-sāle pīri tıflek-i nā-ħorde-sāl eder

2. küçük küre ya da top. <Steingass>

K8/9 Sirişk-i dīde-i züvvārdan bihişt olmuş / Gül ü şakayık-ı nu‘ māl ile dūr ü **bāzī**

bāz-gūn, bāz-gūne [5]

1. ters, baş aşağı (bkz. ma‘ kūs). <Burhân-ı Kâtı‘, OTAL>

M3/1/1 Olmadı **bāz-gūn** kadeh-i ser-nigūnumuz / Hūn-āb-ı ħasret oldı mey-i la‘ l-gūnumuz

2. uğursuz. <KT, Burhân-ı Kâtı‘>

K12/1 İndi bir şadra yine ħātem-i devlet-i iķbāl / **Bāz-gūn** naķşını gösterdi nigīn-i āmāl

Bir mihver üzerinde dönen felekler (gökler) batıdan doğuya, yani güneşin doğuş ve batış yönünün tersine bir istikamet izlerler. Feleğin ters dönmesi ve aldatıcı olması bu vesile ile dir.

<MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 209>

K3/55 Ederdi kesb-i şeref **bāz-gūne** olmasa ger / Felek teşābüh-i saṭl u şafaķ-ħizābında

G188/3 İķbāl-nāme-i felegūn tercemānıdır / Zahrında **bāz-gūne** ħaṭ-ı ħātem-i neşāt

G374/1 Felekler **bāz-gūn** maħmūrlar mestāne olmaz mı / Biraz def -i keder kılsa bu nüh-peymāne olmaz mı

bāz-gūn-na‘1 [1] ters nal||ters, aksi, uğursuz. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s.

438>

G126/2 **Bāz-gūn-na‘ldür** āyīn-i şehīdān-ı vefā / Terk-i esrār-ı ilāhīde de ser vermezler

bāzīçe [] oyuncak, oyun, eğlence. <Kantar/2, Steingass>

bāzīçe-gāh, bāzīçe-geh [2] oyun yeri, oyun mahalli.

“bāzīçe”nin kukla ve maskara anlamlarına geldiği Şükûn (1996. 247)’un eserinde kayıtlıdır.

<FZ> Sözcük, “verā-yı perde, zühūr etmek” ibareleri bir araya geldiğinde bāzīçe-geh’in

“gölge oyunu oynatılan yer” anlamına geldiği aşağıdaki tanıgın delāletiyle söylenebilir.

G209/9 Tevaķķuf eyle bu **bāzīçe-gehde** Nā‘iliyā / Verā-yı perdede esrār var zühūr edecek

“bāzīçe”nin maskara anlamı göz önünde bulundurulduğunda, aşağıdaki tanıktan hareketle, bāzīçe-gāh’ın elmaya ok atmak gibi oyunların da oynandığı bir “panayır, sirk” anlamına geldiği görülebilir.

G352/1 Tenüm **bāzīçe-gāh** oldı kemān-ebur cevānāna / Mişāl-i sīb-i pūr-zahm tūtulmuş tīr-i bārāna

bāzū [17]

1. kolun omuz ile dirsek arasındaki kısmı, pazı. <FZ, OTAL>

K17/6 Olmasa kuvvet-i **bāzū**-yı neşāt-ı medħūn / Cünd-i ħam mülk-i dile çokdan ederdi şeb-ħūn

K24/3 Dāmān-i devleti o kadar saḥt tūtmasun / **Bāzū**-yı sa‘y-ı himmet-i nādāna zūr olur

K27/20 Āferīn kuvvet-i **bāzū**-yı cihān-ğirūne kim / Kande ‘azm etdūn ise fetħ-künān hoş geldūn

G12/2 Sen hemān ‘işķda ol Kūh-kene hem-vādī / Tīşesiz kārın eder kuvvet-i **bāzū**-yı taleb

G203/4 Sâht **bâzû** ki eder pençe-i hürşîdi şikest / Kem-terîn bârika-i kevkebe-i dîdârûn

G371/3 Sa‘ y-ı **bâzûsını** gör zerre-i nâçiz-i dilûn / Almağ ister seni âğûşına hürşîd gibi

Okun yayını iyi çekebilmek yetenek ister. Ayrıca pazı kuvvetine de ihtiyaç vardır. Paz, mecazen güç, kuvvet anlamına gelir. <OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 82> Tanıkta bakış okunu çekebilmek için kol gücü lâzım geldiği ifade edilmiştir.

K6/28 Kemîne **bâzû**-yı dest-i kemân-ı terkeşidür / Nigâh-ı gamzesinûn kuvvet-i Nerîmânı

Eskiden “bâzû-bend” adı verilen ve küçük bir kutu ya da sahtiyandan bir kese içinde çeşitli muskaların taşındığı Onay (2000. 118)’ın eserinde kayıtlıdır. Pakalın (1983. 183), bâzû-bend’i şöyle tanımlar. “Muska muşambaya sarıldıktan sonra, üç köşe bir meşinin içine yerleştirilir ve bu meşin, ucuna ilâştirilecek bir halka bulunan bir santim kadar eninde diğer bir meşinle dirseğin üst kısmına takılırdı.” <OTDTS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 118>

G182/2 Se-rûze devlet-i iqbâl-i çarha olma dil-beste / Bu bir vefk-i müşelleşdür nice **bâzûya** bağlanmış

Aşağıdaki tanıkta “hamâyil”, sevgilinin koluna bâzû-bend olarak bağlanmıştır (bkz. hamâyil).

G246/3 Kâkülûn olsun hamâyil-bend-i **bâzû**-yı cemâl / Âfet-i ‘aynû’l-kemâl-i i‘tibârûmdan şaķın

“hırz-ı bâzû” çeşitli âfetlerden korunma amacıyla kola takılan muska anlamındadır.

K4/25 Na‘ t-güy-ı Hâbib-i Mevlâyam / Hırz-ı **bâzû**-yı i‘tinâ-yı dilem

K12/83 Şadr-ı Cem-câh-ı suhen-dâna du‘â kı l ki odur / Hırz-ı **bâzû**-yı necât-ı dil-i aşşâb-ı kemâl

K17/11 ‘Uğde-i hâtır-ı gam dâğ-ı dil-i cevri sitem / Hırz-ı **bâzû**-yı kerem tâb-dih-ı baht-ı zebûn

K19/32 Minnet Allaha ki erbâb-ı dile menkıbetûn / Hırz-ı **bâzû**-yı emân eyledi Hâk ‘azze ve cell

G140/1 Biz ki şâhenşeh-i diyâr-ı gamuz / Hırz-ı **bâzû**-yı rûzgâr-ı gamuz

Aşağıdaki tanıkta dağlanmak suretiyle üzerine ergavan rengi dövme çizilmiş bir kol söz konusu edilmiştir.

G44/4 Meyden kızarsa ruhları gâhî o nahl-i nâz / **Bâzû**-yı dâğ-dârın açup ergavânlanur

2. kuvvet, güç. <Kanar/2> Zuhur ilgisinden dolayı mürsel mecaz yoluyla bu anlamı kazanan “bâzû”, tanıklarda ilk anlamını çağrıştıracak biçimde kullanılmıştır.

K36/16 Getürmüş kuvvet-i **bâzû**-yı devlet bir yere güyâ / Şeb-i Qadr ü şabâh-ı ‘îdi nûrânî vü zûlmânî

G6/4 Zûr-ı **bâzû**-yı nigâhuñ dest-burd-ı ‘işvedür / Çäk-rîz-i ceyb ü dâmân-ı taħammüldür baña

be [2] “bre, vire, more, mori” biçimlerinde Rumeli lisanlarında kullanılan âmiyâne

bir tabir; “hey, behey, yahu” anlamlarına gelir. <KT>

G261/2 Varağ-sumâr-ı gül-i ‘işret ol kı **be** vâ‘iz / Zamân-ı ‘ıyş ü tarabdur kitâbı n‘eylersün

Ş3/2 Nedür cürmüm **be** hey zâlim / Baña yâr olmaduñ gitdûn

be- [24]

1. “üzerine, üzerinde, üstünde, üstüne, üstte olma” anlamı veren “ber-” anlamında kullanılır (Şükûn, 1996. 212). <FZ>

K14/24 Güyâ iki maḥbûb-ı ser-efrâz be-hem-kaḍ / Hem-reng ḳabâlarla ḥırâmân u **be-pâdur**

K30/2 Ben Ḥudâ-ḥ’ân-ı **be-vâdî**-i ḡam eller tâ’if / Rûy-ı cânânım olan beyt-i ḥarâmunmda benim

G249/1 Çâk olur sîne-i meh sîne-i ‘uryânından / Mihr olur dâḡ **be-dil** güy-ı girîbânından

G315/8 Olursa bâliş-i zer-kâr-ı câh tekye-gehûn / Yine cebîn **be-ḳafâ**-yı şaf-ı ni’âl olma

2. bulunma anlamı katan “-da, -de” (Farsça der-) anlamı katar. <FZ>

K12/75 Ḥâk-i ḥasret **be-ser**-i tengî-i dâmân eyler / Felegi Ḳulzüm-i endîšem edüp garḳ-ı le’âl

K14/85 Bir bâdiye-i vaḥşete düşdük ki pey-â-pey / Ḥâkem **be-dehen** zemzemesi ḡuş-resâdur

K16/34 Geldi yüz sürmege dergâhuña ḡüstâḥâne /Berg-i ümmîd be-kef rûy-ı temennâ **be-zemîn**

K16/43 Kilk-i te’yîd be-kef ḥil’at-i iḳbâl **be-düş** / ‘Avn-ı Ḥaḳ yâver ü elṭâf-ı Ḥudâ yâr u mu’în

K27/10 Ḡüsfeñdânın edüp sâḥa-i ‘adlinde **be-pîş** / Gürk-i ḥûn-ḡ’âre der isterse şobân ḥoş geldün

M2/IV/8 Efkâr-ı telâşî **be-ḳafâdan** ḥazer eyle / Âzâde-dil ol dâfi’-i mekr-i ḥaşerât ol

3. musahabet için kullanılır, -daş, -deş (Farsça hem-) anlamlarını pekiştirir. <FZ>

K14/24 Güyâ iki maḥbûb-ı ser-efrâz **be-hem**-kaḍ / Hem-reng ḳabâlarla ḥırâmân u be-pâdur

4. için. <KT>

be-ḥaḳḳ [2] için. <Kanar/2>

K32/3 **Be-ḥaḳḳ**-ı ḥürmet-i ḥâk-i derûn ḥudâvendâ / Ki dūr olanlara sermâye-i tebâḥîdür

K32/4 **Be-ḥaḳḳ**-ı ḥ’ân-ı gedâyî-i ni’met ü cûduñ / Yanımda mâ’ide-i feyz-i şubḥ-gâḥîdür

be-düş [4] omuzda, omuza. <OTAL>

K16/43 Kilk-i te’yîd be-kef ḥil’at-i iḳbâl **be-düş** / ‘Avn-ı Ḥaḳ yâver ü elṭâf-ı Ḥudâ yâr u mu’în

K32/6 Benüm o ḥırḳa **be-düş**-ı fenâ ki destimde / Bir iki pâre-i nân ni’met-i ilahîdür

G166/2 Palâs-pâre-i rindî **be-düş** u kâse be-kef / Zekât-ı mey verilür bir diyâra dek giderüz

G371/2 Aḥsente ol gedâ-yı taḥammül **be-düşa** kim / Yansa cihân içinde ḥaşıri bulunmaya

be-kef [6] el içinde, avuçta. <OTAL>

K16/34 Geldi yüz sürmege dergâhuña ḡüstâḥâne /Berg-i ümmîd **be-kef** rûy-ı temennâ be-zemîn

M2/III/4 Dâmen **be-kef**-i bâdiye-i derdüñe yâ Rab / Şehrâh-ı ḡamuñ meslek-i bî-ḥavf u ḥaṭar ḳıl

G79/4 Şaf şaf kemîn-i fitnede ceşş-i ḳazâ gibi / Ḥancer **be-kef** sipâh-ı müjeñ derhem oldılar

G113/4 Biz sâḳî-i ḥûn-ı ciğerüz ḡamze-i dilber / Peymâne **be-kef** ser-ḥoş-ı dürd-efgenümüzdür

G166/2 Palâs-pâre-i rindî be-düş u kâse **be-kef** / Zekât-ı mey verilür bir diyâra dek giderüz

Ş4/4 **Be-kef** şemşîr ü leb ḥâmûş / Bizümle yâr söyleşmez

be-nâm [2] namlı, ünlü, meşhur. <OTAL>

K23/41 Benüm ol köhne şâgird-i mu’allim-ḥâne-i mâ’nî / Ki sözde ḡâlib oldum nice üstâd-ı **be-nâm** üzre

bebr [] Daha çok Hindistan'da yaşayan ve kaplana benzeyen kedi yapılı, gayet büyük, yol yol tüylü bir hayvan. <ADŞS>

bebr-i beyân [3]

1. İran kahramanı Rüstem'in giydiği, leopar (kaplan) derisinden yapılan askerî bir çeşit zırh; savaşlarda hükümdarların uğursuzluğa engel olmak için giydiği keten giysi. Rüstem bu zırhı, öldürdüğü bir kaplanın derisinden dikmiştir. Rivayete göre bu zırh, kılıç geçimrmiş. Güyâ bu zırhı giyenler ateşte yanmaz, suda boğulmazlarmış. <ADŞS, Steingass, Ânenderâc> Aşağıdaki tanıklarda bu zırhın altın benekli, altın renkli olduğu ve Rüstem'le ilgisi işlenmiştir.

K10/33 At şalsa Rüstemâne eder haşmı ħîre-çeşm / Altun benekli câmesi **bebr-i beyân** gibi

G50/5 Elmâs-pâre tîğ-i ħazâdur o ħamze kim / **Bebr-i beyân**-ı Rüsteme zaħm-ı nigâh açar

2. birçok yırtıcı hayvandan daha güçlü ve vahşi olduğu rivayet edilen efsanevî bir cins kaplan; aslana düşman olan kaplan ya da ona benzer bir hayvan || atik, çevik, tez. <Steingass, Dihhudâ> Aşağıdaki tanıkta memduhun, adı geçen zırhı giydiği için, o zırhın yapımında derisi kullanılan kaplana (peleng) benzetildiği görülmektedir.

K27/32 Ser-i a' dâyi verüp tu' me dehân-ı tîge / Zer-nişân zırh ile ey **bebr-i beyân** hoş geldün

bed [3] kötü, fena, çirkin, nâhoş. <KT>

K22/32 Eşĥâş-ı lutfuñı unudur bir nefesde lîk / Gelmez bu kâr-ı **bed** o gürûh-ı şükûrdan

G218/2 ' Âlem ne olduğın hele bildün mi nîk ü **bed** / Fehm eyledün mi zîşt ü ħubın ne añladuñ

Ş2/10 Çeşm-i **bed** tal' atuñdan olsun dūr / Şalın ey naħl-i bâğ-ı ' işve şalın

bed-âyîne [1] âdeti, usulü kötü, dini bozuk anlamına gelmektedir. Sözcük, Türkçe sözlüklerde "bed-âyîn" şeklinde kendisine yer bulmuştur. Terkibin bünyesinde yer alan "âyîne" ayna anlamında olmayıp, "âyîn" sözcüğü karşılığındadır. "Âyîne", Farsça'da "ayna" anlamının dışında "âyin, yol, minval; hâl ve suret" anlamlarına da gelir. <KO, Kanar/2, Dihhudâ>

K37/10 Silâh-ı faķr u rızâ şâĥibin eder me'cûr / Cidâl-i nefis-i **bed-âyîne**-i cihâdî ħadar

bed-fi'âl [2] kötü amelli, davranış ve hareketleri kötü olan (kimse). <Cûdî, Kanar/2>

K1/43 Şuġl-ı zamîm-i devlet-i deh-rûze ħâşılıuñ / Dergâh-ı ħurbdan ayırur **bed-fi'âl** eder

G315/6 Bu sûmenât-ı vücûda şaķın perestişden / Ķarîn-i Bihremen-i nefis-i **bed-fi'âl** olma

bed-girdâr [1] kötü davranışlı, kötü hareketli. <Kanar/2>

T5/4 Ķılâ'-ı millet-i küffâr-ı **bed-girdârı** taĥribe / Mübârek bir maĥalde ħıldı şadr-ı a' zamın serdâr

bed-güher, bed-gevher [10] soysuz; karaktersiz, mayası bozuk. <LN, Kanar/1>

- K3/5 Cenâb-ı Hâlıkâ minnet ki olmamış hergiz / Sipihr-i **bed-güherüñ** fikr-i nân u âbında
 K7/10 Düşürdi destine dallâl-ı çarh-ı **bed-güherüñ** / Metâ‘-ı himmetimi imtinâ‘-ı bey‘-i Yezîd
 K8/17 Olur mı râh-zen-i râst-kârî ‘azmüñ / ‘Adû-yı **bed-güherüñ** hîle-i çeb-endâzı
 K16/27 Kaşd-ı takbîl-i serâ-perde-i iclâlün ede / Çarh-ı **bed-gevheri** güstâh u sipihri pür-kîn
 K18/32 Zamâne mu‘teber olmuş o **bed-güherlere** kim / Nazarlarında hâzef-pâre dürr-i nâb olmuş
 K22/30 Hâkkâ ki nâ-güzîrdür ol **bed-güherlere** / Çarh-ı sitîze-kâr-ı sitemger nüfûrdan
 M10/I/6 Zağm-ı benân-ı **bed-güherândur** hilâl eden / Qadd-i hamîdem eyleme ey müdde‘î sü‘âl
 G51/9 Nazar vifâk-ı ahibbâda Nâ‘ilî yoksa / Nifâk-ı **bed-güherân-ı** cesûrî n‘eylerler
 G195/5 Âzâr-ı dil-i Nâ‘ilî-i zâr ile çeşmüñ / Bîdâd-pesend-i felek-i **bed-güher** ancak
 G209/1 Felek ne var bizi çağ böyle bî-huzûr edecek / Bir iki **bed-güheri** câh ike vakûr edecek

bed-güherlük [1] soysuzluk; cimrilik, pintilik.

- G309/8 Çarhuñ da **bed-güherlüğine** dâl imiş hilâl / Dallâl-ı hod-furûş-ı zebân kûteh olmasa

bed-h‘âh [5] kötülük isteyen, kötü niyetli. <LN, Kanar/2>

- K20/14 Sûzân-ı reşg-i kevkeb-i câhuñdur olsa da / **Bed-h‘âh-ı** devletünde nihâd-ı semenderî
 K27/37 Bîm-i tîğünle olup kande ise zerd ü nizâr / Diye **bed-h‘âhuña** renc-i yarağan hoş geldüñ
 K36/5 Tırâş eyler ise **bed-h‘âhı** bismil-gâh-ı hışmında / Devâtında nümâyân ney-tırâş-ı tîz ü bürrânı
 G70/3 **Bed-h‘âh-ı** tîre-dilde bulunmaz furûğ-ı sıdık / Tâbende olsa ahteri şem‘-i mezâr olur
 G214/10 Nâzır bulunma ‘aybına ‘âlemde kimsenüñ / **Bed-h‘âh-ı** nâ-kesân bile olma kerîm isen

bed-hû [1] kötü huylu, huysuz. <LN>

- G299/4 Hışm u tegâfûl cevri ü ta‘allül / ol iki bed-mest ol iki **bed-hû**

bed-kîş [1] mezhepsiz, yolu fena, tutumu bozuk. <KO>

- G88/4 Ebrûsına perestîş edüp kudsîyân-ı ‘arş / Birbirine o kâfir-i **bed-kîşi** gösterür

bed-mest [5] körkütük sarhoş, fena sarhoş. <KO, Kanar/2>

- K19/31 İhtisâb-ı der-i ‘adlinden edüp bîm ü hirâs / Çarh-ı **bed-mest** girîbânlara şunmaya el
 M3/VIII/1 Erbâb-ı zühdi merd-i Hudâ añladuñ gönül / **Bed-mesti** câm-ı feyze sezâ añladuñ gönül
 G64/1 Pây-ı hîrede ‘ışık güzîr-gâh degildür / **Bed-mestlerüñ** cünbişi dil-h‘âh degildür
 G299/4 Hışm u tegâfûl cevri ü ta‘allül / ol iki **bed-mest** ol iki bed-hû
 G366/5 Elmâs isen de şîşe degül bi‘l-lâh ey gönül / **Bed-mestdür** zamâne urur hâreye seni

bed-nâm [1] ismi kötülükle yâd edilen, adı kötülükle meşhur, rezil, âleme rüsva

olan; [tas.] melâmet mertebesi ve hâli. Bu mertebedekiler, Allah yolunda mücahede ederler ve halkın kınamasından korkmazlar. <KO, TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün tasavvufî boyutuyla düşünülebileceği “ğam, ‘ışık, Kays, vuşlat, güm-râh, hasret” sözcükleri bağlamından hareketle söylenebilir.

G159/4 Ol ays-ı vādī-i am-ı ‘ıkuz ki muttaşıl / **Bed-nām**-ı ehr-i vuşlat u üm-rāh-ı asretüz

bed-nihād [1] ahlāksız, rezil, aslı bozuk, soysuz. <OTAL, Kanar/2>

K37/14 Ne ihtimāl ki nezd-i Hudāda ehl-i kemāl / alāyıuñ ola eā-ı **bed-nihādı** adar

bed-sikāl [4] herkesin aleyhinde kötü düşünen; kötü sözlü, herkes hakkında kötü şeyler söyleyen. <KO, Kanar/2>

K1/39 ‘İzzet bulan bu mealeden bī-niyāzdur / Nefs-i ‘azīzi sū’-i aleb **bed-sikāl** eder

M10/I/3 Evza’-ı āriciyeñe alduñ cihānı hep / Ey arı-ı ke-reviş felek-i dün-i **bed-sikāl**

G315/2 Bu dām-gehdde olup āiyān-şarāb-ı vüçüd / Zebün-ı kemeke-i nefsi-i **bed-sikāl** olma

R7/1 Ey nefsi senüñle **bed-sikāl** olmayalum / Evza-ı sipihre pür-melāl olmayalum

bed-u’ür [1] uuru kötü, kötü düşünceli, kötülük isteyen.

K22/19 Ehl-i dilüñ ikāyeti var çāk-i pāyüñe / Bīdād-kārī-i felek-i **bed-u’ürdan**

bedel [3]

1. bir şeyin yerini tutan ya da tutabilen, yerine geçen. <KT> Aşağıdaki tanıkta olduğu gibi olumsuz kullanımlarda ise “yeri doldurulamayacak, benzersiz, eşsiz” anlamı kazanır. Nitekim tanıkta sözcük “bī-bedel” olarak düşünölmelidir.

K19/13 o-nüvis ehl-i alem Āşaf-ı zībende-raqam / Münı-i pāk-edā kātibi-i bī-mil ü **bedel**

2. karılı, bir şeyin yerine verilen. <KT>

G240/3 urbānı müjeñ olarınıñ tendeki cāndur / Her birini bir tır-i azāya **bedel** aldum

3. eşit, denk; bazı ibadet ve borçların aslı şekliyle yapılmaması hālinde, yerini alan ifa ekli.

<ÖTS, DİNİ KAVRAMLAR>

K19/38 Anılup ayr ile nāmuñ ola ey adr-ı güzīn / are dek eline-i nāsda evrāda **bedel**

beden [16]

1. gövde, cisim, ten. <KT>

K2/18 Ne bād-ı arar-ı āh u ne cüz’-i çāk-i **beden** / Ne sūz-ı dil ne nem-i çeşm-i ek-bār alur

K6/23 Fūrüg’-ı nūr-ı tecellā-yı al’ atıyla gider / Sevād-ı mülk-i **bedenden** zılām-ı nefānı

K25/16 Dönmı **bedenüñ** müya ararmı ruı-ı alüñ / Güyā ki esır-i teb ü táb-ı yaraānsın

K25/20 Gitmi eer-i reng-i keāfet **bedenüñden** / Āyīne-i urıd gibi pür-leme’ ānsın

K25/22 Sebbābe-i idrāk tıyar cünbiüñ anca / Cān ma’ nı vü elfāz **beden** sen ü beyānsın

M1/VI/1 Sincāb iken hemıe libāsın semür ile / Püıde etdiler **bedenüñ** āk-i kūr ile

M1/VI/4 Āzürde-i libās-ı perend ü arır iken / Āmızı eyledi **bedenüñ** mār u mūr ile

M2/I/1 ıfz eyle **beden** dārını ıvenden ilāhı / Ayırma dil ü cānı bu meskenden ilāhı

M2/IV/9 Gitdün eer-i jeng-i keāfet **bedenüñden** / Āyīne-i urıd gibi cevher-i zāt ol

M5/I/2 Efsūs ki kıver-i ayātı / İqlīm-i **bedenden** etdün ifrāz

M5/VII/8 Bir sım **beden** cevān içündür / Bu pūta-i ‘ıda güdāzum

- G54/5 Ey rûh-ı izâfî çıka gör çâh-ı **bedenden** / Te 'hîr ile pûşideligün vaktı degildür
 G271/4 **Beden** şikeste küdürât-ı dehr fevc-â-fevc / Hîşâr-ı munderis âmâde-i gülü düşmen
 G311/3 Şîğmasa gül gibi nâzûk **bedenüñ** hep der idük / Gonce-veş câme-i gül-gün-ı bütân teng olsa
 G384/4 Bir semen var mı bu gülzârda tercih olunur / Gül-i hürşide mu'tarrâ **bedenüñden** ğayrı

2. kale bedeni, sur, kale duvarı. <KT> Aşağıdaki tanıkta sözcük, “ten” anlamına tevriyeli kullanılmıştır.

- K8/36 Niteki sehl ola mülk-i hayât-ı düşmeninün / Hîşâr-ı burc-ı **bedenden** tarîk-i ifrâzı

Bedeşşân [1] Bugün bir kısmı Afganistan, bir kısmı da Rusya sınırları içinde yer alan yukarı Sind ve Horasan bölgesinde, Kâbil ile Yarkent arasında dağlık bir memlektir. Çok eski zamanlardan beri burada “bedaşş” denilen yakut madeni çıkarılır. Edebiyatta daima, kırmızı bir cins yakut olan “la‘l” ile birlikte anılır. <ADŞŞ> Aşağıdaki tanıkta meyhanenin Bedeşşân ile, la‘l’in de kırmızı şarap ile karşılandığı görülmektedir.

- G44/3 Mey-hâne cur‘alarla **Bedeşşân** u her humı / Yâkût-ı nâb u la‘l-i müzâb ile kılanur

bedî‘ [4]

1. numune ve emsali olmayan, yeni, görülmemiş, nadide; takdir ve övgü toplayan, latif, güzel şey. Tanıklarda “nağş-ı bedî‘” suretinde terkip biçiminde kullanılmıştır. Sözcük, Allah’ın sıfatı olarak “bir şeyi numunesi ve örneği yokken yaratan, var eden, icat ve inşa eden” anlamına da gelmektedir. <KT, KO, DİNİ KAVRAMLAR> Tanıklardaki kullanımlarda bu anlamın da kastedildiği düşünülebilir.

- G181/5 Terennüm-sâzıdur ey Nâ ‘ilî ervâh okunduğça / Zihî nağş-ı **bedî‘**-i hüsn kim ol rûya bağlanmış
 G223/4 Nessâc-ı târ u pûd-ı niyâza o büt gibi / Nağş-ı **bedî‘**-i kâr-geh-i âb u gil gerek

2. belâğatin meânî ve beyân kısımlarından sonra gelen, manâya delâleti açık ve durumun gereğine uygun olan sözü lafız/ses ve manâ yönlerinden güzelleştiren usul ve maharetlerden bahseden bir ilim. <KLÂSİK EDEBİYAT BİLGİSİ, s. 153> Aşağıdaki terkiplerde sözcüğün terim anlamına gönderme vardır.

bedî‘ü’l-beyân [1] beyanın güzeli, eşsiz beyan.

- K10/36 Kıl Nâ ‘ilî du‘â şeh-i zî-şâna ba‘dezîn / De ‘b-i suhen-verân-ı **bedî‘ü’l-beyân** gibi

bedî‘ü’l-cemâl [1] eşsiz cemâl, benzersiz güzellikteki yüz.

- K1/49 Der-h ‘âst-ı şefâ‘at ile tâ suhen-verân / Vaşf-ı peyâm-berân-ı **bedî‘ü’l-cemâl** eder

bedîd [4] zahir, aşîkâr; belli, açık, ortada. <Cûdî, FZ, Kanar/2>

- K7/3 Kader ki perde-i hâlvat-serây-ı hikmetdür / Ne maverâsı hüveydâ ne perde-dârı **bedîd**
 G30/3 Mişâl-i şîşe-i billûr-ı âfîtab olamaz / Bu faşl içinde şehâb-ı keder havâda **bedîd**

bedîd olmak [2] zuhur etmek, belirmek, peyda olmak.

K7/22 Bu lücce-gehdde olur şarşar-ı havâdişden / Hurûş-ı mevc-i belâ geh nihân u gâh **bedîd**

K31/3 Hurşîd-i kîmyâ-gere sermâye-bağş olur / Ol cevher-i kemâl ki senden **bedîd** olur

bedr [8]

1. dolunay, on dört gecelik ay. <KT, ZL>

K23/31 Hilâlin **bedr** edüp râyât-ı faẓluñ eyledün ber-ter / Şerefde ğurre-i şevvâl ile mâh-ı şıyâm üzre

M10/I/9 **Bedr** iken oldı halk-ı tereffühle âfitâb / Ancağ benüm zamânede bedr olmayan hilâl

G89/3 Eylemiş **bedri** der-âğuş olup engüşt-nümâ / Mâh-ı nev hey'et-i maḥsûs-ı girîbânûndur

bedr hilâl olmak, bedr iken hilâl olmak [3]

1. dolunayın hilâl şeklini alması.

M10/I/10 **Bedri hilâl edüp** yine eyler hilâli bedr / Hallâk-ı her dü-âlem ü fa'âl-i bî-hemâl

2. eksilmek, azalmak.

M10/I/1 Döndüm hilâle za'f ile cismümde yok mecâl / Nân-ı cevînüm etdi felek **bedr iken hilâl**

M10/I/9 Bedr iken oldı halk-ı tereffühle âfitâb / Ancağ benüm zamânede **bedr olmayan hilâl**

2. tamam olma. <Ahterî> Sözcüğün “dolunay” anlamı da bu anlamdan hareketle oluşturulmuştur. Aşağıdaki tanıkta sözcük, her iki anlamı da kastedecek biçimde kullanılmıştır.

K36/6 O tuğrâ kim hilâl-i âsumân-ı baht u devletdür / Aceb mi **bedr** olup hiç kalmasa cirminde nokşânı

bedreka [1] kılavuz, rehber, yol gösterici (bkz. delîl). <KT, ZL>

G51/5 O reh-revâna ki Hızr u Kelîm **bedreka**dur / Fûrûğ-ı âh yeter şem'-i Tûrı n'eylerler

beg [1] büyük, zengin, bay, ileri gelen adam. <KT>

K29/3 Der-bâna ver selâm de ki Kethüdâ **Begün** / Rû-mâl-i ḥâk-i pâyına var mı icâzetün

behâ [4] kıymet, değer; paha. <KT, Kanar/2, Steingass>

K12/73 Nice gevher ki temâşâsına maḥsûs olsa / Cevher-i cân gibi taqḍîr-i **behâ** ola muḥâl

K13/41 Ḥâk ise de yektâ güher-i genc-i hünerdür / Kim 'âciz olur nâkidi taqḍîr-i **behâdan**

K14/34 Ol gevher-i nâ-yâba Zelîḥa değil ancağ / Yûsuf da dehen-piste-i taqḍîr-i **behâdur**

K14/27 Envâ'-ı hoş-elvân-ı şüküfeyle müzeyyen / Ol ravza ki cennet gibi bî-mişl ü **bahâdur**

behâ [4]

1. güzellik, süs, zarafet. <KT, Steingass>

K30/26 Lâyık-ı rişte-i taḥsîn ü **behâ** olmaz idi / İntizâm olmasa lû'lû-yı kelâmumda benüm

G170/3 Engüşt-i temennâ-yı kadeḥ-girûne sâkî / Yâkûtî girân-kadr-ı **behâ** hâteme vermez

G244/4 Lâyık-ı rişte-i taḥsîn ü **behâ** olmaz idi / İntizâm olmasa lû'lû-yı kelâmumda benüm

2. parıltı. <OTAL>

Kt7/2 Mihr vermez sipihre hüs n **behā** / Esb-i zerrīn sāmı göstermez

behcet [5] güzellik; güteryüzlülük, şirinlik. <KT, OTAL>

G9/2 Hazer gürürdan ey âfitâb-ı **behcet** kim / Zamân ola gele her zerreden hicâb saña

G118/4 Siyeh-dil mihr-düşmen bî-vefasun hayf bilmezün / Çerâğ-efrûz-ı mäh-ı âsumân-ı **behcetüñ** kimdür

G223/2 ‘Âşık degül o mäh-ı dil-efrûz-ı **behcetüñ** / Hüsinden âfitâb-ı kıyâmet hacil gerek

G225/3 Çekildi hâme-i ‘unvân-tırâz-ı **behcetden** / Berât-ı hüsine tuğrâ hilâli Şuhfînûñ

G318/2 Girdâb-ı baħr-ı fûrkat olur ‘aks-i âgûş / Bir mäh-ı çarħ-ı **behcete** dil hâle olsa da

Behrām [7] Acem hükümdarı. Behrām döneminden eğlence, saz ve söz çok yaygınlaşmış, halk zevk ve sefa içinde yaşamıştır. Kendisi de içki, eğlence ve kadına düşkündür. Kuvvet, kudret ve adaletiyle meşhurdur. Behrām, beşinci gökteki “Merih” gezegenin de adıdır. <MİTOLOJİK UNSURLAR, MAZMUNLAR VE İZAH, s. 62, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

K35/12 Dil-ārāmuñ dil-i **Behrāma** mihrinden müeşşirdür / Derûn-ı hâzret-i hünkāra hüs n-i hulk u eṭvārı

G229/1 Yok ‘ışk-ı dil-ārāmda **Behrāma** taḥammül / Görse seni eyler mi dil ārāma taḥammül

G257/1 Görse **Behrām** eger âyīnede müjgāñı ucın / Üstüḥ’ânında bulur ḥancer-i bürrānı ucın

Aşağıdaki tanıkta Behrām’ın dünyanın geçiciliğini vurgulamak için kullanıldığı görülmektedir.

G99/5 Ğarīb dahmedür ey Nā’ilī bu heft evreng / Ki bir degil nice **Behrām-ı** bî-ḥuceste yatur

Aşağıdaki tanıkta “Behrām”ın, gök cismi anlamına da gönderme yapıldığı görülmektedir.

K35/11 Sipihri-i devlet ammā âfitābı ḥusrev-i ‘âlem / Ki var yanında **Behrāma** mu’âdil bir silāḥ-dārı

G8/4 Bir olsa zehre-i Mirriḥ ile dil-i **Behrām** / Yine getürmeyeler bir nigāha tāb saña

Behrām-ı Gür [1] Sasanî sülâlesinden Acem hükümdarı Behrām, “Behrām-ı Gür” olarak da bilinir. “Yaban eşiği” anlamına gelen “gür” sözcüğü, sürekli yaban eşiği avlamakla vakit geçiren Behram’a sıfat olarak verilmiştir. Bir başka rivayete göre ise “mezar” anlamına gelen “gür” sözcüğü, bir av sırasında çukura düşerek ölen Behrām’ın, içine düşerek öldüğü çukurdan gelmektedir. <MİTOLOJİK UNSURLAR, Fars Mitolojisi Sözlüğü> Aşağıdaki tanıkta “gür”un, “mezar” anlamına gönderme yapılarak dünyanın geçiciliğinin ifade edildiği görülmektedir.

G242/5 Refī’ imiş ṭalūm Nā’ilī bu heft iḳlīm / Zevāl-i devlet-i **Behrām-ı Gürı** n’eyleyelüm

Behrām-siyer [1] sireti, kişiliği Behrām gibi olan kimse.

K9/13 Cem-i **Behrām-siyer** şāh-ı Sikender-teşḥir / Ki ‘Acem mülkini bir şadmesi vīrān etmiş

behre [] pay, hisse; nasip, kısımet. <KO, FZ>

behre almak [1] hisse almak, nasiplenmek.

G62/4 Bir **behre al** tena‘um-ı ‘îd-i vişâlden / Ol ğurre mâh-ı hüsni o kaşı hilâli gör

behre-dâr [1] nasipli, hisseli; hissedar; bir haz ve nasipten hissesini almış. <KO, FZ, Ânenderâc>

G349/3 **Behre-dâr**-ı hâk-bûs eylerdi dilleri / Fitne tahrik etdi ammâ tırmadı peymânına

behre-ver [1] nasipli, hisseli; nasibini almış, muradına ermiş, bahtiyar. (bkz. kâmyâb, maḥzûz). <FZ, Kanar/2, Dihhudâ>

K13/27 Ol h‘âce-i mün‘îm ki Hüdâ **behre-ver** etmiş / Sûdâ-gerî-i çârsû-yı her-dû-serâdan

beḳâ [3] daim ve sabit olmak; devam, evvelki hâl üzerinde kalma. Fena zıddı olarak kullanılır. Allah’ın zâtî sıfatlarından. [tas.] Allah’ta baki olma, denize katılan damla gibi Hakk’ın varlığında ebedîliğe erme; kulun Allah’ın her şeyi ayakta tuttuğunu görmesi. <Ahterî, ADŞS, Kâşânî>

K13/47 Taḳdîm ede ‘ârif nitekim emn-i **beḳâyı** / Şûr u şağab-ı devlet-i nâçiz-i fenâdan

M3/VIII/2 Dünyâyı müsta‘idd-i **beḳâ** aḡladuñ gönül / Schv eyleduñ şavâbı ḡaṭâ aḡladuñ gönül

“Beḳâ” ve “fenâ” sözcükleri “kalıcı ve geçici” olma bağlamında tezat oluşturur. <TASAVVUF TERİMLERİ, s. 70> Aşağıdaki tanıkta fânî âlemde bâkî olmak, “geçici dünyada kalıcı olmak” anlamında kullanılmıştır.

K14/91 Baḡtuñ gibi pâyende ola zıll-ı ḡayâtuñ / Bu ‘âlem-i fânide ki encâmı **beḳâdur**

beklemek [1] bir şeyi, bir kimseyi gözetmek, korumak, muhafaza etmek. <TS>

G194/3 **Beklerüz** küyuñı olmazsa şikâyet mümkin / Bendeye da‘vet-i ḡalvet-geh-i şâh olmayıcak

bel [3] kol ve bacakların birleştiği yer, insan bedeninde göğüs ile karın arasında kalan dar kısım. Bel, “hayal, rüya, nâ-peydâ” gibi incelik ve darlıkla ilgili sıfatlarla kullanılır. <ÖTS, ADŞS> Aşağıdaki tanıkta hayal ve rüyanın, belin inceliği ile ilgili olarak kullanıldığı görülmektedir.

G240/2 Bir vech ile ta‘bîr edemem zevk-i ḡayâlin / Âḡuşa bu şeb ḡâbda bir ince **bel** aldum

Aşağıdaki tanıkta geçen “bükümiş belli” terkibi, feleğin ihtiyarlık alâmeti olarak kullanılmıştır.

K14/29 Seyr eylememiş mişlini ‘ömrinde bu sûruñ / Çarḡuñ ki **bükilmiş belli** bir pîr-i dütâdur

bel bağlamak [1] hazırlanmak. Deyimin Farsça karşılığı olan “miyân besten (میان بستن)” ibaresi de deyim anlamını birebir karşılar (bkz. Dihhudâ). <ÖTS, Dihhudâ>

K10/35 **Bel bağlamış** kıyâma yemin ü yesârda / Sultân-ı baḡter şeh-i ḡâversitân gibi

belâ [34]

1. gam, keder, tasa; büyük dert, keder; [tas.] Hakkın kulu denemesi, kendisinde mevcut olan iyi hallere gerçekte sahip olup olmadığını ona fiilen göstermesi; bu amaçla onu sıkıntıya sokması; Allah'tan geldiği için makbul görülen eziyet. Hazreti Peygamber'in hadisinin bu anlayışta etkili olduğu kayıtlıdır. "Belâların en şiddetlisi peygamberlere, sonra velilere daha sonra fazilet sahiplerine iner." Tûsî'nin sözleri, "belâ"nın Hakkın teveccühü olduğunu haber verir. "Belâ, Hakkın kulunu azap, sıkıntı, ve zorluklarla imtihanından ibarettir." <KT, ÖTS, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K4/3 Germ-i sîm-âb muhtarib hâlem / Cünbiş-i gamzeyim **belâ**-yı dilem
 K13/13 Etmiş bizi kayd-ı sitem-i çarh hirasân / Âzâde kebûter gibiyüz dâm-ı **belâdan**
 M3/I/2 Hûn-âb-ı hasret oldu mey-i la' l-günümüz / Tîh-i **belâda** kaldı dil-i bî-sükunumuz
 M5/VII/5 Şalduñ beni bister-i **belâya** / Derd oldu tabîb-i çâre-sâzum
 G27/3 Murğ-ı dile âsâyişi bir dâm-ı **belâdur** / Mâdâm ki der-kâr ola şayyâd-ı maḥabbet
 G27/4 Olur şeb-i târik-i **belâda** şecer-i Tûr / Erbâb-ı gama şevk-ı hüdâ-dâd-ı maḥabbet
 G41/3 'Âşıkun eder ancak pejmürde câm-ı râhatın / Berğ-ı âhı hürmen-i derd ü **belâ** bilmez nedür
 G58/1 Emvâc-geh-i hûn-ı ciger kim dilümüzdür / Girdâb-ı **belâ** dâm-ı reh-i sâhilümüzdür
 G172/5 Pâ-mâlûn edüp Nâ 'ilîyi cyledün efsûs / Şeh-râh-ı **belâda** o leked-kûbî ferâmûş
 G180/5 Tılısm-ı genc-i 'ışk ancak ser-i pür-dâğun ey abdâl / Ki ol kûh-ı **belâda** eksük olmaz her zamân âteş
 G195/3 Âmed-şud-ı gamzeñle harîm-i dile nisbet / Şeh-râh-ı **belâ** câdde-i bî-ḥaṭer ancak
 G239/2 Vücûdum olsa **belâ** külhanında hâkister / Sükûn-ı şu'le-i dâğ-ı cefâ nedür bilmem
 G268/5 İmdâd eder cerâḥat-ı hicrâna Nâ 'ilî / Dâğ-ı **belâ** cigerde gerek serde olmasun
 G279/4 Tâb-ı ruḥun olduğça füzûn şu'le-i meyden / Bir lem'ası dünyâyı yaḫar berğ-ı **belâsın**
 G323/2 Ey tırta ki güy-ı dile çevgân-ı **belâsın** / Luṭf eyle o ser-geşte-i hürmâna toḫunma
 G346/1 'Âşıkuz 'ışk **belâ**-yı dil-i nâlân ise de / Tâlibüz vaşla taleb bâ'îş-i hürmân ise de
 G347/1 Dâğ-ı 'ışkuñla dem-â-dem sîne süzân olmada / Ğam **belâ**-yı dil maḥabbet âfet-i cân olmada
 Ş12/7 Tek ü tenhâ **belâ** deşinde her dem / Ne hem-râh isterüm ne yâr-ı hem-dem

2. âfet || içinden çıkılması, kurtulunması zor durum, musibet, felâket. <KT, ÖTS>

- K6/31 Ne gamze Rüstem-i şâhib-zuhûr kim eyler / Kazâyı silsile der-pâ **belâyı** zindânî
 K7/22 Bu lücce-gehde olur şarşar-ı havâdisden / Hürüş-ı mevc-i **belâ** geh nihân u gâh bedîd
 K25/17 Medd-i nefes-i ḥam-şudeñi nâl şanırlar / Beñzer ki giriftâr-ı **belâ**-yı ḫafaḫânsın
 M2/V/1 Kıl hırz-ı giribân dile ezkârûñi yâ Rab / Hırz eyle **belâlardan** o bîmârûñi yâ Rab
 G53/3 Zülfi şiken şiken midür tündî-i bād-ı âhdan / Bir birini başup gelür mevc-i yem-i **belâ** mıdur
 G113/1 Tâ cilve-geh-i berğ-i **belâ** hürmenümüzdür / Hâkister-i düzaḥ çemen-i gülşenümüzdür
 G327/1 Berğ-i ḫüsnin eder ol şu' beze-bâz-ı fitne / Hânümân-süz-ı **belâ** sîne-güdâz-ı fitne

belâ bu ki, belâ budur ki [2] asıl sorun şu ki... Kötü bir duruma dikkat çekmek için kullanılmıştır.

K3/18 **Belâ budur ki** yine ehl-i cāh-ı mest-i gür / Buḥār-ı bade-i naḥvetle cāme-ḥ'ābında

K22/21 Cevr-i felek **belâ bu ki** ehvendür anlara / Hezl ü nifāk-ı tîre-dilân-ı ḥubûrdan

3. ağırlık, sıklet, sıkıntı, müşkilât. <KT>

G59/2 'Uşşâka bir **belâsı** da 'ışkuñ budur ki yâr / Âh-ı dil-i raķib-i dil-nevâzından incinür

G106/4 Zülfi 'izâr-ı pâkine kât kât ḥicâb iken / 'Uşşâka ol perî yine bakmaz **belâyı** gör

G157/4 Cismümüz bir kâha döndürmüş **belâ** cezb etmede / Kehrübâ-kâr cyleyen ḥâşiyet-i âmâlümüz

K15/1 'Âşıqdan ey perî-zâd kaçmak cefâ degül mi / Bî-çäreye maḥabbet müşkil **belâ** degül mi

4. peri, şeytan, kötü ruh. <Steingass>

K14/78 Muhlik mi degil şirketi ol tâ'ifenuñ kim / Evşâfları mürde **belâ** zinde **belâdur**

5. evet. Allah, ruhlar âlemini yarattığında, ruhlara “elestü bi-Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)” diye sorar. Ruhlar, bu soruya “belâ (evet)” cevabını verirler (Kur'ân-ı Kerîm 7/172). <İSLÂMÎ SÖZLER>

M2/II/8 Bir kân-ı **belâ** gevheridür gevherüm ammâ / Feyz-i eşer-i mihrüm ile reng-pezirem

G380/2 'Aceb bezm-i **belâdur** 'ışk ki olmuş / Ḥired ezkârı ḥayret mey-furüşı

belâ-keş [2] belâ çekici; sıkıntıya katlanan. <LN, Kanar/2>

K2/42 O dem ki merkez-i ḥayretde ol **belâ-keşler** / Mişâl-i nokta-i mevhûme bi-ķarâr ḫalûr

K37/6 Revâ mîdur ki bu berzaḥda deşt-i ḥırmānuñ / **Belâ-keş** olmaya dil Ḳays-ı nâ-murādı ḫadar

belâ-perver [1] sıkıntıya düşmüş, derde uğramış.

K16/30 Görünürdi eşer-i lezzet-i güftârımdan / Çeşm-i Ferhâd-ı **belâ-pervere** Ḥusrev şîrîn

belâgat [4]

1. sözün ve yazının açık, düzgün ve sanatlı olması ile fıkrlerin doğru, güzel ve yerinde anlatılmasını konu alan bilim dalı, retorik; yerinde söylenilmiş, doğru ve güzel sözü konu ve gaye edinen ilim dalı. <ADSS, KLÂSİK EDEBİYAT BİLGİSİ, s. 17>

K20/31 Sermâye-i **belâgat** ile ḥâliyâ odur / Bâlâ-nişîn-i ḥ'âcegiyân-ı suḥen-verî

K26/31 Ḥuşûşâ sāḥir-i ṭab'um ki i' câz-ı **belâgatda** / 'Aceb cādū-yı pür-fen ṭurfe 'ayyâr-ı tuvân-gerdür

K29/12 Ey 'andelîb-i nâṭıka midḥat-serâsı ol / Ol gülbün-i ḥadîķa-ṭırâz-ı **belâgatıñ**

2. belâgat kurallarına uygun olarak vücuda getirilmiş eser.

G78/5 Nazmuñ maḥal maḥal getirüp Nâ'ilî delîl / Şeh-nâme-i **belâgate** düstür yazdılar

belesân [1] Meyvesi ve yaprağı ilaçlarda kullanılan, sıcak memleketlerde yetişen

büyük bir ağaç; peleseng ağacı, balsama, yaprağı çiğnenen bir ağaç. Bu ağaç son derece sert ve mor renkli olup itriyatta (kozmetik) kullanılır. Mısır ve Habeş dolaylarında yetişen bu

ağacın gövdesine atılan çentikten sızan sıvısı pek çok hastalığa iyi geldiğine inanılarak tüketilir. Yaprakları parlak ve kokuludur. “Afrika belesanı” adı verilen türünün yaprağından elde edilen yapışkan sıvı, kokulu maddeden ayrı bir nesnedir. Aşağıdaki tanıkta bu ağacın ele alınış biçimi, onun sıvısından elde edilen “zamk (yapışkan)” dolayısıyla olsa gerektir. Can ve gönül levhasına belesan tesiri göstermek, “gönle ve zihne nüfuz ederek iyice yapışmak, ayrılmamak” anlamında düşünülmelidir. Ayrıca bu ağaçtan elde edilen sıvı, bazı hastalıkların tedavisinde ve ameliyatlarda da kullanılmıştır. Tanıkta belesân’ın deva olma özelliği de gönül ve can bağlamından hareketle söylenebilir. <KO, FZ, Dihhudâ, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

K25/25 Neşşâf-ı varâklar gibi levh-i dil ü cânâ / Kâr etmede hem haşşe-i nahl-i **belesânsın**

belîğ [1] belâgat kurallarına uygun söz söyleyen, mazmunları eksiksiz ifade edip anlayabilen. <ZL, ETETS>

K18/42 **Belîğ**-i nâdire-sencem ki şâhid-i nazmum / Hemîşe encümen-ârâ-yı intihâb olmuş

belki [8]

1. olabilir ki; muhtemel olarak. <ÖTS, TS>

K9/2 Zâtuñ Kayser ü Hâkân ile hem-ser değil a / **Belki** ednâ kuluñı kayser ü hâkân etmiş

K12/28 **Belki** her ahter-i tâbânı o firûz-ı şebûñ / Döne bir mihre ki olmaya verâsında zevâl

M4/III/3 Maḥrem-i perde-serây-ı ḥarem-i râz eyle / **Belki** şâyeste-i lutf-ı nigh-i nâz eyle

2. herhalde. <ÖTS>

M4/II/3 Haşre dek yoksa girîbânıñ elden kımazuz / **Belki** mahşerde de dâmânıñ elden kımazuz

3. bir ihtimale göre, muhtemel olarak; olabilir, umulur. <KT, ÖTS>

M4/V/3 ‘Âşıkıñ tîğ be-dest-i ser-i râhıdır ‘ışk / **Belki** bî-çäreye bir mekr-i ilâhidür ‘ışk

G289/5 Nâ’ilî müstağnî-i kâ-mı dü ‘âlemdür gönül / Hâzz eder nâ-kâmlıktan **belki** güm-nâm olmadan

4. hatta, evvelâ. <KT>

M4/V/1 Yâr için şoḥbet-i ağıyâra tenezzül güçdür / ‘Âşıka **belki** bu ma’ nâyı te’emmül güçdür

G378/5 Nazm-ı pākūñ âb-ı pâredür ey Nâ’ilî / **Belki** tebhâl-i leb-i endîşedür her kıtresi

belli [6] bilinmedik yanı olmayan, malûm; açık, aşıkâr, anlaşılan. <TS, ÖTS>

G71/1 Şaḥsuñ isiti’ dâdı lutf-ı peykerinden **bellidür** / Kimyâ-yı kâbiliyyet cevherinden **bellidür**

G71/2 Sînesin şemşîr-i ḥasret çâk çâk etmezse de / ‘Âşık-ı hūnîn-ciger çeşm-i terinden **bellidür**

G71/3 Zîr-i şem’ ü pâ-yı gülbünde ‘ayâr-ı sūzişi / Bülbül ü pervânenüñ ḥâkisterinden **bellidür**

G71/4 Ol kemerle genc-i nâ-yâb-ı miyân-ı dil-rübâ / Bir tılısm-ı fitnedür kim ejderinden **bellidür**

G71/5 Eylemez her kim ‘ayâr-ı ḥüsne rağbet Nâ’ilî / Kıadr-i ‘âşık dilber-i sîmîn-berinden **bellidür**

ben [162] Türkçe’de tekil birinci kişiyi gösterem zamir. <TS> Yönelme eki aldığı anda “baña” biçimini alır.

- K1/28 Yâ Rab olur mı ol dem-i dil-sûz kim **beni** / Ol ravzanuñ sa‘âdeti ferhunde-fâl eder
- K1/29 Maḥmil-keşân-ı ‘azmi **beni** ol menâzilüñ / Âvaze-i Cedî ile âşufte-ḥâl eder
- K1/7 Žāyi‘dür ey sipihr-i sitem-ger i‘ânetüñ / Yokdur **benümle** da‘vî-i nazm u maḳâl eder
- K1/8 Bu ‘arşa-i mefâḥiretüñ yeke-tâziyam / Gelsün **benümle** var ise ceng ü cidâl eder
- K4/21 **Ben** ki murğ-ı kafes-nişîn-âsâ / Nev-giriftâr-ı tengnâ-yı dilim
- K4/33 **Ben** ki yâd eyledükçe mi‘râcın / Lâ-mekân-seyr-i mâverâ-yı dilim
- K4/42 Ma‘şiyet kâh-ı kemterin ise **ben** / Kuvvet-i cezb-i kehrübâ-yı dilim
- K5/22 **Benüm** ol ḥusrev-i evreng-i suḥendânî kim / Oldı menşûr-nüvis-i suḥenim tuğrâyî
- K6/1 **Benüm** o mücrim-i gerden be-ṭavḳ zindânî / Esîr-i silsiledür gerden-i perîşânı
- K6/2 **Benüm** o dâğ-ı ‘uḳûbet ki şad merg olurun / Görünce pençe-i ḳâtilde tiğ-i ‘uryânı
- K6/3 **Benüm** ki rencişi-i ḥusrân-ı merg ile ölürin / Alınca pençe-i cellâddan girîbânı
- K7/15 Tamâm geldi **baña** kâm-ı dilden istiğnâ / Vifâḳ-ı baḥtdan oldum vücûh ile nevmîd
- K12/59 Ne ḳadar medḥe sezâ-vâr ise zâtuñ o ḳadar / Ḳomadı **bende** te‘addî-i felek nuṭḳa mecâl
- K12/61 Telḥ-kâmam o ḳadar ye’s ile kim şimdi **baña** / Zehr-i ḳâtil görünür şerbet-i şîrîn-i vişâl
- K12/63 **Beni** bî-behre-i mihr-i peder ü mâder edüp / Toğduğum yerde felek etdi ḡarîb ü pâ-mâl
- K12/78 **Ben** o sūdâ-ger-i nazmam ki kefi-i mihr ile çarḥ / Kân-ı pür-gevher-i ṭab‘umdan eder cerr ü su’âl
- K15/36 **Ben** maḥkeme-pîrâ-yı me‘ânî bu ḳaşıdem / Şâ’irliğüme ḥüccet-i aḳvâ mı degildür
- K16/29 **Benüm** ol nâzım-ı ḥoş-lehce ki etseydi eger / Tâze bir beytümü nazmında Nizâmî tazmîn
- K17/1 Etdi ey Âşaf-ı ekrem **beni** luṭfuñ memnûn / Ḥaḳ ḥaṭâlardan ede zâtuñ maḥfûz u maşûn
- K17/4 Ser-firâz cyledi luṭfuñ **beni** aḳrânımdan / Gördüm in‘âmuñı ḥadden bîrûn
- K17/54 Bir **benüm** gibi şenâ-güyyı suḥenle meşhûr / Bir senüñ gibi kerem-kârı keremle meşḥûn
- K17/55 **Benüm** ol Ḥusrev-i Ḥâḳânî-i ma‘nî ki olur / Naḳd-i sermâye-i feyzümle girân-bâr-ı duyûn
- K18/43 **Benüm** ki mâşıṭa-kârî rûy-ı fikretüme / Midâd-ı surḥ u siyeh düde vü ḥizâb olmış
- K23/41 **Benüm** ol köhne şâgird-i mu‘allim-ḥâne-i mâ‘nî / Ki sözde ḡalib oldum nice üstâd-ı be-nâm üzre
- K23/42 **Ben** ol şâhib-ḳırânam kim edüp pâ-yı ḳalem sür‘at / Yazılmış dâsitânım cümle pûr-ı ibn-i Sâim üzre
- K23/43 **Ben** ol İskender-i ḳişver-güşâ-yı ‘âlem-i nazmam / Ki te’yîdinde olmuş ruh-ı Risto ihtimâm üzre
- K29/15 Etdi **beni** firîfte ḥüsn-i meveddetüñ / Güstâḥ kıldı ‘ışḳ-ı cemâl-i maḥabbetüñ
- K30/1 Yetiş ey bâd bulun yâre peyâmumda **benüm** / Tâb yok sûz-ı dile bâl-i ḥamâmumda **benüm**
- K30/2 **Ben** Ḥudâ-ḥ‘ân-ı be-vâdî-i ḡam eller ṭâ‘if / Rûy-ı cânânım olan beyt-i ḥarâmumda **benüm**
- K30/3 Ka‘be-i maḳşada reh-yâb şanurdum kendüm / Ḥâşıl olduḳça şafâ sa‘y-ı merâmumda **benüm**
- K30/4 Bîm-i ser-pençe-i ‘uḳḳâb-ı felek n’eyleyeyüm / Tâb-ı cünbiş ḳomamış bâl-i ḡarâmımda **benüm**
- K30/5 Sen refîḳ ol baña ey bâd ki var pâ-dâşuñ / Ḥac şavâbı yazılan her ser-i kâmumda **benüm**
- K30/6 Kâtib-i ḥüsn-i ‘amel şâhid-i tevḫîḳ yeter / Niyyet-i ḥâlîşe vü himmet-i tāmumda **benüm**
- K30/7 Seni irsâl edeyüm bir yere kim şâhibinüñ / Eşer-i ni‘metidür mağz-ı ‘izâmumda **benüm**

- K30/8 Nakş-ı ihlâş u ‘ubûdiyyetdür zîver olan / Ol veliyyü’l-na‘îmün faşş ı hitâmumda **benüm**
- K30/9 Meclisünden budur inşâf ki mehcûr olalı / Bulmadum zevk şebâtumda devâmumda **benüm**
- K30/10 Çeşm-i pür-hûnuma bak eşk-i dem-âlüdum ile / Geçen evkâtumı gör şubh ile şâmumda **benüm**
- K30/11 Sağar-ı Cem boşalup yine tölarmış ammâ / Hiç hûn-ı ciger eksilmedi câmumda **benüm**
- K30/12 Telhdür düşmenc aḥbâba sözüm kıand-ı nebât / Zehr olur ḥâşılı tiryâk tâ‘âmumda **benüm**
- K30/13 Etmesün kayd-ı dile silsile-i ḥod-râyi / Âḥ besdür yok ise tîğ-i niyâmumda **benüm**
- K30/14 Bir zamân ola ki şayyâd-ı zebûn-gîr-i felek / Göre her ḥalka-i zencîrini dâmumda **benüm**
- K30/15 Olmasa nuṭka meccâlün varıcaḳ ḥavfım odur / Bu meḥâbet ki var ol şadr-ı hümâmumda **benüm**
- K30/16 Şun hemân nâmemi ḥüddâmına ver kârımı gör / Çîn-i ebrû-yı ḡazab rûy-ı selâmumda **benüm**
- K30/17 Diñle yârân-ı sitem-pîşe ne der ḥaḳḳumda / Maḥfil-i bâr-geh-i ḳahr-ı kirâmumda **benüm**
- K30/18 Mündefi‘dür bilürin herze-vekîlan-ı nifâḳ / Meclis-i Âşaf-ı ḥürşid-maḳâmumda **benüm**
- K30/19 Ğarażum bezm-i şerîfünde añıldıkça bu kim / Diye dâḥildür o ta‘dâd-ı ḡulâmumda **benüm**
- K30/20 Gördügi cevır ü sitemden daḥi dil-gîr midür / Var mı âzürdelik ol ḡüm-şude nâmumda **benüm**
- K30/21 Berek âlâyişime oldu delîl-i rûşen / Tâb-ı âyîne-i ḥürşid ḥamâmumda **benüm**
- K30/22 Bir ḡazel tarḥ edeyin bârî temevvüc-güne / Buluna çâşnî-i kıand ḡuzâmumda **benüm**
- K30/23 Ğonce-i feyz açılır bâḡ-ı meşâmumda **benüm** / Bûy-ı ḡül kâsid olur vaḳt-ı zükâmumda **benüm**
- K30/24 Ḥüşedür neşve-i endîşe-i feyyâzum içün / Naḳd-i Pervîn-i felek ḡüşe-i bâmumda **benüm**
- K30/25 İntibâh-ı dil-i ḥayretle deḡişmem ḡâhî / Bulunan neşve-i idrâki künâmumda **benüm**
- K30/26 Lâyık-ı rişte-i taḥsîn ü behâ olmaz idi / İntizâm olmasa lû’lû-yı kelâmumda **benüm**
- K30/27 Şîr aḳar Kûh-kene Ḳaysa ḡazâlân bulunur / Vaḥşet-âbâd-ı dil-i pür-dûd-ı dâmumda **benüm**
- K30/28 Rûḥ-ı ḳuds olsa da ârâm edemez bir laḫza / Ḥî‘âb-ḡâh-ı dil-i pür-hevl ü hevâmumda **benüm**
- K30/29 Ṭurfe kânam ki fûrûḡ-ı eşer-i isti‘dâd / Ṭa‘n eder mihre ḡüher-pâre kelâmumda **benüm**
- K30/30 Câmda ‘aks-i ruḥ-ı sâḳî-i meh-veş gibidür / Cilve-i feyz-i dil-i âyîne-fâmumda **benüm**
- K30/31 ‘Âr eder ḥusrev-i endîšem eger etse felek / Mihrini fülke-i zer fark-ı ḥıyâmumda **benüm**
- K30/32 Mest-i peymâne-i feyzüm ki görüp pây-be-câ / Şaf şaf ebkâr-ı ma‘âniyi menâmumda **benüm**
- K30/33 Surḥî-i şerm ü hayâ ḥâşıl eder duḡter-i rez / Añlama güne-i şengerf sūdâmumda **benüm**
- K30/34 Nâ‘ilî buldı ḳaşıdeyle temeddüh pâyân / Bir du‘â ḳaldı hemân zeyl-i kelâmumda **benüm**
- K30/36 Her ḡüni ‘îd-i şafâ-ḡüster ola her şebi ḳadr / Hiç keder olmaya ol rûḥ-ı enâmumda **benüm**
- K30/37 Şeb-i târik-i elemde ola dâmen-be-miyân / Âfitâb-ı keremi ref‘-i zılâmumda **benüm**
- K30/38 Bulmaya sürme ḳadar çeşmine Nâhid sevâd / Zülmet-i baḫt redîf olsa da şâmumda **benüm**
- K32/5 **Benüm** o rind-i ḳalender ki cur‘a-dânımda / Ğubâr-ı ḫayret ü esrâr-ı Ḥaḳ kemâhidür
- K32/6 **Benüm** o ḫırḳa be-düş-ı fenâ ki destümde / Bir iki pâre-i nân ni‘met-i ilâhidür
- K32/7 Ḥudâya ḥamd ki bir ferde ihtiyâcum yok / Ğinâ-yı ḳalb **baña** nûzl-i lâ-tenâhidür
- K32/8 **Benüm** o zâviye-dâr-ı fenâ ki heft aḫter / Çerâḡ-ı maḥfilidür şem‘-i ḥânḳâhidür
- M10/I/9 Bedr iken oldu ḫalk-ı tereffühle âfitâb / Ancaḳ **benüm** zamânede bedr olmayan hilâl
- M11/I/2 Yâ Rab ne luṭf olur bu ki memdüh ola **baña** / Ser-ḫayl-i enbiyâ ‘âlem-efrâz-ı sermedî
- M2/I/5 Maḥrûr-ı ciger-sûḫte bir sine mi vardur / Kim almaya dâm âteşini **benden** ilâhî

- M2/II/2 Sīnemdeki âteş **beni** bir renge komuş kim / Hākister-i dūzaḥ-beden ü berḳ-naẓīrem
- M2/III/2 Ol âteş-i ḥasretle ki yakduñ **beni** yâ Rab / Her lem‘asını âyīne-i mihr-i seḥer kıl
- M5/VII/10 Bu vādī-i pūr-ḥaṭarda reh-zen / Besdür **baña** baḥt-ı ḥīle-sāzum
- M5/VII/4 Etdüñ **beni** bir periye ‘âşık / Fâş oldu bunuñla ḥalka rāzum
- M5/VII/5 Şalduñ **beni** bister-i belāya / Derd oldu ṭabīb-i çāre-sāzum
- M7/I/3 Yıkanlar ḥatır-ı nâ-şādumı yâ Rabb şād olsun / **Benim-çün** nâ-murād olsun diyenler ber-murād olsun
- M7/IV/2 Melālet rāḥat-ı cānım sitem rûḥ-ı fû‘adumdur / **Benüm** ḥod tā ezelden nâ-murād olmaḳ murādumdur
- 69/6 **Ben** Nâ‘ilī mühendis-i nazmam çeh-i devāt / Risto-yı ṭab‘uma raşad-ı intibāhdur
- G3/1 Şādī-i vuşlat niçün taḥmīl-i nāz eyler **baña** / Rind-i şādī-düşmenim **ben** ḡam niyāz eyler **baña**
- G3/2 Nâ-ümīd ol ḥaste-i cān-der-gulūyam kim kaẓā / Baḥt-ı bīmārı ṭabīb-i çāre-sāz eyler **baña**
- G3/3 Bir dil-i bī-tāb ile biñ ḡamzeye âmādeyem / Ey diyen ḥukm-i kaẓādan iḥtirāz eyler **baña**
- G3/4 Baḥt-ı pūr-āzaruñ eylerse telāfisin yine / İltifāt-ı ḡamze-i ḥatır-nevāz eyler **baña**
- G3/5 Eylemem maẓmūnına Cibrīli maḥrem Nâ‘ilī / Ḡamzeler kim fitneden ifşā-yı rāz eyler **baña**
- G4/1 Edeli zevḳ-i taḥayyür ḡamı tiryāk **baña** / Oldı vā-süḥteḡī māye-i idrāk **baña**
- G4/6 Kızarup bādeden ol çeşm-i siyeh Nâ‘iliyā / Görünür cāme-i surḥıyla ḡazab-nāk **baña**
- G5/1 Sen verürsin ‘āriyet bu cān-ı maḥzūnı **baña** / Senden ayrılmak hemān ölmekdür ey ḥunī **baña**
- G5/2 Gösterür ser-geşte-ḥāl-i vādī-i ḥayret henüz / Girdibād-ı deşt ü şahrā rûḥ-ı Mecnūnı **baña**
- G5/3 **Ben** özümnden bī-ḥaber mecnūn iken verdi ḥırāş / ‘Aḳl edüp şāḡird-i nâ-kābil Felātūnı **baña**
- G5/4 İ‘tibār etme revāc-ı kār içün Bercīs-i çarḥ / Çeşmüne sen öğretdüñ bu efsūnı **baña**
- G5/5 Nâ‘ilī dāḡam bu ḥasretten ki āhum gösterür / Reng-i ḥākisterde pā-ber-cā bu gerdüm **baña**
- G6/1 Sīne gül-zār-ı maḥabbet nāle bülbüldür **baña** / Vaḳt-ı dāḡ-efrūzī-i dil mevsim-i güldür **baña**
- G6/2 Cünbişinden dāḡ ber-dildür ḡazālān-ı Ḥuten / Nāfe-rīz-i kām ḥ‘āhiş kim o kāküldür **baña**
- G6/3 Hışşe-dār eyler şemīminden dili hengām-ı āh / Fikret-i zülfün ki her dem tāze sünbüldür **baña**
- G6/4 Zūr-ı bāzū-yı nigāhuñ dest-burd-ı ‘işvedür / Çāk-rīz-i ceyb ü dāmān-ı taḥammüldür **baña**
- G6/5 Cürmüm ikrār etdüren bismil-geh-i āşubda / Ḥaşyet-i cellād-ı çeşm-i pūr-teḡāfüldür **baña**
- G6/6 Nâ‘ilī i‘cāz-ı nuṭkımdur ki eyler ter-zebān / Ḥāme kim şem‘-i şebistān-ı taḥayyüldür **baña**
- G7/1 Dād-ḥ‘āh-ı vuşlat olsam baḥt düşmendür **baña** / Deşt-peymā-yı ḡam olsam āh reh-zendür **baña**
- G7/2 Olmadı mümkün kemend-i zülf-i yāre dest-res / Teng-nāy-ı dehr güyā çāh-ı Bījendür **baña**
- G7/3 Mest-i güstāh-ı elestem müdde‘ā maḥşerde de / Bāde-i şāf u cevān-ı pāk-dāmendür **baña**
- G7/4 Bü‘l‘aceb nâ-kām-ı ‘ışḳam nerm-dil maḥbūblar / Mūm iken āḡyāra baḳsañ seng ü āhendür **baña**
- G7/5 Ṭavḳ-ı zencīr-i rızā-ber-gerdenem ey Nâ‘ilī / Bu kuhen dārū‘ş-şifā mādām meskendür **baña**
- G25/1 ‘İşkuñla ilāhī **beni** āşüfte-dimāḡ et / Şeb tā-be-seḥer hem nefesüm dūd-ı çerāḡ et
- G36/5 Sen germ-ḡazab ḡamzelerün ḥun-ı dil-āşām / **Ben** mest-i serāsime-i keyfiyet-i dīdār
- G39/4 Ağyār yād ederse **beni** meclisinde söḡ / Cevrūñ **baña** telāfī-i luṭf-ı raḳībdir
- G65/5 Gör secde-i niyāzı sen **baña** ḥūblarda / Şāyeste-i peretiş bir āfitāb göster
- G73/6 **Ben** bulmadum görürseñ eger ey ḥakīm sen / İnşāf şafḥasın bu nüh evrākdan ḳopar
- G80/2 Gösterüp ḥalka-i zülfinde dil-i mecrūhı / Ser-tırāşum **baña** āyīne ile şāne şunar

- G93/1 Ümmîd ü bînden **baña** yâ Rab ferâğ ver / Cân u cihânı terk edecek bir dimâğ ver
- G93/3 Yok câm-ı mihre râğbetüm ey sâkî-i felek / Gönüm gibi şikeste **baña** bir ayağ ver
- G104/1 Nişâr-ı nağd-i niyâz etmege şitâbum var / **Benüm** ol âfet ile başka bir hisâbum var
- G104/2 Cihân-ı bî-keder ü pür-fürûğ-ı ‘ışkâm **ben** / Ne ebr-i tîrede mâhum ne âfitâbum var
- G104/4 **Benüm** o bâde-güdâz-ı hârîm-i mey-kede kim / Elimde gül gibi bir câm-ı şu‘le-tâbum var
- G121/3 Tevcih-i hâtır-ı kereme **bende** yok dimâğ /
- G131/3 O bezm-i hâşdan **ben** cur‘a-nûş-ı câm-feyzem kim / Şarâb-ı şâfdan da hûn-ı dil tağyîr olunmuşdur
- G180/1 **Benüm** ol şu‘le kim olmaz **benümle** hem-zebân âteş / Maşaff-ı berķ-i âhumdan eder ‘atf-ı ‘inân âteş
- G189/3 Degül mi farz **baña** üft ü hîz-i kûy-ı bûtân / Olur mı hîç müselmân namâzdan fariğ
- G219/3 Hâletinden bî-haberdür rûh-ı Cemşîd-i neşât / Sende ey şahbâ-yı gâm **ben** bulduğum keyfiyyetün
- G224/1 Luţfuñla **ben** gedâyı ne var bende cyleseñ / **Ben** ağladuğça nâz ile sen hânde cyleseñ
- G227/1 Etdi **beni** firifte hüsn-i meveddetün / Güstâh kıldı ‘ışk-ı cemâl-i maḥabbetün
- G236/1 Şâm-ı zülfün kim çerâğ-efrûz-ı âhumdur **benüm** / Şem‘-i fânûs-ı felek dūd-ı siyâhumdur **benüm**
- G236/2 Merdüm-i çeşm-i firibüm hâl-i rüy-ı fitneyüm / Dâğ-ı mihr-i maḥşerüm düzaḥ penâhumdur **benüm**
- G236/3 Ter-zebân-ı şevke-i nâzam hâmüş-ı hayretem / Tercemân-ı gâmze la‘lün ‘özü-ḥ‘âhumdur **benüm**
- G236/4 Pâsbân-ı şehir-i hüsnün şahne-i mülk-i dilüm / Güşe-i ebrû-yı fitne ḥ‘âb-hâhumdur **benüm**
- G236/5 Hâkden ref‘ cyleyüp şâhum demişsün Nâ‘ilî / Kuşte-i şemşîr-i bî-dâd-ı nigâhumdur **benüm**
- G239/4 **Benüm** o şâ‘ir-i kudsi bu evc-gâhda kim / Firîb-i dâne-i dâm-ı hevâ nedür bilmem
- G239/5 **Benüm** o murg-ı hârîm-âşinâ-yı Ka‘be-i dil / Bu dâm-gehde ümîd-i rehâ nedür bilmem
- G239/7 **Benüm** o şâ‘ir-i sâhîr-i Nâ‘ilî şî‘rüm / Olursa mu‘ciz eger i‘tinâ nedür bilmem
- G244/1 Gonce-i feyz açılır bâğ-ı meşâumda **benüm** / Bûy-ı gül kaşîd olur vaķt-i zükâumda **benüm**
- G244/10 Mest-i peymâne-i feyzem ki görüp pây-be-câ / Şaf şaf ebkâr-ı me‘ânîyi menâumda **benüm**
- G244/11 Surḥî-i şerm ü hayâ hâşıl eder duḥter-i rez / Añlama gûne-i şengerf sūdâumda **benüm**
- G244/2 Hüşedür neşve-i endîşe-i feyyâzum için / Nağd-i pervîn-i felek güşe-i bâumda **benüm**
- G244/3 İntibâh-ı dil-i hayretle degişmem gâhî / Bulunan neşve-i idrâki künâumda **benüm**
- G244/4 Lâyık-ı rişte-i taḥsîn ü behâ olmaz idi / İntizâm olmasa lû‘lû-yı kelâumda **benüm**
- G244/5 Şîr akar Kûhkene Qaysa gâzâlân bulunur / Vaḥşet-âbâd-ı dil-i pür-hevl ü hevâumda **benüm**
- G244/6 Rûḥ-ı kuds olsa da ârâm edemez bir laḥza Ḥ‘âb-gâh-ı dil-i pür-dūd-ı dâumda **benüm**
- G244/7 Tûrfe kânım ki fûrûğ-ı eşer-i isti‘dâd / Ta‘n eder mihre güher-pâre kelâumda **benüm**
- G244/8 Câmda ‘aks-i ruḥ-ı sâkî-i meh-veş gibidür / Cilve-i feyz-i dil-i âyîne-fâmumda **benüm**
- G244/9 ‘Âr eder ḥusrev-i endîşem eger etse felek / Mihrini fülke-i zer farķ-ı ḥıyâumuda **benüm**
- G248/3 Pür şevke-i âhum **beni** söyletme gâum var / Âyînesün olma müte‘eşşir kederümde
- G266/2 Bezm-i edebün **baña** mu‘aşirleri yegdür / Bî-rüy-ı riyâ şavma‘a güstâḥlarından
- G304/1 Olursın ğayre hem-dem **baña** dersün âh u zâr etme / Hilâf-ı resm-i âyîn-i vefâdur böyler kâr etme
- G341/3 Hîkmetinde **ben** de ḥayrânam ki yok cem‘ eylemiş / Meşreb-i ‘irfân ile ‘akl-ı ma‘âşî bir yere
- G352/3 Kesüp başum tenüm âlûde-i hûn eyler ol âfet / Temâşâ etdürür **ben** geştesin nağd-i dil ü câna
- G371/7 Vermem bihişte Nâ‘iliyâ **ben** o bezmi kim / Sâkîleri cevân ola pîri bulunmaya

- G376/3 Hün-ı dil kim bâde-i şâf-ı maḥabbetdür **baña** / Âb-rüy-ı çeşme-i hürşiddür her kaṭresi
 G378/4 Şi'r-i renginüm ki ser-cüş-ı ṭabî' atdür **benüm** / Çün mey-i pür-zür-ı berķ-ı şîşedür her kaṭresi
 G384/3 Şarṭ-ı 'işmet bu mıdur kim ola **benden** soñra / Seni pehlüya çeker pîrchenünnden gayrı
 Ş3/1 Yamandur hecr ile hâlüm / **Baña** yâr olmaduñ gitdün
 Ş3/8 **Beni** öldürdi ğayret sen / Baña yâr olmaduñ gitdün
 Ş5/2 Âteş etdün **beni** te'sîrümnden / Şaḳın ey şüh-ı cefâ-pîşe şaḳın
 Ş7/1 Dil-i nâ-kâma tegâfûl besdür / İltifât eyle **benüm** sulṭanum

ben kılın [1] muhataba karşı hürmeti ve tevazuu dile getirmek amacıyla teklik 1. şahıs için kullanılan ifade.

- K9/12 Levh-i maḥfûza bu 'unvân ile yazmış nâmuñ / **Ben kılın** ol ki şehinşâha şenâ-ḥ'ân etmiş

ben zerre [1] muhataba karşı hürmeti ve tevazuu dile getirmek amacıyla 1. tekil şahıs için kullanılan bir ifade.

- K1/30 **Ben zerreye** o maṭla' -ı nûr-ı şuhûddan / Hûddâm-ı bâ-sa' âdeti 'arz-ı cemâl eder

benân [11] parmak, parmak ucu; parmaklar, parmak uçları. <KT, KO>

- K5/11 Ḥayzurân gibi **benânımdan** eder piç-â-piç / Tâb-ı gîsü-yı ḥayâlüm qalem-i gûyâyı
 K21/4 Qalem ki luṭfına mevḳûfdur **benânında** / Kilîd-i kufl-güşâ-yı der-i temennâdur
 K23/17 **Benânında** qalem mevḳûf-ı taḥrîr-i ḥavâşîdür / Beyân u mantıḳ u tefsîr ü âdâb u kelâm üzre
 K25/10 Taḥrîr için âşâr-ı dili muṣṭarib olma / Gâhî ki ser-endâz-ı hem-âğüş-ı **benânsın**
 K25/11 Dâmen degil âğüş-ı **benân** cilve-gehündür / Âhû iseñ âhûy-ı ḥarem-perver-i cânsın
 K25/23 Câyün ki olur ṭavḳ-ı **benân** mışr-ı hünerde / Miḳyâs-ı çeh-i Nîl-i seri'ü'l-cereyânsın
 K36/3 Qamer reşk-i **benânından** giriftâr-ı meḥâḳ oldı / Ser-â-pâ ra'şe kıldı pençesi hürşîd-i raḥşâmı
 M8/II/3 **Benânıñ** ḥall-i râz-ı müşkilât-ı nabz edüp ḥaḳḳâ
 M10/I/6 Zaḥm-ı **benân-ı** bed-güherândur hilâl eden / Qadd-i ḥamîdem eyleme ey müdde'î su'âl
 G133/4 Leb degüldür görünen vaż'-ı **benân** etdükçe / Fem-i yâre o ser-engüş-i müḥennâ şıgmaz
 G359/6 Naḳd-i murâdumuz şeref-i sikke-i qabûl / Zîr-i **benân-ı** dest-i eşirrâya vermedi

bencileyin [2] benim gibi, bana benzer. <TS, ÖTS>

- K16/23 Her biri ḥidmet-i dergâhuña ruḥşat veremez / Tıtalım olmış o da **bencileyin** süde-cebîn
 K25/55 Dür olma şaḳın **bencileyin** ḥâk-i derinden / Vird eyle du'âsın demesünler ki nihânsın

bend [6]

1. tuzak; tuzak ipi, tuzaklarda hayvanların ayaklarına dolanan bağ. <ADŞS>

- G68/1 Dil-i âşüfteye ol ṭurrada ârâm müşkildür / Hümâ-yı lâ-mekâna qayd-ı **bend**-i dâm müşkildür

2. bağ, rabita, kayd; kuşak. <KT, KO>

- G285/3 Dilleri ey şabâ men' ise rüy-mâlden / **Bendini** çözme ḥâke ol zülfi-i dirâz degmesün
 G325/1 Zülfüñ düşürdi her birini bir kemend ile / Cem' oldı diller ayağıña qayd u **bend** ile

bend olmak [2] bağlanmak. <Kana/2>

G38/2 Dām-ı firīb-i zülfüne bād-ı şabā gibi / Ğafil bulunsa gerden-i Cibril **bend olur**

G217/3 **Bend oldu** ridā pâyüne şüfî haberün yok / Dāma tutulup halka-i ezkārda kaldı

bend etmek [1] bağlamak; birleştirmek. <KT, Kanar/1>

G341/1 Kahramānlar **bend edüp** ol iki kaşı bir yere / Bir kemān eylerdi gelse iki başı bir yere

bende [4] kul, köle. <FZ, Kanar/2> Tevazu ifadesi olarak kullanılır.

K6/7 Kemīne **bendes**i kem-ter gulām-ı dergidür / Serir-i saltanatuñ husrevān-ı zî-şāmı

G194/3 Beklerüz küyuñı olmazsa şikāyet mümkin / **Bendeye** da' vet-i halvet-geh-i şāh olmayıcak

G224/1 Luṭfuñla ben gedāyı ne var **bende** eyleseñ / Ben ağladuḡça nāz ile sen ḡande eyleseñ

T2/6 Demiş bir **bende**-i nāçizi tārīḡin o sultānuñ / Yöñeldi Şaḡlı İbrāhīm Efendī kurb-ı Mevlāya

bender [] ticaretgāh olan iskele, liman, kasaba ve şehir hakkında kullanılan bir tabir. Bender-gāh, bender-geh de bu anlamda kullanılır. <OTDTS>

bender-gāh [2] liman şehri, ticaret merkezi. <Kanar/2 Steingass>

G184/5 Degül dād u sitedden bir nefes ḡālī bu **bender-gāh** / Biri açmak bārın biri dükkānını devşürmiş

G320/5 Yayıldı Nā'ilī bûy-ı ḡaṭ-ı müşkīn-i eş'arum / Sevād-ı Rûm **bender-gāh-ı** Lāhûr oldu gitdükçe

benefşe [4] menekşe, baharın müjdecisi olan, dağlarda, taşlık yerlerde, çalı ve duvar diplerinde yetişen, mor renkli, hoş kokulu bir çiçek. <Kanar/2, TDEKTAS, 2001. 403>

G20/4 Kaddīn ḡam eyleyüp kōmamış ḡiç **benefşede** / Deryā-yı mevc-ḡiz-i çemende şināh tāb

G44/2 Çıkmaz **benefşe** sünbül ile başa n'eylesün / Tırılmış çemende boynın eger nā-tüvānlanur

G86/2 Güller şüküfte serve hem-āḡuş yāsemen / Sünbüllere **benefşelerün** irtibātı var

G297/2 Olmış gül ü **benefşesi** gūyā o gülşenüñ / Pīrān-ı kād-ḡamīde cevānān-ı sāde-rū

G340/3 Tolaşdı zülf-i nigāra **benefşe** bād-ı seḡer / Toḡundı tırta-i sünbüldeki külālelere

benefşe-zār [3] menekşelik, menekşe bahçesi. <OTAL, Kanar/2>

G30/4 Meger ki şīne-i 'uşşākı tāze nev-ḡatlar / Duḡān-ı āh ile eyler **benefşe-zār-ı** ümīd

G340/6 Ğam-ı ḡaṭuñla nev ü köhne döndi dāḡlarum / **Benefşe-zārda** surḡ u kebūd lālelere

bennā [1] yapı yapan, mimar. <KO>

G316/4 El verür şāhbāsına ḡūn-ı ciger **bennā**-yı 'ışḡ / Çārsū-yı ḡamda biñ mey-ḡāne bünyād etse de

beñzemek [15]

1. iki kişi ve nesne arasında birbirini andıracak kadar çok ortak nokta bulunmak. <ÖTS>

K14/21 Refṭārları bû'l-ı aceb ammā nice **beñizer** / Her birisi bir serve ki zer-bend-i tīladur

K17/35 Tṭalīm emr-i ḡilāfetde müsāwī olmuş / Mu' taşım 'ahdine **beñizer** mi zamān-ı Me'mūn

K19/23 Nice **beñizer** saña ḡükkām-ı selef kim ḡālā / Sensin ey dāver-i dānā-dil ü pākīze-ı amel

K31/4 **Beñizer** ḡariş-i cevher olan kīmyā-gere / Ol kim cenāb-ı ḡāk-i derüñden ba'īd olur

K34/16 **Beñizemez** bir neş'eye iḡbālīnūñ ḡiç neş'esi / **Beñizemez** bir keyfe cām-ı luṭfīnūñ keyfiyeti

- M1/II/5 Sen mâhdan cudâ bize bu ‘âlem-i ferâh / Bir teng ü târ hocreye **beñzer** serâcî yok
 G238/1 Tâb-ı meyden ruhuñ ey muğbeçe gül gül görelüm / Reng-i ruhsârûña **beñzer** mi gül ü mül görelüm
 G259/4 Zîb-i nüh-ravza-i eflâksün ey mihr ammâ / **Beñzemezsün** ruh-ı yâre gül-i hod-rûsun sen
 G340/2 Çemân u cilve-künân **beñzemez** mi gül-bünler / Fezâ-yı bâğda eṭfâl-ı horde-sâlelere
 G352/4 Ne hoş **beñzer** gelince naḡd-i cân târâcına ol şûh / Elinde tûp-ı sîmîni o ḡoy-kerde zenaḡdâna
 G371/6 Dil kim eder figânını geh pest ü geh bülend / **Beñzer** o sâza kim bâm u zîri bulunmaya

2. sanısını uyandırmak. <TS>

- Ş4/1 ‘Adû **beñzer** nifâk etmiş / Bizümle yâr söyleşmez

beñzer ki [3] öyle görünüyor ki, öyle anlaşıyor ki (TaS, 1963. 511). <TaS>

- K25/17 Medd-i nefes-i ḡam-şudeñi nâl şanırlar / **Beñzer ki** giriftâr-ı belâ-yı ḡafaḡânsın
 G50/3 ‘Uryân elinde ḡamzesinûñ tîḡ-i şu‘le-tâb / **Beñzer ki** daḡme-i dili teşḡire râh açar
 G230/1 Çâk etdi câmesin atılup cûybâra gül / **Beñzer ki** yandı âteş-i âh-ı hezâra gül

beñzetmek [2] bir nesnede başka nesneye benzer yönler bulmak. <TS>

- K25/36 **Beñzetmek** olur mı senî ḡîḡ baḡr ile kâna / Şâmil keremûñ ‘âleme ne in ü ne ânsın
 G340/4 Şükûfe-zâr-ı sımât-ı çemende reng-â-reng / Gürisne çeşm-i naḡar **beñzedür** nevâlelere

benûn [1] oğullar, ibn’in çoḡulu. <LN>

- K17/71 Hem ola müntefi‘-i ḡalb-i selîm ol dem kim / Olmaya ḡîḡ kese menfa‘at-ı mâl ü **benûn**
ber- [8]

1. üzere; üzerinde. <OTAL>

- K4/15 Edeli kıble-ḡahın ebrû-yı yâr / Pây **ber-cây**-ı iḡtidâ-yı dilim
 K4/40 **Ber-fuzûlüm** hemîşe bî-tâḡrîb / Kışsa-perdâz-ı mâcerâ-yı dilim
 K22/6 **Ber-‘aks** olup miyânede ma‘hûd olan eşer / Sûzân olan fitîle dönerdi billûrdan
 K27/39 Zîr ü bâlâda ḡalâyıḡla melâ’ik diyeler / Dest **ber-sîne** girân tâ-be-girân hoş geldün
 G117/3 Sîne-i ‘âşîḡ ne mümkün **dâḡ ber-dâḡ** olmamak / Dûd-ı âh-ı ḡasret-i rûyuñla aḡker-sûzdur

2. bulunma bildirir. <FZ>

- K1/51 Olsun yolunda ḡuşe-i **ber-ḡurmen**-i du‘a / Ol kim ümîd-i zâd-ı reh-i irtihâl eder
 K21/3 Ḳalem ki ḡ‘âce-i şâḡib-serîr-i dânişdür / O zât-ı muḡteremûñ ḡidmetinde **ber-câdur**

3. göğüs. <Cûdî>

- K17/63 Siyeh ü surḡ midâd ile ki ḡahî ederüm / Ḳaşd-ı zîb ü fer-i dūş u **ber**-i bîkr-i mazmûn

ber-âver [1] meyve veren, meyveli; yemiş ağacı. <OTAL, Steingass, Ânenderâc>

Tanıkta “üzerine hat gelmiş, tüyü bitmiş” anlamında “hat ber-âver” terkiibini oluşturmuştur.

- G219/2 Ḥaṭ **ber-âver** nâz-perver sūz-ı dilden bî-ḡaber / Dâḡ-ı istiḡnâ-yı bî-hengâmıyuz bir âfetün

ber-ḡide-dâmen [2] eteḡini toplamış||kendini salâha çekmiş; inziva hâlinde

yaşayan, münzevî. <Cûdî, Kanar/2>

K28/77 **Ber-çide**-dâmen olduğunu hârdan bilen / Târtar mı rû-sefidligiñ yâsemîn ile

G357/3 **Ber-çide**-dâmen olduğunu hârdan bilen / Târtar mı rû-sefidligiñ yâsemîn ile

ber-dâste [1] yükseğe kaldırılmış. <OTAL> Tanıkta “arş-ı mu‘allâ” terkinin sıfatı olarak kullanılmıştır. Terkipte geçen “mu‘allâ” da yanı anlama gelmektedir (bkz. mu‘allâ).

K15/40 İkbâli için dest-i temennâ-yı hâlâyık / **Ber-dâste**-i ‘arş-ı mu‘allâ mı degildür

ber-güzâr [1] hediye, hatıra; yadigâr. Sözcük, büyük bir kimseden aşağı mevkidekine verilen hediye karşıladığında “ihsan, bahşış” anlamında düşünülebilir. <OTAL, Kanar/2, Ânenderâc> Ancak tanıkta şair, kendisinden daha yüksek gördüğü bir kimseye “ber-güzâr” sunmaktadır. Bu bağlamda sözcüğün “arz, sunu” anlamında düşünülmesi gerekir.

K22/35 Ma‘lumdur cenâbuña kim **ber-güzârdur** / Pây-ı meleğ huzur-ı Süleymâna mürdan

ber-güzîn [1] seçilmiş, tercih edilmiş; beğenilmiş. <Steingass, Dihhudâ>

K21/16 O **ber-güzîn** halef-i dūd-mân bi-ğamdi’l-lah / Ki hoş-nüvislerüñ cümlesinden a‘lâdur

ber-kef [6] elinde. Bir nesnenin elde tutulduğunu ya da bir şeyin tasarruf altında bulunduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. .

K6/43 Zihî kerâmet-i dâd-ı Hudâ ki etmişdür / Hızâne **ber-kef**-i ‘ilm-i ledün o sultânı

K14/66 Neşr olsa zühûrum n’ola âfâka ki tab‘ım / Menşûr-ı suhen **ber-kef**-i ruh-ı kudemâdur

G139/3 Rezme Mirriğ ü bezme Nâhidüz / Tîğ **ber-kef** rebâb der-beğalüz

G294/1 Çeşmüñi fitne kemîn-güş-e-i râz cylemesün / Her müjeñ tîğ-i sitem **ber-kef**-i nâz cylemesün

G296/6 Çeşmüñ o bi-terahhüm cellâddur ki olmuş / Şemşîr-i nâz **ber-kef** hâlî kırâb-ı ebrû

G312/1 Çeşmüñi fitne kemîn-güş-e-i râz etdi yine / Her müjeñ tîğ-i sitem **ber-kef**-i nâz etdi yine

ber-murâd [1] murat ve maksut üzerine; arzusuna kavuşan, dileğine eren. <OTAL, Ânenderâc>

M7/I/3 Yıkanlar hâtır-ı nâ-şadımı yâ Rabb şâd olsun / Benim-çün **nâ-murâd** olsun diyenler ber-murâd olsun

ber-țaraf [3] bir yana||bir tarafa atılmış, önemi olmayan; giderme, yok olma, mahvolma. <KO, Cûdî, Kanar/2, Dihhudâ>

M5/V/6 Teklîf-i Şırâf **ber-țarafdur** / Tâyy edene böyle şâh-râhı

M5/VII/11 Bu meşgale bâ’ iş-i telefdür / Bu yolda felâh **ber-țarafdur**

M8/VII/5 Tekellûf **ber-țaraf** ey hâtır-ı nâ-şâd n’eylersün

ber-țaraf-sâz [1] bertaraf eden, bir kenara atan, ortadan kaldıran.

G246/6 **Ber-țaraf-sâz**-ı gubâr-ı dil misün seyl-i sirişk / Reh-güzâr-ı dil-ber-i eşheb-süvârundan şağın

ber-ter [3] makam ve mevkice daha yüksek, daha, pek, çok, pek yüksek; üstün, meziyetli, değerli. <OTAL, Dihhudâ>

K20/28 Hâyrân-ı naşş-ı hayme-i iclâlün eylesün / Bu çetr-i zer-nigâr-ı mu‘allâ-yı **ber-teri**

K23/31 Hilâlin bedr edüp râyât-ı fazlun eyledün **ber-ter** / Şerefde ğurre-i şevvâl ile mâh-ı şıyâm üzre

K26/15 Eyâ maḥdûm-ı kürsî-pâye kim zâtuñ merâtibde / Degilse ‘arşdan ‘âlî felekden kadri **ber-terdür**

ber-vefk [2] göre, uygun olarak, mutabık, muvafık. <OTAL, Dihhudâ>

K24/2 Gâhî düşer ki ‘aks-i murâd üzre gerdişi / **Ber-vefk-i** müdde‘â-yı dil-i nâ-şabûr olur

Aşağıdaki beytin ikinci mısraı, Mazmunlar ve İzahı’nda şu şekilde verilmiştir. “Bu bir vefk-i müşelleşdür nice bâzûya bağlanmış.” Vefk-i müşelleş, üçgen tablo ya da üçgen biçimde katlanmış vefk (bir tür büyü, hamayil) demektir. “Se rûze” tâbiri de terkinin “vefk-i müşelleş” olması gerektiğini teyit etmektedir (bkz. vefk, ḥamâ’il). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 456>

G182/2 Se rûze devlet-i iḳbâl-i çarḥa olma dil-beste / Bu **ber-vefk-i** meşeldür kim nice bâzûya bağlanmış

ber-zede [2]

1. kalkık, yükseltilmiş. <Steingass>

G323/5 Dâmân-ı riyâ **ber-zede** gel meclise zâhid / Peymâne-i leb-rîz-i ḥarîfâna tûkunma

2. ağaç gövdesinin ve dalının büyüyüp gelişmesi, yükselme. <Dihhudâ, Ânenderâc> Tanıkta sözcüğün “dâmen” ile birlikte kullanılması diğer anlamın da kastedildiğini göstermektedir.

G72/4 Tûbâ tûrup selâma düşer Sidre pâyına / Ol naḥl-i nâz-ı **ber-zede**-dâmâna reşk eder

berâber [8] karşı karşıya, yan yana || denk, müsavi. <FZ>

K8/5 **Berâber** eyleye ḥâke burûc u dîvârın / Hücûm-ı ‘arbede-i ğâziyân-ı ser-bâzı

K26/3 Zihî taṭyîb-i ḥâṭır merḥabâ resm-i mürüvvet kim / Huzûrında eger a‘lâ eger ednâ **berâberdür**

K28/3 Şimdi tekellüfât-ı ḥiredle **berâberüz** / Dünyâ ğamın götürmede ğâv-ı zemîn ile

K28/29 Saṭḥ u gerî nizâ‘ını ḳaldurdu ḥâkden / Cümle ḳılâ‘ın etdi **berâber** zemîn ile

K28/65 Bi‘l-lâh nazar kemâledür ol bezm-i ḥâşda / Pişîniyân degilde **berâber** pesîn ile

K37/15 **Berâber** olsa ḥaḳîḳatde cümle-i evḳât / ‘Azîz olur mı merâtibde bâmdâdı ḳadar

G358/1 Yeksân gören âyîne-i ruḥsârûnı mehle / Yâḳûtı **berâber** mi tutar seng-i siyehle

M1/I/8 Ey vâye ey birâder-i bâ-cân **berâberüm** / Ey mâye-i ḥayât-ı dil-i derd-perveüm

berâṭ [6] Osmanlı devleti teşkilâtında bazı vazife, hizmet ve memuriyetlere tayin edilenlere görevlerini yerine getirme kudretini vermek için, padişahın tuğrası ile verilen mezuniyet ve tayin emirleri hakkında kullanılan bir tabir. Nişan, rütbe, memuriyet, maaş ve imtiyaz bildiren resmî evrak bu isimle anılır. <OTDTS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 212>

G30/1 Cûlûs edince ḥamel taḥt-ġâhına ḥurşid / **Berâṭ**-ı ‘işreti rindânun oldu hep tecdid

G76/5 Olmuş **berât**-ı hüsniye kayd-ı hayât o hatt / Hatt taze hüsn taze o nev-câh tâzedür

G116/1 Pâdişehân-ı hüsn kim nâza sebât verdiler / Dest-i zühür-ı fitneye taze **berât** verdiler

G225/3 Çekildi hâme-i ‘unvân-ı tırâz-ı behcetden / **Berât**-ı hüsniye tuğrâ hilâli Şuhfînüñ

vezirlik rütbesine dair yazılan beratları “menşûr” denir. Aşağıdaki tanıklarda geçen “menşûr” sözcüklerinin bu anlama tevriyeli kullanıldıkları görülmektedir.

G87/2 Vişâlünle güzârân bir deme dîvân-ı kısmetde / **Berât**-ı ‘ıyş-ı Cem menşûr-ı ‘ömr-i Nüh yazmışlar

G328/1 Râ kaşuñ olalı tuğrây-ı **berât**-ı fitne / Oldı menşûr-ı hañuñ kayd-ı hayât-ı fitne

berâyâ [1] halkın, haraç ve vergi vermeyen Müslüman ve kılıç ehli kısmı.

<OTAL>

K15/22 Minnet-keş-i ikbâl-i cihân-giri halâyık / Hoşnûdı re’âyâ vü **berâyâ** mı degildür

berbâd [] harap, viran, telef olmuş, yok, ortada bulunmayan. <KT, Ânenderâc>

berbâd etmek [4]

1. havaya uçmuş gibi perişan etmek; bozmak, kötü bir duruma düşürmek, yok etmek. İbarenin aşağıdaki tanıklarda yapılarla (kaşr, hânümân) kullanılması sözcüğün, binaların yıkılması hakkında kullanıldığını göstermektedir. Sözelimi, Farsça’da “hâne berbâd bûden”, yıkılmak, temelinden çökmek anlamlarına gelir. <KT, Dihhudâ>

G178/1 Bu süllem-pâye-i ikbâle kim Şeddâd ayak başmış / Felek kaşr-ı vücûdın **etmege berbâd** ayak başmış

G330/2 Yok mı inşâfuñ o şühûñ hürmen-i ‘ömrüm gibi / Hânümân-ı hüsniye ey âh **berbâd etmeye**

2. öldürmek. <Kanat/2>

G199/2 Şarşar-ı âh **ede** eczâ-yı vücûdın **berbâd** / Ne revâdur ola ‘uşşâk perîşân-ı gamuñ

G338/3 Bir şemme bûy-ı zülfuñ bād âhuvân-ı Çine / Müşkûñ revâcın **etmiş berbâd** söyleyince

Bercîs [7] Jüpiter, Hürmüz. Eski gökbilim inancına göre altıncı felekte bulunan yıldız. Gökyüzünün sultanı olan güneşin kadısı olup hüküm verme ve güzel konuşma yeteneğine sahiptir. En uğurlu gökcismi olarak nitelenen Bercîs, isabetli kararlar verir.

<KİŞİLER VE KİŞİLİKLER>

K23/15 Muhaşşal bu dem-i ferruhda istid‘a gerek Hâkdan / Devâm-ı devlet-i mañdüm-ı **Bercîs**-iñtişâm üzre

K25/7 Gelseñ ‘urefâ bezmine **Bercîs** ü Aristo / Nâ-ehle karîn olsañ eger hiç ne-dânsın

K29/10 Bildür zebân-ı remz ile meddâhı olduğım / Hâlâ-vezîr-i a‘zam-ı **Bercîs**-fiñratuñ

K33/1 Fahr-ı erbâb-ı kalem Hâzret-i Şâmî-zâde / Ki tevâzu‘la tutar elde devâtın **Bercîs**

K36/4 Devâtın tutsa **Bercîs** elde lâyıq çekdügi tuğrâ / Olursa şemse-i zerrîn-tâk-ı çarh erzânî

G5/4 İ‘tibâr etme revâc-ı kâr için **Bercîs**-i çarh / Çeşmüne sen öğretdün bu efsûnı baña

G118/1 Kimün koynındasun şeb-zinde-dâr-ı vuşlatuñ kimdür / ‘Azîmet-h‘ân-ı **Bercîs**-iñtidâr-ı da‘vetün kimdür

bere [1] kuzu; (âhû ile kullanıldığında) yavru ceylân. <FZ, OTAL, Steingass>

G210/5 Nâ'îlî 'âlem-i teslîm ü rızâyuz ki bizüm / Kaçar âhü **bereden** şîrleri pîşemüzün

berek [1] Süheyl yıldızı; fakirlerin ve dervişlerin giydiği bir çeşit aba, bir çeşit başlık. <Burhân-ı Kâtî', FZ> Tanıkta, sözcüğün “yıldız” anlamı “delîl” ve “hürşîd” sözcükleri ile sağlanmaktadır. Yıldızlar geceleri kılavuzluk ederler (bkz. delîl, sitâre). Sözcüğün “giyecek” anlamı da tanıkta fakirlikle övünme düşüncesini ön plâna çıkarmaktadır.

K30/21 **Berek** âlâyîşime oldu delîl-i rûşen / Tâb-ı âyîne-i hürşîd-i hamâmumda benüm

berg [22]

1. yaprak, varak. <KT>

K2/19 Ne reng-i lâle-sitân-ı ciger ne bâğ-ı vücûd / Ne **berg**-i dâğ-ı dil ü sine-figâr kalur

K20/11 Faşl-ı bahâr-ı merhametünde olur hacil / **Berg**-i şikeste-reng-i hâzândan gül-i tarî

K26/19 Bu endîşeyle ol gül-zârı tenhâ geşt ederse dil / Nice gül-zâr kim her **bergi** bâğ-ı hulda hem-serdür

G180/3 Hezâr-ı dilde tâb-ı cünbiş-i âh olduğın görse / Olur ol tâze **berg**-i gül-şen-i hûbî hemân âteş

G228/4 Bî-h'âhiş-i gül oldu taleb-kâr-ı cemâlün / Terk-i heves-i **berg** ü giyâh eyledi bülbül

G267/6 Müştâk-ı büy-ı feyz bu bâğun gülin degül / **Bergin** hilâf-ı meşreb-i himmet kıpırmamasun

G300/2 Reng ü bü sayf u şitâsında tağayyür düşmen / Ruğ degül **berg** degül bâğ-ı cinân ancağ bu

G371/2 İntizârım sañadur şubha dek ey mihr-i münîr / **Berg**-i hâtırda olan şeb-nem-i ümmîd gibi

R8/1 'Aks-i ruğ çeşmümde olupdur pinhân / Âb içre mişal-i **berg**-i verd-i hândân

2. bir müzik âleti. Tanıkta geçen, “berg-i sâz” terkihi müzikal bir terim olarak karşılığı bulunabilecek bir bağlamda kullanılmıştır. Tanıkta eğlence ve mutluluğun geçiciliği ifade edilmiş, terkihin müzik terimi olarak anlaşılması amaçlanmıştır. Terkihin “berg ü sâz” olması da muhtemeldir. Berg ü sâz, “araç gereç” anlamına gelir. <Kanar/2, Steingass>

G94/1 Ne **berg**-i sâz-ı vuşlat ne gül-i şâd-âb-ı şâdîdür / Ğarâz bâğ-ı mağabbetden hâzân-ı nâ-murâdîdür

berg-i gül [7] gül yaprağı. <KT>

K22/15 **Berg-i güli** hadîka-i hıfzûn emîn eder / Âsîb-i dest-burd-ı şabâ vü debûrdan

K34/24 N'eylesün ammâ ki çirkâb-ı riyâdan pâkdür / Tâze **berg-i gül** gibi dâmân-ı pâk-i 'işmeti

G69/2 Ey âh-ı nerm mâni'-i teşrîf-i yârsın / **Berg-i güle** nesîm-i şehîr sedd-i râhdur

G248/1 Yakdum dili âteşlere tâb-ı nazarumdan / **Berg-i gül**-i ruhsârûna dâğum eşerümden

G276/3 Germ-reftâr ile feyz-i şeref-i rûyuñdan / Ğar-ı hüşki çemenün **berg-i gül**-i cân olsun

G288/2 Olmas hüsün gibi bir şu'le-i Âha hem-reng / Dâmen-i 'işmetün ey **berg-i gül**-i nâz şakın

G358/3 Yanında hâzân dîde-i 'ışkuñ ola yeksân / **Berg-i gül**-i şâdâb-ı emel hüşk giyehle

berg-i hâzân [4] sonbahar yaprağı. <Redhouse>

G297/3 Hem-reng-i vahdet olmuş o gülrâr-ı feyzden / **Berg**-i hâzân-resîde gül-i tâb-dâde-rû

K110/2 Teb-lerze-dâr-ı haclet-i ruhsâr-ı yâr olup / **Berg**-i hâzâna döndi 'izârı gül-i terün

Kt11/1 Mihnetle za‘îf oldı tenüm **berg-i** hazāndan / Qalmadı vücūdumda eşer táb ü tüvāndan

berg-i hazān-dīd [1] sonbahar görmüş yaprak, sararmış, dökülen yaprak.

G371/4 Sensün ol naḥl-i ser-efrāz-ı üftādelerün / Dökülür ayaḡuḡa **berg-i** hazān-dīd gibi

berg-i rez [1] üzüm yaprağı, asma yaprağı. Tanıkta üzüm ağacının dikilen direkler üzerine tırmanıp dolanması ifade edilmiştir.

G226/3 Çıksak ser-i ṭāk-ı çemene **berg-i rez-āsā** / Bād-ı şeh̄er esdükçe ḥıyābāna dökülsek

berī [2] kurtulmuş, uzak; salim, azade (bkz ‘ārī). <KO, ÖTS>

K20/41 Şubḥ u mesā sa‘ādet ü baḥtuḡ füzün olup / Haḡ eylesün vücūdunı āfātadan **berī**

G178/5 ‘Alāyıkdan **berī** āzādedür ḡamdan o server kim / ‘Arūs-ı kām-ı dehre olmamış dāmād ayak başmış

berīd [5] haberci, ulak, postacı, Tatar. <Ahterī, KO>

K31/6 Uḡrarsa çin-i ṭurra-i aḡlākuḡa şabā / Ol dem ki neşr-i bûy-ı bahāra **berīd** olur

K3/50 Zihī tekāver-i endiše-rev ki ‘āciz idi / **Berīd**-i cust-ı nazar sür‘at-i şitābında

G211/4 Bu şeb nesīm ile sen daḡi ey **berīd**-i ḡayāl / Teneffüs eyle ki dūr u dırāzdan geldün

Aşağıdaki tanıkta “haberci” ile kastedilen Hazreti Muhammet’tir.

K2/51 Edüp Burāḡunı ol demde Refrefe teslīm / Emīn-i vaḡy o **berīd**-i şabā-güzār ḡalur

berīd-i aḡdes [1] en kutsal haberci || Hz. Muhammed.

K3/58 **Berīd-i aḡdese** bir özge ḡalet el virdi / O dābbenün eşer-i ‘ışḡ-ı sūz u tābında

berīn [4] yukarı, pek yüksek; en yukarıda olan. <Burhān-ı Kātī‘, FZ> “Çarḡ, ḡuld (cennet), ‘arş” sözcüklerinin sıfatı olarak kullanılan berīn, kat ve katmanlardan oluşan bu mekânların en yüksek mertebesini ifade etmektedir.

K16/2 Feyzi nīsān-ı ‘aṭāyā-yı ilahīden olup / Perveriş-yāfte-i nüh-şādef-i çarḡ-ı **berīn**

K16/14 Ol serāy-ı nazar-ı nāmīye-kār-ı cūduḡ / Etdi revnaḡ-şiken-i bāḡçe-i ḡuld-ı **berīn**

K28/26 Dest-i Ḳazā firāzına āvīze eylemiş / Hem-pāye gördi tıḡını ‘arş-ı **berīn** ile

K28/39 Çıkdı beyāza naḡşı görince oṭāḡunı / Istebraḡ-ı cinān gibi ḡuld-ı **berīn** ile

berḡ [24]

1. şimşek; yıldırım. <KT, Ahterī>

K3/53 ‘Urūci āh-ı yetīm ü du‘ā-yı şubḡa delīl / Hubūṭı yok felegün **berḡ** ile şihābında

K6/30 Ne ḡamze **berḡ**-i eccl-sūz kim hirāsından / Olurdu şaḡş-ı Ḳazā ḡüşçe-ḡir-i pinhānı

K27/8 Yekke-tāz-ı şaf-ı a‘dā ki görüp sür‘atini / Eşheb-i ‘azmine der **berḡ**-i cihān ḡoş geldün

K34/31 Olmasun herḡiz müsādif ḡanümān-ı ‘ōmrine / Rūzgāruḡ **berḡ**-i táb-āsā gezend ü āfeti

M2/III/3 Bu şu‘le-zemīn sīne-i pūr-tābımı yā Rab / Ḥırmen-gede-i **berḡ**-i cihān-sūz-ı nazar kııl

G13/2 Dūnyāya **berḡ**-i tıḡ-i nigāḡuḡla táb ver / Düşdün sipāh-ı fitneye teb-lerze-i kıṭbāb

G41/3 ‘Āşıḡkuḡ eder ancaḡ pejmürde cām-ı rāḡatun / **Berḡ**-i āḡı ḡırmen-i derd ü belā bilmez nedür

G103/3 Seng-dilā ḡazer ḡazer tündī-i **berḡ**-i āḡdan / Tışe-i Kūḡken ile ḡiç saḡtī-i ḡāre bir midür

G180/1 Benüm ol şu‘le kim olmaz benümle hem-zebân âteş / Maşaff-ı **berk**-i âhumdan eder ‘atf-ı ‘inân âteş

G376/1 Bâde kim dâğ-ı dil-i ümmiddür her kaçresi / Mey degül **berk**-i Każâ-te ‘kiddür her kaçresi

G378/4 Şi‘r-i renginüm ki ser-cüş-ı tabî‘atdûr benüm / Çün mey-i pür-zür-ı **berk**-i şîşedür her kaçresi

[tas.] kula ilk olarak gelen ve onu Allah’a yakınlığa ve seyru illâllaha davet eden nur. Vecd ile berkin farkı, vecdin yola girdikten sonra hasıl olması, ancak berkin yola girmeye sebep olmasıdır. Berk, Allah’ın kulun kalbine attığı ve onu kendi yoluna girmeye davet eden nûru alatmask için de kullanılır. <Kâşânî, Seccadî/2> Aşağıdaki tanıklarda sevgilinin bakışının ya da güzelliğinin “berk”i, âşığın gönül harmanını ateşe vermektedir. Tanıklar, tasavvufi bağlamda değerlendirilebilecek niteliktedir.

G39/1 Dil-dâdeyüz o şûha ki ‘âşık-firîbdür / **Berk**-i cemâlî dâğ-ı derûn-ı şigîbdür

G82/1 **Berk**-i hırmen-süz-ı dil cânım mı cânânım midür / Üfleyenler âteşim âhum mı dâmânım midür

G110/1 Hırâş-ı sîne ki Ferhâd-ı ‘ışk-pîşesidür / O küh küh-ı gamuñ **berk**-i ‘ışk tîşesidür

G113/1 Tâ cilve-geh-i **berk**-i belâ hırmenümüzdür / Hâkister-i düzağ çemen-i gül-şenümüzdür

G140/2 Biz ki bir sîne-süz hâkister / Ahkerin **berk**-i pür-şerâr-ı gamuz

G192/5 Yine ey Nâ’ilî şâd-âbî-i **berk**-i nighdendür / O çeşm-i nîm mestûñ hancer-i âzârî tîz olmak

G193/2 Ne hırmen-i dil ü ne hânümân-ı şabr kalur / Nigâh-ı germi gibi **berk**-i cân-güdâz olıcağ

G206/4 Yâd-ı fûrûğ-ı **berk**-i nigâhuñla düşdiler / Teb-lerzeye sipâh-ı kemîn-i cihân-ı merg

G250/4 Her şerâre eylemiş âmâde biñ cân hırmenin / **Berk**-i pür-tâb-ı cemâlûñ âteş-i bî-dûd eden

G279/4 Tâb-ı ruñuñ oldukça füzûn şu‘le-i meyden / Bir lem‘ası dünyâyı yağar **berk**-i belâsın

G327/1 **Berk**-i hüsün eder ol şu‘beze-bâz-ı fitne / Hânümân-süz-ı belâ sîne-güdâz-ı fitne

berk urmak [1] şimşek çakmak. “Berk” sözcüğü, Farsça’da da “vurmak” anlamına gelen “zeden” fiiliyle birlikte kullanılır ve “berk zeden” şimşek çakmak manâsında kullanılır.

<ADŞS, Dihhudâ>

K10/30 Meydân-ı lemhatü’l-başara çeşm-i hûş olur / Zeyn **ursa** hünk-ı şarşara **berk**-i cihân gibi

2. süs, ziynet. <Ahterî>

G326/2 Biz **berk**-i hânümân-ı vücûdüz libâs-ı ten / Ne atlas u ne hırka-i peşmînedür bize

berk-naẓîr [1] şimşeğe benzer, şimşek gibi.

M2/II/2 Sînemdeki âteş beni bir renge komuş kim / Hâkister-i düzağ-beden ü **berk-naẓîrem**

Bermekî, Bermekîyân [1] Abbasiler Devleti’nin kuruluşundan Harun Reşid

döneminin ortalarına değin vezirlik makamında bulunmuş bir aile. Sırasıyla Hâlid, Yahyâ, Fazl ve Cafer’dir. Harun Reşid tarafından birçok iltifata nâil olan Cafer, en meşhurlarıdır. Büyük servet sahibi olmalarının yanı sıra şairlere ve âlimlere gözterdikleri ilgi ve ihsanları dillere destandır. Şöhret ve nüfuzlarının artması sbibiyle Yahyâ ve Cafer, Harun Reşid

tarafından idam edilmiştir. <Kâmûsü'l-A'lâm, Lugât-ı Tarihiye ve Coğrafiye, C.1, s. 96>

Tanıkta anılan Ca'fer, bu ailenin en meşhur ferdidir.

K20/19 Eyyâm-ı devletünde anılmak revâ değil / Luṭf u 'aṭâ-yı **Bermekiyân** dâd-ı Ca'ferî

Bermekî-dâd [1] Bermekî kadar bol veren, ihsan sahibi.

K12/20 **Bermekî-dâd** u deheş şadr-ı Felâṭûn-biniş / 'Aql-ı evvel-meniş ârâyiş-i evreng-i kemâl

ber [1] kara, deniz karşılığı. <KT>

K27/30 Baḥr u **berde** iki keff-i güher-efşânûn ile / Bize ey reşk-i şadef ğayret-i kân hoş geldün

berrâk [1] bulanık olmayan, duru, saf; pek parlak. <KT> Aşağıdaki tanıkta her iki anlama da gönderme yapıldığı görülmektedir.

G73/5 Der-kâr olur telâṭum-ı deryâ-yı iştîyâk / Bir mevce o cebhe-i **berrâkdan** kıpar

berzaḥ [4] iki şey arasındaki engel, darboğaz || insanın canını sıkacak, huzursuz olmasına ve azap çekmesine neden olacak yer; cehennem; [tas.] dünya, geçici dünya. Sufi inancına göre dinin zahirine şeriat, bu töreleri duygu hâline getiren bilişin, görüşün oluş hâline gelmesini sağlayan iç âlemineyse hakikat denir. İnsanı şeraitten hakikate götüren yol, tarikattır ki bu, şeriatla hakikat arasında bir berzahtır. <KT, KO, Kanar/2, ÖTS, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 51> Aşağıdaki tanıklarda, üzerinde yaşanılan dünyanın (bu berzaḥ) azaplı bir yer olduğu, “berzaḥ” sözcüğünün mecazî anlamına gönderme yapılarak ifade edilmiştir.

K37/6 Revâ mıdır ki bu **berzaḥda** deşt-i ḥırmânûn / Belâ-keş olmaya dil Ḳays-ı nâ-murâdî kıdar

M9/I/2 'Âlem-i süflîde kalmaz 'ârif-i bi'l-lah olan / Kim o **berzaḥ** bâr-gâh-ı ḳurba dūr eyler seni

M12/I/6 Olan hâdî şîrât-ı müstakîme şer'-i pâküñdür / Bu 'âlem **berzaḥ**-ı ḥavf u recâdur yâ Resûla'l-lah

G209/2 Ne iktizâ-yı ḥired-sûzdur bu **berzaḥda** / Ki ehl ḥ'âr ola nâdan ola ḥuzûr edecek

berzaḥ-güzâr [1] mertebe kat eden; engelleri aşan.

G217/8 Me'vâ na'îm-i râḥat olur nefis ü rûḥuña / **Berzâḥ-güzâr**-ı vaḥşet-i ümmîd ü bîm iseñ

bes [10] yeter, kâfi; elverir; o kadar, bu kadar, yalnız. <KT, FZ, YTS>

K12/68 Hâşılı ṭab'-ı heves-kâruma **besdür** bu güñeh / Ki düşüp ḥâtıra-i nazma kılam fikr-i muḥâl

K25/47 Tâ çend mühim-sâz-ı küdürât-ı cihânsın / **Besdür** ki felek âyîne-i kûr-dilânsın

K30/13 Etmesün kayd-ı dile silsile-i ḥod-râyi / Âh **besdür** yok ise tiğ-i niyâmumda benüm

M13/II/2 Dû-cihâna şefâ'tûñ **besdür** / Luṭf u cûd eyle yâ Resûla'l-lah

M5/III/1 'Uşşâk yanuñda ḥiç-kesdür / Bî-çârelere bu 'işve **besdür**

M5/III/10 Ey şaḥne-i kişver-i teğâfûl / Maḥmûruña nîm cur'a **besdür**

M5/VII/10 Bu vâdî-i pür-ḥaṭarda reh-zen / **Besdür** baña baḥt-ı ḥîle-sâzum

G293/1 Tâ çend mühim-sâz-ı küdürât-ı cihânsın / **Besdür** ki felek âyine-i kûr-dilânsın

Ş1/10 **Bes** ki âzürde-i tegâfûldür / Döyemez intizâra sultânüm

Ş7/1 Dil-i nâ-kâma tegâfûl **besdür** / İltifât eyle benüm sultânüm

besâtîn [1] sebze bahçeleri, bostanlar. Farsça “büstân (بوسنان)”, Araplaştırılıp “bustân (بستان)” biçimine getirilmiş, “besâtîn (بساتین)” ve “besâtûn (بساتون)” sözcükleri de çoğulu olarak kullanılmıştır. <KO, OTAL>

K25/26 Geh micmerede çeşme-i dil-cüy-ı hayâle / Mîzâb-ı **besâtîn**-i me‘ânî vü beyânsın

beslemek [1] birinin karnını doyurmak, yedirmek; yetiştirmek, büyütme. <ÖTS>

K28/71 Hûn-ı cigerle **besledügi** şahid-i suhen / Meftûn eder muķârenet etse hanî ile

best [] kapanma, seddolunma (bkz. beste). <Dihhudâ>

best ü güşâd [1] kapanma ve açılma. Bu terkip, “ıkd u ħall”ın Farsça’ya tercümesidir. <Dihhudâ, Ânenderâc> ‘ıkd u ħall, edebî bir terim olarak bilmece şeklinde düzenleyip açıklama anlamına gelir (bkz. ‘ıkd, ħall). Tanıkta kapıya nispetle kapanıp açılmayı ifade etmektedir. Ancak erbâb-ı dil söz konusu edildiğinde sözcüğün edebî terim karşılığının kastedildiği söylenebilir. Erbâb-ı dil, şairler hakkında da kullanılan bir tabirdir.

G94/3 Nesîm-i dil-keş-i şubh-ı hidâyetden murâd ancak / Der-i maķşûd-ı erbâb-ı dilüñ **best ü güşâd**dur

beste [4]

1. bağlamış, bağlanmış, bağlı, bitleştirilmiş || büyülenmiş, bir şeye karşı âciz kalmış. <FZ, Steingass>

G315/1 Gel ey gönül zen-i dünyâya pây-mâl olma / Olup mücerred-i gül **beste**-i ‘ayâl olma

G372/2 Düşme kayd-ı ser ü sâmana olursañ bârî / **Beste**-i zülf-i Ayâz ol dil-i Maĥmûd gibi

G317/1 Bir veche nâzır ol ki nazîri bulunmaya / Bir zülfe **beste** ol ki esîri bulunmaya

2. kapalı, kapanmış. <LN> Aşağıdaki tanıkta ağzın kapalı olması, sükût etmeyi ifade etmektedir (bkz. lâl).

K12/50 Söyledür âyîne-i luţfuñ olursa ne kadar / Tûţî-i nâţıķa vaşfuñda zebân-ı **beste** vü lâl

3. yakalanmış, tutulmuş, tutsak, esir. <Kanar/2, Steingass>

G12/5 Eyledi murğ-ı dil-i Nâ’îlî-i zârı hevâ / **Beste**-i dâm-ı şikenc-i ħam-ı gîsû-yı taleb

beste-dehân [1] ağzı kapalı || sükût eden, dili tutulmuş. <KO>

M2/IV/5 Geh ğonce gibi teng-dil ü **beste-dehân** tır / Geh bülbül-i şûrîde gibi pür-neĝamat ol

beste-dem [2] nefesi tutulmuş; (hayretten) soluğu kesilmiş. <OTAL, Kanar/2>

K20/34 Tâlib-terâne kim eder i‘ câzı **beste-dem** / Nev-dâsitân-ı cādû-yı kilik-i suhen-veri

G159/1 Ol ‘âşıkuz ki **beste-dem**-i âh-ı ħasretüz / Leb-rîz-i şevke-i ĝam-ı cân-ĝâh-ı ħasretüz

beste-dimâĝ [1] şuuru kapalı, şuursuz, idrâksiz, akılsız.

G171/3 Nefĥa-i kâm-ı dili n’eylesün ey bād olan / Suĥte-kâm-ı emel **beste-dimâĝ**-ı heves

bey' [2] satma, malı mala değişme. <KT, ZL>

bey'-i Yezîd [1] terkinin aslı “bey'-i min Yezîd” biçiminde müzayede, açık artırma ile satış yapmak anlamına gelmektedir. <OTDTS> “bey'-i Yezîd”in de aynı anlama geldiği anlaşılmaktadır.

K7/10 Düşürdi destine dallâl-ı çarh-ı bed-güherün / Metâ'-ı himmetümi imtinâ'-ı **bey'-i Yezîd**

bey'-gâh [1] pazar yeri, çarşı. <OTAL, Kanar/2>

K7/11 Bu **bey'-gâh**-ı esâfilde kim mu' ayyendür / Revâc-ı güyî vü kûrî kesâd-ı dâniş ü dîd

beşâret [1] müjde, bir iyi haber tebliği. Sözcüğün aslı “bişâret” olup, “beşâret” hüsn ü cemâl demektir. [tas.] Tasavvuf edebiyatında âşığın ma'sûkuna kavuşması anlamında kullanılır. İki türdür, birincisi, ölüm vakti melek vasıtasıyla verilen müjdedir ki melek. “Korkmayın ve hüznlenmeyin, size vaat olunan cennetle sevinin - Fussilet/30” der. İkincisi, melek aracılığı ile kıyamet günü verilen müjdedir. “Rabbin onları kendinden bir rahmet ile müjdeler -Tevbe/21.” <KT, Seccadî/2> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün hem “beşâret” hem de “bişâret” imlâlarını destekleyecek ifadeler bulunmaktadır.

K20/40 Âfâka her şehir yayla ol makâmdan / Mihrün şu' â'ı gibi **beşâret** haberleri

beşer [1] Âdem, insan. <KT, ZL>

G114/5 Ey Nâ'ilî sözünde bu dil-keş hayâllerün / İ' câzdur ki nev'-i **beşerden** zühür eder

beyâbân [3] çöl; kır, ova. <KT, Kanar/1>

G226/6 Eczâmuzı hep rîk-i **beyâbân**-ı gâm etsek / Cânâna giden nâme-i hicrâna dökülsek

G383/3 Şûr-ı nîgehün 'ışıkda maşâf eyledi sînem / Şaf şaf sipeh-i fitne **beyâbânımı** tutdı

Kt13/1 Yâr-cüyân olalum fûrâte yâhû diyerek / Edelüm tayy-ı **beyâbân** bir içim şu diyerek

beyân [15]

1. açık ve anlaşılır olma || açıklama, izah. <KO>

K2/26 Kitâb-ı nüsha-i 'ilm-i ledün ki fehmi hîred / Kuşûr-ı şerh ü **beyânında** şerm-sâr çalır

K25/44 Mâhiyyet-i çarhı demek olmaz saña sen hod / Metn-i şafağât-ı felege şerh ü **beyânsın**

2. güzel bir şekilde ifade ve belli etme etrafıyla bildirme (Salâhî, 1313. 327); anlatma, açık söyleme, ifade; <KT, KO>

K25/3 Cârî ise hükümün n'ola emvâc-ı suţûra / Râyet-keş-i ma'nî 'alem-efrâz-ı **beyânsın**

K25/22 Sebbâbe-i idrâk tıyar cünbişün ancağ / Cân ma' nî vü elfâz beden sen çü **beyânsın**

K25/24 Te'şîr midâdunda mıdur sende mi bilmem / Ol dem ki rağam-dâste-i hüsn-i **beyânsın**

K27/34 Luţf-ı mu'tâd ile ol şâ'ir-i hoş-ta' bîrûn / Şâhid-i nazmına ver hüsn-i **beyân** hoş geldün

G300/6 Nâ'ilî feyz-i tettebbu' mı degül kim okuyan / Suhan-ı pâküne der sihr-i **beyân** ancağ bu

G388/7 Alur hîzâne-i kûyına Nâ'ilî bulsa / Mezâğ-ı rûh-ı suhan neşve-i **beyânınumuzı**

3. bir düşünceyi değişik yollarla ve üslûplarla en fasih biçimde ifade etmenin usul ve kurallarından bahseden ilim. <KO>

K23/17 Benânında kalem mevķûf-ı tahrîr-i havâşîdür / **Beyân** u mantık u tefsîr ü âdâb u kelâm üzre

K25/26 Geh micmerede çeşme-i dil-cûy-ı hayâle / Mîzâb-ı besâtîn-i me‘ânî vü **beyânsın**

K27/22 ‘İlm ü fazlun gibi ısbât-ı şecâ‘at kıldun / Âferîn ey ‘alem-efrâz-ı **beyân** hoş geldün

4. (bebr ile izafet terkibi hâlinde) bir savaş zırhı (bkz. bebr-i beyân).

K10/33 At şalsa Rüstemâne eder haşmı hîre-çeşm / Altun benekli câmesi bebr-i **beyân** gibi

K27/32 Ser-i a‘dâyı verüp tu‘me dehân-ı tîge / Zer-nişân zırh ile ey bebr-i **beyân** hoş geldün

G50/5 Elmâs-pâre tîg-i kazâdur o ğamze kim / Bebr-i **beyân**-ı Rüsteme zaħm-ı nigâh açar

beyâna çekmek [1] anlatmak, dile getirmek. <Kantar/2> Tanıkta “silk-i beyâna çekmek” şeklindedir.

K15/37 **Çekdüm** güher-i ma‘rifetüm silk-i **beyâna** / Ol pây-gehe lâyıķ-ı ihdâ mı degildür

beyâz [7]

1. beyaz, ak. <OTAL>

G292/4 Olurdu astar etmek kabûl-i ‘aks etse / Sepîde-i dem-i şubhün **beyâz** libâsın

2. tuğranın dört kısmından ikincisini oluşturan ve “bin” ile “Hân” kelimelerindeki “nün” harfi çizimine verilen ad. İki kısımdır. iç beyzâ, dış beyzâ. Tuğranın bu kısmı yumurtayı andırdığı için, “yumurta” demek olan “beyzâ” denilmiştir. <OTDTS> Aşağıdaki tanıklarda “beyzâ”nın, “beyâz” şeklinde ve renk anlamına da gönderme yapılarak kullanıldığı görülmektedir.

K36/10 **Beyâzında** nümâyân merdüm-i mîm-i Muhammeddür / N’ola aındursa ol tuğrâ-yı ğarrâ çeşm-i hûbânı

K36/12 Ne tuğrâ başka bir ‘âlem ki cem‘ etmiş şeb ü rûzı / Sevâdı leyletü’l-İsrâ **beyâzı** şubh-ı nûrânî

K36/13 Sevâdı zülf-i pîç-â-pîç hürü’l-‘îne tâb-endâz / **Beyâzı** şahidân-ı Halluğ u Nevşâda pîşânî

K36/14 **Beyâzı** şeb-çerâğ-ı baħr-ı devletdür n’ola etse / Sevâdı nüzhet-âbâd-ı İrem şâm-ı ğarîbânı

beyâza çıkmak [2] beyaza bulanmak, beyazlanmak.

K28/39 **Çıkdı beyâza** naķşı görünce otağunı / Istebraķ-ı cinân gibi huld-ı berîn ile

M3/I/3 **Çıkdı beyâza** naķş-ı dil-i zû-fünûnumuz / Oldı netîce-baħş-ı nedâmet cünûnumuz

beyt [20]

1. ev, hane, konak, mesken (bkz. dâr, hane). <KT> Tanıkta felek kastedilmek üzere “heft beyt” terkibi oluşturulmuştur.

G73/7 Ey Nâ‘ilî semâ‘-künân heft **beytüñe** / Seyyâregân-ı çarħ bu nüh tākdan kıpar

Sözcük, “ehl-i beyt” şeklinde terkip oluşturduğunda “ev halkı” anlamına gelir ve dar anlamda “Hz. Muhammed’in yakın akrabası”nı kasteder.

K7/51 Cevâbı var ise haşmuñ hemân dilîr olsun / Tütunca dâmenini ehl-i **beyt** rûz-ı va'îd

Beyt-i Ahzân [2] hüznler evi. Yakup Peygamber, oğlu Yusuf'u kaybettikten sonra yıllarca ağlamış ve ızdırap çekmiştir. Hz. yakub'un hüzn ve ızdırap içinde yaşadığı bu evine "Beytü'l-Hazen", "Beyt-i Ahzân" denilmiştir. [tas.] Sevgiliden uzak kalmış gönlün üzüntüsünü ifade eder. <ADŞS, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 164>

K16/15 Oldı her güşesi bir kaşr-ı Züleyhâ şimdi / **Beyt-i Ahzân** idi evvel o serây-ı dîrîn

G208/6 Her nefes garğ-âb-ı eşk eyler bu minâ hücreyi / Çeşm-i Ya'kûb-ibtilânun **Beyt-i Ahzânın** görûn

Beyt-i Ma'mûr [2] Hazreti Âdem yeryüzüne indikten sonra Allah, Âdem ve zürriyetinin ibadet etmeleri için cennetten bir kasrı Kâbe'nin bulunduğu yere indirmiştir. Bu kasır, beyaz inciden yahut kırmızı yakutta yapılmıştı; Nûh Tufanı'nda yedinci kat göğe çekilmiştir. Kâbe, bunun bulunduğu yere yapılmıştır. Burası meleklerin kıblesi ve tavaf ettikleri bir makamdır. Her gün yetmiş bin meleğin bir daha gelmemek üzere burayı ziyaret ettikleri hadislerde ifade edilmiştir. <İSLÂMÎ SÖZLER, DİNÎ KAVRAMLAR, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 125> Tanıklarda Kâbe ve Beyt-i Ma'mûr ilişkisi dile getirilmiştir.

K23/20 Felekden kadri a'lâ olduğın ma'nide fehmeyler / Bilenler **Beyt-i Ma'mûr** olduğın Beytü'l-Harâm üzre [tas.] Mümin kalbini ifade eder. Âriflerin gönlüne Beyt-i Ma'mûr denir. <Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 166>

G372/3 Çâr erkân-ı vücuduñ ede gör kıble-i cân / **Beyt-i Ma'mûr** olasun Ka'be-i mescûd gibi

Beyt-i Harâm [2] Kâbe; [tas.] Allah'tan başkasına haram olan kâmil insanın kalbi. Bu düşünce Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'de (Saffât/102) "evimi temizle" emrinden neşet etmiştir. <KT, OTDTS, Kâşânî>

K23/20 Felekden kadri a'lâ olduğın ma'nide fehmeyler / Bilenler beyt-i ma'mûr olduğın **Beytü'l-Harâm** üzre

K30/2 Ben Hüdâ-ğ'ân-ı be-vâdî-i ğam eller tâ'îf / Rûy-ı cânânum olan **Beyt-i Harâmund**a benüm

Beytü'l-Atîk [2] Kâbe. "Atîk", eski, eskiden kalma, ilk, değerli gibi manâlara gelir. "Beytü'l-Atîk", Mescid-i Haram, Kâbe-i Muazzama'dır. Kâbe, düşmanların her türlü saldırılarından emin olduğu, Allah'a ibadet edilen ilk mabed ve ilk toplantı yeri olması dolayısıyla "Beytü'l-atîk" adını alır. <İSLÂMÎ SÖZLER>

K28/20 Reşkâ mağâm-ı 'adlûne **Beytü'l-Atîk**-veş / Kerrübiyân tavâfda rûhü-l-emîn ile

G188/5 **Beytü'l-Atîk**-i 'âlem-i ğam reh-revânına / Hûn-âb-ı eşk-i dîde yeter zenzem-i neşât

Beytü'l-Hazen [2] hüznler evi. Yakup Peygamber, oğlu Yusuf'u kaybettikten sonra yıllarca ağlamış ve ızdırap çekmiştir. Hz. yakub'un hüzn ve ızdırap içinde yaşadığı bu evine "Beytü'l-Hazen", "Beyt-i Ahzân" denilmiştir (bkz. beyt-i ahzân). <ADŞS>

M7/I/1 Fırâşım seng-i hârâ pûşîşüm şevk-i kâtâd olsun / Yerim **Beytü'l-Hazen** figân-ı girye-zâd olsun

G162/1 Dil-i zârûn ki derdîn sâkin-i **Beytü'l-Hazen** bilmez / Ne kanlar dökdüğün ol Yûsuf-ı pîrehen bilmez

beytü's-şanem [3] put evi, gayrimüslim tapınağı; kilise.

G286/2 Kûyuñdur o **beytü's-şanem**-i fitne ki döymez / Şeh-bâz-ı ecel bîm-i gâzâl-i hareminden

Ş9/6 Dil hânkâhın **beytü's-şanem** kıl / Ey bî-terahhüm ey nâ-müselmân

Aşağıdaki tanıkta, “beytü's-şanem”in, Hristiyan mabedi anlamında kullanıldığı görülmektedir. Kiliselerdeki ikonların ve resimli duvar süslemelerinin “put” olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

K5/1 Meryem-i nuṭkum edüp yine Mesîhâ-zâyî / Rûh-zâr cyledi **beytü's-şanem**-i ma' nâyî

2. aynı vezinle yazılmış ve anlam yönünden birbirine bağlı iki mısradan oluşan nazım birimi.

<ETETS>

K12/37 Hadd-i i' câza da bu **beyt** ile telmîh etmiş / Vaşf-ı temkinini bir şâ'ir-i sencide-maḳâl

K12/57 'Aczimi bârî bu taḳrîb ile evşâfuñda / Bir iki **beyt** ile îrâd edeyim bi'l-icmâ

K16/29 Benüm ol nâzım-ı hoş-lehce ki etseydi eger / Tâze bir **beytümi** nazmında Nizâmî tazmîn

M7/III/2 Bu **beyti** istimâ' etsün geçenler reh-güzârumdan / Bu añlansun zebân-ı sebze-i ḥâk-i mezârumdan

Aşağıdaki tanıkta sözcük, “ev” anlamına tevriyeli kullanılmıştır.

K33/12 Bir mu'ammâ bu ki ḥallinde cihân 'âcizdür / **Beyt**-i şâ'ir gibi bî-tevriye vü bî-tecnîs

beyza [4]

1. tuğranın dört kısmından ikincisini oluşturan ve “bin” ile “Ḥân” kelimelerindeki “nûn” harfi çizimine verilen ad. İki kısımdır. iç beyzâ, dış beyzâ. Tuğranın bu kısmı yumurtayı andırdığı için, “yumurta” demek olan “beyzâ” denilmiştir. <OTDTS> Tanıklarda “beyzâ” değil, “beyza” olarak geçmektedir.

K36/18 Görüp perrende tâvûs-ı mülemma' bâl ü per şandum / Münakkaş ḥâmesinden **beyza**-i tuğrâda elvâm

G361/5 Mülk-i nâz ol iki çeşmün zîr-i fermânındadır / **Beyza**-i tuğrâ-yı menşûr-ı nîgehdür her biri

2. yumurta. <KT> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün renk anlamına da gönderme yapılmıştır.

K36/15 Sevâdî zıll-ı şeh-perr-i hüma-yı evc-i isti'lâ / Sefîdî dâğ-ı reşg-i **beyza**-i tâvûs-ı cevlanî

3. savaş zamanında başa giyilen demir tas. <Ahterî>

G377/2 Âlet-i dest-i ciger-kâvân-ı gâmdur bâde kim / **Beyza**-i cevher-nümâ-yı tîşedür her kaṭresi

beyzâ [6]

1. yumurta. <Redhouse>

K12/38 Zîr-i 'anḳâ-yı şükûhında felek bir **beyzâ** / Kef-i mîzân-ı veḳârında zemîn bir mişḳâl

2. çok beyaz. Yed-i beyzâ, Allah tarafından Musa Peygamber'e verilen bir mucizedir. Musa Allah'ın emri elini koynuna sokar ve çıkarır, böylece eli parıl parıl parlardı. İlahî gücün gerçekleşip ortaya çıkmasının bir sembolüdür (bkz. Mūsâ). <ADŞS, TDEKTAS, 2001. 421> şairin sihir ve i'caz düzeyinde söylediği sözleri kâğıda geçiren "kalem" için, "yed-i beyzâ" yakıştırmaları yapıldığını aşağıdaki tanıklarda görebilmektedir.

K5/39 'Ud edüp 'âlem-i ervâha ederdüm izhâr / Sâhîrân-ı reh-i tahkîka yed-i **beyzâyı**

K15/28 Nûr-efgen olur leyle-i muzlimde sevâdî / Destünde o hâme yed-i **beyzâ** mı degildür

K26/34 Kelîm-i Tûr-ı ma' nâyam ki hâmemdür yed-i **beyzâ** / Midâd-ı surh ile gâhî ki nakş-ârâ-yı manzardur

M8/VI/2 Olur hayrân-ı kârûn mü-şikâfân-ı yed-i **beyzâ**

"kef-i beyzâ" da "yed-i beyzâ" karşılığı kullanılmıştır.

K36/17 Yâ ref' etmiş kef-i **beyzâ**-yı Mûsîdür sevâdında / Siyeh tuğrâsıdur üstâdî tezhîb eylemiş anı

bezâ' at [1] bir yere gönderilen metâ; bol sermaye. <Ahterî>

G136/4 Bizüz ol metâ'-ı dağal-dükân görünür **bezâ' atumuz** ziyân / Ki bu çârsûda degül 'ayân ne kesâdumuz ne revâcumuz

bezl [8] rıza göstererek verme, esirgemeksizin ve bol bol sarf etme, yazık etmeme; bahşış verme. <KT>

K15/33 Ol **bezl**-i 'atâ kim ola ehl-i dile maşşûş / Endülhte-i zâd-ı reh-i 'uqbâ mı degildür

K18/14 Degil vücûdına âbuñ sebep bu cümle cihân / Nuğûd-ı **bezl**-i kef-i şadr-ı kâm-yâb olmuş

bezl etmek, bezl eylemek [4] harcamak, saçmak, dağıtmak. <Kanar/2>

K3/46 Çihâr-yârı ki **bezl etdi** cân-ı şîrînün / Olup şehadetün ümmîd-i şehd-i nâbında

K5/35 Neydi revnağ-şiken-i Mağzen-i Esrâr olmak / **Bezl edüp** 'âleme genc-i güher-i ma' nâyı

K6/40 O şehriyâr-ı melâ'ik-sipâh-ı 'âlem-i cûd / Ki her kademde **eder bezl** keff-i ihsânı

K25/37 Kân muhtekir-i gevher ü yem müddehar-ı dür / Sen varuñı **bezl etmede** ne bañr u ne kânsın

bezl-i cân [1] canını, hayatını seve seve feda etme. <ÖTS>

G133/9 **Bezl-i cânâ** bu tehâlûk nedür ey pervâne / Zîr-i dâmânûña ol şem'-i şeb-ârâ şıgmaz

bezl ü cûd eylemek [1] ihsanda bulunmak, bağışlamak, (Muhammet Peygamber için) şefa'at etmek.

M13/III/2 Cümle 'âşîlere müderressün / **Bezl ü cûd eyle** yâ Resûla'l-lah

bezm [63] meclis, sohbet meclisi; içkili, eğlenceli meclis, toplantı, dernek. <Cûdî, ADŞS, TDEKTAS> Aşağıdaki tanıklarda "bezm"ın, eğlence amaçlı toplantı anlamında kullanıldığı görülmektedir.

K4/28 Olalı **bezm**-i lutfına sâkî / Mest-i peymâne-i vefâ-yı dilüm

K14/8 Meftûn-ı temâşâsıdur ervâh-ı melâ'ik / Hâkķâ ki 'aceb sūr u 'aceb **bezm**-i vilâdur

- K14/14 Nâhîd-i felek şaff-ı ni‘âlinde o **bezmüñ** / Hoş-zemzeme bir muṭṭibe-i nağme-serâdur
- K20/17 Reşg-i nişâr-ı keff-i keremüñdür eyleyen / Rakḳâş-ı **bezmüñ** olmağa Nâhîdi müşteri
- K24/9 Olduḳça feyz-yâb dem-i hulkı bâd-ı şubḥ / Micmer-fürûz-ı **bezmîne** dūd-ı buḥûr olur
- M3/IX/2 Hum-hâne-i maḥabbetde olsun azîmetüñ / Ol neşve-dâr- vaḥdet-i **bezm-i** ḥaḳîḳatüñ
- G46/3 Yanınca bâde-güsârân-ı **bezm-i** hicrânüñ / Şarâb-ı ‘ışk u maḥabbet sebû sebû biledür
- G67/1 Ey hûn-ı ciger şişe-i câm-ı teri ṭoldur / Ârâyiş-i **bezm-i** ḡam olab sāğarı ṭoldur
- G77/1 **Bezme** mey tâ-efgen olsun sâķiyâ nev-rûzdur / Şem‘üne cem‘ oldı yârân-ı şafâ nev-rûzdur
- G90/2 Peymâne-i ‘ömr olsa yine rinde girândur / Bî-rûḥ mey ol **bezme** kim câmı tehîdür
- G99/2 Miyân-ı **bezme** ki olmış mey ü ‘arâḳ rîzân / Ḥazînedür dūr yâķutı ceste ceste yatur
- G102/2 İçerler ol meyi kim nûş-dârü-yı ḡamdur / Mu‘âşirânı bu **bezmüñ** neşât bilmezler
- G153/7 Nâ’ilî neşve-i pür-zûr-ı suḥanla dehrüñ / Ḥaşre-dek **bezmîni** müstağnî-i şaḥbâ ederüz
- G178/6 Şikeste câm-ı raḥşân bâde rîzân **bezme** dest-efşân / Meger bir zâhid-i ḥûşk ü riyâ-mu‘ tâd ayak başmış
- G222/1 Eyyâm-ı rûze geçdi meh-i ‘îdi görmedük / **Bezm** âḥır oldı sāğar-ı Cemşîdi görmedük
- G264/1 Şıķılır **bezm-i** neşât-ı ḡamı peyveste gören / Rûḥ-ı Cemden utanur câmını eşkeste gören
- G277/2 Zihî sāğar-keşân-ı **bezm-i** germ-â-germ-i rüsvâyî / Ğamından bâde-nûş olmış gönül maḥbûb şerminden
- G283/3 ‘İşķuñ rindân için meclisde geh mey geh ‘arâḳ / **Bezme** sâķiler nişâr-ı dürr ü yâķut eylesün
- G333/1 Ğamzesin ser-mest edüp sâķî şarâb-ı nâz ile / **Bezm-i** ḥüsne verdi revnaḳ âb u tâb-ı nâz ile
- G340/1 Henüz döndi çemen **bezme** gül piyâlelere / Henüz başladı bülbül çemende nâlelere
- G371/7 Vermem bihişte Nâ’iliyâ ben o **bezmî** kim / Sâķileri cevân ola pîri bulunmaya
- Ş5/5 Ğonce-veş ḥâra hem-âḡuş olma / **Bezm-i** bîḡânede mey-nûş olma
- Ş11/6 Biz câm-ı maḥabbet şunulan **bezme** esîrüz / Bir gûne daḥi ‘âlem-i var köhne-bahârüñ

Şairler, bazen “bezm” kelimesini alelâde bir toplantı için de kullanabilirler. Meselâ padişâh bezmleri bu kabildendir. <ADŞS> Aşağıdaki tanıklarda “bezm”in, eğlence amacı olmayan toplantı yeri, istişare mekânı ya da bir din yahut devlet büyüğünün huzuru anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

- K14/77 **Bezmünde** edeb şekve-güzâr olmasa derdüm / Ednâ kederüm ḥaşyet-i ṭab‘-ı şürekâdur
- K20/13 Hürşîd ḥâk-i pâyüne müstâķ-ı rüy-mâl / Cemşîd **bezm-i** luṭfuña meftûn-ı çâkerî
- K21/1 Ḳalem ki zemzeme-perdâz-ı **bezm-i** ma‘ nâdur / Medîḥe-senc-i semiyy-i Ḥabîb-i Mevlâdur
- K24/29 **Bezmünde** Nâ’ilî kadar olmaz neşât-mend / Her düzeḥî ki nâ’il-i ‘afv-ı Ğafûr olur
- K25/7 Gelseñ ‘urefâ **bezmîne** Bercîs ü Aristo / Nâ-ehle ḳarîn olsañ eger ḥiç ne-dânsın
- K27/9 **Bezm-i** faẓlında tenezzül mi ederler demege / Mihre âyîne-i rûşen-güherân hoş geldüñ
- K30/19 Ğaraẓım **bezm-i** şerîfünde añıldıkça bu kim / Diye dâḥildür o ta‘dâd-ı ḡulâmumda benüm
- K33/17 Çarḥdan ehl-i dil ü ṭab‘a şikâyet düşmez / Yâd olunmaḳ ne revâ **bezm-i** şerîfünde o pîs
- K34/29 ‘Âlemi devr eyledükçe âfitâb olsun müdâm / **Bezm-i** germ-â-germ-i devlet piş-gâh-ı ‘izzeti
- K34/4 Târûmâr eylerdi **bezm-i** ‘ışķdan bulsa nişân / Destine girse şikest eylerdi câm-ı vaḥdeti
- K34/5 N’eylesün rindân-ı ‘âlem kim bisât-ı ‘âleme / Ṭarḥ eden âyîn-i **bezm-i** ḡam-zedâ-yı şoḥbeti

- M4/IV/1 Tal‘atun meş‘ale-efrûz-ı harîm-i ‘işmet / Nîgehün **bezm-i** tegâfûlde nedîm-i ‘işmet
- M5/III/11 **Bezmüfide** ki mest-i bî-ayağuz / Teh-şîşe-i kâma bî-dimâguz
- M5/III/8 Leb-rîz-keşân-ı **bezm-i** luţfuñ / Âzürde-i sîlî-i ‘asesdür
- G55/5 Toğmaz mı âfitâb-ı kadeh **bezme** Nâ’ilî / Kâbil midür humâra taḥammül dem-i seher
- G79/3 Nergilerünle **bezm-i** tegâfûlde rû-be-rû / Nâz u girişme birbirine hemdem oldılar
- G129/3 Düş ber-düş olsa gamzeñ nâz ile ḥalvet-nişin / Rûḥ-ı qudsiden bile **bezmi** temennâ gösterür
- G147/6 Çerâğ-ı **bezm-i** şeb-efrûzuyuz aḥibbânun / ‘Adûlarun şerer-i dâmen-i talebleriyyuz
- G230/10 Mihre taşaddur eyledi vaz‘-ı cebin ile / **Bezmüfide** cây-ı ḥadîm-i ḥidmet-güzâra gül
- G230/9 **Bezmüfide** dâverâ ki edeb gülsitanıdur / Çok ḡonce zîr-i perdeden eyler nezâre gül
- G266/2 **Bezm-i** edebün baña mu‘aşirleri yegdür / Bî-rüy-ı riyâ şavma‘a güstâḥlarından
- G287/4 Mihr ü mâhi şeb-çerâğ-ı sîmyâ-kâr-ı ruḥun / Şem‘üne pervâne kılsun **bezmüfide** câm eylesün
- G303/11 Tâ ki a‘dâya ola **bezmi** ḡam-engîz-i ḡased / Feyz-i iḡbâl-i neşât ile tarab-ḡâh bize
- G331/5 Nağme-i kilküme âheng olamaz Nâ’iliyâ / **Bezm-i** erbâb-ı dilün muṭrıbı Nâḥîd olsa
- G345/5 Çerâğın çıkarur şubḡa Nâ’ilî her şeb / Olur murâkıb-ı **bezm-i** şuhûd pervâne
- G360/5 Varınca **bezm-i** Felâṭun-ı ‘ışka ‘aql-ı fużul / Hezâr şerm ü ḡacâletle lâl gelmedi mi
- G373/3 O **bezm-i** yek-şebedür rûzgâr k’anda olur / Karîn-i şubḡ-ı kıyâmet humâr-ı nâ-kâmî
- G380/5 Yañılmaz Nâ’ilî **bezm-i** kemâlün / Zebân-ı dil bilen rind-i ḡâmûşı

bezm-i belâ [1] “Ben sizin Rabbiniz değil miyim” hitabının yapıldığı ve ruhların da “belâ (evet)” diye cevap verdikleri meclis (bkz. elest). <DİNİ KAVRAMLAR>

G380/2 ‘Aceb **bezm-i** belâdur ‘ışk ki olmuş / Hired ezkârı ḡayret mey-furûşı

bezm-i ‘âlem [2] âlem meclisi, dünya meclisi. “Bezm” sözcüğü, tek başına da “dünya, âlem” anlamına gelir. <Kanar/1> Tanıklarda âlemin bir içki meclisine benzetilmesi söz konusudur.

K3/8 Suḡenle olmuş iken **bezm-i ‘âlemün** rûşen / Çerâğ-ı mihr gibi zîr-i nüh-kıbâbında

G222/3 Geçmiş zamân-ı ‘ıyş u tarab **bezm-i ‘âlemün** / Sâzin işitmedük hel Nâḥîdi görmedük

bezm-i ḡâş [3] hususî meclis, herkesin dâhil olmasına izin verilmeyen eğlence. <OTDTS>

K24/25 Cennât-ı ‘aden bunca mu‘allâ kuşur ile / Ol **bezm-i ḡâşa** nisbet ile bî-kuşur olur

K28/65 Bî’l-lah nazar kemâledür ol **bezm-i ḡâşda** / Pişiniyân degilde berâber pesîn ile

G131/3 O **bezm-i ḡâşdan** ben cur‘a-nüş-ı câm-feyzüm kim / Şarâb-ı şâfḡan da ḡün-ı dil taḡyîr olunmuşdur

bezm-i fenâ [1] dünya, hayat. <OTAL> Dünyanın, gelip geçici bir eğlence meclisine benzetilmesiyle oluşturulmuştur.

M1/VII/1 Bir laḡza kim bu **bezm-i fenâda** dem eyledün / Tayy-ı bisât-ı kâr-geḡ-i ‘âlem eyledün

bezm-i ‘ıyş [1] içki meclisi, içki âlemi.

G274/3 Görmeyen müddet-i ‘ömrinde şafâ-yı ḡâtîr / **Bezm-i ‘ıyş** olsa da başdan başa ‘âlem ne desün

bezm-i ʔarab [2]

1. içki meclisi, eğlence toplantısı.

G140/6 Olmazuz cā-niṣṣin-i **bezm-i ʔarab** / ʕ Āṣıḳ-ı şoḥbet-i ihtiyār-ı ğamuz

2. raĝbet görmemiş bir mürekkep musikî makamı. <OTAL, Nedim Divanı’nda Musiki, s. 77> Aşağıdaki tanıkta “Nāhīd, sâz” sözcüklerinden hareketle, terkinin musikî makamı anlamına gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır.

K23/3 Zihî âsâyiş-i **bezm-i ʔarab** kim sūz u sâzından / Felek Nāhīde irsâl-i peyâm eyler peyâm üzre

bezm-i vişâl [2] sevgililerin birbirine kavuşma meclisi. <OTAL>

K2/1 Ne şād-mānī-i **bezm-i vişâl**-i yār ʔalur / Ne zevk-i şoḥbet-i sâķī-i gül-ʕ izâr ʔalur

G175/1 Sürūd-ı **bezm-i vişâli** fiĝân u âha deĝiṣ / Şafâ-yı vuṣlatı bir âşinâ nigâha deĝiṣ

bezm-ārâ [2]

1. meclisi süsleyen, içki meclisinin neşesi ve eğlencesi olan. <OTAL, Dîhhudâ>

K34/19 Şemʕ-i **bezm-ārâ**-yı iķbâl-i neşât-engîzidür / Meclis-i erbâb-ı ʔabʕ uñ bâʕ iş-i germiyyeti

2. bir musikî makamı. <OTDTS> Aşağıdaki tanıkta, tamlamanın yapısı gereĝi “bezm-ārâ” terkihi de oluşmaktadır. Tanığın delâletiyle “bezm-ārâ”nın da bir musikî makamı olma ihtimali bulunmaktadır.

G374/3 Olur ĝāhī leb ü geh ĝamzeden dil **bezm ü rezm-ārâ** / ʕ Aceb şeh-nâme-ĝʔân-ı meclis-i cānâne olmaz mı

bezm-ĝāh [2] meclis kurulan yer, eğlence yeri, ziyafet ve şölen yeri. “Bezm”

karşılıĝında kullanılır. <Cûdî, Kanar/2, Steingass>

K7/46 Vuķūʕı mâtem olaydı eger zamânında / Bu **bezm-ĝāhda** şunmazdı cāma el Cemşīd

G119/2 ʔomaz cām-ı ĝurūr **bezm-ĝāh**-ı ĝaşre dek elden / O mestâne nigh kim teşne-i ĝūn-ı şehīdāndur

bezm-ĝüster [1] mecliste yayılan, meclise serilen (sofra).

K23/5 Bisât-ı rezm-i piķide simât-ı **bezm-ĝüsterde** / Ĥarīfân pür-ʔarab Nāhīde Mirriĝ iltiyâm üzre

bırakmak [4]

1. elde tutulan, taşınan şeyi tutmaz olmak. <ÖTS>

K37/4 **Bırakma** dâmenin elden maḥabbetüñ ki olur / ʔuluñ taķarrubı mevlâsına vedâdı ʔadar

M11/I/6 Ĥabl-i metīn-i şerʕ üñi elden **bırakmasun** / Dām-ı hevâ-yı nefsün olanlar muķayyedi

“Nâzardan bırakmak” deyimini oluşturduğunda, gözden düşürmek, itibar etmemek anlamına vücut verir.

K12/71 Hem **nâzardan bırakup** ĥāk ile yeksân eyler / Hem eder pūta-i miḥnetde ten-i zerdimi ʔāl

2. koymak, salmak. <TS>

K23/27 **Bırakmış** sâye-bân-ı bār-ĝāh-ı rifʕ atüñ sâye / Bu eyvân-ı bülend-i çâr-ʔāk-ı nüh-ĝıyâm üzre

bî-amân [2] amansız, aman vermez, merhametsiz. <KT>

G35/4 Cellâd-ı nigâhı gibi dâ'im / Kan dökmede **bî-amândur** Aḥmed

G255/5 Cihân-ı âfiyet pür-fitnedür ey Nâ'ilî şimdi / O milk-ârâ-yı âşûbuñ nigâh-ı **bî-amânından**

bî-bâk [3] korkusuz, korkmaz; yürekli. <KT, FZ>

K10/9 **Bî-bâk** dest-bürd-i ḥazândur mişâl-i ḥuld / Her şahn-ı bâğı bir varak-ı gül-sitân gibi

G80/4 Bü'l-ı aceb şîrdür ol çeşm-i siyeh kim **bî-bâk** / Dil-i 'âşık gibi bir âteş-i süzâne şunar

G270/5 Kem havşalasun Nâ'iliyâ kendüni **bî-bâk** / Pervâne-i şem'-i harem-i râz edemezsun

bî-bâkâne [1] korkusuzca, küstahça. <Steingass>

G204/4 Görinür ğamze-i maḥmûruña **bî-bâkâne** / Mest-i keyfiyyet-i ḥûn-âb-ı ciger ğamzelerün

bî-bāng [1] sessiz, ses çıkarmayan, suskun (çan).

G158/5 Bu âh ile biz Nâ'iliyâ kişver-i dilde / **Bî-bāng** ceres-i merhale peymâ-yı gezendüz

bî-bedel [1] bedelsiz, paha biçilmez; eşsiz, benzersiz. <Kantar/1, Steingass>

K19/9 Gevher-i **bî-bedel**-i sâmi'-a-i gûş-ı kabûl / Kuvvet-i bâsıra-i merdümek-i çeşm-i emel

bî-behre [3] nasipsiz, mahrum. <KT>

K12/63 Beni **bî-behre**-i mihr-i peder ü mader edüp / Toğduğum yerde felek etdi ğarîb ü pâmâl

G70/5 **Bî-behre**-i sa'âdet-i âdâb Nâ'ilî / Olmaz mu'ammer olsa da 'âlemde hâr olur

G371/4 **Bî-behre** fenâdan o kim deyr-i 'âlemün / 'İsî-i âfitâb-mesîri bulunmaya

bî-behâ [1] paha biçilmez; paha biçilemeyecek kadar değerli. <OTAL, Steingass>

M1/III/7 Bir dürr-i **bî-behâ**-yı müşârü'l-benan idün / Şimdi nişâne kabrüne bir seng-pâredür

bî-beķā [1] istikrarsız, dengesiz, dayanıksız, geçici. <Steingass>

M12/IV/1 Devlet-i **bî-beķāda** ḥasâretdür / Hâşılı ḥaret ü ḥacâletdür

bî-berg [1] yapraksız.

K25/54 Çüb-ı kaleme bâğ-ı suḥende dene tâ kim / **Bî-berg** ü şemer dâğ-ı dil-i 'anber ü bânsın

bî-câ [2] yersiz, olmadık yere, gereksiz yere. <OTAL, Kantar/2>

G201/1 Kûyından o şûḥuñ dil-i rüsvâ ile geçdük / Her ḥaṭvede biñ şekve-i **bî-câ** ile geçdük

G343/3 **Bî-câ** yazılmış ol ciger-i çâk çâk ile / Şehnâmelerde Rüstem ü Suhrâb bir yere

bî-cân [2] cansız, ruhsuz || canını esirgemez, ruhsuz gibi hareket eden, cesur, kahraman. <KO>

G181/3 Tolaşmış târ-ı cân ol mû-miyâna dil de reşşinden / Mişâl-i 'ışk-ı **bî-cân** ol kad-i dil-cüya bağlanmış

G249/3 Her biri şûret-i **bî-câna** döner 'uşşâķuñ / O büt-i deyr-i melâḥat ki geçer yanından

bî-cevşen [1] zırhı olmayan, korumasız.

K8/23 Hirâs-ı ḳahruñ ede bî-silâḥ u **bî-cevşen** / Kemîn-nişîn-i laḥid ol gürüh-ı nâ-sâzı

bî-çäre [12] çaresiz, çaresi kalmamış, zavallı, derdmend, miskin || âciz, bedbaht, talihsiz, düşkün, yoksul, acınacak hâlde bulunan (kimse). <KT, KO>

- G107/2 Niçün ümmîd-vâr-ı vuşlata âzürdedür hûbân / Yine güstâh eden **bî-çâreyi** farṭ-ı maḥabbetdür
 K31/13 Ol feyz ile bulur şeref-i nâmı izdiyâd / **Bî-çâreye** terakkî-i lutfuñ müfîd olur
 M4/V/3 ‘Âşıkun tîğ-be-dest-i ser-i râhıdur ‘ışk / Belki **bî-çâreye** bir mekr-i ilâhidür ‘ışk
 M5/III/1 ‘Uşşâk yanunıda hiç-kesdür / **Bî-çârelere** bu ‘işve besdür
 M5/V/2 ‘Uşşâkı kapuñdan eyledün dür / **Bî-çârelerün** nedür günâhı
 G15/1 Âşüfte edip dilleri nezzârelerün hep / Bir bir duyar esrârın o **bî-çârelerün** hep
 G217/2 Mest eyledi sâkî seni mey qaldı kadehde / **Bî-çâre** gönül sen de kadeh-kârda qaldun
 G273/2 Ğırbâle döndi ten müjeden hâr-puşte dil / **Bî-çâre** bunca tîr-i ciger-dûza n’eylesün
 G366/1 Dil cânâ şaldı cân ten-i **bî-çâreye** seni / Merhem yerine şarmaq için yâreye seni
 G383/5 Lerzende görüp Nâ’îl-i zârı demiş ‘ışk / **Bî-çâreyi** yârün teb-i hicrânımı tıttı
 Kt15/1 ‘Âşıkdan ey perî-zâd kaçmak cefâ degül mi / **Bî-çâreye** maḥabbet müşkil belâ degül mi
 Ş1/6 Alma **bî-çârenün** gözi yaşın / Döyemez intizâra sultânım

bî-çâk [1] yırtığı ve söküğü olmayan (elbise).

- G119/3 N’ola çâk-i girîbân etmeyince bulmasa râhat / Teni erbâb-ı ‘ışka câme-i **bî-çâk**-i zindândur

bî-çün [4] sorgusuz, sualsiz, sorgulanamaz. Allah’ın sıfatıdır. <FZ, Kanar/2>

- K17/3 İltifatuñla bu nâ-kâmı kul etdi keremün / Ede ikbâlünî pâyende Hudâ-yı **Bî-çün**
 K17/48 Cümleden bu suhen-ârâ-yı şenâ-guster kim / Vakf-ı endîşesidür ‘âlem-i feyz-i **bî-çün**
 G243/5 ‘Aceb ki gamzeñe teslîm edem girîbânım / Ne çâre serkeş-i hükmi-i kazâ-yı **bî-çünam**

“Bî-çün u çerâ” da aynı anlamda kullanılır. <FZ>

- K19/22 Cevher-i tîğ ile bî-vâhime islâh-ı mizâc / Şerbet-i lutf ile **bî-çün u çerâ** def-i ‘ilel

bî-dâd [22]

1. zulüm, eziyet, adaletsizlik. <KO, FZ>

- K4/5 Çâşnî-senc-i tîğ-i **bî-dâdam** / Dâğ-ı her-pâre-i cüdâ-yı dilim
 K12/62 Dâmen-i ‘işmet-i Yûsuf gibi çâk etdi yaqam / Dest-i **bî-dâd**-ı Zeliḥâ-yı sipihr-i muhtâl
 K13/3 Bu meclis-i pür-vaḥşet-i **bî-dâdda** ancak / Mazlûmlar âhiydi gelen gûşa hafâdan
 K17/51 Dâmen-i lutfuñı tıttımsıdur o bî-dil muhkem / Koma ser-pençe-i **bî-dâd**-ı felekde maḡbûn
 G230/12 Hem-derd olup bî-dile geldükçe ser-be-pîş / **Bî-dâd**-ı hârdan kapuñı i’tizâra gül
 G249/5 ‘Âşıkun pençe-i **bî-dâd**-ı maḥabbet gitmez / Dest-i cellâd-ı nigâhuñ gibi dâmânuñdan
 G316/1 Çarḥ merdüm-kuşdur ey dil terk-i **bî-dâd** etse de / Vâpesîndür bir nefes ehl-i dili şâd etse de
 G339/2 Şûr-ı sipâh-i hattı ol şâh-ı mülk-i hüsnün / Artar kalem-revinde **bî-dâd** söyleyince
 G383/1 Dest-i nigh-i yâr ki dâmânımı tıttı / Ser-pençe-i **bî-dâd** girîbânımı tıttı

2. zalim. <Kanar/2>

- K3/4 O cem’ üñ aḥqar u nâçizidür ki **bî-dâddur** / Kemâl-i feyz-i dil ü ṭab’-ı müsteṭâbında
 K9/6 Dâmenin pençe-i cellâd-ı celâlünde bulur / Dest-i **bî-dâdım** o kim vakf-ı girîbân etmiş
 K13/7 Bir nâveng-i **bî-dâd** idi nâveng-i ciger-düz / Her kaṭre ki bâride olur cev-v-i semâdan

K19/28 Savletüñ mâni‘-i şûr olmasa kalmışdı tamâm / Dest-i **bî-dād**-ı erâzilde memâlik muhtel

K34/22 Şâhid-i iqbâlüne biñ dîde-i hayret bulur / Çarh-ı **bî-dād** aç a ger bir kere çeşm-i ‘ibreti

M8/1/1 Hirâs-ı fitne şalduñ dehre ey **bî-dād** n’eylersün

G153/6 Elümüzden ne gelür eyleme gamzeñ **bî-dād** / Şâh-ı iqlîm-i kazâdan kime şekvâ ederüz

G236/5 Hâkden ref eyleyüp şâhum demişsün Nâ’ilî / Kuşte-i şemşîr-i **bî-dād**-ı nigâhumdur benüm

G346/2 Kâ’ilüz keşmekeş-i şâhne-i **bî-dāduna** dil / Dest-i âzâr ile şad-pâre giribân ise de

Kt4/2 Bu tegâfûl nedür ey nâvek-i **bî-dād**-ı nigh / Yoğsa peykânunı girmez mi şanursun kana

bî-dād etmek [1] zulmetmek, zulüm yapmak. <Kanar/2>

G330/1 Vâye-bağş-ı kâm olup düşmenleri şad etmeye / Ey felek ehl-i dile çak böyle **bî-dād** etmeye

bî-dād kerdên [1] zulmetmek, eziyet etmek, cevr etmek; adaletsizlik yapmak. <Kanar/1, Dihhudâ>

M1/1/1 Ey rûzgâr-ı kîne-ver ü çarh-ı kîne-h‘âh / **Bî-dād kerdên** oldu o mazlûm-ı bî-günâh

bî-dād-pesend [1] adaletsizliği beğenen, eziyeti öven ve destekleyen. Aşağıdaki tanıkta geçen “bîdād-pesend-i felek-i bed-güher” terkibi, “alçak feleğin yaptığı eziyeti beğenen” anlamındadır.

G195/5 Âzâr-ı dil-i Nâ’ilî-i zâr ile çeşmün / **Bî-dād-pesend**-i felek-i bed-güher ancak

bî-dād-kâr [1] gaddar, zalim. <KO>

K34/12 Saña da minnet neden var iken ey **bîdād-kâr** / ‘Âlemün bir böyle üstâd-ı Felâtûn-fıtnatı

bî-dād-kârî [2] zalimlik, gaddarlık. <KO>

K22/19 Ehl-i dilün şikâyeti var hâk-i pâyüne / **Bîdād-kârî**-i felek-i bed-şu‘ûrdan

bî-dâr [1] uyanık, uykusuz || aklı başında; müteyakkız, basiret üzere bulunan. <KT,

KO, Cûdî, LN>

K12/52 Yine **bî-dâr** olıcağ maşriğ-ı tab‘umdan eder / Böyle bir mafla‘-ı hürşîd-güher ‘arz-ı cemâl

bî-dâ’iye [1] isteksiz, içten olmayan, samimiyetsiz.

K14/50 Ol h‘âce-i mün‘îm ki sımâtındaki ni‘met / **Bî-dâ’iye** endühte-i zâd-ı fuğarâdur

bî-da‘vâ [1] iddiadan uzak, iddiasız. <Steingass>

G265/3 Dünyâ ile sen şulh ol bî-hüccet ü **bî-da‘vâ** / İsterse cihân halkı hep şâhid-i zür olsun

bî-deste [1] tutacak yeri olmayan, kulpsuz, kabzasız. <Dihhudâ>

G218/7 **Bî-deste** hâven-i felegi ser-nigün görüp / Rûyına pây-ı havşala-kûbın ne aınladuñ

bî-dil [7]

1. yüreği olmayan, cesaretsiz, moralsiz; korkak. <Steingass>

K1/52 Na‘tından eylesün taleb-i ruğ‘a-i amân / Hevl-i ‘itâb o **bî-dili** mahşerde lâl eder

2. gönlünü vermiş, gönlünü kaptırmış, âşık. <FZ, Kanar/1>

- K14/59 Şâyeste görüp Nâ'îlî-i **bî-dile** medhûn / Luṭf eyle ki bir şâ'ir-i engüşt-nümâdur
 K17/51 Dâmen-i luṭfuñı tıtmışdur o **bî-dil** muḥkem / Koma ser-pençe-i bî-dâd-ı felekde maḡbûn
 M4/VI/2 Maḡhar-ı luṭf-ı 'iṭâb olmağa lâyiḡ mı degil / Devlet o **bî-dile** kûyuñda gedâlık mı degil
 G194/5 Nâ'îlî mu'ṭerif olsa n'ola cürm-i 'ışḡa / Yâr cevır etmez o **bî-dilde** günâh olmayıcak

3. tasalı, üzgün. <Steingass>

- G230/12 Hem-derd olup **bî-dile** geldükçe ser be-pîş / Bî-dâd-ı ḡardan ḡapuña i'tizâra gül
 M5/VI/6 Cisminde ḡalır mı tâb-ı lerziş / Ol **bî-dilde** kim ḡiṭâb edersün

bî-dimâḡ [2] akılsız, kafasız, beyinsiz. <OTAL>

- M5/III/11 Bezmünde ki mest-i bî-ayaḡuz / Teh-şîşe-i kâma **bî-dimâḡuz**
 Kt5/1 **Bî-dimâḡuz** bizi söyletmege bir sine gerek / Ḥâsılı bülbüle gül tûtiye âyine gerek

bî-dirhem [1] dirhemsiz, parasız pulsuz.

- K19/16 Sikke-perdâz-ı emânet ki döner 'ahdinde / Kise-i müflis-i **bî-dirheme** enbân-ı ḡıyel

bî-dirîḡ [1] esirgenmeyen, cömertlik ve elaḡıklığı ile verilen. <KT, Dihhudâ>

- K8/2 Zamân-ı 'azmüne Ḥaḡḡuñ bu iḡtizâda imiş / Zuhûr-ı 'âṭıfet-i **bî-dirîḡ** ü enbâzı

bî-dirîḡâne [1] esirgemedi, cömertçe.

- K21/12 Veliyy-i ni' met-i 'âlem ki **bî-dirîḡâne** / Nevâl-i mekrûmeti ḡalḡa ḡân-ı yaḡmâdur

bî-dûd [1] dumansız (ateş). Terkipte ateşin parlaklığı ve bulanıklıktan arınmışlığı

vurgulanmıştır. Dumansız olması ateşe hâlel vermez, onu daha aydın kılar. <Dihhudâ>

- G250/4 Her şerâre eylemiş âmâde biñ cân ḡırmenin / Berḡ-i pür-tâb-ı cemâlün âteş-i **bî-dûd** eden

bî-edeb [6] edepsiz, terbiyesiz. <OTAL>

- K4/39 Pâdişâhân ḡapuñda pesdür pes / **Bî-edeb** ṭabi'-i hevâ-yı dilim
 K25/53 Hengâm-ı du'âdur yeter ey ṭab'-ı hevâyî / Mestâne-rev-i câdde-i **bî-edebânsın**
 G102/5 Zihî vifâḡ-ı edîbân-ı 'âlem-i tecrid / Ki **bî-edebler** ile iḡtilâṭ bilmezler
 G147/1 Sifâl-i meykede-i 'ışḡ teşne-lebleriyüz / Ḳadeḡ-keşân-ı ḡamuñ şanma **bî-edebleriyüz**
 G258/5 Helâk-ı şerm olurun Nâ'îlî ḡicâbumdan / O **bî-edeblüğü** kim yâre ḡâḡ ḡâḡ ederin
 G285/6 Ḥavşala-i ḡaḡıḡatün olsa da Nâ'îlî ferâḡ / **Bî-edebâna** her tenük-zarf-ı mecâz degmesün

bî-eşer [2] etkileyici olmayan, etkisiz, faydasız. <Steingass>

- K3/71 İlâhî eyleme şermende Nâ'îlî ḡuluñı / Du'â-yı **bî-eşer** ü ḡayr-ı müstecâbında
 G257/2 Nâveg-i **bî-eşer**-i âh-ı dilün şu'le degül / Çarḡ âlûde-i ḡün eyledi peykâmı ucın

bî-fâ'ide [1] faydasız; hayırsız, yararı olmayan. <KT, KO>

- G372/6 Olsa mümted ne ḡadar devlet-i deh-rûze ḡayât / Yine **bî-fâ'idetür** sâye-i memdûd gibi

bî-gâḡ [1] zamansız. Tanıkta ḡeçen “ḡeh ü bî-gâḡ”, vakitli vakitsiz, ara sıra

manâsına gelir (bkz. ḡeh ü bî-gâḡ). <Kanar/2>

- G303/1 Yıldı bir kerre ḡörün ḡâ'ilüz ey mâḡ bize / Yeter eḡlence ḡayâlün ḡeh ü **bî-gâḡ** bize

bî-gerd [2] kedersiz. <OTAL>

K14/11 Şahbâ gibi ülfetleri **bî-gerd**-i küdüret / Sâgar gibi şoşbetleri bî-reng-i riyâdur

M1/1 Mey mezheb-i rindîde kırâb ile gerekdür - **Bî-gerd**-i küdüret / Tâ' at-ı maḥabbetde vuzûḥ ile gerekdür -
Ammâ mey-i vaḥdet

bî-gıll u ğış [1] kuruntusuz, vesvesesiz, saf. <Kantar/2>

G77/2 Şâfdur âyîneler **bî-gıll u ğışdur** sîneler / Pâkdür ebr-i küdüretten hevâ nev-rûzdur

bî-girân [2] sınırsız, sonsuz;engin. <KT, Kanar/1>

K34/18 Şunmasun girdâb-ı baḥr-ı **bî-girân**-ı luḫfına / Seyr edenler sîne-i deryâda dâğ-ı ḫayreti

G206/6 Yâd eyledükçe nokṭa-i ḫâlûn olur ḫader / Güm-geşte râh-ı bâdiye-i **bî-girân**-ı merg

bî-gümân [1] şüphesiz (bkz. bî-şekk). <KT>

M6/1/2 Zerrelerdür mümkünât olmuş vücûduñ mihr-i şân / Şûret ü ma' nide peydâ vü nihânsın **bî-gümân**

bî-günâh, bî-güneḥ [3] günahsız, suçsuz, kabahatsız, mazlum, masum; pak. <KT, KO>

M1/1/6 Tût dâmen-i sipihri hemân rûz-ı rusta-ḫîz / Mazlûm-ı **bî-günâh** idüğinde yok iştibâḥ

M1/1/1 Ey rûzgâr-ı kîne-ver ü çarḫ-ı kîne-ḫ'âḥ / Bî-dâd kerden oldu o mazlûm-ı **bî-günâh**

G197/5 Çîn-i ebrû-yı 'iṭâbuñ ki nevâzişler eder / Hûn-behâ-yı dilidür Nâ 'ilî-i **bî-güneḥtûñ**

bî-günâh-kâr [1] günahkârı olmayan, günahkârdan arınmış.

K2/23 Şefî'-i rûz-ı kıyamet Muhammed-i 'Arabî / Ki ḫaşr luṭfı ile **bî-günâh-kâr** ḫalır

bî-ḫaber [8] habersiz||cahil; vurdumduymaz. <Cûdî, OTAL>

G5/3 Ben özümnden **bî-ḫaber** mecnûn iken verdi ḫırâş / 'Aḫl edüp şâgird-i nâ-ḫâbil Felâṭımı baña

G52/3 Şular ki **bî-ḫaber**-i germ ü serd-i 'âlemdür / Nedür cefâ-yı şitâ luṭf-ı şayf bilmezler

G90/5 Ey **bî-ḫaber**-i vaḫşet-i 'uḫbâ ḫaberûñ yok / Bu keşretûñ elbetde ser-encâmı teḫîdür

G108/5 Nâ 'ilî mu' cize-perdâz-ı fûsûn olsa o leb / Rûḫ-ı ḫudsîyi bile **bî-ḫaber**-i râz şanur

G219/2 Ḥaṭ ber-âver nâz-perver sûz-ı dilden **bî-ḫaber** / Dâğ-ı istiğnâ-yı bî-hengâmıyuz bir âfetûñ

G219/3 Ḥâletinden **bî-ḫaberdür** rûḫ-ı Cemşîd-i neşât / Sende ey şahbâ-yı ḡam ben bulduğum keyfiyyetûñ

G220/5 Ḥalk-ı 'âlem Nâ 'ilî hem-câh-ı İskender velî / **Bî-ḫaber** âyînesinden sîne-i bî-kînenûñ

G252/5 Nazm-ı pâküñ Nâ 'ilî germ-âşînâ-yı ehldür / Sûz-ı dilden **bî-ḫaber** efsürde ṭab'ân görmesün

bî-ḫad(d) [2] hadsiz, sınırsız, çok. <KT>

K9/22 Ele al ḫâṭır-ı ehl-i dili kim anlara çarḫ / İltizâm-ı sitem-i **bî-ḫad** ü pâyân etmiş

K14/52 Ol Âşaf-ı ḫoş-zât-ı şerîfûñ / Eṭvâr-ı pesendîdesi bî-ḫadd ü verâdur

bî-ḫ'âhiş [1] isteksiz, şevksiz, ilgisiz; takıntılı. <Steingass>

G228/4 **Bî-ḫ'âhiş**-i gül oldu ṭaleb-kâr-ı cemâlûñ / Terk-i heves-i berg ü giyâḥ eyledi bülbül

bî-ḫaḫîḫat [1] iki yüzlü, hain, nankör. <Steingass>

M1/V/2 İtlâf-ı naḫd-i 'ömr-i girân-mâye eyledûñ / Yârân-ı **bî-ḫaḫîḫat** ü ehl-i nifâḫ ile

bî-ḥar [1] dikensiz || meşakkati olmayan, zahmetsiz. <OTAL>

G319/5 Gül-âb-ı feyze kâbil hûn olan şad pâre dillerdür / Gül-i ḥod-rûy-ı şahrâ gibi **bî-ḥar** u ḥazân şanma

bî-ḥaṭar [1] tehlikesiz, güvenli, korkulacak bir şey bulunmayan || değersiz, kıymetsiz, vakarsız. <Steingass, Dihhudâ, Ânenderâc> Tanıkta belâ yolunun hem güvenli bir yer olduğu hem de kıyaslandığı unsura göre değersizliği ifade edilmiştir.

G195/3 Âmed-şud-ı ğamzeñle ḥarîm-i dile nisbet / Şeh-râh-ı belâ câdde-i **bî-ḥaṭar** ancak

bî-ḥavf [1] tehlikeden korkmayan, cesur. <Steingass>

M2/III/4 Dâmen be-kef-i bâdiye-i derdüñe yâ Rab / Şeh-râh-ı ğamuñ meslek-i **bî-ḥavf** u ḥaṭar kıl

bî-hemâl [1] eşsiz, benzeri olmayan, benzersiz. <KT, Kanar/1>

M10/I/10 Bedri hilâl edüp yine eyler hilâli bedr / Ḥallâk-ı her dü ‘âlem ü fa‘âl-i **bî-hemâl**

bî-hengâm [1] vakitsiz, münasebetsiz zamanda olan. <KT>

G219/2 Ḥaṭ ber-âver nâz-perver sûz-ı dilden bî-ḥaber / Dâğ-ı istiğnâ-yı **bî-hengâmıyuz** bir âfetüñ

bî-hicâb [1] utanmayan, utanması olmayan, edepsiz. <OTAL>

K3/29 Kõ hâl-i ğayn sen ey **bî-hicâb** kendüñi gör / Ne oldı mâḥaşaluñ çarḥ âsiyâbında

bî-hirâs [1] korkusuz, pervasız; cesur. <Ânenderâc>

K10/28 Deşt-i emân-ı kişver-i ‘adlinde **bî-hirâs** / Şîri ğazâl-perveriş eyler şobân gibi

bî-ḥisâb [2] sayısız, hesapsız, çok. <KT, Kanar/2>

K3/1 Kerem kuşur eder çarḥ-ı dün ‘itâbında / Ki ḥaml-ı minnet eder cevri-i **bî-ḥisâbında**

K22/13 Der-‘uhde-i ‘inâyetüñ oldı ḥalâş olup /Emvâl-i **bî-ḥisâb**-ı ḥazâ’ın kusûrdan

bî-ḥiss [1] hissiz, duygusuz. <OTAL>

K28/38 **Bî-ḥiss** ü rûḥ kâlebe döñdi ‘adû-yı dîn / Lâl etdî saṭvetüñ bu kadar kibr ü kîn ile

bî-ḥuceste [1] hayırsız; nasipsiz, zavallı.

G99/5 Ğarîb daḥmedür ey Nâ’ilî bu heft evreng / Ki bir degil nice Behrâm-ı **bî-ḥuceste** yatur

bî-ḥūd [2] bayılmış || kendinden geçmiş olan, çılgın. <OTAL>

G48/5 Teferrüc etmege dil **bî-ḥūdâne** Nâ’iliyâ / Verâ-yı ‘âlem-i ḥayretde bir diyâr ister

bî-ḥūdî [1] baygınlık, kendini kaybetme; [tas.] sarhoşluk ve mestlik makamı. <Kanar/2, Seccadî/2>

G146/2 Şahbâ-yı **bî-ḥūdiden** olursak ne deñlü mest / Keyfiyet-i cünûmî ferâmûş eder miyüz

bî-ḥuzûr [2] rahatsız. <KT>

K24/1 Evzâ’-i rûzgâra o kim **bî-ḥuzûr** olur / Gâhî şikâyet eyler ise geh şekûr olur

G209/1 Felek ne var bizi çaḥ böyle **bî-ḥuzûr** edecek / Bir iki bed-güheri câh ike vaḥûr edecek

bî-ḥüccet [1] delilsiz, mesnetsiz. Aşağıdaki tanıkta “da‘vâ, şahid” sözcüklerinin de oluşturduğu bağlamda bî-ḥüccet’in, “mahkemelerden verilen resmî belge olmaksızın” anlamına geldiği söylenebilir (bkz. ḥüccet).

G265/3 Dünya ile sen şulh ol **bî-ḥüccet** ü bî-da‘vâ / İsterse cihân halkı hep şahid-i zür olsun

bî-ḥüküm [] düzensiz, izinsiz, dengesiz. <Steingass>

bî-ḥüküm ü şebât [1] dengesiz ve düzensiz. Dünyanın geçiciliği ve geçersizliği ifade edilmek üzere kullanılmıştır.

M2/IV/7 Düşdükçe heves-kârî-i eşkâl-i vücûda / Ârâyiş-i dünyâ gibi **bî-ḥüküm ü şebât** ol

bî-îmtinân [1] başa kakmaz, başa kakmayan. <KO>

K31/12 Hakıkında ḥâme-i keremün ol zamânda kim / **Bî-îmtinân** şahîfe-tırâz-ı ümîd olur

bî-inkisâr [1] kırılmamış || gücenmemiş. Hatırın bir şişeye benzetilmesi münasebetiyle hem maddî hem de manevî kırılma kasatedilmiştir.

G245/2 Hün-ı cigerle tölmiş câm-ı zer olmadansa / **Bî-inkisâr-ı** hâtır eşkeste-sâgar olsun

bî-îştibâh [1] kuşkusuz, şüphesiz. <OTAL, Kanar/2>

T6/1 Kâtib-i dîvân idi ḥayf o zât-ı şerîf / Gıbta ederdi gören ḥaṭṭına **bî-îştibâh**

bî-i‘tibâr [2] itibarsız. <Kanar/2>

K2/40 O dem ki müstenidân-ı ‘amel o bâdiyede / Fütâdelikte ‘aceb vü **bî-i‘tibâr** kalur

G70/1 Ferzend-i nâ-ḥalef ki peder-iftihâr olur / Zâtında cevher olmasa **bî-i‘tibâr** olur

bî-kârâr [1] kararsız, sebatsız, fani || rahatsız, mustarip. <KT>

K2/42 O dem ki merkez-i ḥayretde ol belâ-keşler / Mişâl-i nokṭa-i mevhûme **bî-kârâr** kalur

bî-kaşd [1] elde olmadan, irade dışında; ansızın. <Ânenderâc>

K23/37 Geleden ‘âlem-i kevn ü fesâda kendime buldum / Sipihr-i dümü bî-takrîb ü **bî-kaşd** intikâm üzre

bî-keder [1] tozsuz; kedersiz, gamsız, tasasız.

G104/2 Cihân-ı **bî-keder** ü pür-fürûğ-ı ‘ışkâm ben / Ne ebr-i tîrede mâhum ne âfitâbum var

bî-kenâre [3] ölçsüz, sınırsız, hadsiz, uçsuz bucaksız. <Dihhudâ>

M1/III/6 Sâhil-nişîn-i şoḥbet idün ḥâliyâ tenün / Şad-pâre fülk-i ğarḳa gibi **bî-kenâredür**

G295/4 Felekâ tokuz sefîne kim eder ḥabâb-veş dil / Hâzer eyle cünbişinden yem-i **bî-kenâredür** bu

G363/2 Sirişk-i dîdeden ey nâ-ḥudâ-yı zevraḳ-ı ḥüsn / Hâzer hâzer ki yem-i **bî-kenâredür** şimdi

bî-kes [3] kimsesiz || koruyucusuz; çaresiz. <KT, Kanar/1, Steingass>

K3/3 O zümrenün biri de Nâ ‘ilî-i **bî-kesdür** / Ki rûy-ı dil göremez baḥt-ı pür-‘itâbında

K9/26 Biri de Nâ ‘ilî **bî-kes** ü tenhâdur kim / Baḥt reh-güm-şude-i zulmet-i nisyân etmiş

Ş7/2 Hâk-ı kuyuında yatur **bî-kesdür** / İltifât eyle benim sulṭânım

bî-kesel [1] bezgin olmayan; uyanık, dinç, tetikte.

G240/1 Nakd-i dili dil-dâra verüp mâ-ḥaşal aldum / Bâzâr-ı maḥabbetde ğam-ı **bî-kesel** aldum

bî-kişt ü kâr [1] ekinsiz, mahsûlsüz, ürünsüz; çorak. “Kişt ü kâr”, ekin, hasat anlamına gelir. <Dihhudâ>

M1/IV/2 **Bî-kişt ü kâr** mezra‘a-i rûzgâr idüñ / Ey nâ-murâd n’oldı ki merg oldı ḥâşılıñ

bî-kîne [3] kini olmayan, intikam duygusu taşımayan. <Dihhudâ>

G196/3 Zerrâtı ğamuñ şevk ile hep rakşa getürdi / Hûrşid gibi sine-i **bî-kîne**-i ‘âşık

G220/5 Halk-ı ‘âlem Nâ’ilî hem-câh-ı İskender velî / Bî-ḥaber âyînesinden sine-i **bî-kînenüñ**

G326/4 Ol keh-rübâ-yı âteş-i derdüz ki bir şerer / Dûzaḥ-fürûz-ı sine-i **bî-kînedür** bize

bî-kuşûr [1] kusursuz. <Kanar/2> Aşağıdaki tanıkta “kuşûr” sözcüğünün “kasırlar, köşkler, saraylar” anlamına da gönderme yapılmaktadır.

K24/25 Cennât-ı ‘aden bunca mu‘allâ kuşûr ile / Ol bezm-i ḥâşa nisbet ile **bî-kuşûr** olur

bî-mânend [2] eşi, benzeri olmayan ; bir tür lâle. <OTAL, TÜRK ÇİÇEK VE ZİRAAT KÜLTÜRÜ, s. 489, KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE LÂLE, s. 14> Aşağıdaki tanıkta geçen “âsâr” sözcüğü de lâle türlerinden biri olarak kullanılmıştır (bkz. âsâr).

K35/7 O şâdirvân ki vaż‘ olmuş nazar-gâhında **bî-mânend** / Hüveydâdur bihiştüñ cûşışinde nice âşârı

bî-me’âl [1] manâsız, hükümsüz, saçma sapan. <OTAL>

K1/44 Sevdâ-yı ḥâm-ı devlet deh-rûze ḥâşılıñ / Mâḥulyay-ı meşgale-i **bî-me’âl** eder

bî-meẓheb [1] dinsiz. <Kanar/2>

G314/1 Âdem ğanî-dil olsa gedâ-meşreb olmasa / Rind olsa ḥaḳîḳat u **bî-meẓheb** olmasa

bî-minnet [2] yapılan bir iyiliği gücendirecek şekilde hatırlatmayan, başına kakmayan, lûtuḥkâr. <OTAL>

G42/2 Gerdün ile ğavğa bu güzër-gâh-ı fenâda / Bir gûşe-i **bî-minnet** olan külhên içündür

G123/2 Teklîf mi var şoḥbete her gece nihânî / Kâşâne-i dil ḥâne-i **bî-minnet**-i ğamdur

bî-mişl [] eşsiz, benzersiz. <Kanar/2>

bî-mişl ü bedel [1] eşi benzeri olmayan, benzeresiz, akransız.

K19/13 Hoş-nüvis ehl-i kalem Âşaf-ı zîbende-raḳam / Münşî-i pâk-edâ kâtib-i **bî-mişl ü bedel**

bî-muḥâbâ [6] çekimeksizin, pervasızca, kayıtsızca; sakınmadan. <KT, OTAL>

K4/34 Bâm-ı ‘arşa ‘uluvv-ı şânından / **Bî-muḥâbâ** nihâde-pây-ı dilem

K6/5 Cezâ-yı ‘ışk u maḥabbetle bî-**muḥâbâyam** / Bu ‘arşa-gâhda Manşûra olmağa şanî

K21/25 Penâh-ı ehl-i dil ol dâverâ ki çarḥ-ı denî / Ezîyyet-i dil-i şeydâda **bî-muḥâbâdur**

K36/19 Ki yazmış **bî-muḥâbâ** anı tâvûs-ı mürekkeble / O düstür-ı mükerrrem ol sezâ-vâr-ı cihân-banî

G129/2 Cılve-gâh-ı kâmetüñ kim maḥşer-i âşûbdur / Sâyesinde ehl-i ḥaşrı **bî-muḥâbâ** gösterür

G238/3 Dâmen-i dilde yeter ey gözi cellâd yeter / **Bî-muḥâbâ** dem-i şemşîr-i teğâfûl görelüm

bî-mürüvvet [1] mürüvvetsiz, insaniyetsiz. <OTAL>

M1/I/2 Senden ne vech ile ile alınur intikāmumuz / Ey baht-ı kîne-hü felek-i **bî-mürüvvet** âh

bî-naşib [1] nasipsiz, behresiz; talihsiz, talihi kapalı. <KT, OTAL>

G39/2 Reşg eyleme meşâm-ı dil ü cāna ey şabâ / Büy-ı vişâl-i yârdan ol **bî-naşibdür**

bî-nefha [1] kokusuz|| varlığının bir amacı bulunmayan, faydasız, değersiz.

K26/21 Nice gül-zâr kim **bî-nefha** kāmân-ı haţ-ı yâre / Hâs u hâşâki sünbül-zâr-ı cennet hâki ‘anberdür

Aşağıdaki tanıkta “lâle”nin kokusuz bir çiçek oluşu hatırlatılmakta (bkz. KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE LÂLE. 32) ve koku ile “ihşan” arasında bir irtibat kurulmaktadır. Sevgilinin güzellik bağına girip gül yanağına konan bülbüller (âşıklar), ondan bir koku (ihşan) beklememelidirler. Burada “bî-nefha”, mutlak yokluk bildirmek için kullanılmıştır.

G346/3 ‘Andelîbüz gül-i ruhsârına bâğ-ı hüsnuñ / Lâle-veş gülleri **bî-nefha**-i ihşân ise de

bî-nevâ [1] fakir, çaresiz, her şeyden mahrum, muhtaç; nasipsiz, zavallı. <KO,

OTAL>

G165/4 Dervîş-i **bî-nevâ**-yı nemed-püş u sîne-şâf / Ebr-i siyehde çarh-ı fenâ âfitâbiyuz

bî-nihâyet [2] nihayetsiz, hadsiz, sonsuz. <KO>

K29/17 Ma‘rûf-ı cebr-i hâtır-ı ehl-i niyâzdur / Luţf-ı dem-â-demün kerem-i **bî-nihâyetün**

G227/3 Maşrûf-ı cebr-i hâtır-ı ehl-i niyâzdur / Luţf-ı dem-â-demün kerem-i **bî-nihâyetün**

bî-nişân [1] nişansız, işaretsiz; [tas.] Allah’ın zatı. <OTAL, Seccadî/2>

M6/V/3 Cilve-gersün vaḥdet-i zâtuñla peydâ vü nihân / Kimse bilmez zâhir ü bâḥında zâtuñ **bî-nişân**

bî-niyâz [6]

1. ihtiyaçsız, müstağni, kimseye ihtiyacı olmayan. <FZ, Ânenderâc>

K1/39 ‘İzzet bulan bu meşgâleden **bî-niyâzdur** / Nefs-i ‘azîzi sū’-i taleb bed-sikâl eder

M7/II/1 Sipîhr-i kîne-cûdan bî-vefâlık resm-i ‘âdîdür / Felekden **bî-niyâz** olmak daḥi bir özge şâdîdür

2. muketdir, iş yapmaya kudreti olan. <Ânenderâc>

G211/7 Bu iktidâr nedür Nâ’ilî suḥanda meger / Cenâb-ı ‘İşmetî-i **bî-niyâzdan** geldün

G362/1 **Bî-niyâz** âlüfteler kim hâk-i rehür her biri / Mesned-i faqr u fenâda pâdişehdür her biri

3. karşılık beklemeksizin, karşılıksız, bedelsiz.

K7/30 O şâh-zâde ki etmiş vüfur-ı baḥşâyîş / Hızâne-i keremi **bî-niyâz**-ı kufl u kilîd

K26/2 Zihî âşâr-ı luţf-ı **bî-niyâz** u bî-tereddüd kim / Huşûliyle suḥen-sencân-ı ‘âlem nâz-perverdür

bî-nuţḳ [1] lâl, konuşmayan, dilsiz (bkz. ebkem).

K25/6 **Bî-nuţḳ** velî ḥumm-ı devât içre Felâṭün / Hâmûş velî velvele-endâz-ı cihânsın

bî-nâm u nişân [2] adı sanı kalmamış. <OTAL>

K27/21 Nereye varduñ ise maşlahatuñ gördi ricâl / Eyledün düşmeni **bî-nâm u nişân** hoş geldün

bî-pâ vü bî-ser [1] ayaksız ve başsız|| tamamen çaresiz, çok fakir ve sefil kimse.

<Steingass>

K11/17 Hâvf-ı şemşîr-i celâlünle kefi cellâdda / Bâr-gâh-ı kahrûña **bî-pâ vü bî-serdür** gelen

bî-perde [1] engelle karşılaşmayan; arsız utanmaz. <OTAL, Kanar/2>

K1/19 Ser-câdde-i şerî‘ati kim pâ-girizini / **Bî-perde**-i girive-i semt-i dâlâl eder

bî-pervâ [1] çekinmeksizin, sakınmadan; sakınmayan çekinmeyen, korkusuz.

<OTAL>

G387/2 Ser-girân-ı nâz u naḥvetdür ki **bî-pervâ** olup / Meclis-i maḥşerde mest-i câm-ber-leb ğamzesi

G387/3 Meclis-ârâ-yı edeb oldukça kendin gösterür / Çeşm-i **bî-pervâ**-yı şühûndan mü‘eddeb gösterür

bî-râbîta [1] alâkası olmayan, ilgisiz; başı boş.

K13/4 **Bî-râbîta**-i emn ü amân nüṣṣa-i devlet / Olmuşdı ‘ibâret bir iki ehl-i hevâdan

bî-rağbet [1] istenmeyen, kendisine meyledilmeyen. <Dihhudâ>

K26/7 Sitem iklîm-i cûdından sürülmüş şaḥş-ı **bî-rağbet** / Hârîm-i ḥâş-ı luṭfında kerem ‘abd-ı müdebberdür

bî-raḥm [1] acımasız, merhametsiz, kalpsiz. <OTAL, Kanar/1>

G387/4 Çeşmi bir **bî-raḥm** kâfirdür ki baḳduḳça olur / Âlet-i dîn ü ḥîred âşûb-ı mezheb ğamzesi

bî-renc [2] sıkıntısız, kolayca, zahmete katlanmadan. <OTAL, Kanar/1>

K14/49 Ol dâver-i baḥşende ki gencîne-i luṭfı / **Bî-renc**-i taleb naḳd-i kefi ü ceyb-i gedâdur

G147/3 O nâ-murâdlaruz kim bu ḥasret-âbâduñ / Ḥuşûl-i kâmda **bî-renc** ü bî-ta‘ablariyuz

bî-reng [8] renksiz, rengârenk olmayan; saydam|| ilâhî cevher. [tas.] Bu tabir,

tasavvufta dinlerin birliği anlamına gelir. Bütün renklerin aslı renksizlik olduğu gibi bütün dinlerin aslı da bir ve aynıdır. Bu da bütün insanların Elest bezminde kendilerinin kul, Allah’ın Rab olmasını kabul etmelerinden ibaret olan tek ve bir dindir. Belli bir mertebeye ulaşan mutasavvıf bütün din mensuplarına aynı gözle bakar; çünkü hepsinin aslı birdir. Bütün dinler ve mezheplerde esas olan söz konusu dinin renkleridir. <KO, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıklarda renklerin renksizlikten zuhur etmesi tasavvufi yorumlara açıktır.

K4/9 Levḥ-i **bî-reng**-i ‘âlem-i ma‘nî / Şûret-i naḳş-ı mâsivâ-yı dilem

K14/11 Şahbâ gibi ülfetleri bî-gerd-i küdüret / Sâgar gibi şoḥbetleri **bî-reng**-i riyâdur

G128/1 Çeşm-i mestûn neşvesin **bî-reng**-i şahbâ gösterür / Ğamzesin maḥmûr kendin mest-i rûsvâ gösterür

G161/1 Mestî-i ‘ışkuñla **bî-reng**-i ḥicâb-ı maḥşerüz / Bü’l-fuzul-i kâm-ı dil ḥâzır-cevâb-ı maḥşerüz

Aşağıdaki tanıkta renksizlik, arkasına yansıyan suretleri aynen gösteren gölge oyunu perdesi anlamında düşünülmelidir.

K13/16 Eşkal-i ğarîb etdi ‘ayân bâd-ı ḥavâdiş / Bir cünbiş ile perde-i **bî-reng**-i ḥafâdan

bî-rengî [3] renksizlik; saydamlık. <OTAL>

K25/19 **Bî-rengî**-i envâr-ı tayakkuzda kemâhî / Ser-defter-i erbâb-ı tarîk-i deverânsın

G25/5 **Bî-rengî**-i hüsünle verüp güllere haclet / Meşşâfâm gül-güne-îrâz-ı ruh-ı bâğ et

Aşağıdaki tanıkta “bî-reng” terkininin tasavvufî anlamda “her din mensubuna aynı gözle bakan” anlamına geldiği görülmektedir.

G362/5 Reng-i **bî-rengîden** âgeh dillerün ey Nâ’îlî / Zâhid-i meyhâne rind-i hânkâhdur her biri

bî-riyâ [1] riyasız, yalansız, samimi. <OTAL, Kanar/1>

K20/18 Sensin bu kaht-ı sâl-i mürüvvetde **bî-riyâ** / Eşrafuñ ekremi küremânun tûvân-geri

bî-rûy [1] yüzüz, arsız. Aşağıdaki tanıkta geçen “bî-rûy-ı riya” terkininin “bî-rûy u riya” olması daha doğrudur. Bî-rûy u riya, “riyasız, ikiyüzlülük etmeden” demektir. <OTAL, Kanar/1> Tanıkta bu terkibe “içinden geldiği gibi davranan” anlamı yüklenebilir. Çünkü Nâîlî, edep meclisindekileri içinden geldiği gibi davranan, yeri geldiğinde küstahlık yapan uzlet ehline tercih etmektedir.

G266/2 Bezm-i edebün baña mu’âşirleri yegdür / **Bî-rûy**-ı riya şavma’ a güstâhlarından

bî-rûh [2]

1. cansız. <OTAL>

K33/19 Bildi ziddiyyetini eyledi **bî-rûh** henüz / Cesed-i Âdeme izhâr-ı ‘adâvet iblîs

2. zevksiz, tatsız tuzsuz.

G90/2 Peymâne-i ‘ömr olsa yine rinde girândur / **Bî-rûh** mey ol bezme kim câmı tehîdür

bî-şabr [1] sabırsız. <OTAL, Kanar/2>

bî-şabr u sükûn [] sabır ve kararı olmayan, tahammülsüz.

K17/8 Vâridât-ı dil ü tab’ımdan eder istimdâd / Olurın zâtuñı ta’rifde **bî-şabr u sükûn**

bî-şebât [1] sebatsız||dönek. <OTAL>

G152/3 Yâ nevg-i hâncer-i müje yâ dâm-ı tûradur / Bu dehr-i **bî-şebât**da cây-ı güzînümüz

bî-ser ü pâ [4]

1. başsız ve ayaksız||perişan hâlde; çok fakir. [tas.] Hacı Bektaş’tan sonra sıkı takibata uğrayan Bayramî-Melâmîleri, gördükleri zulmü ifade etmek için mezar taşlarını başları kesik, kolları ve ayakları kırık biçimde yaptırmışlardır. Aynı zamanda bu taşlar Hamzevîlerin başsız, elsiz, ayaksız olduklarını; yani canlarından geçtiklerini, tümünden kendilerini Hakk’a teslim ettiklerini bildirir. <KT, Redhouse, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 59> Aşağıdaki tanıklarda “bî-ser ü pâ” terkininin teslimiyet ifade ettiği görülmektedir.

K11/17 Havf-ı şemşîr-i celâlünle kefi cellâdda / Bâr-gâh-ı qahruña **bî-pâ vü bî-serdür** gelen

G279/5 Yok hüsn ile bir yerde qarârûn yine dâ'im / Ârâm-ı dil-i Nâ'îlî-i **bî-ser ü pāsın**

G23/5 Âşûb-ı dil-i Nâ'îlî-i **bî-ser ü pādūr** / Ol ğamze-i maḥmūr u o çeşm-i siyeh-i mest

2. hayran, şaşkın.

K14/22 Yollarda ḥalâyık ol iki naḥl-i bülendün / Sevdâ-yı temâşası ile **bî-ser ü pādūr**

bî-ser ü sāmān [4] başsız, intizamsız|| acınacak hâlde, yersiz yurtsuz, fakir.

<Kantar/1, Redhouse>

K9/4 Nice 'unvân-ı şeref' izzet-i şāhenşāhî / Ki cihān şāhların **bî-ser ü sāmān** etmiş

G199/5 Nâ'îlîdür yine her ḥāl ile ey āfet-i cān / 'Âşık-ı ḥaste-dilün **bî-ser ü sāmān**-ı ğamuñ

G235/5 Çıka seyrāna yine nāz ile dāmen-keş olup / Verse de Nâ'îlî-i **bî-ser ü sāmānına** el

G280/2 Sen pādīşāh-ı memleket-ārā-yı nāzın / Ol bir gedā-yı **bî-ser ü sāmān**-ı reh-nişin

bî-silāḥ [1] silahsız, silahı olmayan; savunmasız, korumasız.

K8/23 Hirās-ı ḳahruñ ede **bî-silāḥ** u bî-cevşen / Kemīn-nişin-i laḥid ol gürūh-ı nā-sāzı

bî-sipeh [1] orduya mensup olmayan.

G302/1 Hāzer hāzer şaf-ı müjgān-ı siyehdür bu / Ḳafā-yı ğamzede bir gürd-i **bî-sipehdür** bu

bî-siper [1] şapkasız, başlıksız. Büyük bir zatı karşılamak için başa giyilen şapka

ya da benzeri giyeceği çıkarmanın Nâilî döneminde de hürmet alâmeti sayıldığı aşağıdaki tanıktan anlaşılmaktadır.

K12/11 Ḥabbezā maḳdem-i fīrūz ki tebşīri için / Birbirin **bî-siper** eyler ser-i rāhında ricāl

bî-sūziş [1] yanmamış, acımamış; acı çekmemiş, incinmemiş.

G64/4 **Bî-sūziş**-i dil çāšnî-i 'ışk bilinmez / Ser-mest-i hevā neşve-ver-i āh degildür

bî-sükūn [1] durmayan, sükūnet bulmayan, sakinleşmeyen. <OTAL, Kantar/2>

M3/1/2 Ḥūn-āb-ı ḥasret oldı mey-i la'l-gūnumuz / Tīh-i belāda ḳaldı dil-i **bî-sükūnumuz**

Bî-sütūn [4] direksiz, temelsiz; Ferhad'ın tünel açtığı dağ. <Kantar/2> İran'da

mevcut bir dağ adı olabileceğini Kāmūsü'l-A'lām'da ifade edilmiştir.

G1/2 Bu 'ālem pāy-tā-ser kūh kūh-ı miḥnet ü ğamdur / Eder her tişe-kār- ārzū bir **Bî-sütūn** peydā

G122/5 Maḳşūd Nâ'îlî ser-i kūy-ı vişāl ise / Mecnūna deşt ü Kūhkene **Bî-sütūn** yeter

G330/4 Çarḫa āh-ı 'āşık-ı nā-dīde-kāmuñ etdügin / **Bîsütūna** tişe-i ser-tīz-i Ferhād etmeye

G338/2 Naḳşı yer etdi fi'l-ḥāl ḫārāda şanma tinşāl / Şīrini **Bî-sütūna** Ferhād söyleyince

bî-şā'ibe [2] kusursuz, eksiksiz; şüphesiz, tereddütsüz. <OTAL, Redhouse,

Dihhudâ> Tanıklarda, verilen tüm anlamlar anlaşılabilir.

K15/32 Dünyāda vü 'uḳbāda ğaraż luṭf u keremden / **Bî-şā'ibe** cebr-i dil-i dānā mı degildür

K16/6 Ḥāşılı cevher-i zātında var ol isti'dād / K'ola **bî-şā'ibe** bir emr-i celīle ta'yin

bî-şekk [1] şüphesiz; elbette. <KT, KO>

- K3/61 Cinânda olmasa ger şâd-merg olurdu hemân / Sürûr-ı da‘ vet-i **bî-şekk** ü irtiyâbında
bî-şevket [1] heybetsiz, itibarsız; şansız söhretsiz.
- K9/3 Nice hâkân eser-i kevkebe-i saltânatuñ / Nice husrevleri **bî-şevket** ü ‘unvân etmiş
bî-şumar [1] sayısız, hesapsız, çok. <KT>
- G246/5 Baħr-ı âteş şarşar-ı âhum ħurûşum görme sehl / Ey Ĥudâ-nâters mevc-i **bî-şumârumdan** şakın
bî-şu‘ûr [2]

1. şuursuz, bilinçsiz. <OTAL, Kanar/2>

- G344/4 Ķalur piyâlesi şem‘üñ leb-â-leb ü serşâr / Teraşşuħında olur **bî-şu‘ûr** pervâne

2. akılsız; cahil. <Kanar/2>

- G51/1 Ĥariş-i devlet olan **bî-şu‘ûr** n‘eylerler / Şu‘â‘a ĥasret olan çeşm-i kûrî n‘eylerler
bî-ta‘ab [1] eziyet çekmeyen, meşekkatsiz; rahat, huzurlu.
- G147/3 O nâ-murâdlaruz kim bu ĥasret-âbâduñ / Ĥuşûl-i kâmda bî-renc ü **bî-ta‘ablarıyuz**
bî-tâb [11] kuvvetsiz, kudretsiz, yorgun, bitkin; takatsiz, dermansız. <KT, KO>
- M2/V/10 Eyle giriftârûñi reşg-âver-i Mûsî / Tûr-ı dil-i **bî-tâb** gibi maħv-ı tecellî
- M4/I/2 Dil-i ‘uşşâkı neden zerre-i **bî-tâb** u ĥaķîr / Eylemiş bâriķa-i ĥüsnüñi ĥürşîd-naẓîr
- G3/3 Bir dil-i **bî-tâb** ile biñ ġamzeye âmâdeyüm / Ey diyen ĥükm-i ĳazâdan iĥtirâz eyler baña
- G141/2 Gördüġi şûħuñ olur ĳayd-ı ser-i zülfüñde / İztrâb-ı ĥarekât-ı dil-i **bî-tâbdayuz**
- G230/11 Düşdüķek ĥâk-i pâyuña **bî-tâb-ı** reşg olur / Rûy-ı niyâz-ı Nâ‘ilî şerm-sâra ġül
- G335/4 Hem-zebânuz çeşm-i şûĥ-ı yâr ile ol deñlü kim / Ģamzesi **bî-tâb** olup ifşâ-yı râz eyler bize
- G335/5 Çeşmi **bî-tâb-ı** ĥumâr-ı nâz iken ĳurmaz yine / Her nighde biñ ‘itâb-ı cân-ġudâz eyler bize
- G343/2 Naĥl-i bülendüñi göriceķ sâye-dâr olup / Cân düşdi bir yere dil-i **bî-tâb** bir yere
- G354/5 Nâ‘ilî ĥaste-i **bî-tâb-ı** ġam-ı cânânuz / ‘Işķdur mâye-i râĥat dil-i pür-derdümüze
- Kt11/2 **Bî-tâbdur** Allâĥ bilür cism-i nizârum / Nişf-ı meh-i şa‘bândan hilâl-i ramazândan
- R3/2 Geh ‘ışķ ile **bî-tâb** oluruz geh pür-tâb / Hem âhdan iĥtirâz u hem âĥ ederüz
bî-tâķat [2] takatsiz, ġücsüz. <OTAL>

- G36/6 **Bî-tâķat-ı** mûr olsa da ‘âşîķ nazârında / Bir zerre degilken dû-cihân minnet-i didâr

bî-tâķatî [1] ġücsüzlük. <Ânenderâc>

- M2/V/9 **Bî-tâķatî**-i sûziş-i derdüñle o ġünde / Şermende ķoma Nâ‘ilî-i zârûñi yâ Rab

bî-taķrîb [4] sebepsiz, belirsiz neden ve sebep. <Steingass>

- K4/40 Ber-fuzûlem hemîşe **bî-taķrîb** / Ķışşa-perdâz-ı mâcerâ-yı dilem
- K6/12 Nifâķ-ı baĥt ile fi‘l-ĥâl olurdu **bî-taķrîb** / Nigh tegâfûl ü luţf-ı nigh peşîmânî
- K23/37 Geleden ‘âlem-i kevn ü fesâda kendime buldum / Sipih-r-i dûm **bî-taķrîb** ü bî-ķaşd intikâm üzre
- G258/3 O ĥam-dest-i ġalaţ-ĥ‘âĥişüm ki **bî-taķrîb** / O mest-i ‘işveye teklîf-i ĥ‘âb-ġâĥ ederin
bî-taķşîr [1] kusuru, eksiġi olmayan. <OTAL>

- M7/V/2 Bu ma‘ nâdan derûn-şâdım ki bir dem etmeyüp te ‘hîr / Edüp ser-tîz ü bürrân tîşe-i âzârı **bî-takşîr**
bî-tecnîs [1] cinas yapılmamış, cinassız; doğrudan, apaçık.
- K33/12 Bir mu‘ ammâ bu ki hâllinde cihân ‘ âcizdür / Beyt-i şâ‘ ir gibi bî-tevriye vü **bî-tecnîs**
bî-terahhüm [1] merhametsiz, acımasız.
- G319/2 Eden Mirrîhi dil-nerm ol hîrâm-ı pür-tevâzu‘ dur / Nigâh-ı **bî-teahhüm** gâmze-i nâ-mihribân şanma
bî-tereddüd [1] tereddütsüz, kesin (bkz. bî-şekk). <Redhouse>
- K26/2 Zihî âşâr-ı lutf-ı bî-niyâz u **bî-tereddüd** kim / Huşûliyle suhen-sencân-ı ‘ âlem nâz-perverdür
bî-tevriye [1] tevriye sanatının kullanılmadığı, tevriyesiz; doğrudan, apaçık.
- K33/12 Bir mu‘ ammâ bu ki hâllinde cihân ‘ âcizdür / Beyt-i şâ‘ ir gibi **bî-tevriye** vü bî-tecnîs
bî-tnâb [1] ipi olmayan, ipsiz. Feleklerin çadıra benzetildiği aşağıdaki tanıkta
çadır ipinin, feleklerin üzerinde döndüğü farz edilen “mihver” karşılığında kullanıldığı
anlaşılmaktadır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ>
- K18/48 Hemîşe tâ ki bu vâdîde her temüz u şitâ / Kıyâm-ı çâder-i eflâk-i bî-tnâb olmuş
bî-vefâ [9] vefasız, hayırsız; dönecek. <OTAL>
- G61/1 Ne gâmzeden ne gâm-ı yâr-ı pür-cefâdandır / Bizim şikâyetümüzi baht-ı **bî-vefâdandır**
- G106/5 Verdi harâba çeşmi gibi ‘ âlemi henüz / Nâz uyhusında ol şanem-i **bî-vefâyı** gör
- G118/4 Siyeh-dil mihr-düşmen **bî-vefâsın** hayf bilmezsin / Çerâğ-efrûz-ı mâh-ı âsumân-ı behçetün kimdür
- G239/6 Raķibe hûsn-i nâzar ‘ âşîka tegâfûlden / Murâduñ ey şanem-i **bî-vefâ** nedür bilmem
- G389/4 Senden kaçup görünmemeler nâz imşı saña / Bir **bî-vefâ** imiş hele gördün mi âfeti
- M1/VII/4 Gösterdün ol mehûn bize eksikligin tamâm / Ey çarh-ı **bî-vefâ**-yı sitem-ger kem eyledün
- M5/IV/11 Bîgâneye yâr u âşînâsın / Hâķķâ ki garîbe **bî-vefâsın**
- M7/II/1 Sipîhr-i kîne-cûdan **bî-vefâlık** resm-i ‘ âdîdür / Felekden bî-niyâz olmak daħi bir özge şâdîdür
- Ş9/3 Yollarda kesdün bizden selâmuñ / Bir **bî-vefâdur** dillerde nâmuñ
bî-vâhim [1] korkusuz, hiçbir şeyden korkmayan.
- K19/22 Cevher-i tîğ ile **bî-vâhime** islâh-ı mizâc / Şerbet-i lutf ile bî-çün u çerâ def‘-i ‘ ilel
bî-vehm [1] kuruntusuz. <Kanar/2>
- G313/2 Oldukça şâf-şikâf-ı kâzâ leşker-i müjeñ / Dehşet düşer tegâfûl-i **bî-vehm** ü bâkûñe
bî-vücûd [3] vücutsuz (bkz. ‘ adem). <OTAL>
- M13/I/1 Hâķ olunca fenâ bula cesedüm / **Bî-vücûd** eyle yâ Resûla‘ l-lah
- G161/5 Nâ‘ ilî bir kâhdan da **bî-vücûd** olsaķ yine / Bâr-ı cürm-i ‘ işķ ile mîzân-harâb-ı maşşerüz
- G164/8 Az görme Nâ‘ ilî ne kadar **bî-vücûd** isek / Cân gibi feyze kâbil olan halvetîlerüz
bî-zâd [1] azıksız, erzaksız. <OTAL, Kanar/2>
- G365/7 **Bî-zâd**-ı reh bulun taraf-ı Hâķda Nâ‘ ilî / Versün hevâya bād-ı fenâ hırmenün daħi
bî-zâr [2] bıkmış, usanmış, bezgin. <KT, Kanar/2>

K22/27 Olmasa haqq-ı ni‘met ü lutfuñ Hudâ bilür / **Bî-zâr** idüm müzâheret-i pîr ü pûrdan

G286/4 Luţfunda şerîk-i dil eder ğayrı nigâhuñ / **Bî-zâruz** o nev-devlet-i ħüsnüñ kereminden

bî-zevâl [1] zevalsiz, daim, baki; sonu olmayan. <KT, OTAL>

K1/17 Faħr eylemez mi nazm ile ol nükte-senc kim / Medĥ-i ĥabîb-i pâdişeh-i **bî-zevâl** eder

biçmek [1] kumaşı dikilecek elbiseye uygun olarak dikmek. <ÖTS>

G100/3 Ey ĥired bâlâ-yı ‘ışķa ĥaml-i minnetden murâd / **Biçdüĥüñ** bu ĥil‘at-ı kûtâhı söyletmek midür

bidâ‘at [] Sözcüğün “biğâ‘at” olarak imlâ edilmesi gerekmektedir. Çünkü yazılışı (بضاعة) şeklindedir. Divan’da “bizâ‘at” olarak da yer bulan bu sözcük “bir yere gönderilen metâ; sermayesi çok” anlamlarına gelir (bkz. bizâ‘at). <Ahterî>

K22/11 Sen olmasañ muĥâfazatında ĥazâ‘inüñ / Me‘yûs idük **bidâ‘at**-ı naĥd-i ĥuzûrdan

bigsisite [] kırılmış, kopmuş. “Bigsisite” sözcüğü, Farsça “bigsisiten (kırmak, kırılmak, kopmak)” kökünden türemiştir. <Steingass>

bigsisite-‘inân [1] kırık dizginli, dizgini kopmuş|| kontrolü kaybetmiş, raydan çıkmış.

G293/4 Bilek neye mağrûrsun ey bü‘l-heves-i câh / Maĥlûb-ı hevâ bir ĥar-ı **bigsisite-‘inân**sın

bigşûde [1]

bigşûde-dehân []

K25/28 Evşâfuña bu maţla‘ı zeyl eyledi taḃ‘um / Kim sen daĥi taḥsînine **bigşûde-dehân**sın

bi-ĥamdi‘l-lâh [2] Allah’a şükür olsun. <OTAL>

K21/16 O ber-güzîn ĥalef-i düdmân **bi-ĥamdi‘l-lâh** / Ki ĥoş-nüvislerüñ cümlesinden a‘lâdur

K23/1 **Bi-ĥamdi‘l-lâh** felek dâ‘ir medâr-ı intizâm üzre / Sipihrüñ devri şâbit merkez-i nûn-ı niẓâm üzre

bîh-bûd [3]

1. beden sıhhati, sağlık, afiyet. Sözcüğün bu anlamı Türkçe’ye mahsustur. <KO, OTAL, Kanar/2, Ânenderâc>

G250/1 Naĥd-i cândur ‘âşıkı sūdâ-ger-i pür-sûd eden / ‘İşķdur derdüñ dile sermâye-i **bîh-bûd** eden

2. bir şeyin ilerlemesi, terakki bulması. <Dihhudâ> Tanıklarda yaranın yayılması kastedilmiştir.

G184/3 Yetiş cân zaĥmına ey merĥem-i elmâs-ı ĥicrân kim / Yine nâsûr-ı **bîh-bûd** girîbânını devşürmiş

3. iyileşme, sağlığına kavuşma, şifa bulma. <Kanar/2>

G327/8 Gösterür Nâ‘iliyâ gelse müdâvâya taḃîb / Eşer-i baĥt-ı siyeh-zaĥmumı **bîh-bûd** gibi

bîd [2] söğüt ağacı. Aşağıdaki tanıkta “lerziş-i bîd”in, “titreme hastalığı” anlamında kullanıldığı görülmektedir.

K7/39 O naĥl-i bâr-veri Kerbelâ zemîninde / Şu vermiyenler olsun mübtelâ-yı lerziş-i **bîd**

“Bîd-i müşk”, sultanî söğüt, çiçeği kokulu söğüt anlamına gelir. <KO> Aşağıdaki tanıkta bu ağaca gönderme yapılmakla birlikte, terkinin ters çevrildiği görülmektedir (bkz. müşk-i bîd).

K31/9 Levh-i suṭurî reşg-i çemen-zâr-ı ḥuld olup / Destinde çüb-ı ḥüşk qalem-i müşk-i **bîd** olur

bîgâne [14] bildik olmayan, yabancı (bkz. yād). <KT>

K6/46 Sitem ki ḥulkına **bîgānedür** ḥaḳîḳatde / Ger olsa girye-künān gūşe-gîr-i dāmānı

G2/4 **Bîgānedür** nigāhı gibi luṭfı da dile / Olmş o şūḥ ile ṭotalum ‘ālem āşinā

G76/2 **Bîgānelerle** cünbişi ol naḥl-i nevresün / Āha ḥavāle eyler idüm āh tāzedür

[tas.] seyr-i sülûk makamına varmamış, tarikat yoluna ayaka basmamış kimse. <Seccadî/2>

Aşağıdaki tanıklarda sözcük, bu bağlamda değerlendirilebilir.

K14/9 **Bîgāneye** yer yokdur o ‘işret-geh-i ḥaşuñ / Güncāyişi maḥşûş-ı kibâr u şürefādur

K15/12 Aḥvālünî takrîre maḥal düşdi mi āyā / **Bîgāne** mi var meclisi tenhā mı degildür

M12/I/1 Göñül **bîgānelerle** āşinādur yā Resûla’l-lah / Der-i devlet-me’ābuñdan cudādur yā Resûla’l-lah

M4/IV/3 Sen neden böyle peîşân-reviş-i nāz olmak / ‘Işka **bîgāne** vü **bîgāneye** dem-sāz olmak

M5/IV/11 **Bîgāneye** yâr u āşināsın / Ḥaḳḳā ki ġarîbe bi-vefāsın

G2/1 **Bîgāne**-i maḥabbetün olmaz ġam-āşinā / Ey dāğ-ı derdin eylemeyen merḥem-āşinā

G61/4 Ḥarāb-kārî-i zünnāriyān-ı ‘ālem-i dil / O nāzenîn-i büt-i **bîgāne**-āşinādandur

G140/4 Biz ki **bîgāne**-i ḥarîf-i neşāṭ / Ḥāne-i dilde ġam-güsār-ı ġamuz

G288/3 Āşinā-yı nigh-i luṭfuñ olan diller için / ‘Işk **bîgānelerin** eyleme hem-rāz şaḳın

Ş5/5 Ğonce-veş ḥāra hem-āġuş olma / Bezm-i **bîgānede** mey-nüş olma

bihîn [1] en iyi, seçkin, güzide. <FZ, Ânenderâc>

K16/11 Āsafā mü’temenā ḳadr-şināsā şadrā / Ey **bihîn** ḳadr-ı kirāmı güher-i ḥaşterîn

bihîn-dāver [1] seçkin vezir, en iyi vezir.

K27/14 Āşafā mu’temenā ‘ālemi mesrūr etdün / Ey **bihîn-dāver**-i sultān-ı cihān hoş geldün

bihişt [19] cennet. <KT, KO, FZ, Dihhudâ>

K3/33 Zihî fezā-yı muḳaddes ki i’tidāl-i **bihişt** / Nüḥuftedür eşer-i feyz-i sūz u tābında

K3/39 **Bihişt** ta’biyedür gül-şen-i şefā’atinün / Mişālî nefḥa-i gül feyz-i intisābında

K3/56 Verirdi seyle çerā-gāhın iştiyāk-ı ḥabîb / Degildi fikri **bihiştün** giyāh u ābında

K6/55 Hücüm-ı perdegıyān-ı **bihişt**-i ma’niden / Fezā-yı maḥşer-i Eyyüb ola ḥıyābānı

K8/9 Sirişk-i dîde-i züvvārdan **bihişt** olmuş / Gül ü şaḳayıḳ-ı nu’mān ile dūr ü bâzî

K35/7 O şādirvān ki vāz’ olmuş nazar-gāhında bî-mānend / Hüveydādur **bihiştün** cüşişinde nice āşarı

M1/VI/7 Rūḥ-ı revān-ı pākūne ‘uḳbāda cilve-gāh / Maḳşüre-i **bihişt** ola ḥūr u ḳuşūr ile

M3/II/3 Olduḳ ümîd-i vuşlat-ı yâr ile derd-ḥ’āh / Āḥır **bihişt**-i ‘ışkı bize dūzaḥ etdi āh

G23/4 Āyîne-i sâġarda olan ‘ālemi görmez / Gülzār-ı **bihişt** olsa nezzāre-geh-i mest

G62/2 Ārāyiş-i **bihişt**-i leṭāfet degil midür / Ol taze gülbün-i çemen-i i’tidālî gör

G62/5 Baḳ Nā’ilî bu nazm-ı selîsün suṭurnı / Emvâc-ı selsebîl-i **bihişt**-i kemālî gör

G119/5 Temâşâ-yı **bihişt** eyler görenler Nâ'îlî hüsün / O büt kim çîn-i zülfi rahne-i bünyâd-ı imândur

G120/5 Büy-ı zülfüñ ki ala havşala-i bād-ı **bihişt** / Şiken-i turra-i havrâya tenezzül mi eder

G224/5 Bağ-ı **bihişt** ise eşeri şüre-zâr olur / Sen Nâ'îlî bu giryei her kânde eyleseñ

G371/7 Vermem **bihişte** Nâ'îliyâ ben o bezmi kim / Sâķileri cevân ola pîri bulunmaya

R5/2 Gül-zâr-ı **bihişte** bağ-bân olsa yine / Güldeste-i hırmân ile pür-dâmen olur

bihiştî [3] cennete mensup, cennetlik. <FZ>

K14/6 Ferrâş-ı harîm-i deri ol hacle-serânuñ / Yâ şeh-per-i tâvûs-ı **bihiştî** ya hümâdur

K14/25 Âvîhte pür meyvesi hengâm-ı şitâda / Eşmâr-ı **bihiştî** gibi hem neşv ü nemâdur

G248/4 Efsûs ki âzürdesün ey nahl-i **bihiştî** / Tâb u teb-i âh-ı dil-i dûzah-şererümden

bihişt-i'tidâl [1] orta cennet.

K1/37 Luţf-ı hevâ-yı âlem-i himmet derûnını / Ehl-i dilüñ riyâz-ı **bihişt-i'tidâl** eder

bihişt-ârâ [1] cenneti süsleyen. Aşağıdaki tanığın delâletiyle sözcüğün bir ağaç cinsi olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Cennet söz konusu edildiğine göre bu ağaç, “Tübâ” da olabilir (bkz. Tübâ).

G381/7 **Bihîşt-ârâ**-yı tab' -ı Nâ'îlî / Gelince cilve-i nâza nihâli

Bihremen [3] Berahmâ (Brahma) denilen Hint tanrısına mensup olan ateşperest din adamı || efsun okuyan. Brahmanlar, Hint toplumsal tabakalarında en üst katmanda yer alırlar. Temel görevleri Veda'ları öğretmek ve dinsel törenleri düzenlemektir. Brahmanların hayatları dört aşamalıdır. Dördüncü aşamada dünya ve onunla ilgili her şeyden uzak durup ilişkilerini keserler. Putperest ve inanmayan anlamlarında kullanılır. <Ahterî, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 123, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 159>

G254/4 Zâhîde huldî aındurur deyri **Bihremen**-i dile / Ebrû-yı vesmedâr-ı hür-ı çeşm-i mükehhâl-ı bütân

G283/4 Cilve-i hüsnüñ firîb-i gamze-i cādū-fenüñ / Bâyezîdi **Bihremen** Cibrîli Hârût eylesün

G315/6 Bu sūmenât-ı vücūda şaķın perestişden / Kārîn-i **Bihremen**-i nefsi bed-fi'âl olma

bih-rûz [1] iyi günlü, günü iyi; mutlu. <FZ, Kanar/2>

G386/3 Fûrûzân etdi eyvân-ı hamelde şem' -i hürşîdi / Toğup burc-ı şerefde kevkeb-i **bih-rûz**-ı sultânî

bih-ter [1] çok iyi, daha iyi, en iyi. <FZ>

K20/27 Nessâc-ı târ u pûdı olup nazm u neşrinüñ / Bu kâr-gehde hâme-i nev-tarh-ı **bihteri**

bîhûde [2] nafile, boş, faydasız. <KT>

G208/1 Bûlbûl aglar goncenüñ çâk-i girbânın görüñ / Gül şükufte bûlbûlün **bîhûde** efgânın görüñ

G267/7 Hârâ-dilâna etsün eşer âh-ı tîşe-kâr / **Bîhûde** yoksa seng-i melâmet koparmasun

Bihzâd [1] çizmiş olduğu resimlerdeki marifetiyle övülen bir ressamın adı. Mani gibi, sanatı efsanevî bir hâl almış şahıslardandır. Şiirimizde sevgilinin vasfının üstünlüğü,

Behzâd'ın bile çizemeyeceği olağanüstülüktedir. <MİTOLOJİK UNSURLAR> Aşağıdaki tanıkta da benzeri bir kullanım görülmektedir.

M8/VI/5 Füsûn u fitneye geldükçe ey **Bihzâd** n'eylersün

Bîjen [1] Şehnâme'de maceraları anlatılan büyük kahramanlardan Gîv'in oğlu, Rüstem'in torunu. Düşmanı olan Efrâsiyâb'ın kızı ile birlikte olduğu için, Efrâsiyâb tarafından zincirlenmek ve vücudunun her yerine çiviler çakılmak suretiyle derin bir kuyuya hapsedilmiştir. Dayısı Rüstem, Bîjen'in durumunu haber alara onu kurtarır. <MİTOLOJİK UNSURLAR, s. 62, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 62> Aşağıdaki tanıkta, eziyet görülen mekân olarak “çâh-ı Bîjen”in kullanıldığı görülmektedir.

G7/2 Olmadı mümkün kemend-i zülf-i yâre dest-res / Teng-nây-ı dehr gûyâ çâh-ı **Bijendür** baña

bıkr [] bozulmamış, kız oğlan; kızlık. <KT, ZL>

bıkr-i fıkr [2] ilk olarak söylenen fikir, orijinal düşünce ve buluş. <OTAL>

K5/9 Bir nazarda hıred-âşübî-i **bıkr-i fıkrüm** / Şekl-i Mecnûna kor isterse eger Leylâyı

K20/36 Ol mübdî'-i ser-âmede kim **bıkr-i fikridür** / Hürî-veşân-ı hacle-i nazmuñ muhadderi

bıkr-i mazmûn [1] özellikle şiirde başka biri tarafından söylenilmemiş mazmun (Şemseddin Sâmî, 1317. 298). <KT>

K17/63 Siyeh ü surh midâd ile ki gâhî ederim / Kaşd-ı zîb ü fer-i düş u ber-i **bıkr-i mazmûn**

bilâ- [] Türkçe “-siz” eki anlamımnda olumsuzluk yapar. <OTAL>

bilâ-cur'a [1] cür'asız, tortusuz. İçilecek sıvıların tortusuzluğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Tortusuz olan içecek daha makbûldür.

G306/3 Def'-i gam-ı eyyâma **bilâ-cur'a** çekerdük / Peymânemüz elde tolu zehr-âb olsa

bile [13]

1. cümleyi güçlendirerek umulmazlık, beklenmezlik anlamları katar; hatta, üstelik, de; dahi. <YTS, ÖTS>

K2/27 Zihî kitâb ki ma' nâ-yı noktasında **bile** / Hezâr nükte-i pinhân u âşikâr kalur

K3/44 Zihî eşer ki rehîndür sa'adet-i imân / Münâfıkna **bile** refk ile hitâbında

G63/4 Ğarîb neşve-i idrâkdür maḥabbet-i 'ışk / Ki hayretinde **bile** intibâh lâzımdur

G108/5 Nâ'ilî mu'cize-perdâz-ı füsûn olsa o leb / Rûḥ-ı qudsîyi **bile** bi-ḥaber-i râz şanur

G129/3 Düş ber-düş olsa gamzeñ nâz ile ḥalvet-nişîn / Rûḥ-ı qudsiden **bile** bezmi temennâ gösterür

G208/2 Mihr-i 'işmetden **bile** 'âr eyler olsa jâle-pâş / Ol ḥayâ gül-berginüñ pâki-i dâmanın görüñ

2. birlikte, beraber. <YTS>

G46/1 Zâfer sipâhına ol gamzei ḡazûb iledür / Każâ ne kârda olsa o tünd-ḥû **biledür**

G46/2 O şâh-ı ḥüsn ile ceyş-i niyâz fevc-â-fevc / Pes-i tekâver-i nâzında sū-be-sū **biledür**

- G46/3 Yanınca bâde-güsârân-ı bezm-i hicrânun / Şarâb-ı ʿışk u maḥabbet sebû sebû **biledür**
- G46/4 Hünér-şumârî-i iḥvâna iʿtimâd etme / Ki ol gürûhda ḥassâd-ı ʿayb-cû **biledür**
- G46/5 Dû rûze ʿişreti ey Nâ ʿilî ḡanîmet bil / Ḥumâr-ı yeʿs ile şahbâ-yı ârzû **biledür**
- G214/10 Nâzır bulunma ʿaybına ʿâlemde kimsenün / Bed-ḥ̣âh-ı nâ-kesân **bile** olma kerim isen
- G226/4 Düşsek dehen-i mâra şadefden **bile** geçdük / Tek kaṭre-i nîsân gibi ʿummâma dökülsek

bilmek [142]

1. bir şey anlamış ya öğrenmiş bulunmak, bir konuda bilgisi bulunmak. <TS, ÖTS>

- K3/21 Caḥîm-i ʿâciz-i taṭhîri olduğın **bilmez** / O cîfenün müteneffir olup ʿazâbında
- K25/24 Te ʿşîr midâdunda mıdur sende mi **bilmem** / Ol dem ki raḡam-dâste-i ḥüsn-i beyânsın
- K7/37 Każâya verdi rızâ **bildi** olduğın âḥır / Mezîl-i devlet-i fânî saʿadet-i teʿbîd
- K8/11 Zuhûr edince bu âşâr **bildi** şâh-ı ʿAcem / Bu fetḥün olmuş ezelden Każâ mühim-sâzı
- K33/19 **Bildi** zıddiyyetini eyledi bî-rûḥ henüz / Cesed-i Âdeme izhâr-ı ʿadâvet iblîs
- M2/I/8 Pür-zemzeme-i el-ʿaṭaşuz **bilmezüz** ammâ / Ser-çeşme-i câna varılır kıandan ilâhî
- M3/III/3 **Bildük** ki himmet olmayıcak ehl-i ḥâlden / Esrâr-ı Ḥaḡḡ bilinmez imiş kıl ü kâlden
- M6/I/3 Cilve-gersün vaḥdet-i zâtuñla peydâ vü nihân / Kimse **bilmez** zâhir ü bâtında zâtuñ bî-nîşân
- G41/1 Dilde ʿâşık merhem-i zaḥm-ı cefâ **bilmez** nedür / Gül-istân-ı derd-i ḡam neşv ü nemâ **bilmez** nedür
- G41/2 ʿÎd-gehde râst geldükçe o şeh ʿâşıklara / Şöyle vaż ʿeyler ki gûyâ merḥabâ **bilmez** nedür
- G41/3 ʿÂşıkun eder ancak pejmürde câm-ı râḡatın / Berḡ-ı âhı ḥürmen-i derd ü belâ **bilmez** nedür
- G41/4 Ḥasret-i laʿlünle mey nûş etse ḥün-ı derd olur / Mest-i ʿışkun neşve-i câm-ı şafâ **bilmez** nedür
- G41/5 Nâ ʿilî inkâr edenler ṭabʿ-ı muʿciz-güyuñı / İḥtirâʿ-ı ḥâme-i siḥr-âzmâ **bilmez** nedür
- G52/1 Silâḥı âh olup anlar ki seyf **bilmezler** / Ne zâlim olduğun ey çarḥ hayf **bilmezler**
- G52/2 Cihânda kimden edersün ümîd-i ḥ̣ân-ı kerem / Bu tâb-ḥâmede ikrâm-ı zayf **bilmezler**
- G52/3 Şular ki bî-ḡaber-i germ ü serd-i ʿâlemdür / Nedür cefâ-yı şitâ luṭf-ı şayf **bilmezler**
- G52/4 Kaḡeḡ duʿâsı şikest-i ḥumâra kâfidür / Muʿâşirân-ı çemen kâr-ı seyf **bilmezler**
- G52/5 Şafâ-yı neşʿe-i idrâki Nâ ʿilîden sor / Ki münkirân-ı mezâyâ-yı keyf **bilmezler**
- G56/2 Dil nigâh-ı luṭf umar **bilmez** ne bî-raḡm olduğın / Merdüm-i çeşminden insâniyyet ümîdindedür
- G76/1 İncinme cevrine daḡı ol mâh tâzedür / **Bilmez** nevâziş-i dili biʿl-lâh tâzedür
- G76/4 Ol mâh-ı nev raḡîb ile yabana ḡitmesün / **Bilmez** ne olduğın ḡaṭar-ı râḡ tâzedür
- G81/4 Kûy-ı yâre rû-be-râḡ oldum sirişk ü daḡ ile / **Bilmez**in yâ Rab çeken âbum mı yâ nânım mudur
- G82/3 Hep sitemdür gördüğüm çeşm-i siyâh-ı yârdan / **Bilmez**in şâgird-i baḡt-ı tâb-sâmânum mudur
- G82/5 Göz görüp dil sevmiş ammâ **bilmem** ol büt Nâ ʿilî / Dil-pesend-i şâhid-i ṭabʿ-ı suḡen-dânum mıdur
- G84/2 Nazarun yârda sen secdede zâhid **bilsek** / Bu teveccüh ḡam-ı ebrûya mı miḡrâba mıdur
- G84/3 Telḡ-kâm-ı ḡamam ol deñlü ki **bilmem** sâķî / İçdügüm bâde mi zehr-âbe mi ḥün-âbe midür
- G98/7 Şerḡa vü daḡın açup yâre gönül merhem umar / **Bilmege** mâ-ḡaşalın defter-i timâr okudur
- G102/1 Kõonarlar ehl-i hevâ ihtiyât **bilmezler** / ʿAceb ḡaṭar yerdür bu ribâṭ **bilmezler**
- G102/2 İçerler ol meyi kim nûş-dârû-yı ḡamdur / Muʿâşirânı bu bezmün neşâṭ **bilmezler**

- G102/3 Bu çâr-tâk-ı harâbuñ tenezzülünde nedür / Cihân cihân keder-i inhitât **bilmezler**
- G102/4 Ğinâ-yı kalb kadar ni‘ met olmaz ehl-i dile / Bu teyenüñ fuqarâsı simât **bilmezler**
- G102/5 Zihî vifâk-ı edibân-ı ‘âlem-i tecrid / Ki bi‘edebler ile ihtilât **bilmezler**
- G102/6 Haşîr-i köhne sitebraqla Nâ’ilî birdür / Bu hâkdân-ı fenâda bisât **bilmezler**
- G104/3 Dağı mecâz u haqîkat ne olduğın **bilmez** / Hevâ-yı ‘ışk şanur bir dil-i harâbım var
- G143/5 Vakf-ı kurbân-geh-i ‘ışk idi gönül **bilmez** iken / Dest-i kaşşâb-ı eccl kabza-i şâtür henüz
- G162/1 Dil-i zârûñ ki derdsin sâkin-i beytü’l-hazen **bilmez** / Ne kanlar dökdüğün ol Yûsuf-ı pîrehen **bilmez**
- G162/1 Dil-i zârûñ ki derdsin sâkin-i beytü’l-hazen **bilmez** / Ne kanlar dökdüğün ol Yûsuf-ı pîrehen **bilmez**
- G162/2 O gül-ruhsâr naḥl-i tâzedür gül-zâr-ı ‘âlemde / Henüz âzâr-ı dest-i bağ-bân u har-ken **bilmez**
- G162/2 O gül-ruhsâr naḥl-i tâzedür gülzâr-ı ‘âlemde / Henüz âzâr-ı dest-i bağ-bân u harken **bilmez**
- G162/3 Ciger-kāvân-ı ‘ışka âteş-i dilden haber vir kim / Bu kûha tîşe kâr etmez bu kârî Kûh-ken **bilmez**
- G162/4 Gönül kim rişte-ber-pâ murğ-ı ders-âmüz-ı hayretdür / Ser-i zülfinden ayrılmaz temâşâ-yı çemen **bilmez**
- G162/5 Dil-i âteş-nefes kim meclis-efrûz-ı maḥabbetdür / Zebân-ı nâlesin hunyâ-gerân-ı encümen **bilmez**
- G162/6 Bakup ol hâle şorma Nâ’ilîden nâfenüñ ḥâlin / Bu ders-i hayret-efzâyı ciger-ḥûn olmayan **bilmez**
- G205/5 **Bilmez** ol mertebe mâhiyyet-i eşyâyı kader / Ol kadar vâkıf-ı esrâr-ı deründür çeşmüñ
- G239/1 Harîs-i devlet-i ‘ışkum recâ nedür **bilmem** / Esîr-i şöhetüm ammâ riya nedür **bilmem**
- G239/2 Vücüdüm olsa belâ küllhanında ḥâkister / Sükûn-ı şu‘le-i dâğ-ı cefâ nedür **bilmem**
- G264/5 Şâne-veş zülfine **bilmem** ki nice pençe şunar / Her ser-i müyün biñ ‘uḳdeye vâbeste gören
- G273/5 Hep **bildüğün** unuttı gönül tıflı Nâ’ilî / Düşmiş mu‘allim-i gâlaṭ-âmûza n’eylesün
- G281/1 Bister-i hecründe **bilmez** ḥ‘âb-ı râḥat neydüğün / Düşde görmez ḥaste-i ‘ışkuñ şefâkat neydüğün
- G281/4 Neydüğün bâ‘iş ne bilsün ruḥşat-ı nezzâreye / **Bilmeyen** ol ğamze-i ḥûn-rîz ü âfet n’eydüğün
- G281/6 Sîne-i ‘uşşâkı görsün **bilmeyen** ey Nâ’ilî / Külḥen-i germ-âbe-i şehri maḥabbet n’eydüğün
- G379/3 Ruḥsârûna bu kesret-i nezzârede **bilmem** / Bir nîm-nigâh-ı hevese ruḥşat olur mı

2. olanı biteni duymuş, haber almış bulunmak, haberi olmak. <ÖTS>

- G53/2 Yok müjelerde türktâz ğamzesi yeke-tâz-ı tâz / **Bilmezüz** ol sitem-gerün leşgeri der-kaḫâ mıdır
- G243/2 Fûrûz-ı baḫt ile kim dâğ-ı cebhe-i Zuḥâlüm / Siyâh-kâselüğün **bilse** çarḫ memnûnum
- G277/5 Ne naḫş-ı bü’l-‘aceb giryâniyuz ey Nâ’ilî **bilse** / Olur ğarḫ-âb-ı haclet dîde-i Ya‘kûb şerminden
- G281/3 Çeşm-i mestüñ vermese çaḫ böyle bir ruḥşat ‘işveye / **Bilse** te’şîr-i nigâh-ı germ-i ḥasret neydüğün
- G337/2 Sûz-ı dil ‘âşıkda bâḳî ḳaldüğün **bilmezdi** yâr / Hâkden ḥûn-ı şehidânı ‘alev-ḥîz olmasa

3. tam olarak anlamak, tadına ve zevkine varabilmek. <ÖTS>

- K6/6 Ki **bilmeyüp** şeref-i ḫidmetin ḳarîn-i vişâl / Ümîd-i kâm ile oldum esîr-i hicrânı
- K19/26 **Bilmemişler** ki şeref ḥâşşe-i zâtuñdur / Ki eder pâyede tâ kürsî ile baḫş u cedel
- K21/28 Bu ḳaḫt-ı sâl-i keremde Hudâ **bilür** medḥûñ / Ehemm-i meşğale-i ḫâtır-ı ğam-efzâdur
- K22/27 Olmasa ḫaḳḳ-ı ni‘met ü luṭfuñ Hudâ **bilür** / Bîzâr idüm müzâheret-i pîr ü pürdan
- K23/20 Felekden ḳadri a‘lâ olduğın ma‘nide fehmeyley / **Bilenler** Beyt-i Ma‘mûr olduğın Beytü’l-Harâm üzre
- K25/34 Vâlâ-nesebâ Nâ’ilî-i zâr **bilür** kim / Naḳd-i ṭarab-ı güm-şude-i ḫalka zamânsın

- K25/43 Ketm etme şu'ûrûn felegûn râzına bizden / Zîrâ **bilürüz** vâkıf-ı esrâr-ı nihânsın
- K27/15 Halk müştâk idi teşrîfûne Allah **bilür** / Ey mühim-sâz-ı dil-i 'âlemiyân hoş geldün
- K28/64 Bûs-ı rikâb-ı şadra **bilür** iştiyâkını / Farq eyleyen haqîkatî zann-ı zanîn ile
- K30/18 Mündefî' dür **bilürin** herze-vekilân-ı nifâk / Meclis-i Âşaf-ı hürşîd-makâmımda benim
- K33/18 Şabrdur çâresi cevri-i felek-i hod-gâmuñ / Ümmetinden ne cefâ çekdi **bilürsin** Cercîs 'âdet
- K34/26 İstemez ammâ **bilür** bu vaz' ile şimdi felek / Şöhre-i idbâr eder erbâb-ı câh-ı devleti
- K35/9 O zerrîn şüşeler kim sakfın etmiş çarh pür-encüm / Dırağşânlıkda **bilmez** rûz-ı rûşenle şeb-i târî
- M1/3 Rindâna telâfî-i ğam-ı devr-i teselsül - Meclisde **bilürsin** / Peymâne-i leb-rîz-i pey-â-peyle gerekdür - Bizde budur
- M1/1/4 **Bilsün** siyeh-derûn idüğün cümle kâ'inât / Etsün kebûd iken nemedün dūd-ı dil siyâh
- M2/1/2 'Âlem ki şifâ-hâne-i pür-feyz ü hikemdür / Yok özge **bilür** hikmetini senden ilâhî
- M2/IV/2 **Bil** hasteligün âb-ı ruh-ı şihhat-ı câvîd / Pür-ğavşala-i çâşnî-i zehr-i nebât ol
- M3/VI/1 Yok bizde feyz 'âlem-i ma'nâyı **bilmege** / Bir himmet olsa hâlet-i 'uqbâyı **bilmege**
- M3/VI/2 Cehd eylesek ne fâ'ide Mevlâyı **bilmege** / Âdem gerek haqîkat-i eşyâyı **bilmege**
- M3/VIII/3 'Âlemde âdem olmaduğın **bilmedün** dağı / 'Âlem bu 'âlem olmaduğın **bilmedün** dağı
- M5/VI/8 **Bil** cürmünü Nâ'ilî hāmûş ol / Ol şūha niçün 'azâb edersün
- G1/5 Bu lu'bed-gâhda ey Nâ'ilî **bilmekdedür** hikmet / Ne zîr-i hırkadandur heft taş-ı nîl-gün peydâ
- G4/3 Etdürür şervet-i sermâye-i gayret **bilürin** / Telef-i nakd-i niyâz etmede imsâk baña
- G8/5 Nigâh-ı mestün ile **bildi** âşinâ idüğün / Baqınca Nâ'ilî-i hânümân-harâb saña
- G23/2 Vâ'iz ne **bilür** mertebe-i pîr-i muğâm / Tâ olmayıcak cur'a gibi hâk-i reh-i mest
- G23/3 Zâhid ne **bilür** mezheb-i rindânı ki anda / Hûş-yârî-i âzînedür ancak güneh-i mest
- G53/4 Cezb-i maḥabbetünle dil zerd ü nizâr olup gider / **Bilmediler** haqîkatin kâh mı kehrübâ mıdır
- G97/1 Sûz hemân hüsniindedür yârun mekânun kim **bilür** / Gevherinde âb u tâb olsun da kânın kim **bilür**
- G97/2 Var ise seng-i siyâh-ı kalb-i 'âşıkdur mihek / Yoḥsa ol şūhuñ 'ayâr-ı hüsn ü ânın kim **bilür**
- G97/3 Ḥavf-ı tûğ-ı ğamze mâni' dür recâ-yı vuslata / Ol tılısm-ı fitnenün genc-i nihânın kim **bilür**
- G97/4 Çîn-i ebrû gösterir mi ğamze der-kâr olduğın / Bir kazâdur yoksa bir tîrdi kemânın kim **bilür**
- G97/5 İmtilâ-gâh-ı esâfil ehline nân-pâre yok / H'ân-ı dehrün hikmet-i rûzî-resânın kim **bilür**
- G97/6 Zâtı eşrâf-ı zamânun Nâ'ilî ma'lumdur / Ehl-i 'ilmün kim şorar zâtın zamânın kim **bilür**
- G151/2 Cân hâste-i girişme vü nâz olduğın **bilür** / Nabz-âşinâ-yı 'illet-i dildür ṭabibümüz
- G170/5 Ḥorsend-i mezâkuz **bilürüz** Nâ'ilîyâ biz / 'İrfânı Ḥudâ her hâr-ı lâ-yefheme vermez
- G182/5 Senünle Nâ'ilî kaçmaz o büt hem-ğ'âbe olmağdan / **Bilür** 'ıkd-i maḥabbet sâde bir pehlûya bağlanmış
- G203/2 Ne **bilür** lezzet-i duşnâm-ı leb-i şîrînün / Luṭfını anlamayan zâ'ika-i âzâruñ
- G209/7 Şafâ mı yoksa küdret mi **bilmeden** kalduğ / Hücûm-ı ḥâtıradan ḥâtıra ḥuṭur edecek
- G218/2 'Âlem ne olduğın hele **bildün** mi nîk ü bed / Fehm eyledün mi zîşt ü hûbın ne anladuñ
- G219/4 Maḥzenün esrâr-ı hikmetden meger ḥâlî midür / Bi'l-lah ey abdâl-i dil **bilsek** nedendür ḥayretün
- G239/4 Benüm o tâ'ir-i kudsî bu evc-gâhda kim / Firîb-i dâne-i dâm-ı hevâ nedür **bilmem**
- G239/5 Benüm o murğ-ı ḥarîm-âşinâ-yı Ka'be-i dil / Bu dâm-gehde ümîd-i rehâ nedür **bilmem**

- G239/6 Raķibe hūsn-i nazar ‘āşıkā tegāfūlden / Murāduñ ey şanem-i bî-vefā nedür **bilmem**
- G239/7 Benüm o şā‘ir-i sâhîr-i Nâ ‘ilî şî‘rüm / Olursa mu‘ciz eger i‘tinā nedür **bilmem**
- G262/2 Giceler hemdem-i ağıyar idüğün hep **bilürüz** / Bizden o âfet-i gül-çehre hicâb eylesün
- G281/2 Ser-girân-ı ‘ışkuña la‘lün şunarduñ mey degül / **Bilseñ** ey sâķi ħumâr-ı cām-ı fırķat neydüğün
- G281/4 Neydüğün bâ‘iş ne **bilsün** ruĥşat-ı nezzâreye / Bilmeyen ol ġamze-i ħün-rîz ü âfet neydüğün
- G281/5 Mest-i ħün-âb olmamış zehr-âb-ı ġam nüş etmemiş / **Bilmemiş** Cemşîd ü Cem âyîn-i ‘işret n’eydüğün
- G292/1 Bu naķş-ı bü‘l-‘acebün ol ki **bildi** ma‘nâsın / Verâ-yı perde-i gaybuñ eder temâşâsın
- G292/3 **Bileydi** rûtbe-i üstâdını ederdî felek / Kenâr-ı ħayrete pervâz mâ‘î libâsın
- G365/3 Ecrâm-ı çarķı geçmeyecek **bilmemiş** Mesîĥ / bâr olduġuñ vücûdına bir sūzenüñ daķı
- G373/2 Ĥarîf-i neşve-i ħayret **bilür** ħırâş idüğün / Mezâķ-ı nev-hevesâna ġubâr-ı nâ-kâmî
- Kt4/1 **Bilürüz** kaşdın o şehbâz nigāhuñ câna / Baķma âvâre kebüter ġibi ĥiç yabana
- Kt11/2 Bî-tâbdur Allah **bilür** cism-i nizârum / Nışf-ı meh-i şa‘bândan hilâl-i ramazândan
- R6/1 Allah **bilür** ġamuñdan ey nūr-ı siyer / Ne dilde melâl var ħâirda keder
- Mt2 Naĥl-i nev-resdür o şūĥuñ bâġ-bânın kim **bilür** / Tâze bir güldür açılmış gül-sitânın kim **bilür**
- T3/3 ‘Âciz ü kaşir idi **bilmede** zâhir-bînân / Rûtbe-i zâtını ol ‘ârif-i lâ-âġāhuñ

4. tanımak, hatırlamak. <TS, ÖTS>

- K14/61 Gerçi **bilürin** zât-ı pesendîde-şıfātuñ / Müstaġnî-i evşâf-ı zebân-ı şu‘arâdur
- G81/5 Etseler bir perdeden âġâze **bilmez** ġuş eden / Nâle-i bülbül müdür ġülşende eġġanum mıdur
- G118/4 Siyeh-dil mihr-düşmen bî-vefâsun ħayf **bilmezsün** / Çerâġ-efrüz-ı mâh-ı âsumân-ı behçetüñ kimdür
- G134/2 Reşg-âver-i ârzü-yı kemân-dâr-ı bütânuz / Ne kuvvet-i bâzû ne Nerimân **bilürüz** biz
- G134/4 Sensün yine muĥliş bizi ġarķ-âb-ı fenâdan / Ne zevraķ u ne Nûĥ u ne ĩfân **bilürüz** biz
- G162/3 Ciger-kāvân-ı ‘ışķa âteş-i dilden ħaber vir kim / Bu kûha tîşe kâr etmez bu kârî Kûh-ken **bilmez**

5. birinde görmek, öyle tahmin etmek, güçlü bir şekilde o kişi ile ilgisi bulunduġunu sanmak, varsaymak, farz etmek. <TS, ÖTS>

- K3/48 Ĥaķâ-yı maĥz idüğün ķîl u ķâl **bildi** ‘adû / Merâtıb ı ĥulelâ-yı şeref-me‘âbında
- K22/29 Maĥşerde de vücûdını ‘ârif ‘adîm **bilür** / Ma‘dûd olursa ol ĥaşerât-ı ‘akûrdan
- K28/77 Ber-çide-dâmen olduġını ĥârdan **bilen** / Tırtar mı rû-sefidliġüñ yâsemîn ile
- G46/5 Dû rûze ‘işreti ey Nâ ‘ilî ġanîmet **bil** / Ĥumâr-ı ye’s ile şahbâ-yı ârzû biledür
- G134/1 Ne bîş ü ne kem ‘âlemi yeksân **bilürüz** biz / Her gördüğümüz mûrt Süleymân **bilürüz** biz
- G134/3 Hem-dem bize bir yâr-ı sebük-rûĥdur ancaķ / Ağıyarı tenük-zarf u girân-cân **bilürüz** biz
- G134/5 Yok Nâ ‘iliyâ şübhemüz encâm-ı verâdan / Bu gerdiş-i eflâķi de ħayrân **bilürüz** biz
- G188/4 ‘Ârif vücûd-ı ‘âlemi maĥz-ı ‘adem **bilür** / Şâdî redîf-i mâtem ü ġam tev‘em-i neşâķ
- G206/2 Sermâye-i ħayât **bilenler** tegāfûlün / **Bilsün** nevâziş-i nigeĥün hem-zebân-ı merg
- G206/2 Sermâye-i ħayât **bilenler** tegāfûlün / Bilsün nevâziş-i nigeĥün hem-zebân-ı merg
- G265/2 Sen neşve-i idrâķüñ sermâye-i ‘izzet **bil** / Câh ile ķo câhiller ‘âlemde vaķûr olsun
- G380/5 Yañılmaz Nâ ‘ilî bezm-i kemâlün / Zeban-ı dil **bilen** rind-i ĥamûşı

6. birinin ya da bir şeyin değerini takdir edebilme. <ÖTS>

- K9/25 Kâdr-i 'irfânını zîrâ ki **bilüp** Bâkînün / Elin almış şu'arâ hayline sultân etmiş
 K29/19 Muhtâc-ı mâliş-i mihek-i imtiḥân değil / Şarrâf-ı rûzgâr **bilür** naqd-i himmetün
 G27/5 **Bilmez** ḥarem-i şevk-i dili Nâ'îl-i zâr / Luṭf etmeyicek kâbil-i irşâd-ı maḥabbet
 G212/1 Gözden ki dem-be-dem aḳıdur yaş gerdenuñ / **Bilse** 'ayâr-ı sûz-ı dili kâş gerdenuñ
 G227/5 Muhtâc-ı mâliş-i mehek-i imtiḥân degül / Şarrâf-ı rûzgâr **bilür** naqd-i himmetün
 G265/7 Sen Nâ'iliyâ neşr et âfâka dūr-i nazmuñ / **Bilmezse** felek kâdrin baḥtum gibi kūr olsun
 M3/IX/1 Dest-i kazâ ki cevher-i ḳuds etdi tıynetün / Cevher-şinâs-ı meygede **bilmez** mi kıymetün

bildürmek [3]

1. herhangi bir şey haber vermek. <TS, ÖTS>

- K29/10 **Bildür** zebân-ı remz ile meddâhı olduğum / Hâlâ-vezîr-i a'zam-ı Bercis-fıtratuñ

2. anlatmak, ifade etmek. <ÖTS>

- G339/5 **Bildürdi** ḡamze kaşdın teslîm-i gerd en etdüm / Dil Nâ'îl olurmış dilşâd söyleyince

3. göstermek, zorla farkına varmasını sağlamak (bkz. ḥaddini bildürmek).

- K27/28 **Bildürüp** kâfire ḥaddin taraf-ı salṭanata / Eyledün nuşret ile 'atf-ı inân hoş geldün

bilinmek [1] bilmek işine konu olmak, öğrenilmiş, tanınmış olmak, anlaşılmak.

<TS, ÖTS>

- K25/45 Gerçi **bilinür** râz degildür dedüğüm râz / Bi'l-lah kime dersin ki çunînsin ya çenânsın
 G64/4 Bî-sûziş-i dil çâşnî-i 'ışk **bilinmez** / Ser-mest-i hevâ neşve-ver-i âh degildür
 G136/5 Bu şifâ-serâçede Nâ'îl **bilineydi** nabz-ı marîz-i 'ışk / Elümüz alup ol tabîb-i cân yine eyler idi
 'ilâcımız
 G341/5 Kâr-gâh-ı ḥikmetün naḳşı **bilinmez** Nâ'îl / Gelmedükçe 'ışk ile zühdün ḳumâş bir yere
 M3/III/3 Bildük ki himmet olmayıcaḳ ehl-i ḥâlden / Esrâr-ı Ḥaḳḳ **bilinmez** imiş ḳîl ü ḳâlden
 M3/VII/1 Ğam çekmezüz **bilinmez** ise ger me'âdumuz / Mesdûd imiş ne çâre reh-i ictihâdumuz

bi'l-icmâl [1] özetle, özet olarak. <Dihhudâ>

- K12/57 'Aczümü bârî bu taḳrîb ile evşâfuñda / Bir iki beyt ile îrâd edeyüm bi'l-icmâl

bi'l-lâh, bi'l-lâhi [12] Allah için, Allah'a yemin ederim. <OTAL, Kanar/2>

- K23/28 Bu istiḥkâm ile **bi'l-lâh** esâs-ı devlet ü 'ömrün / Kıyâmet ḳopsa da olmaḳ 'acebdür inhidâm üzre
 K25/45 Gerçi bilinür râz degildür dedüğüm râz / **Bi'l-lâh** kime dersin ki çunînsin ya çenânsın
 K28/65 **Bi'l-lâh** nazar kemâledür ol bezm-i ḥâşda / Pişiniyân degilde berâber pesîn ile
 M2/IV/3 Bu cürm ü bu 'işyân ile kim der saña **bi'l-lâh** / Dâmen-be-kef-i ḥâhiş-i ḥayr u ḥasenât ol
 G76/1 İncinme cevrine daḡı ol mâh tâzedür / Bilmez nevâziş-i dili **bi'l-lâh** tâzedür
 G135/5 Mûsâ göremez Ṭūr-ı şecerde bizi **bi'l-lâh** / Büz şu'le-i sîmâ-yı tecellâda nihânuz
 G219/4 Maḡzenün esrâr-ı ḥikmetden meger ḥâlî midür / **Bi'l-lâh** ey abdâl-i dil bilsek nedendür ḥayretün
 G268/4 Bâl u per açdı üstüne şâhîn-i zülf-i yâr / **Bi'l-lâh** ḥamâm-ı dil nice rem-kerde olmasun

G303/10 Tengnây-ı dü-cihân rāh-zen olmaz etse / Himmetin pîşrev ol ‘arîf-i **bi’l-lāh** bize

G366/5 Elmās iseñ de şîşe degül **bi’l-lāh** ey gönül / Bed-mestdür zamāne urur hāreye seni

G382/5 Taş olsa da **bi’l-lāhi** yürekler mi döyer hiç / Ol hañcerlerle nefes-i tüzüne Şuhfî

Aşağıdaki tanıkta “arîf-i billāh” ile tasavvufî mertebelerden birinde sâkin olan arîf kastedilmiştir.

M9/1/2 ‘Ālem-i süflîde kalmaz ‘arîf-i **bi’l-lāh** olan / Kim o berzağ bâr-gâh-ı kurbâ dūr eyler seni

billūr, bilūr [4] berrak, beyaz cisim, Necef taşı gibi şeffaf ve parlak taş ve buna takliden yapılan özel cam. <KT, KO>

K10/12 Tahtında cā-be-cā görünür luṭf-ı hākden / Eşkûfeler **bilūrdan** âyîne-dân gibi

K22/6 Ber-‘aks olup miyānede ma‘hūd olan eşer / Sūzân olan fitîle dönerdi **billūrdan**

K24/14 Verse cevāhire ‘adem-i rağbeti kesād / Elmās rûy-ı dest-i metâ‘-ı **bilūr** olur

G30/3 Mişâl-i şîşe-i **billūr**-ı âfitâb olamaz / Bu faşl içinde şehâb-ı keder havâda bedîd

bîm [17] korku. <FZ>

K2/41 O dem ki kaṭre-i evvelde **bîm**-i lağzişden / Reh-i şirâṭda o firkâ-i ehl-i nâr kalur

K4/19 **Bîm**-i renc-i humâr-ı hecrinden / Mest-i zehr-âbe-i cefâ-yı dilim

K10/27 A‘dāya **bîm**-i tîgi müfâcâ-yı merg olur / Bîmāra nûş-dârû-yı şihḥat-resân gibi

K19/31 İhtisâb-ı der-i ‘adlinden edüp **bîm** ü hirâs / Çarḥ-ı bed-mest girîbânlarâ şunmaya el

K22/17 **Bîm**-i celâletüñle düşer havf u haşyete / Nâm-ı bülendüñi işiden kimse dūrdan

K27/37 **Bîm**-i tîgüñle olup kande ise zerd ü nizâr / Diye bed-h‘āhuña renc-i yaraḳân hoş geldüñ

K30/4 **Bîm**-i ser-pençe-i ‘uḳḳâb-ı felek n‘eyleyeyim / Tâb-ı cünbiş komamış bāl-i ġarāmımda benim

G22/2 Hāḳḳā ki nuḳl-i meclis-i nâz u niyâzdur / Sâkiye ġamze ‘āşîḳa **bîm**-i nigāh-ı mest

G120/6 Nâ‘ilî hāṭıra-i **bîm**-i ḳazâ yok bizde / Rind-i āġāh bu ma‘nâda te‘emmül mi eder

G286/2 Kūyūndur o beytü’l-şanem-i fitne ki döymez / Şehbâz-ı ecel **bîm**-i ġazāl-i ḥareminden

Aşağıdaki tanıklarda “ümmîd / ümîd” ve “bîm” sözcükleri birlikte kullanılmıştır. Bu iki sözcüğün birlikteliği, insanın korku ile ümit arasında olmasını ifade eden bir deyim oluşturmaktadır. Kur’ân’da insanın Allah’ın azabından korkması (Nûr/52) ve rahmetinden de ümitli olması (Bakara/218) istenmiştir (bkz. ümmîd ü bîm, havf u recâ). <DİNİ KAVRAMLAR>

G93/1 Ümmîd ü **bîmden** baña yâ Rab ferâġ ver / Cân u cihânı terk edecek bir dimâġ ver

G217/8 Me‘vâ na‘îm-i rāḥat olu nefis ü rûḥuña / Berzāḥ-ġüzâr-ı vaḥşet-i ümmîd ü **bîm** iseñ

G347/2 Dil ümîd-i vuşlatuñla şād-kām olmaḳda lîk / Cân giriftâr-ı kemend-i **bîm**-i hicrân olmada

G364/1 Dile çîn-i cebînüñ zülfi pür-tâbı unutturdı / Hurûş-ı mevc-i ḥayret **bîm**-i gird-âbı unutturdı

bîm-i cān [2] can korkusu. <OTAL>

G180/2 Ġılâf-ı sîneden âşîḳ ki sell-i seyf-i âh eyler / Olur düzağ hirâsân ḥâşıl eyler **bîm**-i cān âteş

G348/2 **Bīm**-i cāna düşmemek kâbil mi ğamzeñden gönül / Tîr-i dil-düz-ı kazâdan ihtirâz etmezse de

bīmār [17] hasta; sayrı. <Burhân-ı Kâtî‘, FZ>

K10/27 A‘ dāya bīm-i tîgi müfâcâ-yı merg olur / **Bīmāra** nüş-dârû-yı şıhhat-resân gibi

K12/60 Dil-i **bīmāruma** âb istese cellâd-ı felek / ‘ Arz eder kâse-i çinî ile zehr-i kıttâl

K34/11 Ey tabīb-i rüzgâr olmaz mı bir gün çâre-sâz / ‘ İllet-i **bīmār**-ı zühde bâdenüñ hâşiyyeti

K34/17 Çâre-sâz-ı baht-ı **bīmār** olmağa âmâdedür / Hem tabīb-i lutfı hem dârû‘ş-şifâ-yı şefkâtı

M2/I/3 **Bīmārufı** dūr eyleme lutf u keremünden / Bir böyle şifâ-hâne-i me‘menden ilâhî

M2/II/1 Demdür bu şifâ-hânede **bīmār** u haķîrem / Leb-teşne-dilim tâ-ı teb-i hasretle sîrem

M2/II/6 Yabana atılmış per ü peygâni kırılmış / Zâ‘ f-ı ten-i **bīmār** ile bir ham-şude tîrem

M2/V/1 Kıl ırız-ı girîbân dile ezkârıñ yâ Rab / Hıfz eyle belâlerden o **bīmārufı** yâ Rab

M3/V/1 Zaḥm-ı derûna merhem-i râhat erişmedi / **Bīmār**-ı derd-i fırkate şıhhat erişmedi

G3/2 Nâ-ümîd ol haste-i cân-der-gulüyum kim kazâ / Baht-ı **bīmārı** tabīb-i çâre-sâz eyler baña

G148/6 Hoşdur nevâziş-i dil-i mecrûh-ı ğamze ki / Düşmez tabīb-i müşfika **bīmārdan** gürîz

G149/5 Mesîh olursa da **bīmār**-ı ‘ışkuñ olmayana / Felekde bâliş-i hürşide ittikâ düşmez

G154/1 H‘âhiş-ger-i lutfuñ sitem-i fırkate döymez / **Bīmār**-ı ğamuñ tâb u tebi miḥnete döymez

G179/2 Dil-i **bīmāra** etmiş iki çeşmüñ töhmet-i mestî / Biri tutmuş girîbânın biri dāmâna el şunmuş

G191/2 Muttasıl dâr-ı şifâ hâşiyet-i çeşmünde / Dem-i ‘İsî-veş olur nâle-i **bīmār** laṭîf

Ş3/5 Senüñ derdüñle **bīmāram** / Senüñ-çün haste vü zāram

bīmārî [1] hastalık, sayrılık. <Cûdî, Kanar/1>

G251/7 ‘ İllet-i âzârı ancak renc-i istiğnâ ise / Nâ‘ilî **bīmārî**-i çeşmünde nokşân görmesün

biñ [59] on kere yüz; aşırılık ve çokluk ifade eder. <ÖTS> Aşağıdaki tanıklarda

“biñ”in, kesin rakam belirtmekten uzak, aşırılık bildirir mahiyette kullanıldığı görülmektedir.

K8/24 Sen ol ḥalîfe-i şâhib-zuhûrsun ki urur / Yanuñca **biñ** kazâ vü kudretüñ tek ü tâzı

K13/1 Mecrûh idük Allâh bilür tîr-i cefâdan / **Biñ** gûşe görürdük ham-ı ebrû-yı Kazâdan

K14/2 Bu sūr-ı mubârek-dem ü ferḥunde-maḥal kim / Bir laḥza temâşâsına **biñ** ‘ömr fedâdur

K14/20 Yâ farkına âvîhte **biñ** ‘ıkd-ı Süreyyâ / Bir şu‘le-i cevval-e-i sîm-âb-nümâdur

K14/33 Ol mihr-i cihân-tâb ki yanında anuñ mâh / **Biñ** aḥter-i tâbende miyânında Sühâdur

K14/90 Mesned-gehi iclâlüñ ola niteki ‘âlem / **Biñ** sūr-ı şafâ mevķi‘i bir köhne serâdur

K17/57 Günde **biñ** kere felek etse maķâmın ğâret / H‘âce-i kâfile-i himmetim olmaz medyûn

K23/44 Ma‘ânî ḥüsn-i ta‘birimde ḥayrândur ki endişem / Eder **biñ** puhte ma‘nâyı fedâ bir lafz-ı ḥam üzre

K27/23 Kehrübâ idi meger kabza-i tîğüñ ki çeküp / Nice **biñ** kâfiri çün kâhkeşân hoş geldüñ

K34/22 Şâhid-i iķbâlüne **biñ** dîde-i hayret bulur / Çarḥ-ı bîdâd açâ ger bir kere çeşm-i ‘ibreti

K35/6 Leṭâfet vermez ol deñlü eger **biñ** kerre resm etse / Naẓîrin mâ‘î bir mevvâc-ı ḥarâ üstine bârî

M1/V/4 **Biñ** yılda rüzgâra gelür bir vücûd idüñ / Gitdüñ hezâr hasret-i mâlâyutâķ ile

M2/II/5 Üstâz-ı ezel ḥalkaların şu‘leden etmiş / Her laḥzada **biñ** silsile-i âha esîrim

G3/3 Bir dil-i bî-tâb ile **biñ** ğamzeye âmâdeyim / Ey diyen ḥükm-i kazâdan ihtirâz eyler baña

- G20/1 **Biñ** deşen olsa hãrdan ey gül siyâh-tâb / Kâbil mi ‘andelîb ola senden nigâh-tâb
- G23/1 Aldıkça ele câm-ı mey ol keç-külehi-i mest / **Biñ** fitneye âmâde olur her nigh-i mest
- G25/3 Zühâda da ey şem‘-i riya-sûz eşer kııl / Bir şu‘le ile **biñ** dili efsürde çerâğ et
- G34/2 Açılsa **biñ** gül-i şâdî zükâm-ı ğamla yine / Dîmâğ-ı h‘âhiş olur bûy-ı kâmdan nevmîd
- G37/3 İçse kanın kâse kâse her nefes **biñ** ‘âşıkun / Ğamze-i hûn-h‘ârı ancak nîm-mest-i nâz olur
- G66/3 Etse teccüssüs şabâ tırta-i pür-tâbuñ / Keşret-i âğyardan **biñ** dile bir ham bulur
- G90/6 **Biñ** dil tutulur yine o şayyâd-ı füsûnuñ / Dâm-ı şiken-i zülf-i siyeh-fâmı tehîdür
- G101/2 Çarha bir gün tokunur şu‘le-i cevvalê-i âh / Kendüyi kâse-i Çînî gibi **biñ** pâre bulur
- G106/2 **Biñ** mübtelâsı var ser-i râhında cân-be-kef / Ol tıfl-ı nev-zuhûr-ı hezâr-âşinâyı gör
- G124/4 Ne çâpük-dest şayyâd-ı perişân-dânedür zülfün / Ki **biñ** yerde ruh-ı pür-hâlüne dâm-efgen olmışdur
- G135/7 Destünde dağal mühreyüz ey çarh-ı müşâ‘biz / Her lahzada **biñ** çeşm-i temâşâda nihânuz
- G151/3 Meheûr eden bizi **biñ** dürlü derd ile / Etmiş hezâr-pîşe-i dil kem-naşîbümüz
- G160/3 Her lahzâ **biñ** çerâğ uyarur şem‘-i Tûrdan / Vaşf-ı cemâl-i yâr ile tab‘-ı münîrümüz
- G170/1 ‘Âşık seni dünyâya ğamuñ ‘âleme vermez / **Biñ** ‘ömr-i firâkuñla geçen bir deme vermez
- G188/2 **Biñ** şekl ider kabûl süveydâda ğam yine / Âyînemüzde rûy-nümâ ‘âlem-i neşât
- G197/1 Şayd eder **biñ** dili bir dâm ile zülf-i siyehün / Düşürür bir dili **biñ** dâma şikenc-i külehün
- G198/1 Başlasa şîveye **biñ** nâz ile çeşm-i siyehün / Tesliyet-bahş-ı dil-i ‘âlem eder her nighün
- G201/1 Kûyından o şûhuñ dil-i rüsvâ ile geçdük / Her haţvede **biñ** şevke-i bî-câ ile geçdük
- G204/3 Hûn-ı dilden tolu **biñ** kâse şunar etdükçe / Sâķî-i fitneye ızhâr-ı keder ğamzelerün
- G206/3 Şayyâd-ı cân-şikâr idi **biñ** dâm ile haţun / Nâ-bûd iken kemîn-i ‘ademde nişân-ı merg
- G207/5 Cevr için Nâ‘ilî-i zâra olur âmâde / Niçe **biñ** şîve-i âğyâr-nevâza nighün
- G225/4 Düşerdi her ser-i müyına zülfinün **biñ** dil / Şayılsa ‘âşık-ı âşüfte-hâli Şuhfînün
- G226/5 **Biñ** kaţre hûn-âb-ı ciger bir yere gelsek / ‘İşkuñ gibi bir âteş-i süzâna dökülsek
- G237/1 Zülf-i pür-tâbuñ etdükçe güzêr-gâh nesîm / Nice **biñ** sûziş-i dilden olur âgâh nesîm
- G237/5 Nâ‘ilî o zülfin o kâfir ki perişân eyler / Etdürür dillere her lahzada **biñ** âh nesîm
- G250/3 Şîve-i hüsnün firîb-i çeşm-i şûhuñdur seni / Her nefes **biñ** sâde-dil ‘uşşâķ ile mev‘ûd eden
- G250/4 Her şerâre eylemiş âmâde **biñ** cân hürmenin / Berķ-ı pür-tâb-ı cemâlün âteş-i bî-dûd eden
- G264/5 Şâne-veş zülfine bilmem ki nice pençe şunar / Her ser-i müyını **biñ** ‘uķdeye vâbeste gören
- G274/2 Günde **biñ** kere helâķ-i ğam olan dil demesün / Bu nüh eflake toķuz kâse-i pür-sem ne desün
- G274/4 Dile kim müzdaķim-âbâd-ı elemdür şâdî / Bulur âmed-şuda **biñ** mâni‘-i muķkem ne desün
- G279/1 Her dîdede bir şûret ile cilve-nümâsın / **Biñ** renge girer bûķalemün-naķş-ı cefâsın
- G287/2 Her nefes **biñ** naķş-ı şûr-engîz ile kâfir yeter / Ka‘be-i cânı hayâlün deyr-i eşnâm eylesün
- G308/2 Teh cur‘ası üftâde-be-hâķ olmadan ammâ / Her kaţresi **biñ** neşveye âmâde bulunsa
- G316/4 El verür şahbâsına hûn-ı ciger bennâ-yı ‘ışķ / Çârsû-yı ğamda **biñ** meyhâne bünyâd etse de
- G316/5 Âh-ı bûlbûl yakmadukça penbe--i gûş-ı güli / Nâlesin kim gûş eder **biñ** kerre feryâd etse de
- G330/5 Nâ‘ilî **biñ** kerre dâmen-bûs-ı vaşl olsa gönül / Yine istilâ-yı ğam bir lahzâ dil-şâd etmeye
- G332/5 Düşdükde ğubâr-ı haţuñda Nâ‘ilî-i zâr / **Biñ** neşve-i hayret bulur efķâr-ı lebünde

- G335/5 Çeşmi bî-tâb-ı hümâr-ı nâz iken tûrmaz yine / Her nîgehde **biñ** ‘itâb-ı cân-güdâz eyler bize
- G338/4 Cibrîlî kılsa ol leb esrârına muhâtab / **Biñ** gizlû nûkte eyler îrâd söyleyince
- G355/2 Dûnyâyı göremez mest iken çeşmi gürûr-ı nâzdan / Her gâmzede **biñ** şîve-i hâtır-nevâz eyler yine
- G355/3 Her bir nîgeh mu‘tâd iken bir lahza **biñ** kan etmege / Tûrmaz dil-i ‘âşık gibi ifşâ-yı râz eyler yine
- G364/4 Mezâk-ı telhe verdi yâd-ı la‘lûn bir halâvet kim / Gâmuñla içdügüm **biñ** kâse zehr-âbı unutdurdı
- G368/4 Bahârı n’eylerûz ol gül-‘izâr-ı gonce-femûn / Gülüp açılması **biñ** nev-bahâra degmez mi
- Ş10/6 **Biñ** var ise ‘âşık-ı hasret-keşûn / Birisi de Nâ’ilî-i zârdur
- T2/4 Ol idi câ-nişîni Üsküdârî Şeyh Maḥmûduñ / Felek **biñ** devr ederse gelmeye akrâmı dûnyâya

binâ [4] yapı, tesis, her tür mimarî eser. <KT>

- K1/15 Hâmûş-ı hayretim ki hîred naḥd-i himmetim / Vakf-ı **binâ**-yı medrese-i kıl u kâl eder
- K18/38 Hücûm-ı zelzele-i fitneden ‘imâret-i dil / **Binâ**-yı hâtır-ı ‘âşık gibi harâb olmuş
- K34/6 Eyleyüp zühdüñ esâsın kalb-i hâsîd gibi saḥt / Kalb-i mü’mîn gibi nerm etmiş **binâ**-yı ‘işreti
- G49/3 Etmez rakîb-i dîve eşer âh-ı tîşe kâr / Kâfir **binâsıdur** der ü dîvârı saḥt olur

bînâ [1] göz (bkz. ‘ayn, çeşm, dîde). <FZ> Tanıkta “merdüm-i bînâ” terkibi ile hem gören göz hem de gözbebeği kastedilmiştir.

- G251/3 ‘Âşıka duzdîde gâmzeñ çeşm-i nâ-maḥrem degül / Merdüm-i **bînâ**-yı heftüm perde-i cân görmesün

bînâ-dil [1] gönül gözü açık (kimse). “Bînâ” tek başına da “kalp gözü ile gören” anlamına gelir. <FZ, Kanar/1> Aşağıdaki tanıkta da “görüş”ün, kalbe ait olduğu “dil” sözcüğü ile pekiştirilmiştir.

- G269/4 **Bînâ-dil** ol ey ḥ’âce ki saña zer-i hürşîd / Seng-i meḥek-i mähda maḡşûş görünsün

bîniş [1] görüş || basiret, tayakkuz. <Cûdî> Tanıkta geçen “ehl-i bîniş”, basiret sahipleri olarak düşünülmelidir.

- G274/1 Ehl-i **bîniş** göremez bir dil-i ḥurrem ne desün / ‘Âlem olmuş tûtalum mıştâba-i Cem ne desün

bir [665]

1. bir sayısı, tek. İsmi sayısını bildiren sıfat olarak kullanılır.

- K1/5 Hâlâ ki ḥâ’izüm şeref-i na’t-ı pâkine / **Bir** serverûn ki midḥatini Zû’l-celâl eder
- K2/29 Bununla sâḥa-i pehnâ-yı cûdın eyle kıyâs / Ki çarḥ o sâḥada mevḥûme **bir** gubâr kalur
- K3/7 Tefakḫud etmedi **bir** nâkid-i güher ki bula / Hezâr genc-i me’ânî dili harâbında
- K3/14 Ne deñlü cünbiş olur raḥş-ı tünd-i iḳbâlûn / **Bir** iki gün ḥaşr pây-ı der-rikâbında
- K3/58 Berîd-i aḳdese **bir** özge ḥâlet el virdi / O dabbenûñ eşer-i ‘ışk-ı sûz u tâbında
- K5/2 Yine gösterdi Kelîm-i dile **bir** şu‘le-i feyz / Tûr-ı ma’nîde edüp naḥl-i kalem lalâyî
- K5/5 Oldı ṭab‘ım gibi **bir** tâze zemîn üzre yine / Çüb-ı ḥüşk-i kalem âbişḥor-ı nev-peydâyî
- K5/9 **Bir** nazarda ḥîred-âşûbî-i bîkr-i fikrim / Şekl-i Mecnûna ḳor isterse eger Leylâyî
- K5/42 Ḳanı **bir** şayrafi-i çârsû-yı himmet kim / İntikâd ede güherden ḥazef ü mîñâyî
- K7/64 Bulup cezâsını **bir** yerden olmasun yâ Rab / O cem‘-i ḥâ’ife düzaḥda kâbil-i tefrîd

- K8/14 Kebüter-i harem olsa hâlâşa yer bulamaz / Gören senün gibi **bir** şîr-pençe şebbâzı
- K9/13 Cem-i Behrâm-siyer şâh-ı Sikender-teshîr / Ki ‘Acem mülkini **bir** şadmesi vîrân etmiş
- K9/18 ‘Azamet şânuña **bir** hil‘ at-i garrâdur kim / Qader ithâf-ı şehinşâh-ı cihân-bân etmiş
- K9/19 Saltanat farkuña **bir** tâc-ı mücevherdür kim / Mihr ü meh mişlini âyinede seyrân etmiş
- K9/34 Tâ ki te‘yîd-i Hudâ vermek için mülke nizâm / **Bir** şeh-i ‘âdili hâtemle Süleymân etmiş
- K9/35 Tâ ki **bir** pâdişehün sevk-i kaderle devlet / Pençe-i ‘adline teslim-i giribân etmiş
- K10/5 Mestâne cüylar el uzatmış miyânına / Âgûş-ı ‘izz ü nâzda **bir** dilsitân gibi
- K10/6 Bir haddedür lefâfeti ki nâ-revâcdur / Cennet kuhen-bahârına nisbet hâzân gibi
- K10/9 Bî-bâk dest-burd-ı hâzândur mişâl-i huld / Her şahn-ı bâğı **bir** varak-ı gül-sitân gibi
- K10/20 Bir pâdişâh eyleye teşrîf bâ-huşûş / Sulţân Mehemmed ibn-i **Birâhîm** Hân gibi
- K10/21 Bir şâhbâz-ı saltanata âşiyân ola / Şâhenşeh-i kalem-rev-i ‘Osmâniyân gibi
- K11/2 Müjde ey evvân-ı divân-hâne-i hâkân-ı Rûm / Pâyeni teşrîfe **bir** gâzî dilâverdür gelen
- K11/6 ‘Azmin etmiş seyf-i meslûl yedd-i nuşret-i Hudâ / **Bir** şecâ‘at-pîşe haşm-endîşe şafderdür gelen
- K11/7 Hamle-i pür-zûrî haşmuñ zehresin çâk eylemiş / Âteş-efşân-ı şaf-ı a‘dâ **bir** ejderdür gelen
- K11/8 Sedd-i Ye‘cûc eylemiş erkân-ı rafza himmetin / Şehr-i dârü’l-mülk-i Rûma **bir** Sikenderdür gelen
- K11/21 Mağdemün **bir** başka ‘îd olmakla halk-ı ‘âleme / Hâtıra sevk-i neşât-ı ‘îd-i ekberdür gelen
- K11/23 Dest-i ta‘zîminde **bir** vefk-i rızâ elçisinün / İ‘tizâr-ı şulh için tûmâr-ı mahzardur gelen
- K11/24 Şulh-ı nâ-çâra rızâ gösterdi gördi üstine / **Bir** senün gibi kavî haşm-ı tûvân-gerdür gelen
- K12/1 İndi **bir** şadra yine hâtem-i devlet-i iqbâl / Bâzgün nakşını gösterdi nigîn-i âmâl
- K12/2 Yine **bir** dâd-geri eyledi te‘yîd-i Hudâ / Mesned-ârâ-yı serâ-perde-i evvân-ı celâl
- K12/4 Bir cihân-dâr-ı kader-kevkebenün etdi yine / Kevkeb-i câhını tevfiq-i Hudâ-yı mütê‘âl
- K12/3 Yine **bir** dâveri hâtemle çıkardı felege / Hüküm-i tuğrâ-yı şehinşâh-ı kader-istiklâl
- K12/6 Oldı **bir** Âşafa teslim yine hâtem kim / Eylemez şefkati **bir** mûr-ı za‘îfî pâmâl
- K12/28 Belki her ahter-i tâbânı o firûz-ı şebûn / Döne **bir** mihre ki olmaya verâsında zevâl
- K12/31 Nâmiye bulsa küşâyîş-i dil-i pür-feyzinden / Hâkden **bir** gül-i âşûfte-i zühür ede nihâl
- K12/35 Ede her küh-ı ser-efrâzını **bir** tûde remâd / Düşe şahrâlara tâb-ı teb-i kahr ile şimâl
- K12/37 Hadd-i i‘câza da bu beyt ile telmîh etmiş / Vaşf-ı temkînini **bir** şâ‘ir-i sencide-makâl
- K12/38 Zîr-i ‘ankâ-yı şükûhında felek **bir** beyzâ / Kef-i mîzân-ı veķârında zemîn **bir** mişķâl
- K12/43 Sensin ol hâşıl-ı devrân-ı felek kim gelmez / Şadra **bir** sencileyin dâd-ger-i ferrûh-fâl
- K12/45 Görmedim olalı sūdâ-ger-i kâlâ-yı suhen / Tab‘-ı pākūn gibi **bir** müşteri-i cins-i kemâl
- K12/52 Yine bî-dâr olıcaķ maşrıķ-ı tab‘ımdan eder / Böyle **bir** maţla‘-ı hurşîd-güher ‘arz-ı cemâl
- K12/55 Âb-veş yerlere geçsün o tabî‘at ki deĝil / Zât-ı pākūn gibi **bir** menba‘-ı cûda meyyâl
- K12/56 Neyleyim çarķ sitem-kâr ahâlî düşmen / Fikr-i evşâfuña **bir** lahza kıomaz fâriĝ-bâl
- K12/57 ‘Aczimi bârî bu takrîb ile evşâfuña / **Bir** iki beyt ile îrâd edeyim bi’l-icmâl
- K12/58 Nâ-murâdâne **bir** az derdimi takrîr edeyim / İstima‘-ı suhenim tab‘uña vermezse kelâl
- K12/66 Bâr iken tab‘a vücûdum ne revâdur kim olam / Cevr-i gerdün gibi **bir** bâr-ı girâna hâmmâl
- K12/84 Bir du‘â kim ola ihlâşa qarîn anı eder / Qudsiyân-ı felege peyk-i icâbet îşâl

- K12/85 Hâtem-i devleti rûzî kıla tâ **bir** şadra / Cevher-i cân gibi luṭf-ı şamedî ‘amm-ı nevâl
- K13/4 Bî-râbîta-i emn ü emân nüṣṣa-i devlet / Olmuşdı ‘ibâret **bir** iki ehl-i hevâdan
- K13/7 **Bir** nâveng-i bî-dâd idi nâveng-i ciger-düz / Her kaçre ki bâride olur cevvi semâdan
- K13/8 Bu muzdaham-âbâd-ı sitemde ne çekerdük / **Bir** iki fûrû-mâye-i zîbende-ķabâdan
- K13/10 Âsâyişe **bir** kûşe-i ḥâlî mi bulurduk / Eṣḥâş-ı teng-ḥavşala-i yâve-derâdan
- K13/45 Demdür ki ola râyîz-i endîşe ‘inân-tâb / Vâdî-i temeddüh gibi **bir** teng-fezâdan
- K14/2 Bu sūr-ı mubârek-dem ü ferḥunde-maḥal kim / **Bir** laḥza temâşasına biñ ‘ömr fedâdur
- K14/7 Ârâyiş ü germiyyeti **bir** pâyededür kim / Revnaķ-şiken-i çârsû-yı her dü-serâdur
- K14/14 Nâhid-i felek şaff-ı ni‘âlînde o bezmün / Hoş-zemzeme **bir** muṭrıbe-i nağme-serâdur
- K14/19 Şahında ser-âvîz ile her naḥl-i mücevher / **Bir** sîm-beden dilber-i kâkül-be-ķafâdur
- K14/20 Yâ farkına âvîhte biñ ‘ıķd-ı Şüreyyâ / **Bir** şu‘le-i cevval-e-i sîm-âb-nümâdur
- K14/26 **Bir** mertebe hoş-reng ki **bir** sidre-ḥırâmuñ / Sîb-i zeķan-ı dil-keşine rüy-nümâdur
- K14/29 Seyr eylememiş mişlini ‘ömrinde bu sūruñ / Çarḥuñ ki bükilmiş belli **bir** pîr-i dütâdur
- K14/37 **Bir** nefhâ-i âşârdur ol deñlü ki güyâ / Cemmâze-keş-i maḥmil-i tüccâr-ı ḥaṭâdur
- K14/59 Şâyeste görüp Nâ’îlî-i bî-dile medḥün / Luṭf eyle ki **bir** şâ‘ir-i engüşt-nümâdur
- K14/60 Hem pâdişeh-i memleket-ârâ-yı me‘ânî / Hem vaşfuña mu‘tâd **bir** âlüfte gedâdur
- K14/64 Hâşıl bu ki **bir** sencileyin zât-ı şerîfün / Vaşfinda kesel şugl-ı zamîm-i fuşehâdur
- K14/76 **Bir** cevfi miyânındaki nezzârelerinde / İnşâf u mürüvvet ‘adem-i maḥz-ı hebâdur
- K14/83 **Bir** ‘aşra yetişdik ki medâr-ı şeref ammâ / Elfâz-ı muzahraf hezeyân-ı süfehâdur
- K14/85 **Bir** bâdiye-i vahşete düşdük ki pey-â-pey / Hâkem be-dehen zemzemesi güş-resâdur
- K14/90 Mesned-geh-i iclâlün ola nîteki ‘âlem / Biñ sūr-ı şafâ mevķi‘i **bir** köhne serâdur
- K15/8 Olmuş tūtalım âh ile ol fitne perîşân / **Bir** fitne de ol âh-ı ğam-efzâ mı degildür
- K15/15 Hem ‘îd ola hem hâtem-i devlet ola rûzî / **Bir** şadra ki iķbâlde đârâ mı degildür
- K15/16 ‘Ahdinde olup tehniye-i ‘îd-i pey-â-pey / **Bir** ‘îd de ol ‘ahd-i ṭarab-zâ mı degildür
- K15/43 Dür olmaya zıllı fuķarânuñ üzerinden / **Bir** luṭf u kerem şâhibi pâşâ mı degildür
- K16/1 Minnet Allaha ki **bir** Âşaf-ı şâhib temķin / Şadr-ı vâlâ-yı şadâretde yine oldı meķin
- K16/3 Ol umūruñ eşeri zâhir olup buldı revâc / Şadr-ı dîvân-ı şehinşâhda **bir** dürr-i şemîn
- K16/6 Hâşılı cevher-i zâtında var ol isti‘dâd / K’ola bî-şâ’ibe **bir** emr-i celîle ta‘yîn
- K16/15 Oldı her güşesi **bir** kaçır-ı Züleyhâ şimdi / Beyt-i aḥzân idi evvel o serây-ı đirîn
- K16/23 Her **biri** ḥidmet-i dergâhuña ruḥşat veremez / Tūtalım olmuş o da bencileyin sūde-cebîn
- K16/29 Benüm ol nâzım-ı hoş-lehce ki etseydi eger / Tâze **bir** beytimi nazmında Nizâmî tazmîn
- K16/39 Çıkdı bünyân-ı suḥen kungure-i ‘arşa tamâm / **Bir** du‘â kııl ki o bünyâna ola ḥısn-ı ḥaşîn
- K17/25 İ‘tidâl-i dil ü ṭab‘ından eşer bulsa hevâ / Gele **bir** mevsime her sâl temüz u kânün
- K17/37 Ki ne cânibde zuhûr etdi ise **bir** fitne / Oldı ğisû-yı bütân gibi perîşân u nigün
- K17/53 **Bir** daḥi eyleye ey şadr-ı mükerrrem heyhât / Gerdiş-i çarḥ-ı sitem-pîşe ḥilâf-ı kânün
- K17/54 **Bir** benüm gibi senâ-güyyı suḥenle meşhûr / **Bir** senün gibi kerem-kârı keremle meşhûn
- K17/69 Tâ Süleymân-ı zamâne ede Hâķ Âşaf-ı ‘ahd / **Bir** kerem-kârnuñ edüp devletini rüz-efzün

- K18/15 Ki vefretinden olup tâbe-i zemîni muhtâ / Tef-i temûz ile **bir** külçe sîm-i nâb olmuş
- K18/20 Zihî vezîr-i Aristo-meniş ki sözlerinüñ / Nizâm-ı devlete her harfî **bir** kitâb olmuş
- K18/45 Kesâd-ı nâfe erişmiş o hadde kim güyâ / Diyâr-ı Çîn ü Hıfâ **bir** avuç türâb olmuş
- K19/1 Etdi **bir** gevher-i nâ-yâbı Hudâ ‘azze ve cell / Zîb-i şadr u şeref-i hâtem-i şadr-ı evvel
- K19/2 Gördi **bir** Âşaf-ı zî-şânı Süleymân-ı zamân / Şadr-ı iclâle sezâ hâtem-i ikbâle maḥal
- K19/4 Etdi **bir** hancer-i ser-tîz-i mücevher ihdâ / Ki verir kıymeti gencine-i Kârûna hacel
- K19/5 Kıldı **bir** hil‘ at-i semmûr-ı ser-â-ser i‘tâ / Ki fûrûğından iner dîde-i hûrşîde sebel
- K19/30 Dehr **bir** dâvere muhtâc idi kim havfından / Olmaya baht-ı sitem-pîşe mühim-sâz-ı hıyel
- K19/35 Bir tebessümle olur bâr-geh-i cûduñda / ‘Uḳde-i hâtır-ı erbâb-ı ma‘ârif münḥal
- K20/23 ‘Âhdünde Nâ‘ilî gibi **bir** câmi‘-i funûn / Kim lubb-ı lâyiḥat-ı hikemdür hüneleri
- K21/29 Eder mi çarḫ-ı sitem-kâra ser-fürû ol kim / Zâhiri sencileyin **bir** hidiv-i dânadur
- K22/24 Olmazdı nuṭṭa tâkatim endîşe **bir** nefes / Dâmânın alsa dest-i dil-i nâ-şabûrdan
- K22/32 Eşḫâş-ı luṭfuñı unudur **bir** nefesde lîk / Gelmez bu kâr-ı bed o gürûh-ı şükûrdan
- K22/33 Raṭbû‘l-lisân-ı medḥûñ olup çarḫa nâz eder / Her **biri** Nâ‘ilî gibi farṭ-ı sürûrdan
- K23/22 Zâhîr olursa **bir** kemter ḡubâra zıll-ı temkîni / Kâlur sedd-i Sikender gibi istiḥkâm-i tâm üzre
- K23/32 Eder endîşe istidlâl ṭab‘-ı mû-şikâfuñdan / Cevâhir olduḡın **bir** vefḳ-i hikmet inḳisâm üzre
- K23/38 Ne çâre **bir** nefes vermez felek endîşeye ruḫşat / Olur her laḫzada **bir** gûne cevri iltizâm üzre
- K23/44 Ma‘ânî ḥüsn-i ta‘bîrimde ḫayrândur ki endîšem / Eder biñ puḫte ma‘nâyı fedâ **bir** lafz-ı ḥam üzre
- K24/4 Çeksün ḥumâr-ı zilleti ol kim **bir** iki gün / Ser-germ-i câm-ı naḫvet ü mest-i gürûr olur
- K24/5 **Bir** gün bu rûzgârdur ehl-i kemâle de / Hengâm-i imtiyâz u maḥall-i zuhûr olur
- K24/6 **Bir** özge âsitâna eder lâ-büd ilticâ / Devlet ki müsta‘idd-i nizâm-ı umûr olur
- K24/18 **Bir** kerre meclisünde alan ders-i ḥamûş / Risto-yı kâr-dân u Felâṭûn-şu‘ûr olur
- K24/19 **Bir** feyz var mülâḫaza-i devletünde kim / Fi‘l-hâl dilde ḡam eşerinden sürûr olur
- K25/8 Her cüz‘-i tîrâşîdesi **bir** hancer-i ser-tîz / Ne keşmekeş-i çarḫ ne muhtâc-ı fesânsın
- K25/15 Olmuş ten-i bârîküñe **bir** dalḳ-ı siyeh bâr / Dervîş-i semâ‘î gibi dâmen-be miyânsın
- K25/42 Aḫvâl-i perîşânıñ gel söyleşelim gel / Ey şifte-dil sen daḫi **bir** başka zebânsın
- K25/50 Bilsek neye maḡrûrsın ey bü‘l-heves-i câh / Maḡlûb-ı hevâ **bir** ḫar-ı gûsiste-‘inânsın
- K26/5 Ḥafî **bir** nesne yok levḫ-i zamîr-i pâkine ancaḳ / Verâ-yı perde-i ḳudret ki meḫûl-i peyâmberdür
- K26/12 Olur ceyb-i suḡen **bir** gevher-i ma‘nî açıldıḳça / Elinde ḫâme kim miftâḫ-ı ḳufl-ı genc-i muḫberdür
- K26/13 Zamîr-i pâki **bir** âyîne-i şâf u mücellâdur / Derûnında hemîşe nûr-ı isti‘dâd muẓmerdür
- K26/16 Nesîm-i iltifâtuñ olmasa **bir** ḡülşene rehber / Hevâ-yı sâḫasından hâtır-ı ‘uṣşâḳ mu‘ânerdür
- K26/22 Zebân-ı lûle-i kilkinden oldı **bir** ḡazel cârî / Ki lafzı çeşme-i mihr ü edâsı âb-ı kevşerdür
- K26/24 Kesilmez ârzû-yı rişte-i zûlf-i siyâhından / Hevâ-yı dâma düşmüş **bir** hümâ-yı lâ-mekân-terdür
- K26/30 Ne mümkündür müdarâ böyle **bir** âşûb-ı saḫîrle / Ki mekrinden dil âşûb u fitne pür-ḫazer-terdür
- K26/33 Kâlemdür maḫv eden âşârin ol siḫrûñ ki destinde / Kelîm-i ṭab‘îmuñ âteş-feşân ḡuyâ **bir** ejderdür
- K27/35 **Bir** du‘â eyleyeyim kim diye sükkân-ı felek / Peyk-i îşâline dâmen-be miyân hoş geldüñ
- K28/8 **Bir** teng ü târ câh görür şimdi vâjgûn / Şaḫş-ı raşad-nişîn ḫired-i durbîn ile

- K28/12 Şimdi helāk-ı müzdaḥim-ābād-ı ‘ālemüz / Kem-ḥarc **bir** iki ḥar-ı bālā-niṣn ile
- K28/17 **Bir** bār-gāha müntesibüz şimdi ey felek / Sen daḥi cevri ḳo bize baḥt-ı mūhīn ile
- K28/18 **Bir** āsitāna nāṣiye-sāyuz ki āfitāb / ‘Arṣa taṣaddur eyledi vaṣ’-ı cebīn ile
- K28/51 **Bir** āfitāb ṭoḡdı şanurlar hilālden / Rūyuñ görenler eşheb-i zerrīne-zeyn ile
- K28/57 Kākül-be-düş **bir** şanem-i hoş-ḥırāmdur / Āheste cilve ḳılsa o bāl ü surīn ile
- K28/61 Bu iltifātı görmedi **bir** āferīdeden / Evḳātı geṭti gāh ṇenān geh ṇunīn ile
- K28/63 Kim ḡā‘ibāne raḡbet edüp nazmına tamām / **Bir** gördün ol ḥazefleri dürr-i şemīn ile
- K28/73 Geldi ḳul olmaḡa der-i devlet-me’ābuña / Şā’ib-pesend **bir** ḡazel-i nev-zemīn ile
- K28/78 Ḳalmış ṇemende gül görüp ey Nā’ilī hezār / Mir’āta ḳarşu **bir** nefes-i vāpesīn ile
- K29/2 Göndermek isterin seni **bir** āsitāna kim / Çāk evc-i āsumāna ere farḳ-ı ‘izzetün
- K30/7 Seni irsāl edeyim **bir** yere kim şāḥibinün / Eṣer-i ni’metidür maḡz-ı ‘izāmımda benim
- K30/14 **Bir** zamān ola ki şayyād-ı zebūn-gīr-i felek / Göre her ḥālḳa-i zencīrini dāmımda benim
- K30/22 **Bir** ḡazel tarḥ edeyin bārī temevvūc-güne / Buluna ṇāṣnī-i ḳand ḡuzāmımda benim
- K30/28 Rūḥ-ı ḳuds olsa da ārām edemez **bir** laḡza / Ḥ’āb-gāh-ı dil-i pūr-hevl ü hevāmımda benim
- K30/34 Nā’ilī buldı ḳaṣīdeyle temeddüh pāyān / **Bir** du’ā ḳaldı hemān zeyl-i kelāmımda benim
- K31/10 Ol kim ola mürebbī-i temkīnūne ḳarīn / **Bir** kemterīn ḡubār ise kūh-ı ḥadīd olur
- K32/6 Benüm o ḥırḳa be-düş-ı fenā ki destimde / **Bir** iki pāre-i nān ni’met-i ilahīdür
- K32/7 Ḥudāya ḥamd ki **bir** ferde ihtiyācım yok / Ḡinā-yı ḳalb baña nūzl-i lā-tenāhīdür
- K33/5 Ḥuldı eylerdi ferāmūş eger **bir** kere / Şeref-i şoḡbetine nā’il olaydı İdrīs
- K33/6 Luṭfī dūnyāyı çeker kendüye **bir** cevherdür / Cezb ise āheni ger ḥāṣiyyet-i mıḳnaṭīs
- K33/12 Bir mu‘ammā bu ki ḥallinde cihān ‘ācizdür / Beyt-i šā’ir gibi bī-tevriye vü bī-tecnīs
- K34/7 Bir zamān da şabr edün ey müflisān-ı naḳd-i ‘ayş / Böyle ḳalmaz germ bāzār-ı riyānuñ şöhreti
- K34/10 Bir daḥi olmaz mı sāḳī destine sāḡar alup / Şāhidān-ı meclisün āyīne-dār-ı tal’atı
- K34/12 Saña da minnet neden var iken ey bīdād-kār / ‘Ālemün **bir** böyle üstād-ı Felātūn-fiṭnatı
- K34/16 Beñzemez **bir** neş’e ye iḳbālīnün ḥiṇ neş’esi / Beñzemez **bir** keyfe cām-ı luṭfīnün keyfiyeti
- K34/22 Şāhid-i iḳbālūne biñ dīde-i ḥayret bulur / Çarḥ-ı bīdād aḳa ger **bir** kere ṇeşm-i ‘ibreti
- K34/28 Nitekim gāḥī gelüp inşāfa devr-i rüzgār / **Bir** yere cem’ ede yārān-ı perīşān-soḡbeti
- K34/30 Bulsun ol mīḳdār revnaḳ meclis-i pūr-feyz kim / Anmaḡa şerm eylesün **bir** daḥi vā’iz cenneti
- K35/6 Leṭāfet vermez ol deñlü eger biñ kerre resm etse / Naṣīrīn mā’ī **bir** mevvāc-ı ḥārā üstine bārī
- K35/11 Sipīr-i devlet ammā āfitābı ḥusrev-i ‘ālem / Ki var yanında Behrāma mu’ādil **bir** silāḥdārı
- K36/2 Kef-i iḳbālīne ḥurşīd **bir** zerrīn ḳalem şundi / Revādur zīr-i meşḳ eylerse levḥ-i māḥ-ı tābānı
- K36/8 Ne ṭuḡrā kim şekl-i maṭbū’ında var **bir** özge keyfiyyet/ Ki gelmiş zūlfesinden zūlf-i Nāḥīd-i perīşānī
- K36/9 Ne ṭuḡrā kim ṇıḳar ism-i Muḥammed **bir** mu‘ammādur / Ki olmuş ‘ālemün ḥırz-ı emān-ı gerden-i cānı
- K36/12 Ne ṭuḡrā başḳa **bir** ‘ālem ki cem’ etmiş şeb ü ruzı / Sevādı leyletü’l-İsrā beyāzı şubḥ-ı nūrānī
- K37/16 Olur mı sālīk-i āḡāha **bir** mesīre-i feyz / Vücūd ‘āleminün mebdē’ ü me’ādı ḳadar
- M1/I/5 **Bir** şemmedür bu vāḳı‘adan ḥāl-i Kerbelā / Kerrūbiyān-ı ‘arş bu zulme yeter güvāḥ
- M1/II/5 Sen māḥdan cudā bize bu ‘ālem-i ferāḥ / **Bir** teng ü tār ḥöcreye beñzer serācı yok

- M1/III/7 **Bir** dürr-i bî-behâ-yı müşârü'l-benân idûn / Şimdi nişâne kabrüne **bir** seng-pâredür
- M1/IV/6 **Bir** baħr idûn ki eyledi mihr-i ecel serâb / **Bir** gevher-i kemâl idi dâmân-ı sâhilûn
- M1/IV/7 **Bir** dürr idûn ki dâğ idûn reşgûnle şeb-çerâğ / Deldi zemâne mışkab-ı endüh ile dilûn
- M1/V/4 Bîñ yılda rûzgâra gelür **bir** vücûd idûn / Gıtdûn hezâr hasret-i mälâyutâk ile
- M1/VII/1 Bir laħza kim bu bezm-i fenâda dem eyledûn / Tayy-ı bisât-ı kâr-geh-i 'âlem eyledûn
- M2/I/10 Ser-çeşme-i cân deyü tekâpûdan uşanmaz / **Bir** haste ki ser-çeşme-i hayvâna da kanmaz
- M2/I/3 Bîmâruñı dür eyleme lûtf u keremünden / **Bir** böyle şifâ-ğâne-i me'menden ilâhî
- M2/I/5 Maħrûr-ı ciger-sûhte **bir** sîne mi vardur / Kim almaya dâm âteşini benden ilâhî
- M2/I/7 Bir lem'ası dünyâyı yaķar ruḡsat olursa / Derdünle o âteş ki çıkar tenden ilâhî
- M2/II/2 Sînemdeki âteş beni **bir** reñge kômıř kim / Hâkister-i dûzaḡ-beden ü berķ-naḡîrim
- M2/II/6 Yabana atılmış per ü peygâmı kırılmış / Zâ' f-ı ten-i bîmâr ile **bir** ḡam-şude tîrim
- M2/II/8 **Bir** kân-ı belâ gevheridür gevherim ammâ / Feyz-i eşer-i mihrim ile reng-peḡîrim
- M2/III/7 Âteş-gede-i sînem edüp bağçe-i derd / Her âhımı ol gülşene **bir** sünbül-i ter kıl
- M2/IV/6 Kıl **bir** nefesün şükrini her laħzada tekrâr / Terķ et şeref-i zâtuñı memnûn-ı hayât ol
- M3/IV/2 Düşdük cünûn-ı 'ıřķ ile vehm ü hayâle biz / Düş olmaduķ zamânede **bir** ehl-i hayâle biz
- M3/VI/1 Yok bizde feyz 'âlem-i ma' nâyı bilmege / **Bir** himmet olsa ḡâlet-i 'uķbâyı bilmege
- M3/X/2 Câ'iz ki almağa yoluñ ey 'âşıķ-ı ḡazîn / Şayyâd-ı fitne eyleye **bir** güşede kemîn
- M3/XI/2 Râh-ı hevesde 'âşıķa **bir** pîşvâ gerek / Tenhâ-rev-i fezâ-yı ḡama reh-nümâ gerek
- M4/I/1 Ğamzeñe böyle kılan ḡatır-ı âşubı esîr / Kişver-i fitneyi **bir** tîğ ile etmiş teşîr
- M4/I/3 Cân u dil el çeke peyvend-i ḡamuñdan heyhât / 'ıřķ **bir** zâ'ıķadur derdün aña ķand-ı nebât
- M4/V/3 'Âşıķuñ tîğ-be-dest-i ser-i râhidur 'ıřķ / Belki bî-çâreye **bir** mekr-i ilâhidür 'ıřķ
- M5/I/6 Aḡķâm-ı ķaderden eyledüķçe / Her **bir** müje **bir** füsûna âḡâz
- M5/I/9 Bir nîm ķadeḡde cânı eyler / Maḡv-ı leme'ât-ı şu'le-i râz
- M5/IV/4 'Uşşâķ için ola ḡüsnüñe ḡayf / **Bir** nîm-nîḡâh-ı merḡamet bâr
- M5/VII/4 Etdün beni **bir** perîye 'âşıķ / Fâş oldu bunuñla ḡalka râzım
- M5/VII/7 **Bir** şehsuvâr-ı nâz içündür / Bu bâdiyelerde türktâzım
- M5/VII/8 **Bir** sîm beden cevân içündür / Bu pûta-i 'ıřķda güdâzım
- M5/VII/9 Cârü-ķeř-i deyr-i 'ıřķım ammâ / Yok **bir** şanem-i girişme-sâzım
- M7/II/1 Sipîhr-i ķîne-cûdan bî-vefâlık resm-i 'âdîdür / Felekden bî-niyâz olmaķ daḡı **bir** özge şâdîdür
- M7/V/2 Bu ma' nâdan derûn-şâdım ki **bir** dem etmeyüp te'ḡîr / Edüp ser-tîz ü bürrân tîşe-i âzârı bî-taḡřîr
- M8/II/4 Edersün gerçi her derde şabîşm **bir** devâ ammâ
- M8/V/5 Yine **bir** fitne taḡrîķ eyledün ey bād n'eylersün
- M10/I/11 Şandım görünce hey'tetüñi ey hilâl-i çarḡ / **Bir** yerden iki lû'lesi var çeşme-i zülâl
- M10/I/4 İki hilâli **bir** yere peyveste kılsalar / Tâķ-ı revâķ-ı cismim olurdu hezâr sâl
- M10/I/5 Her biri üstüḡânlarınuñ **bir** hilâldür / Döndüm şu murḡa kim ola perr-i şikeste-bâl
- M10/I/8 Şad-nîme olsa zâ' fîma nisbet hilâl-i çarḡ / Her biri **bir** zebân ile taḡrîre yok mecâl
- M12/I/4 Dil-i meyyâlî de **bir** şebnem-i nâçîz farz eyle / Gül-i bağ-ı cemâlün pür-nemâdur yâ Resûla'l-lah

- G1/1 Yem-i âteş-ḥurūş-ı dilde olduğça sükûn peydâ / Eder her dâğ-ı ḥasret tende **bir** girdâb-ı ḥûn peydâ
- G1/2 Bu ‘âlem pâ-y-tâ-ser kûh kûh-ı miḥnet ü ğamdur / Eder her tîşe-kâr- ârzü **bir** Bîsûtûn peydâ
- G1/4 Leb-i şûḥ-ı nigâh-ı çeşmûn olduğça terennüm-sâz / Eder her cünbiş-ġi müjġânı **bir** naḳş-ı fûsûn peydâ
- G3/3 Bir dil-i bî-tâb ile biñ ğamzeye âmâdeyim / Ey diyen ḥükm-i ḳazâdan iḥtirâz eyler baña
- G4/5 Eger olmazsa perişânî-i zülfûn rûzî / Ḥaşre dek bâr-ı girândur **bir** avuç ḥâk baña
- G8/4 **Bir** olsa zehre-i Mirriḥ ile dil-i Behrâm / Yine getürmeyeler **bir** nigâha tâb saña
- G9/1 Cihânı etmege **bir** laḫzâda ḥarâb saña / Yeter ol nergis-i maḥmûr-ı nîm-ḥ-âb saña
- G9/3 Yeter ḥarâbî-i rindâna **bir** nighes sâķî / Ğlân gelürse eger câ-m-ı pür-şarâb saña
- G10/1 Döndürüp her güli **bir** aḫker-i sûzâne şabâ / Dâğlar yakdı dil-i bülbül-i nâlâne şabâ
- G11/4 Şahra-neverdi ‘âlem olaldan o ḥâl-veş / **Bir** nâfe ḥâşıl etmedi âhû-yı âfitâb
- G11/5 ‘Aks-i ruḥuñ o bâdeye **bir** kerre kim düşer / Tâ ḥaşr lâ-y-ı ḥummı verir bû-y-ı âfitâb
- G13/4 Deyr-i cihânda **bir** şanem-i şîve-kâr ile / Zünnâr-bend-i ‘ışķ olalı ḥâlûmüz ḥarâb
- G15/2 Her şubḥ tavâf eylerek Ka‘be-i kûyuñ / **Bir** yere gelür ‘âşîķ-ı âvârelerûñ hep
- G15/3 La‘lûñ ki olur meclis-i ervâḫda mezkûr / **Bir** reñge girer neşvesi mey-ḥ-ârelerûñ hep
- G15/5 **Bir** âh görür kârını ey Nâ‘ilî-i zâr / Ferhâda ḥırâş-ı dil olan ḥârelerûñ hep
- G16/1 **Bir** çîn-i cebhe varımı târâce verdi hep / Tûfân-ı girye raḫtımı emvâce verdi hep
- G17/1 Gül ḥâre düşdi sine-figâr oldu ‘andelîb / **Bir** ḥâre baķdı **bir** güle zâr oldu ‘andelîb
- G19/3 Ey âh sen de sünbül-i destârım ol ki yâr / **Bir** tâze gül taķınmış olup şeb-külâḥ tâb
- G20/2 Sünbüller üzre nergise kıl câ-be-câ nazar / Seyr et **bir** âsumânda ‘ayân nice mâḥ-tâb
- G24/2 Şaķın ey şûḥ şaķın sûziş-i dilden ki eder / Dâmen-i nâzuñı **bir** cünbiş-i âhiyla şikest
- G24/3 Cân verür yanmaġa dil ne‘eylesün ammâ güzelüm / Bulamaz dûzaḫ-ı hecrûñde de **bir** câ-y-ı nişest
- G25/3 Zühhâda da ey şem‘-i ri-yâ-sûz eşer kıl / **Bir** şu‘le ile biñ dili efsürde çerâġ et
- G26/5 Bir câm şun ey sâķi-i meclis bize yoksa / Ḥûn-ı ciger-i Nâ‘ilî-i zâra ne minnet
- G27/3 Murġ-ı dile âsâyişi **bir** dâm-ı belâdur / Mâdâm ki der-kâr ola şayyâd-ı maḥabbet
- G33/1 ‘Aceb mi senden olan **bir** nigâhdan nevmîd / Olursa kâm-ı dil-i bûse-ḥ-âhdan nevmîd
- G33/4 Cebîn-sûde-i dergâhuñ eylme yâ Rab / Der-i muġân gibi **bir** bâr-gâhdan nevmîd
- G35/2 Güftâra gelüp olur şeker-rîz / **Bir** ḥoķķa-dehen cevândur Aḫmed
- G36/3 Bir lem‘a cemâlûñden eder rûḫü‘l-emîni / Pervâne-i şem‘-i ḥarem-i ḥalvet-i didâr
- G36/6 Bî-tâķat-ı mûr olsa da ‘âşîķ nazarında / **Bir** zerre degilken dû-cihân minnet-i didâr
- G36/7 Yoķlansa hezârında bulunmaz o gürûhuñ / **Bir** mûrdaki ḥavşala-i tâķat-i didâr
- G37/5 Pâmâl-i nâz eder **bir** gün seni ol şeh-süvâr / Dem gelür ey Nâ‘ilî **bir** mûra da i‘zâz olur
- G38/1 Bir dilberûñ zâmîri ki ‘âşîķ-pesend olur / Duşnâm-ı telḫi ehl-i dile nûş-ḫand olur
- G38/3 Her **bir** şiken ki dillere câ-y-ı ḳarârdur / Zindânî-i maḥabbet için **bir** kemend olur
- G38/5 **Bir** âşinâ nigâḫ eder elbetde Nâ‘ilî / **Bir** dilberûñ zâmîri ki ‘âşîķ-pesend olur
- G39/5 **Bir** âşinâ nigâhuña degmez mi dostum / Kûyuñda Nâ‘ilî nice demdür ġarîbdür
- G40/4 Her nigâḫın ġüşe-i çeşminde şayd-ı cân için / Şûret-i âhûda **bir** cādû-yı efsûn-sâz eder
- G42/1 Mestâneligim **bir** bût-i sîmîn-ten içündür / Ḳan aġladığım **bir** gül-i ter-dâmen içündür

- G42/2 Gerdün ile gavğa bu güzer-gâh-ı fenâda / **Bir** güşe-i bî-minnet olan külhên içündür
- G48/1 Güşâyış-i dile **bir** nice rûzgâr ister / Şükufte olmağa ol gonce çok bahâr ister
- G48/5 Teferrüc etmege dil bî-hûdâne Nâ'iliyâ / Verâ-yı 'âlem-i hayretde **bir** diyâr ister
- G55/2 Bir keyf-i tâzedür dile ol mest-i 'ışveden / 'Özr-i humâr-ı nâz u tegâfûl dem-i şehër
- G55/4 Hoşdur çemende **bir** gül ü **bir** gül-'izâr içün / Dilde figân hezârda gulğul dem-i şehër
- G56/3 Olsun eczâ-yı felekden menfa'at-cüyâ o kim / **Bir** avuc hâşâkdan hâşiiyyet ümîdindedür
- G59/2 'Uşşâka **bir** belâsı da 'ışkuñ budur ki yâr / Âh-ı dil-i raqîb-i dil-nevâzından incinür
- G60/2 Sînedür cilve-gehi bâde-güsârân-ı gamuñ / Dil-i pür-hûn gibi **bir** câm-ı maħabbet yeridür
- G62/4 Bir behre al tena'um-ı 'îd-i vişâlden / Ol ğurre mâh-ı hüsni o kaşı hilâli gör
- G63/1 Fezâ-nişîn-i gama dūd-ı âh lâzımdur / Bu teff ü tâba **bir** ebr-i siyâh lâzımdur
- G63/11 Zâmîr-i rüşeni **bir** 'âlem-i muħaddesdür / Ne âsumânına mihr ü ne mâh lâzımdur
- G63/5 Göñül vilâyeti hâlî bulmasun ğamdan / Ki ol qalem-reve **bir** pâdişâh lâzımdur
- G63/8 Hemân cenâb-ı hüdâvende ilticâ edelim / Ğarîbsin saña **bir** dest-gâh lâzımdur
- G64/3 Vâ'iz sözün erbâb-ı nazâr **bir** pûla almaz / Cüyâ-yı güher nâkid-i her-gâh degildür
- G64/7 **Bir** mertebe ser-mest-i tegâfûldür o ğamze / Râz-ı dil-i Cibrîlden âgâh degildür
- G65/4 **Bir** hânde ile zeyn et ey zer-ger-i melâhat / Faşş-ı nigîn-i la'lin pür-dürr-i nâb göster
- G65/5 Gör secde-i niyâzı sen baña hûblarda / Şâyeste-i peretiş **bir** âfitâb göster
- G66/1 Ol ki bu ğam-hânede 'ıyş-i dem-â-dem bulur / Her ser-i müyında **bir** zâ'ika-i ğam bulur
- G66/2 Giry-e 'ışkuñla dil bağ-ı bahâr-ı gamuñ / Her bun-ı hârında **bir** çeşme-i hurrem bulur
- G66/3 Etse tecessüs şabâ tırta-i pür-tâbuñ / Keşret-i âgyârdan biñ dile **bir** ham bulur
- G66/4 Fikr-i lebûñle olan 'âlem-i hayret-neverd / Her ser-i râhında **bir** maştaba-i Cem bulur
- G66/6 Ğarğa verür 'âlemi hûn-ı şehîdân-ı 'ışk / Çeşmi ki **bir** bâdede çâşnî-i dem bulur
- G68/2 Şunulsa destine miftâh-ı cennet **bir** nefes sensüz / Qarâr etmek muħaşşal bu dil-i nâ-kâm müşkildür
- G71/4 Ol kemerle genc-i nâ-yâb-ı miyân-ı dil-rübâ / **Bir** tılısm-ı fitnedür kim ejderinden bellidür
- G73/1 Küyünde nâle kim dil-i müştâkdan kıpar / **Bir** nağmedür hicâzda 'uşşâkdan kıpar
- G73/2 Aç hoşka-i dehânuñ nâ zile nuţka gel / **Bir** pâre zahm-ı câna o tiryâkdan kıpar
- G73/3 Hâmûşî-i edeb ki güşâyış-pezîr olur / **Bir** goncedür hadîka-i ahlâkdan kıpar
- G73/5 Der-kâr olur telâtum-ı deryâ-yı iştîyâk / **Bir** mevce o cebhe-i berrâkdan kıpar
- G74/1 Kopsa yerinden ol kad ü kâmet ğuluv kıpar / **Bir** fitnedür kıyâmet ile rû-be-rû kıpar
- G77/4 Husrevâne pâdişâh-ı vâkt olup almiş ele / Her gedâ **bir** sâgar-ı giti-nümâ nev-rûzdur
- G77/5 Şahn-ı Gülşen Çâr-bâğ olmiş 'acemde 'andelîb / Bağlamış **bir** naşş-ı dil-keş kim şabâ nev-rûzdur
- G78/4 Temîh-i bâr-gâh-ı Süleymân edüp tamâm / Levh-i fenâ-yı 'âleme **bir** mûr yazdılar
- G80/4 Bü'l-'aceb şîrdür ol çeşm-i siyeh kim bî-bâk / Dil-i 'âşık gibi **bir** âteş-i süzâne şunar
- G81/5 Etseler **bir** perdeden âğâze bilmez güş eden / Nâle-i bülbül müdür gülşende efgânım mıdur
- G83/5 Erişmez ğavrına ğavvâş-ı Fikret Nâ'ili 'ab' uñ / Dür-i ğüftârını **bir** bahr-ı bun-nâ-yâbdan söyler
- G86/1 Şahn-ı çemende goncelerün inbisâti var / Her sâye nihâlde **bir** gül bisâti var
- G87/2 Vişâlûñle güzârân **bir** deme dîvân-ı kısmetde / Berât-ı 'ıyş-i Cem menşûr-ı 'ömr-i Nûh yazmışlar

- G87/3 Degil mā'î kabâda tal' atun naqqâşlar güyâ / Zemîn-i lâciverde **bir** dıraşşân büh yazmışlar
- G87/4 Yazanlar çeşm-i mestün Rüstem-i Şeh-nâme-i âşüb / Maḥabbet 'alemin **bir** tîğ ile meftûh yazmışlar
- G87/6 Qomışlar nâminî teşrîḥ-i minnet tîğ-i ğamzeñle / Tenim şad çâk edüp **bir** nüṣṣa-i meşrûh yazmışlar
- G88/2 Heçr ü vişâle âyinelerdür ol iki ruh / 'Uşşâka **bir** nazarda pes ü pîşi gösterür
- G92/3 Nîl-gün çâder-i eflâk ki mâtem yeridür / Câhilün çeşmine **bir** ğarḳa-i kâşî görünür
- G93/1 Ümmîd ü bîmden baña yâ Rab ferâğ ver / Cân u cihânı terk edecek **bir** dimâğ ver
- G93/2 Şeb-zinde-dâr-ı 'ışḳa bu vahşet-serâyda / Zûlmet-zedâ-yı hayret olur **bir** dimâğ ver
- G93/3 Yok câm-ı mihre rağbetim ey sâķi-i felek / Gönlüm gibi şikeste baña **bir** ayağ ver
- G94/5 Sözüñ ey Nâ'îlî olmazsa da şâyeste-i taḥsîn / Yine **bir** tarz-ı ḥâş-ı şûḥdur **bir** özge vâdîdür
- G95/1 Laḥt-ı dile tâ ğamzelerün râh-nümündür / Her **bir** müje **bir** ḥancer-i âġışte-be-ḥündür
- G95/2 Yâ her biri rengtîn görünür 'aks-i ruḥuñla / **Bir** tîğ-i celî şa'şâ'a-i âyîne-gündür
- G95/2 Yâ her biri rengtîn görünür 'aks-i ruḥuñla / **Bir** tîğ-i celî şa'şâ'a-i âyîne-gündür
- G97/4 Çîn-i ebrû gösterir mi ğamze der-kâr olduġın / **Bir** kazâdur yoksa **bir** tîrdir kemânın kim bilür
- G98/4 Germ edüp dâ'iresin mihr-i cihân-tâbda gül / Her seḫer bülbül-i şurîdeye **bir** kâr okudur
- G99/5 Ġarîb daḫmedür ey Nâ'îlî bu heft evreng / Ki **bir** degil nice Behrâm-ı bî-ḥuceste yatur
- G104/1 Nişâr-ı naḳd-i niyâz etmege şitâbım var / Benüm ol âfet ile başḳa **bir** ḥisâbım var
- G104/3 Daḫi mecâz u ḫaķîḳat ne olduġın bilmez / Hevâ-yı 'ışḳ şanur **bir** dil-i ḫarâbım var
- G104/4 Benüm o bâde-güdâz-ı ḫarîm-i meykede kim / Elimde gül gibi **bir** câm-ı şu'le-tâbım var
- G105/1 Ḥaṭṭ kim 'izâr-ı pâk-güherden zuhûr eder / **Bir** sâyedür şu'â-ı kamer zuhûr eder
- G114/2 Ârâma yer kımaz dile küyında rûzgâr / Ol âsitânen **bir** avuc ḫâķi dūr eder
- G115/2 Âvâre dil ki zülfün ile hemcenâḫdur / **Bir** âşiyânenen iki murğ-ı perîdedür
- G116/3 Taḫ'ımuz oldu müntehî 'ışḳ ile **bir** maḳâma kim / Kaṭreye tâb-ı cûşîş-i nehr-i Furât verdiler
- G117/1 Lem'a-ı mâh-ı ruḥuñ ḥûşîd-i enver-sûzdur / **Bir** şererdür ḫüsnün ammâ mihr-i maḫşer-sûzdur
- G119/1 Göñül **bir** nev-cevânun şu'le-i ḫüsnîyle süzândur / Ki **bir** kemter şerârı âfet-i şad-ḫurmen-i cândur
- G120/3 Daġıdır kendüyi **bir** âḫ ile zülfünde göñül / Rind-i âvâre-reviş fikr-i tecemmül mi eder
- G123/4 Âyîn-i ğam-ı 'ışḳda idbâr-ı maḥabbet / 'Âşıklara **bir** kuştegî-i devlet-i ğamdur
- G125/5 Gıtdi naḳd-i dil ü dîn Nâ'îliyâ **bir** büte kim / Ḥam-ı ebrûsına Cibrîl kıyâm-âver olur
- G127/3 Kesilmez ârzü-yı rişte-i zülf-i siyâḫından / Hevâ-yı dâma düşmiş **bir** ḫümâ-yı lâ-mekân-terdür
- G134/3 Hemdem bize **bir** yâr-ı sebûk-rûḫdur ancaḳ / Aġyârı tenûk-zarf u girân-cân bilürüz biz
- G140/2 Biz ki **bir** sînc-sûz ḫâķister / Aḫkerin berḳ-ı pür-şerâr-ı ğamuz
- G142/3 Sînemüz maḫzen edüp cevher-i râz-ı 'ışḳa / Şâhid-i ḫüsnüne **bir** âyîne-i pâk oluruz
- G142/5 Nâ'îlî **bir** gün olup râh-ı 'ademde pâmañ / 'İşḳa âyîne iken tîre-derün ḫâķ oluruz
- G143/3 Oldı zaḫm-ı dile **bir** kerre nemek-pâş lebün / Mâye-i ḫûn-ı dil ü dîdedür ol şûr henüz
- G148/7 Gerden-fırâz-ı 'ışḳ idi Mañşûr Nâ'îlî / **Bir** cân içün ki eylemedi dârdan gürîz
- G154/5 Bir âḫ ile nerm etmek olur göñlüni yârun / İbrâma ṭayanmaz nigeh-i ḫasrete döymez
- G157/4 Cismümüz **bir** kâha döndürmüş belâ cezb etmede / Kehrübâ-kâr cyleyen ḫâşîyyet-i âmâlümüz
- G161/5 Nâ'îlî **bir** kâḫdan da bî-vücûd olsaḳ yine / Bâr-ı cürm-i 'ışḳ ile mîzân-ḫarâb-ı maḫşerüz

- G163/5 Vuşlatda iken Nâ'iliyâ fikr ederüz kim / **Bir** laḥza firâka nice ârâm ederüz biz
- G164/6 Bir zerreyüz velîk sipihr-i ḥaḳîkatün / Hürşîdine muḳabil olan ḥalvetîlerüz
- G166/2 Palâs-pâre-i rindî be-düş u kâse be-kef / Zekât-ı mey verilür **bir** diyâra dek giderüz
- G167/3 Kîmyâ-kâr-ı emel bulsa da **bir** ḥâlî yer / Zer eder ḥâkini ammâ zerini ḥâk edemez
- G168/5 Ma' nî-i rengîn ile bâğ-ı suḥanda Nâ'ilî / Nev-şukufte **bir** gül-i sîrâbdur endişemüz
- G169/1 N'eylerüz şaḥbâyı biz ol la' l-i nâbuñ mestiyüz / Âb u âteşden muḥammer **bir** şarâbuñ mestiyüz
- G169/2 Neşve-dâr-ı ḥayretüz **bir** cur' adân-ı feyzden / Ne sifâl-i meh ne câ-ı âfitâbuñ mestiyüz
- G169/3 Her nigâhı câna **bir** ḥancer şunar pür-ḥün-ı dil / Çeşm-i sâkî gibi **bir** mest-i ḥarâbuñ mestiyüz
- G169/4 Dest-i istiğnâya her müjgânı **bir** ḥancer verür / Şulḥ-düşmen **bir** siyeh-mest-i ' itâbuñ mestiyüz
- G169/5 Tûrumuz maḥv-ı tecellîdür bizüm ey Nâ'ilî / Len-terânî neşve **bir** câm-ı ḥiṭâbuñ mestiyüz
- G170/1 ' Âşık seni dünyâya ḡamuñ ' âleme vermez / Biñ ' ömr-i firâkuñla geçen **bir** deme vermez
- G171/5 Neşve-ver-i ḥayrete **bir** gelür ey Nâ'ilî / Rıtl-ı girân-ı vişâl dürd-i ayağ-ı heves
- G172/4 Bir nîm-nefes tâb-ı ḡamuñ câm-ı şabûra / Etdürdi şigîbâyî-i Eyyûbî ferâmüş
- G175/1 Sürûd-ı bezm-i vişâli fiğân u âha degiş / Şafâ-yı vuşlatı **bir** âşinâ nigâha degiş
- G175/2 Gül-i ḥadîka-i kâ olsa ser-be-ser ' âlem / Bu ḥâr-zâr-ı ta' alluḳda **bir** giyâha degiş
- G175/3 Tarîḳ-i mürşid-i seccâde-i maḥabbeti tut / Hezâr zâhidi **bir** rind-i bâde-ḥ' âra degiş
- G178/4 Yapışmış dâmen-i tevfiḳa dil dest-i irâdetle / felekden etmemiş **bir** kerre istimdâd ayak başmış
- G178/6 Şikeste câm-ı raḥşân bâde rîzân bezme dest-efşân / Meger **bir** zâhid-i ḥüşk ü riya'-mu' tâd ayak başmış
- G178/8 Dil-i ferzâne **bir** uğranmamış semr ihtiyâr etmiş / İştmiş Nâ'ilîden mülk-i nazma yâd ayak başmış
- G180/6 Cihân-ı vaḥdetün **bir** renge ḳonmuş ' unşur-ı çârî / Gül âteş bülbül âteş nev-bahâr âteş ḥazân âteş
- G181/2 Miyânuñ fikr eden diller ki zülfün âşiyân etmiş / Piristü beççelerdür gûyiyâ **bir** mûya bağlanmış
- G182/3 Dil ü cân kim şikâr-ı şâh-bâz-ı her dû çeşmündür / **Biri** fitrâk-bendündür **bir** gîsûya bağlanmış
- G182/5 Senünle Nâ'ilî ḳaçmaz o büt hem-ḥ' âbe olmaḳdan / Bilür ' ıkd-i maḥabbet sâde **bir** pehlûya bağlanmış
- G183/4 Recâ-yı vuşlata **bir** âh imiş vesîle hemân / Fesâne-i ḡam-ı dil güft-gûya şıḡmaz imiş
- G184/5 Degül dâd u sitedden **bir** nefes ḥâlî bu bender-gâh / **Biri** açmaḳ bârın **biri** dükkânını devşürmüş
- G187/3 Hem ḡamla sîne-şâf oluruz **bir** maḥal düşer / Âyînemüz mükedder eder hem ḡam-ı neşât
- G187/5 Ey Nâ'ilî mülâḥaza-i vaşl-ı yâr ile / Biñ ' ömr-i câvidâna deger **bir** dem-i neşât
- G190/2 Ḳa'r-ı deryâ degül eylerdi yerin taḥt-ı şerâ / Gevherin bulsa nihân etmege **bir** çâre şadef
- G190/7 Dâğ-ı ḥürşid idi her dürri olaydı menşüb / Tab' -ı pâki gibi **bir** ḳulzüm-i zehḥâra şadef
- G194/2 Kişver-i nâz u leṭâfet bulamaz ḥüsn-i nizâm / **Bir** senün gibi şeh-i nâz penâh olmayıcaḳ
- G195/2 Devr-i nighühnde felek-i ḥâne-ḥarâbuñ / Ma' müresi **bir** geşte-i âh-ı seḫer ancaḳ
- G195/4 Şekvâ-yı ser-i zülfün eden âhına ta' lîḳ / **Bir** ' uḳde-i dil baḥt-ı perîşân-eşer ancaḳ
- G197/1 Şayd eder biñ dili **bir** dâm ile zülf-i siyehün / Düşürür **bir** dili biñ dâma şikenc-i külehün
- G197/2 Şad ḥased merdümek-i çeşmüme kim maḥremidür / Ḳaşr-ı dîdemde ḥayâlün gibi **bir** pâdişehün
- G200/2 Biz de **bir** ḡonce-lebün yolına cân versek olur / Cân verür bülbülü gör âh gül-i ter diyerek
- G200/4 Çeşm-i mestün hevesiyle oluruz kîse-tehî / Kûçe kûçe gezerüz **bir** ṭolu sāḡar diyerek
- G206/1 Ey her nigâhı âfet-i nâ-mihribân-ı merg / Sensüz geçerse **bir** demḡm olsun zamân-ı merg

- G206/7 Derdünle Nâ'îlî gibi kan ağlasun gözüm / Sensüz geçerse **bir** demüm olsun zamân-ı merg
- G209/1 Felek ne var bizi çağ böyle bî-huzûr edecek / **Bir** iki bed-güheri câh ike vakûr edecek
- G209/4 Felek ki ğam-şüde **bir** mârdur zümür-rûd-reng / Vücûdudur yine ol cân-gezâyı kûr edecek
- G209/8 Neşât-ı hâtır-ı 'alem elüñdedür sâkî / Bu ğamları yine **bir** câmdur sürûr edecek
- G21/3 Bir mâh-ı âfitâb-cebîn mübtelâsiyuz / Her şeb piyâle der-kef ü her şubh-ğâh mest
- G212/3 Bir kâse nûş ede şanasun pür mey-i sefid / Gâhî ki yâd eder dil-i 'ayyâş gerdenün
- G216/2 Ne **bir** iki câma dimâğı var ne tûrur elde ne ayağı var / Mey-i 'işveden de ferâğı var o tenûk şerâb-ı teğâfulün
- G217/4 Arturdu cünûnuñ heves-i zûlf-i siyeh-târ / **Bir** hastesün ey dil ki şeb-i târda kalduñ
- G218/6 Mañşûr dârdur bu fenâ gülşenün gönül / Tarf-ı çemende **bir** iki çubın ne anladuñ
- G219/2 Haţ ber-âver nâz-perver sûz-ı dilden bî-haber / Dâğ-ı istiğnâ-yı bî-hengâmıyuz **bir** âfetün
- G226/2 Bir şîşe mey olsağ dökülüp sâğara evvel / Şoñra ciger-i bâde-perestâna dökülsek
- G226/5 Biñ kaţre hûn-âb-ı ciger bir yere gelsek / 'İşkuñ gibi **bir** âteş-i sûzâna dökülsek
- G228/2 Kaţ' -ı nigeñ-i hasret edüp bâğda gülden / Ruhsârûña **bir** nîm-nigâh cyledi bülbül
- G228/3 Bir âh-ı cüger-sûz çeküp yâd-ı ruhuñla / Gül-ğonce-i hûrşîdi siyâh cyledi bülbül
- G229/3 Fi'l-hâl tegayyûr gelür ol şerhoş-ı nâza / Etmez **bir** iki sâğar-ı gül-lfâma taħammül
- G230/2 Birbirine muķârin edüp ittiħâd-ı hüsñ / Verdi güle bahâr leţâfet bahâra gül
- G230/4 Bir al perde çekdi 'araķ-rîz-i şerm olup / Gül-berg-i âfitâb-ı ruhuñdan 'izâra gül
- G231/1 Hengâm-ı mañşer kim olur pür-sûz-ı hicrânunñ gönül / Mihr-i şerârından yaķar **bir** âh-ı şekvânunñ gönül
- G231/2 Ne cur' ası hûn-ı ciger sâķisi dest-i ğamzedür / Ħayrân-ı keyt ü kârdur **bir** özge şaħbânunñ gönül
- G231/3 Geh vaşlın eyler ârzü gâhî temennâ büsesin / Müştâķ-ı berg ü bârıdur **bir** naħl-i bâlânunñ gönül
- G231/4 Râz-ı lebinde noķtadur şerħ-i kitâb-ı Ħüsñ ü dil / Meftûn-ı isti' dâdıdur **bir** tıfl-ı dâñânunñ gönül
- G233/4 Bir zamân müstağnî-i gencîne-i iķbâl idün / Daħme-i Kâvûsa da pey-burde olmazduñ gönül
- G240/2 **Bir** vech ile ta' bîr edemem zevķ-i Ħayâlin / Âğûşa bu şeb Ħ'âbda **bir** ince bel aldum
- G240/4 Şayd etdi hümâ-yı dili ol turralar ammâ / Ħâlün gibi **bir** dâne-i dâm-ı Ħıyel aldum
- G240/5 Fetħ oldu kilîd-i der-i gencîne-i baħtum / Zûlf-i siheyûñden yine **bir** iki tel aldum
- G240/7 Veedünün imiş Nâ'îliyâ nûkte-verândan / Ta' bîri hoş-âyende **bir** a' lâ ğazel aldum
- G241/4 Mihrün eczâ-yı rek ü riş-e cân u dil iken / Ħayretümñden seni **bir** vech ile gâhî göremem
- G244/6 RûĦ-ı kıds olsa da ârâm edemez **bir** laħza Ħ'âb-gâh-ı dil-i pür-dûd-ı dâmunñda benüm
- G245/1 Tek yerde gökte 'ârif-ârâma **bir** yer olsun / Omazsa efser-i zer tâc-ı ķalender olsun
- G245/4 Şad pâre **bir** nemed ver abdâl-ı 'ışķa ey ķarĦ / Hem câme-i ten olsun hem bâliş-i ser olsun
- G245/6 Ey Nâ'îlî bulur cân **bir** nefħadan tesellî / Olmazsa zûlf-i müşğîn Ħaţ-ı mu' anber olsun
- G246/1 Pâk-dâmen **bir** gül-i tersün ğubârumñdan şaķın / Şu' lesün âb-ı dû-çeşm-i eşķ-bârumñdan şaķın
- G248/5 Mihrinden alup Nâ'îliyâ dîdelerüm feyz / Yâķûta döner her biri **bir** hûn-ı cigerümñden
- G249/2 Nâ-murâdâne düşürdük dili **bir** âfete kim / Feyz alur kâm-ı dû-' âlem ğam-ı hicrânından
- G249/3 Her **biri** şûret-i bî-câna döner 'uşşâķuñ / O büt-i deyr-i melâķat ki geçer yanından
- G251/5 Ser-girân olsun ķo çeşmün kıdsıyân-ı 'arşa tâ / Her müjeñ destinde **bir** şemşîr-i bürrân görmesün

- G252/1 Kıl hâzer ey dil seni ol ğamze giryân görmesün / **Bir** siyeh-mest âfet-i hûn-rîzdür kan görmesün
- G252/3 Hem yaķar pervânesin hem kuşte eyler **bir** nefes / Tünd-bâd-ı dehr **bir** şem^c -i fîrûzân görmesün
- G252/4 Ğonceye dil-tenglük **bir** perdedür âfâtdan / Anı çeşm-i rûzgâr-ı tâb-sâmân görmesün
- G262/5 Nâ 'ilî tâb u teb-i nâ 'ire-i hışm-ı Hudâ / Hîç **bir** ferdi esîr-i teb ü tâb eylesün
- G267/1 Bir müyî kâkülünden ol âfet kopardasun / Söyleñ kıyâmet üzre kıyâmet kopardasun
- G269/3 Câm-ı meyi **bir** dîde-i hûn-bâra degiş kim / Destünde kadeh taş-ı Siyâvûş görünsün
- G270/3 Olsañ da bu naķvetle serîründe Süleymân / **Bir** mûr-ı za^c îfî siper-endâz edemezsin
- G272/5 Hîç **bir** vech ile yok Nâ 'ilî-i zâra vedâduñ / Ey cefâ-cû ne 'aceb düşmen-i dirîne olursun
- G274/1 Ehl-i bîniş göremez **bir** dil-i hurrem ne desün / ' Âlem olmış tûtalum mıştâba-i Cem ne desün
- G278/2 Dil-i füsürdemi germ eyle tâb-ı mihrûn ile / Zamân-ı devlet-i hüsünüde **bir** çerâğ olsun
- G278/4 Kõ târ-ı kâkülün etsün şikeste bâd hemân / Dil-i hamîdeye **bir** gûşe-i ferâğ olsun
- G278/5 Hâyât-ı maķz idi **bir** kerre Nâ 'ilîye deseñ / Helâk-i reşk-i nigâhum degül mi sağ olsun
- G279/1 Her dîdede **bir** şûret ile cilve-nümâsın / Biñ renge girer bûkalemün-naķş-ı cefâsın
- G279/4 Tâb-ı ruķuñ olduķça füzûn şu^c le-i meyden / **Bir** lem^c ası dünyâyı yaķar berķ-ı belâsın
- G280/2 Sen pâdişâh-ı memleket-ârâ-yı nâzsın / Ol **bir** gedâ-yı bî-ser ü sâmân-ı reh-nişîn
- G281/3 Çeşm-i mestün vermese çaķ böyle **bir** ruķşat 'işveye / Bilse te 'şîr-i nigâh-ı germ-i hasret neydüğün
- G282/7 ' Âlimân-ı cehl-i mürekkeb nâşihân efsâne-gû / Her **birin** söyletsek inmez merkeb-i idrâkden
- G282/8 Nûş ederler âb u âteşden muķammer **bir** şarâb / Mey-güsârân-ı maķabbet meşreb-i idrâkden
- G283/5 Nâ 'ilî leb-teşnedür **bir** câma dil kim haşre-dek / Kendüyi 'aķl-ı hod-ârâ gibi mebhût eylesün
- G284/2 Her nigâhı zehr ile âlûde **bir** şemşîrdür / Pâdişâh-ı kişver-i hüsünü emânından şaķın
- G288/2 Olmaz hüsünü gibi **bir** şu^c le-i Âha hem-reng / Dâmen-i 'işmetün ey berg-i gül-i nâz şaķın
- G297/1 Dergâh-ı Gülşenîye olanlar nihâde-rû / Gül gibi **bir** kadeh ile olurlar gûşâde-rû
- G301/1 Hõşdur şarâb-ı köhne ğam-ı tâze âh-ı nev / **Bir** ğam-kûsâr içün k'ola ebrûsı mâh-ı nev
- G301/4 Dil oldı tâze **bir** bütûn ebrû-peresti kim / Cibrîle naķş-ı pâyı olur secde-gâh-ı nev
- G302/1 Hâzer hâzer şaf-ı müjgân-ı siyehdür bu / Kafa-yı ğamzede **bir** gürd-i bî-sipehdür bu
- G303/1 Yıldı **bir** kerre görûñ kâ 'ilüz ey mâh bize / Yeter eglence hayâlûn geh ü bî-gâh bize
- G303/3 Erdi **bir** mertebeye za^c f-ı ten-i zerd ü nizâr / Kehrübâ kârın eder istese her kâh bize
- G305/5 Ruķ-ı yârı Huten-âşûb kılan hâllerûñ / Nâ 'ilî her **bir**i dâğ-ı ciger-i nâf olsa
- G308/1 Hem gül gibi rengin bize **bir** bâde bulunsa / Hem reng-i riyâdan kadehi sâde bulunsa
- G308/3 Kâküllerini bâd-ı seķer hâke düşürse / Her **bir** şikeninde nice üftâde bulunsa
- G310/4 Bir kadeh meyle eder gül gibi sâķî pür-rez / Ğam degüldür kef-i peymâne-keşân teng olsa
- G315/5 Kõ meyli **bir** iki günlük şafâya verme vücûd / Esîr-i devlet-i deh rûz u nîm-sâl olma
- G316/1 Çarķ merdüm-kuşdur ey dil terk-i bîdâd etse de / Vâpesindür **bir** nefes ehl-i dili şâd etse de
- G317/1 **Bir** vech nâzır ol ki nazîri bulunmaya / **Bir** zülfe ol ki esîri bulunmaya
- G318/2 Girdâb-ı baķr-ı fûrķat olur 'aks-i âğuşı / **Bir** mâh-ı çarķ-ı behçete dil hâle olsa da
- G318/3 Yaķmaz fûrûğ-ı hüsni ile dâğ-ı sinenûñ / Pîşinde şem^c her **bir**i **bir** lâle olsa da
- G324/1 Bâr-ı ğama tâķat yok iken maķmilümüzde / **Bir** cây-ı safâ yok varacaķ menzilümüzde

- G325/1 Zülfün düşürdi her **birini bir** kemend ile / Cem[‘] oldı diller ayağına kayd u bend ile
- G325/2 Müjgânlaruñla mülk-i dili pâyımâl edüp / Verdün fenâya ‘âlemi **bir** kaç levend ile
- G326/4 Ol keh-rübâ-yı âteş-i derdüz ki **bir** şerer / Dûzağ-fürüz-ı sine-i bî-kinedür bize
- G330/5 Nâ ‘ilî biñ kerre dâmen-bûs-ı vaşl olsa gönül / Yine istilâ-yı ğam **bir** lahza dil-şâd etmeye
- G332/2 Sırr-ı dehen ü hâlünü derc eylemiş üstâd / **Bir** nokta ile nüsha-i esrâr-ı lebünde
- G334/5 Reng-i sîm-âbda **bir** nûr-u muşavver görünür / Perde-i dîde-i ‘uşşâkda ol şun[‘]-ı ilâh
- G335/6 Fırkat-ı şad-sâleye olur telâfî Nâ ‘ilî / Çeşmi ğâhî **bir** nigâh-ı dil-nevâz eyler bize
- G337/4 Bir dağı bulmaz miyân-ı şaff-ı müjgânında yer / Ğamzesi yekden sipâh-endâz-ı Cengîz olmasa
- G338/1 Dil yâre derdin etmiş feryâd söyleyince / **Bir** güne dağı olmuş nâ-şâd söyleyince
- G338/3 Bir şemme büy-ı zülfün bād âhuvân-ı Çîne / Müşkûn revâcın etmiş berbâd söyleyince
- G341/1 Kahramânlar bend edüp ol iki kaşı **bir** yere / **Bir** kemân eylerdi gelse iki başı **bir** yere
- G341/2 Âfitâbı dürbîn eylerse de görmez Mesîh / Ehl-i tecrîdün döşenmişdür firâşı **bir** yere
- G341/3 Hikmetinde ben de hayrânım ki yok cem[‘] eylemiş / Meşreb-i ‘irfân ile ‘aql-ı ma‘âşî **bir** yere
- G341/4 Rind olsa taşına almaz harâbat-ı ğamuñ / Gelse çarh-âsâ hezârân kaşr-ı kaşî **bir** yere
- G341/5 Kâr-ğâh-ı hikmetün naķşı bilinmez Nâ ‘ilî / Gelmedükçe ‘ışk ile zühdün kumâşî **bir** yere
- G342/1 Ebrûlaruñ ki vaz[‘] ede mihrâb **bir** yere / Mânend-i Ka[‘] be cem[‘] oldı aḥbâb **bir** yere
- G342/2 Verdi fenâya ‘âlemi müjgânlaruñ tamâm / Geldi hezâr tîğ-i siyeh-tâb **bir** yere
- G342/3 Nüh zevrak-ı sipihre hurûşî fena verür / Hechrûnle gelse gözden ağan âb **bir** yere
- G342/4 Âteş düşer derûnına bülbül gibi dilün / Gelse ruḥuñla ger gül-i sîrâb **bir** yere
- G342/5 Zülfün ḥam etdi âh-ı dil-i girye-kârumuz / Cem[‘] oldı baḥr-ı fitnede girdâb **bir** yere
- G342/6 Ey Nâ ‘ilî pesend ki gelmek muḥâldür / Nazmuñ gibi cevâhir-i nâ-yâb **bir** yere
- G343/1 Peymânenen döküldi mey-i nâb **bir** yere / Nûr indi şandılar gören aḥbâb **bir** yere
- G343/2 Naḥl-i bülendünü göricek sâye-dâr olup / Cân düşdi **bir** yere dil-i bîtab **bir** yere
- G343/3 Bîcâ yazılmış ol ciger-i çâk çâk ile / Şehnâmelerde Rüstem ü Suhrâb **bir** yere
- G343/4 Kâbil mi ḥüsn ile ola Yûsuf saña nazîr / Gelmez fûrûğ-ı mihr ile meḥtâb **bir** yere
- G343/5 ‘Ârş katında ḥabbe degül gelse Nâ ‘ilî / Genc-i Cem ü Sikender ü Dârâb **bir** yere
- G346/5 Şehsüvârum dil-i mecrûhı başup geçme eger / Pâyımâlün **bir** avuç ḥâk-i perîşân ise de
- G353/1 Ol şûḥî bâğda gördüm şükufte-rû tâze / Elinde **bir** gül açılmış o tâze bû tâze
- G353/3 Terân-senc-i vişâl oldı dil görüp ḥaṭṭuñ / Henüz bağladı **bir** naķş-ı ârzû tâze
- G355/3 Her **bir** nigh mu‘tâd iken **bir** lahza biñ kan etmege / Ṭurmaz dil-i ‘âşîk gibi ifşâ-yı râz eyler yine
- G355/4 Bu tarz-ı ḥâş-ı dil-keşe taklîd ederse Nâ ‘ilî / Tab[‘] uñ gibi **bir** sāḥir-i ma‘ nî-ṭırâz eyler yine
- G357/5 Kalmış cemende gül görüp ey Nâ ‘ilî hezâr / Mir[‘] âta qarşu **bir** nefes-i vâpesîn ile
- G363/5 Kõ Nâ ‘ilî olalum reh-neverd-i tenhâyi / Refîkumuz hele **bir** mâh-pâredür şimdi
- G364/4 Mezâk-ı telḥe verdi yâd-ı la‘lün **bir** ḥalâvet kim / Ğamuñla içdügüm biñ kâse zehr-âbı unutturdu
- G364/6 Görüp meclisde kârın **bir** nighle mey-perestânun / Füsûn-ı çeşm-i sāķî bâde-i nâbı unutturdu
- G365/3 Ecrâm-ı çarḥı geçmeyecek bilmemiş Mesîh / bâr olduĝuñ vücûdına **bir** süzenün dağı
- G365/4 ‘Ârif düşer mi kaydına cism-i nizâr için / **Bir** ‘ankebût-ḥâne kadar meskenün dağı

- G367/2 ‘ Aceb telâfûmı var Baħr-ı aħzar-ı çemenüñ / Bizüm de ħissemüze **bir** kenâr degmez mi
- G367/5 Vişâle yer yok ise ħ‘âba varmadukça gözüñ / Fesâne güyî-i dil **bir** ħişâr degmez mi
- G368/3 Bir âşinâluġı ol mâh-ı çâr-ebrûnuñ / İki cihânda da ‘ömr-i dû-bâra degmez mi
- G369/1 Oldı eşküm gülşen-ârâ-yı heves cûlar gibi / Aġdı gönlüm **bir** nihâl-i ‘işveye şular gibi
- G369/3 Hep siyeh-püş oldılar kaşd-ı şebiġün-ı dile / Girdiler müjġânlaruñ **bir** cenge cādûlar gibi
- G369/4 Bir nihâl-i âhdur ħaddüñ hevâsıyla gönül / Şaġn-ı gülşende ħırâmân serv-i dil-cûlar gibi
- G374/4 Fûrûzân ol ruġ-ı cānāneden **bir** kerre gör ey şem‘ / O ħâkister ki dāmānumdur pervān olmaz mı
- G375/1 Bir gülde tal‘atundaki tâbşl görölmedi / Ĥürşid ü mâhda bu nümāyiş görölmedi
- G378/3 Kûh kûh-endâz-ı ġam **bir** bâde ister kim gönül / Revġan-ı seng-i fesân-ı tîşedür her ħatresi
- G379/2 Feyz-i eşer-i cāzibe-i mihr-i ruġıyla / Çeşm-i dil ü cān **bir** nigeh-i ħasret olur mı
- G379/3 Ruġsârûna bu kesret-i nezzârede bilmem / **Bir** nîm-nigâh-ı hevese ruġşat olur mı
- G379/4 Baġt-ı siyehüñ kârı tamām olsa da görsek / Kām-ı dil-i nâ-kāma da **bir** himmet olur mı
- G383/4 Her **bir** müje ki cûy-ı sirişkümlle döküldi / Hep geldi reh-i eşk-i firāvānımı tutdı
- G384/4 Bir semen var mı bu gülzârda tercîġ olunur / Gül-i ħürşide muţarrâ bedenüñden ġayrı
- G385/2 Tâġ-ı ebrûdan geçüp zülfinden ayrılmaz gönül / **Bir** ‘aceb dîvānedür kim tâġ-ı evvāndur yeri
- G387/4 Çeşmi **bir** bî-raġm kâfirdü ki baġdukça olur / Âlet-i dîn ü ħired âşüb-ı mezheb ġamzesi
- G389/4 Senden kaçup görünmemeler nâz imiş saña / **Bir** bî-vefâ imiş hele gördüñ mi âfeti
- G390/4 Her rind-i teġi-desti olan münkir-i ‘işret / **Bir** sîm-beden mâra hem-âġuş görür mi
- Kt5/1 Bî-dîmâġuz bizi söyletmege **bir** sîne gerek / Ĥâşılı bülbüle gül tûtiye âyîne gerek
- Kt12/1 Her laġza **bir** maġâmıda nālân olan gönül / Gülzâr-ı dehr başına zindân olan gönül
- Mt2 Naġl-i nev-resdür o şûġuñ bâġ-bânın kim bilür / Tâze **bir** güldür açılmış gül-sitânın kim bilür
- Mt5 Bir dil var mı ol ħüsn-i ġudâ-dâdı görüp de / Güyende-i el-minnetüli’l-lah degüldür
- Ş1/2 Ķoma tenhâ ki **bir** ġarîbüñdür / Döyemez intizâra sulţānum
- Ş1/9 Nâ’ilî boynı baġlu **bir** ġuldur / Nev-giriftâr-ı ġayd-ı kâküldür
- Ş4/3 Olup ħışmıyla gül-gün-püş / **Bir** iki sâġar etmiş nüş
- Ş6/1 Düşdi dil **bir** büt-i sitem-kâre / Yine geldük diyâr-ı hicrâne
- Ş9/3 Yollarda kesdüñ bizden selāmuñ / **Bir** bî-vefâdur dillerde nāmuñ
- Ş10/6 Biñ var ise ‘âşık-ı ħasret-keşüñ / **Birisi** de Nâ’ilî-i zârdur
- Ş11/1 Dönmiş ruġ-ı zerdine çemen ‘âşık-ı zâruñ / **Bir** güne daġı ‘âlemi var köhne-bahāruñ
- Ş11/2 Feryādı ħafeslerde ciġer-süz hezāruñ / **Bir** güne daġı ‘âlemi var köhne-bahāruñ
- Ş11/4 Bülbül yerine na‘re-i mestān olunur ġuş / **Bir** güne daġı ‘âlemi var köhne-bahāruñ
- Ş11/6 Biz cām-ı maġabbet şunulan bezme esîrüz / **Bir** güne daġı ‘âlem-i var köhne-bahāruñ
- T1/2 Deryâ-nevâl ü kân-ı ġân reşk-i şadef maġsûd-ı kân / kim oldı şulbinden ‘ayân **bir** gevher-i ‘âlem-behâ
- T2/6 Demiş **bir** bende-i nâġizi târîġin o sulţānuñ / Yöñeldi Şaġlı İbrāġim Efendî ħurb-ı Mevlāya
- T3/4 Fuġarâ melce’i **bir** pîr idi dünyâda daġı / Dâr-ı ‘uġbâda maġbûlı ola dergāhuñ
- T5/10 Ķabûl oldı du‘âsı pâdişāh-ı mülk-i islāmuñ / Alındı böyle **bir** ħışn-ı metîn maġzûl olup küffâr
- T5/4 Ķılâ‘-ı millet-i küffâr-ı bed-girdârı taġrîbe / Mübârek **bir** maġâlde ħıldı şadr-ı a‘zamın serdâr

bir âlây [2] çok sayıda, pek çok, bir sürü. <Redhouse>

K14/80 Feryād ki yārân-ı suhen-perveri ‘aşruñ / Hālā **bir** âlây müdde‘i-i yâve-derâdur

K22/28 Sîlî vü ta‘nedür işidüp gördüğüm hemân / Bu rûzgârda **bir** âlây kerr ü kûrdan

bir olmak [9] aynı olmak, birbirine denk gelmek.

K28/5 Birdür izâ‘at eylemede şimdi rûzgâr / ‘Ömr-i ‘azîzi keşmekeş-i ân u ‘în ile

G14/2 Ġarîb-i şehîr ü diyâr-ı maḥabbetüñ **bir olur** / Yanında küñhen-i ğam gülşen-i na‘îm-i ṭarab

G102/6 Ḥaşîr-i köhne sitebraḳla Nâ‘ilî **birdür** / Bu ḥâkdân-ı fenâda bisât bilmezler

G103/1 Tîġ-i müjeñle sînede şerḥa vü yâre **bir midür** / Ḥâl-ı ruḥuñla fîtnede baḥt u sitâre **bir midür**

G103/1 Tîġ-i müjeñle sînede şerḥa vü yâre **bir midür** / Ḥâl-ı ruḥuñla fîtnede baḥt u sitâre **bir midür**

G103/2 Merhem-i zaḥm-ı cân iken Ḥızr u Mesîḥe leblerüñ / Ḥoḳḳalarında ‘aşıḳuñ derdine çâre **bir midür**

G103/3 Seng-dîlâ ḥâzer ḥâzer tündî-i berḳ-ı âhdan / Tîşe-i Kûhken ile ḥîç saḥtî-i ḥâre **bir midür**

G103/4 Çâk-rek-i cân iken yeri nişter-i teġâfûlûñ / Dilde anuñla kâviş-i zaḥm-ı nezâre **bir midür**

G103/5 Sehl idüġin işitmemiş miñnet-ı ḳurbdan firâḳ / Bizden o şûḥa Nâ‘ilî fîkr-i kenâre **bir midür**

Ş11/5 **Birdür** ğam u şâdî bize âġâḥ u ḥabîrüz / Feyt eylemezüz fursatı rindân-ı başîrüz

bir içim şu [2] çok güzel bir kadın. <DÎVAN ŞÎİRİNDE DEYİMLER>

G259/3 Cân verür âb-ı ḥayât lebûñe Ḥızr u Mesîḥ / Teşnesi rûḥ-ı Sikender **bir içim şusun** sen

K113/1 Yâr-cüyân oalalum fûḳate yâḥû diyerek / Edelüm ṭayy-ı beyâbân **bir içim şu** diyerek

bir bir [6] teker teker, ayrı ayrı. <DÎVAN ŞÎİRİNDE DEYİMLER>

K11/15 **Bir bir** a‘yân-ı vilâyet derdi şâḥım aç gözûñ / Muştafâ Pâşâ-yı ġazî gibi bir erdür gelen

K27/38 Zâ‘irân-ı der-i iclâlûñe **bir bir** diyesin / Cebr edüp ḥâtıruña ey ibn-i filân ḥoş geldüñ

K28/43 Pâmâl-i sümme-i raḥş-ı cihân-gird-i ‘azmüñ et / Hind ü ‘Acem diyârını **bir bir** zemîn ile

G15/1 Âşüfte edip dilleri nezzârelerüñ hep / **Bir bir** duyar esrârın o bî-çârelerüñ hep

G146/6 Nûḥ câm-ı bâ-ġünüñ **bir bir** getür hele / Gör sāġar-ı şikesteye ser-puş eder miyüz

G184/2 Degüldür laḥt laḥt-ı dil nigâḥ-ı nâveg-endâzı / Çeküp **bir bir** cigerden la‘l-i peyġanını devşürmiş

bir ġün [10] ileride, belirsiz bir zamanda. Zamanda belirsizlik, ancak öngöründe kesinlik ifade eder.

K2/2 Ḥum-ı felek gibi **bir ġün** olur bu küçe teḥî / Ne pîr-i bâde-furûş u ne bâde-ḥâr ḳalır

K2/7 Bu sûr-ġâḥ-ı fenâya gelür o deñlü kesel / Ki sâz-ı Zührede **bir ġün** gusiste târ ḳalır

K2/8 Olur musîḳal-i ḥâkister-i fenâ **bir ġün** / Ne reng-i âyîne dil ne inkisâr ḳalır

K2/9 Ḳonan göçer bu serây-ı sipenc-i fânide / Bu tâbhâñede **bir ġün** ḥarâbe-zâr ḳalır

K2/17 Bu gül-sitâñede **bir ġün** eser semûm-ı ‘adem / Gider bu neşv ü nemâlar ne gül ne ḥar ḳalır

K34/11 Ey ṭabîb-i rûzgâr olmaz mı **bir ġün** çâre-sâz / ‘İllet-i bîmâr-ı zühde bâdenüñ ḥâşiyyeti

G101/2 Çarḥa **bir ġün** ṭoḳunur şu‘le-i cevvalê-i âḥ / Kendüyi kâse-i Çînî gibi bin pâre bulur

G111/5 Şaḳım seylâb-ı eşḳ-i Nâ‘iliden kimj olur **bir ġün** / Nuḳûş-ı levḥ-i ḥâḥiş ḥâtır-ı rencideden mestür

Ş12/6 Çıḳar **bir ġün** kenâra zevraḳ-ı dil / Şaġ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

Ş12/8 Bulur **bir gün** nihâyet menzil-i ğam / Sağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

bir yerde ârâm eylememek [1]

K6/34 Ne Zü'l-fikâr ki **bir yerde eylemez ârâm** / Bulunca pençe-i pür-zür-ı şîr-i Yezdânî

bir avuç [7] bir avuç dolduracak kadar. <DEYİMLER/AKSOY>

K3/12 Diler ki hîle ile nağd-i nâmin eyleye güm / Diyâr-ı Edrinenün **bir avuç** türâbında

K9/10 Pâdişâhâ **bir avuç** hâki o kim hikmet ile / Eyleyüp kâbil-i cân nâmını insân etmiş

K9/10 Pâdişâhâ **bir avuç** hâki o kim hikmet ile / Eyleyüp kâbil-i cân nâmını insân etmiş

K28/48 Farz edelim ki ol daği mesned-nişîn imiş / Dağhâk **bir** midür puser-i Âbtîn ile

M2/I/6 Bu âteşe etsün mi taḥammül **bir** avuç hâk / Olmuş tūalum ol daği âhenden ilâhî

M2/II/4 Ḥasret-zededür rîkime hâkister-i düzaḥ / Âteşlere yanmış **bir avuç** hâk-i ḥakîrim

G142/2 Cünbiş-i dâmen- zülfünle perişânû olup / Ser-i küyûnda **bir avuc** ḥas u ḥâşâk oluruz

bir yere getürmek [1] bir yerde toplamak, aynı mahalle getirmek.

K36/16 **Getürmiş** kuvvet-i bâzû-yı devlet **bir yere** gûyâ / Şeb-i Qadr ü şabâḥ-ı 'İdi nûrânî vü zûlmânî

bir yere gelmek [2] toplanmak. <KT>

G125/2 Ḥâl ü zülfün ki **gelür bir yere** şayd-ı dil için / Birisi dâne doker birisi dâm-âver olur

G125/2 Ḥâl ü zülfün ki gelür **bir yere** şayd-ı dil için / **Birisi** dâne doker **birisi** dâm-âver olur

bir yerde kararî olmamak [1] durmamak. <KT>

G279/5 **Yok** ḥüsn ile **bir yerde kararî** yine dâ'im / Ârâm-ı dil-i Nâ'îlî-i bî-ser ü pâsın

birden [2] bir defada, hepsi bir arada. <TS>

K28/13 Ḥâşıl budur ki 'âr ederüz **birden** aîmağa / Eşḥâş-ı rûzgârı seg-i necm-i dîn ile

G366/2 Nüh câm-ı ser-nügünü ile **birden** ey felek / Mey-ḥâre vermesün mi ḥazef-pâreye seni

bir yüzden [1] bir sebepten, herhangi bir sebeple.

K1/45 Şûret-nümâ-yı devlet ü iḳbâl olursa çarḥ / **Bir yüzden** anı da sebeb-i infi'âl eder

2. Sözcük, ek aldığı durumda ismin yerini tutar ve zamir olarak kullanılır.

K2/11 Olursa her **biri** şaḥîb-defîne-i Qârûn / Yine metâ'ı bu maḥzende müste'âr ḳalır

K3/3 O zümrenün **biri** de Nâ'îlî-i bîkesdür / Ki rûy-ı dil göremez baḥt-ı pür-ı itâbında

K3/47 Muḥâlifân-ı Qureyşe okutdı her **birisi** / Cihâdî emrini tîğ-i siyâh-tâbında

K1/4 Feyz-i şenâsı her **birine** nuṭḳ-ı cân verüp / Raṭbû'l-lisân-ı meḥmedet-i lâ-yezâl eder

K8/20 Yeter memâlik-i şarka hemân 'asâkir-i Rûm / Urunca raḥşına her **biri** zaḥm-ı mihmâzı

K9/21 Rûḥ-ı ecdâd-ı hümayûnu için pâdişehüm / Ki Hudâ her **birini** a' del-i şâhân etmiş

K9/26 **Biri** de Nâ'îlî bî-kes ü tenhâdur kim / Baḥt reh-güm-şude-i zûlmet-i nisyân etmiş

K14/16 Enhâr-ı müselsel gibi kim raḳş u semâ'ı / Her **birisinün** lâyıḳ-ı teşrîf-i 'atâdur

K14/21 Reftârları bü'l-ı aceb ammâ nice beñzer / Her **birisi** bir serve ki zer-bend-i tîlâdur

K14/54 Taḥşîl-i nişâb-ı ser ü sâ mân ile ammâ / Her **birine** baḳsañ yine hâk-i kefi pâdur

K17/49 Üç ḥoş-âyende ḳaşıde dedi evşâfuḥda / Ki olur her **biri** ḥayret-dih-i şerrâḥ-ı mutûn

- K19/34 Eylesün her **biri** Şehnâme-i Firdevsiden / Nüşa-i menkıbet-i câh u celâlün atvel
- M1/VII/2 Koydu **biri birine** bu mâtem felekleri / Kaşd-ı harâb-kârî-i nüh-târem eyledün
- M8/V/4 Varup gîsü-yı zülf-i yârı **biri birine** katduñ
- G80/1 Katlime destin o kâfir ki girîbâne şunar / Bir elin tîge **birin** gûşe-i dâmâne şunar
- G80/1 Katlûme destin o kâfir ki girîbâne şunar / Bir elin tîge **birin** gûşe-i dâmâne şunar
- G96/3 Şerer-i âh ki hecründen alır sūzı müdām / Her **biri** düzağ-ı cân-sūz-ı kıyâmet gösterür
- G179/2 Dil-i bîmâra etmiş iki çeşmün töhmet-i mestî / **Biri** tutmuş girîbânın **biri** dâmâna el şunmuş
- G178/2 **Birinüñ** ser-nüvişti nâle olmuş **birinüñ** tişe / Düşüp şahrâya Mecnûn kûha kim Ferhâd ayak başmış
- G182/3 Dil ü cân kim şikâr-ı şâh-bâz-ı her dû çeşmündür / **Biri** fitrâk-bendündür bir gîsûya bağlanmış
- G184/5 Degül dâd u sitedden bir nefes hâlî bu bender-gâh / **Biri** açmak bârın **biri** dükkânını devşürmüş
- G201/4 Mestâne nüķüş-ı şuver-i ‘âleme bakduk / Her **birini** bir özge temâşâ ile geçdük
- G201/4 Mestâne nüķüş-ı şuver-i ‘âleme bakduk / Her **birini** bir özge temâşâ ile geçdük
- G216/4 Seni görmeyen de gören de hem dil ü câna feyz-i şafâ yeter / **Biri** mest-i cām-ı girişmedür **biri** neşve-yâb-ı tegâfûlün
- G240/3 Kurbânı müjeñ oğlarınuñ tendeki cândur / Her **birini** bir tîr-i kazâyâ bedel aldum
- G248/5 Mihrinden alup Nâ’iliyâ didelerüm feyz / Yâķûta döner her **biri** bir hûn-ı cigeründen
- G290/1 Habs-ı nigâha eyleyüp âgâz bir **birin** / Şayd eylemek diler iki şehbâz bir **birin**
- G306/2 Her **birini** gerdün sebeb-i tefriķa eyler / Aķbâb ile cem‘ iyyete esbâb da olsa
- G306/5 Her **biri** görür yine pes-i perdede kârın / Nergisleri baķtum gibi der-h‘âb da olsa
- G318/3 Yakmaz fûrûğ-ı hûsni ile dâğ-ı sînenüñ / Pişinde şem‘ her **biri bir** lâle olsa da
- G325/1 Zülfün düşürdi her **birini** bir kemend ile / Cem‘ oldı diller ayağuna kayd u bend ile
- G362/5 Reng-i bî-rengiden âgeh dillerün ey Nâ’ilî / Zâhid-i meyhâne rind-i hânķâhdur her **biri**
- G361/1 Ol tegâfûller ki me’mûr-ı nighedür her **biri** / El-hâzer kim bâ‘ iş-i şûr-ı nighedür her **biri**
- G361/2 Dîde müştâķ-ı cemâlündür velî müjgânlaruñ / Mâni‘-i âmed-şud-ı nûr-ı nighedür her **biri**
- G361/3 Pâytaķt-ı işveden ol şâh-ı hûsne ğamzeler / Kâhramânlardur ki pür-zûr-ı nighedür her **biri**
- G361/4 Leşker-i Tâtâr-ı mülk-i fitnedür müjgânlaruñ / Tünd ü ser-keş mest ü mağrûr-ı nighedür her **biri**
- G361/5 Mülk-i nâz ol iki çeşmün zîr-i fermânındadır / Beyza-i tuğrâ-yı menşûr-ı nighedür her **biri**
- G361/6 Kudsîyanuñ Nâ’ilî kurbânuna ‘uşşâķda / Çâķ çâķ-i reşķ-i sâtûr-ı nighedür her **biri**
- G362/1 Bî-niyâz âlüfteler kim hâķ-i rehđür her **biri** / Mesned-i fakr u fenâda pâdişehđür her **biri**
- G362/2 Başķa **bir** ‘âlemdür ey dil tavr-ı âbdâlân-ı ‘ışķ / Bü’l-‘aceb sulţân-ı istîgnâ-sipehđür her **biri**
- G362/2 Başķa **bir** ‘âlemdür ey dil tavr-ı âbdâlân-ı ‘ışķ / Bü’l-‘aceb sulţân-ı istîgnâ-sipehđür her **biri**
- G362/3 Zerre zerre hâķ-i ğuristânı pâmâl etme kim / Tûde tûde Hûsrev-i zerrîn külêhđür her **biri**
- G362/4 Pâkdür dâmenleri çirk-i riya zâhidâ / Mey gûsârânuñ ki ğarkâb-ı ğünehđür her **biri**

3. hiçbir.

- G155/5 Cibrîle râzın açmaya **bir** dil ki Nâ’ilî / Hem maķrem-i tegâfûl ola hem nedîm-i nâz

biraz [4] az miktarda, çok değil. <TS>

- K7/19 **Biraz** da şûret-i hâle nezâre-senc olalım / Olup müşâhid-i esrâr-ı Zü'l-celâl-i vahîd
 G321/5 Nâ'îlî-veş nice dil-sûhte müştâkuñ var / Anı da devlet-i hüsnünde **biraz** şâd eyle
 G374/1 Felekler bâzgün maḥmûrlar mestâne olmaz mı / **Biraz** def -i keder kılsa bu nüh-peymâne olmaz mı
 G390/3 Meclis gibi pür olup na're-i mestân ile rindân / Mescide **biraz** vâ'izi hâmüş görür mi

birkaç [1] çok olmayan, az sayıda, az. <TS>

- G325/2 Müjgânlaruñla mülk-i dili pây-mâl edüp / Virdiñ fenâya 'âlemi **birkaç** levend ile
birbiri, biri biri [18] karşılıklı olarak, biri diğerini, öteki de onu. <TS>

- K10/19 Kûtehdür irtifâ'ına mihrûn eşi' a' sîn / Peyveste etse **birbirine** rîsmân gibi
 K12/11 Ḥabbezâ maḥdem-i firûz ki tebşîri için / **Birbirin** bî-siper eyler ser-i râhında ricâl
 K27/18 Aḳdı seylâb-ı zafer esdi nesîm-i nuşret / **Birbirine** diyerek ḳatre-zenân hoş geldüñ
 G53/3 Zülfî şiken şiken midür tündî-i bād-ı âhdan / **Birbirini** başup gelür mevc-i yem-i belâ midur
 G79/3 Nergilerüñle bezm-i tegâfûlde rû-be-rû / Nâz u girişme **birbirine** hemdem oldılar
 G88/4 Ebrûsına perestîş edüp ḳudsiyân-ı 'arş / **Birbirine** o kâfir-i bed-ḳîşi gösterür
 G94/4 Bu deñlü fitne vü âşûba bâ'îş ḳışver-i dilde / Ol iki çeşm-i mestûñ **birbiriyle** ittiḥâdîdur
 G230/2 **Birbirine** muḳârin edüp ittiḥâd-ı hüsn / Verdi güle bahâr leṭâfet bahâra gül
 G290/1 Habs-ı nigâha eyleyüp âgâz **birbirin** / Şayd eylemek diler iki şehbâz **birbirin**
 G290/2 **Birbirine** niyâz ile etmiş o iki büt / Ârâyiş-i şanem-kede-i nâz birbirin
 G290/3 Muṭrıblar etdi yâd edüp ol iki ḡonceyi / Feryâd-ı andelîbe hem-âvâz **birbirin**
 G290/4 Zîr-i lebinde buldılar ol iki sâḫirüñ / Remz-i füsûn u nûkte-i i' câz **birbirin**
 G290/5 'Uşşâḳ-ı saḫt-câna yine müjde Nâ'îlî / Nerm etmiş o ol ikji büt-i ṭannâz **birbirin**
 G292/6 Nifâḳ-ı ḫalkı tıyar seyr eden bu eşkâlûñ / Lisân-ı ḫâl ile **birbirine** müdârâsın
 G336/3 Ṭurmasun etsün te'âḳub ḡam u şadî **birbirin** / Gâḫ girye geh şarâb-ı nâb gelsün çeşmüñe
 G345/3 Yanarlar âteşine 'âḳıbet **biri birinüñ** / Mizâc-ı şu'le tenûk germ ü zûd pervâne

biri birine koymak [1] üst üste yığmak.

- M1/VII/2Ḳoydı **biri birine** bu mâtem felekleri / Ḳaşd-ı ḫarâb-kârî-i nüh-ṭârem eyledüñ

birbirine katmak [1] olay çıkarmak. <TS>

- M8/V/4 Varup ḡisû-yı zülf-i yârı **birbirine katduñ**

birâder [2] erkek kardeş. <FZ>

- K7/28 Ḥasan **birâderi** perverde-i kinâr-ı resûl / Fûrûḡ-ı nûr-ı dü-çeşm-i 'Alî imâm-ı sa'îd
 M1/I/8 Ey vây ey **birâder**-i bâ-cân berâberüm / Ey mâye-i ḫayât-ı dil-i derd-perverüm

Birâḫîm [2]

1. İbrahim Peygamber. Nebilerin büyüklerindendir. Aşağıdaki tanıkta İbrahim Peygamber'in babası mesabesinde olan, put yapıp satmakla geçinen, Nemrûd'un da veziri olan Âzer'e gönderme yapılmıştır. <ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 254>

- K20/4 Ferḡunde zâtuñı şeref-i pâki-i neseb / Etmiş semiyî-pür-ı **Birâḫîm**-i Âzerî

Aşağıdaki tanıkta İbrahim Peygamber ile Nemrud arasında geçen hadiseye gönderme yapılmıştır. Yaratıcısını arayan İbrahim, yıldızlar, ay ve güneşin, tanrısı olamayacağına kanaat getirip Kâbe'deki putları kırdığı zaman Nemrud tarafından cezalandırılmak istenmiştir. İçine atıldığı ateş gül bahçesine dönmüştür. <ADŞS>

K9/20 Gül-şen-i 'adl-i şehinşâhı eden düşmen-süz / Nâr-ı Nemrûdî **Birâhîme** gül-istân etmiş

2. Osmanlı hükümdârı Sultan İbrahim. 1615-1648 yılları arasında yaşamıştır. 25 yaşında ve 18. padişah olarak Osmanlı tahtına oturmuştur. <MEBİA, s. 880> Tanıkta Sultan Mehmed'in babası olarak geçer.

K10/20 Bir pâdişâh eyleye teşrîf bâ-huşûş / Sulţân Meĥemmed ibn-i **Birâhîm** Hân gibi

birîk [1] el yıkama, abdest gibi işlerde su dökmek için kullanılan alet. <ESKİ ESERLER> Aşağıdaki tanıkta "ibrîk"ın, vezin gereği "birîk" şeklini almış olduğu görülmektedir.

G183/7 Riyâ-yı mahz imiş ey Nâ'îlî 'ibâdet-i ĥalk / Zülâl-i feyz **birîk**-i vuzûya şıgmaz imiş

bîrûn, birûn [2]

1. dışarı, hariç; dış. <KT, Cûdî>

K2/44 O dem ki defter-i a' mâl-i seyyi' ât-ı ümem / **Birûn**-ı dâ'ire-i noĥta-i şumâr ĥalır

2. çok, fazla. <Kanar/1>

K17/4 Ser-firâz eyledi luĥfuñ beni akrânımdan / Gördüm in'âmıñı ĥadden **bîrûn**

bisât [9]

1. döşeme, kilim, halı. <KT, ZL>

K23/5 **Bisât**-ı rez-m-i piçide simât-ı bezm-güsterde / Ĥarîfân pür-ĥarab Nâĥide Mirriĥ iltiyâm üzre

K34/5 N'eylesün rindân-ı 'âlem kim **bisât**-ı 'âleme / Tarĥ eden âyîn-i bezm-i ĥam-zedâ-yı şoĥbeti

G85/3 Ey ĥ'âce biz ki ĥâk-nişîniyüz bu ĥaymenüñ / Sûdâ-gerâna şor ki **bisâtı** ne ĥunedür

G102/6 Ĥaşîr-i köhne sitebraĥla Nâ'îlî birdür / Bu ĥâkdân-ı fenâda **bisât** bilmezler

G386/5 Ziyâsın pûd u târ eyler olup ey Nâ'îlî ĥürşid / **Bisât**-ı taĥt-ı şâhenşâha dîbâ-düz-ı sulţânî

Aşağıdaki tanıklarda "bisât" benzerlik ilgisinden ötürü yerin yüzeyini kaplayan nesneler anlamında kullanılmıştır.

M1/VII/1 Bir laĥza kim bu bezm-i fenâda dem eyledüñ / Tayy-ı **bisât**-ı kâr-geh-i 'âlem eyledüñ

G86/1 Şaĥn-ı çemende ĥoncelerin inbisâtı var / Her sâye nihâlde bir gül **bisâtı** var

G149/4 **Bisât**-ı dehr oda yansun bu tâb-ĥânede kim / Naşîb-i ehl-i dile köhne bürîyâ düşmez

2. seccade. <KT>

K7/26 **Bisât**-ı emrdür ey dil bu mevĥîf-i ĥayret / Olur kıyâmı ĥarîn-i rızâ-yı Rabb-i mecîd

bi‘set [1] Allah tarafından bir peygamber ve özellikle Hz. Peygamber’in halkı, Hak dinine davet etmesi; açık ilhamla gönderilen vahiy. <KT, TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıkta sözcük, Hz. Peygamber bağlamında düşünülmesi gerektiği için, “açık ilhamla gönderilen vahiy” olarak değerlendirilmelidir. “Perde” sözcüğü de bu anlam ile tezat oluşturmaktadır.

K3/43 Girifte-mâh idi ol mihr-i **bi‘setüñ** hürşid / Ğatâ-i şerm ü pes-i perde-i hicâbında

bismil [] boğazlanmış, kesilmiş hayvan, boğazlanmak manâsına da gelir. Hayvan keserken besmele çekildiği için “besmele” sözcüğünden hareketle bu anlam verilmiştir. <FZ>

bismil-gâh, bismil-geh [4] mezbaha. <FZ>

K36/5 Tırâş eyler ise bed-h‘âhı **bismil-gâh**-ı hışmında / Devâtında nümâyân ney-tırâş-ı tîz ü bürrânı

G6/5 Cürmüm ikrâr etdüren **bismil-geh**-i âşubda / Hâşyet-i cellâd-ı çeşm-i pür-teğâfüldür baña

G192/3 Kazâ **bismil-geh**-i cân kâr-zâr-ı dilden el çekse / Nigâhından ne mümkün def‘-i âşâr-ı sitîz olmak

G319/7 Duranlar cân-be-leb **bismil-gehünde** Nâ ‘ilî-âsâ / Şaf-ı kerrübiyân-ı ‘arşdur kurbâniyân şanma

bismi’l-lâh [1] Allah’ın adıyla. <KT>

K11/27 Gördi kim el şunduğınca tiğē **bismi’l-lâh** ile / Her taraftan na‘re-i Allahu ekberdür gelen

bister [3] döşek, yatak. <FZ, Kanar/1>

M1/III/3 Sen gevher-i şadefçe-i cân u cihân idüñ / Bâlîn ü **bisterüñ** ne içün seng-i hâredür

M5/VII/5 Şalduñ beni **bister**-i belâya / Derd oldı tabîb-i çâre-sâzam

G281/1 **Bister**-i hecründe bilmez h‘âb-ı râhat n‘eydüğün / Düşde görmez hâste-i ‘ışkuñ şefâkat n‘eydüğün

bîş [1] ziyade; çok, fazla. <FZ, Kanar/1>

G134/1 Ne **bîş** ü ne kem ‘âlemi yeksân bilürüz biz / Her gördüğümüz mürî Süleymân bilürüz biz

bîşe [1] koru, koruluk, orman. Tanıkta geçen “bîşe” ve “şîr” sözcüklerinin oluşturduğu bir terkip olarak “Bîşe şîr”, Safevî dönemi eserlerinde İsfahan şehrinin adı olarak yer alır. <Kanar/1, Dihhudâ> İsfahan şehrinin her dönemde felâketlere, isitlâlara maruz kalan bir şehir olarak “âfet” sözcüğüyle ifade edilmesi de bu bağlamı desteklemektedir. Tanıktaki ilk anlamıyla sözcük “orman aslan ve kaplanı” terkiibini oluşturmaktadır.

G378/2 Ebr-i âteş-bâr-ı âhum görme nâçiz ey felek / Âfet-i şîr ü peleng-i **bîşedür** her kaçresi

bitmek [1] (bitki için) topraktan yetişip çıkmak, yetişmek, meydana gelmek, hasıl olmak. <ÖTS>

G198/3 Şiken-i pençe-i hürşid olur ednâ kârı / Kişver-i ‘ışk zemîninde **biten** her giyehüñ

bitmek [] sona ermek. <TS>

bitmez iş olmaz [1] her iş bir neticeye varır, başlanan iş mutlaka biter.

Ş12/2 Oñulmaz yâreler **bitmez iş olmaz** / Şağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

biz [180] çokluk 1. kişi zamiri. Ben zamirinin yerine de kullanılır. <TS>

Tanıklarda birinci tekil kişiyi kastederek kullanılmıştır.

K7/57 **Bize** rızâ-yı şerîfün gerek hüdâvendâ / Ne harf-i çün u çerâ ne zebân-ı pür-ta'kîd

K13/12 Yok **bizde** henüz emn-i ferâğ-ı dil ü hâtır / Sâlim değılüz müdde'iyâ ehl-i riyâdan

K13/13 Etmiş **bizi** kayd-ı sitem-i çarh hırâsân / Âzâde kebûter gibiyüz dâm-ı belâdan

K25/43 Ketm etme şu'ûrûn felegûn râzına **bizden** / Zîrâ bilirüz vâkıf-ı esrâr-ı nihânsın

K26/39 Du'âya **biz** de âheng edelüm çünki suhen-sencân / Kaşîde erse pâyâna du'â kılmak muqarrerdür

K27/6 Düşdi eyyâmına teşrîfî o şâhib-keremün / Devr-i gülden **bize** ey faşl-ı hazân hoş geldün

K27/13 Tengdür rahşuñ dehlîz-i nihân-hâne-i dil / Verme zaḥmet **bize** ey bâr-ı girân hoş geldün

K27/24 Devletünde kim añar şimdi Nizâmü'l-mülki / Ki sen andan **bize** ey mülk-sitân hoş geldün

K27/30 Baḥr u berde iki keff-i güher-efşânun ile / **Bize** ey reşk-i şâdef gayret-i kân hoş geldün

K28/4 Evvel refâh-ı hâl idi fakr u fenâ **bize** / Memnûn idük 'atâ-yı cihân-âferin ile

K28/17 Bir bâr-gâha müntesibüz şimdi ey felek / Sen daḥi cevri ko **bize** baḥt-ı mühîn ile

M1/3 Rindâna telâfî-i gam-ı devr-i teselsül - Meclisde bilürsün / Peymâne-i leb-rîz-i pey-â-peyle gerekdür -

Bizde budur 'âdet

M1/II/5 Sen mâhdan cudâ **bize** bu 'âlem-i ferâḥ / Bir teng ü târ höcreye beñzer serâcî yok

M1/III/5 Firdevs cilve-gâhuñ ola gerçi kim **bize** / Sensüz hayât düzaḥ u düzaḥ şerâredür

M1/VII/4 Gösterdün ol mehün **bize** eksikligin tamâm / Ey çarḥ-ı bî-vefâ-yı sitem-ger kem eyledün

M3/II/3 Olduk ümîd-i vuşlat-ı yâr ile derd-ḥ'âh / Âḥır bihişt-i 'ışkı **bize** düzaḥ etdi âh

M3/IV/1 Verdük vücûd ḡaflet ile ihtimâle **biz** / Olduk esîr va'd-ı dürûğ-ı vişâle **biz**

M3/IV/2 Düşdük cünûn-ı 'ışk ile vehm ü hayâle **biz** / Düş olmaduk zamânede bir ehl-i hayâle **biz**

M3/VI/1 Yok **bizde** feyz 'âlem-i ma'nâyı bilmege / Bir himmet olsa hâlet-i 'uqbâyı bilmege

M4/II/1 Koma pür-'ukde-i ḥ'âhiş ser-i müyuñla **bizi** / Âşinâ kıl nigh-i nâdüre-güyuñla **bizi**

M4/II/2 Yeter aḡladı felek ḡasret-i rüyuñla **bizi** / Hem-sifâl eyle segân-ı ser-i küyuñla **bizi**

M4/III/2 Nâveg-endâz-ı ḡazal-i dil olan kaşuñ için / **Bizi** de devlet-i ḡüsnünde güzel başuñ için

G18/5 **Bizüz** ey Nâ'îlî ol rû-siyâh-ı şerm ü ḡaclet kim / Sevâd-nâme-i a' mâlümüz sehv ü ḡatâdur hep

G25/2 Maḥrûr-ı ciger-teşneyüz ey sâkî-i müşfik / Geldükçe elünden **bize** teklîf-i ayağ et

G26/5 Bir cām şun ey sâkî-i meclis **bize** yoksa / Ḥûn-ı ciger-i Nâ'îlî-i zâra ne minnet

G33/2 Şeb-i firâkda baḥt-ı siyâhumuzdur hep / Eden **bizi** eşer-i şubḥ-gâhdan nevmîd

G58/5 **Biz** Nâ'îliyâ Ka'be-i 'irfân-ı Ḥudâyuz / Ervâḥ-ı suḡan secde-ber-i menzilümüzdür

G61/1 Ne ḡamzeden ne ḡam-ı yâr-ı pür-cefâdandır / **Bizüm** şikâyetümüzi baḥt-ı bî-vefâdandır

G63/6 Ne rind-i bâde-keşüz Nâ'îlî ne zâhid-i ḡüşk / **Bize** ne meykede ne ḡanḡâh lâzımdur

G63/7 Taḡammül eyleyelüm cevri rûzgâra ḡönül / Bu ḡüş-mâl **bize** ḡâḡ ḡâḡ lâzımdur

G81/6 Güy-ı ser-gerdâmyuz **biz** şâh-ı ḡüsnün Nâ'îlî / 'İşvesinden tutsa zülfin der ki çevḡanım mıdır

- G85/3 Ey h̄'āce **biz** ki h̄āk-niṣ̄iniyüz bu ḥaymenüñ / Sūdā-gerāna şor ki bisāṭı ne gūnedür
- G89/7 Nā 'ilī-veş **bizi** de aḡladan ey meh şeb ü rüz / Ḥasret-i gerden ü efsūs-ı girībānuñdur
- G103/5 Sehl idügin işitmemiş miḥnet-ı kurbdan firāk / **Bizden** o şūḥa Nā 'ilī fikr-i kenāre bir midür
- G108/1 Nā-sezā ḡayra nigāh eyledügin az şanur / **Bize** cev eylese ol ḡonce-dehen nāz şanur
- G108/2 Eylese kaşd-ı teḡāfül **bize** aḡyāra baḡar / Tūt ki mecrūḥ-ı nigāh-ı ḡalaṭ-endāz şanur
- G113/4 **Biz** sāḡi-i ḥün-ı cigerüz ḡamze-i dilber / Peymāne be-kef şerḥoş-ı dürd-efgenümüzdür
- G116/2 ḡamze-i mest-i dilberān nāz ile öldürüp **bizi** / Eylediler çok imtinān tūt ki ḥayāt verdiler
- G120/6 Nā 'ilī ḥāṭıra-i bīm-i każā yok **bizde** / Rind-i āḡāh bu ma' nāda te'emmül mi eder
- G133/11 Nā 'ilī gördüğümüz nüṣḥa degül çarḥ **bizüm** / Baḡal-ı tengimūze cild-i muṭallā şıḡmaz
- G134/1 Ne biş ü ne kem 'ālemi yeksān bilürüz **biz** / Her gördüğümüz mūrı Süleymān bilürüz **biz**
- G134/2 Reşḡ-āver-i ārzū-yı kemān-dār-ı bütānuz / Ne kuvvet-i bāzū ne Nerīmān bilürüz **biz**
- G134/3 Hemdem **bize** bir yār-ı sebük-rūḥdur ancaḡ / Aḡyārı tenük-ṣarf u girān-cān bilürüz **biz**
- G134/3 Hemdem **bize** bir yār-ı sebük-rūḥdur ancaḡ / Aḡyārı tenük-ṣarf u girān-cān bilürüz **biz**
- G134/4 Sensün yine muḥliş **bizi** ḡarḡ-āb-ı fenādan / Ne zevraḡ u ne Nūḥ u ne ṭūfān bilürüz **biz**
- G134/4 Sensün yine muḥliş **bizi** ḡarḡ-āb-ı fenādan / Ne zevraḡ u ne Nūḥ u ne ṭūfān bilürüz **biz**
- G134/5 Yok Nā 'iliyā şübhemüz encām-ı verādan / Bu gerdiş-i eflāki de ḥayrān bilürüz **biz**
- G135/2 Görmez **bizi** āyīnede ger 'aksi de olsaḡ / Pīş-i naḡar-ı 'aḡl-ı ḥod-ārāda nihānuz
- G135/4 Elmās ise de kār-ger olmaz **bize** merhem / Ol dāḡ-ı cününuz ki süveydāda nihānuz
- G135/5 Mūsā göremez Tūr-ı şecerde **bizi** bi'l-lāh / **Biz** şu' le-i sīmā-yı tecellāda nihānuz
- G135/8 **Biz** Nā 'iliyā sözde füsün-kār-ı ḥayālüz / Elfāzda peydā dil-i ma' nāda nihānuz
- G136/1 Olalı fiṭile-fürüz-ı cān şeb-i ārzūda sirācımız / **Bizi** vaḡf-ı dāḡ-ı ḡam eyledi dil-i germ-şu' le mizācımız
- G136/4 **Bizüz** ol metā' -ı daḡal-dükān görünür bezā'atımız ziyān / Ki bu çārsūda degül 'ayān ne kesādımız ne revācımız
- G139/1 **Biz** ki ḥumm-ı şarāb -der-beḡalüz / Zerre-i āfitāb der-beḡalüz
- G140/1 **Biz** ki şāhenşeh-i diyār-ı ḡamuz / Hırz-ı bāzū-yı rüzḡār-ı ḡamuz
- G140/2 **Biz** ki bir sīne-süz ḥākister / Aḡkerin berḡ-ı pūr-şerār-ı ḡamuz
- G140/4 **Biz** ki biḡāne-i ḥarīf-i neşāṭ / Ḥāne-i dilde ḡam-ḡüsār-ı ḡamuz
- G140/8 Ne sifāl isterüz ne sāḡar-ı Cem / Nā 'ilī **biz** ki neşve-dār-ı ḡamuz
- G145/2 **Biz** Çār-bāḡ-ı 'ālem-i 'ıṣḡuz ḡamīn olur / Cemşid olursa sāye-nişin-i dirāḡtımız
- G145/4 Etdükçe tīre-rüz-ı vişāl āh-ı dil **bizi** / Eyler mu'āvenet şeb-i hicrāna baḡtımız
- G145/6 **Biz** Nā 'ilī kalem-rev-i ḡam şehriyāriyuz / Ḥāk-i siyāh-ı faḡr u fenā tāc u taḡtımız
- G146/1 'Işḡ-ı mecāza düşmişe dil-cüş eder miyüz / Efsāne-i ḡaḡiḡatı **biz** ḡüş eder miyüz
- G147/4 Görür ḡaḡiḡatın eşḡāş-ı tīre-dil **bizde** / Sevād-ı cebhe-i a' māl-i müktesebleriyüz
- G150/2 Ol māl-ı kec-külehdan minnet-keş-i ḡudūmuz / Ey baḡt-ı tāb-sāmān ma' ḡüle ḡā'ilüz **biz**
- G150/3 Hem māl-i nuḡuş-ı ḡalvet-serāy-ı ḡāṭır / Hem levḥ-i ārzūya şuret-keş-i dilüz **biz**
- G150/4 'Işḡ oldu **bizden** ey dil zulmet-zedā-yı hestī / 'İsī-maḡām iseñ sen ḡurşid-menzilüz **biz**
- G150/5 Mādām Nā 'ilī-veş ter-dāmen-i hevāyuz / Ey 'aḡl ey dil ey cān hep pāy-der-gilüz **biz**

- G151/3 Mehcür eden **bizi** biñ dürlü derd ile / Etmış hezâr-pîşe-i dil kem-naşibümüz
- G153/3 **Bizüz** ol ‘âşık-ı kullâb-nazar kim dilesek / Yûsufî dest-be-dâmân-ı Züleyhâ ederüz
- G153/4 **Bizüz** ol maştaba-i feyz-i şaḥbâmuz ile / ‘İşkî sāgar-be-kef-i küçe-i sevdâ ederüz
- G158/5 Bu âh ile **biz** Nâ’iliyâ kişver-i dilde / Bî-bāng cers-i merḥale peymâ-yı gezendüz
- G159/2 Söyletmez oldı âḥ-ı gulû-gîr-i ḡam **bizi** / Maḥrûm-ı nîm-nâle-i dil-ḥ-âh-ı ḥasretüz
- G159/5 **Biz** Nâ’ilî bu za‘f ile bu cism-i zerd ile / Pâmâl-i rāh-ı zillet olan kâh-ı ḥasretüz
- G163/1 La‘lûn ki ḥayâl-i mey-i gül-fâm ederüz **biz** / Âyine-i ḥürşîdi alup câm ederüz **biz**
- G163/2 ‘Âşık-ı ḡam-ı kâküle ḥaṭṭuñ ḳomadı yer / Ol ḥırz ile çok def‘-i serencâm ederüz **biz**
- G163/3 Râciḥ görürüz mevti firâḳ-ı yâre / Murḡ-ı ḡama cân riştesini dâm ederüz **biz**
- G163/4 Ḥoy-kerde-i ḥırmân oluruz ‘ışk ile ḡāḥî / Ne ḥ-âḥîş-i dil ne heves-i kām ederüz **biz**
- G163/5 Vuşlatda iken Nâ’iliyâ fîkr ederüz kim / Bir laḥza firâḳa nice ârām ederüz **biz**
- G164/2 Zâhırde ba‘d-ı menzilümüz görmeñüz ba‘îd / **Biz** ḳurb-ı Ḥaḳḳa vâşıl olan ḥalvetîlerüz
- G164/3 Rencûr-ı ‘illet-i keder-i mâsivâya **biz** / Maḥz-ı şifâ-yı ‘âcil olan ḥalvetîlerüz
- G165/3 Çarḥuñ fenâ-pezîr-i idügin gösterür **bize** / Cāmuñ rübûde-ḥâṭır-ı resm-i ḥabâbıyuz
- G169/1 N’eylerüz şaḥbâyı **biz** ol la‘l-i nābuñ mestiyüz / Âb u âteşden muḥammer bir şarābuñ mestiyüz
- G169/5 Tûrumuz maḥv-ı tecellîdür **bizüm** ey Nâ’ilî / Len-terânî neşve bir câm-ı ḥiṭābuñ mestiyüz
- G170/5 Ḥorsend-i mezâḳuz bilürüz Nâ’iliyâ **biz** / ‘İrfânî Ḥudâ her ḥâr-ı lâ-yefheme vermez
- G186/2 Ḥelâk-i reşg-i nigāhuz o şūḥa **biz** de egerçi / O reşg nergis-i maḥmûr-ı âb-dârına düşmiş
- G187/4 **Biz** çâk çâk-ı tiḡ-ı ḡamuz hergiz olmasun / Zaḥm-âşinâ-yı cân u ciger merḥem-i neşât
- G200/2 **Biz** de bir ḡonce-lebün yolına cân versek olur / Cân verür bülbüli gör âh gül-i ter diyerek
- G201/5 Çok fâris-i mülk-i suḥânî Nâ’iliyâ **biz** / Rehvâr-ı girân-cünbiş-i ma‘nâ ile geçdük
- G202/3 Ağyâra uyup eyledük âzürde segâmn / Ol ḥ-âbda **biz** kūyıñı ḡavḡâ ile geçdük
- G209/1 Felek ne var **bizi** çaḳ böyle bî-ḥuzûr edecek / Bir iki bed-güheri cāh ike vaḳûr edecek
- G210/5 Nâ’ilî ‘âlem-i teslîm ü rızâyuz ki **bizüm** / Kaçar âhû bereden şîrleri pîşemüzüñ
- G215/3 Dâmenüñ pür-ḥün eden şemşîr-i mihründür felek / Fâriḡ ol **bizden** senünle yoḳ nizâ‘ı kimsenüñ
- G217/5 **Biz** etdügüñe ḳalmayalum gerçi işitdük / Mestâne varup ḥâne-i ağyârda ḳladuñ
- G219/5 **Biz** ḥazîz-i ḥâkde sen evc-i istignâdasun / Olmaduḡ ey mihr-i ḥüsn-i âyine-dâr-ı ṭal‘atuñ
- G222/5 Gül-gün câmı her kişi meydân sürdi **biz** / Gerd-i sümö-i tekâver-i ümîdi görmedük
- G242/2 **Bize** ḥacâlet-i ‘uḳbâ ḳuşûrı yetmez mi / Bu ḥâkdân-ı fenâda ḳuşûrı n’eyleyelüm
- G262/2 Giceler hemdem-i ağyâr idügin hep bilürüz / **Bizden** o âfet-i gül-çehre ḥicâb eylemesün
- G265/6 Min-ba‘d olalum cāzim terk-i ṭaleb-i cāha / Ne sende mübâhat u ne **bizde** ḳuşûr olsun
- G270/1 Erbâb-ı dili müttehem-i âz edemezün / Ey çarḥ-ı siyeh-kâse **bize** nâz edemezsün
- G272/4 Zülf-i dilber misün ey çarḥ-ı siyeh-kâr sen de / **Bize ejder** görünüp düşmene gencîne olursun
- G282/6 Noḳṭa-i dil merkez-i perkâr-ı idrâkdür **bize** / İḳtibâs-ı nûr edelden kevkeb-i idrâkden
- G297/5 Cûyâ-yı himmetüz ṭotalum **biz** de Nâ’ilî / İrşâd ümîdi ile ṭarîḳ-ı reşâde rû
- G303/1 Yıldı bir kerre görüñ ḳâ’ilüz ey mâh **bize** / Yeter eglence ḥayâlüñ geh ü bî-gāḥ **bize**
- G303/10 Tengnây-ı dü-cihân rāh-zen olmaz etse / Himmetin pîşrev ol ‘ârif-i bi’l-lāh **bize**

- G303/11 Tâ ki a' dâya ola bezmi ğam-engîz-i ħased / Feyz-i iĳbâl-i neşât ile tarab-gâh **bize**
- G303/12 'Ömrin efvn ede Hâĳ hem ola ol feyz-i neşât / Çäre-sâz-ı ğam-ı pey-der-pey-i cân-gâh **bize**
- G303/2 Nûkte-i sırr-ı lebünde olamaz rûĳ-ı Mesîĳ / Maĳrem-i ĳalvet-i râz-ı dil-i âĳâh **bize**
- G303/3 Erdi bir mertebeye za' f-ı ten-i zerd ü nizâr / Kehrübâ kârın eder istese her kâh **bize**
- G303/4 Görünür piş-rev-i kâfile-i Ka' be-i ' ışĳ / Yine ĳayretde kalan ' âşık-ı gümrâh **bize**
- G303/5 Oldı esbâb-ı tarab ĳûn-ı ciger nûş edeli / Muĳrıb-ı nâle ile zemzeme-i âh **bize**
- G303/6 Nâ 'ilî baĳt-ı siyeh-kâra müdârâ güçdür / Sâz-kâr ola meĳer âh-ı seĳer-gâh **bize**
- G303/7 Etmezüz âh-ı seĳer-gâha da minnet olsa / İltifât-ı naĳar-ı mürşid-i âĳâh **bize**
- G303/8 Vaĳy-erdâz-ı suĳan Nef' i-i sâĳir ki olur / Her sözi âyet-i mu' ciz gibi dil-ĳ' âh **bize**
- G303/9 Cevher-i rûĳ-ı suĳan kim görünür mertebede / Sâĳa-ı ' arşda Cibrîl ile hem-râh **bize**
- G306/1 Sensüz geceler elde meyi nâb da olsa / Ârâm-künândur **bize** mehtâb da olsa
- G308/1 Hem gül gibi rengin **bize** bir bâde bulunsa / Hem reng-i riyâdan ĳadeĳi sâde bulunsa
- G324/5 **Biz** Nâ 'iliyâ dest-güşâ-yı ĳam-ı yâruz / Yok naĳd-i şafâ dest-i dil-i sâĳilümüzde
- G326/1 Tâ cilve-gâh-ı ĳam ĳarem-i sinedür **bize** / Jengâr-ı ĳuşşa şayĳal-ı âyinedür **bize**
- G326/2 **Biz** berĳ-ı ĳânümân-ı vücûduz libâs-ı ten / Ne atlas u ne ĳırĳa-i peşmînedür **bize**
- G326/2 **Biz** berĳ-ı ĳânümân-ı vücûduz libâs-ı ten / Ne atlas u ne ĳırĳa-i peşmînedür **bize**
- G326/3 **Biz** tâlib-i nisâb-ı fenâyuz cihân-ı dil / ĳyare ĳarâbe-zâr ise gencînedür **bize**
- G326/3 **Biz** tâlib-i nisâb-ı fenâyuz cihân-ı dil / ĳyare ĳarâbe-zâr ise gencînedür **bize**
- G326/4 Ol keh-rübâ-yı âteş-i derdüz ki bir şerer / Dûzaĳ-fürüz-ı sine-i bî-kînedür **bize**
- G326/5 **Biz** Nâ 'ilî ĳarîb-i diyâr-ı maĳabbetüz / ĳam yâr-ı pür-terâĳĳum-ı dîrînedür **bize**
- G326/5 **Biz** Nâ 'ilî ĳarîb-i diyâr-ı maĳabbetüz / ĳam yâr-ı pür-terâĳĳum-ı dîrînedür **bize**
- G331/1 Doymazuz câm-ı Cem ü sâĳar-ı Cemşid olsa / **Bize** teh cur' a-i peymâne-i ümmîd olsa
- G335/1 Mest-i ' ışĳuz muĳrıb u sâĳî ne nâz eyler **bize** / Nâlemüz meclisde kâr-ı süz u sâz eyler **bize**
- G335/2 Şîve-i gerdün-ı nâ-hemvârı gör kim bü'l-heves / Çarĳuñ iĳbâliyle ' arz-ı imtiyâz eyler **bize**
- G335/3 Piç ü tâb-ı dest-i cevruñden görüp feryâdumuz / Baĳt-ı serkeş dil-nevâzâne niyâz eyler **bize**
- G335/4 Hem-zebânuz çeşm-i şûĳ-ı yâr ile ol deñlü kim / ĳamzesi bî-tâb olup ifşâ-yı râz eyler **bize**
- G335/5 Çeşmi bî-tâb-ı ĳumâr-ı nâz iken ĳurmaz yine / Her nighde biñ ' itâb-ı cân-güdâz eyler **bize**
- G335/6 Fırĳat-ı şad-sâleye olur telâfî Nâ 'ilî / Çeşmi ĳâĳî bir nigâh-ı dil-nevâz eyler **bize**
- G350/4 Güş et ki **bizdedür** ĳaber-i Bû Sa' id-i ' ışĳ / Ey ' aĳl-ı Bû ' Ali **bize** efsâne söyleme
- G353/2 **Bizüz** o mest-i temâşâ ki la' l-i sâĳiden / Gönülde neşve-i şaĳbâ sebû sebû tâze
- G354/2 **Bizüz** ol germ-rev-i bâdiye-i ĳayret kim / Eremez peyk-i cihân-gird-i ĳazâ gerdümüze
- G354/3 Zulmet-âbâd-ı ĳam etmiş **bize** dünyâyı eden / Şem' -i iĳbâli müsâdif nefes-i serdümüze
- G364/7 **Bize** cevri felek ey Nâ 'ilî ĳurbet diyârında / ' Adüler şâd-kâm olsun ki aĳbâbı unutturdı
- G367/2 ' Aceb telâfûmı var Baĳr-ı aĳzar-ı çemenün / **Bizüm** de ĳissemüze bir kenâr degmez mi
- G368/2 **Bizi** unuttı mı yoksa peyâm-ı şîĳhat-i yâr / Bu memleketde ĳarîbü'd-diyâra degmez mi
- Kt3/1 Şâdi-i maĳabbet de **bizüm** ĳam da **bizümdür** / Mecrûĳ-ı dilüz yâre de merhem de **bizümdür**
- Kt3/1 Şâdi-i maĳabbet de **bizüm** ĳam da **bizümdür** / Mecrûĳ-ı dilüz yâre de merhem de **bizümdür**

Kt3/2 Açılmada yok minnetümüz mihr ü nesîme / Gülzâr-ı ğamuz ğonce de şebnem de **bizümdür**

Kt5/1 Bî-dîmâğuz **bizi** söyletmege bir sîne gerek / Hâşılı bülbüle gül tûtiye âyine gerek

Ş4/1 ‘Adû beñzer nifâk etmiş / **Bizümle** yâr söyleşmez

Ş4/2 Lebiyle ittifâk etmiş / **Bizümle** yâr söyleşmez

Ş4/6 Ne çâre ey gönül ammâ / **Bizüm** yâr söyleşmez

Ş6/3 **Bizi** etdün ğarîb-i dâr ü diyâr / Komadun cân u dilde şabr u kıarâr

Ş9/3 Yollarda kesdün **bizden** selâmuñ / Bir bî-vefâdur dillerde nâmuñ

Ş10/1 Sensüz olan ‘ıyş ü şafâlar **bize** / Mâyec-i hûn-ı dil-i ğam-h’ârdur

Ş10/2 Sende güneş yok bu cefâlar **bize** / Hep eşer-i baht-ı siyeh-kârdur

Ş11/5 Birdür ğam u şadî **bize** âğâh u habîrüz / Feyt eylemezüz fırsatı rindân-ı başîrüz

Ş11/6 **Biz** câm-ı maħabbet şunulan bezme esîrüz / Bir güne daħi ‘âlem-i var köhne-bahârûñ

bi’z-zât [1] kendisi, vekil seçip göndermeyerek. <KT>

K19/3 İltifât eyleyüp ol şadr-ı güzîne **bi’z-zât** / Zıll-ı Hâk pâdişeh-i ‘âlemiyân faħr-ı milel

boşalmak [1] boş duruma gelmek, içinde bir şey kalmamak. <TS>

K30/11 Saġar-ı Cem **boşalup** yine tölarmış ammâ / Hiç hûn-ı ciger eksilmedi câmumda benüm

boyanmak [1] kendi kendini boyamak. <ÖTS>

G200/3 **Boyanup** ĥasret-i zülfüñle duġâna şeb ü rüz / Verziş-i âh ederüz dūd-ı mu‘anber diyerek

boyun [2] gövdenin baş ile omuz arasında kalan bölgesi. <TS>

K17/40 Tavk-ı fermânuñ **boynında** göreydi çarĥuñ / Zülf-i Leylânun olur mıydı esîri Mecnûn

boynu baġlu [] eskiden hayvanların boynuna zırh hizmeti gören, ağaçtan yapılan ve tokalarla bağlanan bir “boyunluk” takılırdı. Aşağıdaki tanıkta, tevazu gereġi şairin kendisini böyle bir boyunluk ile hizmet eden köleye benzettiġi görölmektedir ki Türkçe’de “boyun bağlama”nın, “itaat etmek, tevekkülle karşılamak” anlamlarına geldiġi göz ardı edilmemelidir. <ÖTS, OTDTS>

Ş1/9 Nâ ‘ilî **boynu baġlu** bir kıldur / Nev-giriftâr-ı kıayd-ı kâküldür

boyun egmek [1] karşıındakinin gücü karşıında bir şey yapamayarak rıza göstermek, ister istemez razı olmak; yalvarır bir durum almak. <ÖTS>

G44/2 Çıkılmaz benefşe sünbül ile başa n’eylesün / Turmuş çemende **boynun eger** nâ-tüvânlanur

bozmak [1] zarar vermek; kötü duruma getirmek. <TS>

K2/4 **Bozar** şarâbını seyl-i fenâ bu maştabanuñ / Ne reng-i neşve ne âlâyiş-i ĥumâr kıalur

bozulmak [1] biri tarafından bozma eylemi yapılmak. <ÖTS>

M7/V/1 Ne mümkündür bula ey Nâ ‘ilî ĥükm-i kıazâ taġyîr / **Bozulmak** mümteni‘dür ser-nüvişt-i ĥâme-i taķdîr

böyle [25]

1. bunun gibi, buna benzer. <TS>

- K12/52 Yine bî-dâr olıcağ maşnı-ı tab'ımdan eder / **Böyle** bir maṭla'-ı ḥurşîd-güher 'arz-ı cemâl
- K27/33 Dâ'imâ şevket ile **böyle** ğazâlardan gel / Nâ'ilî-veş desûn erbâb-ı zebân hoş geldün
- K33/4 Budur inşâf ki Sencerle Melikşâh degil / Pâdişâhân-ı selef görmediler **böyle** re'îs
- K34/12 Saña da minnet neden var iken ey bîdâd-kâr / Âlemün bir **böyle** üstâd-ı Felâṭun-fıtnatı
- M2/I/3 Bîmâruñı dūr eyleme lutf u keremünden / Bir **böyle** şifâ-ḥâne-i me'menden ilâhî
- M5/V/6 Teklîf-i Şirât ber-ṭarafdur / Ṭayy edene **böyle** şâh-râhı
- G37/4 **Böyle** mest-i nâz-perverden kaçar mı ehl-i 'ışk / Neşve-dâr-ı ḥüsn olanlar şüh olur ṭannâz olur
- G215/5 İşte meydân-ı suḥan var ise gelsün Nâ'ilî / Ser-kaleminden **böyle** mu'ciz ihtirâ'ı kimsenün
- G281/3 Çeşm-i mestün vermese çağ **böyle** bir ruḥşat 'işveye / Bilse te'sîr-i nigâh-ı germ-i ḥasret neydüğün
- T5/10 Qabûl oldu du'âsı pâdişâh-ı mülk-i islâmün / Alındı **böyle** bir ḥısn-ı metîn maḥzûl olup küffâr

2. bu biçimde, bu şekilde, bu tarzda. <TS, ÖTS>

- K3/13 Dirîğ **böyle** geçen 'ömre kim zarûret ola / Bu tâbhânenün ârâm-ı ḥord u ḥ'âbında
- K5/19 **Böyle** tarḥ eylemiş endâze-i mi'mâr-ı ezel / Sâḥa-i himmetime ğarka-i istiğnâyı
- K34/7 Bir zamân da sabr edün ey müflisân-ı naḳd-i 'ayş / **Böyle** kalmaz germ bâzâr-ı riyânuñ şöhreti
- K34/9 **Böyle** kalur mı felek olmaz mı yâ Rab kâr-ger / Muṭrıbuñ nâlişleri pîr-i muğânuñ himmeti
- M4/I/1 Ğamzeñe **böyle** kılan ḥâtır-ı âşübî esîr / Kişver-i fitneyi bir tîğ ile etmiş teşhîr
- M4/IV/3 Sen neden **böyle** peîşân-reviş-i nâz olmağ / 'Işka bîġâne vü bîġâneye dem-sâz olmağ
- G199/1 **Böyle** germ olmaz idi meclisi rindân-ı ġamuñ / Olmasa ḥün-ı ciger bâdesi mestân-ı ġamuñ
- G304/1 Olursın ġayre hem-dem baña dersün âh u zâr etme / Ḥilâf-ı resm-i âyîn-i vefâdur **böyle** kâr etme
- G338/5 Ey Nâ'ilî ḥâmûşî maḥz-ı ḥikemdür ammâ / Eş'ârı **böyle** söyler üstâd söyleyince
- Ş12/1 Geçer fûrkat zamânı **böyle** kalmaz / Sağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

3. bu derece, bu kadar. <TS, ÖTS>

- K7/1 Bu rûzgâr-ı siyeh-dil qalursa **böyle** 'anîd / Çerâğ-ı mihriñi söndürmemek deġil mi ba'id
- K26/30 Ne mümkündür müdârâ **böyle** bir âşüb-ı sâḥirle / Ki mekrinden dil âşüb u fitne pür-ḥazer-terdür
- G209/1 Felek ne var bizi çağ **böyle** bî-ḥuzûr edecek / Bir iki bed-güheri câh ike vaḳûr edecek
- G285/5 Nâḥün-i ġam revâ mıdur **böyle** derûn-ḥırâş iken / Meclis-i meyde muṭrıbâ ġuşıma sâz degmesün
- G330/1 Vâye-baḥş-ı kâm olup düşmenleri şâd etmeye / Ey felek ehl-i dile çağ **böyle** bî-dâd etmeye

bu [416] yerde, zamanda veya söz zincirinde en yakın olanı gösterir; en yakında bulunan bir varlığı veya biraz önce anılan bir şeyi işaret yolu ile belirtmek için kullanılır.

Çekim sırasında bunu, buna, bunda, bundan biçimlerine girer. <TS>

- K1/16 Ey müdde'î mefâḥiretim görme nâ-revâ / Fehm et **bu** remzi kim saña şerḥ-i me'âl eder
- K1/39 'İzzet bulan **bu** meşğaleden bî-niyâzdur / Nefs-i 'azîzi sū'-i ṭaleb bed-sikâl eder
- K1/41 Sâķisine **bu** maşṭabanuñ etme i'timâd / Qand-ı neşâtı mâye-i zehr-i melâl eder
- K1/8 **Bu** 'arşa-i mefâḥiretün yeke-tâzıyım / Gelsün benimle var ise ceng ü cidâl eder
- K2/2 Ḥum-ı felek gibi bir gün olur **bu** küçe teḥî / Ne pîr-i bâde-furûş u ne bâde-ḥ'âr qalur
- K2/3 Mişâl-i muğbeçe vü pîr-i mey **bu** meclisde / Zaman olur ne cevân u ne ihtiyâr qalur

- K2/4 Bozar şarâbını seyl-i fenâ **bu** maştabanuñ Ne reng-i neşve ne âlâyiş-i humâr kalur
- K2/5 Şafâ gider keder-âlûd olur **bu** meclis-i üns / Ne cur'asında ne şâfında keyf ü kâr kalur
- K2/7 **Bu** sūr-gâh-ı fenâya gelür o deñlü kesel / Ki sâz-ı Zührede bir gün gusiste târ kalur
- K2/9 Qonan göçer **bu** serây-ı sipenc-i fânide / **Bu** tâbhânedede bir gün harâbe-zâr kalur
- K2/10 Metâ'-ı devlete aldanma kim **bu** kişverde / Hezâr ẖâce ğarîbü'd-diyâr u dâr kalur
- K2/11 Olursa her biri şahib-defîne-i Qârûn / Yine metâ' **bu** maḥzende müste'âr kalur
- K2/12 Ne deñlü raġbete şâyân olur meta'-ı emel / **Bu** kâr-gâh-ı harâba ne i' tibâr kalur
- K2/13 Ki nice kâfile-sâlâr-ı kârbân-ı vücûd / **Bu** tengnây-ı fenâda şikeste-bâr kalur
- K2/14 Harîf-i meslek-i Ferhâda müzd-i tîşe yeter / **Bu** kühsârda ancaḳ hırâş-ı kâr kalur
- K2/16 Verir esâs-ı pûl-ı çarḫa bād-ı fitne şikest / **Bu** cilve-gâhda ne menzil ne reh-güzâr kalur
- K2/17 **Bu** gül-sitânedede bir gün eser semûm-ı 'adem / Gider **bu** neşv ü nemâlar ne gül ne har kalur
- K2/20 Bu hâle ağla gel ey dîde kim keşâfet-i ğam / Sen olmasañ ten-i haḳîde pây-dâr kalur
- K2/29 **Bunuñla** sâḫa-i pehnâ-yı cûdın eyle kıyâs / Ki çarḫ o sâḫada mevḥûme bir ğubâr kalur
- K2/31 Firâz-ı bâm-ı sipihre o sâye-güster olur / Hażîz-i ḫâk-i mezelletde **bu** nizâr kalur
- K2/33 Şefâ' atûñle olanlar 'amel -tîrâz-ı ḳabûl / **Bu** kâr-hâne-i fîtratda sâz-kâr kalur
- K2/34 Qarîñ olan şeref-i ḥıdmetûñle mihr-âsâ / **Bu** çâr-ṭâḳ-ı zebercedde tâc-dâr kalur
- K2/56 **Bu** tâc u taḥtî koyup ḥusrevân-ı dehr ancaḳ / Zâḫîr-i mülk-i ḥudâvend ğîrudâr kalur
- K3/10 **Bu** ḥânedân-ı sa'âdet-ḳarîni olmış iken / Sütûde-medḥ-i selâṭîn-i kâmyâbında
- K3/13 Dirîĝ böyle geçen 'ömre kim zarûret ola / **Bu** tâbhânenüñ ârâm-ı ḥord u ḥâbında
- K3/16 Kim istemezdi **bu** meclisde 'ıys u nüşi eger / Olaydı neşve meyinde nemek kebâbında
- K3/17 Bu bâĝda nice mümkindür isti'âre-i şevḳ / Tefâvüt olmayıcaḳ bülbül ü ğurâbında
- K3/18 Belâ **budur** ki yine ehl-i câh-ı mest-i ğurûr / **buḫâr**-ı bade-i naḫvetle câme-ḥâbında
- K3/24 Fenâ-yı 'âleme ey bü'l-heves şu'ûruñ yok / **Bu** âh u ğirye nedür çarḫuñ inḳılâbında
- K3/25 Dimâĝuñ eyle muḥattal **bu** şevḳ-i ḥırmânuñ / Ümîd-i laḫlaḫa-i 'ûd u müşk-i nâbında
- K3/28 Ne'ûzu bi'l-lah ey dil **bu** guft u ğûlardan / Ki nâgeh olmayasın münfa' il cevâbında
- K3/31 Bu zaḫma merhem-i şâfî gerek ki cân u ciger / Hevânuñ olmaya tefsîde iltihâbında
- K3/32 Bu sûz u tâbî gidermez meger o bâdiye kim / Ğarîḳ-i raḫmet olur teşneler serâbında
- K3/68 Verâ-yı perdededür cilve-gâh-ı guft u şunûd / **Budur** netîce mûcib ü eger mûcâbında
- K3/70 Muḥîṭ olan yine sensin **bu** râzı söz mi deĝer / Gedâya nezd-i şeh-i mâlikü'r-riḳâbında
- K5/4 Yine mîzâb-ı kalem çeşme-i idrâkimden / Etdi şâdâb **bu** nûh bâĝçe-i ḫaḍrâyı
- K5/8 Ḥum-ı ṭab'ımda ki cûşide olur bâde-i feyz / Pür eder ḳaṭresi **bu** nûh ḳadeḫ-i minâyı
- K6/5 Cezâ-yı 'ıṣḳ u maḫabbetle bi-muḫâbâyım / **Bu** 'arşa-gâhda Mañşûra olmaĝa şanı
- K7/1 Bu rûzgâr-ı siyeh-dil ḳalursa böyle 'anîd / Çerâĝ-ı mihrini söndürmemek deĝil mi ba'id
- K7/8 Bu rûzgâra geelden ki etdi sevk Qazâ / Meşiiyyet-i dili mevḳûf-i dest-gâh-ı ümîd
- K7/12 Bu şah-rehde ki semt-i ḫaṭardur ey dil-i zâr / Ne ḫaşıl olsa da sa'yüñ müsâdif-i te'yîd
- K7/14 Şîĝar mı ḫavşala-i cân-ı nâ-şigîbâya / **Bu** imtidâd-ı zamân-ı sitem **bu** zulm-ı şedîd
- K7/21 Bulur nisâb-ı tesâvî **bu** bâĝda gül ü ḫâr / Olur **bu** memliḫada hem-'ayâr pâk ü pelîd

- K7/22 Bu lücce-gehde olur şarşar-ı havâdişden / Hürüş-ı mevc-i belâ geh nihân u gâh bedîd
- K7/25 Bu yolda tîğ-i rızâ ile çâk çâk olanuñ / Derûn-ı lâle gibi dâğ-dâridur hûrşîd
- K7/26 Bisât-ı emrdür ey dil **bu** mevķif-i hayret / Olur kıyâmı karîn-i rızâ-yı Rabb-ı mecîd
- K7/27 Medâr-ı nîl-i sa‘ âdâtür **bu** menzilde / Dilîr-i ma‘ reke-i Kerbelâ Hüseyn-i şehîd
- K7/36 Zihî irâdet-i hüküm-i ezel zihî teslim / **Bu** iktidâr ile ol pençe tâb-ı haşm-ı ‘anîd
- K7/40 Bu fitne âteşin îkâd eden la‘ inûñ ola / Edüp ‘azâbını Qahhâr lahza medîd
- K7/45 Bu infî‘âl ile maşşûr olanlaruñ verilir / Kef-i neşâtına maşşerde nâme-i te‘yîd
- K7/46 Vuķû‘ı mâtem olaydı eger zamânında / **Bu** bezm-gâhda şunmazdı câma el Cemşîd
- K7/47 Bu ğamla lâ-yı humı cevher-neşât ise de / Hamîr-i mâye-i endüh olur şarâb-ı nebîd
- K7/48 Hırâş-ı nâhûn-i âzâdur **bu** meclisde / O zaħmeler ki urur târ-ı çengine Nâhîd
- K7/52 Budur hulaşa ki maħz-ı hilâf-ı hikmetdür / Sezâ-yı la‘ n ise ancak **bu** mâcerâda Yezîd
- K7/52 **Budur** hulaşa ki maħz-ı hilâf-ı hikmetdür / Sezâ-yı la‘ n ise ancak **bu** mâcerâda Yezîd
- K7/55 **Bu** râzı derkte kem-mâyedür hîred yâ Rab / Kef-i kifâyet-i ‘ilmündedür **bu** gence kilîd
- K7/56 Bu mâcerâyı ki ‘ilmûñ muħîtidür etmiş / Rızâ-yı cûşîş-i seylâb-ı vehme sedd-i sedîd
- K8/2 Zamân-ı ‘azmûne Haķķuñ **bu** iktizâda imiş / Zuhûr-ı ‘âtîfet-i bî-dirîğ ü enbâzı
- K8/11 Zuhûr edince **bu** âşâr bildi şâh-ı ‘Acem / **Bu** fetħûñ olmuş ezelden Qazâ mühim-sâzı
- K8/18 **Budur** ümîd ki âşâr-ı şatvetûñ kaçıra / Cezîre-i ‘adem-âbâda ol dağal-bâzı
- K8/19 **Budur** ümîd ki iķbâl-i nuşretûñle ricâl / Zâmîme eyleye Bağdâda taħt-ı Şîrâzı
- K8/22 **Bu** iktidârı gören sende yâd eder mi daħı / **Bu** ‘arşa-gehde Nerîmân-ı nâveg-endâzı
- K8/29 Edüp nikâşte ‘arşa **bu** gûne elķâbuñ / Tecâvüz etdi qalem hadd-i silr ü i‘câzı
- K9/8 Ol zamân kim **bu** serâ-perde-i hikmetde Qazâ / Hüs-n-tedbîr ile ârâyîş-i erkân etmiş
- K9/12 Levh-i maħfûza **bu** ‘unvân ile yazmış nâmuñ / Ben kûlın ol ki şehinşâha şenâ-ħ‘ân etmiş
- K9/24 Tâ ezelden **budur** âyîni şehinşâhlaruñ / Gerçi te‘yîdini Sultân Süleymân etmiş
- K10/8 Câyiz ki satħ-ı hâki **bu** dem gül-nümâ ola / Mehtâba karşı âba düşen aħterân gibi
- K12/9 Yetmedi sür‘atine bād-ı bahârî **bu** kadar / Eyledi müjde-i teşrîfi içün isti‘câl
- K12/16 Bu terennümle şarîr-i qalem-i kâtib-i çarħ / Eder elķâbını Nâhîd-i sipihre ırsâl
- K12/37 Hadd-i i‘câza da **bu** beyt ile telmîħ etmiş / Vaşf-ı temķinini bir şâ‘ir-i sencide-maķâl
- K12/57 ‘Aczimi bârî **bu** taķrîb ile evşâfuñda / Bir iki beyt ile îrâd edeyim bi‘l-icmâl
- K12/68 Hâşılı tab‘-ı heves-kârıma besdür **bu** güneh / Ki düşüp hâtıra-i nazma kılam fikr-i muħâl
- K12/70 Felek ol şayrafî-i ekmeħ ü nâdândur kim / **Bu** yeter fark-ı zer ü hâkde noķşânına dâl
- K13/3 **Bu** meclis-i pür-vaħşet-i bî-dâdda ancak / Mazlûmlar âhıydı gelen gûşa hafâdan
- K13/8 **Bu** muzdaħam-âbâd-ı sitemde ne çekerdük / Bir iki fîrû-mâye-i zîbende-ķabâdan
- K13/34 **Bu** devr-i ķeb-endâzda luţfuñla hâlâş et / Erbâb-ı dili meşğale-i rûħ-gezâdan
- K13/39 Ol sâhîr-i i‘câz-ķarînuñ **budur** inşâf / Yok rûtbe-i ‘irfânına hâ‘iz şu‘arâdan
- K14/1 El-minnetülü‘l-lah ki dem-i sîr u şafâdur / **Bu** sîr hâsed-kerde-i şad Bâyķarâdur
- K14/2 **Bu** sîr-ı mubârek-dem ü ferħunde-maħal kim / Bir laħza temâşâsına biñ ‘ömr fedâdur
- K14/4 **Bu** çeşn-i hümayûna ki çarħuñ tek u pûda / Hûddâm-ı kemer-beste gibi ķaddi dütâdur

- K14/29 Seyr eylememiş mişlini ‘ömrinde **bu** sūruñ /Çarhuñ ki bükilmiş belli bir pîr-i dütâdur
- K14/30 **Bu** sūr-ı safâ-bahşâ **bu** ârâyîşe bâdî / Ol tâze nihâl-i çemen-i ‘izz ü ‘alâdur
- K14/43 Şâyestedür ol genc-i sa‘âdetde **bu** gevher / **Bu** sūr-ı hümâyûna münâsib o serâdur
- K14/64 Hâşıl **bu** ki bir sencileyin zât-ı şerîfûñ / Vaşfında kesel şugl-ı zamîm-i fuşehâdur
- K14/69 Çün oldı şeref-yâb-ı kabûlün **bu** kaşîdem / Şimden gerü yârân-ı suhen-gûya şalâdur
- K14/70 İnşâf **budur** kim eşer-i lutf-ı tabî‘at / Yektâ-güher-i nüh-şadef-i baħr-ı ‘alâdur
- K14/71 Çok fâris-i meydân-ı suhen lîk **bu** vâdî / İrhâ-yı ‘inân-ı kâleme teng-fezâdur
- K14/73 Ğar-möhre-i eşhâş ile **bu** gevher-i hâşuñ / Mi‘yârı nazar farkı Süreyyâ vü serâdur
- K14/87 Nâdâna cihân gülşen olur ‘ârife külhen / **Bu** mes‘ele ma‘lûm-ı kirâm-ı ‘uķalâdur
- K14/91 Baħtuñ gibi pâyende ola zıll-ı hayâtüñ / **Bu** ‘âlem-i fânide ki encâmı beķâdur
- K15/36 Ben maħkeme-pîrâ-yı me‘ânî **bu** kaşîdem / Şâ‘irliğime hüccet-i aķvâ mı degildür
- K15/44 Devr ede murâdıncâ felekler ki **bu** günler / Nevruz-ı tarab ‘îd-i aħıbbâ mı degildür
- K16/9 Şemse-i tāk-ı felek gibi fūrûğ-ı baħtı / **Bu** nüh eyvân-ı zer-endüdeyi eyler tezyîn
- K16/18 Dest-i hayyât-ı felek haķ **bu** ki pîrâmenine / Eylemiş perde-i dîbâsını şubhuñ bâlîn
- K16/25 Ki tūrurken nazar-ı merhamet-âşârûnda / **Bu** du‘â-güy-ı senâ-güster ü iħlâş-rehîn
- K16/33 Hâseli’l-lah ki **bu** ‘irfân ile dergâhuñdan / Nâ‘ilî dūr ola gerdün-ı cefâ-pîşe yaķîn
- K17/2 Olduñ ey şadr-ı mükerrrem **bu** senâ-güya zahîr / Eyleye Ğazret-i Ğaķ devlet ü ‘ömrin efzûn
- K17/3 İltifatûñla **bu** nâ-kâmı ķul etdi keremüñ / Ede iķbâlünü pâyende Ğudâ-yı Bîçün
- K17/9 Eder elķâbuñı ârâyîş-i levh-i ta‘zîm / **Bu** ‘ibârât ile nevg-i kâlem-i ğâliye-gün
- K17/33 Bu veķâr u ‘âzamet hâşşe-i zâtüñdur / Ğâseli’l-lah ki ola devlet ü câha merhûn
- K17/36 Nice iķbâlün için eylemesün Ğaķ du‘â / Devletüñ oldı Ğuşûşâ **bu** maħalle maķrûn
- K17/45 Mülk-i kâfir degil ancaķ **bu** şalâbetle senüñ / Zamm olur Ğıttâ-i fermânuña rub‘-ı meķûn
- K17/48 Cümleden **bu** suhen-ârâ-yı senâ-guster kim / Vaķf-ı endîşesidür ‘âlem-i feyz-i Bîçün
- K18/3 ‘Îlâc-ı derd-i ser etsün dîv-i tabîb-i zamân / **Bu** demde var ise pür-tâb-ı ıztırâb olmuş
- K18/8 Târîķ-i âb kesilmiş **bu** lücceler yekser / Hücûm-ı leşger-i germâ ile Ğarâb olmuş
- K18/9 Bu dem ki kaħt-ı nemâ ‘âmdur degil deryâ / Ki âb-ı çeşme-i hür maħv-ı iltihâb olmuş
- K18/14 Değil vücûdına âbuñ sebeb **bu** cümle cihân / Nuķûd-ı bezl-i kefi şadr-ı kâm-yâb olmuş
- K18/34 **Bu** tengnây-ı felâketde kâr u bâr-ı suhen / Ma‘ârif ehline sermâye-i ‘iķâb olmuş
- K18/40 **Bu** kâr-gehde Ğuşûşâ o sâħirim ki sözüñ / Lisân-ı mu‘cizeye ‘uķde-i cevâb olmuş
- K18/48 Hemîşe tâ ki **bu** vâdide her temüz u şitâ / Kıyâm-ı çâder-i eflâk-i bî-ținâb olmuş
- K18/49 Ola vücûdına **bu** Ğayme cây-ı âsâyîş / Ki cirm-i şemse-i zerrîni âfitâb olmuş
- K19/8 Şadr-ı a‘zam ki **bu** ‘unvân ile menşûrında / Yazmış elķâbını tuğrâ-keş-i dîvân-ı ezal
- K20/18 Sensin **bu** kaħt-ı sâl-i mürüvvette bî-riyâ / Eşrâfuñ ekremi küremânuñ tûvân-geri
- K20/21 Eyler seni **bu** baħşîş-i şâhâne ‘an-ķarîb / Yârâ-yı ehl-i dil ‘âlem-efrâz-ı serverî
- K20/22 Ol demde şugl-ı devlet ü iķbâl ile hemân / Ğaţırdan etme dūr **bu** ‘abd-ı senâ-geri
- K20/27 Nessâc-ı târ u pûdı olup nazm u neşrinüñ / **Bu** kâr-gehde Ğâme-i nev-tarķ-ı biħteri
- K20/28 Ğayrân-ı naķş-ı Ğayme-i iclâlün cylesün / **Bu** çetr-i zer-nigâr-ı mu‘allâ-yı berteri

- K20/29 Ol hoş-nüvīs münşī-i ‘Urfī-ṭabī‘ atūn / Zannım **budur** ki olmaya ‘ālemdə hem-seri
- K20/5 Nām-āver-i niyā vū pedersin **bu** ‘arşada / Olsañ güşāde-ḡān-ı kerem yok mıdır yeri
- K20/6 **Bu** ihtişām u devlete nisbet cenābuña / Dūn-pāyedür maḡām-ı mühin-şadr-ı defterī
- K20/9 Gerdūn nedür ki ola mühim-sāz-ı devletūn / Zātuñdadur **bu** ḡaşıyyet-i baḡt-ı yāverī
- K21/28 Bu ḡaḡt-ı sāl-i keremde Ḥudā bilür medḡūn / Ehemm-i meşḡale-i ḡaḡır-ı ḡam-efzādur
- K21/30 Budur ḡulāşa ki yokdur muḡassenātuña ḡad / Du‘ā-yı devletūn etmek ehemm ü evlādur
- K21/8 Sezā degil mi ḡuşuşā **bu** deñlü ta‘rīfe / Ki hem-zebān-ı Aristo-yı ḡikmet-ārādur
- K22/10 Bu demde luṭf-ı devlet ü iḡbālūn añlamaz / Āḡeh-dil olmayan anı ḡayrū‘l-umūrdan
- K22/21 Cevr-i felek belā **bu** ki ehvendür anlara / Hezl ü nifāḡ-ı tīre-dilān-ı ḡubūrdan
- K22/23 Söz **bu** ḡubār-ı ṭab‘ ile ḡālī olur mı ḡiḡ / Āb-ı ḡayāt olursa da gerd-i fütūrdan
- K22/26 Ma‘zūr ṭut **bu** ḡekvede ḡüstāh isem eger / Memdūḡdur müzāḡī-i ḡaḡır sürūrdan
- K22/28 Sīlī vū ṭa‘ nedür işidūp ḡördūḡüm hemān / **Bu** rüzḡārda bir ālāy kerr ü kūrda
- K22/32 Eşḡāş-ı luṭfuñı unudur bir nefesde līk / Gelmez **bu** kār-ı bed o ḡürūh-ı şükūrdan
- K23/14 Ne Cemşīde müyesser oldı **bu** meclis ne Dārāya / Edā-yı şükri vācibdür **bu** devrūn ḡaş u ‘ām üzre
- K23/15 Muḡaşşal **bu** dem-i ferruḡda istid‘a gerek Ḥaḡdan / Devām-ı devlet-i maḡdūm-ı Bercīs-ihtişām üzre
- K23/23 Keremde Ca‘fer-i Baḡdād-ı şānī derdim ammā kim / **Bunuñ** iḡsānı ḡālibdür o ser-ḡayl-ı kirām üzre
- K23/27 Bırakmış sāye-bān-ı bār-ḡāh-ı rif‘atūn sāye / **Bu** eyvān-ı bülend-i ḡār-ṭāḡ-ı nūh-ḡıyām üzre
- K23/28 Bu istiḡkām ile bi‘l-lah esās-ı devlet ü ‘ömrūn / Kırıāmet ḡopsa da olmaḡ ‘acebdür inhidām üzre
- K23/48 Bu şī‘r-i dil-ḡüşāda ol ‘arūs-ı dil-keşūn ḡāme / Kemāl-i vaşf-ı ḡüsnin ḡösterir iḡām-ı tām üzre
- K24/34 Vaşfuñda **bu** ḡaşıde-i pūr-intiḡāb kim / Her lafz-ı dil-peṭīri ma‘ānī-şudūr olur
- K24/35 ḡāmūş ol ey kalem ki o ümmīd-ḡāhda / Ādābdan **bu** zemzeme min-ba‘d dūr olur
- K24/5 Bir ḡün **bu** rüzḡārdur ehl-i kemāle de / Hengām-i imtiyāz u maḡall-i zūḡūr olur
- K25/13 ḡālī ise zihnuñ n’ola envār ile pürsün / Ḥāşıl **bu** ki hem āyīne hem āyīne-dānsın
- K25/28 Evşāfuña **bu** maṭla‘ı zeyl eyledi ṭab‘ım / Kim sen daḡı ṭaḡşīnine bigşūde-deḡānsın
- K25/46 Bu şī‘r-i ter ol şāf dili tesliyet eyler / Kim ola mükedder deseler āb-ı revānsın
- K25/56 Olsun **bu** du‘ā şām u seḡer vird-i zebānuñ / Ol maḡfil-i ‘ālīde ki dāmen-be-miyānsın
- K26/19 Bu endişeyle ol ḡülzārı tenhā ḡeşt ederse dil / Nice ḡülzār kim her bergi bāḡ-ı ḡulda hem-serdür
- K26/41 Ola zātı serir-ārā-yı devlet ol kerem-kāruñ / Vücūdi ḡaḡ **budur** kim feyz-i isti‘dāda maḡhardur
- K27/36 Bu ḡazānuñ nitekim āmed ü refīnde demek / Ehline sūd ola nā-ehle ziyān hoş ḡeldūn
- K28/13 Ḥāşıl **budur** ki ‘ār ederüz birden añmaḡa / Eşḡāş-ı rüzḡārı seg-i necm-i dīn ile
- K28/21 Zannım **budur** ki zecr ile ḡālūn tebāh ola / Ol cāh-ı ma‘deletde dil-i şerm-ḡīn ile
- K28/38 Bī-ḡiss ü rūḡ ḡālebe döndi ‘adū-yı dīn / Lāl etdi şaṭvetūn **bu** ḡadar kibr ü kīn ile
- K28/44 Şadrā du‘ā-yı ḡusrev-i ḡāzī senūñledür / Mañşürsın **bu** şavlet ü rāy-ı rezīn ile
- K28/61 Bu iltifātı ḡörmedi bir āferīdeden / Evḡātı ḡeṭti ḡāḡ ḡenān ḡeḡ ḡunīn ile
- K28/62 Ol nā-tüvāna ancaḡ olur dil-nevāzlık / **Bu** luṭf u cūd ile **bu** ‘aṭā-yı rezīn ile
- K28/76 Lāyık **budur** ki bülbul-i zārın unutmaya / Sulṭān-ı ḡül **bu** salṭanat-ı nāzenīn ile
- K28/76 Lāyık **budur** ki bülbul-i zārın unutmaya / Sulṭān-ı ḡül **bu** salṭanat-ı nāzenīn ile

- K28/82 Ārām-gāh-ı ehl-i dil olsun hezār-sāl / Kaşr-ı refî‘-i cāhı **bu** nüh şehnişîn ile
- K29/11 Ümmîd odur ki eyleye **bu** nazm-ı pākimi / Ma‘ rûz-ı hâk-i pâyi o şadr-ı sa‘ âdetün
- K29/13 Ey hâme Nâ‘iliye olup sen de hem-zebân / Göster suhen-verâna **bu** fende mehâretün
- K29/14 Bu nev-terâne şi‘r ile vaşfin mezîl et / Ol zîb-i mesned-i hâdim-i şân u şevketün
- K29/30 Mihrün qarîn-i rif‘at ola tâ ki olmaya / Ahkâmı müntehî **bu** suşurlâb-ı hikmetün
- K29/6 Ahvâl-i pür-melâli aınlmaq düşerse ger / **Bu** ‘abd-ı müstemend -i qalîlû‘l-bezâ‘atün
- K30/9 Meclisünden **budur** inşâf ki mehcûr olalı / **Bulmadım** zevk şebâtımda devâmımda benim
- K30/15 Olmasa nuşka mecâlün varıcağ havfım odur / **Bu** mehâbet ki var ol şadr-ı hümâmımda benim
- K30/19 Ğarażım bezm-i şerîfünde aınldıkça **bu** kim / Diye dâhıldür o ta‘dâd-ı ğulâmımda benim
- K32/9 Yine **bunuñla** kul olmaq kapuñda sultânım / Faķire genc-i kerem maħz-ı pâdişâhidür
- K32/10 Çıkarma şi‘ri gibi Nâ‘iliyi hâtırdan / Ki ol şadefçe **bu** dürrün qarâr-ğâhıdur
- K33/4 **Budur** inşâf ki Sencerle Melikşâh degil / Pâdişâhân-ı selef görmediler böyle re‘is
- K33/12 Bir mu‘ammâ **bu** ki hâllinde cihân ‘acizdür / Beyt-i şâ‘ir gibi bî-tevriye vü bî-tecnîs
- K34/26 İstemez ammâ bilür **bu** vaz‘ ile şimdi felek / Şöhre-i idbâr eder erbâb-ı câh-ı devleti
- K35/3 Bu kaşruñ müjde-i vaz‘-ı esâsıdur eger olsa / Öñinden haşre-dek deryâ gibi mevc-i güher cârî
- K35/10 Miyân-ı havza kim ğülmîh-i saķfından düşer pertev / Sipîhr-i devletün ol şâbitânıdur **bu** seyyârı
- K37/2 Bu köhne mezra‘adan neydi dâne-çîn olmaq / Müfîz olaydı zamân-ı direv haşâdı kadar
- K37/3 Ne aınlanur **bu** serây-ı sipenc-i fâniden / Ki ola vaķt-ı taleb ‘ömrün imtidâdı kadar
- K37/6 Revâ mıdur ki **bu** berzağda deşt-i hırmânun / Belâ-keş olmaya dil Kays-ı nâ-murâdı kadar
- K37/12 Şehân-ı taht-nişîni **bu** kaşr-ı nüh-tâķun / Mu‘ammer olmaya Cemşîd ü Keyķubâdı kadar
- M1/3 Rindâna telâfî-i ğam-ı devr-i teselsül - Meclisde bilürsün / Peymâne-i leb-rîz-i pey-â-peyle gerekdür - Bizde **budur** ‘âdet
- M1/I/5 Bir şemmedür **bu** vâķı‘adan hâl-i Kerbelâ / Kerrûbiyân-ı ‘arş **bu** zulme yeter ğüvâh
- M1/I/7 Bu mâcerâyı şerha-dil olsun yegân yegân / Tâ haşr kabrün üzre nümû-dâr olan ğiyâh
- M1/II/5 Sen mâhdan cudâ bize **bu** ‘âlem-i ferâğ / Bir teng ü târ hõcreye beñzer serâcı yok
- M1/II/6 Aşluñ egerçi hâk idi ammâ ‘aceb **bu** kim / Hâk-i siyehle hîç zerün imtizacı yok
- M1/III/2 Hâk olsun encüm-i kaţarât-ı sirîşķümüz / Çün kim sebeb **bu** fitneye hûkm-i sitâredür
- M1/III/4 Kıyduñ qarîn-i nâkes olup kendü kendüne / Şağs-ı każâ **bu** meşğaleden hîç-kâredür
- M1/VI/3 Dâr u diyârun eyledün ey nâ-murâd terk / Āhır **bu** hâkdân-ı fenâdan mürür ile
- M1/VII/1 Bir laħza kim **bu** bezm-i fenâda dem eyledün / Tâyy-ı bisât-ı kâr-geh-i ‘âlem eyledün
- M1/VII/2 Koydı biri birine **bu** mâtem felekleri / Kaşd-ı harâb-kârî-i nüh-târem eyledün
- M11/I/2 Yâ Rab ne luţf olur **bu** ki medûh ola baña / Ser-ğayl-i enbiyâ ‘âlem-efrâz-ı sermedî
- M12/I/6 Olan hâdî şırât-ı müstaķime şer‘-i pākündür / **Bu** ‘âlem berzağ-ı havf u recâdur yâ Resûla‘l-lah
- M12/IV/2 **Bu** gedâdan ki kem-bezâ‘atdır / Def‘-i sûd eyle yâ Resûla‘l-lah
- M2/I/1 Hıfz eyle beden dârını şîvenden ilâhî / Ayırma dil ü cânı **bu** meskenden ilâhî
- M2/I/6 Bu âteşe etsün mi taħammül bir avuç hâk / Olmış tûalum ol daħi âhenden ilâhî
- M2/II/1 Demdür **bu** şifâ-ğânede bîmâr u haķîrim / Leb-teşne-dilim tâ-ı teb-i haşretle sirim

- M2/II/3 Yâ ‘unşur-ı nârî iledür hilkat-i aşlım / **Bu** âteş-i cân-süz ile yâ şu‘le-hamîrim
- M2/II/9 Şâf eyledi gam âteşi yâkût-ı vücudım / **Bu** cevher ile dâğ-ı dil-i mihr-i münîrim
- M2/III/3 Bu şu‘le-zemîn sîne-i pür-tâbımı yâ Rab / Hırmen-gede-i berķ-i cihân-süz-ı nazar kııl
- M2/IV/3 **Bu** cürm ü **bu** ‘işyân ile kim der saña bi’l-lah / Dâmen-be-kef-i hı‘âhiş-i hayr u hasenât ol
- M2/V/7 Ol şâhı şefî‘ et ki yaķa tâb-ı cemâlûn / Zencîr-be-gerden **bu** giriftârûnı yâ Rab
- M2/V/8 Maḥşer ki tûta ma‘deletûn rûz-ı hayâtıdan / Pür-cürm ü me‘âşî **bu** güneh-kârûnı yâ Rab
- M3/III/2 Dest-i taleb erişmedi dâman-ı vahdete / Düşdük **bu** ıztırâb ile vâdî-i hayrete
- M3/IV/3 Yâ Rab n’olur **bu** yolda irâdet-pezîr-i ‘ışķ / Ermez mi dest-i sâlike dâman-ı pîr-i ‘ışķ
- M3/VIII/3 ‘Âlemde âdem olmaduğın bilmedûn daḥi / ‘Âlem **bu** ‘âlem olmaduğın bilmedûn daḥi
- M3/X/3 Tût dâmen-i rızâyı şaķın ḥiffet eyleme / Çokdur **bu** yolda cây-ı ḥaṭar ḡaflet eyleme
- M4/V/1 Yâr için şoḥbet-i ağıyâra tenezzül güçdür / ‘Âşıķa belki **bu** ma‘nâyı te‘emmül güçdür
- M4/V/2 Ḥaste-i ‘ışķ olana renc-i teğâfûl güçdür / İhtiyârî **bu** kadar cevre taḥammül güçdür
- M5/III/1 ‘Uşşâķ yanuḡda ḥiç-kesdür / Bî-çârelere **bu** ‘işve besdür
- M5/IV/6 Bu ḡayret ile sen cyle inşâf / ‘Âşıķ nice olmasun ciger-hı‘âr
- M5/IV/7 Dil-dâde-i şevķ iken vefâyâ / Cevrûnde nedür **bu** deñlü işrâr
- M5/IV/8 Âmade-i luṭf iken raķîbe / ‘Uşşâķa nedür **bu** ķahr u âzâr
- M5/V/1 Kûyuḡda nedür **bu** dâd-hı‘âhî / Ey ķişver-i fitne pâdişâhı
- M5/VI/10 Dil maḥz-ı ḥaṭadur aḡlamam kim / **Bu** re‘yde sen şavâb edersün
- M5/VI/2 Bu cünbiş ile ne‘ûzubi’l-lâh / Dil ķişverini ḥarâb edersün
- M5/VI/9 Şâyed ki **bu** vaż‘-ı nâ-sezâdan / Yğrı göriceķ ḥicâb edersün
- M5/VII/1 Yâ Rab senden **budur** niyâzım / Hem-reng-i ḥaķîķat et mecâzım
- M5/VII/10 **Bu** vâdî-i pür-ḥaṭarda reh-zen / Besdür baña baḡt-ı ḥîle-sâzım
- M5/VII/11 **Bu** meşğale bâ‘iş-i telefdür / **Bu** yolda felâḡ ber-tarafdur
- M5/VII/4 Etdûn beni bir perîye ‘âşıķ / Fâş oldu **bunuḡla** ḡalka râzım
- M5/VII/7 Bir şehsuvâr-ı nâz içündür / **Bu** bâdiyelerde türktâzım
- M5/VII/8 Bir sîm beden cevân içündür / **Bu** pûta-i ‘ışķda güdâzım
- M7/II/2 Verâ-yı kâm-cûyân-ı maḡabbet nâ-murâdîdür / Gönül **bu** maṭla‘ın memnûn-ı ma‘nâ-yı müfâdîdur
- M7/III/2 **Bu** beyti istimâ‘ etsün geķenler reh-güzârımdan / **Bu** aḡlansun zebân-ı sebze-i ḡâķ-i mezârımdan
- M7/V/2 Bu ma‘nâdan derûn-şâdım ki bir dem etmeyüp te’ḡîr / Edüp ser-tîz ü bürrân tîşe-i âzârı bî-taķşîr
- M8/VI/3 Bu şan‘atde ne Erjeng ü ne Mânîdür saña hemtâ
- G1/2 Bu ‘âlem pây-tâ-ser kūh kūh-ı miḡnet ü ḡamdur / Eder her tîşe-ķâr-ârzû bir Bîsütûn peydâ
- G1/5 Bu lu‘bed-ḡâhda ey Nâ’îlî bilmekdedür ḡikmet / Ne zîr-i ḡırķadandur heft tâş-ı nîl-gûn peydâ
- G5/1 Sen verürsin ‘âriyet **bu** cân-ı maḡzûnı baña / Senden ayrılmaķ hemân ölmekdür ey ḡunî baña
- G5/4 İ‘tibâr etme revâc-ı ķâr için Bercîs-i ķarḡ / Çeşmüñe sen öğretedûn **bu** efsûnı baña
- G5/5 Nâ’îlî dâḡım **bu** ḡasretten ki âḡım gösterür / Reng-i ḡâķistrede pâ-ber-câ **bu** ḡerdûnı baña
- G7/5 Tâvķ-ı zencîr-i rızâ-ber-gerdenim ey Nâ’îlî / **Bu** kuhen dârü’ş-şifâ mādâm meskendür baña
- G9/4 Düşerdi manzara-i ķâr-tâķ-ı naḡvetden / **Bu** ḡüsn ile nazar etseydi âfitâb saña

- G9/5 Nedür **bu** feyz-i sirāyet ki sākīyāvermiş / Lebūn şarāba leṭāfet şarāb-ı nāb saña
- G9/6 Selām-ı Nā'ili-i zārdan mı incindün / Nedendür ey ḥam-ı ebrū **bu** pīç ü tāb saña
- G16/3 Sūdā-gerān-ı 'ışkuñ olur şāh-benderi / Ol kim **bu** yolda māmelekin bāce verdi hep
- G19/5 Peymāne lede pür gerek ey Nā'ili **bu** şeb / Lebrīzdür terāveş-i mihr ile māh-tāb
- G28/5 Dūd-ı dil ü eşk-i Nā'ilīdür / **Bu** ṭārem-i nil-gūna bā' iş
- G30/3 Mişāl-i şīşe-i billūr-ı āfītāb olamaz / **Bu** faşl içinde şehāb-ı keder ḥavāda bedīd
- G32/5 Kālur mı zinde meger şem'-i bād-ı āh gibi / **Bu** rüzgārda ey Nā'ili çerāğ-ı ümīd
- G34/1 Ğubār-ı Ka'be-i kūyuñ görür mi çeşm-i ümīd / **Bu** rüzgāra göre dostum degil mi ba' id
- G34/5 Bu ḥüşk sālde ey Nā'ili ne mümkindür / Ola şüküfte bahār-ı ḥadīka-i ümīd
- G42/2 Gerdün ile ğavğa **bu** güzzer-gāh-ı fenāda / Bir gūşe-i bī-minnet olan külhen içündür
- G47/2 Ğarībdür **bu** ki çeşm-i siyāh-ı mestün ola / Yegān yegān müjeler mest-i nāz iken maḥmūr
- G48/4 Ğarīk-i lücce-i ḥayret **bu** heft girdābuñ / Ne ka'rına nāzar eyler ne destyār ister
- G49/6 Hīkmet **bu** kim daķīka-şināsān-ı encüme / Etmez felek müsā'ade her kārı saht olur
- G51/7 Mu'āşirān-ı murabba'-nişin-i dāmen-i ḥum / **Bu** çār-ṭāķ-ı mu'allā-ķuşūrı n'eylerler
- G52/2 Cihānda kimden edersün ümīd-i ḥ'ān-ı kerem / **Bu** tāb-ḥānede ikrām-ı zayf bilmezler
- G54/1 Hār-ı ğama rencīdeligüñ vaķtı degildür / **Bu** bağda gül-çīdeligüñ vaķtı degildür
- G59/2 'Uşşāka bir belāsi da 'ışkuñ **budur** ki yār / Āh-ı dil-i raķīb-i dil-nevāzından incinür
- G60/5 Söz daķīķ olmasa rağbet mi **bulur** Nā'iliyā / Nazm-ı pākūñ **budur** inşāf ki diķķāt yeridür
- G62/5 Baķ Nā'ili **bu** nazm-ı selīsūñ suṭūrına / Emvāc-ı selsebīl-i bihişt-i kemāli gör
- G63/1 Fezā-nişin-i ğama dūd-ı āh lāzımdur / **Bu** teff ü tāba bir ebr-i siyāh lāzımdur
- G63/3 Ne bādbāna ne fülke ne rüzgāra ṭayan / **Bu** ğarķa-gāhda ancaķ şināh lāzımdur
- G63/7 Taḥammül eyleyelim cevri rüzgāra gönül / **Bu** gūşmāl bize gāh gāh lāzımdur
- G66/1 Ol ki **bu** ğam-ḥānede 'ıyş-i dem-ā-dem **bulur** / Her ser-i müyında bir zā'ika-i ğam **bulur**
- G67/2 'Aksin düşürüp lüccce-i ḥün-ābā sipihrüñ / ol meyle **bu** nüh cām-ı ziyā-güsteri ṭoldur
- G68/2 Şunulsa destine miftāḥ-ı cennet bir nefes sensüz / Karār etmek muḥaşşal **bu** dil-i nā-kām müşkildür
- G68/5 Suḥen ey Nā'ili 'ārī gerek temyīz-i maḥlaşdan / **Bu** dāniş-gehde zāta ğālib olmaķ nām müşkildür
- G69/3 Ey dil deme ṭağıtdı siyeh sünbülün şabā / Senden yayılmasun **bu** ḥaber kim siyāhdur
- G73/6 Ben **bulmadım** görürseñ eger ey ḥakīm sen / İnşāf şafḥasın **bu** nüh evrāķdan ķopar
- G73/7 Ey Nā'ili semā'-kūnān heft beytüñe / Seyyāregān-ı çarḥ **bu** nüh ṭāķdan ķopar
- G75/5 Bu hengām-ı şağabda Nā'ili maḥbūb ile meyden / Çemende cūylar āyine-i naķş-ı ferāģuñdur
- G84/2 Nāzarūñ yārda sen secdede zāhid bilsek / **Bu** teveccūh ḥam-ı ebrūya mı miḥrāba mıdur
- G84/4 Bu teğāfūl nedür eybaḥt gel inşāf cyle / Yoksa taķlīdūñ o sermest-i şeker-ḥ'āba mıdur
- G84/5 Bu fenā lüccede ey Nā'ili ser-geşte / Gūşe-i ḥāṭruñ emvāca mı girdāba mıdur
- G85/3 Ey ḥ'āce biz ki ḥāk-nişiniyüz **bu** ḥaymenüñ / Sūdā-gerāna şor ki bisāṭı ne gūnedür
- G88/7 Ğavğā-yı saltanat **bu** serāy-ı sipeçde / Ey Nā'ili selāmet-i dervīşi gösterür
- G89/2 Dāğ-ı mihr olsa o zer tūgme-i yektā ne 'aceb / Ki o mehcūr u **bu** me'nūs-ı girībānuñdur
- G90/3 Toḥmında şafā mağzı bulunsun mı **bu** bāģuñ / Kim reng ile būdan gül ü bādāmı teḥīdür

- G90/5 Ey bî-ḥaber-i vaḥṣet-i ‘uḳbā ḥaberūn yok / **Bu** keşretūn elbetde ser-encāmı tehîdür
- G90/7 Ḥāmūş görüp Nā’iliyā şanma **bu** deyrūn / Naḳş-ı şuver-i ḥāme-i ressamı tehîdür
- G92/4 Bu kuhen dār-ı şifānuñ nazar-ı dānāya / Çarḫ-ı atlas dedigūn köhne firāşı görünür
- G93/2 Şeb-zinde-dār-ı ‘ışḳa **bu** vaḥṣet-serāyda / Zülmet-zedā-yı ḥayret olur bir dimāğ ver
- G94/4 Bu deñlü fitne vü āşūba bā’iş kişver-i dile / Ol iki çeşm-i mestūn birbiriyle ittiḥādıdır
- G99/5 Ğarīb daḥmedür ey Nā’ilī **bu** heft evreng / Ki bir degil nice Behrām-ı bî-ḥuceste yatur
- G100/3 Ey ḥired bālā-yı ‘ışḳa ḥaml-i minnetden murād / Biçdügūn **bu** ḥil’at-ı kūtāhı söyletmek midür
- G102/1 Kōnarlar ehl-i hevā ihtiyāt bilmezler / ‘Aceb ḥaṭar yerdür **bu** ribāṭ bilmezler
- G102/2 İçerler ol meyi kim nūş-dārū-yı ğamdur / Mu‘āşirānı **bu** bezmūn neşāṭ bilmezler
- G102/3 **Bu** çār-tāḳ-ı ḥarābuñ tenezzülünde nedür / Cihān cihān keder-i inḥitāt bilmezler
- G102/4 Ğinā-yı ḳalb ḳadar ni’met olmaz ehl-i dile / **Bu** teyenūn fuḳarāsı simāṭ bilmezler
- G102/6 Ḥaşīr-i köhne sitebraḳla Nā’ilī birdür / **Bu** ḥākdān-ı fenāda bisāṭ bilmezler
- G105/2 Bu kār-gehde naḳş-ı cefā yārdan degil / Nessāc-ı tār u pūd-ı nazardan zühür eder
- G106/1 Mir’āt-ı cāna ba **bu** dil-i mübtelāyı gör / Āyīne şundı destine şāhuñ gedāyı gör
- G110/3 Şafā-yı ḥāṭırım eyler ğubār-ı ğam efzūn / O rīk-i bādeye **bu** āfitāb şīşesidür
- G110/4 Göñül ki kākliñe sīneden hücūm eyler / Ol āşiyāne-i ‘anḳā **bu** şīr pīşesidür
- G114/5 Ey Nā’ilī sözüñde **bu** dil-keş ḥayālillerūn / İ’cāzdur ki nev’-i beşerden zühür eder
- G120/6 Nā’ilī ḥāṭıra-i bīm-i ḳazā yok bizde / Rind-i āġāh **bu** ma’nāda te’emmül mi eder
- G124/1 Bu mātem-ġāhda feryāda ḥayret reh-zen olmuşdur / Hücūm-ı ğam tehī-sāz-ı dimāğ-ı şīven olmuşdur
- G133/9 Bezl-i cāna **bu** tehālūk nedür ey pervāne / Zīr-i dāmānuña ol şem’-i şeb-ārā şıġmaz
- G133/10 Nāle-i derd-i derūn bunda degül māni’-i kurb / **Bu** şifā-ḥāneye Eyyüb-ı şıġiā şıġmaz
- G134/5 Yok Nā’iliyā şübhemüz encām-ı verādan / **Bu** gerdiş-i eflāki de ḥayrān bilürüz biz
- G136/3 Kef-i şīşe-gerde tamām olursa ḳadeḫ ṭarab müdām olur / Eridüp **bu** pūtada nār-ı ‘ışḳ yine ‘ıḳd olursa zücācımız
- G136/4 Bizüz ol metā’-ı daġal-dükān görünür bezā’atımız ziyān / Ki **bu** çārsūda degül ‘ayān ne kesādımız ne revācımız
- G136/5 Bu şifā-serāçede Nā’ilī bilineydi nabz-ı marīz-i ‘ışḳ / Elimüz alup ol ṭabīb-i cān yine eyler idi ‘ilācımız
- G144/6 Andan degül mi hep şeb-i hecre **bu** imtidād / Dest-i şabāḫ-ı vuşlat u dāmān-ı baḥtımız
- G147/3 O nā-murādlaruz kim **bu** ḥasret-ābāduñ / Ḥuşul-i kāmda bî-renc ü bî-ta’ablarıyuz
- G147/7 Nifāḳ-pīşelerūn Nā’ilī **bu** meclisde / Ğarīme-ḥūān-ı fūsūn-kārī-i ṭarablarıyuz
- G149/3 Bu rüzġārda āzāde-ser o rinde ḥased / Ki fark-ı himmetine sāye-i hümā düşmez
- G149/4 Bisāṭ-ı dehr oda yansun **bu** tāb-ḥānede kim / Naşīb-i ehl-i dile köhne būriyā düşmez
- G149/6 Ğarābet olmsa ma’nāda Nā’ilī naẓmuñ / Ğarībdür **bu** ki elfāzı āşinā düşmez
- G152/3 Yā nevg-i ḥancer-i müje yā dām-ı ṭurradur / **Bu** dehr-i bî-şebātde cāy-ı güzīnümüz
- G153/5 O ḥekīm-senc-i ḥayātuz **bu** şifā-ḥānede kim / Derd-i ‘ışḳı revīş-āmūz-ı Mesīḫā ederüz
- G154/2 Elden çıkarursun hāzer et naḳd-i şıġībī / Bāzār-ı ğam-ı ‘ışḳ **bu** germiyyete döymez
- G158/2 Düşdük zekānuñ çāhına zūlfūn hevesiyle / Demdür ki **bu** meclisde giriftār-ı kemendüz

- G158/5 Bu âh ile biz Nâ'iliyâ kişver-i dilde / Bî-bâng cers-i merhale peymâ-yı gezendüz
- G159/5 Biz Nâ'ilî **bu** za'f ile **bu** cism-i zerd ile / Pâmâl-i rāh-ı zillet olan kâh-ı hasretüz
- G162/3 Ciger-kāvân-ı 'ışka âteş-i dilden haber vir kim / **Bu** kūha tîşe kâr etmez **bu** kârî Kūhken bilmez
- G162/6 Bakup ol hâle şorma Nâ'iliden nâfenün hâlin / **Bu** ders-i hayret-efzâyı ciger-hûn olmayan bilmez
- G167/1 Mest-i 'ışkı **bu** tokuz cām-ı feraḥ-nāk edemez / Dil nedür 'ışk nedür ḡam nedür idrāk edemez
- G167/5 Nâ'ilî naḥvet ü cāh ehli mu'ammer olamaz / Kimse zehri **bu** şifā-hānede tiryāk edemez
- G173/3 Mestî-i hûn-ı ciger ṭab'ına vermiş neşât / Ol ki **bu** ḡam-hānede 'işrete nāz eylemiş
- G175/2 Gül-i ḥadiḳa-i kâ olsa ser-be-ser 'âlem / **Bu** hār-zār-ı ta'alluḳda bir giyāha degiş
- G177/6 **Bu** dām-gāh-ı ta'alluḳda şāhbāz-ı vücūd / Ḥalāş ümīdi ile pây-best olup ḳalmış
- G178/1 **Bu** süllem-pāye-i iḳbāle kim Şeddād ayak başmış / Felek ḳaşr-ı vücūdın etmege berbād ayak başmış
- G178/7 Felek tāsından etmiş ka'beteyn-i mihr ü māh-āsā / **Bu** şeş-dergāh-ı siridrāca çok nerrād ayak başmış
- G182/1 Bu ṭāḳ-ı nîl-gün kim ḥışn-ı nūh-bārūya bağlanmış / Degüldür cāy-ı āsāyiş esāsı şuya bağlanmış
- G182/2 Se-rūze devlet-i iḳbāl-i çarḫa olma dil-beste / **Bu** ber-vefḳ-ı meşeldür kim nice bāzūya bağlanmış
- G183/6 Fūrūḡ-ı gervher-i idrāke teng imiş **bu** cihān / Metā'ı âteş olan çārsūya şıḡmaz imiş
- G184/4 Olur rüsvā-yı rüz-ı maḥşer-i ol kim şām-ı ḡafletde / **Bu** bāḡuñ gül şanup hār-ı muḡaylānını devşürmüş
- G184/5 Degül dād u sitedden bir nefes ḥālî **bu** bender-gāh / Biri açmaḳ bārın biri dükkānını devşürmüş
- G185/3 Ecza-yı ḥüsnî ta'biye ḳılmış ḥakīm-i şun' / Ḥikmet **budur** ki kâlbüd-i nāza şıḡmamış
- G189/6 Urur vücūdını şemşîr-i şem'a pervāne / **Bu** ızṭurābda ol iḥtirāzdan fāriḡ
- G193/3 Alur mı dil nigeḥ-i iltifātdan vāye / Teḡāfüle **bu** ḳadar ruḥşat-ı cevāz olıcaḳ
- G202/4 Bu şāḫāda gördük ki degül ḥınḳ-ı felek rām / Nāçār 'inān-ı dili irḫā ile geçdük
- G208/6 Her nefes ḡarḳ-āb-ı eşk eyler **bu** mīnā ḥücreyi / Çeşm-i Ya'ḳūb-ibtılānuñ Beyt-i aḫzānın görüñ
- G209/2 Ne iḳtizā-yı ḥired-sūzdur **bu** berzaḫda / Ki ehl ḥ'ār ola nādan ola ḥuzūr edecek
- G209/3 Nesine ḡirresün ey bü'l-heves **bu** dünyānuñ / Ne güne devleti var 'âlemün ḡurūr edecek
- G209/5 Bu eşk ü âh ise müşkildür ey dil-i pür-ḡam / Şikeste fülk-i girān-bārımuḡ mürūr edecek
- G209/8 Neşât-ı ḥātır-ı 'âlem elüñdedür sāḳî / **Bu** ḡamları yine bir cāmdur sürūr edecek
- G209/9 Tevaḳḳuf eyle **bu** bāzīçe-geḥde Nâ'iliyā / Verā-yı perdede esrār var zuhūr edecek
- G211/3 Nedür **bu** sa'y u teveccüh ḳudūmuña ḡüyā / Henüz ayaḡı toziyla Ḥicāzdan geldün
- G211/4 **Bu** şeb neşim ile sen daḫi ey berid-i ḡayāl / Teneffüs eyle ki dūr u dirāzdan geldün
- G211/7 **Bu** iḳtidār nedür Nâ'ilî suḫanda meger / Cenāb-ı 'İşmetî-i bî-niyāzdan geldün
- G214/2 **Bu** çārsūda ḳasid olur ḥod-furūşluḳ / Mizān-ı i'tibārı gider müstaḳīm isen
- G217/7 Meylün **bu** ḥākdāne cehālet degül midür / Ey ḥ'āce 'âlem-i melekūtî 'alīm isen
- G218/1 Mihr ü mehün ṭulū' u ḡurūbın ne añladuñ / Ḡaltān **bu** 'arşanuñ iki ṭupın ne añladuñ
- G218/4 Ey ḥiç-feḥm-i çār-'anāşır **bu** 'âlemün / Pîş ü pes ü şimāl ü cenūbın ne añladuñ
- G218/6 Mañşūr dārdur **bu** fenā ḡülşenün ḡönül / Ṭarf-ı çemende bir iki çubın ne añladuñ
- G218/8 Ey Nâ'ilî **bu** maḥkemenuñ şad cihān-hüner / Sulṭāb-pesend eder mi 'uyūbın ne añladuñ
- G219/1 Görmedük āsāyişin **bu** vādî-i pür-vaḫşetün / Ḡüy-ı ser-gerdāmyuz çevḡān-ı dest-i himmetün
- G221/5 Bu iddi'āda ise Nâ'ilî ı zālimler / Ḳalır ḳıyāmete şekvāsı dād-ḥ'āhumuzun

- G222/4 Ey çarh egerçi medhālümüz yok kâziyyede / Senden suhan-verân **bu** tehdîdi görmedük
- G224/5 Bâğ-ı bihişt ise eşeri şûre-zâr olur / Sen Nâ'îlî **bu** giryei her kânde eyleseñ
- G225/5 Hâdîka-perver-i cân zîb-i şîşe-i dildür / **Bu** âb u tâb ile gül-berg-i âli Şuḥfinûn
- G229/2 Şor nergis-i maḥmûruña sâkî **bu** ḥumâra / Ma' kûl mîdur rind-i mey-âşâma taḥammûl
- G229/5 Taḥkîkî **bu** kim Nâ'îlîyâ eylemez olduḡ / Evza'-ı şûtür-gürbe-i eyyâma taḥammûl
- G230/15 Her dem bahâr-ı 'ömrün ola reşg- i Çâr-bâğ / Ol vaḡte-dek ki mihr ola **bu** bâğ-ı çâra gül
- G239/4 Benüm o tâ'ir-i ḡudsi **bu** evc-gâhda kim / Firîb-i dâne-i dâm-ı hevâ nedür bilmem
- G239/5 Benüm o murğ-ı ḡarîm-âşinâ-yı Ka' be-i dil / **Bu** dâm-gehde ümîd-i rehâ nedür bilmem
- G240/2 Bir vech ile ta' bîr edemem zevk-i ḡayâlin / Âḡûşa **bu** şeb ḡâbda bir ince bel aldum
- G242/2 Bize ḡacâlet-i ' uḡbâ kuşûrı yetmez mi / **Bu** ḡâkdân-ı fenâda kuşûrı n'eyleyelüm
- G242/3 Neşât-ı yek-demedür müdde' â **bu** ' âlemden / Melâl-ı ḡâtıra bâdî umûrı n'eyleyelüm
- G242/4 Bu âh u eşk ile âyîne-i dil olsa da şâf / Ğubâr-ı ḡâtırı jeng-i fütûrı n'eyleyelüm
- G242/5 Refî' imiş ḡutalum Nâ'îlî **bu** heft iḡlîm / Zevâl-i devlet-i Behrâm-ı Ğûrı n'eyleyelüm
- G243/3 Dimâğ-ı sūzi-i ḡayret **bu** kâra mâni' diyen / Muvâfîḡ-ı ' amel-i kîmyâ-yı Ḳârûnum
- G261/5 Şebâtı olmayıcaḡ Nâ'îlî **bu** merḡalede / Dû-rûze devlet-i pâ-der-riḡâbı n'eylersün
- G263/4 Nerm olsa da **bu** sūz ile âh ḡırmen-i dil / Gül-ḡonce-i cemâle şabâlık mî eylesün
- G267/6 Müştâḡ-ı bûy-ı feyz **bu** bâḡuñ ḡülin degül / Bergin ḡilâf-ı meşreb-i himmet ḡoparmasun
- G270/3 Olsañ da **bu** naḡvetle serîründe Süleymân / Bir mûr-ı za' îfî siper-endâz edemezsün
- G271/2 Vifâḡı oldu mübeddel nifâḡa yârânuñ / Zamânede kime dersün **bu** dost **bu** düşmen
- G271/5 Çoḡaldı düzd-i suḡen Nâ'îlî **bu** kişverde / Metâ'-ı naẓm ise mânend-i müşk-bû düşmen
- G274/2 Günde biñ kere helâk-i ḡam olan dil demesün / **Bu** nüh eflake ḡokuz kâse-i pür-sem ne desün
- G278/3 Bu gül-istân-ı fenâda hezârı ol o ḡülüñ / Ki bûyî ḡâbil-i ḡüncâyîş-i dimâḡ olsun
- G284/4 Ser-be-ceyv-i intibâh ol ' âb-ı ḡâfletten uyan / **Bu** kuhen miḡmân-serânuñ mîzbânından şaḡın
- G292/1 Bu naḡş-ı bû'l- ' acebün ol ki bildi ma' nâsın / Verâ-yı perde-i gaybuñ eder temâşâsın
- G292/5 Fenâsı ḡavşala-sûz-ı mezaḡ olur ' ârif / Taşavvur etse **bu** âmed-şuduñ mezâyâsın
- G292/6 Nifâḡ-ı ḡalkı ḡuyar seyr eden **bu** eşkâlün / Lisân-ı ḡâl ile bir birine müdârâsın
- G292/7 O kim fenâsını zâhir görür **bu** meşḡalenün / **Bu** ḡâkdân-ı hevesden alur tesellâsın
- G292/8 Hezâr reşg ü ḡased Nâ'îlî o ' ârife kim / Çeke **bu** mezbeleden dâmen-i temennâsın
- G295/1 Dil-i zâr ḡaste kıldı ne yaman neẓâredür **bu** / Şeb-i ḡamda koydı ḡalün ne siyeh sitâredür **bu**
- G295/2 Açılup gül-i teründen mey içürdi sāḡarundan / Ele al ki ḡanceründen dil-i pâre pâredür **bu**
- G295/3 O perîyi âh-ı şeb-ḡîr ede câme-ḡâbe teşḡîr / Olunur muı luḡfı ta' bîr ne ḡoş istiḡâredür **bu**
- G295/4 Felekâ ḡokuz sefîneñ kim eder ḡabâb-veş dil / Ḥazer eyle cünbişinden yem-i bî-kenâredür **bu**
- G295/5 Der imiş görüp ol âfet **bu** taḡammülüm cefâya / Dil-i Nâ'îlî degüldür ḡopa seng-i ḡâredür **bu**
- G300/1 Dehen-i teng degül nokḡa-i cân ancaḡ **bu** / Merkez-i dâ' ire-i nûn-ı nihân ancaḡ **bu**
- G300/2 Reng ü bû şayf u şitâsında taḡayyür düşmen / Ruḡ degül berg degül bâğ-ı cinân ancaḡ **bu**
- G300/3 Cünbiş-i ḡamze degül cilve-i refîâr degül / Lerziş-i kâreḡ-i her dû-cihân ancaḡ **bu**
- G300/4 Dil degül sine degül vûs' at-i ḡüncâyîş için / İttihâd-ı ḡam u endûha mekân ancaḡ **bu**

- G300/5 Fâşdur dil dehenünden dehenün zülfünden / Râz-ı pûşide degül keşf-i ‘ayân ancak **bu**
- G300/6 Nâ’ilî feyz-i tettebbu‘ mı degül kim okuyan / Suhan-ı pākūne der sıhr-i beyân ancak **bu**
- G302/1 Hazer hazer şaf-ı müjgân-ı siyehdür **bu** / Kafâ-yı gâmzede bir gürd-i bî-sipehdür **bu**
- G302/2 Hased o mu‘terif-i cürm-i ‘ışka kim diyeler / Sezâ-yı düzağ u müstağrak-ı günehdür **bu**
- G302/3 Dûnîm-sâz-ı zebân-ı hayâl olursa n’ola / Ciger-şikâf-ı kazâ hancer-i nighedür **bu**
- G302/4 Fezâda Zühre mi var gâmzeñe muqabil ola / Ferâsiyâb ise Rüstem-i nighedür **bu**
- G308/5 Murğ-ı harem-i ‘ışk olup ey Nâ’ilî-i zâr / Âdem **bu** kemîn-gâhda âzâde bulunsa
- G313/4 Zâhid **bu** zühd-i hûşk ile huld olsa da yerün / Mâ’-ı hamîm olur yürüyen âb tâküne
- G315/2 **Bu** dâm-gehde olup âşiyân-harâb-ı vügcüd / Zebûn-ı keşmekeş-i nefis-i bed-sikâl olma
- G315/6 **Bu** sūmenât-ı vücûda şakın perestişden / Çarîn-i Bihremen-i nefis-i bed-fi‘âl olma
- G321/2 Kõ **bu** garrâlığı sermâye-i hūsn elde iken / Kendüyi hiç şatan ‘âşika imdâd eyle
- G324/4 Feyz-i eşer-i neşve-i şahbâ-yı lebûndür / **Bu** şûr ki var mâye-i âb u gülümüzde
- G325/5 Ey Nâ’ilî sipihre degül ‘arşa nâz eder / Ârif **bu** istikâmet-i tab‘-ı bülend ile
- G352/5 **Bu** lu‘bed-gâh-ı mahşer-gûnda seyr et ol perî-rûy / Ne Yûsufîlar girerler Nâ’ilî seyr eyle mîzâna
- G355/4 **Bu** tarz-ı hâş-ı dil-keşe taklîd ederse Nâ’ilî / Tab‘ uñ gibi bir sâhîr-i ma‘ nî-tırâz eyler yine
- G357/2 Lâyık **budur** ki bûlbûl-i zârın unutmaya / Sultân-ı gül **bu** saltanat-ı nâzenîn ile
- G360/1 **Bu** neşveden saña ey dil kelâl gelmedi mi / Cihâna geldüğine infî‘âl gemedi mi
- G360/2 **Bu** köhne maştabanuñ bâde-i neşâtı gönül / Riyâyı kõ saña zehr-i melâl gelmedi mi
- G360/3 Tabîb-i müşfikî yok **bu** ribât-ı hayretde / Mizâc-ı himmetüne ihtilâl gelmedi mi
- G360/4 Ne aîladuñ **bu** semâ‘ u **bu** nâydân şüfî / **Bu** tekyede saña hiç vecd ü hâl gelmedi mi
- G360/6 Yine netîcesi hayret degül mi Nâ’iliyâ / **Bu** rûzgâra Naşîr ü Celâl gelmedi mi
- G367/6 Nazîre söylemege Nâ’ilî suhan-sencân / **Bu** hoş-edâ gâzel-i âbdâr degmez mi
- G368/2 Bizi unuttı mı yoksa peyâm-ı şîhhat-i yâr / **Bu** memleketde garîbü’d-diyâra degmez mi
- G374/1 Felekler bâzgûn maḥmûrlar mestâne olmaz mı / Biraz def‘-i keder kılsa **bu** nüh-peymâne olmaz mı
- G375/1 Bir gülde tal‘atındaki tâbşl görölmedi / Hûşîd ü mâhda **bu** nümâyîş görölmedi
- G379/1 Ol mâh ile yâ Rab **bu** gece şohbet olur mı / Ol şem‘-i cihân-tâb ile germiyyet olur mı
- G379/3 Ruḥsârûna **bu** kesret-i nezzârede bilmem / Bir nîm-nigâh-ı hevese ruḥşat olur mı
- G384/3 Şart-ı ‘işmet **bu** mîdur kim ola benden sonra / Seni pehlûya çeker pîrchenünden gayrı
- G384/4 Bir semen var mı **bu** gülzârda terciḥ olunur / Gül-i hûşîde mutarrâ bedenünden gayrı
- G388/2 Kazâ **bu** bâğda mevḳûf-ı bad-ı âh etmiş / Şikest-i şâḥ-ı berümend-i bâğ-bânumuzı
- G388/3 **Bu** tâb-hânede şîhhat-peḫîr-i kâm edicek / Ne derdler çekerüz cân-ı nâ-tüvânumuzı
- Kt12/2 Allah yekdür olsa da maḥbûş gâm degül / **Bu** çâh- ser-nigûnda nigh-bân olan gönül
- Kt13/2 Nâ’ilî yârı nezâketle der-âgûş edelüm / **Bu** sitemler nedür ey şûḥ-ı cefâ-cû diyerek
- Kt15/2 Çeşmün **bu** ‘işvelerle ey tîfl-ı mekteb-i nâz / Lev, niyâz-ı dilde ḥarf-âşinâ degül mi
- Kt4/2 **Bu** teğâfûl nedür ey nâvek-i bîdâd-ı nigh / Yoksa peykânunuñ girmez mi şanursun kana
- R6/2 Bu fitne-i rûzgârdur zülfünden / Yok ‘ukde-i ḥâtrîm ser-i müy kadar
- R8/2 Tâb u teb ile ruḥları surḥ olduḡa / Kan ağlasa vechi ne **bu** çeşm-i giryân

- Ş2/4 Temelin hâke şal **bu** nüh tâkuñ / Şalın ey nahl-i bâğ-ı ‘işve şalın
- Ş3/6 **Budur** cürmüm ki ğam-ẖârūm / Baña yâr olmadūñ gıtdūñ
- Ş10/2 Sende güneh yok **bu** cefâlar bize / Hep eşer-i baht-ı siyeh-kârdur
- T3/2 Hâk **bu** kim zîver-i ser-nâme-i a‘ mâli idi / Manşıb-ı âhîret ol ẖâce-i ‘âli-cenâhuñ

Bû Harîre [1] Ebû Hüreyre. Hazreti Muhammet’in ashabındandır. Asıl adı Abdurrahman bin Sahr’dır. Hayber Savaşı’ndan önce Müslüman olmuştur. Kedileri (هَرَّة) çok sevdiğinden, Hazreti Muhammet tarafından kendisine bu künye (هَرِيرَة) verilmiştir. Hiçbir meşguliyeti ya da malı olmadığından Hazreti Muhammet’in yanından ayrılmamıştır. En çok hadis rivayet edenlerden biridir. Aşağıdaki beyti izah etmek için Mazmunlar ve İzahı’nda “Ebû Hüreyre-Ebû Leheb” başlığı açılmıştır. Burada yapılan açıklama şöyledir. “Bu âlemin kevn ü fesadıyla, varlığı ve yokluğuyla, iyilik ve kötülüğüyle musalaha yaptık. Ne Peygamber’e hizmet eden Ebu Hüreyre’yiz, ne de muhalefet eden Ebû Leheb’iz. Üstat Tahir Olgun şu mütalaayı bildirmiştir. Beyitte Ebû Leheb’in Müslümanlığa ve onun nâşir-i mukaddesine karşı muhalif cephe aldığına, Ebû Hüreyre’nin de Sıffın muahrebesinde iki tarafın harekâtına fiilen iştirak etmeyip Muaviye’nin sofrasında yemek yediğine ve Ali’nin arkasında namaz kıldığına, hatta ‘Taamu Muaviyeti ismuni salâtu Ali ismun’ demiş olduğuna işaret vardır.” <Kâmûsü’l-A‘lâm, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 182>

G147/2 Edüp muşâlağa kevn ü fesâd-ı ‘âlem ile / Ne **Bû Harîresi** olduk ne Bû Lehebleriyüz

Bû Leheb [1] Hazreti Peygamber’in amcası. Hazreti Peygamber yakınlarını çağırıp onları İslâm’a davet ettiği zaman ona riayet etmeyen ve eline bir taş alıp ona atmak için teşebbüs eden kimse. İslâm dinine olan düşmanlığı ile ünlüdür (bkz. Bû Harîre). <ADŞŞ, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 435>

G147/2 Edüp muşâlağa kevn ü fesâd-ı ‘âlem ile / Ne Bû Harîresi olduk ne **Bû Lehebleriyüz**

Bû ‘Ali [5] Ebû Ali Sînâ. İslâm meşşâî okulunun en büyük filozofu, Ortaçağ tıp biliminin önde gelen temsilcisi. İbn-i Sînâ olarak da bilinir. Divan şiiri ve nesrinde matematik, felsefe ve tıp alanındaki bilgi ve becerisi ile anılır. İslâm âleminin Aristo ve Bokrat’ı olup şiirlerde onlara tercihen kullanılmıştır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 254, KİŞİLER-KİŞİLİKLER>

K12/21 **Bû ‘Alî**-dâniş Aristo-yı Sikender-harekât / Dâver-i ‘âdil ü düstûr-ı pesendide-fi‘âl

K21/7 Zebânın anılayamaz **Bû ‘Alî** vü Fârâbî / Kalem ki Hürmüs-i eflâk-i nazm u inşâdur

K31/5 Rüşdün zamîr-süz-ı Felâhün u **Bû ‘Alî** / Zühdün hulâşa-i ‘amel-i Bû Sa‘îd olur

M8/II/2 Aristâlis-i ‘aşr u naqd-i vaqt-i **Bû ‘Alî Sînâ**

G350/4 Gûş et ki bizdedür haber-i Bû Sa'îd-i 'ışk / Ey 'aql-ı **Bû 'Ali** bize efsâne söyleme

Bû Bekr [1] Ebû Bekir Sıddîk. Dört büyük halifenin birincisi. Cennetle müjdelenen on kişinin en üstünüdür. <ADSS>

K7/31 O ser-nüvişt-i şecâ'at ki etmedi eşerin / Dem-i hilafet-i **Bû Bekr** Hâlid bin Velîd

Budûn [1] Avusturya ve Macaristan memleketlerinden Peşte şehri mukabilinde ve Tuna Nehri üzerinde, kalesi meşhur bir şehirdir. Budapeşte olarak da anılır. Burası eskiden Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti idi. <Lugât-ı Tarihiye ve Coğrafiye, C.2, s. 79>

K17/44 'An-ķarîb edeler ümmîd olur inşâ'allâh / Kâl'a-i Şandrayı da dâhil-i serhadd-i **Budûn**

bûh [1] kadın vücudu; güneş (Steingass, 2005. 205). <Steingass> Tanıklarda her iki anlam da kastedilmiş olabilir.

G87/3 Degil mâ'î kabâda tal'atun naķķaşlar gûyâ / Zemîn-i lâciverde bir dıraķşân **bûh** yazmışlar

buḥâr [1] buḡu. <KT> “Buḥâr” sözcüğü “bâde” ile terkip oluşturduğunda “şarabın mahmurluḡu, şarabın dimaḡda bıraktıḡı tesir” anlamına vücut verir. Aşağıdaki tanıkta “kibir şarabının mahmurluḡu” anlamında bir kullanım dikkati çekmektedir. Bu anlamın ortaya çıkmasında, eskiden “bâde”nin rengi dolayısıyla ateş, mahiyeti dolayısıyla de su mizacını taşıdığına inanılmasının etkisi olsa gerektir. Nitekim buhar, ateş ve suyun karşılaşmasından meydana gelir.

K3/18 Belâ budur ki yine ehl-i câh-ı mest-i ğurûr / **Buḥâr**-ı bâde-i naḥvetle câme-ḡ'âbında

buḥûr [1] tütsü; yakılacak, güzel kokulu şey. Ödaḡacı, amber, günlük otu gibi güzel kokan şeyler bu türdendir. <KT, OTDTS>

K24/9 Olduķça feyż-yâb dem-i ḡulķî bād-ı şubḡ / Micmer-fürûz-ı bezmine dūd-ı **buḥûr** olur

bûḡalemûn [3] bulunduḡu yerin rengine giren ve böcek yiyen, sıçan büyüklüğünde bir hayvan. Sözcüğün bilinen manâsı “hayvan” olmakla birlikte, Nâilî'de bu anlamı teyit edecek ya da tasdikleyecek bir tanık yoktur. Aynı sözcüğün bir de “kumaş” anlamı bulunmaktadır. “Her an farklı bir renkte görünen bir çeşit ipek kumaşa ya da elbiseye denir. Yunanca ‘Hamâilion’ un Araplaştırılmış ve değiştirilmiş biçimidir. Rûmî bir çeşit elbise olup her an farklı bir renkte görünür. Mecazen deḡişen, rengârenk, renk deḡiştiren her şey için kullanılır.” Diḡer Farsça sözlükler de sözcüğün öncelikle “kumaş” anlamına geldiğini belirtmektedirler. <OTAL, Seccadî/1, Dihhudâ, Ânenderâc> Sözcüğün hayvan anlamı, söz konusu hayvanın da renk deḡiştirmesi ilgisinden hareketle kurulan bir teşbihe dayansa gerektir.

K17/62 Görinür kâr-geh-i tab‘-ı hüner-perverümün / Mevc-i hârâ gibi hep kâleleri **bûkalemûn**

G123/3 Hâkkâ ki ‘aceb **bûkalemûn** büt-gededür dil / Geh rûy-ı şafâ geh görünen şüret-i gamdur

Aşağıdaki tanıkta geçen “hayâl-i bûkalemûn” terkihi, “rengârenk hayal” olarak karşılanabilir.

K4/12 Evhâş Allah hayâl-i **bûkalemûn** / Ki hevâsıyla gam-zedâ-yı dilem

bûkalemûn-‘işve [1] cilvesi her an değişik biçimde görünen, her ân farklı bir eda sergileyen.

G66/5 Ğamzesin ol kâfir-i **bûkalemûn-‘işvenüñ** / Sâde-dilân-ı heves râzına mahrem bulur

bûkalemûn-nağş [1] bukalemun gibi farklı ve her ân değişen renklerde çizgileri bulunan.

G279/1 Her dîdede bir şüret ile cilve-nümâsın / Biñ renge girer **bûkalemûn-nağş**-ı cefâsın

bulmağ [95]

1. bir şeyi elde etmek. <TS>

K3/7 Tefakḫud etmedi bir nâkid-i güher ki **bula** / Hezâr genc-i me‘ânî dili harâbında

K3/15 Kim ağlar idi harâbât-ı dehrün ehl-i mezâḫ / **Bulaydı** hûn-ı ciger hâletin şarâbında

K3/54 Fûrûğ-ı mîhr ü mehe nâz ederci **bulsa** felek / Cevâhir-i ‘arâkın dâmen-i şehâbında

K6/34 Ne Zû‘l-fikâr ki bir yerde eylemez ârâm / **Bulunca** pençe-i pür-zûr-ı şîr-i Yezdânî

K7/21 **Bulur** nisâb-ı tesâvî bu bâğda gül ü hâr / Olur bu memlîhada hem-‘ayâr pāk ü pelîd

K8/14 Kebûter-i harem olsa hâlâşa yer **bulamaz** / Gören senün gibi bir şîr-pençe şehbâzı

K10/4 **Bulmuş** tîlâ‘ zemîni sefidâc-ı şubḥdan / Hoy-kerde levḥ-i sîne-i sîmîn-berân gibi

K12/40 Sensin ol şadr-ı mu‘azzam ki mübâhat eyler / Ferş-i cyvân-ı şükûhuñda **bulan** şaff-ı ni‘âl

K13/10 Âsâyişe bir küşe-i hâlî mi **bulurduḡ** / Eşḥâş-ı teng-havşala-i yâve-derâdan

K16/3 Ol umûruñ eşeri zâhir olup **buldı** revâc / Şadr-ı dîvân-ı şehinşâhda bir dürr-i semîn

K17/7 **Bulurın** neşve-i medḥûñle şafâ-yı hâtır / Gerdiş-i çarḥ-ı sitemkâr ile olsam mahzûn

K30/9 Meclisünden budur inşâf ki mehcûr olalı / **Bulmadum** zevḫ şebâtında devâmumda benüm

K34/22 Şâhid-i iḳbâlüne biñ dîde-i hayret **bulur** / Çarḥ-ı bîdâd açâ ger bir kere çeşm-i ‘ibreti

K37/11 Hâzer cebâbireden kim her-âyîne o gürûh / **Bulur** garâmet-i taḡdîri inşidâdı kadar

M2/III/8 **Bulduḡça** gönül bâr-geh-i ḳurba güzzer-gâh / Taḡbîl-i serâ-perde-i dîvân-ı kader ḳıl

M8/V/1 **Bulup** pervâza ruḡşat rûzgâra ‘işveler şaldun

G13/1 Kâküllerün ki çîn-i cebîn üzre **buldı** tâb / Gösterdi cezz ü meddini deryâ-yı ızırâb

G19/1 **Bulduḡça** sürmeden müjeler gâh gâh tâb / Elmâs deşneler mi degildür siyâh-tâb

G20/3 Olmuş ḥarîf-i pençe-i fülâd-ı Ḳahramân / **Bulmuş** o deñlü nâmiyeden her giyâh tâb

G24/3 Cân verür yanmağa dil ne‘eylesün ammâ güzelüm / **Bulamaz** dûzaḥ-ı hecründe de bir cây-ı nişest

G59/4 **Bulmaz** ḥarîm-i küyuña yol ol Ka‘benün / Bâd-ı semûm-ı deşt-i Hicâzdan incinür

G60/5 Söz daḡıḳ olmasa rağbet mi **bulur** Nâ‘iliyâ / Nazm-ı pākûn budur inşâf ki diḡḡât yeridür

- G66/6 Ğarķa verür ‘ālemi ħūn-ı şehīdān-ı ‘ıřķ / Çeřmi ki bir bādede çāšnī-i dem **bulur**
- G66/7 Ey büt-i nāz etse ger vařf-ı lebūñ Nā’ilī / Her nefesi pāye-i ‘İsī-i Meryem **bulur**
- G101/1 ‘Āřıķuñ derdine durmaz niĝehūñ çāre **bulur** / Zaķmına merhem olur merhemine yāre **bulur**
- G101/4 Gırve-kārān-ı heves řanmañ o mest-i nāza / Cāme-ķ~ābında daķı ruşsat-ı nezzāre **bulur**
- G101/5 Nā’ilīnūñ dil-i pūr-dāĝına da luťf etsūñ / ‘Āřıķuñ derdine durmaz niĝehūñ çāre **bulur**
- G119/3 N’ola çāk-i girībān etmeyince **bulmasa** rāĥat / Teni erbāb-ı ‘ıřķa cāme-i bī-çāk-i zindāndur
- G152/4 Alduķça bŷy-ı sŷnbŷlini tāze cāñ **bulur** / Āh-ı dil olsa da nefes-i vā-pesīnŷmŷz
- G194/2 Kiřver-i nāz u leťāfet **bulamaz** ħŷsn-i niżām / Bir senŷñ gibi řeh-i nāz penāh olmayıcak
- G209/6 Hilāl-i māĥı gŷm eyler felek ehl-i dilŷñ / Elinde pāre-i nāñ **bulmasa** faťŷr edecek
- G210/4 Olmasun ayaĝı dŷz bařduĝına ĝırre hele / İnkisārında **bulan** neşvesini řiřemŷzŷñ
- G215/2 **Bulmaduķ** ārām-ı ĥāťŷr devr edelden rŷzgār / Görmedŷk eflāķi iķbālinde sā’ī kimsenŷñ
- G219/3 Ĥāletinden bī-ĥaberdŷr rŷĥ-ı Cemřīd-i neřāť / Sende ey řāĥbā-yı ĝam ben **bulduĝum** keyfiyyetŷñ
- G223/5 Devr-i ĥil’ata **bulmamaĝa** Nā’ilī gŷzār / Peyķāñ-ı āh-ı dil felege muttaşıl gerek
- G230/13 Āzār-ı zaķm-ı ĥār ile pŷr-ķŷñ iken dili / **Bulmaz** recā-yı merhem iķŷñ nuťķa çāre gŷl
- G245/6 Ey Nā’ilī **bulur** cāñ bir nefĥadan tesellī / Olmazsa zŷlf-i mŷřĝīñ ĥaťŷ-ı mu’anber olsun
- G291/1 Seyr edŷñ cŷlar ile bād-ı bahāruñ cengin / Nice **bulmış** iki dīvāne görŷñ hem-rengin
- G322/2 Neşve-i ‘ıřķı **bulur** mıştaba-i ‘irfānuñ / Kimisi lāy u ĥumında kimi ser-cŷşında
- G332/5 Dŷřdŷkde ĝubār-ı ĥaťuñ Nā’ilī-i zār / Bīñ neřve-i ĥayret **bulur** efkār-ı lebŷñde
- G384/2 Cŷst-cŷ eyleyicek dilleri zŷlfŷñde ĥaťuñ / Fitne yer **bulmadı** çāh-ı zeķanuñdan ĝayrı

2. kaybedilen bir şeyi ele geķirmek. <TS>

- G73/6 Ben **bulmadum** görŷseñ eger ey ĥakīm sen / İnřāf řařķasın bu nŷh evrākdan ķopar
- G256/7 Nā’ilī **buldu** kŷtŷbhāne-i fażl u edebŷñ / Tār-ı řīrāze-i mecmŷ’a-i ‘irfāñı ucın

3. varlıĝı bilinmeyen bir şeyi ortaya ķıkarmak, keşfetmek. <TS>

- K1/39 ‘İzzet **bulan** bu meřģaleden bī-niyāzdur / Nefs-i ‘azīzi sŷ’-i şaleb bed-sikāl eder
- K4/20 **Bulalı** sāye-dārī-i zŷlfin / Maĝz-ı cāñ-perver-i ĥŷmā-yı dilim
- K17/25 İ’tidāl-i dil ŷ şab’ından eşer **balsa** hevā / Gele bir mevsime her sāl temŷz u kāñŷñ
- K28/70 Ebkār-ı nażmı nāzŷk ŷ hem-vārdur n’ola / Kimse naķiře **bulmasa** ĝařř u řemīñ ile
- K34/4 Tārŷmār eylerdi bezm-i ‘ıřķdan **balsa** niřāñ / Destine ĝirse şikest eylerdi cām-ı vaĥdeti
- G290/4 Zīr-i lebinde **buldılar** ol iki sāĥirŷñ / Remz-i fŷsŷñ u nŷkte-i i’cāz bir birin

4. istenilen bir şeye kavuşmak, nail olmak. <TS>

- K3/72 **Bula** sa’ādet-i iksīr-i ‘izz dārını / Ĥarīm-i merķad-i pŷr nŷrunuñ tŷrābında
- K16/12 Sāye-i ķadrŷñ olup cilve-ger-i ferř-i serāy / **Buldı** teřrīf-i ķudŷmuñla leťāfet o zemin
- K16/19 Nice **bulmaz** o serā ķadr u şeref kim olasın / şadr-ı vālā-yı refī’inde sa’ādetle meķīñ
- K22/4 **Bulduñ** ‘uluvv-ı ķadr ile zātŷñ gibi şeref / Hem-nāmī-i ĥabīb-i Ĥudā-yı ĝāfŷrdan
- K29/25 řadrā **bulursa** dā’ıyesı ĥayyīz-i ķabŷl / Ol ‘abd-ı mŷstamend-i ķalīlŷ’l-bezā’atŷñ

5. bir yer, bir noktaya erişmek. <TS>

- K7/23 Ne deñlü muẓtarib-i pîç ü tâb-ı ‘acız olsañ / **Bulur** ol mertebe ser-rişte-i Kazâ taķşîd
 K34/30 **Bulsun** ol miķdâr revnaķ meclis-i pür-feyz kim / Anmağa şerm eylesün bir daħi vâ‘ ız cenneti

6. seçmek, uygun saymak (bkz. âşinâ bulmak). <TS>

- G257/3 Āşinâ **bulmadı** ħarf-i elem-i vuşlata dil / Açmadı kimseye sermāye-i hicrāmı ucın
 G366/4 Ey dil ħazır ki zevraķ-ı nüh bādbān-ı çarķ / **Bulduķça** rûzgārın atar ķareye seni
 Kt2/2 Ġamzeñ ne dil gibi ezeli āşinâ **bulur** / Dil gibi ġamzeñe ne münāsib nedīm olur

7. sağlamak, temin etmek. <TS>

- K12/31 Nāmiye **bulsa** küşāyiş-i dil-i pür-feyzinden / Ĥākden bir gül-i āşüfte-i zühür ede nihāl
 K30/38 **Bulmaya** sürme ķadar çeşmine Nāhîd sevād / Zülmet-i baķt redîf olsa da şāmımda benim
 G167/3 Kîmyâ-kâr-ı emel **bulsa** da bir ħālî yer / Zer eder ħākini ammā zerini ħāk edemez
 G190/2 Ka‘r-ı deryâ degül eylerdi yerin taķt-ı şerā / Gevherin **bulsa** nihān etmege bir çāre şadef
 G205/2 Ġarķ eder bādiye-i maķşeri **bulsa** ķana / Ol ķadar tiġ-be-kef teşne-be-ĥün çeşmüñ
 G274/4 Dile kim müzdaķim-ābād-ı elemdür şādî / **Bulur** āmed-şuda biñ māni‘ -i muĥkem ne desün
 G337/4 Bir daħi **bulmaz** miyān-ı şaff-ı müjġānında yer / Ġamzesi yekden sipāh-endāz-ı Cengîz olmasa
 G388/7 Alur ħızāne-i kūyına Nā‘ilî **bulsa** / Mezāk-ı rûĥ-ı suĥan neşve-i beyānumuzı

8. erişmek. <TS>

- K4/30 **Bulalı** pāye-i ġulam-ı derin / Şehriyār-ı cihān-serāy-ı dilim
 K30/34 Nā‘ilî **buldı** kaşîdeyle temeddüh pāyān / Bir du‘ā ķaldı hemān zeyl-i kelāmımda benim
 K31/13 Ol feyz ile **bulur** şeref-i nāmı izdiyād / Bî-çāreye teraķķî-i luţfuñ müfid olur
 K34/27 Nā‘ilî eyle Ĥudādan baķt u iķbālın recā / Erdi hengām-ı du‘ā **buldı** kaşîde ġāyeti
 G385/5 Nā‘ilî **bulmaz** mürebbî pāyesin perverdeler / Āfitāb-ı çarķ-ı çārüm-gevherün kāndur yeri
 Ş12/8 **Bulur** bir ġün nihāyet menzil-i ġam / Şaġ olsun sevdüğüm Mevlā kerîmdür

9. cezaya uğramak. <TS>

- K7/64 **Bulup** cezāsını bir yerden olmasun yā Rab / O cem‘ -i ħā‘ife düzaĥda ķābil-i tefrid

10. herhangi bir görüşe, bir yargıya varmak. <TS>

- G101/3 Ne olur nāz ķadar çeşmüne mūnis ne niyāz / Cüst-cūya seni gönlümce dil āvāre **bulur**
 G322/3 ‘Ayb **bulmazdı** ķadeĥ-keşlere zāhid görse / İsm-i Settārı celî ħaţf ile ser-püşında

11. (yabancı sözcüklerle birlikte, yardımcı fiil olarak) olmak, edilmek.

- K2/6 Fenā **bulur** neş‘et-i ‘adem-pezîr-i vücūd / Ne mest-i bāde ne maĥmūr u ĥuşyār ķalır
 M7/V/1 Ne mümkindür **bula** ey Nā‘ilî ĥükim-i ķazā taġyîr / Bozulmaķ mümteni‘ dür ser-nüvişt-i ĥāme-i taķdîr
 M13/I/1 Ĥāk olunca fenā **bula** cesedim / Bî-vücūd eyle yā Resūla‘l-lah
 Ş10/3 Āb-ı ruĥuñ dāmenün etmekle ter / **Bulmasun** āyîne-i ĥüsnüñ keder

12. o durumda iken karşılaşmak, o hâlde iken görmek.

- K5/40 Ĥavfım oldur dil ü taḃ‘ım gibi āşüfte **bulam** / Maĥremān-ı ĥarem i bargehi Mevlāyı
 K9/6 Dāmenin pençe-i cellād-ı celālünde **bulur** / Dest-i bî-dādın o kim vaķf-ı ġirībān etmiş

- K23/37 Gelelden ‘âlem-i kevn ü fesâda kendime **buldum** / Sipihr-i dünî bî-takrîb ü bî-kaşd intikâm üzre
- G63/5 Göñül vilâyeti hâlî **bulmasun** ğamdan / Ki ol kalem-reve bir pâdişâh lâzımdur
- G66/1 Ol ki bu ğam-ĥâne de ‘ıyş-i dem-â-dem **bulur** / Her ser-i müyında bir zâ’ika-i ğam **bulur**
- G66/2 Gırye-i ‘ışkuñla dil bâğ-ı bahâr-ı ğamuñ / Her bun-ı ĥârında bir çeşme-i ĥurrem **bulur**
- G66/3 Etse teccessüs şabâ tırra-i pür-tâbuñı / Keşret-i ağıyardan biñ dile bir ĥam **bulur**
- G66/4 Fıkr-i lebûñle olan ‘âlem-i ĥayret-neverd / Her ser-i rāhında bir maştaba-i Cem **bulur**
- G66/5 Ğamzesin ol kâfir-i bûkalemün-‘ışvenüñ / Sâde-dilân-ı heves rāzına maḥrem **bulur**
- G101/2 Çarḥa bir gün toḡunur şu‘le-i cevvalē-i āh / Kendüyi kâse-i Çinî gibi bin pâre **bulur**
- G257/1 Görse Behrām eger āyīnede müjgāñı ucın / Üstüḥ-ânında **bulur** ĥancer-i bürrāñı ucın
- G264/4 Kendüyi dām-ı kemīn-güşe-i çeşmünde **bulur** / Cilve-i ḡadd-i ser-efrāzuñı āheste gören

bulunmak, bulunmak [40]

1. bulma işine konu olmak. <TS>

- K25/35 Mizân-ı haḡikatde **bulunmaz** saña hem-deng / Ser-tā-be-ḡadem cism degil cevher-i cānsın
- K30/22 Bir ğazel tarḥ edeyin bārî temevvüc-güne / **Buluna** çāşnî-i ḡand ğuzāmımda benim
- K30/25 İntibāh-ı dil-i ĥayretle deġişmem gāhî / **Bulunan** neşve-i idrāki künāmımda benim
- K30/27 Şîr aḡar Kūhkene Ḳaysa ğazālān **bulunur** / Vaḡşet-ābād-ı dil-i pür-dūd-ı dāmımda benim
- G36/7 Yoḡlansa hezārında **bulunmaz** o gürūhuñ / Bir mürdaki ḡavşala-i tākāt-i didār
- G90/3 Toḡmında şafā maḡzı **bulunsun** mı bu bâġuñ / Kim reng ile būdan gül ü bādāmı teḥidür
- G244/5 Şîr aḡar Kūhkene Ḳaysa ğazālān **bulunur** / Vaḡşet-ābād-ı dil-i pür-hevl ü hevāmımda benim
- G307/2 Terk ehli o dildür ki ola süzeni derkār / Ser-rişte-i tecridi Mesîḡhada **bulunsa**
- G308/1 Hem gül gibi rengin bize bir bāde **bulunsa** / Hem reng-i riyādan ḡadeḡi sâde bulunsa
- G317/1 Bir veche nāzır ol ki nāzîri bulunmaya / Bir zülfe beste ol ki esîri **bulunmaya**
- G371/2 Aḡsente ol gedā-yı taḡammül be-düşa kim / Yansa cihān içinde ḡaşîri **bulunmaya**
- G371/3 La‘net o ḡ-ân-ı luḡfa ki erzāle vaḡf ola / Ehl-i dilün faḡîr ü ḡamîri **bulunmaya**
- G371/4 Bî-behre fenādan o kim deyr-i ‘âlemün / ‘İsî-i āfitāb-mesîri **bulunmaya**
- G371/5 Ğırbāl ederse cismi müjeñ süziş-i ciger / Peykân-ı saḡtın āb ede tîri **bulunmaya**
- G371/6 Dil kim eder fiġānımı geḡ pest ü geḡ bülend / Beñzer o sâza kim bām u zîri **bulunmaya**
- G371/7 Vermem bihişte Nā’iliyā ben o bezmi kim / Sāḡîleri cevān ola pîri **bulunmaya**

2. olmak. <TS>

- G38/2 Dām-ı firîb-i zülfüñe bād-ı şabā gibi / Ğafil **bulunsa** gerden-i Cibrîl bend olur
- G70/3 Bed-ḡ-āh-ı tîre-dilde **bulunmaz** fūrūġ-ı şıdḡ / Tābende olsa aḡteri şem‘-i mezār olur
- G214/10 Nāzır **bulunma** ‘aybına ‘âlemde kimsenün / Bed-ḡ-āh-ı nā-kesān bile olma kerīm iseñ
- G244/3 İntibāh-ı dil-i ĥayretle deġişmem gāhî / **Bulunan** neşve-i idrāki künāmımda benim
- G267/3 Āheste-rev **bulun** ki göz açdurmayup saña / Ḥınḡ-ı felek ġubār-ı küdüret ḡoparmasun
- G307/1 Ārām edemez cennet-i a‘lāda **bulunsa** / ‘Aşıḡ mey ü maḡbûb ile tenḡa da **bulunsa**
- G307/3 Müsî gibi ḡayrân-ı temāşası olurduk / Ḥüsün şecer-i Tūr-ı tecellāda **bulunsa**

- G307/5 Yetdi elem-i Rüstem-i Suhrâb-kuş ey dil / Dârû-yı dil-i rîşî ahibbâda **bulunsa**
 G308/1 Hem gül gibi rengin bize bir bâde bulunsa / Hem reng-i riyâdan kadehi sâde **bulunsa**
 G308/2 Teh cur' ası üftâde-be-ḥâk olmadan ammâ / Her kaṭresi biñ neşveye âmâde **bulunsa**
 G308/3 Kâküllerini bād-ı seḥer ḥâke düşürse / Her bir şikeninde nice üftâde **bulunsa**
 G308/4 Ol deñlü olur sine-ḥırâş-ı ğam-ı ḥaṭṭuñ / Levḥ-i dil-i ' âşık ne kadar sâde **bulunsa**
 G308/5 Murğ-ı ḥarem-i ' ışık olup ey Nâ 'ilî-i zâr / Âdem bu kemîn-gâhda âzâde **bulunsa**
 G372/7 Olma âġûş-nişin-i der ü dâm-ı erzâl / Düş-ı rif' atde **bulun** şahid-i maḫşûd gibi

3. yapmak, etmek.

- K30/1 Yetiş ey bād **bulun** yâre peyâmımda benüm / Tâb yok süz-ı dile bâl-i ḥamâmımda benim
 G184/7 **Buluñ** imdâdına ey dîde sen de Nâ 'ilî-nüñ kim / Cerâḥat dâmen-i zaḥm-ı dil ü cânını devşürmiş
 G307/6 Yâd eylese gâhî dili ey Nâ 'ilî ol şüh / Ğam çekmez idüm her gece a' dâda **bulunsa**

4. durmak.

- K27/31 Gâh derrendelik et gâh künâmuñda **buluñ** / Ḥalk-ı ' âlem desün ey şîr-i jeyân hoş geldüñ
 G125/3 Olsa teşrîfüñe dil muntazır-ı şubḥ-ı ümîd / **Bulunur** baḥt-ı siyeh arada şâm-âver olur
 G307/4 Nûhî ede raḥt-efgen-i cân mevce-i ḥüsnuñ / Fülk-i dili ' ışkuñ gibi deryâda **bulunsa**
 G322/6 ' Âlem-i kevn ü fesâduñ **bulunur** Nâ 'iliyâ / Gâh nişinde keder geh şafâ nûşında
 G365/7 Bî-zâd-ı reh **bulun** taraf-ı Ḥaḫda Nâ 'ilî / Versün hevâya bād-ı fenâ ḥırmenüñ daḫi

büm [2] baykuş. Yuvasını torba şeklinde yapar. Baykuşun meskeninin viraneler olması, şairlerimizi için değişik hayallere zemin hazırlar. Hayatın, canlılığın ve sosyal hayatın olmadığı mekânlar “büm-zâr, büm-nişin, âşiyân-ı büm, lâne-i büm” gibi isimlerle anılır. <KT, KUŞLAR> Aşağıdaki tanıklarda da “büm”, bulunduğu mekân itibarıyla ele alınmıştır.

G316/6 Nâ 'ilî ma' müre-i ' âlem-ḥarâb olsun ki çarḫ / Ḥâne-i **büm** eyler âḫır nüzhet-âbâd etse de
 [tas.] Suffilerin uzleti seçmesini simgeler. Ayrıca onların bulunduğu harabeler, hazinelerin ve definelerin bulunduğu mekânlardır. <Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 214> Aşağıdaki tanıkta, baykuşlar, yaşadıkları yerden ötürü övülmüş ve uzleti tercih eden kimselere alem olarak kullanılmışlardır.

- K13/17 Hem-sâye-i **büm** olmağa cân verdiler âḫır / Anlar ki girizân idi şeh-perr-i ḥümâdan

bun [1] kök, dip, temel. <FZ, Kanar/1> Aşağıdaki tanıkta bahsedilen, her diken kökünde bir mutluluk çeşmesi bulunmasının, dikenli bitkilerin kesilen yerlerinden su çıkması ile ilgisi olsa gerektir.

- G66/2 Giry-e-i ' ışkuñla dil bâġ-ı bahâr-ı ğamuñ / Her **bun**-ı ḥârında bir çeşme-i ḥurrem bulur

bun-nâ-yâb [1] dibi bulunmaz, dipsiz.

G83/5 Erişmez ğavrına ğavvâş-ı Fikret Nâ'îlî 'tab' uñ / Dür-i güftârını bir baħr-ı **bun-nâ-yâbdan** söyler

bunca [4] bu kadar, bu denli. <TS>

K12/7 **Bunca** temkîn ü metânetle ki ol dâd-gerüñ / Zât-ı pâkine ħomış ħikmet-i Ħaħ celle celâl

K24/25 Cennât-ı 'aden **bunca** mu' allâ kuşûr ile / Ol bezm-i ħâşa nisbet ile bî-kuşûr olur

G174/3 Mînâdan olsa tāk u rivākı 'aceb midür / Gerdün ki **bunca** kesr-i zücâc-ı dil eylemiş

G273/2 Ġırbâle döndi ten müjeden ħâr-puşte dil / Bî-çâre **bunca** tîr-i ciger-dûza n'eylesün

bunda [2] bu zamirinin bulunma durumu. <TS> Tanıklarda "burada" anlamındadır.

G133/6 Muħliş-i ehl-i fenâ nefy-i sivâdur **bunda** / Ħikmet-i felsefe işbât-ı heyûlâ şığmaz

G133/10 Nâle-i derd-i derûn **bunda** degül mâni' -i ħurb / Bu şifâ-ħâneye Eyyûb-ı şigîâ şığmaz

Burâħ [5] Hazreti Muhammed'in Miraç gecesinde bindiği binek. Renginin güzelliği ve alımlılığı, yıldırım gibi süratli hareket etmesi başlıca özellikleridir. Eşekten büyük, katırdan küçük olup yüzü insan yüzü, başı at kafası, boynu deve boynu, ayakları öküz ayağı olarak tavr edilir. Yokuş çıkarken ön ayaklarının kısaldığı arka ayaklarının uzadığı, inişlerde ise tamtersine ön ayaklarının uzayarak arka ayaklarının kısaldığı anlatılır. <ADŞS, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

K2/51 Edüp **Burâħuñ** ol demde Refrefe teslîm / Emîn-i vaħy o berîd-i şabâ-güzâr ħalır

K3/49 Erince Sidreye Cibrîl idi o sultânun / Revende pîş-i **Burâħ**-ı ħamer-rikâbında

K3/51 Zihî **Burâħ** ki mihr oldı zıll-ı arza şebîh / Nişîb-i na' l -i süm-i pür-fürûğ u tâbında

K3/62 Zihî **Burâħ**-ı peyâmbere-süvâr u ħuld-şabl / Ki ser-ťavîle idi cümle devâbında

K3/64 **Burâħ** u Refref ü Cibrîl ħaldılar ħayrân / O nûr-ı pâk-i ħired-sûzuñ incizâbında

burc [6]

1. kale çıkıntısı ve kulesi; kale duvarlarının genişliğinden fazla yüksekliği olan dairesi, müdafaa kulesi. <KT, OTDTS>

K8/36 Niteki sehl ola mülk-i ħayât-ı düşmeninün / Ħişâr-ı **burc**-ı bedenden țarîħ-i ifrâzı

K28/37 Da' vâ-yı irtifâ' da derk-i ħarâbınuñ / **Burc**-ı peşini ħal' a-i gevhre-nigîn ile

2. güneşin bir yılda takip ettiği düşünülen yörüngenin içlerinden geçtiği belli sembollerle gösterilen on iki takımyıldızdan her biri (TDVİA, C.3, s. 421). Güneşin dünya çevresinde döndüğüne inanan eski astronomi âlimleri, güneşin bu seyri esnasında on iki eşit dilimden geçtiğine inanmışlar ve her dilime bir ad vermişlerdir. Bu adlar o dilim içindeki takım yıldızlara istinaden konulmuştur. <ADŞS, TDİVA>

K36/11 Bâkılsa âfitâb-ı pür-şu' â'ı **burc**-ı 'izzetdür / Leb-â-leb ħâme-i zerrîn ile altun ħalem-dâni

G118/3 Ne deyrün büt-nigâr-ı âfitâb-efrûzıdur ħüsnün / Ne **burcuñ** mâĥısun pertev-perest-i țal' atuñ kimdür

Yıldızların ait oldukları burçta bulundukları vakte “şeref” veya “vaqt-i şeref” denir. Buradan eşref-i saat mefhumu doğmuştur. <TDVİA, C. 6, s. 425> Övgü bağlamında düşünüldüğünde “burc-ı şeref” hem memduhun “şerefli” olmasına hem de yıldızının talihli olmasına işaret eder.

K16/8 Ahter-i **burc**-ı şeref Hâzret-i Şâlih Pâşâ / K’olmuş endîşesi hem-vâre şalâh-ı reh-i dîn

G386/3 Fûrûzân etdi eyvan-ı hâmelde şem‘-i hûrşîdi / Toğup **burc**-ı şerefde kevkeb-i bihrûz-ı sulţânî

bûriyâ [1] hasır. Eskiden ekâbirin geçeceği yol üzerinde başında ot, hasır, paçavra gibi şeyler yakarak durmak ve bu şekilde dikkati celp edip dert dinletmek âdetmiş. Aşağıdaki tanıkta da bu durum anlatılmaktadır. Gönül ehli o kadar fakir düşmüştür ki giymek için bir eski hasır dahi bulamamaktadır. Hasır giymek (bûriyâ-püş) fakirlik alâmetidir. <FZ, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 117> Gönül ehli giyecek bir hasır parçası bulamazken, hasır yakıp dert anlatması da imkânsız hâle gelmektedir. Bu durumda Nâilî, dert anlatmak için gönül ehlinin dünya kilimini (bisât-ı dehr) yakarak dert anlatmasını tavsiye ediyor.

G149/4 Bisât-ı dehr oda yansun bu tâb-hânede kim / Naşîb-i ehl-i dile köhne **bûriyâ** düşmez

burr [1] buğday. Sözcük “burr (بر)” olarak da okunabilir. “Burr”, iyilik anlamına gelir. Bu durumda iyilik anlamı taşıyan sözcüğün, her iki anlamı da tanıkta çağrıştırılmak istenmiştir. <YTL, Kanar/1>

K28/9 Qurş-ı tenûr-ı ‘âlemi evvel ğinâ-yı çalb / **Burr** gösterirdi nân-ı siyâh-ı cevîn ile

burûc [2] burçlar, burc’un çoğulu (bkz. burc). <KT, YTL>

K8/4 Dike **burûcına** a‘lâm- nuşret ol hışnuñ / Cuyûş-ı ma‘reke-ârâ-yı ceng-perdâzı

K8/5 Berâber eyleye hâke **burûc** u dîvârın / Hücûm-ı ‘arbede-i ğâziyân-ı ser-bâzı

burûmend [2] taze, meyveli, (, verimli (ağaç) , hisseli, nasipli, isteğine ulaşan. <FZ, OTAL, Kanar/1> Aşağıdaki tanıkta sözcük, hem “meyveli”, hem de “nasipli” anlamına gelecek biçimde kullanılmıştır.

M4/IV/2 Hüsnuñ ârâste-i halk-ı kerîm-i ‘işmet / Kâmetüñ nañl-i **burûmend**-i na‘îm-i ‘işmet

G388/2 Kazâ bu bâğda mevķûf-ı bad-ı âh etmiş / Şikest-i şâh-ı **burûmend**-i bâğ-bânımuñı

bûs [4] öpücük, öpme, buse. <KT, FZ>

G15/4 Yâd eylese dil **bûs**-ı leb-i tîğ-i nigâhuñ / Hâmyâze çeker sinedeki yârelerüñ hep

G89/5 Çıkarın ‘âlemi başdan senüñ ey hil‘ at-ı câh / Vaqt-i pûşîşde olan **bûs**-ı girîbânıñdur

bûs-ı rîķâb [2] üzengi öpme. At üzerindeki yüksek mevkili bir kimseye hürmeten ayağını koyduğu üzengiye öpme. Tanıklarda görüldüğü üzere bağılı bulunma ve tâbi olma ifade eder.

K10/24 Şîr-i veğâ ki **bûs-ı rîķâbıyla** fahr eder / Hûrşîd-i tâc-dâr Kızıl Arslân gibi

K28/64 **Būs-ı rikāb**-ı şadra bilür iştivākını / Farq eyleyen haqīqati zann-ı zanīn ile

Bū Sa'īd [1] Fazlullah Ebū Sa'īd bin Ebū'l-Hayr. Sufi şeyhlerinin büyüklerindendir. Serahslıdır. Zamanın şeyhleri kendisinden feyz alırlardı. Kerametleri vardır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 127>

K31/5 Rüşdün zāmīr-süz-ı Felâṭun u Bū 'Alī / Zühdün ḥulāṣa-i 'amel-i **Bū Sa'īd** olur

Aşağıdaki tanıgın tam olarak anlaşılabilmesi için, Ahmet Talât Onay (2000. 127)'ın, Tahir Olgun'un bir mektubundan alıntıladığı ve ilgili tanıgı izah eden açıklamasına yer vermek gerekir. "Nâilî, mutasavvıfenin kanaatine göre akla, hem de şunun bunun değil, İbni Sînâ'nın aklına hitap ederek 'Ebū Sa'īd bin Ebu'l-Hayr'ın temsil ettiği aşkın, fena bulmayınca bekaya erişilmeyeceği gibi haberlerini dinlemiş olanlara ma'kûlâtta bahsetme. Onlar bizim kulağımıza masal gelir' diyor." Ebū Sa'īd ve İbn-i Sînâ görüşmüşler. Şeyh, Filozof'a demiş ki. "Hâlâ dünyada senden yüksek bilgin yoktur; fakat ne fayda ki sen kâfirsin. Zira Hakk'a akıl ile erişmek istersin." <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 127>

G350/4 Gūş et ki bizdedür haber-i **Bū Sa'īd**-i 'ışk / Ey 'aql-ı Bū 'Alī bize efsâne söyleme

būse [3] öpme, bir kere öpme. <KT, Cûdî>

G75/1 'İzâruñ gül gül olmuş **būsed**en dil dāğ dāğūndur / Ḥased ol bāğ-bān-ı 'ışka kim gül-çîn-i bāğūndur

G231/3 Geh vaşlın eyler ârzū gāhī temennā **būsesin** / Müştāk-ı berg ü bārıdır bir naḥl-i bālānuñ göñül

G255/4 Edüp Gülşen pür gül **būselerle** cism-i 'uryānın / Şafā kesb etdüm ol şūḥuñ nihāl-i ergāvānından

būse-cāy [1] öpülecek yer || ta'zīm mahalli (bkz. būse-gāh). <Kanar/2>

K24/8 Maḥdūm-ı 'arş-pāye Bahāyī Efendi kim / Dergāhı **būse-cāy**-ı Süleymān u mūr olur

būse-gāh [1] öpülecek yer, öpecek yer || ta'zīm mahalli (bkz. būse-cāy). <Cûdî,

YTL, Kanar/2>

G75/3 'İyāndur üft ü ḥīzinden ki sākī mest-i la'lüñdür / Ol dil kim **būse-gāhı** geh elüñ ge ayağūndur

būse-ḥāh [1] öpücük isteyen, öpçük talep eden. <Dihhudâ>

G33/1 'Aceb mi senden olan bir nigāhdan nevmīd / Olursa kām-ı dil-i **būse-ḥāhdan** nevmīd

būstān [1] bağ, bahçe; gül ve çiçek kokularının çok olduğu yer. <FZ, ADŞS>

K10/11 Āb içre ḥoş-nümā o sevād-ı şükûfe-pūş / Cedvel-keşide ḥaṭṭı güzel **būstān** gibi

būstān-fürüz [1] bostan aydınlatan; horoz ibiği de denen kırmızı çiçek. <FZ>

G50/7 **Būstān-fürüz**-ı gül-şen-i cāndur o gonceyi / Ey Nā'ilī kaṭīfe-i surḥ u siyāh açar

butūn [1] nesiller, kuşaklar, "batın"ın çoğulu. <Cûdî, Kanar/2>

K17/15 Baḥşış-āmūz-ı kerem Ḥazret-i Şālih Pāşā / Ki der-i devletidür maḳsem-i erzāk-ı **butūn**

būy, bū [28]

1. koku, rayiha; güzel koku||haberdar olma, anlama, kavrama. <FZ, Ânenderâc, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 185> Tanıklarda sözcüğün “işaret, eser” ve “ümit” anlamları da göz önünde bulundurulmalıdır.

- K14/36 Ol mâşıta-kârî-i dû zülfûn ki şemîmi / Sermâye-i **būy**-ı dem-i müşkîn-i şabâdur
 K23/30 Midâd-ı hâmeden **būy**-ı ‘abîr eylerler istişmâm / Yazanlar vaşf-ı hulkûn nâme-i müşgîn-hıtâm üzre
 K31/6 Uğarsa çîn-i tûrra-i ahlâkuña şabâ / Ol dem ki neşr-i **būy**-ı bahâra berîd olur
 G75/2 Göñül sen ‘andelîb-i bağ-ı ğamsın durma feryâd et / Ki **būy**-ı dâğ-ı hayret nefha-pîrâ-yı dimâğûndur
 G152/4 Aldukça **būy**-ı sünbülîni tâze cân bulur / Âh-ı dil olsa da nefes-i vâ-pesînumüz
 G267/6 Müştâk-ı **būy**-ı feyz bu bağûn gülîn degül / Bergin hilâf-ı meşreb-i himmet kôparmasun
 G278/3 Bu gül-istân-ı fenâda hezârî ol o gülûn / Ki **būy**î kâbil-i güncâyîş-i dimâğ olsun
 G320/5 Yayıldı Nâ ‘ilî **būy**-ı haţ-ı müşkîn-i eş‘ârûm / Sevâd-ı Rûm bender-gâh-ı Lâhûr oldu gitdükçe
 G353/1 Ol şûhî bağda gördüm şükufe-rû tâze / Elinde bir gül açılmış o tâze **bū** tâze

Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün “reng” ile birlikteliği dikkat çekmektedir. Farsça’da bu iki sözcüğün birlikteliği “kerr ü fer” gibi “güzellik ve letafet” anlamına gelir, (bkz reng).

<Dihhudâ, Ânenderâc>

- G81/3 Farq olunmaz ittîhâd-ı reng ü **būy**-ı tûrradan / Bağda sünbül midür âh-ı perîşânûm mîdur
 G90/3 Tohumında şafâ mağzı bulunsun mı bu bağûn / Kim reng ile **būdan** gül ü bādâmî tehidür
 G300/2 Reng ü **bū** şayf u şitâsında tağayyûr düşmen / Ruḥ degül berg degül bağ-ı cinân ancak bu
 G370/1 Reng hûşîd-i şikestûn gül-i ḥod-rûy gibi / Nâz gül-gönce-i ḥüsnûnle nihân **būy** gibi

būy-ı gül [2] gül kokusu. <KO>

- K30/23 Gönce-i feyz açılır bağ-ı meşâmumda benüm / **Būy-ı gül** kâsid olur vaqt-ı zükâmumda benüm
 G244/1 Gönce-i feyz açılır bağ-ı meşâmumda benüm / **Būy-ı gül** kaşîd olur vaqt-ı zükâmumda benüm

būy-ı hulk [2] yaratılıştan gelen güzel koku. “Būy” sözcüğünün yaratılış, tabiat anlamı bulunmaktadır. <Kanar/1> Tanıkta “būy” ve “hulk”, biri Farsça ve biri Arapça olan, fakat aynı anlamlara gelen iki sözcüktür. Bu nedenle sözcüklerden birinin “yaratılış”, diğerinin “koku” anlamında düşünülmesi gerekmektedir.

- K34/20 Kâr-bân-ı mülk-i Çînûn nev-bahâr-ı ‘âlemûn / Feyz-i **būy-ı hulk**dur sermâye-baḥş-ı nûkheti

Aşağıdaki tanıkta Yakup Paygamber’in, Yusuf Peygamber’in yaşadığını, onun gömleğini koklayarak öğrenmesine telmih yapılmıştır.

- K16/16 **Būy-ı hulkûn** komadı nefha-i pîrâhene yer / Olmasun ḥâtır-ı Ya‘kûb-ı emel zâr u ḥazîn

būy-ı zülf [5] (sevgiliye ait) saçın kokusu. Sevgilinin saçı, her zaman hem-rengi olduğu misk ve amber gibi kokar.

- G10/5 Nâ'ilî şâha-i pür-sünbül-i firdevse döner / **Büy-ı zülfin** getirürse harem-i câna şabâ
 G120/5 **Büy-ı zülfün** ki ala havşala-i bād-ı bihişt / Şiken-i turra-i havrâya tenezzül mi eder
 G250/2 Kākülündür kām-ı ümmide 'abîr-efşân olan / **Büy-ı zülfündür** dimâg-ı cânı müşk-âlüd eden
 G338/3 Bir şemme **büy-ı zülfün** bād âhuvân-ı Çine / Müşkün revâcın etmiş berbâd söyleyince
 G347/3 **Büy-ı zülfün** hâtır-ı âgyârı tatyib etmede / Tünd-bād-ı âh ile diller perişân olmada

2. ümit, umut; arzu, istek. <FZ, Kanar/1, Dihhudâ> Aşağıdaki tanıkta sözcük, verilen anlamların tümüyle birlikte “koku” anlamına da gelmektedir.

- G34/2 Açılsa biñ gül-i şādî zükâm-ı gâmla yine / Dimâg-ı h'âhiş olur **büy-ı** kâmdan nevmîd

3. nasip, kismet. <Kanar/1, Ânenderâc>

- G39/2 Reşg eyleme meşâm-ı dil ü câna ey şabâ / **Büy-ı** vişâl-i yârdan ol bi-naşîbdür

4. eser ve nişan. <FZ, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 185> Tanıkta “reng ü bû”, güzellik ve letafet anlamındadır.

- K5/27 **Büy-ı** nazmumdan edüp 'âlem-i ervâha eşer / Rûh-ı 'Attâra da aındurmak olur yağmâyı
 M8/III/1 Nihândur **büy-ı** fitne târ-ı 'anber-fâm-ı zülfünde
 G133/8 Hâbbezâ gül-şen-i vahdet ki bahârında dañi / Reng ü **bûdan** eşer olmaz gül-i ra' nâ şıgmaz

5. yaratılış, tabiat. <Kanar/1> Aşağıdaki tanıkta sözcük “eser, nişan” anlamında da düşünülebilir.

- G11/5 'Aks-i ruñuñ o bâdeye bir kerre kim düşer / Tâ haşr lâ-yı hummı verir **büy-ı** âfitâb

büyâ [1] iyi kokan şey, hoş kokulu. <FZ, Kanar/1>

- K15/25 Enfâs-ı kerîmünle zemîn tabla-i 'attâr / Hülkuñla felek nâfe-i **büyâ** mı degildür

büy-âşinâ [2] kokuyu tanıyan|| bir konu hakkında fikri ya da malûmatı olan.

Aşağıdaki tanıklarda “bûy” sözcüğünün, “yaratılış, tabiat” anlamı ile “eser, nişan” anlamına da gönderme yapıldığı görülmektedir.

- G59/3 Dil-teng olur o gonce-dehen bād-ı âhdan / **Büy-âşinâ**-yı nefha-i râzından incinür
 G150/1 **Büy-âşinâ**-yı zülf-i Leylî-şemâ'ilüz biz / Ey hādî-i maḥabbet cüyâ-yı maḥmilüz biz
büy-âver [1] güzel koku getiren; bir şeyin alâmetini, haberini taşıyan.
 K27/5 Gül-i şad-berg-i cemâlınden olup **büy-âver** / Eyledün meclisümüz bağ-ı cinân hoş geldün
bükilmek [1] bükülmek, bükme işine konu olmak, katlanmak. <TS>
 K14/29 Seyr eylememiş mişlini 'ömrinde bu sūruñ / Çarḥuñ ki **bükilmiş** belli bir pîr-i dütâdur
bü'l-'aceb [12]

1. şaşılabacak şey, ilginç. <Kanar/2>

- K14/21 Reftârları **bü'l-'aceb** ammâ nice beñzer / Her birisi bir serve ki zer-bend-i tîlâdur
 K26/36 Kemân-ı saht-ı dest-i kudrete tîr-i dü-peygândur / Ser-i dest-i ḥayâle **bü'l-'aceb** ser-tîz ḥancerdür

- G7/4 **Bü'l-‘aceb** nâ-kâm-ı ‘ışkâm nerm-dil maḥbûblar / Mûm iken aḡyâra bakṣaṇ seng ü âhendür baña
- G29/7 Sipirhûn **bü'l-‘acebdür** Nâ’ilî devr-i çeb-endâzı / Gehî şulḡ u gehî nâverd gâhî râst gâhî keç
- G80/4 **Bü'l-‘aceb** şirdür ol çeşm-i siyeh kim bî-bâk / Dil-i ‘âşık gibi bir âteş-i süzâne şunar
- G168/2 Lubb-ı ma‘ nî maḥz-ı ḥikmet maḡz-ı esrâr-ı nihân / **Bü'l-‘aceb** mecmû‘a-i kem-yâbdur endîšemüz
- G277/5 Ne naḡş-ı **bü'l-‘aceb** giryânıyuz ey Nâ’ilî bilse / Olur ḡarḡ-âb-ı ḥaclet dîde-i Ya‘ kûb şerminden
- G292/1 Bu naḡş-ı **bü'l-‘aceb** ol ki bildi ma‘ nâsın / Verâ-yı perde-i gaybuñ eder temâşâsın
- G310/3 **Bü'l-‘aceb** ḡonce-i gülzâr-ı melâḥatdur o şulḡ / Açılır ḥâtır-ı ‘uşşâk hemân teng olsa
- G362/2 Başka bir ‘âlemdür ey dil ṭavr-ı âbdâlân-ı ‘ışk / **Bü'l-‘aceb** sulṭân-ı istiḡnâ-sipehdür her biri

2. hokkabaz, sihirbaz. <Seccadî/1>

- G205/4 Sâḡar-ı fitneden el çekti ḡazâ ‘ahdinde / **Bü'l-‘aceb** şaḡne-i bâzâr-ı füsündur çeşmüñ
- G207/3 Âteş-endâz-ı firîb olmada câna beñzer / Sâḡir-i **bü'l-‘aceb**-i nâdire-sâza nigehûn

bü'l-fuzûl [1] boşboğaz, münasebetsiz söz söyleyen, kendi kudret ve kabiliyetinin üstünde işlere kalkışan, haddini bilmez. <OTDTS>

- G161/1 Mestî-i ‘ışkuñla bî-reng-i ḥicâb-ı maḡşerüz / **Bü'l-fuzûl**-i kâm-ı dil ḡazır-cevâb-ı maḡşerüz

bü'l-heves [6] sebatsız, heveslerine yenik, aklına geleni yapmak isteyen; maymun iştahlı. <OTDTS>

- K3/24 Fenâ-yı ‘âleme ey **bü'l-heves** şu‘ûruñ yok / Bu âḡ u girye nedür çarḡuñ inḡilâbında
- K25/50 Bilsek neye maḡrûrsın ey **bü'l-heves**-i câḡ / Maḡlûb-ı hevâ bir ḡar-ı gûsiste-‘ inânsın
- G12/3 N’eylersin **bü'l-heves**-i ‘ışk olunca derḡâr / Nigeh-i çeşm-i emel gûşe-i ebrû-yı ṭaleb
- G209/3 Nesine ḡirresün ey **bü'l-heves** bu dünyânuñ / Ne gûne devleti var ‘âlemüñ ḡurûr edecek
- G293/4 Bilsek neye maḡrûrsun ey **bü'l-heves**-i câḡ / Maḡlûb-ı hevâ bir ḡar-ı bigsiste-‘ inânsın
- G335/2 Şîve-i gerdûn-ı nâ-hemvârı gör kim **bü'l-heves** / Çarḡuñ iḡbâliyle ‘arz-ı imtiyâz eyler bize

bûlbûl [55] ötüşü güzel, bilindik kuş; kuşların âşıkı. Gülleri sever. Kimi zaman kendisini alamayarak gül yaprağına çarpar, düşüp kalır. Sıcağa ve susuzluğa dayanamaz. Aşk ateşi yüreğini öyle kavurmaktadır ki bir saat su içmese ölecek zannedilir. Sevddiği mevsim, gül mevsimi olan bahardır. Herhangi bir kimsenin daldan gül kopardığını görse feryat eder. O, şakıyışlarıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arz eden bir âşıḡın timsalidir. Bazen âşıḡın kendisi, bazen canı, bazen de gönlü olur. Bûlbûl, güle âşık kabul edilir. Bûlbûlün her özelliḡi âşıḡta mevcuttur. Bûlbûl, şairlik anlamına da gelir. <ADŞS, KUŞLAR, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 129, Fars Mitolojisi Sözlüğü

- K3/17 Bu bâḡda nice mümkündür isti‘âre-i şevḡ / Tefâvüt olmayıcaḡ **bûlbûl** ü ḡurâbında
- K6/49 O bâḡa **bûlbûl**-i şurîde-i ḡoş-elḡândur / Zebân-ı mu‘ cize-perdâz-ı menḡıbet-ḡ’ânı
- K6/50 Zebân-ı nâṭıḡa-i Nâ’ ilîdür ol **bûlbûl** / Ki bâḡ-ı medḡinüñ olmiş hezâr destâni

- K6/54 Hâdika-i çemen-ârâ-yı kudsün ol **bülbül** / Firâz-ı gülbün-i zârında etse efgânı
- K13/30 Nehy-i nasâk-ı bâğa ki câzım ola ‘adli / **Bülbüller** alur dâd-ı güli bād-ı şabâdan
- K14/86 Dil-tengdür erbâb-ı zebân kânde olursa / Gülşen zağan u zâğa kafes **bülbüle** cādur
- K28/75 **Bülbül** kebâb-ı âteş-i ğayret yerinde hâr / Kim söyleşir çemende gül-i âteşin ile
- K28/76 Lâyık budur ki **bülbül**-i zârın unutmaya / Sultân-ı gül bu saltanat-ı nâzenin ile
- M2/IV/5 Geh ğonce gibi teng-dil ü beste-dehân tûr / Geh **bülbül**-i şûride gibi pür-neġamat ol
- G6/1 Sîne gülzâr-ı maḥbbet nâle **bülbüldür** baña / Vakt-ı dâġ-efrûzî-i dil mevsim-i güldür baña
- G10/1 Döndürüp her güli bir aḥker-i süzâne şabâ / Dâġlar yakdı dil-i **bülbül**-i nâlâne şabâ
- G10/3 Nâ-şigîbâyî-i **bülbül** n’ola efgân olsa / Söyledi derdini gûş-ı güle mestâne şabâ
- G30/6 O bâġ-ı huld-ı ma’ânide kim ola şeb ü rûz / Nevâ-yı **bülbül** ü âheng-i naġme-i Nâhîd
- G54/3 Ey fâhte çık serve ki saña demek olmaz / **Bülbül** gibi şûrideligün vaktı degildür
- G55/1 Çıkmış firâz-ı gülbüne **bülbül** dem-i seḥer / Ey nidâ-yı saltanat-ı gül dem-i seḥer
- G71/3 Zîr-i şem‘ ü pây-ı gülbünde ‘ayâr-ı sûzişi / **Bülbül** ü pervânenün hâkisterinden bellidür
- G77/3 Tîzdür feryâdı meşġ-ı nâleden **bülbüllerün** / Eylesün muṭribler âheng-i nevâ nev-rûzdur
- G77/6 Ğirre-i câh ol kadar sultân-ı gül kim qorqarım / Hârdan **bülbüller** ister hûn-behâ nevrûdur
- G81/5 Etseler bir perdeden âġâze bilmez gûş eden / Nâle-i **bülbül** müdür gülşende efgânım mıdır
- G98/2 Maḥfel-i câmi‘-i gülşende gül-i âl-i çemen / **Bülbül**-i hoş-nefese na‘t-ı sezâ-vâr okudur
- G98/3 Dil-i pür-dâġa ruḥuñ **bülbüle** gül gülşende / İki âbdâl-ı nemed-püşdur eş‘âr okudur
- G98/4 Germ edüp dâ’iresin mihr-i cihân-tâbda gül / Her seḥer **bülbül**-i şûrideye bir kâr okudur
- G98/5 Nakş olup muşaf-ı ḥüsnün şafahât-ı gülde / Âyet âyet anı **bülbüllere** her bâr okudur
- G98/6 Güli geh dâ’ire geh levḥa-i ta’lîm eyler / Tıfl iken bād-ı seḥer **bülbüle** ezkâr okudur
- G120/1 Söyledüp nâz ile ruḥsârını gül gül mi eder / Bilmezüz gül mi eder mey seni **bülbül** mi eder
- G132/4 Vardukça kûy-ı yâre gönül habs-ı nâle kıl / **Bülbülleri** hâdika-i bâġuñ ḥâmûş olur
- G160/2 Ḥasret-terâne **bülbül**-i gülzâr-ı miḥnetüz / Te’şîr-baḥş-ı âh-ı seḥerdür şafîrümüz
- G180/6 Cihân-ı vaḥdetün bir renge ḳonmuş ‘unşur-ı çârı / Gül âteş **bülbül** âteş nev-bahâr âteş ḥazân âteş
- G184/6 Olup mecmû‘a-i gül âh-ı **bülbülden** perâkende / Şabâ cûlarla evrâk-ı perîşânını devşürmüş
- G200/2 Biz de bir ğonce-lebün yolına cân versek olur / Cân verür **bülbüli** gör âh gül-i ter diyerek
- G208/1 **Bülbül** aġlar ğoncenün çâk-i girîbânın görûñ / Gül şükufte **bülbülün** biḥûde efgânın görûñ
- G208/5 Meclisinde ol fûrûzân şem‘-i gül-mâhiyyetün / **Bülbül** ü pervânenün dest ü girîbânın görûñ
- G228/1 Reng-i ruḥ-ı gülzârı tebâh eyledi **bülbül** / Baġdı gül-i ruḥsârûña âh eyledi **bülbül**
- G228/2 Kaṭ‘-ı nigeḥ-i ḥasret edüp bâġda gülden / Ruḥsârûña bir nîm-nigâh eyledi **bülbül**
- G228/3 Bir âh-ı cüger-süz çeküp yâd-ı ruḥuñla / Gül-ġonce-i ḥurşîdi siyâh eyledi **bülbül**
- G228/4 Bî-ḥ’âhiş-i güli oldı taleb-kâr-ı cemâlün / Terk-i heves-i berg ü giyâh eyledi **bülbül**
- G228/5 Meftûnı olup Nâ’iliyâ ol gül-i ḥüsnün / Rûḥü’l-ḳudûsi zemzeme-ḥ’âh eyledi **bülbül**
- G266/1 Nâyûñ ki çıkar zemzeme sūrâḥlarından / **Bülbüller** öter şanki gülün şâḥlarından
- G275/5 Nâ’ilnün işidüp zemzeme-i güftârın / **Bülbülumdür** demesün ol gül-i ḥurrem ne desün
- G276/1 ‘Azmi baġ et ki çemen **bülbüle** zindân olsun / Gül içün etdüġi feryâda peşimân olsun

- G285/2 Gülleri âteş eyleme **bülbüle** sen de ey nesîm / Gûşa peyâm-ı mevsim-i sûz u güdâz degmesün
- G316/5 Âh-ı **bülbül** yakmadukça penbe--i gûş-ı güli / Nâlesin kim gûş eder biñ kerre feryâd etse de
- G318/1 Eyler remîde **bülbülü** dil nâle olsa da / Dâmân-ı verde aḥker olur jâle olsa da
- G318/5 Dâğ-ı derûn-ı **bülbül** olur Nâ'îlî gönül / Gird-i dehân-ı ḡoncede Büthâle olsa da
- G321/1 Ḳafes-i tende yeter kârını feryâd eyle / **Bülbül**-i cânı çevür başuñâ âzâd eyle
- G340/1 Henz döndi çemen bezme gül piyâlelere / Henüz başladı **bülbül** çemende nâlelere
- G342/4 Âteş düşer derûnına **bülbül** gibi dilûñ / Gelse ruḥuñla ger gül-i sîrâb bir yere
- G357/2 Lâyık budur ki **bülbül**-i zârın unutmaya / Sulṭân-ı gül bu salṭanat-ı nâzenîn ile
- G357/4 **Bülbül** kebâb-ı âteş-i ḡayret yerine ḥâr / Kim söyleşür çemende gül-i âteşîn ile
- G386/4 Maḳâmın maḥfel-i sulṭân-ı gülde evc edüp **bülbül** / Olur râmişger-i çarḥa 'arâḳ-âmûz-ı sulṭânî
- Kt5/1 Bî-dîmâḡuz bizi söyletmege bir sîne gerek / Hâşılı **bülbüle** gül tûṭiye âyîne gerek
- Mt1 Hûblar gül gibi ârâyîş-i bâḡ oldu yine / Faşl-ı gül **bülbüle** dâḡ üstüne dâḡ oldu yine
- Ş11/3 Şolmış çemenüñ gülleri **bülbülleri** ḥâmûş / Düşmiş yine mey-ḥaneye rindân-ı ḳadeḥ-nûş

bülbüle [1] ibrik, şarap testisi. Şarap testilerinin eskiden bülbüle benzer biçimde yapılmasından ötürü böyle bir isimlendirmeye başvurulmuştur. <Kanar/1, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 185> Aşağıdaki tanıkta sözcük (بلبله) “bülbül” sözcüğünün yönelme hâli eki almış biçimi (bülbül-e) olarak da düşünülebilir. Bu durumda gülün, bülbüle neva makamında âhenk gösterdiği anlaşılır. “Bülbüle” sözcüğü, şarap testisi olarak düşünüldüğünde “nevâ âhengi” ile, “ḳulkule / ḡulgule” de denilen testiden akan şarabın sesinin kastedildiği düşünülebilir.

- G291/2 Ṭokunup tâze-nihâl-i güle hunyâ-ger-i bād / Gösterür **bülbüle** sâzında nevâ âhengin

bülend [14]

1. yüksek || yüce, değerli. <KT, Kanar/1>

- G158/1 Nâzende ḡulâm-ı ḥarem-i ḥüsn-i **bülendüz** / Ḥâmûş nedîm-i nîgeh-i nâz-pesendüz
- K1/50 Ḳadr-i kemâl-i şân-ı nübüvvet **bülend** edüp / Erbâbı tâ merâtibine iştîḡâl eder
- K5/15 Evvelîn mertebe-i şî'r-i **bülendimdür** eden / Çeh-nişîn-i raşad-ı reşk ü ḥased şu' arâyı
- K10/13 'Aksi **bülend** ü pest bahârûñ nüçüm ile / Peydâ yüzünden naḳş-ı zemîn ü zamân gibi
- K15/34 'Arşa çıkarup zinde eder nâm-ı **bülendüñ** / Endîşesi i' câz-ı Mesîḥa mı degildür
- K22/17 Bîm-i celâletüñle düşer ḥavf u ḥaşyete / Nâm-ı **bülendüñi** işiden kimse dürdan
- K23/27 Bırakmış sâye-bân-ı bâr-gâh-ı rif' atûñ sâye / Bu eyvân-ı **bülend**-i çâr-ṭâḳ-ı nüh-ḥıyâm üzre
- K28/67 Şâyestedür nevâziş-i mi' mâr-ı luṭfuñâ / Vâz'-ı esâs-ı nazm-ı **bülend** ü metîn ile
- K28/69 Olsa **bülend** pâyesi ebyâtunuñ n'ola / Bünyân-ı devletüñ gibi ḥışn-ı ḥaşîn ile
- G325/5 Ey Nâ'îlî sipihre degül 'arşa nâz eder / Ârif bu istîḳâmet-i ṭab'-ı **bülend** ile
- G367/4 **Bülend** imiş ṭotalum saḳf-ı nüh rivâḳ-ı felek / Duḡân-ı âh-ı dil-i pür-şîrâr degmez mi
- G371/6 Dil kim eder fiḡânımı geh pest ü geh **bülend** / Beñzer o sâza kim bâm u zîrî bulunmaya

2. uzun. <FZ>

K14/22 Yollarda halâyık ol iki naḥl-i **bülendüñ** / Sevdâ-yı temâşası ile bî-ser ü pādur

G343/2 Naḥl-i **bülendüñi** göricek sâye-dâr olup / Cân düşdi bir yere dil-i bitâb bir yere

bülend-mertebe [1] makamı yüce, şanı (bkz. bülend-pāye). <Kantar/2>

K18/16 **Bülend-mertebe** düstür-ı ḥaşmet-ârâ kim / Şükûhı kevkebe-pîrâ-yı nüh-kıbâb olmış

bülend-pervâz [1] yükseklerde uçan||övülen. <Kantar/1>

K8/3 Ki ola fâtih-i ma‘mûre-i ‘Irâk-ı ‘Arâb / ‘Uluvv-ı kâdr ile nâm-ı **bülend-pervâzi**

bülend-pāye [1] mertebesi yüksek. <KT>

G388/4 **Bülend-pāye**-i ‘ışkuz ki etmezüz pā-dâş / Zebân-ı töhmet-i Mañşûra dâsitânımuza

büleğâ [1] belîğ olanlar, belâgat sahipleri. <KO, OTAL>

K13/43 Ḥâlî değıl el-minnetüli‘l-lah ki ‘âlem / Maṭlûb ise maẓmûnına şâhid **büleğâdan**

bünyâd [3] temel, esas; yapı, bina. <KT, FZ>

G119/5 Temâşâ-yı bihişt eyler görenler Nâ‘ilî ḥüsnin / O büt kim çîn-i zülfi raḥne-i **bünyâd**-ı îmândur

G122/2 Sen ey sirişk-i dîde hemân kâr-ı ḥaşrı gör / **Bünyâd**-ı çarḥa âteş-i âh-ı derûn yeter

G330/3 Köhnedür bârâna döymez saḳf-ı **bünyâd**-ı şigîb / Sen de seylâb-ı ğama ey eşk imdâd etmeye

bünyâd etmek [1] bina etmek, inşa etmek.

G316/4 El verür şahbâsına ḥûn-ı ciger bennâ-yı ‘ışk / Çârsü-yı ğamda biñ meyḥâne **bünyâd etse** de

bünyân [4]

1. yapı, bina. <KT>

K16/39 Çıkdı **bünyân**-ı suḥen kungure-i ‘arşa tamâm / Bir du‘â kı l ki o **bünyâna** ola ḥısn-ı ḥaşîn

K28/69 Olsa bülend pāyesi ebyâtınuñ n’ola / **Bünyân**-ı devletüñ gibi ḥısn-ı ḥaşîn ile

K33/8 Mihr-i zer-çüb-ı şu‘â ile olaldan müzdür / Kâḥ-ı iḳbâlî gibi görmedi **bünyân**-ı esîs

2. duvar. <Ahterî>

K22/39 Ḥüddâm-ı devletüñ ede pā-mâl ü ḥâk-sâr / **Bünyân**-ı ḥaşmı şadme-i pây-ı sûtürdan

bürrân [5] kesici, keskin. <KT>

K36/5 Tırâş eyler ise bed-ḥ‘âhı bismil-gâh-ı ḥışmında / Devâtında nümâyân ney-tırâş-ı tîz ü **bürrânı**

M7/V/2 Bu ma‘nâdan derûn-şâdam ki bir dem etmeyüp te ‘ḥîr / Edüp ser-tîz ü **bürrân** tîşe-i âzârı bî-taḳşîr

G80/3 Eyleyüp kuştelerin ser-be-girîbân-ı ‘itâb / Nâz u şîveyle elin ḥancer-i **bürrâna** şunar

G251/5 Ser-girân olsun қо çeşmün ḳudsiyân-ı ‘arşa tâ / Her müjeñ destinde bir şemşîr-i **bürrân** görmesün

G257/1 Görse Behrâm eger âyîne de müjgâñı ucın / Üstüḥ‘ânında bulur ḥancer-i **bürrânı** ucın

bürîde [1] kesilmiş, kat‘ olunmuş. <Kantar/1, Dihhudâ>

K21/19 **Bürîde** olsa da tîğ-i cefâ ile yine dil / Mişâl-i ḥâme ser-â-pâ zebân-ı şekvâdur

büt [38] müşriklerin ibadet ettikleri resim veya heykel, sanem||dilber, pek güzel

şahıs. Güzel erkek ve kadına “büt” denilmesi putların çok defa süslü, nakışlı yapılmasından;

güzellerin de putlar gibi gösterişe lâyık olmalarından ileri gelmiştir. Bu bağlamdan hareketle sevgili, yâr, maşuk, matlup anlamında kullanılmıştır. Onay (2000. 130), putların insan şeklinde güzel yontulmuş olanlarına “şanem” dendiğini belirtmiştir. <KT, FZ, TASAVVUF TERİMLERİ, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 130>

- K15/9 Zülf ol **bütüñ** ârâyiş-i ruhsâridur ammâ / Âh âfet-i cân u dil-i şeydâ mı degildür
M5/IV/1 İnşâf-dih ey **büt**-i cefâ-kâr / Ey âfet-i cân-ı ‘âşık-ı zâr
G24/4 Hâsed ol ‘âşık kim sen **büt**-i nâzende ile / Ede gül-geşt-i hıyâbân-ı çemen dest-be-dest
G42/1 Mestâneligüm bir **büt**-i sîmîn-ten içündür / Kân ağıladığım bir gül-i ter-dâmen içündür
G50/2 Şahbâ ki gösterir ‘arâk-âsâ letâfeti / Mestâne sînesin ki o **büt** gâh gâh açar
G61/4 Hârâb-kârî-i zünnâriyân-ı ‘âlem –i dil / O nâzenîn-i **büt**-i bîgâñe-âşinâdandur
G66/7 Ey **büt**-i nâz etse ger vaşf-ı lebûñ Nâ’ilî / Her nefesi pây-e-i ‘İsî-i Meryem bulur
G82/5 Göz görüp dil sevmiş ammâ bilmem ol büt Nâ’ilî / Dil-pesend-i şahid-i tab’-ı suhen-dânım mıdur
G100/6 Deyre varmağdan murâd ihyâ-yı emvât eyleyüp / **Bütlere** i’ câz-ı rûhu’ l-lâhı söyletmek midür
G119/5 Temâşâ-yı bihişt eyler görenler Nâ’ilî hüsnin / O **büt** kim çîn-i zülfi rahne-i bünyâd-ı imândur
G125/5 Gitdi nağd-i dil ü dîn Nâ’iliyâ bir **büte** kim / Ham-ı ebrûsına Cibrîl kıyâm-âver olur
G148/3 Deyr içre seyr eden o **büt**-i ‘işve kâfirî / Şiblî olursa etmeye zünnârdan gürîz
G182/5 Senünle Nâ’ilî kaçmaz o **büt** hem-hû’âbe olmağdan / Bilür ‘ıkd-i maḥabbet sâde bir pehlûya bağlanmış
G202/2 Gönlinde yer etdük o **bütüñ** la’l-i lebinden / Âmîziş edüp neşve-i şahbâ ile geçdük
G204/6 Der imiş çeşmini mestâne görüp ol **büt**-i şüh / Korkarum Nâ’ilî-i zâra kıyar gâmezlerün
G223/4 Nessâc-ı târ u pûd-ı niyâza o **büt** gibi / Nağş-ı bedî’-i kârgah-i âb u gil gerek
G249/3 Her biri şüret-i bî-câna döner ‘uşşâkuñ / O **büt**-i deyr-i melâḥat ki geçer yanından
G267/2 Ğayruñ ki dilde nağş-ı cemâlin görür o **büt** / Dîvâr-ı Ka’ beden nice şüret kıpırmasun
G290/2 Bir birine niyâz ile etmiş o iki **büt** / Ârâyiş-i şanem-kede-i nâz bir birin
G290/5 ‘Uşşâk-ı saḥt-câna yine müjde Nâ’ilî / Nerm etmiş o ol iki **büt**-i tannâz bir birin
G301/4 Dil oldı tâze bir **bütüñ** ebrû-peresti kim / Cibrîle nağş-ı pâyı olur secde-gâh-ı nev
G389/1 Sevdün görünce ol **büt**-i âyîne-ṭal’ati / Kurbânun olduğum nice gördün maḥabbeti
Kt9/2 Zülfün niḳâbı rûyuña hırz-ı amân olup / Çeşm-i raḳîb ey **büt**-i tannâz degmesün
Ş6/1 Düşdi dil bir **büt**-i sitem-kâre / Yine geldük diyâr-ı hicrâna

bütân [14] putlar||put kadar güzel sevgililer. <Kantar/2>

- K1/3 İ’ câz-ı na’tı kim kalem-i mü-şikâfımı / Şüret-nigâr-ı deyr-i **bütân**-ı ḥayâl eder
K5/10 Ca’ d-ı müşğîn-i **bütân**-ı ḥarem-i endişem / Gerden-i ‘aḳla şalar silsile-i sevdâyı
K8/28 Olurdi ḥasret-i ḥ’âb-ı ḥumâr-ı naḥvet-i nâz / **Bütân**-ı ‘âlem-i hüsnün nigâh-ı tannâzı
K17/37 Ki ne cânibde zuhûr etdi ise bir fitne / Oldı gîsü-yı **bütân** gibi perîşân u nigûn
K25/4 İmâ-yı medîḥ-i ḥam-ı ebrû-yı **bütânda** / Ḥaclet-dih-i engüşt-i hilâl-i ramazânsın
G54/2 Taḳlîd edüp ey baḥt-ı siyeh çeşm-i **bütâna** / Nâz etme ki ḥ’âbideligün vaḳtı degildür
G106/3 Âşüb-ı dil-firîbî-i hüsn-i **bütâna** baḳ / Zünnârî-i maḥabbet olan pârsâyı gör

- G134/2 Reşg-âver-i ârzû-yı kemân-dâr-ı **bütânuz** / Ne kuvvet-i bâzû ne Nerîmân bilürüz biz
- G180/7 Yağar ey Nâ 'ilî Cibrîlî dâğ-ı reşg-i kıssîsi / Mağabbet sūmenât-ı fitnedür hūsn-i **bütân** âteş
- G189/3 Degül mi farz baña üft ü hîz-i kûy-ı **bütân** / Olur mı hiç müselmân namâzdan fâriğ
- G254/4 Zâhide huldı aındurur deyri bihremen-i dile / Ebrû-yı vesmedâr-ı hūr-ı çeşm-ı mükēhhal-ı **bütân**
- G309/2 Elden mi kordı hâbl-i metîn-i recâyı dil / Ser-rişte-i vedâd-ı **bütân** kûteh olmasa
- G311/3 Şığmasa gül gibi nâzûk bedenün hep der idük / Gonçe-veş câme-i gül-gün-ı **bütân** teng olsa
- G388/1 **Bütâna** cilvelerün yıkdı devr-i cânumuzı / Şirâr-ı şem'-i ruhuñ yâkdı hânümânumuz

büt-gede [1] puta tapanların ibadet ettikleri ev; [tas.] ilahî bilgilere şiddetle özlem duyan kâmil arifin içi, gönlü. <FZ, TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıkta gönül ve büt-gede arasındaki ilişki görülebilmektedir.

- G123/3 Haqqâ ki 'aceb bûkalemün **büt-gededür** dil / Geh rûy-ı şafâ geh görünen şüret-i ğamdur

büt-nigâr [1] putçu, portreci || güzellik, çok güzel olma. <OTAL>

- G118/3 Ne deyrün **büt-nigâr**-ı âfitâb-efrûzıdur hūsnün / Ne burcuñ mâhısun pertev-perest-i tal' atun kimdür

büt-trâşî [1] put, heykel yapıcılık. <OTAL>

- K4/10 Şüret-ârâ-yı naşş-ı hūsn olalı / **Büt-trâşî**-i kilisâ-yı dilem

Büthâle [1] putperest mabedi, puthane, bir puthanenin ismi (özel isim olarak); dudakta peyda olan uçuk (bkz. teb-hâle). <Dihihudâ, Ânenderâc> Tanıkta hem yer ismi, hem de uçuk anlamındadır.

- G318/5 Dâğ-ı derün-ı bülbül olur Nâ 'ilî gönül / Gird-i dehân-ı ğoncede **Büthâle** olsa da

C

ca'd [1] kıvrıkcık saç; kıvrıkcık saç ve sakal. <KT, ZL>

K5/10 **Ca'd**-ı müşğîn-i bütân-ı harem-i endişem / Gerden-i 'aqla şalar silsile-i sevdâyı

câdde [5] ulu yol, geniş, işlek, ana yol || tutulan yol, meslek. <KT, OTAL>

K12/23 Hâris-i **câdde**-i şer' ki 'ahdinde olur / İnhi'râf eylemek ol **câddeden** emr-i muhâl

K13/49 'Ahdinde hâlâyık unutup semt-i hilâfı / Ayrılmayanlar **câdde**-i teslîm ü rızâdan

K25/53 Hengâm-ı du'adır yeter ey tab'-ı hevâyî / Mestâne-rev-i **câdde**-i bî-edebânsın

G195/3 Âmed-şud-ı gamzeñle harîm-i dile nisbet / Şeh-râh-ı belâ **câdde**-i bî-ha'et ancak

T3/1 Gıtdi ol râst-rev-i **câdde**-i her dü-serâ / Ki yanında yok idi farkı gedâdan şahuñ

câdü [8] sihirbaz; büyücü, sahir. Edebiyatımızda bir görüşte insanı büyüleyen, cazibeli, oynak dilber yerinde ve göz, gamze, saç vasfında kullanılmıştır. <KT, FZ, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 133>

K26/32 Ne 'ayyâr âfet-i âsâyiş-i hayl-i melâ'ikdir / Ne **câdü** kudsiyân-ı bâm-ı 'arşa hayret-âverdir

G40/4 Her nigâhın güşe-i çeşminde şayd-ı cân için / Şüret-i âhûda bir **câdü**-yı efsûn-sâz eder

G299/2 Ol tünd-hûlar ol fitne-cûlar / Ol iki gamze ol iki **câdü**

G259/1 Bağlanur zülfine diller nice **câdûsın** sen / Harem-i Ka' beyi dâm eyleyen âhûsun sen

G381/1 Ne **câdûdur** gör ol vahşî gâzali / Ki yok 'uşşâkuñ nu'ka mecâli

Aşağıdaki tanıkta "câdü"ların siyah giydikleri, bu sözcük ile "müjgân" arasında kurulan renk ilişkisinden anlaşılmaktadır. Ayrıca kirpikler de cadılar gibi sihir yaparak kandırırlar). <Seccadî/1>

G369/3 Hep siyeh-püş oldılar kaçd-ı şebîhün-ı dile / Girdiler müjgânlaruñ bir cenge **câdûlar** gibi

"câdü"nun, şairin kendisine yakıştırdığı sıfat olarak karşımıza çıkmasının nedeni söylediği şiirin sihir gibi oluşudur. <ADŞS> Aşağıdaki tanıklarda şiir ve büyü arasında kurulan münasebet görülmektedir.

K20/34 Tâlib-terâne kim eder i' câzı beste-dem / Nev-dâsitân-ı **câdü**-yı kil'k-i suhen-veri

K26/31 Hüşûşâ sâhîr-i tab'am ki i' câz-ı belâgatda / 'Aceb **câdü**-yı pür-fen tûrfe 'ayyâr-ı tuvân-gerdir

câdü-fen [2] cadı fenli, sihir fennine vâkıf, büyücü. <Cûdî, Kanar/1, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 133>

G113/5 Şûr-efgen olan Nâ'iliyâ kişver-i nazma / Hük'm-i raqam-ı hâme-i **câdü-fenümüzdür**

G283/4 Cilve-i hüsnüñ firîb-i gamze-i **câdü-fenüñ** / Bâyezîdi Bihremen Cibrîli Hârût eylesün

Ca'fer [3] Cafer bin Yahyâ-yı Bermekî. Abbasî halifelerinden Harun Reşid'in sadrazamı. Cömertliği, adaleti, fazileti, zekâsı ile olduğu kadar şiir ve inşada da akranından

üstündü. Şöhreti o derece yayılmıştı ki onu devlet düşmanları kadar Halife dahi çekemez olmuştu. Bu şöhreti Hac dönüşünde Halife tarafından öldürülmesine neden olmuştur (bkz. Bermekiyân). <Lugât-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, C.3, s. 36-37>

K17/34 Keremünle anılır silsile-i Oşmānī / Nitekim **Ca'fer** ü Yahyā ile 'ahd-i Hārūn

K20/19 Eyyām-ı devletünde anılmak revā degil / Luṭf u 'aṭā-yı Bermekiyān dād-ı **Ca'feri**

K23/23 Keremde **Ca'fer-i** Bağdād-ı şānī derdüm ammā kim / Bunun iḥsānı gālibdir o ser-ḥayl-i kirām üzre

cāh [45]

1. makam, derece, rütbe; heybet, ihtişam||dünya. Sözcük, tanıklarda hem olumlu, hem de olumsuz anlamlara gelebilecek şekilde bağlamlar oluşturmuştur. Dünya malı, şöhret ve ihtişam peşinde koşmanın kötülüğünü dile getiren beyitlerde “cāh”, tasavvufi bakış açısının bir gereği olarak olumsuz anlamda kullanılmıştır. İnsanların kalplerine vâkıf ve hâkim olmak, onların saygısını ve itaatini beklemek, insanlar katında saygın kişi olmak için çalışmak, tasavvufta makbul bir şey değildir. <KT, Kanar/1, Steingass, TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün, olumsuz anlamda kullanıldığı görülmektedir.

K3/18 Belâ budur ki yine ehl-i **cāh**-ı mest-i gürür / Buḥār-ı bade-i naḥvetle cāme-ḥ'ābında

K12/29 Pest edüp pāye-i gerdūnı hıyām-ı **cāhı** / Reşk ile ḥancere düşdi görünen şanma hilāl

K17/33 Bu vekār u 'azamet ḥāşse-i zātūndur / Ḥāşeli'l-lah ki ola devlet ü **cāha** merhūn

K22/1 Ey ser-nüvişt-i defter-i erbāb-ı **cāh** kim / Ḥaḥ cylesün vücūduñı 'ārī kuşūrdan

K22/40 Eyvān-ı 'izz ü **cāhuñı** Ḥaḥ sālīm cylesün / Eyvān-ı ḥaşre dek şademāt-ı dühūrdan

K24/39 Teşrīf-i **cāhı** faḥr ede zātıyla nitekim / Düş-ı şehirde kākum u şebde semūr olur

K25/50 Bilsek neye mağrūrsın ey bü'l-heves-i **cāh** / Mağlūb-ı hevā bir ḥar-ı gūsiste-'inānsın

K28/8 Bir teng ü tār **cāh** görür şimdi vāj-gün / Şaḥş-ı raşad-niş'in ḥired-i dūrbīn ile

K28/82 Ārām-gāh-ı ehl-i dil olsun hezār-sāl / Kaşr-ı refī'-i **cāhı** bu nüh şehniş'in ile

K34/26 İstemez ammā bilür bu vaz' ile şimdi felek / Şöhre-i idbār eder erbāb-ı **cāh**-ı devleti

K36/7 'Uluvv-ı **cāhma** ol şadr-ı zī-şānuñ işāretdür / Ki eyler dem-be-dem kaṭ'-ı merātib-i şevket ü şānı

G63/12 Murād-ı ḥaṭrın cebr-i dil-i ḥalāyıkdır / Fütüvvetinde ne devlet ne **cāh** lâzımdur

G90/4 Serşār-ı mey-i naḥvet iken feyz-i şafādan / Nev-devlet-i **cāhuñ** dil-i ḥod-kāmı teḥīdir

G91/3 Melūl-ı dağdağa-i **cāh** olur fenā ehli / Ne girūdār u ne ḥaşmet ne ṭumṭurāk ister

G92/1 Aṭlas-ı **cāha** ki 'ārifde teḥāşī görünür / Cāhilūñ düş-ı tefāḥürde kumāşı görünür āğişte

G92/2 Zīb-i elvān ile olmaz mütelevvīn 'ārif / Heves-i **cāh** ile cāhil mütelāşī görünür

G116/4 Aṭlas-ı **cāhı** eyleyüp çull-ı ḥazān-ı hırş u āz / Ḥ'ācegiyān-ı himmete cevher-i zāt verdiler

G116/5 Sa'y ile niceler olup mālīk-i kīmyā-yı faḥr / Ḥāk be-dest devlet ü **cāha** zekāt verdiler

G147/5 Ḥırāş-ı ḥaṭr olur ehl-i **cāha** sözlerimüz / Ki sāye-gehlerinūñ erre-i ḥuṭablarıyuz

G185/4 Yer vermemişler ol sege ḥuddām-ı ehl-i **cāh** / Zāhid ki şofra-i ne'ām-ı āza şıgmamış

- G209/1 Felek ne var bizi çağ böyle bî-ḥuzûr edecek / Bir iki bed-güheri **câh** iken vakûr edecek
 G265/2 Sen neşve-i idrâkûn sermâye-i ‘ izzet bil / **Câh** ile қо cāhiller ‘ âlemde vakûr olsun
 G265/6 Min-ba‘ d olalum cāzim terk-i taleb-i **cāha** / Ne sende mübâhat u ne bizde kuşûr olsun
 G267/4 Lağzişdür evvelin ḥaṭar-ı nev-süvâr-ı **câh** / Râm olmadukça pâre-i devlet kıparmasun
 G293/4 Bilsek neye mağrûrsun ey bü’l-heves-i **câh** / Mağlûb-ı hevâ bir ḥar-ı bigsiste-‘ inânsın
 G314/2 Teşrif-i **câh**-ı fakrı olur atlas-ı felek / Ehl-i fenâda her ne kadar kevkeb olmasa
 G315/8 Olursa bâliş-i zer-kâr-ı **câh** tekye-gehûn / Yine cebîn be-ḳafâ-yı şaf-ı nî‘ âl olma

Aşağıdaki tanıklarda “câh”, övgü bağlamında ve olumlu anlamda kullanılmıştır.

- G77/6 Ğirre-i **câh** ol kadar sultân-ı gül kim kırkaram / Ḥardan bülbüller ister ḥün-behâ nev-rûzdur
 G89/5 Çıkaran ‘ âlemi başdan senûn ey ḥil‘ at-ı **câh** / Vakt-i pûşışde olan bûs-ı girîbânûndur
 K28/83 Olsun neşât-ı devlet ile ḥaşre muntelhî / Ta‘ dâd-ı **câh**-ı ‘ ömri şuhûr u sinîn ile
 K24/38 Mümted ola o gâyet-dek **câh**-ı ‘ ömri kim / Müstevcib-i ḥayât-ı devâm-ı dühûr olur
 K26/40 Hemîşe tâ ki ta‘ yîn ola şadr-ı **câh**-ı devletde / Cenâb-ı müsta‘ idân-ı cihân kim baht yâverdir
 K28/21 Zannım budur ki zecr ile ḥâlûn tebâh ola / Ol **câh**-ı ma‘ deletde dil-i şerm-gîn ile

Aşağıdaki tanıkta “câh”ın “dünya” anlamı, iki sözcüğün bir terkip hâline getirilmesi ile pekiştirilmiştir.

- M13/1/2 **Câh**-ı dünyâya var ise ḥasedüm / Lâ-yesûd eyle yâ Resûla’l-lah

câh ehli [1] makama, mevkiye düşkün olanlar (bkz. ehl-i câh).

- G167/5 Nâ’îlî ḥaḥvet ü **câh ehli** mu‘ ammer olamaz / Kimse zehri bu şifâ-ḥânede tiryâk edemez

câh u celâl [1] makam ve ululuk. <Kanar/2>

- K19/34 Eylesün her biri Şeh-nâme-i Firdevsiden / Nüşâ-i menkıbet-i **câh u celâlûn** atvel

2. hürmet. <KT>

- K12/87 Mesned-i **câh**-ı vezâretde her âyine ola / Mazhar-ı ‘ ârifet-i ḥayy-ı qadîmü’l-âzâl
 K28/14 Giryeyle çeşmi pâk ederiz baksa **câh** ile / Esbâb-ı ihtîşâm-ı dirâz-âstîn ile

3. güneş, yıldız gibi gökcisimlerinin menzili ve mevkii, mertebe, derece (bkz. kıadr).

- K12/4 Bir cihân-dâr-ı kıader-kevkebenûn etdi yine / Kevkeb-i **câhım** tevfiḳ-i Ḥudâ-yı müte‘ âl
 K15/23 Ey şadr-ı felek-mertebe kim kevkeb-i **câhuñ** / Efrûḥte-i kıandîl-i şeb-ârâ mı degildir
 K20/10 Almağa ṭâḳ-ı ḡarḳa-i **câhuñdan** irtifâ‘ / Cevzâ tatar elinde sūturlâb-ı meş‘ eri
 K20/14 Sûzân-ı reşg-i kevkeb-i **câhuñdur** olsa da / Bed-ḥ‘ âh-ı devletünde nihâd-ı semenderî
 K20/12 Gerdûn ‘ uluvv-ı kıadr-i refî‘ üñle pây-mâl / Eflâk reşk-i kevkeb-i **câhuñla** serserî
 K27/27 Reşk edüp kevkebe-i **câhuña** der oldukça / Şâhid-i bahtuña devlet-nigerân ḥoş geldûn
 K32/12 Ḥudâ vücûdını ḥıfz eylesün ḥaṭarlardan / Ki âfitâba şeref irtifâ‘-ı **câhudur**

câhil [4] hiçbir şey bilmezzen, bihaber; bilgisiz (bkz. bî-ḥaber, nâdân). <KT, KO,

Kanar/2>

- G92/1 Atlas-ı cāha ki ‘ ârifde teşāşî görünür / **Câhilûn** düş-ı tefâḥürde kıumâşî görünür

- G92/2 Zîb-i elvân ile olmaz mütelevvin ‘ârif / Heves-i câh ile **câhil** mütelâşî görünür
 G92/3 Nîl-gün çâder-i eflâk ki mâtem yeridür / **Câhilûn** çeşmine bir ğarkâ-i kâşî görünür
 G265/2 Sen neşve-i dirâkûn sermâye-i ‘ izzet bil / Câh ile ko **câhiller** ‘ âlemde vakûr olsun

cahîm [6] cehennem, tamu, yedi cehennem, azabı en şiddetli tabakalarından biri (bkz. düzağ). [tas.] Tasavvuf ehline cehennem, zâhir ve bâtın olmak üzere iki kısma ayrılır. Zahirî cehennem, dünya ve ahiret azapları için; Bâtınî cehennem ise insanın kederi ve kirliliğidir. Nesf-i emmârenin bütün kötü sıfatları “cehennem” olarak nitelenir. <KT, Seccadî/2, DİNÎ KAVRAMLAR>

- K3/21 **Caḥîm**-i ‘âciz-i taḥîri olduğın bilmez / O cîfenûn müteneffir olup ‘azâbında
 K7/41 Teni **caḥîm**-i nedâmetde tûde-i aḥker / Zebânı küre-i âteş-fürûz-ı ğamda ḥadîd
 K7/65 Ola o fırka-i düzağ-ḳarâra rûz-ı cezâ / Duḥân-ı silsile-tâb-ı **caḥîm** ḥabl-i verîd
 M5/V/5 Derdûnle **caḥîme** dâğ-ber-dildir / Seyyâḥ-ı cihân-ı ‘ışkuñ âhı
 G214/6 El şunma câm-ı şu‘le-keşân-ı maḥabbete / Tersân-ı âteş-i ḥaşebât-ı **caḥîm** isen
 G351/2 Vardüğumuz vilâyeti ḥuld ise de **caḥîm** eder / Cândaki sûz u tâb-ı ğam dildeki ḥarḥâr ile

câ’iz [3] yapılmasında mahsur olmayan, müsaadeli, ruhsatlı; uygun, olur; olabilir.

<KT, OTAL, Kanar/2>

- K10/8 **Câ’iz** ki saṭḥ-ı ḥâki bu dem gül-nümâ ola / Mehtâba ḳarşu âba düşen aḥterân gibi
 M3/X/2 **Câ’iz** ki almağa yoluñ ey ‘âşık-ı ḥazîn / Şayyâd-ı fitne eyleye bir güşede kemîn
 G156/3 Pür tut hemîşe sāğaruñ ey dil ki ğamzesi / **Câ’iz** ki ḥûn-ı dilden ola bâde-ḥ’âh-ı nâz

cām [86] bardak, kadeh, maşrapa, ufak billûr bardak. “Hilālî” denilen kadeh çeşidi hilâle benzerliğinden dolayı bu adı almıştır. <KT, TDVİA, C. 6, s. 41, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 134> Aşağıdaki tanıkta şeklen hilâla benzeyen bu kadeh çeşidine gönderme yapılmıştır.

- G31/5 Rûze-dâr-ı ḥ’ân-ı yağmâ-yı vişâle Nâ’ilî / Ğurre-i mâh-ı muḥarremdür hilâl-i **cām**-ı ‘îd

“Cām ber-seng zeden” kadehi taş vurmak, işretten tövbe etmek anlamlarına gelen bir terkip oluşturur. <Seccadî/1> Aşağıdaki tanıkta şişenin kırılması da, içkiye tövbe etmek anlamındadır.

- G264/1 Şıḳılur bezm-i neşât-ı ğamı peyveste gören / Rûḥ-ı Cemden utanur **cāmını** eşkeste gören

Güneş ve hilâl de renk, şekil ve parlaklık yanında hiç durmadan dönmeleri sebebiyle mecliste elden ele dolaşan kadehe benzetilmiştir. <TDVİA, C.6, s. 41>Aşağıdaki tanıklarda güneş ve ay ile “cām” arasında kurulan münasebet görülmektedir.

- G67/3 Göster felege pençe-i ḥûrşidde mâhı / Sâḳî yine destûndeki **cām**-ı teri ṭoldur
 G93/3 Yok **cām**-ı mihre rağbetüm ey sâḳî-i felek / Gönüm gibi şikeste baña bir ayağ ver

- G163/1 La' lûn ki hayâl-i mey-i gül-fâm ederüz biz / Âyine-i hürşîdi alup **câm** ederüz biz
 G169/2 Neşve-dâr-ı hayretüz bir cur'adân-ı feyzden / Ne sifâl-i meh ne **câm**-ı âfitâbuñ mestiyüz
 G175/4 Muķim-i genc-i ferâğ ol şarâb gör her şeb ü ruḡ / Fûrûğ-ı **câmı** ne hürşîde ver ne mâha değış
 G331/2 Rûze-dârân-ı ğama neşve-i la' lûn vermez / Dest-i sâķide kadeh **câm**-ı meh-i 'îd olsa
 G333/4 'Arz-i dîdâr etmedi ser-germ-i **câm**-ı mihrine / Kaldı şoĥbet maĥşere ol âfitâb-ı nâz ile

Aşağıdaki tanıkta “câm-ı vaĥdet” tasavvufî bağlamda kullanılmıştır.

- K34/4 Târumâr eylerdi bezm-i 'ışkdan bulsa nişân / Destine girse şikest eylerdi **câm**-ı vaĥdeti

“Câm” aynı zamanda bir gonca veya güldür. Çünkü içi dolu olan sırça kadeh tıpkı udak renginde görünür. <ADŞS>

- Kt5/2 **Câm**-ı gülden ki şehir pür-'araķ-ı şeb-nemdür / Nâ'îlî def'-i ĥumâra mey-i düşîne gerek

“Câm” sevgilinin dudağı olarak da kullanılır. Çünkü içi dolu olan sırça kadeh, dudak renginde görünür. Ayrıca buse, en az şarap kadar insanı kendinden geçirir, sarhoş eder.

<ADŞS>

- G143/8 Gelmedi **câm**-ı lebûnden dil-i sermeste ferâğ / Erdi güstâhlığı ğâyete ma'zûr henüz

Aşağıdaki tanıklarda “câm” ile kastedilen “şarap”tır. İç-dış ilişkisinden dolayı mürsel mecaz yoluyla “câm”, “şarap”ı karşılamaktadır.

- K34/16 Beñzemez bir neş'eye iķbâlinüñ hiç neş'esi / Beñzemez bir keyfe **câm**-ı luţfinuñ keyfiyeti
 G13/3 'Âlem ĥarâb olur nigeĥünden ki eylese / Ser-cüş-ı **câm**-ı 'işve şikest-i ĥumâr-ı ĥ'âb
 G209/8 Neşât-ı ĥâtır-ı 'âlem elüñdedür sâķî / Bu ğamları yine bir **câmdur** sürür edecek
 G216/2 Ne bir iki **câma** dimâğı var ne ĥurur elde ne ayağı var / Mey-i 'işveden de ferâğı var o tenük şerâb-ı teĝâfulüñ

- G283/5 Nâ'îlî leb-teşnedür bir **câma** dil kim ĥaşre-dek / Kendüyi 'aķl-ı ĥod-ârâ gibi mebhût eylesün

- G348/1 Mest-i **câm**-ı 'ışkdur dil keşf-i râz etmezse de / Ârzü-mend-i vişâlüñdür niyâz etmezse de

- G351/5 Geçmede 'ömr-i nâzenin şâm u şehirde Nâ'îlî / Mest-i **câm**-ı ğaflet ü keşmekeş-i ĥumâr ile

Aşağıdaki tanıkta, içki içmenin ve içki esbabı taşımanın hoş karşılanmadığı dönemlerde kadehin hırka altında taşındığı ifade olunmaktadır.

- Kt7/3 Zâhidüñ setr eder 'uyûbını mey / Dâmen-i ĥırķa **câmı** göstermez

Kadeh, şekil itibariyle kırmızı bir muma (şem') benzetildiğinde, onun etrafındaki mestler ya da sakiler pervane olarak hayal edilmiştir.

- K23/7 Fûrûğ-ı meyden olmuş sîne şâf u dîdeler rûşen / Olup pervâne sâķiler dönerler şem'-i **câm** üzre

- G176/3 Şeb-i tarîķ-i ğamda rind-i mey-ĥâra Kelîm-âsâ / Fûrûğ-ı **câm**-ı şahbâ gibi şem'-i Eymen olmazmış

- G187/1 Sâķî meyünde feyz-nümâ 'âlem-i neşât / Pervâne şem'-i **câmuña** rûĥ-ı Cem-i neşât

Aşağıdaki tanıkta “câm-ı ser-nigün” ile feleğin ter dönmüş kadehleri andıran tabakaları ifade olunmuştur.

G366/2 Nüh **cām-ı ser-nigūnuñ** ile birden ey felek / Mey-ḥ̣āre vermesün mi ḥazef-pāreye seni
 [tas.] Tanrı âşığının kalbi. Cām, tasavvufi bir ıstılah olarak ârifin marifet ile dolu olan kalbidir. “Cām”dan maksat beden, bâdeden ise temizlenmedir. Kâmil arif ilahî bâde kadehinden içere ve tevhid ile mest olur. <Kantar/1, Seccadî/2> Aşağıdaki tanıklarda tasavvufi boyutuyla düşünülebilecek benzeri anlamlar bulunmaktadır.

- K5/26 Cur‘ a-i **cāmın** edüp pîş-keş ‘ ârif-i cām / Rûḥ-ı ‘ aşşāra kırābiyle şunar şahbâyı
 K7/46 Vuḳū‘ı mâtem olaydı eger zamânında / Bu bezm-gâhda şunmazdı **cāma** el Cemşîd
 K23/9 Fûrûzân **cām-ı** meyle elde naḥl-i Tûr zanneyler / Gören la‘ lîn-ḳabâyı sâḳî-i Tûbâ-ḥıram üzre
 K23/9 Fûrûzân **cām-ı** meyle elde naḥl-i Tûr zanneyler / Gören la‘ lîn-ḳabâyı sâḳî-i Tûbâ-ḥıram üzre
 K24/4 Çeksün ḥumâr-ı zilleti ol kim bir iki gün / Ser-germ-i **cām-ı** naḥvet ü mest-i ḡurûr olur
 K30/11 Sağar-ı Cem boşalup yine ṭolarmış ammâ / Hîç ḥûn-ı ciger eksilmedi **cāmumda** benim
 K30/30 **Cāmda** ‘ aks-i ruḥ-ı sâḳî-i meh-veş gibidir / Cilve-i feyz-i dil-i âyîne-fāmımda benim
 M3/VIII/1 Erbâb-ı zühdi merd-i Ḥudâ anladañ gönül / Bed-mesti **cām-ı** feyze sezâ anladañ gönül
 G9/3 Yeter ḥarâbî-i rindāna bir nigh sâḳî / Girân gelürse eger **cām-ı** pür-şarâb saña
 G23/1 Aldıḳça ele **cām-ı** mey ol keç-küleḥ-i mest / Bîñ fitneye âmâde olur her nigh-i mest
 G26/5 Bir **cām** şun ey sâḳî-i meclis bize yoksa / Ḥûn-ı ciger-i Nâ ‘ ilî-i zâra ne minnet
 G40/2 Destine âyîne-i **cām** alsa gâhî rüyine / Tırrasın âşüfte çeşm-i ‘ aşîḳ-ı mümtâz eder
 G41/3 ‘ Âşîḳuñ eder ancaḳ pejmürde **cām-ı** râḥatın / Berḳ-ı âhî ḥırmen-i derd ü belâ bilmez nedir
 G41/4 Ḥasret-i la‘ lûñle mey nûş etse ḥûn-ı derd olur / Mest-i ‘ işḳuñ neşve-i **cām-ı** şafâ bilmez nedir
 G47/4 Elinde olmayıcak **cām-ı** la‘ l-gün n’eyler / Kenâr u ceybin edüp pürdür-i ‘ Aden maḥmûr
 G65/6 Ey şaḥne-kâr-ı perhîz ol fark-ı zühde mey-rîz / Destûñ Bâyezîdûñ **cām-ı** şarâb göster
 G67/1 Ey ḥûn-ı ciger şiş-e-i **cām-ı** teri ṭoldur / Ârâyiş-i bezm-i ḡam olan sâḡarı ṭoldur
 G67/2 ‘ Aksin düşürüp lüccce-i ḥûn-âbâ sipihrûñ / ol meyle bu nüh **cām-ı** ziyâ-güsteri ṭoldur
 G68/4 Şunardım **cām-ı** pür-ḥûn-ı dili ol ḡamzeye ammâ / Tenüz-zarf-ı şarâb-ı nâbdır ibrâm müşkildir
 G90/2 Peymâne-i ‘ ömr olsa yine rinde girândır / Bî-rûḥ mey ol bezme kim **cāmı** tehîdir
 G104/4 Benem o bâde-güdâz-ı ḥarîm-i mey-kede kim / Elümde gül gibi bir **cām-ı** şu‘ le-tâbum var
 G119/2 Ḳomaz **cām-ı** ḡururı bezm-gâḥ-ı ḥaşre dek elden / O mestâne nigh kim teşne-i ḥûn-ı şehîdândur
 G131/3 O bezm-i ḥaşdan ben cur‘ a-nûş-ı **cām-ı** feyzem kim / Şarâb-ı şâfdan da ḥûn-ı dil taḡyîr olunmuşdur
 G137/1 Meclis-ârâ-yı ḳıyâmet rind-i ‘ âli-meşrebüz / Yâr ile zânü-be-zânü **cām** ile leb-ber-lebüz
 G146/4 Ölseḳ ḥumâr-ı ḡuşşadan ey pîr-i meykede / **Cām-ı** ḥayâtı şun hele gör nûş eder miyüz
 G146/6 Nüh **cām-ı** bâ-günüñü bir bir getür hele / Gör sâḡar-ı şikesteye ser-puş eder miyüz
 G149/1 Mey olmadıḳça dile pertev-i şafâ düşmez / Derûn-ı tîreye her **cāmıdan** ziyâ düşmez
 G165/3 Çarḥuñ fenâ-peẓîr-i idügin gösterür bize / **Cāmıñ** rübûde-ḥâtır-ı resm-i ḥabâbıyuz
 G167/1 Mest-i ‘ işḳı bu ṭokuz **cām-ı** feraḥ-nâk edemez / Dil nedür ‘ işḳ nedür ḡam nedür idrâk edemez
 G169/5 Tûrımız maḥv-ı tecellîdür bizüm ey Nâ ‘ ilî / Len-terânî neşve bir **cām-ı** ḥıṭâbuñ mestiyüz
 G172/4 Bir nîm-nefes tâb-ı ḡamuñ **cām-ı** şabûra / Etdürdi şigîbâyî-i Eyyûbî ferâmûş

- G178/6 Şikeste **cām**-ı rahşân bâde rîzân bezme dest-efşân / Meger bir zâhid-i hüşk ü riyâ-mu‘ tâd ayak başmış
- G187/2 Ancağ verür lebünde olan keyf ü hâleti / **Cām**-ı mey olsa elde dil-i hurrem-i neşât
- G192/1 Neden **cām**-ı emel ey sâķi-i devrân ‘azîz olmağ / Dehân-ı dil humâr-ı ye ‘s ile hamyâze-rîz olmağ
- G201/2 Cemşîd-i Sikender-menişüz **cām** ile güyâ / Kim baħr-ı ğamı hücre-i minâ ile geçdük
- G213/4 Pîr-i muġân-ı ‘ışķ kômıř lezzet-i ħayât / Keyfiyyetinde **cām**-ı şereng-i nigâhınuñ
- G214/6 El şunma **cām**-ı şu‘le-keşân-ı maħabbete / Tersân-ı âteş-i ħařebât-ı caħîm iseñ
- G216/4 Seni görmeyen de gören de hem dil ü cāna feyz-i şafâ yeter / Biri mest-i **cām**-ı girişmedür biri neşve-yâb-ı tegâfûlûñ
- G222/5 Gül-gün **cāmı** her kişi meydân sürdi biz / Gerd-i sümm-i tekâver-i ümîdi görmedük
- G244/8 **Câmda** ‘aks-i ruħ-ı sâķi-i meh-veş ğibidür / Cilve-i feyz-i dil-i âyîne-famumda benüm
- G245/2 Hûn-ı cigerle tölmiş **cām**-ı zer olmadansa / Bî-inkisâr-ı ħâtır eşkeste-sâġar olsun
- G269/3 **Cām**-ı meyi bir dîde-i hûn-bâra deĝiř kim / Destüñde ħadeħ taşt-ı Siyâvüş görünsün
- G281/2 Ser-girân-ı ‘ışķuñ la‘lûñ şunarduñ mey degül / Bilseñ ey sâķi humâr-ı **cām**-ı fırķat neydüĝin
- G287/4 Mihr ü mâhi şeb-çerâĝ-ı sîmyâ-kâr-ı ruħuñ / Şem‘ üñe pervâne kılsun bezmüne **cām** eylesün
- G289/1 Müdde‘ â teřviř-i süz-ı sînedür **cām** olmadan / Râĥat-ı dildür ġaraź her laħza nâ-kâm olmadan
- G289/2 Girse de ġenceine-i Keyĥusrev ü Cem destüme / Fâriĝ olmam sâ‘il-i teh-cur‘ a-i **cām** olmadan
- G291/4 Pây-ı humda ħased ol rind-i teĥî-kîseye kim / Vaķf-ı **cām** eyleye sermâye-i nâm u nengin
- G305/1 **Câmlar** sîne-i sâķi ĝibi şeffâf olsa / Şişeler pür-mey olup âyîneler şâf olsa
- G337/1 ‘Âřıķuñ dökmezdi ħanın yâr hûn-rîz olmasa / Hûn-ı dilden **cām**-ı istiĝnâsi leb-rîz olmasa
- G377/4 **Câma** kondukça olur ħâlet-nümâ-yı selsebil / Bâde kim fevvâre-sâz-ı řiředür her ħaťresi
- Kt9/1 Nâdâna **cām**-ı sâķi-i şannâz degmesün / Ehl-i mezâķa řaĥne-i nâ-sâz degmesün

cām ber-leb [1] kadehi dudaĝına dayamış, içmekte olan; sarhoş.

- G387/2 Ser-girân-ı nâz u naĥvetdür ki bî-pervâ olup / Meclis-i maĥşerde mest-i **cām-ber-leb** ĝamzesi

cām-ı Cem [4] şarabı icat eden Cem’in sihirli kadehi; [tas.] gönül. Bir kır gezintisi esnasında Cem, ayaklarına yılan dolanmış bir kuş görür. Okuyla kuşu, yilandan kurtarır. Kuşun aĝzından yere bıraktıĝı çekirdekten asma büyür, o asmadan ilk şarap elde edilir. Cem’in kadehi, üzerinde yedi hikmeti bildiren yazılar bulunan bir kadehtir. İskender’in aynası ĝibi mevhum bir nesnedir. Cām-ı Cem, bütün evrendeki durumu, yedi feleĝin sırrını açık ve ayrıntılı biçimde gösteren bir kadeh sayılır. Cem, başka bir meziyeti olmadıĝı hâlde, şarap mucidi olarak edebiyata ĝirmiř ve adını baki kılmıştır (bkz. sâġar-ı Cem). <Kantar/1, YTL, ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAHI, s. 137, Fars Mitolojisi Sözlüĝü, s. 190>

- G170/4 Şaĥbâ-yı dükân-ı heves-âlûde viřâlûñ / Keyfiyyet-i hicrânunuñ **cām-ı Ceme** vermez
- G222/2 Etmiş tamâm devrini sâķide **cām-ı Cem** / ‘Ud eylemiş maķâmına ĥurřîdi görmedük
- G331/1 Doymazuz **cām-ı Cem** ü sâġar-ı Cemşîd olsa / Bize teh cur‘ a-i peymâne-i ümmîd olsa

Aşağıdaki tanıkta Cem'in, etrafında yedi türlü yazı bulunan kadehi söz konusu edilmiştir. Cem'in bu kadehini örnek alan zevk ehli etrafında yazılar bulunan kadehlerden şarap içmişlerdir. Bu yazıların altın suyuyla yazılmış beyitler olduğu da Mazmunlar ve İzahı'nda kayıtlıdır (bkz. *hatt*). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 238>

G98/1 **Cām-ı Cem** nazmını kim rinde kadeh-kār okudur / Zāhide muğbeçeler Sübhatü'l-ebrār okudur

cām-ı fenā [2] ölüm kadehi. <Redhouse>

G72/2 Gör iktizā-yı neşve-i **cām-ı fenāy** kim / Peşmīne-pūş-ı şavma'a rindāne reşg eder

G98/9 Mestüz ol **cām-ı fenādan** ki kenārındaki *hatt* / Nā'il nice Şenāyī nice 'Attār okudur

cām-ı maḥabbet [3] [tas.] mahbubun cezbesi olup kavuşma yolunu yakınlaştırır. Nâfile ibadetler, bu cezbelere biridir. <Seccadî/2>

G60/2 Sînedir cilve-gehi bâde-güsārân-ı gamuñ / Dil-i pür-hûn gibi bir **cām-ı maḥabbet** yeridür

G298/4 Çekdik el **cām-ı maḥabbetden** şarâb-ı ülfetüñ / Kaçmazuz keyfiyetin inkârdan şimden gerü

Ş11/6 Biz **cām-ı maḥabbet** şunulan bezme esîrüz / Bir güne daḥi 'âlem-i var köhne-bahârüñ

câme [7]

1. üste giyilen şey, elbise. <KO, FZ>

K10/33 At şalsa Rüstemâne eder ḥaşmı ḥîre-çeşm / Altun benekli **câmesi** bebr-i beyân gibi

G245/4 Şad pâre bir nemed ver abdâl-ı 'ışka ey çarḥ / Hem **câme-i** ten olsun hem bâliş-i ser olsun

Aşağıdaki tanıktan hareketle eski dünyadaki casusların siyah "câme" giydikleri söylenebilir.

K25/2 Çift olsa zebânüñ siyeh olsa n'ola **câmeñ** / Cāsüs-ı serâ-perde-i taḥkiḳ-i gümânsın

Elbise parçalamak, gam ve tasaya işarettir. <Seccadî/1> Aşağıdaki tanıklarda "câme"nin "çāk" edilmesi söz konusudur.

G119/3 N'ola çāk-i girîbân etmeyince bulmasa rāḥat / Teni erbâb-ı 'ışka **câme-i** bî-çāk-i zindândur

G230/1 Çāk etdi **câmesin** atılup cüy-bâra gül / Beñzer ki yandı âteş-i âh-ı hezâra gül

"Surḥ câme giymek", hükümdarın hiddetine işaret eder. Farsça'da "câme-i surḥ pūşiden" tabiri de aynı şekilde gazaba gelmeyi ifade eder. Eskiden cellatlar genellikle kara tenli olur ve çoğunlukla çingenelerden seçilirdi. Ölüm emrini yerine getirecekleri vakit ise kırmızı elbise giyerlerdi. Böyle günlerde padişah da kırmızı kürk (kaftan) giyerdi. <Steingass, Dihhudâ, KİŞİLER-KİŞİLİKLER> Aşağıdaki tanıkta hükümdarın hiddetini yansıtmak için kırmızı giymesi hadisesi açık bir şekilde ifade edilmiştir. Sevgilinin şaraptan kızaran gözleri, gazaba gelen hükümdara teşbih edilmiştir. "Câme", aynı zamanda sürâhi anlamına gelir. Tanıkta uzak da olsa bu anlam da belirmektedir.

G4/6 Kızarup bâdeden ol çeşm-i siyeh Nā'ilîyâ / Görünür **câme-i** surḥiyle gâzab-nâk baña

2. sürahi. <FZ, Kanar/1> Aşağıdaki tanıkta sözcük, “elbise” anlamındadır; ancak sürahi anlamına da gönderme yapılmaktadır. Sürahi, şeklen beli geniş bir kaptır. Şair, aşağıdaki tanıkta sürahinin belinin ince olmasını da temenni etmektedir.

G311/3 Şığmasa gül gibi nâzûk bedenün hep der idük / Gönçe-veş **câme**-i gül-gün-ı bütân teng olsa

câme-h'âb [4] yatak. <KT, Cûdî>

K3/18 Belâ budur ki yine ehl-i câh-ı mest-i ğurûr / Buĥâr-ı bade-i naĥvetle **câme-h'âbında**

G101/4 Giryê-kârân-ı heves şanmañ o mest-i nâza / **Câme-h'âbında** daĥi ruĥşat-ı nezzâre bulur

G295/3 O perîyi âh-ı şeb-gîr ede **câme-h'âba** teşhîr / Olunur mı luĥfî ta' bîr ne hoş istiĥâredür bu

Kt14/2 Maşnık-ı **câme-h'âbdan** o perî / Âfitâba ya toĥ ya toĥdum der

câme-kârân [1]

G319/4 Maĥabbet-i dil-nişîn-i **câme-kârân**-ı riyâ olmaz / O mey her ĥumda cûş etmez o feyzi râyegân şanma

câmi' [3]

1. toplayan; derleyen, içine alan, içinde bulunduran. <KT, Kanar/2>

K20/23 'Âhdünde Nâ'îlî gibi bir **câmi'**-i fûnûn / Kim lubb-ı lâyiĥat-ı ĥikemdir hünerleri

K23/19 Nazar ol **câmi'**-i 'ilm ü kemâlâtun eder tafzîl / Nikât-ı naĥvde taĥrîrini ibn-i Ĥişâm üzre

2. toplu ibadet edilen yer, mescit. <DİNÎ KAVRAMLAR>

G98/2 Maĥfel-i **câmi'**-i gül-şende gül-i âl-i çemen / Bülbül-i hoş-nefese na't-ı sezâ-vâr okudur

cân [205]

1. insan ve hayvanın yaşam kaynağı olan ve cisim ile beraber şahsiyeti oluşturan manevî emirdir ki ölümle bedenden çıkar; bedenin canlılığını sağlayan ana unsur, ruh, hayat maddesi. <KT, KO, TDVİA, C. 6, s. 138>

K1/4 Feyz-i şenâsı her birine nuĥk-ı **cân** verüp / Raĥbü'l-lisân-ı meĥmedet-i lâ-yezâl eder

K9/10 Pâdişâhâ bir avuç ĥâki o kim ĥikmet ile / Eyleyüp kâbil-i **cân** nâmını insân etmiş

K9/11 'Âlemün rûĥı edüp Ĥazret-i şâhenşâhı / Kaleb-i salĥanata ma' deletin **cân** itmiş

K10/1 Ĥurrem şitâda Edrine şehri cinân gibi / Sârî letâfeti ten-i ĥâkiye **cân** gibi

K25/22 Sebbâbe-i idrâk tıyar cünbişün ancak / **Cân** ma' nî vü elfâz beden sen çü beyânsın

K26/17 O bâĥuñ k'olmaya neşv ü nemâ perverde-i ĥulkuñ / Meşâm-ı **cân** şemîm-i gönçe-zârında mükedderdir

K29/20 Zâtun gül-i ĥadıķa-i **cân** etmiş eyleyen / Taĥşîl-i bâĥ-bân-ı gül-istân-ı fıtratuñ

G148/7 Gerden-fîrâz-ı 'ıřķ idi Mañşûr Nâ'îlî / Bir **cân** için ki eylemedi dârdan ĥürîz

G164/8 Az görme Nâ'îlî ne kadar bî-vücûd isek / **Cân** gibi feyze kâbil olan ĥalvetîlerüz

G254/2 Ĥaĥ ki siyeh bahârdur bâĥ-ı ruĥuñda sürme-reng / Kâbil-i şavt olur mı ĥiç nâle-i 'andelîb-i **cân**

G311/1 Ĥancerünle o kemer-bend-i miyân teng olsa / Dil degül sînele güncâyîş-i **cân** teng olsa

Ş9/5 **Cân** muntazırdur luĥ u kerem kıl / Merdümlük ile vaż'-ı ĥadem kıl

Klâsik şairimizin nazarında âşığın en değerli varlığı “cân” nakdidir. Cân, nakit olunca, ten de meta olarak anılır. Nakit, her an kullanmaya hazır bir değer ve sermaye olduğu için, sevgisi veya sevgilisi uğruna âşığın verebileceği, vermekten çekinmeyeceği, bu yolda hesapsızca harcayacağı, kurban ve feda edeceği en değerli varlığıdır. Bu anlayışı “can elden gitmedikçe canan ele girmez” atasözü de dile getirir. Gerçek sevgiliye kavuşmak için candan geçmek gerektiği bu şekilde ifade edilir. <TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 65, TDVİA, C. 6, s. 138> Aşağıdaki tanıklarda şair, “cân naqdi”ni belirli manevî değerlerin elde edilebilmesi için verilen yegâne karşılık olarak almaktadır. “Cevher-i cân, sermâye-i cân” da aynı bağlamda değerlendirilebilir.

- K6/20 Hemîşe hasretiyân-ı vişâli hâk-be-ser / Ki naqd-i **cân** olamaz pây-müzd-i hicrânı
 K12/73 Nice gevher ki temâşasına maḥsûs olsa / Cevher-i **cân** gibi taqdîr-i behâ ola muḥâl
 K12/85 Hâtem-i devleti rûzî kıla tâ bir şadra / Cevher-i **cân** gibi lutf-ı şamedî ‘amm-ı nevâl
 K25/5 Reh-yâfte-i gevher-i gencîne-i esrâr / Sermâye-dih-i çârsû-yı cevher-i **cânsın**
 M1/II/3 Teslîm-i naqd-i **cân** ile oldu işüñ tamâm / Düşdi yoluñ o kişvere kim ğayrı bâcı yok
 M3/II/2 Şanmañ ki kayd-ı fâka vü fikr-i düveldeyüz / İtlâf-ı naqd-i **cân** edecek maḥaldeyüz
 G26/3 Şad cevher-i **cân** olmağa îşâr-ı güşâyış / Ol hoşka-i la‘lîn-i dürer-bâra ne minnet
 G39/3 ‘Âşık peyâm-ı vuşlata versün ki naqd-i **cân** / Pâ-müzd-i müjdegânî-i kûy-ı ḥabîbdîr
 G206/5 Ümmîd-i naqd-i **cân** ile sūdâ-ger-i kazâ / Etmiş metâ‘-ı derdüñi zîb-i dükân-ı merg
 G250/1 Naqd-i **cândur** ‘âşıkı sūdâ-ger-i pür-süd eden / ‘İşkdur derdüñ dile sermâye-i bihbüd eden
 G294/4 Etmeyen cevher-i **cânı** saña hâk-i kefi pâ / Heves-i pâye-i Maḥmûd u Ayâz eylesesün
 G312/4 Cevher-i **câmn** edenler saña hâk-i kefi pâ / Rûḥ-ı Maḥmûdî hevâ-ḥ’âh-ı Ayâz etdi yine
 G332/3 Efsûs ki sūdâ-ger-i ‘işkuñ telef etdi / Sermâye-i **cân** u dili bâzâr-ı lebûñde
 G352/4 Ne hoş beñzer gelince naqd-i **cân** târâcına ol şûḥ / Elinde tûp-ı sîmîni o ḥoy-kerde zenaḥdâna
 M8/V/3 Ne âl etdüñse etdüñ murğ-ı **cânı** dâma uğratduñ
 G179/3 Per ü bâli şikâf-ı zaḥm-ı tenden penbe-veş rîzân / Meger tıfl-ı nigâhuñ nice murğ-ı **câna** el şunmuş

Cân tatlıdır. Aşağıdaki beyitlerde bu düşünce ifade edilmiştir.

- K3/46 Çîhâr-yârı ki bezl etdi **cân**-ı şîrînüñ / Olup şehadetüñ ümmîd-i şehd-i nâbında
 G332/1 Ölmek ğamı yok hiç giriftâr-ı lebûñde / Şîrînî-i **cân** var yine güftâr-ı lebûñde
 M2/I/8 Pür-zemzeme-i el-‘aşaşız bilmeziz ammâ / Ser-çeşme-i **câna** varılır kıandan ilâhî
 M2/I/10 Ser-çeşme-i **cân** deyü tekâpûdan uşanmaz / Bir hâste ki ser-çeşme-i ḥayvâna da kıanmaz

cân atmak [1] herhangi bir şeyi veya durumu elde etmeyi çok istemek. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

- M8/V/2 Perîşân etmege cem‘iyyet-i ‘uşşâkı **cân atduñ**

cân be-kef [1] canı elinde; canını adanmış, yolunda ölmeye hazır.

G106/2 Bîñ mübtelâsı var ser-i rāhında **cân be-kef** / Ol tıfl-ı nev-zuhûr-ı hezâr-âşinâyı gör

cân be-leb [1] canı dudağına gelmiş || ölümü yakın. <Cûdî, Kanar/2>

G319/7 Duranlar **cân be-leb** bismilgehünde Nâ'îlî-âsâ / Şaf-ı kerrübiyân-ı 'arşdur kurbâniyân şanma

cân bulmak [2] ferahlamak, açılmak, rahatlamak (bkz. tâze cân bulmak).

G152/4 Alduçça bûy-ı sünbülîni tâze **cân bulur** / Âh-ı dil olsa da nefes-i vâ-pesînümüz

G245/6 Ey Nâ'îlî **bulur cân** bir nefhadan tesellî / Olmazsa zülf-i müşgîn hatt-ı mu'anber olsun

cân der-gulû [1] canı boğazına gelmiş, ölmek üzere olan.

G3/2 Nâ-ümîd ol haste-i **cân der-gulüyum** kim kazâ / Baht-ı bîmârî tabîb-i çâre-sâz eyler baña

câna kâr etmek [1] içine işlemek, canına yetmek, canına tak etmek. <DİVAN ŞİİRİNDE

DEYİMLER>

K25/25 Neşşaf-ı varaklar gibi levh-i dil ü **câna** / Kâr etmede hem-haşşe-i naḥl-i belesânsın

cân bağışlamak [1] can bahşetmek, can vermek. "Cân", Hazreti İsa'nın ölümleri diriltme mucizesi dolayısıyla onunla birlikte anılır ve sevgiliye "İsâ (Mesîḥ)" diye hitap olunur.

<ADŞS, s. 80>

M8/VI/1 Ne şûret kim çekersün **cân bağışlarsun** Mesîḥ-âsâ

cân u gönülden [1] içtenlikle, kendini vererek. <ÖTS>

M4/VI/1 Nâ'îlî **cân u gönülden** saña 'aşık mı degil / Da'vî-i 'ışk u hülûş eylese şâdık mı degil

cân virmek [15]

1. diriltmek, ihya etmek; canlandırmak hayat vermek. <KT, ÖTS>

K27/2 **Cân virüp** mürde-dilân-ı ğamı ihyâ etdün / Dem-i 'İsî misin ey bād-ı vezân hoş geldün

G37/2 Ğamzesi kıan dökmede etmez tenezzül Rüsteme / Lebleri **cân virmede** 'İsîye harf-endâz olur

G208/4 Tûtî-i câna ğidâ Hızr u Mesîḥe **cân virür** / Âb-ı hayvân-süz nuql-ı şeker-efşânın görün

G259/3 **Cân virür** âb-ı hayât lebüne Hızr u Mesîḥ / Teşnesi ruh-ı Sikender bir içim şusun sen

2. ölmek. <YTL>

G126/1 Yâra dil vermede 'uşşâka haber vermezler / **Cân virürlerse** de cānāna keder vermezler

3. çok fazla arzu etmek. <KT> Aşağıdaki tanıkta deyimın ölmek anlamına gönderme yapılmıştır.

G24/3 **Cân virür** yanmağa dil ne'eylesün ammâ güzelüm / Bulamaz düzaḥ-ı hecründe de bir cāy-ı nişest

G382/3 **Cân virmege** leb-teşnedür ervâh-ı muḳaddes / Elfâz-ı zebân-ı şeker-âmîzüne Şuḥfî

4. bir şeyi, hayatını onun uğruna feda edecek kadar çok istemek. <DEYİMLER/AKSOY>

K4/14 **Cân virelden** o tıfl-ı nev-hevese / Şerm-sâr-ı sülûk u rây-ı dilem

K13/17 Hem-sāye-i büm olmağa **cân virdiler** âhîr / Anlar ki girîzân idi şehperr-i hümâdan

M2/III/6 **Cân virmez** ise derdün ile yanmağa yâ Rab / Hûn-ı dil-i efsürde-derûnânı heder kıl

G142/4 Ne kadar feyz-i hayât etse dile la' l-i lebûn / O kadar ğamzeñe **cân virmede** çâlâk oluruz

G148/4 **Cân virmeden** o ğamze-i dil-dûza kim kaçar / Kâbil midür hadeng-i kazâ-kârdan güriz

G200/2 Biz de bir ğonce-lebün yolına **cân virsek** olur / **Cân virür** bülbülü gör âh gül-i ter diyerek

G382/1 **Cânlar vireyüm** ğamze-i hün-rizûne Şuhfî / Kurbân olayum hancer-i ser-tizûne Şuhfî

2. yaşayış, hayat. <KT>

K10/14 Dönmiş o faşş-ı hâteme cirm-i zemîni kim / Koynında şaklar ehl-i nazar hırz-ı **cân** gibi

G180/2 Ğılâf-ı sîneden âşık ki sell-i seyf-i âh eyler / Olur dûzah hirâsân hâşıl eyler bîm-i **cân** âteş

G192/3 Kazâ bismil-geh-i **cân** kâr-zâr-ı dilden el çekse / Nigâhından ne mümkün def' -i âşâr-ı sitîz olmak

G323/3 Çek nâvegün ey dest-i ciger-gâv-ı tegâfûl / Al **cânımı** zaḥmumdaki peykâna toḳunma

3. gönül, yürek, kalp, dil. <KT>

K3/31 Bu zaḥma merhem-i şâfî gerek ki **cân** u ciger / Hevânuñ olmaya tefside iltihâbında

K3/38 Gül-i hadîka-i **cân** u cihân ki peydâdır / Şemîm-i ' âtifet-i zü'l-minen gül-âbında

K6/15 O şeh ki silsile-peyvend-i gerden-i **cândur** / Hemişe taraf-ı külâhında zülf-i piçânı

K6/32 Ne ğamze cevher-i şemşîr-i Zü'l-fiķâr-ı ' âlem / Ki çâk eder eşer-i semmi zehre-i **cânı**

K7/14 Şîgar mı havsala-i **cân-ı** nâ-şigîbâya / Bu imtidâd-ı zamân-ı sitem bu zulm-ı şedîd

K8/6 Olunca zâ'ir-i sultân şer' -i maḳdeminüñ / Harîr-i dîde-i **cân** ola pây-endâzı

K25/11 Dâmen degil âġuş-ı benân cilve-gehûndir / Âhû isen âhû-yı harem-perver-i **cânsın**

K25/35 Mizân-ı haḳîkatde bulunmaz saña hem-deng / Ser-tâ-be-ḳadem cism degil cevher-i cânsın

K26/14 Muḥaşşal cevher-i iksîr-i **cândur** tıynet-i pâki / Vücûdî kîmyâ-yı kabiliyyetle muḥammerdir

K36/9 Ne tuġrâ kim çıkar ism-i Muḥammed bir mu' ammâdır / Ki olmuş ' âlemüñ hırz-ı emân-ı gerden-i **cânı**

Kt4/1 Bilürüz ḳaşdın o şehbâz nigâhuñ **câna** / Baḳma âvâre kebüter gibi hiç yabana

Kt4/3 Eylemiş tarḥ-ı tekellûf nigeḥünle dil ü **cân** / Biri âşüfte bir mest biri dîvâne

M1/III/1 Dil ḥasretünle ' âşık-ı rûy-ı neẓâredir / **Cân** u ciger firâḳuñ ile pâre pâredir

M1/III/3 Sen gevher-i şadefçe-i **cân** u cihân idüñ / Bâlîn ü bisterün ne içün seng-i ḥâredir

M5/I/9 Bir nîm ḳadeḥde **cânı** eyler / Maḥv-ı leme' ât-ı şu' le-i râz

M5/IV/1 İnşâf-dih ey büt-i cefâ-kâr / Ey âfet-i **cân-ı** ' âşık-ı zâr

M5/V/9 **Cân** kişverin eyleye ne lâyıḳ / Ceyş-i sitemün güzâr-gâhî

M7/IV/2 Melâlet râḥat-ı **cânam** sitem rûḥ-ı fû' âdumdur / Benim ḥod tâ ezelden nâ-murâd olmaḳ murâdumdur

M9/I/4 Çeşm-i **cânı** müsta' idd eyle hidâyet nûrına / Kûrlük âzürede-i zindân-ı gür eyler seni

G5/1 Sen verürsin ' âriyet bu **cân-ı** maḥzûnı baña / Senden ayrılmak hemân ölmekdir ey ḥünî baña

G10/5 Nâ' ilî şâḥa-i pür-sünbül-i firdevse döner / Büy-ı zülfin getürürse harem-i **câna** şabâ

G18/2 Şarâbuñ şîre-i **cân** olduğında şübhe yok sâķî / Ne söz kim meclisünde söylenür rûḥ-âşinâdur hep

G35/1 Gül-ğonce-i bâġ-ı **cândur** Aḥmed / Reng-i gül-i gül-istândır Aḥmed

G40/4 Her nigâhın gûşe-i çeşminde şayd-ı **cân** içün / Şûret-i âhûda bir cādû-yı efsûn-sâz eder

G40/6 ' Ârif oldur kim erüp ' ayne'l-yâķîne Nâ' ilî / Çeşm-i **cânın** durbîn-i ḥâkdân-ı râz eyler

G50/7 Bûstân-fürüz-ı gülşen-i **cândur** o ğonceyi / Ey Nâ' ilî ḳatîfe-i surḥu siyâḥ açar

- G62/3 Çeşmünle mülk-i **cāna** düşen şür-ı fitneden / Ma‘ müre kazâda olan ihtilâli gör
- G73/2 Aç hoşka-i dehânuñi nâ zile nuṭka gel / Bir pâre zaḥm-ı **cāna** o tiryâkdan kıpar
- G74/2 Tārâc-ı mülk-i **cāna** şaf-ârâ-yı nâz olup / Müjgândan evvel ol nıgeh-i tünd-ḥu kıpar
- G82/2 Ğarķa-i girdâb-ı şevķ ey Mevlevî döndükķe sen / Şu‘le-i cevvalê-i ḥüsnün mi yâ **cānum** mıdır
- G93/1 Ümmîd ü bîmden baña yâ Rab ferâğ ver / **Cân** u cihânı terk edecek bir dimâğ ver
- G93/4 Zevķ-âşinâ-yı mihnet-i Eyyüb edüp dili / **Cân**-ı şabûra ḥavşala-i derd ü dağ ver
- G100/5 Gösterirsün **cāna** mir ‘ât-ı ruḥuñ kıand-ı lebûñ / Kaşduñ ol tûṭi-i şeker-ḥ‘âhı söyletmek midir
- G103/2 Merhem-i zaḥm-ı **cân** iken Hızr u Mesîḥe leblerûñ / Hoḳķalarında ‘âşıkunı derdine çâre bir midir
- G103/4 Çâk-rek-i **cân** iken yeri nişter-i teğâfûlûñ / Dilde anuñla kâviş-i zaḥm-ı neẓâre bir midir
- G120/4 **Cāna** ‘âşık nice dağ ursun o sūdâ-ger-i nâz / Gevher-i cân-geḥ-i hicrâna taḥammül mi eder
- G121/4 Peykân-ı nâveg-i müje **cāna** ḥalîdedür / Mecrûḥ-ı ḥancer-i nıgehündür dil-i figâr
- G128/2 Olsa tâtâr-ı müjeñ ğâret-ger-i îmân-ı **cân** / Kâr-ğâh-ı ‘ışķı pür-âşub-ı ğavğâ gösterür
- G133/9 Bezl-i **cāna** bu tehâlûk nedür ey pervâne / Zîr-i dāmānuña ol şem‘-i şeb-ârâ şığmaz
- G136/5 Bu şıfâ-serâçede Nâ‘ilî bilinceydi nabz-ı marîz-i ‘ışķ / Elimüz alup ol ṭabîb-i **cân** yine eyler idi ‘ilâcumuz
- G142/1 Alsa şebbâz gözüñ **cânı** feraḥ-nâk oluruz / Baķıcaķ ğamzeñe ḥasret-keş-i fitrâk oluruz
- G143/2 Seyl-veş etdi güzer mihr-i ḥayâlûñ dilden / Merdüm-i dîde-i **cân** ğavṭa-ḥor-ı nûr henüz
- G143/6 Pây-mâl-i sipeḥ-i ḥaṭṭuñ idi kışver-i **cân** / Vermedin dest-i kazâ fitneye menşür henüz
- G143/7 Olmamışdı nıgehûñ tığine **cân** teşne iken / Zaḥm-ı âlûde-leb-i merhem-i kâfûr henüz
- G150/5 Mâdâm Nâ‘ilî-veş ter-dâmen-i hevâyuz / Ey ‘âķl ey dil ey **cân** hep pâ-y-der-gilüz biz
- G151/2 **Cân** ḥaste-i girişme vü nâz olduğın bilür / Nabz-âşinâ-yı ‘illet-i dildür ṭabîbümüz
- G153/1 Dîde-i **cân** ile ḥüsnün ki temâşâ ederüz / Çeşmümüz mazḥar-ı envâr-ı tecellâ ederüz
- G163/3 Râciḥ görürüz mevti firâķ-ı yâre / Murğ-ı ğama **cân** riştesini dâm ederüz biz
- G170/2 Dârû-yı ḥayât-ı dil olan zaḥmuñi ‘âşık / Şaķlar güher-i **cânı** gibi merheme vermez
- G184/3 Yetiş **cân** zaḥmına ey merḥem-i elmâs-ı hicrân kim / Yine nâsûr-ı biḥ-bûdı ğirîbânını devşürmiş
- G187/4 Biz çâk çâk-i tığ-ı ğamuz herğiz olmasun / Zaḥm-âşinâ-yı **cân** u ciger merḥem-i neşât
- G188/7 Yek-rengî-i maḥbbet eder **cân**-ı ‘âşıkı / Ey Nâ‘ilî muşâḥib-i ğam hemdem-i neşât
- G196/4 **Cân** gibi eder gevher-i ‘ışķunı yine pinḥân / Şad pâre de olsa şadef-i sîne-i ‘âşık
- G199/5 Nâ‘ilîdür yine her ḥâl-i ile ey âfet-i **cân** / ‘Âşık-ı ḥaste-dilûñ bî-ser ü sāmân-ı ğamuñ
- G207/3 Âteş-endâz-ı firîb olmada **cāna** beñzer / Sâḥir-i bû‘l-‘aceb-i nâdire-sâza nıgehûñ
- G216/1 Dil-i zâra gelmede nev-be-nev ḥaber-i ‘itâb-ı teğâfûlûñ / Yine **cân** esîr-i maḥabbetûñ yine dil ḥarâb-ı teğâfûlûñ
- G225/5 Ḥaḍîķa-perver-i **cân** zîb-i şîşe-i dildür / Bu âb u ṭâb ile gül-berg-i âli Şuḥfînûñ
- G240/3 Kırbânı müjeñ oķlarınıñ tendeki **cândur** / Her birini bir tîr-i kazâyâ bedel aldum
- G245/5 Zülf-i dirâzin etmiş peyvend-i ğerden-i **cân** / Ol ṭıfl-ı nev-resîde yâ Rab mu‘ammer olsun
- G247/2 Ey âḥ olma ḥırmen-i dağ üzre şu‘le-rîz / Âĝâḥ kıлма **câmı** o tebhâleden şaķın
- G247/3 Olma o ḥüsn-i cılve-furûşa firîfte / **Cân** ḥırmenin o şu‘le-i cevvalden şaķın

- G249/4 Hased ol kuşteye kim haşre-dek olmaz zâ'il / Lezzet-i tığ-i ğamuñ zâ'ika-i **cânından**
- G250/2 Kâkülündür kâm-ı ümmîde 'abîr-efşân olan / Büy-ı zülfündür dimâğ-ı **cânı** müşğ-âlûd eden
- G250/4 Her şerâre eylemiş âmâde biñ **cân** hürmenin / Berķ-ı pür-tâb-ı cemâlûñ âteş-i bî-dûd eden
- G251/3 'Âşıkâ duzdîde amzeñ çeşm-i nâ-maħrem degül / Merdüm-i binâ-yı heftüm perde-i **cân** görmesün
- G254/5 'Âşık-ı dil-şikestenüñ nâlesin eylemezid pest / Reşg-i ğubâr-ı maķdemi olmasa sürme-dân-ı **cân**
- G255/3 Mükerrer kând güftâr-ı şeker-rizinde peydâ kim / Henüz almış ğidâsın tûti-i **cânıñ** dehânuñdan
- G276/3 Germ-reftâr ile feyz-i şeref-i rûyuñdan / Hâr-ı hüşki çemenüñ berg-i gül-i **cân** olsun
- G287/2 Her nefes biñ naķş-ı şûr-engîz ile kâfir yeter / Ka'be-i **cânı** hayâlûñ deyr-i ešnâm eylesün
- G296/1 Hem **cânda** sûziş-i hüsñ hem ızırâb-ı ebrû / Hem dilde 'ukde-i zülf hem piç ü tâb-ı ebrû
- G300/1 Dehen-i teng degül nokta-i **cân** ancak bu / Merkez-i dâ'ire-i nûn-ı nihân ancak bu
- G307/4 Nûhî ede raķt-efgen-i **cân** mevce-i hüsñüñ / Fülk-i dili 'ışkuñ gibi deryâda bulunsa
- G316/2 **Cân** ile meclisde cânân ülfet-i dîrînesin / Âşinalık şirketinden 'âr eder yâd etse de
- G321/1 Kâfes-i tende yeter kârını feryâd eyle / Bülbül-i **cânı** çevür başuñâ âzâd eyle
- G324/2 Ol Ka'be-i **cânuz** ki varur secdeye 'uşşâķ / Âyât-ı haţuñ kim okunur maķfilümüzde
- G327/3 Dil-i âşubî şabâ-veş düşürür 'ukdelere / **Câna** zülfinden eren nefha-i râz-ı fitne
- G348/2 Bîm-i **câna** düşmemek kâbil mi ğamzeñden gönül / Tîr-i dil-düz-ı kâzâdan ihtirâz etmezse de
- G350/1 Râz-ı dili tefevvuh edüp **câna** söyleme / **Cân** vâķif olmasun leb-i cânâna söyleme
- G353/4 Müjeñ halîde nemek-pâş-ı ğande **câna** lebûñ / Derûn leb-â-leb-i zaķm-ı ciger rûfû tâze
- G364/2 Ħam-ı zülfüñ tevâzu' larla **câna** 'özt-ķ'âhândur / Ki ol tâ'at-perest-i 'ışķa mihrâbı unutdurdı
- G365/2 Gül-berg-i **cân** imiş tûtalum yine bârdur / Cism-i laţîf ü pâküñe pîrâhenüñ daķı
- G370/4 Tâb-ı hüsñüñden olur ğam-be-ğam u piç-â-piç / Târ-ı **cân** âteş-i sûzâna düşen müy gibi
- G371/1 **Cân** esîr-i nigeñüñ ğamze-i Nâhîd gibi / Dil hevâ-ķ'âh-ı lebûñ meşreb-i Cemşîd gibi
- G372/3 Çâr erkân-ı vücuduñ ede-gör kıble-i **cân** / Beyt-i ma'mûr olasun Ka'be-i mescûd gibi
- G379/2 Feyz-i eşer-i câzibe-i mihr-i ruķıyla / Çeşm-i dil ü **cân** bir nigeñ-i ğasret olur mı
- G382/6 Ol tûti-i âyîne-i **cânsın** ki doyulmaz / Şîrîni-i güftâr-ı şeker-rizüñe Şuĥfî
- G385/1 Ğoncenüñ gülbün gülüñ destâr-ı hûbândur yeri / Ol ğayâ gül-berginüñ pîrâhen-i **cândur** yeri
- G388/1 Bûtâne cilvelerüñ yıķdı devr-i **cânumuzı** / Şîrâr-ı şem'-i ruķuñ yâķdı ħânümânımız
- G388/3 Bu tâb-ħânede şîĥat-peżîr-i kâm edicek / Ne derdler çekerüz **cân-ı** nâ-tüvânümüzı
- Ş1/3 Ħaste-i 'ışķa 'âfiyet demidür / **Cân-ı** meftûna 'atîfet demidür
- Ş2/3 Sañadur meyli **cân-ı** müştâķuñ / Sañadur intizârı 'uşşâķuñ
- Ş9/1 Müştâķuñum gel ey âfet-i **cân** / Ey bî-terahķum ey nâ-müselmân
- T1/4 Çün gördi lûtf-ı peykerin âĝuşa aldı gevherrin / Şandûķ-ı **cân** etse yerin Ğâzî Muĥammed Ħân revâ

Cân, çok defa “gönül (dil)” ile birlikte zikredilir. Gönül, manevî hislerin, acı ve ıstırapın idrak merkezi olduğu gibi cân da maddî veya uvzî arzu, iştıyak ve ıstırapların hissedildiği bir merkez kabul edilmiştir. <TDVİA, C. 6, s. 138> Aşağıdaki tanıklarda “cân” ve “dil” birlikteliği dikkat çekmektedir.

- K5/41 Şirket-i nükte-serâyân-ı kadem ve'l-hâşıl / Oldı **cân** u dile sermâye-i reşk-efzâyî
- K9/27 Habbazâ peyrevî-i baht zihî zulmet kim / Hâşılın şafvet-i envâr-ı dil ü **cân** etmiş
- K15/9 Zülf ol bütün ârâyîş-i ruhsâridir ammâ / Âh âfet-i **cân** u dil-i şeydâ mı degildir
- M2/I/1 Hıfz eyle beden dârnı şivenden ilâhî / Ayırma dil ü **cânı** bu meskenden ilâhî
- M2/III/9 Fehm eyle kazâ vü kadrün sırr-ı nihânın / Endişe-i kurbânî-i **cân** u dil ü ser kıl
- M2/V/3 Hasret-zededir rüşenî-i dîde-i **câna** / Göster dile âyine-i didaruñı yâ Rab
- M4/I/3 **Cân** u dil el çeke peyvend-i ğamuñdan heyhât / 'Işk bir zâ'îkâdır derdün aña kând-ı nebât
- G2/2 Küyün ki Ka'be-i dil ü **cândur** olur mı hiç / Leb-teşne-i zülâl-i ğamuñ zemzem-âşinâ
- G29/2 Dil ü **cân** şeşder-i 'ışkuñda zâr üftân u hîzândur / Mişâl-i ka'beteyn-i nerd gâhî râst gâhî keç
- G82/1 Berķ-ı hırmen-süz-ı dil **cânum** mı cânânım mıdır / Üfleyenler âteşim âhım mı dâmânım mıdır
- G96/1 Şâneden dillere zülfündeki âfet görünür / Rişte-i **cânda** nice 'uķde-i hayret görünür
- G106/1 Mir'ât-ı **câna** bak bu dil-i mübtelâyı gör / Âyine şundı destine şâhuñ gedâyı gör
- G119/1 Göñül bir nev-cevânun şu'le-i hüsniyle süzândur / Ki bir kemter şerârı âfet-i şad-hırmen-i **cândur**
- G169/3 Her nigâhı **câna** bir hancer şunar pür-hün-ı dil / Çeşm-i sâķî gibi bir mest-i hârâbuñ mestiyüz
- G172/2 Zülfün dem-i fırkatde şabâ ile ne mümkün / **Cân** u dil gönderdügi mektûbı ferâmüş
- G177/3 Revâc-gâh-ı vişâlünde tuhfe-i dil ü **cân** / Metâ'-ı kes-meķâr-ı rûy-ı dest olup kalmış
- G181/3 Tolaşmış târ-ı **cân** ol mü-miyâna dil de reşginden / Mişâl-i 'ışķ-ı bî-cân ol kad-i dil-cüya bağlanmış
- G182/3 Dil ü **cân** kim şikâr-ı şâh-bâz-ı her dü çeşmüñdür / Biri fitrâk-bendüñdür bir gîsüya bağlanmış
- G184/7 Buluñ imdâdına ey dîde sen de Nâ'ilîñ kim / Cerâhat dâmen-i zaķm-ı dil ü **cânımı** devşürmüş
- G216/4 Seni görmeyen de gören de hem dil ü **câna** feyz-i şafâ yeter / Biri mest-i câm-ı girişmedür biri neşve-yâb-ı
- G226/1 Elmâs-ı ğam olsaķ da nemek-dâna dökülsek / Nâsür-ı leb-i zaķm-ı dil ü **câna** dökülsek
- G241/4 Mihrün eczâ-yı rek ü rişe-i **cân** u dil iken / Hayretümden seni bir vech ile gâhî göremem
- G246/2 Nâz-perversün taġayyür vermesün âhum saña / Şûret-i keşr-i dil ü **cân-ı** figârumdan şaķın
- G247/6 Seyl-efgen olma raķt-ı dil ü **câna** Nâ'ilî / Ol haķ-resîde mâh-ı siyeh-hâleden şaķın
- G259/2 Döndi Bağdâd-ı dile kişver-i **cân** 'ahdüñde / Müjeler leşger-i Tatar u Hülâġusun sen
- G276/5 Nâfe-i âhü-yı deşt-i dil ü **cân** her demde / 'Anberîn kâķü, müşġînüne kurbân olsun
- G294/3 Pâs-bân eyle hârîm-i dil ü **câna** çeşmün / Ceyş-i âşübı kazâ ma' reke-sâz eylesün
- G309/7 'Uşşâķa şeb-dirâzî-i zülfün tıyurmasa / Naķl-ı hikâyet-i dil ü **cân** kûteh olmasa
- G309/9 Müjġânların helâk-i dil ü **câna** Nâ'ilî / Eylerdi tîr o kaşı kemân kûteh olmasa
- G311/6 Rişte-i **cân** u dile tâb verüp baķduķça / Nâ'ilî âh o miyân u o dehân teng olsa
- G312/3 Pâs-bân oldı hârîm-i dil ü **câna** nigeħün / Ceyş-i âşüb-ı kazâ ma' reke-sâz etdi yine
- G318/4 Dil teşnedür cerâhât-ı şemşîr-i nâzına / **Cân** u ciger leb-â-leb-i tebhâle olsa da
- G332/4 Dil zâ'îķa-i **cân** gibi ħ'âhiş-ger-i duş-nâm / **Cân** hasret-i telġ-âbe-i âzâr-ı lebünde
- G343/2 Naķl-i bülendüñi göriceķ sâye-dâr olup / **Cân** düşdi bir yere dil-i bî-tâb bir yere
- G347/1 Dâġ-ı 'ışķuñla dem-â-dem sîne süzân olmada / Ğam belâ-yı dil maķabbet âfet-i **cân** olmada
- G347/2 Dil ümîd-i vuşlatuñla şâdkâm olmaķda lîk / **Cân** giriftâr-ı kemend-i bîm-i hicrân olmada

G347/4 Dīde mest-i mest-i hayret-i nazzāre ammā **cān** u dil / Çāk çāk-i hancer-i hūn-rīz-i müjgān olmada

G351/2 Varduğumuz vilāyeti huld ise de caḥīm eder / **Cāndaki** sūz u tāb-ı ḡam dildeki ḥarḥār ile

G352/3 Kesüp başum tenüm ālūde-i hūn eyler ol āfet / Temāšā etdürür ben geštesin naḡd-i dil ü **cāna**

G366/1 Dil cāna şaldı **cān** ten-i bī-çāreye seni / Merhem yerine şarmaḡ için yāreye seni

G366/1 Dil cāna şaldı **cān** ten-i bī-çāreye seni / Merhem yerine şarmaḡ için yāreye seni

G384/1 Dilde yok ḥarf-i temennā dehenūnden ḡayrı / **Cānda** yok zā 'iḡa-i fikr-i suḡenūnden ḡayrı

Ş6/3 Bizi etdūn ḡarīb-i dār ü diyār / Kōmadūn **cān** u dilde şabr u ḡarār

teḡāfūlūn

4. rüzgār, esinti. <Steingass> Aşağıdaki tanıklarda “cān”, esinti anlamını da çarıştıracak biçimde kullanılmıştır.

M8/III/3 Dimāḡ-āşūftedir **cān** ārzū-yı kām-ı zūlfünde

G39/2 Reşk eyleme meşām-ı dil ü **cāna** ey şabā / Büy-ı vişāl-i yārdan ol bī-naşībdır

G136/1 Olalı fitīle-fürūz-ı **cān** şeb-i ārzūda sirācumuz / Bizi vaḡf-ı dāḡ-ı ḡam eyledi dil-i germ-şu‘le mizācumuz

G349/2 Nefḡa-i **cān** u şemīm-i kām-ı dil mevḡūfdur / Zūlf-i ‘anber-bārına ḡisū-yı müşk-efşānına

5. ruh gibi sevgili ve aziz. <KT>

G217/9 Kıl rāst nāveg-i ḡader-endāz-ı himmeti / Ey **cān** ḥarīf-i ḡamle-i nefis-i ḡarīm isen

G319/3 Nigāh-ı şūḡın ey **cān** maḡrem-i rāz-ı derūn etme / O fettān-ı cihān cāsūs-ı dildür mihmān şanma

6. dost, yoldaş. Bu söz ihvan tarafından birbirine söylenen sözdür; herkesin adının sonuna bu sözcüğün eklendiği görülür. <TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 64> Aşağıdaki tanıkta “cān”, sevgilinin mahallesindeki âşıkları ifade etmek için kullanılmıştır.

G288/4 Nā-murādān-ı ser-i kūyuñ olan **cānlar** için / Olma kām-ı dili āḡyāra mühim-sāz şaḡın

cān-baḡş [1] can baḡışlayan, can baḡışlarcasına, insanı memnun ve mutlu eden, feahlık veren; can veren||cana can katan, sevgili. Sevgilinin dudaḡı can baḡışlayan bir özellik taşır. Tabii bu dudakta ortaya çıkan sözler de aynı niteliḡe bürünür. <KT, Kanar/2, ADŞS>

G339/3 **Cān-baḡş** olur Mesīḡa ḡüftāra gelse o leb / Rūḡ-ı kelāmı eyler inşād söyleyince

cān-gāh, cān-geh [3] can evi hayatın tehlikede olduḡu mekân, tehlikeli. Sözcüğün “cān-kāh (جانكاه)” ve “cān-keh (جانكه)” olması daha makūldür. Cān-kāh, “canı eriten, azaltan” anlamına gelir. Bu tabir, canı azaltan ve ruhu hasta eden şeyler için kullanılıp “yürek yakan, elemli” anlamlarını da ihtiva eder. Cān-fezā (جانفزا)’nın karşıtıdır. <Kanar/2, Steingass, Dihhudā, Ânenderâc> Tanıklarda sözcüğün cana hâlel veren gam, hicrân sözcükleriyle birlikte kullanılması da bu durumu destekler.

G120/4 Cāna ‘āşık nice dāğ ursun o sūdā-ger-i nāz / Gevher-i **cān-geh-i** hicrāna taḥammül mi eder

G159/1 Ol ‘āşıkuz ki beste-dem-i āh-ı ḥasretüz / Leb-rîz-i şevke-i ğām-ı **cān-gāh-ı** ḥasretüz

G303/12 ‘Ömrin ezfūn ede Ḥaḳ hem ola ol feyż-i neşât / Çāre-sāz-ı ğām-ı pey-der-pey-i **cān-gāh** bize

cān-gezā [1] cana zarar, hâle ve âfet veren; ruhu sıkıcı; can yakan, öldürücü.

<Burhân-ı Kâtî‘, FZ, Kanar/1>

G209/4 Felek ki ğām-şüde bir mârdur zümür-rûd-reng / Vücûdudur yine ol **cān-gezâyı** kûr edecek

cān-güdāz [4] can eritici, yürek yakan. <Cûdî, Kanar/2>

G130/4 Ṭayy-ı mekân-ı ‘ışık eden sâlike nîm-zād-ı reh / Nâle-i sîne-süzür girye-i **cān-güdāz**dur

G193/2 Ne ḥürmen-i dil ü ne ḥânümân-ı şabr ḳalır / Nigāh-ı germi gibi berḳ-ı **cān-güdāz** olıcaḳ

G335/5 Çeşmi bî-tâb-ı ḥumâr-ı nâz iken ṭurmaz yine / Her nigehde biñ ‘itâb-ı **cān-güdāz** eyler bize

G348/4 ‘Āşıkun dūd-ı derûnından yanar hemvâre çarḳ / Nâle-i dil-süz u āh-ı **cān-güdāz** etmezse de

cānlanmak [1] ölü iken canlı hâle gelmek, hayat belirtisi göstermek. <ÖTS>

G44/1 Cûlar o denlü şâf ki rûḥ-ı revânlanur / Feyż-i nesîm-i şubḥ ile ezhâr **cānlanur**

cān-nişār [1] canını başkası için feda eden; köle. <Dihhudâ>

G337/3 Kisve-i ṭūṭide olmazdı melâ’ik **cān-nişār** / Lebleri güftâra geldükçe şeker-rîz olmasa

cān-perver [2] ruhu besleyen, cana can katan; rahatlatıcı, iç açıcı. <Kanar/2>

K4/20 Bulah sâye-dârî-i zülfin / Mağz-ı **cān-perver**-i hüma-yı dilem

G329/5 Nâ’ilî reşk ile Cibrîlî ḥelâk eyler olup / Leb-i **cān-perveri** i‘câz-nümün-ı fitne

cān-sipârî [1] can verme, ölüm; canını hiçe sayma, fedaîlik, fedakârlık. <Kanar/2,

Steingass>

K1/24 Züvvâr-ı **cān-sipârî** ki meşîyyen ‘ale’r-ru’üs / Ṭayy-ı reh-i menâzil ü şedd-i riḥâl eder

cān-sitân [1] can alıcı, can çıkarıcı || gönül alan, dilber. <KT, KO, FZ>

G284/3 Ḳıl hâzer merdümlüğinden ol ḥarâmî gözlerün / Zülfinün tâb-ı mesned-i **cān-sitânından** şaḳın

cān-süz [3] can yakan, yürek yakan; çok keder ve esef veren. <KT, Kanar/2>

M2/II/3 Yâ ‘unşur-ı nârî iledir ḥilḳat-i aşlım / Bu âteş-i **cān-süz** ile yâ şu‘le-ḥamîrim

G96/3 Şerer-i āh ki hecründen alır sūzı müdâm / Her biri düzaḥ-ı **cān-süz**-ı kıyâmet gösterür

G319/1 Nigāhın eyleyen **cān-süz**-ı tâb-ı ebruvân şanma / O tîr-i sâ’ika-peykânı muḥtâc-ı kemân şanma

cān-şikâr [2] can avlayıcı, can alıcı || Azrail; sevgili. <Cûdî, FZ>

G115/3 Ğamzeñ ki dâne göstere ol yerde ḥâlünî / Şayyâd-ı **cān-şikâr**-ı ḳazâ dām-çîdedir

G206/3 Şayyâd-ı **cān-şikâr** idi biñ dām ile ḥaṭun / Nâ-bûd iken kemîn-i ‘ademde nişân-ı merg

cānân, cānâne [17] gönül verilen, sevilmiş olan, sevgili. <Burhân-ı Kâtî‘, KO,

FZ>

K26/23 Gönül kim şu‘le-zâr-ı ‘ışık-ı **cānāna** semenderdür / Şerâr-ı āhı dāğ-ı sîne-i ḥürşîd-i maḥşerdür

K30/2 Ben Ḥudâ-ḥ’ân-ı be-vâdî-i ğam eller ṭā’if / Rûy-ı cānânım olan beyt-i ḥarāmımda benim

- G72/1 Dil kim leṭāfet-i ruḥ-ı **cānāna** reşk eder / Āyinedir ki mihr-i dūr-efşāne reşk eder
- G81/1 Tār tār-ı ṭurra-i pūr-pīç-i **cānānum** mıdır / Harf harf-i nüṣḥa-i ḥāl-i perīṣānum mıdır
- G82/1 Berç-ı ḥırmən-süz-ı dil cānum mı **cānānum** mıdır / Üfleyenler âteşüm âhum mı dāmānum mıdır
- G87/8 Edenler nāme-i ‘ışkuñ cevābında şuver-kārī / Raḳībī meclis-i **cānāneden** maṭrūḥ yazmışlar
- G126/1 Yāra dil vermede ‘uşşāka ḥaber vermezler / Cān verürlerse de **cānāna** keder vermezler
- G161/3 Zerre-i pūr-süz u ḥürşid-i ruḥ-ı **cānāneyüz** / Dāğ-süz-ı şine-i şad-âfitāb-ı maḥşerüz
- G226/6 Eczāmuzı hep rīk-i beyābān-ı ḡam etsek / **Cānāna** giden nāme-i hicrāna dökülsek
- G260/2 Tahriḳ-i bād-ı şubḥ ile ey āh-ı âteşin / Āzürde eyleyen ruḥ-ı cānāmı sen misün
- G272/3 N’ola mecrūḥuñ isek ey leb-i **cānān** ki raḳībe / Pāy-tā-ser nemek-i dāğ-ı dil ü şine olursun
- G316/2 Cān ile meclisde **cānān** ülfet-i dīrīnesin / Āşinālīk şirketinden ‘ār eder yād etse de
- G323/6 Et Nā’iliyā kārımı āh-ı dile ta’līḳ / Dāmān-ı niḳāb-ı ruḥ-ı **cānāna** ṭoḳunma
- G350/1 Rāz-ı dili tefevvuh edüp cāna söyleme / Cān vāḳıf olmasun leb-i **cānāna** söyleme
- G354/5 Nā’ilī ḥaste-i bitāb-ı ḡam-ı cānānuz / ‘İşkdur māye-i rāḥat dil-i pūr-derdümüze
- G374/3 Olur ḡāhī leb ü geh ḡamzeden dil bezm ü rezm-ārā / ‘Aceb şehnāme-ḥ’ān-ı meclis-i **cānāne** olmaz mı
- G374/5 Harem-ḡāh-ı dili **cānāneden** āzürde ḥātırlar / ‘Aceb ey Nā’ilī Mecnūn-şifāt efsāne olmaz mı

cānib [1] yan, taraf, cihet; yön. <KT, Kanar/2>

- K17/37 Ki ne **cānibde** zuhūr etdi ise bir fitne / Oldı ḡisū-yı bütān gibi perīṣān u nigūn

cār [1] kadınların eskiden tesettür maksadıyla örtündükleri örtü. Bir çeşit şalın adıdır. Eskiden kadınlar bunu omuzlarına alırlar ve bir tür tesettür vazifesi gördürürlerdi. Sözcüğün “komşu” anlamı da bulunmaktadır. <Cûdî, OTDTS, ESKİ ESERLER> Tanıkta kirpiklerin komşu ülkeye hücum etmelerinin de kastedildiği söylenebilir.

- Kt8/2 Hemān hücumā ṭurur mülk-i **cāra** ol müjeler / Fūrūḡ-ı āhımı ceyş-i tenāre gösterme

cārī [4]

1. akan, akıcı, revan; cereyan edici, akar. <KT>

- K35/3 Bu ḳaşruñ müjde-i vaż’-ı esāsıdır eger olsa / Öñinden ḥaşre dek deryā gibi mevc-i güher **cārī**
- Şiir söz konusu edildiğinde, “cārī”, söyleniş güçlüğü taşımayan, akıcı söz anlamında kullanılır.

- K26/22 Zebān-ı lüle-i kilkümden oldı bir ḡazel **cārī** / Ki lafzı çeşme-i mihr ü edāsı āb-ı kevşerdür

- K33/3 Ḥaṭṭı emvāc-ı müselsel ḳalemi ebr-i muṭīr / Āb-ı **cārī** gibi elfāz u ‘ibārātı selīs

2. nüfuzlu olup insanlar arasında geçer olan, tedavülde bulunan, muteber. <KT>

- K25/3 **Cārī** ise ḥükmüñ n’ola emvāc-ı suṭūra / Rāyet-keş-i ma’nī ‘alem-efrāz-ı beyānsın

cārū [] süpürge. <Kanar/1>

cārū-keş [1] süpüren; çöpçü. Cārūb da aynı anlama gelir. “Cārūb-ı lā” tabiri, “lāilāhe illallah Muhammeden Resulallah” sözüne işaret eder. Hakk’ın bir olduğunu dile getirir,

masivayı yok sayar. <Kanar/1, TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanık, tasavvufi bağlamda düşünüldüğünde “aşk kilisesinde varlığı yok sayan” anlamı ortaya çıkar.

M5/VII/9 **Cārū-keş**-i deyr-i ‘ışkām ammā / Yok bir şanem-i girişme-sāzum

cāsūs [4] kötülük amacıyla haberleri ve sırları gizlice öğrenip haber veren kimse. Düşman tarafından bir devletin askerî durumunu ve kuvvetini öğrenmek üzere kılık değiştirerek o ülke veya orduya sokulmuş, yahut kendi vatanı aleyhinde böyle bir hizmet için kullanılan kimse. <KT> Casusların, Nâilî şiirindeki temel fonksiyonu fitne çıkarmaya aracılık etmektir. Aşağıdaki tanıkta şair sevgilisinin ben’inin fitne çıkarmakta bir casustan daha üstün olduğunu anlatmaktadır. Sevgilinin yakasının casusu, fitne çıkarmaktan vazgeçmiştir. Çünkü yaka aradan çekilip de sevgilinin beni görüldüğünde bunun, diğerine nazaran daha çok fitneye, yani âşgın ruhunda dalgalanmaya neden olduğu ifade edilmiştir.

G89/6 Görelî dâmlığın dâne-i hâl-i zekāna / Fitne dâmen-keş-i **cāsūs**-ı girîbānuñdur

Düşman içinde yıkıcı faaliyetlerde bulunurken “cāsūs”un gözü önemli bir fonksiyon arz ettiğinden Arapça’da “cāsūs”a “göz” anlamına gelen “‘ayn” adı da verilmiştir (. <Dihhudâ, TDVİA, C. 6, s. 132> Aşağıdaki tanıkta kurulan bu ilişkinin, sevgilinin gözleri ve casus arasında kurulan bir ilişki biçimini aldığı görülmektedir. Sevgilinin gözleri, âşgın gönlünde olup biteni tecessüs eden bir casustur. Ayrıca, beyitte geçen “nigāh” sözcüğünün “ğamze” ile eş anlamlı olarak kullanıldığını ve “ğamze” ile “cāsūs” anlamına gelen “ğammāz”ın aynı kökten türediğini de kurulan bağlamı kuvvetlendirmek amacıyla ekleyelim.

G319/3 Nigāh-ı şühin ey cān maḥrem-i rāz-ı derūn etme / O fettān-ı cihān **cāsūs**-ı dildür mihmān şanma

Aşağıdaki tanıkla ilgili olarak Onay (2000. 109), dört farklı izahata yer vermiştir. Bunları vermek faydadan hâlî değildir. “Şair sevgilinin süzgün ve baygın bakışlarını etrafı tecessüs eden bir ayara benzetiyor ve diyor. İhtiyatla etrafı tecessüs ederek yürüyen bir ayara benzeyen bakışların gibi sen de aheste aheste gitsen ne var? Görenler sanır ki kaza ve kader serâperdesinde oturanların casusu sensin. Çünkü süratle geçiyorsun.” <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 109>

Tahir Olgun’a göre beytin manası şudur. “Gayet zeki olan nazarların pek çabuk ayrılmamak suretiyle herkese bakıyor. Sen de ona göre yavaş yavaş yürüsen kaza perdesi arkasındaki hâlleri, yani insanların kalbinde sana karşı olan incizabı keşfedersin [Mektup].”

Suud Yavısı’ya göre. “Eğer kurnaz ve hileli bakışların gibi aheste yürümek, yürürken koşa koşa gitmemek, vakur olmak elinden gelse, hevâ-perest olmasan, kaza perdesinde oturanlara

casusluk ederdin. Ne fayda ki bakışlarındaki kurnazlık yürüyüşünde yok. Berk-i Hâtif gibi geçip gidiyorsun.

Kemal Üçok'un açıklaması. "El yazması Hamzanâme ve Ebâ Müslim-i Horasanî hikâyelerinde Amr u Ayar, Ahmet Tarân ve emsali ayarlardan bahsolunur. Bunların sırtında bir dağarcık, içinde sapan ve kaya, dârû-yı huşber, cenbiye ve bir nevi hançer, bir iki elbise bulunur ve kendileri çıplak denecek surette gezerlermiş. Gece düşman ordusuna yaklaştığında dârû-yı huşberi saçarlar ve bunun tesiriyle uyuyan askerlerin arasına karışarak aldığı haberi kendi kıtasına yetiştirirlermiş. Daha sonraları "ayyâr" hırsız, yankesici ve dolandırıcı manâlarına kullanılmaya başlamış. "Gamze" göz kırpması, işaret etmek, göz sürmek demek olduğundan maşûkun davetkâr göz kırpması, göz süzmesi âşıkın gönlünü çalar, aklını alır.

Bu izahatlar doğrultusunda ve "câsûs" terimini merkez alarak beyti şu biçimde değerlendirebiliriz. Etrafı dikkatle süzen bakışların gibi yürüyüşün de yavaş olsa, bu duruma şaşılmalıdır. Çünkü sen kazâ sarayının perdesinin ardında oturanlar adına casusluk yapıyorsun. Sevgili bağlamında düşünüldüğünde, âşıkın maşukunu ilahî bir mertebeye oturttuğu ve onu yüce varlıklar adına casusluk yapan bir kimse olarak tahayyül ettiği görülebilir. Nitekim casuslar da sevgililer gibi "fitne" çıkarmak isterler.

G279/2 ' Ayyâr-ı nigâhuñ gibi âheste-rev olsañ / **Câsûs**-ı serâ-perde-nişinân-ı kazâsın

Aşağıdaki tanıkta câsûs'ların siyah renk giydiklerinin ifade edildiği görülmektedir.

K25/2 Çift olsa zebânun siyeh olsa n'ola câmeñ / **Câsûs**-ı serâ-perde-i tahkik-i gümânsın

câvid, câvidân [4] daimî, ebedî, ölümsüz, sonrasız (bkz. bâkî). <KT, FZ, Kanar/1>

K7/17 Melâletüm mütemâdî meseretüm ma' düm / Meşyyetüm müte' essir meşakkatüm **câvid**

M2/IV/2 Bil hasteligün âb-ı ruh-ı şihhat-ı **câvid** / Pür-havşala-i çâşnî-i zehr-i nebât ol

G187/5 Ey Nâ'ilî mülâhaza-i vaşl-ı yâr ile / Biñ 'ömr-i **câvidâna** deger bir dem-i neşât

G233/5 Nâ'ilî-veş olmasañ âb-ı hayât-ı guşşa-nuş / Zinde-i **câvid** olurduñ mürde olmazduñ gönül

cây, câ [22]

1. yer; mevki, makam. <FZ, Kanar/1>

K4/26 Faḥr-ı 'âlem Muhammed-i 'Arabî / Ki derinde muḳîm-i **cây**-ı dilem

K6/41 Zemîne ḥâṭra-i in' idâm-ı füşat-ı **cây** / Sipihri bâ' iş-i ḥusrân-i teng-dâmânî

K9/16 Ḥusrev-i şîr-i' adû-sûz ki nâr-ı gâzabı / **Cây**-ı âhû-bereyi pençe-i şîrân etmiş

K14/86 Dil-tengdir erbâb-ı zebân kande olursa / Gül-şen zağan ı zâga kafes bülbüle **câdir**

K25/23 **Câyûñ** ki olur tavḳ-ı benân mışr-ı hünerde / Miḳyâs-ı çeh-i Nîl-i serî' ü'l-cereyânsın

K37/18 Sa'âdet-i ezeli Nâ'ilî anuñ ki ola / Penâh-gâh-ı kazâ **cây**-ı istinâdî kadar

M3/VII/3 ‘Uḳbāda **cāy**-ı rāḥatumuz emr-i Zū’l-celāl / Yā dūzaḥ-ı firāḥ ede yā cennet-i viṣāl

G89/4 **Cāy**-ı āgūṣ-ı raḳīb olmasun o gerden-i pāk / Ki ṣikest-āver-i nāmūs-ı girībānuñdur

G133/5 **Cāy** iken maḥv-ı vüçüd-ı dil-i āgāha o fem / Mebḥaṣ-ı noḳta-i mevḥūme ḥakīmā ṣıgmaz

G152/3 Yā nevg-i ḥancer-i müje yā dām-ı ṭuradur / Bu dehr-i bī-ṣebātda **cāy**-ı gūzīnümüz

G230/10 Mihre taṣaddur eyledi vaṣ’-ı cebīn ile / Bezmünde **cāy**-ı ḥadīm-i ḥidmet-gūzāra gül

G324/1 Bār-ı ḡama ṭāḳat yok iken maḥmilümüzde / Bir **cāy**-ı saḡa yok varacaḳ menzilümüzde

cā-be-cā [2] yer yer, mahal mahal, bazı mevkilerde. <KT, KO>

K10/12 Taḥtında **cā-be-cā** görünür luṭf-ı ḥākten / Eṣkūfeler bilürdan āyīne-dān gibi

G20/2 Sünbüller üzre nergise kıl **cā-be-cā** naṣar / Seyr et bir āsumānda ‘ayān nice māh-tāb

cāy etmek [1] yer etmek, yerleşmek || derin tesir bırakmak. <Kantar/2>

G139/5 **Cāy edelden** ruḥuñ süveydāda / Hāle-i māh-tāb der-baḡalüz

cāy-ı āsāyiṣ [3] emniyetli yer, sığınak.

K18/49 Ola vüçüdına bu ḡayme **cāy-ı āsāyiṣ** / Ki cirm-i ṣemse-i zerrīni āfitāb olmış

G60/3 Çarḡuñ idbārı degildir yalıñız rūḥ-gezā / **Cāy-ı āsāyiṣ**-i iḳbālī de ḡayret yeridir

G182/1 Bu ṭāḳ-ı nīl-gūn kim ḡıṣn-ı nūh-bārūya baḡlanmış / Degüldür **cāy-ı āsāyiṣ** esāsı şuya baḡlanmış

cāy-ı ḡaṭar [1] tehlikeli, tekinsiz yer; tehlike.

M3/X/3 Ṭut dāmen-i rızāyī ṣaḡın ḡiffet eyleme / Çokdur bu yolda **cāy-ı ḡaṭar** ḡaflet eyleme

cāy-ı ḡarār [2] durma, dinlenme yeri || dünya. <OTAL>

G38/3 Her bir ṣiken ki dillere **cāy-ı ḡarār**dur / Zindānī-i maḡabbet için bir kemend olur

G373/4 O ṭıfl-ı nev-hevesi kām-düşmen etmiş eden / Derūn-ı ‘āṣıḳı **cāy-ı ḡarār**-ı nā-kāmī

cāy-ı niṣest [1] oturma yeri, oturacak yer.

G24/3 Cān verür yanmaḡa dil ne’eylesün ammā güzelüm / Bulamaz dūzaḥ-ı hecründe de bir **cāy-ı niṣest**

cāy-ı temāṣā [2] izleme yeri ,seyrangāh.

K15/6 Āh etdün ise ḡırre olup ḡurb-ı cemāle / Küstāḡlıḡuñ **cāy-ı temāṣā** mı degildir

2. Hindistan’da yetişen güzel kokulu bir gül. <FZ> Aşağıdaki tanıkta “söz yeri” anlamında bir terkip oluşturan “cāy-ı suḡan”, “söz gülü” olarak da anlaşılabilir delillere sahiptir. Gonca da tıpkı sevgilinin ağzı gibi dardır. Tanıktaki “ḡonca-dehen” bu duruma işaret etmektedir. Öyleyse “cāy”ın gül anlamının da kastedildiḡi düşünülebilir.

G133/1 Söz yok ol ḡonca-dehen vaṣfına imlā ṣıgmaz / Teng olur **cāy**-ı suḡan laḡzına ma’ nā ṣıgmaz

cāy-geh [1] yer, mekân || makam, mertebe, mevki. <Kantar/1, Redhouse>

K6/17 O ṣeh ki ḡāret-i mülk-i Ḳazāya **cāy-geh**in / Eder kemīn-i teḡafül sipāh-ı müḡḡāmı

cāy-niṣīn, cā-niṣīn [3]

1. bir yerde oturan. <Ānenderāc>

G140/6 Olmazuz **cā-niṣīn**-i bezm-i ṭarab / ‘Āṣıḳ-ı ṣoḡbet-i iḡtiyār-ı ḡamuz

2. yerine geçen, yerine oturan, halef; vekil. <Kantar/2, Redhouse>

K22/7 Eflâke ser çeküp ‘alem-i istiḳâmetüñ / Bâlâ-ter oldu **cây-nişinüñ** şudûrdan

T2/4 Ol idi **câ-nişini** Üsküdârî Şeyh Maḥmûduñ / Felek biñ devr ederse gelmeye akrâmı dünyâya

câzibe [3]

1. diğer bir cismi kendine doğru çekmek kuvveti ve özelliği; çekim. <KT, Kantar/2>
Aşağıdaki tanıkta “kemend”in çekme eyleminde kullanılışı, sevgilinin saçının kemend olarak düşünülmesi ve âşğın gönlünü cezb etmesi fikrine ilham vermiştir.

G186/6 Hümâ-şikârî-i zülfin ruḥuñda gör ki gönüller / Kemend-i **câzibe**-i âfitâb-dârına düşmiş

2. insanın gönlünü çeken özellik, gönül alıcılık; çekimlilik, alımlılık. <KT, Kantar/2>

G359/3 Mecnûnda gördi **câzibe**-i ‘ışkı üstüvâr / Ğayret meḥâr-ı nâkeyi Leylâya vermedi

G379/2 Feyz-i eşer-i **câzibe**-i mihr-i ruḥıyla / Çeşm-i dil ü cân bir nigeḥ-i ḥasret olur mı

câzim [2] katiyen karar veren; kararlı, kesin kararlı, kesip atan. <KT, Cûdî, Kantar/2>

K13/30 Nehy-i nasaḳ-ı bâğa ki **câzim** ola ‘adli / Bülbüller alur dâd-ı güli bād-ı şabâdan

G265/6 Min-ba‘d olalum **câzim** terk-i taleb-i câha / Ne sende mübâhat u ne bizde kuşûr olsun

cebâbire [1] zorbalar, zora koşanlar, cebbâr’ın çoğulu. Eski hükümdarlardan gaddarlıkla meşhur olanlar hakkında denirdi; Cengiz gibi, Hülâgû gibi, Timur gibi (bkz. cebbâr). <KO, Cûdî, Kantar/2>

K37/11 Hâzer **cebâbireden** kim her-âyine o gürûh / Bulur ğarâmet-i taḳdîri inşidâdı kadar

cebbâr [1] kuvvet, kudret ve azamet sahibi; zor kullanan; zorba. <KT, Kantar/1>
Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “cebâbire” anlamında kullanıldığı görülmektedir (bkz. cebâbire).

K13/28 ‘Ahdinde giribân-ı felek gibi olur çâk / **Cebbârlaruñ** dâmeni dest-i zu‘afâdan

cebhe [5]

1. alın; yüz (bkz. cebî). <KT, KO, Kantar/2>

K18/36 Sevâd-ı **cebhe** ki ḥukm-i ḳaderdür ehl-i dilüñ / Kef-i ḥayâtına menşûr-ı ictinâb olmuş

G16/1 Bir çîn-i **cebhe** varumı tārâca verdi hep / Tûfân-ı girye raḥtımı emvâce verdi hep

G147/4 Görür ḥaḳîḳatın eşḥâş-ı tîre-dil bizde / Sevâd-ı **cebhe**-i a‘mâl-i müktesebleriyüz

G243/2 Fûrûz-ı baḥt ile kim dâğ-ı **cebhe**-i Zuḥâlem / Siyâh-kâselügin bilse çarḥı memnûnam

2. yön, taraf. <Kantar/2>

G73/5 Der-kâr olur telâṭum-ı deryâ-yı iştîyâḳ / Bir mevce o **cebhe**-i berrâḳdan ḳopar

cebî [11] alın. <KT, KO>

K5/3 Bâr dâd oldu dilim yine **cebî**-i feyze / Nefḥ-i rûḥü’l-ḳudûse ḥâmem olup hemtayî

K28/18 Bir âsitâna nâşîye-sâyuz ki âfitâb / ‘Arşa taşaddur eyledi vâz’-ı **cebî** ile

- K28/45 Maḥmûldur kerâmete kim gördi himmetûn / ‘ Aḳd-ı şalâh-ı düşmeni çîn-i **cebîn** ile
 K28/56 Reşk-âver olsa sür‘ati na‘liyle seyr eder / Hürşid ü mâhı kim göre çîn-i **cebîn** ile
 G13/1 Kâküllerün ki çîn-i **cebîn** üzre buldı tâb / Gösterdi cezr ü meddini deryâ-yı ızırâb
 G152/1 Etmiş ne çâre hükm-i sevâd-ı **cebînümüz** / Kâlâ-yı ‘ ışk-ı yâre fedâ naḳd-i dînümüz
 G224/4 Çîn-i **cebîni** düşürüp zülfe ey şabâ / Emvâc-ı baḥr-ı ḥüsni perâkende eyleseñ
 G230/10 Mihre taşaddur eyledi vaż‘-ı **cebîn** ile / Bezmünde cây-ı ḥadîm-i ḥidmet-güzâra gül
 G268/3 ‘ Arz eyle mihre çîn-i **cebîn**-i ‘ itâbuñı / Güstâḡ cilve-gâhuña güsterde olmasun
 G315/8 Olursa bâliş-i zer-kâr-ı câh tekye-gehûn / Yine **cebîn** be-ḳafâ-yı şaf-ı ni‘âl olma
 G364/1 Dile çîn-i **cebînün** zülfi-i pür-tâbı unutdurdı / Hürüş-ı mevc-i ḥayret bîm-i girdâbı unutdurdı
cebîn-güşâ [1] alnı açık, temiz, günahsız.

- K4/1 Çîn-i nâzam **cebîn-güşâ**-yı dilem / Fitneyem genc-i ihtifâ-yı dilem
cebîn-sâ [1] alın sürücü; alnını süren, secdeye kapanan, yere kapanan || yalvaran.

<KO, Cûdî, Kanar/1, Redhouse>

- K8/10 Eder ḡubârını ithâf-ı târik-i hürşid / Olan o ḡâke **cebîn-sâ**-yı ma‘zeret-sâzî
cebîn-sûde [1] alın süren, yere kapaklanan; yer öpen.
 G33/4 **Cebîn-sûde**-i der-gâhuñ eyhme yâ Rab / Der-i muḡân gibi bir bâr-gâhdan nevmîd
cebr [6] kırığı bütünleme, ıslah, tamir; onarım || gönül alma, gönül yapma. “Dil” ve “ḡâḡır” sözcükleri ile kullanıldığında “cebr”in “ilgilenme, ilgi gösterme, teveccüh etme” anlamları kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda “cebr-i ḡâḡır” ve “cebr-i dil”, “hâl hatır sorma; gönlünü yapma; dileğini yerine getirme” olarak düşünülmelidir. “cebr-i ḡâḡır etmek” fiilinin, “kırılan kalbi onarmak” anlamına geldiğini ifade eder. <KT, KO, Cûdî, Kanar/2, Redhouse>

- K12/54 Lillahi’l-ḡamd ki olmuş dil-i pür-şefkatüne / ḡâḡır-ı ehl-i dili **cebr** ehemmi eşḡâl
 K15/32 Dünyâda vü ‘ uḡbâda ḡarâz luṭf u keremden / Bî-şâ’ibe **cebr**-i dil-i dâñâ mı degildir
 K29/17 Ma‘rûf-ı **cebr**-i ḡâḡır-ı ehl-i niyâzdır / Luṭf-ı dem-â-demün kerem-i bî-nihâyetün
 G63/12 Murâd-ı ḡâḡır **cebr**-i dil-i ḡalâyıḡdur / Fütüvvetinde ne devlet ne câh lâzımdur
 G227/3 Maşrûf-ı **cebr**-i ḡâḡır-ı ehl-i niyâzdır / Luṭf-ı dem-â-demün kerem-i bî-nihâyetün

cebr etmek [1] gönlünü yapmak, dileğini yerine getirmek.

- K27/38 Zâ’irân-ı der-i iclâlüne bir bir diyesin / **Cebr edüp** ḡâḡırına ey ibn-i filân ḡoş geldün

cedel [4] kavga etme, kavga, sert tartışma; meşhur olan ve doğruluḡu herkes tarafından kabul edilen önermelere dayalı kıyas; tartışmada rakibi susturma yöntemi anlamında kullanılan mantık, felsefe ve kelâm terimi. <KT, KO, Kanar/2, TDVİA, C. 7 ,s. 208> Aşağıdaki tanıklarda bu anlamında anlaşılabilmesine bir engel yoktur.

K11/14 Eyleyüp kaçd-ı **cedel** gâhî dedükçe ol muhîl / Vermeyüp şulha rızâ âhîr muqadderdür gelen

K19/26 Bilmemişler ki şeref hâşşe-i zâtuñdur / Ki eder pâyede tâ kürsî ile bahş u **cedel**

M3/II/1 Demdür ki ârzü-yı metâ‘-ı dil eldeyüz / Sûdâ-gerân-ı ‘ışk ile bahş u **cedel**deyüz

G133/7 Müttehid hüsn ü maḥabbet ne nizâ‘ u ne **cedel** / Müdde‘î maḥkeme-i ‘ışkda gavgâ şıgma

cedvel [] tabîi ve sunî su arkı, kanal; çizgi ve sıraları olan ve hanelere bölünmüş defter veya kâğıt. <KT>

cedvel-keşide [1] cedvel çekilmiş|| düzgün, muntazam. “Cedvel çekmek” tabiri, mushaflarda sayfa kenarlarına çizgi çekilmesi için kullanılır. Cedvel, klâsik Türk edebiyatında hat ve kitap sanatlarındaki anlamının yanında daha çok “cedvel-i âb (su yolu)” ve küçük akarsu için bir teşbih ve mecaz unsuru olarak da kullanılmıştır. <ADŞS, TDVİA, C. 7, s. 215> Aşağıdaki tanıkta “cedvel” sözcüğünün “ḥaṭṭ” ve “sevâd” ile bağlam oluşturduğunda kitap sanatları ile ilgili olarak düşünülmesi gerekmektedir. Aynı sözcük “âb”, şükûfe-püş” ve “büstân” sözcükleri ile oluşturduğu bağlam ise “su yolu” anlamına gönderme yapmaktadır.

K10/11 Âb içre hoş-nümâ o sevâd-ı şükûfe-püş / **Cedvel-keşide** ḥaṭṭı güzel büstân gibi

cedî [1] oğlak, oğlak burcu. <Ahterî, KO>

K1/29 Maḥmil-keşân-ı ‘azmi beni ol menâzilün / Âvâze-i **cedî** ile âşüfte-ḥâl eder

cedîd [2] yeni, kullanılmamış; yeni gibi güzel. <KT, Ahterî>

K31/15 ‘Avd ede ‘ömr ü devlet-i baḥtun hezâr sâl / Aḥkâm-ı rûz-nâmece tâ kim **cedîd** olur

G30/5 ‘Aceb mi kesb-i dimâğ etse bâdeden rindân / Ki erdi neşr-i şemîm-i bahâra faşl-ı **cedîd**

cefâ [26]

1. ayrılık ve hicranda bırakma, vefasızlık cevri, eza, renci; eziyet, azar, incitme. [tas.]

sâlikin, gönlünü marifet ve temaşaya kapatması. <KT, KO, DİNÎ KAVRAMLAR>

K4/19 Bîm-i renc-i ḥumâr-ı hecrinden / Mest-i zehr-âbe-i **cefâ**-yı dilem

K7/13 Ki rûzî-i ser-i Ferhâd u Kays ola âhır / Hırâş-ı ḥâr-ı **cefâ** zaḥm-ı tîşe-i tehdîd

K13/1 Mecerûḥ idük Allâh bilür tîr-i **cefâdan** / Biñ gûşe görürdük ḥam-ı ebrû-yı Qazâdan

K13/9 Hiç gitmez idi gerd-i keder ḥâṭrumuzdan / Eşkeste idi âyinemiz seng-i **cefâdan**

K14/75 Cevlân edemez bâdiye-i menkıbetünde / Zîrâ ki leked-ḥurde-i âzâr u **cefâdur**

K21/19 Bürîde olsa da tîğ-i **cefâ** ile yine dil / Mişâl-i ḥâme ser-â-pâ zebân-ı şekvâdir

K22/25 Ma‘lûm-ı ḥazretün mi degil gördüğüm **cefâ** / Meddâḥı olduğum küremâ-yı vaḥûrdan

K33/18 Şabrdur çâresi cevri-i felek-i ḥod-gâmuñ / Ümmetinden ne **cefâ** çekdi bilürsin Cercîs

M7/III/1 Mürûr-ı dehr ile dil-şâd olup aḥbâb kârumdan / Adû pür-derd ü dağ olsun **cefâ**-yı ihtiyârundan

G33/5 **Cefâ**-yı dehre olan Nâ‘ilî gibi mu‘tâd / Olur telâfî-i baḥt-ı siyâhdan nevmid

G41/1 Dilde ‘âşık merhem-i zaḥm-ı **ceḫā** bilmez nedir / Gül-istān-ı derd-i ḡam neşv ü nemā bilmez nedir

G51/6 **Ceḫāsına** müteḫammil gerek o māhı seven / Nigāh-ı şūḫı gibi nā-şabūrı n’eylerler

G52/3 Şular ki bî-ḫaber-i germ ü serd-i ‘ālemdür / Nedür **ceḫā**-yı şitā luṭf-ı şayf bilmezler

G105/2 Bu kār-gehde naḫş-ı **ceḫā** yārdan degil / Nessāc-ı tār u pūd-ı nazardan zūhūr eder

G214/1 Şehd-i vişālden ḫāzer eyle şaḫīm iseñ / İncinme zehr-i ḫahr-ı **ceḫāya** ḫakīm iseñ

G239/2 Vücüdüm olsa belā küḫanında ḫākister / Sükün-ı şu‘le-i daḡ-ı **ceḫā** nedür bilmem

G279/1 Her dīdede bir şūret ile cilve-nümāsın / Biñ reñge girer būḫalemün-naḫş-ı **ceḫāsın**

G295/5 Der imiş görüp ol āfet bu taḫammülüm **ceḫāya** / Dil-i Nā’ilī degüldür ḫopa seng-i ḫāredür bu

G304/2 Dil-i aḡyāra ḫorsun dest-i pākūñle fitil-i daḡ / Bu ḡüne vaz’-ı ḫānūn-ı **ceḫāyı** ihtiyār etme

Kt15/1 ‘Āşıkdan ey perī-zād ḫaçmak **ceḫā** degül mi / Bî-çāreye maḫabbet müşkil belā degül mi

Ş10/2 Sende ḡüneḫ yok bu **ceḫālar** bize / Hep eḡer-i baḫt-ı siyeh-kārdur

“Cefā (جفا)” sözcüğü eski yazının özelliği gereği “cufā” şeklinde okunduğunda “selin beraberinde taşıdığı nesneler; boş gemi, kabarcık, köpük; kullanışsız ve faydasız herhangi bir şey” anlamlarına da gelir. <Steingass> Aşağıdaki tanıkta “cūy” ve “sirişk” sözcükleri ile terkip oluşturan “ceḫā”nın, “cufā” okunuşu da dikkate alınmalıdır. Çünkü “cufā”nın “köpük” anlamı da bağlam gereği kendisini göstermektedir.

G234/2 Başuñdan aşdı cūy-ı sirişk-i **ceḫā** yine / Ol serūñ ārzū-yı kenārındasın göñül

Aşağıdaki tanıklarda da “kabarcık, köpük” anlamını çağrıştıran kullanımlar söz konusudur.

G138/3 Etmedi tūfān-ı **ceḫā** kār-ger / Fülk-i dile lenger-i temkīnümüz

Ş1/7 Sen nihāl-i **ceḫāya** mā’il olan / Gözi yaşıyla pāy-der-gil olan

Feleklerin eski dünyada üst üste binmiş taslar biçiminde kurgulandıkları bilinmektedir. Köpük ve feleklerin biçimi arasında şekilsel bir beznerelik söz konusudur. Şair her ne kadar, felek ile cefa arasında “feleğin cefa etmesi” bağlamında bir münasebet kurmuş olsa da, köpük (cufā) ve felek arasındaki şekilsel benzerlik bilinçli bir şekilde işlenmiş olsa gerektir. Aşağıdaki tanıklarda “ceḫā”nın “cufā” okunuşu ve “köpük” anlamı da göz önünde bulundurulmalıdır.

K13/36 Fāriḡ ḫomaz endiše-i evşāfuña ammā / Feryād-ı **ceḫā**-yı felek-i ḡuşşa-fezādan

K17/52 Ḥayfdur ancılayın şā’ir-i ‘ālī-himmet / Ola pā-māl-i **ceḫā**-yı felek-i sifle vü dün

ceḫā-cū [1] cefa edecek kişi arayan; zalim, gaddar, insafsız; cefa eden, üzen.

<Kanar/1, Steingass>

G272/5 Hīç bir vech ile yok Nā’ilī-i zāra vedāduñ / Ey **ceḫā-cū** ne ‘aceb düşmen-i dirīne olursun

ceḫā-kār [2] işi cevri ve cefa etmekten ibaret olan; cefa eden, üzen. <KT, Kanar/1>

M5/IV/1 İnşāf-dih ey büt-i **ceḫā-kār** / Ey āfet-i cān-ı ‘āşık-ı zār

G193/1 Döyer mi nâzına diller girişme-sâ zolıcak / Kim istemez o **cefa-kârı** dil-nevâz olıcak

cefa-pîşe [3] cefa etmeyi sanat edinmiş olan (kimse), cefakâr; zalim, cefakâr, vefasız sevgili. <KT, Kanar/1>

K9/7 Kellesin naṭ' -ı siyâset-geh-i qahruñda görür / O **cefa-pîşe** ki zulmiyle nice qan etmiş

K16/33 Hâseli'l-lah ki bu 'irfân ile dergâhuñdan / Nâ'ilî dūr ola gerdün-ı **cefa-pîşe** yakîn

Ş5/1 Eşer-i nâle-i şeb-güründen / Şaḡın ey şüh-ı **cefa-pîşe** şaḡın

cehd [] çalışma, çabalama, çok çalışma (bkz. ḡayret, sa'y). <KT, KO>

cehd eylemek [1] cehd etmek, çabalamak, çalışıp çabalamak. <Kanar/2>

M3/VI/2 **Cehd eylesek** ne fâ'ide Mevlâyı bilmege / Âdem gerek haḡîḡat-i eşyâyı bilmege

cehele [1] cahiller; cāhillik, “cāhil”in çoḡulu. <KT, KO>

K21/26 Qomaz 'adâvet-i dirînesin ahâlîye / Me'âdin-i **cehele** mâye-i eşîrrâdır

cehhâl [1] cāhil'in çoḡulu (bkz. cāhil). <LN>

K12/81 Yine pāmâl edemez cevher-i hürşîd gibi / Gevher-i nazmımı ḡaṭ' -ı raḡbât-ı **cehhâl**

cehl [1] bilmezlik, , okumamış ve öğrenmemiş olan, ilmin zıddı, bilmemek. <KT, Ahterî, ZL>

G282/7 'Âlimân-ı **cehl**-i mürekkeb nâşîḡân efsâne-gû / Her birin söyletsek inmez merkeb-i idrâkden

cehrî [1] açıktan ve yüksek sesle yapılan zikir. Aşağıdaki tanıkta halvetiye tarikatının bu tür zikri benimsediğine işaret olunmuştur. Bazı tarikatlar ise, müridin, ancak kendisinin işitebileceḡ bir sesle zikir yapmasını uygun görürler. Buna da “hafî zikir” denir. sözcüğün “sarı boya kökü” anlamı da bulunmaktadır. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR> Tanıkta renk isimlerinin anılması (sebz, siyâh), sözcüğün bu anlamının da çağrıştırmak istendiğini göstermektedir.

K25/18 **Cehrî** idi zikrûñ nemed-i sebz ile ḡalâ / Müstaḡraḡ-ı nūr-ı siyeh-i ḡalvetiyânsın

cehâlet [3] bir şeyi bilmez olma, bilmezlik hâli; bilgisizlik, cahillik. [tas.] Bu sözcük, âriflerin dilinde “kalbin ölmesi” anlamında kullanılır. Böyle bir kalp, zahîrî ilimler içinde yıllarını geçirmiş olsa da gerçekleri idrak etmekten uzaktır. <KO, Kanar/2, Seccadî/2> Aşağıdaki tanıklarda cehâlet'in, tasavvufî bağlamda düşünülmesi gerekir.

K24/28 Hıffâş-hilkâtân-ı zılâm-ı **cehâletüñ** / Görmez o nûrî dîde-i iz'ânı kūr olur

G217/7 Meylûñ bu ḡâk-dâna **cehâlet** degül midür / Ey ḡ'âce 'âlem-i melekûtı 'alîm iseñ

G282/3 Mâ-hüve'l-maḡşûd 'ârif manşîb-ı dünyâ şanur / H'âce-tâşân-ı **cehâlet** maṭlab-ı idrâkden

celâl [8] büyüklük, ululuk, azamet, şan yüceliḡi; en başta ilahî azamet karşılıḡında kullanılır; kadir ve şan azametinde olmak. <KT, ZL>

K9/6 Dâmenin pençe-i cellâd-ı **celâlûnde** bulur / Dest-i bî-dâdın o kim vaqf-ı girîbân etmiş

K11/17 Havf-ı şemşîr-i **celâlûnle** kef-i cellâdda / Bâr-gâh-ı qahruña bî-pâ vü bî-serdir gelen

K12/2 Yine bir dâd-geri eyledi te'yîd-i Hudâ / Mesned-ârâ-yı serâ-perde-i evvân-ı **celâl**

K19/34 Eylesün her biri Şehnâme-i Firdevsiden / Nüşa-i menkıbet-i câh u **celâlûn** atvel

“Celâl” Allah’ın gazabından kinayedir. Allah’ın cemâl ve celâl sıfatları vardır. Bunlar birbirinin zıddıdır. <ADŞS> Aşağıdaki tanıkta, ilk “Celâl” Allah’ın bir sıfatı olarak kullanılmıştır.

G62/1 Şun‘-ı **Celâle** eyle nazar ol cemâli gör / Âyiñe-i cemâl-i Muhammed-celâli gör

G381/6 Cemâl-i dâğ-ı hürşîd-i kıyâmet / Girîbân-gîr-i maşşerdür **celâli**

M2/V/4 Hâkister-i tâb-ı **celâlûn** ile söndür / Şâyeste-i teb-lerze-i âzâruñi yâ Rab

Allah’ın adı anıldığı zaman “celle celâl” ibaresi ululama amacıyla kullanılır (bkz. celle celâl).

K12/7 Bunca temkîn ü metânetle ki ol dâd-gerûñ / Zât-ı pâkine kômış hikmet-i Hâk celle **celâl**

Celâl [1] Celâleddin-i Devânî Muhammed Es’ad bin Sadedin Es’ad. Kazvin’e bağlı Devan’da doğmuştur. Hayatının büyük bölümünü Şiraz’da geçirmiştir. Pek çok eseri bulunan Celâl’in, Ahlâk-ı Celâlî adlı eseri büyük şöhrat bulmuştur. Tanıkta Nasîr ile anılmasının nedeni, Celâl-i Devânî’nin, Şîî olan Nasîrüddîn Tûsî’nin (Nasîr) Tecrîdü’l-Kelâm adlı eserine haşiye yazmış olmasıdır. Şairlerimiz Nasîr ve Celâl isimleri ile birçok mazmun yapmışlardır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 346>

G360/6 Yine neticesi hayret degül mi Nâ’iliyâ / Bu rûzgâra Naşîr ü **Celâl** gelmedi mi

celâlet [1] büyüklük, azamet, şan yüceliği, ululuk, yücelik (bkz. celâl). <KT, Kanar/2>

K22/17 Bîm-i **celâletûnle** düşer havf u haşyete / Nâm-ı bülendüñi işiden kimse dürdan

celî [3]

1. açık, zahir, aşikâr, ayan, meydanda olan, zahir; ortada, belli (bkz. rûşen, zâhir, âşikâr).

<KT, Ahterî, Kanar/2>

M6/V/2 Dâmen-i pîri tûtup der geh hafî vü geh **celî** / Niyetim maqbûl-i yek-dil âh ez-în nâ-kâbilî

2. uzaktan okunacak sûrette kalın (yazı); hat sanatında her cins yazının iri yazılan şekline verilen ad. <KT, TDVİA, C. 7, s. 245>

G322/3 ‘Ayb bulmazdı kadeh-keşlere zâhid görse / İsm-i Settârî **celî** hatt ile ser-pûşında

3. kalın. Bu anlam, sözcüğün “kalın yazı stili” anlamından hareketle ve “tîğ” ile oluşturduğu bağlam çerçevesinde tespit edilmiştir.

G95/2 Yâ her biri rengin görünür ‘aks-i ruhuyla / Bir tîg-i **celî** şa‘şa‘a-i âyine-gündür

celî [1] büyük, azîm, refî’, âlâ, kadri büyük ve mertebesi yüksek. Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “emr-i celî” biçiminde kullanıldığı görülmektedir. Şemseddin Sâmî (1317. 480), sözcüğün bir siyasî terim olarak kullanıldığına şöyle işaret eder. İnşada vezir ve müşir rütbesinde bulunanlara mahsus olup meselâ nâzırı veya valisi bu rütbeden aşağı rütbede bulunan nezaret ve vilayete nezaret-i celile ve vilayet-i celile denilmeyip behiyye veya aliyye denilir. <KT> Aşağıdaki tanıkta emrin, bizzat hükümdardan geleceği ima edilmektedir.

K16/6 Hâşılı cevher-i zâtında var ol isti‘dâd / K’ola bî-şâ‘ibe bir emr-i **celîle** ta‘yîn

celîs [2] birlikte oturan, bir yerde birlikte oturan kimseler; arkadaş, dost (bkz. refîk, dost). <KT, Ahterî, KO, Kanar/2>

K33/22 Kande ‘azm eyler iseñ Hızır-ı hidâyet rehber / Baht u iğbâl seferlerde hâzerlerde **celîs**

Ş3/9 Gidüp seyre şafâlarla / **Celîs** olduñ gedâlarla

cell, celle [3] büyük, ulu, yüce. <OTAL, Kanar/2> Ululama amacıyla Allah’ın adlarıyla birlikte kullanılır. “azze ve cell”, “celle celâl” de aynı amaçla kullanılır.

K12/7 Bunca temkîn ü metânetle ki ol dâd-gerüñ / Zât-ı pâkine komış hikmet-i Hâk **celle** celâl

K19/1 Etdi bir gevher-i nâ-yâbı Hudâ ‘azze ve **cell** / Zîb-i şadr u şeref-i hâtem-i şadr-ı evvel

K19/32 Minnet Allaha ki erbâb-ı dile menkıbetün / Hızır-ı bâzû-yı emân eyledi Hâk ‘azze ve **cell**

cellâd [14] idama mahkûm suçlunun ya da eski zamanlarda örfen katli gerekenlerin katli ile görevli kimse||pek himmetsiz kimse; acımasız, merhametsiz; zalim, gaddar. <KT, Kanar/2, OTDTS> Aşağıdaki tanıklar göz (nigâh, gâmeze, çeşm) ile “cellâd” arasında özel bir münasebet kurulduğu görülmektedir. Bunun sebebi olarak cellâdların infaz esnasından cana kıyma cesareti bulabilmeleri için sarhoş olmaları ve gözün de “mest” sıfatıyla anılması, her ikisinin de can alıcı özelliğe sahip olması biçiminde izah edilebilir. Ayrıca genellikle siyah tenlilerden seçilen cellatlar, infaz esnasında kırmızı giyerler. Siyah cellâd, gözbebeği; giydiği kırmızı elbise ise hışmandan kızaran gözler olarak düşünüldüğünde iki unsur arasında birçok benzetme yönünün bulunduğu anlaşılabilir (bkz. câme).

K6/3 Benim ki rencî-i husrân-ı merg ile ölürin / Alınca pençe-i **cellâddan** girîbânı

K9/6 Dâmenin pençe-i **cellâd**-ı celâlünde bulur / Dest-i bî-dâdın o kim vakf-ı girîbân etmiş

K11/17 Havf-ı şemşîr-i celâlünle kefi **cellâdda** / Bâr-gâh-ı kâhruña bî-pâ vü bî-serdir gelen

K23/50 ‘Aceb **cellâd**-ı çapûk-destdür kim kırsa dünyâyı / Düşürmez sâye-i şemşîrini gâmezi niyâm üzre

M8/IV/5 Urup şemşîre dest ey gâmeze-i **cellâd** n’eylersün

G35/4 **Cellâd**-ı nigâhı gibi dâ‘im / Kân dökmede bî-amândır Aḥmed

G186/4 Ne şeh ki şüret-i **cellâd**-ı dil-siyehle nigâhı / Pey-i şikeste-dilân-ı rîkâb-dârına düşmüş

- G238/3 Dâmen-i dilde yeter ey gözi **cellâd** yeter / Bî-muhabbâ dem-i şemşîr-i tegâfûl görelüm
 G249/5 ‘Âşıkun pençe-i bî-dâd-ı maḥabbet gitmez / Dest-i **cellâd**-ı nigâhuñ gibi dâmânunđan
 G296/6 Çeşmün o bî-terahḥum **cellâddur** ki olmış / Şemşîr-i nâz ber-kef ḥâlî kırâb-ı ebrû
 G356/2 ‘Aceb **cellâd**-ı çâpük-destdür kim kırsa dünyâyı / Düşürmez sâye-i şemşîrini ğamzeñ niyâm üzre
 G382/4 **Cellâd** iken ol ğamze firibende olurdı / Ğün-rîzî-i ‘uşşâkda perhîzünce Şuḥfî

Aşağıdaki tanığı alıntıl原因an Zavotçu (2006. 87) şu izahatı yapar. “Cellâd, ölüm emrini yerine getirmeden (infaz) önce suçlunun çevresinde kızarmış gözleriyle öfkeyle dolaşıp ânî hareketler yapar, suçluya kırgın gibi davranırmış. Cellâdın ilgisiz davranışı, şairin söylemiyle, idam yerinde suçluya suçunu itiraf ettiren bir yaptırım işlevi görür.” <KİŞİLER VE KİŞİLİKLER>

- G6/5 Cürmüm ikrâr etdüren bismil-geh-i âşubda / Ḥaşyet-i **cellâd**-ı çeşm-i pür-teġâfûldür baña

Aşağıdaki tanıkta cellâdın yalnızca âletlerle değil, zehir ile de infaz gerçekleştirdiğı ifade edilmektedir.

- K12/60 Dil-i bîmâruma âb istese **cellâd**-ı felek / ‘Arz eder kâse-i çîñî ile zehr-i kıttâl

Cem [21] Pişdadiyan sülalesinin dördüncü hükümdarı. Şarabın mucididir. Cem, halkını âlim ve zahitler, askerler, çiftçiler ve sanatkârlar olmak üzere dört kısma ayırmıştır. İnsanlara faydalı olan birçok sanatı o icat etmiştir. Güneşin hareketi esasına dayalı takvimi kabul etmiş ve nevruzu yılbaşı ittihaz etmiştir. İbrahim Cûdî (2005. 58), bu özel ismin “ḥâtem, mihr, bād” gibi sözcüklerle kullanıldığında Süleyman Peygamber’in, “mey, bezm, cām” gibi sözcüklerle kullanıldığında ise Cemşîd’e işaret edildiğini söylemiştir. <Cûdî, ADSŞ, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 136> Nâilî bu ayrımı gözeterek Cem’i içki ve eğlence bağlamında kullanmış ve Cemşîd’i konu etmiştir.

- K6/8 O şâh-ı fitne-sipâh ı kalem-rev-i ḥüsün / Ki gösterir **Cem** ü Dârâya çîn-i pîşânî
 K9/13 **Cem**-i Behrâm-siyer şâh-ı Sikender-tesḥîr / Ki ‘Acem mülkini bir şadmesi vîrân etmiş
 K17/14 Tâze takvîm-i cihân-gîrî-i İskender ü **Cem** / Nakd-i vakt-i Ḥaşem ü taṭṭana-i Âferîdün
 G78/3 ‘İşret-serây-ı dehre ki vaz’ etdiler esâs / **Cem** gibi nice şehkeri müzdür yazdılar
 G87/2 Vişâlünle güzârân bir deme divân-ı kısmetde / Berât-ı ‘ıyş-i **Cem** menşûr-ı ‘ömr-i Nûḥ yazmışlar
 G264/1 Şıklur bezm-i neşât-ı ğamı peyveste gören / Rûḥ-ı **Cemden** utanur cāmını eşkeste gören
 G289/2 Girse de gencîne-i Keyḥusrev ü **Cem** destüme / Fâriġ olmam sâ’il-i teh-cur’ a-i cām olmadan
 G343/5 ‘Arş kıatında ḥabbe degül gelse Nâ’ilî / Genc-i **Cem** ü Sikender ü Dârâb bir yere
 G359/1 Ḥum dâmenin o rind ki dünyâya vermedi / Meyḥâne gûşesin **Cem** ü Dârâya vermedi
 G390/5 **Cem** gibi nice şehleri pîrân-ı ḥarâbât / Mestânelerün na’resine gûş görür mi

Cem'e nisbet edilen sihirli bir âlet vardır ki adına "cām-ı cihân-nümā" denirdi. Bir inanışa göre dünyanın dört bir tarafı bu âletle görülebilirdi. Cem, aynı zamanda şarabın mucidi olarak kabul görür. <MİTOLOJİK UNSURLAR, s. 133> Aşağıdaki tanıklar Cem'in kadehi, daha çok "sarhoş etme keyfiyeti" ile ele alınmıştır.

- K30/11 Sağar-ı **Cem** boşalup yine tölarmış ammā / Hiç hün-ı ciger eksilmedi cāmumda benüm
 G66/4 Fikr-i lebünle olan 'âlem-i hayret-neverd / Her ser-i rāhında bir maştaba-i **Cem** bulur
 G98/1 Cām-ı **Cem** nazmını kim rinde kadeh-kār okudur / Zāhıde muğbeçeler Sübhātü'l-ebrār okudur
 G140/8 Ne sifâl isterüz ne sāgar-ı **Cem** / Nā'ili biz ki neşve-dār-ı ğamuz
 G170/4 Şahbâ-yı dükân-ı heves-âlûde vişâlûn / Keyfiyyet-i hicrânunı cām-ı **Ceme** vermez
 G187/1 Sâkî meyûnde feyz-nümā 'âlem-i neşât / Pervâne şem'-i cāmuña rûh-ı **Cem**-i neşât
 G222/2 Etmiş tamām devrini sâkîde cām-ı **Cem** / 'Ud eylemiş makāmına hürşîdi görmedük
 G274/1 Ehl-i bînîş göremez bir dil-i ħurrem ne desün / 'Âlem olmuş tūalum maştaba-i **Cem** ne desün

Efsaneye göre Cem dünyayı dolaşırken Azerbaycan'a gelince burayı beğenip gün doğusunda yüksek bir yere mücevherlerle süslü bir taht koydurmuş. Güneşin doğuşuna yakın kendisi de mücevher işlemeli kaftanlarını giyip bu tahta oturmuş. Güneş doğunca taht, tac ve kaftan parlamaya başlamış. halk bunu örünce o güne nevrüz, Cem'e de Cem-şîd (Işık Şahı) adını vermiştir . <ADŞS> Efsane bu şekilde anlatılmasına rağmen, Cem ve Cemşîd tanıklarda farklı karakterlermiş gibi kullanılmıştır.

- G281/5 Mest-i hün-âb olmamış zehr-âb-ı ğam nûş etmemiş / Bilmemiş Cemşîd ü **Cem** âyîn-i 'işret neydüğün
 G331/1 Doymazuz cām-ı **Cem** ü sāgar-ı Cemşîd olsa / Bize teh cur'a-i peymāne-i ümmîd olsa

Aşağıdaki tanıkta Cem'in Azerbaycan'da çeşitli mücevherlerle donattığı tahttan bahsedilmiştir.

- G45/1 **Cem** taht-gâhı tahta-i meyhâne kendidür / Kâşâne-i Havarınağ-ı şāhâne kendidür

Cem-cenāb [1] Cem mertebesinde bulunan, Cem gibi yüksek rütbeli. "Cenāb" yüksek makamda unvan olarak kullanılır. <ZL>

- K3/11 Tılısm-ı devlet ü vefk-i sa'âdet olmuş iken / Kaşâ'idi nice düstür-ı **Cem-cenābında**

Cem-cāh [2] Cem mesnetli, Cem gibi muhteşem.

- K12/83 Şadr-ı **Cem-cāh**-ı suhen-dāna du'ā kıt ki odur / Hırz-ı bāzū-yı necāt-ı dil-i aşhāb-ı kemāl

- K34/23 İstese ednā teveccühle kıl eyler kendüye / Zümre-i şāhân-ı **Cem-cāh** u Ferîdün-ħaşmeti

Cem-mertebe [1] mertebesi ve kadri Cem kadar yüksek.

- K12/17 Qahramān-kevkebe **Cem-mertebe** Dārâ-ħaşmet / Āsümān-pāye hümā-sāye 'adīmü'l-emşāl

cem' [12]

1. ayrı nesneleri bir araya getirme, toplama, biriktirme, devşirme, yığma. <KT, Ahterî>

cem' olmak [5] toplanmak, bir araya getirmek. <Kanar/2>

- G77/1 Bezme mey tâ-efgen olsun sâķi-yâ nev-rûzdur / Şem'üne **cem' oldu** yârân-ı şafâ nev-rûzdur
 G208/7 Fitnenün zülfinde ol şûh-ı perîşân kâkülün / **Cem' olan** diller gibi hâl-i perîşânın görûn
 G325/1 Zülfün düşürdi her birini bir kemend ile / **Cem' oldu** diller ayağına kayd u bend ile
 G342/1 Ebrûlârûn ki vaz' ede mihrâb bir yere / Mânend-i Ka'be **cem' oldu** aḥbâb bir yere
 G342/5 Zülfün ḥam etdi âh-ı dil-i girye-kârumuz / **Cem' oldu** baḥr-ı fitnede girdâb bir yere

cem' etmek, cem' eylemek [3] toplamak, derlemek, bir araya getirmek. <Kanar/2, Redhouse>

- K34/28 Nitekim gâhî gelüp inşâfa devr-i rûzgâr / Bir yere **cem' ede** yârân-ı perîşân-soḥbeti
 K36/12 Ne tûğrâ başka bir 'âlem ki **cem' etmiş** şeb ü rûz / Sevâdî leyletü'l-İsrâ beyâzî şubḥ-ı nûrânî
 G341/3 Ḥikmetinde ben de ḥayrânım ki yok **cem' eylemiş** / Meşreb-i 'irfân ile 'aql-ı ma'âşî bir yere

2. topluluk, yığın; toplanan şey. <KO, Redhouse>

- K3/4 O **cem' üñ** aḥḳar u nâcizidir ki bî-dâddır / Kemâl-i feyz-i dil ü ṭab'-ı müsteṭâbında
 K7/64 Bulup cezâsını bir yerden olmasun yâ Rab / O **cem'** i ḥâ'ife düzaḥda ḳâbil-i tefrîd
 G251/4 İhtirâz et çeşm-i zaḥm-ı rûzgâr-ı fitneden / Her ḥam-ı zülfünde bir **cem'-i** perîşân görmesün
 G323/1 Zülfinde olan **cem'** i perîşâna ṭoḳunma / Mecrûḥun olan dillere ey şâne ṭoḳunma

cemâl [47] güzellik, yüz güzelliği; yüz. <KT, Aḥterî, Kanar/2>

- K1/9 Ḥâķânîyem ki Feyzî-i Hindî vü Enverî / Ṭab'umdan istifâze-i nûr-ı **cemâl** eder
 K1/14 Meşşât-ı kalem reşḩât-ı midâdımı / Yer yer **cemâl**-i şâhid-i ma'nâya ḥâl eder
 K1/30 Ben zerreye o maṭla'-ı nûr-ı şuhûddan / Ḥüddâm-ı bâ-sa'âdeti 'arz-ı **cemâl** eder
 K3/57 Gözine girme idi ḥ'âb girse de gâhî / **Cemâl**-i Enver-i pâkin görürdi ḥ'âbında
 K4/22 Şevḩ-i âyîne-i **cemâlingen** / Tûṭî-i şekkerîn-edâ-yı dilim
 K12/52 Yine bî-dâr olıcaḩ maşrıḩ-ı ṭab'imdan eder / Böyle bir maṭla'-ı ḩurşîd-güher 'arz-ı **cemâl**
 K15/6 Âh etdün ise girre olup ḩurb-ı **cemâle** / Küstâḩlıḩuñ cây-ı temâşâ mı degildir
 K18/10 O dem ki zâ'il olup ḩüsn-i müste'âr-ı bahâr / **cemâl**-i pîrezen-i dehr der-niḩâb olmış
 K27/5 Gül-i şad-berg-i **cemâlingen** olup bûy-âver / Eyledün meclisimiz bâḩ-ı cinân ḩoş geldün
 K29/15 Etdi beni firîfte ḩüsn-i meveddetün / Güstâḩ kıldı 'ıṣḩ-ı **cemâl**-i maḩabbetün
 M5/II/3 Ey ḩasret-i Yûsuf-ı **cemâli** / Elmâs-feşân-ı çeşm-i Ya'kûb
 M5/V/7 Ğark olsa 'aceb mi nûra 'âşık / Etdükçe **cemâlüne** nigâḩı
 G39/1 Dil-dâdeyüz o şûḩa ki 'âşık-firîbdir / Berḩ-ı **cemâli** dâḩ-ı derûn-ı şigîbdir
 G111/3 Yeter kıldun **cemâlün** ey niḩâb-ârâ-yı istîgnâ / Nigâḩ-ı ibtilâ-yı 'âşıkışürîdeden mestür
 G135/3 Güncâyışimiz dîde-i Mecnûnadur ancaḩ / Nîreng-i **cemâlüz** ruḩ-ı Leylâda nihânuz
 G177/1 Göñül ki kâfir-i deyr-i elest olup ḩalmış / Baḩup **cemâlüne** şüret-perest olup ḩalmış
 G185/5 Atmış niḩâbî ḩehreden ol şûḩ Nâ'ilî / Naḩd-i **cemâli** kîse-i iḩrâza sığmamış
 G198/2 Kevkeb-i mihr-i cihân-tâb-ı **cemâlün** şeb ü rûz / Düşürür ḩâk-i niyâza yüzini mihr ü meḩün
 G225/2 Yazıldı kil-k-ı şaḩâ'if-nigâr-ı ḩudret ile / Cerîde-i dile naḩş-ı **cemâli** Şuḩfinün

- G225/6 Olup **cemāline** ey Nā'ili nazar hayrān / Hayāli gibi olur pāy-māli Şuhfīnūn
- G227/1 Etdi beni firifte hüsn-i meveddetūn / Güstāh kıldı 'ışk-ı **cemāl**-i maḥabbetūn
- G228/4 Bī-ḥ'āhiş-i güli oldı taleb-kār-ı **cemālūn** / Terk-i heves-i berg ü giyāh eyledi bülbül
- G237/4 Şu'le-i şem'-i **cemālūnle** çerāğ-ı mihri / Gāh āh-ı dil-i pūr-tāb yaḫar gāh nesīm
- G246/3 Kākūlūn olsun ḥamāyil-bend-i bāzū-yı **cemāl** / Āfet-i 'aynū'l-kemāl-i i' tibārumdan şaḫın
- G250/4 Her şerāre eylemiş āmade biñ cān ḥırmenin / Berķ-ı pūr-tāb-ı **cemālūn** āteş-i bī-dūd eden
- G256/5 Güy-i ḥürşid-i **cemālin** ki der-āğuş eyler / Gösterür māh-ı neve ṭırrası çevgāmı ucın
- G260/3 Der-kār iken **cemālını** hıfza o ṭırralar / Ol gencūn ejder-i şerer-eşşānı sen misūn
- G261/1 **Cemāl**-i sāḫīye baḫ āfitābı n'eylersūn / Tamām-ı neşve-i şevķ ol şarābı n'eylersūn
- G263/4 Nerm olsa da bu sūz ile āh ḥırmen-i dil / Gül-gonce-i **cemāle** şabālık mı eylesūn
- G278/1 Vücūd 'aks-i **cemālūnle** dāğ dāğ olsun / O Çār-bāğ-ı maḥabbet ḫo heşt-bāğ olsun
- G309/1 Gülgūn kabā-yı lāle-ruḫān kütch olmasa / Qadd-i **cemāle** ḫil'at-i ān kütch olmasa
- G361/2 Dīde müştāḫ-ı **cemālūndür** velī müjgānlarūn / Māni'-i āmed-şud-ı nūr-ı nighedür her biri
- G381/6 **Cemāl**-i dāğ-ı ḥürşid-i kıyāmet / Girībān-gīr-i maḫşerdür celāli

[tas.] Allah'ın lûtfu, âşğın ısrarlı istek ve arzusu üzerine maşûkun kemalleri izhar etmesi,

Allah'ın lûtf ve rahmet nedeni olan vasıfları. <ADŞS, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K37/5 Qabūl-i 'aks eden ayīne-i tecellādan / **Cemāl**-i Ḥaḫķı görür ḫüsn-i i'tikādı ḫadar
- M2/V/7 Ol şāhı şefi' et ki yaḫa tāb-ı **cemālūn** / Zencir-be-gerden bu giriftāruñı yā Rab
- M5/I/10 Olduḫça tecellī-i **cemālūn** / Ṭūr-ı dil-i 'ışķa pertev-endāz
- M9/I/3 Nā'ili-veş olma maḫrūm-ı temāşā-yı **cemāl** / Dikḫat-i eşķāl-i dehr ol dem ki kūr eyler seni
- M12/I/4 Dil-i meyyālī de bir şebnem-i nāḫiz farz eyle / Gül-i bāğ-ı **cemālūn** pūr-nemādır yā Resūla'l-lah
- G36/3 Bir lem'a **cemālūnden** eder rūḫū'l-emīni / Pervāne-i şem'-i ḫarem-i ḫalvet-i dīdār
- G62/1 Şun'-ı celāle eyle nazar ol cemālī gör / Āyīne-i **cemāl**-i Muḫammed-celālī gör
- G62/1 Şun'-ı celāle eyle nazar ol **cemālī** gör / Āyīne-i **cemāl**-i Muḫammed-celālī gör
- G155/2 Zülfūn ki ola perde-keş-i Ka'be-i **cemāl** / Olmaz mı cilve-gāh-ı muḫaddes ḫarīm-i nāz
- G160/3 Her laḫza biñ çerāğ uyarur şem'-i Ṭürdan / Vaşf-ı **cemāl**-i yār ile ṭab'-ı münirūmüz
- G185/1 Taşvīr-i ān cerīde-i i' cāza şıḫmamış / Naḫş-ı **cemāl** āyīne-i rāza şıḫmamış
- G196/2 Ḥürşide degül tāb-ı tecellā-yı **cemāle** / Tercih olunur şafvet-i āyīne-i 'āşık
- G267/2 Ġayruñ ki dilde naḫş-ı **cemālin** görür o büt / Dīvār-ı Ka'beden nice şüret ḫoparmasun
- G365/6 Ayrılma sen **cemālden** ey çeşm-i intizār / Ḥāḫ içre olsa ḫulda baḫar revzenūn daḫi

cemāl [1] cemal sahibi, güzel. <KT, KO>

- K2/54 Geçerse vaşf-ı **cemālūnle** rüzgārı yine / Zebān-ı nāṭıķa ḫaclet-güzin-i kār ḫalur

cem'ıyyet [5] topluluk, bir yere cem' olunma ya da mecmû bulunma; eğlence için

bir yere toplanan halk, topluluk, dernek. <KT, Kanar/2>

- K34/1 Ḥayl-i rindānı perişān etdi zühdūn āfeti / Döndürüp naḫd-i şıḫibe māye-i **cem'ıyyeti**
- M8/V/2 Perişān etmege **cem'ıyyet**-i 'uşşāķı cān atduñ

G168/1 Tırta-i dilber gibi pür-tâbdur endişemüz / Bâ'îş-i **cem'ıyyet**-i aḥbâbdur endişemüz

G306/2 Her birini gerdün sebeb-i tefrika eyler / Aḥbâb ile **cem'ıyyete** esbâb da olsa

G379/5 Yâr olmayıcaḡ Nâ'iliya meclis-i meyde / Esbâb-ı ṡarab bâ'îş-i **cem'ıyyet** olur mı

cemmâze [1] hızlı giden dişi deve, hecin devesi. <KO, Kanar/1>

M1/IV/4 Ol deñlü sür'at eyledi **cemmâze**-i ecel / Kim lemḡatü'l-başarda nihân oldu maḡfilûñ

cemmâze-keş [1] hızlı giden dişi devenin çektiḡi, taşıdıḡı (mahmil).

K14/37 Bir nefhâ-i âşârdır ol deñlü ki güyâ / **Cemmâze-keş**-i maḡmil-i tüccâr-ı ḡaṡadır

Cemşid [13] efsaneye göre şarabı bulan eski İran hükümdarı (bkz. Cem). 700 yıl boyunca insanlar, cinler, devler, kuşlar ve periler dünyasının tamamı üzerinde egemenlik kurmuş; hükümdarlığı sırasında dünya huzur ve refahla dolmuştur. <Kanar/2, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

K7/46 Vuḡû'ı mâtem olaydı eger zamânında / Bu bezm-gâhda şunmazdı câma el **Cemşid**

K20/13 Hürşid ḡâk-i pâyüne müştâḡ-ı rüy-mâl / **Cemşid** bezm-i luṡfuña meftûn-ı çâkeri

K23/14 Ne **Cemşide** müyesser oldu bu meclis ne Dârâya / Edâ-yı şükri vâcibdir bu devrûñ ḡâş u 'âm üzre

K37/12 Şehân-ı taḡt-nişîni bu ḡaşr-ı nüḡ-tâḡuñ / Mu'ammer olmaya **Cemşid** ü Keyḡubâdi ḡadar

G30/7 ḡarâbıyuz o meyûñ Nâ'ili ki cur'asıdır / Şabâḡ-ı ḡaşre dek ârâm-ı ḡaṡır-ı **Cemşid**

G145/2 Biz Çâr-bâḡ-ı 'âlem-i 'ıḡḡuz ḡamîn olur / **Cemşid** olursa sâye-nişîn-i dirâḡtımız

G201/2 **Cemşid**-i Sikender-menişüz câm ile güyâ / Kim baḡr-ı ḡamı ḡücre-i minâ ile geçdük

G219/3 ḡâletinden bi-ḡaberdür rûḡ-ı **Cemşid**-i neşât / Sende ey şaḡbâ-yı ḡam ben bulduḡum keyfiyyetüñ

G222/1 Eyyâm-ı rûze geçdi meh-i 'idi görmedük / Bezm âḡır oldu sâḡar-ı **Cemşidi** görmedük

G281/5 Mest-i ḡûn-âb olmamış zehr-âb-ı ḡam nüḡ etmemiş / Bilmemiş **Cemşid** ü Cem âyîn-i 'işret neydüḡin

G331/1 Doymazuz câm-ı Cem ü sâḡar-ı **Cemşid** olsa / Bize teh cur'a-i peymâne-i ümmid olsa

G371/1 Cân esîr-i nigehûñ ḡamze-i Nâḡid gibi / Dil hevâ-ḡ'âḡ-ı lebûñ meşreb-i **Cemşid** gibi

G376/2 Çok zamândur görmedük ol bâde-i rengîni / Gevher-i tâc-ı ser-i **Cemşiddür** her ḡaṡresi

Cemşid-şiyem [1] Cem yaradılışlı, Cem huylu.

K12/19 Şadr-ı seyyâre-ḡaşem şafder-i **Cemşid-şiyem** / Âsümân-ı 'âzamet mihr-i sipihr-i iclâl

ceng [2] düşman ile dövüşme; savaş, muharebe. <KT, FZ>

G291/1 Seyr edûñ cûlar ile bâd-ı bahârûñ **cengin** / Nice bulmuş iki dîvâne görûñ hem-rengin

G369/3 Hep siyeh-pûş oldılar ḡaşd-ı şebîḡûn-ı dile / Girdiler müjḡânlarûñ bir **cenge** cādûlar gibi

ceng ü cidâl [2] savaş. <OTAL>

K1/8 Bu 'arşa-i meḡâḡiretûñ yeke-tâziyım / Gelsün benimle var ise **ceng ü cidâl** eder

K12/18 'Alem-efrâz-ı şecâ'at siper-endâz-ı 'adû / Temşiyet-baḡş-ı zafer şaf-şiken-i **ceng ü cidâl**

ceng-perdâz [1] savaş tertip eden, savaş düzenleyen.

K8/4 Dike burûcına a'âm-ı nuşret ol ḡıḡnuñ / Cuyûş-ı ma'reke-ârâ-yı **ceng-perdâzi**

Cengîz, Cengîz Hân [2] dünyanın en büyük cihangirlerinden ve en meşhur zalimlerinden olup Moğol taifesine mensuptur. Seferlerinde rast geldiği bütün memleketleri harap ederek ve ahalisinden kimini esir, çoğunu ise katletmiş, Buhara, Avar, Hucend, Semerkant gibi şehirlerde katliamlar yapmış, işgal ettiği birçok şehirde kedi köpekten başka canlı bırakmamıştır. Doğu edebiyatında zulüm, yağma, katil ilâhı olarak tanınmıştır. <Kâmûsü'l-A'lâm, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 138, Lugât-ı Tarihiyye ve Coğrayfiyye, C.3, s. 53>

K28/47 'Âlem-neverd imiş tûtalum kim tutar nazîr / **Cengîz** Hânı Sencer ü Tuğrul tigin ile

G337/4 Bir daği bulmaz miyân-ı şaff-ı müjgânında yer / Ğamzesi yekden sipâh-endâz-ı **Cengîz** olmasa

cennet [12] ağaçlık bahçe; iman edip Salih ameller işleyenlere, ahirette vaat edilen nimet ve mükâfat yurdu. Şemseddin Sâmî “bahçe” anlamının dilimizde kullanılmadığını ilave etmiştir (1317. 483). <ZL, DİNÎ KAVRAMLAR> Aşağıdaki tanıklarda da “bahçe” anlamı, “cennet bahçesi” olarak düşünülmelidir.

K10/6 Bir haddedir leâfeti ki nâ-revâcdır / **Cennet** kuhen-bahârına nisbet hazân gibi

K14/27 Envâ'-ı hoş-elvân-ı şüküfeyle müzeyyen / Ol ravza ki **cennet** gibi bî-mişl ü bahâdır

K26/21 Nice gülzâr kim bî-nefha kâmân-ı haţ-ı yâre / Has u hâşâki sünbül-zâr-ı **cennet** hâki 'anberdir

K34/30 Bulsun ol miqdâr revnağ meclis-i pür-feyz kim / Anmağa şerm eylesün bir daği vâ'iz **cenneti**

M3/VII/3' Uqbâda cây-ı râhatımız emr-i Zû'l-celâl / Yâ düzağ-ı firâk ede yâ **cennet-i** vişâl

M3/XII/3Eyle ğubâr-ı pâyını tercih **cennete** / Sür rûy-ı i' tizâruñı pây-ı şefâ'at

M5/III/6 Hüsün ki bahâr-ı bağ-ı **cennet** / Şahñ-ı cemende hâr u hasdır

G68/2 Şunulsa destine miftâh-ı **cennet** bir nefes sensiz / Karâr etmek muhaşşal bu dil-i nâ-kâm müşkildir

G214/4 Girseñ de **cennete** yine şehvet zebûnısın / Dil-dâde-i tena'um-ı bağ-ı na'im iseñ

G305/4 Sözüni dinler idük zâhid-i düzağ-nefesün / Kosa **cennet** hevesin kâ'il-i a'raf olsa

T6/2 Eyledi çünkim o zât terk-i riyâz-ı hayât / Ravza-i 'uqbâda da **cennet** ola cilve-gâh

cennet-i a'lâ [1] cennet katlarının en yükseği, sekizinci cennet. <OTAL>

G307/1 Ârâm edemez **cennet-i a'lâda** bulunsa / 'Âşık mey ü maḥbûb ile tenhâ da bulunsa

cennât [] cennetler, cennet'in çoğulu (bkz. cennet). <KT, Kanar/2>

cennât-ı 'aden [1] cennet bahçeleri. <OTAL>

K24/25 **Cennât-ı 'aden** bunca mu'allâ kuşur ile / Ol bezm-i hâşa nisbet ile bî-kuşur olur

cenâb [18] ululama sözcüğü; sayın, hazreti. Asıl anlamı “saray ve hanenin etrafı ve havalisi”dir. <KO, LN, Kanar/1>

K3/5 **Cenâb-ı** Hâlıkâ minnet ki olmamış hergiz / Sipîhr-i bed-güherün fikr-i nân u âbında

K3/37 Ki mündericdir o sulţân-ı cümle-i rüsûlün / Sa'adet i ebedî midḥat-i **cenâbında**

- K5/34 Yümn-i iḳbāl-i cihân-gîr-i **cenâb**-ı Sencer / Olmış ol nâzım-ı vahye sebep-i ḡarrâyî
- K14/46 Nâm-âver-i sulṭân-ı risâlet ki **cenâbı** / Kehfü'l-fuḳarâ melce'-i aşḫâb-ı recâdır
- K21/9 Huceste-zât-ı mükerrerem **cenâb**-ı defterdâr / Ki sâḫa-i kerem ü cûdı ḫalḫa mer'âdır
- K22/35 Ma'lûmdur **cenâbuña** kim ber-güzârdır / Pây-ı meleḫ ḫuḫur-ı Süleymâna mürdan
- K24/7 İḳbâl çehre-sâ-yı **cenâb**-ı ḫidiv-i 'ahd / 'İzzet mülâzim-i der-i şadr-ı şudûr olur
- K26/40 Hemîşe tâ ki ta'yîn ola şadr-ı câh-ı devletde / **Cenâb**-ı müsta'idân-ı cihân kim baḫt yâverdir
- K31/4 Beñzer ḫariş-i cevher olan kîmyâ-gere / Ol kim **cenâb**-ı ḫâk-i deründen ba'id olur
- M6/IV/2 Ḳurb-ḫ'âhân-ı **cenâbuñı** derler ey ferd-i aḫed / Yâ ḫabîbu'l-lah şefâ'at yâ resûlu'l-lah meded
- M12/I/7 Ne deñlü Nâ'ilî şâyân-ı tertîb-i cezâ olsa / **Cenâbuñdan** şefâ'at mültecâdır yâ Resûla'l-lah
- G63/8 Hemân **cenâb**-ı ḫudâvende ilticâ edelim / Ğarîbsin saña bir dest-gâḫ lâzımdır
- G166/3 Tarîḫ-i fâḫada hem-kefş olup Şenâ'îye / **Cenâb**-ı Külḫanî-i Lâyḫ'âra dek giderüz
- G211/7 Bu iḳtidâr nedür Nâ'ilî suḫanda meger / **Cenâb**-ı 'İşmetî-i bî-niyâzdan geldüñ
- G255/6 Maḫal nâzûkdür erbâb-ı ma'ârif etsün istimdâd / **Cenâb**-ı 'İşmetî'nün lutf-ı ṭab'-ı kâmrânından
- G296/5 Zülfün tenezzül eyler şayd-ı hüma-yı 'aḫla / Ol rûtbelerden ammâ 'âlî **cenâb**-ı ebrû
- G359/7 Göñlin 'arûs-ı devlet-i dünyâya Nâ'ilî / Minnet **cenâb**-ı Ḥazret-i Mevlâya vermedi
- G386/8 Ola rûḫ-ı Nizâmü'l-mülk ü İskender **cenâbından** / Nasaḫ-âmûz-ı destürî nişâb-endûz-ı sulṭânî

cenâh [1] kuş kanadı, kanat (bkz. per, bâl). <KT, Cûdî>

- K28/27 Güyâ iki **cenâh** idi ol şâh-bâza kim / 'Üd eyledi sipâh-ı yesâr u yemîn ile

cenûb [1] güney, yüzünü batıya çevirenin sağ tarafına düşen yön. <KT, Kanar/2>

- G218/4 Ey ḫiç-fehm-i çâr-'anâşır bu 'âlemün / Pîş ü pes ü şimâl ü **cenûbın** ne añladuñ

cerâḫat [4] yara; irin. <KT, Kanar/2>

- G184/7 Buluñ imdâdına ey dîde sen de Nâ'ilî'nün kim / **Cerâḫat** dâmen-i zaḫm-ı dil ü cânını devşürmiş
- G124/2 Zemîn-i dil de kim vaḫt-ı ḫaşâd-ı kişt-i miḫnetdür / **Cerâḫat** tûde tûde dâḫ ḫırmen ḫırmen olmışdur
- G268/5 İmdâd eder **cerâḫat**-ı hicrâna Nâ'ilî / Dâḫ-ı belâ cigerde gerek serde olmasun

“cerâḫat” Türkçe’de irin mânâsına gelir. Böyle bir kullanım, sözcüğün köken dili olan Arapça’ya göre galattır. Arapça’da bir de “cirâḫat” sözcüğü bulunmaktadır ki bu da “Arap tıp terimi olarak bıçak yarası gibi irinsiz yaraya denilir.” <KT>Aşağıdaki tanıkta “cerâḫat” olarak geçen sözcüğün “şemşîr” ile münasebeti göz önünde tutulursa, “cirâḫat” olması gerektiği söylenebilir.

- G318/4 Dil teşnedür **cerâḫat**-ı şemşîr-i nâzına / Cân u ciger leb-â-leb-i tebhâle olsa da

Cercîs [1] Cercîs. İsa Peygamber’den üç yüz yıl sonra yaşadığına inanılan dinî, tarihî ve efsanevî bir kişidir. Roma İmparatorluğu’nun zulmüne maruz kalmakla birlikte Hak dine inanmaktan vazgeçmeyen ve türlü işkencelerle öldürülen Cercîs’in adı klâsik şiirimizde oldukça az geçer. Samimî bir Hristiyan olan ve Hristiyanlarca Saint George olarak bilinen

Cercīs, Müslümanlarca da salih bir kimse, hatta bir nebî olarak bilinir. Cercīs, hak dine davet ettiği emir tarafından türlü işkencelere maruz bırakılır. Zindana atılır, etleri demir taraklarla taranır, etleri parçalanarak arslanlara yedirilir, kaynar kazanda eritilir. Her defasında yeniden diriltirilir ve Allah’a olan inancını dile getirir. Sonunda ona işkence edenler, Allah’ın gönderdiği bir ateşle yok edilir. <MITOLOJİK UNSURLAR, KİŞİLER VE KİŞİLİKLER, TDVİA, C. 7, s. 26, Fars Mitolojisi Sözlüğü> Aşağıdaki tanıkta Cercīs, “ümmeti olan bir nebî” olarak ele alınmış ve gördüğü eziyetlere gösterdiği sabır ile yüceltilmiştir.

K33/18 Şabrdir çāresi cev-r-i felek-i hōd-gāmuñ / Ümmetinden ne cefā çekdi bilürsin **Cercīs**

ceres [3] hayvanın boynuna asılan çingirak; çan, çingirak. Eskiden sefere çıkılacağı zaman çan çaldırılır ve herkesin uyanması sağlanırmış. <KT, Kanar/2, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 146> Tanıklarda “ceres”, “fiğān” ve “āh” ile bir tutulmuştur.

M5/III/5 Ol yolda fiğānı ehl-i derdūñ / Mazmūn-ı terāne-i **ceresdür**

G58/2 Ol Ka‘be-revānız ki hārim-i harem-i ‘ışk / Pür-şūr-ı fiğān-ı **ceres**-i maḥmilimizdir

“ceres” tasavvuf ıstılahında, “küskünlükle sözü kısa tutmak” anlamına gelir. <Seccadî/2> Aşağıdaki tanıkta “sesi çıkmayan çan” tabiri ile gönüldeki soğukluk, küskünlük dile getirilmiştir.

G158/5 Bu āh ile biz Nā‘iliyā kişver-i dilde / Bî-bāng-ı **ceres** merḥale-peymā-yı gezendüz

cerī [1] cesur, yiğit, gözüpek. <Redhouse>

K20/30 Hem pāk-lehce şā‘ir ü hem kâtib-i serī‘ / Hem münşî-i ser-āmed ü hem nāzım-ı **cerī**‘

cerīde [3]

1. resmî dairelere ait büyük defterler; tutanak. <KT, Kanar/2>

K29/7 Ser-nāme-i **cerīde**-i evşāfın eyle ‘arz / Hūddām-ı piş-gāhına ol kân-ı himmetūñ

2. şirazesiz bir çeşit cönk (Onay, 2000. 140). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 140>

G185/1 Taşvîr-i ān **cerīde**-i i‘cāza şıgımamış / Nağş-ı cemāl āyîne-i rāza şıgımamış

G225/2 Yazıldı kilik-i şāḥā ‘if-nigār-ı kudret ile / **Cerīde**-i dile nağş-ı cemālî Şuḥfīnūñ

cerr [1] dilenmek. Kelimenin sözlük anlamı “çekmek”tir . Bu anlamdan hareketle “para ve saire çekmek, menfaat toplamak” anlamında kullanılmıştır. Eskiden Receb, Şaban ve Ramazan aylarında vaaz ve imamlık için medrese softaları köy ve kasabalara dağılırlar, halktan bir senelik ihtiyaçlarını karşılayacak para toplarlardı. Ahterî’nin dediği gibi “cerr”, “dilenciliğin pâyelicesi”, yani kibarcası idi. <KT, LN, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 139> Aşağıdaki tanıkta “cerr” doğrudan doğruya “dilenmek” anlamında kullanılmıştır.

K12/78 Ben o sūdā-ger-i nazmam ki kef-i mihr ile çarḥ / Kân-ı pür-gevher-i ṭab‘umdan eder **cerr** ü su‘āl

cesed [2] insan veya hayvan bedeni, gövde, ten; ölü vücut; ceset. Şairâne üslupta kullanılmaz. Meselâ latîf bir vücuda “cism-i latîf” anlamında “cesed-i latîf” denilse gülünç olur. <KT, LN, OTAL, Kanar/2> Sözcüğün eski sözlüklerdeki anlamı her ne kadar “vücut, gövde, ten” olarak verilmiş olsa da kullanımda, aşağıdaki tanıkta görüldüğü üzere, “cesed” sözcüğünün “ruhsuz beden, ölü vücut” anlamına geldiği görülmektedir.

K33/19 Bildi zıddiyyetini eyledi bî-rûh henüz / **Cesed**-i Âdeme izhâr-ı ‘adâvet İblîs

M13/I/1 Hâk olunca fenâ bula **cesedüm** / Bî-vücûd eyle yâ Resûla’l-lah

ceste ceste [1] yavaş yavaş, kısım kısım, parça parça, azar azar; usul usul. <OTAL, Kanar/2>

G99/2 Miyân-ı bezme ki olmuş mey ü ‘arağ rîzân / Hâzînedür dür-i yâkûtı **ceste ceste** yatur

cesûr [2] cesaretli, yiğit, yürekli, dilir, çok yürekli. <KT, Kanar/2>

G51/9 Nazar vifâk-ı ahibbâda Nâ’îlî yoksa / Nifâk-ı bed-güherân-ı **cesûrî** n’eylerler

G265/4 Gâvğâ-gede-i ‘âlem-i eşrâra olup mer’î / Etfâl ise de derler da’ vâya **cesûr** olsun

cevelân [1] dolaşma, gidip gelme, dönme; gezinme, gezinti. <KT, Ahterî, Kanar/2>

G311/2 Sen şalınsan harem-i bâğda tâvûs gibi / Reşk ile aña mağall-i **cevelân** teng olsa

cevf [1] iç; yürek, kalp. <KT, Kanar/2>

K14/76 Bir **cevf**-i miyânındaki nezzârelerinde / İnşâf u mürüvvet ‘adem-i mağz-ı hebâdur

cevher [30]

1. kendi varlığıyla kaim olan şey, zat, araz karşıtı; madde, öz; tıynet, cibillet, asıl, maya; [tas.] ilahî nefes, küllî heyula ve bundan belirip ilahî kelime ile varlık kazanan mevcut. <KT, OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 140, TASAVVUF TERİMLERİ>

K16/6 Hâşılı **cevher**-i zâtında var ol isti’ dâd / K’ola bî-şâ’ibe bir emr-i celîle ta’ yîn

M2/IV/9 Gitdün eşer-i jeng-i keşâfet bedenünden / Âyîne-i hürşîd gibi **cevher**-i zât ol

M9/I/5 **Cevher**-i ma’ nâyı gör âyine-i taḥkîḳde / Kim o cevher vâkıf-ı râz-ı nüşûr eyler seni

M9/I/5 **Cevher**-i ma’ nâyı gör âyine-i taḥkîḳde / Kim o **cevher** vâkıf-ı râz-ı nüşûr eyler seni

G116/4 Aṭlas-ı cāhı eyleyüp çull-ı ḥazân-ı hırş u âz / H’âcegiyân-ı himmete **cevher**-i zât verdiler

G126/3 **Cevher**-i feyz-i ilâhî ‘amel-i ḥâlişdür / Yoḥsa ey ḥ’âce siyeh ḥâkûne zer vermezler

G142/3 Sînemüz mağzen edüp **cevher**-i râz-ı ‘ışka / Şâhid-i ḥüsnüne bir âyine-i oak oluruz

G198/4 Cur’ a-veş pâyüne yüzler mi sürerdük sâkî / Olmasa **cevher**-i iksîr-i ṭarab ḥâk-i rehûn

G303/9 **Cevher**-i rûḥ-ı suḥan kim görünür mertebede / Sâḥa-i ‘arşda Cibrîl ile hem-râh bize

cevher-i cân [7] can cevheri, canın özü, mayası.

G26/3 Şad **cevher**-i cân olmağa îşâr-ı güşâyış / Ol ḥoḳḳa-i la’lîn-i durer-bâra ne minnet

- G294/4 Etmeyen **cevher**-i cânı saña hâk-i kefi pâ / Heves-i pây-e-i Maḥmūd u Ayâz eylesesün
 G312/4 **Cevher**-i cânın edenler saña hâk-i kefi pâ / Rûḥ-ı Maḥmūdı hevâ-ḥ'âh-ı Ayâz etdi yine
 K12/73 Nice gevher ki temâşâsına maḥsûs olsa / **Cevher**-i cân gibi taḳdîr-i behâ ola muḥâl
 K12/85 Ḥâtem-i devleti rûzî kıla tâ bir şadra / **Cevher**-i cân gibi luṭf-ı şamedî 'amm-ı nevâl
 K25/5 Reh-yâfte-i gevher-i gencîne-i esrâr / Sermâye-dih-i çârsû-yı **cevher**-i cânsın
 K25/35 Mizân-ı haḳîkatde bulunmaz saña hem-deng / Ser tâ-be-ḳadem cism degil **cevher**-i cânsın

2. hassa, doğal yetenek, kabiliyet, istidat; hüner,

marifet. <KT, OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 140>

- K12/81 Yine pâ-mâl edemez **cevher**-i hürşîd gibi / **Gevher**-i nazmumı ḳaṭ'-ı raġbât-ı cehhâl
 K25/52 Zâtuında olan **cevheredür** var ise raġbet / Kim der saña ey ḥ'âce falân ibn-i filânsın
 K31/3 Hürşîd-i kîmyâ-gere sermâye-baḥş olur / Ol **cevher**-i kemâl ki senden bedîd olur
 G70/1 Ferzend-i nâ-ḥalef ki peder-iftihâr olur / Zâtında **cevher** olmasa bî-i' tibâr olur
 G71/1 Şaḥşuñ isiti' dâdı luṭf-ı peykerinden bellidir / Kîmyâ-yı kâbiliyyet **cevherinden** bellidir
 G293/6 Zâtında olan **cevheredür** var ise raġbet / Kim der saña ey ḥ'âce falân ibn-i filânsın

3. elmas ve saire gibi kıymetli taş. Kuyumcu ve halk dilinde yakut, zümrüt, inci, pırlanta ve elmasa derler. <KT, ESKİ ESERLER>

- K26/14 Muḥaşşal **cevher**-i iksîr-i cândır tıynet-i pâki / Vücûdı kîmyâ-yı kâbiliyyetle muḥammerdir
 K31/4 Beñzer ḥarîş-i **cevher** olan kîmyâ-gere / Ol kim cenâb-ı hâk-i derûnden ba'îd olur
 K33/6 Luṭfî dünyâyı çeker kendüye bir **cevherdir** / Cezb ise âheni ger ḥâşiyet-i mîḳnaṭîs
 M2/II/9 Şâf eyledi ğam âteşi yâḳût-ı vücudım / Bu **cevher** ile dâġ-ı dil-i mihr-i münîrim

4. eski Horasan ve Şam mamûlü kılıçlardaki siyah ve beyaz dalgalı benekler.

<MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 141>

- K6/32 Ne ğamze **cevher**-i şemşîr-i Zü'l-fiḳâr-ı 'âlem / Ki çâk eder eşer-i semmi zehre-i cânı
 K19/22 **Cevher**-i tîġ ile bî-vâhime islâḥ-ı mizâc / Şerbet-i luṭf ile bî-çün u çerâ def'-i 'ilel

cevherî [2]

1. cevherle süslenmiş. <ÖTS>

- G174/4 Reşkâ ki şun'-ı **cevherî**-i kâr-gâh-ı 'ıṣḳ / Ol dürr-i pâki zîver-i tâc-ı dil eylemiş

2. Tanrı'yı bir cevher olarak niteleyen; cevher satan, cevherden anlayan. <Cûdî, Kanar/2, Seccadî/1> Aşağıdaki tanıkta “Ḥ'âce”nin de bağlama uygun olarak hem “hoca” hem de “tüccar” olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

- K12/79 Minnet Allâha ki etmiş ser ü sâ mân-ı suḥen / Ḥ'âce-i **cevherî**-i ṭab'umı müstaġnî-i mâl

cevher-neşât [1] sevinç, mutluluk cevheri. Sözcüğün “cevherden zuhur eden”

anlamında “cevher-neş'et” olması da muhtemeldir.

- K7/47 Bu ğamla lâ-y-ı ḥumı **cevher-neşât** ise de / Ḥamîr-i mâye-i endüh olur şarâb-ı nebîd

cevher-nümā [1] cevher gösteren. Tanıkta şarap damlasının, kazmanın arka kısmındaki yuvarlak bölümüne benzetildiği görülmektedir. Eski “tīşe”lerin, bir damla şeklinde bir tarafı keskin ve sivri, diğer tarafı ise oval ve toplu olmak suretiyle yapıldıkları da tanıktan hareketle anlaşılmaktadır.

G377/2 Ālet-i dest-i ciger-gāvān-ı ğamdur bāde kim / Beyza-ı **cevher-nümā**-yı tīşedür her kaçresi

cevher-şinās [1] cevheri tanıyan, değeri doğru tespit edebilen; basiret sahibi.

M3/IX/1 Dest-i kaçā ki cevher-i kıds etdi tıynetün / **Cevher-şinās**-ı mey-gede bilmez mi kıymetün

cevlān [] dolanma, dönüp dolaşma, gezinme, gezinti (bkz. cevelān). <KO, Kanar/2>

cevlān etmek [1] dolaşmak, gezinmek. <KO, Kanar/2>

K14/75 **Cevlān** edemez bādiye-i menkıbetünde / Zīrā ki leked-ḥurde-i āzār u cefādır

cevlānī [1] güçlü, hızlı, çevik, çabuk hareket eden. <Steingass>

K36/15 Sevād-ı zıll-ı şeh-perr-i hümā-yı evc-i isti‘lā / Sefīdi dāğ-ı reşg-i beyza-ı tāvūs-ı **cevlānī**

cevr [30] haksızlık edip incitme, eza; eziyet, üzme, zulüm (bkz. cefā, sitem). <KT, Kanar/2>

K3/1 Kerem kuşūr eder çarḥ-ı dūn ‘itābında / Ki ḥaml-ı minnet eder **cevr**-i bī-ḥisābında

K10/16 Olduḡça germ-şekve-i dem-serdī-i hevā / Her mevc-i ābı **cevr**-i şitādan zebān gibi

K12/66 Bār iken ṭab‘a vücūdum ne revādır kim olam / **Cevr**-i gerdūn gibi bir bār-ı girāna ḥammāl

K13/33 Yok **cevre** rızā meşreb-i pākūnde ki olmuş / Maḥzūz nüvāziş-gerī-i chl-i recādan

K21/24 O nā-tüvāne ki mu‘tād-ı **cevr**-i gerdündür / Ḥuşūl-ı kayd-ı hüner miḥnet-i dū-bālādır

K22/21 **Cevr**-i felek belā bu ki ehvendir anlara / Hezl ü nifāk-ı tīre-dilān-ı ḥubūrdan

K23/38 Ne çāre bir nefes vermez felek endīşeye ruḥşat / Olur her laḡzada bir gūne **cevr**i iltizām üzre

K28/17 Bir bār-gāha müntesibiz şimdi ey felek / Sen daḡı **cevr**i ḡo bize baḡt-ı mūhīn ile

K33/18 Şabrdur çāresi **cevr**-i felek-i ḥod-gāmuñ / Ümmetinden ne cefā çekdi bilürsin Cercīs

M4/V/2 Ḥaste-i ‘ışḡ olana renc-i teḡāfūl güçdür / İḡtiyārī bu kadar **cevre** taḡammül güçdür

M5/IV/7 Dil-dāde-i şevḡ iken vefāya / **Cevrūfide** nedür bu deñlü ısrār

G34/4 Neşāt-ı kām u ḡam-ı ye’sden müberrāyuz / Ne nāz-ı baḡt-ı siyeh-dil ne **cevr**-i çarḥ-ı ‘anīd

G39/4 Ağyār yād ederse beni meclisinde söḡ / **Cevrūñ** baña telāfī-i luṭf-ı raḡībdir

G63/7 Taḡammül eyleyelim **cevr**-i rüzgāra ḡönül / Bu ḡuşmāl bize ḡāh ḡāh lāzımdır

G76/1 İncinme **cevrine** daḡı ol māh tāzedir / Bilmez nevāziş-i dili bi’l-lah tāzedir

G76/6 Ey Nā’ilī şaḡın dem-i serd-i hezārdan / İncinme **cevrine** daḡı ol māh tāzedir

G88/6 Dānāya **cevr**-i baḡt-ı siyeh-dil erāzile / Luṭf-ı sitāre-i ḡalaṭ-endīşi gösterür

G110/5 Ḥuṭūt-ı **cevr** ile pūr şafḡa şafḡa-i eyyām / Lisān-ı baḡtımūñ ey Nā’ilī deşīşesidir

G122/4 Pāmāl-ı **cevre** tesliye-baḡş-ı nevāziş ol / Āzār-ı ḡāṭıra dil-i miḥnet-füzūn yeter

- G130/5 Tîşe-i **cevre** Nâ'îlî gam mı çeker ẖarâb-ı 'ışk / Āfet-i ẖanümân-ı dil âh-ı 'adû-nevâzdur
 G157/6 Tünd-bâd-ı **cevr** ile pejmürdedür ey Nâ'îlî / Gonçe-i ẖâtır gibi mecmû'a-i ahvâlümüz
 G207/5 **Cevr** için Nâ'îlî-i zâra olur âmâde / Niçe biñ şive-i ağıyar-nevâza nigehtün
 G211/1 Şabâ meger o şeh-i dil-nevâzdan geldün / Ṯarîk-ı **cevrî** koyup semt-i nâzdan geldün
 G224/2 Ağyârı **cevr** ile ne var ey şüh öldürüp / Erbâb-ı 'ışkı luṭf ile şermende eyleseñ
 G238/5 Yüzine bakmayup ağıyar yanında der imiş / Nâ'îlî **cevrûme** eyler mi taḥammül görelüm
 G299/4 H̱ışm u tegâfûl **cevr** ü ta' allül / ol iki bed-mest ol iki bed-ḥū
 G335/3 Piç ü tâb-ı dest-i **cevründen** görüp feryādumuz / Baḥt-ı serkeş dil-nevâzâne niyâz eyler bize
 Mt4 H̱azzumuz yok şimdi mesrûr olmadan ey Nâ'îlî / **Cevrine** ẖû-kerde olduḡ rûzgâr-ı miḥnetün

cevr ü sitem [2] eziyet, acı çektirme, zulüm. <Kantar/2>

- K17/11 'Uḡde-i ẖâtır-ı gam dâḡ-ı dil-i **cevr ü sitem** / H̱ırz-ı bâzû-yı kerem tâb-dih-i baḥt-ı zebûn
 K30/20 Gördüḡi **cevr ü sitemden** daḡı dil-g̱ır midir / Var mı âzürdelik ol güm-şude nāmımda benim

cevv [] “gök” denilen ve havayı içine alan boşluk; yerle gök arası, uzay, hava, boşluk. <KT, Ahterî, Kantar/2>

cevv-i semâ [1] atmosfer, gökyüzü. “Cevv-i semâ” terkininde geḡen “cevv”, yalnızca “boşluk” olarak düşünölmelidir. <Cûdî, Kantar/2>

- K13/7 Bir nâveng-i bî-dâd idi nâveng-i ciger-düz / Her ḡatre ki bâride olur **cevv-i semâdan**

cevv-behâ [1]

- K28/34 Etmiş ḡakîm-i dânişüne **cevv-behâ** kadar / Dârü'l-emân-ı ḡikmeti Yünân-zemîn ile

cevvâl [2] dolaşan, koşan, hareket eden, hareketli, ḡok cevelân eden (bkz. cevlân).

<KO, Kantar/2>

- K12/27 Rûz-ı rûşen ola mihr ile dil-i şebde nihân / Şu'le-i encüm-i iḡbâli olursa **cevvâl**

- G247/3 Olma o ḡüsn-i cilve-furûşa firîfte / Cân ḡırmenin o şu'le-i **cevvâlden** şaḡın

cevvâle [3] ḡok dönüp dolşan, ḡok dolanan; döne döne yanan (ateş). <Dihhudâ>

Tanıklarda ateşin dönerek yükselen yalımı ifade edilirken “şu'le” sözcüḡü ile birlikte kullanılmıştır.

- K14/20 Yâ farkına âvîḡte biñ 'ıḡd-ı Şüreyyâ / Bir şu'le-i **cevvâle**-i sîm-âb-nümâdır

- G82/2 Ġarḡa-i girdâb-ı şevḡ ey Mevlevî döndükçe sen / Şu'le-i **cevvâle**-i ḡüsnün mi yâ cânım mıdır

- G101/2 Çarḡa bir gün ṭoḡunur şu'le-i **cevvâle**-i âh / Kendüyi kâse-i Çînî gibi bin pâre bulur

cevvâ [1] on iki burḡtan biridir ki ikiz iki adam suretinde tasvir olunur; ikizler

burcu. <KT, Kantar/2>

- K20/10 Almaḡa ṭâḡ-ı ḡarḡa-i câhuñdan irtifâ' / **Cevvâ** tutar elinde suṭurlâb-ı meş'eri

cevvâb [3]

1. soruya karşı söylenen söz; soru karşıtı. <KT, KO>

K3/28 Ne'uzu bi'l-lah ey dil bu guft u gûlardan / Ki nâgeh olmayasın münfa' il **cevâbında**

K7/51 **Cevâbı** var ise haşmuñ hemân dilîr olsun / Tütunca dâmenini ehl-i beyt rûz-ı va'îd

2. cevap içeren mektup, cevap yolunda yazılan mektup, cevap-name. <KT>

G87/8 Edenler nâme-i 'ışkuñ **cevâbında** şuver-kârî / Raķîbi meclis-i cānāneden maṭrûḥ yazmışlar

3. nazire.

K18/40 Bu kâr-gehde huşûşâ o sâhirem ki sözüñ / Lisân-ı mu' cizeye 'ukde-i **cevâb** olmış

cevâhir [7] kıymetli taşlar; elmas, zümrüt, yakut gibi taşlar; cevher'in çoğulu (bkz.

cevher); <KT, KO>

K3/54 Fürûğ-ı mihr ü mehe nâz ederdi bulsa felek / **Cevâhir**-i 'araķın dâmen-i şehâbında

K23/32 Eder endîşe istidlâl ṭab'-ı mû-şikâfuñdan / **Cevâhir** olduğın bir vefķ-i ḥikmet inķisâm üzre

K29/21 Etmiş hıızâne ḥâne-i şun'ında Zü'l-celâl / Şandûka-i **cevâhir**-i ḥikmet-ṭabî'atüñ

G315/10 Rehîñ-i sem'-i kabûl et **cevâhir**-i saḥtuñ / Zebân-ı fezleke-i kürsî-i kemâl olma

Aşağıdaki tanıklarda şair, şiiri ile cevâhir arasında bir münasebet kurmaktadır. Cevherler, bir ipe dizildikleri gibi manâ da nazmın üzerine dizilir.

G44/7 Kilk-i siyâh-ı mâşıṭa-kâr elde Nâ'îlî / Kuḥl-i **cevâhir**-i suḥene mîl-dânlanur

G342/6 Ey Nâ'îlî pesend ki gelmek muḥâldür / Nazmuñ gibi **cevâhir**-i nâ-yâb bir yere

G165/5 Olduķ dür-i ḥaķîķate ey Nâ'îlî şadef / Kân-ı **cevâhir**-i suḥenüñ la'l-i nâbiyuz

cevân [10] genç, taze, delikanlı. <KT>

K2/3 Mişâl-i muğbeçe vü pîr-i mey bu meclisde / Zaman olur ne **cevân** u ne ihtiyâr ḳalur

K27/26 Hây u ḥudân işidilmezse gönülden derler / Reh-güzâruñda ṭuran pîr ü **cevân** hoş geldüñ

K27/40 'Ömrüñ ezfûñ ede devletle Ḥudâ pîr olasın / Ey fîrûzan-güher-i baḥt-ı **cevân** hoş geldüñ

M5/VII/8 Bir sîm beden **cevân** içündür / Bu pûta-i 'ışķda güdâzım

G7/3 Mest-i güstâh-ı elestim müdde' â maḥşerde de / Bâde-i şâf u **cevân**-ı pāk-dâmendür baña

G35/2 Güftâra gelüp olur şeker-rîz / Bir ḥoḳķa-dehen **cevândur** Aḥmed

G371/7 Vermem bihişte Nâ'îliyâ ben o bezmi kim / Sâķîleri **cevân** ola pîri bulunmaya

cevânân [] gençler. <Kantar/2>

K23/10 **Cevânân** leb-be-leb zânü-be-zânü sîne-ber-sîne / Ḥarîfân ruḥşat-ı nezzâreden taḥşîl-i kām üzre

G297/2 Olmuş gül ü benefşesi gûyâ o gülşenüñ / Pîrân-ı ḳad-ḥamîde **cevânân**-ı sâde-rû

G352/1 Tenüm bâzîçe-gâh oldı kemân-ebrû **cevânâna** / Mişâl-i sîb-i pür-zaḥm ṭutulmuş tîr-i bârâna

cevâz [2] caiz olma, yasak olmama, müsaade; izin, onay, olur. <KT, Kantar/2>

G130/2 Demdir o ṭıflı serkeşüñ reh-i ḥayâline / Çeşm-i 'alîl-i ârzü muntazır-ı **cevâzdur**

G193/3 Alur mı dil nigeḥ-i iltifâtdan vâye / Teğâfüle bu ḳadar ruḥşat-ı **cevâz** olıcaḳ

cevîn [3] arpadan yapılmış, arpa unundan. <KT, Kanar/2> Tanıklarda “nân” sözcüğünün sıfatı olarak kullanılarak arpa ekmeği ifade edilmiştir. Tanıklarda insanın açlığını gidermeye kâfi yiyecek; tevazu ve fakirlik aracı olarak anılmıştır.

K28/9 Qırş-ı tenûr-ı ‘âlemi evvel ğinâ-yı qalb / Burr gösterirdi nân-ı siyâh-ı **cevîn** ile

K28/15 Ey ẖâce-i ser-âmede mümkün değil midir / Maqşûd def’-i cû’ ise nân-ı **cevîn** ile

M10/I/1 Döndüm hilâle za’f ile cismümde yok mecâl / Nân-ı **cevînüm** etdi felek bedr iken hilâl

ceyb [15]

1. elbise yakası, yaka. <KO, Ahterî, Dihhudâ>

K1/23 Reşkâ ziyaret-i harem-i ravza-i resûl / Kim **ceyb**-i câna rîziş-i nâf-ı ğazâl eder

K26/12 Olur **ceyb**-i suhen bir gevher-i ma’ nî açıldıqça / Elinde hâme kim miftâh-ı kufl-ı genc-i muhberdir

G212/6 Toğsa miyân-ı maşrıq-ı **ceyb**-i semûrdan / Olmaz mı mihr-i maşşere pâ-dâş gerdenüñ

2. elbisenin öte berisinde akçe, mendil, evrak vesaire koymaya mahsus olarak yapılan kese, cep. Araplar yaka açıklığının göğüse gelen kısmını bu iş için kullandıklarından bu isim verilmiştir. <KT>

K14/49 Ol dâver-i bahşende ki gencîne-i lutfı / Bî-renc-i taleb naqd-i kef ü **ceyb**-i gedâdur

K17/26 Pür eder neşr-i şemîm-i kerem ü hulkından / **Ceyb**-i küh-sâr gibi dâmen ü destin hāmūn

K22/12 Qalmışdı **ceyb** ü kîse-i müflis gibi tehi / Günc-i derüm hasâret-i ehl-i ğurûrdan

G47/4 Elinde olmayacak cām-ı la’l-gün n’eyler / Kenâr u **ceybin** edüp pür dür-i ‘ Aden maḥmûr

G67/4 Ey rind-i tehi-kîse qo da’ vâ-yı hulûşı / Meh-pârelerüñ **ceybine** sîm ü zeri tıldur

G86/4 Pür naqd-i jâle dâmen ü **ceyb**-i şükûfe-zâr / Nev-devletân-ı bağ u bahârüñ neşâtı var

G375/3 İmsâk-i dehr kıldı tehi **ceyb**-i himmeti / Rûy-ı metâ’-ı kişver-i dâniş görölmedi

ceyb ü dāmān, ceyb ü dāmen [5]

1. elbisenin bu iki bölümü, sıkıntılı insanın onları yırtması dolayısıyla dert, darlık ve üzüntüye; bir şeyi ısrarla isteyen kimsenin yakalayıp bırakmadığı yerler olması nedeniyle de bir şeye yakalanma, kendini kurtaramamayıp bir şeye kapılmaya delâlet eder.

G6/4 Zûr-ı bâzû-yı niĝāhuñ dest-burd-ı ‘ işvedir / Çāk-rîz-i **ceyb ü dāmān**-ı taḥammüldür baña

G359/4 Rûzî-resâna ḥamd ki dil **ceyb ü dāmenin** / Dest-i gulû-feşâr-ı aḥşâyâ vermedi

2. lütuf ve ihsanın bol gelerek sığmadığı yerler olarak anıldığında, edinilen bahşışın ve lûtfun bolluĝuna delâlet eder.

K28/33 Sâhil-nişîn-i Qulzüm-i lutfuñ nişâr eder / Pür olsa **ceyb ü dāmeni** dürr-i şemîn ile

G190/5 **Ceyb ü dāmānını** pür-gevher eder Nâ’iliyâ / İstinâd etse kef-i ẖâce-i ibrâra şadef

3. kalp. <Ahterî> Tanıkta giyim-kuşamla ilgili ceyb, kenâr, pâk-dâmen, dalk sözcüklerinin manevî birer karşılıkları bulunmaktadır. Bu bağlamda “kalp” anlamına da gelen ceyb’in “riyâ”dan arınması istenmektedir.

G372/5 Etmesün çirk-i riyâ **ceyb** ü kenârûn telvîş / Pâk-dâmen ola-gör dalk-ı mey-âlûd gibi

Ceyhûn [3] Asya’nın en büyük ırmaklarından olup Hindistan’ın kuzeyindeki Pamir dağlarından doğan ve birçok çaylardan müteşekkil, 4800 metreye yakın irtifai olan yerlerden kuzeye ve güneye meylettikten sonra batıya doğru akan bir ırmaktır. Nailî, aşağıdaki tanıklarda bu nehrin, coğrafi bazı özelliklerini dile getirmiştir. Mübalağa yoluyla memduhun kerem ırmağının zeminini, Fırat ve Ceyhun’la kıyaslayan Nailî, bu nehirlerin yatağının genişliğine de temas etmiştir. Ceyhun nehri coştığı zamanlarda, onun suyundan çeşitli kanallar ve dolaplar yapılarak istifade edilirmiş; ayrıca yatağının her iki tarafı oldukça verimli imiş. Bu nehrin suyu kışın azalırsa da yatağının genişliği 350-400 metreden aşağı düşmezmiş. Kış olup da donmadıktan sonra geçit vermezmiş. Sözcük, “büyük ırmak” anlamında genel bir anlam da kazanmıştır. <Kâmûsü’l-A‘lâm, Kanar/2>

K1/12 Muhtârüm olsa semt-i Fuzûlî nazar kılan / Cûy-ı tabî‘ atûm Şa‘ u **Ceyhûn** hayâl eder

K17/22 Vûs‘ at ol deñlü zemîninde ki şîrâb edemez / Geşt-zâr-ı keremin nehr-i Furât u **Ceyhûn**

G110/2 Gören telâţum-ı emvâc-ı eşk ile sînem / Kıyâs eder leb-i **Ceyhûnda** feyz mişesidir

ceys [9] asker; ordu, asker topluluğu. <KT, Cûdî>

K23/35 Ki olmışdır hirâs-ı dest-burd-ı **ceys**-i hayretten / Reh-i âmed-şud-ı feyz-i ma‘ânî intişâm üzre

M5/V/9 Cân kişverin eyleye ne lâyıq / **Ceys**-i sitemûn güzâr-gâhî

G46/2 O şâh-ı hüsn ile **ceys**-i niyâz fevc-â-fevc / Pes-i tekâver-i nâzında sū-be-sū bilebilir

G69/1 Ol şâh-ı hüsne kim şaf-ı müjgân sipâhdır / Dümdârı hattı mağdem-i **ceys**-i nigâhdır

G79/4 Şaf şaf kemîn-i fitnede **ceys**-i kazâ gibi / Hancer be-kef sipâh-ı müjeñ derhem oldılar

G109/3 Etseler kâkülüne kaşd-ı şebîhûn gâhî / **Ceys**-i fitneyle olur dest ü girîbân diller

G148/2 Şaf şaf müjen önünde perâkende hâller / **Ceys**-i Hâbeşdir eyledi Tâtârdan gürîz

G294/3 Pâsbân eyle harîm-i dil ü câna çeşmûn / **Ceys**-i âşubı kazâ ma‘reke-sâz eylesün

Kt8/2 Hemân hücumâ тұrur mülk-i cāra ol müjeler / Fûrûğ-ı âhım **ceys**-i tenâre gösterme

cezâ [9] cürüm, kabahat ve cinayet sahibine bu dünyada ya da âhirette verilen karşılık, ukûbet, azap. Arapça’da gerek iyi ve gerekse kötü karşılık anlamında kullanılır ve mükâfat anlamına da gelir. Türkçe’de ise yalnız kötülükle karşılık vermek için kullanılır. <KT>

K4/41 Mücrimim ‘âşiyim günehkârım / Lâyık-ı rencişi-i **cezâ**-yı dilim

K6/5 **Cezâ**-yı ‘ışk u mağabbetle bî-muğâbâyım / Bu ‘arşa-gâhda Maşûra olmağa şanî

K13/50 Dünyâda olup devlet ü 'ömri mütezâyid / Maḥşerde de âsûde ola hevl-i **cezâdan**

M12/I/7 Ne deñlü Nâ 'ilî şâyân-ı tertîb-i **cezâ** olsa / Cenâbuñdan şefâ'at mültecâdır yâ Resûla'l-lah

“rûz-ı cezâ”, kıyamet günü, mahşer günü karşılığında kullanılır (bkz. “rûz-ı cezâ).

K2/32 Eyâ şefî'-i güneh pişgân-ı rûz-ı **cezâ** / Ki cürm merhametünle zelîl ü h'âr qalur

K7/65 Ola o fırka-i düzaḥ-ı qarâra rûz-ı **cezâ** / Duḥân-ı silsile-tâb-ı caḥîm ḥabl-i verîd

K28/81 Kılısun şefî'-i rûz-ı **cezâ** h'âst-kâr-ı ecr / Aşḥâb u âlini teba' vü tâbi'în ile

G22/3 Rûz-ı **cezâda** kim ola ser-nâme-i qabûl / Harf-i ḥaṭâ-şumârî-i ḥaclet penâh-ı mest

cezâsını bulmak [1] hak etmiş olduğu kötü sona uğramak. <ÖTS>

K7/64 **Bulup cezâsını** bir yerden olmasun yâ Rab / O cem'-i ḥâ'ife düzaḥda qâbil-i tefrîd

cezb [4] kendine çekme, celb; kendine çekme, çekicilik, çekilme. <KT, Kanar/2>

Tanıklarda doğal çekim gücüne sahip olan mıknatıs ve kehrûbanın bu özelliğini ifade etmek için kullanılmıştır.

K4/42 Ma'şiyet kâh-ı kemterin ise ben / Kuvvet-i **cezb**-i keh-rübâ-yı dilim

K33/6 Luṭfî dünyâyı çeker kendüye bir cevherdir / **Cezb** ise âheni ger ḥâşiyet-i mıknatıs

G53/4 **Cezb**-i maḥabbetünle dil zerd ü nizâr olup gider / Bilmediler ḥaḳîḳâtin kâh mı kehrübâ mıdır

cezb etmek [1] kendine çekmek. <Kanar/2>

G157/4 Cismümüz bir kâha döndürmüş belâ **cezb** etmede / Kehrübâ-kâr eyleyen ḥâşiyet-i âmâlümüz

cezîre [1] her tarafı su ile çevrilmiş kara, ada. <KT>

K8/18 Budur ümîd ki âşâr-ı şaṭvetün kaçıra / **Cezîre**-i 'adem-âbâda ol dağal-bâzı

cezr [] Büyük Okyanus ve onun tarafından kuşatılmış olan denizlerde ayın tesiriyle deniz suyunun her gün yükselerek karaya doğru uzandıktan sonra inip geri çekilmesi (Şemseddin Sâmî, 1317. 475). <KT>

cezr ü medd [1] suyun yükselerek alçalması. <Kanar/2>

G13/1 Kâküllerün ki çîn-i cebîn üzre buldı tâb / Gösterdi **cezr ü meddini** deryâ-yı ıztırâb

cibillet [1] yaratılış, hilkat, tıynet, tabiat, huy; karakter. <KT, Kanar/2>

K6/44 **Cibilletinde** olan ḥüsn-i ihtilâṭ u kerem / Sipihri eylese irşâda luṭfın erzânî

Cibrîl [24] Cebrail, tabir olunan dört büyük melekten peygamberlere vahiy indirmekle görevli olanı. İlahî emirleri meleklerle ve peygamberlere ulaştıran vahiy meleği.

<LN, KİŞİLER VE KİŞİLKLER>

K3/49 Erince Sidreye **Cibrîl** idi o sulṭānuñ / Revende piş-i Burâḳ-ı ḳamer-rikâbında

K3/64 Burâḳ u Refref ü **Cibrîl** kaldılar ḥayrân / O nûr-ı pāk-i ḥired-sûzuñ incizâbında

K23/45 Ḳalem kim müy-ı bârîk-i ḥayâlim piç ü piç eyler / Hümâ-veş indirir murğ-ı dil-i **Cibrîli** dâm üzre

M5/I/8 **Cibrîli** şikâra nâz ederken / 'Arş-ı dile eyledükçe pervâz

- G38/2 Dām-ı firīb-i zülfüne bād-ı şabā gibi / Ğafil bulunsa gerden-i **Cibrîl** bend olur
- G74/3 Şehbâz ğamzeñ eylese kaşd-ı hümâ-yı dil / **Cibrîl**-veş melâ'ikeden hây u hû kıpar
- G125/5 Gitdi naqd-i dil ü dîn Nâ'iliyâ bir bûte kim / Ğam-ı ebrûsına **Cibrîl** kıyâm-âver olur
- G160/4 Ol 'arş himmetüz ki eder Ğak-i pâ-yi yâr / **Cibrîle** secde-gâh-ı temennâ mesîrümüz
- G180/7 Yağar ey Nâ'ilî **Cibrîli** dâğ-ı reşg-i kıssîsi / Mağabbet sümenât-ı fitnedür Ğüsn-i bütân âteş
- G283/4 Cilve-i Ğüsnün firīb-i ğamze-i cādū-fenün / Bâyezîdi Bihremen **Cibrîli** Hârût eylesün
- G294/2 'Uğde-i Ğâtır edüp 'ağla cünün-ı ğamzeñ / Dil-i **Cibrîle** hevâ-ğ'âh-ı mecâz eylesün
- G301/4 Dil oldı tâze bir bütün ebrû-peresti kim / **Cibrîle** naqş-ı pâ-yı olur secde-gâh-ı nev
- G303/9 Cevher-i rûğ-ı suhan kim görünür mertebede / Sâha-i 'arşda **Cibrîl** ile hem-râh bize
- G312/2 'Uğde-i Ğâtır edüp 'ağla cünün-ı ğamzeñ / Dil-i **Cibrîli** şafâ-cüy-ı mecâz etdi yine
- G329/5 Nâ'ilî reşk ile **Cibrîli** helâk eyler olup / Leb-i cân-perveri i'câz-nümün-ı fitne
- G387/5 Hem dil-i **Cibrîlden** dāmân-ı istiğnâsi pāk / Nâ'ilî-veş yine âlûde-meşreb ğamzesi

Cebrail, Allah nezdinde çok itibarı olan ve meleklerin kendisine itaat ettiği şerefli bir elçidir. Hem meleklerle hem peygamberlere ilâhî emirleri tebliği eder, bu sebeple de Allah'la vasıtasız konuşur (Dinî Kavramlar Sözlüğü, 2006. 85). Aşağıdaki tanıklarda Cibrîl, “râz” ve “mağrem” sözcükleri ile birlikte kullanılmış ve Cebrail'in ilâhî esrara vakıf bir melek olduğu ifade edilmiştir.

- G3/5 Eylemem maẓmûnına **Cibrîli** mağrem Nâ'ilî / Ğamzeler kim fitneden ifşâ-yı râz eyler baña
- G64/7 Bir mertebe ser-mest-i teğâfüldür o ğamze / Râz-ı dil-i **Cibrîlden** âğâh degildir
- G65/2 Dersün ki olmasun râz-âğâh-ı neşve-i nâz / **Cibrîle** çeşm-i mestün maẓmûr-ı Ğ'âb göster
- G155/5 **Cibrîle** râzın açmaya bir dil ki Nâ'ilî / Hem mağrem-i teğâfûl ola hem nedîm-i nâz
- G207/2 Söзде **Cibrîli** Felâtûn gibi ilzâm eyler / Başlasa keşf-i zebân-dânî rāza niğehün
- G338/4 **Cibrîli** kılsa ol leb esrârına muġâtab / Bîñ gizlü nükte eyler îrâd söyleyince
- G387/1 Eylese **Cibrîli** hem-râz u muġâtab ğamzesi / Nüşâ-i i'câzî levh-i mekteb ğamzesi

Hz. Meryem'e görünerek ona Hz. İsa'yı müjdeleyen melek olan Cibrîl, Hristiyanlarca kutsal üçlemenin “Kutsal Ruh”u olarak bilinir. <TDVİA, C. 7, s. 202>

- G68/3 Perestiş-gâh iken ebrûsı **Cibrîl** ü Mesîhâya / O kâfir mâcerâ-yı 'işveye islâm müşkildir

cibâl [1] dağlar, cebel'in çoğulu. <KT, KO, Kanar/2>

- K12/36 Der ü deşt olsa girân-bâr-ı vekâr u Ğilmi / Veremez zerre kadar Ğâkime temkîn-i **cibâl**

cidâl [5]

1. şiddetli kavga, savaş, muharebe; mücadele. <KT, KO, Kanar/2>

- K7/6 **Cidâl** sine Ğırâş u sitîze rûh-gezâ / Ğazâ Ğilâf-ı rızâ şulğ mâye-i tesdîd

- K37/10 Silâh-ı fakr u rızâ şâhibin eder me'cûr / **Cidâl**-i nefsi bed-âyîne-i cihâd kadar

2. Aşağıdaki tanıklarda eş anlamlısı olan “ceng” sözcüğü ile kullanılmıştır (bkz. ceng ü cidāl).

K1/8 Bu ‘arşa-i mefāhîretün yeke-tāzıyım / Gelsün benümle var ise ceng ü **cidāl** eder

K12/18 ‘Alem-efrâz-ı şecâ‘at siper-endâz-ı ‘adû / Temşiyet-bağş-ı zafer şaf-şiken-i ceng ü **cidāl**

cidāl etmek [1] arbede yaratmak, itişip kakışmak.

K1/25 Görsün tekdaddüm-i şeref-i hâk-bûsda / Kerrübiyyân-ı ‘arşı ne yüzden **cidāl** eder

cîfe [2] kokmaya başlamış ölü beden, leş. <KT, Ahterî>

K3/20 Vücûdî **cîfesin** eyler nazîf zu‘mınca / Sarâyı nikbetinün havz-ı muncilâbında

K3/21 Caḥîm-i ‘âciz-i taḥîri olduğın bilmez / O **cîfenüñ** müteneffir olup ‘azâbında

ciger [44] karacığer; bağır. <Cûdî, Kanar/2>

K2/19 Ne reng-i lāle-sitân-ı **ciger** ne bağ-ı vücûd / Ne berg-i dâğ-ı dil ü sine-figâr ḳalır

M2/III/1 Yâ Rab şerer-i dâğımı pür-süz eşer ḳıl / Dâğ-ı dili derdünle hem-âğuş-ı **ciger** ḳıl

G17/4 Gül gördi pâre pâre **ciger** gonce garḳ-ı hûn / Memnûn zaḥm-ı ḥancer-i ḥâr oldı ‘andelîb

G95/5 Ol ḳatre-i çeşmünde remeden ola zâhir / Dâğ-ı **ciger-i** Nâ ‘ilî-i zâr u zebûndur

G105/4 O şu‘ledir ki zâhir olur daḥme-gâhdan / Pergâleler ki dâğ-ı **cigerden** zuhûr eder

G144/4 Yâ dîde yâ **ciger** ya dil-i pâre pâredür / Gül-çîde bağ-bân-ı gül-istân-ı baḥtumuz

G145/3 Olmuş hezâr pâre kebâb-ı tenûr-ı dil / Mestâne çeşmüne **ciger-i** laḥt laḥtumuz

G171/1 Yâd-ı lebünle olur ey gül-i bağ-ı heves / Lāle-sitân-ı **ciger** şu‘le-i dâğ-ı heves

G184/2 Degüldür laḥt laḥt-ı dil nigâh-ı nâveg-endâzı / Çeküp bir bir **cigerden** la‘l-i peygânını devşürmüş

G213/3 Ey âh sūz-ı sînemi artuma kim erür / Peykânları **cigerde** ḥadeng-i nigâhununı

G226/2 Bir şişe mey olsaḳ dökülüp sâğara evvel / Şoñra **ciger-i** bâde-perestâna dökülsek

G268/5 İmdâd eder cerâḥat-ı hicrâna Nâ ‘ilî / Dâğ-ı belâ **cigerde** gerek serde olmasun

G273/1 Yok tende tâb dilde olan dilde ola sūzân n’eylesün / Yandı kebâb-ı laḥt-ı **ciger** kûze n’eylesün

G305/5 Ruḥ-ı yârı Ḥuten-âşûb ḳılan ḥâllerün / Nâ ‘ilî her biri dâğ-ı **ciger-i** nâf olsa

G313/5 İncinme Nâ ‘ilî ser-i müjgân u tırradan / Sūzenle riştedür **ciger-i** çâk çâküñe

G343/3 Bî-câ yazılmış ol **ciger-i** çâk çâk ile / Şehnâmelerde Rüstem ü Suhrâb bir yere

G353/4 Müjeñ ḥalîde nemek-pâş-ı ḥande câna lebün / Derün leb-â-leb-i zaḥm-ı **ciger** rûfû tâze

G371/5 Ğırbâl ederse cismi müjeñ sūziş-ı **ciger** / Peykân-ı saḥtın âb ede tîri bulunmaya

G377/3 Mestüz ol şaḥbâ-yı hûn-âb-ı **cigerden** kim anuñ / Toḥm-ı naḥl-i âh-ı sevdâ-rişedür her ḳatresi

Aşağıdaki tanıklarda “cân u ciger” terkininde “ciger”in de “cân” ve “dil” gibi, manevî bir duyu organı olarak ele alındığı görülmektedir.

K3/31 Bu zaḥma merhem-i şâfî gerek ki cân u **ciger** / Hevânun olmaya tefsîde iltihâbında

M1/III/1 Dil ḥasretünle ‘âşık-ı rûy-ı neẓâredir / Cân u **ciger** firâḳun ile pâre pâredir

G187/4 Biz çâk çâk-ı tığ-ı ḡamuz hergiz olmasun / Zaḥm-âşinâ-yı cân u **ciger** merḥem-i neşât

G318/4 Dil teşnedür cerâḥat-ı şemşîr-i nâzına / Cân u **ciger** leb-â-leb-i tebḥâle olsa da

“Ciger” Farsçada, bizim dilimizde “karaciğer” dediğimiz iç organı karşılar. Türkçede ise “akciğer” de bu sözcükle karşılır. Bu sözcüğün “kan” anlamına gelen “hün” ile oluşturduğu terkip (hün-ı ciger, hün-âb-ı ciger) “derin ıstırap anlamına gelir. Şükûn (1996. 829), bu terkinin “hüzün, keder ve sonu meserretle neticelenen mihnet” anlamını vermiştir. Gerek bu tanık, gerekse aşağıdaki tanıklar terkinin, Steingass’ın (2005. 488) belirttiği gibi “sıkı çalışma” anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Bilhassa aşağıdaki iki tanıkta bu anlam daha belirgindir. <KT, FZ, Steingass>

G248/5 Mihrinden alup Nâ’iliyâ didelerüm feyz / Yâkûta döner her biri bir hün-ı **cigeründen**

G316/4 El verür şahbâsına hün-ı **ciger** bennâ-yı ‘ışk / Çârsû-yı gamda biñ meyhâne bünyâd etse de

Ciğer kanı, koyu kırmızı olur. Bu rengi ile şarabı andırır. Aşağıdaki tanıklarda çile çeken âşığın şarap yerine kadehe ciğer kanı doldurduğu ve onu içtiği “ciğer kanı içmek (hün-ı ciger horden)” deyimine de gönderme yapılarak işlenmiştir. Bu deyim Farsça’da elem ve keder ifade eder.

K3/15 Kim ağlar idi harâbât-ı dehrün ehl-i mezâk / Bulaydı hün-ı **ciger** hâletin şarâbında

K26/26 ‘Aceb mecnûn-ı mâder-zâddır tıfl-ı dil-i ‘âşık / Ki hün-âb-ı **ciger** nûş etse şanur şîr-i mâderdir

K28/71 Hün-ı **cigerle** besledüğü şahid-i suhen / Meftûn eder muķârenet etse hanîñ ile

K30/11 Sağar-ı Cem boşalup yine tölarmış ammâ / Hiç hün-ı **ciger** eksilmedi câmımda benim

G26/5 Bir câm şun ey sâķi-i meclis bize yoksa / Hün-ı **ciger**-i Nâ’ili-i zâra ne minnet

G58/1 Emvâc-geh-i hün-ı **ciger** kim dilimizdir / Girdâb-ı belâ dâm-ı reh-i sâhilimizdir

G67/1 Ey hün-ı **ciger** şîşe-i câm-ı teri töldur / Ârâyiş-i bezm-i gam olab sâğarı töldur

G113/4 Biz sâķi-i hün-ı **cigeriz** gamze-i dilber / Peymâne be-kef şerhoş-ı dürd-efgenimizdir

G126/4 Gamzeden şor ne kadar mest ise keyfiyyetini / Her meye çâşnî-i hün-ı **ciger** vermezler

G126/6 Nâ’ili hün-ı **ciger** zâd-ı tarîķ-ı gamdur / Merd-i râh olmayana zâd-ı sefer vermezler

G127/4 ‘Aceb mecnûn-ı mâder-zâddır tıfl-ı dil-i ‘âşık / Ki hün-ı âb-ı **ciger** nûş etse şanur şîr-i mâderdür

G173/3 Mestî-i hün-ı **ciger** tab’ına vermiş neşât / Ol ki bu gam-hânede ‘işrete nâz eylemiş

G199/1 Böyle germ olmaz idi meclisi rindân-ı gamuñ / Olmasa hün-ı **ciger** bâdesi mestân-ı gamuñ

G204/4 Görinür gamze-i maḥmûruña bî-bâkâne / Mest-i keyfiyyet-i hün-âb-ı **ciger** gamzelerüñ

G226/5 Biñ kaçre hün-âb-ı **ciger** bir yere gelsek / ‘İşkuñ gibi bir âteş-i süzâna dökülsek

G231/2 Ne cur‘ası hün-ı **ciger** sâķisi dest-i gamzedür / Hayrân-ı keyt ü kâridur bir özge şahbânun gçñül

G245/2 Hün-ı **cigerle** tölmiş câm-ı zer olmadansa / Bî-inkisâr-ı hâtir eşkeste-sâğar olsun

G303/5 Oldı esbâb-ı tarab hün-ı **ciger** nûş edeli / Muṭrıb-ı nâle ile zemzeme-i âh bize

G370/6 Nîgehün sâķi-i sâğar-be-kef-i hün-ı **ciger** / Nâ’ili teşnesi maḥmûr-ı kadḥ-cüy gibi

ciger-düz [5] ciğere işleyen, ciğer delen. <Kantar/1>

K13/7 Bir nâveng-i bî-dâd idi nâveng-i **ciger-düz** / Her kaçre ki bâride olur cev-v-i semâdan

K26/38 Midād-ı surh ile nevg-i **ciger-dūzn** görüp şandım / Hādeng-i şu‘le peygân-ı Nerīmân-ı ciger-verdir

K23/52 Felek nüh zırh-ı pülād içre kıavs-ı ebruvānuñdan / Hırās-ı zaḥm-ı peygân-ı **ciger-dūz**-ı siḥām üzre

G273/2 Ġırbāle döndi ten müjeden ḥār-puşte dil / Bî-çāre bunca tır-i **ciger-dūza** n’eylesün

G356/4 Felek nüh zırh-ı pülād içre kıavs-ı ebruvānuñda / Hırās-ı zaḥm-ı peykân-ı **ciger-dūz**-ı siḥām üzre

ciger-gāv [3]

G323/3 Çek nāvegüñ ey dest-i **ciger-gāv**-ı tegāfûl / Al cānumı zaḥmumdaki peykāna toḵunma

ciger-gāvān [2]

G162/3 **Ciger-gāvān**-ı ‘ışka âteş-i dilden ḥaber vir kim / Bu kūha tîşe kâr etmez bu kârı Kūhken bilmez

G377/2 Ālet-i dest-i **ciger-gāvān**-ı ğamdur bâde kim / Beyza-ı cevher-nümā-yı tîşedür her kaṭresi

ciger-ḥ̣ār [1] ciğer yiyen || üzüntülü, dertli, eziyet çeken. <Kanar/1>

M5/IV/6 Bu ğayret ile sen eyle inşāf / ‘Āşık nice olmasun **ciger-ḥ̣ār**

ciger-ḥ̣ūn [2] ciğeri kanlı || çok acı çeken, kalbi kırık. <Kanar/1, Redhouse>

G162/6 Bakup ol ḥāle şorma Nā’iliden nāfenūñ ḥālın / Bu ders-i ḥayret-efzāyı **ciger-ḥ̣ūn** olmayan bilmez

G243/1 Hemîşe kâviş-i efsūn ile **ciger-ḥ̣ūnum** / Ġarīb Kūhkenüm seng-i rāh-ı gül-gūnum

ciger-rîşe [1]

G210/2 Ābyārī-i cūnūn laḥt-ı dil etmiş kārın / Şecer-i āh-ı ‘alev-berk-i **ciger-rîşemüzüñ**

ciger-sūz [3] ciğer yakan, bağı yakan || çok acılı, yürek yakan. <KO, Kanar/1>

K13/15 Halkuñ görüp aḥvāl-i **ciger-sūzını** ammā / Me’yūs deġildük kerem ü luṭf-ı Hūdādan

G228/3 Bir āh-ı **ciger-sūz** çeküp yād-ı ruḥuñla / Gül-ğonce-i ḥürşīdi siyāh eyledi bülbul

Ş11/2 Feryādı kafeslerde **ciger-sūz** hezāruñ / Bir güne daḥi ‘ālemi var köhne-bahāruñ

ciger-sūhte [2] ciğer yanmış || çok üzülmüş, çok dert çekmiş.

M2/II/5 Maḥrūr-ı **ciger-sūhte** bir sīne mi vardır / Kim almaya dām âteşini benden ilāhī

G275/4 Giryē-kārān-ı **ciger-sūhte** gördükçe seni / Mācerā-düşmen olur eşk-i dem-ā-dem ne desün

ciger-şikāf [3] ciğer yaran, ciğer delen || azap ve ıstırap veren.

G247/5 ‘Uşşākuñ alma āhını olma **ciger-şikāf** / Ol āhdan ḥazer kıl o pergāleden şaḥın

G302/3 Dū-nīm-sāz-ı zebān-ı ḥayāl olursa n’ola / **Ciger-şikāf**-ı każā ḥancer-i nighdūr bu

ciger-şikāfī [1] çok azap ve ıstırap verme; eziyet, işkence.

K8/25 **Ciger-şikāfī**-i tiġüñle çeşm-i ḥübānuñ / Ḳalur ġılāf-ı tegāfūlde ḥancer-i nāzı

ciger-teşne [1] susuzluktan kavrulmuş, özlem duyan, hasret çeken; bağı yanık.

<Kanar/2, Redhouse>

G25/2 Maḥrūr-ı **ciger-teşneyüz** ey sākī-i müşfik / Geldükçe elünden bize teklīf-i ayaġ et

ciger-tūşe [1]

G144/5 Olsa hezār pāre **ciger-tūşemüz** n’ola / Elmās-rizedür nemek-i ḥ̣ān-ı baḥtımız

ciger-ver [1]

K26/38 Midād-ı surh ile nevg-i ciger-düzün görüp şandım / Hādeng-i şu‘le peygān-ı Nerīmān-ı **ciger-verdir**

cihād [4] din uğruna yapılan savaş; bir araya getirilen maddî ve manevî bütün kuvvetleri, yüksek gayeye ermek için, iyi niyet ile Allah yolunda kullanmak. “Cihād”, İslâmî literatürde dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği öğretip kötülükten sakındırmaya çalışmak, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek şeklindeki genel ve kapsamlı anlamı yanında fıkıh terimi olarak daha çok, Müslüman olmayanlarla savaş, tasavvufta ise nefis-i emareyi yenme çabası için kullanılmıştır. <Kantar/2, TDVİA, MEBİA, C. 2, s. 164, TDVİA, C. 7, s. 527>

K3/47 Muḥālifān-ı Kureyşe okutdı her birisi / **Cihādı** emrini tîğ-i siyāh-tābında

K33/20 Sa‘y-ı meşkür ile tā kim ede erbāb-ı **cihād** / Ka‘be-veş bâdiye-i küfri maḳām-ı taḳdīs

Kendi nefesine karşı yürütülen mücadele “cihād-ı ekber (büyük cihat)” olarak nitelenir. “Cihād”, küçük ve büyük olmak üzere iki kısımdır. Nitekim Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur. “Küçük cihāddan büyük cihāda geldik.” Büyük cihaddan maksat, nefisle mücadele etmektir. <Kantar/2, Seccadî/2> Aşağıdaki tanıklarda nefse karşı yürütülen mücadele kastedilmektedir.

K37/10 Silāh-ı fakr u rızā şāhibin eder me‘cūr / Cidāl-i nefis-i bed-āyine-i **cihādı** kadar

G51/4 **Cihād**-ı nefse tevekkül gibi hışār olmaz / Sipāh-ı ‘ālem-i tecrīd sūrī n’eylerler

cihān [68]

1. âlem, kâinat, dünya; yeryüzü, zemin (bkz. ‘âlem, dünyā). <KT>

K3/38 Gül-i ḥadīka-i cān u **cihān** ki peydādır / Şemīm-i ‘āṭifet-i zū‘l-minen gül-ābında

K6/38 O yem-nevāl-i **cihān**-ı kerem ki gāh-ı ḥurūş / Toḳunsa dāmen-i eflāke mevc-i iḥsānı

K7/5 **Cihān** girīve-i āşub u rüzgār ḡarīm / Me‘ād u mebdē‘i ḡayret emānı maḡz-ı va‘īd

K8/27 Verirse dīde-i pūr-ḡāb-ı baḡta devründe / **Cihān** kalem-rev-i ‘ışkuñ hirās u iḡrazı

K8/31 Muḡīt-i ma‘deletün şeb-çerāğ-ı raḡşānı / **Cihān**-ı mekrümetün baḡr-ı gevher-endāzı

K9/4 Nice ‘unvān-ı şeref ‘izzet-i şāhenşāhī / Ki **cihān** şāhların bī-ser ü sāmān etmiş

K9/31 Medḡ-i şāhān-ı **cihānda** koparup nice ḡaşr / Eşheb-i ṭab‘ı sebük-tāzī-i meydān etmiş

K10/29 Tedbīr-i bā-işābeti pā-dāş-ı ḡahrıdır / Dānā-yı zū-fünün **cihān** pehlevān gibi

K10/30 Meydān-ı lemḡatü‘l-başara çeşm-i ḡuş olur / Zeyn ursa ḡınc-ı şarşara berḡ-ı **cihān** gibi

K14/87 Nādāna **cihān** gül-şen olur ‘ārife küllḡen / Bu mes‘ele ma‘lūm-ı kirām-ı ‘uḡalādır

K18/1 Temūzdur ki **cihān** ḡarḡ-ı tef ü tāb olmuş / Zemīn ḡudāḡte-i tāb-ı āfitāb olmuş

K18/14 Deḡil vücūdına ābuñ sebeb bu cümle **cihān** / Nuḡūd-ı bezl-i kefi şadr-ı kām-yāb olmuş

K19/19 Görmedük gerçi ki Āşāfla Nizāmü‘l-mülki / Gerçi anlar da **cihānı** ḡomamışlar müḡmel

K22/9 Sulṭān ḡüseyn Bāyḡarā devridir hemān / Eyyām-ı devletünde **cihān** çeşn ü sūrdan

K22/14 Sensin veliyy-i ni‘met-i ‘ālem ki luṭfuñı / Yok görmedük **cihānda** ināş u zūkūrdan

- K23/12 azā kārında ayrān bat te 'esürinde ermende / **Cihān** ayr-ı mükerrer hāl-i 'ālem intizām üzre
- K23/26 Yed-i İskender-i ibālüne tevi' -i ikmetle / Muassirdir **cihān**-ı 'ilm ü ikmet inzimām üzre
- K25/40 Gencine-i esrār-ı ilahiye eminsin / Nām-āver-i peygamber-i allāk-ı **cihānsın**
- K25/6 Bī-nu velī humm-ı devāt ire Felāun / āmū velī velvele-endāz-ı **cihānsın**
- K25/47 Tā end mühim-sāz-ı küdürāt-ı **cihānsın** / Besdir ki felek āyine-i kūr-dilānsın
- K26/40 Hemīşe tā ki ta' yin ola adr-ı cāh-ı devletde / Cenāb-ı müsta' idān-ı **cihān** kim bat yāverdir
- K27/1 Ey nesīm-i eer-i müjde-resān o geldün / Vey peyām-āver-i düstür-ı **cihān** o geldün
- K27/8 Yekke-tāz-ı af-ı a' dā ki görüp sür' atini / Eheb-i 'azmine der ber-ı **cihān** o geldün
- K27/12 imdi hengām-ı neāt-ı eref-i mademidir / Yüri ey am saa teng oldı **cihān** o geldün
- K27/14 Āafā mu' temenā 'ālemi mesrūr etdün / Ey bihīn-dāver-i sultān-ı **cihān** o geldün
- K31/1 āme ki ufl-ı genc-i devāta kilīd olur / Lufula ā'ibāne **cihān** müstefīd olur
- M1/III/3 Sen gevher-i adefe-i cān u **cihān** idün / Bālīn ü bisterün ne içün seng-i āredir
- M1/V/1 aldu derūna tāb-ı arāret firā ile / Yadu **cihām** nā'ire-i itiyā ile
- M5/V/5 Derdüle caime dā-ber-dildir / Seyyā-ı **cihān**-ı 'ıku āhı
- M5/V/10 Ğamze ki ede **cihān**-ı dilde / Der-bend-i azāya bāc-'āhī
- M5/VI/4 Geh mā'ide-i amu **cihāna** / Keyfiyyet-i ord u 'āb edersün
- M10/I/3 Evza' -ı āriciyee aldu **cihām** hep / Ey ar-ı ke-reviş felek-i dün-i bed-sigāl
- G9/1 **Cihām** etmege bir lazada şarāb saa / Yeter ol nergis-i mamūr-ı nīm-'āb saa
- G13/4 Deyr-i **cihānda** bir anem-i şive-kār ile / Zünnār-bend-i 'ı olalı ālimiz şarāb
- G18/3 **Cihān**-ı vāgün-na' l-i maabbet özge 'ālemdir / Gedādır āhlar cümle gedālar pādīadır hep
- G32/3 Nesīm-i kākülün olduca cilve-ger pür eder / **Cihām** nefa-i gül-riz-i bā u rā-ı ümīd
- G52/2 **Cihānda** kimden edersün ümīd-i 'ān-ı kerem / Bu tāb-ānede ikrām-ı zayf bilmezler
- G83/3 Riyāyı me'kel etmişler **cihān**-ı ğaflet-ābādu / ıup vā' izleri kürsiye ord u 'ābdan söyler
- G93/1 Ümmīd ü bīnden baa yā Rab ferā ver / Cān u **cihām**ı terk edecek bir dimā ver
- G104/2 **Cihān**-ı bī-keder ü pür-fürü-ı 'ıım ben / Ne ebr-i tīrede māım ne āfitābım var
- G180/6 **Cihān**-ı vadetün bir renge onmuş 'unur-ı ārı / Gül āteş bülbül āteş nev-bahār āteş azān āteş
- G206/4 Yād-ı fūrü-ı ber-ı nigāhula düdiler / Teb-lerzeze sipāh-ı kemīn-i **cihān**-ı merg
- G211/5 oran aiat-i āmed-ud-ı **cihām** saa / Demez ki mescide vardu namāzdan geldün
- G255/5 **Cihān**-ı āfiyet pür-fitnedür ey Nā' ilī imdi / O milk-ārā-yı āubu nigāh-ı bī-emānından
- G292/9 Mişāl-i zıll ayāl alayup eb ü rüzın / **Cihānu** eylese endişe rüz-ı ferdāsın
- G293/1 Tā çend mühim-sāz-ı küdürāt-ı **cihānsın** / Besdür ki felek āyine-i kūr-dilānsın
- G311/5 'Ueb ile etme ulüb-ı fuarāyı tayī / Ne adar merebün ey āh-ı **cihān** teng olsa
- G319/3 Nigāh-ı ūın ey cān marem-i rāz-ı derūn etme / O fettān-ı **cihān** cāsūs-ı dildür mihmān anma
- G326/3 Biz tālīb-i nisāb-ı fenāyuz **cihān**-ı dil / Ğayre arābe-zār ise gencinedür bize
- G353/6 Tārevet-i ruın arturdı Nā' ilī a-ı nev / **Cihāna** velvele aldı o rüy u mū taze
- G368/3 Bir āināluı ol māh-ı çār-ebrūnu / İki **cihānda** da 'ömr-i dü-bāra degmez mi
- G373/6 Olur **cihān**-ı maabbetde Nā' ilī hem-reng / azān-ı 'āfiyet ü nev-bahār-ı nā-kāmī

Ş2/9 Mihrün etsün **cihām** garğa-i nūr / Tāb-ı hüsün sipihri maḥşer-i şūr

Aşağıdaki tanıkla ilgili olarak bkz. “Yansa cihān içinde ḥaṣīri bulunmaya”

G371/2 Aḥsente ol gedā-yı taḥammül be-dūşa kim / Yansa **cihān** içinde ḥaṣīri bulunmaya

Aşağıdaki tanıkta geçen “bu cihān (Farsça. īn cihān)” ifadesi dünya hayatını karşılar. “O cihān (Farsça. ān cihān)” ise “ahiret” anlamında kullanılır. <Dihhudâ>

G183/6 Fūrūğ-ı gervher-i idrāke teng imiş bu **cihān** / Metā‘ı āteş olan çārsūya şıgmaz imiş

Aşağıdaki tanıklarda “dū cihān”, “iki dünya” anlamında ve maddi âlem ile ahireti kapsayacak biçimde kullanılmıştır.

K5/30 Teng iken ḥavşala-i himmetine her dū **cihān** / Komamış ḥātır-ı gerd-i emele güncāyī

G91/1 Sa‘ âdet-i dū **cihān** manşib-ı vifāk ister / Zamāne devleti sermāye-i nifāk ister

cihāna gelmek [1] doğmak, dünyaya gelmek. <Kanar/2, ÖTS>

G360/1 Bu neşveden saña ey dil kelāl gelmedi mi / **Cihāna geldüğine** infi‘âl gemedi mi

cihān halkı [2] dünyadaki insanlar, bütün insanlar, herkes.

K12/15 Şu gibi ağıd **cihān halkı** temāşā-gehine / Etdi deryāyı Sikender gibi gūyā seyyāl

G265/3 Dūnyā ile sen şulḥ ol bī-ḥüccet ü bī-da‘vā / İsterse **cihān halkı** hep şāhid-i zūr olsun

cihānı kırmak [3] dünyayı kılıçtan geçirmek, rast geldiği herkesi öldürmek, katliam yapmak.

K28/74 Çeşmün **cihānı kırmada** şemşir-i kīn ile / Mağrūr iki şaff-ı sipeh der-kemīn ile

G148/5 Etmez **cihānı kırdığın** ol gırre-mest-i nāz / Dīvān-ı maḥşer olsa da ikrārdan güriz

G357/1 Çeşmün **cihānı kırmada** şemşir-i kīn ile / Mağrur iki şaff-ı sipeh-de-kemīn ile

cihān-ı pīre-zen [1] yaşlı bir kadına benzeyen dünya. Teşbih yoluyla oluşturulmuş terkipte dünya büyüculükle uğraşan, ortalığı karıştıran ihtiyar bir cadı olarak düşünülmüştür.

K26/28 Kerīmā reşg-i evşāfuñla ehl-i ṭab‘ı lāl eyler / **Cihān-ı pīre-zen** kim sāḥir-i pūr-şūr u pūr-şerdir

cihān cihān [4] pek çok. Cihān sözcüğünün çokluk, fazlalık, aşırılık ifade ettiğine “cihān-hüner” terkiibi de tanıklık etmektedir. Nâilî’nin kullandığı bu terkip “çok hünerli” anlamında düşünülebilir. Türkçe’de benzeri şekilde “dünya” sözcüğü ile aynı anlam karşılanmaktadır (bkz. cihān-hüner). <ÖTS>

G102/3 Bu çār-ṭāḫ-ı ḥarābuñ tenezzülünde nedir / **Cihān cihān** keder-i inḥitāt bilmezler

G188/6 İnşāf hoşdur ey felek-i vājgüne-na‘l / Miḥnet **cihān cihān** u telāfī dem-i neşāt

G368/6 Kadem kadem gece teşrifi Nā’ilī o mehūñ / **Cihān cihān** elem-i intizāra degmez mi

2. (mürsel mecaz yoluyla) dünyada yaşayan insanların hepsi, herkes. <ÖTS>

K33/12 Bir mu‘ammā bu ki ḥallinde **cihān** ‘ācizdir / Beyt-i şā‘ir gibi bī-tevriye vü bī-tecnīs

cihân-âferî [1] âlemi yaratan, Yaratıcı, Hak Tealâ; Tanrı. <KT, Kanar/1, Redhouse>

K28/4 Evvel refâh-ı hâl idi fakr u fenâ bize / Memnûn idük ‘atâ-yı **cihân-âferî** ile

cihân-ârâ [2] âlemi süsleyen; dünyayı süsleyen. <KT, Kanar/1>

K5/45 Muhlîş istersen eger zeyl-i mübâhât eyle / Na‘t-ı peygamber-i Hallâk-ı **cihân-ârâyî**

K26/10 Çerâğ-ı devleti envâr-ı naḥl-i Tûrdan zâhir / Fûrûğ-ı kevkebi mihr-i **cihân-ârâdan** ezherdir

cihân-âşûb [1] dünyayı karıştıran, âlemi fesada veren, fitneci.

G94/2 Degildir fitnede taḥrîḳ-i bâda tûrrası muḥtâc / O mest-i fitne-cû kim şad **cihân-âşûba** bâdîdir

cihân-bân [3] dünyanın bekçisi ve muhafızı olan hükümdar, padişah. <KT, YTL>

K9/18 ‘Azamet şânuña bir ḥil‘at-i ḡarrâdır kim / Qader ithâf-ı şehinşâh-ı **cihân-bân** etmiş

K14/47 Ol şadr-ı mu‘azzam ki vûfûr-ı ‘azametden / Dâmâdî-i sultân-ı **cihân-bâna** sezâdır

cihân-bânî [] hükümdara mensup ve müteallik, şahane. <KT>

K36/19 Ki yazmış bî-muḥâbâ anı tāvûs-ı mürekkeble / O düstûr-ı mükerrrem ol sezâ-vâr-ı **cihân-banî**

cihân-dâr [1] âlemin sahibi, hükümdar. <KT>

K12/4 Bir **cihân-dâr**-ı kader-kevkebenün etdi yine / Kevkeb-i câhını tevfiḳ-i Hudâ-yı müte‘âl

cihân-gîr [5] dünyayı tutan|| dünyayı zapteden büyük fatih; İskender, Cengiz Han ve Timur gibi az müddet zarfında birçok memleketi zaptederek hükümet dairesini genişleten hükümdar. <KT>

K5/34 Yümn-i iḳbâl-i **cihân-gîr**-i cenâb-ı Sencer / Olmuş ol nâzım-ı vahye sebeb-i ḡarrâyî

K7/35 Şalup serâser-i âfâka pençe oldı tamâm / Mişâl-i tiğ **cihân-gîr**-i âfitâb-ı ferîd

K15/22 Minnet-keş-i iḳbâl-i **cihân-gîrî** ḥalâyık / Hoşnûdî re‘âyâ vü berâyâ mı degildir

K27/20 Âferîn kuvvet-i bâzû-yı **cihân-gîrüne** kim / Qande ‘azm etdün ise feth-künân hoş geldün

cihân-gîrî [1] cihangirlik; dünya hakimiyeti. <Cûdî>

K17/14 Tâze taḳvîm-i **cihân-gîrî**-i İskender ü Cem / Naḳd-i vaḳt-i Ḥaşem ü taṇtana-i Âferîdün

cihân-girâyî [1] fatihlik, cihangirlik, bahadırılık.

K5/46 Nûr-ı pîşânî şubḥ-ı aḥadiyyet Aḥmed / Tâb-ı âyine-i ḥurşîd-i **cihân-girâyî**

cihân-gird [2] dünyayı dolaşmış, dünyayı dolaşan. <Cûdî, YTL>

K28/43 Pâ-mâl-i sümm-i raḥş-ı **cihân-gird**-i ‘azmün et / Hind ü ‘Acem diyârını bir bir zemîn ile

G354/2 Bizüz ol germ-rev-i bâdiye-i ḥayret kim / Eremez peyk-i **cihân-gird**-i ḳazâ gerdümüze

cihân-hüner [1] dünya kadar çok hüneri olan, çok hünerli, maharetli; usta.

G218/8 Ey Nâ‘il bu maḥkemenün şad **cihân-hüner** / Sultân-pesend eder mi ‘uyûbın ne aṇladuñ

cihân-serâ [1] dünya sarayı, dünya mülkü.

K4/30 Bulalı pâye-i ḡulam-ı derin / Şehriyâr-ı **cihân-serây**-ı dilim

cihān-sūz [1] dünyayı yakan. <Kanar/1>

M2/III/3 Bu şu'le-zemīn sīne-i pūr-tābımı yā Rab / Hırmen-gede-i berķ-i **cihān-sūz**-ı nazar kııl

cihān-sālār [1] dünyanın efendisi, büyük padişah. <Kanar/1>

K23/40 **Cihān-sālār**-ı 'irfānım ki endīšem mü'ekkeldir / Der-i gencīne-i feyz-i Hūdā-yı lā-yenām üzre

cihān-tāb [6] âlemi parlatan. <KT, Cûdî>

K12/74 Feyz-baḥş olsa şeb-i tārā sevād-ı kalemim / Nāz eder pertev-i hūrşīd-i **cihān-tāba** zılāl

K14/33 Ol mihr-i **cihān-tāb** ki yanında anuñ māh / Biñ aḥter-i tābende miyānında Sühādır

G98/4 Germ edüp dā'iresin mihr-i **cihān-tābda** gül / Her seḥer bülbul-i şūrīdeye bir kār okudur

G198/2 Kevkeb-i mihr-i **cihān-tāb**-ı cemālūñ şeb ü rüz / Düşürür ḥāk-i niyāza yüzini mihr ü mehūñ

G241/1 Neşve-i ḥüsnüñi Yūsufda kemāhī göremem / Rütbe-i mihr-i **cihān-tābda** māhı göremem

G379/1 Ol māh ile yā Rab bu gece şoḥbet olur mı / Ol şem'-i **cihān-tāb** ile germiyyet olur mı

cihāz [2] gelinin, babasının evinden kocasının evine beraberinde getirdiği elbise, eşya ve takımlar; dilimizde en yaygın kullanımı budur ve "ceḥīz (çeyiz)" biçiminde söylenir.

<KT>Aşağıdaki tanıklarda da bu anlam söz konusudur.

K14/5 Düşında olan ḥil'-at-i zer-beft-i münakkaş / Tertīb-i **cihāzındaki** şükrāne ḳabādur

K14/39 Nüh-ğarķa-i eflāke çıkar verse **cihāzı** / Anuñ ki temāşā-gehi ol ḥacle-serādır

cild [1] kitap kabı, kap; kitap. <KT, Kanar/2>Aşağıdaki tanıkta mürsel mecaz yoluyla (parça-bütün ilişkisi) sözcüğün doğrudan kitap anlamında kullanıldığı görülmektedir.

G133/11 Nā'ilī gördüğümüz nüsha degül çarḥ bizüm / Baḡal-ı tengimüze **cild**-i muṭallā şıḡmaz

cilve [15]

1. dilberce davranış ve hareket, nazlanma, işvelenme, kırtıma. <KT, KO, Kanar/2>

K28/57 Kākül-be-düş bir şanem-i ḥoş-ḥıramdır / Āheste **cilve** kılsa o bāl ü surīn ile

G31/3 **Cilve**-i ḳadd-i kıyāmet-şūr ile maḥbūblar / Güşe ber-güşe ḥıramān olsalar eyyām-ı 'īd

G264/4 Kendüyi dām-ı kemīn-güşe-i çeşmünde bulur / **Cilve**-i ḳadd-i ser-efrāzuñı āheste gören

G275/2 Cünbiş-i ḳāmetine **cilve**-i reftārına dil / Demesün āfet-i āsāyiş-i 'ālem ne desün

G280/4 Hemgām-ı **cilve** ḥāke ki zülfüñ düşer olur / Kūyuñ segāmı reşg-i ḡazālān-ı deşt-i Çīn

G283/4 **Cilve**-i ḥüsnüñ firīb-i ḡamze-i cādū-fenūñ / Bāyezīdi Bihremen Cibrīli Hārūt cylesün

G300/3 Cünbiş-i ḡamze degül **cilve**-i reftār degül / Lerziş-i kārgeh-i her dü-cihān ancaḳ bu

G328/4 Kākülūñ rābiṭa-bend-i eşer-i cünbiş-i nāz / **Cilve**-i ḳaddüñe peyveste şebāt-ı fitne

G334/1 Eylemez secde-i eşcār-ı şeb-i Ḳadre nigāh / **Cilve**-i ḳāmet-i ḳadrinden olanlar āḡāh

G381/7 Biḥişt-ārā-yı ṭab'-ı Nā'ilī / Gelince **cilve**-i nāza nihālī

G388/1 Bütāne **cilvelerūñ** yıkdı devr-i cānumuzı / Şirār-ı şem'-i ruḥuñ yākdı ḥānümānumız

Kt17/3 Gedāyı şāha kıla 'ışḳ olunca şāhı gedā / Ne ḥüsn-i Yūsuf ü ne **cilve**-i Ayāz gerek

2. güzel ve hoş bir şekilde ortaya çıkma, görünme. “Cilve” sözcüğünün asıl anlamı, damadın geline verdiği yüz görümlüğü’dür. Bu anlamdan hareketle güzel bir surette tecellî etme hakkında da kullanılmıştır. <KT, KO, Kanar/2>

K17/59 Mıstar-ı tāk-ı varak-ı suhenimde görünür / **Cilve** etdükçe ma‘ânî şuver-i gün-â-gün

Görünmek, belirlemek anlamına gelen bu sözle Tanrı’nın hüküm ve iradesinin tecellîsi kastedilir ve her olaya, iyi ya da kötü, “cilve”, “cilve-i ilâhiye” denir. <TASAVVUF TAN DİLİMİZE, s. 68>Aşağıdaki tanıklarda âşığın gönlü Tanrı’nın tecellî-gâhı olarak düşünüldüğünde bu anlam da kendini gösterir.

K30/30 Câmda ‘aks-i ruh-ı sâkî-i meh-veş gibidir / **Cilve-i** feyz-i dil-i âyîne-fâmımda benim

G244/8 Câmda ‘aks-i ruh-ı sâkî-i meh-veş gibidir / **Cilve-i** feyz-i dil-i âyîne-fâmımda benim

cilve-fürûş [1] çalım satan, nazlı ve işveli. <Kanar/1, Dihhudâ>

G247/3 Olma o hüsn-i **cilve-furûşa** firîfte / Cân hırmenin o şu‘le-i cevvalden şakın

cilve-gâh, cilve-geh [21]

1. tecelli ve zuhur yeri, görünme yeri, ortaya çıkış yeri; cilve yapılan yer||dünya ve âlem.

<KT, Kanar/2>

K1/21 Râyet-firâz-ı na‘tın ol server-i rüsûl / Maşşerde **cilve-gâhını** ferş-i zılâl eder

K2/16 Verir esâs-ı pül-ı çarha bād-ı fitne şikest / Bu **cilve-gâhda** ne menzil ne reh-güzâr kalur

K3/68 Verâ-yı perdededir **cilve-gâh-ı** guft u şunûd / Budur netice mücib ü eger mücâbında

K4/4 **Cilve-gâh-ı** nigâh-ı hûbânım / Maşşer-i fitneyim fezâ-yı dilim

K4/46 Nitekim **cilve-gâh-ı** vaşfuında / Râyiz-i hınk-ı bād-pây-ı dilim

K25/11 Dâmen degil âgüş-ı benân **cilve-gehüñdür** / Âhü iseñ âhü-yı harem-perver-i cânsın

G60/2 Sînedir **cilve-gehi** bâde-güsârân-ı gamuñ / Dil-i pür-hün gibi bir câm-ı maşşabet yeridir

G113/1 Tâ **cilve-geh-i** berç-ı belâ hırmenimizdir / Hâkister-i düzağ çemen-i gülşenimizdir

G129/2 **Cilve-gâh-ı** kâmetüñ kim maşşer-i âşûbdur / Sâyesinde ehl-i haşrı bî-muḥabâ gösterür

G129/5 **Cilve-gâhın** maşşer-i nîreng edüp ey Nâ‘ilî / Fitne vü âşûba ol kâmet temâşâ gösterür

G156/2 Ğavğâ-yı rustâhîzi hırâmı unutturur / Ol dem ki şahn-ı maşşer ola **cilve-gâh-ı** nâz

G220/1 Dîdeden gitmez hayâli o mücellâ sînenüñ / **Cilve-gâhı** manzar-ı çeşmümdür ol âyinenüñ

G326/1 Tâ **cilve-gâh-ı** gam harem-i sînedür bize / Jengâr-ı guşşa şaykal-ı âyinedür bize

M1/III/5 Firdevs **cilve-gâhuñ** ola gerçi kim bize / Sensiz hayât düzağ u düzağ şerâredir

M1/VI/7 Rûh-ı revân-ı pāküne ‘uḳbâda **cilve-gâh** / Maşşüre-i bihişt ola hür u kuşur ile

Ş2/5 Olsun ey gülbün-i riyâz-ı hüner / **Cilve-gâhuñ** nümüne-i maşşer

T6/2 Eyledi çünkim o zât terk-i riyâz-ı hayât / Ravza-i ‘uḳbâda da cennet ola **cilve-gâh**

2. güzellik mahalli, gelinin yüzünü açtığı mahrem yer. <Dihhudâ, Redhouse>

K4/38 Merḥabâ **cilve-gâh-ı** nâz u niyâz / Ki ḥarîminde çehre-sâ-yı dilim

- K24/22 ‘ Ālem ‘arūs-ı bahtuñā oldukça **cilve-gāh** / Mātem-serāy-ı dehr ʔarab-gāh-ı sūr olur
 G155/2 Zülfüñ ki ola perde-keş-i Ka‘be-i cemāl / Olmaz mı **cilve-gāh**-ı muḳaddes ḥarīm-i nāz
 G268/3 ‘Arz eyle mihre çin-i cebin-i ‘itābuñı / Güstāḥ **cilve-gāhuñā** güsterde olmasun

cilve-ger [9]

1. cilve eden, cilve yapan, işvelenen, cilvelenen. <KT, KO, Kanar/2>

- G32/3 Nesīm-i kākülün oldukça **cilve-ger** pür eder / Cihānı nefḥa-i gül-riz-i bağ u rāğ-ı ümīd

2. görünen, tecelli eden; açık, meydanda, aşikâr. <Kanar/2, Dihhudâ>Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün diğer anlamına da gönderme yapıldığı görülmektedir.

- K16/12 Sāye-i ḳadrūñ olup **cilve-ger**-i ferş-i serāy / Buldı teşrif-i ḳudūmuñla leṭāfet o zemin
 K29/29 Olsun hemīşe **cilve-ger**-i evc-i irtifa‘ / Ḥikmet-serāy-ı dehrde ḥurşid-fiṭratuñ
 M5/V/8 Mir‘āt-ı ruḥuñda **cilve-gerdir** / Envār-ı tecellī-i ilāhī
 M6/I/3 **Cilve-gersün** vaḥdet-i zātuñla peydā vü nihān / Kimse bilmez zāhir ü bāṭında zātuñ bī-niṣān
 M6/III/1 Gencsün gencine-dāruñ evliyā-yı kümelīn / Şems-i zātuñ **cilve-ger** çeşm-i ḥalāyık dūr-bīn
 G18/1 Derūn-ı tīre-i zühḥād pür-jeng-i sivādur hep / ‘Acep āyīnelerdir **cilve-ger** rüy-ı riyādır hep
 G298/3 Rüy-ı maḳşūd olsa da āyīnemüzde **cilve-ger** / Sīr-çeşmüz rü‘yet-i dīdārdan şimden gerü
 T1/3 Alnında daḥi tıfl iken nūr-ı şalābet **cilve-ger** / Peydā zāmīrinde tamām fehḥ ü ḥired rüşd ü zekā

cilve-künān [1] cilve ederek, cilvelenerek. <KO, Cûdî>

- G340/2 Çemān u **cilve-künān** beñzemez mi gülbünler / Fezā-yı bağda eṭfāl-ı ḥorde-sālelere

cilve-nāk [1] cilveli, işveli, nazlı.

- M5/III/7 Ol gülşene ḳadd-i **cilve-nākūñ** / Āşüfte-nihāl-i tāze-resdir

cilve-nümā [1] cilve gösteren; kendini gösteren, cilve yapan, cilveli. <KO, Cûdî,

Kanar/2>

- G279/1 Her dīdede bir şüret ile **cilve-nümāsın** / Bīñ renge girer bûḳalemün-naḳş-ı cefāsın

cilve-nümā olmak [1] zuhur ve tecelli etmek. <YTL>

- G36/2 Ḥüsñüñ ki **ola cilve-nümā**-yı ḥarem-i ḳuds / Ervāḥa düşer ḡulgule-i ḥayret-i dīdār

cilā [3] parlaklık, revnak (bkz. tāb). <KT, KO>

- K13/40 Ol ḥāk-i ḥaḳīrūñ ḳamaşur dīde-i ḥurşid / Mir‘āt-ı zāmīrinde olan tāb u **cilādan**

- K14/58 Mir‘āt-ı zāmīrūñ nice taşvīr olunur kim / Başdan başa ḥurşid gibi tāb u **cilādur**

- K25/39 Mir‘āt-ı zāmīrūñde olan tāb u **cilādan** / Mecmū‘a-i envā‘-ı teşāvīr-i ḥisānsın

cins [1] kumaş, meta’. <Dihhudâ, Seccadî/1> Tanıkta sözcük, doğrudan bu

anlamda kullanılmıştır. “Müşteri-i cins-i kemāl”, olgunluk metanın / kumaşının alıcısı olarak düşünülebileceği gibi, olgun türdeki şeylerin alıcı olarak da düşünülebilir.

- K12/45 Görmedim olahı sūdā-ger-i kālā-yı suḥen / Ṭab‘-ı pākūñ gibi bir müşteri-i **cins**-i kemāl

cinān [6] cennetler, bahçeler, uçmalar, “cennet”in çoğulu (bkz. cennet). <KT>

- K3/61 **Cinānda** olmasa ger şād-merg olurdu hemān / Sürür-ı da‘ vet-i bî-şekk ü irtiyābında
- K6/21 Güzer ederse olur gül-sitān-ı küyından / Nesīm-i şubḥ-ı **cinān** şarşar-ı zemistānī
- K10/1 Hurrem şitāda Edrine şehri **cinān** gibi / Sārī leṭāfeti ten-i ḥākīye cān gibi
- K27/5 Gül-i şad-berg-i cemālinden olup bŷ-āver / Eyledüñ meclisimiz bāğ-ı **cinān** hoş geldüñ
- K28/39 Çıkdı beyāza nakşı görince oṭāguñı / Istebraḳ-ı **cinān** gibi ḥuld-ı berīn ile
- G300/2 Reng ü bŷ şayf u şitāsında tağayyŷr düşmen / Ruḥ degŷl berg degŷl bāğ-ı **cinān** ancak bu
- cirm** [4] cisim, ruhsuz cisim; büyüklük, hacim. <KT, Kanar/2>
- K10/14 Dönmüş o faşş-ı ḥāteme **cirm**-i zemīni kim / Koynında şaklar ehl-i nazar ḥırz-ı cān gibi
- K10/15 Ḥaḳḳā ki zıll-ı re‘ fet-i ḥākān-ı Rŷm ile / **Cirm**-i sevād-ı dil-keşi Hindŷstān gibi
- K18/49 Ola vŷcŷdına bu ḥayme cāy-ı āsāyış / Ki **cirm**-i şemse-i zerrīni āfitāb olmış
- K36/6 O ṭuğrā kim hilāl-i āsumān-ı baḥt u devletdir / ‘ Aceb mi bedr olup ḥiç ḳalmasa **cirminde** noḳşanı
- cism** [21] insan ve hayvan bedeni, gövde, ceset, ten. <KT, Ahterī>
- K6/52 Terānesiyle olur rŷḥ o deñlü mest-i neşāṭ / Ki dām-ı **cism** ile fark eylemez gül-istānı
- K12/65 Ža‘ fim ol mertebedir kim ḳalem alduḳça ele / **Cism**-i bārīkimi ṣanneyelerim ol ḥāmede nāl
- K25/35 Mizān-ı ḥaḳīkatde bulunmaz saña hem-deng / Ser-tā-be-ḳadem **cism** degil cevher-i cānsın
- M1/IV/3 **Cismŷñ** ki oldu dāḥil-i ser-menzil-i ‘ adem / Ḳaldı reh-i firāḳda ḳavm u ḳabā’ ilŷñ
- M1/VI/2 Ḥāk-i siyāha kim ḳodılar **cism**-i pākŷñi / Şan defn-i ṣulmet eylediler ḳabre nŷr ile
- M2/II/10 Etdi eşeri **cismimi** pŷr-nāle-i şeb-gerd / Yā Rab ne ‘ aceb āteş imiş nā’ire-i derd
- M2/IV/10 Āteşlere yak āh ederek **cism**-i zebŷñuñ / Maḥşer-geh-i dāğ eyle sŷveydā-yı derŷñuñ
- M5/VI/6 **Cisminde** ḳalur mı tāb-ı lerziş / Ol bī-dilde kim ḥiṭāb edersŷn
- M10/I/1 Döndŷm hilāle ža‘ f ile **cisminde** yok mecāl / Nān-ı cevīnim etdi felek bedr iken hilāl
- M10/I/4 İki hilālī bir yere peyveste ḳılsalar / Ṭāḳ-ı revāk-ı **cismim** olurdu hezār sāl
- M10/I/7 Şaḥş-ı ḥayāl dīde-i ‘ ibretle baḳsa da / Teşḥiṣ ede hilāl ile **cismim** zihī ḥüzāl
- G25/4 Raḥm eyle hezār-ı dile ey nāmiye-i derd / Zīr-i ḳafes-i **cismimi** yer yer gül-i dāğ et
- G157/4 **Cismŷmŷz** bir kāha döndŷrmüş belā cezb etmede / Kehrŷbā-kār eyleyen ḥāşiyet-i āmālŷmŷz
- G159/5 Biz Nā’ ilī bu ža‘ f ile bu **cism**-i zerd ile / Pāmāl-i rāh-ı zillet olan kāh-ı ḥasretŷz
- G255/4 Edŷp Gŷlşen pŷr gül bŷselerle **cism**-i ‘ uryānın / Şafā kesb etdŷm ol şŷḥuñ nihāl-i ergavānından
- G371/5 Ġırbāl ederse **cismi** mŷjeñ sŷziş-i ciger / Peykān-ı saḥtın āb ede tŷri bulunmaya
- cism-i laṭif** [1] beş duyu ile fark edilmeyen cin, melek gibi cisimsiz şey || çok güzel kadın.
- <KT, OTAL>
- G365/2 Gül-berg-i cān imiş ṭotalum yine bārdur / **Cism-i laṭif** ü pākŷñe pīrāhenŷñ dāḥi
- cism-i nizār** [4] zayıf vŷcut. <OTAL>Nāilī bu terkibi, 1. şahıs için kullanarak zayıf bir vŷcoda ve bŷnyeye sahip olduḳunu ifade etmiştir.
- M10/I/2 Zerrīn sebīke-i mehi ḳılmış hilāl eden / **Cism-i nizār** u zerdimi ḡam pŷtasında ḳāl
- G176/2 Mesīḥā terk imiş **cism-i nizārı** şarṭ-ı seyyāḥī / Tecerrŷd pīş-gehinde ḳayd-ı bār-ı sŷzen olmazmış

G365/4 ‘ Ārif düşer mi kaydına **cism-i nizār** için / Bir ‘ ankebūt-hāne kadar meskenün dağı
Kt11/2 Bî-tâbdur Allah bilür **cism-i nizārum** / Nısf-ı meh-i şa‘ bāndan hilāl-i ramazāndan

cūy, cū [24]

1. akarsu, dere, nehir, çay; ırmak, su. <KT, Kanar/2>

- K1/11 Ol feyz kim selāset-i nazmımdadır anı / Ne **cūy**-ı selsebîl ü ne āb-ı zülāl eder
K1/12 Muhtārım olsa semt-i Fuẓulî nazar kılan / **Cūy**-ı tabî‘atım Şa‘ u Ceyhūn hayāl eder
K10/2 Olmuş ‘urūḡ-ı ḥāk-i zemīn ile **cūyları** / Āmiḡte-i vücūd ile rūḡ-i revān gibi
K10/5 Mestāne **cūylar** el uzatmış miyānına / Āḡūş-ı ‘izz ü nāzda bir dilsitān gibi
K10/10 Etmiş iḡāta her tarafın **cūylar** tamām / Seyl-āb-ı eşk-i dīde-i ḡasret-keşān gibi
K10/17 Şahn-ı serāy-ı şāhda **cūlar** şadā verir / Zencir-i ‘adl-i dergeh-i Nūşirevān gibi
G11/6 Ey naḡl-i tāze uğrasa gül-zār-ı kūyuña / Gül-bün-firāz-ı düzaḡ olur **cūy**-ı āfitāb
G12/1 Semt-i ḡirmāne düşer teşne-leb-i **cūy**-ı taleb / Tīh-i ḡayretde ḡalır germ-rev-i sūy-ı taleb
G44/1 **Cūlar** o denli şāf ki rūḡ-ı revānlanur / Feyz-i nesīm-i şubḡ ile ezḡar canlanur
G45/2 Mir ‘āt-ı **cūya** ḡusrev-i gül nāzır olmasun / ‘ Ālem-nümā dedikleri peymāne kendidir
G75/5 Bu hengām-ı şaḡabda Nā ‘ilī maḡbūb ile meyden / Çemende **cūylar** āyīne-i naḡş-ı ferāḡuñdur
G125/1 Serv-ḡadler ki çemen-zāra ḡıram-āver olur / **Cūylar** ḡatre-zenān bāḡa peyām-āver olur
G151/1 Sünbüllerin ki zīb-i gül eyler ḡabībümüz / **Cūlar** olur çemende şabā-veş raḡībümüz
G183/5 ḡoşā leṡāfet-i nazm-ı selīs ü ḡaḡṡ-ı mezāk / Ki āb-ı çeşme-i ḡurşīd **cūya** şıḡmaz imiş
G184/6 Olup mecmū‘a-i gül āh-ı bülbulden perākende / Şabā **cūlarla** evrāk-ı perīşānımı devşürmüş
G234/5 Gördün tevāzu‘ın leb-i **cūy**-ı niyāzda / Ol naḡl-i nāz geşt ü ḡüzārındasın ḡönül
G291/1 Seyr edün **cūlar** ile bād-ı bahāruñ cengin / Nice bulmuş iki dīvāne ḡörün hem-rengin
G340/7 Varaḡların gül-i ter dökdi Nā ‘ilī **cūya** / Bahār mevsimidür kim baḡar risālelere
G369/1 Oldı eşküm ḡülşen-ārā-yı heves **cūlar** gibi / Aḡdı ḡönlüm bir nihāl-i ‘işveye şular gibi
G370/2 İzṡrāb-āver-i envār-ı ruḡuñdur nigeḡüm / Baḡr-ı ‘ummān ile āmīziş eden **cūy** gibi

cūy-ı sirişk [4] gözyaşı nehri.

- G234/2 Başundan aşdı **cūy-ı sirişk**-i cefā yine / Ol serün ārzū-yı kenārındasın ḡönül
G383/4 Her bir müje ki **cūy-ı sirişkümle** döküldi / Hep geldi reh-i eşk-i firāvāñımı tıttı

2. arama, araştırma; dilimizde yalnızca bu terkip içinde kullanılır. <KT>

- K9/30 Cüst ü **cūy**-ı kef-i iḡsānuñ olursa ḡöresin / Ḥāk-i ednāda ne gevhherleri pinḡān etmiş
G370/3 Cüst ü **cūy**-ı ḡam-ı çevgān-ı ser-i zūlfuñ eden / Āfitāb olsa da pāmālūñ olur ḡūy gibi

cū‘ [1] açlık. <KT> Aşağıdaki tanıkta “def-i cū” terkibi “açlığı gidermek”

anlamındadır (bkz. def‘).

- K28/15 Ey ḡ‘āce-i ser-āmede mümkün deḡil midir / Maḡşūd def‘-i **cū‘** ise nān-ı cevīn ile

cudā [6] ayrı, ayrılmış, firkate düşmüş, ayrılığa düşkün, ayrı kalmış, uzak düşmüş.

<KT, Kanar/2>

- K4/5 Çāšnī-senc-i tīg-i bīdādım / Dāğ-ı her-pāre-i **cudā**-yı dilim
 K14/68 İskender dāğ-ı dil olan āb-ı hayātuñ / Ser-çeşmesi ol bādiyeden hayli **cudādur**
 M1/II/5 Sen māhdan **cudā** bize bu ‘ālem-i ferāh / Bir teng ü tār hōcreye beñzer serācı yok
 M2/I/9 Hāşā ki bu vādīde **cudā** eyleye mihrūñ / Dest-i dil-i luţfuñ gibi dāmenden ilāhī
 M12/I/1 Göñül bigānelerle āşınadır yā Resūla’l-lah / Der-i devlet-me’ābuñdan **cudādur** yā Resūla’l-lah
 G366/3 Eţfāl-i şehr lāne-i tenden **cudā** gönül / Döndürdiler kebūter-i āvāreye seni

cudā düşmek [1] ayrı ve uzak bulunmak, uzak kalmak. <YTL, ÖTS>

- G149/2 Zihī ta‘alluq-ı pervāne kim yanar kül olur / Ölünce şem‘-i şeb-efrūzdan **cudā düşmez**

cullāb [5] müşhil gibi kullanılan bir şerbet; gül suyu. <KT, Ahterî>

- K1/40 Ey tālib-i qarābe-i **cullāb**-ı ‘āfiyet / Devrān şakın şakın ki saña mekr ü āl eder
 K14/13 Sākīlerinūñ bādesi **cullāb**-ı maḥabbet / Muṭrıblarınūñ nağmesi kânūn-ı vefādır
 K14/67 Ol menba‘-ı feyzim ki ser-i rāh-ı suḥende / Nevg-i kalemim lüle-i **cullāb**-ı edādır
 M2/I/4 Dil-ḥasteye terkīb-i müdāvā nefesūñden / Dil-teşneye **cullāb**-ı şifā seden ilāhī
 G229/4 Mümkin mi o lebden dil-i şad-pār mezāka / **Cullāb**-ı şeker-ḥande-i duş-nāma taḥammül

cunbān [1] kımıldayan, hareketli, sallanan. <YTL, Kanar/1>

cunbānī [] tahrik edicilik. Sözcük “cünbānı” biçiminde de okunabilir.

- K6/18 O şeh ki pīş-i nigāh-ı tegāfülinde Kazā / Ne mümkin eyleye izhār-ı tīg-i **cunbānī**

cur‘a [16] bir yudum içilecek şey, özellikle şarap. <KT> İçildikten sonra kadehin

dibinde kalan şarap artığını, tortusunu ifade eder.

- K2/5 Şafā gider keder-ālūd olur bu meclis-i üns / Ne **cur‘asında** ne şāfinda keyf ü kār ḳalır
 K5/26 **Cur‘a**-i cāmın edüp pīş-keş ‘ārif-i cām / Rūḥ-ı ‘aşşāra kırabıyile şunar şahbāy
 M5/III/10 Ey şaḥne-i kişver-i tegāfūl / Maḥmūruña nīm **cur‘a** besdir
 G22/5 Kem **cur‘a**-i ḥaṭā ile ol günde Nā‘ilī / Ḥ‘āb-ı ḥumār olur sebeb-i intibāh-ı mest
 G30/7 Ḥarābıyuz o meyūñ Nā‘ilī ki **cur‘asıdır** / Şabāḥ-ı ḥaşre dek ārām-ı ḥātır-ı Cemşīd
 G44/3 Mey-ḥāne **cur‘alarla** Bedeḥşān u her ḥumı / Yākūt-ı nāb u la‘l-i müzāb ile ḳanlanur
 G47/5 Dem-i şehirde görür Nā‘ilī ‘aḳīḳ-i meyūñ / Kemīne **cur‘asını** aḥter-i Yemen maḥmūr
 G132/2 Mestüz o bādeye ki içüldükçe **cur‘ası** / ‘Ālem ḥarāb-ı zemzeme-i nūş nūş olur
 G177/5 Ḳadeḥ leb-ā-leb ü ḥumlar teḥi tenük zarfān / Şemīm-i **cur‘a**-i ḥ‘āhişle mest olup ḳalmış
 G231/2 Ne **cur‘ası** ḥūn-ı ciger sākīsi dest-i ḡamzedür / Ḥayrān-ı keyt ü kārıdur bir özge şahbānuñ gçñül
 G331/1 Doymazuz cām-ı Cem ü sāğar-ı Cemşīd olsa / Bize teh **cur‘a**-i peymāne-i ümmīd olsa

Kadehi içebileceğinden fazla su ile doldurup da içemeyerek kadeh dibinde artırmak halkça hoş görülmez. Hele bunu dökmek israf sayılır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 95>

Aşağıdaki tanıkta “cur‘aların israf olunması” onun yere dökülmesi olarak algılanmalıdır.

- G305/3 Tek hemān pīr-i muğān ḥumları iḥrāz etsün / Ġam degül her ne ḳadar **cur‘alar** işrāf olsa

Eskiden harabat müdavimleri arasında son cur'ayı yere dökmek bir âdetmiş. Bastığımız toprak binlerce insan ve sayısız rindan vücudunun zerrelerini de barındırdığı için bu vücutlara ait ruhları mutlu etmek gibi bir amaç güttükleri düşünülmektedir. Bu âdetin bir başka izahında Şarap Tanrısı Bakus'un nasibi olarak şarabın toprağa döküldüğü ifade edilmiştir. Toprağa şarap ya da su dökme, cömertlik simgesi, dostları ve eskileri hatırlama olarak değerlendirilmiştir. Aşağıdaki tanıklarda bu âdete göndermek yapılmaktadır.

<Seccadî/1, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 95, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 218>

G23/2 Vâ' iz ne bilür meretebe-i pîr-i muğânı / Tâ olmayıcak **cur'a** gibi hâk-i reh-i mest

G198/4 **Cur'a**-veş pâyüñe yüzler mi sürerdük sâkî / Olmasa cevher-i iksîr-i şarab hâk-i rehüñ

G308/2 Teh **cur'ası** üftâde be-hâk olmadan ammâ / Her kaçresi biñ neşveye âmâde bulunsa

G374/2 Şarâbı nûş edüp âheste döksek **cur'asın** hâke / Kadeh destünde şûfî sübha-i şad-dâne olmaz mı

cur'a-dân [2]

1. yolcuların erzak ve şişelerini koydukları deri kese; abdalların kemerlerine astıkları üzeri çifte “Yâ Ali!” işlemeli sahtiyan esrar mahfazası demektir. Nâilî, aşağıdaki tanıkta, “rind-i kalender”lerin “cur'a-dân”larında “ğubâr-ı hayret” ve “esrâr-ı Hâk” taşıdıklarına dikkat çekmektedir. Onay (2000. 97) da bu sözcüğün “esrar kabağı” manasına kullanıldığını ilâve eder. Gölpınarlı'nın (2004. 70) konu hakkındaki izahatı tanıgın daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. “Abdalların, Bektaşîlerin, hta Mevlevîlerin bir kısmının esrara düşkün olduklarını birisinin sunduğu esrar kabağından herkesin bir nefes çektiğini biliyoruz.”

<Steingass, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 70, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 97>

K32/5 Benem o rind-i kalender ki **cur'a-dânında** / Ğubâr-ı hayret ü esrâr-ı Hâk kemâhîdir

2. içki kadehinin dibinde kalan kısım; şarap artıklarının döküldüğü kap. <OTAL>

G169/2 Neşve-dâr-ı hayretüz bir **cur'a-dân**-ı feyzden / Ne sifâl-i meh ne câ-ı âfitâbuñ mestiyüz

cur'a-nûş [1] içki içen; kadehi dibine kadar boşaltan; yudum yudum içen.

<Kanar/2, Steingass>

G131/3 O bezm-i hâşdan ben **cur'a-nûş**-ı cām-feyzem kim / Şarâb-ı şâfdan da hūn-ı dil tağyîr olunmuşdur

cüst []

1. arama, araştırma; sorup soruşturma. <KT, Kanar/2>

cüst u cū, cüst-cū [7] araştırıp sorma, teftiş ve tahkik; sorup soruşturma, arayıp sormak.

<KT, Kanar/2>

K9/30 **Cüst ü cūy**-ı kefi ihsânüñ olursa göresin / Hâk-i ednâda ne gevherleri pinhân etmiş

G101/3 Ne olur nâz kadar çeşmüne mûnis ne niyâz / **Cüst-cūya** seni gönümce dil âvâre bulur

G370/3 **Cüst ü cüy-**ı ham-ı çevgân-ı ser-i zülfün eden / Âfitâb olsa da pâmalûn olur güy gibi

G384/2 **Cüst-cû** eyleyicek dilleri zülfünde haţuñ / Fitne yer bulmadı çâh-ı zeķanuñdan gayrı

2. eli ayağı çabuk, hareketleri seri olan, tetikte. <KT>

K3/50 Zihî tekâver-i endîşe-rev ki ‘âciz idi / Berîd-i **cüst**-ı nazar sür’at-i şitâbında

K21/5 Kâlem ki hâdim-i hîdmet-güzâr-ı dergehidir / O deñlü çâpük ü **cüst** ol kadar şigîbâdır

cüst ü çâpük [1] hızlı ve çabuk. İki sözcük birbirinin eş anlamlısıdır ve birlikte kullanılır (bkz. çâpük ü cüst). <KT>

K3/22 Ne deñlü emr-i ma’âşında **cüst u çâpük** ise / O deñlü kâhil olur âhîret hisâbında

cuyüş [1] askerler, ordular, ceys’in çoğulu. <Cûdî, Kanar/2>

K8/4 Dike burûcına a’lâm- nuşret ol hışnuñ / **Cuyüş**-ı ma’ reke-ârâ-yı ceng-perdâzı

cûd [21] cömertlik, el açıklığı. <KT, KO> Kasidelerde, memduhun cömertliğini ifade etmek için kullanılmıştır.

K2/29 Bununla sâha-i pehnâ-yı **cûdın** eyle kıyâs / Ki çarh o sâhada mevhumê bir gubâr kalur

K2/35 Ğinâ-yı **cûdûñ** ile zimmet-i halâyıkda / Ne ‘izz-i devlet ü ne züll-i ittikâr kalur

K6/40 O şehriyâr-ı melâ’ik-sipâh-ı ‘âlem-i **cûd** / Ki her kademde eder bezl keff-i ihsânı

K12/55 Âb-veş yerlere geçsün o tabî’at ki değıl / Zât-ı pākūñ gibi bir menba’-ı **cûda** meyyâl

K13/32 Başşında kerîmâ ki Hudâ ta’biye kılmış / Eczâ-yı vücûduñ kerem ü **cûd** u seḥâdan

K16/10 Baḥr-ı ihsânı gelüp cûşa güher-pâş olıcaḳ / Mevc-i deryâ keff-i **cûdıyla** olunmaz teybîn

K16/14 Ol serâyı nazar-ı nâmiye-kâr-ı **cûduñ** / Etdi revnaḳ-şiken-i bâğçe-i ḥuld-ı berîn

K17/18 Ma’delet-kâr u kerem-pîşe ki olsa yaraşur / ‘Adline Nüşirevân **cûdına** Hâtem meftûn

K17/29 Nice taḳlîd olunur **cûduña** kim ‘âcizdir / Şarf-ı yek-rûze-i dest-i keremünden Kârûn

K19/35 Bir tebessümle olur bâr-geh-i **cûduña** / ‘Uḳde-i ḥatır-ı erbâb-ı ma’ârif münḥal

K20/1 Ey baḥr-ı **cûd** u mekrûmetüñ pāk gevheri / Ey zât-ı pākūñ efser-i iḳbâl zîveri

K20/20 Şağ ol hemân sa’âdet ü devletle kim olur / **Cûd** ehlinüñ ‘inâyet-i Hâḳ yâr u yâveri

K21/9 Huceste-zât-ı mükerrrem cenâb-ı defterdâr / Ki sâha-i kerem ü **cûdı** halka mer’âdir

K23/21 O ebr-i nev-bahâr-ı mekrûmet kim gevher-efşândır / Kef-i **cûdı** şenâ-kârân-ı maḳziyyü’l-merâm üzre

K26/7 Sitem iḳlîm-i **cûdından** sürülmüş şaḳş-ı bî-rağbet / Ḥarîm-i ḥâş-ı luḳfında kerem ‘abd-ı müdebberdir

K28/62 Ol nâ-tüvâna ancaḳ olur dil-nevâzlık / Bu luḳf u **cûd** ile bu ‘atâ-yı rezîn ile

K29/27 Eyyâm-ı devletünde o âlüfte şâd olur / Olsun mülâzim-i der-i **cûd**-ı mürüvvetüñ

K32/4 Be-ḥaḳḳ-ı ḥân-ı gedâyî-i ni’met ü **cûduñ** / Yanımda mâ’ide-i feyz-i şubḥ-gâhîdir

K33/9 Şâḥ-ı âmâle kâlem urmasa dest-i **cûdı** / Meyve-i devḥa-i iḳbâli olur mıydı nefîs

cûd eylemek [2] cömertlik göstermek. <Kanar/2>

M13/II/2 Dû-cihâna şefâ’tüñ besdir / Luḳf u **cûd eyle** yâ Resûla’l-lah

M13/III/2 Cümle ‘âşîlere müderressün / Bezl ü **cûd eyle** yâ Resûla’l-lah

cüş [5] coşma, kaynama, galeyan, huruş; coşku. <KT, KO, Kanar/2>

K18/13 Kılup ya hûn-ı me'âdin 'urûk-ı hâkde **cûş** / Güzâriş-i tef-i hûrşîd ile müzâb olmuş

G77/7 Vakt-i **cûş**-ı erbâb-ı suhandır Nâ'îlî / Eylesünler tarh-ı şî'ri dil-güşâ nevrûdur

G212/5 **Cûş**-ı 'arâk şikenlerin etdikçe selsebil / Kâat kâat degül mi lâyık-ı şâbâş gerdenün

cûş etmek [1] coşmak, kaynamak, taşmak. <Kanar/2>

G319/4 Maḥabbet-i dil-nişin-i câme-kârân-ı riyâ olmaz / O mey her ḥumda **cûş etmez** o feyzi râyegân şanma

cûşa gelmek [1] coşmak. <KT>

K16/10 Baḥr-ı iḥsânı **gelüp cûşa** güher-pâş olıcaḡ / Mevc-i deryâ kef-i cûdıyla olunmaz teybîn

cûşîde [1] kaynamış, coşmuş; coşkun, coşup kaynamış. <KO, Kanar/2>

K5/8 Ḥum-ı taḥ'umda ki **cûşîde** olur bâde-i feyz / Pür eder kaṭresi bu nûh kadeḡ-i minâyı

cûşış [6] kaynama, galeyan, coşma; kaynayış, âşub, taşış; coşkunluk. <KT, KO,

Kanar/2>

K4/44 Mâtem-efrûz-ı şad-merg-i ecel / **Cûşış**-i girye-i ġazâ-yı dilim

K7/56 Bu mâcerâyı ki 'ilmûn muḥîtidir etmiş / Rızâ-yı **cûşış**-i seylâb-ı vehme sedd-i sedîd

K35/7 O şâdırvân ki vaż' olmuş nazar-ġâhında bî-mânend / Hüveydâdır bihiştün **cûşışinde** nice âşârı

G116/3 Taḥ'imuz oldu müntehî 'ışk ile bir maḡâma kim / Kaṭreye tâb-ı **cûşış**-i nehr-i Furât verdiler

G319/6 Zamân-ı furşatı fevt etme furşat neh-i sâ'ildür / Maḡall-i feyz-i **cûşış** ġâh gehdür her zamân şanma

G380/4 Çıkarıdı **cûşış**-i dil bâm-ı 'arşa / Sirişk-i dîde-i fevvâre-cûşı

cûyâ [5] arayıcı, arayıp soran, araştıran; talip. <KT, Kanar/1, Kanar/2>

G64/3 Vâ'iz sözün erbâb-ı nazar bir pûla almaz / **Cûyâ**-yı güher nâkid-i her-ġâh degildir

G64/8 Ser-çeşme-i hûrşiddedir Nâ'îlîyâ Feyz / **Cûyâdır** o kim himmeti kûtâh degildir

G150/1 Bûy-âşinâ-yı zülfi Leylî-şemâ'ilüz biz / Ey ḡadî-i maḡabbet **cûyâ**-yı maḡmilüz biz

G269/1 Mürşid-talebân 'ışk ile medhûş görünsün / **Cûyâ**-yı Felâṭun ise ḡâmûş görünsün

G297/5 **Cûyâ**-yı himmetüz ṭatalum biz de Nâ'îlî / İrşâd ümîdi ile tarîḡ-ı reşâde rû

cûy-bâr [1] nehir, dere, akarsu; ırmak. <KT, Kanar/2>

G230/1 Çâk etdi câmesin atılup **cûy-bâra** gül / Beñzer ki yandı âteş-i âh-ı hezâra gül

cûhelâ [1] cahiller, bilmeyenler, "câhil"ın çoġulu (bkz. câhil); bilgisizler, cahiller;

yontulmamışlar, kaba insanlar, görgüsüzler. <KT, Cûdî, Kanar/2>

K13/44 İşbâta ne ḡâcet ki degil farḡda 'âciz / Ednâ nazaruñ ehl-i kemâli **cûhelâdan**

cüll [1] çul, paçavra; palan. <Kanar/1> Aşağıdaki tanıkta köpek ve katır postu

kastedilmiştir. Divan'da "çull" şekli de kullanılmıştır (bkz. çull).

K3/19 Kûtaş-ı şevketi zîb-i ḡazân-ı mezbele-keş / Kûmâş-ı devleti **cüll**-i ester ü kilâbında

cülûs [1] oturma; bir hükümdarın tahta geçmesi, tahta oturma, tahta geçme. <KT,

Kanar/2>

cülûs etmek [1] tahta oturmak, tahta geçmek. <Kanar/2>

G30/1 **Cülüs edince** hâmel taht-gâhına hırşîd / Berât-ı ‘işreti rindânun oldu hep tecdîd

cümle [16]

1. mecmu, top, birikmiş miktar, toplam miktar veya meblağ; grup. <KT, Kanar/2>

K9/5 Evvelîn **cümle**-i pür-zûrunı Hızır-ı tevîk / Âhirîn ma‘ reke-i Rüstem-i destân etmiş

K9/29 **Cümle**nün aḥḳar u nâçizidür ammâ eṣerin / Nazm u inşâda ne Vaşşâf u ne Saḥbân etmiş

K14/10 Esbâb-ı tarab **cümlesi** âmâdedir ammâ / Ne nuḳl u ne sāgar vü ne mey ḡuşşa-zedâdır

K17/48 **Cümleden** bu suḥen-ârâ-yı şenâ-guster kim / Vâḳf-ı endîşesidir ‘âlem-i feyz-i Bîçün

K21/16 O ber-güzîn ḥalef-i dūd-mân bi-ḥamdi’l-lah / Ki ḥoş-nüvislerün **cümlesinden** a‘ lâdır

K37/15 Berâber olsa ḥaḳîḳatde **cümle**-i evḳât / ‘Azîz olur mı merâtibde bâm-dâdı ḳadar

2. bütün, hep; tüm, tümüyle, baştan başa her şey, herkes. <KT, Kanar/2>

K3/37 Ki mündericdir o sultân-ı **cümle**-i rüsûlün / Sa‘ adet i ebedî midḥat-i cenâbında

K3/62 Zihî Burâḳ-ı peyâmbere-süvâr u ḥuld-şabl / Ki ser-tavîle idi **cümle** devâbında

K19/18 Devletün **cümle** mühimmâtını iḥrâz etmek / Ğayre düşvârdır ammâ saña olmuş eshel

K23/42 Ben ol şâhib-ḳırânım kim edüp pây-ı ḳalem sür‘at / Yazılmış dâsitânım **cümle** pür-ı ibn-i Sâmi üzre

K28/29 Saḥḥ u gerî nizâ‘ını ḳaldırdı ḥâkden / **Cümle** ḳılâ‘ını etdi berâber zemîn ile

M1/I/4 Bitsün siyeh-derün idüğün **cümle** kâ‘inât / Etsün kebûd iken nemedün dūd-ı dil siyâh

M13/III/2 **Cümle** ‘âşîlere müderressün / Bezl ü cûd eyle yâ Resûlallah

G18/3 Cihân-ı vâjgün-na‘l-i maḥabbet özge ‘âlemdir / Gedâdır şâhlar **cümle** gedâlar pâdişâdır hep

cümle cihân [1] bütün dünya, herkes.

K18/14 Değil vücûdına âbun sebeb bu **cümle cihân** / Nuḳûd-ı bezl-i kefi şadr-ı kâm-yâb olmuş

cümletü’l-mülk [1] bütün mülkler, bütün memleketler.

K8/32 Serây-ı şeş-cihetün şâh-ı **cümletü’l-mülki** / Ricâl-i ‘âlem-i ḡaybuñ nedîm-i dem-sâzı

cünbiş [28]

1. kımıldanma, hareket, kımıldayış, hareket ediş; sallanma, kıpırdama, oynama. <KT, KO,

Cûdî, FZ, Kanar/2>

K25/22 Sebbâbe-i idrâk tıyar **cünbişün** ancaḳ / Cân ma‘ nî vü elfâz beden sen çü beyânsın

K25/49 Nefsünde olan **cünbişi** merdâne şanursın / Yokdur ḥaberün suḥre-i merdân u zenânsın

K30/4 Bîm-i ser-pençe-i ‘uḳḳâb-ı felek n’eyleyeyim / Tâb-ı **cünbiş** ḳomamış bâl-i ḡarâmımda benim

G24/2 Şaḳın ey şūḥ şaḳın sūziş-i dilden ki eder / Dâmen-i nâzuñı bir **cünbiş**-i âhıyla şikest

G180/3 Hezâr-ı dilde tâb-ı **cünbiş**-i âh olduğın görse / Olur ol tâze berg-i gül-şen-i ḥubî hemân âteş

G263/6 Her **cünbiş** eylemez dile miḥrâb ḳaşlarun / Her dil-tapîde ḳıble-nümâlık mı eylesün

G293/3 Nefsünde olan **cünbişi** merdâne şanursın / Yokdur ḥaberün suḥre-i merdân u zenânsın

K3/14 Ne deñlü **cünbiş** olur raḥş-ı tünd-i iḳbâlün / Bir iki gün ḥaşr pây-der-rikâbında

Aşağıdaki tanıklarda sözcük, sevgilinin endâmına nispetle kullanılmış ve sevgiliye ait nazikâne tavırlar “cünbiş” sözcüğü ile karşılanmıştır. Cünbiş’in hareket anlamının bir nüansı olarak “salınma, dilbercesine nazlı hareket etme” anlamını da içerdği görülmektedir.

K14/23 Nezzâre-perestân-ı hırâm-ı kad-ı yâre / **Cünbişleri** esbâb-ı tesellâ vü ğmâdır

G6/2 **Cünbişinden** dâğ-ber-dildir ğazâlân-ı Huten / Nâfe-rîz-i kâm h’âhiş kim o kâkıldür baña

G241/2 Hübür **cünbiş-i** ğamzeñ şaf-ı müjġânuñda / Ol kadar çâpük ü çâlâk sipâhî göremem

G275/2 **Cünbiş-i** kâmetine cilve-i refâtına dil / Demesün âfet-i âsâyiş-i ‘ âlem ne desün

G300/3 **Cünbiş-i** ğamze degül cilve-i refât degül / Lerziş-i kâr-geh-i her dû-cihân ancak bu

G328/4 Kâkülün râbîta-bend-i eşer-i **cünbiş-i** nâz / Cilve-i kaddüne peyveste sebât-ı fitne

cünbiş-i dâmân, cünbiş-i dâmen [4] eteğin hareketi, eteğin sallanması.

K24/23 Der-kâr olursa **cünbiş-i dâmân-ı** himmetün / Mir’ât-ı dehrden eşer-i gerd dūr olur

G142/2 **Cünbiş-i dâmen-i** zülfünle perîşânun olup / Ser-i küyünde bir avuc has u hâşâk oluruz

G252/2 Hindü-yı hâlün gibi âteş-perestân-ı ruhuñ / Zaḥm-ı çeşm-i **cünbiş-i dâmân-ı** müjġân görmesün

G329/3 Eşer-i **cünbiş-i dâmân-ı** ser-i zülfünden / Nâz eder hilḳat-i sîm-âba sükün-ı fitne

2. iş, meşguliyet. <Kanar/1>

K6/13 Kalem-rev-i dile ol şeh-süvâr-ı ḥüsnuñ kim / Kemîne **cünbişidür** dest-gâh-ı vîrânı

3. zevk, eğlence; cümbüş. Tasavvuf ehli arasında kullanılan ve “içmek” anlamında kullanılan “cünbüşlenmek” deyişi de bu anlam çerçevesinde düşünülmelidir. <KT, KO, Cûdî, Kanar/2, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 70> Aşağıdaki tanıkta “cünbiş” ilk anlama tevriyeli kullanılmıştır.

G76/2 Bîġânelerle **cünbiş-i** ol naḥl-i nevresün / Âha havâle eyler idim âh tâzedir

4. cünbüş, cümbüş, bir çalgı âleti. Bu çalgı âletinin metal gövdeli bir nevi mandolin olduğunu belirtmiştir. Aşağıdaki tanıkta “cünbiş”ın ortoyunu terimi olarak kullanıldığı görülmektedir. Tanığı düz cümle ve günümüz Türkçesi ile verdiğimizde “Hadiseler rüzgârı, gizliliğin renksiz perdesinden bir cünbiş ile garip şekiller peyda etti” anlamı çıkar. “Cünbiş”ın “uda benzer madenî bir çalgı” olduğu ve ortaoyunu oynatılırken perde arkasında tef ile birlikte veya müstakilen çalındığı düşünülebilir. Bu bağlamda, perdedeki garip şekillerin cünbiş (çalgı/müzik) eşliğinde belirmesi aşağıdaki tanıkta karşımıza çıkmaktadır.

<OTAL, Kanar/2, Redhouse, Nedim Divanı Musiki, s. 67>

K13/16 Eşkâl-i ġarîb etdi ‘ayân bād-ı havâdiş / Bir **cünbiş** ile perde-i bî-reng-i hafâdan

G1/4 Leb-i şûḫ-ı nigâh-ı çeşmün oldukça terennüm-sâz / Eder her **cünbiş-i** müjġânı bir naḳş-ı füsün peydâ

5. ıstırap. <Kantar/1> Aşağıdaki tanıklarda “ızdırıp” ile ilgili kavramların oluşturduğu bağlam, sözcüğün bu anlamını düşündürmektedir. ıztırap’ın da cünbiş gibi hareket anlamı bulunduğu göz önünde tutulmalıdır.

K4/3 Germ-i sîm-âb muẓtarib hâlem / **Cünbiş**-i ğamzeyem belâ-yı dilem

G237/2 Țokunup kâkül-i pür-çinine ğâhî eyler / Dilleri muẓtarib-i **cünbiş**-i nâ-h’âh nesîm

6. titreyiş. <Kantar/1> Aşağıdaki tanıkta “cünbiş”in anlamı alelâde hareket olarak düşünülmemelidir. Çünkü tanığın oluşturduğu bağlamda “körkütük sarhoş olanların gayriihtiyarî hareketleri” ifade edilmektedir ki bu da ancak “titreyiş” olarak nitelenebilir.

G64/1 Pây-ı hîrede ‘ışk güzêr-ğâh degildir / Bed-mestlerûn **cünbiş**i dil-h’âh degildir

7. yer sarsıntısı, deprem. Bu anlam, aslında “cünbiş-i zemîn” terkihi ile karşılanır. <FZ, Steingass> Ancak sözcüğün, mürsel mecaz yoluyla tek başına da bu anlamı karşıladığı, aşağıdaki tanıktan hareketle söylenebilir.

M5/VI/2 Bu **cünbiş** ile ne’üzubillâh / Dil kişverini harâb edersün

8. felek ve yıldızların dönüşü. Bu anlam, aslında “cünbiş-i âbâ” terkihi ile karşılanır (bkz. Şükûn, 1996. 662). Ânenderâc’ta, “cünbiş-i âbâ” terkihi ile özellikle yedi gezegenin (Zuhal, Müsterî, Mirrîh, Âfitâb, Zühre, Utârîd, Mâh) dönüşlerinin kastedildiğini belirtmiştir. <FZ> Aşağıdaki tanıklarda “cünbiş-i âbâ” terkihinin sağladığı anlamın “cünbiş”e indirgendiği görülebilmektedir.

K14/18 Uymaz felegûn devr-i çep-endâzına zîrâ / **Cünbişleri** ârâm-ı dil-i ehl-i hevâdir

G295/4 Felekâ Țokuz sefîneñ kim eder ħabâb-veş dil / Hâzer eyle **cünbişinden** yem-i bî-kenâredür bu

cünbiş-dih [1] hareket veren, hareket ettiren, tahrîk eden.

K5/36 H’âce-i tab’-ı Nizâmî-güherim olsa eger / Hâmse tertûbine **cünbiş-dih**-i kil-k-i nâyî

cünd [1] asker, sipah, leşker; ordu. <KT, Kantar/2>

K17/6 Olmasa kuvvet-i bâzû-yı neşât-ı medhûn / **Cünd**-i ğam mülk-i dile çokdan ederdî şeb-hûn

Cüneyd [2] Cüneyd-i Bağdâdî; evliyaullahtan ve sufi şeyhlerinden biri. Aslen Nihavent’li olup Bağdat’ta yetişmiştir. Salih amelleri ve hakimane sözleri ile büyük şöhret kazanmıştır. <Kâmûsü’l-A‘lâm>

K17/32 Zâhir ü bâtınûn etmiş eşer-i ħaşyet-i Hâk / Maẓhar-ı sırr-ı ‘ibâdât-ı **Cüneyd** ü Zü’n-nûn

T2/2 Mükâşif-i mutlakî meczûb-ı mutlakî tarîk-i dünyâ / **Cüneyd** ü Bâyezîd ü Edhem ü Şiblîye hem-pâye

cünüd [1] askerler, ordular, “cünd”ün çoğulu (bkz. cünd). <Kantar/2>

K17/43 Dest-yârî-i ricâl ile **cünüd**-ı islâm / Devletünde alalar nice kılâ’-ı maḥşûn

cünûn [24]

1. cinnet, delilik, delirme; çılgınlık, çıldırma. [tas.] İbrahim Cûdî (2005. 29), sözcüğün alelâde “cinnet”ten ayrı tutulması gerektiğine dikkat çeker. Cünûn, şiirde ve tasavvufta aşkın ya da cezbenin galebesi karşılığında kullanılabilmesi ile “cinnet”ten ayrılır. Bu nedenle de “cinnet” sözcüğüne yüklenen olumsuzluk ve dışlama anlamı, cünûn’a yüklenemez. <KT, Cûdî, Kanar/2> Tanıklarda da sözcüğün bu ayrım gözetilerek kullanıldığı dikkat çekmektedir.

M3/I/3 Çıkdı beyâza nağş-ı dil-i zû-fünûnumuz / Oldı netice-bağş-ı nedâmet **cünûnumuz**

G28/1 Ey ğamzeleri **cünûna** bâ‘iş / Her ‘işvesi füsûna bâ‘iş

G64/2 Semt-i dil-i hayret-zede vâdî-i **cünûndur** / Evhâm-ı ‘uqûl uğrayacak râh degildir

G132/1 Feyz-i hevâ-yı ‘ışk ile kim şu‘le-puş olur / Dâğ-ı ser-i **cünûn** gül-i destâr-ı hûş olur

G146/2 Şahbâ-yı bî-hüddiden olursak ne deñlü mest / Keyfiyet-i **cünûm** ferâmûş eder miyüz

G146/3 Dil tıflı ğark-ı ni‘met-i nâz-ı **cünûn** iken / Pes-mânde ħ~âr-ı râtibe-i hûş eder miyüz

G210/2 Âbyârî-i **cünûn** laht-ı dil etmiş kârın / Şecer-i âh-ı ‘alev-berk-ı ciger-rîşemüzün

G253/1 Olalı zülfüne hem-silsile sevdâ-yı **cünûn** / Oldı reşg-âver-i zincir-i ħired pây-ı **cünûn**

G253/2 Oldı zülfüne ħire ħîre-dimâğ-ı ülfet / Kıldı âşüfte Felâṭunı mezâyâ-yı **cünûn**

G253/3 Dilde âşüfteğî-i zülfün olmasa der-kâr / Vakf olur bâdiye-i maḥşere gavğâ-yı **cünûn**

G253/4 ‘Âşıkun ruhşat-ı kem-neḫḫa-i âhından olur / Ebr-i tûfân-ı ħired mevce-i deryâ-yı **cünûn**

G304/3 Teferrüc kıl **cünûn** vâdîlerin ey dil tek ü tenhâ / Düşüb dñnbâl-i ‘aḳla ruh-ı Ḳaysı şermsâr etme

cünûn-ı âb [1] suyun artıp coşması, taşması. Terkip akan suyun zincire vurulacak kadar aklını yitirmiş bir mecnûna benzetilmesi nedeniyle oluşturulmuştur.

K10/3 Etmiş **cünûn-ı âbını** efzûn kuhen-bahâr / Zencirini sürürse n’ola keḫkeşân gibi

cünûn-ı ‘ışk [1] aşk çılgınlığı, aşk yüzünden aklını yitirme. Terkibin “cünûn-ı ‘ışkî” biçimine Steingass “erotomania” anlamını vermiştir (2005. 375). Erotomania, “aşırı şehvet düşkünlüğü ve şehvanî fikirlere düşar olmak hastalığı” anlamı taşır ve bu nedenle Nâilî şiirindeki bağlamı karşılamaz.

M3/IV/2 Düşdük **cünûn-ı ‘ışk** ile vehm ü ḫayâle biz / Düş olmaduk zamânede bir ehl-i ḫayâle biz

2. gecenin gelişi, gecenin ortalığı kaplaması. <Dihhudâ> Sözcüğün bu anlamı “cinnet” anlamını da kastedecek biçimde kullanılmıştır. Aşağıdaki tanıkta Sevgilinin siyah saçlarının hevesi geceyi kaplamış ya da cinneti artırmıştır.

G217/4 Arturdu **cünûnuñ** heves-i zülf-i siyeh-târ / Bir ḫastesün ey dil ki şeb-i târda ḳaldun

Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün “Leylî / Leylâ” ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu tanıklarda Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin iki kahramanın aşk hikâyesine telmih yapılmıştır. Mecnûn, özel bir isim olup “cünûn” ile aynı kökten türemiştir ve cünûna uğramış, cinnet

geçirmiş ya da çıldırmış anlamına gelir ve Kays isminin yerine tercih edilir -Mecnûn'un asıl adı Kays'tır-. Nâilî Aşağıdaki tanıklarda "Mecnûn"u çağrıştırdığı gibi, "Leylâ" isminin "gece rengi, gece renkli" anlamından istifade ederek "cünûn"un "gecenin gelişi" anlamını da kastetmiştir. "Cünûn" ve "Leylâ" münasebeti, Ânenderâc'da kendisine yer verilen "cünûnû'l-leyl" terkinde kendisini göstermektedir. Bu terkip, gecenin başındaki alaca karanlık ya da gece karanlığı anlamında kullanılır. .

K17/66 Eylese 'arz-ı likâ zir-i niķâb-ı hâtdan / Leylî-i nazmım eder 'aqlı giriftâr-ı **cünûn**

G122/1 Mecnûna pişvâ-yı hâķîķat **cünûn** yeter / Leylâ-yı 'ışķa rik-i heves reh-nümûn yeter

3. örtme, gizleme, kaplama. <Dihhudâ, Steingass> Tanıklarda sözcüğün bu anlamı ile "manânın gizlenmesi ve üzerinin örtülmesi" kastedilmiştir.

G253/5 Nâ'ilî noktasıdır dâğ-ı süveydâ-yı dilûn / Levh-i hâtırda olan hâşıl-ı ma' nâ-yı **cünûn**

G294/2 'Uķde-i hâtır edüp 'aqla **cünûn**-ı ğamzeñ / Dil-i Cibrîle hevâ-h'âh-ı mecâz eylemesün

G312/2 'Uķde-i hâtır edüp 'aqla **cünûn**-ı ğamzeñ / Dil-i Cibrîli şafâ-cüy-ı mecâz etdi yine

Aşağıdaki tanıkta "nihân" sözcüğü, kelimenin bu anlamda kullanıldığını ve tanıkta sözcüğün "örtme, gizleme" anlamının çağrıştırıldığını teyit etmektedir.

G135/4 Elmâs ise de kâr-ger olmaz bize merhem / Ol dâğ-ı **cünûnuz** ki süveydâda nihânuz

4. yerdeki otların çiçeklenmesi; otların iyice uzaması, bollaşması. <Dihhudâ, Steingass> Tanıklarda sözcüğün bu anlamını çağrıştıracak karîne "bahâr" sözcüğünün kullanılmasıdır. Otların büyüüp serpildiği mevsim olarak düşünülebilecek bahâr, aynı zamanda yerdeki otlar ve çiçekler anlamında da düşünülebilir (bahâr'ın bu anlamı için ilgili maddeye bakınız.).

G107/3 Felâṭûn-ı dili pür-'uķde-i reşk-i **cünûn** eyler / Bahâr-ı rûz-ı hüsnuñ kim dem-i nev-rûz-ı vuşlatdır

G233/2 Pür-gül-i dâğ-ı **cünûn** olsa ser-â-pâ gül-şenûñ / Nev-bahâr-ı hâşre dek pejmürde olmazduñ gönül

G329/4 Tâze sevdâ-yı bahâr-ı hâṭ-ı sebzûñle olur / 'Aql-ı kül mâye-i terkîb-i **cünûn**-ı fitne

cünûn-pîşe [1] çılgın meşrepli, delice hareketler yapan, divane.

G210/1 'İşk hayrânıdır eṭvâr-ı **cünûn-pişemüzûñ** / 'Aql-ı kül vâlihîdûr şûret-i endişemüzûñ

cürm [15] cürüm, kabahat, günah, suç. <KT,KO, Kanar/2>

K2/32 Eyâ şefî'-i güneş pişgân-ı rûz-ı cezâ / Ki **cürm** merhametûñle zelîl ü h'âr ḳalur

K2/46 Nişâb-ı na' tuñ ile Nâ'ilîñüñ oldur ümmîd / Ki **cürmi** mağfîret-i Hâlîķa medâr ḳalur

K12/64 Töhmet-âlûd-ı kemâlim ki felek bahtım ile / **Cürm**-i 'irfânımı işbâta olur şâhid-i hâl

K12/69 Mezheb-i çarḫda fehîm eylemeyem olduĝını / Ma' rifet **cürm** ü hüner töhmet ü endişe vebâl

M2/IV/3 Bu **cürm** ü bu 'işyân ile kim der saña bi'l-lah / Dâmen-be-kef-i h'âhiş-i hayr u ḫasenât ol

M4/VI/3 Neyledi saña dil-i derd-penâhı görsek / 'İşkdan özge nedir **cürm** ü günâhı görsek

M5/VI/8 Bil **cürmüñi** Nâ'ilî hâmuş ol / Ol şulḫa niçün 'azâb edersün

M5/VI/11 Var ka'be-i küyını tavâf et / **Cürm**-i gam-ı 'ışka i' tirâf et

M5/VII/2 Kıl **cürm**-i maḥabbetünle zâhir / Erbâb-ı günehden imtiyâzım

G6/5 **Cürmüm** ikrâr etdüren bismilgeh-i âşûbda / Haşyet-i cellâd-ı çeşm-i pür-teğâfüldür baña

G65/10 Maḥşerde Nâ 'ilî-veş pür-bâr-ı **cürm**-i 'ışk ol / Dâdâr-ı ḥaşra kendün mîzân-ḥarâb göster

G161/5 Nâ 'ilî bir kâhdan da bî-vücûd olsaḡ yine / Bâr-ı **cürm**-i 'ışk ile mîzân-ḥarâb-ı maḥşerüz

G194/5 Nâ 'ilî mu' terif olsa n'ola **cürm**-i 'ışka / Yâr cevri etmez o bî-dilde günâh olmayıcak

Ş3/2 Nedür **cürmüm** be hey zâlim / Baña yâr olmaduñ gitdüñ

Ş3/6 Budur **cürmüm** ki gam-ḡ'arum / Baña yâr olmaduñ gitdüñ

cüz' [3]

1. bir bütünü oluşturan parçalardan her biri). <KT>

K25/8 Her **cüz'**-i tırâşidesi bir ḡancer-i ser-tîz / Ne keşmekeş-i çarḡ ne muḡtâc-ı fesânsın

2. kısım, parça, bölüm. <KT, KO>

K2/18 Ne bād-ı şarşar-ı âh u ne **cüz'**-i ḡâk-i beden / Ne sūz-ı dil ne nem-i çeşm-i eşk-bâr kalur

3. el yazısıyla yazılan kitapların her biri, on yaprak yani yirmi sayfadan ibaret bölükleri.

<KT>

K19/11 Ser-nüvişt-i qalem-i şâni'-i kül **cüz'**-i ḡikem / Münteḡab-nüşḡa-i pâkîze kitâb-ı mücmel

Ç

çâder [3] otağ, çadır, göçebelerin evi, oba, hayme. Ordugâhlarda askerlerin, bekçilerin ve korucuların geçici ikâmetgâhıdır. Kalın bezden, keçe yahut deriden yapıp genellikle tepesi sivri ya da uzunlamasına dikilir. Bir direk ile kurulup etekleri ip parçalarıyla kazıklara bağlanır. <KT, KO, Cûdî, Kanar/2> Tanıklarda biçimsel benzerlikten ötürü felekler, çadır olarak anılmıştır.

K11/3 Müjde ey bâlâ-yı zerrîn-kürsî-i ħurşîd ü mâh / Şaf-der-i nüh bâr-gâh-ı heft **çâderdür** gelen

çâder-i eflâk [2] feleklerin çadırı. Biçim olarak kat kat ve zeminin üzerini kuşatan felekler, çadıra teşbih edilmiş ve bu terkibe vücut vermiştir.

K18/48 Hemişe tâ ki bu vâdîde her temûz u şitâ / Kıyâm-ı **çâder-i eflâk**-i bî-ıtnâb olmuş

G92/3 Nîl-gün **çâder-i eflâk** ki mâtem yeridür / Câhilûn çeşmine bir ġarġa-i kâşî görünür

çâh, çeh [12] kuyu, çukur; yer altı zindanı. <KT, Cûdî, LN>

G54/5 Ey rûh-ı izâfî çıka gör **çâh**-ı bedenden / Te'ġîr ile pûşîdeligün vaġtı degildür

G100/2 Şekve-perdâz-ı zenaġdân olduġun ol ġamzeye / Gürk-i Yûsuf-ġire ey dil **çâhı** söyletmek midür

G158/2 Düşdük zekânun **çâhına** zûlfün hevesiyle / Demdür ki bu meclisde giriftâr-ı kemendüz

çâh-ı Bîjen [1] Bîjen'in Afrasiyab tarafından hapsedildiği kuyu. <Steingass>

G7/2 Olmadı mümkün kemend-i zûlf-i yâre dest-res / Tengnây-ı dehr ġüyâ **çâh-ı Bîjendür** baġa

çâh-ı ser-nigün [1] ters dönmüş kuyu || felek.

Kt12/2 Allâh yekdür olsa da maġbûş ġam degil / Bu **çâh-ı ser-nigûnda** nigeġ-bân olan gönül

çâh-ı zekân [2] çene çukuru. <LN, Kanar/2>

G90/1 **Çâh-ı zekânında** dilün ârâmı tehîdür / Ĥükm-i raşad-ı fitneden eyyâmı tehîdür

G384/2 Cüst-cû eyleyicek dilleri zûlfünde ġaġun / Fitne yer bulmadı **çâh-ı zekânından** ġayrı

çâh-ı zemzem [1] zemzem kuyusu. <Kanar/2, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

K12/34 Ķa' r-ı düzaġ gibi pür-tâb ola **çâh-ı zemzem** / Ma' den-i âhen ü kibrit ola nehr-i salsâl

çâhî [1] çukura ait, çukura ya da kuyuya hapsedilmiş. Tanıkta Yûsuf Peygamber'in kardeşleri tarafından bir kuyuya atıldığına telmih amacıyla kullanılmıştır.

K7/7 Hezâr Yûsuf-ı ġüm-geşte-i emel **çâhî** / Hezâr dîde-i Ya' ġûb iştiyâġ-ı sefid

çeh-i devât [1] divit kuyusu. Mürekkebin konulduğu kap, divit anlamına gelen “devât”, aşağıdaki tanıkta kuyuya benzetilmiştir. Eskiden gökyüzünü inceleyen insanlar, bu işi doğrudan göğe bakarak değil, göğün bir kuyudaki suya vuran aksini izleyerek yaparlardı. Eski rasathanelerde göğün incelenmesine mahsus bir kuyu bulunurdu. Buna, “çâh-ı raşad” ya

da “cāh-ı zīc” denirdi. Aşağıdaki tanıkta divit, uyanış rasadının incelendiği bir kuyu olarak düşünülmüştür.

G69/6 Ben Nā’ilī mühendis-i nazmam **çeh-i devât** / Risto-yı tab‘uma raşad-ı intibāhdur

çeh-i Nîl [1] Mısır, Türklerin idarsinde iken Nil’in taşkınlık derecesini gösteren bir hesap geliştirildiği ve buna “ümmü’l-kıyās”, “mikyās-ı Nîl” denildiği, dereceleri gösteren kertiklerin de “parmak hesabı” olarak isimlendirildiği Mazmunlar ve İzahı’nda kayıtlıdır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 361>Aşağıdaki tanıktan hareketle bu ölçümün, Nil nehrinin suyunun biriktirildiği bir kuyuda yapıldığı söylenebilir (bkz. Nîl).

K25/23 Cāyuñ ki olur tavk-ı benān mışr-ı hünerde / Miķyās-ı **çeh-i Nîl**-i serî‘ü’l-cereyānsın

çeh-nişîn [1] kuyuda oturan, kuyu başında oturan. Eskiden gökyüzünü incelemek için, göğün bir kuyudaki yansımasına bakılırmış (bkz. çeh-i devât, rasād). Şair, aşağıdaki tanıkta şiirini, diğer şairler tarafından bir kuyuda kıskançlıkla izlenen yüksek mertebeli bir yıldız benzetmiştir.

K5/15 Evvelīn mertebe-i şî‘r-i bülendümdür eden / **Çeh-nişîn**-i raşad-ı reşk ü ḥased şu‘arāyı

çaķ [4] tâ, hatta, dek, -ce. <KT>

K29/2 Göndermek isterin seni bir âsitāna kim / **Çaķ** evc-i âsumāna ere fark-ı ‘izzetüñ

G209/1 Felek ne var bizi **çaķ** böyle bî-ḥuzūr edecek / Bir iki bed-güheri cāh iken vakūr edecek

G281/3 Çeşm-i mestüñ virmese **çaķ** böyle bir ruḥşat ‘işveye / Bilse te’şîr-i nigāh-ı germ-i ḥasret neydügin

G330/1 Vāye-baḥş-ı kām olup düşmenleri şād etmeye / Ey felek ehl-i dile **çaķ** böyle bî-dād etmeye

çāk [23] yarık, yırtık, çatlak. <KT, KO, Cûdî>

G329/1 **Çäkdür** tîg-i nigāhuñla derün-ı fitne / Ğamzeñe lâzimedür rîziş-i ḥün-ı fitne

çāk çāk [6]

1. parça parça; yırtık pırtık, paramparça, parçalanmış. <KT, Cûdî, LN, Kanar/2>

K7/25 Bu yolda tîg-i rızâ ile **çāk çāk** olanuñ / Derün-ı lāle gibi dāğ-dāridur ḥürşîd

M1/V/6 Dil **çāk çāk**-i el-‘aşaş-ı deşt-i Kerbelâ / Ten şerḥa şerḥa zemzeme-i el-firāk ile

G313/5 İncinme Nā’ilī ser-i müjgān u tırradan / Süzenle riştedür ciger-i **çāk çāküñe**

G343/3 Bî-câ yazılmış ol ciger-i **çāk çāk** ile / Şeh-nāmelerde Rüstem ü Suhrāb bir yere

G347/4 Dîde mest-i ḥayret-i nazzāre ammā cān u dil / **Çāk çāk**-i ḥancer-i ḥün-rîz-i müjgān olmada

2. katı cisimlerin vuruşmasından çıkan ses. <FZ> Aşağıdaki tanıklarda sözcük, kılıç ve satır gibi metalik ve tiz bir çıkaracak keskin nesnelerle birlikte anılmıştır.

G187/4 Biz **çāk çāk**-i tîg-i ğamuz hergiz olmasun / Zaḥm-âşinâ-yı cān u ciger merhem-i neşât

G361/6 Kıdsiyānuñ Nā’ilī kırbānuña ‘uşşākda / **Çāk çāk**-i reşk-i sātūr-ı nıgehdür her biri

çāk çāk etmek [2] yırtmak, parçalamak, yarmak. Farsça'da "çāk çāk kerdn" biçiminde, aynı anlamda kullanılır. <Kantar/2, ÖTS, Dihhudâ>

K10/32 Mirrîh olursa zehresini **çāk çāk eder** / Hâşmâne hamle eylese şîr-i jeyân gibi

G71/2 Sînesin şemşîr-i hasret **çāk çāk etmezse de** / 'Âşık-ı hûnîn-ciger çeşm-i terinden bellidür

çāk-i dâmen [1] etek yırtığı. Züleyhâ, Yusuf Peygamber'e sahip olmak ister ancak, istediğini elde edemez. Gitmemesi için Yusuf'un eteğine yapışır ve ondan bir parça koparır. Daha sonra, Yusuf'un kendisine saldırdığını iddia ederek, onun eteğinden kopardığı parçayı delil olarak gösterir ve Yusuf'u zindana attırır (bkz. Yûsuf, Züleyhâ).

G124/3 Tehî-dest-i taleb kâm-âver olmaz mâh-ı Ken'âna / Züleyhânun çû dest-âvîzi **çāk-i dâmen** olmuştur

çāk-i giribân [2] yaka yırtmacı. <LN, Kantar/2>

G208/1 Bûlbûl ağlar goncenün **çāk-i giribânın** görün / Gül şükufe bûlbûlün bîhûde efğânın görün

G276/4 Fitnenün dehşet-i 'ayyâr-ı nigâhuñla yeri / Geh ham-ı tûrra gehî **çāk-i giribân** olsun

çāk-i giribân etmek [1] sıkıntısından ya da üzüntüden yakasını yırtmak. Farsça'da "giribân çāk kerdn" şeklinde kullanılır, yaka yırtmanın ümitsizliğe işaret ettiğini bildirmektedir.

<OTAL, ÖTS, Redhouse, Dihhudâ>

G119/3 N'ola **çāk-i giribân** etmeyince bulmasa râhat / Teni erbâb-ı 'ışka câme-i bî-çāk-i zindândur

çāk etmek, çāk eylemek [5] yırtmak, paralamak, parçalamak. <KT, Cûdî, ÖTS>

K6/32 Ne gamze cevher-i şemşîr-i Zü'l-fiğâr-ı 'âlem / Ki **çāk eder** eşer-i semmi zehre-i cânı

K11/7 Hamle-i pür-zûrî hâşmuñ zehresin **çāk eylemiş** / Âteş-efşân-ı şaf-ı a' dâ bir ejderdür gelen

K12/62 Dâmen-i 'işmet-i Yûsuf gibi **çāk etdi** yaşam / Dest-i bîdâd-ı Zelîhâ-yı sipihr-i muhtâl

G87/6 Komışlar nâminî teşrîh-i minnet tîğ-i gamzeñle / Tenüm şad **çāk edüp** bir nüşha-i meşrûh yazmışlar

G230/1 **Çāk etdi** câmesin atılup cûybâra gül / Beñzer ki yandı âteş-i âh-ı hezâra gül

çāk olmak [2] yırtılmak, parçalanmak. Farsça'da "çāk çāk şüden" biçiminde, aynı anlamda kullanılır. <Kantar/2, ÖTS>

K13/28 'Ahdinde giribân-ı felek gibi **olur çāk** / Cebbârlaruñ dâmeni dest-i zu' afâdan

G249/1 **Çāk olur** sîne-i meh sîne-i 'uryânından / Mihr olur dağ be-dil güy-i giribânından

çâker [1] kul, köle. <KO, Cûdî, LN, OTAL>

çâkerî [1] çâkerlik, kul ve bendeye mensup ve onunla ilgili; kulluk, kölelik. <KT, Cûdî, Kantar/2>

K20/13 Hûrşîd hâk-i pâyüñe müştâk-ı rûy-mâl / Cemşîd bezm-i lûtfuñla meftûn-ı **çâkerî**

çāk-rek [1]

G103/4 **Çāk-rek**-i cân iken yeri nişter-i tegâfûlün / Dilde anuñla kâviş-i zaḥm-ı nezâre bir midür

çāk-rîz [1] yırtıktan dökülen || kabına sığmayıp taşma, sabredememe.

G6/4 Zür-ı bâzû-yı nigâhuñ dest-bürd-i ‘ işvedür / **Çäk-rîz**-i ceyb ü dâmân-ı tahammüldür baña

çäläk [2]

1. çabuk, süratli, eline ve ayağına çabuk, hafif; çevik, kıvrak. <KT, KO, Cûdî, Kanar/2>

K14/15 Raqqâşları çäpük ü **çäläk** o kadar kim / Sür‘atleri hayret-dih-i ‘ aql-ı hükemâdur

G241/2 Hübür cünbiş-i gamzeñ şaf-ı müjgânuñda / Ol kadar çäpük ü **çäläk** sipâhî göremem

çäläk olmak [4] acele etmek.

G142/4 Ne kadar feyz-i hayât etse dile la‘l-i lebün / O kadar gamzeñe cân virmede **çäläk oluruz**

2. hünérli, sıkı çalışan, tedbirli, işinde hızlı. <Steingass, Dihhudâ> “Çäläk”, hız, hareket bildirdiği gibi bu hareketin amacına uygun ve muntazam olduğunu da ifade etmektedir.

K11/18 Tab‘-ı **çäläkün** ki olmuş hâmil-i sırr-ı kazâ / Hep zebân-ı râzına esrâr-ı muzmerdür gelen

K21/17 Yed-i mü‘eyyed-i **çäläkine** muvaqqâfdur / Ne müşkilât ki envâ‘-ı haṭda peydâdur

3. eşkıya ve adam öldüren hırsız, yolkesici. <FZ, Kanar/2> Aşağıdaki tanıkta düşmanın “hızlı” olduğu kadar, “hızlı hareket eden yağmacı” anlamına nisbeten “eşkıya” olarak nitelenmesi de makûldür.

G385/4 Dest-i müjgân-ı tazallum düşmen-i **çäläkinün** / Göz yumup açınca dâmân u giribândur yeri

çalmak [1] yere vurmak, çarpmak, atmak. <YTS, ÖTS> Aşağıdaki tanıkta “yere çalmak”, öfke ve tepki amacıyla elindeki yere vurmak, parçalamak anlamında kullanılmıştır.

K13/2 Sâzın yere **çalmışdı** görüp meclisi hâlî / Nâhid-i felek zemzeme-i güş-resâdan

çäpük [1] çabuk, seri, acil, aceleli, hafif, eline ayağına çabuk; kıvrak, atik. <KT, Cûdî, LN, Kanar/2>

K3/22 Ne deñlü emr-i ma‘âşında cüst ü **çäpük** ise / O deñlü kâhil olur âhîret hisâbında

çäpük ü cüst [3] hızlı ve süratli; iş gören; uyanık, ayık. <Dihhudâ> Tanıkta kalemin, dergâhta iş gören ve hizmet eden bir derviş olarak tahayyül edilmesi, bu terkiplerle dervişlerin az uyumalarının da kastedildiğini düşündürmektedir.

K21/5 Kalem ki hâdim-i hizmet-güzâr-ı dergehîdür / O deñlü **çäpük ü cüst** ol kadar şigibâdur

çäpük ü çäläk [2] çabuk ve hızlı, süratli.

K14/15 Raqqâşları **çäpük ü çäläk** o kadar kim / Sür‘atleri hayret-dih-i ‘ aql-ı hükemâdur

G241/2 Hübür cünbiş-i gamzeñ şaf-ı müjgânuñda / Ol kadar **çäpük ü çäläk** sipâhî göremem

çäpük-dest [2] eli kıvrak, tezcanlı. <Kanar/2>

K23/50 ‘ Aceb cellâd-ı **çäpük-destdür** kim kırsa dünyâyı / Düşürmez sâye-i şemşirini gamzeñ niyâm üzre

G124/4 Ne **çäpük-dest** sayyâd-ı perişân-dânedür zülfün / Ki biñ yerde ruḥ-ı pür-hâlüne dâm-efgen olmuşdur

G356/2 ‘ Aceb cellâd-ı **çäpük-destdür** kim kırsa dünyâyı / Düşürmez sâye-i şemşirini gamzeñ niyâm üzre

çäpüklük [1] sürat, acele. <YTL>

K28/54 **Çâpüklügi** o hadde ki dâ'im güzîdedür / Engüşt-i rây-ı sür'ati dendân-ı sîn ile

çâr [9] dört. Çehâr'ın muhaffefidir. <KT, KO, Cûdî> Sözcüğün tanıklardaki kullanımı dört ana unsur olarak bilinen "ateş, hava, su, toprak"a gönderme yapılmak suretiyledir.

K2/15 Olur vücûd-ı 'anâşır fenâ-pezîr-i 'adem / Ne fer'at ne aşı-ı çâr kalur

K33/13 Nâzım-ı kudret o şeh-beyt-i kemâlün etmiş / **Çâr** mışra'-ı 'anâşır ile vücûdın tesdîs

G180/6 Cihân-ı vahdetün bir renge konmuş 'unşur-ı **çârî** / Gül âteş bülbül âteş nev-bahâr âteş hazân âteş

G372/3 **Çâr** erkân-ı vücûduñ ede gör kıble-i cân / Beyt-i Ma'mûr olasun Ka'be-i mescûd gibi

çâr 'anâşır [1] dört unsur (ateş, hava, su, toprak). <Steingass>

G218/4 Ey hiç-fehm-i **çâr 'anâşır** bu 'âlemün / Pîş ü pes ü şimâl ü cenûbın ne aîladuñ

çâr deh [1] on dört||dolunay. <OTAL, Kanar/2> Tanıkta, ayın dolduğu ve en parlak dönemini yaşadığı on dördüncü gün kastedilmek üzere kullanılmıştır.

K10/34 Zer eskefiyle serde silâhdâr u çûkadar / Hürşîd ü mâh-ı **çâr deh**-i âsumân gibi

çârmin [1] dördüncü, dördüncü mertebeye ait olan. <Steingass, Dihhudâ> Aşağıdaki tanıkta feleğin dördüncü katı ifade edilmek için kullanılmıştır İsâ (Mesîh), feleğin dördüncü katına kadar yükselmiş ancak üzerinde bir toplu iğne bulunduğu için daha yüksek mertebeye ulaşamamıştır. Ayrıca güneş de eski astronomi ilmine göre güneş, feleğin dördüncü katındadır.

K28/32 Sürdükçe hâk-i pâyuña yüz reşk eder Mesîh / Hürşîd-i tâc-ver-i felek-i **çârmin** ile

çâr rûkn [1] dört sütun. <Seccadî/1> Tanıkta, felek eyvanını ayakta tutan farazî dört sütun kastedilmiştir.

M1/V/7 Sen olmadukça yerlere geçsün harâb olup / Eyvân-ı **çâr rûkn**-i felek heft tâk ile

çâr tabî'at [1] dört tabiat. sıcaklık, soğukluk, ıslaklık, kuruluk. <Seccadî/1> Aşağıdaki tanıkta "ne dört tabiatın neticesi ne de dördün kendisi kalır" ifadesi, mutlak yokluğu örneklemektedir.

K2/15 Olur vücûd-ı 'anâşır fenâ-pezîr-i 'adem / Ne fer'at ne aşı-ı **çâr tabî'at** ne aşı-ı çâr kalur

Çâr-bâğ [4]

1. eski zamanlarda İsfahan civarında süslü ve mamur bir köşk ve bahçe||dört unsur. Sözcük Dihhuda'da sekiz farklı yer adı olarak anılmaktadır. Sözcüğün cins isim olarak da karşılığı bulunmaktadır. Birbirinden ağaçlı yollarla ayrılan ve karşılıklı olarak dizilen bahçeler bu terkiple ifade edilir. <FZ, Dihhudâ> Çâr-bâğ'ın, muntazam ve bol yeşillikli bahçeler için alem olduğu da düşünülebilir.

G145/2 Biz **Çār-bāg**-ı ‘âlem-i ‘ışkuz ğamîn olur / Cemşîd olursa sâye-nişin-i dirâhtumuz

G278/1 Vücûd ‘aks-i cemâlûnle dâğ dâğ olsun / O **Çār-bāg**-ı maḥabbet ҡo heşt bāğ olsun

Aşağıdaki tanıkta geçen “bāg-ı çār” dört mevsime işaret etmektedir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 147>

G230/15 Her dem bahār-ı ‘ömrûn ola reşk-i **Çār-bāg** / Ol vakte dek ki mîhr ola bu bāg-ı çāra gül

2. İran’da eskiden kullanılan özel bir musikî makamı. Sözcüğün “andelîb”e nispetle kullanılması, bu anlamın kastedildiğini göstermektedir. “Acem” sözcüğü de makamın İranlılara mahsus olduğunu teyit etmektedir. Onay (2000. 112), eserinin “bağlama” maddesinde bu sözcüğün “besteleme” anlamına geldiğini söyler aşağıdaki tanıkta “bağlama, nakş, sabâ, nev-rûz” sözcükleri ile musikî terimlerinin kastedildiğini ifade etmiştir. <Dihhuda, MAZMUNLAR VE İZAHİ s. 112>

G77/5 Şahn-ı gül-şen **Çār-bāg** olmuş ‘acemde ‘andelîb / Bağlamış bir nakş-ı dil-keş kim şabâ nev-rûzdur

çār-bālîş [1] eskiden padişahların, üzerine oturdukları dört katlı şilte (Devellioğlu, 1999. 152), yüksek rütbe || dört ana unsur. <Cûdî, OTAL, Kanar/2>

G93/5 Sultân-ı **çār bālîş**-i ‘ışk oldı Nâ’ilî / Ey âh dūd-ı pür-şereründen otağ vir

çāre [20]

1. düzelme yolu, ıslah sebebi, kurtarma aracı; çare, çözüm yolu. <KT, Kanar/2>

K25/41 Ammâ ki nedür **çāre** ҡomaz gerdişe eflāk / Ehl-i dil iseñ pey-siper-i nâ-ḥiredânsın

G130/3 Derdini ğamzeden nihân tutmağa **çāre** var mıdır / Āteş-i germ-i ıztırâb ḥavşala-sûz-ı râzdur

G190/2 Ҡa’r-ı deryâ degil eylerdi yerin taht-ı şerâ / Gevherin bulsa nihân etmege bir **çāre** şadef

G230/13 Āzâr-ı zaḥm-ı ḥâr ile pür-ḥûn iken dili / Bulmaz recâ-yı merhem içün nuṭka **çāre** gül

“ne çāre!”, “ne yapmalı, ister istemez razı olmalı” anlamında kullanılır. <KT>

K14/84 Söyleşmek olur ḥaşm ile ammâ ki ne **çāre** / Tevbiḥ-i ҡazâ mûcib-i teslîm ü rızâdur

K23/38 Ne **çāre** bir nefes virmez felek endîşeye ruḥşat / Olur her laḥẓada bir gûne cevri iltizâm üzre

K32/2 Hidâyet eylemeyince ne **çāre** ḥadî-i ‘ışk / O nâ-murâda ki reh-güm-künân-ı âhıdur

M3/VII/1 Ğam çekmezüz bilinmez ise ger me’âdumuz / Mesdûd imiş ne **çāre** reh-i ictihâdumuz

G152/1 Etmiş ne **çāre** ḥükm-i sevâd-ı cebînümüz / Kâlâ-yı ‘ışk-ı yâre fedâ naḫd-i dînümüz

G243/5 ‘Aceb ki ğamzeñe teslîm edem girîbânım / Ne **çāre** serkeş-i ḥükm-i ҡazâ-yı bî-çünam

Ş4/6 Ne **çāre** ey gönül ammâ / Bizümle yâr söyleşmez

çāre bulmak [2] deva bulmak, tedavi etmek. <Redhouse>

G101/1 ‘Āşıķuñ derdine durmaz nıgeḥûñ **çāre bulur** / Zaḥmına merhem olur merhemine yâre bulur

G101/5 Nâ’ilîñ dil-i pür-dâğına da luṭf etsün / ‘Āşıķuñ derdine durmaz nıgeḥûñ **çāre bulur**

çāre mi var! [2] çaresi yok, imkânsız, olmayacak iş.

G21/5 Maḥşer de olsa **çāre mi var** söyleşilmege / Geh ser-girān-ı nāzdur ol ğamze gāh mest

G205/3 Naḳd-i ārāmdan el çekmemeye **çāre mi var** / Düzd-i şad-kāfile-i şabr u sükündür çeşmün

çāre yok [5] faydasız, beyhude, boşuna uğraşılmış olur. <Redhouse>

G351/1 Şulḥ-ı vifāka **çāre yok** aḥter-i kīne-dār ile / Kevkebümüz alışmadı baht-ı sitize-kār ile

2. tedbir. <KT, LN>

K18/35 Kāzāya **çāre** rızādur ki rüz-ı kismetde / Naşibi ehl-i dilün rencişi ü ‘azāb olmuş

3. ilaç, deva; yol. <KT, LN>

K33/18 Şabrdur **çāresi** cevri-i felek-i ḥod-gāmuñ / Ümmetinden ne cefā çekdi bilürsin Cercīs

G103/2 Merhem-i zaḥm-ı cān iken Hızr u Mesīḥe leblerün / Hoḳḳalarında ‘aşıkuñ derdine **çāre** bir midür

G160/5 Zülfinden almağa dili yok **çāre** Nā’ilī / Ḥayfā ki ḳaldı kāfir elinde esīrümüz

çār-ebrū [1] dört kaşlı || bıyığı yeni terlemiş delikanlı; böyle bir isimlendirme yapılmasının nedeni, iki tarafa uzanan yeni terlemiş bıyıklar ve kaşların arz etmiş olduğu durumdur. <KT, KO, OTAL, ADŞS>

G368/3 Bir āşināluğı ol māh-ı **çār-ebrūnuñ** / İki cihānda da ‘ömr-i dü-bāra degmez mi

çāre-sāz [5] çare yapan, çare ve tedbir düşünen, bulan; çözüm bulan, çözüm yolu bulan. <KT, Kanar/2>

K34/11 Ey ṭabīb-i rüzgār olmaz mı bir gün **çāre-sāz** / ‘İllet-i bīmār-ı zühde bādenün ḥāşiyyeti

K34/17 **Çāre-sāz**-ı baht-ı bīmār olmağa āmādedür / Hem ṭabīb-i luṭfı hem dārü’ş-şifā-yı şefḳati

M5/VII/5 Şaldun beni bister-i belāya / Derd oldı ṭabīb-i **çāre-sāzum**

G3/2 Nā-ümīd ol ḥaste-i cān-der-gelūyam kim kaza / Baht-ı bīmārı ṭabīb-i **çāre-sāz** eyler baña

G303/12 ‘Ömrin ezfün ede Ḥaḳ hem ola ol feyz-i neşāt / **Çāre-sāz**-ı ğam-ı pey-der-pey-i cān-gāh bize

çarḥ [101] 22

1. eski astronomideki batıl inanca göre birbiri içinde dönen feleklerden oluşan kâinat, gök, sema (bkz. felek). Türkçe’de “çarḥ” denir. <KT, KO> Sözcüğün, baht ve gök anlamı, tanıklarda birbirini çağrıştıracak biçimde kullanılmıştır.

K3/24 Fenā-yı ‘āleme ey bü’l-heves şu’ürün yok / Bu āh u girye nedür **çarḥuñ** inḳılābında

K12/16 Bu terennümle şarīr-i ḳalem-i kاتب-i **çarḥ** / Eder elḳābını Nāhid-i sipihre irsāl

K12/22 Rāyīz-i eşheb-i iḳbāl Meḥammed Pāşā / Ki olur **çarḥ** rikābında zemīn-būs-ı ni‘āl

K14/29 Seyr eylememiş mişlini ‘ömrinde bu sūruñ / **Çarḥuñ** ki бүkilmiş belli bir pīr-i dü tādur

K17/53 Bir daḥi eyleye ey şadr-ı mükerrrem heyhāt / Gerdiş-i **çarḥ**-ı sitem-pişe ḥilāf-ı kânün

K18/4 Terāveş-i ‘arāḳ-ı verd-i āfitāb ile **çarḥ** / Mişāl-i şīşe-i inbīḳ-i pür-gül-āb olmuş

K21/33 Vücūd-ı pākūñ ola zīb-i efser-i iḳbāl / Ki reşg-i gevher-i ḥurşīd-i **çarḥ**-ı vālādur

K34/25 Yalınız ḥaşmı degil maḳşūdı olsa ḳaldurur / Keştī-nüh bād-bān-ı **çarḥı** bād-ı himmeti

K35/9 O zerrīn şüşeler kim saḳfın etmiş **çarḥ** pür-encüm / Dıraḥşānlıḳda bilmez rüz-ı rüşenle şeb-i tāri

- K36/4 Devâtın tutsa Bercîs elde lâıyık çekdüğü tuğrâ / Olursa şemse-i zerrîn-tâk-ı **çarh** erzânî
 M1/VII/7 Tâk u rivâk-ı ‘arşa tezelsül virüp tamâm / **Çarhuñ** da Nâ’îlî gibi kıddin ham eyledün
 M10/L/8 Şad-nîme olsa za‘ fuma nisbet hilâl-i **çarh** / Her biri bir zebân ile taqrîre yok mecâl
 M10/L/11 Şandum görünce hey’etüni ey hilâl-i **çarh** / Bir yerden iki lû’lesi var çeşme-i zülâl
 G5/4 İ‘tibâr etme revâc-ı kâr için Bercîs-i **çarh** / Çeşmüne sen öğretdün bu efsûnı baña
 G88/1 **Çarhuñ** nifâkıñı yine teşvîşi gösterür / Sen ‘âleminde ol gönül iş işi gösterür
 G101/2 **Çarha** bir gün tokunur şu‘le-i cevvalê-i âh / Kendüyi kâse-i Çîñî gibi bin pâre bulur
 G341/4 Rind olsa taşına almaz hârâbat-ı gamuñ / Gelse **çarh**-âsâ hezârân kaşr-ı kaşî bir yere
 G365/3 Ecrâm-ı **çarhu** geçmeyecek bilmemiş Mesîh / Bâr olduğıñ vücûdına bir süzenün dağı
 G366/4 Ey dil hâzer ki zevrağ-ı nüh bād-bân-ı **çarh** / Bulduğa rûzgârın atar kareye seni
 G385/5 Nâ’îlî bulmaz mürebî pâyesin perverdeler / Âfitâb-ı **çarh**-ı çârüm-gevherün kândur yeri
 G386/6 Sipihri-i saltanatda gâh bedr ü geh hilâl olsun / Tokunsun **çarha** mâh-ı râyet-i efrûz-ı sulţânî

2. baht, talih, felek. Ânenderâc’da sözcüğün “gök, gökyüzü” anlamı dışında, kimi alâkalardan dolayı oluşturulan teşbihlerde ve bazı bağlamlarda şu anlamları kazandığı kayıtlıdır. “mürüvvetsiz, vefasız, korkak, sözünde durmayan, dönek, düzenbaz, ayna gibi parlak ve saydam, mînâ renkli, kavisli, su renkli, mavi giysili, cimri, hasis, merhametsiz, kinci, hızlı giden, zalim, soysuz, hokkabaz, şişebaz, fırsat vermeyen, çevgân oynayan, binasız arazi, mahşer yerinin kalabalığı...” <KT, Ânenderâc> Sözcüğün olumsuz anlamlar kazanmasında, onun insan kaderine kötü tesir eden dönüş biçimine sahip olduğuna inanılması olsa gerektir.

- K1/45 Şûret-nümâ-yı devlet ü ikbâl olursa **çarh** / Bir yüzden anı da sebeb-i infi‘âl eder
 K2/16 Verir esâs-ı pûl-ı **çarha** bād-ı fitne şikest / Bu cilde-gâhda ne menzîl ne reh-güzâr kalur
 K2/29 Bunuñla sâha-i pehnâ-yı cûdın eyle kıyâs / Ki **çarh** o sâhada mevhumê bir gubâr kalur
 K7/9 Çekildi gerdiş-i perkâr-ı **çarhdan** fi’l-hâl / Hârîm-i manzara-i ârzûya sedd-i sedîd
 K7/10 Düşürdi destine dallâl-ı **çarh**-ı bed-güherün / Metâ‘-ı himmetümi imtinâ‘-ı bey‘-i Yezîd
 K9/22 Ele al hâtır-ı ehl-i dili kim anlara **çarh** / İltizâm-ı sitem-i bî-had ü pâyân etmiş
 K10/18 Mümkün mi kaşrına o sarâyuñ meger duhûl / Etbâk-ı **çarhu** geçse hîred nerdübân gibi
 K11/5 Zîr-i pâ-yi raşş edüp ey **çarh** kaş‘-ı pâye kıl / Revnağ-efzâ-yı serîr-i hân u kayşerdür gelen
 K12/14 Nice Âşaf ki serâ-perde-i iclâlîne **çarh** / Yaraşur eylese vâlâ-yı şafağdan ezyâl
 K12/56 Neyleyüm **çarh** sitem-kâr ahâlî düşmen / Fikr-i evşâfuña bir lahza kımaz fâriğ-bâl
 K12/69 Mezheb-i **çarhda** fehîm eylemeyem olduğıñı / Ma‘rifet cürm ü hüner töhmet ü endişe vebâl
 K12/78 Ben o sūdâ-ger-i nazmam ki kefi mihr ile **çarh** / Kân-ı pür-gevher-i tab‘umdan eder cerr ü su’âl
 K13/13 Etmiş bizi kayd-ı sitem-i **çarh** hîrâsân / Âzâde kebûter gibiyüz dâm-ı belâdan
 K14/4 Bu çeşn-i hümayûna ki **çarhuñ** tek u pûda / Hûddâm-ı kemer-beste gibi kıddi dū tādur
 K16/27 Kaşd-ı taqbîl-i serâ-perde-i iclâlün ede / **Çarh**-ı bed-gevheri gûstâh u sipihri pür-kîn

- K17/40 Tavḳ-ı fermānuñ boynında göreydi **çarḥuñ** / Zülf-i Leylānuñ olur mıydı eṣīri Mecnūn
- K19/31 İhtisāb-ı der-i ‘adlinden edüp bīm ü hirās / **Çarḥ**-ı bed-mest girībānlara şunmaya el
- K20/8 İkbāl-i **çarḥa** eyleme ta‘līk devletüñ / Nāçiz gör müsā‘ade-i baḥt u aḥteri
- K21/18 Sütüde-menkıbetā dād-ı **çarḥ**-ı zālîmden / Ki ehl-i ma‘rifete düşmen-i tüvānādur
- K22/30 Haḳḳā ki nā-güzîrdür ol bed-güherlere / **Çarḥ**-ı sitîze-kār-ı sitemger nüfurdan
- K22/33 Raṭbū‘l-lisān-ı medḥūñ olup **çarḥa** nāz eder / Her biri Nā‘ilî gibi farḥ-ı sürürdan
- K25/8 Her cüz‘-i ıtrāşidesi bir ḥancer-i ser-tiz / Ne keşmekeş-i **çarḥ** ne muḥtāc-ı fesānsın
- K25/44 Māhiyyet-i **çarḥı** demek olmaz saña sen ḥod / Metn-i şafahāt-ı felege şerḥ ü beyānsın
- K25/51 Keyfiyyet-i idbārını nā-çār görürken / Kemmiyyet-i ikbālîne **çarḥuñ** nigerānsın
- K33/17 **Çarḥdan** ehl-i dil ü ṭab‘a şikāyet düşmez / Yād olunmaḳ ne revā bezm-i şerīfünde o pīs
- K34/8 **Çarḥuñ** ikbālîyle tev‘emdür ne deñlü germ ise / Ḥ‘acegān-ı māye-i zühdüñ zamān-ı nikbeti
- K34/22 Şāhid-i ikbālūne biñ dīde-i ḥayret bulur / **Çarḥ**-ı bī-dād aça ger bir kere çeşm-i ‘ibreti
- M1/I/1 Ey rüzgār-ı kīne-ver ü **çarḥ**-ı kīne-ḥ‘āh / Bī-dād kerdan oldı o maḥlūm-ı bī-günāh
- M1/VII/4 Gösterdüñ ol mehūñ bize eksükligin tamām / Ey **çarḥ**-ı bī-vefā-yı sitem-ger kem eyledüñ
- M1/VII/6 Aḥbābuña egerçi virüp ḡam ‘adūları / **Çarḥ**-ı nifāḳ-pīşe gibi ḥurrem eyledüñ
- G34/4 Neşāt-ı kām u ḡam-ı ye‘şden müberrāyuz / Ne nāz-ı baḥt-ı siyeh-dil ne cevri **çarḥ**-ı ‘anīd
- G52/1 Silāḥi āh olup anlar ki seyf bilmezler / Ne zālîm olduḡuñ ey **çarḥ** ḥayf bilmezler
- G60/3 **Çarḥuñ** idbārı degildür yalınız rūḥ-gezā / Cāy-ı āsāyiş-i ikbālî de ḥayret yeridür
- G60/4 **Çarḥa** kār etmedi āh-ı dil-i fülād-güdāz / Nice ḳan ağlamasun dīde ki rikḳat yeridür
- G65/7 El şunma ḥ‘ān-ı luṭf-ı **çarḥ**-ı siyeh-keḷîme / Baḥt-ı le‘îme kendüñ ‘ālî-cenāb göster
- G122/2 Sen ey sirişk-i dīde hemān kār-ı ḥaşrı gör / Bünyād-ı **çarḥa** āteş-i āh-ı derūn yeter
- G133/11 Nā‘ilî gördüğümüz nüṣḥa degil **çarḥ** bizüm / Baḡalı tengümüzce cild-i muṭallā şıḡmaz
- G154/6 Āyīnesi **çarḥuñ** eger ey Nā‘ilî-i zār / Pūṣād ise zūr-ı nefes-i himmete döymez
- G165/3 **Çarḥuñ** fenā-peṣîr-i idügin gösterür bize / Cāmuñ rübüde-ḥāṭır-ı resm-i ḥabābıyuz
- G165/4 Dervîş-i bī-nevā-yı nemed-pūş u sīne-şāf / Ebr-i siyehde **çarḥ**-ı fenā āfitābıyuz
- G182/2 Se-rūze devlet-i ikbāl-i **çarḥa** olma dil-beste / Bu ber-vefḳ-ı meşeldür kim nice bāzūya bağlanmış
- G222/4 Ey **çarḥ** egerçi medḥālümüz yok ḳāziyyede / Senden suḥen-verān bu teḥdīdi görmedük
- G243/2 Fūrūz-ı baḥt ile kim dāḡ-ı cebhe-i Zuḥālüm / Siyāh-kāselügin bilse **çarḥ** memnūnam
- G245/4 Şad pāre bir nemed vir abdāl-ı ‘ışḳa ey **çarḥ** / Hem cāme-i ten olsun hem bālîş-i ser olsun
- G265/1 Erbāb-ı hüner ey **çarḥ** ‘ahdüñde ḳo ‘ūr olsun / Nādāna şeb ü rüzūñ sincāb u semūr olsun
- G272/4 Zülf-i dil-ber misün ey **çarḥ**-ı siyeh-kār sen de / Bize ejder görünüp düşmene gencine olursun
- G286/5 Çek Nā‘iliyā **çarḥdan** ol mertebe el kim / Ol kāse-siyeh şerm eder nāz u ne‘amından
- G293/5 Keyfiyyet-i idbārını nā-çār görürsün / Kemmiyyet-i ikbālîne **çarḥuñ** nigerānsın
- G309/8 **Çarḥuñ** da bed-güherlüğine dāl imiş hilāl / Dallāl-ı ḥod-furūş-ı zebān kûteh olmasa
- G311/4 Füşāṭ-ı ḥāṭır-ı a‘dāya olur tehniye-sāz / **Çarḥuñ** evzā‘ına dil her zamān teng olsa
- G316/1 **Çarḥ** merdüm-kuşdur ey dil terk-i bī-dād etse de / Vāpesindür bir nefes ehl-i dili şād etse de
- G316/6 Nā‘ilî ma‘müre-i ‘ālem-ḥarāb olsun ki **çarḥ** / Ḥāne-i büm eyler āḥır nüzhet-ābād etse de

- G318/2 Girdâb-ı baħr-ı fırķat olur ‘aks-i âġuşı / Bir mäh-ı **çarħ**-ı behcete dil hâle olsa da
- G330/4 **Çarħa** âh-ı ‘âşıķ-ı nâ-dîde-kâmuñ etdüġin / Bî-sütûna tîşe-i ser-tîz-i Ferhâd etmeye
- G335/2 Şîve-i gerdün-ı nâ-hemvârı gör kim bü’l-heves / **Çarħuñ** iķbâliyle ‘arz-ı imtiyâz eyler bize
- G337/6 Dâmenin etmezdi yâķüt-ı şafaķ pür Nâ’ilî / **Çarħ** hâk-i genc-i şab‘uñdan güher-rîz olmasa
- G348/4 ‘Âşıķuñ düd-ı derûnından yanar hem-vâre **çarħ** / Nâle-i dil-süz u âh-ı cân-güdâz etmezse de
- G371/5 Nâ’ilî olmaya taķrîb-i varaķ-süzî-i **çarħ** / Güft-güy-ı dil-i pür-tâbuñı tesvîd gibi
- G386/4 Maķâmın maķfel-i sultân-ı gülde evc edüp bülbül / Olur râmişger-i **çarħa** ‘araķ-âmûz-ı sultânî

Çarħ, aşağıdaki tanıkta kavisli olması itibariyle bir yay olarak düşünölmüştür. Bunun yanı sıra, “çarħ oku” adı verilen sert ağaçtan yapılan, kısa boylu, demir temrenli, ayak yayı ile atılan bir ok cinsi de bulunmaktadır. Bu alâka da göz ardı edilmemelidir. <OKÇULUK TERİMLERİ/2, s. 341>

- G257/2 Nâveg-i bî-eşer-i âh-ı dilüñ şu‘le degil / **Çarħ** âlûde-i ħûn eyledi peykânı ucın

Aşağıdaki tanıklarda Ânenderâc’da belirtildiġi gibi çarħ, bir hokkabaz ve şişebaz olarak tahayyöl edilmiştir.

- K20/16 Ümmîd-i naķd-i luřfuñ ile hâk-i pâyüñe / ‘Arz eylemekde şu‘bedesin **çarħ** çenberi
- G56/4 Rûy-ı luşf-ı şişe-baz-ı **çarħı** dil görmiş gibi / Jeng-dâr âyînesinden şafvet ümmîdindedür
- G135/7 Destüñde daġal mühreyüz ey **çarħ**-ı müşâ‘biz / Her laħzada biñ çeşm-i temâşâda nihânuz

çarħ-ı aķzer [1] mavi gök kubbe, gökküre. <OTAL, Steingass>

- K20/26 Geh nazm u geh neşr ile etsün mü’eşşirüñ / Ârâyiş-i kitâbe-i nüh **çarħ-ı aķzeri**

çarħ-ı atlas [1] dokuzuncu felek; Müslümanlara göre Allah’ın tahtının bulunduġu berrak gök katmanı. <Steingass, Seccadî/1>

- G92/4 Bu kuhen dâr-ı şifânüñ nazar-ı dâñâya / **Çarħ-ı atlas** dedigüñ köhne firâşı görünür

çarħ-ı berîn [1] en yüksek felek, felek-i eflâk. Dokuzuncu felekten kinayedir. <Ânenderâc>

- K16/2 Feyzi nîsân-ı ‘aťâyâ-yı ilâhîden olup / Perveriş-yâfte-i nüh şadef-i **çarħ-ı berîn**

çarħ-ı denî [2] alçak felek, hain felek.

- K7/63 Eziyyet-i dil-i dâñâ tâ ki **çarħ-ı denî** / Ede ħuşûmına âl-i Muĥammedüñ taķlîd

- K21/25 Penâh-ı ehl-i dil ol dâverâ ki **çarħ-ı denî** / Eziyyet-i dil-i şeydâda bî-muĥâbâdur

çarħ-ı dñn [2] aşâġılık felek. <Kanar/2>

- K3/1 Kerem ķuşür eder **çarħ-ı dñn** ‘itâbında / Ki ħaml-ı minnet eder cevri-i bî-ĥisâbında

- G122/3 Fehm-i merâtib-i ġam-ı ‘ışķ eyleyen demez / Kâm-ı dile müsâ‘ade-i **çarħ-ı dñn** yeter

çarħ-ı felek [1] bir dolaba (deġirmen) benzetilen gökyüzü; yakıldığında dönerek kat kat daire şeklinde ateşler püskürten bir çeşit donanma fişegi||baht, talih. <KT, KO> Tanıkta

sözcük felek karşılığında kullanılmış olabileceği gibi, havaî fişek anlamında da düşünülebilir.

K23/54 Vüfur-ı haşmetinden şerm edüp **çarh-ı felek** tâ kim / Döne vefk-i murâd-ı dâver-i ferhunde-nâm üzre

çarh-ı ğaddâr [1] acımasız felek. <Redhouse>

G178/3 Şıklmış nâz-ı bahta dest-burd-ı **çarh-ı ğaddâra** / Recâ-yı nâ-murâdide dil-i nâ-şâd ayak başmış

çarh-ı kec-reviş [1] eğri yürüyüşlü felek || uğursuz talih. Terkibin oluşmasında, feleklerin eğri biçimde olmaları ve dönüşlerinin buna bağlı olarak eğik bir şekilde devretmelerinin etkisi vardır. Feleklerin dönüşü, dokuzuncu feleğin dönüş yönünün tersine olduğu için, bu tersliğin insan kaderini de olumsuz etkilediğine inanılır.

M10/I/3 Evzâ‘-ı hâriciyeñe şalduñ cihâmı hep / Ey **çarh-ı kec-reviş** felek-i dün-i bed-sikâl

çarh-ı kîne-cû [1] kin arayan felek. Feleğin dönüş biçimi, insanların ve özellikle âşıkların talihini olumsuz etkilediğine inanılır. Felek, her zaman âşğın muradının aksine döner ve ona kin güder.

Kt2/1 Erbâb-ı dil yanuñda hâķır ü zamîm olur / Ey **çarh-ı kîne-cû** saña kimler ğarîm olur

çarh-ı sitem-kâr [2] kötü talih, kalles dünya. <Steingass>

K17/7 Bulurın neşve-i medhûñle şafâ-yı hâķır / Gerdiş-i **çarh-ı sitem-kâr** ile olsam maħzûn

K21/29 Eder mi **çarh-ı sitem-kâra** ser-fürü ol kim / Zâķiri sencileyin bir ĥidiv-i dâñadur

çarh-ı siyeh-kâse [4] cimri felek. <Seccadî/1> Aşağıdaki tanıklarda feleğin cimriliği çeşitli göndermelerle ifade edilmiştir.

G85/4 Şorsun o kim nevâle-ķor-ı ĥ‘ân-ı luķfidur / **Çarh-ı siyeh-kâse** simâķı ne ğünedür

G270/1 Erbâb-ı dili mütthem-i âz edemezsun / Ey **çarh-ı siyeh-kâse** bize nâz edemezsun

3. her çeşit tekerlekli makine, dönerek işleyen alet. <KT> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “felek” anlamı ön plândadır. Ancak bir değirmene benzetilen feleğin, değirmen çarkı gibi döndüğü de sözcüğün bu anlamından hareketle ifade edilmiştir.

K3/29 Ķo ĥâl-i ğayrı sen ey bî-ĥicâb kendüñi ğör / Ne oldı mâĥaşaluñ **çarh** âsiyâbında

4. (Mevlevîlerce) sağ ayak. Semâ sırasında, “direk” denilen sol ayağa dayanılarak sağ ayak döndürüldüğü için böyle bir isimlendirme yapılmıştır. Semada sola doğru bir kere dönüş de çark adı verilir. <OTDS, TASAVVUF TERİMLERİ, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 73> Aşağıdaki tanıkta “semâ” bağlamından hareketle bu anlama gönderme yapıldığı görülmektedir.

G73/7 Ey Nâ‘ilî semâ‘-künân heft beytüñe / Seyyâregân-ı **çarh** bu nüh tākdan ķopar

çârsû [14] çarşı, pazar, iki tarafı dükkân ve üstü örtülü veya açık alışveriş mahalli.

Eski pazarların dört tarafa yolu olduğu için pazar anlamını kazanmıştır. <KT, KO, Ânenderâc>

K5/42 Kânı bir şayrafî-i **çârsû-yı** himmet kim / İntikâd ede güherden hâzef ü minâyı

K11/34 Zâtun olsun haşre dek kâ'im ki anuñla müdâm / **Çârsû-yı** rûzgâra revnağ u ferdür gelen

K25/5 Reh-yâfte-i gevher-i gencine-i esrâr / Sermâye-dih-i **çârsû-yı** cevher-i cânsın

K29/24 Fehm eylemekde 'âciz olur Nâ'ilî gibi / Neḳḳâd-ı **çârsû-yı** hured kâdr ü kıymetün

K31/7 'Aṭṭâr gibi **çârsû-yı** i'tibârda / İṣâr-ı nefḥa-i keremünle ferîd olur

G57/1 O **çârsûda** ki naḳd-i niyâza bakmazlar / Metâ'-ı kâle-fürûşân-ı nâza bakmazlar

G51/8 Metâ'-ı kes-mehâr-ı **çârsû-yı** maḥşerdür / Qo nâz u naḥveti şâhum gürürü n'eylerler

G136/4 Bizüz ol metâ'-ı dağal-dükân görünür beza'atumuz ziyân / Ki bu **çârsûda** degil 'ayân ne kesâdumuz ne revâcumuz

G183/6 Fürûğ-ı gevher-i idrâke teng imiş bu cihân / Metâ'-ı âteş olan **çârsûya** şıgmaz imiş

G214/2 Bu **çârsûda** kâsid olur ḥod-furûşluğ / Mizân-ı i'tibârı gider müstaḳîm iseñ

G316/4 El virür şahbâsına ḥûn-ı ciger bennâ-yı 'ışḳ / **Çârsû-yı** gâmda biñ mey-ḥâne bünyâd etse de

G359/5 'Aṭṭâr-ı **çârsû-yı** murâd olmadı o kim / Dükkân-ı i'tibârını yağmaya virmedi

Aşağıdaki tanıklarda “her dū serâ” söz grubu ile iki cihan kast edildiği gibi, “çârsû” bağlamında “çarşının her iki sırası” da kastedilmektedir.

K13/27 Ol ḥ'âce-i mün'im ki Ḥudâ behre-ver etmiş / Sûdâ-gerî-i **çârsû-yı** her dū serâdan

K14/7 Ârâyış ü germiyyeti bir pâyededür kim / Revnağ-şiken-i **çârsû-yı** her dū serâdur

çâr-ṭâḳ [5] üstüne sarmaşıklı ağaç ve nebatlar sarılmak üzere birkaç direk ve

kafesten yapılmış gölgelik; dört direk üzerine çalı çırpı konularak yapılmış bahçıvan ya da bekçi kulübesi, çardak. <KT, KO, Cûdî> Dünyanın geçiciliği, ona “gölgelik” denerek bu geçiciliğin vurgulandığı malûmdur. “Çâr-ṭâḳ” da benzeri bir alâkadan ötürü mecazen “dünyayı kuşatan felek”i karşılamıştır.

G102/3 Bu **çâr-ṭâḳ**-ı ḥarâbuñ tenezzülünde nedür / Cihân cihân keder-i inḥitât bilmezler

Zeminin üzerinde onu çevrelediği için olsa gerek, felekler ve “çâr-ṭâḳ” arasında bir münasebet kurulmuştur. Aşağıdaki tanıklarda “çâr-ṭâḳ-ı zeberced, çâr-ṭâḳ-ı naḥvet, çâr-ṭâḳ-ı nüh ḥıyâm, çâr-ṭâḳ-ı mu'allâ-kuşûr” terkipleri, çeşitli hayallerin ifadesi için “felek” anlamında kullanılan “çâr-ṭâḳ” sözcüğünü içermektedir.

K2/34 Kârın olan şeref-i ḥıdmetünle mihr-âsâ / Bu **çâr-ṭâḳ**-ı zebercedde tâc-dâr kalur

K23/27 Bırakmış sâye-bân-ı bâr-gâh-ı rif'atün sâye / Bu evvân-ı bülend-i **çâr-ṭâḳ**-ı nüh ḥıyâm üzre

G9/4 Düşerdi manzara-i **çâr-ṭâḳ**-ı naḥvetden / Bu ḥüsn ile nâzar etseydi âfitâb saña

G51/7 Mu'âşirân-ı murabba'-nişin-i dâmen-i ḥum / Bu **çâr-ṭâḳ**-ı mu'allâ-kuşûr n'eylerler

çārüm [2] dördüncü. <KT> Tanıklarda feleğin dördüncü katını ifade etmek için kullanılmıştır. Dördüncü felek, güneşi de kapsayan bir gök katmanıdır.

K6/36 Meh-i rebî‘-i hilâfet ‘Alî velîyu’l-lâh / Ki taht-ı **çārüm**-i eflâki şeyb eder şâmı

G385/5 Nâ’ilî bulmaz mürebbî pâyesin perverdeler / Âfitâb-ı çarh-ı **çārüm**-gevherüñ kândur yeri

çāsār [1] vaktiyle Almanya imparatoruna verilen ad, Nemçe hükümdarı “kayser”den bozmadır. <KT, KO>

T5/7 Kıyâmetler kıopardı tûğlar başına küffaruñ / Giriftâr-ı ‘azâb-ı düzağ oldu ölmedin **çāsār**

çāşnî [10] lezzet, tat, çeşni; tadına bakmak için ağza alınan miktar, lezzet numunesi. <KT, KO, Cûdî, LN>

K30/22 Bir gâzel tarh edeyin bârî temevvüc-güne / Buluna **çāşnî**-i kând guzâmumda benüm

M2/IV/2 Bil hasteligüñ âb-ı ruh-ı şihhat-ı câvîd / Pür-havşala-i **çāşnî**-i zehr-i nebât ol

G64/4 Bî-süzîş-i dil **çāşnî**-i ‘ışk bilinmez / Ser-mest-i hevâ neşve-ver-i âh degildür

G66/6 Ğarğa virür ‘âlemi hün-ı şehîdân-ı ‘ışk / Çeşmi ki bir bâdede **çāşnî**-i dem bulur

G126/4 Ğamzeden şor ne kadar mest ise keyfiyyetini / Her meye **çāşnî**-i hün-ı ciger virmezler

G223/3 Çeşminden ol şarâb ki def‘-i humâr eder / Keyfiyyetinde **çāşnî**-i hün-ı dil gerek

çāşnî-senc [3] tadına bakan, tadını ölçen.

K4/5 **Çāşnî-senc**-i tîğ-i bîdâdam / Dâğ-ı her-pâre-i cudâ-yı dilem

G96/5 Nâ’ilî zemzeme-i nây-ı kalem destünde / **Çāşnî-senc**-i mezâyâ-yı tabî‘at görünüñ

G203/3 Nâz eder Hızr u Mesîhâya lebüñ oldukça / **Çāşnî-senc**-i hayât-âverî-i güftaruñ

çāşnî-sencî [1] tadına bakma, lezzetini ölçme.

G191/3 **Çāşnî-sencî**-i zağm-ı leb-i şemşîrûnden / Gösterür ğamzelerüñ kendüyi her bâr laţîf

çehre [5] yüz, surat (bkz. vech). <KT, LN>

K4/32 Pîş-i evşâf-ı hânedânında / Tutq-ı **çehre**-i hayâ-yı dilem

M12/I/3 Şarardur zıkr ü fikrûñ **çehresin** erbâb-ı tevhidüñ / Siyeh hâki zer eyler kîmyâdur yâ Resûla’l-lah

G185/5 Atmış niğâbı **çehreden** ol şüh Nâ’ilî / Nağd-i cemâli kîse-i iğrâza sığmamış

G375/5 Feyz-i nesîm-i âh ile efsûs Nâ’ilî / Ref‘-i niğâb-ı **çehre**-i hî‘âhiş görölmedi

Ş2/7 Götürüp **çehreden** niğâbı yine / Eyle şermende âfitâbı yine

çehre-sâ [2] yüz süren, saygı göstergesi olarak yere kapaklanan.

K4/38 Merhabâ cılve-gâh-ı nâz u niyâz / Ki harîminde **çehre-sâ**-yı dilem

K24/7 İğbâl **çehre-sâ**-yı cenâb-ı hidiv-i ‘ahd / ‘İzzet mülâzim-i der-i şadr-ı şudûr olur

çekdürmek [1] çekmek işini yaptırmak (bkz. el çekdürmek). <TS>

K11/22 Şâha nağ‘-ı kâr-zâr-ı fitneden **çekdüdüñ** el / Qur‘-a-i fâlinde şimdi nağş-ı dîğerdür gelen

çekide [1] damlamış; sızmış. <Cûdî, Kanar/2, Steingass> ‘Arağ, damıtılma yoluyla elde edilen bir alkollü içecektir, aynı zamanda ter anlamına da gelir. Ter de arak gibi, deriden damlama ve sızma yoluyla peyda olur.

K18/11 Olup **çekide** ‘arağlar zemîne rüyından / Hezâr şerm ile ğarğ-ı ho-yı hicâb olmuş

çekilmek [3]

1. kendini geriye veya bir yana çekmek; ayrılmak, uzaklaşmak. <TS, ÖTS>

K7/50 **Çekildi** ‘âlem-i keşretten oldu ol sultân / Ğarîğ-i lücce-i envâr-ı maşrık-ı tevîd

2. herhangi bir engel kurulmak.

K7/9 **Çekildi** gerdiş-i perkâr-ı çarhdan fi’l-hâl / Ğarîm-i manzara-i ârzûya sedd-i sedîd

3. yazılmak, çizilmek.

G225/3 **Çekildi** hâme-i ‘unvân-ı tırâz-ı behcetden / Berât-ı hüsnine tuğrâ hilâli Şuhfînün

çekmek [36]

1. bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek. <TS>

K11/28 Kıldı teslîm-i memâlik **çekdi** başın hırkaya / Yâdına şimdi hemân tarz-ı çalenderdür gelen

K13/14 Pây-ı talebi **çekmiş** idük dâmen-i şabra / Fâriğ-dil idük gerçi temennâ vü recâdan

M4/I/3 Cân u dil el **çekte** peyvend-i gamuñdan heyhât / ‘İşk bir zâ’îkadur derdün aña qand-ı nebât

G184/2 Degüldür laht laht-ı dil nigâh-ı nâveg-endâzı / **Çeküp** bir bir cigerden la’l-i peygânımı devşürmüş

G191/5 Nâ’ilî sîneye **çek** yârı ki turdukça olur / Şadef-i sîne ol gevher-i şehvâr laîf

G192/3 Każâ Bismil-geh-i cân kâr-zâr-ı dilden el **çekse** / Nigâhından ne mümkün def’-i âşâr-ı sitiz olmak

G205/3 Nağd-i ârâmdan el **çekmemeye** çâre mi var / Düzd-i şad-kâfile-i şabr u sükundur çeşmün

G205/4 Sâğar-ı fitneden el **çektî** każâ ‘ahdinde / Bü’l-‘aceb şahne-i bâzâr-ı füsündür çeşmün

G205/6 Zülfüne **çekdi** dil-i Nâ’ilî pâmâli / Hâne-sûz-ı eşer-i tâli’-i dündür çeşmün

G286/5 **Çek** Nâ’iliyâ çarhdan ol mertebe el kim / Ol kâse-siyeh şerm eder nâz u ne’ amından

G292/8 Hezâr reşg ü hased Nâ’ilî o ‘ârife kim / **Çekte** bu mezbeleden dâmen-i temennâsın

G298/1 **Çekdük** el dâman-ı zülf-i yârdan şimden gerü / Kaydumuz yok turra-i tarrârdan şimden gerü

G298/4 **Çekdük** el câm-ı maḥabbetden şarâb-ı ülfetün / Kaçmazuz keyfiyetin inkârdan şimden gerü

G384/3 Şarğ-ı ‘işmet bu midür kim ola benden sonra / Seni pehlûya **çeker** pîrchenünden gayrı

2. bir nesnenin bir ucunu kendisine doğru getirerek uzatmak, germek. <TS, ÖTS>

G323/3 **Çek** nâvegün ey dest-i ciger-gâv-ı tegâfûl / Al cânımı zaḥmumdaki peykâna toḫunma

3. bir sıkıntıya katlanmak, dayanmak. <TS, ÖTS>

K1/31 Ğam **çekme** Nâ’ilî ki şenâsı o hâzretün / Erbâb-ı nazmı nâ’il-i kurb-ı vişâl eder

K13/8 Bu muzdaḥam-âbâd-ı sitemde ne **çekerdük** / Bir iki fûrû-mâye-i zîbende-ḳabâdan

K24/4 **Çeksün** humâr-ı zilleti ol kim bir iki gün / Ser-germ-i câm-ı naḥvet ü mest-i ğurûr olur

K33/18 Şabrdur çâresi cevri felek-i ḥod-gâmuñ / Ümmetinden ne cefâ **çekdi** bilürsin Cercis

M3/VII/1 Ğam **çekmezüz** bilinmez ise ger me‘ adumuz / Mesdūd imiş ne çäre reh-i ictihādumuz

G130/5 Tîşe-i cevre Nâ’ilî ğam mı **çeker** hārâb-ı ‘ışk / Āfet-i hânümân-ı dil âh-ı ‘adū-nevâzdur

G307/6 Yād eylese gâhî dili ey Nâ’ilî ol şüh / Ğam **çekmez** idüm her gece a‘ dâda bulunsa

G388/3 Bu tâb-hânede şîhât-pezir-i kâm edicek / Ne derdler **çekerüz** cân-ı nâ-tüvânumuzı

4. yürütmek, sürmek. <TS>

G230/4 Bir al perde **çekdi** ‘arâk-rîz-i şerm olup / Gül-berg-i âfitâb-ı ruhuñdan ‘izâra gül

5. çizgi durumunda uzatmak. <TS>

K36/4 Devâtın tutsa Bercîs elde lâyıķ **çekdügi** tuğrâ / Olursa şemse-i zerrîn-tâķ-ı çarķ erzânî

M8/VI/1 Ne şüret kim **çekersün** cân bağışlarsun Mesîh-âsâ

6. sıralamak, dizmek. <ÖTS>

K15/37 **Çekdüm** güher-i ma‘ rifetüm silk-i beyâna / Ol pây-gehe lâyıķ-ı ihdâ mı degildür

7. cezb etmek, kendine doğru gelme arzusu uyandırmak.

K33/6 Luţfî dünyâyı **çeker** kendüye bir cevherdür / Cezb ise âheni ger hâşiyet-i mıknaţîs

G81/4 Kûy-ı yâre rû-be-râh oldum sirişk ü dâğ ile / Bilmezin yâ Rab **çeken** âbum mı yâ nânum mıdur

8. solukla içine almak (bkz. hamyâze çekmek). <TS>

G15/4 Yād eylese dil bûs-ı leb-i tîğ-i nigâhuñ / Hamyâze **çeker** sinedeki yârelerüñ hep

G228/3 Bir âh-ı ciger-sûz **çeküp** yâd-ı ruhuñla / Gül-gönce-i hürşîdi siyâh eyledi bûlbûl

9. içki içmek. <TS, ÖTS> Sözcüğün bu anlamı, argodur.

G306/3 Def‘-i ğam-ı eyyâma bilâ-cur‘a **çekerdük** / Peymânemüz elde tolu zehr-âb da olsa

G309/4 **Çeksek** meyi şürâhî-i gerden-firâzdan / Endaze-i metâ‘-ı muğân kûteh olmasa

10. yükseltmek (bkz. ser çekmek). <YTS>

K22/7 Eflâke ser **çeküp** ‘alem-i istiķâmetüñ / Bâlâ-ter oldı cây-nişinüñ şudûrdan

11. üzerinde bulunan bir silâhla saldırmak için davranmak. <TS>

K27/23 Kehrübâ idi meger kabza-i tîğüñ ki **çeküp** / Nice biñ kâfirî çün kâhkeşân hoş geldüñ

12. bağlamak.

G291/3 ‘Aķl-ı Mecnûnı **çeküp** dest-i kaçâ zencîre / Şiken-i tûrra-i Leylâda ķomış nîrengin

çemân [1] salınarak yürüyen; bir içki kadehi. <Steingass> Tanıkta gül fidanları

hem kadeh hem de salınan güzellere benzetilmiştir. Sözcük “naz ile yürüyen, salınan” anlamında düşünülmelidir.

G340/2 **Çemân** u cilve-künâna beñzemez mi gül-bünler / Fezâ-yı bağda eţfâl-i ĥorde-sâlelere

çemen [35] ağaç ve çiçekleri olan çayır, bahçenin oturulacak gölgelik çayırı; yeşil

ve kısa otla yani çimenle örtülü yer, yeşillik; çimenlik. <KT, Kanar/2>

K12/48 **Çemen**-i hâtıra esdikçe nesîm-i luţfuñ / Dil-i vâ-sûhtenüñ âteşin eyler eş‘âl

K14/30 Bu sūr-ı safâ-baķsa bu ârâyîşe bâdî / Ol tâze nihâl-i **çemen**-i ‘izz ü ‘alâdur

- K28/75 B lb l keb b-ı  te -i  ayret yerinde h r / Kim s yle ir ** emende** g l-i  te in ile
- K28/78  alın  ** emende** g l görüp ey N 'il  hez r / Mir' ta  ar u bir nefes-i v pesin ile
- M5/III/6 H sn n ki bah r-ı b  -ı cennet /  ah n-ı ** emende** h r u  asdur
- G10/2   h-ı nev-r zdan oldu yine mülk-i ** emene** / Gonce t m r n n   aline perv ne  ab 
- G20/4  addin  am eyleyüp  omam   hiç benef ede / Dery -y  mevc-  z-i ** emende**  in h t b
- G24/4  ased ol '   ka kim sen b t-i n zende ile / Ede g l-ge t-i  uy b n-ı ** emen** dest-be-dest
- G27/2 Ru s r n eden g l- en-i   sne g l-i   d b / Etmiş dili mur -ı ** emen**  b d-ı ma abbet
- G44/2 çıkmaz benefşe s n b l ile ba a n'eylesün / T rmi  ** emende** boyn n eger n -t v nlanur
- G47/3 F z n gerek ' rak-ı  ebnem-i  e er ki hen z / Mu'  ir n-ı  af-ı  offa-i ** emen** ma m r
- G52/4  ade  du' s   ike t-i  um ra k fid r / Mu'  ir n-ı ** emen** k r-ı seyf bilmezler
- G55/4  o dur ** emende** bir g l   bir g l-  iz r içün / Dilde fi  an hez rda g lg l dem-i  e er
- G62/2   r yi -i bihişt-i le  fet degil midür / Ol t ze g l-b n-i ** emen**-i i' tid li g r
- G75/5 Bu heng m-ı  a abda N 'il  ma b b ile meyden / ** emende** c ylar  y ne-i na  -ı fer   nd r
- G86/1  ah n-ı ** emende**  oncelerin n inbis t  var / Her s ye nih lde bir g l bis t  var
- G86/3 Fery d-ı ' andel be t tar   h-ı gül  ula  / Mülk-i ** emende** g lg leden i tiy t  var
- G98/2 Ma fel-i c mi' -i gül-şende g l-i al-i ** emen** / B lb l-i  o -nefese na't-ı sez -v r okudur
- G113/1 T  cilve-geh-i ber -ı bel   irmen m z d r /   kister-i d zah ** emen**-i gül- en m z d r
- G151/1 S n b llerin ki z b-i gül eyler  ab b m z / C lar olur ** emende**  ab -ve  ra ib m z
- G162/4 Gönül kim rişte-ber-p  mur -ı ders- m z-ı  ayret d r / Ser-i z lfinden ayrılmaz tem   -y  ** emen** bilmez
- G218/6 Ma   r d nd r bu fen  g l- en n gönül / T rf-ı ** emende** bir iki c b n ne  n lad n
- G226/3   ks k ser-i   k-ı ** emene** berg-i rez- s  / B d-ı  e er esdükçe  uy b na dökülsek
- G230/3   n oldu ba rı re  -i ' iz r n la '  ibet / Düşdi ** emende**  ancer-i ser-t z-i   ra g l
- G230/6 '    r gibi aldı nefes ' andel bden / Virdi ** emende**  ablaların r zg ra g l
- G276/1 ' zm-i b   et ki ** emen** bülbüle zind n olsun / G l içün etd  i fery da pe  m n olsun
- G276/3 Germ-reft r ile feyz-i  eref-i r yu ndan /   r-ı    ki ** emen n** berg-i gül-i c n olsun
- G340/1 Hen z döndü ** emen** bezme g l piy lelere / Hen z ba ladı b lb l ** emende** n lelere
- G340/4   k fe-z r-ı s m t-ı ** emende** reng- -reng / Gürisne  e m-i n zar be zed r nev lelere
- G357/4 B lb l keb b-ı  te -i  ayret yerine h r / Kim s yle  r ** emende** g l-i  te in ile
- G357/5  alın  ** emende** g l görüp ey N 'il  hez r / Mir' ta  ar u bir nefes-i v pesin ile
- G367/2 ' Aceb tel t m  var ba r-ı a  ar-ı ** emen n** / Bizüm de  issem ze bir ken r degmez mi
-  11/1 D nm   ru -ı zerdine ** emen** '    -ı z r n / Bir g ne da i '  lemi var köhne-bah r n
-  11/3  olm   ** emen n** gülleri b lb lleri   m   / D  m   yine mey-  neye rind n-ı  ade -n  
-  emen  emen** [1]  imen  imen,  imenden  imene, oradan oraya.
- K6/51 Fir z-ı gül-b n-i dilden ki nağme-g ster olur / ** emen  emen** eder    fte ' andel b n
-  emen- r ** [1]  imenlik süsleyen; bahçivan. <Kana /2,   nender c>
- K6/54  ad ka-i ** emen- r **-y   uds n ol b lb l / Fir z-ı gül-b n-i z r nda etse ef  n 

çemen-zâr [3] çimenle örtülmüş yer, çimenlik; çayırılık. <KT, KO, Kanar/2>

K26/37 **Çemen-zâr**-ı hayâle serv-i bâlâ-yı hırâmândur / Ki zanneyler görenler kâmet-i ra'nâ-yı dil-berdür

K31/9 Levh-i suṭûrî reşg-i **çemen-zâr**-ı huld olup / Destinde çüb-ı hüşk kalem-i müşk-i bîd olur

G125/1 Serv-ḳadler ki **çemen-zâra** hırâm-âver olur / Cûylar ḳatre-zenân bâğa peyâm-âver olur

çenân [2] öylesine, o denli, öyle, o şekilde, onun gibi; çalışmak, dürüşmek sa'y ve ikdam manasınadır. <Burhân-ı Kâtî', Kanar/1> Aşağıdaki tanıklar "çenân" ve "çunî" sözcükleri, Türkçe'deki "öyle ya da böyle, şu veya bu şekilde" anlamı katmaktadır.

K25/45 Gerçi bilinür râz degildür dedigüm râz / Billâh kime dersin ki çunînsin ya **çenânsın**

K28/61 Bu iltifâtı görmedi bir âferîdeden / Evḳâtı geçdi gâh **çenân** geh çunî ile

çenber [1] tahtadan veya demirden yapılan daire veya halka, kasnak; eski astronomicilerin batıl inancına göre felek dairesi; hokkabazların el ve ayaklarında çevrdikleri ve kimi zaman havaya atıp tutarak el çabukluğuna dayalı hüner gösterdikleri halka. Çember, bir hokkabazlık âleti olarak aynı zamanda, havada asılı duran ve içine bıçaklar dizilmiş kasnak anlamına da gelmektedir. Hokkabaz bu çemberden herhangi bir yerini değıdirmen geçerek hüner gösterir. "Feleğın çemberinden geçmek" deyimini de bu hüner ve maharet gösterisinden gelir. Tanıkta çarh çenberi, hokkabazlığını yaptıktan sonra memduhun ayaklarına bahşış için kapanmaktadır. Çenber, aynı zamanda, bilhassa esnaf tabakasının kullandığı mendil anlamına da gelmektedir. <KT, OTAL, Dihhudâ, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 151> Tanıkta felekler, bir hokkabazın çevirdiğı halkalar olarak düşünölmüştür. Ayrıca "çenber", gösteriden sonra yere atılan ve üzerine bahşış toplanan mendil olarak da düşünölebilir. Bir gösteri düzenleyen kimsenin yere mendil atarak para beklemeşi, günümüzde de geçerliğini koruyan bir âdettir.

K20/16 Ümmîd-i naḳd-i luṭfu ile ḥâk-i pâyüne / 'Arz eylemekde şu' bedesin çarh **çenberi**

çend [2] ne zamana kadar. <Kanar/2> Sözcük aşağıdaki tanıklarda da göröldüğü gibi "tâ" sözcüğü ile birlikte de "ne zamana kadar" anlamını vermektedir.

K25/47 Tâ **çend** mühim-sâz-ı küdürât-ı cihânsın / Besdür ki felek âyîne-i kûr-dilânsın

G293/1 Tâ **çend** mühim-sâz-ı küdürât-ı cihânsın / Besdür ki felek âyine-i kûr-dilânsın

çeng [3]

1. harpa çok benzeyen ve kavisli bir ağaca takılmış olan, bağırsaktan yapılmış yirmi üç telden meydana gelen müzik aleti. Dik tutularak çalınır; çanağı torba gibi olup boynu uzun ve eğridir <ADSS, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 75>

K7/48 Hırâş-ı nâḥûn-i âzâdur bu meclisde / O zaḥmeler ki urur târ-ı **çengine** Nâhîd

K17/65 Olmasa pey-rev-i âheng-i şarîr-i kalemüm / **Çeng**-i Nâhîdün olur nağmeleri perde-birün

2. eğik, bükük. <Kanar/2, Ânenderâc> Aşağıdaki tanıkta “çenge dönmek”, doğrudan “eğilmek” anlamında düşünülebileceği gibi, “çenge (müzik aleti) benzer biçimde eğilmek” anlamında da düşünülebilir.

K14/38 ‘Âlem kırılır **çenge** döner kâmet-i Zühre / Ol reşk ile kim şânedan ol tırta dû tâdur

çengâl [1] (aslan, kaplan, kurt, şahin doğan gibi) yırtıcı hayvan veya kuş pençesi; çengel. <KT, Cûdî, Dihhudâ> Aşağıdaki tanıkta her iki anlama da gönderme yapılmaktadır. Ârifin tahriş olmuş gönlü bayram gecesinin “çengâl”inin tırnağına asılmıştır. Kasaplarda etlerin çengellere asılarak sergilendiği bilinmektedir. Bu anlamda kapsam daraltılarak sözcük “kasap çengeli” anlamında düşünülebilir. “Tırnak” bağlamında da sözcüğün “el” anlamı ön plâna çıkmaktadır.

G92/5 Nâ’ilî nâhün-i **çengâl**-i meh-i ‘îd üzre / ‘Ârifün laht-ı dil-i sîne-hırâşî görünür

çep [] sol || hata, yanlış. <KT, Kanar/2>

çep-endâz [4] sol atan || hilekâr; gaddar. <KT, Cûdî> Tanıklarda sözcük feleğe nispetle kullanıldığı için hem hilekâr, hem de gaddar anlamında düşünülebilir.

K8/17 Olur mı râh-zen-i râst-kârî ‘azmün / ‘Adû-yı bed-güherün hîle-i **çep-endâz**

K13/34 Bu devr-i **çep-endâzda** luţfuñla hâlâş et / Erbâb-ı dili meşgale-i rûh-gezâdan

K14/18 Uymaz felegün devr-i **çep-endâzına** zîrâ / Cünbişleri ârâm-ı dil-i ehl-i hevâdur

G29/7 Sipirhün bü’l-‘acebdür Nâ’ilî devr-i **çep-endâz** / Gehî şulh u gehî nâverd gâhî râst gâhî kec

çerâ [4]

1. niçin manâsını ifade eder. <FZ> Tanıklarda “çün” ile birlikte bir terkip oluşturmuştur. Bu sözcüklerin olumsuz olarak aynı terkipte kullanılmaları, “neden ve niçini olmayan”, yani kendisinden sual olunamayan Yaratıcı’ya işaret eder (bkz. bî-çün u çerâ).

K7/57 Bize rîzâ-yı şerîfün gerek hüdâvendâ / Ne harf-i çün u **çerâ** ne zebân-ı pür-ta‘kîd

K19/22 Cevher-i tîğ ile bî-vâhime işlâh-ı mizâc / Şerbet-i luţf ile bî-çün u **çerâ** def’-i ‘ilel

2. otlama; otlak, mera. <KT, KO>

çerâ-gâh [2] otlak yeri, meralık, çayır. <KT, KO>

K3/56 Verirdi seyle **çerâ-gâhm** iştîyâk-ı hâbib / Degildi fikri behiştün giyâh u âbinda

G64/6 Âzâdelere dâm-ı hîred kâr-ger olmaz / Âhû-yı harem şayd-ı **çerâ-gâh** degildür

çerâğ [21]

1. kandil (Salâhî, 1313. 235), mum ve meşale gibi aydınlatma aracı, yağa bulanıp yakılan fitil, mum). <KT, KO, FZ>

- K26/8 **Çerâğ**-ı nûr-bağş-ı dūd-mân-ı ‘âlem-i tecrîd / Ki nûr-ı Hâzret-i Qur‘ân ile qalbi münevverdür
- K26/10 **Çerâğ**-ı devleti envâr-ı naḥl-i Ṭürdan zâhir / Fûrûğ-ı kevkebi mihr-i cihân-ârâdan ezhêrdür
- K32/1 Nücüm imiş ṭotalum rîze-seng-i vâdî-i ‘ışk / **Çerâğ**-ı şâm-ı ğarîbân yine siyâhîdür
- K32/8 Benüm o zâviye-dâr-ı fenâ ki heft aḥter / **Çerâğ**-ı maḥfilidür şem‘-i ḥânkâhidür
- G25/1 ‘İşkuñla ilâhî beni âşüfte-dimâğ et / Şeb tâ be-seḥer hem nefesüm dūd-ı **çerâğ** et
- G25/3 Zühhâda da ey şem‘-i riyyâ-sûz eşer kıl / Bir şu‘le ile biñ dili efsürde **çerâğ** et
- G32/5 Kâalır mı zinde meger şem‘-i bād-ı âh gibi / Bu rûzgârda ey Nâ‘ilî **çerâğ**-ı ümîd
- G75/4 Nümâyân olmaduḡça şubḥ-ı vuşlat sönmesün yansun / Fitîl-i dâğ-ı fırkat sîne de ey ğam **çerâğ**uñdur
- G344/1 **Çerâğ**-ı ḥüsne dil-i nâ-şabûr pervâne / Fûrûğ-ı şem‘-i tecellâya Ṭûr pervâne
- G345/5 **Çerâğ**ımı çıkarur şubḥa Nâ‘ilî her şeb / Olur murâḡb-ı bezm-i şuhûd pervâne

çerâğ-efrûz [2] kandilin yanması, aydınlatma, ışık verme. <Dihhudâ>

- G118/4 Siyeh-dil mihr-düşmen bî-vefâsün ḥayf bilmezün / **Çerâğ-efrûz**-ı mâh-ı âsumân-ı behcetüñ kimdür
- G236/1 Şâm-ı zülfün kim **çerâğ-efrûz**-ı âhumdur benüm / Şem‘-i fânûs-ı felek dūd-ı siyâhumdur benüm

çerâğ-ı mihr [3] güneş kandili, güneş mumu. Güneşin, aydınlatma açısından kandil veya muma benzetilmesi ile oluşturulmuş bir terkiptir.

- K3/8 Suḥenle olmuş iken bezm-i ‘âlemün rûşen / **Çerâğ-ı mihr** gibi zîr-i nüh kıbâbında
- K7/1 Bu rûzgâr-ı siyeh-dil kâalursa böyle ‘anîd / **Çerâğ-ı mihri**ni söndürmemek degil mi ba‘îd
- G237/4 Şu‘le-i şem‘-i cemâünle **çerâğ-ı mihri** / Gâh âh-ı dil-i pür-tâb yaḡar gâh nesîm

çerâğ-ı rûşen [1] parlak kandil|| umut ışığı. “Çerâğ” ve “rûşen” sözcükleri “çerağın aydın olsun” biçiminde kullanılır ve iyilik ve başarı dilemek için kullanılır. <Steingass> Aşağıdaki tanıkta isteklerin yerine gelmemesi ve çerâğ’ın aydın olmaması söz konusudur.

- G176/4 Degüldür dillerün âhı siyeh zülfünde tâb-endâz / Meger şâm-ı ğarîbânda **çerâğ-ı rûşen** olmazmış

çerâğ uyanmak [1] kandilin, mumun yakılması. Tekkelerde çerağın yakılması ya da söndürülmesi icap ettiği zaman “çerâğı uyandır”, “çerâğı dinlendir” tabirleri kullanılmıştır.

<OTDTS, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 76>

- M3/V/3 Yer yer **uyandı** ḥâne-i dilde **çerâğ**-ı ye’s / Etdi derûnı âteş-i ğam dâğ dâğ-ı ye’s

çerâğ uyarmak [4] kandilin, mumun yakılması. <TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 76>

- G160/3 Her laḡza biñ **çerâğ uyarur** şem‘-i Ṭürdan / Vaşf-ı cemâl-i yâr ile ṭab‘-ı münîrümüz

2. büyük nimet ve ihsana, bir vazife ya da memuriyete nail olan. Eskiden padişahlar, maiyetlerinden birine bir yerin tımarını vermek suretiyle mükâfatlandırırlar, yani çerâğ eylerlerdi. Bunlar “Ben filân padişahın çerâğ-efrûhtesiyim.” diye iftihar ederler. Sözcüğün “çırak” biçimi alan günümüzdeki biçimi bu anlamdan zuhur etmiştir. <KT, KO, YTL,

MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 153> Aşağıdaki tanıkta “çerâğ” ilk anlamı olan “kandil, mum” anlamına tevriyeli kullanılmıştır.

G278/2 Dil-i füsürdemi germ eyle tâb-ı mihrûn ile / Zamân-ı devlet-i hüsnünde bir **çerâğ** olsun

3. dost, ahab, nedim. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 154> Aşağıdaki tanıklarda “meclis” ve “bezm” sözcüklerinin delâletiyle, “çerâğ” sözcüğü ile meclis arkadaşlarının kastedildiği düşünülebilir.

G147/6 **Çerâğ**-ı bezm-i şeb-efrûzuyuz ahibbânun / ‘Adûlârûn şerer-i dâmen-i talebleriyyüz

G373/5 Zâlâm-ı ğamda kalurduk hayâlün olmasa ger / **Çerâğ**-ı meclis-i şeb-zinde-dâr-ı nâ-kâmî

çeşm [171] göz || bakış (bkz. ‘ayn, dîde). <KT, KO, LN, Kanar/2>

K4/11 Âfet olsam hayâl-i yâre n’ola / Maḥrem-i **çeşm**-i âşinay-ı dilem

K7/28 Ḥasan birâderi perverde-i kinâr-ı resûl / Fûrûğ-ı nûr-ı dū **çeşm**-i ‘Alî imâm-ı sa’îd

K8/25 Ciger-şikâfî-i tîğünle **çeşm**-i hûbânun / Kâlur ğılâf-ı tegâfûlde ḥancer-i nâzî

K10/30 Meydân-ı lemḥatü’l-başara **çeşm**-i hûş olur / Zeyn ursa ḥınk-ı şarşara berḳ-i cihân gibi

K16/30 Görünürdi eşer-i lezzet-i güftârundan / **Çeşm**-i Ferhâd-ı belâ-pervere Ḥusrev şîrîn

K19/12 Sür‘at-i ḥâmesi lağziş-figen-i pây-ı nazar / Hüsn-i ḥattı sebeb-i ğıbtâ-i **çeşm**-i aḥvel

K19/9 Gevher-i bî-bedel-i sâmi‘a-i gûş-ı kabûl / Kuvvet-i bâşıra-i merdûmek-i **çeşm**-i emel

K21/31 Niteki ḥâ’il ola zaḥm-ı **çeşm**-i a‘dâya / Kerem ki merhem-i dâğ-ı dil-i ahibbâdur

K23/51 Ḥumâr-âlûd-ı ḥ‘âb-ı nâz iken **çeşmüñ** ne sâḥirdür / Ki eyler pâsbânı **çeşm**-i baḥt-ı lâ-yenâm üzre

K26/29 Firîb-âmûz-ı baḥt-ı nâ-be-sâmân-ı dil-i ‘âşık / Fûsûn-perdâz-ı **çeşm**-i dil-rübâyân-ı fûsûn-gerdür

K28/14 Giryeyle **çeşmi** pāk ederüz baksa cāh ile / Esbâb-ı ihtîşâm-ı dirâz-âstîn ile

K28/74 **Çeşmüñ** cihânı kırmada şemşîr-i kîn ile / Mağrûr iki şaff-ı sipeh der-kemîn ile

K30/38 Bulmaya sürme kadar **çeşmine** Nâhîd sevâd / Zûlmet-i baḥt redîf olsa da şâmundâ benüm

K36/10 Beyâzında nümâyân merdûm-i mîm-i Muḥammeddür / N’ola ândursa ol tuğrâ-yı garrâ **çeşm**-i hûbânı

M5/I/3 Feryâd ki tıydı râz-ı ‘ışkuñ / **Çeşmüñ** gibi dūr-bâş ğammâz

M5/I/4 Şayyâd-ı kemîn-geh-i kazâdur / ‘Uşşâka o **çeşm**-i nâveg-endâz

M5/II/3 Ey ḥasret-i Yûsuf-ı cemâli / Elmâs-feşân-ı **çeşm**-i Ya‘kûb

M5/V/11 Kârî dile ḥâşılı fûsûndur / **Çeşmüñ** ne ‘aceb siych-deründur

M5/VI/3 **Çeşmüñ** gibi yâr olup kazâyâ / Çok fitneler irtikâb edersün

M6/III/1 Gencsün gencine-dârûn evliyâ-yı kümelîn / Şems-i zâtuñ cilve-ger **çeşm**-i ḥalâyık dūr-bîn

M7/IV/1 Müsâfir-ḥâne-i dünyâda ḥ‘ân-ı ğuşşa zâdumdur / Libâs-ı ‘âfiyet merdûd-ı **çeşm**-i şu‘le-zâdumdur

G1/4 Leb-i şûḥ-ı nigâh-ı **çeşmüñ** oldukça terennûm-sâz / Eder her cünbiş-i müjgânı bir naḳş-ı fûsûn peydâ

G5/4 İ‘tibâr etme revâc-ı kâr için Bercîs-i çarḥ / **Çeşmüñ** sen öğretdüñ bu efsûnı baña

G6/5 Cürmüm ikrâr etdüren bismilgeh-i âşûbda / Ḥaşyet-i cellâd-ı **çeşm**-i pür-teğâfûldür baña

G8/3 Muḥâldür eşer ol **çeşm**-i ser-girâna hemân / Ḥamîr-i mâye-i nâz olmasun şarâb saña

G12/3 N’eylersün bü’l-heves-i ‘ışḳ olunca der-kâr / Nigeh-i **çeşm**-i emel gûşe-i ebrû-yı taleb

- G24/1 Eylemiş ẖ'āb-ı tegāfūl nigh-i şūhuñ mest / **Çeşmüñ** aşub-ı nazar ğamzelerüñ nāz-perest
- G32/4 Döyer mi sūz-ı firāka gönül viren saña kim / Sirişk-i **çeşmi** olur şu'le-riz-i dāğ-ı ümīd
- G34/1 Ğubār-ı Ka'be-i küyuñ görür mi **çeşm**-i ümīd / Bu rüzgāra göre dostum degil mi ba'īd
- G34/3 Açılmaya yine ẖ'āb-ı girān-ı bahtumdan / Olursa merdümek-i **çeşm**-i ārzū hürşid
- G37/1 Nağmeler kim nağme-senc-i ẖ'āhişe dem-sāz olur / Muṭrib-ı **çeşmi** hemān meşğul-i sāz-ı nāz olur
- G40/1 **Çeşm**-i sāhīr-pişesin sāķī-i mest-i nāz eder / Her nigāhın tercemān-ı nūkte-i i'cāz eder
- G40/2 Destine āyine-i cām alsa gāhī rüyine / Ṭurrasın āşüfte **çeşm**-i 'āşık-ı mümtāz eder
- G40/4 Her nigāhın gūşe-i **çeşminde** sayd-ı cān için / Şüret-i āhūda bir cādū-yı efsūn-sāz eder
- G47/1 Hārāb ğamzeler ol **çeşm**-i fiten maḥmūr / 'Aceb 'aceb k'ola sāķī-i encümen maḥmūr
- G48/3 Kefen be-düş mubāhātı Dāver-i maḥşer / Şehīd-i tīg-i siyeh-tāb-ı **çeşm**-i yār ister
- G53/1 Şūr-ı dū 'ālem ol iki **çeşm**-i kirişme-zā mıdur / Nāza muḥaddem-i sipeh fitneye pişvā mıdur
- G54/2 Taklīd edüp ey baht-ı siyeh **çeşm**-i bütāna / Nāz etme ki ẖ'ābideligüñ vaqtı degildür
- G56/2 Dil nigāh-ı luṭf umar bilmez ne bī-raḥm olduğın / Merdüm-i **çeşminden** insāniyyet ümmīdindedür
- G62/3 **Çeşmüñle** mülk-i cāna düşen şūr-ı fitneden / Ma'müre ḳazāda olan iḥtilālī gör
- G66/6 Ğarḳa virür 'ālemi hūn-ı şehīdān-ı 'ışķ / **Çeşmi** ki bir bādede ḳāşnī-i dem bulur
- G71/2 Sīnesin şemşīr-i ḥasret ḳāk ḳāk etmezse de / 'Āşık-ı hūnīn-ciger **çeşm**-i terinden bellidür
- G82/4 Dāğ-ı dil mi sīnede yanmış süveydādan ya ḥod / İktibās etmiş ruḥuñdan **çeşm**-i ḥayvānum mıdur
- G92/3 Nīl-gūn cāder-i eflāk ki mātem yeridür / Cāhilüñ **çeşmine** bir ğarḳa-i kāşī görünü
- G95/4 Yā 'aksin eder perde-i **çeşmünde** nümāyān / Āyine-i ḥüsnünde olan reng-i füsündür
- G95/5 Ol ḳatre-i **çeşmünde** remedden ola zāhir / Dāğ-ı ciger-i Nā'ilī-i zār u zebündür
- G101/3 Ne olur nāz ḳadar **çeşmüne** mūnis ne niyāz / Cüst-cūya seni gönlümce dil āvāre bulur
- G106/5 Virdi ḥarāba **çeşmi** gibi 'ālemi henüz / Nāz uyḥusunda ol şanem-i bī-vefāyı gör
- G106/7 Baḳ **çeşm**-i iltifāt ile eş'ār-ı pākine / Āsār-ı ṭab'-ı Nā'ilī-i ḥoş-edāyı gör
- G108/4 Nāzdan **çeşmini** ḥāmūş gören her müjesin / Tercemān-ı nigh-i nādire-perdāz şanur
- G118/5 Dū **çeşmüñ** Nā'ilīnün şimdi dāmānın tutar ammā / Girībān-ġiri maḥşerde ol iki āfetüñ kimdür
- G130/1 Tā ki **çeşm**-i pūr-füsün mest-i şarāb-ı nāzdur / Vāyesi mübtelālaruñ serzeniş-i niyāzdur
- G130/2 Demdür o ṭflı serkeşüñ reh-i ḥayāline / **Çeşm**-i 'alīl-i ārzū muntazır-ı cevāzdur
- G135/7 Destünde dağal mühreyüz ey çarḥ-ı müşa'biz / Her laḥzada biñ **çeşm**-i temāşāda nihānuz
- G141/4 Gösterüp gūşe-i luṭf-ı nighüñ aġyāra / **Çeşm**-i maḥmūrına derd-i dili işrābdayuz
- G145/3 Olmış hezār pāre kebāb-ı tenūr-ı dil / Mestāne **çeşmüne** ciger-i laḥt laḥtumuz
- G153/1 Dīde-i cān ile ḥüsnün ki temāşā ederüz / **Çeşmümüz** mazhar-ı envār-ı tecellā ederüz
- G156/1 Ol pādīşāh ḥüsn k'ola rū be-rāh-ı nāz / Hürşidi ḥire **çeşm** ede gerd-i sipāh-ı nāz
- G169/3 Her nigāhı cāna bir ḥancer şunar pūr-hūn-ı dil / **Çeşm**-i sāķī gibi bir mest-i ḥarābuñ mestiyüz
- G175/5 Sefīd-kārī-i **çeşm**-i ümīdi Nā'iliyā / Telāfī-i sitem-i baht-ı rū-siyāha deġiş
- G179/2 Dil-i bīmāra etmiş iki **çeşmüñ** töhmet-i mestī / Biri ṭutmuş girībānın biri dāmāna el şunmış
- G179/5 Durur mı ḳarşu Rüstemle o **çeşm**-i ḳahramān zūra / Ḳaşuñ yayını ḳurmuş nāveg-i müjgāna el şunmış
- G182/3 Dil ü cān kim şikār-ı şāh-bāz-ı her dū **çeşmüñdür** / Biri fitrāk-bendüñdür bir ġisūya bağlanmış

- G183/3 Sipihre virdi fenâ âb-ı şu‘le-tâb-ı dū **çeşm** / Mey-i dū âteşe zarf-ı kedüya şıgmaz imiş
- G190/1 Dil-i mecrûh olalı dūr-i şehvâra şadef / reşg eder eşküme dūr **çeşm**-i dūr-er-bâra şadef
- G191/2 Muttaşıl dâr-ı şıfâ hâşiyet-i **çeşmünde** / Dem-i ‘İsî-veş olur nâle-i bîmâr latîf
- G192/5 Yine ey Nâ‘ilî şâdâbî-i berķ-ı nighdendür / O **çeşm**-i nîm mestûn hancer-i âzârî tîz olmak
- G195/5 Âzâr-ı dil-i Nâ‘ilî-i zâr ile **çeşmüñ** / Bîdâd-pesend-i felek-i bed-güher ancak
- G197/2 Şad hâsed merdümek-i **çeşmüme** kim maḥremidür / Kaşr-ı dîdemde ḥayâlün gibi bir pâdişehün
- G204/6 Der imiş **çeşmini** mestâne görüp ol büt-i şüh / Korkaram Nâ‘ilî-i zâra kıyar ğamzelerün
- G205/1 Gerçi maḥmürî-i nâz zebûn **çeşmüñ** / Kârın andan yine icrâda füzündür **çeşmüñ**
- G205/2 Ğarķ eder bâdiye-i maḥşeri bulsa kana / Ol kadar tîĝ be-kef teşne be-ḥûn **çeşmüñ**
- G205/3 Naķd-i ârâmdan el çekmemeye çäre mi var / Düzd-i şad-kâfile-i şabr u sükündür **çeşmüñ**
- G205/4 Sâĝar-ı fitneden el çekti kazâ ‘ahdinde / Bü‘l-‘aceb şaḥne-i bâzâr-ı füsündür **çeşmüñ**
- G205/5 Bilmez ol mertebe mâhiyyet-i eşyâyı kader / Ol kadar vâķıf-ı esrâr-ı deründür **çeşmüñ**
- G205/6 Zülfüne çekdi dil-i Nâ‘ilî pâmâli / Hâne-süz-ı eşer-i tâli‘-i dündür **çeşmüñ**
- G208/6 Her nefes ĝarķ-âb-ı eşk eyler bu minâ hücreyi / **Çeşm**-i Ya‘ķub-ibtilânun Beyt-i Aḥzânın görün
- G212/8 Mir‘ât-ı âfitâb gibi hem raķıķ ü şâf / Hem **çeşm**-i Nâ‘ilî gibi ḥûn-pâş gerdenün
- G220/1 Dîdeden gitmez ḥayâli o mücellâ sinenün / Cilve-gâhı manzar-ı **çeşmümdür** ol âyinenün
- G223/3 **Çeşminden** ol şarâb ki def‘-i ḥumâr eder / Keyfiyetinde çâşnî-i ḥûn-ı dil gerek
- G235/4 **Çeşm**-i ḥükmin ki vire ma‘reke-i âşûbuñ / Kaḥramânlar şunamaz pençe-i müĝâmına el
- G236/2 Merdüm-i **çeşm**-i firibüm ḥâl-i rüy-ı fitneyüm / Dâĝ-ı mihr-i maḥşerüm düzaḥ penâhumdur benüm
- G251/3 ‘Âşıķa duzdîde ğamzeñ **çeşm**-i nâ-maḥrem degil / Merdüm-i bînâ-yı heftüm perde-i cân görmesün
- G251/5 Ser-girân olsun ķo **çeşmüñ** ķudsiyân-ı ‘arşa tâ / Her müjeñ destinde bir şemşîr-i bürrân görmesün
- G251/6 Olma rû-püş-ı zeķan ey ṭurra **çeşm**-i kâ‘inât / Âfitâbı ser be-ceyb ü pâ be-dâmân görmesün
- G251/7 ‘İllet-i âzârı ancak renc-i istiĝnâ ise / Nâ‘ilî bîmârî-i **çeşmünde** noķsân görmesün
- G252/2 Hindû-yı ḥâlün gibi âteş-perestân-ı ruḥun / Zaḥm-ı **çeşm**-i cünbiş-i dâmân-ı müĝân görmesün
- G252/4 Ğonceye dil-tenglük bir perdedür âfâtdan / Anı **çeşm**-i rûzgâr-ı tâb-sâmân görmesün
- G254/4 Zâhîde ḥuldı aḥdurur deyri Bihremen-i dile / Ebrû-yı vesmedâr-ı ḥûr-ı **çeşm**-i mükeḥḥal-ı bütân
- G254/6 Hâsîdi eylemezdi lâl olmasa kil-i Nâ‘ilî / Mükḥale-i devâtda **çeşm**-i ḥayâle mîldân
- G257/4 Etse **çeşmi** ĝazab-ı zehre-şikâfın der-kâr / Dil-i Mirriḥe ṭayar hancer-i müĝânı ucın
- G258/2 O şüh-ı **çeşm**-i niyâzam ki nâzeninümden / Ṭurur ṭurur taleb-i ruḥşat-ı nigâh ederin
- G261/3 Ḥayâli olsa gül-i şîşe-zîb-i **çeşm**-i pür-âb / Nigâh-ı germdeki süz u tâbı n‘eylersün
- G262/1 Söyleñ ol âfete dünyâyı ḥarâb eylesesün / Sell-i seyf-i nigh-i **çeşm**-i ‘itâb eylesesün
- G264/4 Kendüyi dâm-ı kemîn-güşe-i **çeşmünde** bulur / Cilve-i ḳadd-i ser-efrâzuñ âheste gören
- G294/1 **Çeşmüñi** fitne kemîn-güşe-i râz eylesesün / Her müjeñ tîĝ-i sitem ber-kef-i nâz eylesesün
- G294/3 Pâsbân eyle ḥarîm-i dil ü câna **çeşmüñ** / Ceyş-i âşûbı kazâ ma‘reke-sâz eylesesün
- G296/6 **Çeşmüñ** o bî-terahḥum cellâddur ki olmuş / Şemşîr-i nâz ber-kef ḥâlî kırâb-ı ebrû
- G299/1 Ol nâz u ‘işve ol **çeşm** ü ebrû / Ol şûr u fitne ol iki ĝisû
- G299/5 Etmişdür el-ḥaķķ ey Nâ‘ilî dâĝ / Mirriḥi ol **çeşm** ḥürşîdi ol rû

- G312/1 **Çeşmüñi** fitne kemîn-güşe-i râz etdi yine / Her müjeñ tîğ-i sitem ber-kef-i nâz etdi yine
- G312/5 Ğamzesi Nâ'iliyâ âb idi ammâ gelicek / Nür-ı **çeşmüm** anı pür-süz u güdâz etdi yine
- G313/1 **Çeşm-i** hayâl dühtedür vech-i pâküñe / Hayrettedür nezâre rûh-ı tâb-nâküñe
- G327/5 Nâ'ili yer mi kalur dehşet-i rustâ-hîze / **Çeşmi** gâhî ki olur ma' reke-sâz-ı fitne
- G333/3 Kırmada dünyâyı ğamze nergis-i mesti daği / 'Äleminde **çeşm-i** bahtum gibi h'âb-ı nâz ile
- G335/5 **Çeşmi** bî-tâb-ı humâr-ı nâz iken turmaz yine / Her nighde biñ 'itâb-ı cân-güdâz eyler bize
- G335/6 Fırkat-ı şad-sâleye olur telâfî Nâ'ili / **Çeşmi** gâhî bir nigâh-ı dil-nevâz eyler bize
- G336/1 Tâ be-key ey mest-i ğaflet h'âb gelsün **çeşmüñe** / Nîm şeb nâlişler et hün-âb gelsün **çeşmüñe**
- G336/2 'Âşık ol ğurbetde kim takrîb olur giryânlığa / Dem-be-dem eşk-i ğam-ı aħbâb gelsün **çeşmüñe**
- G336/3 Turmasun etsün te'âkub ğam u şadî birbirin / Gâh giryeye geh şarâb-ı nâb gelsün **çeşmüñe**
- G336/4 'Älem-i hüsniinde ruhsâr u dehânın kıl hayâl / Zerresi hürşîd-i 'âlem-tâb gelsün **çeşmüñe**
- G336/5 Nâ'ili olsun tarâvet-bağş-ı sünbül-zâr-ı âh / Çeşme-sâr-ı bağ-ı ğamdur âb gelsün **çeşmüñe**
- G340/4 Şükûfe-zâr-ı simât-ı çemende reng-â-reng / Gürisne **çeşm-i** nazar beñzedür nevâlelere
- G349/1 Fitne kim mağlûb olur **çeşm-i** kazâ-' unvânına / İstinâd eyler kemîn-i sâye-i müjgânına
- G355/1 H'âb-ı teğâfûl **çeşmüñi** hem nîm niyâz eyler yine / Hem dilleri dem-beste-i efsûn-ı nâz eyler yine
- G355/2 Dünyâyı göremez mest iken **çeşmi** ğurûr-ı nâzdan / Her ğamzede biñ şîve-i hâtır-nevâz eyler yine
- G356/3 Humâr-âlûde-i h'âb-ı nâz iken **çeşmüñ** ne sâhirdür / Ki eyler pâsbânı **çeşm-i** baht-ı lâ-yenâm üzre
- G356/3 Humâr-âlûde-i h'âb-ı nâz iken **çeşmüñ** ne sâhirdür / Ki eyler pâsbânı **çeşm-i** baht-ı lâ-yenâm üzre
- G357/1 **Çeşmüñ** cihânı kırmada şemşîr-i kîn ile / Mağrûr iki şaff-ı sipeh-der-kemîn ile
- G361/5 Mülk-i nâz ol iki **çeşmüñ** zîr-i fermânındadır / Beyza-i tuğrâ-yı menşûr-ı nighdûr her biri
- G364/5 Hayâlün **çeşm-i** Ya' kûb-ibtîlâ-yı giryeye mu' tâda / Mişâl-i Yûsuf-ı gül-pîrehen h'âbı unutdurdı
- G364/6 Görüp meclisde kârın bir nighle mey-perestânun / Fûsûn-ı **çeşm-i** sâķî bâde-i nâbı unutdurdı
- G365/6 Ayrılma sen cemâlden ey **çeşm-i** intizâr / Hâk içre olsa hulda bakar revzenün daği
- G369/2 Turfe mecnûnam ki pey-der-pey hayâl-i **çeşm-i** yâr / Devr eder eṭrâfımı ser-geşte âhûlar gibi
- G387/3 Meclis-ârâ-yı edeb oldukça kendin gösterür / **Çeşm-i** bî-pervâ-yı şûhından mü'eddeb gösterür
- G387/4 **Çeşmi** bir bî-raħm kâfirdür ki bakduķça olur / Älet-i dîn ü hîred âşûb-ı mezheb ğamzesi
- Kt15/2 **Çeşmüñ** bu 'işvelerle ey tıfl-ı mekteb-i nâz / Levh-i niyâz-ı dilde harf-âşinâ degil mi
- Kt16/2 Unutma gâhî saķķâyide yârân-ı Sıtânbulı / Ferâmûş etme âb-ı **çeşm-i** müştâķânı da gâhî
- Kt6/1 Süzülürse **çeşmi** ol âfetün n'ola bâde-h'âr-ı girişmedür / O tenük şarâb-ı teğâfûlün elemi humâr-ı girişmedür
- Kt8/3 Halâş ister iseñ zaħm-ı **çeşm-i** a' dâdan / Dili o hancer ile pâre pâre gösterme
- Kt9/2 Zülfün niķâbı rûyuña hırz-ı amân olup / **Çeşm-i** raķîb ey büt-i ṭannâz degmesün
- R2/2 Ol **çeşm-i** kebûda sine gerdük turduķ / Gökden ne yağar ki yer ķabûl eylemeye
- R8/1 'Aks-i ruķı **çeşmümde** olupdur pinhân / Äb içre mişâl-i berg-i verd-i hândân
- Ş1/5 Şormaduñ hiç bağrumun başın / Silmedün eşk-i **çeşm-i** hün-pâşın
- Ş2/10 **Çeşm-i** bed-ṭal' atundan olsun dūr / Şalın ey naħl-i bağ-ı 'işve şalın

çeşm-i siyâh [7]

1. siyah göz. <Redhouse>

- G4/6 Kızarpur bâdeden ol **çeşm-i siyeh** Nâ 'iliyâ / Görünür câme-i surhîyle gazab-nâk baña
 G82/3 Hep sitemdür gördüğüm **çeşm-i siyâh**-ı yârdan / Bilmezin şâgird-i baht-ı tâb-sâmânum mıdur
 G198/1 Başlasa şîveye biñ nâz ile **çeşm-i siyehüñ** / Tesliyet-bağş-ı dil-i 'âlem eder her nigeñ

2. gözleri siyah renkli olan, kara gözlü. <Dihhudâ>

- G80/4 Bû'l-aceb şîrdür ol **çeşm-i siyeh** kim bî-bâk / Dil-i 'âşık gibi bir âteş-i sūzâna şunar
 G241/3 Nâzar etdükçe o müjgânlar bağrum delinür / Kararur gözlerüm ol **çeşm-i siyâhı** göremem

Aşağıdaki tanıklarda siyah gözün “mest (sarhoş)” sözcüğüyle anıldığı görülmektedir. “Siyâh / siyeh” sözcüğü “mest”e nispetle düşünüldüğünde “körkütük sahoş, ileri derecede sahoş” anlamını verir.

- G23/5 Âşub-ı dil-i Nâ 'ilî-i bî-ser ü pādūr / Ol gāmze-i maḥmūr u o **çeşm-i siyeh**-i mest
 G47/2 Ğarîbdür bu ki **çeşm-i siyâh**-ı mestün ola / Yegân yegân müjeler mest-i nâz iken maḥmūr

çeşm açdurmamak [1] fırsat vermemek, nefes aldırmamak, düşünmeye meydan bırakmamak (bkz. göz açdurmamak). <OTDTS>

- K28/50 Sür ḥaşma bād-pâyüñi **açdurma çeşmini** / Toldur 'adū gözini ğubâr-ı zemîn ile

çeşm-i cân [2] gönül gözü, akıl gözü. <Dihhudâ>

- M9/I/4 **Çeşm-i cânı** müsta'idd eyle hidâyet nûrına / Kûrlük âzürede-i zindân-ı gür eyler seni
 G40/6 'Ârif oldur kim erüp 'ayne'l-yaḳîne Nâ 'ilî / **Çeşm-i cânın** dūr-bîn-i ḥâk-dân-ı râz eder

çeşm-i dil [1] gönül gözü, akıl gözü. <Dihhudâ>

- G379/2 Feyz-i eşer-i cāzibe-i mihr-i ruḥıyla / **Çeşm-i dil** ü cân bir nigeñ-i ḥasret olur mı

çeşm-i eşk-bâr [2] gözyaşı yağdıran göz, çok ağlayan göz.

- K2/18 Ne bād-ı şarşar-ı âh u ne cüz'-i ḥâk-i beden / Ne sūz-ı dil ne nem-i **çeşm-i eşk-bâr** kalur
 G246/1 Pâk-dâmen bir gül-i tersün ğubârumdan şaḳın / Şu'lesün âb-ı dū **çeşm-i eşk-bârumdan** şaḳın

çeşm-i giryân [1] ağlayan göz. <Kaná/2>

- R8/2 Tâb u teb ile ruḥları surḥ oldukça / Kan ağlasa vechi ne bu **çeşm-i giryân**
çeşm-i 'ibret [1] ibret gözü, olaylara ve durumlara ibret almak için bakan göz.

- K34/22 Şâhid-i iḳbâlüne biñ dîde-i ḥayret bulur / Çarḥ-ı bî-dād aça ger bir kere **çeşm-i 'ibreti**

çeşm-i kûr [2] kör göz, görmeyen göz.

- K24/13 Taḳdīm ederse rûz-ı neşâta şeb-i ḡamı / Zûlmet sevâd-ı merdümek-i **çeşm-i kûr** olur
 G51/1 Ḥariş-i devlet olan bî-şu'ürî n'eylerler / Şu'â'a ḥasret olan **çeşm-i kûrî** n'eylerler

çeşm-i mest [6] sarhoş bakışlı göz; [tas.] ilâhî sır ve onun cezbeleri. <Kaná/2, Seccadî/2,

TASAVVUF TERİMLERİ>

- G65/2 Dersün ki olmasun rāz-āgāh-ı neşve-i nāz / Cibrīle **çeşm-i mestūn** maḥmūr-ı ḥ'āb göster
- G87/4 Yazanlar **çeşm-i mestūn** Rüstem-i Şeh-nāme-i āşüb / Maḥabbet 'alemin bir tīg ile meftūḥ yazmışlar
- G94/4 Bu deñlü fitne vü āşūba bā'ış kişver-i dilde / Ol iki **çeşm-i mestūn** birbiriyle ittiḥādıdur
- G128/1 **Çeşm-i mestūn** neşvesin bī-reng-i şaḥbā gösterür / Ġamzesin maḥmūr kendin mest-i rüsvā gösterür
- G200/4 **Çeşm-i mestūn** hevesiyle oluruz kīse-tehī / Kūçe küçe gezerüz bir ṭolu sāğar diyerek
- G281/3 **Çeşm-i mestūn** virmese çaḳ böyle bir ruḥşat 'işveye / Bilse te'sīr-i nigāh-ı germ-i ḥasret neydüğün
- çeşm-i pür-ḥūn** [1] ağlamaktan kan oturmuş göz. <Kanar/2>
- K30/10 **Çeşm-i pür-ḥūnuma** baḳ eşk-i dem-ālūdum ile / Geçen evḳātumı gör şubḥ ile şāmumda benüm
- çeşm-i şūḥ** [2] küstah bakış, edepsiz bakış. <Dihhudā>
- G250/3 Şīve-i ḥüsnūn firīb-i **çeşm-i şūḥūddur** seni / Her nefes biñ sāde-dil 'uşşāk ile mev'ūd eden
- G335/4 Hem-zebānuz **çeşm-i şūḥ**-ı yār ile ol deñlü kim / Ġamzesi bī-tāb olup ifşā-yı rāz eyler bize
- çeşm-i yakīn** [1] tanık olan, müşahede eden göz.
- K28/7 İmdād ederdi görmege evvel furūğ-ı baḥt / Gül-şen-serāy-ı 'ālemi **çeşm-i yakīn** ile
- çeşm-i zaḥm** [2] göz değmesi, nazar değme. Bir kimsenin bakışından veya sözünden bir diğerine erişen kötü etki (Dihhudā). Eski sözlükler, terkibi "işābet-i 'ayn" olarak izah etmiştir. <KO, Cûdî, Dihhudā>
- G63/13 Ol muḥāfazat-ı Ḥaḳda dā'imā o vücūd / Ki **çeşm-i zaḥm**-ı felekden nigāh lāzımdur
- G251/4 İhtirāz et **çeşm-i zaḥm**-ı rüzgār-ı fitneden / Her ḥam-ı zülfünde cem' perīşān görmesün
- çeşme** [10] içilecek su akan yer, pınar, su kaynağı. <KT, KO, Cûdî, LN>
- K5/4 Yine mīzāb-ı kalem **çeşme**-i idrākūmden / Etdi şādāb bu nūh bāğçe-i ḥaḍrāy
- K23/18 Zülāl-i **çeşme**-i feyz üzre emvāc-ı müselseldür / Ma'ānī mantıḳ-ı 'allāme-i kürsī-maḳām üzre
- K25/26 Geh micmerede **çeşme**-i dil-cüy-ı ḥayāle / Mīzāb-ı besātīn-ı ma'ānī vü beyānsın
- K26/22 Zebān-ı lū'le-i kilḳūmden oldı bir ḡazel cārī / Ki lafzı **çeşme**-i mihr ü edāsı āb-ı kevşerdür
- M10/I/11 Şandum görünce hey'etūni ey hilāl-i çarḥ / Bir yerden iki lū'lesi var **çeşme**-i zülāl
- G66/2 Giry-e 'ışḳūnla dil bāğ-ı bahār-ı ḡamuñ / Her bun-ı ḥārında bir **çeşme**-i ḥurrem bulur
- çeşme-i Ḥayvān** [1] āb-ı hayāt çeşmesi, āb-ı hayat kaynağı; [tas.] Hakk'ın marfietinin esası ve kaynağı (bkz. āb-ı ḥayvān). <KT, Kanar/2, Seccadî/2>
- G346/4 Sīne-süz ol leb-i nūşine fezā-yı 'ışḳūñ / Hızr-ı reh-güm-şüde-i **çeşme-i Ḥayvān** ise de
- çeşme-i ḥūr** [1] güneş. <Steingass>
- K18/9 Bu dem ki ḳaḥt-ı nemā 'āmdur degil deryā / Ki āb-ı **çeşme**-i ḥūr maḥv-ı iltihāb olmış
- çeşme-i ḥürşid** [2] güneş yuvarlağı. <Seccadî/1>
- G183/5 Ḥoşā leṭāfet-i naẓm-ı selīs ü ḳaḥt-ı mezāk / Ki āb-ı **çeşme-i ḥürşid** cūya şıgmaz imiş
- G376/3 Ḥūn-ı dil kim bāde-i şāf-ı maḥabbetdür baña / Āb-rüy-ı **çeşme-i ḥürşiddür** her ḳatresi
- çeşme-sār** [4] bol çeşmeli yer, çeşmelik; çeşme başı. <KO, Cûdî, Kanar/2>

- K2/25 O **çeşme-sâr**-ı mürüvvet-ki şâh-râhında / Hezâr Hıızr u Sikender ümîd-vâr kalur
 K18/12 Edüp yâ nâv-ı zemîne eşer harâret-i şems / Teninde her ser-i mü **çeşme-sâr**-ı âb olmuş
 K18/46 Selâset-i suhen-i **çeşme-sâr**-ı feyzümden / Edâlarum gül-i hürşide reng ü âb olmuş
 G336/5 Nâ 'ilî olsun tarâvet-bağş-ı sünbül-zâr-ı âh / **Çeşme-sâr**-ı bağ-ı gâmdur âb gelsün çeşmüne

çeşn [1] bayram, şölen, ziyafet, düğün. <Cûdî, LN, Steingass>

- K22/9 Sultân Hüseyin Baykara devridür hemân / Eyyâm-ı devletünde cihân **çeşn** ü sürdan

Aşağıdaki tanıkta “felekler”, saray şenliğinde kemer bağlamış (hizmete hazır) iki büküm gezen hademeler olarak düşünülmüştür ki Osmanlı saray şenliklerinin ihtişamını göstermesini açısından önemli bir veridir.

- K14/4 Bu **çeşn**-i hümayûna ki çarhuñ tek u pûda / Huddâm-ı kemer-beste gibi kıddi dü tâdur

çetr [3] padişahların seferde iken altında oturdukları açık çadır ve gölgelik, çadır

(bkz. çâder). <KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 153>

- K3/52 Başınca fark-ı sipihre kâdem tutuldi tamâm / Kâmer muķâ' arına **çetr**-i zer-tınâbında
 K17/19 Râyet-efrâz-ı zafer kim reh-i ' azminde olur / Âfitâbıyla felek **çetr**-i firâzında sûtün
 K20/28 Hayrân-ı naķş-ı hayme-i iclâlün cylesün / Bu **çetr**-i zer-nigâr-ı mu' allâ-yı ber-teri

çevgân [9] cirit oyununda hayvan üstünden topu tutup almaya mahsus ucu eğri değnek; cirit değneği, polo sopası. <KT, Kanar/2>

- G11/7 Ey Nâ 'ilî o tırta ki **çevgân**-ı fitnedür / Pâmâl iken rübüdesidür güy-ı âfitâb
 G81/6 Güy-ı ser-gerdâniyuz biz şâh-ı hüsnün Nâ 'ilî / ' İşvesinden tutsa zülfin der ki **çevgân**um mıdur
 G106/6 Pâmâl iken rübüdesidür güy-ı âfitâb / **Çevgân**-ı dest-i fitne o zülf-i dü tâyı gör
 G251/1 Ol zeķan âzâr-ı dest-i zülf-i piķân görmesün / Güy-ı mihr-i tal' atun âsîb-i **çevgân** görmesün
 G256/5 Güy-ı hürşid-i cemâlin ki der-âgüş eyler / Gösterür mâh-ı neve tırrası **çevgân**ı ucın
 G323/2 Ey tırta ki güy-ı dile **çevgân**-ı belâsın / Luķ eyle o ser-geşte-i hırmâna tıķunma
 G370/3 Cust ü cüy-ı ham-ı **çevgân**-ı ser-i zülfün eden / Âfitâb olsa da pâ-malün olur güy gibi

çevgân-ı dest-i himmet [2] himmet elinin çevgânı.

- G219/1 Görmedük âsâyişin bu vâdî-i pür-vaķetün / Güy-ı ser-gerdâniyuz **çevgân-ı dest-i himmetün**
 G314/4 **Çevgân-ı dest-i himmetine** mihri güy eden / Muķtâc-ı rüşenî-i meh-i Naķşeb olmasa

çevürmek [1] döndürerek hareket ettirmek, bir merkez etrafında döndürmek (bkz.

başına çevürmek). <TS, ÖTS>

- G321/1 Kâfes-i tende yeter kârını feryâd eyle / Bülbül-i cânı **çevür** başuña âzâd eyle

çıķarmak [9]

1. birinin ya da bir şeyin çıkmasını sağlamak (bkz. başdan çıķarmak). <TS>

- G89/5 **Çıķaran** ' âlemi başdan senün ey hil' at-ı câh / Vaķt-i püşişde olan būs-ı giribânıñdur

2. bir şeyi bulunduğu yerden dışarı almak. <ÖTS>

- K32/10 **Çıkarma** şî'ri gibi Nâ'îlîyi hâtırdan / Ki ol şadefçe bu dürrüñ karar-gâhıdur
 G57/4 **Çıkarma** tās-ı ser-i mihri ey felek min ba' d / Dil ehli sencileyin tās-bāza bakmazlar
 G154/2 Elden **çıkarsun** hāzer et nakd-i şigîbi / Bāzār-ı ğam-ı 'ışk bu germiyyete döymez
 G292/2 Ne nakş hikmet-i icādı 'ārifüñ **çıkatur** / Derün-ı perde-i dilden nukûş-ı sevdāsın

3. bir şeyi bulundupu yerden daha yüksek bir yere götürmek, yükseltmek. <YTS, ÖTS>

- K12/3 Yine bir dāveri hātemle **çıkardı** felege / Hük-m-i tuğrā-yı şehinşāh-ı kader-iştiklāl
 K15/34 'Arşa **çıkarp** zinde eder nām-ı bülendüñ / Endişesi i' cāz-ı Mesîhā mı degildür
 G380/4 **Çıkardı** cüşiş-i dil bām-ı 'arşa / Sırışk-i dide-i fevvāre-cüşı

4. sonunu getirmek. <TS>

- G345/5 Çerāğını **çıkatur** şubha Nâ'îlî her şeb / Olur murākıb-ı bezm-i şuhūd pervāne

çıkma [26]

1. içeriden dışarıya varmak, gitmek. <TS, ÖTS>

- K17/39 **Çıkamaz** taşra felek dā'ire-i hük-münden / Merkezinden nitekim ayrılmaz nokta-i nün
 M2/I/7 Bir lem'ası dünyāyı yaķar ruḥsat olursa / Derdünle o āteş ki **çık**ar tenden ilāhî
 G54/5 Ey rûh-ı izāfî **çık**a gör cāh-ı bedenden / Te'hîr ile pūşideligüñ vaķtı degildür

2. elde edilmek, sağlanmak, istihsal edilmek. <TS, ÖTS>

- G208/8 Nâ'îlîñ táb'-ı pākinden ne gevherler **çık**ar / Ol hüner gencînesin ol ma' rifet kânın görüñ

3. bir inceleme, bir araştırma sonucu bulmak. <TS, ÖTS>

- K15/26 İķbāl ki yüz vech ile nāmuñ **çık**ar andan / Hall etmege mevķūf-ı mu' ammā mı degildür
 K36/9 Ne tuğrā kim **çık**ar ism-i Muḥammed bir mu' ammādur / Ki olmış 'ālemüñ hırz-ı amān-ı gerden-i cāmı

4. bir şeyin yukarısına varmak veya yükselmek. <TS, ÖTS>

- K16/39 **Çık**ıdı bünyān-ı suḥen kungure-i 'arşa tamām / Bir du'ā kıl ki o bünyāna ola hısn-ı ḥaşîn
 G44/2 **Çık**maz benefşe sünbül ile başa n'eylesün / Turmuş çemende boynın eger nā-tüvānlanur
 G54/3 Ey fāḥte **çık** serve ki saña demek olmaz / Bülbül gibi şūrideligüñ vaķtı degildür
 G55/1 **Çık**mış firāz-ı gül-büne bülbül dem-i seḥer / Ey nidā-yı salṭanat-ı gül dem-i seḥer
 G83/3 Riyāyı me'kel etmişler cihān-ı ğaflet-ābāduñ / **Çık**up vā' izleri kürsiye ḥord u ḥ'ābdan söyler
 G226/3 **Çık**sak ser-i tāk-ı çemene berg-i rez-āsā / Bād-ı seḥer esdükçe ḥıyābāna dökülsek

5. gitmek, koyulmak. <TS>

- K15/21 **Çık**dıkça sa'ādetle ķola dūş-ı felekde / Zer-meş'ale-i māh müheyyā mı degildür
 G235/5 **Çık**a seyrāna yine nāz ile dāmen-keş olup / Virse de Nâ'îlî-i bî-ser ü sāmānına el
 G321/4 Seyre **çık** lutf ile gönlinde yer et 'uşşākuñ / Tengnāy-ı dili reşk-i feraḥ-ābād eyle

6. olmak, bulunmak. <TS>

- K13/48 Mesrūr **çık**a ḥaşre dek erbāb-ı temennā / Şad güne nüvāzişle o ferhünde serādan

7. bir yere ulaşmak, varmak. <TS, ÖTS>

- K13/24 Şadr-ı fuķarā-dost ki dīvāna **çık**ınca / 'Ālem pür olur zemzeme-i şükr ü şenādan

- K13/25 Dād-âver-i erham ki **çıkar** ‘arşa du‘ âsı / Hengâm-ı teveccühde kulüb-ı fuğaradan
 K14/39 Nüh ğarkâ-i eflâke **çıkar** virse cihâzı / Anuñ ki temâşâ-gehi ol hacle-serâdur
 G16/5 **Çıkıdı** ğinâ-yı vaşlumuz ağıyâra Nâ ‘ilî / Dil-ber zekât-ı hüsniñi muhtâca virdi hep

8. sesini yükseltmek, duyulmak. <TS, ÖTS>

- G266/1 Nâyûñ ki **çıkar** zemzeme sūrâhlarından / Bülbüller öter şanki gülün şâhlarından
 G266/5 Teşîri yürekler deler ey Nâ ‘ilî-i zâr / Nâyûñ ki **çıkar** zemzeme sūrâhlarından

9. karaya ayak basmak, karaya yanaşmak (bkz. kenâra çıkmak). <TS>

- Ş12/6 **Çıkar** bir gün kenâra zevrağ-ı dil / Şağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür
 1310 bulaşmak, bulanmak, geçmek. <TS, ÖTS>

- K28/39 **Çıkıdı** beyâza nağşı görünce oğâğûñ / İstebrâğ-ı cinân gibi huld-ı berîn ile
 M3/I/3 **Çıkıdı** beyâza nağş-ı dil-i zû-fünûnumuz / Oldı netice-bağş-ı nedâmet cünûnumuz

10. herhangi bir durumda olduğu anlaşılmak (bkz. âşinâ çıkmak). <TS>

- G321/3 Âşinâ **çıkma** añarlarsa dili yanuñda / Kâ ‘ilüz hâtıra geldükçe hemân yâd eyle
çift [1] tek olmayan, birbirine eş iki adede ayrılması mümkün olan. <YTL>
 K25/2 **Çift** olsa zebânûñ siyeh olsa n’ola câmeñ / Cäsüs-ı serâ-perde-i tahkik-i gümânsın
çihâr [1] dört sayısı. <KT>

çihâr-yâr [] Hazreti Muhammet’in dört yakın dostu. Hazreti Ebubekir, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali.

- K3/46 **Çihâr-yârı** ki bezl etdi cân-ı şîrîñüñ / Olup şehadetüñ ümmîd-i şehd-i nâbinda
Çîn [13] Asya’nın doğusunda bulunan geniş ülke <Kâmûsü’l-A‘lâm> Tanıklarda ceylânları dolayısıyla söz konusu edilmiştir (bkz. âhû, Hıfâ).

- K16/13 Az zamân içre o fîrûze serây-ı ‘âlî / Oldı mi‘ mâri-i lûtfuñla nigârende-i **Çîn**
 K18/45 Kesâd-ı nâfe erişmiş o hadde kim gûyâ / Diyâr-ı **Çîn** ü Hıfâ bir avuc türâb olmuş
 K25/12 Reşhañle döner her varağ-ı sâha-i **Çîne** / Evrâğ-ı Hıfâyide ne dem kaçre-zenânsın
 K28/30 Ey şafder-i yegâne ki yokdur tenezzülün / Efrâsyâbı hîdmete hâkân-ı **Çîn** ile
 K28/52 Dest-i nesîm tırraların mû-be-mû çözüp / Ervâhı kim ziyâfet eder müşk-i **Çîn** ile
 K28/53 Sûdâ-gerân-ı **Çîne** virir sür‘ ati kesâd / Evvel kademde râyiha-i ‘anberîn ile
 K34/20 Kâr-bân-ı mülk-i **Çînüñ** nev-bahâr-ı ‘âlemün / Feyz-i bûy-ı hulkıdur sermâye-bağş-ı nûkheti
 G53/5 Sâye-i zülfi düşdügi yerleri Nâ ‘ilî gören / Farğ edemez diyâr-ı **Çîn** memleket-i Hıfâ mıdur
 G99/3 Ğazâl-i **Çîne** olup dâm u dâne tırra-i yâr / Dökülmüş ol ruh-ı pür-hâle deste deste yatur
 G280/4 Hengâm-ı cilve hâke ki zulfün düşer olur / Kûyuñ segânı reşğ-i ğazâlân-ı deşt-i **Çîn**
 G338/3 Bir şemme bûy-ı zulfün bād âhuvân-ı **Çîne** / Müşkün revâcın etmiş berbâd söyleyince

çini [2] Çin’de imal olunan yüksek kalitede çeşitli toprak eşya. Çini denilen porselen ve fayans kapların en eskisi ve en iyisi Çin’den geldiği için, bunların hepsine birden “Çini” denmiştir. <KT, ESKİ ESERLER>

K12/60 Dil-i bîmâruma âb istese cellâd-ı felek / ‘Arz eder kâse-i **Çini** ile zehr-i kıttâl

G101/2 Çarha bir gün toğunur şu‘le-i cevvalê-i âh / Kendüyi kâse-i **Çini** gibi bin pâre bulur

çin [15]

1. kıvrım, büküm. <KT, KO>

K4/1 **Çin**-i nâzam cebîn-güşâ-yı dilem / Fitneyem genc-i ihtifâ-yı dilem

K31/6 Uğrarsa **çin**-i turra-i ahlâkuña şabâ / Ol dem ki neşr-i bûy-ı bahâra berîd olur

G119/5 Temâşâ-yı bihişt eyler görenler Nâ‘ilî hüsün / O büt kim **çin**-i zülfi rahne-i bünyâd-ı imândur

çin-i ebrû [5] kaş çatıklığı || kızma, surat asma. <KT, Redhouse>

K30/16 Şun hemân nâmemi hüddâmına vir kârımı gör / **Çin-i ebrû**-yı gâzab rûy-ı selâmununda benüm

G97/4 **Çin-i ebrû** gösterür mi gamze der-kâr olduğın / Bir kazâdur yoksa bir tîrdi kemânın kim bilür

G197/5 **Çin-i ebrû**-yı ‘itâbuñ ki nevâzişler eder / Hûn-behâ-yı dilidür Nâ‘ilî-i bigünehün

2. buruşuk, buruşma, buruşukluk. <KT, KO, Cûdî>

K6/8 O şâh-ı fitne-sipâh ı kalem-rev-i hüsün / Ki gösterür Cem ü Dâraya **çin**-i pişânî

G16/1 Bir **çin**-i cebhe varımı târâce virdi hep / Tûfân-ı girye rahtımı emvâca virdi hep

çin-i cebîn [7] alın buruşukluğu || kızma, surat asma. <KT, Redhouse>

K28/45 Maḥmûldur kerâmete kim gördi himmetün / ‘Akd-ı şalâh-ı düşmeni **çin-i cebîn** ile

K28/56 Reşg-âver olsa sür‘ati na‘liyle seyr eder / Hürşid ü mâhı kim göre **çin-i cebîn** ile

G13/1 Kâküllerün ki **çin-i cebîn** üzre buldı tâb / Gösterdi cezr ü meddini deryâ-yı ıztırâb

G224/4 **Çin-i cebînini** düşürüp zülfe ey şabâ / Emvâc-ı baḥr-ı hüsni perâkende cyleseñ

G268/3 ‘Arz eyle mihre **çin-i cebîn**-i ‘itâbuñ / Güstâh cive-gâhuña gösterde olmasun

G364/1 Dile **çin-i cebînün** zulf-i pür-tâbı unutturdu / Hurûş-ı mevc-i hayret bîm-i girdâbı unutturdu

3. ar, utanç. <Kantar/2> Aşağıdaki tanıkta sözcük, “itâb”dan duyulan utanç olarak da anlaşılabilir.

G296/2 Mâni‘ degil o mâha âmed-şud-ı nigâha / Dâm-ı firib-i turra **çin**-i ‘itâb-ı ebrû

çirk [3] kir, pas; pislik, murdarlık. <KT, Cûdî, LN>

çirk-i riya [] riya pisliği, ikiyüzlülük pisliği.

G126/5 Pâki-i **çirk-i riya** ise murâduñ zâhid / Korkum oldur saña düzaḥda da yer virmezler

G362/4 Pâkdür dâmenleri **çirk-i riya** zâhidâ / Mey güsârânuñ ki gark-âb-ı günehdür her biri

G372/5 Etmesün **çirk-i riya** ceyb ü kenârûñ telvîş / Pâk-dâmen ola-gör dalk-ı mey-âlûd gibi

çirk-âb [3] birikmiş, pis su, murdar su; çirkef. <KT, OTAL>

K34/2 Zâhidân-ı dâmen-âlûde şalâdur ‘âlemün / Toldı **çirk-âb**-ı riyâdan şâh-râh-ı keşreti

K34/24 N'eylesün ammâ ki **çirk-âb**-ı riyâdan pâkdür / Tâze berg-i gül gibi dâmân-ı pâk-i 'işmeti

G358/5 'İşk âteşi etmez mi seni Nâ'iliyâ pâk / Âlûde iseñ ğam yeme **çirk-âb**-ı günehle

çizmek [1] etrafını dolanmak. <YTS>

G345/2 Periyle dâ'ire **çizmiş** kenâr-ı şem'e olup / Hâfî müdâvim-i ism-i Vedûd pervâne

çoğalmak [1] azken çok olmak, çok duruma gelmek, sayısı artmak. <TS, ÖTS>

G271/5 **Çoğaldı** düzd-i suhen Nâ'ili bu kişverde / Metâ'-ı nazm ise mânend-i müşk-bû düşmen

çok [13] sayısı birden fazla olmakla birlikte kesin oalrak bilinemeyen nitelik, büyük ve aşırı olan, az karşıtı. <TS, ÖTS>

K14/71 **Çok** fâris-i meydân-ı suhen lîk bu vâdî / İrhâ-yı 'inân-ı kâleme teng-fezâdur

M3/X/3 Tût dâmen-i rızâyı şaķın hîffet eyleme / **Çokdur** bu yolda cây-ı hâtar ğaflet eyleme

M5/VI/3 Çeşmüñ gibi yâr olup kâzâyâ / **Çok** fitneler irtikâb edersün

G48/1 Güşâyîş-i dile bir nice rûzgâr ister / Şükufe olmağa ol gonce **çok** bahâr ister

G116/2 Ğamze-i mest-i dil-berân nâz ile öldürüp bizi / Eylediler **çok** imtinân tût ki hayât virdiler

G163/2 'Âşık-ı ğam-kâkûle hâttuñ komadı yer / Ol hırz ile **çok** def'-i serencâm ederüz biz

G178/7 Felek tāsından etmiş ka'beteyn-i mihr ü mâh-âsâ / Bu şeş-dergâh-ı istidrâca **çok** nerrâd ayak başmış

G201/5 **Çok** fâris-i mülk-i suhâm Nâ'iliyâ biz / Rehvâr-ı girân-cünbiş-i ma'nâ ile geçdük

G230/9 Bezmünde dâverâ ki edeb gül-sitândur / **Çok** gonce zîr-i perdeden eyler nezâre gül

çokdan [1] çok zamandan beri, öteden beri. <YTL, TS>

K17/6 Olmasa kuvvet-i bâzû-yı neşât-ı medhûñ / Cünd-i ğam mülk-i dile **çokdan** ederdi şeb-hûn

çok zamandır [3] uzun zamandan beri, öteden beri.

K12/80 **Çok zamandır** ki metâ'-ı suhenüm olmada hârc / Pîş-i hârc-mühre furûşânde mezâd-ı dallâl

G376/2 **Çok zamandır** görmedük ol bâde-i rengîni / Gevher-i tâc-ı ser-i Cemşiddür her kâtresi

Ş8/9 **Çok zamandır** ki perîşânıñdur / Lâyık-ı şefkat ü ihsânıñdur

çözmek [2] düğümlü, bağlı veya sarılı bir şeyi açmak, bağından kurtarmak. <TS, ÖTS>

K28/52 Dest-i nesîm tırraların mû-be-mû **çözüp** / Ervâhı kim ziyâfet eder müşk-i Çîn ile

G285/3 Dilleri ey şabâ men' ise rûy-mâlden / Bendini **çözme** hâke ol zülf-i dirâz degmesün

çözülme [2] çözmek işine konu olmak, açılmak, bağlarından kurtulmak. <TS, ÖTS>

G216/3 Düşüp ıztırâbuña şubha dek bu şeb âh u nâleler eyledük / Ne **çözüldi** 'ukde-i kâkülün ne açıldı h'âb-ı teğâfulün

T5/6 **Çözüldi** perçem-i tûğ-ı zafer bād-ı hidâyetle / Nesîm-i şubh-ı nuşret oldı hâşma şarşar-ı idbâr

çü [2] için, çünkü, mademki. <Kanar/2>

K25/22 Sebbâbe-i idrâk tıyar cünbişün ancaķ / Cân ma'nî vü elfâz beden sen **çü** beyânsın

G124/3 Tehî-dest-i taleb kâm-âver olmaz mâh-ı Ken' âna / Züleyhânun **çû** dest-âvîzi çâk-i dâmen olmışdur

çûb [4]

1. tahta parçası, sopa, odun. <KT, LN, Kanar/2>

K25/54 **Çûb**-ı kaleme bâğ-ı suhunde dene tâ kim / Bî-berg ü şemer dâğ-ı dil-i 'anber ü bânsın

2. ağaç, fidan. <Steingass>

G218/6 Manşûr dâındur bu fenâ gül-şenûn gönûl / Târf-ı çemende bir iki **çûbın** ne añladuñ

çûb-ı hûşk-i kalem [2] kalemin kuru dalı, kuru daldan ibaret kalem.

K5/5 Oldı tab' um gibi bir tâze zemîn üzre yine / **Çûb-ı hûşk-i kalem** âbişhor-ı nev-peydâyî

K31/9 Levh-i suţûrı reşg-i çemen-zâr-ı huld olup / Destinde **çûb-ı hûşk-i kalem** müşk-i bîd olur

çûkadar [1]

ayak hizmetinde bulunan çuha elbiseli yahut çuhadan yapılmış perdenin dışında emre hazır bulunan hademe ki bir zaman bunlar ayrı bir sınıf oluştururdu. Sarayın büyük memurlarından ve padişahın hizmetinde bulunanlardan birinin adıdır. <KT, OTDTS>

K10/34 Zer eskefiyle serde silâhdâr u **çûkadar** / Hûrşîd ü mâh-ı çâr-deh-i âsumân gibi

çull [1]

kıldan yapılan kaba mensucat çeşidi, çul, paçavra; palan (bkz. cüll). <KT, Kanar/1>

G116/4 Aţlas-ı câhı eyleyüp **çull**-ı hâzân-ı hırş u âz / H'âcegiyân-ı himmete cevher-i zât virdiler

çûn []

1. nasıl, nice. <KT>

çûn u çerâ [7] nasıl ve niçin (bkz. bî-çûn, çerâ). Tasavvufta soru sorulmaz, çünkü Allah sorumsuzdur. Bu nedenle teslimiyet şarttır. <KT, Cûdî, TASAVVUF TERİMLERİ>

K7/57 Bize rızâ-yı şerîfûn gerek hüdâvendâ / Ne harf-i **çûn u çerâ** ne zebân-ı pür-ta' kîd

2. çünkü, mademki; -ınca, -ince. <KT, Kanar/2>

K14/69 **Çûn** oldı şeref-yâb-ı kabûlûn bu kaşîdem / Şimden gerü yârân-ı suhen-güya şalâdur

K20/7 Meydân senüñdür elde gerekdür ' inân-ı şevk / **Çûn** girdi zîr-i rānuña devlet tekāveri

G16/4 **Çûn** şem'-i zer-külâh-ı legen māsivâyı dil / Etdi zāmîme tahtı ile tâce virdi hep

G378/4 Şi'r-i rengînüm ki ser-cüş-ı tabî' atdûr benüm / **Çûn** mey-i pür-zûr-ı berķ-ı şîşedûr her kaţresi

T1/4 **Çûn** gördi lûtf-ı peykerin âğûşa aldı gevherin / Şandûķ-ı cān etse yerin Ġāzî Muḥammed Ḥān revā

3. gibi, misilli. <KT>

K27/23 Kehrübâ idi meger kabza-i tîğûn ki çeküp / Nice biñ kâfiri **çûn** kâhkeşān hoş gelduñ

çunîn [2]

böyle, böylelikle, bu şekilde. <Steingass>

K25/45 Gerçi bilinür rāz degildür dedigüm rāz / Bi'l-lāh kime dersin ki **çunînsin** ya çenānsın

K28/61 Bu iltifâtı görmedi bir âferîdeden / Evķâtı geçdi gāh çenān geh **çunîn** ile

çünkü [1] sebep beyan eder; olduğu için, olduğundan; çünkü, zira; mademki. <KT, Cûdî, Kanar/2>

K26/39 Du‘ âya biz de âheng edelüm **çünkü** suhen-sencân / Kaşîde erse pâyâna du‘ â kılmak muqarrerdür

çünkü [3] çünkü. <Kanar/2>

K7/18 Gel ey gönül olalum tâbi‘-i kader **çünkü** / Olur kazâya rızâ mücib-i felâh-ı ‘abîd

M1/III/2 Hâk olsun encüm-i қатарât-ı sirişkümüz / **Çünkü** sebep bu fitneye hüküm-i sitâredür

T6/2 Eyledi **çünkü** o zât terk-i riyâz-ı hayât / Ravza-i ‘uqbâda da cennet ola cılve-gâh

D

da, de [186]

1. Daha önce geçmiş bir cümle veya eş görevli bir öge ile sonraki arasında “-den başka” anlamıyla ilişki kurar, kendinden önceki ögeyi belirli kılar. <TS, ÖTS>

- K1/45 Şüret-nümâ-yı devlet ü iḳbāl olursa çarḥ / Bir yüzden anı **da** sebeb-i infî‘âl eder
- K3/3 O zümrenün biri **de** Nâ’îlî-i bîkesdür / Ki rûy-ı dil göremez baḥt-ı pür-‘itâbında
- K5/27 Bûy-ı nazmımdan edüp ‘âlem-i ervâḥa eşer / Rûḥ-ı ‘Attâra **da** aındırmaḳ olur yaḡmâyı
- K7/19 Bir az **da** şüret-i ḥâle neẓâre-senc olalım / Olup müşâhid-i esrâr-ı Zü’l-celâl-i vaḥîd
- K9/26 Biri **de** Nâ’îlî bî-kes ü tenhâdır kim / Baḥt reh-güm-şude-i zûlmet-i nisyân etmiş
- K12/37 Ḥadd-i i‘câza **da** bu beyt ile telmîḥ etmiş / Vaşf-ı temkîni bir şâ‘ir-i sencide-maḳâl
- K13/50 Dünyâda olup devlet ü ‘ömri mütezâyid / Maḥşerde **de** âsûde ola hevl-i cezâdan
- K14/34 Ol gevher-i nâ-yâba Zeliḥa degil ancaḳ / Yûsuf **da** dehen-piste-i taḳdîr-i behâdır
- K14/79 Şekvâya **da** olmuş tûtalım ruḥşat-ı taḳrîr / Derd-i dili erbâb-ı dilûn rûḥ-gezâdır
- K15/8 Olmuş tûtalım âh ile ol fitne perîşân / Bir fitne **de** ol âh-ı ḡam-efzâ mı degildür
- K15/11 Âhuñ **da** yeri düşmemek olmaz hele şimdi / Ol fitneye ma‘ḳûl-ı müdârâ mı degildür
- K15/16 ‘Ahdinde olup tehniye-i ‘îd-i pey-â-pey / Bir ‘îd **de** ol ‘ahd-i ṭarab-zâ mı degildür
- K16/23 Her biri ḥidmet-i dergâhuña ruḥşat veremez / Tûtalım olmuş o **da** bencileyin sûde-cebîn
- K17/44 ‘An-ḳarîb edeler ümmîd olur inşâ‘allah / Ḳal‘a-i Şandrayı **da** dâḥil-i serḥadd-i Budûn
- K19/19 Görmedük gerçi ki Âşafî Nizâmü’l-mülki / Gerçi anlar **da** cihânı ḳomamışlar mühmel
- K22/29 Maḥşerde **de** vücûdını ‘ârif ‘adîm bilür / Ma‘dûd olursa ol ḥaşerât-ı ‘aḳûrdan
- K24/5 Bir gün bu rûzgârdur ehl-i kemâle **de** / Hengâm-i imtiyâz u maḥall-i zuhûr olur
- K26/39 Du‘âya biz **de** âheng edelim çünki suḥen-sencân / Ḳaşıde erse pâyâna du‘â ḳılmaḳ muḳarrerdir
- K29/13 Ey ḥâme Nâ’îliye olup sen **de** hem-zebân / Göster suḥen-verâna bu fende meḥâretün
- K34/12 Saña **da** minnet neden var iken ey bîdâd-kâr / ‘Âlemün bir böyle üstâd-ı Felâtûn-fiṭnatı
- K34/7 Bir zamân **da** şabr edün ey müflisân-ı naḳd-i ‘ayş / Böyle ḳalmaz germ bâzâr-ı riyânun şöhreti
- M1/VII/7 Tâḳ u rivâḳ-ı ‘arşa tezelzül verüp tamâm / Çarḥun **da** Nâ’îlî gibi ḳaddin ḥam eyledün
- M2/I/10 Ser-çeşme-i cân deyü tekâpûdan uşanmaz / Bir ḥaste ki ser-çeşme-i ḥayvâna **da** ḳanmaz
- M4/II/3 Ḥaşre-dek yoksa giribânun elden ḳomazız / Belki maḥşerde **de** dâmânun elden ḳomazız
- M4/III/2 Nâveg-endâz-ı ḡazal-i dil olan ḳaşun için / Bizi **de** devlet-i ḥüsnünde güzel başun için
- M8/VII/4 Bahâyî-veş degilsün ḳâbil-i feyz-i şafâ sen **de**
- M12/I/4 Dil-i meyyâlî **de** bir şebnem-i nâçiz farz eyle / Gül-i bağ-ı cemâlün pür-nemâdır yâ Resûla’l-lah
- G7/3 Mest-i güstâh-ı elestim müdde‘â maḥşerde **de** / Bḡde-i şâf u cevân- pāk-dâmendşr baña
- G19/2 Dil kûh-ı âhen olsa **da** eyşer rübûde ‘ışḳ / Ḳullâb-ı kehrübâya getürsün mi kâh tâb
- G19/3 Ey âh sen **de** sünbül-i destârim ol ki yâr / Bir tâze gül taḳınmış olup şeb-külâh tâb
- G24/3 Cân verür yanmaḡa dil ne‘eylesün ammâ güzelüm / Bulamaz düzaḥ-ı hecründe **de** bir cây-ı nişest

- G25/3 Zühhâda **da** ey şem‘-i ri-yâ-sûz eşer kıl / Bir şu‘le ile biñ dili efsürde çerâğ et
- G26/2 Maşşerde **de** o zülf ü o ruhsâre ki vardır / Reşg-i şamen ü rağbet-i zünnâra ne minnet
- G37/5 Pâmâl-i nâz eder bir gün seni ol şeh-süvâr / Dem gelür ey Nâ‘ilî bir mûra **da** i‘zâz olur
- G43/5 ‘İşk âteşi etmez mi hezâr-ı dili tûñ / Gülzârdan âteşde **de** me‘yûs degildür
- G45/4 Tahrik-i bād-ı âh ise bādî o fitneye / Âzâr-ı dilde tırrası **da** şâne kendidir
- G59/2 ‘Uşşâka bir belâsı **da** ‘ışkuñ budur ki yâr / Âh-ı dil-i raķib-i dil-nevâzından incinür
- G60/3 Çarhuñ idbârı degildür yalıñız rûh-gezâ / Cây-ı âsâyiş-i iķbâlî **de** hayret yeridir
- G85/5 Mübhem nücûmı gibi sipih-rûñ **de** Nâ‘ilî / Vefķ-ı keremde tarķ-ı niķâtı ne gûnedir
- G89/7 Nâ‘ilî-veş bizi **de** ağıladan ey meh şeb ü rûz / Hâsret-i gerden ü efsûs-ı girîbânûndur
- G2/4 Bîgânedir nigâhı gibi luķfı **da** dile / Olmş o şûh ile tıtalum ‘âlem âşinâ
- G101/5 Nâ‘ilîñ dil-i pür-dâğına **da** luķf etsün / ‘Âşıkûñ derdine durmaz nigeññ çäre bulur
- G111/1 Hâyâlûñ oldı hecrûñle dil-i ğam-dîdeden mestür / Gönûlden **de** ba‘îd olurmuş olan dîdeden mestür
- G126/2 Bâz-gün-na‘ldür âyîn-i şehîdân-ı vefâ / Terķ-i esrâr-ı ilâhîde **de** ser vermezler
- G126/5 Pâķi-i çirk-i ri-yâ ise murâduñ zâhid / Korkum oldur saña düzağda **da** yer vermezler
- G131/3 O bezm-i hâşdan ben cur‘a-nüş-ı cām-feyzüm kim / Şarâb-ı şâfdan **da** hûn-ı dil tağyîr olunmuşdur
- G134/5 Yok Nâ‘iliyâ şübhemüz encâm-ı verâdan / Bu gerdiş-i eflâķi **de** hayrân bilürüz biz
- G181/3 Tolaşmış târ-ı cân ol mû-miyâna dil **de** reşginden / Mişâl-i ‘ışķ-ı bî-cân ol ķad-i dil-cûya bağlanmış
- G184/1 O naħl-i nâzuñ eller verd-i ħandânını devşürmiş / Dil olmış ħâre râzı ol **da** dâmanını devşürmiş
- G184/7 Buluñ imdâdına ey dîde sen **de** Nâ‘ilîñ kim / Cerâħat dâmen-i zaħm-ı dil ü cânını devşürmiş
- G186/2 Hêlâķ-i reşg-i nigâhuz o şûħa biz **de** egerçi / O reşg nergis-i maħmûr-ı âb-dârına düşmiş
- G189/5 Kûşûr himmet-i pervâneden ba‘îd olmaz / Ederse şem‘i **de** sûz u güdâzdan fâriğ
- G200/2 Biz **de** bir ğonce-lebün yolına cân versek olur / Cân verür bülbüli gör âh gül-i ter diyerek
- G216/2 Ne bir iki câma dimâğı var ne tırrur elde ne ayağı var / Mey-i ‘ışveden **de** ferâğı var o tenûk şerâb-ı teğâfûlûñ
- G217/2 Mest eyledi sâķî seni mey ķaldı ķadeħde / Bî-çäre gönûl sen **de** ķadeħ-ķarda ķalduñ
- G217/6 Ğitdûñ ħarem-i kûyını deryûzeyeye ey dil / Sen **de** ħaber-i Nâ‘ilî-i zârda ķalduñ
- G218/5 Tevfîķdür nücûma **da** hâdî mûneccimûñ / Naķş-ı ħayâl-i ‘aķl-ı kezûbın ne añladuñ
- G233/4 Bir zamân müstağnî-i gencîne-i iķbâl idûñ / Daħme-i Kāvûsa **da** pey-burde olmazduñ gönûl
- G272/4 Zülf-i dilber misün ey çarķ-ı siyeh-ķâr sen **de** / Bize ejder görünüp düşmene gencîne olursun
- G285/2 Gülleri âteş eyleme bülbüle sen **de** ey nesîm / Gûşa peyâm-ı mevsim-i sûz u güdâz degmesün
- G297/5 Cûyâ-yı himmetüz tıtalum biz **de** Nâ‘ilî / İrşâd ümîdi ile tarîķ-ı reşâde rû
- G309/8 Çarhuñ **da** bed-güherlüğine dâl imiş hilâl / Dallâl-ı ħod-furûş-ı zebân kûteh olmasa
- G321/5 Nâ‘ilî-veş nice dil-sûħte müştâkuñ var / Anı **da** devlet-i ħüsnünde biraz şâd eyle
- G330/3 Köñnedür bārâna döymez saķf-ı bünyâd-ı şigîb / Sen **de** seylâb-ı ğama ey eşķ imdâd etmeye
- G333/2 Yek-dil oldı ķatl-i ‘uşşâka nigâh-ı şûħı **da** / Güşe-i ebrû-yı pür-ķîn ü ‘itâb-ı nâz ile
- G333/5 Söyleşilmez meclis-i maşşerde **de** ey Nâ‘ilî / Ğamze-i sâķî gibi mest-i ħarâb-ı nâz ile
- G341/3 Ħikmetinde ben **de** ħayrânım ki yok cem‘ eylemiş / Meşreb-i ‘irfân ile ‘aķl-ı ma‘âşı bir yere

- G363/4 Sabā o turrada maḥşūd-ı rüzgār idi ḥayf / Gönül **de** sencileyin hiç-kâredür şimdi
- G367/2 ‘ Aceb telâtümü var baḥr-ı aḥzâr-ı çemenün / Bizüm **de** hissemüze bir kenâr degmez mi
- G368/3 Bir âşinâluğı ol mâh-ı çâr-ebrûnuñ / İki cihânda **da** ‘ ömr-i dū-bâra degmez mi
- Kt1/1 Olmaz dil ü dilberden taḫşîr maḥabetde / Elbet **de** muḥarrerdür te’şîr maḥabbetde
- Kt16/2 Unutma gâhî saḫḫâyide yârân-ı Sıtânbulı / Ferâmüş etme âb-ı çeşm-i müştākânı **da** gâhî
- Kt3/1 Şādî-i maḥabbet **de** bizüm ğam **da** bizümdür / Mecrûḥ-ı dilüz yâre de merhem de bizümdür
- Ş10/6 Biñ var ise ‘ âşık-ı ḥasret-keşün / Birisi **de** Nâ’ilî-i zârdur
- T6/2 Eyledi çünkim o zât terk-i riyâz-ı ḥayât / Ravza-i ‘ uḫbâda **da** cennet ola cilve-gâh

...**da...da ... de ... de** [3] Cümlede eş görevli öğeleri “hem... hem...” anlamıyla birbirine bağlar. <TS>

- G216/4 Seni görmeyen **de** gören **de** hem dil ü cāna feyz-i şafā yeter / Biri mest-i cām-ı girişmedür biri neşve-yâb-ı tegâfûlün
- Kt3/1 Şādî-i maḥabbet **de** bizüm ğam **da** bizümdür / Mecrûḥ-ı dilüz yâre **de** merhem **de** bizümdür
- Kt3/2 Açılmada yok minnetümüz mihr ü nesîme / Gülzâr-ı ğamuz ğonce **de** şebnem **de** bizümdür

2. Azarlama, yalvarma, küçümseme, yakınma, övme anlamlarında iki cümleyi bağlar, iki emir cümlesi arasında kullanıldığında, birincide ısrar edildiğini bildirir. <TS, ÖTS>

- G85/2 Yek-reng-i ḥayret-i dū-cihân ol **da** şorma hiç / Dehrün ğamı ne gūne neşâtı ne gūnedir

3. şart bildiren fiillerden sonra “bile, dahi” anlamına gelerek şartın geçerli olmadığını anlatır. <TS>

- K3/57 Gözine girme idi ḥ’âb girse **de** gâhî / Cemâl-i Enver-i pâkin görürdi ḥ’âbında
- K7/12 Bu şâh-rehde ki semt-i ḥaṭardır ey dil-i zâr / Ne ḥaşıl olsa **da** sa’ yün müsâdif-i te’yîd
- K7/47 Bu ğamla lâ-yı ḥumı cevher-neşât ise **de** / Ḥamîr-i mâye-i endüh olur şarâb-ı nebîd
- K13/41 Ḥâk ise **de** yektâ güher-i genc-i hünerdir / Kim ‘ âciz olur nâḫidi taḫdîr-i behâdan
- K15/31 Pür-jeng-i kelâl olsa **da** âyîne-i ṭab’ ı / Destinde kalem ṭutî-i gūyâ mı degildür
- K16/24 Felegün olsa **da** ol ḥidmetle isti’ dâdı / Ḥayfdır ḥayfdır ey dâd-ger-i dâd-âyîn
- K17/41 Ḳâ’im olsañ **da** sa’ âdetle yeründe yine sen / Sipeh-i nuşrete iḳbâlün olur rāh-nümün,
- K20/14 Sūzân-ı reşg-i kevkeb-i cāhuñdur olsa **da** / Bed-ḥ’âh-ı devletünde nihâd-ı semenderî
- K21/19 Bürîde olsa **da** tiğ-i cefâ ile yine dil / Mişâl-i ḥâme ser-â-pâ zebân-ı şekvâdır
- K22/23 Söz bu ğubâr-ı ṭab’ ile ḥâlî olur mı hiç / Âb-ı ḥayât olursa **da** gerd-i fütürdan
- K23/28 Bu istiḫkâm ile bi’l-lah esâs-ı devlet ü ‘ ömrün / Kıyâmet kopsa **da** olmak ‘ acebdır inhidâm üzre
- K29/18 Dest-i keremde olsa **da** mümkün mi inşirâf / Baḫşâyış-ı ḥızâne-i luṭfı ‘ inâyetün
- K30/28 Rûḥ-ı ḳuds olsa **da** ârām edemez bir laḫza / Ḥ’âb-gâh-ı dil-i pür-hevl ü hevāmımda benim
- K30/38 Bulmaya sürme ḳadar çeşmine Nâhid sevâd / Zûlmet-i baḫt redîf olsa **da** şāmımda benim
- M2/III/10 Dâmen-keş-i merg olsa **da** a’ zâ-yı vücûduñ / Dergâh-ı rızâ ḳıl yine miḥrâb-ı sücûduñ
- M5/II/11 Ketm etmese **de** râz-ı ‘ ışkı ‘ âşık / Olmaz mı lisañ-ı ḥâlî nâṭıḳ

- M5/III/3 Ser-pençe-i kâkülünde diller / ‘Ankâ ise **de** pür mekesdir
- M10/I/7 Şahş-ı hayâl dide-i ‘ibretle baksa **da** / Teşhîş ede hilâl ile cismim zihî, hüzâl
- G14/4 Teğâfüliyle eder güft-güy-ı rûhânî / Ğamıyla ülfet eden olsa **da** nedîm-i tarab
- G21/5 Maşşer **de** olsa çäre mi var söyleşilmege / Geh ser-girân-ı nâzdır ol ğamze ğah mest
- G26/4 Sâyende eger şubh-ı kıyâmet **de** olursa / Ey baht-ı siyeh-rûz şeb-i târa ne minnet
- G31/1 Dest-bûs-ı yâra pādâş olsa **da** peygām-ı ‘îd / Derd-i serdir ‘âşıka hengâme-i eyyâm-ı ‘îd
- G36/6 Bî-tâkat-ı mûr olsa **da** ‘âşık nazarında / Bir zerre degilken dû-cihân minnet-i didâr
- G70/5 Bî-behre-i sa‘âdet-i âdâb Nâ’ilî / Olmaz mu‘ammer olsa **da** ‘âlemde hâr olur
- G71/2 Sînesin şemşîr-i hasret çâk çâk etmezse **de** / ‘Âşık-ı hûnîn-ciger çeşm-i terinden bellidir
- G72/5 Şi‘rûn ki ğıbtâ-kerde-i i‘câzdır haşûd / Ey Nâ’ilî bakarsa **da** haşmâne reşg eder
- G94/5 Sözüñ ey Nâ’ilî olmazsa **da** şâyeste-i taḥsîn / Yine bir tarz-ı hâş-ı şûḥdur bir özge vâdîdir
- G125/4 Nâme **de** gelse dil ü dide okunmaz senden / Âh ü eşk âfet-i mektûb-ı ḥamâm-âver olur
- G126/1 Yâra dil vermede ‘uşşâka ḥaber vermezler / Cân verürlerse **de** cânâna keder vermezler
- G135/2 Görmez bizi âyîne ger ‘aksi **de** olsaḳ / Pîş-i nazar-ı ‘aql-ı ḥod-ârâda nihânuz
- G135/4 Elmâs ise **de** kâr-ger olmaz bize merhem / Ol dâğ-ı cünûnuz ki süveydâda nihânuz
- G146/5 Yâkût-ı âfitâb ise **de** luṭfuñ ey felek / Güş-ı ‘arûs-ı rağbete mengüş eder miyüz
- G148/5 Etmez cihânı kırdığın ol ğirre-mest-i nâz / Dîvân-ı maşşer olsa **da** ikrârdan ğürîz
- G149/5 Mesîḥ olursa **da** bîmâr-ı ‘ışkuñ olmayana / Felekde bâliş-i hûrşide ittikâ düşmez
- G152/4 Alduḳça bûy-ı sünbûlini tâze cân bulur / Âh-ı dil olsa **da** nefes-i vâ-pesînümüz
- G161/5 Nâ’ilî bir kâhdan **da** bî-vücûd olsaḳ yine / Bâr-ı cürm-i ‘ışk ile mîzân-ḥarâb-ı maşşerüz
- G167/3 Kîmyâ-kâr-ı emel balsa **da** bir ḥâlî yer / Zer eder ḥâkini ammâ zerini ḥâk edemez
- G196/4 Cân gibi eder gevher-i ‘ışkuñ yine pinhân / Şad pâre **de** olsa şadef-i sîne-i ‘âşık
- G212/2 Ḳutl-ı kilîdi güy-ı ğirîbânun olsa **da** / Genc-i tılısm-ı sîneñ eder fâş gerdenün
- G212/4 Âb-ı hayât menba‘ıdır olsa **da** ba‘îd / ‘Uşşâka ândurur o siyeh kaş gerdenün
- G214/4 Girseñ **de** cennete yine şehvet zebûnısın / Dil-dâde-i tena‘um-ı bâğ-ı na‘îm iseñ
- G226/1 Elmâs-ı ğam olsaḳ **da** nemek-dâna dökülsek / Nâsûr-ı leb-i zaḥm-ı dil ü cânâ dökülsek
- G235/5 Çıka seyrâna yine nâz ile dâmen-keş olup / Verse **de** Nâ’ilî-i bî-ser ü sâmânına el
- G242/4 Bu âh u eşk ile âyîne-i dil olsa **da** şâf / Ğubâr-ı ḥâtırî jeng-i füturî n’eyleyelüm
- G244/6 Rûḥ-ı ḳuds olsa **da** ârâm edemez bir laḥza Ḥâb-ğâh-ı dil-i pür-dûd-ı dâmunma benüm
- G263/4 Nerm olsa **da** bu sûz ile âh ḥırmen-i dil / Gül-ğonce-i cemâle şabâlık mı eylesün
- G265/4 Ğavğâ-gede-i ‘âlem eşrâra olup mer‘î / Eṭfâl ise **de** derler da‘vâya cesûr olsun
- G270/3 Olsañ **da** bu naḥvetle serîründe Süleymân / Bir mûr-ı za‘îfî siper-endâz edemezsün
- G273/3 Ḥâtırda zevḳ dilde şafâ tende yok mecâl / Erbâb-ı ğam erişse **de** nev-rûza n’eylesün
- G274/3 Görmeyen müddet-i ‘ömrinde şafâ-yı ḥâtır / Bezm-i ‘ıyş olsa **da** başdan başa ‘âlem ne desün
- G285/6 Ḥavşala-i ḥaḳîkatün olsa **da** Nâ’ilî ferâğ / Bî-edebâna her tenûk-zarf-ı mecâz degmesün
- G289/2 Girse **de** gencîne-i Keyḥusrev ü Cem destüme / Fâriğ olmam sâ’il-i teh-cur‘a-i câm olmadan
- G298/3 Rûy-ı maḳşûd olsa **da** âyînemüzde cilve-ger / Sîr-çeşmüz rû’yet-i didârdan şimden ğerü

- G303/7 Etmezüz âh-ı şeh̄er-gāha **da** minnet olsa / İltifāt-ı nazar-ı mürşid-i āgāh bize
- G306/1 Sensüz geceler elde meyi nāb **da** olsa / Ārām-künāndur bize mehtāb **da** olsa
- G306/2 Her birini gerdūn sebeb-i tefriķa eyler / Aḥbāb ile cem‘ iyyete esbāb **da** olsa
- G306/3 Def‘ -i ğam-ı eyyāma bilā-cur‘ a çekerdük / Peymānemüz elde tolu zehr-āb **da** olsa
- G306/4 Gördükçe lebūn dīde döker ḥāke sirişkin / Her kaçresi pür-gevher-i nā-yāb **da** olsa
- G306/5 Her biri görür yine pes-i perdede kārın / Nergisleri baḥtım gibi der-ḥ‘ āb **da** olsa
- G306/6 Bağlar ser-i rāhın yine ādāb-ı maḥabbet / ‘ Āşıķ ḥarem-i vuşlata reh-yāb **da** olsa
- G306/7 ‘ Uşşāķa olur Nā‘ iliyā mevķıf-ı ḥayret / Pā-bend-i niĝeh silsile-i āb **da** olsa
- G307/1 Ārām edemez cennet-i a‘ lāda bulunsa / ‘ Āşıķ mey ü maḥbūb ile tenhā **da** bulunsa
- G313/4 Zāhid bu züh̄d-i ḥūşķ ile ḥuld olsa **da** yerūn / Mā‘ -ı ḥamīm olur yürüyen āb tākūne
- G316/1 Çarḥ merdūm-kuşdur ey dil terk-i bīdād etse **de** / Vāpesīndür bir nefes ehl-i dilī şād etse **de**
- G316/2 Cān ile meclisde cānān ülfet-i dīrīnesin / Āşinālīķ şirketinden ‘ār eder yād etse **de**
- G316/3 Ḥasret-i Şīrīni pā-dāş eyler āḥır rüzgār / Şādī-i Pervīzi ḥaşr-ı merg-i Ferhād etse **de**
- G316/4 El verür şahbāsına ḥūn-ı ciger bennā-yı ‘ışķ / Çārsū-yı ğamda biñ meyhāne bünyād etse **de**
- G316/5 Āh-ı bülbül yakmadukça penbe--i gūş-ı güli / Nālesin kim gūş eder biñ kerre feryād etse **de**
- G316/6 Nā‘ ilī ma‘ müre-i ‘ālem-ḥarāb olsun ki çarḥ / Ḥāne-i büm eyler āḥır nüzhet-ābād etse **de**
- G318/1 Eyler remīde bülbülü dil nāle olsa **da** / Dāmān-ı verde aḥker olur jāle olsa **da**
- G318/2 Girdāb-ı baḥr-ı fūrķat olur ‘aks-i āĝūşı / Bir māh-ı çarḥ-ı behçete dil hāle olsa **da**
- G318/3 Yakmaz fūrūĝ-ı ḥusni ile dāĝ-ı sīnenūn / Pīşinde şem‘ her biri bir lāle olsa **da**
- G318/4 Dil teşnedür cerāḥāt-ı şemşīr-i nāzına / Cān u ciger leb-ā-leb-i tebḥāle olsa **da**
- G318/5 Dāĝ-ı derūn-ı bülbül olur Nā‘ ilī gönül / Gird-ı dehān-ı ğoncede Bütḥāle olsa **da**
- G341/2 Āfitābı dūrbīn eylerse **de** görmez Mesīḥ / Ehl-i tecrīdūn döşenmişdür firāşı bir yere
- G346/1 ‘ Āşıķuz ‘ışķ belā-yı dil-i nālān ise **de** / Ṭālībüz vaşla ṭaleb bā‘ iş-i ḥırmān ise **de**
- G346/2 Kā‘ ilüz keşmekeş-i şahne-i bīdāduna dil / Dest-i āzār ile şad-pāre girībān ise **de**
- G346/3 ‘ Andelībüz gül-i ruḥsārına bāĝ-ı ḥusnūn / Lāle-veş gülleri bī-nefḥa-i iḥsān ise **de**
- G346/4 Sīne-süz ol leb-i nūşine fezā-yı ‘ışķuñ / Hızır reh-güm-şüde-i Çeşme-i Ḥayvān ise **de**
- G346/5 Şehsüvārūm dil-i mecrūḥı başup geçme eger / Pāymālūn bir avuḥ ḥāk-i perīşān ise **de**
- G346/6 Ḥāṭır-ı Nā‘ ilī-i zārı **da** gāḥī ele al / Ehl-i dildür ne kadar ḥāk ile yeksān ise **de**
- G346/7 Ḥāşılı muntazır-ı va‘de-i iḥsānuñdur / Geç günāhından o miskīnūn eger kan ise **de**
- G348/1 Mest-i cām-ı ‘ışķdur dil keşf-i rāz etmezse **de** / Ārzū-mend-i vişālūndür niyāz etmezse **de**
- G348/2 Bīm-i cāna düşmemek kābil mi ğamzeñden gönül / Tīr-i dil-düz-ı kazañdan iḥtirāz etmezse **de**
- G348/3 Vuşlat-ı pür-imtinānıyla o ḥūnī öldürür / Mübtelāsın kuşte-i şemşīr-i nāz etmezse **de**
- G348/4 ‘ Āşıķuñ dūd-ı derūnından yanar hemvāre çarḥ / Nāle-i dil-süz u āh-ı cān-ĝudāz etmezse **de**
- G348/5 Nā‘ ilī etmez taḥammül ṭa‘ne-i āĝyāra dil / Terk-i ‘ışķ-ı dilberān-ı dil-nevāz etmezse **de**
- G351/2 Vardūĝumuz vilāyeti ḥuld ise **de** caḥīm eder / Cĝndaki sūz u tāb-ı ğam dildeki ḥarḥār ile
- G358/4 Şad dāĝ-ı nedāmetle gider olsa **da** taķdīr / Mābeynūmi işlāḥa gelen baḥt-ı siyehle
- G36/8 Mevķuf ise maḥşerde **de** ey Nā‘ ilī-i zār / ‘ Āşıķlara kem-māyegī-rü‘yet-i dīdār

- G366/5 Elmās iseñ **de** şişe degil bi'l-lāh ey gönül / Bed-mestdür zamāne urur hāreye seni
 G367/3 Sezā degilse **de** fītrāk-bendūñ olmağa dil / Helākūñ olmağa ey şeh-süvār degmez mi
 G370/3 Cust ü cüy-ı hām-ı çevgān-ı ser-i zūlfūñ eden / Āfītāb olsa **da** pāmālūñ olur gūy gibi
 G379/4 Baht-ı siyehūñ kārı tamām olsa **da** görsek / Kām-ı dil-i nā-kāma **da** bir himmet olur mı
 G382/5 Taş olsa **da** bi'l-lāhi yürekler mi döyer hıç / Ol hañcerlerle nefes-i tizūñe Şuḥfī
 Kt12/2 Allah yekdür olsa **da** maḥbūş ğam degil / Bu çāh- ser-nigūnda nigeh-bān olan gönül
 Kt17/2 'Azīz tūt lebūñe cān veren Mesīh ise **de** / Miyān-ı ḥüsn ü maḥabbetde imtiyāz gerek

4. bazı birleşik cümleleri “ama, fakat” anlamıyla birbirine bağlar.

- G97/1 Sūz hemān ḥüsnindedir yārun mekānuñ kim bilür / Gevherinde āb u tāb olsun **da** kânın kim bilür

5. -ip zarf filinden sonra kullanılırsa temel filin oluş biçimini, önermenin nasıl oluştuğunu anlatır.

- Mt5 Bir dil var mı ol ḥüsn-i ḥudā-dādı görüp **de** / Güyende-i el-minnetüli'l-lah degildür

6. Aşağıdaki tanıklarda bu ibarenin “elbet de” biçiminde kullanıldığı görülmektedir. “Elbet” ve “elbette” Arapça ibarelerdir. Tanıklarda sözcüğün bu şekilde kullanılması, “elbette”nin Türkçe imlâya yakınlığıyla yakınlığına çabası olsa gerektir.

- K14/63 Her nāzım-ı hoş-gū ki alur destine hāme / Elbet **de** gelen hātıra vaşf-ı küremādır
 K18/47 Söz āḥır oldu du'ā eyle Nā'ili ki du'ā / Qarīn-i şıdık ola elbet **de** müstecāb olmış

dābbe [1] yük ve binek hayvanı, dört ayaklı, davar. <KT, KO> Tanıkta “o dābbe” ile, “Burāḳ” kastedilmektedir (bkz. Burāḳ).

- K3/58 Berīd-i aḳdese bir özge ḥālet el virdi / O **dābbenūñ** eşer-i 'ışık-ı sūz u tābında

dād [10]

1. verme, veriş. <KO, Kanar/2>

dād u sited [4] alışveriş, ticaret. <KT, Cûdî, Dihhudâ>

- G184/5 Degül **dād u sitedden** bir nefes ḥālī bu bender-gāh / Biri açmak bārın biri dükkānını devşürmüş

2. adalet, insaf; sorunun çözümü, halli. <KT, KO, Cûdî, LN, Steingass>

- M1/IV/5 Ḥayfā ki ḳaldı maḥşere **dāduñ** zamāneden / Mazlûmsın ki olmadı ma' lûm ḳatilūñ

3. zulümden şikâyet etme, yardım feryadı. <Cûdî, FZ>

- K5/3 Bār **dād** oldu dilüm yine cebīn-i feyze / Neḥ-i rūḥü'l-ḳudüse ḥāmem olup hemtāyī

4. kanun. <Kanar/1>

- K21/18 Sütüde-menḳibetā **dād-ı** çarḥ-ı zālîmden / Ki ehl-i ma'rifete düşmen-i tüvânâdur

5. vergi, ihsan, atâ; yetenek, meyil, istidat; Allah vergisi maharet. <KT> Bir hüner ve belli bir konu hakkındaki yetenek Allah vergisi ve Allah'ın bir lûtfu olarak düşünüldüğü için, sözcüğün doğrudan “yetenek, itidat” anlamına geldiği düşünülebilir.

dād-ı Ca'fer [1] Bermekî ailesinden Cafer'in meşhur cömertliği (bkz. Bermekîyân).

K20/19 Eyyâm-ı devletünde anılmağ revâ degil / Luţf u 'aţâ-yı Bermekiyân **dād-ı Ca'feri**

dād-ı Hudâ [2] Allah vergisi, Allah'ın ihsanı. <KT, KO, OTAL>

K6/43 Zihî kerâmet-i **dād-ı Hudâ** ki etmişdür / Hızâne ber-kef-i 'ilm-i ledün o sultânı

K14/72 Her hām tabî'at viremez nazma hâlâvet / Luţf-ı suhen ü hüsn-i edâ **dād-ı Hudâdur**

dād-ı suhan-verî [3] düzgün konuşma yeteneği.

K1/1 Nuţğ-âferîn ki tab'uma feyz-i mağâl eder / İlham-ı na't ile **dād-ı suhan-verî**

K1/2 Şükr-i nişâb-ı na't ile **dād-ı suhan-verî** / Nev-tûfî zebânumı şekker-nevâl eder

6. nasip, behre. <Burhân-ı Kâtı'>

K13/30 Nehy-i nasağ-ı bâğa ki câzım ola 'adli / Bülbüller alur **dād-ı** güli bād-ı şabâdan

dād-âver [1] adalet dağıtan, adaletli, doğru. <OTAL, Redhouse>

K13/25 **Dād-âver-i** erham ki çıkar 'arşa du'âsı / Hengâm-ı teveccühde kulüb-ı fuğarâdan

dād-âyîn [1] adaleti alışkanlık hâline getirmiş, adaletli, âdil.

K16/24 Felegün olsa da ol hîdmetle isti'dâdı / Hayfdur hayfdur ey dād-ger-i **dād-âyîn**

dād-ger [5] âdil, insafılı, doğru. <KT, Cûdî, OTAL>

K12/2 Yine bir **dād-geri** eyledi te'yîd-i Hudâ / Mesned-ârâ-yı serâ-perde-i evvân-ı celâl

K12/7 Bunca temkîn ü metânetle ki ol **dād-gerün** / Zât-ı pâkine komış hikmet-i Hağ celle celâl

K12/43 Sensin ol hâşıl-ı devrân-ı felek kim gelmez / Şadra bir sencileyin **dād-ger-i** ferrüh-fâl

K13/29 Şermendedür ol **dād-gerün** rüh-ı 'Alî Şîr / İkbâline nisbet kerem-i Bâğkarâdan

K16/24 Felegün olsa da ol hîdmetle isti'dâdı / Hayfdur hayfdur ey **dād-ger-i** dād-âyîn

dād-güster [1] adaleti yayan; âdil. <KT, Cûdî, FZ>

K11/10 Sâz-kâr-ı dîn ü devlet kâr-sâz-ı memleket / Ma' delet-perver hîdîv-i **dād-güsterdür** gelen

dād-ğ'âh [2] adalet talep eden, şikâyetçi, davacı. <KT, Cûdî, OTAL, Kanar/2>

G7/1 **Dād-ğ'âh-ı** vuşlat olsam baht düşmendür baña / Deşt-peymâ-yı gam olsam âh reh-zendür baña

G221/5 Bu iddi'âda ise Nâ'ilî ı zâlimler / Kalur kıyâmete şekvâsı **dād-ğ'âhumuzun**

dād-ğ'âhî [1] adalet isteme, zalimin zulmünden şikâyet etme (Dihhuda).

<Dihhudâ>

M5/V/1 Kûyuñda nedür bu dād-ğ'âhî / Ey kişver-i fitne pâdişâhı

Dādâr [2] mutlak âdil olan, Allah, Tanrı. "Dād-âver"den bozmadır. <KT, KO,

FZ> Tanıklarda mahşer günü herkese hak ettiğini veren mutlak âdil Allah kastedilmiştir.

G50/6 Sūdâ-gerân-ı ma'şiyet aîsun o vakti kim / **Dādâr-ı** haşr bâr-ı metâ'-ı günâh açar

G65/10 Mahşerde Nâ'ilî-veş pür-bâr-ı cürm-i 'ışk ol / **Dādâr-ı** haşra kendün mizân-ğarâb göster

dâfî' [1] def eden, itip öteye süren, savan, gideren. <KT, Cûdî, LN>

M2/IV/8 Efkâr-ı telâşî be-kafâdan hâzer eyle / Âzâde-dil ol **dâfî'**-i mekr-i haşerât ol

dāğ [96]

1. yanık yarası, kızgın demirle vurulan damga, nişan. Dağ yarası, abdalların göğsünde nal ve elif şeklinde, kabadayılının kollarında ve pazularında ise türlü resimler biçiminde yer alır. İnsanın unutamayacağı derecede şiddetli üzüntüden kinaye olarak kullanılır. <KT, KO, Cûdî, Redhouse, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 176> Kendini dağlamak, tanıklarda aşkın ya da aşk acısının şiddetine delâlet etmektedir.

- K4/2 Baħr-ı mevvâc-ı âteşin- girdâb / **Dâğ**-ı tedbîr-i nâ-Hudâ-yı dilem
- K4/5 Çâşnî-senc-i tîğ-i bîdâdam / **Dâğ**-ı her-pâre-i cudâ-yı dilem
- K4/16 Yâd kıldıkça dâmen-i zülfin / Şu' le-i **dâğ**-ı ibtilâ-yı dilem
- K6/2 Benüm o **dâğ**-ı 'uķûbet ki şad-merc olurın / Görünce pençe-i ķâtilde tîğ-i 'uryânı
- K6/24 Zihî ṭalî' a-i ruhsâr-ı şeb-çerâğ-i güher / Ki **dâğ**-ı zerresidür mihr-i hâveristânî
- K6/25 Zihî tecellî-i **dâğ**-ı Kelîm-i ḥasret-sûz / Ki olmuş ol şanem-i dil-firîbe erzânî
- K26/23 Gönül kim şu' le-zâr-ı 'ışk-ı cânâne semenderdür / Şerâr-ı âhı **dâğ**-ı sîne-i hürşîd-i maḥşerdür
- K34/18 Şunmasun girdâb-ı baħr-ı bî-girân-ı luṭfına / Seyr edenler sîne-i deryâda **dâğ**-ı ḥayreti
- K36/15 Sevâd-ı zıll-ı şeh-perr-i hümâ-yı evc-i isti' lâ / Sefîdi **dâğ**-ı reşg-i beyza-i ṭâvûs-ı cevlanî
- M2/IV/10 Âteşlere yak âh ederek cism-i zebûnuñ / Maḥşer-geh-i **dâğ** eyle süveydâ-yı derûnuñ
- M7/III/1 Mürûr-ı dehr ile dil-şâd olup aḥbâb kârumdan / 'Adû pür-derd ü **dâğ** olsun cefâ-yı ihtiyârumdan
- G2/1 Bîgâne-i maḥabbetüñ olmaz ğam-âşinâ / Ey **dâğ**-ı derdin eylemeyen merḥem-âşinâ
- G5/5 Nâ' ilî **dâğam** bu ḥasretten ki âhum gösterür / Reng-i ḥâkisterde pâ-ber-câ bu gerdümü baña
- G25/4 Raḥm eyle hezâr-ı dile ey nâmiye-i derd / Zi-i kafes-i cismümi yer yer gül-i **dâğ** et
- G32/4 Döyer mi sîz-ı firâka gönül viren saña kim / Sirişk-i çeşmi olur şu' le-rîz-i **dâğ**-ı ümîd
- G61/5 Olur mecâlis-i ervâḥa şeb-çerâğ-efrûz / O şu' le kim eşer-i **dâğ**-ı ibtilâdandur
- G75/2 Gönül sen 'andelîb-i bâğ-ı ğamsın durma feryâd et / Ki büy-ı **dâğ**-ı ḥayret nefḥa-pîrâ-yı dimâğûndur
- G75/4 Nümâyân olmadukça şubḥ-ı vuşlat sönmesün yansun / Fitîl-i **dâğ**-ı firķat sînedey ğam çerâğûndur
- G79/5 Leb-teşnegân-ı **dâğ**-ı ğamuñ Nâ' ilî gibi / Elmâs-rîz-i zâ'ika-i merhem oldılar
- G81/4 Kûy-ı yâre rû-be-râh oldum sirişk ü **dâğ** ile / Bilmezin yâ Rab çeken âbum mı yâ nânum mıdur
- G93/4 Zevķ-âşinâ-yı miḥnet-i Eyyûb edüp dili / Cân-ı şabûra ḥavşala-i derd ü **dâğ** vir
- G95/5 Ol kaṭre-i çeşmünde remedden ola zâhir / **Dâğ**-ı ciger-i Nâ' ilî-i zâr u zebûndur
- G98/7 Şerḥa vü **dâğın** açup yâre gönül merhem umar / Bilmege mâ-ḥaşalın defter-i timâr okudur
- G105/4 O şu' ledür ki zâhir olur daḥme-gâhdan / Pergâleler ki **dâğ**-ı cigerden zuhûr eder
- G124/2 Zemîn-i dil de kim vaķt-ı ḥaşâd-ı kişt-i miḥnetdür / Cerâḥat tûde tûde **dâğ** ḥürmen ḥürmen olmuşdur
- G127/1 Gönül ki şu' le-zâr-ı 'ışk-ı ḥûbâna semenderdür / Şerâr-ı âhı **dâğ**-ı sîne-i hürşîd-i maḥşerdür
- G132/1 Feyz-i hevâ-yı 'ışk ile kim şu' le-pûş olur / **Dâğ**-ı ser-i cünûn gül-i destâr-ı ḥûş olur
- G136/1 Olalı fitîle-fürûz-ı cân şeb-i ârzûda sirâcumuz / Bizi vaķf-ı **dâğ**-ı ğam eyledi dil-i germ-şu' le mizâcumuz

- G171/1 Yād-ı lebünle olur ey gül-i bāğ-ı heves / Lāle-sitān-ı ciger şu‘ le-i **dāğ**-ı heves
- G180/7 Yağar ey Nā ‘ilī Cibrīlī **dāğ**-ı reşg-i kıssīsī / Maḥabbet sūmenāt-ı fitnedür ḥüsn-i bütān āteş
- G190/7 **Dāğ**-ı ḥürşīd idi her dūrri olaydı menşüb / Ṭab‘-ı pāki gibi bir kulzüm-i zehḥāra şadef
- G236/2 Merdüm-i çeşm-i firibüm ḥāl-i rüy-ı fitneyüm / **Dāğ**-ı mihr-i maḥşerüm düzaḥ penāhumdur benüm
- G239/2 Vücüdüm olsa belā küllānında ḥākister / Sükün-ı şu‘ le-i **dāğ**-ı cefā nedür bilmem
- G243/2 Fūrüz-ı baht ile kim **dāğ**-ı cebhe-i Zuḥālem / Siyāh-kāselügin bilse çarḥ memnūnam
- G248/1 Yağdum dili āteşlere tāb-ı nazarumdan / Berg-i gül-i ruḥsāruña **dāğum** eşerümden
- G249/1 Çāk olur sīne-i meh sīne-i ‘uryānından / Mihr olur **dāğ** be-dil güy-i girībānından
- G267/8 **Dāğında** kanlu penbeyi laht-ı dilün şanup / Ey Nā ‘ilī o şerḥoş-ı naḥvet kıparmasun
- G268/5 İmdād eder cerāḥat-ı hicrāna Nā ‘ilī / **Dāğ**-ı belā cigerde gerek serde olmasun
- G276/2 Ḥasret-i ḥāl-i ‘izār u dehen-i tengün için / Gonceden lāle gibi **dāğ** nümāyān olsun
- G277/3 O deñlü derd ü **dāğ**-ı miḥnete ey dil şabūr ol kim / Helāk-i nā-şigībāyī ola Eyyüb şerminden
- G304/2 Dil-i ağıyāra kırsun dest-i pākūnle fitil-i **dāğ** / Bu gūne vaz‘-ı kânün-ı cefāyī ihtiyār etme
- G305/5 Ruḥ-ı yārı Ḥuten-aşüb kılan ḥāllerün / Nā ‘ilī her biri **dāğ**-ı ciger-i nāf olsa
- G318/3 Yağmaz fūrüz-ı ḥüsn-i ile **dāğ**-ı sīnenün / Pīşinde şem‘ her biri bir lāle olsa da
- G340/6 Ğam-ı ḥaṭuñla nev ü köhne döndi **dāğlarum** / Benefşe-zārda surḥ u kebūd lālelere
- G358/4 Şad **dāğ**-ı nedāmetle gider olsa da tağdır / Mābeynūmi işlāḥa gelen baht-ı siyehle
- G381/6 Cemāl-i **dāğ**-ı ḥürşīd-i kıyāmet / Girībān-gīr-i maḥşerdür celālī
- Mt1 Ḥūblar gül gibi ārāyış-ı bāğ oldu yine / Faşl-ı gül bülbüle **dāğ** üstine **dāğ** oldu yine

dāğ-ber-dāğ [2] yara üstüne yara || kat kat üzüntü. <KO, OTAL, Redhouse>

- G117/3 Sīne-i ‘aşık ne mümkün **dāğ-ber-dāğ** olmamak / Dūd-ı āh-ı ḥasret-i rüyūñla aḥker-sūzdur
- M5/I/11 Ey reşg-i ruḥiyle **dāğ-ber-dāğ** / Hem lāle-i deşt ü hem gül-i bāğ

dāğ ber-dil [5] gönlü dağlı || üzgün. <OTAL, Redhouse>

- K26/27 Yine tīg-i zebān-ı Nā ‘ilīden **dāğ ber-dildür** / Nigāhı gerçi şemşīr-i kazaāya raḥne-āverdür
- M5/V/5 Derdünle caḥīme **dāğ ber-dildür** / Seyyāḥ-ı cihān-ı ‘ışkuñ āhı
- G6/2 Cünbişinden **dāğ ber-dildür** gazālān-ı Ḥuten / Nāfe-riz-i kām ḥ‘āhiş kim o kāküldür baña
- G127/5 Yine tīg-i zebān-ı Nā ‘ilīden **dāğ ber-dildür** / Nigāhı gerçi şemşīr-i kazaāya raḥne-āverdür
- Ş1/8 İştīyākuñla **dāğ ber-dil** olan / Döyemez intizāra sulṭānum

dāğ dāğ [4] dağ dağ, yaralı bereli. <Redhouse>

- M3/V/3 Yer yer uyandı ḥāne-i dilde çerāğ-ı ye’s / Etdi derūnı āteş-i ḡam **dāğ dāğ**-ı ye’s
- G75/1 ‘İzārūñ gül gül olmış buseden dil **dāğ dāğ**undur / Ḥased ol bāğ-bān-ı ‘ışka kim gül-çin-i bāğundur
- G140/3 Dil-i ḥürşīdi **dāğ dāğ** ederüz / Ol zamān kim şerāre-bār-ı ḡamuz
- G278/1 Vücūd ‘aks-i cemālūñle **dāğ dāğ** olsun / O Çār-bāğ-ı maḥabbet kıo heşt-bāğ olsun

dāğ-ı cünūn [2] delilik yanığı; kendini dağlayarak deliliğini gösterme.

- G135/4 Elmās ise de kār-ger olmaz bize merhem / Ol **dāğ-ı cünūnuz** ki süveydāda nihānuz
- G233/2 Pür gül-i **dāğ-ı cünūn** olsa ser-ā-pā gülşenün / Nevbahār-ı ḥaşre dek pejmürde olmazduñ göñül

dāğ-ı derûn [4] yürek yarası, unutulmayacak acı. <KT>

K17/17 Râyîz-i hûnk-ı sa'âdet ki sipîhr-i dūna / Resm-i na'î-i süm-i yekrām olur **dāğ-ı derûn**

G39/1 Dil-dādeyüz o şūha ki 'āşık-firîbdür / Berķ-ı cemālî **dāğ-ı derûn**-ı şigîbdür

G95/3 Olsa eşer-i hûn n'ola dāmān-ı müjeñde / Ālûde-i hûn-ābe-i şad **dāğ-ı derûndur**

G318/5 **Dāğ-ı derûn**-ı bûlbûl olur Nā'îlî gönül / Gird-i dehān-ı göncede Bûthāle olsa da

dāğ-ı dil [16] gönül yarası. Gönülde bir şeye ait dağ yarası taşımak (dāğ-ı çîzî be-dil mānden) Farsça'da muradına erememek anlamına gelir. <OTAL, Kanar/1> Aşağıdaki tanıklarda terkihi, bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

K2/19 Ne reng-i lāle-sitān-ı ciger ne bāğ-ı vücûd / Ne berg-i **dāğ-ı dil** ü sine-figār kalur

K5/32 Habbēzā mihr-i zamîr Enverî-i sāhîr kim / Zihni **dāğ-ı dil** eder şubha şeb-i yeldâyî

K14/68 İskender **dāğ-ı dil** olan āb-ı hayātuñ / Ser-çeşmesi ol bādiyeden hayli cudādur

K17/11 'Uğde-i hâtır-ı ğam **dāğ-ı dil**-i cevri ü sitem / Hırz-ı bāzû-yı kerem tâb-dih-i baht-ı zebûn

K21/31 Niteki hâ'il ola zaḥm-ı çeşm-i a' dāya / Kerem ki merhem-i **dāğ-ı dil**-i aḥibbādur

K25/54 Çüb-ı kaleme bāğ-ı suḥende dene tā kim / Bî-berg ü şemer **dāğ-ı dil**-i 'anber ü bānsın

M2/II/9 Şāf eyledi ğam āteşi yāḳût-ı vücudum / Bu cevher ile **dāğ-ı dil**-i mihr-i münîrem

M2/III/1 Yâ Rab şereri dāğımı pür-süz eşer kıl / **Dāğ-ı dili** derdünle hem-âğûş-ı ciger kıl

G11/2 Feyz-âşinā-yı **dāğ-ı dil** olmak muḥaldür / Reng-i şikeste-i gül-i ḥod-rüy-ı âfitāb

G82/4 **Dāğ-ı dil** mi sînde yanmış süveydādan ya ḥod / İktibās etmiş ruḥuñdan çeşm-i ḥayvānum mıdır

G171/2 Tā-ı fūrûğ-ı ruḥuñ olsa şecer-süz-ı āh / **Dāğ-ı dil**-i Tūr olur mürde-çerāğ-ı heves

G200/5 Nā'îlî **dāğ-ı dil**-i köhne-bahār-ı ğam olup / Gülşene açılalum tâze gazeller diyerek

G272/3 N'ola mecrūḥuñ isek ey leb-i cānān ki raḳîbe / Pây-tā-ser nemek-i **dāğ-ı dil** ü sine olursun

G275/3 Sîne-rişān-ı teğāfûl senüñ ey tîğ-i nigeh / Demesün zaḥmuña **dāğ-ı dili** merhem ne desün

G376/1 Bāde kim **dāğ-ı dil**-i ümmiddür her ḳaṭresi / Mey degil berķ-ı Ḳazā-te'kiddür her ḳaṭresi

G390/2 Aḥker gibi ol āteşüñ erbāb-ı tekellûf / Her ḳaṭresini **dāğ-ı dil** ü hûş görür mi

dāğ-ı ḥasret [11] büyük hasret, çok özlemlî (Redhouse, 1983. 266). <Redhouse>

G1/1 Yem-i āteş-ḥurûş-ı dilde olduḳça sükûn peydā / Eder her **dāğ-ı ḥasret** tende bir girdāb-ı hûn peydā

Ş12/3 Olursa ḥazreti Ḥaḳdan 'ināyet / Gül-i şad-berg olur her **dāğ-ı ḥasret**

2. benek, leke. <Steingass>

K3/65 Felekler oldı o şām içre 'anberîn yedi tûp / Ki reşkidür Ḥutenüñ **dāğ-ı** müşk-i nābında

K5/23 Naẓm-ı pākımdır o manẓûme-i ḥikmet ki olur / Noktası **dāğ-ı** süveydā-yı dil-i rüsvâyî

K29/22 Ḥurşîdi eylemiş şadef-i nüh-sipihre **dāğ** / Tābende eyleyen güher-i ḳābiliyyetüñ

G247/2 Ey āh olma ḥürmen-i **dāğ** üzre şu'le-rîz / Āgāh ḳılma cāmı o tebhāleden şaḳın

G253/5 Nā'îlî noktasıdır **dāğ-ı** süveydā-yı dilüñ / Levḥ-i ḥâtırda olan ḥaşıl-ı ma'nā-yı cünûn

3. dağ yarası olan, dağlı, yanık.

M1/IV/7 Bir dürr idüñ ki **dāğ** idüñ reşgüñle şeb-çerāğ / Deldi zemāne mışķab-ı endüh ile dilüñ

G69/5 Hızr u Mesîh **dâğ**-ı şehîdân-ı hasretüñ / Zerd ü nizâr-ı reşg-i ruhuñ mihr ü mâhdur

G219/2 Haţ ber-âver nâz-perver sûz-ı dilden bî-ğaber / **Dâğ**-ı istiğnâ-yı bî-hengâmıyuz bir âfetüñ

G255/1 Ham olmaz degme tîr-endâz-ı âhuñ imtiñânından / Ol ebrûlar ki Rüstem **dâğ**-ı sahtîdür kemânından

dâğ-ı ‘ışk [1] aşk acısı. <Redhouse>

G347/1 **Dâğ**-ı ‘ışkuñla dem-â-dem sine sûzân olmada / Ğam belâ-yı dil maħabbet âfet-i cân olmada

dâğ urmak [1] dağ yarası açmak || derin tesir bırakmak. <Redhouse>

G120/4 Câna ‘âşık nice **dâğ** ursun o sūdâ-ger-i nâz / Gevher-i cân-geh-i hicrâna taħammül mi eder

dâğ yakmak [1] dağlamak, dağ yarası açmak || derin tesir bırakmak.

G10/1 Döndürüp her güli bir aħker-i sūzâne şabâ / **Dâğlar yakdı** dil-i bülbul-i nâlâne şabâ

dâğ-ı mihr [1] güneş yanığı.

G89/2 **Dâğ**-ı mihr olsa o zer tügme-i yektâ ne ‘aceb / Ki o mehcür u bu me’nûs-ı girîbânuñdur

dağal [2]

1. hileli, aldatıcı. Sözlük, sözcüğün “hile” ve “oyun” anlamını vermişler ancak, sıfat olarak kullanıldığı aşağıdaki tanıkta sahip olduğu anlama yer vermemişlerdir.

G135/7 Destünde **dağal** mühreyüz ey çarh-ı müşâ‘biz / Her laħzada biñ çeşm-i temâşâda nihânuz

2. hilekâr; geçmez akçe. <KO, LN, OTAL, Kanar/2> Tanıkta “dest-i dağal”, hem damga basan hilekârın elini hem de, o elin bastığı sahte ve geçmez parayı işaret etmektedir.

K19/17 Âsafâ eylememiş sikke-tîrâz-ı fîtrat / Nağd-i tedbîrünü tamğâ-zede-i dest-i **dağal**

dağal-bâz [1] oyunda hile yapan, hileci, üçkâğıtçı; hain. <Cûdî, LN, OTAL, Kanar/2, Steingass, Redhouse>

K8/18 Budur ümîd ki âşâr-ı şaţvetüñ kaçıra / Cezîre-i ‘adem-âbâda ol **dağal-bâz**

dâğ-dâr [2] kızgın demirle damgalanmış; yaralı || acılı, matemli, çok mütessir. <KT, LN, Kanar/1>

K7/25 Bu yolda tîğ-i rızâ ile çâk çâk olanuñ / Derûn-ı lâle gibi **dâğ-dârıdur** hürşîd

Aşağıdaki tanıkta “bâzû-yı dâğ-dâr” ile, üzerinde kızgın demirle yazılmış bir dövme taşıyan kol kastedilmiştir. Bu dömenin yapılışı Mazmunlar ve İzahı’nda şu şekilde anlatır. “her tarafı iğne ile delinmiş matlûp resim üzerine kızgın bir maden gezdirilip üstüne barut veya çivit ekilir, böylelikle o şeklin yeri gömgök olur. Nâilî’nin beytinde ergavan delâletiyle üstüne çivit yerine kırmızı renkli bir madde ekildiği anlaşılmaktadır.” <MAZMUNLAR VE İZAHİ s. 176>

G44/4 Meyden kızarsa ruħları gâhî o naħl-i nâz / Bâzû-yı **dâğ-dârın** açup ergavânlanur

dağal-dükân [1] satışta müsterinin aldatıldığı dükkân, alışverişte hile yapılan yer.

G136/4 Bizüz ol metâ'-ı **dağal-dükân** görünür beza' atımız ziyân / Ki bu çârsûda degil 'ayân ne kesâdımız ne revâcımız

dağdağa [2] gürültü, patırtı; ıstırap, rahatsızlık. <LN, OTAL>

K12/82 Müdde' â-yı dilûn ey Nâ'îlî-i şevke-îrâz / Fehm olunmaz mı yeter **dağdağa**-i kâl u maqâl

G91/3 Melûl-i **dağdağa**-i câh olur fenâ ehli / Ne girûdâr u ne haşmet ne tûmturâk ister

dâğ-efrûzî [1] dağ yakıcılık, vücudu kızgın demirle dağlama.

G6/1 Sîne gülzâr-ı maḥbbet nâle bûlbûdür baña / Vakt-ı **dâğ-efrûzî**-i dil mevsim-i güldür baña

dâğ-sûz [1] yakıcı, dağlayıcı.

G161/3 Zerre-i pür-sûz u hûrşîd-i ruh-ı cânâneyûz / **Dâğ-sûz**-ı sîne-i şad-âfîtab-ı maḥşerûz

dağıtmaḳ [1] darmadağın etmek, mahvetmek, gerişan etmek (bkz. kendüyi dağıtmaḳ, tağıtmaḳ). <ÖTS>

G120/3 **Dağıdur** kendüyi bir âh ile zûlfünde gönül / Rind-i âvâre-reviş fikr-i tecemmül mi eder

Dahhâk [2] Cemşid'i öldürerek saltanat tahtına oturan efsanevî İran hükümdarı olan Dahhâk Şehnâme'de kötülüğün, zulmün ve şerrin temsilcisi olarak anılır. Halk arasında on kötülüğü, kötü gelenek ve afeti ilk olarak gerçekleştirip insanlar arasında yaygınlaştırdığı için Deh Âk (Deh 'Ayb / On Ayıp) olarak da anılır. Bir gün Isfahan'da demircilik yapan Gâve adlı birinin oğlunu öldürmüş, Gâve de belindeki sahtiyan önlüğü bir sırığa asarak isyan bayrağı şeklinde kullanmış ve bir süre sonra Dahhâk'ı öldürmüştür (bkz. Gâve). <MITOLOJİK UNSURLAR, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 160, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

K10/40 Râyet-keş-i 'adâlet ü inşâfı kâhr ede / **Dahhâk**-ı zulmü Gâve-i âhengerân gibi

Aşağıdaki tanıkta Dahhâk, Âbtîn'in çocuğu ile kıyaslanmıştır. Tanıkta Dahhâk'ın adaletsiz bir yönetici sıfatıyla ön plâna çıkarıldığı görülmektedir. Âbtîn, Dahhâk tarafından öldürülen bir başka Şehnâme karakteridir.

K28/48 Farz edelim ki ol daḥi mesned-nişîn imiş / **Dahhâk** bir midir puser-i Âbtîn ile

daḥi [37]

1. dahi, de. <YTS, ÖTS>

K25/28 Evşâfuña bu maṭla'ı zeyl eyledi ṭab'ım / Kim sen **daḥi** taḥşînine bigşûde-dehânsın

K25/38 Ṭab'uñ ki nihân-ḥâne-i pür-naḳş u hikemdir / Erjeng ile Mânîye **daḥi** şerm-resânsın

K25/42 Aḥvâl-i perîşânuñ gel söyleşelim gel / Ey şîfte-dil sen **daḥi** bir başka zebânsın

K28/17 Bir bâr-gâha müntesibiz şimdi ey felek / Sen **daḥi** cevri kı bize baḥt-ı mühîn ile

K28/48 Farz edelim ki ol **daḥi** mesned-nişîn imiş / Dahhâk bir midir puser-i Âbtîn ile

M2/I/6 Bu âteşe etsün mi taḥammül bir avuç ḥâk / Olmuş tûtalum ol **daḥi** âhenden ilâhî

- G101/4 Giryē-kārān-ı heves şanmañ o mest-i nāza / Cāme-ḥ̣'ābında **daḥi** ruḥṣat-ı nezzāre bulur
- G133/8 Ḥabbezā Gülşen-i vaḥdet ki bahārında **daḥi** / Reng ü būdan eṣer olmaz gül-i ra' nā şıgmaz
- G211/4 Bu şeb nesīm ile sen **daḥi** ey berid-i ḥayāl / Teneffüs eyle ki dūr u dirāzdan geldün
- G365/1 Ārāyişi bahār iledür gülşenün **daḥi** / Ey ḡonce inbisātuñ o demdür senün **daḥi**
- G365/2 Gül-berg-i cān imiş ṭotalum yine bārdur / Cism-i laṭif ü pākūne pīrahenün **daḥi**
- G365/3 Ecrām-ı çarḥı geçmeyicek bilmemiş Mesīḥ / bār olduḡuñ vüçüdına bir süzenün **daḥi**
- G365/4 ' Ārif düşer mi kaydına cism-i nizār içün / Bir ' ankebūt-ḥāne kadar meskenün **daḥi**
- G365/5 Rinde ziḥām-ı ḥalkdan āzāde-ḡüşedür / İnkār olur mı luṭfi meger külḥenün **daḥi**
- G365/6 Ayrılma sen cemālden ey çeşm-i intizār / Ḥāk içre olsa ḥulda baḡar revzenün **daḥi**
- G365/7 Bī-zād-ı reh bulun ṭaraf-ı Ḥaḡda Nā' ilī / Versün hevāya bād-ı fenā ḥırmenün **daḥi**
- T3/4 Fuḡarā melce' i bir pīr idi dünyāda **daḥi** / Dār-ı ' uḡbāda maḡbūlı ola dergāhuñ

2. bundan başka, aynı zamanda, hem de, ve. <YTS>

- G333/3 Kırırada dünyāyı ḡamze nergis-i mesti **daḥi** / ' Āleminde çeşm-i baḡtum gibi ḥ̣'āb-ı nāz ile

3. daha. <YTS>

- K17/53 Bir **daḥi** eyleye ey şadr-ı mükerrrem heyhāt / Gerdiş-i çarḥ-ı sitem-pişe ḥilāf-ı kânün
- K30/20 Gördüḡi cevri ü sitemden **daḥi** dil-ḡir midir / Var mı āzürdelik ol güm-şude nāmımda benim
- K34/10 Bir **daḥi** olmaz mı sāḡi destine sāḡar alup / Şāhidān-ı meclisün āyine-dār-ı ṭal' atı
- K34/30 Bulsun ol miḡdār revnaḡ meclis-i pūr-feyz kim / Anmaḡa şerm eylesün bir **daḥi** vā' ız cenneti
- M7/II/1 Sipir-i kīne-cūdan bī-vefālīḡ resm-i ' ādīdir / Felekden bī-niyāz olmaḡ **daḥi** bir özge şādīdir
- G104/3 **Daḥi** mecāz u ḡaḡiḡat ne olduḡın bilmez / Hevā-yı ' iṣḡ şanur bir dil-i ḡarābım var
- G128/5 Ol kıyāmet ḡad ki nev-resdür **daḥi** ey Nā' ilī / Dehri pūr-āşüb-ı rustā-ḡiz-i ferdā gösterür
- G337/4 Bir **daḥi** bulmaz miyān-ı şaff-ı müjḡānında yer / ḡamzesi yekden sipāh-endāz-ı Cengiz olmasa
- G338/1 Dil yāre derdin etmiş feryād söyleyince / Bir gūne **daḥi** olmuş nā-şād söyleyince
- Ş11/1 Dönmiş ruḡ-ı zerdine çemen ' āşīḡ-ı zāruñ / Bir gūne **daḥi** ' ālemi var köhne-bahāruñ
- T1/3 Alnında **daḥi** ṭıfl iken nūr-ı şalābet cilve-ger / Peydā zāmīrinde tamām fehmi ü ḡired ruşd ü zekā

4. henüz, hâlâ. <YTS>

- M3/VIII/3 ' Ālemdē ādem olmaduḡın bilmedün **daḥi** / ' Ālem bu ' ālem olmaduḡın bilmedün **daḥi**
- G12/4 Vādī-i ' iṣḡda girmez mi **daḥi** dest-i dile / Güşe-i dāmen-i nev-şāhid-i dil-cūy-ı taleb
- G235/2 Bāḡbān-ı ḡarem-i bāḡçe-i ' işmetdür / Degmemiş ol şanemün **daḥi** gül-istānına el
- G363/3 Nigāḡı gibi ne ḥūn-riz āfet olsa gerek / O ṭıfl egerçi **daḥi** sır-ḡ̣'āredür şimdi

5. sonra, bundan sonra, artık, bundan böyle. <YTS, ÖTS>

- G76/1 İcinme cevriye **daḥi** ol māḡ tāzedir / Bilmez nevāziş-i dili bi'l-lah tāzedir
- G76/6 Ey Nā' ilī şaḡın dem-i serd-i hezārdan / İcinme cevriye **daḥi** ol māḡ tāzedir
- G285/1 Sūz-ı elemle ḡāṭır-ı nāza niyāz degmesün / Dāmenine anuñ **daḥi** āteş-i nāz degmesün

6. yine, yine de. <YTS>

- K8/22 Bu iḡtidārı gören sende yād eder mi **daḥi** / Bu ' arşa-gehde Nerimān-ı nāveg-endāzı

dāḥil [6]

1. giren, içeri giren. <KT, LN, Kanar/2>

K4/18 **Dāḥil** olsam ḥarīm-i vuşlatına / Ser-be-piş ü naẓar-be-pāy-ı dilem

G164/4 Olduḡ verā-yı bār-geh-i ḡurbdan ḥabīr / Ḥalvet-serāya **dāḥil** olan ḥalvetīlerüz

G282/5 **Dāḥil**-i silk-i ḡabūl olmaz dūr-i şevār-ı dīl / Bağrı sūrāḥ olmaduḡça mişḡab-ı idrākden

2. bir şeyin içinde bulunan, içinde, içeri girmiş, ḥāric zıddı. <KT, Ahterî, LN, OTAL>

K17/44 ‘An-ḡarīb edeler ümmīd olur inşā’allah / Ḳal‘a-i Şandrayı da **dāḥil**-i serḡadd-i Budūn

K30/19 Ğarazum bezm-i şerīfünde añılduḡça bu kim / Diye **dāḥildür** o ta‘dād-ı ḡulāmumda benüm

M1/IV/3 Cismūn ki oldu **dāḥil**-i ser-menzil-i ‘adem / Ḳaldı reh-i firākda ḡavm u ḡabā’ilūn

dāḥl [1] girme, karışma, tesir; dokunma, kötöleme. <Cûdî, OTAL>

M9/I/1 **Dāḥl**-i erbāb-ı kemāl ey zāhid-i şüret-perest / ‘Āḡıbet muḡtāc-ı vaḡt-ı nefḡ-i sūr eyler seni

dāḥme [3]

1. mezar; türbe. <KT, LN>

G99/5 Ğarīb **dāḥmedür** ey Nā’ilī bu heft evreng / Ki bir degil nice Behrām-ı bī-ḡuceste yatur

G233/4 Bir zamān müstaḡnī-i gencīne-i iḡbāl idūn / **Dāḥme**-i Kāvūsa da pey-burde olmazduḡ gönül

2. yanık, daḡ yarası; donanma geceleri havaya atılan fişek. <OTAL, Dihhudā> Tanıkta hem gönüldeki daḡ yarası kastedilmiş hem de sözcüğün havâî fişek anlamı çağrıştırılmıştır.

G50/3 ‘Uryān elinde ḡamzesinūn tiḡ-i şu‘le-tāb / Beñzer ki **dāḥme**-i dili teşḡire rāḥ açar

dāḥme-gāḥ [1] mezar yeri, makber; fişek yakılan yer. <Dihhuda, MAZMUNLAR

VE İZAHI, s. 175>

G105/4 O şu‘ledir ki zāhir olur **dāḥme-gāhdan** / Pergāleler ki daḡ-ı cigerden zuhūr eder

dā‘î [1] dua eden, duacı. <KT, LN>

K15/41 Ḥaḡ devlet ü ‘ömrin ede pāyende ki dā‘im / **Dā‘îleri** sükkān-ı zevāyā mı degildür

dā‘im [14] devam eden, devam üzere olan, eksik olmayan, sürekli. <KT; KO>

K14/51 Şadr-ı şefekāt-senc ki endişesi **dā‘im** / Tatmīm-i mühimmāt-ı umūr-ı zu‘afādur

K15/41 Ḥaḡ devlet ü ‘ömrin ede pāyende ki **dā‘im** / Dā‘îleri sükkān-ı zevāyā mı degildür

K20/39 Eyvān-ı rif‘atūn gibi **dā‘im** muḡīḡ ola / Bām-ı sipihri perde-i dībā-yı ḡaverī

K22/20 Erbāb-ı ḡab‘ u himmete **dā‘im** sitemdedir / Feryād dest-i himmet ü ḡab‘-ı ḡayürdan

K23/36 Murādumca edā mümkün midür vaşfuḡ k’ola **dā‘im** / Şafā-yı ḡātūrum cevri felekden in‘idām üzre

K24/20 **Dā‘im** o neşve kim eşer-i şoḡbetūndedir / Şādī-resān-ı ḡātūr-ı miḡnet-ḡuḡūr olur

K28/54 Çāpūklığı o ḡadde ki **dā‘im** ḡüzīdedür / Engüşt-i rāy-ı sūr‘atı dendān-ı sīn ile

K35/13 Semiyi-yi mäh-ı Ken‘ān kim olup manzūr-ı şeh **dā‘im** / Eder ol āfitāb-ı salḡanatdan kesb-i envārī

K35/2 Zihī ḡaşr-ı şafaḡ-ḡün sāyebān kim gösterir **dā‘im** / Revāḡ-ı āsumānī nīl-ḡün-ḡaşı-i dīvān

M5/II/6 Ey **dā‘im** olan ḡalem-revinde / Ḥ‘ārī-keş-i nāzı ‘ışḡ-ı merḡūb

G35/4 Cellād-ı nigāhı gibi **dā'im** / Ȳan dökmede bī-amāndur Aḥmed

G279/5 YoȲ ḥüsn ile bir yerde Ȳarāruḥ yine **dā'im** / Ārām-ı dīl-i Nā'ilī-i bī-ser ü pāsın

Kt6/2 O leb-i 'aȲıȲ o dehān-ı teng degil o nighē gibi şūḥ u şeng / N'ola **dā'im** olsa şikeste-reng gül-i nev-bahār-ı girişmedür

T1/5 **Dā'im** meşārībü'l-benān olsun deyü şeh-zādesi / Medd etdi Ȳıll-ı ref'et-i sulṭān-ı zī-şānı Ḥudā

dā'imā [3] sürekli olarak, devam üzere, her zaman. <KT, KO, Kanar/2>

K23/55 O zīb-i mesned-i faȲl u kemālūn **dā'imā** olsun / Yed-i aḥkāmına tevfiȲ teslīm-i zimām üzere

K27/33 **Dā'imā** şevket ile böyle ġazālardan gel / Nā'ilī-veş desün erbāb-ı zebān ḥoş geldün

G63/13 Ol muḥāfaȲat-ı ḤaȲda **dā'imā** o vücūd / Ki Ȳeşm-i zaḥm-ı felekden nigāḥ lâzımdur

dā'ir [1] devr eden, dönen, dolaşan. <KT, LN>

K23/1 Bī-ḥamdi'l-lah felek **dā'ir** medār-ı intizām üzere / Sipihriḥ devri şābit merkez-i nūn-ı nizām üzere

dā'ire [7]

1. merkezi bir noktayı az çok çevreleyen ve merkezden aynı uzaklıkta çizilen çizgi, çember.

<KT, Kanar/2>

K2/44 O dem ki defter-i a'māl-i seyyi'āt-ı ümem / Birün-ı **dā'ire**-i nokȲa-i şumār Ȳalur

G300/1 Dehen-i teng degil nokȲa-i cān ancak bu / Merkez-i **dā'ire**-i nūn-ı nihān ancak bu

dā'ire çizmek [5] yuvarlak bir yörünge etrafında dönmek; fal açma amacıyla yuvarlak şekil çizme. Onay (2000. 195), aşağıdaki tanığı örnek verdiği "esmā çekmek" maddesinde "Vedūd" ismiyle çekilen esma mazmununun şairlerce işlendiğini ifade etmiş ve tanıkta bir pervanenin böyle bir fal baktını ifade etmiştir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 195>

G345/2 Periyle **dā'ire çizmiş** kenār-ı şem'e olup / Ḥafī müdāvim-i ism-i Vedūd pervāne

2. çemberin kapsadığı alan; sazıcıların fasıl yaparken çaldıkları zilli def. Defin sesinin tiz, yani yüksek çıkması için deriyi ateşe göstererek ısıtırlar. Mazmunlar ve İzahı'nda, aşağıdaki tanık musikî terimleri açısından şu şekilde yorumlanmıştır. "Bir defe benzeyen gül dairesini - âlemi parlatan- sabah güneşinde ısıtıp çalarak her seher vakti sevdalı bülbüle kâr okutur."

<KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 281>

G98/4 Germ edüp **dā'iresin** mihr-i cihān-tābda gül / Her şehir bülbül-i şūrīdeye bir kâr okudur

3. yuvarlak nişan tahtası, hedef. Aşağıdaki tanıkta bu anlam bariz bir şekilde görülmektedir.

G98/6 Güli geh **dā'ire** geh levḥa-i ta'lim eyler / Tıfl iken bād-ı şehir bülbüle ezkār okudur

4. sınır içi, manevî bir hududun dāhili; bir hükmün ya da bir kimsenin nüfuzunun etkili olduğu saha, hakimiyet bölgesi. <Cûdî, OTAL>

K17/39 Çıkmaz taşra felek **dā'ire**-i hükmünden / Merkezinden nitekim ayrılmaz nokȲa-i nūn

K24/10 Vüs'at o deñlü **dā'ire**-i devletinde kim / Pīrāmen-i ḥişārı nūḥ eflāke sūr olur

dā' iye [1] niyet, maksat; içten gelen istek dilek, rica. <Redhouse, TASAVVUF TERİMLERİ>

K29/25 Şadrâ bulursa **dā' iyesi** hayyîz-i kabûl / Ol 'abd-i müstamend-i kalîlû'l-bezâ' atûn

daķāyık [1] ince ve zor anlaşılan konular, daķīķa'nın çoğulu. <KT, Cûdî>

K21/15 O hoş-nüvis-i suhen-ver ki tab'-ı derrâki / **Dakāyık**-ı haṭ u inşâda 'âlem-ârâdır

daķīķ [1] ince, zarif, inceden ince; zor anlaşılan, dikkat gerektiren. <KT, Cûdî>

G60/5 Söz **daķīķ** olmasa rağbet mi bulur Nâ'iliyâ / Nazm-ı pākûn budur inşâf ki diķķât yeridir

daķīķ-şināsân [1] anlaşılması zor olan şeyleri fark edip tanıyanlar. <Cûdî>

G49/6 Hikmet bu kim **daķīķa-şināsân**-ı encüme / Etmez felek müsâ'ade her kân saḥt olur

dâl [2]

1. delâlet eden (Şemseddin Sâmî, 1317. 599), (Muallim Naci, tarihsiz. 403), gösteren (Kanar, 2008/2. 129). <KT, LN, Kanar/2>

K12/70 Felek ol şayrafî-i ekmeḥ ü nâdândur kim / Bu yeter fark-ı zer ü ḥâkde noķşânına **dâl**

2. “dâl (ذ)” harfî gibi kambur ve iki kat olan (Şemseddin Sâmî, 1317. 599). Şairlerimiz, beli bükülmüş insanları bu harfe benzetmişlerdir. <KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 161> Aşağıdaki tanıkta hem “delâlet eden” hem de “şekil olarak dâl harfine benzeyen” anlamlarında kullanılmıştır.

G309/8 Çarḥuñ da bed-güherlüğine **dâl** imiş hilâl / Dallâl-ı ḥod-furûş-ı zebân kûteh olmasa

ḍalâl [1] yoldan çıkma, azma, sapma. <Cûdî, Kanar/2>

K1/19 Ser-câdde-i şerî'ati kim pâ-girizini / Bî-perde-i girive-i semt-i **ḍalâl** eder

dallâl [4] emlâk, akar, hayvanat vesaire alım satımında pazarlığa vesile olup pazarlığı sonuçlandıran kimse, birinin malını bağırarak satan, simsar. <KT, LN, TASAVVUF TERİMLERİ>

K7/10 Düşürdi destine **dallâl**-ı çarḥ-ı bed-güherüñ / Metâ'-ı himmetimi imtinâ'-ı bey'-i Yezîd

K12/80 Çok zamândır ki metâ'-ı suhenim olmada ḥarc / Piş-i ḥar-mühre furûşânde mezâd-ı **dallâl**

K13/38 **Dallâl**-ı sipihrüñ ola destinde muḥaķķar / Ol kân-ı suhen gevheri ḥâk-i kef-i pâdan

G309/8 Çarḥuñ da bed-güherlüğine dâl imiş hilâl / **Dallâl**-ı ḥod-furûş-ı zebân kûteh olmasa

dalk [1] dervişlerin giydiği eski ve yamalı hırka, cübbe. <KT, Cûdî, Kanar/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

K25/15 Olmuş ten-i bârîkûne bir **dalk**-ı siyeh bâr / Dervîş-i semâ'î gibi dâmen be-miyânsın

dām [38]

1. tuzak, ağ||birisini aldatmak için kurulmuş hile; [tas] maddî âlem. <KT, KO, LN, TASAVVUF TERİMLERİ>

G64/6 Āzādelere **dām**-ı hıred kār-ger olmaz / Āhū-yı harem şayd-ı çerā-gāh degildür

G264/4 Kendüyi **dām**-ı kemîn-güşce-i çeşmünde bulur / Cilve-i kıdd-i ser-efrāzuñi āheste gören

Aşağıdaki tanıklarda dām ile sevgilinin saçları arasında bir ilgi kurulmuştur. Sevgilinin saçları kıvrımlarıyla şairin gönül kuşuna bir tuzaktır. Âşığın gönül kuşu bu dām'a yakalandığı zaman asla kurutulamaz, kurtulmak da istemez. <ADŞS>

K23/45 Kalem kim müy-ı bārīk-i hayālüm pīç ü pīç eyler / Hümā-veş indirir murğ-ı dil-i Cibrīlī **dām** üzre

M2/I/5 Maḥrūr-ı ciger-sūhte bir sīne mi vardur / Kim almaya **dām** āteşini benden ilāhī

M5/III/2 Endīşe-i **dām**-ı kākülünle / Murğ-ı dil ü cāna ten kafesdür

G12/5 Eyledi murğ-ı dil-i Nā'ili-i zārī hevā / Beste-i **dām**-ı şikenc-i ḥam-ı gīsū-yı taleb

G31/2 Pāy-bend-i 'ışka teşhīr-i kulüb-ı 'āşika / Tūrra-i dil-berden artıq kār-gerdür **dām**-ı 'īd

G38/2 **Dām**-ı firīb-i zūlfüne bād-ı şabā gibi / Ġafil bulunsa gerdem-i Cibrīl bend olur

G45/3 Geh 'arz-ı ḥāl ü geh ruh eder zīr-i tūrradan / Hem **dām** kendi şaydına hem dāne kendidür

G68/1 Dil-i āşüfteye ol tūrrada ārām müşkildür / Hümā-yı lā-mekāna kayd-ı bend-i **dām** müşkildür

G90/6 Biñ dil tūturur yine o şayyād-ı füsünüñ / **Dām**-ı şiken-i zūlf-i siyeh-fāmı tehdür

G152/3 Yā nevg-i ḥancer-i müje yā **dām**-ı tūrradur / Bu dehr-i bī-şebātda cāy-ı güzünümüz

G181/4 Ten-i Mecnūnı 'ārī eylemiş raḥt-ı tekellüfden / O **dām**-ı fitne-i şayyād kim āhūya bağlanmış

G197/1 Şayd eder biñ dili bir **dām** ile zūlf-i siyehün / Düşürür bir dili biñ dāma şikenc-i külehün

G206/3 Şayyād-ı cān-şikār idi biñ **dām** ile ḥaṭuñ / Nā-būd iken kemîn-i 'ademde nişān-ı merg

G240/4 Şayd etdi hümā-yı dili ol tūrralar ammā / Ḥālün gibi bir dāne-i **dām**-ı ḥıyel aldum

G296/2 Māni' degil o māha āmed-şud-ı nigāha / **Dām**-ı firīb-i tūrra çin-i 'itāb-ı ebrū

Kt7/1 Ruh-ı pür-ḥālī zūlfı göstermez / Keşret-i dāne **dāmı** göstermez

dāma dutulmak [1] tuzağa düşmek, tuzağa yakalanmak. Aşağıdaki tanık, tasavvufi olarak değerlendirilebilir. Tasavvufta "dām", insanı kandırarak kendisiyle meşgul eden ve melekût-ı alāya yükselmesine engel olan dünyevî cilveler anlamına gelir. <Seccadî/2>

G217/3 Bend oldı ridā pāyüne şūfī ḥaberün yok / **Dāma tūtulup** ḥalka-i ezkārdā ḫaldūñ

dāma düşmek [3] tuzağa düşmek. Kendisini kötü bir duruma düşürmek için hazırlanan düzenin kurbanı olmak. <Redhouse, DEYİMLER/AKSOY>

K26/24 Kesilmez ārzū-yı rişte-i zūlf-i siyāhından / Hevā-yı **dāma düşmiş** bir hümā-yı lā-mekān-terdür

G127/3 Kesilmez ārzū-yı rişte-i zūlf-i siyāhından / Hevā-yı **dāma düşmiş** bir hümā-yı lā-mekān-terdür

G197/1 Şayd eder biñ dili bir dām ile zūlf-i siyehün / Düşürür bir dili biñ dāma şikenc-i külehün

dāma uğratmak [1] tuzağa düşürmek || aldatmak, oyuna getirmek.

M8/V/3 Ne âl etdünse etdün murğ-ı cânı **dâma uğratduñ**

dām etmek [1] tuzak kurmak; tuzak hâline koymak. <ÖTS>

G163/3 Râcih görürüz mevti firâk-ı yâre / Murğ-ı ğama cân riştesini **dām ederüz** biz

dām-ı belâ [6] belâ tuzağı. <OTAL, ÖTS>

K13/13 Etmiş bizi kayd-ı sitem-i çarḥ hirâsân / Âzâde kebûter gibiyüz **dām-ı belâdan**

G27/3 Murğ-ı dile âsâyişi bir **dām-ı belâdur** / Mâdâm ki der-kâr ola şayyâd-ı maḥabbet

2. yırtıcı olmayan vahşî hayvan; geyik, karaca. <FZ, Steingass>

K30/14 Bir zamân ola ki şayyâd-ı zebûn-ğîr-i felek / Göre her ḥalka-i zencîrini **dāmumda** benüm

3. yuva, barınak.

G244/6 Rûḥ-ı ḳuds olsa da ârâm edemez bir laḥza / Ḥ'âb-ğâh-ı dil-i pür-dûd-ı **dāmumda** benüm

G259/1 Bağlanur zülfine diller nice cādûsın sen / Ḥarem-i Ka'beyi **dām** eyleyen âhûsun sen

K30/27 Şîr aḳar Kûhkene Ḳaysa ğazâlân bulunur / Vaḥşet-âbâd-ı dil-i pür-dûd-ı **dāmumda** benüm

4. dünyanın geçiciliği, değersizliği, dünyaya ait aldatıcı görüntüler. <Steingass> Tasavvufî bağlamda değerlendirilebilecek tanıklarda “dām”, bu anlamı da çağrıştıracak biçimde kullanılır. “Dām-ı hevâ” terkibi ise, sözcüğün bu anlamını “tuzak” anlamı ile birlikte açık bir şekilde temsil etmektedir.

K6/52 Terânesiyle olur rûḥ o deñlü mest-i neşât / Ki **dām-ı** cism ile fark eylemez gül-istânı

G58/1 Emvâc-geh-i ḥûn-ı ciğer kim dilümüzdür / Girdâb-ı belâ **dām-ı** reh-i sâḫilümüzdür

G372/7 Olma âğûş-nişîn-i der ü **dām-ı** erzâl / Düş-ı rif atde bulun şâhid-i maḳşûd gibi

M3/X/1 Ey râh-ı 'ıṣṣa sâlik olan 'ârif-i güzîn / **Dām-ı** reh-i ḳalâletden şaḳın emîn

dām-ı hevâ [2] arzu, heves tuzağı.

M11/I/6 Ḥabl-i metîn-i şer' üñi elden bırakmasun / **Dām-ı hevâ**-yı nefsûñ olanlar muḳayyedi

G239/4 Benüm o ṭâ'ir-i ḳudsi bu evc-ğâhda kim / Firîb-i dâne-i **dām-ı hevâ** nedür bilmem

dām-ı zülf [1] zülfün tuzağı. <ÖTS> Sevgilinin saçları, iplerle kurulmuş bir tuzağa benzetildiği için böyle bir terkip oluşturulmuştur. Ayağı bu tuzağın iplerine, yani saç tellerine takılan gönül kuşu, kaçamaz ve sevgiliye esir olur.

M8/III/4 Dil-i mecrûḥuma raḥm eyle ḳalsun **dām-ı zülfünde**

dām u dâne [1] tuzak ve yem, hayvanları yakalamak için kullanılan alet ve onları aldatmak için kullanılan hububat. <Dihhudâ>

G99/3 Gazâl-i Çine olup **dām u dâne** ṭurra-i yâr / Dökülmüş ol ruḥ-ı pür-ḥâle deste deste yatur

dāmâd [2] bir kızın kocası, güveyi. <KT, LN>

G178/5 'Alâyıḳdan beri âzâdedür ğamdan o server kim / 'Arûs-ı kâm-ı dehre olmamış **dāmâd** ayak başmış

dāmâdî [1] damatlık. <Kanar/1>

K14/47 Ol şadr-ı mu‘azzam ki vüfur-ı ‘azametden / **Dāmādī**-i sultān-ı cihān-bāna sezādur

dāmān, dāmen [122]

1. etek. <KT, LN>

- K2/30 Kerem ki **dāmen**-i iqbāline teşebbüs eder / Sitem ki şadme-i kahr ile hāksār qalur
- K3/54 Fūrūğ-ı mihr ü mehe nāz ederdi bulsa felek / Cevāhir-i ‘arağın **dāmen**-i şehābında
- K4/47 Hāşre dek **dāmen**-i şefa‘ atüñe / Dest-i küstāhī-i recā-yı dilem
- K6/4 Hezār töhmet-i nā-kerde eylerin ikrār / Verince şahne-i mülk-i Qazāyā **dāmānı**
- K6/10 Olurdi āteş-i düzağ hezār dehşetle / Girifte **dāmen**-i teb-lerze-i hirāsānı
- K6/27 Füsün-ı ‘işvesinün ‘aql-ı kül giriftārı / Firīb-i gāmezsinün fitne pāy-ı **dāmānı**
- K6/46 Sitem ki hūlkına bīgānedür haqīkatde / Ger olsa girye-künān gūşe-gır-ı **dāmānı**
- K7/33 O şeb-çerāğ-ı necābet ki hacletinden olur / Verā-yı **dāmen**-i ‘İsīde muhtefī hūrşid
- K9/6 **Dāmenin** pençe-i cellād-ı celālünde bulur / Dest-i bī-dādın o kim vaqf-ı girībān etmiş
- K13/28 ‘Ahinde girībān-ı felek gibi olur çāk / Cebbārlaruñ **dāmeni** dest-i zu‘ afādan
- K15/27 Pür-gevher eder sāhil-i **dāmān**-ı recāyı / Keff-i keremün mevce-i deryā mı degildür
- K22/16 Ser-pençe-i şalābet ü kahrūn eder halāş / **Dāmān**-ı mülki keşmekeş-i şerr ü şurdan
- K24/23 Der-kār olursa cünbiş-i **dāmān**-ı himmetün / Mir’āt-ı dehrden eşer-i gerd dūr olur
- K25/11 **Dāmen** degil āğuş-ı benān cilve-gehündür / Āhū isen āhū-yı harem-perver-i cānsın
- K37/4 Bırakma **dāmenin** elden maḥabbetün ki olur / Quluñ taḥarrubı mevlāsına vedādı kadar
- M1/IV/6 Bir baḥr idün ki eyledi mihr-i ecel serāb / Bir gevher-i kemāl idi **dāmān**-ı sāhilün
- M2/I/9 Hāşā ki bu vādide cudā ceyleye mihrün / Dest-i dil-i luṭfuñ gibi **dāmeden** ilāhī
- M3/III/2 Dest-i taleb erişmedi **dāmān**-ı vaḥdete / Düşdük bu ıztırāb ile vādī-i ḥayrete
- M4/II/3 Hāşre dek yoksa girībānuñ elden ḳomazız / Belki mahşerde de **dāmānuñ** elden ḳomazız
- M5/IV/3 Şad gānze nihān iken raḳībe / **Dāmān**-ı teğāfülüñde her bār
- G6/4 Zūr-ı bāzū-yı nigāhuñ dest-burd-ı ‘işvedür / Çāk-riz-i ceyb ü **dāmān**-ı taḥammüldür baña
- G12/4 Vādī-i ‘ışḳda girmez mi daḥi dest-i dile / Gūşe-i **dāmen**-i nev-şāhid-i dil-cüy-ı taleb
- G65/8 Ne ḥire-pāy-ı şevḳ ol ey reh-neverd-i himmet / Ne **dāmen**-i hevesde gerd-i şitāb göster
- G80/1 Qatlūme destin o kāfir ki girībāne şunar / Bir elin tıge birin gūşe-i **dāmāna** şunar
- G95/3 Olsa eşer-i ḥün n’ola **dāmān**-ı müjeñde / Ālūde-i ḥün-ābe-i şad dāğ-ı deründür
- G113/3 Ol ‘āşık-ı pāküz ki serā-perde-i ‘işmet / Ālūde-i ḥün-ı dil olan **dāmenümüzdür**
- G128/3 Hem yaḳar dünyāyı gāmeñ ‘işvesinden hem yine / Dest-i pür-şurında şad **dāmān**-ı şekvā gösterür
- G133/9 Bezl-i cāna bu tehālūk nedür ey pervāne / Zīr-i **dāmānuña** ol şem‘-i şeb-ārā şıgmaz
- G144/6 Andan degil mi hep şeb-i hecre bu imtidād / Dest-i şabāḥ-ı vuşlat u **dāmān**-ı baḥtumuz
- G145/5 **Dāmān**-ı şubḥ-ı vuşlata mümkün mi dest-res / Zulmet-resān iken şeb-i hicrāna baḥtumuz
- G147/6 Çerāğ-ı bezm-i şeb-efrüzuyuz aḥibbānuñ / ‘Adūlaruñ şerer-i **dāmen**-i talebleriyyüz
- G166/6 Felek girerse kef-i Nā’iliye **dāmānuñ** / Senünle maḥkeme-i Girdgāra dek giderüz
- G179/2 Dil-i bīmāra etmiş iki çeşmün töhmet-i mestī / Biri tutmuş girībānın biri **dāmāna** el şunmış

- G184/1 O naḥl-i nāzuñ eller verd-i ḥandānını devşürmiş / Dil olmuş ḥāre rāzı ol da **dāmānını** devşürmiş
- G184/7 Buluñ imdādına ey dīde sen de Nā'ılınūñ kim / Cerāḥat **dāmen-i** zaḥm-ı dil ü cānını devşürmiş
- G192/4 Yine te 'şir-i ḥāl-i rüyıdur **dāmān-ı** ḥūrāya / Nesīm-i kākül-i 'anber-feşān u müşk-bız olmak
- G215/3 **Dāmenūñ** pür-ḥün eden şemşir-i mihrūñdür felek / Fāriğ ol bizden senūñle yoḡ nizā'ı kimsenūñ
- G235/1 Mest olup nāz ile şundukça giribānına el / 'Āşıkuñ pençe-i ḥayret şuna **dāmānına** el
- G237/3 **Dāmen-i** ṭurra-i ḥam-der-ḥamuñ elden ḳomayup / İttihād-ı dil-i 'uṣṣāk ile her gāḥ nesīm
- G238/3 **Dāmen-i** dilde yeter ey gözi cellād yeter / Bī-muḥābā dem-i şemşir-i tegāfūl görelüm
- G248/2 Ḳıl āb-ı ruḥ-ı 'işmet olan eşküme rağbet / 'Ār eyleme ālāyiş-i **dāmān-ı** terümden
- G249/5 'Āşıkuñ pençe-i bī-dād-ı maḥabbet gıtmez / Dest-i cellād-ı nigāhuñ gibi **dāmānuñdan**
- G252/2 Hindū-yı ḥālūñ gibi āteş-perestān-ı ruḥuñ / Zaḥm-ı çeşm-i cünbiş-i **dāmān-ı** müjgān görmesün
- G256/1 Fitne-ḥız etdi şabā kākül-i fettānı ucın / Ḳıldı peyveste ser-i kāküle **dāmānı** ucın
- G285/1 Sūz-ı elemle ḥāṭır-ı nāza niyāz degmesün / **Dāmenine** anuñ daḥi āteş-i nāz degmesün
- G298/1 Çekduk el **dāmān-ı** zülf-i yārdan şimden gerü / Ḳaydumuz yoḡ ṭurra-i tarrārdan şimden gerü
- G309/5 Olmazdı dest-i naḥvet-i a' dā der-āstīn / **Dāmān-ı** 'āfiyet-ṭalebān kütēh olmasa
- G318/1 Eyler remīde bülbuli dil nāle olsa da / **Dāmān-ı** verde aḥker olur jāle olsa da
- G329/3 Eşer-i cünbiş-i **dāmān-ı** ser-i zülfüñden / Nāz eder ḥilḳat-i sīm-āba sükün-ı fitne
- G359/4 Rūzī-resāna ḥamd ki dil ceyb ü **dāmenin** / Dest-i gulū-feşār-ı aḥessāya virmedi
- G374/4 Fūrūzān ol ruḥ-ı cānāneden bir kerre gör ey şem' / O ḥākister ki **dāmānumdur** pervāne olmaz mı
- G385/4 Dest-i müjgān-ı tazallum düşmen-i çālākinūñ / Göz yumup açınca **dāmān** u giribāndur yeri
- G386/7 Pür olsun **dāmen-i** ḥ'āhiş kefi deryā nevālınden / Nişār olsun nice gencīne-i meknūz-ı sultāñī
- G387/5 Hem dil-i Cibrīlden **dāmān-ı** istignāsi pāk / Nā'ılī-veş yine ālūde-meşreb gamzesi
- Kt7/3 Zāhidūñ setr eder 'uyūbını mey / **Dāmen-i** ḥırḳa cāmı göstermez
- Ş10/3 Āb-ı ruḥuñ **dāmenūñ** etmekle ter / Bulmasun āyīne-i ḥüsñüñ keder

Aşağıdaki tanıklarda “dāmān / dāmen”, iffet ve namus sembolü olarak kullanılmıştır.

- K4/6 Olsam ālūde gerd-i rāḥ-ı heves / **Dāmen-i** perde-i ḥafā-yı dilem
- K34/24 N'eylesün ammā ki çirkāb-ı riyādan pākdür / Tāze berg-i gül gibi **dāmān-ı** pāk-i 'işmeti
- G24/2 Şaḳın ey şūḥ şaḳın sūziş-i dilden ki eder / **Dāmen-i** nāzuñı bir cünbiş-i āhiyla şikest
- G124/3 Tehī-dest-i ṭaleb kām-āver olmaz mäh-ı Ken'āna / Züleyḥānuñ çü dest-āvizi çāk-i **dāmen** olmuştur
- G179/1 Ruḥuñ şevḳiyle dil kim zülf-i müşg-efşāna el şunmış / Zeliḥādur ki **dāmān-ı** meh-i Ken'āna el şunmış
- G256/3 Ḥüsñüñ ol şāhid-i 'işmet-şiken-i Yūsufdur / Ki Züleyḥā göremez ḥ'ābda **dāmānı** ucın
- G277/4 Seni görse ederdi perde **dāmān-ı** Züleyḥāyı / Meh-i Ken'ān gibi maḥbūb-ı şehr-āşüb şerminde
- G323/6 Et Nā'iliyā kārını āḥ-ı dile ta'līḳ / **Dāmān-ı** niḳāb-ı ruḥ-ı cānāna ṭoḳunma
- G359/2 Reşkā ki **dāmen-i** meh-i Ken'ān-ı 'işmetin / Merdān-ı 'ışḳ dest-i Züleyḥāya virmedi

Aşağıdaki tanıklarda eteğin, verilen bahşişin ve ihsanın bolluğuna dikkat çekmek için kullanıldığı görülmektedir. Bağışlanan akçe veya altın ceplere sığmadığı zaman, elbisenin

eteğine konarak taşınmakta, bu şekilde verilen bahşişin bolluğu ve memduhun cömrtliği ifade edilmektedir.

K12/75 Hâk-i hasret be-ser-i tengî-i **dāmān** eyler / Felegi Kūlzūm-i endīšem edüp garķ-ı le‘āl

K12/76 Nice kūlzūm ki kemīn mevci eder gāh-ı hūrūş / **Dāmen**-i nūh-felegi gevher ile māl-ā-māl

K13/ 19 **Dāmānınız** oldı güher-i kām ile memlū / Baħr-ı kerem-i ħāzret-i zū‘l-faẓl u ‘aṭādan

K17/24 Kaṭre-pāş olsa eger ebr-i kefi deryāya / Şıǵmaya **dāmen**-i emvācına dürr-i meknūn

K22/36 Gencīne-i kemāldür ehl-i dilūn ne ğam / **Dāmān** u desti olsa tehi zerr ü zürdan

K28/33 Sāhil-nişīn-i kūlzūm-i luṭfuñ nişār eder / Pür olsa ceyb ü **dāmeni** dürr-i şemīn ile

G86/4 Pür naķd-i jāle **dāmen** ü ceyb-i şükūfe-zār / Nev-devletān-ı bāğ u bahāruñ neşāṭı var

G190/5 Ceyb ü **dāmānını** pür-gevher eder Nā‘iliyā / İstinād etse kefi ħāce-i ibrāra şadef

G337/6 **Dāmenin** etmezdi yāķūt-ı şafaķ pür Nā‘ilī / Çarķ ħāk-i genc-i ṭab‘uñdan güher-riz olmasa

“Ḥum dāmeni (dāmen-i ḥum)” terkihi küpün alt tarafı hakkında kullanılan bir tabirdir.

<Ānenderāc>

G51/7 Mu‘āşirān-ı murabba‘-nişīn-i **dāmen**-i ḥum / Bu çār-ṭāķ-ı mu‘allā-ķuşūrī n‘eylerler

G359/1 Ḥum **dāmenin** o rind ki dūnyāya virmedi / Meyḥāne gūşesin Cem ü Dārāya virmedi

Aşağıdaki tanıklarda “dāmānını tutmaķ (dāmen-i kesī giriften)” ifadesi geçmektedir. Bu ifade, bir kimsenin gitmesine engel olmak anlamında kullanılır. Tanıklarda ise, talebi olan bir kimsenin bir başkasına ısrar etmesi bağlamında kullanılmıştır. <Ānenderāc>

K7/51 Cevābı var ise ḥaşmuñ hemān dilīr olsun / Tūnunca **dāmenini** ehl-i beyt rüz-ı va‘īd

K17/51 **Dāmen**-i luṭfuñı tūtmışdur o bī-dil muḥkem / Koma ser-pençe-i bīdād-ı felekte mağbūn

K24/3 **Dāmān**-ı devleti o kadar saḥt tūtmasun / Bāzū-yı sa‘y-ı himmet-i nādāna zūr olur

G383/1 Dest-i nigh-i yār ki **dāmānını** tūtdı / Ser-pençe-i bī-dād girībānını tūtdı

Aşağıda geçen “ayağını eteğine çekmek” tabiri, Farsça “pāy der-dāmen āmeden” deyişinin karşılığıdır ve vazgeçmek, uzlete çekilmek anlamında kullanılır. Tanıkta “fāriğ” sözcüğünün delāletiyle bu anlam kendisini göstermektedir. “Pāy-ı şabr der-zīr-i dāmen bürden” deyişimi ise Farsça’da “sabretmek, şikāyet etmemek” anlamında kullanılır. Aşağıdaki tanıktan bu anlam da çıkarılabilir. <Dihhudā>

K13/14 Pāy-ı ṭalebi çekmiş idük **dāmen**-i şabra / Fāriğ-dil idük gerçi temennā vū recādan

Aşağıdaki tanıkta “dāmen çekmek” ifadesi, Türkçe’de elini eteğini çekmek deyimine karşılık gelmektedir ve bir şeyden vazgeçmek, onu terk etmek anlamına gelmektedir. Aynı deyim Farsça’da “dāmen keşīden” şeklinde ifade edilir. <Dihhudā>

G292/8 Hezār reşğ ü ḥased Nā‘ilī o ‘ārif kim / Çeke bu mezbeleden **dāmen**-i temennāsın

Dâmen'in pak olması, bir kimsenin iffetli olması anlamına gelir. Bunun zıddı olarak “ter-dâmen” ve “âlûde-dâmen” ifadeleri kullanılır. <Dihhudâ>

G208/2 Mihr-i ‘işmetden bile ‘âr eyler olsa jâle-pâş / Ol hayâ gül-berginüñ pākî-i **dāmān** görüñ

G208/3 Pâkdür hâkister-i rûhü'l-Ḳudûsden **dâmeni** / Hacle-gâh-ı hüsnuñ ol şem‘-i fûrûzânın görüñ

G362/4 Pâkdür **dâmenleri** çirk-i riyâ zâhidâ / Mey gûsârânuñ ki ğarġâb-ı günehdür her biri

Aşağıdaki tanıkta “dâmenin ber-zede olması” ifadesi, bir işe hazırlanmayı ifade etmektedir.

<Steingass> Şair, zâhitten riya etmeye hazırlanıp meclise gelmesini istemektedir.

G323/5 **Dāmān**-ı riya ber-zede gel meclise zâhid / Peymāne-i leb-rîz-i ħarîfâna toġunma

Aşağıdaki tanıkta ateşin “dāmān” tarafından körüklenmesi ya da yelpazelenmesi söz konusudur. Bu ifade Farsça’da “dâmen ber-âteş zeden” ibaresiyle karşılanır. <Steingass>

G82/1 Berġ-i ħürmen-süz-ı dil cânım mı cânānum mıdır / Üfleyenler âteşüm âhum mı **dāmānum** mıdır

dāmāna yüz sürmek [5] saygı ve hürmet ifadesi olarak eteğe yüz sürmek.

K11/4 **Sür yüzüñ** ey pây-taġt-ı salṭanat **dāmānına** / Âşaf-ı şaġib-ķırân-ı heft-ķişverdür gelen

K11/20 **Yüz sürüp dāmānuña** ‘arz-ı tazallum kılmadan / Fehm eder mi‘ yâr-ı iz‘ânüñ ki muġberdür gelen

K19/7 Dûş-ı pākünde görüp ħil‘at-ı şâhenşâhı / Dest ü **dāmānına yüz sürdiler** erbâb-ı düvel

K29/4 Dergâha kim muġarrer ola ruġsat-ı duġûl / **Dāmānına yüzüñ sür** o şâhib-mürüvvetüñ

M5/V/4 Gül-berg-i hayâta virmeyenler / **Dāmānuña yüz süren** giyâhı

dāmān-ı pîr [3] şeyhin eteği. Şeyhin eteğine yapışmak, ona iradeyi teslim etmenin göstergesidir. Şeyhin eteği aynı zamanda, müridin saygısını göstermek için öptüğü bir tazim mahallidir.

M3/IV/3 Yâ Rab n’olur bu yolda irâdet-pezîr-i ‘ışġ / Ermez mi dest-i sâlike **dāmān-ı pîr**-i ‘ışġ

M3/V/2 Kûy-ı vişâle pây-ı ‘azîmet erişmedi / **Dāmān-ı pîre** pençe-i himmet erişmedi

G297/4 Bay u gedâsın Edrinenüñ eylemiş temâm / **Dāmān-ı pîr** ü dest-i irâdet fütâde-rû

dâmen be-kef [4] eteği elinde, eteği tutan || bir isteği ve ricası bulunan, talepkâr.

K15/2 Farz eyle ki girdâb-ı yem-i hayrete düşdüġ / **Dâmen-be-kef**-i zülf-i dil-ârâ mı degildür

M2/III/4 **Dâmen be-kef**-i bâdiye-i derdüñe yâ Rab / Şeh-râh-ı ġamuñ meslek-i bî-ġavf u ġaṭar kıġ

M2/IV/3 Bu cürm ü bu ‘işyân ile kim der saña bi’l-lâh / **Dâmen-be-kef**-i ġ‘âhiş-i ġayr u ġasenât ol

G153/2 Feyz-i tevġîk-ı maġabbetle murâd etsek eger / Ķaysı **dâmen-be-kef**-i maġmil-i Leylâ ederüz

dâmen be-miyân [4] eteği kıvrırma || hazır olmak (Dihhuda). Bu ibare Türkçe’de kullanılan “eteği belinde” deyiminin tam karşılığıdır. “Dâmen der-miyân” şeklinde de kullanılır. <KO, Steingass, Dihhudâ, DEYİMLER/AKSOY>

K25/15 Olmuş ten-i bârîküñe bir dalk-ı siyeh bâr / Dervîş-i semâ‘î gibi **dâmen be miyânsın**

K25/56 Olsun bu du‘â şâm u şeh vird-i zebânuñ / Ol maġfil-i ‘âlîde ki **dâmen be-miyânsın**

K27/35 Bir du‘â eyleyeyüm kim diye sükkân-ı felek / Peyk-i işâline **dâmen be miyân** hoş geldüñ

K30/37 Şeb-i târîk-i elemde ola **dâmen be-miyân** / Âfitâb-ı keremi ref -i zılâmununda benüm

dâmene yapışmak [1] kâmil bir mürşide intisap eden ve ona gerçekten inanan kişinin kısa zamanda dileğine kavuşacağına ifade eden “bir eteğe pek yapışan, maksuduna tez erişir” deyişindeki anlayış, aşağıdaki tanıkta da “dâmene yapışmak” ibaresi ile ifade edilmiştir. <TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 55>

G178/4 **Yapışmış dâmen-i** tevfiķa dil dest-i irâdetle / Felekden etmemiş bir kerre istimdâd ayak başmış

dâmen-i eflâk [2] feleklerin eteği, göğün eteği.

K6/38 O yem-nevâl-i cihân-ı kerem ki gâh-ı hürûş / Tıķunsa **dâmen-i eflâke** mevc-i ihsâni

K18/6 Şafaķ degil o perâkende şu‘leden fi‘l-hâl / Tamâm-ı **dâmen-i eflâk** lem‘a-tâb olmuş

dâmen-i ‘işmet [2] temizlik, günahsızlık eteği. Etek bir iffet sembolü olarak Yusuf Peygamber’i çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. Yusuf Peygamber, kendisine ısrarla vuslat talep eden ve eteğine yapışan Zeliha’dan kurtulmak için kaçarken eteğinin bir parçası Zeliha’nın elinde kalmış; o da bunu Yusuf’a iftira atmak için delil göstermiştir.

K12/62 **Dâmen-i ‘işmet-i** Yûsuf gibi çâk etdi yaķam / Dest-i bîdâd-ı Zeliķâ-yı sipihr-i muhtâl

G288/2 Olmas hûsnûn gibi bir şu‘le-i Āha hem-reng / **Dâmen-i ‘işmetüñ** ey berg-i gül-i nâz şaķın

dâmen-i kūh-sâr [1] dağın yanı, ovaya ya da vadiye uzanan kenarı. <Dihhudâ>

T5/9 Siyeh bayrakları gör kim otâğın almış etrâfın / Şitâda lâlezâr olmaķdur ‘aceb **dâmen-i kūh-sâr**

dâmenin almak [2]

1. el çekmek, bir işi yapmayı bırakmak.

K22/24 Olmazdı nuţķa tākātüm endîşe bir nefes / **Dâmânın alsa** dest-i dil-i nâ-şabûrdan

2. el çektirmek, bir işi yapmayı bıraktırmak; canını almak.

M1/V/5 Dest-i gelû-feşâr-ı ecel **aldı dâmenüñ** / Şol haste gibi kim ola renc-i hunâķ ile

dâmen-i zülûf [4] saçın eteği, saçın yüze dökülen uç kısımları.

K4/16 Yâd kıldıķça **dâmen-i zülfin** / Şu‘le-i dağ-ı ibtilâ-yı dilem

G142/2 Cünbiş-i **dâmen-i zülfüñle** perîşânûñ olup / Ser-i küyuñda bir avuc has u hâşâk oluruz

G173/4 Tâb-ı ruķuñla edüp dilleri ser-germ-i âh / **Dâmen-i zülfüñ** şabâ şu‘le-tırâz eylemiş

Kt14/1 Ġâret-i h‘âb içün ki dest şunar / **Dâmen-i zülfine** nesîm-i seher

dâmen tutmak, dâmân tutmak [5] yardım dilemek. <KT>

M1/I/6 **Tut dâmen-i** sipihri hemân rûz-ı rusta-ķîz / Mażlûm-ı bî-günâh idüğinde yok iştibâh

M3/X/3 **Tut dâmen-i** rızâyı şaķın hîffet eyleme / Çokdur bu yolda cây-ı haţar ġaflet eyleme

M6/V/2 **Dâmen-i pîri tutup** der geh hafî vü geh celî / Niyetüm maķbûl-i yek-dil âh ez-în nâ-ķâbilî

G118/5 Dû çeşmüñ Nâ‘ilîñ şimdi **dâmânın tutar** ammâ / Girîbân-gîri maķşerde ol iki âfetüñ kimdür

Ş3/3 **Tutup dâmânûñu** ferdâ / Nigâhuñdan edüp şekvâ

2. dağ dibi, eteği. <ÖTS, Steingass>

- K17/26 Pür eder neşr-i şemîm-i kerem ü hülkından / Ceyb-i kühsâr gibi **dâmen** ü destin hāmūn
- G176/1 Göñül âvâregân-ı ‘ışka hergiz mesken olmazmış / Yem-i miñnetde sâhil küh-ı ğamda **dâmen** olmazmış
dām-âver [1] tuzak kuran, tuzağa düşüren.
- G125/2 Hâl ü zülfün ki gelür bir yere şayd-ı dil için / Birisi dâne döker birisi **dām-âver** olur
dām-çide [1] tuzak koyan, tuzak kuran. <Dihhudâ>
- G115/3 Ğamzeñ ki dâne göstere ol yerde hâlünü / Şayyâd-ı cân-şikâr-ı kazâ **dām-çidedür**
dām-efgen [1] tuzak kuran, tuzak hazırlayan. <Dihhudâ>
- G124/4 Ne çâpük-dest şayyâd-ı perişân-dânedür zülfün / Ki biñ yerde ruh-ı pür-hâlüne **dām-efgen** olmuştur
dâmen-âlûde [1] eteği bulaşık || iffetsiz, namussuz, günahkâr. <OTAL, Redhouse, Dihhudâ>
- K34/2 Zâhidân-ı **dâmen-âlûde** şalâdur ‘âlemün / Toldı çirk-âb-ı riyyâdan şâh-râh-ı keşreti
dâmen-âlûdelik [1] iffetsizlik, günahkârlık.
- G4/2 **Dâmen-âlûdeligüm** ‘ışka ederdüm ta‘lîk / Verse âlâyîşe ruhşat nazar-ı pāk baña
dâmen-būs [1] etek öpen. Eskiden büyük bir kimsenin katına çıkan kişi saygı ve kulluk gösterisi olarak, eğilip o kimsenin eteğini öpermiş. Türkçe’de bu ibare “etek öpmek” deyiimiyle karşılanmaktadır. <KT, DEYİMLER/AKSOY>
- G330/5 Nâ’ilî biñ kerre **dâmen-būs**-ı vaşl olsa göñül / Yine istilâ-yı ğam bir lahza dil-şâd etmeye
dâmen-çide [1] kenara çekilmiş, uzlette, el etek çekmiş. “Dâmen çiden” bu anlamı sağlayan Farsça fiildir. <Dihhudâ>
- G111/4 Niķâb-ı nâzdan gâhî gören kim olmasun nâ-çâr / Tecellâ-yı ruhuñ ‘uşşâk-ı **dâmen-çideden** mestür
dâmen-keş [3] eteğini çeken, eteğini toplayan || bir işe karışmayan, uzak duran.
<KT, Kanar/2>
- M2/III/10 **Dâmen-keş**-i merg olsa da a‘zâ-yı vücûduñ / Dergâh-ı rızâ kıl yine mihrâb-ı sücûduñ
- G89/6 Görelî dâmlığın dâne-i hâl-i zekana / Fitne **dâmen-keş**-i cäsüs-ı girîbânuñdur
- G235/5 Çıka seyrâna yine nâz ile **dâmen-keş** olup / Verse de Nâ’ilî-i bî-ser ü sāmânına el
dām-gâh, dām-geh [3] tuzak kurulan yer || dünya, âlem. <KO, LN, OTAL, OTDTS>
- G177/6 Bu **dām-gâh**-ı ta‘allukda şâhbâz-ı vücûd / Halâş ümîdi ile pây-best olup kalmış
- G239/5 Benüm o murğ-ı harîm-âşinâ-yı Ka‘be-i dil / Bu **dām-gehde** ümîd-i rehâ nedür bilmem
- G315/2 Bu **dām-gehde** olup âşiyân-harâb-ı vügcüd / Zebûn-ı keşmekeş-i nefis-i bed-sikâl olma
dānā [10] bilen, bilici, bilgiç, âlim. <KT, KO, LN>
- K6/37 O şâhzâde-i **dānā** ki levh-i mıstârınuñ / Değil kelîm-i hîred müsta‘id-i iz‘ânı

- K7/63 Eziyyet-i dil-i **dānā** tā ki çarḥ-ı denî / Ede huşûmına âl-i Muhammedûn taḳlîd
 K10/29 Tedbîr-i bâ-işâbeti pâ-dâş-ı ḳahrîdur / **Dānā**-yı zû-fünûn cihân pehlevân gibi
 K13/26 **Dānā**-yı müdebbir ki olup ‘âkıbet-endîş / Âgâhdur endîşesi encâm-ı verâdan
 K14/55 Ey Âşaf-ı **dānā**-yı ḳader-pîşe ki zâtuñ / Ârâyiş-i gencîne-i dîvân-ı Ḳazâdur
 K15/32 Dünyâda vü ‘uḳbâda ḡaraż luṭf u keremden / Bî-şâ’ibe cebr-i dil-i **dānā** mı degildür
 K21/29 Eder mi çarḥ-ı sitem-kâra ser-fürû ol kim / Zâhiri sencileyin bir ḥidiv-i **dānâdur**
 G88/6 **Dānāya** cevri-i baḥt-ı siyeh-dil erâzile / Luṭf-ı sitâre-i ḡalaṭ-endîşi gösterür
 G92/4 Bu kuhen dâr-ı şifânun nazar-ı **dānāya** / Çarḥ-ı aṭlas dedigün köhne firâşî görünü
 G231/4 Râz-ı lebinde noḳṭadur şerḥ-i kitâb-ı Hüsn ü dil / Meftûn-ı isti‘dâdîdur bir ṭıfl-ı **dānānuñ** gönül

dānâ-dil [2] gönlüyle anlayan, gönlü aydın; bilgili. <OTAL, Kanar/1>

- K19/23 Nice beñzer saña ḥükkâm-ı selef kim ḥâlâ / Sensin ey dâver-i **dānâ-dil** ü pâkîze-‘amel

dānâ-dilân [1] akıl ve hikmet sahipleri. <Redhouse>

- K24/30 Etsün ḳo ḥâk-i pâyûn olup rûzgâra nâz / Dānâ-dilân-ı ‘âlem-i himmet ḡayûr olur

dâne [10]

1. arpa, buğday gibi hububatın her çeşidine verilen isim, habbe; kuş yemi. <KT, FZ, OTDTS>

- G45/3 Geh ‘arz-ı ḥâl ü geh ruḥ eder zîr-i ṭuradan / Hem dām kendi şaydına hem **dâne** kendidür
 G167/4 **Dānesin** tîz dükedür murḡ-ı ḥârîş ehl-i fenâ / Telef-i naḳd-i ḡayât etmede imsâk edemez
 G239/4 Benüm o ṭâ’ir-i ḳudsî bu evc-ḡâhda kim / Firîb-i **dâne**-i dām-ı hevâ nedür bilmem
 G315/3 Mekânun eyleme evc ü ḡazîz devlet için / Ḥârîş-i **dâne** olan mûr-ı pây-mâl olma

2. ben, yüzdeki siyah benek. Sözlüklerde bu anlama yer verilmemiştir. Ancak tuzağa atılan yemlerin, sevgilinin yüzündeki benlere teşbih edilerek yoğun olarak kullanılması, Klâsik şiirimizde “dâne” sözcüğünün “ben, benek” anlamını kazandığını göstermektedir. Aşağıdaki tanıklarda da sözcüğün hem tuzağa serpiyen hububat hem de ben anlamında kullanıldığı görülmektedir. Salâhî (1313. 355), sözcüğün Türkçe’de her türlü ufak yuvarlağa “dâne” dendiğini belirtmektedir. <KO>

- G89/6 Görelî dâmlığın **dâne**-i ḥâl-i zekâna / Fitne dâmen-keş-i cāsûs-ı girîbânudür
 G99/3 Gazâl-i Çîne olup dām u **dâne** ṭurra-i yâr / Dökülmüş ol ruḥ-ı pür-ḡâlâ deste deste yatur
 G115/3 Ğamzeñ ki **dâne** göstere ol yerde ḥâlûñi / Şayyâd-ı cân-şikâr-ı ḳazâ dām-çîdedür
 G125/2 Ḥâl ü zülfüñ ki gelür bir yere şayd-ı dil için / Birisi **dâne** döker birisi dām-âver olur
 G240/4 Şayd etdi hümâ-yı dili ol ṭurrarlar ammâ / Ḥâlûñ gibi bir **dâne**-i dām-ı ḡıyel aldum
 Kt7/1 Ruḥ-ı pür-ḡâlî zülfi göstermez / Keşret-i **dâne** dāmı göstermez

dâne-çîn [1] dane toplayan; döküntü hâlinde dağınık, ufak tefek şeylerden

faydalanan || dilenen. <KT, FZ, Redhouse>

- K37/2 Bu köhne mezra‘adan neydi **dâne-çîn** olmak / Müfîz olaydı zamân-ı direv haşâdı kadar
dâniş [16] ilim, bilgi, biliş, bilim. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL, Kanar/2>
- K7/2 Każâ ki mâni‘-i tevfiķ-i ehl-i **dânişdür** / Huşûl-i kâm u ümîde olur mı sa‘y müfîd
- K7/11 Bu bey‘-gâh-ı esâfilde kim mu‘ayyendür / Revâc-ı güyî vü kûrî kesâd-ı **dâniş** ü dîd
- K12/41 Sensin ol ‘âlim-i pür-ḥikmet ü **dâniş** ki kader / Levḥ-i maḥfûza zamîrûnden eder aḥz-ı me‘al
- K14/56 Deryâ-yı firâvân-şadef-i **dâniş** ü idrâk / Şandûḡ-ı lebâleb-güher-i ‘aql ü zekâdur
- K15/38 Taḡ‘um ki ola ḥ‘aceġ-i kişver-i **dâniş** / Şâyeste-i ithâf-ı hedâyâ mı degildür
- K16/5 İstikâmetle olup mâl-i şehinşâha vekîl / **Dâniş** ü fiṭnatına eyledi dünyâ taḡşîn
- K17/68 Nâ‘ilî lâfi қо nazm âḡırıdur eyle du‘â / Ki olur mezheb-i **dânişde** şi‘âr-ı mesnûn
- K20/32 Mażmûn-ı ḥüccet-i suḡen ü taḡ‘-ı pâkine / Şâhiddür ehl-i **dâniş** ü idrâkûn ekseri
- K21/3 Kâlem ki ḥ‘ace-i şâḡib-serîr-i **dânişdür** / O zât-ı muḡteremûn ḡidmetinde bercâdur
- K23/47 ‘Arûs-ı ḡacle-i **dâniş** ki taḡ‘umdur ṡurur şaf şaf / Perestârân-ı ma‘nî pîş-gâḡında kıyâm üzre
- K28/34 Etmiş ḡakîm-i **dânişûne** cevîv-beḡâ kadar / Dârü’l-emân-ı ḡikmeti Yûnân-zemîn ile
- K32/11 Niteki râġıḡ olup şi‘re şadr-ı a‘zamlar / Hemişe ehl-i dil ü **dânişûn** penâḡıdur
- G273/4 Aḡter-şinâs imiş ṡutalum ehl-i **dânişûn** / Yoķ intisâbı tâlî‘-i fîrûza n‘eylesûn
- G243/6 Zihî revâc-ı suḡan Nâ‘ilî zihî **dâniş** / ṡılısm-ı nikbet olan i‘tibâra meftûnam
- G375/3 İmsâk-i dehr kıldı teḡı ceyb-i himmeti / Rûy-ı metâ‘-ı kişver-i **dâniş** görölmedi
- G382/7 Meftûn olur etdükçe nazâr Nâ‘ilî-i zâr / Her mertebede **dâniş** ü temyîzûne Şuḡfî

dâniş-geh [1] öğrenme yeri, ilim mahalli; ileri derecede ilim, fen, edebiyat ve felsefe öğretilen yer. <Dihhudâ>

- G68/5 Suḡen ey Nâ‘ilî ‘ârî gerek temyîz-i maḡlaşdan / Bu **dâniş-gehde** zâta ġâlib olmak nâm müşkildür

dâr [22]

1. birkaç daireyi kapsayan mesken, konak, yurt || ülke. <KT, Kanar/2, Redhouse>

- K3/72 Bula sa‘âdet-i iksîr-i ‘izz **dârını** / ḡarîm-i merḡad-i pür nûrunuñ türâbında

dâr-ı şifâ [2] hastane, tımarhane (bkz. dârü’s şifâ). <OTDTS>

- G92/4 Bu kuhen **dâr-ı şifânuñ** nazâr-ı dānāya / Çarḡ-ı atlas dedigûn köhne firâşı görünüñ

- G191/2 Muttasıl **dâr-ı şifâ** ḡaşıyet-i çeşmünde / Dem-i ‘îsî-veş olur nâle-i bîmâr laṡîf

dâr-ı ‘uḡbâ [1] öteki âlem. <Redhouse>

- T3/4 Fuḡarâ melce‘i bir pîr idi dünyâda daḡı / **Dâr-ı ‘uḡbâda** maḡbûlî ola dergâhuñ

dâr u diyâr [5] yurt, memleket. <Kanar/2>

- M1/VI/3 **Dâr u diyârnuñ** eyledüñ ey nâ-murâd terk / Âḡır bu ḡâkdân-ı fenâdan mürûr ile

- G17/5 Ey Nâ‘ilî vedâ‘-ı gül-i bâġ u râġ edüp / Meḡcûr-ı yâr u **dâr u diyâr** oldı ‘andelîb

- Ş6/3 Bizi etdüñ ġarîb-i **dâr u diyâr** / Koḡmaduñ cân u dilde şabr u ḡarâr

dârü’l-amân [2] emniyet mahalli; sığınılacak yer; Müslüman hükümarın koruması altındaki gayrimüslim topraklar. <KT, Redhouse, ADŞS>

K1/20 Maḳrûn edüp nevâziş-i dest-i şefâ'ate / **Dârü'l-amân**-ı şefḳati âsûde-hâl eder

K28/34 Etmiş ḥakīm-i dānişûne cev̄v-behâ kadar / **Dârü'l-amân**-ı ḥikmeti Yûnân-zemîn ile

dârü'l-mülk [1] başkent, payitaht. <Redhouse>

K11/8 Sedd-i Ye'cûc eylemiş erkân-ı rafza himmetin / Şehr-i **dârü'l-mülk**-i Rûma bir Sikenderdür gelen

dârü's-selâm [1] her korkudan salim yer, selâmet evi, selâmet vatani; yedi kat cennetten biri, cennet. Kur'ân'da bu terkip iki yerde geçmekte (Yûnus/25, En'âm/127), bu ayetlerde insanlar dârü's-selâm'a davet edilmekte ve yurdun salih amel işleyen ve doğru yolda bulunanlara mahsus bir yer olduğu ifade edilmektedir. <Seccadî/1, OTDTS, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

K23/8 Dönüp muğbeçeler ḡilmāna ra' nâ-cilve sâķiler / Verir Tûbâ ḡināsın ravza-i **dârü's-selâm** üzre

dârü's-şifâ [9]

1. hastane. <OTDTS>

K34/17 Çäre-sâz-ı baḡt-ı bīmār olmaḡa âmâdedür / Hem ṭabīb-i luṭfı hem **dârü's-şifâ**-yı şefḳati

G78/2 Hızr u Mesîḡi nabz-şināsân-ı derd-i dil / **Dârü's-şifâ**-yı 'ışḳda rencür yazdılar

2. tımarhane. Eski tımarhanelerde delilerin boynuna “lâle” denilen zincirli bir demir halka geçirirler, bu zinciri bir yere tuttururlar, kimseye saldırmaması için de kollarını bağlarlarmış. Nâilî, aşağıdaki beyitte bu durumu tasvir etmektedir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 163>

G7/5 Ṭavḳ-ı zencir-i rızâ-ber-gerdenüm ey Nâ'ilî / Bu kuhen **dârü's-şifâ** mādām meskendür baña

3. idama mahkûm olanları asmak için dikilen direk; daraḡacı. 922 yılında, yazdığı şiirler, söylediği sözler ve güttüğü inanç yüzünden Bağdat'ta asılarak öldürülen, cesedi yakılıp külü Dicle'ye dökülen Hüseyin b. Mansûr-ı Hallâc, sözleriyle, ölümüyle sufilerce bir sembol olmuş bu yüzden de “dâr” sözü Mansûr'la beraber anılagelmiştir; [tas.] Mansur dârı, fena makamı, canı feda etme sözünün verildiği meydan anlamında kullanılır. <KT, FZ, TASAVVUF TERİMLERİ, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 80> Tanıkların tümünde Hallâc-ı Mansur'a gönderme yapılmak suretiyle kullanılmıştır.

G143/9 Nâ'ilî dide-i ḡāk-bîne hüveydâ görünür / Mevḳıf-ı **dârda** ser-bâzî-i Maṣṣûr henüz

G148/7 Gerden-firâz-ı 'ışḳ idi Maṣṣûr Nâ'ilî / Bir cân için ki eylemedi **dârdan** ḡüriz

G177/4 Vedâ'-ı ḡāk-nişânân-ı 'ışḳ edüp Maṣṣûr / Firâz-ı **dârda** bālâ-nişest olup ḡalmış

G218/6 Maṣṣûr **dârdur** bu fenâ ḡülşenün ḡönül / Ṭarf-ı çemende bir iki çubın ne anladuñ

Aşağıdaki tanıkta “dâr” sözcüğünün, Türkçe'deki “geniş olmayan” anlamına da gönderme yapılmaktadır. Geniş olmayan yer insana sıkıntı verir.

G185/2 Maṣṣûruñ eylemiş yerini teng-nây-ı **dâr** / Mestî-i 'ışḳ o perde-ber-endâza şıḡmamış

2. ağaç. <KO> Aşağıdaki tanıkta “pây-ı dâr”, “darağacının dibi” olarak düşünülebileceği gibi, “pâyidâr, ölümsüz, kalıcı” anlamında da düşünülebilir.

G166/4 Verüp tezelzül-i Manşûrî sâk-ı ‘arşa tamâm / Hudâ Hudâ diyerek pâ-y-ı **dâra** dek giderüz

3. dar, geniş olmayan sıkıntılı yer. Sözcüğün bu anlamı, “yer” anlamını çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır.

M1/VI/6 Dil-teng-i **dâr**-ı miñnet-i dünyâ idüñ tamâm / Mekş eyle ẖâb-gâh-ı ‘ademde huzûr ile

M2/I/1 Hıfz eyle beden **dârını** şivenden ilâhî / Ayırma dil ü cânı bu meskenden ilâhî

Dârâ [4] Şehnâme’de adı Keyâniyân sülâlesinin son hükümdarı olarak geçen efsanevî kahraman. Art arda yaptığı üç savaşın sonunda İskender’e yenilerek Kirman’a kaçmış, hizmetkârları tarafından düzenlen bir suikastla öldürülmüştür. Mecazen “padişah” karşılığında kullanılır. <MITOLOJİK UNSURLAR, Fars Mitolojisi Sözlüğü> Aşağıdaki tanıkta Dârâ’nın, padişahın ihtişam ve iktidarını ön plâna çıkaran bir sıfat olarak kullanıldığı görülmektedir.

T5/2 Mücedded fâtiḥ-i kişver-güşâ **Dârâ**-yı mülk-ârâ / Muḥammed Ḥân-ı Ğâzî Ḳahramân-ı Keyḳubâd-âşâr
Aşağıdaki tanıklarda Dârâ, bir karşılaştırma unsuru olarak kudret ve ihtişam timsali olarak kullanıldığı görülmektedir.

K23/14 Ne Cemşîde müyesser oldu bu meclis ne **Dârâya** / Edâ-yı şükri vâcibdür bu devrûñ ḥâş u ‘âm üzre

G359/1 Ḥum dâmenin o rind ki dünyâya virmedi / Meyḥâne güşesin Cem ü **Dârâya** virmedi

Aşağıdaki tanıkta Dârâ, İskender (Sikender) ile birlikte anılmıştır. Dârâ, İskender ile büyük bir mücadeleye giren fakat, mağlubiyete uğrayan taraftır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 63>

K28/23 Gösterdi ḥalka şevket-i **Dârâyı** rûzgâr / Risto-yı kâr-dân u Sikender-rehîn ile

Dârâb [1] Behmen-i Dırâz-dest’in oğludur. Oğlu Dârâ’yı çok sevdiğinden ona kendi adını vermiştir. Ancak ikisini birbirinden ayırt etmek için babasına Dârâb (şan ve şeref sahibi) oğluna da Dârâ denmiştir. <FZ>

G343/5 ‘Ârş katında ḥabbe degil gelse Nâ’ilî / Genc-i Cem ü Sikender ü **Dârâb** bir yere

Dârâ-ḥaşem [1] Dârâ gibi ḥaşmetli, Dârâ kadar görkemli.

K10/22 **Dârâ-ḥaşem** Sikender-i ‘âlem ki şâh-ı Hind / Güm-nâm-ı merzubûmı olur fîl-bân gibi

Dârâ-ḥaşmet [1] Dârâ gibi ḥaşmetli, Dârâ kadar görkemli.

K12/17 Ḳahramân-kevkebe Cem-mertebe **Dârâ-ḥaşmet** / Âsümân-pâye hümâ-sâye ‘adimü’l-emşâl

Dârâ-serîr [1] Dârâ tahtında oturan, mertebesi Dârâ kadar yüksek.

K11/9 Pâdişeh-kevkeb vezîr-Âşaf u **Dârâ-serîr** / Mihr-i meh-peyker meh-i hürşîd-gevherdür gelen

dārīn [1] iki âlem, dünya ve ahiret. Sözcüğün “dāreyn” olması gerekmektedir.

<LN, ZL, TASAVVUF TERİMLERİ>

K16/4 Oldı iclāl ile hem Āşaf u hem defter-dār / Habbazā devlet-i **dārīn** zihī re’-y-i rezīn

dārū [] ilaç, deva. <KT, KO, Cûdî, LN>

dārū-yı hayāt [1] hayat veren ilaç, can bağışlayan deva. Tanıkta “dārū” sözcüğünün “zehir” anlamının da kastedilmiş olması muhtemeldir. <Kantar/1>

G170/2 **Dārū-yı hayāt**-ı dil olan zaḥmuñı ‘āşık / Şaklar güher-i cânı gibi merheme virmez

dāsītān, destān [4]

1. bir olaya ya da durumu hikâye eden âmiyane manzume, hikâye, masal. <KT, LN>

K23/42 Ben ol şâhib-ķırānam kim edüp pây-ı kalem sür’ at / Yazılmış **dāsītānum** cümle pūr-ı ibn-i Sām üzre

2. şöhet. <FZ>

K9/5 Evvelīn cümle-i pūr-zūruñı Hızr-ı tevḫī / Āḫirīn ma’ reke-i Rüstem-i **destān** etmiş

G388/4 Bülend-pāye-i ‘ışkuz ki etmezüz pā-dāş / Zebān-ı töhmet-i Maşūra **dāsītānumuzı**

“Hezār destān”, şöhetin yaygınlığını gösteren bir ibare olsa gerektir. Bu durumda terkibi “çok meşhur, pek şöhetli” olarak düşünmek yerinde olur.

K6/50 Zebān-ı nāṭḫa-i Nā’ ilīdir ol bülḫül / Ki bāğ-ı medḫinūñ olmış hezār **destānı**

destān-serā [1] nağme ile hikâye okuyan, destan okuyan, destancı. <Cûdî, OTAL>

G17/2 Şeh-nāme-ḫ’ānlık eyledi Keyḫusrev-i güle / **Destān-serāy**-ı sebz ü güle bahār oldı ‘andelīb

destān-zen [1] destan anlatan; müzisyen, ozan. <Redhouse>

G140/7 N’ola **destān-zen**-i melāl olsağ / ‘Andelīb-i kuhen-bahār-ı gamuz

da’vā, da’vī [5]

1. iddia, söz; [tas.] bir şeyin gerçek olduğu, yahut olmadığı hakkında iddia ediş, benlik.

<Ahterî, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 81>

K1/7 Żāyī’ dir ey sipihr-i sitem-ger i’ānetūñ / Yokdur benimle **da’vī**-i nazm u maḳāl eder

K28/37 **Da’vā**-yı irtifā’ da derk-i ḫarābınuñ / Burc-ı pesīni ḳal’ a-i gevher-nigīn ile

M4/VI/1 Nā’ ilī cāñ u gönülden saña ‘āşık mı degil / **Da’vī**-i ‘ışk u ḫulūş eylese şādık mı degil

G67/4 Ey rind-i teḫī-kīse ḳo **da’vā**-yı ḫulūşı / Meh-pārelerūñ ceybine sīm ü zeri ṭoldur

2. bir ideale hizmet eden mücadele; ülkü.

G265/4 Ġavḡā-gede-i ‘ālem eşrāra olup mer’ī / Etḫāl ise de derler **da’vāya** cesūr olsun

dāver [13]

1. hükmü elinde bulunduran, vezir; hâkim, yargıç. <KT, LN, FZ>

K11/1 Mūjde ey şadr-ı vezāret kim o **dāverdūr** gelen / Şadr-ı a’zam ya’ nī serdār-ı muẓafferdūr gelen

K12/3 Yine bir **dāveri** ḫātemle çıkardı felege / Hüküm-i ṭuḡrā-yı şehinşāh-ı ḳader-işṭıklāl

- K12/21 Bū ‘Alī-dāniş Aristo-yı Sikender-harekât / **Dâver**-i ‘âdil ü düstür-ı pesendide-fi‘âl
- K14/49 Ol **dâver**-i baḥşende ki gencine-i luḫfı / Bî-renc-i ṭaleb naḫd-i kef ü ceyb-i gedâdur
- K17/10 Lâ-mekân-pâye felek-sâye vezîr-i a‘zam / ‘Arş-ı pîrâye-cihân **dâver**-i pâkîze-şu‘ûn
- K19/23 Nice beñzer saña ḥükkâm-ı selef kim ḥâlâ / Sensin ey **dâver**-i dānâ-dil ü pâkîze-‘amel
- K19/30 Dehr bir **dâvere** muḫtâc idi kim ḥavfından / Olmaya baḫt-ı sitem-pîşe mühim-sâz-ı ḫıyel
- K21/10 O **dâver**-i ḥasenü’l-ḫulḫ-ı mekrûmet-pîşe / Ki ‘âşık-ı ruḫ-ı aḫlâkı ‘aḫl-ı şeydâdur
- K21/25 Penâh-ı ehl-i dil ol **dâverâ** ki çarḫ-ı denî / Ezîyyet-i dil-i şeydâda bî-muḫâbâdur
- K23/54 Vûfur-ı ḥaşmetinden şerm edüp çarḫ-ı felek tâ kim / Döne vefḫ-ı murâd-ı **dâver**-i ferḫunde-nâm üzre
- G230/9 Bezmünde **dâverâ** ki edeb gûlsitanıdır / Çok ḡonce zîr-i perdeden eyler nezâre gül
- T5/3 Semiy-yi faḫr-ı ‘âlem ḫazret-i pâşâ-yı Aḫmed-nâm / Sipeh-sâlâr-ı şâḫib-rüşd ü himmet **dâver**-i dîn-dâr

2. gerçek hakim olan Allah, Tanrı. <KT, KO, Kanar/2>

- G48/3 Kefen-be-düş mubâhâtı **Dâver**-i maḫşer / Şehîd-i tîḡ-i siyeh-tâb-ı çeşm-i yâr ister

da‘vet [4]

1. bir şeyin olmasına sebep olma. <KT>

- G118/1 Kimûn koyınıdasun şeb-zinde-dâr-ı vuşlatuñ kimdür / ‘Azîmet-ḫ’ân-ı Bercîs-iḫtidâr-ı **da‘vetüñ** kimdür

2. çağırma, bir yerde bulunmayı teklif etme, çağrı. <KT, LN, ZL, Kanar/2>

- G194/3 Beklerüz küyuñı olmazsa şikâyet mümkün / Bendeye **da‘vet**-i ḫalvet-geh-i şâḫ olmayıcak

da‘vet eylemek [2] bir yere, bir toplantıya çağırarak. <ÖTS>

- K3/59 Hezâr güne nevâziş ile **eyledi da‘vet** / Ḳudûm-ı ḫazreti tebşîr idüp ḫiṭâbında

3. ziyafete çağırma, ikram ve hürmet makamında yemeğe gitmeyi teklif etme, ziyafet, eğlence. <KT, KO, Cûdî>

- K3/61 Cinânda olmasa ger şâd-merg olurdu hemân / Sürûr-ı **da‘vet**-i bî-şekk ü irtiyâbında

da‘vet-gerân [1] davet edenler, çağırانlar.

- G114/3 **Da‘vet-gerân**-ı ḫüsnûñ o ḡisû-yı ‘anberîn / Râz-âşinâ-yı perde-nişinân-ı ḫûr eder

Dāvūd [2] hem peygamberlik yapmış hem de saltanat sürmüş bir İsrailoğlu peygamberi. Kendisine dört büyük kitaptan biri olan Zebur indirilmiştir. Klâsik Türk şiirinde Dāvūd, genellikle gür, güzel sesi ve Zebur’u güzel sesle okuyuşu ile anılır. Süleyman Peygamber’in babasıdır. <Kâmûsü’l-A‘lâm, KİŞİLER VE KİŞİLİKLER, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

- K28/31 Sulṭân-ı ‘ahd ki görünür sende mâşadaḫ / **Dāvūd** güft-gûsı Süleymân emîn ile

- G265/5 Erbâb-ı riyyâ şimdi ḡuş eylemez isterse / **Dāvūd** lisânından âyât-ı Zebûr olsun

de [] bkz. da

de’b [1] gelenek, âdet, usul, kaide. <KT, KO, Ahterî, LN, OTAL>

K10/36 Kıl Nâ'îlî du' â şeh-i zî-şâna ba' dezî / **De'b**-i suhen-verân-ı bedî'ü'l-beyân gibi

debdebe [2] patırtı, gürültü; tantana, haşmet, ululuk (bkz. 'azamet). <KT, KO>

K5/33 Düşürüp vaktine kârın suhen-ârâlıkda / Tutmuş eş'ârı gibi **debdebesi** dünyâyı

K12/13 Nice Âşaf ki tutup **debdebesi** dünyâyı / Halka gösterdi Süleymân gibi ferr ü iclâl

debistân [1] okul, mektep; edep öğrenecek yer. Sözcüğün aslı "edebistân"dır.

<LN, FZ, Dihhudâ> Nâilî, "debistân"ın, "edebistân" sözcüğünden geldiğini biliyor olmalıdır.

G164/5 Alduk sebak edib-i **debistân**-ı 'ışkdan / Ders-i fenâda kâmil olan halvetîlerüz

debûr [1] batı rüzgârı, batı tarafından esen yel. Şabâ'nın zıddıdır. <LN, OTAL,

Dihhudâ> Tanıkta "şabâ" ile birlikte kullanılmıştır.

K22/15 Berg-i güli hadîka-i hıfzu'n emîn eder / Âsib-i dest-bürd-i şabâ vü **debûrdan**

def [11]

1. öteye itme, kakma; savma. <KT, LN, OTAL>

G163/2 'Âşık-ı gam-ı kâküle haţtu'n komadı yer / Ol hırz ile çok **def**-i serencâm ederüz biz

G325/4 Zülfün hamâ'il olmayıcağ düş-ı fitneye / Diller muqayyed olmadı **def**-i gezend ile

2. ortadan kaldırma, imha etme, bertaraf etme, giderme. <KT, OTAL>

K19/22 Cevher-i tîğ ile bî-vâhime islâh-ı mizâc / Şerbet-i lutf ile bî-çün u çerâ **def**-i 'ilel

M12/IV/2 Bu gedâdan ki kem-bezâ'atdır / **Def**-i sūd cyle yâ Resûla'l-lah

G192/3 Kazâ Bismil-geh-i cân kâr-zâr-ı dilden el çekse / Nigâhından ne mümkün **def**-i âşâr-ı sitiz olmak

G374/1 Felekler bâzgün mahmûrlar mestâne olmaz mı / Biraz **def**-i keder kılsa bu nüh-peymâne olmaz mı

def-i cû' [1] açlığı giderme, karnını doyurma.

K28/15 Ey h'âce-i ser-âmede mümkün degil midir / Maşûd **def-i cû'** ise nân-ı cevîn ile

def-i gam [1] kederi def etme, neşelendirme. <Redhouse, Steingass>

G306/3 **Def-i gam**-ı eyyâma bilâ-cur'a çekerdük / Peymânemüz elde tolu zehr-âb olsa

def-i humâr [3] mahmurluğu başından atma.

K1/33 Ey münkir-i tecerrü'-i şahbâ-yı fakr olan / Añ neşvesin ki **def-i humâr**-ı kelâl eder

G223/3 Çeşminden ol şarâb ki **def-i humâr** eder / Keyfiyetinde çâşnî-i hûn-ı dil gerek

K15/2 Câm-ı gülden ki şehir pür-'arâk-ı şeb-nemdür / Nâ'îlî **def-i humâra** mey-i düşîne gerek

defîn [2] gömülmüş, gömülü, defnedilmiş. <KT, KO>

K16/37 Minnet Allaha ki iksîr-i gubâr-ı qademün / Etdi hâlen anı müstağnî-i şad genc ü **defîn**

K28/60 İhsân-ı rağbetündeki şadî ne ihtimâl / Muhtâc fûls-i aħmere genc-i **defîn** ile

defn [1] gömme, toprağın içine sokma, mezara koyma. <KT, Ahterî>

M1/VI/2 Hâk-i siyâha kim kôdılar cism-i pâküni / Şan **defn**-i zulmet eylediler kabre nûr ile

defter [8]

1. yazı yazmak üzere dikilip kitap şekline getirilmiş beyaz evrak. <KT>

- K22/1 Ey ser-nüvişt-i **defter**-i erbâb-ı câh kim / Hâk eylesün vücûduñı ‘ârî kuşûrdan
 G67/5 Ol Nâ ‘ilîyâ râbîta-perdâz-ı ma‘ânî / Nağd-i suhen-i pâkûn ile **defteri** taldur
 G98/7 Şerha vü dâğın açup yâre gönül merhem umar / Bilmege mâ-ğaşalın **defter**-i timâr okudur

defteri [1] defterle ilgili, defterci. <OTAL>

- K20/6 Bu ihtisâm u devlete nisbet cenâbuña / Dûn-pâyedir mağâm-ı mühîn-şadr-ı **defteri**

2. insanın ömür boyunca yaptığı iyi ve kötü işlerin kaydedildiği yer, amel defteri.

<TASAVVUF TERİMLERİ>

- K3/23 Yine neticesi mağşerde rû-siyâhîdir / Olursa **defterinün** kayd-ı ihtisâbında
 K20/38 Lâf-ı suhen-verî yeter ey hâme vaktidir / Evşâfınun du‘â ile hatm ola **defteri**

defter-i a‘mâl [1] insanların iyi ve kötü bütün işlerinin kaydolunduğu manevî defter, amel defteri. <KT> Tanıkta yalnızca kötü işlerin kaydı için kullanılan manevî defter olarak ifade edilmiştir.

- K2/44 O dem ki **defter-i a‘mâl**-i seyri‘ât-ı ümem / Birün-ı dâ‘ire-i nokta-i şumar çalır

defter-i ‘ömr [1] ömür defteri; iyi ve kötü amellerin kaydolunduğu manevî defter.

- K31/14 Tâ kim hisâb-ı **defter-i ‘ömr**i halâyıkuñ / Levh-i Kazâya kıl-k-i kaderden resîd olur

defter-dâr [3] devletin gelir giderini tutan; Osmanlı malî işlerinin başındaki memura verilen ad. <KT, OTDTS>

- K16/4 Oldı iclâl ile hem Âşaf u hem **defter-dâr** / Hâbbezâ devlet-i dârîn zihî re‘y-i rezîn
 K21/9 Huceste-zât-ı mükerrrem cenâb-ı **defter-dâr** / Ki sâha-i kerem ü cûdî halka mer‘âdır
 K36/1 Yine tuğrâ-keş-i levh-i zeberced-reng-i sulţânî / Vezâretle ser-efrâz etdi **defter-dâr**-ı zî-şânı

degâ [1] hilekâr; hile (bkz. dağal). İçinde sayısız billûr parçaları bulunan ve her çevrilişte karışık manzaralar gösteren küçük bir sandıktan ibaret oyuncağa halk, sihirli sanduk der (bkz. dağal). <Cûdî, OTAL, Kanar/2, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 392> Aşağıdaki tanıkta “şanduk-ı degâ” ile bu türden bir oyuncak söz konusu edilmiştir.

- K14/82 Ol h‘âcegiyân-ı ser-i bâzâr-ı nifâkuñ / Gevherleri har-mühre-i şanduk-ı **degâdur**

degil [188] isim cümlesinde yükleme veya başka öğelere olumsuzluk anlamı veren sözcük, ek fiilin olumsuzu. <TS, ÖTS>

- K3/56 Verirdi seyle çerâ-gâhın iştîyâk-ı habîb / **Degildi** fikri behiştün giyâh u âbında
 K5/16 Ğam **degil** görmese huffâş-nihâdân-ı zamân / Levh-i âyine-i tab‘ımda olan ma‘nâyı
 K6/37 O şâhzâde-i dâna ki levh-i mıştarınun / **Degil** kelîm-i hured müsta‘id-i iz‘ânı
 K7/1 Bu rûzgâr-ı siyeh-dil çalursa böyle ‘anîd / Çerâğ-ı mihriñi söndürmemek **degil** mi ba‘id
 K9/2 Zâtuñı Kayser ü Hâkân ile hem-ser **degil** a / Belki ednâ kuluñı kayşer ü hâkân etmiş
 K12/55 Âb-veş yerlere geçsün o tabî‘at ki **degil** / Zât-ı pâkûn gibi bir menba‘-ı cûda meyyâl

- K13/12 Yok bizde henüz emn-i ferâğ-ı dil ü hâtır / Sâlim **degilüz** müdde'îyâ ehl-i riyâdan
- K13/15 Halkuñ görüp ahvâl-i ciger-süzünü ammâ / Me'yûs **degildük** kerem ü lutf-ı Hüdâdan
- K13/43 Hâlî **degil** el-minnetüli'l-lah ki 'âlem / Maflûb ise mazmûnına şahid bülegâdan
- K13/44 İşbâta ne hâcet ki **degil** farkda 'âciz / Ednâ nazaruñ ehl-i kemâli cühelâdan
- K14/34 Ol gevher-i nâ-yâba Zeliha **degil** ancak / Yûsuf da dehen-piste-i takdîr-i behâdır
- K14/62 Muhtâc **degil** zîver-i meşşâtaya zîrâ / Vaşfuñ ki 'arûs-ı tutuk-ârâ-yı edâdır
- K14/78 Muhlik mi **degil** şirketi ol tâ'îfenüñ kim / Evşâfları mürde belâ zinde belâdır
- K15/1 Ey dil yerüñ ol zülf-i semen-sâ mı **degildür** / Âşüfteligüñ kabil-i inhâ mı **degildür**
- K15/2 Farz eyle ki girdâb-ı yem-i hayrete düşdük / Dâmen-be-kef-i zülf-i dilârâ mı **degildür**
- K15/3 Bak revzene-i tûradan ol 'ârız-ı pâke / Nezzâre-gehûñ ol gül-i ra'nâ mı **degildür**
- K15/4 Kıl meclis-i ervâhı mu'attar nefesünden / Müştâk-ı demüñ meclis-i havrâ mı **degildür**
- K15/5 Sen âteş-i mahz eyledügin âh duhânı / Ol zülf-i siyeh 'anber-i sârâ mı **degildür**
- K15/6 Âh etdüñ ise gırre olup kurb-ı cemâle / Küstâhlıguñ cây-ı temâşâ mı **degildür**
- K15/7 Âh ile perîşân ederim zülfini derseñ / Encâmı yine şûriş ü gavgâ mı **degildür**
- K15/8 Olmış tûtalım âh ile ol fitne perîşân / Bir fitne de ol âh-ı gam-efzâ mı **degildür**
- K15/9 Zülf ol bütüñ ârâyiş-i ruhsândır ammâ / Âh âfet-i cân u dil-i şeydâ mı **degildür**
- K15/10 Sen âteş o gül-bâğçe-i hüsnâ hasubend / Kem-ruşsat-ı âh olduğıñ evlâ mı **degildür**
- K15/11 Âhuñ da yeri düşmemek olmaz hele şimdi / Ol fitneye ma'kul-ı müdârâ mı **degildür**
- K15/12 Ahvâlünü takrîre maḥal düşdi mi âyâ / Bigâne mi var meclisi tenhâ mı **degildür**
- K15/13 Ey bād-ı seḥer-hîz haber sende mi yoksa / Eyyâm-ı teşekkür dem-i şükrâ mı **degildür**
- K15/14 Eyyâm-ı teşekkür ki mezâk-ı dil ü tab' a / Takrîri neşât-âver-i şahbâ mı **degildür**
- K15/15 Hem 'îd ola hem hâtem-i devlet ola rûzî / Bir şadra ki iḳbâlde dârâ mı **degildür**
- K15/16 'Ahdinde olup tehniye-i 'îd-i pey-â-pey / Bir 'îd de ol 'ahd-i tarab-zâ mı **degildür**
- K15/17 Şadrü'l-vüzerâ Âşaf-ı a'zam ki şükûhı / Hayret-figen-i 'aql-ı ḥod-ârâ mı **degildür**
- K15/18 Pâşâ-yı kader-kevkebe nâm-âver-i Şâlih / Kim 'adli mühim-sâz-ı re'âyâ mı **degildür**
- K15/19 Hem-vâre n'ola râğib-ı 'adl olsa 'adâlet / Maḳbûl-i pesendide-i Mevlâ mı **degildür**
- K15/20 Gösterse n'ola kendüyi 'ahdinde ahâlî / Hûşîd ile zerrât hüveydâ mı **degildür**
- K15/21 Çıkıldıkça sa'âdetle kola düş-ı felekde / Zer-meş'ale-i mâh müheyyâ mı **degildür**
- K15/22 Minnet-keş-i iḳbâl-i cihân-giri ḥalâyık / Hoşnûdı re'âyâ vü berâyâ mı **degildür**
- K15/23 Ey şadr-ı felek-mertebe kim kevkeb-i câhuñ / Efrûhte-i kandil-i şeb-ârâ mı **degildür**
- K15/24 Pişâni-i bahtuñda olan mevce-i envâr / Âyine-i hûşîdde peydâ mı **degildür**
- K15/25 Enfâs-ı kerîmünle zemîn ṭabla-i 'attâr / Halkuñla felek nâfe-i bûyâ mı **degildür**
- K15/26 İḳbâl ki yüz vech ile nâmuñ çıkar andan / Hall etmege mevḳûf-ı mu'ammâ mı **degildür**
- K15/27 Pür-gevher eder sâhil-i dâmân-ı recâyı / Keff-i keremüñ mevce-i deryâ mı **degildür**
- K15/28 Nûr-efgen olur leyle-i muḫlîmde sevâdı / Destünde o ḥâme yed-i beyzâ mı **degildür**
- K15/29 Eyle suhen erbâbını lutfuñla nevâziş / Ol fırka sezâ-vâr-ı 'aṭâyâ mı **degildür**
- K15/30 Kıl Nâ'iliyi lutfuñla maḥşûş ki tâ ḥaşr / Evşâfuñ ile menḳıbe-pîrâ mı **degildür**

- K15/31 Pür-jeng-i kelâl olsa da âyine-i tab' ı / Destinde kalem tûti-i güyâ mı **degildür**
- K15/32 Dünyâda vü ' uqbâda ğaraž luṭf u keremden / Bî-şâ 'ibe cebr-i dil-i dâna mı **degildür**
- K15/33 Ol bezl-i ' aṭâ kim ola ehl-i dile maḥşûş / Endühte-i zâd-ı reh-i ' uqbâ mı **degildür**
- K15/34 ' Arşa çıkarup zinde eder nâm-ı bülendün / Endişesi i' câz-ı Mesîḥa mı **degildür**
- K15/35 Ma' zûrdur eylerse huzûrında mübâhât / Sâḥir mi **degildür** suḥen-ârâ mı **degildür**
- K15/36 Ben maḥkeme-pîrâ-yı me' ânî bu kaşîdem / Şâ' irligime hüccet-i aqvâ mı **degildür**
- K15/37 Çekdim güher-i ma' rifetim silk-i beyâna / Ol pâ-y-gehe lâyıḳ-ı ihdâ mı **degildür**
- K15/38 Ṭab' ım ki ola ḥ'âceġî-i kişver-i dâniş / Şâyeste-i ithâf-ı hedâyâ mı **degildür**
- K15/39 Söz ġâyete erdi açalım dest-i du' ây / Rûḥü'l-ḳudûs âmine müheyyâ mı **degildür**
- K15/40 İḳbâlî için dest-i temennâ-yı ḥalâyıḳ / Berdâste-i ' arş-ı mu' allâ mı **degildür**
- K15/41 Ḥaḳ devlet ü ' ömrin ede pâyende ki dâ'im / Dâ'îleri sükkân-ı zevâyâ mı **degildür**
- K15/42 Sıḥḥatle ser-efrâz ola devletle mu' ammer / Ol şadra kim melce' -i dünyâ mı **degildür**
- K15/43 Dür olmaya zıllı fuḳarânuñ üzerinden / Bir luṭf u kerem şâḥibi pâşâ mı **degildür**
- K15/44 Devr ede murâdınca felekler ki bu günler / Nevrûz-ı tarab 'îd-i aḥibbâ mı **degildür**
- K17/45 Mülk-i kâfir **degil** ancak bu şalâbetle senün / Zamm olur ḥıṭṭa-i fermânuña rub' -ı meskûn
- K18/6 Şafaḳ **degil** o perâkende şu' leden fi'l-ḥâl / Tamâm-ı dâmen-i eflâk lem' a-tâb olmuş
- K18/9 Bu dem ki ḳaḥṭ-ı nemâ ' âmdır **degil** deryâ / Ki âb-ı çeşme-i hûr maḥv-ı iltihâb olmuş
- K18/14 Deġil vücûdına âbuñ sebeb bu cümle cihân / Nuḳûd-ı bezl-i kef-i şadr-ı kâm-yâb olmuş
- K20/19 Eyyâm-ı devletünde anılmaḳ revâ **degil** / Luṭf u ' aṭâ-yı Bermekiyân dâd-ı Ca' ferî
- K21/6 Ki bâd gibi geḳer ṭut ki zîr-i pâyında / Suṭûr-ı şafḥa **degil** mevc-ḥîz-i deryâdır
- K21/8 Sezâ **degil** mi ḥuşuşâ bu deñlü ta' rîfe / Ki hem-zebân-ı Aristo-yı ḥikmet-ârâdır
- K21/21 ' İnân-ı ḥınk-ı sebûk-tâz-ı ḥâme germ olsa / **Degil** ba'îd ki luṭfuñ fezâ-yı pehnâdır
- K22/22 Şadrâ nifâḳ-ı baḥt ile ṭab' ımdaki kelâl / Maḥfî **degil** o zihn-i meḳârim-şudûrdan
- K22/25 Ma' lûm-ı ḥazretün mi **degil** gördüğüm cefâ / Meddâḥı olduğum küremâ-yı vaḳûrdan
- K25/11 Dâmen **degil** âġûş-ı benân cilve-gehündir / Âḥû iseñ âḥû-yı ḥarem-perver-i cânsın
- K25/35 Mizân-ı ḥaḳikatde bulunmaz saña hem-deng / Ser-tâ-be-ḳadem cism **degil** cevher-i cânsın
- K25/45 Gerḳi bilinür râz **degildür** dedigim râz / Bi'l -lah kime dersin ki çunînsın ya çenânsın
- K26/15 Eyâ maḥdûm-ı kürsî-pâye kim zâtuñ merâtibde / **Degilse** ' arşdan ' âlî felekden ḳadri ber-terdir
- K28/15 Ey ḥ'âce-i ser-âmede mümkün **degil** midir / Maḳşûd def' -i cû' ise nân-ı cevîn ile
- K28/65 Bi'l-lah nazar kemâledir ol bezm-i ḥâşda / Pîşîniyân **degil** de berâber pesîn ile
- K29/19 Muḥṭâc-ı mâliş-i mihek-i imtiḥân **degil** / Şarrâf-ı rûzgâr bilür naḳd-i himmetün
- K33/4 Budur inşâf ki Sencerle Melikşâḥ **degil** / Pâdişâḥân-ı selef görmediler böyle re'îs
- K34/25 Yalınız ḥaşmı **degil** maḳşûdı olsa ḳaldırır / Keştî-i nûḥ-bâdbân-ı çarḥı bâd-ı himmeti
- K35/16 **Degil** ḥâş oda güyâ kendidir ḳaşr-ı Zelîḥâ kim / Der ü dîvârın etmiş Yûsuf-istân ' aks-ı envârı
- M3/VI/3 Her şaḥşa âşikâr **degil** ' âlem-i şuhûd / Ey âşinâ-yı mes' ele-i vaḥdet-i vücûd
- M4/VI/1 Nâ ' ilî cân u gönülden saña ' âşıḳ mı **degil** / Da' vî-i ' ıḣḳ u ḥulûş cylese şadık mı **degil**
- M4/VI/2 Maḫzar-ı luṭf-ı ' itâb olmaġa lâyıḳ mı **degil** / Devlet o bî-dile küyûnda gedâlık mı **degil**

- M5/II/10 Ma' lûm **degil** mi hâk-i pâye / Ahvâl-i dil-i melâmet-üşlûb
- M5/IV/10 Ağyâr-ı füsürde-dil **degilken** / Keyfiyyet-i 'ışkıdan haber-dâr
- M8/VII/4 Bahâyi-veş **degilsün** kâbil-i feyz-i şafâ sen de
- M11/I/5 Zâd-ı menâzil-i reh-i 'uqbâ **degil** midir / Ol hazretüñ medâyiḡ-i aḡlaḡ-ı erşedi
- G19/1 Buldukça sürmeden müjeler gâh gâh tâb / Elmâs deşneler mi **degildür** siyâh-tâb
- G21/6 Ser-germ-i 'ışka ḡ'âhiş-i la' lûñ **degil** ba' id / Meclisde varduḡınca olur bâde-ḡ'âh mest
- G32/1 Ne ğam şüküfte **degilse** bâhâr-ı bağ-ı ümîd / Zükâm-ı ye's ile efsürdedir dimâḡ-ı ümîd
- G34/1 Ğubâr-ı Ka'be-i küyuñ görür mi çeşm-i ümîd / Bu rûzgâra göre dostum **degil** mi ba' id
- G36/6 Bî-tâḡat-ı mûr olsa da 'âşık nazarında / Bir zerre **degilken** dû-cihân minnet-i didâr
- G43/1 Ğam şanma dil-i şâfda maḡbûs **degildür** / Âyine niḡâb-ı ruḡ-ı ma' kûs **degildür**
- G43/2 Hûsnûñ ki **degil** kâbil-i taşvîr ü taşavvur / Naḡş-ı ruḡuñ âyîñede maḡbûs **degildür**
- G43/2 Hûsnûñ ki **degil** kâbil-i taşvîr ü taşavvur / Naḡş-ı ruḡuñ âyîñede maḡbûs **degildür**
- G43/3 Mestî-i maḡabbetde girânî-i ser olmaz / Pîşânî-i dile hâk ile me'nûs **degildür**
- G43/4 Dil şem' -i ruḡ-ı dilbere pervânedir ammâ / Âvâre-i pîrâhen-i fânûs **degildür**
- G43/5 'İşk âteşi etmez mi hezâr-ı dili tûḡî / Gülzârdan âteşde de me'yûs **degildür**
- G43/6 Yok Nâ'iliyâ ḡâcet-i taşîl ki nazmuñ / Kem-rûtbe-i Şâhib-raḡam-ı Tûs **degildür**
- G51/3 Verâ-yı perdeden âgeh **degilsün** ey kâfir / Ḥayâl-i zılla müşâbih zuhûr-ı n'eylerler
- G54/1 Hâr-ı ğama rencideligüñ vaḡtı **degildür** / Bu bağda gül-çideligüñ vaḡtı **degildür**
- G54/2 Taḡlîd edüp ey baḡt-ı siyeh çeşm-i bütâna / Nâz etme ki ḡ'âbideligüñ vaḡtı **degildür**
- G54/3 Ey fâḡte çık serve ki saña demek olmaz / Bülbül gibi şûrideligüñ vaḡtı **degildür**
- G54/4 Ğam-ı mey-i şâdî ḡarab-engîz-i 'asesdir / Âgehlere laḡzideligüñ vaḡtı **degildür**
- G54/5 Ey rûḡ-ı izâfî çıka gör çâh-ı bedenden / Te'hîr ile pûşideligüñ vaḡtı **degildür**
- G54/6 Meh gibi hemân Nâ'iliyâ gûş u zebân ol / Âyine-şıfat dîdeligüñ vaḡtı **degildür**
- G60/3 Çarḡuñ idbârı **degildür** yalnız rûḡ-gezâ / Cây-ı âsâyiş-i iḡbâli de ḡayret yeridir
- G62/2 Ârâyiş-i bihişt-i leḡâfet **degil** midir / Ol tâze gülbün-i çemen-i i' tidâli gör
- G64/1 Pây-ı ḡirede 'ışk güzër-gâh **degildür** / Bed-mestlerüñ cünbişi dil-ḡ'âh **degildür**
- G64/2 Semt-i dil-i ḡayret-zede vâdî-i cünündür / Evhâm-ı 'uḡûl uğrayacak râh **degildür**
- G64/3 Vâ'iz sözün erbâb-ı nazar bir pûla almaz / Cüyâ-yı güher nâḡid-i her-gâh **degildür**
- G64/4 Bî-sûziş-i dil çâşnî-i 'ışk bilinmez / Ser-mest-i hevâ neşve-ver-i âh **degildür**
- G64/5 Zühhâda açılmaz der-i eyvân-ı ḡarâbat / Ol maştaba-i feyz riyâ-gâh **degildür**
- G64/6 Âzâdelere dâm-ı ḡired kâr-ger olmaz / Âhû-yı ḡarem şayd-ı çerâ-gâh **degildür**
- G64/7 Bir mertebe ser-mest-i teḡâfüldür o ğamze / Râz-ı dil-i Cibrîlden âḡâh **degildür**
- G64/8 Ser-çeşme-i ḡurşîddedir Nâ'iliyâ Feyz / Cüyâdır o kim himmeti kûtâh **degildür**
- G87/3 **Degil** mâ'î kabâda ḡal' atuñ naḡḡâşlar güyâ / Zemîn-i lâciverde bir dıraḡşân bûḡ yazmışlar
- G94/2 **Degildür** fitnede taḡrîḡ-ı bâda ḡırrası muḡḡâc / O mest-i fitne-cû kim şad cihân-âşûba bâdîdir
- G99/5 Ğarîb daḡmedir ey Nâ'ili bu heft evreng / Ki bir **degil** nice Behrâm-ı bî-ḡuceste yatur
- G105/2 Bu kâr-geḡde naḡş-ı cefâ yârdan **degil** / Nessâc-ı târ u pûd-ı nazardan zuhûr eder

- G107/5 **Degildür** tâze-gû yârâna peyre Nâ'îlî ammâ / Yine inkâr olunmaz şâ'ir-i nâzûk tabî' atdır
- G123/1 Mestânelerün zevkî demeñ âfet-i ğamdur / O zenke sebeb bâde **degil** hâlet-i ğamdur
- G131/2 **Degil** hañ levh-ı ruhsârûnda gûyâ kil-k-i kudretle / Rumûz-ı noĝta-i hâl-i ruĝuñ taħrîr olunmuşdur
- G133/4 Leb **degildür** görünen vaż'-ı benân etdükçe / Fem-i yâre o ser-engüşt-i mühennâ şıĝmaz
- G133/10 Nâle-i derd-i derûn bunda **degil** mâni'-i kurb / Bu şifâ-hâneye Eyyûb-ı şigiâ şıĝmaz
- G133/11 Nâ'îlî gördüğümüz nüşha **degil** çarĝ bizüm / Baĝal-ı tengimûze cild-i muţallâ şıĝmaz
- G136/4 Bizüz ol metâ'-ı daĝal-dükân görünür bezâ'atımız ziyân / Ki bu çârsûda **degil** 'ayân ne kesâdımız ne revâcımız
- G141/3 Gözi maħmûrlaruñ mest-i serâsîmesiyüz / İntibâh üzre **degilsek** ne 'aceb ħ'âbdayuz
- G144/6 Andan **degil** mi hep şeb-i hecre bu imtîdâd / Dest-i şabâĥ-ı vuşlat u dâmân-ı baĝtımız
- G148/1 Âsân recâ-yı vuşlat-ı dil-dârdan gürîz / Mümkün **degil** şemâtet-i aĝyârdan gürîz
- G166/5 Ederse ħand-i lebûñ ħâtır-ı mezâka ħuţır / Diyâr-ı Mışra **degil** Ķandehâra-dek giderüz
- G176/4 **Degildür** dillerün âhî siyeh zülfünde tâb-endâz / Meger şâm-ı ĝarîbânda çerâĝ-ı rûşen olmazmış
- G182/1 Bu tâĝ-ı nîl-gün kim ħışn-ı nüh-bârûya baĝlanmış / **Degildür** cây-ı âsâyiş esâsı şuya baĝlanmış
- G184/2 **Degildür** laĝt laĝt-ı dil nigâh-ı nâveg-endâzı / Çeküp bir bir cigerden la'îl-i peygânını devşürmüş
- G184/5 **Degil** dâd u sitedden bir nefes ħâlî bu bender-gâh / Biri açmak bârın biri dükkânını devşürmüş
- G189/3 **Degil** mi farz baña üft ü ħîz-i kûy-ı bütân / Olur mı ħîç müselmân namâzdan fâriĝ
- G189/4 Ĥalâş-ı dil nigehûñden muĥâldür ki **degil** / Kebüter-i ħarem ol şâhbâzdan fâriĝ
- G189/8 Recâ-yı feyz-i teraĝĝide Nâ'îlî **degilüz** / O tab'-ı pâk-i ma'ânî-ţırâzdan fâriĝ
- G190/2 Ķa'r-ı deryâ **degil** eylerdi yerin taĝt-ı şerâ / Gevherin bulsa nihân etmege bir çâre şadef
- G196/2 Ĥûrşide **degil** tâb-ı tecellâ-yı cemâle / Tercîĥ olunur şafvet-i âyîne-i 'âşık
- G202/4 Bu şâĥâda gördük ki **degil** ħıñĝ-ı felek râm / Nâçâr 'inân-ı dili irĥâ ile geçdük
- G212/5 Cûş-ı 'araĝ şikenlerin etdikçe selsebil / Ķat ħat **degil** mi lâyıĝ-ı şâbâş gerdenün
- G213/2 'Âlem-behâ **degil** mi hezâr âşinaluĝı / Taşvîr-i dil-firîb-i fireng-i nigâhınuñ
- G217/7 Meylün bu ĥâkdâne cehâlet **degil** midür / Ey ħ'âce 'âlem-i melekûtî 'alîm iseñ
- G223/2 'Âşık **degil** o mâh-ı dil-efrûz-ı behcetün / Ĥüsninden âfitâb-ı kıyâmet ĥacil gerek
- G227/5 Muĥtâc-ı mâliş-i mehek-i imtiĥân **degil** / Şarrâf-ı rûzgâr bilür naĝd-i ĥimmetün
- G251/3 'Âşıkâ duzdide amzeñ çeşm-i nâ-maħrem **degil** / Merdüm-i binâ-yı heftüm perde-i cân görmesün
- G257/2 Nâveg-i bî-eşer-i âh-ı dilün şu'le **degil** / Çarĝ âlûde-i ĥûn eyledi peykânı ucın
- G267/6 Müştâĝ-ı büy-ı feyz bu bâĝuñ gülün **degil** / Bergin ĥilâf-ı meşreb-i himmet ħoparmasun
- G278/5 Ĥayât-ı maħz idi bir kerre Nâ'îliye deseñ / Helâk-i reşk-i nigâhum **degil** mi sağ olsun
- G281/2 Ser-girân-ı 'ışĝuña la' lün şunarduñ mey **degil** / Bileñ ey sâĝî ĥumâr-ı câm-ı fırĝat neydüğün
- G282/2 Pîr-i nâ-bâliĝ **degil** ey ħ'âce tıfl-ı bâliĝüz / Dersimüz şuĝl-ı fenâdur mekteb-i idrâkden
- G285/4 Tâ'ir-i evc-i nâz olan kânî'-i üstüĥ'ân **degil** / Kâm-ı ĥumâya ĥayfdur tu'me-i âz degmesün
- G295/5 Der imiş görüp ol âfet bu taĥammülüm cefâya / Dil-i Nâ'îlî **degildür** ħopa seng-i ĥaredür bu
- G296/2 Mânî' **degil** o mâha âmed-şud-ı nigâha / Dâm-ı firîb-i turra çîn-i 'itâb-ı ebrû
- G300/1 Dehen-i teng **degil** noĝta-i cân ancak bu / Merkez-i dâ'ire-i nûn-ı nihân ancak bu

- G300/2 Reng ü bü şayf u şitâsında tağayyür düşmen / Ruḥ **degil** berg **degil** bâğ-ı cinân ancaḳ bu
- G300/3 Cünbiş-i ğamze **degil** cilve-i reftâr **degil** / Lerziş-i kârgēh-i her dû-cihân ancaḳ bu
- G300/4 Dil **degil** sîne **degil** vüs‘at-i güncâyış içün / İttiḥād-ı ğam u endüha mekân ancaḳ bu
- G300/5 Fâşdur dil dehenünden dehenün zülfünden / Râz-ı püşide **degil** keşf-i ‘ayân ancaḳ bu
- G300/6 Nâ’ilî feyz-i tettebbu‘ mı **degil** kim okuyan / Suḥan-ı pākūne der siḥr-i beyân ancaḳ bu
- G301/3 Sînemde tâze şerḥa **degil** kişver-i dile / Açmış Tehemten-i nighēn şâh-râh-ı nev
- G305/3 Tek hemân pîr-i muġân ḥumları iḥrâz etsün / Ğam **degil** her ne kadar cur‘alar işrâf olsa
- G310/4 Bir kadeḥ meyle eder gül gibi sâķî pür-rez / Ğam **degildür** kef-i peymâne-keşân teng olsa
- G311/1 Ḥancerünle o kemer-bend-i miyân teng olsa / Dil **degil** sînede güncâyış-i cân teng olsa
- G325/5 Ey Nâ’ilî sipihre **degil** ‘arşa nâz eder / Ârif bu istiḳâmet-i ṭab‘-ı bülend ile
- G343/5 ‘Arş ḳatında ḥabbe **degil** gelse Nâ’ilî / Genc-i Cem ü Sikender ü Dârâb bir yere
- G358/2 Tenhâlîġı var küynün erbâb-ı recâdan / Mümkün mi **degil** yoksa mülâkat o şeḥle
- G360/6 Yine neticesi ḥayret **degil** mi Nâ’iliyâ / Bu rûzgâra Naşîr ü Celâl gelmedi mi
- G366/5 Elmâs iseñ de şişe **degil** bi’l-lâh ey gönül / Bed-mestdür zamâne urur ḥâreye seni
- G367/3 Sezâ **degilse** de fitrâk-bendün olmaġa dil / Helâkün olmaġa ey şeḥ-süvâr degmez mi
- G376/1 Bâde kim dâġ-ı dil-i ümmiddür her ḳaṭresi / Mey **degil** berḳ-ı Ḳazâ-te’kiddür her ḳaṭresi
- G389/3 Kûyn ṭolanmadan ne ḳaçarsun iki gözüm / Erbâb-ı ‘ıṣḳun elde **degildür** irâdeti
- Kt12/2 Allah yekdür olsa da maḥbûş ğam **degil** / Bu çâḥ- ser-nigûnda nighē-bân olan gönül
- Kt15/1 ‘Âşḳdan ey perî-zâd ḳaçmak cefâ **degil** mi / Bî-çâreye maḥabbet müşkil belâ **degil** mi
- Kt15/2 Çeşmün bu ‘işvelerle ey tıfl-ı mekteb-i nâz / Lev, niyâz-ı dilde ḥarf-âşinâ **degil** mi
- Kt6/2 O leb-i ‘aḳıḳ o dehân-ı teng **degil** o nighē gibi şûḥ u şeng / N’ola dâ’im olsa şikeste-reng gül-i nev-
bahâr-ı girişmedür
- Mt5 Bir dil var mı ol ḥüsn-i ḥudâ-dâdı görüp de / Güyende-i el-minnetüli’l-lah **degildür**

değişmek [9]

1. bir şeyi vererek yerine başka bir şey almak, değiştirmek. <TS, ÖTS>

- G175/1 Sürûd-ı bezm-i vişâli fiġân u âha **degiş** / Şafâ-yı vuşlatı bir âşinâ nigâha **degiş**
- G175/2 Gül-i ḥadîḳa-i kâ olsa ser-be-ser ‘âlem / Bu ḥâr-zâr-ı ta‘alluḳda bir giyâha **degiş**
- G175/3 Ṭarîḳ-i mürşid-i seccâde-i maḥabbeti ṭut / Hezâr zâhidi bir rind-i bâde-ḥ‘âra **degiş**
- G175/4 Muḳimm-i genc-i ferâġ ol şarâb gör her şeb ü ruḫ / Fûrûġ-ı câmi ne ḥürşide ver ne mâha **degiş**
- G175/5 Sefîd-kârî-i çeşm-i ümîdi Nâ’iliyâ / Telâfî-i sitem-i baḥt-ı rû-siyâha **degiş**
- G269/3 Câm-ı meyi bir dîde-i ḥün-bâra **degiş** kim / Destünde kadeḥ taşt-ı Siyâvûş görünsün

2. (olumsuz biçimiyle) çok değer vermek, üstün tutmak. <TS, ÖTS>

- K30/25 İntibâh-ı dil-i ḥayretle **değişmem** gâhî / Bulunan neşve-i idrâki künâmımda benim
- G136/2 Yine taḥta-pâre-i ‘işret-i ḥarem-i muġâna **değişmezüz** / Felek olsa tḥt-ı zümürürdîn güneş olsa kürsî-i
‘âcımız
- G244/3 İntibâh-ı dil-i ḥayretle **değişmem** gâhî / Bulunan neşve-i idrâki künâmımda benim

degme [1] sıradan, herhangi bir, gelişigüzel, rastgele. <YTS, ÖTS>

G255/1 Ham olmaz **degme** tîr-endâz-ı âhuñ im tiñânından / Ol ebrûlar ki Rüstem dâğ-ı sahtîdür kemânından

degmek [27]

1. aralık kalmayınca kadar birbirine yaklaştırmak, dokunmak, temas etmek (Türkçe Sözlük, 1998. 542). <TS>

2. uygun düşmek, yakışmak. <YTS, ÖTS>

K3/70 Muñî olan yine sensin bu râzı söz mi **deger** / Gedâya nezd-i şeh-i mâlikü'r-riqâbında

G193/5 Ne söylesün görüp ol şühî Nâ 'ilî 'uşşâk / **Deger** mi âhdan el ruḥşat-ı niyâz olıcak

G235/2 Bâğbân-ı haremö-i bâğçe-i 'işmetdür / **Degmemiş** ol şanemün dañi gül-istânına el

G285/3 Dilleri ey şabâ men' ise rüy-mâlden / Bendini çözme ḥâke ol zülf-i dirâz **degmesün**

G367/2 'Aceb telâtımı var bañr-ı aḥzar-ı çemenün / Bizüm de ḥissemüze bir kenâr **degmez** mi

G367/3 Sezâ degilse de fitrâk-bendün olmağa dil / Helâkün olmağa ey şeh-süvâr **degmez** mi

G367/5 Vişâle yer yok ise ḥ'âba varmadukça gözün / Fesâne gûyî-i dil bir ḥişâr **degmez** mi

G367/6 Nazîre söylemege Nâ 'ilî suḥan-sencân / Bu hoş-edâ ḡazel-i âb-dâr **degmez** mi

Kt9/1 Nâdâna câm-ı sâkî-i ṭannâz degmesün / Ehl-i mezâka şaḥne-i nâ-sâz **degmesün**

Kt9/2 Zülfün niḡabı rûyuña ḥırz-ı amân olup / Çeşm-i raḡîb ey büt-i ṭannâz **degmesün**

3. ulaşmak, erişmek, varmak. <TS, ÖTS>

K12/10 **Degmedi** anlara tebşîr-i kudûma nevbet / Ḥâşılı açdı feleklerde melekler per ü bâl

G256/4 Ḥalkı leb-teşne kılan âb-ı recâya felegün / **Degmemiş** lû 'le-i ser-çeşme-i iḥsânı ucın

G285/1 Sûz-ı elemle ḥâṭır-ı nâza niyâz **degmesün** / Dâmenine anuñ dañi âteş-i nâz **degmesün**

G285/2 Gülleri âteş eyleme bülbüle sen de ey nesîm / Gûşa peyâm-ı mevsim-i sūz u güdâz **degmesün**

G285/4 Ṭâ 'ir-i evc-i nâz olan kâni' -i üstüḥ'ân degil / Kâm-ı hümâya ḡayfdur ṭu' me-i âz **degmesün**

G285/5 Nâḥün-i ḡam revâ mıdır böyle derûn-ḥırâş iken / Meclis-i meyde muṭribâ gûşıma sâz **degmesün**

G285/6 Ḥavşala-i ḡaḡikatün olsa da Nâ 'ilî ferâğ / Bî-edebâna her tenük-zarf-ı mecâz **degmesün**

G367/1 Gûşâde-kâre dil-i 'uḡde-dâr **degmez** mi / Nevâzîşe elün ey rûzgâr **degmez** mi

G367/4 Bülend imiş ṭatalum saḡf-ı nüh rivâk-ı felek / Duḡân-ı âh-ı dil-i pür-şirâr **degmez** mi

G368/1 Yaḡar mı nâme-berin yoksa yâra **degmez** mi / Niyâz-nâmemüz ol ḡam-küsâra **degmez** mi

G368/2 Bizi unuttı mı yoksa peyâm-ı şıḡhat-i yâr / Bu memleketde ḡarîbü'd-diyâra **degmez** mi

G368/3 Bir âşinâluḡı ol mâh-ı çâr-ebrûnuñ / İki cihânda da 'ömr-i dû-bâra **degmez** mi

4. değerinde olmak; karşılık olmak, o kadar etmek. <TS, ÖTS>

G39/5 Bir âşinâ nigâhuña **degmez** mi dostum / Kûyuñda Nâ 'ilî nice demdir ḡarîbdır

G187/5 Ey Nâ 'ilî mülâḡaza-i vaşl-ı yâr ile / Bîñ 'ömr-i câvidâna **deger** bir dem-i neşât

G368/4 Bahârı n'eylerüz ol gül-'izâr-ı ḡonce-femün / Gülp açılması bîñ nev-bahâra **degmez** mi

G368/6 Ḳadem ḡadem gece teşrîfi Nâ 'ilî o mehün / Cihân cihân elem-i intizâra **degmez** mi

5. işaret etmek, delâlet etmek.

G368/5 Ne deñlü şaklaşaň ey köhne pîr-i nâ-bâlig / Tecemmülün yine mîrâş-ı ẖ'ara **degmez** mi

deh [4] on sayısı. <KT, LN>

G315/5 Kõ meyli bir iki günlük şafâya verme vücûd / Esîr-i devlet-i **deh** rûz u nîm-sâl olma

deh rûze [3] on günlük ||geçici, fani. Zamanın kısalığını ifade etmek için kullanılır.

<Kantar/2, Redhouse, Steingass>

K1/43 Şuğl-ı zamîm-i devlet-i **deh rûze** hâşılıuñ / Dergâh-ı kurbdan ayırur bed-fi'âl eder

K1/44 Sevdâ-yı hâam-ı devlet **deh rûze** hâşılıuñ / Mâhulyay-ı meşgale-i bî-me'âl eder

G372/6 Olsa mümted ne kadar devlet-i **deh rûze** hayât / Yine bî-fâ'idedür sâye-i memdûd gibi

dehân, dehen [23] ağız. <KT, Cûdî, LN>

K25/9 Sen gevher ü rîzân **dehenüñden** dür-i ma' nî / Mânend-i şadef kân-ı güher gevher-i kânsın

K27/32 Ser-i a' dayı verüp tu' me **dehân**-ı tîge / Zer-nişân zırh ile ey bebr-i beyân hoş geldüñ

G73/2 Aç hoşka-i **dehânuñu** nâ zile nuṭka gel / Bir pâre zaḥm-ı câna o tiryâkdan kıpar

G74/4 Olduḳça nîm nâz-ı tebessüm ṭaraf ṭaraf / Gül-ḡonce-i **dehânuñ** içün ḡüft-ḡü kıpar

G79/1 Anlar ki baḡş-ı **dehânuñla** ḡüft ü ḡü / Râz-âşinâ-yı mes'ele-i mübhem oldılar

G115/1 Hep keşf-i râz-ı dil **dehenüñden** şenidedir / Ol ḡonceden hezâr ṭabî'at remidedir

G133/2 Siḡr eder lebleri yoksa o **dehân**-ı tenge / Riştesüz iki dizi lû'lû-yı lâlâ şıḡmaz

G157/1 Nûkte-perdâz-ı **dehânuñdur** zebân-ı kâlümüz / Tercemân-ı sırr-ı ḡaybîdür lisân-ı hâlümüz

G192/1 Neden câm-ı emel ey sâķî-i devrân 'azîz olmak / **Dehân**-ı dil ḡumâr-ı ye's ile ḡamyâze-rîz olmak

G226/4 Düşsek **dehen**-i mârâ şadefden bile geçdük / Tek kaṭre-i nîsân gibi 'ummâma dökülsek

G255/3 Mükerrer kıand ḡüftâr-ı şeker-rîzinde peydâ kim / Henüz almış ḡıdâsın ṭuṭî-i cânıñ **dehânuñdan**

G259/5 Olur ebrûları pür-çîn-i ḡaṭab Nâ'iliyâ / **Dehen**-i yâre denildükçe ser-i müsün sen

G300/5 Fâşdur dil **dehenüñden dehenüñ** zülfüñden / Râz-ı pûşîde degül keşf-i 'ayân ancak bu

G310/1 Ḥublar sîne-ferâḡ olsa miyân teng olsa / Sünbül âşüfte gül âşüfte **dehân** teng olsaü,

G311/6 Rişte-i cân u dile tâb verüp baḡduḳça / Nâ'ilî âh o miyân u o **dehân** teng olsa

G318/5 Dâḡ-ı derûn-ı bülbül olur Nâ'ilî ḡönül / Gird-i **dehân**-ı ḡoncede Büṭhâle olsa da

G332/2 Sırr-ı **dehen** ü hâlünü derc eylemiş üstâd / Bir nokṭa ile nüṣṣa-i esrâr-ı lebünde

G336/4 'Âlem-i ḡusninde ruḡsâr u **dehânın** kııl hayâl / Zerresi ḡürşîd-i 'âlem-tâb gelsün çeşmüne

G384/1 Dilde yok ḡarf-i temennâ **dehenüñden** ḡayrı / Cânda yok zâ'ika-i fikr-i suḡenüñden ḡayrı

Kt6/2 O leb-i 'akîḳ o **dehân**-ı teng degül o nıḡeh gibi şüḡ u şeng / N'ola dâ'im olsa şikeste-reng gül-i nev-bahâr-ı girişmedür

dehen-i teng [3] dar, küçük ağız. Sevgilinin dudaklarının ve ağzının nokta kadar küçük olduḡu kabul edilir.

G133/3 Gül dedükçe şıķılır ḡonca dedükçe açılır / **Dehen-i tengine** ḡıç ḡarf-i temennâ şıḡmaz

G276/2 Ḥasret-i hâl-i 'izâr u **dehen-i tengüñ** içün / ḡonceden lâle gibi dâḡ nümâyân olsun

G300/1 **Dehen-i teng** degül nokṭa-i cân ancak bu / Merkez-i dâ'ire-i nûn-ı nihân ancak bu

dehen-piste [1] fıstık gibi küçük dudaklı; küçük ve biçimli ağzı olan. Sözcüğün “dehen-beste” olması daha mantıklıdır. Dehen-beste, “ağzı kapalı, suskun” demektir. <Steingass> Aşağıdaki tanıkta “bulunmaz cevher” olarak nitelenen memdühun değerini biçme hususunda hem Zeliha, hem de Yusuf’un suskun kalacakları ifade edilmiştir. Fıstık dudaklı olmaya işaret eden bir bağlam söz konusu değildir.

K14/34 Ol gevher-i nâ-yâba Zeliha değil ancak / Yusuf da **dehen-piste**-i tağdîr-i behâdır

deheş [1] verme, ihsan, bağış. <KT, LN, Kanar/2>

K12/20 Bermekî-dâd u **deheş** şadr-ı Felâh-ı bîniş / ‘Aql-ı evvel-meniş ârâyiş-i evren-i kemâl

dehlîz [2] kapı aralığı, hol, koridor. <LN, OTAL>

K27/13 Tengdir rahşuñâ **dehlîz**-i nihân-hâne-i dil / Verme zahmet bize ey bâr-ı girân hoş geldün

M1/IV/1 Der-bendî-i fenâ ki şikest etdi mahmilün / **Dehlîz**-i teng-hâne-i kûr oldu menzilün

dehr [33]

1. zaman, uzun müddet, devir. <KT, LN, Steingass> Aşağıdaki tanıklarda bu anlam daha belirgin olmakla birlikte, sözcüğün diğer anlamında da “zaman, zamane” anlamına gönderme yapılmaktadır.

M7/III/1 Mürûr-ı **dehr** ile dil-şâd olup aḥbâb kârımdan / Adû pür-derd ü dâğ olsun cefâ-yı ihtiyârımdan

G128/5 Ol kıyâmet kad ki nev-resdür daḥi ey Nâ’ilî / **Dehri** pür-âşüb-ı rustâ-hîz-i ferdâ gösterür

G375/3 İmsâk-i **dehr** kıldı teḥi ceyb-i himmeti / Rûy-ı metâ’-ı kişver-i dâniş görölmedi

2. dünya, âlem; hayat. <KT, Cûdî, LN, Steingass>

K2/56 Bu tâc u taḥtı koyup ḥusrevân-ı **dehr** ancak / Zâḥîr-i mülk-i ḥudâvend gîrûdâr ḫalûr

K3/15 Kim ağlar idi ḥarâbât-ı **dehrûn** ehl-i mezâk / Bulaydı ḥûn-ı ciger ḫâletin şarâbında

K9/37 Ḥaşre dek görmeye mir’ât-ı vücûduñ jengar / Ki Sikender gibi **dehre** seni sultân etmiş

K18/10 O dem ki zâ’il olup ḥûsn-i müste’âr-ı bahâr / cemâl-i pîrezen-i **dehr** der-nikâb olmuş

K19/30 **Dehr** bir dâvere muḥtâc idi kim ḥavfından / Olmaya baḥt-ı sitem-pîşe mühim-sâz-ı ḫıyel

K21/20 Olursa sâḫa-i luṭfuñda ruḥşat-ı tek ü pû / ‘Înân-ı şekve-i **dehre** mahal-i irḫâdır

K23/46 Olur gül-zâr-ı **dehrûn** ferşi hep gül-bister-i ḥurşid / Serâyistân-ı ṭab’ım raşḫa-pâş olsa ḡamâm üzre

K24/22 ‘Âlem ‘arûs-ı baḥtuñâ oldukça cilve-gâh / Mâtem-serây-ı **dehr** tarab-gâh-ı sūr olur

K24/23 Der-kâr olursa cünbiş-i dāmân-ı himmetün / Mir’ât-ı **dehrden** eşer-i gerd dūr olur

K29/29 Olsun hemîşe cilve-ger-i evc-i irtifâ’ / Ḥikmet-serây-ı **dehrde** ḥurşid-ḫıtratuñ

K37/13 Zâ’îf olanlara müstekbirân-ı ‘ucb u ḡurûr / Mûzâḫim olmaya **dehrûn** Şemûd u ‘Âdı ḫadar

M1/VI/5 Füşât-serây-ı **dehri** koyup ülfet eyledün / Âḫır mezîk-i ḫâkde ehl-i ḫubûr ile

M8/1/1 Hirâs-ı fitne şalduñ **dehre** ey bî-dâd n’eylersün

M9/1/3 Nâ’ilî-veş olma mahrûm-ı temâşâ-yı cemâl / Diḫḫat-i eşkâl-i **dehr** ol dem ki kûr eyler seni

G7/2 Olmadı mümkün kemend-i zülf-i yâre dest-res / Teng-nây-ı **dehr** ḡüyâ çâh-ı Bîjendir baña

- G18/4 Ribât-ı **dehr**-i fânî tûrfe menzil-gâhdır anda / Emel- pâ-der-riqâb u ârzû pâ-der-hevâdır hep
- G33/5 Cefâ-yı **dehre** olan Nâ'îlî gibi mu'tâd / Olur telâfî-i baht-ı siyâhdan nevmîd
- G42/3 Meyl etmedigim sūr-ı şafâ-baḥşına **dehrûn** / Mâtem-gede-i dilde olan şîven içündür
- G78/3 'Îşret-serây-ı **dehre** ki vaż' etdiler esâs / Cem gibi nice şehkeri müzdür yazdılar
- G85/1 Dûzaḥdan özge **dehr** ribâtı ne gûnedir / Ḥaşruñ sivâdan añla şırâtı ne gûnedir
- G85/2 Yek-reng-i ḥayret-i dû-cihân ol da şorma hiç / **Dehrûn** ğamı ne gûne neşâtı ne gûnedir
- G97/5 İmtilâ-gâh-ı esâfil ehline nân-pâre yok / Ḥ'ân-ı **dehrûn** ḥikmet-i rûzî-resânın kim bilir
- G149/4 Bisât-ı **dehr** oda yansun bu tâb-ḥâned kim / Naşîb-i ehl-i dile köhne buriyâ düşmez
- G152/3 Yâ nevg-i ḥancer-i müje yâ dâm-ı turradur / Bu **dehr**-i bî-sebâtta cây-ı güzînümüz
- G153/7 Nâ'îlî neşve-i pür-zûr-ı suḥanla **dehrûn** / Ḥaşre dek bezmini müstağnî-i şaḥbâ ederüz
- G178/5 'Alâyıkdan beri âzâdedür ğamdan o server kim / 'Arûs-ı kâm-ı **dehre** olmamış dâmâd ayak başmış
- G252/3 Hem yaḳar pervânesin hem kuşte eyler bir nefes / Tünd-bâd-ı **dehr** bir şem'-i fûrûzân görmesün
- G271/4 Beden şikeste küdürât-ı **dehr** fevc-â-fevc / Ḥişâr-ı müundersi âmâde-i ğulû düşm
- Kt12/1 Her laḥza bir maḳâmda nâlân olan gönül / Gülzâr-ı **dehr** başına zindân olan gönül
- T4/2 Târîḥ-i vefâtını demiş mâder-i **dehr** / Gehvâre-i râḥat ola Tıflîye laḥd

dehşet [4]

1. korkunç bir şey veya büyük bir tehlike önünde şaşırıp kalma, korku ve telâşa düşme, ürkme, korku. <KT, OTAL>

- K6/10 Olurdi âteş-i dûzaḥ hezâr **dehşetle** / Girifte dâmen-i teb-lerze-i hirâsânı

dehşet düşmek [1] korku düşmek, korkuya düşmek, ürkemek.

- G313/2 Oldukça şâf-şikâf-ı ḳazâ leşker-i müjeñ / **Dehşet düşer** teğâfûl-i bî-vehm ü bâküñe

2. çok korkunç olma, korkunçluk. <Cûdî, LN>

- G276/4 Fitnenüñ **dehşet**-i 'ayyâr-ı nigâhuñla yeri / Geh ḥam-ı turrâ gehî çâk-i girîbân olsun
- G327/5 Nâ'îlî yer mi ḳalur **dehşet**-i rustâ-ḥîze / Çeşmi gâhî ki olur ma' reke-sâz-ı fitne

dek [12] kadar, değin. Bir işin sona erdiği noktayı veya zamanı anlatır. <YT, TS,

ÖTS

- K2/47 Sen ol ḥabîb-i Ḥudâsın ki rûz-ı maḥşere **dek** / Şenâsı mûcîb-i ğufrân-ı Girdgâr ḳalur
- K2/55 Ola o ğâyete **dek** rûḥuñla durûd u selâm / Ki şûr-ı zelzeleden ḥaşr pür-ġubâr ḳalur
- G4/5 Eger olmazsa perişânî-i zülfûñ rûzî / Ḥaşre **dek** bâr-ı girândır bir avuç ḥâk baña
- G30/7 Ḥarâbıyuz o meyyûñ Nâ'îlî ki cur' asıdır / Şabâḥ-ı ḥaşre **dek** ârâm-ı ḥâtîr-ı Cemşîd
- G119/2 Ḳomaz câm-ı ğurûrî bezm-gâh-ı ḥaşre **dek** elden / O mestâne nigeḥ kim teşne-i ḥûn-ı şehîdândur
- G166/1 Hevâ-yı 'ışḳa uyup kūy-ı yâra **dek** giderüz / Nesîm-i şubḥa refîḳız bahâra **dek** giderüz
- G166/2 Palâs-pâre-i rindî be-düş u kâse be-kef / Zekât-ı mey verilür bir diyâra **dek** giderüz
- G166/3 Târîḳ-i fâḳada hem-kefş olup Şenâ'îye / Cenâb-ı Külḥanî-i Lâyḥ'âra **dek** giderüz
- G166/4 Verüp tezelzül-i Mañşûrî sâḳ-ı 'arşa tamâm / Ḥudâ Ḥudâ diyerek pây-ı dâra **dek** giderüz

- G166/5 Ederse kand-i lebûn hâtır-ı mezâka hutûr / Diyâr-ı Mısrâ degül Kânehâra **dek** giderüz
 G351/4 H̱'âb-ı girân-ı bahtumuz kaldı şabâh-ı maşşere / Her gece pâsbânıyuz şubha **dek** âh u zâr ile
 G371/2 İntizârüm sañadur şubha **dek** ey mihr-i münîr / Berg-i hâtırda olan şebnem-i ümmîd gibi

delmek [2]

1. delik açmak, delik duruma getirmek. <ÖTS, TS>

M1/IV/7 Bir dürr idûn ki dâğ idûn reşgûnle şeb-çerâğ / **Deldi** zemâne mışkab-ı endûh ile dilûn

2. incitmek, kırmak (bkz. yürek delmek). <TS>

G266/5 Teşîri yürekler **deler** ey Nâ'îlî-i zâr / Nâyûn ki çıkar zemzeme sūrâhlarından

delîl [6]

1. kılavuz, rehber, yol gösterici. <KT, KO, LN>

K29/1 Ey peyk-i tîz-kâm-ı şabâ kim **delîlisin** / Reh-güm-künân-ı bâdiye-i 'aciz ü hayretûn

G363/1 Nežâremüz o ruh-ı hâl-dâredür şimdi / **Delîl**-i râhumuz ancak sitâredür şimdi

2. bir davayı ispata yarayan şey, senet, belge, tanık. <KT, OTAL>

K3/53 'Urûci âh-ı yetîm ü du'â-yı şubha **delîl** / Hubûtı yok felegûn berk ile şihâbında

G78/5 Naẓmuñ maḥal maḥal getürüp Nâ'îlî **delîl** / Şeh-nâme-i belâgate düstür yazdılar

Ḳaṭ'î delîl, kanıtlamayı amaçladığı konuya ilişkin karşı ihtimalleri tamamen ortadan kaldıran delil şeklidir (bkz. ḳaṭ'î delîl). <DİNÎ KAVRAMLAR> Aşağıdaki tanıkta bu delil biçimi söz konusu edilmiştir.

G81/2 Pâre pâre sîneler ḳaṭ'î **delîlündür** desen / Âlet-i dest-i ḳazâ şemşîr-i müjgânım mıdır

delîl-i rüşen [1] apaçık kanıt (bkz. ḳaṭ'î delîl). <Kanar/2>

K30/21 Berek âlâyişime oldu **delîl-i rüşen** / Tâb-ı âyîne-i hürşîd hamâmımda benim

delinmek [1] delmek işine konu olmak; göz göz olmak. <TS, ÖTS>

G241/3 Nazar etdükçe o müjgânlara bağrum **delinür** / Ḳararur gözlerüm ol çeşm-i siyâhı göremem

dem [87]

1. soluk, nefes. <KT, KO, Cûdî, LN>

K14/36 Ol mâşıta-kârî-i dû-zülfûn ki şemîmi / Sermâye-i bûy-ı **dem**-i müşgîn-i şabâdır

K15/4 Ḳıl meclis-i ervâhı mu'atṭar nefesüñden / Müştâḳ-ı **demüñ** meclis-i havrâ mı degildir

K24/9 Olduḳça feyz-yâb **dem**-i hulkı bād-ı şubh / Micmer-fürüz-ı bezmine dūd-ı buḥûr olur

dem-i 'İsâ [1] İsa Peygamber'in ölülere diriltten nefesi; can bağışlayan soluk. <OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

K27/2 Cân verüp mürde-dilân-ı ğamı ihyâ etdün / **Dem-i 'İsâ** misin ey bād-ı vezân hoş geldün

dem-i serd [1] şiddetli âh. <Dihhudâ>

G76/6 Ey Nâ'îlî şaḳın **dem-i serd**-i hezârdan / İncinme cevriye daḥi ol mâh tâzedir

2. ân, zaman, lahza, vakit. <KT, KO, Cûdî, LN>

- K1/28 Yâ Rab olur mı ol **dem**-i dil-sûz kim beni / Ol ravzanuñ sa'âdeti ferhunde-fâl eder
- K2/22 Fenâsına o **demüñ** ağla kim zebânımda / Şenâ-yı Aḥmed-i Muhtâra iktidâr ḳalır
- K2/40 O **dem** ki müstenidân-ı 'amel o bâdiyede / Fütâdelikte 'aceb vü bî-i' tibâr ḳalır
- K2/41 O **dem** ki ḳatre-i evvelde bîm-i lağzişden / Reh-i şırâtda o firkâ-i ehl-i nâr ḳalır
- K2/42 O **dem** ki merkez-i hayretde ol belâ-keşler / Mişâl-i nokṭa-i mevhûme bi-ḳarâr ḳalır
- K2/43 O **dem** ki pîş-i İlahîde ol siyeh-diller / Hezâr töhmet ile düzeḫî-şî'âr ḳalır
- K2/44 O **dem** ki defter-i a' mâl-i seyyi'ât-ı ümem / Birün-ı dâ'ire-i nokṭa-i şumar ḳalır
- K2/45 O **dem** ki dest-i şefâ'atde ol ḡarîblerüñ / Sevâd nâmesi mevḳûf-ı i' tizâr ḳalır
- K2/51 Edüp Burâkuñ ol **demde** Refrefe teslîm / Emîn-i vahy o berîd-i şabâ-güzâr ḳalır
- K5/12 Rûz u şeb şoḡbet-i ebkâr-ı hayâlimdir eden / Tab'-ı şûrîdemi müştâḳ-ı **dem**-i tenhâyî
- K7/31 O ser-nüvişt-i şecâ'at ki etmedi eşerin / **Dem**-i ḫilafet-i Bû Bekr Ḥâlid bin Velîd
- K7/62 **Dem**-i güzâriş-i ḫurşîd-i maḫşer ol şâhuñ / Ḥimâyetinde olam der emân-ı zıll-ı medîd
- K10/8 Câyiz ki saṭḥ-ı ḫâki bu **dem** gül-nümâ ola / Mehtâba ḳarşu âba düşen aḫterân gibi
- K13/46 Hengâm-ı du'â geldi tamâm oldı ḳaşıde / Erdi **dem**-i deryûze-i tevfiḳ Ḥudâdan
- K14/1 El-minnetüli'l-lah ki **dem**-i sûr u şafâdır / Bu sûr ḫased-kerde-i şad Bâḳarâdır
- K15/13 Ey bâd-ı seḫer-ḫîz ḫaber sende mi yoksa / Eyyâm-ı teşekkür **dem**-i şükrân mı degildir
- K17/71 Hem ola müntefi'-i ḳalb-i selîm ol **dem** kim / Olmaya ḫîç kese menfa'at-ı mâl ü benûn
- K18/3 'Îlâc-ı derd-i ser etsün dîv-i ṭabîb-i zamân / Bu **demde** var ise pür-tâb-ı ıztırâb olmuş
- K18/9 Bu **dem** ki ḳaḫṭ-ı nemâ 'âmdır degil deryâ / Ki âb-ı çeşme-i hür maḫv-ı iltihâb olmuş
- K18/10 O **dem** ki zâ'il olup ḫüsn-i müste'âr-ı bahâr / cemâl-i pîrezen-i dehr der-niḳâb olmuş
- K18/26 **Dem**-i nişâr-ı kefi himmetünde yeksândır / Ya rîze seng-i siyeh ya dîr-i ḫoşâb olmuş
- K20/22 Ol **demde** şuḡl-ı devlet ü iḳbâl ile hemân / Ḥaṭırdan etme dîr bu 'abd-ı şenâ-geri
- K22/10 Bu **demde** luṭf-ı devlet ü iḳbâlün añlamaz / Âḡeh-dil olmayan anı ḫayrû'l-umûrdan
- K23/4 Neşâṭ-ı 'ahd-i âsâyiş o deñlü rûḫ-perver kim / **Dem**-i tezkîri eyler ḫande 'ömr-i müstedâm üzre
- K23/15 Muḫaşşal bu **dem**-i ferruḫda istid'a gerek Ḥaḳdan / Devâm-ı devlet-i maḫdûm-ı Bercîs-iḫtişâm üzre
- K25/12 Reşḫañle döner her varaḳı sâḫa-i Çîne / Evrâḳ-ı Ḥıṭâyîde ne **dem** ḳatre-zenânsın
- K25/24 Te'şîr midâduñda mıdır sende mi bilmem / Ol **dem** ki raḳam-dâşte-i ḫüsn-i beyânsın
- K31/6 Uḡrarsa çîn-i ṭurra-i aḫlâkuña şabâ / Ol **dem** ki neşr-i bûy-ı bahâra berîd olur
- M5/VI/1 Ol **dem** ki dile 'itâb edersün / Ḥürşîdi girifte-tâb edersün
- M7/V/2 Bu ma'nâdan derûn-şâdım ki bir **dem** etmeyüp te'ḫîr / Edüp ser-tîz ü bürrân tîşe-i âzârı bî-taḳşîr
- M9/I/3 Nâ'îlî-veş olma maḫrûm-ı temâşâ-yı cemâl / Dîḳḳat-i eşḳâl-i dehr ol **dem** ki kûr eyler seni
- G39/5 Bir âşînâ nigâhuña degmez mi dostum / Kûyuñda Nâ'îlî nice **demdir** ḡarîbdır
- G87/2 Vişâlünle güzârân bir **deme** dîvân-ı kısmetde / Berâṭ-ı 'ıyş-i Cem menşûr-ı 'ömr-i Nûḫ yazmışlar
- G107/3 Felâṭûn-ı dili pür-'uḳde-i reşg-i cünûn eyer / Bahâr-ı rûz-ı ḫüsnün kim **dem**-i nev-rûz-ı vuşlatdır
- G111/2 Sen ol Yûsuf-tevellâsın ki olmaz tâ **dem**-i maḫşer / Temâşâ-gâḫ-ı ḫüsnün dîde-i ḫ'âbîdeden mestûr
- G156/2 Ġavḡâ-yı rustâḫîzi ḫırâmı unutturur / Ol **dem** ki şaḫn-ı maḫşer ola cılve-gâḫ-ı nâz

- G170/1 ‘Âşık seni dünyâya ğamuñ ‘âleme vermez / Biñ ‘ömr-i firâkuñla geçen bir **deme** vermez
- G172/2 Zülfün **dem-i** firkatde şabâ ile ne mümkün / Cân u dil gönderdügi mektûbı ferâmûş
- G187/5 Ey Nâ’ilî mülâhaza-i vaşl-ı yâr ile / Biñ ‘ömr-i câvidâna deger bir **dem-i** neşât
- G188/6 İnşâf hoşdur ey felek-i vâjgüne-na‘l / Miñnet cihân cihân u telâfî **dem-i** neşât
- G206/1 Ey her nigâhı âfet-i nâ-mihribân-ı merg / Sensüz geçerse bir **demüm** olsun zamân-ı merg
- G206/7 Derdüñle Nâ’ilî gibi kıan ağlasun gözüm / Sensüz geçerse bir **demüm** olsun zamân-ı merg
- G276/5 Nâfe-i âhü-yı deşt-i dil ü cân her **demde** / ‘Anberîn kâkûl müşğînüne kıurbân olsun
- G296/3 ‘Uşşâka düşdi hayret ol **dem** ki oldı kıismet / Hüsnüñle mihre haclet mâha hiçâb-ı ebrû
- G365/1 Ârâyişi bahâr iledür gülşenün dağı / Ey ğonce inbisâtuñ o **demdür** senün dağı
- G388/5 Şükufte ‘âlem-i ‘ışkız ki eyler istikbâl / **Dem-i** bahâr-ı tarab mevsim-i hazânumuzı
- R2/1 Müjgânları **dem** yok ki ten-i hâkiye / Peykân-ı kazâ gibi nüzûl eylemeye
- Ş1/3 Haste-i ‘ışka ‘âfiyet **demidür** / Cân-ı meftûna ‘atıfet **demidür**
- Ş1/4 Dil-i mecrûha merhamet **demidür** / Döyemez intizâra sultânım
- Ş12/7 Tek ü tenhâ belâ deştinde her **dem** / Ne hem-râh isterüm ne yâr-ı hem-dem

Aşağıdaki tanıkta geçen “her dem taze” terkihi bir çiçek adıdır (bkz. her dem taze).

- G6/3 Hışşedâr eyler şemîminden dili hengâm-ı âh / Fikret-i zülfün ki her **dem** taze sünbüldür baña

Aşağıdaki tanıkta geçen “her dem bahâr” terkihi bir çiçek adıdır (bkz. her dem bahâr).

- G230/15 Her **dem** bahâr-ı ‘ömrün ola reşg- i Çâr-bâğ / Ol vakte dek ki mihr ola bu bâğ-ı çâra gül

dem-â-dem [5] her zaman, sürekli, her daim, sık sık. <KT, OTAL, Kanar/2>

- K29/17 Ma‘rûf-ı cebr-i hâtır-ı ehl-i niyâzdır / Luţf-ı **dem-â-demün** kerem-i bî-nihâyetün
- G66/1 Ol ki bu ğam-hânede ‘ıyş-ı **dem-â-dem** bulur / Her ser-i müyında bir zâ’ika-i ğam bulur
- G227/3 Maşrûf-ı cebr-i hâtır-ı ehl-i niyâzdır / Luţf-ı **dem-â-demün** kerem-i bî-nihâyetün
- G275/4 Giry-e-kârân-ı ciğer-sûhte gördükçe seni / Mâcerâ-düşmen olur eşk-i **dem-â-dem** ne desün
- G347/1 Dâğ-ı ‘ışkuñla **dem-â-dem** sine süzân olmada / Ğam belâ-yı dil maħabbet âfet-i cân olmada

dem-be-dem [4] her ân, her zaman, sık sık, sürekli, daima. <Cûdî, Kanar/2>

- K36/7 ‘Uluvv-ı câhına ol şadr-ı zî-şânun işâretidir / Ki eyler **dem-be-dem** kat‘-ı merâtib-i şevket ü şânı
- G212/1 Gözden ki **dem-be-dem** akıdır yaş gerdenuñ / Bilse ‘ayâr-ı süz-ı dili kâş gerdenuñ
- G221/4 Edâ-yı şükri güzeller muhaldür der imiş / Firâk-ı **dem-be-dem** ü vaşl-ı ğâhumuzun
- G336/2 ‘Âşık ol ğurbetde kim takrîb olur giryânlığa / **Dem-be-dem** eşk-i ğam-ı aħbâb gelsün çeşmüne

demdür [6] zamanıdır, zamanı gelmiştir...

- K13/45 **Demdür** ki ola râyiz-i endîşe ‘inân-tâb / Vâdî-i temeddüh gibi bir teng-fezâdan
- M2/II/1 **Demdür** bu şifâ-hânede bîmâr u hâķırım / Leb-teşne-dilim tâ-ı teb-i hasretle şirim
- M3/II/1 **Demdür** ki ârzü-yı metâ‘-ı dil eldeyüz / Sûdâ-gerân-ı ‘ışk ile baħş u cedeldeyüz
- M5/VII/3 **Demdür** ki hevâ-perest-i ‘ışkım / Pâ-lağz-ı vebâldir namâzım
- G130/2 **Demdür** o tıflı serkeşün reh-i hayâline / Çeşm-i ‘alîl-i ârzü muntazır-ı cevâzdur
- G158/2 Düşdük zekânun çâhına zülfün hevesiyle / **Demdür** ki bu meclisde giriftâr-ı kemendüz

dem eylemek [1] nefes almak, canlı olarak bulunmak.

M1/VII/1 Bir lahzâ kim bu bezm-i fenâda **dem eyledüñ** / Tayy-ı bisât-ı kâr-geh-i 'âlem eyledüñ

dem gelür [1] an gelir, o zaman olur ki...

G37/5 Pâ-mâl-i nâz eder bir gün seni ol şeh-süvâr / **Dem gelür** ey Nâ'ilî bir mûra da i'zâz olur

dem-i seher [7] şafak vakti, tan yeri aydınlandığı zaman. <KO>

G47/5 **Dem-i seherde** görür Nâ'ilî 'aķîķ-i meyün / Kemîne cur'asını aķter-i Yemen maķmûr

G55/1 Çıkıķmıř fîrâz-ı gül-büne bûlbûl **dem-i seher** / Ey nidâ-yı salţanat-ı gül **dem-i seher**

G55/2 Bir keyf-i tâzedür dile ol mest-i 'işveden / 'Özr-i ĥumâr-ı nâz u tegâfûl **dem-i seher**

G55/3 Bâĥ-ı ruĥında hem-ser-i zûlf olmuş âh-ı dil / Âmîziş eylemiş iki sünbûl **dem-i seher**

G55/4 Hoşdur ĥemende bir gül ü bir gül-'îzâr içün / Dilde figân hezârda ĥulĥul **dem-i seher**

G55/5 Toĥmaz mı âfitâb-ı ķadeĥ bezme Nâ'ilî / Ķâbil midür ĥumâra taĥammûl **dem-i seher**

dem-i şubĥ [5]

1. ilk sabah, sabah vakti. <Seccadî/1>

G292/4 Olurdı astar etmek ķabûl-i 'aks etse / Sepîde-i **dem-i şubĥuñ** beyâz libâsın

2. sabah nefesi || sabah vakti esen rûzgâr, sabah havası (bkz. nesîm). <Seccadî/1>

G2/5 Ermez mi Nâ'ilî **dem-i şubĥ**-ı ĥidâyete / Olmaz mı ĥonce-zâr-ı emel şeb-nem-âşinâ

3. kan. <KT, LN>

G66/6 Ėarķa verür 'âlemi ĥûn-ı şehîdân-ı 'ıřķ / Çeşmi ki bir bâdede ĥâşnî-i **dem** bulur

G191/2 Muttasıl dâr-ı şîfâ ĥâşiyet-i çeşmünde / **Dem-i 'İsî-veş** olur nâle-i bîmâr laţîf

G238/3 Dâmen-i dilde yeter ey ĥözi cellâd yeter / Bî-muĥâbâ **dem-i** şemşîr-i tegâfûl ĥörelüm

dem-âlûd [1] kana bulanmış. <Kanar/2>

K30/10 Çeşm-i pür-ĥûnuma baķ eşķ-i **dem-âlûdum** ile / Geĥen evķâtımı ĥör şubĥ ile şâmımda benim

dem-beste [2] nefesi baĥlanmıř, susmuş, soluĥu kesilmış, sakit. <KT, OTAL>

K18/41 Fûsûn-ı şîve-i siĥr-âzmâ-yı nuţķumdan / Zebân-ı nâtîķa **dem-beste**-i ĥitâb olmuş

G355/1 Ĥ'âb-ı tegâfûl çeşmüni hem nîm-niyâz eyler yine / Hem dilleri **dem-beste**-i efsûn-ı nâz eyler yine

demek [108]

1. söylemek, söz söylemek. <TS, ÖTS>

K1/6 Ĥassânuñ eyledim **der** isem şâd rûĥımı / 'İsî zebân-ı reřķ ile tařdıķ-i ĥâl eder

K7/62 Dem-i ĥüzâriř-i ĥurřîd-i maĥşer ol řâhuñ / Ĥîmâyetinde olam **der** emân-ı zıll-ı medîd

K11/14 Eyleyüp ķaşd-ı cedel ĥâĥî **dedükçe** ol muĥîl / Vermeyüp řulĥa rızâ âĥîr muķadderdir gelen

K11/15 Bir bir a'yan-ı vilâyet **derdi** řâĥım aç ĥözüñ / Muştafa Pâşâ-yı ĥâzî ĥibi bir erdir gelen

K14/77 Bezmünde edeb şekve-ĥüzâr olmasa **derdim** / Ednâ kederim ĥaşyet-i şab'-ı şûrekâdır

K15/7 Âĥ ile perîşân ederim zûlfini **derseñ** / Encâmı yine şûriş ü ĥavĥâ mı degildir

K25/45 Gerĥi bilinür râz degildir dedigim râz / Bi'l-lah kime **dersün** ki ĥünînsin ya ĥenânsın

- K25/45 Gerçi bilinür rāz degildür **dedigüm** rāz / Bi'l -lah kime dersin ki çunınsın ya çenānsın
- K25/46 Bu şî' r-i ter ol şāf dili tesliyet eyler / Kim ola mükedder **deseler** āb-ı revānsın
- K25/52 Zātuında olan cevheredir var ise ragbet / Kim **der** saña ey h̄'āce falān ibn-i filānsın
- K25/55 Dür olma şaķın bencileyin h̄āk-i derinden / Vird eyle du' āsın **demesünler** ki nihānsın
- K27/7 H̄üsni tedbîr-i zafer h̄azret-i Aḥmed Pāşā / Ki kaẓā rāyına **der** h̄ande-künān hoş geldün
- K27/8 Yekke-tāz-ı şaf-ı a' dā ki görüp sür' atini / Eşheb-i 'azmine **der** berķ-i cihān hoş geldün
- K27/9 Bezm-i faẓlında tenezzül mi ederler **demege** / Mihre āyîne-i rüşen-güherān hoş geldün
- K27/10 Gūsfendānın edüp sāḥa-i 'adlinde be-piş / Gürk-i h̄ün-h̄'āre **der** isterse şobān hoş geldün
- K27/18 Aķdı seylāb-ı zafer esdi nesīm-i nuşret / Birbirine **diyerek** kaṭre-zenān hoş geldün
- K27/26 Hāy u h̄udan işidilmezse gönülden **derler** / Reh-güzāruında tūran pîr ü cevān hoş geldün
- K27/27 Reşķ edüp kevkebe-i cāhuña **der** oldukça / Şāhid-i baḥtuña devlet-nigerān hoş geldün
- K27/31 Gāh derrendelik et gāh künāmuında bulūn / H̄alk-ı 'ālem **desün** ey şîr-i jeyān hoş geldün
- K27/33 Dā' imā şevket ile böyle ğazālardan gel / Nā' ilî-veş **desün** erbāb-ı zebān hoş geldün
- K27/35 Bir du' ā eyleyeyüm kim **diye** sükkān-ı felek / Peyk-i îşāline dāmen-be miyān hoş geldün
- K27/36 Bu ğazānuñ nitekim āmed ü reftinde **demek** / Ehline sūd ola nā-ehle ziyān hoş geldün
- K27/37 Bīm-i tîġüñle olup kande ise zerd ü nizār / **Diye** bed-h̄'āhuña renc-i yaraķān hoş geldün
- K27/38 Zā' irān-ı der-i iclālüne bir bir **diyesin** / Cebr edüp h̄atırūna ey ibn-i filān hoş geldün
- K27/39 Zîr ü bālāda ḥalāyıkla melā'ik **diyeler** / Dest ber-sîne girān tā-be-girān hoş geldün
- K29/3 Derbāna ver selām **de** ki Ketḥüdā Begün / Rū-māl-i h̄āk-i pāyine var mı icāzetün
- K29/8 Luṭfından ol muḥîṭ-i mekārim zihî şeref / Maķbülüm oldı **derse** edā-yı risāletün
- K30/17 Diñle yārān-ı sitem-pîşe ne **der** ḥaķkımda / Maḥfil-i bārgēh-i ķahr-ı kirāmımda benim
- K30/19 Ğarazum bezm-i şerîfünde añıldıkça bu kim / **Diye** dāḥıldür o ta' dād-ı ğulāmımda benim
- K35/14 Görenler ķurb-ı şāhenşehde **derler** ol dūr-i pākî / Ķarīn-i āfitāb etmiş Mesîḥi h̄azret-i Bārî
- M2/IV/3 Bu cürm ü bu 'işyān ile kim **der** saña bi'l-lah / Dāmen-be-kef-i h̄'āhiş-i ḥayr u ḥasenāt ol
- M3/XII/1 Ey Nā' ilî günāha gelür h̄alk-ı 'āleme / Hırmān imiş netice-i āmālimiz **deme**
- M6/IV/2 Ķurb-h̄'āhān-ı cenābuñ **derler** ey ferd-i aḥed / Yā ḥabību'l-lah şefā'at yā resūlu'l-lah meded
- M6/V/2 Dāmen-i pîri tūtup **der** geh ḥafî vü geh celî / Niyetim maķbül-i yek-dil āh ez-în nā-ķābilî
- M7/I/3 Yıķanlar h̄atır-ı nā-şādumı yā Rabb şād olsun / Benüm-çün nā-murād olsun **diyenler** ber-murād olsun
- G3/3 Bir dil-i bî-tāb ile biñ ğamzeye āmādeyüm / Ey **diyen** ḥükmi-ķazādan iḥtirāz eyler baña
- G61/6 O ğonce-leb **der** imiş āb u tāb-ı verd-i ruḥum / Sîrişķ-i Nā' ilî-i zār-ı mübtrelādandır
- G65/2 **Dersün** ki olmasun rāz-āġāh-ı neşve-i nāz / Cibrile çeşm-i mestün maḥmūr-i h̄'āb göster
- G69/3 Ey dil **deme** taġıtdı siyeh sünbülün şabā / Senden yayılmasun bu ḥaber kim siyāḥdır
- G81/2 Pāre pāre sîneler kaṭ'î delîlündür **deseñ** / Ālet-i dest-i kaẓā şemşîr-i müjġānım mıdır
- G81/6 Gūy-ı ser-gerdānıyuz biz şāh-ı h̄üsnuñ Nā' ilî / 'İşvesinden tūtsa zülfin **der** ki çevġānım mıdır
- G100/7 Ketm-i rāz-ı 'ışķ mümkindir **demekden** Nā' ilî / H̄'āhişün tıfl-ı dil-i āġāḥı söyletmek midir
- G107/1 **Demeñ** ol şem' -i h̄üsne ğayrılarla germ-ülfetdir / Kimünle hemdem olsun n'eylesin müştāķ-ı şoḥbetdir
- G122/3 Fehm-i merātīb-i ğam-ı 'ışķ eyleyen **demez** / Kām-ı dile müsā'ade-i ķarḥ-ı dūn yeter

- G123/1 Mestâneleriün zevki **demeñ** âfet-i ğamdur / O zenke sebeb bâde degül hâlet-i ğamdur
- G166/4 Verüp tezelzül-i Manşûrî sâķ-ı ‘arşa tamâm / Ğudâ Ğudâ **diyerek** pây-ı dâra dek giderüz
- G200/1 Severüz gördüğümüz âfeti dil-ber **diyerek** / Başlaruz nâle vü feryâda sitem-ger **diyerek**
- G200/2 Biz de bir ğonce-lebün yolına cân virsek olur / Cân virür bülbülü gör âh gül-i ter **diyerek**
- G200/3 Boyanup hasret-i zülfüñle düoâna şeb ü rüz / Verziş-i âh ederüz dūd-ı mu‘anber **diyerek**
- G200/4 Çeşm-i mestün hevesiyle oluruz kîse-tehî / Kûçe kûçe gezerüz bir tulu sâgar **diyerek**
- G204/6 **Der** imiş çeşmini mestâne görüp ol büt-i şüh / Korkarum Nâ‘ilî-i zâra kıyar ğamzelerün
- G211/5 Şoran hâķîķat-i âmed-şud-ı cihânı saña / **Demez** ki mescide varduñ namâzdan geldün
- G221/4 Edâ-yı şükri güzeller muhaldür **der** imiş / Firâķ-ı dem-be-dem ü vaşl-ı ğahumuzun
- G236/5 Ğâkden ref‘ cyleyüp şâhum **demişün** Nâ‘ilî / Kuşte-i şemşîr-i bî-dâd-ı nigâhumdur benim
- G238/5 Yüzine bakmayup aġyâr yanında **der** imiş / Nâ‘ilî cevruma eyler mi taħammül görelüm
- G243/3 Dimâġ-ı süzi-i hayret bu kâra mâni‘ **diyen** / Muvâfîķ-ı ‘amel-i kîmyâ-yı Kârûnam
- G265/4 Ğavġâ-gede-i ‘âlem eşrâra olup mer‘î / Etfâl ise de **derler** da‘vâya cesûr olsun
- G268/1 Kim **der** o vech-i pâke hať-âverde olmasun / Âmed-şud-ı nigâha hemân perde olmasun
- G271/2 Vifâķı oldu mübeddel nifâķa yârânuñ / Zamânede kime **dersün** bu dost bu düşmen
- G274/1 Ehl-i bîniş göremez bir dil-i ħurrem ne **desün** / ‘Âlem olmış tatalum mıştâba-i Cem ne **desün**
- G274/4 Dile kim müzdaħim-âbâd-ı elemdür şâdi / Bulur âmed-şuda biñ mâni‘-i muħkem ne **desün**
- G274/5 Nâ‘ilî râst-‘ayâr-ı meħek-i tecribeyüz / Naķd-i teslîmümüze şayrafi-i ġam ne **desün**
- G275/1 Femine ġonce dedükçe olur ebkem ne **desün** / Yoķdur ol ġonce-i nev-ħastede ħam ne **desün**
- G275/4 Giryê-kârân-ı ciger-sühte gördükçe seni / Mâcerâ-düşmen olur eşķ-i dem-â-dem ne **desün**
- G278/5 Ğayât-ı mahz idî bir kerre Nâ‘ilîye **deseñ** / Helâķ-i reşķ-i nigâhum degül mi saġ olsun
- G293/6 Zâtında olan cevheredür var ise raġbet / Kim **der** saña ey ħ‘âce falân ibn-i filânsın
- G295/5 **Der** imiş görüp ol âfet bu taħammülüm cefâya / Dil-i Nâ‘ilî degüldür kopa seng-i ħâredür bu
- G302/2 Ğased o mu‘terif-i cürm-i ‘ışķa kim **diyeler** / Sezâ-yı düzaħ u müstaġraķ-ı ġüneħdür bu
- G304/1 Olursın ġayre hem-dem baña **dersün** âh u zâr etme / Ğilâf-ı resm-i âyîn-i vefâdur böyler kât etme
- G311/3 Şıġmasa gül gibi nâzûķ bedenün hep **der** idük / Ğonce-veş câme-i gül-ġün-ı bütân teng olsa
- G383/5 Lerzende görüp Nâ‘ilî-i zârî **demiş** ‘ışķ / Bî-çâreyi yârün teb-i hicrânımı tutdı
- Kt13/1 Yâr-cüyân olalum fûrķate yâhû **diyerek** / Edelüm tayy-ı beyâbân bir içim şu **diyerek**
- Kt13/2 Nâ‘ilî yârî nezâķetle der-âġuş edelüm / Bu sitemler nedür ey şüh-ı cefâ-cü **diyerek**
- Kt14/2 Maşrıķ-ı câma ħ‘âbdan o perî / Âfitâba ya toġ ya toġdum **der**
- Kt16/1 Ola **dersen** muħaşşal ey semiyy-i sâķi-i kevşer / Naşîbüñ ħanķâh-ı Ğülşenide feyz-i âġâhî
- Ş3/4 **Diyem** mahşerde vâveylâ / Baña yâr olmadun ġitdün

demek ki [1] şu hâlde, öyle ise. <TS>

G48/2 **Demek ki** rûy-ı siyâhî medâr-ı ħacletdir / ‘Arûs-ı baġt ki gül-ġüne-i ‘izâr ister

demek olmaz [2] öyle demek uygun ve doğru değildir.

K25/44 Mâhiyyet-i çarķı **demek olmaz** saña sen ħod / Metn-i şafahât-ı felege şerġ ü beyânsın

G54/3 Ey fâhte çık serve ki saña **demek olmaz** / Bülbül gibi şürideligün vaktı degildir

2. ad vermek, adlandırmak; lâkap takmak. <TS, ÖTS>

K14/17 Hem-sür' at-i seyyâre **demek** maḥz-ı fesâne / Hem-gerdiş-i eflâk **demek** 'ayn-ı ḥaḫadır

K23/23 Keremde Ca' fer-i Bağdâd-ı şânî **derdim** ammâ kim / Bunun iḥsânı ğâlibdir o ser-ḥayl-i kirâm üzre

G133/3 Gül **dedükçe** şıklur ğonca **dedükçe** açılır / Dehen-i tengine hiç ḥarf-i temennâ şıgmaz

G274/2 Günde biñ kere helâk-i ğam olan dil **demesün** / Bu nüh eflake toḫuz kâse-i pür-sem ne **desün**

G274/3 Görmeyen müddet-i 'ömrinde şafâ-yı ḥâtır / Bezm-i 'ıyş olsa da başdan başa 'âlem ne **desün**

G275/1 Femine ğonce **dedükçe** olur ebkem ne desün / Yokdur ol ğonce-i nev-ḥastede ḥam ne desün

G275/2 Cünbiş-i kâmetine cilve-i reftârına dil / Demesün âfet-i âsâyiş-i 'âlem ne **desün**

G275/3 Sîne-rişân-ı teġâfûl senün ey tîġ-i nigh / Demesün zaḥmuña dâġ-ı dili merhem ne **desün**

G275/3 Sîne-rişân-ı teġâfûl senün ey tîġ-i nigh / **Demesün** zaḥmuña dâġ-ı dili merhem ne **desün**

G275/5 Nâ'îlün işidüp zemzeme-i ğüftârın / Bülbülündür **demesün** ol gül-i ḥurrem ne **desün**

G300/6 Nâ'îl feyz-i tettebbu' mı degül kim okuyan / Suḥan-ı pāküne **der** siḥr-i beyân ancak bu

dedigün [2] belli bir adla anılan veya öyle kabul edilen. <ÖTS>

G42/5 Sâḫir **dedigün** Nâ'iliyâ ṭab' uña her bâr / Destünde olan ḥame-i mu'ciz-fen içündür

G92/4 Bu kuhen dâr-ı şifânun nazar-ı dānāya / Çarḫ-ı atlas **dedigün** köhne firâşı görünür

dedükleri [9] denilen, o ad altında anılan.

G45/2 Mir'ât-ı cûya ḥusrev-i gül nâzır olmasun / 'Âlem-nümâ **dedükleri** peymâne kendidir

3. şiir yazmak, şiir söylemek.

K17/49 Üç ḥoş-âyende kaşîde **dedi** evşâfuñda / Ki olur her biri ḥayret-diḥ-i şerrâḫ-ı mutün

G200/5 Nâ'îl dâġ-ı dil-i köhne-bahâr-ı ğam olup / Gülşene açılalum tâze gazeller **diyerek**

T1/6 Ey Nâ'îl mesrûr olup 'âlem **dedi** târiḫini / Şehzâde nûr-ı dîde Sulṭân Muḥammed Muştafâ

T2/6 **Demiş** bir bende-i nâġîzi târiḫin o sulṭânun / Yöñeldi Şaḫlî İbrâḫîm Efendî kurb-ı Mevlâya

T3/5 Vaḫf-ı rihletde **dedüm** Nâ'iliyâ târiḫin / Zâ'ir-i 'adn ola rûḫı Şarî 'Abdullahun

T4/2 Târiḫ-i vefâtını **demiş** mâder-i dehr / Gehvâre-i râḫat ola Tıflîye laḫd

T5/11 Görüp mesrûr dünyâyı **dedüm** ey Nâ'îl târiḫ / Tonandı sū-be-sū 'âlem alındı ḫahr ile Uyvâr

T6/3 Fevtine târiḫ için **dediler** ervâḫ-ı ḫuds / 'Adni künâm eylesün Şîr 'Ali yâ ilâḫ

dem-sâz [3] uyumlu gçinen, arkadaş, dost; sırdaş. <LN, OTAL, Kanar/2>

K8/32 Serây-ı şeş-cihetün şâḫ-ı cümletü'l-mülki / Ricâl-i 'âlem-i ğaybuñ nedîm-i **dem-sâz**

M4/IV/3 Sen neden böyle peîşân-reviş-i nâz olmak / 'Işka bîġâne vü bîġâneye **dem-sâz** olmak

G37/1 Naġmeler kim naġme-senc-i ḫâḫiše **dem-sâz** olur / Muṭrıb-ı çeşmi hemân meşġûl-i sâz-ı nâz olur

dem-serdî [1] soġuk nefeslilik; soġukluk. <OTAL>

K10/16 Olduḫça ġerm-şekve-i **dem-serdî**-i hevâ / Her mevc-i âbı cevri-i şitâdan zebân gibi

dendân [1] diş; harflerin dişe benzer çıkıntısı. <KT, Cûdî, LN> Aşağıdaki tanıkta

“sin (س)” harfinin dişe benzer çıkıntıları kastedilmiştir.

K28/54 Çâpüklüğü o hadde ki dâ'im gezîdedir / Engüş-i rây-ı sür'ati **dendân**-ı sîn ile

denî [2] alçak, rezil, soysuz, hasis. <Cûdî, LN, OTAL> Tanıklarda bu sıfat “çarh”a izafe edilmiştir (bkz. çarh).

K7/63 Eziyyet-i dil-i dâna tâ ki çarh-ı **denî** / Ede huşûmına âl-i Muhammedüñ taqlîd

K21/25 Penâh-ı ehl-i dil ol dâvera ki çarh-ı **denî** / Eziyyet-i dil-i şeydâda bî-muhâbadır

denilmek [3] söylenmek, sözü edilmek; adlandırılmak. <ÖTS, TS>

K25/32 Ser-hayl-i efâzıl ki sezâdır **denilürse** / Hem seyyîd ü hem nâm-ı habîb-i dû-cihânsın

K25/54 Çüb-ı kaleme bâğ-ı suhunde **dene** tâ kim / Bî-berg ü şemer dâğ-ı dil-i 'anber ü bânsın

G259/5 Olur ebrûları pür-çîn-i gâzab Nâ'iliyâ / Dehen-i yâre **denildükçe** ser-i mûsun sen

deñlü [24] kadar, denli. “Kadar” anlamında üstünlük derecesini belirtir. <YTS, TS> Tanıklarda “ne deñlü”, “o deñlü” biçimlerinde kullanılmıştır.

K2/7 Bu sür-gâh-ı fenâya gelür o **deñlü** kesel / Ki sâz-ı Zührede bir gün gusiste târ kalur

K2/12 Ne **deñlü** rağbete şâyân olur meta'-ı emel / Bu kâr-gâh-ı hârâba ne 'tibâr kalur

K3/14 Ne **deñlü** cünbiş olur rağş-ı tünd-i iqbâlün / Bir iki gün haşr pây-ı der-rikâbında

K3/22 Ne deñlü emr-i ma'âşında cüst ü çâpük ise / O **deñlü** kâhil olur âhîret hisâbında

K6/52 Terânesiyle olur rûh o **deñlü** mest-i neşât / Ki dâm-ı cism ile farq eylemez gül-istânı

K7/23 Ne **deñlü** muhtârib-i piç ü tâb-ı 'acz olsañ / Bulur ol mertebe ser-rişte-i Kazâ takşîd

K7/24 Ne **deñlü** râh-neverd-i şikâyet olsa 'ibâd / Mağâm-ı kurb-ı rızâdan olur o **deñlü** ba'id

K14/37 Bir nefhâ-i âşârdır ol **deñlü** ki güyâ / Cemmâze-keş-i maḥmil-i tüccâr-ı haṭâdır

K17/22 Vüs'at ol **deñlü** zemîninde ki sırâb edemez / Geşt-zâr-ı keremin nehr-i Furât u Ceyḥûn

K21/5 Kâlem ki hâdim-i hîdmet-güzâr-ı dergehîdir / O **deñlü** çâpük ü cüst ol kadar şigîbâdır

K21/8 Sezâ degil mi huşuşâ bu **deñlü** ta'rif / Ki hem-zebân-ı Aristo-yı hikmet-ârâdır

K23/4 Neşât-ı 'ahd-i âsâyiş o **deñlü** rûh-perver kim / Dem-i tezkîri eyler ḥande 'ömr-i müstedâm üzre

K24/10 Vüs'at o **deñlü** dâ'ire-i devletinde kim / Pîrâmen-i ḥişârı nüh eflâke sür olur

K34/8 Çarḥuñ iqbâliyle tev'emdir ne **deñlü** germ ise / H'âceğân-ı mâye-i zühdüñ zamân-ı nikbeti

K35/6 Leṭâfet vermez ol **deñlü** eger biñ kerre resm etse / Naẓîrin mâ'î bir mevvâc-ı ḥârâ üstine bârî

M1/IV/4 Ol **deñlü** sür'at eyledi cemmâze-i ecel / Kim lemḥatü'l-başarda nihân oldı maḥfilün

M5/IV/7 Dil-dâde-i şevk iken vefâya / Cevründe nedür bu **deñlü** ısrâr

M12/I/7 Ne **deñlü** Nâ'ilî şâyân-ı tertîb-i cezâ olsa / Cenâbünden şefâ'at mültecâdır yâ Resûla'l-lah

G16/2 Dil terk-i ḥânümân ile mesrûr o **deñlü** kim / Güyâ ki naḥdîn atlâs u dîbâce verdi hep

G20/3 Olmuş ḥarîf-i pençe-i fülâd-ı Kâhramân / Bulmuş o **deñlü** nâmiyeden her giyâh tâb

G44/1 Cûlar o **denlü** şâf ki rûh-ı revânlanır / Feyz-i nesîm-i şubḥ ile ezhâr canlanır

G49/5 Dilber ne **deñlü** nâzûk ü nerm olsa ol kadar / Sûdâ-gerân-ı 'ışk ile bâzârı saḥt olur

G84/3 Telḥ-kâm-ı ḡamım ol **deñlü** ki bilmem sâķî / İçdigim bâde mi zehr-âbe mi ḥûn-âbe midir

G94/4 Bu **deñlü** fitne vü âşûba bâ'îş kişver-i dilde / Ol iki çeşm-i mestün birbiriyle ittîḥâdır

denmek [1] öyle adlandırılmak, denilmek. <ÖTS>

G271/3 Teraşşuḥ etmededür zarf-i dîdeden ne ‘aceb / **Denürse** eşkümüze bâde bâde-i sebû düşmen

der [28]

1. kapı. <KT, KO, LN>

- G240/5 Feth oldu kilîd-i **der-i** gencîne-i bahtum / Zülf-i siheyûnden yine bir iki tel aldum
 G309/6 Ğavġâ uzadır kısmet-i ḥāk-i **deründe** ger / Āvâzı sürme-ḥorde-dilân kûteh olmasa
 G33/4 Cebîn-sûde-i dergâhuñ eyleme yâ Rab / **Der-i** muġân gibi bir bâr-gâhdan nevmîd
 G64/5 Zühâda açılmaz **der-i** eyvân-ı ḥarâbat / Ol maştaba-i feyz riyâ-gâh degildir
 G94/3 Nesîm-i dil-keş-i şubḥ-ı hidâyetden murâd ancak / **Der-i** maḳşûd-ı erbâb-ı dilûñ best ü güşâdır
 K14/6 Ferrâş-ı ḥarîm-i **deri** ol hacle-serânuñ / Yâ şehper-i tâvûs-ı bihiştî ya hümâdır
 K19/31 İhtisâb-ı **der-i** ‘adlinden edüp bîm ü hirâs / Çarḥ-ı bed-mest girîbânlara şunmaya el
 K21/4 Ḳalem ki luḡfına mevḳûfdır benânında / Kilîd-i ḳufl-güşâ-yı **der-i** temennâdır
 K22/12 Ḳalmışdı ceyb ü kîse-i müflis gibi tehî / Günc-i **derim** ḥasâret-i ehl-i ġurûrdan
 K22/38 Nazm âḥır oldu eyleyelim şıdḳ u sûz ile / İḳbâlûñ ilticâ **der-i** Rabb-ı ġafûrdan
 K23/40 Cihân-sâlâr-ı ‘irfânım ki endişem mü ‘ekkeldir / **Der-i** gencîne-i feyz-i Ḥudâ-yı lâ-yenâm üzre
 K24/7 İḳbâl çehre-sâ-yı cenâb-ı ḥidîv-i ‘ahd / ‘İzzet mülâzim-i **der-i** şadr-ı şudur olur
 K25/55 Dûr olma şaḳın bencileyin ḥāk-i **derinden** / Vird eyle du‘âsın demesünler ki nihânsın
 K27/38 Zâ‘irân-ı **der-i** iclâlûne bir bir diyesin / Cebr edüp ḥatıruña ey ibn-i filân hoş geldûñ
 K29/27 Eyyâm-ı devletünde o âlüfte şâd olur / Olsun mülâzim-i **der-i** cûd-ı mürüvvetûñ
 K31/4 Beñzer ḥarîş-i cevher olan kîmyâ-gere / Ol kim cenâb-ı ḥāk-i **deründen** ba‘îd olur
 K32/3 Be-ḥaḳḳ-ı ḥürmet-i ḥāk-i **derüñ** ḥudâvendâ / Ki dûr olanlara sermâye-i tebâhîdir
 K4/26 Faḥr-ı ‘âlem Muḥammed-i ‘Arabî / Ki **derinde** muḳîm-i cây-ı dilim
 K4/30 Bulah pâye-i ġulam-ı **derüñ** / Şehriyâr-ı cihân-serây-ı dilim

der-i devlet [3] devlet kapısı. <Kanar/2>

- K14/44 Kesb etmege envârını her şubḥ o serânuñ / Ḥürşîd **der-i devlete** nâşiye-sâdır
 K14/53 Menşûb-ı **der-i devlet** ü iclâlî olanlar / Ednâ nazar-ı luḡfî ile ehl-i ġinâdır
 K17/15 Baḥşîş-âmûz-ı kerem Ḥazret-i Şâlih Pâşâ / Ki **der-i devletidir** maḳsem-i erzâḳ-ı butûn

der-i devlet-me’âb [2] padişah kapısı, huzuru.

- K28/73 Geldi ḳul olmaġa **der-i devlet-me’âbuña** / Şâ‘ib-pesend bir ġazel-i nev-zemîn ile
 M12/I/1 Göñül bigânelerle âşinâdır yâ Resûla’l-lah / **Der-i devlet-me’âbuñdan** cudâdır yâ Resûla’l-lah

der ü dîvâr [4] kapı ve duvar. <Kanar/2>

- K35/16 Degil ḥâş oda güyâ kendidir ḳaşr-ı Zelîḥâ kim / **Der ü dîvârın** etmiş Yûsuf-istân ‘aks-i envârı
 G49/3 Etmez raḳîb-i dîve eşer âh-ı tişe kâr / Kâfir binâsıdır **der ü dîvârı** saḥt olur

2. yırtıcı, parçalayıcı. Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “ded” olması da muhtemeldir. Ded ü dâm, “vahşî ve evcil” anlamına gelir. Ancak “der” sözcüğüyle de bu bağlam sağlanmaktadır.

<Cûdî, Dihhudâ>

G372/7 Olma âgûş-nişîn-i **der** ü dām-ı erzāl / Dûş-ı rif atde bulun şahid-i maḳşûd gibi

3. dağ mağarası, mağara. <FZ, OTAL>

K12/36 **Der** ü deşt olsa girân-bâr-ı veḳâr u ḥilmi / Veremez zerre kadar ḥâkime temkîn-i cibâl

der- [3] -de, içinde. <KT> Tanıklarda “rızâ der-gerden, pây der-gil, lâne der-gül-geşt” gibi terkiplerini oluşturmuştur.

G164/1 Şüretde pây **der-gil** olan ḥalvetîlerüz / Ma‘ nide ‘arş-menzil olan ḥalvetîlerüz

G231/5 Tavḳ-ı rızâ **der-gerden**-i teslîmdür ey Nâ‘ilî / Efsûn-ı zülf-i yâr ile zencîr-i sevdânûñ gönül

G283/1 Dil yerin tâ-key muḡaylân-zâr-ı nâsût eylesün / Murḡ-ı ḳudsî lâne **der-gülgeşt**-i lâhût eylesün

der-âgûş [4]

1. kucaklama, sarma. <KT>

G89/3 Eylemiş bedri **der-âgûş** olup engüşt-nümâ / Mâh-ı nev hey‘et-i maḥsûs-ı giribânûndur

2. kucakta. <KT>

K12/51 Meylim evşâfuña ol mertebedir kim görürin / Şâhid-i medḥûnî ḥ‘âb içre **der-âgûş**-ı ḥayâl

der-âgûş etmek, der-âgûş eylemek [2] kucaklamak, sarmak. <KT>

G256/5 Güy-ı ḥürşîd-i cemâlin ki **der-âgûş eyler** / Gösterür mâh-ı neve tırrası çevgânı ucın

Kt13/2 Nâ‘ilî yârı nezâketle **der-âgûş edelüm** / Bu sitemler nedür ey şûḥ-ı cefâ-cü diyerek

der-âstîn [1] yen içinde, elbise kolu içinde. Tanıkta, “dest der-âstîn (eli yeninde)”

şeklinde bir ibare bulunmaktadır. Bu ibare ile oluşturulan deyimlerin bazıları şöyledir. “dest der-âst-i çîzî bûden (bir şeyi giymek, üzerine geçirmek), dest der-âstîn şikesten (elini yenine çekmek), dest der-âstîn kerden (bir işten el çektirme), dest der-âstîn keşîden (elini yen içinde gizlemek), dest der-âstîn bûden (hazır olmak), dest der-âstîn dâşten (hazırlıksız olmak). <Steingass, Dihhudâ> Tanıkta terkip olmak (bûden) fiiliyle kullanılmasına rağmen, “dest der-âstîn kerden (bir işten el çektirme, men’ etme)” deyiminin kastedildiği anlaşılmaktadır. Buna göre tanıkta, afiyet talep edenlerin etekleri kısa olduğu için, düşmanın eli de o eteğe yapışmaktan alıkonmaktadır.

G309/5 Olmazdı dest-i naḥvet-i a‘ dâ **der-âstîn** / Dāmân-ı ‘âfiyet-ṭalebân kûteh olmasa

der-bağal [7] kucağında, kucağına almış.

G139/1 Biz ki ḥumm-ı şarâb **der-bağalüz** / Zerre-i âfitâb **der-bağalüz**

G139/2 Ders-i ḥayretde rûḥ-ı Ḳays ileyüz / Ḥ‘âce-tâş-ı kitâb **der-bağalüz**

G139/3 Rezme Mirrîḥ ü bezme Nâḥîdüz / Tîḡ ber-kef rebâb **der-bağalüz**

G139/4 Zîr-i dalk-ı fenâda maḥz-ı şuhûd / Ser-be-zânû-yı ḥ‘âb **der-bağalüz**

G139/5 Cây edelden ruḥuñ süveydâda / Hâle-i mâh-tâb **der-bağalüz**

G139/6 ‘Âşîḳ-ı süz u tâbdur sîne / Şu‘le-i ıztırâb **der-bağalüz**

G139/7 Nā'iliḡaḡ r-ı baḡr-ı ma' nāda / Şadef-i dürr-i nāb **der-baḡalüz**

der-bān [1] kapıcı, kapıyı gözeten, muhafaza eden. <KT, KO, Cûdî, FZ>

K29/3 **Der-bāna** ver selām de ki Kethüdā Begüñ / Rû-māl-i ḡāk-i pāyine var mı icāzetüñ

der-bend [3]

1. dar geçit, boğaz; memleket sınırı. Sözcük, tan tanıktaki gibi “der-bend-i” şeklinde terkip oluşturduğu durumlarda “amacıyla, kasdıyla” anlamını kazanır. <KT, OTAL, Kanar/1>
Tanıkta hem kader geçidinde vergi toplandığından, hem de o verginin kader olduğu için toplandığından bahsedilmiştir.

M5/V/10 Ğamzeñ ki ede cihān-ı dilde / **Der-bend**-i ḡazāya bāc-ḡāḡi

2. deniz kenarında ticaret yeri olan şehir, liman şehri. <Kanar/2>

G195/1 Ğamzeñle gönül kişveri pür-şur u şer ancak / Maḡrūşa-i **der-bend**-i ḡazā vü ḡader olmayıcak

der-bendi [1] esaret, tutsaklık; ilgili ve alâkalı olma. “Der-bend” sözcüğü “esir, tutsak” anlamlarına da gelir. <Kanar/1> Aşağıdaki tanıkta dünyanın gelip geçiciliğine esir düşmenin ya da gelip geçici dünya ile fazla meşgul olmanın kötülüğünden bahsedilmiştir.

M1/IV/1 **Der-bendi**-i fenā ki şikest etdi maḡmilüñ / Dehlîz-i teng-ḡāne-i kûr oldı menzilüñ

derc [] sokma, dâhil etme, araya sıkıştırma; nakışlı kâğıt üzerine yazılan yazı.

<KT, LN, FZ>

derc eylemek [1] içine almak, toplamak, biriktirmek; kaydetmek, yazmak. <Kanar/2, ÖTS>

G332/2 Sırr-ı dehen ü ḡālūñi **derc eylemiş** üstād / Bir nokḡa ile nüḡḡa-i esrār-ı lebūñde

derd [51] keder, gam, kaygı, tasa; zahmet, eziyet, meşakkat; manevî hoşnutsuzluk.

<KT, KO, LN, OTAL>

K12/58 Nā-murādāne bir az **derdümi** taḡrîr edeyim / İstima'-ı suḡenim ḡab'uña vermezse kelāl

M1/III/1 Yā Rab merg olur ki ḡa'f-ı mizāc yok / Yā Rab ne **derd** olur ki herḡiz 'ilācı yok

M2/I/7 Bir lem'ası dünyāyı yaḡar ruḡḡat olursa / **Derdüñle** o āteş ki çıkar tenden ilāḡi

M2/II/10 Etdi eşeri cismimi pür-nāle-i şeb-gerd / Yā Rab ne 'aceb āteş imiş nā'ire-i **derd**

M2/III/1 Yā Rab şerer-i dāḡımı pür-süz eşer kı1 / Dāḡ-ı dili **derdüñle** hem-āḡuş-ı ciger kı1

M2/III/4 Dāmen be-kef-i bādiye-i **derdüñle** yā Rab / Şehrāh-ı ḡamuñ meslek-i bî-ḡavf u ḡaḡar kı1

M2/III/6 Cān vermez ise **derdüñ** ile yanmaḡa yā Rab / ḡün-ı dil-i efsürde-derünāni heder kı1

M2/III/7 Āteş-gede-i sīnem edüp bāḡçe-i **derd** / Her āḡımı ol ḡülşene bir sūnbül-i ter kı1

M2/V/9 Bî-ḡāḡātî-i sūziş-i **derdüñle** o günde / Şermende ḡoma Nā'ili-i zāruñi yā Rab

M3/V/1 Zaḡm-ı derūna merhem-i rāḡat erişmedi / Bimār-ı **derd**-i fırḡate şıḡḡat erişmedi

M4/I/3 Cān u dil el çeke peyvend-i ḡamuñdan heyḡāt / 'Işḡ bir zā'ıḡadır **derdüñ** āna ḡand-ı nebāt

- M5/III/5 Ol yolda fiğânı ehl-i **derdüñ** / Maẓmûn-ı terâne-i ceresdir
- M5/V/5 **Derdüñle** caḥîme dâğ ber-dildir / Seyyâḥ-ı cihân-ı ‘ışkuñ âhı
- M8/II/4 Edersün gerçi her **derde** ṭabîbüm bir devâ ammâ
- G2/1 Bîgâne-i maḥabbetüñ olmaz ğam-âşinâ / Ey dâğ-ı **derdin** eylemeyen merḥem-âşinâ
- G25/4 Raḥm eyle hezâr-ı dile ey nâmiye-i **derd** / Zi-i kâfes-i cismimi yer yer gül-i dâğ et
- G10/3 Nâ-şigîbâyî-i bülbül n’ola efzûn olsa / Söyledi **derdini** gûş-ı güle mestâne şabâ
- G29/3 Rukû‘ı eyler ebrûña kıyâmı kaddüñe ‘âşık / Olur tâ‘at-i ehl-i **derd** gâhî râst gâhî keç
- G41/3 ‘Âşıkun eder ancak pejmürde câm-ı râḥatın / Berķ-ı âhı ḥürmen-i **derd** ü belâ bilmez nedir
- G93/4 Zevķ-âşinâ-yı miḥnet-i Eyyûb edüp dili / Cân-ı şabûra ḥavşala-i **derd** ü dâğ ver
- G101/1 ‘Âşıkun **derdine** durmaz niğehün çâre bulur / Zaḥmına merhem olur merhemine yâre bulur
- G101/5 Nâ’îlünün dil-i pür-dâğına da luṭf etsün / ‘Âşıkun **derdine** durmaz niğehün çâre bulur
- G103/2 Merhem-i zaḥm-ı cân iken Hızr u Mesîḥe leblerün / Hoḳḳalarında ‘âşıkun **derdine** çâre bir midir
- G130/3 **Derdini** ğamzeden nihân ṭutmağā çâre var mıdır / Âteş-i germ-i ıztırâb ḥavşala-sûz-ı râzdur
- G135/6 **Derdüz** ki devâ şifte-i şîḥḥatimüzdür / ‘İşküz ki nihân-ḥâne-i sevdâda nihânuz
- G151/3 Mehcûr eden bizi biñ dürlü **derd** ile / Etmiş hezâr-pîşe-i dil kem-naşîbümüz
- G162/1 Dil-i zâruñ ki **derdin** sâkin-i beytü’l-ḥazen bilmez / Ne kanlar dökdüğün ol Yûsuf-ı pîrehen bilmez
- G174/1 Ḥikmet-i **derd** ki ‘ışkı ‘ilâc-ı dil eylemiş / Kâfûr-ı ḥüsni şu‘le-mizâ-ı dil eylemiş
- G206/5 Ümmîd-i naḳd-i cân ile sūdâ-ger-i kazâ / Etmiş metâ‘-ı **derdüñi** zîb-i dükân-ı merg
- G206/7 **Derdüñle** Nâ’îl gibi kan ağlasun gözüm / Sensüz geçerse bir demüm olsun zamân-ı merg
- G250/1 Naḳd-i cândur ‘âşıkı sūdâ-ger-i pür-süd eden / ‘İşkdur **derdüñ** dile sermâye-i bihbûd eden
- G251/2 Olmasun nabz-âşinâ-yı renc-i hicrânun Mesîḥ / **Derdüñ** âzâr-ı müdâvâ-yı ṭabîbân görmesün
- G277/3 O deñlü **derd** ü dâğ-ı miḥnete ey dil şabûr ol kim / Helâk-i nâ-şigîbâyî ola Eyyûb şerminden
- G326/4 Ol keh-rübâ-yı âteş-i **derdüz** ki bir şerer / Dûzaḥ-fürûz-ı sîne-i bî-kînedür bize
- G338/1 Dil yâre **derdin** etmiş feryâd söyleyince / Bir güne daḥi olmuş nâ-şâd söyleyince
- Ş3/5 Senün **derdüñle** bîmârum / Senün-çün ḥaste vü zârum

“Derd (درد)” sözcüğü eski yazıda “dürd (درد)” olarak da okunabilir. Nâilî, aşağıdaki tanıklarda sözcüğün her iki anlamını da çağrıştıracak bağlamlar oluşturmuştur.

- M5/VII/5 Şalduñ beni bister-i belâya / **Derd** oldu ṭabîb-i çâre-sâzım
- G14/5 Olur mezâķ-ı ḥaķîkatde Nâ’îl hem-reng / Ḥumâr-ı **derd**-i keder neşve-i ‘amîm-i ṭarab
- G41/1 Dilde ‘âşık merhem-i zaḥm-ı cefâ bilmez nedir / Gül-istân-ı **derd**-i ğam neşv ü nemâ bilmez nedir
- G41/4 Ḥasret-i la‘lünle mey nûş etse ḥün-ı **derd** olur / Mest-i ‘ışkuñ neşve-i câm-ı şafâ bilmez nedir
- G87/1 Mesîḥâ-sûz olan **derdüñ** etîbbâ ruh yazmışlar / Leb-i la‘lün nemek-pâş-ı il-i mecrûḥ yazmışlar
- G153/5 O ḥekîm-senc-i ḥayâtuz bu şifâ-ḥânede kim / **Derd**-i ‘ışkı revîş-âmûz-ı Mesîḥâ ederüz

derd çekmek [1] acı ve üzüntüden kurtulamamak. <YTS>

- G388/3 Bu tâb-ḥânede şîḥḥat-peẓîr-i kâm edicek / Ne **derdler çekerez** cân-ı nâ-tüvânümüzü

derd-i derûn [2] gönül kaygısı, gönül yarısı. <OTAL, Redhouse>

G91/4 Hâzâkat-i dile nabz-âşinâ tabîb gerek / 'Îlâc-ı **derd-i derûn** şîhhat-ı mezâk ister

G133/10 Nâle-i **derd-i derûn** bunda degül mâni' -i kurb / Bu şifâ-hâneye Eyyüb-ı şigîâ şıgmaz

derd-i dil [4] gönül tasası. <OTAL>

K14/79 Şekvâya da olmuş tütalim ruşsat-ı takrîr / **Derd-i dili** erbâb-ı dilûn rûh-gezâdır

K14/88 Vaşfuñ gibi yok **derd-i dilûn** gâyeti ammâ / Şekvâya maḥal kalmadı hengâm-ı du'âdır

G78/2 Hızr u Mesîḥi nabz-şinâsân-ı **derd-i dil** / Dârü's-şifâ-yı 'ışkda rencür yazdılar

G141/4 Gösterüp gûşe-i lutf-ı nighûn ağyâra / Çeşm-i maḥmûrına **derd-i dili** işrâbdayuz

derd-i ser [2] baş ağrısı, sıkıntı. <FZ, OTAL>

K18/3 'Îlâc-ı **derd-i ser** etsün dîv-i tabîb-i zamân / Bu demde var ise pür-tâb-ı ıztırâb olmuş

G31/1 Dest-bûs-ı yâra pâdâş olsa da peygâm-ı 'îd / **Derd-i serdir** 'âşıka hengâme-i eyyâm-ı 'îd

der-dest [1] elde, hazır. <Cûdî, OTAL>

K24/33 Ümmîd-i lutf u 'afv ile **der-dest**-i i' tizâr / Ma'rûz-ı ḥâk-i pâ-y-i sa'âdet vüfur olur

derd-ḥ'âh [1] dert isteyen, acı çekmeyi dileyen.

M3/II/3 Olduk ümîd-i vuşlat-ı yâr ile **derd-ḥ'âh** / Âhır bihişt-ı 'ışkı bize dûzaḥ etdi âh

derd-penâh [1] derdi muhafaza eden, dertli, sıkıntılı.

M4/VI/3 Neyledi saña dil-i **derd-penâhı** görsek / 'İşkdan özge nedir cürm ü günâhı görsek

derd-perver [1] acı çeken, dertlenen, üzgün. <OTAL, Steingass>

M1/I/8 Ey vâ-y birâder-i bâ-cân berâberim / Ey mâye-i ḥayât-ı dil-i **derd-perverim**

dergâh, dergeh [22]

1. kapı yeri, kapı önü || herkesin kendisine başvurduğu devlet büyüklerinin kapıları; saray.

<KT, KO, LN, OTAL>

K1/43 Şuğl-ı zamîm-i devlet-i deh-rûze ḥâşılıñ / **Dergâh**-ı kurbdan ayırur bed-fi'âl eder

K2/48 Sen ol muḥarreb-i **dergâhsın** ki pâye-i 'arş / 'Uluvv-ı şân u şerîfünle üstüvâr kalur

K6/7 Kemîne bendesi kemter gulâm-ı **dergehidir** / Serîr-i saltanatuñ ḥusrevân-ı zî-şânı

K9/32 Şimdi ḥod himmet evşaf-ı hümayûnuñ edüp / Ḥâk-i **dergâhuña** tab'ın güher-efşân etmiş

K11/19 Rûzgârından ki gâhî ağlayup **dergâhuña** / Ḥatır-ı erbâb-ı dil gibi mükedderdir gelen

K11/26 Gördi kim râh-ı gâzâda ḥidmet-i **dergâhuña** / Peyk-i tevfiḳ-i İlahî gibi yâverdir gelen

K12/24 Ḥâkimü's-şer' -i mü'eyyed ki eder **dergehine** / Sâkinân-ı ḥarem-i 'arş-ı İlahî rû-mâl

K14/89 Tâ devlet ü iḳbâlün için Ḥazret-i Ḥaḳkuñ / **Dergâhına** sükkân-ı felek dest-guşâdır

K16/23 Her biri ḥidmet-i **dergâhuña** ruşsat veremez / Tütalim olmuş o da bencileyin sude-cebîn

K16/33 Ḥâseli'l-lah ki bu 'irfân ile **dergâhuñdan** / Nâ'ili dūr ola gerdûn-ı cefâ-pişe yaḳîn

K16/34 Geldi yüz sürmege **dergâhuña** güstâḥâne / Berg-i ümmîd be-kef rûy-ı temennâ be-zemîn

K16/35 Ḥâk-sâr-ı kademün muḳbil-i **dergâhuñdır** / Elin al kalmasun ayaḳda perişân u ḡamîn

K21/5 Kalem ki ḥâdim-i ḥidmet-güzâr-ı **dergehidir** / O deñlü çâpûk ü cüst ol ḳadar şigîbâdır

K24/8 Maḥdûm-ı 'arş-pâye Bahâyî Efendi kim / **Dergâhı** büse-cây-ı Süleymân u mûr olur

- K29/4 **Dergāha** kim muḳarrer ola ruḫṣat-ı duḫūl / Dāmānna yüzün sür o şāhib-mürüvvetün
 K37/9 Ba' id olur kişi **dergāh**-ı zū'l-ğiyāşından / Hevā-yı nefesine teslīm ü inḳıyādı ḳadar
 M2/III/10 Dāmen-keş-i merg olsa da a' zā-yı vücūduñ / **Dergāh**-ı rızā ḳıl yine mihrāb-ı sücūduñ
 M12/I/5 Sözüñ maḳbūl-i **dergāh**-ı şamed dillerde evşāfuñ / Şefī'-i ḫalk u maḫbūb-ı Ḥudādır yā Resūla'l-lah
 G33/4 Cebīn-sūde-i **dergāhuñ** eyleme yā Rab / Der-i muḡān gibi bir bār-gāhdan nevmīd
 R7/2 فاخلع نعلك nüktesin 'ārif iseñ / **Dergāh**-ı Ḥudāda pāymāl olmayalum
 T3/4 Fuḳarā melce' i bir pīr idi dünyāda daḡi / Dār-ı 'uḳbāda maḳbūlī ola **dergāhuñ**

2. tekke, hankah, zaviye. <KT, Cûdî, LN, TASAVVUF TERİMLERİ>

- G297/1 **Dergāh**-ı Gülşenīye olanlar nihāde-rū / Gül gibi bir ḳadeḫle olurlar güşāde-rū
der-ḫ'āb [1] uykuda, uyumuş; aldırılmaz.
 G306/5 Her biri görür yine pes-i perdede kārın / Nergisleri baḡtım gibi **der-ḫ'āb** da olsa
der-ḫ'āb etmek [1] uyutmak.
 G260/1 **Der-ḫ'āb eden** o nergis-i fettānı sen misün / Ey bād-ı āh mirvaḫa-cunbānı sen misün
der-ḫ'āst [1] istek, dilek, rica. <OTAL, Kanar/1, Steingass>
 K1/49 **Der-ḫ'āst**-ı şefā' at ile tā suḫenverān / Vaşf-ı peyām-berān-ı bedī' ü'l-cemāl eder
derhem [1] karışık, çapraşık, dolaşık, daḡınık, karman çorman. <FZ, Kanar/1, Steingass>
 G79/4 Şaf şaf kemīn-i fitnede ceyş-i ḳazā gibi / Ḥancer be-kef sipāh-ı müjeñ **derhem** oldılar
 G79/4 Şaf şaf kemīn-i fitnede ceyş-i ḳazā gibi / Ḥancer be-kef sipāh-ı müjeñ **derhem** oldılar
der-ḳafā [2] arkada, hemen arkasında olan. <OTAL, Steingass>
 K4/7 Ḥüsñ ile ḡamze āşinā göreli / Düşmen-i tiḡ-i **der-ḳafā**-yı dilem
 G53/2 Yoḡ müjelerde türktāz ḡamzesi yeke-tāz-ı tāz / Bilmezüz ol sitem-gerüñ leşgeri **der-ḳafā** mıdır
der-kār [10]

1. malûm, aşikâr, bilinen, belli. <Cûdî, LN, OTAL, Redhouse>

- K24/23 **Der-kār** olursa cünbiş-i dāmān-ı himmetün / Mir'āt-ı dehrden eşer-i gerd dūr olur
 G73/5 **Der-kār** olur telāṭum-ı deryā-yı iştıyāk / Bir mevce o cebhe-i berrāḳdan ḳopar
 G307/2 Terk ehli o dildür ki ola süzeni **der-kār** / Ser-rişte-i tecrīdi Mesīḫāda bulunsa
 G27/3 Murḡ-ı dile āsāyişi bir dām-ı belādır / Mādām ki **der-kār** ola şayyād-ı maḫabbet
 G86/5 Bāzār-ı feyz-i nāmiye **der-kār** Nā' ilī / Enhār ile şükûfelerün iḡtilāṭı var
 G97/4 Çīn-i ebrū gösterir mi ḡamze **der-kār** olduğın / Bir ḳazādır yoksa bir tīrdir kemānın kim bilür
 G253/3 Dilde āşüfteḡi-i zülfüñ olmasa **der-kār** / Vaḳf olur bādiye-i maḫşere ḡavḡā-yı cünün

3. istek, talep, arzu. <Steingass>

- G12/3 N'eylersin bü'l-heves-i 'ışḳ olunca **der-kār** / Nigeh-i çeşm-i emel güşe-i ebrū-yı ṭaleb

G260/3 **Der-kār** iken cemālini hıfza o turralar / Ol gencün ejder-i şerer-efşânı sen misün

4. yırtma, yırtma eylemini gerçekleştirme.

der-kār etmek [1] yırtmak. “Der” sözcüğü, Farsça “deriden” mastarında emirdir. “Yırtıcı” anlamında “şaff-der, perde-der” gibi sözcüklerde kullanılır. <KO>

G257/4 **Etse** çeşmi ğazab-ı zehre-şikāfın **der-kār** / Dil-i Mirrîhe tayar hancer-i müjgâni ucın

derk [4]

1. anlama, kavrama, idrak, akıl erdirme. <KT, KO, Ahterî, OTAL>

K3/67 Açıldı bâb-ı ziyâfet-serây-ı ğaybü’l-ğayb / Ki pâ-şikestedür idrāk **derki** bâbında

K7/55 Bu râzı **derkde** kem-mâyedür hured yâ Rab / Kef-i kifâyet-i ‘ilmündedir bu gence kilîd

M6/III/2 Vehm olur **derkünde** ‘âciz ‘aql olur hayret-güzîn / Şârî’-i ferd ü ahdēsün yâ ilahe’l-‘âlemîn

2. en aşağı kat, dip. <KO, Cûdî, OTAL>

K28/37 Da’ vâ-yı irtifâ’ da **derk**-i harâbinuñ / Burc-ı pesîni kal’ a-i gevher-nigîn ile

der-kef [1] elde, elde tutulan.

G21/3 Bir mâh-ı âfitâb-cebîn mübtelâsiyuz / Her şeb piyâle **der-kef** ü her şubh-ğâh mest

der-kemîn [1] pusuda, pususu bekleyen. <OTAL>

K28/74 Çeşmün cihânı kırmada şemşîr-i kîn ile / Mağrûr iki şaff-ı sipeh **der-kemîn** ile

der-nikâb [1] örtü altında, örtülmüş, gizlenmiş.

K18/10 O dem ki zâ’il olup hüsni müste‘âr-ı bahâr / Cemâl-i pîre-zen-i dehr **der-nikâb** olmuş

derrâk [1] idraki çok, anlayışlı, çabuk anlayan. <KT, Ahterî, OTAL>

K21/15 O hoş-nüvîs-i suhen-ver ki tab’-ı **derrâki** / Dağâyık-ı haţ u inşâda ‘âlem-ârâdır

derrende [] yırtıcı, yırtan. <KT, LN>

derrendelik etmek [1] yırtıcılık sergilemek, vahşilik etmek.

K27/31 Gâh **derrendelik et** gâh künâmuñda buluñ / Halk-ı ‘âlem desün ey şîr-i jeyân hoş geldün

der-riqâb [1] üzengide, üzengi üstünde (bkz. pây der-riqâb).

K3/14 Ne deñlü cünbiş olur raşş-ı tünd-i iqbâlün / Bir iki gün haşr pây **der-rikâbında**

ders [5] bir öğrenilmek üzere okunan şey || öğretme, telkin. <KT, LN>

K24/18 Bir kerre meclisünde alan **ders**-i hāmūşı / Risto-yı kâr-dân u Felâtun-şu’ûr olur

G139/2 **Ders**-i hayretde rûh-ı Kays ileyüz / H’âce-tâş-ı kitâb der-beğalüz

G162/6 Bakup ol hâle şorma Nâ’ilîden nâfenün hâlin / Bu **ders**-i hayret-efzâyı ciger-hûn olmayan bilmez

G164/5 Alduğ sebağ edîb-i debistân-ı ‘ışkdan / **Ders**-i fenâda kâmil olan halvetîlerüz

G282/2 Pîr-i nâ-bâlig degül ey h’âce tıfl-ı bâligüz / **Dersimüz** şugl-ı fenâdur mekteb-i idrâkden

ders-âmüz [1] ders öğrenen. Mazmunlar ve İzahı, sözcüğün geçtiği beyti

alıntılanmış ve sözcüğe “dest-âmüz” biçimiyle yer vermiştir. “Dest-âmüz”, “el öğretilmiş, ele

alışmış, evcil” anlamına gelir. Tanıkta sözcük, kuşa nispetle kullanıldığı için “dest-âmûz” biçimi daha doğrudur. Onay, beyti şu şekilde açıklar. “Gönlüm elden yem yemeye vesaireye alıştırılmış, uçtuğu yere yine konan ayağı ile bağlı şaşkın bir kuş gibidir. Uçamaz, kaçamaz, baş ucundan ayrılmaz, bahçelerde dolaşmayı bilmez.” <KO, Redhouse, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 157>

G162/4 Gönlül kim rişte-ber-pâ murğ-ı **ders-âmûz**-ı hayretdür / Ser-i zülfinden ayrılmaz temâşâ-yı çemen bilmez

ders-gâh [1] okul. <Kanar/1>

K34/14 Râst-kirdâr-ı kader-fermâ-yı ‘âlem kim olur / ‘Aql-ı kül hayret-nümâ-yı **ders-gâh**-ı hikmeti

der-‘uhde [1] üstüne alma, yüklenme. <OTAL>

K22/13 **Der-‘uhde**-i ‘inâyetün oldı hâlâş olup /Emvâl-i bî-hisâb-ı hâzâ’in kûsûrdan

derûn [31] iç, iç taraf, dâhil||kalp, gönül; gönül âlemi. <KT, KO, Cûdî,

TASAVVUF TERİMLERİ>

K1/37 Luṭf-ı hevâ-yı ‘âlem-i himmet **derûnını** / Ehl-i dilûn riyâz-ı bihişt-i ‘tidâl eder

K7/25 Bu yolda tiğ-i rızâ ile çâk çâk olanuñ / **Derûn**-ı lâle gibi dâğ-dâridir hûrşîd

K17/5 Ṭab‘uma verdi terakķî eşer-i ‘âṭifetün / Hâşıl etdüm şeref-i medhûn ile şevķ-i **derûn**

K17/17 Râyiz-i hınk-ı sa‘âdet ki sipihr-i dūna / Resm-i na‘l-i süm-i yekrânı olur dâğ-i **derûn**

K26/13 Żamîr-i pâki bir âyîne-i şâf u mücellâdır / **Derûnında** hemîşe nûr-ı isti‘dâd muzmerdir

K35/12 Dil-ârâmuñ dil-i Behrâma mihrinden müeşşirdir / **Derûn**-ı hâzret-i hûnkâra hûsn-i hulk u eṭvârı

M1/V/1 Şalduñ **derûna** tâb-ı harâret firâķ ile / Yaķduñ cihâm nâ‘ire-i iştîyâķ ile

M2/IV/10 Âteşlere yaķ âh ederek cism-i zebûnuñ / Maḥşer-geh-i dâğ eyle süveydâ-yı **derûnuñ**

M3/V/1 Zaḥm-ı **derûna** merhem-i râḥat erişmedi / Bîmâr-ı derd-i firķate şîḫḫat erişmedi

M3/V/3 Yer yer uyandı ḥâne-i dilde çerâğ-ı ye’s / Etdi **derûnı** âteş-i ğam dâğ dâğ-ı ye’s

G39/1 Dil-dâdeyüz o şûḫa ki ‘âşîķ-firîbdir / Berķ-ı cemâli dâğ-ı **derûn**-ı şîğîbdir

G91/4 Hâzâķat-i dile nabz-âşinâ ṭabîb gerek / ‘Îlâc-ı derd-i **derûn** şîḫḫat-ı mezâķ ister

G95/3 Olsa eşer-i hûn n’ola dâmân-ı müjeñde / Âlûde-i hûn-âbe-i şad dâğ-ı **derûndur**

G104/5 Piyâle tûtmağa yok elde Nâ‘ilî kudret / Elimde ra‘şe **derûnumda** ızṭıtâbım var

G122/2 Sen ey sirişķ-i dîde hemân kâr-ı ḥaşrı gör / Bünyâd-ı çarḫa âteş-i âh-ı **derûn** yeter

G133/10 Nâle-i derd-i **derûn** bunda degül mâni‘-i kurb / Bu şifâ-ḥâneye Eyyûb-ı şîğîâ şîğmaz

G205/5 Bilmez ol mertebe mâhiyyet-i eşyâyı kader / Ol kadar vâķıf-ı esrâr-ı **derûndur** çeşmün

G292/2 Ne naķş ḫikmet-i icâdı ‘ârifün çıkarur / **Derûn**-ı perde-i dilden nukûş-ı sevdâsın

G318/5 Dâğ-ı **derûn**-ı bûlbûl olur Nâ‘ilî gönül / Gird-i dehân-ı ğoncede Bûḥâle olsa da

G319/3 Nigâh-ı şûḫın ey cân maḥrem-i râz-ı **derûn** etme / O fettân-ı cihân câsûs-ı dildür miḥmân şanma

G329/1 Çâkdür tiğ-i nigâhuñla **derûn**-ı fitne / Ğamzeñe lâzimedür rizizş-i hûn-ı fitne

G342/4 Âteş düşer **derûnına** bûlbûl gibi dilûn / Gelse ruḫuñla ger gül-i sırâb bir yere

G348/4 ‘Âşîķuñ dūd-ı **derûnından** yanar hemvâre çarḫ / Nâle-i dil-sûz u âh-ı cân-ğüdâz etmezse de

- G349/4 Tesliyet-yâb-ı harâbîdür **derûnî** ‘âşıkun / Bakma âzâr-ı hırâş-ı hâtır-ı vîrânına
 G353/4 Müjeñ hâlîde nemek-pâş-ı hânde câna lebûn / **Derûn** leb-â-leb-i zaḥm-ı ciger rûfû tâze
 G373/4 O tıfl-ı nev-hevesi kâm-düşmen etmiş eden / **Derûn-ı** ‘âşıkı cây-ı qarâr-ı nâ-kâmî
 G382/2 Bakdukça olur şu‘le-feşân dūd-ı **derûnum** / Hâl-i siyeh-i ‘ârız-ı hoy-rizûne Şuhfî
 K10/1 Hâiln görince şekl-i süveydâda dil-berûn / Âh-ı **derûmî** micmere-süz oldı ‘anberûn
 T5/8 Quruldı ḥaymeler sermâda ol şahrâya reng-â-reng / K’eder naḡş-ı **derûmî** nev-bahârûn luṭfını izhâr

derûn-ı tîre [2] içi karanlık; kötü niyetli.

- G18/1 **Derûn-ı tîre**-i zühhâd pür-jeng-i sivâdur hep / ‘Acep âyînelerdir cilve-ger rûy-ı riyâdur hep
 G149/1 Mey olmadukça dile pertev-i şafâ düşmez / **Derûn-ı tîreye** her câmdan ziyâ düşmez

derûn-ı hırâş [1] kalbi tahriş olmuş, incitilmiş. Sözcük, “bir kimseyi incitme, bir kimseye eziyet verme” anlamına gelen “derûn hırâşiden” fiilinden türemiştir. <Dihhudâ>

- G285/5 Nâhûn-i ḡam revâ mîdur böyle **derûn-ı hırâş** iken / Meclis-i meyde muṭribâ gûşına sâz degmesün

derûn-şâd [1] kalbi sevinçli, mutlu, hoşnut, memnun.

- M7/V/2 Bu ma‘nâdan **derûn-şâdam** ki bir dem etmeyüp te ‘hîr / Edüp ser-tîz ü bürrân tîşe-i âzârı bî-taḡşîr

dervîş [4]

1. fakir ve muhtaç adam, yoksul, dilenci. <KT, OTDTS>

- M1/II/2 **Dervîş** idûn ki ḥusrev-i mülk-i kemâl idûn / Sultân idûn ki ârzû-yı taḡt u tâcı yok
 G88/7 Ğavḡa-yı salṭanat bu serây-ı sipencde / Ey Nâ ‘ilî selâmet-i **dervîşi** gösterür
 G165/4 **Dervîş**-i bî-nevâ-yı nemed-pûş u sîne-şâf / Ebr-i siyehde çarḡ-ı fenâ âfitâbiyuz

2. tarikatlardan birinin şeyhine intisap ederek hankahda hizmet, çile ve riyazetle uğraşan ve dünyevî hayata itibar etmeyen kimse; tarikat mensupları nefislerini kırmak için ellerindekilerden vazgeçip fakir bir görünüm sergilerlerdi. <KT, Seccadî/2, OTDTS>

- K25/15 Olmuş ten-i bârîkûne bir dalḡ-ı siyeh bâr / **Dervîş**-i semâ‘î gibi dâmen-be miyânsın

deryâ [22] deniz (bkz. baḡr). <KT, KO, LN>

- K12/15 Şu gibi aḡdî cihân ḡalkı temâşâ-gehine / Etdi **deryâyı** Sikender gibi gûyâ seyyâl
 K14/56 **Deryâ**-yı firâvân-şâdef-i dâniş ü idrâk / Şandûḡ-ı lebâleb-güher-i ‘aḡl ü zekâdur
 K15/27 Pür-gevher eder sâhil-i dâmân-ı recâyı / Keff-i keremûn mevce-i **deryâ** mı degildir
 K16/10 Baḡr-ı iḡsânı gelüp cûşa güher-pâş olıcak / Mevc-i **deryâ** kefi cûdıyla olunmaz teybîn
 K17/23 Kef-i dūr-pâşını gördükçe olur hacletden / Mevc-i **deryâ** gibi seyyâl künûz-ı maḡzûn
 K17/24 Kaṭre-pâş olsa eger ebr-i kefi **deryâya** / Şıḡmaya dâmen-i emvâcına dürr-i meknûn
 K18/7 Tenûr-ı nâre dönüp tâb-ı mihrdan **deryâ** / Fezâ-yı baḡrda murḡâniyân kebâb olmuş
 K18/9 Bu dem ki kaḡt-ı nemâ ‘âmdır degil **deryâ** / Ki âb-ı çeşme-i hûr maḡv-ı iltihâb olmuş
 K21/6 Ki bâd gibi geçer tût ki zîr-i pâyında / Sutûr-ı şafḡa degil mevc-ḡîz-i **deryâdur**
 K22/3 **Deryâ**-yı kîr-güne-i şebde ‘adîm olur / Fülk-i felek telâṭum-ı emvâc-ı nûrdan
 K34/18 Şunmasun gird-âb-ı baḡr-ı bî-girân-ı luṭfına / Seyr edenler sîne-i **deryâda** dâḡ-ı ḡayreti

- K35/1 Leb-i **deryâda** seyrân eyle vâlâ-kaşr-ı hunkârı / Ki olmuş ‘aql-ı kül hayrân-ı isti‘dâd-ı mi‘mârı
- K35/3 Bu kaşruñ müjde-i vaz‘-ı esâsıdır eger olsa / Öñinden haşre dek **deryâ** gibi mevc-i güher cârî
- M5/VI/5 Leb-teşne-dilân-ı ‘ışka gâhî / **Deryâları** hem serâb edersün
- G13/1 Kâküllerüñ ki çin-i cebîn üzre buldı tâb / Gösterdi cezr ü meddini **deryâ-yı** ıztırâb
- G20/4 Kâddin ham eyleyüp kômamış hiç benefşede / **Deryâ-yı** mevc-ñiz-i çemende şinâh tâb
- G73/5 Der-kâr olur telâtum-ı **deryâ-yı** iştîyâk / Bir mevce o cebhe-i berrâkdan kıpar
- G190/2 Ka‘r-ı **deryâ** degül eylerdi yerin taht-ı şerâ / Gevherin balsa nihân etmege bir çâre şâdef
- G253/4 ‘Âşıkun ruhşat- kem-nefha-i âhından olur / Ebr-i tûfân-ı hîred mevce-i **deryâ-yı** cünün
- G307/4 Nûhî ede raht-efgen-i cân mevce-i hüsnüñ / Fülk-i dili ‘ışkuñ gibi **deryâda** bulunsa
- G378/1 Giryê kim **deryâ-yı** tûfân-pîşedür her kıptresi / Mevc-ñiz oldukça âteş-rîşedür her kıptresi
- [tas.] varlık; insan-ı kâmil. <TASAVVUF TERİMLERİ>

G282/4 İştîlâh-ı vahdet ü keşretde **deryâ** kıptredür / Kıptre **deryâ-yı** süveydâdur şeb-i idrâkden

deryâ-nevâl [2] bahşışi deniz kadar çok olan, deniz gibi cömert (bkz. yem-nevâl).

<OTAL, Steingass>

- G386/7 Pür olsun dâmen-i h‘âhiş kefi **deryâ-nevâlinde** / Nişâr olsun nice gencîñe-i meknûz-ı sultânî
- T1/2 **Deryâ-nevâl** ü kân-ı hân reşk-i şâdef maşûd-ı kân / kim oldu şulbinden ‘ayân bir gevher-i ‘âlem-behâ
- deryûze** []

1. dilencilik, kapı kapı dolaşıp sadaka toplama (bkz. cerr, su‘âl). <KT, Cûdî, LN, FZ, TASAVVUF TERİMLERİ>

deryûzeye gitmek [3] dilenmeye çıkmak, kapı kapı gezerek dilenmek.

G217/6 Gıtdûñ harem-i küyını **deryûzeye** ey dil / Sen de haber-i Nâ‘ilî-i zârda kaldun

2. yalvarma, yalvararak isteme. <Steingass>

K13/46 Hengâm-ı du‘â geldi tamâm oldu kıptide / Erdi dem-i **deryûze**-i tevfiğ Hudâdan

3. dilenci, yoksul, fakir. <Kanar/1, Dihhudâ>

K4/29 Edeli güm nişâb-ı midhatini / Dest-i **deryûze**-i ‘atâ-yı dilim

dest [107] el (bkz. yed, el). <KT, KO, LN>

K1/20 Maqrûn edüp nevâziş-i **dest**-i şefâ‘ate / Dârü‘l-emân-ı şefkati âsûde-hâl eder

K2/45 O dem ki **dest**-i şefâ‘atde ol garîblerüñ / Sevâd nâmesi mevķûf-ı i‘tizâr kıalur

K4/29 Edeli güm nişâb-ı midhatini / **Dest**-i deryûze-i ‘atâ-yı dilem

K4/47 Haşre dek dâmen-i şefâ‘atüne / **Dest**-i küstâhî-i recâ-yı dilem

K5/6 Pîr-i endîşe kefi **destime** yâ şundı kıalem / Ya Şu‘ayb oldu ‘aşâ-dâd-ı kefi Mûsâyî

K6/28 Kemîne bâzû-yı **dest**-i kemân-ı terkeşidir / Nigâh-ı gamzesinüñ kuvvet-i Nerîmânî

K7/10 Düşürdi **destine** dallâl-ı çarķ-ı bed-güherüñ / Metâ‘-ı himmetimi imtinâ‘-ı bey‘-i Yezîd

K8/15 Olur kemân-ı Tehemten-i kebâde **destinde** / Sürünce düşmene ol eşheb-i sebûk-tâzı

K11/23 **Dest**-i ta‘zîminde bir vefķ-i rızâ elçisinüñ / İ‘tizâr-ı şulķ içün tûmâr-ı maķzardır gelen

- K12/62 Dâmen-i 'işmet-i Yûsuf gibi çâk etdi yaşam / **Dest**-i bî-dâd-ı Zelîhâ-yı sipihr-i muhtâl
- K13/38 Dallâl-ı sipihrün ola **destinde** muhaqqar / Ol kân-ı suhen gevheri hâk-i kefi pâdan
- K13/42 Var **dest**-i zühüründe nice hüccet-i mahfî / İşbât-ı kemâl etmege rûh-ı kudemâdan
- K14/63 Her nâzım-ı hoş-gû ki alur **destine** hâme / Elbet de gelen hâtıra vaşf-ı küremâdır
- K15/28 Nûr-efgen olur leyle-i muzlimde sevâd / **Destünde** o hâme yed-i beyzâ mı degildir
- K15/31 Pür-jeng-i kelâl olsa da âyine-i tab' ı / **Destinde** kalem tûti-i gûyâ mı degildir
- K15/39 Söz gâyete erdi açalım **dest**-i du' ây / Rûhü'l-kudûs âmine müheyyâ mı degildir
- K15/40 İkbâli için **dest**-i temennâ-yı halâyık / Berdâste-i 'arş-ı mu' allâ mı degildir
- K16/18 **Dest**-i hayyât-ı felek haq bu ki pîrâmenine / Eylemiş perde-i dîbâsını şubhuñ bâlîn
- K17/26 Pür eder neşr-i şemîm-i kerem ü hulkından / Ceyb-i kühsâr gibi dâmen ü **destin** hâmûn
- K17/29 Nice taqlîd olunur cûduña kim 'âcizdir / Şarf-ı yek-rûze-i **dest**-i keremünden Kârûn
- K17/61 Tarh-ı nev-kârî-i ma' nâ ile kim **dest**-i hâyâl / Târ u pûd ı haq-ı şî' rimde olur nakş-nümûn
- K19/7 Düş-ı pākūnde görüp hil' at-ı şahensâhı / **Dest** ü dāmānına yüz sürdiler erbâb-ı düvel
- K19/17 Âsafâ eylememiş sikke-tirâz-ı fıtrat / Nakd-i tedbirüni tamgâ-zede-i **dest**-i dağal
- K19/28 Savletün mâni'-i şûr olmasa kalmışdı tamâm / **Dest**-i bîdâd-ı erâzilde memâlik muhtel
- K20/15 Ey mîr-i meclis-i küremâ kim şadef-mişâl / Şaçmakda **dest**-i mekrümetün hâke gevheri
- K22/18 Yazdukça vaşf-ı zâtuñ **dest**-i hayâlde / Pür-tâb olur zebân-ı kalem şem'-i Tûrdan
- K22/24 Olmazdı nuṭka tākātım endîşe bir nefes / Dāmānın alsa **dest**-i dil-i nâ-şabûrdan
- K22/36 Gencîne-i kemâldir ehl-i dilün ne gam / Dāmān u **desti** olsa tehî zerr ü zûrdan
- K24/14 Verse cevâhire 'adem-i râğbeti kesâd / Elmâs rûy-ı **dest**-i metâ'-ı bilûr olur
- K26/33 Kalemdür mahv eden âşârın ol sihrün ki **destinde** / Kelîm-i tab' imuñ âteş-feşân gûyâ bir ejderdir
- K26/36 Kemân-ı saht-ı **dest**-i kudrete tîr-i dû-peygândır / ser-i **dest**-i hayâle bü'l-' aceb ser-tîz hancerdır
- K28/52 **Dest**-i nesîm tûruların mû-be-mû çözüp / Ervâhı kim ziyâfet eder müşk-i Çîn ile
- K29/18 **Dest**-i keremde olsa da mümkün mi inşirâf / Bahşâyış-ı hîzâne-i lutfu 'inâyetün
- K31/9 Levh-i suṭurî reşg-i çemen-zâr-ı huld olup / **Destinde** çüb-ı hûşk kalem-i müşk-i bîd olur
- K32/6 Benim o hırka be-düş-ı fenâ ki **destimde** / Bir iki pâre-i nân ni' met-i ilahîdir
- K33/9 Şâh-ı âmâle kalem urmasa **dest**-i cûd / Meyve-i devhâ-i ikbâli olur mıydı nefîs
- K34/10 Bir daḡı olmaz mı sâkî **destine** sâgar alup / Şâhidân-ı meclisün âyine-dâr-ı tal' atı
- M1/V/5 **Dest**-i gelû-feşâr-ı eccl aldı dâmenün / Şol haste gibi kim ola renc-i hunâk ile
- M2/I/9 Hâşâ ki bu vâdîde cudâ eyleye mihrün / **Dest**-i dil-i lutfuñ gibi dâmendden ilâhî
- M3/III/2 **Dest**-i taleb erişmedi dāmān-ı vahdete / Düşdük bu ıztırâb ile vâdî-i hayrete
- M3/IV/3 Yâ Rab n' olur bu yolda irâdet-pezîr-i 'ışk / Ermez mi **dest**-i sâlike dāmān-ı pîr-i 'ışk
- G32/2 Zühür-ı neşve-i la' lûnle **dest**-i 'aşıkda / Mey-neşât ile lebrîz olur ayağ-ı ümîd
- G40/2 **Destine** âyine-i cām alsa gâhî rûyine / Tûrrasın âşüfte çeşm-i 'aşık-ı mümtâz eder
- G42/5 Şâhîr dedigin Nâ 'iliyâ tab' uña her bâr / **Destünde** olan hâme-i mu' ciz-fen içündür
- G49/2 Aldanma reng-i rûyuña ey hām-ı **dest**-i âz / Nahl-i hadîka-i emelün bârî saht olur
- G65/6 Ey şahne-kâr-ı perhîz ol fark-ı zühde mey-rîz / **Destün** Bâyezîdün cām-ı şarâb göster

- G67/3 Göster felege pençe-i hürşidde mâhı / Sâkî yine **destüfideki** cām-ı teri tıldur
- G68/2 Şunulsa **destine** miftāh-ı cennet bir nefes sensiz / Karār etmek muhaşşal bu dil-i nā-kām müşkildir
- G81/2 Pāre pāre sīneler kaṭ'ī delīlündür deseñ / Ālet-i **dest-i** kaẓā şemşir-i müjgānım mıdır
- G96/5 Nā 'ilī zemzeme-i nāy-ı kalem **destüfide** / Çāşnī-senc-i mezāyā-yı ṭabī' at görünür
- G106/1 Mir 'āt-ı cāna ba bu dil-i mübtelāyı gör / Āyine şundi **destine** şāhuñ gedāyı gör
- G106/6 Pāmāl iken rūbūdesidir güy-ı āfitāb / Çevgān-ı **dest-i** fitne o zülf-i dūtāyı gör
- G116/1 Pādīşchān-ı hüsn kim nāza şebāt verdiler / **Dest-i** zuhūr-ı fitneye tāze berāt verdiler
- G124/3 Tehī-dest-i ṭaleb kām-āver olmaz mäh-ı Ken' āna / Züleyhānuñ çū dest-āvizi çāk-i dāmen olmuşdur
- G128/3 Hem yaķar dūnyāyı ğamzeñ 'işvesinden hem yine / **Dest-i** pür-şürında şad dāmān-ı şekvā gösterür
- G132/5 Ol rind Nā 'ilī k'ola hem-reng-i küfr-i dīn / Zūnnār ü sübhā lāzime-i **dest** ü dūş olur
- G135/7 **Destüfide** dağal mühreyüz ey çarḥ-ı müşa'biz / Her laḥẓada biñ çeşm-i temāşāda nihānuz
- G143/5 Vaķf-ı kurbān-geh-i 'ışķ idi gönül bilmez iken / **Dest-i** kaşşāb-ı eccl kabẓa-ı şātūr henüz
- G143/6 Pāymāl-i sipēh-i ḥaṭṭuñ idi kişver-i cān / Vermedin **dest-i** kaẓā fitneye menşūr henüz
- G144/6 Andan degül mi hep şeb-i hecre bu imtidād / **Dest-i** şabāh-ı vuşlat u dāmān-ı baḥtımız
- G162/2 O gül-ruhsār naḥl-i tāzedür güلزār-ı 'ālemde / Henüz āzār-ı **dest-i** bağbān u ḥarken bilmez
- G169/4 **Dest-i** istiğnāya her müjgānı bir ḥancer verür / Şulḥ-düşmen bir siyeh-mest-i 'itābuñ mestiyüz
- G177/3 Revāc-gāh-ı vişālünde tuḥfe-i dil ü cān / Metā'-ı kes-meḥār-ı rüy-ı **dest** olup kalmış
- G178/4 Yapışmış dāmen-i tevfiķa dil **dest-i** irādetle / felekden etmemiş bir kerre istimdād ayak başmış
- G227/4 **Dest-i** keremde olsa da mümkün mi inşirāf / Baḥşāyış-ı hıẓāne-i luṭf u 'ināyetüñ
- G231/2 Ne cur'ası hūn-ı ciger sākisi **dest-i** ğamzedür / Ḥayrān-ı keyt ü kārıdur bir özge şāhbānuñ gönül
- G249/5 'Āşıkuñ pençe-i bī-dād-ı maḥabbet gitmez / **Dest-i** cellād-ı nigāhuñ gibi dāmānuñdan
- G251/1 Ol zeķan āzār-ı **dest-i** zülf-i piçān görmesün / Güy-ı mihr-i ṭal'atuñ āīb-i çevgān görmesün
- G251/5 Ser-girān olsun ķo çeşmüñ ķudsiyān-ı 'arşa tā / Her müjeñ **destinde** bir şemşir-i bürrān görmesün
- G256/6 Gözedüp ḥātır-ı mecrūḥ-ı dil-i zārı o şūḥ / **Dest-i** luṭfıyla tutar zülf-i perīşānı ucın
- G269/3 Cām-ı meyi bir dīde-i hūn-bāra deĝiş kim / **Destüfide** ķadeḥ taşt-ı Siyāvūş görünsün
- G291/3 'Aķl-ı Mecnūnı çeküp **dest-i** kaẓā zencire / Şiken-i ṭurra-i Leylāda ķomış nirengin
- G297/4 Bay u gedāsın Edrinenüñ eylemiş temām / Dāmān-ı pīr ü **dest-i** irādet fütāde-rū
- G304/2 Dil-i āĝyāra ķorsun **dest-i** pākūñle fitil-i dağ / Bu gūne vāz'-ı ķānūn-ı cefāyı iḥtiyār etme
- G309/5 Olmazdı **dest-i** naḥvet-i a' dā der-āstīn / Dāmān-ı 'āfiyet-ṭalebān kütēh olmasa
- G323/3 Çek nāvegüñ ey **dest-i** ciger-gāv-ı teĝāfūl / Al cānumı zaḥmumdaki peykāna ṭoķunma
- G324/5 Biz Nā 'iliyā dest-güşā-yı ğam-ı yāruz / Yok naķd-i şafā **dest-i** dil-i sāḥilümüzde
- G331/2 Rūze-dārān-ı ğama neşve-i la' lūñ vermez / **Dest-i** sākide ķadeḥ cām-ı meh-i 'id olsa
- G335/3 Piç ü tāb-ı **dest-i** cevruñden görüp feryādumuz / Baḥt-ı serkeş dil-nevāzāne niyāz eyler bize
- G359/2 Reşķā ki dāmen-i meh-i Ken' ān-ı 'işmetin / Merdān-ı 'ışķ **dest-i** Züleyhāya vermedi
- G359/4 Rūzi-resāna ḥamd ki dil ceyb ü dāmenin / **Dest-i** gulū-feşār-ı aḥessāya vermedi
- G359/6 Naķd-i murādumuz şeref-i sikke-i kabūl / Zīr-i benān-ı **dest-i** eşirrāya vermedi
- G374/2 Şarābı nūş edüp āheste dōksek cur'asın ḥāke / Ķadeḥ **destüfide** şūfī sübhā-i şad-dāne olmaz mı

G377/2 Ālet-i **dest**-i ciger-gāvān-ı ğamdur bāde kim / Beyza-ı cevher-nümā-yı tîşedür her kaṭresi
 Aşağıdaki tanıklarda “dest” ile “girībān (yaka)” sözcüklerinin birlikte kullanıldığı
 görülmektedir. Bu iki sözcüğün birlikteliği, eli yakasında olmak, yapışmak, azarlayıp
 tartaklamak anlamlarına vücut vermektedir. Bu bağlamın, Farsça’da, yukarıda verilen
 anlamları karşılayan “dest be-girībān bürden”, “dest be-girībān būden” deyimlerinden
 kaynaklandığını belirtmekte fayda vardır. <Kantar/1>

K9/6 Dāmenin pençe-i cellād-ı celālünde bulur / **Dest**-i bî-dādın o kim vaḳf-ı girībān etmiş

K13/28 ‘Ahdinde girībān-ı felek gibi olur çāk / Cebbārlaruñ dāmeni **dest**-i zu‘ afādan

G346/2 Qā’ilüz keşmekeş-i şahne-i bîdāduna dil / **Dest**-i āzār ile şad-pāre girībān ise de

G383/1 **Dest**-i nigh-i yār ki dāmānumı tūtdı / Ser-pençe-i bîdād girībānumı tūtdı

G385/4 **Dest**-i müjgān-ı tazallum düşmen-i çālākinüñ / Göz yumup açınca dāmān u girībāndur yeri

dest-be-dest [1] el ele. <FZ>

G24/4 Hased ol ‘āşık kim sen büt-i nāzende ile / Ede gül-geşt-i hıyābān-ı çemen **dest-be-dest**

dest be-dāmān [1] eli bir başkasının eteğinde olan || bir şey talep etme, zorlayarak isteme
 durumu. Züleyha, Yusuf Peygamber’e vuslat teklif etmiş, reddedilince Yusuf’un eteğine
 yapışarak ondan bir parça koparmıştır. Daha sonra, Yusuf Peygamber’e atacağı iftira için bu
 etek parçasını delil olarak göstermiştir (bkz. Yūsuf, Züleyhā). <Dihhudā>

G153/3 Bizüz ol ‘āşık-ı kullāb-naẓar kim dilesek / Yūsufi **dest be-dāmān**-ı Züleyhā ederüz

dest ber-sīne [1] eli göğsünde, işe hazır. <OTAL>

K27/39 Zîr ü bālāda ḫalāyıkla melā’ik diyeler / **Dest ber-sīne** girān tā-be-girān hoş geldüñ

dest-i himmet [3] çalışma ve gayret eli. <Seccadî/1>

K22/20 Erbāb-ı ṭab‘ u himmete da’im sitemdedir / Feryād **dest-i himmet** ü ṭab‘-ı ğayürdan

G219/1 Görmedük āsāyişin bu vādî-i pür-vaḫšetüñ / Güy-ı ser-gerdānıyuz çevgān-ı **dest-i himmetüñ**

G314/4 Çevgān-ı **dest-i himmetine** mihri güy eden / Muḫtāc-ı rüşenî-i meh-i Naḫşeb olmasa

dest-i kazā [2] kaderin eli, kazanın eli.

K28/26 **Dest-i kazā** firāzına āvīze eylemiş / Hem-pāye gördi tığini ‘arş-ı berīn ile

M3/IX/1 **Dest-i kazā** ki cevher-i ḫuds etdi tıynetüñ / Cevher-şinās-ı meygede bilmez mi kıymetüñ

destine girmek [3] eline girmek, yakalamak, ele geçirmek.

K34/4 Tārumār eylerdi bezm-i ‘ışkdan bulsa nişān / **Destine girse** şikest eylerdi cām-ı vaḫdeti

G12/4 Vādî-i ‘ışkda **girmez** mi daḫi **dest**-i dile / Güşe-i dāmen-i nev-şāhid-i dil-cüy-ı taleb

G289/2 **Girse** de gencine-i Keyḫusrev ü Cem **destüme** / Fāriğ olmam sā’il-i teh-cur‘ a-i cām olmadan

dest şunmak, destini şunmak [3] el uzatmak || cüret ve teşebbüs etmek (bkz. el şunmak).

G80/1 Qatlüme **destin** o kāfir ki girībāna **şunar** / Bir elin tığe birin güşe-i dāmāne şunar

G80/5 Nâ 'ilînün gözedür hâtır-ı mecrûhın o yâr / **Dest**-i lûtfın ki ser-i zülf-i perîşâne şunar

Kt14/1 Ġâret-i ẖâb için ki **dest şunar** / Dâmen-i zülfine nesim-i seher

dest urmak [1] el vurmak, el atmak; kullanmak üzere ele almak.

M8/IV/5 **Urup** şemşîre **dest** ey ġamze-i cellâd n'eylersün

dest ü giribân [2]

1. el ve yaka. Günümüz Türkçe'sinde "yaka paça birbirine girmek" tabirinin sağladığı anlamı sağlar. Farsça'da "dest ü giribân şüden" şeklinde karşılanır. Bu deyim Osmanlı Türkçesi'nde "dest ü giribân olmak (yakasına yapışmak)" şeklinde kullanılmıştır. Tanıklarda da anlaşmazlık veya hesaplaşma sonucu birbirine girme anlamı taşımaktadır. <Kanar/1, ÖTS>

G208/5 Meclisinde ol fûrûzân şem'-i gül-mâhiyyetün / Bülbül ü pervânenün **dest ü giribânın** görün

2. müptelâ olma, düçar olma. Aşağıdaki tanıkta gönüllerin fitne askerleri ile birbirine girmesi, bu terkipte ifade edilmiştir. Aynı zamanda gönlün, sevgilinin fitnesine düşkünlüğü ve ona müptelâ olması da dile getirilmiştir. <Dihhudâ>

G109/3 Etseler kâkülüne kaçd-ı şebîhün gâhî / Ceyş-i fitneyle olur **dest ü giribân** diller

destâr [5] sarık, imame, tülbent. <Burhân-ı Kâtı', KT, KO, Cûdî>

G235/3 Hall olur 'uqde-i ser-endîşe-i kâkül dilde / Yâ kim eyleye **destâr**-ı perîşânına el

Özellikle kenarına çiçek takma âdeti ile kullanılan destâr, kulak kenarında sümbül gibi duran saçlarla yeni hayallere konu olmuştur. Fes devrinde kenarından perçem, kâkül taşımış bir erkek başında ve o saçlar arasında bir de çiçek bulundurmak bir külhanî, bıçkın süsü idi. Kavuk ve külâhın üzerine sarılan destâr, bir tülben veya yemeninin kıvrımları bir çiçek taşımaya çok uygun bir yerdir. <ADŞS, TGKŞŞ, s. 28> Aşağıdaki tanıklarda destâr, kenarlarına takılan çiçeklerle konu edilmiştir. Gül ve sümbül, sarık kenarına takılması için tercih edilen çiçeklerdir.

K18/29 Zamân-ı nâmiye-i nev-bahâr-ı hülkuında / Mürüvvetün gül-i **destâr**-ı şeyh ü şâb olmuş

G19/3 Ey âh sen de sümbül-i **destârım** ol ki yâr / Bir tâze gül taķınmış olup şeb-külâh tâb

G132/1 Feyz-i hevâ-yı 'ışķ ile kim şu'le-puş olur / Dâġ-ı ser-i cünün gül-i **destâr**-ı hûş olur

G385/1 Ġoncenün gül-bün gülün **destâr**-ı hûbândur yeri / Ol hayâ gül-berginün pîrâhen-i cândur yeri

Aşağıdaki tanıkta, mektubun destârda taşınması dile getirilmiştir.

G217/1 Gönlüm gibi ey nâme gidüp yârda kalduñ / Baş üzre yerün var mı ġam-ı **destârda** kalduñ

dest-âvîz [1] el ile asılma || bir kimsenin iddiasını ispat etmek için getirdiği delil ve güvendiği her şey, delil, senet. <FZ, Seccadî/1> Aşağıdaki tanıkta Yusuf Peygamber'in

Züleyha ile yaşadığı hadiseye telmih bulunmaktadır. Züleyha, Yusuf Peygamber'e vuslat teklif etmiş, reddedilince Yusuf'un eteğine yapışarak ondan bir parça koparmıştır. Daha sonra, Yusuf Peygamber'e atacağı iftira için bu etek parçasını delil olarak göstermiştir.

G124/3 Tehî-dest-i taleb kām-āver olmaz mäh-ı Ken' āna / Züleyhānuñ çü **dest-āvizi** çäk-i dāmen olmışdur

dest-burd [6]

1. kuvvet, kudret. <FZ>

K22/15 Berg-i güli hadîka-i hıfzuñ emîn eder / Āsîb-i **dest-burd**-ı şabâ vü debûrdan

G6/4 Zûr-ı bâzû-yı nigāhuñ **dest-burd**-ı ' işvedir / Çäk-rîz-i ceyb ü dāmân-ı taħammüldür baña

G178/3 Şikılmış nâz-ı bahta **dest-burd**-ı çarḥ-ı ğaddāra / Recâ-yı nâ-murādîde dil-i nâ-şād ayak başmış

2. düşmanın malını yağmalama, çapul, talan (bkz. ğāret). <Dihhudâ>

K6/16 O şeh ki lâzime-i piş-gāh-ı ğamzesidir / Hücüm-ı ' arbeye-i **dest-burd**-ı ḥayrāmı

K23/35 Ki olmışdır hirās-ı **dest-burd**-ı ceyş-i ḥayretten / Reh-i āmed-şud-ı feyz-i ma' ānî intişām üzre

3. çalma, hırsızlık, el çabukluğu. <Kantar/1, Dihhudâ>

K10/9 Bî-bāk **dest-burd**-ı ḥazāndır mişāl-i ḥuld / Her şahn-ı bâğı bir varak-ı gül-sitān gibi

dest-büs [1] el ölpen. <Kantar/1>

G31/1 **Dest-büs**-ı yāra pādāş olsa da peygām-ı ' id / Derd-i serdir ' aşîka hengāme-i eyyām-ı ' id

deste [] demet demet, tezhipte on varaktan ibaret paket. <TS, OTDTS>

deste deste [1] bölük bölük, tutam tutam. <Kantar/1>

G99/3 Gazāl-i Çine olup dām u dāne ṭurra-i yār / Dökülmüş ol ruḥ-ı pür-ḥāle **deste deste** yatur

dest-efşân [1] el çırpın; rakkas||reddeden. <Cûdî, FZ, Seccadî/1, Dihhudâ>

Tanıkta kaba sofunun (zâhid) meclise rakkas olarak gelerek meclisin tadını kaçırmayı ve işreti reddetmesi kastedilmiştir.

G178/6 Şikeste cām-ı raḥşân bâde rîzân bezme **dest-efşân** / Meger bir zâhid-i ḥüşk ü riya-mu' tād ayak başmış

dest-gāh [3]

1. dokuma tezgâhı, çulhaların bez vesaire dokudukları âlet. <KT, Kantar/2, Steingass>

Tanıkta harap olmuş dokuma tezgâhı ile, memduhun perişan saçları kastedilmektedir ki perişan saç, güzellik sembolüdür.

K6/13 Kalem-rev-i dile ol şeh-süvâr-ı ḥüsnüñ kim / Kemîne cünbişidir **dest-gāh**-ı virānı

2. tezgâh. <Kantar/2>

K7/8 Bu rûzgāra geelden ki etdi sevk Kāzâ / Meşiiyet-i dili mevḳûf-i **dest-gāh**-ı ümîd

3. kudret, iktidar; imkân, sermaye. <Burhân-ı Kâtî', FZ, Steingass, TASAVVUF TERİMLERİ> Tanıkta, "yardım edecek ve elden tutacak güçlü (kimse)" anlamındadır.

G63/8 Hemân cenâb-ı hüdâvende ilticâ edelim / Ğarîbsin saña bir **dest-gâh** lâzımdır

dest-güşâ [2]

1. el açan, avuç açan; dua eden, niyazda bulunan. <OTAL>

K14/89 Tâ devlet ü ikbâlün için Hâzret-i Hâkkuñ / Dergâhına sükkân-ı felek **dest-güşâdır**

2. eli açık, cömert. “dest-güşâden” Farsça, eli açık olmak ve cömert olmak anlamına gelir. <Burhân-ı Kâtı’>

G324/5 Biz Nâ’iliyâ **dest-güşâ**-yı ğam-ı yâruz / Yok naqd-i şafâ dest-i dil-i sâhilümüzde

dest-hoş [1] mendil. <FZ>

K14/57 Qahrûnla terahhüm zeķan-ı hûba siyeh-ĥâl / Ħilmünle ğazab **dest-hoş**-ı reng-i ĥayâdır

dest-mâl [1] elbezi, el silecek yağlık||esir. Dest-mâl, yalnızca yıkanan eli silmek için değil, yüzün terini silmek için de kullanılmıştır. Onay (2000. 361), tanıkta sözcüğün “başörtüsü” anlamında kullanıldığını ifade etmiştir. <KT, FZ, OTAL, TGKSS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 361>

G381/4 Şabâ naqd-i ĥayât-ı Ħızır etmiş / O zülfün ğüşe-bend-i **dest-mâli**

dest-res [2] eli yetişme, ulaşma, erişme||imkân dâhilinde. <KT, Kanar/2, Steingass>

G7/2 Olmadı mümkün kemend-i zülf-i yâre **dest-res** / Teng-nây-ı dehr ğüyâ çâh-ı Bîjendir baña

G145/5 Dâmân-ı şubĥ-ı vuşlata mümkün mi **dest-res** / Zülmet-resân iken şeb-i hicrâna bahtımız

destür [] hüküm ve nüfuzu geçen vezir. <KT>

destûrî [1] vezirlik, vezaret; sadrazamlık. <Dihhudâ>

G386/8 Ola rûĥ-ı Nizâmü’l-mülk ü İskender cenâbından / Nasaķ-âmüz-ı **destûrî** nişâb-endüz-ı sulţânî

dest-yâr [2] yardımcı, imdada yetişen; muayyen, zahir. <KT, Cûdî, FZ, Steingass>
Aşağıdaki tanıkta, girdaba kapılan bir kimsenin kurtulmak için yardım istemesi ve aynı zamanda dibe batarak en diptekini açık (zâhir) bir şekilde görmesi ifade edilmiştir.

G48/4 Ğarîķ-i lücce-i ĥayret bu heft girdâbuñ / Ne ķa’rına naķar eyler ne **dest-yâr** ister

dest-yârî [1] yardım, arka. <KT, OTAL>

K17/43 **Dest-yârî**-i ricâl ile cünüd-ı islâm / Devletünde alalar nice ķılâ’-ı maĥşûn

deşîşe [1] bulgur; gece. <Burhân-ı Kâtı’, Dihhudâ> Aşağıdaki tanık, Nâilî şiirinde, sözcüğün çok anlamlılığından isitifade ederek farklı çağrışımlar oluşturulmasına ilginç bir örnek teşkil etmektedir. “Lisân (dil)” sözcüğünün delâletiyle deşîşe, “bulgur” olarak algılandığında, cevri ile geçen günlerin yutkunma zorluğuna benzer bir etki yarattığı

düşünülebilir. Baht sözcüğünün delâletiyle ise deşîşe, “kara, gece” anlamında düşünülebilir ve bahtın yaver olmamasının kastedildiği düşünülebilir.

G110/5 Hıfz-ı cevri ile pür şafha şafha-i eyyâm / Lisân-ı bahtımuñ ey Nâ ’ilî **deşîşesidir**

deşne [2] hançer. Aşağıdaki tanıklardadeşne, siyah ışık yansıtan bir nesne olarak tasavvur edilmiştir. Hançerin aydınlık ve parlaklık ile ilgili sözcüklerle birlikte kullanılmasının “deşne-i subh” tamlamasıyla ilgisi vardır. Bu terkip “tan yeri” anlamına gelir. Tan yerinin ağartısının önce bir hançer gibi görünür. “Siyâh-tâb”, mavi çelikten yapılmış nesneler hakkında da kullanılır (bkz. siyâh-tâb). <OTDTS, ADŞS>

G19/1 Buldukça sürmeden müjeler gâh gâh tâb / Elmâs **deşneler** mi degildir siyâh-tâb

G20/1 Biñ **deşneñ** olsa hârdan ey gül siyâh-tâb / Kâbil mi ‘andelîb ola senden nigâh-tâb

deşt [12] ova, sahra, kır, çöl. <KT, Cûdî, LN, Kanar/1>

K10/28 **Deşt**-i emân-ı kişver-i ‘adlinde bî-hirâs / Şîri gâzâl-perverîş eyler şobân gibi

K12/36 Der ü **deşt** olsa girân-bâr-ı veķâr u ħilmi / Veremez zerre kadar ħâkime temkîn-i cibâl

K28/41 **Deşt**-i veķâda tu‘ me verir tiġüñe serin / Peygâr eden senüñ gibi şîr-i ġarîn ile

K37/6 Revâ mıdır ki bu berzaĥda **deşt**-i ħirmânuñ / Belâ-keş olmaya dil Kays-ı nâ-murâdı kadar

M1/V/6 Dil çâk çâk-i el-‘aşa-ı **deşt**-i Kerbelâ / Ten şerĥa şerĥa zemzeme-i el-firâķ ile

M5/II/11 Ey reşg-i ruĥiyle dâġ-ber-dâġ / Hem lâle-i **deşt** ü hem gül-i bâġ

G59/4 Bulmaz ħarîm-i küyuña yol ol Ka‘benüñ / Bâd-ı semûm-ı **deşt**-i Ħicâzdan incinür

G122/5 Maķşûd Nâ ’ilî ser-i küy-ı vişâl ise / Mecnûna **deşt** ü Kûhkene Bîsütün yeter

G276/5 Nâfe-î âhü-yı **deşt**-i dil ü cân her demde / ‘Anberîn kâkûl müşġînüñe ħurbân olsun

G280/4 Hemġâm-ı cilve ħâke ki zülfüñ düşer olur / Kûyuñ segâmı reşg-i gâzâlân-ı **deşt**-i Çîñ

Ş12/7 Tek ü tenĥâ belâ **deştinde** her dem / Ne hem-râĥ isterüm ne yâr-ı hem-dem

deşt ü şahrâ [1] ova ve kır, kırsal bölge.

G5/2 Gösterür ser-geşte-ĥâl-i vâdî-i ħayret henüz / Gird-bâd-ı **deşt ü şahrâ** rûĥ-ı Mecnûnı baña

deşt-peymâ [1] çölde, kırdan geçen. <OTAL>

G7/1 Dâd-ĥâĥ-ı vuşlat olsam baĥt düşmendir baña / **Deşt-peymâ**-yı ġam olsam âĥ reh-zendir baña

devâ [2] ilaç || çare, tebir, derman. <KT, Cûdî, LN>

M8/II/4 Edersün gerçi her derde tabîbüm bir **devâ** ammâ

G135/6 Derdüz ki **devâ** şîfte-i şîĥatimüzdür / ‘Işķuz ki nihân-ĥâne-i sevdâda nihânuz

devâb [1] hayvanlar, yük ve binek hayvanları, dâbbe’nin çoġulu (bkz. dâbbe).

<KT, Cûdî, LN, OTAL>

K3/62 Zihî Burâķ-ı peyâmbere-süvâr u ĥuld-şabl / Ki ser-tavîle idi cümle **devâbında**

devâm [3]

1. daim olma, sabit olma, sürme, kesilmeme, bir hâlde bulunma. <KT, Aĥterî, OTAL>

K24/38 Mümted ola o gāyete-dek cāh-ı ‘ömri kim / Müstevcib-i hayāt-ı **devām**-ı dühür olur

devām-ı devlet [1] iktidarın devamı, devletin bekası.

K23/15 Muḥaṣṣal bu dem-i ferruḥda istid‘a gerek Ḥaḳdan / **Devām-ı devlet**-i maḥdūm-ı Bercīs-iḥtiṣām üzre

2. sebat, sürekli uğraşma, terk etmeme. <KT, Cûdî, LN>

K30/9 Meclisününden budur inşāf ki mehcūr olalı / Bulmadım zevḳ şebātımda **devāmımda** benim

devān [1] koşan, süratle yürüyen; koşucu. <KT, LN, FZ, Steingass>

K25/31 Ol ḥ‘āce-i ‘ālī-senedūn pīş-gehinde / Hem-vāre ḡulām-ı ḥabeşī gibi **devānsın**

devāt [7] yazı yazmak üzere mürekkep ve kalem konacak yeri olan madenden

yapılan, belde taşınabilir özel bir âlet, divit. <KT, OTDTS>

K25/6 Bī-nuṭḳ velī ḥumm-ı **devāt** içre Felāṭūn / Ḥāmūş velī velvele-endāz-ı cihānsın

K31/1 Ḥāmeñ ki kufl-ı genc-i **devāta** kilīd olur / Luṭfuñla ḡā‘ibāne cihān müstefīd olur

G254/6 Ḥāsidi eylemezdi lāl olmasa kil-i Nā‘ilī / Mükḥale-i **devāt**da çeşm-i ḥayāle mīldān

Devāt’ın da içinde bulunduğu hokka takımının softalar tarafından silâh maksadıyla kullanıldığı Eski Eserler Ansiklopedisi’nde. Aşağıdaki tanıkta devāt’ın “tırâş eylemek, bismil-gāh, ḥışm, ney-tırâş, tîz, bürrān” sözcüklerinin oluşturduğu bağlam, bu durumu teyit eder mahiyettedir. <ESKİ ESERLER>

K36/5 Tırâş eyler ise bed-ḥ‘āhı bismil-gāh-ı ḥışmında / **Devātında** nümāyān ney-tırâş-ı tîz ü bürrānı

Aşağıdaki tanıklarda Bercīs, elinde devāt tutan bir insan şeklinde düşünülmüştür.

K33/1 Faḥr-ı erbāb-ı kalem Ḥazret-i Şāmī-zāde / Ki tevāzu‘ la tutar elde **devātın** Bercīs

K36/4 **Devātın** ḥutsa Bercīs elde lāyık çekdügi ṭuḡrā / Olursa şemse-i zerrīn-tāk-ı çarḥ erzānī

Aşağıdaki tanıkta devāt, gökyüzünü izlemeye mahsus rasad kuyusuna benzetilmiştir (bkz. çāh).

G69/6 Ben Nā‘ilī mühendis-i nazmım çeh-i **devāt** / Risto-yı ṭab‘ıma raşad-ı intibāhdır

deverān [1] dönüp dolaşma, çark gibi dönme, dönme. <KT, Cûdî, LN>

K25/19 Bī-rengī-i envār-ı tayakḳuzda kemāhī / Ser-defter-i erbāb-ı ṭarīḳ-i **deverānsın**

devḥa [1] büyük ve ulu ağaç. <KT, LN, ZL>

K33/9 Şāḥ-ı âmāle kalem urmasa dest-i cûdī / Meyve-i **devḥa**-i iḳbālī olur mıydı nefīs

devlet [90]

1. baht, talih, büyük saadet, kut, büyük mutluluk; kudret (bkz. iḳbāl). <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

K1/44 Sevdā-yı ḥām-ı **devlet** deh-rūze ḥāşılıñ / Māḥulyay-ı meşgale-i bī-me‘āl eder

K2/35 Ġinā-yı cûdūñ ile zımmet-i ḥalāyıkda / Ne ‘izz-i **devlet** ü ne züll-i ittīkār ḳalur

K3/11 Tīlism-ı **devlet** ü vefḳ-i sa‘ādet olmış iken / Ḳaṣā‘idi nice düstūr-ı Cem-cenābında

- K14/31 Ol dürr-i hümayün-şadef-i kulzüm-i **devlet** / Kim hacle-gehi reşg-i şebistân-ı semâdır
- K17/38 Verdi te'yîd-i kader **devletüne** istiklâl / Etdi esbâbını fi'l-hâl müheyyâ gerdün
- K20/8 İkbâl-i çarha eyleme ta'lik **devletün** / Nâçiz gör müsâ'ade-i baht u ahteri
- K21/13 Zâmiri gerd-i kederden 'aceb mi şâf olsa / Ki rüy-i **devlete** âyine-i mücellâdır
- K26/10 Çerâğ-i **devleti** envâr-ı naḥl-i Tûrdan zâhir / Fûrûğ-ı kevkebi mihr-i cihân-ârâdan ezhêrdir
- K34/15 Mesned-i ikbâl ü **devlet** kim hezâr bâbınun / Sâye şalmış üstine bâl-i hümâ-yı himmeti
- K34/29 'Âlemi devr eyledükçe âfitâb olsun müdâm / Bezm-i germ-â-germ-i **devlet** pîş-gâh-ı 'izzeti
- K35/10 Miyân-ı havza kim gülmiḥ-i saḳfından düşer pertev / Sipîhr-i **devletün** ol şâbitânıdır bu seyyârı
- M4/VI/2 Mazhar-ı luṭf-ı 'iṭâb olmağa lâyiḳ mı degil / **Devlet** o bî-dile küyünde gedâlık mı degil
- G87/7 Kâlem vaz' eyleyenler nüṣṣa-i tevḳî'-i ikbâle / Felekden iltimâs-ı **devleti** mercûḥ yazmıṣlar
- Bilhassa aşağıya alınan tanıklarda “devlet” sözcüğünün, “devlet işleri, hükümrânlık zamanı, devlet görevi” anlamına tevriyeli kullanıldığı görülmektedir.

- K1/42 Aldanma naḳş-ı **devlete** kim bâzî-i felek / Şad-sâle pîri tıflek-i nâ-ḥorde-sâl eder
- K12/85 Hâtem-i **devleti** rûzî kıla tâ bir şadra / Cevher-i cân gibi luṭf-ı şamedî 'amm-ı nevâl
- K13/50 Dünyâda olup **devlet** ü 'ömri mütezâyid / Maḥşerde de âsûde ola hevl-i cezâdan
- K15/15 Hem 'îd ola hem hâtem-i **devlet** ola rûzî / Bir şadra ki ikbâlde dârâ mı degildir
- K15/41 Haḳ **devlet** ü 'ömrin ede pâyende ki dâ'im / Dâ'îleri sükkân-ı zevâyâ mı degildir
- K15/42 Sîḥḥatle ser-efrâz ola **devletle** mu'ammer / Ol şadra kim melce'-i dünyâ mı degildir
- K16/7 Şâhid-i **devletinün** eyleye te'yîd-i kader / Ser-i engüştini pîrâye-dih-i naḳş-ı nigîn
- K17/2 Olduñ ey şadr-ı mükerrrem bu senâ-güya zahîr / Eyleye Hâzret-i Haḳ **devlet** ü 'ömrin efvân
- K17/31 Vermemiş hâtırna hiç taḡayyür **devlet** / Kalb-i pâküñde hüveydâ yine âṣâr-ı sükûn
- K17/36 Nice ikbâlün için eylesün ḥalk du'â / **Devletün** oldu ḥuşûṣâ bu maḥalle maḳrûn
- K17/69 Tâ Süleymân-ı zamâne ede Haḳ Âşaf-ı 'ahd / Bir kerem-kârûñ edüp **devletini** rûz-efvân
- K20/20 Sağ ol hemân sa'âdet ü **devletle** kim olur / Cûd ehlinün 'inâyet-i Haḳ yâr u yâveri
- K20/22 Ol demde şuḡl-ı **devlet** ü ikbâl ile hemân / Hâṭırdan etme dūr bu 'abd-ı senâ-geri
- K21/30 Budur ḥulâṣa ki yokdur muḥassenâtuña ḥad / Du'â-yı **devletün** etmek ehemmi ü evlâdır
- K22/10 Bu demde luṭf-ı **devlet** ü ikbâlün anlamaz / Âgeh-dil olmayan anı ḥayrû'l-umûrdan
- K23/28 Bu istiḥkâm ile bi'l-lah esâs-ı **devlet** ü 'ömrün / Kıyâmet ḳopsa da olmaḳ 'acebdır inhidâm üzre
- K23/53 Söz erdi Nâ'ilî pâyâna min-ba'd eylesün ḥâme / Du'â-yı **devletin** taḳdîm taṭvîl-i kelâm üzre
- K23/56 Mu'ammer eylesün zât-ı şerîfün ḥaşre-dek Mevlâ / Sa'âdet bâ-terâḳḳî 'izzet ü **devlet** devâm üzre
- K27/3 Verdün ol taze nihâl-i gül-i **devlet** haberin / Ey surâğ-ı dil-i güm-geşte-dilân hoş geldün
- K27/40 'Ömrün efvân ede **devletle** Hudâ pîr olasin / Ey fûrûzan-güher-i baht-ı cevân hoş geldün
- K28/83 Olsun neşât-ı **devlet** ile ḥaşre muntehî / Ta'dâd-ı câh-ı 'ömri şuhûr u sinîn ile
- K29/16 Dünyâyı ḥüsn-i ḥulḳuña dil-beste eylemiş / Âyine eyleyen ruḥ-ı ikbâle **devletün**
- K35/11 Sipîhr-i **devlet** ammâ âfitâbı ḥusrev-i 'âlem / Ki var yanında Behrâma mu'âdil bir silâḥdârı
- K36/6 O tuḡrâ kim hilâl-i âsumân-ı baht u **devletdür** / 'Aceb mi bedr olup hiç ḳalmasa cirminde noḳşânı

- K36/14 Beyâzî şeb-çerâğ-ı baħr-ı **devletdür** n'ola etse / Sevâdî nüzhet-âbâd-ı İrem şâm-ı ğarîbânı
 K36/16 Getürmiş kuvvet-i bâzû-yı **devlet** bir yere güyâ / Şeb-i Qadr ü şabâh-ı 'İdi nûrânî vü zûlmânî
 G91/1 Sa'âdet-i dû cihân manşib-ı vifâk ister / Zamâne **devleti** sermâye-i nifâk ister
 G264/2 Münkесirdür yine âyîne-i iqbâlinde / Eger İskender ise **devleti** şâyeste gören
 G356/5 Söz erdi nâ'ilî pâyâna min ba' d eylesün taqđım / Du'â-yı **devletün** taqđım taṭvîl-i kelâm üzre

2. makam ve nimet, şervet ve varlık, büyük rütbe, mevki. <KT, OTAL>

- K1/35 Fakr u rızâda hüsni sülûk-i Muhammedî / H'âhiş-gerân-ı **devleti** hamûş u lâl eder
 K2/10 Metâ'-ı **devlete** aldanma kim bu kişverde / Hezâr h'âce ğarîbü'd-diyâr u dâr kalur
 K3/19 Qıtaş-ı şevketi zîb-i hâzân-ı mezbele-keş / Kumâş-ı **devleti** cüll-i ester ü kilâbında
 K11/11 Nazm-ı **devlet** naqd-i rif'at düdmân-ı ma' delet / Âşaf-ı ekrem Nizâmü'l-mülk-i ekberdir gelen
 K17/33 Bu veķâr u 'azamet hâşşe-i zâtuñdur / Hâşeli'l-lah ki ola **devlet** ü câha merhûn
 K20/6 Bu ihtişâm u **devlete** nisbet cenâbuña / Dûn-pâyedir makâm-ı mühîn-şadr-ı defterî
 K24/3 Dâmân-ı **devleti** o kadar saħt tutmasun / Bâzû-yı sa'y-ı himmet-i nâdâna zûr olur
 K26/40 Hemîşe tâ ki ta'yîn ola şadr-ı câh-ı **devletde** / Cenâb-ı müsta'idân-ı cihân kim baħt yâverdir
 K34/26 İstemez ammâ bilür bu vaż' ile şimdi felek / Şöhre-i idbâr eder erbâb-ı câh-ı **devleti**
 G51/1 Hârîş-ı **devlet** olan bî-şu'ûrî n'eylerler / Şu'â'a hasret olan çeşm-i kûrî n'eylerler
 G63/12 Murâd-ı hâṭır cibr-i dil-i hâlâyıkdır / Fütuvvetinde ne **devlet** ne câh lâzımdır
 G116/5 Sa'y ile niceler olup mâlik-i kîmyâ-yı fakr / Hâk-be-dest **devlet** ü câha zekât verdiler
 G209/3 Nesine ğırresün ey bü'l-heves bu dünyânuñ / Ne güne **devleti** var 'âlemün ğurûr edecek
 G267/4 Lağzişdür evvelîn hâṭar-ı nev-süvâr-ı câh / Râm olmaduķça pâre-i **devlet** koparmasun
 G315/3 Mekânun eyleme evc ü hâziż **devlet** içün / Hârîş-ı dâne olan mûr-ı pâymâl olma

3. bir hükümdar tarafından müstakilen idare olunan hükümet ve ülkesi. Manevî bir varlık olarak düşünülür. <KT, KO, Cûdî, OTAL>

- K9/9 Qılmağ zabt-ı mühimmât-ı umûr-ı **devlet** / Rây-ı pür-kârûnı müstevfî-i dîvân etmiş
 K9/35 Tâ ki bir pâdişehün sevķ-i kaderle **devlet** / Pençe-i 'adline teslîm-i ğirîbân etmiş
 K11/10 Sâz-kâr-ı dîn ü **devlet** kâr-sâz-ı memleket / Ma' delet-perver hıdîv-i dâd-güsterdir gelen
 K13/4 Bî-râbıṭa-i emn ü emân nüşṣa-i **devlet** / Olmuşdı 'ibâret bir iki ehl-i hevâdan
 K14/53 Menşûb-ı der-i **devlet** ü iclâli olanlar / Ednâ nazar-ı luṭfî ile ehl-i ğınâdır
 K18/20 Zihî vezîr-i Aristo-meniş ki sözlerinün / Nizâm-ı **devlete** her harfî bir kitâb olmuş
 K19/18 **Devletün** cümle mühimmâtını iḥrâz etmek / Ğayre düşvârdır ammâ saña olmuş eshel
 K20/7 Meydân senüñdür elde gerekdir 'inân-ı şevķ / Çün girdi zir-i rânunâ **devlet** tekâveri
 K20/9 Gerdûn nedir ki ola mühim-sâz-ı **devletün** / Zâtuñdadır bu hâşiyet-i baħt-ı yâverî
 K24/6 Bir özge âsitâna eder lâ-büd ilticâ / **Devlet** ki müsta'idd-i nizâm-ı umûr olur
 K28/22 Minnet Hudâya geldi Stanbûla hem-'inân / **Devlet** vezîr-i a'zam-ı şâhib-nigîn ile
 K33/11 **Devletün** elzem-i esbâbıdır ol zât-ı şerîf / Lâzım-ı şevket-i İskender ise Ristâlîs

4. hükümet süren hanedan, hanedan hükümdarı. <KT>

- K14/44 Kesb etmege envârını her şubḥ o serânuñ / Hürşîd der-i **devletine** nâşiye-sâdır
- K16/40 Sa‘y-ı meşkür ile tâ kim vükelâ-yı **devlet** / Olalar mültefit-i pâdişeh-i taht-nişîn
- K17/15 Baḥşîş-âmûz-ı kerem Hâzret-i Şâlih Pâşâ / Ki der-i **devletidir** maksem-i erzâk-ı butûn
- K17/43 Dest-yârî-i ricâl ile cünûd-ı islâm / **Devletünde** alalar nice kılâ‘-ı maḥşûn
- K20/14 Sûzân-ı reşg-i kevkeb-i câhuñdur olsa da / Bed-ḥâh-ı **devletünde** nihâd-ı semenderî
- K20/19 Eyyâm-ı **devletünde** anılmaq revâ degil / Luṭf u ‘aṭâ-yı Bermekiyân dâd-ı Ca‘ferî
- K21/32 Hudâ vücûduñı hıfz eylesün ḥaṭâlardan / Ki **devletün** sebep-i inḳırâz-ı a‘dâdır
- K22/9 Sultân Hüseyn Bâýkarâ devridir hemân / Eyyâm-ı **devletünde** cihân çeşn ü sûrdan
- K22/39 Huddâm-ı **devletün** ede pâ-mâl ü ḥâk-sâr / Bünyân-ı ḥaşmı şadme-i pâ-yı sûturdan
- K24/10 Vüs‘at o deñlü dâ‘ire-i **devletinde** kim / Pirâmen-i ḥişârı nüh eflâke sûr olur
- K24/19 Bir feyz var mülâḥaza-i **devletünde** kim / Fi‘l-ḥâl dilde ḡam eşerinden sürür olur
- K26/41 Ola zâtı serîr-ârâ-yı **devlet** ol kerem-kâruñ / Vücûdî ḥaḳ budur kim feyz-i isti‘dâda mazḥardır
- K27/24 **Devletünde** kim añar şimdi Nizâmü‘l-mülki / Ki sen andan bize ey mülk-sitân hoş geldün
- K28/69 Olsa bülend pâyesi ebyâtunuñ n’ola / Bünyân-ı **devletün** gibi ḥışn-ı ḥaşîn ile
- K29/27 Eyyâm-ı **devletünde** o âlüfte şâd olur / Olsun mülâzim-i der-i cûd-ı mürüvvetün
- K34/13 Padişâh-ı ehl-i dil Yahyâ Efendî kim odur / Mülk-i nazmuñ âb-ı rûy-ı taht-gâh-ı **devleti**
- G227/2 Dünyâyı ḥüsn-i ḥulkuña dil-beste eylemiş / Âyîne eyleyen ruh-ı iḳbâle **devletün**

devlet-i deh-rûze [1] on günlük saadet, geçici ve kısa mutluluk.

- K1/43 Şuḡl-ı zamîm-i **devlet-i deh-rûze** ḥâşılıñ / Der-gâh-ı ḳurbdan ayırur bed-fi‘âl eder

devlet-i fânî [1] geçici saadet, yalancı mutluluk.

- K7/37 Ḳazâya verdi rîzâ bildi olduḡın âḥır / Mezîl-i **devlet-i fânî** sa‘adet-i te‘bîd

devlet ü iḳbâl [2] talih ve baht, baht açıklığı.

- K1/45 Şûret-nümâ-yı **devlet ü iḳbâl** olursa çarḥ / Bir yüzden anı da sebep-i infi‘âl eder
- K14/89 Tâ **devlet ü iḳbâlün** içün Hâzret-i Ḥaḳḳuñ / Dergâhına sükkân-ı felek dest-güşâdır

devlet-me‘âb [2] devletin saadet ve ihtişamının sığınacağı yer, hükümdar, padişah.

<OTAL, Kanar/2>

- K28/73 Geldi ḳul olmaḡa der-i **devlet-me‘âbuña** / Şâ‘ib-pesend bir ḡazel-i nev-zemîn ile
- M12/I/1 Göñül bigânelerle âşinâdır yâ Resûla‘l-lah / Der-i **devlet-me‘âbuñdan** cudâdır yâ Resûla‘l-lah

devlet-nigerân [1] devleti koruyanlar.

- K27/27 Reşk edüp kevkebe-i câhuña der oldukça / Şâhid-i baḡtuña **devlet-nigerân** hoş geldün

devr [27]

1. dönme, bir şeyin kendi mihveri üzerine hareketi. <KT, Kanar/2>

- K23/1 Bi-ḥamdi‘l-lah felek dâ‘ir medâr-ı intizâm üzre / Sipihruñ **devri** sâbit merkez-i nûn-ı nizâm üzre
- K23/24 Ḥilâf-ı ittîrâd-ı **devre** me‘zûn olsa ‘ahdinde / Felek taḳdîm ederdî şâmı şubḥ u şubḥı şâm üzre

devr etmek, devr eylemek [15] dönmek, dolaşmak. <Kanar/2>

- K15/44 **Devr ede** murâdınca felekler ki bu günler / Nevruz-ı tarab ‘îd-i ahibbâ mı degildir
 K34/29 ‘Âlemi devr eyledükçe âfitâb olsun müdâm / Bezm-i germ-â-germ-i devlet pîş-gâh-ı ‘izzeti
 G215/2 Bulmaduk ârâm-ı hâtır **devr edelden** rûzgâr / Görmedük eflâki iqbâlinde sâ‘î kimsenüñ
 G369/2 Tûrfe mecnûnum ki pey-der-pey hayâl-i çeşm-i yâr / **Devr eder** etrâfımı ser-geşte âhûlar gibi
 T2/4 Ol idi câ-nişîni Üsküdarî Şeyh Maḥmûduñ / Felek biñ **devr ederse** gelmeye akrâmı dünyâya

2. elden ele geçirme, kadeh döndürme. Bezm-i Cem’de bütün ihvanın bir kadehten içmeleri âdetti, bu mecliste kadehin elden ele dolaştırılması “devr” olarak nitelenmiştir. Devr sözcüğü, aynı zamanda bir musiki terimidir. Bu sözcükle yapılan kimi terkipler (devr-i ‘adl, devr-i Hindî, devr-i kebîr gibi) musikî usullerine ad olur. Aşağıdaki tanıkta “‘ūd” ve “maḳām” sözcüklerinin delâletiyle devr’in, musikî terimi olarak da konu edildiği söylenebilir. <ZL, Kanar/2, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 169, Nedim Divanı’nda Musiki, s. 78>

- G222/2 Etmiş tamâm **devrini** sâḳîde cām-ı Cem / ‘Ud eylemiş maḳâmına hürşîdi görmedük

3. zaman; bir zamanın bölündüğü kısımların her biri, çağ. <KT, LN, OTAL>

- K8/27 Verirse dîde-i pür-ẖ‘âb-ı baḡta **devründe** / Cihân kalem-rev-i ‘ışkuñ hirâs u ihrazı
 K12/44 Erse her **devrinüñ** encâmı verâ-yı haşra / Olsa her sâ‘atinüñ ḥadd-i kıyâmı şad sâl
 K12/53 Fitne **devründe** ‘adım olduğın etdükçe hayâl / Ruḡ-ı dilberde döner nokta-i mevhumeye ḡâl
 K22/9 Sulṭân Ḥüseyn Bâḡkarâ **devridür** hemân / Eyyâm-ı devletünde cihân çeşn ü sūrdan
 K23/13 O **devrünü** rûzgâr etdi telâfisin ki olmışdı / Târiḡ-i ‘aḳıbet-mend-i erâzil izdiḡām üzre
 K23/14 Ne Cemşîde müyesser oldu bu meclis ne Dārâya / Edâ-yı şükri vâcibdir bu **devrünü** ḡâs u ‘âm üzre
 G223/5 **Devr-i** ḡil‘ata bulmamaḡa Nâ‘ilî güzâr / Peyḡân-ı âh-ı dil felege muttaşıl gerek
 G352/2 Olur şûret-nümâ-yı mihr ü meh **devrinde** ‘uşşâḡa / Felek dülâb-ı gerdân oldu ḡüyâ ‘îd-i tıflâna
 G388/1 Bütâne cilvelerüñ yıkdı **devr-i** cânumuzı / Şirâr-ı şem‘-i ruḡuñ yâkdı ḡânümânımız

devr-i çep-endâz [3] sola yatık dönüş, yalpalayarak dönme. Terkiye söz konusu edilen feleḡin dönüşüdür. Soal kayan dönüş, Farsça’da terslik, aksilik ve uğursuzluk ifade etmektedir. Devr-i çep-endâz terkinde de feleḡin ters ve uğursuz dönüşü ifade edilmiştir (bkz. felek).

- K13/34 Bu **devr-i çeb-endâzda** luṭfuñla ḡalâş et / Erbâb-ı dili meşḡale-i rûḡ-gezâdan
 K14/18 Uymaz feleḡüñ **devr-i çep-endâzına** zîrâ / Cünbişleri ârâm-ı dil-i chl-i hevâdır
 G29/7 Sipirhüñ bü‘l-‘acebdir Nâ‘ilî **devr-i çep-endâzı** / Geḡî şulḡ u geḡî nâverd ḡâhî râst ḡâhî keç

devr-i gül [1] gül mevsimi. <OTAL>

- K27/6 Düşdi eyyâmına teşrîfi o şâḡib-keremüñ / **Devr-i gülden** bize ey faşl-ı ḡazân ḡoş geldüñ

devr-i kamer [1] ay devri; âhir zaman. Eskiler yedi gezegenin her birinin biner yıl devir sürdüğüne, altı yıldızın devrinin geçip yedinci yıldız olan Ay’ın devri içinde bulunduklarına

inanırlardı. Onay (2000. 98), Tahir Olgun'dan şu mütalaayı aktarır. "Eski nücûm ilmini bilen birinden öğrendiğime göre neyyireynin ay-güneş içtima ve istikbâlinde, yani kamerî ay başlarıyla on dördüncü gecelerde fitne çıkma ihtimâli varmış." <ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 98> Aşağıdaki tanıkta terkip, ifade olunan bağlamlarda değerlendirilebilir.

K23/2 Zihî âsâyiş-i **devr-i kamer** kim olmuş a' yânı / Zuhûr-ı hâdişât-ı fitneden emn-i tamâm üzre

devr-i nigh [2] bakış zamanı, sevgilinin baktığı zaman.

M5/IV/2 'Uşşâkuña ola tesliyet-bağış / **Devr-i nighhüde** baht-ı gaddâr

G195/2 **Devr-i nighhüde** felek-i hâne-ğarâbuñ / Ma' müresi bir geşte-i âh-ı şehir ancak

devr-i rûzgâr [1] feleğin dönüşü || talih, baht.

K34/28 Nitekim gâhî gelüp inşâfa **devr-i rûz-gâr** / Bir yere cem' ede yârân-ı perîşân-sohbeti

devr-i teselsül [2] zincirleme devri, elden ele dolaştırma. Eskiden içki meclislerinde rintler, bir daire teşkil edecek biçimde oturup aynı kadehten içerlermiş. Devr-i teselsül, bu mecliste kadehin elden ele dolaşmasını ifade etmektedir. İbarenin "devr ü teselsül" olması da muhtemeldir. Devr ü teselsül, "hukukî bir işlemdeki kısır döngü" anlamına gelir. <Redhouse> Tanıkta terkinin, "kısır döngü" anlamında kullanıldığı düşünülebilir.

M1/3 Rindâna telâfî-i ğam-ı **devr-i teselsül** - Meclisde bilürsün / Peymâne-i leb-rîz-i pey-â-peyle gerekdür - Bizde budur 'âdet

G238/4 Şûr-ı meclis yeter ey sâkî-i nüh-peymâne / Nic' olur 'âkıbet-i **devr-i teselsül** görelüm

devrân [4]

1. devir, felek, talih; zaman; dünya. <KT, OTAL>

K1/40 Ey tâlib-i qarâbe-i cullâb-ı 'âfiyet / **Devrân** şakın şakın ki saña mekr ü âl eder

K12/43 Sensin ol hâşıl-ı **devrân**-ı felek kim gelmez / Şadra bir sencileyin dâd-ger-i ferrûh-fâl

K34/3 Añma nâm-ı 'işreti ki şahne-i **devrân** ile / Ol kadardır vâ' iz-i şehriñ şalâha niyeti

2. içki meclisine has dairevî oturma biçimi; kadeh döndürme. Aşağıdaki tanıklarda "felek" anlamı da göz önünde bulundurulmalıdır.

G192/1 Neden câm-ı emel ey sâkî-i **devrân** 'azîz olmak / Dehân-ı dil humâr-ı ye's ile hamyâze-rîz olmak

devşürmek [7] derlemek, toplamak, bir araya getirmek. <YTS, ÖTS>

G184/1 O nañl-ı nâzuñ eller verd-i ğandânını **devşürmiş** / Dil olmuş ğâre râzı ol da dâmanını **devşürmiş**

G184/2 Degüldür laht laht-ı dil nigâh-ı nâveg-endâzı / Çeküp bir bir cigerden la' l-i peygânını **devşürmiş**

G184/3 Yetiş cân zañmına ey merhem-i elmâs-ı hicrân kim / Yine nâsûr-ı bih-bûdî giriñbânını **devşürmiş**

G184/4 Olur rûsvâ-yı rûz-ı mañşer-i ol kim şâm-ı ğafletde / Bu bâğuñ gül şanup ħâr-ı muğaylânını **devşürmiş**

G184/5 Degül dâd u sitedden bir nefes hâlî bu bender-ĝâh / Biri açmak bânın biri dükkânını **devşürmiş**

G184/6 Olup mecmû' a-i gül âh-ı bûlbûlden perâkende / Şabâ cûlarla evrâk-ı perîşânını **devşürmiş**

G184/7 Buluñ imdâdına ey dîde sen de Nâ'îlün kim / Cerâhat dâmen-i zaḥm-ı dil ü cânını **devşürmiş**

deyr [13] kilise, Hristiyanların ibadet ettikleri yer; manastır, kilise || meyhane. Deyrlar, İslâm coğrafyasının çeşitli bölgelerinde yer alan, Hristiyanlık devirlerinden kalma, genellikle yerleşim birimlerinden uzak, nehir kıyılarında, yüksek noktalarda ve su kaynaklarının etrafında bulunan ibadethanelerdir. Bu manastırların bazıları zamanla eğlence ve ayyaşlık merkezi hâline gelmiş ve oldukça ünlemişlerdir. [tas.] Sözcük, tasavvuf erbabınca “ev, ibadetgâh, pîrin ve mürşidin evi, küfrün ve yerilmiş işlerin mahalli” anlamlarında kullanılmıştır. Bu mekânlar, ibadet ve dindarlıkla mücadele içinde olan Melâmetîler, rintler ve Kalenderîlerle ilişkilendirilmiştir. Dince yasak sayılan davranışlar segileyen kişiler küfür ve gayrimüslimliğin simgesi sayılan harâbât, meyhane ve deyr ile özdeşleştirilmişlerdir. <KT, Cûdî, FZ, OTAL, Kanar/1, Seccadî/2, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

G13/4 **Deyr**-i cihânda bir şanem-i şîve-kâr ile / Zünnâr-bend-i ‘ışk olalı hâlimiz ḥarâb

G90/7 Ḥâmûş görüp Nâ'îliyâ şanma bu **deyrüñ** / Nakş-ı şuver-i ḥâme-i ressamı tehîdir

G100/6 **Deyre** varmaḳdan murâd iḥyâ-yı emvât eyleyüp / Bütlere i' câz-ı rûḥu' l-lâhî söyletmek midir

G118/3 Ne **deyrüñ** büt-nigâr-ı âfitâb-efrûzıdur ḥüsnüñ / Ne burcuñ mâḥısun pertev-perest-i tal' atun kimdür

G148/3 **Deyr** içre seyr eden o büt-i ' işve kâfirî / Şiblî olursa etmeye zünnârdan gürîz

G177/1 Göñül ki kâfir-i **deyr**-i elest olup ḳalmış / Baḳup cemâlüne şüret-perest olup ḳalmış

G249/3 Her biri şüret-i bî-câna döner 'uşşâḳun / O büt-i **deyr**-i melâḥat ki geçer yanından

G254/4 Zâhîde ḥuldı aındurur **deyrî** biḥremen-i dile / Ebrû-yı vesmedâr-ı ḥür-ı çeşm-ı mükeḥḥal-ı bütân

G287/2 Her nefes biñ nakş-ı şür-engîz ile kâfir yeter / Ka' be-i cânı ḥayâlün **deyr**-i ešnâm eylesün

G371/4 Bî-behre fenâdan o kim **deyr**-i ' âlemün / 'İsî-i âfitâb-mesîri bulunmaya

M5/II/8 Ey reng-i ḥayâlî **deyr**-i dilde / Nakḳâş-ı hezâr şüret-i ḥûb

M5/VII/9 Cârû-keş-i **deyr**-i ' ışḳam ammâ / Yok bir şanem-i girişme-sâzım

deyr-i bütân [1] putlar kilisesi, içinde putların bulunduğu kilise. Kiliselerdeki ikonların ve tasvirlerin put olarak nitelenmesi ile böyle bir terkip oluşturulmuştur.

K1/3 İ' câz-ı na' tı kim ḳalem-i mü-şikâfımı / Şüret-nigâr-ı **deyr-i bütân**-ı ḥayâl eder

deyü [2] diye. <YTS, ÖTS>

G372/4 Dür imiş menzil-i maḳşûd **deyü** te' cîl etme / Olma mensûb-ı muşîbet ḥaber-i zûd gibi

T1/5 Dâ'im meşâribü'l-benân olsun **deyü** şeh-zâdesi / Medd etdi zıll-ı ref' et-i sulṭân-ı zî-şânı Ḥudâ

dıraḥşân [1] parlak, parlayıcı (bkz. münnevver, münîr). <KT, Cûdî, FZ>

G87/3 Degil mâ'î ḳabâda tal' atun nakḳâşlar güyâ / Zemîn-i lâciverde bir **dıraḥşân** bûḥ yazmışlar

dıraḥşânlık [1] parlak olma, parlaklık, aydınlık.

K35/9 O zerrîn şüşeler kim saḳfın etmiş çarḥ pür-encüm / **Dıraḥşânlıkda** bilmez rûz-ı rûşenle şeb-i târî

dıraht [1] ağaç. <LN, FZ, Steingass> Eğlence ve şarabın temsili olan Cemşîd dahi, şairle aynı ağacın altında işret ettiğinde kederlenir. Aşağıdaki tanıkta bu yolda bir mübalağa sergilenmektedir.

G145/2 Biz Çâr-bâğ-ı ‘âlem-i ‘ışkuz gamîn olur / Cemşîd olursa sâye-nişîn-i **dırahtumuz**

dîbâ [4] dallı, çiçekli bir çeşit ipekli kumaş; İran şahlarının saltanat göstergesi olarak giydikleri çok süslü bir giyecek. Eski İran’da özellikle Şûşter adı dîbâ sözcüğüyle özdeşleşmiştir ve Şûşter ipeği her yerde meşhurdur. Dîbâ sözcüğü, tek başına Şûşter ipeğini de karşılar. <KT, FZ, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

K13/23 Pâşâ-yı müfahham ki düşer yümn-i kudûmı / Bâm-ı felegi perde-i **dîbâ**-yı ‘atâdan

K16/18 Dest-i hayyât-ı felek haq bu ki pîrâmenine / Eylemiş perde-i **dîbâsını** şubhuñ bālîn

K20/39 Eyvân-ı rif’atûñ gibi dâ’im muhîṭ ola / Bâm-ı sipihri perde-i **dîbâ**-yı hâverî

Altın veya gümüş karıştırılarak dokumuş çiçek desenli ve ipekli kumaşlar “dîbâ-yı münakkaş” olarak isimlendirilir. Bu kumaşın yapımı esnasında türlü renklerdeki çiçeklerin ipekleri arasına altın teller atılır. <OTDTS, TGKSS> Aşağıdaki tanıkta “zer (altın)” karinesiyle, bu cins bir kumaşın kastedildiği anlaşılmaktadır.

K10/39 Olsun keşîde fark-ı sa‘âdet-nişânına / **Dîbâ**-yı zer-nigâr-ı felek sâymbân gibi

dîbâ-düz [1] dîbâ cinsi kumaşları diken, ipek dokuyan. <OTDTS>

G386/5 Ziyâsın pûd u târ eyler olup ey Nâ’ilî hûrşîd / Bisât-ı taht-ı şâhenşâha **dîbâ-düz**-ı sulṭânî

dîbâc [1] İran şahlarının saltanat göstergesi olarak giydikleri çok süslü bir giyecek (Şükûn, 1996. 967). Dîbâ’nın Arapçalaştırılmış biçimidir. <FZ, Cûdî>

G16/2 Dil terk-i hânümân ile mesrûr o deñlü kim / Gûyâ ki naḳdin aṭlâs u **dîbâce** virdi hep

dîd [1] görme, izleme, görüş. <Kanar/1, Ânenderâc>

K7/11 Bu bey‘-gâh-ı esâfilde kim mu‘ayyendür / Revâc-ı gûyî vü kürî kesâd-ı dâniş ü **dîd**

dîdâr [15]

1. yüz, çehre, güzel yüz; [tas.] ilâhî güzelliği temaşa (bkz. vech). <KT, Cûdî, TASAVVUF TERİMLERİ>

M2/V/3 Ḥasret-zededür rûşenî-i dîde-i câna / Göster dile âyîne-i **dîdaruñ** yâ Rab

G36/1 Maḥşer k’ola ḥüsünüden ‘ayân şafvet-i **dîdâr** / Tâb-efgen-i hûrşîd ola germiyyet-i dîdâr

G137/2 Sîr-çeşm-i seyr-i **dîdâr** olmazuz Mûsî gibi / Tûr-ı istiğnâda tûfân-ı tecellî-maṭlabuz

G203/4 Sâht bâzû ki eder pençe-i hûrşîdi şikest / Kemterîn bâriḳa-i kevkebe-i **dîdaruñ**

G333/4 ‘Arz-ı **dîdâr** etmedi ser-germ-i câm-ı mihrine / Kaldı şoḥbet maḥşere ol âfitâb-ı nâz ile

G298/3 Rûy-ı maḳşûd olsa da âyînemüzde cilve-ger / Sîr-çeşmüz rû’yet-i **dîdârdan** şimden gerü

Aşağıdaki tanıkta “maḥşer” sözcüğünün delâletiyle “dīdār”ın, “Allah”ın cennette müminlere vaat ettiği manevî görünüş” anlamında kullanıldığı söylenebilir. <LN>

G36/8 Mevkuf ise maḥşerde de ey Nā’ilī-i zār / ‘Āşıklara kem-māyegī-i rü’yet-i **dīdār**

2. görme, görüşme; kavuşma. <KT, FZ, Kanar/1>

G36/1 Maḥşer k’ola ḥüsnünden ‘ayān şafvet-i dīdār / Tāb-efgen-i ḥurşid ola germiyyet-i **dīdār**

G36/2 Ḥüsnün ki ola cılve-nümā-yı ḥarem-i quds / Ervāḥa düşer ḡulgüle-i ḥayret-i **dīdār**

G36/3 Bir lem‘a cemālünden eder rūḥü’l-emīni / Pervāne-i şem‘-i ḥarem-i ḥalvet-i **dīdār**

G36/4 Pīşānī-i maḥşūduma şebt olmuş ezelden / Mehcūrī-i ḥāk-i ḳadem ü ḥasret-i **dīdār**

G36/5 Sen germ-ḡazab ḡamzelerün ḥün-ı dil-āşām / Ben mest-i serāsime-i keyfiyyet-i **dīdār**

G36/9 Ḥāk içre ola ḥaşre dek eczā-yı vücūdum / Sīm-āb şıfat muḡtarib-i ḥaclet-i **dīdār**

3. göz; görme kuvveti. <Burhân-ı Kâtı‘, Cûdî, FZ, Kanar/1>

G36/6 Bî-tāḳat-ı mūr olsa da ‘āşık nazarında / Bir zerre degilken dū cihān minnet-i **dīdār**

G36/7 Yoklansa hezārında bulunmaz o gürūhuñ / Bir mürdaki ḥavşala-i tāḳat-i **dīdār**

dīde [59] göz (bkz. çeşm, ‘ayn). <KT, KO, LN>

K2/20 Bu ḥāle aḡla gel ey **dīde** kim keşāfet-i ḡam / Sen olmasañ ten-i ḥaḳīde pāy-dār ḳalur

K7/7 Hezār Yūsuf-ı güm-geşte-i emel çāhī / Hezār **dīde**-i Ya‘ḳūb iştiyāk-ı sefid

K7/29 Sipehbud-ı sü‘adā nūr-ı **dīde**-i Zehrā / Ki levḥ-i ‘arşa olunmuş mü‘eşşiri tesvīd

K7/43 ‘Arūs-ı mātemine **dīdeden** nişār edelüm / Dizüp ṭabaḳçe-i yāḳūta la‘l ü mürvārīd

K8/9 Sırışk-i **dīde**-i züvvārdan bihişt olmuş / Gül ü şaḳaytḳ-ı nu‘mān ile dūr ü bāzī

K8/27 Verirse **dīde**-i pūr-ḥ‘āb-ı baḡta devründe / Cihān ḳalem-rev-i ‘ışḳuñ hirās u iḡrazi

K10/10 Etmiş iḡāta her ṭarafın cūylar tamām / Seyl-āb-ı eşḳ-i **dīde**-i ḥasret-keşān gibi

K11/25 Ḥ‘āba vardı **dīde**-i baḡtı meger kim yādına / Zaḡmet-i renc-i ḡubār-ı şaff-ı leşgerdür gelen

K13/40 Ol ḥāk-i ḥaḳīrūñ ḳamaşur **dīde**-i ḥurşid / Mir‘āt-ı zāmīrinde olan tāb u cilādan

K16/36 Rüzḡār etmiş yine **dīdelerin** aḡlamadan / Ārzū-mendī-i ḥāk-i ḳademünle ḥünin

K19/5 Ḳıldı bir ḥil‘at-i semmūr-ı ser-ā-ser i‘ṭā / Ki fūrūḡından iner **dīde**-i ḥurşide sebel

K23/7 Fūrūḡ-ı meyden olmuş sīne şāf u **dīdeler** rüşen / Olup pervāne sākīler dönerler şem‘-i cām üzre

K24/28 Ḥuffāş-hilḳatān-ı zılām-ı cehāletün / Görmez o nūrı **dīde**-i iz‘ānı kūr olur

K34/22 Şāhid-i iḳbālüne biñ **dīde**-i ḥayret bulur / Çarḫ-ı bī-dād aça ger bir kere çeşm-ı ‘ibreti

K35/8 Dil-i sengīn-i yāre aḡdurır lā-būd o fışḳiyye / Ḥurūş-ı seyl-i eşḳ-i **dīde**-i ‘uşşāk-ı ḡam-ḥ‘ārı

M1/VII/5 Āḥ ey sūrūr-ı sīne vü ey nūr-ı **dīde** āḥ / Rüz-ı neşātumuz şeb-i tār-ı ḡam eyledün

M2/V/3 Ḥasret-zededür rüşenī-i **dīde**-i cāna / Göster dile āyīne-i dīdaruñı yā Rab

M8/IV/2 Zebān ḥāmūş-ı ḥayret sīne sūzān **dīdeler** pūr-nem

G28/3 Peymāne-i **dīdede** lebündür / Ser-cūş-ı şarāb-ı ḥūna bā‘ış

G54/6 Meh gibi hemān Nā’ilīyā ḡuş u zebān ol / Āyīne-şıfat **dīdeligūñ** vāḳtı degildür

G60/4 Çārḫa kār etmedi āḥ-ı dil-i fulād-gūdāz / Nice ḳan aḡlamasun **dīde** ki rikḳat yeridür

G109/4 Sīnelerde nıgeh-i ḥasret-i peyḳānuñ için / Oldı ser-tā-be-ḳadem **dīde**-i giryān diller

- G111/2 Sen ol Yûsuf-tevellâsın ki olmaz tâ dem-i maşşer / Temâşâ-gâh-ı hûsnûn **dîde**-i h'âbîdeden mestûr
- G125/4 Nâme de gelse dil ü **dîde** okunmaz senden / Âh ü eşk âfet-i mektûb-ı hamâm-âver olur
- G131/1 Hayâlûn levh-ı sîm-i **dîdeye** taşvîr olunmuşdur / Seni gözden şakınmak 'âşıka taqdîr olunmuşdur
- G135/3 Güncâyışümüz **dîde**-i Mecnûnadur ancak / Nîreng-i cemâlüz ruḥ-ı Leylâda nihânuz
- G143/2 Seyl-veş etdi güzêr mihr-i hayâlûn dilden / Merdüm-i **dîde**-i cân gavṭa-ḥor-ı nûr henüz
- G143/3 Oldı zaḥm-ı dile bir kerre nemek-pâş lebûn / Mâye-i hûn-ı dil ü **dîdedür** ol şûr henüz
- G143/9 Nâ'îlî **dîde**-i ḥâk-bîne hüveydâ görünür / Mevḳıf-ı dârda ser-bâzî-i Maşşûr henüz
- G144/4 Yâ **dîde** yâ ciger ya dil-i pâre pâredür / Gül-çîde bağ-bân-ı gül-istân-ı bahtumuz
- G161/4 Gâh sûz-ı sîne-i şad-âfitâb-ı maşşerüz / Gâh sûz-ı sînenen gâhî sirişk-i **dîdeden**
- G176/5 Olurmuş âb-ı germ-i **dîdeden** dil Nâ'îlî pür-tâb / Maḥabbet şehrinûn germ-âbesinde külḥen olmazmış
- G184/7 Buluñ imdâdına ey **dîde** sen de Nâ'îlînûn kim / Cerâḥat dâmen-i zaḥm-ı dil ü cânını devşürmüş
- G188/5 Beytül-'atîḳ-i 'âlem-i ḡam reh-revânına / Hûnâb-ı eşk-i **dîde** yeter zemzem-i neşât
- G197/2 Şad ḥased merdümek-i çeşmüme kim maḥremidür / Kaşr-ı **dîdemde** hayâlûn gibi bir pâdişehûn
- G197/3 **Dîde**-i baht-ı 'adûyı uyarur nâlelerüm / Dostum ḥâtıra geldükçe senûn h'âb-gehûn
- G220/1 **Dîdeden** gitmez hayâli o mücellâ sînenûn / Cilve-gâhı manzar-ı çeşmümdür ol âyînenûn
- G234/4 'Aksin düşürdün âba nezâketle ḡaddinûn / Tırmaz isirişk-iş **dîde** nişârındasın göñül
- G246/4 **Dîde**-i pür-hûnum etdün ma'den-i elmâs-ı eşk / Reng-i rûy-ı şîşe-i pür-inkisârımdan şakın
- G248/5 Mihrinden alup Nâ'îlîyâ **dîdelerüm** feyz / Yâḳûta döner her biri bir hûn-ı cigerümden
- G258/4 Mizâc-ı şu'le-i hûsnüm ki istesem mihrûn / Sevâd-ı **dîde** gibi ḥânesin siyâh ederin
- G269/3 Câm-ı meyi bir **dîde**-i hûn-bâra deḡiş kim / Destüñde ḡadeḡ taşt-ı Siyâvûş görünsün
- G271/3 Teraşşuḡ etmededür zarf-i **dîdeden** ne 'aceb / Denürse eşküme bade bade-i sebû düşmen
- G277/5 Ne naḡş-ı bü'l-'aceb giryânyuz ey Nâ'îlî bilse / Olur ḡarḳ-âb-ı ḥaclet **dîde**-i Ya'ḳûb şerminden
- G279/1 Her **dîdede** bir şûret ile cilve-nümâsın / Biñ reñge girer bûkalemün-naḡş-ı cefâsın
- G306/4 Gördükçe lebûn **dîde** döker ḥâke sirişkin / Her ḳaṭresi pür-gevher-i nâ-yâb da olsa
- G313/3 Sûdâ-gerân-ı nâzdan ey sâde-dil ḥazer / naḡd-i sirişk-i **dîde** selemdür helâküñe
- G334/5 Reng-i sîm-âbda bir nûr-u muşavver görünür / Perde-i **dîde**-i 'uşşâḳda ol şun'-ı ilâh
- G347/4 **Dîde** mest-i mest-i hayret-i nazzâre ammâ cân u dil / Çâk çâk-i ḥancer-i hûn-rîz-i müjḡân olmada
- G358/3 Yanında ḥazân **dîde**-i 'ışḳuñ ola yeksân / Berg-i gül-i şadâb-ı emel ḥüşk giyehle
- G361/2 **Dîde** müştâḳ-ı cemâlûndür velî müjḡânlaruñ / Mâni'-i âmed-şud-ı nûr-ı nighedür her biri
- G363/2 Sirişk-i **dîdeden** ey nâ-ḥudâ-yı zevraḳ-ı ḥüsn / Ḥazer ḥazer ki yem-i bî-kenâredür şimdi
- G380/4 Çıḳardı cûşîş-i dil bâm-ı 'arşa / Sirişk-i **dîde**-i fevvâre-cûşı
- Ş7/7 Gözedür **dîde** senûn-çün râḥı / İntizârı sanadur vallahî
- T1/6 Ey Nâ'îlî mesrûr olup 'âlem dedi târiḡini / Şehzâde nûr-ı **dîde** Sulṭân Muḥammed Muşṭafâ

dîdeden mestûr olan göñülde de ba'îd olur [1] gözden uzak olan gönülden de ırak olur, gözden ırak gönülden ırak.

- G111/1 Hayâlûn oldı hecrüñle dil-i ḡam-dîdeden mestûr / **Göñülde de ba'îd olurmuş olan dîdeden mestûr**

dīde-i cān [2] can gözü, basiret.

K8/6 Olunca zā'ir-i sultān şer'-i maq̄deminūn / Harīr-i **dīde-i cān** ola pāy-endāzı

G153/1 **Dīde-i cān** ile hūsnūn ki temāşā ederüz / Çeşmümüz maẓhar-ı envār-ı tecellā ederüz

dīde-i 'ibret [1] ibret gözü, ibret bakışı, ibret almak için bakan göz. <Kanar/2>

M10/I/7 Şaḥş-ı ḥayāl **dīde-i 'ibretle** baksa da / Teşhīş ede hilāl ile cismüm zihī hüzāl

dīger [1] başka (bkz. āḥer). <KT, KO, LN>

K11/22 Şāha naṭ'-ı kār-zār-ı fitneden çekdirdüñ el / Qur'a-i fālinde şimdi naṭş-ı **dīgerdir** gelen

dīger-gün [1] başka türlü, değişik, başka; bozuk. <KT, Cûdî, Kanar/1>

R4/2 Eşkāl-i nücūma i' timād etme ḥakīm / Aḥvāl pes-i perdede **diger-gündür**

dikḫat [21] inceden inceye düşünme veya bakma, büyük özenle inceleme ya da bakma; incelik. <KT, LN>

M9/I/3 Nā'ili-veş olma maḥrūm-ı temāşā-yı cemāl / **Dikḫat**-i eşkāl-i dehr ol dem ki kūr eyler seni

G60/5 Söz daḫīḳ olmasa rağbet mi bulur Nā'iliyā / Naẓm-ı pākūñ budur inşāf ki **dikḫat** yeridür

dikmek [1] bir cismi dik olarak durdurmak. <TS>

K8/4 **Dike** burūcına a'lām- nuşret ol ḥıṣnuñ / Cuyūş-ı ma'reke-ārā-yı ceng-perdāzı

dil [731]

1. yürek, gönül, kalp; [tas.] Allah'ın nazar ettiği mahal, ilâhî kemâlin ve cemâlin en güzel tecelli ettiği yer. <KT, Cûdî, LN, Steingass, TASAVVUF TERİMLERİ>

K1/37 Luṭf-ı hevā-yı 'âlem-i himmet derūnını / Ehl-i **dilūñ** riyāz-ı bihişt-i' tidāl eder

K2/8 Olur musīḳal-i ḥākister-i fenā bir gün / Ne reng-i āyine **dil** ne inkisār ḳalur

K2/18 Ne bād-ı şarşar-ı āh u ne cüz'-i ḥāk-i beden / Ne sūz-ı **dil** ne nem-i çeşm-i eşk-bār ḳalur

K2/19 Ne reng-i lāle-sitān-ı ciger ne bağ-ı vüçüd / Ne berg-i dāğ-ı **dil** ü sine-figār ḳalur

K2/21 Gel ey enīs-i **dil** ey ḡam ki ḥasretūñ tende / Medār-ı ḥaşyet-i endūh-ı ḥārḥār ḳalur

K3/3 O zümrenūñ biri de Nā'ili-i bīkesdür / Ki rüy-ı **dil** göremez baḥt-ı pūr-ı itābında

K3/4 O cem' ūñ aḥḳar u nāçizidir ki bīdāddır / Kemāl-i feyz-i **dil** ü ṭab'-ı müsteṭābında

K3/7 Tefakḫud etmedi bir nāḳid-i güher ki bula / Hezār genc-i me'ānī **dili** ḥarābında

K3/28 Ne' ūzu bi'l-lah ey **dil** bu guft u gūlardan / Ki nāgeh olmayasın münfa' il cevābında

K4/1 Çin-i nāzım cebīn-güşā-yı **dilim** / Fitneyim genc-i ihtifā-yı **dilim**

K4/2 Baḥr-i mevvāc-ı āteşin- girdāb / Dāğ-ı tedbīr-i nā-Ḥudā-yı **dilim**

K4/3 Germ-i sīm-āb muẓtarib ḥālim / Cünbiş-i ḡamzeyim belā-yı **dilim**

K4/4 Cilve-gāh-ı nigāh-ı ḥübānım / Maḥşer-i fitneyim fezā-yı **dilim**

K4/5 Çāşnī-senc-i tīg-i bīdādım / Dāğ-ı her-pāre-i cüdā-yı **dilim**

K4/6 Olsam ālūde gerd-i rāh-ı heves / Dāmen-i perde-i ḥafā-yı **dilim**

K4/7 Ḥüsñ ile ḡamze āşinā göreli / Düşmen-i tīg-i der-ḳafā-yı **dilim**

K4/8 Zā'ir-i sūmenāt-ı 'ışḳ olalı / Reşg fermā-yı pārsay-ı **dilim**

- K4/9 Levh-i bî-reng-i ‘âlem-i ma‘nî / Şüret-i naķş-ı mäsivâ-yı **dilim**
- K4/10 Şüret-ârâ-yı naķş-ı hüsn olalı / Büt-trâşî-i kîlisâ-yı **dilim**
- K4/11 Âfet olsam hayâl-i yâre n’ola / Maḥrem-i çeşm-i âşinay-ı **dilim**
- K4/12 Evḥaş Allah hayâl-i bûkalemün / Ki hevâsiyla ğam-zedâ-yı **dilim**
- K4/13 Farṭ-ı nezzâre-i telâşîden / Hîre-çeşm-i şanem-serây-ı **dilim**
- K4/14 Cân verelden o tıfl-ı nev-hevese / Şermsâr-ı sülûk u rây-ı **dilim**
- K4/15 Edeli kıble-ğâhın ebrû-yı yâr / Pây ber-cây-ı iktidâ-yı **dilim**
- K4/16 Yâd kıldıkça dâmen-i zülfin / Şu‘le-i dağ-ı ibtilâ-yı **dilim**
- K4/17 Şu‘le-i ḥancer-i nigâhından / Teşne-leb hûn-ı Kerbelâ-yı **dilim**
- K4/18 Dâhil olsam ḥarîm-i vuşlatına / Ser-be-pîş ü nazar-be-pây-ı **dilim**
- K4/19 Bîm-i renc-i humâr-ı hecrinden / Mest-i zehr-âbe-i cefâ-yı **dilim**
- K4/20 Bulalı sâye-dârî-i zülfin / Mağz-ı cân-perver-i hüma-yı **dilim**
- K4/22 Şevḳ-i âyîne-i cemâline / Tûṭî-i şekkerîn-edâ-yı **dilim**
- K4/23 İktibâs-ı fûrûğ-ı hüsninden / Nûr-ı pîşânî-i şenâ-yı **dilim**
- K4/24 Ya‘ni vaşşâf-ı faḥr-ı kevneynim / Maḥrem-ı râz-ı müdde‘â-yı **dilim**
- K4/25 Na‘t-gûy-ı Ḥabîb-i Mevlâyım / Hırz-ı bâzû-yı i‘tinâ-yı **dilim**
- K4/26 Faḥr-ı ‘âlem Muḥammed-i ‘Arabî / Ki derinde muḳîm-i cây-ı **dilim**
- K4/27 Bârgâh-ı ḥarîm-i ‘izzetinûn / İntisâbıyla müttekâ-yı **dilim**
- K4/29 Edeli güm nişâb-ı midḥatini / Dest-i deryûze-i ‘aṭâ-yı **dilim**
- K4/30 Bulalı pâye-i ğulam-ı derin / Şehriyâr-ı cihân-serây-ı **dilim**
- K4/31 ‘Acz-ı evşâf-ı ḥânedânında / İ‘tirâf-âver-i ḥaṭâ-yı **dilim**
- K4/32 Pîş-i evşâf-ı ḥânedânında / Tutḳ-ı çehre-i ḥayâ-yı **dilim**
- K4/33 Ben ki yâd eyledükçe mi‘râcın / Lâ-mekân-seyr-i mâverâ-yı **dilim**
- K4/34 Bâm-ı ‘arş ‘uluvv-ı şânından / Bî-muḥâbâ nihâde-pây-ı **dilim**
- K4/35 Ṭayy-ı zulmet-serây-ı ‘âlem için / Ol zamânlar ki reh-nümay-ı **dilim**
- K4/36 Kem-şerâr-ı fûrûğ-ı nûrından / Meş‘al-efrûz-ı pîşvâ-yı **dilim**
- K4/37 Ḥabbezâ vaşf-ı pâye-i mi‘râc / Ki edâsiyla ḥâk-i pâ-yı **dilim**
- K4/37 Ḥabbezâ vaşf-ı pâye-i mi‘râc / Ki edâsiyla ḥâk-i pâ-yı **dilim**
- K4/38 Merḥabâ cîlve-ğâh-ı nâz u niyâz / Ki ḥarîminde çehre-sâ-yı **dilim**
- K4/39 Pâdişâhân kapuñda pesdir pes / Bî-edeb ṭabî‘-i hevâ-yı **dilim**
- K4/40 Ber-fuzûlüm hemîşe bî-tâkrîb / Kışsa-perdâz-ı mâcerâ-yı **dilim**
- K4/41 Mücrimim ‘âşiyim günehkârım / Lâyık-ı rencişi-i cezâ-yı **dilim**
- K4/42 Ma‘şiyet kâh-ı kemterin ise ben / Kuvvet-i cezb-i keh-rübâ-yı **dilim**
- K4/43 Ḳurb-ı ‘işyân u ba‘d-ı ğufrânım / Yâd kıldıkça hem-nevâ-yı **dilim**
- K4/44 Mâtem-efrûz-ı şad-merg-i ecel / Cûş-i girye-i ğazâ-yı **dilim**
- K4/45 Nâ‘iliyim ki ferş-i pâ-yün için / Hî‘âce-i kâle-i du‘â-yı **dilim**
- K4/46 Nitekim cîlve-ğâh-ı vaşfuñda / Râyiz-i ḥınk-ı bâd-pây-ı **dilim**

- K4/47 Haşre-dek dâmen-i şefa' atüne / Dest-i küstâhî-i recâ-yı **dilim**
- K5/2 Yine gösterdi Kelîm-i **dile** bir şu' le-i feyz / Tûr-ı ma' nîde edüp nahl-i kalem lalâyî
- K5/3 Bâr dâd oldu **dilüm** yine cebîn-i feyze / Nefî-i rûhü'l-kudüse hâmem olup hemtâyî
- K5/20 Evvelîn pâye-i süllem görürin gâh-ı 'urûc / 'Arş-peymâ-yı **dil** olsam mele 'i a' layı
- K5/23 Nazm-ı pâkimdir o manzûme-i hikmet ki olur / Noktası dağ-ı süveydâ-yı **dil**-i rüsvâyî
- K5/28 Huld-i i' câzdir el-hâk **dil**-i 'Urfî ki henüz / Tâzedir nuţfe-i endîşe-i gevher-zâyî
- K5/32 Habbezâ mîhr-i zamîr Enverî-i şâhîr kim / Zihni dağ-ı **dil** eder şubha şeb-i yeldâyî
- K5/40 Havfım oldur **dil** ü tab' ım gibi âşüfte bulam / Maḥremân-ı harem i bargehi Mevlâyî
- K5/41 Şirket-i nûkte-serâyân-ı kâdem ve'l-hâşıl / Oldı cân u dile sermâye-i reşk-efzâyî
- K5/41 Şirket-i nûkte-serâyân-ı kâdem ve'l-hâşıl / Oldı cân u **dile** sermâye-i reşk-efzâyî
- K6/13 Kalem-rev-i **dile** ol şeh-süvâr-ı hüsnüñ kim / Kemîne cünbişidir dest-gâh-ı vîrânı
- K6/51 Firâz-ı gülbün-i **dilden** ki nağme-güster olur / Çemen çemen eder âşüfte 'andelîbâmı
- K7/8 Bu rûzgâra geelden ki etdi sevk Kazâ / Meşîyyet-i **dili** mevķûf-i dest-gâh-ı ümîd
- K7/15 Tamâm geldi banâ kâm-ı **dilden** istiğnâ / Vifâk-ı baḥtdan oldum vücûh ile nevmîd
- K7/26 Bisât-ı emrdir ey **dil** bu mevķif-i ḥayret / Olur kıyâmı karîn-i rızâ-yı Rabb-ı mecîd
- K9/22 Ele al ḥâtır-ı ehl-i **dili** kim anlara çarḥ / İltizâm-ı sitem-i bî-ḥad ü pâyân etmiş
- K11/19 Rûzgârından ki gâhî ağlayup dergâhuña / Ḥâtır-ı erbâb-ı **dil** gibi mükedderdir gelen
- K12/31 Nâmiye balsa küşâyış-ı **dil**-i pür-feyzinden / Ḥâkden bir gül-i âşüfte-i zuhûr ede nihâl
- K12/48 Çemen-i ḥâtıra esdikçe nesîm-i luţfuñ / **Dil**-i vâ-sûhtenüñ âteşin eyler eş'âl
- K12/49 Şevķ-i evşâfuñ olur **dilde** füzûn her ne kadar / Etse tab' ım keder-i nâ-mütenâhî işğâl
- K12/54 Lillahi'l-ḥamd ki olmuş **dil**-i pür-şefkatüne / Ḥâtır-ı ehl-i **dili** cebr ehemmi-i eşğâl
- K12/82 Müdde' â-yı **dilüñ** ey Nâ 'ilî-i şekve-tirâz / Fehm olunmaz mı yeter dağdağ-ı kâl u maķâl
- K12/83 Şadr-ı Cem-câh-ı suḥen-dâna du' â kıl ki odur / Hırz-ı bâzû-yı necât-ı **dil**-i aşḥâb-ı kemâl
- K13/12 Yok bizde henüz emn-i ferâğ-ı **dil** ü ḥâtır / Sâlim değiliz müdde' îyâ ehl-i riyâdan
- K13/34 Bu devr-i çeb-endâzda luţfuñla ḥalâş et / Erbâb-ı **dili** meşğale-i rûḥ-gezâdan
- K14/18 Uymaz felegüñ devr-i çep-endâzına zîrâ / Cünbişleri ârâm-ı **dil**-i ehl-i hevâdır
- K14/65 İhrâz-ı me' ânîde ḥuşûşâ **dil** ü tab' ım / Risto-yı suḥen Hürmüs-i eflâk-i şenâdır
- K14/68 İskender dağ-ı **dil** olan âb-ı ḥayâtuñ / Ser-çeşmesi ol bâdiyeden ḥayli cudâdır
- K14/79 Şekvâya da olmuş tûtalım ruḥşat-ı takrîr / Derd-i **dili** erbâb-ı **dilüñ** rûḥ-gezâdır
- K14/88 Vaşfuñ gibi yok derd-i **dilüñ** gâyeti ammâ / Şekvâya maḥal kalmadı hengâm-ı du' âdur
- K15/1 Ey **dil** yerüñ ol zülf-i semen-sâ mı degildir / Âşüfteligüñ ḳabil-i inhâ mı degildir
- K15/14 Eyyâm-ı teşekkür ki mezâķ-ı **dil** ü tab' a / Takrîri neşât-âver-i şahbâ mı degildir
- K15/33 Ol bezl-i 'aṭâ kim ola ehl-i **dile** maḥşûş / Endülhte-i zâd-ı reh-i 'uķbâ mı degildir
- K17/6 Olmasa kuvvet-i bâzû-yı neşât-ı medḥüñ / Cünd-i ğam mülk-i **dile** çokdan ederdî şeb-hün
- K17/8 Vâridât-ı **dil** ü tab' imdan eder istimdâd / Olurın zâtuñı ta' rifde bî-şabr u sükûn
- K17/11 'Uķde-i ḥâtır-ı ğam dağ-ı **dil**-i cevri ü sitem / Hırz-ı bâzû-yı kerem tâb-dih-i baḥt-ı zebûn
- K17/25 İ' tidâl-i **dil** ü tab' indan eşer balsa hevâ / Gele bir mevsime her sâl temüz u kânûn

- K17/56 Ğıbta-engiz-i **dil**-i Hâce-i Kirmânîdir / Naḥl-i gülzâr-ı hayâlimdeki ağsân u şuhûn
- K18/31 Yine ‘adâveti ehl-i **dile** muḳarrerdîr / Kemâl-i kînesi bi-şekk ü irtiyâb olmış
- K18/35 Qazâya çâre rızâdur ki rûz-ı kısmetde / Naşibi ehl-i **dilûn** renciş ü ‘azâb olmış
- K18/36 Sevâd-ı cebhe ki ḥûkm-i qâderdür ehl-i **dilûn** / Kef-i hayâtına menşûr-ı ictinâb olmış
- K18/38 Hücûm-ı zelzele-i fitneden ‘imâret-i **dil** / Binâ-yı ḥâtır-ı ‘âşık gibi ḥarâb olmış
- K19/32 Minnet Allaha ki erbâb-ı **dile** menkıbetûn / Hırz-ı bâzû-yı emân eyledi Ḥaḳ ‘azze ve cell
- K19/36 Nâ’ilî zinde-çerâğ-ı ḥarem-i luṭfuñdur / Eyle ol mürde **dili** Nâ’il-i aḳşâ-yı emel
- K20/21 Eyler seni bu baḥşîş-i şâhâne ‘an-ḳarîb / Yârâ-yı ehl-i **dil** ‘âlem-efrâz-ı serverî
- K21/19 Bûrîde olsa da tîğ-i cefâ ile yine **dil** / Mişâl-i ḥâme ser-â-pâ zebân-ı şekvâdır
- K21/23 **Dil**-i ne-kerde güneh tōhmet-i ma‘ârif ise / Ola sezâ-yı ‘uḳûbet ‘aceb temâşâdır
- K21/25 Penâh-ı ehl-i **dil** ol dâverâ ki çarḥ-ı denî / Eziyyet-i dil-i şeydâda bî-muḥâbadır
- K21/31 Niteki ḥâ’il ola zaḥm-ı çeşm-i a‘dâya / Kerem ki merhem-i dâğ-ı **dil**-i aḥibbâdır
- K22/19 Ehl-i **dilûn** şikâyeti var ḥâk-i pâyûne / Bîdâd-kârî-i felek-i bed-şu‘ûrdan
- K22/24 Olmazdı nuṭṭa tâḳatim endîşe bir nefes / Dâmânın alsa dest-i **dil**-i nâ-şabûrdan
- K22/36 Gencîne-i kemâldür ehl-i **dilûn** ne ğam / Dâmân u desti olsa teḥî zerr ü zûrdan
- K23/45 Qâlem kim müy-ı bârîk-i hayâlim piç ü piç eyler / Hümâ-veş indirir murğ-ı **dil**-i Cibrîlî dâm üzre
- K23/49 Girişler kim olur peydâ o zûlf-i müşğ-fâm üzre / Düşer ḥayret süveydâ-yı **dil**-i âşûfte-kâm üzre
- K24/2 Gâhî düşer ki ‘aks-i murâd üzre gerdişi / Ber-vefḳ-i müdde‘â-yı **dil**-i nâ-şabûr olur
- K24/19 Bir feyz var mülâḥaza-i devletûnde kim / Fi’l-ḥâl **dilde** ğam eşerinden sürûr olur
- K25/10 Taḥrîr için âşâr-ı **dili** muṣtarib olma / Gâhî ki ser-endâz-ı hem-âğûş-ı benânsın
- K25/14 Söyleşmedesin ehl-i ma‘ârifetle gönûlden / Ḥâmûş nedîm-i **dil**-i ma‘nî-talebânsın
- K25/41 Ammâ ki nedir çâre ḳomaz gerdişe eflâk / Ehl-i **dil** iseñ pey-siper-i nâ-ḥiredânsın
- K25/46 Bu şi‘r-i ter ol şâf **dili** tesliyet eyler / Kim ola mûkedder deseler âb-ı revânsın
- K25/54 Çûb-ı kaleme bâğ-ı suḥende dene tâ kim / Bî-berg ü şemer dâğ-ı **dil**-i ‘anber ü bânsın
- K26/9 Zebânı tercemân-ı ma‘nî-i âyât-ı münzeldir / **Dili** gencîne-i esrâr-ı Qur’ân-ı müfesserdir
- K26/19 Bu endîşeyle ol gülzârı tenhâ geşt ederse **dil** / Nice gülzâr kim her bergi bâğ-ı ḥulda hem-serdir
- K26/30 Ne mümkündür müdârâ böyle bir âşûb-ı sâhîrle / Ki mekrinden **dil** âşûb u fitne pür-ḥazer-terdir
- K27/3 Verdûn ol taze nihâl-i gül-i devlet ḥaberin / Ey surâğ-ı **dil**-i güm-geşte-**dilân** hoş geldûn
- K27/4 Ṭurra-i şâhid-i iḳbâlûn olup şâne-zeni / Ḳomaduñ hiç **dil**-i pür-ḥelecân hoş geldûn
- K27/13 Tengdir raḥşuñ dehlîz-i nihân-ḥâne-i **dil** / Verme zaḥmet bize ey bâr-ı girân hoş geldûn
- K27/15 Ḥalk müştâḳ idi teşrifûne Allah bilür / Ey mühim-sâz-ı **dil**-i ‘âlemiyân hoş geldûn
- K28/21 Zannım budur ki zecr ile ḥâlûn tebâh ola / Ol câh-ı ma‘deletde **dil**-i şerm-ğîn ile
- K28/82 Ârâm-gâh-ı ehl-i **dil** olsun hezâr-sâl / Qaşr-ı refî‘-i câhı bu nüh şehnişîn ile
- K30/1 Yetiş ey bâd bulun yâre peyâmında benim / Tâb yok sûz-ı **dile** bâl-i ḥamâmımda benim
- K30/13 Etmesün kayd-ı **dile** silsile-i ḥod-râyi / Âh besdir yok ise tîğ-i niyâmımda benim
- K30/25 İntibâh-ı **dil**-i ḥayretle deġişmem gâhî / Bulunan neşve-i idrâki künâmımda benim
- K30/27 Şîr aḳar Kûhkene Qaysa ġazâlân bulunur / Vaḥşet-âbâd-ı **dil**-i pür-dûd-ı dâmımda benim

- K30/28 Rûh-ı kuds olsa da ârâm edemez bir lahza / H-âb-gâh-ı **dil**-i pür-hevl ü hevâmımda benim
- K30/30 Câmda ‘aks-i ruh-ı sâkî-i meh-veş gibidir / Cilve-i feyz-i **dil**-i âyîne-fâmımda benim
- K32/11 Niteki râğib olup şi‘re şadr-ı a‘zamlar / Hemişe ehl-i **dil** ü dânişün penâhıdır
- K33/10 Feyz-yâb olsa eger ahsen-i ahlâkından / Baht-ı gaddârı olur ehl-i **dile** yâr u enîs
- K33/14 Merhamet-kâr hîdîvâ keremündür ancak / Var ise ehl-i **dil** ü tab‘a medâr-ı te’sîs
- K33/17 Çarhıdan ehl-i **dil** ü tab‘a şikâyet düşmez / Yâd olunmak ne revâ bezm-i şerîfünde o pîs
- K34/13 Padişâh-ı ehl-i **dil** Yahyâ Efendî kim odur / Mülk-i nazmuñ âb-ı rüy-ı taht-gâh-ı devleti
- K35/12 **Dil**-ârâmuñ **dil**-i Behrâma mihrinden müeşşirdir / Derûn-ı hâzret-i hunkâra hüsn-i hulûk u eţvârı
- K37/1 Şalâh-ı ‘âlem-i kevn olsa ger fesâdı kadar / Olurdu kâm-revâ ehl-i **dil** murâdı kadar
- K37/6 Revâ mıdır ki bu berzahda deşt-i hırmânun / Belâ-keş olmaya **dil** Kays-ı nâ-murâdı kadar
- K37/17 Kemâldir nazâr-ı ehl-i **dilde** hûbânun / Olursa nâzişi hüsn-i Hudây-dâdı kadar
- M1/I/4 Bitsün siyeh-derûn idüğün cümle kâ’inât / Etsün kebûd iken nemedün dîd-i **dil** siyâh
- M1/I/8 Ey vây ey birâder-i bâ-cân berâberim / Ey mâye-i hayât-ı **dil**-i derd-perverim
- M1/III/1 **Dil** hasretünle ‘âşık-ı rüy-ı nezâredir / Cân u ciger firâkuñ ile pâre pâredir
- M1/IV/7 Bir dürr idün ki dâğ idün reşgünle şeb-çerâğ / Deldi zemâne mışkab-ı endüh ile **dilün**
- M1/V/6 **Dil** çâk çâk-i el-‘aşaş-ı deşt-i Kerbelâ / Ten şerha şerha zemzeme-i el-firâk ile
- M2/I/9 Hâşâ ki bu vâdide cudâ eyleye mihrün / Dest-i **dil**-i luţfuñ gibi dâmend ilâhî
- M2/II/9 Şâf eyledi gam âteşi yâkût-ı vücudım / Bu cevher ile dâğ-ı **dil**-i mihr-i münîrim
- M2/III/1 Yâ Rab şerer-i dâğımı pür-sûz eşer kıl / Dâğ-ı **dili** derdünle hem-âğuş-ı ciger kıl
- M2/III/6 Cân vermez ise derdün ile yanmağa yâ Rab / Hûn-ı **dil**-i efsürde-derûnânı heder kıl
- M2/III/9 Fehm eyle kazâ vü kadrün sırr-ı nihânın / Endîşe-i kurbânî-i cân u **dil** ü ser kıl
- M2/V/1 Kıl hırz-ı giribân **dile** ezkârıñ yâ Rab / Hıfz eyle belâlerden o bîmârıñ yâ Rab
- M2/V/2 Kem-şoşbet-i zünnâr-be-düşân-ı riyâ kıl / Tesbîh-i zebân et **dile** ikrârıñ yâ Rab
- M2/V/3 Hasret-zededir rüşenî-i dîde-i câna / Göster **dile** âyîne-i dîdarıñ yâ Rab
- M2/V/10 Eyle giriftârıñ reşg-âver-i Müsî / Tûr-ı **dil**-i bî-tâb gibi maşv-ı tecellî
- M3/I/2 Hûn-âb-ı hasret oldu mey-i la‘l-günümüz / Tîh-i belâda kaldı **dil**-i bî-sükûnumuz
- M3/I/3 Çıktı beyâza nakş-ı **dil**-i zû-fünûnumuz / Oldı netîce-bağş-ı nedâmet cünûnumuz
- M3/II/1 Demdir ki ârzü-yı metâ‘-ı **dil** eldeyüz / Sûdâ-gerân-ı ‘ışk ile bağş u cedeldeyüz
- M3/V/3 Yer yer uyandı hâne-i **dilde** çerâğ-ı ye’s / Etdi derûnî âteş-i gam dâğ dâğ-ı ye’s
- M4/I/2 **Dil**-i ‘uşşâkı neden zerre-i bî-tâb u hâkîr / Eylemiş bârika-i hüsnüñi hürşîd-naẓîr
- M4/I/3 Cân u **dil** el çeke peyvend-i gamuñdan heyhât / ‘ışk bir zâ‘îkadır derdün aña kând-ı nebât
- M4/III/1 Nâz maşmûr olan nergis-i ‘ayyâşuñ içün / Nice **dil** şehri yıkan gamze-i evbâşuñ içün
- M4/III/2 Nâveg-endâz-ı ğazal-i **dil** olan kaşuñ içün / Bizi de devlet-i hüsnünde güzel başuñ içün
- M4/VI/3 Neyledi saña **dil**-i derd-penâhı görsek / ‘ışkdan özge nedir cürm ü günâhı görsek
- M5/I/5 Hâkkâ ki gelür fesâne-i maşz / Göster **dile** guft-güy-ı i‘câz
- M5/I/8 Cibrîlî şikâra nâz ederken / ‘Arş-ı **dile** eyledükçe pervâz
- M5/I/10 Oldukça tecellî-i cemâlün / Tûr-ı **dil**-i ‘ışka pertev-endâz

- M5/II/8 Ey reng-i hayâli deyr-i **dilde** / Nakḳâş-ı hezâr şüret-i hûb
- M5/II/10 Ma‘lûm degil mi hâk-i pâye / Ahvâl-i **dil**-i melâmet-üşlûb
- M5/III/3 Ser-pençe-i kâkülünde **diller** / ‘Ankā ise de pür mekesdir
- M5/III/9 Şehrâh-ı maḥabbetünde **diller** / Pâmâl-i ‘itâb-ı pîş ü pesdir
- M5/V/10 Ğamzeñ ki ede cihân-ı **dilde** / Der-bend-i kazâya bâc-ḥ’âhî
- M5/V/11 Kârî **dile** hâşılı füsündür / Çeşmün ne ‘aceb siych-deründür
- M5/VI/1 Ol dem ki **dile** ‘itâb edersün / Hûrşîdi girifte-tâb edersün
- M5/VI/2 Bu cünbiş ile ne‘üzubi’l-lâh / **Dil** kişverini ḥarâb edersün
- M5/VI/10 **Dil** maḥz-ı ḥaṭâdır añlamam kim / Bu re’ye sen şavâb edersün
- M8/IV/1 Zemîn naṭ‘-ı siyâset-gâh-ı **dil** seyf-i kazâ mübrem
- M12/I/4 **Dil**-i meyyâlî de bir şebnem-i nâçiz farz eyle / Gül-i bağ-ı cemâlün pür-nemâdır yâ Resûla’l-lah
- M12/I/5 Sözüñ maḥbûl-i dergâh-ı şamed **dillerde** evşâfuñ / Şefî‘-i ḥalḳ u maḥbûb-ı Hudâdır yâ Resûla’l-lah
- G1/1 Yem-i âteş-ḥurûş-ı **dilde** olduḳça sükûn peydâ / Eder her dâğ-ı ḥasret tende bir girdâb-ı hûn peydâ
- G1/3 Girân etsün ḳo **diller** târ târ-ı zülfüñ olsun tek / Ruḥuñ bağında nice müşk-bîd-i ser-nigûn peydâ
- G2/4 Bîgânedir nigâhı gibi luṭfî da **dile** / Olmş o şûḥ ile tûtalum ‘âlem âşinâ
- G4/4 Ḥavfım oldur sebeb-i renciş-i ḥicrânıñ olur / **Dil**-i şürîde ile baḥt-ı heves-nâk baña
- G6/1 Sîne gülzâr-ı maḥbbet nâle bûlbûldür baña / Vaḳt-ı dâğ-efrûzî-i **dil** mevsim-i güldür baña
- G6/3 Ḥişşedâr eyler şemîminden **dili** hengâm-ı âh / Fikret-i zülfüñ ki her dem tâze sünbûldür baña
- G8/2 Hezâr-pâre **dile** lebleründen et sâķî / Eger düşerse nemek-rîzî-i kebâb saña
- G8/4 Bir olsa zehre-i Mirriḥ ile **dil**-i Behrâm / Yine getürmeyeler bir nigâha tâb saña
- G10/1 Döndürüp her güli bir aḥker-i süzâne şabâ / Dâğlar yaḳdı **dil**-i bûlbûl-i nâlâne şabâ
- G10/4 Tûkunur **dillere** yârûñ ser-i gîsûsından / Tûrra-i sünbûle gâhî ki urur şâne şabâ
- G11/2 Feyz-âşinâ-yı dâğ-ı **dil** olmaḳ muḥaldır / Reng-i şikeste-i gül-i ḥod-rûy-ı âfitâb
- G12/4 Vâdî-i ‘ışḳda girmez mi daḥi dest-i **dile** / Güşe-i dâmen-i nev-şâhid-i **dil**-cûy-ı taleb
- G12/5 Eyledi murğ-ı **dil**-i Nâ ‘ilî-i zârı hevâ / Beste-i dâm-ı şikenc-i ḥam-ı gîsûy-ı taleb
- G15/1 Âşüfte edip **dilleri** nezzârelerûñ hep / Bir bir duyar esrârın o bî-çârelerûñ hep
- G15/4 Yâd eylese **dil** bûs-ı leb-i tîğ-i nigâhuñ / Ḥamyâze çeker sinedeki yârelerûñ hep
- G15/5 Bir âh görür kârını ey Nâ ‘ilî-i zâr / Ferhâda ḥırâş-ı **dil** olan ḥârelerûñ hep
- G16/2 **Dil** terk-i ḥânümân ile mesrûr o deñlü kim / Güyâ ki naḳdın aṭlâs u dîbâce verdi hep
- G16/4 Çün şem‘-i zer-külâh-ı legen mâsivâyı **dil** / Etdi zâmîme taḥtî ile tâce verdi hep
- G17/3 Feryâda başladı yine her peri ḥârdan / Dîvân-serây-ı **dilde** hezâr oldı ‘andelîb
- G19/2 **Dil** kûh-ı âhen olsa da eyşer rûbûde ‘ışḳ / Ḳullâb-ı kehrübâya getürsün mi kâh tâb
- G21/1 Müjgânlar âfet-i **dil**-i ‘âşîḳ nigâh mest / Kişver ḥarâb şû sipeh pâdişâh mest
- G21/2 Nâz u kirişme hûş-rübâ ‘işve dil-firîb / **Dil** şifte nigâh serâsîme âh mest
- G23/5 Âşûb-ı **dil**-i Nâ ‘ilî-i bî-ser ü pâdır / Ol ğamze-i maḥmûr u o çeşm-i siych-i mest
- G24/2 Şaḳın ey şûḥ şaḳın sûziş-i **dilden** ki eder / Dâmen-i nâzuñ bir cünbiş-i âhıyla şikest
- G24/3 Cân verür yanmağa **dil** ne’eylesün ammâ güzelüm / Bulamaz dûzaḥ-ı hecründe de bir cây-ı nişest

- G25/3 Zühhâda da ey şem‘-i ri-yâ-sûz eşer kıl / Bir şu‘le ile biñ **dili** efsürde çerâğ et
- G25/4 Raḥm eyle hezâr-ı **dile** ey nâmiye-i derd / Zi-i kafes-i cismimi yer yer gül-i dâğ et
- G25/6 Kâm al mey-i maḥbûbdan ey Nâ‘ilî-i zâr / Taḥşil-i neşât-ı **dil** ü tartîb-i dimâğ et
- G27/2 Ruḥsârûn eden gülşen-i ḥüsne gül-i şâdâb / Etmiş **dili** murğ-ı çemen âbâd-ı maḥabbet
- G27/3 Murğ-ı **dile** âsâyişi bir dâm-ı belâdır / Mâdâm ki der-kâr ola şayyâd-ı maḥabbet
- G27/5 Bilmez ḥarem-i şevk-ı **dili** Nâ‘ilî-i zâr / Luṭf etmeyecek kıabil-i irşâd-ı maḥabbet
- G28/2 Eyler **dili** irtifâ‘-ı zülfûn / Pâmâlî-i baht-ı dūna bâ‘iṣ
- G28/4 Maḥmûrî-i her dū-nergisûndür / Âzâr-ı **dil**-i zebûna bâ‘iṣ
- G28/5 Dūd-ı **dil** ü eşk-i Nâ‘ilîdir / Bu ṭarem-i nil-gūna bâ‘iṣ
- G29/4 **Dile** târik-i zülfûnden ol ebrû nümâyândır / Mişâl-i kıble-i şeb-gerd gâhî râst gâhî keç
- G29/5 Kemânî kaşlarûn atdıqça müjgân okların **diller** / Yürür mânend-i tîr-âverd gâhî râst gâhî keç
- G29/6 Görüp kuyında geh âgyârı geh yârı **dil**-i ḥaste / Eder ḥasretle âh-ı serd gâhî râst gâhî keç
- G33/1 ‘Aceb mi senden olan bir nigâhdan nevmîd / Olursa kâm-ı **dil**-i büse-ḥ‘âhdan nevmîd
- G38/3 Her bir şiken ki **dillere** cây-ı qarârdır / Zindânî-i maḥabbet için bir kemend olur
- G41/1 **Dilde** ‘âşık merhem-i zaḥm-ı cefâ bilmez nedir / Gül-istân-ı derd-i ğam neşv ü nemâ bilmez nedir
- G42/3 Meyl etmedigim sūr-ı şafâ-baḥşına dehrûn / Mâtem-gede-i **dilde** olan şîven içündür
- G43/3 Mestî-i maḥabbetde girânî-i ser olmaz / Pîşânî-i **dile** ḥâk ile me‘nûs degildir
- G43/4 **Dil** şem‘-i ruḥ-ı dilbere pervânedir ammâ / Âvâre-i pîrâhen-i fânûs degildir
- G43/5 ‘Işk âteşi etmez mi hezâr-ı **dili** tûṭî / Gülzârdan âteşde de me‘yûs degildir
- G45/4 Taḥrîk-i bâd-ı âh ise bâdî o fitneye / Âzâr-ı **dilde** tırrası da şâne kendidir
- G48/1 Güşâyîş-i **dile** bir nice rûzgâr ister / Şükufte olmağa ol gönçe çok bahâr ister
- G48/5 Teferrüc etmege **dil** bî-ḥudâne Nâ‘ilîyâ / Verâ-yı ‘âlem-i ḥayretde bir diyâr ister
- G49/1 Ehl-i **dile** toḳunma kim âzârı saht olur / Nerm olsa ḥâk her ne kadar ḥârı saht olur
- G50/1 Ḥaṭṭûn ki bâğ-ı **dilde** bahâr-ı siyâh açar / Ḥasret zemîn-i şînede ezḥâr-ı âh açar
- G50/3 ‘Uryân elinde ğamzesinûn tîğ-i şu‘le-tâb / Beñzer ki daḥme-i **dili** teşhîre râh açar
- G50/4 Mühr-i ḥazîne-i **dile** yâd el toḳunmasun / Maḥtûmıdır yine anı ol pâdişâh açar
- G53/4 Cezb-i maḥabbetünle **dil** zerd ü nizâr olup gider / Bilmediler ḥaḳîkâtin kâh mı kehrübâ mıdır
- G55/2 Bir keyf-i tâzedir **dile** ol mest-i ‘işveden / ‘Özr-i ḥumâr-ı nâz u tegâfûl dem-i şehër
- G55/3 Bâğ-ı ruḥında hem-ser-i zülf olmuş âh-ı **dil** / Âmîziş eylemiş iki sünbül dem-i şehër
- G55/4 Hoşdur çemende bir gül ü bir gül-‘izâr için / **Dilde** figân hezârda ğulğul dem-i şehër
- G56/2 **Dil** nigâh-ı luṭf umar bilmez ne bî-raḥm olduğın / Merdüm-i çeşminden insâniyyet ümîdindedir
- G56/4 Rûy-ı luṭf-ı şîşe-baz-ı çarḫı **dil** görmüş gibi / Jeng-dâr âyînesinden şafvet ümîdindedir
- G58/1 Emvâc-geh-i ḥûn-ı ciger kim **dilimizdir** / Girdâb-ı belâ dâm-ı reh-i sâḫilimizdir
- G58/4 Mecnûn-ı Felâṭun-sebaḳ-ı ḥikmet-i ‘ışkız / ‘Işk âfet-i ‘aḳl u **dil**-i nâ-kâbilimizdir
- G59/2 ‘Uşşâka bir belâsı da ‘ışkuñ budur ki yâr / Âh-ı **dil**-i raḳîb-i **dil**-nevâzından incinür
- G60/2 Sînedir cilve-gehi bâde-güsârân-ı ğamuñ / **Dil**-i pür-ḥûn gibi bir câm-ı maḥabbet yeridir
- G60/4 Çârḫa kâr etmedi âh-ı **dil**-i fûlâd-güdâz / Nice ḳan ağlamasun dîde ki rîḳkât yeridir

- G61/4 Hārāb-kārī-i zünnāriyān-ı ‘ālem-i **dil** / O nāzenīn-i büt-i bīgāne-āşinādandır
- G63/12 Murād-ı hātırı cebr-i **dil**-i hālāyıkdır / Fütuvvetinde ne devlet ne cāh lāzımdır
- G64/2 Semt-i **dil**-i hayret-zede vādī-i cünündür / Evhām-ı ‘uqūl uğrayacak rāh degildir
- G64/4 Bī-süzīş-i **dil** çāşnī-i ‘ışk bilinmez / Ser-mest-i hevā neşve-ver-i āh degildir
- G64/7 Bir mertebe ser-mest-i teğāfüldür o ğamze / Rāz-ı **dil**-i Cibrīlden āgāh degildir
- G65/9 Vādī-i ğamda eşküñ maḥv eyle tāb-ı **dilden** / Āb eyleme serābı ābı serāb göster
- G66/2 Giryce-i ‘ışkuñla **dil** bağ-ı bahār-ı ğamuñ / Her bun-ı hārında bir çeşme-i hurrem bulur
- G66/3 Etse teecessüs şabā tırta-ı pür-tābuñ / Keşret-i āġyārdan biñ **dile** bir ḥam bulur
- G68/1 **Dil**-i āşüfteye ol tırrada ārām müşkildir / Hüma-yı lā-mekāna kayd-ı bend-i dām müşkildir
- G68/2 Şunulsa destine miftāḥ-ı cennet bir nefes sensiz / Qarār etmek muḥaşşal bu **dil**-i nā-kām müşkildir
- G68/4 Şunardım cām-ı pür-ḥün-ı **dili** ol ğamzeye ammā / Tenüz-zarf-ı şarāb-ı nābdır ibrām müşkildir
- G69/3 Ey **dil** deme tağıtdı siyeh sünbülün şabā / Senden yayılmasun bu ḥaber kim siyāhdır
- G72/1 **Dil** kim leṭāfet-i ruḥ-ı cānāne reşg eder / Āyīnedir ki mihr-i dūr-efşāne reşg eder
- G73/1 Kūyuñda nāle kim **dil**-i müştākdan kıpar / Bir nağmedir ḥicāzda ‘uşşākdan kıpar
- G74/3 Şehbāz ğamzeñ eylese kaşd-ı hüma-yı **dil** / Cibrīl-veş melā’ikedden hāy u hū kıpar
- G75/1 ‘İzāruñ gül gül olmış büsedden **dil** dağ dağındır / Hased ol bağbān-ı ‘ışka kim gül-çin-i bağındır
- G75/3 ‘İyāndır üft ü ḥizinden ki sākī mest-i la’lündür / Ol **dil** kim büse-gāhı geh elüñ ge ayağındır
- G76/1 İncinme cevriñe daḥi ol māh tāzedir / Bilmez nevāziş-i **dili** bi’l-lah tāzedir
- G78/2 Hızr u Mesīḥi nabz-şināsān-ı derd-i **dil** / Dārü’s-şifā-yı ‘ışkda rencür yazdılar
- G82/1 Berķ-ı ḥırmıñ-süz-ı **dil** cānım mı cānānım mıdır / Üfleyenler āteşim āhım mı dāmānım mıdır
- G82/4 Dāğ-ı **dil** mi sīnede yanmış süveydādan ya ḥod / İktibās etmiş ruḥudn çeşm-i ḥayvānım mıdır
- G82/5 Göz görüp **dil** sevmiş ammā bilmem ol bür Nā’ilī / Dil-pesend-i şāhid-i ṭab’-ı suḥen-dānım mıdır
- G88/3 ‘Āşık **dil**-i tapīdesini yāre ‘arz eder / Nabzın ṭabīb-i ḥāzıkı her kişi gösterür
- G90/1 Çāh-ı zeķanuñda **dilüñ** ārāmı tehīdür / Hüküm-i raşad-ı fitneden eyyāmı tehīdür
- G90/4 Serşār-ı mey-i naḥvet iken feyz-i şafādan / Nev-devlet-i cāhuñ **dil**-i ḥod-kāmı tehīdür
- G91/4 Ḥazākat-i **dile** nabz-āşinā ṭabīb gerek / ‘İlāc-ı derd-i derün şıḥḥat-ı mezāk ister
- G92/5 Nā’ilī nāḥün-i çengāl-i meh-i ‘id üzre / ‘Ārifüñ laḥt-ı **dil**-i sīne-ḥırāşı görünüñ
- G93/4 Zevķ-āşinā-yı miḥnet-i Eyyüb edüp **dili** / Cān-ı şabūra ḥavşala-i derd ü dağ ver
- G94/3 Nesīm-i dil-keş-i şubḥ-ı hidāyetden murād ancak / Der-i maķşūd-ı erbāb-ı **dilüñ** best ü ğuşādıdır
- G94/4 Bu deñlü fitne vü āşūba bā’iş kışver-i **dilde** / Ol iki çeşm-i mestün birbiriyle ittiḥādıdır
- G95/1 Laḥt-ı **dile** tā ğamzelerüñ rāh-nümündür / Her bir müje bir ḥancer-i āġişte-be-ḥündür
- G96/1 Şāneden **dillere** zülfüñdeki āfet görünüñ / Rişte-i cānda nice ‘uķde-i ḥayret görünüñ
- G98/3 **Dil**-i pür-dağa ruḥuñ bülbüle gül gülşende / İki ābdāl-ı nemed-puşdur eş’ār okudur
- G100/1 Nāleñ ey **dil** za’fdan ol māhı söyletmek midir / Yoksa mūsikār-veş efvāḥı söyletmek midir
- G100/2 Şekve-perdāz-ı zenaḥdān olduġuñ ol ğamzeye / Gürk-i Yūsuf-ġire ey **dil** çāhı söyletmek midir
- G100/4 Ey şikenc-i tırta maķşūduñ **dil**-i āşüfteye / Ḥarf-ı rāz-ı ser-be-mihr-i āhı söyletmek midir
- G100/7 Ketm-i rāz-ı ‘ışk mimkindir demekden Nā’ilī / Ḥ’āhişüñ tıfl-ı **dil**-i āgāhı söyletmek midir

- G101/3 Ne olur nâz kadar çeşmüne mûnis ne niyâz / Cüst-cûya seni gönlümce **dil** âvâre bulur
- G101/5 Nâ 'ilînün **dil**-i pür-dâğına da lutf etsün / ' Âşıkun derdine durmaz nighün çâre bulur
- G102/4 Ğinâ-yı kalb kadar ni' met olmaz ehl-i **dile** / Bu teyenün fuķarâsı simât bilmezler
- G103/4 Çāk-rek-i cān iken yeri nişter-i teğāfūlūn / **Dilde** anuñla kāviş-i zaḥm-ı neẓāre bir midir
- G104/3 Daḡi mecāz u ḡaķīķat ne olduḡın bilmez / Hevā-yı ' ıřķ şanur bir **dil**-i ḡarābım var
- G106/1 Mir 'āt-ı cāna ba bu **dil**-i mübtelāyı gör / Āyine şundı destine şāhuñ gedāyı gör
- G107/3 Felāṭūn-ı **dili** pür- ' uķde-i reşg-i cūnūn eyer / Bahār-ı rûz-ı ḡüsnūñ kim dem-i nev-rûz-ı vuşlatdır
- G109/1 Olmaḡa rāyeti- i leşger-i **diller** / Etdi yer yer ' âlem-i āhi nġmāyānb **diller**
- G109/2 Sensin ol rûḡ-ı muşavver ki olur hemvāre / Yād-ı mecmū' a-i ḡüsnūñle perīşān **diller**
- G109/3 Etseler kākūlūne ķaşd-ı şebīḡūñ ḡāhī / Ceyş-i fitneyle olur dest ü girībān **diller**
- G109/4 Sīnelerde niġgeh-i ḡasret-i peyķānuñ için / Oldı ser-tā-be-ķadem dīde-i giryān **diller**
- G109/5 Nā 'ilī-veş olup iḡrām-be-dūş-ı zūlfūn / ' Arafāt-ı ruḡuñla oldı şitābān **diller**
- G111/1 ḡayālūñ oldı hecrūñle **dil**-i ḡam-dīdeden mestūr / Gönūlden de ba' id olurmuş olan dīdeden mestūr
- G113/2 Vā-suḡteḡān-ı ḡarem-i Ka' be-i ' ıřķız / Peyḡūle-i ḡam-ḡāne-i **dil** meskenizmidir
- G113/3 Ol ' āşık-ı pākiz ki serā-perde-i ' işmet / Ālūde-i ḡūn-ı **dil** olan dāmenimizdir
- G114/2 Ārāma yer ķomaz **dile** kūyında rûzgār / Ol āsitānaden bir avuc ḡāki dūr eder
- G115/1 Hep keşf-i rāz-ı **dil** dehenūñden şenīdedir / Ol ḡonceden hezār ṡabī' at remīdedir
- G115/2 Āvāre **dil** ki zūlfūñ ile hemcenāḡdır / Bir āşīyāneden iki murḡ-ı perīdedir
- G117/2 Germ olur mir 'āt-ı **dil** yād eyle aḡker-pāreden / Bāde-i terdür lebūñ ammā ki sāḡar-sūzdur
- G117/4 Habs-ı **dil** lāyık mı āteş-zār-ı hierānuñda kim / Kem-şerār-ı şu' le-i ḡüsnūñ semender-sūzdur
- G119/4 Ser-i zūlfinde **dil** bād-ı şabādan iḡtirāz eyler / Meger mecrūḡ-ı nevg-i ḡancer-i ḡūn-rīz-ı müjḡāndur
- G121/1 Dil-dārı olsa ehl-i **dilūñ** ārzū-şumār / Lutf-ı niḡāhı olmsa maķrūn-ı intizār
- G121/4 Peyķān-ı nāveg-i müje cāna ḡalīdedür / Mecrūḡ-ı ḡancer-i nighūñdür **dil**-i fiḡār
- G122/3 Fehm-i merātib-i ḡam-ı ' ıřķ eyleyen demez / Kām-ı **dile** müsā' ade-i ķarḡ-ı dūn yeter
- G122/4 Pāmāl-i cevre tesliye-baḡş-ı nevāziş ol / Āzār-ı ḡāṡra **dil**-i miḡnet-füzūn yeter
- G123/2 Teklīf mi var şoḡbete her gece nihānī / Kāşāne-i **dil** ḡāne-i bī-minnet-i ḡamdur
- G123/3 ḡaķķā ki ' aceb būķalemūn büt-gededür **dil** / Geh rūy-ı şafā geh görünen şūret-i ḡamdur
- G124/2 Zemīn-i **dil** de kim vakt-ı ḡaşād-ı ķişt-i miḡnetdür / Cerāḡat tūde tūde dāḡ ḡırmen ḡırmen olmışdır
- G125/2 ḡāl ü zūlfūñ ki gelūr bir yere şayd-ı **dil** için / Birisi dāne dōker birisi dām-āver olur
- G125/3 Olsa teşrīfūne **dil** muntazır-ı şubḡ-ı ümīd / Bulunur baḡt-ı siyeh arada şām-āver olur
- G125/4 Nāme de gelse **dil** ü dīde okunmaz senden / Āḡ ü eşķ āfet-i mektūb-ı ḡamām-āver olur
- G125/5 Gitdi naķd-i **dil** ü dīn Nā 'iliyā bir büte kim / ḡam-ı ebrūsına Cibrīl kıyām-āver olur
- G126/1 Yāra **dil** vermede ' uşşāķa ḡaber vermezler / Cān verürlerse de cānāna keder vermezler
- G130/5 Tīşe-i cevre Nā 'ilī ḡam mı ķeker ḡarāb-ı ' ıřķ / Āfet-i ḡānūmān-ı **dil** āḡ-ı ' adū-nevāzdur
- G131/3 O bezm-i ḡaşdan ben cur' a-nūş-ı cām-feyzūm kim / Şarāb-ı şāfdan da ḡūn-ı **dil** taḡyīr olunmuşdur
- G132/3 Āḡ eyledükçe muṡṡarib olmaķ ' aceb midür / Zūr-ı nefesle lūcce-i **dil** pür-ḡurūş olur
- G133/5 Cāy iken maḡv-ı vūcūd-ı **dil**-i āḡāha o fem / Mebḡaş-ı nokṡa-i mevhūme ḡaķimā şıḡmaz

- G135/8 Biz Nâ 'iliyâ sözde füsün-kâr-ı hayâlüz / Elfâzda peydâ **dil**-i ma' nâda nihânuz
- G136/1 Olalı fitûle-fürüz-ı cân şeb-i ârzûda sirâcımız / Bizi vakf-ı dâğ-ı gam eyledi **dil**-i germ-şu' le mizâcımız
- G138/1 Oldı o tıfl-ı şanem âyînimüz / Raht-ber-endâz-ı **dil** ü dînimüz
- G138/3 Etmedi fûfân-ı cefâ kâr-ger / Fülk-i **dile** lenger-i temkinimüz
- G140/4 Biz ki bigâne-i harîf-i neşât / Hâne-i **dilde** gam-güsâr-ı gamuz
- G141/2 Gördüğü şühûn olur kayd-ı ser-i zülfünde / İzîrâb-ı harekât-ı **dil**-i bî-tâbdıyuz
- G141/4 Gösterüp güşe-i lutf-ı nighûn ağyâra / Çeşm-i mahmûrına derd-i **dili** işrâbdıyuz
- G142/4 Ne kadar feyz-i hayât etse **dile** la' l-i lebûn / O kadar gamzeñe cân vermede çalâk oluruz
- G143/2 Seyl-veş etdi güzêr mihr-i hayâlün **dilden** / Merdüm-i dîde-i cân gavta-hor-ı nûr henüz
- G143/3 Oldı zağm-ı **dile** bir kerre nemek-pâş lebûn / Mâye-i hûn-ı **dil** ü dîdedür ol şûr henüz
- G143/3 Oldı zağm-ı **dile** bir kerre nemek-pâş lebûn / Mâye-i hûn-ı **dil** ü dîdedür ol şûr henüz
- G143/8 Gelmedi câm-ı lebûnden **dil**-i sermeste ferâğ / Erdigüstâhlığı gâyete ma' zûr henüz
- G144/3 Tıfl-ı yetîm-i **dil** gibi hep tîre-rüz olur / Şîr-i siyeh-mekîde-i pistân-ı bahtımız
- G144/4 Yâ dîde yâ ciger ya **dil**-i pâre pâredür / Gül-çîde bâğ-bân-ı gül-istân-ı bahtımız
- G145/3 Olmış hezâr pâre kebâb-ı tenûr-ı **dil** / Mestâne çeşmüne ciger-i laht lahtımız
- G145/4 Etdükçe tîre-rüz-ı vişâl âh-ı **dil** bizi / Eyler mu' âvenet şeb-i hicrâna bahtımız
- G149/1 Mey olmadukça **dile** pertev-i şafâ düşmez / Derûn-ı tîreye her câmdan ziyâ düşmez
- G149/4 Bisât-ı dehr oda yansun bu tâb-hânede kim / Naşîb-i ehl-i **dile** köhne buriyâ düşmez
- G150/3 Hem mâhî-i nuķûş-ı halvet-serây-ı hâtır / Hem levh-i ârzûya şuret-keş-i **dilüz** biz
- G150/4 'İşk oldı bizden ey **dil** zulmet-zedâ-yı hestî / 'İsî-makâm iseñ sen hürşîd-menzilüz biz
- G150/5 Mâdâm Nâ 'ilî-veş ter-dâmen-i hevâyuz / Ey 'aql ey **dil** ey cân hep pây-der-gilüz biz
- G151/2 Cân haste-i girişme vü nâz olduğın bilür / Nabz-âşinâ-yı 'illet-i **dildür** tabîbümüz
- G151/3 Meheûr eden bizi biñ dürlü derd ile / Etmiş hezâr-pîşe-i **dil** kem-naşîbümüz
- G152/4 Aldukça bûy-ı sünbûlini tâze cân bulur / Âh-ı **dil** olsa da nefes-i vâ-pesînümüz
- G154/4 Eylediler nighinden **dil**-i Mirrîhi hirasân / Pülâdlar ol tîr-i kazâ-sür' ate döymez
- G155/5 Cibrîle râzın açmaya bir **dil** ki Nâ' ilî / Hem mahrem-i tegâfûl ola hem nedîm-i nâz
- G156/3 Pür tut hemîşe sâgaruñ ey **dil** ki gamzesi / Câ'iz ki hûn-ı **dilden** ola bâde-ğ'âh-ı nâz
- G156/4 Ma' mûre-i maħabbeti yıkdı tegâfûlün / Ey şehriyâr-ı taht-ı **dil** ey pâdişâh-ı nâz
- G157/2 Ruħlaruñ pür-tâb gördükçe şafâlar kesb eder / Şebnem-i gül-berg-i rûyuñdur **dil**-i meyyâlümüz
- G157/5 Sâye-perverd-i hümâ-yı evc-gâh-ı nâzdur / Kûçe-i şeh-râh-ı 'ışkuñda **dil**-i pâmâlümüz
- G158/4 Ser-cûş-ı hevâyuz yerümüz âteş-i **dildür** / Hem-ħilķat-i sîm-âb u hem-âğûş-ı sipendüz
- G158/5 Bu âh ile biz Nâ 'iliyâ kişver-i **dilde** / Bî-bâng cers-i merhale peymâ-yı gezendüz
- G159/3 Ol şu' lşeyüz ki sûz-ı **dil** ü âb-ı eşk ile / Peykân-ı tîr-i âh-ı şehêr-gâh-ı ħasretüz
- G160/5 Zülfinden almağa **dili** yok çâre Nâ' ilî / ħayfâ ki ħaldı kâfir elinde esîrümüz
- G161/1 Mestî-i 'ışkuñla bî-reng-i ħicâb-ı maħşerüz / Bü'l-fuzul-i kâm-ı **dil** ħâzır-cevâb-ı maħşerüz
- G161/2 Tercemân-ı güft-güy-ı râz-ı ħalvet-gâh-ı **dil** / Maħrem-i şâhen-şeh-i ħudsi-cenâb-ı maħşerüz
- G162/3 Ciger-kâvân-ı 'ışķa âteş-i **dilden** ħaber vir kim / Bu kûha tîşe kâr etmez bu kârî Kûhken bilmez

- G162/5 **Dil**-i âteş-nefes kim meclis-efrûz-ı maḥabbetdür / Zebân-ı nâlesin ḥunyâ-gerân-ı encümen bilmez
- G163/4 Ḥoy-kerde-i ḥurmân oluruz ‘ışk ile gâhî / Ne ḥ’âhiş-i **dil** ne heves-i kâṁ ederüz biz
- G167/1 Mest-i ‘ışkı bu ṭokuz cām-ı feraḥ-nâk edemez / **Dil** nedür ‘ışk nedür ḡam nedür idrâk edemez
- G169/3 Her nigâhı cāna bir ḥancer şunar pür-ḥün-ı **dil** / Çeşm-i sâkî gibi bir mest-i ḥarâbuñ mestiyüz
- G170/2 Dārū-yı ḥayât-ı **dil** olan zaḥmuñı ‘âşık / Şaklar güher-i cānı gibi merheme vermez
- G171/2 Tâb-ı fūrûḡ-ı ruḥuñ olsa şecer-süz-ı âh / Dâḡ-ı **dil**-i Ṭūr olur mürde-çerâḡ-ı heves
- G171/3 Nefḥa-i kām-ı **dili** n’eylesün ey bād olan / Suḥte-kām-ı emel beste-dimâḡ-ı heves
- G171/4 Sâde-dil ol ‘âşık reşḡ ü ḥasedf kim ola / Levḥa-ṭrâz-ı **dili** naḡş-ı ferâḡ-ı heves
- G172/2 Zülfuñ dem-i fırkatde şabâ ile ne mümkin / Cān u **dil** gönderdüḡi mektûbı ferâmûş
- G173/1 Giryemüzi feyz-i ‘ışk nâmiye-sâz eylemiş / Ḥâr-sitân-ı **dili** gülşen-i râz eylemiş
- G173/4 Tâb-ı ruḥuñla edüp **dilleri** ser-germ-i âh / Dâmen-i zülfuñ şabâ şu‘le-ṭrâz eylemiş
- G174/1 Ḥikmet-i derd ki ‘ışkı ‘ilâc-ı **dil** eylemiş / Kâfûr-ı ḥüsni şu‘le-mizâc-ı **dil** eylemiş
- G174/2 Sermâye-dâd-ı kâle-fürüşân-ı ḥüsn ü nâz / Bâzâr-ı ‘ışkı germ-revâc-ı **dil** eylemiş
- G174/3 Mînâdan olsa ṭâḡ u rivâḡı ‘aceb midür / Gerdün ki bunca kesr-i zücâc-ı **dil** eylemiş
- G174/4 Reşḡ ki şun‘-ı cevherî-i kâr-gâh-ı ‘ışk / Ol dürr-i pâki zîver-i tâc-ı **dil** eylemiş
- G174/5 Ey Nâ’ilî fūrûḡ-dih-i ‘âlem-i vücûd / Qandîl-i âfitâbı sirâc-ı **dil** eylemiş
- G176/4 Degüldür **dillerüñ** âhı siyeh zülfünde tâb-endâz / Meger şâm-ı ḡarîbânda çerâḡ-ı rüşen olmazmış
- G176/5 Olurmuş âb-ı germ-i dîdeden **dil** Nâ’ilî pür-tâb / Maḥabbet şehrinüñ germ-âbesinde külḥen olmazmış
- G177/2 **Dil**-i tapîde girih-bend-i ebruvânuñ olup / Mişâl-i mâhî-i üftâde-şest olup kalımış
- G178/3 Şıķılmış nâz-ı baḡta dest-burd-ı çarḡ-ı ḡaddâra / Recâ-yı nâ-murâdîde **dil**-i nâ-şâd ayak başmış
- G178/4 Yapışmı dâmen-i tevḡîka **dil** dest-i irâdetle / felekden etmemiş bir kerre istimdâd ayak başmış
- G178/8 **Dil**-i ferzâne bir uğranmamış semt ihtiyâr etmiş / İşitmiş Nâ’iliden mülk-i nazma yâd ayak başmış
- G179/1 Ruḥuñ şevķiyle **dil** kim zülf-i müşḡ-efşâna el şunmış / Zelîḡâdır ki dāmân-ı meh-i Ken’âna el şunmış
- G179/2 **Dil**-i bîmâra etmiş iki çeşmüñ töhmet-i mestî / Biri ṭutmuş girîbânın biri dāmâna el şunmış
- G179/6 Olup mest-i şarâb-ı şîr-gîr-i la‘l-i nâbuñ **dil** / Müjeñle pençeleşmiş ḡamzeñe şîrâne el şunmış
- G180/3 Hezâr-ı **dilde** tâb-ı cünbiş-i âh olduḡın görse / Olur ol tâze berg-i Gülşen-i ḥübî hemân âteş
- G180/4 **Dil**-i pür-tâb-ı âşık ḥüsn-i ‘âlem-süz-ı dilberdür / Yem-i âteş-telâṭum şeb-çerâḡ-ı düdmân âteş
- G181/1 **Dil**-i âşüfte kim ol ‘anberin ḡisûya bağlanmış / Şanurlar sebze-i ḡod-rüstedür şeb-bûya bağlanmış
- G181/2 Miyânuñ fîkr eden **diller** ki zülfuñ âşiyân etmiş / Piristü beççelerdür ḡuyiyâ bir müya bağlanmış
- G181/3 Ṭolaşmış târ-ı cān ol mû-miyâna **dil** de reşḡinden / Mişâl-i ‘ışk-ı bî-cān ol ḡad-i dil-cûya bağlanmış
- G182/4 Şanlımış pâyüñe **dil** ‘ârîzuñ gül gül görüp meyden / Giyâh-ı rustedür gül-deste-i ḡoş-bûya bağlanmış
- G183/2 Hücûm-ı leşḡer-i müḡḡâna **dilde** tâb mı var / O tengnâ-yı sipâh-ı dü-rûya şıḡmaz imiş
- G183/4 Recâ-yı vuşlata bir âh imiş vesîle hemân / Fesâne-i ḡam-ı **dil** ḡüft-ḡûya şıḡmaz imiş
- G184/1 O naḡl-i nâzuñ eller verd-i ḡandânını devşürmüş / **Dil** olmuş ḡâre râzî ol da dâmanını devşürmüş
- G184/2 Degüldür laḡt laḡt-ı **dil** nigâh-ı nâveg-endâzı / Çeküp bir bir cigerden la‘l-i peyḡânını devşürmüş
- G187/2 Ancaḡ verür lebünde olan keyf ü ḡâleti / Cām-ı mey olsa elde **dil**-i ḡurrem-i neşâṭ
- G189/4 Ḥalâş-ı **dil** nigehüñden muḡâldür ki degül / Kebüter-i ḡarem ol şâhbâzdan fâriḡ

- G190/8 Tā-be-maḥşer ola endîşesi erbâb-ı **dilûn** / Silk-i nazmında olan gevher-i güftâra şadef
- G192/1 Neden câm-ı emel ey sâkî-i devrân ‘azîz olmak / Dehân-ı **dil** hûmâr-ı ye’s ile hamyâze-rîz olmak
- G192/3 Kazâ Bismil-geh-i cân kâr-zâr-ı **dilden** el çekse / Nigâhından ne mümkün def’-i âşâr-ı sitîz olmak
- G193/1 Döyer mi nâzına **diller** girişme-sâ zolıcak / Kim istemez o cefâ-kârı **dil**-nevâz olıcak
- G193/2 Ne hırmen-i **dil** ü ne hânümân-ı şabr kalur / Nigâh-ı germi gibi berķ-ı cân-güdâz olıcak
- G193/3 Alur mı **dil** nîgeh-i iltifâtdan vâye / Teğâfüle bu kadar ruḥşat-ı cevâz olıcak
- G194/4 Her teğâfûl **dile** ey ğamze mühim-sâz olamaz / Lâyık-ı terbiyet-i feyz-i nigâh olöayıcak
- G195/1 Baķamaz rûuna **dil** zûlf-i siyâh olmayıcak / Tâb-ı hûsne döyemez perde-i âh olmayıcak
- G195/3 Âmed-şud-ı ğamzeñile harîm-i **dile** nisbet / Şehrâh-ı belâ câdde-i bî-ḥaṭer ancak
- G195/4 Şekvâ-yı ser-i zûlfûñ eden âhına ta’lîķ / Bir ‘uķde-i **dil** baķt-ı perîşân-eşer ancak
- G195/5 Âzâr-ı **dil**-i Nâ’ilî-i zâr ile çeşmûñ / Bîdâd-pesend-i felek-i bed-güher ancak
- G196/1 Kan ağlamadur ‘âdet-i dîrine-i ‘âşık / Hûnâbe-i **dildür** mey-i dūşîne-i ‘âşık
- G197/1 Şayd eder biñ **dili** bir dâm ile zûlf-i siyehûñ / Düşürür bir **dili** biñ dâma şikenc-i külehûñ
- G197/5 Çîn-i ebrû-yı ‘itâbuñ ki nevâzişler eder / Hûn-behâ-yı **dilidür** Nâ’ilî-i bîġnehûñ
- G198/1 Başlasa şîveye biñ nâz ile çeşm-i siyehûñ / Tesliyet-baḥş-ı **dil**-i ‘âlem eder her nîgehûñ
- G198/5 Nâ’ilî verdi heves-kârî-i vuşlatla hırâş / Levḥ-i maḥfûz-ı **dil**-i yâre sevâd-ı günehûñ
- G199/3 Tâbiş-i mihr-i ruḥuñ **dilleri** pür-hûn etdi / Gevheri reng-pezîr oldı yine kân-ı ğamuñ
- G199/4 Şaḥn-ı bağ-ı **dile** uğratma semûm-ı âhuñ / Olmasun gülleri pejmürde gül-istân-ı ğamuñ
- G200/5 Nâ’ilî dâġ-ı **dil**-i köhne-bahâr-ı ğam olup / Gülşene açılalum tâze gazeller diyerek
- G201/1 Kûyından o şûḥuñ **dil**-i rûsvâ ile geçdük / Her ḥaṭvede biñ şevke-i bî-câ ile geçdük
- G201/3 **Dil** verdüğümüz yâre nigâh-ı ġazabından / Taşrîḥa mecâl olmadı îmâ ile geçdük
- G202/4 Bu şaḥâda gördük ki degül hınķ-ı felek râm / Nâcâr ‘inân-ı **dili** irḥâ ile geçdük
- G202/5 Nâçîz görüp Nâ’ilîyâ ḥ’âhiş-i **dilden** / Luṭf u kerem-i ḥazret-i Mevlâ ile geçdük
- G204/3 Hûn-ı **dilden** tolu biñ kâse şunar etdükçe / Sâkî-i fitneye ızhâr-ı keder ġamzelerûñ
- G204/5 Ĥam-ı zûlfûñle alup pençe-i müġgâna **dili** / Şâhid-i hûsnüñe âyîne şunar ġamzelerûñ
- G205/6 Zûlfüñe çekdi **dil**-i Nâ’ilî pâmâli / Hâne-sûz-ı eşer-i tâli‘-i dündür çeşmûñ
- G207/1 Rûy-ı **dil** gösterüp âşâr-ı niyâza nîgehûñ / Duydı âşûftelüğüm başladı nâza nîgehûñ
- G207/4 Olur âteş-figen-i hırmen-i âsâyiş-i **dil** / Baķmayup sînedeki sûz u güdâza nîgehûñ
- G208/7 Fitnenûñ zûlfinde ol şûḥ-ı perîşân kâkülûñ / Cem‘ olan **diller** gibi ḥâl-i perîşânın görûñ
- G209/5 Bu eşķ ü âh ise müşkildür ey **dil**-i pür-ġam / Şikeste fûlk-i girân-bârımız mürûr edecek
- G209/6 Hilâl-i mâhi güm eyler felek ehl-i **dilûn** / Elinde pâre-i nân bulmasa faṭûr edecek
- G210/2 Âbyârî-i cünûn laḥt-ı **dil** etmiş kârın / Şecer-i âh-ı ‘alev-berķ-ı ciger-rîşemüzûñ
- G212/1 Gözden ki dem-be-dem akıdur yaş gerdenûñ / Bilse ‘ayâr-ı sûz-ı **dili** kâş gerdenûñ
- G212/3 Bir kâse nûş ede şanasun pür mey-i sefid / Gâhî ki yâd eder **dil**-i ‘ayyâş gerdenûñ
- G216/1 **Dil**-i zâra gelmede nev-be-nev ḥaber-i ‘itâb-ı teğâfûlûñ / Yine cân esîr-i maḥabbetûñ yine **dil** ḥarâb-ı teğâfûlûñ
- G217/4 Arturdı cünûnuñ heves-i zûlf-i siyeh-târ / Bir ḥastesûñ ey **dil** ki şeb-i târda ḥalduñ

- G217/6 Gıtdün harem-i küyını deryüzeye ey **dil** / Sen de haber-i Nâ'îlî-i zârda kaldun
- G219/2 Hâf ber-âver nâz-perver süz-ı **dilden** bî-haber / Dâğ-ı istignâ-yı bî-hengâmıyuz bir âfetün
- G219/4 Mağzenün esrâr-ı hikmetden meger hâlî midür / Bi'l-lah ey abdâl-i **dil** bilsek nedendür hayretün
- G221/2 Tenezzül eylemez oldı hırâş-ı mülk-i **dile** / Ğurûr-ı nâzı terakķide pâdişâhumuzuñ
- G223/1 Geldük hişâra elde mey-i ğam-güsıl gerek / **Dil** germ ü yâr nerm ü hevâ mu' **tedil** gerek
- G223/3 Çeşminden o lşarâb ki def -i humâr eder / Keyfiyetinde çâşnî-i hûn-ı **dil** gerek
- G223/5 Devr-i hil' ata bulmamağa Nâ'îlî güzâr / Peykân-ı âh-ı **dil** felege muttaşıl gerek
- G225/2 Yazıldı kil-k-i şahâ'if-nigâr-ı kudret ile / Cerîde-i **dile** naķş-ı cemâli Şuhfînün
- G225/4 Düşerdi her ser-i müyına zülfinün biñ **dil** / Şayılsa ' aşık-ı âşüfte-hâli Şuhfînün
- G225/5 Hâdîka-perver-i cân zîb-i şîşe-i **dıldür** / Bu âb u tâb ile gül-berg-i âli Şuhfînün
- G229/1 Yok ' ışk-ı dil-ârâmda Behrâma taħammül / Görse seni eyler mi **dil** ârâma taħammül
- G229/4 Mümkün mi o lebden **dil**-i şad-pâr mezâķa / Cullâb-ı şeker-ħande-i duşnâma taħammül
- G230/13 Âzâr-ı zaħm-ı hâr ile pür-hûn iken **dili** / Bulmaz recâ-yı merhem içün nuķķa çäre gül
- G231/4 Râz-ı lebinde noķtadur şerh-i kitâb-ı Hüsn ü **dil** / Meftûn-ı isti' dâdıdur bir tıfl-ı dânanuñ gönül
- G232/4 ' ışk-ı tedric ile kâm-ı **dili** hırmân edeli / Düşmen-i tâ'li' -i pür-şür u fesâd oldı gönül
- G235/3 Hâll olur ' uķde-i ser-endîşe-i kâkül **dilde** / Yâ kim eyleye destâr-ı perîşânına el
- G236/4 Pâsbân-ı şehr-i hüsnün şahne-i mülk-i **dilüm** / Güşe-i ebrû-yı fitne h'âb-hâhumdur benüm
- G236/7 Âyîne-i **dili** saña şunsun mı Nâ'îlî / Sulţân-ı mülk-i ' ışk gedâlık mı eyleüsn
- G237/1 Zülf-i pür-tâbuñı etdükçe güzër-gâh nesîm / Nice biñ süziş-i **dilden** olur âgâh nesîm
- G237/2 Töķunup kâkül-i pür-çînine gâhî eyler / **Dilleri** mużtarib-i cünbiş-i nâ-h'âh nesîm
- G237/3 Dâmen-i tırra-i ħam-der-ħamuñ elden ķomayup / İttiħâd-ı **dil**-i ' uşşâķ ile her gâh nesîm
- G237/4 Şu' le-i şem' -i cemâüñle çerâğ-ı mihri / Gâh âh-ı **dil**-i pür-tâb yaķar gâh nesîm
- G237/5 Nâ'îlî o zülfin o kâfir ki perîşân eyler / Etdürür **dillere** her laħzada bin âh nesîm
- G238/2 Zîr-i şeh-perr-i dû-ebrûdan o şehbâz gözüñ / Şayd-ı murğ-ı **dile** eyler mi tenezzül görelüm
- G238/3 Dâmen-i **dilde** yeter ey gözi cellâd yeter / Bî-muħabâ dem-i şemşîr-i teğâfûl görelüm
- G239/5 Benüm o murğ-ı ħarîm-âşinâ-yı Ka' be-i **dil** / Bu dâm-gehde ümîd-i rehâ nedür bilmem
- G240/1 Naķd-i **dili** dil-dâr verüp mâ-ħaşal aldum / Bâzâr-ı maħabbetde ğam-ı bî-kesel aldum
- G240/4 Şayd etdi hümâ-yı **dili** ol tırralar ammâ / Hâlün gibi bir dâne-i dâm-ı ħıyel aldum
- G241/4 Mihrün eczâ-yı rek ü rişe-i cân u **dil** iken / Hayretümden seni bir vech ile gâhî göremem
- G241/5 Nâ'îlî-veş seni gördükçe perîşân olurum / ħam-ı zülfünde **dil**-i hâl-i tebâhı göremem
- G242/4 Bu âh u eşķ ile âyîne-i **dil** olsa da şâf / Ğubâr-ı ħâtırı jeng-i fütürî n'eyleyelüm
- G244/3 İntibâh-ı **dil**-i ħayretle deĝişmem gâhî / Bulunan neşve-i idrâki künâmunıda benüm
- G244/5 Şîr aķar Kûhkene Kaysa ğazâlân bulunur / Vaħşet-âbâd-ı **dil**-i pür-hevl ü hevâmunıda benüm
- G244/6 Rûh-ı ķuds olsa da ârâm edemez bir laħza H'âb-gâh-ı **dil**-i pür-dûd-ı dâmunıda benüm
- G244/8 Câmda ' aks-i ruħ-ı sâķî-i meh-veş gibidür / Cilve-i feyz-i **dil**-i âyîne-fâmunıda benüm
- G245/3 Kaķmaz mişâl-i zünnâr pür-' uķde olmadan **dil** / Tek ' uķde-riz-i ħâtır ol zülf-i kâfer olsun
- G246/2 Nâz-perversün taĝayyür vermesün âhum saña / Şüret-i keşr-i **dil** ü cân-ı figârumdan şaķın

- G246/6 Ber-ṭaraf-sāz-ı ğubār-ı **dil** misün seyl-i sirişk / Reh-güzār-ı dilber-i eşheb-süvârumdan şaķın
- G246/7 Levḥ-i **dilden** kılmadan maḥv-ı rüsüm ey Nā 'ilī / Sümenât-ı fitneyüm naķş u nigârumdan şaķın
- G248/1 Yaķdum **dili** âteşlere tâb-ı nazarumdan / Berg-i gül-i ruḥsârûña dâġum eşerümden
- G248/4 Efsûs ki âzürdesün ey naḥl-i bihiştī / Tâb u teb-i âh-ı **dil**-i düzaḥ-şereümden
- G249/2 Nâ-murâdâne düşürdük **dili** bir âfete kim / Feyz alur kâm-ı dü-âlem ġam-ı hicrânından
- G250/1 Naķd-i cândur 'âşıkı sūdâ-ger-i pür-süd eden / 'Işķdur derdün **dile** sermâye-i bihbüd eden
- G252/1 Kıl ḥazer ey **dil** seni ol ġamze giryân görmesün / Bir siyeh-mest âfet-i ḥün-rîzdür ḳan görmesün
- G252/5 Nazm-ı pākün Nā 'ilī germ-âşinâ-yı ehldür / Sûz-ı **dilden** bî-ḥaber efsürde ṭab'ân görmesün
- G253/3 **Dilde** âşüfteġi-i zülfün olmasa der-kâr / Vaķf olur bâdiye-i maḥşere ġavġâ-yı cünün
- G253/5 Nā 'ilī nokṭasıdır dâġ-ı süveydâ-yı **dilün** / Levḥ-i ḥâtırda olan ḥâşıl-ı ma'ânâ-yı cünün
- G254/4 Zâhîde ḥuldı aındurur deyri bihremen-i **dile** / Ebrû-yı vesmedâr-ı ḥür-ı çeşm-ı mükeḥḥal-ı bütân
- G255/2 O şâhenşâh-ı ḥüsünñ katl-i 'âm-ı **dilde** erḥamdur / Teġâfûl ġamzesinden ġamze tîġ-ı ḥün-feşânından
- G256/2 Eder idmân-ı ġam-âyîne güzâr-ı eflâk / 'Âşıkun nâveg-i âh-ı **dil**-i nâlâmı ucın
- G257/2 Nâveg-i bî-eşer-i âh-ı **dilün** şu'le degil / Çarḥ âlüde-i ḥün eyledi peykânı ucın
- G257/3 Âşinâ bulmadı ḥarf-i elem-i vuşlata **dil** / Açmadı kimseye sermâye-i hicrânı ucın
- G257/4 Etse çeşmi ġazab-ı zehre-şikâfın der-kâr / **Dil**-i Mirrîḥe ṭayar ḥancer-i müġgânı ucın
- G259/1 Baġlanur zülfine **diller** nice cādūsın sen / Ḥarem-i Ka' beyi dâm eyleyen âḥūsın sen
- G259/2 Döndi Bâġdâd-ı **dile** kişver-i cân 'ahdüñde / Müjeler leşger-i Tatar u Hülâġūsın sen
- G262/3 İttifâķ eylemiş o ebrû leb-i la' lüñle şaķın / **Dil**-i pür-eşķ miyânın şeker-âb eylesesün
- G262/4 Nâlesüz var ḥarem-i yâre ki nâleñ ey **dil** / Men'-i âsâyiş-i gül-bister-i ḥ'âb eylesesün
- G263/4 Nerm olsa da bu sûz ile âh ḥürmen-i **dil** / Gül-ġonce-i cemâle şabâlık mı eylesün
- G263/6 Her cünbiş eylemez **dile** miḥrâb kaşlaruñ / Her **dil**-tapîde kıble-nümâlık mı eylesün
- G267/2 Ġayruñ ki **dilde** naķş-ı cemâlin görür o büt / Dîvâr-ı Ka' beden nice sûret ḳoparmasun
- G267/5 Hengâm-ı girye ṭut ser-i zülfün ki lengerin / Fülk-i **dilün** telâtün-ı ḥayret ḳoparmasun
- G267/8 Dâġında ḳanlı penbeyi laḥt-ı **dilün** şanup / Ey Nā 'ilī o şerḥoş-ı naḥvet ḳoparmasun
- G268/4 Bâl u per açdı üstüne şâḥîn-i zülf-i yâr / Bi'l-lâḥ ḥamâm-ı **dil** nice rem-kerde olmasun
- G269/2 Şâf ol o ḳadar' ışķ ile ey **dil** ki ḥayâdan / Âyinesi İskendere rû-puş görünsün
- G270/1 Erbâb-ı **dili** müttehem-i âz edemezün / Ey çarḥ-ı siyeh-kâse bize nâz edemezsün
- G272/3 N'ola mecrûḥuñ isek ey leb-i cânân ki raķîbe / Pây-tâ-ser nemek-i dâġ-ı **dil** ü sîne olursun
- G273/1 Yok tende tâb **dilde** olan süzân n'eylesün / Yandı kebâb-ı laḥt-ı ciger kûze n'eylesün
- G273/2 Ġırbâle döndi ten müjeden ḥâr-puşte **dil** / Bî-çâre bunca tîr-i ciger-dûza n'eylesün
- G273/3 Ḥâtırda zevķ **dilde** şafâ tende yok mecâl / Erbâb-ı ġam erişse de nev-rûza n'eylesün
- G274/1 Ehl-i bîniş göremez bir **dil**-i ḥürrem ne desün / 'Âlem olmış ṭutalum mıştâba-i Cem ne desün
- G274/2 Günde biñ kere helâķ-i ġam olan **dil** demesün / Bu nüh eflake toķuz kâse-i pür-sem ne desün
- G274/4 **Dile** kim müzdaḥım-âbâd-ı elemdür şâdî / Bulur âmed-şuda biñ mâni'-i muḥkem ne desün
- G275/2 Cünbiş-i ḳâmetine cilve-i reftârına **dil** / Demesün âfet-i âsâyiş-i 'âlem ne desün
- G275/3 Sîne-rişân-ı teġâfûl senün ey tîġ-ı nigh / Demesün zaḥmuña dâġ-ı **dili** merhem ne desün

- G276/6 Haşre dek hâl-i **dil**-i Nâ 'ilî-i haste-derûn / Hasret-i Yûsuf-ı hüsünüle perîşân olsun
- G277/3 O deñlü derd ü dâğ-ı miñnete ey **dil** şabûr ol kim / Helâk-i nâ-şigîbâyî ola Eyyûb şerminde
- G278/2 **Dil**-i füsürdemi germ eyle tâb-ı mihrûn ile / Zamân-ı devlet-i hüsünüde bir çerâğ olsun
- G278/4 Qo târ-ı kâkülün etsün şikeste bād hemân / **Dil**-i hamîdeye bir güşe-i ferâğ olsun
- G279/3 Ğamzeñ gibi hem nûkte-i râz-ı **dile** mahrem / Nezzâre-i ' âşık gibi hem râz-güşâsın
- G279/5 Yok hûsn ile bir yerde qarârûn yine dâ'im / Ârâm-ı **dil**-i Nâ 'ilî-i bî-ser ü pâsın
- G280/1 Ma' zûr tut haţâsını ey şûh-ı nâzenin / Mecnûn-ı nev-bahâr-ı ğamuñdur **dil**-i hâzîn
- G282/5 Dâhil-i silk-i kabûl olmaz dür-i şehvâr-ı **dil** / Bağrı sūrâh olmaduqça mişkab-ı idrâkden
- G282/6 Nokta-i **dil** merkez-i perkâr-ı idrâkdür bize / İktibâs-ı nûr edelden kevkeb-i idrâkden
- G283/1 **Dil** yerin tâ-key muğaylân-zâr-ı nâsût eylesün / Murğ-ı kudsî lâne der-gülgeşt-i lâhût eylesün
- G283/5 Nâ 'ilî leb-teşnedür bir câma **dil** kim haşre-dek / Kendüyi ' aql-ı hod-ârâ gibi mebhût eylesün
- G285/3 **Dilleri** ey şabâ men' ise rûy-mâlden / Bendini çözme hâke ol zûlf-i dirâz degmesün
- G286/1 Dil-beste olur **dil** seni gördükçe ğamından / İzhar-ı neşât etmege başlar eleminden
- G286/4 Luţfuñda şerîk-i **dil** eder ğayrı nigâhuñ / Bî-zâruz o nev-devlet-i hüsünüñ kereminden
- G288/1 Etme her murğ-ı **dilûn** şaydına pervâz şaķın / Nâveg-i âhdan ey gözleri şehbâz şaķın
- G288/3 Âşinâ-yı nigeh-i luţfuñ olan **diller** içün / ' Işķ bigânelerin eyleme hem-râz şaķın
- G288/4 Nâ-murâdân-ı ser-i küyuñ olma cânlar içün / Olma kâm-ı **dili** ağyâra mühim-sâz şaķın
- G289/1 Müdde' â teşviş-i sûz-ı sînedür câm olmadan / Râhat-ı **dildür** ğarâz her laħza nâ-kâm olmadan
- G289/3 Hûn-ı **dilden** neşve-dâr olsañ geçerdüñ zâhidâ / Sâķî-i firdevs elinden kevşer-âşâm olmadan
- G292/2 Ne naķş hikmet-i îcâdı ' ârifüñ çıkarur / Derûn-ı perde-i **dilden** nuķuş-ı sevdâsın
- G294/2 ' Uķde-i hâtır edüp ' aķla cünûn-ı ğamzeñ / **Dil**-i Cibrîle hevâ-ķ'âh-ı mecâz eylemesün
- G295/2 Açılup gül-i terûnden mey içürdi sâğarundan / Ele al ki hancerûnden **dil**-i pâre pâredür bu
- G295/4 Felekâ toķuz seffineñ kim eder habâb-veş **dil** / Hâzer eyle cünbişinden yem-i bî-kenâredür bu
- G295/5 Der imiş görüp ol âfet bu taħammülüm cefâya / **Dil**-i Nâ 'ilî degüldür kopa seng-i hâredür bu
- G296/1 Hem cânda sûziş-i hûsn hem ıztırâb-ı ebrû / Hem **dilde** ' uķde-i zûlf hem pîç ü tâb-ı ebrû
- G296/4 Şal pîç ü tâb-ı zûlfüñ ebrûya kim **dil** olsun / Hem pâymâl-i turra hem kâmyâb-ı ebrû
- G300/4 **Dil** degül sîne degül vûs' at-i güncâyış içün / İttiĥâd-ı ğam u endüha mekân ancak bu
- G300/5 Fâşdur **dil** dehenünden dehenüñ zûlfünden / Râz-ı pûşide degül keşf-i ' ayân ancak bu
- G301/3 Sînemde tâze şerĥa degül kişver-i **dile** / Açmış Tehemten-i nigehüñ şâh-râh-ı nev
- G301/4 **Dil** oldı tâze bir bütüñ ebrû-peresti kim / Cibrîle naķş-ı pâyı olur secde-ĝâh-ı nev
- G303/2 Nûkte-i sırr-ı lebünde olamaz rûh-ı Mesîĥ / Mahrem-i ĥalvet-i râz-ı **dil**-i âĝâh bize
- G304/2 **Dil**-i ağyâra kırsun dest-i pâküñle fîtil-i dâğ / Bu ğüne vaz' -ı kânûn-ı cefâyı ihtiyâr etme
- G304/3 Teferrûc kıl cünûn vâdilerin ey **dil** tek ü tenhâ / Düşüb dñnbâl-i ' aķla rûh-ı Kaysı şermsâr etme
- G304/4 Femin öpmek miyânın koçmak isterseñ hemân ey **dil** / Turup yok yerlere ol mest-i nâza i' tibâr etme
- G307/2 Terk ehli o **dildür** ki ola sūzeni derkâr / Ser-rişte-i tecridi Mesîĥâda bulunsa
- G307/4 Nûhî ede raĥt-efgen-i cân mevce-i hüsünüñ / Fülk-i **dili** ' ışķuñ gibi deryâda bulunsa
- G307/5 Yetdi elem-i Rüstem-i Suhrâb-kuş ey **dil** / Dârû-yı **dil**-i rişî aĥıbbâda bulunsa

- G307/6 Yād eylese gāhī **dili** ey Nā'ili ol şūh / Ğam çekmez idüm her gece a' dāda bulunsa
- G308/4 Ol deñlü olur sīne-ħırāş-ı ğam-ı haṭṭuñ / Levh-i **dil**-i ' aşık ne kadar sāde bulunsa
- G309/2 Elden mi ķordı ħabl-i metīn-i recvāyī **dil** / Ser-rişte-i vedād-ı bütān kütēh olmasa
- G310/5 Nā'ili eşheb-i kām-ı **dil**-i nā-kāmumuzuñ / Maḥşer-i himmetine her dū-cihān teng olsa
- G311/1 Ğancerüñle o kemer-bend-i miyān teng olsa / **Dil** degül sīnede güncāyiş-i cān teng olsa
- G311/4 Füşat-ı ħāṭır-ı a' dāya olur tehniye-sāz / Çarḥuñ evzā'ına **dil** her zamān teng olsa
- G311/6 Rişte-i cān u **dile** tāb verüp baķduķça / Nā'ili āh o miyān u o dehān teng olsa
- G312/2 ' Uķde-i ħāṭır edüp ' aķla cünün-i ğamzeñ / **Dil**-i Cibrili şafā-cüy-ı mecāz etdi yine
- G316/1 Çarḥ merdüm-kuşdur ey **dil** terk-i bīdād etse de / Vāpesīndür bir nefes ehl-i **dili** şād etse de
- G317/3 Sa' y-ı bāzūsını gör zerre-i nāçiz-i **dilüñ** / Almaķ ister seni āġuşına ħurşid gibi
- G318/1 Eyler remīde bülbüli **dil** nāle olsa da / Dāmān-ı verde aḥker olur jāle olsa da
- G318/2 Girdāb-ı baḥr-ı fūrķat olur ' aks-i āġuşı / Bir māh-ı çarḥ-ı behçete **dil** hāle olsa da
- G318/4 **Dil** teşnedür cerāḥāt-ı şemşir-i nāzına / Cān u ciger leb-ā-leb-i tebhāle olsa da
- G319/3 Nigāh-ı şūḥın ey cān maḥrem-i rāz-ı derün etme / O fettān-ı cihān cāsūs-ı **dildür** mihmān şanma
- G319/5 Gül-āb-ı feyze ķābil ḥūn olan şād pāre **dillerdür** / Gül-i ḥod-rüy-ı şahrā gibi bi-ḥar u ḥazān şanma
- G320/1 Şarābi görmezüz **dilden** şafā dūr oldı gitdükçe / Mişāl-i raḥt-ı zer peymāne mestür oldı gitdükçe
- G320/2 Hücüm-ı reşk reşk-i tiġ-i elmās-ı müjeñden **dil** / Ser-ā-pā zaḥm olup nāsür nāsür oldı gitdükçe
- G321/3 Āşinā çıkma añarlarsa **dili** yanuñda / Kā'ilüz ħāṭıra geldükçe hemān yād eyle
- G321/4 Seyre çıkı lūf ile göñlinde yer et ' uşşāķuñ / Tengnāy-ı **dili** reşk-i feraḥ-ābād eyle
- G322/4 Özegdür ḥavşalası bāde-keşān-ı ' işķuñ / Feyz-i āġāhī-i **dil** var yine medhūşında
- G323/1 Zülfinde olan cem'-i perişāna ṭoķunma / Mecrūḥuñ olan **dillere** ey şāne ṭoķunma
- G323/2 Ey ṭurra ki güy-ı **dile** çevgān-ı belāsın / Luṭf eyle o ser-geşte-i ḥırmāna ṭoķunma
- G323/6 Et Nā'iliyā ķarını āh-ı **dile** ta' līķ / Dāmān-ı niķāb-ı rūḥ-ı cānāna ṭoķunma
- G324/3 Efkār-ı ğam-ı zülfüñ ile ' uķdelere etdi / Emvāc-ı pey-ā-pey gibi ḥayret **dilümüzde**
- G325/1 Zülfüñ düşürdi her birini bir kemend ile / Cem' oldı **diller** ayaġuña ķayd u bend ile
- G325/2 Müjgānlaruñla mülk-i **dili** pāymāl edüp / Verdüñ fenāya ' ālemi bir kaç levend ile
- G325/4 Zülfüñ ḥamā'il olmayıcaķ dūş-ı fitneye / **Diller** muķayyed olmadı def'-i gezend ile
- G326/3 Biz ṭālīb-i nisāb-ı fenāyuz cihān-ı **dil** / Ğyare ḥarābe-zār ise gencīnedür bize
- G327/3 **Dil**-i āşubı şabā-veş düşürür ' uķdelere / Cāna zülfinden eren nefḥa-i rāz-ı fitne
- G328/3 Noķṭa-i ḥalūñe vābeste ser-i zülfüñ ile / ' Ālem-i **dilde** sūkūn u ḥarekāt-ı fitne
- G330/1 Vāye-baḥş-ı kām olup düşmenleri şād etmeye / Ey felek ehl-i **dile** çāķ böyle bīdād etmeye
- G331/3 Yine vābeste-i ümmīd-i vişālündür **dil** / Mübtelā-yı elem-i firķat-ı cāvīd olsa
- G331/5 Naġme-i kilķüme āheng olamaz Nā'iliyā / Bezm-i erbāb-ı **dilüñ** muṭrıbi Nāḥīd olsa
- G332/3 Efsūs ki sūdā-ger-i ' işķuñ telef etdi / Sermāye-i cān u **dili** bāzār-ı lebünde
- G332/4 **Dil** zā'ika-i cān gibi ḥāḥiş-ger-i duşnām / Cān ḥasret-i telḥ-ābe-i āzār-ı lebünde
- G334/2 Āh-ı **dilden** ḥam olup ṭabla-i ' aṭṭāra döner / Nāfe-gün ḥāl ile ol ṭurra-i müşķin-i siyāh
- G334/6 Nā'ili şu'le-i ḥüsnüñ şaķın āh-ı **dilden** / Şem'-i kāfūr-ı şebistān-ı melāḥatdur o māh

- G337/1 ‘Āşıkun dökmezdi kanın yâr hûn-rîz olmasa / Hûn-ı **dilden** câm-ı istiğnâsı leb-rîz olmasa
- G337/2 Sûz-ı **dil** ‘âşıkda bâkî kâlduğın bilmezdi yâr / Hâkden hûn-ı şehîdânı ‘alev-hîz olmasa
- G338/1 **Dil** yâre derdin etmiş feryâd söyleyince / Bir gûne daği olmuş nâ-şâd söyleyince
- G339/5 Bildürdi gamze kaşdın teslîm-i gerden etdüm / **Dil** Nâ’îlî olurmış dilşâd söyleyince
- G342/4 Āteş düşer derûnına bülbül gibi **dilûn** / Gelse ruhuñla ger gül-i sirâb bir yere
- G342/5 Zülfün ham etdi âh-ı **dil-i** girye-kârumuz / Cem’ oldı baħr-ı fitnede girdâb bir yere
- G343/2 Naħl-i bülendüni göricek sâye-dâr olup / Cân düşdi bir yere **dil-i** bitâb bir yere
- G344/1 Çerâğ-ı hüsne **dil-i** nâ-şabûr pervâne / Fûrûğ-ı şem’-i tecellâya Tûr pervâne
- G346/1 ‘Āşıkuz ‘ışk belâ-yı **dil-i** nâlân ise de / Tâlibüz vaşla taleb bâ’ iş-i ħurmân ise de
- G346/2 Kâ’îlüz keşmekeş-i şahne-i bîdâduna **dil** / Dest-i âzâr ile şad-pâre girîbân ise de
- G346/6 Hâtır-ı Nâ’îlî-i zârî da gâhî ele al / Ehl-i **dildür** ne kadar hâk ile yeksân ise de
- G347/1 Dâğ-ı ‘ışkuñla dem-â-dem sine süzân olmada / Gam belâ-yı **dil** maħabbet âfet-i cân olmada
- G347/2 **Dil** ümîd-i vuşlatuñla şâdkâm olmağda lîk / Cân giriftâr-ı kemend-i bîm-i hicrân olmada
- G347/3 Bûy-ı zülfün hâtır-ı ağyârî tatyîb etmede / Tünd-bâd-ı âh ile **diller** perîşân olmada
- G347/4 Dîde mest-i mest-i hayret-i nazẓâre ammâ cân u **dil** / Çâk çâk-i ħancer-i hûn-rîz-i müjgân olmada
- G348/1 Mest-i câm-ı ‘ışkdur **dil** keşf-i râz etmezse de / Ârzû-mend-i vişâlündür niyâz etmezse de
- G348/5 Nâ’îlî etmez taħammül ta’ne-i ağyâra **dil** / Terk-i ‘ışk-ı dilberân-ı dil-nevâz etmezse de
- G349/2 Neḥḥa-i cân u şemîm-i kâm-ı **dil** mevķûfdur / Zülf-i ‘anber-bârına gîsû-yı müşk-efşânına
- G349/3 Behre-dâr-ı ħâk-bûs eylerdi **dilleri** / Fitne taħrîk etdi ammâ turmadu peymânına
- G350/1 Râz-ı **dili** tefevvuh edüp câne söyleme / Cân vâkıf olmasun leb-i cânâne söyleme
- G350/3 Eşrâfiyân-ı ‘âlem-i hayretiden al sebağ / Neylerseñ eyle ey **dil-i** dîvâne söyleme
- G351/2 Varduğumuz vilâyeti ħuld ise de caħîm eder / Cândaki süz u tâb-ı gam **dildeki** ħarĥâr ile
- G353/3 Terân-senc-i vişâl oldı **dil** görüp ħatṭuñ / Henûz bağladı bir nağş-ı ârzû tâze
- G354/1 ‘İşkdur mâye-i râħat **dil-i** pür-derdümüze / Reşk eder kâhrübâ reng-i ruḥ-ı zerdümüze
- G354/5 Nâ’îlî ħaste-i bitâb-ı gam-ı cânânuz / ‘İşkdur mâye-i râħat **dil-i** pür-derdümüze
- G355/1 Ĥ’âb-ı teğâfûl çeşmüni hem nîm-niyâz eyler yine / Hem **dilleri** dem-beste-i efsûn-ı nâz eyler yine
- G355/3 Her bir nigh mu’tâd iken bir laħza biñ kan etmege / Turmaz **dil-i** ‘âşık gibi ifşâ-yı râz eyler yine
- G356/1 Giriħler kim olur peydâ o zülf-i müşk-fâm üzre / Düşer hayret süveydâ-yı **dil-i** âşüfte-kâm üzre
- G359/4 Rûzî-resâna ħamd ki **dil** ceyb ü dâmenin / Dest-i gulü-feşâr-ı aħessâya vermedi
- G360/1 Bu neşveden saña ey **dil** kelâl gelmedi mi / Cihâna geldüğine infî’âl gemedi mi
- G362/2 Başka bir ‘âlemdür ey **dil** tavr-ı âbdâlân-ı ‘ışk / Bü’l-‘aceb sulṭân-ı istiğnâ-sipehdür her biri
- G362/5 Reng-i bî-rengîden âgeh **dillerüñ** ey Nâ’îlî / Zâhid-i meyĥâne rind-i ħânĥâhdur her biri
- G364/1 **Dile** çîn-i cebînüñ zülf-i pür-tâbî unutturdı / Ĥurûş-ı mevc-i hayret bîm-i girdâbî unutturdı
- G366/1 **Dil** câna şaldı cân ten-i bî-çâreye seni / Merhem yerine şarmağ için yâreye seni
- G366/4 Ey **dil** ħâzer ki zevrağ-ı nüh bâdbân-ı çarĥ / Bulduğça rûzgârın atar ħareye seni
- G367/1 Güşâde-kâre **dil-i** ‘uğde-dâr degmez mi / Nevâzîşe elüñ ey rûzgâr degmez mi
- G367/3 Sezâ degülse de fitrâk-bendüñ olmağ **dil** / Helâküñ olmağ ey şeh-süvâr degmez mi

- G367/4 Bülend imiş tatalum sakf-ı nüh rivāk-ı felek / Duḥān-ı āh-ı **dil**-i pür-şirār degmez mi
- G367/5 Vişāle yer yok ise ḥʿāba varmadukça gözüñ / Fesāne güy-i **dil** bir ḥişār degmez mi
- G369/3 Hep siyeh-püş oldılar kaşd-ı şebiḥūn-ı **dile** / Girdiler müjgānlaruñ bir cenge cādūlar gibi
- G371/1 Cān esir-i nighūñ ḡamze-i Nāḥid gibi / **Dil** hevā-ḥʿāh-ı lebūñ meşreb-i Cemşid gibi
- G371/3 Laʿnet o ḥʿān-ı luṭfa ki erzāle vaḳf ola / Ehl-i **dilūñ** faṭir ü ḥamiri bulunmaya
- G371/5 Nāʿilī olmaya taḳrib-i varaḳ-sūzi-i çarḥ / Guft-güy-ı **dil**-i pür-tābuñı tesvīd gibi
- G371/6 **Dil** kim eder fiḡānını geh pest ü geh bülend / Beñzer o sāza kim bām u ziri bulunmaya
- G372/2 Düşme kayd-ı ser ü sāmāna olursañ bāri / Beste-i zülfi Ayāz ol **dil**-i Maḥmūd gibi
- G373/1 Ne lāzım ehl-i **dile** girūdār-ı nā-kāmī / Yeter müsāʿade-i rüzgār-ı nā-kāmī
- G374/3 Olur ḡāhī leb ü geh ḡamzeden **dil** bezm ü rezm-ārā / ʿAceb şehnāme-ḥʿān-ı meclis-i cānāne olmaz mı
- G374/5 Ḥarem-ḡāh-ı **dili** cānāneden āzürde ḥāṭırlar / ʿAceb ey Nāʿilī Mecnūn-şifāt efsāne olmaz mı
- G376/1 Bāde kim dāḡ-ı **dil**-i ümmiddür her ḳaṭresi / Mey degül berḳ-ı Ḳazā-teʿkiddür her ḳaṭresi
- G376/3 Ḥūn-ı **dil** kim bāde-i şāf-ı maḥabbetdūr baña / Āb-rüy-ı çeşme-i ḥürşiddür her ḳaṭresi
- G379/4 Baḥt-ı siyehūñ kārı tamām olsa da görsek / Kām-ı **dil**-i nā-kāma da bir himmet olur mı
- G38/1 Bir dil-berūñ zāmiri ki ʿāşık-pesend olur / Duşnām-ı telḥi ehl-i **dile** nüş-ḡand olur
- G380/4 Çıkarıdı cūş-ı **dil** bām-ı ʿarşa / Sirişk-i dide-i fevvāre-cūşı
- G380/5 Yañılmaz Nāʿilī bezm-i kemālūñ / Zeban-ı **dil** bilen rind-i ḥāmūşı
- G381/5 Siyeh-mest-i teḡāfüldür o ḡamze / Olaldan ḥūn-ı **dil** şāḥbā-yı ali
- G383/2 Gül-riz-i neşāt oldı ḥazān bağ-ı **dilümde** / Ḥār-ı ḡam u endūh gül-istānımı tıtdı
- G384/1 **Dilde** yok ḥarf-i temennā dehenūñden ḡayrı / Cānda yok zāʿika-i fikr-i suḡenūñden ḡayrı
- G384/2 Cüst-cū eyleyicek **dilleri** zülfüñde ḥaṭuñ / Fitne yer bulmadı çāh-ı zeḳānuñdan ḡayrı
- G387/5 Hem **dil**-i Cibrīlden dāmān-ı istiḡnāsı pāk / Nāʿilī-veş yine ālūde-meşreb ḡamzesi
- G390/2 Aḡker gibi ol āteşūñ erbāb-ı tekellūf / Her ḳaṭresini dāḡ-ı **dil** ü ḥüş görür mi
- Kt1/1 Olmaz **dil** ü dilberden taḳşir maḥabetde / Elbet de muḳarrerdür teʿşir maḥabbetde
- Kt10/3 Ḥüsñüñ ki oldı āteş-i **dilden** şirāre-pāş / Ḥākister etdi ḥırmenini mihr-i enverūñ
- Kt15/2 Çeşmūñ bu ʿişvelerle ey tıfl-ı mekteb-i nāz / Lev, niyāz-ı **dilde** ḥarf-āşinā degül mi
- Kt2/1 Erbāb-ı **dil** yanūñda ḥaḳir ü zāmim olur / Ey çarḥ-ı kine-cū saña kimler ḡarim olur
- Kt2/2 ḡamzeñ ne **dil** gibi ezeli āşinā bulur / **Dil** gibi ḡamzeñe ne münāsib nedim olur
- Kt3/1 Şādī-i maḥabbet de bizüm ḡam da bizümdür / Mecrūḥ-ı **dilüz** yāre de merhem de bizümdür
- Kt8/1 Fūrūḡuñ istemez erbāb-ı **dili** ʿadüya hemān / Siyāh-baḥt idügin ey sitāre gösterme
- Kt8/3 Ḥalāş ister iseñ zaḥm-ı çeşm-i aʿdādan / **Dili** o ḡancer ile pāre pāre gösterme
- Mt5 Bir **dil** var mı ol ḥüsñ-i ḥudā-dādı görüp de / Güyende-i el-minnetüliʿl-lah degüldür
- R1/1 Taʿcili ḳo ey kātib-i aʿmāl-nüvis / Her **dilde** olur luṭf-ı ilāhī meʿmül
- R5/1 Erbāb-ı hūner hemişe pür-şiven olur / Her ḡālī şafā-baḡş-ı **dil**-i düşmen olur
- R6/1 Allah bilür ḡamuñdan ey nūr-ı siyer / Ne **dilde** melāl var ḡairda keder
- Ş1/1 **Dil** ki müştāk-ı nā-şigibūñdür / Döyemez intizāra sultānum
- Ş2/8 Pāymāl et **dil**-i ḡarābı yine / Şalın ey naḥl-i bağ-ı ʿişve şalın

- Ş5/3 Ter düşüp dūd-ı siyāh-ı **dilden** / Olma āzürde nigāh-ı **dilden**
 Ş5/4 Eşer-i süziş-i āh-ı **dilden** / Şaķın ey şüh-ı cefā-piše şaķın
 Ş5/6 Hem-zebān ol **dile** hāmūş olma / Şaķın şüh-ı cefā-piše şaķın
 Ş6/1 Düşdi **dil** bir büt-i sitem-kāre / Yine geldük diyār-ı hicrāne
 Ş6/3 Bizi etdün ġarīb-i dār ü diyār / Kōmaduñ cān u **dilde** şabr u qarār
 Ş7/1 **Dil**-i nā-kāma tegāfūl besdür / İltifāt eyle benüm sulţānum
 Ş7/5 Kaldı **dil** zūlf-i semen-būyuñda / Heves-i kāmēt-i dil-cūyuñda
 Ş9/3 Yollarda kesdün bizden selāmuñ / Bir bī-vefādur **dillerde** nāmuñ
 Ş9/6 **Dil** hānķāhın beytū’ş-şanem kıl / Ey bī-terahhūm ey nā-müselmān
 Ş10/1 Sensüz olan ‘ıyş ü şafālar bize / Māye-i hūn-ı **dil**-i ġam-h’ardur
 Ş12/6 Çıkar bir gün kenāra zevraķ-ı **dil** / Sağ olsun sevdüğüm Mevlā kerīmdür

“Dil tutmak” tabiri, esir almak, esir yakalamak anlamlarında kullanılır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 170> Aşağıdaki tanıkta gönlün yakalanışı ifade edilirken bu tabire de gönderme yapılmıştır.

G90/6 Bīn **dil** tutulur yine o şayyād-ı füsūnuñ / Dām-ı şiken-i zūlf-i siyeh-fāmı tehīdir

dil ehli [1] [tas.] gönül ehli, Allah’ı tanıyan, ârif. <ÖTS>

G57/4 Çıkarma tās-ı ser-i mihri ey felek min ba‘d / **Dil ehli** sencileyin tās-bāza baķmazlar

dil-i ‘aşık [6] âşığın gönlü, âşığın yüreği.

K26/26 ‘Aceb mecnūn-ı māder-zāddır tıfl-ı **dil-i ‘aşık** / Ki hūn-āb-ı ciger nūş etse şanur şīr-i māderdir

K26/29 Fīrīb-āmūz-ı baht-ı nā-be-sāmān-ı **dil-i ‘aşık** / Füsūn-perdāz-ı çeşm-i **dil**-rübāyān-ı füsūn-gerdir

G80/4 Bū’l-‘aceb şīrdür ol çeşm-i siyeh kim bī-bāk / **Dil-i ‘aşık** gibi bir āteş-i sūzāne şunar

G96/4 Dūd-ı āh-ı **dil-i ‘aşıkda** ruhuñ yādı ile / Şecer-i Tūr-ı tecellādaki hālet görünü

G127/4 ‘Aceb mecnūn-ı māder-zāddır tıfl-ı **dil-i ‘aşık** / Ki hūn-ı āb-ı ciger nūş etse şanur şīr-i māderdür

G264/6 Nā’ilī nūh felegūñ āyīnesin seyr etsün / Nāveg-i āh-ı **dil-i ‘aşıkı** nā-ceste gören

dil-i bīmār [1] hasta gönül. <OTAL>

K12/60 **Dil-i bīmārma** āb istese cellād-ı felek / ‘Arz eder kāse-i çinī ile zehr-i kattāl

dil-i dānā [2] arifin gönlü, aydın gönül.

K7/63 Ezīyyet-i **dil-i dānā** tā ki çarh-ı denī / Ede huşūmına āl-i Muhammedūñ taķlīd

K15/32 Dūnyāda vū ‘uķbāda ġarāz luţf u keremden / Bī-şā’ibe cebr-i **dil-i dānā** mı degildir

dil-i mecrūh [8] yaralı gönül, yaralı yürek; hasta gönül. “Mecrūh”, Farsça’da “hasta” anlamına da gelir (Ānenderāc). <Ānenderāc>

M8/III/4 **Dil-i mecrūhuma** rahm eyle ķalsun dām-ı zūlfünde

G80/2 Gösterüp halka-i zūlfinde **dil-i mecrūhı** / Ser-tıraşım baña āyīne ile şāne şunar

G87/1 Mesīhā-süz olan derdūñ eţibbā rūh yazmışlar / Leb-i la’lūñ nemek-pāş-ı **dil-i mecrūh** yazmışlar

G148/6 Hoşdur nevāziş-i **dil-i mecrūh**-ı ġamze ki / Düşmez tabīb-i müşfıķa bīmārdan ġurīz

G190/1 **Dil-i mecrûh** olalı dūr-i şehvâra şadef / reşg eder eşküme dūr çeşm-i dūrer-bâra şadef

G346/5 Şehsüvârum **dil-i mecrûh**ı başup geçme eger / Pâyemâlün bir avuç hâk-i perîşân ise de

Ş1/4 **Dil-i mecrûha** merhamet demidür / Döyemez intizâra sulţânum

Ş8/10 **Dil-i mecrûha** ki kurbânuñdur / İltifât eyle benüm sulţânum

dil-i şâf [2] saf gönül, arınmış gönül.

K25/21 Eczâ-yı suhen kâleb ü endîşe **dil-i şâf** / Sen kesb-i leţâfetle aña rûh-ı revânsın

G43/1 Ğam şanma **dil-i şâfda** mahbûs degildir / Âyine niķâb-ı ruĥ-ı ma'kûs degildir

dil-i sengin [1] katı yürekli; duygusuz, hissiz kalp. <Redhouse, Dihhudâ>

K35/8 **Dil-i sengin**-i yâre añdırır lâ-büd o fışkıyye / Hurûş-ı seyl-i eşk-i dîde-i 'uşşâķ-ı ğam-ı ħârı

dil-i şeydâ [3] deli gönül. <OTAL>

K15/9 Zülf ol bütün ârayış-ı ruhsârıdır ammâ / Âh âfet-i cân u **dil-i şeydâ** mı degildir

K21/25 Penâh-ı ehl-i dil ol dâverâ ki çarĥ-ı denî / Eziyyet-i **dil-i şeydâda** bî-muĥâbadır

dil-i zâr [9] inleyen gönül, zavallı gönül. <OTAL>

K7/12 Bu şah-rehde ki semt-i ĥatardır ey **dil-i zâr** / Ne ĥaşıl olsa da sa'yün müsâdif-i te'yîd

K28/1 Evvel enîs idük **dil-i zâr**-ı ĥazîn ile / Şimdi vaţan ġarîbiyüz âh u enîn ile

G26/1 Ğâret-geri-ı naķd-i **dil-i zâra** ne minnet / Ol ĥod senün ey şûĥ sitem-kâra ne minnet

G162/1 **Dil-i zârûñ** ki derdin sâkin-i beytü'l-ĥazen bilmez / Ne kanlar dökdüġin ol Yûsuf-ı pîrehen bilmez

G216/1 **Dil-i zâra** gelmede nev-be-nev ĥaber-i 'itâb-ı teġâfûlün / Yine cân esîr-i maĥabbetün yine **dil** ĥarâb-ı teġâfûlün

G256/6 Gözedüp ĥâtır-ı mecrûh-ı **dil-i zârı** o şûĥ / Dest-i luţfiyla tutar zülf-i perîşânı ucın

G295/1 **Dil-i zârı** ĥaste kıldı ne yaman nezâredür bu / Şeb-i ġamda koydı ĥalün ne siyeh sitâredür bu

G364/3 Zihî keyfiyyet-i saĥbâ-yı şâdî kim **dil-i zâra** / Ğam-ı 'ışķuñ şafâ-yı 'âlem-i âbı unutturdu

Ş7/8 **Dil-i zâra** keremünden ġâhî / İltifât eyle benüm sulţânum

dil tıflı [1] gönül çocuġu. Gönölün bir çocuġa teşbih edilmesiyle oluşturulmuş bir terkiptir.

G146/3 **Dil tıflı** ġarķ-ı ni'met-i nâz-ı cünün iken / Pes-mânde ĥâr-ı râtibe-i ĥuş eder miyyüz

dil ü cân [21] kalp ve ruh. <Redhouse>

K9/27 Ĥabbezâ peyrevî-i baĥt zihî zûlmet kim / Ĥaşılın şafvet-i envâr-ı **dil ü cân** etmiş

K25/25 Neşşâf-ı varâķlar gibi levĥ-i **dil ü cânâ** / Kâr etmede hem-ĥaşşe-i naĥl-i belesânsın

M2/I/1 Ĥıfz eyle beden dârını şivenden ilâhî / Ayırma **dil ü cânı** bu meskenden ilâhî

M5/III/2 Endîşe-i dâm-ı kâkûlünle / Murġ-ı **dil ü cânâ** ten kafesdir

G2/2 Kûyûñ ki Ka'be-i **dil ü cândır** olur mı ĥiç / Leb-teşne-i zülâl-i ġamuñ zemzem-âşinâ

G29/2 **Dil ü cân** şeş-der-i 'ışķuñda zâr üftân u ĥizândur / Mişâl-i ka'beteyn-i nerd ġâhî râst ġâhî keç

G39/2 Reşg eyleme meşâm-ı **dil ü cânâ** ey şabâ / Büy-ı vişâl-i yârdan ol bî-naşîbdır

G177/3 Revâc-ġâh-ı vişâlünde tuĥfe-i **dil ü cân** / Metâ'-ı kes-meĥâr-ı rûy-ı dest olup ĥalımış

G182/3 **Dil ü cân** kim şikâr-ı şah-bâz-ı her dü çeşmündür / Biri fitrâk-bendündür bir ġisûya bağlanmış

- G184/7 Buluñ imdâdına ey dîde sen de Nâ'îlün kim / Cerâhat dâmen-i zaḥm-ı **dil ü cânını** devşürmiş
- G216/4 Seni görmeyen de gören de hem **dil ü cânâ** feyz-i şafâ yeter / Biri mest-i câm-ı girişmedür biri neşve-yâb-ı tegâfûlün
- G226/1 Elmâs-ı ğam olsaḡ da nemek-dâna dökülsek / Nâsûr-ı leb-i zaḥm-ı **dil ü cânâ** dökülsek
- G247/6 Seyl-efgen olma raḥt-ı **dil ü cânâ** Nâ'îlî / Ol ḥaṭ-resîde mâh-ı siyeh-hâleden şaḡın
- G276/5 Nâfe-i âhû-yı deşt-i **dil ü cân** her demde / 'Anberîn kâkü, müşġînüne ḡurbân olsun
- G294/3 Pâsbân eyle ḥarîm-i **dil ü cânâ** çeşmün / Ceyş-i âşûbı kazâ ma' reke-sâz eylesesün
- G309/7 'Uşşâka şeb-dirâzi-i zülfün tıyurmasa / Naḡl-ı ḡikâyet-i **dil ü cân** kûteh olmasa
- G309/9 Müjġânların helâk-i **dil ü cânâ** Nâ'îlî / Eylerdi tîr o ḡaşı kemân kûteh olmasa
- G312/3 Pâsbân oldı ḥarîm-i **dil ü cânâ** nighûn / Ceyş-i âşûb-ı kazâ ma' reke-sâz etdi yine
- G352/3 Kesüp başum tenüm âlûde-i ḡûn eyler ol âfet / Temâşâ etdürür ben geştesin naḡd-i **dil ü cânâ**
- G379/2 Feyz-i eşer-i câzibe-i mihr-i ruḡıyla / Çeşm-i **dil ü cân** bir nigh-i ḡasret olur mı
- K14/3 Eylemiş ṭarḡ-ı tekellûf nighûnle **dil ü cân** / Biri âşûfte bir mest biri dîvâne

2. orta, yarı. <OTAL>

- G140/3 **Dil-i** ḡurşîdi dâġ dâġ ederüz / Ol zamân kim şerâre-bâr-ı ġamuz
- G324/5 Biz Nâ'îliyâ dest-ġuşâ-yı ġam-ı yâruz / Yok naḡd-i şafâ dest-i **dil-i** sâḡilümüzde

dil-i şeb [1] gece yarısı. <LN, OTAL>

- K12/27 Rûz-ı rûşen ola mihr ile **dil-i** şebde nihân / Şu'le-i encüm-i iḡbâli olursa cevval
- dil-ârâ** [3]

1. gönlü hoş eden, gönlün sevdiği. <KT, Cûdî, LN>

- K17/64 Seyr eden naḡş-ı **dil-ârâsını** egninde görür / Ġâh kemḡâ-yı siyeh ġâh ḡabâ-yı gül-ġûn
- G202/1 Gül-zârdan ol şûḡ-ı **dil-ârâ** ile geçdük / Ġüyâ ki nesîmüz gül-i ra' nâ ile geçdük

2. sevgili, dilber. <KT, Cûdî, Kanar/1>

- K15/2 Farz eyle ki gird-âb-ı yem-i ḡayrete düşdük / Dâmen-be-kef-i zülf-i **dil-ârâ** mı degildir

Dil-ârâm [2] Acem hükümdarlarından Behrâm-ı Ġûr'un güzelliġi ve akıllı olmasıyla meşhur sevgilisinin adı. Terkibin lûgat manası, gönül rahatı, gönül eğlencesi; gönlü rahatlatan, dilber'dir. <KT, Cûdî, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 170>

- K35/12 **Dil-ârâmuñ** dil-i Behrâma mihrinden müeşşirdir / Derûn-ı ḡazret-i ḡunkâra ḡüsn-i ḡulḡ u eṭvârı
- G229/1 Yok 'ışḡ-ı **Dil-ârâmda** Behrâma taḡammül / Görse seni eyler mi dil ârâma taḡammül

dil-âşâm [1] Terkip, "ḡûn-ı dil-âşâm" şeklinde düşünölmelidir. ḡûn-ı dil-âşâm, "gönül kanı iġen" anlamına gelir.

- G36/5 Sen germ-ġazab ġanzelerün ḡûn-ı **dil-âşâm** / Ben mest-i serâsime-i keyfiyet-i dîdâr

dil-âver [1] yürekli, cesur, kahraman. <KT, Cûdî, LN>

- K11/2 Müjde ey eyvân-ı dîvân-hâne-i ḡâḡân-ı Rûm / Pâyeñi teşrîfe bir ġâzi **dil-âverdir** gelen

dil-bend [1] gönül bağlayıcı; sevgili. <FZ>

K33/15 Şoḥbetüñ şāhid-i **dil-bend**-i ḥayāl olduḡça / Sedd-i rāh-ı emelimdir felek-i pür-telbīs

dil-ber [28] gönül alan, kalbi cezp eden, mahbube; nazlı kadın. <KT, FZ>

K12/53 Fitne devründe ‘adīm olduḡım etdükçe ḥayāl / Ruḥ-ı **dil-berde** döner nokṡa-i mevḥümeye ḥāl

K14/19 Şaḥnında ser-āviz ile her naḥl-i mücevher / Bir sīm-beden **dil-ber**-i kākül-be-ḡafādır

K26/37 Çemen-zār-ı ḥayāle serv-i bālā-yı ḥıramāndır / Ki ḡanneyley görenler ḡamet-i ra‘ nā-yı **dil-berdir**

M8/VI/4 Güzel taṡvīr edersün ḥaṡṡ u ḥāl-i **dil-beri** ammā

G16/5 Çıkdı ḡınā-yı vaṡlumuz aḡyāra Nā’ilī / **Dil-ber** zekāt-ı ḥüsnüñi muḡṡace virdi hep

G31/2 Pāy-bend-i ‘iṡḡa teşḥīr-i ḡulüb-ı ‘āṡıḡa / ṡurra-i **dil-berden** artıḡ ḡār-gerdir dām-ı ‘īd

G38/1 Bir **dil-berüñ** ḡamīri ki ‘āṡıḡ-pesend olur / Duṡnām-ı telḡi ehl-i dile nūṡ-ḡand olur

G38/5 Bir āṡınā nigāḡ eder elbetde Nā’ilī / Bir **dil-berüñ** ḡamīri ki ‘āṡıḡ-pesend olur

G43/4 Dil ṡem‘-i ruḥ-ı **dil-bere** pervānedir ammā / Āvāre-i pīrāhen-i fānūs degildir

G49/5 **Dil-ber** ne deñlü nāzük ü nerm olsa ol ḡadar / Südā-gerān-ı ‘iṡḡ ile bāzārı ṡaḡt olur

G71/5 Eylemez her kim ‘ayār-ı ḡüsne raḡbet Nā’ilī / ḡadr-i ‘āṡıḡ **dil-ber**-i sīmīn-berinden bellidir

G113/4 Biz sāḡı-i ḡūn-ı cigeriz ḡamze-i **dil-ber** / Peymāne be-kef ṡerḡoṡ-ı dürd-eḡgenimizdir

G115/5 Sevdā-yı ḡāl-i ‘ārız-ı **dil-berde** Nā’ilī / Nāf-ı ḡazāl-i mihr girībān-derīdedir

G168/1 ṡurra-i **dil-ber** gibi pür-tābdur endīṡemüz / Bā’iṡ-i cem‘ iyyet-i aḡbābdur endīṡemüz

G180/4 Dil-i pür-tāb-ı āṡıḡ ḡüsni ‘ālem-süz-ı **dil-berdür** / Yem-i āteṡ-telāṡüm ṡeb-çerāḡ-ı düdmān āteṡ

G200/1 Severüz gördüğümüz āfeti **dil-ber** diyerek / Baṡlaruz nāle vü feryāda sitem-ger diyerek

G233/3 Ayaḡı toziyla teṡrīf etse **dil-ber** ḡāneñi / Reṡḡ-sāz-ı genc-i Bād-āverde olmazduñ ḡöñül

G246/6 Ber-ṡaraf-sāz-ı ḡubār-ı dil misün seyl-i siriṡḡ / Reh-ḡüzār-ı **dil-ber**-i eṡheb-süvārundan ṡaḡın

G261/4 Ferāḡ-ı **dil-ber** ü mey pend-i pīr imiṡ ṡutalum / ḡöñülde süriṡ-ı ‘ahd-ı ṡebābı n‘eylersün

G272/4 Zülfi **dil-ber** misün ey çarḡ-ı siyeh-ḡār sen de / Bize ejder ḡörünüp düṡmene gencine olursun

G277/1 ḡörünmez ‘āṡıḡa ol **dil-ber**-i maḡcüb ṡerminden / Eder ḡaṡ geldüğün ruḡsārına meṡtüb ṡerminden

G354/4 Kūy-ı **dil-berde** ṡeh-i mülk-i ḡazādan verilür / Pāsbānī-i ḡarem nāle-i ṡeb-gerdümüze

Kt1/1 Olmaz dil ü **dil-berden** taḡṡīr maḡabette / Elbet de muḡarrerdür te’ṡīr maḡabette

Kt10/1 ḡāin ḡörince ṡekl-i süveydāda **dil-berüñ** / Āh-ı derūm micmere-süz oldu ‘anberüñ

dil-berān [4] ḡönlü çalan güzeller, sevgililer. <Kanar/2>

G116/2 ḡamze-i mest-i **dil-berān** nāz ile öldürüp bizi / Eylediler çok imtinān ṡut ki ḡayāt verdiler

G116/7 ṡūṡı-i ṡab‘a Nā’ilī feyz-resān-ı nuṡḡ olup / La‘l-i lebiyle **dil-berān** ḡand-ı nebāt verdiler

G288/5 Nā’ilī-veṡ nice dil-sūḡte müṡṡaḡuñ var / ṡu‘le-i āhdan ey **dil-ber-i** ṡannāz ṡaḡın

G348/5 Nā’ilī etmez taḡammül ṡa‘ne-i aḡyāra dil / Terk-i ‘iṡḡ-ı **dil-berān**-ı dil-nevāz etmezse de

dil-beste [5]

1. ḡönlü birine ḡaḡlı, āṡık. <KT, KO, Cūdī, LN>

G182/2 Se-rüze devlet-i iḡbāl-i çarḡa olma **dil-beste** / Bu ber-veṡḡ-ı meṡeldür kim nice bāzūya ḡaḡlanmış

G286/1 **Dil-beste** olur dil seni gördükçe ḡamından / İzhār-ı neṡāṡ etmeḡe baṡlar eleminden

G314/5 Ey Nā'îlî 'alâyîka **dil-beste** olmayup / Meftûn-ı tırta şifte-i ğabgab olmasa

2. kaptanpaşa lâlelerinden bir cins lâle. Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün çiçek anlamı da kastedilmektedir. Tanıkta geçen “âyîne” de Cevat Rüştü’nün saydığı lâle isimleri arasında “âyîne-i cemâl, âyîne-i gül-şen” olarak zikredilmektedir (s. 64). <TÜRK ÇİÇEK VE ZİRAAT KÜLTÜRÜ, s. 64>

K29/16 Dünyâyı hüsn-i hulkûña **dil-beste** eylemiş / Âyîne eyleyen ruh-ı ikbâle devletün

G227/2 Dünyâyı hüsn-i hulkûña **dil-beste** eylemiş / Âyîne eyleyen ruh-ı ikbâle devletün

dil-cû [5] gönlün istediği, arzu olunan, gönlü cezbeden, çekici, cazip. <KT, Cûdî, Kanar/2, Steingass>

K25/26 Geh micmerede çeşme-i **dil-cûy**-ı hayâle / Mîzâb-ı besâtîn-i me'ânî vü beyânsın

G12/4 Vâdî-i 'ışkda girmez mi daği dest-i dile / Gûşe-i dâmen-i nev-şâhid-i **dil-cûy**-ı taleb

G181/3 Tolaşmış târ-ı cân ol mû-miyâna dil de reşginden / Mişâl-i 'ışk-ı bî-cân ol kad-i **dil-cûya** bağlanmış

G369/4 Bir nihâl-i âhdur kaddûn hevâsıyla gönül / Şahın-ı gülşende hırâmân serv-i **dil-cûlar** gibi

Ş7/5 Kaldı dil zülf-i semen-büyüñda / Heves-i kâmet-i **dil-cûyuñda**

dil-cûş [] gönül coşturma; ıstırap verme.

dil-cûş etmek [1] ıstırap vermek, gönlünü perişan etmek. Farsça'da “cûşiden-i dil (gönlün coşması)”, ıstırap anlamında kullanılır. <Dihhudâ> Tanıkta “uymak, onunla hemmeşrep olmak” anlamındadır.

G146/1 'ışk-ı mecâza düşmişe **dil-cûş** eder miyüz / Efsâne-i haqîkati biz gûş eder miyüz

dil-dâde [3]

1. gönül vermiş, âşık, müptelâ. <KT, KO, Cûdî, LN>

M5/IV/7 **Dil-dâde**-i şevk iken vefâya / Cevründe nedür bu deñlü ısrâr

Ş7/3 Gözedüp 'âşık-ı âvarelerün / Ele al gönlini **dil-dadelerün**

2. bir cins lâle. Terkibin bu anlamda kullanıldığı aşağıdaki tanıkta, “çiçek” bağlamını destekleyen bir diğer terkip “dâğ-ı derûn”dur. Lâlenin ortasında kara bir tohum bulunur. Bu tohuma “dâğ-ı lâle” denir. Bu, daha çok yaraya benzetilir. <TÜRK ÇİÇEK VE ZİRAAT KÜLTÜRÜ, s. 493, KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE LÂLE, s. 35>

G39/1 **Dil-dâdeyüz** o şûha ki 'âşık-firîbdır / Berç-ı cemâli dâğ-ı derûn-ı şigîbdır

dil-dâr [4] birinin gönlünü elinde tutan; sevgili. <KT, FZ>

G121/1 **Dil-dârı** olsa ehl-i dilün ârzû-şumâr / Luţf-ı nigâhı olmsa maķrûn-ı intizâr

G148/1 Âsân recâ-yı vuşlat-ı **dil-dârdan** gürîz / Mümkin degül şemâtet-i âgyârdan gürîz

G191/1 'Âlem âşüfte bahâr-ı haţ-ı **dil-dâr** laţîf / Sünbül-i tırta muţarrâ gül-i ruşâr laţîf

G240/1 Naķd-i dili **dil-dâra** verüp mâ-şaşal aldum / Bâzâr-ı maķabbetde ğam-ı bî-kesel aldum

dil-düz [2] kalbe batan, gönül delen. <FZ, OTAL>

G148/4 Cân vermeden o ğamze-i **dil-düza** kim kaçır / Kâbil midür ħadeng-i kaçâ-kârdan güriz

G348/2 Bîm-i câna düşmemek kâbil mi ğamzeñden gönül / Tîr-i **dil-düz**-ı kaçâdan ihtirâz etmezse de

dil-efrûz [1] gönlü aydınlatan, gönlü parlatan. <FZ, Kanar/2>

G223/2 ‘Âşık degül o mâh-ı **dil-efrûz**-ı behcetün / Hüsinden âfitâb-ı kıyâmet ħacil gerek

dilemek [2] canı istemek, arzu etmek, murat etmek. <TS, ÖTS>

G153/3 Bizüz ol ‘âşık-ı kullâb-naẓar kim **dilesek** / Yûsufi dest-be-dâmân-ı Züleyhâ ederiz

G290/1 Habs-ı nigâha eyleyüp âgâz bir birin / Şayd eylemek **diler** iki şehbâz bir birin

dil-firîb [5] gönlü aldatan, gönül çalan. <KT, Kanar/2>

K6/25 Zihî tecellî-i dâğ-ı Kelîm-i ħasret-sûz / Ki olmuş ol şanem-i **dil-firîbe** erzânî

G21/2 Nâz u kırışme hûş-rübâ ‘işve **dil-firîb** / Dil şifte nigâh serâsime âh mest

G213/2 ‘Âlem-behâ degül mi hezâr âşinaluğı / Taşvîr-i **dil-firîb**-i fireng-i nigâhınun

G375/4 ‘Uşşâkuñ oldı vâyesi geh nâz u geh ‘itâb / Âşâr-ı **dil-firîb**-i nevâziş görölmedi

dil-firîbî [1] gönül aldaticılık; güzellik. <Dihhudâ>

G106/3 Âşûb-ı **dil-firîbî**-i ħüsn-i bütâna bak / Zünnârî-i maĥabbet olan pârsâyı gör

dil-gîr [2]

1. kalpte yerleşen, çabuk unutulmayan. <KT>

M2/IV/1 Ne ğurre-i a‘ mâl ü ne **dil-gîr**-i memât ol / Kıl Ħaĥka tevekkül heves-âlûd-ı necât ol

2. hatırı kalmış, gücenmiş, kırgın. <KT, KO, Cûdî, LN>

K30/20 Gördüğü cevır ü sitemden daĥi **dil-gîr** midir / Var mı âzürdelik ol güm-şude nâmımda benim

dil-güşâ [2] gönül açıcı, kalbe ferahlık veren. <KT, KO, LN>

K23/48 Bu şi‘r-i **dil-güşâda** ol ‘arûs-ı dil-keşün ĥâme / Kemâl-i vaşf-ı ħüsnin gösterir îhâm-ı tâm üzre

G77/7 Vakt-ı cûş-ı erbâb-ı suĥandır Nâ‘ilî / Eylesünler tarĥ-ı şi‘ri **dil-güşâ** nevrûdur

dil-ĥâh [5] gönül isteğı, kalp arzusu. <KT>

K28/40 **Dil-ĥâhuñ** üzre şulĥ idi evvel ricâsı ger / Pür olmayaydı güşı pey-â-pey tanîn ile

G64/1 Pây-ı ĥirede ‘ışk güzer-gâh degildir / Bed-mestlerün cünbişi **dil-ĥâh** degildir

G159/2 Söyletmez oldı âĥ-ı gulû-gîr-i ğam bizi / Maĥrûm-ı nîm-nâle-i **dil-ĥâh**-ı ĥasretüz

G303/8 Vaĥy-erdâz-ı suĥan Nef‘î-i sâĥir ki olur / Her sözi âyet-i mu‘ciz gibi **dil-ĥâh** bize

G334/3 ‘Âşıkun nâfe şifât bağırmı pür-ĥün eyler / Ol ğazâlâne nigâh ol ĥarekât-ı **dil-ĥâh**

dil-ĥaste [1] gönlü hasta, kalbi yaralı, dertli. <KO, FZ, OTAL>

M2/I/4 **Dil-ĥaste**ye terkîb-i müdâvâ nefesünden / Dil-teşneye cullâb-ı şifâ seden ilâhî

dil-ĥırâş [1] yüreğı tırmalayan , çok feci. <KT>

M5/II/4 Ey tündî-i ĥüy-ı **dil-ĥırâş** / Efsâneğî-i şigîb-i Eyyûb

dilîr [4] cesur, yiğit, yürekli, korkusuz. <KT, OTAL, Kanar/1>

- K7/27 Medâr-ı nîl-i sa‘ âdât-dur bu menzilde / **Dilîr**-i ma‘ reke-i Kerbelâ Hüseyn-i şehîd
 K7/51 Cevâbı var ise haşmuñ hemân **dilîr** olsun / Tutunca dâmenini ehl-i beyt rûz-ı va‘îd
 K11/16 Ey **dilîr**-i Qahramân-kevkib ki havfuñdan müdâm / Hâtır-ı a‘ dâya hevl-i rûz-ı maşşerdür gelen
dilîrâ [1] ey yiğit! anlamında bir seslenme.

- K18/27 Hizebr-hamle **dilîrâ** ki zıll-ı temkînüñ / Peleng-i şavletine düşmenüñ şehâb olmış
dil-keş [6]

1. gönül çeken, cezbeden. <KT, KO, LN>

- K10/15 Hakkâ ki zıll-ı re‘ fet-i hâkân-ı Rûm ile / Cirm-i sevâd-ı **dil-keşi** Hindûstân gibi
 K14/26 Bir mertebe hoş-reng ki bir sidre-hırâmuñ / Sîb-i ze‘kan-ı **dil-keşine** rûy-nümâdır
 K23/48 Bu şi‘r-i dil-güşâda ol ‘arûs-ı **dil-keşüñ** hâme / Kemâl-i vaşf-ı hûsnin gösterir îhâm-ı tām üzre
 K35/5 Olur maṭbû‘ u **dil-keş** kâh-ı minâyı-ı Sikenderden / Şalınca baḥr-ı pür-mevc üzre ‘aks ol kaşr-ı halkârî
 G94/3 Nesîm-i **dil-keş**-i şubḥ-ı hidâyetden murâd ancak / Der-i maḥşûd-ı erbâb-ı dilûñ best ü güşâdır
 G355/4 Bu tarz-ı hâş-ı **dil-keşe** taḳlîd ederse Nâ’ilî / Tab‘ uñ gibi bir sâhîr-i ma‘ nî-ṭırâz eyler yine

2. bir musikî makamı. Musikî terimleriyle oluşturulmuş aşağıdaki beyitte bu sözcüğün de bir makam adı olarak anılmış olması yüksek bir ihtimâldir.

- G77/5 Şahn-ı gül-şen Çâr-bâğ olmış ‘Acemde ‘andelîb / Bağlamış bir naḳş-ı **dil-keş** kim şabâ nev-rûzdur
dil-nerm [1] yüreği yumuşak, merhametli.
 G319/2 Eden Mirrîḫi **dil-nerm** ol hırâm-ı pür-tevâzu‘dur / Nigâh-ı bî-terahḥum ğamze-i nâ-mihribân şanma
dil-nevâz [6] gönlü okşayan, hoşla giden. <KT>
 G59/2 ‘Uşşâka bir belâsı da ‘ışkuñ budur ki yâr / Âh-ı dil-i raḳîb-i **dil-nevâzından** incinür
 G193/1 Döyer mi nâzına diller girişme-sâ zolıcaḳ / Kim istemez o cefâ-kârı **dil-nevâz** olıcaḳ
 G211/1 Şabâ meger o şeh-i **dil-nevâzdan** geldüñ / Tarîḳ-ı cevri koyup semt-i nâzdan geldüñ
 G335/6 Fırkat-ı şad-sâleye olur telâfî Nâ’ilî / Çeşmi gâhî bir nigâh-ı **dil-nevâz** eyler bize
 G348/5 Nâ’ilî etmez taḥammül ta‘ne-i aġyâra dil / Terk-i ‘ışk-ı dilberân-ı **dil-nevâz** etmezse de
dil-nevâzâne [1] gönül okşarcasına.

- G335/3 Piç ü tâb-ı dest-i cevruñden görüp feryâdumuz / Baḥt-ı ser-keş **dil-nevâzâne** niyâz eyler bize
dil-nevâzlıḳ [1] iltifat etme, gönlü teskin etme. <Redhouse>
 K28/62 Ol nâ-tüvâna ancak olur **dil-nevâzlıḳ** / Bu luṭf u cûd ile bu ‘aṭâ-yı rezîn ile
dil-nişîn [2] gönlünde yer eden; pek hoşla giden, latif, makbûl. <KT, Cûdî, LN, FZ>
 K28/55 Vermez hayâle yol qalem etdüḳçe güşını / Tayy-ı merâhil-i suḥen-i **dil-nişîn** ile
 G319/4 Maḥabbet-i **dil-nişîn**-i câme-kârân-ı riyâ olmaz / O mey her ḥumda cûş etmez o feyzî râyegân şanma
dil-pesend [3] gönlün beğendiği, beğenilecek; mizaca uygun. <KT, FZ>
 G72/3 Feyz-i naẓar niyâzı eder **dil-pesend**-i nâz / Te‘şîr-i ‘ışk şu‘leyi pervâne reşg eder
 G82/5 Göz görüp dil sevmiş ammâ bilmem ol bür Nâ’ilî / **Dil-pesend**-i şahid-i tab‘-ı suḥen-dânım mıdır

- G347/5 Olsa eş'ârũñ 'aceb mi **dil-pesend** ey Nâ'îl / Tab'-ı pakũñ pey-rev-i pâkize-güyân olmada
dil-pezir [1] gönlün kabul edeceği, hoş, güzel. <KT, Kanar/2>
- K24/34 Vaşfuñda bu kaşıde-i pür-intihâb kim / Her lafz-ı **dil-pezirî** ma'ânî-şudûr olur
dil-rübâ [2] gönül kapan, gönül alan, herkesi kendine âşık eden, dilber. <KT, LN>
- G71/4 Ol kemerle genc-i nâ-yâb-ı miyân-ı **dil-rübâ** / Bir tılısm-ı fitnedir kim ejderinden bellidir
dil-rübâyân [] gönül kapanlar, dilberler, güzeller.
- K26/29 Firîb-âmûz-ı baht-ı nâ-be-sâmân-ı dil-i 'âşık / Füsûn-perdâz-ı çeşm-i **dil-rübâyân**-ı füsûn-gerdir
dil-rübûde [2] gönlünü kaptırmış, âşık. <OTAL>
- K6/26 Füsûn girişmesinũñ leb-güzide meftûnı / Nigeh tegafûlünũñ **dil-rübûde** hayrânı
- G213/5 Evvel helâki Nâ'îl-i **dil-rübûdedür** / Rağşında tığ-i şâ'ika-reng-i nigâhmuñ
dil-sitân [1] gönül alan, kendine âşık eden. <KT>
- K10/5 Mestâne cûylar el uzatmış miyânına / Âğûş-ı 'izz ü nâzda bir **dil-sitân** gibi
dil-siyeh [1] gönlü kara; merhametsiz. <OTAL, Kanar/2>
- G186/4 Ne şeh ki şüret-i cellâd-ı **dil-siyehle** nigâhı / Pey-i şikeste-dilân-ı rîkâb-dârına düşmüş
dil-suhte [2] yüreği yanık; kederli. <KT, FZ>
- G288/5 Nâ'îl-veş nice **dil-sûhte** müştâkuñ var / Şu'le-i âhdan ey dilber-i şannâz şakın
- G321/5 Nâ'îl-veş nice **dil-sûhte** müştâkuñ var / Anı da devlet-i hüsnuñde biraz şâd eyle
dil-sûz [2] yürek yakan, pek acıklı. <KT, Cûdî>
- K1/28 Yâ Rab olur mı ol dem-i **dil-sûz** kim beni / Ol ravzanuñ sa'âdeti ferhunde-fâl eder
- G348/4 'Âşıkũñ dūd-ı derûnından yanar hemvâre çarḡ / Nâle-i **dil-sûz** u âh-ı cân-güdâz etmezse de
dil-şâd [3] gönlü sevinçli, sevinmiş. <KT, KO, Cûdî>
- M7/III/1 Mürûr-ı dehr ile **dil-şâd** olup aḥbâb kârımdan / Adû pür-derd ü dâğ olsun cefâ-yı ihtiyârımdan
- G330/5 Nâ'îl bîn kerre dâmen-bûs-ı vaşl olsa göñül / Yine istilâ-yı ğam bir lahza **dil-şâd** etmeye
- G339/5 Bildürdi ğamze kaşdın teslîm-i gerden etdüm / Dil-i Nâ'îl olurmuş **dil-şâd** söyleyince
dil-şikenân [1] gönül kırıcılar, zalimler.
- G254/3 **Dil-şikenân**-ı kem-'ayâr piş-gehinde lâl olur / Var ise seng-i sürmedür 'ışka mehekk-i imtihân
dil-şikeste [1] gönlü kırık, hüznü. <Cûdî, OTAL>
- G254/5 'Âşık-ı **dil-şikestenũñ** nâlesin eylemezid pest / Reşg-i ğubâr-ı maḡdemi olmasa sürme-dân-ı cân
dil-tapide [1] kalbi titreyen; heyecanlı.
- G263/6 Her cünbiş eylemez dile mihrâb kaşlaruñ / Her **dil-tapide** kıble-nümâlık mı eylesün
dil-teng [4] gönlü daralmış; kederli, sıkıntılı, üzgün. <KT, FZ, Kanar/1>
- K14/86 **Dil-tengdir** erbâb-ı zebân kânde olursa / Gülşen zağan u zâğa kafes bülbüle câdır
- M1/VI/6 **Dil-teng**-i dâr-ı miḡnet-i dünyâ idũñ tamâm / Mekş eyle ḡâb-gâh-ı 'ademde ḡuzûr ile
- G59/3 **Dil-teng** olur o ğonce-dehen bâd-ı âhdan / Büy-âşinâ-yı nefḡa-i râzından incinür

G331/4 Yine **dil-tengdür** erbâb-ı hüner gence gibi / Gülşen-i bahtı ser-â-pâ gül-i hürşîd olsa

dil-tenglük [1] gönül darlığı, üzüntü.

G252/4 Gönceye **dil-tenglük** bir perdedür âfâtdan / Anı çeşm-i rûzgâr-ı tâb-sâmân görmesün

dil-teşne [1] gönlü susamış; çok istekli. <FZ>

M2/I/4 Dil-ḥasteye terkib-i müdâvâ nefesünden / **Dil-teşneye** cullâb-ı şifâ seden ilâhî

dil-zinde [1] gönlü dirilmiş; gönül gözü açık. <OTAL, Kanar/2>

K9/28 Kâlemin lûle sözün âb-ı hayât u tab‘ın / Hızır-ı **dil-zinde**-i ser-çeşme-i ‘irfân etmiş

dimâğ [14]

1. beyin||akıl, şuur, bilinç. <KT, Cûdî, Kanar/2, Ânenderâc>

G93/1 Ümmîd ü bîmden baña yâ Rab ferâğ vir / Cân u cihânı terk edecek bir **dimâğ** vir

G93/2 Şeb-zinde-dâr-ı ‘ışka bu vahşet-serâyda / Zûlmet-zedâ-yı hayret olur bir **dimâğ** vir

G121/3 Tevciḥ-i ḥâtır-ı kereme bende yok **dimâğ** /

G124/1 Bu mâtem-gâhda feryâda hayret reh-zen olmuşdur / Hücûm-ı ğam tehi-sâz-ı **dimâğ**-ı şîven olmuşdur

G243/3 **Dimâğ**-ı sūzî-i hayret bu kâra mâni‘ diyen / Muvâfiq-ı ‘amel-i kîmyâ-yı Kârûnam

2. heves. <Kanar/2>

G216/2 Ne bir iki câma **dimâğı** var ne тұrur elde ne ayağı var / Mey-i ‘işveden de ferâğı var o tenûk şerâb-ı tegâfûlûn

3. burun; damak. Onay (2000. 171) “dimâğ” sözcüğünün, Türkçe “damak” sözcüğünün Farsça telaffuzu olduğunu ifade etmiştir. <FZ, Dihhudâ, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 171>

K3/25 **Dimâğuñ** eyle muḥattal bu şevk-i ḥırmānuñ / Ümîd-i laḥlaḥa-i ‘ûd u müşk-i nâbinda

G32/1 Ne ğam şükûfte degilse bahâr-ı bağ-ı ümîd / Zükâm-ı ye’s ile efsürdedür **dimâğ**-ı ümîd

G34/2 Açılsa bîñ gül-i şādî zükâm-ı ğamla yine / **Dimâğ**-ı ḥ‘âhiş olur bûy-ı kâmdan nevmîd

G75/2 Gönül sen ‘andelîb-i bağ-ı ğamsın durma feryâd et / Ki bûy-ı dâğ-ı hayret nefḥa-pîrâ-yı **dimâğuñdur**

G250/2 Kâkülündür kâm-ı ümmîde ‘abîr-efşân olan / Bûy-ı zulfündür **dimâğ**-ı cânı müşğ-âlûd eden

G278/3 Bu gül-istân-ı fenâda hezârı ol o gülûñ / Ki bûyı kâbil-i güncâyış-ı **dimâğ** olsun

4. keyif, neşe. <FZ>

G25/6 Kâm al mey-i maḥbûbdan ey Nâ’îlî-i zâr / Taḥşîl-i neşât-ı dil ü tarṭîb-i **dimâğ** et

G30/5 ‘Aceb mi kesb-i **dimâğ** etse bâdeden rindân / Ki erdi neşr-i şemîm-i bahâra faşl-ı cedîd

dimâğ-âşüfte [1] çılgın, çıldırmış, divane. <Redhouse, Dihhudâ>

M8/III/3 **Dimâğ-âşüftedür** cân ârzü-yı kâm-ı zulfünde

dîn [12] Allah’a ibadet ve maneviyata itikat hususunda her milletin tuttuğu yol.

<KT>

K11/10 Sâz-kâr-ı **dîn** ü devlet kâr-sâz-ı memleket / Ma‘delet-perver ḥidiv-i dâd-güsterdür gelen

K11/33 Hâk vücûdın muşlîḥ-ı her-emr-i duşvâr eylesün / Emr-i **dîne** tâ ki Hâkdan ‘avn-ı yâverdür gelen

- K16/8 Ahter-i burc-ı şeref Hazret-i Şâlih Pâşâ / K'olmuş endîşesi hem-vâre şalâh-ı reh-i **dîn**
- K17/13 Zîb-i eyvân-ı hamel mihr-i maḥal şadr-ı ecel / Nâzım-ı **dîn** ü düvel râbiṭa-bend-i kânûn
- K17/42 Gör mühimmâtını her neyse ğuzât-ı **dînüñ** / Düşmenüñ tâ edeler memleketin ğarḳa-be-ḥûn
- K28/13 Hâşıl budur ki 'âr ederüz birden aṇmaġa / Eşḫâş-ı rûzgârı seg-i necm-i **dîn** ile
- K28/38 Bî-ḥiss ü rûḫ ḳâlebe döndi 'adû-yı **dîn** / Lâl etdi saṭvetüñ bu ḳadar kibr ü kîn ile
- G125/5 Gitdi naḳd-i dil ü **dîn** Nâ'iliyâ bir büte kim / Ḥam-ı ebrûsına Cibrîl ḳıyâm-âver olur
- G132/5 Ol rind Nâ'ilî k'ola hem-reng-i küfr-i **dîn** / Zünnâr ü sübhâ lâzime-i dest ü düş olur
- G138/1 Oldı o tıfl-ı şanem âyinümüz / Raḫt-ber-endâz-ı dil ü **dînümüz**
- G152/1 Etmiş ne çâre ḥükm-i sevâd-ı cebînümüz / Kâlâ-yı 'ışḳ-ı yâre fedâ naḳd-i **dînümüz**
- G387/4 Çeşmi bir bî-raḥm kâfirdür ki baḳduḳça olur / Âlet-i **dîn** ü ḥired âşüb-ı mezheb ġamzesi
- dîn-âşüb** [1] dine fesat karıştıran, kişiyi dininden eden.
- Ş9/2 Ġâret-ger-i **dîn-âşüb**-ı îmân / Ey bî-terahḫum ey nâ-müselmân
- dîn-dâr** [1] Allah'a inanmış kimse, din hükümlerine hakkıyla uyan, dinin emir ve yasaklarına riayet eden. <KT, OTAL>
- T5/3 Semiyy-i faḫr-ı 'âlem ḫazret-i pâşâ-yı Aḫmed-nâm / Sipeh-sâlâr-ı şâḫib-rüşd ü himmet dâver-i **dîn-dâr**
- dîñlemek** [2]
1. işitmek için kulak vermek. <TS>
- K30/17 **Dîñle** yârân-ı sitem-pîşe ne der ḫaḳḳumda / Maḫfil-i bâr-geh-i ḳahr-ı kirâmumda benüm
2. birinin sözünü, öğüdünü kabul edip gereğince davranmak (Türkçe Sözlük, 1998. 594), uymak, itaat etmek. <TS, ÖTS>
- G305/4 Sözüni **dîñler** idük zâhid-i düzaḫ-nefesüñ / Ḳosa cennet hevesin ḳâ'îl-i a' râf olsa
- dirâz** [3] uzun. <KT>
- G245/5 Zülf-i **dirâzn** etmiş peyvend-i gerden-i cân / Ol tıfl-ı nev-resîde yâ Rab mu'ammer olsun
- G285/3 Dilleri ey şabâ men' ise rûy-mâlden / Bendini çözme ḫâke ol zülf-i **dirâz** degmesün
- Aşağıdaki geçen “dûr u dirâz”, “çok uzak, uzak yol” anlamında bir terkip oluşturmuştur (bkz. dûr u dirâz).
- G211/4 Bu şeb nesîm ile sen daḫi ey berîd-i ḫayâl / Teneffüs eyle ki dûr u **dirâzdan** geldüñ
- dirâz-âstîn** [1] süslü ve renkli nakışlarla bezeli gömlek kolu. <Seccadî/1>
- Sözcüğün zenginlik ve ihtişam göstergesi olarak tanıkta kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamın ve bağlam oluşabilmesi için sözcüğün “tırâz-âstîn” olması gerekmektedir.
- K28/14 Giryeyle çeşmi pâk ederüz baḳsa câh ile / Esbâb-ı ihtîşâm-ı **dirâz-âstîn** ile
- direv** [1] ekin biçme, hasat, harman. <KT, Cûdî, Steingass, Dihhudâ>
- K37/2 Bu köhne mezra' adan neydi dâne-çîn olmaḳ / Müfîz olaydı zamân-ı **direv** ḫaşâdı ḳadar
- dirîġ** [3] yazık, hayf, eyvah. <KT, Burhân-ı Kâtî>

K3/13 **Dirîg** böyle geçen ‘ömre kim zarûret ola / Bu tâbhânenün ârâm-ı hord u h’âbında

M5/V/3 Kûyunda **dirîg** ey perî-zâd / Olmaya harîf-i hâk-i râhı

dirîgâ [1] yazık!, eyvahlar olsun.... <OTAL>

T2/1 **Dirîgâ** gitdi ol ser-çeşmesi erbâb-ı îkânûn / Ki nuṭṭ-ı pâki bahş idi sükkân-ı zevâyâya

dirîn, dirîne [8] eski, kadim. <KT, Cûdî, LN, Kanar/1>

K16/15 Oldı her gûşesi bir kaşr-ı Züleyhâ şimdi / Beyt-i Ahzân idi evvel o serây-ı **dirîn**

K21/26 Kõmaz ‘adâvet-i **dirînesin** ahâlîye / Me‘âdin-i cehle mâye-i eşîrâdur

K33/16 Nâ’ilî-veş garaz ihlâş-ı ‘ubûdiyyetdür / Yoksa **dirîne** ‘adûdur felek-i dün u hasîs

G196/1 Kan ağlamadur ‘âdet-i **dirîne**-i ‘âşık / Hûn-âbe-i dildür mey-i dūşîne-i ‘âşık

G272/5 Hîç bir vech ile yok Nâ’ilî-i zâra vedâduñ / Ey cefâ-cû ne ‘aceb düşmen-i **dirîne** olursun

G316/2 Cân ile meclisde cânân ülfet-i **dirînesin** / Âşinâlık şîrketinden ‘âr eder yâd etse de

G326/5 Biz Nâ’ilî garîb-i diyâr-ı maḥabbetüz / Gam yâr-ı pür-terahḥum-ı **dirînedür** bize

dirîn-sâl [1] yaşlı, ihtiyar. <FZ, s. V>

G118/2 Kimünle tâze tarḥ-endâz-ı vefḳ-ı âşinâyîsün / Kuhen taḳvîm-i **dirîn-sâl**-i resm-i ülfetün kimdür

ditremek [1] titremek, küçük ve hızlı salınım hareketleri yapmak (bkz. üstine ditremek). <TS, ÖTS>

G21/4 **Ditrer** nezâre üstine mânend-i âfitâb / Vardıkça h’âb-ı ‘işveye ol gurre mâh mest

dīv [2] şeytan, cin, ifrit; benzerlerine nispetle iri ve kuvvetli olan. Kötülükle dolu efsanevî yaratıklar için kullanılır; iri yarı, korkunç, kuvvetli ve bazen insanı andıran biçimlerde düşünülür; insan gibi yaşadıklarına ve dişili erkekli olduklarına inanılır. <KT, FZ, ADŞS>

G49/3 Etmez raḳîb-i **dîve** eşer âh-ı tîşe kâr / Kâfir binâsıdur der ü dīvârı saḥt olur

Tüm hastalıkların ve insan doğasına aykırı her kötülüğün dīv’lerden kaynaklandığına dair bir inanış bulunmaktadır. <Fars Mitolojisi Sözlüğü> Aşağıdaki tanıkta şair, dīv’e tabiplik vasfı yüklenerek bir tezat yapılmıştır.

K18/3 ‘Îlâc-ı derd-i ser etsün **dīv**-i ṭabîb-i zamân / Bu demde var ise pür-tâb-ı ızırâb olmuş

dīvân [13]

1. büyük meclis; devlet işlerinin idaresiyle ilgilenen encümen. <KT, OTDTS>

K9/9 Kılmağ zabṭ-ı mühimmât-ı umûr-ı devlet / Rây-ı pür-kârûnı müstevfî-i **dīvân** etmiş

K11/32 Tâ ki fermân-ı şehinşâh-ı kader-menşûrdan / Şadr-ı **dīvâna** vücûdün gibi serverdür gelen

K14/55 Ey Âşaf-ı dâna-yı kader-pîşe ki zâtuñ / Ârâyîş-i gencîne-i **dīvân**-ı Każâdur

K16/3 Ol umûruñ eşeri zâhir olup buldı revâc / Şadr-ı **dīvân**-ı şehinşâhda bir dürr-i şemîn

K19/8 Şadr-ı a‘zam ki bu ‘unvân ile menşûrında / Yazmış elḳabını tuğra-keş-i **dīvân**-ı ezel

G87/2 Vişâlünle güzârân bir deme **dīvân**-ı kısmetde / Berât-ı ıyş-i Cem menşûr-ı ‘ömr-i Nûh yazmışlar

T6/1 Kâtib-i **dīvān** idi hayf o zât-ı şerîf / Gıbta ederdi gören haţtına bî-iştibâh

dīvāna çıkmak [1] vezir olmak, divan vezirleri arasında yer almak.

K13/24 Şadr-ı fuḡarâ-dost ki **dīvāna çıknca** / ‘ Âlem pür olur zemzeme-i şükr ü şenâdan

dīvān-hâne [1] eskiden divan kurulan dairelere verilen ad (Pakalın, 1983. 462), müzakere ve muhakeme heyetinin toplandığı büyük oda. <OTDTS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 95>

K11/2 Müjde ey eyvân-ı **dīvān-hâne**-i ḡākân-ı Rûm / Pâyeñi teşrîfe bir ḡâzî dil-âverdür gelen

dīvān-serâ [4] divan kurulan yer, toplanılıp müzakere edilecek mahal.

G17/3 Feryâda başladı yine her peri ḡârdan / **Dīvān-serây**-ı dilde hezâr oldı ‘ andelîb

2. mahkeme. <Kanar/1>

M2/III/8 Bulduḡça gönül bâr-geh-i ḡurba güzer-ḡâh / Taḡbîl-i serâ-perde-i **dīvān**-ı ḡader ḡıl

G148/5 Etmez cihânı kırdığın ol ḡırre-mest-i nâz / **Dīvān**-ı maḡşer olsa da iḡrârdan ḡürîz

3. bir şairin şiirlerini kafiyelerine göre harf sırasına göre topladığı mecmua. <KT>

G349/5 Münteḡâb mecmû‘a-i i‘ câz-ı ma‘ nîdür n’ola / Nâ ‘ilînün olsa yâ Rab mültefit **dīvânına**

dīvâne [4] deli, meczup; çılgın, mecnun. <KT, Cûdî, LN, Kanar/2>

G291/1 Seyr edün cûlar ile bād-ı bahârûn cengin / Nice bulmuş iki **dīvâne** görûn hem-rengin

G385/2 Ṭâḡ-ı ebrûdan geḡüp zülfinden ayrılmaz gönül / Bir ‘aceb **dīvânedür** kim ṭâḡ-ı eyvândur yeri

Kt4/3 Eylemiş ṭarḡ-ı tekellûf nighûnle dil ü cân / Biri âşûfte bir mest biri **dīvâne**

[tas.] aşk sebebiyle şaşkın ve hayretler içinde sülûk vadisinde gezen kimse; âşık.

<Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıkta geçen “ḡayret” sözcüğünün delâletiyle, bu anlamın kastedildiği düşünülebilir.

G350/3 Eşrâfiyân-ı ‘ âlem-i ḡayretten al sebaḡ / Neylenseñ eyle ey dil-i **dīvâne** söyleme

dīvâr [5] duvar, gerek binanın bir tarafını teşkil etmek ve gerekse bir yeri çevirmek amacıyla veya bölmek için taştan, tuğladan ya da kerpiçten örülen set. <KT, Cûdî, LN>

K8/5 Berâber eyleye ḡâke burûc u **dīvârın** / Hücum-ı ‘ arbede-i ḡâziyân-ı ser-bâzı

K35/2 Zihî ḡaşr-ı şafaḡ-ḡün sāyebân kim gösterir dâ‘im / Revâḡ-ı āsumânı nîl-ḡün-kāşî-i **dīvân**

K35/16 Degil ḡâş oda ḡüyâ kendidür ḡaşr-ı Zelîḡâ kim / Der ü **dīvârın** etmiş Yûsuf-istân ‘ aks-ı envârı

G49/3 Etmez raḡîb-i dîve eşer âh-ı tîşe kâr / Kâfir binâsıdur der ü **dīvârı** saḡt olur

G267/2 ḡayruñ ki dilde naḡş-ı cemâlin görür o bût / **Dīvâr**-ı Ka‘ beden nice şüret ḡoparmasun

diyâr [16] memleket, ülke, yöre. Aslında “dâr” sözcüğünün çoḡulu olup Türkçe teklik ifade eder. <KT, Cûdî, LN, OTAL, Kanar/1>

K3/12 Diler ki ḡîle ile naḡd-i nâmın eyleye güm / **Diyâr**-ı Edrinenün bir avuc türâbında

K18/45 Kesâd-ı nâfe erişmiş o ḡadde kim ḡüyâ / **Diyâr**-ı Çîn ü ḡıṭâ bir avuc türâb olmuş

- K28/43 Pā-māl-i sūmm-i raḥṣ-ı cihān-gird-i ‘azmūn et / Hind ü ‘Acem **diyārını** bir bir zemīn ile
M1/VI/3 Dār u **diyāruñ** eyledūn ey nā-murād terk / Āhır bu ḥākdān-ı fenādan mūrūr ile
G14/2 Ġarīb-i şeh̄r ü **diyār-ı** maḥabbetūn bir olur / Yanında küllhen-i ḡam gülşen-i na‘īm-i ṭarab
G17/5 Ey Nā‘ilī vedā‘-ı gül-i bāḡ u rāḡ edüp / Mehcūr-ı yār u dār u **diyār** oldı ‘andelīb
G48/5 Teferrüc etmege dil bī-ḥūdāne Nā‘ilīyā / Verā-yı ‘ālem-i ḡayretde bir **diyār** ister
G53/5 Sāye-i zūlfı düşdügi yerleri Nā‘ilī gören / Farḡ edemez di edemez **diyār-ı** Çīn memleket-i Hıṭā mıdur
G140/1 Biz ki şāhenşeh-i **diyār-ı** ḡamuz / Hırz-ı bāzū-yı rüzḡār-ı ḡamuz
G166/2 Palās-pāre-i rindī be-düş u kāse be-kef / Zekāt-ı mey virilür bir **diyāra** dek giderüz
G166/5 Ederse ḡand-i lebūn ḡatır-ı mezāka ḡuṭūr / **Diyār-ı** Mıṣra degil Ḳandehāra dek giderüz
G234/6 Maḥbūb u meyle eglene-gör Nā‘ilī ḡibi / Ḡam ‘āleminde ḡuşşa **diyārındasın** ḡönül
G326/5 Biz Nā‘ilī ḡarīb-i **diyār-ı** maḥabbetüz / Ḡam yār-ı pūr-terahḡum-ı dīrīnedür bize
G364/7 Bize cevri-i felek ey Nā‘ilī ḡurbet **diyārında** / ‘Adūlar şād-kām olsun ki aḡbābı unutturdu
Ş6/1 Düşdi dil bir büt-i sitem-kāre / Yine geldük **diyār-ı** hicrāne
Ş6/3 Bizi etdūn ḡarīb-i dār ü **diyār** / Ḳomadūn cān u dilde şabr u ḡarār

dizi [1] bir iplik üzerine dizilmiş inci, boncuk gibi şeylerin oluşturduğu bütün, sıra. <TS>

- G133/2 Siḡr eder lebleri yoksa o dehān-ı tenge / Riştesüz iki **dizi** lū‘lū-yı lālā şıḡmaz

dizmek [1] yan yana veya üst üste sıralamak, düzenlemek, hazırlamak. <TS, ÖTS>

- K7/43 ‘Arūs-ı māteline dīdeden nişār edelüm / **Dizüp** ṭabaḡçe-i yāḡūta la‘l ü mūrvarīd

dost [4]

1. dost, sevilen kimse (bkz. hem-dem, refīḡ). <KT>

- G271/2 Vifāḡı oldı mübeddel nifāka yārānuñ / Zamānede kime dersün bu **dost** bu düşmen

2. sevgili, yar (bkz. maḥbūb, yār). <KT, LN, Dihhudā>

- G34/1 Ḡubār-ı Ka‘be-i kūyuñ görür mi çeşm-i ümīd / Bu rüzḡāra göre **dostum** degil mi ba‘īd

- G39/5 Bir āşinā nigāhuña degmez mi **dostum** / Kūyuñda Nā‘ilī nice demdür ḡarībdür

- G197/3 Dīde-i baḡt-ı ‘adūyı uyarur nālelerüm / **Dostum** ḡatıra geldükçe senūñ ḡāb-gehūn

doymak [2]

1. yeter bulmak, kanmak, tatmin olmak. <TS, ÖTS>

- G331/1 **Doymazuz** cām-ı Cem ü sāḡar-ı Cemşīd olsa / Bize teh cur‘a-i peymāne-i ümmīd olsa

2. (olumsuz biçimde) bıkmamak, daha istemek. <TS, ÖTS>

- G382/6 Ol ṭūṭī-i āyīne-i cānsun ki **doymalmaz** / Şīrīnī-i ḡüftār-ı şeker-rīzūne Şuḡfī

dökmek [8]

1. tane durumunda olan şeyleri bulundukları yerden, kaptan başka bir yere boşaltmak. <TS>

G125/2 Hâl ü zülfün ki gelür bir yere şayd-ı dil için / Birisi dâne **döker** birisi dâm-âver olur

2. akıtmak, düşürmek. <TS>

G35/4 Cellâd-ı nigâhı gibi dâ'im / Kan **dökmede** bi'amândur Aḥmed

G37/2 Ğamzesi kan **dökmede** etmez tenezzül Rüsteme / Lebleri cân virmede 'İsiye harf-endâz olur

G162/1 Dil-i zâruñ ki derdin sâkin-i Beytû'l-Hazen bilmez / Ne kanlar **dökdügin** ol Yûsuf-ı pîrehen bilmez

G306/4 Gördükçe lebün dîde **döker** hâke sirişkin / Her kaçresi pür-gevher-i nâ-yâb da olsa

G337/1 'Âşıkun **dökmezdi** kanın yâr hûn-rîz olmasa / Hûn-ı dilden câm-ı istiğnâsı leb-rîz olmasa

G374/2 Şarâbı nûş edüp âheste **döksek** cur' asın hâke / Kadeḥ destüñde şûfî sübhâ-i şad-dâne olmaz mı

3. saçmak, serpemek; yapraklarını düşürmek. <TS, ÖTS>

G340/7 Varaqların gül-i ter **dökdi** Nâ'ilî cûya / Bahâr mevsimidür kim bakar risâlelere

dökülmek [11]

1. kabından akmak, boşalmak. <ÖTS>

G226/1 Elmâs-ı ğam olsaḳ da nemek-dâna dökülsek / Nâsûr-ı leb-i zaḥm-ı dil ü câna **dökülsek**

G226/2 Bir şîşe mey olsaḳ **dökülüp** sâgara evvel / Soñra ciger-i bâde-perestâna **dökülsek**

G305/2 Gelse emvâc-ı pey-â-pey gibi şahbâ **dökülüp** / 'İyşümüz sâhil-i âramda iz' âf olsa

G343/1 Peymânenen **döküldi** mey-i nâb bir yere / Nûr indi şandılar gören aḥbâb bir yere

2. birden ve topluca inmek. <YTS>

G226/4 Düşsek dehen-i mâra şadefden bile geçdük / Tek kaçre-i nîsân gibi 'ummâma **dökülsek**

G226/5 Biñ kaçre hûn-âb-ı ciger bir yere gelseḳ / 'İşkuñ gibi bir âteş-i sûzâna **dökülsek**

G226/6 Eczâmuḳ hep rîk-i beyâbân-ı ğam etsek / Cânân giden nâme-i hicrâna **dökülsek**

3. bağılı bulunduğu yerden düşmek. <ÖTS>

G226/3 Çıksaḳ ser-i tāk-ı çemene berg-i rez-âsâ / Bâd-ı şeh̄r esdükçe hıyâbâna **dökülsek**

G371/4 Sensün ol naḥl-i ser-efrâz-ı üftâdelerün / **Dökülür** ayağuna berg-i ḥazân-dîd gibi

G383/4 Her bir müje ki cûy-ı sirişkümlle **döküldi** / Hep geldi reh-i eşk-i firâvânımı tıtdı

4. yayılmak. <ÖTS>

G99/3 Gazâl-i Çîne olup dâm u dâne ṭurra-ı yâr / **Dökülmüş** ol ruh-ı pür-hâle deste deste yatur

döndürmek [6]

1. dönmesini sağlamak. <TS>

K19/27 Felegi 'aksine **döndürdi** zuhûruñ fi'l-hâl / Kõmadı 'illet ü esbâba yer ile medḥal

2. bir durumda olan şeyi başka duruma sokmak, çevirmek. <TS, ÖTS>

K5/24 **Döndürüp** Rûmı sevâd-ı kalemüm Lâhûra / Etdi güm-nâm-ı 'adem Feyzî-i Hind-ârâyı

K34/1 Ḥayl-i rindâm perîşân etdi zühduñ âfeti / **Döndürüp** naḳd-i şigîbe mâye-i cem' iyyeti

G10/1 **Döndürüp** her güli bir aḥker-i sûzâne şabâ / Dâğlar yaḳdı dil-i bülbül-i nâlâne şabâ

G157/4 Cismümüz bir kâha **döndürmüş** belâ cezb etmede / Kehrübâ-kâr eyleyen ḥâşiyet-i âmâlümüz

G366/3 Etfâl-i şeh̄r lâne-i tenden cudâ gönül / **Döndürdiler** kebûter-i âvâreye seni

dönmek [30]

1. kendi eksenini üzerinde ya da başka bir şeyin etrafında hareket etmek, dolanmak, devretmek. <TS, ÖTS>

K23/7 Fűrûğ-ı meyden olmuş sîne şâf u dîdeler rûşen / Olup pervâne sâķîler **dönerler** şem‘-i cām üzre

K23/54 Vüfûr-ı haşmetinden şerm edüp çarh-ı felek tâ kim / **Döne** vefk-i murâd-ı dâver-i ferhunde-nâm üzre

G82/2 Ğarķa-i girdâb-ı şevķ ey Mevlevî **döndükçe** sen / Şu‘ le-i cevval-e-i hüsnuñ mi yâ cânım mıdur

2. bir şeyi andıracak duruma girmek, benzemek. <YTS, ÖTS>

K10/14 **Dönmüş** o faşş-ı hâteme cirm-i zemîni kim / Koynında şaķlar ehl-i nazâr hırz-ı cân gibi

K12/28 Belki her aķter-i tâbânı o firûz-ı şebûn / **Döne** bir mihre ki olmaya verâsında zevâl

K12/53 Fitne devründe ‘adım olduĝım etdüķçe hayâl / Ruķ-ı dil-berde **döner** nokķa-i mevhümeğe hâl

K14/38 ‘Âlem kırılır çenge **döner** kâmet-i Zühre / Ol reşk ile kim şânedan ol tırta dütâdur

K18/7 Tenûr-ı nâre **dönüp** tâb-ı mihirden deryâ / Fezâ-yı baķrda murĝâniyân kebâb olmuş

K19/16 Sikke-perdâz-ı emânet ki **döner** ‘ahdinde / Kîse-i müflis-i bî-dirheme enbân-ı hıyâl

K22/6 Ber-‘aks olup miyânede ma‘hûd olan eşer / Sûzân olan fitîle **dönerdi** billûrdan

K23/8 **Dönüp** muĝbeçeler ĝilmâna ra‘nâ-cilve sâķîler / Verir Tûbâ ĝinâsın ravza-i dârü’s-selâm üzre

K25/12 Reşhañle **döner** her varakı sâķa-i Çîne / Evrâķ-ı Hıttâyide ne dem kaķre-zenânsın

K25/16 **Dönmüş** bedenüñ mûya şarmış ruķ-ı alûñ / Güyâ ki esîr-i teb ü tâb-ı yaraķânsın

K28/38 Bî-hiss ü rûķ kâlebe **döndi** ‘adû-yı dîn / Lâl etdi satvetüñ bu ķadar kibr ü kîn ile

M1/II/7 **Döndi** vücûduñ ol zer-i kâmil-‘ayâra kim / Hergiz mihekk-i tecrübeye ihtiyâcı yok

M10/I/1 **Döndüm** hilâle za‘f ile cismümde yok mecâl / Nân-ı cevînüm etdi felek bedr iken hilâl

M10/I/5 Her biri üstüñ ‘ânlarınuñ bir hilâldür / **Döndüm** şu murĝa kim ola perr-i şikeste-bâl

G10/5 Nâ’ilî şâķa-i pür-sünbül-i fırdevse **döner** / Büy-ı zülfin getirürse harem-i cân şabâ

G98/8 ‘Ârifüñ baķt ĝirüp ĝöñline pûl kondurmaz / Nerd-i iķbâlde aĝyâra **döner** zâr okudur

G230/5 Gülzâr feyz-i nâmiye encüm-naķîr edüp / **Döndi** nihâl ile şecer-i şu‘ le-bâra ĝül

G233/1 Āha ruķşat virmezseñ âzürde olmazduñ ĝöñül / **Dönmeseñ** hâkistere efsürde olmazduñ ĝöñül

G248/5 Mîhrinden alup Nâ’iliyâ dîdelerüm feyz / Yâķûta **döner** her biri bir hûn-ı cigerümden

G249/3 Her biri şûret-i bî-câna **döner** ‘uşşâķuñ / O bût-i deyr-i melâķat ki geķer yanından

G259/2 **Döndi** Bağdâd-ı dile kişver-i cân ‘ahdüñde / Mûjeler leşger-i Tatar u Hülâĝusun sen

G273/2 Ğırbâle **döndi** ten müjeden hâr-puşte dil / Bî-çâre bunca tîr-i ciger-dûza n’cylesün

G334/2 Āh-ı dilden ham olup tıbla-i ‘atķara **döner** / Nâfe-ĝün hâl ile ol tırta-i müşķîn-i siyâh

G340/1 Henüz **döndi** çemen bezme ĝül piyâlelere / Henüz başladı bülbül çemende nâlelere

G340/6 Ğam-ı haķuñla nev ü köhne **döndi** daĝlarum / Benefşe-zârda surķ u kebûd lâlelere

K10/2 Teb-lerze-dâr-ı haclet-i ruķsâr-ı yâr olup / Berg-i hâzâna **döndi** ‘izârı ĝül-i terüñ

Ş11/1 **Dönmüş** ruķ-ı zerdine çemen ‘aşık-ı zârûñ / Bir ĝüne daķı ‘âlemi var köhne-bahârûñ

döşenmek [1]

açıp yaymak, kumaş, halı gibi şeyleri bir yeri örtecek biçimde sermek; serilmek, yayılmak. <YTS, TS>

G341/2 Āfitābı dūrbīn eylerse de görmez Mesīh / Ehl-i tecrīdūn **döşenmişdür** firāşı bir yere

döymek [13] dayanmak, tahammül etmek, katlanmak. Tanıklarda gerek olumsuzluk ekiyle ve gerekse olumsuzluk bildiren soru edatı ile kullanılmış, bu şekilde “döymemek” anlamı sağlanmıştır. “Döymemek”, dayanamamak, katlanamamak, tahammül edememek anlamına gelir. <YTS, ÖTS>

G32/4 **Döyer** mi sūz-ı firāka göñül viren saña kim / Sirişk-i çeşmi olur şu‘le-rîz-i dāğ-ı ümîd

G154/1 H‘āhiş-ger-i luţfuñ sitem-i firâte **döymez** / Bīmār-ı ğamuñ táb u tebi miñnete **döymez**

G154/2 Elden çıkarursun hāzer et naqd-i şigībi / Bāzār-ı ğam-ı ‘ışk bu germiyyete **döymez**

G154/3 Her rind olamaz mest-i mey-āşām-ı maḥabbet / Her bāde-keş ol şīve-i pūr-ḥayrete **döymez**

G154/4 Eylediler nighinden dil-i Mirrīḥi hirāsān / Pūlādlar ol tīr-i kazā-sūr‘ate **döymez**

G154/5 Bir āh ile nerm etmek olur göñlüni yāruñ / İbrāma ṭayanmaz nigh-i ḥasrete **döymez**

G154/6 Āyīnesi çarḥuñ eger ey Nā‘ilī-i zār / Pūlād ise zūr-ı nefes-i himmete **döymez**

G193/1 **Döyer** mi nāzına diller girişme-sā zolıcağ / Kim istemez o cefā-kārı dil-nevāz olıcağ

G195/1 Baḳamaz rüyına dil zūlf-i siyāh olmayıcağ / Tāb-ı ḥüsne **döyemez** perde-i āh olmayıcağ

G286/2 Kūyuñdur o beytū‘ş-şanem-i fitne ki **döymez** / Şehbāz-ı ecel bīm-i ğazāl-i ḥareminden

G330/3 Köhnedür bārāna **döymez** saḳf-ı bünyād-ı şigīb / Sen de seylāb-ı ğama ey eşk imdād etmeye

G382/5 Taş olsa da bi‘l-lāhi yürekler mi **döyer** hīç / Ol ḥançerlerle nefes-i tüzüne Şuḥfī

Ş/1 Dil ki müştāk-ı nā-şigībūñdür / **Döyemez** intizāra sulṭānum

dū [39] iki sayısı. <KT, KO, LN>

K14/36 Ol māşīta-kārī-i **dū** zūlfuñ ki şemīmi / Sermāye-i büy-ı dem-i müşğīn-i şabādur

K26/36 Kemān-ı saḥt-ı dest-i ḳudrete tīr-i **dū** peygāndur / Ser-i dest-i ḥayāle bü‘l-‘aceb ser-tīz ḥancerdür

G28/4 Maḥmūrī-i her **dū** nergisūñdür / Āzār-ı dil-i zebūna bā‘ış

G183/2 Hücūm-ı leşger-i müjgāna dilde táb mı var / O teng-nāy-ı sipāh-ı **dū** rüya şığmaz imiş

G238/2 Zīr-i şeh-perr-i **dū** ebrūdan o şehbāz gözüñ / Şayd-ı murğ-ı dile eyler mi tenezzül görelüm

G351/3 Veh ki siyeh sitāreyüz āh ki hīç-kāreyüz / Tut ki **dū** şīre-ḥ‘āreyüz miñnet-i rüzgār ile

dū ‘ālem [4] iki âlem, dünya ve ahiret. <KT>

M10/I/10 Bedri hilāl edüp yine eyler hilālī bedr / Ḥallāk-ı her **dū ‘ālem** ü fa‘āl-i bī-hemāl

G53/1 Şūr-ı **dū ‘ālem** ol iki çeşm-i kirīşme-zā mıdur / Nāza muḳaddem-i sipeh fitneye pīşvā mıdur

G249/2 Nā-murādāne düşürdük dili bir āfete kim / Feyz alur kām-ı **dū ‘ālem** ğam-ı hicrānından

G289/5 Nā‘ilī müstağnī-i kām-ı **dū ‘ālemdür** göñül / Ḥazz eder nā-kāmlıḳdan belki güm-nām olmadan

dū āteş [1] iki ateş||sevgilinin dudağı. <FZ>

G183/3 Sipihre virdi fenā āb-ı şu‘le-tāb-ı dū çeşm / Mey-i **dū āteş** zarf-ı kedüya şığmaz imiş

dū bālā [2] iki kat. <Kanar/1>

K21/24 O nā-tüvāne ki mu‘tād-ı cevri gerdündür / Huşul-ı ḳayd-ı hüner miñnet-i **dū bālādur**

G30/2 Mezāk-ı rüḥa ‘aceb neşve-i **dū bālādur** / Neşāt-ı mevsim-i nev-rüz ü şādī-i meh-i ‘īd

dū bār [1] iki defa, ikili. <Steingass> Tanıkta sevgilinin bir selâmının iki dünyada yaşanacak iki hayata bedel olduğu ifade edilirken kullanılmıştır. ‘Ömr-i dū bār, bu dünya ve öteki dünya hayatı olarak algılanmalıdır.

G368/3 Bir âşinâluğı ol mäh-ı çār ebrûnuñ / İki cihānda da ‘ömr-i **dū bāra** degmez mi

dū cihān [9]

1. iki âlem, bu dünya ve ahiret. <KT, KO>

K5/30 Teng iken havşala-i himmetine her **dū cihān** / Komamış hātır-ı gerd-i emele güncâyî

K25/32 Ser-hayl-i efāzıl ki sezādur denilürse / Hem seyyid ü hem nām-ı habīb-i **dū cihānsın**

M13/II/2 **Dū cihāna** şefā‘tün besdür / Luṭf u cūd eyle yā Resūla’l-lah

G36/6 Bî-tāqat-ı mūr olsa da ‘āşık nazarında / Bir zerre degilken **dū cihān** minnet-i didār

G91/1 Sa‘ādet-i **dū cihān** manşib-ı vifāk ister / Zamāne devleti sermāye-i nifāk ister

G300/3 Cünbiş-i gamze degil cilve-i refār degil / Lerziş-i kargeh-i her **dū cihān** ancak bu

G303/10 Teng-nāy-ı **dū cihān** rāh-zen olmaz etse / Himmetin pîşrev ol ‘ārif-i bi’l-lāh bize

G310/5 Nā’ilī eşheb-i kām-ı dil-i nā-kāmumuzun / Maḥşer-i himmetine her **dū cihān** teng olsa

2. iki kere. <Cûdî> Aşağıdaki tanıkta dünyanın gamı ile neşatı insanı iki kere hayrete düşürmektedir. Tanıkta, sözcüğün ilk anlamı da kastedilmektedir.

G85/2 Yek-reng-i hayret-i **dū cihān** ol da şorma hiç / Dehrün gamı ne güne neşatı ne günedür

dū çeşm [4]

1. iki göz. <Dihhudâ>

G118/5 **Dū çeşmün** Nā’ilünün şimdi dāmānın tutar ammā / Girībān-giri maḥşerde ol iki âfetün kimdür

G182/3 Dil ü cān kim şikār-ı şāh-bāz-ı her **dū çeşmündür** / Biri fitrāk-bendündür bir gīsūya bağlanmış

G246/1 Pāk-dāmen bir gül-i tersün gubārumdan şakın / Şu‘lesün āb-ı **dū çeşm**-i eşk-bārumdan şakın

2. iki gözün nuru olan evlât. Bu anlamın kazanılmasında “nūr” sözcüğünün de etkisi bulunmaktadır. Evlât anlamı “nūr-ı çeşm (gözün nuru)” terkihiyle de sağlanır. Tanıkta bu ifade “nūr-ı dū çeşm”e tebdil etmiştir.

K7/28 Ḥasan birāderi perverde-i kinār-ı resūl / Fūrūğ-ı nūr-ı **dū çeşm**-i ‘Alī imām-ı sa‘īd

dū peyker [1] ikizler burcu (bkz. cevzā). <Steingass>

K26/35 Ne hāme Ḥayder-i Kerrār-ı nazmuñ Zū’l-fiḳārdur / Ne hāme Rüstem-i endişeye tiğ-i **dū peykerdür**

dū nīm [1] iki parça, ortadan bölünmüş. <KT, Cûdî>

G302/3 Dū nīm-sāz-ı zebān-ı hayāl olursa n’ola / Ciger-şikāf-ı każā ḥancer-i nighdür bu

dū rûze [2] iki günlük, kısa zaman. <OTAL>

G46/5 **Dū rûze** ‘işreti ey Nā’ilī ḡanīmet bil / Ḥumār-ı ye’s ile şahbā-yı ārzū biledür

G301/5 Mäh-ı **dū-rûze** kâte-mānend Nā’ilī / Gösterdi ḥalḳa kendin o ḥaṭṭ-ı siyāh-ı nev

dū serā [1] iki dünya, bu dünya ve öteki dünya. <Ânenderâc>

K14/7 Ārāyîş ü germiyyeti bir pâyededür kim / Revnağ-şiken-i çârsû-yı her **dū-serādur**

dū tā, dū tāh [6] iki kat, bükülmüş, kambur; kamburu çıkmış. <KT>

K14/4 Bu çeşn-i hümayûna ki çarhuñ tek u pûda / Hûddām-ı kemer-beste gibi kıddi **dū tādur**

K14/29 Seyr eylememiş mişlini ‘ömrinde bu sûruñ / Çarhuñ ki bükilmiş belli bir pîr-i **dū tādur**

K14/38 ‘Ālem kırılır çenge döner kâmet-i Zühre / Ol reşk ile kim şânedan ol tırta **dū tādur**

M1/I/3 Pîr-i hāmîde-kâmet iken şefkat etmeyüp / Kıyduñ o nev-cevâna edüp kâmetüñ **dū tāh**

G63/10 Naķīb-i zümre-i eşrâf kim huzûrında / Hemîşe kâmet-i gerdün **dū tāh** lâzımdur

G106/6 Pāmāl iken rübüdesidür güy-i âfitâb / Çevgân-ı dest-i fitne o zülf-i **dū tāy** gör

dū zebân [1] iki dil konuşan, iki dilli; iki yüzlü, riyakâr. Tanıkta, kaleme nispetle kullanılmıştır. Kalem iki dilli ve siyah giyen bir casus olarak tasavvur edilmiştir (bkz. cāsūs, siyeh-cāme). <Kantar/1>

K25/1 Ey kilk-i siyeh-cāme egerçi **dū zebānsın** / Ammā ki hasek-rîz-i reh-i kec-revişānsın

du‘ā [41] Allah’a yalvarma, niyaz; birinin iyiliği için Allah’a yalvarma, yakarış.

<KT, TASAVVUF TERİMLERİ>

K1/51 Olsun yoluñda hûşe-i ber-hürmen-i **du‘ā** / Ol kim ümîd-i zād-ı reh-i irtihāl eder

K3/71 İlāhî eyleme şermende Nā’ilî kuluñı / **Du‘ā**-yı bî-eşer ü ğayr-ı müstecābında

K4/45 Nā’ilîyem ki ferş-i pâyüñ için / H’āce-i kâle-i **du‘ā**-yı dilem

K8/35 **Du‘āya** başla ki evşaf-ı şeh ne mümkindür / Teķaddüm eylese encāma nazmuñ āġāzı

K9/33 Ba‘dehu eyleyüp itmām-ı **du‘āñ** ile sözün / Hāme-i nazma **du‘ā** zeylini ‘unvān etmiş

K10/36 Kıl Nā’ilî **du‘ā** şeh-i zî-şāna ba‘dezīn / De’b-i suhen-verān-ı bedī‘ü’l-beyān gibi

K11/29 Erdi söz pâyāna şimdi hātıra ey Nā’ilî / Mazhar-ı feyz-i kabûl olan **du‘ālardur** gelen

K12/83 Şadr-ı Cem-cāh-ı suhen-dāna **du‘ā** kıl ki odur / Hırz-ı bâzû-yı necāt-ı dil-i aşşāb-ı kemāl

K12/84 Bir **du‘ā** kim ola ihlāşa qarīn anı eder / Kudsiyān-ı felege peyk-i icābet îşāl

K13/25 Dād-āver-i erham ki çıkar ‘arşa **du‘āası** / Hengām-ı teveccühde kulüb-ı fuķarādan

K13/37 Lāyık mıdur ey h’āce-i bāzār-ı ‘adālet / ‘Ālem pür olup möhre-furūşān-ı **du‘ādan**

K13/46 Hengām-ı **du‘ā** geldi tamām oldu kaşīde / Erdi dem-i deryûze-i tevfiķ Hūdādan

K14/88 Vaşfuñ gibi yok derd-i dilüñ ġāyeti ammā / Şekvāya maḥal kalmadı hengām-ı **du‘ādur**

K15/39 Söz ġāyete erdi açalum dest-i **du‘āyı** / Rūḥü’l-ķudūs āmīne müheyyā mı degildür

K16/39 Çıkdı bünyān-ı suhen kungure-i ‘arşa tamām / Bir **du‘ā** kıl ki o bünyāna ola hışn-ı ḥaşīn

K17/36 Nice iķbālūñ için eylesün ḥalk **du‘ā** / Devletüñ oldu ḥuşuşā bu maḥalle maķrūn

K17/47 Bā-ḥuşuş ola **du‘ā** nuşret ü iķbālūñ için / Zimmet-i ed‘iye-sencān-ı icābet-maķrūn

K17/68 Nā’ilî lāfi ķo nazm āḥırıdır eyle **du‘ā** / Ki olur mezheb-i dānişde şî‘ār-ı mesnūn

K18/47 Söz āḥır oldu **du‘ā** eyle Nā’ilî ki **du‘ā** / Qarīn-i şıdķ ola elbet de müstecāb olmış

K20/38 Lāf-ı suhen-verī yeter ey hāme vaķtidür / Evşāfinuñ **du‘ā** ile ḥatm ola defteri

- K24/36 Başla **du‘â-yı** devlet-i maḥdûma kim **du‘â** / Nazmuñ nihâyetinde chemm-i umûr olur
- K25/53 Hengâm-ı **du‘âdur** yeter ey ṭab‘-ı hevâyî / Mestâne-rev-i câdde-i bî-edebânsın
- K25/55 Dûr olma şaḡın bencileyin ḥâk-i derinden / Vird eyle **du‘âsın** demesünler ki nihânsın
- K25/56 Olsun bu **du‘â** şâm u seḡer vird-i zebânuñ / Ol maḥfil-i ‘âlîde ki dâmen-be-miyânsın
- K26/39 **Du‘âya** biz de âheng edelüm çünki suḡen-sencân / Kaşîde erse pâyâna **du‘â** kılmak muḡarrerdür
- K27/35 Bir **du‘â** eyleyeyüm kim diye sükkân-ı felek / Peyk-i işâline dâmen be miyân hoş geldüñ
- K28/44 Şadrâ **du‘â-yı** ḡusrev-i ḡâzî senüñledür / Mañsûrsın bu şavlet ü rây-ı rezîn ile
- K30/34 Nâ’ilî buldı kaşîdeyle temeddüh pâyân / Bir **du‘â** kaldı hemân zeyl-i kelâmumda benüm
- K30/35 Nitekim ola **du‘â** ḡayr ile zikre bâdî / Âḡır-ı naẓm-ı pesendîde-nizâmumda benüm
- K34/27 Nâ’ilî eyle Ḥudâdan baḡt u iḡbâlin recâ / Erdi hengâm-ı **du‘â** buldı kaşîde ḡâyeti
- G52/4 Kaḡeḡ **du‘âsı** şikest-i ḡumâra kâfidür / Mu‘âşirân-ı çemen kâr-ı seyf bilmezler
- T5/10 Kaḡbûl oldu **du‘âsı** pâdişâh-ı mülk-i islâmûñ / Alındı böyle bir ḡısn-ı metîn maḡzûl olup küffâr

du‘â-yı devlet [5] övülen kimsenin bahtının açık olması ve mevkinin daima yüce olması için edilen dua. Kasidelerin sonundaki dua bölümü karşılığında kullanılmıştır.

- K8/37 Hemîşe zîver-i ezkâr-ı ḡudsiyân ede Ḥaḡ / **Du‘â-yı devlet-i** Ḥâkân-ı düşmen-endâzı
- K21/30 Budur ḡulâşa ki yokdur muḡassenâtuña ḡad / **Du‘â-yı devletüñ** etmek chemm ü evlâdur
- K23/53 Söz erdi Nâ’ilî pâyâna min-ba‘d eylesün ḡâme / **Du‘â-yı devletin** taḡdîm taṭvîl-i kelâm üzre
- K28/79 Pâyânıdır kaşîdenüñ ey kilik-i ter-zebân / Zeyl et **du‘â-yı devlet-i** şadr-ı ḡüzîn ile
- G356/5 Söz erdi nâ’ilî pâyâna min ba‘d eylesün taḡdîm / **Du‘â-yı devletüñ** taḡdîm taṭvîl-i kelâm üzre

du‘â-yı şubḡ [1] sabah duası. Sabahları seher vakti edilen duanın kabul olunacağına inanılır. Aynı şekilde yetimin duasının ve âhının da tutacağına dair bir inanış bulunmaktadır. Aşağıdaki tanıkta bu iki inanışa yer verilmiştir.

- K3/53 ‘Urûcî âh-ı yetîm ü **du‘â-yı şubḡa** delîl / Hubûṭı yok felegüñ berḡ ile şihâbında

du‘â-gûy [1] duacı, dua eden; duası kabul olan, ağzı dualı. <KT, Cûdî, LN, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K16/25 Ki ṭururken naẓar-ı merhamet-âşâruña / Bu **du‘â-gûy-ı** şenâ-güster ü iḡlâş-reḡîn

dûd [20]

1. duman (bkz. duḡân). <KT, LN>

- K24/9 Olduḡça feyż-yâb dem-i ḡulḡı bâd-ı şubḡ / Micmer-fürüz-ı bezmine **dûd-ı** buḡûr olur
- G25/1 ‘Işḡuñla ilâhî beni âşüfte-dimâḡ et / Şeb-tâ-be-seḡer hem nefesüm **dûd-ı** çeraḡ et
- G93/5 Sulṭân-ı çâr-bâliş-i ‘ışḡ oldu Nâ’ilî / Ey âh **dûd-ı** pür-şererüñden otaḡ vir
- G372/1 Sebeb-i rif’ati âteş olanuñ **dûd** gibi / Ḥazef olmuş yer micmer-i zer ‘ûd gibi

dûd-ı âh [6]

1. duman gibi kara ah || ilenç, beddua. <KO, OTAL, Seccadî/1>

- G96/4 **Dūd-ı āh**-ı dil-i ‘āşıkda ruḥuñ yâdı ile / Şecer-i Tūr-ı tecellâdaki ḥâlet görünür
 G105/5 ‘Uşşâka Nâ’îlî görünür **dūd-ı āhdan** / Ol şu‘le kim Kelîme şecerden zuhûr eder
 G117/3 Sîne-i ‘āşık ne mümkün dâğ ber-dâğ olmamak / **Dūd-ı āh**-ı ḥasret-i rûyuñla aḥker-sûzdur
 G128/4 Sîne-i ‘uşşâkı sünbül-zârı **dūd-ı āh** eder / O ‘arâk kim gül-şen-i ḥüsnüñ muṭarrâ gösterür
 G260/4 Mâ’î kabâlaruñ alur âğûşa gerdenüñ / Ey **dūd-ı āh** şu‘le-ḥîz yoksa girîbânı sen misün

2. nargileden (kabağ’tan) fışkıran siyah duman. Kabağ, Hindistan cevizinden yapılmış susuz nargiledir. Keşler, marpuç işini gören kamış çubuğundan üfleyerek içindeki dumanı bir delikten çıkarırlar. Esrarkeşler kabağı çektikçe esrarın kabaktan fışkıran dumanına “dūd-ı siyâh” derler. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 200> Tanıkta “dūd” ve “siyâh” sözcüklerinin birlikteliği ve “gam” sözcüğünün delâletiyle terkinin bu anlamda kullanıldığı söylenebilir (bkz. gam).

- G63/1 Fezâ-nişîn-i gama **dūd-ı āh** lâzımdur / Bu teff ü tâba bir ebr-i siyâh lâzımdur

2. keder, gam. <FZ> Tanıklarda ilk anlam da kastedilecek biçimde kullanılmıştır.

- G129/1 Ol ‘arâk kim sünbül-i zülfüñ muṭarrâ gösterür / Sîne-i ‘āşıkda yer yer **dūd**-ı sevdâ gösterür
 G236/1 Şâm-ı zülfüñ kim çerâğ-efrûz-ı âhumdur benüm / Şem‘-i fânûs-ı felek **dūd**-ı siyâhumdur benüm
 G254/1 Nâlemüzi işitmesi kaldı o şem‘-i şüh-sitân / Eyledi **dūd**-ı şem‘-i āh nây-ı gelûyı sürme-dân
 G348/4 ‘Āşıkun **dūd**-ı derûnından yanar hem-vâre çarḥ / Nâle-i dil-sûz u āh-ı cân-güdâz etmezse de
 G382/2 Bakduḡça olur şu‘le-feşân **dūd**-ı derûnum / Hâl-i siyeh-i ‘ârız-ı hoy-rîzûne Şuḥfî
 Ş5/3 Ter düşüp **dūd**-ı siyâh-ı dilden / Olma âzürde nigâh-ı dilden

3. kurt, kurtçuk, ipek kurdu, böcek. <Burhân-ı Kâtı‘, KT, KO, Cûdî, Steingass> Aşağıdaki tanıkta pervane ve şem‘ bağlamından hareketle sözcüğün “kurt” anlamı da zuhur etmektedir. “Pervâne”, “dūd”un kanatlanmış hâlidir.

- G345/1 Yâqub vücûdını eyler kebûd pervâne / Görünce şem‘i hem-âğûş-ı **dūd** pervâne

4. tütün dumanı, sigara dumanı. Mazmunlar ve İzahı’nda, sözcüğün bu anlamına delil olarak Nâilî’nin aşağıdaki beyti gösterilmiştir. Tanıkta sözcük, esrar dumanı olarak da düşünülebilir. Çünkü esrar, yeme ve içme yoluyla tüketildiği gibi, tütünle karıştırılarak nargileyle de çekilir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 445, AFYON VE ESRAR, s. 30> Tütün dumanının âha benzetildiği göz önünde tutulursa, “dād” ve “āh” sözcükleri geçen tanıklar bu bağlamda değerlendirilebilir.

- G200/3 Boyanup ḥasret-i zülfüñle duḡâna şeb ü rûz / Verziş-i āh ederüz **dūd**-ı mu‘anber diyerek

dūd-ı dil [2] can yakıcı ah. <Burhân-ı Kâtı‘>

- M1/I/4 Bitsün siyeh-derûn idügin cümle kâ’inât / Etsün kebûd iken nemedüñ **dūd**-ı dil siyâh

- G28/5 **Dūd**-ı dil ü eşk-i Nâ’îlîdür / Bu fârem-i nil-gûna bâ’ iş

dūde [2]

1. mürekkep yapılan çıra isı. <FZ> Aşağıdaki tanıkta “dūde”nin hem siyah mürekkep hem de göze çekilen sürme yapımında kullanılan bir madde olduğu anlaşılmaktadır (bkz. midād).

K18/43 Benüm ki mâşıta-kārī rūy-ı fıkretüme / Midād-ı surh u siyeh **dūde** vü hîzâb olmış

2. aile, hanedan || ocak (bkz. dūd-mān). <KO, Steingass, Dihhudâ>

K19/24 Halefûş-şıdk-ı müşîrân-ı Aristo-tedbîr / Şeb-çerâğ-ı harem-i **dūde**-i ‘aql-ı evvel

dūdmān [4]

1. hanedan, aile, silsile, soysop (bkz. dūde). <KT, Cûdî, LN>

K11/11 Naẓm-ı devlet naqd-i rif‘at **dūdmān**-ı ma‘delet / Âşaf-ı ekrem Nizāmü’l-mülk-i ekberdür gelen

K21/16 O ber-güzîn halef-i **dūdmān** bi-ḥamdî’l-lah / Ki hoş-nüvislerüñ cümlesinden a‘lâdur

2. duman tüten yer; ocak. <Seccadî/1>

K26/8 Çerâğ-ı nūr-baḥş-ı **dūdmān**-ı ‘âlem-i tecrîd / Ki nūr-ı Ḥazret-i Qur‘ân ile qalbi münevverdür

G180/4 Dil-i pür-tâb-ı âşık ḥüsn-i ‘âlem-süz-ı dil-berdür / Yem-i âteş-telâṭüm şeb-çerâğ-ı **dūdmān** âteş

duḥān [6] duman (bkz. dūd). <KT, Cûdî>

K10/23 Ḥusrev-nijād-ı ‘adl ki Efrāsiyâb-ı zulm / Maḥv ola âteş-i ḡazabından **duḥān** gibi

K15/5 Sen âteş-i maḥz eyledüñ âh **duḥānı** / Ol zülf-i siyeh ‘anber-i sārâ mı degildür

Aşağıdaki tanıkla ilgili olarak Onay (2000. 448) şu açıklamayı yapar. “Gece gündüz zülfünün hasretiyle amber dumanı yerine tütün dumanına boyanıp âh çekmeye idman ederiz (Yani tütün dumanını ağzımızdan âh soluğu gibi çıkarırız.)” <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 448> Sözcük, aşağıdaki tanıkta tütünden çıkan duman olarak düşünülmelidir.

G200/3 Boyanup ḥasret-i zülfünle **duḥāna** şeb ü rûz / Verziş-i âh ederüz dūd-ı mu‘anber diyerek

Aşağıdaki tanıkta Kıyamet’ten önce gökten gelecek dumandan bahsedilmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de “Göğün, apaçık bir duman getireceği günü gözetle (44/10)” şeklinde geçen bu duman Hazreti Ali tarafından yapılan bir yoruma göre, Kıyamet günü gökten gelerek kâfirlerin kulaklarına girecek onların başını kızartacak, bundan sonra yeryüzü bacasız bir fırın gibi kızaracak; müminlerde de nezleyle benzer bir hâl peyda olacaktır. <İSLÂMÎ SÖZLER, s. 36>

K7/65 Ola o fırka-i düzaḥ-ḡarâra rûz-ı cezâ / **Duḥān**-ı silsile-tâb-ı caḥîm ḥabl-i verîd

duḥān-ı âh [2] âh dumanı; insanın içindeki ateşin bir göstergesi olarak verdiği sıcak nefes.

G30/4 Meger ki sîne-i ‘uşşâkı tâze nev-ḥatlar / **Duḥān-ı âh** ile eyler benefşe-zâr-ı ümîd

G367/4 Bülend imiş ṭutalum saḡf-ı nüh rivâḡ-ı felek / **Duḥān-ı âh**-ı dil-i pür-şerâr degmez mi

dūhte [1] iğne ile dikilmiş, dikilmiş. <Cûdî, OTAL>

G313/1 Çeşm-i hayāl **dūhtedür** vech-i pākūne / Hayrettedür nezāre rūh-ı tīb-nākūne

duhter [4] kız. <KT, LN>

K14/42 Ol **duhter**-i sa‘d-ahter-i ferhunde-güher kim / Şem‘-i harem-i rağbet-i şadrü‘l-vüzerādur

duhter-i rez [3] asmanın kızı || şarap. <KT>

K30/33 Surhî-i şerm ü hayā hâşıl eder **duhter-i rez** / Añlama gūne-i şengerf sūdāmumda benüm

G244/11 Surhî-i şerm ü hayā hâşıl eder **duhter-i rez** / Añlama gūne-i şengerf sūdāmumda benüm

G291/6 Hacetinden kızarur Nā‘iliyā **duhter-i rez** / Görse engüşt-i şurāhîdeki hınnā rengin

duhül [2] girme, içeri girme, dâhil olma. <KT, Ahterî, Cûdî, LN>

K10/18 Mümkin mi kaşrına o sarāyuñ meger **duhül** / Etbāk-ı çarhı geçse hıred nerdübān gibi

K29/4 Dergāha kim muşarrer ola ruşsat-ı **duhül** / Dāmānına yüzün sür o şāhîb-mürüvvetüñ

dülāb [1] dönme dolap. Eskiler gökyüzünü dönen dolaba benzetmişlerdir. Felek, tek başına da “dülāb” olarak nitelenir. Dülāb, şu çeliken çark anlamına gelip Farsça’dan Araplaştırılmış bir sözcüktür. <Ahterî, Kanar/2, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 178> Tanıkta geçen “dülāb-ı gerdān” bayram günü çocukların bindiği dönme dolap anlamındadır ve feleğe nispetle kullanılmıştır.

G352/2 Olur şüret-nümā-yı mihr ü meh devrinde ‘uşşāka / Felek **dülāb**-ı gerdān oldu gūyā ‘îd-i tıflāna

durmak [5]

1. bir yerde bir süre oyalanmak, eğlenmek, eğlenmek, tevakkuf etmek (bkz. **turmak**). <TS, ÖTS>

G75/2 Göñül sen ‘andelîb-i bağ-ı ğamsın **durma** feryād et / Ki büy-ı dāğ-ı hayret nefha-pirā-yı dimāğūñdur

G319/7 **Duranlar** cân-be-leb bismil-gehūñde Nā‘ilî-āsā / Şaf-ı kerrübiyān-ı ‘arşdur kırbāniyān şanma

2. ara vermeden, sürekli olarak. <TS>

G101/1 ‘Āşıkuñ derdine **durmaz** nighūñ çāre bulur / Zaḥmına merhem olur merhemine yāre bulur

G101/5 Nā‘ilīnūñ dil-i pür-dāğına da luṭf etsün / ‘Āşıkuñ derdine **durmaz** nighūñ çāre bulur

3. belli bir durumda bulunmak. <ÖTS, TS>

G179/5 **Durur** mı karşı Rüstemle o çeşm-i qahramān zūra / Kaşuñ yayını kırmış nāveg-i müjgāna el şunmış

durūd [2] dua, selām, hamd ü sena. <KT, KO, Cûdî, LN>

K1/48 Pāyān-ı na‘t-ı vaqt-ı **durūd**-ı revāñdur / Ol hāzretüñ ki rūḥa ‘atā-yı nevāl eder

K2/55 Ola o ğāyete dek rūḥuñā **durūd** u selām / Ki şūr-ı zelzeleden haşr pür-gubār qalır

duşnām [4] sövme, sövüp sayma, kötü söz. <KT, OTAL, Kanar/1>

G38/1 Bir dil-berüñ zamîri ki ‘āşık-pesend olur / **Duşnām**-ı telhi ehl-i dile nüş-ḥand olur

G203/2 Ne bilür lezzet-i **duşnām**-ı leb-i şirînūñ / Luṭfını anlamayan zā‘ika-i āzāruñ

G229/4 Mümkin mi o lebden dil-i şad-pār mezāka / Cullāb-ı şeker-ḥande-i **duşnāma** taḥammül

G332/4 Dil zā'ika-i cān gibi ḥ'āhiş-ger-i **duşnām** / Cān ḥasret-i telḥ-ābe-i āzār-ı lebünde

duşvār [4] güç, zor, müşkil. <KT, KO, LN>

K9/17 Ey Każā-mertebe şāhenşeh-i 'ādil ki Hudā / Kār-ı **duşvārını** ḥalkuñ saña āsān etmiş

K11/33 Ḥaḥ vüçüdün muşlıḥ-ı her-emr-i **duşvār** eylesün / Emr-i dīne tā ki Ḥaḥdan 'avn-ı yāverdür gelen

K19/18 Devletüñ cümle mühimmātını iḥrāz etmek / Ğayre **duşvārdur** ammā saña olmuş eshel

duşvārī [1] güçlük, zorluk. <OTAL>

G59/5 Gāh olsa kūh kūh ḡamuñ Nā'ilī gönül / **Duşvārī**-i nişib ü firāzından incinür

duymak [2] sezmek, fark etmek, hissetmek. <TS>

G15/1 Āşüfte edip dilleri nezzārelerüñ hep / Bir bir **duyar** esrārın o bī-çārelerüñ hep

G207/1 Rüy-ı dil gösterüp āşār-ı niyāza nigehüñ / **Duydı** āşüftelügüm başladı nāza nigehüñ

duyūn [1] borçlar, deyn'in çoğulu. <KT, OTAL>

K17/55 Benüm ol Ḥusrev-i Ḥākānī-i ma' nī ki olur / Naḥd-i sermāye-i feyzümle girān-bār-ı **duyūn**

duzdīde [2] çalınmış, çalıntı. <OTAL, Kanar/1>

G35/3 **Duzdīde** nigāh ile hemişe / Ğāret-ger-i ḥānümāndur Aḥmed

G251/3 'Āşika **duzdīde** ḡamzeñ çeşm-i nā-maḥrem degil / Merdüm-i binā-yı heftüm perde-i cān görmesün

dūn [10] alcak, sefil, zelim; aşağı. <KT, KO>

K3/1 Kerem kuşūr eder çarḥ-ı **dūn** 'itābında / Ki ḥaml-ı minnet eder cevri-i bī-ḥisābında

K17/17 Rāyiz-i ḥınk-ı sa'ādet ki sipihr-i **dūna** / Resm-i na'l-i süm-i yekrāmı olur dāğ-ı derūn

K23/37 Geleden 'ālem-i kevn ü fesāda kendüme buldum / Sipihr-i **dūnı** bī-taḥrīb ü bī-kaşd intikām üzre

K33/16 Nā'ilī-veş ḡarāz iḥlāş-ı 'ubūdiyyetdür / Yoksa dīrīne 'adūdur felek-i **dūn** u ḥasīs

M10/1/3 Evza'-ı ḥāriciyeñe şalduñ cihāmı hep / Ey çarḥ-ı keç-reviş felek-i **dūn**-i bed-sikāl

G122/3 Fehm-i merātib-i ḡam-ı 'ışık eyleyen demez / Kām-ı dile müsā'ade-i çarḥ-ı **dūn** yeter

Aşağıdaki tanıklarda “dūn” sözcüğü ile “pā-māl (ayak altında kalmış)” sözcüğünün birlikte kullanıldıkları dikkat çekmektedir. Oluşan bağlamda, kendisi hem maddî hem de manevî anlamda alçak olan feleğin de ayaklar altında kalması ifade edilmektedir ki insanların yeri kuşatan feleklerin altında yer aldıkları anlaşılmaktadır.

K17/52 Ḥayfdur ancılayın şā'ir-i 'ālī-himmet / Ola pā-māl-i cefā-yı felek-i sifle vü **dūn**

G28/2 Eyler dili irtifā'-ı zülfüñ / Pā-mālī-i baḥt-ı **dūna** bā'ış

G205/6 Zülfüne çekdi dil-i Nā'ilī pā-mālī / Ḥāne-süz-ı eşer-i ḥālī'-i **dūndur** çeşmüñ

G250/5 Devlet-i pā-būsıdur yāruñ ey Nā'ilī / Pāy-māl-i rüzgār-ı **dūn** iken maḥsūd eden

dūn-pāye [1] alçak, sefil, aşağılık. <Kanar/1>

K20/6 Bu iḥtişām u devlete nisbet cenābuña / **Dūn-pāyedür** maḡām-ı mühin-şadr-ı defteri

dūr [15] uzak. <KT>

K16/33 Ḥāseli'l-lah ki bu 'irfān ile dergāhuñdan / Nā'ilī **dūr** ola gerdūn-ı cefā-pişe yaḡīn

- K22/17 Bīm-i celāletüñle düşer havf u haşyete / Nām-ı bülendüñi işiden kimse **dürdan**
- K24/23 Der-kār olursa cünbiş-i dāmān-ı himmetüñ / Mir'āt-ı dehrden eşer-i gerd **dür** olur
- K24/35 Hāmūş ol ey kalem ki o ümmīd-gāhda / Ādābdan bu zemzeme min-ba' d **dür** olur
- K25/55 **Dür** olma şaķın bencileyin hāk-i deründen / Vird eyle du'āsın demesünler ki nihānsın
- K32/3 Be-haķķ-ı hürmet-i hāk-i derün hüdāvendā / Ki **dür** olanlara sermāye-i tebāhīdür
- G320/1 Şārābı görmezüz dilden şafā **dür** oldı gitdükçe / Mişāl-i raht-ı zer peymāne mestür oldı gitdükçe
- G372/4 **Dür** imiş menzil-i maķşūd deyü te'cīl etme / Olma mensüb-ı muşībet haber-i zūd gibi
- Ş2/10 Çeşm-i bed-ţal'atundan **olsun** dūr / Şalın ey naḥl-i bağ-ı 'işve şalın

dür etmek, dür eylemek [6]

1. uzaklaştırmak; mahrum etmek. <Kanar/2>

- M5/V/2 'Uşşāķı kapuñdan **eyledüñ dür** / Bī-çārelerüñ nedür günāhı
- G114/2 Ārāma yer kırmaz dile küyında rüzgār / Ol āsitānaden bir avuc hāķi **dür eder**

2. ilāhî rahmetten, kısmetten kısmen veya tamamen yoksun bırakmak (Uludağ, 2005. 112).

<TASAVVUF TERİMLERİ>

- K20/22 Ol demde şuğl-ı devlet ü iķbāl ile hemān / Hātırdan **etme dür** bu 'abd-ı şenā-geri
- M2/I/3 Bīmāruñı **dür eyleme** luţf u keremünden / Bir böyle şifā-hāne-i me'menden ilāhī
- M9/I/2 'Ālem-i süflīde kıalmaz 'ārīf-i bi'l-lāh olan / Kim o berzah bār-gāh-ı kurbā **dür eyler** seni

dür u dirāz [1] çok uzak, uzun ve uzak, uzak yol. <Steingass, Dihhudā>

- G211/4 Bu şeb nesīm ile sen daḥi ey berīd-i ḥayāl / Teneffüs eyle ki **dür u dirāzdan** geldüñ

dür-bāş [1] “açıl, uzak ol!” anlamında bir emir; hâkim ve valilerin karşısında halkı bu tabirle uzaklaştıran çavuş. <ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 178> Aşağıdaki tanıkta bu ibare ile değnek değil, “dür-bāş” ünlemesinin sahibi çavuş kastedilmiştir.

- M5/I/3 Feryād ki tıydı rāz-ı 'ışķuñ / Çeşmüñ gibi **dür-bāş** gammāz

dür-bīn [5] büyüten camları sayesinde uzaktaki şeyleri yakın gösterme özelliğine sahip olan âlet|| işin ne olacağını önceden görüp tahmin eden, önceden gören, akıllı, basiret sahibi. <KT, YTL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 179>

- K5/18 Kātı alçaķ görürüm 'ālemi aldukça ele / **Dür-bīn** nażar-ı himmet-i isti'lāyı
- K28/8 Bir teng ü tār cāh görür şimdi vāj-gün / Şaḥş-ı raşad-nişīñ hıred-i **dür-bīn** ile
- M6/III/1 Gencsün gencīne-dāruñ evliyā-yı kümēlīñ / Şems-i zātūñ cilve-ger çeşm-i ḥalāyık **dür-bīn**
- G40/6 'Ārif oldur kim erüp 'ayne'l-yaķīne Nā'ilī / Çeşm-i cānıñ **dür-bīn**-i hāk-dān-ı rāz eyler

Aşağıdaki tanıkta güneşin “dürbün” olarak hayal edilmesi, dönemin dürbünlerinin tek göz için yapıldığını göstermektedir.

- G341/2 Āfitābı **dür-bīn** eylerse de görmez Mesīḥ / Ehl-i tecrīdūñ döşenmişdür firāşı bir yere

düş [14]

1. omuz. <KT, KO, LN> Tanıklarda kıyafet isimleri ile birlikte kullanılmıştır.

K14/5 **Düş**ında olan hil'at-i zer-beft-i munaqqaş / Tertib-i cihazındaki şükrâne kabâdur

K19/7 **Düş**-ı pākūnde görüp hil'at-ı şahensâhı / Dest ü dāmânına yüz sürdiler erbâb-ı düvel

K24/39 Teşrif-i cāhı fahr ede zātıyla nitekim / **Düş**-ı şehirde kākum u şebde semür olur

G92/1 Atlas-ı cāha ki 'ārifde teḥāşī görünür / Cāhilūn **düş**-ı tefāḥürde kumāşī görünür āğışte

G132/5 Ol rind Nā'ilī k'ola hem-reng-i küfr-i dīn / Zünnār ü sübhā lāzime-i dest ü **düş** olur

G220/4 Görmesek **düş**ında zāhid anılamazduk hikmetin / Hil'at-ı teşrif-i isti'ādā olan peşimenūn

G322/5 Zāhidūn şiketine rūḥ sıkılmazdı eger / Olmasa hırka-i tezvīr ü riyā **düş**ında

G325/4 Zülfiñ ḥamā'il olmayıcak **düş**-ı fitneye / Diller muḳayyed olmadı def'-i gezend ile

G372/7 Olma āgūş-nişin-i der ü dām-ı erzāl / **Düş**-ı rif'atde bulun şahid-i maḳşūd gibi

G380/3 Kūmāş-ı kār-gāh-ı mülk-i hestī / Fenā ehlinūn olmaz zīb-i **düş**

düş-ber-düş [1] omuz omuza. <OTAL>

G129/3 **Düş ber-düş** olsa ḡamzeñ nāz ile ḡalvet-nişin / Rūḥ-ı ḳudsiden bile bezmi temennā gösterür

düş olmak [1] rastlamak, rast gelmek, tesadüf etmek. <ÖTS>

M3/IV/2 Düşduk cünün-ı 'ışk ile vehm ü ḡayāle biz / **Düş olmaduk** zamānede bir ehl-i ḡayāle biz

2. dün gece (bkz. düşine). <KO, Steingass, Ânenderâc> Tanıkta "māh" sözcüğünün delâletiyle, düş'un, gece anlamı da kastedilmiştir.

K15/21 Çıkdıḳça sa'âdetle ḳola **düş**-ı felekde / Zer-meş'ale-i māh müheyyā mı degildür

düş u ber [1] omuz ve sırt, giyecek mahalli.

K17/63 Siyeh ü surḡ midād ile ki ḡāhī ederüm / Ḳaşd-ı zīb ü fer-i **düş u ber**-i bokr-i mazmūn

3. tesadüf. <ÖTS>

düşine [2] dün gece; dün gece ile ilgili, dün geceki. <KO, FZ, OTAL>

G196/1 Ḳan ağlamadur 'âdet-i dīrine-i 'āşık / Hūnābe-i dildür mey-i **düşine**-i 'āşık

Kt5/2 Cām-ı gülden ki şehir pür-'arāk-ı şebnemdür / Nā'ilī def'-i ḡumāra mey-i **düşine** gerek

düşize [2] kız oğlan kız, bakır,. <KT, KO, LN>

K14/41 Şāhāne-neseb ol güher-i kân-ı edeb kim / **Düşize**-i pākize-i ḡayrū-l-ḡulefâdur

düşizegân [1] kız oğlan kızlar. <OTAL>

K20/37 Meşşāta-i ḡabī'atidür ḡaliyā viren / **Düşizegân**-ı ma'rifete zīb ü zīveri

dūzaḡ [22] cehennem. <KT, KO, LN, Dihhudâ>

K1/32 Ferdâ olur o şā'ire **dūzaḡ** ḡarām kim / Na't-ı Nebīde nazmını sıḡr-i ḡalāl eder

K6/10 Olurdi âteş-i **dūzaḡ** hezār dehşetle / Girifte dāmen-i teb-lerze-i hirāsānı

K7/60 Yūzi şuyına o sultānuñ eyleyüp irsāl / Emān-ı âteş-i **dūzaḡdan** ol ḡarībe nüvīd

K7/64 Bulup cezāsını bir yerden olmasun yā Rab / O cem'-i ḡā'ife **dūzaḡda** ḳābil-i tefrīd

- K12/34 Ka‘ r-ı **dūzaḥ** gibi pür-tâb ola çâh-ı zemzem / Ma‘ den-i âhen ü kibrît ola nehr-i salsâl
- K13/31 Ebr-i keremi feyz-resân olsa olur sebz / Hâkister-i **dūzaḥ** eşer-i neşv ü nemâdan
- K26/18 Ğarîn-i i‘tidâl-i feyzün olmazsa o gül-zaruñ / Hevâsı âteş-i **dūzaḥ** gülî sūzende aḥkerdür
- G11/6 Ey naḥl-i tâze uğrasa gülzâr-ı küyuña / Gülbün-fîrâz-ı **dūzaḥ** olur cüy-ı âfîtab
- G24/3 Cân virür yanmağa dil ne‘eylesün ammâ güzelüm / Bulamaz **dūzaḥ**-ı hecründe de bir cây-ı nişest
- G85/1 **Dūzaḥdan** özge dehr ribâtı ne gūnedür / Haşruñ sivâdan aña şırâtı ne gūnedür
- G96/3 Şerer-i âh ki hecründen alur sūzı müdâm / Her biri **dūzaḥ**-ı cân-sūz-ı kıyâmet gösterür
- G113/1 Tâ cilve-geh-i berķ-ı belâ ḥürmenümüzdür / Hâkister-i **dūzaḥ** çemen-i gülşenümüzdür
- G126/5 Pâkî-i çirk-i riya ise murâduñ zâhid / Korkum oldur saña **dūzaḥda** da yer virmezler
- G180/2 Ğılâf-i sînedden âşık ki sell-i seyf-i âh eyler / Olur **dūzaḥ** hirâsân ḥâşıl eyler bîm-i cân âteş
- G236/2 Merdüm-i çeşm-i firibüm ḥâl-i rüy-ı fitneyem / Dâğ-ı mihr-i maḥşerüm **dūzaḥ** penâhumdur benüm
- G302/2 Hâsed o mu‘terif-i cürm-i ‘ışka kim diyeler / Sezâ-yı **dūzaḥ** u müstağrak-ı günehdür bu
- M1/III/5 Firdevs cilve-gâhuñ ola gerçi kim bize / Sensiz ḥayât **dūzaḥ** u **dūzaḥ** şerâredür
- M2/II/4 Ḥasret-zededür rîkûme ḥâkister-i **dūzaḥ** / Âteşlere yanmış bir avuc ḥâk-i ḥaķîrem
- M3/II/3 Olduķ ümîd-i vuşlat-ı yâr ile derd-ḥ‘âh / Âḥır bihişt-i ‘ışkı bize **dūzaḥ** etdi âh
- M3/VII/3‘ Uķbâda câ-yı rāḥatumuz emr-i Zü‘l-celâl / Yâ **dūzaḥ**-ı firâķ ede yâ cennet-i vişâl
- T5/7 Kıyâmetler kopardı tûğlar başına küffaruñ / Giriftâr-ı ‘azâb-ı **dūzaḥ** oldu ölmedin çâsar

dūzaḥî [1] cehennemî, cehennemlik. <Cûdî, LN, OTAL, Kanar/2>

- K24/29 Bezmünde Nâ‘ilî kadar olmaz neşât-mend / Her **dūzaḥî** ki nâ‘il-i ‘afv-ı Ğafûr olur

dūzaḥ-beden [1] cehennem vücutlu, çok sıcak, ateşli.

- M2/II/2 Sînemdeki âteş beni bir renge ḳomış kim / Hâkister-i **dūzaḥ-beden** ü berķ-naẓîrem

dūzaḥ-fürüz [2] cehennemi aydınlatan, cehennemi parlatan. Âşığın sinесinden çıkan âh ateşinin cehennemi bile parlatacağı / yakacağı düşüncesi ile oluşturulmuş bir terkiptir ve tanıklarda “sîne” ile birlikte kullanılmıştır.

- G31/4 Şu‘le-i **dūzaḥ-fürüz**-ı sîne-i ‘uşşâķdan / Maḥşer-i âşûb olur câ-yı sürür ârâm-ı ‘îd

- G326/4 Ol keh-rübâ-yı âteş-i derdüz ki bir şerer / **Dūzaḥ-fürüz**-ı sîne-i bî-kînedür bize

dūzaḥî-şî‘âr [1] cehennemlik işareti taşıyan, cehenneme lâıyk olan. Mücrimlerin cehenneme girmeden önce günahlarından ötürü damgalanacaklarına dair bir inanış bulunmaktadır.

- K2/43 O dem ki pîş-i İlahîde ol siyeh-diller / Hezâr töhmet ile **dūzaḥî-şî‘âr** ḳalur

dūzaḥ-ḳarâr [1] cehennemde kalacak olan, cehennemlik. <KT, Steingass>

- K7/65 Ola o fırķa-i **dūzaḥ-ḳarâr** rûz-ı cezâ / Duḥân-ı silsile-tâb-ı caḥîm ḥabl-i verîd

dūzaḥ-nefes [1] cehennem nefesli, söyledikleri ile günaha davet eden.

- G305/4 Sözüni diñler idük zâhid-i **dūzaḥ-nefesün** / Ḳosa cennet hevesin ḳâ‘il-i a‘râf olsa

dūzaḥ-şerer [2] cehennem ateşi.

G232/3 Āteş-i ḥüsnüne hem-sāae olup zülfünde / Āh-ı **dūzaḥ-şerer**-i bāriḳa-zād oldı gönül

G248/4 Efsūs ki āzürdesün ey naḥl-i bihiştī / Tāb u teb-i āh-ı dil-i **dūzaḥ-şererümden**

dühür [2]

1. zamanlar, devirler. <ZL, OTAL>

K24/38 Mümted ola o gāyete dek cāh-ı ‘ömri kim / Müstevcib-i ḥayāt-ı devām-ı **dühür** olur

2. hakir olma, zillet. <LN>

K22/40 Eyvān-ı ‘izz ü cāhuñı Ḥaḳ sālīm eylesün / Eyvān-ı ḥaşre dek şademāt-ı **dühürda**

düketmek [1] tüketmek, bitirmek, kullanarak, harcayarak yok etmek. <YTS, ÖTS, TS>

G167/4 Dānesin tüz **dükedür** murğ-ı ḥāriş ehl-i fenā / Telef-i naḳd-i ḥayāt etmede imsāk edemez

dükkān, dükān [4] perakende satış yapan esnafın, küçük zanaat sahiplerinin satış yaptıkları veya çalıştıkları yer. <KT, TS>

G184/5 Degül dād u sitedden bir nefes ḥālī bu bender-gāh / Biri açmak bārın biri **dükkāmı** devşürmiş

G170/4 Şahbā-yı **dükān**-ı heves-ālūde vişālūñ / Keyfiyyet-i hicrānuñı cām-ı Ceme virmez

G206/5 Ümmīd-i naḳd-i cān ile sūdā-ger-i ḳazā / Etmiş metā’-ı derdüñi zīb-i **dükān**-ı merg

G359/5 ‘Aṭṭār-ı çārsūy-ı murād olmadı o kim / **Dükkān**-ı i’tibārını yağmaya virmedi

düm-dār [1] ordunun arkasından gidip arka tarafını muhafaza eden sınıf, piş-dār mukabili. <KT> Tanıkta “maḳdem”in mukabili olarak kullanılmıştır.

G69/1 Ol şāh-ı ḥüsne kim şaf-ı müjgān sipāhdur / **Düm-dārı** ḥaṭṭ maḳdem-i ceys-i nigāhdur

dünbāl [] kuyruk; arka. <KT, Cûdî>

dünbāline düşmek [1] takip etmek. Farsça’da aynı deyim “dünbāl āmeden” ile karşılanır.

G304/3 Teferrüc kıl cünün vādilerin ey dil tek ü tenhā / **Düşüb dñnbāl**-i ‘aḳla rūḥ-ı Ḳaysı şermsār etme

dünyā [44]

1. âlem, ahirete nispetle şimdi yaşadığımız âlem||insanın ölmeden önceki hayatı, bu hayattayken ilişki içinde bulunduğu varlıklar ve bu varlıklarla ilgili eğilimleri, tutum ve davranışları. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>

K9/36 Zāt-ı pākūñ ola maḥfūz ḥaṭardan ki Ḥudā / ‘Adl ü inşāfuñı **dünyāya** nigeḥ-bān etmiş

K13/50 **Dünyāda** olup devlet ü ‘ömri mütezāyid / Maḥşerde de āsūde ola hevl-i cezādan

K15/32 **Dünyāda** vü ‘uḳbāda ḡaraz luṭf u keremden / Bī-şā’ibe cebr-i dil-i dānā mı degildür

K15/42 Sıḥḥatle ser-efrāz ola devletle mu’ammer / Ol şadra kim melce’-i **dünyā** mı degildür

M2/IV/7 Düşdükçe heves-kārī-i eşkāl-i vücūda / Ārāyış-i **dünyā** gibi bī-ḥükm ü şebāt ol

M8/I/5 Edüp fitneyle **dünyāyı** ḥarāb-ābād n’eylersün

G355/2 **Dünyâyı** göremez mest iken çeşmi gurûr-ı nâzdan / Her gâmzede biñ şîve-i hâtır-nevâz eyler yine

T3/4 Fuḳarâ melce'î bir pîr idi **dünyâda** daḥî / Dâr-ı 'uḳbâda maḳbûlî ola dergâhuñ

[tas.] İnsanı Allah'tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şey, mal ve menfaat, itibar, mevki, hırs, şan ve şöhrat tasavvufta “dünyâ” sözcüğü ile karşılanır. <TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıklarda “dünyâ”nın olumsuz bir mekân olarak ifade edilmesinde bu yaklaşımın etkisi bulunmaktadır.

K28/3 Şimdi tekellüfât-ı hîredle berâberüz / **Dünyâ** gâmin götürmede gâv-ı zemîn ile

K37/7 Rızâ ḳarîn ola hâşâ o nâ-kesûñ ki olur / Hülûşî devlet-i **dünyâyâ** i'timâdî ḳadar

M1/VI/6 Dil-teng-i dâr-ı miḥnet-i **dünyâ** idüñ tamâm / Mekş eyle ḥ'âb-gâh-ı 'ademde ḥuzûr ile

M3/VIII/2 **Dünyâyı** müsta'idd-i beḳâ añladuñ gönül / Sehv eyledüñ şavâbî ḥaṭâ añladuñ gönül

M7/IV/1 Müsâfir-hâne-i **dünyâda** ḥ'ân-ı ḡuşşâ zâdumdur / Libâs-ı 'âfiyet merdûd-ı çeşm-i şu'le-zâdumdur

G170/1 'Âşîḳ seni **dünyâyâ** ḡamuñ 'âleme virmez / Biñ 'ömr-i firâḳuñla geḳen bir deme virmez

G209/3 Nesine ḡirresün ey bü'l-heves bu **dünyânuñ** / Ne ḡüne devleti var 'âlemüñ gurûr edecek

G315/1 Gel ey gönül zen-i **dünyâyâ** pây-mâl olma / Olup mücerred-i ḡül beste-i 'ayâl olma

G354/3 Zülmet-âbâd-ı ḡam etmiş bize **dünyâyı** eden / Şem'-i iḳbâlî müsâdif nefes-i serdümûze

G359/7 Gönlin 'arûs-ı devlet-i **dünyâyâ** Nâ'îlî / Minnet cenâb-ı Ḥazret-i Mevlâyâ virmedi

T2/2 Münkâşif-i muṭlaḳî meczûb-ı muṭlaḳ ṭarîḳ-i **dünyâ** / Cüneyd ü Bâyezîd ü Edhem ü Şiblîye hem-pâye

dünyâyâ gelmek [1] doğmak. <ÖTS, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

T2/4 Ol idi câ-nişîni Üsküdarî Şeyḥ Maḡmûduñ / Felek biñ devr ederse **gelmeye** akrâmı **dünyâyâ**

2. gökyüzüne ve gökyüzündeki cisimlere nispetle yerküre. <KT>

K5/14 Eder âvâze-i taḡsîn ile pür-şevḳ-i semâ' / Gûş-ı Nâhîd gibi şeş-cihet-i **dünyâyı**

M2/I/7 Bir lem'ası **dünyâyı** yaḳar ruḡsat olursa / Derdüñle o âteş ki çıkar tenden ilâhî

G13/2 **Dünyâyâ** berḳ-ı tîḡ-i nigâhuñla tâb vir / Düşdüñ sipâh-ı fitneye teb-lerze-i ḳıbâb

G128/3 Hem yaḳar **dünyâyı** ḡamzeñ 'işvesinden hem yine / Dest-i pür-şûrında şad dâmân-ı şekvâ gösterür

G279/4 Tâb-ı ruḡuñ olduḳça füzûn şu'le-i meyden / Bir lem'ası **dünyâyı** yaḳar berḳ-ı belâsın

dünyâyı kırmak [3] katliam etmek, herkesi kılıçtan geçirmek.

K23/50 'Aceb cellâd-ı çâpûk-destdür kim **kırsa dünyâyı** / Düşürmez sâye-i şemşîrini ḡamzeñ niyâm üzre

G333/3 **Kırmada dünyâyı** ḡamze nergis-i mesti daḥî / 'Âleminde çeşm-i baḡtım gibi ḥ'âb-ı nâz ile

G356/2 'Aceb cellâd-ı çâpûk-destdür kim **kırsa dünyâyı** / Düşürmez sâye-i şemşîrini ḡamzeñ niyâm üzre

dünyâyı tutmak [2] çok yayılmak, her yere dağılmak, her yeri ele geçirmek. <ÖTS, TS>

K5/33 Düşürüp vâḳtine ḳarın suḡen-ârâlıkda / **Tutmuş** eş'ârî gibi debdebesi **dünyâyı**

K12/13 Nice Âşaf ki **tutup** debdebesi **dünyâyı** / Halka gösterdi Süleymân gibi ferr ü iclâl

3. dünyada yaşamak için gerekli olan şeyler; servet. <KT>

M1/II/4 Naḳd-i ḡayâta eylemedüñ herḡiz i'tibâr / **Dünyâ** metâ'ın nâzaruñda revâcî yoḳ

M13/I/2 Câh-ı **dünyâyâ** var ise ḡasedüm / Lâyesûd eyle yâ Resûla'l-lah

- G220/3 Āb-ı rüyuñ husrevā **dünyā** için baħr eyleme / Kufı ħen nāmı Bād-āverdür ol gencinenüñ
 G282/3 Mā-hüve'l-maḫṣūd 'ārif maṣīb-ı **dünyā** şanur / H'āce-tāşān-ı cehālet maṭlab-ı idrākden
 G359/1 Hüm dāmenin o rind ki **dünyāya** virmedi / Meyhāne gūşesin Cem ü Dārāya virmedi

4. (mürsel mecaz yoluyla) herkes. <Kanar/2>

- K16/5 İstikāmetle olup māl-i şehinşāha vekīl / Dāniş ü fiṭnatına cyledi **dünyā** taḫşīn
 K21/34 Ola o mesned-i 'ālī ḫarār-gāhuñ kim / Ümīd-gāh-ı suhen-perverān-ı **dünyādur**
 K29/16 **Dünyāyı** hüsn-i hülkuña dil-beste eylemiş / Āyīne eyleyen ruḥ-ı iḳbāle devletüñ
 K33/6 Luṭfi **dünyāyı** çeker kendüye bir cevherdür / Cezb ise āheni ger ḫāşiyet-i mıḫnaṭis
 G227/2 **Dünyāyı** hüsn-i hülkuña dil-beste eylemiş / Āyīne eyleyen ruḥ-ı iḳbāle devletüñ
 G262/1 Söyleñ ol āfete **dünyāyı** ḫarāb eylesün / Sell-i seyf-i nigeh-i çeşm-i 'itāb eylesün
 G265/3 **Dünyā** ile sen şulḥ ol bī-ḫuccet ü bī-da'vā / İsterse cihān ḫalkı hep şāhid-i zūr olsun
 G296/7 Sen mest-i nāz u serkeş 'ıḣkuñla Nā'ili-veş / **Dünyā** esir-i ḡabḡab 'ālem ḫarāb-ı ebrü
 T5/11 Görüp mesrūr **dünyāyı** dedüm ey Nā'ili tāriḥ / Tonandı sū-be-sū 'ālem alındı ḫahr ile Uyvār

dürr, dür [22] inci, lülü. Basra ve Hint denizinden çıkarılan inci, "şadef" adı

verilen bir çeşit istiridyenin içinde oluşur. <KT, Cûdî, ESKİ ESERLER>

- K8/9 Sirişk-i dīde-i züvvārdan bihişt olmuş / Gül ü şakayık-ı nu' māl ile **dür** ü bāzī
 K14/31 Ol **dür**-i hümāyūn-şadef-i kulzüm-i devlet / Kim ḫacle-gehi reşg-i şebistān-ı semādur
 K25/9 Sen gevher ü rīzān dehenünden **dür**-i ma' nī / Mānend-i şadef kân-ı güher gevher-i kânsın
 K32/10 Çıkarma şi'ri gibi Nā'iliyi ḫāṭırdan / Ki ol şadefçe bu **dürrüñ** ḫarār-gāhıdur
 M1/III/7 Bir **dür**-i bī-behā-yı müşārü'l-benan idüñ / Şimdi nişāne ḫabrüne bir seng-pāredür
 M1/IV/7 Bir **dür** idüñ ki dāḡ idüñ reşgüñle şeb-çerāḡ / Deldi zemāne mişḫab-ı endüñ ile dilüñ
 G165/5 Olduḡ **dür**-i ḫaḳīḳate ey Nā'ili şadef / Kân-ı cevāhir-i suhenüñ la'l-i nābiyuz
 G190/7 Dāḡ-ı hürşīd idi her **dürri** olaydı menşüb / Ṭab'-ı pāki gibi bir ḫulzüm-i zehḫāra şadef
 G265/7 Sen Nā'iliyā neşr et āfāḫa **dür**-i nazmuñ / Bilmezse felek ḫadrin baḫtum gibi kūr olsun

dür-i 'Aden [1] Aden incisi. Eskiden en güzel inciler Aden'den çıkarılırmış (bkz. 'Aden).

<ADŞS>

- G47/4 Elinde olmayıcak cām-ı la'l-gün n'eyler / Kenār u ceybin edüp pür **dür-i 'Aden** maḫmūr

dür-i güftār [1] söz incisi. <OTAL>

- G83/5 Erişmez ḡavrına ḡavvāş-ı Fikret Nā'ili ṭab' uñ / **Dür-i güftārımı** bir baħr-ı bun-nā-yābdan söyler

dür-i hoş-āb [1] parlak ve kıymetli inci. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 181>

- K18/26 Dem-i nişār-ı kefi himmetünde yeksāndur / Ya rīze seng-i siyeh ya **dür**-i hoşāb olmuş

dürr-i meknūn [1] parlak inci, dizilmiş inci. <OTAL, Kanar/2>

- K17/24 Ḳatre-pāş olsa eger ebr-i kefi deryāya / Şıḡmaya dāmen-i emvācına **dürr-i meknūn**

dürr-i nāb [2] parlak, beyaz inci. <OTAL, Redhouse>

- K18/32 Zamāne mu'teber olmuş o bed-güherlere kim / Nazarlarında ḫazef-pāre **dürr-i nāb** olmuş

G139/7 Nâ'îlî ƙa' r-ı baħr-ı ma' nâda / Şadef-i **dür-r-i nâb** der-bağalüz

dür-i pāk [2] temiz, lekesiz inci.

K35/14 Görenler ƙurb-ı şāhenşehde derler ol **dür-i pākī** / Ƙarīn-i āfitāb etmiş Mesīhī ĥazret-i Bārī

G174/4 Reşgā ki şun' -ı cevherī-i ƙār-gāh-ı ' ıŝƙ / Ol **dür-r-i pākī** zīver-i tāt-ı dil eylemiş

dür-r-i şemīn [3] kıymetli inci. <OTAL>

K16/3 Ol umūruñ eŝeri zāhir olup buldı revāc / Şadr-ı dīvān-ı ŝehinşāhda bir **dür-r-i şemīn**

K28/33 Sāhil-niŝīn-i ƙulzüm-i luţfuñ niŝār eder / Pür olsa ceyb ü dāmeni **dür-r-i şemīn** ile

K28/63 Kim gā' ibāne rağbet edüp nazmına tamām / Bir gördüñ ol ĥazefleri **dür-r-i şemīn** ile

dür-i şeh-vār [2] padişaha lâıyk, iri inci. <OTAL>

G190/1 Dil-i mecruh olalı **dür-i şeh-vāra** şadef / reşg eder eşküme dür çeşm-i dürer-bāra şadef

G282/5 Dāhil-i silk-i ƙabül olmaz **dür-i ŝeh-vār**-ı dil / Bağrı sūrāh olmaduƙça miŝƙab-ı idrākten

dürd [2] tortu, çöküntü. <KO, LN, OTAL>

K20/35 Ʀab' -ı Mesīh-ƙarı ki peymāne-dād olur / ' Azm-ı remīme rūh virir **dürd**-i sāğarı

G171/5 Neşve-ver-i ĥayrete bir gelür ey Nâ'îlî / Rıtl-ı girān-ı vişāl **dürd**-i ayağ-ı heves

dürd-efgen [1] tortuyu yere dökten. Eskiden, şarabın dibindeki tortu, onu icat eden

Cem'in şerefine toprağa dökülürmüş (bkz. Cem, cur' a).

G113/4 Biz sākī-i ĥün-ı ciğerüz ğamze-i dil-ber / Peymāne be-kef şer-ĥoş-ı **dürd-efgenümüzdür**

dürer [] büyük inci taneleri, dürr'e'nin çoğulu (bkz. dür, dürr). <Cûdî, OTAL>

dürer-bār [1] inciler yağdıran || inci gibi söz söyleyen. <KT, Cûdî>

G26/3 Şad cevher-i cān olmağa ĩŝār-ı güŝāyiş / Ol ĥoƙƙa-i la' līn-i **dürer-bāra** ne minnet

dürlü [1] türlü, çok çeşitli özellikleri olan, çeşit çeşit, muhtelif. <TS, ÖTS>

G151/3 Mehcür eden bizi biñ **dürlü** derd ile / Etmiş hezār-pīşe-i dil kem-naşībümüz

dür-pāş [1] inci saçan. <Kanar/2>

K17/23 Kef-i **dür-pāşım** gördükçe olur ĥacletden / Mevc-i deryā gibi seyyāl künüz-ı maĥzūn

düstür [9]

1. kanun, kural, prensip. <OTAL, Kanar/2>

G78/5 Naẓmuñ maĥal maĥal getürüp Nâ'îlî delīl / Şeh-nāme-i belāgate **düstür** yazdılar

2. vezir, emîr. Kanunlara uygun hareket etmesi gerektiğinden vezirler ve emirler bu isimle anılır. <KT, KO>

K3/11 Ʀılısm-ı devlet ü vefƙ-ı sa' ādet olmuş iken / Ƙaŝa' idi nice **düstür**-ı Cem-cenābında

K12/21 Bū ' Alī-dāniş Aristo-yı Sikender-ĥareƙāt / Dāver-i ' ādil ü **düstür**-ı pesendide-fi' āl

K13/20 ' Avd eyledi ' adl-i ' Ömerī ' āleme ĥālā / **Düstür**-ı mübārek-pey ü ferĥunde-liƙādan

K13/22 **Düstür**-ı mükerrrem ki ederlerdi tefāĥūr / Emsālini ŝābıƙda görenler ĥulefādan

K14/45 Revnaƙ viren iƙbāl ile ĥālā o serāya / **Düstür**-ı mübārek-pey ü ferĥunde-liƙādur

K18/16 Bülend-mertebe **düstür**-ı haşmet-ârâ kim / Şükûhı kevkibe-pîrâ-yı nüh-kıbâb olmış

K36/19 Ki yazmış bî-muhabâb anı tāvüs-ı mürekkeble / O **düstür**-ı mükerrerem ol sezâ-vâr-ı cihân-banî

3. Zerdüşť dininin ruhanî lideri ve önderi. <KT> Bu anlamdan hareketle aşağıdaki tanıkta sözcüğün, “önder, lider” anlamıyla kullanılmıştır.

K27/1 Ey nesîm-i şeh̄er-i müjde-resân hoş geldün / Vey peyâm-âver-i **düstür**-ı cihân hoş geldün

dürüg [1] yalan, gerçek olmayan söz. <KT, OTAL>

M3/IV/1 Verdük vücūd ğaflet ile ihtimâle biz / Olduk esîr va‘d-i **dürüg**-ı vişâle biz

dürüst [1] doğru, hatasız, sahih, sağlam. <KT, KO>

K6/33 Ne Zül‘l-fiķâr ki eyler olunca şâd-pâre / Şikâf-ı zehre-i haşma **dürüst** peymânı

düş [1] rüya. <YTS>

G281/1 Bister-i hecründe bilmez h̄‘âb-ı râhat neydüğün / **Düşde** görmez haste-i ‘ışkuñ şefâkat neydüğün

düşmek [83]

1. durduğu, bulunduğu, tutunduğu yerden ayrılarak ve dayanağını, desteğini yitirerek aşağı inmek; inmek, nüzul etmek. <YTS, TS>

K23/49 Girihler kim olur peydâ o zülf-i müşğ-fâm üzre / **Düşer** hayret süveydâ-yı dil-i âşüfte-kâm üzre

G9/4 **Düşerdi** manzara-i çâr-ťâķ-ı naĥvetden / Bu ĥüsn ile nazar etseydi âfitâb saña

G17/1 Gül ĥâre **düşdi** sine-figâr oldu ‘andelîb / Bir ĥâre baķdı bir güle zâr oldu ‘andelîb

G226/4 **Düşsek** dehen-i mâra şadefden bile geçdük / Tek kaťre-i nîsân gibi ‘ummâma dökülsek

G230/3 Ĥûn oldu baĥrı reşğ-i ‘izâruñla ‘âķıbet / **Düşdi** çemende ĥancer-i ser-tîz-i ĥâra gül

G343/2 Naĥl-i bülendüñi göricek sâye-dâr olup / Cân **düşdi** bir yere dil-i bî-tâb bir yere

G356/1 Girihler kim olur peydâ o zülf-i müşğ-fâm üzre / **Düşer** hayret süveydâ-yı dil-i âşüfte-kâm üzre

G370/4 Tâb-ı ĥüsnünden olur ĥam-be-ĥam u piç-â-piç / Târ-ı cân âteş-i süzâna **düşen** mûy gibi

2. kapanmak, sığınmak. <YTS>

M3/XII/2Maķşûd ise vuşûl şchinşâh-ı aķdeme / **Düş** ĥâķ-i pây-ı ĥâzret-i sultân-ı erkeme

G72/4 Ĥübâ ĥurup selâma **düşer** Sidre pâyine / Ol naĥl-i nâz-ı ber-zede-dâmâne reşğ eder

G186/3 Yoluñda kisvet-i ķurbâniyânla o şeh-i ĥüsnüñ / Şâf-ı melâ‘ike pây-ı riķâb-dârna **düşmiş**

G230/11 **Düşdükçe** ĥâķ-i pâyüne bî-tâb-ı reşğ olur / Rûy-ı niyâz-ı Nâ‘ilî şerm-sâra gül

Ş4/5 **Düşersün** pâyine tenhâ / Edersün âĥ u vâveylâ

3. vurmak, değmek. <TS>

K6/9 O neyyir-i şeh̄er-efrüz-ı rusta-ĥîz-i sitem / Ki **düşse** bâdiye-i ĥaşre tâb-ı nîrânı

K10/8 Câyiz ki saťı-ı ĥâķi bu dem gül-nümâ ola / Mehtâba ķarşu âba **düşen** aĥterân gibi

K12/29 Pest edüp pây-e gerdünü ĥıyâm-ı câhı / Reşğ ile ĥancere **düşdi** görünen şanma hilâl

K12/67 Nice bâr eyleseler zıllını ĥâķe taĥmil / Üstüĥ‘ânına **düşer** gâv-ı zemînüñ zelzâl

K16/17 İrtifâ‘ıyla **düşer** sâyesi bâm-ı felege / Nedür ol ķubbeli kâşî oda ol şâh-nişîn

K18/22 **Düşünce** şevķ-i temâşâsı saťı-ı eflâķe / Ĥâķîm-i re‘yine İdrîs hem-rikâb olmış

- K24/2 Gâhî **düşer** ki ‘aks-i murâd üzre gerdişi / Ber-vefķ-i müdde‘â-yı dil-i nâ-şabûr olur
- K35/10 Miyân-ı havza kim gülmiḡ-i saķfından **düşer** pertev / Sipihr-i devletün ol şâbitâmidur bu seyyârı
- G11/5 ‘Aks-i ruḡuñ o bâdeye bir kerre kim **düşer** / Tâ ḡaşr lâ-yı ḡummı virir bû-yı âfitâb
- G53/5 Sâye-i zülfi **düşdügi** yerleri Nâ’ilî gören / Farķ edemez di edemez diyâr-ı Çîn memleket-i ḡıḡâ midur
- G186/1 O mey ki lem‘ası rûy-ı şarâb-dârına **düşmiş** / ḡurûş-ı neşvesi ser-cûş-ı tâb-dârına **düşmiş**
- G186/4 Ne şeh ki şûret-i cellâd-ı dil-siyehle nigâhı / Pey-i şikeste-dilân-ı riķâb-dârına **düşmiş**
- G186/5 Şabâ ki reşg ile olmış hezâr-ı âha hem-âgûş / Şikenc-i ḡurra-i pür-piķ ü tâb-dârına **düşmiş**
- G186/7 Baķar mı Nâ’ilîyâ tiġ-i âfitâba nigâhı / O âb u reng ki şemşîr-i âb-dârına **düşmiş**
- G280/4 Hengâm-ı cilve ḡake ki zülfin **düşer** olur / Kûyuñ segânı reşg-i ḡazâlân-ı deşt-i Çîn
- G342/4 Âteş **düşer** derûnına bûlbûl gibi dilün / Gelse ruḡuñla ger gül-i sırâb bir yere

4. fırsat çıkmak, uygun ve elverişli bir durum veya ortam olarak belirlemek. <TS, ÖTS>

- K8/26 **Düşerse** nehyüne mazhar mu‘âşirân-ı felek / Olur gusiḡte-i evtâr Zührenün sâzi
- K15/11 Âhuñ da yeri **düşmemek** olmaz hele şimdi / Ol fitneye ma‘ķûl-ı müdârâ mı degildür
- K15/12 Aḡvâlünü taķrîre maḡal **düşdi** mi âyâ / Biġâne mi var meclisi tenhâ mı degildür
- K29/6 Aḡvâl-i pür-melâli anılmaķ **düşerse** ger / Bu ‘abd-ı müstemend -i ḡalîlü’l-bezâ‘ atün
- G149/3 Bu rûzgârda âzâde-ser o rinde ḡased / Ki fark-ı himmetine sâye-i ḡümâ **düşmez**
- G187/3 Hem ḡamla sîne-şâf oluruz bir maḡal **düşer** / Âyînemüz mûkedder eder hem ḡam-ı neşât

5. belirli bir zamana rastlamak. <TS>

- K27/6 **Düşdi** eyyâmına teşrîfi o şâḡib-keremün / Devr-i gülden bize ey faşl-ı ḡazân ḡoş geldün

6. (bazı deyimlerde) yürümek, birlikte gelmek. <TS>

- M1/II/3 Teslîm-i naķd-i cân ile oldı işün tamâm / **Düşdi** yolun o kişvere kim ḡayrı bâci yok
- G304/3 Teferrüc ķıl cünün vâdîlerin ey dil tek ü tenhâ / **Düşüp** dünbâl-i ‘aķla rûḡ-ı ḡaysı şermsâr etme

7. bir bölüşme sonunda payına ayrılmak. <TS>

- G8/2 Hezâr-pâre dile lebleründen et sâķî / Eger **düşerse** nemek-rîzî-i kebâb saña
- G149/1 Mey olmaduķça dile pertev-i şafâ **düşmez** / Derûn-ı tîreye her câmdan ziyâ **düşmez**
- G149/4 Bisât-ı dehr oda yansun bu tâb-ḡanede kim / Naşîb-i ehl-i dile köhne buriyâ **düşmez**
- G296/3 ‘Uşşâķa **düşdi** ḡayret ol dem ki oldı kısmet / ḡüsünüñle mihre ḡaclet mâha ḡicâb-ı ebrû

8. aşırı ilgi veya sevgi göstermek, tutkunu olmak, müptelâ olmak. <TS, ÖTS>

- G225/4 **Düşerdi** her ser-i müyına zülfinün biñ dil / Şayılsa ‘âşîķ-ı âşüfte-ḡalî Şuḡfinün
- G327/4 **Düşeli** sâye-i zülfinde ḡam-ı ebrûya / Erdi eflâke küleh-güşe-i nâz-ı fitne
- G332/5 **Düşdükde** ḡubâr-ı ḡaḡuñna Nâ’ilî-i zâr / Biñ neşve-i ḡayret bulur efķâr-ı lebünde
- Ş6/1 **Düşdi** dil bir büt-i sitem-kâre / Yine geldük diyâr-ı hicrâne

9. bir şeyin etkisinde kalmak, uğramak, kapılmak. <TS, ÖTS>

- K12/68 ḡaşılı ḡab‘-ı heves-kâruma besdür bu güneh / Ki **düşüp** ḡaḡıra-i nażma ķılam fıkr-i muḡâl
- M2/IV/7 **Düşdükçe** heves-kârî-i eşķâl-i vücûda / Ârâyiş-i dünyâ gibi bî-ḡüküm ü şebât ol

G348/2 Bīm-i cāna **düşmemek** kâbil mi ğamzeñden gönül / Tîr-i dil-düz-ı kazâdan ihtirâz etmezse de

10. yakalanmak, ele geçmek. <ÖTS>

G13/2 Dünyāya berķ-ı tîĝ-i nigāhuñla táb vir / **Düşdün** sipāh-ı fitneye teb-lerze-i kıbāb

G141/1 Kayda **düşdük** heves-i tırta-pür-tābdayuz / Āşinā-yı yem-i ‘ışķ oalı girdābdayuz

G206/4 Yād-ı fūrūĝ-ı berķ-ı nigāhuñla **düşdiler** / Teb-lerzeye sipāh-ı kemîn-i cihān-ı merg

G365/4 ‘Ārif **düşer** mi kaydına cism-i nizār içün / Bir ‘ankebût-hāne kadar meskenün dahi

G372/2 **Düşme** kayd-ı ser ü sāmāna olursañ bārī / Beste-i zūlf-i Ayāz ol dil-i Maḥmūd gibi

10. kötü bir sebeple istemeden bir yerde bulunmak. <TS>

G127/3 Kesilmez ārzū-yı rişte-i zūlf-i siyāhından / Hevā-yı dāma **düşmiş** bir hümā-yı lâ-mekân-terdür

K1/47 Nādān reh-i ḥilāfa **düşüp** pây-bend olur / Esb-i ḥarūn-ı vahşeti pā-der-şikāl eder

K14/85 Bir bâdiye-i vahşete **düşdük** ki pey-â-pey / Ḥākem be-dehen zemzemesi güş-resâdur

K15/2 Farz eyle ki girdāb-ı yem-i ḥayrete **düşdük** / Dāmen-be-kef-i zūlf-i dil-ārā mı degildür

K26/24 Kesilmez ārzū-yı rişte-i zūlf-i siyāhından / Hevā-yı dāma **düşmiş** bir hümā-yı lâ-mekân-terdür

M3/III/2 Dest-i taleb erişmedi dāmān-ı vahdete / **Düşdük** bu ıztırāb ile vādī-i ḥayrete

M3/IV/2 **Düşdük** cünün-ı ‘ışķ ile vehm ü ḥayāle biz / Düş olmaduk zamānede bir ehl-i ḥayāle biz

G158/2 **Düşdük** zekānuñ çāhına zūlfuñ hevesiyle / Demdür ki bu meclisde giriftār-ı kemendüz

G178/2 Birinün ser-nüvişti nāle olmuş birinün tişe / **Düşüp** şahrāya Mecnün kūha kim Ferhād ayak başmış

G186/6 Hümā-şikārī-i zūlfın ruḥuñda gör ki gönüller / Kemend-i cāzibe-i āfitāb-dārına **düşmiş**

G273/5 Hep bildüğün unutdı gönül tıflı Nā’ilī / **Düşmiş** mu’ allim-i ğalaṭ-āmūza n’cylesün

Ş11/3 Şolmuş çemenün gülleri bülbülleri ḥāmūş / **Düşmiş** yine mey-hāneye rindān-ı kadeḥ-nüş

11. olmak, olumsuz bir duruma girmek; âciz kalmak, çaresiz kalmak, sefil olmak. <YTS,

TS>

K22/17 Bīm-i celāletünle **düşer** ḥavf u ḥaşyete / Nām-ı bülendünî işiden kimse dūrdan

G36/2 Ḥüsün ki ola cılve-nümā-yı ḥarem-i quds / Ervāḥa **düşer** ğulgüle-i ḥayret-i dīdār

G146/1 ‘İşk-ı mecāza **düşmişe** dil-cüş eder miyüz / Efsāne-i ḥaķīķatı biz güş eder miyüz

G149/2 Zihī ta’ alluķ-ı pervāne kim yanar kül olur / Ölünce şem’-i şeb-efrūzdan cudā **düşmez**

G186/2 Ḥelāk-i reşg-i nigāhuz o şūḥa biz de egerçi / O reşg nergis-i maḥmūr-ı āb-dārına **düşmiş**

G216/3 **Düşüp** ıztırābuña şubḥa dek bu şeb āḥ u nāleler eyledük / Ne çözüldi ‘uķde-i kākülün ne açıldı ḥāb-ı teĝāfülün

G247/4 Ter **düşmesün** o ğonce-dehen bād-ı āhdan / Gül-berg-i āfitāb-ı ruḥuñ jāleden şaķın

G313/2 Olduķça şāf-şikāf-ı kazā leşker-i müjeñ / Deḥşet **düşer** teĝāfül-i bī-vehm ü bākūne

Ş5/3 Ter **düşüp** dūd-ı siyāh-ı dilden / Olma āzürde nigāh-ı dilden

12. yakışık almak; yakışmak, ait olmak. <YTS, TS>

K5/44 Evliyāy-i suḥeni eyledün āzürde tamām / Kār-agāhlara **düşmez** iken ğarrāyī

K13/23 Pāşā-yı müfaḥḥam ki **düşer** yümn-i kudūmı / Bām-ı felegi perde-i dībā-yı ‘aṭādan

K33/17 Çarḥdan ehl-i dil ü ṭab’ a şikāyet **düşmez** / Yād olunmaķ ne revā bezm-i şerīfünde o pīs

G148/6 Hoşdur nevâziş-i dil-i mecrûh-ı ğamze ki / **Düşmez** tabīb-i müşfika bīmārdan güriz

G149/5 Mesih olursa da bīmār-ı ‘ışkuñ olmayana / Felekde bāliş-i hūrşide ittikā **düşmez**

13. bir yere ansızın gelmek, ansızın peyda olmak. <TS>

G12/1 Semt-i hırmāne **düşer** teşne-leb-i cüy-ı taleb / Tih-i hayretde kalur germ-rev-i süy-ı taleb

G62/3 Çeşmünle mülk-i cāna **düşen** şūr-ı fitneden / Ma‘ müre kazāda olan ihtilālī gör

14. denk gelmek, olmak.

G149/6 Ğarābet olmsa ma‘ nāda Nā ‘ilī nazmuñ / Ğarībdür bu ki elfāzı āşinā **düşmez**

düşmen [26] düşman, hasım, adū. <KT>

K4/7 Hüsni ile ğamze āşinā göreli / **Düşmen**-i tiğ-i der-kaḫā-yı dilem

K6/42 Zihī ğarāmet-i **düşmen** ki haşyetiyle eder / Gürūh-ı haşma ecel müjde-i ten-āsānī

K8/13 Olur mı hiç saña **düşmen** ittiḫāz etmek / Şeh-i ‘Acem gibi rūbeh-nihād-ı keç-bāzı

K8/15 Olur kemān-ı Tehemten-i kebāde destinde / Sürünce **düşmene** ol eşheb-i sebük-tāzı

K8/36 Niteki sehl ola mülk-i hayāt-ı **düşmeninüñ** / Hışār-ı burc-ı bedenden tarīḫ-i ifrāzı

K12/56 Neyleyüm çarḫ sitem-kār ahālī **düşmen** / Fikr-i evşāfuña bir laḫza ḫomaz fāriğ-bāl

K17/42 Gör mühimātını her neyse ğuzāt-ı dīnūñ / **Düşmenüñ** tā edeler memleketin ğarḫa-be-ḫūñ

K18/27 Hizebr-ḫamle dilīrā ki zıll-ı temkīnūñ / Peleng-i şavletine **düşmenüñ** şehāb olmiş

K21/18 Sütüde-menḫıbetā dād-ı çarḫ-ı zālīmden / Ki ehl-i ma‘ rifete **düşmen**-i tūvānādur

K27/21 Nereye varduñ ise maşlahatuñ gördi ricāl / Eyledüñ **düşmeni** bī-nām u nişān hoş geldüñ

K28/42 **Düşmen** memālikūñ ne ṭurursın fenāya vir / ‘ūd et maḫāmına nice fetḫ-i mübīn ile

K28/45 Maḫmūldur kerāmete kim gördi himmetüñ / ‘Aḫd-ı şalāḫ-ı **düşmeni** çīn-i cebīn ile

K30/12 Telḫdür **düşmene** aḫbāba sözüñ ḫand-ı nebāt / Zehr olur ḫāşılı tiryāk tā‘āmumda benüm

G7/1 Dād-ḫ‘āh-ı vuşlat olsam baḫt **düşmendür** baña / Deşt-peymā-yı ğam olsam āh reh-zendür baña

G232/4 ‘İşḫ-ı tederic ile kām-ı dili ḫırmān edeli / **Düşmen**-i tā‘lī‘-i pūr-şūr u fesād oldı gönül

G271/1 Güşāde-baḫt erāzil sitāde-ḫū **düşmen** / Kemāl naḫş u hüner ‘ayb u āb-rū **düşmen**

G271/2 Vifākı oldı mübeddel nifāḫa yārānuñ / Zamānede kime dersün bu dost bu **düşmen**

G271/3 Teraşşuḫ etmededür zarf-i dīdeden ne ‘aceb / Denürse eşkümüze bāde bāde-i sebū **düşmen**

G271/4 Beden şikeste küdürāt-ı dehr fevc-ā-fevc / Hışār-ı mündersi āmāde-i ğulū **düşmen**

G271/5 Çoğaldı düzd-i suḫen Nā ‘ilī bu kişverde / Metā‘-ı nazm ise mānend-i müşk-bū **düşmen**

G272/4 Zülf-i dil-ber misün ey çarḫ-ı siyeh-kār sen de / Bize ejder görünüp **düşmene** gencine olursun

G272/5 Hiç bir vech ile yok Nā ‘ilī-i zāra vedāduñ / Ey cefā-cū ne ‘aceb **düşmen**-i dīrine olursun

G300/2 Reng ü bū şayf u şitāsında tağayyūr **düşmen** / Ruḫ degil berg degil bağ-ı cinān ancak bu

G330/1 Vāye-baḫş-ı kām olup **düşmenleri** şād etmeye / Ey felek ehl-i dile çāḫ böyle bī-dād etmeye

G385/4 Dest-i müjgān-ı tazallum **düşmen**-i çālākinüñ / Göz yumup açınca dāmān u girībāndur yeri

R5/1 Erbāb-ı hüner hemişe pūr-şīven olur / Her ḫālī şafā-baḫş-ı dil-i **düşmen** olur

düşmen-endāz [1] düşmanı yere seren. <Kānar/2>

K8/37 Hemişe zīver-i ezḫār-ı ḫudsiyān ede ḫaḫ / Du‘ ā-yı devlet-i ḫākān-ı **düşmen-endāzı**

düşmen-süz [2] düşmanı yakan, düşman yakıcı. <Dihhudâ>

K9/20 Gülşen-i ‘adl-i şehinşâhı eden **düşmen-süz** / Nâr-ı Nemrûdî Birâhîme gül-istân etmiş

G386/1 Olinca taht-pîrâ-yı hamel nev-rûz-ı sultânî / Şu‘â-ı mihri şandum tîğ-i **düşmen-süz**-ı sultânî

düşürmek [13]

1. düşmesine yol açmak, düşmesine sebep olmak. <ÖTS, TS>

K23/50 ‘ Aceb cellâd-ı çapûk-destdür kim kırsa dünyâyı / **Düşürmez** sâye-i şemşîrini gamzeñ niyâm üzre

G67/2 ‘ Aksin **düşürüp** lüccce-i hûn-âbâ sipihrûñ / ol meyle bu nüh câm-ı ziyâ-güsteri taldur

G198/2 Kevkeb-i mihr-i cihân-tâb-ı cemâlûñ şeb ü rûz / **Düşürür** hâk-i niyâza yüzini mihr ü mehûñ

G224/4 Çîn-i cebînini **düşürüp** zülfe ey şabâ / Emvâc-ı baħr-ı hüsni perâkende eyleseñ

G234/4 ‘ Aksin **düşürdüñ** âba nezâketle kıddinûñ / Turmaz isirişk-iş dîde nişârındasın göñül

G308/3 Kâküllerini bâd-ı şehîr hâke **düşürse** / Her bir şikeninde nice üftâde bulunsa

G356/2 ‘ Aceb cellâd-ı çapûk-destdür kim kırsa dünyâyı / **Düşürmez** sâye-i şemşîrini gamzeñ niyâm üzre

2. kötü bir nedenle istenmeyen bir yere girmesine neden olmak.

G197/1 Şayd eder biñ dili bir dâm ile zülf-i siyehûñ / **Düşürür** bir dili biñ dâma şikenc-i külehûñ

G327/3 Dil-i âşübî şabâ-veş **düşürür** ‘ uqdelere / Câna zülfinden eren nefha-i râz-ı fitne

3. uğratmak. <TS, ÖTS>

G249/2 Nâ-murâdâne **düşürdük** dili bir âfete kim / Feyz alur kâm-ı dü-‘ âlem gam-ı hicrânından

4. değerli bir şeyi ucuz ve kolayca ele geçirmek. <TS>

K7/10 **Düşürdi** destine dallâl-ı çarh-ı bed-güherûñ / Metâ‘-ı himmetimi imtinâ‘-ı bey‘-i Yezîd

5. avlamak, vurup yere sermek. <YTS, ÖTS>

G325/1 Zülfûñ **düşürdi** her birini bir kemend ile / Cem‘ oldı diller ayağıña kayd u bend ile

6. uygun zamana denk getirmek.

K5/33 **Düşürüp** vaktine kârın suhen-ârâlıkda / Tutmuş eş‘ ârı gibi debdebesi dünyâyı

düvel [3] devletler, devlet’in çoğulu. <LN, OTAL>

K17/13 Zîb-i eyvân-ı hamel mihr-i maħal şadr-ı eccl / Nâzım-ı dîn ü **düvel** râbiṭa-bend-i kânûn

K19/7 Düş-ı pākûñde görüp hil‘at-ı şahenşâhı / Dest ü dâmânına yüz sürdiler erbâb-ı **düvel**

M3/II/2 Şanmañ ki kayd-ı fâka vü fikr-i **düveldeyüz** / İtlâf-ı naqd-i cân edecek maħaldeyüz

düz [1] düzgün (bkz. ayağı düz başmağ). <YTS>

G210/4 Olmasun ayağı **düz** başduğına girre hele / İnkisârında bulan neşvesini şîşemüzûñ

düzd [1] hırsız, haramî. <KT, KO, Cûdî>

G205/3 Naqd-i ârâmdan el çekmemeye çâre mi var / **Düzd**-i şad-kâfile-i şabr u sükündür çeşmûñ

E

ebed [2] sonu olmayan gelecek zaman, sonsuz müddet (bkz. hemîşe). Ezel ve ebed sözcükleri Allah için kullanıldığında onun varlığının zamanüstü oluşunu, sonsuzluğunu ve devamlılığını gösterir. <KO, KT, ZL, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

T4/1 Tıflî kulını eyleye ‘uqbâda Hudâ / Maşûre-nişîn-i huld u mağfûr-ı **ebed**

ebedî [1] sonsuz, tükenmez, daimî. <KT, Cûdî>

K3/37 Ki mûndericdûr o sultân-ı cümle-i rûsûlûn / Sa‘adet-i **ebedî** midhat-i cenâbında

ebkâr [7] kızlar, kız oğlan kızlar|| daha önce söylenmemiş sözler, ilk kez kullanılan mazmunlar, bîkr’in çoğulu. <Cûdî, LN, OTAL, Kanar/2>

K5/12 Rûz u şeb şohbet-i **ebkâr**-ı hayâlündür eden / Tab‘-ı şûrîdemi müştâk-ı dem-i tenhâyî

ebkâr-ı hayâl [1] yepyeni hayaller, daha önce işlenmemiş hayaller. Orijianl hayallerin el değmemiş kızlara teşbih edilmesi ile oluşturulmuş bir terkiptir.

K19/37 Eylesün hacle-i tab‘ındaki **ebkâr-ı hayâl** / Gevher-i menkıbetüñ gûy-ı girîbân-ı hulel

ebkâr-ı ma‘ânî [3] önceden düşünülmemiş olan manâlar. <OTAL>

K26/20 Nice gül-zâr kim hemvâre **ebkâr-ı ma‘ânîye** / Güli ruhsâr-ı al ü sünbûli zûlf-i mu‘ânberdür

K30/32 Mest-i peymâne-i feyzem ki görüp pây-be-câ / Şaf şaf **ebkâr-ı ma‘ânîyi** menânumda benüm

G244/10 Mest-i peymâne-i feyzüm ki görüp pây-be-câ / Şaf şaf **ebkâr-ı mâ‘ânîyi** menânumda benüm

ebkâr-ı nazm [2] daha önce denenmemiş bir yol veya daha önce düşünülmemiş ince manâlar içeren şiir.

K28/70 **Ebkâr-ı nazmı** nâzûk ü hem-vârdur n’ola / Kimse nakîşe bulmasa gâşş u şemîn ile

G369/5 Âb u tâb-ı tal‘at-ı **ebkâr-ı nazmuñ** Nâ’ilî / Ta‘n eder âyîne-i hûrşîde meh-rûlar gibi

ebkem [2] dilsiz, söz söylemeyen|| söyleyecek söz bulamama durumu. Şaşkınlık ve hayranlık bildirir. <KT, KO, LN, OTAL>

K7/54 Zihî makâm-ı tahayyür ki vahşetinden olur / Zebân-ı nâtıka **ebkem** muhâl-i güft ü şenîd

Aşağıdaki tanıkta goncanın dilsiz olarak nitelenmesi, onun uç kısmının kapalı olmasından kaynaklanmaktadır.

G275/1 Femine gönce dedükçe olur **ebkem** ne desün / Yokdur ol gönce-i nev-hastede ham ne desün

ebr [15] bulut|| ihsan, lütuf (bkz. şehâb). <KT, KO, LN, TASAVVUF TERİMLERİ> Memduhun cömertliğini ifade etmek için kullanılan bir benzetme unsurudur.

K2/28 Kef-i kerîmini yâd etse **ebr** eger şad şâl / Mişâl-i kaatre zemîne güher-nişâr qalur

K12/30 Ağlamaz kimse zamânında meger kim gâhî / **Ebri** giryân ede keff-i keremi gâh-ı nevâl

K23/21 O **ebri**-i nev-bahâr-ı mekrûmet kim gevher-efşândur / Kef-i cüdî şenâ-kârân-ı mağziyyü'l-merâm üzre

K33/3 Haţtı emvâc-ı müselsel kâlemi **ebri**-i muţîr / Âb-ı cârî gibi elfâz u 'ibârâtı selîs

G77/2 Şâfdur âyineler bî-ğull u ğışdur sîneler / Pâkdür **ebri**-i küdüretten hevâ nev-rûzdur

G253/4 'Âşıkun ruḥṣat- kem-nefḥa-i âhından olur / **Ebri**-i tûfân-ı ḥired mevce-i deryâ-yı cünün

G378/2 **Ebri**-i âteş-bâr-ı âhum görme nâẓiz ey felek / Âfet-i şîr ü peleng-i bîşedür her kaçresi

ebri-ı kef [1] bulut gibi döküp saçan el. <Seccadî/1> Övülen kişinin cömertliğini ifade etmektedir.

K17/24 Kaṭre-pâş olsa eger **ebri-ı kefi** deryâya / Şıgmaya dâmen-i emvâcına dürr-i meknûn

ebri-ı kerem [1] buluttan dökülüp saçılırcasına (bol) kerem. <Seccadî/1> Cömertlikten kinayedir.

K13/31 **Ebri-ı keremi** feyz-resân olsa olur sebz / Hâkister-i düzaḥ eşer-i neşv ü nemâdan

ebri-ı nisân, ebr-i nisânî [2] nisan bulutu; bol yağmur getiren bulut. <OTAL, Kanar/2>

K6/39 Yağardı kaçre-i bârân gibi zemîne güher / Olurdi ḥâmil-i erzâk **ebri-ı nisânî**

Aşağıdaki tanıkta nisan yağmurunun incinin oluşumuna vesile olması dile getirilmiştir. Eskilerin inancına göre, nisanda yağın yağmur sadefin bünyesine girince inciye oluştururmuş: <ADŞS>

G190/6 **Ebri-ı nisân**-ı 'aṭâ ḥazret-i Şeyḥü'l-islâm / Ki tutar gevherini nuṭḡına işâra şadef

ebri-ı siyâh, ebr-i siyeh [3] kara bulut (Kanar, 2008/2: 162). <Kanar/2>

G63/1 Fezâ-nişîn-i gama düd-ı âh lâzımdur / Bu teff ü tâba bir **ebri-ı siyâh** lâzımdur

G165/4 Dervîş-i bî-nevâ-yı nemed-püş u sîne-şâf / **Ebri-ı siyehde** çarḥ-ı fenâ âfitâbiyuz

G268/2 **Ebri-ı siyâh**-ı şerme ğurûb etdi âfitâb / Yâ Rab gelen o mâh-ı siyeh-çerde olmasun

ebri-ı tîre [1] kara bulut, güneşin ve ayın görünmemesine neden olaran siyah bulut.

G104/2 Cihân-ı bî-keder ü pür-fürûğ-ı 'ışşam ben / Ne **ebri-ı tîrede** mâhum ne âfitâbum var

ebri [39]

1. kaş. <KT, KO, Cûdî, LN>

K4/15 Edeli kıble-gâhın **ebri**-yı yâr / Pây ber-cây-ı iktidâ-yı dilem

K13/1 Mecerûḥ idük Allah bilür tîr-i cefâdan / Biñ gûşe görürdük ḥam-ı **ebri**-yı Każâdan

K25/4 İmâ-yı medîḥ-i ḥam-ı **ebri**-yı bütânda / Ḥaclet-diḥ-i engüşt-i hilâl-i ramazânsın

G9/6 Selâm-ı Nâ'îl-i zârdan mı incindün / Nedendür ey ḥam-ı **ebri** bu piç ü tâb saña

G29/3 Rukû'ı eyler **ebriña** kıyâmı kaddüne 'âşık / Olur tâ'at-i ehl-i derd gâhî râst gâhî keç

G29/4 Dile târik-i zülfünden ol **ebri** nümâyândur / Mişâl-i kıble-i şeb-gerd gâhî râst gâhî keç

G68/3 Perestîş-gâh iken **ebri** Cibrîl ü Mesîḥâya / O kâfir mâcerâ-yı 'işveye islâm müşkildür

G84/2 Nazaruñ yârda sen secdede zâhid bilsek / Bu teveccüh ḥam-ı **ebriya** mı mihrâba mıdur

- G88/4 **Ebrūsına** perestiş edüp kudsiyân-ı ‘arş / Birbirine o kâfir-i bed-kîşi gösterür
- G125/5 Gitdi naqd-i dil ü dîn Nâ’iliyâ bir büte kim / Ham-ı **ebrūsına** Cibrîl kıyâm-âver olur
- G197/5 Çîn-i **ebürü**-yî ‘itâbuñ ki nevâzişler eder / Hün-behâ-yı dilidür Nâ’ilî-i bigünehün
- G259/5 Olur **ebüruları** pür-çîn-i ğazab Nâ’iliyâ / Dehen-i yâre denildükçe ser-i müsün sen
- G262/3 İttifâk eylemiş o **ebürü** leb-i la‘lünle şaķın / Dil-i pür-eşķ miyânın şeker-âb eylesün
- G287/3 Kible-ġâh etsün o ġâlî ser-be-ceyb **ebürularuñ** / Kâfirân-ı ‘ışķuñ teklîf-i islâm eylesün
- G296/1 Hem cânda süziş-i ġüsn hem ızırâb-ı **ebürü** / Hem dilde ‘uķde-i zülf hem piç ü tâb-ı **ebürü**
- G296/2 Mânî‘ degil o mâha âmed-şud-ı nigâha / Dâm-ı firîb-i turra çîn-i ‘itâb-ı **ebürü**
- G296/3 ‘Uşşâķa düşdi hayret ol dem ki oldı kismet / ġüsnünle mihre haclet mâha ġicâb-ı **ebürü**
- G296/4 Şal piç ü tâb-ı zülfün **ebürüya** kim dil olsun / Hem pây-mâl-i turra hem kâmyâb-ı **ebürü**
- G296/5 Zülfün tenezzül eyler şayd-ı ġümâ-yı ‘aķla / Ol rütbelerden ammâ ‘âlî cenâb-ı **ebürü**
- G296/6 Çeşmün o bî-terahķhum cellâddur ki olmış / Şemşîr-i nâz ber-kef ġâlî kırâb-ı **ebürü**
- G296/7 Sen mest-i nâz u serķeş ‘ışķuñla Nâ’ilî-veş / Dünyâ esîr-i ġabġab ‘âlem ġarâb-ı **ebürü**
- G299/1 Ol nâz u ‘işve ol çeşm ü **ebürü** / Ol şûr u fitne ol iki ġisû
- G301/1 Ėoşdur şarâb-ı köhne ġam-ı tâze âh-ı nev / Bir ġam-küsâr için k’ola **ebürüsü** mâh-ı nev
- G342/1 **Ebürularuñ** ki vaż‘ ede mihrâb bir yere / Mânend-i Ka‘be cem‘ oldı aġbâb bir yere

Kaşların, “kemân (yay)” ile birlikte anılmasının nedeni, şekilsel benzerliktir. Aşağıdaki tanıklarda bu ilgi görülebilir.

- G97/4 Çîn-i **ebürü** gösterir mi ġamze der-kâr olduġın / Bir kaçâdur yoksa bir tîrdir kemânın kim bilür
- G255/1 Ėam olmaz degme tîr-endâz-ı âhuñ imtiġânından / Ol **ebürular** ki Rüstem dâġ-ı şaġtîdür kemânından

2. Hare gibi dalgalı veya damarlı (kumaş, kâġıt vesaire). Cüz ve defter kabı yapmak için kullanılan renkli kâġıt Aslı bulut renginde anlamına gelen “ebürü”dir. <KT> Ebrulu kâġıtlar bulutları andırır. Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün “kaş” anlamı daha ön plândadır. Ancak, “ġam, tāk, mihrâb” gibi sözcüklerin oluşturduğu bağlam ile sözcüğün gökyüzüne ait unsurlarla birlikte kullanılması “bulutlu kâġıt” anlamındaki “bulut”u düşündürmektedir:

- G327/4 Düşeli sâye-i zülfinde ġam-ı **ebürüya** / Erdi eflâķe küleh-ġuşe-i nâz-ı fitne
- G385/2 Tāk-ı **ebürüdan** geķüp zülfinden ayrılmaz gönül / Bir ‘aceb dîvânedür kim tāk-ı evyândur yeri

ebrevân [5] kaşlar, mihrabı andıran kaşlar. <KO, OTAL, Kanar/1, Steingass>

- G177/2 Dil-i tapîde girih-bend-i **ebrevânıñ** olup / Mişâl-i mâhî-i üftâde-şest olup kalmış

Aşağıdaki tanıklarda kaşlar ve “kemân” sözcüğü ile şekilsel benzerliğe dayanan bir münasebet kurulmuştur.

- K23/52 Felek nüġ zırh-ı pülâd içre ķavs-ı **ebrevânıñda** / Hirâs-ı zaġm-ı peykân-ı ciger-düz-ı siġâm üzre
- G260/5 Ey âh- şu ‘le-ġîz o kemân **ebrevânıñ** / Her nâvek-i nigâhda peykânı sen misün
- G319/1 Nigâhın eyleyen cân-süz-ı tâb-ı **ebrevân** şanma / O tîr-i sâ’iķa-peykânı muġtâc-ı kemân şanma
- G356/4 Felek nüġ zırh-ı pülâd içre ķavs-ı **ebrevânıñda** / Hirâs-ı zaġm-ı peykân-ı ciger-düz-ı siġâm üzre

ebrû-yı fitne [1] fitne çıkaran kaş. Sevgilinin güzellik unsuru olarak döz konusu edilmiştir.

G236/4 Pās-bān-ı şeh-r-i hüs-nüñ şah-ne-i mülk-i dilüm / Güşe-i **ebrû-yı fitne** h'âb-hâhumdur benüm

ebrû-yı ğazab [1] gazap kaş, öfke ifade eden, çatılmış kaş.

K30/16 Şun hemān nāmemi hūddāmına vir kārımı gör / Çîn-i **ebrû-yı ğazab** rûy-ı selāmumda benüm

ebrû-yı pür-çîn [1] çatık kaş; kızgın bakış.

G333/2 Yek-dil oldı katl-i 'uşşâka nigâh-ı şühî da / Güşe-i **ebrû-yı pür-çîn** ü 'itâb-ı nâz ile

ebrû-yı taleb [1] talep kaş, beklenti ifade eden bakış.

G12/3 N'eylersin bü'l-heves-i 'ışk olunca der-kâr / Nigeh-i çeşm-i emel güşe-i **ebrû-yı taleb**

ebrû-yı vesme-dâr [1] sürmeli kaş.

G254/4 Zâhîde huldı aındurur deyri Bihremen-i dile / **Ebrû-yı vesme-dâr**-ı hûr-ı çeşm-ı mükeḥḥal-ı bütân

ebrû-perest [1] kaşa tapan, kaşa secde eden. Kaş, şekil itibarıyla mihrabı andırır.

Bu nedenle âşık, mihrap önünde secde eder gibi, sevgilisinin kaşı önünde tapınır. Tanıkta, ifadenin tasavvufî olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

G301/4 Dil oldı tâze bir bütüñ **ebrû-peresti** kim / Cibrîle nakş-ı pâyı olur secde-gâh-ı nev

ebyât [1] iki mısradan meydana gelen nazım parçaları, beyitler, beyt'in çoğulu

(bkz. beyt). <KT, LN, YTL>

K28/69 Olsa bülend pâyesi **ebyâtunuñ** n'ola / Bünyân-ı devletüñ gibi hışn-ı ḥaşîñ ile

ecdâd [1] dedeler, büyük babalar, atalar, cedd'in çoğulu. <KT, KO, LN, OTAL>

K9/21 Rûḥ-ı **ecdâd**-ı hümâyûnuñ içün pâdişehüm / Ki Hudâ her birini a' del-i şâhân etmiş

ecel [10] her ruh sahibi ve özellikle insanın ölüm zamanı, ömrün sonu, hayatın son

demo (bkz. encâm, merg). <KT, Cûdî, OTAL>

K4/44 Mâtem-efrûz-ı şad-merg-i **ecel** / Cûşîş-i giry-e-i ğazâ-yı dilem

K6/42 Zihî ğarâmet-i düşmen ki ḥaşyetile eder / Gürûḥ-ı ḥaşma **ecel** müjde-i ten-âsânî

K17/13 Zîb-i eyvân-ı ḥamel mihr-i maḥal şadr-ı **ecel** / Nâzım-ı dîn ü düvel râbîta-bend-i kânûn

K19/10 Rûz-ı nev-rûz-ı kerem faşl-ı bahâr-ı hurrem / Zîb-i eyvân-ı ḥamel mihr-i maḥal şadr-ı **ecel**

M1/IV/4 Ol denlû sür' at eyledi cemmâze-i **ecel** / Kim lemḥatü'l-başarda nihân oldı maḥfilüñ

M1/IV/6 Bir baḥr idüñ ki eyledi mihr-i **ecel** serâb / Bir gevher-i kemâl idi dâmân-ı sâhilüñ

M1/V/5 Dest-i gelû-feşâr-ı **ecel** aldı dâmenüñ / Şol ḥaste gibi kim ola renc-i ḥunâḳ ile

G143/5 Vaḳf-ı ḳurbân-geh-i 'ışk idi gönül bilmez iken / Dest-i ḳaşşâb-ı **ecel** ḳabza-i şâtûr henûz

G286/2 Kûyûndur o beytû's-şanem-i fitne ki döymez / Şehbâz-ı **ecel** bîm-i ğazâl-i ḥareminden

G105/3 Elmâs-pâre tiğ-i **eceldür** o ğamze kim / Gencîne-i ḳazâ vü ḳaderden zuḥûr eder

ecel-sûz [1] ecel yakan. Tanıkta sevgilinin göz süzüşü, eceli bile yakan bir şimşek

olarak düşünölmüştür. Nâilî'nin orijinal terkiplerinden biri olarak işlem görmelidir.

K6/30 Ne gâmze berķ-i **ecel-sûz** kim hirâsından / Olurdi şaḥş-ı Kaza gûşe-gîr-i pinhânî

ecr [2] karşılık, ahirete ait mükâfat, sevap. <Cûdî, LN, OTAL, Kanar/2>

K28/81 Kıl sun şefî-i rûz-ı cezâ ḥâst-kâr-ı **ecr** / Aşḥâb u âlini teba' vü tâbi'in ile

Aşağıdaki tanıkta sözcük olumsuz bağlamda kullanılmıştır. Bu nedenle, kötü bir işe karşılık olarak düşünülmelidir.

G221/3 Nigeh-perest ü edeb-nâ-şinâs-ı ḥübânuz / Tegâfûl eyleseler **ecridür** günâhumuzuñ

ecrâm [1] ruhsuz cisimler, cirm'in çoğulu. "Ecrâm-ı felekiyye", "ecrâm-ı semâviye" şekillerinde kullanılarak yıldızlar kastedilir. <KT, KO, LN, OTAL, OTDTS> Aşağıdaki tanıkta "ecrâm-ı çarḥ" benzeri bir şekilde yıldızlar kastedilmiştir. Tanıkta İsa'nın göğe yükselirken üzerinde bir iğne bulunması nedeniyle yükselmekten alıkonmasına gönderme yapılmıştır.

G365/3 **Ecrâm-ı** çarḥı geçmeyicek bilmemiş Mesîḥ / Bâr olduḡuñ vücûdına bir süzenüñ daḡı

ecved [1] daha iyi, pek iyi, en iyi; eli açık, cömert. <KO, Cûdî, OTAL>

M11/I/4 'Uḡbâda feyz-i na' tuñ ile rû-sefîd olup / Hürşide ḥaclet-âver ola ṭab'-ı **ecvedi**

eczâ [10] parçalar, kısımlar, cüz'ün çoğulu. <KO, Cûdî, LN, OTAL>

K22/2 Tâb-efgen olsa mihr-i sipihr-i necâbetüñ / **Eczâ-yı** tîre ḥâk-i zemîne mürûrdan

K25/21 **Eczâ-yı** suḡen kâleb ü endîşe dil-i şâf / Sen kesb-i leṭâfetle aña rûḡ-ı revânsın

K28/16 Şâf olsa tıynetüñ nice eylerdi imtizâc / **Eczâ-yı** rûzgâr-ı küdür-et-' acın ile

G56/3 Olsun **eczâ-yı** felekden menfa' at-cüyâ o kim / Bir avuc ḥâşâkdan ḥâşiyet ümmîdindedür

G185/3 **Eczâ-yı** ḥüsni ta'biye kılmış ḥakîm-i şun' / Hikmet budur ki kâlbüd-i nâza şıḡmamış

G226/6 **Eczâmuḡı** hep rîk-i beyâbân-ı ḡam etsek / Cânâna giden nâme-i hicrâna dökülsek

G241/4 Mihrüñ **eczâ-yı** rek ü rişe-i cân u dil iken / Ḥayretümden seni bir vech ile ḡâhî göremem

eczâ-yı vücûd [3] beden parçaları. <Kanar/2>

K13/32 Baḡşında kerîmâ ki Ḥudâ ta'biye kılmış / **Eczâ-yı vücûduñ** kerem ü cûd u seḡâdan

G36/9 Ḥâk içre ola ḡaşre dek **eczâ-yı vücûdum** / Sîm-âb şıfat muṣṭarib-i ḡaclet-i dîdâr

G199/2 Şarşar-ı âh ede **eczâ-yı vücûdın** ber-bâd / Ne revâdur ola 'uşşâḡ perişân-ı ḡamuñ

edâ [12]

1. yapma, kılma; yerine getirme. <KT, KO, LN>

K4/37 Ḥabbezâ vaşf-ı pâye-i mi'râc / Ki **edâsıyla** ḡâk-i pâ-yi dilem

K23/36 Murâdumca **edâ** mümkün midür vaşfuñ k'ola dâ'im / Şafâ-yı ḡâtrum cevri-i felekden in'idâm üzre

K23/34 **Edâ-yı** midḡatüñde 'acz u taḡşîrüm ola ma'zûr / Ḳabûl eylerse luṭfuñ ḡayyiz-i mâlâ-kelâm üzre

K29/8 Luṭfından ol muḡîṭ-i mekârim zihî şeref / Maḡbûlüm oldu derse **edâ-yı** risâletüñ

edâ-yı şükr [2] şükrü ifa etme, şükrü yerine getirme.

K23/14 Ne Cemşide müyesser oldu bu meclis ne Dârâya / **Edâ-yı şükri** vâcibdür bu devrûñ ḡâş u 'âm üzre

G221/4 **Edâ-yı şükri** güzeller muhaldür der imiş / Firâk-ı dem-be-dem ü vaşl-ı gâhumuzuñ

2. tarz, üslûp, ifade biçimi. Tezkirelerde bu sözcük, “güzel, mükemmel, nefis, hoş” gibi her devirde görülebilen genel zevk ve takdir ifadesi olarak kullanılır (bkz. Mermer-Keskin, 2005: 27). <KT, KO, Cûdî, ETETS, s. 27> Bu anlama tanıklık eden beyitlerin tümü kasidelerin fahriye bölümünden alınmış ve şairin kendi şiirine ait övgüleri ihtiva etmektedir.

K14/67 Ol menba’-ı feyzem ki ser-i rāh-ı suhende / Nevğ-i kalemüm lüle-i cüllāb-ı **edādur**

K14/72 Her hām tabī’at viremez nazma hālāvet / Luṭf-ı suhen ü hūsn-i **edā** dād-ı Hudādur

K16/26 Sāhir-i mu’cize-perdāz u hoş-āyende **edā** / Tāze-gū şā’ir-i hoş-lehce sūhendān-ı güzīn

K18/46 Selāset-i suhen-i çeşme-sār-ı feyzümnden / **Edālarum** gül-i hūrşide reng ü āb olmuş

K26/22 Zebān-ı lüle-i kilkümden oldı bir gāzel cārī / Ki lafzı çeşme-i mihr ü **edāsı** āb-ı kevşerdür

3. şive, naz, cilde, dilberâne hareket. <KT, Cûdî, OTAL>

K14/62 Muhtāc degil ziver-i meşşātaya zīrā / Vaşfuñ ki ‘arūs-ı tutuḡ-ārā-yı **edādur**

edeb [14]

1. terbiye, güzel ahlāk ve uygun davranış; hatalardan sakınmanın yolunu bilme, akıllılık, usluluk. <KT, Cûdî, LN, OTDTS>

K14/41 Şāhāne-neseb ol güher-i kân-ı **edeb** kim / Düşize-i pākize-i hayrū-l-hulefādur

K25/33 Ahlāk u **edeb**le şeref-i faẓl u neseble / Hem müftehir-i ‘ālem ü hem ‘ālemiyānsın

G57/2 Verir tevekkül ü teslīme eşk ü āh hālel / Reh-i **edebde** nişib ü firāza bakmazlar

edeb nā-şinās [1] edep tanımaz, edepsiz, hayasız.

G221/3 Nigeh-perest ü **edeb nā-şinās**-ı hūbānuz / Teğāfūl eyleseler eceridür günāhumuzuñ

2. zarafet, naziklik. <KT, KO> Bu anlamıyla “bāğ-ı edeb” terkinini oluşturmuştur.

K6/48 Henüz bāğ-ı **edebde** açılmamış güldür / Tebessüm-i leb-i şirīn-i şekker-efşānı

G263/1 Āhum nesīme rāḡ-nümālḡ mı eylesün / Bāğ-ı **edebde** gonce-güşālḡ mı eylesün

3. utanma, hayâ (bkz. hicāb). <KT, OTAL>

K14/77 Bezmünde **edeb** şekve-güzār olmasa derdüm / Ednā kederüm ḡaşyet-i ṭab’-ı şürekādur

G73/3 Hāmūşī-i **edeb** ki güşāyış-peẓīr olur / Bir goncedür ḡadīḡa-i ahlākdan ḡopar

G214/3 Nā-maḡrem-i ḡarīm-i **edeb**sün zenān gibi / Muhtāc-ı istiḡāşe-i na’līn-i sīm isen

G230/9 Bezmünde dāverā ki **edeb** gülsitanıdır / Çok gonce zīr-i perdeden eyler nezāre gül

G266/2 Bezm-i **edebūñ** baña mu’āşirleri yegdür / Bī-rüy-ı riya şavma’a güstāḡlarından

G350/2 Eyle **edeb** ri’āyetin ey nev-cünün-ı ‘ışḡ / Ḳaysı mezemmet eyleme yabane söyleme

G387/3 Meclis-ārā-yı **edeb** oldukça kendin gösterür / Çeşm-i bī-pervā-yı şūḡından mü’eddeb gösterür

4. şiir ve inşa ile ilgili ilimler. <KO, Cûdî, LN>

G256/7 Nā’ilī buldu kütüb-ḡāne-i faẓl u **edebūñ** / Tār-ı şīrāze-i mecmū’a-i ‘irfānı ucın

Edhem [1] tasavvuf erbabının büyüklerinden biri olarak kabul edilen ünlü sufi. Bir hükümdar olarak bolluk ve refah içinde yaşarken ilahî bir ikazla her şeyden vazgeçerek tasavvuf yoluna girmiştir. Dünyaya meyletmemekte bir darbimesel hükmüne geçmiş ululardandır. <MİTOLOJİK UNSURLAR, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 183> Tanıkta dünya nimetlerinden vazgeçen diğer mutasavvıflarla birlikte anılmıştır:

T2/2 Mükâşif-i mutlakî meczûb-ı mutlak şarîk-i dünyâ / Cüneyd ü Bâyezîd ü **Edhem** ü Şiblîye hem-pâyê

edîb [3]

1. edepli, terbiyeli; zarif, nazik; [tas.] ârif-i Rabbanî, Hakk'ın mertebesinin ehli olan gerçek arif. <KT, ZL, OTAL, Kâşânî>

G164/5 Alduğ sebağ **edîb**-i debistân-ı 'ışkdan / Ders-i fenâda kâmil olan halvetîlerüz

edîbân [1] edepliler, terbiyeliler, zarif ve nazik olanlar || bir nükteden haberdar bulunanlar.

G102/5 Zihî vîfâk-ı **edîbân**-ı 'âlem-i tecrid / Ki bî-edebler ile ihtilâf bilmezler

2. edebiyatla uğraşan, nazım ve nesir bilgileri ile donanmış kimse. <KT, KO>

K23/16 **Edîb**-i Fahr-i Râzî-menkıbet Yahyâ Efendi kim / Vücûdî âyet-i kübrâ-yı rahmetdür enâm üzre

Edirne [3] Edirne, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de bulunan İstanbul'dan sonraki ikinci şehri. <Kâmûsü'l-A'lâm>

K3/12 Diler ki hîle ile naqd-i nâmin eyleye güm / Diyâr-ı **Edrinenüñ** bir avuc türâbında

K10/1 Hurrem şitâda **Edrine** şehri cinân gibi / Sârî leâfeti ten-i hâkîye cân gibi

G297/4 Bay u gedâsın **Edrinenüñ** eylemiş temâm / Dâmân-ı pîr ü dest-i irâdet fütâde-rû

ed' iye [] dualar, yalvarmalar, niyazlar, du'â'nın çoğulu (bkz. du'â). <KT, KO, LN, OTAL, Kanar/2>

ed' iye-sencân [1] dua edenler, dua okuyanlar. “-senc” ibaresi, “tartan, ölçen, değerlendiren” anlamlarıyla birleşik sözcükler oluşturur. <Kanar/2>

K17/47 Bâ-ğuşûş ola du'â nuşret ü içbâlün için / Zîmmet-i **ed' iye-sencân**-ı icâbet-mağrûn

ednâ [9]

1. daha, pek aşağı ve alçak. <KT, OTAL> Bu anlamıyla, miktar bildirir.

K9/2 Zâtuñı Kayser ü Hâkân ile hem-ser degil a / Belki **ednâ** kuluñı kayşer ü hâkân etmiş

K9/30 Cüst ü cüy-ı kefi ihsânüñ olursa göresin / Hâk-i **ednâda** ne gevherleri pinhân etmiş

K13/44 İşbâta ne hâcet ki degil farkda 'âciz / **Ednâ** nazaruñ ehl-i kemâli cühelâdan

K14/53 Menşüb-ı der-i devlet ü iclâli olanlar / **Ednâ** nazar-ı lutfi ile ehl-i ğınâdur

K14/77 Bezmünde edeb şekve-güzâr olmasa derdüm / **Ednâ** kederüm haşyet-i tab'-ı şürekâdur

K29/26 H'âhiş-ger-i mülâzemet-i hem-nişinidür / Olursa ger huşûle eñ **ednâ** işâretün

K34/23 İstese **ednâ** teveccühle kûl eyler kendüye / Zümre-i şâhân-ı Cem-câh u Ferîdün-ğaşmeti

G198/3 Şiken-i pençe-i hürşîd olur **ednâ** kârı / Kişver-i ışk zemininde biten her giyehûn

2. daha, pek bayağı; hor ve hakir. <KT, KO, OTAL>

K26/3 Zihî tatyîb-i hâtır merhabâ resm-i mürüvvet kim / Huzûrında eger a' lâ eger **ednâ** berâberdür

efâzıl [1] pek mümtaz olanlar; çok bilgililer, hüner sahipleri, efzâl'in çoğulu. <KT, KO, LN, OTAL>

K25/32 Ser-hayl-i **efâzıl** ki sezâdur denilürse / Hem seyyîd ü hem nâm-ı habîb-i dü-cihânsın

efdal [1] en faziletli, mertebesi yüce, fazl'in çoğulu. <KT, KO, OTAL>

K3/2 Zihî mükâbere kim **efdal**-i 'ibâdetde / Eziyet-i 'urefâ mezheb ü zehâbında

efendi [5] seyyit, çelebi, hoca. Okuyup yazması olanlara unvan olarak verilen bir tabirdir; ululama unvanı olup başlıca âlimlere ve kalem ehline mahsustur. <KT, OTDTS>

K23/16 Edîb-i Fahr-i Râzî-menkıbet Yahyâ **Efendi** kim / Vücûdî âyet-i kübrâ-yı rahmetdür enâm üzre

K24/8 Maḥdûm-ı 'arş-pâye Bahâyî **Efendi** kim / Dergâhı büse-cây-ı Süleymân u mûr olur

K34/13 Padişâh-ı ehl-i dil Yahyâ **Efendi** kim odur / Mülk-i nazmûn âb-ı rûy-ı taht-gâh-ı devleti

G230/8 Yahyâ **Efendi** ḥazreti kim mihr-i şefkati / Hârâya feyz-i gevher eder ḥâr-zâra gül

T2/6 Demiş bir bende-i nâçizi târîhin o sultânun / Yöñeldi Şaḥî İbrâhîm **Efendi** kurb-ı Mevlâya

efgâr [2]

1. yara. <Steingass>

G49/4 Olmaz güşâde girye ile kârı 'aşîkuñ / Kan ağladuḡça 'uḡde-i **efgâr** saht olur

2. yaralı, incinmiş (bkz. mecrûḥ). <KO, Cûdî, LN, OTAL, Dihhudâ>

G190/3 Mihr-veş olmasa kân-ı güher-i isti'dâd / Mübtelâ olmaz idi sine-i **efgâra** şadef

efgende [1] düşmüş, düşkün; köle. <Kanar/1, Steingass> Âşığın sevgili karşısındaki konumunu ifade eder.

M8/VII/1 Olursun Nâ 'ilî-veş gördüğüm maḥbûba **efgende**

efkâr [3] fikirler, düşünceler; düşünme, endişe, fikr'in çoğulu (bkz. fikr). <KT, Cûdî, LN, OTAL>

M2/IV/8 **Efkâr**-ı telâşî be-ḳafâdan ḥazer eyle / Âzâde-dil ol dâfi'-i mekr-i ḥaşerât ol

G324/3 **Efkâr**-ı ḡam-ı zülfûn ile 'uḡdeler etdi / Emvâc-ı pey-â-pey gibi ḥayret dilümüzde

G332/5 Düşdüḡde ḡubâr-ı ḥaṭuṇa Nâ 'ilî-i zâr / Biñ neşve-i ḥayret bulur **efkâr**-ı lebûnde

eflâk [20] semalar, felekler, gökküreler; bahtlar, talihler, kaderler, felek'in çoğulu. <KT, LN, OTAL> Felekler, birbirlerin üzerine kapaklanmış saydam kaplar olarak düşünülür.

Yedi ya da dokuz kat olduğu zannedilir.

K6/36 Meh-i rebî'-i ḥilâfet 'Alî velîyu'l-lah / Ki taht-ı çârüm-i **eflâki** şeyb eder şânı

K6/38 O yem-nevâl-i cihân-ı kerem ki ḡâh-ı ḥurûş / Toḡunsa dâmen-i **eflâke** mevc-i iḥsânı

- K14/17 Hem-sür'at-i seyyâre demek mahz-ı fesâne / Hem-gerdiş-i **eflâk** demek 'ayn-ı hañadur
- K14/39 Nüh-ğarğa-i **eflâke** çıkar virse cihâzı / Anuñ ki temâşâ-gehi ol hacle-serâdur
- K14/65 İhrâz-ı me'ânide huşûşâ dil ü tab'um / Risto-yı suhen Hürmüs-i **eflâk**-i şenâdur
- K18/6 Şafağ degil o perâkende şu'leden fi'l-hâl / Tamâm-ı dâmen-i **eflâk** lem'a-tâb olmış
- K18/22 Düşünce şevk-i temâşası sañ-ı **eflâke** / Hâkîm-i re'yine İdrîs hem-rikâb olmış
- K18/48 Hemîşe tâ ki bu vâdide her temüz u şitâ / Kıyâm-ı çâder-i **eflâk**-i bî-ñnâb olmış
- K20/12 Gerdün 'uluvv-ı kadr-i refi'ünle pây-mâl / **Eflâk** reşk-i kevkeb-i câhuñla serseri
- K21/7 Zebânın anılayamaz Bû 'Alî vü Fârâbî / Kalem ki Hürmüs-i **eflâk**-i nazm u inşâdur
- K22/7 **Eflâke** ser çeküp 'alem-i istikâmetün / Bâlâ-ter oldı cây-nişinün şudûrdan
- K24/10 Vüs'at o deñlü dâ'ire-i devletinde kim / Pirâmen-i hişârı nüh **eflâke** sûr olur
- K25/41 Ammâ ki nedür çâre kıomaz gerdişe **eflâk** / Ehl-i dil iseñ pey-siper-i nâ-hiredânsın
- G92/3 Nîl-gün çâder-i **eflâk** ki mâtem yeridür / Câhilün çeşmine bir ğarğa-i kâşî görünür
- G134/5 Yok Nâ'iliyâ şubhemüz encâm-ı verâdan / Bu gerdiş-i **eflâki** de hayrân bilürüz biz
- G215/2 Bulmaduğ ârâm-ı hâñır devr edelden rûzgâr / Görmedük **eflâki** iqbâlinde sâ'î kimsenün
- G256/2 Eder idmân-ı ğam-âyine güzâr-ı **eflâk** / 'Âşıkun nâveg-i âh-ı dil-i nâlânı ucın
- G259/4 Zîb-i nüh-ravza-i **eflâksün** ey mihr ammâ / Beñzemezsün ruñ-ı yâre gül-i hod-rusun sen
- G274/2 Günde biñ kere helâk-i ğam olan dil demesün / Bu nüh eflake tokuz kâse-i pür-sem ne desün

eflâke ermek [] göge varmak || aşırı artmak; haddinden aşmak.

- G327/4 Düşeli sâye-i zülfinde ham-ı ebrüya / **Erdi eflâke** küleh-güşe-i nâz-ı fitne

Eflâtûn [1] M.Ö. 430-348 yılları arasında yaşamış, Aristo'nun hocası olan Yunanlı filozof. Asıl adı Platon'dur. Edebiyatta akıl, hikmet ve iasbetli görüş timsali olarak kabul edilir (bkz. Felâtûn). <ADŞS, MİTOLOJİK UNSURLAR, s. 422>

- K17/21 Eger olaydı Sikenderde şükûh u şanı / Rây-ı Risto ile fañr eyler idi **Eflâtûn**

Eflâtûn-kemâl [1] Platon gibi olgun (çocuk). Platon, Nâilî şiirinde aklın sembolüdür. Nâilî, aynı anlamı sağlamak için "tıfl-ı bâlig" ter kibini de kullanmıştır.

- G381/3 Hired meftûn-ı isti'dadı olmış / Görüp ol tıfl-ı **Eflâtûn-kemâli**

Efrâsiyâb [2] Şehnâme'deki Turan hükümdarıdır. Şehnâme'nin büyük bir bölümü İran hükümdarlarının Efrâsiyâb ile mücadelelerini konu alır. Yıllarca İranlılarla mücadele eden Tûrân'ın bu büyük hükümdarının Alper Tunga olduğu rivayet edilmektedir. Sözcük Farsça'da "korkak kişi" anlamına gelir. <MİTOLOJİK UNSURLAR, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 63, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

- K28/30 Ey şafder-i yegâne ki yokdur tenezzülün / **Efrâsyâbı** hîdmete hâkân-ı Çîn ile

Efrâsiyâb-ı zulm [1] zulüm ve eziyet sahibi Efrâsiyâb. <Seccadî/1> Aşağıdaki tanıkta İranlıların düşmanı olduğu için Şehnâme’de olumsuz bir karakter olarak anılan Efrâsiyâb’ın, onu öldüren (Key)Hüsrev ile birlikte anıldığı görülmektedir.

K10/23 Hüsrev-nijâd-ı ‘adl ki **Efrâsiyâb-ı zulm** / Maḥv ola âteş-i ğazabından duḡan gibi

efrûz [1] yalım, parıltı. <Burhân-ı Kâtı‘, OTAL, Dihhudâ>

G386/6 Sipîhr-i saltanatda gâh bedr ü geh hilâl olsun / Toḡunsun çarḡa mâh-ı râyet-i **efrûz**-ı sulṭânî

efrûhte [1] yakılmış, parlamış, tutuşmuş; aydınlanmış. <KT, KO, OTAL>

K14/48 Ol Âşaf-ı a‘zam ki serâ-perde fîrûzı / **Efrûhte**-i şem‘-i ḡarem-i zıll-ı Hudâdur

efsâne [5]

1. asılsız hikâye; boş söz, saçma sapan söz. <KT, KO, LN>

K20/33 Rûşen-zamîr şâ‘ir-i hoş-gü ki nazmınıñ / **Efsânedür** yanında mübâhât-ı Enverî

efsâne söylemek [] boş konuşmak, saçma sapan şeyler söylemek.

G350/4 Güş et ki bizdedür ḡaber-i Bû Sa‘îd-i ‘ışk / Ey ‘aql-ı Bû ‘Ali bize **efsâne** söyleme

2. şöhret, dillere düşen olay, hâl ve destan, meşhur olmuş hadise. <KT, OTAL>

G146/1 ‘ışk-ı mecâza düşmişe dil-cûş eder miyüz / **Efsâne**-i ḡaḡîḡatı biz güş eder miyüz

G374/5 ḡarem-gâh-ı dili cânânenen âzürde ḡatırlar / ‘Aceb ey Nâ‘ilî Mecnûn-şîfât **efsâne** olmaz mı

efsânegî [1] efsane olma, dilden dile gezme, dolaşma; şöhret.

M5/II/4 Ey tündî-i ḡüy-ı dil-ḡırâş / **Efsânegî**-i şîġib-i Eyyûb

efsâne-gû [1] masal söyleyen||saçma sapan konuşan. <KT, KO, Kanar/2,

Redhouse>

G282/7 ‘Âlimân-ı cehl-i mürekkeb nâşîḡân **efsâne-gû** / Her birin söyletsek inmez merkeb-i idrâkden

efser [] taç, padişah külâhı. <KT, KO, Cûdî, LN, Dihhudâ>

efser-i iḡbâl [2] devlet tacı, talih tacı.

K20/1 Ey baḡr-ı cûd u mekrûmetüñ pāk gevhery / Ey zât-ı pāküñ **efser-i iḡbâl** zîveri

K21/33 Vücûd-ı pāküñ ola zîb-i **efser-i iḡbâl** / Ki reşġ-i gevhery-i ḡurşîd-i çarḡ-ı vâlâdur

efser-i zer [1] altın taç, parlak taç. <Seccadî/1> İhtîşâm ve zenginlik sembolüdür.

G245/1 Tek yerde gökte ‘ârif-ârâma bir yer olsun / Olmazsa **efser-i zer** tâc-ı ḡalender olsun

efsûn [4] büyü, sihir, gözbaġcılığı (bkz. ‘azîmet). <KT, LN> Sevgilinin, âşık üzerindeki tesirini ifade eder.

G5/4 İ‘tibâr etme revâc-ı kâr için Bereîs-i çarḡ / Çeşmüne sen öğretdüñ bu **efsûn**ı baña

G231/5 Ṭavḡ-ı rîzâ der-gerden-i teslîmdür ey Nâ‘ilî / **Efsûn**-ı zûlf-i yâr ile zencîr-i sevdânuñ gönül

G243/1 Hemîşe kâviş-i **efsûn** ile ciger-ḡünam / Ġarîb Kûhkenem seng-i râh-ı Gül-günam

G355/1 ḡâb-ı teġâfûl çeşmüñi hem nîm-niyâz eyler yine / Hem dilleri dem-beste-i **efsûn**-ı nâz eyler yine

efsûn-demîde [1] büyü bozan, efsun def eden.

G115/4 Ta' vîz-bend-i tâb u teb-i âfitâbdur / Haytû's-şu' â' -ı rûyî ki **efsûn-demîdedür**

efsûn-kâr [1] büyü, sihirli, büyüleyici. <OTAL, Kanar/2> Aşağıdaki tanıkta büyü yoluyla bir kimsenin dilinin bağlanabildiğine inanıldığı inancı kendisine yer bulmuştur.

G124/5 Ne **efsûn-kâr** olur ey Nâ'îlî şî' rûn ki lafzından / Zebân-ı reşk-i mu' ciz-kâr-ı ma' nî elken olmuştur

efsûn-sâz [1] büyü yapan, büyücü. Sevgilinin bakışının bir vasfıdır.

G40/4 Her nigâhın gûşe-i çeşminde şayd-ı cân için / Şûret-i âhûda bir cādū-yı **efsûn-sâz** eder

efsûs [10]

1. yazık!, eyvah!, yazıklar olsun!. <KT, KO, LN, OTAL, Kanar/2>

K25/48 **Efsûs** ki yok ' âkıbet-i kâra şu' ūruñ / Ey mürçe hasret-keş-i bâl-i tayarânsın

M5/I/2 **Efsûs** ki kişver-i hayâtı / İklîm-i bedenden etdün ifrâz

G248/4 **Efsûs** ki âzürdesün ey naḥl-i bihiştî / Tâb u teb-i âh-ı dil-i düzaḥ-şereümünden

G293/2 **Efsûs** yok ' âkıbet-i kâra şu' ūruñ / Ey mürçe hasret-keş-i bâl-i tayarânsın

G332/3 **Efsûs** ki sūdâ-ger-i ' ışkuñ telef etdi / Sermâye-i cân u dili bâzâr-ı lebünde

2. üzüntü, tahassür. <Cûdî, Kanar/2>

G89/7 Nâ'îlî-veş bizi de ağladan ey meh şeb ü rûz / Hasret-i gerden ü **efsûs**-ı girîbânûndur

G172/5 Pâ-mâlûn edüp Nâ'îlîyi eyledün **efsûs** / Şeh-râh-ı belâda o leked-kûbı ferâmûş

G196/5 Olmazsa eger Nâ'îlî-i haste-dil **efsûs** / Pîrâye-dih-i vuşlat u ğam-pîşe-i ' âşık

G249/8 Nâ'îlî sâgar-ı lebrîz-i hayâtun **efsûs** / Hîsse-dâr olmadı kem-neşve-i ihsânından

G375/5 Feyz-i nesîm-i âh ile **efsûs** Nâ'îlî / Ref' -i niķâb-ı çehre-i ḥ' âhiş görölmedi

efsürde [4] donmuş, donuk || duygusuz; gayretsiz, idraksiz. <Cûdî, LN, OTAL>

G25/3 Zühhâda da ey şem' -i riya-sûz eşer kıl / Bir şu' le ile biñ dili **efsürde** çerâğ et

G32/1 Ne ğam şükûfte degilse bahâr-ı bağ-ı ümîd / Zükâm-ı ye 's ile **efsürdedür** dimâğ-ı ümîd

G233/1 Āha ruḥşat virmezseñ âzürde olmazduñ gönül / Dönmeseñ ḥâkistere **efsürde** olmazduñ gönül

G252/5 Nazm-ı pākūn Nâ'îlî germ-âşinâ-yı ehlüdür / Sûz-ı dilden bî-ḥaber **efsürde** tab' ân görmesün

efsürde-derûn [1] canı donuk; duygusuz, hissiz. <Ânenderâc>

M2/III/6 Cân virmez ise derdün ile yanmağa yâ Rab / Ḥûn-ı dil-i **efsürde-derûnâm** heder kıl

efvâh [1] ağızlar, dehanlar; ağza benzyen her türlü delikler, fevh'in çoğulu. <KT,

LN, OTAL> Mûsikâr, gagasındaki deliklerden girip çıkan havanın etkisiyle üflemeli bir çalgı gibi sesler çıkaran efsanevî bir kuştur. Aşağıdaki tanıkta bu kuşun gagasındaki deliklerden bahsedilmektedir.

G100/1 Nâleñ ey dil za' fdan ol mâhî söyletmek midür / Yoksa mûsikâr-veş **efvâh** söyletmek midür

efzûn [] çok, ziyade. <KT, KO, Cûdî, LN>

efzûn etmek, efzûn eylemek [5] çoğaltmak, arttırmak. <KT>

- K10/3 **Etmış** cünün-ı âbını **efzûn** kuhen-bahâr / Zencirini sürürse n'ola kehkeşân gibi
- K17/2 Olduñ ey şadr-ı mükerrerem bu şenâ-güya zahîr / **Eyleye** Hazret-i Hâk devlet ü 'ömrin **efzûn**
- K27/40 'Ömrün **efzûn ede** devletle Hudâ pîr olasın / Ey fîrûzan-güher-i baht-ı cevân hoş geldün
- G110/3 Şafâ-yı hâtırum **eyler** gubâr-ı gam **efzûn** / O rîk-i bâdeye bu âfitâb şîşesidür
- G303/12 'Ömrin **efzûn ede** Hâk hem ola ol feyz-i neşât / Çâre-sâz-ı gam-ı pey-der-pey-i cân-gâh bize
- efzûn olmak** [2] çoğalmak, artmak. <KT>

M1/2 Muṭrıb nefesün var **ola** sâķî meyün **efzûn** - Her laḥza vü her ân / Meclisde şafâ meyle gerek neyle gerekdür - Tâ germ ola şöḥbet

G10/3 Nâ-şigîbâyî-i bülbül n'ola **efzûn olsa** / Söyledi derdini gûş-ı güle mestâne şabâ

efzûn-ter [1] daha çok, daha fazla. <OTAL>

K13/11 Tâb-i teb-i âzâr ile mânend-i süveydâ / **Efzûn-ter** idi lerzişümüz kıble-nümâdan

efgân [3] ıstırap ile haykırma, bağırıp çağırma; inleme (bkz. figân). <KT, KO, LN,

OTAL>

K6/54 Hâdîka-i çemen-ârâ-yı qudsün ol bülbül / Firâz-ı gül-bün-i zârında etse **efgânı**

G81/5 Etseler bir perdeden âgâze bilmez gûş eden / Nâle-i bülbül müdür gülşende **efgânım** mıdır

G208/1 Bülbül ağlar gıncenün çâk-i girbânın görün / Gül şükufte bülbülün bî-hüde **efgânın** görün

eger [48] eğer, şayet. Şart anlamını güçlendirmek için şartlı cümlelere getirilir

(bkz. ger). <OTAL, Kanar/1, TS>

G4/5 **Eger** olmazsa perişânî-i zülfün rûzî / Hâşre dek bâr-ı girândur bir avuc ḥâk baña

G8/2 Hezâr-pâre dile lebleründen et sâķî / **Eger** düşerse nemek-rîzî-i kebâb saña

G9/3 Yeter ḥarâbî-i rindâna bir nigh sâķî / Girân gelürse **eger** câm-ı pür-şarâb saña

G26/4 Sâyende **eger** şubḥ-ı kıyâmet de olursa / Ey baht-ı siyeh-rûz şeb-i târa ne minnet

G44/2 Çıkmaz benefşe sünbül ile başa n'eylesün / Tırmış çemende boynın **eger** nâ-tüvânlanur

G73/6 Ben bulmadum görürseñ **eger** ey ḥakîm sen / İnşâf şafḥasın bu nüh evrâḳdan kopar

G152/2 Gördükçe yâr kim kaçâr âh etmeden **eger** / Şâyeste olsa nîm nigâha enînumüz

G153/2 Feyz-i tevḥîk-ı maḥabbetle murâd etsek **eger** / Kayı dâmen-be-kef-i maḥmil-i Leylâ ederüz

G154/6 Âyinesi çarḥuñ **eger** ey Nâ 'ilî-i zâr / Pülâd ise zûr-ı nefes-i himmete döyme

G196/5 Olmazsa **eger** Nâ 'ilî-i ḥaste-dil efsûs / Pîrâye-dih-i vuşlat u gam-pîşe-i 'aşîḳ

G239/7 Benüm o şâ'ir-i sâḥîr-i Nâ 'ilî şî'rüm / Olursa mu'ciz **eger** i' tinâ nedür bilmem

G244/9 'Âr eder ḥusrev-i endişem **eger** etse felek / Mihrini fülke-i zer fark-ı ḥıyâmumuda benüm

G257/1 Görse Behrâm **eger** âyîne müjgânı ucın / Üstüḥânında bulur ḥancer-i bürrâmı ucın

G264/2 Münkəsirdür yine âyîne-i ikbâlinde / **Eger** İskender ise devleti şâyeste gören

G272/1 Mihr umarsak felekâ sende **eger** kîne olursun / Râz-ı 'ışḳ olsaḳ **eger** ser-be-ser âyîne olursun

G322/5 Zâhidüñ şîkletine rûḥ sıkılmazdı **eger** / Olmasa ḥırḳa-i tezvîr ü riyâ düşında

G346/5 Şehsüvârüm dil-i mecrûḥı başup geçme **eger** / Pâymalûñ bir avuc ḥâk-i perişân ise de

- G346/7 Hâşılı muntazır-ı va‘de-i ihsânûndur / Geç günâhından o miskînün **eger** kan ise de
- K2/28 Kef-i kerîmini yâd etse ebr **eger** şad şâl / Mişâl-i kaçre zemîne güher-nişâr kalur
- K3/16 Kim istemezdi bu meclisde ‘ıyş u nüşı **eger** / Olaydı neşve meyinde nemek kebâbında
- K3/41 Fûrûğın eyler idi âfitâb sâye **eger** / Olaydı sâye ten-i âfitâb-tâbında
- K3/68 Verâ-yı perdededür cilve-gâh-ı guft u şunûd / Budur netîce mücib ü **eger** mücâbında
- K5/9 Bir nazarda hîred-âşûbî-i bîkr-i fikrüm / Şekl-i Mecnûna kor isterse **eger** Leylâyı
- K5/36 H̱‘âce-i tab‘-ı Nizâmî-güherüm olsa **eger** / Hamse tertibine cünbiş-dihi kilik-i nâyî
- K5/45 Muhlîş isterseñ **eger** zeyl-i mübâhât eyle / Na‘t-ı peygamber-i Hallâk-ı cihân-ârâyı
- K7/46 Vuķû‘ı mâtem olaydı **eger** zamânında / Bu bezm-gâhda şunmazdı câma el Cemşîd
- K14/40 Olursa **eger** fenn-i feşâhatde Aristo / Taķmîni ğalaķ fikri saķaķ re‘yi ğaķâdur
- K16/29 Benüm ol nâzım-ı hoş-lehce ki etseydi **eger** / Tâze bir beytümü nazmında Nizâmî tazmîn
- K17/21 **Eger** olaydı Sikenderde şükûh u şânı / Rây-ı Risto ile faķr eyler idi Eflâţun
- K17/24 Kaķre-pâş olsa **eger** ebr-i kefi deryâya / Şığmaya dâmen-i emvâcına dürr-i meknûn
- K17/27 İķtibâs eylese râyından **eger** mürde iken / Şeb-ķerâğ-ı yem-i ĩķân ola mişķât-ı zunûn
- K22/26 Ma‘zûr tut bu şekvede güstâh isem **eger** / Memdûĥdur müzâķî-i ğaķır sürûrdan
- K25/7 Gelseñ ‘urefâ bezmine Bercîs ü Aristo / Nâ-ehle ķarîn olsañ **eger** ĩķ ne-dânsın
- K26/3 Zihî taķyîb-i ğaķır merĥabâ resm-i mürüvvet kim / Huzûrında **eger** a‘ lâ **eger** ednâ berâberdür
- K30/31 ‘Âr eder ĥusrev-i endîşem **eger** etse felek / Mîhrini fülke-i zer fark-ı ĥıyânumda benüm
- K33/5 Ħuldi eylerdi ferâmûş **eger** bir kere / Şeref-i şoķbetine nâ‘il olaydı İdrîs
- K33/10 Feyz-yâb olsa **eger** aķsen-i aķlâķından / Baķt-ı ğaddârı olur ehl-i dile yâr u enîs
- K35/3 Bu kaķruñ müjde-i vaż‘-ı esâsıdur **eger** olsa / Öñinden ĥaşre dek deryâ gibi mevc-i güher cârî
- K35/6 Leķâfet virmez ol deñlü **eger** biñ kerre resm etse / Naķîrin mâ‘î bir mevvâc-ı ĥarâ üstine bârî

egerçi [8] her ne kadar..., olsa da..., ise de.... “Eger” karşılığında kullanılamaz,

bunlar karıştırmamalıdır. <KO, Cûdî, OTAL>

- K25/1 Ey kilik-i siyeh-câme **egerçi** dü-zebânsın / Ammâ ki ĥasek-rîz-i reh-i kec-revişânsın
- M1/II/6 Aşluñ **egerçi** ĥâķ idi ammâ ‘aceb bu kim / Ħâķ-i siyehle ĩķ zerûñ imtizâcî yok
- M1/VII/6 Aĥbâbuña **egerçi** virüp gam ‘adûları / Çarķ-ı nifâķ-pîşe gibi ĥurrem eyledüñ
- G131/5 Nigâh-ı luţf-ı umar kūyuñda ğâĥî Nâ‘ilî senden / **Egerçi** ĥâķ-i pâye müdde‘ â taķrîr olunmuşdur
- G186/2 Ħelâķ-i reşğ-i nigâhuz o şûĥa biz de **egerçi** / O reşğ nergis-i maķmûr-ı âb-dârına düşmiş
- G211/2 Ħoşâ ki sür‘atüñe herğiz olmadı mâni‘ / **Egerçi** râh-ı nişîbü firâzdan geldüñ
- G222/4 Ey çarķ **egerçi** medĥalümüz yok kaķziyyede / Senden suĥan-verân bu teĥdîdi görmedük
- G363/3 Nigâĥı gibi ne ĥün-rîz âfet olsa gerek / O tıfl **egerçi** daĥi sır-ĥ‘âredür şimdi

egin [1] boyundan bele kadar olan vücut bölümü, sırt, arka (bkz. eyin). <YTS,

ÖTS>

- K17/64 Seyr eden naķş-ı dil-ârâsım **eginde** görür / Ēâĥ kemĥâ-yı siyeh ğâĥ ķabâ-yı ğül-ğün

eglence [1] neşeli ve hoşça vakit geçirten şey. <TS>

G303/1 Yıldı bir kerre görüñ kâ 'ilüz ey mäh bize / Yeter **eglençe** hayâlün geh ü bî-gâh bize

eglenmek [1] vakit geçirmek, beklemek, oyalanmak; neşeli, hoşça vakit geçirmek.

<YTS, TS>

G234/6 Maḥbûb u meyle **eglene** gör Nâ 'ilî gibi / Ğam 'âleminde ğuşşa diyârındasın gönül

ehemm [4] daha ehemmiyetli, daha mühim; en önemli. <KT, Cûdî, LN, Kanar/2>

K12/54 Lillâhî'l-ḥamd ki olmuş dil-i pür-şefkatüne / Ḥatır-ı ehl-i dili cebr **ehemm**-i eşğâl

K21/28 Bu kaḥṭ-ı sâl-i keremde Ḥudâ bilür medḥün / **Ehenn**-i meşğale-i ḥatır-ı ğam-efzâdur

K21/30 Budur ḥulâsa ki yokdur muḥassenâtuña ḥad / Du'â-yı devletün etmek **ehenn** ü evlâdur

K24/36 Başla du'ay-ı devlet-i maḥdûma kim du'â / Naẓmuñ nihâyetinde **ehenn**-i umûr olur

ehl [92]

1. sahip, malik; bir vasfı taşıyan / taşıyanlar. <KT, KO, Cûdî, LN>

K13/6 Olmuşdı hele şehrumüzün maḥşer-i âşüb / Her güşesi pür-şûr u şağab **ehl**-i şekâ'dan

K14/53 Menşüb-ı der-i devlet ü iclâli olanlar / Ednâ nazar-ı luṭf ile **ehl**-i ğmâdur

K18/34 Bu tengnây-ı felâketde kâr u bâr-ı suḥen / Ma'ârif **ehline** sermâye-i 'iḳâb olmuş

K20/20 Sağ ol hemân sa'âdet ü devletle kim olur / Cûd **ehlinün** 'inâyet-i Ḥaḳ yâr u yâveri

K22/12 Kalmışdı ceyb ü kîse-i müflis gibi tehî / Günc-i derüm ḥasâret-i **ehl**-i ğurûrdan

K22/31 Ma'dûd olursa **ehl**-i ma'ârif zihî şeref / Ḥüddâm-ı âsitân-ı sa'âdet-vüfûrdan

K29/17 Ma'rûf-ı cebr-i ḥatır-ı **ehl**-i niyâzdur / Luṭf-ı dem-â-demün kerem-i bî-nihâyetün

M1/V/2 İtlâf-ı naḳd-i 'ömr-i girân-mâye cyledün / Yârân-ı bî-ḥaḳîḳat ü **ehl**-i nifâḳ ile

M3/III/1 Etdük muḳârenet nice şâhib-tarîḳate / Olduk ḳarîn mecâlis-i **ehl**-i şerî'ate

G57/4 Çıkarma tās-ı ser-i mihri ey felek min ba'd / Dil **ehli** sencileyin tās-bâza bakmazlar

G91/3 Melûl-ı dağdağ-i câh olur fenâ **ehli** / Ne girûdâr u ne ḥaşmet ne tûmturâḳ ister

G167/5 Nâ 'ilî naḥvet ü câh **ehli** mu'ammer olamaz / Kimse zehri bu şifâ-ḥânede tiryâk edemez

G214/5 Tutmaz ḳanâ'at **ehli** müsellemler gedâluğın / Ḳalb-i selîmün olmayıcaḳ şeh Selîm isen

G227/3 Maşrûf-ı cebr-i ḥatır-ı **ehl**-i niyâzdur / Luṭf-ı dem-â-demün kerem-i bî-nihâyetün

G274/1 **Ehl**-i bîniş göremez bir dil-i ḥurrem ne desün / 'Âlem olmuş tûtalum mıştâba-i Cem ne desün

G307/2 Terk **ehli** o dildür ki ola sūzeni der-kâr / Ser-rişte-i tecrîdi Mesîḥâda bulunsa

G380/3 Ḳumâş-ı kâr-gâh-ı mülk-i hestî / Fenâ **ehlinün** olmaz zîb-i dūş

G390/1 'Işḳ **ehli** ḥum-ı bâdeyi pür-cūş görür mi / Yollarda sebû-yı meyi ber-dūş görür mi

ehl-i câh [3] mevki düşkünleri || dünyevî hırslara kapılanlar (bkz câh ehli, erbâb-ı câh).

K3/18 Belâ budur ki yine **ehl-i câh**-ı mest-i ğurûr / buḥâr-ı bade-i naḥvetle câme-ḥ'âbında

G147/5 Ḥırâş-ı ḥatır olur **ehl-i câha** sözlerümüz / Ki sâye-gehlerinün erre-i ḥuṭablarıyuz

G185/4 Yer virmemişler ol sege ḥuddâm-ı **ehl-i câh** / Zâhid ki sofra-i ne'âm-ı âza şıgmamış

ehl-i dâniş [3] ilim sahipleri, âlimleri hakîmler.

K7/2 Ḳazâ ki mâni'-i tevḫîḳ-i **ehl-i dânişdür** / Ḥuşûl-i kâm u ümîde olur mı sa'y müfîd

K20/32 Maẓmūn-ı hüccet-i suhen ü tab‘-ı pākine / Şāhiddür **ehl-i dāniş** ü idrākūn ekseri

G273/4 Aḥter-şinās imiş tūtalum **ehl-i dānişūn** / Yoq intisābı tāli‘-i firūza n’eylesūn

ehl-i derd [2] dert sahibi, derdi başkasının yüreğini bile yakan; âşık. <Dihhudâ, KİŞİLER VE KİŞİLİKLER, TASAVVUF TERİMLERİ>

M5/III/5 Ol yolda fiğānı **ehl-i derdūn** / Maẓmūn-ı terāne-i ceresdür

G29/3 Rukū‘ı eyler ebrūna kıyāmı kaddūne ‘âşık / Olur tā‘at-i **ehl-i derd** gāhī rāst gāhī keç

ehl-i dil [31] gönül dilinden anlayan kimse; [tas.] neşeli, zevkli, hâl ehli, aşk ve şevk sahibi kimse, kalbi Allah’ın nuruyla aydınanan kimse, ârif-i billāh. Şiirden anlayanlara da ehl-i dil tabir olunur (bkz. dil ehli). <KT, OTAL, Seccadî/2, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 106, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 184> Tanıklarda sürekli ehl-i dilin, eziyet görmesi ve nasipsiz kalması konusu işlenmiştir.

K1/37 Luṭf-ı hevā-yı ‘ālem-i himmet derūnını / **Ehl-i dilūn** riyāz-ı bihişt-i‘tidāl eder

K9/22 Ele al ḥāṭır-ı **ehl-i dili** kim anlara çarḥ / İltizām-ı sitem-i bî-ḥad ü pāyān etmiş

K12/54 Lillahi’l-ḥamd ki olmuş dil-i pür-şefkatūne / Ḥaṭır-ı **ehl-i dili** cebr ehemmi-ı eşgāl

K15/33 Ol bezl-i ‘atā kim ola **ehl-i dile** maḥşūş / Endūḥte-i zād-ı reh-i ‘uqbā mı degildür

K18/31 Yine ‘adāveti **ehl-i dile** muḥarrerdür / Kemāl-i kinesi bi-şekk ü irtiyāb olmuş

K18/35 Qazāya çāre rızādur ki rüz-ı kismetde / Naşibi **ehl-i dilūn** rencişi ü ‘azāb olmuş

K18/36 Sevād-ı cebhe ki ḥukm-i qaderdür **ehl-i dilūn** / Kef-i ḥayātına menşūr-ı icināb olmuş

K20/21 Eyler seni bu baḥşış-ı şāhāne ‘an-ḳarīb / Yārā-yı **ehl-i dil** ‘ālem-efrāz-ı serveri

K21/25 Penāh-ı **ehl-i dil** ol dāverā ki çarḥ-ı deni / Eziyyet-i dil-i şeydāda bî-muḥābādur

K22/19 **Ehl-i dilūn** şikāyeti var ḥāk-i pāyūne / Bîdād-kāri-i felek-i bed-şu‘ūrdan

K22/36 Gencine-i kemāldür **ehl-i dilūn** ne ğam / Dāmān u desti olsa teḥi zerr ü zürdan

K25/41 Ammā ki nedür çāre ḳomaz gerdişe eflāk / **Ehl-i dil** iseñ pey-siper-i nā-ḥiredānsın

K28/82 Ārām-gāh-ı **ehl-i dil** olsun hezār-sāl / Qaşr-ı refi‘-i cāhı bu nūh şehnişin ile

K32/11 Niteki rāğıb olup şi‘re şadr-ı a‘zamlar / Hemişe **ehl-i dil** ü dānişūn penāhıdır

K33/10 Feyz-yāb olsa eger aḥsen-i aḥlākından / Baḥt-ı ğaddāri olur **ehl-i dile** yār u enis

K33/14 Merḥamet-kār ḥidivā keremūndür ancak / Var ise **ehl-i dil** ü tab‘a medār-ı te‘sis

K33/17 Çarḥdan **ehl-i dil** ü tab‘a şikāyet düşmez / Yād olunmaḳ ne revā bezm-i şerifūnde o pīs

K34/13 Padişāh-ı **ehl-i dil** Yaḥyā Efendī kim odur / Mülk-i nazmuñ āb-ı rüy-ı taḥt-gāh-ı devleti

K37/1 Şalāḥ-ı ‘ālem-i kevn olsa ger fesādı ḳadar / Olurdı kām-revā **ehl-i dil** murādı kadar

K37/17 Kemāldür naẓar-ı **ehl-i dilde** ḥübānuñ / Olursa nāzişi ḥüsn-i Ḥudāy-dādı kadar

G38/1 Bir dil-berūn zāmiri ki ‘âşık-pesend olur / Duşnām-ı telḥi **ehl-i dile** nūş-ḥand olur

G49/1 **Ehl-i dile** toḳunma kim āzārı saḥt olur / Nerm olsa ḥāk her ne ḳadar ḥārı saḥt olur

G102/4 Ğinā-yı ḳalb ḳadar ni‘met olmaz **ehl-i dile** / Bu teyenūn fuḳarāsı simāṭ bilmezler

G121/1 Dil-dārı olsa **ehl-i dilūn** ārzū-şumār / Luṭf-ı nigāhı olmsa maḳrūn-ı intizār

- G149/4 Bisât-ı dehr oda yansun bu tâb-hânede kim / Naşib-i **ehl-i dile** köhne büriyâ düşmez
- G209/6 Hilâl-i mâhî güim eyler felek **ehl-i dilûn** / Elinde pâre-i nân bulmasa fatûr edecek
- G316/1 Çarh merdüm-kuşdur ey dil terk-i bî-dâd etse de / Vâpesîndür bir nefes **ehl-i dili** şâd etse de
- G330/1 Vâye-bağış-ı kâm olup düşmenleri şâd etmeye / Ey felek **ehl-i dile** çağ böyle bî-dâd etmeye
- G346/6 Hâtır-ı Nâ 'ilî-i zârî da gâhî ele al / **Ehl-i dildür** ne kadar hâk ile yeksân ise de
- G371/3 La'net o h'ân-ı lutfâ ki erzâle vakf ola / **Ehl-i dilûn** fatîr ü hamîri bulunmaya
- G373/1 Ne lâzım **ehl-i dile** girûdâr-ı nâ-kâmî / Yeter müsâ'ade-i rûzgâr-ı nâ-kâmî

ehl-i fenâ [3] kendilerini Tanrı'ya adayanlar (Kanar, 2008/1: 227). <Kanar/1>

- G133/6 Muhlîş-i **ehl-i fenâ** nefy-i sivâdur bunda / Hikmet-i felsefe işbât-ı heyulâ şıgmaz
- G167/4 Dânesin tîz dükedür murğ-ı hâriş **ehl-i fenâ** / Telef-i naqd-i hayât etmede imsâk edemez
- G314/2 Teşrîf-i câh-ı fakrî olur atlas-ı felek / **Ehl-i fenâda** her ne kadar kevkeb olmasa

ehl-i hâl [1] [tas.] Allah adamı, vecd ve hâl sahibi, dervîş. <KT, OTAL, Kanar/2>

- M3/III/3 Bildük ki himmet olmayıcak **ehl-i hâlden** / Esrâr-ı Hakk bilinmez imiş kıl ü kâlden

ehl-i haşr [1] mahşerde toplananlar, haşredilenler.

- G129/2 Cılve-gâh-ı kâmetûn kim mahşer-i âşûbdur / Sâyesinde **ehl-i haşr** bî-muhabâ gösterür

ehl-i hevâ [2] haylaz, hovarda; nefsin arzularına uyanlar; ehl-i sünnet mezhebinden başka mezheplere mensup olanlar. <OTAL, Redhouse, OTDTS, DİNÎ KAVRAMLAR>

- K14/18 Uymaz felegûn devr-i çep-endâzına zîrâ / Cünbişleri ârâm-ı dil-i **ehl-i hevâdur**
- G102/1 Qonarlar **ehl-i hevâ** ihtiyât bilmezler / 'Aceb haşar yerdür bu ribât bilmezler

ehl-i 'ışk [2] aşk ehli, âşıklar.

- M8/II/5 Cünûn-ı **ehl-i 'ışk** olunca mâder-zâd n'eylersün

- G37/4 Böyle mest-i nâz-perverden kaçır mı **ehl-i 'ışk** / Neşve-dâr-ı hüsn olanlar şüh olur şannâz olur

ehl-i kalem [1] yazı işleriyle uğraşan, kâtip. <OTAL, Ânenderâc>

- K19/13 Hoş-nüvis **ehl-i kalem** Âşaf-ı zîbende-raşam / Münşî-i pâk-edâ kâtib-i bî-mişl ü bedel

ehl-i kemâl [4] kemal ehli, olgun ve hünerli kimseler.

- K13/44 İşbâta ne hâcet ki degil farqda 'âciz / Ednâ nazaruñ **ehl-i kemâli** cühelâdan
- K23/33 Hudâvendâ ki olmış lutf-ı isti' dâd ile tab' uñ / Kemâle rağbet ü **ehl-i kemâle** ihtirâm üzre
- K24/5 Bir gün bu rûzgârdur **ehl-i kemâle** de / Hengâm-i imtiyâz u maḥall-i zuhûr olur
- K37/14 Ne ihtimâl ki nezd-i Hudâda **ehl-i kemâl** / Halâyıkuñ ola eşhâş-ı bed-nihâdî kadar

ehl-i kubûr [1] kabir ashâbı, ölüler. <Dihhudâ, Ânenderâc>

- M1/VI/5 Füşât-serây-ı dehri koyup ülfet eyledün / Âhır mezîk-i hâkde **ehl-i kubûr** ile

ehl-i ma'rifet [2] faziletli ve bilgili insan, akıllı ve ferasetli kişi. <Seccadî/1>

- K21/18 Sütûde-menkıbetâ dâd-ı çarh-ı zâlimden / Ki **ehl-i ma'rifete** düşmen-i tüvânâdur
- K25/14 Söyleşmedesin **ehl-i ma'ârifetle** gönülden / Hâmûş nedîm-i dil-i ma' nî-ṭalebânsın

ehl-i mezāk [2] zevk sahibi kimseler, zevkine düşkünler.

K3/15 Kim ağlar idi harābāt-ı dehrūn **ehl-i mezāk** / Bulaydı hūn-ı ciger hāletin şarābında

Kt9/1 Nādāna cām-ı sākī-i ṭannāz degmesün / **Ehl-i mezāk** şaḥne-i nā-sāz degmesün

ehl-i nār [1] kötü ruhlu, cehennemlik insanlar. <OTAL>

K2/41 O dem ki ḳaṭre-i evvelde bīm-i lağzişden / Reh-i şırāṭda o fırkā-i **ehl-i nār** ḳalur

ehl-i nazar [1] görüş sahipleri, gönül erleri; [tas.] bakış ve nazarları ile diğer insanları etki altında bırakan, bakış yoluyla telkin eden, sahip-nazar. <Kanar/1, Dihhudâ> Tanıkta “nazar” sözcüğünün “göz değmesi” anlamı da kastedilmiştir.

K10/14 Dönmiş o faşş-ı hāteme cirm-i zemīni kim / Ḳoynında şaḳlar **ehl-i nazar** hırz-ı cān gibi

ehl-i recā [1] dervişler. <Kanar/1>

K13/33 Yok cevre rızā meşreb-i pākūnde ki olmuş / Maḥzūz nüvāziş-gerī-i **ehl-i recādan**

ehl-i riyā [2] riyâkarlar, iki yüzlüler; inancında samimiyetsiz olanlar.

K13/12 Yok bizde henüz emn-i ferāğ-ı dil ü ḥāṭır / Sālīm degilüz müdde‘i yā **ehl-i riyādan**

K24/15 Gāh-ı ṭarab ki lāzime-i luṭf-ı meşrebi / Rindāna meyl ü **ehl-i riyādan** nüfūr olur

ehl-i ṭab‘ [1] şairler. <Kanar/2>

K26/28 Kerīmā reşg-i evşāfuñla **ehl-i ṭab‘** lāl eyler / Cihān-ı pīre-zen kim sāḥir-i pūr-şūr u pūr-şerdūr

ehl-i tecrīd [1] [tas.] maddî bağlardan, tabiî alâkalardan ve helâk edici hissî lezzetlerden kendilerini kurtarmış, insanı saadete ve yüce makamlara ulaşmaktan alıkoyan şeylerden arınmış olanlar, dervişler; evlenmeyen. <Kanar/1, Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

G34/2 Āfitābı dūrbīn eylerse de görmez Mesīḥ / **Ehl-i tecrīdūñ** döşenmişdür firāşı bir yere

2. bir yerde oturan, sâkin, ahali. <KT, KO, OTAL, Kanar/1>

ehl-i beyt [1] hane halkı, ev halkı; Muhammed Peygamber’in ev halkına verilen ad; kendisi, damadı Ali, kızı Fâtıma ve torunları Hasan ile Hüseyin kastedilir. <KT, Kanar/1, ADŞS>

K7/51 Cevābı var ise ḥaşmuñ hemān dilīr olsun / Ṭutunca dāmenini **ehl-i beyt** rüz-ı va‘īd

3. ehil, maharetli, usta, muktedir, becerikli, erbap. <KT, Cûdî, LN, OTAL, Kanar/1>

K27/36 Bu ḡazānuñ nitekim āmed ü reftinde demek / **Ehline** sūd ola nā-ehle ziyān hoş geldūñ

K28/80 Tā kim ḡazādan **ehl-i** sefer kām-ver gelüp / Me‘cūr ola i‘ānet-i şer‘-i mübīn ile

M3/IV/2 Düşdük cünūn-ı ‘ışḳ ile vehm ü ḥayāle biz / Düş olmaduḳ zamānede bir **ehl-i** ḥayāle biz

M11/I/3 Yā Rab ne luṭf olur bu ki ṭab‘ **ehlinūñ** tamām / Baḥt-ı siyāha munzam iken rüy-ı evsedi

G97/5 İmtilā-gāh-ı esāfil **ehline** nān-pāre yok / Ḥ‘ān-ı dehrūñ ḥikmet-i rüzī-resānın kim bilür

G97/6 Zātı eşrāf-ı zamānuñ Nā‘ilī ma‘lūmdur / **Ehl-i** ‘ilmūñ kim şorar zātın zamānın kim bilür

G209/2 Ne iḳtizā-yı ḥired-sūzdur bu berzahda / Ki **ehl** ḥ‘ār ola nādan ola ḥuzūr edecek

G252/5 Nazm-ı pākūn Nā'ilī germ-āşinā-yı **ehldür** / Süz-ı dilden bî-ḥaber efsürde ṭab' ān görmesün

ehven [1] daha hafif, daha zararsız; çok basit. <KT, LN, Kanar/2>

K22/21 Cevr-i felek belā bu ki **ehvendür** anlara / Hezl ü nifāk-ı tîre-dilān-ı ḥubürdan

ejder [5]

1. yılanı benzer, ancak dört ayaklı; kanatlı, ağzından alevler püskürdüğüne inanılan bir mevhum hayvan. <KT>

K26/33 Kālemdür maḥv eden āşārın ol siḥrūn ki destinde / Kelīm-i ṭab' umuñ āteş-feşān gūyā bir **ejderdür**

Aşağıdaki tanıklarda ejderle hazine (genc, gencine) arasında münasebet kurulmuştur. Hazine, onu sahibinden başkası bulmasın ve bulduğu takdirde hayrını görmesin diye tılsımlanır. Bu tılsım sayesinde hazinelerin ejder tarafından korunduğuna inanılır (bkz. tılsım, genc). <ADSS>

G272/4 Zūlf-i dil-ber misün ey çarḥ-ı siyeh-kār sen de / Bize **ejder** görünüp düşmene gencine olursun

G260/3 Der-kār iken cemālini ḥıfza o ṭurralar / Ol gencün **ejder**-i şerer-efşānı sen misün

G71/4 Ol kemerle genc-i nā-yāb-ı miyān-ı dil-rübā / Bir tılsım-ı fitnedür kim **ejderinden** bellidür

2. on altıncı yüzyılın son yarısı ile on yedinci yüzyılda kullanılmış olan toplardan birinin adı “ejderhān”dır. Bu sözcük büyük ağızlı toplara nisbeten ejder-dehān’dan bozmadır. <OTAL, OTDTS> Aşağıdaki tanıkta ise bu anlamın “ejder” ile karşılandığı görülmektedir:

K11/7 Ḥamle-i pür-zūrı ḥaşmuñ zehresin çāk cylemiş / Āteş-efşān-ı şaf-ı a' dā bir **ejderdür** gelen

ekber [4] daha büyük, pek büyük, en büyük. <KT, KO, LN>

K11/11 Nazm-ı devlet naḥd-i rif' at dūd-mān-ı ma' delet / Āşaf-ı ekrem Nizāmü'l-mülk-i **ekberdür** gelen

K11/21 Maḥdemūn bir başka 'id olmaḥla ḥalḫ-ı 'āleme / Ḥātıra şevḫ-i neşāt-ı 'id-i **ekberdür** gelen

K16/41 Ol serāy içre ola zāt-ı Şüreyyā-ḳadri / Sa' d-ı **ekber** gibi tevḫir-i sa' ādāta ḳarīn

“Allāhu ekber”, Allah’ın yüceliğini ifade eden Arapça bir ibaredir. Savaş nasarı olarak kullanıldığı, aşağıdaki beyitten anlaşılmaktadır.

K11/27 Gördi kim el şunduḡınca ṭiḡe bismi'l-lāh ile / Her taraftan na' re-i Allāhu **ekberdür** gelen

ekmeh [1] anadan doğma kör || idraksiz, basiretsiz (bkz. kūr). <KO, Cûdî, LN, OTAL>

K12/70 Felek ol şayrafi-i **ekmeh** ü nādāndur kim / Bu yeter fark-ı zer ü ḥāḳde noḡşānına dāl

ekmel [1] mükemmel ve kusursuz olan; pek kâmil. <KO, OTAL> Tanıkta vezire nispetle kullanılmış, “şadr-ı ekmel” ile “sadrazam” kastedilmiştir.

K19/20 Ne Süleymāna naşib oldı ne İskendere lîk / Re'y u tedbirde zātuñ gibi şadr-ı **ekmel**

ekrem [4] pek cömert, lütuf ve keremi çok olan, eli açık; en şerefli. <KT, KO, Kanar/2>

K11/11 Nazm-ı devlet naqd-i rif'at düdmân-ı ma' delet / Âşaf-ı **ekrem** Nizâmü'l-mülk-i ekberdür gelen

K17/1 Etdi ey Âşaf-ı **ekrem** beni lütfuñ memnûn / Hâk hâtalardan ede zâtuñ maḥfûz u maşûn

K20/18 Sensin bu kaht-ı sâl-i mürüvvetde bî-riyâ / Eşrâfuñ **ekremi** küremânun tûvân-geri

M3/XII/2 Maḥşûd ise vuşûl şehinşâh-ı aḳdeme / Düş hâk-i pâ-yı ḥazret-i sulṭân-ı **ekreme**

ekşer [1] daha çok, en çok, en ziyade. <KT, KO>

K20/32 Maẓmûn-ı ḥüccet-i suḥen ü ṭab'-ı pâkine / Şâhiddür ehl-i dâniş ü idrâkûñ **ekseri**

eksük [2] bütüne göre tam olmayan, bir bölümü bulunmayan, eksik, noksan. <YTS, TS, ÖTS>

terâzûda eksük gelmek [1] ayarı eksik olmak || günahkâr olmak (bkz. Gelmeseñ eksük terâzûda metâ'ı kimsenüñ).

G215/1 Olmasun rüsvâyıluḳda intifâ'ı kimsenüñ / **Gelmeseñ eksük terâzûda** metâ'ı kimsenüñ

eksük olmak [1] ortadan kalkmak, yok olmak. <KT>

G180/5 Ṭılısm-ı genc-i 'ışḳ ancak ser-i pür-dâḡuñ ey abdâl / Ki ol küh-ı belâda **eksük olmaz** her zamân âteş

eksilmek [1] (olumsuz biçimiyle) sürekli bulunmak, var olmak. <ÖTS, TS>

Cem'in kadehinin, ondan ne kadar içilirse içilsin, asla boşalmadığı yönündeki hurafe, aşağıdaki tanıkta dile getirilmiştir (bkz. cām, Cem).

K30/11 Sağar-ı Cem boşalup yine ṭolarmış ammâ / Hiç ḥün-ı ciger **eksilmedi** cāmumda benüm

eksüklük [1] eksik olma durumu || ayıp, noksan, kusur. <KT, TS, ÖTS> Ayın eksikliği onun hilâl şeklini almasıdır. Hilâl, ayın güzelliğine hâle geldiği bir dönem olarak düşünölmüştür.

M1/VII/4 Gösterdüñ ol mehün bize **eksüklüğün** tamâm / Ey çarḫ-ı bî-vefâ-yı sitem-ger kem eyledüñ

el [2]

1. memleket, ülke, yurt, diyar, iklim. <YTS>

G160/5 Zülfinden almaḡa dili yok çâre Nâ'ili / Ḥayfâ ki ḡaldı kâfir **elinde** esîrümüz

2. halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası. <YTS>

K30/2 Ben Ḥudâ-ḡ'ân-ı be-vâdî-i ḡam **eller** ṭâ'if / Rûy-ı cânânüm olan Beyt-i Ḥarâmumda benüm

el [30]

1. kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü. <TS>

K8/12 Zimâm-ı ḡikmeti teslîmdür hemân **elüne** / Netîce-i ser ü kâr-ı hezîmet-âḡâzi

K20/10 Almaḡa ṭâḡ-ı ḡarḡa-i câhuñdan irtifâ' / Cevzâ ṭutar **elinde** suṭurlâb-ı meş'eri

K23/9 Fûrûzân cām-ı meyle **elde** naḡl-i Ṭûr zanneyler / Gören la'lin-ḡabâyı sâḡî-i Ṭübâ-ḡıram üzre

- K24/26 Hāmeñ ki **elde** naḥl-i tecellā-yı feyẓdür / Hālet-nümā-yı şem‘-i ḥarem-gāh-ı Tūr olur
- K26/12 Olur ceyb-i suḥen bir gevher-i ma‘nî açıldıķça / **Elinde** ḥāme kim miftāḥ-ı kufl-ı genc-i muḥberdür
- K33/1 Faḥr-ı erbāb-ı kalem Ḥazret-i Şāmī-zāde / Ki tevāzu‘ la tutar **elde** devātın Bercīs
- K36/4 Devātın tutsa Bercīs **elde** lāyık çekdügi tuḡrā / Olursa şemse-i zerrīn-tāk-ı çarḥ erzānī
- G8/1 Şarāb-ı nāb getürdükçe nīm-ḥ̣āb saña / Tutar **elinde** kadeḥ māh u āfītāb saña
- G44/7 Kilk-i siyāh-ı māşıta-kār **elde** Nā‘ilī / Kuḥl-i cevāhir-i suḥene mīl-dānlanur
- G47/4 **Elinde** olmayıcak cām-ı la‘l-gün n‘eyler / Kenār u ceybin edüp pūr dūr-i ‘Aden maḥmūr
- G50/3 ‘Uryān **elinde** ḡamzesinūñ tīḡ-i şu‘le-tāb / Beñzer ki daḥme-i dili teşḥīre rāh açar
- G50/4 Mühr-i ḥazīne-i dile yād **el** toḡunmasun / Maḥtūmidur yine anı ol pādīşāh açar
- G75/3 ‘İyāndur ūft ü ḥīzinden ki sāķī mest-i la‘lündür / Ol dil kim buse-gāhı geh **elūñ** geh ayaḡuñdur
- G104/4 Benüm o bāde-güdāz-ı ḥarīm-i meykede kim / **Elümde** gül gibi bir cām-ı şu‘le-tābum var
- G104/5 Piyāle tūtmaḡa yok elde Nā‘ilī kudret / **Elümde** ra‘şe derūnumda ızıtābum var
- G187/2 Ancaḡ virür lebūñde olan keyf ü ḥāleti / Cām-ı mey olsa **elde** dil-i ḥurrem-i neşāt
- G209/6 Hilāl-i māhı güm eyler felek ehl-i dilūñ / **Elinde** pāre-i nān bulmasa faṭūr edecek
- G216/2 Ne bir iki cāma dimāḡı var ne tūrur **elde** ne ayaḡı var / Mey-i ‘işveden de ferāḡı var o tenūk şerāb-ı teḡāfulūñ
- G223/1 Geldük ḥişāra **elde** mey-i ḡam-güsıl gerek / Dil germ ü yār nerm ü hevā mu‘tedil gerek
- G289/3 Hūn-ı dilden neşve-dār olsañ geçerdūñ zāhidā / Sāķī-i firdevs **elinden** kevşer-āşām olmadan
- G306/1 Sensüz geceler **elde** mey-i nāb da olsa / Ārām-künāndur bize mehtāb da olsa
- G306/3 Def‘-i ḡam-ı eyyāma bilā-cur‘a çekerdük / Peymānemüz **elde** tolu zehr-āb da olsa
- G352/4 Ne ḥoş beñzer gelince naḡd-i cān tārācına ol şūḥ / **Elinde** tūp-ı sīmīni o ḥoy-kerde zenaḡdāna
- G353/1 Ol şūḥı bāḡda gördüm şükufte-rū tāze / **Elinde** bir gül açılmış o tāze bū tāze

el almak [1] yetkinliğe ulaşan mürit, mürşit gibi işler yapmak üzere, ondan izin almak; derviş olmak, tarikate intisap etmek. Aşağıdaki tanığı Onay (2000: 185), şöyle açıklamaktadır: “Meyhanede, meyhanecinin sunduğu kadehi ağzıma götürmek için aldım. Böylelikle irfan Kâbe’sinin şeyhülhareminden el almış oldum; yani tarikatte ehil olduğum anlaşıldı.” <OTDTS, DEYİMLER/AKSOY, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 185>

- G240/6 Öpdüm ayaḡın meygedede pīr-i muḡānuñ / Şeyḥū‘l-ḥarem-i Ka‘be-i ‘irfāndan **el aldum**

el çekdürmek [1] görevine son vermek, (satrançta) mat etmek, şahı oyun dışı bırakmak. <ÖTS>

- K11/22 Şāha naṭ‘-ı kār-zār-ı fītneden **çekdördüñ el** / Qur‘a-i fālinde şimdi naḡş-ı dīḡerdür gelen

el çekmek [7] yapmakta olduğu işi artık yapmama durumuna geçmek; vazgeçmek. Farsça’da “dest keşiden” biçiminde aynı anlamda bir deyim bulunmaktadır. <ÖTS, Kanar/4, DEYİMLER/AKSOY, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

- M4/I/3 Cān u dil **el çeke** peyvend-i ḡamuñdan heyhāt / ‘Işḡ bir zā‘īḡadur derdūñ aña ḡand-ı nebāt

G192/3 Każā Bismil-geh-i cān kār-zār-ı dilden **el çekse** / Nigāhından ne mümkün def -i āşār-ı sitiz olmak

G205/3 Nağd-i ārāmdan **el çekmemeye** çāre mi var / Düzd-i şad-kāfile-i şabr u sükundur çeşmün

G205/4 Sāgar-ı fitneden **el çekti** każā ‘ahdinde / Bü’l-‘aceb şāhne-i bāzār-ı füsundur çeşmün

G286/5 **Çek** Nā’iliyā çarğdan ol mertebe **el** kim / Ol kāse-siyeh şerm eder nāz u ne‘amından

G298/1 **Çekdik el** dāman-ı zülf-i yārdan şimden gerü / Kaydumuz yok turra-i tarrārdan şimden gerü

G298/4 **Çekdik el** cām-ı maḥabbetden şarāb-ı ülfetün / Kaçmazuz keyfiyetin inkārdan şimden gerü

el degmek [1] vakit ve fırsat bulmak. <KT>

G193/5 Ne söylesün görüp ol şūhı Nā’ilī ‘uşşāk / **Deger** mi āhdan **el** ruḥşat-ı niyāz olıcak

G367/1 Güşāde-kāre dil-i ‘uğde-dār degmez mi / Nevāzīşe **elün** ey rüzgār **degmez** mi

el degmemiş [1] hiç dokunulmamış, kullanılmamış || bakire, kız oğlan kız. Farsça’da “dest ne-ḥorde” biçiminde aynı anlamda kullanılan bir deyim vardır. <ÖTS, Kanar/4, DEYİMLER/AKSOY>

G235/2 Bāgbān-ı ḥarem-i bağçe-i ‘işmetdür / **Degmemiş** ol şanemün daḥi gül-istānına **el**

elde değil [1] gücü yetmemek, imkânı olmamak.

G389/3 Kūyin ṭolanmadan ne kaçarsun iki gözüm / Erbāb-ı ‘ışkuñ **elde degildür** irādeti

elde iken [1] hazırda sahip iken, vakit geçmeden.

G321/2 Kō bu ġarrālğı sermāye-i ḥüsñ **elde iken** / Kendüyi ḥiçe şatan ‘āşığa imdād eyle

elde olmak [2]

1. kullanımda olan, taht-ı tasarrufta olan. <KT>

M3/II/1 Demdür ki ārzü-yı metā‘-ı dil **eldeyüz** / Sūdā-gerān-ı ‘ışk ile baḥş u cedeldeyüz

2. yapabilir olmak. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

K20/7 Meydān senüñdür **elde** gerekdür ‘inān-ı şevk / Çün girdi zīr-i rānuña devlet tekāveri

G209/8 Neşāt-ı ḥātır-ı ‘ālem **elüñdedür** sāķī / Bu ġamları yine bir cāmdur sürür edecek

elden bırakmamak [2]

1. sıkıca tutmak, kavramak || ısrarcı olmak.

K37/4 **Bırakma** dāmenin **elden** maḥabbetün ki olur / Kuluñ taḥarrubı mevlāsına vedādı kadar

2. ayrılmamak, bir şeyden kopmamak.

M11/I/6 Ḥabl-i metin-i şer‘üñi **elden bırakmasun** / Dām-ı hevā-yı nefsün olanlar muḳayyedi

elden çıkarmak [1] yitirmek, kaybetmek. <ÖTS, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

G154/2 **Elden çıkarursun** hāzer et nağd-i şigibi / Bāzār-ı ġam-ı ‘ışk bu germiyyete döymez

elden kıomamak [4]

1. elden bırakmamak, sıkıca tutmak || hesap sormak.

M4/II/3 Ḥaşre dek yoksa ġirībānuñ **elden kıomazız** / Belki maḥşerde de dāmānuñ **elden kıomazız**

2. ısrarcı olmak, bir işi yapmaya devam etmek

G119/2 **Ƙomaz** cām-ı ğurūrı bezm-gāh-ı ھاşre dek **elden** / O mestāne nıgeh kim teşne-i ħūn-ı şehīdāndur

G237/3 Dāmen-i ٲurra-i ħam-der-ħamuñ **elden Ƙomayup** / İttihād-ı dil-i ‘uşşāk ile her gāh nesīm

G309/2 **Elden** mi **ƙordı** ħabl-i metīn-i recāyı dil / Ser-rişte-i vedād-ı bütān kütēh olmasa

elden ne gelir! [1] yapılacak bir şey yok, yapabileceğimiz bir şey yok. Çaresizlik ifade eder. <ÖTS, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

G153/6 **Elümüzden ne gelür** eyleme ğamzeñ bī-dād / Şāh-ı iqlīm-i ƙazādan kime şekvā ederüz

ele almak [9]

1. tutmak, kavramak.

K5/13 Şāh-ı evreng-i kemālüm ki şebistānumda / **Alsa** ħunyā-ger-i endişem **ele** şeştāyı

K12/65 Ża‘ fūm ol mertebedür kim ƙalem **alduƙça ele** / Cism-i bārīkūmi zanneylerüm ol ħāmede nāl

G23/1 **Alduƙça ele** cām-ı mey ol ƙeç-külch-i mest / Biñ fitneye āmāde olur her nıgeh-i mest

G77/4 Ħusrevāne pādīşāh-ı vāƙt olup **almış ele** / Her gedā bir sāġar-ı ğitī-nümā nev-rūzdu

2. kötü yanlarını belirterek eleştirmek. <DEYİMLER/AKSOY>

K5/18 Ƙatı alçaƙ görürüm ‘ālemi **alduƙça ele** / Dürbīn nazār-ı himmet-i isti‘lāyı

3. hoş tutmak, gönlünü yapmak

K9/22 **Ele al** ħātır-ı ehl-i dili kim anlara ƙarĥ / İltizām-ı sitem-i bī-ħad ü pāyān etmiş

G295/2 Açılup gül-i terūnden mey içürdi sāġaruñdan / **Ele al** ki ħancerūnden dil-i pāre pāredür bu

G346/6 Ħātır-ı Nā‘ilī-i zārı da gāhī **ele al** / Ehl-i dildür ne ƙadar ħāk ile yeksān ise de

Ş7/3 Gözedüp ‘āşıƙ-ı āvarelerūñ / **Ele al** göñlini dil-dādelerūñ

el eylemek [1] çağırarak, eliyle gel işareti yapmak. <YTS, ÖTS>

G235/3 Ħall olur ‘uƙde-i ser-endişe-i kākül dilde / Yā kim **eyleye** destār-ı perīşānına **el**

elinden gelmek [1] yapabilmek, becermek. Farsçada “ez-dest ber-āmeden” şeklinde aynı anlamda bir deyim vardır. <ÖTS, Kanar/4, DEYİMLER/AKSOY, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

G25/2 Maĥrūr-ı ciger-teşneyüz ey sākī-i müşfīƙ / **Geldüƙçe elūñden** bize teklīf-i ayaġ et

elini almak [3] elinden tutmak || yardım etmek (Dilçin, 1983: 81). <YTS>

K9/25 Ƙadr-i ‘irfānını zīrā ki bilüp Bāĥīnūñ / **Elin almış** şu‘arā ħayline sulţān etmiş

K16/35 Ħāk-sār-ı ƙademūñ muƙbil-i dergāhuñdur / **Elin al** ƙalmasun ayaƙda perīşān u ğamīn

G136/5 Bu şifā-serāçede Nā‘ilī bilineydi nabż-ı marīz-i ‘ışƙ / **Elümüz alup** ol ٲabīb-i cān yine eyler idi
‘ilācumuz

el şunmak [18]

1. el uzatmak || yaklaşmak, istemek. <YTS, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

K7/46 Vuƙū‘ı mātem olaydı eger zamānında / Bu bezm-gāhda **şunmazdı** cāma **el** Cemşīd

- K11/27 Gördi kim **el şunduğınca** tîge bismi'l-lah ile / Her tarafından na're-i Allahu ekberdür gelen
- K19/21 Eyledi nazre-i evvelde hâkîm-i zâtuñ / Feylesofâna ki **şundi** felegüñ nabzına **el**
- G65/7 **El şunma** hân-ı lutf-ı çarh-ı siyeh-kelîme / Baht-ı le'ime kendüñ 'âli-cenâb göster
- G80/1 Qatlûme destin o kâfir ki girîbâne şunar / Bir **elin** tîge birin gûşe-i dâmâne **şunar**
- G80/3 Eyleyüp kuşterin ser-be-girîbân-ı 'itâb / Nâzu şiveyle **elin** hancer-i bürrâne **şunar**
- G179/2 Dil-i bîmâra etmiş iki çeşmün töhmet-i mestî / Biri tutmuş girîbânın biri dâmâna **el şunmuş**
- G179/3 Per ü bâli şikâf-ı zaḥm-ı tenden penbe-veş rizân / Meger tıfl-ı nigâhuñ nice murğ-ı câna **el şunmuş**

2. cüret etmek, mahremiyeti giderecek şekilde davranmak, namusunu kirlletmeye yeltenmek.

<YTS, ÖTS>

- K19/31 İhtisâb-ı der-i 'adlinden edüp bîm ü hirâs / Çarh-ı bed-mest girîbânlara **şunmaya el**
- G179/1 Ruḥuñ şevkiyle dil kim zülf-i müşg-efşâna **el şunmuş** / Zeliḥâdur ki dâmân-ı meh-i Ken'âna **el şunmuş**
- G179/4 Görüp ağyâr ḥaṭṭuñ hûşe-çîn olmuş vişâlünden / Edüp tarh-ı tekellûf ḥırmân-i yârâna **el şunmuş**
- G179/5 Durur mı karşı Rüstemle o çeşm-i qahramân zûra / Kaşuñ yayını kırmış nâveg-i müjgâna **el şunmuş**
- G179/6 Olup mest-i şarâb-ı şîr-gîr-i la'l-i nâbuñ dil / Müjeñle pençeleşmiş gamzeñe şîrâne **el şunmuş**
- G179/7 Ma'ânî gevherin etmekte ṭab' uñ Nâ'îlî işâr / Tılsımın feth edüp gencîne-i 'îrfâna **el şunmuş**
- G214/6 **El şunma** câm-ı şu'le-keşân-ı maḥbbete / Tersân-ı âteş-i ḥaşebât-ı caḥîm isen
- G235/1 Mest olup nâz ile **şundukça** girîbânına **el** / 'Âşıkun pençe-i ḥayret **şuna** dâmânına **el**
- G235/4 Çeşm-i hükmin ki vire ma'reke-i âşubuñ / Qahramânlar **şunamaz** pençe-i müjgâmına **el**
- G310/2 Geçse meydâna ḥadeng-i müje **el** tîge **şunup** / Qatl eder 'âlemi ol kaşı kemân teng olsa

el uzatmak [1] almayı istemek; mahremiyeti giderecek şekilde davranmak, namusunu kirlletmeye yeltenmek (bkz. el şunmak). <KT, ÖTS>

- K10/5 Mestâne cûylar **el uzatmış** miyânına / Âğuş-ı 'izz ü nâzda bir dil-sitân gibi

el virmek [4]

1. münasip ve muvafık olmak, uymak, uygun gelmek. Farsçada “dest dâden” şeklinde “el vermek” anlamına gelen bir deyim bulunmaktadır. <KT, Kanar/4>

- K3/58 Berîd-i aḳdese bir özge ḥâlet **el virdi** / O dabbenüñ eşer-i 'ışk-ı sûz u tâbında

2. yardım etmek, fırsat vermek. <YTS>

- G24/5 Rif'at **el virse** yine Nâ'îlî-i zâr gibi / Yüz sürüp pâyine olsaḳ ser-i zülfüñ gibi pest

- G235/5 Çıka seyrâna yine nâz ile dâmen-keş olup / **Virse** de Nâ'îlî-i bî-ser ü sâmânına **el**

3. hükmünü icrâ etmek; yetmek, yeterli olmak. <KT, ÖTS>

- G316/4 **El virür** şahbâsına ḥûn-ı ciger bennâ-yı 'ışk / Çarsû-yı gamda biñ meyḥâne bünyâd etse de

el-âtaş [2] susuzluk, susuz kalma. <Dihhudâ, Ânenderâc> Aşağıdaki tanıkta

Kerbela'da susu bırakılmak suretiyle kendisine işkence edildikten sonra şehit edilen, Hazreti Muhammet'in Muhammet'in torunun Hüseyin'e gönderme yapılmaktadır.

M1/V/6 Dil çāk çāk-i **el-‘aşaş**-ı deşt-i Kerbelâ / Ten şerha şerha zemzeme-i el-firāk ile

[tas.] umulana düşkün olma ve onun tesiri altında bulunma; şevk ve hasret hâlinin galebe çalması. <TASAVVUF TERİMLERİ>

M2/I/8 Pür-zemzeme-i **el-‘aşaş** bilmezüz ammâ / Ser-çeşme-i cāna varılır kıandan ilâhî

elbet de [5] herhalde, şüphesiz, kuşkusuz, mutlaka. <KT, TS> İbarenin aslı “elbet” ya da “elbette”dir. Ancak Divan’da ibare, “elbet” sözcüğünün “dahi” anlamına gelen “de” ilâve edilmiş biçimi gibi düşünülmüştür ki bu da, Türkçeleştirme adına, makûldür:

K14/63 Her nâzım-ı hoş-gû ki alur destine hâme / **Elbet de** gelen hâtıra vaşf-ı küremâdur

K18/47 Söz âhır oldı du‘â eyle Nâ‘ilî ki du‘â / Qarîn-i şıdık ola **elbet de** müstecâb olmış

G38/5 Bir âşinâ nigâh eder **elbet de** Nâ‘ilî / Bir dil-berûn zamîri ki ‘âşık-pesend olur

G70/4 **Elbet de** şem‘-i meclis-i iqbâl olan vücûd / Puf kerde-i müsâra‘at-ı rûzgâr olur

Kt1/1 Olmaz dil ü dil-berden takşîr maḥabetde / **Elbet de** muḥarrerdür te‘şîr maḥabbetde

G90/5 Ey bî-ḥaber-i vaḥşet-i ‘uqbâ ḥaberûn yok / Bu keşretûn **elbet de** ser-encâmı teḥîdür

el-firāk [1] ayrılık sözü, esenleşme: elveda. <LN, OTAL>

M1/V/6 Dil çāk çāk-i el-‘aşaş-ı deşt-i Kerbelâ / Ten şerha şerha zemzeme-i **el-firāk** ile

elçi [1] bir devleti başka bir devlet katında temsil eden kimse; bir uzlaşma sağlamak için birinin yanına gönderilen kimse, sefir. <TS, ÖTS>

K11/23 Dest-i ta‘zîminde bir vefk-i rızâ **elçisinûn** / İ‘tizâr-ı şulh için tûmâr-ı maḥzardur gelen

el-ḥaḳḳ, el-ḥaḳḳ [2] doğrusu, hakikaten, gerçekten. <KT, KO, Cûdî, LN>

K5/28 Huld-ı i‘câzdur **el-ḥaḳḳ** dil-i ‘Urî ki henüz / Tâzedür nuṭfe-i endîşe-i gevher-zâyı

G299/5 Etmişdür **el-ḥaḳḳ** ey Nâ‘ilî dâğ / Mirrîḥi ol çeşm hürşîdi ol rû

elem [10] ağrı, acı, sancı || keder, dert, gam. Hem maddî hem manevî hoşnutsuzluk ifade eder. <KT, LN>

K19/29 Erdi ol ‘ahd-i sitem gâyete kim eyler idi / Gam-ı mâzîye teḳaddüm **elem**-i müstaḳbel

K30/37 Şeb-i târik-i **elemde** ola dâmen-be-miyân / Âfitâb-ı keremi ref‘-i zılâmumda benüm

G257/3 Âşinâ bulmadı ḥarf-i **elem**-i vuşlata dil / Açmadı kimseye sermâye-i hicrânı ucın

G274/4 Dile kim müzdaḥim-âbâd-ı **elemdür** şâdî / Bulur âmed-şuda biñ mâni‘-i muḥkem ne desün

G285/1 Sûz-ı **elemle** ḥâtır-ı nâza niyâz degmesün / Dâmenine anuñ daḥi âteş-i nâz degmesün

G286/1 Dil-beste olur dil seni gördükçe gamından / İzḥâr-ı neşât etmege başlar **eleminden**

G307/5 Yetdi **elem**-i Rüstem-i Suhrâb-kuş ey dil / Dârû-yı dil-i rîşî aḥibbâda bulunsa

Kt6/1 Süzülürse çeşmi ol âfetûn n’ola bâde-ḥ‘âr-ı girişmedür / O tenük şarâb-ı tegâfûlün **elemi** ḥumâr-ı girişmedür

elem-i firḳat [1] ayrılık acısı.

G331/3 Yine vâbeste-i ümmîd-i vişâlûndür dil / Mübtelâ-yı **elem-i firḳat**-ı câvîd olsa

elem-i intizār [1] bekleme sıkıntısı. <OTAL, ÖTS>

G368/6 Kadem kadem gece teşrifi Nâ'îlî o mehûn / Cihân cihân **elem-i intizāra** degmez mi

elest [1] “değil miyim?” anlamında bir soru kelimesi. Allah’ın beşeri yaratıp “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” buyurduğu zaman, beşerin yaratılış zamanı. A’râf Suresi 172. ayette bu hadise şu şekilde anlatılır: “Kıyamet gününde ‘biz bundan habersizdik’ demeyesiz diye Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ Onlar da ‘Evet, buna şahit olduk.’ dediler.” <KT, ADŞS, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

G177/1 Göñül ki kâfir-i deyr-i **elest** olup kalmış / Bakup cemâlüne şüret-perest olup kalmış

G7/3 Mest-i güstâh-ı **elestem** müdde’ â maşşerde de / Bâde-i şâf u cevân- pāk-dâmendür baña

elfâz [6] kelimeler, sözler, lafz’ın çoğulu (bkz lafz). <KT, KO, LN, OTAL>

K25/22 Sebbâbe-i idrâk tıyar cünbişûn ancak / Cân ma’ nî vü **elfâz** beden sen çü beyânsın

K33/3 Hattı emvâc-ı müselsel kâlemi ebr-i muñir / Âb-ı cârî gibi **elfâz** u ‘ibârâtı selîs

G135/8 Biz Nâ’iliyâ sözde füsûn-kâr-ı hayâlüz / **Elfâzda** peydâ dil-i ma’ nâda nihânuz

G149/6 Ğarâbet olmsa ma’ nâda Nâ’îlî nazmuñ / Ğarîbdür bu ki **elfâzı** âşinâ düşmez

G382/3 Cân virmege leb-teşnedür ervâh-ı muḳaddes / **Elfâz-ı** zebân-ı şeker-âmîzüne Şuhfî

elfâz-ı muzahraf [1] aslında değersiz olan, allanıp pullanmış sözler.

K14/83 Bir ‘aşra yetişdik ki medâr-ı şeref ammâ / **Elfâz-ı muzahraf** hezcyân-ı süfeḫâdur

el-ḥazer [2] sakın!, sakınalım!, sakınmalı!. Tehlikeli bir duruma karşı yapılan uyarıyı ifade eder. Kimi durumlarda pekiştirme amacıyla tekrar edilir. <KT, KO, LN>

G361/1 Ol tegâfüller ki me’ mûr-ı nigeḫdûr her biri / **El-ḥazer** kim bâ’ iş-i şûr-ı nigeḫdûr her biri

Ş10/4 **El-ḥazer** ey şerḫoş-ı nâz **el-ḥazer** / Keşret-i şoḫbetde ḫater vardır

elḳâb [4] unvanlar, lâkaplar, laḳab’ın çoğulu. Rütbe sahiplerine verilen ref’etli, izzetli gibi unvanları karşılar. <KT, LN, OTAL, Kanar/2>

K8/29 Edüp nikâşte ‘arşa bu gûne **elḳâbuñ** / Tecâvüz etdi ḳalem ḫadd-i siḫr ü i’ câzı

K17/9 Eder **elḳâbuñı** ârâyiş-i levḫ-i ta’ zîm / Bu ‘ibârât ile nevg-i ḳalem-i ḡâliye-gün

K12/16 Bu terennümle şarîr-i ḳalem-i kâtib-i çarḫ / Eder **elḳâbını** Nâḫîd-i sipihre irsâl

K19/8 Şadr-ı a’ zâm ki bu ‘ unvân ile menşûrında / Yazmış **elḳâbını** tuḡrâ-keş-i divân-ı ezel

elken [1] dilinde çok tutukluk olan, meramını güçlkle anlatan, peltek, kekeme. <Cûdî, LN, OTAL> Tanıkta, büyü yoluyla dilin bağlanması inanışı söz konusu edilmiştir.

G124/5 Ne efsûn-kâr olur ey Nâ’îlî şî’ rûn ki lafzından / Zebân-ı reşg-i mu’ ciz-kâr-ı ma’ nî **elken** olmuştur

elmās [9]

1. beyaz, billûr gibi şeffaf ve azlığından dolayı kıymetli olan bir mücevher. En makbul cinsine “pırlanta” derler. Oldukça serttir. <KT, ESKİ ESERLER>

K24/14 Verse cevâhire ‘adem-i rağbeti kesâd / **Elmās** rüy-ı dest-i metâ‘-ı bilûr olur

G366/5 **Elmās** iseñ de şişe degil bi’l-lâh ey gönül / Bed-mestdür zamâne urur hâreye seni

Elmas, diğer cevherleri işlemek için de kullanılan oldukça sert bir madendir. Bu madenden yapılan hançer ve kılıç gibi kesici aletler, oldukça keskin ve sert olur. Sert ve suyu iyi verilmiş kesici aletlere de “elmās” ıtlak olunur. <Dihhudâ> Aşağıdaki tanıkta sevgilinin yan bakışı bu şekilde yapılmış bir hançere benzetilmiştir.

K6/29 Ne gâmze hânceri **elmās**-ı âteşin-dem kim / Tökünse şa‘ şa‘ ası âb ederdî sindânı

Elmās, gözyaşı karşılığında da kullanılır. <Dihhudâ> Aşağıdaki tanıkta gözyaşı ile terkip oluşturmuştur. Bu birlikteliğin nedeni, gözyaşının da elmas gibi saydam olmasıdır.

G246/4 Dîde-i pür-hünüm etdün ma‘den-i **elmās**-ı eşk / Reng-i rüy-ı şişe-i pür-inkisârûmdan şağın

elmās deşne [1] elmas hançer. Tanıkta geçen “siyâh-tâb” sözcüğü de elmas gibi sertlik bildirmek üzere kullanılır ve “mavi çelik” anlamına gelir.

G19/1 Buldukça sürmeden müjeler gâh gâh tâb / **Elmās deşneler** mi degildür siyâh-tâb

elmās-ı gam [1] gam elması. Aşağıdaki tanıkta tuzluğa elmas katılması söz konusudur. Eski tıpta elmas kırıntıları zehir olarak bilinir. Elmas gibi sert bir cismin kırıntıları mide ve bağırsakları tahriş ve tahrip edeceğinden ölüme neden olması pek tabiidir. <ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 191>

G226/1 **Elmās-ı gam** olsağ da nemek-dâna dökülsek / Nâsûr-ı leb-i zağm-ı dil ü câna dökülsek

2. elmas tozu katılarak yapılan bir macun, bir çeşit ilaç.

G135/4 **Elmās** ise de kâr-ger olmaz bize merhem / Ol dâğ-ı cünûnuz ki süveydâda nihânuz

G184/3 Yetiş cân zağmına ey merhem-i **elmās**-ı hicrân kim / Yine nâsûr-ı bih-bûdî girîbânını devşürmiş

Aşağıdaki tanıkta her iki anlama da gönderme vardır:

G320/2 Hücûm-ı reşk reşk-i tîğ-i **elmās**-ı müjeñden dil / Ser-â-pâ zağm olup nâsûr nâsûr oldu gitdükçe

elmās-feşân [1] elmas saçan, elmas döken || gözyaşı döken (göz). Elmas ve gözyaşı arasında kurulan benzerlik ilgisi çevrevesinde oluşturulmuş bir terkiptir. Elmasın, yaraya ekildiğinde acı vermesi, ondan mamûl kesici âletlerin açtığı yaranın kapanamaması ve bu madenin zehir olarak kullanılması gibi özelliklerden ötürü acıya ve ıstıraba işaret eden bir yönü bulunmaktadır. Tanıkta da Ya‘kûb’un gözyaşına nispetle kullanıldığı görülmektedir:

M5/II/3 Ey hasret-i Yûsuf-ı cemâli / **Elmās-feşân**-ı çeşm-i Ya‘kûb

elmās-pāre [2] elmas parçası; kıvılcım||pek güzel ve parlak nesne. <KT, Cûdî, LN, Steingass>

G50/5 **Elmās-pāre** tîğ-i kaçādur o ğamze kim / Bebr-i beyân-ı Rüsteme zaḥm-ı nigāh açar

G105/3 **Elmās-pāre** tîğ-i eceldür o ğamze kim / Gencîne-i kaçā vü qaderden zuhûr eder

elmās-rîz [1] elmas kırıntısı, döküntüsü. Elmas kırıntıları kolay erimediği için yaraya elmas tozu eklemek, acının devam etmesine ve yaranın kapanmamasına neden olur. <LN, OTAL, ADŞS, s. 127> Aşağıdaki tanıkta dağ yarasına elmas eklemek suretiyle yaranın taze tutulması ifade edilmiştir:

G79/5 Leb-teşnegân-ı dâğ-ı ğamuñ Nâ'îlî gibi / **Elmās-rîz**-i zâ'ika-i merhem oldılar

el-minnetü li'l-lah [1] minnet ancak Allah içindir, elhamdülillâh ile aynı anlama gelir. <KO, OTAL>

K13/18 **El-minnetüli'l-lah** ki olup şâd ḥalâyık / Āşâr-ı feraḥ erdi Süreyyâya şerâdan

elsine [1] diller, lisân'ın çoğulu (bkz. lisân). <KT, LN, OTAL>

K19/38 Añılup ḥayr ile nâmuñ ola ey şadr-ı güzîn / Ḥaşre dek **elsine**-i nâsda evrâda bedel

eltâf [1] iyi muameleler, iyilikler, iyilikseverlikler, luṭf'un çoğulu (bkz. luṭf). <KT, LN, OTAL>

K28/59 Maḥşûş Nâ'îliyi kapuñda kul eyledüñ / **Eltâf**-ı ğâ'ibâne-i şâyân-terîn ile

elvân [2] renkler; birkaç renkli, rengârenk, alacalı, levn'in çoğulu (bkz. levn). <KT, OTAL>

K36/18 Görüp perrende ṭāvûs-ı mülemma' bâl ü per şandum / Münakkaş ḥâmesinden beyza-ı tuğrâda **elvânı**

Aşağıdaki tanıkta sözcük, tasavvufî bağlamda ve ihtişama işaret eden olumsuz bir unsur olarak anılmıştır.

G92/2 Zîb-i **elvân** ile olmaz mütelevvin 'ârif / Heves-i câh ile câhil mütelâşî görünür

elzem [1] daha lâzım, pek lâzım, en lüzumlu. <KT, KO, LN>

K33/11 Devletüñ **elzem**-i esbâbıdur ol zât-ı şerîf / Lâzım-ı şevket-i İskender ise Ristâlîs

emânet [1] hükümet dairelerinden bazısına verilen isim: rûsûmât emâneti gibi. <KT, Cûdî>

K19/16 Sikke-perdâz-ı **emânet** ki döner 'ahdinde / Kîse-i müflis-i bî-dirheme enbân-ı ḥıyel

emel [19]

1. olmasını bekleme, umut, umma, ümit. Sözcüğün Nâilî şiirindeki kullanımı, Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımı ile paralellik göstermektedir. Emel, Kur'ân'da biri "insanı oyalayan,

ahireti unuturan dünyevi arzu ve tutku (Hicr/3)”, diğeri “arzu edip ümit bağlama (Kehf/46)” anlamında olmak üzere iki yerde geçmektedir. <KT, LN, DİNİ KAVRAMLAR>

- K5/30 Teng iken havşala-i himmetine her dū cihān / Kōmamış hātır-ı gerd-i **emele** güncâyış
 K19/9 Gevher-i bî-bedel-i sāmī‘ a-i gūş-ı kabūl / Kuvvet-i bāşıra-i merdümek-i çeşm-i **emel**
 K19/36 Nā‘ilī zinde-çerāğ-ı harem-i luṭfūndur / Eyle ol mürde dili nā‘il-i akşā-yı **emel**
 K33/15 Şoḥbetūn şāhid-i dil-bend-i ḥayāl olduḡa / Sedd-i rāh-ı **emelümdür** felek-i pür-telbīs
 G2/5 Ermez mi Nā‘ilī dem-i şubḥ-ı ḥidāyete / Olmaz mı ḡonce-zār-ı **emel** şebnem-āşinā
 G12/3 N‘eylersin bü‘l-heves-i ‘ışḡ olunca der-kār / Nigeh-i çeşm-i **emel** gūşe-i ebrū-yı taleb
 G49/2 Aldanma reng-i rüyūna ey ḥām-ı dest-i āz / Naḥl-i ḥadīka-i **emelūn** bārī saḥt olur
 G74/5 Ey Nā‘ilī nihāl-i siyeh-bāğ-ı baḥtdan / Ne ḡonce-i **emel** ne gül-i ārzū kopar
 G116/6 Fikri anuñ ki olmadı süy-ı girīve-i **emel** / Semt-i rızāyı gösterüp rāh-ı necāt virdiler
 G167/3 Kīmyā-kār-ı **emel** bulsa da bir ḥālī yer / Zer eder ḥākini ammā zerini ḥāk edemez
 G192/1 Neden cām-ı **emel** ey sāḡī-i devrān ‘azīz olmaḡ / Dehān-ı dil ḥumār-ı ye’s ile ḥamyāze-rīz olmaḡ
 G358/3 Yanında ḥazān dīde-i ‘ışḡuñ ola yeksān / Berg-i gül-i şād-āb-ı **emel** ḥūşk giyehle
 G375/2 Pür-pīç ü tāt-ı keşmekeş-i āhdur ḡonūl / Ser-rişte-i **emelde** gūşāyış ḡörülmedi
 R1/2 Şermende olursun edicek ḥām-ı ‘afv / Ḥarf-i **emelüm** nüvişte-i ḥarf-ı kabūl

2. şiddetli arzu, hırs, tamah. <KT>

- K2/12 Ne deñlü rağbete şāyān olur meta‘-ı **emel** / Bu kār-gāh-ı ḥarāba ne i‘tibār ḡalır
 K7/7 Hezār Yūsuf-ı güm-geşte-i **emel** çāhī / Hezār dīde-i Ya‘ḡub iştīyāk-ı sefīd
 K16/16 Būy-ı ḥulḡuñ ḡomadı nefḡa-i pīrāhene yer / Olmasun hātır-ı Ya‘ḡub-ı **emel** zār u ḥazān
 G18/4 Ribāt-ı dehr-i fānī ṭurfe menzil-gāhdur anda / **Emel** pā-der-riḡāb u ārzū pā-der-hevādur hep
 G171/3 Nefḡa-i kām-ı dili n‘eylesün ey bād olan / Suḡte-kām-ı **emel** beste-dimāğ-ı heves

emīn [7]

1. yüreğinde korku olmayan, korkusuz, korkmaz, emniyet sahibi. <KT, KO, LN>

- K22/15 Berg-i güli ḥadīka-i ḥıfzuñ **emīn** eder / Āsīb-i dest-burd-ı şabā vū debūrdan
 M3/X/1 Ey rāh-ı ‘ışḡa sālīk olan ‘ārīf-i güzīn / Dām-ı reh-i ḡalāletden şaḡın **emīn**
 G280/3 Ḥük-m-i sevād-ı noḡta-i ḥālūndür eyleyen / Mülk-i ḡazāyı zelzele-i fitneden **emīn**

2. şüphe etmeyen, kesinlikle bilen; [tas.] ilâhî sırlardan haberdar olan kimse. <KT, Seccadî/2>

- K25/40 Gencīne-i esrār-ı ilahīye **emīnsin** / Nām-āver-i peygamber-i Ḥallāk-ı cihānsın
 G270/2 Gencīne-i esrāra **emīn** añlama kendūñ / Ey ḡāce ḡazer ḡıl anı aḡrāz edemezsün

3. güvenilir, emniyetli; hıyaneti olmayan. <KT, KO, Kanar/2>

- K28/31 Sultān-ı ‘ahd ki ḡorinūr sende mā-şadaḡ / Dāvūd ḡüft-ḡusı Süleymān **emīn** ile

Emīn-i Vaḡy [1] Muhammet Peygamber. <OTDTS>

- K2/51 Edüp Burāḡuñı ol demde Refrefe teslīm / **Emīn-i vaḡy** o berīd-i şabā-güzār ḡalır

emn [6] güvenlik, eminlik; rahatlık. <KT, Kanar/2>

- K11/13 Şulh-fermā-yı şeh-i Ġrān ki kalb-i pākūne / Naẓm-ı ahvāl-i re'āyā **emn**-i kişverdür gelen
 K13/12 Yok bizde henüz **emn**-i ferāğ-i dil ü hātır / Sālīm degilüz müdde'iyā ehl-i riyādan
 K13/47 Taqādim ede 'ārif nitekim **emn**-i bekāyı / Şūr u şağab-ı devlet-i nāçiz-i fenādan
 K23/2 Zihī āsāyış-i devr-i kâmer kim olmuş a'yām / Zuhūr-ı hādışāt-ı fitneden **emn**-i tamām üzre

emn ü amān [2] korkusuzluk, güvenlik. <OTAL>

- K13/4 Bî-rābıta-i **emn ü amān** nüsha-i devlet / Olmuşdı 'ibāret bir iki ehl-i hevādan
 K27/25 Eyledi sa'yuñi tevfiq-i ilahî meşkür / Oldı 'üduñ sebebi **emn ü amān** hoş geldüñ

emr [9]

1. buyurma, buyruk, ferman. <KT, KO>

- K3/47 Muḥālifān-ı Kureyşe okutdı her birisi / Cihādı **emrini** tığ-i siyāh-tābında
 K7/20 Yed-i taşarruf-ı Bārīdedür taḥavvül-i hāl / Maḳām-ı **emrde** mecbûrdur şaḳı vü sa'īd
 K7/26 Bisāt-ı **emrdür** ey dil bu mevḳif-i ḫayret / Olur kıyāmı ḳarīn-i rızā-yı Rabb-ı mecīd
 K18/17 Sipih-keveke pāşā-yı Āşaf-isti'dād / Ki **emri** muḫteri'-i rāy-ı müsteṭāb olmuş

emr-i muḫāl [1] gerçekleşmesi imkânsız olan emir). <OTAL>

- K12/23 Hāris-i cādde-i şer'ki 'ahdinde olur / İnḫirāf eylemek ol cāddeden **emr-i muḫāl**
emr-i Zü'l-celāl [1] Allah'ın emri.

M3/VII/3' Uḳbāda cāy-ı rāḫatumuz **emr-i Zü'l-celāl** / Yā dūzaḫ-ı firāḳ ede yā cennet-i vişāl

2. iş, madde, husus. <KT, KO>

- K3/22 Ne deñlü **emr**-i ma'āşında cüst ü çāpük ise / O deñlü kâhil olur âḫiret ḫisābında

3. vazife; makam.

emr-i ḫilāfet [1] halifelik makamı.

- K17/35 Ṭotalum **emr-i ḫilāfetde** müsāvî olmuş / Mu'taşıḡ 'ahdine beñzer mi zamān-ı Me'mûn

emr-i celīl [1] yüksek makam; veziriazamlık.

- K16/6 Hāşılı cevher-i zātında var ol isti'dād / K'ola bî-şā'ibe bir **emr-i celīle** ta'yin

emşāl [1] bir şeyin benzeri, eş, aynı, mişl'in çoğulu. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

- K13/22 Düstūr-ı mükerrrem ki ederlerdi tefāḫür / **Emşālını** şābıḳda görenler ḫulefādan

emvāc [15] dalgalar, mevc'in çoğulu. <KO, Cûdî, ZL, OTAL>

- K17/24 Kaṭre-pāş olsa eger ebr-i kefi deryāya / Şıḡmaya dāmen-i **emvācına** dürr-i meknûn
 K25/3 Cārī ise ḫükmün n'ola **emvāc**-ı suṭūra / Rāyet-keş-i ma'nî 'alem-efrāz-ı beyānsın
 G84/5 Bu fenā lüccede ey Nā'ilī ser-geşte / Güşe-i ḫāṭıruñ **emvāca** mı girdāba mıdur
 G110/2 Gören telāṭum-ı **emvāc**-ı eşk ile sīnem / Kıyās eder leb-i Ceyḫunda feyz mişesidür
 G164/7 Āzāde-i telāṭum-ı **emvāc**-ı keşretüz / Tenhā-nişin-i sāḫil olan ḫalvetilerüz
 G224/4 Çin-i cebinini düşürüp zülfe ey şabā / **Emvāc**-ı baḫr-ı ḫüsni perākende cyleseñ

emvāca virmek [1] telef etmek, mahvetmek.

G16/1 Bir çin-i cebhe varımı tārāce virdi hep / Tūfān-ı girye rahtımı **emvāca virdi** hep

emvāc-ı müselsel [2] zincirleme dalgalar, birbiri ardınca gelen dalga.

K23/18 Zülāl-i çeşme-i feyz üzre **emvāc-ı müselseldür** / Ma‘ānī mantık-ı ‘allāme-i kürsī-maḳām üzre

K33/3 Hattı **emvāc-ı müselsel** kalemi ebr-i muṭīr / Āb-ı cārī gibi elfāz u ‘ibārātī selīs

emvāc-ı nūr [1] nur dalgaları.

K22/3 Deryā-yı kır-güne-i şebde ‘adīm olur / Fülk-i felek telāṭum-ı **emvāc-ı nūrdan**

emvāc-ı pey-ā-pey [2] arka arkaya gelen dalgalar.

G305/2 Gelse **emvāc-ı pey-ā-pey** gibi şahbā dökülüp / ‘İyşumuz sâhil-i ārāmda iz‘āf olsa

G324/3 Efkār-ı ḡam-ı zülfün ile ‘uḳdeler etdi / **Emvāc-ı pey-ā-pey** gibi ḡayret dilümüzde

emvāc-ı selsebīl [3] cennet ırmağının dalgaları. Nazmın ya da yazının akılcığını ifade etmek için kullanılmıştır.

K24/24 Tūmār-ı midḡatūndür o gülzār-ı feyz kim / **Emvāc-ı selsebīl** müselsel suṭūr olur

G62/5 Baḡ Nā‘ilī bu nazm-ı selīsūn suṭūrına / **Emvāc-ı selsebīl**-i bihişt-i kemālī gör

G144/7 Ey Nā‘ilī mülāyemet eylerse rüzgār / **Emvāc-ı selsebīl** ola tūfān-ı baḡtumuz

emvāc-geh [1] denizin dalgalı yeri || boğulma tehlikesinin bulunduğu yer, tehlikeli bölge.

G58/1 **Emvāc-geh**-i ḡūn-ı ciger kim dilümüzdür / Gird-āb-ı belā dām-ı reh-i sâhilümüzdür

emvāc-ḡiz [1] dalga kaldıran, dalgalanmaya neden olan.

G145/1 **Emvāc-ḡiz**-i ḡayret olup āh-ı saḡtumuz / Fülk-i yem-i maḡabbete bār oldı raḡtumuz

emvāt [1] ölümler, meyyit’in çoğulu. <Cûdî> Ölümleri diriltmek, İsa’nın mucizelerinden biridir. Aşağıdaki tanıkta da buna gönderme yapılmıştır.

G100/6 Deyre varmaḡdan murād iḡyā-yı **emvāt** eyleyüp / Bütlere i‘cāz-ı rūḡu‘l-lāhī söyletmek midür

eñ [] sıfatların anlamını yükselterek son üst dereceye çıkaran zarf, mübalağa edatı.

<ÖTS>

eñ ednâ [1] en aşağı. Saray hizmetine ilk alınanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Harem’e alınan zenci hadım ağaları önce bu unvanı alırlar, daha sonra terfi ederlerdi.

<OTDTS>

K29/26 Ḥ‘āhiş-ger-i mülāzemet-i hem-nişīnidür / Olursa ger ḡuşūle **eñ ednâ** işāretün

enām [2] yaratılmış olan canlılar; insanlar, halk. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K23/16 Edīb-i Faḡr-i Rāzī-menḡıbet Yaḡyā Efendi kim / Vücūdī āyet-i kübrā-yı raḡmetdür **enām** üzre

K30/36 Her ḡüni ‘īd-i şafā-güster ola her şebi ḡadr / Hiç keder olmaya ol rūḡ-ı **enāmumda** benüm

enāniyyet [1] kendini beğenme, bencillik, benlik, gurur; [tas.] mahviyetin zıddıdır.

<KT, KO, LN, OTAL>

K3/30 Hāzer gūrūdan ey muşt-ı hāk fkr eyle / Me'al-i hāli **enāniyyet** iktisābında

enbān [1] dağarcık denilen deri çanta, yiyecek çantası, heybe. <KO, Cûdî, OTAL>

K19/16 Sikke-perdāz-ı emānet ki döner 'ahdinde / Kise-i müflis-i bî-dirheme **enbān**-ı hıyel

enbāz [2] ortak, şerik; eş, benzer. <KT, KO, Cûdî, LN>

K28/46 **Enbāz** olur mı hiç saña kim zāt-ı aḳdesūn / Olmış ferid-i 'āṭfet-i müsta'in ile

Aşağıdaki tanıkta “bî-dirîḡ ü enbāz” terkibi “bî-dirîḡ ü bî-enbāz” şeklinde düşünülmelidir.

Bu durumda sözcük “bî-enbāz” biçiminde ve “eşsiz, benzersiz” anlamına gelir:

K8/2 Zamān-ı 'azmūne Hāḳḳuñ bu iḳtizāda imiş / Zuhūr-ı 'āṭfet-i bî-dirîḡ ü **enbāz**

enbiyā [2] peygamberler, nebiler, nebî'nin çoğulu (bkz. nebî). <KT, KO, LN,

OTAL, Kanar/2>

K3/40 Şeh-i melā'ike-'asker Muhammed-i 'Arabî / Ki **enbiyāya** şeref meşy idi riḳābında

M11/I/2 Yā Rab ne luṭf olur bu ki medūh ola baña / Ser-hayl-i **enbiyā** 'ālem-efrāz-ı sermedi

encām [6] son, nihayet. <KT, KO, Cûdî, LN>

K8/35 Du'āya başla ki evşaf-ı şeh ne mümkindür / Teḳaddüm eylese **encāma** naḳmuñ āḡāzı

K12/44 Erse her devrinūñ **encāmı** verā-yı ḥaşra / Olsa her sâ'atinūñ ḥadd-i kıyāmı şad sāl

K14/91 Baḥtuñ gibi pâyende ola zıll-ı ḥayātuñ / Bu 'ālem-i fānide ki **encāmı** beḳādur

K15/7 Āh ile perîşān ederüm zülfini derseñ / **Encāmı** yine şûriş ü ḡavḡa mı degildür

encām-ı verā [2] âlemin ve yaratılmışların sonu; ölüm ve ötesi.

K13/26 Dānā-yı müdebbir ki olup 'āḳıbet-endiş / Āḡāhdur endişesi **encām-ı verādan**

G134/5 Yok Nā'iliyā şübhemüz **encām-ı verādan** / Bu gerdiş-i eflāki de ḥayrān bilürüz biz

encüm [3] yıldızlar, necm'in çoğulu. <KT, KO, LN, OTAL>

K12/27 Rûz-ı rûşen ola mihr ile dil-i şebde nihān / Şu'le-i **encüm**-i iḳbālî olursa cevval

M1/III/2 Hāk olsun **encüm**-i ḳaṭarāt-ı sirişkümeñ / Çün kim sebep bu fitneye ḥükm-i sitāredür

G49/6 Hıḳmet bu kim daḳīḳa-şināsān-ı **encüme** / Etmez felek müsā'ade her kārı saḳt olur

encüm-naẓîr [1] yıldız benzeri, yıldız benzer, yıldız gibi.

G230/5 Gül-zārı feyz-i nāmiye **encüm-naẓîr** edüp / Döndi nihāl ile şecer-i şu'le-bāra gül

encümen [2] meclis, cemiyet, şûrâ. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL> “Eğlenceli içki meclisi” anlamında kullanılmıştır.

G47/1 Hārāb ḡamzeler ol çeşm-i fiten maḥmûr / 'Aceb 'aceb k'ola sākî-i **encümen** maḥmûr

G162/5 Dil-i âteş-nefes kim meclis-efrûz-ı maḥabbetdür / Zebān-ı nālesin ḥunyā-gerān-ı **encümen** bilmez

encümen-ārā [1] meclisin süsü olan; davet ya da meclis sahibi (bkz. meclis-ārā).

<Dihhudâ, Ânenderâc>

K18/42 Belîğ-i nâdire-sencem ki şâhid-i nazmum / Hemîşe **encümen-ārā**-yı intihâb olmuş

endām [1] ten, beden, vücut; boy, boy bos. <KT, KO, LN, Kanar/2>

G334/4 Nûrdan sâye-yi ‘aşîk nice fark etmek olur / Nil-gün fûçada **endāmına** etdükçe nigâh

endâze [2] belli bir miktar (60 santimetre) ifade eden uzunluk; ölçü, mikyas || hesap. <KT, KO, Cûdî, OTAL>

K5/19 Böyle tarh eylemiş **endâze**-i mi‘mâr-ı ezel / Sâha-i himmetime ğarğa-i istiğnâyı

G309/4 Çeksek meyî şûrahî-i gerden-firâzdan / **Endâze**-i metâ‘-ı muğân kûteh olmasa

endişe [44]

1. fikir, düşünce, düşünme; hayâl. <KT, KO, Cûdî, LN, Kanar/2> Şiir gibi sanatsal bir etkinliğin ilham kaynağı olan estetik düşünceyi karşılar.

K5/6 Pîr-i **endişe** kefi destüme yâ şundi qalem / Ya Şu‘ayb oldı ‘aşâ-dâd-ı kefi Mûsâyî

K5/10 Ca‘d-ı müşğîn-i bütân-ı harem-i **endişem** / Gerden-i ‘aqla şalar silsile-i sevdâyı

K5/13 Şâh-ı evreng-i kemâlüm ki şebistânümde / Alsa hunyâ-ger-i **endişem** ele şeştâyı

K5/21 Pâdişâh-ı suhenem k’oldı zamânümde ‘adîm / Mülk-i **endişede** şûr u şağab-ı hod-râyî

K5/28 Huld-ı i‘câzdur el-hâk dil-i ‘Urfî ki henüz / Tâzedür nuṭfe-i **endişe**-i gevher-zâyı

K5/38 Eylemiş râyîz-i **endişeme** Hâkânînüñ / Türktâz-ı reh-i ma‘nide teḳaddüm pâyı

K5/43 Yeter ey râyîz-i **endişe** yeter gösterdün / Eşheb-i germ-i ‘inân-ı sühene irhâyı

K11/30 Şerm-i evşâfiyla zîrâ şüret-i **endişeye** / Hâclet-i nuṭḳ-ı zebân-ı hâme-i terdür gelen

K12/69 Mezheb-i çarhda fehîm eylemeyem olduĝını / Ma‘rifet cürm ü hüner töhmet ü **endişe** vebâl

K12/75 Hâk-i hasret be-ser-i tengî-i dâmân eyler / Felegi ḳulzüm-i **endişem** edüp ğarḳ-ı le‘âl

K13/26 Dâna-yı müdebbir ki olup ‘âkıbet-endîş / Âĝâhdur **endişesi** encâm-ı verâdan

K13/36 Fârîğ ḳomaz **endişe**-i evşâfuña ammâ / Feryâd-ı cefâ-yı felek-i ĝuşsa-fezâdan

K13/45 Demdür ki ola râyîz-i **endişe** ‘inân-tâb / Vâdî-i temeddüh gibi bir teng-fezâdan

K14/51 Şadr-ı şefekât-senc ki **endişesi** dâ‘im / Tatmîm-i mühimmât-ı umûr-ı zu‘afâdur

K14/74 Ma‘zûr ṭut ey kân-ı kerem ‘acz u ḳuşûrın / **Endişe** ki ğarḳ-ı ‘arâḳ-ı şerm ü ḳayâdur

K15/34 ‘Arşa çıkarup zinde eder nâm-ı bülendün / **Endişesi** i‘câz-ı Mesîha mı degildür

K16/8 Aḫter-i burc-ı şeref Hâzret-i Şâlih Pâşâ / K’olmuş **endişesi** hem-vâre şalâh-ı reh-i dîn

K16/28 Bârî mâhiyyet-i **endişemi** taḳrîr edeyin / Şevḳ-i medhûnle mübâhâta olup ruḫşat-bîn

K17/48 Cümleden bu suhen-ārâ-yı şenâ-guster kim / Vaḳf-ı **endişesidür** ‘âlem-i feyz-i bî-çün

K22/24 Olmazdı nuṭḳa ṭâḳatüm **endişe** bir nefes / Dâmânın alsa dest-i dil-i nâ-şabûrdan

K23/38 Ne çâre bir nefes virmez felek **endişeye** ruḫşat / Olur her laḫẓada bir ĝüne cevri iltizâm üzre

K23/40 Cihân-sâlâr-ı ‘irfânam ki **endişem** mü‘ekkeldür / Der-i gencîne-i feyz-i Hudâ-yı lâ-yenâm üzre

K23/44 Ma‘ânî ḫüsn-i ta‘bîrümde ḫayrândur ki **endişem** / Eder biñ puḫte ma‘nâyı fedâ bir lafz-ı ḫâm üzre

- K25/21 Eczâ-yı suhen kâleb ü **endişe** dil-i şâf / Sen kesb-i leâfette aña rûh-ı revânsın
- K26/19 Bu **endişeyle** ol gül-zârı tenhâ geşt ederse dil / Nice gülzâr kim her bergi bâğ-ı hûlda hem-serdür
- K26/35 Ne hâme Hayder-i Kerrâr-ı nazmuñ Zü'l-fiķârıdır / Ne hâme Rüstem-i **endişeye** tîğ-i dü-peykerdür
- K28/72 Luţf-ı hevâ-yı âlem-i **endişe** sözlerin / Baĥş etdürir leâfet-i ma'ı mu'în ile
- K30/24 Hûşedür neşve-i **endişe**-i feyyâzum içün / Naķd-i Pervîn-i felek güşce-i bâmumda benüm
- K30/31 Âr eder ĥusrev-i **endişem** eger etse felek / Mihrini fülke-i zer fark-ı ĥıyâmumda benüm
- M2/III/9 Fehm eyle kaẓâ vü kadrün sırr-ı nihânın / **Endişe**-i ķurbânî-i cân u dil ü ser kıl
- M11/I/1 Yâ Rab zebânüm et şeref-i na'ta muhtedî / **Endişem** eyle vaķf-ı şenâ-yı Muĥammedî
- G190/8 Tâ-be-maĥşer ola **endişesi** erbâb-ı dilün / Silk-i nazmında olan gevher-i güftâra şadef
- G210/1 İşķ ĥayrâındur eķvâr-ı cünün-pişemüzün / Âķl-ı kül vâlihidür şüret-i **endişemüzün**
- G168/4 Mâverâ-yı mantıķ u hey'et ĥisâb u hendese / Pây-tâ-ser ĥikmet ü âdâbdur **endişemüz**
- G168/1 Tırra-i dil-ber gibi pür-tâbdur **endişemüz** / Bâ' iş-i cem' iyyet-i aĥbâbdur **endişemüz**
- G168/2 Lubb-ı ma' nî maĥz-ı ĥikmet mağz-ı esrâr-ı nihân / Bü'l-aceb mecmû'a-i kem-yâbdur **endişemüz**
- G168/3 İrtifâ'-ı âfitâb-ı âsumân-ı vaĥdete / Âķlı ĥayrân eden uşurlabdur **endişemüz**
- G244/2 Hûşedür neşve-i **endişe**-i feyyâzum içün / Naķd-i pervîn-i felek güşce-i bâmumda benüm
- G244/9 Âr eder ĥusrev-i **endişem** eger etse felek / Mihrini fülke-i zer fark-ı ĥıyâmumda benüm
- G378/5 Nazm-ı pâķün âb-ı pâredür ey Nâ'ilî / Belki tebhâl-i leb-i **endişedür** her ķaķresi

endişe etmek, endişe eylemek [2] düşünmek. <ÖTS>

- K23/32 Eder **endişe** istidlâl tab'-ı mü-şikâfuñdan / Cevâhir olduĥın bir vefķ-i ĥikmet inķisâm üzre
- G292/9 Mişâl-i zıll ĥayâl aňlayup şeb ü rûzın / Cihânun **eylese endişe** rûz-ı ferdâsın

2. gam, keder, telâş. <KT, Cûdî>

- M5/III/2 **Endişe**-i dâm-ı kâķülünle / Murĥ-ı dil ü câna ten ķafesdür
- G377/5 Bâdenün vaķt-ı tûlû'ı neşvede ey Nâ'ilî / Âfitâb-ı maşrıķ-ı **endişedür** her ķaķresi

endişe-rev [1] telâşla giden, telâşlı; acelesi olan.

- K3/50 Zihî tek-âver-i **endişe-rev** ki âciz idi / Berîd-i cüst-i naẓar sür'at-i şitâbında

endüh [5] tasa, kaygı, keder; sıkıntı, üzüntü. <KT, KO, Burhân-ı Kâtî', OTAL>

- K2/21 Gel ey enîs-i dil ey ĥam ki ĥasretün tende / Medâr-ı ĥaşyet-i **endüh**-ı ĥârĥâr ķalır
- K7/47 Bu ĥamla lâ-yı ĥumı cevher-neşât ise de / Ĥamîr-i mâye-i **endüh** olur şarâb-ı nebîd
- M1/IV/7 Bir dürr idün ki dâğ idün reşĥünle şeb-ķerâğ / Deldi zemâne mışķab-ı **endüh** ile dilün
- G300/4 Dil degil sîne degil vüs'at-i güncâyış içün / İttiĥâd-ı ĥam u **endüha** meķân ancaķ bu
- G383/2 Gül-rîz-i neşât oldı ĥazân bâğ-ı dilümde / Ĥâr-ı ĥam u **endüh** gül-istânımı tûtdı

endühte [2] kazanılmış; toplanmış, biriktirilmiş. <KT, KO, Cûdî, LN, Kanar/2>

- K14/50 Ol ĥâce-i mün'im ki smâtındaki ni'met / Bî-dâ'ıye **endühte**-i zâd-ı fuķarâdur
- K15/33 Ol bezl-i âtâ kim ola ehl-i dile maĥşûş / **Endühte**-i zâd-ı reh-i uķbâ mı degildür

enfâs [1] nefesler, soluklar, nefes'in çoĥulu. <KT, KO, LN, OTAL>

- K15/25 **Enfās**-ı kerīmünle zemīn ṭabla-i ‘aṭṭār / Hülķuñla felek nāfe-i būyā mı degildür
engübīn [1] aıların meydana getirdiği tatlı, bal. <KT, KO, Cûdî>
- K28/10 Şimdi görüp mezāķumızı zehr-ḥand eder / Zehr-ābı farķa ‘āciz olan **engübīn** ile
engüşt [5] parmak. <KT, KO, Cûdî, LN>
- K16/7 Şāhid-i devletinün eyleye te‘yīd-i ķader / Ser-i **engüştini** pīrāye-dih-i naķş-ı nigīn
- K25/4 Īmā-yı medīḥ-i ḥam-ı ebrū-yı bütānda / Hāclet-dih-i **engüşt**-i hilāl-i ramazānsın
- K28/54 Çāpūklığı o ḥadde ki dā‘im güzīdedür / **Engüşt**-i rāy-ı sür‘ati dendān-ı sīn ile
- G170/3 **Engüşt**-i temennā-yı ķadeḥ-gīrūne sāķī / Yāķūtı girān-ķadr-ı behā ḥāteme virmez
engüşt-i şurāḥī [1] sūrahinin parmağı || sūrahinin kulbu, tutacak yeri.
- G291/6 Hācletinden kızarur Nā‘iliyā duḥter-i rez / Görse **engüşt-i şurāḥīdeki** ḥinnā rengin
engüştürin [1] yüzük. Sözcük, aslında “engüştürī”dir. Ancak bu şekli de şiirlerde kullanılmıştır. <KO, Kanar/2> Yüzük, vezirlik sembolüdür. Osmanlılarda, sadrazam olan kişiye, bu makamın sembolü olan yüzük de ulaştırılırdı.
- K28/24 Nām-āver etdi luṭf-ı Süleymān-ı rüzgār / Ol Āşaf ibn-i Āşafı **engüştürin** ile
engüşt-nümā [2] parmakla gösterilen, meşhur. <KT, KO, LN, YTL>
- K14/59 Şāyeste görüp Nā‘ilī-bī-dile medḥūn / Luṭf eyle ki bir şā‘ir-i **engüşt-nümādur**
- G89/3 Eylemiş bedri der-āgūş olup **engüşt-nümā** / Māḥ-ı nev hey‘et-i maḥsūs-ı girībānuñdur
enhār [3] ırmaklar, çaylar, nehr’in çoğulu. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>
- K14/16 **Enhār**-ı müselsel gibi kim raķş u semā‘ı / Her birisinün lāyık-ı teşrif-i ‘aṭādur
- K25/27 Geh lüle-i ser-çeşme-i **enhār**-ı ma‘ārif / Geh āb-ı ḥayāt-ı suḥene şādurvānsın
- G86/5 Bāzār-ı feyz-i nāmiye der-ķār Nā‘ilī / **Enhār** ile şükūfelerün iḥtilāṭı var
enīn [1] inleme, inilti; of deme (bkz. āḥ, feryād). <KT, KO, LN>
- G152/2 Gördükçe yarı kim kaçār āḥ etmeden eger / Şāyeste olsa nīm nigāḥa **enīnümüz**
enīs [4] görüşülen kimse, arkadaş, dost. <KT, KO, OTAL>
- K2/21 Gel ey **enīs**-i dil ey ḡam ki ḥasretün tende / Medār-ı ḥāşyet-i endūḥ-ı ḥārḥār ḡalür
- K28/1 Evvel **enīs** idük dil-i zār-ı ḥazīn ile / Şimdi vaṭan ḡarībıyüz āḥ u enīn ile
- K33/10 Feyz-yāb olsa eger aḥsen-i aḥlāķından / Baḥt-ı ḡaddārı olur ehl-i dile yār u **enīs**
- G189/2 **Enīs**-i ḥāṭır-ı Maḥmūd olaydı şuḡl-ı ḡamuñ / Ederdi nīm girişmeñ Ayāzdan fāriḡ
envā‘ [4] çeşitler, türler, nev‘’in çoğulu. <KT, KO, OTAL>
- K14/27 **Envā‘**-ı ḥoş-elvān-ı şükūfeyle müzeyyen / Ol ravza ki cennet gibi bī-mişl ü bahādur
- K17/30 Ma‘rifet sende kerem sende şecā‘at sende / Olmuş **envā‘**-ı kemālāt ile zātuñ meşḥūn
- K21/17 Yed-i mü‘eyyed-i çālāķine muvaķķafdur / Ne müşkilāt ki **envā‘**-ı ḥaṭda peydādur
- K25/39 Mir‘āt-ı zamīründe olan tāb u cilādan / Mecnū‘a-i **envā‘**-ı teşāvīr-i ḥisānsın

envār [14] aydınlıklar, ışıklar, parlaklıklar, nūr'un çoğulu (bkz. nūr). <KT, KO, LN, OTAL>

K9/27 Habbazā peyrevî-i baht zihî zulmet kim / Hâşılın şafvet-i **envār**-ı dil ü cān etmiş

K14/44 Kesb etmege **envārını** her şubh o serānuñ / Hūrşîd der-i devletine nāşiye-sādur

K25/13 Hālî ise zihnüñ n'ola **envār** ile pürsün / Hâşıl bu ki hem āyîne hem āyîne-dānsın

K35/16 Degil hâş oda güyâ kendidür kaşr-ı Zelîhâ kim / Der ü dîvārın etmiş Yūsuf-istân 'aks-ı **envārı**

G263/5 Ey gâfil-i merâtib-i **envār** hiç şafağ / Engüşt-i âfitâba hınâlık mı cylesün

Alındaki nurluluk, o kimsenin ruhanîliğine ve tanıktan anlaşıldığı kadarıyla bahtlılığına işaret eder.

K15/24 Pîşânî-i bahtuñda olan mevce-i **envār** / Āyîne-i hūrşîdde peydâ mı degildür

[tas.] ulvî âlemin madde âlemindeki ışıltıları. <TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıklar, bu bağlamda değerlendirilebilir.

K7/50 Çekildi 'âlem-i keşretten oldı ol sultân / Ğarîk-i lücce-i **envār**-ı maşrık-ı tevḥîd

K26/10 Çerâğ-ı devleti **envār**-ı naḥl-i Tûrdan zâhir / Fûrûğ-ı kevkebi mihr-i cihân-ârâdan ezhêrdür

M6/V/1 Şerm-i evşafuñ olup 'ıkdü'l-lisân-ı Nâ'îlî / Olmadı **envār** feyz āyînesinde müncelî

G370/2 İzṭrâb-âver-i **envār**-ı ruḥuñdur nigeḥüm / Baḥr-ı 'ummân ile âmîziş eden cûy gibi

envār-ı tayakkuz [1] tayakkuz nurları; uyanış ve farkındalığa neden olan ilâhî nurlar.

K25/19 Bî-rengî-i **envār-ı tayakkuzda** kemâhî / Ser-defter-i erbâb-ı ṭarîk-i deverânsın

envār-ı tecellâ [2] tecelli nurları (bkz. tecellî).

M5/V/8 Mir'ât-ı ruḥuñda cilve-gerdür / **Envār-ı tecellî**-i ilâhî

G153/1 Dîde-i cān ile ḥüsnüñ ki temâşâ ederüz / Çeşmümüz maḥzar-ı **envār-ı tecellâ** ederüz

envārî [1] Sözcüğün "envārî (انوارى)" biçiminde okunması ve anlamlandırılmasında bir mahsur yoktur.

K35/13 Semiyî-i mäh-ı Ken'ân kim olup manzûr-ı şeh dâ'im / Eder ol âfitâb-ı saltanatdan kesb-i **envārî**

enver [3] daha nurlu, pek nurlu, çok parlak; parlak || güzel. <KT, KO, Cûdî, LN>

K3/57 Gözine girme idi ḥ'âb girse de gâhî / Cemâl-i **enver**-i pâkin görürdi ḥ'âbında

K20/2 Ey maşrık-ı necâbet ü şubh-ı sa'âdetüñ / Dünyâya ferr ü tâb viren mihr-i **enveri**

Kt10/3 Ḥüsnüñ ki oldı âteş-i dilden şîrâre-pâş / Ḥâkister etdi ḥırmenini mihr-i **enverüñ**

Enverî [3] Evhadüddîn Enverî. İran'ın büyük şairlerinden olup Firdevsî, Nizâmî, ve Sa'dî ile beraber İran şiirinin önde gelenlerinden kabul edilir. Nâilî, bu şairi övgüyle anmakla birlikte, ondan daha meziyetli olduğunu da ifade etmiştir. <Kâmûsü'l-A'lâm>

K1/9 Ḥâkânîyîm ki Feyzî-i Hindî vü **Enverî** / Ṭab'umdan istifâze-i nūr-ı cemâl eder

K5/32 Habbazā mihr-i zamîr **Enverî**-i şâhîr kim / Zihni dâğ-ı dil eder şubḥa şeb-i yeldâyı

K20/33 Rüşen-zamîr şâ'ir-i ḥoş-gü ki nazmınuñ / Efsânedür yanında mübâhât-ı **Enverî**

enver-şifātā [1] Tanıkta memduha seslenirken kullanılmıştır. “Mihr-i enver-şifātā”, “ey parlak güneş” şeklinde günümüz Türkçe’sine aktarılabilir.

K17/28 Mihr-i **enver-şifātā** mäh-ı felek-menziletā / Ey fūrūzān-ı güher nüh-şadef-i āyīne-gün

enver-süz [1] ışık yakan, çok nurlu, çok parlak; aydınlatan.

G117/1 Lem‘ a-ı mäh-ı ruḥuñ ḥūrşid-i enver-süzdur / Bir şererdür ḥüsnüñ ammā mihr-i **maḥşer-süzdur**

er [1] erkek; yiğit, kahraman. <YTS, TS>

K11/15 Bir bir a‘yān-ı vilāyet derdi şāhum aç gözün / Muştāfā Pāşā-yı gāzī gibi bir **erdür** gelen

erāzil [6] reziller, namussuzlar, hayasızlar, erzel’in çoğulu. <KT, KO, LN,

OTAL>

K13/5 Māhiyyeti ma‘lūm olan eşḥāş-ı **erāzil** / Bālā-ter idi mertebede necm-i Sühādan

K19/28 Savletüñ mānī‘-i şūr olmasa ḳalmışdı tamām / Dest-i bīdād-ı **erāzilde** memālik muḥtel

K23/13 O devrūñ rüzgār etdi telāfisin ki olmışdı / Ṭarīḳ-i ‘aḳıbet-mend-i **erāzil** izdiḥām üzre

G88/6 Dānāya cevri-i baḥt-ı siyeh-dil **erāzile** / Luṭf-ı sitāre-i ḡalaṭ-endīşi gösterür

G271/1 Güşāde-baḥt **erāzil** sitāde-ḥū düşmen / Kemāl naḳş u hüner ‘ayb u āb-rū düşmen

G337/5 Kim ḳaçardı irtifā‘-ı neyyir-i iḳbālden / Kevkeb-i baḥt-ı **erāzil** vaḥşet-engiz olmasa

erbāb [51] usta, ehil, becerikli, rabb’in çoğulu (bkz. ehl). <KT, KO, Kanar/1>

Belli bir özelliği, sıfatı fazlasıyla taşıyan, o işte usta olan kimseler hakkında kullanılmıştır.

K1/50 Ḳadr-i kemāl-i şān-ı nübüvvet bülend edüp / **Erbābı** tā merātibine iştiḡāl eder

K9/23 Añdurup nāmıların ḥayr ile şāhān-ı selef / Suḥen **erbābına** luṭf eylemiş iḥsān etmiş

K15/29 Eyle suḥen **erbābını** luṭfuñla nevāziş / Ol fırḳa sezā-vār-ı ‘aṭāyā mı degildür

K25/19 Bī-rengi‘-i envār-ı tayaḳḳuzda kemāhī / Ser-defter-i **erbāb-ı** ṭarīḳ-i deverānsin

K33/20 Sa‘y-ı meşḳūr ile tā kim ede **erbāb-ı** cihād / Ka‘be-veş bādiye-i küfri maḳām-ı taḳdīs

M5/VII/2Ḳıl cürm-i maḥabbetüñle zāhir / **Erbāb-ı** günehden imtiyāzum

M9/1/1 Daḥl-i **erbāb-ı** kemāl ey zāhid-i şüret-perest / ‘Aḳıbet muḥtāc-ı vaḳt-ı nefḥ-i sūr eyler seni

M12/1/3 Şarardur zıkr ü fikrūñ ḳehresin **erbāb-ı** tevḥidüñ / Siyeh ḥāki zer eyler kīmyādur yā Resūla‘l-lah

G27/4 Olur şeb-i tārīḳ-i belāda şecer-i Ṭūr / **Erbāb-ı** ḡama şevḳ-ı ḥudā-dād-ı maḥabbet

G273/3 Ḥāṭırda zevḳ dilde şafā tende yok mecāl / **Erbāb-ı** ḡam erişse de nev-rūza n‘eylesün

T2/1 Dirīḡā gitdi ol ser-ḳeşmesi **erbāb-ı** İḳānuñ / Ki nuṭḳ-ı pāki baḥş idi sükkān-ı zevāyāya

erbāb-ı cāh [2] zenginler, itibarlı, mevki sahibi kimseler; mevki düşkünleri. <OTAL,

Kanar/1>

K22/1 Ey ser-nüvişt-i defter-i **erbāb-ı cāh** kim / Ḥaḳ eylesün vücūduñı ‘ārī ḳuşūrdan

K34/26 İstemez ammā bilür bu vaz‘ ile şimdi felek / Şöhre-i idbār eder **erbāb-ı cāh-ı** devleti

erbāb-ı dil [12] gönül adamları, hâlden anlayanlar. <OTAL, Kanar/1>

K11/19 Rüzgārından ki gāhī ağlayup dergāhuña / Ḥāṭır-ı **erbāb-ı dil** gibi mükedderdür gelen

- K13/34 Bu devr-i çep-endâzda lutfuñla hâlâş et / **Erbâb-ı dili** meşğale-i rûh-gezâdan
 K14/79 Şekvâya da olmuş tûtalum ruḥşat-ı taḫrîr / Derd-i dili **erbâb-ı dilûñ** rûh-gezâdur
 K19/32 Minnet Allaha ki **erbâb-ı dile** menḳibetüñ / Hırz-ı bâzû-yı emân eyledi Ḥaḳ ‘azze ve cell
 G94/3 Nesîm-i dil-keş-i şubḥ-ı hidâyetden murâd ancaḳ / Der-i maḳşûd-ı **erbâb-ı dilûñ** best ü güşâdîdur
 G190/8 Tâ-be-maḥşer ola endîşesi **erbâb-ı dilûñ** / Silk-i nazmında olan gevher-i güftâra şadef
 G270/1 **Erbâb-ı dili** mütthem-i âz edemezsun / Ey çarḥ-ı siyeh-kâse bize nâz edemezsun
 G331/5 Nağme-i kilküme âheng olamaz Nâ’iliyâ / Bezm-i **erbâb-ı dilûñ** muṭrıbı Nâhid olsa
 G358/2 Tenhâlığı var küyünüñ erbâb-ı recâdan / Mümkün mi degil yoksa mülâkat o şeḥle
 G389/3 Küyin tolanmadan ne kaçarsun iki gözüm / Erbâb-ı ‘ışḳuñ elde degildür irâdeti
 Kt2/1 **Erbâb-ı dil** yanûnda ḥaḳîr ü zâmîm olur / Ey çarḥ-ı kîne-cû saña kimler ḡarîm olur

Aşağıdaki tanıkta vezin gereği “erbâb” sözcüğünün “ehl” olması gerekmektedir. Ayrıca ilk beyitte şu şekilde bir düzenleme yapılmalıdır: “Fürûḡın istemez ehl-i dilûñ ‘adûya hemân.”

- Kt8/1 Fürûḡuñ istemez **erbâb-ı dili** ‘adûya hemân / Siyâh-baḫt idüğün ey sitâre gösterme

erbâb-ı düvel [1] devlet adamları, yöneticiler. <Steingass>

- K19/7 Düş-ı pākûnde görüp ḥil’at-ı şâhenşâhı / Dest ü dâmânına yüz sürdiler **erbâb-ı düvel**

erbâb-ı himmet [2] himmet sahipleri, yüce gönüllü kimseler. <Kantar/1, Redhouse, Steingass>

- K22/20 **Erbâb-ı** ṭab’ u **himmete** dâ’im sitemdedür / Feryâd dest-i himmet ü ṭab’-ı ḡayûrdan

- K24/32 Ol ḥâḳ-i pâye yüz süren **erbâb-ı himmetüñ** / İḥlâşı rûy-pûş-ı ḥaṭâ vü ḳuşûr olur

erbâb-ı hüner [3] hüner sahipleri; sanatkârlar. <OTAL>

- G265/1 **Erbâb-ı hüner** ey çarḥ ‘ahdüñde ḳo ‘ûr olsun / Nâ-dâna şeb ü rûzuñ sincâb u semûr olsun

- G331/4 Yine dil-tengdür **erbâb-ı hüner** ḡonce gibi / Gül-şen-i baḫtı ser-â-pâ gül-i ḥûrşîd olsa

- R5/1 **Erbâb-ı hüner** hemîşe pür-şîven olur / Her ḥâli şafâ-baḫş-ı dil-i düşmen olur

erbâb-ı ‘ışḳ [2] aşk ehli, âşıklar.

- G119/3 N’ola çâḳ-i girîbân etmeyince bulmasa râḫat / Teni **erbâb-ı ‘ışḳa** câme-i bi-çâḳ-i zindândur

- G224/2 Ağyârı cevri ile ne var ey şûḥ öldürüp / **Erbâb-ı ‘ışḳı** lutf ile şermende eylesen

erbâb-ı kalem [1] kalem sahipleri, kalem ehli, kâtipler. <Kantar/1, Redhouse, Dihhudâ>

- K33/1 Faḫr-ı **erbâb-ı kalem** Ḥazret-i Şâmî-zâde / Ki tevâzu’la tutar elde devâtın Bereîs

erbâb-ı ma’ârif [2] marifet sahipleri, sanatkârlar; şairler.

- K19/35 Bir tebessümle olur bâr-geh-i cûduñda / ‘Uḳde-i ḫâṭır-ı **erbâb-ı ma’ârif** münḫal

- G255/6 Maḫal nâzûkdür **erbâb-ı ma’ârif** etsün istimdâd / Cenâb-ı ‘İşmetinüñ lutf-ı ṭab’-ı kâmrânından

erbâb-ı nazâr [1] görüş sahipleri. <Kantar/2>

- G64/3 Vâ’iz sözün **erbâb-ı nazâr** bir pûla almaz / Cüyâ-yı güher nâḳid-i her-gâḫ degildür

erbâb-ı nazım [1] nazım ehli, şairler.

K1/31 Ğam çekme Nâ'îlî ki şenâsı o ħazretüñ / **Erbâb-ı nâzmı** nâ'îl-i ħurb-ı vişâl eder

erbâb-ı riya [1] ikiyüzlüler, riyakârlar.

G265/5 **Erbâb-ı riya** şimdi güş eylemez isterse / Dâvûd lisânından âyât-ı Zebûr olsun

erbâb-ı suĥan [2] iyi konuşan kimseler, fasih, belîğ ve hatip olanlar; şairler. <OTAL, Dihhudâ>

G77/7 Vakt-i cüş-ı **erbâb-ı suĥandur** Nâ'îlî / Eylesünler tarĥ-ı şî'ri dil-güşâ nevrûdur

G337/7 Pây-mâl olmazdı her kişverde **erbâb-ı suĥan** / Mülki isti' dâd ħaĥt-âbâd-ı temyîz olmasa

erbâb-ı ħab' [5]

1. tabiat sahipleri, iyi huylu kimseler. <OTAL, Kanar/1>

K22/20 **Erbâb-ı ħab'** u himmete dâ'im sitemdedür / Feryâd dest-i himmet ü ħab'-ı ħayûrdan

K29/28 Tâ kim ede neşât-ı ħuşûl-i merâm u kâm / **Erbâb-ı ħab'** menĥıbe-pîrâ-yı ħazretüñ

K31/8 Gâhî ki feyz-i terbiyyet-i ħâk-i himmetüñ / **Erbâb-ı ħab'a** güş-güzâr-ı şenîd olur

2. şairler. <Kanar/2>

K34/19 Şem'-i bezm-ârâ-yı iĥbâl-i neşât-engîzidür / Meclis-i **erbâb-ı ħab'ı** bâ'îş-i germiyyeti

K34/21 Zümre-i **erbâb-ı ħab'** öyle meftûn etdi kim / Hüsn-i aĥlâķı ħımâ-yı ħalbi feyz-i şoĥbeti

erbâb-ı tekellûf [1] riyakârlar, inancında samimiyetsiz olanlar.

G390/2 Aĥker gibi ol âteşüñ **erbâb-ı tekellûf** / Her ħaĥresini dâğ-ı dil ü hûş görür mi

erbâb-ı temennâ [1] dileyenler, dilenenler; isteyenler||af talebinde bulunanlar, tövbe edenler.

K13/48 Mesrûr çıķa ħaşre dek **erbâb-ı temennâ** / Şad gûne nüvâzişle o ferhûnde serâdan

erbâb-ı zebân [2] söz ehli; şair (bkz. ehl-i ħab').

K14/86 Dil-tengdür **erbâb-ı zebân** ħande olursa / Gül-şen zaĥan u zâĥa ħafes bûlbûle câdur

K27/33 Dâ'imâ şevket ile böyle ħazâlardan gel / Nâ'îlî-veş desün **erbâb-ı zebân** ħoş geldün

erbâb-ı zühd [1] züht ehli, kaba sofı, dinin dış yüzü ile ilgilenen kişiler.

M3/VIII/1 **Erbâb-ı zühdi** merd-i Ĥudâ añladuñ ħöñül / Bed-mesti câm-ı feyz-e sezâ añladuñ ħöñül

ergavân [1] kıızıl renkli bir çiçek. Bu çiçeĝin yapılan şerbet sarhoşu ayıltır, mahmurluĝu giderirmiş. şarabı ise ferahlık verirmiş. <KT, KO, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 194> Tanıkta çiçeĝin bu özellikleri gözetilerek "şafâ kesbedildiĝi" ifade edilmiştir.

G255/4 Edüp gül-şen pür gül bûselerle cism-i 'uryânın / Şafâ kesb etdüm ol şûĥuñ nihâl-i **ergavânından**

ergavânlanmak [1] erguvanlanmak, erguvan renkli pazusunu göstermek ve bu suretle övünmek. Eskiden daĝlamak suretiyle yapıplan dövmelemin renkli olması için çeşitli maddeler katılmış. Ařaĝıdaki tanıkta ergavânın böyle bir amaçla kullanıldıĝı anlaşılmaktadır (bkz. dâğ-dâr).

G44/4 Meyden kızarsa ruhları gâhî o naḥl-ı nâz / Bâzû-yı dâğ-dârin açup **ergavânlanur**

erḥam [2] pek rahim, çok merhametli. <KO, ZL, OTAL>

K13/25 Dâd-âver-i **erḥam** ki çıkar ‘arşa du‘ âsı / Hengâm-ı teveccühde kulüb-ı fuḡarâdan

G255/2 O şâhenşâh-ı ḥüsnüñ katl-i ‘âm-ı dilde **erḥamdur** / Teğâfûl ğamzesinden ğamze tîğ-ı ḥün-feşânından

erimek [1] katı cisim ısı etkisiyle sıvı duruma gelmek || yok olmak, bitmek, tükenmek. <TS> Aşağıdaki tanıkta “peykânın erimesi”, gönle saplantığı düşünülen demir temrenin, âh ateşi ile erimesi olarak düşünülebileceği gibi, âşğın kalbinde yer eden sevgilinin kirpiklerinin (peykân) kaybolup unutulması olarak da düşünülebilir.

G213/3 Ey âh süz-ı şinemi arturma kim **erür** / Peykânları cigerde ḥadeng-i nigâhınun

erişmek [8]

1. varılması zamana ve emeğe bağlı olan veya uzakta bulunan bir amaca varmak, ulaşmak.

<TS>

G83/5 **Erişmez** ğavrına ğavvâş-ı Fikret Nâ’îlî ṭab’ un / Dür-i güftârını bir baḥr-ı bun-nâ-yâbdan söyler

G273/3 Ḥâtırda zevḳ dilde şafâ tende yok mecâl / Erbâb-ı ğam **erişse** de nev-rûza n’eylesün

2. bir yere ulaşmak, varmak. <TS>

K3/66 **Erişdi** göz yumup açınca ḳâb-ı ḳavseyne / Nesîm-i şubḥ ile hem-reng idi şitâbında

K18/45 Kesâd-ı nâfe **erişmiş** o ḥadde kim güyâ / Diyâr-ı Çîn ü Ḥıṭâ bir avuc türâb olmuş

M3/III/2 Dest-i taleb **erişmedi** dâmân-ı vahdete / Düşdük bu ıztırâb ile vâdî-i ḥayrete

M3/V/2 Kûy-ı vişâle pây-ı ‘azîmet **erişmedi** / Dâmân-ı pîre pençe-i himmet **erişmedi**

3. gelip çatmak. <TS, ÖTS>

G390/6 Sâḳî **erişüp** ‘îd ‘aceb Nâ’îlî-i zâr / Rîndân ile ḥübânı ḳadeḥ-nüş görür mi

4. gelip yetişmek, ulaşıvermek. <ÖTS>

M3/V/1 Zaḥm-ı derûna merhem-i râḥat **erişmedi** / Bîmâr-ı derd-i fırḳate şîḥḥat **erişmedi**

eritmek [1] erimesini sağlamak, katı bir maddeyi ısı etkisiyle sıvı hâle getirmek.

<ÖTS, TS> Aşağıdaki tanıkta şişenin ateşte eritilip yeniden bir başka cam nesneye dönüştürülmesi anlatılmıştır.

G136/3 Kef-i şişe-gerde tamâm olursa ḳadeḥ ṭarab müdâm olur / **Eridüp** bu pûtada nâr-ı ‘ışḳ yine ‘ıḳd olursa zücâcumuz

Erjeng [2] İranlıların efsanevî ressamı. Busözcüğün işaret ettiği özel isim, farklı anlamlarda da kullanılmıştır. Bu anlamda Erjeng, “İran hurafelerine göre meşhur ressam Mânî’nin yaptığı resimleri ihtiva eden mecmua.” Bir başka rivayete göre ise, Mânî’nin resim atölyesidir. Mânî ile birlikte kullanılır ve Mânî’nin peygamberliğinin kanıtı olarak

düşünülür. <OTAL, ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 319> Nâilî, onu Mânî gibi bir başka şahsın özel ismi olarak kullanmıştır.

K25/38 Tab' uñ ki nihân-hâne-i pür-naşş u hikemdür / **Erjeng** ile Mânîye dañi şerm-resânsın

M8/VI/3 Bu şan' atde ne **Erjeng** ü ne Mânîdür saña hem-tâ

erkân [3]

1. bir şeyin başlıca unsurları, uzuvları, a'zâları <KO>.

G372/3 Çâr **erkân**-ı vücuduñ ede gör kıble-i cân / Beyt-i Ma' mûr olusun Ka' be-i mescûd gibi

2. esaslar; adap; rûkn'ün çoğulu. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

K9/8 Ol zamân kim bu serâ-perde-i hikmetde Kazâ / Hüsn-tedbîr ile ârâyış-i **erkân** etmiş

erkân-ı rafz [1] Rafizî erkânı, Rafaza adabı. Rafizîler, olumsuz bir topluluk olarak anılmıştır.

K11/8 Sedd-i Ye'cüc eylemiş **erkân-ı rafza** himmetin / Şehr-i dârü'l-mülk-i Rûma bir Sikenderdür gelen

ermek [26]

1. erişmek, kavuşmak, ulaşmak, varmak. <TS, ÖTS>

K3/49 **Erince** Sidreye Cibrîl idi o sultânun / Revende pîş-i Burâk-ı kamer-rikâbında

K5/37 Etmeyüp rahş-ı mülâyim-harekât-ı tab'am / **Ermege** menzil-i maqşûda heves-peymâyî

K10/26 **Ermez** gezend-i Tehmeten-i iktidârına / Heft âsumânı etse güzër heft h'ân gibi

K10/37 **Erdi** tamâm nazm-ı selîsün nihâyete / Mîzâb-ı hâmeden akup âb-ı revân gibi

K11/29 **Erdi** söz pâyâna şimdi hâtıra ey Nâ'îl / Mazhar-ı feyz-i qabûl olan du' âlardur gelen

K12/8 **Ermedi** mevkib-i iqbâline peyk-i nev-rûz / Neşr-i gerd-i qadem-i pâkı ile mâ-fi'l-bâl

K12/44 **Erse** her devrinün encâmı verâ-yı haşra / Olsa her sâ'atinün hadd-i kıyâmı şad sâl

K13/18 El-minnetü'l-lah ki olup şad hâlâyık / Âşâr-ı feraḥ **erdi** Süreyyâya şerâdan

K15/39 Söz gâyete **erdi** açalum dest-i du'âyı / Rûḥü'l-qudüs âmîne müheyyâ mı degildür

K23/53 Söz **erdi** Nâ'îl pâyâna min-ba'd eylesün hâme / Du'â-yı devletin taqḍîm taṭvîl-i kelâm üzre

K26/39 Du'âya biz de âheng edelüm çünki suhen-sencân / Kaşîde **erse** pâyâna du'â kılmak muḳarrerdür

K34/27 Nâ'îl eyle Ḥudâdan baḥt u iqbâlin recâ / **Erdi** hengâm-ı du'â buldı kaşîde gâyeti

G2/5 **Ermez** mi Nâ'îl dem-i şubḥ-ı ḥidâyete / Olmaz mı ḡonce-zâr-ı emel şebnem-âşinâ

G30/5 ' Aceb mi kesb-i dimâḡ etse bâdeden rindân / Ki **erdi** neşr-i şemîm-i bahâra faşl-ı cedîd

G327/3 Dil-i âşubî şabâ-veş düşürür ' uḡdelere / Câna zülfinden **eren** nefḥa-i râz-ı fitne

G327/4 Düşeli sâye-i zülfinde ḥam-ı ebrüya / **Erdi** eflâke küleh-güşe-i nâz-ı fitne

G356/5 Söz **erdi** Nâ'îl pâyâna min ba'd eylesün taqḍîm / Du'â-yı devletün taqḍîm taṭvîl-i kelâm üzre

2. ileri bir dereceye varmak, yetişmek. <ÖTS>

K19/29 **Erdi** ol ' ahd-i sitem gâyete kim eyler idi / Ğam-ı mâzîye teḡaddüm elem-i müstaḡbel

K29/2 Göndermek isterin seni bir âsitâna kim / Çâḡ evc-i âsumâna **ere** farḡ-ı ' izzetün

G143/8 Gelmedi câm-ı lebünden dil-i sermeste ferâḡ / **Erdi** güstâhlığı gâyete ma' zûr henûz

G303/3 **Erdi** bir mertebeye za‘f-ı ten-i zerd ü nizâr / Kehribâ kârın eder istese her kâh bize

3. yetişip dokunmak. <TS, ÖTS>

M3/IV/3 Yâ Rab n’olur bu yolda irâdet-pezîr-i ‘ışk / **Ermez** mi dest-i sâlike dâmân-ı pîr-i ‘ışk

G354/2 Bizüz ol germ-rev-i bâdiye-i hayret kim / **Eremes** peyk-i cihân-gird-i kazâ gerdümüz

4. [tas.] insanüstü kutsal bir aşamaya erişmek, belli bir mertebeye ulaşmak. <TS, ÖTS>

G40/6 ‘Ârif oldur kim **erüp** ‘ayne’l-ya‘îne Nâ’ilî / Çeşm-i cânın dürbîn-i hâkdân-ı râz eyler

5. yetişmek, yardım gelmek.

K13/46 Hengâm-ı du‘â geldi tamâm oldı kaşîde / **Erdi** dem-i deryûze-i tevfiķ Hudâdan

K18/37 Tabîb-i şefkatün **ermezse** hâl müşkildür / Mizâc-ı süst-tabî‘at hâlel-me‘âb olmış

erre [2] tahta kesecek dişli âlet, testere. <KT, OTAL>

G147/5 Hırâş-ı hâtır olur ehl-i câha sözlerümüz / Ki sâye-gehlerinün **erre**-i hıtablarıyuz

Aşağıdaki tanıkta, içinden incinin çıkarılsay esnasında sadefin testere ile kesilmesi işleminden bahsedilmektedir.

G190/4 Müsta‘id olduğı zâtında olan şafvetdür / **Erre**-i sîne-hırâş-ı kef-i âzâra şadef

erşed [1] doğru yola diğerlerinden daha yakın, her hâl ve hareketi daha doğru, daha makbul olan; ergin olan, en reşit. <KT, Cûdî, OTAL>

M11/I/5 Zâd-ı menâzil-i reh-i ‘uqbâ degil midür / Ol hâzretün medâyih-i ahlâk-ı **erşedi**

ervâh [15] ruhlar, canlar, hayatın cevherleri, rûh’un çoğulu, (bkz, rûh). <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

K1/10 Tâlib terâneyem ki meyâzâsı nazmumun / **Ervâhı** mest-i zemzeme-i vecd ü hâl eder

K1/26 ‘Anber-sirişte hâkine baksun ne vech ile / **Ervâhı**-ı fevc fevc-i rûsül rûy-mâl eder

K5/27 Büy-ı nazmumdan edüp ‘âlem-i **ervâha** eşer / Rûh-ı ‘Attâra da aındurmak olur yağmâyı

K5/39 ‘Ud edüp ‘âlem-i **ervâha** ederdüm izhâr / Sâhîrân-ı reh-i tahkîka yed-i beyzâyı

K8/7 Zihî hârim-i muḳaddes ki olmada **ervâh** / O hân-ı mekrûmetün ğarḳ-ı ni‘met ü nâzı

K15/4 Kıl meclis-i **ervâhı** mu‘attar nefesünden / Müştâk-ı demün meclis-i havrâ mı degildür

K28/52 Dest-i nesim tırraların mü-be-mü çözüp / **Ervâhı** kim ziyâfet eder müşk-i Çin ile

G36/2 Hüsün ki ola cılve-nümâ-yı harem-i kuds / **Ervâha** düşer ğulgule-i hayret-i dîdâr

G61/5 Olur mecâlis-i **ervâha** şeb-çerâğ-efrûz / O şu‘le kim eşer-i dâğ-ı ibtilâdandur

G181/5 Terennüm-sâzıdır ey Nâ’ilî **ervâh** okundukça / Zihî naḳş-ı bedî‘-i hüsni kim ol rûya bağlanmış

ervâh-ı kuds [2] kutsal ruhlar; [tas.] mücerred melekûtî ruhlar. <Kanar/2, Seccadî/2>

G114/4 Kem-cezbe-i tecellî-i hüsni Kelîm-vâr / **Ervâh-ı kudsı** şu‘le-gedâyân-ı Tûr eder

T6/3 Fevtine târiḳ için dediler **ervâh-ı kuds** / ‘Adni künâm eylesün Şîr ‘Ali yâ ilâh

ervâh-ı melâ’ik [1] cisimsiz melekler.

K14/8 Meftûn-ı temâşâsıdır **ervâh-ı melâ’ik** / Hâḳḳâ ki ‘aceb sūr u ‘aceb bezm-i vilâdur

ervāh-ı muḳaddes [1] kutsal ruhlar; melekler. <OTAL>

G382/3 Cān virmege leb-teşnedür **ervāh-ı muḳaddes** / Elfāz-ı zebān-ı şeker-āmizüne Şuḫfî

ervāh-ı suḫan [1] sözün ruhları, sözün cevheri.

G58/5 Biz Nā'iliyā Ka'be-i 'irfān-ı Ḥudāyız / **Ervāh-ı suḫan** secde-ber-i menzilümüzdür

erzāk [2] yiyecek, içecek; yenilecek ve içilecek şeyler, azıklar, rızık'ın çoğulu.

<KT, KO, LN, OTAL>

K6/39 Yağardı kaṭre-i bārān gibi zemīne güher / Olurdı ḥāmil-i **erzāk** ebr-i nisānî

K17/15 Baḫşış-āmūz-ı kerem Ḥazret-i Şāliḫ Pāşā / Ki der-i devletidür maḳsem-i **erzāk**-ı butūn

erzāl [2] alçaklar, yüzüzler, soysuzlar, rezil'in çoğulu <KO, Cûdî, LN, OTAL>

G371/3 La'net o ḥ'ān-ı luṭfa ki **erzāle** vaḳf ola / Ehl-i dilūn faṭīr ü ḥāmīri bulunmaya

G372/7 Olma āgūş-nişin-i der ü dām-ı **erzāl** / Düş-ı rif'atde bulun şāhid-i maḳşūd gibi

erzānî [4] lâıyk, liyakatli (bkz. sezā-vār). <KO, Cûdî, LN>

K6/25 Zihî tecellî-i dāğ-ı Kelīm-i ḥasret-sūz / Ki olmuş ol şānem-i dil-firîbe **erzānî**

K6/44 Cibilletinde olan ḥüsn-i ihtilāt u kerem / Sipihri eylese irşāda luṭfin **erzānî**

K36/4 Devātın tutsa Bercīs elde lâıyk çekdügi tuğrā / Olursa şemse-i zerrīn-tāk-ı çarḫ **erzānî**

erzānî görmek [1] lâıyk görmek, uygun bulmak. <Kanar/2>

K6/11 Hezār 'āşık-ı āvāresin o şeh gāhî / **Göreydi** nīm-nigāh-ı ḳabūle **erzānî**

esāfil [2] pek alçak ve bayağı olanlar, halkın en aşağı tabakası, avam takımı,

esfel'in çoğulu. <KT, KO, LN, OTAL>

K7/11 Bu bey'-gāh-ı **esāfilde** kim mu'ayyendür / Revāc-ı gūyî vü kūrî kesād-ı dāniş ü dīd

G97/5 İmtilā-gāh-ı **esāfil** ehline nān-pāre yok / Ḥ'ān-ı dehrūn ḫikmet-i rüzî-resānın kim bilür

esās [7] temel, kök, dip || asıl, asıl hâl, hakikat. <KT, KO, LN, OTAL>

K2/16 Verir **esās**-ı pül-ı çarḫa bād-ı fitne şikest / Bu cilve-gāhda ne menzil ne reh-güzār ḳalır

K28/67 Şāyestedür nevāziş-i mi'mār-ı luṭfuña / Vaz'-ı **esās**-ı naẓm-ı bülend ü metīn ile

K34/6 Eyleyüp zühdün **esāsın** ḳalb-i ḥāsid gibi saḫt / Ḳalb-i mü'min gibi nerm etmiş binā-yı 'işreti

K35/3 Bu ḳaşruñ müjde-i vaz'-ı **esāsıdır** eger olsa / Öñinden ḫaşre dek deryā gibi mevc-i güher cārî

G78/3 'İşret-serā-yı dehre ki vaz' etdiler **esās** / Cem gibi nice şehkeri müzdür yazdılar

G182/1 Bu ṭāk-ı nıl-gün kim ḫışn-ı nüh-bārūya bağlanmış / Degüldür cāy-ı āsāyiş **esāsı** şuya bağlanmış

esās-ı devlet [1] devletin esası, devletin temelleri.

K23/28 Bu istiḫkām ile bi'l-lāh **esās-ı devlet** ü 'ömrün / Kıyāmet ḳopsa da olmak 'acebdür inhidām üzre

esb [1] at, beygir, feres. <KT, KO, LN> Aşağıdaki tanıkta güneş, "at" olarak

nitelenmiş ve güneşli havada gökkuşağının görünmediği ifade edilmiştir.

Kt7/2 Mihr virmez sipihre ḫüsn ü behā / **Esb**-i zerrīn sāmı göstermez

esb-i harûn [2] ileri gideceğine geri giden hayvan, doğru gitmez, gemden anlamaz, huysuz at||inatçı. <KT, OTAL>

K1/47 Nādān reh-i hilāfa düşüp pāy-bend olur / **Esb-i harûn**-ı vahşeti pā-der-şikāl eder

G315/4 Olup gāzāl-ı harem gibi ser-be-zānū-yı rîş / Mişāl-i **esb-i harûn** pāy-der-şikāl olma

esbāb [11]

1. sebepler, nedenler, vasıtalar, gerekli şeyler, sebep'in çoğulu (bkz. sebep). <KT, KO, LN, ZL, OTAL, Kanar/1>

K14/23 Nezzāre-perestān-ı hūrām-ı kad-ı yāre / Cünbişleri **esbāb**-ı tesellā vü gīnādur

K19/27 Felegi 'aksine döndürdi zuhūruñ fi'l-hāl / Komadı 'illet ü **esbāba** yer ile medhal

M8/VII/3 Maḥabbet gam-fezā **esbāb**-ı cem' iyyet perākende

G83/4 Eder kürsīde **esbāb**-ı riyānuñ hürmetin taḳrīr / Gehī semmūr u gāhī ḳāḳum u sincābdan söyler

G306/2 Her birini gerdūn sebep-i tefriḳa eyler / Aḥbāb ile cem' iyyete **esbāb** da olsa

esbāb-ı tarab [3] içki âlemi için gerekli şeyler; kadeh, şarap ve çalgılardan oluşan eğlence levazımı.

K14/10 **Esbāb-ı tarab** cümlesi âmādedür ammā / Ne nuḳl u ne sāgar vü ne mey guşşa-zedādur

G303/5 Oldı **esbāb-ı tarab** hūn-ı ciger nūş edeli / Muṭrıb-ı nāle ile zemzeme-i āh bize

G379/5 Yār olmayıcaḳ Nā'iliya meclis-i meyde / **Esbāb-ı tarab** bā'ış-i cem' iyyet olur mı

2. eşya, mallar. <Kanar/1>

K28/14 Giryeyle çeşmi pāk ederüz baḳsa cāh ile / **Esbāb**-ı ihtişām-ı dirāz-āstīn ile

3. şartlar, gerekler. <Kanar/1>

K17/38 Verdi te'yīd-i ḳader devletüñe istiklāl / Etdi **esbābı** fi'l-hāl müheyyā gerdūn

K33/11 Devletūñ elzem-i **esbābıdır** ol zāt-ı şerīf / Lāzım-ı şevket-i İskender ise Ristālīs

esed [] aslan (bkz. şīr). <KT, KO, LN>

esed-meniş [1] arslan yaratılışı; pek cesur.

K8/21 Şeh-i **esed-menişā** ola şīr-şavletinūñ / Ser-i hezār-'adū nīm-loḳma-i āzı

eşer [53]

1. iz, alâmet, nişan, bir şeyin varlığına delâlet eden şey. <KT, KO, LN, OTAL>

K17/25 İ'tidāl-i dil ü ṭab'ından **eşer** bulsa hevā / Gele bir mevsime her sāl temüz u kânūn

K22/6 Ber-'aks olup miyānede ma' hūd olan **eşer** / Sūzān olan fitīle dönerdi billürdan

K24/23 Der-kār olursa cünbiş-i dāmān-ı himmetūñ / Mir'āt-ı dehrden **eşer**-i gerd dūr olur

K25/20 Gitmiş **eşer**-i reng-i keşāfet bedenüñden / Āyīne-i hūrşīd gibi pūr-leme' ānsın

M2/IV/9 Gitdūñ **eşer**-i jeng-i keşāfet bedenüñden / Āyīne-i hūrşīd gibi cevher-i zāt ol

G95/3 Olsa **eşer**-i hūn n'ola dāmān-ı müjeñde / Ālūde-i hūn-ābe-i şad dāğ-ı deründur

G133/8 Ḥabbazā gül-şen-i vahdet ki bahārında daḥi / Reng ü būdan **eşer** olmaz gül-i ra' nā şıgmaz

Kt11/1 Miñnetle za'îf oldı tenüm berg-i ħazāndan / Qalmadı vücūdumda **eşer** táb ü tüvāndan

2. hadis. <KO, DİNÎ KAVRAMLAR> Sözcüğün bir naatte geçmesi, bu anlamda kullanıldığını teyit etmektedir.

K3/44 Zihî **eşer** ki rehîndür sa'âdet-i îmân / Münâfıkına bile refk ile ħiṭâbında

3. etki, tesir. <KT, KO, LN, Kanar/2>

K3/33 Zihî fezâ-yı muḳaddes ki i' tidâl-i bihişt / Nüĥuftedür **eşer**-i feyz-i sūz u tâbında

K3/58 Berîd-i aḳdese bir özge ħâlet el virdi / O dabbenüñ **eşer**-i ' ışk-ı sūz u tâbında

K6/32 Ne ğamze cevher-i şemşîr-i Zü'l-fiḳâr-ı ' âlem / Ki çâk eder **eşer**-i semmi zehre-i cânı

K9/3 Nice ħâḳân **eşer**-i kevkebe-i saltanatuñ / Nice ħusrevleri bî-şevket ü ' unvân etmiş

K9/29 Cümleñüñ aḳḳar u nâçizidür ammâ **eşerin** / Naẓm u inşâda ne Vaşşâf u ne Saḥbân etmiş

K13/31 Ebr-i keremi feyz-resân olsa olur sebz / Ĥâkister-i düzaḥ **eşer**-i neşv ü nemâdan

K14/70 İnşâf budur kim **eşer**-i luṭf-ı ṭabî' at / Yektâ-güher-i nüh-şadef-i baḥr-ı ' alâdur

K16/3 Ol umûruñ **eşeri** zâhir olup buldı revâc / Şadr-ı dīvân-ı şehinşâhda bir dürr-i şemîn

K16/30 Görünürdi **eşer**-i lezzet-i güftârundan / Çeşm-i Ferhâd-ı belâ-pervere Ĥusrev şîrîn

K17/5 Ṭab' uma virdi teraḳḳî **eşer**-i ' âṭıfetüñ / Ĥâşıl etdüm şeref-i medḥüñ ile şevk-i derûn

K17/32 Zâhir ü bâṭınuñ etmiş **eşer**-i ḥaşyet-i Ḥaḳ / Maẓhar-ı sırr-ı ' ibâdât-ı Cüneyd ü Zü'n-nûn

K24/19 Bir feyz var mülâḥaza-i devletüñde kim / Fi'l-ḥâl dilde ğam **eşerinden** sürür olur

K24/20 Dâ'im o neşve kim **eşer**-i şoḥbetüñdedür / Şadî-resân-ı ḥâtır-ı miñnet-ḥuṭur olur

K24/31 Ol ḥâk-i pâye kim **eşerinden** nesîm-i şubḥ / Sermâye-dâr-ı ' ıṭr-ı girîbân-ı ḥûr olur

K30/7 Seni irsâl edeyüm bir yere kim şâhibinüñ / **Eşer**-i ni' metidür mağz-ı ' izâmumda benüm

K30/29 Ṭurfе kânam ki fûrûğ-ı **eşer**-i isti' dâd / Ṭa' n eder mihre güher-pâre kelâmumda benüm

M2/II/8 Bir kân-ı belâ gevheridür gevherüm ammâ / Feyz-i **eşer**-i mihrüm ile reng-peẓîrem

M2/II/10 Etdi **eşeri** cismümi pür-nâle-i şeb-gerd / Yâ Rab ne ' aceb âteş imiş nâ'ire-i derd

G8/3 Muḥâldür **eşer** ol çeşm-i ser-girâna hemân / Ĥamîr-i mâye-i nâz olmasun şarâb saña

G33/2 Şeb-i firâḳda baḥt-ı siyâhumuzdur hep / Eden bizi **eşer**-i şubḥ-gâhdan nevmîd

G61/5 Olur mecâlis-i ervâḥa şeb-çerâğ-efrûz / O şu' le kim **eşer**-i dâğ-ı ibtilâdandur

G204/1 Eylese ḥışm ile Mirrîḥe naẓar ğamzelerüñ / Gösterür sine-i ḥarâda **eşer** ğamzelerüñ

G205/6 Zülfüne çekdi dil-i Nâ' ilî pâmâli / Ĥâne-sûz-ı **eşer**-i ṭâlî' -i dündur çeşmüñ

G210/3 **Eşer**-i âh göreýdün nic' olur ey Ferhâd / Etmese âbını maḥv âteş-i ğam tîşemüzüñ

G224/5 Bağ-ı bihişt ise **eşeri** şûre-zâr olur / Sen Nâ' ilî bu giryeyi her ḳande eyleseñ

G244/7 Ṭurfе kânam ki fûrûğ-ı **eşer**-i isti' dâd / Ṭa' n eder mihre güher-pâre kelâmumda benüm

G248/1 Yaḳdum dili âteşlere táb-ı naẓarumdan / Berg-i gül-i ruḥsârûna dâğum **eşerüm**den

G324/4 Feyz-i **eşer**-i neşve-i şahbâ-yı lebündür / Bu şûr ki var mâye-i âb u gîlümüzde

G327/8 Gösterür Nâ' iliyâ gelse müdâvâya ṭabîb / **Eşer**-i baḥt-ı siyeh-zahmumı bihbûd gibi

G328/4 Kâkülün râbîṭa-bend-i **eşer**-i cünbiş-i nâz / Cilve-i ḳaddüne peyveste şebât-ı fitne

G329/3 **Eşer**-i cünbiş-i dâmân-ı ser-i zülfünden / Nâz eder ḥilkat-i sîm-âba sükûn-ı fitne

- G344/3 Kūdūret-i **eşer**-i sūz-ı âhıdır ki görür / Mizâc-ı şu‘ lede gâhî fütūr pervâne
 G379/2 Feyz-i **eşer**-i cāzibe-i mihr-i ruḥıyla / Çeşm-i dil ü cān bir nigh-i ḥasret olur mı
 Ş5/1 **Eşer**-i nāle-i şeb-girūmden / Şakın ey şūḥ-ı cefā-pîşe şakın
 Ş5/4 **Eşer**-i sūziş-i âh-ı dilden / Şakın ey şūḥ-ı cefā-pîşe şakın
 Ş10/2 Sende güneh yok bu cefâlar bize / Hep **eşer**-i baht-ı siyeh-kârdur

eşer etmek [6] etkili olmak, etkilemek, işlemek. <Kanar/2>

- K5/27 Būy-ı nazımdan **edüp** ‘âlem-i ervāḥa **eşer** / Rūḥ-ı ‘Atṭāra da aṇdurmak olur yağmāy
 K7/31 O ser-nüvişt-i şecā‘at ki **etmedi eşerin** / Dem-i ḥilafet-i Bū Bekr Ḥālid bin Velīd
 K18/12 **Edüp** yā nāv-ı zemīne **eşer** harāret-i şems / Teninde her ser-i mū çeşme-sār-ı âb olmuş
 G49/3 **Etmez** raḳīb-i dīve **eşer** âh-ı tîşe kār / Kāfir bināsıdır der ü dīvārı saht olur
 G221/1 Raḳibe **etdi eşer** infī‘ālī âhumuzuñ / Teḡāfulūñ gör o şūḥ-ı ḡalaṭ-nigāhumuzuñ
 G267/7 Ḥārā-dilāna **etsün eşer** âh-ı tîşe-kār / Bihūde yoksa seng-i melāmet ḳoparmasun

eşer kılmak [2] iz bırakmak; tesir etmek, etkilemek.

- M2/III/1 Yā Rab şerer-i dāḡımı pūr-sūz **eşer kııl** / Dāḡ-ı dili derdünle hem-āḡūş-ı ciger kııl
 G25/3 Zūhhāda da ey şem‘-i riya-sūz **eşer kııl** / Bir şu‘le ile biñ dili efsürde çerāḡ et

esir [16] tutsak; kul, köle || düşkün, müptelâ. <KT, KO, Cûdî>

- K6/6 Ki bilmeyüp şeref-i ḥidmetin ḳarīn-i vişāl / Ümīd-i kām ile oldum **esir**-i hicrān
 K17/40 Tavḳ-ı fermānuñ boynında göreydi çarḥuñ / Zūlf-i Leylānuñ olur mıydı **esiri** Mecnūn
 M2/II/5 Üstāz-ı ezel ḥalkaların şu‘leden etmiş / Her laḡzada biñ silsile-i āha **esirem**
 M3/IV/1 Verdük vücūd ḡaflet ile iḥtimāle biz / Olduk **esir** va‘d-ı dūrūḡ-ı vişāle biz
 M4/I/1 Ġamzeñe böyle kılan ḥatır-ı āşubı **esir** / Kişver-i fitneyi bir tıḡ ile etmiş teşḥir
 G160/5 Zūlfinden almaḡa dili yok çāre Nā‘ilī / Ḥayfā ki ḳaldı kāfir elinde **esirümüz**
 G296/7 Sen mest-i nāz u serkeş ‘ışḳuñla Nā‘ilīveş / Dünyā **esir**-i ḡabḡab ‘âlem ḥarāb-ı ebrū
 G315/5 Ḳo meyli bir iki günlük şafāya virme vücūd / **Esir**-i devlet-i deh rüz u nīm-sāl olma
 G317/1 Bir veche nāzır ol ki nāziri bulunmaya / Bir zūlfe beste ol ki **esiri** bulunmaya
 G371/1 Cān **esir**-i nighūñ ḡamze-i Nāḥid gibi / Dil hevā-ḡāḥ-ı lebūñ meşreb-i Cemşid gibi
 Ş11/6 Biz cām-ı maḡabbet şunulan bezme **esirüz** / Bir güne daḡi ‘âlemi var köhne-bahāruñ

esir-i maḡabbet [1] aşk esiri, aşka düşmüş.

- G216/1 Dil-i zāra gelmede nev-be-nev ḡaber-i ‘itāb-ı teḡāfulūñ / Yine cān **esir-i maḡabbetüñ** yine dil ḥarāb-ı teḡāfulūñ

esir-i silsile [1] zincir kölesi, zincirlenmek suretiyle tahkir edilen köle.

- K6/1 Benüm o mücrim-i gerden-be-tavḳ zindānī / **Esir-i silsiledür** gerden-i perişānı

esir-i şöhet [1] şöhrete esir, şöhet düşküñü.

- G239/1 Ḥarīs-i devlet-i ‘ışḳam recā nedür bilmem / **Esir-i şöhetüm** ammā riya nedür bilmem

esir-i teb ü tīb [2] ateşe yakalanmış, ateşlenmiş, hummalı.

K25/16 Dönmiş bedenün müya şararmış ruḥ-ı alūn / Güyâ ki **esîr-i teb ü tâb**-ı yaraḳânsın

G262/5 Nâ 'ilî tâb u teb-i nâ 'ire-i ḥıṣm-ı Ḥudâ / Hîç bir ferdi **esîr-i teb ü tâb** eylemesün

eshel [1] daha kolay, pek kolay, en kolay. <KT, KO, Cûdî, LN>

K19/18 Devletün cümle mühimmâtını iḥrâz etmek / Ğayre düşvârdur ammâ saña olmuş **eshel**

esîs [1] asıl, temel || sağlam, kuvvetli, dayanıklı. <KO, OTAL>

K33/8 Mihr-i zer-çüb-ı şu'â' ile olaldan müzdür / Kâḥ-ı iḳbâlî gibi görmedi bünyân-ı **esîs**

eskef [1] pabuççu. Sözcük, "üsküf" olmalıdır. Üsküf, "sırma işlemeli bir börk çeşidi" anlamına gelir. Üsküfün, kırmızı kadifeden yapılanlarını iki tarafında birer zülûf takarak silâh-dâr ağa giyerdi. <Cûdî, TGKSS, s. 237>

K10/34 Zer **eskefiyle** serde silâh-dâr u çûkadar / Ḥürşid ü mâh-ı çâr-deh-i âsumân gibi

eşmâr [1] meyveler, şemer'in çoḡulu. <KT, KO, LN, OTAL>

K14/25 Âvîhte pür meyvesi hengâm-ı şitâda / **Eşmâr**-ı bihiştî gibi hem neşv ü nemâdur

esmek [4] hava bir yerden bir yere akmak, rüzgâr olmak. <TS>

K2/17 Bu gül-sitânedde bir gün **eser** semûm-ı 'adem / Gider bu neşv ü nemâlar ne gül ne ḥar ḳalur

K12/48 Çemen-i ḥâtıra **esdikçe** neşim-i luṭfuñ / Dil-i vâ-sûḥtenün âteşin eyler eş'âl

K27/18 Aḳdı seylâb-ı zafer **esdi** neşim-i nuşret / Birbirine diyerek ḳatre-zenân hoş geldün

G226/3 Çıḳsaḳ ser-i ṭâḳ-ı çemene berg-i rez-âsâ / Bâd-ı şehër **esdükçe** ḥıyâbâna dökülsek

eşnâm [1] putlar, müşriklerin taptıkları heykeller, suretler; [tas.] nuriye misallerinin numuneleri ve gölgeleri demek olan his âlemindeki cismaniyet şekilleri. <KO, OTAL, Seccadî/2>

G287/2 Her nefes biñ naḳş-ı şûr-engîz ile kâfir yeter / Ka'be-i câmi ḥayâlün deyr-i **eşnâm** eylesün

esrâr [20]

1. gizlenilen ve bilinmeyen şeyler, aklın ermeyeceḡi işler, gizli hususlar, sır'ın çoḡulu. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

K5/35 Neydi revnaḳ-şiken-i Maḥzen-i **Esrâr** olmak / Bezl edüp 'âleme genc-i güher-i ma' nâyı

K25/5 Reh-yâfte-i gevher-i gencine-i **esrâr** / Sermâye-dih-i çârsû-yı cevher-i cânsın

M2/V/6 Maḥşer ki şefî' cyleyesin ḥayl-i 'uşâta / Sulṭân-ı verâ-perde-i **esrârıñı** yâ Rab

M6/II/2 Nûruñ işrâḳ etdi keşf-i sır-ı **esrâr** cyledün / Leyle-i isrâyı ol işrâḳa astâr eyledün

G15/1 Âşüfte edip dilleri nezzârelerün hep / Bir bir duyar **esrârın** o bî-çârelerün hep

G209/9 Tevaḳḳuf eyle bu bâzîçe-gehde Nâ 'ilîyâ / Verâ-yı perdede **esrâr** var zuḥûr edecek

G270/2 Gencine-i **esrâra** emîn añlama kendün / Ey ḥ'âce ḥazer ḳıl anı aḥrâz edemezsün

G332/2 Sırr-ı dehen ü ḥâlünü derc eylemiş üstâd / Bir nokṭa ile nüṣṣa-i **esrâr**-ı lebûñde

G338/4 Cibrîlî ḳılsa ol leb **esrârına** muḥâṭab / Biñ gizlü nüḳte eyler îrâd söyleyince

esrâr-ı derûn [1] başkalarından gizli tutulan, saklanılan şeyler; bihassa aşk. <OTAL>

G205/5 Bilmez ol mertebe mâhiyyet-i eşyâyı kader / Ol kadar vâkıf-ı **esrâr-ı derûndur** çeşmüñ

esrâr-ı Hâk, esrâr-ı Hâk [2] Allah'ın sırları; hakikat sırları.

M3/III/3 Bildük ki himmet olmayıcağ ehl-i hâlden / **Esrâr-ı Hâk** bilinmez imiş kıl ü kâlden

Aşağıdaki tanıkta “esrâr”, keyif verici madade olarak da düşünülebilir.

K32/5 Benüm o rind-i çalender ki cur' a-dânumda / Ğubâr-ı hayret ü **esrâr-ı Hâk** kemâhîdür

esrâr-ı ilâhî [2] Tanrı sırları. <Kantar/2>

K25/40 Gencîne-i **esrâr-ı ilahîye** emînsin / Nâm-âver-i peygamber-i Hallâk-ı cihânsın

G126/2 Bâz-gün-na'ldür âyîn-i şehîdân-ı vefâ / Terk-i **esrâr-ı ilâhîde** de ser virmezler

esrâr-ı Kur'an-ı müfesser [1] açıklanmış Kur'an'ın sırları. Kur'an-ı Kerîm'in kainattaki tüm sırları içerdğine inanılır.

K26/9 Zebânı tercemân-ı ma' nî-i âyât-ı münzeldür / Dili gencîne-i **esrâr-ı Kur'an-ı müfesserdür**

esrâr-ı mużmer [1] gizli sırlar.

K11/18 Tab' -ı çâlâküñ ki olmuş hâmil-i sır-ı Kazâ / Hep zebân-ı râzına **esrâr-ı mużmerdür** gelen

esrâr-ı nihân [2] gizli sırlar.

K25/43 Ketm etme şu' uruñ felegüñ râzına bizden / Zîrâ bilirüz vâkıf-ı **esrâr-ı nihânsın**

G168/2 Lubb-ı ma' nî maḥz-ı hikmet mağz-ı **esrâr-ı nihân** / Bü'l-ı aceb mecmû' a-i kem-yâbdur endişemüz

esrâr-ı Zü'l-celâl-i vahîd [2] eşsiz ve tek olan Allah'ın sırları.

K7/19 Bir az da şûret-i hâle nezâre-senc olalum / Olup müşâhid-i **esrâr-ı Zü'l-celâl-i vahîd**

2. kand-ı Hindî (Hint keneviri) denilen bir bitkinin yaprağı, kenevir, haşhaş. Tütün gibi içildiği zaman insana keyif verir ve insanı türlü hayallere daldırır (abdâl ve esrâr ilişkisi için ayrıca bkz. cur' a-dân, gam). Ahmet Talât Onay (2000: 200), Nâilî'nin bu yönü hakkında “Esrara müteallik tabirleri çok kullanan şairimiz, Nâilî-i Kadîm'dir.” yorumunda bulunur. (bkz. gamze, ğubâr, hayrân, hayret, keyfiyyet). <KT, KO, Redhouse, MAZMUNLAR VE İZAH, s. 200> Aşağıdaki tanıkta geçen “maḥzen” ise, esrar kutusuna karşılık gelmektedir. Hayret ise, esrarın neden olduğu sarhoşluktur.

G219/4 Maḥzenüñ **esrâr-ı** hikmetden meger hâlî midür / Bi'l-lâh ey abdâl-i dil bilsek nedendür hayretüñ

ester [1] kısırak ile erkek eşeğin birleşmesinden doğma hayvan, katır. <KT, KO>

Tanıkta tahkir amacıyla köpekle (kilâb) birlikte kullanılmıştır.

K3/19 Kıtâş-ı şevketi zîb-i hazân-ı mezbele-keş / Kumâş-ı devleti cüll-i **ester** ü kilâbında

esved [1] kara, siyah. <KT, Cûdî, LN> Tanıkta “kara yüz” anlamında “rûy-ı

esved” terkinde kullanılmıştır. Bu terkip, günahkârlığa işaret eder (bkz. rûy-ı siyâh).

M11/I/3 Yâ Rab ne lûtf olur bu ki tab' ehlinüñ tamâm / Baḥt-ı siyâha munzam iken rûy-ı **esvedi**

eş'âl [1] şulelendirme, yakma, tutuşturma, parlatma. <KT, LN> Sözcüğün “iş'âl” olması gerekmektedir. “İş'âl eylemek”, “tutuşturmak, yakmak” anlamına gelir.

K12/48 Çemen-i hâtırâ esdikçe nesim-i luṭfuñ / Dil-i vâ-sûhtenüñ âteşin eyler **eş'âl**

eş'âr [6]

1. şiirler, vezinli ve kafiyeli sözler, şi'r'in çoğulu (bkz. şi'r). <KT, OTAL, Kanar/2>

K5/33 Düşürüp vaktine kârın suhen-ârâlıḳda / Tutmuş **eş'ârı** gibi debdebesi dünyâyı

G98/3 Dil-i pür-dâğa ruḥuñ bülbüle gül gülşende / İki âbdâl-ı nemed-puşdur **eş'âr** okudur

G106/7 Bak çeşm-i iltifât ile **eş'âr**-ı pâkine / Âsar-ı ṭab'-ı Nâ'ilî-i hoş-edâyı gör

G338/5 Ey Nâ'ilî ḥâmûşî maḥz-ı ḥikemdür ammâ / **Eş'ârı** böyle söyler üstâd söyleyince

G347/5 Olsa **eş'ârûñ** 'aceb mi dil-pesend ey Nâ'ilî / Ṭab'-ı pakûñ pey-rev-i pâkize-güyân olmadı

2. kıllar. Sözcüğün bu anlamı şe'r'in çoğuludur. Türkçe'de fazla kullanılmaz. <KO, OTAL>

Aşağıdaki tanıkta “sevâd, müşkîn, ḥaṭ, bûy” sözcükleri ile şair, bu anlamı da kastedecek bir bağlam oluşturmuştur.

G320/5 Yayıldı Nâ'ilî bûy-ı ḥaṭ-ı müşkîn-i **eş'ârûm** / Sevâd-ı Rûm bender-gâh-ı Lâhûr oldu gitdükçe

eşcâr [1] ağaçlar, şecer'in çoğulu. <KT, KO, LN, ZL, OTAL>

G334/1 Eylemez secde-i **eşcâr**-ı şeb-i Ḳadre nigâh / Cilve-i kâmet-i ḳadrinden olanlar âgâh

eşgâl [1] işler, meşguliyeler, şuḡl'un çoğulu. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

K12/54 Lillahi'l-ḥamd ki olmuş dil-i pür-şefkatüñe / Ḥaṭır-ı ehl-i dili cebr ehemmi **eşgâl**

eşḥâş [7] kişiler, kimseler, insanlar, şahş'ın çoğulu (bkz. şahş). <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

K13/5 Mâhiyyeti ma'lûm olan **eşḥâş**-ı erâzil / Bâlâ-ter idi mertebede necm-i Sühâdan

K13/10 Âsâyîşe bir küşe-i ḥâlî mi bulurduk / **Eşḥâş**-ı teng-ḥavşala-i yâve-derâdan

K14/73 Ḥar-mühre-i **eşḥâş** ile bu gevher-i ḥâşuñ / Mi'yârı naẓar farkı Süreyyâ vü şerâdur

K22/32 **Eşḥâş**-ı luṭfuñı unudur bir nefesde lîk / Gelmez bu kâr-ı bed o gürûh-ı şükûrdan

K28/13 Ḥâşıl budur ki 'âr ederüz birden aṭmağa / **Eşḥâş**-ı rûzgârı seg-i necm-i dîn ile

K37/14 Ne ihtimâl ki nezd-i Ḥudâda ehl-i kemâl / Ḥalâyıḳuñ ola **eşḥâş**-ı bed-nihâdî ḳadar

G147/4 Görür ḥaḳîḳatın **eşḥâş**-ı tîre-dil bizde / Sevâd-ı cebhe-i a'mâl-i müktesebleriyüz

eşheb [7]

1. beyaz ve kordonlu at, kır at. <KO, Cûdî, LN, ZL, Kanar/2>

K8/15 Olur kemân-ı Tehemten-i kebâde destinde / Sürünce düşmene ol **eşheb**-i sebük-tâzı

K9/31 Medḥ-i şâhân-ı cihânda ḳoparup nice ḥaşr / **Eşheb**-i ṭab'-ı sebük-tâzî-i meydân etmiş

K12/22 Râyîz-i **eşheb**-i ikbâl Mehmed Pâşâ / Ki olur çarḥ rikâbında zemîn-bûs-ı ni'âl

K27/8 Yekke-tâz-ı şaf-ı a'dâ ki görüp sür'atini / **Eşheb**-i 'azmine der berḳ-i cihân hoş geldüñ

G310/5 Nâ'ilî **eşheb**-i kâm-ı dil-i nâ-kâmumuzuñ / Maḥşer-i himmetine her dü-cihân teng olsa

2. aslan. <KO, OTAL> Aşağıdaki tanıkta, güneş ve aslanın sarı renkli olması nedeniyle, ikisi arasında ilgi kurulmuştur.

K28/51 Bir âfîtab toğdı şanurlar hilâlden / Rûyuñ görenler **eşheb**-i zerrîne-zeyn ile

3. soğuk gün. <KO> Aşağıdaki tanıkta, sözcüğün kastedilen ilk anlamı “kır at”tır. Ancak şair, “germ” sözcüğü ile tezat oluşturmak için, sözcüğün bu anlamına da gönderme yapmıştır.

K5/43 Yeter ey râyîz-i endîşe yeter gösterdün / **Eşheb**-i germ-i ‘inân-ı sūhene irhâyı

eşheb-süvâr [1] kır ata binen, kır at sürücüsü.

G246/6 Ber-ıaraf-sâz-ı ğubâr-ı dil misün seyl-i sirişk / Reh-güzâr-ı dil-ber-i **eşheb-süvârundan** şaķın

eşi‘a‘ [1] tel tel görünen ışıklar, aydınlıklar, ışıklar, şu‘â‘ın çoğulu (bkz. şu‘â‘).

<KT, KO, Cûdî, OTAL>

K10/19 Kûtehdür irtifâ‘ına mihrün **eşi‘a‘** sîn / Peyveste etse birbirine rîsmân gibi

eşirrâ [2] fesat karıştıranlar, kötülük edenler, edepsizler, haşarılar, şerîr’in çoğulu (bkz. şerîr). <KT, KO, LN, OTAL>

K21/26 Kõmaz ‘adâvet-i dirînesin ahâlîye / Me‘âdin-i cehele mâye-i **eşirrâdur**

G359/6 Naķd-i murâdumuz şeref-i sikke-i kabûl / Zîr-i benân-ı dest-i **eşirrâya** virmedi

eşk [24] gözyaşı (bkz. sirişk). <KT, KO, Cûdî, LN, Steingass>

G28/5 Dûd-ı dil ü **eşk**-i Nâ‘ilîdür / Bu tãrem-i nil-gûna bâ‘ iş

G65/9 Vâdî-i ğamda **eşküñ** maķv eyle tâb-ı dilden / Âb eyleme serâbı âbı serâb göster

G110/2 Gören telâţum-ı emvâc-ı **eşk** ile sînem / Kıyâs eder leb-i Ceyhûnda feyz mişesidür

G111/5 Şaķın seylâb-ı **eşk**-i Nâ‘ilîden kim olur bir gün / Nuķuş-ı levh-i ħ‘âhiş ħâţır-ı rencîdeden mestür

G125/4 Nâme de gelse dil ü dîde okunmaz senden / Âĥ ü **eşk** âfet-i mektûb-ı ħamâm-âver olur

G159/3 Ol şu‘leyüz ki sûz-ı dil ü âb-ı **eşk** ile / Peykân-ı tîr-i âĥ-ı seĥer-gâĥ-ı ĥasretüz

G190/1 Dil-i mecrûĥ olalı dîr-i şehvâra şadef / reşg eder **eşküme** dîr çeşm-i dîrer-bâra şadef

G208/6 Her nefes ğarķ-âb-ı **eşk** eyler bu minâ ĥücreyi / Çeşm-i Ya‘ķûb-ibtilânun Beyt-i Aĥzânın görûñ

G242/4 Bu âĥ u **eşk** ile âyîne-i dil olsa da şâf / Ğubâr-ı ħâţır-ı jeng-i fütür-ı n‘eyleyelüm

G246/4 Dîde-i pür-ĥunum etdün ma‘den-i elmâs-ı **eşk** / Reng-i rûy-ı şîşe-i pür-inkisârundan şaķın

G248/2 Kıl âb-ı ruĥ-ı ‘işmet olan **eşküme** raĥbet / ‘Âr eyleme âlâyiş-i dâmân-ı terümden

G271/3 Teraşşuĥ etmededür zarf-i dîdeden ne ‘aceb / Denürse **eşküme** bâde bâde-i sebû düşmen

G330/3 Kõhnedür bârâna dõymez saķf-ı bünyâd-ı şigîb / Sen de seylâb-ı ğama ey **eşk** imdâd etmeye

G336/2 ‘Âşık ol ğurbetde kim taķrîb olur giryânlığa / Dem-be-dem **eşk**-i ğam-ı aĥbâb gelsün çeşmüne

G369/1 Oldı **eşküñ** ğülşen-ârâ-yı heves cûlar gibi / Aķdı ğönlüm bir nihâl-i ‘işveye şular gibi

G383/4 Her bir müje ki cûy-ı sirişkümlle dõküldi / Hep geldi reh-i **eşk**-i firâvânımı tıtdı

eşk-i çeşm [1] göz yaşı. Terkipte “eşk” sözcüğünü, yalnızca “yaş, su” olarak düşünmek gerekir. “Eşk”, “katre, damla” anlamına da gelir.

Ş1/5 Şormaduñ hîç bağrumuñ başın / Silmeduñ **eşk-i çeşm-i** hûn-pâşın

eşk-i dem-â-dem [1] daima akan (kanlı) gözyaşı. Terkibin oluşumunda “dem” sözcüğünün “kan” anlamından da istifade edilmiştir.

G275/4 Giry-e-kârân-ı ciger-sûhte gördükçe seni / Mâcerâ-düşmen olur **eşk-i dem-â-dem** ne desün

eşk-i dem-âlüd [1] kana bulanmış gözyaşı, kanlı gözyaşı. Üzüntüden ötürü çok ağlamaya işaret eder.

K30/10 Çeşm-i pür-hûnuma bak **eşk-i dem-âlüdum** ile / Geçen evkâtumı gör şubh ile şamumda benüm

eşk-i dîde [3] göz yaşı. Terkipte “eşk” sözcüğünü, yalnızca “yaş, su” olarak düşünmek gerekir. Çünkü, eşk, tek başınayken de gözyaşı anlamına gelir.

K10/10 Etmiş ihâta her tarafın cüylar tamâm / Seyl-âb-ı **eşk-i dîde-i** hasret-keşân gibi

K35/8 Dil-i sengîn-i yâre aındırır lâ-büd o fışkiyye / Hurûş-ı seyl-i **eşk-i dîde-i** ‘uşşâk-ı gam-h’ârı

G188/5 Beytü’l-‘atîk-i ‘âlem-i gam reh-revânına / Hûnâb-ı **eşk-i dîde** yeter zemzem-i neşât

eşk ü âh [2] gözyaşı ve âh. Üzüntü ve teessürün iki göstergesi olarak tanıklarda yer almıştır:

G57/2 Verir tevekkül ü teslîme **eşk ü âh** hâlel / Reh-i edebde nişib ü firâza bakmazlar

G209/5 Bu **eşk ü âh** ise müşkildür ey dil-i pür-gam / Şikeste fülk-i girân-bârumuz mürûr edecek

eşkâl [5]

1. şekiller, biçimler, suretler, şekl’in çoğulu (bkz. şekl). <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

M2/IV/7 Düşdükçe heves-kârî-i **eşkâl-i** vücûda / Ârâyîş-i dünyâ gibi bî-hüküm ü şebât ol

M9/I/3 Nâ’ilî-veş olma maḥrûm-ı temâşâ-yı cemâl / Dikḫat-i **eşkâl-i** dehr ol dem ki kûr eyler seni

2. gölge oyunu perdesine vuran renkli karakterler, yansıma suretler. Aşağıdaki tanıklarda gölge oyununa ait çeşitli izlenimlere yer verilmiştir.

K13/16 **Eşkâl-i** garîb etdi ‘ayân bād-ı havâdis / bir cünbiş ile perde-i bî-reng-i hafâdan

G292/6 Nifâk-ı ḥalkı tıyar seyr eden bu **eşkâlün** / Lisân-ı hâl ile bir birine müdârâsın

eşkâl-i nücûm [1] yıldızların biçimleri. Eskiden yıldızların hareketlerinden veya bulundukları konumların oluşturduğu şekillerden hareketle fala bakılır, bazı şeylerin yapılması için uygun saatler tespit edilirmiş. Aşağıdaki tanıkta hem bu durum dile getirilerek, bu şekilde varılacak sonuçların tutarsızlığı ifade edilmiş, hem de gölge oyunundaki bir duruma gönderme yapılmıştır. Gölge oyununda, arkasından ışık vuran ve bu suretle perdeye yansıyan karakterler, ince deriden üretilir ve ışığı geçirmesi için saydam yapılır. Bu durumda ışık, renkli karakterin içinden geçip perdeye vurduğunda, perdenin ön tarafında oturanlar, aslında o sureti tersten izlerler. Perde arkasında ters olan karakterler,

perdeye vurduklarında düz görünürler. Tanıkta bu durum, görülen suretlerin gerçekte farklı bir mahiyette bulunabileceklerine delil olarak gösterilmiştir:

R4/2 **Eşkāl-i nücūma** i' timād etme hākīm / Aḥvāl pes-i perdede dīger-gündür

eşk-bār [2] gözyaşı yağdıran, çok ağlayan (göz). <KT, Cûdî, LN>

K2/18 Ne bād-ı şarşar-ı āh u ne cüz'-i ḥāk-i beden / Ne sūz-ı dil ne nem-i çeşm-i **eşk-bār** kalur

G246/1 Pāk-dāmen bir gül-i tersün ḡubārumdan şaḡın / Şu' lesün āb-ı dū-çeşm-i **eşk-bārumdan** şaḡın

eşkeste [3] kırık. "Şikeste" sözcüğünün vezne göre aldığı bir biçimdir (bkz. meksūr, şikeste). <Dihhudā>

K13/9 Hīç gitmez idi gerd-i keder ḥāṭırumızdan / **Eşkeste** idi āyinemüz seng-i cefādan

G245/2 Ḥūn-ı cigerle ṭolmış cām-ı zer olmadansa / Bî-inkisār-ı ḥāṭır **eşkeste**-sāḡar olsun

G264/1 Şıḡılur bezm-i neşāt-ı ḡamı peyveste gören / Rūḡ-ı Cemden utanur cāmını **eşkeste** gören

eşkūfe [1] çiçek (bkz. şükūfe). <Steingass, Dihhudā>

K10/12 Taḡtında cā-be-cā görünür luṭf-ı ḡākden / **Eşkūfeler** bilürdan āyine-dān gibi

eşrāf [4] şeref ve itibar sahibi kimseler, ileri gelenler, seçkinler, şerīf'in çoḡulu (bkz. şerīf). <KT, KO, LN, OTAL, Kanar/1>

K20/18 Sensin bu ḡaḡt-ı sāl-i mürüvvette bî-riyā / **Eşrāfuñ** ekremi küremānuñ tüvān-geri

G63/10 Naḡīb-i zümre-i **eşrāf** kim ḡuzūrında / Hemīşe ḡāmet-i gerdūn dū-tāḡ lāzımdur

G97/6 Zātı **eşrāf**-ı zamānuñ Nā' ilī ma'lūmdur / Ehl-i 'ilmūñ kim şorar zātın zamānını kim bilür

eşrāfiyān [1] seçkinler, ileri gelenler. Zaten çoḡul olan "eşrāf"ın bu biçimde çoḡul yapılması, yanlış olmakla birlikte Nāilī'nin başka sözcükler oluşturmak için de başvurduğu bir yoldur.

G350/3 **Eşrāfiyān**-ı 'ālem-i ḡayretten al sebaḡ / Neylerseñ eyle ey dil-i dīvāne söyleme

eşrār [1] fesat karıştıranlar, kötülük edenler, edepsizler, şerīr'in çoḡulu (bkz. şerīr, eşirrā). <KT, KO, OTAL>

G265/4 ḡavḡā-gede-i 'ālem **eşrāra** olup mer'ī / Eṭfāl ise de derler da' vāya cesūr olsun

eşyā [2] nesneler, mevcut olan şeyler, varlık, mevcudat, ruhsuz cisimler, şey'in çoḡulu, (bkz. şey). <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

G205/5 Bilmez ol mertebē māhiyyet-i **eşyāy**ı kader / Ol ḡadar vāḡıf-ı esrār-ı deründür çeşmūñ

Allah'ın ebedî varlığı karşısında eşya, geçicilik, yok oluculuk özelliğiyle yer alır. <ADŞS>

Aşağıdaki tanıkta böyle bir kıyaslama söz konusudur.

M3/VI/2 Cehd eylesek ne fā'ide Mevlāyı bilmeḡe / Ādem gerek ḡaḡīḡat-i **eşyāy**ı bilmeḡe

eṭbāk [1] tabakalar, dereceler, mertebeler, katlar, tabaḡa'nın çoḡulu. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL> Felek, sayısı yedi ya da dokuz olarak ifade edilen katlardan oluşur.

K10/18 Mümkin mi kaşrına o sarâyûn meger duhûl / **Eṭbāk**-ı çarhı geçse hıred nerdübân gibi

etdürmek [6]

1. başkasının yapmasını sağlamak. <ÖTS, TS>

K28/72 Luṭf-ı hevâ-yı ‘âlem-i endîşe sözlerin / Baḥş **etdüür** leṭâfet-i ma’-ı mu‘î’n ile

G352/3 Kesüp başum tenüm âlûde-i hûn eyler ol âfet / Temâşâ **etdüür** ben geştesin naḳd-i dil ü câna

2. sebep olmak. <TS>

G4/3 **Etdüür** şervet-i sermâye-i ğayret bilürin / TelefTS-i naḳd-i niyâz etmede imsâk baña

G6/5 Cürmüm ikrâr **etdüren** bismilgeh-i âşûbda / Haşyet-i cellâd-ı çeşm-i pür-teġâfildür baña

G172/4 Bir nîm-nefes tâb-ı ğamuñ cām-ı şabûra / **Etdürdi** şigîbâyî-i Eyyûbî ferâmûş

G237/5 Nâ’ilî o zülfin o kâfir ki perişân eyler / **Etdüür** dillere her laḫzada bin âh nesîm

eṭfâl [4]

1. çocuklar, tıfl’ın çoğulu (bkz. tıfl). <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

G137/5 Nüşâ-i râz-ı mezâyâ-yı kaḫâyuz Nâ’ilî / Pîş-i **eṭfâl**-i hevesde gerçi levḫ-i mektebüz

G265/4 Ėavġâ-gede-i ‘âlem eṣrâra olup mer’î / **Eṭfâl** ise de derler da’vâya cesûr olsun

Onay (2000: 157) aşığıdaki tanıkla ilgili olarak “Yaramaz çocuklar, kuşlarla oynamayı çok severler” açıklamasını yapar. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 157> Aşığıdaki tanıkta bu durum ifade edilmiştir. Şairin ten kafesinden ayrılan gönül kuşu, şehrin çocuklarının elinde bir oyuncâğa dönmüştür (bkz. kebûter).

G366/3 **Eṭfâl**-i şehir lâne-i tenden cudâ gönül / Döndürdiler kebûter-i âvâreye seni

2. taze fidanlar, çiçekler. <OTAL>

G340/2 Çemân u cilve-künân beñzemez mi gül-bünler / Fezâ-yı bâğda **eṭfâl**-i horde-sâlelere

eṭibbâ [1] hekimler, doktorlar, tıp ilmini bilenler, tabîb’in çoğulu (bkz. tabîb).

<KT, KO, Cûdî, OTAL>

G87/1 Mesîḫâ-süz olan derdün **eṭibbâ** rûḫ yazmışlar / Leb-i la’lûn nemek-pâş-ı il-i mecrûḫ yazmışlar

etmek [888] eylemek, yapmak, kılmak. <ÖTS> Türkçe’nin ana yardımcı fiilidir.

Yabancı kökenli sözcükleri Türkçe fiil hâline getirip, çekimlenmelerini sağlar.

K1/1 Nuṭḫ-âferîn ki ṭab’uma feyz-i maḫâl **eder** / İlḫâm-ı na’t ile dâd-ı suḫanverî

K1/2 Şükr-i nişâb-ı na’t ile dâd-ı suḫanverî / Nev-ṭûṭî zebânımı şekker-nevâl **eder**

K1/3 İ’câz-ı na’tı kim ḫalem-i mü-şikâfumu / Şûret-nigâr-ı deyr-i bûtân-ı ḫayâl **eder**

K1/4 Feyz-i şenâsı her birine nuṭḫ-ı cân virüp / Raṭbû’l-lisân-ı meḫmedet-i lâ-yezâl **eder**

K1/5 Ḫâlâ ki ḫâ’izem şeref-i na’t-ı pâkine / Bir serverün ki midḫatini Zü’l-celâl **eder**

K1/6 Ḫassânun eyledüm der isem şâd rûḫını / ‘İsî zebân-ı reşk ile taşdıḫ-i ḫâl **eder**

K1/7 Żâyî’dür ey sipihr-i sitem-ger i’ânetün / Yokdur benümle da’vî-i nazm u maḫâl **eder**

K1/8 Bu ‘arşâ-i mefâḫiretün yeke-tâziyam / Gelsün benümle var ise ceng ü cidâl **eder**

- K1/9 Hâkânîyîm ki Feyzî-i Hindî vü Enverî / Tab'umdan istifâze-i nûr-ı cemâl **eder**
- K1/10 Tâlib terâneym ki meyâzâsı nazmumuñ / Ervâhı mest-i zemzeme-i veed ü hâl **eder**
- K1/11 Ol feyz kim selâset-i nazmumdadur anı / Ne cûy-ı selsebîl ü ne âb-ı zülâl **eder**
- K1/12 Muhtârım olsa semt-i Fuzûlî nazar kılan / Cûy-ı tabî' atüm Şa' u Ceyhûn hayâl **eder**
- K1/13 Ol Hürmüs-i me'âric-i nuṭkum ki sözlerüm / Risto-yı 'aqlı hîkmet-i ma' nide lâl **eder**
- K1/14 Meşşâ-ı kalem reşçât-ı midâdumı / Yer yer cemâl-i şâhid-i ma' nâya hâl **eder**
- K1/15 Hâmûş-ı hayretem ki hured naḳd-i himmetim / Vakf-ı binâ-yı medrese-i kıl u kâl **eder**
- K1/16 Ey müdde'î mefâhîretüm görme nâ-revâ / Fehm **et** bu remzi kim saña şerh-i me'âl **eder**
- K1/17 Faḫr eylemez mi nazm ile ol nûkte-senc kim / Medḫ-i ḫabîb-i pâdişeh-i bî-zevâl **eder**
- K1/18 Şekvât-ı bâr-gâh-ı taḫarrub ki mîhrden / Kem zerre-i 'inâyeti ref'-i zevâl **eder**
- K1/19 Ser-câdde-i şerî'ati kim pâ-girizini / Bî-perde-i girive-i semt-i ḫalâl **eder**
- K1/20 Maḫrûn **edüp** nevâziş-i dest-i şefâ'ate / Dârü'l-emân-ı şefkati âsûde-ḫâl **eder**
- K1/21 Râyet-firâz-ı na' tınıñ ol server-i rüsûl / Maḫşerde cilve-gâhını ferş-i zılâl **eder**
- K1/22 Zîr-i livâ-yı ḫamd-ı şefâ'atde ol ḡarîb Taḫşîl-i ḫadr u menzilet-i bâ-kemâl **eder**
- K1/23 Reşkâ ziyaret-i ḫarem-i ravza-i resûl / Kim ceyb-i câna rîziş-i nâf-ı ḡazâl **eder**
- K1/24 Züvvâr-ı cân-sipârî ki meşîyyen 'ale'r-ru'ûs / Tayy-ı reh-i menâzil ü şedd-i riḫâl **eder**
- K1/25 Görsün teḫaddüm-i şeref-i ḫâk-bûsda / Kerrûbiyyân-ı 'arş ne yüzden cidâl **eder**
- K1/26 'Anber-sirişte ḫâkine baḫsun ne vech ile / Ervâḫ-ı feve feve-i rüsûl rûy-mâl **eder**
- K1/27 Seyr eylesün leṭâfet-i ferş-i sitebraḫı / Ol ferş-i 'anberîni ki göz yaşı al **eder**
- K1/28 Yâ Rab olur mı ol dem-i dil-sûz kim beni / Ol ravzanuñ sa'âdeti ferḫunde-fâl **eder**
- K1/29 Maḫmil-keşân-ı 'azmi beni ol menâzilüñ / Âvaze-i Cedî ile âşufte-ḫâl **eder**
- K1/30 Ben zerreye o maṭla'-ı nûr-ı şuhûddan / Hûddâm-ı bâ-sa'âdeti 'arz-ı cemâl **eder**
- K1/31 Ğam çekme Nâ'ilî ki şenâsı o ḫâzretüñ / Erbâb-ı nâzmı nâ'il-i ḫurb-ı vişâl **eder**
- K1/32 Ferdâ olur o şâ'ire düzaḫ ḫarâm kim / Na't-ı Nebîde nazmını siḫr-i ḫalâl **eder**
- K1/33 Ey münkir-i tecerrü'-i şahbâ-yı faḫr olan / Añ neşvesin ki def'-i ḫumâr-ı kelâl **eder**
- K1/35 Faḫr u rızâda ḫüsn-i sülûk-i Muḫammedî / Hî'âhiş-gerân-ı devleti ḫamûş u lâl **eder**
- K1/36 Ḳârûn odur ki şervet-i faḫr u fenâ anı / Müstaḡnî-i tecemmül-i mâl ü menâl **eder**
- K1/37 Luṭf-ı hevâ-yı 'âlem-i himmet derûnını / Ehl-i dilüñ riyâz-ı bihişt-i'tidâl **eder**
- K1/38 Yokdur anuñ nişâb-i ḡinâdan naşîbi kim / Faḫr u fenâ mu'âmelesinden nekâl **eder**
- K1/39 'İzzet bulan bu meşḡaleden bî-niyâzdur / Nefs-i 'azîzi sū'-i ṭaleb bed-sikâl **eder**
- K1/40 Ey tâlib-i ḫarâbe-i cullâb-ı 'âfiyet / Devrân şaḫın şaḫın ki saña mekr ü âl **eder**
- K1/41 Sâḫisine bu maştabanuñ **etme** i' timâd / Ḳand-ı neşâṭı mâye-i zehr-i melâl **eder**
- K1/42 Aldanma naḳş-ı devlete kim bâzî-i felek / Şad-sâle pîri ṭiflek-i nâ-ḫorde-sâl **eder**
- K1/43 Şuḡl-ı zâmîm-i devlet-i deh-rûze ḫâşılûñ / Dergâh-ı ḫurbdan ayırur bed-fi'âl **eder**
- K1/44 Sevdâ-yı ḫâm-ı devlet deh-rûze ḫâşılûñ / Mâḫulyay-ı meşḡale-i bî-me'âl **eder**
- K1/45 Şûret-nümâ-yı devlet ü iḫbâl olursa çarḫ / Bir yüzden anı da sebeb-i infi'âl **eder**
- K1/46 Tefvîz **edüp** umûrını 'âkil meşîyyete / Fermân-ı Ḫâliḳü'l-beşere imtişâl **eder**

- K1/47 Nādān reh-i hilāfa düşüp pây-bend olur / Esb-i harûn-ı vahşeti pâ-der-şikâl **eder**
- K1/48 Pâyân-ı na' tı vaqt-ı durûd-ı revânıdır / Ol hâzretüñ ki rûha 'aâtâ-yı nevâl **eder**
- K1/49 Der-h'âst-ı şefâ' at ile tâ suhenverân / Vaşf-ı peyâm-berân-ı bedî' ü'l-cemâl **eder**
- K1/50 Qadr-i kemâl-i şân-ı nübüvvet bülend **edüp** / Erbâbı tâ merâtibine iştiğâl **eder**
- K1/51 Olsun yoluñda hûşe-i ber-hürmen-i du' a / Ol kim ümîd-i zâd-ı reh-i irtihâl **eder**
- K1/52 Na' tından eylesün taleb-i ruķ' a-i emân / Hevl-i 'itâb o bî-dili mahşerde lâl **eder**
- K2/28 Kef-i kerîmini yâd **etse** ebr eger şad şâl / Mişâl-i kaṭre zemîne güher-nişâr qalır
- K2/30 Kerem ki dâmen-i iķbâline teşebbüs **eder** / Sitem ki şadme-i kahr ile hâksâr qalır
- K2/51 **Edüp** Burâķuñ ol demde Refrefe teslîm / Emîn-i vahy o berîd-i şabâ-güzâr qalır
- K3/1 Kerem kuşur **eder** çarḥ-ı dñ 'itâbında / Ki ḥaml-ı minnet **eder** cevri-i bî-ḥisâbında
- K3/6 İzâ' at **etdügi** evķât-ı penç ü pençeh-sâl / Ki 'ömrüñ oldu hebâ ḡaflet-i şebâbında
- K3/7 Tefakķud **etmedi** bir nâkid-i güher ki bula / Hezâr genc-i me'ânî dili ḥarâbında
- K3/26 Vücüdün **etme** mülevveş zamānuñ olma şerîk / Hemîşe savb-ı tefâḥurla âb u tâbında
- K3/35 O yolda mâle kim eyler nazar ki ḥâsirdür / Nişâr-ı naķd-i ḥayât **etmeyen** ḥisâbında
- K3/36 O râhı ṭayy **edüp** ey kilki-i ḥoş-nevâ gel gel / Terâne-senc olalum na' t ı müsteṭâbında
- K3/46 Çîhâr-yârı ki bezl **etdi** cân-ı şîrîñüñ / Olup şehadetüñ ümmîd-i şehd-i nâbında
- K3/54 Fûrûḡ-ı mihr ü mehe nâz **ederdi** bulsa felek / Cevâhir-i 'araķın dâmen-i şehâbında
- K3/55 **Ederdi** kesb-i şeref bâz-güne olmasa ger / Felek teşâbüḥ-i saṭl u şafaķ-ḥizâbında
- K3/60 Şikâl-i şabrımı nâm-ı Muḥammed **etdi** şikest / Tezelzül-âver-i ḥuld oldu ızṭrâbında
- K4/15 **Edeli** kıble-gâhın ebrû-yı yâr / Pây ber-cây-ı iķtidâ-yı dilem
- K4/29 **Edeli** güm nişâb-ı midḥatini / Dest-i deryûze-i 'aâtâ-yı dilem
- K5/1 Meryem-i nuṭķum **edüp** yine Mesîḥâ-zâyî / Rûḥ-zâr eyledi beytüş-şanem-i ma' nâyı
- K5/2 Yine gösterdi Kelîm-i dile bir şu' le-i feyz / Ṭûr-ı ma' nîde **edüp** naḥl-i kalem lalâyî
- K5/4 Yine mîzâb-ı kalem çeşme-i idrâkümünden / **Etdi** şâdâb bu nüh bâḡçe-i ḥaḍrâyı
- K5/7 Ṭab' -ı pâkümündü o ser-çeşme-i ma' nî ki **eder** / Reşḥası âb-ı ḥayât-ı suḥana saķķâyî
- K5/8 Ḥum-ı ṭab' umda ki cûşide olur bâde-i feyz / Pür **eder** kaṭresi bu nüh kadeḥ-i mîñâyı
- K5/11 Ḥayzurân gibi benânundan **eder** piç-â-piç / Tâb-ı gîsû-yı ḥayâlüm kalem-i güñâyı
- K5/12 Rûz u şeb şöḡbet-i ebķâr-ı ḥayâlümdür **eden** / Ṭab' -ı şûrîdemi müştâķ-ı dem-i tenḥâyî
- K5/14 **Eder** âvâze-i taḥşîn ile pür-şevķ-i semâ' / Güş-ı Nâḥîd gibi şeş-cihet-i dünyâyı
- K5/15 Evvelîn mertebe-i şî' r-i bülendümdür **eden** / Çeh-nişîn-i raşad-ı reşķ ü ḥased şu' arâyı
- K5/17 Kûr-ṭab' ân-ı ḥased-pîşeye **etmiş** taķḍîr / Gerd-i râh-ı suḥenüm sürme-i nâ-binâyı
- K5/24 Döndürüp Rûmı sevâd-ı kalemüm Lâḥûra / **Etdi** güm-nâm-ı 'adem Feyzî-i Hind-ârâyı
- K5/26 Cur' a-i câmın **edüp** piş-keş 'ârif-i câm / Rûḥ-ı 'aşşâra kırâbiyle şunar şahbâyı
- K5/27 Bûy-ı nazmumdan **edüp** 'âlem-i ervâḥa eşer / Rûḥ-ı 'Aṭṭâra da añdurmak olur yağmâyı
- K5/32 Ḥabbeżâ mihr-i zamîr Enverî-i sāḥîr kim / Zihni dâḡ-ı dil **eder** şubḥa şeb-i yeldâyı
- K5/35 Neydi revnaķ-şiken-i Maḥzen-i Esrâr olmak / Bezl **edüp** 'âleme genc-i güher-i ma' nâyı
- K5/37 **Etmeyüp** raḥş-ı mülâyim-ḥarekât-ı ṭab' am / Ermege menzil-i maķşûda heves-peymâyî

- K5/39 ‘Ud **edüp** ‘âlem-i ervâha **ederdüm** izhâr / Sâhîrân-ı reh-i tahkîka yed-i beyzâyı
- K5/42 Qanı bir şayrafî-i çârsû-yı himmet kim / İntikâd **ede** güherden hâzef ü minâyı
- K6/17 O şeh ki gâret-i mülk-i Qazâyâ cây-gehin / **Eder** kemîn-i teğafül sipâh-ı müjgânı
- K6/21 Güzer **ederse** olur gül-sitân-ı küyından / Nesim-i şubh-ı cinân şarşar-ı zemistânî
- K6/29 Ne gamze hancer-i elmâs-ı âteşin-dem kim / Toğunsa şa‘ şa‘ ası âb **ederdi** sindânı
- K6/32 Ne gamze cevher-i şemşîr-i Zü‘l-fiķâr-ı ‘âlem / Ki çâk **eder** eşer-i semmi zehre-i cânı
- K6/35 Ne Zü‘l-fiķâr ki haşma havâle **etdükçe** / Alurdu sâyesi âgûşa Şâh-ı merdânı
- K6/36 Meh-i rebî‘-i hilâfet ‘Alî velîyu‘l-lah / Ki taht-ı çârum-ı eflâki şeyb **eder** şânı
- K6/40 O şehriyâr-ı melâ‘ik-sipâh-ı ‘âlem-i cûd / Ki her kademde **eder** bezl keff-i ihsânı
- K6/42 Zihî gâramet-i düşmen ki haşyeytle **eder** / Gürûh-ı haşma ecel müjde-i ten-âsanî
- K6/43 Zihî kerâmet-i dâd-ı Hudâ ki **etmişdür** / Hızâne ber-kef-i ‘ilm-i ledün o sulţânı
- K6/47 Olurdu şûret-i hâli muķârîn-i tehzîb / **Ederdi** ahsen-i ahlâkı ‘arz-ı rüķhânî
- K6/51 Firâz-ı gülbün-i dilden ki nağme-güster olur / Çemen çemen **eder** âşüfte ‘andelîbânı
- K6/53 Ne gül-sitân ki ferâmûş **eder** o halet ile / Nihâl-i Sidre vü Tübâ-yı bâğ-ı Rıdvânı
- K6/54 Hâdîka-i çemen-ârâ-yı kudsün ol bülbül / Firâz-ı gülbün-i zârında **etse** efgâmı
- K7/8 Bu rûzgâra gelelden ki **etdi** sevk Qazâ / Meşîyyet-i dili mevķûf-i dest-gâh-ı ümîd
- K7/30 O şâh-zâde ki **etmiş** vüfur-ı bahşâyış / Hızâne-i keremi bî-niyâz-ı kufl u kilîd
- K7/31 O ser-nüvişt-i şecâ‘at ki **etmedi** eşerin / Dem-i hilafet-i Bû Bekr Hâlid bin Velîd
- K7/34 Fûrûg-ı şavletin **etdükçe** kaht-ı âb füzün / ‘Adûya şâ‘îka-bâr oldu ol Qazâ-temhîd
- K7/38 Ser-i mübârekine kaşd **edenlerün** olsun / Gezende mâr-ı siyâh gerdeninde hâbl-ı verîd
- K7/40 Bu fitne âteşin îķâd **eden** la‘înün ola / **Edüp** ‘azâbını Qahhâr lahza medîd
- K7/42 Gel ey gönül ‘âlem-efrûz-ı âh olup **edelüm** / O şâh-zâdeye mâtem merâsimin tecdîd
- K7/43 ‘Arûs-ı mâtemine dîdeden nişâr **edelüm** / Dizüp tabaķçe-i yâķûta la‘l ü mürvârîd
- K7/56 Bu mâcerâyı ki ‘ilmün muķîtidür **etmiş** / Rızâ-yı cûşîş-i seylâb-ı vehme sedd-i sedîd
- K7/59 **Edüp** mu‘âmele lûtfuñla Nâ‘ilîyi qoyma / Girifte-dâmen-i teb-lerze-i ‘uķâb-ı şedîd
- K7/61 Vüfur-ı ‘âtifetün **etsün** ol güneh-kârûn / Ğarîķ-i ni‘met-i gufrânun olduĝın te‘yîd
- K7/63 Ezîyyet-i dil-i dâna tâ ki çarķ-ı denî / **Ede** huşûmına âl-i Muhammedün taķlîd
- K8/10 **Eder** ĝubârını ithâf-ı târik-i hürşîd / Olan o ĝâke cebîn-sâ-yı ma‘zeret-sâzî
- K8/11 Zuhûr **edince** bu âşâr bildi şâh-ı ‘Acem / Bu fetĝün olmuş ezelden Qazâ mühim-sâzı
- K8/13 Olur mı hîç saña düşmen ittiĝâz **etmek** / Şeh-i ‘Acem gibi rûbeh-nihâd-ı keķ-bâzı
- K8/22 Bu iķtidârı gören sende yâd **eder** mi daĝı / Bu ‘arşa-gehde Nerimân-ı nâveg-endâzı
- K8/23 Hirâs-ı kahrûn **ede** bî-silâh u bî-cevşen / Kemîn-nişîn-i laĝid ol gürûh-ı nâ-sâzı
- K8/29 **Edüp** nikâşte ‘arşa bu güne elķâbuñ / Tecâvüz **etdi** kalem ĝadd-i siĝr ü i‘câzı
- K8/37 Hemîşe zîver-i ezķâr-ı kudsîyân **ede** Ğaķ / Du‘â-yı devlet-i Ğâķân-ı düşmen-endâzı
- K9/1 Pâdişâhum seni Ğaķ ĝusrev-i zî-şân **etmiş** / Lâyîķ-ı saltanat-ı taht-ı Süleymân **etmiş**
- K9/2 Zâtuñı Kayser ü Ğâķân ile hem-ser degil a / Belki ednâ kuluñı kayşer ü ĝâķân **etmiş**
- K9/3 Nice ĝâķân eser-i kevkebe-i saltanatuñ / Nice ĝusrevleri bî-şevket ü ‘unvân **etmiş**

- K9/4 Nice ‘unvân-ı şeref ‘izzet-i şâhenşâhî / Ki cihân şâhların bî-ser ü sāmân **etmiş**
- K9/5 Evvelîn cümle-i pür-zûruñı Hızır-ı tevfiķ / Âhîrîn ma‘ reke-i Rüstem-i destân **etmiş**
- K9/6 Dâmenin pençe-i cellâd-ı celâlünde bulur / Dest-i bî-dâdın o kim vaķf-ı giribân **etmiş**
- K9/7 Kellesin na‘ -ı siyâset-geh-i qahrunda görür / O cefâ-pîşe ki zulmiyle nice kan **etmiş**
- K9/8 Ol zamân kim bu serâ-perde-i hikmetde Kazâ / Hüsn-tedbîr ile ârâyîş-i erkân **etmiş**
- K9/9 Kılmağ zabt-ı mühimmât-ı umûr-ı devlet / Rây-ı pür-kârûnı müstevfî-i divân **etmiş**
- K9/10 Pâdişâhâ bir avuc hâki o kim hikmet ile / Eyleyüp kâbil-i cân nâmını insân **etmiş**
- K9/11 ‘ Âlemün rûhı **edüp** Hazret-i şâhenşâhı / Kaleb-i saltanata ma‘ deletin cân **etmiş**
- K9/12 Levh-i maḥfûza bu ‘unvân ile yazmış nâmuñ / Ben kılın ol ki şehinşâha şenâ-ḥân **etmiş**
- K9/13 Cem-i Behrâm-siyer şâh-ı Sikender-tesḥîr / Ki ‘Acem mülkini bir şadmesi virân **etmiş**
- K9/14 Zıllı Haķ Hân Murâd ol ki vücûdın Mevlâ / Halef-i silsile-i taḥt-nişinân **etmiş**
- K9/15 Pâdişâh-ı ‘azamet-güster ü ‘âlî-himmet / Ki felek kadrini fehmi **etmede** nokşân **etmiş**
- K9/15 Pâdişâh-ı ‘azamet-güster ü ‘âlî-himmet / Ki felek kadrini fehmi **etmede** nokşân **etmiş**
- K9/16 Hüsrev-i şîr-i‘ adû-sûz ki nâr-ı ğazabı / Cây-ı âhû-bereyi pençe-i şîrân **etmiş**
- K9/18 ‘Azamet şânuña bir ḥil‘ at-i ğarrâdur kim / Kader ithâf-ı şehinşâh-ı cihân-bân **etmiş**
- K9/19 Saltanat farķuña bir tâc-ı mücevherdür kim / Mihr ü meh mişlini âyinede seyrân **etmiş**
- K9/20 Gülşen-i ‘adl-i şehinşâhı **eden** düşmen-sûz / Nâr-ı Nemrûdı Birâhîme gül-istân **etmiş**
- K9/21 Rûḥ-ı ecdâd-ı hümâyûnuñ için pâdişehüm / Ki Hudâ her birini a‘ del-i şâhân **etmiş**
- K9/22 Ele al ḥâṭır-ı ehl-i dili kim anlara çarḥ / İltizâm-ı sitem-i bî-ḥad ü pâyân **etmiş**
- K9/23 Añdurup nâmların ḥayr ile şâhân-ı selef / Suḥen erbâbına luṭf eylemiş iḥsân **etmiş**
- K9/24 Tâ ezelden budur âyîni şehinşâhların / Gerçi te‘yîdini Sultân Süleymân **etmiş**
- K9/25 Kadr-i ‘irfânını zîrâ ki bilüp Bâķînün / Elin almış şu‘arâ ḥayline sultân **etmiş**
- K9/26 Biri de Nâ‘ilî bî-kes ü tenhâdur kim / Baḥt reh-güm-şude-i zulmet-i nisyân **etmiş**
- K9/27 Ḥabbezâ peyrevî-i baḥt zihî zulmet kim / Ḥâşılın şafvet-i envâr-ı dil ü cân **etmiş**
- K9/28 Kâlemin lûle sözün âb-ı ḥayât u ṭab‘ın / Hızır-ı dil-zinde-i ser-çeşme-i ‘irfân **etmiş**
- K9/29 Cümleñün aḥķar u nâcîzidür ammâ eşerin / Nazm u inşâda ne Vaşşâf u ne Saḥbân **etmiş**
- K9/30 Cüst ü cüy-ı kefi iḥsânun olursa göresin / Ḥâk-i ednâda ne gevherleri pinhân **etmiş**
- K9/31 Medḥ-i şâhân-ı cihânda kıparup nice ḥaşr / Eşheb-i ṭab‘ı sebûk-tâzî-i meydân **etmiş**
- K9/32 Şimdi ḥod himmet evşaf-ı hümâyûnuñ **edüp** / Ḥâk-i dergâhuña ṭab‘ın güher-efşân **etmiş**
- K9/33 Ba‘ dehu eyleyüp itmâm-ı du‘ân ile sözün / Ḥâme-i nazma du‘â zeylini ‘unvân **etmiş**
- K9/34 Tâ ki te‘yîd-i Hudâ virmek için mülke niẓâm / Bir şeh-i ‘âdili ḥâtemle Süleymân **etmiş**
- K9/35 Tâ ki bir pâdişehün sevk-i kâderle devlet / Pençe-i ‘adline teslîm-i giribân **etmiş**
- K9/36 Zât-ı pâküñ ola maḥfûz ḥaṭardan ki Hudâ / ‘Adl ü inşâfuñ dünyâyâ nîgeh-bân **etmiş**
- K9/37 Ḥaşre dek görmeye mir‘ât-ı vücûduñ jengar / Ki Sikender gibi dehre seni sultân **etmiş**
- K9/38 Tâc u taḥta ola pîrâye vücûduñ ki seni / Ser ü ser-gerde-i evreng-nişinân **etmiş**
- K10/3 **Etmiş** cünûn-ı âbını efzûn kuhen-bahâr / Zencirini sürürse n’ola keḥkeşân gibi
- K10/10 **Etmiş** iḥâta her ṭarafın cüyler tamâm / Seyl-âb-ı eşk-i dîde-i ḥasret-keşân gibi

- K10/19 Kûtehdür irtifâ'ına mihrün eşi' a' sını / Peyveste **etse** birbirine rîsmân gibi
- K10/24 Şîr-i veğâ ki bûs-ı rîkâbıyla fahr **eder** / Hûrşîd-i tâc-dâr Kızıl Arslân gibi
- K10/26 Ermez gezend-i Tehmeten-i iktidârına / Heft âsumânı **etse** güzêr heft hân gibi
- K10/31 İzhar-ı şavlet **etse** künâmında şîrlêr / Olur hazîde mürçe-i nâ-tüvân gibi
- K10/32 Mirrîh olursa zehresini çâk çâk **eder** / Haşmâne hamle eylese şîr-i jeyân gibi
- K10/33 At şalsa Rüstemâne **eder** haşmı hîre-çeşm / Altun benekli câmesi bebr-i beyân gibi
- K10/40 Râyet-keş-i 'adâlet ü inşafı kahr **ede** / Dahhâk-ı zulmü Gâve-i âhengerân gibi
- K11/5 Zîr-i pây-i rahş **edüp** ey çarh kaç' -ı pâyê kıl / Revnak-efzâ-yı serîr-i hân u kayşerdür gelen
- K11/6 'Azmin **etmiş** seyf-i meslûl yedd-i nuşret-i Hudâ / Bir şecâ'at-pîşe haşm-endîşe şafderdür gelen
- K11/20 Yüz sürüp dâmânûna 'arz-ı tazallum kılmadan / Fehm **eder** mi' yâr-ı iz'ânûn ki muğberdür gelen
- K12/4 Bir cihân-dâr-ı kader-kevkebenûn **etdi** yine / Kevkeb-i câhını tevfiğ-i Hudâ-yı mütê'âl
- K12/15 Şu gibi ağıd cihân halkı temâşâ-gehine / **Etdi** deryâyı Sikender gibi güyâ seyyâl
- K12/16 Bu terennümle şarîr-i kalem-i kâtib-i çarh / **Eder** elkabını Nâhîd-i sipihre irsâl
- K12/24 Hâkimü's-şer' -i mü'eyyed ki **eder** dergehine / Sâkinân-ı harem-i 'arş-ı İlahî rû-mâl
- K12/29 Pest **edüp** pâyê-i gerdünü hıyâm-ı câhı / Reşk ile hancere düşdi görünen şanma hilâl
- K12/30 Ağlamaz kimse zamânında meger kim gâhî / Ebri giryân **ede** keff-i keremi gâh-ı nevâl
- K12/31 Nâmiye bulsa küşâyış-i dil-i pür-feyzinden / Hâkden bir gül-i âşüfte-i zühür **ede** nihâl
- K12/33 Hükmi tağyîr-i tebâyi' de revândur o kadar / Ki tef-i kahrı güzâr **etse** zemînden fi'l-hâl
- K12/35 **Ede** her küh-ı ser-efrâzını bir tûde remâd / Düşê şahrâlara tâb-i teb-i kahr ile şimâl
- K12/37 Hadd-i i'câza da bu beyt ile telmîh **etmiş** / Vaşf-ı temkînini bir şâ'ir-i sencide-makâl
- K12/41 Sensin ol 'âlim-i pür-hikmet ü dâniş ki kader / Levh-i mahfûza zamîründen **eder** ahz-ı me'âl
- K12/46 Ey Felâtûn-i hikem-senc ü Aristo-yı reşîd / Ki Kazâ kârını re'yûnle **eder** istidlâl
- K12/49 Şevk-i evşâfuñ olur dilde füzûn her ne kadar / **Etse** tab'um keder-i nâ-mütenâhî işğâl
- K12/52 Yine bî-dâr olıcak maşnık-ı tab'umdan **eder** / Böyle bir matla' -ı hûrşîd-güher 'arz-ı cemâl
- K12/53 Fitne devründe 'adım olduğum **etdükçe** hayâl / Ruğ-ı dil-berde döner nokta-i mevhumeye hâl
- K12/57 'Aczümi bârî bu takrîb ile evşâfuñda / Bir iki beyt ile îrâd **edeyüm** bi'l-icmâl
- K12/58 Nâ-murâdâne bir az derdümü takrîr **edeyüm** / İstima' -ı suhenüm tab'una virmezse kelâl
- K12/60 Dil-i bîmâruma âb istese cellâd-ı felek / 'Arz **eder** kâse-i çîni ile zehr-i kattâl
- K12/62 Dâmen-i 'işmet-i Yûsuf gibi çâk **etdi** yaşam / Dest-i bîdâd-ı Zeliğhâ-yı sipihri muhtâl
- K12/63 Beni bî-behre-i mihr-i peder ü mâder **edüp** / Toğduğum yerde felek **etdi** garîb ü pâmâl
- K12/71 Hem nazardan birağup hâk ile yeksân eyler / Hem **eder** pûta-i miñnetde ten-i zerdümi kâl
- K12/74 Feyz-bağş olsa şeb-i târa sevâd-ı kalemüm / Nâz **eder** pertev-i hûrşîd-i cihân-tâba zılâl
- K12/75 Hâk-i hasret be-ser-i tengî-i dâmân eyler / Felegi Kûlzum-i endîşem **edüp** garğ-ı le'âl
- K12/76 Nice kûlzum ki kemîn mevci **eder** gâh-ı hûrûş / Dâmen-i nüh-felegi gevher ile mâl-â-mâl
- K12/78 Ben o sūdâ-ger-i nazmam ki keff-i mihr ile çarh / Kân-ı pür-gevher-i tab'umdan **eder** cerr ü su'âl
- K12/79 Minnet Allaha ki **etmiş** ser ü sāmân-ı suhen / H'ace-i cevherî-i tab'umı müstağnî-i mâl
- K12/81 Yine pâmâl **edemez** cevher-i hûrşîd gibi / Gevher-i nazmumu kaç' -ı rağbât-ı cehhâl

- K12/84 Bir du‘ā kim ola ihlāşa qarīn anı **eder** / Kudsiyān-ı felege peyk-i icābet īşāl
- K13/13 **Etmış** bizi kayd-ı sitem-i çarḥ hirāsān / Āzāde kebūter gibiyüz dām-ı belādan
- K13/16 Eşkāl-i ġarīb **etdi** ‘ayān bād-ı havādiş / bir cünbiş ile perde-i bī-reng-i ḥafādan
- K13/22 Düstūr-ı mükerrrem ki **ederlerdi** tefāḥūr / Emsālini şābıkda görenler ḥulefādan
- K13/27 Ol ḥ‘āce-i mün‘īm ki Ḥudā behre-ver **etmiş** / Sūdā-geri-i çārsū-yı her-dū-serādan
- K13/34 Bu devr-i çep-endāzda luṭfuñla ḥalāş **et** / Erbāb-ı dili meşğale-i rūḥ-gezādan
- K13/42 Var dest-i zuhūrında nice ḥüccet-i maḥfī / İşbāt-ı kemāl **etmege** rūḥ-ı ḳudemādan
- K13/47 Taḳdīm **ede** ‘ārif nitekim emn-i beḳāyı / Şūr u şağab-ı devlet-i nāçiz-i fenādan
- K14/35 Sünbüllerin ol verd-i terūn **etmege** ta‘ṭir / Bād-ı şehērī māşīta-i ġāliye-sādur
- K14/44 Kesb **etmege** envārını her şubḥ o serānuñ / Ḥūrşid der-i devletine nāşiye-sādur
- K14/75 Cevlān **edemez** bādiye-i menḳıbetünde / Zīrā ki leked-ḥurde-i āzār u cefādur
- K15/6 Āh **etdüñ** ise ġirre olup ḳurb-ı cemāle / Küstāhlıġuñ cāy-ı temāşā mı degildür
- K15/7 Āh ile perişān **ederüm** zülfini dersen / Encāmı yine şūriş ü ġavgā mı degildür
- K15/26 İḳbāl ki yüz vech ile nāmuñ çıkar andan / Ḥall **etmege** mevḳūf-ı mu‘ ammā mı degildür
- K15/27 Pür-gevher **eder** sāhil-i dāmān-ı recāyı / Keff-i keremüñ mevce-i deryā mı degildür
- K15/34 ‘Arşa çıkarup zinde **eder** nām-ı bülendüñ / Endişesi i‘cāz-ı Mesīḥa mı degildür
- K15/41 Ḥaḳ devlet ü ‘ömrin **ede** pāyende ki dā‘im / Dā‘īleri sükkān-ı zevāyā mı degildür
- K15/44 Devr **ede** murādınca felekler ki bu günler / Nevruz-ı tarab ‘id-i aḥibbā mı degildür
- K16/14 Ol serāyı nazar-ı nāmiye-kār-ı cūduñ / **Etdi** revnaḳ-şiken-i bāğçe-i ḥuld-ı berīn
- K16/27 Ḳaşd-ı taḳbīl-i serā-perde-i iclālūñ **ede** / Çarḥ-ı bed-gevheri güstāḥ u sipihri pür-kīn
- K16/28 Bārī māhiyyet-i endişemi taḳrīr **edeyin** / Şevḳ-i medḥūñle mübāhāta olup ruḥşat-bīn
- K16/29 Benüm ol nāzım-ı hoş-lehce ki **etseydi** eger / Tāze bir beytümi nazmında Nizāmī tazmīn
- K16/36 Rüzgār **etmiş** yine dīdelerin aġlamadan / Ārzū-mendī-i ḥāk-i ḳademūñle ḥūñn
- K16/37 Minnet Allaha ki iksir-i ġubār-ı ḳademūñ / **Etdi** ḥālen anı müstaġnī-i şad genc ü defīn
- K16/42 Bāğ-ı ḳadri ola pür-neşv ü nemā tā kim **ede** / Gülşen-i ‘ālemi pür-feyz meh-i ferverdīn
- K17/1 **Etdi** ey Āşaf-ı ekrem beni luṭfuñ memnūn / Ḥaḳ ḥaṭālardan **ede** zātuñ maḥfūz u maşūn
- K17/3 İltifatuñla bu nā-kāmı ḳul **etdi** keremūñ / **Ede** iḳbālūñi pāyende Ḥudā-yı Bī-çūn
- K17/5 Taḳ‘uma virdi teraḳḳī eşer-i ‘āṭıfetūñ / Ḥāşıl **etdüm** şeref-i medḥūñ ile şevḳ-i derūn
- K17/6 Olmasa ḳuvvet-i bāzū-yı neşāt-ı medḥūñ / Cünd-i ġam mülk-i dile çokdan **ederdi** şeb-ḥūn
- K17/8 Vāridāt-ı dil ü taḳ‘umdan **eder** istimdād / Olurın zātuñi ta‘rifde bī-şabr u sūkūn
- K17/9 **Eder** elḳābuñi ārāyiş-i levḥ-i ta‘zīm / Bu ‘ibārāt ile nevg-i ḳalem-i ġāliye-gūn
- K17/22 Vūs‘at ol deñlü zemīninde ki sīrāb **edemez** / Geşt-zār-ı keremin nehr-i Furāt u Ceyḥūn
- K17/26 Pür **eder** neşr-i şemīm-i kerem ü ḥulḳından / Ceyb-i kühsār gibi dāmen ü destin hāmūn
- K17/32 Zāhir ü bātıñuñ **etmiş** eşer-i ḥaşıyet-i Ḥaḳ / Maḫzar-ı sırr-ı ‘ibādāt-ı Cüneyd ü Zū‘n-nūn
- K17/37 Ki ne cānibde zuhūr **etdi** ise bir fitne / Oldı ġisū-yı bütān gibi perişān u nigūn
- K17/38 Verdi te‘yid-i ḳader devletüñe istiḳlāl / **Etdi** esbābını fi‘l-ḥāl müheyyā gerdūn
- K17/42 Gör mühimmātını her neyse ġuzāt-ı dīñūñ / Düşmenūñ tā **edeler** memleketin ġarḳa-be-ḥūn

- K17/44 ‘An-ḳarīb **edeler** ümmîd olur inşâ’allah / Ḳal‘a-i Şandrayı da dâhil-i serhadd-i Budûn
- K17/50 Vaşf-ı zâtuında ne sihr **etdüğine** şahiddür / Feylesofân-ı hıred mu‘cize-kârân-ı fûnûn
- K17/57 Günde biñ kere felek **etse** maḳâmın gâret / Hı‘âce-i ḳâfile-i himmetim olmaz medyûn
- K17/59 Mıstar-ı tāk-ı varâḳ-ı suhenümde görünür / Cilve **etdükçe** ma‘ânî şuver-i gûn-â-gûn
- K17/63 Siyeh ü surh midâd ile ki gâhî **ederüm** / Ḳaşd-ı zîb ü fer-i dūş u ber-i bîkr-i maẓmûn
- K17/64 Seyr **eden** naḳş-ı dil-ârâsını egninde görür / Gâh kemhâ-yı siyeh gâh ḳabâ-yı gül-gûn
- K17/66 Eylese ‘arz-ı likâ zîr-i niḳâb-ı haṭdan / Leylî-i nazmum **eder** ‘aḳlı giriftâr-ı cûnûn
- K17/69 Tâ Süleymân-ı zamâne **ede** Haḳ Âşaf-ı ‘ahd / Bir kerem-kârûn **edüp** devletini rûz-efzûn
- K17/69 Tâ Süleymân-ı zamâne **ede** Haḳ Âşaf-ı ‘ahd / Bir kerem-kârûn **edüp** devletini rûz-efzûn
- K17/70 Haḳ te‘âlânun emânında olup şubḥ u mesâ / Hâk-i pâyûn **ede** sükkân-ı felek kuḥl-ı ‘uyûn
- K18/3 ‘Îlâc-ı derd-i ser **etsün** dîv-i ṭabîb-i zamân / Bu demde var ise pür-tâb-ı ızṭrâb olmuş
- K18/12 **Edüp** ya nâv-ı zemîne eṣer harâret-i şems / Teninde her ser-i mü çeşme-sâr-ı âb olmuş
- K19/1 **Etdi** bir gevher-i nâ-yâbı Hudâ ‘azze ve cell / Zîb-i şadr u şeref-i hâtem-i şadr-ı evvel
- K19/4 **Etdi** bir ḥancer-i ser-tîz-i mücevher ihdâ / Ki virir kıymeti gencîne-i Ḳârûna ḥacel
- K19/6 Şadra kim geçdi o semmûr-ı siyehle gûyâ / Âfitâb **etdi** şeb-i târda teşrîf-i Ḥamel
- K19/18 Devletün cümle mühimmâtını iḥrâz **etmek** / Gayre düşvârdur ammâ saña olmuş eshel
- K19/25 Âfitâbuñ şerefın zâtuña haşr **etmişler** / Gerçi taḳvîm-nüvisân-ı perîşân-cedvel
- K19/26 Bilmemişler ki şeref ḥâşşe-i zâtuındur / Ki **eder** pâyede tâ kürsî ile baḥş u cedel
- K19/31 İhtisâb-ı der-i ‘adlinden **edüp** bîm ü hirâs / Çarḥ-ı bed-mest girîbânlara şunmaya el
- K20/4 Ferḥunde zâtuñ şeref-i pâkî-i neseb / **Etmis** semiyy-i pûr-ı Birâhîm-i Âzerî
- K20/22 Ol demde şuḡl-ı devlet ü iḳbâl ile hemân / Haṭırdan **etme** dūr bu ‘abd-ı şenâ-geri
- K20/25 **Etsün** mükâtibân-ı meşîyyet zuhûruñ / Âfâḳa munteşir ḳalem-i nâme-güsteri
- K20/26 Geh nazm u geh neşr ile **etsün** mü’eşşirün / Ârâyiş-i kitâbe-i nûh-çarḥ-ı aḫzeri
- K20/34 Ṭâlib-terâne kim **eder** i‘câzı beste-dem / Nev-dâsitân-ı câdû-yı kilḳ-i suhen-veri
- K21/22 Şikeste **eder** felek âyîne-i Sikender ise / O sîne kim leme‘ât-ı kemâle müclâdur
- K21/29 **Eder** mi çarḥ-ı sitem-kâra ser-fürü ol kim / Zâhîri sencileyin bir ḥidiv-i dânadur
- K21/30 Budur ḥulâşa ki yokdur muḥassenâtuña ḥad / Du‘â-yı devletün **etmek** ehemmi ü evlâdur
- K22/5 Mihr-i felek muḳâbil olaydı zamîrüne / Ümmîd iḳtibâs **edüp** ol kân-ı nûrdan
- K22/8 Olduñ nedîm o pâdişeh-i kâm-kâra kim / ‘İd **etdi** sâyesinde ḥalâyîḳ sürûrdan
- K22/15 Berg-i gülî ḥadıḳa-i hıfzuñ emîn **eder** / Âsîb-i dest-burd-ı şabâ vü debûrdan
- K22/16 Ser-pençe-i şalâbet ü ḳahrûn **eder** ḥalâş / Dâmân-ı mülki keşmekeş-i şerr ü şûrdan
- K22/33 Raṭbû’l-lisân-ı medḥûn olup çarḥa nâz **eder** / Her biri Nâ’ilî gibi farṭ-ı sürûrdan
- K22/39 Huddâm-ı devletün **ede** pâ-mâl ü ḥâk-sâr / Bünyân-ı ḥaşmı şadme-i pây-ı sûtûrdan
- K23/13 O devrûn rûzgâr **etdi** telâfisin ki olmuşdı / Ṭarîḳ-i ‘aḳıbet-mend-i erâzil izdiḥâm üzre
- K23/19 Naẓar ol câmi‘-i ‘ilm ü kemâlâtuñ **eder** tafzîl / Nikât-ı naḥvde taḥrîrini ibn-i Ḥişâm üzre
- K23/24 Ḥilâf-ı ittîrâd-ı devre me’zûn olsa ‘ahdinde / Felek taḳdîm **ederdi** şâmı şubḥ u şubḥı şâm üzre
- K23/31 Hilâlin bedr **edüp** râyât-ı faẓluñ cyledün ber-ter / Şerefde ḡurre-i şevvâl ile mâh-ı şıyâm üzre

- K23/32 **Eder** endişe istidlâl tab‘-ı mü-şikâfuñdan / Cevâhir olduğın bir vefk-i hikmet inķisâm üzre
- K23/42 Ben ol şâhib-kırânam kim **edüp** pây-ı kalem sür‘at / Yazılmış dâsitânım cümle pûr-ı ibn-i Sâm üzre
- K23/44 Ma‘ânî hûsn-i ta‘bîrümde hayrândur ki endişem / **Eder** biñ puhte ma‘nâyı fedâ bir lafz-ı hâm üzre
- K23/54 Vüfur-ı haşmetinden şerm **edüp** çarh-ı felek tâ kim / Döne vefk-i murâd-ı dâver-i ferhunde-nâm üzre
- K24/6 Bir özge âsitâna **eder** lâ-büd ilticâ / Devlet ki müsta‘idd-i nizâm-ı umûr olur
- K24/13 Takdîm **ederse** rûz-ı neşâta şeb-i Ėamı / Zûlmet sevâd-ı merdûmek-i çeşm-i kûr olur
- K24/27 Raşh-ı midâdı rûşen **edüp** ya‘nî meslisûñ / ‘Aks-i fûrûğ-ı tab‘-ı münîrûñle nûr olur
- K24/30 **Etsûn** ķo hâk-i pâyûñ olup rûzgâra nâz / Dâñâ-dilân-ı ‘âlem-i himmet Ėayûr olur
- K24/39 Teşrif-i câhı fâhr **ede** zâtıyla nitekim / Dûş-ı şehirde ķâķum u şebde semûr olur
- K24/40 ‘İzz ü vekâr ile **ede** teşrif her şehir / Ol şadı kim melâz-ı inâş u zûkûr olur
- K25/25 Neşşaf-ı varâķlar gibi levh-i dil ü câna / Kâr **etmede** hem-haşşe-i naħl-i belesânsın
- K25/37 Kân muhteķir-i gevher ü yem müddeķar-ı dûr / Sen varuñı bezl **etmede** ne baħr u ne kânsın
- K25/43 Ketm **etme** şu‘ûruñ felegûñ râzına bizden / Zîrâ bilirüz vâķıf-ı esrâr-ı nihânsın
- K26/19 Bu endişeyle ol gülzârî tenhâ Ėeşt **ederse** dil / Nice gül-zâr kim her bergi bâğ-ı hulda hem-serdür
- K26/26 ‘Aceb mecnûn-ı mâder-zâddur tıfl-ı dil-i ‘âşık / Ki hûn-âb-ı ciger nûş **etse** şanur şîr-i mâderdür
- K26/33 Kâlemdür maħv **eden** âşârın ol siħrûñ ki destinde / Kelîm-i tab‘umuñ âteş-feşân Ėuyâ bir ejderdür
- K26/39 Du‘âya biz de âheng **edelûm** ķünkü suħen-sencân / Kaşîde erse pâyâna du‘â ķılmaķ muķarrerdür
- K27/2 Cân virûp mürde-dilân-ı Ėamı iħyâ **etdûñ** / Dem-i ‘İsî misin ey bâd-ı vezân hoş geldûñ
- K27/9 Bezm-i fazlında tenezzûl mi **ederler** demege / Mihre âyîne-i rûşen-güherân hoş geldûñ
- K27/10 Gûsfendânın **edüp** sâħa-i ‘adlinde be-pîş / Gûrk-i hûn-h‘âre der isterse şobân hoş geldûñ
- K27/14 Âşafâ mu‘temenâ ‘âlemi mesrûr **etdûñ** / Ey biħîn-dâver-i sulţân-ı cihân hoş geldûñ
- K27/20 Âferîn kuvvet-i bâzû-yı cihân-Ėirûñe kim / Kande ‘azm **etdûñ** ise fetħ-künân hoş geldûñ
- K27/27 Reşķ **edüp** kevkebe-i câhuña der olduķça / Şâhid-i baħtuña devlet-nigerân hoş geldûñ
- K27/29 Tâyy-ı tûmâr-ı kerem-nâme-i Hâtem ķıldıñ / Keff-i iħsânuñ **edüp** nuķre-feşân hoş geldûñ
- K27/31 Ėâħ derrendelik **et** Ėâħ künâmuñda buluñ / Halk-ı ‘âlem desûn ey şîr-i jeyân hoş geldûñ
- K27/38 Zâ‘irân-ı der-i iclâlûñe bir bir diyesin / Cebr **edüp** hâtıruña ey ibn-i filân hoş geldûñ
- K27/40 ‘Ömrûñ eفزûn **ede** devletle Hudâ pîr olasin / Ey fûrûzan-güher-i baħt-ı cevân hoş geldûñ
- K28/7 İmdâd **ederdi** görmeğe evvel furûğ-ı baħt / Gülşen-serây-ı ‘âlemi çeşm-i yakîn ile
- K28/10 Şimdi görûp mezâķumızı zehr-ķand **eder** / Zehr-âbı farķa ‘âciz olan engûbîn ile
- K28/11 ‘Âlem yıkılrsa **etmez** idûk evvel imtizâc / Eczâ-yı rûzgâr-ı küdûret-‘acîn ile
- K28/13 Hâşıl budur ki ‘âr **ederüz** birden añmaĖa / Eşķâş-ı rûzgârı seg-i necm-i dîn ile
- K28/14 Giryeyle çeşmi pâķ **ederüz** baķsa câh ile / Esbâb-ı ihtîşâm-ı dirâz-âstîn ile
- K28/24 Nâm-âver **etdi** lutf-ı Süleymân-ı rûzgâr / Ol Âşaf ibn-i Âşafı enguşterîn ile
- K28/29 Saħh u Ėerî nizâ‘ını ķaldırdı hâķden / Cümle ķılâ‘ın **etdi** berâber zemîn ile
- K28/32 Sürdüķçe hâķ-i pâyûña yüz reşķ **eder** Mesîħ / Hûrşid-i tâc-ver-i felek-i çâr-mîn ile
- K28/33 Sâħil-nişîn-i ķulzûm-i lutfuñ nişâr **eder** / Pür olsa ceyb ü dâmeni dürr-i şemîn ile
- K28/34 **Etmîş** hâķim-i dânişûñe cevve-behâ ķadar / Dârü’l-emân-ı hikmeti Yûnân-zemîn ile

- K28/38 Bî-hiss ü rûh kâlebe döndi ‘adû-yı dîn / Lâl **etdi** satvetün bu kadar kibr ü kîn ile
- K28/41 Deşt-i veğâda tu‘ me virir tîgüne serin / Peygâr **eden** senün gibi şîr-i garîn ile
- K28/42 Düşmen memâlikün ne tûrursın fenâya vir / ‘Üd **et** maqâmına nice feth-i mübîn ile
- K28/43 Pâ-mâl-i sümm-i rahş-ı cihân-gird-i ‘azmün **et** / Hind ü ‘Acem diyârını bir bir zemîn ile
- K28/48 Farz **edelüm** ki ol daği mesned-nişîn imiş / Dağhâk bir midür puser-i Âbtîn ile
- K28/52 Dest-i nesîm tûruların mû-be-mû çözüp / Ervâhı kim ziyâfet **eder** müşk-i Çîn ile
- K28/55 Vermez hayâle yol kâlem **etdükçe** gûşını / Tayy-ı merâhil-i suhen-i dil-nişîn ile
- K28/56 Reşg-âver olsa sür‘ati na‘iyle seyr **eder** / Hürşîd ü mâhı kim göre çîn-i cebîn ile
- K28/58 Şadrâ o hâk-pâye kâsem kim gînâ virüp / Hürşîdi kimyâ-ger **eder** muşt-ı tîn ile
- K28/63 Kim gâ‘ibâne râğbet **edüp** nazmına tamâm / Bir gördün ol hâzefleri dürr-i şemîn ile
- K28/71 Hûn-ı cigerle besledüğü şahid-i suhen / Meftûn **eder** mukârenet **etse** hanîn ile
- K28/79 Pâyânıdur kaşîdenün ey kîlk-i ter-zebân / Zeyl **et** du‘â-yı devlet-i şadr-ı güzîn ile
- K29/14 Bu nev-terâne şî‘r ile vaşfın mezîl **et** / Ol zîb-i mesned-i hâdim-i şân u şevketün
- K29/15 **Et** beni firîfte hüsn-i meveddetün / Güstâh kıldı ‘ışk-ı cemâl-i mağabbetün
- K29/20 Zâtuñ gül-i hadîka-i cân **etmiş** cyleyen / Taşşîl-i bâğbân-ı gül-istân-ı fıtratuñ
- K29/21 **Etmiş** hıvâne hâne-i şun‘ında Zü‘l-celâl / Şandûka-i cevâhir-i hikmet-ı tabî‘atün
- K29/28 Tâ kim **ede** neşât-ı huşul-i merâm u kâm / Ervâb-ı tab‘ı menkıbe-pîrâ-yı hâzretün
- K30/7 Seni irsâl **edeyüm** bir yere kim şahibinün / Eşer-i ni‘metidür mağz-ı ‘izâmumda benüm
- K30/13 **Etmesün** kayd-ı dile silsile-i hod-râyî / Âh besdür yok ise tîg-i niyâmumda benüm
- K30/22 Bir gâzel tarh **edeyin** bârî temevvüc-güne / Buluna çâşnî-i kand guzâmumda benüm
- K30/28 Rûh-ı quds olsa da ârâm **edemez** bir lahza / H‘âb-gâh-ı dil-i pür-hevl ü hevâmumda benüm
- K30/29 Tûrfe kânam ki fûrûg-ı eşer-i isti‘dâd / Ta‘n **eder** mihre güher-pâre kelâmumda benüm
- K30/31 ‘Âr **eder** husrev-i endîşem eger **etse** felek / Mihrini fülke-i zer fark-ı hıyâmumda benüm
- K30/33 Surhî-i şerm ü hayâ hâşıl **eder** duğter-i rez / Añlama güne-i şengerf sedâmumda benüm
- K31/2 Luţfuñ ki ‘âmdur nice yâd âşînâlara / Hâşâ ki medh-i pâkûn **eden** nâ-ümîd olur
- K31/11 Luţfuñ gedâ-menişlere yâd **etse** Nâ‘ilî / Âşâr-ı midhatünle tarab-nâk-i ‘îd olur
- K31/15 ‘Avd **ede** ‘ömr ü devlet-i bahtuñ hezâr sâl / Ahkâm-ı rûz-nâmece tâ kim cedîd olur
- K33/2 Şâd **eder** rûhını Vaşşâf u Nizâmü’l-mülkûn / Ser-kaleminden ki selâţine olur nâme-nüvîs
- K33/13 Nâzım-ı kudret o şeh-beyt-i kemâlün **etmiş** / Çâr mışra‘-ı ‘anâşîrla vücûdın tesdîs
- K33/20 Sa‘y-ı meşkür ile tâ kim **ede** erbâb-ı cihâd / Ka‘be-veş bâdiye-i küfri maqâm-ı taqdis
- K34/1 Âgâh-ı lûtf ı neşve-i şahbâ-yı telh olan / Her kıatresin kıarâbe-i kevşer hayâl **eder**
- K34/1 Hayl-i rindânı perîşân **etdi** zühdün âfeti / Döndürüp nakd-i şigîbe mâye-i cem‘iyyeti
- K34/5 N‘eylesün rindân-ı ‘âlem kim bisât-ı ‘âleme / Tarh **eden** âyîn-i bezm-i gam-zedâ-yı şöhet
- K34/6 Eyleyüp zühdün esâsın kalb-i hâsid gibi saht / Kalb-i mü‘mîn gibi nerm **etmiş** binâ-yı ‘işreti
- K34/7 Bir zamân da şabr **edün** ey müflisân-ı nakd-i ‘ayş / Böyle kıalmaz germ bâzâr-ı riyânun şöhreti
- K34/18 Şunmasun girdâb-ı baht-ı bî-girân-ı lûtfına / Seyr **edenler** sine-i deryâda dağ-ı hayreti
- K34/21 Zümre-i erbâb-ı tab‘ı öyle meftûn **etdi** kim / Hüsn-i ahlâkı gînâ-yı kalbi feyz-i şöhet

- K34/26 İstemez ammâ bilür bu vaż' ile şimdi felek / Şöhre-i idbâr **eder** erbâb-ı câh-ı devleti
- K34/28 Nitekim gâhî gelüp inşâfa devr-i rûzgâr / Bir yere cem' **ede** yârân-ı perîşân-sohbeti
- K35/6 Leţâfet virmez ol deñlü eger biñ kerre resm **etse** / Nazîrin mâ'î bir mevvâc-ı hârâ üstine bârî
- K35/9 O zerrîn şüşeler kim sakfın **etmiş** çarh pür-encüm / Dırağşânlıkda bilmez rûz-ı rûşenle şeb-i târî
- K35/13 Semiyî-yi mâh-ı Ken'ân kim olup manzûr-ı şeh dâ'im / **Eder** ol âfitâb-ı saltanatdan kesb-i envârî
- K35/14 Görenler kurb-ı şâhenşehde derler ol dür-i pâki / Qarîn-i âfitâb **etmiş** Mesîhi hâzret-i Bârî
- K35/16 Degil hâş oda güyâ kendidür kaşr-ı Zeliğhâ kim / Der ü dîvârın **etmiş** Yûsuf-istân 'aks-ı envârî
- K36/1 Yine tuğrâ-keş-i levh-i zeberced-reng-i sulţânî / Vezâretle ser-efrâz **etdi** defter-dâr-ı zî-şânî
- K36/12 Ne tuğrâ başka bir 'âlem ki cem' **etmiş** şeb ü rûz / Sevâdî leyletü'l-İsrâ beyâzî şubh-ı nûrânî
- K36/14 Beyâzî şeb-çerâğ-ı bahr-ı devletdür n'ola **etse** / Sevâdî nûzhet-âbâd-ı İrem şâm-ı gârîbânî
- K36/17 Ya ref **etmiş** kefi beyzâ-yı Mûsîdür sevâdında / Siyeh tuğrâsıdur üstâd-ı tezhîb eylemiş anı
- K37/10 Silâh-ı fakr u rîzâ şâhibin **eder** me'cûr / Cidâl-i nefis-i bed-âyîne-i cihâdî kadar
- K37/5 Qabûl-i 'aks **eden** ayîne-i tecellâdan / Cemâl-i Hakkı görür hüsn-i i'tikâdî kadar
- Kt10/3 Hüsnuñ ki oldı âteş-i dilden şîrâre-pâş / Hâkister **etdi** hürmenini mihr-i enverüñ
- Kt13/1 Yâr-cüyân olalum fûrâte yâhû diyerek / **Edelüm** tayy-ı beyâbân bir içim şu diyerek
- Kt13/2 Nâ'ilî yârî nezâketle der-âgûş **edelüm** / Bu sitemler nedür ey şüh-ı cefâ-cû diyerek
- Kt16/2 Unutma gâhî sakğâyide yârân-ı Sîtânbulî / Ferâmûş **etme** âb-ı çeşm-i müştâkânî da gâhî
- Kt7/3 Zâhidüñ setr **eder** 'uyubını mey / Dâmen-i hırka câmî göstermez
- M1/I/3 Pîr-i hâmid-e-kâmet iken şefkat **etmeyüp** / Kıyduñ o nev-cevâna **edüp** kâmetüñ dûtâh
- M1/I/4 Bitsün siyeh-derün idügin cümle kâ'inât / **Etsün** kebûd iken nemedüñ dūd-ı dil siyâh
- M1/IV/1 Der-bendî-i fenâ ki şikest **etdi** mañmilüñ / Dehlîz-i teng-hâne-i kûr oldı menzilüñ
- M1/VI/1 Sincâb iken hemîşe libâsın semûr ile / Pûşide **etdiler** bedenüñ hâk-i kûr ile
- M1/VII/3 **Etdüñ** şalâ-yı nevha tarab-gâh-ı 'âleme / Tecdid-i resm ü kâ'ide-i mâtem eyledüñ
- M2/I/6 Bu âteşe **etsün** mi taħammül bir avuc hâk / Olmış tûtalum ol daħi âhenden ilâhî
- M2/II/5 Üstâz-ı ezel hâlkaların şu'leden **etmiş** / Her lahzada biñ silsile-i âha esîrem
- M2/II/10 **Etdi** eşeri cismümi pür-nâle-i şeb-gerd / Yâ Rab ne 'aceb âteş imiş nâ'ire-i derd
- M2/III/7 Âteş-gede-i sinem **edüp** bâğçe-i derd / Her âhumî ol gülşene bir sünbül-i ter kıl
- M2/IV/6 Kıl bir nefesüñ şükrini her lahzada tekrâr / Terk **et** şeref-i zâtuñ memnûn-ı hayât ol
- M2/IV/10 Âteşlere yak âh **ederek** cism-i zebûnuñ / Mağşer-geh-i dâğ eyle süveydâ-yı derûnuñ
- M2/V/2 Kem-sohbet-i zünnâr-be-düşân-ı riyâ kıl / Tesbiğ-i zebân **et** dile ikrâruñ yâ Rab
- M2/V/5 Añduqça ferâmûş **ederüm** hâlet-i nez'î / Mağşerde zühûr **edecek** âşâruñ yâ Rab
- M2/V/7 Ol şâhî şefî' **et** ki yağa tâb-ı cemâlüñ / Zencîr-be-gerden bu giriftâruñ yâ Rab
- M3/II/2 Şanmañ ki kayd-ı fâka vü fikr-i düveldeyüz / İtlâf-ı nağd-i cân **edecek** maħaldeyüz
- M3/II/3 Olduğ ümîd-i vuşlat-ı yâr ile derd-h'âh / Âhır bihişt-i 'ışkı bize düzağ **etdi** âh
- M3/III/1 **Etdük** muğârenet nice şâhib-tarîkate / Olduğ qarîn mecâlis-i ehl-i şerî' ate
- M3/V/3 Yer yer uyandı hâne-i dilde çerâğ-ı ye's / **Etdi** derûnî âteş-i gam dâğ dâğ-ı ye's
- M3/VII/3' Uğbâda cây-ı râhatumuz emr-i Zü'l-celâl / Yâ düzağ-ı firâk **ede** yâ cennet-i vişâl

- M3/IX/1 Dest-i kazâ ki cevher-i kuds **etdi** tıynetün / Cevher-şinâs-ı meygede bilmez mi kıymetün
- M3/IX/3 ‘İşk-ı mecâz ‘âşıkı mest-i müdâm **eder** / Ser-germî-i şarâb-ı heves telh-kâm **eder**
- M4/I/1 Ğamzeñe böyle kılan hâtır-ı âşübî esîr / Kışver-i fitneyi bir tığ ile **etmiş** teşhîr
- M5/I/2 Efsûs ki kışver-i hayâtı / İklim-i bedenden **etdüñ** ifrâz
- M5/I/7 **Etsün** mi ğazal-i mihre raġbet / Zülfün gibi şîr-pençe şehbâz
- M5/I/8 Cibrîlî şikâra nâz **ederken** / ‘Arş-ı dile eyledükçe pervâz
- M5/II/11 Ketm **etmese** de râz-ı ‘ışkı ‘âşık / Olmaz mı lisañ-ı hâli nâtik
- M5/IV/5 **Etmez** mi zühûr ġayret-i ‘ışk / Oldukça harîf-i reng-i aġyâr
- M5/V/6 Teklîf-i Şırâţ ber-tarafdur / Tayy **edene** böyle şâh-râhı
- M5/V/7 Ğark olsa ‘aceb mi nûra ‘âşık / **Etdükçe** cemâlüne nigâhı
- M5/V/10 Ğamzeñ ki **ede** cihân-ı dilde / Der-bend-i kazâya bâc-h’âhî
- M5/VI/1 Ol dem ki dile ‘itâb **edersün** / Hürşîdi girifte-tâb **edersün**
- M5/VI/2 Bu cünbiş ile ne‘üzubi’l-lâh / Dil kışverini harâb **edersün**
- M5/VI/3 Çeşmün gibi yâr olup kazâya / Çok fitneler irtikâb **edersün**
- M5/VI/4 Geh mâ’ide-i ġamuñ cihâna / Keyfiyyet-i ġord u h’âb **edersün**
- M5/VI/5 Leb-teşne-dilân-ı ‘ışka ġâhî / Deryâları hem serâb **edersün**
- M5/VI/6 Cisminde ġalur mı tâb-ı lerziş / Ol bî-dilde kim hitâb **edersün**
- M5/VI/7 Sîmâb-ı sükûn-ı ġayretünle / Ĥasret-keş-i ıztırâb **edersün**
- M5/VI/8 Bil cürmüñi Nâ’ilî ġâmûş ol / Ol şûġa niçün ‘azâb **edersün**
- M5/VI/9 Şâyed ki bu vaz’-ı nâ-sezâdan / Yârı göricek ġicâb **edersün**
- M5/VI/10 Dil maġz-ı ġatâdur añlamam kim / Bu re’yde sen şavâb **edersün**
- M5/VI/11 Var ka’be-i kûyını tavâf **et** / Cürm-i ġam-ı ‘ışka i’ tirâf **et**
- M5/VII/1 Yâ Rab senden budur niyâzum / Hem-reng-i ġaġîġat **et** mecâzum
- M5/VII/4 **Etdün** beni bir perîye ‘âşık / Fâş oldu bunuñla ġalka râzum
- M6/II/2 Nûruñ işrâġ **etdi** keşf-i sırr-ı esrâr eyledün / Leyle-i isrâyı ol işrâka astâr eyledün
- M7/I/2 Ten-i mecrûġuma ta’n-ı ‘adû zaġm-ı ziyâd olsun / **Edenler** göñlümi âzürde mesrûrî’l-fü’âd olsun
- M7/III/2 Bu beyti istimâ‘ **etsün** geçenler reh-güzârumdan / Bu añlansun zebân-ı sebze-i ġâk-i mezârumdan
- M7/V/2 Bu ma’nâdan derûn-şâdum ki bir dem **etmeyüp** te’ġîr / **Edüp** ser-tîz ü bürrân tîşe-i âzârı bî-taġşîr
- M8/I/3 Perîşânlıġlar **etdüñ** nev-be-nev îcâd n’eylersün
- M8/I/5 **Edüp** fitneyle dünyâyı harâb-âbâd n’eylersün
- M8/II/3 Benânuñ ġall-i râz-ı müşkilât-ı nabz **edüp** ġaġkâ
- M8/II/4 **Edersün** gerçi her derde tabîbüm bir devâ ammâ
- M8/III/5 Şikeste-bâl olan murġı **edüp** âzâd n’eylersün
- M8/V/2 Perîşân **etmege** cem’iyyet-i ‘uşşâġı cân atdün
- M8/V/3 Ne âl **etdüñse etdüñ** murġ-ı cânı dâma uğratdün
- M8/VI/4 Güzel taşvîr **edersün** ġatt u ġâl-i dil-beri ammâ
- M8/VII/2 Metâ‘-ı şabruñı tâlân **eder** her tıfl-ı nâzende

- M10/L1 Döndüm hilâle za‘f ile cismümde yok mecâl / Nân-ı cevînüm **etdi** felek bedr iken hilâl
- M10/L10 Bedri hilâl **edüp** yine eyler hilâli bedr / Hâllâk-ı her dü-‘âlem ü fa‘âl-i bî-hemâl
- M10/L2 Zerrîn sebîke-i mehi kılmış hilâl **eden** / Cism-i nizâr u zerdümi ğam pütasında kâl
- M10/L6 Zaḥm-ı benân-ı bed-güherândur hilâl **eden** / Kadd-i ḥamîdem eyleme ey müdde‘î sü ‘âl
- M10/L7 Şaḥş-ı ḥayâl dîde-i ‘ibretle baksa da / Teşḥîş **ede** hilâl ile cismüm zihî hüzâl
- M11/L1 Yâ Rab zebânüm **et** şeref-i na‘ta muhtedî / Endişem eyle vakf-ı şenâ-yı Muḥammedî
- G1/1 Yem-i âteş-ḥurûş-ı dilde olduğça sükün peydâ / **Eder** her dâğ-ı ḥasret tende bir girdâb-ı ḥûn peydâ
- G1/2 Bu ‘âlem pâ-y-tâ-ser kûh kûh-ı miḥnet ü ğamdur / **Eder** her tîşe-kâr- ârzü bir Bî-sûtûn peydâ
- G1/3 Girân **etsün** ko diller târ târ-ı zülfiñ olsun tek / Ruḥuñ bağında nice müşk-bîd-i ser-nigün peydâ
- G1/4 Leb-i şûḥ-ı nigâh-ı çeşmüñ olduğça terennüm-sâz / **Eder** her cünbiş-i müjgânı bir naḥş-ı füsün peydâ
- G4/1 **Edeli** zevk-i taḥayyür ğamı tiryâk baña / Oldı vâ-sühteğî mâye-i idrâk baña
- G4/2 Dâmen-âlûdeligüm ‘ışka **ederdüm** ta‘lîk / Verse âlâyîşe ruḥşat nazar-ı pâk baña
- G4/3 Etdürür şervet-i sermâye-i ğayret bilürin / Telef-i naḥd-i niyâz **etmede** imsâk baña
- G5/3 Ben özümden bî-ḥaber mecnûn iken virdi ḥırâş / ‘Aql **edüp** şâgird-i nâ-kâbil Felâtûmı baña
- G5/4 İ‘tibâr **etme** revâc-ı kâr için Bercîs-i çarḥ / Çeşmüne sen öğretdüñ bu efsûnı baña
- G8/2 Hezâr-pâre dile leblerüñden **et** sâkî / Eger düşerse nemek-rîzî-i kebâb saña
- G9/1 Cihânı **etmege** bir laḥzâda ḥarâb saña / Yeter ol nergis-i maḥmûr-ı nîm-ḥ‘âb saña
- G9/4 Düşerdi manzara-i çâr-tâk-ı naḥvetden / Bu ḥüsn ile nazar **etseydi** âfitâb saña
- G11/4 Şaḥra-neverd-i ‘âlem olaldan o ḥâl-veş / Bir nâfe ḥaşıl **etmedi** âhû-yı âfitâb
- G12/2 Sen hemân ‘ışkda ol Kûhkene hem-vâdî / Tîşesiz kârın **eder** kuvvet-i bâzû-yı taleb
- G14/4 Teğâfüliyle **eder** güft-güy-ı rûḥânî / Ğamıyla ülfet **eden** olsa da nedîm-i tarab
- G15/1 Âşüfte **edüp** dilleri nezzârelerüñ hep / Bir bir duyar esrârın o bî-çârelerüñ hep
- G16/4 Çün şem‘-i zer-külâh-ı legen mâsivâyı dil / **Etdi** zâmîme taḥt ile tâce virdi hep
- G17/5 Ey Nâ‘ilî vedâ‘-ı gül-i bâğ u râğ **edüp** / Mehcûr-ı yâr u dâr u diyâr oldı ‘andelîb
- G20/2 Sünbüller üzre nergise kıl câ-be-câ nazar / Seyr **et** bir âsumânda ‘ayân nice mâh-tâb
- G22/1 Sâkî ki rûz-ı maḥşer ola ‘özü-ḥ‘âh-ı mest / Zühhâdî şerm-sâr **ede** luṭf-ı günâh-ı mest
- G24/2 Şaḥın ey şûḥ şaḥın sûziş-i dilden ki **eder** / Dâmen-i nâzuñı bir cünbiş-i âhıyla şikest
- G24/4 Ḥased ol ‘âşıka kim sen büt-i nâzende ile / **Ede** gül-geşt-i ḥıyâbân-ı çemen dest-be-dest
- G25/1 ‘İşkuñla ilâhî beni âşüfte-dimâğ **et** / Şeb-tâ-be-seḥer hem nefesüm dūd-ı çerâğ **et**
- G25/2 Maḥrûr-ı ciger-teşneyüz ey sâkî-i müşfik / Geldükçe elünden bize teklîf-i ayağ **et**
- G25/3 Zühhâda da ey şem‘-i ri-yâ-sûz eşer kıl / Bir şu‘le ile biñ dili efsürde çerâğ **et**
- G25/4 Raḥm eyle hezâr-ı dile ey nâmiye-i derd / Zi-i kâfes-i cismümi yer yer gül-i dâğ **et**
- G25/5 Bî-rengî-i ḥüsnüñle virüp güllere ḥaclet / Meşşâṭamı gül-güne-tirâz-ı ruḥ-ı bâğ **et**
- G25/6 Kâm al mey-i maḥbûbdan ey Nâ‘ilî-i zâr / Taḥşîl-i neşât-ı dil ü tarṭib-i dimâğ **et**
- G27/2 Ruḥsârûñ **eden** gülşen-i ḥüsne gül-i şadâb / **Etmiş** dili murğ-ı çemen âbâd-ı maḥabbet
- G27/5 Bilmez ḥarem-i şevk-ı dili Nâ‘ilî-i zâr / Luṭf **etmeyicek** kâbil-i irşâd-ı maḥabbet
- G29/6 Görüp kuyında geh âğyârı geh yârı dil-i ḥaste / **Eder** ḥasretle âh-ı serd gâhî râst gâhî keç

- G30/1 Cülüs **edince** hâmel taht-gâhına hürşid / Berât-ı 'işreti rindânun oldu hep tecdid
- G30/5 'Aceb mi kesb-i dimâğ **etse** bâdeden rindân / Ki erdi neşr-i şem'im-i bahâra faşl-ı cedid
- G32/3 Nesim-i kâkülün oldukça cilve-ger pür **eder** / Cihânı nefha-i gül-rîz-i bâğ u râğ-ı ümid
- G33/2 Şeb-i firâkda baht-ı siyâhumuzdur hep / **Eden** bizi eşer-i şubh-gâhdan nevmid
- G36/3 Bir lem'a cemâlünden **eder** rûhü'l-emîni / Pervâne-i şem'-i harem-i halvet-i didâr
- G37/2 Ğamzesi kan dökmede **etmez** tenezzül Rüsteme / Lebleri cân virmede 'İsiye harf-endâz olur
- G37/5 Pâmâl-i nâz **eder** bir gün seni ol şeh-süvâr / Dem gelür ey Nâ'îlî bir mûra da i'zâz olur
- G38/5 Bir âşinâ nigâh **eder** elbetde Nâ'îlî / Bir dil-berün zamîri ki 'âşık-pesend olur
- G39/4 Ağyar yâd **ederse** beni meclisinde söğ / Cevrûn baña telâfî-i lutf-ı raķibdür
- G40/1 Çeşm-i sâhîr-pîşesin sâķî-i mest-i nâz **eder** / Her nigâhın tercemân-ı nûkte-i i'câz **eder**
- G40/2 Destine âyîne-i câm alsa gâhî rüyine / Turrasın âşüfte çeşm-i 'âşık-ı mümtâz **eder**
- G40/3 Ol zamân kim nâz ile ol sâhîr-i mu'cîz-firîb / Nûkte-i sihr ü füsûn-ı 'işveye âğâz eder
- G40/4 Her nigâhın gûşe-i çeşminde şayd-ı cân içün / Şûret-i âhûda bir cādû-yı efsûn-sâz **eder**
- G40/5 Kâdr-ı rindi aňlasa zâhid reh-i meyhânede / Hırķa-i tecrid-i zühdi aňa pây-endâz **eder**
- G40/6 'Ârif oldur kim erüp 'ayne'l-yaķîne Nâ'îlî / Çeşm-i cânın dürbîn-i hâkdân-ı râz **eder**
- G41/3 'Âşıkun **eder** ancak pejmürde câm-ı râhatın / Berķ-ı âhı hırmen-i derd ü belâ bilmez nedür
- G41/4 Hâsret-i la'lünle mey nûş **etse** hûn-ı derd olur / Mest-i 'ışķun neşve-i câm-ı şafâ bilmez nedür
- G41/5 Nâ'îlî inkâr **edenler** tab'-ı mu'ciz-güyuñı / İhtirâ'-ı hâme-i sihr-âzmâ bilmez nedür
- G42/3 Meyl **etmedüğüm** sūr-ı şafâ-başşına dehrün / Mâtem-gede-i dilde olan şîven içündür
- G43/5 'İşk âteşi **etmez** mi hezâr-ı dili tûñî / Gülzârdan âteşde de me'yûs degildür
- G44/6 Bağrın felek kebâb u sirişkin şarâb **eder** / Mihmânına o kâse-siyeh mey zebânlanır
- G45/3 Geh 'arz-ı hâl ü geh ruķ **eder** zîr-i turradan / Hem dâm kendi şaydına hem dâne kendidür
- G46/4 Hünere-şumârî-i ihvâna i'timâd **etme** / Ki ol gürühda hassâd-ı 'ayb-cû biledür
- G47/4 Elinde olmayacak câm-ı la'l-gün n'eyler / Kenâr u ceybin **edüp** pür dūr-i 'Aden maħmûr
- G48/5 Teferrüc **etmege** dil bî-hûdâne Nâ'îliyâ / Verâ-yı 'âlem-i hayretde bir diyâr ister
- G49/3 **Etmez** raķib-i dîve eşer âh-ı tişê kâr / Kâfir binâsıdur der ü dîvârı saht olur
- G49/6 Hikmet bu kim daķîķa-şinâsân-ı encüme / **Etmez** felek müsâ'ade her kârı saht olur
- G52/2 Cihânda kimden **edersün** ümîd-i h'ân-ı kerem / Bu tâb-hânede ikrâm-ı zâyf bilmezler
- G53/5 Sâye-i zülfî düşdügi yerleri Nâ'îlî gören / Farķ **edemez** diyâr-ı Çîn memleket-i Hıttâ mıdur
- G54/2 Taklîd **edüp** ey baht-ı siyeh çeşm-i bütâna / Nâz **etme** ki h'âbideligün vaķtı degildür
- G60/4 Çârha kâr **etmedi** âh-ı dil-i fulâd-güdâz / Nice kan ağlamasun dîde ki riķkat yeridür
- G63/8 Hemân cenâb-ı hüdâvende ilticâ **edelüm** / Ğarîbsin saña bir dest-gâh lâzımdur
- G65/4 Bir hânde ile zeyn **et** ey zer-ger-i melâhat / Faşş-ı nigîn-i la'lin pür-dür-i nâb göster
- G66/3 **Etse** teccessüs şabâ tırta-i pür-tâbuñı / Keşret-i ağyardan biñ dile bir ham bulur
- G66/7 Ey büt-i nâz **etse** ger vaşf-ı lebün Nâ'îlî / Her nefesi pây-e-i 'İsî-i Meryem bulur
- G68/2 Şunulsa destine miftâh-ı cennet bir nefes sensiz / Karâr **etmek** muhaşşal bu dil-i nâ-kâm müşkildür
- G71/2 Sînesin şemşîr-i hâsret çâķ çâķ **etmezse** de / 'Âşık-ı hûnîn-ciger çeşm-i terinden bellidür

- G72/1 Dil kim leṭāfet-i ruḥ-ı cānāne reşg **eder** / Āyinedür ki mihr-i dūr-efşāne reşg **eder**
- G72/2 Gör iktizā-yı neşve-i cām-ı fenāyı kim / Peşmīne-püş-ı şavma‘a rindāne reşg **eder**
- G72/3 Feyz-i nazar niyāzı **eder** dil-pesend-i nāz / Te‘şīr-i ‘ışk şu‘leyi pervāne reşg **eder**
- G72/4 Tübā ṭurup selāma düşer Sidre pāyine / Ol naḥl-i nāz-ı ber-zede-dāmāne reşg **eder**
- G72/5 Şi‘rūn ki ğibṭa-kerde-i i‘cāzdur ḥaşūd / Ey Nā‘ilī baķarsa da ḥaşmāne reşg **eder**
- G75/2 Göñül sen ‘andelīb-i bāğ-ı ğamsın durma feryād **et** / Ki bñy-ı dāğ-ı ḥayret nefḥa-pīrā-yı dimāğūndur
- G78/3 ‘İşret-serāy-ı dehre ki vaż‘ **etdiler** esās / Cem gibi nice şehkeri müzdür yazdılar
- G78/4 Telmīḥ-i bār-gāh-ı Süleymān **edüp** tamām / Levḥ-i fenā-yı ‘āleme bir mūr yazdılar
- G81/5 **Etseler** bir perdeden āgāze bilmez gūş **eden** / Nāle-i bülbül müdür gülşende efgānum mıdır
- G82/4 Dāğ-ı dil mi sīnede yanmış süveydādan ya ḥod / İktibās **etmiş** ruḥudn çeşm-i ḥayvānum mıdır
- G83/3 Riyāyı me‘kel **etmişler** cihān-ı ğaflet-ābāduñ / Çıkup vā‘izleri kürsiye ḥord u ḥ‘ābdan söyler
- G83/4 **Eder** kürsīde esbāb-ı riyanuñ ḥürmetin taķrīr / Gehī semmūr u gāḥī kākum u sincābdan söyler
- G87/6 Kōmīşlar nāmını teşrīḥ-i minnet tīg-i ğamzeñle / Tenüm şad çāk **edüp** bir nüşḥa-i meşrūḥ yazmışlar
- G87/8 **Edenler** nāme-i ‘ışkuñ cevābında şuver-kārī / Raķībi meclis-i cānāneden maṭrūḥ yazmışlar
- G87/9 Olanlar Nā‘ilī imzā-nūvis-i ḥüccet-i ḥübī / Göñül mülkini istiğlāl **edüp** merbūḥ yazmışlar
- G88/3 ‘Āşık dil-i tapīdesini yāre ‘arz **eder** / Nabzın ṭabīb-i ḥāzıķa her kişi gösterür
- G88/4 Ebrūsına perestīş **edüp** ḳudsiyān-ı ‘arş / Birbirine o kāfir-i bed-kīşī gösterür
- G93/1 Ümmīd ü bīmden baña yā Rab ferāğ vir / Cān u cihānı terk **edecek** bir dimāğ vir
- G93/4 Zevķ-āşinā-yı miḥnet-i Eyyüb **edüp** dili / Cān-ı şabūra ḥavşala-i derd ü dāğ vir
- G95/4 Yā ‘aksin **eder** perde-i çeşmünde nümāyān / Āyīne-i ḥüsnünde olan reng-i füsündür
- G98/4 Germ **edüp** dā‘iresin mihr-i cihān-tābda gül / Her seḥer bülbül-i şūrīdeye bir kār okudur
- G101/5 Nā‘ilīnūñ dil-i pūr-dāğına da luṭf **etsün** / ‘Āşıķuñ derdine durmaz nıgehūñ çāre bulur
- G104/1 Nīşār-ı naķd-i niyāz **etmege** şitābum var / Benüm ol āfet ile başķa bir ḥisābum var
- G105/1 Ḥaṭṭ kim ‘izār-ı pāk-güherden zuhūr **eder** / Bir sāyedür şu‘ā-ı ķamer zuhūr **eder**
- G105/2 Bu kār-gehde naķş-ı cefā yārdan degil / Nessāc-ı tār u pūd-ı nazardan zuhūr **eder**
- G105/3 Elmās-pāre tīg-i eceldür o ğamze kim / Gencīne-i ķazā vñ ķaderden zuhūr **eder**
- G105/4 O şu‘ledür ki zāḥir olur daḥme-gāhdan / Pergāleler ki dāğ-ı cigerden zuhūr **eder**
- G105/5 ‘Uşşāķa Nā‘ilī görünür dūd-ı āhdan / Ol şu‘le kim Kelīme şecerden zuhūr **eder**
- G107/2 Niçün ümmīd-vār-ı vuşlata āzürdedür ḥübān / Yine gūstāḥ **eden** bī-çāreyi farṭ-ı maḥabbetdür
- G109/1 Olmağā rāyetī-i leşger-i diller / **Etdi** yer yer ‘ālem-i āḥi nğmāyānb diller
- G109/3 **Etseler** kākülüne kaşd-ı şebīḥūn gāḥī / Ceyş-i fitneyle olur dest ü girībān diller
- G110/2 Gören telāṭum-ı emvāc-ı eşķ ile sīnem / Kıyās **eder** leb-i Ceyḥūnda feyz mīşesidür
- G114/1 ‘Uşşāķa ğamzeler ki o mest-i ğurūr **eder** / Evvel pesend-kār-ı ķazādan şudür **eder**
- G114/2 Ārāma yer ķomaz dile kūyında rüzgār / Ol āsitānaden bir avuc ḥāķi dūr **eder**
- G114/3 Da‘et-gerān-ı ḥüsnūñ o ğīsū-yı ‘anberīn / Rāz-āşinā-yı perde-nişān-ı ḥūr **eder**
- G114/4 Kem-cezbe-i tecellī-i ḥüsnūñ Kelīm-vār / Ervāḥ-ı ḳudsi şu‘le-gedāyān-ı Ṭūr **eder**
- G114/5 Ey Nā‘ilī sözüñde bu dil-keş ḥayāllerūñ / İ‘cāzdur ki nev‘-i beşerden zuhūr **eder**

- G119/3 N'ola çāk-i girībān **etmeyince** bulmasa rāḥat / Teni erbāb-ı 'ışka cāme-i bī-çāk-i zindāndur
- G120/1 Söyledüp nāz ile ruḥsārını gül gül mi **eder** / Bilmezüz gül mi **eder** mey seni bülbül mi **eder**
- G120/2 Süzülüp nīm ḳadeḥ bāde ile meclisde / Yoksa mestāne gözün ḳaşd-ı teḡafül mi **eder**
- G120/3 Dağıdur kendüyi bir āh ile zülfünde gönül / Rind-i āvāre-reviş fikr-i tecemmül mi **eder**
- G120/4 Cāna 'āşık nice daḡ ursun o sūdā-ger-i nāz / Gevher-i cān-geh-i hicrāna taḥammül mi **eder**
- G120/5 Büy-i zülfün ki ala ḥavşala-i bād-ı bihişt / Şiken-i ṭurra-i ḥavraya tenezzül mi **eder**
- G120/6 Nā'ilī ḥāṭıra-i bīm-i ḳazā yok bizde / Rind-i āḡāh bu ma' nāda te'emmül mi **eder**
- G121/2 'Uşşākı **etdi** keşmekeş-i tār-ı zülfün / Şirāze-bend-i nüṣṣa-i ālām-ı rüzḡār
- G127/4 'Aceb mecnūn-ı māder-zāddur tıfl-ı dil-i 'āşık / Ki ḥūn-ı āb-ı ciger nüṣ **etse** şanur şir-i māderdür
- G128/4 Sīne-i 'uşşākı sünbül-zārı dūd-ı āh **eder** / O 'arāk kim Gülşen-i ḥüsnün muṭarrā gösterür
- G129/5 Cilve-gāhın maḥşer-i nireng **edüp** ey Nā'ilī / Fitne vü āşūba ol ḳāmet temāşā gösterür
- G130/4 Ṭayy-ı mekân-ı 'ışk **eden** sālīke nīm-zād-ı reh / Nāle-i sīne-süzdur girye-i cān-güdāzdu
- G131/4 Yer **etmez** ihtiyār ile gönülde ol perī-peyker / Meger te'şir-i sūz-ı āh ile teşhīr olunmuşdur
- G133/2 Siḥr **eder** lebleri yoksa o dehān-ı tenge / Riştesüz iki dizi lū'lū-yı lālā şıḡmaz
- G133/4 Leb degildür görünen vaz'-ı benān **etdükçe** / Fem-i yāre o ser-engüşt-i müḥennā şıḡmaz
- G138/3 **Etmedi** ṭufān-ı cefā kār-ger / Fülk-i dile lenger-i temkīnümüz
- G139/5 Cāy **edelden** ruḥuñ süveydāda / Hāle-i mäh-tāb der-baḡalüz
- G140/3 Dil-i ḥürşidi daḡ daḡ **ederüz** / Ol zamān kim şerāre-bār-ı ḡamuz
- G140/5 'Uzlet **etdükse** n'ola 'ālemden / Maḥrem-i ḥāş-ı şehryār-ı ḡamuz
- G142/3 Sīnemüz maḥzen **edüp** cevher-i rāz-ı 'ışka / Şāhid-i ḥüsnüne bir āyine-i oāk oluruz
- G142/4 Ne ḳadar feyz-i ḡayāt **etse** dile la' l-i lebüñ / O ḳadar ḡamzeñe cān virmede çālāk oluruz
- G143/2 Seyl-veş **etdi** güzer mihr-i ḡayālün dilden / Merdüm-i dīde-i cān ḡavṭa-ḡor-ı nūr henüz
- G143/4 Şu' le-bār **etmiş** idi 'ışk nihāl-i āhum / Olmadın ser-zede toḡm-ı şecer-i Ṭur henüz
- G145/4 **Etçükçe** tūre-rüz-ı vişāl āh-ı dil bizi / Eyler mu'āvenet şeb-i hicrāna baḡtumuz
- G146/1 'İşk-ı mecāza düşmişe dil-cüş **eder** miyüz / Efsāne-i ḡaḳıḳatı biz ḡüş **eder** miyüz
- G146/2 Şāḡbā-yı bī-ḡudīden olursaḳ ne deñlü mest / Keyfiyet-i cününü ferāmüş **eder** miyüz
- G146/3 Dil tıflı ḡarḳ-ı ni'met-i nāz-ı cünün iken / Pes-mānde ḡār-ı rātibe-i ḡüş **eder** miyüz
- G146/4 Ölseḳ ḡumār-ı ḡuşşadan ey pīr-i mey-kede / Cām-ı ḡayātı şun hele gör nüṣ **eder** miyüz
- G146/5 Yāḳūt-ı āfītāb ise de luṭfuñ ey felek / ḡüş-ı 'arūs-ı raḡbete mengüş **eder** miyüz
- G146/6 Nüh cām-ı bā-ḡünüñ bir bir getür hele / Gör sāḡar-ı şikeste ye ser-püş **eder** miyüz
- G146/7 Şāḡbā-yı vaḡdetün ki ḡum-ı ser-be-mihriyüz / Ey Nā'ilī izā'at-ı ser-cüş **eder** miyüz
- G147/2 **Edüp** muşālaḡa kevn ü fesād-ı 'ālem ile / Ne Bū-harīresi olduḳ ne Bū-lehebleriyüz
- G148/3 Deyr içre seyr **eden** o büt-i 'işve kāfiri / Şiblī olursa **etmeye** zünnārdan ḡüriz
- G148/5 **Etmez** cihānı ḳırdığın ol ḡirre-mest-i nāz / Dīvān-ı maḥşer olsa da iḳrārdan ḡüriz
- G151/3 Meḡcūr **eden** bizi biñ dürlü derd ile / **Etmiş** hezār-pīşe-i dil kem-naşībümüz
- G151/4 Kālā-yı nāz u 'işvesine rüy-dest **eder** / Ol ḡod-furūş-ı nāz metā'-ı şıḡībümüz
- G152/1 **Etmiş** ne çāre ḡükm-i sevād-ı cebīnümüz / Kālā-yı 'ışk-ı yāre fedā naḳd-i dīnümüz

- G152/2 Gördükçe yârı kim kaçar âh **etmeden** eger / Şâyeste olsa nîm nigâha enînümüz
- G152/5 Şatranc-bâz-ı naṭ‘-ı kemâlüz ki Nâ’îlî / **Etmez** kabûl-i tarḥ-ı tekellûf zemînümüz
- G153/1 Dîde-i cân ile hüsni ki temâşâ ederüz / Çeşmümüz mazhar-ı envâr-ı tecellâ **ederüz**
- G153/2 Feyz-i tevfiḳ-ı maḥabbetle murâd **etsek** eger / Kayı dâmen-be-kef-i maḥmil-i Leylâ **ederüz**
- G153/3 Bizüz ol ‘âşık-ı kullâb-naẓar kim dilesek / Yûsufî dest-be-dâmân-ı Züleyhâ **ederüz**
- G153/4 Bizüz ol maştaba-i feyz-i şaḥbâmuz ile / ‘İşkî sāgar-be-kef-i küçe-i sevdâ **ederüz**
- G153/5 O ḥekîm-senc-i ḥayâtuz bu şifâ-ḥânede kim / Derd-i ‘ışkî revîş-âmüz-ı Mesîḥâ **ederüz**
- G153/6 Elümüzden ne gelür eyleme ğamzeñ bî-dâd / Şâh-ı iklîm-i kazâdan kime şekvâ **ederüz**
- G153/7 Nâ’îlî neşve-i pür-zûr-ı suḥanla dehrün / Haşre dek bezmini müstağnî-i şaḥbâ **ederüz**
- G154/2 Elden çıkarursun hâzer **et** naḳd-i şigîbi / Bâzâr-ı ğam-ı ‘ışk bu germiyyete döymez
- G154/5 Bir âh ile nerm **etmek** olur gönlüni yârûn / İbrâma tayanmaz nigeh-i ḥasrete döymez
- G155/1 Ey nâ-şükufte ğonce-i bağ-ı na’îm-i nâz / **Etsün** tebessümün yine neşr-i şemîm-i nâz
- G155/3 **Etmiş** şarâb-ı la’l-i lebûn sâķî-i ezel / Perverde-i teraşşuḥ-ı feyz-i ‘amîm-i nâz
- G156/1 Ol pâdişâh ḥüsn k’ola rû-be-râh-ı nâz / Hürşîdi ḥîre çeşm **ede** gerd-i sipâh-ı nâz
- G157/2 Ruḥlaruñ pür-tâb gördükçe şafâlar kesb **eder** / Şebnem-i gül-berg-i rüyûndur dil-i meyyâlümüz
- G157/4 Cismümüz bir kâha döndürmiş belâ cezb **etmede** / Kehrübâ-kâr eyleyen ḥâşîyyet-i âmâlümüz
- G160/1 **Etmez** kabûl reng-i küdüret ḥamîrümüz / Âyîne-i rumüz-ı kazâdur zamîrümüz
- G160/4 Ol ‘arş himmetüz ki **eder** ḥak-ı pâ-y-i yâr / Cibrîle secde-ğâh-ı temennâ mesîrümüz
- G162/3 Ciger-gâvân-ı ‘ışka âteş-i dilden ḥaber vir kim / Bu kûha tîşe kâr **etmez** bu kârî Kûhken bilmez
- G163/1 La’lün ki ḥayâl-i mey-i gül-fâm **ederüz** biz / Âyîne-i hürşîdi alup câm **ederüz** biz
- G163/2 ‘Âşık-ı ğam-ı kâküle ḥaṭṭuñ komadı yer / Ol hırz ile çok def‘-i serencâm **ederüz** biz
- G163/3 Râciḥ görürüz mevti firâķ-ı yâre / Murğ-ı ğama cân riştesini dâm **ederüz** biz
- G163/4 Høy-kerde-i ḥırmân oluruz ‘ışk ile gâhî / Ne ḥ‘âhiş-i dil ne heves-i kâm **ederüz** biz
- G163/5 Vuşlatda iken Nâ’iliyâ fikr **ederüz** kim / Bir laḥza firâķa nice ârâm **ederüz** biz
- G166/5 **Ederse** kand-i lebûn ḥatır-ı mezâķa ḥuṭûr / Diyâr-ı Mışra değil Qandehâra dek giderüz
- G167/1 Mest-i ‘ışkî bu toḳuz câm-ı feraḥ-nâk edemez / Dil nedür ‘ışk nedür ğam nedür idrâk **edemez**
- G167/2 Şîşe meksûr olıcak kâbil-i taḥîr olamaz / Mest-i şaḥbâ-yı mecâz âyinesin pâk **edemez**
- G167/3 Kîmyâ-kâr-ı emel bulsa da bir ḥâlî yer / Zer **eder** ḥâkini ammâ zerini ḥâk **edemez**
- G167/4 Dânesin tîz dükedür murğ-ı ḥâriş ehl-i fenâ / Telef-i naḳd-i ḥayât **etmede** imsâk **edemez**
- G167/5 Nâ’îlî naḥvet ü câh ehli mu‘ammer olamaz / Kimse zehri bu şifâ-ḥânede tiryâk **edemez**
- G168/3 İrtifâ‘-ı âfitâb-ı âsumân-ı vaḥdete / ‘Aḳlı ḥayrân **eden** uşurlabdur endişemüz
- G172/1 **Etse** dil-i zârı n’ola maḥbûbî ferâmûş / ‘Âdetdür **eder** her kişi maḥcûbî ferâmûş
- G172/5 Pâmâlün **edüp** Nâ’iliyi eyledün efsûs / Şehrâh-ı belâda o leked-kûbî ferâmûş
- G173/4 Tâb-ı ruḥuñla **edüp** dilleri ser-germ-i âh / Dâmen-i zülfiñ şabâ şu‘le-ṭırâz eylemiş
- G177/4 Vedâ‘-ı ḥâk-nişînân-ı ‘ışk **edüp** Manşûr / Firâz-ı dârda nâlâ-nişest olup ḳalmış
- G178/1 Bu süllem-pâye-i iḳbâle kim Şeddâd ayak başmış / Felek ḳaşr-ı vücûdın **etmege** berbâd ayak başmış
- G178/4 Yapışmış dâmen-i tevfiķa dil dest-i irâdetle / felekden **etmemiş** bir kerre istimdâd ayak başmış

- G178/7 Felek tāsından **etmiş** ka‘ beteyn-i mihr ü mäh-āsā / Bu şeş-dergāh-ı siridrāca çok nerrād ayak başmış
- G178/8 Dil-i ferzāne bir uğranmamış semt ihtiyār **etmiş** / İşitmiş Nā ‘iliden mülk-i nazma yād ayak başmış
- G179/2 Dil-i bīmāra **etmiş** iki çeşmün töhmet-i mesti / Biri tutmuş girībānın biri dāmāna el şunmuş
- G179/4 Görüp ağyār hātūn hūşe-çin olmuş vişālünden / **Edüp** tarh-ı tekellūf hürmen-i yārāna el şunmuş
- G179/7 Ma‘ānī gevherin etmekde tab‘ uñ Nā ‘ilī iṣār / Tılsımın feth **edüp** gencine-i ‘irfāna el şunmuş
- G180/1 Benüm ol şu‘ le kim olmaz benümle hem-zebān āteş / Maşaff-ı berķ-ı āhumdan **eder** ‘atf-ı ‘inān āteş
- G181/2 Miyānuñ fikr **eden** diller ki zülfün āşiyān **etmiş** / Piristū beççelerdür güyiyā bir mūya bağlanmış
- G188/1 Hüsnuñ bahārı meyden olup hürrem-i neşāt / **Etsün** şüküfte verd-i ruḥuñ şebnem-i neşāt
- G188/2 Biñ şekl **eder** kabül süveydāda ğam yine / Āyīnemüzde rüy-nümā ‘ālem-i neşāt
- G188/7 Yek-rengi‘i maḥabbet **eder** cān-ı ‘āşıkı / Ey Nā ‘ilī muşāhib-i ğam hemdem-i neşāt
- G189/1 Ğurūr-ı hüsñ **edeli** yāri nāzdan fāriğ / Sükūn-ı ‘ışk ile oldum niyāzdan fāriğ
- G189/2 Enīs-i hātır-ı Maḥmūd olaydı şüġl-ı ğamuñ / **Ederdi** nīm girişmeñ Ayāzdan fāriğ
- G189/5 Kūşūr himmet-i pervāneden ba‘īd olmaz / **Ederse** şem‘i de sūz u güdāzdan fāriğ
- G190/1 Dil-i mecrūḥ olalı dūr-i şehvāra şādef / reşg **eder** eşküme dūr çeşm-i dūreri-bāra şādef
- G190/2 Ka‘r-ı deryā degil eylerdi yerin taḥt-ı şerā / Gevherin bulsa nihān **etmege** bir çāre şādef
- G190/5 Ceyb ü dāmānını pūr-gevher **eder** Nā ‘iliyā / İstinād **etse** kefi hū‘āce-i ibrāra şādef
- G194/5 Nā ‘ilī mu‘terif olsa n’ola cürm-i ‘ışka / Yār cevri **etmez** o bī-dilde günāh olmayıcak
- G195/4 Şekvā-yı ser-i zülfün **eden** āhına ta‘līk / Bir ‘uqde-i dil baḥt-ı perīşān-eşer ancağ
- G196/4 Cān gibi **eder** gevher-i ‘ışkuñ yine pinhān / Şad pāre de olsa şādef-i sīne-i ‘āşık
- G197/1 Şayd **eder** biñ dili bir dām ile zülf-i siyehūñ / Düşürür bir dili biñ dāma şikenc-i külehūñ
- G197/4 Siḥr ile memleket-i fitneyi **etmiş** teşhīr / O ğazālāne nigāhuñla o hātṭ-ı siyehūñ
- G197/5 Çīn-i ebrū-yı ‘itābuñ ki nevāzışler **eder** / Hūn-behā-yı dilidür Nā ‘ilī-i bīgūnehūñ
- G198/1 Başlasa şīveye biñ nāz ile çeşm-i siyehūñ / Tesliyet-baḥş-ı dil-i ‘ālem **eder** her nigeḥūñ
- G199/2 Şarşar-ı āh **ede** eczā-yı vücūdın berbād / Ne revādur ola ‘uşşāk perīşān-ı ğamuñ
- G199/3 Tābiş-i mihr-i ruḥuñ dilleri pūr-hūn **etdi** / Gevheri reng-peżīr oldı yine kān-ı ğamuñ
- G200/3 Boyanup ḥasret-i zülfünle duḥāna şeb ü rüz / Verziş-i āh **ederüz** dūd-ı mu‘anber diyerek
- G202/2 Gönlinde yer **etdük** o bütün la‘l-i lebinden / Āmīziş **edüp** neşve-i şāhbā ile geçdük
- G203/3 Nāz **eder** Hızr u Mesīḥāya lebūñ olduğça / Čāşnī-senc-i ḥayāt-āverī-i güftāruñ
- G203/4 Sāḥt bāzū ki **eder** pençe-i hūrşīdi şikest / Kemterin bāriķa-i kevkebe-i dīdāruñ
- G204/3 Hūn-ı dilden tolu biñ kāse şunar **etdükçe** / Sāķi-i fitneye ızhār-ı keder ğamzelerūñ
- G205/2 Ğarķ **eder** bādiye-i maḥşeri bulsa ķana / Ol ķadar tiğ-be-kef teşne-be-hūn çeşmūñ
- G206/5 Ümmīd-i naķd-i cān ile sūdā-ger-i ķazā / **Etmiş** metā‘-ı derdūni zīb-i dükān-ı merg
- G209/1 Felek ne var bizi çağ böyle bī-ḥuzūr **edecek** / Bir iki bed-güheri cāh ike vaķūr **edecek**
- G209/2 Ne iķtizā-yı ḥired-sūzdur bu berzahda / Ki ehl ḥ‘ār ola nādan ola ḥuzūr **edecek**
- G209/3 Nesine ğırresūn ey bū‘l-heves bu dünyānuñ / Ne güne devleti var ‘ālemūñ ğurūr **edecek**
- G209/4 Felek ki ğam-şüde bir mārđur zümürred-reng / Vücūdudur yine ol cān-gezāyı kūr **edecek**
- G209/5 Bu eşķ ü āh ise müşkildür ey dil-i pūr-ğam / Şikeste fülk-i girān-bārumuz mürūr **edecek**

- G209/6 Hilâl-i mâhı güm eyler felek chl-i dilün / Elinde pâre-i nân bulmasa fatûr edecek
- G209/7 Şafâ mı yoksa küdüret mi bilmeden kalduķ / Hücûm-ı hâtıradan hâtıra hutûr **edecek**
- G209/8 Neşât-ı hâtır-ı ‘alem elüñdedür sâķī / Bu ğamları yine bir câmdur sürür **edecek**
- G209/9 Tevaķķuf eyle bu bâzice-gehde Nâ ‘ilîyâ / Verâ-yı perdede esrâr var zuhûr edecek
- G210/2 Âbyârî-i cünün laht-ı dil **etmiş** kârın / Şecer-i âh-ı ‘alev-berķ-ı ciger-rîşemüzün
- G210/3 Eşer-i âh göreydün nic’olur ey Ferhâd / **Etmes**e âbını maķv âteş-i ğam tîşemüzün
- G211/6 Tamâm-ı nakdün **edüp** pâ-nişâr-ı h̄‘âce-i ‘ahd / Ticâret-i güher-i imtiyâzdan geldün
- G212/2 Kûtl-ı kilîdi güy-ı girîbânun olsa da / Genc-i tılısm-ı sineñ **eder** fâş gerdenün
- G212/3 Bir kâse nûş **ede** şanasun pür mey-i sefid / Gâhî ki yâd **eder** dil-i ‘ayyâş gerdenün
- G212/5 Cûş-ı ‘araķ şikenlerin **etdikçe** selsebil / Kât kât degil mi lâyık-ı şâbâş gerdenün
- G212/7 **Etmiş** nigâr-hâne-i fîtratda hâl-vâr / Raşh-ı midâd-ı hâme-i nakķâş gerdenün
- G215/2 Bulmaduķ ârâm-ı hâtır devr **edelden** rûzgâr / Görmedük eflâki iķbâlinde sâ‘î kimsenün
- G215/3 Dâmenün pür-hün **eden** şemşîr-i mihründür felek / Fâriğ ol bizden senünle yok nizâ‘ı kimsenün
- G217/5 Biz **etdügüne** kalmayalum gerçi işitdük / Mestâne varup hâne-i aġyârda kalduñ
- G218/8 Ey Nâ ‘ilî bu maķkemenün şad cihân-hüner / Sultân-pesend **eder** mi ‘uyûbın ne añladuñ
- G221/1 Raķibe **etdi** eşer infî‘âli âhumuzuñ / Teġâfûlün gör o şûh-ı ğalaţ-nigâhumuzuñ
- G222/2 **Etmiş** tamâm devrini sâķide câm-ı Cem / ‘Ud eylemiş maķâmına hürşîdi görmedük
- G223/3 Çeşminden ol şarâb ki def‘-i humâr **eder** / Keyfiyetinde çâşnî-i hün-ı dil gerek
- G226/6 Eczâmużı hep rîk-i beyâbân-ı ğam **etsek** / Cânân giden nâme-i hicrâna dökülsek
- G227/1 **Et**di beni firîfte hüsn-i meveddetün / Güstâh kıldı ‘ışķ-ı cemâl-i maķabbetün
- G228/2 Kaţ‘-ı nigeħ-i hasret **edüp** bâġda gülden / Ruhsârûna bir nîm-nigâh eyledi bülbül
- G229/3 Fi‘l-hâl teġayyür gelür ol şerhoş-ı nâza / **Etmez** bir iki sâġar-ı gül-lfâma taķammül
- G230/1 Çâk **etdi** câmesin atılup cûybâra gül / Beñzer ki yandı âteş-i âh-ı hezâra gül
- G230/2 Bir birine muķârin **edüp** ittiġâd-ı hüsn / Verdi güle bahâr letâfet bahâra gül
- G230/5 Gülzârı feyz-i nâmiye encüm-nazîr **edüp** / Döndi nihâl ile şecer-i şu‘le-bâra gül
- G230/8 Yaġyâ efendi ġazreti kim mihr-i şefķati / Ĥârâya feyz-i gevher **eder** ġâr-zâra gül
- G232/1 Verziş-i âh **ederek** şu‘le-nijâd oldu gönül / Naķş-ı hüsnün görüp âşüfte-nihâd oldu gönül
- G232/4 ‘İşķ-ı tedric ile kâm-ı dili ġırmân **edeli** / Düşmen-i tâ‘li‘-i pür-şür u fesâd oldu gönül
- G233/3 Ayaġı toziyla teşrif **etse** dil-ber hâneñi / Reşg-sâz-ı genc-i Bâd-âverde olmazduñ gönül
- G237/1 Zülf-i pür-tâbuñ **etdikçe** güzzer-ġah nesîm / Nice biñ sûziş-i dilden olur âġah nesîm
- G240/2 Bir vech ile ta‘bîr **edemem** zevķ-i ġayâlin / Âġuşa bu şeb h̄‘âbda bir ince bel aldum
- G240/4 Şayd **etdi** hümâ-yı dili ol tırralar ammâ / Ĥâlün gibi bir dâne-i dâm-ı ġıyel aldum
- G241/3 Nazar **etdikçe** o müġânlara baġrum delinür / Kârarur gözlerüm ol çeşm-i siyâhı göremem
- G243/4 Tenüm nizâr görüp kaçma ey remîde ġazâl / Taşavvur **et** ki heyûlâ-yı ruh-ı Mecnûnam
- G243/5 ‘Aceb ki ġamzeñe teslîm **edem** girîbânım / Ne çâre serkeş-i ġükmi-ı każâ-yı bî-çünam
- G244/11 Surġi-i şerm ü ġayâ ġaşıl **eder** duġter-i rez / Añlama ġüne-i şengerf sūdâmumda benüm
- G244/6 Rûh-ı kıuds olsa da ârâm **edemez** bir laġza Ĥ‘âb-ġah-ı dil-i pür-dûd-ı dâmumda benüm

- G244/7 Tırfe kânam ki fūrūg-ı eșer-i isti' dād / Tā' n **eder** mihre güher-pâre kelâmumda benüm
- G244/9 'Ār **eder** husrev-i endîšem eger **etse** felek / Mihrini fülke-i zer fark-ı hıyâmumuda benüm
- G245/5 Zülf-i dirâzın **etmiş** peyvend-i gerden-i cân / Ol tıfl-ı nev-resîde yâ Rab mu'ammer olsun
- G246/4 Dîde-i pür-hünüm **etdüñ** ma' den-i elmâs-ı eşk / Reng-i rüy-ı şîşe-i pür-inkisârımdan şaķın
- G250/1 Naķd-i cāndur 'âşıkı sūdâ-ger-i pür-süd **eden** / 'İşķdur derdüñ dile sermāye-i bihbüd **eden**
- G250/2 Kākülündür kām-ı ümmîde 'abîr-efşân olan / Büy-ı zülfündür dimāg-ı cāmı müşg-ālüd **eden**
- G250/3 Şîve-i hüsñüñ firîb-i çeşm-i şühündür seni / Her nefes biñ sâde-dil 'uşşâķ ile mev'üd **eden**
- G250/4 Her şerâre eylemiş âmade biñ cân hırmenin / Berķ-ı pür-tâb-ı cemālün âteş-i bî-düd **eden**
- G250/5 Devlet-i pâ-bûsıdur yâruñ ey Nâ'îlî / Pâymal-i rûzgâr-ı dün iken maḥsüd **eden**
- G251/4 İhtirâz **et** çeşm-i zaḥm-ı rûzgâr-ı fitneden / Her ḥam-ı zülfünde cem' perîşân görmesün
- G255/4 **Edüp** gülşen pür gül bûselerle cism-i 'uryânın / Şafâ kesb **etdüm** ol şühüñ nihâl-i erġavânından
- G255/6 Maḥal nâzûkdür erbâb-ı ma' ârif **etsün** istimdād / Cenâb-ı 'İşmetinün lutf-ı tab' -ı kâmrânından
- G256/1 Fitne-ḥîz **etdi** şabâ kākül-i fettânı ucın / Kıldı peyveste ser-i kāküle dāmânı ucın
- G256/2 **Eder** idmân-ı ġam-âyîne güzâr-ı eflâk / 'Āşıkun nâveg-i âh-ı dil-i nālâmı ucın
- G257/4 **Etse** çeşmi ġazâb-ı zehre-şikâfın der-kâr / Dil-i Mirrîḥe ṭayar ḥancer-i müjgânı ucın
- G258/1 Yaķup vücudumı pervâne-veş tebâḥ **ederin** / O şem' -i ḥavşala-süzü görünce âḥ **ederin**
- G258/2 O şüh-ı çeşm-i niyâzam ki nâzeninümünden / Turur ṭurur ṭaleb-i ruḥşat-ı nigâḥ **ederin**
- G258/3 O ḥam-dest-i ġalaṭ-ḥ'âhişüm ki bî-taķrîb / O mest-i 'işveye teklîf-i ḥ'âb-ġâḥ **ederin**
- G258/4 Mizâc-ı şu' le-i hüsñüm ki istesem mihrün / Sevâd-ı dîde gibi ḥânesin siyâḥ **ederin**
- G258/5 Helâk-ı şerm olurun Nâ'îlî ḥicâbumdan / O bî-edebliğü kim yâre ġâḥ ġâḥ **ederin**
- G260/1 Der-ḥ'âb **eden** o nergis-i fettânı sen misün / Ey bād-ı âḥ mirvaḥa-cunbânı sen misün
- G260/6 Yoķ âh-ı Nâ'îlîde ḥaber söyle ey şaba / Taḥrîk **eden** o zülf-i perîşânı sen misün
- G264/6 Nâ'îlî nüh felegün âyînesin seyr **etsün** / Nâveg-i âh-ı dil-i 'âşıkı nâ-ceste gören
- G265/7 Sen Nâ'iliyâ neşr **et** âfâķa dūr-i nazmun / Bilmezse felek ḳadrin baḥtum gibi kūr olsun
- G266/4 Ḥuld içre şehîdân-ı maḥabbet ser-i küyün / Seyr **etmege** revzenler açar kâḥlarından
- G267/7 Ḥârâ-dilâna **etsün** eșer âh-ı tîşe-kâr / Bîhüde yoksa seng-i melâmet ḳoparmasun
- G268/2 Ebr-i siyâḥ-ı şerme ġurüb **etdi** âfitâb / Yâ Rab gelen o mâḥ-ı siyeh-çerde olmasun
- G268/5 İmdâd **eder** cerâḥat-ı hicrâna Nâ'îlî / Dâġ-ı belâ ciğerde gerek serde olmasun
- G270/1 Erbâb-ı dili müttehem-i âz **edemezsün** / Ey çarḫ-ı siyeh-kâse bize nâz **edemezsün**
- G270/2 Gencîne-i esrâra emîn anlama kendün / Ey ḥ'âce ḥazer kıl anı aḥrâz **edemezsün**
- G270/3 Olsañ da bu naḥvetle serîründe Süleymân / Bir mür-ı za'îfî siper-endâz **edemezsün**
- G270/4 Zâhid şaķın evġarluġından mey-i 'ışķun / Keyfiyetin idrâk **edicek** âz **edemizin**
- G270/5 Kem ḥavşalasun Nâ'iliyâ kendün bî-bâk / Pervâne-i şem' -i ḥarem-i râz **edemezsün**
- G271/3 Teraşşuḥ **etmededür** zarf-i dîdeden ne 'aceb / Denürse eşķümüze bâde bâde-i sebû düşmen
- G276/1 'Azm-i baġ **et** ki çemen bülbüle zindân olsun / Gül içün **etdügi** feryâda peşimân olsun
- G277/1 Görünmez 'âşıkâ ol dil-ber-i maḥcûb şerminden / **Eder** ḥaṭ geldüġin ruḥsârına mektûb şerminden
- G277/4 Seni görse **ederdi** perde dāmân-ı Züleyḥâyı / Meh-i Ken'ân gibi maḥbûb-ı şehîr-âşüb şerminden

- G278/4 o ar-ı k k l n **etsün** ikeste b d hem n / Dil-i ham deye bir g   -i fer g olsun
- G281/5 Mest-i h n- b olmam   zehr- b-ı  am n   **etmemiş** / Bilmemi  Cem  id   Cem  y n-i   işret neyd   n
- G282/6 Nok ta-i dil merkez-i perk r-ı idr kd r bize /  ktib s-ı n r **edelden** kevkeb-i idr kden
- G282/8 N   **ederler**  b u  te den mu ammer bir  ar b / Mey-g s r n-ı ma abbet meşreb-i idr kden
- G286/1 Dil-beste olur dil seni gördükçe  amından /  zh r-ı ne  t **etmege** ba lar eleminden
- G286/4 Lu funda  er k-i dil **eder**  ayrı nig hu  / B -z ruz o nev-devlet-i h sn  n kereminden
- G286/5  ek N   iliy   ar dan ol mertebe el kim / Ol k se-siyeh şerm **eder** n z u ne  amından
- G287/3 K ble-g h **etsün** o h li ser-be-ceyb ebr laru  / K fir n-ı   i ku a tekl f-i isl m eylesün
- G287/5 Va   **edüp**  ir n-leb n t t -i  ab -ı N   il  /  and-ı g ft ru  h lavet-ba  -ı her-k m eylesün
- G288/1 **Etme** her murg-ı dil    aydına perv z  ak n / N veg-i  hdan ey gözleri  ehb z  ak n
- G289/5 N   il  m st  n -i k m-ı d -   lemd r g   l / H zz **eder** n -k ml kdan belki g m-n m olmadan
- G290/2 Bir birine niy z ile **etmiş** o iki b t /  r yi -i  anem-kede-i n z bir birin
- G290/3 Mu rıblar **etdi** y d **edüp** ol iki  onceyi / Fery d-ı   andel be hem- v z bir birin
- G290/5   U    -ı sa t-c na yine müjde N   il  / Nerm **etmiş** o ol iki b t-i  ann z bir birin
- G291/1 Seyr **ed  ** c lar ile b d-ı bah ru  cengin / Nice bulm   iki d v ne görüş hem-rengin
- G292/1 Bu na  -ı b  l-  aceb  n ol ki bildi ma  n s n / Ver -yı perde-i gaybu  **eder** tem   s n
- G292/3 Bileydi r tbe-i  st d n  **ederdi** felek / Ken r-ı hayrete perv z m     lib s n
- G292/4 Olurdu astar **etmek**  ab l-i   aks **etse** / Sep de-i dem-i  ub  n bey z lib s n
- G292/5 Fen s  h v s la-s z-ı meza  olur    rif / Ta avvur **etse** bu  med- udu  mez y s n
- G292/6 Nif  -ı h lk  t yar seyr **eden** bu e   l  n / Lis n-ı h l ile bir birine m d r s n
- G294/2   U  de-i h  r **edüp**   a la c n n-ı  amze n / Dil-i Cibr le hev -   h-ı mec z eylesesün
- G294/4 **Etmeyen** cevher-i c m  sa na h k-i ke -i p  / Heves-i p ye-i Ma m d u Ay z eylesesün
- G295/3 O per yi  h-ı  eb-g r **ede** c me-   be te   r / Olunur mu  lu f  ta  b r ne hoş isti  ared r bu
- G295/4 Felek  to uz se  ne  kim **eder** h b b-ve  dil / H zer eyle c nbi inden yem-i b -ken red r bu
- G299/5 **Etmi   r** el- a   ey N   il  d   / Mir  i ol çeşm h r  di ol r 
- G301/2 Ser-t c **eder** mey-i kuheni nev-niy z-ıo   i   / P r-i kuhen  ar  -ı fen dan k l h-ı nev
- G303/3 Erdi bir mertebeye  a  f-ı ten-i zerd   niz r / Kehr b  k r n **eder** istese her k h bize
- G303/5 Oldı esb b-ı  arab h n-ı ciğer n   **edeli** / Mu rıb-ı n le ile zemzeme-i  h bize
- G303/7 **Etmezüz**  h-ı  e er-g ha da minnet olsa /  ltif t-ı n zar-ı m r  d-ı    h bize
- G303/10 Tengn y-ı d -cih n r h-zen olmaz **etse** / Himmetin p  rev ol    rif-i bi l-l h bize
- G303/12    mr n efz n **ede** H   hem ola ol feyz-i ne  t /   re-s z-ı  am-ı pey-der-pey-i c n-g h bize
- G304/1 Olurs n  ayre hem-dem ba a dersün  h u z r **etme** / H l f-ı resm-i  y n-i vef dur böyle k r etme
- G304/2 Dil-i   y ra k rsun dest-i p k  le ft l-ı d   / Bu g ne v z -ı   n n-ı cef y  i tiy r **etme**
- G304/3 Teferr c   l c n n v d lerin ey dil tek   tenh  / D   b d nb l-i   a la r  -ı  ays   erms r etme
- G304/4 Femin öpmek miy n n  o ma  isterse  hem n ey dil / T rup yok yerlere ol mest-i n za i  tib r etme
- G304/5 S v r-ı u tur-ı ser-mest  n ey h d   anup Leyl  / Hem n her g rd    n ma b ba tesl m-i me  r etme
- G305/3 Tek hem n p r-ı mu  n h mları i r z **etsün** /  am degil her ne  adar cur  alar i r f olsa

- G307/1 Ārām **edemez** cennet-i a' lāda bulunsa / 'Āşık mey ü maḥbûb ile tenhâ da bulunsa
- G307/4 Nûhî **ede** raḥt-efgen-i cân mevce-i ḥüsniñ / Fülk-i dili 'ışkuñ gibi deryâda bulunsa
- G310/2 Geçse meydâna ḥadeng-i müje el tîge şunup / Ḳatl **eder** 'âlemi ol kaşî kemân teng olsa
- G310/4 Bir ḳadeḥ meyle **eder** gül gibi sâķî pür-rez / Ğam degildür kef-i peymâne-keşân teng olsa
- G311/5 'Ucb ile **etme** kulûb-ı fuḳarâyı taẕyîḳ / Ne ḳadar meşrebün ey şâh-ı cihân teng olsa
- G312/1 Çeşmüni fitne kemîn-güşe-i râz **etdi** yine / Her müjeñ tîg-i sitem ber-kef-i nâz **etdi** yine
- G312/2 'Uḳde-i ḥâtır **edüp** 'aḳla cünün-ı ḡamzeñ / Dil-i Cibrîlî şafâ-cüy-ı mecâz **etdi** yine
- G312/3 Pâsbân oldı ḥarîm-i dil ü cânâ nighiñ / Ceyş-i âşub-ı kazâ ma'reke-sâz **etdi** yine
- G312/4 Cevher-i cânın **edenler** saña ḥâk-i kef-i pâ / Rûḥ-ı Maḥmûdı hevâ-ḥ'âh-ı Ayâz **etdi** yine
- G312/5 Ğamzesi Nâ'iliyâ âb idi ammâ gelicek / Nûr-ı çeşmüm anı pür-sûz u güdâz **etdi** yine
- G314/4 Çevgân-ı dest-i himmetine mihri güy **eden** / Muḥtâc-ı rûşenî-i meh-i Naḥşeb olmasa
- G315/10 Rehîn-i sem'î ḳabûl **et** cevâhir-i saḥtuñ / Zebân-ı feẕleke-i kürsî-i kemâl olma
- G316/1 Çarḡ merdüm-kuşdur ey dil terk-i bî-dâd **etse** de / Vâpesîndür bir nefes ehl-i dili şâd **etse** de
- G316/2 Cân ile meclisde cânân ülfet-i dîrînesin / Âşinâlık şirketinden 'âr **eder** yâd **etse** de
- G316/3 Ḥasret-i Şîrîni pâ-dâş eyler âḥır rûzgâr / Şâdî-i Pervîzi ḥaşr-ı merg-i Ferḥâd **etse** de
- G316/4 El virür şahbâsına ḥûn-ı ciger bennâ-yı 'ışḳ / Çârsû-yı ḡamda biñ meyḥâne bünyâd **etse** de
- G316/5 Âh-ı bülbül yakmaduḳça penbe-i güş-ı güli / Nâlesin kim güş **eder** biñ kerre feryâd **etse** de
- G316/6 Nâ'ilî ma'mûre-i 'âlem-ḥarâb olsun ki çarḡ / Ḥâne-i bûm eyler âḥır nüzhet-âbâd **etse** de
- G319/2 Eden Mirrîḫi dil-nerm ol ḥîrâm-ı pür-tevâzu' dur / Nigâh-ı bî-teaḥḥum ḡamze-i nâ-mihribân şanma
- G319/3 Nigâh-ı şûḫın ey cân maḥrem-i râz-ı derûn **etme** / O fettân-ı cihân câsûs-ı dildür mihmân şanma
- G319/4 Maḥabbet-i dil-nişîn-i câme-kârân-ı riyâ olmaz / O mey her ḥumda cüş **etmez** o feyzî râyegân şanma
- G319/6 Zamân-ı furşatı fevt **etme** furşat neh-i sâ'ildür / Maḥall-i feyz-i cüşiş ḡâḥ gehdür her zamân şanma
- G321/4 Seyre çık lutf ile göñlinde yer **et** 'uşşâḳuñ / Tengnây-ı dili reşk-i feraḥ-âbâd eyle
- G323/4 Güstâḫî-i nezzâre yeter meclis-i meyde / Nâzûklük **et** ol sîb-i zeneḥdâna ṭoḳunma
- G323/6 **Et** Nâ'iliyâ kârını âh-ı dile ta'lîḳ / Dâmân-ı niḳâb-ı rûḥ-ı cânâna ṭoḳunma
- G324/3 Efkâr-ı ḡam-ı zülfiñ ile 'uḳdeler **etdi** / Emvâc-ı pey-â-pey gibi ḥayret dilümüzde
- G325/2 Müjgânlaruñla mülk-i dili pâymâl **edüp** / Verdün fenâya 'âlemi bir ḳaç levend ile
- G325/3 Ğamzeñ geçürdi 'âlemi şemşîr-i nâzdan / Feyz-i ḥayât **edince** lebün nûş-ḥand ile
- G325/5 Ey Nâ'ilî sipihre degil 'arşa nâz **eder** / Ârif bu istîḳâmet-i ṭab'-ı bülend ile
- G327/1 Berḳ-ı ḥüsniñ **eder** ol şu' beze-bâz-ı fitne / Ḥanümân-sûz-ı belâ sîne-güdâz-ı fitne
- G329/3 Eşer-i cünbiş-i dâmân-ı ser-i zülfiñden / Nâz **eder** ḥilḳat-i sîm-âba sükûn-ı fitne
- G330/1 Vâye-baḥş-ı kâm olup düşmenleri şâd **etmeye** / Ey felek ehl-i dile çâḳ böyle bî-dâd **etmeye**
- G330/2 Yok mı inşâfuñ o şûḫuñ ḥürmen-i 'ömrüm gibi / Ḥanümân-ı ḥüsniñ ey âḥ berbâd **etmeye**
- G330/3 Köhnedür bârâna döymez saḳf-ı bünyâd-ı şigîb / Sen de seylâb-ı ḡama ey eşḳ imdâd **etmeye**
- G330/4 Çarḡa âh-ı 'âşık-ı nâ-dîde-kâmuñ **etdügin** / Bî-sütûna tîşe-i ser-tîz-i Ferḥâd **etmeye**
- G330/5 Nâ'ilî biñ kerre dâmen-bûs-ı vaşl olsa göñül / Yine istilâ-yı ḡam bir laḫza dil-şâd **etmeye**
- G332/3 Efsûs ki sūdâ-ger-i 'ışkuñ telef **etdi** / Sermâye-i cân u dili bâzâr-ı lebünde

- G333/1 Ğamzesin sermest **edüp** sâkî şarâb-ı nâz ile / Bezm-i hüsne virdi revnak âb u tâb-ı nâz ile
- G333/4 ‘Arz-i dîdâr **etmedi** ser-germ-i cām-ı mihrine / Kaldı şoḥbet maḥşere ol âfitâb-ı nâz ile
- G334/4 Nûrdan sâye-yi ‘âşık nice fark **etmek** olur / Nil-gün fûṭada endāmına **etdükçe** nigâh
- G336/1 Tâ-be-key ey mest-i ḡaflet ḥ’âb gelsün çeşmüne / Nîm-şeb nâlişler **et** ḥûn-âb gelsün çeşmüne
- G336/3 Tırmasun **etsün** te‘âkub ḡam u şādî birbirin / Gâh girye geh şarâb-ı nâb gelsün çeşmüne
- G337/6 Dâmenin **etmezdi** yâkût-ı şafaḡ pür Nâ’ilî / Çarḡ ḡâk-i genc-i ṭab‘uñdan güher-rîz olmasa
- G338/1 Dil yâre derdin **etmiş** feryâd söyleyince / Bir gûne daḡı olmış nâ-şâd söyleyince
- G338/2 Nakşî yer **etdi** fi’l-hâl ḡarâda şanma tinşâl / Şîrîni Bî-sütûna Ferhâd söyleyince
- G338/3 Bir şemme bûy-ı zülfün bâd âhuvân-ı Çîne / Müşkûn revâcın **etmiş** berbâd söyleyince
- G339/5 Bildürdi ḡamze kaşdın teslîm-i gerden **etdüm** / Dil Nâ’ilî olurmuş dilşâd söyleyince
- G341/1 Kâhramânlar bend **edüp** ol iki kaşî bir yere / Bir kemân eylerdi gelse iki başî bir yere
- G342/1 Ebrûlaruñ ki vaż‘ **ede** mihrâb bir yere / Mânend-i Ka‘be cem‘ oldı aḡbâb bir yere
- G342/5 Zülfün ḡam **etdi** âh-ı dil-i girye-kârumuz / Cem‘ oldı baḡr-ı fitnede girdâb bir yere
- G345/4 Girüp semâ‘a **eder** ḡayret-i sürûrında / Lisân-ı ḡâl ile şem‘e durûd pervâne
- G347/3 Bûy-ı zülfün ḡatır-ı âḡyârî taṭyîb **etmede** / Tünd-bâd-ı âh ile diller perîşân olmada
- G348/1 Mest-i cām-ı ‘ışkdur dil keşf-i râz **etmezse** de / Ârzû-mend-i vişâlündür niyâz etmezse de
- G348/2 Bîm-i câna düşmemek kâbil mi ḡamzeniden gönül / Tîr-i dil-dûz-ı każâdan ihtirâz **etmezse** de
- G348/3 Vuşlat-ı pür-imtinânıyla o ḡunî öldürür / Mübtelâsın kuşte-i şemşîr-i nâz **etmezse** de
- G348/4 ‘Âşıkun dūd-ı derûnından yanar hemvâre çarḡ / Nâle-i dil-sûz u âh-ı cân-güdâz **etmezse** de
- G348/5 Nâ’ilî **etmez** taḡammül ṭa‘ne-i âḡyâra dil / Terk-i ‘ışk-ı dil-berân-ı dil-nevâz **etmezse** de
- G349/3 Behre-dâr-ı ḡâk-bûs eylerdi dilleri / Fitne taḡrîk **etdi** ammâ tırmadu peymânına
- G350/1 Râz-ı dili tefevvuh **edüp** câne söyleme / Cân vâkıf olmasun leb-i cânâne söyleme
- G350/4 Gûş **et** ki bizdedür ḡaber-i Bû Sa‘îd-i ‘ışk / Ey ‘âḡl-ı Bû ‘Ali bize efsâne söyleme
- G351/2 Varduḡumuz vilâyeti ḡuld ise de caḡîm **eder** / Cândaki sûz u tâb-ı ḡam dildeki ḡarḡâr ile
- G352/5 Bu lu‘bed-ḡâh-ı maḡşer-gûnda seyr **et** ol perî-rûy / Ne Yûsuf lar girerler Nâ’ilî seyr eyle mîzâna
- G354/1 ‘ışkdur mâye-i râḡat dil-i pür-derdümüze / Reşk **eder** kâhrübâ reng-i ruḡ-ı zerdümüze
- G354/3 Zûlmet-âbâd-ı ḡam **etmiş** bize dünyâyı **eden** / Şem‘-i ikbâli müsâdif nefes-i serdümüze
- G355/3 Her bir nîgeh mu‘tâd iken bir laḡza biñ kan **etmege** / Tırmaz dil-i ‘âşık gibi ifşâ-yı râz eyler yine
- G355/4 Bu ṭarz-ı ḡâş-ı dil-keşe taḡlîd **ederse** Nâ’ilî / Ṭab‘uñ gibi bir sâḡîr-i ma‘nî-tîrâz eyler yine
- G358/5 ‘ışk âteşi **etmez** mi seni Nâ’iliyâ pāk / Âlûde iseñ ḡam yeme çîrkâb-ı günehle
- G362/3 Zerre zerre ḡâk-i ḡuristânî pāmâl **etme** kim / Tûde tûde ḡusrev-i zerrîn külehdür her biri
- G366/6 İmsâk-i luṭf-ı nâzu tegâfüldür **etse** yâr / Ey Nâ’ilî firifte nezzâreye seni
- G369/2 Tırfe mecnûnam ki pey-der-pey ḡayâl-i çeşm-i yâr / Devr **eder** etṭrafumî ser-geşte âḡûlar gibi
- G369/5 Âb u tâb-ı ṭal‘at-ı ebkâr-ı naẓmuñ Nâ’ilî / Ṭa‘n **eder** âyîne-i ḡurşîde meḡrûlar gibi
- G370/2 İzṭrâb-âver-i envâr-ı ruḡuñdur nîgehüm / Baḡr-ı ‘ummân ile âmîziş **eden** cûy gibi
- G370/3 Cust ü cûy-ı ḡam-ı çevḡân-ı ser-i zülfün **eden** / Âfitâb olsa da pāmâlün olur ḡûy gibi
- G370/5 Şermsâr-ı ruḡ-ı pür-tâbuñam âh **etdükçe** / Ma‘zeret-ḡ’âhum olan baḡt-ı siyeh-rûy gibi

- G371/5 Ğırbāl ederse cismi müjeñ süziş-i ciger / Peykân-ı sahtın âb **ede** tîri bulunmaya
- G371/5 Ğırbāl **ederse** cismi müjeñ süziş-i ciger / Peykân-ı sahtın âb **ede** tîri bulunmaya
- G371/6 Dil kim **eder** figânını geh pest ü geh bülend / Beñzer o sâza kim bâm u zîri bulunmaya
- G372/3 Çâr erkân-ı vücuduñ **ede** gör kıble-i cân / Beyt-i Ma‘mûr olasun Ka‘be-i mescûd gibi
- G372/4 Dûr imiş menzil-i maşşûd deyü te‘cîl **etme** / Olma mensûb-ı muşîbet haber-i zûd gibi
- G372/5 **Etmesün** çirk-i riya ceyb ü kenârûñ telvîş / Pâk-dâmen ola-gör dalk-ı mey-âlûd gibi
- G373/4 O tıfl-ı nev-hevesi kâm-düşmen **etmiş eden** / Derûn-ı ‘âşıkı cây-ı karar-ı nâ-kâmî
- G374/2 Şarâbı nûş **edüp** âheste döksek cur‘asın hâke / Kadeh destünde şûfî sübha-i şad-dâne olmaz mı
- G381/4 Şabâ naqd-i hayât-ı Hızır **etmiş** / O zülfiñ gûşe-bend-i dest-mâli
- G382/7 Meftûn olur **etdükçe** nazar Nâ‘ilî-i zâr / Her mertebede dâniş ü temyîzüñe Şuhfî
- G386/3 Fîrûzân **etdi** eyvan-ı hamelde şem‘-i hürşîdi / Toğup burc-ı şerefde kevkeb-i bihrûz-ı sultânî
- G386/4 Mağâmın mahfel-i sultân-ı gülde evc **edüp** bülbül / Olur râmişger-i çarha ‘arâk-âmûz-ı sultânî
- G388/2 Kazâ bu bâğda mevķûf-ı bād-ı âh **etmiş** / Şikest-i şâh-ı berümend-i bağbanumuzu
- G388/3 Bu tâb-hânede şîhhat-pezir-i kâm **edicek** / Ne derdler çekerüz cân-ı nâ-tüvânümüzü
- G388/4 Bülend-pâye-i ‘ışkuz ki **etmezüz** pâ-dâş / Zebân-ı töhmet-i Manşûra dâsitânümüzü
- G389/5 Memnûniyuz kıyâmete dek Nâ‘ilî gibi / Tahrik **eden** o şûh ise sen serv kâmeti
- R1/2 Şermende olursun **edicek** hām-i ‘afv / Harf-i emelüm nüvişte-i harf-ı kabûl
- R3/1 Fikr-i haţ ile âh-ı seher-gâh **ederüz** / Mir‘ât-ı hayâlûñ ki nazar-gâh **ederüz**
- R3/2 Geh ‘ışk ile bî-tâb oluruz geh pür-tâb / Hem âhdan ihtirâz u hem âh **ederüz**
- R4/2 Eşkâl-i nücûma i‘timâd **etme** hâkîm / Ahvâl pes-i perdede diğer-gündür
- Ş2/8 Pây-mâl **et** dil-i harâbı yine / Şalın ey naḥl-i bağ-ı ‘işve şalın
- Ş2/9 Mihrûñ **etsün** cihânı garḥa-i nûr / Tâb-ı hüsnûñ sipihri maḥşer-i şûr
- Ş3/3 Tıtuḫ dāmānuñı ferdâ / Nigāhuñdan **edüp** şekvâ
- Ş4/1 ‘Adû beñzer nifâḫ **etmiş** / Bizümle yâr söyleşmez
- Ş4/2 Lebiyle ittifâḫ **etmiş** / Bizümle yâr söyleşmez
- Ş4/3 Olup ḥışmiyla gül-gün-puş / Bir iki sâgar **etmiş** nûş
- Ş4/5 Düşersün pâyine tenhâ / **Edersün** âh u vâveylâ
- Ş5/2 Âteş **etdûñ** beni te‘şîrûmden / Şakın ey şûḥ-ı cefâ-pîşe şakın
- Ş6/3 Bizi **etdûñ** garîb-i dâr ü diyâr / Komaduñ cân u dilde şabr u karar
- Ş7/4 Nazar **et** hâline üftâdelerûñ / İltifât eyle benüm sultânüm
- Ş10/3 Âb-ı ruḥuñ dâmenûñ **etmekle** ter / Bulmasun âyine-i hüsnûñ keder
- T1/4 Çün gördi lutf-ı peykerin âgûşa aldı gevherin / Şandûḫ-ı cân **etse** yerin Ğâzî Muḥammed Ḥân revâ
- T1/5 Dâ‘im meşâribü‘l-benân olsun deyü şehzâdesi / Medd **etdi** zıll-ı ref‘et-i sultân-ı zî-şânı Ḥudâ
- T2/3 Zuhûr **etmek** olurdu her nefesde nice âşârı / Mesîḥ-âsâ murâd **etseydi** ger mevtâyı ihyâya
- T2/4 Ol idi câ-nişîni Üsküdârî Şeyḫ Maḥmûduñ / Felek biñ devr **ederse** gelmeye akrâmı dünyâya
- T6/1 Kâtib-i divân idi hayf o zât-ı şerîf / Ğıbtâ **ederdi** gören ḥaṭṭına bî-iştibâh

etrâf [1] yanlar, uçlar, kıyılar, taraf'ın çoğulu (bkz. taraf). <KT, KO, LN, OTAL>

G369/2 Tūrfе mecnūnam ki pey-der-pey ḥayāl-i çeşm-i yār / Devr eder **eṭrāfımı** ser-geşte āhūlar gibi

eṭrāfını almak [1] çevresini kuşatmak, ortaya almak. <TS, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

T5/9 Siyeh bayrakları gör kim otāğın almış **eṭrāfın** / Şitāda lālezār olmaḡdur ‘aceb dāmen-i kūhsār

eṭvār [5] hāl ve hareketler, işler; tarzlar, ṭavr’ın çoğulu (bkz. ṭavr). <KT, KO, LN, OTAL>

K14/52 Ol Āşaf-ı hoş-zāt-ı şerīfūn / **Eṭvār**-ı pesendīdesi bī-ḥadd ü verādur

K19/14 Şadr-ı şāhib-azamet Ḥazret-i Aḥmed Pāşā / K’olmuş **eṭvārı** pesendīde-i sāl-ı a’ del

K35/12 Dil-ārāmuñ dil-i Behrāma mihrinden müeşşirdür / Derūn-ı ḥazret-i ḥunkāra ḥüsn-i ḥulḡ u **eṭvārı**

[tas.] Tasavvufi merhaleler olarak bilinen emmāre, levvāme, mülhimme, mutmainne, rāziye, marziyye, kāmileden ibaret yedi merhale de “ṭavr, eṭvār” olarak nitelenir. <DİNİ KAVRAMLAR, s. 42> Aşağıdaki tanıklarda bu anlam, göz önünde bulundurulmalıdır.

G203/5 Eyledūñ Nā’iliyi şīve-i güftāruñ ile / Ḥayret-ālūd-ı ḡamuñ şīfte-i **eṭvāruñ**

G210/1 ‘Işḡ ḥayrānidur **eṭvār**-ı cünūn-pişemüzūñ / ‘Aḡl-ı kül vālihīdūr şūret-i endişemüzūñ

evbāş [1] ayak takımı, külhan beyleri || söz anlamaz, söz dinlemez; lâubali, çapkın, vebeş’in çoğulu. <KT, Burhân-ı Kâtı’, LN> Sözcük tekil anlamda ve sevgilinin bakışının bir özelliği olarak kullanılmıştır.

M4/III/1 Nāz maḡmūrı olan nergis-i ‘ayyāşuñ için / Nice dil şehri yıkan ḡamze-i **evbāşuñ** için

evc [8]

1. hareketli gök cisimlerinin yeryüzünden en uzak noktaları; bir şeyin en yüksek noktası, doruk (Astronomik bağlamda bu terim “şeref” ile de karşılanır.) || yüksek makam ve mevki. Ḥazīz’in zıddı olarak kullanılır. <KT, KO, Cûdî, OTAL>

K36/15 Sevād-ı zıll-ı şeh-perr-i ḥümā-yı **evc**-i isti’lā / Sefīdi dāğ-ı reşḡ-i beyza-i ṭāvūs-ı cevḡānī

G215/4 Yā ḥazīnūñ mevc imiş ey mihr yā **evcūñ** ḥazīz / Var mıdır senden recā-yı irtifā’ ı kimsenūñ

G285/4 Ṭā’ir-i **evc**-i nāz olan ḡānī’-i üstüḡ’ān degil / Kām-ı ḥümāya ḥayfdur ṭu’me-i āz degmesün

evc-i āsumān [1] göğün en yüksek kısmı. <OTAL>

K29/2 Göndermek isterin seni bir āsitāna kim / Çāk **evc-i āsumāna** ere fark-ı ‘izzetūñ

evc-i irtifā’ [1] doruk noktası, en yüksek irtifa.

K29/29 Olsun hemişe cilve-ger-i **evc-i irtifā’** / Ḥikmet-serāy-ı dehrde ḥurşid-fiṭratūñ

evc-i istiḡnā [1] ihtiyaçsızlık zirvesi.

G219/5 Biz ḥazīz-i ḡāḡde sen **evc-i istiḡnādasun** / Olmaduḡ ey mihr-i ḥüsn-i āyine-dār-ı ṭal’atūñ

evc ü ḥazīz [1] yüksek ve alçak. evc’in zıddı “ḥazīz” dir. <KT>

G315/3 Mekānuñ eyleme **evc ü ḥazīz** devlet için / Ḥariş-i dāne olan mūr-ı pāy-māl olma

2. bir musikî makamı. <Kantar/1, Steingass, Nedim Divanı’nda Musiki, s. 78>

G386/4 Mağâmın maḥfel-i sultân-ı gülde **evc** edüp bülbül / Olur râmişger-i çarḥa ‘araḳ-âmûz-ı sultânî

evc-gâh [2] en yüksek makam. <Steingass>

G157/5 Sâye-perverd-i hüma-yı **evc-gâh**-ı nâzdur / Kûçe-i şeh-râh-ı ‘ışkuñda dil-i pâmâlümüz

G239/4 Benüm o tâ’ir-i qudsî bu **evc-gâhda** kim / Firîb-i dâne-i dâm-ı hevâ nedür bilmem

evgâr [] sarhoş. <ÖTS>

evgârluk [1] sarhoşluk, mestlik (bkz. ḥumâr).

G270/4 Zâhid şaḳın **evgârluğundan** mey-i ‘ışkuñ / Keyfiyetin idrâk edicek âz edemez

evḥâm [1] zanlar, kuşkular, esassız şeyler, kuruntular, vehm’in çoğulu (bkz.

vehm). <KO, Cûdî, LN, OTAL>

G64/2 Semt-i dil-i ḥayret-zede vâdî-i cünündür / **Evhâm**-ı ‘uḳûl uğrayacak râh degildür

evḥaş Allâh [1] “Allah vahşet vermesin!” anlamında övgü bildirir.

K4/12 **Evḥaş Allâh** ḥayâl-i bûḳalemün / Ki hevâsıyla ḡam-zedâ-yı dilem

evḳât [4] vakitler, zamanlar, çağlar, vaḳt’in çoğulu (bkz. vaḳt). <KT, KO, Cûdî,

OTAL>

K3/6 İzâ‘at etdügi **evḳât**-ı penç ü pençeh-sâl / Ki ‘ömrün oldı hebâ ḡaflet-i şebâbında

K28/61 Bu iltifâtı görmedi bir âferîdeden / **Evḳâtı** geçti ḡah çenân geh çunîn ile

K30/10 Çeşm-i pür-ḥunuma baḳ eşk-i dem-âlûdum ile / Geçen **evḳâtımı** gör şubḥ ile şâmununda benüm

K37/15 Berâber olsa ḥaḳîḳatde cümle-i **evḳât** / ‘Azîz olur mı merâtibde bâm-dâdı kadar

evlâ [2] tercihe lâıyk, daha lâıyk, en uygun; daha iyi, üstün. <Cûdî, OTAL>

K15/10 Sen âteş o gül-bâḡçe-i ḥüsne ḥasubend / Kem-ruḥşat-ı âh olduḡuñ **evlâ** mı degildür

K21/30 Budur ḥulâşa ki yokdur muḥassenâtuña ḥad / Du‘â-yı devletün etmek ehemmi ü **evlâdur**

evliyâ [1] keramet sahibi olanlar, erenler, İslâm dinine bağlılıkları, Allah’a

ibadetleri geniş bilgi ve derin inançları sayesinde Allah tarafından dost edinilmiş kimseler,

velî’in çoğulu. <KT, LN, OTAL, İSLÂMÎ SÖZLER, s. 46>

M6/III/1 Gencsün gencîne-dâruñ **evliyây**-ı kümelîn / Şems-i zâtuñ cilve-ger çeşm-i ḥalâyıḳ dūr-bîn

evrâd [1] tarikat mensupları tarafından her gün okunan dualar|| her vakit dilde

dolaşan sözler, vird’in çoğulu. <KT, LN, OTAL, OTDTS>

K19/38 Anılup ḥayr ile nâmuñ ola ey şadr-ı güzîn / Ḥaşre dek elsin-i nâsda **evrâda** bedel

evrâḳ [2] yapraklar; kâğıtlar, varâḳ’ın çoğulu (bkz. varâḳ). <KT, KO, LN, OTAL>

K25/12 Reşḥañle döner her varâḳı sâḥa-i Çine / **Evrâḳ**-ı Ḥıṭâyide ne dem ḳatre-zenânsın

G73/6 Ben bulmadum görürseñ eger ey ḥakîm sen / İnşâf şafḥasın bu nüh **evrâḳdan** ḳopar

evrāk-ı perīšan [1] perişan yapraklar; dağınık sayfalar. Tanıkta dağınık sayfaların toplanarak mecmua hâine getirilmesi ve gül yapraklarının rüzgâr ve sulara dökülmesi ifade edilmiştir.

G184/6 Olup mecmû' a-i gül âh-ı bûlbûlden perâkende / Şabâ cûlarla **evrāk-ı perīşânımı** devşürmiş

evreng [4]

1. taht; hile, düzen. <KT, LN, Kanar/1, Steingass> Tanıkta felek tahtının nice Behram'a mezar olması anlatılırken, insanın feleğe aldanması ve felek tarafından kandırılması da kastedilmek istenmiştir.

G99/5 Ğarīb dağmedür ey Nâ' ilî bu heft **evreng** / Ki bir degil nice Behrâm-ı bî' huceste yatur

2. şeref, süs, görkem, güzellik. <OTAL, Kanar/1, Steingass> Sözcüğün "taht" anlamı da aşağıdaki tanıkta kastedilmiştir. Hüsrev de hem bir şair adı hem de "padişah" anlamında kullanılmıştır.

K5/22 Benüm ol hüsrev-i **evreng**-i suhen-dânî kim / Oldı menşür-nüvis-i suhenim Tuğrâyî

evreng-i kemâl [] olgunluk tahtı, olgunluk makamı.

K5/13 Şâh-ı **evreng-i kemâlem** ki şebistânunda / Alsa hunyâ-ger-i endişem ele şeştâyı

K12/20 Bermekî-dâd u deheş şadr-ı Felâtûn-bîniş / ' Aql-ı evvel-meniş ârâyiş-i **evreng-i kemâl**

evreng-nişînân [1] tahtta oturanlar, hükmü geçenler, hükümdarlar.

K9/38 Tâc u tahta ola pîrâye vücûduñ ki seni / Ser ü ser-gerde-i **evreng-nişînân** etmiş

evşâf [23] vasıflar, sıfatlar, vaşf'ın çoğulu (bkz. vaşf). <KT, KO, Cûdî, LN,

OTAL> Tanıklarda "övgüye değer nitelikler" anlamında kullanılmıştır.

K4/31 ' Acz-ı **evşâf**-ı hânedânında / İ' tirâf-âver-i haţâ-yı dilem

K4/32 Pîş-i **evşâf**-ı hânedânında / Tutk-ı çehre-i hayâ-yı dilem

K8/35 Du' âya başla ki **evşâf**-ı şeh ne mümkindür / Teğaddüm eylese encâma nazmuñ âğâzı

K9/32 Şimdi hod himmet **evşâf**-ı hümayûnuñ edüp / Hâk-i dergâhuña tab' ın güher-efşân etmiş

K11/30 Şerm-i **evşâfiyla** zîrâ şüret-i endişeye / Haclet-i nuţk-ı zebân-ı hâme-i terdür gelen

K12/47 Hadd ü pâyânı mı var haşre dek olmuş tûtalum / Hâme **evşâfuñı** tahrîrde tab' um naķķâl

K12/49 Şevk-i **evşâfuñ** olur dilde füzûn her ne kadar / Etse tab' um keder-i nâ-mütenâhî işğâl

K12/51 Meylüm **evşâfuña** ol mertebedür kim görürin / Şâhid-i medhûñi h' âb içre der-âğûş-ı hayâl

K12/56 Neyleyüm çarh sitem-kâr ahâlî düşmen / Fikr-i **evşâfuña** bir lahza komaz fâriğ-bâl

K12/57 ' Aczümü bârî bu takrîb ile **evşâfuñda** / Bir iki beyt ile îrâd edeyüm bi'l-icmâl

K13/36 Fâriğ komaz endişe-i **evşâfuña** ammâ / Feryâd-ı cefâ-yı felek-i guşşa-fezâdan

K14/61 Gerçi bilürin zât-ı pesendide-şifâtuñ / Müstağnî-i **evşâf**-ı zebân-ı şu' arâdur

K14/78 Muhlik mi degil şirketi ol tâ' ifenüñ kim / **Evşâfları** mürde belâ zinde belâdur

K15/30 Kıl Nâ' iliyi lûtfuña maşşûş ki tâ haşr / **Evşâfuñ** ile menķibe-pîrâ mı degildür

- K17/49 Üç hoş-âyende kaşide dedi **evşâfuñda** / Ki olur her biri hayret-dih-i şerrâh-ı mutûn
 K19/33 Başlasun yazmağa **evşâfuñu** şimden soñra / Feylesofân-ı ma‘ânî şu‘arâ-yı kümmel
 K20/38 Lâf-ı suhen-verî yeter ey hâme vaqtidür / **Evşâfinuñ** du‘â ile hatm ola defteri
 K23/29 Ğubâr-ı pây-ı hâme sâha-i **evşâf**-ı hulkuñda / Olur kıyâmetde râcih ‘anber-i sârâ-yı hâm üzre
 K25/28 **Evşâfuña** bu maṭla‘ı zeyl eyledi ṭab‘um / Kim sen daḥi taḥşinine bigşûde-dehânsın
 K26/28 Kerimâ reşg-i **evşâfuñla** ehl-i ṭab‘ı lâl eyler / Cihân-ı pîre-zen kim sâhîr-i pür-şûr u pür-şerdür
 K29/7 Sernâme-i ceride-i **evşâfin** eyle ‘arz / Hüdâm-ı pîşgâhına ol kân-ı himmetüñ
 M6/V/1 Şerm-i **evşâfuñ** olup ‘ıkdü’l-lisân-ı Nâ‘ilî / Olmadı envâr feyz âyinesinde münclî
 M12/I/5 Sözüñ maḥbûl-i dergâh-ı şamed dillerde **evşâfuñ** / Şefî‘-i halk u maḥbûb-ı Hudâdur yâ Resûla’l-lah

evtâr [1] saz telleri, kırışler, veter’in çoğulu. <KO, Cûdî, LN>

- K8/26 Düşerse nehyüne mazhar mu‘âşirân-ı felek / Olur güsiste-i **evtâr** Zührenüñ sâzı

evvel [19]

1. birinci, ilk; önce. Âḥîr’in zıddıdır. <KT, KO, LN, OTAL>

- K2/41 O dem ki kaṭre-i **evvelde** bîm-i lağzişden / Reh-i şirâṭda o firkâ-i ehl-i nâr qalır
 K12/20 Bermekî-dâd u deheş şadr-ı Felâṭûn-bîniş / ‘Aql-ı **evvel**-meniş ârâyiş-i evreng-i kemâl
 K19/1 Etdi bir gevher-i nâ-yâbı Hudâ ‘azze ve cell / Zîb-i şadr u şeref-i hâtem-i şadr-ı **evvel**
 K19/21 Eyledi nazre-i **evvelde** ḥakîm-i zâtuñ / Feylesofâna ki şundi felegüñ nabzına el
 K19/24 Ḥalefî‘ ş-sıdk-ı müşîrân-ı Aristo-tedbir / Şeb-çerâğ-ı ḥarem-i düde-i ‘aql-ı **evvel**
 K28/7 İmdâd ederdi görmege **evvel** furûğ-ı baht / Gülşen-serây-ı ‘âlemi çeşm-i yakîn ile
 K28/9 Kırş-ı tenür-ı ‘âlemi **evvel** ğınâ-yı kalb / Burr gösterirdi nân-ı siyâh-ı cevîn ile
 K28/40 Dil-ḥ‘âhuñ üzre şulḥ idi **evvel** ricâsı ger / Pür olmayaydı ğuşı pey-â-pey tanîn ile
 K28/53 Sûdâ-gerân-ı Çîne virir sür‘ati kesâd / **Evvel** kademde râyiḥa-i ‘anberîn ile
 G74/2 Târâc-ı mülk-i câna şaf-ârâ-yı nâz olup / Müjgândan **evvel** ol nigh-i tünd-ḥu kıpar
 G114/1 ‘Uşşâka ğamzeler ki o mest-i ğurûr eder / **Evvel** pesend-kâr-ı kazâdan şudûr eder
 G213/5 **Evvel** ḥelâki Nâ‘ilî-i dil-rübüdedür / Raḥşında tîğ-i şâ‘ıka-reng-i nigâhmuñ
 G226/2 Bir şîşe mey olsaḳ dökülüp sâgara **evvel** / Soñra ciger-i bâde-perestâna dökülsek
 G380/1 Ḥum-ı ‘ışkuñ şarâb-ı nîm-cüşı / Yaḳar **evvel** kadeḥde ‘aql u hüşı

2. eski, geçmiş, kadim. <KT, KO>

- K16/15 Oldı her ğüşesi bir kaşr-ı Züleyhâ şimdi / Beyt-i Aḥzân idi **evvel** o serây-ı dirîn
 K28/1 **Evvel** enîs idük dil-i zâr-ı ḥazîn ile / Şimdi vaṭan ğarîbiyüz âh u enîn ile
 K28/2 **Evvel** cünûn-ı ‘ışk ile rûḥ-âşinâ idük / Kays-ı remîde-ḥâtır-ı vaḥşet-ġüzîn ile
 K28/4 **Evvel** refâh-ı ḥâl idi faḳr u fenâ bize / Memnûn idük ‘atâ-yı cihân-âferîn ile
 K28/11 ‘Âlem yıķılsa etmez idük **evvel** imtizâc / Eczâ-yı rûzgâr-ı küdüret-‘acîn ile

evvelîn [4] evvelki, en baştaki, önceki. <KO, Cûdî> Sözcük, Arapça evvel’in,

Farsça -în eki almış biçimidir. Bu hâliyle sözcük, “nuḥustîn” gibi, “önce, birinci, ilk olarak”

anlamlarında düşünölmelidir. Aynı imlâya sahip olan ve Arapça “evvel gelenler” anlamı taşıyan sözcük bundan ayrı tutulmalıdır:

K5/15 **Evvelîn** mertebe-i şî‘r-i bülendümdür eden / Çeh-nişîn-i raşad-ı reşk ü hased şu‘arâyı

K5/20 **Evvelîn** pây-e-i süllem görürin gâh-ı ‘urûc / ‘Arş-peymâ-yı dil olsam mele‘i a‘lâyı

K9/5 **Evvelîn** cümle-i pür-zûruñı Hızır-ı tevîk / Âhırın ma‘reke-i Rüstem-i destân etmiş

G267/4 Lağzişdür **evvelîn** haţar-ı nev-süvâr-ı câh / Râm olmadukça pâre-i devlet kôparmasun

evzâ‘ [5] hâller, vaziyetler, duruşlar, durumlar, vaz‘’ın çoğulu (bkz. vaz‘). <KT, KO, OTAL, Kanar/2>

G311/4 Füşhat-ı hâtır-ı a‘dâya olur tehniye-sâz / Çarhuñ **evzâ‘ma** dil her zamân teng olsa

R7/1 Ey nefis senüñle bed-sikâl olmayalum / **Evzâ‘**-ı sipihre pür-melâl olmayalum

evzâ‘-ı hâriciye [1] dış hâller; kendi durumundan başka durumlar. Feleğın kötü huylu ve bencil olmasını ifade etmek için kullanılmıştır. Tanıkta “evzâ‘-ı hâriciye şalmak”, “umurunda olmamak” anlamına vücut vermektedir.

M10/I/3 **Evzâ‘-ı hâriciyeñe** şalduñ cihânı hep / Ey çarh-ı keç-reviş felek-i dün-i bed-sikâl

evzâ‘-ı rûzgâr [1] zamanın hâlleri, zamane durumları.

K24/1 **Evzâ‘-ı rûzgâra** o kim bî-ñuzûr olur / Gâhî şikâyet eyler ise geh şekûr olur

evzâ‘-ı şütür-gürbe [1] münasebetsiz durumlar, uygunsuz haller.

G229/5 Tahkîkî bu kim Nâ‘ilîyâ eylemez olduğ / **Evzâ‘-ı şütür-gürbe**-i eyyâma tahammül

ey [413] hey, yâhu, bana bak. Kendisine söz söylenen kimse veya kimselerin dikkati çekilmek istendiğinde kullanılır. Arapça, Farsça ya da Türkçe kelime ve terkiplere getirilebilir. <Cûdî, KO, OTAL, TS>

K1/7 Zâyi‘dür **ey** sipihri-i sitem-ger i‘ânetün / Yokdur benümle da‘vî-i nazm u makâl eder

K1/16 **Ey** müdde‘î mefâhîretüm görme nâ-revâ / Fehm et bu remzi kim saña şerh-i me‘âl eder

K1/33 **Ey** münkir-i tecerrü‘-i şahbâ-yı fakr olan / Añ neşvesin ki def‘-i humâr-ı kelâl eder

K1/40 **Ey** tâlib-i qarâbe-i cullâb-ı ‘âfiyet / Devrân şakın şakın ki saña mekr ü âl eder

K2/20 Bu hâle ağla gel **ey** dîde kim keşâfet-i ğam / Sen olmasañ ten-i haķide pây-dâr kalur

K2/21 Gel **ey** enîs-i dil **ey** ğam ki hasretün tende / Medâr-ı haşyet-i endüh-ı hârhar kalur

K3/24 Fenâ-yı ‘âleme **ey** bü‘l-heves şu‘ûruñ yok / Bu âh u girye nedür çarhuñ inķilâbında

K3/27 Libâsdan ğaraż **ey** h‘âce setri-i ‘avret ise / Nedür ta‘alluķuñ ârâyiş-i şiyâbında

K3/28 Ne‘ûzu bi‘l-lâh **ey** dil bu guft u ğulardan / Ki nâgeh olmayasın münfa‘il cevâbında

K3/29 Kô hâl-i ğayrı sen **ey** bî-hicâb kendüñi gör / Ne oldu mâhaşaluñ çarh âsiyâbında

K3/30 Hâzer ğurûrdan **ey** muşt-ı hâk fikr eyle / Me‘al-i hâli enâniyyet iktisâbında

K3/36 O râhî tayıy edüp **ey** kilki-i hoş-nevâ gel gel / Terâne-senc olalum na‘t ı müsteţâbında

K5/43 Yeter **ey** râyîz-i endîşe yeter gösterdün / Eşheb-i germ-i ‘inân-ı sühene irhâyı

- K7/12 Bu şâh-rehde ki semt-i hâtar dur **ey** dil-i zâr / Ne haşıl olsa da sa' yûn müsâdif-i te'yîd
- K7/18 Gel **ey** gönül olalum tâbi' -i kader çünküm / Olur Kazâya rızâ mucib-i felâh-ı 'abîd
- K7/26 Bisât-ı emrdür **ey** dil bu mevķif-i hayret / Olur kıyâmı karîn-i rızâ-yı Rabb-ı mecîd
- K7/42 Gel **ey** gönül 'alem-efrûz-ı âh olup edelüm / O şâh-zâdeye mâtem merâsimin tecdîd
- K8/1 Ėazâ mübârek ola **ey** şchinşeh-i ġâzî / Ki 'âlemün saña tefvîz olundı iħrâzı
- K9/17 **Ey** Kazâ-mertebe şâhenşeh-i 'âdil ki Hudâ / Kâr-ı duşvârını halkuñ saña âsân etmiş
- K11/1 Müjde **ey** şadr-ı vezâret kim o dâverdür gelen / Şadr-ı a' zam ya' nî serdâr-ı muzafterdür gelen
- K11/2 Müjde **ey** evvân-ı dîvân-hâne-i hâkân-ı Rûm / Pâyeñi teşrîfe bir ġâzî dil-âverdür gelen
- K11/3 Müjde **ey** bâlâ-yı zerrîn-kürsî-i ħurşid ü mâh / Şafder-i nüh-bâr-ġâh-ı heft-çâderdür gelen
- K11/4 Sür yüzün **ey** pây-taht-ı salţanat dâmânına / Âşaf-ı şâhib-kırân-ı heft-kışverdür gelen
- K11/5 Zîr-i pây-i raşş edüp **ey** çarġ kaţ' -ı pây-e kıl / Revnaķ-efzâ-yı serîr-i ħân u kayşerdür gelen
- K11/16 **Ey** dilîr-i Ėahramân-kevkib ki ħavfuñdan müdâm / Hâtır-ı a' dâya hevl-i rûz-ı maşşerdür gelen
- K11/29 Erdi söz pâyâna şimdi hâtıra **ey** Nâ' ilî / Mazhar-ı feyz-i kabûl olan du' âlardur gelen
- K12/39 Mekrûmet-pîşe ħidivâ suhen-ârây şadrâ / **Ey** Hudâvend-i melek-sîret ü Maĥmûd-ĥişâl
- K12/46 **Ey** Felâtûn-i ħikem-senc ü Aristo-yı reşîd / Ki Kazâ kârını re'yûñle eder istidlâl
- K12/82 Müdde' â-yı dilün **ey** Nâ' ilî-i şekve-tîrâz / Fehm olunmaz mı yeter daġdaġa-i kâl u maķâl
- K13/37 Lâyık mıdur **ey** ħ'âce-i bâzâr-ı 'adâlet / ' Âlem pür olup möhre-furûşân-ı dû' âdan
- K14/55 **Ey** Âşaf-ı dâna-yı kader-pîşe ki zâtuñ / Ârâyîş-i gencîne-i dîvân-ı Kazâdur
- K14/74 Ma' zûr tut **ey** kân-ı kerem 'aciz u kuşûrın / Endîşe ki ġarķ-ı 'araķ-ı şerm ü ħayâdur
- K15/1 **Ey** dil yerün ol zûlf-i semen-sâ mı degildür / Âşüfteligün kabil-i inhâ mı degildür
- K15/13 **Ey** bād-ı seġer-ĥîz ħaber sende mi yoksa / Eyyâm-ı teşekkür dem-i şükrâ mı degildür
- K15/23 **Ey** şadr-ı felek-mertebe kim kevkib-i câhuñ / Efrûhte-i kandîl-i şeb-ârâ mı degildür
- K16/11 Âsafâ mü'temenâ ħadr-şinâsâ şadrâ / **Ey** biĥîn ħadr-ı kirâmı güher-i ħâsterîn
- K16/24 Felegün olsa da ol ħidmetle isti' dâdı / Ĥayfdur ħayfdur **ey** dâd-ger-i dâd-âyîn
- K16/38 Tâ-be-key şükr ü şikâyet olalum **ey** ħâme / Sâlik-i resm ü reh-i nûkte-verân-ı pîşîn
- K17/1 Etdi **ey** Âşaf-ı ekrem beni luţfuñ memnûn / Ĥaķ ħaţâlardan ede zâtuñ maĥfûz u maşûn
- K17/2 Olduñ **ey** şadr-ı mükerrerem bu şenâ-güya zahîr / Eyleye Ĥazret-i Ĥaķ devlet ü 'ömrin eفزün
- K17/28 Mihr-i enver-şîfatâ mâh-ı felek-menziletâ / **Ey** fûrûzân-ı güher nüh-şadef-i âyîne-gün
- K17/53 Bir daġi eyleye **ey** şadr-ı mükerrerem heyhât / Gerdiş-i çarġ-ı sitem-pîşe ħilâf-ı kânûn
- K19/23 Nice beñzer saña ħükkâm-ı selef kim ħâlâ / Sensin **ey** dâver-i dâna-dil ü pākîze-'amel
- K19/38 Anılup ħayr ile nâmuñ ola **ey** şadr-ı ġüzîn / Ĥaşre dek elsîne-i nâsda evrâda bedel
- K20/1 **Ey** baġr-ı cûd u mekrûmetün pāk gevheri / **Ey** zât-ı pākûn efser-i iķbâl zîveri
- K20/2 **Ey** maşrıķ-ı necâbet ü şubġ-ı sa' âdetün / Dûnyâyâ ferr ü tâb viren mihr-i enveri
- K20/15 **Ey** mîr-ı meclis-i küremâ kim şadef-mişâl / Şaçmaķda dest-i mekrûmetün ħâke gevheri
- K20/38 Lâf-ı suhen-verî yeter **ey** ħâme vaktidür / Evşâfînuñ du' â ile ħatm ola defteri
- K22/1 **Ey** ser-nüvişt-i defter-i erbâb-ı câh kim / Ĥaķ cylesün vücûduñı 'ârî kuşûrdan
- K24/17 **Ey** şadr-ı muĥterem ki şeref-yâb-ı ħidmetün / Ėadr u şerefle nâ' il-i 'izz ü ħuzûr olur

- K24/35 Hâmûş ol **ey** kalem ki o ümmîd-gâhda / Âdâbdan bu zemzeme min-ba‘d dūr olur
- K25/1 **Ey** kilk-i siyeh-câme egerçi dü-zebânsın / Ammâ ki hasek-rîz-i reh-i kec-revişânsın
- K25/42 Ahvâl-i perîşânunı gel söyleşelüm gel / **Ey** şifte-dil sen daği bir başka zebânsın
- K25/48 Efsûs ki yok ‘âkıbet-i kâra şu‘ûrûn / **Ey** mürçe hasret-keş-i bâl-i tayarânsın
- K25/50 Bilsek neye mağrûrsın **ey** bü‘l-heves-i câh / Mağlûb-ı hevâ bir har-ı güsiste-‘inânsın
- K25/52 Zâtuında olan cevheredür var ise ragbet / Kim der saña **ey** hâce falân ibn-i filânsın
- K25/53 Hengâm-ı du‘âdur yeter **ey** tab‘-ı hevâyî / Mestâne-rev-i câdde-i bî-edebânsın
- K27/1 **Ey** nesim-i şeh-er-i müjde-resân hoş geldün / Vey peyâm-âver-i düstür-ı cihân hoş geldün
- K27/2 Cân virüp mürde-dilân-ı gamı ihyâ etdün / Dem-i ‘İsî misin **ey** bād-ı vezân hoş geldün
- K27/3 Verdün ol taze nihâl-i gül-i devlet haberin / **Ey** surâğ-ı dil-i güm-geşte-dilân hoş geldün
- K27/6 Düşdi eyyâmına teşrîfi o şâhib-keremün / Devr-i gülden bize **ey** faşl-ı hazân hoş geldün
- K27/11 Şimdi eyyâm-i ‘adâlet-geri-i Âsafdur / Yüri **ey** ma‘delet-i Nüşirevân hoş geldün
- K27/12 Şimdi hengâm-ı neşât-ı şeref-i maqdemidür / Yüri **ey** gam saña teng oldu cihân hoş geldün
- K27/13 Tengdür rahşuňa dehlîz-i nihân-hâne-i dil / Verme zaḥmet bize **ey** bār-ı girân hoş geldün
- K27/14 Âşafâ mu‘temenâ ‘âlemi mesrûr etdün / **Ey** bihîn-dâver-i sultân-ı cihân hoş geldün
- K27/15 Halk müştâk idi teşrîfüne Allah bilür / **Ey** mühim-sâz-ı dil-i ‘âlemiyân hoş geldün
- K27/16 İştîyâkuňa helâk olmağa az kalmışdık / Hayr-ı maqdem hele **ey** ruh-ı revân hoş geldün
- K27/17 Genc-i Bād-âver-i Pervîzi unutturduñ sen / Hâtır-ı Husreve **ey** genc-i nihân hoş geldün
- K27/22 ‘İlm ü fazluñ gibi işbât-ı şecâ‘at kılduñ / Âferîn **ey** ‘âlem-efrâz-ı beyân hoş geldün
- K27/24 Devletünde kim anar şimdi Nizâmü’l-mülki / Ki sen andan bize **ey** mülk-sitân hoş geldün
- K27/30 Baḥr u berde iki keff-i güher-efşânun ile / Bize **ey** reşk-i şadeḡ gayret-i kân hoş geldün
- K27/31 Gâh derrendelik et gâh künâmuında buluñ / Halk-ı ‘âlem desün **ey** şîr-i jeyân hoş geldün
- K27/32 Ser-i a‘dâyı virüp tu‘me dehân-ı tîğ- / Zer-nişân zırh ile **ey** bebr-i beyân hoş geldün
- K27/38 Zâ‘irân-ı der-i iclâlüne bir bir diyesin / Cebr edüp hâtıruña **ey** ibn-i filân hoş geldün
- K27/40 ‘Ömrün eẓzün ede devletle Hudâ pîr olasin / **Ey** fûrûzan-güher-i baḥt-ı cevân hoş geldün
- K28/15 **Ey** hâce-i ser-âmede mümkün degil midür / Maḡsûd def‘-i cû‘ ise nân-ı cevân ile
- K28/17 Bir bār-gâha müntesibüz şimdi **ey** felek / Sen daği cevri ḡo bize baḥt-ı mühîn ile
- K28/30 **Ey** şafder-i yegâne ki yokdur tenezzülün / Efrâsyâbı hîdmete ḡâḡân-ı Çîn ile
- K28/78 Kalmış çemende gül görüp **ey** Nâ‘ilî hezâr / Mir‘âta ḡarşu bir nefes-i vâpesin ile
- K28/79 Pâyânıdur ḡaşıdenün **ey** kilk-i ter-zebân / Zeyl et du‘â-yı devlet-i şadr-ı güzîn ile
- K29/1 **Ey** peyk-i tîz-kâm-ı şabâ kim delîlisin / Reh-güm-künân-ı bâdiye-i ‘ac̣z ü hayretün
- K29/12 **Ey** ‘andelîb-i nâḡıka midḡat-serâsı ol / Ol gülbün-i ḡadîḡa-tîrâz-ı belâḡatün
- K29/13 **Ey** ḡâme Nâ‘ilîye olup sen de hem-zebân / Göster suḡen-verâna bu fende meḡaretün
- K30/1 Yetiş **ey** bād bulun yâre peyâmında benüm / Tâb yok sûz-ı dile bâl-i ḡamâmumda benüm
- K30/5 Sen refîḡ ol baña **ey** bād ki var pâ-dâşuñ / Ḥac şavâbı yazılan her ser-i kâmumda benüm
- K34/7 Bir zamân da şabr edün **ey** müflisân-ı naḡd-i ‘ayş / Böyle ḡalmaz germ bâzâr-ı riyânun şöhreti
- K34/11 **Ey** tabîb-i rûzgâr olmaz mı bir gün çâre-sâz / ‘İllet-i bîmâr-ı zühde bâdenün ḡaşıyyeti

- K34/12 Saña da minnet neden var iken **ey** bîdâd-kâr / ‘ Âlemün bir böyle üstâd-ı Felâtûn-fıtnatı
- M1/I/1 **Ey** rûzgâr-ı kîne-ver ü çarḥ-ı kîne-ḥ ‘âh / Bî-dâd kerden oldı o mazlûm-ı bî-günâh
- M1/I/2 Senden ne vech ile ile alınur intikâmımız / **Ey** baht-ı kîne-ḥü felek-i bî-mürüvvet âh
- M1/I/8 **Ey** vây **ey** birâder-i bâ-cân berâberüm / **Ey** mâye-i hayât-ı dil-i derd-perverüm
- M1/IV/2 Bî-kişt ü kâr mezra‘ a-i rûzgâr idüñ / **Ey** nâ-murâd n’oldı ki merg oldı ḥâşılıñ
- M1/V/8 **Ey** vây **ey** birâder-i bâ-cân-berâberüm / **Ey** mâye-i hayât-ı dil-i derd-perverüm
- M1/VI/3 Dâr u diyârıñ eyledüñ **ey** nâ-murâd terk / Âḥır bu ḥâkdân-ı fenâdan mürür ile
- M1/VI/8 **Ey** vây birâder-i bâ-cân-berâberüm / **Ey** mâye-i hayât-ı dil-i derd-perverüm
- M1/VII/4 Gösterdüñ ol mehûñ bize eksikligin tamâm / **Ey** çarḥ-ı bî-vefâ-yı sitem-ger kem eyledüñ
- M1/VII/5 Âh **ey** sürür-ı sîne vü **ey** nûr-ı dîde âh / Rûz-ı neşâtumuz şeb-i târ-ı ḡam eyledüñ
- M1/VII/5 Âh **ey** sürür-ı sîne vü **ey** nûr-ı dîde âh / Rûz-ı neşâtumuz şeb-i târ-ı ḡam eyledüñ
- M1/VII/8 **Ey** vây birâder-i bâ-cân-berâberüm / **Ey** mâye-i hayât-ı dil-i derd-perverüm
- M10/I/11 Şandum görünce hey ‘etüñi **ey** hilâl-i çarḥ / Bir yerden iki lû ‘lesi var çeşme-i zülâl
- M10/I/12 Olduḡ ḡarîḡ-i nûr-ı ‘aṭâ-yı Muhammedî / Aḥsente **ey** hilâl zihî irtifâ‘-ı ḥâl
- M10/I/3 Evzâ‘-ı ḡariciyeñe şalduñ cihânı hep / **Ey** çarḥ-ı keç-reviş felek-i dün-i bed-sikâl
- M10/I/6 Zaḥm-ı benân-ı bed-güherândur hilâl eden / Qadd-i ḡamîdem eyleme **ey** müdde‘î sü ‘âl
- M3/VI/3 Her şaḡsa âşikâr degil ‘âlem-i şuhûd / **Ey** âşinâ-yı mes ‘ele-i vaḥdet-i vücûd
- M3/X/1 **Ey** râh-ı ‘ışka sâlik olan ‘ârif-i güzîn / Dâm-ı reh-i dâlâletden şaḡın emîn
- M3/X/2 Câ ‘iz ki almaḡa yoluñ **ey** ‘âşık-ı ḡazîn / Şayyâd-ı fitne eyleye bir gûşede kemîn
- M3/XI/1 **Ey** bâde-i hevesden olan neşve-yâ-ı ‘ışk / Ser-küçe-i ümmîde mest-i ḡarâb-ı ‘ışk
- M3/XII/1 **Ey** Nâ ‘ilî günâha gelür ḡalk-ı ‘âleme / Hırmân imiş netîce-i âmâlümüz deme
- M5/I/1 **Ey** pâdişeh-i qalem-rev-i nâz / Vey fitne-nişân-ı küçe-i râz
- M5/I/11 **Ey** reşg-i ruḡiyle dâḡ-ber-dâḡ / Hem lâle-i deşt ü hem gül-i bâḡ
- M5/II/1 **Ey** fitne-i rustâ-ḡiz-âşûb / Vey her nigâḡı kazâya mensûb
- M5/II/2 **Ey** zerre-i âfitâb-ı ḡusni / Âyîne-i râz-ı ‘ışk u maṭlûb
- M5/II/3 **Ey** ḡasret-i Yûsuf-ı cemâli / Elmâs-feşân-ı çeşm-i Ya‘kûb
- M5/II/4 **Ey** tündî-i ḡüy-ı dil-ḡırâş / Efsâneḡî-i şigîb-i Eyyûb
- M5/II/5 **Ey** ḡâk-i rehiyle ‘arşa nâzân / Pâmâlî-i ‘âşık-ı leked-kûb
- M5/II/6 **Ey** dâ ‘im olan qalem-revinde / Ḥ‘ârî-keş-i nâzı ‘ışk-ı merḡûb
- M5/II/7 **Ey** nokṭa-i ḡâl-i ‘ârızında / Mazmûn-ı niyâz u nâz mektûb
- M5/II/8 **Ey** reng-i ḡayâli deyr-i dilde / Nakḡâş-ı hezâr şüret-i ḡûb
- M5/II/9 Ser-pençe-i mihr-i ‘ârızıyla / **Ey** perde-der-i ḡicâb-ı maḡcûb
- M5/III/10 **Ey** şaḡne-i kişver-i teḡâfûl / Maḡmûruña nîm cur‘a besdür
- M5/IV/1 İnşâf-dih **ey** bût-i cefâ-kâr / **Ey** âfet-i cân-ı ‘âşık-ı zâr
- M5/IV/9 Sâḡar-be-leb vişâlûñ olmaḡ / Lâyık mıdur andan **ey** cefâ-kâr
- M5/V/1 Kûyuñda nedür bu dâd-ḡ ‘âḡi / **Ey** kişver-i fitne pâdişâḡı
- M5/V/3 Kûyuñda dirîḡ **ey** perî-zâd / Olmaya ḡarîf-i ḡâk-i râḡı

- M6/I/1 **Ey** şıfātuñ nūr-ı mişkat-ı tarîk-ş güm-rehân / Mihr-i zātuñ maşrık-ı gayb-ı hüviyyetden ‘ayân
- M6/IV/2 Kurb-ı ħāhân-ı cenābuñ derler **ey** ferd-i aḥed / Yâ ḥabîbu’l-lah şefâ‘at yâ resûlu’l-lah meded
- M7/V/1 Ne mümkindür bula **ey** Nâ ‘ilî ḥükm-i kazâ tağyîr / Bozulmağ mümteni‘dür ser-nüvişt-i ḥāme-i taḳdîr
- M8/I/1 Hîrâs-ı fitne şalduñ dehre **ey** bî-dād n’eylersün
- M8/I/4 Tağıtduñ ḥ-āb-ı nâz-ı yârî **ey** feryād n’eylersün
- M8/IV/5 Urup şemşîre dest **ey** ğamze-i cellād n’eylersün
- M8/V/5 Yine bir fitne taḥrîk eyledüñ **ey** bād n’eylersün
- M8/VI/5 Füsün u fitneye geldükçe **ey** Bihzād n’eylersün
- M8/VII/5 Tekellüf ber-ṭaraf **ey** ḥâṭır-ı nâ-şād n’eylersün
- M9/I/1 Daḥl-i erbâb-ı kemâl **ey** zâhid-i şüret-perest / ‘Âḳıbet muḥtâc-ı vaḳt-ı nefî-i sūr eyler seni
- G1/5 Bu lu‘bed-ğāhda **ey** Nâ ‘ilî bilmekdedür ḥikmet / Ne zîr-i ḥırkādandur heft taş-ı nîl-gün peydâ
- G2/1 Bîğâne-i maḥabbetüñ olmaz ğam-âşinâ / **Ey** dağ-ı derdin cylemeyen merḥem-âşinâ
- G3/3 Bir dil-i bî-tâb ile biñ ğamzeye âmādeyüm / **Ey** diyen ḥükm-i kazâdan ihtirâz eyler baña
- G5/1 Sen virürsin ‘âriyet bu cân-ı maḥzûmı baña / Senden ayrılmâğ hemân ölmekdür **ey** ḥünî baña
- G7/5 Taḅḅ-ı zencîr-i rızâ-ber-gerdenüm **ey** Nâ ‘ilî / Bu kuhen dârü’ş-şifâ mādām meskendür baña
- G9/2 Ḥāzer ğurûrdan **ey** âfitâb-ı Behcet kim / Zamân ola gele her zerreden ḥicâb saña
- G9/6 Selâm-ı Nâ ‘ilî-i zârdan mı incindüñ / Nedendür **ey** ḥam-ı ebrû bu pîç ü tâb saña
- G11/1 **Ey** tâb-ı ḥüsnüñ âfet-i nîrû-yı âfitâb / Ḥaclet-pezîr-i reng-i ruḥuñ rûy-ı âfitâb
- G11/6 **Ey** naḥl-i tâze uğrasa gülzâr-ı kûyuña / Gülbün-fîrâz-ı düzaḥ olur cûy-ı âfitâb
- G11/7 **Ey** Nâ ‘ilî o ṭurra ki çevgân-ı fitnedür / Pâmâl iken rübüdesidür gûy-ı âfitâb
- G15/5 Bir âh görür kârını **ey** Nâ ‘ilî-i zâr / Ferhâda ḥırâş-ı dil olan ḥârelerüñ hep
- G17/5 **Ey** Nâ ‘ilî vedâ‘-ı gül-i bağ u râğ edüp / Mehcûr-ı yâr u dâr u diyâr oldı ‘andelîb
- G18/5 Bizüz **ey** Nâ ‘ilî ol rû-siyâh-ı şerm ü haclet kim / Sevâd-nâme-i a‘mâlümüz sehv ü ḥaṭâdur hep
- G19/3 **Ey** âh sen de sünbül-i destârum ol ki yâr / Bir tâze gül taḳınmış olup şeb-külâh tâb
- G19/4 Reşg-âver eyle şubḥa ğarîbâne şamumız / Şal külbe-i maḥabbete **ey** şem‘-i âh tâb
- G19/5 Peymâne lede pür gerek **ey** Nâ ‘ilî bu şeb / Lebrîzdür terâveş-i mihr ile mâh-tâb
- G20/1 Biñ deşneñ olsa ḥârdan **ey** gül siyâh-tâb / Kâbil mi ‘andelîb ola senden nigâh-tâb
- G20/5 **Ey** Nâ ‘ilî mü‘eşşir olup âh-ı ‘andelîb / Ruḥsâr-ı gülde zâhir olur gâh gâh tâb
- G21/7 **Ey** Nâ ‘ilî terâne-i kilküñden oldılar / Rûḥāniyân-ı maştaba-i intibâh mest
- G24/2 Şaḳın **ey** şūḥ şaḳın sūziş-i dilden ki eder / Dâmen-i nâzuñ bir cünbiş-i âhiyla şikest
- G25/2 Maḥrûr-ı ciger-teşneyüz **ey** sâķî-i müşfik / Geldükçe elüñden bize teklîf-i ayağ et
- G25/3 Zühhâda da **ey** şem‘-i riyâ-sûz eşer kıl / Bir şu‘le ile biñ dili efsürde çerâğ et
- G25/4 Raḥm eyle hezâr-ı dile **ey** nâmiye-i derd / Zi-i kafes-i cismümi yer yer gül-i dağ et
- G25/6 Kâm al mey-i maḥbûbdan **ey** Nâ ‘ilî-i zâr / Taḥşîl-i neşât-ı dil ü tarṭib-i dimâğ et
- G26/1 Ğâret-gerî-i naḳd-i dil-i zâra ne minnet / Ol ḥod senüñ **ey** şūḥ sitem-kâra ne minnet
- G26/4 Sâyeñde eger şubḥ-ı kıyâmet de olursa / **Ey** baḥt-ı siyeh-rûz şeb-i târa ne minnet
- G26/5 Bir cām şun **ey** sâķi-i meclis bize yoksa / Ḥûn-ı ciger-i Nâ ‘ilî-i zâra ne minnet

- G28/1 **Ey** ğamzeleri cünûna bâ' iş / Her ' işvesi füsûna bâ' iş
- G32/5 Kâdur mı zinde meger şem' -i bād-ı âh gibi / Bu rûzgârda **ey** Nâ' ilî çerâğ-ı ümîd
- G34/5 Bu hûşk sâlde **ey** Nâ' ilî ne mümkindür / Ola şükûfte bahâr-ı hadîka-i ümîd
- G36/8 Mevkûf ise maşşerde de **ey** Nâ' ilî-i zâr / ' Âşıklara kem-mâyeğ-i rû' yet-i dîdâr
- G37/5 Pâmâl-i nâz eder bir gün seni ol şeh-süvâr / Dem gelür **ey** Nâ' ilî bir mûra da i' zâz olur
- G39/2 Reşg eyleme meşâm-ı dil ü câna **ey** şabâ / Büy-ı vişâl-i yârdan ol bî-naşîbdür
- G46/5 Dû rûze ' işreti **ey** Nâ' ilî ğanîmet bil / Hûmâr-ı ye' s ile şahbâ-yı ârzû biledür
- G49/2 Aldanma reng-i rüyûña **ey** hâm-ı dest-i âz / Naḥl-i hadîka-i emelün bâri saḥt olur
- G49/7 Olma fırîb-hurde-i iḳbâl-i rûzgâr / **Ey** Nâ' ilî şaḳın hele idbârı saḥt olur
- G50/7 Bûstân-fürûz-ı gülşen-i cândur o ğonceyi / **Ey** Nâ' ilî kaṭîfe-i surḥu siyâh açar
- G51/3 Verâ-yı perdeden âgeh degilsün **ey** kâfir / Hayâl-i zılla müşâbih zuhûrî n' eylerler
- G52/1 Silâhı âh olup anlar ki seyf bilmezler / Ne zâlim olduğuñ **ey** çarḥ hayf bilmezler
- G54/2 Taḳlîd edüp **ey** baḥt-ı siyeh çeşm-i bûtâna / Nâz etme ki h' âbideligüñ vaḳtı degildür
- G54/3 **Ey** fâhte çık serve ki saña demek olmaz / Bûlbûl gibi şûrideligüñ vaḳtı degildür
- G54/5 **Ey** rûḥ-ı izâfî çıka gör çâh-ı bedenden / Te' hîr ile pûşîdeligüñ vaḳtı degildür
- G55/1 Çıkmış fırâz-ı gülbüne bûlbûl dem-i şeh / **Ey** nidâ-yı saltanat-ı gül dem-i şeh
- G57/4 Çıkarma tās-ı ser-i mihrî **ey** felek min ba' d / Dil ehli sencileyin tās-bâza baḳmazlar
- G60/1 Sîneden raḥtunı **ey** ğam götür âfet yeridür / Girye tûfân-gehidür âteş-i ḥasret yeridür
- G65/4 Bir ḥande ile zeyn et **ey** zer-ger-i melâḥat / Faşş-ı nigîn-i la' lin pür-dürr-i nâb göster
- G65/6 **Ey** şaḥne-kâr-ı perhîz ol fark-ı zühde mey-rîz / Destün Bâyezîdüñ cām-ı şarâb göster
- G65/8 Ne ḥîre-pây-ı şevḳ ol **ey** reh-neverd-i himmet / Ne dâmen-i hevesde gerd-i şitâb göster
- G66/7 **Ey** büt-i nâz etse ger vaşf-ı lebün Nâ' ilî / Her nefesi pây-e-i ' İsi-i Meryem bulur
- G67/1 **Ey** hûn-ı ciger şişe-i cām-ı teri ṭoldur / Ârâyiş-i bezm-i ğam olan sâğarı ṭoldur
- G67/4 **Ey** rind-i teḥî-kîse ḳo da' vâ-yı ḥulûş / Meh-pârelerün ceybine sîm ü zeri ṭoldur
- G68/5 Suḥen **ey** Nâ' ilî ' ârî gerek temyîz-i maḥlaşdan / Bu dâniş-gehde zâta ğâlib olmaḳ nâm müşkildür
- G69/2 **Ey** âh-ı nerm mâni' -i teşrîf-i yârsın / Berg-i güle nesîm-i şeh sedd-i râhdur
- G69/3 **Ey** dil deme tağıtdı siyeh sünbûlin şabâ / Senden yayılmasun bu ḥaber kim siyâhdur
- G72/5 Şi' rûn ki ğibṭa-kerde-i i' câzdur ḥaşûd / **Ey** Nâ' ilî baḳarsa da ḥaşmâne reşg eder
- G73/6 Ben bulmadum görürseñ eger **ey** ḥakîm sen / İnşâf şafḥasın bu nûh evrâḳdan ḳopar
- G73/7 **Ey** Nâ' ilî semâ' -künân heft beytüne / Seyyâregân-ı çarḥ bu nûh ṭâḳdan ḳopar
- G74/5 **Ey** Nâ' ilî nihâl-i siyeh-bâĝ-ı baḥtdan / Ne ğonce-i emel ne gül-i ârzû ḳopar
- G75/4 Nümâyân olmaduḳça şubḥ-ı vuşlat sönmesün yansun / Fitîl-i dâĝ-ı fırḳat sînede **ey** ğam çerâğuñdur
- G76/6 **Ey** Nâ' ilî şaḳın dem-i serd-i hezârdan / İncinme cevrine daḥi ol mâh tâzedür
- G82/2 Ğarḳa-i girdâb-ı şevḳ **ey** Mevlevî döndüḳçe sen / Şu' le-i cevval-e-i ḥüsnün mi yâ cânum mıdur
- G84/1 ' Uḳde-i ḥâṭruñ ol ṭurra-i pür-tâba mıdur / Yoksa **ey** bād perîşânî-i aḥbâba mıdur
- G84/4 Bu teĝâfûl nedür **ey** baḥt gel inşâf eyle / Yoksa taḳlîdüñ o sermest-i şeker-ḥ' âba mıdur
- G84/5 Bu fenâ lüccede **ey** Nâ' ilî ser-geşte / Güşe-i ḥâṭruñ emvâca mı girdâba mıdur

- G85/3 **Ey** h̄'āce biz ki h̄āk-niṣīniyüz bu haymenüñ / Sūdā-gerāna şor ki bisāṭı ne gūnedür
- G88/7 Ğavġā-yı salṭanat bu serāy-ı sipeçde / **Ey** Nā'ili selāmet-i dervīši gösterür
- G89/5 Çıkarān 'ālemi başdan senüñ **ey** hil' at-ı cāh / Vakt-i pūşışde olan būs-ı giribānuñdur
- G89/7 Nā'ili-veş bizi de aġladan **ey** meh şeb ü rüz / H̄asret-i gerden ü efsūs-ı giribānuñdur
- G90/5 **Ey** bī-haber-i vaḥşet-i 'uqbā haberüñ yok / Bu keşretüñ elbetde ser-encāmı tehīdür
- G93/3 Yok cām-ı mihre raġbetüm **ey** sāķi-i felek / Gönlüm gibi şikeste baña bir ayaġ vir
- G93/5 Sulṭān-ı çār-bāliş-i 'ışķ oldu Nā'ili / **Ey** āh dūd-ı pür-şererüñden otaġ vir
- G94/5 Sözüñ **ey** Nā'ili olmazsa da şāyeste-i taḥsīn / Yine bir tarz-ı h̄aş-ı şūḥdur bir özge vādīdür
- G99/5 Ğarīb daḥmedür **ey** Nā'ili bu heft evreng / Ki bir degil nice Behrām-ı bī-ḥuceste yatur
- G100/1 Nālen **ey** dil za'fdan ol māhi söyletmek midür / Yoksa müşikār-veş efvāḥı söyletmek midür
- G100/2 Şekve-perdāz-ı zenaḥdān olduġuñ ol ġamzeye / Gürk-i Yūsuf-ġire **ey** dil çāhi söyletmek midür
- G100/3 **Ey** ḥired bālā-yı 'ışķa ḥaml-i minnetden murād / Biçdüġuñ bu hil' at-ı kūtāhi söyletmek midür
- G100/4 **Ey** şikenc-i ṭurra maḥşüduñ dil-i āşüfteye / Ḥarf-ı rāz-ı ser-be-mihr-i āhi söyletmek midür
- G110/5 Ḥuṭūṭ-ı cevri ile pür şafḥa şafḥa-i eyyām / Lisān-ı baḥtumuñ **ey** Nā'ili deşişesidür
- G111/3 Yeter kılduñ cemālūñ **ey** niķāb-ārā-yı istiġnā / Nigāh-ı ibtilā-yı 'āşıkışürīdeden mestür
- G114/5 **Ey** Nā'ili sözüñde bu dil-keş hayāllerüñ / İ' cāzdur ki nev'-i beşerden zūḥür eder
- G122/2 Sen **ey** sirişk-i dīde hemān kār-ı ḥaşrı gör / Bünyād-ı çarḥa āteş-i āh-ı derün yeter
- G124/5 Ne efsün-kār olur **ey** Nā'ili şı' rüñ ki lafzından / Zebān-ı reşg-i mu'ciz-kār-ı ma' nī elken olmışdur
- G126/3 Cevher-i feyz-i ilāhī 'amel-i ḥālişdür / Yoḥsa **ey** h̄'āce siyeh ḥākūne zer virmezler
- G128/5 Ol kıyāmet ḳad ki nev-resdür daḥi **ey** Nā'ili / Dehri pür-āşüb-ı rustā-ḥiz-i ferdā gösterür
- G129/5 Cilve-ġāḥın maḥşer-i nīreng edüp **ey** Nā'ili / Fitne vü āşūba ol kāmēt temāşā gösterür
- G133/9 Bezl-i cāna bu tehālūk nedür **ey** pervāne / Zīr-i dāmānuña ol şem'-i şeb-ārā şıġmaz
- G135/7 Destüñde daġal mühreyüz **ey** çarḥ-ı müşā'biz / Her laḥzada biñ çeşm-i temāşāda nihānuz
- G144/7 **Ey** Nā'ili mülāyemet eylerse rüzġār / Emvāc-ı selcebīl ola tūfān-ı baḥtumuz
- G146/4 Ölseḳ ḥumār-ı ġuşşadan **ey** pīr-i meykede / Cām-ı hayātı şun hele gör nūş eder miyüz
- G146/5 Yāķūt-ı āfītāb ise de luṭfuñ **ey** felek / Güş-ı 'arūs-ı raġbete mengüş eder miyüz
- G146/7 Şahbā-yı vaḥdetüñ ki ḥum-ı ser-be-mihriyüz / **Ey** Nā'ili izā' at-ı ser-cüş eder miyüz
- G150/1 Būy-āşinā-yı zūlf-i Leylī-şemā'ilüz biz / **Ey** ḥādī-i maḥabbet cüyā-yı maḥmilüz biz
- G150/2 Ol māh-ı kec-külehdan minnet-keş-i ḳudūmuz / **Ey** baḥt-ı tāb-sāmān ma' ḳüle ḳā'ilüz biz
- G150/4 'İşķ oldu bizden **ey** dil zulmet-zedā-yı hestī / 'İsī-maḳām iseñ sen ḥürşid-menzilüz biz
- G150/5 Mādām Nā'ili-veş ter-dāmen-i hevāyuz / **Ey** 'aḳl **ey** dil **ey** cān hep pāy-der-gilüz biz
- G154/6 Āyinesi çarḥuñ eger **ey** Nā'ili-i zār / Pūşād ise zūr-ı nefes-i himmete döymez
- G155/1 **Ey** nā-şükufte ġonce-i bağ-ı na'im-i nāz / Etsün tebessümüñ yine neşr-i şemīm-i nāz
- G156/3 Pür ṭut hemīşe sāġaruñ **ey** dil ki ġamzesi / Cā'iz ki ḥün-ı dilden ola bāde-ḥ'āh-ı nāz
- G156/4 Ma' müre-i maḥabbeti yıķdı teġāfūlūñ / **Ey** şehriyār-ı taḥt-ı dil **ey** pādīşāh-ı nāz
- G156/5 **Ey** nev-niyāz olma şaķın Nā'ili gibi / Ālūde-i taşavvur-ı 'özr-i günāh-ı nāz
- G157/6 Tünd-bād-ı cevri ile pejmürdedür **ey** Nā'ili / Ğonce-i ḥāṭır gibi mecmū'a-i aḥvālümüz

- G165/5 Olduk dūr-i ḥaḳīḳate **ey** Nā'ili şadef / Kân-ı cevâhir-i suḥenûn la'1-i nâbiyuz
- G169/5 Tûrımız maḥv-ı tecellîdür bizüm **ey** Nā'ili / Len-terânî neşve bir cām-ı ḥiṭābuñ mestiyüz
- G171/1 Yād-ı lebûñle olur **ey** gül-i bâğ-ı heves / Lâle-sitân-ı ciger şu'le-i dâğ-ı heves
- G171/3 Nefḥa-i kām-ı dili n'eylesün **ey** bād olan / Suḥte-kām-ı emel beste-dimâğ-ı heves
- G171/5 Neşve-ver-i ḥayrete bir gelür **ey** Nā'ili / Rıtl-ı girân-ı vişâl dürd-i ayağ-ı heves
- G174/5 **Ey** Nā'ili fûrûğ-dih-i 'âlem-i vücûd / Qandîl-i âfitâbı sirâc-ı dil eylemiş
- G180/5 Tılısm-ı genc-i 'ışk ancak ser-i pür-dâğuñ **ey** abdâl / Ki ol kûh-ı belâda eksük olmaz her zamân âteş
- G181/5 Terennüm-sâzıdur **ey** Nā'ili ervâḥ okundukça / Zihî naḳş-ı bedî'-i ḥüsn kim ol rûya bağlanmış
- G183/7 Riyâ-yı maḥz imiş **ey** Nā'ili 'ibâdet-i ḥalk / Zülâl-i feyz birîḳ-i vuzûya şıgmaz imiş
- G184/3 Yetiş cân zaḥmına **ey** merḥem-i elmâs-ı hicrân kim / Yine nâsûr-ı bih-bûdı girîbânını devşürmüş
- G184/7 Buluñ imdâdına **ey** dîde sen de Nā'ilîñ kim / Cerâḥat dâmen-i zaḥm-ı dil ü cânını devşürmüş
- G187/5 **Ey** Nā'ili mülâḥaza-i vaşl-ı yâr ile / Biñ 'ömr-i câvidâna deger bir dem-i neşât
- G188/6 İnşâf hoşdur **ey** felek-i vâjgüne-na'1 / Miḥnet cihân cihân u telâfî dem-i neşât
- G188/7 Yek-rengî-i maḥbbet eder cân-ı 'âşıkı / **Ey** Nā'ili muşâḥib-i ğam hemdem-i neşât
- G192/1 Neden cām-ı emel **ey** sâḳî-i devrân 'azîz olmak / Dehân-ı dil ḥumâr-ı ye's ile ḥamyâze-rîz olmak
- G192/5 Yine **ey** Nā'ili şadâbî-i berḳ-ı nighdendür / O çeşm-i nîm mestûñ ḥancer-i âzârî tîz olmak
- G194/4 Her teğâfûl dile **ey** ğamze mühim-sâz olamaz / Lâyıḳ-ı terbiyet-i feyz-i nigâḥ olöayıcak
- G199/5 Nā'ilîdür yine her ḥâl-i ile **ey** âfet-i cân / 'Âşık-ı ḥaste-dilûñ bî-ser ü sāmân-ı ğamuñ
- G206/1 **Ey** her nigâḥı âfet-i nâ-mihribân-ı merg / Sensüz geçerse bir demüm olsun zamân-ı merg
- G209/3 Nesine ğırresün **ey** bü'l-heves bu dünyānuñ / Ne ğüne devleti var 'âlemüñ ğurûr edecek
- G209/5 Bu eşḳ ü âḥ ise müşkildür **ey** dil-i pür-ğam / Şikeste fûlk-i girân-bârumuz mürûr edecek
- G210/3 Eşer-i âḥ göreydüñ nic'olur **ey** Ferhâd / Etmese âbını maḥv âteş-i ğam tîşemüzüñ
- G211/4 Bu şeb nesîm ile sen daḥi **ey** berid-i ḥayâl / Teneffüs eyle ki dūr u dirâzdan geldüñ
- G213/3 **Ey** âḥ süz-ı şinemi arturma kim erür / Peykânları cigerde ḥadeng-i nigâḥınuñ
- G215/4 Yâ ḥazîñüñ mevc imiş **ey** mihr yâ evcûñ ḥazîz / Var mıdur senden recâ-yı irtifâ'ı kimsenüñ
- G217/1 Göñlüm gibi **ey** nâme gidüp yârda ḳaldüñ / Baş üzre yerüñ var mı ḥam-ı destârda ḳaldüñ
- G217/4 Arturdı cünûnuñ heves-i zülf-i siych-târ / Bir ḥastesüñ **ey** dil ki şeb-i târda ḳaldüñ
- G217/6 Gıtdüñ ḥarem-i küyını deryüzeye **ey** dil / Sen de ḥaber-i Nā'ilî-i zârda ḳaldüñ
- G217/7 Meylûñ bu ḥâkdâne cehâlet degil midür / **Ey** ḥ'âce 'âlem-i melekûtı 'alîm iseñ
- G217/9 Kıl râst nâveg-i ḳader-endâz-ı himmeti / **Ey** cân ḥarîf-i ḥamle-i nefis-i ğarîm iseñ
- G218/3 'İbret-serây-ı 'âlemüñ **ey** tercemân-ı ḥâl / Rind-i ḥalîm ü şeyḫ-i ğazûbın ne añladuñ
- G218/4 **Ey** hiç-fehm-i çâr-'anâşır bu 'âlemüñ / Pîş ü pes ü şimâl ü cenûbın ne añladuñ
- G218/8 **Ey** Nā'ilî bu maḥkemenüñ şad cihân-hüner / Sultân-pesend eder mi 'uyûbın ne añladuñ
- G219/3 Hâletinden bî-ḥaberdür rûḥ-ı Cemşîd-i neşât / Sende **ey** şaḥbâ-yı ğam ben bulduğum keyfiyyetüñ
- G219/4 Maḥzenüñ esrâr-ı ḥikmetden meger ḥâlî midür / Bi'l-lâḥ **ey** abdâl-i dil bilsek nedendür ḥayretüñ
- G219/5 Biz ḥazîz-i ḥâkde sen evc-i istiğnâdasun / Olmaduk **ey** mihr-i ḥüsn-i âyine-dâr-ı ṭal'atuñ
- G222/4 **Ey** çarḫ egerçi medḥalümüz yok ḳazıyyede / Senden suḥan-verân bu teḥdîdi görmedük

- G222/6 **Ey** Nâ 'ilî serencal-i kevn ü fesâdda / Hergiz şafâ-yı 'âlem-i tecrîdi görmedük
- G224/2 Ağyârı cevri ile ne var **ey** şüh öldürüp / Erbâb-ı 'ışkı lutf ile şermende eyleseñ
- G224/4 Çîn-i cebînini düşürüp zülfe **ey** şabâ / Emvâc-ı baħr-ı hüsni perâkende eyleseñ
- G225/6 Olup cemâline **ey** Nâ 'ilî nazar hayrân / Hayâli gibi olur pây-mâli Şuhfinûñ
- G231/5 Tavk-ı rızâ der-gerden-i teslîmdür **ey** Nâ 'ilî / Efsûn-ı zülf-i yâr ile zencîr-i sevdânun göñül
- G238/1 Tâb-ı meyden ruħun **ey** muğbeçe gül gül görelüm / Reng-i ruhsâruna beñzer mi gül ü mü görelüm
- G238/3 Dâmen-i dilde yeter **ey** gözi cellâd yeter / Bî-muħabâ dem-i şemşîr-i tegâfûl görelüm
- G238/4 Şûr-ı meclis yeter **ey** sâkî-i nüh-peymâne / Nic'olur 'âkıbet-i devr-i teselsül görelüm
- G239/6 Rakîbe hüsni-i nazar 'âşıka tegâfûlden / Murâduñ **ey** şanem-i bî-vefâ nedür bilmem
- G243/4 Tenüm nizâr görüp kaçma **ey** remîde gazâl / Taşavvur et ki heyûlâ-yı ruh-ı Mecnûnam
- G245/4 Şad pâre bir nemed vir abdâl-ı 'ışka **ey** çarħ / Hem câme-i ten olsun hem bâliş-i ser olsun
- G245/6 **Ey** Nâ 'ilî bulur cân bir nefhadan tesellî / Olmazsa zülf-i müşgîn hañt-ı mu'anber olsun
- G246/5 Baħr-ı âteş şarşar-ı âhum hürüşüm görme sehl / **Ey** Hudâ-nâters mevc-i bî-şumârundan şaħın
- G246/7 Levh-i dilden kılmadan maħv-ı rûsüm **ey** Nâ 'ilî / Sümenât-ı fitneyüm naķş u nigârundan şaħın
- G247/1 Yaķma hezâruñ **ey** gül-i ter nâleden şaħın / Göz yaşın alma âteş-i seyyâleden şaħın
- G247/2 **Ey** âh olma hürmen-i dağ üzre şu'le-rîz / Âgâh kılma cânı o tebhâleden şaħın
- G248/4 Efsûs ki âzürdesün **ey** naħl-i bihiştî / Tâb u teb-i âh-ı dil-i dûzaħ-şereümden
- G250/5 Devlet-i pâ-bûsıdur yâruñ **ey** Nâ 'ilî / Pây-mâl-i rûzgâr-ı dün iken maħsûd eden
- G251/6 Olma rû-püş-ı zekân **ey** ırra çeşm-i kâ'inât / Âfitâbı ser-be-ceyb ü pâ-be-dâmân görmesün
- G252/1 Kıl hâzer **ey** dil seni ol ğamze giryân görmesün / Bir siyeh-mest âfet-i hûn-rîzdür kıan görmesün
- G255/5 Cihân-ı âfiyet pür-fittedür **ey** Nâ 'ilî şimdi / O milk-ârâ-yı âşubuñ nigâh-ı bî-amânından
- G259/4 Zîb-i nüh-ravza-i eflâksün **ey** mihr ammâ / Beñzemezsün ruh-ı yâre gül-i ħod-rûsun sen
- G260/1 Der-ħ'âb eden o nergis-i fettânı sen misün / **Ey** bād-ı âh mirvaħa-cunbânı sen misün
- G260/2 Tahrik-i bād-ı şubħ ile **ey** âh-ı âteşîn / Âzürde eyleyen ruh-ı cânânı sen misün
- G260/4 Mâ 'î kabâlaruñ alur âġuşa gerdenün / **Ey** dūd-ı âh şu'le-ħîz yoksa girîbânı sen misün
- G260/5 **Ey** âh-ı şu'le-ħîz o kemân ebruvânlaruñ / Her nâvek-i nigâhda peykânı sen misün
- G260/6 Yok âh-ı Nâ 'ilîde ħaber söyle **ey** şaba / Tahrik eden o zülf-i perîşânı sen misün
- G262/4 Nâlesüz var ħarem-i yâre ki nâleñ **ey** dil / Men'-i âsâyiş-i gül-bister-i ħ'âb eylesün
- G263/5 **Ey** ġâfil-i merâtib-i envâr hiç şafaķ / Engüşt-i âfitâba ħınâlık mı eylesün
- G265/1 Erbâb-ı hüner **ey** çarħ 'ahdünde ķo 'ûr olsun / Nâdâna şeb ü rûzuñ sincâb u semûr olsun
- G266/5 Teşîri yürekler deler **ey** Nâ 'ilî-i zâr / Nâyûñ ki çıkar zemzeme sūrâħlarından
- G267/8 Dâġında ķanlı penbeyi laħt-ı dilün şanup / **Ey** Nâ 'ilî o şerħoş-ı naħvet ķoparmasun
- G269/2 Şâf ol o ķadar'ışķ ile **ey** dil ki ħayâdan / Âyînesi İskendere rû-püş görünsün
- G269/4 Bînâ-dil ol **ey** ħ'âce ki saña zer-i ħûrşîd / Seng-i meħek-i mâħda maġşûş görünsün
- G270/1 Erbâb-ı dili mütthem-i âz edemezsün / **Ey** çarħ-ı siyeh-kâse bize nâz edemezsün
- G270/2 Gencîne-i esrâra emîn añlama kendün / **Ey** ħ'âce ħâzer kıl anı aħrâz edemezsün
- G272/2 Rind ü zühhâda nedür nâzişün **ey** atlas-ı gerdün / Ki ne seccâde vü ne ħırķa-i peşmîne olursun

- G272/3 N'ola mecrûhuñ isek **ey** leb-i cânân ki rakîbe / Pây-tâ-ser nemek-i dâğ-ı dil ü sîne olursun
- G272/4 Zülf-i dil-ber misün **ey** çarlı-ı siyeh-kâr sen de / Bize ejder görünüp düşmene gencîne olursun
- G272/5 Hiç bir vech ile yok Nâ'îlî-i zâra vedâduñ / **Ey** cefâ-cû ne 'aceb düşmen-i dirîne olursun
- G275/3 Sîne-rişân-ı tegâfûl senüñ **ey** tîğ-i nîgeh / Demesün zaḥmuña dâğ-ı dili merhem ne desün
- G277/3 O deñlü derd ü dâğ-ı miḥnete **ey** dil şabûr ol kim / Helâk-i nâ-şigibâyî ola Eyyûb şerminden
- G277/5 Ne naḡş-ı bü'l-'aceb giryâniyuz **ey** Nâ'îlî bilse / Olur ġarḡ-âb-ı haclet dîde-i Ya'kûb şerminden
- G280/1 Ma'zûr tut ḡaṡasını **ey** şûḡ-ı nâzenîn / Mecnûn-ı nev-bahâr-ı ġamuñdur dil-i ḡazîn
- G281/2 Ser-girân-ı 'ışḡuña la' lûñ şunarduñ mey degil / Bilseñ **ey** sâkî ḡumâr-ı câm-ı fırkat neydüġin
- G281/6 Sîne-i 'uşşâkî görsün bilmeyen **ey** Nâ'îlî / Külḡen-i vgerm-âbe-i şeh-r-i maḡabbet neydüġin
- G282/2 Pîr-i nâ-bâlig degil **ey** ḡ'âce ṭfl-ı bâligüz / Dersümüz şuġl-ı fenâdur mekteb-i idrâkden
- G285/2 Gülleri âteş eyleme bülbüle sen de **ey** nesîm / Gûşa peyâm-ı mevsim-i sûz u güdâz degmesün
- G285/3 Dilleri **ey** şabâ men' ise rûy-mâlden / Bendini çözme ḡâke ol zülf-i dirâz degmesün
- G288/1 Etme her murġ-ı dilüñ şaydına pervâz şaḡın / Nâveg-i âhdan **ey** gözleri şehbâz şaḡın
- G288/2 Olmas ḡüsnüñ gibi bir şu'le-i âha hem-reng / Dâmen-i 'işmetüñ **ey** berg-i gül-i nâz şaḡın
- G288/5 Nâ'îlî-veş nice dil-sûḡte müştâkuñ var / Şu'le-i âhdan **ey** dil-ber-i ṭannâz şaḡın
- G293/2 Efsûs yok 'âkıbet-i kâra şu'uruñ / **Ey** mürçe ḡasret-keş-i bâl-i ṭayarânsın
- G293/4 Bilsek neye maġrûrsun **ey** bü'l-heves-i câh / Maġlûb-ı hevâ bir ḡar-ı bigsiste-'inânsın
- G293/6 Zâtında olan cevheredür var ise raġbet / Kim der saña **ey** ḡ'âce falân ibn-i filânsın
- G299/5 Etmişdür el-ḡaḡḡ **ey** Nâ'îlî, dâğ / Mirriḡi ol çeşm ḡurşîdi ol rû
- G303/1 Yıldı bir kerre görüñ ḡâ'ilüz **ey** mâh bize / Yeter eglence ḡayâlüñ geh ü bî-gâh bize
- G304/3 Teferrûc kıl cünûn vâdîlerin **ey** dil tek ü tenhâ / Düşüb dünbâl-i 'aḡla rûḡ-ı ḡaysı şermsâr etme
- G304/4 Femin öpmek miyânın ḡoçmak isterseñ hemân **ey** dil / Ṭurup yok yerlere ol mest-i nâza i'tibâr etme
- G304/5 Süvâr-ı uştur-ı ser-mestüñ **ey** ḡadî şanup Leylî / Hemân her gördüġüñ maḡbûba teslîm-i meḡâr etme
- G307/5 Yetdi elem-i Rüstem-i Suhrâb-kuş **ey** dil / Dârû-yı dil-i rîşî aḡibbâda bulunsa
- G307/6 Yâd eylese ḡâḡî dili **ey** Nâ'îlî ol şûḡ / Ġam çekmez idüm her gece a'dâda bulunsa
- G308/5 Murġ-ı ḡarem-i 'ışḡ olup **ey** Nâ'îlî-i zâr / Âdem bu kemîn-gâhda âzâde bulunsa
- G311/5 'Ucb ile etme külûb-ı fuḡarâyı taḡyîḡ / Ne ḡadar meşrebüñ **ey** şâh-ı cihân teng olsa
- G313/3 Sûdâ-gerân-ı nâzdan **ey** sâde-dil ḡazer / Naḡd-i sirişk-i dîde selemdür helâküñe
- G314/5 **Ey** Nâ'îlî 'alâyiḡa dil-beste olmayup / Meftûn-ı ṭurra şifte-i ḡabḡab olmasa
- G315/1 Gel **ey** göñül zen-i dünyâya pây-mâl olma / Olup mücerred-i gül beste-i 'ayâl olma
- G316/1 Çarḡ merdüm-kuşdur **ey** dil terk-i bî-dâd etse de / Vâpesîndür bir nefes ehl-i dili şâd etse de
- G319/3 Nîḡâh-ı şûḡın **ey** cân maḡrem-i râz-ı derûn etme / O fettân-ı cihân câsûs-ı dildür miḡmân şanma
- G323/1 Zülfinde olan cem'-i perişâna ṭoḡunma / Mecrûhuñ olan dillere **ey** şâne ṭoḡunma
- G323/2 **Ey** ṭurra ki ḡûy-ı dile çevḡân-ı belâsın / Luṭṭ eyle o ser-geşte-i ḡurmâna ṭoḡunma
- G323/3 Çek nâvegüñ **ey** dest-i ciger-gâv-ı tegâfûl / Al cânımı zaḡmumdaki peykâna ṭoḡunma
- G325/5 **Ey** Nâ'îlî sipihre degil 'arşa nâz eder / Ârif bu istiḡâmet-i ṭab'-ı bülend ile
- G328/5 Nâ'iliyâ nice kâr eylesesün âfet-i 'ışḡ / **Ey** sevâd-ı ḡaṭı ta'vîz-i necât-ı fitne

- G330/1 Vāye-baḥş-ı kām olup düşmenleri şād etmeye / **Ey** felek ehl-i dile çaḳ böyle bî-dād etmeye
- G330/2 Yoḳ mı inşāfuñ o şūḥuñ ḥırm-en-i ‘ömrüm gibi / Ḥānümān-ı ḥüsnini **ey** āh berbād etmeye
- G330/3 Köhnedür bārāna döymeḡ saḳf-ı bünyād-ı şigīb / Sen de seylāb-ı ğama **ey** eşḳ imdād etmeye
- G333/5 Söyleşilmez meclis-i maḥşerde de **ey** Nā’ilī / Ğamze-i sāḳī gibi mest-i ḥarāb-ı nāz ile
- G336/1 Tā-be-key **ey** mest-i ğaflet ḥ̣āb gelsün çeşmüne / Nīm-şeb nālişler et ḥün-āb gelsün çeşmüne
- G338/5 **Ey** Nā’ilī ḥāmūşī maḥż-ı ḥikemdür ammā / Eş‘ārı böyle söyler üstād söyleyince
- G342/6 **Ey** Nā’ilī pesend ki gelmek muḥāldür / Nazmuñ gibi cevāhir-i nā-yāb bir yere
- G347/5 Olsa eş‘ārūñ ‘aceb mi dil-pesend **ey** Nā’ilī / Tab‘-ı pakūñ peyrev-i pākize-güñan olmada
- G350/2 Eyle edeb ri‘āyetin **ey** nev-cünün-ı ‘ışḳ / Kaysı mezemmet eyleme yabane söyleme
- G350/3 Eşrāfiyān-ı ‘ālem-i ḥayret-den al sebaḳ / Neylerseñ eyle **ey** dil-i dīvāne söyleme
- G350/4 Gūş et ki bizdedür ḥaber-i Bū Sa‘īd-i ‘ışḳ / **Ey** ‘aḳl-ı Bū ‘Alī bize efsāne söyleme
- G350/5 Aḥbābdan nazīre recāsında olduḡuñ / **Ey** Nā’ilī şaḳın hele nādāna söyleme
- G357/5 Kalmış cemende gül görüp **ey** Nā’ilī hezār / Mir‘āta karşı bir nefes-i vāpesin ile
- G360/1 Bu neşveden saña **ey** dil kelāl gelmedi mi / Cihāna geldüğine infi‘āl gemedi mi
- G362/2 Başḳa bir ‘ālemdür **ey** dil ṭavr-ı ābdālān-ı ‘ışḳ / Bü’l-‘aceb sulṭān-ı istiġnā-sipehdür her biri
- G362/5 Reng-i bî-rengiden āgeh dilleruñ **ey** Nā’ilī / Zāhid-i meyḥāne rind-i ḥānḳāhdur her biri
- G363/2 Sirişḳ-i dīdeden **ey** nā-ḥudā-yı zevraḳ-ı ḥüsn / Ḥāzer ḥāzer ki yem-i bî-kenāredür şimdi
- G364/7 Bize cev-r-i felek **ey** Nā’ilī ğurbet diyārında / ‘Adūlar şād-kām olsun ki aḥbābı unutdurdı
- G365/1 Ārāyişi bahār iledür gülşenüñ daḥi / **Ey** ğonce inbisātuñ o demdür senüñ daḥi
- G365/6 Ayrılma sen cemālden **ey** çeşm-i intizār / Ḥāk içre olsa ḥulda baḳar revzenüñ daḥi
- G366/2 Nüh cām-ı ser-nigūnuñ ile birden **ey** felek / Mey-ḥ̣āre virmesün mi ḥāzef-pāreye seni
- G366/4 **Ey** dil ḥāzer ki zevraḳ-ı nüh bādbān-ı çarḥ / Bulduḳça rüzġarın atar ḳareye seni
- G366/5 Elmās iseñ de şişe deḡil bi’l-lāh **ey** gönül / Bed-mestdür zamāne urur ḥāreye seni
- G366/6 İmsāk-i luṭf-ı nāzu tegāfüldür etse yār / **Ey** Nā’ilī firifte nezzāreye seni
- G367/1 Güşāde-kāre dil-i ‘uḳde-dār degmez mi / Nevāzīşe elüñ **ey** rüzġār degmez mi
- G367/3 Sezā deḡilse de fitrāk-bendüñ olmaḡa dil / Helāküñ olmaḡa **ey** şeh-süvār degmez mi
- G368/5 Ne deñlü şaḳlasañ **ey** köhne pīr-i nā-bāliġ / Tecemmülün yine mīrās-ı ḥ̣āra degmez mi
- G371/2 İntizārum sañadur şubḥa dek **ey** mihr-i münir / Berg-i ḥāṭırda olan şebnem-i ümmīd gibi
- G374/4 Fūrūzān ol ruḥ-ı cānāneden bir kerre gör **ey** şem‘ / O ḥākister ki dāmānumdur pervān olmaz mı
- G374/5 Ḥarem-ġāh-ı dili cānāneden āzürde ḥāṭırlar / ‘Aceb **ey** Nā’ilī Mecnūn-şifāt efsāne olmaz mı
- G377/5 Bādenüñ vaḳt-ı ṭulū‘ı neşvede **ey** Nā’ilī / Āfitāb-ı maşrıḳ-ı endīedür her ḳaṭresi
- G378/2 Ebr-i āteş-bār-ı āhum görme nāḳiz **ey** felek / Āfet-i şīr ü peleng-i bīşedür her ḳaṭresi
- G378/5 Nazm-ı pākūñ āb-ı pāredür **ey** Nā’ilī / Belki tebhāl-i leb-i endīedür her ḳaṭresi
- G386/5 Ziyāsın pūd u tār eyler olup **ey** Nā’ilī ḥürşid / Bisāt-ı taḥt-ı şāhenşāha dībā-düz-ı sulṭānī
- Kt2/1 Erbāb-ı dil yanūnda ḥaḳīr ü zamīm olur / **Ey** çarḥ-ı kīne-cū saña kimler ġarīm olur
- Kt4/2 Bu tegāfūl nedür **ey** nāvek-i bīdād-ı nigeḥ / Yoḡsa peykānuñı girmez mi şanursun ḳana
- Kt8/1 Fūrūġuñ istemez erbāb-ı dili ‘adūya hemān / Siyāh-baḥt idüġin **ey** sitāre gösterme

- Kt9/2 Zülfün niķābı rüyuña hırz-ı amān olup / Çeşm-i rakīb **ey** büt-i ğannāz degmesün
- Kt13/2 Nā'ılī yārı nezāketle der-āgūş edelüm / Bu sitemler nedür **ey** şüh-ı cefā-cü diyerek
- Kt15/1 'Āşıkdan **ey** perī-zād kaçmak cefā değil mi / Bī-çāreye maħabbet müşkil belā değil mi
- Kt15/2 Çeşmün bu 'işvelerle **ey** tıfl-ı mekteb-i nāz / Levh-i niyāz-ı dilde harf-āşinā değil mi
- Kt16/1 Ola dersen muħaşşal **ey** semiyy-i sākī-i kevşer / Naşībün ħankāh-ı Gülşenide feyz-i āgāhī
- Mt4 Hazzumuz yok şimdi mesrūr olmadan **ey** Nā'ılī / Cevrine ħū-kerde olduk rüzgār-ı miħnetün
- R1/1 Ta' cili ķo **ey** kätib-i a' māl-nüvis / Her dilde olur luṭf-ı ilāhī me'mül
- R6/1 Allah bilür ğamuñdan **ey** nūr-ı siyer / Ne dilde melāl var ħāirda keder
- R7/1 **Ey** nefis senünle bed-sikāl olmayalum / Evza-ı sipihre pür-melāl olmayalum
- Ş2/5 Olsun **ey** gülbün-i riyāz-ı hüner / Cilve-ġāhuñ nümüne-i maḥşer
- Ş2/6 Kopardur her taraf kıyāmetler / Şalın **ey** naḥl-i bağ-ı 'işve şalın
- Ş2/8 Pāymāl et dil-i ħarābı yine / Şalın **ey** naḥl-i bağ-ı 'işve şalın
- Ş2/10 Çeşm-i bed-ṭal' atuñdan olsun dūr / Şalın **ey** naḥl-i bağ-ı 'işve şalın
- Ş4/6 Ne çāre **ey** gönül ammā / Bizümle yār söyleşmez
- Ş5/4 Eşer-i süziş-i āh-ı dilden / Şaķın **ey** şüh-ı cefā-pişe şaķın
- Ş6/4 Müjde **ey** rüzgār-ı kīne-güzār / Yine geldük diyār-ı hicrāne
- Ş9/1 Müştāķuñam gel **ey** āfet-i cān / **Ey** bī-terahḥum **ey** nā-müselmān
- Ş9/6 Dil ħānķāhın beytü's-šanem kıl / **Ey** bī-terahḥum **ey** nā-müselmān
- Ş10/4 El-ħazer **ey** şerhoş-ı nāz el-ħazer / Keşret-i şöhetde ħater vardur
- T1/6 **Ey** Nā'ılī mesrūr olup 'ālem dedi tāñḥini / Şehzāde nūr-ı dīde Sulṭān Muḥammed Muşṭafā
- T2/5 Olup **ey** Nā'ılī ḥāk-i mużīk-i tenden āzürde / Teveccüh eyledükde rūḥ-ı pāki 'arş-ı a' lāya
- T5/11 Görüp mesrūr dünyāyı dedüm **ey** Nā'ılī tāñḥ / Ŧonandı sū-be-sū 'ālem alındı ķahr ile Uyvār

eyā [2] ey, hey. Yalnız Arapça ve Farsça kelime ve terkiplere getirilir. <KT, KO,

Cûdî>

- K2/32 **Eyā** şefī'-i güneş pişġān-ı rüz-ı cezā / Ki cürm merhametünle zelil ü ḥ'ār kalur
- K26/15 **Eyā** maḥdüm-ı kürsi-pāye kim zātuñ merātibde / Degilse 'arşdan 'ālī felekden ķadri ber-terdür

eyin [1] boyundan bele kadar olan vücut bölümü, sırt, arka (bkz. egin). <YTS,

ÖTS>

- K16/20 Şandılar ķulların olduķça o kāşānede sen / **Eynüñe** ḥil'at-ı semmūr geyüp şadr-nişīn

eylemek [460] etmek, yapmak (bkz. etmek, kılmak). <TS>Türkçe'nin ana yardımcı fiillerinden biridir. Yabancı sözcükleri cümlede eylem hâline getirmek için kullanılır:

- K1/6 Ḥassānuñ **eyledüm** der isem şād rūḥını / 'İsī zebān-ı reşk ile taşdıķ-i ḥāl eder
- K1/17 Faḥr **eylemez** mi naẓm ile ol nükte-senc kim / Medḥ-i ḥabīb-i pādişeh-i bī-zevāl eder
- K1/27 Seyr **eylesün** letāfet-i ferş-i sitebraķı / Ol ferş-i 'anberīni ki göz yaşı al eder

- K1/52 Na'tından **eylesün** taleb-i ruḳ' a-i emān / Hevl-i 'itāb o bī-dili maḥşerde lāl eder
- K2/29 Bunuñla sāḥa-i pehnā-yı cūdın **eyle** kıyās / Ki çarḫ o sāḥada mevḥūme bir ğubār ḳalur
- K3/9 Sözüden **eyler** iken iktisāb-ı 'izz ü şeref / Yazılsa levḫ-i zer-endūd-ı āfitābında
- K3/12 Diler ki ḥile ile naḳd-i nāmın **eyleye** güm / Diyār-ı Edrinenüñ bir avuc türābında
- K3/20 Vüdūdı cīfesin **eyler** nazīf zu' mınca / Sarāyı nekbetinüñ ḥavz-ı muncilābında
- K3/25 Dimāġuñ **eyle** muḥattal bu şevḳ-i ḥırmānuñ / Ümīd-i laḫlaḫa-i 'ūd u müşk-i nābında
- K3/30 Hāzer ğurūrdan ey muşt-ı ḫāk fikr **eyle** / Me'al-i ḫālī enāniyyet iktisābında
- K3/35 O yolda māle kim **eyler** nazar ki ḫāsirdür / Nişār-ı naḳd-i ḫayāt etmeyen ḫisābında
- K3/41 Fūrūġın **eyler** idi āfitāb sāye eger / Olaydı sāye ten-i āfitāb-tābında
- K3/59 Hezār güne nevāziş ile **eyledi** da' vet / Ḳudūm-ı ḫāzreti tebşīr idüp ḫitābında
- K3/71 İlāhī **eyleme** şermende Nā'ilī ḳuluñı / Du' ā-yı bī-eşer ü ğayr-ı müstecābında
- K4/33 Ben ki yād **eyledükçe** mi' rācın / Lā-mekān-seyr-i māverā-yı dilem
- K5/1 Meryem-i nuṭḳum edüp yine Mesīḫā-zāyī / Rūḫ-zār **eyledi** beytū'ş-şanem-i ma' nāyı
- K5/19 Böyle tarḫ **eylemiş** endāze-i mi' mār-ı ezel / Sāḥa-i himmetime ğarḳa-i istiġnāyı
- K5/29 Āferīn himmet-i vālāsına kim **eylememiş** / Zeyl-i 'unvān-ı şeref menḳıbe-i Ābāyı
- K5/38 **Eylemiş** rāyiz-i endişeme Ḥākānīnūñ / Türktāz-ı reh-i ma' nīde teḳaddüm pāyı
- K5/44 Evliyāy-i suḫeni **eyledüñ** āzürde tamām / Kār-agāhlara düşmez iken ğarrāyī
- K5/45 Muḫliş isterseñ eger zeyl-i mübāhāt **eyle** / Na't-ı peygamber-i Ḥallāḳ-ı cihān-ārāyı
- K6/4 Hezār töhmet-i nā-kerde **eylerin** ikrār / Verince şaḥne-i mülk-i Ḳazāyā dāmānı
- K6/18 O şeh ki pīş-i nigāḥ-ı tegāfülinde Ḳazā / Ne mümkin **eyleye** izḫār-ı tūġ-i cunbānī
- K6/31 Ne ğamze Rüstem-i şāḫib-zuhūr kim **eyler** / Ḳazāyı silsile-der-pā belāyı zindānī
- K6/33 Ne Zül-fikār ki **eyler** olunca şād-pāre / Şikāf-ı zehre-i ḫaşma dürüst peymānı
- K6/34 Ne Zül-fikār ki bir yerde **eylemez** ārām / Bulunca pençe-i pür-zür-ı şīr-i Yezdānı
- K6/44 Cibilletinde olan ḫüsn-i ihtilāt u kerem / Sipihri **eylese** irşāda luṭṭın erzānī
- K6/52 Terānesiyle olur rūḫ o deñlü mest-i neşāt / Ki dām-ı cism ile farḳ **eylemez** gül-istānı
- K7/32 O yekke-tāz-ı şehadet ki Kerbelāda tamām / Mesīḫe **eyledi** tefḫīm n'eydüġin tecrīd
- K7/60 Yüzi şuyına o sulṭānuñ **eyleyüp** irsāl / Emān-ı āteş-i düzaḫdan ol ğarībe nüvīd
- K8/5 Berāber **eyleye** ḫāke burūc u dīvārın / Hücūm-ı 'arbede-i ġāziyān-ı ser-bāzı
- K8/19 Budur ümīd ki iḳbāl-i nuşretüñle ricāl / Zāmīme **eyleye** Bağdāda taḫt-ı Şīrāzı
- K8/35 Du' āya başla ki evşaf-ı şeh ne mümkindür / Teḳaddüm **eylese** encāma nazmuñ āġāzı
- K9/10 Pādīşāḫ bir avuc ḫāki o kim ḫikmet ile / **Eyleyüp** ḳābil-i cān nāmını insān etmiş
- K9/23 Añdurup nāmıların ḫayr ile şāḫān-ı selef / Suḫen erbābına luṭṭ **eylemiş** iḫsān etmiş
- K9/33 Ba' dehu **eyleyüp** itmām-ı du' āñ ile sözün / Ḥāme-i nazma du' ā zeylini 'unvān etmiş
- K10/20 Bir pādīşāḫ **eyleye** teşrīf bā-ḫuşuş / Sulṭān Meḫemmed ibn-i Birāḫīm Ḥān gibi
- K10/28 Deşt-i amān-ı kişver-i 'adlinde bī-hirās / Şīri ġazāl-perveriş **eyler** şobān gibi
- K10/32 Mirriḫ olursa zehresini çāk çāk eder / Ḥaşmāne ḫamle **eylese** şīr-i jeyān gibi
- K11/7 Ḥamle-i pür-zürü ḫaşmuñ zehresin çāk **eylemiş** / Āteş-efşān-ı şaf-ı a' dā bir ejderdür gelen

- K11/8 Sedd-i Ye'cüc **eylemiş** erkân-ı rafza himmetin / Şehr-i dârü'l-mülk-i Rûma bir Sikenderdür gelen
- K11/14 **Eyleyüp** kaşd-ı cedel gâhî dedükçe ol muhîl / Vermeyüp şulha rızâ âhîr muqadderdür gelen
- K11/33 Hâk vücûdın muşlîh-ı her emr-i duşvâr **eylesün** / Emr-i dîne tâ ki Hâkdan 'avn-ı yâverdür gelen
- K12/2 Yine bir dâd-geri **eyledi** te'yîd-i Hudâ / Mesned-ârâ-yı serâ-perde-i evvân-ı celâl
- K12/6 Oldı bir Âşafa teslîm yine hâtem kim / **Eylemez** şefkati bir mûr-ı za'îfi pâmal
- K12/9 Yetmedi sür'atine bād-ı bahârî bu kadar / **Eyledi** müjde-i teşrîfi için isti'câl
- K12/11 Habbezâ maqdem-i firûz ki tebşîri için / Birbirin bî-siper **eyler** ser-i râhında ricâl
- K12/14 Nice Âşaf ki serâ-perde-i iclâline çarh / Yaraşur **eylese** vâlâ-yı şafağdan ezyâl
- K12/23 Hâris-i câdde-i şer' ki 'ahdinde olur / İnşirâf **eylemek** ol câddeden emr-i muhâl
- K12/40 Sensin ol şadr-ı mu'azzam ki mübahat **eyler** / Ferş-i evvân-ı şükûhuında bulan şaff-ı ni'âl
- K12/48 Çemen-i hâtırâ esdikçe nesîm-i luţfuñ / Dil-i vâ-sûhtenün âteşin **eyler** eş'âl
- K12/67 Nice bâr **eyleseler** zıllını hâke tahmil / Üstüh'ânına düşer gâv-ı zemînün zelzâl
- K12/69 Mezheb-i çarhda fehm **eylemeyem** olduğını / Ma'rifet cürm ü hüner töhmet ü endişe vebâl
- K12/71 Hem nazardan bırağup hâk ile yeksân **eyler** / Hem eder pûta-i miñnetde ten-i zerdümi kâl
- K12/75 Hâk-i hasret be-ser-i tengî-i dâmân **eyler** / Felegi Kûlzum-i endişem edüp garh-ı le'âl
- K13/20 'Avd **eyledi** 'adl-i 'Ömerî 'âleme hâlâ / Düstür-ı mübarek-pey ü ferhunde-liqâdan
- K14/29 Seyr **eylememiş** mişlini 'ömrinde bu sūruñ / Çarhuñ ki bükilmiş belli bir pîr-i dütâdur
- K14/59 Şâyeste görüp Nâ'îlî-i bî-dile medhūñ / Luţf **eyle** ki bir şâ'ir-i engüşt-nümâdur
- K15/2 Farz **eyle** ki girdâb-ı yem-i hayrete düşdük / Dâmen-be-kef-i zülf-i dil-ârâ mı degildür
- K15/5 Sen âteş-i mağz **eyledüğün** âh duhâm / Ol zülf-i siyeh 'anber-i sârâ mı degildür
- K15/29 **Eyle** suhen erbâbını luţfuñla nevâziş / Ol fırka sezâ-vâr-ı 'atâyâ mı degildür
- K15/35 Ma'zûrdur **eylerse** huzûrında mübahât / Sâhîr mi degildür suhen-ârâ mı degildür
- K16/5 İstikâmetle olup mâl-i şehinşâha vekîl / Dâniş ü fîtnatına **eyledi** dünyâ taşşîn
- K16/7 Şâhid-i devletiñün **eyleye** te'yîd-i kader / Ser-i engüştini pîrâye-dih-i nağş-ı nigîn
- K16/9 Şemse-i tâğ-ı felek gibi fûrûğ-ı bahtı / Bu nüh evvân-ı zer-endüdeyi **eyler** tezyîn
- K16/18 Dest-i hayyât-ı felek hâk bu ki pîramenine / **Eylemiş** perde-i dîbâsını şubhuñ bâlîn
- K16/22 Felegün tâkatini reşk ile tâğ **eylediler** / Piş-gâhuında kemer-beste gulâmân-ı kemîn
- K16/31 Kâr-gâh-ı hünere nağş-ı tîrâz **eyleyeli** / Tab'-ı zer-düzümü sermâye-i feyz-i taşşîn
- K16/32 Târ u pûd-ı suhenüm **eyledi** nessâc-ı kader / Tutuk-ı perdegîyân-ı harem-i 'illiyîñ
- K17/2 Olduñ ey şadr-ı mükerrrem bu şenâ-gûya zahîr / **Eyleye** Hâzret-i Hâk devlet ü 'ömrin efzûñ
- K17/4 Ser-fîrâz **eyledi** luţfuñ beni akrânımdan / Gördüm in'âmıñı hâdden bîrûñ
- K17/21 Eger olaydı Sikenderde şükûh u şanı / Rây-ı Risto ile fahr **eyler** idi Eflâtûñ
- K17/27 İktibâs **eylese** râyından eger mürde iken / Şeb-çerâğ-ı yem-i îkân ola mişkât-ı zunûñ
- K17/36 Nice iğbâlün için **eylemesün** halk du'â / Devletün oldı huşûşâ bu mağalle mağrûñ
- K17/53 Bir dağ **eyleye** ey şadr-ı mükerrrem heyhât / Gerdiş-i çarh-ı sitem-pîşe hilâf-ı kânûñ
- K17/60 Nev-'arûsân-ı suhen hacle-geh-i tab'ımdan / Gösterüp kendüyi **eyler** harekât-ı mevzûñ
- K17/66 **Eylese** 'arz-ı likâ zîr-i niğâb-ı haţdan / Leylî-i nazmum eder 'aqlı giriftâr-ı cünûñ

- K17/68 Nâ'îlî lâfi қо nazm âhırıdır **eyle** du'â / Ki olur mezheb-i dânişde şi'âr-ı mesnûn
- K18/47 Söz âhır oldu du'â **eyle** Nâ'îlî ki du'â / Qarîn-i şıdķ ola elbet de müstecâb olmış
- K19/3 İltifât **eyleyüp** ol şadr-ı güzîne bi'z-zât / Zıll-ı Hâķ pâdişeh-i 'âlemiyân fahr-ı milel
- K19/17 Âsafâ **eylememiş** sikke-tirâz-ı fîtrat / Naķd-i tedbîrûni tāmġâ-zede-i dest-i daġal
- K19/21 **Eyledi** nazre-i evvelde hâķim-i zâtuñ / Feylesofâna ki şundi felegûñ nabzına el
- K19/29 Erdi ol 'ahd-i sitem ġâyete kim **eyler** idi / Ėam-ı mâziye teķaddüm elem-i müstaķbel
- K19/32 Minnet Allaha ki erbâb-ı dile menķibetüñ / Hırz-ı bâzû-yı emân **eyledi** Hâķ 'azze ve cell
- K19/34 **Eylesün** her biri Şehnâme-i Firdevsiden / Nüşha-i menķibet-i câh u celâlün aţvel
- K19/36 Nâ'îlî zinde-çerâġ-ı harem-i luţfuñdur / **Eyle** ol mürde dili Nâ'îl-i aķşâ-yı emel
- K19/37 **Eylesün** hacle-i tab'ındaki ebķâr-ı hayâl / Gevher-i menķibetüñ ġüy-ı ġirîbân-ı ġulel
- K20/3 Hamd **eyleyüp** vücûduñ için **eyledi** seni / Mihr-i peder müşerref-i nâm-ı peyâmberî
- K20/8 İķbâl-i çarġa **eyleme** ta'lik devletüñ / Nâġiz gör müsâ'ade-i baġt u aġteri
- K20/16 Ümmîd-i naķd-i luţfuñ ile hâķ-i pâyüne / 'Arz **eylemekde** şu'bedesin çarġ çenberi
- K20/17 Reşġ-i nişâr-ı keff-i keremüñdür **eyleyen** / Raķķâş-ı bezmün olmaġa Nâhîdi müşteri
- K20/21 **Eyler** seni bu baġşış-i şâhâne 'an-ķarîb / Yârâ-yı ehl-i dil 'âlem-efrâz-ı serverî
- K20/24 Mânend-i hâme ġidmetüne baġlayup kemer / Vaz' **eylesün** maķâm-ı 'ubûdiyyete seri
- K20/28 Hayrân-ı naķş-ı hayme-i iclâlün **eylesün** / Bu çetr-i zer-nigâr-ı mu'allâ-yı ber-teri
- K20/41 Şubġ u mesâ sa'âdet ü baġtuñ füzün olup / Hâķ **eylesün** vücûduñı âfâtdan beri
- K21/32 Hüdâ vücûduñı hıfz **eylesün** haţâlardan / Ki devletüñ sebeb-i inķirâz-ı a'dâdur
- K22/1 Ey ser-nüvişt-i defter-i erbâb-ı câh kim / Hâķ **eylesün** vücûduñı 'arî ķuşûrdan
- K22/34 **Eyler** şemîm-i ġulķuñı âfâķa münteşir / Raşġ-ı midâd-ı hâme-i müşġîn-suţûrdan
- K22/38 Nazm âhır oldu **eyleyelüm** şıdķ u süz ile / İķbâlün ilticâ der-i Rabb-ı ġafûrdan
- K22/40 Eyvân-ı 'izz ü câhuñı Hâķ sâlim **eylesün** / Eyvân-ı haşre dek şademât-ı dühûrdan
- K23/3 Zihî âsâyiş-i bezm-i tarab kim süz u sâzından / Felek Nâhîde irsâl-i peyâm **eyler** peyâm üzre
- K23/4 Neşât-ı 'ahd-i âsâyiş o denîlü rûġ-perver kim / Dem-i tezkîri **eyler** ġande 'ömr-i müstedâm üzre
- K23/11 Gören mestâne 'aks-i ġabġab-ı ġübânı sâġarda / Ėabâb **eyler** taşavvur sâġar-ı kevşer-müdâm üzre
- K23/30 Midâd-ı hâmeden bûy-ı 'abîr **eylerler** istişmâm / Yazanlar vaşf-ı ġulķuñ nâme-i müşġîn-ġıţâm üzre
- K23/31 Hilâlin bedr edüp râyât-ı fażluñ **eyledüñ** ber-ter / Şerefde ġurre-i şevvâl ile mâh-ı şıyâm üzre
- K23/34 Edâ-yı midġatünde 'acz u taķşîrüm ola ma'zûr / Ėabûl **eylerse** luţfuñ ġayyiz-i mâlâ-ķelâm üzre
- K23/45 Ėalem kim müy-ı bârîk-i ġayâlüm piç ü piç **eyler** / Hümâ-veş indirir murġ-ı dil-i Cibrîli dâm üzre
- K23/51 Ėumâr-âlûd-ı ġâb-ı nâz iken çeşmün ne sâġirdür / Ki **eyler** pâsbânı çeşm-i baġt-ı lâ-yenâm üzre
- K23/53 Söz erdi Nâ'îlî pâyâna min-ba'd **eylesün** hâme / Du'â-yı devletin taķdîm taţvîl-i ķelâm üzre
- K23/56 Mu'ammer **eylesün** zât-ı şerîfün haşre dek Mevlâ / Sa'âdet bâ-teraķķî 'izzet ü devlet devâm üzre
- K24/1 Evzâ'-ı rûzġara o kim bi'-ġuzûr olur / Ėâġî şikâyet **eyler** ise ġeh şekûr olur
- K25/28 Evşâfuña bu maţla'ı zeyl **eyledi** tab'um / Kim sen daġı taġşînine bigşûde-dehânsın
- K25/46 Bu şi'r-i ter ol şâf dili tesliyet **eyler** / Kim ola mûkedder deseler âb-ı revânsın
- K25/55 Dûr olma şaķın bencileyin hâķ-i derinden / Vird **eyle** du'âsın demesünler ki nihânsın

- K26/28 Kerimā reşg-i evşāfuñla chl-i ṭab‘ ı lāl **eyler** / Cihān-ı pîre-zen kim sāhir-i pür-şûr u pür-şerdür
- K27/5 Gül-i şad-berg-i cemâlerinden olup bûy-âver / **Eyledüñ** meclisümüz bağ-ı cinân hoş geldüñ
- K27/19 Rûh-ı quds oldı hamâm-ı haber-i teşrîfûñ / **Eyleyüp** rûh gibi tayy-ı mekân hoş geldüñ
- K27/21 Nereye varduñ ise maşlahatuñ gördi ricâl / **Eyledüñ** düşmeni bî-nâm u nişân hoş geldüñ
- K27/25 **Eyledi** sa‘ yuñı tevfiķ-i ilahî meşkür / Oldı ‘ üduñ sebeb-i emn ü emân hoş geldüñ
- K27/28 Bildürüp kâfire haddin taraf-ı salṭanata / **Eyledüñ** nuşret ile ‘ atf-ı ‘ inân hoş geldüñ
- K27/35 Bir du‘ â **eyleyeyüm** kim diye sükkân-ı felek / Peyk-i işâline dâmen-be miyân hoş geldüñ
- K28/5 Birdür izâ‘ at **eylemede** şimdi rûzgâr / ‘ Ömr-i ‘ azîzi keşmekeş-i ân u in ile
- K28/16 Şâf olsa tıynetüñ nice **eylerdi** imtizâc / Eczâ-yı rûzgâr-ı küdüret-‘ acîn ile
- K28/18 Bir âsitâna nâşiye-sâyız ki âfitâb / ‘ Arşa taşaddur **eyledi** vaz‘ -ı cebîn ile
- K28/26 Dest-i każâ firâzına âvîze **eylemiş** / Hem-pâye gördi tîğini ‘ arş-ı berîn ile
- K28/27 Gûyâ iki cenâh idi ol şâh-bâza kim / ‘ Üd **eyledi** sipâh-ı yesâr u yemîn ile
- K28/59 Maḥşûş Nâ‘ ilîyi kapuñda kul **eyledüñ** / Elṭâf-ı gâ‘ ibâne-i şâyân-terîn ile
- K28/64 Bûs-ı rikâb-ı şadra bilür iştîyâkıñı / Farķ **eyleyen** ḥaķîķati zann-ı zanîn ile
- K28/68 Huld-ı suḥende bânû-yı şûh-ı ḥayâlidür / Nâz **eyleyen** mürâfaķate hür-‘ ayn ile
- K29/5 Hîmmet maķâmına ṭurup âdâb ile yer öp / Seyr **eyle** irtifa‘ ın o eyvâna rif‘ âtüñ
- K29/7 Sernâme-i cerîde-i evşâfın **eyle** ‘ arz / Hüdâdâm-ı pîşgâhına ol kân-ı himmetüñ
- K29/9 Neylenseñ **eyle** gâfil iken baḥt-ı kîne-dâr / Fevt **eyleme** zamânını eyyâm-ı furşatuñ
- K29/11 Ümmîd odur ki **eyleye** bu nazm-ı pākūmi / Ma‘ rûz-ı ḥâk-i pâyi o şadr-ı sa‘ âdetüñ
- K29/16 Dünyâyı ḥüsn-i ḥulķuñla dil-beste **eylemiş** / Âyîne eyleyen ruh-ı iķbâle devletüñ
- K29/16 Dünyâyı ḥüsn-i ḥulķuñla dil-beste **eylemiş** / Âyîne **eyleyen** ruh-ı iķbâle devletüñ
- K29/20 Zâtuñ gül-i ḥadîķa-i cân etmiş **eyleyen** / Taḥşîl-i bâğbân-ı gül-istân-ı fîṭratuñ
- K29/22 Hürşîdi **eylemiş** şadef-i nüh-sipihre dâğ / Tâbende **eyleyen** güher-i ķâbiliyyetüñ
- K29/24 Fehm **eylemekde** ‘ âciz olur Nâ‘ ilî gibi / Neķķâd-ı çârsû-yı ḥured ķadr ü kıymetüñ
- K32/2 Hidâyet **eylemeyince** ne çâre hâdî-i ‘ işķ / O nâ-murâda ki reh-güm-künân-ı âhıdur
- K33/5 Huldı **eylerdi** ferâmûş eger bir kere / Şeref-i şöḥbetine nâ‘ il olaydı İdrîs
- K32/12 Hüdâ vücûdını ḥıfz **eylesün** ḥaṭarlardan / Ki âfitâba şeref irtifa‘ -ı câhıdur
- K33/19 Bildi zıddiyyetini **eyledi** bî-rûḥ henüz / Cesed-i Âdeme izḥâr-ı ‘ adâvet iblîs
- K33/22 Kande ‘ azm **eyler** iseñ Hızr-ı hidâyet rehber / Baḥt u iķbâl seferlerde ḥâzerlerde celîs
- K34/4 Târumâr **eylerdi** bezm-i ‘ işķdan bulsa nişân / Destine girse şikest **eylerdi** cām-ı vaḥdeti
- K34/6 **Eyleyüp** zühdüñ esâsın ḳalb-i ḥâsîd gibi saḥt / Ḳalb-i mü‘ min gibi nerm etmiş binâ-yı ‘ işreti
- K34/23 İstese ednâ teveccühle ḳul **eyler** kendüye / Zümre-i şâḥân-ı Cem-câḥ u Ferîdün-ḥaşmeti
- K34/27 Nâ‘ ilî **eyle** Hüdâdan baḥt u iķbâlin recâ / Erdi hengâm-ı du‘ â buldı ḳaşîde gâyeti
- K34/29 ‘ Âlemi devr **eyledükçe** âfitâb olsun müdâm / Bezm-i germ-â-germ-i devlet pîş-gâh-ı ‘ izzeti
- K34/30 Bulsun ol miķdâr revnaķ meclis-i pür-feyz kim / Anmağa şerm **eylesün** bir daḥi vâ‘ ız cenneti
- K35/1 Leb-i deryâda seyrân **eyle** vâlâ-ķaşr-ı ḥunkârı / Ki olmuş ‘ aḳl-ı kül ḥayrân-ı isti‘ dâd-ı mi‘ mârı
- K36/2 Kef-i iķbâline hürşîd bir zerrîn ḳalem şundi / Revâdur zîr-i meşk **eylerse** levḥ-i mâh-ı tâbânı

- K36/5 Tırâş **eyler** ise bed-ḥâhı bismil-gâh-ı ḥuşmında / Devâtında nümâyân ney-tırâş-ı tîz ü bürrânı
- K36/7 ‘Uluvv-ı câhına ol şadr-ı zî-şânun işâretdür / Ki **eyler** dem-be-dem kaç-ı merâtib-i şevket ü şânı
- K36/17 Ya ref etmiş kef-i beyzâ-yı Mûsîdür sevâdında / Siyeh tuğrâsıdır üstâd-ı tezhib **eylemiş** anı
- M1/II/4 Nakd-i hayâta **eylemedün** hergiz i‘tibâr / Dünyâ metâ‘ın nazaruında revâcı yok
- M1/IV/4 Ol deñlü sür‘at **eyledi** cemmâze-i eccl / Kim lemhatü’l-başarda nihân oldu maḥfilün
- M1/IV/6 Bir baḥr idün ki **eyledi** mihr-i eccl serâb / Bir gevher-i kemâl idi dâmân-ı sâhilün
- M1/V/2 İtlâf-ı nakd-i ‘ömr-i girân-mâye **eyledün** / Yârân-ı bî-ḥaḳîkat ü chl-i nifâk ile
- M1/VI/2 Ḥâk-i siyâha kim qodılar cism-i pâküni / Şan defn-i zulmet **eylediler** kabre nûr ile
- M1/VI/3 Dâr u diyârün **eyledün** ey nâ-murâd terk / Âḥır bu ḥâkdân-ı fenâdan mürûr ile
- M1/VI/4 Âzürde-i libâs-ı perend ü ḥarîr iken / Âmîziş **eyledi** bedenün mâr u mûr ile
- M1/VI/5 Füşat-serây-ı dehri koyup ülfet **eyledün** / Âḥır meziḳ-i ḥâkde chl-i ḳubûr ile
- M1/VI/6 Dil-teng-i dâr-ı miḥnet-i dünyâ idün tamâm / Mekş **eyle** ḥâb-gâh-ı ‘ademde ḥuzûr ile
- M1/VII/1 Bir laḫza kim bu bezm-i fenâda dem **eyledün** / Tayy-ı bisât-ı kâr-geh-i ‘âlem **eyledün**
- M1/VII/2 Koydı biri birine bu mâtem felekleri / Kaşd-ı ḥarâb-kârî-i nüh-târem **eyledün**
- M1/VII/3 Etdün şalâ-yı nevḫa tarab-gâh-ı ‘âleme / Tecdîd-i resm ü ḳâ‘ide-i mâtem **eyledün**
- M1/VII/4 Gösterdün ol mehûn bize eksikligin tamâm / Ey çarḫ-ı bî-vefâ-yı sitem-ger kem **eyledün**
- M1/VII/5 Âh ey sürûr-ı sîne vü ey nûr-ı dîde âh / Rûz-ı neşâtumuz şeb-i târ-ı ḡam **eyledün**
- M1/VII/6 Aḥbâbuña egerçi virüp gam ‘adûları / Çarḫ-ı nifâk-pîşe gibi ḥurrem **eyledün**
- M1/VII/7 Tâḳ u rivâḳ-ı ‘arşa tezelzül virüp tamâm / Çarḫuñ da Nâ‘ilî gibi ḳaddin ḡam **eyledün**
- M2/I/1 Hıfz **eyle** beden dârını şîvenden ilâhî / Ayırma dil ü cânı bu meskenden ilâhî
- M2/I/3 Bîmârûñ dür **eyleme** luṭf u keremünden / Bir böyle şifâ-ḡâne-i me‘menden ilâhî
- M2/I/9 Ḥâşâ ki bu vâdîde cudâ **eyleye** mihrün / Dest-i dil-i luṭfuñ gibi dâmenden ilâhî
- M2/II/9 Şâf **eyledi** ḡam âteşi yâḳût-ı vücudum / Bu cevher ile dâḡ-ı dil-i mihr-i münîrem
- M2/III/5 Kem-ruḫşat-ı âh **eyleyüp** âyînemi yâ Rab / Mu‘tâd-ı tîlâ‘-kârî-i jengâr-ı keder kıl
- M2/III/9 Fehm **eyle** ḳazâ vü ḳadrün sırr-ı nihânın / Endîşe-i ḳurbânî-i cân u dil ü ser kıl
- M2/IV/8 Efkâr-ı telâşî be-ḳafâdan ḡazer **eyle** / Âzâde-dil ol dâfi‘-i mekr-i ḡaşerât ol
- M2/IV/10 Âteşlere yak âh ederek cism-i zebûnuñ / Maḡşer-geh-i dâḡ **eyle** süveydâ-yı derûnuñ
- M2/V/1 Kıl hırz-ı girîbân dile ezḳârûñ yâ Rab / Hıfz **eyle** belâlardan o bîmârûñ yâ Rab
- M2/V/6 Maḡşer ki şefî‘ **eyleyesin** ḡayl-i ‘uşâta / Sulṭân-ı erâ-perde-i esrârûñ yâ Rab
- M2/V/10 **Eyle** giriftârûñ reşg-âver-i Mûsî / Tûr-ı dil-i bî-tâb gibi maḡv-ı tecellî
- M3/VI/2 Cehd **eylese** ne fâ‘ide Mevlâyı bilmege / Âdem gerek ḡaḳîkat-i eşyâyı bilmege
- M3/VIII/2 Dünyâyı müsta‘idd-i beḳâ añladuñ gönül / Schv **eyledün** şavâbı ḡaṭâ añladuñ gönül
- M3/X/2 Câ‘iz ki almaḡa yoluñ ey ‘âşîḳ-ı ḡazîn / Şayyâd-ı fitne **eyleye** bir ḡuşede kemîn
- M3/X/3 Tût dâmen-i rızâyı şaḳın ḡiffet **eyleme** / Çokdur bu yolda cây-ı ḡaṭar ḡaḡlet **eyleme**
- M3/XI/2 Ḥaḳḳâ ki **eylemiş** seni farṭ-ı şitâb-ı ‘ışḳ / Güm-kerde-râh-ı vâdî-i pûr-pîç ü tâb-ı ‘ışḳ
- M3/XII/3 **Eyle** ḡubâr-ı pâyını terciḡ cennete / Sûr rûy-ı i‘tizârûñ pây-ı şefâ‘ate
- M4/I/2 Dil-i ‘uşşâḳı neden zerre-i bî-tâb u ḡaḳîr / **Eylemiş** bâriḳa-i ḡüsnüñi ḡürşîd-naḡîr

- M4/II/2 Yeter ağladı felek hasret-i rüyuñla bizi / Hem-sifâl **eyle** segân-ı ser-i küyuñla bizi
- M4/III/3 Maḥrem-i perde-serây-ı ḥarem-i râz **eyle** / Belki şâyeste-i lutf-ı nîgeh-i nâz **eyle**
- M4/VI/1 Nâ'îlî cân u gönülden saña 'âşık mı degil / Da'vî-i 'ışık u ḥulûş **eylese** şâdık mı degil
- M5/I/6 Aḥkâm-ı kaderden **eyledükçe** / Her bir müje bir füsûna âgâz
- M5/I/8 Cibrîlî şikâra nâz ederken / 'Arş-ı dile **eyledükçe** pervâz
- M5/I/9 Bir nîm kadeḥde cânı **eyler** / Maḥv-ı leme'ât-ı şu'le-i râz
- M5/IV/6 Bu ḡayret ile sen **eyle** inşâf / 'Âşık nice olmasun ciger-ḡ'âr
- M5/V/2 'Uşşâkı kapuñdan **eyledüñ** dūr / Bî-çârelerüñ nedür günâhı
- M5/V/9 Cân kişverin **eyleye** ne lâyıḡ / Ceys-i sitemüñ gūzâr-gâhı
- M6/II/1 Aḥmed-i Muḥtârı kim meb'ûş u muḥtâr **eyledüñ** / Perde-i ḡaybuñ verâsından ḡaber-dâr **eyledüñ**
- M6/II/2 Nûrûnı işrâk etdi keşf-i sırr-ı esrâr **eyledüñ** / Leyle-i isrâyı ol işrâka astâr **eyledüñ**
- M8/II/1 Vücûduñ **eylemiş** ḡikmet-şinâs-ı 'âlem-i bâlâ
- M8/III/4 Dil-i mecrûḡuma rahm **eyle** kalsun dâm-ı zülfüñde
- M8/V/5 Yine bir fitne taḡrîk **eyledüñ** ey bād n'eylersün
- M9/I/1 Daḡl-i erbâb-ı kemâl ey zâhid-i şüret-perest / 'Âkıbet muḥtâc-ı vaḡt-ı nefḡ-i sūr **eyler** seni
- M9/I/2 'Âlem-i süflîde kalmaz 'ârif-i bi'l-lâh olan / Kim o berzaḡ bâr-gâh-ı ḡurba dūr **eyler** seni
- M9/I/3 Nâ'îlî-veş olma maḥrûm-ı temâşâ-yı cemâl / Diḡkat-i eṡkâl-i dehr ol dem ki kūr **eyler** seni
- M9/I/4 Çeşm-i cânı müsta'idd **eyle** hidâyet nûrna / Kûrlük âzürede-i zindân-ı gūr **eyler** seni
- M9/I/5 Cevher-i ma'nâyı gör âyîne-i taḡkîḡde / Kim o cevher vâḡıf-ı râz-ı nüşûr **eyler** seni
- M10/I/6 Zaḡm-ı benân-ı bed-güherândur hilâl eden / Ḳadd-i ḡamîdem **eyleme** ey müdde'î sü'âl
- M10/I/10 Bedri hilâl edüp yine **eyler** hilâli bedr / Ḥallâḡ-ı her dū-'âlem ü fa'âl-i bî-hemâl
- M11/I/1 Yâ Rab zebânum et şeref-i na'ta muhtedî / Endişem **eyle** vaḡf-ı şenâ-yı Muḡammedî
- M12/I/3 Şarardur zıkr ü fikrûñ çehresin erbâb-ı tevḡidüñ / Siyeh ḡâki zer **eyler** kîmyâdur yâ Resûla'l-lah
- M12/I/4 Dil-i meyyâlî de bir şebnem-i nâçîz farz **eyle** / Gül-i bâḡ-ı cemâlüñ pür-nemâdur yâ Resûla'l-lah
- M12/IV/2 Bu gedâdan ki kem-bezâ'atdūr / Def'-i sūd **eyle** yâ Resûla'l-lah
- M13/I/1 Ḥâk olunca fenâ bula cesedüm / Bî-vücûd **eyle** yâ Resûla'l-lah
- M13/I/2 Câh-ı dünyâya var ise ḡasedüm / Lâyesüd **eyle** yâ Resûla'l-lah
- M13/II/2 Dū cihâna şefâ'tüñ besdür / Lutf u cūd **eyle** yâ Resûla'l-lah
- M13/III/2 Cümle 'âşîlere müderressün / Bezl ü cūd **eyle** yâ Resûla'l-lah
- G2/1 Bîḡâne-i maḡabbetüñ olmaz ḡam-âşinâ / Ey daḡ-ı derdin **eylemeyen** merḡem-âşinâ
- G3/1 Şâdî-i vuşlat niçün taḡmîl-i nâz **eyler** baña / Rind-i şâdî-düşmenem ben ḡam niyâz **eyler** baña
- G3/2 Nâ-ümîd ol ḡaste-i cân-der-gulüyam kim ḡazâ / Baḡt-ı bîmârı taḡbîb-i çâre-sâz **eyler** baña
- G3/3 Bir dil-i bî-tâb ile biñ ḡamzeye âmâdeyüm / Ey diyen ḡükm-i ḡazâdan iḡtirâz **eyler** baña
- G3/4 Baḡt-ı pür-âzârûñ **eylerse** telâfîsin yine / İltifât-ı ḡamze-i ḡaḡır-nevâz **eyler** baña
- G3/5 **Eylemem** maẓmûnına Cibrîlî maḡrem Nâ'îlî / ḡamzeler kim fitneden ifşâ-yı râz **eyler** baña
- G6/3 Ḥişşedâr **eyler** şemîminden dili hengâm-ı âh / Fikret-i zülfüñ ki her dem tâze sünbüldür baña
- G6/6 Nâ'îlî i'câz-ı nuḡkumdur ki **eyler** ter-zebân / Ḥâme kim şem'-i şebistân-ı taḡayyüldür baña

- G11/3 Mānend-i zerre maḥv-ı vüçüd **eyler** uğrayan / Ol māhuñ oldu kūyı meger gūy-ı āfītāb
- G12/5 **Eyledi** murğ-ı dil-i Nā'ili-i zārı hevā / Beste-i dām-ı şikenc-i ḥam-ı gīsū-yı taleb
- G13/3 'Ālem ḥarāb olur nıgehūnden ki **eylese** / Ser-cūş-ı cām-ı 'işve şikest-i ḥumār-ı ḥ'āb
- G14/3 O kıble-gāh-ı temennānuñ **eyler** olmağa nāz / Gedā-yı kūyı ṭavāf-āver-i ḥarīm-i ṭarab
- G15/2 Her şubḥ ṭavāf **eyleyerek** Ka'be-i kūyuñ / Bir yere gelür 'āşık-ı āvārelerūñ hep
- G15/4 Yād **eylese** dil būs-ı leb-i tiğ-i nigāhuñ / Ḥamyāze çeker sinedeki yārelerūñ hep
- G17/2 Şehnāme-ḥ'ānlık **eyledi** Keyḥusrev-i güle / Destān-serāy-ı sebz ü güle bahār oldu 'andelīb
- G19/2 Dil kūh-ı āhen olsa da **eyler** rübüde 'ışk / Kullāb-ı keh-rübāya getürsün mi kāh tāb
- G19/4 Reşk-āver **eyle** şubḥa ḡarībāne şamumız / Şal külbe-i maḥabbete ey şem'-i āh tāb
- G20/4 Kaddin ḥam **eyleyüp** kōmamış ḥiç benefşede / Deryā-yı mevc-ḥiż-i çemende şināh tāb
- G24/1 **Eylemiş** ḥ'āb-ı teğāfūl nıgeh-i şūhuñ mest / Çeşmūñ āşub-ı nazar ḡamzelerūñ nāz-perest
- G25/4 Raḥm **eyle** hezār-ı dile ey nāmiye-i derd / Zib-i kafes-i cismūmi yer yer gül-i dağ et
- G28/2 **Eyler** dili irtifā'-ı zūlfūñ / Pāmālī-i baht-ı dūna bā'is
- G29/3 Rukū'ı **eyler** ebrūña kıyāmı kaddūne 'āşık / Olur ṭā'-at-i ehl-i derd ḡāhī rāst ḡāhī keç
- G30/4 Meger ki sīne-i 'uşşākı tāze nev-ḥaṭlar / Duḥān-ı āh ile **eyler** benefşe-zār-ı ümīd
- G33/4 Cebīn-sūde-i dergāhuñ **eyleme** yā Rab / Der-i muḡān gibi bir bār-gāhdan nevmīd
- G35/6 Nāz ile ki **eylese** tekellüm / Tūṭi-i şeker-zebāndur Aḥmed
- G39/2 Reşg **eyleme** meşām-ı dil ü cāna ey şabā / Būy-ı vişāl-i yārdan ol bī-naşībdür
- G40/5 Kadr-ı rindi añlasa zāhid reh-i meyḥānede / Hırka-i tecrid-i zühdi añā pāy-endāz eyler
- G40/6 'Ārif oldur kim erüp 'ayne'l-yaḳīne Nā'ili / Çeşm-i cānın dūrbīn-i ḥākdān-ı rāz eyler
- G41/2 'İd-gehde rāst geldükçe o şeh 'āşıklara / Şöyle vaz' **eyler** ki gūyā merḥabā bilmez nedür
- G48/4 Ġarīk-i lücce-i ḥayret bu heft girdābuñ / Ne ka'rına nazar **eyler** ne dest-yār ister
- G55/3 Bāğ-ı ruḥında hem-ser-i zūlf olmış āh-ı dil / Āmīziş **eylemiş** iki sūnbül dem-i şeh
- G62/1 Şun'-ı celāle **eyle** nazar ol cemālī gör / Āyīne-i cemāl-i Muḥammed-celālī gör
- G63/7 Taḥammül **eyleyelüm** cevri-rūzgāra gönül / Bu gūşmāl bize ḡāh ḡāh lāzımdur
- G65/9 Vādī-i ḡamda eşküñ maḥv **eyle** tāb-ı dilden / Āb **eyleme** serābı ābı serāb göster
- G71/5 **Eylemez** her kim 'ayār-ı ḥüsne rağbet Nā'ili / Kadr-i 'āşık dil-ber-i şimīn-berinden bellidür
- G74/3 Şehbāz ḡamzeñ **eylese** kaşd-ı hümā-yı dil / Cibril-veş melā'ikeden ḥāy u hū kıpar
- G76/2 Bīgānelerle cünbişi ol naḥl-i nevresūñ / Āha ḥavāle **eyler** idüm āh tāzedür
- G77/3 Tīzdür feryādı meşk-ı nāleden bülbüllerūñ / **Eylesün** muṭrıbler āheng-i nevā nev-rūzdur
- G77/7 Vaqt-ı cūş-ı erbāb-ı suḥandur Nā'ili / **Eylesünler** ṭarḥ-ı şı'ri dil-gūşā nevrūdur
- G80/3 **Eyleyüp** kuştelerin ser-be-girībān-ı 'itāb / Nāzu şiveyle elin ḥancer-i bürrāne şunar
- G84/4 Bu teğāfūl nedür ey baht gel inşāf **eyle** / Yoksa taḳlīdūñ o sermest-i şeker-ḥ'āba mıdur
- G87/7 Kalem vaz' **eyleyenler** nüşā-i tevḳī'-i iḳbāle / Felekden iltimās-ı devleti mercūḥ yazmışlar
- G89/3 **Eylemiş** bedri der-āḡuş olup engüşt-nümā / Māh-ı nev hey'et-i maḥsūs-ı girībānuñdur
- G98/6 Güli geh dā'ire geh levḥa-i ta'līm **eyler** / Tıfl iken bād-işeh bülbüle ezkār okudur
- G100/6 Deyre varmaḳdan murād iḥyā-yı emvāt **eyleyüp** / Bütlere i'cāz-ı rūḥu'l-lāhı söyletmek midür

- G107/3 Felâṭūn-ı dili pür-‘uḳde-i reşg-i cünün **eyler** / Bahâr-ı rûz-ı ḥüsnün kim dem-i nev-rûz-ı vuşlatdur
- G108/1 Nâ-sezâ ğayra nigâh **eyledügin** az şanur / Bize cevri **eylese** ol ğonce-dehen nâz şanur
- G108/2 **Eylese** ḳaşd-ı tegâfûl bize ağyâra baĳar / Ṭut ki mecrûḥ-ı nigâh-ı ğalaṭ-endâz şanur
- G110/3 Şafâ-yı ḥâṭırum **eyler** ğubâr-ı ğam eفزun / O rik-i bâdeye bu âfitâb şîşesidür
- G110/4 Göñül ki kâklüne şineden hücum **eyler** / Ol âşiyâne-i ‘anḳâ bu şîr pîşesidür
- G116/2 Ğamze-i mest-i dil-berân nâz ile öldürüp bizi / **Eylediler** çok imtinân ṭut ki ḫayât virdiler
- G116/4 Aṭlas-ı câhı **eyleyüp** çull-ı ḫazân-ı ḫırş u âz / Ḥücegiyân-ı himmete cevher-i zât virdiler
- G117/2 Germ olur mir ‘ât-ı dil yâd **eyle** aḫker-pâreden / Bâde-i terdür lebün ammâ ki sâĳar-sûz dur
- G119/4 Ser-i zülfinde dil bād-ı şabâdan iḫtirâz **eyler** / Meger mecrûḥ-ı nevg-i ḫancer-i ḫün-rîz-i müjgândur
- G119/5 Temâşâ-yı biḫîşt **eyler** görenler Nâ ‘ilî ḫüsnin / O büt kim çîn-i zülfi raḫne-i bünyâd-ı imândur
- G122/3 Fehm-i merâtib-i ğam-ı ‘ışḳ **eyleyen** demez / Kâm-ı dile müsâ‘ade-i çarḫ-ı dün yeter
- G129/4 Ğamzeñi nâz ol ḳadar mest **eylemiş** kim ‘âşıḳa / ‘İşvesinden ğâh naḫvet geh müdârâ gösterür
- G132/3 Âh **eyledükçe** muṭtarib olmaḳ ‘aceb midür / Zûr-ı nefesle lücce-i dil pür-ḫurûş olur
- G136/1 Olalı fitile-fürûz-ı cân şeb-i ârzûda sirâcumuz / Bizi vaḳf-ı dâĳ-ı ğam **eyledi** dil-i germ-şu‘le mizâcumuz
- G136/5 Bu şifa-serâçede Nâ ‘ilî bilineydi nabz-ı marîz-i ‘ışḳ / Elümüz alup ol ṭabîb-i cân yine **eyler** idi ‘ilâcumuz
- G138/4 **Eyledi** ḫurşîdi o yâḳût-leb / Ḥacletî-i nükte-i rengînümüz
- G141/5 Gecedden gündüzi fark **eylemezüz** Nâ ‘iliyâ / Mâh-rûlarla şafâ-yı şeb-i meh-tâbdıyuz
- G144/2 Ğarḳ-âb-ı ḳîrgün-ı şeb **eylerdi** ‘âlemi / Fevvâre olsa mihre girîbân-ı baḫtumuz
- G144/7 Ey Nâ ‘ilî mülâyemet **eylerse** rûzgâr / Emvâc-ı selsebîl ola ṭûfân-ı baḫtumuz
- G145/4 Etdükçe türe-rûz-ı vişâl âh-ı dil bizi / **Eyler** mu‘âvenet şeb-i hicrâna baḫtumuz
- G148/2 Şaf şaf müjen önünde perâkende ḫâller / Ceys-i Ḥabeşdür **eyledi** Tâtârdan ğurîz
- G148/7 Gerden-firâz-ı ‘ışḳ idi Manşûr Nâ ‘ilî / Bir cân için ki **eylemedi** dârdan ğurîz
- G151/1 Sünbüllerin ki zîb-i gül **eyler** ḫabîbümüz / Cûlar olur çemende şabâ-veş raḳibümüz
- G153/6 Elümüzden ne gelür **eyleme** ğamzeñ bî-dâd / Şâh-ı iḳlîm-i ḳazâdan kime şekvâ ederüz
- G154/4 Eylediler nighinden dil-i Mirrîḫi hirâsân / Pûlâdlar ol tîr-i ḳazâ-sür‘ate döymeç
- G157/4 Cismümüz bir kâha döndürmiş belâ cezb etmede / Kehrübâ-kâr **eyleyen** ḫâşiyet-i âmâlümüz
- G172/3 Zevḳ alsa nigâhuñda olan luṭf u ğazâbdan / **Eylerdi** ḳazâ fitne vü âşubı ferâmûş
- G172/5 Pâmâlün edüp Nâ ‘iliyi **eyledün** efsûs / Şehrâh-ı belâda o leked-kûbı ferâmûş
- G173/1 Giryemüzi feyz-i ‘ışḳ nâmiye-sâz **eylemiş** / Ḥâr-sitân-ı dili ğülşen-i râz **eylemiş**
- G173/2 Sîne-i pür-dâĳda âteş-i ‘ışḳun heves/ Kem şererin mâye-i sûz u ğudâz **eylemiş**
- G173/3 Mestî-i ḫün-ı ciger ṭab‘ına virmiş neşâṭ / Ol ki bu ğam-ḫânede ‘işrete nâz **eylemiş**
- G173/4 Tâb-ı ruḫuñla edüp dilleri ser-germ-i âh / Dâmen-i zülfin şabâ şu‘le-ṭırâz **eylemiş**
- G173/5 Nâ ‘iliyâ ‘uḳde-i ḫâṭır-ı Maḫmûdî ‘ışḳ / Şâne-zen-i pîçîş-i zülfi Ayâz **eylemiş**
- G174/1 Ḥikmet-i derd ki ‘ışḳı ‘ilâc-ı dil **eylemiş** / Kâfûr-ı ḫüsni şu‘le-mizâc-ı dil **eylemiş**
- G174/2 Sermâye-dâd-ı kâle-fürûşân-ı ḫüsn ü nâz / Bâzâr-ı ‘ışḳı germ-revâc-ı dil **eylemiş**

- G174/3 Mīnādan olsa tāk u rivākı ‘aceb midür / Gerdün ki bunca kesr-i zücâc-ı dil **eylemiş**
- G174/4 Reşgâ ki şun‘-ı cevherî-i kâr-gâh-ı ‘ışk / Ol dürr-i pâki zîver-i tâc-ı dil **eylemiş**
- G174/5 Ey Nâ ‘ilî fūrûg-dih-i ‘âlem-i vücūd / Qandîl-i âfitâbı sirâc-ı dil **eylemiş**
- G180/2 Ğılâf-ı sîneden âşık ki sell-i seyf-i âh **eyler** / Olur düzağ hirâsân hâşıl **eyler** bîm-i cân âteş
- G181/4 Ten-i Mecnûnı ‘ârî **eylemiş** raht-ı tekellüfden / O dâm-ı fitne-i şayyâd kim âhûya bağlanmış
- G185/2 Maşûrûn **eylemiş** yerini tengnây-ı dâr / Mestî-i ‘şık o perde-ber-endâza şıgmamış
- G190/2 Ka‘r-ı deryâ degil **eylerdi** yerin taht-ı şerâ / Gevherin bulsa nihân etmege bir çâre şadef
- G202/3 Ağyâra uyup **eyledük** âzürde segânın / Ol h‘âbda biz kûynı gavgâ ile geçdük
- G203/5 **Eyledün** Nâ ‘ilîyi şîve-i güftârûn ile / Hayret-âlûd-ı ğamuñ şîfte-i eţvârûn
- G204/1 **Eylese** hışm ile Mirrîhe nazar ğamzelerûn / Gösterür sine-i hârâda eşer ğamzelerûn
- G204/2 **Eyleyüp** kişver-i pür-şûr-ı kazâyı me‘men / Maşşer-i fitneye âşûb salar ğamzelerûn
- G206/6 Yâd **eyledükçe** nokta-i hâlûn olur kader / Güm-geşte râh-ı bâdiye-i bî-girân-ı merg
- G207/2 Söзде Cibrîli Felâtûn gibi ilzâm **eyler** / Başlasa keşf-i zebân-dânî râza nigehûn
- G208/2 Mihr-i ‘işmetden bile ‘âr **eyler** olsa jâle-pâş / Ol hayâ gül-berginûn pâki-i dâmânın görûn
- G208/6 Her nefes ğarğ-âb-ı eşk **eyler** bu mînâ hücreyi / Çeşm-i Ya‘kûb-ibtilânûn Beyt-i Ahzânın görûn
- G209/6 Hilâl-i mâhı güm **eyler** felek ehl-i dilûn / Elinde pâre-i nân bulmasa faţûr edecek
- G209/9 Tevaşkuf **eyle** bu bâzîçe-gehde Nâ ‘ilîyâ / Verâ-yı perdede esrâr var zühûr edecek
- G211/4 Bu şeb nesîm ile sen dağı ey berîd-i hayâl / Teneffüs **eyle** ki dūr u dirâzdan geldün
- G214/1 Şehd-i vişâlden hâzer **eyle** şakîm iseñ / İncinme zehr-i kahr-ı cefâyâ hakîm iseñ
- G216/3 Düşüp ızırâbuña şubha dek bu şeb âh u nâleler **eyledük** / Ne çözüldi ‘ukde-i kâkülûn ne açıldı h‘âb-ı tegâfûlûn
- G217/2 Mest **eyledi** sâkî seni mey kaldı kadehde / Bî-çâre gönül sen de kadeh-kârda kaldun
- G218/2 ‘Âlem ne olduğın hele bildün mi nîk ü bed / Fehm **eyledün** mi zişt ü hûbın ne anladun
- G220/3 Âb-ı rûyuñ husrevâ dünyâ içün baħr **eyleme** / Kuflı âhen nâmı Bâd-âverdür ol gencinenün
- G221/2 Tenezzül **eylemez** oldı hırâs-ı mülk-i dile / Ğurûr-ı nâzı terakķide pâdişâhumuzuñ
- G221/3 Nigeh-perest ü edeb-nâ-şinâs-ı hûbânuz / Tegâfûl **eyleseler** ecridür günâhumuzuñ
- G222/2 Etmiş tamâm devrini sâķide câm-ı Cem / ‘Ud **eylemiş** maķâmına hürşîdi görmedük
- G224/1 Luţfûnla ben gedâyı ne var bende **eyleseñ** / Ben ağladukça nâz ile sen ğande **eyleseñ**
- G224/2 Ağyârı cevri ile ne var ey şüh öldürüp / Erbâb-ı ‘ışkı luţf ile şermende **eyleseñ**
- G224/3 Şerm ü hayâ tekâveri Hızr u Mesîh olur / İzhâr-ı nîm-feyz-i şeker-ğande **eyleseñ**
- G224/4 Çîn-i cebînini düşürüp zülfe ey şabâ / Emvâc-ı baħr-ı hüsni perâkende **eyleseñ**
- G224/5 Bâğ-ı bihişt ise eşeri şûre-zâr olur / Sen Nâ ‘ilî bu giryeyi her ğande **eyleseñ**
- G227/2 Dünyâyı hüsni-i hulķuña dil-beste **eylemiş** / Âyîne **eyleyen** ruħ-ı iķbâle devletün
- G228/1 Reng-i ruħ-ı gülzârı tebâh **eyledi** bülbül / Bağdı gül-i ruhsârûna âh **eyledi** bülbül
- G228/2 Kaţ‘-ı nigeh-i hasret edüp bağda gülden / Ruhsârûna bir nîm-nigâh **eyledi** bülbül
- G228/3 Bir âh-ı ciger-süz çeküp yâd-ı ruħuñla / Gül-ğonce-i hürşîdi siyâh **eyledi** bülbül
- G228/4 Bî-h‘âhiş-i gül oldı taleb-kâr-ı cemâlûn / Terk-i heves-i berg ü giyâh **eyledi** bülbül

- G228/5 Meftûnı olup Nâ'îlîyâ ol gül-i hüsnün / Rûhü'l-kudûsî zemzeme-h'âh **eyledi** bülbül
- G229/1 Yok 'ışk-ı dil-ârâmda Behrâma taḥammül / Görse seni **eyler** mi dil ârâma taḥammül
- G229/5 Taḥkîkî bu kim Nâ'îlîyâ **eylemez** olduḡ / Evza'-ı şütür-gürbe-i eyyâma taḥammül
- G230/9 Bezmünde dâverâ ki edeb gülsitanıdır / Çok ḡonce zîr-i perdeden **eyler** nezâre gül
- G230/10 Mihre taḡaddur **eyledi** vaz'-ı cebîn ile / Bezmünde cây-ı ḡadîm-i ḡidmet-güzâra gül
- G231/3 Geh vaşlın **eyler** ârzü ḡâhî temennâ büsesin / Müştâk-ı berg ü bâridur bir naḡl-i bâlânun ḡönül
- G235/3 Ḥall olur 'ukde-i ser-endîşe-i kâkül dilde / Yâ kim **eyleye** destâr-ı perîşânına el
- G236/5 Ḥâkden ref' **eyleyüp** şâhum demişsün Nâ'îlî / Kuşte-i şemşîr-i bî-dâd-ı nigâhumdur benüm
- G236/7 Âyîne-i dili saña şunsun mı Nâ'îlî / Sulṡân-ı mülk-i 'ışk gedâlık mı **eylesün**
- G237/2 Ṭoḡunup kâkül-i pür-çînine ḡâhî **eyler** / Dilleri muṡṡarib-i cünbiş-i nâ-h'âh nesîm
- G237/5 Nâ'îlî o zülfin o kâfir ki perîşân **eyler** / Etdürür dillere her laḡzada bin âh nesîm
- G238/2 Zîr-i şeh-perr-i dü-ebrûdan o şehbâz gözüñ / Şayd-ı murḡ-ı dile **eyler** mi tenezzül görelüm
- G238/5 Yüzine bakmayup âḡyâr yanında der imiş / Nâ'îlî cevvrüme **eyler** mi taḡammül görelüm
- G248/2 Kıl âb-ı ruḡ-ı 'işmet olan eşküme raḡbet / 'Âr **eyleme** âlâyiş-i dâmân-ı terümden
- G250/4 Her şerâre **eylemiş** âmâde biñ cân ḡırmenin / Berḡ-ı pür-tâb-ı cemâlün âteş-i bî-dûd eden
- G252/3 Hem yaḡar pervânesin hem kuşte **eyler** bir nefes / Tünd-bâd-ı dehr bir şem'-i fûrûzân görmesün
- G254/1 Nâlemüzi işitmesi ḡaldı o şem'-i şûḡ-sitân / **Eyledi** dûd-ı şem'-i âh nây-ı gelûyı sürme-dân
- G254/5 'Âşık-ı dil-şikestenün nâlesin **eylemezdi** pest / Reşḡ-i ḡubâr-ı maḡdemi olmasa sürme-dân-ı cân
- G254/6 Ḥâsidi **eylemezdi** lâl olmasa kil-i Nâ'îlî / Mükḡale-i devâtıda çeşm-i ḡayâle mîldân
- G256/5 Güy-ı ḡurşîd-i cemâlin ki der-âḡuş **eyler** / Gösterür mâh-ı neve ṡırrası çevḡanı ucın
- G257/2 Nâveg-i bî-eşer-i âh-ı dilün şu'le degil / Çarḡ âlûde-i ḡûn **eyledi** peykânı ucın
- G259/1 Baḡlanur zülfine diller nice câdûsın sen / Ḥarem-i Ka'beyi dâm **eyleyen** âḡusun sen
- G260/2 Taḡrîḡ-ı bâd-ı şubḡ ile ey âh-ı âteşîn / Âzürde **eyleyen** ruḡ-ı cânânı sen misün
- G262/1 Söyleñ ol âfete dünyâyı ḡarâb **eylemesün** / Sell-i seyf-i nîḡeh-i çeşm-i 'itâb **eylemesün**
- G262/2 Giceler hemdem-i âḡyâr idüḡin hep bilürüz / Bizden o âfet-i gül-çehre ḡicâb **eylemesün**
- G262/3 İttifâḡ **eylemiş** o ebrû leb-i la' lûñle şaḡın / Dil-i pür-eşḡ miyânın şeker-âb **eylemesün**
- G262/4 Nâlesüz var ḡarem-i yâre ki nâleñ ey dil / Men'-i âsâyiş-i gül-bister-i ḡ'âb **eylemesün**
- G262/5 Nâ'îlî tâb u teb-i nâ'îre-i ḡışm-ı Ḥudâ / Hîç bir ferdî esîr-i teb ü tâb **eylemesün**
- G263/1 Âhum nesîme râḡ-nümâlık mı **eylesün** / Bâḡ-ı edebde ḡonce-ḡuşâlık mı **eylesün**
- G263/2 Her sâde-dil ḡaḡîḡat-u ḡüsn-i mecâzdan / İdrak-i şun'-ı ḡikmet-i Ḥâlîḡ mı **eylesün**
- G263/3 Her tâ'îre ḡıdâ mı olur üstüḡ'ân-ı şem' / Pervâne-i siyâḡ ḡümâlık mı **eylesün**
- G263/4 Nerm olsa da bu sûz ile âḡ ḡırmen-i dil / Gül-ḡonce-i cemâle şabâlık mı **eylesün**
- G263/5 Ey ḡâfil-i merâtib-i envâr ḡiç şafaḡ / Engüşt-i âfitâba ḡınâlık mı **eylesün**
- G263/6 Her cünbiş **eylemez** dile miḡrâb ḡaşlaruñ / Her dil-tapîde ḡible-nümâlık mı **eylesün**
- G264/3 Fenn-i iḡyâda Mesîḡhe nice nâz **eylemesün** / 'Âlemi nergis-i maḡmûrî ḡibi ḡaste gören
- G265/5 Erbâb-ı riyâ şimdi ḡuş **eylemez** isterse / Dâvûd lisânından âyât-ı Zebûr olsun
- G268/3 'Arz **eyle** mihre çîn-i cebîn-i 'itâbuñı / ḡüstâḡ cilve-ḡâḡuñâ ḡüsterde olmasun

- G278/2 Dil-i füsürdemi germ **eyle** táb-ı mihrûn ile / Zamân-ı devlet-i hüsnünde bir çerâğ olsun
- G280/3 Hüküm-i sevâd-ı nokta-i hâlündür **eyleyen** / Mülk-i kazâyı zelzele-i fitneden emîn
- G280/5 **Eyler** felekde şoḥbet-i kerrübiyâna nâz / Olduḡça Nâ'îlî seg-i küyuñla hem-nişîn
- G283/1 Dil yerin tâ-key muḡaylân-zâr-ı nâsût **eylesün** / Murḡ-ı ḡudî lâne der-gülgeşt-i lâhût **eylesün**
- G283/2 Sâye-bîzârân-ı iḡbâli sipihrûn olsa ger / Üstühânın istemezler kim hümâ kût **eylesün**
- G283/3 'İşkuña rindân için meclisde geh mey geh 'arâḡ / Bezme sâḡiler nişâr-ı dürr ü yâḡût **eylesün**
- G283/4 Cilve-i hüsnün firîb-i ḡamze-i cādû-fenüñ / Bâyezîdi Bihremen Cibrîli Hârût **eylesün**
- G283/5 Nâ'îlî leb-teşnedür bir câma dil kim ḡaşre dek / Kendüyi 'aḡl-ı ḡod-ârâ gibi mebhût **eylesün**
- G285/2 Gülleri âteş **eyleme** bülbüle sen de ey nesîm / Gûşa peyâm-ı mevsim-i sûz u güdâz degmesün
- G287/1 Şubḡı hürşîd-i ruḡuñ ḡasret-keş-i şâm **eylesün** / Âfitâbı münḡasîf mâhı siyeh-fâm **eylesün**
- G287/2 Her nefes biñ naḡş-ı şûr-engîz ile kâfir yeter / Ka'be-i câmi ḡayâlûñ deyr-i eṣnâm **eylesün**
- G287/3 Ḳible-ḡâh etsün o ḡâlî ser-be-ceyb ebrûlaruñ / Kâfirân-ı 'İşkuña teklîf-i islâm **eylesün**
- G287/4 Mihr ü mâhı şeb-çerâḡ-ı sîmyâ-kâr-ı ruḡuñ / Şem' üñe pervâne ḡılsun bezmüne câmi **eylesün**
- G287/5 Vaşf edüp şîrîn-lebûñ tûḡî-i ḡab' -ı Nâ'îlî / Ḳand-ı ḡüftârûñ ḡalâvet-baḡş-ı her-kâm **eylesün**
- G288/3 Âşînâ-yı nigeh-i luḡfuñ olan diller için / 'İşḡ bigânelerin **eyleme** hem-râz şaḡın
- G290/1 Ḥabs-ı nigâha **eyleyüp** âḡâz bir birin / Şayd **eylemek** diler iki şebbâz bir birin
- G291/4 Pây-ı ḡumda ḡased ol rind-i teḡî-kîseye kim / Vaḡf-ı câmi **eyleye** sermâye-i nâm u nengin
- G291/5 Kûhken **eyler** imiş tîşesini hâre-şiken / Göz terâzûsına urduḡça melâmet sengin
- G292/9 Mişâl-i zıll ḡayâl anılayup şeb ü rûzın / Cihânuñ **eylese** endîşe rûz-ı ferdâsın
- G294/1 Çeşmüñi fitne kemîn-ḡuşe-i râz **eylemesün** / Her müjeñ tîḡ-i sitem ber-kef-i nâz **eylemesün**
- G294/2 'Uḡde-i ḡaḡır edüp 'aḡla cünûn-ı ḡamzeñ / Dil-i Cibrîle hevâ-ḡâh-ı mecâz **eylemesün**
- G294/3 Pâsbân **eyle** ḡarîm-i dil ü câna çeşmüñ / Ceyş-i âşûbî ḡazâ ma'reke-sâz **eylemesün**
- G294/4 Etmeyen cevher-i câmi saña ḡâk-i kef-i pâ / Heves-i pây-e-i Maḡmûd u Ayâz **eylemesün**
- G294/5 Sûz-ı táb-ı nigehüñ Nâ'îlî-i ḡaste-dili / Kuşte-i ḡamze-i Mirrîḡ-ḡudâz **eylemesün**
- G295/4 Felekâ toḡuz sefîneñ kim eder ḡabâb-veş dil / Ḥazer **eyle** cünbişinden yem-i bî-kenâredür bu
- G296/5 Zülfüñ tenezzül **eyler** şayd-ı hümâ-yı 'aḡla / Ol rûtbelerden ammâ 'âlî cenâb-ı ebrû
- G297/4 Bay u gedâsın Edrinenüñ **eylemiş** temâm / Dâmân-ı pîr ü dest-i irâdet fütâde-rû
- G298/5 **Eyledük** taḡşîl-i jengâr-ı küdüret Nâ'îlî / Şafvet-i âyîne-i ruḡsârdan şimden gerü
- G306/2 Her birini gerdün sebeb-i tefriḡa **eyler** / Aḡbâb ile cem' iyyete esbâb da olsa
- G307/6 Yâd **eylese** ḡâhî dili ey Nâ'îlî ol şûḡ / ḡam çekmez idüm her gece a'dâda bulunsa
- G309/9 Müjḡanların helâk-i dil ü câna Nâ'îlî / **Eylerdi** tîr o ḡaşı kemân kûteh olmasa
- G315/3 Mekânüñ **eyleme** evc ü ḡazîz devlet için / Ḥarîş-i dâne olan mûr-ı pâyemâl olma
- G316/3 Ḥasret-i Şîrîni pâ-dâş **eyler** âḡır rûzgâr / Şâdî-i Pervîzi ḡaşr-ı merg-i Ferḡâd etse de
- G316/6 Nâ'îlî ma' müre-i 'âlem-ḡarâb olsun ki çarḡ / Ḥâne-i bûm **eyler** âḡır nüzhet-âbâd etse de
- G318/1 **Eyler** remîde bülbülü dil nâle olsa da / Dâmân-ı verde aḡker olur jâle olsa da
- G319/1 Nigâhın **eyleyen** cân-sûz-ı táb-ı ebruvân şanma / O tîr-i sâ'îḡa-peykânı muḡtâc-ı kemân şanma
- G321/1 Ḳafes-i tende yeter kârını feryâd **eyle** / Bülbül-i câmi çevür başuña âzâd **eyle**

- G321/2 o bu ęarralıęı sermāye-i hūsn elde iken / Kendūyi hıĉe řatan ‘āşıķa imdād **eyle**
- G321/3 şınā çıkma añarlarsa dili yanūnda / ā’ilüz hātıra geldükçe hemān yād **eyle**
- G321/4 Seyre ık lutf ile gōnlinde yer et ‘uřřāķuñ / Tengnāy-ı dili reşk-i feraĉ-ābād eyle
- G321/5 Nā’ilī-veř nice dil-sūhte müřtāķuñ var / Anı da devlet-i hūsnūnde biraz řād eyle
- G323/2 Ey urra ki güy-ı dile çevgān-ı belāsin / Lutf **eyle** o ser-geşte-i ģurmāna okunma
- G327/2 **Eylemiř** kākül ü ķaddin o řeh-i ķiřver-i nāz / ‘Ālem-efrāz-ı fūsūn řuķķa-tırāz-ı fitne
- G328/5 Nā’iliyā nice kār **eylemesūn** āfet-i ‘ıřķ / Ey sevād-ı ģaıı ta‘vīz-i necāt-ı fitne
- G329/5 Nā’ilī reřk ile Cibrili ģelāk **eyler** olup / Leb-i cān-perveri i‘cāz-nūmūn-ı fitne
- G332/2 Sırr-ı dehen ü ģālūni derc **eylemiř** üstād / Bir nokta ile nūřa-i esrār-ı lebūnde
- G334/1 **Eylemez** secde-i eřĉār-ı şeb-i adre nigāh / Cilve-i ķāmet-i ķadrinden olanlar āęāh
- G334/3 ‘Āşıķuñ nāfe řıfāt baęrını pūr-ģūn **eyler** / Ol ęazālāne nigāh ol ģarekāt-ı dil-ģāh
- G335/1 Mest-i ‘ıřķuz muıtırıb u sākī ne nāz **eyler** bize / Nālemüz meclisde kār-ı sūz u sāz **eyler** bize
- G335/2 řīve-i gerdūn-ı nā-hemvārı gör kim bi‘l-heves / arģuñ iķbāliyle ‘arz-ı imtiyāz **eyler** bize
- G335/3 Pīĉ ü tāb-ı dest-i cevruñden görüp feryādumuz / Baĥt-ı serķeř dil-nevāzāne niyāz **eyler** bize
- G335/4 Hem-zebānuz çeřm-i řūģ-ı yār ile ol deñlü kim / Ĝamzesi bī-tāb olup ifřā-yı rāz **eyler** bize
- G335/5 eřmi bī-tāb-ı ģumār-ı nāz iken ırmaz yine / Her nigeĥde biñ ‘itāb-ı cān-güdāz **eyler** bize
- G335/6 Firķat-ı şad-sāleye olur telāfī Nā’ilī / çeşmi gāĥi bir nigāh-ı dil-nevāz **eyler** bize
- G338/4 Cibrili ķılsa ol leb esrārına muĥātab / Biñ gizlü nükte **eyler** irād söyleyince
- G339/3 Cān-baĥř olur Mesīĥa güftāra gelse o leb / Rūģ-ı kelāmı **eyler** inřād söyleyince
- G339/4 Nuıķından **eyler** ādem iĥsās-ı nokta-i fem / Ol ģonce-i tebessūm mu‘tād söyleyince
- G341/1 ahramānlar bend edüp ol iki ķaşı bir yere / Bir kemān **eylerdi** gelse iki başı bir yere
- G341/2 Āfitābı dūrbīn **eylerse** de görmez Mesīĥ / Ehl-i tecrīdūñ döřenmiřdür firāşı bir yere
- G341/3 Ĥikmetinde ben de ģayrānam ki yok cem‘ **eylemiş** / Meşreb-i ‘irfān ile ‘aķl-ı ma‘āşı bir yere
- G345/1 Yakup vücūdını **eyler** kebūd pervāne / Görünce řem‘i hem-āęūř-ı dūd pervāne
- G349/1 Fitne kim maęlūb olur çeřm-i ķazā‘ unvānına / İstinād **eyler** kemīn-i sāye-i müjģānına
- G349/3 Behre-dār-ı ģāk-būs **eylerdi** dilleri / Fitne taĥrīk etdi ammā ırmadı peymānına
- G350/2 **Eyle** edeb ri‘āyetin ey nev-cūnūn-ı ‘ıřķ / aysı mezemmet **eyleme** yabane söyleme
- G350/3 Eřrāfiyān-ı ‘ālem-i ģayretten al sebaķ / Neylerseñ **eyle** ey dil-i dīvāne söyleme
- G352/3 Kesüp bařum tenüm ālūde-i ģūn **eyler** ol āfet / Temāřā etdürür ben geřtesin naķd-i dil ü cāna
- G352/5 Bu lu‘bet-gāh-ı maĥřer-gūnda seyr et ol perī-rūyı / Ne Yūsufıar girerler Nā’ilī seyr **eyle** mīzāna
- G355/1 Ĥāb-ı teęāfūl eřmūni hem nīm-niyāz **eyler** yine / Hem dilleri dem-beste-i efsūn-ı nāz **eyler** yine
- G355/2 Dūnyāyı göremez mest iken çeřmi ģurūr-ı nāzdan / Her ģamzede biñ řīve-i ģātır-nevāz **eyler** yine
- G355/3 Her bir nigeĥ mu‘tād iken bir laĥza biñ ķan etmege / ırmaz dil-i ‘āşıķ gibi ifřā-yı rāz **eyler** yine
- G355/4 Bu arz-ı ģāř-ı dil-ķeře taķlīd ederse Nā’ilī / ab‘uñ gibi bir sāĥir-i ma‘nī-tırāz **eyler** yine
- G356/3 Ĥumār-ālūde-i ģāb-ı nāz iken çeřmūn ne sāĥirdür / Ki **eyler** pāsbanı çeřm-i baĥt-ı lāyenām üzre
- G356/5 Söz erdi Nā’ilī pāyāna min ba‘d **eylesūn** taķdīm / Du‘ā-yı devletūñ taķdīm taıvīl-i kelām üzre
- G383/3 řūr-ı nigeĥūñ ‘ıřķda mařāf **eyledi** sīnem / řaf řaf sipeh-i fitne beyābānımı ıtdı

- G384/2 Cüst-cü **eyleyicek** dilleri zülfünde haṭuñ / Fitne yer bulmadı çâh-ı zeḳanuñdan gayrı
- G386/5 Ziyâsın pûd u târ **eyler** olup ey Nâ'îlî hûrşîd / Bisât-ı taht-ı şâhenşâha dîbâ-düz-ı sultânî
- G387/1 **Eylese** Cibrîli hem-râz u muhâṭab ğamzesi / Nüşâ-i i' câzı levh-i mekteb ğamzesi
- G388/5 Şükufte 'âlem-i 'ışkuz ki **eyler** istiḳbâl / Dem-i bahâr-ı tarab mevsim-i ħazânumuzı
- G389/2 Yolda selâmın almaz iken mübtelâlaruñ / Kaddin ħam **eyleyüp** komamış sende tākati
- K14/3 **Eylemiş** tarh-ı tekellûf nighünle dil ü cân / Biri âşüfte bir mest biri dîvâne
- R2/1 Müjgânları dem yok ki ten-i ħâkiye / Peykân-ı kazâ gibi nüzül **eylemeye**
- R2/2 Ol çeşm-i kebûda sîne gerdük tırduk / Gökden ne yağar ki yer kabûl **eylemeye**
- Ş2/7 Götürüp çehreden niḳâbı yine / **Eyle** şermende âfitâbı yine
- Ş7/1 Dil-i nâ-kâma tegâfûl besdür / İltifât **eyle** benüm sultânım
- Ş11/5 Birdür ğam u şadî bize âġâh u ħabîrüz / Feyt **eylemezüz** fırsatı rindân-ı başîrüz
- T2/5 Olup ey Nâ'îlî ħâk-i muzîk-i tenden âzürde / Teveccüh cyledükde rûh-ı pâki 'arş-ı a' lâya
- T4/1 Tıflî kulum **eyleye** 'uḳbâda Hudâ / Maḳşûre-nişîn-i ħuld- u maġfûr-ı ebed
- T6/2 **Eyledi** çünkim o zât terk-i riyâz-ı ħayât / Ravza-i 'uḳbâda da cennet ola cilve-ġâh
- T6/3 Fevtine târîḥ için dediler ervâh-ı ħuds / 'Adni künâm **eylesün** Şîr 'Ali yâ ilâh

Eymen [1] Musa Peygamber'in Tur dağında Allah'ın tecellisine mahzar olduğu vadinin adı; sağ yan. İbare, Musa Peygamber' perygamberliğin verilisinin anlatıldığı bir ayetten alınmadır: "Nihayet oraya varınca, bereketli vadinin sağ kıyısından, ağaç tarafından şöyle çağrıldı: Ey Musa! Muhakkak âlemlerin Rabbi benim, ben (Kur'ân-ı Kerîm 28/34)." (bkz. Tûr, Mûsâ, tecellî). <OTAL, İSLAMİ SÖZLER>

- G176/3 Şeb-i tarîḳ-i ġamda rind-i mey-ġâra Kelîm-âsâ / Fûrûġ-ı câm-ı şahbâ gibi şem' -i **Eymen** olmazmış

eyvân [16]

1. çardak şeklinde yapılmış, sütunlu veya kemerli, önü açık, üstü örtülü bina bölümlerine verilen isim, büyük sofa. <KO, OTDTS>

- K11/2 Müjde ey **eyvân**-ı dîvân-hâne-i ħâkân-ı Rûm / Pâyeñi teşrîfe bir ġâzî dil-âverdür gelen
- K12/2 Yine bir dâd-geri eyledi te'yîd-i Hudâ / Mesned-ârâ-yı serâ-perde-i **eyvân**-ı celâl
- K12/40 Sensin ol şadr-ı mu'azzam ki mübâhat eyler / Ferş-i **eyvân**-ı şükûhuñda bulan şaff-ı ni'âl
- K22/40 **Eyvân**-ı 'izz ü câhuñı Ĥâḳ sâlim eylesün / **Eyvân**-ı ħaşre dek şademât-ı dühürdan
- K29/5 Ĥimmet maḳâmına tırup âdâb ile yer öp / Seyr eyle irtifâ' ın o **eyvâna** rif' âtûñ
- M1/V/7 Sen olmaduḳça yerlere geḳsün ħarâb olup / **Eyvân**-ı çâr-rûkn-i felek heft-tâḳ ile
- M13/II/1 Şer' üñ **eyvânı** kim mü'essesdür / Şemse-i tārîm-i muḳarnesdür
- G64/5 Zühhâda açılmaz der-i **eyvân**-ı ħarâbat / Ol maştaba-i feyz riyâ-ġâh degildür
- G385/2 Tâḳ-ı ebrûdan geḳüp zülfinden ayrılmaz gönül / Bir 'aceb dîvânedür kim tāk-ı **eyvândur** yeri

2. gökkubbe, gökyüzü. <Kanar/1, Anenderâc> Bu anlam, sözcüğün mecazî anlamıdır.

- K6/14 Rikâb-ı nâza kâdem başmadan ħarâb görür / Hücûm-ı zelzeleden heft-tâḳ-ı **eyvânı**

- K16/9 Şemse-i tāk-ı felek gibi fūrūg-ı bahtı / Bu nüh **eyvān**-ı zer-endüdeyi eyler tezyîn
 K20/39 **Eyvān**-ı rif' atūn gibi dā'im muhīt ola / Bām-ı sipihri perde-i dībā-yı hāverī
 K23/27 Bırakmış sāye-bān-ı bār-gāh-ı rif' atūn sāye / Bu **eyvān**-ı bülend-i çār-tāk-ı nüh-ıyām üzre

eyvān-ı hāmel [3] koç burcu.

- K17/13 Zīb-i **eyvān-ı hāmel** mihr-i maḥal şadr-ı ecel / Nāzım-ı dīn ü düvel rābiṭa-bend-i kânūn
 K19/10 Rūz-ı nev-rūz-ı kerem faşl-ı bahār-ı hurrem / Zīb-i **eyvān-ı hāmel** mihr-i maḥal şadr-ı ecel
 G386/3 Fūrūzān etdi **eyvān-ı hāmelde** şem' -i hūrşīdi / Toğup burc-ı şerefde kevkeb-i bihrūz-ı sulṭānī

eyyām [16] günler; gündüzler, yevm'in çoğulu. <KO, Cûdî, LN, OTAL>

- K27/11 Şimdi **eyyām**-ı 'adālet-gerī-i Āsafdur / Yüri ey ma' delet-i Nüşirevān hoş geldün
 G90/1 Çāh-ı zeḳānuṇda dilūn āramı tehīdūr / Hük-m-i raşad-ı fitneden **eyyāmı** tehīdūr
 G110/5 Hūṭūt-ı cevri ile pūr şafḥa şafḥa-i **eyyām** / Lisān-ı bahtımuṇ ey Nā'ilī deşīşesidūr
 G229/5 Taḥkīki bu kim Nā'ilīyā eylemez olduḳ / Evza' -ı şūtūr-gürbe-i **eyyāma** taḥammül
 G306/3 Def' -i ğam-ı **eyyāma** bilā-cur' a çekerdük / Peymānemüz elde tolu zehr-āb da olsa
 Ş12/4 Gider fūrkat gelür **eyyām**-ı vuşlat / Şağ olsun sevdüğüm Mevlā kerīmdür

eyyām-ı devlet [3] bir padişahın hükümünün geçerli olduğu zaman, saltanat devri.

- K20/19 **Eyyām-ı devletünde** aṇılmaḳ revā degil / Luṭf u 'aṭā-yı Bermekiyān dād-ı Ca' ferī
 K22/9 Sulṭān Hüseyñ Bāykarā devridür hemān / **Eyyām-ı devletünde** cihān çeşñ ü sürdan
 K29/27 **Eyyām-ı devletünde** o ālüfte şād olur / Olsun mülāzim-i der-i cūd-ı mürüvvetün

eyyām-ı furşat [1] fırsat zamanı, fırsat günleri, iyi değerlendirilmesi gereken günler.

- K29/9 Neylerseñ eyle ğafil iken baht-ı kīne-dār / Fevt eyleme zamānını **eyyām-ı furşatunı**

eyyām-ı 'īd [2] bayram günleri || mutlu günler.

- G31/1 Dest-būs-ı yāra pādāş olsa da peygām-ı 'īd / Derd-i serdūr 'āşika hengāme-i **eyyām-ı 'īd**
 G31/3 Cilve-i ḳadd-i ḳıyāmet-şūr ile maḥbūblar / Güşe ber-güşe hırāmān olsalar **eyyām-ı 'īd**

eyyām-ı rûze [1] oruç günleri, ramazan ayı.

- G222/1 **Eyyām-ı rûze** geçdi meh-i 'īdi görmedük / Bezm āḥir oldı sāğar-ı Cemşīdi görmedük

eyyāmına düşmek [1] denk gelmek, bir olay ya da durumla aynı zamanda gerçekleşmek.

- K27/6 **Düşdi eyyāmına** teşrīfi o şāhib-keremün / Devr-i gülden bize ey faşl-ı ḥazān hoş geldün

eyyām-ı teşekkür [2] şükür, teşekkür günleri.

- K15/13 Ey bād-ı seḫer-ḥīz ḥaber sende mi yoksa / **Eyyām-ı teşekkür** dem-i şükrā mı degildür
 K15/14 **Eyyām-ı teşekkür** ki mezāk-ı dil ü ṭab' a / Taḳrīri neşāt-āver-i şahbā mı degildür

Eyyüb [6] sabır timsali olan peygamber. Dünya saatine malik olduğu için Allah tarafından sınanmak istendi. Malı ve mülkü elinden gitti, o şükretti. Evlâtları birer birer öldü, o sabretti. Hastalandı, vücudunda yaralar açıldı, hatta yaraları kurtlandı; o yine sabretti. Bu

nedenle, “Eyüp sabrı” bir mesel olarak kullanılır olmuştur. <ADŞS> Tanıklarda da bu bağlamda kullanılmıştır.

K6/55 Hücûm-ı perdegiyân-ı bihişt-i ma‘ niden / Fezâ-yı maşşer-i **Eyyûb** ola hıyâbânı

M5/II/4 Ey tündî-i hûy-ı dil-hırâşı / Efsâneğî-i şigîb-i **Eyyûb**

G93/4 Zevk-âşinâ-yı miñnet-i **Eyyûb** edüp dili / Cân-ı şabûra havşala-i derd ü dâğ vir

G133/10 Nâle-i derd-i derûn bunda degil mâni‘ -i kurb / Bu şifâ-hâneye **Eyyûb**-ı şigîbâ şıgmaz

G172/4 Bir nîm-nefes tâb-ı ğamuñ câm-ı şabûra / Etdürdi şigîbâyî-i **Eyyûb** ferâmûş

G277/3 O deñlü derd ü dâğ-ı miñnete ey dil şabûr ol kim / Helâk-i nâ-şigîbâyî ola **Eyyûb** şerminden

ezel [12] başlangıcı olmayan, bilinmeyen geçmiş zaman, öncesizlik, ebed karşılığı. Ezel olanın varlığı için bir başlangıç düşünülemez, çünkü sürekli olarak vardır ve varlığı başkasına bağlı değildir. Ezelînin eksik varlık olması da mümkün değildir, çünkü o kendisini daha yetkin kılacak bir duruma doğru değişime uğramaz. <KT, KO, OTAL, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

K5/19 Böyle tarh eylemiş endâze-i mi‘ mâr-ı **ezel** / Sâha-i himmetime ğarka-i istiğnâyı

K7/36 Zihî irâdet-i hükm-i **ezel** zihî teslîm / Bu iktidâr ile ol pençe tâb-ı haşm-ı ‘ anîd

K8/11 Zuhûr edince bu âşâr bildi şâh-ı ‘ Acem / Bu fethûn olmuş **ezelden** Kazâ mühim-sâzı

K9/24 Tâ **ezelden** budur âyini şehinşâhların / Gerçi te ‘yîdini Sultân Süleymân etmiş

K19/8 Şadr-ı a‘ zâm ki bu ‘ unvân ile menşûrında / Yazmış elķâbını tuğrâ-keş-i dîvân-ı **ezel**

M2/II/5 Üstâz-ı **ezel** halkaların şu‘ leden etmiş / Her lahzada biñ silsile-i âha esîrem

M7/IV/2 Melâlet râhat-ı cânım sitem rûh-ı fû ‘âdumdur / Benüm hûd tâ **ezelden** nâ-murâd olmağ murâdumdur

G36/4 Pîşânî-i maşşûduma şebt olmuş **ezelden** / Mehçürî-i hâk-i kadem ü hasret-i dîdâr

G155/3 Etmiş şarâb-ı la‘ l-i lebûn sâķî-i **ezel** / Perverde-i teraşşuh-ı feyz-i ‘ amîm-i nâz

ezelî [3] ezele mensup ve onunla ilgili, başlangıcı olmayacak surette eski, başlangıçsız.

<KT, KO>

K37/18 Sa‘ âdet-i **ezelî** Nâ ‘ilî anuñ ki ola / Penâh-gâh-ı kazâ cây-ı istinâdı kadar

G27/1 Olmazdı ğamuñ mâye-i îcâd-ı maħabbet / Hûsn-i **ezelî** olmasa hem-zâd-ı maħabbet

Kt2/2 Ğamzeñ ne dil gibi **ezelî** âşinâ bulur / Dil gibi ğamzeñe ne münâsib nedîm olur

eżher [1] daha zahir, pek zahir; gayet güzel ve parlak. <KT, Cûdî>

K26/10 Çerâğ-ı devleti envâr-ı naħl-i Tûrdan zâhir / Fûrûğ-ı kevkebi mihr-i cihân-ârâdan **eżherdür**

ez- [] Türkçe’deki “-den” ve Arapçadaki “min-” ve “an-” gibi kullanılan Farsça bir ibare. <KT>

ez-în [1] bundan. <Kantar/1>

M6/V/2 Dâmen-i pîri tutup der geh hafî vü geh celî / Niyetüm maķbûl-i yek-dil âh **ez-în** nâ-kâbilî

eżhâr [3] çiçekler, zehre’nin çoğulu. <KT, KO, LN>

K18/24 Bahār-ı mevsim-i ‘adlinde ser-be-ser **ezhār** / Sezā-yı serzeniş-i nâle-i zubbâb olmuş

G44/1 Cûlar o denlû şâf ki rûh-ı revânlanur / Feyz-i nesîm-i şubh ile **ezhār** cânlanur

G50/1 Hattûn ki bâğ-ı dilde bahār-ı siyâh açar / Hâsret zemîn-i sînede **ezhār**-ı âh açar

eziyyet [3] incitme, işkence; güçlük, zahmet. <KT, KO, LN>

K3/2 Zihî mükâbere kim efḍal-i ‘ibâdetde / **Eziyyet**-i ‘urefâ mezheb ü zehâbında

K7/63 **Eziyyet**-i dil-i dānā tā ki çarḥ-ı denî / Ede hūşûmına âl-i Muhammedüñ taḳlîd

K21/25 Penâh-ı ehl-i dil ol dâverâ ki çarḥ-ı denî / **Eziyyet**-i dil-i şeydâda bî-muḥâbâdur

ezkâr [5]

1. zikirler, tarikat mensuplarının Allah’ın isimlerini kendi tarikatlerine özgü biçimde anmaları, zıkr’ın çoğulu (bkz. zıkr). <KT, KO, LN, Kanar/2, OTDTS>

G217/3 Bend oldı ridâ pâyüñe şüfî ḥaberüñ yok / Dâme tütulup ḥalka-i **ezkârda** ḳaldun

2. yâd edişler, anmalar, hatırlamalar; bildirmeler, söylemeler. <Cûdî, OTAL>

K8/37 Hemişe zîver-i **ezkâr**-ı ḳudsiyân ede Hâḳ / Du‘ â-yı devlet-i Hâkân-ı düşmen-endâzı

M2/V/1 Kıl hırz-ı giribân dile **ezkârıñı** yâ Rab / Hıfz eyle belâlardan o bîmârıñı yâ Rab

G380/2 ‘Aceb bezm-i belâdur ‘ışk ki olmuş / Hıred **ezkârı** ḥayret mey-furûşı

ezkâr okumak [1] Allah’ın mübarek adlarından bazılarını yüzlerce defa anmak.

<MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 204>

G98/6 Güli geh dâ’ire geh levḥa-i ta‘lîm eyler / Tıfl iken bād-ı şehir bülbüle **ezkâr** okudur

ezyâl [1] etekler, ilâveler; kuyruklar, zeyl’in çoğulu (bkz. zeyl). <KT, KO, LN

OTAL> Tanıkta perdelerin alt tarafına eklenen işlemeli süsler (güpür) anlamındadır:

K12/14 Nice Âşaf ki serâ-perde-i iclâline çarḥ / Yaraşur eylese vâlâ-yı şafaḳdan **ezyâl**

F

fa‘āl [1] çok işleyen, çok iş gören, hiç durmayıp daima harekette bulunan.

Allah’ın sıfatı olduğunda “dilediğini yapan” anlamına gelir. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>
Sözcüğün “Fa‘‘āl” imlâsı daha doğrudur.

M10/I/10 Bedri hilâl edüp yine eyler hilâli bedr / Hâllâk-ı her dü ‘âlem ü **fa‘āl**-i bî-hemâl

faḥr [11] kendisiyle övünülen, iftihar sebebi, kıvanç. <KT, KO, Kanar/2>

K19/3 İltifât eyleyüp ol şadr-ı güzîne bi’z-zât / Zıll-ı Hâk pâdişeh-i ‘âlemiyân **faḥr**-ı milel

K33/1 **Faḥr**-ı erbâb-ı kalem Hazret-i Şâmî-zâde / Ki tevâzu‘ la tutar elde devâtın Bereis

faḥr eylemek, **faḥr** etmek [4] övünmek, kıvanmak. <Kanar/2>

K1/17 **Faḥr** eylemez mi nazm ile ol nükte-senc kim / Medḥ-i ḥabîb-i pâdişeh-i bî-zevâl eder

K10/24 Şîr-i veḡâ ki bûs-ı riḳâbiyla **faḥr** eder / Hürşîd-i tâc-dâr Kızıl Arslân gibi

K17/21 Eger olaydı Sikenderde şükûh u şânı / Rây-ı Risto ile **faḥr** eyler idi Eflâtûn

K24/39 Teşrif-i câhı **faḥr** ede zâtıyla nitekim / Düş-ı şehirde kâḳum u şebde semûr olur

faḥr-ı ‘âlem [2] âlemin övüncü, Hazreti Muhammet. <KO, OTAL, ÖTS>

K4/26 **Faḥr**-ı ‘âlem Muhammed-i ‘Arabî / Ki derinde muḳîm-i cây-ı dilem

T5/3 Semiyy-i **Faḥr**-ı ‘âlem hazret-i pâşâ-yı Ahmed-nâm / Sipeh-sâlâr-ı şâhib-rüşd ü himmet dâver-i dîn-dâr

faḥr-ı kevneyn [1] dünya ve ahiretin övüncü, Hazreti Muhammet.

K4/24 Ya‘ ni vaşşâf-ı **faḥr**-ı kevneynem / Maḥrem-ı râz-ı müdde‘ â-yı dilem

faḥr-ı rûsûl [1] peygamberlerin övüncü, Hazreti Muhammet.

K18/18 Semiyy-i **faḥr**-ı rûsûl ḥârîş-i şerî‘at-ı kül / Ki ‘adli müctehid-i re‘y-i bâ-şavâb olmuş

faḥrû’l-‘ulemâ [1] âlimlerin övüncü, seçkini, hası.

K25/30 İdrâk olunur gûş-zed oldukça şarîrûn / **Faḥrû’l-‘ulemâ** hazretine menḳıbe-h‘ânsın

Faḥr-ı Râzî [] büyük İslâm filozofu. İsmi Muhammed bin Ömer, künyesi Abdullah; doğum yeri Rey’dir. Fıkıh, kelâm, edebiyat, felsefe, tıp gibi aklî ve naklî ilimlerde söz sahibi olmuş ve “Şeyhülislâm” unvanıyla anılmıştır (bkz. Tûs). <Kâmûsü’l-A‘lâm, Lugât-ı Târihiyye ve Coğrafiyye, C.5, s. 183> Tanıkta Şeyhülislâm Yahyâ Efendi övülürken anılmıştır:

Faḥr-i Râzî-menḳıbet [1] Fahreddin Râzî unvanlı, onun gibi düşünen ve üreten (Yahya Efendi).

K23/16 Edîb-i **Faḥr-i Râzî-menḳıbet** Yahyâ Efendi kim / Vücûdî âyet-i kübrâ-yı rahmetdür enâm üzre

fāhte [1] üveyik denilen kuş; yabanî güvecin. Üveyikler, yırtıcı kuşlardan ve avcılardan kendilerini korumak için servi, söğüt, çınar gibi sık yapraklı, yüksek ağaçları mekân tutarlar. Endamı ve sesi hoş olduğu için, şairler tarafından konu edilmişlerdir. <KT, KO, ADŞS, KUŞLAR, s. 135> Aşağıdaki tanıkta “fāhte”nin servi ağacına saklanması tavsiye edilmektedir.

G54/3 Ey **fāhte** çık serve ki saña demek olmaz / Bülbül gibi şürideligün vakti degildür

fā'ide [1] fayda, kâr, kazanç, işe yarama, yararlık, hayır, ümit. Aşağıdaki tanıkta geçen “ne fā'ide”, “neye yarar, nafile, bihude” anlamındadır. <KT, KO, OTAL>

M3/VI/2 Cehd eylesek ne **fā'ide** Mevlâyı bilmege / Âdem gerek haķıķat-i eşyâyı bilmege

fākā [2] fakirlik, yoksulluk, ihtiyaç (bkz. faķr). <Cûdî, OTAL>

M3/II/2 Şanmañ ki kayd-ı **fākā** vü fikr-i düveldeyüz / İtlāf-ı naķd-i cān edecek maħaldeyüz

G166/3 Tarīķ-i **fākāda** hem-kefş olup Şenā'ıye / Cenāb-ı Külĥanī-i Lāyh-āra dek giderüz

fākır [1] muhtaç, yoksul, parasız; zavallı, âciz. <KO, Cûdî, OTAL>

K32/9 Yine bunuñla ķul olmak ħapuñda sultānam / **Fākīre** genc-i kerem maħz-ı pādişāhīdūr

fākır [11] yoksulluk, fakirlik, fukaralık, ihtiyaç || noksan, eksik; [tas.] mevhum olan varlıktan kurtulma, fenafillāha erme; çokluk ve sapmanın etkilerinden, alışkanlık ve arzuların hükümlerinden tamamlıyla soyutlanma. Faķr, âriflerin makamlarından biridir (bkz. faķā). <KT, KO, OTDTS, Kāşānī, Seccādī/2>

K1/33 Ey münkir-i tecerrü'-i şahbā-yı **fākır** olan / Añ neşvesin ki def'-i ĥumār-ı kelāl eder

G116/5 Sa'y ile niceler olup mālīk-i ķımyā-yı **fākır** / Ĥāk-be-dest devlet ü cāha zekāt virdiler

G157/3 Hem gedā-yı kūy-ı **fākruz** hem şeh-i iķlīm-i nāz / Şīve idbārdur pīrāye-i iķbālümüz

G314/2 Teşrif-i cāh-ı **fākır** olur aţlas-ı felek / Ehl-i fenāda her ne ķadar kevkeb olmasa

fākır u fenā [5] sefalet ve mahrumiyet. <Steingass>

K1/36 Ķārūn odur ki şervet-i **fākır u fenā** amı / Müstaĥnī-i tecemmül-i māl ü menāl eder

K1/38 Yokdur anuñ nişāb-i ģinādan naşībi kim / **Fākır u fenā** mu'āmelesinden nekāl eder

K28/4 Evvel refāh-ı ĥāl idi **fākır u fenā** bize / Memnūn idük 'aţā-yı cihān-āferīn ile

G145/6 Biz Nā'ilī ķalem-rev-i ģam şehriyāriyuz / Ĥāk-i siyāh-ı **fākır u fenā** tāt u taĥtumuz

G362/1 Bī-niyāz ālüfteler kim ĥāk-i rehdūr her biri / Mesned-i **fākır u fenāda** pādişehdūr her biri

fākır u rızā [2] fakirlik ve razı oluş.

K1/35 **Fākır u rızāda** ĥüs-n-i sülük-i Muĥammedī / Ĥ'āhiş-gerān-ı devleti ĥamūş u lāl eder

K37/10 Silāh-ı **fākır u rızā** şāhibin eder me'cūr / Cidāl-i nefis-i bed-āyīne-i cihādı ķadar

fāl [1] fal, baht ve talihi anlamak için bir takım garip vasıtlara müracaat etme; atılan boncuk ve baklaya, tesadüfen açılan bir kitabın satırına, koyunun kürek kemiğine ve

benzeri şeylere bakıp bunlardan çeşitli anlamlar çıkarma. <KT, Kanar/2> Tanıkta, kur'a çekmek yoluyla fal bakılması dile getirilmiştir.

K11/22 Şāha naṭ' -ı kār-zār-ı fitneden çekdüdüñ el / Qur'a-i **fālinde** şimdi naṭş-ı dīğerdür gelen

fālān [2] vesaire. İnsanlar için kullanılır. Söylenmek istenmeyen özel adı karşılar.

<KT, Ahterî, ÖTS>

K25/52 Zātuñda olan cevheredür var ise rağbet / Kim der saña ey ḥ'āce **fālān** ibn-i filānsın

G293/6 Zātuñda olan cevheredür var ise rağbet / Kim der saña ey ḥ'āce **fālān** ibn-i filānsın

fānī [5] ölümlü; geçici, zeval ve fena bulan, bakî olmayan || dünya hayatı. <KT,

KO, OTAL, DİNİ KAVRAMLAR>

K2/9 Qonan göçer bu serāy-ı sipenc-i **fānīde** / Bu tāb-ḥānede bir gün ḥarābe-zār ḡalür

K7/37 Qazāya verdi rızā bildi olduḡın āḥır / Mezīl-i devlet-i **fānī** sa'adet-i te'bid

K14/91 Baḥtuñ gibi pāyende ola zıll-ı ḥayātuñ / Bu 'ālem-i **fānīde** ki encāmı beḡādür

K37/3 Ne añlanur bu serāy-ı sipenc-i **fānīden** / Ki ola vaḡt-ı ṭaleb 'ömrüñ imtidādı ḡadar

G18/4 Ribāṭ-ı dehr-i **fānī** ṭurfe menzil-ḡāhdür anda / Emel pā-der-riḡāb u ārzü pā-der-hevādür hep

fānūs [4] kubbemsi cam kapak; fener. <FZ, Kanar/2> Aşağıdaki tanıkta fānūs ile, güneş kastedilmektedir.

K35/4 Seçilmez şemse-i zerrīn-ṭāḡ-ı lāciverdīden / Olunca pertev-endāz-ı felek **fānūs**-ı hem-vār

Aşağıdaki tanıkta pervanelerin kendilerini mum alevinde yakmalarına gönderme yapılmıştır.

Āşıḡın gönlü, mum alevine benzeyen yanaḡı arzulamaktadır. Ancak bir fanus gibi mahfazası (gömlek) bulunan sineye aynı ilgi gösterilmemektedir:

G43/4 Dil şem'-i ruḡ-ı dil-bere pervānedür ammā / Āvāre-i pīrāhen-i **fānūs** degildür

fānūs-ı felek [1] feleḡin fanusu; güneş. Tanıkta geçen “şem'-i fānūs-ı felek” ise güneşe işaret etmektedir:

G236/1 Şām-ı zülfüñ kim çerāḡ-efrüz-ı āhumdur benüm / Şem'-i **fānūs-ı felek** düd-ı siyāhumdur benüm

fānūs-ı girībān [1] yaka'nın fanusu. Aşağıdaki tanıkta sevgilinin sinesi, fānūs-ı ḥayāl'in ortasında bulunan fitile, yakası ise o fitili çevreleyen cama ya da muşambaya benzetilmiştir.

Fānūs-ı ḥayāl, mumun hararetiyle dönen ve döndükçe duvara gölgeler ve kimi zaman renkli şekiller yansıtan bir alettir. <FZ>

G89/1 Gerdenüñ şem'-a-i **fānūs-ı girībānuñdur** / Māh-ı Naḡşeb gibi maḡbūs-ı girībānuñdur

Fārābī [1] 870-950 yılları arasında yaşamış ve Aristo felsefesinin İslām âleminde

yayılmasına hizmet etmiş Türk filozofu. Aristo'nun felsefî sözlerini Araplar arasında yaygınlaştıran bu filozoftur. <OTAL, Lugāt-ı Târihiyye ve Coḡrafiyye, C.5, s. 145>

K21/7 Zebânın anılayamaz Bû ‘Alî vü **Fârâbî** / Kalem ki Hürmüs-i eflâk-i nazm u inşâdur

fâriğ [13]

1. rahat, işten kurtulmuş. <Cûdî>

K13/36 **Fâriğ** kıomaz endîşe-i evşâfuña ammâ / Feryâd-ı cefâ-yı felek-i guşsa-fezâdan

fâriğ-bâl [1] başı dinç, rahat, huzurlu. <Kantar/2, OTAL>

K12/56 Neyleyüm çarh sitem-kâr ahâlî düşmen / Fikr-i evşâfuña bir lahza kıomaz **fâriğ-bâl**

2. vazgeçen, vazgeçmiş, terk etmiş, el çekmiş, artık uğraşmaz olmuş, çekilmiş. <KT, KO, OTAL, Kantar/2>

G189/1 Ğurûr-ı hüsn edeli yârî nâzdan **fâriğ** / Sükûn-ı ‘ışk ile oldum niyâzdan **fâriğ**

G189/5 Kûşûr himmet-i pervânenen ba‘îd olmaz / Ederse şem‘i de sûz u güdâzdan **fâriğ**

G189/8 Recâ-yı feyz-i terakķîde Nâ ‘ilî degilüz / O şab‘-ı pāk-i ma‘ânî-tırâzdan **fâriğ**

fâriğ olmak [8] vazgeçmek; geri durmak, el çekmek. <Kantar/2, TS, ÖTS>

G189/2 Enîs-i hâtır-ı Maḥmûd **olaydı** şugl-ı gamuñ / Ederdi nîm girişmeñ Ayâzdan **fâriğ**

G189/3 Degül mi farz baña üft ü hîz-i kûy-ı bütân / **Olur** mı hîç müselmân namâzdan **fâriğ**

G189/4 Ḥalâş-ı dil nigehüñden muḥâldür ki degil / Kebûter-i ḥarem **ol** şâhbâzdan **fâriğ**

G189/6 Urur vücûdını şemşîr-i şem‘a pervâne / Bu ıztırâbda **ol** ihtirâzdan **fâriğ**

G189/7 Ğulâm-ı himmetiyüz ḥâşılı o şab‘uñ kim / **Ola** mülâḥaza-i imtiyâzdan **fâriğ**

G215/3 Dâmenüñ pür-hün eden şemşîr-i mihrüñdür felek / **Fâriğ ol** bizden senüñle yok nizâ‘ı kimsenüñ

G289/2 Girse de gene‘ine-i Keyḥusrev ü Cem destüme / **Fâriğ olmam** sâ‘il-i teh-cur‘a-i cām olmadan

G289/4 **Fâriğ olmaz** ‘âşıkun her ‘uzvı zîr-i ḥâkde / Ḥaşre dek sîm-âb-veş mehcûr-ı ârām olmadan

fâriğ-dil [1] gönlü caymış, vazgeçmiş; soğumuş, bıkmış.

K13/14 Pây-ı talebi çekmiş idük dâmen-i şabra / **Fâriğ-dil** idük gerçi temennâ vü recâdan

fâris [2] atlı, süvari; binici, binmek ilmini iyi bilen, binicilikte mahir||mahir,

muktedir, bir fen ve hünlerde at oynatmaya muktedir; ferasetli, anlayışlı. Sözcük “Pars (İranlı, Acem)” sözcüğünün Arapçalaşmış biçimi olarak Acemistan (İran) ve özellikle Şiraz karşılığında kullanılır. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL> Aşağıdaki tanıkta şairin kendisini Acem şairleri kıyasladığı görülmektedir:

K14/71 Çok **fâris**-i meydân-ı suḥen lîk bu vâdî / İrhâ-yı ‘inân-ı kâleme teng-fezâdur

G201/5 Çok **fâris**-i mülk-i suḥâmî Nâ ‘iliyâ biz / Reh-vâr-ı girân-cünbiş-i ma‘nâ ile geçdük

fark [21]

1. iki şeyden her birinin başka türlü olması, benzemeyiş, ayrılık, başkalık alâmeti. <KT, KO, OTAL>

T3/1 Gitdi ol râst-rev-i cādde-i her dû serâ / Ki yanında yokıdi **farķı** gedâdan şâhuñ

2. ayırma, seçme, ayırt etme. <KT, KO, Ahterî, Kanar/2>

- K12/70 Felek ol şayrafî-i ekmeh ü nâdândur kim / Bu yeter **farq**-ı zer ü hâkde noqşânına dâl
 K13/44 İsbâta ne hâcet ki degil **farqda** ‘âciz / Ednâ nazaruñ ehl-i kemâli cühelâdan
 K28/10 Şimdi görüp mezâkumızı zehr-ğand eder / Zehr-âbı **farqa** ‘âciz olan engübîn ile
 G81/3 **Farq** olınmaz ittihâd-ı reng ü büy-ı tırradan / Bağda sünbül müdür âh-ı perîşânım mıdur

3. iyi görme, seçme, tanıma, teşhis. <KT>

- K14/73 Ğar-möhre-i eşhâş ile bu gevher-i hâşuñ / Mi‘yârı nazar **farqı** Şüreyyâ vü şerâdur

4. ayırt, başkalık alâmeti. <Cûdî, LN, OTDTS>

- K10/39 Olsun keşîde **farq**-ı sa‘âdet-nişânına / Dîbâ-yı zer-nigâr-ı felek sâyebân gibi
 G65/6 Ey şahne-kâr-ı perhîz ol **farq**-ı zühde mey-rîz / Destûñ Bâyezîdûñ câm-ı şarâb göster

5. başın üst kısmı, baş, tepe. <KO, Ahterî, Cûdî, LN, Kanar/2>

- K9/19 Saltanat **farquña** bir tâc-ı mücevherdür kim / Mîhr ü meh mişlini âyinede seyrân etmiş
 Aşağıdaki tanıklarda sözcük “bir şeyin en üst tarafı” anlamında kullanılmıştır (bkz. evc).

- K14/20 Yâ **farqına** âvîhte biñ ‘ıkd-ı Şüreyyâ / Bir şu‘le-i cevvalê-i sîm-âb-nümâdur
 K29/2 Göndermek isterin seni bir âsitâna kim / Çâk evc-i âsumâna ere **farq**-ı ‘izzetûñ
 G149/3 Bu rûzgârda âzâde-ser o rinde şased / Ki **farq**-ı himmetine sâye-i hümâ düşmez
 G315/7 Hümâ-veş olsa yerûñ **farq**-ı târik-i iğbâl / Firîb-ğorde-i baht-ı huceste-fâl olma

farq etmek, farq eylemek [5]

1. ayırmak, seçmek. <KT>

- K6/52 Terânesiyle olur rûh o deñlü mest-i neşât / Ki dâm-ı cism ile **farq eylemez** gül-istânı
 G53/5 Sâye-i zülfi düşdüğü yerleri Nâ‘ilî gören / **Farq edemezdi** diyâr-ı Çîn memleket-i Hıfâ mıdur
 G141/5 Geceden gündüzi **farq eylemezüz** Nâ‘iliyâ / Mâh-rûlarla şafâ-yı şeb-i meh-tâbdayuz

2. bir şeyin var olduğunu anlamak, sezme, farkına varmak. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

- K28/64 Bûs-ı rikâb-ı şadra bilür iştîyâkıñı / **Farq eyleyen** hâkîkati zann-ı zanîn ile
 G334/4 Nûrdan sâye-yi ‘âşık nice **farq etmek** olur / Nil-gün fûtada endâmına etdükçe nigâh

farq-ı hıyâm [2] çadırın tepesi.

- K30/31 ‘Âr eder Ğusrev-i endîşem eger etse felek / Mîhrini fülke-i zer **farq-ı hıyâmumda** benüm
 G244/9 ‘Âr eder Ğusrev-i endîşem eger etse felek / Mîhrini fülke-i zer **farq-ı hıyâmumuda** benüm

farq-ı sipihr [1] göğün en yüksek tabakası, yedinci felek.

- K3/52 Başınca **farq-ı sipihr**e kadem tutuldı tamâm / Kamer muqâ‘arına çetr-i zer-tınâbında

farq [4] aşırılık, taşkınlık, haddinden fazlalık, aşırı derece, şiddet. <KT, KO,

Ahterî, LN, OTAL>

- K4/13 **Farq**-ı nezzâre-i telâşîden / Ğîre-çeşm-i şanem-serây-ı dilem

K22/33 Raṭbū'l-lisān-ı medhūn olup çarḥa nāz eder / Her biri Nā'ilī gibi **farṭ-ı** sürürdan

M3/XI/2 Ḥaḳḳā ki eylemiş seni **farṭ-ı** şitāb-ı 'ıṣṣ / Güm-kerde-rāh-ı vādī-i pür-piç ü tāb-ı 'ıṣṣ

farṭ-ı maḥabbet [1] sevgide aşırılık; kara sevda. <OTAL>

G107/2 Niçün ümmīd-vār-ı vuşlata āzürdedür hūbān / Yine güstāh eden bi-çāreyi **farṭ-ı maḥabbetdür**

farz [4]

1. Allah ve Peygamberi tarafından kesin bir delille yapılması emredilen fiil ve amel || farz gibi yapılması lâzım olan şey, zarurî, lüzumlu, gerekli, lâzım. <KT, Cûdî, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>Aşağıdaki tanıkta yapılması gereken iş dinî bir sorumluluk gibi ifade edilmiştir:

G189/3 Degül mi **farz** baña üft ü hîz-i kūy-ı bütān / Olur mı hiç müselmān namāzdan fariğ

2. takdir, tahmin. <KO>

farz etmek, farz eylemek [3] gerçekleşmeyecek bir şeyi, olmuş gibi düşünerek bir yargıya varmak, varsaymak, tutmak, addetmek, itibar etmek. <KT, ÖTS>

K15/2 **Farz eyle** ki girdāb-ı yem-i ḥayrete düşdük / Dāmen-be-kef-i zülf-i dil-ārā mı degildür

K28/48 **Farz edelüm** ki ol daḥi mesned-niş'in imiş / Daḥḥāḳ bir midür puser-i Ābtin ile

M12/I/4 Dil-i meyyālî de bir şeb-nem-i nāçiz **farz eyle** / Gül-i bağ-ı cemālün pür-nemādur yâ Resûla'l-lah

faşl [7] senenin bölündüğü dört kısmın her biri, mevsim. <KT, LN>

G30/3 Mişāl-i şîşe-i billür-ı âfitāb olamaz / Bu **faşl** içinde şehāb-ı keder ḥavāda bedid

G30/5 ' Aceb mi kesb-i dimāğ etse bādeden rindān / Ki erdi neşr-i şemim-i bahāra **faşl-ı** cedid

faşl-ı bahār [2] ilkbahar mevsimi. <Kantar/1>

K19/10 Rūz-ı nev-rūz-ı kerem **faşl-ı bahār-ı** ḥurrem / Zib-i evvān-ı ḥamel mihr-i maḥal şadr-ı ecel

K20/11 **Faşl-ı bahār-ı** merḥametünde olur ḥacil / Berg-i şikeste-reng-i ḥazāndan gül-i ṭarî

faşl-ı gül [1] gül mevsimi, ilkbahar. <OTAL>

Mt1 Hūblar gül gibi ārāyış-ı bağ oldu yine / **Faşl-ı gül** bülbüle dāğ üstine dāğ oldu yine

faşl-ı ḥazān [1] sonbahar, hazan mevsimi, güz. <Kantar/1>

K27/6 Düşdi eyyāmına teşrifi o şāhib-keremün / Devr-i gülden bize ey **faşl-ı ḥazān** hoş geldün

faşl-ı şitā [1] kış mevsimi. <OTAL>

K10/7 Luṭf-ı hevā-yı ḥurremi ḥāk içre gösterir / **Faşl-ı şitāda** gülleri yâkūt-ı kân gibi

faşş [3] yüzük taşı. <KT, KO, Cûdî, LN> Aşağıdaki tanıklarda “faşş-ı nigîn” ve

“faşş-ı ḥātem” terkipleri de yüzük taşı anlamına gelmektedir.

K10/14 Dönmiş o **faşş-ı** ḥāteme cirm-i zemini kim / Koynında şaklar ehl-i nazar ḥırz-ı cān gibi

G65/4 Bir ḥande ile zeyn et ey zer-ger-i melāḥat / **Faşş-ı** nigîn-i la'lin pür-dürr-i nāb göster

Aşağıdaki tanıkta geçen “faşş-ı hitâm” terkihi, bir kimsenin mührünü de taşıyan yüzük anlamına gelmektedir. Eskiden, yüzük üzerindeki mührün, eriyik hâldeki mumun üzerine yahut resmî evraka bir damga mahiyetinde basıldığı göz önüne getirilmelidir.

K30/8 Nakş-ı ihlâş u ‘ubûdiyyetdür zîver olan / Ol veliyyü’n-na‘îmüñ **faşş-ı** hitâmumda benüm

fâş [3] meydana çıkmış, duyulan, belli, zahir, aşikâr. <KT, Cûdî, Burhân-ı Kâtî’>

G300/5 **Fâşdur** dil dehenüñden dehenüñ zülfüñden / Râz-ı pûşîde degil keşf-i ‘ayân ancak bu

fâş etmek [1] meydana çıkarmak, duyurmak, açığa vurmak. <OTAL, ÖTS>

G212/2 Kûtl-ı kilîdi güy-ı girîbânüñ olsa da / Genc-i tılısm-ı şîneñ **eder fâş** gerdenüñ

fâş olmak [1] ortaya çıkmak, bilinir, konuşulur olmak. <ÖTS>

M5/VII/4Etdüñ beni bir perîye ‘âşık / **Fâş oldu** bunuñla halka râzum

fâtih [2] fetheden, bir memleketi fetheden ve zapteden. <KT, KO, Cûdî, LN>

K8/3 Ki ola **fâtih**-i ma‘mûre-i ‘Irâk-ı ‘Arâb / ‘Uluvv-ı kâdr ile nâm-ı bülend-pervâzi

T5/2 Mücedded **fâtih**-i kişver-güşâ Dârâ-yı mülk-ârâ / Muḥammed Ḥân-ı Ğâzî Qahramân-ı Keukubâd-âşâr

faṭîr [1] mayasız ekmek, bazlama. <KT, KO, Cûdî, OTAL>

G317/3 La‘net o ḥ’ân-ı luṭfa ki erzâle vaḳf ola / Ehl-i dilüñ **faṭîr** ü ḥamîri bulunmaya

faṭûr [] oruç bozacak şey. <KO, Ahterî, LN, OTAL>

faṭûr etmek [1] oruç bozmak.

G209/6 Hilâl-i mâhî güm eyler felek ehl-i dilüñ / Elinde pâre-i nân bulmasa **faṭûr edecek**

fazîlet [1] meziyet; hüner, marifet, ilim; güzel ahlâk, yaratılıştaki güzellik; insanda iyilik yapmaya ve kötülükten kaçınmaya olan devamlı ve değişmez eğilim, güzel vasıf. <KT, KO, LN, OTAL> Sözcüğün anlamı, olumlu tüm bağlamlar içinde verilen bütün anlamları karşılamaktadır.

K26/4 Şeh-i mülk-i **fazîlet** Ḥazret-i Ḥâfız Muhammed kim / Gedâ-yı âsitân-ı fazlî Keşşâf u Zimaşşerdür

fazîlet-pîşe [1] faziletli, erdemli.

K23/25 **Fazîlet-pîşe** maḥdümâ suḥen-perver ḥudâvendâ / Ki olmuş kevkebin gâlib mevâlî-i ‘izâm üzre

fazl [7]

1. ilim, hüner, marifet; erdem, nakş karşıtı. <KT, KO, Ahterî, Cûdî, Kanar/2>

K23/55 O zîb-i mesned-i **fazl** u kemâlüñ dâ‘imâ olsun / Yed-i aḥkâmına tevfiḳ teslîm-i zimâm üzre

K25/33 Aḥlâk u edeble şeref-i **fazl** u neseble / Hem müfteḥir-i ‘âlem ü hem ‘âlemiyânsın

K27/22 ‘İlm ü **fazluñ** gibi ısbât-ı şecâ‘at kıldıñ / Âferin ey ‘âlem-efrâz-ı beyân hoş geldüñ

G256/7 Nâ‘il buldu kütüb-ḥâne-i **fazl** u edebüñ / Târ-ı şîrâze-i mecmû‘a-i ‘irfânı ucın

2. kerem, inayet, ihsan, iyilik, lütuf. <KT, KO, LN, OTAL>

K23/31 Hilâlin bedr edüp râyât-ı **fazluñ** cyledüñ ber-ter / Şerefde ḡurre-i şevvâl ile mâh-ı şiyâm üzre

K26/4 Şeh-i mülk-i fazîlet Hâzret-i Hâfız Muhammed kim / Gedâ-yı âsitân-ı **faẓl** Keşşâf u Zimaşşerdür

K27/9 Bezm-i **faẓl**ında tenezzül mi ederler demege / Mihre âyîne-i rûşen-güherân hoş geldün

fedâ [3] gözden çıkarma, uğruna harcama; bir kimsenin uğruna verilen veya harcanan şey, kurban. <KT, KO, Cûdî, OTAL>

K14/2 Bu sūr-ı mubârek-dem ü ferhunde-maḥal kim / Bir laḥza temâşâsına biñ ‘ömr **fedâdur**

G152/1 Etmiş ne çâre ḥükm-i sevâd-ı cebînümüz / Kâlâ-yı ‘ışk-ı yâre **fedâ** naḥd-i dînümüz

fedâ etmek [1] esirgememek, uğruna sarf, telef, heder etmek, gözden çıkarmak, kıymak.

<YTL, ÖTS>

K23/44 Ma‘ânî ḥüsn-i ta‘bîrümde ḥayrândur ki endîşem / **Eder** biñ puḥte ma‘nâyı **fedâ** bir lafz-ı ḥâm üzre

fehm [13] anlama, anlayış, idrak, zekâ. <KT, KO, LN, OTAL>

K2/26 Kitâb-ı nüṣṣa-i ‘ilm-i ledün ki **fehm**-i ḥired / Kuşûr-ı şerḥ ü beyânında şerm-sâr kalur

K12/42 Sensin ol nüṣṣa-i manzûme-i ḥikmet ki olur / **Fehm**-i ser-nâmesi ‘aḳla sebeb-i istikmâl

G122/3 **Fehm**-i merâtib-i ḡam-ı ‘ışk eyleyen demez / Kâm-ı dile müsâ‘ade-i çarḥ-ı dūn yeter

T1/3 Alnında daḥi tıfl iken nūr-ı şalâbet cilve-ger / Peydâ zamîrinde tamâm **fehm** ü ḥired rüşd ü zekâ

fehm etmek, fehm eylemek [8] anlamak, kavramak. <Kantar/2, ÖTS>

K1/16 Ey müdde‘î mefâḥiretüm görme nâ-revâ / **Fehm et** bu remzi kim saña şerḥ-i me‘âl eder

K9/15 Pâdişâh-ı ‘azamet-güster ü ‘âlî-himmet / Ki felek ḳadrini **fehm etmede** nokşân etmiş

K11/20 Yüz sürüp dâmânûña ‘arz-ı tazallum ḳılmadan / **Fehm eder** mi‘yâr-ı iz‘ânûñ ki muḡberdür gelen

K12/69 Mezheb-i çarḥda **fehm eylemeyem** olduḡını / Ma‘rifet cürm ü hüner töhmet ü endîşe vebâl

K23/20 Felekden ḳadri a‘lâ olduḡın ma‘nide **fehm eyler** / Bilenler Beyt-i Ma‘mūr olduḡın Beytül-Harâm üzre

K29/24 **Fehm eylemekde** ‘âciz olur Nâ‘ilî gibi / Neḳḳâd-ı çârsû-yı ḥired ḳadr ü ḳıymetüñ

M2/III/9 **Fehm eyle** ḳazâ vü ḳadrüñ sırr-ı nihânın / Endîşe-i ḳurbânî-i cân u dil ü ser ḳıl

G218/2 ‘Âlem ne olduḡın hele bildün mi nîk ü bed / **Fehm eyledün** mi zişt ü ḥûbın ne añladun

fehm olunmak [1] anlaşılmaq. <Kantar/2>

K12/82 Müdde‘â-yı dilün ey Nâ‘ilî-i şekve-tirâz / **Fehm olunmaz** mı yeter daḡdaḡa-i ḳâl u maḳâl

felâḥ [2] kurtuluş, selâmet, halas; mutluluk, kutluluk. <KT, KO, OTAL>

M5/VII/11 Bu meşḡale bâ‘iş-i telefdür / Bu yolda **felâḥ** ber-tarafdur

felâḥ-ı ‘abîd [1] kulların kurtuluşu, halkın selâmeti.

K7/18 Gel ey gönül olalum tâbî‘-i ḳader çünkim / Olur Ḳazâya rızâ mücib-i **felâḥ-ı ‘abîd**

felâket [1] musibet, afet, büyük belâ||bahtsızlık, talihsizlik. Arapça’da böyle bir sözcük kullanılmaz. <KT, KO, OTAL, Kantar/2>

K18/34 Bu teng-nây-ı **felâketde** kâr u bâr-ı suḡen / Ma‘ârif ehline sermâye-i ‘iḳâb olmuş

Felâḥ [9] İslâm felsefesi üzerinde önemli tesirleri olan ilkçaḡ Yunan filozofu, Platon. Ömrünün büyük kısmını, kurduḡu Akademi’de ders vererek ve kitap yazarak geçirdi.

Edebiyatıta akıl, hikmet ve isabetli görüş timsali olarak kabul edilir (bkz. Eflâtûn). <ADŞS, KİŞİLER VE KİŞİLİKLER>

- K12/46 Ey **Felâṭûn**-ı hikem-senc ü Aristo-yı reşid / Ki Kaṣā kârını re'yüñle eder istidlâl
 K25/6 Bî-nuṭṭ velî ḥumm-ı devât içre **Felâṭûn** / Ḥâmûş velî velvele-endâz-ı cihânsın
 K31/5 Rüşdün zâmîr-sûz-ı **Felâṭûn** u Bû 'Alî / Zühdün ḥulâşa-i 'amel-i Bû Sa'îd olur
 G5/3 Ben özümden bî-ḥaber mecnûn iken virdi hırâş / 'Aql edüp şâgird-i nâ-kâbil **Felâṭûn** baña
 G107/3 **Felâṭûn**-ı dili pür-'uḳde-i reşg-i cünûn eyer / Bahâr-ı rûz-ı ḥüsnün kim dem-i nev-rûz-ı vuşlatdur
 G207/2 Sözde Cibrîlî **Felâṭûn** gibi ilzâm eyler / Başlasa keşf-i zebân-dânî râza nigehün
 G253/2 Oldı zülfüne ḥire ḥîre-dimâg-ı ülfet / Kıldı âşüfte **Felâṭûn** mezâyâ-yı cünûn
 G269/1 Mürşid-ṭalebân 'ışk ile medhûş görünsün / Cüyâ-yı **Felâṭûn** ise ḥâmûş görünsün
 G360/5 Varınca bezm-i **Felâṭûn**-ı 'ışka 'aql-ı fuṣûl / Hezâr şerm ü ḥacâletle lâl gelmedi mi

Felâṭûn-bîniş [1] görüşü Platon gibi olan, müdekkik.

- K12/20 Bermekî-dâd u deheş şadr-ı **Felâṭûn-bîniş** / 'Aql-ı evvel-meniş ârâyiş-i evreng-i kemâl

Felâṭûn-fiṭnat [1] Platon gibi zeki, akıllı.

- K34/12 Saña da minnet neden var iken ey bîdâd-kâr / 'Âlemün bir böyle üstâd-ı **Felâṭûn-fiṭnat**

Felâṭûn-sebak [1] Platon'dan ders almış, Platon'un öğrencisi. Tanıkta Mecnun, Platon'un öğrencisi olarak düşünülmüş, akıl karşısında aşkın durumu bu suretle ifade edilmiştir.

- G58/4 Mecnûn-ı **Felâṭûn-sebak**-ı hikmet-i 'ışkuz / 'İşk âfet-i 'aql u dil-i nâ-kâbilümüzdür

Felâṭûn-şu'ûr [1] Platon gibi şuurlu, çok kolay öğrenen, hemen çözen, derrâk.

- K24/18 Bir kerre meclisünde alan ders-i ḥâmûş / Risto-yı kâr-dân u **Felâṭûn-şu'ûr** olur

felek [137] gök, sema||talih, baht, kader. Eskilerin inancına göre her bir gökeismine mahsus bir gök tabakası ki dokuz adet olup sekizincisinin sabitlere mahsus ve dokuzuncusunda yıldız bulunmadığına inanılırdı. Batlamyus sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre, dünya evrenin merkezidir. Dünyayı dokuz kat felek çevreler. Bunlar iç içe geçmiş bir biçimde dünyayı çevrelemiştir. Dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Eskiden, kaza ve kadere itiraz edemeyen şairler, dünyada olup biteni feleğe isnat etmişlerdi. <KT, LN, OTAL, ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 209>

- K1/42 Aldanma naṣṣ-ı devlete kim bâzî-i **felek** / Şad-sâle pîri ṭiflek-i nâ-ḥorde-sâl eder
 K2/2 Ḥum-ı **felek** gibi bir gün olur bu küçe teḥî / Ne pîr-i bâde-furûş u ne bâde-ḥ'âr ḳalır
 K3/53 'Urûcî âh-ı yetîm ü du'â-yı şubḥa delîl / Hubûṭı yok **felegûn** berḳ ile şihâbında
 K3/54 Fûrûğ-ı mihr ü mehe nâz ederdi bulsa **felek** / Cevâhir-i 'arâḳın dâmen-i şehâbında
 K3/55 Ederdi kesb-i şeref bâz-güne olmasa ger / **Felek** teşâbüh-i saṭl u şafaḳ-ḥizâbında

- K3/65 **Felekler** oldu o şâm içre ‘anberîn yedi tûp / Ki reşkidür Hutenûn dâg-ı müşk-i nâbında
- K8/26 Düşerse nehyûne mazhar mu‘aşirân-ı **felek** / Olur gusihte-i evtâr Zührenûn sâzı
- K9/15 Pâdişâh-ı ‘azamet-güster ü ‘âlî-himmet / Ki **felek** kadrini fehmi etmede noğşân etmiş
- K10/39 Olsun keşide fark-ı sa‘âdet-nişânına / Dîbâ-yı zer-nigâr-ı **felek** sâye-bân gibi
- K12/3 Yine bir dâveri hâtemle çıkardı **felege** / Hüküm-i tuğrâ-yı şehinşâh-ı kader-istîklâl
- K12/10 Degmedi anlara tebşîr-i kudûma nevbet / Hâşılı açdı **feleklerde** melekler per ü bâl
- K12/38 Zîr-i ‘anğâ-yı şükûhında **felek** bir beyzâ / Kef-i mîzân-ı vekârında zemîn bir mişkâl
- K12/43 Sensin ol hâşıl-ı devrân-ı **felek** kim gelmez / Şadra bir sencileyin dâd-ger-i ferrûh-fâl
- K12/59 Ne kadar medhe sezâ-vâr ise zâtuñ o kadar / Komadı bende te‘addî-i **felek** nuṭka mecâl
- K12/60 Dil-i bîmâruma âb istese cellâd-ı **felek** / ‘Arz eder kâse-i çîni ile zehr-i kıttâl
- K12/63 Beni bî-behre-i mihr-i peder ü mâder edüp / Toğduğum yerde **felek** etdi ğarîb ü pâmâl
- K12/64 Töhmet-âlûd-ı kemâlem ki **felek** bahtum ile / Cürm-i ‘irfânımı ısbâta olur şahid-i hâl
- K12/70 **Felek** ol şayrafî-i ekmeñ ü nâdândur kim / Bu yeter fark-ı zer ü hâkde noğşânına dâl
- K12/75 Hâk-i hasret be-ser-i tengî-i dâmân cyler / **Felegi** kulzüm-i endişem edüp garğ-ı le‘âl
- K12/77 Ğarğa virdi **felegi** âb-ı hayât-ı suhenüm / Reşha-i kilküme leb-teşne yine âb-ı zülâl
- K12/84 Bir du‘â kim ola ihlâşa qarîn anı eder / Kudsiyân-ı **felege** peyk-i icâbet işâl
- K13/2 Sâzın yere çalmışdı görüp meclisi hâlî / Nâhîd-i **felek** zemzeme-i gûş-resâdan
- K13/23 Pâşâ-yı müfahham ki düşer yümn-i kudûmı / Bâm-ı **felegi** perde-i dîbâ-yı ‘atâdan
- K13/28 ‘Ahinde giribân-ı **felek** gibi olur çâk / Cebbârlaruñ dâmeni dest-i zu‘afâdan
- K13/36 Fâriğ komaz endişe-i evşâfuña ammâ / Feryâd-ı cefâ-yı **felek**-i ğuşsa-fezâdan
- K14/14 Nâhîd-i **felek** şaff-ı ni‘âlinde o bezmüñ / Hoş-zemzeme bir muṭribe-i nağme-serâdur
- K14/18 Uymaz **felegüñ** devr-i çep-endâzına zîrâ / Cünbişleri ârâm-ı dil-i ehl-i hevâdur
- K14/89 Tâ devlet ü iḳbâlün içün Hâzret-i Hâkkuñ / Dergâhına sükkân-ı **felek** dest-güşâdur
- K15/21 Çıkdıḳça sa‘âdetle kıla düş-ı **felekde** / Zer-meş‘ale-i mâh müheyyâ mı degildür
- K15/25 Enfâs-ı kerîmünle zemîn ṭabla-i ‘attâr / Hülküñla **felek** nâfe-i büyâ mı degildür
- K15/44 Devr ede murâdınca **felekler** ki bu günler / Nevruz-ı tarab ‘îd-i aḫibbâ mı degildür
- K16/9 Şemse-i tâḳ-ı **felek** gibi fûrûğ-ı bahtı / Bu nüh eyvân-ı zer-endüdeyi eyler tezyîn
- K16/17 İrtifâ‘ıyla düşer sâyesi bâm-ı **felege** / Nedür ol ḳubbeli kâşî oda ol şâh-nişîn
- K16/18 Dest-i hayyât-ı **felek** hâḳ bu ki pîrâmenine / Eylemiş perde-i dîbâsını şubḫun bâlîn
- K16/22 **Felegüñ** tâḳatını reşk ile tâḳ eylediler / Piş-gâhuñda kemer-beste ğulamân-ı kemîn
- K16/24 **Felegüñ** olsa da ol ḫidmetle isti‘dâdı / Hayfdur hayfdur ey dâd-ger-i dâd-âyîn
- K17/19 Râyet-efrâz-ı zafer kim reh-i ‘azminde olur / Âfitâbiyla **felek** çetr-i firâzında sûtün
- K17/20 Kevkeb-i bahtı ki zîb-i **felek**-i rif‘atdûr / Necm-i Şi‘râ görünür mertebesinde mādûn
- K17/39 Çıkamaz taşra **felek** dâ‘îre-i ḫükmünden / Merkezinden nitekim ayrılmaz noḳta-i nûn
- K17/51 Dâmen-i luṭfuñı ṭutmuşdur o bî-dil muḫkem / Ḳoma ser-pençe-i bî-dâd-ı **felekde** mağbûn
- K17/52 Hayfdur ancılayın şâ‘ir-i ‘âlî-himmet / Ola pâmâl-i cefâ-yı **felek**-i sifle vü dūn
- K17/57 Günde biñ kere **felek** etse maḳâmın ğâret / Hâce-i ḳâfile-i himmetim olmaz medyûn

- K17/70 Hâk te' âlânûn amânında olup şubh u mesâ / Hâk-i pâyûn ede sükkân-ı **felek** kuhl-ı 'uyûn
- K18/21 Olunca nehbi mühim-sâz-ı inderâs-ı **felek** / Zamâne mâni' -i aḥkâm-ı inḳılâb olmuş
- K18/30 Zamân-ı naşfat-ı 'adlûnde gerçi ḥalka **felek** / Hezâr güne telâfiye pür-şitâb olmuş
- K19/21 Eyledi nazre-i evvelde ḥakim-i zâtuñ / Feylesofâna ki şundı **felegüñ** nabzına el
- K19/27 **Felegi** 'aksine döndürdi zuhûruñ fi'l-ḥâl / Kõmadı 'illet ü esbâba yer ile medḥal
- K21/22 Şikeste eder **felek** âyine-i Sikender ise / O sine kim leme'ât-ı kemâle müclâdur
- K22/5 Mihr-ı **felek** muḳâbil olaydı zamîrüne / Ümmid iḳtibâs edüp ol kân-ı nûrdan
- K22/19 Ehl-i dilûn şikâyeti var ḥâk-i pâyüne / Bidâd-kârî-i **felek**-i bed-şu'ûrdan
- K22/21 Cevr-i **felek** belâ bu ki ehvendür anlara / Hezl ü nifâḳ-ı tîre-dilân-ı ḥubûrdan
- K23/1 Bi-ḥamdi'l-lah **felek** dâ'ir medâr-ı intizâm üzre / Sipihruñ devri ṣâbit merkez-i nûn-ı niẓâm üzre
- K23/3 Zihî âsâyiş-i bezm-i ṭarab kim sûz u sâzından / **Felek** Nâhîde irsâl-i peyâm eyler peyâm üzre
- K23/20 **Felekden** ḳadri a'la olduḡın ma'nide fehmeyley / Bilenler Beyt-i Ma'mûr olduḡın Beytû'l-Ḥarâm üzre
- K23/24 Ḥilâf-ı ittîrâd-ı devre me'zûn olsa 'ahdinde / **Felek** taḳdîm ederdî şâmı şubh u şubḥı şâm üzre
- K23/36 Murâdumca edâ mümkün midür vaşfuñ k'ola dâ'im / Şafâ-yı ḥâtırum cevri-i **felekden** in'idâm üzre
- K23/38 Ne çâre bir nefes virmez **felek** endîşeye ruḥşat / Olur her laḫẓada bir güne cevri iltizâm üzre
- K23/52 **Felek** nûh zırh-ı pûlâd içre ḳavs-ı ebruvânundan / Hirâs-ı zaḥm-ı peygân-ı ciger-düz-ı siḥâm üzre
- K23/54 Vûfur-ı ḥaşmetinden şerm edüp çarḫ-ı **felek** tâ kim / Döne vefḳ-i murâd-ı dâver-i ferḥunde-nâm üzre
- K25/43 Ketm etme şu'ûruñ **felegüñ** râzına bizden / Zîrâ bilirüz vâḳıf-ı esrâr-ı nihânsın
- K25/44 Mâhiyyet-i çarḫı demek olmaz saña sen ḥod / Metn-i şafahât-ı **felege** şerḫ ü beyânsın
- K25/47 Tâ çend mühim-sâz-ı küdürât-ı cihânsın / Besdür ki **felek** âyine-i kûr-dilânsın
- K25/57 Hâk şaḳlasun âşub u ḥaṭardan seni zîrâ / Ta'vîz-gezend-i **felek** ü hırz-ı amânsın
- K26/15 Eyâ maḥdûm-ı kürsî-pâye kim zâtuñ merâtibde / Degilse 'arşdan 'âlî **felekden** ḳadri ber-terdür
- K27/35 Bir du'â eyleyeyüm kim diye sükkân-ı **felek** / Peyk-i îşâline dâmen-be miyân hoş geldüñ
- K28/17 Bir bâr-gâha mûntesibüz şimdi ey **felek** / Sen daḫi cevri ḳo bize baḫt-ı mûḥîn ile
- K28/32 Sürdüḳçe ḥâk-i pâyüña yüz reşk eder Mesîḥ / Ḥürşid-i tâc-ver-i **felek**-i çâr-mîn ile
- K30/4 Bîm-i ser-pençe-i 'uḳḳâb-ı **felek** n'eyleyeyüm / Tâb-ı cünbiş ḳomamış bâl-i ḡarâmumda benüm
- K30/14 Bir zamân ola ki şayyâd-ı zebûn-gîr-i **felek** / Göre her ḥalka-i zencîrini dâmumda benüm
- K30/24 Ḥüşedür neşve-i endîşe-i feyyâzum için / Nakd-i Pervîn-i **felek** gûşe-i bâmumda benüm
- K33/15 Şoḫbetüñ şâhid-i dil-bend-i ḥayâl olduḳça / Sedd-i râh-ı emelümdür **felek**-i pür-telbîs
- K33/18 Şabrdur çâresi cevri-i **felek**-i ḥod-gâmuñ / Ümmetinden ne cefâ çekdi bilürsin Cercîs
- K34/9 Böyle ḳalır mı **felek** olmaz mı yâ Rab kâr-ger / Muṭrıbuñ nâlišleri pîr-i muḡânûñ himmeti
- K34/26 İstemez ammâ bilür bu vaẓ' ile şimdi **felek** / Şöhre-i idbâr eder erbâb-ı câh-ı devleti
- K35/4 Seçilmez şemse-i zerrîn-ṭâḳ-ı lâciverdiden / Olunca pertev-endâz-ı **felek** fânûs-ı hemvârı
- M1/I/2 Senden ne vech ile ile alınur intikâmımız / Ey baḫt-ı kîne-ḥû **felek**-i bî-mürüvvat âh
- M1/V/7 Sen olmaduḳça yerlere geḳsün ḥarâb olup / Eyvân-ı çâr-rûkn-i **felek** heft-ṭâḳ ile
- M1/VII/2 Koydı biri birine bu mâtem **felekleri** / Ḳaşd-ı ḥarâb-kârî-i nûh-ṭârem eyledüñ
- M4/II/2 Yeter ağladı **felek** ḥasret-i rüyuñla bizi / Hem-sifâl eyle segân-ı ser-i küyuñla bizi

- M7/II/1 Sipih-r-i kîne-cûdan bî-vefâlık resm-i ‘âdîdür / **Felekden** bî-niyâz olmak daği bir özge şâdîdür
- M10/I/1 Döndüm hilâle za‘f ile cismümde yok mecâl / Nân-ı cevînüm etdi **felek** bedr iken hilâl
- G44/6 Bağrın **felek** kebâb u sirişkin şarâb eder / Mihmânına o kâse-siyeh mey zebânlanur
- G49/6 Hikmet bu kim daķıķa-şinâsân-ı encüme / Etmez **felek** müsâ‘ade her kârı saht olur
- G56/1 Sâde-diller kim **felekden** şefkat ümmîdindedür / Ser-nigün peymânenen keyfiyyet ümmîdindedür
- G56/3 Olsun eczâ-yı **felekden** menfa‘at-cüyâ o kim / Bir avuc hâşâkdan hâşiiyyet ümmîdindedür
- G57/4 Çıkarma tās-ı ser-i mihri ey **felek** min ba‘d / Dil ehli sencileyin tās-bâza bakmazlar
- G63/13 Ol muhâfazat-ı Hâķda dâ‘imâ o vücûd / Ki çeşm-i zaķm-ı **felekden** nigâh lâzımdur
- G67/3 Göster **felege** pençe-i hûrşîdde mâhı / Sâķı yine destündeki cām-ı teri tıldur
- G87/7 Kalem vaz‘ eyleyenler nüşha-i tevķi‘-i iķbâle / **Felekden** iltimâs-ı devleti mercüh yazmışlar
- G93/3 Yok cām-ı mihre rağbetüm ey sâķı-ı **felek** / Gönlüm gibi şikeste baña bir ayağ vir
- G136/2 Yine tahta-päre-i ‘işret-i harem-i muğâna değışmezüz / **Felek** olsa taht-ı zümürüdîn güneş olsa kürsî-i ‘âcumuz
- G146/5 Yâķüt-ı âfitâb ise de lutfuñ ey **felek** / Güş-ı ‘arûs-ı rağbete mengüş eder miyüz
- G149/5 Mesîh olursa da bîmâr-ı ‘ışķuñ olmayana / **Felekde** bâliş-i hûrşîde ittikâ düşmez
- G166/6 **Felek** girerse kef-i Nâ‘ilîye dāmānuñ / Senüñle maķkeme-i Girdgāra dek giderüz
- G178/1 Bu süllem-pāye-i iķbâle kim Şeddād ayak başmış / **Felek** kaşr-ı vücûdın etmege berbād ayak başmış
- G178/4 Yapışmış dāmen-i tevķîķa dil dest-i irâdetle / **Felekden** etmemiş bir kerre istimdād ayak başmış
- G178/7 **Felek** tāsından etmiş ka‘beteyn-i mihr ü mäh-āsâ / Bu şeş-dergāh-ı istidrāca çok nerrād ayak başmış
- G188/3 İķbāl-nāme-i **felegüñ** tercemānidur / Zahrında bâz-güne haķ-ı hâtem-i neşât
- G195/2 Devr-i nigehünde **felek**-i hāne-harābuñ / Ma‘müresi bir geşte-i āh-ı seher ancaķ
- G195/5 Āzār-ı dil-i Nâ‘ilî-i zār ile çeşmüñ / Bîdād-pesend-i **felek**-i bed-güher ancaķ
- G202/4 Bu şahāda gördük ki degil hıñķ-ı **felek** rām / Nāçār ‘inān-ı dili irhā ile geçdük
- G209/1 **Felek** ne var bizi çaķ böyle bî-huzûr edecek / Bir iki bed-güheri cāh ike vaķûr edecek
- G209/4 **Felek** ki ham-şüde bir mārûr zümürüd-reng / Vücûdidur yine ol cān-gezâyı kûr edecek
- G209/6 Hilâl-i mâhı güm eyler **felek** chl-i dilüñ / Elinde päre-i nân bulmasa fatûr edecek
- G215/3 Dāmenüñ pür-hün eden şemşîr-i mihründür **felek** / Fâriğ ol bizden senüñle yok nizâ‘ı kimsenüñ
- G218/7 Bî-deste hāven-i **felegi** ser-nigün görüp / Rûyine pây-ı havşala-kûbın ne añladuñ
- G223/5 Devr-i ħil‘ata bulmamağa Nâ‘ilî güzār / Peyķān-ı āh-ı dil **felege** muttaşıl gerek
- G236/1 Şām-ı zülfüñ kim çerāğ-efrüz-ı āhumdur benüm / Şem‘-i fānûs-ı **felek** dūd-ı siyāhumdur benüm
- G244/2 Hûşedür neşve-i endîşe-i feyyāzum içün / Naķd-i pervîn-i **felek** güşe-i bāmumda benüm
- G249/6 Nāveg-i āha ki peyveste olur yād-ı ruķuñ / Tıtuşur bām-ı **felek** şu‘le-i peyķānından
- G256/4 Halkı leb-teşne kılan āb-ı recāya **felegüñ** / Degmemiş lû‘le-i ser-çeşme-i ihsānı ucın
- G264/6 Nâ‘ilî nüh **felegüñ** āyînesin seyr etsün / Nāveg-i āh-ı dil-i ‘aşîķı nā-ceste gören
- G265/7 Sen Nâ‘iliyâ neşr et āfāķa dūr-i naķmuñ / Bilmezse **felek** kadrin baķtum gibi kûr olsun
- G267/3 Āheste-rev bulun ki göz açdurmayup saña / Hıñķ-ı **felek** ħubār-ı kûdüret kōparmasun
- G280/5 Eyler **felekde** şöhet-i kerrübiyāna nāz / Olduķça Nâ‘ilî seg-i kūyuñla hem-nişîn

- G292/3 Bileydi rütbe-i üstâdını ederci **felek** / Kenâr-ı hayrete pervâz mâ'î libâsın
- G293/1 Tâ çend mühim-sâz-ı küdürât-ı cihânsın / Besdür ki **felek** âyine-i kûr-dilânsın
- G314/2 Teşrîf-i câh-ı fakrı olur atlas-ı **felek** / Ehl-i fenâda her ne kadar kevkeb olmasa
- G330/1 Vâye-bağış-ı kâm olup düşmenleri şâd etmeye / Ey **felek** ehl-i dile çağ böyle bî-dâd etmeye
- G352/2 Olur şûret-nümâ-yı mihr ü meh devrinde 'uşşâka / **Felek** dülâb-ı gerdân oldı gûyâ 'îd-i tıflâna
- G356/4 **Felek** nüh zırh-ı pûlâd içre kıvı-ı ebruvânunda / Hirâs-ı za'ım-ı peykân-ı ciger-düz-ı sihâm üzre
- G364/7 Bize cevri **felek** ey Nâ'îlî ğurbet diyârında / 'Adûlar şâd-kâm olsun ki a'hbâbı unutturdu
- G366/2 Nüh câm-ı ser-nigûnuñ ile birden ey **felek** / Mey-h'âre virmesün mi hâzef-pâreye seni
- G367/4 Bülend imiş tûtalum sa'kf-ı nüh rivâk-ı **felek** / Duĥân-ı âh-ı dil-i pür-şîrâr degmez mi
- G374/1 **Felekler** bâz-gün ma'hmûrlar mestâne olmaz mı / Biraz def'-i keder kılsa bu nüh-peymâne olmaz mı
- G378/2 Ebr-i âteş-bâr-ı âhum görme nâ'iz ey **felek** / Âfet-i şîr ü peleng-i bîşedür her kaçresi
- Mt3 **Felek** senün gibi hercâ'î yârı n'eyleyelüm / Yanınca tâlî'-i nâ-sâz-kârı n'eyleyelüm
- T2/4 Ol idi câ-nişîni Üsküdârî Şeyh Ma'hmûduñ / **Felek** biñ devr ederse gelmeye akrâmı dünyâya

Aşağıdaki tanıklarda “felek (فلك)” sözcüğünün “fûlk (فلك)” ile birlikte kullanılması, feleğin bir gemiye benzetilmesinden ve sözcüklerinin yazılışlarının aynı olmasından kaynaklanmaktadır.

- K22/3 Deryâ-yı kır-güne-i şebde 'adîm olur / Fûlk-i **felek** telâ'um-ı emvâc-ı nûrdan
- K30/31 'Âr eder husrev-i endîşem eger etse **felek** / Mihrini fûlke-i zer fark-ı hıyâmumda benüm
- G244/9 'Âr eder husrev-i endîşem eger etse **felek** / Mihrini fûlke-i zer fark-ı hıyâmumda benüm

felekâ [2] ey felek!.

- G272/1 Mihr umarsak **felekâ** senden eger kîne olursun / Râz-ı 'ışk olsağ eger ser-be-ser âyine olursun
- G295/4 **Felekâ** tokuz sefineñ kim eder habâb-veş dil / Hâzer eyle cünbişinden yem-i bî-kenâredür bu

felek-i atlas [1] bütün gökleri kaplayan ve içinde hiçbir şey bulunmayan gök katmanı.

<MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 209> Tanıkta, “atlas” sözcüğünün kumaş anlamını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

- G57/5 Zamânede **felek-i atlas** olsa Nâ'îliyâ / Qumâş-ı nazm-ı ma'ânî-ñîrâza bakmazlar

felek-i dün [2] alçak felek; âşîğın kötülüğü için uğraşan kara baht.

- M10/I/3 Evzâ'-ı hâriciyeñe şalduñ cihânı hep / Ey çarh-ı keç-reviş **felek-i dün**-i bed-sikâl

- K33/16 Nâ'îlî-veş garaz ihlâş-ı 'ubüdiyyetdür / Yoksa dîrîne 'adûdur **felek-i dün** u hasîs

felek-i vâj-güne-na'1 [1] ters dönmüş nal biçimindeki felek. Zeminin üzerine birbirinin üzerine kapaklanmış ters kaplar gibi düşünülen felekler, şekil olarak ters dönmüş at nalına da benzer.

- G188/6 İnşâf hoşdur ey **felek-i vâj-güne-na'1** / Miñnet cihân cihân u telâfî dem-i neşât

felek-menzilet [1] mertebesi felek kadar yüce, yüksek rütbeli.

K17/28 Mihr-i enver-şifātā mäh-i **felek-menziletā** / Ey fūrūzān-ı güher nüh-şadef-i āyīne-gün

felek-mertebe [1] derecesi gökyüzü kadar yüksek olan, yüce, a'lâ. <Kantar/2>

K15/23 Ey şadr-ı **felek-mertebe** kim kevkeb-i cāhuñ / Efrūhte-i kändil-i şeb-ārā mı degildür

felek-sāye [1] gölgeliği felek olan, yüce (vezir).

K17/10 Lâ-mekân-pāye **felek-sāye** vezir-i a'zam / 'Arş-ı pīrāye-cihān dāver-i pākīze-şu'ün

felsefe [1] hikmet ve marifet; ilahiyat, tabiiyat, riyaziyat, ahlāk, mantık gibi

şubeleri bulunan büyük ilim. <KT, KO, Kanar/2>

G133/6 Muhlis-i ehl-i fenā nefy-i sivādur bunda / Hikmet-i **felsefe** ısbāt-ı heyulā şıgmaz

fem [5] ağız (bkz. dehān). <KT, KO, LN> Tanıklarda sevgilinin ağzının bir nokta

kadar küçük olduğu ifade edilirken bu sözcük kullanılmıştır.

G133/5 Cāy iken maḥv-ı vücūd-ı dil-i āgāha o **fem** / Mebḥaş-ı nokta-i mevhūme ḥakīmā şıgmaz

G275/1 **Femine** gence dedükçe olur ebkem ne desün / Yokdur ol gence-i nev-ḥastede ḥam ne desün

G304/4 **Femin** öpmek miyānın koçmak istersen hemān ey dil / Turup yok yerlere ol mest-i nāza i' tibār etme

G339/4 Nuṭṭından eyler ādem ihsās-ı nokta-i **fem** / Ol gence-i tebessüm mu' tād söyleyince

fem-i yār [1] sevgilinin ağzı. Oldukça küçüktür.

G133/4 Leb degildür görünen vaz'-ı benān etdükçe / **Fem-i yāre** o ser-engüşt-i mühennā şıgmaz

fenā [49] gelip geçici olma, ölümlülük, yok olma, zeval bulma; [tas.] insanın

kendinden ve bütün masivadan geçip vahdet denizinde boğulması, kulun Hak'ta yok olması.

Fenā, Allah ile birleşme değil, Allah'ın mutlak irade ve kudretinin tanınmasından ibarettir.

<KT, LN, ÖTS, Seccadî/2, DİNİ KAVRAMLAR>

K1/36 Qārūn odur ki şervet-i faqr u **fenā** anı / Müstağnî-i tecemmül-i māl ü menāl eder

K1/38 Yokdur anuñ nişāb-i gınādan naşibi kim / Faqr u **fenā** mu' āmelesinden nekāl eder

K2/4 Bozar şarābını seyl-i **fenā** bu maştabanuñ / Ne reng-i neşve ne ālāyış-i ḥumār qalır

K2/7 Bu sūr-gāh-ı **fenāya** gelür o deñlü kesel / Ki sâz-ı Zühre de bir gün gusiste tār qalır

K2/8 Olur musîkal-i ḥākister-i **fenā** bir gün / Ne reng-i āyīne dil ne inkisār qalır

K2/13 Ki nice kâfile-sālār-ı kârbân-ı vücūd / Bu tengnây-ı **fenāda** şikeste-bār qalır

K2/22 **Fenāsına** o demüñ ağla kim zebānumda / Şenā-yı Aḥmed-i Muḥtāra iktidār qalır

K13/47 Taqdīm ede 'ārif nitekim emn-i beḳāyı / Şūr u şağab-ı devlet-i nāçiz-i fenādan

K28/4 Evvel refāh-ı ḥāl idi faqr u **fenā** bize / Memnūn idük 'atā-yı cihān-āferin ile

K32/6 Benüm o ḥırka be-düş-ı **fenā** ki destümde / Bir iki pāre-i nān ni' met-i ilahidür

K32/8 Benüm o zāviye-dār-ı **fenā** ki heft aḥter / Çerāğ-ı maḥfilidür şem'-i ḥānkāhidür

M1/IV/1 Der-bendî-i **fenā** ki şikest etdi maḥmilūñ / Dehliz-i teng-ḥāne-i kūr oldı menzilūñ

M1/VI/3 Dār u diyāruñ eyledüñ ey nā-murād terk / Aḥır bu ḥākdān-ı **fenādan** mürür ile

M1/VII/1 Bir laḥza kim bu bezm-i **fenāda** dem eyledüñ / Tayy-ı bisāt-ı kār-geh-i 'ālem eyledüñ

- G42/2 Gerdün ile gavğa bu güzer-gâh-ı **fenâda** / Bir güşe-i bî-minnet olan külhên içündür
- G72/2 Gör iktizâ-yı neşve-i câm-ı **fenâyı** kim / Peşmîne-püş-ı şavma‘a rindâne reşg eder
- G84/5 Bu **fenâ** lüccede ey Nâ‘ilî ser-geşte / Güşe-i hâtıruñ emvâca mı girdâba mıdur
- G98/9 Mestüz ol câm-ı **fenâdan** ki kenârındaki hatt / Nâ‘ilî nice Şenâyî nice ‘Attâr okudur
- G102/6 Haşîr-i köhne sitebrakla Nâ‘ilî birdür / Bu hâkdân-ı **fenâda** bisât bilmezler
- G133/6 Muhlîş-i chl-i **fenâ** nefy-i sivâdur bunda / Hikmet-i felsefe işbât-ı heyûlâ şıgmaz
- G134/4 Sensün yine muhlîş bizi ğark-âb-ı **fenâdan** / Ne zevrak u ne Nüh u ne tûfân bilürüz biz
- G139/4 Zîr-i dalk-ı **fenâda** mahż-ı şuhûd / Ser-be-zânü-yı h‘âb der-bağalüz
- G145/6 Biz Nâ‘ilî kalem-rev-i ğam şehriyâriyuz / Hâk-i siyâh-ı fakr u **fenâ** tâc u tahtumuz
- G164/5 Alduğ sebak edîb-i debistân-ı ‘ışkdan / Ders-i **fenâda** kâmil olan halvetîlerüz
- G165/4 Dervîş-i bî-nevâ-yı nemed-püş u sîne-şâf / Ebr-i siyehde çarh-ı **fenâ** âfitâbiyuz
- G167/4 Dânesin tîz dükedür murğ-ı hâriş chl-i **fenâ** / Telef-i naqd-i hayât etmede imsâk edemez
- G218/6 Mañşür dârdur bu **fenâ** gülşenüñ gönül / Tarf-ı çemende bir iki çubın ne añladuñ
- G242/2 Bize hacâlet-i ‘uqbâ kuşûrı yetmez mi / Bu hâkdân-ı **fenâda** kuşûrı n‘eyleyelüm
- G278/3 Bu gül-istân-ı **fenâda** hezârî ol o gülün / Ki bûyî kâbil-i güncâyîş-i dimâğ olsun
- G282/2 Pîr-i nâ-bâlig degil ey h‘âce tıfl-ı bâligüz / Dersümüz şugl-ı **fenâdur** mekteb-i idrâkden
- G292/5 **Fenâsı** havşala-süz-ı mezağ olur ‘ârif / Taşavvur etse bu âmed-şuduñ mezâyâsın
- G292/7 O kim **fenâsını** zâhir görür bu meşğalenüñ / Bu hâkdân-ı hevesden alur tesellâsın
- G301/2 Ser-tâc eder mey-i kuheni nev-niyâz-ı ‘ışk / Pîr-i kuhen tarîk-ı **fenâdan** külâh-ı nev
- G314/2 Teşrif-i câh-ı fakrı olur atlas-ı felek / Ehl-i **fenâda** her ne kadar kevkeb olmasa
- G317/4 Bî-behre **fenâdan** o kim deyr-i ‘âlemün / ‘İsî-i âfitâb-mesîri bulunmaya
- G326/3 Biz tâlib-i nisâb-ı **fenâyuz** cihân-ı dil / Gayra harâbe-zâr ise gencînedür bize
- G362/1 Bî-niyâz âlüfteler kim hâk-i rehdür her biri / Mesned-i fakr u **fenâda** pâdişehdür her biri
- G365/7 Bî-zâd-ı reh bulun taraf-ı Hâkda Nâ‘ilî / Versün hevâya bād-ı **fenâ** hürmenüñ dağı

fenâ bulmak [2] mahvolmak, yok olmak; ölmek. <KT, ÖTS, Redhouse>

K2/6 **Fenâ bulur** neş‘et-i ‘adem-pezir-i vücûd / Ne mest-i bâde ne mahmûr u hüşyâr kalur

M13/I/1 Hâk olunca **fenâ bula** cesedüm / Bî-vücûd eyle yâ Resûla‘l-lah

fenâ ehli [2] ebedî ölmezliği isteyenler, kendini Tanrı‘ya adayanlar.

G91/3 Melûl-ı dağdağ-ı câh olur **fenâ ehli** / Ne girûdâr u ne haşmet ne tûmturâk ister

G380/3 Kûmâş-ı kâr-gâh-ı mülk-i hestî / **Fenâ ehlinüñ** olmaz zîb-i düşî

fenâ virmek [2] yok etmek, mahvetmek.

G183/3 Sipihre **virdi fenâ** âb-ı şu‘le-tâb-ı dü çeşm / Mey-i dü âteşe zarf-ı kedûya şıgmaz imiş

G342/3 Nüh zevrak-ı sipihre hürûşî **fenâ virür** / Hechrünle gelse gözden ağan âb bir yere

fenâyâ vermek [3] mahvetmek, yok etmek, harap etmek.

K28/42 Düşmen memâlikün ne tûrursın **fenâyâ vir** / ‘Ûd et mağâmına nice fetḥ-i mübîn ile

G325/2 Müjgânlaruñla mülk-i dili pâymâl edüp / **Virdüñ fenâyâ** ‘âlemi bir kaç levend ile

G342/2 **Virdi fenāya** ‘ālemi müjgānlaruñ tamām / Geldi hezār tīg-i siyeh-tāb bir yere

fenā-yı ‘ālem [2] dünyanın, dünya hayatının geçiciliği.

K3/24 **Fenā-yı ‘āleme** ey bü’l-heves şu‘ūruñ yok / Bu āh u girye nedür çarhuñ inķilābında

G78/4 Telmiḥ-i bār-gāh-ı Süleymān edüp tamām / Levḥ-i **fenā-yı ‘āleme** bir mūr yazdılar

fenā-peḏīr [2] fene bulan, geçici, yok olucu, fani. <KO, Kanar/2, Redhouse>

K2/15 Olur vücūd-ı ‘anāşır **fenā-peḏīr**-i ‘adem / Ne fer‘-i çār-ṭabī‘at ne aşl-ı çār ḳalır

G165/3 Çarhuñ **fenā-peḏīr**-i idüğün gösterür bize / Cāmuñ rübūde-ḥāṭır-ı resm-i ḥabābıyuz

fenn, fen [3]

1. ilimlerin ve marifetlerin her bir şubesi ve çeşidi. <KT, KO, OTAL, Kanar/2> Tanıklarda sözle ilgili edebî ilimlerden bahsedilmiştir.

K14/40 Olursa eger **fenn**-i feşāḥatde Aristo / Taḥmīni ğalaṭ fikri saḳaṭ re‘yi ḥaṭādur

K29/13 Ey ḥāme Nā‘ilīye olup sen de hem-zebān / Göster suḥen-verāna bu **fende** mahāretüñ

2. hünere, marifet, sanat. <KT, KO, OTAL, Kanar/2>

G264/3 **Fenn**-i iḥyāda Mesīḥe nice nāz eylesesün / ‘Ālemi nergis-i maḥmūrı gibi ḥaste gören

fer‘ [1] bir asıldan ayrılan kolların her biri, kol, şube. <KT, LN, Kanar/2> Tanıkta

zıddı olan “aşl” ile birlikte kullanılmıştır.

K2/15 Olur vücūd-ı ‘anāşır **fenā-peḏīr**-i ‘adem / Ne **fer‘**-i çār-ṭabī‘at ne aşl-ı çār ḳalır

ferāğ [11]

1. vazgeçme, bırakma; işten çekilme. <KT, KO, Kanar/2>

G165/2 Ābdāl-i ser be-ceyb-i **ferāğuz** ki ‘ālemüñ / Hayrān-ı nāz u ni‘met-i pā-der-riḳābıyuz

G171/4 Sāde-dil ol ‘āşıka reşğ ü ḥased kim ola / Levḥa-ṭırāz-ı dili naḳş-ı **ferāğ**-ı heves

G175/4 Muḳimm-i künc-i **ferāğ** ol şarāb gör her şeb ü ruḳ / Fūrūğ-ı cāmı ne ḥūrşide vir ne māha değış

G216/2 Ne bir iki cāma dimāğı var ne ṭurur elde ne ayağı var / Mey-i ‘işveden de **ferāğı** var o tenük şerāb-ı teğāfūlūñ

G261/4 **Ferāğ**-ı dil-ber ü mey pend-i pīr imiş ṭotalum / Göñülde sūriş-i ‘ahd-ı şebābı n‘eylersün

G278/4 Ḳo ṭār-ı kākūlūñ etsün şikeste bād hemān / Dil-i ḥamīdeye bir gūşe-i **ferāğ** olsun

2. rahat, eziyet ve kederden uzak (bkz. ḥalāş). <KT, KO, LN, ZL>

K13/12 Yok bizde henüz emn-i **ferāğ**-ı dil ü ḥāṭır / Sālīm degilüz müdde‘iyyā ehl-i riyādan

G75/5 Bu hengām-ı şağabda Nā‘ilī maḥbūb ile meyden / Çemende cūylar āyine-i naḳş-ı **ferāğūñdur**

G93/1 Ümmīd ü bīnden baña yā Rab **ferāğ** vir / Cān u cihānı terk edecek bir dimāğ vir

G285/6 Ḥavşala-i ḥaḳīḳatūñ olsa da Nā‘ilī **ferāğ** / Bī-edebāna her tenük-zarf-ı mecāz degmesün

ferāğ gelmek [1] bırakmak istemek, bırakmayı isteyecek derecede sıkılmak, bıkmak.

G143/8 **Gelmedi** cām-ı lebūnden dil-i sermeste **ferāğ** / Erdi güstāhlığı ğāyete ma‘zūr henüz

ferāḥ [1] geniş, açık, yayvan. <KT, KO, Cūdî, LN, OTAL>

M1/II/5 Sen mâhdan cudâ bize bu ‘âlem-i **ferâh** / Bir teng ü târ hõcreye beñzer serâci yok

ferâh [1] gönülde ortaya çıkan sevinç, gönül açıklığı. <KT, Cûdî>

K13/18 El-minnetüli'l-lah ki olup şâd halâyık / Âşâr-ı **ferâh** erdi Süreyyâya şerâdan

ferâh-âbâd [1] sevinç veren yer, ferahlık yeri; şimdiki Çırağan Sarayı’nın bulunduğu yerde Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırılan köşk. Damat İbrahim Paşa, Mısır valiliği yaptıktan sonra Sultan III. Murat’ın kızı ile evlenerek “Damat” unvanını almış, ardından sadrazamlığa getirilmiş, zengin ve seçkin bir devlet adamıdır. <Kâmûsü’l-A‘lâm, Kanar/2> Tanıkta seyre çıkılan bir yerin kastedilmesi de bu anlamın kastedilmiş olduğuna delâlet etmektedir.

G321/4 Seyre çık lutf ile gönlinde yer et ‘uşşâkuñ / Teng-nây-ı dili reşk-i **ferâh-âbâd** eyle

ferâh-nâk [2] sevinçli, şad (bkz. mesrûr). <KT>

G142/1 Alsa şeh-bâz gözün cânı **ferâh-nâk** oluruz / Baıkacık gamzeñe hasret-keş-i fitrâk oluruz

G167/1 Mest-i ‘ışkı bu tokuz câm-ı **ferâh-nâk** edemez / Dil nedür ‘ışk nedür gam nedür idrâk edemez

ferâmûş [11] unutmama, hatırdan çıkarma, nisan. <KT, Cûdî, LN>

G172/2 Zülfün dem-i firkatde şabâ ile ne mümkün / Cân u dil gönderdüğü mektûbı **ferâmûş**

G269/5 Ver Nâ’iliyâ ye’s ile âyineñe pür-tâb / Şad merhale ümmid **ferâmûş** görünsün

ferâmûş etdürmek [1] unutturmak.

G172/4 Bir nîm-nefes tâb-ı gamuñ câm-ı şabûra / **Etdürdi** şigibâyî-i Eyyübü **ferâmûş**

ferâmûş etmek, ferâmûş eylemek [8] unutmak. <KT>

K6/53 Ne gül-sitan ki **ferâmûş eder** o halet ile / Nihâl-i Sidre vü Tübâ-yı bağ-ı Rıdvânı

K33/5 Huldı **eylerdi ferâmûş** eger bir kere / Şeref-i şöhetine nâ’il olaydı İdrîs

M2/V/5 Añduqça **ferâmûş ederüm** hâlet-i nez’i / Maşşerde zühûr edecek âşaruñı yâ Rab

G172/1 Etse dil-i zârı n’ola mañbûbı ferâmûş / ‘Âdetdür **eder** her kişi mañcûbı **ferâmûş**

G172/3 Zevk alsa nigâhuñda olan lutf u gâzâbdan / **Eylardi** kaçâ fitne vü âşûbı **ferâmûş**

G172/5 Pâ-mâlûñ edüp Nâ’iliyâ **eyledüñ** efsûs / Şeh-râh-ı belâda o leked-kûbı **ferâmûş**

Kt16/2 Unutma gâhî saqqâyide yârân-ı Sıtânbulı / **Ferâmûş etme** âb-ı çeşm-i müştâkânı da gâhî

Aşağıdaki tanıklarda afyon ve şarap kullananların unutkanlık yaşadıklarına gönderme yapılmıştır.

G146/2 Şahbâ-yı bî-hüddiden olursak ne deñlü mest / Keyfiyet-i cünûmı **ferâmûş eder** miyüz

Ferâsiyâb [1] Şehnâme’de adı geçen ve Turan ülkesinin padişahı olan Türk komutan. Aşağıdaki tanıkta “Ferâsiyâb”, düşmanı olan “Rüstem” ile birlikte anılmıştır. Bu tanıkta gönderme yapılan hadise şu olmalıdır: Rüstem’in düşmanı olan Efrâsiyâb, onu öldürtmek için Sûsen adında bir kadınla anlaşır. Kadın, çalgıcı, ve aynı zamanda büyücüdür.

Bu kadın, Efrâsiyâb tarafından görevlendirilerek elinde sarhoş edici bir madde ile Rüstem'i aldattır ve onu esir alır. Efrâsiyâb'ın muhaffefidir (bkz. Efrâsiyâb). <FZ, MİTOLOJİK UNSURLAR, s. 251>

G302/4 Fezâda Zühre mi var ğamzeñe muķabil ola / **Ferâsiyâb** ise Rüstem-i nigeħdür bu

ferd [4]

1. şahıs, kişi, her bir insan. <KO, OTAL>

G262/5 Nâ 'ilî táb u teb-i nâ 'ire-i ħıřm-ı Ĥudâ / Hîç bir **ferdi** esîr-i teb ü táb eylemesün

Sözcük, aynı zamanda “dizilmiş inci” anlamına gelir. <Ahterî> Tanıkta ferd, hiç kimseye ihtiyaç duymamayı olduğu gibi, hiçbir kıymetli nesneye karşı istîĝnayı da ifade etmektedir.

K32/7 Ĥudâya ĥamd ki bir **ferde** ihtiyâcum yok / Ğınâ-yı ħalb baña nüzl-i lâ-tenâhîdür

2. benzeri olmayan, tek, yalnız. <KT, KO, Ahterî, LN, ZL>

M6/III/2 Vehm olur derküñde 'âciz 'aql olur ĥayret-ġüzîñ / Şârî'-i **ferd** ü aĥedsün yâ İlahe'l-'âlemîn

ferd-i aĥed [1] eşi benzeri olmayan.

M6/IV/2 Ķurb-ĥ'âhân-ı cenâbuñ derler ey **ferd-i aĥed** / Yâ ĥabîbu'l-lâh şefâ'at yâ resûlu'l-lâh meded

ferdâ [4] yarın, yarınki ġün, ertesı ġün || kıyamet, öbür dünya, ahiret. <KT, KO, Cûdî, OTAL>

K1/32 **Ferdâ** olur o şâ'ire düzaĥ ĥarâm kim / Na't-tı Nebîde nazmını sıĥr-i ĥelâl eder

G128/5 Ol kıyâmet ĥad ki nev-resdür daĥi ey Nâ 'ilî / Dehri pür-âşüb-ı rustâ-ĥîz-i **ferdâ** gösterür

G292/9 Mişâl-i zıll-ı ĥayâl añlayup şeb ü rûzın / Cihânuñ eylese endîşe rûz-ı **ferdâsın**

Ş3/3 Ĥutup dâmânuñı **ferdâ** / Nigâhuñdan edüp şekvâ

Ferhâd [10] Hüsrev ile Şîrîn hikâyesinin baş kahramanlarından birisi. Hüsrev adlı İran padişahının sevgilisi olan Şîrîn'e âşıktır. Şîrîn'in arzusu ile Bî-sütûn daĥını delmesi istenir. Ķünkü kendisi bir mimar-mühendistir; sevgilsine kavuşmak için zorlu, ġerçekleşmesi ġüç işleri ġöze alan âşıĝı simgeler. <ADŞS, MİTOLOJİK UNSURLAR>

K2/14 Ĥarîf-i meslek-i **Ferhâda** müzd-i tişe yeter / Bu kühsârda ancaĥ ĥırâş-ı kâr ĥalur

K16/30 Ğörünürdi eşer-i lezzet-i ġüftârumdan / Ķeşm-i **Ferhâd**-ı belâ-pervere Ĥusrev şîrîn

G15/5 Bir âh ġörür kârını ey Nâ 'ilî-i zâr / **Ferhâda** ĥırâş-ı dil olan ĥârelerüñ hep

G110/1 Ĥırâş-ı sîne ki **Ferhâd**-ı 'ışĥ-pîşesidür / O küh küh-ı ġamuñ berĥ-ı 'ışĥ tişesidür

G151/5 **Ferhâd** u Ķaysa Nâ 'iliyâ peyrev olmaduĥ / Yok meslek-i rızâda firâz u nişâbümüz

G210/3 Eşer-i âh ġöreydüñ nic'olur ey **Ferhâd** / Etmese âbını maĥv âteş-i ġam tişemüzüñ

G316/3 Ĥasret-i Şîrîni pâ-dâş eyler âĥır rûzġâr / Şâdî-i Pervîzi ĥaşr-ı merg-i **Ferhâd** etse de

G330/4 Ķarĥa âh-ı 'âşıĥ-ı nâ-dîde-kâmuñ etdüġin / Bî-sütûna tişe-i ser-tîz-i **Ferhâd** etmeye

G338/2 Naĥşı yer etdi fi'l-ĥâl ĥârâda şanma tîñsâl / Şîrîni Bî-sütûna **Ferhâd** söyleyince

Ferhâd, Şîrîn'e kavuşmak için Bî-Sütûn'u delerek oradan "cüy-ı şîr" adlı suyu -yahut sütü- akıtmıştır. Sonra kazmasını havaya atarak altına başını tutmuş ve beyni parçalanmak suretiyle ölmüştür. <MAZMUNLAR VE İZAHI, s. 210> Aşağıdaki tanıkta Ferhâd'ın feci şekilde ölümüne gönderme yapılmıştır:

G178/2 Birinûn ser-nüvişti nâle olmuş birinûn tişe / Düşüp şahrâya Mecnûn kûha kim **Ferhâd** ayak başmış

ferhunde [2] mübarek, uğurlu, mesut, kutlu, mutlu. <KT, KO, LN, OTAL, Steingass>

K13/48 Mesrûr çıka haşre dek erbâb-ı temennâ / Şad güne nüvâzişle o **ferhunde** serâdan

K20/4 **Ferhunde** zâtuñi şeref-i pâki-i neseb / Etmiş semiy-i pûr-ı Birâhîm-i Âzerî

ferhunde-fâl [1] falı uğurlu, talihli, uğurlu (bkz. ferrûh-fâl). <KO, FZ, Kanar/2>

K1/28 Yâ Rab olur mı ol dem-i dil-sûz kim beni / Ol ravzanuñ sa'âdeti **ferhunde-fâl** eder

ferhunde-güher [1] cevheri uğurlu.

K14/42 Ol duhter-i sa'd-ahter-i **ferhunde-güher** kim / Şem'-i harem-i ragbet-i şadrü'l-vüzerâdur

ferhunde-liķâ [2] yüzü kutlu, mübarek yüzü.

K13/20 'Avd eyledi 'adl-i 'Ömerî 'âleme hâlâ / Düstûr-ı mübarek-pey ü **ferhunde-liķâdan**

K14/45 Revnaķ viren iķbâl ile hâlâ o serâya / Düstûr-ı mübarek-pey ü **ferhunde-liķâdur**

ferhunde-maḥal [1] yeri uğurlu. Aşağıdaki tanıktan hareketle, eskinden düğün gibi bir hadisenin hayırlı geçmesi için en uygun zamanın ve yerin tesbitine kafa yorulduğu, bunun için yıldızlara başvurulduğu söylenebilir:

K14/2 Bu sūr-ı mübarek-dem ü **ferhunde-maḥal** kim / Bir laḥza temâşasına biñ 'ömr fedâdur

ferhunde-nâm [1] ismi mübarek, adı güzel. <Dihhudâ>

K23/54 Vüfûr-ı haşmetinden şerm edüp çarḥ-ı felek tâ kim / Döne vefḥ-i murâd-ı dâver-i **ferhunde-nâm** üzre

ferîd [3]

1. avcı kuş. <FZ, Kanar/1>

K7/35 Şalup serâser-i âfâķa pençe oldu tamâm / Mişâl-i tiğ cihân-gîr-i âfitâb-ı **ferîd**

2. bir tek, benzersiz, emsalsiz. <KO, Ahterî, Cûdî, LN>

K28/46 Enbâz olur mı hiç saña kim zât-ı aķdesüñ / Olmuş **ferîd**-i 'âṭıfet-i müsta'în ile

3. karışık renkli, benekli bir cins lâle. Lâle, kokusuz bir çiçektir. Bu anlam ve bağlamdan hareketle, aşağıdaki tanıkta memduhun saçtığı kerem kokusunun sabah rüzgârının kokusunu ortadan kaldıracağının ifade edildiği söylenebilir (Tanıkta yer almayan "şabâ" önceki beyitte bulunmaktadır). <TÜRK ÇİÇEK VE ZİRAAT KÜLTÜRÜ, s. 62-63, KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE LÂLE, s. 33>

K31/7 ‘Aṭṭār gibi çārsū-yı i‘tibārda / Īṣār-ı nefḥa-i keremūnle **ferīd** olur

Ferīdūn [] Pişdadiyan sülâlesinin altıncı hükümdarı. 500 yıl hükümdarlık yaptığı söylenmektedir. Şehnâme ve İran dinsel metinleriyle, İslâm sonrası Arpça ve Farsça kaynaklarda geçen en eski mitolojik çehrelerdendir. Hamasetiyle meşhurdur. <MİTOLOJİK UNSURLAR, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 63, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

Ferīdūn-ḥaṣmet [1] Feridun gibi azamet sahibi, ḥaṣmeti Feridun gibi olan. Tanıkta azamet timsali olarak kullanılmıştır.

K34/23 İstese ednā teveccühle ḳul eyler kendüye / Zümre-i şāhān-ı Cem-cāh u **Ferīdūn-ḥaṣmeti**

ferište [] melek. Melekler, İslâm kültüründe Allah tarafından her biri farklı alanlarda ve değişik özel görevlerle yükümlü yaratılmış varlıklar olarak kabul edilir. Göklerin her katmanında meleklerin olduğu, bunların insan için yararlı ve bir bakıma da onların koruyucusu olduğuna inanılır. <KT, KO, LN, Steingass, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

ferištegān [1] melekler. <Cûdî, OTAL>

K2/52 **Ferištegān**-ı muḳaddes o şevḳ ile şaf şaf / Yoluṇda secde-ber-rāh-ı intizār ḳalır

fermā [1] buyuran, emreden, âmir. <KT, KO> Sözcük, “Reşk-fermā” şeklinde terkip oluşturmaktadır. Reşk-fermā, “kıskançlık emreden, kıskançlığı zorunlu hâle getiren” anlamına gelir.

K4/8 Zā‘ir-i sūmenāt-ı ‘ışḳ olalı / Reşk **fermā**-yı pâr-sā-yı dilem

fermān [5]

1. buyruk, emir; irade. <KT, KO, Cûdî, LN, OTDTS>

K1/46 Tefvīz edüp umūrını ‘âḳil meşīyyete / **Fermān**-ı Ḥālīḳü’l-beşere imtişāl eder

K17/40 Ṭavḳ-ı **fermānuḥū** boynında göreydi çarḥuṇ / Zülfi-i Leylānuḥ olur mıydı eṣīri Mecnūn

2. yazılı olarak verilen padişah emri, bir kararın yerine getirilmesi için yazılıp tuğra ile süslenerek özel bir surette yazılan padişah emri, berat, buyrultu. <KT>

K11/32 Tā ki **fermān**-ı şehinşāh-ı ḳader-menşūrdan / Şadr-ı dīvāna vücūdün gibi serverdür gelen

K17/45 Mülk-i kāfir degil ancak bu şalābetle senūn / Żamm olur ḥıṭṭa-i **fermānuḥā** rub‘-ı meskūn

G361/5 Mülk-i nāz ol iki çeşmūn zīr-i **fermānındadır** / Beyza-i tuğrā-yı menşūr-ı nighedür her biri

fermān-ber [1] verilen emri alıp yerine getiren, fermana uyan. <KT, KO, Cûdî, LN>

K11/12 Fī-sebīli’l-lah gūzāt-ı dīne olmış pīşvā / Ya‘nī ol **fermān-ber**-i şer‘-i muṭahhardur gelen

ferr, fer [4]

1. ışık, aydınlık || zinet, süs, revnak. <KT, KO, LN>

K11/34 Zātuñ olsun haşre dek kâ'im ki anuñla müdâm / Çârsû-yı rûzgâra revnağ u **ferdür** gelen

K20/2 Ey maşnıq-ı necâbet ü şubh-ı sa'âdetüñ / Dünyâya **ferr** ü tâb viren mihr-i enveri

K17/63 Siyeh ü surh midâd ile ki gâhî ederüm / Kaşd-ı zîb ü **fer**-i düş u ber-i bîkr-i mazmûn

2. şan ve şevket, güç ve kuvvet; baht ve talih. <KT, KO, LN, Kanar/2, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

K12/13 Nice Âşaf ki tutup debdebesi dünyâyı / Halka gösterdi Süleymân gibi **ferr** ü iclâl

ferrâş [1] cami, mecit, imarethane gibi yerlerin temizliğini sağlayan; halı, kilim, hasır gibi mefruşatını yayma hizmetiyle görevli olan kimseler; Kâbeyi temizleyenler. <LN, OTDTS>

K14/6 **Ferrâş**-ı harîm-i deri ol hacle-serânüñ / Yâ şeh-per-i tāvüs-ı bihiştî ya hümâdur

ferruḥ [1] mübarek, uğurlu, mesut (bkz. ferḥunde). <KT, KO, LN, Steingass>

K23/15 Muhaşşal bu dem-i **ferruḥda** istid'â gerek Hâkdan / Devâm-ı devlet-i maḥdûm-ı Bercîs-iḥtişâm üzre

ferruḥ-fâl [1] talihi yaver, mesut, bahtı açık, falı uğurlu. <KT, OTAL, Kanar/2>

K12/43 Sensin ol hâşıl-ı devrân-ı felek kim gelmez / Şadra bir sencileyin dâd-ger-i **ferruḥ-fâl**

fers [7] döşek, halı, seccade gibi yere yayılacak şey, yaygı; zemin. <KT, KO, Cûdî, LN>

K1/21 Râyet-firâz-ı na'tınuñ ol server-i rüsûl / Maşşerde cilve-gâhını **fers**-i zılâl eder

K1/27 Seyr eylesün leṭâfet-i **fers**-i sitebrağı / Ol **fers**-i 'anberîni ki göz yaşı al eder

K4/45 Nâ'ilîyem ki **fers**-i pâyün için / H'âce-i kâle-i du'â-yı dilem

K12/40 Sensin ol şadr-ı mu'azzam ki mübâhat eyler / **Fers**-i eyvân-ı şükûhuñda bulan şaff-ı ni'âl

K16/12 Sâye-i kadriñ olup cilve-ger-i **fers**-i sarây / Buldı teşrif-i kudûmuñla leṭâfet o zemin

K28/19 **Fers**-i harîmiyüz o maḥâmuñ ki yüz süren / İksîr kıldı ḥâkini feyz-i qarîn ile

K23/46 Olur gül-zâr-ı dehrüñ **fersi** hep gül-bister-i ḥurşid / Sarâyistân-ı tab'um raşha-pâş olsa gamâm üzre

ferverdîn [1] (celâlî takvimine göre) bahar mevsiminin ilk ayı, mart-nisan; güneşin koç burcunda bulunduğu zaman dilimi ve ay. Nevruz, bu ayın ilk günüdür. <KO, Cûdî, OTAL, Kanar/2>

K16/42 Bâğ-ı kadri ola pür-neşv ü nemâ tâ kim ede / Gül-şen-i 'âlemi pür-feyz meh-i **ferverdîn**

feryâd [19]

1. feryat, bağırma, çığlık; yardım çığlığı (bkz. âh, dirîğ, figân). <KO, LN, Kanar/1, Kanar/2>

K13/36 Fâriğ kımaz endîşe-i evşâfuña ammâ / **Feryâd**-ı cefâ-yı felek-i guşsa-fezâdan

G17/3 **Feryâda** başladı yine her peri hârdan / Dîvân-serây-ı dilde hezâr oldı 'andelîb

G124/1 Bu mâtem-gâhda **feryâda** hayret reh-zen olmuşdur / Hücûm-ı gam tehî-sâz-ı dimâğ-ı şîven olmuşdur

G200/1 Severüz gördüğümüz âfeti dil-ber diyerek / Başlaruz nâle vü **feryâda** sitem-ger diyerek

G276/1 'Azim-i bağ et ki çemen bülbüle zindân olsun / Gül için etdüğü **feryâda** peşimân olsun

G338/1 Dil yâre derdin etmiş **feryâd** söyleyince / Bir gûne daği olmuş nâ-şâd söyleyince

G339/1 Ol şûha oldı meylüm müzdâd söyleyince / Keşf oldı halka râzum **feryâd** söyleyince

M8/1/4 Tağıtduñ ħ'âb-ı nâz-ı yârı ey **feryâd** n'eylersün

Cûdî (2006: 125), sözcüğün “bülbul”e nispetle kullanıldığında “elhân (nağme, ezgi)” anlamına geldiğini ifade edip “feryâd-ı bülbul” teribini örnek olarak verir. <Cûdî> Bu anlamın hüznü nağme olarak anlaşılabileceğine delâlet eden aşağıdaki tanıklarda, bülbul ve feryat ilişkisi dikkati çekmektedir:

G77/3 Tîzdür **feryâdı** meşğ-ı nâleden bülbüllerüñ / Eylesün muṭrıbler âheng-i nevâ nev-rûzdur

Ş11/2 **Feryâdı** kafeslerde ciger-süz hezâruñ / Bir gûne daği 'âlemi var köhne-bahâruñ

feryâd etmek, feryâd eylemek [3] bağırarak, çılgık atmak, sızlanmak. <Kanar/2, ÖTS>

G75/2 Göñül sen 'andelîb-i bâğ-ı ğamsın durma **feryâd et** / Ki büy-ı dâğ-ı hayret nefḥa-pîrâ-yı dimâğuñdur

G316/5 Âh-ı bülbul yakmaduḡça penbe-i gûş-ı güli / Nâlesin kim gûş eder biñ kerre **feryâd etse** de

G321/1 Kâfes-i tende yeter kârını **feryâd eyle** / Bülbul-i cânı çevür başuña âzâd eyle

feryâd-ı 'andelîb [4] bülbul inlemesi. Mart'ın yirmi ikisinde meydana gelen fırtına hakkında kullanılır. Bundan sonra daha mutedil rûğârlar esmeye başladığı için yelkenliler onun sona ermesinden sonra sefere çıkarılmış. Bülbüller de bu fırtına esnasında öterlermiş.

<OTDTS>

G86/3 **Feryâd-ı 'andelîbe** tutar şâḡ-ı gül kulaḡ / Mülk-i çemende ğulguleden ihtiyâtı var

G290/3 Muṭrıbler etdi yâd edüp ol iki ğonceyi / **Feryâd-ı 'andelîbe** hem-âvâz bir birin

2. şikâyet, sızlanma. <KT>

G335/3 Piç ü tâb-ı dest-i cevruñden görüp **feryâdumuz** / Baḡt-ı serkeş dil-nevâzâne niyâz eyler bize

3. eyvahlar olsun!, vah vah! <Kanar/1>

K22/20 Erbâb-ı ṭab' u himmet dâ'im sitemdedür / **Feryâd** dest-i himmet ü ṭab'-ı ğayûrdan

feryâd ki [2] eyvah, yazık ki, maalesef (bkz. dirîğ, ḡayf).

K14/80 **Feryâd ki** yârân-ı suḡen-perveri 'aşruñ / Hâlâ bir âlây müdde'-i yâve-derâdur

M5/1/3 **Feryâd ki** tıydu râz-ı 'ışḡuñ / Çeşmüñ gibi dūr-bâş ğammâz

ferzâne [1] ârif, bilge, ilim ve irfan sahibi; emsal ve akranından farklı, yegâne.

<KT, LN, Kanar/2>

G178/8 Dil-i **ferzâne** bir uğranmamış semt ihtiyâr etmiş / İşitmiş Nâ'iliden mülk-i nazma yâd ayak başmış

ferzend [1] oğul; çocuk. Çoğunlukla erkek evlat için kullanılır. <KT, Cûdî, LN,

FZ>

G70/1 **Ferzend**-i nâ-ḡalef ki peder-iftihâr olur / Zâtında cevher olmasa bî-i' tibâr olur

fesād [6] (maddî ve manevî) çürüme, bozulma; karışıklık; fenalık. Fesād kavramı, hem kâinattaki ilâhî iradeye uygun olan düzen, denge ve kuralların bozulmasını hem de fert ve toplumda Allah'ın istediği nizamın, düzenin, ahlâkın ve ilkelerin bozulmasını ifade eder (bkz. nifâk, şûriş). <KT, KO, Cûdî, LN, DİNİ KAVRAMLAR>

K37/1 Şalâh-ı 'âlem-i kevn olsa ger **fesâdı** kadar / Olurdu kām-revâ ehl-i dil murâdı kadar

G232/4 'İşk-ı tedric ile kām-ı dili hırmân edeli / Düşmen-i tâ'li' -i pür-şûr u **fesâd** oldu gönül

Üzerinde yaşanan âlemin karışıklığı kadar bozukluğu da aşağıdaki tanıklarda ifade edilmiştir. Nitekim “kevn ü fesād” terkibi dünyada mevcudatın vücut bulup daha sonra bozulup mahvolmasını ifade etmektedir: <KT>

K23/37 Geleden 'âlem-i kevn ü **fesâda** kendüme buldum / Sipihr-i dünî bî-takrîb ü bî-kaşd intikâm üzre

G147/2 Edüp muşâlahe kevn ü **fesâd**-ı 'âlem ile / Ne Bû-harîresi olduk ne Bû-lehebleriyüz

G222/6 Ey Nâ'îlî serencal-i kevn ü **fesâdda** / Hergiz şafâ-yı 'âlem-i tecridi görmedük

G322/6 'Âlem-i kevn ü **fesâduñ** bulunur Nâ'iliyâ / Gâh nişinde keder geh şafâ nüşında

feşâhat [1] Bir dilin doğru ve hatasız olarak kolayca ve akıcı bir biçimde söylenmesi veya yazılması; sözün yanlış ve yabancı ya da az kullanılan kelimelerden arınmış olması. <KT> Tanıkta sözün bu yönüyle ilgilenen fesahat ilmi söz konusu edilmiştir.

K14/40 Olursa eger fenn-i **feşâhatde** Aristo / Tahmîni gâlañ fikri saķať re'yi haťadur

fesân [2] bileği taşı, metalleri keskinleştirmeye yarayan taş. <KO, Cûdî, FZ, Kanar/1>

K25/8 Her cüz'î tîrâşidesi bir hancer-i ser-tîz / Ne keşmekeş-i çarh ne muhtâc-ı **fesânsın**

G378/3 Kûh kûh-endâz-ı ğam bir bâde ister kim gönül / Revġân-ı seng-i **fesân**-ı tîşedür her ķaťresi

fesâne [4] efsane, masal, asılsız ve olağanüstü hikâye (bkz. efsâne). “Efsâne”den muhaffettir (bkz. efsâne). <Cûdî, OTAL, Kanar/2>

K14/17 Hem-sür'at-i seyyâre demek maġz-ı **fesâne** / Hem-gerdiş-i eflâk demek 'ayn-ı haťadur

G183/4 Recâ-yı vuşlata bir âh imiş vesîle hemân / **Fesâne**-i ğam-ı dil guft-gûya şıġmaz imiş

M5/1/5 Haķķâ ki gelür **fesâne**-i maġz / Göster dile guft-gûy-ı i'câz

fesâne-gûyi [] efsane söyleme, boş konuşma || sayıklama.

G367/5 Vişâle yer yok ise h'âba varmaduķça gözün / **Fesâne-gûyi**-i dil bir ħişâra degmez mi

feth [4]

1. açma, açılma; açık. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

feth olmak [2] açılmak.

G240/5 **Feth oldu** kilîd-i der-i gencîne-i baġtım / Zülf-i siheyünden yine bir iki tel aldım

2. bir şehri ya da memleketi düşman elinden alma ve -bilhassa- İslâm memleketine dâhil etme; galibiyet, zafer, nusret. <KT>

K8/11 Zuhûr edince bu âşâr bildi şâh-ı ‘Acem / Bu **fethüñ** olmuş ezelden Kazâ mühim-sâzı

feth-i mübîn [1] açık, aşikâr zafer. Kur’ân-ı Kerîm’de, Fetih suresi 1. ayette geçen “Biz sana apaçık bir fetih verdik.” ifadesinden hareketle kullanılan terkinin Arapça biçimi “fethun mübîn”dir. <OTAL, İSLAMİ SÖZLER>

K28/42 Düşmen memâlikûñ ne turursın fenâya vir / ‘Üd et maķâmına nice **feth-i mübîn** ile

3. büyü ya da tılsım bozma, çözme.

feth etmek [1] tılsım bozmak. Definelerin ve gencinelerin sahibi dışında bir başkasına hayretmemesi için büyü yapılır; bir ejderha ya da yılan suretli bir yaratığın defineyi koruması sağlanır. Ancak, büyü bozulduğunda define çıkarılabilir. Aşağıdaki tanıkta manâ, tılsımlı bir defineye, şair de onun tılsımını bozan kimseye benzetilmiştir:

G179/7 Ma‘ânî gevherin etmekte tab‘ uñ Nâ‘ilî ĩşâr / Tılsımın **feth edüp** gencine-i ‘irfâna el şunmuş

feth-künân [1] fethederek, zaptederek.

K27/20 Āferîñ kuvvet-i bâzû-yı cihân-girüne kim / Kande ‘azm etdün ise **feth-künân** hoş geldün

fettân [3] insanı meftun eden, sihirbazca bir etkiyle aşka düşüren; fitne ve fesat sebebi olan güzel ve lâtif dilber, ayartıcı, afet (bkz. âfet, şüh). <KT, KO>

G256/1 Fitne-ñiz etdi şabâ kâkül-i **fettânı** ucın / Kıldı peyveste ser-i kâküle dâmânı ucın

G260/1 Der-ñ‘âb eden o nergis-i **fettânı** sen misün / Ey bād-ı âh mirvaķa-cunbânı sen misün

G319/3 Nigâh-ı şühin ey cân maķrem-i râz-ı derün etme / O **fettân**-ı cihân cāsûs-ı dildür mihmân şanma

fevc [4] bölük, takım, cemaat. <KT, KO, Cûdî, LN>

G73/4 Olmaķda nev-be-nev hışım-ârâ o ğamzeler / **Fevc**-i sipâh-ı fitnedür âfâķdan kıpar

fevc-â-fevc [2] bölük bölük, akın akın. <KT, KO>

G46/2 O şâh-ı hüsn ile ceys-i niyâz **fevc-â-fevc** / Pes-i tekâver-i nâzında sū-be-sū biledür

G271/4 Beden şikeste küdürât-ı dehr **fevc-â-fevc** / Hışâr-ı münderis âmâde-i ğulü düşmen

fevc fevc [1] bölük bölük, akın akın. <KT, KO, LN>

K1/26 ‘Anber-sirişte ĥâkine baķsun ne vech ile / Ervâķ-ı **fevc fevc**-i rüsül rüy-mâl eder

fevt []

1. bir daha ele geçmemek üzere kaybetme, elden çıkma, kaybetme. <KT, LN, OTAL>

fevt etmek, fevt eylemek [3] yitirmek, kaybetmek, elden kaķırmak. <Kantar/2, TS, ÖTS>

Tanıklarda “fursat” sözcüğü ile birlikte, “fırsatı kaķırmak” anlamını vermek amacıyla kullanılmıştır:

K29/9 N'eylerseñ eyle ğafil iken baht-ı kîne-dâr / **Fevt eyleme** zamânını eyyâm-ı furşatun

G319/6 Zamân-ı furşatı **fevt etme** furşat neh-i sâ'ıldür / Maḥall-i feyz-i cüşiş ğâh gehdür her zamân şanma

2. ölüm, ölme (bkz. mevt). <KT, KO> Klâsik şiir geleneğinde ölen bir kimsenin, ölüm tarihini ebcet hesabına göre veren bir mısra ya da bir ibare yazılır. Aşağıdaki tanık, ölüm tarihi içeren bir beyittir (bkz. târîḥ demek).

T6/3 **Fevtine** târîḥ için dediler ervâḥ-ı kıuds / 'Adni künâm eylesün Şîr 'Ali yâ ilâh

fevvâre [1] içinden su fışkıran şey, fiskiye. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

G144/2 Ğarḳ-âb-ı kır-ġün-ı şeb eylerdi 'âlemi / **Fevvâre** olsa mihre girîbân-ı bahtumuz

fevvâre-cüş [1] fiskiye gibi kaynayıp coşan, taşkın (göz). Çok ağlamaya işaret eder.

G380/4 Çıkardı cüşiş-i dil bâm-ı 'arşa / Sirişk-i dîde-i **fevvâre-cüş**

fevvâre-sâz [1] fiskiye gibi fışkıran, taşan (şarap). Bolluk ifade eder (bkz. feyz).

G377/4 Câma kondukça olur ḥâlet-nümâ-yı selsebil / Bâde kim **fevvâre-sâz**-ı şîşedür her kaçresi

feylesofân [3] filozoflar, âlimler.

K17/50 Vaşf-ı zâtuñda ne siḥr etdüġine şâhiddür / **Feylesofân**-ı ḥired mu' cize-kârân-ı funûn

K19/21 Eyledi nazre-i evvelde ḥakîm-i zâtuñ / **Feylesofâna** ki şundi felegün nabzına el

K19/33 Başlasun yazmaġa evşâfuñı şimden soñra / **Feylesofân**-ı ma'ânî şu'arâ-yı kümmel

feyt [] kumarda kaybettikten sonra kazanma. <KT>

feyt eylemek [1] Sözcüğün “fevt” olması daha makûldür. Nitekim Klâsik şiirimizde geçen, “furşatı fevt eylememek” şeklinde bir de deyim bulunmaktadır (bkz. fevt, furşat). Furşatı fevt eylememek, “fırsatı kaçırmamak, elverişli durumdan yararlanmak” anlamına gelir. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

Ş11/5 Birdür ġam u şādî bize âġâḥ u ḥabîrüz / **Feyt eylemezüz** furşatı rindân-ı başîrüz

feyyâz [2] bereket veren, bereketli; taşan (bkz. kerîm). <KT, OTAL, Kanar/2>

K30/24 Ḥüşedür neşve-i endîşe-i **feyyâzum** için / Naḳd-i Pervîn-i felek ġüşe-i bâmumda benüm

G244/2 Ḥüşedür neşve-i endîşe-i **feyyâzum** için / Naḳd-i pervîn-i felek ġüşe-i bâmumda benüm

feyz [91]

1. suyun taşıp akması, taşma; taşkın (bkz. cüş, ḥurüş). <KO, Kanar/2> Su ve sıvı şeyler söz konusu edildiğinde bu manâ kendisini göstermektedir.

K5/8 Ḥum-ı ṭab'umda ki cüşide olur bâde-i **feyz** / Pür eder kaçresi bu nüh kadeḥ-i minâyı

K10/38 Mecrâ-yı **feyz** olup ṭuta tâ kim ney-i ḳalem / Bâġ-ı ḥayâli ḥurrem ü ter nâvedân gibi

K14/67 Ol menba'-ı **feyzem** ki ser-i râḥ-ı suḡende / Nevġ-i ḳalemüm lûle-i cüllâb-ı edâdur

K18/46 Selâset-i suḡen-i çeşme-sâr-ı **feyzünden** / Edâlarum ġül-i ḥurşide reng ü âb olmış

- K23/18 Zülâl-i çeşme-i **feyz** üzre emvâc-ı müselseldür / Ma'ânî mantık-ı 'allâme-i kürsî-mağâm üzre
 G110/2 Gören telâzum-ı emvâc-ı eşk ile sînem / Kıyâs eder leb-i Ceyhûnda **feyz** mîşesidür
 G153/4 Bizüz ol maştaba-i **feyz**-i şaḥbâmuz ile / 'Işkı sāgar-be-kef-i küçe-i sevdâ ederüz
 G183/7 Riyâ-yı maḥz imiş ey Nâ'îlî 'ibâdet-i ḥalk / Zülâl-i **feyz** birik-i vuzûya şıgmaz imiş
 G244/10 Mest-i peymâne-i **feyzüm** ki görüp pây-be-câ / Şaf şaf ebkâr-ı me'ânîyi menâmumda benüm

2. bolluk, bereket; [tas.] ârifin kalbinde vuku bulan ilâhî ilham, ruhanî zevk; bütün bilgi ve varlıkların Allah'tan zuhur etmesi. Feyz; çalışma ile elde edilebilir veya ilham yoluyla kalbe düşebilir. <KT, Cûdî, Kanar/2, LN, Seccâdî/2, DİNİ KAVRAMLAR>

- K1/4 **Feyz**-i şenâsı her birine nuḥ-ı cân virüp / Raḥbû'l-lisân-ı meḥmedet-i lâ-yezâl eder
 K3/33 Zihî fezâ-yı muḥaddes ki i'tidâl-i bihişt / Nühüftedür eşer-i **feyz**-i süz u tâbında
 K3/39 Bihişt ta'biyedür gülşen-i şefâ'atinün / Mişâli nefḥa-i gül **feyz**-i intisâbında
 K16/2 **Feyzi** nîsân-ı 'aṭâyâ-yı ilahîden olup / Perverîş-yâfte-i nüh-şâdef-i çarḥ-ı berîn
 K17/55 Benüm ol Ḥusrev-i Ḥâḳânî-i ma'nî ki olur / Naḳd-i sermâye-i **feyzümle** girân-bâr-ı duyûn
 K23/40 Cihân-sâlâr-ı 'irfânam ki endişem mü'ekkeldür / Der-i gencîne-i **feyz**-i Ḥudâ-yı lâ-yenâm üzre
 K24/12 Ḥurrem riyâz-ı **feyz**-i nesîminde ṭab'ınun / Ne ḥârḥâr-ı ḡuşşa ne gerd-i fütür olur
 K24/19 Bir **feyz** var mülâḥaza-i devletünde kim / Fi'l-hâl dilde ḡam eşerinden sürür olur
 K24/24 Tûmâr-ı midḥatündür o gül-zâr-ı **feyz** kim / Emvâc-ı selsebîli müselsel suṭur olur
 K30/23 Ḡonce-i **feyz** açılır bâḡ-ı meşâmumda benüm / Büy-ı gül kâsid olur vaḳt-ı zükâmumda benüm
 K37/16 Olur mı sâlik-i âgâha bir mesîre-i **feyz** / Vücûd 'âleminün mebd-e' ü me'âdi kadar
 M3/VIII/1 Erbâb-ı zühdi merd-i Ḥudâ anladuñ gönül / Bed-mesti câm-ı **feyz**e sezâ anladuñ gönül
 G9/5 Nedür bu **feyz**-i sirâyet ki sâkıyâ virmiş / Lebûn şarâba letâfet şarâb-ı nâb saña
 G44/1 Cûlar o deñlü şâf ki rûḥ-ı revânlanur / **Feyz**-i nesîm-i şubḥ ile ezhâr cânlanur
 G64/5 Zühâda açılmaz der-i eyvân-ı ḥarâbat / Ol maştaba-i **feyz** riyâ-gâh degildür
 G64/8 Ser-çeşme-i ḥürşiddedür Nâ'îliyyâ **Feyz** / Cüyâdur o kim himmeti kûtâh degildür
 G131/3 O bezm-i ḥâşdan ben cur'a-nûş-ı câm-ı **feyzüm** kim / Şarâb-ı şâfdan da ḥûn-ı dil taḡyîr olunmuşdur
 G137/4 Tûrfe-şem'üz iktibâs-ı **feyz**-i nûr-ı ḥüsn ile / Mihr-i şubḥ-efrûz u mâh-ı zulmet-ârâ-yı şebüz
 G155/3 Etmiş şarâb-ı la'l-i lebûn sâkı-i ezel / Perverde-i teraşşuḥ-ı **feyz**-i 'amîm-i nâz
 G169/2 Neşve-dâr-ı ḡayretüz bir cur'a-dân-ı **feyzden** / Ne sifâl-i meh ne câ-ı âfitâbuñ mestiyüz
 G173/1 Giryemüzi **feyz**-i 'ışk nâmiye-sâz eylemiş / Ḥâr-sitân-ı dili gülşen-i râz eylemiş
 G230/5 Gülzâr-ı **feyz**-i nâmiye encüm-naẓîr edüp / Döndi nihâl ile şecer-i şu'le-bâra gül
 G244/1 Ḡonce-i **feyz** açılır bâḡ-ı meşâmumda benüm / Büy-ı gül kâsid olur vaḳt-ı zükâmumda benüm
 G267/6 Müştâḳ-ı büy-ı **feyz** bu bâḡuñ gülün degil / Bergin ḥilâf-ı meşreb-i himmet ḳoparmasun
 G297/3 Hem-reng-i vaḥdet olmuş o gülzâr-ı **feyzden** / Berg-i ḥazân-resîde gül-i tâb-dâde-rû
 G319/4 Maḥabbet-i dil-nişîn-i câme-kârân-ı riyâ olmaz / O mey her ḥumda cûş etmez o **feyzi** râyegân şanma
 G319/5 Gül-âb-ı **feyz**e ḳâbil ḥûn olan şad pâre dillerdür / Gül-i ḥod-rûy-ı şahrâ gibi bî-ḡar u ḥazân şanma
 G319/6 Zamân-ı furşatı fevt etme furşat neh-i sâ'ildür / Maḥall-i **feyz**-i cûşîş ḡâh gehdür her zamân şanma

G324/4 **Feyz**-i eſer-i neſve-i ſahbā-yı lebündür / Bu ſūr ki var māye-i āb u gیلümüzde

G375/5 **Feyz**-i neſīm-i āh ile efsūs Nā'ılī / Ref'-i niķāb-ı çehre-i h̄'āhiſ görölmed

3. nimet, ihsan, kerem. <KT>

K3/4 O cem' üñ aḥķar u nāçizidür ki bīdāddur / Kemāl-i **feyz**-i dil ü ṭab'-ı müsteṭābında

K5/2 Yine gösterdi Kelīm-i dile bir ſu'le-i **feyz** / Ṭūr-ı ma' nīde edüp naḥl-i ķalem lalāyī

K5/3 Bār dād oldu dilüm yine cebīn-i **feyze** / Neḥ-i rūḥü'l-ķudūse ḥāmēm olup hemtāyī

K11/29 Erdi söz pāyāna ſimdi ḥātıra ey Nā'ılī / Mażhar-ı **feyz**-i ķabūl olan du'ālardur gelen

K16/31 Kār-gāh-ı hünere naķſ-ı ṭirāz eyleyeli / Ṭab'-ı zer-dūzumı sermāye-i **feyz**-i taḥſīn

K17/12 Ğurre-i 'īd-i meserret seḥer-i 'ālem-i **feyz** / Rūz-ı nev-rūz-ı sa'ādet Şeb-i Kādr-i meymūn

K17/48 Cümleden bu suḥen-ārā-yı ſenā-guster kim / Vaķf-ı endīſesidür 'ālem-i **feyz**-i bī-çün

K18/25 'Aſīr-i bādeye kim luṭf-ı ṭab' ı virmiş **feyz** / Ḥumār-ı naḥvetiyān neſve-i ſarāb olmış

K24/26 Ḥāmeñ ki elde naḥl-i tecellā-yı **feyzdür** / Ḥālet-nümā-yı ſem'-i ḥarem-gāh-ı Ṭūr olur

K26/18 Kārīn-i i'tidāl-i **feyzūñ** olmazsa o gülzaruñ / Hevāsı āteſ-i dūzaḥ güli sūzende aḥķerdür

K28/19 Ferſ-i ḥarīmiyüz o maķāmuñ ki yüz süren / İksīr kıldı ḥākini **feyz**-i kārīn ile

K30/30 Cāmda 'aks-i ruḥ-ı sākī-i meh-veſ gibidür / Cilve-i **feyz**-i dil-i āyīne-fāmumda benüm

K30/32 Mest-i peymāne-i **feyzem** ki görüp pāy-be-cā / Şaf şaf ebķār-ı ma'āniyi menāmumda benüm

K31/8 Gāhī ki **feyz**-i terbiyyet-i ḥāk-i himmetūñ / Erbāb-ı ṭab'a gūſ-güzār-ı ſenīd olur

K32/4 Be-ḥaķķ-ı h̄'ān-ı gedāyī-i ni'met ü cūduñ / Yanumda mā'ide-i **feyz**-i ſubḥ-gāḥidür

K34/20 Kārbān-ı mülk-i Çīnūñ nev-bahār-ı 'ālemūñ / **Feyz**-i būy-ı ḥulķıdır sermāye-baḥſ-ı nūķheti

M6/V/1 Şerm-i evſafuñ olup 'ıķdū'l-lisān-ı Nā'ılī / Olmadı envār **feyz** āyīnesinde mūncelī

M8/VII/4 Bahāyī-veſ degilsün ķābil-i **feyz**-i ſafā sen de

M11/I/4 'Uķbāda **feyz**-i na'tuñ ile rū-sefīd olup / Ḥūrſide ḥaclet-āver ola ṭab'-ı ecvedī

G38/4 **Feyz**-i nigāh-ı 'āſıķ-ı pāke kārīn olan / Ḥātır-nevāz u ſūḥ-dil ü ſeh-levend olur

G72/3 **Feyz**-i nāzar niyāzı eder dil-pesend-i nāz / Te'ſīr-i 'ıſķ ſu'leyi pervāne reſğ eder

G86/5 Bāzār-ı **feyz**-i nāmiye der-kār Nā'ılī / Enhār ile ſūkūfelerūñ iḥtilāṭı var

G90/4 Serſār-ı mey-i naḥvet iken **feyz**-i ſafādan / Nev-devlet-i cāhuñ dil-i ḥod-kāmı tehīdür

G126/3 Cevher-i **feyz**-i ilāhī 'amel-i ḥāliſdür / Yoḥsa ey h̄'āce siyeh ḥākūne zer virmezler

G132/1 **Feyz**-i hevā-yı 'ıſķ ile kim ſu'le-pūſ olur / Dāğ-ı ser-i cūnūñ gül-i destār-ı ḥūſ olur

G142/4 Ne ķadar **feyz**-i ḥayāt etse dile la'l-i lebūñ / O ķadar ğamzeñe cān virmede çālāk oluruz

G153/2 **Feyz**-i tevḥīk-ı maḥabbetle murād etsek eger / Kaysı dāmen-be-ķef-i maḥmil-i Leylā ederüz

G164/8 Az görme Nā'ılī ne ķadar bī-vücūd isek / Cān gibi **feyze** ķābil olan ḥalvetīlerüz

G194/4 Her teğāfūl dile ey ğamze mūhim-sāz olamaz / Lāyık-ı terbiyyet-i **feyz**-i nigāh olōayıcāķ

G216/4 Seni görmeyen de gören de hem dil ü cāna **feyz**-i ſafā yeter / Biri mest-i cām-ı girişmedür biri neſve-yāb-ı teğāfūlūñ

G230/8 Yahyā efendi ḥazreti kim mihr-i ſefķati / Ḥārāya **feyz**-i gevher eder ḥār-zāra gül

G244/8 Cāmda 'aks-i ruḥ-ı sākī-i meh-veſ gibidür / Cilve-i **feyz**-i dil-i āyīne-fāmumda benüm

G266/3 Ḥālī ni'ām-i **feyzden** āgende-ſikemdür / Mestān-ı hevā mey-gede tabbāḥlarından

- G276/3 Germ-reftâr ile **feyz**-i şeref-i rûyuñdan / Hâr-ı hüşki çemenüñ berg-i gül-i cân olsun
 G303/11 Tâ ki a' dâya ola bezmi ğam-engîz-i ğased / **Feyz**-i iġbâl-i neşât ile tarab-ġâh bize
 G303/12 'Ömrin ezfûn ede Hâķ hem ola ol **feyz**-i neşât / Çâre-sâz-ı ğam-ı pey-der-pey-i cân-ġâh bize
 G322/4 Özegdür ħavşalası bâde-keşân-ı 'ışķuñ / **Feyz**-i âġâhî-i dil var yine medhüşında
 G325/3 Ğamzeñ geķürdi 'âlemi şemşîr-i nâzdan / **Feyz**-i ħayât edince lebûñ nüş-ġand ile
 G379/2 **Feyz**-i eşer-i câzibe-i mihr-i ruġıyla / Çeşm-i dil ü cân bir nigeh-i ħasret olur mı
 K16/1 Ola dersen muġaşşal ey semiyy-i sâķî-i kevşer / Naşîbüñ ħanķâh-ı Gülşenide **feyz**-i âġâhî
 K17/1 Gül-i niyâza ki **feyz**-i nesîm-i nâz gerek / Ğubâr-ı ħâtîr-ı 'âşîķdan iġtirâz gerek

feyz almak [2] ihsana ermek, feyizlenmek; ilham almak, esinlenmek. <ÖTS>

- G248/5 Mihrinden **alup** Nâ' ilîyâ dîdelerüm **feyz** / Yâķûta döner her biri bir ħûn-ı cigerümden
 G249/2 Nâ-murâdâne düşürdük dili bir âfete kim / **Feyz alur** kâm-ı dū 'âlem ğam-ı hicrânından

4. ilerleme, terakki, kemal bulma; ilim, irfan, marifet. <KT, KO, OTAL>

- K1/1 Nuġķ-âferîn ki ħab'uma **feyz**-i maķâl eder / İlġâm-ı na' t ile dâd-ı suġenverî
 K1/11 Ol **feyz** kim selâset-i nazmumdadır anı / Ne cûy-ı selsebîl ü ne âb-ı zülâl eder
 K23/35 Ki olmışdur ħirâs-ı dest-burd-ı ceys-i ħayretten / Reh-i âmed-şud-ı **feyz**-i ma'ânî intişâm üzre
 K26/41 Ola zâtı serîr-ârâ-yı devlet ol kerem-kârûñ / Vücûdî ħaķ budur kim **feyz**-i isti' dâda mażhardur
 K31/13 Ol **feyz** ile bulur şeref-i nâmı izdiyâd / Bî-çâreye teraķķî-i luġfuñ müfîd olur
 K34/21 Zümre-i erbâb-ı ħab'ı öyle meftûn etdi kim / Hûsn-i aġlâķı ġmâ-yı ħalbi **feyz**-i şoġbeti
 M2/II/8 Bir kân-ı belâ gevheridür gevherüm ammâ / **Feyz**-i eşer-i mihrüm ile reng-pezîrem
 G189/8 Recâ-yı **feyz**-i teraķķîde Nâ' ilî degilüz / O ħab'-ı pâķ-i ma'ânî-ġırâzdan fâriġ
 G300/6 Nâ' ilî **feyz**-i tetebbu' mı degil kim okuyan / Suġen-ı pâķûne der siġr-i beyân ancak bu

feyz-âşinâ [1] feyzi tanıyan, feyze alışkın; bir cins lâle.

- G11/2 **Feyz-âşinâ**-yı dâġ-ı dil olmak muġaldür / Reng-i şikeste-i gül-i ġod-rûy-ı âfitâb

feyz-baġş [1] bereket ve nimet veren; fayda eden, cömert, eli açık. <KT, KO,

Redhouse, Dihhudâ>

- K12/74 **Feyz-baġş** olsa şeb-i târa sevâd-ı kalemüm / Nâz eder pertev-i ħurşîd-i cihân-tâba zılâl

feyz-nümâ [1] feyiz gösteren, bereket veren, bollaştıran.

- G187/1 Sâķî meyüñde **feyz-nümâ** 'âlem-i neşât / Pervâne şem'-i câmuña rûġ-ı Cem-i neşât

feyz-resân [2] bolluk ve bereket getiren, yetiştiren (bkz. feyz-baġş). <KT, KO,

Kanar/2>

- K13/31 Ebr-i keremi **feyz-resân** olsa olur sebz / Ĥâķister-i düzaġ eşer-i neşv ü nemâdan

- G116/7 Ĥüġî-i ħab'a Nâ' ilî **feyz-resân**-ı nuġķ olup / La' l-i lebiyle dil-berân ķand-ı nebât virdiler

feyz-yâb [2] feyiz bulan, bolluk ve bereket gören. <OTAL, Kanar/2>

- K24/9 Olduķça **feyz-yâb** dem-i ħulķı bād-ı şubġ / Micmer-fürûz-ı bezmine dūd-ı buġûr olur

- K33/10 **Feyz-yâb** olsa eger aġsen-i aġlâķından / Baġt-ı ġaddârı olur ehl-i dile yâr u enîs

Feyzî [2] Feyzî-i Hindî olarak bilinen Sebk-i Hindî şairi.

K1/9 Hâkânîyîm ki **Feyzî**-i Hindî vü Enverî / Tab‘umdan istifâze-i nûr-ı cemâl eder

K5/24 Döndürüp Rûmı sevâd-ı qalemüm Lâhûra / Etdi güm-nâm-ı ‘adem **Feyzî**-i Hind-ârâyı

fezâ [9]

1. geniş yer; açık meydan. <KT, KO, Cûdî, LN, Steingass>

K4/4 Cilve-gâh-ı nigâh-ı hûbânâm / Maşşer-i fitneyem **fezâ**-yı dilem

K6/55 Hücûm-ı perdegîyân-ı bihişt-i ma‘niden / **Fezâ**-yı maşşer-i Eyyûb ola hîyâbânı

K21/21 ‘Înân-ı hînk-ı sebûk-tâz-ı hâme germ olsa / Degil ba‘îd ki luţfuñ **fezâ**-yı pehnâdur

M3/XI/2 Râh-ı hevesde ‘âşîka bir pişvâ gerek / Tenhâ-rev-i **fezâ**-yı ğama reh-nümâ gerek

G340/2 Çemân u cilve-künân beñzemez mi gûlbünler / **Fezâ**-yı bağda eţfâl-i ĥorde-sâlelere

Aşağıdaki tanıkta sözcük “fezâ” ile aynı imlâyâ sahip olan “fizâ (فضا)” olarak da düşünülebilir. Fizâ, “suyun kaynadığı yer, memba” anlamına gelir. <Steingass>

G346/4 Sîne-sûz ol leb-i nûşîne **fezâ**-yı ‘ışkuñ / Hızrı reh-güm-şûde-i Çeşme-i Hayvân ise de

2. gökcisimleri arasındaki boşluk, uzay. <KT, KO, OTAL, Kanar/1>

G302/4 **Fezâda** Zühre mi var ğamzeñe muķabil ola / Ferâsiyâb ise Rüstem-i nighdür bu

3. ucu bucağı bulunmayan boşluk. <KO, LN, OTAL>

K18/7 Tenûr-ı nâre dönüp tâb-ı mihirden deryâ / **Fezâ**-yı baħrda murġâniyân kebâb olmış

fezâ-yı muķaddes [1] kutsal gök katmanı, atlas feleği (bkz. felek-i atlas).

K3/33 Zihî **fezâ-yı muķaddes** ki i‘tidâl-i bihişt / Nühüftedür eşer-i feyz-i sîz u tâbinda

fezâ-nişîn [1] açıkta oturan, ortada bulunan.

G63/1 **Fezâ-nişîn**-i ğama dîd-ı âh lâzımdur / Bu teff ü tâba bir ebr-i siyâh lâzımdur

fezleke [1] özet, netice, muhtasar ifade. <KT, Cûdî, LN>

G315/10 Rehîn-i sem‘-i kabûl et cevâhir-i şahtuñ / Zebân-ı **fezleke**-i kürsî-i kemâl olma

fırķa [4] bölük, takım, insan topluluğu. <KT, KO, Cûdî, LN>

K2/41 O dem ki kaçre-i evvelde bîm-i laġzişden / Reh-i şırâtda o **fırķa**-i ehl-i nâr qalır

K15/29 Eyle suĥen erbâbını luţfuñla nevâziş / Ol **fırķa** sezâ-vâr-ı ‘aţâyâ mı degildür

K22/37 Ammâ o **fırķa** mâlik-i genc olsa mârdur / K’olmuş ĥamîr-i mâyeleri şerr ü şûrdan

fırķa-i dîzah-ķarâr [1] cehennemde oturan insanlar; cehennemlikler.

K7/65 Ola o **fırķa-i dîzah-ķarâr** rûz-ı cezâ / Duĥân-ı silsile-tâb-ı caĥîm ĥabl-i verîd

fışķ [1] doğru yoldan sapma, günah işleme, fenalık; dinsizlik, hainlik. “Fışķ”

kavramı Kur’ânda hem küfrü hem de isyan olan inanç, söz, fiil ve davranışları ifade eder.

<KT, KO, OTAL, Kanar/2, DİNİ KAVRAMLAR>

K24/16 Tertîb-sâz-ı ‘işret-i rindân olup vera‘ / Zühdüñ metâ‘ı kisve-i **fışķ** u fücûr olur

fişkiyye [1] suyu yukarı atıp çeşitli şekillerde püskürten havuz musluğu, fişkırık (bkz. fevvāre). <KT>

K35/8 Dil-i sengin-i yāre aındurur lâ-büd o **fişkiyye** / Hürüş-ı seyl-i eşk-i dide-i ‘uşşâk-ı gam-ı h’ârı

fiṭnat [1] zihin açıklığı, zeyreklik, uyanıklık; çabuk idrak etme, anlayış. <KT, Ahterî>

K16/5 İstikâmetle olup māl-i şehinşāha vekîl / Dāniş ü **fiṭnatına** eyledi dünyâ taḥşîn

fiṭrat [5]

1. yaratış; [tas.] elest bezminde belirlenen kaza ve kader. <KT, Seccâdî/2>

K2/33 Şefâ‘ atünle olanlar ‘amel-ı tırâz-ı kabûl / Bu kâr-hâne-i **fiṭratda** sâz-kâr kalur

G212/7 Etmiş nigâr-hâne-i **fiṭratda** hâl-vâr / Raşh-ı midâd-ı hâme-i nakḳâş gerdenün

2. yaratılış, tabiat, hilkat (bkz. hulk, ṭab‘, ṭabî‘at, ṭıynet). <KT, KO, Cûdî, ZL>

K19/17 Āsafâ eylememiş sikke-ı tırâz-ı **fiṭrat** / Naḳd-i tedbîrünü ṭamgâ-zede-i dest-i dağal

K29/20 Zâtuñ gül-i ḥadîka-i cân etmiş eyleyen / Taḥşîl-i bâğ-bân-ı gül-istân-ı **fiṭratuñ**

G87/5 O ser-meşk-ı kalemsin mâ-ḥaşalsın levḥ-i **fiṭratda** / Muşavvirler ki Yûsufdan seni memdûh yazmışlar

fi‘âl [1] işler, ameller, fi‘l’in çoğulu. Sözcüğün “fa‘âl” ya da “fa‘‘âl” olmas gerekmektedir. “aql-ı fa‘âl, “işleyen, yapıcı akıl” anlamına gelir (bkz. fa‘âl). <KT, KO, OTAL>

K12/26 Nûşha-i zâtı peziñrefte-i üslûb-ı ḥakîm / Hüsni aḥlâkı pesendide-i ‘aql-ı **fi‘âl**

figân [7] ıstırapla bağırıp çağırma, inleme (bkz. feryâd, enîn). Şükûn (1996: 1446)

figân’ın, nâle’den daha yüksek ses olduğunu belirtmektedir. <KT, LN, FZ>

G42/4 Ol ‘âşık-ı güm-geşte-murâdam ki **figânım** / Ne Yûsuf u ne nefḥa-i pîrâhen içündür

G55/4 Hoşdur çemende bir gül ü bir gül-‘izâr için / Dilde **figân** hezârda gulgul dem-i şehir

G58/2 Ol Ka‘be-revânız ki ḥarîm-i ḥarem-i ‘ışk / Pür-şûr-ı **figân**-ı ceres-i maḥmilümüzdür

G175/1 Sürûd-ı bezm-i vişâli **figân** u âha degiş / Şafâ-yı vuşlatı bir âşinâ nigâha degiş

G317/6 Dil kim eder **figânını** geh pest ü geh bülend / Beñzer o sâza kim bâm u zîri bulunmaya

M5/III/5 Ol yolda **figânı** ehl-i derdün / Maẓmûn-ı terâne-i ceresdür

M7/I/1 Firâşum seng-i ḥarâ pûşışüm şevk-i kâtâd olsun / Yerüm Beytül-Ḥazen **figân**-ı girye-zâd olsun

figâr [2] yaralı (bkz. efgâr, mecrûḥ). <Cûdî, Kanar/2>

G121/4 Peykân-ı nâveg-i müje cāna ḥalîdedür / Mecrûḥ-ı ḥancer-i nigehündür dil-i **figâr**

G246/2 Nâz-perversün tağayyür virmesün âhum saña / Şûret-i keşr-i dil ü cân-ı **figârımdan** şaḳın

fıkr [19]

1. düşünme, düşünce. <KT, KO, LN, FZ, Kanar/2>

K5/9 Bir nazarda ḥıred-âşûbî-i bîkr-i **fıkrım** / Şekl-i Mecnûna ḳor isterse eger Leylâyı

- K14/40 Olursa eger fenn-i feşâhatde Aristo / Tahmîni ğalaṭ **fikri** saḳaṭ re'yi ḥaṭâdur
 K20/36 Ol mübdî'-i ser-âmede kim bîkr-i **fikridür** / Hürî-veşân-ı hacle-i nazmuñ muḥadderi
 M12/I/3 Şarardur zîkr ü **fikrûñ** çehresin erbâb-ı tevḥîdûñ / Siyeh ḥâki zer eyler kîmyâdur yâ Resûla'l-lah
 M3/II/2 Şanmañ ki ḳayd-ı fâḳa vü **fikr-i** düveldeyüz / İtlâf-ı naḳd-i cân edecek maḥaldeyüz
 G66/4 **Fikr-i** lebûñle olan 'âlem-i ḥayret-neverd / Her ser-i râhında bir maşṭaba-i Cem bulur
 G103/5 Sehl idügin işitmemiş miḥnet-i ḳurbdan firâḳ / Bizden o şûḥa Nâ'îlî **fikr-i** kenâre bir midür
 R3/1 **Fikr-i** ḥaṭ ile âh-ı seḫer-ġâh ederüz / Mir'ât-ı ḥayâlûñ ki naẓar-ġâh ederüz

2. her zaman düşünülen şey, mütalaa. <KT, Cûdî, LN>

- K3/5 Cenâb-ı Hâlıkâ minnet ki olmamış hergiz / Sipîhr-i bed-güherûñ **fikr-i** nân u âbında
 G234/1 Yârûñ ki **fikr-i** ḳadd ü 'izârındasın gönül / Bâġuñ ne sünbül ü ne bahârındasın gönül
 G384/1 Dilde yoḳ ḥarf-i temennâ dehenûñden ġayrı / Cânda yoḳ zâ'îḳa-i **fikr-i** suḫenûñden ġayrı

3. niyet, maksat, hacet. <KT, Ahterî>

- K3/56 Verirdi seyle çerâ-ġâhın iştiyâḳ-ı ḥabîb / Degildi **fikri** behişṭûñ giyâh u âbında
 K12/56 Neyleyüm çarḫ sitem-kâr ahâlî düşmen / **Fikr-i** evşâfuña bir laḫza ḳomaz fâriġ-bâl
 G116/6 **Fikri** anuñ ki olmadı süy-ı ġirîve-i emel / Semt-i rızâyı gösterüp râh-ı necât virdiler
 G120/3 Daġıdur kendüyi bir âh ile zülfûñde gönül / Rind-i âvâre-reviş **fikr-i** tecemmül mi eder

fikr etmek, fikr eylemek [3]

1. düşünmek. <Kanar/2>

- G163/5 Vuşlatda iken Nâ'îliyâ **fikr ederüz** kim / Bir laḫza firâḳa nice ârâm ederüz biz
 G181/2 Miyânuñ **fikr eden** diller ki zülfûñ âşiyân etmiş / Piristü beççelerdür ġuyiyâ bir mûya bağlanmış

2. vaktinde düşünmek, gaflet etmemek. <KT>

- K3/30 Hâzer ġurûrdan ey muşt-ı ḥâk **fikr eyle** / Me'al-i ḥâlî enâniyyet iktisâbında

fikr-i muḥâl [1] gerçekteşmesi imkânsız düşünce. <Kanar/2>

- K12/68 Hâşılı ṭab'-ı heves-kâruma besdür bu ġüneḫ / Ki düşüp ḥâtıra-i nazma ḳılam **fikr-i muḥâl**

fikret [2] düşünme, düşünülen şey (bkz. fikr). <KT, KO>

- K18/43 Benüm ki mâşıṭa-kârî rûy-ı **fikretüme** / Midâd-ı surḫ u siyeh düde vü ḥizâb olmuş
 G6/3 Hışşedâr eyler şemîminden dili hengâm-ı âh / **Fikret-i** zülfûñ ki her dem tâze sünbüldür baña

fîl [] Hint ve Afrika gibi sıcak iklimlerde yabanî ya da alışkın olarak bulunan,

burnu hortum şeklinde olan büyük bir hayvan, fil. <KT, KO, Kanar/2>

fîl-bân [1] file bakan ve onu besleyen kimse, fil çobanı. <OTAL, Dihhudâ>

- K10/22 Dârâ-ḫaşem Sikender-i 'âlem ki şâh-ı Hind / Güm-nâm-ı merz u bûmı olur **fîl-bân** gibi

fî'1 [1] iş, kâr, amel. <KT, KO, OTAL>

- G56/5 Ḳuvvet-i nuṭṭuñ getürsün **fî'1-i** i'câza ḳalem / Sende yârân Nâ'îlî ḫayşiiyyet ümmîdindedür

filân [3] ismi zikrolunmak istenilmeyen veya “her kim olursa” anlamında genelleştirilerek ifade edilen şahıs veya şey, filan, falan. İnsanlar hakkında kullanılır (bkz. falân). <KT, Cûdî, Kanar/2>

K25/52 Zâtuında olan cevheredür var ise rağbet / Kim der saña ey ẖâce falân ibn-i **filânsın**

K27/38 Zâ’irân-ı der-i iclâlüne bir bir diyesin / Cebr edüp hâtırına ey ibn-i **filân** hoş geldün

G293/6 Zâtında olan cevheredür var ise rağbet / Kim der saña ey ẖâce falân ibn-i **filânsın**

fi’l-hâl [9] derhal, anında, bu anda, hemen, şimdi. <KT, OTAL>

K6/12 Nifâk-ı baht ile **fi’l-hâl** olurdu bî-tağrîb / Nigeh tegâfûl ü lutf-ı nigeh peşimânî

K7/9 Çekildi gerdiş-i perkâr-ı çarlıdan **fi’l-hâl** / Hârim-i manzara-i ârzûya sedd-i sedîd

K12/33 Hükmi tağyîr-i tebâyî’ de revândur o kadar / Ki tef-i kahrı güzâr etse zemînden **fi’l-hâl**

K17/38 Verdi te’yîd-i kader devletüne istiklâl / Etdi esbâbını **fi’l-hâl** müheyâ gerdün

K18/6 Şafağ degil o perâkende şu’leden **fi’l-hâl** / Tamâm-ı dâmen-i eflâk lem’a-tâb olmuş

K19/27 Felegi ‘aksine döndürdi zühûrûn **fi’l-hâl** / Kõmadı ‘illet ü esbâba yer ile medhal

K24/19 Bir feyz var mülâhaza-i devletünde kim / **Fi’l-hâl** dilde gam eşerinden sürür olur

G229/3 **Fi’l-hâl** tegayyür gelür ol şerhoş-ı nâza / Etmez bir iki sâgar-ı gül-fâma tahammül

G338/2 Nakşı yer etdi **fi’l-hâl** hârâda şanma tinsâl / Şîrîni Bî-sütûna Ferhâd söyleyince

firâk [12] biribirini seven iki kişiden birinin ayrılması, âşığın maşûkdan ayrı düşmesi, ayrılık, hicran, firkat; [tas.] vahdet makamından uzak kalma|| hüzn, mahzuniyet, keder, sıkıntı. <KT, KO, LN, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

M1/III/1 Dil hasretünle ‘âşık-ı rûy-ı nezâredür / Cân u ciger **firâkuñ** ile pâre pâredür

M1/IV/3 Cismün ki oldu dâhil-i ser-menzil-i ‘adem / Kaldı reh-i **firâkda** kavm u kabâ’ilün

M1/V/1 Şalduñ derûna tâb-ı harâret **firâk** ile / Yakduñ cihânı nâ’ire-i iştîyâk ile

M3/VII/3 ‘Ukbâda cây-ı râhatumuz emr-i Zü’l-celâl / Yâ düzağ-ı **firâk** ede yâ cennet-i vişâl

G32/4 Döyer mi sûz-ı **firâka** gönül viren saña kim / Sirişk-i çeşmi olur şu’le-rîz-i dâğ-ı ümîd

G33/2 Şeb-i **firâkda** baht-ı siyâhumuzdur hep / Eden bizi eşer-i şubh-gâhdan nevmîd

G99/4 Gönül **firâk**-ı hadengünle tāk-ı nisyânda / Kebâde-i gamuñ olmuş şikeste şikeste yatur

G103/5 Sehl idüğün işitmemiş miñnet-ı kurbdan **firâk** / Bizden o şûha Nâ’ilî fikr-i kenâre bir midür

G163/3 Râcih görürüz mevte **firâk**-ı yâre / Murğ-ı gâma cân riştesini dâm ederüz biz

G163/5 Vuşlatda iken Nâ’iliyâ fikr ederüz kim / Bir lağza **firâka** nice ârâm ederüz biz

G170/1 ‘Âşık seni dünyâya gamuñ ‘âleme virmez / Biñ ‘ömr-i **firâkuñla** geçen bir deme virmez

G221/4 Edâ-yı şükri güzeller muhaldür der imiş / **Firâk**-ı dem-be-dem ü vaşl-ı gâhumuzuñ

firâş [3]

1. döşek, yatak; oturmak için yere serilen şey, yaygı. <KT, KO, Ahterî, LN>

M7/I/1 **Firâşum** seng-i hârâ pûşışüm şevk-i kâtâd olsun / Yerüm Beytü’l-Hazen fiğân-ı girye-zâd olsun

G92/4 Bu kuhen dâr-ı şifânun nazar-ı dânyâ / Çarlı atlas dedigün köhne **firâşı** görünür

2. eş, zevce; kadın. Bu anlam, ilk anlamdan kinya yoluyla elde edilmiştir. <Ahterî, Kanar/2, Seccadî> Aşağıdaki tanıkta bu anlama gönderme yapılmıştır. Tanıkta geçen “tecrîd”in de “evlenmemek” anlamına geldiği göz önünde bulundurulursa, “tecrit ehlinin eşinin görünmemesi” anlamı zuhur eder:

G341/2 Āfitābî dūr-bîn eyleyse de görmez Mesîh / Ehl-i tecrîdün döşenmişdür **firâşî** bir yere

firāvân [2] çok, bol, aşırı. <KT, KO>

G383/4 Her bir müje ki cûy-ı sirişkümle döküldi / Hep geldi reh-i eşk-i **firāvānumı** tutdı

firāvân-şadef [1] sade, incisi bol (deniz).

K14/56 Deryâ-yı **firāvân-şadef**-i dâniş ü idrâk / Şandûk-ı leb-â-leb-güher-i ‘aql ü zekâdur

firâz [11]

1. yokuş, çıkış, yukarı. <KT, KO, Burhân-ı Kâtî‘, LN>

G57/2 Verir tevekkül ü teslîme eşk ü âh hâlel / Reh-i edebde nişîb ü **firâza** bakmazlar

G59/5 Gâh olsa küh küh ğamuñ Nâ’ilî gönül / Duşvâri-i nişîb ü **firâzından** incinür

G211/2 Hoşâ ki sūr’atüne hergiz olmadı mâni‘ / Egerçi râh-ı nişîb ü **firâzdan** geldün

firâz u nişîb [1] yokuş ve iniş (bkz. nişîb ü firâz). <KO, LN, OTAL, Steingass>

G151/5 Ferhâd u Qaysa Nâ’iliyâ pey-rev olmaduk / Yok meslek-i rızâda firâz u nişîbümüz

2. yüksek (bkz. bālâ, refî‘). <KO, FZ>

K17/19 Râyet-efrâz-ı zafer kim reh-i ‘azminde olur / Āfitâbıyla felek çetr-i **firâzında** sûtün

3. üst, üzeri. <FZ, Kanar/2>

K2/31 **Firâz**-ı bâm-ı sipihre o sâye-güster olur / Hâzîz-i hâk-i mezelletde bu nizâr qalır

K28/26 Dest-i kazâ **firâzına** âvîze eylemiş / Hem-pâye gördi tîğini ‘arş-ı berîn ile

G177/4 Vedâ‘-ı hâk-nişînân-ı ‘ışk edüp Manşûr / **Firâz**-ı dârda bālâ-nişest olup qalmış

firâz-ı gül-bün [3] gül ağacının üstü. Tanıklarda bülbülün konma ve ötme mahalli olarak anılmıştır.

K6/51 **Firâz-ı gül-bün**-i dilden ki nağme-güster olur / Çemen çemen eder âşüfte ‘andelîbânı

K6/54 Hâdîka-i çemen-ârâ-yı kıdsün ol bülbül / **Firâz-ı gül-bün**-i zârında etse efgânı

G55/1 Çıkmış **firâz-ı gül-büne** bülbül dem-i seher / Ey nidâ-yı saltanat-ı gül dem-i seher

firdevs [3] bahçe; cennet, cennetin en güzel yeri (bkz. bihişt, cennet, na‘îm). <KT,

KO, LN, Dihhudâ, Steingass>

M1/III/5 **Firdevs** cilve-gâhuñ ola gerçi kim bize / Sensiz hayât düzağ u düzağ şerâredür

G10/5 Nâ’ilî şâha-i pür-sünbül-i **firdevse** döner / Büy-ı zülfin getirürse harem-i câna şabâ

Aşağıdaki tanıkta geçen “sâkî-i firdevs” terkibi ile Hazreti Ali kastedilmektedir. Hazreti Ali cennetteki kevser suyunun sakiliğini yapacaktır (bkz. sâkî).

G289/3 Hûn-ı dilden neşve-dâr olsañ geçerdün zâhidâ / Sâķî-i **firdevs** elinden kevşer-âşâm olmadan

Firdevsî [1] Şehnâme'nin meşhur şairi. Asıl adı Hasan bin İshak, doğum yeri Tûs'tur. Eserini Gazneli Mahmut adına yazmış ve onun her beyti için bir dirhem almıştır. Firdevsî'nin Şeh-nâmes'si, gerek İran ve gerek Türk edebiyatında kahramanlık mesnevileri için değişmez tek örnek hâline gelmiştir (MEBİA, C. 4, s. 643-649). <LN, Lugât-ı Târihiyye ve Coğrafiyye, C.5, s. 192-193, MEBİA, C. 4, s. 643-649>

K19/34 Eylesün her biri Şeh-nâme-i **Firdevsiden** / Nüşa-i menkıbet-i câh u celâlün atvel

Fireng [1] Fransız. Mürsel mecaz yoluyla "Avrupalı" anlamında kullanılır. Güzelleri, putları ve kâfirleri ile ele şiirlerde anılır. <KT, KO, ADŞŞ> Tanıkta, kiliselerdeki ikonların "tasvîr" olarak nitelendiği ve Hristiyanlığı ifade etmek için "Fireng" sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir.

G213/2 ' Âlem-behâ degil mi hezâr âşinaluğı / Taşvîr-i dil-firîb-i **Fireng**-i nigâhınun

firîb [8] aldatıcı, aldatan; hile, düzen, aldatmaca; [tas.] ilâhî istidrac. Terkipsiz kullanılmaz. <KT, Cûdî, LN, FZ, Kanar/1, TASAVVUF TERİMLERİ>

K6/27 Füsün-ı 'işvesinün 'aql-ı kül giriftârı / **Firîb**-i ğamzesinün fitne pây-ı dāmānı

G38/2 Dām-ı **firîb**-i zülfüne bād-ı şabâ gibi / Ğafil bulunsa gerden-i Cibrîl bend olur

G207/3 Âteş-endâz-ı **firîb** olmada cāna beñzer / Sâķir-i bü'l-'aceb-i nādire-sāza nigeħün

G236/2 Merdüm-i çeşm-i **firîbüm** hāl-i rüy-ı fitneyüm / Dāğ-ı mihr-i maķşerüm düzaķ penāhumdur benüm

G239/4 Benüm o tã'ir-i ķudsi bu evc-ğāhda kim / **Firîb**-i dāne-i dām-ı hevā nedür bilmem

G250/3 Şive-i ħüsnün **firîb**-i çeşm-i şūħuñdur seni / Her nefes biñ sāde-dil 'uşşāk ile mev'ūd eden

G283/4 Cilve-i ħüsnün **firîb**-i ğamze-i cādū-fenün / Bāyezidi Bihremen Cibrîli Hārūt eylesün

G296/2 Māni' degil o māha āmed-şud-ı nigāha / Dām-ı **firîb**-i turra ķin-i 'itāb-ı ebrū

firîb-āmūz [1] hile öğrenen, aldatmayı öğrenen.

K26/29 **Firîb-āmūz**-ı baķt-ı nā-be-sāmān-ı dil-i 'āşık / Füsün-perdāz-ı çeşm-i dil-rübāyān-ı füsün-gerdür

firîbende [1] aldanmış, kapılmış. <OTAL>

G382/4 Cellād iken ol ğamze **firîbende** olurdu / Hûn-rizi-i 'uşşākda perhizüne Şuķfî

firîb-ķurde [2] aldanmış, kandırılmış. <Seccadî/1>

G49/7 Olma **firîb-ķurde**-i iķbāl-i rüzgār / Ey Nā'ilî şaķın hele idbārı saķt olur

G315/7 Hümā-veş olsa yerün farķ-ı tārık-i iķbāl / **Firîb-ķurde**-i baķt-ı ħuceste-fāl olma

firîfte [5] aldanmış, aldatılmış, kandırılmış || âşık, tutkun. <KT, KO, Cûdî, LN,

OTAL, Kanar/1>

K29/15 Etdi beni **firîfte** ħüsn-i meveddetün / Güstāķ ķıldı 'ışķ-ı cemāl-i maķabbetün

G2/3 Sūr-ı şafā-yı vuşlata olmaz **firîfte** / Ĥalvet-güzin-i hecrün olan mātem-āşinā

- G227/1 Etdi beni **fırifte** hüsn-i meveddetün / Güstâh kıldı 'ışk-ı cemâl-i maḥabbetün
 G247/3 Olma o hüsn-i cilve-furûşa **fırifte** / Cân ḥürmenin o şu'le-i cevvalden şaḥın
 G366/6 İmsâk-i lutf-ı nâz u tegâfûldür etse yâr / Ey Nâ'îlî **fırifte** nezzâreye seni

fırkat [11] ayrılık, sevdiğinden uzak ve ayrı yaşayış; [tas.] vahdet makamından uzak kalma (bkz. firâk, hicrân). <KT, KO, LN, TASAVVUF TERİMLERİ>

- M3/V/1 Zaḥm-ı derûna merhem-i râḥat erişmedi / Bîmâr-ı derd-i **fırkate** şîḥḥat erişmedi
 G75/4 Nümâyân olmadukça şubḥ-ı vuşlat sönmesün yansun / Fitîl-i dâğ-ı **fırkat** sinede ey ḡam çerâğundur
 G96/2 Kûçe-i kâm gibi kaldı teḥî şeh-r-i vişâl / Şimilik 'âşîka 'azm-i reh-i **fırkat** görünür
 G154/1 Ḥ'âhiş-ger-i lutfuñ sitem-i **fırkate** döymez / Bîmâr-ı ḡamuñ tâb u tebi miḥnete döymez
 G172/2 Zülfüñ dem-i **fırkatde** şabâ ile ne mümkün / Cân u dil gönderdüğü mektûbı ferâmüş
 G281/2 Ser-girân-ı 'ışkuña la'lün şunarduñ mey degil / Bilseñ ey sâķi ḥumâr-ı câm-ı **fırkat** neydügin
 G318/2 Girdâb-ı baḥr-ı **fırkat** olur 'aks-i âḡuşı / Bir mâh-ı çarḥ-ı behcete dil hâle olsa da
 G331/3 Yine vâbeste-i ümmîd-i vişâlündür dil / Mübtelâ-yı elem-i **fırkat**-ı câvid olsa
 G335/6 **Fırkat**-ı şad-sâleye olur telâfî Nâ'îlî / Çeşmi ḡâhî bir nigâh-ı dil-nevâz eyler bize
 Kt13/1 Yâr-cüyân olalum **fırkate** yâhû diyerek / Edelüm tayy-ı beyâbân bir içim şu diyerek
 Ş12/1 Geçer **fırkat** zamânı böyle kalmaz / Şağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür
 Ş12/4 Gider **fırkat** gelür eyyâm-ı vuşlat / Şağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

fîrûz [3] talihli, bahtlı; mutlu, sevinçli (bkz. sa'd, ḥurrem). <KT, KO, OTAL>

- K12/11 Ḥabbezâ maḡdem-i **fîrûz** ki tebşîri için / Birbirin bî-siper eyler ser-i rāhında ricâl
 K12/28 Belki her aḡter-i tâbânı o **fîrûz**-ı şebûñ / Döne bir mihre ki olmaya verâsında zevâl
 G273/4 Aḡter-şinâs imiş tûtalum ehl-i dânişûñ / Yoḡ intisâbı tâlî'-i **fîrûza** n'eylesün

fîrûze [1] Nişabur'da çıkan, açık mavi renkli ve değerli bir yüzük taşı. <KO, LN, OTAL>

- K16/13 Az zamân içre o **fîrûze** serây-ı 'âlî / Oldı mi'mârî-i lutfuñla nigârende-i Çîn

fî-sebil'il-lâh [1] "Allah yolunda, Allah rızası için" anlamına gelen Arapça bir ibare, karşılık beklemeksizin yapılan işlerin tümü. <İSLAMÎ SÖZLER>

- K11/12 Fî-sebilî'l-lâh ḡuzât-ı dîne olmuş pişvâ / Ya'nî ol fermân-ber-i şer'-i muṭahhardur gelen

fiten [1] fitneler, bozgunculuklar, fitne'nin çoḡulu (bkz. fitne). <KT, KO, LN, Kanar/2>

- G47/1 Ḥarâb ḡamzeler ol çeşm-i **fiten** maḡmûr / 'Aceb 'aceb k'ola sâķî-i encümen maḡmûr

fitîl [3]

1. fitil, kandil ve muma konulan, pamuktan bükülmüş ip. Emdiği yağla yanıp ortalığı aydınlatır. <KT, LN>

- K22/6 Ber-'aks olup miyânede ma'ḥûd olan eşer / Sûzân olan **fitîle** dönerdi billûrdan

2. merheme batırılıp yaraya geçirilen uzun tiftik, ince yara bezi. Eskiden yaraların iyileştirmek için pamuk veya keten, daha iyisi tiftik elyafından yapılmış fitil konur ve hafifçe itilerek üstü bir sargı ile sarılır. <KT, Kanar/2, MAZMUNLAR VE İZAH, s. 460> Aşağıdaki tanıklarda geçen “fitil-i dâg” terkibi ile hem dağ yarası üzerine konan fitil, hem de aşk ateşinin yandığı sinedeki çerâğın fitili kastedilmiştir:

G75/4 Nümâyân olmadukça şubh-ı vuşlat sönmesün yansun / **Fitil**-i dâg-ı firkat sinede ey gam çerâğundur

G304/2 Dil-i âgyâra kırsun dest-i pâkünüle **fitil**-i dâg / Bu güne vaz'-ı kânün-ı cefâyı ihtiyâr etme

fitile [] fitil (bkz. fitil). <Kanar/1>

fitile-fürûz [1] fitil yakan, tutuşturan.

G136/1 Olalı **fitile-fürûz**-ı cân şeb-i ârzûda sirâcumuz / Bizi vakf-ı dâg-ı gam eyledi dil-i germ-şu'le mizâcumuz

fitne [89] karışıklık, fesat; azdırma, baştan çıkarma, bozgunculuk, ara bozma; [tas.] salıkların Hakk'ın cemâl sıfatlarının ve ceberutunun yanında kapıldıkları heyecan ve şevk. “Âfet” sözcüğü gibi istiare yoluyla “güzellik, cazibe” anlamlarında kullanılır (bkz. âfet). <KT, Cûdî, Kanar/2, Seccadî/2>

K2/16 Verir esâs-ı pül-ı çarha bād-ı **fitne** şikest / Bu cilve-gâhda ne menzil ne reh-güzâr çalır

K4/1 Çîn-i nâzam cebîn-güşâ-yı dilem / **Fitneyem** genc-i ihtifâ-yı dilem

K6/27 Füsûn-ı işvesinün 'aql-ı kül giriftârı / Firib-i gamzesinün **fitne** pâ-yı dâmânı

K7/40 Bu **fitne** âteşin îkâd eden la'inün ola / Edüp 'azâbımı Qahhâr lahzâ medîd

K11/22 Şâha nağ'-ı kâr-zâr-ı **fitneden** çekdüdü el / Kur'a-i fâlinde şimdi nağş-ı dîğerdür gelen

K12/53 **Fitne** devründe 'adım olduğın etdükcü hayâl / Ruḥ-ı dil-berde döner nokta-i mevhumeye hâl

K15/11 Âhuñ da yeri düşmemek olmaz hele şimdi / Ol **fitneye** ma'kül-ı müdârâ mı degildür

K15/8 Olmış tûtalum âh ile ol **fitne** perişân / Bir **fitne** de ol âh-ı gam-efzâ mı degildür

K17/37 Ki ne cânibde zuhûr etdi ise bir **fitne** / Oldı gîsü-yı bütân gibi perişân u nigün

K18/38 Hücûm-ı zelzele-i **fitneden** 'imâret-i dil / Binâ-yı hâtır-ı 'âşık gibi ḥarâb olmuş

K26/30 Ne mümkündür müdârâ böyle bir âşüb-ı sâhîrle / Ki mekrinden dil âşüb u **fitne** pür-ḥazer-terdür

M1/III/2 Hâk olsun encüm-i kaṭarât-ı sirişkümüz / Çün kim sebep bu **fitneye** hükm-i sitâredür

M3/X/2 Câ'iz ki almağa yoluñ ey 'âşık-ı ḥazîn / Şayyâd-ı **fitne** eyleye bir güşede kemîn

M4/I/1 Gamzeñe böyle kılan hâtır-ı âşübî esîr / Kışver-i **fitneyi** bir tîğ ile etmiş teşhîr

M5/II/1 Ey **fitne**-i rustâ-ḥîz-âşüb / Vey her nigâhı kazâyâ mensûb

M5/V/1 Kûyuñda nedür bu dâd-ḥ'âhî / Ey kışver-i **fitne** pâdişâhı

M5/VI/3 Çeşmün gibi yâr olup kazâyâ / Çok **fitneler** irtikâb edersün

M8/I/1 Hirâs-ı **fitne** şalduñ dehre ey bî-dâd n'eylersün

M8/I/5 Edüp **fitneye** dünyâyı ḥarâb-âbâd n'eylersün

- M8/III/1 Nihândur bûy-ı **fitne** târ-ı ‘anber-fâm-ı zülfünde
- M8/V/5 Yine bir **fitne** tahrik eyledün ey bād n’eylersün
- M8/VI/5 Füsün u **fitneye** geldükçe ey Bihzād n’eylersün
- G3/5 Eylemem maẓmûnına Cibrîli maḥrem Nâ’ilî / Ğamzeler kim **fitneden** ifşâ-yı râz eyler baña
- G11/7 Ey Nâ’ilî o ıtırta ki çevgân-ı **fitnedür** / Pâ-mâl iken rübüdesidür güy-ı âfitâb
- G13/2 Dünyâya berķ-ı tîğ-i nigâhuñla tâb vir / Düşdün sipâh-ı **fitneye teb**-lerze-i kıbâb
- G23/1 Aldukça ele cām-ı mey ol keķ-küleḥ-i mest / Biñ **fitneye** âmâde olur her nigeḥ-i mest
- G35/5 Şâhen-şeh-i nev-zuhûr-ı **fitne** / Nev-devlet-i ḥüsn ü ândur Aḥmed
- G45/4 Tahrik-i bād-ı âḥ ise bādî o **fitneye** / Âzâr-ı dilde ıtırta da şâne kendidür
- G53/1 Şûr-ı dü ‘âlem ol iki çeşm-i kirişme-zâ mîdur / Nâza muḥaddem-i sipeḥ **fitneye** pîşvâ mîdur
- G62/3 Çeşmünle mülk-i câna düşen şûr-ı **fitneden** / Ma‘mûre kazâda olan ihtilâli gör
- G71/4 Ol kemerle genc-i nâ-yâb-ı miyân-ı dil-rübâ / Bir tılısm-ı **fitnedür** kim ejderinden bellidür
- G73/4 Olmaḫda nev-be-nev ḥışım-ârâ o ğamzeler / Fevc-i sipâh-ı **fitnedür** âfâḫdan ḫopar
- G78/1 Ruḥsâr-ı yâre kim ḫaṭ-ı pür-şûr yazdılar / Sultân-ı mülk-i **fitneye** menşûr yazdılar
- G79/4 Şaf şaf kemîn-i **fitnede** ceşş-i kazâ gibi / Ḥancer be-kef sipâh-ı müjeñ derhem oldılar
- G89/6 Görelî dâmlıḡım dâne-i ḫâl-i zeḫana / **Fitne** dâmen-keş-i cäsüs-ı girîbânûndur
- G90/1 Çâḥ-ı zeḫanuñda dilün ârâmı tehîdür / Ḥükm-i raşad-ı **fitneden** eyyâmı tehîdür
- G94/2 Degildür **fitnede** tahrik-i bâda ıtırta muḫtâc / O mest-i fitne-cû kim şad cihân-âşûba bādîdür
- G94/4 Bu deñlü **fitne** vü âşûba bâ‘iş kişver-i dilde / Ol iki çeşm-i mestün birbiriyle ittîḫâdîdur
- G97/3 Ḥavf-ı tîğ-i ğamze mâni‘dür recâ-yı vuşlata / Ol tılısm-ı **fitnenün** genc-i nihânın kim bilür
- G103/1 Tîğ-i müjeñle sînede şerḫa vü yâre bir midür / Ḥâl-ı ruḫuñla **fitnede** baḫt u sitâre bir midür
- G106/6 Pâmâl iken rübüdesidür güy-ı âfitâb / Çevgân-ı dest-i **fitne** o zülf-i dü tâyı gör
- G108/3 Sâye şalmaḫ ruḫına **fitne** ‘acebdür ki o şûḫ / Kendüyi sâye-i zülfinde ser-efrâz şanur
- G109/3 Etseler kâkülüne ḫaşd-ı şebîḫün gâḥî / Ceşş-i **fitneye** olur dest ü girîbân diller
- G116/1 Pâdişehân-ı ḥüsn kim nâza şebât virdiler / Dest-i zuhûr-ı **fitneye** tâze berât virdiler
- G143/6 Pây-mâl-i sipeḥ-i ḫaṭtun idi kişver-i cân / Vermedin dest-i kazâ **fitneye** menşûr henüz
- G172/3 Zeḫḫ alsa nigâhuñda olan luṭf u ğazabdan / Eylerdi kazâ **fitne** vü âşûbı ferâmûş
- G180/7 Yaḫar ey Nâ’ilî Cibrîli dâğ-ı reşg-i kıssîsi / Maḫabbet sümenât-ı **fitnedür** ḥüsn-i bütân âteş
- G181/4 Ten-i Mecnûnı ‘ârî eylemiş raḫt-ı tekellüfden / O dâm-ı **fitne**-i şayyâd kim âḫüya bağlanmış
- G197/4 Siḫr ile memleket-i **fitneyi** etmiş teşḫîr / O ğazâlâne nigâhuñla o ḫaṭṭ-ı siyehün
- G204/3 Ḥûn-ı dilden tolu biñ kâse şunar etdükçe / Sâķi-i **fitneye** ızḫâr-ı keder ğamzelerün
- G205/4 Sâğar-ı **fitneden** el çekti kazâ ‘ahdinde / Bü’l-‘aceb şaḫne-i bâzâr-ı füsündür çeşmün
- G208/7 **Fitnenün** zülfinde ol şûḫ-ı perişân kâkülün / Cem‘ olan diller gibi ḫâl-i perişânın görün
- G213/1 Meftûnı nâz şâhid-i şeng-i nigâḫunuñ / Ḥayrânı **fitne** meşreb-i teng-i nigâḫunuñ
- G236/2 Merdüm-i çeşm-i firibüm ḫâl-i rüy-ı **fitneyüm** / Dâğ-ı mihr-i maḫşerüm düzaḫ penâhumdur benüm
- G236/4 Pâsbân-ı şehr-i ḥüsnün şaḫne-i mülk-i dilüm / Güşe-i ebrû-yı **fitne** ḫ‘âb-hâhumdur benüm
- G246/7 Levḫ-i dilden kılmadan maḫv-ı rüsüm ey Nâ’ilî / Sümenât-ı **fitneyüm** naḫş u nigârûmdan şaḫın

- G251/4 İhtirâz et çeşm-i zaḥm-ı rûzgâr-ı **fitneden** / Her ḥam-ı zülfünde cem‘ perişân görmesün
- G276/4 **Fitnenüñ** dehşet-i ‘ayyâr-ı nigâhuñla yeri / Geh ḥam-ı ṭurra gehî çâk-i girîbân olsun
- G280/3 Hük-m-i sevâd-ı nokṭa-i ḥâlündür eyleyen / Mülk-i kazâyı zelzele-i **fitneden** emîn
- G286/2 Kûyüñdür o beytû’ş-şanem-i **fitne** ki döymez / Şeh-bâz-ı eccl bîm-i ğazâl-i ḥareminden
- G294/1 Çeşmüñi **fitne** kemîn-güşe-i râz eylesesün / Her müjeñ tîğ-i sitem ber-kef-i nâz eylesesün
- G299/1 Ol nâz u ‘işve ol çeşm ü ebrû / Ol şûr u **fitne** ol iki ğisû
- G312/1 Çeşmüñi **fitne** kemîn-güşe-i râz etdi yine / Her müjeñ tîğ-i sitem ber-kef-i nâz etdi yine
- G325/4 Zülfün ḥamâ’îl olmayıcak düş-ı **fitneye** / Diller muḳayyed olmadı def‘-i gezend ile
- G327/1 Berḳ-ı ḥüsnin eder ol şu‘beze-bâz-ı **fitne** / Ḥanümân-sûz-ı belâ sine-güdaz-ı **fitne**
- G327/2 Eylemiş kâkül ü ḳaddin o şeh-i kişver-i nâz / ‘Âlem-efrâz-ı füsün şukḳa-ṭırâz-ı **fitne**
- G327/3 Dil-i âşubı şabâ-veş düşürür ‘uḳdelere / Câna zülfinden eren nefḥa-i râz-ı **fitne**
- G327/4 Düşeli sāye-i zülfinde ḥam-ı ebrûya / Erdi eflâke küleh-güşe-i nâz-ı **fitne**
- G328/5 Nâ’iliyâ nice kâr eylesesün âfet-i ‘ışḳ / Ey sevâd-ı ḥaṭı ta‘vîz-i necât-ı **fitne**
- G329/1 Çâkdür tîğ-i nigâhuñla derûn-ı **fitne** / Ğamzeñe lâzimedür rîziş-i ḥûn-ı **fitne**
- G329/2 Meclis-i nâzda maḥşûş zebân-ı nighüñ / Tercemânî-i mezâyâ-yı füsün-ı **fitne**
- G329/3 Eşer-i cünbiş-i dâmân-ı ser-i zülfünden / Nâz eder ḥilḳat-i sîm-âba sükûn-ı **fitne**
- G329/4 Tâze sevdâ-yı bahâr-ı ḥaṭı sebzûñle olur / ‘Aḳl-ı kül mâye-i terkîb-i cünûn-ı **fitne**
- G329/5 Nâ’ilî reşḳ ile Cibrîli ḥelâk eyler olup / Leb-i cân-perveri i‘câz-nümûn-ı **fitne**
- G342/5 Zülfün ḥam etdi âh-ı dil-i girye-kârumuz / Cem‘ oldı baḥr-ı **fitnede** girdâb bir yere
- G349/1 **Fitne** kim maġlûb olur çeşm-i kazâ‘ unvânına / İstinâd eyler kemîn-i sāye-i müjġânına
- G349/3 Behre-dâr-ı ḥâk-bûs eylerdi dilleri / **Fitne** taḥrîk etdi ammâ ṭurmadı peymânına
- G361/4 Leşker-i Tâtâr-ı mülk-i **fitnedür** müjġânlaruñ / Tünd ü ser-keş mest ü maġrûr-ı nighdür her biri
- G383/3 Şûr-ı nighüñ ‘ışḳda maşâf eyledi sinem / Şaf şaf sipeh-i **fitne** beyâbânımı ṭutdı
- G384/2 Cüst-cû eyleyicek dilleri zülfünde ḥaṭuñ / **Fitne** yer bulmadı çâh-ı zeḳanuñdan gayrı
- R6/2 Bu **fitne**-i rûzgârdur zülfünden / Yok ‘uḳde-i ḥâṭırum ser-i müy ḳadar

Aşağıdaki tanıklarda “ḳâmet” sözcüğü ile “fitne” arasında kurulan münasebet, kıyâmet alametlerinden biri olarak dünyada “fitne”nin artacağına inanılmasıyla ilgilidir. “Ḳâmet” ile “ḳıyâmet” aynı kökten gelen iki sözcüktür.

- G74/1 Ḳopsa yerinden ol ḳad ü ḳâmet ġuluv ḳopar / Bir **fitnedür** ḳıyâmet ile rû-be-rû ḳopar
- G129/5 Cîlve-ġâhın maḥşer-i nîreng edüp ey Nâ’ilî / **Fitne** vü âşûba ol ḳâmet temâşâ gösterür

Aşağıdaki tanıklarda da kıyâmet günü ile fitne arasındaki ilişkiye “maḥşer” sözcüğü bağlamında değinilmiştir.

- K4/4 Cîlve-ġâh-ı nigâh-ı ḥübânâ / Maḥşer-i **fitneyem** fezâ-yı dilem
- G204/2 Eyleyüp kişver-i pür-şûr-ı kazâyı me’men / Maḥşer-i **fitneye** âşûb salar ġamzelerüñ

Aşağıdaki tanıkta “devr-i kamer” ile “fitne” arasındaki ilişki, âhir zamanda (kıyametin kopmaya yaklaştığı zaman) fitnenin artacağı düşüncesidir. Nitekim “devr-i kamer”, eski dünyanın son dönem olarak düşündüğü ay dönemidir (bkz. devr-i kamer).

K23/2 Zihî âsâyiş-i devr-i kamer kim olmuş a‘yânı / Zuhûr-ı hâdişât-ı **fitneden** emn-i tamâm üzre

fitne-cû [2] fesat arayan, iş karıştırmaya çalışan, fitneci. <KT, Kanar/1>

G94/2 Degildür fitnede tahrik-i bâda tırrası muhtâc / O mest-i **fitne-cû** kim şad cihân-âşûba bādîdür

G299/2 Ol tünd-hûlar ol **fitne-cûlar** / Ol iki gamze ol iki cādū

fitne-hîz [1] fitne kaldıran, kargaşa uyandıran, fitneci. <Dihhudâ, Steingass>

G256/1 **Fitne-hîz** etdi şabâ kâkül-i fettânı ucın / Kıldı peyveste ser-i kâküle dāmânı ucın

fitne-nişân [1] fitneyi söndüren, fitneyi bastıran. <Kanar/2>

M5/I/1 Ey pâdişeh-i kalem-rev-i nâz / V’ey **fitne-nişân**-ı küçe-i râz

fitne-sipâh [1] askerleri fitneden ibaret olan, fitne ordusu.

K6/8 O şâh-ı **fitne-sipâh**-ı kalem-rev-i hüsnün / Ki gösterir Cem ü Dârâyâ çîn-i pişânî

fitrâk [1] eğerin arkasında özel kayışlarla bağlanan eşya, terki, at tasması. <KT, KO, Cûdî, LN>

G142/1 Alsa şeh-bâz gözüñ cânı feraḥ-nâk oluruz / Baıkıcaḡ gamzeñe ḡasret-keş-i **fitrâk** oluruz

fitraḡ-bend [2] terkiye bağlanmış. Eskiden sarayın emriyle kesilen kelleleri terkiye asarak götürürler, halka teşhir ederlermiş. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 213> Aşağıdaki tanıklarda şair, benzer şekilde gönlünün, sevgilinin terkisine asılmak istemektedir. Bu hayalin arka plânında öldürülen av hayvanlarının da terkiye bağlanarak götürülmeleri etkili olmuştur:

G182/3 Dil ü cân kim şikâr-ı şâh-bâz-ı her dû çeşmüñdür / Biri **fitrâk-bendüñdür** bir gîsûya bağlanmış

G367/3 Sezâ degilse de **fitrâk-bendüñ** olmaḡa dil / Helâküñ olmaḡa ey şeh-süvâr degmez mi

fu‘âd [1] kalp, yürek, gönül; [tas.] ilâhî tecellîleri seyretme mahallî (bkz. dil, gönül). <KT, DİNİ KAVRAMLAR>

M7/IV/2 Melâlet râḡat-ı cânım sitem rûḡ-ı **fu‘âdumdur** / Benüm ḡod tâ ezelden nâ-murâd olmaḡ murâdumdur

fukarâ [6] fakirler, yoksullar; dervişler, fakîr’in çoḡulu. <KT, KO, LN, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ, Redhouse>

K13/25 Dâd-âver-i erḡam ki çıkar ‘arşa du‘âsı / Hengâm-ı teveccühde kulüb-ı **fukarâdan**

K14/50 Ol ḡ’âce-i mün‘îm ki simâṡındaki ni‘met / Bî-dâ’iye endülte-i zâd-ı **fukarâdur**

K15/43 Dür olmaya zıllı **fukarânun** üzerinden / Bir luṡf u kerem şâḡibi pâşâ mı degildür

G102/4 Ġinâ-yı ḡalb kadar ni‘met olmaz ehl-i dile / Bu tekyenün **fukarâsı** simâṡ bilmezler

G311/5 ‘Ueb ile etme kulüb-ı **fukarâyı** taṡyîḡ / Ne kadar meşrebün ey şâh-ı cihân teng olsa

T3/4 **Fuḳarā** melce'î bir pîr idi dünyâda daḥî / Dâr-ı 'uḳbâda maḳbûlî ola dergâhuñ

fuḳarā-dost [1] fakirlerin dostu, gariban babası.

K13/24 Şadr-ı **fuḳarā-dost** ki dīvāna çıḳınca / 'Ālem pür olur zemzeme-i şükr ü şenādan

fûlād [1] çelik, yüksek ısıya dayanıklı demir. <KT, KO, Dihhudâ> Sertlik sembolü olarak kullanılır.

G20/3 Olmuş ḥarîf-i pençe-i **fûlād**-ı Ḳahramân / Bulmuş o deñlü nâmiyeden her giyâh tâb

fûlād-güdâz [1] çelik eriten; çok kızgın, çok sıcak. Âh'ın özelliği olarak verilmiştir.

G60/4 Çârḥa kâr etmedi âh-ı dil-i **fûlād-güdâz** / Nice ḳan ağlamasun dîde ki rîḳḳat yeridür

Furât [2] Fırat nehri. Diyadin kasabasından doğup geçtiği yerlere göre isim alır. "Murād", daha sonra "Fırât" ismini alan nehir, Fırat nehriyle birleştikten sonra da "Şaṭṭü"- 'Arâb" ismiyle anılır. <Lugât-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, C. 5, s. 186> Tanıklarda coşkun ve bereketli nehir karşılığında kullanılmıştır:

K17/22 Vûs' at ol deñlü zemîninde ki sîrâb edemez / Geşt-zâr-ı keremin nehr-i **Furât** u Ceyḥûn

G116/3 Ṭab' umuz oldu müntehî 'ışḳ ile bir maḳâma kim / Ḳaṭreye tâb-ı cüşîş-i nehr-i **Furât** virdiler

furşat [] bir şeyin yapılması ya da gerçekleşmesi için uygun zaman, elverişli durum. Genellikle olumsuz cümlelerde kullanılır. <KO, LN, OTAL>

furşatı fevt eylememek [3] fırsatı kaçırmamak, elverişli durumdan yararlanmak. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

Ş11/5 Birdür ḡam u şādî bize âḡâh u ḥabîrüz / **Feyt eylemezüz furşatı** rindân-ı başîrüz

Aşağıdaki tanıklarda, kalıplaşmış bu yapı sözcüklerle terkip yapılarak kullanılmıştır.

K29/9 N'eylersen eyle ḡafil iken baḥt-ı kîne-dâr / **Feyt eyleme zamânımı** eyyâm-ı **furşatı**

G319/6 Zamân-ı **furşatı fevt etme** furşat neh-i sâ'ildür / Maḥall-i feyz-i cüşîş ḡâh gehdür her zamân şanma

furûşânde [1] satıcı, satan. <Kanar/1>

K12/80 Çok zamândur ki metâ' -ı suḥenüm olmada ḥarc / Pîş-i ḥar-mühre **furûşânde** mezâd-ı dallâl

fuşehâ [1] güzel, düzgün ve açık konuşanlar, iyi söz söyleme kabiliyeti olan kimseler, faşîḥ'in çoğulu (bkz. faşîḥ). <KT, OTAL>

K14/64 Hâşıl bu ki bir sencileyin zât-ı şerîfûñ / Vaşfında kesel şuḡl-ı zamîm-i **fuşehâdur**

fûṭa [1] peştamal. Sind diyarından gelen bir çeşit kumaş anlamındaki fût'tan gelir.

Genellikle koyu al renkte ipekten dokunur. <KO, Cûdî, LN, Kanar/1, ESKİ ESERLER>

G334/4 Nûrdan sāyeyi 'âşîḳ nice fark etmek olur / Nil-gün **fûṭada** endāmına etdükçe nigâh

fuzûl [2]

1. lüzumsuz, fazla şey, fazl'ın çoğulu (bkz. fazl). <KT, OTAL>

G360/5 Varınca bezm-i Felâṭûn-ı 'ışka 'aql-ı **fuzûl** / Hezâr şerm ü hacâletle lâl gelmedi mi

2. faziletli, erdemli.

K2/53 Muḥassenâtuña ḥadd olmayınca ṭab'-ı **fuzûl** / Suḥen-güzârî-i na' tuñla şerm-sar ḳalur

Fuzûlî [1] divan şairi (ö. 1556). Bağdat civarında yetişmiş, Azerî Türkçesi ile şiirler yazmıştır. Türk edebiyatının en lirik şairlerinden kabul edilir. <EİTS> Aşağıdaki tanıkta Fuzûlî'nin meşhur "Su Kasidesi"ne gönderme yapılmaktadır:

K1/12 Muḥtârüm olsa semt-i **Fuzûlî** nazar kılan / Cûy-ı ṭabî' atüm Şaṭ u Ceyḥûn ḥayâl eder

fücür [1] günah, sefehat; günahkârlık, ahlâka aykırı durum, inkâr etme, Allah'a ortak koşma, isyan etme (bkz. fişk u fücür). <KT, OTAL, DİNİ KAVRAMLAR>

K24/16 Tertîb-sâz-ı 'işret-i rindân olup vera' / Zühdüñ metâ'ı kisve-i fişk u **fücür** olur

fûlk [8] gemi; sandal, kayık, tekne. <KT, KO, LN, OTAL>

K22/3 Deryâ-yı kîr-güne-i şebde 'adîm olur / **Fûlk**-i felek telâṭum-ı emvâc-ı nûrdan

M1/III/6 Sâhil-nişîñ-i şoḥbet idüñ ḥâliyâ tenüñ / Şad-pâre **fûlk**-i ğarḳa gibi bî-kenâredür

G63/3 Ne bād-bāna ne **fûlke** ne rûzgâra ṭayan / Bu ğarḳa-ğâhda ancaḳ şinâh lâzımdur

G145/1 Emvâc-ḥîz-i ḥayret olup âh-ı saḥtumuz / **Fûlk**-i yem-i maḥabbete bâr oldı raḥtumuz

G209/5 Bu eşk ü âh ise müşkildür ey dil-i pür-ğam / Şikeste **fûlk**-i girân-bârumuz mürûr edecek

fûlk-i dil [3] gönül gemisi. <OTAL>

G138/3 Etmedi ṭufân-ı cefâ kâr-ger / **Fûlk-i dile** lenger-i temkinümüz

G267/5 Hengâm-ı girye ṭut ser-i zülfûñ ki lengerin / **Fûlk-i dilüñ** telâṭum-ı ḥayret ḳoparmasun

G307/4 Nûhî ede raḥt-efgen-i cân mevce-i ḥüsnüñ / **Fûlk-i dili** 'ışkuñ gibi deryâda bulunsa

fûlke [2] çadırın ortasında açılan deliğe sütun olarak dikilen dairevi çubuk, çadır sütunu. <Dihhudâ>

K30/31 'Âr eder ḥusrev-i endişem eger etse felek / Mihrini **fûlke**-i zer farḳ-ı ḥıyâmumda benüm

G244/9 'Âr eder ḥusrev-i endişem eger etse felek / Mihrini **fûlke**-i zer farḳ-ı ḥıyâmumda benüm

fûls [] bakır sikke, ufak akçe, pul. <KT, KO>

fûls-i aḥmer [2] kırmızı akçe, bakır akçe, kızıl mankur || cüz'î meblağ. Tanıklarda "fûls-i aḥmere muḥtâc" deyimine yer verilmiştir. Bu deyim, "çok fakir, beş parasız" anlamına gelmektedir ve günümüzde "meteliğe kurşun atmak" deymiyle aynı anlamı ifade etmektedir.

<KT, LN, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 214>

K28/60 İḥsân-ı rağbetündeki şādî ne ihtimâl / Muḥtâc **fûls-i aḥmere** genc-i defîn ile

G44/5 Geçmiş serî-i meykedeye rind-i bāde-ḥ'âr / Muḥtâc-ı **fûls-i aḥmer** iken kām-rânlanur

fünûn [2] fenler, bilimler, fenn'in çoğulu (bkz. fen). <KT,KO, LN, Kanar/2>

K17/50 Vaşf-ı zâtuñda ne sihr etdüğine şâhiddür / Feylesofân-ı hîred mu' cize-kârân-ı **fünûn**

K20/23 'Âhdünde Nâ'îlî gibi bir câmi'-i **fünûn** / Kim lubb-ı lâyihat-ı hikemdür hüneleri

fürû [] aşağı. Türkçe'de, ödünç Farsça terkiplerde yer alır. <KO, FZ, Redhouse>

fürû-mâye [1] asıl ve nesebi alçak, soysuz. <KT, KO>

K13/8 Bu muzdağam-âbâd-ı sitemde ne çekerdük / Bir iki **fürû-mâye**-i zibende-ğabâdan

fürûğ [30] ı ışık, parlaklık, parıldayış (bkz. nûr, ziyâ, pertev, şu'le). <KO, FZ, OTAL, Kanar/1, Redhouse>

K3/41 **Fürûğın** eyler idi âfitâb sâye eger / Olaydı sâye ten-i âfitâb-tâbında

K3/54 **Fürûğ**-ı mihr ü mehe nâz ederdi bulsa felek / Cevâhir-i 'arâkın dâmen-i şehâbında

K4/23 İktibâs-ı **fürûğ**-ı hüsninden / Nûr-ı pişânî-i şenâ-yı dilem

K7/34 **Fürûğ**-ı şavletin etdükçe kaçtı-ı âb füzûn / 'Adüya şâ'ika-bâr oldı ol Każâ-temhîd

K14/32 Ol şem'-i serâ-perde-i 'işmet ki **fürûğ** / Mihr ü mehe sermâye-dih-i nûr u ziyâdur

K16/9 Şemse-i tâğ-ı felek gibi **fürûğ**-ı bahtı / Bu nüh evvân-ı zer-endüdeyi eyler tezyîn

K18/5 Girüp tabî' at-ı nâra hevâ harâretten / **Fürûğ** şu'le-zen-i penbe-i şehâb olmış

K19/5 Kıldı bir hil' at-ı semmûr-ı ser-â-ser i' tâ / Ki **fürûğundan** iner dîde-i hürşîde sebel

K23/7 **Fürûğ**-ı meyden olmuş sîne şâf u dîdeler rûşen / Olup pervâne sâkîler dönerler şem'-i câm üzre

K24/27 Raşh-ı midâdı rûşen edüp ya' nî meslisûn / 'Aks-i **fürûğ**-ı tab'-ı münîrûnle nûr olur

K26/10 Çerâğ-ı devleti envâr-ı nağl-i Tûrdan zâhir / **Fürûğ**-ı kevkebi mihr-i cihân-ârâdan ezhêrdür

K28/7 İmdâd ederdi görmege evvel **fürûğ**-ı baht / Gül-şen-serây-ı 'âlemi çeşm-i yakîn ile

K29/23 Yâkût-ı âfitâba virir reng-i rûy şerm / 'Aks-i **fürûğ**-ı gevher-i pâk i necâbetûn

K30/29 Tûrfe kânam ki **fürûğ**-ı eşer-i isti' dâd / Tâ' n eder mihre güher-pâre kelâmumda benüm

G51/5 O reh-revâna ki Hızr u Kelîm bedreğadur / **Fürûğ**-ı âh yeter şem'-i Tûr n'eylerler

G65/1 Sâkî **fürûğ**-ı meyden rûyuñda tâb göster / Germiyyet-i hayâdan hürşîde âb göster

G70/3 Bed-h' âh-ı tîre-dilde bulunmaz **fürûğ**-ı sîdğ / Tâbende olsa ahteri şem'-i mezâr olur

G171/2 Tâb-ı **fürûğ**-ı ruhuñ olsa şecer-sûz-ı âh / Dâğ-ı dil-i Tûr olur mürde-çerâğ-ı heves

G183/6 **Fürûğ**-ı gervher-i idrâke teng imiş bu cihân / Metâ'ı âteş olan çârsûya sığmaz imiş

G206/4 Yâd-ı **fürûğ**-ı berğ-ı nigâhuñla düşdiler / Teb-lerzeye sipâh-ı kemîn-i cihân-ı merg

G244/7 Tûrfe kânam ki **fürûğ**-ı eşer-i isti' dâd / Tâ' n eder mihre güher-pâre kelâmumda benüm

G318/3 Yakmaz **fürûğ**-ı hüsnî ile dâğ-ı sînenûn / Pişinde şem' her biri bir lâle olsa da

G343/4 Kâbil mi hüsn ile ola Yûsuf saña nazîr / Gelmez **fürûğ**-ı mihr ile mehtâb bir yere

G344/1 Çerâğ-ı hüsnî dil-i nâ-şabûr pervâne / **Fürûğ**-ı şem'-i tecellâya Tûr pervâne

Kt8/1 **Fürûğun** istemez erbâb-ı dili 'adüya hemân / Siyâh-baht idüğün ey sitâre gösterme

Kt8/2 Hemân hücumâ tûrur mülk-i câra ol müjeler / **Fürûğ**-ı âhını ceş-i tenâre gösterme

fürûğ-ı câm [2] kadehin parıltısı.

- G175/4 Muḳimm-i genc-i ferāğ ol şarāb gör her şeb ü ruḡ / **Fürûğ-ı cāmı** ne hürşide vir ne mâha degiş
 G176/3 Şeb-i tarîḡ-i ğamda rind-i mey-hāra Kelīm-āsā / **Fürûğ-ı cām-ı** şahbā gibi şem' -i Eymen olmazmı

fürûğ-ı nūr [3] ışığın parlaması.

- K4/36 Kem-şerār-ı **fürûğ-ı nūrından** / Meş' al-efrûz-ı pîşvā-yı dilem
 K6/23 **Fürûğ-ı nūr-ı** tecellā-yı ṭal' atıyla gider / Sevād-ı mülk-i bedenden zılām-ı nefsanî
 K7/28 Ḥasan birāderi perverde-i kinār-ı resûl / **Fürûğ-ı nūr-ı** dü çeşm-i ' Alî imām-ı sa' id

fürûğ-dih [1] ışık veren. <OTAL>

- G174/5 Ey Nā' ilî **fürûğ-dih-i** ' âlem-i vücûd / Qandîl-i âfitâbı sirâc-ı dil eylemiş
fürûz [2] parıltı (bkz. furûğ, nūr, ziyā). Efrûz'un muhaffeffidir. <Cûdî, FZ>

- K14/48 Ol Âşaf-ı a' zām ki serā-perde **fürûzı** / Efrûhte-i şem' -i ḥarem-i zıll-ı Hudādur
 G243/2 **Fürûz-ı** baht ile kim dāğ-ı cebhe-i Zuḥālüm / Siyāh-kāselügin bilse çarḡ memnūnam
fürûzân [7] parlak, parlayıcı, parlayan. <KT, KO, Cûdî, LN, FZ, Redhouse>
 K23/9 **Fürûzân** cām-ı meyle elde naḥl-i Tûr zanneyler / Gören la' lîn-ḡabâyı sâḡî-i Tûbā-ḡirām üzre
 G208/3 Pâkdür ḡākister-i rūḡü'l-Ḥudûsden dāmeni / Ḥacle-ḡāh-ı ḡüsnün ol şem' -i **fürûzânın** görüñ
 G208/5 Meclisinde ol **fürûzân** şem' -i gül-māhiyyetün / Bülbül ü pervānenün dest ü ḡiribānım görüñ
 G252/3 Hem yaḡar pervānesin hem kuşte eyler bir nefes / Tünd-bād-ı dehr bir şem' -i **fürûzân** görmesün
 G374/4 **Fürûzân** ol ruḡ-ı cānāneden bir kerre gör ey şem' / O ḡākister ki dāmānumdur pervān olmaz mı
fürûzân etmek [1] yakmak. <Kanar/2>

- G386/3 **Fürûzân etti** evvān-ı ḡamelde şem' -i hürşidi / Toḡup burc-ı şerefde kevkeb-i bihrûz-ı sulṭānî
fürûzân-ı güher [1] parlak mücevher, parlak inci.

- K17/28 Mihr-i enver-şifatā māh-ı felek-menziletā / Ey **fürûzân-ı güher** nüh-şadef-i āyîne-gün
fürûzân-güher [1] parlak mücevher, parlak inci.

- K27/40 ' Ömrün efvn ede devletle Hudā pîr olasın / Ey **fürûzân-güher-i** baht-ı cevān hoş geldün
füşat [2] genişlik, açıklık. <KT, KO, Cûdî, LN>

- K6/41 Zemîne ḡāṭra-ı in' idām-ı **füşat-ı** cāy / Sipihri bā' iş-i ḡusrān-ı teng-dāmānî
füşat-ı ḡātır [] gönül açıklığı, mutluluk.

- G311/4 **Füşat-ı ḡātır-ı** a' dāya olur tehniye-sāz / Çarḡuñ evzā' ina dil her zamān teng olsa
füşat-serāy [1] geniş ev, geniş yer. <OTAL, Kanar/1>

- M1/VI/5 **Füşat-serā-yı** dehri koyup ülfet eyledün / Āḡır meẓîḡ-i ḡâkde ehl-i ḡubûr ile
füsün [19] sihir, büyü; hile. Efsün'dan muhaffeftir (bkz. efsün). <KO, Cûdî, LN, FZ, ADŞS>

- K6/26 **Füsün** girişmesinün leb-güzide meftûmı / Nigeh tegafülinün dil-rübûde ḡayrāmı
 K17/67 Kilk-i ma' nî-şuver ü ṭab' -ı siḡr-kārumdur / Naḡş-pîrā-yı şanem-ḡāne-i i' cāz u **füsün**
 K18/41 **Füsün-ı** şive-i siḡr-āzmā-yı nuṭṭkumdan / Zebān-ı nāṭıḡa dem-beste-i ḡitāb olmuş

M5/I/6 Aḥkām-ı kâderden eyledükçe / Her bir müje bir **füsûna** âgâz

M5/V/11 Kârî dile hâşılı **füsûndur** / Çeşmün ne ‘aceb siyeh-derûndur

M8/VI/5 **Füsûn** u fitneye geldükçe ey Bihzâd n’eylersün

G1/4 Leb-i şüh-ı nigâh-ı çeşmün oldukça terennüm-sâz / Eder her cünbiş-i müjgânı bir nağş-ı **füsûn** peydâ

G28/1 Ey ğamzeleri cünûna bâ‘ iş / Her ‘işvesi **füsûna** bâ‘ iş

G90/6 Bîñ dil tutulur yine o şayyâd-ı **füsûnuñ** / Dâm-ı şiken-i zülf-i siyeh-fâmı tehîdür

G95/4 Yâ ‘aksın eder perde-i çeşmünde nümâyân / Âyine-i ḥüsnünde olan reng-i **füsûndur**

G108/5 Nâ’ilî mu‘cize-perdâz-ı **füsûn** olsa o leb / Rûḥ-ı kudsiyi bile bi-ḥaber-i râz şanur

G205/4 Sâğar-ı fitneden el çekti kâzâ ‘ahdinde / Bü’l-‘aceb şaḥne-i bâzâr-ı **füsûndur** çeşmün

G290/4 Zîr-i lebinde buldılar ol iki sâḥirün / Remz-i **füsûn** u nükte-i i‘câz bir birin

G327/2 Eylemiş kâkül ü ḳaddin o şeh-i kişver-i nâz / Âlem-efrâz-ı **füsûn** şukḳa-tırâz-ı fitne

G328/2 Muḥtefî nüṣṣa-i ḥüsnünde mezâyâ-yı **füsûn** / Mûnderic nokṭa-i ḥâlûñded niḳâṭ-ı fitne

G329/2 Meclis-i nâzda maḥşûş zebân-ı nighüñ / Tercemânî-i mezâyâ-yı **füsûn**-ı fitne

G364/6 Görüp meclisde kârın bir nighle mey-perestânun / **Füsûn**-ı çeşm-i sâḳî bâde-i nâbı unutturdu

füsûn-ı ‘işve [2] cilve büyüğü, insanı büyüleyen işve.

K6/27 **Füsûn-ı ‘işvesinüñ** ‘aḳl-ı kül giriftarı / Firîb-i ğamzesinüñ fitne pây-ı dâmânı

G40/3 Ol zamân kim nâz ile ol sâḥir-i mu‘ciz-firîb / Nükte-i sihr ü **füsûn-ı ‘işveye** âgâz eder

füsûn-ger [1] büyüleyici, sihirbaz, cadı; çekici. <Kanar/1, ADŞS, Redhouse>

K26/29 Firîb-âmûz-ı baḥt-ı nâ-be-sâmân-ı dil-i ‘âşık / Füsûn-perdâz-ı çeşm-i dil-rübâyân-ı **füsûn-gerdür**

füsûn-kâr [2] büyüleyici, büyücü; çekici. <Kanar/2, Redhouse>

G135/8 Biz Nâ’iliyâ sözde **füsûn-kâr**-ı ḥayâlüz / Elfâzda peydâ dil-i ma‘nâda nihânuz

füsûn-kârî [1] büyücülük.

G147/7 Nifâḳ-pîşelerün Nâ’ilî bu meclisde / Ğarîme-ḥûân-ı **füsûn-kârî**-i ṭarablarıyuz

füsûn-perdâz [1] büyücü, sihirci (bkz. sâḥir, ‘azîme-ḥûân). <Dihhudâ>

K26/29 Firîb-âmûz-ı baḥt-ı nâ-be-sâmân-ı dil-i ‘âşık / **Füsûn-perdâz**-ı çeşm-i dil-rübâyân-ı füsûn-gerdür

füsürde [1] donmuş. Efsürde’den muhaffeftir. <KT, KO, Cûdî, LN, Steingass>

Aşağıdaki tanıkta sözcük manevî anlamda kullanılmıştır. “Dil-i füsürde” terkibi, “yüreği donmuş, hissiz” anlamında kullanılmıştır:

G278/2 Dil-i **füsürdemi** germ eyle tâb-ı mihrün ile / Zamân-ı devlet-i ḥüsnünde bir çerâğ olsun

füsürde-dil [1] yüreği donmuş, hissiz; katı kalpli, şefkatsiz. <KT, FZ>

M5/IV/10 Ağyâr-ı **füsürde-dil** degilken / Keyfiyyet-i ‘ışḳdan ḥaber-dâr

fütâde [] düşmüş, düşkün; aşka düşmüş, âşık, tutkun. Üftâde’nin muhaffefidir

(bkz. mübtelâ, üftâde). <KT, KO, LN, Kanar/2, Redhouse>

fütâde-rû [1] yüzü düşmüş, yere yüz süren || saygı gösteren.

G297/4 Bay u gedâsın Edrinenüñ cylemiş temâm / Dâmân-ı pîr ü dest-i irâdet **fütâde-rû**

fütâdelik [1] düşkünlük, çaresizlik.

K2/40 O dem ki müstenidân-ı ‘amel o bâdiyede / **Fütâdelikde** ‘aceb vü bî-i‘tibâr kâlır

fütûr [4] keder, ümitsizlik; bezginlik, usanç, bıkmak, iş görmeye engel olan
gevşeme. <KO, Cûdî, OTAL, LN>

K22/23 Söz bu ğubâr-ı tab‘ ile hâlî olur mı hiç / Âb-ı hayât olursa da gerd-i **fütûrdan**

K24/12 Hurrem riyâz-ı feyz-i nesîminde tab‘ muñ / Ne hâr hâr-ı ğuşşâ ne gerd-i **fütûr** olur

G242/4 Bu âh u eşk ile âyîne-i dil olsa da şâf / Ğubâr-ı hâtırı jeng-i **fütûr** n’cyleyelüm

G344/3 Kûdüret-i eşer-i sûz-ı âhıdır ki görür / Mizâc-ı şu‘ lede gâhî **fütûr** pervâne

fütüvvet [3]

1. gençlik, delikanlılık. <KT>

K7/16 Refâh-ı hâlî taşavvur **fütüvvetümde** harâm / Vefâ-yı ‘ahdi tevehhüm taşavvurumda ba‘îd

2. kerem, ihsan; cömertlik. <KO, LN, ZL>

G63/12 Murâd-ı hâtırı cebr-i dil-i hâlâyıkdur / **Fütüvvetinde** ne devlet ne câh lâzımdur

3. soy temizliği; cömertlik. <KT, OTAL>

K18/19 O hâne-zâd-ı **fütüvvet** ki perr ü bâl-i melek / Serây-ı ‘işmetine perde-püş-ı bâb olmuş

füzûn [7] fazla, çok, ziyade. Efvûn’un’dan muhaffeftir (bkz. efzûn). <KO, Cûdî, LN>

K7/34 Fûrûğ-ı şavletin etdükçe kaht-ı âb **füzûn** / ‘Adûya şâ’ika-bâr oldu ol Kâzâ-temhîd

K12/25 Nâfîzü’l-hükm-i hümayûn-ı kader kim olmuş / Pâye-i kadri **füzûn** mertebe-i ‘âliü’l-‘âl

G47/3 **Füzûn** gerek ‘arâk-ı şebnem-i şehîr ki henüz / Mu‘ âşirân-ı şaf-ı soffa-i çemen maḥmûr

G205/1 Gerçi maḥmûr-ı nâz zebûn çeşmüñ / Kârın andan yine icrâda **füzûndur** çeşmüñ

füzûn olmak [3] fazlalaşmak, çoğalmak. <Kanar/2>

K12/49 Şevk-i evşâfuñ **olur** dilde **füzûn** her ne kadar / Etse tab‘ um keder-i nâ-mütenâhî işğâl

K20/41 Şubḥ u mesâ sa‘ âdet ü bahtuñ **füzûn olup** / Hâk eylesün vücûduñı âfâtdan beri

G279/4 Tâb-ı ruḥuñ **oldukça füzûn** şu‘ le-i meyden / Bir lem‘ ası dünyâyı yaḥar berḳ-ı belâsın

G

ġabġab [3] çene altı, çene altındaki sarkık, gıdık. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

K23/11 Gören mestâne ‘ aks-i **ġabġab**-ı ħübânı sâġarda / Ĥabâb eyler taşavvur sâġar-ı kevşer-müdâm üzre

G296/7 Sen mest-i nâz u ser-keş ‘ışkuñla Nâ’ilî-veş / Dünyâ esîr-i **ġabġab** ‘âlem ħarâb-ı ebrû

G314/5 Ey Nâ’ilî ‘alâyıka dil-beste olmayup / Meftûn-ı ħurra şifte-i **ġabġab** olmasa

ġaddâr [3] çok gadreden, merhametsiz, kıyıcı. <KT, KO, LN OTAL> Feleġin

(baht) bir zöelliġi olarak anılmıştır.

K33/10 Feyz-yâb olsa eger aĥsen-i aĥlâkından / Baĥt-ı **ġaddârı** olur ehl-i dile yâr u enîs

M5/IV/2 ‘Uşşâkuña ola tehliyet-baĥş / Devr-i nıgehûnde baĥt-ı **ġaddâr**

G178/3 Şıķılmış nâz-ı baĥta dest-burd-ı çarĥ-ı **ġaddâra** / Recâ-yı nâ-murâdıde dil-i nâ-şâd ayak başmış

ġāfil [3] yapacağını ve başına geleceġi önceden düşünmeyip ihmal eden, gaflette

bulunan, ihtiyatsız, dikkatsiz; dalgın; [tas.] hakikatleri kavrayamayan, ancak kavradığını zanneden. <KT, KO, OTAL, Seccadî/2>

K29/9 N’eylersen eyle **ġāfil** iken baĥt-ı kîne-dâr / Fevt eyleme zamânını eyyâm-ı furşatuñ

G38/2 Dâm-ı firîb-i zülfüne bād-ı şabâ gibi / **Ġāfil** bulunsa gerden-i Cibrîl bend olur

G263/5 Ey **ġāfil**-i merâtib-i envâr ĥiç şafaķ / Engüşt-i âfitâba ĥınâlık mı eylesün

ġaflet [7] gafillik, habersizlik, dalgınlık, boş bulunma; ihmal, dikkatsizlik,

ihtiyatsızlık; [tas.] kalbin hakikatlerden habersiz olması. <KT, KO, Cûdî, OTAL, ÖTS, Seccadî/2>

K3/6 İzâ‘at etdüġi evķât-ı penç ü pençeh-sâl / Ki ‘ömrün oldı hebâ **ġaflet**-i şebâbında

M3/IV/1 Virdük vücüd **ġaflet** ile iĥtimâle biz / Olduķ esîr va‘d-ı dürûġ-ı vişâle biz

G184/4 Olur rüsvâ-yı rûz-ı maĥşer-i ol kim şâm-ı **ġafletde** / Bu bâġuñ gül şanup ĥâr-ı muġaylânını devşürmiş

G284/4 Ser be-ceyb-i intibâh ol ĥ‘âb-ı **ġafletden** uyan / Bu kuhen miĥmân-serânun mîzbânından şaķın

G336/1 Tâ be-key ey mest-i **ġaflet** ĥ‘âb gelsün çeşmüne / Nîm şeb nâlišler et ĥûn-âb gelsün çeşmüne

G351/5 Geçmede ‘ömr-i nâzenin şâm u seĥerde Nâ’ilî / Mest-i câm-ı **ġaflet** ü keşmekeş-i ĥumâr ile

ġaflet eylemek [1] dikkatsiz ve ihtiyatsız davranmak, dalgın hareket etmek. <Redhouse>

M3/X/3 Tût dâmen-i rızâyı şaķın ĥiffet eyleme / Çoķdur bu yolda cây-ı ĥaţar **ġaflet eyleme**

ġaflet-âbâd [1] gafleti çok olan (dünya), gaflet yeri.

G83/3 Riyâyı me’kel etmişler cihân-ı **ġaflet-âbâduñ** / Çıkup vâ‘izleri kürsiye ĥord u ĥ‘âbdan söyler

Ġafûr [3] fazlasıyla affeden, ziyadesiyle merhamet eden, çok baġışlayan.

Kasidelerin dua bölümlerinde anılan bu sıfat, “Ġaffâr” ile birlikte, Allah’ın güzel isimlerinden biridir ve onun baġışlayıcılıġını ifade eder. İslâmî inanışa göre, bir kulun günahı

ne kadar çok olursa olsun, kesin tevbe ettiği zaman Allah tarafından bağışlanabilir. Günahkâr kul, bu nedenle Allah'ın bu ismine sığınarak af diler (bkz. Yılmaz, 1992. 58). <KT, DİNÎ KAVRAMLAR, İSLÂMÎ SÖZLER, s. 58>

K22/4 Bulduñ ' uluvv-ı kâdr ile zâtuñ gibi şeref / Hem-nâmî-i habîb-i Hudâ-yı **Ğafûrdan**

K22/38 Nazm âhır oldu eyleyelüm şıdķ u sūz ile / İķbâlūñ ilticâ der-i Rabb-i **Ğafûrdan**

K24/29 Bezmünde Nâ 'ilî kâdar olmaz neşât-mend / Her dūzaķı ki nâ 'il-i 'afv-ı **Ğafûr** olur

gāh [7] zaman, vakit, devre. <KT, Kanar/1, Steingass, Dihhudâ>

K3/63 Zihî şıyânet-i ümmet ki oldu **gāh**-ı 'urûc / Zamân-ı 'afv-I Hudâ şiddet-i 'iķâbında

K5/20 Evvelîn pâye-i süllem görürin **gāh**-ı 'urûc / 'Arş-peymâ-yı dil olsam melce 'i a'layı

K6/38 O yem-nevâl-i cihân-ı kerem ki **gāh**-ı hûrûş / Toķunsa dâmen-i eflâke mevc-i ihsânı

K12/30 Ağlamaz kimse zamânında meger kim **gāhî** / Ebri giryân ede keff-i keremi **gāh**-ı nevâl

K12/76 Nice kûlûm ki kemîn mevci eder **gāh**-ı hûrûş / Dâmen-i nüh-felegi gevher ile mâl-â-mâl

K24/15 **Gāh**-ı tarab ki lâzime-i lûtf-ı meşrebi / Rindâna meyl ü ehl-i riyâdan nüfûr olur

G221/4 Edâ-yı şükri güzeller muhaldür der imiş / Firâķ-ı dem-be-dem ü vaşl-ı **gāhumuzuñ**

gāh, geh [80] bazen, bazı defa, bazı vakit, kimi vakit. <KT, KO, LN>

gāh... gāh..., geh... geh..., gāh... geh..., geh... gāhî..., geh... gehî..., gāhî... gāhî... [] vakit vakit, ara sıra, zaman zaman. <KT, KO, OTAL> Cümlelerde bazen öyle, bazen böyle anlamını sağlamak için kullanılmıştır.

K6/11 Hezâr ' âşık-ı âvâresin o şeh **gāhî** / Göreydi nîm-nigāh-ı kabûle erzânî

K7/22 Bu lücce-gehdde olur şarşar-ı havâdişden / Hûrûş-ı mevc-i belâ **geh** nihân u gāh bedîd

K11/14 Eyleyüp kaçd-ı cedel **gāhî** dedükçe ol muhîl / Vermeyüp şulha rızâ âhîr muķadderdür gelen

K11/19 Rûzgârından ki **gāhî** ağlayup dergāhuña / Haţır-ı erbâb-ı dil gibi mükedderdür gelen

K11/31 Kır' a-endâz-ı Kâzâya levh-i taķdîr üzre tâ / Gāh naķş-ı şulh u **gāhî** şekl-i âherdür gelen

K12/30 Ağlamaz kimse zamânında meger kim **gāhî** / Ebri giryân ede keff-i keremi gāh-ı nevâl

K17/63 Siyeh ü surh midâd ile ki **gāhî** ederüm / Kaşd-ı zîb ü fer-i düş u ber-i bîkr-i mazmûn

K17/64 Seyr eden naķş-ı dil-ârâsını egninde görür / **Gāh** kemhâ-yı siyeh **gāh** kabâ-yı gül-gün

K20/26 **Geh** nazm u **geh** neşr ile etsün mü 'eşşirûñ / Ârâyiş-i kitâbe-i nüh-çarh-ı aķzeri

K24/1 Evzâ ' -i rûzgâra o kim bî-hûzûr olur / **Gāhî** şikâyet eyler ise **geh** şekûr olur

K24/2 Gāhî düşer ki ' aks-i murâd üzre gerdişi / Ber-vefķ-i müdde ' â-yı dil-i nâ-şabûr olur

K25/10 Taķrîr için âşâr-ı dili muţtarib olma / **Gāhî** ki ser-endâz-ı hem-âgûş-ı benânsın

K25/29 Her **gāh** ki mâ 'î varaķa raşha-feşânsın / Şâbâş ki revnaķ-şigen-i kâhkeşânsın

K26/34 Kelîm-i Tûr-ı ma ' nâyam ki hâmemdür yed-i beyzâ / Midâd-ı surh ile **gāhî** ki naķş-ârâ-yı manzardur

K27/31 **Gāh** derrendelik et **gāh** künâmuñda buluñ / Halk-ı ' âlem desün ey şîr-i jeyân hoş geldüñ

K28/61 Bu iltifâtı görmedi bir âferîdeden / Evķâtı geķti gāh çenân **geh** çunîn ile

K30/25 İntibâh-ı dil-i hayretle deģişmem **gāhî** / Bulunan neşve-i idrâki künâmunma benüm

- K31/8 **Gāhī** ki feyz-i terbiyyet-i hāk-i himmetūn / Erbāb-ı tab‘a gūş-güzār-ı şenīd olur
- K34/28 Nitekim **gāhī** gelüp inşāfa devr-i rüzgār / Bir yere cem‘ede yārān-ı perīşān-sohbeti
- M2/IV/5 **Geh** gonce gibi teng-dil ü beste-dehān tūr / **Geh** bülbül-i şūrīde gibi pūr-neğamat ol
- M5/VI/4 **Geh** mā‘ide-i gamuñ cihāna / Keyfiyyet-i hord u h‘āb edersün
- M5/VI/5 Leb-teşne-dilān-ı ‘ışka **gāhī** / Deryāları hem serāb edersün
- M6/V/2 Dāmen-i piri tūtur der **geh** hafī vü **geh** celī / Niyetüm maqbūl-i yek-dil āh ez-īn nā-kābili
- G10/4 Tōkunur dillere yārūñ ser-i gīsūsından / Tūrā-i sūnbüle **gāhī** ki urur şāne şabā
- G21/5 Maḥşer de olsa çāre mi var söyleşilmege / **Geh** ser-girān-ı nāzdur ol gamze **gāh** mest
- G29/1 Kaddūñ reşgiyle şāḥ-ı verd **gāhī** rāst **gāhī** keç / Gül-i al-ı ruḥūndan zerd **gāhī** rāst **gāhī** keç
- G29/2 Dil ü cān şeşder-i ‘ışkuñda zār üftān u ḥizāndur / Mişāl-i ka‘beteyn-i nerd **gāhī** rāst **gāhī** keç
- G29/3 Rukū‘ı eyler ebrūña kıyāmı kaddūñe ‘āşık / Olur tāt-i ehl-i derd **gāhī** rāst **gāhī** keç
- G29/4 Dile tārīk-i zūlfūnden ol ebrū nümāyāndur / Mişāl-i kıble-i şeb-gerd **gāhī** rāst **gāhī** keç
- G29/5 Kemānī kaşlarıñ atdıķça müjgān oqların diller / Yürür mānend-i tīr-āverd **gāhī** rāst **gāhī** keç
- G29/6 Görüp kūyında **geh** āgyārı **geh** yārı dil-i ḥaste / Eder ḥasretle āh-ı serd **gāhī** rāst **gāhī** keç
- G29/7 Sipirhūñ bü‘l-‘acebdür Nā‘ilī devr-i çep-endāzı / **Gehī** şulḥ u gehī nāverd **gāhī** rāst **gāhī** keç
- G40/2 Destine āyine-i cām alsa **gāhī** rüyine / Tūrasın āşūfte çeşm-i ‘āşık-ı mümtāz eder
- G44/4 Meyden kızarsa ruḥları **gāhī** o naḥl-ı nāz / Bāzū-yı dāg-dārın açup erğavānlanur
- G45/3 **Geh** ‘arz-ı hāl ü **geh** ruḥ eder zīr-i tūrradan / Hem dām kendi şaydına hem dāne kendidür
- G59/5 **Gāh** olsa kūh kūh gamuñ Nā‘ilī gönül / Duşvārī-i nişīb ü firāzından incinür
- G75/3 ‘İyāndur üft ü ḥizinden ki sākī mest-i la‘lūndür / Ol dil kim buse-gāhı **geh** elūñ **geh** ayağūndur
- G76/3 Gözler görüp o māhı kulaqlar işitmemiş / Güft ü şenīdi ‘āleme her **gāh** tazedür
- G83/4 Eder kürsīde esbāb-ı riyanuñ ḥürmetin takrīr / **Gehī** semmūr u **gāhī** kākūm u sincābdan söyler
- G98/6 Güli **geh** dā‘ire **geh** levḥa-i ta‘līm eyler / Tıfl iken bād-ı seḥer bülbüle ezkār okudur
- G109/3 Etseler kākūlūñe kaşd-ı şebīḥūñ **gāhī** / Ceyş-i fitneyle olur dest ü girībān diller
- G111/4 Nīkāb-ı nāzdan **gāhī** gören kim olmasun nā-çār / Tecellā-yı ruḥuñ ‘uşşāk-ı dāmen-çideden mestür
- G123/3 Ḥaḳḳā ki ‘aceb bükalemūn büt-gededür dil / **Geh** rüy-ı şafā **geh** görünen şüret-i gamdur
- G129/4 Gamzeñi nāz ol kadar mest eylemiş kim ‘āşık / ‘İşvesinden **gāh** naḥvet **geh** müdārā gösterür
- G131/5 Nigāh-ı lūtf-umar kūyuñda **gāhī** Nā‘ilī senden / Egerçi hāk-i pāye müdde‘ā takrīr olunmuşdur
- G161/4 **Gāh** sūz-ı sine-i şad-āfitāb-ı maḥşerüz / **Gāh** sūz-ı sineden **gāhī** sirişk-i dīdeden
- G163/4 Ḥoy-kerde-i ḥurmān oluruz ‘ışk ile **gāhī** / Ne ḥ‘āhiş-i dil ne heves-i kām ederüz biz
- G212/3 Bir kāse nūş ede şanasun pūr mey-i sefid / **Gāhī** ki yād eder dil-i ‘ayyāş gerdenūñ
- G231/3 **Geh** vaşlın eyler ārzū **gāhī** temennā büsesin / Müştāk-ı berg ü bārıdur bir naḥl-i bālānuñ gönül
- G237/2 Tōkunup kākūl-i pūr-çinine **gāhī** eyler / Dilleri muḫtarib-i cünbiş-i nā-ḥ‘āh nesīm
- G237/3 Dāmen-i tūrā-i ḥam-der-ḥamuñ elden kımayup / İttihād-ı dil-i ‘uşşāk ile her **gāh** nesīm
- G237/4 Şu‘le-i şem‘-i cemāūñle çerāg-ı mihri / Gāh āh-ı dil-i pūr-tāb yaḳar gāh nesīm
- G241/4 Mihrūñ eczā-yı rek ü riş-e cān u dil iken / Ḥayretūmden seni bir vech ile **gāhī** göremem
- G244/3 İntibāh-ı dil-i ḥayretle değışmem **gāhī** / Bulunan neşve-i idrāki kūnāmumda benüm

- G276/4 Fitnenün dehşet-i ‘ayyār-ı nigāhuñla yeri / **Geh** ḥam-ı turra **gehī** çāk-i girībān olsun
- G283/3 ‘İşkuña rindān için meclisde **geh** mey **geh** ‘arāk / Bezme sāķīler nişār-ı dürr ü yāķūt eylesün
- G307/6 Yād eylese **gāhī** dili ey Nā’ilī ol şūḥ / Ğam çekmez idüm her gece a‘dāda bulunsa
- G317/6 Dil kim eder figānını **geh** pest ü **geh** bülend / Beñzer o sāza kim bām u zīri bulunmaya
- G319/6 Zamān-ı furşatı fevt etme furşat neh-i sā’ildür / Maḥall-i feyz-i cūşış gāh gehdür her zamān şanma
- G322/6 ‘Ālem-i kevn ü fesāduñ bulunur Nā’iliyā / **Gāh** nişinde keder **geh** şafā nüşında
- G327/5 Nā’ilī yer mi ḳalur dehşet-i rustā-ḥīze / Çeşmi **gāhī** ki olur ma‘reke-sāz-ı fitne
- G335/6 Firḳat-ı şad-sāleye olur telāfī Nā’ilī / Çeşmi **gāhī** bir nigāh-ı dil-nevāz eyler bize
- G336/3 Ṭurmasun etsün te‘āķub ḡam u şādī birbirin / **Gāh** girye **geh** şarāb-ı nāb gelsün çeşmüne
- G344/3 Kūduret-i eşer-i sūz-ı āhıdur ki görür / Mizāc-ı şu‘lede **gāhī** fütür pervāne
- G346/6 Ḥāṭır-ı Nā’ilī-i zārı da **gāhī** ele al / Ehl-i dildür ne ḳadar ḥāk ile yeksān ise de
- G374/3 Olur **gāhī** leb ü **geh** ḡamzeden dil bezm ü rezm-ārā / ‘Aceb şehnāme-ḥ‘ān-ı meclis-i cānāne olmaz mı
- G375/4 ‘Uşşāķuñ oldı vāyesi **geh** nāz u **geh** ‘itāb / Āşār-ı dil-firīb-i nevāziş görölmedi
- G386/6 Sipih-r-i saltanatda **gāh** bedr ü **geh** hilāl olsun / Ṭoķunsun çarḥa māh-ı rāyet-i efrūz-ı sulṭānī
- Kt16/2 Unutma **gāhī** saķķāyide yārān-ı Sītānbūlī / Ferāmūş etme āb-ı çeşm-i müştāķānı da **gāhī**
- R3/2 **Geh** ‘ışķ ile bī-tāb oluruz **geh** pūr-tāb / Hem āhdan ihtirāz u hem āh ederüz
- Ş7/8 Dil-i zāra keremüñden **gāhī** / İltifāt eyle benüm sulṭanum

Aşağıda yer alan iki beytin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Geh sözcükleri beyitleri birbirine bağlamaktadır.

- K25/26 **Geh** micmerede çeşme-i dil-cüy-ı ḡayāle / Mīzāb-ı besātīn-i me‘ānī vü beyānsın
- K25/27 **Geh** lüle-i ser-çeşme-i enhār-ı ma‘ārif / **Geh** āb-ı ḡayāt-ı suḡene şādurvānsın

gāh gāh, gāh geh [6] ara sıra, zaman zaman, kimi zaman. <KT, LN, Kanar/2>

- G19/1 Bulduķça sürmeden müjeler **gāh gāh** tāb / Elmās deşneler mi degildür siyāh-tāb
- G20/5 Ey Nā’ilī mü ‘eşşir olup āh-ı ‘andelīb / Ruḡsār-ı gülde zāhir olur **gāh gāh** tāb
- G50/2 Şāḡbā ki gösterür ‘arāk-āsā leṭāfeti / Mestāne sīnesin ki o büt **gāh gāh** açar
- G63/7 Taḡammül eyleyelüm cevri-rūzgāra gönül / Bu ḡuşmāl bize **gāh gāh** lāzımdur
- G258/5 Helāk-ı şerm olurun Nā’ilī ḡicābumdan / O bī-edebliği kim yāre **gāh gāh** ederin
- G319/6 Zamān-ı furşatı fevt etme furşat neh-i sā’ildür / Maḥall-i feyz-i cūşış **gāh gehdür** her zamān şanma

geh ü bī-gāh [1] vakitli vakitsiz, olmadık zamanda. <KT, Kanar/>

- G303/1 Yıldı bir kerre görüñ ḳā’ilüz ey māh bize / Yeter eglence ḡayālūñ **geh ü bī-gāh** bize

ḡalaṭ [1] yanlış, yanlışma, hata (bkz. sehv). <KT, KO, Ahterī, Cūdī, LN>

- K14/40 Olursa eger fenn-i feşāḡatde Aristo / Taḡmīni **ḡalaṭ** fikri saķaṭ re’yi ḡaṭādur

ḡalaṭ-āmūz [1] yanlış öğreten, öğrettiğinden haberi olmayan (muallim).

- G273/5 Hep bildügin unutdı gönül ṭıflı Nā’ilī / Düşmiş mu‘allim-i **ḡalaṭ-āmūza** n’eylesün

ġalaṭ-endāz [1] hedefinden sapan; hilekâr, aldatıcı (bakış). <Steingass> Tanıkta sevgilinin bakışının ok benzetilerek yanlış tarafa yöneltildiği ya da bu bakışların âşığı aldattığı anlamları kendisini göstermektedir.

G108/2 Eylese kaşd-ı tegâfûl bize ağıyâra bakar / Tût ki mecrûh-ı nigâh-ı **ġalaṭ-endāz** şânur

ġalaṭ-endîş [1] yanlış düşünen, yanılgı içinde olan; kötülük düşünen, gaddar.

G88/6 Dānāya cevri-i baht-ı siyeh-dil erâzile / Luṭf-ı sitâre-i **ġalaṭ-endîş**i gösterür

ġalaṭ-ḥîâhiş [1] yanlış istekte bulunan, had bilmez, cüretkâr.

G258/3 O ḥam-dest-i **ġalaṭ-ḥîâhişüm** ki bî-takrîb / O mest-i ‘işveye teklîf-i ḥîâb-gâh ederin

ġalaṭ-nigâh [1] yanlış bakan; bakışıyla aldatan, kandıran.

G221/1 Raḳîbe etdi eşer infî‘ âli âhumuzuñ / Tegâfûlün gör o şûh-ı **ġalaṭ-nigâhumuzuñ**

ġālib [5] galebe eden, üstün gelen, yenen; daha kuvvetli. <LN, KO, OTAL>

Kıyaslama bildirir.

K23/23 Keremde Ca‘fer-i Bağdād-ı şānī derdüm ammā kim / Bunun iḥsānı **ġālibdür** o ser-ḥayl-i kirām üzre

K23/25 Fazîlet-pîşe maḥdümā suḥen-perver ḥudāvendā / Ki olmuş kevkebin **ġālib** mevālî-i ‘izām üzre

K23/41 Benüm ol köhne şāgird-i mu‘allim-ḥāne-i mā‘nî / Ki sözde **ġālib** oldum nice üstād-ı be-nām üzre

M8/IV/3 Hevâ-yı ‘ışk şûr-efgen maḥabbet **ġālib** ü muḥkem

G68/5 Suḥen ey Nā‘ilî ‘ārî gerek temyîz-i maḥlaşdan / Bu dāniş-gehde zāta **ġālib** olmak nām müşkildür

ġāliye [] misk ile amberden yapılmış, kadınların saçlarına ve başlarına sürdükleri siyah ve güzel kokulu bir madde. Halk arasında “ġāliye-misk” ya da onun tahribi ile “kalamis” yağı olarak bilinir. <KO, LN, OTAL>

ġāliye-gün [1] siyah renkli, parlak siyah. <OTAL, Kanar/1>

K17/9 Eder elḳābuñ ârâyiş-i levḥ-i ta‘zîm / Bu ‘ibārât ile nevg-i ḳalem-i **ġāliye-gün**

ġāliye-sā [1] aktar, güzel koku tertipleyen kimse (bkz. ‘aṭṭār). <KO, OTAL, Kanar/1>

K14/35 Sünbüllerin ol verd-i terün etmege ta‘ṭîr / Bād-ı şehri māşîta-i **ġāliye-sādur**

ġaltān [1] yuvarlanan, tekerlenen. <KT, KO, LN,Steingass>

G218/1 Mihr ü mehün ṭulū‘ u ġurûbın ne añladuñ / **Ġaltān** bu ‘arşanuñ iki ṭupın ne añladuñ

ġam [182]

1. üzüntü, tasa, kaygı, keder, dert (bkz. ġussa). <KO, Ahterî, Cûdî, LN, OTAL, Kanar/1>

K2/20 Bu ḥāle ağla gel ey dîde kim keşâfet-i **ġam** / Sen olmasañ ten-i ḥaḳîde pây-dâr ḳalur

K2/21 Gel ey enîs-i dil ey **ġam** ki ḥasretün tende / Medâr-ı ḥaşyet-i endüh-ı ḥārḥār ḳalur

K7/41 Teni caḥîm-i nedâmetde tûde-i aḥker / Zebânı küre-i âteş-fürûz-ı **ġamda** ḥadîd

K17/6 Olmasa ḳuvvet-i bâzû-yı neşât-ı medḥün / Cünd-i **ġam** mülk-i dile çokdan ederdî şeb-ḥün

K17/11 ‘Uḳde-i ḥâṭır-ı **ġam** dâğ-ı dil-i cevri ü sitem / Hîrz-ı bâzû-yı kerem tâb-dih-i baht-ı zebün

- K18/39 Hâyāl-i vaşfuña şeb-zinde-dâr iken tab‘um / Keşâfet-i **ğam** ile ser be-ceyb-i h‘âb olmuş
- K19/29 Erdi ol ‘ahd-i sitem gâyet kim eyler idi / **Ğam**-ı mâzîye teğaddüm elem-i müstağbel
- K22/36 Gencîne-i kemâldür ehl-i dilün ne **ğam** / Dâmân u desti olsa tehi zerr ü zürdan
- K24/19 Bir feyz var mülâhaza-i devletünde kim / Fi‘l-hâl dilde **ğam** eşerinden sürür olur
- K27/2 Cân virüp mürde-dilân-ı **ğamı** ihyâ etdün / Dem-i ‘İsî misün ey bād-ı vezân hoş geldün
- K27/12 Şimdi hengâm-ı neşât-ı şeref-i mağdemidür / Yürü ey **ğam** saña teng oldu cihân hoş geldün
- K28/3 Şimdi tekellüfât-ı hıredle berâberüz / Dünyâ **ğamın** götürmede gâv-ı zemîn ile
- K30/2 Ben Hudâ-h‘ân-ı be-vâdî-i **ğam** eller tã‘if / Rüy-ı cânânım olan Beyt-i Harâmununda benim
- M1/VII/6 Ahbâbuña egerçi virüp **ğam** ‘aduları / Çarh-ı nifâk-pîşe gibi hurrem eyledün
- M2/II/7 Şâh üzre iken âteş-i **ğam** aldı gül-âbum / Pejmürde gül-i bâğçe-i şun‘-ı Kadîrem
- M2/II/9 Şâf eyledi **ğam** âteşi yâkût-ı vücudum / Bu cevher ile dâğ-ı dil-i mihr-i münîrem
- M2/III/4 Dâmen be-kef-i bâdiye-i derdüne yâ Rab / Şeh-râh-ı **ğamuñ** meslek-i bi‘havf u haşar kıl
- M3/V/3 Yer yer uyandı hâne-i dilde çerâğ-ı ye’s / Etdi derünü âteş-i **ğam** dâğ dâğ-ı ye’s
- M4/I/3 Cân u dil el çeke peyvend-i **ğamuñdan** heyhât / ‘İşk bir zâ‘ikadur derdün aña qand-ı nebât
- M5/VI/11 Var Ka‘be-i küyünî tavâf et / Cürm-i **ğam**-ı ‘ışka i‘tirâf et
- M5/VI/4 Geh mâ‘ide-i **ğamuñ** cihâna / Keyfiyyet-i hord u h‘âb edersün
- M10/I/2 Zerrîn sebîke-i mehi kılmış hilâl eden / Cism-i nizâr u zerdümi **ğam** pütasında kâl
- G1/2 Bu ‘âlem pâý tâ ser küh küh-ı miñnet ü **ğamdur** / Eder her tîşe-kâr-ı ârzü bir Bi‘sütün peydâ
- G2/2 Kûyün ki Ka‘be-i dil ü cândur olur mı hiç / Leb-teşne-i zülâl-i **ğamuñ** zemzem-âşinâ
- G3/1 Şâdî-i vuşlat niçün tahmîl-i nâz eyler baña / Rind-i şâdî-düşmenem ben **ğam** niyâz eyler baña
- G7/1 Dâd-h‘âh-ı vuşlat olsam baht düşmendür baña / Deşt-peymâ-yı **ğam** olsam âh reh-zendür baña
- G14/2 Ğarîb-i şehîr ü diyâr-ı mağabbetün bir olur / Yanında külhên-i **ğam** gül-şen-i na‘îm-i tarab
- G14/4 Teğâfüliyle eder güft-güy-ı rûhânî / **Ğamıyla** ülfet eden olsa da nedîm-i tarab
- G27/1 Olmazdı **ğamuñ** mâye-i icâd-ı mağabbet / Hüsn-i ezeli olmasa hem-zâd-ı mağabbet
- G27/4 Olur şeb-i târik-i belâda şecer-i Tûr / Erbâb-ı **ğama** şevk-i hudâ-dâd-ı mağabbet
- G32/1 Ne **ğam** şüküfte degilse bahâr-ı bâğ-ı ümîd / Zükâm-ı ye’s ile efsürdedür dimâğ-ı ümîd
- G34/2 Açılma biñ gül-i şâdî zükâm-ı **ğamla** yine / Dimâğ-ı h‘âhiş olur büy-ı kâmdan nevmîd
- G34/4 Neşât-ı kâm u **ğam**-ı ye’sden müberrâyuz / Ne nâz-ı baht-ı siyeh-dil ne cevri çarh-ı ‘anîd
- G41/1 Dilde ‘âşık merhem-i zañm-ı cefâ bilmez nedür / Gül-istân-ı derd-i **ğam** neşv ü nemâ bilmez nedür
- G43/1 **Ğam** şanma dil-i şâfda mağbûs degildür / Âyîne niğâb-ı ruh-ı ma‘kûs degildür
- G54/1 Hâr-ı **ğama** rencîdeligün vakti degildür / Bu bâğda gül-çîdeligün vakti degildür
- G54/4 **Ğam**-ı mey-i şâdî tarab-engîz-i ‘asesdür / Âgehlere lağzîdeligün vakti degildür
- G59/5 Gâh olsa küh küh **ğamuñ** Nâ‘ilî gönül / Duşvârî-i nişib ü firâzından incinür
- G60/1 Sîneden rahtuñ ey **ğam** götür âfet yeridür / Girye tufân-gehidür âteş-i hasret yeridür
- G61/1 Ne ğamzeden ne **ğam**-ı yâr-ı pür-cefâdandır / Bizüm şikâyetümüzi baht-ı bi‘vefâdandır
- G63/5 Gönül vilâyeti hâlî bulmasun **ğamdan** / Ki ol qalem-reve bir pâdişâh lâzımdur
- G65/9 Vâdî-i **ğamda** çekün mağv eyle tâb-ı dilden / Âb cyleme serâbı âbı serâb göster

- G66/1 Ol ki bu ğam-ĥānede ‘ıyş-i dem-ā-dem bulur / Her ser-i müyında bir zā’ıka-i **ġam** bulur
- G75/2 Göñül sen ‘andelīb-i bāğ-ı **ġamsın** durma feryād et / Ki büy-ı dāğ-ı hayret nefĥa-pīrā-yı dimāğūndur
- G75/4 Nümāyān olmadukça şubĥ-ı vuşlat sönmesün yansun / Fitil-i dāğ-ı firķat sinede ey **ġam** çerāğūndur
- G79/5 Leb-teşnegān-ı dāğ-ı **ġamuñ** Nā’ilī gibi / Elmās-riz-i zā’ıka-i merhem oldılar
- G99/4 Göñül firāk-ı ĥadengūñle tāk-ı nisyānda / Kebāde-i **ġamuñ** olmış şikeste şikeste yatur
- G110/1 Ĥırāş-ı sīne ki Ferĥād-ı ‘ışk-pişesidür / O kūh kūh-ı **ġamuñ** berķ-ı ‘ışk tişesidür
- G122/3 Fehm-i merātib-i **ġam**-ı ‘ışk eyleyen demez / Kām-ı dile müsā‘ade-i çarĥ-ı dūn yeter
- G123/2 Teklīf mi var şoĥbete her gece nihānī / Kāşāne-i dil ĥāne-i bī-minnet-i **ġamdur**
- G123/3 Ĥaķķā ki ‘aceb būķalemūn büt-gededür dil / Geh rūy-ı şafā geh görünen şüret-i **ġamdur**
- G123/4 Āyīn-i **ġam**-ı ‘ışkda idbār-ı maĥabbet / ‘Āşıklara bir kuştegi-i devlet-i **ġamdur**
- G124/1 Bu mātem-gāĥda feryāda hayret reh-zen olmışdur / Hücūm-ı **ġam** teĥi-sāz-ı dimāğ-ı şīven olmışdur
- G126/6 Nā’ilī ĥūn-ı ciger zād-ı tārīķ-i **ġamdur** / Merd-i rāh olmayana zād-ı sefer virmezler
- G136/1 Olalı fitile-fürüz-ı cān şeb-i ārzūda sirācumuz / Bizi vaķf-ı dāğ-ı **ġam** eyledi dil-i germ-şu‘le mizācumuz
- G140/1 Biz ki şāhenşeh-i diyār-ı **ġamuz** / Ĥırz-ı bāzū-yı rüzgār-ı **ġamuz**
- G140/4 Biz ki bīgāne-i ĥarīf-i neşāt / Ĥāne-i dilde ġam-güsār-ı **ġamuz**
- G140/5 ‘Uzlet etdükse n’ola ‘ālemden / Maĥrem-i ĥāş-ı şehryār-ı **ġamuz**
- G140/7 N’ola destān-zen-i melāl olsaķ / ‘Andelīb-i kuhen-bahār-ı **ġamuz**
- G145/6 Biz Nā’ilī ķalem-rev-i **ġam** şehriyāriyuz / Ĥāk-i siyāh-ı faķr u fenā tāc u taĥtumuz
- G154/1 Ĥı‘āhiş-ger-i luţfuñ sitem-i firķate döymez / Bīmār-ı **ġamuñ** tāb u tebi miĥnete döymez
- G154/2 Elden çıkarursun ĥazer et naķd-i şiğibi / Bāzār-ı **ġam**-ı ‘ışk bu germiyyete döymez
- G159/1 Ol ‘āşıkuz ki beste-dem-i āĥ-ı ĥasretüz / Leb-riz-i şekve-i **ġam**-ı cān-gāĥ-ı ĥasretüz
- G159/2 Söyletmez oldu āĥ-ı gelū-gir-i **ġam** bizi / Maĥrūm-ı nīm nāle-i dil-ĥı‘āĥ-ı ĥasretüz
- G159/4 Ol Ĥays-ı vādī-i **ġam**-ı ‘ışkuz ki muttaşıl / Bed-nām-ı şehr-i vuşlat u güm-rāĥ-ı ĥasretüz
- G163/2 ‘Āşık-ı **ġam**-ı kāküle ĥaţtuñ komadı yer / Ol ĥırz ile çok def‘-i ser-encām ederüz biz
- G163/3 Rāciĥ görürüz mevti firāk-ı yāre / Murğ-ı **ġama** cān riştesini dām ederüz biz
- G170/1 ‘Āşık seni dünyāya **ġamuñ** ‘āleme virmez / Biñ ‘ömr-i firāķuñla geķen bir deme virmez
- G176/1 Göñül āvāregān-ı ‘ışķa hergiz mesken olmazmış / Yem-i miĥnetde sāĥil kūh-ı **ġamda** dāmen olmazmış
- G178/5 ‘Ālāyıkdan beri āzādedür **ġamdan** o server kim / ‘Arūs-ı kām-ı dehre olmamaış dāmād ayak başmış
- G183/4 Recā-yı vuşlata bir āĥ imiş vesīle hemān / Fesāne-i **ġam**-ı dil güft-gūya şiğmaz imiş
- G187/3 Hem **ġamla** sīne-şāf oluruz bir maĥal düşer / Āyīnemüz mükedder eder hem **ġam**-ı neşāt
- G187/4 Biz çāk çāk-ı tiğ-i **ġamuz** hergiz olmasun / Zaĥm-āşinā-yı cān u ciger merhem-i neşāt
- G188/2 Biñ şekl eder ķabul süveydāda **ġam** yine / Āyīnemüzde rūy-nümā ‘ālem-i neşāt
- G188/4 ‘Ārīf vücūd-ı ‘ālemi maĥz-ı ‘adem bilür / Şādī redif-i mātem ü **ġam** tev‘em-i neşāt
- G188/5 Beytü’l-‘atīķ-i ‘ālem-i **ġam** reh-revānına / Ĥūnāb-ı eşķ-i dīde yeter zemzem-i neşāt
- G188/7 Yek-rengi-i maĥabbet eder cān-ı ‘āşıkı / Ey Nā’ilī muşāĥib-i **ġam** hem-dem-i neşāt
- G189/2 Enīs-i ĥāţır-ı Maĥmūd olaydı şuğl-ı **ġamuñ** / Ederdi nīm girişmeñ Ayāzdan fāriğ

- G199/2 Şarşar-ı âh ede eczâ-yı vücûdın berbâd / Ne revâdur ola ‘uşşâk perişân-ı **ğamuñ**
- G199/3 Tâbiş-i mihr-i ruḥuñ dilleri pür-hûn etdi / Gevheri reng-peḫîr oldı yine kân-ı **ğamuñ**
- G199/4 Şahñ-ı bağ-ı dile uğratma semûm-ı âhuñ / Olmasun gülleri pejmürde gül-istân-ı **ğamuñ**
- G199/5 Nâ ‘ilîdür yine her hâl-i ile ey âfet-i cân / ‘Âşık-ı haste-dilüñ bî-ser ü sâ mân-ı **ğamuñ**
- G201/2 Cemşîd-i Sikender-menişüz câm ile güyâ / Kim baḥr-ı **ğamı** hücre-i minâ ile geçdük
- G210/3 Eşer-i âh göreydün nic’ olur ey Ferhâd / Etmese âbını maḥv âteş-i **ğam** tîşemüzün
- G226/1 Elmâs-ı **ğam** olsaḫ da nemek-dâna dökülsek / Nâsûr-ı leb-i zaḥm-ı dil ü câna dökülsek
- G226/6 Eczâmuzı hep rîk-i beyâbân-ı **ğam** etsek / Cânân giden nâme-i hicrâna dökülsek
- G240/1 Naḫd-i dili dil-dâra virüp mâ-ḫaşal aldum / Bâzâr-ı maḥabbetde **ğam-ı** bî-kesel aldum
- G242/1 **Ğamuñla** ülfetümüz var sürür n’eyleyelüm / Şafâ-yı ḫâtırumuz yok ḫuzûr n’eyleyelüm
- G248/3 Pür şekve-i âham beni söyletme **ğamum** var / Âyînesün olma müte’essir kederümünden
- G249/2 Nâ-murâdâne düşürdük dili bir âfete kim / Feyz alur kâm-ı dü ‘âlem **ğam-ı** hicrânından
- G249/4 Ḥased ol kuştaye kim ḫaşre dek olmaz zâ ‘il / Lezzet-i tiğ-i **ğamuñ** zâ ‘iḫa-i cânından
- G264/1 Şıḫılur bezm-i neşât-ı **ğamı** peyveste gören / Rûḫ-ı Cemden utanur câmını eşkeste gören
- G273/3 Ḥâtırda zevḫ dilde şafâ tende yok mecâl / Erbâb-ı **ğam** erişse de nev-rûza n’eylesün
- G274/2 Günde biñ kere helâk-ı **ğam** olan dil demesün / Bu nüh eflake toḫuz kâse-i pür-sem ne desün
- G274/5 Nâ ‘ilî râst-‘ayâr-ı meḫek-i tecrübeyüz / Naḫd-i teslîmümüze şayrafî-i **ğam** ne desün
- G277/2 Zihî sāğar-keşân-ı bezm-i germ-â-germ-i rüsvâyî / **Ğamından** bâde-nüş olmuş gönül maḥbûb şerminden
- G295/1 Dil-i zân haste kıldı ne yaman neḫâredür bu / Şeb-i **ğamda** koydı ḫalûñ ne siyeh sitâredür bu
- G300/4 Dil degil sîne degil vüs‘at-i güncâyış için / İttihâd-ı **ğam** u endüha mekân ancaḫ bu
- G303/12 ‘Ömrin efzûn ede Ḥaḫ hem ola ol feyz-i neşât / Çâre-sâz-ı **ğam-ı** pey-der-pey-i cân-gâh bize
- G308/4 Ol deñlü olur sîne-ḫırâş-ı **ğam-ı** ḫaṭṭuñ / Levḫ-i dil-i ‘âşık ne ḫadar sâde bulunsa
- G324/1 Bâr-ı **ğama** tâḫat yok iken maḫmilümüzde / Bir cây-ı şafâ yok varacaḫ menzilümüzde
- G324/5 Biz Nâ ‘iliyâ dest-güşâ-yı **ğam-ı** yâruz / Yok naḫd-i şafâ dest-i dil-i sâḫilümüzde
- G326/1 Tâ cilve-gâh-ı **ğam** ḫarem-i sînedür bize / Jengâr-ı guşşa şayḫal-ı âyinedür bize
- G326/5 Biz Nâ ‘ilî ḡarîb-i diyâr-ı maḥabbetüz / **Ğam** yâr-ı pür-terahḫum-ı dîrinedür bize
- G330/5 Nâ ‘ilî biñ kerre dâmen-bûs-ı vaşl olsa gönül / Yine istilâ-yı **ğam** bir laḫza dil-şâd etmeye
- G332/1 Ölmek **ğamı** yok ḫiç giriftâr-ı lebünde / Şîrîni-i cân var yine güftâr-ı lebünde
- G336/2 ‘Âşık ol ḡurbetde kim taḫrîb olur giryânliga / Dem-be-dem eşk-i **ğam-ı** aḫbâb gelsün çeşmüne
- G336/3 Ṭurmasun etsün te‘âḫub **ğam** u şâdî birbirin / Gâh girye geh şarâb-ı nâb gelsün çeşmüne
- G336/5 Nâ ‘ilî olsun tarâvet-baḫş-ı sünbül-zâr-ı âh / Çeşme-sâr-ı bağ-ı **ğamdur** âb gelsün çeşmüne
- G340/6 **Ğam-ı** ḫaṭuñla nev ü köhne döndi dağlarum / Benefşe-zârda surḫ u kebûd lâlelere
- G341/4 Rind olsa taşına almaz ḫarâbat-ı **ğamuñ** / Gelse çarḫ-âsâ hezârân ḫaşr-ı kaşî bir yere
- G347/1 Dâğ-ı ‘ışḫuñla dem-â-dem sîne süzân olmada / **Ğam** belâ-yı dil maḥabbet âfet-i cân olmada
- G351/2 Vardugumuz vilâyeti ḫuld ise de caḫîm eder / Cândaki süz u tâb-ı **ğam** dildeki ḫarḫâr ile
- G354/3 Zulmet-âbâd-ı **ğam** etmiş bize dünyâyı eden / Şem‘-i iḫbâlî müsâdif nefes-i serdümûze
- G354/5 Nâ ‘ilî haste-i bî-tâb-ı **ğam-ı** cânânuz / ‘İşḫdur mâye-i râḫat dil-i pür-derdümûze

- G383/2 Gül-rîz-i neşât oldı hâzân bâğ-ı dilümde / Hâr-ı **ğam** u endüh gül-istânımı tutdı
 Kt3/1 Şādî-i maḥabbet de bizüm **ğam** da bizümdür / Mecrûḥ-ı dilüz yâre de merhem de bizümdür
 Kt3/2 Açılmada yok minnetümüz mihr ü nesîme / Gül-zâr-ı **ğamuz** ḡonce de şebnem de bizümdür
 R6/1 Allâh bilür **ğamuñdan** ey nûr-ı siyer / Ne dilde melâl var ḡâtırda keder
 Ş11/5 Birdür **ğam** u şādî bize âgâh u ḡabîrüz / Feyt eylemezüz furşatı rindân-ı başîrüz
 Ş12/5 Olursa mevc-i **ğam** her bâr ḡâ'il / Olur şâhid hüveydâ kâm ḡaşıl
 Ş12/8 Bulur bir gün nihâyet menzil-i **ğam** / Sağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

ğam çekmek [4] tasalanmak, kaygılanmak, üzülmek; endişelenmek. <TS, ÖTS, Redhouse, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER> Farsça'da da “ğam keşîden” şeklinde kullanılır.

- K1/31 **Ğam çekme** Nâ'ilî ki şenâsı o ḡazretüñ / Erbâb-ı nazmı nâ'il-i kurb-ı vişâl eder
 M3/VII/1 **Ğam çekmezüz** bilinmez ise ger me' âdumuz / Mesdûd imiş ne çâre reh-i ictihâdumuz
 G307/6 Yâd eylese ḡâhî dili ey Nâ'ilî ol şüh / **Ğam çekmez idüm** her gece a' dâda bulunsa
 G130/5 Tîşe-i cevre Nâ'ilî **ğam mı çeker** ḡarâb-ı 'ışk / Âfet-i ḡânümân-ı dil âh-ı 'adû-nevâzdur

ğam değil [4] sorun değil, sorun yok. <Redhouse> Bir durumun alternatifi bulunduğunu ifade etmek için kullanılır.

- K5/16 **Ğam değil** görmese ḡuffâş-nihâdân-ı zamân / Levḡ-i âyîne-i ṭab' umda olan ma' nâyı
 G305/3 Tek hemân pîr-i muḡân ḡumları iḡrâz etsün / **Ğam değil** her ne kadar cur' alar işrâf olsa
 G310/4 Bir kadeḡ meyle eder gül gibi sâkî pür-rez / **Ğam degildür** kefi peymâne-keşân teng olsa
 Kt12/2 Allâh yekdür olsa da maḡbûş **ğam değil** / Bu çâh-ı ser-nigûnda nîgeh-bân olan göñül

ğam virmek [1] üzmek, hüznlendirmek.

- M1/VII/6 Aḡbâbuña egerçi **virüp ğam** 'aduları / Çarḡ-ı nifâḡ-pîşe gibi ḡurrem cyledüñ

ğam yememek [1] tasa etmemek, kaygı çekmemek, üzülmemek. <TS, DEYİMLER/AKSOY> “Ğam” sözcüğünün “yemek (ḡorden)” fiiliyle kullanımı Farsça tesiridir.

- G358/5 'İşk âteşi etmez mi seni Nâ'iliyâ pāk / Âlûde iseñ **ğam yeme** çirkâb-ı günehle

2. esrar. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 197> Tanıklardan hareketle esrar üzerine içilen şaraptan, keyif ehlinin büyük zevk aldığı ve şarap ile esrarın birlikte kullanıldığı söylenebilir. Sözcüğün “kaygı, tasa” anlamına da gelmesi, bu anlamların birlikte kastedilmesi kolaylığını sağlamıştır.

- K7/47 Bu **ğamla** lâ-y-ı ḡumı cevher-neşât ise de / ḡamîr-i mâye-i endüh olur şarâb-ı nebîd
 M1/3 Rindâna telâfî-i **ğam**-ı devr-i teselsül - Meclisde bilürsin / Peymâne-i leb-rîz-i pey-â-peyle gerekdür - Bizde budur 'âdet
 G4/1 Edeli zevḡ-ı taḡayyür **ğamı** tiryâk baña / Oldı vâ-sühṡegî mâye-i idrâk baña
 G60/2 Sînedür cilve-gehi bâde-güsârân-ı **ğamuñ** / Dil-i pür-ḡun gibi bir cām-ı maḡabbet yeridür

- G67/1 Ey h n-ı ciger řiŗe-i c m-ı teri  oldur /   r yiŗ-ı bezm-i ** am** olan s  ar   oldur
- G79/1 Anlar ki y d-ı la  l  n ile hürrem oldılar / Peym ne-d d-ı meŗreb-i ş f-ı ** am** oldılar
- G84/3 Tel -k m-ı ** amam** ol de l  ki bilmem s    /   d   m b de mi zehr- be mi h n- be midür
- G85/2 Yek-reng-i  ayret-i d  cih n ol da şorma hiç / Dehr   ** amı** ne g ne neŗ  ı ne g ned r
- G102/2   erler ol meyi kim n ŗ-d r -y  ** amdur** / Mu    ir n  bu bezm  n neŗ   bilmezler
- G110/3 ş f -y     t rum eyler   b r-ı ** am** efz n / O rik-i b deye bu  fit b řiŗesid r
- G123/1 Mest neler  n zev i deme    fet-i ** amdur** / O zen e sebeb b de degil   let-i ** amdur**
- G123/5 Mest neleri N  iliy  meclis-i   iŗ   n /  amy ze-keŗ-ı  r  -y  ş  bet-i ** amdur**
- G140/6 Olmazuz c -niŗ n-i bezm-i  arab /       -ı ş  bet-i-  tiy r-ı ** amuz**
- G140/8 Ne sif l isterüz ne s  ar-ı Cem / N  il  biz ki neŗve-d r-ı ** amuz**
- G147/1 Sif l-i mey-gede-i   iŗ  teŗne-lebleriyüz /  ade -keŗ n-ı ** amu ** şanma bi -edebleriyüz
- G176/3 şeb-i  ar  -ı ** amda** rind-i mey-   ra Kel m- s  / F r  -ı c m-ı ş hb  gibi şem -i Eymen olmazm ŗ
- G196/3 Z err   ** amu ** şev  ile hep rakŗa getürdi / H r  d gibi sine-i bi -k ne-i       
- G199/1 Böyle germ olmaz idi meclisi rind n-ı ** amu ** / Olmasa h n-ı ciger b desi mest n-ı ** amu **
- G203/5 Eyled  n N  iliy  ş ve-i     r  n ile /  ayret- l d-ı ** amu ** ş fte-i e v r  
- G209/8 Neŗ  -ı    r-ı     m el  ded r s    / Bu ** amlar ** yine bir c mdur s r r edecek
- G219/3   letinden bi - aber d r r  -ı Cem  d-i neŗ   / Sende ey ş hb -y  ** am** ben buld   m keyfiyyet  n
- G234/6 Ma b b u meyle e lene-g r N  il  gibi / ** am**     leminde   ŗ   diy r ndas n g   l
- G281/5 Mest-i h n- b olmam ŗ zehr- b-ı ** am** n ŗ etmem ŗ / Bilmemiŗ Cem  d   Cem  y n-ı   iŗret neyd   n
- G285/5 N   n-ı ** am** rev  m dur böyle der n- r ŗ  ken / Meclis-i meyde mut r b     uma s z degmesün
- G306/3 Def -ı ** am-ı** eyy ma bil -cur     ekerd  k / Peym nem z elde  olu zehr- b da olsa
- G316/4 El virür ş hb s na h n-ı ciger benn -y    iŗ  /   r  -y  ** amda** bi n mey-  ne b ny d etse de
- G324/3 Efk r-ı ** am-ı** z l  n ile   u deler etdi / Emv c-ı pey- -pey gibi  ayret d l m zde
- G331/2 R ze-d r n-ı ** ama** neŗve-i la  l  n virmez / Dest-i s   de  ade  c m-ı meh-ı    d olsa
- G364/3 Zih  keyfiyet-i ş hb -y  ş d  kim dil-i z ra / ** am-ı**   iŗ  n ş f -y      m-ı  b  unutturdu
- G364/4 Mez   -ı tel e virdi y d-ı la  l  n bir    vet kim / ** amu la**   d   m bi n k se zehr- b  unutturdu
- G377/1 B de kim t b-e  en-ı şa-ŗiŗed r her   tresi / ş m-ı ** amda** m h-ı Na  eb-p  ed r her   tresi
- G377/2   let-i dest-i ciger-  v n-ı ** amdur** b de kim / Beyza-ı cevher-n m -y  t  ed r her   tresi
- G378/3 K   k  -end z-ı ** am** bir b de ister kim g   l / Rev  n-ı seng-i fes n-ı t  ed r her   tresi

Aŗa ıdaki tanık, “ am” sözcüğünün “esr r” anlamında kullan ldı ına kesin delil olabilecek karineler taŗımaktadır. şair, yarım nefes esrar n sıcaklığının / tesirinin Eyüp sabr n  unutturdu unu ifade etmiŗtir. Esrar kullananların unutkanlık yaŗad kları da bu vesile ile dile getirilmiŗtir. Bu bağlamda, “t b” sözcüğünün de izah edilmesi gerekmektedir. Yarım nefes çekilen sar lm ŗ esrar n ucundaki ateŗ, çekim esnasında parlar. “T b” sözcüğü, bu parlamay  ifade etmektedir.

G172/4 Bir nīm nefes tāb-ı **ġamuñ** cām-ı şabūra / Etdürdi şigībāyī-i Eyyūbī ferāmūs

ġam-ı tāze [1] yeni peyda olmuş üzüntü; bayatlamamış esrar. Onay (2000. 198), tanıkta geçen gam-güsār'ın da esrarkeş anlamına geldiğini ifade etmektedir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 198>

G301/1 Hoşdur şarāb-ı köhne **ġam-ı** tāze āh-ı nev / Bir **ġam**-güsār için k'ola ebrūsı mäh-ı nev

3. bulut (bkz. ġamām, şehāb). <Ahterī> Tanıklarda bu anlam, kastedilen uzak anlamdır. Aşağıda “ġam” sözcüğünün “bulut” anlamı, bulutların yağmur, şimşek gibi gök olaylarına neden olmaları nedeniyle kendisini gösterdiği görülmektedir.

G66/2 Giryce-i ‘ışkuñla dil bāġ-ı bahār-ı **ġamuñ** / Her bun-ı hārında bir çeşme-i ħurrem bulur

G140/2 Biz ki bir sīne-süz ħākister / Aħkerin berķ-ı pūr-şerār-ı **ġamuz**

G140/3 Dil-i ħurşīdi dāġ dāġ ederüz / Ol zamān kim şerāre-bār-ı **ġamuz**

G200/5 Nā’ilī dāġ-ı dil-i köhne-bahār-ı **ġam** olup / Gül-şene açılalum tāze gazeller diyerek

G280/1 Ma’zūr tūt ħatāsını ey şūĥ-ı nāzenīn / Mecnūn-ı nev-bahār-ı **ġamuñdur** dil-i ħazīn

G330/3 Köhnedür bārāna döymeş saķf-ı bünyād-ı şigīb / Sen de seyl-āb-ı **ġama** ey eşk imdād etmeye

Aşağıdaki tanıklarda bulutların gök boşluğunda asılı durmaları kastedilmiştir.

M3/XI/2 Rāh-ı hevesde ‘āşıkā bir pīşvā gerek / Tenhā-rev-i fezā-yı **ġama** reh-nümā gerek

G63/1 Fezā-nişīn-ı **ġama** dūd-ı āh lāzımdur / Bu teff ü tāba bir ebr-i siyāh lāzımdur

Aşağıdaki tanıklarda bulutların ışık yayan güneş ve ayı kapatmaları ile ilgili hayallere yer verilmiştir.

K24/13 Taķdīm ederse rüz-ı neşāta şeb-i **ġamı** / Zūlmet sevād-ı merdümek-i çeşm-i kūr olur

M1/VII/5 Āh ey sürür-ı sīne vü ey nūr-ı dīde āh / Rüz-ı neşātumuz şeb-i tār-ı **ġam** eyledün

G373/5 Zālām-ı **ġamda** kalurduk ħayālün olmasa ger / Çerāġ-ı meclis-i şeb-zinde-dār-ı nā-kāmī

ġamām [1] bulut. <Cûdî, OTAL, LN>

K23/46 Olur gül-zār-ı dehrün ferşi hep gül-bister-i ħurşīd / Sarāyistān-ı ṭab‘um raşḥa-pāş olsa **ġamām** üzre

ġam-āşinā [1] kederin ne olduğunu bilen, üzüntü yaşamış.

G2/1 Bīġāne-i maḥabbetün olmaz **ġam-āşinā** / Ey dāġ-ı derdin eylemeyen merhem-āşinā

ġam-āyīn [1] her zaman bulutlu; daima kederli, üzüntüyü alışkanlık hâline

getirmiş olan. Tanıkta “felek” delâletiyle sözcüğün bulut anlamı, “āh” karinesi ile de kederli anlamı kastedilmiştir.

G256/2 Eder idmān-ı **ġam-āyīne** güzār-ı eflāk / ‘Āşikuñ nāveg-i āh-ı dil-i nālānı ucın

ġam-dīde [1] gam görmüş, kederli, tasalı, kaygılanmış. <KO, Cûdî, OTAL,

Steingass>

G111/1 Ĥayālün oldı hecrünle dil-i ġam-dīdeden mestūr / Gönülde de ba‘īd olurmuş olan dīdeden mestūr

ġam-efzā [2] üzüntüyü artıran. <Kantar/2, Dihhudâ>

K15/8 Olmuş şutalum âh ile ol fitne perişân / Bir fitne de ol âh-ı **ġam-efzā** mı degildür

K21/28 Bu kaçıt-ı sâl-i keremde Hudâ bilür medhûn / Ehemmi-i meşğale-i hâtır-ı **ġam-efzâdur**

ġam-engiz [1] sıkıntılı, kederli, hüznü. <OTAL, Redhouse>

G303/11 Tâ ki a' dâya ola bezmi **ġam-engiz**-i hâsed / Feyz-i iqbâl-i neşât ile tarab-gâh bize

ġam-fezâ [1] tasa, keder artıran. <OTAL, Redhouse>

M8/VII/3 Maḥabbet **ġam-fezâ** esbâb-ı cem' iyyet perâkende

ġam-güsâr [3] gam ve kederi def eden, teselli veren, kaygı giderici; dert ortağı, arkadaş. “Ġam”ın, “esrâr” anlamını ön plâna çıkaran Onay (2000. 198), bu terkip hakkında şu açıklamayı yapar. “Farsça güsâr sözünün içmek ve yemek manâsına gelen güsârîden masterından geldiğini ve ancak gam-güsâr, mey-güsâr gibi iki terkipte istimâl olunabileceğini lügat kitapları, ferhengler yazıyor. Mademki güsâr, içici demektir; gam-güsâr gam yiyici, yani esrarkeş manâsına gelmek iktiza eder, sanırım.” <KO, OTAL, Steingass, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 198>

G140/4 Biz ki bigâne-i harîf-i neşât / Hâne-i dilde **ġam-güsâr**-ı ġamuz

G301/1 Hoşdur şarâb-ı köhne ġam-ı tâze âh-ı nev / Bir **ġam-güsâr** için k'ola ebrûsı mâh-ı nev

[tas.] umumî ve şâmil olan Hakk'ın rahmanlık sıfatı. <Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

G368/1 Yağar mı nâme-berîn yoksa yâra degmez mi / Niyâz-nâmemüz ol **ġam-güsâra** degmez mi

ġam-güsîl [] gam, tasa dağıtan, gamı ortadan kaldıran, efkâr dağıtan. <OTAL, Dihhudâ>

G223/1 Geldük hîşâra elde mey-i **ġam-güsîl** gerek / Dil germ ü yâr nerm ü hevâ mu' tedil gerek

ġam-hâne [3] kaygı, tasa yurdu || dünya. <OTAL, Redhouse>

G66/1 Ol ki bu **ġam-hânede** 'ıyş-i dem-â-dem bulur / Her ser-i müyında bir zâ'ika-i ġam bulur

G113/2 Vâ-suhtegân-ı harem-i Ka'be-i 'ışkız / Peygüle-i **ġam-hâne**-i dil meskenümüzdür

G173/3 Mestî-i hûn-ı ciger tab'ına virmiş neşât / Ol ki bu **ġam-hânede** 'işrete nâz eylemiş

ġam-h'âr [3] gam yiyen, kederlenen, tasalanan, üzgün. <OTAL, Steingass>

K35/8 Dil-i sengîn-i yâre aındurur lâ-büd o fışkıyye / Hürüş-ı seyl-i eşk-i dîde-i 'uşşâk-ı **ġam-h'âr**

Ş3/6 Budur cürmüm ki **ġam-h'âram** / Baña yâr olmadun gitdün

Ş10/1 Sensüz olan 'ıyş ü şafâlar bize / Mâye-i hûn-ı dil-i **ġam-h'ârdur**

ġamîn [2] gamlı, kaygılı, tasalı. <Cûdî, OTAL>

K16/35 Hâk-sâr-ı kademün muḳbil-i dergâhuındur / Elin al ḳalmasun ayakda perişân u **ġamîn**

G145/2 Biz Çâr-bâğ-ı 'âlem-i 'ışkuz **ġamîn** olur / Cemşid olursa sâye-nişîn-i dırahtumuz

ğammâz [1] söz getirip götüren, birine iftira ederek zarar veren, fitneci, arabozucu.

<OTAL, Kanar/2, TS>

M5/I/3 Feryâd ki tıydu râz-ı ‘ışkuñ / Çeşmüñ gibi dūr-bâş **ğammâz**

ğam-piše [1] her zaman gamlı, daima kederli.

G196/5 Olmazsa eğer Nâ’ilî-i haste-dil efsûs / Pîrâye-dih-i vuşlat u **ğam-piše**-i ‘âşık

ğam-şüde [1] Sözcüğün “ğam-şüde” olması gerekmektedir. Ğam-şüde, “kıvrılmış, bükülmüş” anlamına gelir. Tanıkta kıvrılmış bir yılandan bahsedilmektedir.

G209/4 Felek ki **ğam-şüde** bir mârdur zümür-rûd-reng / Vücûdudur yine ol cân-gezâyı kûr edecek

ğamze [118]

1. süzgün bakış, yan bakış, sitemli bakma; güzellerin gözlerinin ucunda görülen gönül alıcı hareketler, nazlı nazlı göz kırpması; [tas.] batınî feyiz ve cezbe. <KO, Cûdî, OTAL, TS, Dihhudâ>

K4/3 Germ-i sîm-âb muţtarib hâlem / Cünbiş-i **ğamzeyem** belâ-yı dilem

K4/7 Hüsni ile **ğamze** aşinâ görelî / Düşmen-i tîğ-i der-kafâ-yı dilem

K6/16 O şeh ki lâzime-i piş-gâh-ı **ğamzesidür** / Hücûm-ı ‘arbede-i dest-burd-ı hayrânî

K6/27 Füsûn-ı ‘işvesinüñ ‘aql-ı kül giriftârî / Firîb-i **ğamzesinüñ** fitne pâ-yı dâmânî

K6/28 Kemîne bâzû-yı dest-i kemân-ı terkeşidür / Nigâh-ı **ğamzesinüñ** kuvvet-i Nerîmânî

K6/29 Ne **ğamze** hancer-i elmâs-ı âteşin-dem kim / Toķunsa şa‘şâ‘ ası âb ederdi sindânî

K6/30 Ne **ğamze** berķ-i eccl-sûz kim hirâsından / Olurdu şalış-ı kazâ gûşe-gîr-i pinhânî

K6/31 Ne **ğamze** Rüstem-i şâhib-zuhûr kim eyler / kazâyı silsile der-pâ belâyı zindânî

K6/32 Ne **ğamze** cevher-i şemşîr-i Zü’l-fikâr-ı ‘âlem / Ki çâk eder eşer-i semmi zehre-i cânî

K23/50 ‘Aceb cellâd-ı çapûk-destdür kim kırsa dünyâyı / Düşürmez sâye-i şemşîrini **ğamzeñ** niyâm üzre

M4/I/1 **Ğamzeñ** böyle kılan hâtır-ı âşübî esîr / Kişver-i fitneyi bir tîğ ile etmiş teşhîr

M4/III/1 Nâz maħmûrî olan nergis-i ‘ayyâşuñ içün / Nice dil şehri yıkan **ğamze**-i evbâşuñ içün

M5/IV/3 Şad **ğamze** nihân iken rakîbe / Dâmân-ı tegâfûlünde her bâr

M5/V/10 **Ğamzeñ** ki ede cihân-ı dilde / Der-bend-i kazâya bâc-ķ-âhî

M8/IV/5 Urup şemşîre dest ey **ğamze**-i cellâd n’eylersün

G3/3 Bir dil-i bî-tâb ile biñ **ğamze**ye âmâdeyüm / Ey diyen hükmi-i kazâdan ihtirâz eyler baña

G3/4 Baht-ı pür-âzârûñ eylerse telâfîsin yine / İltifât-ı **ğamze**-i hâtır-nevâz eyler baña

G3/5 Eylemem maẓmûnına Cibrîlî maħrem Nâ’ilî / **Ğamzeler** kim fitneden ifşâ-yı râz eyler baña

G21/5 Maħşer de olsa çâre mi var söyleşilmege / Geh ser-girân-ı nâzdur ol **ğamze** gâh mest

G23/5 Âşüb-ı dil-i Nâ’ilî-i bî-ser ü pādūr / Ol **ğamze**-i maħmûr u o çeşm-i siyeh-i mest

G24/1 Eylemiş ķ-âb-ı tegâfûl nigeħ-i şûhuñ mest / Çeşmüñ âşüb-nâzâr **ğamzelerüñ** nâz-perest

G28/1 Ey **ğamzeleri** cünûna bâ‘iş / Her ‘işvesi füsûna bâ‘iş

G36/5 Sen germ-ğazab **ğamzelerüñ** ķun-ı dil-âşâm / Ben mest-i serâsime-i keyfiyet-i didâr

- G37/2 **Ġamzesi** kan dökmede etmez tenezzül Rüsteme / Lebleri cân virmede ‘İsîye harf-endâz olur
- G37/3 İçse kanın kâse kâse her nefes biñ ‘aşîkuñ / **Ġamze-i** hûn-ḥ̣‘arı ancak nîm mest-i nâz olur
- G46/1 Zafer sipâhına ol **Ġamze-i** ġazûb iledür / Każâ ne kârda olsa o tünd-ḥû biledür
- G47/1 Ĥarâb **ġamzeler** ol çeşm-i fiten maḥmûr / ‘Aceb ‘aceb k’ola sâķî-i encümen maḥmûr
- G50/3 ‘Uryân elinde **ġamzesinüñ** tîġ-i şu‘le-tâb / Beñzer ki daḥme-i dili teşhîre râh açar
- G50/5 Elmâs-pâre tîġ-i każâdur o **ġamze** kim / Bebr-i beyân-ı Rüsteme zaḥm-ı nigâh açar
- G53/2 Yok müjelerde türktâz **ġamzesi** yeke-tâz-ı tâz / Bilmezüz ol sitem-gerüñ leşgeri der-kaḫâ mîdur
- G61/1 Ne **ġamzed**en ne ġam-ı yâr-ı pür-ceḫâdandır / Bizüm şikâyetümüzi baḫt-ı bî-veḫâdandır
- G61/2 ‘İtâb-ı **ġamze-i** mestinden ihtirâz gerek / Hılâf-ı ḥükm-i każâ kuvvet-i ḫaḫâdandır
- G64/7 Bir mertebe ser-mest-i teġâfüldür o **ġamze** / Râz-ı dil-i Cibrîlden âġâh degildür
- G66/5 **Ġamzesin** ol kâfir-i bûḫalemün-‘işvenüñ / Sâde-dilân-ı heves râzına maḥrem bulur
- G68/4 Şunardum câm-ı pür-hûn-ı dili ol **ġamze**ye ammâ / Tenûk-zarf-ı şarâb-ı nâbdur ibrâm müşkildür
- G69/4 Sen bâ‘iş-ı ḫarâbî-i kevneyn o **ġamzed**en / ‘Âlem ḫarâb u ḫâl-i kıyâmet tebâhdur
- G73/4 Olmaḫda nev-be-nev ḫışım-ârâ o **ġamzeler** / Fevc-i sipâh-ı fitnedür âḫâḫdan ḫopar
- G74/3 Şehbâz **ġamzeñ** eylese kaşd-ı hüma-yı dil / Cibrîl-veş melâ’ikedden ḫây u ḫû ḫopar
- G87/6 ḫomışlar nâminı teşrîḫ-i minnet tîġ-i **ġamzeñile** / Tenüm şad çâk edüp bir nüḫa-i meşrûḫ yazmışlar
- G95/1 Laḫt-ı dile tâ **ġamzelerüñ** râh-nümündür / Her bir müje bir ḫancer-i âġışte be-ḫündür
- G97/3 ḫavf-ı tîġ-i **ġamze** mâni‘dür recâ-yı vuşlata / Ol tılısm-ı fitnenüñ genc-i nihânın kim bilür
- G97/4 Çîn-i ebrû gösterür mi **ġamze** der-kâr olduġın / Bir każâdur yoksa bir tîrdür kemânın kim bilür
- G100/2 Şekve-perdâz-ı zenaḫdân olduġuñ ol **ġamze**ye / Gürk-i Yûsuf-ġire ey dil çâḫı söyletmek midür
- G105/3 Elmâs-pâre tîġ-i eceldür o **ġamze** kim / Gencîne-i każâ vü ḫaderden zuḫûr eder
- G114/1 ‘Uşşâka **ġamzeler** ki o mest-i ġurûr eder / Evvel pesend-kâr-ı każâdan şudûr eder
- G115/3 **Ġamzeñ** ki dâne göstere ol yerde ḫâlûñi / Şayyâd-ı cân-şikâr-ı każâ dâm-çidedür
- G116/2 **Ġamze-i** mest-i dil-berân nâz ile öldürüp bizi / Eylediler çok imtinân tût ki ḫayât virdiler
- G128/1 Çeşm-i mestüñ neşvesin bî-reng-i şaḫbâ gösterür / **Ġamzesin** maḥmûr kendin mest-i rûsvâ gösterür
- G128/3 Hem yaḫar dünyâyı **ġamzeñ** ‘işvesinden hem yine / Dest-i pür-şûrında şad dâmân-ı şekvâ gösterür
- G129/3 Düş ber-düş olsa **ġamzeñ** nâz ile ḫalvet-nişîn / Rûḫ-ı ḫudsiden bile bezmi temennâ gösterür
- G129/4 **Ġamzeñi** nâz ol ḫadar mest eylemiş kim ‘aşîka / ‘İşvesinden ġâḫ naḫvet geh müdarâ gösterür
- G142/1 Alsa şehbâz gözüñ câmi feraḫ-nâk oluruz / Baḫıcaḫ **ġamzeñe** ḫasret-keş-i fitrâk oluruz
- G142/4 Ne ḫadar feyz-i ḫayât etse dile la‘l-i lebûñ / O ḫadar **ġamzeñe** cân virmede çâlâk oluruz
- G148/4 Cân virmeden o **ġamze-i** dil-dûza kim kaçar / ḫâbil midür ḫadeng-i każâ-kârdan ġurîz
- G153/6 Elümüzden ne gelür eyleme **ġamzeñ** bî-dâd / Şâḫ-ı iḫlîm-i każâdan kime şekvâ ederüz
- G156/3 Pür tût hemîşe sāġaruñ ey dil ki **ġamzesi** / Câ’iz ki hûn-ı dilden ola bâde-ḫ‘âḫ-ı nâz
- G179/6 Olup mest-i şarâb-ı şîr-ġîr-i la‘l-i nâbuñ dil / Müjeñle pençeleşmiş **ġamzeñe** şîrâne el şunmış
- G191/3 Çâşnî-senci-i zaḫm-ı leb-i şemşîründen / Gösterür **ġamzelerüñ** kendüyi her bâr laḫîf
- G194/4 Her teġâfûl dile ey **ġamze** mühim-sâz olamaz / Lâyîḫ-ı terbiyet-i feyz-i nigâḫ olmayıcaḫ
- G195/1 **Ġamzeñile** gönül kişveri pür-şûr u şer ancak / Maḫrûşa-i der-bend-i każâ vü ḫader ancak

- G195/3 Āmed-şud-ı **gamzeñle** harīm-i dile nisbet / Şeh-rāh-ı belā cādde-i bī-ḥaṭer ancaḳ
- G204/1 Eylese ḥışm ile Mirrīḥe nazar **gamzelerüñ** / Gösterür sine-i ḥarāda eşer **gamzelerüñ**
- G204/2 Eyleyüp kişver-i pür-şür-ı każāyı me'men / Maḥşer-i fitneye āşüb şalar **gamzelerüñ**
- G204/3 Ḥün-ı dilden tolu biñ kāse şunar etdükçe / Sākī-i fitneye ızhār-ı keder **gamzelerüñ**
- G204/4 Görünür **gamze**-i maḥmūruña bī-bākāne / Mest-i keyfiyyet-i ḥün-āb-ı ciger **gamzelerüñ**
- G204/5 Ḥam-ı zülfünle alup pençe-i müjgāna dili / Şāhid-i ḥüsnüne āyine şunar **gamzelerüñ**
- G204/6 Der imiş çeşmini mestāne görüp ol büt-i şüh / Korḳaram Nā'ili-i zāra kıyar **gamzelerüñ**
- G236/3 Ter-zebān-ı şekve-i nāzam ḥāmūş-ı hayretüm / Tercemān-ı **gamze** la'lün 'özü-ḥ'āhumdur benüm
- G241/2 Ḥübdur cünbiş-i **gamzeñ** şaf-ı müjgānuña / Ol kadar çapük ü çalāk sipāhī göremem
- G243/5 'Aceb ki **gamzeñle** teslīm edem girībānum / Ne çāre ser-keş-i ḥükmi-każā-yı bī-çünam
- G251/3 'Āşıkā duzdide **gamzeñ** çeşm-i nā-maḥrem degil / Merdüm-i binā-yı heftüm perde-i cān görmesün
- G252/1 Kıl ḥazer ey dil seni ol **gamze** giryān görmesün / Bir siyeh-mest āfet-i ḥün-rīzdür ḳan görmesün
- G255/2 O şāhenşāh-ı ḥüsnün ḳatlı-i 'ām-ı dilde erḥamdur / Teḡāfül **gamzesinden gamze** tığ-ı ḥün-feşānından
- G279/3 **Ġamzeñ** gibi hem nükte-i rāz-ı dile maḥrem / Nezzāre-i 'āşık gibi hem rāz-güşāsın
- G281/4 Neydügin bā' iş ne bilsün ruḥşat-ı nezzāreye / Bilmeyen ol **gamze**-i ḥün-rīz ü āfet neydügin
- G283/4 Cilve-i ḥüsnün firīb-i **gamze**-i cādū-fenün / Bāyezīdi Bihremen Cibrīli Hārūt cylesün
- G286/3 Kūyuña var āvārelerüñ keşreti ammā / Ol **gamze**-i şühūñ geçemezler siteminden
- G294/2 'Uḳde-i ḥāṭır edüp 'aḳla cünün-ı **gamzeñ** / Dil-i Cibrīle hevā-ḥ'āh-ı mecāz eylemesün
- G294/5 Sūz-ı tāb-ı nighün Nā'ili-i ḥaste-dili / Kuşte-i **gamze**-i Mirrīḥ-güdāz eylemesün
- G299/2 Ol tünd-ḥūlar ol fitne-cūlar / Ol iki **gamze** ol iki cādū
- G300/3 Cünbiş-i **gamze** degil cilve-i refār degil / Lerziş-i kār-geh-i her dū cihān ancaḳ bu
- G302/1 Ḥazer ḥazer şaf-ı müjgān-ı siyehdür bu / Kaḑā-yı **gamzede** bir gürd-i bī-sipehdür bu
- G302/4 Fezāda Zühre mi var **gamzeñle** muḳābil ola / Ferāsiyāb ise Rüstem-i nighedür bu
- G312/2 'Uḳde-i ḥāṭır edüp 'aḳla cünün-ı **gamzeñ** / Dil-i Cibrīli şafā-cüy-ı mecāz etdi yine
- G312/5 **Ġamzesi** Nā'iliyā āb idi ammā gelicek / Nūr-ı çeşmüm anı pür-süz u güdāz etdi yine
- G319/2 Eden Mirrīḥi dil-nerm ol ḥırām-ı pür-tevāzu'dur / Nigāh-ı bī-terahḥum **gamze**-i nā-mihribān şanma
- G320/3 Olup ḥancer-keş-i maḥfil-nişinān-ı każā **gamzeñ** / Tenük-zarfān-ı meclis gibi pür-şür oldı gitdükçe
- G325/3 **Ġamzeñ** geçürdi 'ālemi şemşir-i nāzdan / Feyz-i ḥayāt edince lebün nūş-ḥand ile
- G329/1 Çākdür tığ-ı nigāhuñla derün-ı fitne / **Ġamzeñle** lāzimedür riziş-i ḥün-ı fitne
- G333/1 **Ġamzesin** ser-mest edüp sākī şarāb-ı nāz ile / Bezm-i ḥüsne virdi revnaḳ āb u tāb-ı nāz ile
- G333/5 Söyleşilmez meclis-i maḥşerde de ey Nā'ili / **Ġamze**-i sākī gibi mest-i ḥarāb-ı nāz ile
- G337/4 Bir daḥi bulmaz miyān-ı şaff-ı müjgānında yer / **Ġamzesi** yekden sipāh-endāz-ı Cengiz olmasa
- G339/5 Bildürdi **gamze** ḳaşdın teslīm-i gerden etdüm / Dil Nā'ili olurmuş dil-şād söyleyince
- G348/2 Bīm-i cāna düşmemek ḳābil mi **gamzeñden** gönül / Tır-i dil-düz-ı każādan ihtirāz etmezse de
- G355/2 Dünyāyı göremez mest iken çeşmi ḡurūr-ı nāzdan / Her **gamzede** biñ şive-i ḥāṭır-nevāz eyler yine
- G356/2 'Aceb cellād-ı çapük-destdür kim kırsa dünyāyı / Düşürmez sāye-i şemşirini **gamzeñ** niyām üzre
- G361/3 Pāy-taḥt-ı 'işveden ol şāh-ı ḥüsne **gamzeler** / Ḳahramānlardur ki pür-zūr-ı nighedür her biri

- G371/1 Cān esīr-i nıgehūn **gamze**-i Nāhīd gibi / Dil hevā-ḡāh-ı lebūn meşreb-i Cemşīd gibi
- G374/3 Olur gāhī leb ü geh **gamzeden** dil bezm ü rezm-ārā / ‘ Aceb şehnāme-ḡān-ı meclis-i cānāne olmaz mı
- G381/5 Siyeh-mest-i teḡāfüldür o **gamze** / Olaldan ḡūn-ı dil şahbā-yı ali
- G382/1 Cānlar vıreyūm **gamze**-i ḡūn-rīzūne Şuḡfī / Kurbān olayum ḡancer-i ser-tizūne Şuḡfī
- G382/4 Cellād iken ol **gamze** firībende olurdu / ḡūn-rīzī-i ‘uşşākda perhīzūne Şuḡfī
- G387/1 Eylese Cibrīli hem-rāz u muḡāṭab **gamzesi** / Nüşā-i i‘ cāzı levḡ-i mekteb **gamzesi**
- G387/2 Ser-girān-ı nāz u naḡvetdūr ki bī-pervā olup / Meclis-i maḡşerde mest-i cām-ber-leb **gamzesi**
- G387/3 Meclis-ārā-yı edeb olduḡça kendin gösterür / Çeşm-i bī-pervā-yı şūḡından mü’eddeb gösterür
- G387/4 Çeşmi bir bī-raḡm kāfırdūr ki baḡduḡça olur / Ālet-i dīn ü ḡıred āşūb-ı mezheb **gamzesi**
- G387/5 Hem dil-i Cibrīlden dāmān-ı istiḡnāsı pāk / Nā ‘ilī-veş yine ālūde-meşreb **gamzesi**
- Kt2/2 **Ġamzeñi** ne dil gibi ezeli āşinā bulur / Dil gibi **gamzeñi** ne münāsib nedīm olur

2. bir esrar cinsi. Esrarın cinsi iyi olur ve hamur yapılırken suyu karar gelirse iki avuç arasında yuvarlandığı zaman fitil olur. Buna zurefa “gamze”, avām “kalem” der. Cinsi iyi olmazsa fitil olmaz ki bir adı da “kabza”dır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 199> Tanıklarda sözcüğün “bakış” anlamı göz önünde bulundurulmalıdır. Sevgilinin süzgün bakışı, çoğu zaman sarhoşluk ve mahmurluk alâmeti taşır. Bu düşüncenin teşekkülünde, “gamze”nin bir esrar çeşidine ad olmasının da tesiri olsa gerektir.

- G22/2 Ḥaḡḡā ki nuḡl-ı meclis-i nāz u niyāzdur / Sākiye **gamze** ‘āşıka bīm-i nigāh-ı mest
- G113/4 Biz sākī-i ḡūn-ı cigerüz **gamze**-i dil-ber / Peymāne be-kef şerḡoş-ı dürd-efgenümüzdür
- G126/4 **Ġamzeden** şor ne ḡadar mest ise keyfiyyetini / Her meye çāşnī-i ḡūn-ı ciger virmezler
- G130/3 Derdini **gamzeden** nihān tutmaḡa çāre var mıdır / Āteş-i germ-i ıztırāb ḡavşala-süz-ı rāzdur
- G231/2 Ne cur‘ ası ḡūn-ı ciger sākīsi dest-i **gamzedür** / Ḥayrān-ı keyf ü kārıdur bir özge şahbānuñ gönül
- G333/3 Kırırda dünyāyı **gamze** nergis-i mesti daḡı / ‘ Āleminde çeşm-i baḡtum gibi ḡāb-ı nāz ile

gam-zedā [2] gamı, kederi def eden, kederi uzaklaştıran; neşeli keyifli. <OTAL,

Kanar/2, Steingass>

- K4/12 Evḡaş Allāh ḡayāl-i būḡalemūn / Ki hevāsıyla **gam-zedā**-yı dilem
- K34/5 N’eylesūn rindān-ı ‘ālem kim bisāt-ı ‘āleme / Tarḡ eden āyīn-i bezm-i **gam-zedā**-yı şoḡbeti

ḡanī [] zengin, varlıklı, doygun; kimseye muhtaç olmayan. <KO, Cûdî, LN, ZL,

OTAL, Redhouse>

ḡanī-dil [2] gönlü zengin; kendine kalmasa da veren, cömert.

- K13/21 Hem-nām-ı ḡudāvend-i rūsūl şadr-ı **ḡanī-dil** / Kim görmedük iḡsānını yok bay u gedādan
- G314/1 Ādem **ḡanī-dil** olsa gedā-meşreb olmasa / Rind olsa ḡaḡīḡat u bī-mezheb olmasa

ḡanīmet [1] çalışmaksızın elde edilen şey, emeksiz kazanç, beklenmeyen kazanç;

büyük fırsat. <KO, OTAL, Kanar/2>

G46/5 Dū rûze ‘işreti ey Nâ’ilî **ġanîmet** bil / Ĥumâr-ı ye’s ile şahbâ-yı ârzû biledür

ġarâbet [1] alışılmışın dışında olma, gariplik, tuhafılık. Bir fesahat hatası olarak ġarâbet, herkesin alışık olmadığı, yabancı kelimelere yer vermeye denir. <KO, OTAL, ETETS> Tanıkta Nâilî’nin kendi şiiri hakkında bu tabiri kullanmış olması dikkat çekicidir.

G149/6 **Ġarâbet** olmasa ma’ nâda Nâ’ilî nazmuñ / Ġarîbdür bu ki elfâzı âşinâ düşmez

ġarâm [1] şiddetli aşk, seveda, şiddetli arzu, gönül düşkünlüğü. Sözcük Arapça’da “azap, helâk” anlamında kullanılır. Tanıkta da “helâk olmuş” anlamı bulunduğu söylenebilir. <KO, Cûdî, LN, OTAL>

K30/4 Bîm-i ser-pençe-i ‘ uġġâb-ı felek n’eyleyeyüm / Tâb-ı cünbiş ħomamış bâl-i **ġarâmumda** benüm

ġarâmet [2] ceza, azap, helâk. <Ahterî, TASAVVUF TERİMLERİ>

K6/42 Zihî **ġarâmet**-i düşmen ki ħaşyetiyle eder / Gürûh-ı ħaşma ecel müjde-i ten-âsânî

K37/11 Ĥazer cebâbireden kim her-âyine o gürûh / Bulur **ġarâmet**-i taġdîri inşidâdî ħadar

ġaraż [6] gaye, amaç, kasıt hedef; maksat, istek, meyil. <KO, Ahterî, OTAL>

K30/19 **Ġarażum** bezm-i şerîfünde añıldıkça bu kim / Diye dâĥildür o ta’ dâd-ı ġulâmumda benüm

K33/16 Nâ’ilî-ves **ġaraż** ihlâş-ı ‘ubûdiyyetdür / Yoksa dîrine ‘adûdur felek-i dün u ħasîs

Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün “-den / -dan ġaraż” şeklinde bir yapı oluşturduğu görünmektedir. Bir kavramın ifade ettiği asıl manâyı verirken bu yapıda istifade edilmiştir.

K3/27 Libâsdan **ġaraż** ey ĥ’âce setr-i ‘avret ise / Nedür ta’ alluġuñ ârâyiş-i şiyâbında

K15/32 Dünyâda vü ‘ uġbâda **ġaraż** luġf u keremden / Bî-şâ’ibe cebr-i dil-i dâna mı degildür

G94/1 Ne berg-i sâz-ı vuşlat ne ġül-i şâdâb-ı şâdîdür / **Ġaraż** bağ-ı maĥabbetden ħazân-ı nâ-murâdîdür

G289/1 Müdde‘â teşvîş-i sûz-ı sinedür câm olmadan / Râĥat-ı dildür **ġaraż** her laĥza nâ-kâm olmadan

ġâret [3] yağma, çapul; akın (bkz. tâlân, târâc, yağmâ). <KO, Cûdî, LN, OTAL>

K6/17 O şeh ki **ġâret**-i mülk-i ħazâya cây-gehin / Eder kemîn-i teġâfûl sipâh-ı müjġânı

Kt14/1 **Ġâret**-i ĥ’âb içün ki dest şunar / Dâmen-i zülfine nesîm-i şehir

ġâret etmek [1] yağmalamak, talan etmek. <Kantar/2> Tanıkta eskiden, kafilelerin haydutlarca yağma edilmesi ifade edilmiştir.

K17/57 Günde biñ kere felek **etse** maĥâmın **ġâret** / Ĥ’âce-i ħâfile-i himmetüm olmaz medyûn

ġâret-ger [4] yağmacı, çapulcu. <Cûdî, OTAL, Steingass> Sevgilinin ve onun güzellik unsurlarının bir özelliğidir.

G35/3 Duzdîde nigâh ile hemîşe / **Ġâret-ger**-i ħânümândur Aĥmed

G128/2 Olsa tâtâr-ı müjeñ **ġâret-ger**-i îmân-ı cân / Kâr-gâh-ı ‘ışķı pür-âşûb-ı ġavġâ gösterür

Ş9/2 **Ġâret-ger**-i dîn-âşûb-ı îmân / Ey bî-terâĥĥum ey nâ-müselmân

ġâret-gerî [1] yağmacılık. <Kantar/2, Steingass>

G26/1 Ğaret-geri-i naqd-i dil-i zâra ne minnet / Ol hâd senûn ey şûh sitem-kâra ne minnet

ğarīb [24]

1. kimsesiz, zavallı. <KO, OTAL>

K1/22 Zîr-i livâ-yı hâmd-ı şefâ' atde ol **ğarīb** / Taḥşîl-i kadr u menzilet-i bâ-kemâl eder

K2/45 O dem ki dest-i şefâ' atde ol **ğarībleriñ** / Sevâd nâmesi mevķûf-ı i' tizâr ḳalur

K7/60 Yüzi şuyına o sulṭânûñ eyleyüp irsâl / Amân-ı âteş-i düzaḥdan ol **ğaribe** nüvîd

K12/63 Beni bî-behre-i mihr-i peder ü mâder edüp / Toḡduḡum yerde felek etdi **ğarīb** ü pâ-mâl

M5/IV/11 Bîḡâneye yâr u âşinâsın / Ḥaḳḳâ ki **ğaribe** bi-vefâsın

G63/8 Hemân cenâb-ı ḥudâvende ilticâ edelüm / **Ğarîbsin** saña bir dest-gâh lâzımdur

Ş1/2 Ḳoma tenhâ ki bir **ğarībûñdür** / Döyemez intizâra sulṭânım

2. kendi memleketinin dışında bulunan, yerli olmayan, yabancı. <KO, Cûdî, LN, ZL, OTAL>

K28/1 Evvel enîs idük dil-i zâr-ı ḥazîn ile / Şimdi vaṭan **ğarībıyüz** âh u enîn ile

G14/2 **Ğarīb**-i şeh'r ü diyâr-ı maḥabbetüñ bir olur / Yanında küllhen-i ḡam gül-şen-i na'îm-i ṭarab

G39/5 Bir âşinâ nigâhuña degmez mi dostum / Kûyuñda Nâ'îlî nice demdür **ğarībdür**

G326/5 Biz Nâ'îlî **ğarīb**-i diyâr-ı maḥabbetüz / Ğam yâr-ı pür-terahḥum-ı dirînedür bize

Ş6/3 Bizi etdün **ğarīb**-i dâr ü diyâr / Ḳomaduñ cân u dilde şabr u ḳarâr

3. tuhaf, şaşılacak, bambaşka. <KO, OTAL>

K13/16 Eşḳâl-i **ğarīb** etdi 'ayân bâd-ı ḥavâdiş / bir cünbiş ile perde-i bî-reng-i ḥafâdan

G47/2 **Ğarībdür** bu ki çeşm-i siyâh-ı mestün ola / Yegân yegân müjeler mest-i nâz iken maḥmûr

G63/4 **Ğarīb** neşve-i idrâkdür maḥabbet-i 'ışḳ / Ki ḥayretinde bile intibâh lâzımdur

G91/5 **Ğarīb** şûḥ iledür Nâ'îlî mu'âmelemüz / Nigâh-ı ḥasrete pâ-dâş-ı iştıyâḳ ister

G99/5 **Ğarīb** daḥmedür ey Nâ'îlî bu heft evreng / Ki bir degil nice Behrâm-ı bî-ḥuceste yatur

G149/6 Ğarâbet olmasa ma' nâda Nâ'îlî naḫmuñ / **Ğarībdür** bu ki elfâzı âşinâ düşmez

G243/1 Hemîşe kâviş-i efsûn ile ciger-ḥûnam / **Ğarīb** Kûh-kenüm seng-i râh-ı Gül-gûnam

ğarībân [3] garipler. <OTAL>

K32/1 Nücüm imiş ṭatum rîze-seng-i vâdî-i 'ışḳ / Çerâḡ-ı şâm-ı **ğarībân** yine siyâhîdür

K36/14 Beyâzı şeb-çerâḡ-ı baḥr-ı devletdür n'ola etse / Sevâdî nüzhet-âbâd-ı İrem şâm-ı **ğarībânı**

G176/4 Degüldür dillerün âhı siyeh zülfüñde tâb-endâz / Meger şâm-ı **ğarībânda** çerâḡ-ı rûşen olmazmış

ğarībû'd-diyâr [2] gurbette yaşayan, bir bölgenin yabancısı olan. <Kanar/2>

K2/10 Metâ'-ı devlete aldanma kim bu kişverde / Hezâr ḥ'âce **ğarībû'd-diyâr** u dâr ḳalur

G368/2 Bizi unuttı mı yoksa peyâm-ı şîḫḥat-i yâr / Bu memlekette **ğarībû'd-diyâra** degmez mi

ğarībâne [1] garipçesine, garip gibi, garibe yakışacak surette. <OTAL>

G19/4 Reşḳ-âver eyle şubḥa **ğarībâne** şâmunız / Şal külbe-i maḥabbete ey şem'-i âh tâb

ğarîḳ [6] suya batmış, suda boğulmuş (bkz. ḡarḳ). <KO, LN, ZL, OTAL>

K3/32 Bu sūz u tābı gidermez meger o bâdiye kim / **Ġarık**-i rahmet olur teşneler serâbında

K7/50 Çekildi ‘âlem-i keşretten oldu ol sultân / **Ġarık**-i lücce-i envâr-ı maşrık-ı tevḥîd

K7/61 Vüfûr-ı ‘âtıfetüñ etsün ol güneh-kâruñ / **Ġarık**-i ni‘ met-i gufrânun olduñ te‘yîd

K18/33 **Ġarık**-i ni‘ met ü nâz olmuş ol aḥessâ kim / Mu‘âşeretleri maḥsûd-ı şeyḥ ü şâb olmuş

M10/I/12 Olduğ **Ġarık**-i nûr-ı ‘atâ-yı Muhammedî / Aḥsente ey hilâl zihî irtifâ‘-ı ḥâl

G48/4 **Ġarık**-i lücce-i ḥayret bu heft girdâbuñ / Ne ka‘rına nazar eyler ne dest-yâr ister

Ġarım [3] hasım, rakip; düşman. <OTAL, Redhouse>

K7/5 Cihân girîve-i âşub u rûz-gâr **Ġarım** / Me‘âd u mebd‘i ḥayret amânı maḥz-ı va‘îd

G214/9 Kıl râst nâveg-i kâder-endâz-ı himmeti / Ey cân ḥarîf-i ḥamle-i nefis-i **Ġarım** iseñ

Kt2/1 Erbâb-ı dil yanunḍa ḥaḳîr ü zamîm olur / Ey çarḥ-ı kîne-cû saña kimler **Ġarım** olur

Ġarîme-ḥ‘ân [1] Sözcük “‘azîme-ḥ‘ân (dua okuyan, esma çeken)” olmalıdır.

‘azîme; dua, efsun anlamlarına gelir (bkz. ‘azîme). Onay, Nâilî’nin aşağıdaki beyti tanık olarak getirdiği eserinde (2000. 110), terkibi “‘azîme-ḥ‘ân” biçiminde alır ve beyti şöyle izah eder. “Nâilî, biz bu dünyada bozguncuları yatıştırmak, birbirine düşürmemek için füsün tesiri yapan nefhalarımızla tarab-engîz olmaktadır. Sarhoşları birbirine düşürmemek , kavgayı mucip sözler söyletmemek için efsun tesiri yapan yegâne çâre, saz ve söze fasıla vermektir. Nâilî, “‘azîme’den şarkı ve gazel, ‘azîme-ḥ‘ân’dan hânendelik, füsûnkârdan sarhoşları sızdıran şarabı kastetmiştir sanırım. Binaenaleyh, şarkı ve gazel okuyarak sarhoşları hây u hûy ile uyuşturur, kavgayı bertaraf ederiz, diyor.” <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 110>

G147/7 Nifâk-pişelerün Nâ‘ilî bu meclisde / **Ġarîme-ḥ‘ân**-ı füsûn-kârî-i tarablarıyuz

Ġarın [1] içinde aslan yaşayan orman ya da sahra. “Şîr” sözcüğünün sıfatı olarak kullanılır. <Dihhudâ, Ânenderâc>

K28/41 Deşt-i veğâda tu‘me virir tîğüne serin / Peygâr eden senün gibi şîr-i **Ġarın** ile

Ġarık [11] suya batmış, boğulmuş. <KO, LN>

K8/7 Zihî ḥarîm-i muḳaddes ki olmada ervâḥ / O ḥ‘ân-ı mekrûmetün **Ġarık**-ı ni‘ met ü nâzı

K12/75 Ḥâk-i ḥasret be-ser-i tengî-i dâmân eyler / Felegi ḳulzüm-i endîšem edüp **Ġarık**-ı le‘âl

K14/74 Ma‘zûr tut ey kân-ı kerem ‘acz u ḳuşûrın / Endîşe ki **Ġarık**-ı ‘arâḳ-ı şerm ü ḥayâdur

K18/1 Temûzdur ki cihân **Ġarık**-ı tef ü tâb olmuş / Zemîn güdâḥte-i tâb-ı âfitâb olmuş

K18/11 Olup çekîde ‘arâḳlar zemîne rûyinden / Hezâr şerm ile **Ġarık**-ı ḥo-yı ḥicâb olmuş

G146/3 Dil tıflı **Ġarık**-ı ni‘ met-i nâz-ı cünün iken / Pes-mânde ḥ‘âr-ı râtibe-i hûş eder miyüz

G17/4 Gül gördi pâre pâre ciger gonce **Ġarık**-ı ḥûn / Memnûn-ı zaḥm-ı ḥancer-i ḥâr oldu ‘andelîb

Ġarık etmek [1] boğmak, batırmak. <Kanar/2, ÖTS>

G205/2 **Ġarġ eder** bâdiye-i maḥşeri bulsa kana / Ol kadar tıġ be-kef teşne be-hün çeşmün

ġarġ olmak [1] gömülmek, batmak; bir şeyden bol miktarda olmak; [tas.] vahdet deryasında batmak. <TS, TASAVVUF TERİMLERİ>

M5/V/7 **Ġarġ olsa** ‘aceb mi nûra ‘aşık / Etdükçe cemâlüne nigâhı

ġarġa virmek [2] boğmak; mahvetmek.

K12/77 **Ġarġa virdi** felegi âb-ı ḥayât-ı suḥnüm / Reşḥa-i kilküme leb-teşne yine âb-ı zülâl

G66/6 **Ġarġa virür** ‘âlemi ḥün-ı şehîdân-ı ‘ışık / Çeşmi ki bir bâdede çâşnî-i dem bulur

ġarġa [8] suya batmış, boğulmuş. <KO, LN, OTAL, Kanar/2>

K5/19 Böyle tarḥ eylemiş endâze-i mi‘mâr-ı ezel / Sâḥa-i himmetüme **ġarġa**-i istiġnâyı

K14/39 Nüh **ġarġa**-i eflâke çıkar virse cihâzı / Anuñ ki temâşâ-gehi ol ḥacle-serâdur

K20/10 Almaġa tāk-ı **ġarġa**-i câhuñdan irtifâ‘ / Cevzâ tutar elinde suṭurlâb-ı meş‘eri

M1/III/6 Sâhil-nişîn-ı şoḥbet idüñ ḥâliyâ tenüñ / Şad-pâre fülk-i **ġarġa** gibi bî-kenâredür

G82/2 **Ġarġa**-i girdâb-ı şevk ey Mevlevî döndükçe sen / Şu‘le-i cevvalâ-i ḥüsnüñ mi yâ cânım mıdur

G92/3 Nîl-gün çâder-i eflâk ki mâtem yeridür / Câhilüñ çeşmine bir **ġarġa**-i kâşî görünür

Ş2/9 Mihrün etsün cihânı **ġarġa**-i nûr / Tâb-ı ḥüsnüñ sipihri maḥşer-i şûr

ġarġa be-hün [1] kana batmış, kana boğulmuş.

K17/42 Gör mühimmâtını her neyse ġuzât-ı dînüñ / Düşmenüñ tâ edeler memleketin **ġarġa** be-hün

ġarġ-âb [5]

1. suya batan, batmış olan, suda boğulmuş. <KO, Cûdî, LN, OTAL>

G208/6 Her nefes **ġarġ-âb**-ı eşk eyler bu minâ ḥücreyi / Çeşm-i Ya‘kûb-ibtilânüñ Beyt-i Aḥzânın görüñ

G277/5 Ne naḡş-ı bü‘l-‘aceb giryâniyuz ey Nâ‘ilî bilse / Olur **ġarġ-âb**-ı ḥaclet dîde-i Ya‘kûb şerminde

G362/4 Pâkdür dâmenleri çirk-i riyâ zâhidâ / Mey ġüsârânüñ ki **ġarġ-âb**-ı ġünehdür her biri

2. derin su. <Kanar/1>

G134/4 Sensün yine muḥliş bizi **ġarġ-âb**-ı fenâdan / Ne zevraḡ u ne Nüh u ne tûfân bilürüz biz

G144/2 **Ġarġ-âb**-ı kır-gün-ı şeb eylerdi ‘âlemi / Fevvâre olsa mihre ġirîbân-ı baḥtumuz

ġarġa-ġâh [1] boğulma yeri, boğulmaktan kurtulmanın zor olduğu derin su.

<Seccadî/1>

G63/3 Ne bād-bāna ne fülke ne rûzgâra ṭayan / Bu **ġarġa-ġâhda** ancaḡ şinâḥ lâzımdur

ġarrâ [5] ak, parlak, güzel, gösterişli, şatafatlı. <KO, Cûdî, LN, OTAL>

K9/18 ‘Azamet şânuña bir ḥil‘at-i **ġarrâdur** kim / Qader ithâf-ı şehinşâh-ı cihân-bân etmiş

K36/10 Beyâzında nümâyân merdüm-i mîm-i Muḥammeddür / N’ola añdursa ol tuġrâ-yı **ġarrâ** çeşm-i ḥübânı

G107/4 Metâ‘-ı ‘ışık hem-cins-i kumâş-ı ḥüsnî **ġarrâdur** / Niyâz u nâz hem-seng-i terâzû-yı ḥaḡîḡatdür

ġarrâyî [2] parlaklık, alımlılık.

K5/34 Yümn-i iḡbâl-i cihân-ġir-i cenâb-ı Sencer / Olmuş ol nâzım-ı vaḥye sebeb-i **ġarrâyî**

K5/44 Evliyâ-yı suhenni eyledün âzürde tamâm / Kâr-âgâhlara düşmez iken **garrâyî**

garrâlık [1] parlaklık, alımlılık. <Kanar/2>

G321/2 Kõ bu **garrâlığı** semâye-i hüsn elde iken / Kendüyi hiçe şatan ‘ aşıkâ imdâd eyle

gaşş [] ince; zayıf. <OTAL>

gaşş u şemîn [1] zayıf ve semiz || iyi kötü, şöyle böyle. <OTAL>

K28/70 Ebkar-ı nazmı nâzûk ü hem-vârdur n’ola / Kimse nakîşe bulmasa **gaşş u şemîn** ile

gaṭâ [1] örtü; perde. <Ahterî, Kanar/1>

K3/43 Gırifte-mâh idi ol mihr-i bi’ şetûn hırşîd / **Gaṭâ**-yı şerm ü pes-i perde-i hicâbında

gāv [] öküz; sığır. <KT, OTAL>

gāv-ı zemîn [2] arz öküzü; eski inanışa göre dünya, bir öküzün boynuzları arasında durmaktadır. Öküz, balığın sırtında; balık ise suyun içindedir. <ADŞS>

K28/3 Şimdi tekellüfât-ı hıredle berâberüz / Dünyâ gâmin götürmede **gāv-ı zemîn** ile

Eski inanışa göre, yeryüzündeki depremlerin (zelzâl) nedeni arz öküzünün başını sallamasıdır. Öküz yorulduğunda, dünyayı bir boynuzu üzerinden diğeri üzerine kaydırır, bu da depremlere neden olur. <ADŞS, Fars Mitolojisi Sözlüğü> Aşağıdaki tanıkta zemin öküzünün kemiklerinin korkudan titremesi, deprem nedeni olarak gösterilmiştir.

K12/67 Nice bâr cyleseler zıllmı hâke tahmil / Üstüh’ânına düşer **gāv-ı zemînüñ** zelzâl

Gâve [1] Dahhâk’ın devrilmesi ve onun yerine Ferîdûn’un geçmesine vesile olan demirci. Gâve, on yedi oğlunu Dahhâk’ın zulmüne kurban verdikten sonra, demirci önlüğünü bir bayrak hâline getirerek halkı isyana davet etmiş ve Ferîdûn’un Dahhâk’a karşı mücadelesinde yer almıştır (bkz. Dahhâk). <MITOLOJİK UNSURLAR>

K10/40 Râyet-keş-i ‘adâlet ü inşafı kahr ede / Dahhâk-ı zulmı **Gâve**-i âhengerân gibi

gavḡâ [9]

1. kavga, dövüşme, vuruşma; niza. <KO, LN, OTAL>

G42/2 Gerdûn ile **gavḡa** bu güzzer-gâh-ı fenâda / Bir gûşe-i bî-minnet olan küllhen içündür

G88/7 **Gavḡâ**-yı salṭanat bu serây-ı sipencde / Ey Nâ’ilî selâmet-i dervîşi gösterür

G133/7 Mütteḥid hüsn ü maḥabbet ne nizâ‘ u ne cedel / Müdde‘î maḥkeme-i ‘ışkda **gavḡâ** şıgmaz

G202/3 Ağyâra uyup eyledük âzürde segânın / Ol ḡâbda biz kûymı **gavḡâ** ile geçdük

G309/6 **Gavḡâ** uzadur kısmet-i ḡâk-i derûnde ger / Âvâzı sürme-ḡorde-dilân kûteh olmasa

2. gürültülü kalabalık, izdiham. <Redhouse> Tanıklarda mahşer yerinde toplanacak kalabalığı ve sevgilinin sasçlarına takılıp kalan âşıkların çokluğunu ifade etmek için kullanılmıştır.

K15/7 Āh ile perīṣān ederüm zūlfını derseñ / Encāmı yine şūriş ü **ğavgā** mı degildür

G128/2 Olsa tātār-ı müjeñ ġāret-ger-i ĩmān-ı cān / Kār-gāh-ı ‘ışķı pūr-āşūb-ı **ğavgā** gösterür

G156/2 **Ğavgā**-yı rustā-ġīzi ġırāmı unutdurur / Ol dem ki şāhn-ı maġşer ola cılve-gāh-ı nāz

G253/3 Dilde āşūfteġi-i zūlfūñ olmasa der-kār / Vaķf olur bādiye-i maġşere **ğavgā**-yı cünün

ğavgā-gede [1] kavga yeri, dalaşıp dövüşülen yer.

G265/4 **Ğavgā-gede**-i ‘ālem eşrāra olup mer‘ī / Etġāl ise de derler da‘ vāya cesūr olsun

ğavr [1] dip, esas; hakikat, asıl. <KO, LN, OTAL, Kanar/2>

G83/5 Erişmez **ğavrına** ġavvāş-ı Fikret Nā ‘ilī ṭab‘ uñ / Dür-i ġüftārını bir baġr-ı bun-nā-yābdan söyler

ğavṭa [] suya dalma. <LN>

ğavṭa-ġor [1] batan, dalan; dalgıç. <OTAL, Kanar/2>

G143/2 Seyl-veş etdi ġüzer mihr-i ġayālūñ dilden / Merdüm-i dīde-i cān **ğavṭa-ġor**-ı nūr henüz

ğavvāş [1] dalgıç, inci ve sünger bulmak için denize dalan, denizin dibine inen

kimse. <KO, Cûdî, LN, OTAL>

G83/5 Erişmez ġavrına **ğavvāş**-ı Fikret Nā ‘ilī ṭab‘ uñ / Dür-i ġüftārını bir baġr-ı bun-nā-yābdan söyler

ğayb [4] gizli olan, görünmeyen; belirsiz bilinmeyen şeyler; [tas.] Hakk’ın yarattıklarından gizlediği şeyler. Ġayb, görünmeyen, bilineyen, henüz olmamış bulunan şeylerin tümüne denir. Kur’ân-ı Kerîm’de birçok ayette gaybı, ancak Allah’ın bildiği ifade edilir (En’âm/59, Yunus/20, Hûd/123). <KO, OTAL, Kâşânî, TASAVVUF TERİMLERİ, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 124>

K8/32 Serāy-ı şeş-cihetūñ şāh-ı cümletü’l-mülki / Ricāl-i ‘ālem-i **ğaybuñ** nedīm-i dem-sāzı

M6/I/1 Ey şifātuñ nūr-ı mişķat-ı ṭarīķ-ş ġüm-rehān / Mihr-i zātūñ maşrık-ı **ğayb**-ı hüviyyetden ‘ayān

M6/II/1 Aġmed-i Muġtārı kim meb‘ ūş u muġtār eyledūñ / Perde-i **ğaybuñ** verāsından ġaber-dār eyledūñ

G292/1 Bu naķş-ı bü’l-‘acebūñ ol ki bildi ma‘nāsın / Verā-yı perde-i **ğaybuñ** eder temāşāsın

ğaybī [1] göze görünmeyen şeylere ait, görünmezlik dünyasına mensup. <OTAL>

G157/1 Nükte-perdāz-ı dehānuñdur zebān-ı ġālūmüz / Tercemān-ı sırr-ı **ğaybīdür** lisān-ı ġālūmüz

ğaybü’l-ğayb [1] Allah’tan başka kimsenin bilmediği gayb.

K3/67 Açıldı bāb-ı ziyāfet-serāy-ı **ğaybü’l-ğayb** / Ki pā-şikestedür idrāk derki bābında

ğāyet [7]

1. nihayet, son. <KO, ZL, OTAL>

ğāyet bulmak [1] sona ermek, tamamlanmak, bitmek.

K34/27 Nā ‘ilī eyle Ĥudādan baġt u iķbālın recā / Erdi hengām-ı du‘ā **buldı** kaşīde **ğāyeti**

ğāyete ermek [6] sona ermek, tamamlanmak, bitmek.

K15/39 Söz **ğāyete erdi** açalum dest-i du‘āyı / Rūġū’l-ķudūs āmine müheyyā mı degildür

K19/29 **Erdi** ol ‘ahd-i sitem **ğāyete** kim eyler idi / Ğam-ı mazīye teḳaddüm elem-i müstaḳbel

2. çok fazla, son derece. Mübalağa bildirir <KO, Cûdî, OTAL>

K2/55 Ola o **ğāyete** dek rūḥuṅa durūd u selām / Ki şūr-ı zelzeleden ḥaşr pür-ğubār ḳalır

K14/88 Vaşfuṅ gibi yok derd-i dilūn **ğāyeti** ammā / Şekvāya maḥal ḳalmadı hengām-ı du‘ādur

K24/38 Mümted ola o **ğāyete** dek cāh-ı ‘ömri kim / Müstevcib-i ḥayāt-ı devām-ı dühūr olur

G143/8 Gelmedi cām-ı lebūnden dil-i ser-meste ferāğ / Erdi güstāḥlığı **ğāyete** ma‘zūr henüz

ğayr [16]

1. başka, ayrı, özge, artık, diğer; değil. <KO, LN, OTAL>

K3/29 Ḳo ḥāl-i **ğayrı** sen ey bî-ḥicāb kendūni gör / Ne oldı māḥaşaluṅ çarḫ āsiyābında

M1/II/3 Teslīm-i naḳd-i cān ile oldı işūn tamām / Düşdi yoluṅ o kişvere kim **ğayrı** bācı yok

G384/1 Dilde yok ḥarf-i temennā dehenūnden **ğayrı** / Cānda yok zā‘iḳa-i fıkri-ı suḥenūnden **ğayrı**

G384/2 Cüst-cū eyleyicek dilleri zülfünde ḥaṭūn / Fitne yer bulmadı cāh-ı zekānuṅdan **ğayrı**

G384/3 Şart-ı ‘işmet bu mıdır kim ola benden soñra / Seni pehlūya çeker pîrehenūnden **ğayrı**

G384/4 Bir semen var mı bu gülzārda terciḥ olunur / Gül-i ḥurşide muṭarrā bedenūnden **ğayrı**

G384/5 Tūṭī-i nāṭıḳa-i Nā‘ilīye ḳand olmaz / Güft-güy-ı leb-i şekker-şikenūnden **ğayrı**

G286/4 Luṭfuṅda şerīk-i dil eder **ğayrı** nigāhuṅ / Bî-zāruz o nev-devlet-i ḥüsnūn kereminden

2. yabancı, bildik olmayan. <OTAL>

K19/18 Devletūn cümle mühimmātını iḥrāz etmek / **Ğayra** duşvārdur ammā saña olmış eshel

G107/1 Demeñ ol şem‘-i ḥüsne **ğayrılarla** germ-ülfetdür / Kimūñle hem-dem olsun n‘eylesün müştāḳ-ı şoḥbetdür

G108/1 Nā-sezā **ğayra** nigāh eyledüḡin az şanur / Bize cevri eylese ol ḡonce-dehen nāz şanur

G267/2 **Ğayruñ** ki dilde naḳş-ı cemālın görür o büt / Dīvār-ı Ka‘beden nice şüret ḳoparmasun

G304/1 Olursın **ğayra** hem-dem baña dersün āḥ u zār etme / Ḥilāf-ı resm-i āyīn-i vefādur böyle kār etme

G326/3 Biz ṭālib-i nisāb-ı fenāyuz cihān-ı dil / **Ğayra** ḥarābe-zār ise gencinedür bize

3. -sız / siz. “Değil” anlamına gelecek kelimeler ve terkipler oluşturur. <KO, OTAL, Kanar/2>

Kanar/2>

K3/71 İlāhī eyleme şermende Nā‘ilī ḳuluṅı / Du‘ā-yı bî-eşer ü **ğayr**-ı müstecābında

K23/12 Ḳazā kārında ḥayrān baḥt te‘eşşürinde şermende / Cihān **ğayr**-ı mükerrer ḥāl-i ‘ālem intizām üzre

ğayret [9]

1. özenle çalışma, çabalama; namusa halel verecek şeyden kaçınma. <KO, ZL, OTAL>

M5/IV/6 Bu **ğayret** ile sen eyle inşāf / ‘Āşık nice olmasun ciger-ḥāzār

G4/3 Etdürür şervet-i sermāye-i **ğayret** bilürin / Telef-i naḳd-i niyāz etmede imsāk baña

G345/4 Girüp semā‘a eder **ğayret**-i sürürında / Lisān-ı ḥāl ile şem‘e durūd pervāne

G359/3 Mecnūnda gördi cāzibe-i ‘ışkı üstüvār / **Ğayret** mehār-ı nākeyi Leylāya virmedi

2. kıskanma, çekememe. <OTAL>

K27/30 Baħr u berde iki keff-i güher-efşânı ile / Bize ey reşk-i şadef **gayret**-i kân hoş geldün

3. sevgi nişanesi olarak âşığın sevgilisini kıskanması.

K28/75 Bülbul kebâb-ı âteş-i **gayret** yerinde hâr / Kim söyleşir çemende gül-i âteşin ile

M5/IV/5 Etmez mi zühür **gayret**-i ‘ışk / Oldukça harîf-i reng-i âgyâr

G357/4 Bülbul kebâb-ı âteş-i **gayret** yerine hâr / Kim söyleşür çemende gül-i âteşin ile

Ş3/8 Beni öldürdi **gayret** sen / Baña yâr olmadun gitdün

gayûr [2]

1. gayretli, çalışkan. <KO, Cûdî, LN, Kanar/2>

K24/30 Etsün ko hâk-i pâyuñ olup rûz-gâra nâz / Dâna-dilân-ı ‘âlem-i himmet **gayûr** olur

2. kıskanç. <ZL, Kanar/4>

K22/20 Erbâb-ı tab‘ u himmete dâ ‘im sitemdedür / Feryâd dest-i himmet ü tab‘-ı **gayûrdan**

gazâ [7] din uğruna savaş, savaşa gitme. <Cûdî, OTAL>

K4/44 Mâtem-efrûz-ı şad-merg-i ecel / Cûş-i girye-i **gazâ**-yı dilem

K7/44 Mücâhidân-ı **gazâ** muķbilân-ı hâzretdür / Şabâh-ı haşr olur a‘ dâya mâtem anlara ‘îd

K11/26 Gördi kim râh-ı **gazâda** hîdmet-i dergâhuña / Peyk-i tevfiķ-i ilâhî gibi yâverdür gelen

K28/80 Tâ kim **gazâdan** ehl-i sefer kâm-ver gelüp / Me‘cûr ola i‘ ânet-i şer‘-i mübîn ile

K27/33 Dâ ‘imâ şevket ile böyle **gazâlardan** gel / Nâ‘ilî-veş desün erbâb-ı zebân hoş geldün

K27/36 Bu **gazânuñ** nitekim âmed ü reftinde demek / Ehline sūd ola nâ-ehle ziyân hoş geldün

gazâ mübârek ola [1] Savaşın zaferle sonuçlansın.

K8/1 **Gazâ mübârek ola** ey şehin-şeh-i gâzî / Ki ‘âlemün saña tefvîz olundı iħrâzı

gazâb [8] gazap, kızgınlık, kızma, öfke, hiddet. <KO, OTAL, Kanar/2>

K9/16 Ğusrev-i şîr-i‘ adû-sûz ki nâr-ı **gazâbı** / Cây-ı âhû-bereyi pençe-i şîrân etmiş

K10/23 Ğusrev-nijâd-ı ‘adl ki Efrâsiyâb-ı zulm / Maħv ola âteş-i **gazâbından** dūhân gibi

K14/57 Ğahruña teraħħum zekân-ı hūba siyeh-hâl / Ğilmünle **gazâb** dest-hoş-ı reng-i hayâdur

K30/16 Şun hemân nâmemi Ğüddâmına vir kârımı gör / Ğîn-i ebrû-yı **gazâb** rûy-ı selâmundâ benüm

G172/3 Zevķ alsa nigâhuña olan luţf u **gazâbdan** / Eylerdi Ğazâ fitne vü âşubı ferâmûş

G201/3 Dil virdüğümüz yâre nigâh-ı **gazâbından** / Taşriħa mecâl olmadı imâ ile geçdük

G257/4 Etse çeşmi **gazâb**-ı zehre-şikâfın der-kâr / Dil-i Mirriħe tayar Ğancer-i müjgâni ucın

G259/5 Olur ebrûları pür-Ğîn-i **gazâb** Nâ ‘iliyâ / Dehen-i yâre denildükçe ser-i müsün sen

gazâb-nâk [1] gazaplı, öfkeli, kızgın. <KO, Cûdî, OTAL>

G4/6 Ğızarup bâdeden ol çeşm-i siyeh Nâ ‘iliyâ / Görünür câme-i surħıyla **gazâb-nâk** baña

gazâl [16] ceylân; geyik (bkz. Ğazal, âhû). Redhouse (1983: 389), sözcüğün

karşılığını “antilop” olarak vermiştir. <KO, OTAL, Redhouse>

K1/23 Reşkâ ziyaret-i Ğarem-i ravza-i resûl / Kim ceyb-i câna rîziş-i nâf-ı **gazâl** eder

M4/III/2 Nâveg-endâz-ı **gazâl**-i dil olan Ğaşuñ içün / Bizi de devlet-i Ğüsnünde güzel başuñ içün

G99/3 **Ġazāl-i** Ġine olup dām u dāne tūrra-i yār / Dökülmüş ol ruḥ-ı pūr-hāle deste deste yatur

G243/4 Tenüm nizār görüp kaçma ey remīde **Ġazāl** / Taşavvur et ki heyūlā-yı ruḥ-ı Mecnūnam

G381/1 Ne cādūdur gör ol vahşī **Ġazālī** / Ki yok ‘uşşākuñ nuṭṭa mecālī

Ġazālān [4] ceylānlar. <Redhouse>

K30/27 Şīr akar Kūh-kene Qaysa **Ġazālān** bulunur / Vaḥşet-ābād-ı dil-i pūr-dūd-ı dāmumda benüm

G244/5 Şīr akar Kūh-kene Qaysa **Ġazālān** bulunur / Vaḥşet-ābād-ı dil-i pūr-hevl ü hevāmumda benüm

G280/4 Hengām-ı cilve ḥāke ki zūlfūñ düşer olur / Kūyuñ segānı reşk-i **Ġazālān**-ı deşt-i Ġīn

G299/3 Vaḥşet-güzīnān ol iki merdüm / Reşk-i **Ġazālān** ol iki āhū

Ġazāl-i Ġīn [1] Ġin ceylānı (bkz. **Ġazālān**-ı Hutēn).

G99/3 **Ġazāl-i** Ġine olup dām u dāne tūrra-i yār / Dökülmüş ol ruḥ-ı pūr-hāle deste deste yatur

Ġazāl-i ḥarem [2] Mekke ve Medine’de belirli hudutlar içinde avlanması yasak olan ceylān. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 80>

G286/2 Kūyuñdur o beytū’ş-şanem-i fitne ki döymez / Şeh-bāz-ı eccl bīm-i **Ġazāl-i ḥareminden**

G315/4 Olup **Ġazāl-i ḥarem** gibi ser be-zānū-yı rīş / Mişāl-i esb-i ḥarūn pāy-der-şikāl olma

Ġazālān-ı Hutēn [1] Ġin Türkistanı ahuları. Misk adı verilen kokulu madde bu ceylāndan elde edilir. Onay (2000. 81), aşağıdaki beyti tanık olarak getirir ve açıklamasını şu şekilde yapar. “Benim için murat, misk dökən o kākūlūn (rüzgār tesiriyle) hareketinden Hutēn ahularının kalbi üzerinde dağ hasıl olmasıdır.” <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 81>

G6/2 Cünbişinden dağ ber-dildür **Ġazālān-ı Hutēn** / Nāfe-riz-i kām ḥ-āhiş kim o kākūldür baña

Ġazāl-i mihr [3] güneş ceylānı. Güneşe “āhū-yı felek” de denir. Hatta Araplar güneşe “gazāle” derler (bkz. āhū-yı āfitāb). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 79>

M5/1/7 Etsün mi **Ġazāl-i mihre** raġbet / Zūlfūñ gibi şīr-pençe şehbāz

G115/5 Sevdā-yı ḥāl-i ‘arız-ı dil-berde Nā’ilī / Nāf-ı **Ġazāl-i mihr** giribān-derīdedür

G381/2 Ol āhū-cilve kim ser-geşte kılmış / **Ġazāl-i mihri** reşk-i nāf-ı ḥālī

Ġazālāne [2] ceylāna benzer, ceylān gibi.

G197/4 Siḥr ile memleket-i fitneyi etmiş teşhīr / O **Ġazālāne** nigāhuñla o ḥaṭṭ-ı siyehūñ

G334/3 ‘Āşīkuñ nāfe şifāt baġrını pūr-ḥūn eyler / Ol **Ġazālāne** nigāh ol ḥarekāt-ı dil-ḥ-āh

Ġazāl-perveriş [1] ceylān besleyen, ceylān otlatan.

K10/28 Deşt-i amān-ı kişver-i ‘adlinde bī-hirās / Şīri **Ġazāl-perveriş** eyler şobān gibi

Ġazel [6] klâsik Türk şiiri nazım şekli. İlk beyti musarra olur. Kasidelerin içinde de “tagazzül” adıyla yer alır. Âşıkâne şiir olarak bilinir <KO>

K26/22 Zebān-ı lū’le-i kilkümden oldı bir **Ġazel** cārī / Ki lafzı çeşme-i mihr ü edāsı āb-ı kevşerdür

K28/73 Geldi kıl olmağa der-i devlet-me’ābuña / Şā’ib-pesend bir **Ġazel**-i nev-zemīn ile

K30/22 Bir **Ġazel** tarḥ edeyin bārī temevvūc-güne / Buluna çāşnī-i kand guzāmumda benüm

G200/5 Nâ 'ilî dâğ-ı dil-i köhne-bahâr-ı gâam olup / Gül-şene açılalum tâze **gazeller** diyerek

G240/7 Vecdînün imiş Nâ 'iliyâ nükte-verândan / Ta' bîri hoş-âyende bir a' lâ **gazel** aldum

G367/6 Nazîre söylemege Nâ 'ilî suhen-sencân / Bu hoş-edâ **gazel**-i âb-dâr degmez mi

gâzî [3] gaza eden, din uğruna savaşı; savaştan sağ ve muzaffer dönen, komutan.

<KO, LN, OTAL>

K8/1 Gâzâ mübârek ola ey şchin-şeh-i **gâzî** / Ki ' âlemün saña tefvîz olundu ihrâzı

G386/2 Bakılmaz husrev-i zerrîn-külâh-ı mihre kim olmuş / Muhammed Hân-ı **gâzî** taht u tâc-efrûz-ı sulţânî

gâziyân [1] gaziler. <Kanar/2>

K8/5 Berâber eyleye hâke burûc u dîvârın / Hücûm-ı ' arbede-i **gâziyân**-ı ser-bâzı

gâzûb [2] gazaplı, kızgın, öfkeli, hiddetli (bkz. gâzab-nâk). <Cûdî, OTAL>

G46/1 Zâfer sipâhına ol gâmze-i **gâzûb** iledür / Kazâ ne kârda olsa o tünd-hû biledür

G218/3 ' İbret-serây-ı ' âlemün ey tercemân-ı hâl / Rind-i hâlîm ü şeyh-i **gâzûb**ın ne aîladuñ

gece [8] güneş battıktan gün ağarmaya başlayıncaya kadar geçen süre, yirmi dört

saatlik günün karanlık kısmı. <KT, TS>

G123/2 Teklîf mi var şöhbete her **gece** nihânî / Kâşâne-i dil hâne-i bî-minnet-i gâmdur

G141/5 **Geceden** gündüzi farq eylemezüz Nâ 'iliyâ / Mâh-rûlarla şafâ-yı şeb-i meh-tâbdayuz

G262/2 **Geceler** hem-dem-i âgyâr idüğün hep bilürüz / Bizden o âfet-i gül-çehre hicâb eylesün

G306/1 Sensüz **geceler** elde meyi nâb da olsa / Ârâm-künândur bize meh-tâb da olsa

G307/6 Yâd eylese gâhî dili ey Nâ 'ilî ol şüh / Gâm çekmez idüm her **gece** a' dâda bulunsa

G351/4 H'âb-ı girân-ı bahtumuz kaldı şabâh-ı maşşere / Her **gece** päs-bâniyuz şubha dek âh u zâr ile

G368/6 Kâdem kâdem **gece** teşrîfi Nâ 'ilî o mehün / Cihân cihân elem-i intizâra degmez mi

G379/1 Ol mâh ile yâ Rab bu **gece** şöhbet olur mı / Ol şem' -i cihân-tâb ile germiyyet olur mı

geçmek [40]

1. bir yerden başka bir yere gitmek; bir yandan girip öte yandan çıkmak. <TS>

K21/6 Ki bād gibi **geçer** tut ki zîr-i pâyında / Sutûr-ı şafha degil mevc-hîz-i deryâdur

G201/1 Kûyından o şühün dil-i rüsvâ ile **geçdük** / Her hâţvede bîn şekve-i bî-câ ile **geçdük**

G201/2 Cemşîd-i Sikender-menişüz câm ile güyâ / Kim bañr-ı gâmi hücre-i minâ ile **geçdük**

2. bırakmak, vazgeçmek, artık ilgilenmemek. <YTS, TS, ÖTS>

G226/4 Düşsek dehen-i mârâ şadefden bile **geçdük** / Tek kâtre-i nîsân gibi 'ummâma dökülsek

G289/3 Hûn-ı dilden neşve-dâr olsañ **geçerdün** zâhidâ / Sâķî-i firdevs elinden kevşer-âşâm olmadan

3. bir yeri aşmak; gitmek, geçip gitmek. <YTS, TS>

K10/18 Mümkün mi kaşırna o sarâyuñ meger duñûl / Etbâķ-ı çarhı **geçse** hîred nerdübân gibi

M7/III/2 Bu beyti istimâ' etsün **geçenler** reh-güzârumdan / Bu aîlansun zebân-ı sebze-i hâķ-i mezârumdan

G201/5 Çok fâris-i mülk-i suhânî Nâ 'iliyâ biz / Rehvâr-ı girân-cünbiş-i ma' nâ ile **geçdük**

G202/1 Gül-zârdan ol şüh-ı dil-ârâ ile **geçdük** / Güyâ ki nesîmüz gül-i ra' nâ ile **geçdük**

- G202/3 Ağyâra uyup eyledük âzürde segânın / Ol h'âbda biz küyını gavgâ ile **geçdük**
- G202/4 Bu şahâda gördük ki degil hınk-ı felek râm / Nâcâr 'inân-ı dili irhâ ile **geçdük**
- G202/5 Nâçiz görüp Nâ'iliyâ h'âhiş-i dilden / Luţf u kerem-i hazret-i Mevlâ ile **geçdük**
- G249/3 Her biri şûret-i bî-câna döner 'uşşâkuñ / O büt-i deyr-i melâhat ki **geçer** yanından
- G284/1 Ol hadeng-endâz-ı hüsnuñ **geçme** yanından şakın / Tîr-i bârân-ı kemân-ebruvânından şakın
- G286/3 Kûyuñda var âvâreleruñ keşreti ammâ / Ol gamze-i şûhuñ **geçemezler** siteminden
- G346/5 Şehsüvârum dil-i mecrûhı başup **geçme** eger / Pâymlûñ bir avuc hâk-i perîşân ise de
- G365/3 Ecrâm-ı çarhı **geçmeyicek** bilmemiş Mesîh / Bâr olduğıñ vücûdına bir süzenüñ dağı
- G385/2 Tâk-ı ebrûdan **geçüp** zûlfinden ayrılmaz gönül / Bir 'aceb dîvânedür kim tâk-ı evvândur yeri

4. geride bırakmak, aşmak; ileri geçmek, öne geçmek. <YTS, TS>

- K2/54 **Geçerse** vaşf-ı cemîlûñle rûzgârı yine / Zebân-ı nâtîka haclet-güzîñ-i kâr kalur
- G201/4 Mestâne nüķüş-ı şuver-i 'âleme bakduķ / Her birini bir özge temâşâ ile **geçdük**

5. affetmek, görmezden gelmek (bkz. günâhından geçmek).

- G346/7 Hâşılı muntazır-ı va' de-i ihsânuñdur / **Geç** günâhından o miskîñuñ eger kan ise de

6. görev almak, kademe atlamak. <TS, ÖTS>

- K19/6 Şadra kim **geçdi** o semmûr-ı siyehle gûyâ / Âfitâb etdi şeb-i târda teşrîf-i Hamel

7. (zaman) geride bırakmak, aşmak. <TS>

- K3/13 Dirîğ böyle **geçen** 'ömre kim zarûret ola / Bu tâbhânenüñ ârâm-ı hord u h'âbında
- K28/61 Bu iltifâtı görmedi bir âferîdeden / Evķâtı **geçdi** gâh çenân geh çunîñ ile
- K30/10 Çeşm-i pür-hûnuma bak eşk-i dem-âlûdum ile / **Geçen** evķâtumı gör şubh ile şânumda benüm
- G170/1 'Âşık seni dünyâya gamuñ 'âleme virmez / Biñ 'ömr-i firâķuñla **geçen** bir deme virmez
- G206/1 Ey her nigâhı âfet-i nâ-mihribân-ı merg / Sensüz **geçerse** bir demüm olsun zamân-ı merg
- G206/7 Derdüñle Nâ'ilî gibi kan ağlasun gözüm / Sensüz **geçerse** bir demüm olsun zamân-ı merg
- G222/1 Eyyâm-ı rûze **geçdi** meh-i 'îdi görmedük / Bezm âhır oldı sâgar-ı Cemşîdi görmedük
- G222/3 **Geçmiş** zamân-ı 'ıyş u tarab bezm-i 'âlemüñ / Sâzın işitmedük hel Nâhîdi görmedük
- G351/5 **Geçmede** 'ömr-i nâzenîñ şâm u şeherde Nâ'ilî / Mest-i câm-ı ğaflet ü keşmekeş-i humâr ile
- Ş12/1 **Geçer** fûrķat zamânı böyle kıalmaz / Şağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

8. önem vermeyerek üzerinde durmamak, geçiştirmek. <ÖTS>

- G201/3 Dil virdüğümüz yâre nigâh-ı ğazabından / Taşrîha mecâl olmadı îmâ ile **geçdük**

9. konuşmada sözü edilmek, konuşulmak, söylenmek. <TS, ÖTS>

- G202/2 Gönlinde yer etdük o bütün la'l-i lebinden / Âmîziş edüp neşve-i şahbâ ile **geçdük**

10. bir yere gidip oturmak. <TS>

- G44/5 **Geçmiş** serîr-i meykedeye rind-i bâde-h'âr / Muhtâc-ı fûls-i aħmer iken kâmrânlanur

11. girmek, dâhil olmak. <YTS, ÖTS>

- G310/2 **Geçse** meydâna hadeng-i müje el tîge şunup / Kâtl eder 'âlemi ol kaşı kemân teng olsa

12. girmek, batmak (bkz. yerlere geçmek).

K12/55 Āb-veş yerlere **geçsün** o ṭabī‘at ki deḡil / Zāt-ı pākūn gibi bir menba‘-ı cūda meyyāl

M1/V/7 Sen olmadukça yerlere **geçsün** ḡarāb olup / Eyvān-ı çār-rūkn-i felek heft-ṭāḡ ile

geçürmek [1] bir işi birden çok kişi üzerinde uygulamak, işleme tâbi tutmak. <TS, ÖTS> Aşağıdaki tanıkta “kılıçtan geçirmek” ifadesine “şemşîr-i nâzdan geçürmek” şeklinde yer verilmiştir. Kılıçtan geçirmek, “katliam yapmak, herkesi kılıçla öldürmek” anlamına gelir.

G325/3 Ġamzeñ **geçürdi** ‘âlemi şemşîr-i nâzdan / Feyz-i ḡayât edince lebūñ nūş-ḡand ile

gedā [21] dilenci; yoksul, fakir. <KT, KO, Cûdî, LN>

K3/70 Muḡīṭ olan yine sensin bu rāzı söz mi deḡer / **Gedāya** nezd-i şeh-i mālîkū‘r-riḡābında

M12/IV/2 Bu **gedādan** ki kem-bezā‘atdūr / Def‘-i sūd eyle yā Resūla‘l-lah

G224/1 Luṭfuñla ben **gedāy**ı ne var bende eyleseñ / Ben aḡladukça nāz ile sen ḡande eyleseñ

G314/3 N‘eyler perend-i zer-keş-i şubḡı **gedā**-yı ‘ışḡ / Maḡzūzdur kilīm-i siyāh-ı şeb olmasa

Ş3/9 Gidüp seyre şafālarla / Celīs olduñ **gedālarla**

Aşağıdaki tanıklarda gedā, zıddı olarak nitelenebilecek “sulṭān (şāh, şeh, dāver, pādīşāh)” ile birlikte kullanılmıştır.

K14/49 Ol dāver-i baḡşende ki gencīne-i luṭfı / Bī-renc-i ṭaleb naḡd-i keḡ ü ceyb-i **gedādur**

K14/60 Hem pādīşeh-i memleket-ārā-yı me‘ānī / Hem vaşfuña mu‘tād bir ālüfte **gedādur**

K26/4 Şeh-i mülk-i faẓilet Ḥazret-i Ḥafız Muhammed kim / **Gedā**-yı āsitān-ı faẓlı Keşşāf u Zimaḡşerdür

G18/3 Cihān-ı vāḡḡūn-na‘l-i maḡabbet özge ‘ālemdür / **Gedādur** şāhlar cümle **gedālar** pādīşādur hep

G77/4 Ḥusrevāne pādīşāh-ı vaḡt olup almış ele / Her **gedā** bir sāḡar-ı ḡitī-nümā nev-rūzdur

G106/1 Mir‘āt-ı cāna baḡ bu dil-i mübtelāyı gör / Āyīne şundı destine şāhuñ **gedāy**ı gör

G280/2 Sen pādīşāh-ı memleket-ārā-yı nāzsın / Ol bir **gedā**-yı bī-ser ü sāmān-ı reh-nişīn

Kt17/3 **Gedāy**ı şāha kıla ‘ışḡ olunca şāhı **gedā** / Ne ḡüsn-i Yūsuf ü ne cilve-i Ayāz gerek

T3/1 Gitdi ol rāst-rev-i cādde-i her dū serā / Ki yanında yoḡıdi farkı **gedādan** şāhuñ

Aşağıdaki tanıklarda geçen “bay u gedā”, zengin fakir cümlesi anlamına bir ikileme olarak düşünölmelidir.

K13/21 Hem-nām-ı ḡudāvend-i rūsöl şadr-ı ḡanī-dil / Kim görmedük iḡsānını yoḡ bay u **gedādan**

G297/4 Bay u **gedāsın** Edrinenüñ eylemiş temām / Dāmān-ı pīr ü dest-i irādet fütāde-rū

Tasavvuf edebiyatında “gedā”ları ilāhî tecellilerin dilencisi, Allah’a fakir , Hakk’ın baki feyizlerinin dilencisi gibi adlarla anılırlar. <Seccadî/2> Aşağıdaki tanıklarda dilencilerden övgü ve özentiyile bahsedilmesi, tasavvufun bu kimselere yüklediḡi anlamdan ötürödür.

G14/3 O kıble-ḡāh-ı temennānuñ eyler olmaḡa nāz / **Gedā**-yı kūyı ṭavāf-āver-i ḡarīm-i ṭarab

G157/3 Hem **gedā**-yı kūy-ı faḡruz hem şeh-i iḡlīm-i nāz / Şīve idbārdur pīrāye-i iḡbālümüz

G317/2 Aḥsente ol **gedā**-yı taḥammül be-düṣa kim / Yansa cihân içinde ḥaṣîri bulunmaya

gedâyân [1] dilenciler. <OTAL, Redhouse>

G63/2 Zihî sülûk-ı **gedâyân**-ı ‘âlem-i himmet / Ki anlara ne sened ne penâh lâzımdur

gedâyî [1] dilencilik. <KO, OTAL, Steingass>

K32/4 Be-ḥaḥḳ-ı ḥ’ân-ı **gedâyî**-i ni‘met ü cûduñ / Yanumda mâ’ide-i feyz-i şubḥ-gâhîdür

gedâlık [3] dilencilik.

M4/VI/2 Maḫhar-ı luṭf-ı ‘iṭâb olmağa lâyiḳ mı degil / Devlet o bî-dile küyünde **gedâlık** mı degil

G214/5 Tutmaz ḳanâ‘at ehli müsellemler **gedâlık** / Ḳalb-i selîmün olmayıcak şeh Selîm iseñ

G236/7 Âyîne-i dili saña şunsun mı Nâ’ilî / Sulṭân-ı mülk-i ‘ışḳ **gedâlık** mı eylesün

gedâ-meniş [1] dilenci tabiatlı, yoksul, gariban.

K31/11 Luṭfuñ **gedâ-menişlere** yâd etse Nâ’ilî / Âṣâr-ı midḥatünle ṭarab-nâk-i ‘îd olur

gedâ-meşreb [1] dilenci tabiatlı; cimri. Tanıkta, “ḡanî-dil”in zıddı olarak “cimri”

anlamında kullanılmıştır

G314/1 Âdem ḡanî-dil olsa **gedâ-meşreb** olmasa / Rind olsa ḥaḳîḳat u bî-mezheb olmasa

gehvâre [1] beşik. <KO, Cûdî, FZ, Kanar/1>

T4/2 Târîḥ-i vefâtını demiş mâder-i dehr / **Gehvâre**-i râḥat ola Tıflîye laḥd

gelmek [181]

1. bulunulan yere başka bir yerden ulaşmak, varmak. <TS, ÖTS>

K1/8 Bu ‘arṣa-i mefâḥiretün yeke-tâziyam / **Gelsün** benümle var ise ceng ü cidâl eder

K7/8 Bu rûzgâra **gelelden** ki etdi sevk Ḳazâ / Meşîyyet-i dili mevḳûf-i dest-gâh-ı ümîd

K11/1 Müjde ey ṣadr-ı vezâret kim o dâverdür **gelen** / Ṣadr-ı a‘zam ya‘nî serdâr-ı muṣafferdür **gelen**

K11/2 Müjde ey eyvân-ı dîvân-hâne-i ḥâḳân-ı Rûm / Pâyeñi teşrîfe bir ḡazî dil-âverdür **gelen**

K11/3 Müjde ey bâlâ-yı zerrîn-kürsî-i ḥurşîd ü mâh / Ṣafder-i nüh-bâr-gâh-ı heft-çâderdür **gelen**

K11/4 Sür yüzün ey pây-taḥt-ı saltanat dâmânına / Âṣaf-ı ṣaḥîb-ḳırân-ı heft-kişverdür **gelen**

K11/5 Zîr-i pây-i raḥş edüp ey çarḥ ḳaṭ‘-ı pây-e kıl / Revnaḳ-efzâ-yı serîr-i ḥân u ḳayşerdür **gelen**

K11/6 ‘Azmin etmiş seyf-i meslûl yedd-i nuşret-i Hudâ / Bir ṣecâ‘at-pîşe ḥaşm-endîşe ṣafderdür **gelen**

K11/7 Ḥamle-i pür-zûr ḥaşmuñ zehresin çâk eylemiş / Âteş-efṣân-ı ṣaf-ı a‘dâ bir ejderdür **gelen**

K11/8 Sedd-i Ye‘cûc eylemiş erkân-ı rafza himmetin / Şehr-i dârü’l-mülk-i Rûma bir Sikenderdür **gelen**

K11/9 Pâdişeh-kevkeb vezîr-Âṣaf u Dârâ-serîr / Mihr-i meh-peyker meh-i ḥurşîd-gevherdür **gelen**

K11/10 Sâz-kâr-ı dîn ü devlet kâr-sâz-ı memleket / Ma‘delet-perver ḥidiv-i dâd-güsterdür **gelen**

K11/11 Naẓm-ı devlet naḳd-i rif‘at düdmân-ı ma‘delet / Âṣaf-ı ekrem Nizâmü’l-mülk-i ekberdür **gelen**

K11/12 Fî-sebîlî’l-lah ḡuzât-ı dîne olmuş pîşvâ / Ya‘nî ol fermân-ber-i şer‘-i muṭahhardur **gelen**

K11/13 Şulḥ-fermâ-yı şeh-i İrân ki ḳalb-i pâküñe / Naẓm-ı ahvâl-i re‘âyâ emn-i kişverdür **gelen**

K11/14 Eyleyüp ḳaşd-ı cedel ḡahî dedükçe ol muḥîl / Vermeyüp şulḥa rızâ âḫîr muḳadderdür **gelen**

K11/15 Bir bir a‘yân-ı vilâyet derdi şâhum aç gözün / Muṣṭafâ Pâşâ-yı ḡazî gibi bir erdür **gelen**

- K11/17 Havf-ı şemşir-i celālünle kefi cellâda / Bâr-gâh-ı qahruña bî-pâ vü bî-serdür **gelen**
- K11/18 Tab'-ı çâlâkûn ki olmış hâmil-i sırr-ı Każâ / Heb zebân-ı râzına esrâr-ı muzmerdür **gelen**
- K11/19 Rûzgârından ki gâhî ağlayup dergâhuña / Hâtır-ı erbâb-ı dil gibi mükedderdür **gelen**
- K11/20 Yüz sürüp dâmânuña 'arz-ı tazallum kılmadan / Fehm eder mi' yâr-ı iz' ânuñ ki muğberdür **gelen**
- K11/22 Şâha naţ'-ı kâr-zâr-ı fitneden çekdürdün el / Kur' a-i fâlinde şimdi naş-ı dîğerdür **gelen**
- K11/23 Dest-i ta'zîminde bir vefk-i rızâ elçisinün / İ' tizâr-ı şulh için tûmâr-ı mağzardur **gelen**
- K11/24 Şulh-ı nâ-çâra rızâ gösterdi gördi üstine / Bir senün gibi kavî haşm-ı tûvân-gerdür **gelen**
- K11/25 H'âba vardı dîde-i bahtı meger kim yâdına / Zahmet-i renc-i gubâr-ı şaff-ı leşgerdür **gelen**
- K11/26 Gördi kim râh-ı gâzâda hîdmet-i dergâhuña / Peyk-i tevfiğ-i İlahî gibi yâverdür **gelen**
- K11/27 Gördi kim el şunduğınca tîge bismi'l-lah ile / Her taraftan na're-i Allahu ekberdür **gelen**
- K11/28 Kıldı teslîm-i memâlik çekdi başın hırkaya / Yâdına şimdi hemân tarz-ı kalenderdür **gelen**
- K11/29 Erdi söz pâyâna şimdi hâtıra ey Nâ'îlî / Mazhar-ı feyz-i kabûl olan du'âlardur **gelen**
- K11/30 Şerm-i evşâfiyla zîrâ şüret-i endişeye / Haclet-i nuţk-ı zebân-ı hâme-i terdür **gelen**
- K11/31 Kur' a-endâz-ı Każâya levh-i taqdîr üzre tâ / Gâh naş-ı şulh u gâhî şekl-i âşerdür **gelen**
- K11/32 Tâ ki fermân-ı şehinşâh-ı kader-menşûrdan / Şadr-ı dîvâna vücûdün gibi serverdür **gelen**
- K11/33 Hağ vücûdın muşlîh-ı her emr-i duşvâr eylesün / Emr-i dîne tâ ki Hağdan 'avn-ı yâverdür **gelen**
- K11/34 Zâtuñ olsun haşre dek kâ'im ki anuñla müdâm / Çârsü-yı rûzgâra revnağ u ferdür **gelen**
- K12/43 Sensin ol hâşıl-ı devrân-ı felek kim **gelmez** / Şadra bir sencileyin dâd-ger-i ferrûh-fâl
- K16/34 **Geldi** yüz sürmege dergâhuña güstâhâne / Berg-i ümmîd be-kef rûy-ı temennâ be-zemîn
- K23/37 **Geleden** 'âlem-i kevn ü fesâda kendüme buldum / Sipîhr-i dünî bî-takrîb ü bî-kaşd intikâm üzre
- K25/7 **Gelseñ** 'urefâ bezmine Bercîs ü Aristo / Nâ-ehle qarîn olsañ eger hîç ne-dânsın
- K25/42 Ahvâl-i perîşânuñ **gel** söyleşelüm **gel** / Ey şifte-dil sen dañi bir başka zebânsın
- K27/1 Ey nesîm-i şeh-er-i müjde-resân hoş **geldüñ** / Vey peyâm-âver-i düstür-i cihân hoş **geldüñ**
- K27/2 Cân virüp mürde-dilân-ı gamı ihyâ etdüñ / Dem-i 'îsî misin ey bād-ı vezân hoş **geldüñ**
- K27/3 Verdüñ ol taze nihâl-i gül-i devlet haberin / Ey surâğ-ı dil-i güm-geşte-dilân hoş **geldüñ**
- K27/4 Turra-i şâhid-i iqbâlün olup şâne-zeni / Komaduñ hîç dil-i pür-helecân hoş **geldüñ**
- K27/5 Gül-i şad-berg-i cemâlerinden olup büy-âver / Eyledüñ meclisümüz bağ-ı cinân hoş **geldüñ**
- K27/6 Düşdi eyyâmına teşrîfi o şâhib-keremün / Devr-i gülden bize ey faşl-ı hazân hoş **geldüñ**
- K27/7 Hüsni tedbir-i zafer hazret-i Ahmed Pâşâ / Ki każâ râyına der hânde-künân hoş **geldüñ**
- K27/8 Yekke-tâz-ı şaf-ı a'dâ ki görüp sür'atini / Eşheb-i 'azmine der berç-i cihân hoş **geldüñ**
- K27/9 Bezmi-fazlında tenezzül mi ederler demege / Mihre âyîne-i rûşen-güherân hoş **geldüñ**
- K27/10 Gûsfendânın edüp sâha-i 'adlinde be-pîş / Gürk-i hün-h'âre der isterse şobân hoş **geldüñ**
- K27/11 Şimdi eyyâm-ı 'adâlet-geri-i Âsafdur / Yüri ey ma' delet-i Nüşirevân hoş **geldüñ**
- K27/12 Şimdi hengâm-ı neşât-ı şeref-i mağdemidür / Yüri ey gam saña teng oldı cihân hoş **geldüñ**
- K27/13 Tengdür rahşuña dehlîz-i nihân-hâne-i dil / Verme zahmet bize ey bâr-ı girân hoş **geldüñ**
- K27/14 Âşafa mu'temenâ 'âlemi mesrûr etdüñ / Ey bihîn-dâver-i sultân-ı cihân hoş **geldüñ**
- K27/15 Halk müştâk idi teşrîfüne Allah bilür / Ey mühim-sâz-ı dil-i 'âlemiyân hoş **geldüñ**

- K27/16 İştîyâkıñla helâk olmağa az qalmışdık / Hayr-ı maqdem hele ey rûh-ı revân hoş **geldüñ**
- K27/18 Akdı seylâb-ı zafer esdi nesim-i nuşret / Birbirine diyerek kaṭre-zenân hoş **geldüñ**
- K27/19 Rûh-ı quds oldı hamâm-ı haber-i teşrîfûñ / Eyleyüp rûh gibi tayy-ı mekân hoş **geldüñ**
- K27/20 Âferin kuvvet-i bâzû-yı cihân-gırûñe kim / Kande ‘azm etdün ise feth-künân hoş **geldüñ**
- K27/21 Nereye varduñ ise maşlaḥatuñ gördi ricâl / Eyledün düşmeni bî-nâm u nişân hoş **geldüñ**
- K27/22 ‘İlm ü faḫluñ gibi ısbât-ı şecâ‘ at kıldıñ / Âferin ey ‘alem-efrâz-ı beyân hoş **geldüñ**
- K27/23 Kehrübâ idi meger kabza-i tîğüñ ki çeküp / Nice biñ kâfiri çün kâhkeşân hoş **geldüñ**
- K27/24 Devletünde kim añar şimdi Nizâmü’l-mülki / Ki sen andan bize ey mülk-sitân hoş **geldüñ**
- K27/25 Eyledi sa‘yuñı tevfiḫ-i ilahî meşkür / Oldı ‘üduñ sebeb-i emn ü amân hoş **geldüñ**
- K27/26 Hây u ḥudân işidilmezse gönülden derler / Reh-güzârunda turan pîr ü cevân hoş **geldüñ**
- K27/27 Reşk edüp kevkebe-i cāhuña der oldukça / Şâhid-i baḥtuña devlet-nigerân hoş **geldüñ**
- K27/28 Bildürüp kâfire ḥaddin taraf-ı salṭanata / Eyledün nuşret ile ‘atf-ı ‘inân hoş **geldüñ**
- K27/29 Tayy-ı tûmâr-ı kerem-nâme-i Hâtem kıldıñ / Keff-i iḥsānuñ edüp nukre-feşân hoş **geldüñ**
- K27/30 Baḥr u berde iki keff-i güher-efşānuñ ile / Bize ey reşk-i şādef ḡayret-i kân hoş **geldüñ**
- K27/31 Gāh derrendelik et gāh künāmuñda buluñ / Halk-ı ‘ālem desün ey şîr-i jeyân hoş **geldüñ**
- K27/32 Ser-i a‘dāyı virüp ṭu‘me dehān-ı tîğē / Zer-nişân zırh ile ey bebr-i beyân hoş **geldüñ**
- K27/33 Dā‘imā şevket ile böyle ḡazālardan **gel** / Nā‘ilî-veş desün erbāb-ı zebân hoş **geldüñ**
- K27/34 Luṭf-ı mu‘tād ile ol şā‘ir-i hoş-ta‘birüñ / Şâhid-i naẓmına vir ḥüsn-i beyân hoş **geldüñ**
- K27/35 Bir du‘ā eyleyeyüm kim diye sükkân-ı felek / Peyk-i iṣāline dāmen-be miyân hoş **geldüñ**
- K27/36 Bu ḡazānuñ nitekim āmed ü reftinde demek / Ehline sūd ola nā-ehle ziyân hoş **geldüñ**
- K27/37 Bîm-i tîğüñle olup kande ise zerd ü nizār / Diye bed-ḥ‘āhuña renc-i yaraḳân hoş **geldüñ**
- K27/38 Zā‘irān-ı der-i iclālūñe bir bir diyesin / Cebr edüp ḥātıruña ey ibn-i filân hoş **geldüñ**
- K27/39 Zîr ü bālāda ḡalāyıkla melā‘ik diyeler / Dest ber-sîne girân tā-be-girân hoş **geldüñ**
- K27/40 ‘Ömrüñ ezfün ede devletle Ḥudā pîr olasın / Ey fūrūzan-güher-i baḥt-ı cevân hoş **geldüñ**
- K28/22 Minnet Ḥudāya **geldi** Stanbūla hem-‘inân / Devlet vezîr-i a‘zam-ı şāhib-nigîn ile
- K28/73 **Geldi** kul olmağa der-i devlet-me‘ābuña / Şā‘ib-pesend bir ḡazel-i nev-zemîn ile
- M1/V/4 Biñ yılda rüzgāra **gelür** bir vücūd idüñ / Gitdün hezār ḥasret-i mālāyutāk ile
- G53/3 Zülfî şiken şiken midür tündî-i bād-ı āhdan / Bir birini başup **gelür** mevc-i yem-i belā mıdur
- G143/1 **Geldi** mey-ḥāneden ol gözleri maḥmûr henüz / Oldı şayḳal-zede ol āyîne-i nûr henüz
- G211/1 Şabā meger o şeh-i dil-nevāzdan **geldüñ** / Tārîḳ-ı cevri koyup semt-i nāzdan **geldüñ**
- G211/2 Hoşā ki sür‘atūñe hergiz olmadı māni‘ / Egerçi rāh-ı nişibü firāzdan **geldüñ**
- G211/3 Nedür bu sa‘y u teveccüh ḡudumuña ḡüyā / Henüz ayağı toziyla Ḥicāzdan **geldüñ**
- G211/4 Bu şeb nesim ile sen daḥi ey berid-i ḡayāl / Teneffüs eyle ki dūr u dirāzdan **geldüñ**
- G211/5 Şoran ḡaḳīḳat-i āmed-şud-ı cihāmı saña / Demez ki mescide varduñ namāzdan **geldüñ**
- G211/6 Tamām-ı naḳdün edüp pā-nişār-ı ḡ‘āce-i ‘ahd / Ticāret-i güher-i imtiyāzdan **geldüñ**
- G211/7 Bu iḳtidār nedür Nā‘ilî suḡende meger / Cenāb-ı ‘iṣmetî-i bî-niyāzdan **geldüñ**
- G215/5 İşte meydān-ı suḡen var ise **gelsün** Nā‘ilî / Ser-ḳalemnden böyle mu‘ciz iḥtirā‘ı kimsenüñ

- G223/1 **Geldük** hışâra elde mey-i ğam-güsül gerek / Dil germ ü yâr nerm ü hevâ mu‘ tedil gerek
 G268/2 Ebr-i siyâh-ı şerme ğurûb etdi âfitâb / Yâ Rab **gelen** o mâh-ı siych-çerde olmasun
 G305/2 **Gelse** emvâc-ı pey-â-pey gibi şahbâ dökülüp / ‘İyşümüz sâhil-i ârâmda iz‘ âf olsa
 G312/5 Ğamzesi Nâ’iliyâ âb idi ammâ **gelicek** / Nûr-ı çeşmüm anı pür-süz u güdâz etdi yine
 G323/5 Dâmân-ı riya ber-zede **gel** meclise zâhid / Peymâne-i leb-rîz-i harîfâna tokunma
 G383/4 Her bir müje ki cüy-ı sirişkümle döküldi / Hep **geldi** reh-i eşk-i firâvânımı tıtdı
 Ş6/1 Düşdi dil bir büt-i sitem-kâre / Yine **geldük** diyâr-ı hicrâne
 T2/4 Ol idi câ-nişîni Üsküdârî Şeyh Maḥmûduñ / Felek biñ devr ederse **gelmeye** akrânı dünyâya

2. geriye dönmek. <TS>

- K27/33 Dâ’imâ şevket ile böyle ğazâlardan **gel** / Nâ’ilî-veş desün erbâb-ı zebân hoş **geldüñ**
 K28/80 Tâ kim ğazâdan ehl-i sefer kâm-ver **gelüp** / Me’cûr ola i‘ânet-i şer‘-i mübîn ile

3. varmak, ulaşmak. <TS>

- K13/3 Bu meclis-i pür-vaḥşet-i bî-dâdda ancak / Mazlûmlar âhıydı **gelen** gûşa ḥafâdan
 G125/4 Nâme de **gelse** dil ü dîde okunmaz senden / Âh ü eşk âfet-i mektûb-ı ḥamâm-âver olur
 G216/1 Dil-i zâra **gelmede** nev-be-nev ḥaber-i ‘itâb-ı tegâfûlûñ / Yine cân esîr-i maḥabbetüñ yine dil ḥarâb-ı tegâfûlûñ

4. hissedilmek, meydana çıkmak (bkz. ḥâtıra gelmek). <ÖTS>

- K11/16 Ey dilîr-i Ḳahramân-kevkib ki ḥavfuñdan müdâm / Ḥâtır-ı a‘dâya hevl-i rûz-ı maḥşerdür **gelen**
 K11/21 Maḳdemüñ bir başka ‘îd olmaḳla ḥalk-ı ‘âleme / Ḥâtıra şevḳ-i neşât-ı ‘îd-i ekberdür **gelen**
 K14/63 Her nâzım-ı hoş-gû ki alur destine ḥâme / Elbet de **gelen** ḥâtıra vaşf-ı küremâdur
 K27/17 Genc-i Bâd-âver-i Pervîzi unutturduñ sen / Ḥâtır-ı Ḥusreve ey genc-i nihân hoş **geldüñ**
 G197/3 Dîde-i baḥt-ı ‘adûyı uyarur nâlelerüm / Dostum ḥâtıra **geldükçe** senüñ ḥ-âb-gehüñ
 G321/3 Âşinâ çıkma añarlarsa dili yanuñda / Ḳâ’ilüz ḥâtıra **geldükçe** hemân yâd eyle

5. “-e gelmek” biçiminde bir davranışın ilk defa olarak ve bir ânda ortaya çıkmasını ifade eder..

- G73/2 Aç ḥoḳḳa-i dehânuñı nâz ile nuṯḳa **gel** / Bir pâre zaḥm-ı câna o tiryâkdan ḳopar
 G337/3 Kisve-i tûṯide olmazdı melâ’ik cân nişâr / Lebleri güftâra **geldükçe** şeker-rîz olmasa

6. belli bir süre dolmak veya belli bir zaman ulaşmak. <TS>

- K13/46 Hengâm-ı du‘â **geldi** tamâm oldu ḳaşîde / Erdi dem-i deryûze-i tevfiḳ Ḥudâdan
 G37/5 Pâmâl-i nâz eder bir gün seni ol şeh-süvâr / Dem **gelür** ey Nâ’ilî bir mûra da i‘zâz olur
 Ş12/4 Gider fûrḳat **gelür** eyyâm-ı vuşlat / Şağ olsun sevdügüm Mevlâ kerimdür

7. sen de..., gelmek fiilinin olumlu emir kipi, bazen istek ve öğüt anlatır.

- K2/20 Bu ḥâle ağla **gel** ey dîde kim keşâfet-i ğam / Sen olmasañ ten-i ḥaḳîde pây-dâr ḳalur
 K2/21 **Gel** ey enîs-i dil ey ğam ki ḥasretüñ tende / Medâr-ı ḥaşyet-i endüh-ı ḥârḥâr ḳalur
 K7/18 **Gel** ey gönül olalum tâbi‘-i ḳader çünkim / Olur Ḳazâya rızâ mücib-i felâḥ-ı ‘abîd

- K7/42 **Gel** ey gönül ‘alem-efrûz-ı âh olup edelüm / O şâh-zâdeye mâtem merâsimin tecdîd
 G84/4 Bu tegâfûl nedür ey baht **gel** inşâf eyle / Yoksa taklîdün o sermest-i şeker-î âba mıdır
 G315/1 **Gel** ey gönül zen-i dünyâya pâymâl olma / Olup mücerred-i gül beste-i ‘ayâl olma
 Ş9/1 Müştâkuñam **gel** ey âfet-i cân / Ey bî-terahhüm ey nâ-müselmân

8. olmak. Bir durum ya da bir duygu hâlinin ortaya çıkışını ifade eden deyimler yapar.

- K2/7 Bu sūr-gâh-ı fenâya **gelür** o deñlü kesel / Ki sâz-ı Zührede bir gün gusiste tār kalur
 K7/15 Tamâm **geldi** baña kâm-ı dilden istiğnâ / Vifâk-ı bahtdan oldum vücûh ile nevmîd
 K16/10 Bañr-ı ihsânı **gelüp** cûşa güher-pâş olıcağ / Mevc-i deryâ kefi cûdıyla olunmaz teybîn
 K34/28 Nitekim gâhî **gelüp** inşâfa devr-i rûzgâr / Bir yere cem‘ ede yârân-ı perîşân-sohbeti
 K36/8 Ne tûğrâ kim şekl-i maṭbû‘ ında var bir özge keyfiyyet / Ki **gelmiş** zülfesinden zülf-i Nâhîd-i perîşânî
 G9/2 Hâzer gurûrdan ey âfitâb-ı Behcet kim / Zamân ola **gele** her zerreden hicâb saña
 G9/3 Yeter harâbî-i rindâna bir nigh sakî / Girân **gelürse** eger câm-ı pür-şarâb saña
 G35/2 Güftâra **gelüp** olur şeker-rîz / Bir hoşka-dehen cevândur Aḥmed
 G41/2 ‘İd-gehde râst **geldükçe** o şeh ‘âşıklara / Şöyle vaz‘ eyler ki gûyâ merḥabâ bilmez nedür
 G143/8 **Gelmedi** câm-ı lebünden dil-i sermeste ferâğ / Erdi güstâhlığı gâyetle ma‘ zûr henüz
 G171/5 Neşve-ver-i hayrete bir **gelür** ey Nâ ‘ilî / Rıtl-ı girân-ı vişâl dürd-i ayağ-ı heves
 G229/3 Fi’l-hâl tegayyür **gelür** ol şerhoş-ı nâza / Etmez bir iki sâgar-ı gül-lfâma taḥammül
 G336/1 Tâ-be-key ey mest-i gâflet ḥ‘âb **gelsün** çeşmüne / Nîm-şeb nâlişler et ḥün-âb **gelsün** çeşmüne
 G336/2 ‘Âşık ol ğurbetde kim takrîb olur giryânlığa / Dem-be-dem eşk-i ğam-ı aḥbâb **gelsün** çeşmüne
 G336/3 Tırmasun etsün te‘âkub ğam u şadî birbirin / Gâh girye geh şarâb-ı nâb **gelsün** çeşmüne
 G336/4 ‘Âlem-i ḥüsninde ruḥsâr u dehânın kıl hayâl / Zerresi ḥürşîd-i ‘âlem-tâb **gelsün** çeşmüne
 G336/5 Nâ ‘ilî olsun tarâvet-bağş-ı sünbül-zâr-ı âh / Çeşme-sâr-ı bağ-ı ğamdur âb **gelsün** çeşmüne
 G339/3 Cân-bağş olur Mesîḥa güftâra **gelse** o leb / Rûḥ-ı kelâmı eyler inşâd söyleyince
 G360/1 Bu neşveden saña ey dil kelâl **gelmedi** mi / Cihâna **geldüğine** infî‘âl **gelmedi** mi
 G360/2 Bu köhne maştabanuñ bâde-i neşâṭı gönül / Riyâyı ko saña zehr-i melâl **gelmedi** mi
 G360/3 Tabîb-i müşfikı yok bu ribât-ı hayretde / Mizâc-ı himmetüne ihtilâl **gelmedi** mi
 G360/4 Ne aṇladuñ bu semâ‘ u bu nâydan şüfî / Bu tekyede saña hiç vecd ü ḥâl **gelmedi** mi
 G360/5 Varınca bezm-i Felâṭun-ı ‘ışka ‘âql-ı fużûl / Hezâr şerm ü hacâletle lâl **gelmedi** mi
 G360/6 Yine neticesi hayret degil mi Nâ ‘iliyâ / Bu rûzgâra Naşîr ü Celâl **gelmedi** mi
 G381/7 Bihişt-ârâ-yı tab‘-ı Nâ ‘ilî / **Gelince** cılve-i nâza nihâli

Gelmesün eksük terâzûda metâ‘ ı kimsenüñ [1] Bu ifade, Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye’de (2003. 123) aynen yer almaktadır. Bir ümit ve temenni ifade eden bu deyiş, uhrevî manâda kimsenin ebedî azaba uğramamasını niyaz etmektedir. <Durûb-ı Emsâl>

- G215/1 Olmasun rüsvâyılığda intifâ‘ ı kimsenüñ / **Gelmesün eksük terâzûda metâ‘ ı kimsenüñ**

9. toplanmak.

- G125/2 Ḥâl ü zülfün ki **gelür** bir yere şayd-ı dil için / Birisi dâne döker birisi dâm-âver olur

- G15/2 Her şubh tavâf eyleyerek Ka‘be-i küyüñ / Bir yere **gelür** ‘âşık-ı âvârelerüñ hep
 G226/5 Biñ kaçre hün-âb-ı ciger bir yere **gelsek** / ‘İşkuñ gibi bir âteş-i süzâna dökülsek
 G341/1 Qahramânlar bend edüp ol iki kaşı bir yere / Bir kemân eylerdi **gelse** iki başı bir yere
 G341/4 Rind olsa taşına almaz hârabat-ı gamuñ / **Gelse** çarh-âsâ hezârân kaşr-ı kâşî bir yere
 G341/5 Kâr-gâh-ı hikmetüñ nakşî bilinmez Nâ‘ilî / **Gelmedükçe** ‘ışk ile zühdüñ kumâşî bir yere
 G342/2 Verdi fenâya ‘âlemi müjgânlaruñ tamâm / **Geldi** hezâr tîğ-i siyeh-tâb bir yere
 G342/3 Nüh zevrağ-ı sipihre hürüşî fena virür / Hecrüñle **gelse** gözden akan âb bir yere
 G342/4 Âteş düşer derûnına bülbül gibi dilüñ / **Gelse** ruhuñla ger gül-i sırâb bir yere
 G342/6 Ey Nâ‘ilî pesend ki **gelmek** muhâldür / Nazmuñ gibi cevâhir-i nâ-yâb bir yere
 G343/4 Qâbil mi hüsn ile ola Yûsuf saña nazîr / **Gelmez** fûrûğ-ı mihr ile mehtâb bir yere
 G343/5 ‘Arş katında habbe degil **gelse** Nâ‘ilî / Genc-i Cem ü Sikender ü Dârâb bir yere

10. bitmek, çıkmak, çoğalmak.

- G277/1 Görünmez ‘âşık ol dil-ber-i mahecûb şerminden / Eder hağ **geldügin** ruhsârına mektûb şerminden

11. -e başlamak, ortaya çıkmak. <TS>

- M8/VI/5 Füsün u fitneye **geldükçe** ey Bihzâd n‘eylersün

12. bir amaç doğrultusunda, bir şeyi gerçekleştirmek maksadıyla erişmek, yetişmek. <ÖTS>

- M3/XII/1 Ey Nâ‘ilî günâha **gelür** halk-ı ‘âleme / Hırmân imiş netîce-i âmâlümüz deme
 G230/12 Hem-derd olup bî-dile **geldükçe** ser-be-pîş / Bîdâd-ı hârdan kapuña i‘tizâra gül
 G327/8 Gösterür Nâ‘iliyâ **gelse** müdâvâya tabîb / Eşer-i baht-ı siyeh-zağmumı bihbûd gibi
 G352/4 Ne hoş beñzer **geline** nakd-i cân târâcına ol şüh / Elinde tûp-ı sîmîni o hoy-kerde zenağdâna
 G358/4 Şad dâğ-ı nedâmetle gider olsa da tağdîr / Mâbeynümi işlâha **gelen** baht-ı siyehle

13. düşmek, rast gelmek. <TS>

- K17/25 İ‘tidâl-i dil ü tab‘ından eşer bulsa hevâ / **Gele** bir mevsime her sâl temüz u kânûn

14. görülme, sanılmak. <TS>

- M5/I/5 Hâkkâ ki **gelür** fesâne-i mağz / Göster dile güft-güy-ı i‘câz

15. (olumsuz durumda) kötü bir davranışı, yapabilecek imkân ve gücü bulunuyorken gerçekleştirmemek.

- K22/32 Eşhâş-ı lûtfuñı unudur bir nefesde lîk / **Gelmez** bu kâr-ı bed o gürûh-ı şükürdan

16. (el sözcüğü ile birlikte) muktedir olmak, yapabilmek.

- G25/2 Mağrûr-ı ciger-teşneyüz ey sâkî-i müşfik / **Geldükçe** elüñden bize teklîf-i ayağ et
 G153/6 Elümüzden ne **gelür** eyleme gamzeñ bî-dâd / Şâh-ı iqlîm-i kazâdan kime şekvâ ederüz

gel gel [1] “gelmek” fiilinin emir anlamını pekiştiren bir ikileme.

- K3/36 O râhî tayy edüp ey kilik-i hoş-nevâ **gel gel** / Terâne-senc olalum na‘t ı müsteşâbında

gelü [1] boğaz, gırtlak. <KO, LN, FZ, Kanar/1>

- G254/1 Nâlemzü işitmesi kaldı o şem‘-i şüh-sitân / Eyledi dūd-ı şem‘-i âh nây-ı **gelüyü** sürme-dân

gelū-feşār [2] boğaz sıkan; cana kasteden, can alan.

M1/V/5 Dest-i **gelū-feşār**-ı eccl aldı dāmenūñ / Şol haste gibi kim ola renc-i hunāk ile

G359/4 Rūzī-resāna hamd ki dil ceyb ü dāmenin / Dest-i **gelū-feşār**-ı aḥessāya virmedi

gelū-gīr [1] boğazdan geçmesi güç olan şey, boğazı tıkayan. <KO, LN, OTAL,

Kanar/2>

G159/2 Söyletmez oldı āh-ı **gelū-gīr**-i ḡam bizi / Maḥrūm-ı nīm-nāle-i dil-ḥ'āh-ı ḥasretüz

genc [23] yere gömülmüş mal, define; hazine. <KT, KO, Cûdî, LN, FZ>

K4/1 Çîn-i nāzam cebîn-güşā-yı dilem / Fitneyem **genc**-i ihtifā-yı dilem

K5/35 Neydi revnaḡ-şiken-i Maḥzen-i Esrār olmak / Bezl edüp 'āleme **genc**-i güher-i ma' nāy

K7/55 Bu rāzı derkde kem-māyedür ḥired yā Rab / Kef-i kifāyet-i 'ilmüñdedür bu **genc**e kilîd

K13/41 Ḥāk ise de yektā güher-i **genc**-i hünerdür / Kim 'āciz olur nākidi taḡdīr-i behādan

K14/43 Şāyestedür ol **genc**-i sa'ādetde bu gevher / Bu sūr-ı hümāyūna münāsib o serādūr

K16/37 Minnet Allaha ki iksīr-i ḡubār-ı ḡademūñ / Etdi ḥālen anı müstaḡnī-i şad **genc** ü defīn

K26/12 Olur ceyb-i suḡen bir gevher-i ma' nī açıldıkça / Elinde ḥāme kim miftāḡ-ı ḡufl-ı **genc**-i muḡberdür

K28/60 İḡsān-ı raḡbetüñdeki şādī ne ihtimāl / Muḡtāc fūls-i aḡmere **genc**-i defīn ile

K31/1 Ḥāmeñ ki ḡufl-ı **genc**-i devāta kilîd olur / Luḡfuñla ḡā'ibāne cihān müstefīd olur

K32/9 Yine bunuñla ḡul olmak ḡapuñda sultānam / Faḡīre **genc**-i kerem maḡz-ı pādīşāhīdūr

M6/III/1 **Gencsün** gencīne-dāruñ evliyā-yı kümelīn / Şems-i zātuñ cilve-ger çeşm-i ḡalāyık dūr-bīn

G175/4 Muḡimm-i **genc**-i ferāḡ ol şarāb gör her şeb ü ruḡ / Fūrūḡ-ı cāmı ne ḡürşīde vir ne māha degiş

G337/6 Dāmenin etmezdi yāḡūt-ı şafaḡ pūr Nā'īlī / Çarḡ ḡāk-i **genc**-i ḡab' uñdan güher-rīz olmasa

G343/5 'Ārş ḡatında ḡabbe degil gelse Nā'īlī / **Genc**-i Cem ü Sikender ü Dārāb bir yere

Eskiden “genc”in sahibinden başkasına nasip olmaması için tılsım yapılmış (bkz. tılsım).

Aşağıdaki tanıkta bu durum ifade edilmiştir.

G180/5 Tılsım-ı **genc**-i 'ışḡ ancak ser-i pūr-dāḡuñ ey abdāl / Ki ol kūh-ı belāda eksük olmaz her zamān āteş

“Genc”in yabancı ellere geçmemesi için yapılan tılsımlardan biri de genc’e ulaşmak isteyenlere yılan ve ejderha musallat etmektir.

K22/37 Ammā o fırḡa mālīk-i **genc** olsa mārđur / K'olmuş ḡamīr-i māyeleri şerr ü şūrđan

G212/2 ḡutl-ı kilīdi ḡūy-ı girībānuñ olsa da / **Genc**-i tılsım-ı sīneñ eder fāş gerdenüñ

G260/3 Der-kār iken cemālīni ḡıfza o ḡurralar / Ol **gencüñ** ejder-i şerer-efşānı sen misün

Genc-i Bād-āver, Genc-i Bād-āverde [2] Hüsrev-i Pervîz’in dördüncü hazinesi (bkz. Bād-āver, Hüsrev). <Steingass>

K27/17 **Genc-i Bād-āver**-i Pervîzi unutturduñ sen / Ḥāḡır-ı Hüsreve ey genc-i nihān ḡoş geldüñ

G233/3 Ayaḡı toziyla teşrīf etse dil-ber ḡāneñi / Reşḡ-sāz-ı **Genc-i Bād-āverde** olmazduñ ḡöñül

genc-i me'ānī [1] manālar hazinesi, şiir hazinesi. <OTAL>

K3/7 Tefakḫud etmedi bir nâḳid-i güher ki bula / Hezâr **genc-i me‘ânî** dili ḥarâbında

genc-i nâ-yâb [1] bulunmaz hazine.

G71/4 Ol kemerle **genc-i nâ-yâb**-ı miyân-ı dil-rübâ / Bir tılısm-ı fitnedür kim ejderinden bellidür

genc-i nihân [2] gizli hazine. <Kanar/2, Redhouse>

K27/17 Genc-i Bâd-âver-i Pervîzi unutturduñ sen / Hâtır-ı Hüsre ey **genc-i nihân** hoş geldüñ

G97/3 Hâvf-ı tığ-ı ğamze mâni‘dür recâ-yı vuşlata / Ol tılısm-ı fitnenüñ **genc-i nihân**ın kim bilür

gencîne [20] değerli şeylerin saklandığı yer, hazine, define, (bkz. genc). <KT, KO, Cûdî, LN, FZ>

K14/49 Ol dâver-i bahşende ki **gencîne**-i luḫfı / Bî-renc-i taleb naḳd-i keḫ ü ceyb-i gedâdur

K14/55 Ey Âşaf-ı dâna-yı kader-pişe ki zâtuñ / Ârâyiş-i **gencîne**-i dîvân-ı Qazâdur

K21/2 Qalem ki ḥâzin-i **gencîne**-i ma‘ânîdür / Şenâ-güzâr-ı vekîl-i ḥazîne-pîrâdur

K22/36 **Gencîne**-i kemâldür ehl-i dilüñ ne ğam / Dâmân u desti olsa tehî zerr ü zûrdan

K23/40 Cihân-sâlâr-ı ‘irfânam ki endişem mü’ekkeldür / Der-i **gencîne**-i feyz-i Hudâ-yı lâ-yenâm üzre

G105/3 Elmâs-pâre tığ-ı eceldür o ğamze kim / **Gencîne**-i qazâ vü kaderden zuhûr eder

G179/7 Ma‘ânî gevherin etmekde ṭab‘ uñ Nâ’ilî iṣâr / Tılısmın fetḫ edüp **gencîne**-i ‘irfâna el şunmuş

G208/8 Nâ’ilînün ṭab‘-ı pâkinden ne gevherler çıkar / Ol hüner **gencînesin** ol ma‘rifet kânın görüñ

G220/3 Âb-ı rüyuñ ḥusrevâ dünyâ için baḫr eyleme / Kuflı âhen nâmı Bâd-âverdür ol **gencînenüñ**

G233/4 Bir zamân müstağnî-i **gencîne**-i iḳbâl idüñ / Daḫme-i Kāvûsa da pey-burde olmazduñ gönül

G240/5 Fetḫ oldı kilîd-i der-i **gencîne**-i baḫtum / Zülf-i siheyûnden yine bir iki tel aldum

G272/4 Zülf-i dil-ber misün ey çarḫ-ı siyeh-kâr sen de / Bize ejder görünüp düşmene **gencîne** olursun

G289/2 Girse de **gencîne**-i Keyḫusrev ü Cem destüme / Fâriğ olmam sâ’il-i teh-cur‘ a-i câm olmadan

G326/3 Biz ṭâlib-i nisâb-ı fenâyuz cihân-ı dil / Ğayre ḥarâbe-zâr ise **gencînedür** bize

G386/7 Pür olsun dâmen-i ḫ’âhiş keḫ-i deryâ nevâlindeñ / Nişâr olsun nice **gencîne**-i meknûz-ı sulṭânî

gencîne-i esrâr [4] sırlar hazinesi.

K25/5 Reh-yâfte-i gevher-i **gencîne-i esrâr** / Sermâye-dih-i çârsû-yı cevher-i cânsın

K25/40 **Gencîne-i esrâr**-ı ilahîye emînsin / Nâm-âver-i peygamber-i Hallâḳ-ı cihânsın

K26/9 Zebânı tercemân-ı ma‘nî-i âyât-ı münzeldür / Dili **gencîne-i esrâr**-ı Qur‘ân-ı müfesserdür

G270/2 **Gencîne-i esrâra** emîn aṇlama kendüñ / Ey ḫ’âce ḥâzer kıl anı aḫrâz edemezsun

gencîne-i Qârûn [1] Kârûn’un hazinesi. Kârûn, Musa Peygamber’in veziri olup ondan kimya ilmini öğrenerek maddeleri altına çevirme kudretine sahip olmuştur (bkz. Qârûn).

K19/4 Etdi bir ḥancer-i ser-tîz-i mücevher ihdâ / Ki virir kıymeti **gencîne-i Qârûna** ḥacel

gencîne-dâr [1] hazinedar, hazine sorumlusu. <OTAL, Redhouse, Steingass>

M6/III/1 Gencsün **gencîne-dârıñ** evliyâ-yı kümêlîn / Şems-i zâtuñ cilve-ger çeşm-i ḫalâyıḳ dūr-bî

ger [18] eğer. “Eger”den muhaffef olup şart edatı olarak şiirde kullanılır. <KT,

KO, Kanar/2>

- K3/55 Ederdi kesb-i şeref bâz-güne olmasa **ger** / Felek teşâbüh-i satl u şafağ-ıhizâbında
- K3/61 Cinânda olmasa **ger** şâd-merg olurdu hemân / Sürûr-ı da‘ vet-i bî-şekk ü irtiyâbında
- K6/46 Sitem ki hûlkına bigânedür haқиkatde / **Ger** olsa girye-künân gûşe-gîr-i dâmânı
- K28/40 Dil-ıẖâhuñ üzre şulh idi evvel ricâsı **ger** / Pür olmayaydı gûşı pey-â-pey tanîn ile
- K29/6 Ahvâl-i pür-melâli añılmağ düşerse **ger** / Bu ‘abd-ı müstemend -i kalîlû’l-bezâ‘ atûñ
- K29/26 H̱âhiş-ger-i mülâzemet-i hem-nişinidür / Olursa **ger** huşûle eñ ednâ işâretûñ
- K33/6 Luṭfî dünyâyı çeker kendüye bir cevherdür / Cezb ise âheni **ger** hâşiyet-i mıknaṭis
- K34/22 Şâhid-i iḳbâlûñe biñ dîde-i hayret bulur / Çarḫ-ı bî-dâd açâ **ger** bir kere çeşm-i ‘ibreti
- K37/1 Şalâḫ-ı ‘âlem-i kevn olsa **ger** fesâdı kadar / Olurdu kâam-revâ ehl-i dil murâdı kadar
- M3/VII/1 Ğam çekmezüz bilinmez ise **ger** me‘âdumuz / Mesdûd imiş ne çâre reh-i icthâdumuz
- G66/7 Ey büt-i nâz etse **ger** vaşf-ı lebûñ Nâ’ilî / Her nefesi pây-e ‘İsî-i Meryem bulur
- G135/2 Görmez bizi âyîñde **ger** ‘aksi de olsaḫ / Pîş-i naḫar-ı ‘aḫl-ı ḫod-ârâda nihânuz
- G225/1 Naḫîr-i ḫüsnî **ger** kemâlî Şuḫḫîñûñ / Zihî kemâl ki yoḫdur mişâli Şuḫḫîñûñ
- G283/2 Sâye-bîzârân-ı iḳbâlî sipihruñ olsa **ger** / Üstüḫ’ânın istemezler kim hümâ kût cylesün
- G309/6 Ğavḡa uzadur kısmet-i ḫâk-i derûñde **ger** / Âvâzı sürme-ḫorde-dilân kûteh olmasa
- G342/4 Âteş düşer derûmına bûlbûl gibi dilûñ / Gelse ruḫuñla **ger** gül-i sîr-âb bir yere
- G373/5 Zâlâm-ı ğamda ḫalurduḫ ḫayâlûñ olmasa **ger** / Çerâğ-ı meclis-i şeb-zinde-dâr-ı nâ-kâmî
- T2/3 Zuhûr etmek olurdu her nefesde nice âşârı / Mesîḫ-âsâ murâd etseydi **ger** mevtâyı iḫyâya

gerçi [17] gerçi, her ne kadar, ise de. “Egerçi”den muhaffeftir. “Gerçi kim”, “gerçi

ki” şeklinde de kullanılır. <KT, LN, Kanar/1>

- K9/24 Tâ ezelden budur âyîñi şehinşâhlaruñ / **Gerçi** te’îdini Sulṭan Süleymân etmiş
- K13/14 Pây-ı talebi çekmiş idük dâmen-i şabra / Fâriğ-dil idük **gerçi** temennâ vü recâdan
- K14/61 **Gerçi** bilürin zât-ı pesendîde-şifâtuñ / Müstağnî-i evşâf-ı zebân-ı şu‘ arâdur
- K18/30 Zamân-ı naşfat-ı ‘adlûñde **gerçi** ḫalka felek / Hezâr güne telâḫîye pür-şitâb olmuş
- K19/19 Görmedük **gerçi** ki Âşafî Nizâmü’l-mülki / **Gerçi** anlar da cihânı ḫomamışlar mühmel
- K19/25 Âfitâbuñ şerefin zâtûña ḫaşr etmişler / **Gerçi** taḫvîm-nüvisân-ı perîşân-cedvel
- K25/45 **Gerçi** bilinür râz degildür dedigüm râz / Bi’l-lâh kime dersin ki çunînsin ya çenânsın
- K26/25 Hümâ-yı lâ-mekândur **gerçi** ammâ pây-bûsiyle / Hemîşe ḫudsiyân-ı bâm-ı ‘arşa sâye-güsterdür
- K26/27 Yine tûğ-i zebân-ı Nâ’ilîden dâğ ber-dildür / Nigâhı **gerçi** şemşîr-i ḫazâyâ raḫne-âverdür
- M1/III/5 Firdevs cilve-ğâhuñ ola **gerçi** kim bize / Sensiz ḫayât düzaḫ u düzaḫ şerâredür
- M8/II/4 Edersün **gerçi** her derde ṭabîbüm bir devâ ammâ
- G127/2 Hümâ-yı lâ-mekândur **gerçi** ammâ pây-bûs ile / Hemîce ḫudsiyân-ı bâm-ı ‘arşa sâye-güsterdür
- G127/5 Yine tûğ-i zebân-ı Nâ’ilîden dâğ ber-dildür / Nigâhı **gerçi** şemşîr-i ḫazâyâ raḫne-âverdür
- G137/5 Nüşâ-i râz-ı mezâyâ-yı ḫazâyuz Nâ’ilî / Pîş-i eṭfâl-i hevesde **gerçi** levḫ-i mektebüz
- G205/1 **Gerçi** maḫmûrî-i nâz zebûñ çeşmûñ / Kârın andan yine icrâda füzündür çeşmûñ
- G217/5 Biz etdügüñe ḫalmayalum **gerçi** işitdük / Mestâne varup ḫâne-i aḡyârda ḫalduñ

G232/2 Olmadı mahrem-i pâ-bûs-ı segân-ı küyün / **Gerçi** hâtırdan o sevdâ ile yâd oldu gönül

gerd [13] toz, toprak || tasa, gam, keder (bkz. ğubâr). <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL,

Kanar/1, Steingass>

K5/30 Teng iken havşala-i himmetine her dû cihân / Komamış hâtır-ı **gerd**-i emele güncâyî

K12/8 Ermedi mevkib-i iqbâline peyk-i nev-rûz / Neşr-i **gerd**-i kadem-i pâkî ile mâ-fi'l-bâl

K24/23 Der-kâr olursa cünbiş-i dâmân-ı himmetün / Mir'ât-ı dehrden eşer-i **gerd** dūr olur

K24/37 Tâ **gerd**-i hâdişât ile mir'ât-ı rûzgâr / Şüret-nümâ-yı ma' reke-gâh-ı nüşûr olur

G65/8 Ne hîre-pây-ı şevk ol ey reh-neverd-i himmet / Ne dâmen-i hevesde **gerd**-i şitâb göster

G156/1 Ol pâdişâh hüsn k'ola rû-be-râh-ı nâz / Hürşîdi hîre çeşm ede **gerd**-i sipâh-ı nâz

G222/5 Gül-gün câmı her kişi meydân sürdi biz / **Gerd**-i süm-i tekâver-i ümîdi görmedük

gerd-i fütûr [2] suyu bulandıran toz ve zerreler || kederlilik tozu, kederlilik eseri.

K22/23 Söz bu ğubâr-ı tab' ile hâlî olur mı hiç / Âb-ı hayât olursa da **gerd-i fütûrdan**

K24/12 Hürrem riyâz-ı feyz-i nesîminde tab' inuñ / Ne hârğâr-ı ğuşşâ ne **gerd-i fütûr** olur

gerd-i keder [2] suyu bulandıran toz ve zerreler || gam, kederlilik tozu, kederlilik eseri.

<OTAL>

K13/9 Hiç gitmez idi **gerd-i keder** hâtırumızdan / Eşkeste idi âyînemüz seng-i cefâdan

K21/13 Zâmîrî **gerd-i kederden** 'aceb mi şâf olsa / Ki rûy-ı devlete âyîne-i mücellâdur

gerd-i râh [2] yol tozu. <Kanar/2>

K4/6 Olsam âlûde **gerd-i râh**-ı heves / Dâmen-i perde-i hafâ-yı dilem

K5/17 Kûr-tab'ân-ı hased-pişeye etmiş tağdîr / **Gerd-i râh**-ı suhenüm sürme-i nâ-binâyı

gerdân [1] dönen, devreden, dönücü. Gerdân'ın "felek" anlamı da bulunmaktadır.

<KT, KO, LN, OTAL, Kanar/2> Tanıkta sözcük, bir dönme dolap ile felek arasındaki benzerliği ifade etmek için kullanılmıştır.

G352/2 Olur şüret-nümâ-yı mihr ü meh devrinde 'uşşâka / Felek dülâb-ı **gerdân** oldu güyâ 'îd-i tıflâna

gerden [21] boyun, gerdan. <KT, KO, Cûdî, LN, Kanar/1>

K5/10 Ca' d-ı müşğîn-i bütân-ı harem-i endişem / **Gerden**-i 'aqla şalar silsile-i sevdâyı

K6/15 O şeh ki silsile-peyvend-i **gerden**-i cândur / Hemîşe taraf-ı külâhında zülf-i piçâmı

K7/38 Ser-i mübarekine kaşd edenlerün olsun / Gezende mâr-ı siyâh **gerdeninde** habl-ı verîd

K36/9 Ne tuğrâ kim çıkar ism-i Muhammed bir mu' ammâdur / Ki olmuş 'âlemün hırz-ı amân-ı **gerden**-i câmı

G38/2 Dâm-ı firib-i zülfüne bād-ı şabâ gibi / Ğafil bulunsa **gerden**-i Cibrîl bend olur

G89/1 **Gerdenün** şem' a-i fânûs-ı girîbânûndur / Mâh-ı Nahşeb gibi mahbûs-ı girîbânûndur

G89/4 Cây-ı âğûş-ı rakib olmasun o **gerden**-i pāk / Ki şikest-âver-i nāmûs-ı girîbânûndur

G89/7 Nâ'ilî-veş bizi de ağladan ey meh şeb ü rûz / Hasret-i **gerden** ü efsûs-ı girîbânûndur

G212/1 Gözden ki dem-be-dem ağıdur yaş **gerdenün** / Bilse 'ayâr-ı sûz-ı dili kâş **gerdenün**

G212/2 Kûtl-ı kilîdi güy-ı girîbânûn olsa da / Genc-i tılısm-ı sineñ eder fâş **gerdenün**

G212/3 Bir kâse nûş ede şanasun pür mey-i sefid / Gâhî ki yâd eder dil-i ‘ayyâş **gerdenüñ**

G212/4 Âb-ı hayât menba‘ idur olsa da ba‘îd / ‘Uşşâka aındurur o siyeh kaş **gerdenüñ**

G212/5 Cûş-ı ‘arâk şikenlerin etdikçe selsebil / Kât kât degil mi lâıyık-ı şâbâş **gerdenüñ**

G212/6 Toğsa miyân-ı maşrıq-ı ceyb-i semürdan / Olmaz mı mihr-i maşşere pâ-dâş **gerdenüñ**

G212/7 Etmiş nigâr-hâne-i fıtratda hâl-vâr / Raşh-ı midâd-ı hâme-i nakkâş **gerdenüñ**

G212/8 Mir’ât-ı âfitâb gibi hem raķık ü şâf / Hem çeşm-i Nâ’ilî gibi hûn-pâş **gerdenüñ**

G245/5 Zülf-i dirâzın etmiş peyvend-i **gerden**-i cân / Ol tıfl-ı nev-reside yâ Rab mu‘ammer olsun

G260/4 Mâ’î kabâlaruñ alur âğûşa **gerdenüñ** / Ey dūd-ı âh şu‘le-hiz yoksa giribânı sen misün

G339/5 Bildürdi ğamze kaşdın teslîm-i **gerden** etdüm / Dil Nâ’ilî olurmuş dil-şâd söyleyince

gerden be-tavķ [1] boynu kolyeli. <Kantar/2> Tanıkta boynuna zincir vurulmuş mahpus kastedilmiştir.

K6/1 Benüm o mücrim-i **gerden be-tavķ** zindânî / Esîr-i silsiledür gerden-i perîşânı

gerden-firâz [2] başı yukarıda, gururlu, kibirli; inatçı (bkz. ser-keş, mağrūr).

<OTAL, Redhouse>

G148/7 **Gerden-firâz**-ı ‘ışķ idi Maşşūr Nâ’ilî / Bir cân için ki eylemedi dârdan gürîz

G309/4 Çeksek meyi şürâhî-i **gerden-firâzdan** / Endaze-i metâ‘-ı muġân kûteh olmasa

gerdiş [6] dönme, dönüş, geziniş, devrediş (bkz. devr). <KT, KO, Cûdî, LN, FZ,

Kantar/2> Tanıklarda feleklerin dönüşünü ifade etmek için kullanılmıştır.

K7/9 Çekildi **gerdiş**-i perkâr-ı çarġdan fı’l-hâl / Harîm-i manzara-i ârzûya sedd-i sedîd

K25/41 Ammâ ki nedür çäre kıomaz **gerdiş**e eflâk / Ehl-i dil iseñ pey-siper-i nâ-hıredânsın

K24/2 Gâhî düşer ki ‘aks-i murâd üzre **gerdiş**i / Ber-vefķ-i müdde‘â-yı dil-i nâ-şabūr olur

gerdiş-i çarġ [2] çarkın dönüşü; feleġin dönüşü. Feleklerin birbiri üzerine kapaklanmış kubbemsi katmanlar olduġu ve bunların yerküre üzerine farklı yönlerde dönerek insanın kaderini etkiledikleri inancını ifade eder.

K17/7 Bulurın neşve-i medhûñle şafâ-yı hâtır / **Gerdiş-i çarġ**-ı sitemkâr ile olsam maħzûn

K17/53 Bir daġı eyleye ey şadr-ı mûkerrem heyhât / **Gerdiş-i çarġ**-ı sitem-pîşe hilâf-ı kânûn

gerdiş-i eflâk [2] feleklerin dönüşü.

G134/5 Yok Nâ’iliyâ şübhemiz encâm-ı verâdan / Bu **gerdiş-i eflâki** de ġayrân bilürüz biz

gerdün [15] felek, gökyüzü || talih, baht. Aslında “dönücü” anlamına gelir, felek ve ona nispetle talih hakkında kullanılır. <KO, LN, OTAL, Kantar/1, Steingass, Dihhudâ>

K12/29 Pest edüp pây-e-i **gerdün**i ġıyâm-ı câhı / Reşķ ile ġancere düşdi görünen şanma hilâl

K12/66 Bâr iken tab‘a vücûdum ne revâdur kim olam / Cevr-i **gerdün** gibi bir bâr-ı girâna ġammâl

K16/33 Ĥâseli’l-lah ki bu ‘irfân ile dergâhuñdan / Nâ’ilî dūr ola **gerdün**-ı cefâ-pîşe yaķîn

K17/16 Mesned-ârâ-yı serîr-i ‘azamet kim götürür / Başı üstinde serâ-perde-i ġadrin **gerdün**

- K17/38 Verdi te'ýid-i kader devletüne istiklâl / Etdi esbâbını fi'l-hâl müheyyâ **gerdün**
- K20/9 **Gerdün** nedür ki ola mühim-sâz-ı devletün / Zâtuñdadur bu hâşiyet-i baht-ı yâverî
- K20/12 **Gerdün** ' uluvv-ı kadr-i refî' üñle pây-mâl / Eflâk reşk-i kevkeb-i câhuñla serserî
- K21/24 O nâ-tüvâne ki mu' tād-ı cevri-**gerdündür** / Huşul-ı kayd-ı hüner miñnet-i dü bālādur
- G5/5 Nā' ilī dāğam bu hasretten ki āhum gösterür / Reng-i hākisterde pā-ber-cā bu **gerdünü** baña
- G42/2 **Gerdün** ile gāvga bu güzër-gāh-ı fenāda / Bir gūşe-i bī-minnet olan küñhen içündür
- G63/10 Naķīb-i zümre-i ešrāf kim huzūrında / Hemīşe kāmēt-i **gerdün** dü tāh lāzımdur
- G174/3 Mīnādan olsa tāk u rivākı ' aceb midür / **Gerdün** ki bunca kesr-i zücāc-ı dil eylemiş
- G272/2 Rind ü zühhāda nedür nāzişūñ ey atlas-ı **gerdün** / Ki ne seccāde vü ne hırķa-i peşmīne olursun
- G306/2 Her birini **gerdün** sebeb-i tefriķa eyler / Aķbāb ile cem' iyyete esbāb da olsa
- G335/2 Şīve-i **gerdün**-ı nā-hem-vārı gör kim bü'l-heves / Çarķuñ iķbāliyle ' arz-ı imtiyāz eyler bize

gerek [31]

1. mutlaka, herhalde mutlaka. Güçlü ihtimal bildirir. <TS, ÖTS> Eski Türkçe'de “-sa gerek” yapısı gelecek zaman ifade eder ve “-ecek / -acak” ekinin göreviyle kullanılır. Aşağıdaki tanıkta “olsa gerek” ibaresinin “olacaktır” biçiminde düşünülmesi gerekir.

- G363/3 Nigāhı gibi ne hūn-rīz āfet olsa **gerek** / O tıfl egerçi daķı sīr-h' āredür şimdi

2. lâzım, bir şeyin yapılabilmesinin veya olabilmesinin baēlı olduēu şey. <YTS, TS>

- K3/31 Bu zaķma merhem-i şāfī **gerek** ki cān u ciger / Hevānuñ olmaya tefsīde iltihābında
- K7/57 Bize rızā-yı şerīfūñ **gerek** hūdāvendā / Ne ĥarf-i çūn u çerā ne zebān-ı pūr-ta' kīd
- K20/7 Meydān senūñdür elde **gerekdür** ' inān-ı şevķ / Çūn girdi zīr-i rānuña devlet tekāveri
- K23/15 Muķaşşal bu dem-i ferruķda istid' a **gerek** Hāķdan / Devām-ı devlet-i maķdūm-ı Bercīs-ihtīşām üzre
- M1/1 Mey mezheb-i rindīde kīrāb ile **gerekdür** - Bī-ger-i kūdūret / Tā' at-ı maķabbetde vuzūh ile **gerekdür** - Ammā mey-i vaķdet
- M1/2 Muķnāb nefesūñ var ola sāķī meyūñ efzūn - Her laķza vü her ān / Meclisde şafā meyle **gerek** neyle **gerekdür** - Tā germ ola şoķbet
- M1/3 Rindāna telāfī-i ģam-ı devr-i teselsül - Meclisde bilürsin / Peymāne-i leb-rīz-i pey-ā-peyle **gerekdür** - Bizde budur ' ādet
- M3/VI/2 Cehd eylesek ne fā'ide Mevlāyı bilmeē / Ādem **gerek** ĥaķīķat-i eşyāyı bilmeē
- M3/XI/2 Rāh-ı hevesde ' āşīķa bir pīşvā **gerek** / Tenhā-rev-i fezā-yı ģama reh-nümā gerek
- G19/5 Peymāne lebde pūr **gerek** ey Nā' ilī bu şeb / Lebrīzdür terāveş-i mihr ile māh-tāb
- G47/3 Füzūn **gerek** ' araķ-ı şebnem-i seķer ki henüz / Mu' āşirān-ı şaf-ı soffā-i çemen maķmūr
- G51/6 Cefāsına mūteķammil **gerek** o māhı seven / Nigāh-ı şūķı gibi nā-şabūrı n' eylerler
- G61/2 ' İtāb-ı ģamze-i mestinden ihtirāz **gerek** / Hılāf-ı ĥūkm-i ķazā kuvvet-i ĥaķādandur
- G68/5 Suķen ey Nā' ilī ' ārī **gerek** temyīz-i maķlaşdan / Bu dāniş-gehde zāta ģālib olmaķ nām müşkildür
- G91/4 Hāzāķat-i dile nabz-āşinā ṭabīb **gerek** / ' İlāc-ı derd-i derūn şıķķat-ı mezāķ ister
- G223/1 Geldük ĥişāra elde mey-i ģam-gūsil **gerek** / Dil germ ü yār nerm ü hevā mu' tedil **gerek**

- G223/2 ‘Âşık degil o mâh-ı dil-efrûz-ı behcetün / Hüsinden âfitâb-ı kıyâmet hacil **gerek**
- G223/3 Çeşminden ol şarâb ki def -i humâr eder / Keyfiyetinde çâşnî-i hûn-ı dil **gerek**
- G223/4 Nessâc-ı târ u pûd-ı niyâza o bût gibi / Nakş-ı bedî‘-i kâreh-i âb u gil **gerek**
- G223/5 Devr-i hil‘ ata bulmamağa Nâ‘ilî güzâr / Peykân-ı âh-ı dil felege muttasıl **gerek**
- G268/5 İmdâd eder cerâhat-ı hicrâna Nâ‘ilî / Dâğ-ı belâ cigerde **gerek** serde olmasun
- Kt5/1 Bî-dîmâguz bizi söyletmege bir sine **gerek** / Hâşılı bülbüle gül tûtiye âyine **gerek**
- Kt5/2 Câm-ı gülden ki şehir pür-‘arağ-ı şeb-nemdür / Nâ‘ilî def -i humâra mey-i düşine **gerek**
- Kt17/1 Gül-i niyâza ki feyz-i nesîm-i nâz **gerek** / Gubâr-ı hâtır-ı ‘âşıkdan ihtirâz **gerek**
- Kt17/2 ‘Azîz tut lebüne cân viren Mesîh ise de / Miyân-ı hüsn ü maḥabbetde imtiyâz **gerek**
- Kt17/3 Gedâyı şâha kıla ‘ışk olunca şâhı gedâ / Ne hüsn-i Yûsuf ü ne cilve-i Ayâz **gerek**

gerî [1] ölçü, ölçek; bir dönümlük yer. <Burhân-ı Kâtî> Tanıkta geçen “saḥ u gerî nizâ‘ı”, sınır anlaşmazlığı, toprak kavgası olarak düşünülmelidir.

- K28/29 Saḥ u **gerî** nizâ‘ını kıldırdı hâkden / Cümle kıla‘ın etdi berâber zemîn ile

germ [16]

1. sıcak, soğuk karşıtı. <KT, KO, Cûdî, LN, Ânenderâc> Tanıklarda maddî ve dokunma duyusuyla hissedilebilir sıcaklığın yanı sıra, manevî sıcaklık, samimiyet ve duyguda şiddet de bu sözcükle ifade edilmiştir.

- K21/21 ‘Înân-ı hınk-ı sebük-tâz-ı hâme **germ** olsa / Degil ba‘îd ki luṭfuñ fezâ-yı pehnâdur
- K34/8 Çarḥuñ iḳbâliyle tev‘emdir ne deñlü **germ** ise / H‘âceğân-ı mâye-i zühduñ zamân-ı nikbeti
- G117/2 **Germ** olur mir‘ât-ı dil yâd eyle aḳker-pâreden / Bâde-i terdür lebün ammâ ki sâgar-süzdur
- G176/5 Olurmuş âb-ı **germ**-i dîdeden dil Nâ‘ilî pür-tâb / Maḥabbet şehrinüñ germ-âbesinde külhen olmazmış
- G193/2 Ne ḥürmen-i dil ü ne ḥânümân-ı şabr kalur / Nigâh-ı **germi** gibi berğ-ı cân-güdâz olıcağ
- G261/3 Ḥayâli olsa gül-i şîşe-zîb-i çeşm-i pür-âb / Nigâh-ı **germdeki** süz u tâbı n‘eylersün
- G345/3 Yanarlar âteşine ‘âkıbet biri birinüñ / Mizâc-ı şu‘le tenük **germ** ü zûd pervâne

germ etmek, germ eylemek [2] ısıtmak; ateşlemek || kızıştırmak.

- G98/4 **Germ edüp** dâ‘iresin mihr-i cihân-tâbda gül / Her şehir bülbül-i şürîdeye bir kâr okudur
- G278/2 Dil-i füsürdemi **germ eyle** tâb-ı mihrün ile / Zamân-ı devlet-i hüsnünde bir çerâğ olsun

germ ü serd [] sıcak ve soğuk || iyilik ve kötülük <KO>

- G52/3 Şular ki bî-ḥaber-i **germ ü serd**-i ‘âlemdür / Nedür cefâ-yı şitâ luṭf-ı şayf bilmezler

2. hüzün, gam, keder. <Burhân-ı Kâtî‘, Dihhudâ>

- K4/3 **Germ**-i sîm-âb muṣṭarib ḥâlem / Cünbiş-i ḡamzeyem belâ-yı dilem
- G130/3 Derdini ḡamzeden nihân tutmağa çâre var mıdur / Âteş-i **germ**-i ıztırâb ḥavşala-süz-ı râzdur
- G281/3 Çeşm-i mestün virmese çağ böyle bir ruḥşat ‘işveye / Bilse te‘şîr-i nigâh-ı **germ**-i ḥasret neydügin

3. canlı, hareketli, rağbet ve revacı çok olan. Bâzârîñ germ olması, alışverişte revacın çok olması ve ateşli pazarlık anlamına gelir (bkz. bâzâr). Aşağıdaki tanıkta “germ” ve “bâzâr” sözcüklerinin terkip oluşturmaları daha makûl olur. “Germ-bâzâr”, revacı ve müşterisi çok olan pazar anlamına gelir. <Kantar/1, Dihhudâ> Tanıkta da riyanın revacı çok olan pazarı kastedilmektedir.

K34/7 Bir zamân da şabr edüñ ey müflisân-ı nağd-i ‘ayş / Böyle kalmaz **germ** bâzâr-ı riyanuñ şöhetri

4. samimiyet, kaynaşma; içten yürekten (Kantar, 2008/1. 1132). <Kantar/1>

germ olmak [3] ısınmak, hararetlenmek, canlanmak, hareketlenmek (Kantar, 2008/2. 225).

M1/2 Muṭṭıb nefesüñ var ola sâķī meyüñ efzün - Her laḥza vü her ân / Meclisde şafâ meyle gerek neyle gerekdür - Tâ

G199/1 Böyle **germ olmaz** idi meclisi rindân-ı gamuñ / Olmasa hün-ı ciger bâdesi mestân-ı gamuñ

germ ola şöhet

5. tutkulu, ihtiraslı. <Redhouse>

G223/1 Geldük ḥişâra elde mey-i gam-güsil gerek / Dil **germ** ü yâr nerm ü hevâ mu‘tedil gerek

germâ [2] sıcak hava; sıcaklık; yaz mevsimi. <KT, Cûdî, LN>

K2/38 O râyetî-i keremsin ki tâb-ı **germâdan** / Zılâl-ı ḳurbuña anlar ki ḥâst-kâr ḳalır

K18/8 Ṭarîḳ-i âb kesilmiş bu lücceler yekser / Hücüm-ı leşker-i **germâ** ile ḥarâb olmuş

germ-âbe [2] sıcak su hamamı, kaplıca, ılıca, kaynarca. <KO, LN, OTAL>

G176/5 Olurmuş âb-ı germ-i dîdeden dil Nâ’ilî pür-tâb / Maḥabbet şehrinüñ **germ-âbesinde** küñhen olmazmış

G281/6 Sîne-i ‘uşşâķı görsün bilmeyen ey Nâ’ilî / Küñhen-i **germ-âbe**-i şehri maḥabbet neydüñ

germ-â-germ [2] çok kızışmış, çok şevkli, koyulaşmış (sohbet). <KT, KO>

K34/29 ‘Âlemi devr eyledükçe âfitâb olsun müdâm / Bezm-i **germ-â-germ**-i devlet piş-gâh-ı ‘izzeti

G277/2 Zihî sāgar-keşân-ı bezm-i **germ-â-germ**-i rüsvâyî / Ğamından bâde-nüş olmuş gönül maḥbûb şerminden

germ-âşinâ [1] sıkı fıkı dost, candan arkadaş.

G252/5 Nazm-ı pākūñ Nâ’ilî **germ-âşinâ**-yî ehldür / Süz-ı dilden bî-ḥaber efsürde ṭab‘ân görmesün

germek [1] kolları ve bacakları kasların elverdiği ölçüde uzatmak (bkz. sîne germek). <ÖTS>

R2/2 Ol çeşm-i kebûdaÖTS sîne **gerdük** ṭurduk / Gökden ne yağâr ki yer ḳabûl eylemeye

germ-ğazab [1] gazabı, öfkesi şiddetli, çok öfkeli.

G36/5 Sen **germ-ğazab** ğamzelerüñ hün-ı dil-âşâm / Ben mest-i serâsime-i keyfiyet-i dîdâr

germ-ḥız [1] çabuk; seri, çevik; hızla kalkıp giden. <KO, LN, FZ>

G192/2 ‘Acebdür mest-i ‘ışķa pây-mâl-i nâz iken ‘âlem / Ser-i meclisden ol mest-i teğâful **germ-ḥız** olmak

germiyyet [7]

1. sıcaklık, hararet || duyguda aşırılık. <Kantar/2, Steingass>

- K34/19 Şem‘-i bezm-ārā-yı iḳbāl-i neşāt-engizidür / Meclis-i erbāb-ı ṭab‘ uñ bā‘ iṣ-i **germiyyeti**
- G36/1 Maḥşer k’ola ḥüsnuñden ‘ayān şafvet-i dīdār / Tāb-efgen-i ḥurşid ola **germiyyet-i** dīdār
- G65/1 Sāḳī fūrūḡ-ı meyden rüyuñda tāb göster / **Germiyyet-i** ḥayādan ḥurşide āb göster
- G154/2 Elden çıkarursun hāzer et naḳd-i şigībi / Bāzār-ı ḡam-ı ‘ıṣṣ bu **germiyyete** döymez
- G379/1 Ol māh ile yā Rab bu gece şoḥbet olur mı / Ol şem‘-i cihān-tāb ile **germiyyet** olur mı
- Kt1/2 Günden güne artarsa mihrüm n’ola ol māha / **Germiyyete** bā‘ iṣdūr tevḳīr maḥabbet

2. canlılık, revaç. <Kantar/2>

- K14/7 Ārāyiş ü **germiyyeti** bir pāyededür kim / Revnaḳ-şiken-i çārsū-yı her dū serādur
- germ-reftār** [1] hızlı yürüme. <Steingass, Ānenderâc>
- G276/3 **Germ-reftār** ile feyz-i şeref-i rüyuñdan / Ḥar-ı ḥuşki çemenün berg-i gül-i cān olsun
- germ-rev** [2] acele giden, hızlı yürüyen||aşka heves eden. <FZ, Steingass, Ānenderâc>
- G12/1 Semt-i ḥırmāne düşer teşne-leb-i cüy-ı taleb / Tih-i ḥayretde kalur **germ-rev-i** süy-ı taleb
- G354/2 Bizüz ol **germ-rev-i** bâdiye-i ḥayret kim / Eremez peyk-i cihān-gird-i ḳazā gerdümüze
- germ-revâc** [1] raġbeti çok, alım satımda canlılığı olan.
- G174/2 Sermāye-dād-ı kâle-fürüşān-ı ḥüsñ ü nāz / Bāzār-ı ‘ıṣṣı **germ-revâc-ı** dil eylemiş
- germ-şekve** [1] çok şikâyet eden. Aşağıdaki tanıkta “ısı, hararet” anlamına gelen germ ile, “soğuk” anlamına gelen “serd” sözcükleri arasında, bu sözcüklerin ilk anlamlarına istinat eden bir tezat yapılmıştır.
- K10/16 Olduḡça **germ-şekve-i** dem-serdī-i hevā / Her mevc-i ābı cevri-i şitādan zebān gibi
- germ-şu‘le** [1] ateşli, çok sıcak.
- G136/1 Olalı fitile-fürüz-ı cān şeb-i ārzūda sirācumuz / Bizi vaḳf-ı dāġ-ı ḡam eyledi dil-i **germ-şu‘le** mizācumuz
- germ-ülfet** [1] görüşmesi hararetleli olan, sıkı fıkı görüşen. <OTAL>
- G107/1 Demeñ ol şem‘-i ḥüsne ġayrılarla **germ-ülfetdür** / Kimünle hemdem olsun n’eylesin müştāk-ı şoḥbetdür
- gerü** [6] bir şeyin sonra gelen kısmı, son, akeb. <KT> Aşağıdaki tanıkların tümünde “gerü”, “şimden” sözcüğü ile bir yapı oluşturarak kullanılmıştır. “Şimden gerü”, “bundan sonra, artık” anlamına gelmektedir.
- K14/69 Çün oldı şeref-yāb-ı ḳabülün bu ḳaşıdem / Şimden **gerü** yārān-ı suḡen-ġüya şalādur
- G298/1 Çekduk el dāman-ı zülf-i yārdan şimden **gerü** / Ḳaydumuz yok ṭurra-i tarrārdan şimden **gerü**
- G298/2 Ḥazzumuz yok olmadan şirīn-mezāk-ı ḥoş-dil / Şerbet-i telḡ-ābe-i āzārdan şimden **gerü**
- G298/3 Rüy-ı maḳşūd olsa da āyinemüzde cılve-ger / Sır-çeşmüz rü‘yet-i dīdārdan şimden **gerü**
- G298/4 Çekduk el cām-ı maḥabbetden şarāb-ı ülfetün / Ḳaçmazuz keyfiyetin inkārdan şimden **gerü**

G298/5 Eyledük taḥṣīl-i jengār-ı küdüret Nā 'ilī / Şafvet-i āyine-i ruḥsārdan şimden **gerü**

geşt [2] geçme, gezme, seyir, yürüme; izleme. <KT, KO, Steingass>

geşt etmek [1] gezmek, dolaşmak; seyrana çıkmak. <Kanar/2>

K26/19 Bu endişeyle ol gül-zār tenhā **geşt ederse** dil / Nice gül-zār kim her bergi bağ-ı ḥulda hem-serdür

geşt ü güzār [1] gezip dolaşma, seyir, sehayat. <KT, KO, Cûdî, LN>

G234/5 Gördün tevāzu' ın leb-i cüy-ı niyāzda / Ol naḥl-i nāz **geşt ü güzārındasın** gönül

geşte [1] gezmiş, dolanmış, dönmüş. <Cûdî, FZ>

G195/2 Devr-i nigehünde felek-i ḥāne-ḥarābuñ / Ma' müresi bir **geşte**-i āh-ı şehir ancak

Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “geşte (گشته)” yerine, yakın bir imlāya sahip “küşte (کشته)” olması daha makûldür. Bir panayırda -tanığın yer aldığı şiir panayır yerindeki imajlara tahsis edilmiştir- baş kesme gösterisi yapan bir kimse, öldürdüğü intibasını verediği kimseyi sergiler. Küşte, öldürülmüş anlamına gelir.

G352/3 Kesüp başum tenüm ālûde-i ḥun eyler ol âfet / Temāşā etdürür ben **geştesin** naḥd-i dil ü cāna

geşt-zār [1] gezinti yeri, mesire.

K17/22 Vüs' at ol deñlü zemīninde ki sır-āb edemez / **Geşt-zār**-ı keremin nehr-i Furāt u Ceyḥūn

getürmek [9]

1. gelmesini sağlamak. <TS, ÖTS>

K36/16 **Getürmiş** kuvvet-i bāzū-yı devlet bir yere gūyā / Şeb-i Qadr ü şabāḥ-ı 'İdi nūrānī vü zulmānī

G8/1 Şarāb-ı nāb **getürdükçe** nīm-ḥ'āb saña / Tutar elinde ḳadeḥ māḥ u āfitāb saña

G56/5 Kuvvet-i nuṭḳuñ **getürsün** fi'l-i i' cāza ḳalem / Sende yārān Nā 'ilī ḥayşiyet ümmīdindedür

G146/6 Nūḥ cām-ı bā-gūnuñ bir bir **getür** hele / Gör sāgar-ı şikesteye ser-puş eder miyüz

2. bir şeyi yanında veya üstünde bulundurmak, taşımak. <TS, ÖTS>

G10/5 Nā 'ilī şāḥa-i pür-sünbül-i firdevse döner / Büy-ı zülfin **getürürse** ḥarem-i cāne şabā

3. ileri sürmek, iddia etmek. <TS, ÖTS>

G78/5 Naẓmuñ maḥal maḥal **getürüp** Nā 'ilī delīl / Şeh-nāme-i belāgate düstür yazdılar

4. sebep olmak, ortaya çıkarmak. <TS>

G196/3 Zerrātı gamuñ şevḳ ile hep raḳşa **getürdi** / Ḥürşid gibi sine-i bī-kīne-i 'āşık

5. bazı kelimelerle birleşik fiil yapmaya yarar. Tanıklarda tāb getürmek, “dayanmak, tahammül etmek” anlamında kullanılmıştır (bkz. tāb getürmek). <TS>

G8/4 Bir olsa zehre-i Mirriḥ ile dil-i Behrām / Yine **getürmeyeler** bir nigāha tāb saña

G19/2 Dil kūḥ-ı āhen olsa da eyşer rübûde 'ışḳ / Kullāb-ı kehrübāya **getürsün** mi kâḥ tāb

gevher [38]

1. elmas, cevher, mücevher; bir şeyin aslı ve mayası, cevher. Tanıklarda “gevher” sözcüğü, ifade ettiği “değerli taş” ve “asıl, maya” anlamlarının her ikisini de kapsayacak biçimde ve bu anlamların her ikisini de karşılayacak bağlamlar oluşturarak kullanılmıştır. Sözcük, buna ek olarak kelâm ilminde “kendi varlığıyla kâim olan şey” anlamında da kullanılmıştır. <KT, KO, Kanar/2>

- K9/30 Cüst ü cüy-ı kefi ihsânıñ olursa göresin / Hâk-i ednâda ne **gevherleri** pinhân etmiş
- K12/73 Nice **gevher** ki temâşâsına maḥsûs olsa / Cevher-i cân gibi taḥdîr-i behâ ola muḥâl
- K12/76 Nice ḳulzûm ki kemîn mevci eder gâh-ı ḥurûş / Dâmen-i nüh-felegi **gevher** ile mâl-â-mâl
- K13/38 Dallâl-ı sipihrûñ ola destinde muḥaḳḳar / Ol kân-ı suḥen **gevheri** ḥâk-i kefi pâdan
- K14/43 Şâyestedür ol genc-i sa‘ âdetde bu **gevher** / Bu sûr-ı hümayûna münâsib o serâdur
- K14/73 Ḥar-möhre-i eṣḥâş ile bu **gevher-i** ḥâşuñ / Mi‘ yârı nazar farkı Şüreyyâ vü serâdur
- K14/82 Ol ḥ‘âcegiyân-ı ser-i bâzâr-ı nifâḳuñ / **Gevherleri** ḥar-möhre-i şundûḳ-ı deḡâdur
- K19/9 **Gevher-i** bî-bedel-i sâmi‘ a-i gûş-ı ḳabûl / Ḳuvvet-i bâşıra-i merdümek-i çeşm-i emel
- K19/37 Eylesün ḥacle-i ṭab‘ ındaki ebkâr-ı ḥayâl / **Gevher-i** menḳıbetüñ gûy-ı girîbân-ı ḥulel
- K20/1 Ey baḥr-ı cûd u mekrûmetüñ pâk **gevheri** / Ey zât-ı pâküñ efser-i iḳbâl zîveri
- K21/33 Vücûd-ı pâküñ ola zîb-i efser-i iḳbâl / Ki reşg-i **gevher-i** ḥurşîd-i çarḥ-ı vâlâdur
- K25/5 Reh-yâfte-i **gevher-i** gencîne-i esrâr / Sermâye-dih-i çârsû-yı cevher-i cânsın
- K25/37 Kân muḥtekir-i **gevher** ü yem müddeḥar-ı dür / Sen varuñı bezl etmede ne baḥr u ne kânsın
- K29/23 Yâḳût-ı âfitâba virir reng-i rûyı şerm / ‘ Aks-i fûrûḡ-ı **gevher-i** pâk i necâbetüñ
- M1/IV/6 Bir baḥr idüñ ki eyledi mihr-i ecel serâb / Bir **gevher-i** kemâl idi dâmân-ı sâḥilüñ
- M2/II/8 Bir kân-ı belâ **gevheridür gevherüm** ammâ / Feyz-i eşer-i mihrüm ile reng-pezirem
- G97/1 Sûz hemân ḥusnindedür yâruñ mekânüñ kim bilür / **Gevherinde** âb u tâb olsun da kânın kim bilür
- G120/4 Câna ‘ âşîḳ nice dâḡ ursun o sūdâ-ger-i nâz / **Gevher-i** cân-geh-i hicrâna taḥammül mi eder
- G179/7 Ma‘ ânî **gevherin** etmekde ṭab‘ uñ Nâ ‘ilî îşâr / Tılsımın feth edüp gencîne-i ‘ irfâna el şunmış
- G183/6 Fûrûḡ-ı **gevher-i** idrâke teng imiş bu cihân / Metâ‘ ı âteş olan çârsûya şıḡmaz imiş
- G199/3 Tâbiş-i mihr-i ruḥuñ dilleri pür-ḥûn etdi / **Gevheri** reng-peziñ oldı yine kân-ı ḡamuñ
- G208/8 Nâ ‘ilîñüñ ṭab‘ -ı pâkinden ne **gevherler** çıkar / Ol hüner gencînesin ol ma‘ rifet kânın görüñ
- G230/8 Yahyâ efendi ḥazreti kim mihr-i şefḳati / Ḥârâya feyz-i **gevher** eder ḥâr-zâra gül
- G376/2 Çok zamândur görmedük ol bâde-i rengîni / **Gevher-i** tâc-ı ser-i Cemşîddür her ḳaṭresi
- T1/4 Çün gördi luṭf-ı peykerin âḡuşa aldı **gevherin** / Şandûḳ-ı cân etse yerin Ğâzî Muḥammed Ḥân revâ

2. inci. <KO, LN, Redhouse, Steingass> Sözcük “mücevher” anlamına gelse de aşağıdaki tanıklarda “şâdef” sözcüğünün delâletiyle incinin kastedildiği anlaşılmaktadır. Şâdef, incinin madenidir (bkz. kân).

- K20/15 Ey mîr-i meclis-i küremâ kim şâdef-miṣâl / Şaçmaḳda dest-i mekrûmetüñ ḥâke **gevheri**

M1/III/3 Sen **gevher-i** şadefçe-i cân u cihân idûn / Bâlîn ü bisterûn ne içün seng-i hâredür

G190/2 Ka'r-ı deryâ degil eylerdi yerin taht-ı şerâ / **Gevherin** bulsa nihân etmege bir çâre şadef

G190/6 Ebr-i nîsân-ı 'atâ hazret-i Şeyhü'l-islâm / Ki tutar **gevherini** nuṭṭına işâra şadef

G190/8 Tâ-be-maḥşer ola endîşesi erbâb-ı dilûn / Silk-i nazmında olan **gevher-i** güftâra şadef

G196/4 Cân gibi eder **gevher-i** 'ışkuñ yine pinhân / Şad pâre de olsa şadef-i sîne-i 'aşık

T1/2 Deryâ-nevâl ü kân-ı hân reşk-i şadef maḥsûd-ı kân / Kim oldu şulbinden 'ayân bir **gevher-i** 'âlem-behâ

gevher-i kân [1] madenden çıkan mücevher, inci. <Kantar/2>

K25/9 Sen gevher ü rîzân dehenûnden dür-i ma' nî / Mânend-i şadef kân-ı güher **gevher-i kânsın**

gevher-i ma' nî [1] manâların cevheri, incisi.

K26/12 Olur ceyb-i suhen bir **gevher-i ma' nî** açıldıḳça / Elinde hâme kim miftâḥ-ı kufl-ı genc-i muḥberdür

gevher-i nâ-yâb [2] eşi bulunmaz inci. <Kantar/2>

K14/34 Ol **gevher-i nâ-yâba** Zelîḥa degil ancaḳ / Yûsuf da dehen-piste-i taḳdîr-i bahâdur

K19/1 Etdi bir **gevher-i nâ-yâbı** Hudâ 'azze ve cell / Zîb-i şadr u şeref-i hâtem-i şadr-ı evvel

gevher-i nazm [1] şiir cevheri; dizilmiş mücevher. "Nazm" sözcüğü, "dizme, tanzim etme" anlamına da gelir. Terkipte hem şiirin kıymeti, hem de dizilmiş, özenle tertip edilmiş olduğu ifade edilmektedir.

K12/81 Yine pâ-mâl edemez cevher-i hûrşîd gibi / **Gevher-i nazmı** ḳaṭ'-ı raġbât-ı cehhâl

gevher-i şehvâr [1] padişahlara lâyıḳ, çok değerli inci. <Redhouse>

G191/5 Nâ'ilî sîneye çek yârı ki tırduḳça olur/ Şadef-i sînde ol **gevher-i şehvâr** laṭîf

gevher-efşân [1] cevher saçan (bkz. gevher-endâz). <KO, OTAL, Steingass>

K23/21 O ebr-i nev-bahâr-ı mekrûmet kim **gevher-efşândur** / Kef-i cûdı şenâ-kârân-ı maḳẓıyyü'l-merâm üzre

gevher-endâz [1] mücevher veya inci saçan (bkz. gevher-efşân). <Steingass, Dihhudâ>

K8/31 Muḥîṭ-i ma' deletûn şeb-çerâġ-ı raḥşânı / Cihân-ı mekrûmetûn baḥr-ı **gevher-endâzı**

gevher-nigîn [1] yüzük kaşında inci olan. <Kantar/2>

K28/37 Da' vâ-yı irtifâ' da derk-i ḥarâbınuñ / Burc-ı pesîni ḳal'a-i **gevher-nigîn** ile

gevher-zây [1] inci doğuran, inci çıkaran || fasih, hünerli şair. <Kantar/2, Ânenderâc>

K5/28 Huld-ı i' câzdur el-ḥaḳ dil-i 'Urî ki henûz / Tâzedür nuṭfe-i endîşe-i **gevher-zâyı**

geymek [1] giymek, giyinmek. <ÖTS>

K16/20 Şandılar ḳulların olduḳça o kâşânede sen / Eynüñe ḥil'at-ı semmûr **geyüp** şadr-nişân

gezend [4]

1. zarar, ziyan, hasar; elem, keder; âfet, musibet. <KT,KO, LN, OTAL, Ânenderâc>

K34/31 Olmasun hergiz müsâdîf hânümân-ı ‘ömrine / Rûzgâruñ berķ-i tâb-âsâ **gezend** ü âfeti

G158/5 Bu âh ile biz Nâ’iliyâ kişver-i dilde / Bî-bâng ceres-i merhale peymâ-yı **gezendüz**

gezend-i Tehmeten [2] Rüstem’in felâketi.

K10/26 Ermez **gezend-i Tehmeten**-i iktidârına / Heft âsumânı etse güzër heft h’ân gibi

2. göz değmesi. <Kantar/1> Tanıkta ilk anlamı ön plândadır.

G325/4 Zülfün hāmâ’îl olmayıcaķ dūş-ı fitneye / Diller muķayyed olmadı def’-i **gezend** ile

gezende [1] ısıricı; zehirli (yılan). <Kantar/1, Redhouse, Steingass>

K7/38 Ser-i mübârekine kaçd edenlerün olsun / **Gezende** mâr-ı siyâh gerdeninde hâbl-ı verîd

gezmek [1] bir yerde dolaşmak, yürümek. <TS>

G200/4 Çeşm-i mestün hevesiyle oluruz kîse-tehî / Kûçe kûçe **gezerüz** bir tolu sâgar diyerek

gıbta [2] kişinin başkalarının sahip olduğu maddî ve manevî imkân ve meziyetlere

imrenmesi, onun elindeki nimetlerin yok olmasını istemeksizin kendisinin de aynı şeylere

kavuşmayı arzulaması. <KO, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

K19/12 Sür’at-i hâmesi lağziş-figen-i pây-ı nazar / Hüsni hattı sebeb-i **gıbta**-i çeşm-i ahvel

gıbta etmek [] imrenmek, kıskanmak.

T6/1 Kâtib-i dîvân idi hayf o zât-ı şerîf / **Gıbta ederdi** gören hattına bî-iştibâh

gıbta-engiz [1] gıpta uyandıran, kıskandıracak derecede.

K17/56 **Gıbta-engiz**-i dil-i H’âce-i Kirmânîdür / Naḥl-i gül-zâr-ı hayâlümdeki ağşân u şulhün

gıbta-kerde [1] gıpta ettiren, kıskançlık uyandıran, imrendiren.

G72/5 Şi’rün ki **gıbta-kerde**-i i’câzdur haşud / Ey Nâ’ilî bakarsa da haşmâne reşk eder

gıdâ [4] yiyecek ve içecek; büyüü gelişmeyi sağlayan şeyler. <KO, Cûdî>

K5/25 Sâķi-i maştaba-pîrâ-yı aşîr-i nazmam / Ki teh-i sâgarumuñ rûḥa **gıdâdur** lâyı

G208/4 Tûṭî-i cânâ **gıdâ** Hızr u Mesîḥe cân virür / Âb-ı hayvân-süz nuḳl-ı şeker-efşânın görñ

G255/3 Mükerrer kâd güftâr-ı şeker-rîzinde peydâ kim / Henüz almış **gıdâsın** tûṭî-i cânıñ dehânuñdan

G263/3 Her ṭâ’ire **gıdâ** mı olur üstüḥ’ân-ı şem’ / Pervâne-i siyâh hümâlık mı eylesün

gılâf [2] kılıf, kın. <KO, Cûdî, LN, Ahterî>

K8/25 Ciger-şikâfî-i tiğünle çeşm-i hûbânuñ / Ḳalur **gılâf**-ı tegâfûlde ḥancer-i nâzı

G180/2 **Gılâf**-ı sîneden âşık ki sell-i seyf-i âh eyler / Olur düzaḥ hirâsân ḥâşıl eyler bîm-i cân âteş

gılmân [1] bıyığı çıkmamış gençler; cennetin erkek çocukları, gılmân’ın çoğulu.

<KO, Cûdî, LN, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 250>

K23/8 Dönüp muğbeçeler **gılmâna** ra’ nâ-cilve sâķiler / Verir Tûbâ gınâsın ravza-i dârü’s-selâm üzre

gınâ [11]

1. zenginlik, bolluk. <KO, Cûdî, LN, ÖTS>

K1/38 Yokdur anuñ nişâb-ı **ġinâdan** naşîbi kim / Faqr u fenâ mu‘ âmelesinden nekâl eder

K2/35 **Ġinâ**-yı cüduñ ile zîmmet-i ħalâyıkda / Ne ‘ izz-i devlet ü ne züll-i ittikâr qalır

K14/23 Nezzâre-perestân-ı ħırâm-ı kad-ı yâre / Cünbişleri esbâb-ı tesellâ vü **ġinâdur**

K14/53 Menşüb-ı der-i devlet ü iclâli olanlar / Ednâ nazar-ı luṭfı ile ehl-i **ġinâdur**

ġinâ virmek [1] feyiz vermek, bereketlendirmek.

K23/8 Dönüp muğbeçeler ġilmâna ra‘ nâ-cilve sâķîler / **Virür** Tübâ **ġinâsın** ravza-i dâru’s-selâm üzre

K28/58 Şadrâ o ħâk-pâye kâsem kim **ġinâ virüp** / Ĥürşîdi kimyâ-ger eder muşt-ı ṭîn ile

ġinâ-yı kalb [4] gönül zenginliği, kalbin ilgi göstermemesi.

K28/9 Ĥurş-ı tenür-ı ‘ âlemi evvel **ġinâ-yı kalb** / Burr gösterürdi nân-ı siyâh-ı cevîn ile

K32/7 Ĥudâya ħamd ki bir ferde ihtiyâcum yok / **Ġinâ-yı kalb** baña nüzl-i lâ-tenâhîdür

K34/21 Zümre-i erbâb-ı ṭab‘ı öyle meftûn etdi kim / Ĥüsn-i aḫlâķı **ġinâ-yı kalbi** feyz-i şoḫbeti

G102/4 **Ġinâ-yı kalb** kadar ni‘ met olmaz ehl-i dile / Bu tekyenüñ fuķarâsı simâṭ bilmezler

2. bezginlik, usanç. <Cûdî, LN, ÖTS>

G16/5 Çıkdı **ġinâ**-yı vaşlumuz aġyâra Nâ’ilî / Dil-ber zekât-ı ħüsnüñi muḫtâca virdi hep

ġirbâl [2] delikleri iri olan elek, kalbur. <KO, Cûdî, LN, ÖTS>

G317/5 **Ġirbâl** ederse cismi müjeñ süziş-i ciger / Peykân-ı saḫtın âb ede tîri bulunmaya

ġirbâle dönmek [1] kalbura dönmek, delik deşik olmak.

G273/2 **Ġirbâle döndi** ten müjeden ħâr-puşte dil / Bî-çâre bunca tîr-i ciger-dûza n’eylesün

ġirre [6] mağrur, kibirli|| asılsız bir şeye aldanmış. Bu anlam Türkçe’ye

mahsustur. <KO, Cûdî, LN>

K15/6 Āh etdün ise **ġirre** olup ħurb-ı cemâle / Küstâhlıġuñ cây-ı temâşâ mı degildür

M2/IV/1 Ne **ġirre**-i a‘ mâl ü ne dil-ġir-i memât ol / Kıl Ĥaķķa tevekkül heves-âlûd-ı necât ol

G77/6 **Ġirre**-i câh ol kadar sulṭân-ı gül kim ħorķaram / Ĥârdan bûlbüller ister ħûn-behâ nev-rûzdur

G210/4 Olmasun ayaġı düz başduġına **ġirre** hele / İnkisârında bulan neşvesini şîşemüzün

G209/3 Nesine **ġirresün** ey bü’l-heves bu dünyânuñ / Ne ġüne devleti var ‘ âlemün ġurûr edecek

ġirre-mest [1] gurur sarhoşu.

G148/5 Etmez cihânı kırdıġın ol **ġirre-mest**-i nâz / Dîvân-ı maḫşer olsa da iķrârdan ġurîz

ġış [1] hile, ihanet, sahtecilik. <LN, Kanar/1>

G77/2 Şâfdur âyineler bî-ġıll u **ġışdur** sîneler / Pâkdür ebr-i küdüretten hevâ nev-rûzdur

ġibi [273] -e benzer. Benzerlik bildirir. <TS, ÖTS>

K2/2 Ĥum-ı felek **ġibi** bir ġün olur bu küçe tehî / Ne pîr-i bâde-furûş u ne bâde-ḫ‘âr qalır

K3/8 Suḫlenle olmış iken bezm-i ‘ âlemün rûşen / Çerâġ-ı mihr **ġibi** zîr-i nüh-ķıbâbında

K5/5 Oldı ṭab‘ um **ġibi** bir tâze zemîn üzre yine / Çüb-ı ħüşk-i kalem âbişḫor-ı nev-peydâyî

K5/11 Ĥayzurân **ġibi** benânumdan eder pîç-â-pîç / Tâb-ı ġisû-yı ħayâlüm kalem-i ġüyâyı

K5/14 Eder âvâze-i taḫsîn ile pür-şevķ-i semâ‘ / Ġüş-ı Nâhîd **ġibi** şeş-cihet-i dünyâyı

- K5/33 Düşürüp vaktine kârın suhen-ârâlıkda / Tutmuş eş'ârı **gibi** debdebesi dünyâyı
- K5/40 Havfım oldur dil ü tab'um **gibi** aşüfte bulam / Mahremân-ı harem i bargehi Mevlâyı
- K6/39 Yağardı kaatre-i bârân **gibi** zemîne güher / Olurdu hâmil-i erzâk ebr-i nisânî
- K7/25 Bu yolda tîğ-i rızâ ile çâk çâk olanuñ / Derûn-ı lâle **gibi** dâğ-dâridur hûrşîd
- K7/53 Zebân-ı husrev-i kâdr **gibi** lâl-i hayretdür / Zuhûr-ı vâkı' a-i Kerbelâda 'aql-ı reşîd
- K8/13 Olur mı hiç saña düşmen ittihâz etmek / Şeh-i 'Acem **gibi** rûbeh-nihâd-ı keç-bâzı
- K8/14 Kebûter-i harem olsa hâlâşa yer bulamaz / Gören senüñ **gibi** bir şîr-pençe şebbâzı
- K9/37 Haşre dek görmeye mir'ât-ı vücûduñ jengar / Ki Sikender **gibi** dehre seni sulţân etmiş
- K10/1 Hurrem şitâda Edrine şehri cinân **gibi** / Sârî letâfeti ten-i hâkiye cân **gibi**
- K10/2 Olmuş 'urûk-ı hâk-i zemîn ile cûyları / Âmihte-i vücûd ile rûh-i revân **gibi**
- K10/3 Etmiş cünûn-ı âbını efzûn kuhen-bahâr / Zencirini sürürse n'ola kehkeşân **gibi**
- K10/4 Bulmuş tîlâ' zemîni sefidâc-ı şubh'dan / Hoy-kerde levh-i sine-i simîn-berân **gibi**
- K10/5 Mestâne cûylar el uzatmış miyânına / Âgûş-ı 'izz ü nâzda bir dilsitân **gibi**
- K10/6 Bir haddedür letâfeti ki nâ-revâcdur / Cennet kuhen-bahârına nisbet hâzân **gibi**
- K10/7 Luţf-ı hevâ-yı hurremi hâk içre gösterür / Faşl-ı şitâda gülleri yâkût-ı kân **gibi**
- K10/8 Câyiz ki saţh-ı hâki bu dem gül-nümâ ola / Mehtâba karşı âba düşen ahterân **gibi**
- K10/9 Bî-bâk dest-burd-ı hâzândur mişâl-i huld / Her şahın-ı bağı bir varâk-ı gül-sitân **gibi**
- K10/10 Etmiş ihâta her tarafın cûylar tamâm / Seyl-âb-ı eşk-i dîde-i hasret-keşân **gibi**
- K10/11 Âb içre hoş-nümâ o sevâd-ı şükûfe-puş / Cedvel-keşide hatı güzel büstân **gibi**
- K10/12 Tahtında câ-be-câ görünür luţf-ı hâkden / Eşkûfeler bilûrdan âyine-dân **gibi**
- K10/13 'Aksi bülend ü pest bahârûñ nücum ile / Peydâ yüzinden nakş-ı zemîn ü zamân **gibi**
- K10/14 Dönmiş o faşş-ı hâteme cirm-i zemîni kim / Koynında şaklar ehl-i nazar hırz-ı cân **gibi**
- K10/15 Hâkka ki zıll-ı re' fet-i hâkân-ı Rûm ile / Cirm-i sevâd-ı dil-keşi Hindûstân **gibi**
- K10/16 Oldukça germ-şekve-i dem-serdî-i hevâ / Her mevc-i âbı cevri şitâdan zebân **gibi**
- K10/17 Şahın-ı sarây-ı şâhda cûlar şadâ virür / Zencir-i 'adl-i dergeh-i Nûşirevân **gibi**
- K10/18 Mümkün mi kaşrına o sarâyûñ meger duhûl / Etbâk-ı çarhı geçse hîred nerdübân **gibi**
- K10/19 Kûtehdür irtifâ'ına mihrûñ eşi' a' sîn / Peyveste etse birbirine rismân **gibi**
- K10/20 Bir pâdişâh eyleye teşrif bâ-huşûş / Sulţân Mehemmed ibn-i Birâhîm Hân **gibi**
- K10/21 Bir şâhbâz-ı saltanata âşiyân ola / Şâhenşeh-i kalem-rev-i 'Osmâniyân **gibi**
- K10/22 Dârâ-haşem Sikender-i 'âlem ki şâh-ı Hind / Güm-nâm-ı merzubûmı olur fîl-bân **gibi**
- K10/23 Husrev-nijâd-ı 'adl ki Efrâsiyâb-ı zulm / Mağv ola âteş-i gâzabından dühân **gibi**
- K10/24 Şîr-i vegâ ki bûs-ı rîkâbıyla fahr eder / Hûrşîd-i tâc-dâr Kızıl Arslân **gibi**
- K10/25 Haşma nehîb-i şavleti sedd-i sedîd olur / Hûşeng şâh-râhın alan Kahramân **gibi**
- K10/26 Ermez gezend-i Tehmeten-i iktidârına / Heft âsumânı etse güzêr heft h'ân **gibi**
- K10/27 A' dâya bîm-i tîği müfâcâ-yı merg olur / Bîmâra nûş-dârû-yı şihhat-resân **gibi**
- K10/28 Deşt-i amân-ı kişver-i 'adlinde bî-hirâs / Şîri gâzâl-perverîş eyler şobân **gibi**
- K10/29 Tedbîr-i bâ-işâbeti pâ-dâş-ı kahrîdur / Dâna-yı zû-fünûn cihân pehlevân **gibi**

- K10/30 Meydân-ı lemhatü'l-başara çeşm-i hüş olur / Zeyn ursa hünk-ı şarşara berķ-i cihân **gibi**
- K10/31 İzhâr-ı şavlet etse künâmında şîrler / Olur hâzîde mürçe-i nâ-tüvân **gibi**
- K10/32 Mirrih olursa zehresini çāk çāk eder / Hâşmâne hamle eylese şîr-i jeyân **gibi**
- K10/33 At şalsa Rüstemâne eder hâşmı hîre-çeşm / Altun benekli câmesi bebr-i beyân **gibi**
- K10/34 Zer eskefiyle serde silâhdâr u çûkadar / Hürşîd ü mâh-ı çâr-deh-i âsumân **gibi**
- K10/35 Bel bağlamış kıyâma yemîn ü yesârda / Sulţân-ı bahter şeh-i hâversitân **gibi**
- K10/36 Kıl Nâ'îlî du'â şeh-i zî-şâna ba' dezîn / De'b-i suhen-verân-ı bedî'ü'l-beyân **gibi**
- K10/37 Erdi tamâm nazm-ı selîsün nihâyete / Mîzâb-ı hâmeden akup âb-ı revân **gibi**
- K10/38 Mecrâ-yı feyz olup tuta tâ kim ney-i kalem / Bâğ-ı hayâlî hurrem ü ter nâvedân **gibi**
- K10/39 Olsun keşîde fark-ı sa'âdet-nişâmına / Dîbâ-yı zer-nigâr-ı felek sâye-bân **gibi**
- K10/40 Râyet-keş-i 'adâlet ü inşafı kahr ede / Dahhâk-ı zulmı Gâve-i âhengerân **gibi**
- K11/15 Bir bir a'yân-ı vilâyet derdi şâhum aç gözün / Muştâfâ Pâşâ-yı gâzî **gibi** bir erdür gelen
- K11/19 Rûzgârından ki gâhî ağlayup dergâhuña / Haţır-ı erbâb-ı dil **gibi** mükedderdür gelen
- K11/26 Gördi kim râh-ı gâzâda hîdmet-i dergâhuña / Peyk-i tevfiķ-i İlahî **gibi** yâverdür gelen
- K11/32 Tâ ki fermân-ı şehinşâh-ı kader-menşûrdan / Şadr-ı dîvâna vücûdün **gibi** serverdür gelen
- K11/24 Şulh-ı nâ-çâra rîzâ gösterdi gördi üstine / Bir senün **gibi** kavî hâşm-ı tüvân-gerdür gelen
- K12/13 Nice Âşaf ki tutup debdebese dünyâyı / Halka gösterdi Süleymân **gibi** ferr ü iclâl
- K12/15 Şu **gibi** akdı cihân halkı temâşâ-gehine / Etdi deryâyı Sikender **gibi** güyâ seyyâl
- K12/34 Ka' r-ı düzağ **gibi** pür-tâb ola çâh-ı zemzem / Ma'den-i âhen ü kibrît ola nehr-i salsâl
- K12/45 Görmedüm olalı sūdâ-ger-i kâlâ-yı suhen / Tab'-ı pākūn **gibi** bir müşteri-i cins-i kemâl
- K12/55 Âb-veş yerlere geçsün o tabî'at ki degil / Zât-ı pākūn **gibi** bir menba'-ı cûda meyyâl
- K12/62 Dâmen-i 'işmet-i Yûsuf **gibi** çāk etdi yaķam / Dest-i bîdâd-ı Zeliĥâ-yı sipihr-i muĥtâl
- K12/66 Bâr iken tab'a vücûdum ne revâdur kim olam / Cevr-i gerdün **gibi** bir bâr-ı girâna hâmmâl
- K12/73 Nice gevher ki temâşâsına maĥsûs olsa / Cevher-i cân **gibi** taķdîr-i behâ ola muĥâl
- K12/81 Yine pâmâl edemez cevher-i hürşîd **gibi** / Gevher-i nazmumı kaţ'-ı raĥbât-ı cehhâl
- K12/85 Hâtem-i devleti rûzî kıla tâ bir şadra / Cevher-i cân **gibi** lutf-ı şamedî 'amm-ı nevâl
- K12/86 Haşre dek re'yi **gibi** muntazamü'l-hâl olalar / Zıll-ı 'adlinde re'âyâ-yı perişân-aĥvâl
- K13/13 Etmiş bizi kayd-ı sitem-i çarĥ hîrâsân / Âzâde kebûter **gibiyüz** dâm-ı belâdan
- K13/28 'Ahinde giribân-ı felek **gibi** olur çāk / Cebbârlaruñ dâmeni dest-i zu'afâdan
- K13/45 Demdür ki ola râyiz-i endîşe 'inân-tâb / Vâdî-i temeddüh **gibi** bir teng-fezâdan
- K14/4 Bu çeşn-i hümâyûna ki çarĥuñ tek u pûda / Hûddâm-ı kemer-beste **gibi** kıddi dû tâdur
- K14/11 Şahbâ **gibi** ülfetleri bî-gerd-i küdürer / Sâgar **gibi** şoĥbetleri bî-reng-i riyâdur
- K14/16 Enhâr-ı müselsel **gibi** kim raķş u semâ'ı / Her birisinin lâyıķ-ı teşrîf-i 'atâdur
- K14/25 Âvîĥte pür meyvesi hengâm-ı şitâda / Eşmâr-ı bihiştî **gibi** hem neşv ü nemâdur
- K14/27 Envâ'-ı hoş-elvân-ı şüküfeyle müzeyyen / Ol ravza ki cennet **gibi** bî-mişl ü bahâdur
- K14/58 Mir'ât-ı zamîrûn nice taşvîr olunur kim / Başdan başa hürşîd **gibi** tâb u cilâdur
- K14/88 Vaşfuñ **gibi** yok derd-i dilün gâyeti ammâ / Şekvâya maĥâl kalmadı hengâm-ı du'âdur

- K14/91 Bahtuñ **gibi** pâyende ola zıll-ı hayātuñ / Bu ‘âlem-i fânide ki encâmı beğâdur
- K16/9 Şemse-i tâk-ı felek **gibi** fûrûğ-ı bahtı / Bu nüh eyvân-ı zer-endüdeyi eyler tezyîn
- K16/41 Ol serây içre ola zât-ı Süreyyâ-kadri / Sa‘d-ı ekber **gibi** tevķîr-i sa‘âdâta ķarîn
- K17/23 Kef-i dūr-pâşını gördükçe olur hacletden / Mevc-i deryâ **gibi** seyyâl künüz-ı maḥzûn
- K17/26 Pür eder neşr-i şemîm-i kerem ü ḥulķından / Ceyb-i kühsâr **gibi** dâmen ü destin hāmûn
- K17/37 Ki ne cânibde zuhûr etdi ise bir fitne / Oldı gîsû-yı bûtân **gibi** perişân u nigûn
- K17/54 Bir benüm **gibi** şenâ-güyı suḥenle meşhûr / Bir senün **gibi** kerem-kârı keremle meşḥûn
- K17/58 Nev-ķumâş-ı ser-i bâzâr-ı kemâlüm ne ‘aceb / Kalsa ṭamğa **gibi** reşğ ile metâ‘ umda ‘uyûn
- K17/62 Görinür kâr-geh-i ṭab‘-ı hüner-perverümün / Mevc-i ḥarâ **gibi** hep kâleleri bûkalemûn
- K18/38 Hücûm-ı zelzele-i fitneden ‘imâret-i dil / Binâ-yı ḥâṭır-ı ‘âşık **gibi** ḥarâb olmış
- K19/20 Ne Süleymâna naşîb oldı ne İskendere lîk / Re‘y u tedbîrde zâtuñ **gibi** şadr-ı ekmel
- K20/23 ‘Ahdünde Nâ‘ilî **gibi** bir câmi‘-i fûnûn / Kim lubb-ı lâyiḥat-ı ḥikemdür hünerleri
- K20/39 Eyvân-ı rif‘atün **gibi** dâ‘im muḥîṭ ola / Bâm-ı sipihri perde-i dîbâ-yı ḥâverî
- K20/40 Âfâķa her seḥer yayıla ol maķâmdan / Mihrün şu‘â‘ı **gibi** beşâret haberleri
- K21/6 Ki bād **gibi** geķer ṭut ki zîr-i pâyında / Suṭûr-ı şafḥa degil mevc-ḥîz-i deryâdur
- K22/4 Bulduñ ‘uluvv-ı ķadr ile zâtuñ **gibi** şeref / Hem-nâmî-i ḥabîb-i Ḥudâ-yı ğâfûrdan
- K22/12 Kalmışdı ceyb ü kîse-i müflis **gibi** teḥî / Günc-i derûm ḥasâret-i ehl-i ğurûrdan
- K22/33 Raṭbû‘l-lisân-ı medḥûn olup çarḥa nâz eder / Her biri Nâ‘ilî **gibi** farṭ-ı sūrûrdan
- K23/22 Zâḥîr olursa bir kemter ğubâra zıll-ı temķîni / Kâlur sedd-i Sikender **gibi** istiḥkâm-i tâm üzre
- K25/15 Olmış ten-i bârîķûne bir dalk-ı siyeh bâr / Dervîş-i semâ‘î **gibi** dâmen-be miyânsın
- K25/20 Gitmiş eşer-i reng-i keşâfet bedenünden / Âyîne-i ḥûrşîd **gibi** pür-leme‘ ânsın
- K25/25 Neşşaf-ı varâķlar **gibi** levḥ-i dil ü câna / Kâr etmede hem-ḥaşşe-i naḥl-i belesânsın
- K25/31 Ol ḥ‘âce-i ‘âlî-senedün pîş-gehinde / Hemvâre ğulâm-ı ḥabeşî **gibi** devânsın
- K27/19 Rûḥ-ı ķuds oldı ḥamâm-ı haber-i teşrîfûn / Eyleyüp rûḥ **gibi** ṭayy-ı meķân ḥoş geldün
- K27/22 ‘İlm ü fâzluñ **gibi** ısbât-ı şecâ‘at kıldıñ / Âferîn ey ‘âlem-efrâz-ı beyân ḥoş geldün
- K28/35 Mişâķ u ‘ahd-ı şevket-i islâmı bağladuñ / Şer‘-i Muḥammedî **gibi** ḥabl-ı metîn ile
- K28/39 Çıķdı beyâza naķşı ğörince oṭâğuñı / Istebraķ-ı cinân **gibi** ḥuld-ı berîn ile
- K28/41 Deşt-i veğâda ṭu‘me virir tîğüne serin / Peyġâr eden senün **gibi** şîr-i ğarîn ile
- K28/69 Olsa bülend pâyesi ebyâtınuñ n’ola / Bünyân-ı devletün **gibi** ḥışn-ı ḥaşîn ile
- K29/24 Fehm eylemekde ‘âciz olur Nâ‘ilî **gibi** / Neķķâd-ı çârsû-yı ḥured ķadr ü kıymetün
- K30/30 Câmda ‘aks-i ruḥ-ı sâķî-i meh-veş **gibidür** / Cilve-i feyz-i dil-i âyîne-fâmumda benüm
- K31/7 ‘Aṭṭâr **gibi** çârsû-yı i‘tibârda / İşâr-ı nefḥa-i keremünle ferîd olur
- K32/10 Çıķarma şî‘ri **gibi** Nâ‘iliyi ḥâṭırdan / Ki ol şadefçe bu dürrün ķarâr-ġâḥıdur
- K33/3 Ḥaṭṭı emvâc-ı müselsel ķalemi ebr-i muṭîr / Âb-ı cârî **gibi** elfâz u ‘ibârâtı selîs
- K33/7 Ṭoġmadı aḥter-i iķbâli **gibi** necm-i sa‘îd / Vâzî‘ü‘l-aşl-ı şad-ender-şad olaldan te’sîs
- K33/8 Mihr-i zer-ķüb-ı şu‘â‘ ile olaldan müzdür / Kâḥ-ı iķbâli **gibi** ğörmedi bünyân-ı esîs
- K33/12 Bir mu‘ammâ bu ki ḥallinde ciḥân ‘âcizdür / Beyt-i şâ‘ir **gibi** bî-tevriye vü bî-tecnîs

- K34/24 N'eylesün ammâ ki çirkâb-ı riyâdan pâkdür / Tâze berg-i gül **gibi** dâmân-ı pâk-i 'işmeti
- K34/6 Eyleyüp zühdün esâsın kalb-i hâsid **gibi** saht / Kalb-i mü'mîn **gibi** nerm etmiş binâ-yı 'işreti
- K35/3 Bu kaşruñ müjde-i vaż' -ı esâsıdur eger olsa / Öñinden haşre dek deryâ **gibi** mevc-i güher carî
- M1/III/6 Sâhil-nişîn-i şoĥbet idün hâliyâ tenün / Şad-pâre fülk-i ğarķa **gibi** bî-kenâredür
- M1/V/5 Dest-i gelü-feşâr-ı eccl aldı dâmenün / Şol haste **gibi** kim ola renc-i hunâķ ile
- M1/VII/6 Aĥbâbuña egerçi virüp gam 'adûları / Çarĥ-ı nifâķ-pîşe **gibi** hurrem eyledün
- M1/VII/7 Tâķ u rivâķ-ı 'arşa tezelzül virüp tamâm / Çarĥuñ da Nâ'ilî **gibi** kıddin ĥam eyledün
- M2/I/9 Hâşâ ki bu vâdide cudâ eyleye mihrün / Dest-i dil-i luţfuñ **gibi** dâmeden ilâhî
- M2/IV/5 Geh ğonce **gibi** teng-dil ü beste-dehân tır / Geh bülbül-i şûride **gibi** pür-neĝamat ol
- M2/IV/7 Düşdükçe heves-kârî-i eşķâl-i vücûda / Ârâyîş-i dünyâ **gibi** bî-ĥükm ü sebât ol
- M2/IV/9 Gitdün eşer-i jeng-i keşâfet bedenünden / Âyîne-i ĥurşid **gibi** cevher-i zât ol
- M2/V/10 Eyle giriftârûñ reşĝ-âver-i Mûsî / Tûr-ı dil-i bî-tâb **gibi** maĥv-ı tecellî
- M5/I/3 Feryâd ki tıydu râz-ı 'ışķuñ / Çeşmün **gibi** dür-bâş ğammâz
- M5/I/7 Etsün mi ğazal-i mihre raĝbet / Zülfün **gibi** şîr-pençe şehbâz
- M5/VI/3 Çeşmün **gibi** yâr olup każâya / Çok fitneler irtikâb edersün
- G2/4 Bîĝanedür nigâhı **gibi** luţfı da dile / Olmş o şûĥ ile tıtalum 'âlem âşinâ
- G23/2 Vâ' iz ne bilür mertebe-i pîr-i muĝanı / Tâ olmayıcak cur' a **gibi** ĥâķ-i reh-i mest
- G24/5 Rif' at el virse yine Nâ'ilî-i zâr **gibi** / Yüz sürüp pâyine olsaķ ser-i zülfün **gibi** pest
- G32/5 Kâlor mı zinde meĝer şem' -i bād-ı âĥ **gibi** / Bu rûzgârda ey Nâ'ilî çerâĝ-ı ümîd
- G33/4 Cebîn-sûde-i dergâhuñ eylme yâ Rab / Der-i muĝân **gibi** bir bâr-ĝâĥdan nevmîd
- G33/5 Cefâ-yı dehre olan Nâ'ilî **gibi** mu' tâd / Olur telâfî-i baĥt-ı siyâĥdan nevmid
- G35/4 Cellâd-ı nigâhı **gibi** dâ'im / Kân dökmede bî-amândur Aĥmed
- G38/2 Dâm-ı firîb-i zülfüne bād-ı şabâ **gibi** / Ğafil bulunsa gerden-i Cibrîl bend olur
- G51/4 Cihâd-ı nefse tevekkül **gibi** ĥişâr olmaz / Sipâh-ı 'âlem-i tecrid sûrî n'eylerler
- G51/6 Cefâsına methâmmil gerek o mâhı seven / Nigâh-ı şûĥı **gibi** nâ-şabûrî n'eylerler
- G54/3 Ey fâĥte çık serve ki saña demek olmaz / Bülbül **gibi** şûrideligün vaķtı degildür
- G54/6 Meh **gibi** hemân Nâ'iliyâ ĝuş u zebân ol / Âyîne-şıfat dîdeligün vaķtı degildür
- G56/4 Rûy-ı luţf-ı şîşe-baz-ı çarĥı dil ĝörmüş **gibi** / Jeng-dâr âyînesinden şafvet ümmîdindedür
- G60/2 Sînedür cilve-gehi bâde-ĝüsârân-ı ĝamuñ / Dil-i pür-ĥün **gibi** bir câm-ı maĥabbet yeridür
- G78/3 'İşret-serây-ı dehre ki vaż' etdiler esâs / Cem **gibi** nice şehkeri müzdür yazdılar
- G79/4 Şaf şaf kemîn-i fitnede ceşş-i każâ **gibi** / Ĥancer be-kef sipâh-ı müjeñ derhem oldılar
- G79/5 Leb-teşnegân-ı dâĝ-ı ĝamuñ Nâ'ilî **gibi** / Elmâs-rîz-i zâ'ika-i merhem oldılar
- G80/4 Bü'l-ı aceb şîrdür ol çeşm-i siyeh kim bî-bâķ / Dil-i 'âşîķ **gibi** bir âteş-i süzâne şunar
- G85/5 Mübhem nücûmı **gibi** sipihrün de Nâ'ilî / Vefķ-ı keremde tarĥ-ı niķâţı ne ĝünedür
- G89/1 Gerdenün şem' a-i fânûs-ı giribânundu / Mâĥ-ı Naĥşeb **gibi** maĥbûs-ı giribânundu
- G93/3 Yok câm-ı mihre raĝbetüm ey sâķî-i felek / Ğönlüm **gibi** şikeste baña bir ayaĝ vir
- G96/2 Kûçe-i kâm **gibi** kıaldı tehî şehr-i vişâl / Şimilik 'âşîķa 'azm-i reh-i firķat ĝörünür

- G101/2 Çarha bir gün tokunur şu'le-i cevvalê-i âh / Kendüyi kâse-i Çînî **gibi** bin pâre bulur
- G104/4 Benüm o bâde-güdâz-ı hârim-i meykede kim / Elümde gül **gibi** bir câm-ı şu'le-tâbum var
- G106/5 Verdi hârâba çeşmi **gibi** 'âlemi henüz / Nâz uyhusında ol şanem-i bî-vefâyı gör
- G137/2 Sîr-çeşm-i seyr-i didâr olmazuz Müsî **gibi** / Tûr-ı istîgnâda tûfân-ı tecellî-maṭlabuz
- G144/3 Tıfl-ı yetim-i dil **gibi** hep tîre-rûz olur / Şîr-i siyeh-mekide-i pistân-ı bahtumuz
- G156/5 Ey nev-niyâz olma şaḡın Nâ'ilî **gibi** / Âlûde-i taşavvur-ı 'özü-i günâh-ı nâz
- G157/6 Tünd-bâd-ı cevri ile pejmürdedür ey Nâ'ilî / Gonce-i hâṭır **gibi** mecmû'a-i aḥvâlümüz
- G164/8 Az görme Nâ'ilî ne kadar bî-vücûd isek / Cân **gibi** feyz-e kâbil olan ḥalvetilerüz
- G168/1 Tûrra-i dil-ber **gibi** pür-tâbdur endişemüz / Bâ'is-i cem' iyyet-i aḥbâbdur endişemüz
- G169/3 Her nigâhı câna bir ḥancer şunar pür-ḥûn-ı dil / Çeşm-i sâkî **gibi** bir mest-i ḥarâbuñ mestiyüz
- G170/2 Dârû-yı ḥayât-ı dil olan zaḥmuñi 'âşık / Şaḡlar güher-i cânı **gibi** merheme virmez
- G176/3 Şeb-i tarîḡ-i ḡamda rind-i mey-hâra Kelîm-âsâ / Fûrûḡ-ı câm-ı şahbâ **gibi** şem'-i Eymen olmazmış
- G190/7 Dâḡ-ı hûrşîd idi her dürri olaydı menşûb / Tab'-ı pâki **gibi** bir kûlzüm-i zehḡâra şadef
- G191/4 Tâl'atun lûcce-i nûr-ı nîgehümde görünür / Aks-i hûrşîd **gibi** âbda tekrâr latîf
- G193/2 Ne ḡurmen-i dil ü ne ḡânümân-ı şabr ḡalür / Nîḡâh-ı germi **gibi** berḡ-ı cân-güdâz olıcaḡ
- G194/2 Kişver-i nâz u leṭâfet bulamaz ḡüsn-i nîzâm / Bir senüñ **gibi** şeh-i nâz penâh olmayıcaḡ
- G196/3 Zerrâtı ḡamuñ şevḡ ile hep rakşa getürdi / Hûrşîd **gibi** sîne-i bî-kîne-i 'âşık
- G196/4 Cân **gibi** eder gevher-i 'ışkuñ yine pinhân / Şad pâre de olsa şadef-i sîne-i 'âşık
- G197/2 Şad ḡased merdümek-i çeşmüme kim maḡremidür / Kaşr-ı dîdemde ḡayâlün **gibi** bir pâdişehün
- G206/7 Derdünle Nâ'ilî **gibi** ḡan aḡlasun gözüm / Sensüz geçerse bir demüm olsun zamân-ı merg
- G207/2 Söзде Cibrîlî Felâtun **gibi** ilzâm eyler / Başlasa keşf-i zebân-dânî râza nîgehün
- G208/7 Fitnenün zülfinde ol şûḡ-ı perîşân kâkülün / Cem' olan diller **gibi** ḡâl-i perîşânın görün
- G212/8 Mîr'ât-ı âfîtab **gibi** hem rakîḡ ü şâf / Hem çeşm-i Nâ'ilî **gibi** ḡûn-pâş gerdenün
- G214/3 Nâ-maḡrem-i ḡarîm-i edebsün zenân **gibi** / Muḡatâc-ı istîḡâş-e-i na'îlîn-i sîm iseñ
- G214/11 Zehr-âbe-nûş-ı ma'şîyet ol Nâ'ilî **gibi** / Ḥulvü'l-mezâḡ-ı raḡbet-i mâ'ül-ḡamîm iseñ
- G217/1 Gönlüm **gibi** ey nâme gidüp yârda ḡalduñ / Baş üzre yerün var mı ḡam-ı destârda ḡalduñ
- G223/4 Nessâc-ı târ u pûd-ı niyâza o büt **gibi** / Nakş-ı bedî'-i kâreḡ-i âb u ḡil gerek
- G225/6 Olup cemâline ey Nâ'ilî nâzar ḡayrân / ḡayâli **gibi** olur pây-mâli Şuhfînün
- G226/4 Düşsek dehen-i mârâ şadefden bile geçdüc / Tek ḡatre-i nîsân **gibi** 'ummâma dökülsek
- G226/5 Bîñ ḡatre ḡûn-âb-ı ciḡer bir yere gelsek / 'İşkuñ **gibi** bir âteş-i sūzâna dökülsek
- G230/6 'Aṭṭâr **gibi** aldı nefes 'andelîbden / Verdi cemende ṭablaların rûzgâra ḡül
- G234/6 Maḡbûb u meyle eḡlene-gör Nâ'ilî **gibi** / ḡam 'âleminde ḡuşşa diyârındasın gönül
- G240/4 Şayd etdi ḡümâ-yı dili ol tûrallar ammâ / Ḥâlün **gibi** bir dâne-i dâm-ı ḡıyel aldum
- G244/8 Câmda 'aks-i ruḡ-ı sâkî-i meh-veş **gibidür** / Cilve-i feyz-i dil-i âyîne-famumda benüm
- G249/5 'Âşıkun pençe-i bî-dâd-ı maḡabbet ḡitmez / Dest-i cellâd-ı nigâhuñ **gibi** dâmânuñdan
- G252/2 Hindû-yı ḡâlün **gibi** âteş-perestân-ı ruḡuñ / Zaḡm-ı çeşm-i cünbiş-i dâmân-ı müjḡân görmesün
- G258/4 Mizâc-ı şu'le-i ḡüsnüm ki istesem mihrün / Sevâd-ı dîde **gibi** ḡânesin siyâh ederin

- G264/3 Fenn-i ihyâda Mesîhe nice nâz eylesesün / ‘Âlemi nergis-i maḥmûrî **gibi** haste gören
- G265/7 Sen Nâ’iliyâ neşr et âfâka dūr-i nazmuñ / Bilmezse felek kâdrin bahtum **gibi** kūr olsun
- G276/2 Ḥasret-i ḥâl-i ‘izâr u dehen-i tengüñ içün / Ḡonceden lâle **gibi** dâğ nümâyân olsun
- G277/4 Seni görse ederdi perde dāmân-ı Züleyhâyı / Meh-i Ken‘ân **gibi** maḥbûb-ı şeh-r-âşûb şerminde
- G279/2 ‘Ayyâr-ı nigâhuñ **gibi** âheste-rev olsañ / Cäsüs-ı serâ-perde nişinân-ı kazâsın
- G279/3 Ğamzeñ **gibi** hem nükte-i râz-ı dile maḥrem / Nezzâre-i ‘âşık **gibi** hem râz-güşâsın
- G283/5 Nâ’ilî leb-teşnedür bir câma dil kim ḥaşre dek / Kendüyi ‘aql-ı ḥod-ârâ **gibi** mebhût eylesün
- G288/2 Olmaz ḥüsnuñ **gibi** bir şû‘le-i âha hem-reng / Dâmen-i ‘işmetüñ ey berg-i gül-i nâz şaḥın
- G297/1 Dergâh-ı Gülşeniye olanlar nihâde-rû / Gül **gibi** bir kadeḥle olurlar güşâde-rû
- G303/8 Vaḥy-erdâz-ı suhen Nef‘î-i sāḥir ki olur / Her sözi âyet-i mu‘ciz **gibi** dil-ḥ-âh bize
- G305/1 Câmlar sîne-i sâķî **gibi** şeffâf olsa / Şişeler pür-mey olup âyineler şâf olsa
- G305/2 Gelse emvâc-ı pey-â-pey **gibi** şaḥbâ dökülüp / ‘İyşümüz sāḥil-i ârâmda iz‘âf olsa
- G306/5 Her biri görür yine pes-i perdede kârın / Nergisleri bahtum **gibi** der-ḥ-âb da olsa
- G307/3 Mûsî **gibi** ḥayrân-ı temâşası olurduk / Ḥüsnuñ şecer-i Tūr-ı tecellâda bulunsa
- G307/4 Nûhî ede raḥt-efgen-i cân mevce-i ḥüsnuñ / Fülk-i dili ‘ışkuñ **gibi** deryâda bulunsa
- G308/1 Hem gül **gibi** rengin bize bir bâde bulunsa / Hem reng-i riyâdan kadeḥi sâde bulunsa
- G309/3 Olmasa ‘ömr zûd-güzer vaḥt-ı gül **gibi** / ‘İyşe ḥayât u ‘ömre zamân kûteh olmasa
- G310/4 Bir kadeḥ meyle eder gül **gibi** sâķî pür-rez / Ğam degildür kef-i peymâne-keşân teng olsa
- G311/2 Sen şalınsan ḥarem-i bâğda tâvûs **gibi** / Reşk ile aña maḥall-i cevelân teng olsa
- G311/3 Şıgmasa gül **gibi** nâzûk bedenüñ hep der idük / Ḡonce-veş câme-i gül-gün-ı bûtân teng olsa
- G315/4 Olup gazâl-ı ḥarem **gibi** ser-be-zânû-yı rîş / Mişâl-i esb-i ḥarûn pây-der-şikâl olma
- G319/5 Gül-âb-ı feyze kâbil ḥûn olan şad pâre dillerdür / Gül-i ḥod-rûy-ı şaḥrâ **gibi** bî-ḥar u ḥazân şanma
- G320/3 Olup ḥancer-keş-i maḥfil-nişinân-ı kazâ gamzeñ / Tenük-zarfân-ı meclis **gibi** pür-şûr oldı gitdükçe
- G324/3 Efkâr-ı ḡam-ı zülfüñ ile ‘uḡdeler etdi / Emvâc-ı pey-â-pey **gibi** ḥayret dilümüzde
- G327/8 Gösterür Nâ’iliyâ gelse müdâvâya tabîb / Eşer-i baḥt-ı siyeh-zahmumı bihbûd **gibi**
- G330/2 Yok mı inşâfuñ o şûḥuñ ḥürmen-i ‘ömrüm **gibi** / Ḥânümân-ı ḥüsniñ ey âh berbâd etmeye
- G331/4 Yine dil-tengdür erbâb-ı ḥüner ḡonce **gibi** / Gülşen-i baḥt-ı ser-â-pâ gül-i ḥürşid olsa
- G332/4 Dil zâ’ika-i cân **gibi** ḥ-âhiş-ger-i duşnâm / Cân ḥasret-i telḥ-âbe-i âzâr-ı lebünde
- G333/3 Kırmada dünyâyı ḡamze nergis-i mesti daḥi / ‘Âleminde çeşm-i bahtum **gibi** ḥ-âb-ı nâz ile
- G333/5 Söyleşilmez meclis-i maḥşerde de ey Nâ’ilî / Ḡamze-i sâķî **gibi** mest-i ḥarâb-ı nâz ile
- G342/4 Âteş düşer derûnına bûlbûl **gibi** dilüñ / Gelse ruḥuñla ger gül-i sirâb bir yere
- G342/6 Ey Nâ’ilî pesend ki gelmek muḥâldür / Nazmuñ **gibi** cevâhir-i nâ-yâb bir yere
- G355/3 Her bir nigh mu‘tâd iken bir laḥza biñ kan etmege / Tûrmaz dil-i ‘âşık **gibi** ifşâ-yı râz eyler yine
- G355/4 Bu tarz-ı ḥâş-ı dil-keşe taḳlîd ederse Nâ’ilî / Tab‘uñ **gibi** bir sāḥir-i ma‘nî-ṭırâz eyler yine
- G363/3 Nigâhı **gibi** ne ḥûn-rîz âfet olsa gerek / O tıfl egerçi daḥi sîr-ḥ-âredür şimdi
- G369/1 Oldı eşküm gülşen-ârâ-yı heves cûlar **gibi** / Aḳdı gönlüm bir nihâl-i ‘işveye şular **gibi**
- G369/2 Tûrfe mecnûnam ki pey-der-pey ḥayâl-i çeşm-i yâr / Devr eder etṛâfumu ser-geşte âhûlar **gibi**

- G369/3 Hep siyeh-püş oldılar kaçd-ı şebîhün-ı dile / Girdiler müjgânların bir cenge cādûlar **gibi**
- G369/4 Bir nihâl-i âhdur kıddün hevâsıyla gönül / Şahn-ı gülşende hıramân serv-i dil-cûlar **gibi**
- G369/5 Âb u tâb-ı tal'at-ı ebkâr-ı nazmuñ Nâ'îlî / Ta'n eder âyine-i hürşide meh-rûlar **gibi**
- G370/1 Reng hürşid-i şikestün gül-i hod-rüy **gibi** / nâz gül-gönce-i hüsnüñle nihân bûy **gibi**
- G370/2 İzîrâb-âver-i envâr-ı ruhuñdur nıgehüm / Bañr-ı 'ummân ile âmîziş eden cûy **gibi**
- G370/3 Cust ü cûy-ı ham-ı çevgân-ı ser-i zülfün eden / Âfitâb olsa da pâmaluñ olur gûy **gibi**
- G370/4 Tâb-ı hüsnünden olur ham-be-ham u piç-â-piç / Târ-ı cân âteş-i süzâna düşen mûy **gibi**
- G370/5 Şermsâr-ı ruñ-ı pür-tâbuñam âh etdükçe / Ma'zeret-h'âhum olan bañt-ı siyeh-rüy **gibi**
- G370/6 Nıgehün sâkı-i sâgar-be-kef-i hün-ı ciger / Nâ'îlî teşnesi mañmûr-ı kadî-cûy **gibi**
- G371/1 Cân esîr-i nıgehün gamze-i Nâhid **gibi** / Dil hevâ-h'âh-ı lebün meşreb-i Cemşid **gibi**
- G371/2 İntizârüm sañadur şubha dek ey mihr-i münîr / Berg-i hâñırda olan şebnem-i ümmîd **gibi**
- G371/3 Sa'y-ı bâzûsını gör zerre-i nâçiz-i dilün / Almağ ister seni âgûşına hürşid **gibi**
- G371/4 Sensün ol nañl-i ser-cfrâz-ı üftâdelerün / Dökülür ayağıña berg-i hazân-dîd **gibi**
- G371/5 Nâ'îlî olmaya takrîb-i varağ-sûzi-i çarñ / Güft-gûy-ı dil-i pür-tâbuñı tesvîd **gibi**
- G372/1 Sebeb-i rif'ati âteş olanuñ dūd **gibi** / Hazef olmış yer micmer-i zer 'ūd **gibi**
- G372/2 Düşme kayd-ı ser ü sāmāna olursañ bārî / Beste-i zülf-i Ayâz ol dil-i Mañmūd **gibi**
- G372/3 Çâr erkân-ı vücuduñ ede gör kıble-i cân / Beyt-i Ma'mûr olasun Ka'be-i mescūd **gibi**
- G372/4 Dür imiş menzil-i mağşud deyü te'cîl etme / Olma mensûb-ı muşîbet haber-i zūd **gibi**
- G372/5 Etmesün çirk-i riyâ ceyb ü kenârûñ telvîş / Pâk-dâmen ola-gör dalk-ı mey-âlūd **gibi**
- G372/6 Olsa mümted ne kadar devlet-i deh-rûze hayât / Yine bî-fâ'idedür sâye-i memdūd **gibi**
- G372/7 Olma âgûş-nişin-i der ü dām-ı erzâl / Düş-ı rif'atde bulun şahid-i mağşud **gibi**
- G389/5 Memnûniyuz kıyâmete dek Nâ'îlî **gibi** / Tahrik eden o şüh ise sen serv kâmeti
- G390/2 Añker **gibi** ol âteşün erbâb-ı tekellûf / Her kaçresini dâğ-ı dil ü hüş görür mi
- G390/3 Meclis **gibi** pür olup na're-i mestân ile rindân / Mescide biraz vâ'izi hāmûş görür mi
- G390/5 Cem **gibi** nice şehleri pîrân-ı harâbât / Mestânelerün na'resine güş görür mi
- Kt2/2 Ğamzeñ ne dil **gibi** ezeli âşinâ bulur / Dil **gibi** gamzeñe ne münâsib nedîm olur
- Kt4/1 Bilürüz kaçdın o şebbâz nigâhuñ cânâ / Bağma âvâre kebûter **gibi** hiç yabana
- Kt6/2 O leb-i 'aķîķ o dehân-ı teng degil o nıgeh **gibi** şüh u şeng / N'ola dâ'im olsa şikeste-reng gül-i nev-bahâr-ı girişmedür
- Mt1 Hûblar gül **gibi** ârâyiş-i bağ oldu yine / Faşl-ı gül bülbüle dâğ üstine dâğ oldu yine
- Mt3 Felek senün **gibi** hercâ'î yârı n'eyleyelüm / Yanınca tâli'-i nâ-sâz-kârı n'eyleyelüm
- R2/1 Müjgânları dem yok ki ten-i hâkiye / Peykân-ı kazâ **gibi** nüzul eylemeye
- Ş3/7 Olup gül **gibi** ter-dâmen / Perişân mâcerâlardan
- gidermek** [2] uzaklaştırmak, çıkarmak, yok etmek, kaldırmak, def etmek. <YTS, TS>
- K3/32 Bu süz u tâbı **gidermez** meger o bâdiye kim / Ğariķ-i rahmet olur teşneler serâbında

G214/2 Bu çârsûda kâsîd olur hûd-furûşluk / Mizân-ı i‘tibârî **gider** müstaķîm iseñ

gil [2] baş yıkamaya vesair işlere yarayan yeşilimtrak ve yapışkan toprak; balçık, kil. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL> Tanıklarda “âb” ile birlikte insan vücudunun aslını oluşturan “balçık” kastedilerek kullanılmıştır.

G223/4 Nessâc-ı târ u pûd-ı niyâza o bût gibi / Nakş-ı bedî‘-i kâr-geh-i âb u **gil** gerek

G324/4 Feyz-i eşer-i neşve-i şahbâ-yı lebûndür / Bu şûr ki var mâye-i âb u **gilûmüzde**

gile [1] şikâyet , yanıp yakılma. <KO, Cûdî, LN, FZ>

gile-mend [] şikâyet eden, şikayetçi. <Burhân-ı Kâtî‘, OTAL>

G158/3 Yok şûret-i temkîn nazar-ı h‘âhişümüzde / Âzâr-ı telâşî-i hevesden **gile-mendüz**

girân [10] ağır|| bıktırıcı, usandırıcı. <KT, KO, LN, OTAL>

G90/2 Peymâne-i ‘ömr olsa yine rinde **girândur** / Bî-rûh mey ol bezme kim câmî tehîdür

Aşağıdaki tanıklarda geçen “bâr-ı girân”, usandırma, ağır gelecek bir teklifte bulunma anlamlarına gelmektedir (bkz. bâr-ı girân).

K12/66 Bâr iken tab‘a vücûdum ne revâdur kim olam / Cevr-i gerdün gibi bir bâr-ı **girâna** hâmmâl

K27/13 Tengdür raşşuñ dehlîz-i nihân-hâne-i dil / Verme zahmet bize ey bâr-ı **girân** hoş geldün

G4/5 Eger olmazsa perişânî-i zülfûñ rûzî / Haşre dek bâr-ı **girândur** bir avuc hâk baña

Aşağıdaki tanıkta geçen “rıtl-ı girân”, büyük kadeh anlamına gelmektedir (bkz. rıtl-ı girân).

G171/5 Neşve-ver-i hayrete bir gelür ey Nâ‘ilî / Rıtl-ı **girân**-ı vişâl dürd-i ayağ-ı heves

Aşağıdaki tanıklarda “girân” ile, uykunun ağırlığı kastedilmektedir.

G34/3 Açılmaya yine h‘âb-ı **girân**-ı bahtumdan / Olursa merdümek-i çeşm-i ârzû hürşîd

G351/4 H‘âb-ı **girân**-ı bahtumuz kaldı şabâh-ı maşşere / Her gece pâsbânıyuz şubha dek âh u zâr ile

girân etmek [1] perişan olmak, darmadağın olmak.

G1/3 **Girân etsün** ço diller târ târ-ı zülfûñ olsun tek / Ruhuñ bağında nice müşk-bîd-i ser-nigün peydâ

girân gelmek [1] ağır gelmek; içkiyi kaldıramamak, bünyesi içkiye zayıf gelmek.

G9/3 Yeter harâbî-i rindâna bir nigh sâķî / **Girân gelürse** eger câm-ı pür-şarâb saña

girânî [1] ağırlık|| sarhoşluk, sarhoşluğun verdiği baş ağrısı. <KO, Kanar/2>

G43/3 Mestî-i maḥabbetde **girânî**-i ser olmaz / Pişânî-i dile hâk ile me‘nûş degildür

girân tâ-be-girân [1] Tanıkta geçen “girân tâ be-girân” ibaresi, “kerân tâ-be-kerân” olmalıdır. Kerân tâ-be-kerân, bir taraftan bir tarafa, boydan boya anlamında kullanılmış olsa gerektir (“Kerân”; “kenar, taraf” anlamına gelir). Tanıkta melekler bir baştan bir başa elleri sinelerinde durarak “hoş geldin” demektedir.

K27/39 Zîr ü bâlâda ḥalâyıkla melâ‘ik diyeler / Dest ber-sîne **girân tâ-be-girân** hoş geldün

girân-bâr [3]

1. ağır yüklü, yükü ağır (gemi). <Cûdî, LN, FZ>

G209/5 Bu eşk ü âh ise müşkildür ey dil-i pür-gam / Şikeste fülk-i **girân-bârumuz** mürûr edecek

2. ağır yük || tahammül edilemez durum. <Dihhudâ>

K12/36 Der ü deşt olsa **girân-bâr**-ı vekâr u hîlmi / Veremez zerre kadar hâkime temkîn-i cibâl

K17/55 Benüm ol Husrev-i Hâkânî-i ma' nî ki olur / Nakd-i sermâye-i feyzümle **girân-bâr**-ı duyûn

girân-cân [2] ağır canlı; canından bezmiş; can sıkıcı. <KT, KO, Burhân-ı Kâtî',

LN, FZ>

G134/3 Hem-dem bize bir yâr-ı sebük-rûhdur ancak / Ağyârı tenük-zarf u **girân-cân** bilürüz biz

G144/1 Olduk remîde-hâtîr-ı rencân-ı bahtumuz / Yâr oldu tab' a şahş-ı **girân-cân**-ı bahtumuz

girân-cünbiş [1] yavaş hareketli, ağır giden. <Dihhudâ>

G201/5 Çok fâris-i mülk-i suhânî Nâ'iliyâ biz / Reh-vâr-ı **girân-cünbiş**-i ma' nâ ile geçdük

girân-ğadr [1] kadir ve itibar sahibi, onurlu, şerefli. <FZ, Kanar/2>

G170/3 Engüşt-i temennâ-yı kadeh-gîrüne sâkî / Yâkûtî **girân-ğadr**-ı behâ hâteme virmez

girân-mâye [1] pahalı, kıymetli. <KT, KO, Burhân-ı Kâtî'>

M1/V/2 İtlâf-ı nakd-i 'ömr-i **girân-mâye** eyledün / Yârân-ı bî-hâkîkât ü ehl-i nifâk ile

gird [2] çevre, çepeçevre; yuvarlak. <KT, KO, LN, Kanar/2>

G88/5 **Gird**-i lebinde zâhir olan nev-demîde hatt / Nûşuñ nihâyetinde olan nîşi gösterür

G318/5 Dâğ-ı derûn-ı bülbül olur Nâ'ilî gönül / **Gird**-i dehân-ı goncede Büt-hâle olsa da

gird-âb [12] denizlerde, nehirlerde suların döndüğü tehlikeli yer, anafor, su

çevrintisi || tehlikeli yer. <KT, KO, LN, OTAL>

K4/2 Bañr-ı mevvâc-ı âteşin- **gird-âb** / Dâğ-ı tedbîr-i nâ-Hudâ-yı dilem

K15/2 Farz eyle ki **gird-âb**-ı yem-i hayrete düşdük / Dâmen-be-kef-i zülf-i dil-ârâ mı degildür

K34/18 Şunmasun **girdâb**-ı bañr-ı bî-girân-ı lutfına / Seyr edenler sîne-i deryâda dâğ-ı hayreti

G1/1 Yem-i âteş-hurûş-ı dilde olduğça sükûn peydâ / Eder her dâğ-ı hasret tende bir **gird-âb**-ı hûn peydâ

G48/4 Ğarîk-i lücce-i hayret bu heft **gird-âbuñ** / Ne ka' rına naçar eyler ne dest-yâr ister

G58/1 Emvâc-geh-i hûn-ı ciger kim dilümüzdür / **Gird-âb**-ı belâ dâm-ı reh-i sâhilümüzdür

G82/2 Ğarğa-i **gird-âb**-ı şevk ey Mevlevî döndükçe sen / Şu'le-i cevvalê-i hüsnün mi yâ cânım mıdır

G84/5 Bu fenâ lüccede ey Nâ'ilî ser-geşte / Güşe-i hâtîruñ emvâca mı **gird-âba** mıdır

G141/1 Kayda düşdük heves-i tûrra-i pür-tâbdayuz / Âşinâ-yı yem-i 'ışk olalı **gird-âbdayuz**

G318/2 **Gird-âb**-ı bañr-ı fûrkât olur 'aks-i âğuşı / Bir mäh-ı çarh-ı behcete dil hâle olsa da

G342/5 Zülfün ham etdi âh-ı dil-i girye-kârumuz / Cem' oldı bañr-ı fitnede **gird-âb** bir yere

G364/1 Dile çîn-i cebînün zülf-i pür-tâbı unutturdı / Hurûş-ı mevc-i hayret bîm-i **gird-âbı** unutturdı

Girdgâr [2] kâinatın yaratıcısı, Allah. <KT, KO>

K2/47 Sen ol ḥabīb-i Ḥudāsın ki rûz-ı maḥşere dek / Şenâsı mûcib-i ğufrân-ı **Girdgâr** kalur

G166/6 Felek girerse kefi Nâ 'iliye dāmānuñ / Senüñle maḥkeme-i **Girdgâra** dek giderüz

girdibād [1] kasırğa, hortum, rüzgâr çevrintisi. <KO, Burhân-ı Kâtı', Cûdî, OTAL, Steingass>

G5/2 Gösterür ser-geşte-ḥâl-i vādî-i ḥayret henüz / **Girdibād**-ı deşt ü şahrâ rûḥ-ı Mecnûnı baña

giribân [34] yaka, elbise yakası. <KT, KO, Cûdî, LN>

K24/31 Ol ḥâk-i pâye kim eşerinden nesim-i şubḥ / Sermâye-dâr-ı 'ıtr-ı **giribân**-ı ḥür olur

G89/3 Eylemiş bedri der-âgûş olup engüşt-nümâ / Mâh-ı nev hey'et-i maḥsûs-ı **giribānuñdur**

G89/6 Görelî dāmlıgın dāne-i ḥâl-i zeḳana / Fitne dāmen-keş-i cāsûs-ı **giribānuñdur**

G144/2 Ğarḳ-âb-ı kırgün-ı şeb eylerdi 'ālemi / Fevâre olsa mihre **giribân**-ı bahtumuz

G184/3 Yetiş cān zaḥmına ey merḥem-i elmās-ı hicrân kim / Yine nāsûr-ı bih-bûdî **giribānını** devşürmiş

G276/4 Fitnenüñ dehşet-i 'ayyâr-ı nigāhuñla yeri / Geh ḥam-ı tırta gehî çāk-i **giribân** olsun

Bir kimsenin yakasını tutmak, onu tartaklamaya işaret etmektedir.

K6/3 Benüm ki renciş-i ḥusrân-ı merg ile ölürin / Alınca pençe-i cellâddan **giribānı**

G80/1 Ḳatlûme destin o kâfir ki **giribāna** şunar / Bir elin tîge birin gûşe-i dāmāna şunar

G179/2 Dil-i bīmāra etmiş iki çeşmün töhmet-i mestî / Biri tutmuş **giribānım** biri dāmāna el şunmuş

G243/5 'Aceb ki ğamzeñe teslîm edem **giribānum** / Ne çäre serkeş-i ḥükm-i każâ-yı bî-çünam

G260/4 Mâ 'î kabālaruñ alur âgûşa gerdenüñ / Ey düd-ı âḥ şu'le-ḥîz yoksa **giribānı** sen misün

G346/2 Ḳâ 'ilüz keşmekeş-i şaḥne-i bîdādına dil / Dest-i âzâr ile şad-pāre **giribân** ise de

G383/1 Dest-i nîgeh-i yâr ki dāmānumı tıtdı / Ser-pençe-i bî-dād **giribānumı** tıtdı

Aşağıdaki tanıklarda geçen “güy-ı giribân” terkibi, yaka düğmesi anlamına gelmektedir.

K12/32 Olsa yek-rengî-i mâhiyyeti rûz u şebde / Ola ḥürşîd-i seḥer güy-ı **giribân**-ı leyâl

K19/37 Eylesün ḥacle-i ṭab'ındaki ebkar-ı ḥayâl / Gevher-i menkıbetüñ güy-ı **giribân**-ı ḥulel

G212/2 Ḳutl-ı kilîdi güy-ı **giribānuñ** olsa da / Genc-i tılsım-ı sîneñ eder fâş gerdenüñ

G249/1 Çāk olur sîne-i meh sîne-i 'uryânından / Mihr olur dağ be-dil güy-ı **giribānından**

Aşağıdaki tanıkta, bir makama atanmayı veya bir mevki elde etmeyi temsil eden ḥil'atin, giyilmesi esnasında hürmeten yakasının öpülmesi dile getirilmiştir.

G89/5 Çıkaran 'ālemi başdan senüñ ey ḥil'at-ı cāḥ / Vâkt-i pûşışde olan bûs-ı **giribānuñdur**

Aşağıdaki tanıkta, belâlardan korunmak için yapılan muskanın yakada taşındığı ifade edilmiştir.

M2/V/1 Kıl hırz-ı **giribân** dile ezkârıñı yâ Rab / Hıfz eyle belâlardan o bīmāruñı yâ Rab

Aşağıdaki tanıklarda bir kimsenin yakasının hesap sormak ya da kendisinden şikâyetçi olmak maksadıyla tutulması ya da yırtılması söz konusu edilmiştir.

K9/6 Dāmenin pençe-i cellād-ı celālünde bulur / Dest-i bî-dādın o kim vakf-ı **giribân** etmiş

- K9/35 Tâ ki bir pâdişehûn sevk-i kaderle devlet / Pençe-i ‘adline teslim-i **girîbân** etmiş
 K13/28 ‘Ahdinde **girîbân**-ı felek gibi olur çâk / Cebbârlaruñ dâmeni dest-i zu‘ afâdan
 M4/II/3 Haşre dek yoksa **girîbân**uñ elden kıomazız / Belki mahşerde de dâmânıñ elden kıomazız
 G385/4 Dest-i müjgân-ı tazallum düşmen-i çâlâkinüñ / Göz yumup açınca dâmân u **girîbândur** yeri

Aşağıdaki tanıklarda “girîbân”, namus ve edep sembolü olarak, el değmemesi gereken mahrem bir yer olarak düşünülmüştür.

- K19/31 İhtisâb-ı der-i ‘adlinden edüp bîm ü hirâs / Çarh-ı bed-mest **girîbânlara** şunmaya el
 G89/1 Gerdenüñ şem‘a-i fânûs-ı **girîbânıñdur** / Mâh-ı Nahşeb gibi mahbûs-ı **girîbânıñdur**
 G89/2 Dâğ-ı mihr olsa o zer tügme-i yektâ ne ‘aceb / Ki o mehcûr u bu me’nûs-ı **girîbânıñdur**
 G89/4 Cây-ı âğûş-ı rakib olmasun o gerden-i pâk / Ki şikest-âver-i nâmûs-ı **girîbânıñdur**
 G208/1 Bûlbûl ağlar gıncenüñ çâk-i **girîbânın** görüñ / Gül şükufte bûlbûlün bihûde efgânın görüñ
 G235/1 Mest olup nâz ile şundukça **girîbânına** el / ‘Âşıkun pençe-i hayret şuna dâmânına el

Aşağıdaki tanıklarda girîbân’ın, sıkıntı ve üzüntü nedeniyle yırtılması, psikolojik bir durumun dışavurumu olarak düşünülmelidir.

- G89/7 Nâ’ilî-veş bizi de ağladan ey meh şeb ü rûz / Hasret-i gerden ü efsûs-ı **girîbânıñdur**
 G119/3 N’ola çâk-i **girîbân** etmeyince bulmasa râhat / Teni erbâb-ı ‘ışka câme-i bî-çâk-i zindândur

Aşağıdaki tanıkta geçen “dest ü girîbân” deyişi, günümüz Türkçe’sinde “yaka paça birbirine girmek” şeklinde bir anlaşmazlığı ve hesaplaşmayı haber vermektedir.

- G109/3 Etseler kâkülüne kaşd-ı şebîhün gâhî / Ceyş-i fitneyle olur dest ü **girîbân** diller
 G208/5 Meclisinde ol fûrûzân şem‘-i gül-mâhiyyetüñ / Bûlbûl ü pervânenüñ dest ü **girîbânın** görüñ

girîbân-derîde [1] yakası yırtık. “Girîbân derîden”, yaka yırtmak anlamına geldiği gibi, “birine aşkından yanıp tutuşmak” anlamına da gelir. <Kantar/1, Seccadî/1> Tanıkta nafenin bulunduğu kesenin ceylânın göbeğinden düşüşü bu terkiplerle ifade edildiği gibi, yaka yırtmanın keder ve sıkıntıya işaret etmesi dolayısıyla, sevgilinin benlerini kıskandığı için ceylânın yakasını yırttığı da dile getirilmiştir.

- G115/5 Sevdâ-yı hâl-i ‘ârız-ı dil-berde Nâ’ilî / Nâf-ı gazâl-i mihr **girîbân-derîdedür**

girîbân-gîr [2] yaka tutan, yakasına sarılan|| hakkını soran, hakkını isteyen. Birinden nefret ve şikâyet ifade ederken yaka çekmek âdetimizdir. <KO, LN, OTAL, Kantar/2, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 458>

- G118/5 Dû çeşmüñ Nâ’ilîñüñ şimdi dâmânın tutar ammâ / **Girîbân-gîri** mahşerde ol iki âfetüñ kimdür
 G381/6 Cemâl-i dâğ-ı hürşîd-i kıyâmet / **Girîbân-gîr**-i mahşerdür celâli

giriftâr [12]

1. tutulmuş, yakalanmış. <KT, KO, Cûdî, Kanar/1> Bir hastalık söz konusu edildiğinde bu anlam kendisini göstermektedir.

K17/66 Eylese ‘arz-ı likâ zir-i niķâb-ı hâtdan / Leylî-i nazmum eder ‘aqlı **gıriftâr**-ı cünûn

K25/17 Medd-i nefes-i ham-şudeñi nâl şanırlar / Beñzer ki **gıriftâr**-ı belâ-yı hafakânsın

T5/7 Kıyâmetler kıopardı tûğlar başına küffârûñ / **Gıriftâr**-ı ‘azâb-ı düzağ oldu ölmedin çâsar

Aşağıdaki tanıkta, ayın tutulması da bu sözcükle karşılanmıştır.

K36/3 Kâmer reşg-i benânından **gıriftâr**-ı mehâķ oldu / Ser-â-pâ ra‘şe kıldı pençesi hürşîd-i rahşâni

2. bağı. <Kanar/1> “Kemend” sözcüğü ile birlikte düşünüldüğünde bu anlam ön plâna çıkmaktadır.

G158/2 Düşdük zekânûñ çâhına zülfûñ hevesiyle / Demdür ki bu meclisde **gıriftâr**-ı kemendüz

G347/2 Dil ümîd-i vuşlatuñla şâd-kâm olmaķda lîk / Cân **gıriftâr**-ı kemend-i bîm-i hicrân olmada

3. düşkün, âşık, tutkun. <KT, Kanar/1>

K6/27 Fûsûn-ı ‘işvesinûñ ‘aql-ı kül **gıriftâr** / Firîb-i ğamzesinûñ fitne pâ-yı dâmâni

M2/V/10 Eyle **gıriftârûñ** reşg-âver-i Mûsî / Tûr-ı dil-i bî-tâb gibi maķv-ı tecellî

G332/1 Ölmek ğamı yok hiç **gıriftâr**-ı lebûñde / Şîrîñi-i cân var yine ğüftâr-ı lebûñde

Ş7/6 O **gıriftâr** görüp küyuñda / İltifât eyle benüm sulţânım

4. esir, tutsak. <KT, KO, LN, Kanar/1>

K17/46 Ne köpekdür Venedik kâfiri hâlâ kim ulur / Şîrler pençe-i ķahruñda **gıriftâr** u zebûn

M2/V/7 Ol şâhi şefî‘ et ki yaķa tâb-ı cemâlûñ / Zencîr-be-gerden bu **gıriftârûñ** yâ Rab

gırifte [1] tutulmuş yakalanmış. <KT, KO, Cûdî, LN, Kanar/2> Aşağıdaki tanıkta, memduhun eteğinin titreyişinden, cehennem ateşinin titreyip dalgalandığı ifade edilmiştir. Tanıkta ikinci mısraın başında sözcüklerin terkip oluşturması da muhtemeldir. “Gırifte-dâmen”, eteği yakalanmış, eteği tutulmuş anlamlarına gelir.

K6/10 Olurdi âteş-i düzağ hezâr dehşetle / **Gırifte** dâmen-i teb-lerze-i hirâsâni

gırifte-dâmen [1] eteği yakalanmış, eteği tutulmuş || kapılmış, uğramış.

K7/59 Edüp mu‘âmele lûtfuñla Nâ‘ilîyi kıoyma / **Gırifte-dâmen**-i teb-lerze-i ‘ikâb-ı şedîd

gırifte-jeng [1] toz tutmuş, tozlanmış || uzun zamandır kullanılmamış.

K3/45 Olunca seyf ile meb‘ûş o server-i levlâk / **Gırifte-jeng** idi şemşîr-i kîn kırâbında

gırifte-mâh [1] tutulmuş ay, üzerine dünyanın gölgesinin düşmesi neticesinde ay çöreginin görünmemesi.

K3/43 **Gırifte-mâh** idi ol mihr-i bi‘şetûñ hürşîd / Ğaķâ-i şerm ü pes-i perde-i hicâbında

gırifte-tâb [1] ışığı tutulmuş, tutulmaya uğramış (güneş).

M5/VI/1 Ol dem ki dile ‘itâb edersün / Hürşîdi **gırifte-tâb** edersün

giriḥ [3] bağ, düğüm (bkz. ‘uḳde). <KO, LN, FZ, OTAL>

K18/44 Kalem ki şāne-zen-i ṭurra-i ḥayālūmdür / Ne ṭurra her **girihi** kân-ı müşk-i nâb olmuş

K23/49 **Girihler** kim olur peydâ o zülf-i müşg-fâm üzre / Düşer ḥayret süveydâ-yı dil-i âşüfte-kâm üzre

G356/1 **Girihler** kim olur peydâ o zülf-i müşk-fâm üzre / Düşer ḥayret süveydâ-yı dil-i âşüfte-kâm üzre

giriḥ-bend [1] düğümlü, düğümlenmiş. <Kanar/1>

G177/2 Dil-i tapîde **giriḥ-bend**-i ebruvānuñ olup / Mişâl-i mähî-i üftâde-şest olup ḳalmış

girişme [8] göz ve kaşla yapılan işaret, göz ucuyla bakarak naz etme, işve, kırıتما, cilvelenme. <KT, KO, Kanar/1>

G79/3 Nergilerünle bezm-i teğâfülde rû-be-rû / Nâz u **girişme** birbirine hemdem oldılar

G151/2 Cân ḥaste-i **girişme** vü nâz olduğın bilür / Nabz-âşinâ-yı ‘illet-i dildür ṭabîbümüz

G216/4 Seni görmeyen de gören de hem dil ü cāna feyz-i şafâ yeter / Biri mest-i cām-ı **girişmedür** biri neşve-yâb-ı teğâfûlün

Kt6/1 Süzülürse çeşmi ol âfetün n’ola bâde-ḥ’âr-ı **girişmedür** / O tenük şarâb-ı teğâfûlün elemi ḥumâr-ı **girişmedür**

Kt6/2 O leb-i ‘aḳîḳ o dehân-ı teng degil o nigh gibi şûḥ u şeng / N’ola dâ’im olsa şikeste-reng gül-i nev-bahâr-ı **girişmedür**

K6/26 Füsün **girişmesinün** leb-güzide meftûnı / Nigh tegafûlinün dil-rübûde ḥayrânı

G21/2 Nâz u **girişme** hûş-rübâ ‘işve dil-firîb / Dil şifte nigâh serâsime âh mest

G189/2 Enîs-i ḥâṭır-ı Maḥmûd olaydı şuḡl-ı ḡamuñ / Ederdi nîm **girişmeñ** Ayâzdan fâriḡ,

girişme-sâz [2] cilve yapan, cilveli, işveli.

M5/VII/9Cârû-keş-i deyr-i ‘ışḳam ammâ / Yok bir şanem-i **girişme-sâzum**

G193/1 Döyer mi nâzına diller **girişme-sâz** olıcaḳ / Kim istemez o cefâ-kârı dil-nevâz olıcaḳ

girişme-zâ [1] cilve yapan, cilveli, işveli.

G53/1 Şûr-ı dü ‘âlem ol iki çeşm-i **girişme-zâ** mıdur / Nâza muḳaddem-i sipeh fitneye pîşvâ mıdur

giriṣe [3] çıkmaz yol, dik ve zorlu geçit|| içinden çıkılması zor durum, çaresiz hâl.

<KT, Cûdî, OTAL, Redhouse>

K1/19 Ser-câdde-i şerî‘ati kim pâ-girizini / Bî-perde-i **giriṣe**-i semt-i ḳalâl eder

K7/5 Cihân **giriṣe**-i âşûb u rûzgâr ḡarîm / Me‘âd u mebd’i ḥayret amânı maḥz-ı va‘îd

G116/6 Fikri anuñ ki olmadı sūy-ı **giriṣe**-i emel / Semt-i nızâyı gösterüp rāh-ı necât virdiler

girmek [15]

1. dış sayılan yerden ya da ortamdan içeri geçmek, duhul etmek. <ÖTS>

G98/8 ‘Ârifün baḡt **giriṣ** gönline pûl kondurmaz / Nerd-i iḳbâlde âgyâra döner zâr okudur

G214/4 **Giriseñ** de cennete yine şehvet zebûnısın / Dil-dâde-i tena‘um-ı bâḡ-ı na‘îm iseñ

2. yeni bir duruma girmek, dönüşmek, değişime uğramış olmak. <ÖTS, TS>

K18/5 **Girüp** tabî‘at-ı nâra hevâ harâretten / Fûrûğı şu‘le-zen-i penbe-i şehâb olmış

G15/3 La‘lün ki olur meclis-i ervâhda mezkûr / Bir renge **girer** neşvesi mey-ğârelerün hep

G279/1 Her dîdede bir şûret ile cilve-nümâsın / Biñ renge **girer** bûkalemün-nağş-ı cefâsın

3. erişmek, ulaşmak (bkz. gözine ẖâb girmek). <TS>

K3/57 Gözine **girmez** idi ẖâb **girse** de gâhî / Cemâl-i Enver-i pâkin görürdi ẖâbında

4. (el / dest ile birlikte) birinin hükmü altına geçmek, tasarruf altına geçmek.

K20/7 Meydân senüñdür elde gerekdür ‘inân-ı şevk / Çün **girdi** zîr-i rânûna devlet tekâveri

K34/4 Târûmâr eylerdi bezm-i ‘ışkdan bulsa nişân / Destine **girse** şikest eylerdi câm-ı vahdeti

G12/4 Vâdî-i ‘ışkda **girmez** mi dañi dest-i dile / Güşce-i dâmen-i nev-şâhid-i dil-cûy-ı taleb

G166/6 Felek **girse** kefi Nâ‘iliye dâmânûñ / Senüñle maḥkeme-i Girdgâra dek giderüz

G289/2 **Girse** de gencine-i Keyḥusrev ü Cem destüme / Fâriğ olmam sâ‘il-i teh-cur‘a-i câm olmadan

G352/5 Bu lu‘bed-gâh-ı maḥşer-gûnda seyr et ol perî-rûy / Ne Yûsufîlar **girerler** Nâ‘ilî seyr eyle mîzâna

5. başlamak, girişmek. <TS, ÖTS>

G369/3 Hep siyeh-pûş oldılar kaşd-ı şebîḥün-ı dile / **Girdiler** müjgânlarûñ bir cenge cādûlar gibi

6. bir topluluğa katılmak, iltihak etmek, dâhil olmak. <ÖTS>

G345/4 **Girüp** semâ‘a eder gayret-i sürûrında / Lisân-ı ḥâl ile şem‘e durûd pervâne

7. saplanmak.

Kt4/2 Bu teğâfûl nedür ey nâvek-i bîdâd-ı nîgeh / Yoḥsa peykânûñ **girmez** mi şanursun ḵana

girūdār [3]

1. hüküm, hükümet; kargaşa, gürültü, şaşaa. <Burhân-ı Kâtî‘, Redhouse>

K2/56 Bu tâc u taḥtî koyup ḥusrevân-ı dehr ancak / Zâḥîr-i mülk-i ḥudâvend **girūdār** ḵalır

G91/3 Melûl-ı dağdağa-i câh olur fenâ ehli / Ne **girūdār** u ne ḥaşmet ne ṭumṭurâḵ ister

2. bahse girme, bahse tutuşma. <Steingass>

G373/1 Ne lâzım ehli-i dile **girūdār**-ı nâ-kâmî / Yeter müsâ‘ade-i rûzgâr-ı nâ-kâmî

giryân [5] ağlayan, ağlayıcı. <KT, KO, LN, OTAL>

G109/4 Sînelerde nîgeh-i ḥasret-i peykânûñ için / Oldı ser-tâ-be-ḵadem dîde-i **giryân** diller

G252/1 Ḵıl ḥazer ey dil seni ol ḡamze **giryân** görmesün / Bir siyeh-mest âfet-i ḥün-rîzdür ḵan görmesün

G277/5 Ne nağş-ı bü‘l-‘aceb **giryâmyuz** ey Nâ‘ilî bilse / Olur ḡarḵ-âb-ı ḥaclet dîde-i Ya‘ḵûb şerminden

R8/2 Tâb u teb ile ruḥları surḥ olduḵça / Ḵan ağlasa vechi ne bu çeşm-i **giryân**

giryân etmek [1] ağlatmak; yağdırmak. <Kantar/2>

K12/30 Ağlamaz kimse zamânında meger kim gâhî / Ebri **giryân ede** keff-i keremi gâh-ı nevâl

giryânlık [1] ağlayıcılık, ağlama durumunda oluş, bulunuş.

G336/2 ‘Âşık ol ḡurbetde kim taḵrîb olur **giryânlığa** / Dem-be-dem eşk-i ḡam-ı aḥbâb gelsün çeşmüne

giryе [13]**1. gözyaşı** (bkz. eşk). <OTAL, Steingass>

- K4/44 Mâtem-efrûz-ı şad-merg-i ecel / Cûşîş-i **giryе**-i ğazâ-yı dilem
 K28/14 **Giryеyle** çeşmi pâk ederüz baksa câh ile / Esbâb-ı ihtîşâm-ı dirâz-âstîn ile
 G16/1 Bir çîn-i cebhe varumı târâce virdi hep / Tûfân-ı **giryе** rahtumı emvâca virdi hep
 G60/1 Sîneden rahtuñ ey ğam götür âfet yeridür / **Giryе** tûfân-gehidür âteş-i hasret yeridür
 G66/2 **Giryе**-i 'ışkuñla dil bâğ-ı bahâr-ı ğamuñ / Her bun-ı hârında bir çeşme-i hurrem bulur
 G336/3 Tûrmasun etsün te' âkub ğam u şadî birbirin / Gâh **giryе** geh şarâb-ı nâb gelsün çeşmüñe
 G378/1 **Giryе** kim deryâ-yı tûfân-pîşedür her kaçresi / Mevc-hîz oldukça âteş-rîşedür her kaçresi

giryе-i cân-güdâz [1] can eriten gözyaşı.

- G130/4 Tayy-ı mekân-ı 'ışk eden sâlike nîm-zâd-ı reh / Nâle-i sîne-sûzdur **giryе-i cân-güdâz**dur

2. ağlama, ağlayış; yakınma. <KT, KO, Cûdî, LN, Kanar/1, Steingass, Dihhudâ>

- K3/24 Fenâ-yı 'âleme ey bü'l-heves şu'ûruñ yok / Bu âh u **giryе** nedür çarhuñ inkılabında
 G49/4 Olmaz güşâde **giryе** ile kârı 'âşıkun / Kan ağladuğça 'uğde-i efgârı saht olur
 G267/5 Hengâm-ı **giryе** tut ser-i zülfüñ ki lengerin / Fülk-i dilüñ telâtûn-ı hayret kopardı
 G173/1 **Giryemüzi** feyz-i 'ışk nâmiye-sâz eylemiş / Hâr-sitân-ı dili gülşen-i râz eylemiş
 G224/5 Bâğ-ı bihişt ise eşeri şûre-zâr olur / Sen Nâ'îlî bu **giryeyi** her kânde eyleseñ

giryе-kâr [3] ağlayan, gözyaşı dökene (bkz. giryân).

- G342/5 Zülfüñ ham etdi âh-ı dil-i **giryе-kârumuz** / Cem' oldı baħr-ı fitnede girdâb bir yere

giryе-kârân [2] ağlayanlar.

- G101/4 **Giryе-kârân**-ı heves şanmañ o mest-i nâza / Câme-h'âbında daħi ruhşat-ı nezzâre bulur
 G275/4 **Giryе-kârân**-ı ciger-sûhte gördükçe seni / Mâcerâ-düşmen olur eşk-i dem-â-dem ne desün

giryе-künân [1] ağlayarak, ağlaya ağlaya. <Kanar/2, Redhouse>

- K6/46 Sitem ki hûlkına bi-gânedür haķikatde / Ger olsa **giryе-künân** güşe-gîr-i dâmânı

giryе-mu'tâd [1] gözyaşına, ağlamaya alışmış, çok ağlayan.

- G364/5 Hayâlün çeşm-i Ya' kûb-ibtîlâ-yı **giryе-mu'tâda** / Mişâl-i Yûsuf-ı gül-pîrehen h'âbı unuttırdı

giryе-zâd [1] gözyaşı doğuran, gözyaşı dökmeye neden olan.

- M7/1/1 Firâşum seng-i hârâ pûşîşüm şevk-i kâtâd olsun / Yerüm Beytû'l-Hâzen figân-ı **giryе-zâd** olsun

gîsû [10] kadınların arkalarına saldıkları saç bölüğü; omza dökülen saç, uzun saç,

zülûf, kâkûl, saç örgüsü. <KT, Cûdî, LN, FZ, OTAL>

- K5/11 Hayzurân gibi benânumdan eder pîç-â-pîç / Tâb-ı **gîsû**-yı hayâlüm kalem-i güyâyı
 K17/37 Ki ne cânibde zuhûr etdi ise bir fitne / Oldı **gîsû**-yı bûtân gibi perişân u nigün
 M8/V/4 Varup **gîsû**-yı zülfi-yı yârı biri birine kâtdıñ
 G10/4 Tûkunur dillere yârûñ ser-i **gîsûsından** / Tûrâ-i sünbüle gâhî ki urur şâne şabâ

- G12/5 Eyledi murğ-ı dil-i Nâ 'ilî-i zârı hevâ / Beste-i dâm-ı şikenc-i ham-ı **gîsû**-yı taleb
 G114/3 Da' vet-gerân-ı hüsnüñ o **gîsû**-yı ' anberîn / Râz-âşinâ-yı perde-nişân-ı hür eder
 G181/1 Dil-i âşüfte kim ol ' anberîn **gîsûya** bağlanmış / Şanurlar sebze-i hod-rüstedür şeb-büya bağlanmış
 G182/3 Dil ü cân kim şikâr-ı şâh-bâz-ı her dû çeşmündür / Biri fitrâk-bendündür bir **gîsûya** bağlanmış
 G299/1 Ol nâz u ' işve ol çeşm ü ebrû / Ol şûr u fitne ol iki **gîsû**
 G349/2 Nefha-i cân u şemîm-i kâm-ı dil mevķûfdur / Zülf-i ' anber-bârına **gîsû**-yı müşk-efşânına

gîti □ dünya , cihan, âlem. <KT, KO, Cûdî, LN>

gîti-nümâ [1] dünyayı gösteren, cihanı gösterici (kadeh). Dünyayı gösteren kadeh, Cem'in, üzerinde on iki hat bulunan ve içindeki şarap hiç boşalmayan efsanevî kadehidir (bkz. Cem, Çemşid). <KT, KO, Cûdî, LN>

- G77/4 Hüsrevâne pâdişâh-ı vaķt olup almış ele / Her gedâ bir sâgar-ı **gîti-nümâ** nev-rûzdur

gitmek [33]

1. bir yere doğru yönelip ilerlemek. <TS>

- G76/4 Ol mâh-ı nev rakîb ile yabana **gitmesün** / Bilmez ne olduğın haķar-ı râh tâzedür
 G166/1 Hevâ-yı ' ışķa uyup kūy-ı yâre dek **giderüz** / Nesîm-i şubha refîķüz bahâra dek **giderüz**
 G166/2 Palâs-pâre-i rindî be-düş u kâse be-kef / Zekât-ı mey virilür bir diyâra dek **giderüz**
 G166/3 Tarîķ-i fâķada hem-kefş olup Şenâ 'iye / Cenâb-ı Külhânî-i Lâyh'âra dek **giderüz**
 G166/4 Verüp tezelzül-i Manşûrî sâķ-ı ' arşa tamâm / Hudâ Hudâ diyerek pây-ı dâra dek **giderüz**
 G166/5 Ederse ķand-i lebûñ hâtır-ı mezâķa hûtür / Diyâr-ı Mışra degil Ķandehâra dek **giderüz**
 G166/6 Felek girerse kef-i Nâ 'ilîye dâmânûñ / Senûñle maķkeme-i Girdgâra dek **giderüz**
 G217/6 **Gitdüñ** harem-i kūyımı deryûze ey dil / Sen de haber-i Nâ 'ilî-i zârda ķalduñ
 G358/4 Şad dâğ-ı nedâmetle **gider** olsa da taķdîr / Mâbeynümi işlâķa gelen baķt-ı siyehle

2. kaybolmak. <YTS, ÖTS>

- K6/23 Fûrûğ-ı nûr-ı tecellâ-yı tâl' atıyla **gider** / Sevâd-ı mülk-i bedenden zılâm-ı nefsanî
 K25/20 **Gitmiş** eşer-i reng-i keşâfet bedenünden / Âyîne-i hûrşid gibi pür-leme' ânsın
 M2/IV/9 **Gitdüñ** eşer-i jeng-i keşâfet bedenünden / Âyîne-i hûrşid gibi cevher-i zât ol
 G220/1 Dîdeden **gitmez** hayâlî o mücellâ sinenüñ / Cilve-gâhı manzar-ı çeşmündür ol âyinenüñ

3. çıkmak. <TS>

- K13/9 Hîç **gitmez** idi gerd-i keder hâtırumızdan / Eşkeste idi âyinemüz seng-i cefâdan
 Ş12/4 **Gider** fûrķat gelür eyyâm-ı vuşlat / Şağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

4. götürölmek, gönderölmek, taşınmak. <TS, ÖTS>

- G217/1 Gönlüm gibi ey nâme **gidüp** yârda ķalduñ / Baş üzre yerüñ var mı ham-ı destârda ķalduñ
 G226/6 Eczâmuzı hep rîķ-i beyâbân-ı Ėam etsek / Cânâna **giden** nâme-i hicrâna dökölsek

5. yok ölmek, elden çıkmak. <TS>

- K2/5 Şafâ **gider** keder-âlöd olur bu meclis-i üns / Ne cur' asında ne şâfinda keyf ü ķâr ķalür

- K2/17 Bu gül-sitânede bir gün eser semûm-ı ‘adem / **Gider** bu neşv ü nemâlar ne gül ne ħar ħalır
 G53/4 Cezb-i maħabbetüñle dil zerd ü nizâr olup **gider** / Bilmediler ħaħîħâtin kâh mı kehrübâ mıdur
 G125/5 **Gitdi** naħd-i dil ü dîn Nâ’iliyâ bir büte kim / Ħam-ı ebrûsına Cibrîl kıyâm-âver olur
 G249/5 ‘Âşîķuñ pençe-i bî-dâd-ı maħabbet **gitmez** / Dest-i cellâd-ı nigâhuñ gibi dâmânuñdan
 Ş3/1 Yamandur hecr ile ħâlüm / Baña yâr olmaduñ **gitdün**

6. ölmek. <TS>

- M1/V/4 Bîñ yılda rûzgâra gelür bir vücûd idün / **Gitdün** hezâr ħasret-i mälâyutâķ ile
 T2/1 Dirîġâ **gitdi** ol ser-çeşmesi erbâb-ı îķânüñ / Ki nuţķ-ı pâki baħş idi sükkân-ı zevâyâya
 T3/1 **Gitdi** ol râst-rev-i câdde-i her dû serâ / Ki yanında yokıdı farķı gedâdan şâhuñ

gitdükçe [5] zaman ilerledikçe, gitgide, giderek. <TS>

- G320/1 Şarâbı görmezüz dilden şafâ dūr oldu **gitdükçe** / Mişâl-i raħt-ı zer peymâne mestür oldu **gitdükçe**
 G320/2 Hücûm-ı reşķ reşķ-i tiġ-i elmâs-ı müjeñden dil / Ser-â-pâ zaħm olup nâsür nâsür oldu **gitdükçe**
 G320/3 Olup ħancer-keş-i maħfil-nişînân-ı ħazâ ġamzeñ / Tenük-zarfân-ı meclis gibi pür-şûr oldu **gitdükçe**
 G320/4 Sırışķ-âb-ı riyâdan devlet-i şadî-i rindânda / Yıkıldı ħanķâh meyhâne ma’ mür oldu **gitdükçe**
 G320/5 Yayıldı Nâ’ilî bûy-ı ħaţ-ı müşķin-i eş’arum / Sevâd-ı Rûm bender-gâh-ı Lâhûr oldu **gitdükçe**

giyâ [1] bitki, taze ot. Giyâh’ın muhaffefidir. <Cûdî, OTAL> Tanıkta geçen

“mihr-i giyâ”nın bir cins çiçek olma ihtimali yüksektir.

- K14/28 Manzûr olan a’ yân bakılsa ne taraıdan / Zerrîn-ķadeħ ü nergis ü gül mihr-i **giyâdur**
giyâh, giyeh [9] ot, taze ot; bitki. <KT, KO, Cûdî, LN, Dihhudâ>

- K3/56 Verirdi seyle çerâ-gâhın iştîyâķ-ı ħabîb / Degildi fikri behiştün **giyâh** u âbında
 M1/I/7 Bu mâcerâyı şerħa-dil olsun yegân yegân / Tâ ħaşr ķabrün üzre nümü-dâr olan **giyâh**
 M5/V/4 Gül-berg-i ħayâta vormeyenler / Dâmânuña yüz süren **giyâhı**
 G20/3 Olmuş ħarîf-i pençe-i fülâd-ı Ķahramân / Bulmuş o deñlü nâmiyeden her **giyâh** tâb
 G175/2 Gül-i ħadîķa-i kâ olsa ser-be-ser ‘âlem / Bu ħâr-zâr-ı ta’ alluķda bir **giyâha** degiş
 G198/3 Şiken-i pençe-i ħurşîd olur ednâ ķarı / Kişver-i ‘ışķ zemîninde biten her **giyehüñ**
 G228/4 Bî-ħ’âhiş-i gül oldu ħaleb-ķâr-ı cemâlün / Terķ-i heves-i berg ü **giyâh** eyledi bülbül
 G358/3 Yanında ħazân dîde-i ‘ışķuñ ola yeksân / Berg-i gül-i şadâb-ı emel ħüşķ **giyehle**

giyâh-ı ruste [1] yerden bitmiş ot. “Gül destelerinin çiçek demetlerinin etrafını taze otlarla sarmak pek eski bir âdettir.” diyen Onay (2000. 154) aşağıdaki beyitte bu durumu şu şekilde izah eder. “Yanaklarını şarap tesiriyle gül gül olmuş görünce gönül, ayağına sarılmıştır. Çünkü -gül destesini, yahut çiçek demetini taze olarak bağladıkları gibi- taze ot gibi olan gönül de kokulu gül destesine benzeyen yanağına bağlanmıştır.” <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 154>

- G182/4 Şarılmış pâyüñe dil ‘ârzuñ gül gül görüp meyden / **Giyâh-ı rustedür** gül-deste-i ħoş-bûya bağlanmış

gizlü [1] saklı kalan, niteliği anlaşılmayan. <TS, ÖTS>

G338/4 Cibrîlî kılsa ol leb esrârına muhâtab / Biñ **gizlü** nükte eyler irâd söyleyince

gonce [21] yaprakları henüz açılmamış veya az açılmış çiçek; özellikle de gül tomurcuğu. <KO, LN, OTAL, Steingass>

M2/IV/5 Geh **gonce** gibi teng-dil ü beste-dehân tur / Geh bülbül-i şûrîde gibi pür-neğamat ol

G48/1 Güşâyiş-i dile bir nice rûzgâr ister / Şükufte olmağa ol **gonce** çok bahâr ister

G50/7 Bûstân-fürûz-ı gül-şen-i cândur o **gonceyi** / Ey Nâ'îlî kaţîfe-i surh u siyâh açar

G73/3 Hâmûşî-i edeb ki güşâyiş-pezîr olur / Bir **goncedür** hadîka-i ahlâkdan kıpar

G74/5 Ey Nâ'îlî nihâl-i siyeh-bâğ-ı bahtdan / Ne **gonce**-i emel ne gül-i ârzü kıpar

G86/1 Şahn-ı çemende **gonceleriñ** inbisâtı var / Her sâye nihâlde bir gül bisâtı var

G17/4 Gül gördi pâre pâre ciger **gonce** garç-ı hûn / Memnûn-ı zaḥm-ı ḥancer-i ḥâr oldı 'andelîb

G115/1 Hep keşf-i râz-ı dil dehenüñden şenîdedür / Ol **gonceden** hezâr ṭabî'at remîdedür

G133/3 Gül dedükçe şıķılır **gonce** dedükçe açılır / Dehen-i tengine hiç ḥarf-i temennâ şıgımaz

G155/1 Ey nâ-şükufte **gonce**-i bâğ-ı na'îm-i nâz / Etsün tebessümüñ yine neşr-i şemîm-i nâz

G208/1 Bülbül aḡlar **goncenüñ** çâk-i girîbânın görüñ / Gül şükufte bülbülüñ biḥûde efgânın görüñ

G230/9 Bezmünde dâverâ ki edeb gül-sitânıdır / Çok **gonce** zîr-i perdeden eyler nezâre gül

G275/1 Femin **gonce** dedükçe olur ebkem ne desün / Yokdur ol **gonce**-i nev-ḥastede ḥam ne desün

G290/3 Muṭnblar etdi yâd edüp ol iki **gonceyi** / Feryâd-ı 'andelîbe hem-âvâz bir birin

G310/3 Bü'l-'aceb **gonce**-i gül-zâr-ı melâḥatdur o şûḥ / Açılır ḥâtır-ı 'uşşâk hemân teng olsa

G318/5 Dâğ-ı derûn-ı bülbül olur Nâ'îlî gönül / Gird-i dehân-ı **goncede** Bütḥâle olsa da

G331/4 Yine dil-tengdür erbâb-ı hüner **gonce** gibi / Gül-şen-i bahtı ser-â-pâ gül-i ḥurşîd olsa

G339/4 Nuṭkıñdan eyler âdem iḥsâs-ı nokta-i fem / Ol **gonce**-i tebessüm mu'tâd söyleyince

G365/1 Ârâyişi bahâr iledür gül-şenüñ daḡı / Ey **gonce** inbisâtuñ o demdür senüñ daḡı

Kt3/2 Açılmada yok minnetümüz mihr ü nesîme / Gül-zâr-ı ḡamuz **gonce** de şebnem de bizümdür

gonce-dehen [4] aḡzı gonca gibi güzel ve küçük olan || sevgili. <OTAL, Kanar/1>

G59/3 Dil-teng olur o **gonce-dehen** bâd-ı âhdan / Büy-âşinâ-yı nefḥa-i râzından incinür

G133/1 Söz yok ol **gonce-dehen** vaşfına imlâ şıgımaz / Teng olur cây-ı suḡen lafzına ma' nâ şıgımaz

G108/1 Nâ-sezâ ḡayra nigâḡ cyledüḡin az şanur / Bize cevri eylese ol **gonce-dehen** nâz şanur

G247/4 Ter düşmesün o **gonce-dehen** bâd-ı âhdan / Gül-berg-i âfitâb-ı ruḡuñ jâleden şaḡın

gonce-fem [1] gonca aḡızlı. <Kanar/2>

G368/4 Bahârı n'eylerüz ol gül-'izâr-ı **gonce-femüñ** / Gülp açılması biñ nev-bahâra degmez mi

gonce-güşâlık [1] gonca açıcılığı, goncayı açmaya sebep olma. Goncaların sabah rûzgârı (nesîm) esince açıldığı düşüncesi tanıkta kendisine yer bulmuştur. Şairin âhı, nesîm ile birlikte edep baḡındaki goncaların açılmasını sağlamaktadır.

G263/1 Âhum nesîme râḡ-nümâlık mı cylesün / Bâğ-ı edebde **gonce-güşâlık** mı cylesün

gonce-leb [2] dudakları gonca gibi olan, gonca dudaklı || sevgili. <OTAL, Kanar/1, Steingass>

G61/6 O **gonce-leb** der imiş âb u tâb-ı verd-i ruḥum / Sirişk-i Nâ'îlî-i zâr-ı mübtelâdandur

G200/2 Biz de bir **gonce-lebûn** yolına cân virsek olur / Cân virür bülbülü gör âh gül-i ter diyerek

gonce-zâr [4] goncanın çok olduğu yer, gonca bahçesi, goncalık. <Dihhudâ>

K26/17 O bâḡuñ k'olmaya neşv ü nemâ perverde-i ḥulkuñ / Meşâm-ı cân şemîm-i **gonce-zârında** mükedderdür

G2/5 Ermez mi Nâ'îlî dem-i şubḥ-ı ḥidâyet / Olmaz mı **gonce-zâr**-ı emel şeb-nem-âşinâ

göçmek [1] ölmek, irtihal etmek. “Ölmek” sözünün anlamında yok olmak da bulunduğundan, İslâmî inançtaysa ölümün, geçişi ve yalan dünyadan gerçek dünyaya geçmek düşüncesinden hareketle ölmek yerine “göçmek” kullanılır. <YTS, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 126>

K2/9 Konan **göçer** bu serây-ı sipenc-i fânide / Bu tâb-ḥânede bir gün ḥarâbe-zâr kalur

gök [2] yeryüzü üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk, sema, asuman. <TS, ÖTS>

G245/1 Tek yerde **gökte** ‘ârif-ârâma bir yer olsun / Olmazsa efser-i zer tâc-ı kalender olsun

Gökden ne yağar ki yer kabûl eylemeye [1] Allah’tan gelene boyun eğilir; daha yüksek bir mevkiden alçaktakine lûtfedilen bahşış daima kabul edilir. Deyim, Mehmet Bahaeddin’in lûgatinde, “Gökten ne yağar da yer kabul etmez” biçiminde yer almaktadır. Aynı ifade Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye’de (2003. 125). “Gökden ne yağar ki yer kabul etmez” şekliyle bulunmaktadır ve Nâilî’ye ait aşağıdaki beyit, bu deyime tanık olarak gösterilmiştir. <Durûb-ı Emsâl>

R2/2 Ol çeşm-i kebûda sîne gerdük tırdık / **Gökden ne yağar ki yer kabûl eylemeye**

göndermek [2] bir yere doğru yola çıkarmak, gitmesini sağlamak, yollamak, irsal etmek. <TS, ÖTS>

K29/2 **Göndermek** isterin seni bir âsitâna kim / Çâḡ evc-i âsumâna ere fark-ı ‘izzetüñ

G172/2 Zülfüñ dem-i firḡatde şabâ ile ne mümkün / Cân u dil **gönderdügi** mektûbı ferâmûş

göñül [96] sevgi, istek, düşünüş, hatır gibi kalpte var sayılan duygu kaynağı; âşığın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yer; yüreğin manevî gücü. <TS, ÖTS, ADŞS>

K7/18 Gel ey **göñül** olalum tâbi‘-i ḡader çünkim / Olur Ḳazâya rızâ mücib-i felâḥ-ı ‘abîd

K7/42 Gel ey **göñül** ‘alem-efrûz-ı âh olup edelüm / O şâh-zâdeye mâtem merâsimin tecdîd

K25/14 Söyleşmedesin ehl-i ma‘ârifetle **göñülden** / Ḥâmûş nedîm-i dil-i ma‘nî-ṭalebânsın

- K26/23 **Göñül** kim şu‘le-zâr-ı ‘ışk-ı cânâne semenderdür / Şerâr-ı âhı dâğ-ı sîne-i hürşîd-i mahşerdür
- K27/26 Hây u hûdan işidilmezse **göñülden** derler / Reh-güzârunda tûran pîr ü cevân hoş geldün
- M2/III/8 Bulduqça **göñül** bâr-geh-i qurba güzêr-gâh / Taqbil-i serâ-perde-i divân-ı kader kıl
- M3/VIII/1 Erbâb-ı zühdi merd-i Hudâ aîladuñ **göñül** / Bed-mesti câm-ı feyze sezâ aîladuñ **göñül**
- M3/VIII/2 Dünyâyı müsta‘idd-i beķâ aîladuñ **göñül** / Schv eyleduñ şavâbı haķâ aîladuñ **göñül**
- M4/VI/1 Nâ‘ilî cân u **göñülden** saña ‘aşık mı degil / Da‘vî-i ‘ışk u hûlûş eylese şadık mı degil
- M7/I/2 Ten-i mecrûhuma tã‘n-ı ‘adû zahm-ı ziyâd olsun / Edenler **göñlümi** âzürde mesrûrû‘l-fü‘âd olsun
- M7/II/2 Verâ-yı kâm-cüyân-ı mahabbet nâ-murâdidür / **Göñül** bu maṭla‘ın memnûn-ı ma‘nâ-yı müfâdidür
- M12/I/1 **Göñül** bigâncelerle âşinâdur yâ Resûla‘l-lah / Der-i devlet-me‘âbuñdan cudâdur yâ Resûla‘l-lah
- G32/4 Döyer mi sûz-ı firâķa **göñül** viren saña kim / Sirişk-i çeşmi olur şu‘le-rîz-i dâğ-ı ümîd
- G59/5 Gâh olsa kûh kûh ğamuñ Nâ‘ilî **göñül** / Duşvârî-i nişîb ü firâzından incinür
- G63/5 **Göñül** vilâyeti hâlî bulmasun ğamdan / Ki ol qalem-reve bir pâdişâh lâzımdur
- G63/7 Taḥammül eyleyelüm cevri-rûzgâra **göñül** / Bu gûşmâl bize gâh gâh lâzımdur
- G75/2 **Göñül** sen ‘andelîb-i bağ-ı ğamsın durma feryâd et / Ki bûy-ı dâğ-ı hayret nefḥa-pîrâ-yı dimâğuñdur
- G87/9 Olanlar Nâ‘ilî imzâ-nüvis-i hüccet-i hûbî / **Göñül** mülkini istiĝlâl edüp merbûḥ yazmışlar
- G88/1 Çarḥuñ nifâķını yine teşvîşi gösterür / Sen ‘âleminde ol **göñül** iş işi gösterür
- G93/3 Yok câm-ı mihre rağbetüm ey sâķî-i felek / **Göñlüm** gibi şikeste baña bir ayağ vir
- G98/7 Şerḥa vü dâğın açup yâre **göñül** merhem umar / Bilemege mâ-ḥaşalın defter-i tîmâr okudur
- G99/4 **Göñül** firâķ-ı ḥadengüñle tãķ-ı nisyânda / Kebâde-i ğamuñ olmuş şikeste şikeste yatur
- G110/4 **Göñül** ki kâkülüne sîneden hücüm eyler / Ol âşiyâne-i ‘anķâ bu şîr pîşesidür
- G111/1 Ḥayâlûñ oldı hecrüñle dil-i ğam-dîdeden mestür / **Göñülden** de ba‘îd olurmuş olan dîdeden mestür
- G119/1 **Göñül** bir nev-cevânûñ şu‘le-i hüsniyle sûzândur / Ki bir kemter şerârı âfet-i şad-ḥürmen-i cândur
- G120/3 Dağıdır kendüyi bir âh ile zülfünde **göñül** / Rind-i âvâre-reviş fikr-i tecemmül mi eder
- G127/1 **Göñül** ki şu‘le-zâr-ı ‘ışk-ı hûbâna semenderdür / Şerâr-ı âhı dâğ-ı sîne-i hürşîd-i mahşerdür
- G131/4 Yer etmez ihtiyâr ile **göñülde** ol perî-peyker / Meger te‘şîr-i sûz-ı âh ile teşḥîr olunmuşdur
- G132/4 Vardukça kûy-ı yâre **göñül** habs-ı nâle kıl / Bülbülleri ḥadîķa-i bâğuñ ḥâmûş olur
- G137/3 Ḥod-pesend-i ‘âlem-i ıtlâķ olaldan **göñlümüz** / Şermsâr-ı ḥall ü ‘ıķd-ı baḥt-ı ‘âlî-kevekbüz
- G143/5 Vakf-ı kurbân-geh-i ‘ışk idi **göñül** bilmez iken / Dest-i kaşşâb-ı eccl kabza-i şâtûr henüz
- G162/4 **Göñül** kim rişte-ber-pâ murğ-ı ders-âmûz-ı hayretdür / Ser-i zülfinden ayrılmaz temâşâ-yı çemen bilmez
- G176/1 **Göñül** âvâregân-ı ‘ışķa hergiz mesken olmazmış / Yem-i miḥnetde sâḥîlk kûh-ı ğamda dâmen olmazmış
- G177/1 **Göñül** ki kâfir-i deyr-i elest olup kalmış / Baķup cemâlüne şûret-perest olup kalmış
- G186/6 Hümâ-şikârî-i zülfin ruḥuñda gör ki **göñüller** / Kemend-i câzibe-i âfitâb-dârına düşmiş
- G195/1 Ğamzeñle **göñül** kişveri pür-şûr u şer ancak / Maḥrûşa-i der-bend-i każâ vü kader olayıcaķ
- G217/1 **Göñlüm** gibi ey nâme gidüp yârda kalduñ / Baş üzre yerüñ var mı ḥam-ı destârda kalduñ
- G217/2 Mest eyledi sâķî seni mey kaldı ķadeḥde / Bî-çâre **göñül** sen de ķadeḥ-kârda kalduñ
- G218/6 Mañşûr dârdur bu fenâ gülşenüñ **göñül** / Tarf-ı çemende bir iki çubın ne aîladuñ
- G220/2 Tıfl-ı zânû muşḥaf-ı hayret-debistândur **göñül** / Âmed ü reftinde hayrân şenbih ü âzinenüñ

- G231/1 Hengâm-ı mahşer kim olur pür-süz-ı hicrânun **göñül** / Mihr-i şerârından yaçar bir âh-ı şekvânun **göñül**
- G231/2 Ne cur‘ası hûn-ı ciger sâķisi dest-i ğamzedür / Hayrân-ı keyt ü kâridur bir özge şahbânun **göñül**
- G231/3 Geh vaşlın eyler ârzü gâhî temennâ büsesin / Müştâķ-ı berg ü bâridur bir naķl-i bālânun **göñül**
- G231/4 Râz-ı lebinde noķtadur şerķ-i kitâb-ı Hüsni dil / Meftûn-ı isti‘dâdidur bir tıfl-ı dânanun **göñül**
- G231/5 Tavķ-ı rızâ der-gerden-i teslîmdür ey Nâ‘ilî / Efsûn-ı zülf-i yâr ile zencîr-i sevdânun **göñül**
- G232/1 Verziş-i âh ederek şu‘le-nijâd oldu **göñül** / Naķş-ı hüsni görüp âşüfte-nihâd oldu **göñül**
- G232/2 Olmadı mahrem-i pâ-bûs-ı segân-ı küyün / Gerçi hâtırdan o sevdâ ile yâd oldu **göñül**
- G232/3 Âteş-i hüsni hem-sââ olup zülfünde / Âh-ı dûzaķ-şerer-i bâriķa-zâd oldu **göñül**
- G232/4 ‘Işķ-i tedric ile kâm-ı dili hürmân edeli / Düşmen-i tâ‘lî-i pür-şûr u fesâd oldu **göñül**
- G232/5 Nâ‘ilî-veş n’ola aķvâlî perîşân olsa / Naķş-ı hüsni görüp âşüfte-nihâd oldu **göñül**
- G233/1 Âha ruķşat virmezseñ âzürde olmazduñ **göñül** / Dönmesen hâkistere efsürde olmazduñ **göñül**
- G233/2 Pür gül-i dâĝ-ı cünün olsa ser-â-pâ gülşenün / Nevbahâr-ı haşre dek pejmürde olmazduñ **göñül**
- G233/3 Ayaĝı toziyla teşrif etse dil-ber hâneñi / Reşg-sâz-ı genc-i Bâd-âverde olmazduñ **göñül**
- G233/4 Bir zamân müstaĝnî-i gencîne-i iķbâl idün / Dahme-i Kāvûsa da pey-burde olmazduñ **göñül**
- G233/5 Nâ‘ilî-veş olmasañ âb-ı hayât-ı ğuşsa-nuş / Zinde-i câvîd olurduñ mürde olmazduñ **göñül**
- G234/1 Yârün ki fîkr-i kıdd ü ‘izârındasın **göñül** / Bâĝun ne sünbül ü ne bahârındasın **göñül**
- G234/2 Başuñdan aşdı cûy-ı sirişk-i cefâ yine / Ol serün ârzü-yı kenârındasın **göñül**
- G234/3 Meylün o zülf-i ħam-be-ħam u müşg-büyadur / Ne sünbül ü ne zülf-i nigârındasın **göñül**
- G234/4 ‘Aksin düşürdün âba nezâketle kıddinün / Turmaz isirişk-iş dîde nişârındasın **göñül**
- G234/5 Gördün tevâzu‘ın leb-i cûy-ı niyâzda / Ol naķl-i nâz geşt ü güzârındasın **göñül**
- G234/6 Maķbûb u meyle eglene gör Nâ‘ilî gibi / Ğam ‘âleminde ğuşsa diyârındasın **göñül**
- G261/4 Ferâĝ-ı dil-ber ü mey pend-i pîr imiş tûtalum / **Göñülde** sûriş-i ‘ahd-ı şebâbî n’eylersün
- G273/5 Hep bildüğün unuttı **göñül** tıflı Nâ‘ilî / Düşmiş mu‘allim-i ğalaţ-âmûza n’eylersün
- G277/2 Zihî sāĝar-keşân-ı bezm-i germ-â-germ-i rüsvâyî / Ğamından bâde-nuş olmuş **göñül** maķbûb şerminden
- G289/5 Nâ‘ilî müstaĝnî-i kâm-ı dû ‘âlemdür **göñül** / Hazz eder nâ-kâmlıķdan belki güm-nâm olmadan
- G315/1 Gel ey **göñül** zen-i dünyâya pâymâl olma / Olup mücerred-i gül beste-i ‘ayâl olma
- G318/5 Dâĝ-ı derün-ı bûlbûl olur Nâ‘ilî **göñül** / Gird-i dehân-ı ğoncede Bûthâle olsa da
- G330/5 Nâ‘ilî biñ kerre dâmen-bûs-ı vaşl olsa **göñül** / Yine istilâ-yı ğam bir laķza dil-şâd etmeye
- G348/2 Bîm-i câna düşmemek kâbil mi ğamzeniden **göñül** / Tîr-i dil-düz-ı kâzâdan ihtirâz etmezse de
- G353/2 Bizüz o mest-i temâşâ ki la‘l-i sâķiden / **Göñülde** neşve-i şahbâ sebû sebû taze
- G360/2 Bu köhne maştabanun bâde-i neşâtı **göñül** / Riyâyı ķo saña zehr-i melâl gelmedi mi
- G363/4 Sabâ o turrada maķşûd-ı rûzgâr idi hayf / **Göñül** de sencileyin hiķ-kâredür şimdi
- G366/3 Etfâl-i şehr lâne-i tenden cudâ **göñül** / Döndürdiler kebûter-i âvâreye seni
- G366/5 Elmâs isen de şîşe degil bi‘l-lâh ey **göñül** / Bed-mestdür zamâne urur hâreye seni
- G369/4 Bir nihâl-i âhdur kıddün hevâsıyla **göñül** / Şaķn-ı gülşende hürmân serv-i dil-cûlar gibi
- G375/2 Pür-piķ ü tâb-ı keşmekeş-i âhdur **göñül** / Ser-rişte-i emelde ğuşâyîş görölmedi
- G378/3 Kûh kûh-endâz-ı ğam bir bâde ister kim **göñül** / Revĝan-ı seng-i fesân-ı tîşedür her ķatresi

G385/2 Tāk-ı ebrûdan geçüp zülfinden ayrılmaz **göñül** / Bir ‘aceb dîvânedür kim tāk-ı evvândur yeri

Kt12/1 Her lahzâ bir maķâmında nālân olan **göñül** / Gül-zâr-ı dehr başına zindân olan **göñül**

Kt12/2 Allah yekdür olsa da maķbûş ğam degil / Bu çâh- ser-nigûnda nigeħ-bân olan **göñül**

Ş4/6 Ne çâre ey **göñül** ammâ / Bizümle yâr söyleşmez

Ş7/3 Gözedüp ‘âşık-ı âvarelerüñ / Ele al **göñlini** dil-dâdelerüñ

göñli aķmak [1] birine karşı güçlü sevgi duymak, temayül etmek, gönlü ilişmek; âşık olmak. <ÖTS, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

G369/1 Oldı eşküm gül-şen-ârâ-yı heves cûlar gibi / **Aķdı gönlüm** bir nihâl-i ‘işveye şular gibi

göñlinde yer etmek [2] kalbine girmek, ilgi uyandırmak, meyletmesini sağlamak.

G202/2 **Göñlinde yer etdük** o bütün la‘l-i lebinden / Âmîziş edüp neşve-i şahbâ ile geçdük

G321/4 Seyre çık lutf ile **göñlinde yer et** ‘uşşâķuñ / Teng-nây-ı dili reşk-i feraħ-âbâd cyle

göñline girmek [1] kalbine girmek, ilgisini çekmek, meyletmesini sağlamak.

G98/8 ‘Ârifüñ baħt **gırup göñline** pûl kondurmaz / Nerd-i iķbâlde aġyâra döner zâr okudur

göñlümce [1] dileġime uygun.

G101/3 Ne olur nâz kadar çeşmüne mûnis ne niyâz / Cüst-cûya seni **göñlümce** dil âvâre bulur

göñlünü nerm itmek [1] gönlünü yumuşatmak, insafa getirmek, acındırmak.

G154/5 Bir âh ile **nerm etmek** olur **göñlünü** yârûñ / İbrâma tayanmaz nigeħ-i ĥasrete döymez

göñül virmek [1] sevgi ile bağlanmak, âşık olmak. <TS, DEYİMLER/AKSOY>

G359/7 **Göñlin** ‘arûs-ı devlet-i dünyâya Nâ‘ilî / Minnet cenâb-ı Ĥazret-i Mevlâya **virmedi**

göre [1] bakılırsa, hesaba katılırsa, göz önünde tutulunca, nazaran, bir şey uyarınca. <TS, ÖTS>

G34/1 Ġubâr-ı Ka‘be-i kūyuñ görür mi çeşm-i ümîd / Bu rûz-gâra **göre** dostum degil mi ba‘îd

görmek [263]

1. göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak; belirli bir zamanın içinde bir olaya tanık olmak, yaşamak, izlemek. <TS>

K1/25 **Görsün** teķaddüm-i şeref-i ĥâk-bûsda / Kerrübiyyân-ı ‘arş-ı ne yüzden cidâl eder

K3/3 O zümrenüñ biri de Nâ‘ilî-i bî-kesdür / Ki rûy-ı dil **göremez** baħt-ı pür-‘itâbında

K3/29 Ķo ĥâl-i ġayrı sen ey bî-ĥicâb kendüni **gör** / Ne oldı mâĥaşaluñ çarĥ âsiyâbında

K3/57 Gözine girme idi ĥ‘âb girse de gâĥî / Cemâl-i Enver-i pâkin **görüldi** ĥ‘âbında

K4/7 Ĥûsn ile ġamze âşinâ **görelî** / Düşmen-i tiġ-i der-ķafâ-yı dilem

K5/16 Ġam degil **görmese** ĥuffâş-nihâdân-ı zamân / Levĥ-i âyîne-i ĥab‘umda olan ma‘nâyı

K5/20 Evvelîn pâye-i süllem **görürin** gâĥ-ı ‘urûc / ‘Arş-peymâ-yı dil olsam mele‘-i a‘lâyı

K6/2 Benüm o dâġ-ı ‘uķûbet ki şad-merc olurın / **Görünce** pençe-i ķâtilde tiġ-i ‘uryanı

K8/14 Kebüter-i ĥarem olsa ĥalâşa yer bulamaz / **Gören** senüñ gibi bir şîr-pençe şehbâzı

- K8/22 Bu iktidârı **gören** sende yâd eder mi daği / Bu ‘arşa-gehde Nerimân-ı nâveg-endâzı
- K9/30 Cüst ü cüy-ı kefi ihsânı olursa **göresin** / Hâk-i ednâda ne gevherleri pinhân etmiş
- K11/26 **Gördi** kim râh-ı gâzâda hîdmet-i dergâhuña / Peyk-i tevfiğ-i İlahî gibi yâverdür gelen
- K11/27 **Gördi** kim el şunduğınca tîge bismi’l-lah ile / Her tarafdan na‘re-i Allahu ekberdür gelen
- K11/24 Şulh-ı nâ-çâra rızâ gösterdi **gördi** üstine / Bir senün gibi kavî hâşm-ı tûvân-gerdür gelen
- K12/45 **Görmedüm** olalı sūdâ-ger-i kâlâ-yı suhen / Tab‘-ı pākūn gibi bir müşteri-i cins-i kemâl
- K12/51 Meylüm evşâfuña ol mertebedür kim **görüürin** / Şâhid-i medhūni h̄-âb içre der-âğuş-ı hayâl
- K13/1 Mecrūh idük Allah bilür tîr-i cefâdan / Biñ güşe **görüürük** ham-ı ebrū-yı Qazâdan
- K13/2 Sâzın yere çalmışdı **görüüp** meclisi hâlî / Nâhid-i felek zemzeme-i gūş-resâdan
- K13/15 Halkuñ **görüüp** ahvâl-i ciger-süzün ammâ / Me‘yūs degildük kerem ü lutf-ı Hüdâdan
- K13/21 Hem-nâm-ı hüdâvend-i rüsûl şadr-ı ğanî-dil / Kim **görmedük** ihsânını yok bay u gedâdan
- K13/22 Düstūr-ı mükerrrem ki ederlerdi tefâhür / Emşâlini şâbıkda **görenler** hulefâdan
- K17/4 Ser-firâz cyledi lutfuñ beni akrânumdan / **Gördüm** in‘ âmuñı hâdden bîrûn
- K17/23 Kef-i dūr-pâşını **gördükçe** olur hacletden / Mevc-i deryâ gibi seyyâl künüz-ı maḥzûn
- K17/40 Tavḫ-ı fermânuñ boynında **göreydi** çarhuñ / Zülf-i Leylânıñ olur mıydı esîri Mecnûn
- K17/64 Seyr eden naḫş-ı dil-ârâsını egninde **görüür** / Gâh kemhâ-yı siyeh gâh kabâ-yı gül-gün
- K18/2 ‘Araḫ-feşânî-i hürşîdi **gör** ki tâbından / Serâb lücce olup lücceler serâb olmış
- K19/2 **Gördi** bir Âşaf-ı zî-şânı Süleymân-ı zamân / Şadr-ı iclâle sezâ hâtem-i iḫbâle maḥal
- K19/7 Düş-ı pākūnde **görüüp** hil‘at-ı şâhenşâhı / Dest ü dâmânına yüz sürdiler erbâb-ı düvel
- K19/19 **Görmedük** gerçi ki Âşaf-ı Nizâmü’l-mülki / Gerçi anlar da cihânı ḳomamışlar mühmel
- K22/14 Sensin veliyy-i ni‘met-i ‘âlem ki lutfuñı / Yok **görmedük** cihânda inâş u zükürdan
- K23/9 Fûrûzân câm-ı meyle elde naḫl-i Tûr zanneyler / **Gören** la‘lîn-ḳabâyı sâḳî-i Tûbâ-hıram üzre
- K23/11 **Gören** mestâne ‘aks-i ğabğab-ı hûbânı sâğarda / Hâbâb eyler taşavvur sâğar-ı kevşer-müdâm üzre
- K24/28 Hufâş-hilḳatân-ı zılâm-ı cehâletüñ / **Görmez** o nûrî dîde-i iz‘ânı kûr olur
- K25/51 Keyfiyyet-i idbârını nâ-çâr **görüürken** / Kemmiyyet-i iḫbâline çarhuñ nigerânsın
- K26/37 Çemen-zâr-ı hayâle serv-i bâlâ-yı hıramândur / Ki zanneyler **görenler** ḳâmet-i ra‘nâ-yı dil-berdür
- K26/38 Midâd-ı surḫ ile nevg-i ciger-düzün **görüüp** şandum / Hâdeng-i şu‘le peygân-ı Nerimân-ı ciger-verdür
- K27/8 Yekke-tâz-ı şaf-ı a‘dâ ki **görüüp** sür‘atini / Eşheb-i ‘azmine der berḳ-i cihân hoş geldüñ
- K27/21 Nereye varduñ ise maşlahatuñ **gördi** ricâl / Eyledüñ düşmeni bî-nâm u nişân hoş geldüñ
- K28/7 İmdâd ederdi **görmege** evvel furûğ-ı baḫt / Gülşen-serây-ı ‘âlemi çeşm-i yakîn ile
- K28/8 Bir teng ü târ câh **görüür** şimdi vâjgün / Şaḫş-ı raşad-nişîn hûred-i dūr-bîn ile
- K28/10 Şimdi **görüüp** mezâḳumızı zehr-ḫand eder / Zehr-âbı farḳa ‘âciz olan engübîn ile
- K28/39 Çıkdı beyâza naḫşı **görince** oḫâğuñı / Istebraḳ-ı cinân gibi huld-ı berîn ile
- K28/45 Maḥmûldur kerâmete kim **gördi** himmetüñ / ‘Aḳd-ı şalâḫ-ı düşmeni çîn-i cebîn ile
- K28/51 Bir âfitâb toğdı şanurlar hilâlden / Rûyuñ **görenler** eşheb-i zerrîne-zeyn ile
- K28/56 Reşg-âver olsa sür‘ati na‘liyle seyr eder / Hürşîd ü mâhı kim **göre** çîn-i cebîn ile
- K28/61 Bu iltifâtı **görmedi** bir âferîdeden / Evḳâtı geḫti gâh çenân geḫ çunîn ile

- K28/78 Kalmış cemende gül **görüp** ey Nâ 'ilî hezâr / Mir 'âta karşı bir nefes-i vâpesin ile
- K30/10 Çeşm-i pür-hünuma bak eşk-i dem-âlûdum ile / Geçen evkâtumı **gör** şubh ile şamumda benüm
- K30/14 Bir zamân ola ki şayyâd-ı zebûn-gir-i felek / **Göre** her halka-i zencirini dânumda benüm
- K30/32 Mest-i peymâne-i feyzem ki **görüp** pây-be-câ / Şaf şaf ebkâr-ı ma'âniyi menânumda benüm
- K33/4 Budur inşâf ki Sencerle Melikşâh degil / Pâdişâhân-ı selef **görmediler** böyle re 'is
- K33/8 Mihr-i zer-çüb-ı şu'â' ile olaldan müzdür / Kâh-ı ikbâli gibi **görmedi** bünyân-ı esis
- K35/14 **Görenler** kurb-ı şâhen-şehde derler ol dür-i pâkî / Karin-i âfitâb etmiş Mesîhi hazret-i Bârî
- K35/15 Nedim-i 'Yûsuf-isti' dâd-ı şâhenşâh kim olmuş / **Görince** hüsn-i ahlâkın şeh-i 'âlem harîdârı
- K36/18 **Görüp** perrende fâvûs-ı mülemma' bâl ü per şandum / Münakkaş hâmesinden beyza-ı tuğrada elvâm
- K37/5 Kâbul-i 'aks eden ayine-i tecellâdan / Cemâl-i Hakkı **görür** hüsn-i i'tikâdi kadar
- M4/VI/3 Neyledi saña dil-i derd-penâhı **görsek** / 'Işkdan özge nedür cürm ü günâhı **görsek**
- M5/VI/9 Şâyed ki bu vaz'-ı nâ-sezâdan / Yârı **göricek** hicâb edersün
- M8/VII/1 Olursun Nâ 'ilî-veş **gördüğüm** maḥbûba efgende
- M10/I/11 Şandum **görünce** hey 'etüni ey hilâl-i çarḥ / Bir yerden iki lû 'lesi var çeşme-i zülâl
- G17/4 Gül **gördi** pâre pâre ciger ḡonce ḡarḫ-ı hûn / Memnûn zaḥm-ı ḡancer-i ḡâr oldı 'andelîb
- G23/4 Âyine-i sâğarda olan 'âlemi **görmez** / Gül-zâr-ı bihişt olsa nezzâre-geh-i mest
- G29/6 **Görüp** kûyında geh aḡyârı geh yârı dil-i ḡaste / Eder ḡasretle âh-ı serd ḡâhî râst ḡâhî keç
- G34/1 Ġubâr-ı Ka'be-i kûyuñ **görür** mi çeşm-i ümîd / Bu rûzgâra göre dostum degil mi ba'îd
- G47/5 Dem-i şehirde **görür** Nâ 'ilî 'aḡîḡ-ı meyüñ / Kemîne cur'asını aḡter-i Yemen maḡmûr
- G53/5 Sâye-i zülfi düşdügi yerleri Nâ 'ilî **gören** / Farḡ edemez diyâr-ı Çîn memleket-i Hıttâ mîdur
- G56/4 Rûy-ı luḡf-ı şîşe-baz-ı çarḫı dil **görmüş** gibi / Jeng-dâr âyînesinden şafvet ümmîdindedür
- G62/1 Şun'-ı celâle eyle nazar ol cemâli **gör** / Âyine-i cemâl-i Muḡammed-celâli **gör**
- G62/2 Ârâyîş-i bihişt-i leḡâfet degil midür / Ol tâze gül-bün-i çemen-i i'tidâli **gör**
- G62/3 Çeşmünle mülk-i câna düşen şûr-ı fitneden / Ma' mûre kazâda olan ihtilâli **gör**
- G62/4 Bir behre al tena'um-ı 'îd-i vişâlden / Ol ḡurre mâh-ı hüsn-i o kaşî hilâli **gör**
- G62/5 Bak Nâ 'ilî bu nazm-ı selîsün suḡûrına / Emvâc-ı selsebîl-i bihişt-i kemâli **gör**
- G65/5 **Gör** secde-i niyâzı sen baña ḡüblarda / Şâyeste-i peretiş bir âfitâb göster
- G72/2 **Gör** iḡtizâ-yı neşve-i câm-ı fenâyı kim / Peşmîne-puş-ı şavma'a rindâne reşḡ eder
- G73/6 Ben bulmadum **görüseni** eger ey ḡakim sen / İnşâf şafḡasın bu nüh evrâḡdan ḡopar
- G76/3 Gözler **görüp** o mâhı ḡulaḡlar işitmemiş / Güft ü şenîdi 'âleme her ḡâh tâzedür
- G82/3 Hep sitemdür **gördüğüm** çeşm-i siyâh-ı yârdan / Bilmezin şâḡird-i baḡt-ı tâb-sâmânum mîdur
- G82/5 Göz **görüp** dil sevmiş ammâ bilmem ol bût Nâ 'ilî / Dil-pesend-i şâhid-i ḡab'-ı suḡen-dânum mîdur
- G89/6 **Görelî** dâmlıḡın dâne-i ḡâl-i zekana / Fitne dâmen-keş-i cäsûs-ı giribânunîdur
- G90/7 Hâmûş **görüp** Nâ 'ilîyâ şanma bu deyrün / Naḡş-ı suver-i ḡâme-i ressamı tehîdûr
- G106/1 Mir 'ât-ı câna bak bu dil-i mübtelâyı **gör** / Âyine şundı destine şâhuñ gedâyı **gör**
- G106/2 Biñ mübtelâsı var ser-i râhında cân-be-kef / Ol tıfl-ı nev-zuhûr-ı hezâr-âşinâyı **gör**
- G106/3 Âşûb-ı dil-firîbî-i hüsn-i bütâna bak / Zünnârî-i maḡabbet olan pârsâyı **gör**

- G106/4 Zülfi ‘izâr-ı pâkine **kat kat** hicâb iken / ‘Uşşâka ol perî yine bakmaz belâyı **gör**
- G106/5 Verdi harâba çeşmi gibi ‘âlemi henüz / Nâz uyhusında ol şanem-i bî-vefâyı **gör**
- G106/6 Pâmâl iken rübüdesidür güy-ı âfitâb / Çevgân-ı dest-i fitne o zülfi-i dü tâyı **gör**
- G106/7 Bak çeşm-i iltifât ile eş‘âr-ı pâkine / Âsâr-ı tab‘-ı Nâ’îlî-i hoş-edâyı **gör**
- G108/4 Nâzdan çeşmini hâmüş **gören** her müjesin / Tercemân-ı nigeç-i nâdire-perdâz şanur
- G110/2 **Gören** telâtum-ı emvâc-ı eşk ile sînem / Kıyâs eder leb-i Ceyhûnda feyz mişesidür
- G111/4 Nîkâb-ı nâzdan gâhî **gören** kim olmasun nâ-çar / Tecellâ-yı ruhuñ ‘uşşâk-ı dâmen-çîdeden mestür
- G117/5 Bak ruğ-ı pür-hâline i‘câz-ı hüsn-i yârı **gör** / Nâ’îlî hâşiyet-i âteş ki ‘anber-süzdür
- G119/5 Temâşâ-yı bihişt eyler **görenler** Nâ’îlî hüsnin / O büt kim çîn-i zülfi rahne-i bünyâd-ı îmândur
- G122/2 Sen ey sirişk-i dîde hemân kâr-ı haşrı **gör** / Bünyâd-ı çarha âteş-i âh-ı derûn yeter
- G134/1 Ne bîş ü ne kem ‘âlemi yeksân bilürüz biz / Her **gördüğümüz** mûrî Süleymân bilürüz biz
- G135/2 **Görmez** bizi âyîne de ger ‘aksi de olsağ / Pîş-i nazâr-ı ‘aql-ı hod-ârâda nihânuz
- G135/5 Mûsâ **göremez** Tûr-ı şecerde bizi bi’l-lâh / Biz şu‘le-i sîmâ-yı tecellâda nihânuz
- G141/2 **Gördüğü** şûhuñ olur kayd-ı ser-i zülfünde / İzîrâb-ı harekât-ı dil-i bî-tâbdayuz
- G146/4 Ölseğ hûmâr-ı guşşadan ey pîr-i meykede / Câm-ı hayâtı şun hele **gör** nûş eder miyüz
- G146/6 Nûh câm-ı bâ-günüñ bir bir getir hele / **Gör** sâgar-ı şikesteye ser-puş eder miyüz
- G152/2 **Gördükçe** yârı kim kaçâr âh etmeden eger / Şâyeste olsa nîm nigâha enînumüz
- G157/2 Ruğların pür-tâb **gördükçe** şafâlar kesb eder / Şebnem-i gül-berg-i rûyuñdur dil-i meyyâlümüz
- G175/4 Muğimm-i genc-i ferâğ ol şarâb **gör** her şeb ü ruğ / Fûrûğ-ı câmı ne hûrşide vir ne mâha degiş
- G179/4 **Görüp** ağıyar hattıñ hûşe-çîn olmuş vişâlünden / Edüp tarh-ı tekellûf hırmen-i yârâna el şunmış
- G180/3 Hezâr-ı dilde tâb-ı cünbiş-i âh olduğın **gorse** / Olur ol tâze berg-i gülşen-i hûbî hemân âteş
- G182/4 Şarılmış pâyüne dil ‘ârîzuñ gül gül **görüp** meyden / Giyâh-ı rustedür gül-deste-i hoş-bûya bağlanmış
- G186/6 Hümâ-şikârî-i zülfîn ruhuñda **gör** ki gönüller / Kemend-i câzibe-i âfitâb-dârına düşmiş
- G193/5 Ne söylesün **görüp** ol şûhı Nâ’îlî ‘uşşâk / Deger mi âhdan el ruşsat-ı niyâz olıcak
- G200/1 Severüz **gördüğümüz** âfeti dil-ber diyerek / Başlaruz nâle vü feryâda sitem-ger diyerek
- G200/2 Biz de bir gonce-lebün yolına cân virsek olur / Cân virür bülbülü **gör** âh gül-i ter diyerek
- G202/4 Bu şahâda **gördük** ki degil hınk-ı felek râm / Nâçâr ‘inân-ı dili irhâ ile geçdük
- G204/6 Der imiş çeşmini mestâne **görüp** ol büt-i şûh / Korkaram Nâ’îlî-i zâra kıyar gamzelerün
- G208/5 Meclisinde ol fûrûzân şem‘-i gül-mâhiyyetün / Bülbül ü pervânenün dest ü giribânın **görüñ**
- G208/6 Her nefes garğ-âb-ı eşk eyler bu minâ hücreyi / Çeşm-i Ya‘kûb-ibtilânun Beyt-i Ahzânın **görüñ**
- G208/7 Fitnenün zülfinde ol şûh-ı perîşân kâkülün / Cem‘ olan diller gibi hâl-i perîşânın **görüñ**
- G210/3 Eşer-i âh **göreýdün** nic’ olur ey Ferhâd / Etmese âbını mahv âteş-i gam tîşemüzün
- G215/2 Bulmaduğ ârâm-ı hâtır devr edelden rûzgâr / **Görmedük** eflâki iqbâlinde sâ‘î kimsenün
- G216/4 Seni **görmeyen** de **gören** de hem dil ü câna feyz-i şafâ yeter / Biri mest-i câm-ı girişmedür biri neşve-yâb-ı tegâfülün
- G218/7 Bî-deste hâven-i felegi ser-nigün **görüp** / Rûyine pây-ı havşala-kûbın ne aıladıñ
- G219/1 **Görmedük** âsâyişin bu vâdî-i pür-vaşetün / Güy-ı ser-gerdâmyuz çevgân-ı dest-i himmetün

- G220/4 **Görmesek** düşünda zâhid añlamazduķ hikmetin / Hîl'at-ı teşrîf-i isti' dâd olan peşîmenüñ
- G221/1 Raķibe etdi eşer infî' âli âhumuzuñ / Teğâfûlûñ **gör** o şûh-ı ğalať-nigâhumuzuñ
- G222/1 Eyyâm-ı rûze geĉdi meh-i 'îdi **görmedük** / Bezm âhır oldı sâğar-ı Cemşîdi **görmedük**
- G222/2 Etmiş tamâm devrini sâķide câm-ı Cem / 'Ud eylemiş maķâmına hûrşîdi **görmedük**
- G222/3 Geĉmiş zamân-ı 'ıyş u ıarab bezm-i 'alemüñ / Sâzın işitmedük hele Nâhîdi **görmedük**
- G222/5 Gül-gün câmı her kişı meydân sürdi biz / Gerd-i süm-i tekâver-i ümîdi **görmedük**
- G222/6 Ey Nâ'îlî serencal-i kevn ü fesâdda / Hergiz şafâ-yı 'âlem-i tecrîdi **görmedük**
- G229/1 Yok 'ışķ-ı dil-ârâmda Behrâma taķammül / **Görse** seni eyler mi dil ârâma taķammül
- G232/1 Verziş-i âh ederek şu'le-nijâd oldı gönül / Naķş-ı hûsnüñ **görüp** âşüfte-nihâd oldı gönül
- G232/5 Nâ'îlî-veş n'ola aķvâli perîşân olsa / Naķş-ı hûsnüñ **görüp** âşüfte-nihâd oldı gönül
- G234/5 **Gördüñ** tevâzu'ın leb-i cüy-ı niyâzda / Ol naķl-i nâz geşt ü güzârındasın gönül
- G238/1 Tâb-ı meyden ruķuñ ey muĝbeĉe gül gül **görelüm** / Reng-i ruķsârûña beñzer mi gül ü mül **görelüm**
- G238/2 Zîr-i şeh-perr-i dü ebrûdan o şehbâz gözüñ / Şayd-ı murĝ-ı dile eyler mi tenezzül **görelüm**
- G238/3 Dâmen-i dilde yeter ey gözi cellâd yeter / Bî-muķâbâ dem-i şemşîr-i teğâfûl **görelüm**
- G238/4 Şûr-ı meclis yeter ey sâķî-i nüh-peymâne / Nic'olur 'âķıbet-i devr-i teselsül **görelüm**
- G238/5 Yüzine baķmayup aĝyâr yanında der imiş / Nâ'îlî cevrüme eyler mi taķammül **görelüm**
- G241/1 Neşve-i hûsnüñi Yûsufda kemâhî **göremem** / Rûtbe-i mihr-i cihân-tâbda mâhî **göremem**
- G241/2 Hûbdur cünbiş-i ğamzeñ şaf-ı müjĝânûnda / Ol ķadar ĉâpük ü ĉâlâķ sipâhî **göremem**
- G241/3 Nazar etdükĉe o müjĝânlara baĝrum delinür / Ķararur gözlerüm ol ĉeşm-i siyâhî **göremem**
- G241/4 Mihrüñ eczâ-yı rek ü riş-e-i cân u dil iken / Ķayretümnden seni bir vech ile ĝâhî **göremem**
- G241/5 Nâ'îlî-veş seni **gördükĉe** perîşân oluram / Ķam-ı zülfüñde dil-i ģâl-i tebâhî **göremem**
- G244/10 Mest-i peymâne-i feyzüm ki **görüp** pâ-y-be-câ / Şaf şaf ebķâr-ı me'ânîyi menâmumda benüm
- G251/4 İhtirâz et ĉeşm-i zaķm-ı rûzgâr-ı fitneden / Her ģam-ı zülfüñde cem' perîşân **görmesün**
- G251/5 Ser-girân olsun ķo ĉeşmüñ ķudsiyân-ı 'arşa tâ / Her müjeñ destinde bir şemşîr-i bürrân **görmesün**
- G251/6 Olma rû-püş-ı zekân ey ırra ĉeşm-i kâ'inât / Âfitâbı ser-be-ceyb ü pâ-be-dâmân **görmesün**
- G252/1 Ķıl hâzer ey dil seni ol ĝamze giryân **görmesün** / Bir siyeh-mest âfet-i hûn-rîzdür ķan **görmesün**
- G252/2 Hindü-yı ģâlûñ gibi âteş-perestân-ı ruķuñ / Zaķm-ı ĉeşm-i cünbiş-i dâmân-ı müjĝân **görmesün**
- G252/3 Hem yaķar pervânesin hem kuşte eyler bir nefes / Tünd-bâd-ı dehr bir şem'-i fûrûzân **görmesün**
- G252/4 Ğonceye dil-tenglük bir perdedür âfâtdan / Anı ĉeşm-i rûzgâr-ı tâb-sâmân **görmesün**
- G252/5 Nazm-ı pâķûñ Nâ'îlî germ-âşinâ-yı ehldür / Sûz-ı dilden bî-ķaber efsürde şab'ân **görmesün**
- G256/3 Hûsnüñ ol şâhid-i 'işmet-şiken-i Yûsufdur / Ki Züleyĥâ **göremez** ģ'âbda dâmânı ucın
- G257/1 **Görse** Behrâm eger âyîñede müjĝânı ucın / Üstüĥ'ânında bulur ģancer-i bürrâmı ucın
- G258/1 Yaķup vücûdumı pervâne-veş tebâh ederin / O şem'-i ģavşala-sûzi **görünce** âh ederin
- G264/1 Şıķılur bezm-i neşât-ı ĝamı peyveste **gören** / Rûĥ-ı Cemden utanur câmını eşķeste **gören**
- G264/2 Münkesirdür yine âyîñe-i iķbâlinde / Eger İskender ise devleti şâyeste **gören**
- G264/3 Fenn-i iĥyâda Mesîĥe nice nâz eylesün / 'Âlemi nergis-i maķmûrî gibi ģaste **gören**
- G264/4 Kendüyi dâm-ı kemîn-ĝuşe-i ĉeşmüñde bulur / Cilve-i ķadd-i ser-efrâzuñı âheste **gören**

- G264/5 Şâne-veş zülfine bilmem ki nice pençe şunar / Her ser-i müyını biñ ‘uğdeye vâbeste **gören**
- G264/6 Nâ’ilî nüh felegün âyînesin seyr etsün / Nâveg-i âh-ı dil-i ‘aşıkı nâ-ceste **gören**
- G267/2 Ğayruñ ki dilde nağş-ı cemâlin **görür** o büt / Dîvâr-ı Ka‘ beden nice şüret kıparmasun
- G274/1 Ehl-i biniş **göremez** bir dil-i ħurrem ne desün / ‘Âlem olmış tıtalum mıştaba-i Cem ne desün
- G274/3 **Görmeyen** müddet-i ‘ömrinde şafâ-yı ħâtır / Bezm-i ‘ıyş olsa da başdan başa ‘âlem ne desün
- G275/4 Girye-kârân-ı ciger-sühte **gördükçe** seni / Mâcerâ-düşmen olur eşk-i dem-â-dem ne desün
- G277/4 Seni **görse** ederdi perde dâmân-ı Züleyhâyı / Meh-i Ken‘ân gibi maĥbûb-ı şehr-âşüb şerminden
- G281/1 Bister-i hecründe bilmez ĥ‘âb-ı râhat neydüğün / Düşde **görmez** haste-i ‘ışkuñ şefâkat neydüğün
- G281/6 Sîne-i ‘uşşâkı **görsün** bilmeyen ey Nâ’ilî / Külĥen-i vgerm-âbe-i şehr-i maĥabbet neydüğün
- G286/1 Dil-beste olur dil seni **gördükçe** ġamından / İzĥâr-ı neşât etmege başlar eleminden
- G291/1 Seyr edün cûlar ile bād-ı bahârûñ cengin / Nice bulmış iki dîvâne **görüñ** hem-rengin
- G291/6 Ĥacletinden kızarur Nâ’iliyâ duĥter-i rez / **Görse** engüşt-i şurâĥîdeki ĥinnâ rengin
- G293/5 Keyfiyyet-i dibârını nâ-çâr **görsün** / Kemmiyyet-i iĥbâline çarĥuñ nigerânsın
- G295/5 Der imiş **görüp** ol âfet bu taĥammülüm cefâya / Dil-i Nâ’ilî degildür kıpa seng-i ĥâredür bu
- G304/5 Süvâr-ı uştur-ı ser-mestün ey ĥadî şanup Leylî / Hemân her **gördüğün** maĥbûba teslîm-i meĥâr etme
- G306/4 **Gördükçe** lebün dîde döker ĥâke sirişkin / Her kıatresi pür-gevher-i nâ-yâb da olsa
- G322/3 ‘Ayb bulmazdı kıadeĥ-keşlere zâhid **görse** / İsm-i Settârı celî ĥatt ile ser-püşında
- G335/2 Şîve-i gerdün-ı nâ-hemvâr **gör** kim bü’l-heves / Çarĥuñ iĥbâliyle ‘arz-ı imtiyâz eyler bize
- G340/5 **Görüp** letâfet-i ‘aksin şanur kıızıl yâkût / Baĥan taĥaĥçe-i la‘lîn-i gülde jâlelere
- G341/2 Âfitâbı dūr-bîn eylerse de **görmez** Mesîĥ / Ehl-i tecrîdün döşenmişdür firâşı bir yere
- G343/1 Peymânenen döküldi mey-i nâb bir yere / Nûr indi şandılar **gören** aĥbâb bir yere
- G343/2 Naĥl-i bülendüñi **göricek** sâye-dâr olup / Cân düşdi bir yere dil-i bî-tâb bir yere
- G344/3 Kûdûret-i eşer-i süz-ı âhıdur ki **görür** / Mizâc-ı şu‘lede ġâĥî fütür pervâne
- G344/5 **Görünce** şem‘i nümû-dâr-ı tîġ ü ĥancer / Şehâdet-ârzû-yı nâ-şabûr pervâne
- G345/1 Yakup vücüdını eyler kebûd pervâne / **Görünce** şem‘i hem-âġûş-ı dūd pervâne
- G353/1 Ol şüĥı bağda **gördüm** şükufte-rû tâze / Elinde bir gül açılmış o tâze bû tâze
- G353/3 Terân-senc-i vişâl oldu dil **görüp** ĥattuñ / Henüz bağladı bir nağş-ı ârzû tâze
- G355/2 Dünyâyı **göremez** mest iken çeşmi ġurûr-ı nâzdan / Her ġamzede biñ şîve-i ĥâtır-nevâz eyler yine
- G357/5 Kıalmış cemende gül **görüp** ey Nâ’ilî hezâr / Mir‘âta kıarşu bir nefes-i vâpesin ile
- G359/3 Mecnûnda **gördi** câzibe-i ‘ışkı üstüvâr / Ğayret meĥâr-ı nâkeyi Leylâya virmedi
- G371/3 Sa‘y-ı bâzûsını **gör** zerre-i nâçîz-i dilün / Almaĥ ister seni âġûşına ĥurşîd gibi
- G374/4 Fûrûzân ol ruĥ-ı cânânenen bir kerre **gör** ey şem‘ / O ĥâkister ki dâmânumdur pervân olmaz mı
- G376/4 Şad-merg olsa **görünce** n’ola şimdi bâdenün / Müflisân-ı ‘ıyşe müvâridür her kıatresi
- G379/4 Baĥt-ı siyehün kıarı tamâm olsa da **görsek** / Kâm-ı dil-i nâ-kâma da bir himmet olur mı
- G381/1 Ne cādûdur **gör** ol vahşî ġâzalı / Ki yok ‘uşşâkuñ nuĥka mecâli
- G381/3 Ĥired meftûn-ı isti‘dâdı olmuş / **Görüp** ol tıfl-ı Eflâtûn-kemâli
- G383/5 Lerzende **görüp** Nâ’ilî-i zârı demiş ‘ışķ / Bî-çâreyi yârûñ teb-i ĥicrânımı tıtdı

- G389/1 Sevdün **görünce** ol büt-i âyine-ṭal‘ati / Kırbânun olduğum nice **gördün** maḥabbeti
- G389/4 Senden kaçup görünmemeler nâz imiş saña / Bir bî-vefâ imiş hele **gördün** mi âfeti
- G390/1 ‘İşk ehli ḥum-ı bâdeyi pür-cüş **görür** mi / Yollarda sebû-yı meyi ber-düş **görür** mi
- G390/2 Ahker gibi ol âteşün erbâb-ı tekellûf / Her kaṭresini dâğ-ı dil ü hüş **görür** mi
- G390/3 Meclis gibi pür olup na‘re-i mestân ile rindân / Mescide biraz vâ‘izi ḥâmûş **görür** mi
- G390/4 Her rind-i tehî-desti olan münkir-i ‘işret / Bir sîm-beden mâra hem-âğûş **görür** mi
- G390/6 Sâķi erişüp ‘îd ‘aceb Nâ‘ilî-i zâr / Rîndân ile ḥübânı kadeḥ-nüş **görür** mi
- Kt10/1 Ḥâlin **görince** şekl-i süveydâda dil-berün / Âh-ı derûnı micmere-süz oldı ‘anberün
- Mt5 Bir dil var mı ol ḥüsn-i ḥudâ-dâdı **görüp** de / Güyende-i el-minnetüli‘l-lah degildür
- Ş7/6 O giriftarı **görüp** küyünde / İltifât eyle benüm sulṭânım
- T1/4 Çün **gördi** lutf-ı peykerin âğûşa aldı gevherin / Şandûk-ı cân etse yerin Ġâzî Muḥammed Ḥân revâ
- T5/11 **Görüp** mesrûr dünyâyı dedüm ey Nâ‘ilî târîḥ / Tonandı sū-be-sū ‘âlem alındı kahr ile Uyvâr
- T5/9 Siyeh bayrakları **gör** kim otâğın almış eṭrâfın / Şitâda lâlezâr olmaḥdur ‘aceb dâmen-i kühsâr
- T6/1 Kâtib-i dîvân idi ḥayf o zât-ı şerîf / Ġibṭa ederdi **gören** ḥaṭṭına bî-iştibâh

2. anlamak, kavramak, sezmek. <TS, ÖTS>

- M9/1/5 Cevher-i ma‘nâyı **gör** âyine-i taḥkîķde / Kim o cevher vâķıf-ı râz-ı nüşür eyler seni
- G147/4 **Görür** ḥaķîķatın eşḥâş-ı tîre-dil bizde / Sevâd-ı cebhe-i a‘mâl-i müktesebleriyüz
- G292/7 O kim fenâsını zâhir **görür** bu meşğalenün / Bu ḥâkdân-ı hevesden alur tesellâsın

3. bir şey hakkında bir yargıya varmak, değerlendirme yapmak. <TS, ÖTS>

- G163/3 Râciḥ **görürüz** mevti firâķ-ı yâre / Murğ-ı ġama cân riştesini dâm ederüz biz
- G164/2 Zâhirde ba‘d-ı menzilümüz **görmeñüz** ba‘îd / Biz kırb-ı Ḥaķķa vâşıl olan ḥalvetîlerüz

4. öyle bulmak, bir duruma erişmek.

- K9/7 Kellesin naṭ‘-ı siyâset-geh-i kıhrunda **görür** / O cefâ-pîşe ki zulmiyle nice kıan etmiş

5. hiç yapılmamak. <ÖTS> Aşağıdaki tanıkta şarap içme eyleminin gerçekleşmediği ifade edilmiştir.

- G320/1 Şarâbı **görmezüz** dilden şafâ dūr oldı gitdükçe / Mişâl-i raḥt-ı zer peymâne mestûr oldı gitdükçe

6. yapmak, etmek. <TS>

- K6/14 Rikâb-ı nâza kıadem başmadan ḥarâb **görür** / Hücûm-ı zelzeleden heft-ṭâķ-ı evvânı
- K17/42 **Gör** mühimmâtını her neyse ġuzât-ı dînün / Düşmenün tâ edeler memleketin ġarķa-be-ḥûn
- K30/16 Şun hemân nâmemi ḥüddâmına vir kârımı **gör** / Çîn-i ebrû-yı ġaṣab rûy-ı selâmunıda benüm
- G15/5 Bir âh **görür** kârını ey Nâ‘ilî-i zâr / Ferḥâda ḥırâş-ı dil olan ḥârelerün hep
- G306/5 Her biri **görür** yine pes-i perdede kârın / Nergisleri baḥtım gibi der-ḥ‘âb da olsa
- G364/6 **Görüp** meclisde kârın bir nighle mey-perestânun / Füsûn-ı çeşm-i sâķî bâde-i nâbı unutturdı

7. kendisine yapılmak, bir davranışla karşılaşmak maruz kalmak. <TS>

- K9/37 Ḥaşre dek **görmeye** mir‘ât-ı vücûduñ jengar / Ki Sikender gibi dehre seni sulṭân etmiş

- K22/25 Ma'lûm-ı Һazretüñ mi degil **gördüğüm** cefâ / Meddâhı olduğum küremâ-yı vaķûrdan
 K22/28 Sîlî vü Һa' nedür işidüp **gördüğüm** hemân / Bu rûzgârda bir âlây kerr ü kûrdan
 K30/20 **Gördügi** cevri ü sitemden daĥi dil-gîr midür / Var mı âzürdelik ol güm-şude nânumda benüm
 G251/1 Ol zeķan âzâr-ı dest-i zülf-i piķân **görmesün** / Güy-ı mihr-i Һal' atun âîb-i ķevgân **görmesün**
 G251/2 Olmasun nabz-âşinâ-yı renc-i hicrânun Mesîĥ / Derdün âzâr-ı müdâvâ-yı Һabîbân **görmesün**
 G251/3 'Âşîķa duzdîde ġamzeñ ķeşm-i nâ-maĥrem degil / Merdüm-i binâ-yı heftüm perde-i cân **görmesün**

8. -den almak. <TS>

- G133/11 Nâ'îlî **gördüğümüz** nüşha degil ķarĥ bizüm / Baġal-ı tengümüze cild-i muṭallâ şıġmaz

9. saymak, herhangi bir şey gibi algılamak. <TS>

- K1/16 Ey müdde'î mefâĥiretüm **görme** nâ-revâ / Fehm et bu remzi kim saña şerĥ-i me'al eder
 K5/18 Ķatı alķaķ **görüüm** 'âlemi alduķça ele / Dür-bîn naķar-ı himmet-i isti'lâyı
 K6/11 Hezâr 'âşîķ-ı âvâresin o şeh gâĥî / **Göreidi** nîm-nigâĥ-ı ķabûle erzânî
 K14/59 Şâyeste **görüüp** Nâ'îlî-i bî-dile medĥün / Luṭf eyle ki bir şâ'ir-i engüşt-nümâdur
 K20/8 İķbâl-i ķarĥa eyleme ta'lik devletün / Nâķîz **gör** müsâ'ade-i baĥt u aĥteri
 K28/26 Dest-i ķazâ firâzına âvîze eylemiş / Hem-pâyce **gördi** tîġini 'arş-ı berîn ile
 K28/63 Kim ġâ'ibâne raġbet edüp nazmına tamâm / Bir **gördün** ol ĥazefleri dürr-i şemîn ile
 G164/8 Az **görme** Nâ'îlî ne ķadar bî-vücûd isek / Cân gibi feyze ķâbil olan ĥalvetîlerüz
 G202/5 Nâķîz **görüüp** Nâ'îlîyâ ĥ'âĥîş-i dilden / Luṭf u kerem-i Һazret-i Mevlâ ile geķdük
 G243/4 Tenüm nizâr **görüüp** kaçma ey remîde ġazâl / Taşavvur et ki heyûlâ-yı rûĥ-ı Mecnûnam
 G246/5 Baĥr-ı âteş şarşar-ı âhum ĥurûşum **görme** sehl / Ey Һudâ-nâters mevc-i bî-şumârumdan şaķın
 G251/7 'İllet-i âzârı ancaķ renc-i istiġnâ ise / Nâ'îlî bîmâri-i ķeşmünde nokşân **görmesün**
 G358/1 Yeksân **gören** âyîne-i ruĥsârûnı mehle / Yâķûtî berâber mi tutar seng-i siyehle
 G378/2 Ebr-ı âteş-bâr-ı âhum **görme** nâķîz ey felek / Âfet-i şîr ü peleng-i bîşedür her ķaķresi

10. başka duyu organlarıyla algılamak. <TS>

- G222/4 Ey ķarĥ egerķi medĥalümüz yok ķazıyyede / Senden suĥen-verân bu teĥdîdi **görmedük**
 G335/3 Piķ ü tâb-ı dest-i cevriünden **görüüp** feryâdumuz / Baĥt-ı serkeş dil-nevâzâne niyâz eyler bize
 G390/5 Cem gibi nice şehleri pîrân-ı ĥarâbât / Mestânelerün na'resine ġuş **görüür** mi

11. “-i vermek” anlamında birleşik fiil yapar.

- G54/5 Ey rûĥ-ı izâfî çıķa **gör** ķâĥ-ı bedenden / Te'ĥîr ile pûşîdeligün vaķtı degildür
 G372/3 Ķâr erkân-ı vücuduñ ede **gör** ķible-i cân / Beyt-i Ma'mûr olasun Ka'be-i mescûd gibi

görüñ [5] görünce, gördüğü zaman. Tanıklarda sözcüğün “siz görüñ” anlamına geldiği gibi, görme eyleminin zamanını bildirdirmesi için de kullanıldığı anlaşılmaktadır.

- G208/1 Bûlbûl aġlar ġoncenün ķâķ-i ġirîbânın **görüñ** / Gül şükûfte bûlbûlün bîĥûde eġġânın **görüñ**
 G208/2 Mihr-i 'işmetden bile 'âr eyler olsa jâle-pâş / Ol ĥayâ gül-berġinün pâķî-i dâmânın **görüñ**
 G208/3 Pâķdür ĥâķister-i rûĥü'l-Ķudûsden dâmeni / Ĥacle-ġâĥ-ı ĥüsnün ol şem'-i fûrûzânın **görüñ**

- G208/4 Tūfī-i cāna ğidā Hızr u Mesīhe cān virür / Āb-ı hayvān-sūz nuql-ı şeker-efşānın **görüñ**
- G208/8 Nā'ılīnūñ ṭab' -ı pākinden ne gevherler çıkar / Ol hūner gencīnesin ol ma' rifet kânın **görüñ**
- görülme** [6] göz yardımıyla bir şey, bir varlık algılanmak, seçilmek. <TS>
- G375/1 Bir gülde ṭal' atıñdaki tābiş **görülmedi** / Hürşid ü mähda bu nümāyiş **görülmedi**
- G375/2 Pür-piç ü tāb-ı keşmekeş-i āhdur gönül / Ser-rişte-i emelde güşāyiş **görülmedi**
- G375/3 İmsāk-i dehr kıldı tehi ceyb-i himmeti / Rüy-ı metā' -ı kişver-i dāniş **görülmedi**
- G375/4 'Uşşākuñ oldu vāyesi geh nāz u geh 'itāb / Āşār-ı dil-firib-i nevāziş **görülmedi**
- G375/5 Feyz-i nesīm-i āh ile efsūs Nā'ılī / Ref' -i niķāb-i çehre-i ḥ'āhiş **görülmedi**
- G376/2 Çok zamāndur **görmedük** ol bāde-i rengīni / Gevher-i tāt-ı ser-i Cemşiddür her kaçresi
- görünmek** [41]

1. başkaları tarafından görülür duruma gelmek, görülür olmak. <TS, ÖTS>

- K10/12 Tahtında cā-be-cā **görünür** lutf-ı ḥākden / Eşkūfeler bilürdan āyīne-dān gibi
- K12/29 Pest edüp pāye-i gerdūni ḥıyām-ı cāhı / Reşk ile ḥancere düşdi **görünen** şanma hilāl
- K16/21 Leyle-i kadr-ı sa' ādetdür o semmūr-ı siyāh / Vech-i pākūndür o şebde **görünen** nūr-ı mübīn
- K28/31 Sultān-ı 'ahd ki **görünür** sende māşadaḳ / Dāvūd güft-gūsı Süleymān emīn ile
- G92/5 Nā'ılī nāḥūn-i çengāl-i meh-i 'id üzre / 'Ārifūñ laḥt-ı dil-i sīne-ḥırāşı **görünür**
- G95/2 Yā her biri rengīn **görünür** 'aks-i ruḥūñla / Bir tīg-i celī şa' şa' a-i āyīne-gündur
- G96/1 Şāneden dillere zūlfūñdeki āfet **görünür** / Rişte-i cānda nice 'uḳde-i ḥayret **görünür**
- G96/2 Kūçe-i kām gibi kaldı tehi şehir-i vişāl / Şimdilik 'āşıķa 'azm-i reh-i fırķat **görünür**
- G123/3 Ḥaḳḳā ki 'aceb būķalemūn büt-gededür dil / Geh rüy-ı şafā geh **görünen** şūret-i ğamdur
- G133/4 Leb degildür **görünen** vāz' -ı benān etdükçe / Fem-i yāre o ser-engüşt-i müḥennā şıgmaz
- G204/4 **Görünür** ğamze-i maḥmūruña bī-bākāne / Mest-i keyfiyyet-i ḥūn-āb-ı ciger ğamzelerūñ
- G277/1 **Görünmez** 'āşıķa ol dil-ber-i maḥcūb şerminden / Eder ḥaṭ geldüĝin ruḥsārına mektūb şerminden
- G303/1 Yıldı bir kerre **görüñ** kā' ilüz ey mäh bize / Yeter eĝence ḥayālūñ geh ü bī-ĝāh bize
- G303/1 Yıldı bir kerre **görüñ** kā' ilüz ey mäh bize / Yeter eĝence ḥayālūñ geh ü bī-ĝāh bize
- G303/4 **Görünür** pīş-rev-i kāfile-i Ka' be-i 'ışķ / Yine ḥayretde kalan 'āşıķ-ı güm-rāh bize
- G334/5 Reng-i sīm-ābda bir nūr-u muşavver **görünür** / Perde-i dīde-i 'uşşāķda ol şun' -ı ilāh
- G389/4 Senden kaçup **görünmemeler** nāz imiş saña / Bir bī-vefā imiş hele gördüñ mi āfeti

2. insanda belirli bir izlenim bırakmak; benzemek, görünüşünde olmak. <TS, ÖTS>

- K12/61 Telḥ-kāmam o kadar ye's ile kim şimdi baña / Zehr-i ḳātil **görünür** şerbet-i şīrīn-i vişāl
- K16/30 **Görünürdi** eşer-i lezzet-i güftārumdan / Çeşm-i Ferhād-ı belā-pervere Ḥusrev şīrīn
- K17/20 Kevkeb-i baḥt ki zīb-i felek-i rif' atdür / Necm-i Şi' rā **görünür** mertebesinde mādūn
- K17/59 Mıştar-ı ṭāķ-ı varāķ-ı suḥenümde **görünür** / Cilve etdükçe ma' ānī şuver-i ğūn-ā-ĝūn
- K17/62 **Görünür** kār-geh-i ṭab' -ı hūner-perverümūñ / Mevc-i ḥārā gibi hep kāleleri būķalemūn
- G4/6 Kızarup bādeden ol çeşm-i siyeh Nā'iliyā / **Görünür** cāme-i surḥiyle ğazab-nāk baña
- G92/1 Aṭlas-ı cāha ki 'ārifde teḥāşī **görünür** / Cāhilūñ düş-ı tefāḥürde ḳumāşı **görünür**

- G92/2 Zîb-i elvân ile olmaz mütelevvin ‘ârif / Heves-i câh ile câhil mütelaşî **görünür**
- G92/3 Nîl-gün çâder-i eflâk ki mâtem yeridür / Câhilûn çeşmine bir ğarka-i kâşî **görünür**
- G92/4 Bu kuhen dâr-ı şifânun nazar-ı dâniya / Çarh-ı atlas dedigün köhne firâşî **görünür**
- G96/3 Şerer-i âh ki hecründen alur sūzî müdâm / Her biri düzağ-ı cân-sūz-ı kıyâmet **görünür**
- G96/4 Dūd-ı âh-ı dil-i ‘âşıkda ruhuñ yadı ile / Şecer-i Tūr-ı tecellâdaki hâlet **görünür**
- G96/5 Nâ’ilî zemzeme-i nây-ı kalem destünde / Çâşnî-senc-i mezâyâ-yı tabî‘at **görünür**
- G105/5 ‘Uşşâka Nâ’ilî **görünür** dūd-ı âhdan / Ol şu‘le kim Kelîme şecerden zühür eder
- G136/4 Bizüz ol metâ‘-ı dağal-dükân **görünür** bezâ‘atumuz ziyân / Ki bu çârsûda degil ‘ayân ne kesâdumuz ne revâcumuz
- G143/9 Nâ’ilî dîde-i hâk-bîne hüveydâ **görünür** / Mevķıf-ı dârda ser-bâzî-i Manşûr henüz
- G191/4 Tâl‘atun lüce-i nūr-ı nîgehümde **görünür** / ‘Aks-i hürşîd gibi âbda tekrâr laţîf
- G269/1 Mürşîd-talebân ‘ışk ile medhûş **görsün** / Cüyâ-yı Felâţun ise hāmûş **görsün**
- G269/2 Şâf ol o kadar‘ışk ile ey dil ki hayâdan / Âyînesi İskendere rû-pûş **görsün**
- G269/3 Câm-ı meyi bir dîde-i hûn-bâra degiş kim / Destünde kadeh taş-ı Siyâvûş **görsün**
- G269/4 Bînâ-dil ol ey h‘âce ki saña zer-i hürşîd / Seng-i mehek-i mâhda mağşûş **görsün**
- G269/5 Ver Nâ’iliyâ ye’s ile âyîneñe pür-tâb / Şad merhale ümmîd ferâmûş **görsün**
- G272/4 Zülf-i dil-ber misün ey çarh-ı siyeh-kâr sen de / Bize ejder **görmüp** düşmene gencîne olursun
- G303/9 Cevher-i rûh-ı suhen kim **görünür** mertebede / Sâha-i ‘arşda Cibrîl ile hem-râh bize

göstermek [76]

1. görülmesini sağlamak, görülmesine yol açmak; bir şeyden numune olmak üzere örnek vermek, sergilemek. <TS>

- K5/2 Yine **gösterdi** Kelîm-i dile bir şu‘le-i feyz / Tūr-ı ma‘nîde edüp naḥl-i kalem lalâyî
- K5/43 Yeter ey râyîz-i endîşe yeter **gösterdün** / Eşheb-i germ-i ‘inân-ı sūhene irḥâyî
- K6/8 O şâh-ı fitne-sipâh ı kalem-rev-i ḥüsnün / Ki **gösterür** Cem ü Dârâya çîn-i pîşânî
- K12/1 İndi bir şadra yine ḥâtem-i devlet-i iḳbâl / Bâz-gün naḳşını **gösterdi** nigîn-i âmâl
- K12/13 Nice Âşaf ki tûtop debdebesi dünyâyı / Halka **gösterdi** Süleymân gibi ferr ü iclâl
- K23/48 Bu şi‘r-i dil-güşâda ol ‘arûs-ı dil-keşün ḥâme / Kemâl-i vaşf-ı ḥüsnin **gösterür** îhâm-ı tâm üzre
- K28/23 **Gösterdi** halka şevket-i Dârâyı rûzgâr / Risto-yı kâr-dân u Sikender-rehîn ile
- K28/66 **Gösterdi** târ u püdını kâlâ-yı ma‘rifet / Ol kâr-gehde naḳş-ı zamân u zemîn ile
- K35/2 Zihî kaşr-ı şafağ-gün sayebân kim **gösterür** dâ’im / Revâķ-ı âsumânı nîl-gün-kâşî-i dîvârî
- M1/VII/4 **Gösterdün** ol mehûn bize eksükligin tamâm / Ey çarh-ı bî-vefâ-yı sitem-ger kem eyledün
- M2/V/3 Ḥasret-zededür rûşenî-i dîde-i câna / **Göster** dile âyîne-i dîdarunı yâ Rab
- M5/I/5 Ḥaḳḳâ ki gelür fesâne-i maḥż / **Göster** dile güft-güy-ı i‘câz
- G5/2 **Gösterür** ser-geşte-hâl-i vâdî-i hayret henüz / Gird-bâd-ı deşt ü şahrâ rûh-ı Mecnûnî baña
- G13/1 Kâküllerün ki çîn-i cebîn üzre buldı tâb / **Gösterdi** cezr ü meddini deryâ-yı ıztırâb
- G50/2 Şahbâ ki **gösterür** ‘arâķ-âsâ leţâfeti / Mestâne sînesin ki o büt gâh gâh açar

- G65/1 Sâkî fîrûg-ı meyden rüyuñda tâb **göster** / Germiyyet-i hayâdan hürşide âb **göster**
- G65/5 Gör secde-i niyâzı sen baña hüblarda / Şâyeste-i peretiş bir âfîtab **göster**
- G65/8 Ne hîre-pây-ı şevk ol ey reh-neverd-i himmet / Ne dâmen-i hevesde gerd-i şitâb **göster**
- G67/3 **Göster** felege pençe-i hürşidde mâhı / Sâkî yine destüñdeki câm-ı teri tıldur
- G80/2 **Gösterüp** halka-i zülfinde dil-i mecrûhı / Ser-tıraşum baña âyine ile şâne şunar
- G88/1 Çarhuñ nifâkıñı yine teşvîşi **gösterür** / Sen ‘âleminde ol gönül iş işi **gösterür**
- G88/3 ‘Âşık dil-i tapidesini yâre ‘arz eder / Nabzın tabîb-i hâzıkâ her kişi **gösterür**
- G100/5 **Gösterürsün** câna mir ‘ât-ı ruhuñ kând-ı lebüñ / Kaşduñ ol tûñ-ı şeker-ı şâhı söyletmek midür
- G128/3 Hem yaçar dünyâyı ğamzeñ ‘işvesinden hem yine / Dest-i pür-şurında şad dâmân-ı şekvâ **gösterür**
- G128/4 Sîne-i ‘uşşâkı sünbül-zârı dūd-ı âh eder / O ‘arâk kim Gülşen-i hüsnüñ muţarrâ **gösterür**
- G129/1 Ol ‘arâk kim sünbül-i zülfüñ muţarrâ **gösterür** / Sîne-i ‘âşıkda yer yer dūd-ı sevdâ **gösterür**
- G129/2 Cilve-gâh-ı kâmetüñ kim maşşer-i âşubdur / Sâyesinde ehl-i haşrı bî-muḥabâ **gösterür**
- G129/5 Cilve-gâhın maşşer-i nîreng edüp ey Nâ ‘ilî / Fitne vü âşûba ol kâmet temâşâ **gösterür**
- G141/4 **Gösterüp** güşe-i luţf-ı nîgehüñ aġyâra / Çeşm-i maḥmûrına derd-i dili işrâbdayuz
- G204/1 Eylese hışm ile Mirrîhe nazâr ğamzelerüñ / **Gösterür** sîne-i hârâda eşer ğamzelerüñ
- G207/1 Rûy-ı dil **gösterüp** âşâr-ı niyâza nîgehüñ / Duydı âşüftelügüm başladı nâza nîgehüñ
- G256/5 Güy-i hürşid-i cemâlin ki der-âġuş eyler / **Gösterür** mâh-ı neve tırrası çevgâñı ucın
- G257/5 Zülfinüñ bād-ı şabâ Nâ ‘ilî her târında / **Gösterür** rişte-i aḥvâl-i perîşân ucın
- Kt7/1 Ruḥ-ı pür-hâli zülfî **göstermez** / Keşret-i dâne dâmı **göstermez**
- Kt7/2 Mihr virmez sipihre hüsn ü behâ / Esb-i zerrîn sâmı **göstermez**
- Kt7/3 Zâhidüñ setr eder ‘uyûbını mey / Dâmen-i hırka câmı **göstermez**
- Kt8/2 Hemân hücumâ tırrur mülk-i câra ol müjeler / Fîrûg-ı âhını ceşş-i tenâre **gösterme**
- Kt8/3 Ḥalâş ister iseñ zaḥm-ı çeşm-i a‘ dâdan / Dili o ḥancer ile pâre pâre **gösterme**

2. birini veya bir şeyi işaretle belirtmek. <TS>

- G88/4 Ebrûsına perestiş edüp kudsiyân-ı ‘arş / Birbirine o kâfir-i bed-kîşi **gösterür**
- G116/6 Fikri anuñ ki olmadı süy-ı girîve-i emel / Semt-i rızâyı **gösterüp** râh-ı necât virdiler

3. belirtmek, anlatmak; kanıtla inandırmak. <TS>

- G97/4 Çîn-i ebrû **gösterür** mi ğamze der-kâr olduġın / Bir kazâdur yoksa bir tırdı kemânın kim bilür
- G165/3 Çarhuñ fenâ-peżîr-i idüġin **gösterür** bize / Câmuñ rübûde-ḥatır-ı resm-i ḥabâbıyuz
- Kt8/1 Fîrûġuñ istemez erbâb-ı dili ‘adûya hemân / Siyâh-baḥt idüġin ey sitâre **gösterme**

4. öğretmek, açıklamak. <TS, ÖTS>

- G88/2 Heç ü vişâle âyînelerdür ol iki ruḥ / ‘Uşşâka bir nazarda pes ü pişi **gösterür**
- G88/5 Gird-i lebinde zâhir olan nev-demîde ḥatṭ / Nüşuñ nihâyetinde olan nîşi **gösterür**
- G291/2 Tıkunup tâze-nihâl-i güle hunyâ-ger-i bād / **Gösterür** bülbüle sâzında nevâ âhengin

5. herhangi bir biçimde değerlendirmeye yol açmak. <TS>

- G65/2 Dersün ki olmasun râz-âġâh-ı neşve-i nâz / Cibrîle çeşm-i mestüñ maḥmûr-ı ḥ‘âb **göster**

- G65/3 Pür-cüş-ı ‘aks-ı la’l-i tebhlâle-dâruñ olsun / Her şunduğın kadehde sâkî habâb **göster**
- G65/4 Bir hânde ile zeyn et ey zer-ger-i melâhat / Faşş-ı nigîn-i la’lin pür-dürr-i nâb **göster**
- G65/6 Ey şahne-kâr-ı perhîz ol fark-ı zühde mey-rîz / Destün Bâyezîdün câm-ı şarâb **göster**
- G65/7 El şunma hûân-ı lutf-ı çarh-ı siyeh-kelîme / Baht-ı le’îme kendün ‘âli-cenâb **göster**
- G65/9 Vâdî-i gamda eşküñ maḥv eyle tâb-ı dilden / Âb eyleme serâbı âbı serâb **göster**
- G65/10 Maḥşerde Nâ’îlî-veş pür-bâr-ı cürm-i ‘ışk ol / Dâdâr-ı ḥaşra kendün mîzân-ḥarâb **göster**

6. görünmek, benzemek, ... gibi görünmesini sağlamak. <TS>

- K10/7 Lutf-ı hevâ-yı hurremi ḥâk içre **gösterür** / Faşl-ı şitâda gülleri yâkût-ı kân gibi
- K15/20 **Gösterse** n’ola kendüyi ‘ahdinde ahâlî / Hürşîd ile zerrât hüveydâ mı degildür
- K17/60 Nev-‘arûsân-ı suḥen ḥacle-geh-i ṭab‘umdan / **Gösterüp** kendüyi eyler ḥarekât-ı mevzûn
- K28/9 Kırş-ı tenür-ı ‘âlemi evvel ğınâ-yı kalb / Burr **gösterürdi** nân-ı siyâh-ı cevîn ile
- G88/6 Dânyâ cevri-i baht-ı siyeh-dil erâzile / Lutf-ı sitâre-i ğalaṭ-endîşi **gösterür**
- G88/7 Ğavğâ-yı salṭanat bu serây-ı sipeçde / Ey Nâ’îlî selâmet-i dervîşi **gösterür**
- G96/3 Şerer-i âh ki hecrûñden alur sûzı müdâm / Her biri düzaḥ-ı cân-sûz-ı kıyâmet **gösterür**
- G115/3 Ğamzeñ ki dâne **göstere** ol yerde ḥâlûñi / Şayyâd-ı cân-şikâr-ı kazâ dâm-çîdedür
- G128/1 Çeşm-i mestün neşvesin bî-reng-i şahbâ **gösterür** / Ğamzesin maḥmûr kendin mest-i rüsvâ **gösterür**
- G128/2 Olsa tâtâr-ı müjeñ ğâret-ger-i îmân-ı cân / Kârgâh-ı ‘ışkı pür-âşûb-ı ğavğâ **gösterür**
- G128/5 Ol kıyâmet kad ki nev-resdür daḥi ey Nâ’îlî / Dehri pür-âşûb-ı rustâ-ḥîz-i ferdâ **gösterür**
- G129/3 Düş ber-düş olsa ğamzeñ nâz ile ḥalvet-nişîn / Rûḥ-ı qudsîden bile bezmi temennâ **gösterür**
- G129/4 Ğamzeñi nâz ol kadar mest eylemiş kim ‘âşıka / ‘İşvesinden ğâh naḥvet geh müdârâ **gösterür**
- G191/3 Çâşnî-senci-i zaḥm-ı leb-i şemşîrûñden / **Gösterür** ğamzelerûñ kendüyi her bâr laṭîf
- G301/5 Mâh-ı dû rûze kâste-mânend Nâ’îlî / **Gösterdi** ḥalka kendin o ḥaṭṭ-ı siyâh-ı nev
- G327/8 **Gösterür** Nâ’îliyâ gelse müdâvâya ṭabîb / Eşer-i baht-ı siyeh-zaḥmumı bihbûd gibi
- G387/3 Meclis-ârâ-yı edeb oldukça kendin **gösterür** / Çeşm-i bî-pervâ-yı şûḥından mü’eddeb **gösterür**

7. etmek. <TS>

- K1124 Şulḥ-ı nâ-çâra rızâ **gösterdi** gördi üstine / Bir senûñ gibi kavî ḥaşm-ı tüvân-gerdür gelen

götürmek [4]

1. beraberinde taşımak, ulaştırmak, koymak. <TS, ÖTS>

- K17/16 Mesned-ârâ-yı serîr-i ‘azamet kim **götürür** / Başı üstinde serâ-perde-i ḳadrin gerdün

2. tahammül etmek, kaldırmak. <ÖTS>

- K28/3 Şimdi tekellüfât-ı ḥiredle berâberüz / Dünyâ ğamın **götürmede** ğâv-ı zemîn ile

3. ortadan kaldırmak, bertaraf etmek, yok etmek. <YTS, TS>

- G60/1 Sîneden raḥtuñi ey ğam **götür** âfet yeridür / Giryê ṭufân-gehidür âteş-i ḥasret yeridür

4. yukarı kaldırmak. <YTS, ÖTS>

- Ş2/7 **Götürüp** çehreden niḳâbı yine / Eyle şermende âfitâbı yine

göz [28] görme organı. <TS>

- K28/50 Sür haşma bād-pāyūni açdurma çeşmini / Toldur ‘adū **gözini** ğubār-ı zemîn ile
 G120/2 Süzülüp nīm kadeh bāde ile meclisde / Yoksa mestāne **gözünü** kaşd-ı teğafül mi eder
 G141/3 **Gözi** maḥmûrlaruñ mest-i serāsimesiyüz / İntibāh üzre degilsek ne ‘aceb ḥ’ābdayuz
 G142/1 Alsa şebbāz **gözünü** cānı feraḥ-nāk oluruz / Bakıcağ ğamzeñe ḥasret-keş-i fitrāk oluruz
 G143/1 Geldi mey-ḥāneden ol **gözleri** maḥmûr henüz / Oldı şaykal-zede ol āyīne-i nûr henüz
 G212/1 **Gözden** ki dem-be-dem aqıdur yaş gerdenün / Bilse ‘ayār-ı sūz-ı dili kâş gerdenün
 G238/2 Zîr-i şeh-perr-i dū ebrûdan o şebbāz **gözünü** / Şayd-ı murğ-ı dile eyler mi tenezzül görelüm
 G238/3 Dāmen-i dilde yeter ey **gözi** cellād yeter / Bî-muḥābā dem-i şemşîr-i teğāfûl görelüm
 G284/3 Kıl ḥazer merdümüginden ol ḥarāmî **gözlerini** / Zülfinün tâb-ı mened-i cān-sitānından şakın
 G288/1 Etme her murğ-ı dilün şaydına pervāz şakın / Nāveg-i āhdan ey **gözleri** şebbāz şakın
 G342/3 Nüh zevrak-ı sipihre ḥurūşı fena virür / Hecrünü gelse **gözden** ağan āb bir yere

Aşağıdaki tanıkta geçen “iki gözüm” ifadesi, “iki göz kadar kıymetli ve sakınılan” anlamında kullanılmıştır.

- G389/3 Kūyin ṭolanmadan ne kaçarsun iki **gözüm** / Erbāb-ı ‘ışkuñ elde degildür irādeti

göz açdurmamak [1] fırsat tanımamak, nefes aldırmamak, düşünmeye meydan bırakmamak. <ÖTS, OTDTS>

- G267/3 Āheste-rev bulun ki **göz açdurmayup** saña / Hınk-ı felek ğubār-ı küdürēt ḳoparmasun

gözden şakınmak [1] kimsenin bakmamasını sağlamak, iffetini korumak.

- G131/1 Ḥayālün levḥ-ı sîm-i dîdeye taşvîr olunmuşdur / Seni **gözden şakınmak** ‘aşîka taḳdîr olunmuşdur

göz görüp dil sevmiş [1] göz görüp gönül sevmiş, bir şekilde âşık olunmuş.

- G82/5 **Göz görüp dil sevmiş** ammā bilmem ol bût Nā’ilî / Dil-pesend-i şāhid-i ṭab’-ı suḥen-dānum mıdur

gözi ḥ’āba varmak [1] uyumak.

- G367/5 Vişāle yer yok ise **ḥ’āba varmadukça gözünü** / Fesāne ğuyî-i dil bir ḥişār degmez mi

gözi kan ağlamak [1] ağlamaktan gözlerine kan çıkmak, çok dertli olmak.

- G206/7 Derdünü Nā’ilî gibi **kan ağlasun gözüm** / Sensüz geçerse bir demüm olsun zamān-ı merg

gözine ḥ’āb girmemek [1] gözüne uyku girmemek, hiç uyumamak, uykusuz kalmak.

<DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

- K3/57 **Gözine girmez** idi **ḥ’āb** girse de gāhî / Cemāl-i Enver-i pākin görürdi ḥ’ābında

gözini açmak [1] uyanık, dikkatli olmak. <TS, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

- K11/15 Bir bir a’ yān-ı vilāyet derdi şāhum **aç gözünü** / Muştāfā Pāşā-yı ğāzî gibi bir erdür gelen

gözi yaşın almak [1] ağlamasına neden olmak.

- Ş1/6 **Alma** bî-çārenün **gözi yaşın** / Döyemez intizāra sultānum

gözler görüp kulaqlar işitmemiş [1] daha önce görülmemiş, şahit olunmamış, yeni, nevpeyda.

G76/3 **Gözler görüp** o mâhı **kulaqlar işitmemiş** / Güft ü şenîdi ‘âleme her gâh tâzedür

gözleri kararmak [1] baş dönmesinden, açlıktan, aşırı yorgunluktan gözleri iyi göremez olmak. <DEYİMLER/AKSOY> Tanıkta sevgilinin kirpiklerinin verdiği hasardan ötürü âşışın gözleri kararmaktadır.

G241/3 Nazar etdükçe o müjgânlar bağrum delinür / **Kararur gözlerüm** ol çeşm-i siyâhı göremem

göz terâzûsı [1] eğim ölçmeye yarayan mühendis aleti, su terazisi..

G291/5 Kûhken eyler imiş tîşesini hâre-şiken / **Göz terâzûsına** urduğça melâmet sengin

göz yaşı [3] gözyaşı (bkz. eşk, sirişk).

K1/27 Seyr eylesün leâfet-i ferş-i sitebrakı / Ol ferş-i ‘anberîni ki **göz yaşı** al eder

G247/1 Yakma hezâruñ ey gül-i ter nâleden şakın / **Göz yaşın** alma âteş-i seyyâleden şakın

Ş1/7 Sen nihâl-i cefâya mâ’îl olan / **Gözi yaşıyla** pây-der-gil olan

göz yumup açınca [2] çok kısa bir zamanda. <DEYİMLER/AKSOY>

K3/66 Erişdi **göz yumup açınca** kâb-ı kavseyne / Nesîm-i şubh ile hem-reng idi şitâbında

G385/4 Dest-i müjgân-ı tazallum düşmen-i çâlâkinüñ / **Göz yumup açınca** dâmân u girîbândur yeri

gözetmek [4]

1. gözetmek, beklemek, bakmak, ummak. <YTS>

Ş7/7 **Gözedür** dîde senüñ-çün râhı / İntizârı sanadur vallahî

2. bir şeye önem vermek, göz önünde bulundurmak, ayrı tutmak. <TS, ÖTS>

G80/5 Nâ’îlînüñ **gözedür** hâtır-ı mecrûhın o yâr / Dest-i lutfın ki ser-i zülf-i perîşâne şunar

G256/6 **Gözedüp** hâtır-ı mecrûh-ı dil-i zârı o şüh / Dest-i lutfıyla tutar zülf-i perîşânı ucın

Ş7/3 **Gözedüp** ‘âşık-ı âvarelerüñ / Ele al gönlini dil-dâdelerüñ

gû [2] deme, söyleme, “güften (söylemek, demek)” filinden emir. <Steingass,

Dihhudâ> Aşağıdaki tanıklarda bu sözcük “güft” sözcüğü ile bir terkip oluşturarak kullanılmıştır. “güft ü gû”, “dedikodu” anlamına gelir.

K3/28 Ne’ûzu bi’l-lâh ey dil bu güft ü **gûlardan** / Ki nâgeh olmayasın münfa’ il cevâbında

G79/1 Anlar ki bahş-ı dehânuñla güft ü **gû** / Râz-âşinâ-yı mes’ele-i mübhem oldılar

gubâr [16]

1. toz. <KO, Cûdî, LN, Kanar/2>

K2/29 Bunuñla sâha-i pehnâ-yı cûdın eyle kıyâs / Ki çarh o sâhada mevhumê bir **gubâr** kalur

K8/10 Eder **gubârımı** ithâf-ı târik-i hürşid / Olan o hâke cebîn-sâ-yı ma’zeret-sâzî

K22/23 Söz bu **gubâr-ı** tab’ ile hâlî olur mı hiç / Âb-ı hayât olursa da gerd-i fütürdan

K23/22 Zâhîr olursa bir kem-ter **gubâra** zıll-ı temkîni / Kâalır sedd-i Sikender gibi istihkâm-i tām üzre

K31/10 Ol kim ola mürebbî-i temkînüne karîn / Bir kem-terîn **gubâr** ise küh-ı hadîd olur

G246/1 Pâk-dâmen bir gül-i tersün **gubârumdan** şağın / Şu' lesün âb-ı dū çeşm-i eşk-bârumdan şağın

G246/6 Ber-ıaraf-sâz-ı **gubâr**-ı dil misün seyl-i sirişk / Reh-güzâr-ı dil-ber-i eşheb-süvârumdan şağın

G267/3 Âheste-rev bulun ki göz açdurmayup saña / Hınk-ı felek **gubâr**-ı küdüret kıparmasun

Göze toz kaçması, insana çok rahatsızlık verir. Farsça'da “gubâr”, göze yabancı cisim kaçmasından mütevellid bir hastalığın da adıdır. <Kantar/1> Aşağıdaki tanıklarda düşmanın, gözünü toprak doldurmak suretiyle alt edilmesi söz konusu edilmiştir.

K11/25 H̱âba vardı dîde-i bahtı meger kim yâdına / Zaḥmet-i renc-i **gubâr**-ı şaff-ı leşgerdür gelen

K28/50 Sür ḥaşma bād-pâyüni açdurma çeşmini / Toldur ‘adū gözini **gubâr**-ı zemîn ile

Sevilen ve övülen kimsenin ayağının tozunun göze sürme olarak çekilmesi hayali aşağıdaki tanıklarda işlenmiştir.

K16/37 Minnet Allâha ki iksîr-i **gubâr**-ı kademüñ / Etdi ḥâlen anı müstağnî-i şad genc ü defîn

M3/XII/3 Eyle **gubâr**-ı pâyını terciḥ cennete / Sür rûy-ı i' tizârûñ pây-ı şefâ' atc

G254/5 ‘Âşık-ı dil-şikestenüñ nâlesin eylemezdi pest / Reşk-i **gubâr**-ı maḥdemi olmasa sürme-dân-ı cân

2. bir yazı stili. Yazımı incelik gerektiren çok ince ve küçük bir yazı türüdür. “Ḥaṭ” sözcüğünün delâletiyle sözcüğün bu anlamında gönderme yapılmıştır. Gubâr, aynı zamanda “esrar” anlamına da gelir. Tanıkta “ḥayret” ve “neşve” sözcüklerinin oluşturduğu bağlamla bu anlam da kastedilmiştir. <Kantar/2, ETETS>

G332/5 Düşükde **gubâr**-ı ḥaṭuṇa Nâ' ilî-i zâr / Biñ neşve-i ḥayret bulur efkâr-ı lebünde

3. esrar. Mazmunlar ve İzahı (2000. 199), Nâilî'nin esrarla ilgili tabirleri çok kullandığını ifade eden satırlarının ardından aşağıdaki tanık hakkında şu açıklamaya yer verir. “Nâ-kâmlık esrarının, toy delikanlıların mezakını, yani damağını tırmalayacağını, ağzının tadını bozacağını ve esrar keyfini ancak hayret neşesine dalmış esrarkeşin bileceğini söylüyor.”

<Kantar/1, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 199>

G373/2 Ḥarîf-i neşve-i ḥayret bilür ḥırâş idüğün / Mezâḳ-ı nev-hevesâna **gubâr**-ı nâ-kâmî

gubâr-ı **gam** [1] gam tozu; terbiye görmüş esrarın ufaltılarak içmeye hazırlanmış biçimi, yahut toz hâlinde bulunanı. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 199>

G110/3 Şafâ-yı ḥâṭrum eyler **gubâr**-ı **gam** efzûn / O rîk-i bâdeye bu âfitâb şîşesidür

gufrân [3] affetme, bağışlama, günahları örterek merhamet etme. <KO, Cûdî, LN,

Kantar/2>

K2/47 Sen ol ḥabîb-i Ḥudâsın ki rûz-ı maḥşere dek / Şenâsı mücib-i **gufrân**-ı Girdgâr kâalır

K4/43 Kırb-ı ‘işyân u ba' d-ı **gufrân**am / Yâd kıldıkça hem-nevâ-yı dilem

K7/61 Vüfûr-ı ‘âtiyetün etsün ol güneh-kârûn / Ğarîķ-i ni‘ met-i **ġufrānuñ** olduġın te‘yîd

ġulām [7]

1. köle, kul. <LN, Kanar/2>

K6/7 Kemîne bendesi kem-ter **ġulām**-ı dergehidür / Serîr-i saltanatuñ ġusrevân-ı zî-şâmı

K4/30 Bulah pâye-i **ġulām**-ı derûn / Şehriyâr-ı cihân-serây-ı dilem

K8/38 Zâfer mülâzimi nuşret **ġulām**-ı bâr-gehi / Każâ mu‘îni kâder yâver-i meded-sâzı

K25/31 Ol ġ-âce-i ‘âlî-senedün pîş-gehinde / Hem-vâre **ġulām**-ı ġabeşî gibi devânsın

K30/19 Ğarazum bezm-i şerîfünde añıldıķça bu kim / Diye dâġıldür o ta‘dâd-ı **ġulāmumda** benüm

2. bıyığı yeni terlemiş oġlan, yeni yetme, delikanlı, genç. Ahterî, ġulām’ın, on yaşını geçmiş çocuklar için kullanıldığını, daha küçükler için “şabiyy” ıtlak olunduġunu ifade etmiştir (bkz. nev-res). <KO, Ahterî, Cûdî, LN, ZL>

G158/1 Nâzende **ġulām**-ı ġarem-i ġüsn-i bülendüz / Ĥâmûş nedîm-i nîgeh-i nâz-pesendüz

ġulāmân [1] köleler, kullar. <Kanar/2>

K16/22 Felegûn tâkatini reşk ile tâķ eylediler / Pîş-gâhuñda kemer-beste **ġulāmân**-ı kemîn

ġulġul [1] kuşların bir ağızdan feryat edip ötüşmeleri; gürültü, patırtı, şamata.

<Burhân-ı Kâtî‘, Kanar/2>

G55/4 Hoşdur çemende bir ġül ü bir ġül-‘ izâr içün / Dilde fiġân hezârda **ġulġul** dem-i seġer

ġulġule [2]

1. kuşların bir ağızdan feryat edip ötüşmeleri. <Burhân-ı Kâtî‘>

G86/3 Feryâd-ı ‘andelîbe tatar şâġ-ı ġül kulaķ / Mülk-i çemende **ġulġuleden** ihtiyâtı var

2. gürültü, patırtı, şamata. <KO, LN, Kanar/2>

G36/2 Ĥüsnün ki ola cîlve-nümâ-yı ġarem-i ġuds / Ervâġa düşer **ġulġule**-i ġayret-i didâr

ġulû [2] kargaşa, gürültü; izdiham. <KO, Kanar/1, Steingass>

G271/4 Beden şikeste küdürât-ı dehr fevc-â-fevc / Ĥişâr-ı munderis âmâde-i **ġulû** düşmen

ġuluv [2] taşkınlık; haddi aşma; isyan, ayaklanma. <KO, Cûdî, Kanar/2,

Redhouse>

G74/1 Ĥopsa yerinden ol ġad ü kâmet **ġuluv** kıpar / Bir fitnedür kıyâmet ile rû-be-rû kıpar

ġünâ [1] renk; türlü, çeşit. <Cûdî, LN, FZ>

ġün-â-ġün [1] türlü türlü; renk renk, alaca. <KT, Redhouse>

K17/59 Mıştâr-ı tâķ-ı varaķ-ı suġenümde görünür / Cîlve etdükçe ma‘ânî şuver-i **ġün-â-ġün**

ġüne [16]

1. türlü, çeşit, cins; tarz. <KT, KO, Burhân-ı Kâtî‘, FZ>

K3/59 Hezâr **ġüne** nevâziş ile eyledi da‘vet / Ĥudûm-ı ġazreti tebşîr idüp ġitâbında

- K8/29 Edüp nikâşte ‘arşa bu **güne** elķābuñ / Tecāvüz etdi ķalem ĥadd-i siĥr ü i‘cāzı
- K13/48 Mesrūr çıķa ĥaşre dek erbāb-ı temennā / Şad **güne** nevāzişle o ferhūnde serādan
- K18/30 Zamān-ı naşfat-ı ‘adlūñde gerçi ĥalķa felek / Hezār **güne** telāfiye pūr-şitāb olmış
- K23/38 Ne çāre bir nefes virmez felek endişeye ruĥşat / Olur her laĥzada bir **güne** cevri iltizām üzre
- G85/1 Dūzaĥdan özge dehr ribātı ne **günedür** / Ĥaşruñ sivādan añla şırātı ne **günedür**
- G85/3 Ey ĥ‘āce biz ki ĥāk-nişiniyüz bu ĥaymenūñ / Sūdā-gerāna şor ki bisātı ne **günedür**
- G85/4 Şorsun o kim nevāle-ĥor-ı ĥ‘ān-ı luţfidur / Çarĥ-ı siyeh-kāse simātı ne **günedür**
- G85/5 Mübhem nücūmı gibi sipihrūñ de Nā’ili / Vefķ-ı keremde ĥarĥ-ı niķātı ne **günedür**
- G209/3 Nesine ĥirresün ey bü’l-heves bu dünyānuñ / Ne **güne** devleti var ‘ālemūñ ĥurūr edecek
- G304/2 Dil-i aĥyāra ķorsun dest-i pākūñle fitil-i daĥ / Bu **güne** vaz‘-ı ķānūn-ı cefāyı iĥtiyār etme
- G338/1 Dil yāre derdin etmiş feryād söyleyince / Bir **güne** daĥi olmış nā-şād söyleyince
- Ş11/6 Biz cām-ı maĥabbet şunulan bezme esirüz / Bir **güne** daĥi ‘ālemi var köhne-bahāruñ

2. renk. <Kanar/1, Steingass>

- G85/2 Yek-reng-i ĥayret-i dū cihān ol da şorma ĥiç / Dehrūñ ĥamı ne **güne** neşātı ne **günedür**
güne-i şengerf [] kırmızı renk.

- K30/33 Surĥi-i şerm ü hayā ĥāşıl eder duĥter-i rez / Añlama **güne-i şengerf** sedāmumda benüm
- G244/11 Surĥi-i şerm ü hayā ĥāşıl eder duĥter-i rez / Añlama **güne-i şengerf** sedāmumda benüm

gūr [3] mezar, kabir; yaban eşeĥi. Behrām’ın “gūr” sıfatıyla anılmasının,

Behrām’ın yaban eşeĥi avlanmayı çok sevmesinden ya da bir av sırasında çukura düşüp bu çukurun kendisine mezar olmasından kaynaklandığını ifade eden görüşler bulunmaktadır (bkz. Behrām-ı Gūr). <KT, KO, Cûdî, LN>

- G242/5 Refi‘ imiş tūalum Nā’ili bu heft iķlīm / Zevāl-i devlet-i Behrām-ı **Gūrı** n’eyleyelüm

Aşağıdaki tanıkta sözcüğün her iki anlamı da kendini göstermektedir. Hidayet nuruna ermeyen kimsenin tahkirî anlamda “yaban eşeĥi” olarak nitelenmesi mantıklıdır. Ayrıca sözcüğün, kendisiyle aynı imlâya sahip olan “kūr” kelimesiyle birlikte kullanılması da dikkat çekicidir. Aşağıdaki sözcük “kör” anlamına gelen “kūr” olarak da algılanabilir.

- M9/I/4 Çeşm-i cânı müsta‘idd eyle hidāyet nūrına / Kūrlük āzürede-i zindān-ı **gūr** eyler seni

gūristān [1] mezarlık, kabristan. <FZ, OTAL>

- G362/3 Zerre zerre ĥāk-i **gūristānı** pā-māl etme kim / Tūde tūde Ĥusrev-i zerrin külehdür her biri

gurāb [1] karga|| uğursuz kimse (bkz. zāĥ). <KO, LN, ZL, Kanar/2>

- K3/17 Bu bāĥda nice mümkindür isti‘āre-i şevķ / Tefāvūt olmayıcaķ bülbül ü **gurābında**

gurbet [2]

1. yabancılık, gariplik, vatanından başka topraklarda bulunma. <KO, Cûdî, LN, Kanar2>

- G364/7 Bize cevri felek ey Nā’ili **gurbet** diyārında / ‘Adūlar şād-kām olsun ki aĥbābı unutdurdı

2. yabancı topraklar, yad eller. <Kantar/2>

G336/2 ‘Âşık ol **ğurbetde** kim taķrīb olur giryānlığa / Dem-be-dem eşk-i ğam-ı aķbāb gelsün çeşmüne

ğurre [3] baş, başlangıç, ilk devre; kamerî ayın ilk gecesi ve ilk günü, bu günde görünen yeni ay||yüzdeki nuranîlik. <Cûdî, LN, Kantar/2> Tanıklarda sevgilinin yüzüne teşbih edilen “māh” ile birlikte kullanılmıştır.

K23/31 Hilālın bedr edüp rāyāt-ı fażluñ eyledüñ ber-ter / Şerefde **ğurre**-i şevvāl ile māh-ı şıyām üzre

G21/4 Ditrer nezāre üstine mānend-i āfitāb / Vardıkça h̄‘āb-ı ‘işveye ol **ğurre** māh mest

G62/4 Bir behre al tena‘‘um-ı ‘îd-i vişālden / Ol **ğurre** māh-ı h̄sni o kaşı hilālî gör

ğurūb [2] güneşin batıya varması, uzaklaşıp görünmez olması, batış. <KO, LN, ZL, Kantar/2>

G218/1 Mihr ü mehūñ tūlū‘ u **ğurūbın** ne añladuñ / Ğaltān bu ‘arşanuñ iki tūpın ne añladuñ

ğurūb etmek [] batmak. <Kantar/2>

G268/2 Ebr-i siyāh-ı şerme **ğurūb etdi** āfitāb / Yā Rab gelen o māh-ı siyeh-çerde olmasun

ğurūr [11]

1. kendini beğenme, böbürlenme, kibir, mağrurluk. <LN, Kantar/2, ÖTS>

K3/18 Belā budur ki yine ehl-i cāh-ı mest-i **ğurūr** / buķār-ı bade-i naķvetle cāme-h̄‘ābında

K3/30 Hāzer **ğurūrdan** ey muşt-ı hāk fkr eyle / Me‘al-i hālî enāniyyet iktisābında

K22/12 Kalmışdı ceyb ü kīse-i müflis gibi tehī / Günc-i derüm ḥasāret-i ehl-i **ğurūrdan**

K24/4 Çeksün ḥumār-ı zilleti ol kim bir iki gün / Ser-germ-i cām-ı naķvet ü mest-i **ğurūr** olur

K37/13 Ża‘îf olanlara müstekbirān-ı ‘ucb u **ğurūr** / Müzāḥim olmaya dehrüñ Şemūd u ‘Ādı kađar

G9/2 Hāzer **ğurūrdan** ey āfitāb-ı Behcet kim / Zamān ola gele her zerreden ḥicāb saña

G114/1 ‘Uşşāķa ğamzeler ki o mest-i **ğurūr** eder / Evvel pesend-kār-ı każādan şudūr eder

G119/2 Kōmaz cām-ı **ğurūn** bezm-gāh-ı ḥaşre dek elden / O mestāne nigh kim teşne-i ḥūn-ı şehidāndur

G355/2 Dūnyāyı göremez mest iken çeşmi **ğurūr**-ı nāzdan / Her ğamzede biñ şīve-i ḥātır-nevāz eyler yine

2. boş şeylere güvenerek aldanma; dünyaya kapılma. <LN, DİNÎ KAVRAMLAR>

G209/3 Nesine ğirresün ey bū‘l-heves bu dūnyānuñ / Ne güne devleti var ‘ālemūñ **ğurūr** edecek

Kur‘ān-ı Kerīm’de dūnya hayatının aldatıcı bir metādan ibaret olduğunu belirten iki ayette (Âl-i İmrân/185, Hadîd/20), “ğurūr” sözcüğü, aldanmayı ifade edecek biçimde kullanılmıştır.

<DİNÎ KAVRAMLAR> Aşağıdaki tanık, bu ayetlerde geçen ifadelere yer vermiştir.

G51/8 Metā‘ı kes-mehār-ı çārsū-yı maķşerdür / Kō nāz u naķveti şāhum **ğurūn** n‘eylerler

gūsfend [1] koyun. <KT, KO, Cûdî, LN>

gūsfendān [] koyunlar.

K27/10 **Gūsfendānn** edüp sāķa-i ‘adlinde be-piş / Gürk-i ḥūn-h̄‘āre der isterse şobān hoş geldüñ

gusiste [2] çözülmüş; kopuk, kopmuş, gevşemiş. <KO, LN, OTAL, Kanar/1>

Tanıklarda saz tellerinin gevşemesi ya da kopması ifade edilirken kullanılmıştır.

K8/26 Düşerse nehyüne mazhar mu' âşirân-ı felek / Olur **gusiste**-i evtâr Zührenün sāzi

Aşağıdaki tanıkta “gusiste”nin “târ” ile “gusiste-târ” şeklinde terkip yapılması gerekmektedir.

K2/7 Bu sūr-gâh-ı fenâya gelür o deñlü kesel / Ki sâz-ı Zührede bir gün **gusiste** târ kalur

ğuşsa [5] keder, üzüntü, tasa, kalp sıkıntısı (bkz. ğam, keder). <KO, Cûdî,

Kanar/2>

K24/12 Hurrem riyâz-ı feyz-i nesîminde tab' muñ / Ne hârñâr-ı **ğuşsa** ne gerd-i fütür olur

M7/IV/1 Müsâfir-hâne-i dünyâda h'ân-ı **ğuşsa** zâdumdur / Libâs-ı ' âfiyet merdûd-ı çeşm-i şu'le-zâdumdur

G146/4 Ölse ğumâr-ı **ğuşsadan** ey pîr-i mey-gede / Câm-ı hayâtı şun hele gör nûş eder miyüz

G234/6 Mañbûb u meyle eylene-gör Nâ'ilî gibi / Ğam ' âleminde **ğuşsa** diyârındasın gönül

G326/1 Tâ cilve-gâh-ı ğam harem-i sînedür bize / Jengâr-ı **ğuşsa** şaykal-ı âyinedür bize

ğuşsa-fezâ [1] üzen, kederlendiren, üzüntüyü artıran. <Kanar/2>

K13/36 Fâriğ kımaz endîşe-i evşâfuña ammâ / Feryâd-ı cefâ-yı felek-i **ğuşsa-fezâdan**

ğuşsa-nûş [1] keder içen. Aşağıdaki tanıkta “âb-ı hayât-ı ğuşsa nûş olmak” ifadesi

bulunmaktadır. Dolayısıyla iki sözcüğün terkip oluşturmadığını düşünmek daha doğrudur.

“ğuşsa” ve “nûş” sözcükleri ayrı yazılmalıdır.

G233/5 Nâ'ilî-veş olmasañ âb-ı hayât-ı **ğuşsa-nûş** / Zinde-i câvid olurduñ mürde olmazduñ gönül

ğuşsa-zedâ [1] kederi yok eden, üzüntüyü gideren.

K14/10 Esbâb-ı tarab cümlesi âmâdedür ammâ / Ne nuql u ne sâğâr vü ne mey **ğuşsa-zedâdur**

güş [19]

1. kulak. <KT, KO, Cûdî, LN, Steingass>

K2/24 O mihrîbân-ı ümem ol şeff' -i rûz-ı nedem / Ki nehyi **güş**-ı me' âşîde güş-vâr kalur

K5/14 Eder âvâze-i tañsîn ile pür-şevk-i semâ' / **Güş**-ı Nâhîd gibi şeş-cihet-i dünyâyı

K19/9 Gevher-i bi-bedel-i sâmi' a-i **güş**-ı kabûl / Kıvvet-i bâsıra-i merdûmek-i çeşm-i emel

K28/55 Vermez hayâle yol kalem etdükçe **güşımı** / Tayy-ı merâhil-i suhen-i dil-nişîn ile

G10/3 Nâ-şigîbâyî-i bülbül n'ola ezfûn olsa / Söyledi derdini **güş**-ı güle mestâne şabâ

G316/5 Âh-ı bülbül yakmadukça penbe-i **güş**-ı güli / Nâlesin kim güş eder biñ kerre feryâd etse de

güşa degmek [2] kulağa erişmek, duyulmak, işitmek.

G285/2 Gülleri âteş eyleme bülbüle sen de ey nesîm / **Güşa** peyâm-ı mevsim-i süz u güdâz **degmesün**

G285/5 Nâhûn-ı ğam revâ mîdur böyle derûn-ñırâş iken / Meclis-i meyde muñribâ **güşuma** sâz **degmesün**

güşa gelmek [1] kulağa gelmek, duyulmak, işitmek.

K13/3 Bu meclis-i pür-vaḥşet-i bî-dâdda ancak / Mazlûmlar âhıydı **gelen gûşa** ḥafâdan

gûşa mengûş etmek [1] Türkçe’de benzer şekilde “kulağına küpe olmak” deyimi, “başına gelen işten unutamayacağı bir ders almak” anlamında kullanılır. <DEYİMLER/AKSOY>

G146/5 Yâkût-ı âfitâb ise de lûṭfuñ ey felek / **Gûş**-ı ‘arûs-ı ragbete **mengûş eder** miyüz

gûş u zebân olmak [1] kulak ve dil olmak, kulak ve dil biçiminde görünmek. Ay, dolunay olduğunda tam bir yuvarlak oluşturur ve ziyade parlak olur. Bu hâliyle gözü andırır. Ay, hilâl biçimindeyken ise, biçim olarak kulak ve dili andırır. Aşağıdaki tanıkta ayın bu şekilsel özellikleri açısından göz, kulak ve dile benzetilmiştir.

G54/6 Meh gibi hemân Nâ’iliyâ **gûş u zebân ol** / Âyine-şîfat dîdeligûñ vaḫti degildür

2. işitme, kulak verme, dinleme. <KT, Dihhudâ>

K28/40 Dil-ḫ’âhuñ üzre şulḫ idi evvel ricâsı ger / Pür olmayaydı **gûş**ı pey-â-pey ṭanîn ile

Ş11/4 Bûlbül yerine na’re-i mestân olunur **gûş** / Bir gûne daḫi ‘âlemi var köhne-bahârûñ

gûş etmek, gûş eylemek [5] dinlemek. <OTAL>

G81/5 Etseler bir perdeden âgâze bilmez **gûş eden** / Nâle-i bûlbül müdür gülşende efgânum mıdır

G146/1 ‘İşk-i mecâza düşmişe dil-cûş eder miyüz / Efsâne-i ḫaḫîḫatı biz **gûş eder** miyüz

G265/5 Erbâb-ı riyâ şimdi **gûş eylemez** isterse / Dâvûd lisânından âyât-ı Zebûr olsun

G350/4 **Gûş et** ki bizdedür ḫaber-i Bû Sa’îd-i ‘ışḫ / Ey ‘aḫl-ı Bû ‘Alî bize efsâne söyleme

G316/5 Âh-ı bûlbül yakmaduḫça penbe-i gûş-ı güli / Nâlesin kim **gûş eder** biñ kerre feryâd etse de

gûş görmek [1] duymak, işitmek.

G390/5 Cem gibi nice şehleri pîrân-ı ḫarâbât / Mestânelerûñ na’resine **gûş görür** mi

gûşe [18]

1. inziva yeri, zaviye, uzletgâh. <KT, Steingass>

K13/10 Âsâyişe bir **gûşe**-i ḫâlî mi bulurduḫ / Eşḫâş-ı teng-ḫavşala-i yâve-derâdan

M3/X/2 Câ’iz ki almağa yoluñ ey ‘âşîḫ-ı ḫazîn / Şayyâd-ı fitne eyleye bir **gûşede** kemîn

G42/2 Gerdûn ile gāvga bu güzër-gâh-ı fenâda / Bir **gûşe**-i bî-minnet olan küllḫen içündür

G84/5 Bu fenâ lüccede ey Nâ’ilî ser-geşte / **Gûşe**-i ḫâtıruñ emvâca mı girdâba mıdır

gûşe-i ferâğ [1] dinlenme köşesi.. <OTAL>

G278/4 Ḳo ṭâr-ı kâkülûñ etsûñ şikeste bâd hemân / Dil-i ḫamîdeye bir **gûşe-i ferâğ** olsun

2. uç, ücra. <KT, LN>

K30/24 Ḥûşedür neşve-i endîşe-i feyyâzum içün / Naḫd-i Pervîn-i felek **gûşe**-i bâmumda benüm

G12/3 N’eylersin bü’l-heves-i ‘ışḫ olunca der-kâr / Nigeh-i çeşm-i emel **gûşe**-i ebrû-yı ṭaleb

G12/4 Vâdî-i ‘ışḫda girmez mi daḫi dest-i dile / **Gûşe**-i dâmen-i nev-şâhid-i dil-cûy-ı ṭaleb

G141/4 Gösterüp **gûşe**-i lûṭf-ı nigehûñ aḡyâra / Çeşm-i maḫmûrına derd-i dili işrâbdayuz

G236/4 Pâs-bân-ı şehr-i ḫüsnûñ şaḫne-i mülk-i dilüm / **Gûşe**-i ebrû-yı fitne ḫ’âb-hâhumdur benüm

G244/2 Hüşedür neşve-i endîşe-i feyyâzum için / Nakd-i pervîn-i felek **güşe**-i bāmumda benüm

G333/2 Yek-dil oldı katl-i ‘uşşâka nigâh-ı şühı da / **Güşe**-i ebrü-yı pür-çin ü ‘itâb-ı nâz ile

Kılıç çekmekte olan bir kimse, bir eli ile kılıcın kabzasını kavrarken, diğer eliyle kılıcın eteğe bitişik olan mahfazasından tutar ki mahfaza yerinden sökülmesin ve kılıç daha rahat çıkarılabilsin. Tanıkta bu durum ifade edilmiştir.

G80/1 Katlûme destin o kâfir ki girîbâne şunar / Bir elin tîge birin **güşe**-i dāmāna şunar

güşe-i çeşm [1] göz ucu. <KO, LN, Kanar/2>

G40/4 Her nigâhın **güşe**-i çeşminde şayd-ı cân için / Şûret-i âhûda bir cādû-yı efsûn-sâz eder

3. köşe, bucak. <KO, LN, Kanar/2, Steingass>

K13/6 Olmuşdı hele şehrimüzün maşer-i âşüb / Her **güşesi** pür-şür u şağab ehl-i şekâ’dan

K16/15 Oldı her **güşesi** bir kaşır-ı Züleyhâ şimdi / Beyt-i Ahzân idi evvel o serây-ı dîrîn

G359/1 Hum dâmenin o rind ki dünyâya virmedi / Meyhâne **güşesin** Cem ü Dârâya virmedi

güşe-ber-güşe [1] kıyı bucak, her köşede. <Kanar/2>

G31/3 Cilve-i kıdd-i kıyâmet-şür ile maşbûblar / **Güşe-ber-güşe** hürâmân olsalar eyyâm-ı ‘îd

güşe-bend [1] köşeye bağlamış, köşesine tutturulmuş. Eskiden insanlar paralarını genellikle mendilin, çantasız kadınlar da başörtülerinin ucuna bağlarlarmış. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 361> Aşağıdaki tanıkta da can nakdinin bu şekilde muhafazası söz konusudur.

G381/4 Şabâ nakd-i hayât-ı Hızır etmiş / O zülfün **güşe-bend**-i dest-mâli

güşe-gîr [2]

1. bir köşe tutan. <KT> Aşağıdaki tanıkta “eteğin köşesinden tutmak” ibaresini oluşturmak için kullanılan bu terkip, “niyaz etmek, yalvarmak, talebinde ısrarcı olmak” anlamlarını oluşturmuştur.

K6/46 Sitem ki hûlkına bigânedür haқиkatde / Ger olsa girye-künân **güşe-gîr**-i dāmânı

2. bir köşeye çekilen; münzevî, yalnız, mücerret. <KT, Dihhudâ, Ânenderac>

K6/30 Ne gamze berķ-i ecel-sûz kim hirâsından / Olurdı şahş-ı Kazâ **güşe-gîr**-i pinhânî

güş-güzâr [1] kulağa değmiş söz, işitilen söz. <Cûdî, LN>

K31/8 Gâhî ki feyz-i terbiyyet-i hâk-i himmetün / Erbab-ı tab‘a **güş-güzâr**-ı şenîd olur

güş-mâl [1] kulak burma, kulak bükme|| terbiye etme; azarlama; cezalandırma.

<KT, KO, Cûdî, Kanar/2, Steingass>

G63/7 Taḥammül eyleyelüm cevri-rûz-gâra gönül / Bu **güş-mâl** bize gâh gâh lâzımdur

güş-resâ [2] kulağa erişen (zemzeme).

K13/2 Sâzın yere çalmışdı görüp meclisi hâlî / Nâhîd-i felek zemzeme-i **güş-resâdan**

K14/85 Bir bâdiye-i vaḥşete düşdük ki pey-â-pey / Hâkem be-dehen zemzemesi **gûş-resâdur**

gûş-vâr [1] küpe|| dikkatle dinlenip saklanan nasihat. <KT, KO, Cûdî>

K2/24 O mihribân-ı ümem ol şefî'-i rûz-ı nedem / Ki nehyi gûş-ı me' âşide **gûş-vâr** kalur

gûş-zed [1] işitilen söz; zamanında işine yaraması için bir kimseye söylenen söz.

<Cûdî, FZ>

K25/30 İdrâk olunur **gûş-zed** oldukça şarîrûn / Faḥrû'l-ı ulemâ ḥazretine menkıbe-ḥ'ânsın

gûy [14]

1. çevgân adı verilen aletle oynanan topa verilen isim, yuvarlak şey. Eski Eserler Ansiklopedisi'nde, bu topun öküz ödünden ibaret olduğu kayıtlıdır. <OTAL, OTDTS, ESKİ ESERLER, s. 101> Tanıklarda güneş, biçimsel olarak topa benzetilmektedir.

G11/3 Mânend-i zerre maḥv-ı vücûd eyler uğrayan / Ol mâhuñ oldu kûyı meger **gûy-ı** âfitâb

G11/7 Ey Nâ'îlî o ṭurra ki çevgân-ı fitnedür / Pâ-mâl iken rübüdesidür **gûy-ı** âfitâb

G106/6 Pâ-mâl iken rübüdesidür **gûy-ı** âfitâb / Çevgân-ı dest-i fitne o zülf-i dû tayı gör

G256/5 **Gûy-ı** ḥürşid-i cemâlin ki der-âgûş eyler / Gösterür mâh-ı neve ṭurrası çevgânı ucın

G314/4 Çevgân-ı dest-i himmetine mihri **gûy** eden / Muḥtâc-ı rûşenî-i meh-i Naḥşeb olmasa

G370/3 Cust ü cûy-ı ḥam-ı çevgân-ı ser-i zülfün eden / Âfitâb olsa da pâ-malün olur **gûy** gibi

Aşağıdaki tanıkta sevgilinin saçı çevgân, âşığın gönlü ise gûy olarak düşünülmüştür.

G323/2 Ey ṭurra ki **gûy-ı** dile çevgân-ı belâsın / Luṭf eyle o ser-geşte-i ḥırmâna ṭoḫunma

Sufiler, Allah'ın iradesi karşısında insanı, değneklerin önündeki gûy gibi görürler (Uludağ, 2005. 148). Aşağıdaki tanıkta Nâilî, kendisi hakkında böyle bir nitelemede bulunmuştur.

G81/6 **Gûy-ı** ser-gerdâniyuz biz şâh-ı ḥüsnün Nâ'îlî / İşvesinden ṭutsa zülfin der ki çevgânım mıdur

Mazmunlar ve İzahı'nda aşağıdaki tanık, şu şekilde açıklanır. "Korkunç bir vadiyi andıran hayatta bir sükûn görmedik, himmet elinin çevgânı ile vurularak fırl fırl dönen top gibi, dönüp dolaşıp duruyoruz." <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 220>

G219/1 Görmedük âsâyişin bu vâdî-i pür-vaḥşetün / **Gûy-ı** ser-gerdâniyuz çevgân-ı dest-i himmetün

2. düğme. <FZ, Steingass>

gûy-ı giribân [4] yaka düğmesi.

K12/32 Olsa yek-rengî-i mâhiyyeti rûz u şebde / Ola ḥürşid-i şehër **gûy-ı giribân-ı** leyâl

K19/37 Eylesün ḥacle-i ṭab'ındaki ebkâr-ı ḥayâl / Gevher-i menkıbetün **gûy-ı giribân-ı** ḥulel

G212/2 Ḳutl-ı kilîdî **gûy-ı giribânı** olsa da / Genc-i ṭılısm-ı sîneñ eder fâş gerdenün

G249/1 Çâk olur sîne-i meh sîne-i 'uryânından / Mihr olur dağ be-dil **gûy-ı giribânından**

gūyā [23]

1. sanki, sözde; zannedersin ki, imiş gibi, diyelim ki. Benzetme edatı görevinde kullanılır.

<KT, KO, LN, OTAL>

- K12/15 Şu gibi ağıdı cihān hālkı temāşā-gehine / Etdi deryāyı Sikender gibi **gūyā** seyyāl
- K14/24 **Gūyā** iki maḥbūb-ı ser-efrāz be-hem-ḳad / Hem-reng ḳabālarla ḥıramān u be-pādūr
- K14/37 Bir nefhā-i āşārdur ol deñlü ki **gūyā** / Cemmāze-keş-i maḥmil-i tüccār-ı ḥaḫādūr
- K15/31 Pür-jeng-i kelāl olsa da āyine-i ṭab‘ı / Destinde ḳalem ṭūṭı-i **gūyā** mı degildür
- K18/45 Kesād-ı nāfe erişmiş o ḥadde kim **gūyā** / Diyār-ı Çin ü Hıṭā bir avuc türāb olmış
- K19/6 Şadra kim geçdi o semmūr-ı siyehle **gūyā** / Āfitāb etdi şeb-i tārda teşrīf-i Ḥamel
- K25/16 Dönmiş bedenün müya şararmış ruḥ-ı alün / **Gūyā** ki esīr-i teb ü tāb-ı yaraḳānsın
- K26/6 Sitem luṭf-ı kelāmiyle mişāl-ı āb u āteşdür / Kerem nuṭḳ-ı revān-baḫşıyle **gūyā** şīr ü şekerdür
- K26/33 Ḳalemdür maḥv eden āşārın ol siḥrūn ki destinde / Kelīm-i ṭab‘umuñ āteş-feşān **gūyā** bir ejderdür
- K28/27 **Gūyā** iki cenāh idi ol şāh-bāza kim / ‘Ūd eyledi sipāh-ı yesār u yemīn ile
- K35/16 Degil ḥāş oda **gūyā** kendidür ḳaşr-ı Zelīḥā kim / Der ü dīvārın etmiş Yūsuf-istān ‘aks-ı envārı
- K36/16 Getürmüş ḳuvvet-i bāzū-yı devlet bir yere **gūyā** / Şeb-i Ḳadr ü şabāḥ-ı ‘İdi nūrānı vü ḫulmānı
- G7/2 Olmadı mümkün kemend-i zūlf-i yāre dest-res / Teng-nāy-ı dehr **gūyā** ḳāh-ı Bījendür baña
- G16/2 Dil terk-i ḥānūmān ile mesrūr o deñlü kim / **Gūyā** ki naḳdin atlās u dībāce virdi hep
- G41/2 ‘İd-gehdē rāst geldükçe o şeh ‘āşıklara / Şöyle vāz‘ eyler ki **gūyā** merḥabā bilmez nedür
- G87/3 Degil mā‘ī ḳabāda ṭal‘atun naḳḳāşlar **gūyā** / Zemīn-i lāciverde bir dıraḫşān būḫ yazmışlar
- G131/2 Degül ḥaṭṭ levḥ-ı ruḥsāruñda **gūyā** kil-kı kudretle / Rumūz-ı noḳṭa-i ḥāl-i ruḥuñ taḥrīr olunmuşdur
- G201/2 Cemşīd-i Sikender-menişüz cām ile **gūyā** / Kim baḫr-ı ḡamı ḥücre-i mīnā ile geçdük
- G202/1 Gül-zārdan ol şūḥ-ı dil-ārā ile geçdük / **Gūyā** ki nesīmüz gül-i ra‘nā ile geçdük
- G211/3 Nedür bu sa‘y u teveccūḫ ḳudūmuña **gūyā** / Henüz ayağı tozıyla Ḥicāzdan geldün
- G297/2 Olmuş gül ü benefşesi **gūyā** o gül-şenün / Pīrān-ı ḳad-ḥamīde cevānān-ı sāde-rū
- G352/2 Olur şüret-nümā-yı mihr ü meh devrinde / uşşāḳa / Felek dūlāb-ı gerdān oldı **gūyā** ‘İd-i tıflāna

2. söyleyici, söyleyen, dile getiren, anlatan. <KT, KO, Cûdî, LN, Kanar/2>

- K5/11 Ḥayzurān gibi benānumdan eder pīç-ā-pīç / Tāb-ı gīsū-yı ḥayālüm ḳalem-i **gūyāy**
gūyende [1] söyleyen, söyleyici. <KT, KO, LN, Burhān-ı Kâtı‘>
- Mt5 Bir dil var mı ol ḥüsn-i ḥudā-dādı görüp de / **Gūyende**-i el-minnetüli‘l-lāh degildür
gūyī [2] söyleme, söyleyiş, konuşma. <OTAL, Steingass>

K7/11 Bu bey‘-gāh-ı esāfilde kim mu‘ayyendür / Revāc-ı **gūyī** vü kūrī kesād-ı dāniş ü dīd

Aşağıdaki tanıkta “fesāne” ve “gūyī” sözcükleri terkip oluşturmaktadır. Fesāne-gūyī, “masal anlatma” anlamına gelir. Aşağıdaki tanıkta, uyumak üzere olan çocuklara masal anlatılması dile getirilmiştir.

G367/5 Vişāle yer yok ise ḥāba varmaduḳça gözün / Fesāne **gūyī**-i dil bir ḥiṣār degmez mi

güyyiâ [2] sanki, adetâ, güya. <KO, FZ, Kanar/2>

G181/2 Miyânuñ fîkr eden diller ki zülfün âşiyân etmiş / Piristü beççelerdür **güyyiâ** bir müya bağlanmış

G230/7 Arturdu nâz u naḥveti gülşende **güyyiâ** / Yüz sürdi ḥâk-i pâ-yı ḥudâvendigâra gül

guzâm [1] bir miktar süt, Arapça'da (شئ من اللبن) karşılığında kullanılır. <Ahterî>

K30/22 Bir ğazel tarḥ edeyin bârî temevvüc-güne / Buluna çâşnî-i kıand **guzâmumda** benüm

guzât [2] gaziler, savaşılanlar, ğâzî'nin çoğulu. <KO, LN, Kanar/2>

K11/12 Fî-sebîlî'l-lâh **guzât**-ı dîne olmuş pişvâ / Ya' nî ol fermân-ber-i şer'-i muṭahhardur gelen

K17/42 Gör mühimmâtını her neyse **guzât**-ı dînün / Düşmenün tâ edeler memleketin ğarḫa be-ḥûn

güç [3] yapılması zor, çetin. <TS>

M4/V/1 Yâr için şoḥbet-i aġyâra tenezzül **güçdür** / 'Āşîka belki bu ma' nâyı te'emmül **güçdür**

M4/V/2 Ḥaste-i 'ışk olana renc-i teġâfûl **güçdür** / İhtiyârî bu kadar cevre taḥammül **güçdür**

G303/6 Nâ' ilî baḥt-ı siyeh-kâra müdârâ **güçdür** / Sâz-kâr ola meġer âh-ı seḫer-ġâh bize

güdâhte [1] erimiş (bkz. müzâb). <KT, Cûdî, LN>

K18/1 Temüzdur ki cihân ġarḫ-ı tef ü tâb olmuş / Zemîn **güdâhte**-i tâb-ı âfitâb olmuş

güdâz [5] yanma, erime || vücuttaki ateş, çok üzülmeye. <KT, KO, Steingass,

Dihhudâ>

M5/VII/8 Bir sîm beden cevân içündür / Bu pûta-i 'ışkda **güdâzum**

Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün, “süz” sözcüğü ile birlikte kullanılarak “yanıp yakılma” anlamını kazandığı görülmektedir (bkz. süz u güdâz).

G173/2 Sîne-i pür-dâġda âteş-i 'ışkuñ heves/ Kem şererin mâye-i süz u **güdâz** eylemiş

G189/5 Kûşûr himmet-i pervânenen ba'îd olmaz / Ederse şem' i de süz u **güdâzdan** fârîġ

G207/4 Olur âteş-figen-i ḥırmen-i âsâyiş-i dil / Baḫmayup sînedeki süz u **güdâza** nigeḥûn

G285/2 Gülleri âteş eyleme bûlbûle sen de ey nesîm / Ġuşa peyâm-ı mevsim-i süz u **güdâz** degmesün

G312/5 Ġamzesi Nâ' iliyâ âb idi ammâ gelecek / Nûr-ı çeşmüm anı pür-süz u **güdâz** etdi yine

güft [5] söz, lâkırdı. <KT>

K3/68 Verâ-yı perdededür cilve-ġâh-ı **güft** ü şunûd / Budur netîce mücib ü eġer mücâbında

güft ü ġû [2] söz, dedikodu (bkz. kıl ü kâl). <Cûdî, LN>

K3/28 Ne' ūzu bi'l-lâh ey dil bu **güft ü ġûlardan** / Ki nâġeh olmayasın münfa' il cevâbında

G79/1 Anlar ki baḫş-ı dehânuñla **güft ü ġû** / Râz-âşinâ-yı mes'ele-i mübhem oldılar

güft ü şenîd [2] söyleyip işitme; duyulan haberler, dedikodu. <Cûdî, LN, OTAL>

K7/54 Zihî maḫâm-ı taḫayyür ki vaḫşetinden olur / Zebân-ı nâṭıka ebkem muḫâl-i **güft ü şenîd**

G76/3 Gözler görüp o mâhı kulaḫlar işitmemiş / **Güft ü şenîdi** 'âleme her ġâh tâzedür

güftâr [13] söz, lâkırdı, kelâm; konuşma. <KT, KO, Cûdî, LN, Steingass>

K16/30 Görünürdi eşer-i lezzet-i **güftârundan** / Çeşm-i Ferḫâd-ı belâ-pervere Ḥusrev şîrîn

- G83/5 Erişmez ğavrına ğavvâş-ı Fikret Nâ 'ilî 'tab' uñ / Dür-i **güftârını** bir baħr-ı bun-nâ-yâbdan söyler
 G190/8 Tâ-be-maħşer ola endîşesi erbâb-ı dilüñ / Silk-i nazmında olan gevher-i **güftâra** şadef
 G203/3 Nâz eder Hızr u Mesîhâya lebüñ olduĝça / Çâşnî-senc-i ħayât-âveri-i **güftârıñ**
 G203/5 Eyledüñ Nâ 'ilîyi şîve-i **güftârıñ** ile / Ħayret-âlüd-ı ĝamuñ şifte-i eṭvârıñ
 G255/3 Mükerrer kând **güftâr**-ı şeker-rîzinde peydâ kim / Henüz almış ĝidâsın ṭūṭî-i cânıñ dehânuñdan
 G275/5 Nâ 'ilîñün işidüp zemzeme-i **güftârın** / Bülbülümdür demesün ol gül-i ħurrem ne desün
 G287/5 Vaşf edüp şirîn-lebün ṭūṭî-i 'tab' -ı Nâ 'ilî / Kând-ı **güftârıñ** ħalâvet-baħş-ı her-kâm eysün
 G332/1 Ölmek ĝamı yok hiç giriftâr-ı lebünde / Şirîñî-i cân var yine **güftâr**-ı lebünde
 G382/6 Ol ṭūṭî-i âyîne-i cânsun ki doyulmaz / Şirîñî-i **güftâr**-ı şeker-rîzüñe Şuħfî

güftâra gelmek [3] söz söylemek. Türkçede benzer şekilde “dile gelmek” deyimini bulunmaktadır. Bu deyim “önce konuşmazken konuşmaya başlamak” anlamına gelir. <KT, DEYİMLER/AKSOY>

- G35/2 **Güftâra gelüp** olur şeker-rîz / Bir ħokķa-dehen cevândur Aħmed
 G337/3 Kisve-i ṭūṭîde olmazdı melâ 'ik cân nişâr / Lebleri **güftâra geldükçe** şeker-rîz olmasa
 G339/3 Cân-baħş olur Mesîħa **güftâra gelse** o leb / Rûḫ-ı kelâmı eyler inşâd söyleyince

güft-gü [10] konuşma; görüşme. <Kanar/2, Steingass>

- K28/31 Sultân-ı 'ahd ki görünür sende mâşadaĝ / Dâvüd **güft-gūsı** Süleymân emîn ile
 M5/1/5 Ħaķķâ ki gelür fesâne-i maħz / Göster dile **güft-güy**-ı i' câz
 M6/IV/1 Mebħaş-ı zât u şıfâtuñ ħayret-efzâ-yı ħired / **Güft-gü** zâtuñda lâ-yuḫşâ şıfâtuñ lâ-yu' ed
 G74/4 Olduĝça nîm nâz-ı tebessüm taraf taraf / Gül-ğonce-i dehânuñ içün **güft-gü** kıpar
 G353/5 O nâzenîñün olup nev-niyâzı ħalk olmış / Niyâz u nâz miyânında **güft-gü** tâze
 G371/5 Nâ 'ilî olmaya taķrîb-i varaķ-sûzî-i çarḫ / **Güft-güy**-ı dil-i pür-tâbuñı tesvîd gibi
 G384/5 Ṭūṭî-i nâṭıķa-ı Nâ 'ilîye kând olmaz / **Güft-güy**-ı leb-i şekker-şikenüñden ĝayrı
 [tas.] sevenin sevdîĝiyle konuşması. <Seccadî/2>

- G14/4 Teĝâfüliyle eder **güft-güy**-ı rûḫânî / Ğamıyla ülfet eden olsa da nedîm-i tarab
 G161/2 Tercemân-ı **güft-güy**-ı râz-ı ħalvet-gâh-ı dil / Maħrem-i şâhen-şeh-i qudsî-cenâb-ı maħşerüz
 G183/4 Recâ-yı vuşlata bir âh imiş vesîle hemân / Fesâne-i ĝam-ı dil **güft-güya** şıĝmaz imiş

güher [19]

1. mücevher. Gevher'in muhaffefidir (bkz. gevher, cevher). <KT, KO, Cûdî, Kanar/2, Steingass>

- K3/7 Tefakķud etmedi bir nâķid-i **güher** ki bula / Hezâr genc-i me'ânî dili ħarâbında
 K5/35 Neydi revnaķ-şiken-i Maħzen-i Esrâr olmak / Bezl edüp 'âleme genc-i **güher**-i ma' nâyı
 K5/42 Ķanı bir şayrafî-i çârsû-yı himmet kim / İntikâd ede **güherden** ħazef ü mîñâyı
 K6/24 Zihî ṭalî' a-i ruḫsâr-ı şeb-çerâĝ-ı **güher** / Ki dâĝ-ı zerresidür mihr-i ħâveristânî
 K12/72 Bâ-ħuş ol **güher**-i kân-ı hünerdür 'tab' um / Ki tutar şa' şa' ası 'âlemi ħurşîd-mişâl

- K13/ 19 Dāmānınız oldu **güher**-i kām ile memlū / Baḥr-ı kerem-i ḥazret-i zū'l-faẓl u 'aṭādan
 K13/41 Ḥāk ise de yektā **güher**-i genc-i hünerdür / Kim 'āciz olur nākidi taqdīr-i behādan
 K14/41 Şāhāne-neseb ol **güher**-i kân-ı edeb kim / Düşize-i pākize-i ḥayrū-l-ḥulefādur
 K15/37 Çekdüm **güher**-i ma'rifetüm silk-i beyāna / Ol pāy-gehe lāyık-ı ihdā mı degildür
 K16/11 Āsafā mü'temenā ḳadr-şināsā şadrā / Ey biḥin ḳadr-ı kirāmı **güher**-i ḥaş-terīn
 K29/22 Ḥurşīdi eylemiş şadef-i nüh-sipihre dāğ / Tābende eyleyen **güher**-i ḳābiliyyetün
 G64/3 Vā'iz sözün erbāb-ı nazar bir pūla almaz / Cüyā-yı **güher** nākīd-i her-gāh degildür
 G211/6 Tamām-ı naḳdün edüp pā-nişār-ı ḥ'āce-i 'ahd / Ticāret-i **güher**-i imtiyāzdan geldün

2. inci. <KT, KO, FZ, Steingass>

- K6/39 Yağardı ḳatre-i bārān gibi zemīne **güher** / Olurdı ḥāmil-i erzāk ebr-i nisānī
 K17/28 Mihr-i enver-şifatā māh-ı felek-menziletā / Ey fūrūzān-ı **güher** nüh-şadef-i āyīne-gün
 K25/9 Sen gevher ü rīzān dehenünden dūr-i ma' nī / Mānend-i şadef kân-ı **güher** gevher-i kānsın
 K35/3 Bu ḳaşruñ müjde-i vaẓ'-ı esāsıdur eger olsa / Öñinden ḥaşre dek deryā gibi mevc-i **güher** cārī
 G170/2 Dārū-yı ḥayāt-ı dil olan zaḥmuñ 'āşık / Şaḳlar **güher**-i cānı gibi merheme virmez
 G190/3 Mihr-veş olmasa kân-ı **güher**-i isti'dād / Mübtelā olmaz idi sīne-i efgāra şadef

güher-efşān [2] cevher saçan, inci saçan || cömert, eli açık. <KO, Kanar/2, OTAL>

- K9/32 Şimdi ḥod himmet evşaf-ı hümayūnuñ edüp / Ḥāk-i dergāhuña ṭab'ın **güher-efşān** etmiş
 K27/30 Baḥr u berde iki keff-i **güher-efşānuñ** ile / Bize ey reşk-i şadef ḡayret-i kân hoş geldün

güher-nişār [1] inci, mücevher serpen || cömert, eli açık.

- K2/28 Kef-i kerīmini yād etse ebr eger şad şāl / Mişāl-i ḳatre zemīne **güher-nişār** ḳalır

güher-pāre [2] cevher parçası, elmas parçası; kıymetli inci. <KO, KT, Steingass>

- K30/29 Ṭurfē kānam ki fūrūğ-ı eşer-i isti'dād / Ṭa'n eder mihre **güher-pāre** kelāmumda benüm
 G244/7 Ṭurfē kānam ki fūrūğ-ı eşer-i isti'dād / Ṭa'n eder mihre **güher-pāre** kelāmumda benüm

güher-pāş [1] inci saçan, mücevher serpen || cömert. <OTAL, Kanar/2, Steingass>

- K16/10 Baḥr-ı iḥsānı gelüp cūşa **güher-pāş** olıcaḳ / Mevc-i deryā keff-i cüdiyla olunmaz teybīn

güher-rīz [1] cevher döken || cömert, eli açık. <KO, OTAL>

- G337/6 Dāmenin etmezdi yāḳūt-ı şafaḳ pūr Nā'ilī / Çarḥ ḥāk-i genc-i ṭab'ından **güher-rīz** olmasa

gül [167] gül. Küçük, dikenli bir ağaçta yetişen çiçektir ki şeklinin ve kokusunun güzelliğiyle meşhurdur. Şairler arasında bülbülün maşûku olarak bilinir. En makbûl çiçektir (bkz. verd). <KT, KO, OTAL, Steingass>

- K2/17 Bu gül-sitānede bir gün eser semūm-ı 'adem / Gider bu neşv ü nemālar ne **gül** ne ḥar ḳalır
 K3/38 **Gül**-i ḥadıḳa-i cān u cihān ki peydādur / Şemīm-i 'āṭfet-i zū'l-minen gül-ābında
 K3/39 Bihişt ta'biyedür gülşen-i şefā'atinün / Mişālī nefḥa-i **gül** feyz-i intisābında
 K6/22 Ḥayāl-i reng-i ruḥ u tāb-ı kākülindendür / **Güle** şikeste-dilī sünbüle perīşānī
 K6/48 Henüz bağ-ı edebde açılmamış **güldür** / Tebessüm-i leb-i şirīn-i şekker-efşānı

- K7/21 Bulur nisâb-ı tesâvî bu bâğda **gül** ü hâr / Olur bu memlihada hem-‘ayâr pâk ü pelîd
- K8/9 Sirişk-i dîde-i züvvârdan bihişt olmuş / **Gül** ü şakayık-ı nu‘ mân ile dür ü bâzî
- K10/7 Luţf-ı hevâ-yı hurremi hâk içre gösterir / Faşl-ı şitâda **gülleri** yâkût-ı kân gibi
- K12/31 Nâmiye bulsa küşâyış-i dil-i pür-feyzinden / Hâkden bir **gül**-i âşüfte-i zühür ede nihâl
- K14/28 Manzûr olan a‘yân bakılsa ne taraftan / Zerrîn-kadeh ü nergis ü **gül** mihr-i giyâdur
- K18/29 Zamân-ı nâmiye-i nev-bahâr-ı hulkûnda / Mürüvvetüñ **gül**-i destâr-ı şeyh ü şâb olmuş
- K20/11 Faşl-ı bahâr-ı merhametünde olur hacil / Berg-i şikeste-reng-i hazândan **gül**-i tarî
- K22/15 Berg-i **güli** hadîka-i hıfzuñ emîn eder / Âsîb-i dest-burd-ı şabâ vü debûrdan
- K26/18 Karîñ-i i‘tidâl-i feyzüñ olmazsa o gülzaruñ / Hevâsî âteş-i düzağ **güli** süzende aḥkerdûr
- K26/20 Nice gül-zâr kim hemvâre ebkâr-ı ma‘âniye / **Güli** ruhsâr-ı al ü sünbülü zülf-i mu‘ânberdûr
- K27/3 Verdûñ ol taze nihâl-i **gül**-i devlet haberin / Ey surâğ-ı dil-i güm-geşte-dilân hoş geldüñ
- K27/6 Düşdi eyyâmına teşrîfi o şâhib-keremüñ / Devr-i **gülden** bize ey faşl-ı hazân hoş geldüñ
- K28/78 Kalmış çemende **gül** görüp ey Nâ‘ilî hezâr / Mir‘âta karşı bir nefes-i vâpesîn ile
- K29/20 Zâtuñ **gül**-i hadîka-i cân etmiş cyleyen / Taḥşîl-i bâğ-bân-ı gül-istân-ı fîtratuñ
- K30/23 Gönce-i feyz açılır bâğ-ı meşâmumda benüm / Bûy-ı **gül** kâsid olur vaqt-ı zükâmumda benüm
- K34/24 N‘eylesün ammâ ki çirkâb-ı riyâdan pâkdür / Tâze berg-i **gül** gibi dâmân-ı pâk-i ‘işmeti
- M2/II/7 Şâh üze iken âteş-i gam aldı gül-âbum / Pejmürde **gül**-i bâğçe-i şun‘-ı Kadîrem
- M12/I/4 Dil-i meyyâlî de bir şebnem-i nâcîz farz eyle / **Gül**-i bâğ-ı cemâlüñ pür-nemâdur yâ Resûla‘l-lah
- M13/III/1 **Gül**-i gül-şen-serâ-yı aḥdessün / Gül-bün-i ravza-i muḥaddessün
- G17/1 **Gül** hâre düşdi sîne-figâr oldı ‘andelîb / Bir hâre bakdı bir **güle** zâr oldı ‘andelîb
- G17/2 Şehnâme-h‘ânîlık eyledi Keyḥusrev-i **güle** / Destân-serâ-yı sebz ü **güle** bahâr oldı ‘andelîb
- G17/4 **Gül** gördi pâre pâre ciger gönce garḳ-ı hûn / Memnûn zaḥm-ı ḥancer-i hâr oldı ‘andelîb
- G17/5 Ey Nâ‘ilî vedâ‘-ı **gül**-i bâğ u râğ edüp / Mehcûr-ı yâr u dâr u diyâr oldı ‘andelîb
- G19/3 Ey âh sen de sünbül-i destârum ol ki yâr / Bir tâze **gül** taḫınmış olup şeb-külâh tâb
- G20/1 Biñ deşneñ olsa hârdan ey **gül** siyâh-tâb / Kâbil mi ‘andelîb ola senden nigâh-tâb
- G20/5 Ey Nâ‘ilî mü‘eşşir olup âh-ı ‘andelîb / Ruhsâr-ı **gülde** zâhir olur gâh gâh tâb
- G25/5 Bî-rengî-i ḥüsnuñle virüp **güllere** haclet / Meşşâṭamî gül-güne-tirâz-ı ruḥ-ı bâğ et
- G27/2 Ruhsârüñ eden gülşen-i ḥüsne **gül**-i şādâb / Etmiş dili murğ-ı çemen âbâd-ı maḥabbet
- G35/1 Gül-gönce-i bâğ-ı cândur Aḥmed / Reng-i **gül**-i gül-istândur Aḥmed
- G42/1 Mestâneligüm bir büt-i sîmîn-ten içündür / Kan ağladuğum bir **gül**-i ter-dâmen içündür
- G45/2 Mir‘ât-ı cûya ḥusrev-i **gül** nâzır olmasun / ‘Âlem-nümâ dedikleri peymâne kendidür
- G55/4 Hoşdur çemende bir **gül** ü bir gül-‘izâr içün / Dilde fiğân hezârda ḡulgul dem-i seḫer
- G69/2 Ey âh-ı nerm mâni‘-i teşrîf-i yârsın / Berg-i **güle** nesîm-i seḫer sedd-i râhdur
- G74/5 Ey Nâ‘ilî nihâl-i siyeh-bâğ-ı baḥtdan / Ne gönce-i emel ne **gül**-i ârzü kopar
- G86/1 Şâhn-ı çemende gönçelerüñ inbisâṭı var / Her sâye nihâlde bir **gül** bisâṭı var
- G86/2 **Güller** şüküfte serve hem-âğûş yâsemen / Sünbüllere benefşelerüñ irtibâṭı var
- G86/3 Feryâd-ı ‘andelîbe tutar şâh-ı **gül** kulaḳ / Mülk-i çemende ḡulguleden ihtiyâṭı var

- G90/3 Tohumında şafâ mağzı bulunsun mı bu bâğuñ / Kim reng ile būdan **göl** ü bādāmı tehīdür
- G104/4 Benüm o bāde-güdāz-ı hārīm-i meykede kim / Elümde **göl** gibi bir cām-ı şu‘ le-tābum var
- G133/3 **Göl** dedükçe şıķılır ğonca dedükçe açılır / Dehen-i tengine hıç harf-i temennā şığmaz
- G151/1 Sünbüllerin ki zīb-i **göl** eyler habībümüz / Cūlar olur çemende şabā-veş rakībümüz
- G175/2 **Göl**-i hādīķa-i kām olsa ser-be-ser ‘ālem / Bu hār-zār-ı ta‘ alluķda bir giyāha değiş
- G184/4 Olur rüsvā-yı rüz-ı maşser-i ol kim şām-ı ğafletde / Bu bâğuñ **göl** şanup hār-ı muğaylānını devşürmiş
- G199/4 Şahn-ı bāğ-ı dile uğratma semūm-ı āhuñ / Olmasun **göl**leri pejmürde gül-istān-ı ğamuñ
- G230/1 Çāk etdi cāmesin atılup cüybara **göl** / Beñzer ki yandı āteş-i āh-ı hezāra **göl**
- G230/2 Bir birine muķārın edüp ittiḥād-ı ḥüsn / Verdi **göl**e bahār leṭāfet bahāra **göl**
- G230/3 Ḥūn oldu bağrı reşg-i ‘izāruñla ‘ākıbet / Düşdi çemende ḥancer-i ser-tiz-i ḥāra **göl**
- G230/4 Bir al perde çekdi ‘araķ-riz-i şerm olup / Gül-berg-i āfitāb-ı ruḥuñdan ‘izāra **göl**
- G230/5 Gül-zārı feyz-i nāmiye encüm-naḫır edüp / Döndi nihāl ile şecer-i şu‘ le-bāra **göl**
- G230/6 ‘Atṭār gibi aldı nefes ‘andelībden / Verdi çemende ṭablaların rüzgāra **göl**
- G230/7 Arturdi nāz u naḥveti gülşende güyiyā / Yüz sürdi ḥāk-i pāy-ı ḥudāvendigāra **göl**
- G230/8 Yaḥyā efendi ḥazreti kim mihr-i şefķati / Ḥārāya feyz-i gevher eder hār-zāra **göl**
- G230/9 Bezmüñde dāverā ki edeb gülsitanıdır / Çok ğonce zir-i perdeden eyler nezāre **göl**
- G230/10 Mihre taşaddur eyledi vaz‘-ı cebīn ile / Bezmüñde cāy-ı ḥadīm-i ḥidmet-güzāra **göl**
- G230/11 Düşdükçe ḥāk-i pāyüñe bī-tāb-ı reşg olur / Rüy-ı niyāz-ı Nā‘ilī şerm-sāra **göl**
- G230/12 Hem-derd olup bī-dile geldükçe ser-be-piş / Bīdād-ı ḥārdan ḳapuña i‘tizāra **göl**
- G230/13 Āzār-ı zaḥm-ı hār ile pür-ḥūn iken dili / Bulmaz recā-yı merhem için nuṭķa çāre **göl**
- G230/14 Naķķāş-ı kār-ġāh-ı kader ḳaşr-ı bāğda / Yazduķça nev-be-nev şafāḥat-ı bahāra **göl**
- G230/15 Her dem bahār-ı ‘ömrüñ ola reşg- i Çār-bāğ / Ol vakte dek ki mihr ola bu bāğ-ı çāra **göl**
- G238/1 Tāb-ı meyden ruḥuñ ey muğbeçe gül gül görelüm / Reng-i ruḥsāruña beñzer mi **göl** ü mül görelüm
- G244/1 Ğonce-i feyz açılır bāğ-ı meşāmumda benüm / Büy-ı **göl** ḳaşīd olur vaķt-i zükāmumda benüm
- G255/4 Edüp gülşen pür **göl** būselerle cism-i ‘uryānın / Şafā kesb etdüm ol şūḥuñ nihāl-i ergāvānından
- G259/4 Zīb-i nūh-ravza-i eflāksün ey mihr ammā / Beñzemezsün ruḥ-ı yāre **göl**-i ḥod-rusun sen
- G261/2 Varaķ-sumār-ı **göl**-i ‘işret ol ḳo be vā‘iz / Zamān-ı ‘ıyş ü ṭarabdur kitābı n‘eylersün
- G261/3 Ḥayālī olsa **göl**-i şīşe-zīb-i çeşm-i pür-āb / Nigāh-ı germdeki sūz u tābı n‘eylersün
- G267/6 Müştāķ-ı büyü feyz bu bâğuñ **göl**in degil / Bergin ḥilāf-ı meşreb-i himmet ḳoparmasun
- G276/3 Germ-reftār ile feyz-i şeref-i rüyūñdan / Ḥār-ı ḥüşķi çemenüñ berg-i **göl**-i cān olsun
- G278/3 Bu gül-istān-ı fenāda hezārı ol o **göl**üñ / Ki büyü ḳābil-i güncāyiş-i dimāġ olsun
- G288/2 Olmas ḥüsnüñ gibi bir şu‘ le-i āha hem-reng / Dāmen-i ‘işmetüñ ey berg-i **göl**-i nāz şaķın
- G297/1 Dergāh-ı Gülşeniye olanlar nihāde-rū / **Göl** gibi bir ḳadeḥle olurlar güşāde-rū
- G297/2 Olmuş **göl** ü benefşesi güyā o gülşenüñ / Pīrān-ı ḳad-ḥamīde cevānān-ı sāde-rū
- G297/3 Hem-reng-i vaḥdet olmuş o gül-zār-ı feyzden / Berg-i ḥazān-resīde **göl**-i tāb-dāde-rū
- G308/1 Hem **göl** gibi rengīn bize bir bāde bulunsa / Hem reng-i riyādan ḳadeḥi sāde bulunsa
- G309/3 Olmasa ‘ömr zūd-güzzer vaķt-ı **göl** gibi / ‘İyşe ḥayāt u ‘ömre zamān kütēh olmasa

- G310/1 Hûblar sîne-ferâğ olsa miyân teng olsa / Sünbül âşüfte **gül** âşüfte dehân teng olsa
- G310/4 Bir kadeh meyle eder **gül** gibi sâkı pür-rez / Gam degildür kefi peymâne-keşân teng olsa
- G311/3 Şıgmasa **gül** gibi nâzûk bedenün hep der idük / Gonçe-veş câme-i gül-gün-ı bütân teng olsa
- G315/1 Gel ey gönül zen-i dünyâya pâyâm olma / Olup mücerred-i **gül** beste-i ‘ayâl olma
- G319/5 Gül-âb-ı feyz-e kâbil hûn olan şad pâre dillerdür / **Gül**-i hod-rüy-ı şahrâ gibi bi-har u hâzân şanma
- G340/5 Görüp lefâfet-i ‘aksin şanur kızıl yâkût / Bağan tabağçe-i la‘lîn-i **gölde** jâlelere
- G346/3 ‘Andelîbüz **gül**-i ruhsârına bâğ-ı hüsnün / Lâle-veş gülleri bi-nefha-i ihsân ise de
- G353/1 Ol şühî bâğda gördüm şükufte-rû tâze / Elinde bir **gül** açılmış o tâze bû tâze
- G357/5 Kalmış çemende **gül** görüp ey Nâ’ilî hezâr / Mir‘âta karşı bir nefes-i vâpesîn ile
- G370/1 Reng hürşîd-i şikestün **gül**-i hod-rüy gibi / Nâz gül-gonçe-i hüsnünle nihân bûy gibi
- G375/1 Bir **gölde** tal‘atındaki tâbşl görölmedi / Hürşîd ü mâhda bu nümâyiş görölmedi
- G385/1 Goncenün gülbün **gölün** destâr-ı hûbândur yeri / Ol hayâ gül-berginün pîrahên-i cândur yeri
- Kt5/2 Câm-i **gölde** ki şehir pür-‘arâk-ı şebnemdür / Nâ’ilî def‘-i humâra mey-i dūşine gerek
- Kt6/2 O leb-i ‘akîk o dehân-ı teng değil o nîgeh gibi şüh u şeng / N’ola dâ’im olsa şikeste-reng **gül**-i nev-bahâr-ı girişmedür
- Kt17/1 **Gül**-i niyâza ki feyz-i nesîm-i nâz gerek / Gubâr-ı hâtır-ı ‘âşıkdan ihtirâz gerek
- Mt2 Nahl-i nev-resdür o şühün bâğ-bânın kim bilür / Tâze bir **gölür** açılmış gül-sitânın kim bilür
- Ş3/7 Olup **gül** gibi ter-dâmen / Perîşân mâcerâlardan

Aşağıdaki tanıklarda “gül”, “dâğ” ile birlikte kullanılmıştır. Dağ yarısı ile gülün, şekil ve renk açısından birbirlerine benzedikleri bu nedenle de tanıklarda birlikte anıldıkları düşünülebilir. Bir neden olarak da “gül” sözcüğünün doğrudan “yanık yarısı” anlamına geldiğini ekleyelim. <Kanar/1>

- M5/I/11 Ey reşg-i ruhiyle dâğ ber-dâğ / Hem lâl-e-i deşt ü hem **gül**-i bâğ
- G11/2 Feyz-âşînâ-yı dâğ-ı dil olmak muhaldür / Reng-i şikeste-i **gül**-i hod-rüy-ı âfitâb
- G25/4 Rağm eyle hezâr-ı dile ey nâmiye-i derd / Zîb-i kafes-i cismümi yer yer **gül**-i dâğ et
- G132/1 Feyz-i hevâ-yı ‘ışk ile kim şu‘le-pûş olur / Dâğ-ı ser-i cünün **gül**-i destâr-ı hûş olur
- G171/1 Yâd-ı lebünle olur ey **gül**-i bâğ-ı heves / Lâle-sitân-ı cîger şu‘le-i dâğ-ı heves
- G233/2 Pür **gül**-i dâğ-ı cünün olsa ser-â-pâ gülşenün / Nevbahâr-ı haşre dek pejmürde olmazduñ gönül

Gül ile bülbülün aşkları dillere destandır. Gül bülbülün sevgilisidir, âşık da sevgili karşısında şakıyıp duran bülbüldür. <ADŞS> Aşağıdaki tanıklarda âşığı simgeleyen bülbül ve sevgiliyi simgeleyen gül birlikte kullanılmışlardır.

- K13/30 Nehy-i nasağ-ı bâğa ki câzîm ola ‘adlî / Bülbüller alur dâd-ı **gölî** bād-ı şabâdan
- K28/75 Bülbül kebâb-ı âteş-i gayret yerinde hâr / Kim söyleşir çemende **göl**-i âteşin ile
- K28/76 Lâyîk budur ki bülbül-i zârın unutmaya / Sultân-ı **göl** bu saltanat-ı nâzenin ile
- G6/1 Sîne gül-zâr-ı maḥbbet nâle bülbüldür baña / Vakt-ı dâğ-efrûzî-i dil mevsim-i **gölür** baña

- G10/1 Döndürüp her **güli** bir aḥker-i sūzâne şabā / Dāğlar yaqdı dil-i bülbül-i nālâne şabā
- G10/3 Nā-şigībāyī-i bülbül n'ola efzūn olsa / Söyledi derdini gūş-ı **güle** mestâne şabā
- G55/1 Çıkmış fırāz-ı gül-büne bülbül dem-i şeh̄er / Ey nidā-yı salṭanat-ı **gül** dem-i şeh̄er
- G77/6 Ğirre-i cāh ol kadar sulṭān-ı **gül** kim kōrkaram / Hārdan bülbüller ister hūn-behā nevrūdur
- G98/3 Dil-i pūr-dāğa ruḥuñ bülbüle **gül** gülşende / İki ābdāl-ı nemed-pūşdur eṣ'ār oḡudur
- G98/4 Germ edüp dā'iresin mihr-i cihān-tābda **gül** / Her şeh̄er bülbül-i şūrīdeye bir kār oḡudur
- G98/5 Naḡş olup muşaf-ı ḥüsnūñ şafaḡāt-ı **gülde** / Āyet āyet anı bülbüllere her bār oḡudur
- G98/6 **Güli** geh dā'ire geh levḡa-i ta'lim eyler / Tıfl iken bād-ı şeh̄er bülbüle ezḡar oḡudur
- G120/1 Söyledüp nāz ile ruḡsārını **gül gül** mi eder / Bilmezüz **gül** mi eder mey seni bülbül mi eder
- G180/6 Cihān-ı vaḡdetūñ bir renge ḡonmıṣ 'unşur-ı çarı / **Gül** āteş bülbül āteş nev-bahār āteş ḡazān āteş
- G184/6 Olup mecmū'a-i **gül** āh-ı bülbül den perākende / Şabā cūlarla evrāḡ-ı perīşānını devşürmıṣ
- G208/1 Bülbül aḡlar ḡoncenūñ çāk-i girībānıñ görüñ / **Gül** şükufte bülbülüñ bīhūde efgānıñ görüñ
- G228/2 Kaṭ' -ı nigh-e ḡasret edüp bāḡda **gül den** / Ruḡsāruña bir nīm-nigāh cyledi bülbül
- G228/4 Bī-ḡāhiş-i **gül** oldı taleb-kār-ı cemālūñ / Terk-i heves-i berg ü giyāh cyledi bülbül
- G228/5 Meftūnı olup Nā'iliyā ol **gül**-i ḡüsnūñ / Rūḡū'l-ḡudūsi zemzeme-ḡāh cyledi bülbül
- G266/1 Nāyuñ ki çıkar zemzeme sūrāḡlarından / Bülbüller öter şanki **gülūñ** şāḡlarından
- G275/5 Nā'ilīnūñ işidüp zemzeme-i ḡüftārın / Bülbülümdür demesün ol **gül**-i ḡurrem ne desün
- G276/1 'Azm-i baḡ et ki çemen bülbüle zindān olsun / **Gül** için etdüḡi feryāda peşīmān olsun
- G285/2 **Gülleri** āteş eyleme bülbüle sen de ey nesīm / Gūşa peyām-ı mevsim-i sūz u ḡüdāz degmesün
- G291/2 Tōkunup tāze-nihāl-i **güle** hunyā-ger-i bād / Gösterür bülbüle sāzında nevā āhengin
- G316/5 Āh-ı bülbül yaḡmaduḡça penbe-i gūş-ı **güli** / Nālesin kim gūş eder biñ kerre feryād etse de
- G340/1 Henüz döndi çemen bezme **gül** piyālelere / Henüz başladı bülbül çemende nālelere
- G357/2 Lāyık budur ki bülbül-i zārın unutmaya / Sulṭān-ı **gül** bu salṭanat-ı nāzenīn ile
- G357/4 Bülbül kebāb-ı āteş-i ḡayret yerine ḡār / Kim söyleşür çemende **gül**-i āteşīn ile
- G386/4 Maḡāmın maḡfel-i sulṭān-ı **gülde** evc edüp bülbül / Olur rāmışger-i çarḡa 'araḡ-āmūz-ı sulṭānī
- Kt5/1 Bī-dīmāḡuz bizi söyletmeḡe bir sīne gerek / Hāşılı bülbüle **gül** tūṭiye āyīne gerek
- Mt1 Hūblar **gül** gibi ārāyiş-i bāḡ oldı yine / Faşl-ı **gül** bülbüle dāḡ üstine dāḡ oldı yine
- Ş11/3 Şolmıṣ çemenūñ **gülleri** bülbülleri ḡāmūş / Düşmıṣ yine mey-ḡāneye rindān-ı ḡadeḡ-nūş

gül gül [4] gül gibi, kırmızı kırmızı, gül renginde.

- G75/1 'İzāruñ **gül gül** olmuṣ buseden dil dāḡ dāḡuñdur / Ḥased ol bāḡbān-ı 'ıṣḡa kim gül-çīn-i bāḡuñdur
- G120/1 Söyledüp nāz ile ruḡ-sārını **gül gül** mi eder / Bilmezüz gül mi eder mey seni bülbül mi eder
- G182/4 Şanlımıṣ pāyūñe dil 'ārzuñ **gül gül** görüp meyden / Giyāh-ı rustedür gül-deste-i ḡoş-būya baḡlanmıṣ
- G238/1 Tāb-ı meyden ruḡuñ ey muḡbeçe **gül gül** görelüm / Reng-i ruḡsāruña beñzer mi gül ü mül görelüm

gül-i al [2] kırmızı gül. Türkçe “al” sözcüğü, Farsça kurallara göre “gül” ile terkip oluşturmuştur.

- G29/1 Ḳaddūñ reşḡiyle şāḡ-ı verd ḡāḡī rāst ḡāḡī keṣ / **Gül-i al**-ı ruḡuñdan zerd ḡāḡī rāst ḡāḡī keṣ

G98/2 Maḥfel-i câmi‘-i gülşende **gül-i al-i** çemen / Bülbül-i hoş-nefese na‘t-ı sezâ-vâr okudur

gül-i hürşîd [4]

1. bir cins gül.

K18/46 Selâset-i suḥen-i çeşme-sâr-ı feyzümden / Edâlarum **gül-i hürşîde** reng ü âb olmuş

G155/4 Kılımsı tarâvet-i **gül-i hürşîde** ḥande-zen / Gül-berg-i bağ-ı ḥüsnüni luṭf-i nesîm-i nâz

G331/4 Yine dil-tengdür erbâb-ı hüner ḡonce gibi / Gül-şen-i baḥt-ı ser-â-pâ **gül-i hürşîd** olsa

2. bir çeşit kumaş. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 187>

G384/4 Bir semen var mı bu gül-zârda tercîḥ olunur / **Gül-i hürşîde** muṭarrâ bedenünden ḡayrı

gül-i ra‘nâ [3] güzel gül; içi kırmızı, dışı sarı olan iki renkli gül. <KO, FZ, OTAL,

MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 129>

K15/3 Baḡ revzene-i ṭuradan ol ‘ârız-ı pâke / Nezzâre-gehûn ol **gül-i ra‘nâ** mı degildür

G133/8 Ḥabbezâ gülşen-i vaḥdet ki bahârında daḡi / Reng ü būdan eşer olmaz **gül-i ra‘nâ** şıḡmaz

G202/1 Gül-zârdan ol şûḡ-ı dîl-ârâ ile geçdük / Gûyâ ki nesîmüz **gül-i ra‘nâ** ile geçdük

gül-i ruḡsâr [4] güle benzeyen yanak, gül yanak; meşhur bir çeşit lâle. <OTAL>

G191/1 ‘Âlem âşüfte bahâr-ı ḡaṭ-ı dîl-dâr laṭîf / Sünbül-i ṭurra muṭarrâ **gül-i ruḡsâr** laṭîf

G228/1 Reng-i ruḡ-ı gül-zân tebâḥ eyledi bülbül / Baḡdı **gül-i ruḡsârıña** âḡ eyledi bülbül

G248/1 Yaḡdum dili âteşlere tâb-ı nazarumdan / Berg-i **gül-i ruḡsârıña** dâḡum eşerümden

G346/3 ‘Andelîbüz **gül-i ruḡsârına** bağ-ı ḡüsnüñ / Lâle-veş gülleri bî-neḡḡa-i iḡsân ise de

gül-i şad-berg [2] katmerli gül. <Kanar/2>

K27/5 **Gül-i şad-berg**-i cemâlerinden olup bûy-âver / Eyledüñ meclisümüz bağ-ı cinân hoş geldüñ

Ş12/3 Olursa ḡazreti Ḥaḡdan ‘inâyet / **Gül-i şad-berg** olur her dâḡ-ı ḡasret

gül-i sîr-âb [2] suya kanmış gül, taze ve taravetli gül (bkz. gül-i şad-âb).

G168/5 Ma‘nî-i rengin ile bağ-ı suḡende Nâ‘ilî / Nev-şukufte bir **gül-i sîr-âbdur** endîşemüz

G342/4 Âteş düşer derûnına bülbül gibi dilüñ / Gelse ruḡıñla ger **gül-i sîr-âb** bir yere

gül-i şad-âb [2] suya kanmış, taze ve taravetli gül (bkz. gül-i sîr-âb).

G94/1 Ne berg-i sâz-ı vuşlat ne **gül-i şad-âb**-ı şadîdür / Ġarâz bağ-ı maḡabbetden ḡazân-ı nâ-murâdîdür

G358/3 Yanında ḡazân dîde-i ‘ışḡıñ ola yeksân / Berg-i **gül-i şad-âb**-ı emel ḡüşḡ giyehle

gül-i şadî [1] suya kanmış, taze ve taravetli gül (bkz. gül-i sîr-âb).

G34/2 Açılsa bîñ **gül-i şadî** zükâm-ı ḡamla yine / Dimâḡ-ı ḡ‘âḡış olur bûy-ı kâmdan nevmîd

gül-i ter [6] taze ve taravetli gül || sevgilinin yanaḡı ve yanaḡın rengi. <Burḡân-ı Kâtı‘, LN,

FZ>

G200/2 Biz de bir ḡonce-lebûñ yolına cân virsek olur / Cân virür bülbülü gör âḡ **gül-i ter** diyerek

G246/1 Pâk-dâmen bir **gül-i tersün** ḡubârımdan şaḡın / Şu‘lesün âb-ı dū çeşm-i eşḡ-bârımdan şaḡın

G247/1 Yaḡma hezârıñ ey **gül-i ter** nâleden şaḡın / Göz yaḡın alma âteş-i seyyâleden şaḡın

- G295/2 Açılıp **gül-i terüñden** mey içürdi sāgaruñdan / Ele al ki hancerüñden dil-i päre päredür bu
- G340/7 Varakların **gül-i ter** dökdü Nâ 'ilî cüya / Bahâr mevsimidür kim baķar risâlelere
- Kt10/2 Teb-lerze-dâr-ı haclet-i ruhsâr-ı yâr olup / Berg-i hâzâna döñdi 'izârı **gül-i terüñ**
gül-âb [3] gül suyu, gülden çıkarılan kokulu su. <KT, KO, Cûdî>
- K3/38 Gül-i hadîķa-i cân u cihân ki peydâdur / Şemîm-i 'âtfet-i zü'l-minen **gül-âbında**
- M2/II/7 Şâh üzre iken âteş-i ğam aldı **gül-âbum** / Pejmürde gül-i bâğçe-i şun'-ı Kâdîrem
- G319/5 **Gül-âb**-ı feyze kâbil hûn olan şad päre dillerdür / Gül-i hod-rûy-ı şahrâ gibi bî-har u hâzân şanma
gül-bâğçe [1] gül bahçesi, güllük.
- K15/10 Sen âteş o **gül-bâğçe**-i hüsne hasubend / Kem-ruhsat-ı âh olduĝuñ evlâ mı degildür
gül-berg [9] gül yapraĝı. <KT, Cûdî>
- M5/V/4 **Gül-berg**-i hayâta vermeyenler / Dâmânûña yüz süren giyâhı
- G155/4 Kılmış şarâvet-i gül-i hürşide hânde-zen / **Gül-berg**-i bâĝ-ı hüsnuñi lutf-ı nesîm-i nâz
- G157/2 Ruĝların pür-tâb gördükçe şafâlar kesb eder / Şeb-nem-i **gül-berg**-i rûyuñdur dil-i meyyâlümüz
- G208/2 Mihr-i 'işmetden bile 'âr eyler olsa jâle-pâş / Ol hayâ **gül-berginüñ** pâķi-i dâmânın görüñ
- G225/5 Hâdîķa-perver-i cân zîb-i şîşe-i dildür / Bu âb u tâb ile **gül-berg**-i âli Şuĝfînüñ
- G230/4 Bir al perde çekdi 'araķ-rîz-i şerm olup / **Gül-berg**-i âfitâb-ı ruĝuñdan 'izâra gül
- G247/4 Ter düşmesün o ĝonce-dehen bād-ı âhdan / **Gül-berg**-i âfitâb-ı ruĝuñ jâleden şakın
- G365/2 **Gül-berg**-i cân imiş tûtalum yine bârdur / Cism-i laţîf ü pâķüne pîrâhenüñ daĝı
- G385/1 Ğoncenüñ gül-bün gülüñ destâr-ı hûbândur yeri / Ol hayâ **gül-berginüñ** pîrâhen-i cândur yeri
gül-bister [2] gülden yatak, güllü yatak. <OTAL, Kanar/2>
- K23/46 Olur gül-zâr-ı dehrüñ ferşî hep **gül-bister**-i hürşid / Serâyistân-ı tab'um raşha-pâş olsa ĝamâm üzre
- G262/4 Nâlesüz var harem-i yâre ki nâleñ ey dil / Men'-i âsâyiş-i **gül-bister**-i h'âb eylemesün
gül-bün [10] gül köķü, gül biten yer; gül ağacı, gül fidanı. <KT, Cûdî, OTAL>
- K6/51 Firâz-ı **gül-bün**-i dilden ki naĝme-ĝüster olur / Çemen çemen eder âşüfte 'andelîbânı
- K6/54 Hâdîķa-i çemen-ârâ-yı kudsün ol bülbül / Firâz-ı **gül-bün**-i zârında etse eĝĝânı
- K29/12 Ey 'andelîb-i nâţîķa midĝat-serâsı ol / Ol **gül-bün**-i hâdîķa-tîrâz-ı belâĝatüñ
- M13/III/1 Gül-i ĝülşen-serây-ı âķdessün / **Gül-bün**-i ravza-i muķaddessün
- G55/1 Çıķmış firâz-ı **gül-büne** bülbül dem-i seĝer / Ey nidâ-yı saltanat-ı gül dem-i seĝer
- G62/2 Ârâyiş-i bihişt-i leţâfet deĝil midür / Ol tâze **gül-bün**-i çemen-i i'tidâli gör
- G71/3 Zîr-i şem' ü pâ-y-ı **gül-bünde** 'ayâr-ı sûzişî / Bülbül ü pervânenüñ hâķisterinden bellidür
- G340/2 Çemân u cîlve-künân beñzemez mi **gül-bünler** / Fezâ-yı bâĝda eţfâl-i ĝorde-sâlelere
- G385/1 Ğoncenüñ **gül-bün** gülüñ destâr-ı hûbândur yeri / Ol hayâ gül-berginüñ pîrâhen-i cândur yeri
- Ş2/5 Olsun ey **gül-bün**-i riyâz-ı hüner / Cîlve-ĝâhuñ nümüne-i maĝşer
gül-bün-firâz [1] gül ağacı kaldıran, gül ağacı bitiren.
- G11/6 Ey naĝl-i tâze uğrasa gül-zâr-ı kûyuña / **Gül-bün-firâz**-ı düzaĝ olur cüy-ı âfitâb

gül-çehre [1] gül çehreli, güzel ve taze yüzlü; Evreng isimli âşığın sevgilisi olan putun adı. <KT, KO, Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî>

G262/2 Giceler hemdem-i ağıyar idügin hep bilürüz / Bizden o âfet-i **gül-çehre** hicâb eylesesün

gül-çide [1] gül koparan, gül devşiren.

G144/4 Yâ dîde yâ ciger ya dil-i pâre pâredür / **Gül-çide** bağ-bân-ı gül-istân-ı bahtumuz

gül-çidelik [1] gül toplayıcılığı, gül devşiriciliği.

G54/1 Hâr-ı gama rencideligün vaḳti degildür / Bu bağda **gül-çideligün** vaḳti degildür

gül-çin [1] gül toplayıcı, gül devşiren. <KO, FZ, OTAL>

G75/1 ‘İzârûn gül gül olmuş büseden dil dâğ dâğundur / Hased ol bağ-bân-ı ‘ışka kim **gül-çin**-i bağundur

gül-deste [2] gül demeti, çiçek destesi. <KT, Cûdî, OTAL>

G182/4 Şarılmış pâyüñe dil ‘arızûn gül gül görüp meyden / Giyâh-ı rustedür **gül-deste**-i hoş-bûya bağlanmış

R5/2 Gül-zâr-ı bihişte bağ-bân olsa yine / **Gül-deste**-i hırmân ile pür-dâmen olur

gül-fâm [2] gül renginde olan, pembe; kırmızı. <KT, Burhân-ı Kâtî‘>

G163/1 La‘lûñ ki ḥayâl-i mey-i **gül-fâm** ederüz biz / Âyine-i hürşîdi alup câm ederüz biz

G229/3 Fi’l-hâl tegayyür gelür ol şerhoş-ı nâza / Etmez bir iki sâgar-ı **gül-fâma** taḥammül

gül-geşt [1] gül seyri, gül gezintisi. <OTAL>

G24/4 Hased ol ‘âşıka kim sen büt-i nâzende ile / Ede **gül-geşt**-i ḥıyâbân-ı çemen dest-be-dest

gül-gonce [5] gül goncası, henüz açılmamış gül. <KT, Cûdî>

G35/1 **Gül-gonce**-i bağ-ı cândur Aḥmed / Reng-i gül-i gül-istândur Aḥmed

G74/4 Oldukça nîm nâz-ı tebessüm taraf taraf / **Gül-gonce**-i dehânuñ içün güft-gü kopar

G228/3 Bir âh-ı ciger-süz çeküp yâd-ı ruḥuñla / **Gül-gonce**-i hürşîdi siyâh eyledi bülbül

G263/4 Nerm olsa da bu süz ile âh hırmân-i dil / **Gül-gonce**-i cemâle şabâlık mı eylesün

G370/1 Reng hürşîd-i şikestün gül-i ḥod-rüy gibi / Nâz **gül-gonce**-i ḥüsnüñle nihân bûy gibi

gül-gün [4] gül renginde, pembe. <KT, KO>

K17/64 Seyr eden naḳş-ı dil-ârâsını egninde görür / Gâh kemḥâ-yı siyeh gâh kabâ-yı **gül-gün**

G309/1 **Gül-gün** kabâ-yı lâle-ruḥân kûteh olmasa / Ḳadd-i cemâle ḥil‘at-i ân kûteh olmasa

G311/3 Şıgmasa gül gibi nâzûk bedenün hep der idük / Ḡonce-veş câme-i **gül-gün**-ı bütân teng olsa

Aşağıdaki tanıkta, gazaba gelen hükümdarların kırmızı giymeleri ve bu rengin hışma delâlet etmesi dolayısıyla “gül-gün” sözcüğü kullanılmıştır.

Ş4/3 Olup hışmıyla **gül-gün**-püş / Bir iki sâgar etmiş nüş

Gül-gün [2] Husrev’in Şîrîn’e hediye ettiği, babası olarak dünyaya gelen atın adı;

al at hakkında kullanılan bir tabir. <OTDTS, Fars Mitolojisi Sözlüğü> Aşağıdaki tanıklarda

Ferhad ve Şîrîn hikâyesine göndermeler ve atçılık ile ilgili terimler bulunduğu için sözcüğün, özel isim olarak kullanıldığı söylenebilir. Divan'da bu sözcükler küçük harfle yazılmışlardır.

G222/5 **Gül-gün** cāmı her kişi meydān sürdi biz / Gerd-i süm-i tekāver-i ümīdi görmedük

G243/1 Hemişe kâviş-i efsûn ile ciger-hûnam / Ġarīb Kûh-kenüm seng-i rāh-ı **Gül-günam**

gül-güne [1] kadınların kullandıkları gül renkli düzgün, allık. <KO, FZ, OTAL>

G48/2 Demek ki rûy-ı siyâhı medâr-ı hacletdür / 'Arûs-ı baht ki **gül-güne**-i 'izâr ister

gül-güne-tirâz [1] allık süren, süsleyen.

G25/5 Bî-rengî-i hûsnûnle virüp güllere haclet / Meşşâtnı **gül-güne-tirâz**-ı ruḥ-ı bağ et

gül-istân, gül-sitân, gül-sitâne [16] gül bahçesi, gül ağaçları çok olan bahçe, güllük. <KT, KO, Cûdî>

K2/17 Bu **gül-sitânede** bir gün eser semûm-ı 'adem / Gider bu neşv ü nemâlar ne gül ne ḥar ḳalur

K6/21 Güzer ederse olur **gül-sitân**-ı kûyından / Nesīm-i şubḥ-ı cinân şarşar-ı zemistānī

K6/52 Terānesiyle olur rûḥ o deñlü mest-i neşât / Ki dām-ı cism ile fark cylemez **gül-istânı**

K6/53 Ne **gül-sitân** ki ferāmûş eder o ḥalet ile / Nihāl-i Sidre vü Tûbā-yı bağ-ı Rıḍvānı

K9/20 Gülşen-i 'adl-i şehinşāhı eden düşmen-süz / Nār-ı Nemrûdı Birāhīme **gül-istân** etmiş

K10/9 Bî-bāk dest-burd-ı ḥazāndur mişāl-i ḥuld / Her şahn-ı bağ-ı bir varak-ı **gül-sitân** gibi

K29/20 Zâtuñ gül-i ḥadîḳa-i cān etmiş cyleyen / Taḥşîl-i bağ-bân-ı **gül-istân**-ı fıtıratuñ

G35/1 Gül-gönce-i bağ-ı cāndur Aḥmed / Reng-i gül-i **gül-istāndur** Aḥmed

G41/1 Dilde 'âşık merhem-i zaḥm-ı cefâ bilmez nedür / **Gül-istân**-ı derd-i ḡam neşv ü nemâ bilmez nedür

G144/4 Yâ dîde yâ ciger ya dil-i pâre pâredür / Gül-çide bağ-bân-ı **gül-istân**-ı bahtumuz

G199/4 Şahn-ı bağ-ı dile uğratma semûm-ı āhuñ / Olmasun gülleri pejmürde **gül-istân**-ı ḡamuñ

G230/9 Bezmünde dāverâ ki edeb **gül-sitāndur** / Çok gönce zîr-i perdeden eyler nezāre gül

G235/2 Bāḡbân-ı ḥarem-i bāḡçe-i 'işmetdür / Degmemiş ol şanemûñ daḡı **gül-istānına** el

G278/3 Bu **gül-istân**-ı fenâda hezârı ol o gülün / Ki bûy-ı ḳâbil-i güncāyış-i dimāḡ olsun

G383/2 Gül-rîz-i neşât oldu ḥazān bağ-ı dilümde / Ḥār-ı ḡam u endûḥ **gül-istānumı** tutdı

Mt2 Naḥl-i nev-resdür o şūḥuñ bağ-bânın kim bilür / Tāze bir güldür açılmış **gül-sitānın** kim bilür

gül-'izâr [3] gül yanaklı, al yanaklı; güzel çehreli. <KT, KO>

K2/1 Ne şādmānī-i bezm-i vişāl-i yār ḳalur / Ne zevḳ-i şoḡbet-i sâḳī-i **gül-'izâr** ḳalur

G55/4 Hoşdur çemende bir gül ü bir **gül-'izâr** içün / Dilde fiḡān hezārda ḡulḡul dem-i şehër

G368/4 Bahārı n'eylerüz ol **gül-'izâr**-ı gönce-femûñ / Gülp açılması biñ nev-bahāra degmez mi

gül-māhiyyet [1] niteliği gül gibi olan, güle benzer. Tanıkta şem'ın sıfatı olarak kullanılmıştır. Gülün, bülbülü kendisine âşık edip onun mahvına sebep olması gibi şem' de pervaneyi helâk etmektedir.

G208/5 Meclisinde ol fûrûzān şem'-i **gül-māhiyyetüñ** / Bülbül ü pervānenüñ dest ü girībānın görüñ

gölmek [1] gölmek, tebessüm etmek; çiçek açmak.

G368/4 Bahârî n'eylerüz ol gül-‘izâr-ı gönçe-femûn / **Gölüp** açılması biñ nev-bahâra degmez mi

gölmîh [1] başı gül biçimli çivi, raptiye. <Steingass>

K35/10 Miyân-ı havza kim **gölmîh**-i sakfından düşer pertev / Sipîhr-i devletün ol şâbitânıdır bu seyyârı

gül-nümâ [1] gül gösteren, gül biten (yer).

K10/8 Câyiz ki sañ-ı hâki bu dem **gül-nümâ** ola / Mehtâba karşı âba düşen ahterân gibi

gül-pîrehan [1] gülden gömleği olan. <Kanar/2> Yusuf Peygamber’e nispetle kullanılmıştır. Yusuf’un gömleğinin güzel kokusu ile, ağlamaktan kör olan babası Yakup’un gözleri açılmıştır.

G364/5 Hayâlün çeşm-i Ya‘kûb-ibtîlâ-yı giry-e-mu‘ tâda / Mişâl-i Yûsuf-ı **gül-pîrehan** h‘âbı unutturdu

gül-rîz [2] gül saçan, gül serpen; meşhur bir çeşit lâle. Kartal da (1998. 16) “gül-rîz”ın lâle anlamına geldiğini teyit etmektedir. Onay (2000. 223), sözcüğün “lâle” anlamına tanık olarak Nedîm Divanı Lügatçesi’ndeki bir beyti gösterir. <OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 223, KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE LÂLE, s. 16>

G383/2 **Gül-rîz**-i neşât oldı hâzân bâğ-ı dilümde / Hâr-ı gam u endûh gül-istânımı tıtdı

Sözcüğün “lâle” dışında bir başka çiçeğe işaret ettiği de düşünülebilir. Çünkü “lâle”, klâsik şiirimizde de “kokusuz” bir çiçek olarak anılır. Aşağıda ise “gül-rîz”den dünyaya ümit kokusunun yayıldığı görülmektedir. Tanıkta Nâîlî, lâlenin kokusuzluğuna dikkat çekip ümit kokusunun bulunmadığını da kastediyor olabilir.

G32/3 Nesîm-i kâkülün oldukça cilve-ger pür eder / Cihâmî nefhâ-i **gül-rîz**-i bâğ u râğ-ı ümîd

gül-ruhsâr [1] gül yanaklı güzel; bir cins lâle. <KO, OTAL, KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE LÂLE, s. 16> Tanıkta her iki anlam da kastedilerek kullanılmıştır.

G162/2 O **gül-ruhsâr** nañl-i tâzedür gül-zâr-ı ‘âlemd e / Henûz âzâr-ı dest-i bâğ-bân u harken bilmez

gül-şen [29] gül bahçesi, güllük (bkz. gül-zâr). <KT, KO, Steingass>

K3/39 Bihişt ta‘biyedür **gül-şen**-i şefâ‘atinün / Mişâli nefhâ-i gül feyz-i intisâbında

K9/20 **Gül-şen**-i ‘adl-i şehinşâhı eden düşmen-sûz / Nâr-ı Nemrûdî Birâhîme gül-istân etmiş

K14/86 Dil-tengdür erbâb-ı zebân kânde olursa / **Gül-şen** zağan u zâğa kafes bülbüle câdur

K14/87 Nâdâna cihân **gül-şen** olur ‘ârife küñhen / Bu mes‘ele ma‘lûm-ı kirâm-ı ‘uçalâdur

K16/42 Bâğ-ı kadri ola pür-neşv ü nemâ tâ kim ede / **Gül-şen**-i ‘âlemi pür-feyz meh-i ferverdîn

K26/16 Nesîm-i iltifâtuñ olmasa bir **gül-şene** rehber / Hevâ-yı sâhasından hâtır-ı ‘uşşâk mu‘ânberdür

M2/III/7 Âteş-gede-i sînem edüp bâğçe-i derd / Her âhumı ol **gül-şene** bir sünbül-i ter kıl

M5/III/7 Ol **gül-şene** kadd-i cilve-nâkûn / Âşüfte-nihâl-i tâze-resdür

G14/2 Ğarîb-i şehîr ü diyâr-ı mañabbetün bir olur / Yanında küñhen-i gam **gül-şen**-i na‘îm-i tarab

- G27/2 Ruhsârûn eden **gül-şen**-i hüsne gül-i şādāb / Etmiş dili murğ-ı çemen âbād-ı maḥabbet
- G50/7 Būstān-fürüz-ı **gül-şen**-i cāndur o ḡonceyi / Ey Nā'ilī kaṭīfe-i surḥu siyāh açar
- G77/5 Şaḥn-ı **gül-şen** Çār-bāḡ olmuş 'acemde 'andelīb / Bağlamış bir naḡş-ı dil-keş kim şabā nev-rūzdur
- G81/5 Etseler bir perdeden āḡāze bilmez gūş eden / Nāle-i bülbul müdür **gül-şende** efgānum mıdır
- G98/2 Maḥfel-i cāmī' -i **gül-şende** gül-i āl-i çemen / Bülbul-i ḥoş-nefese na't-ı sezā-vār okudur
- G98/3 Dil-i pür-dāḡa ruḥuñ bülbulē gül **gül-şende** / İki âbdāl-ı nemed-pūşdur eş'âr okudur
- G113/1 Tā cilve-geh-i berḡ-i belā ḥürmenümüzdür / Ḥākister-i düzaḡ çemen-i **gül-şenümüzdür**
- G128/4 Sīne-i 'uşşāḡı sünbul-zārī dūd-ı āh eder / O 'araḡ kim **gül-şen**-i hüsnuñ muṭarrā gösterür
- G133/8 Ḥabbezā **gül-şen**-i vaḥdet ki bahārında daḡı / Reng ü būdan eşer olmaz gül-i ra' nā şıḡmaz
- G180/3 Hezār-ı dilde tāb-ı cünbiş-i āh olduḡın görse / Olur ol tāze berg-i **gül-şen**-i ḥubī hemān āteş
- G200/5 Nā'ilī dāḡ-ı dil-i köhne-bahār-ı ḡam olup / **Gül-şene** açılalum tāze ḡazeller diyerek
- G218/6 Mañşūr dārdur bu fenā **gül-şenüñ** gönül / Tarf-ı çemende bir iki çübün ne añladuñ
- G230/7 Arturdu nāz u naḡveti **gül-şende** gūyiyā / Yüz sürdi ḥāk-i pāy-ı ḥudāvendigāra gül
- G233/2 Pür gül-i dāḡ-ı cünün olsa ser-ā-pā **gül-şenüñ** / Nevbahār-ı ḥaşre dek pejmürde olmazduñ gönül
- G255/4 Edüp **gül-şen** pür gül būselerle cism-i 'uryānın / Şafā kesb etdüm ol şūḥuñ nihāl-i ergavānından
- G297/2 Olmuş gül ü benefşesi gūyā o **gül-şenüñ** / Pīrān-ı ḡad-ḥamīde cevānān-ı sāde-rū
- G331/4 Yine dil-tengdür erbāb-ı hüner ḡonce gibi / **Gül-şen**-i baḡtı ser-ā-pā gül-i ḥurşīd olsa
- G365/1 Ārāyişi bahār iledür **gül-şenüñ** daḡı / Ey ḡonce inbisātuñ o demdür senüñ daḡı
- G369/4 Bir nihāl-i āhdur ḡaddüñ hevāsıyla gönül / Şaḥn-ı **gül-şende** ḥıramān serv-i dil-cūlar gibi

gül-şen-i rāz [1] sırrın gül bahçesi. Aynı zamanda Şebüsterli Şeyh Mahmut'un eserinin adıdır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 297>

- G173/1 Giryemüzi feyz-i 'ışḡ nāmiye-sāz eylemiş / Ḥār-sitān-ı dili **gül-şen-i rāz** eylemiş

gülşen-ārā [1] gül bahçesini süsleyen. <OTAL>

- G369/1 Oldı eşküm **gül-şen-ārā**-yı heves cūlar gibi / Aḡdı gönlüm bir nihāl-i 'işveye şular gibi

Gül-şenī [2] Gülşenī tarikatının kurucusu İbrahim Gülşenī. Nâilī, Halvetiye tarikatındandır. Aynı zamanda Halvetiliğin bir kolu olan ve İbrahim Gülşenī'nin kurduğu Gülşeniye tarikatı ile de ilgisi Divan'daki bir gazelinden anlaşılmaktadır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 223, NHSE, s. 20-21>

- Kt16/1 Ola derseñ muḥaşşal ey semiyy-i sāḡī-i kevşer / Naşībūñ ḥanḡāh-ı **Gül-şenīde** feyz-i āḡāhī

İpekten'in kastettiği gazel, aşağıdaki beyitle başlamaktadır.

- G297/1 Dergāh-ı **Gül-şenīye** olanlar nihāde-rū / Gül gibi bir ḡadeḥle olurlar gūşāde-rū

gül-şen-serā [2] gül bahçesi içindeki saray. <OTAL>

- K28/7 İmdād ederdi görmeḡe evvel furūḡ-ı baḡt / **Gül-şen-serāy**-ı 'ālemi çeşm-i yaḡīn ile

- M13/III/1 Gül-i **gül-şen-serāy**-ı aḡdessün / Gülbün-i ravza-i muḡaddessün

gül-zâr [22] gül ağaçları çok olan yer, güllük, gül bahçesi, gül tarlası. <KT, KO, OTAL>

- K17/56 Ğıbtâ-engîz-i dil-i Hâce-i Kirmânîdür / Nahl-i **gül-zâr**-ı hayâlümdeki ağşân u şuhûn
 K23/46 Olur **gül-zâr**-ı dehrûn ferşi hep gül-bister-i hırşîd / Serâyistân-ı tab‘um raşha-pâş olsa gamâm üzre
 K24/24 Tûmâr-ı midhatûndür o **gül-zâr**-ı feyz kim / Emvâc-ı selsebîli müselsel suţur olur
 K26/18 Ğarîn-i i‘tidâl-i feyzûn olmazsa o **gül-zaruñ** / Hevâsî âteş-i dûzağ güli süzende aħkerdür
 K26/19 Bu endîşeyle ol **gül-zâr** tenhâ geşt ederse dil / Nice **gül-zâr** kim her bergi bağ-ı ħulda hem-serdür
 K26/21 Nice **gül-zâr** kim bî-nefĥa kâmân-ı ĥaţ-ı yâre / Ħas u ĥâşâki sünbül-zâr-ı cennet ĥâki ‘anberdür
 G11/6 Ey nahl-i tâze uğrasa **gül-zâr**-ı küyuña / Gülbün-firâz-ı dûzağ olur cûy-ı âfitâb
 G23/4 Âyîne-i sâğarda olan ‘âlemi görmez / **Gül-zâr**-ı bihişt olsa nezzâre-geh-i mest
 G162/2 O gül-ruĥsâr nahl-i tâzedür **gül-zâr**-ı ‘âlemde / Henûz âzâr-ı dest-i bağbân u ĥarken bilmez
 G202/1 **Gül-zârdan** ol şuh-ı dil-ârâ ile geçdük / Güyâ ki nesîmüz gül-i ra‘nâ ile geçdük
 G228/1 Reng-i ruĥ-ı **gül-zâr**ı tebâh eyledi bülbül / Bâkdı gül-i ruĥsârûña âh eyledi bülbül
 G230/5 **Gül-zâr**ı feyz-i nâmiye encüm-naẓîr edüp / Döndi nihâl ile şecer-i şu‘le-bâra gül
 G310/3 Bü‘l-‘aceb ğonce-i **gül-zâr**-ı melâhatdur o şuh / Açılır ĥatır-ı ‘uşşâk hemân teng olsa
 G384/4 Bir semen var mı bu **gül-zârda** terciĥ olunur / Gül-i ĥırşîde muţarrâ bedenünden ğayrı
 R5/2 **Gül-zâr**-ı bihişte bağ-bân olsa yine / Gül-deste-i ĥırmân ile pür-dâmen olur

Aşağıdaki tanıklarda “gül-zâr”ın, “miĥnet, me’yûs, ğam” sözcükleri ile birlikte kullanılması, yer bildiren sözcükler oluşturan “zâr”ın, aynı zamanda “inleme, inleyiş” anlamına da gelmesinden kaynaklanmaktadır. Nâilî, aşağıdaki tanıklarda, “zâr”ın, inleme anlamını da ön plâna çıkarmıştır.

- G43/5 ‘İşk âteşi etmez mi hezâr-ı dili tûĥî / **Gül-zârdan** âteşte de me’yûs degildür
 G160/2 Ħasret-terâne bülbül-i **gül-zâr**-ı miĥnetüz / Te’sîr-baĥş-ı âh-ı şeherdür şafîrümüz
 Kt3/2 Açılmada yok minnetümüz mihr ü nesîme / **Gül-zâr**-ı ğamuz ğonce de şeb-nem de bizümdür

[tas.] salikin kalbinin marifetlere açıldığı makam, Hakk’ın tevfikini elde eden salikin fütuhât makamı. <Seccadî/2> Aşağıdaki tanık, tasavvufî açıdan değerlendirilebilecek karineler taşımaktadır.

- G297/3 Hem-reng-i vahdet olmuş o **gül-zâr**-ı feyzden / Berg-i ĥazân-resîde gül-i tâb-dâde-rû

2. bir musikî makamı. <Kanar/1, Nedim Divanı’nda Musiki, s. 79> Tanıklarda “gül bahçesi” anlamı ön plândadır.

- G6/1 Sîne **gül-zâr**-ı maĥabbet nâle bülbüldür baña / Vaqt-i dağ-efrûzî-i dil mevsim-i güldür baña
 Kt12/1 Her laĥza bir maĥâmde nâlân olan gönül / **Gül-zâr**-ı dehr başına zindân olan gönül

güm [3] yitik, kayıp, zayi. <KT, KO, LN, OTAL>

güm etmek, güm eylemek [] kaybetmek; telef etmek, boşa harcamak..

- K3/12 Diler ki hîle ile nakd-i nâmin **eyleye güm** / Diyâr-ı Edrinenüñ bir avuc türâbında
- K4/29 **Edeli güm** nişâb-ı midhatini / Dest-i deryûze-i ‘atâ-yı dilem
- G209/6 Hilâl-i mâhı **güm eyler** felek chl-i dilün / Elinde pâre-i nân bulmasa fatûr edecek
gümân [1] zan, sanma; şüphe. <KT, KO, LN>
- K25/2 Çift olsa zebânüñ siyeh olsa n’ola câmeñ / Cāsūs-ı serâ-perde-i tahkîk-i **gümânsın**
güm-geşte [2] kayıp, kaybolmuş, zayı; [tas.] fena ve gaybet hâlinde bulunan. <KT, Kanar/2, TASAVVUF TERİMLERİ>
- K7/7 Hezâr Yûsuf-ı **güm-geşte**-i emel çâhî / Hezâr dîde-i Ya‘kûb iştiyâk-ı sefîd
- G206/6 Yâd eyledükçe nokta-i hâlün olur kader / **Güm-geşte** râh-ı bâdiye-i bî-girân-ı merg
güm-geşte-dilân [1] gönlü kaybolmuşlar, şuarsuzlar.
- K27/3 Verdün ol taze nihâl-i gül-i devlet haberin / Ey surâğ-ı dil-i **güm-geşte-dilân** hoş geldün
güm-geşte-murâd [1] muradı kaybolmuş, ümidi kalmamış.
- G42/4 Ol ‘âşık-ı **güm-geşte-murâdam** ki fiğânım / Ne Yûsuf u ne nefhâ-i pîrâhen içündür
güm-kerde [1] adı sanı kaybolmuş, eseri kaybolmuş, izi yok olmuş, zayı etmiş.
<KT, KO, OTAL> Tanıkta sözcüğün “gün-kerde-râh” şeklinde terkip oluşturması gerekmektedir. Gün-kerde-râh, “yolunu yitirmiş” demektir.
- G33/3 Olur şabâ reh-i pür-pîç ü tâb-ı hayretde / Nişân-ı ‘âşık-ı **güm-kerde** râhdan nevmîd
güm-kerde-râh [1] yolunu kaybetmiş, yolunu yitirmiş.
- M3/XI/2 Hakkâ ki eylemiş seni far-ı şitâb-ı ‘ışk / **Güm-kerde-râh**-ı vâdî-i pür-pîç ü tâb-ı ‘ışk
güm-nâm [3] adı batmış, ismi unutulmuş, zayı olmuş, kimsenin hatırlamadığı.
<KT, KO>
- K5/24 Döndürüp Rûmı sevâd-ı kalemüm Lâhûra / Etdi **güm-nâm**-ı ‘adem Feyzî-i Hind-ârâyı
- K10/22 Dârâ-şaşem Sikender-i ‘âlem ki şâh-ı Hind / **Güm-nâm**-ı merzubümü olur fîl-bân gibi
güm-nâm olmak [1] kaybolmak, yitmek, unutulup gitmek. <Kanar/2>
- G289/5 Nâ’ilî müstağnî-i kâm-ı dü ‘âlemdür gönül / Hazz eder nâ-kâmlıktan belki **güm-nâm** olmadan
güm-râh, güm-reh [3] yolunu kaybetmiş || doğru yoldan sapmış, azgın. <KT, KO>
- G159/4 Ol Kays-ı vâdî-i gam-ı ‘ışkuz ki muttaşıl / Bed-nâm-ı şehr-i vuşlat u **güm-râh**-ı hasretüz
- G303/4 Görünür piş-rev-i kâfile-i Ka‘be-i ‘ışk / Yine hayretde kalan ‘âşık-ı **güm-râh** bize
güm-rehân [] yolunu kaybetmişler, doğru yoldan sapmış olanlar.
- M6/I/1 Ey şifâtüñ nûr-ı mişkât-ı tarîk-i **güm-rehân** / Mihr-i zâtüñ maşrıq-ı gayb-ı hüviyyetden ‘ayân
güm-şude [2] kaybolmuş, telef olmuş, yitmiş. <KT, Cûdî, OTAL>
- K25/34 Vâlâ-nesebâ Nâ’ilî-i zâr bilür kim / Nakd-i tarab-ı **güm-şude**-i halka zamânsın
- K30/20 Gördügi cevri ü sitemden dağı dil-gîr midür / Var mı âzürdelik ol **güm-şude** nâmundâ benüm

gün [25]

1. gündüz. <TS>

K30/36 Her **güni** ‘îd-i şafâ-güster ola her şebi qadr / Hiç keder olmaya ol rûh-ı enânumda benüm

2. yirmi dört saatlik süre. <TS>

K33/21 Her **günüñ** ola mübârek nitekim sâbitdür / Nuṭṭ-ı peygamber ile meymenet-i sebt ü hamîs

Tanıklarda geçen “bir iki gün” ifadesi, zamanın kısalığını belirtmek için kullanılmıştır.

K3/14 Ne deñlü cünbiş olur raḥş-ı tünd-i içbâlûñ / Bir iki **gün** haşır pây-ı der-rikâbında

K24/4 Çeksün ḥumâr-ı zilleti ol kim bir iki **gün** / Ser-germ-i cām-ı naḥvet ü mest-i ğurûr olur

3. içinde bulunulan zaman. <TS>

K15/44 Devr ede murâdınca felekler ki bu **günler** / Nevruz-ı tarab ‘îd-i aḥibbâ mı degildür

4. zaman. <TS>

K7/58 O **gün** ki ‘arz olunur seyyi‘ât-ı ḥazretüñe / Siyâh-nâme-i a‘mâl-i nâ-resîd ü resîd

M2/V/9 Bî-ṭâkâtî-i süziş-i derdünle o **günde** / Şermende kıma Nâ‘ilî-i zârûñı yâ Rab

G22/5 Kem cur‘a-i ḥaṭâ ile ol **günde** Nâ‘ilî / Ḥ‘âb-ı ḥumâr olur sebeb-i intibâh-ı mest

Aşağıdaki tanıklarda geçen “bir gün” ifadesi, belirsiz gelecek zamanda gerçekleşmesi beklenen olaylar hakkında kullanılmıştır.

K2/2 Ḥum-ı felek gibi bir **gün** olur bu küçe teḥî / Ne pîr-i bâde-furûş u ne bâde-ḥ‘âr qalır

K2/7 Bu sūr-gâh-ı fenâya gelür o deñlü kesel / Ki sâz-ı Zührede bir **gün** gusiste târ qalır

K2/8 Olur musîkal-i ḥâkister-i fenâ bir **gün** / Ne reng-i âyîne dil ne inkisâr qalır

K2/9 Kõnan göçer bu serây-ı sipenc-i fânide / Bu tâbhâñede bir **gün** ḥarâbe-zâr qalır

K2/17 Bu gül-sitâñede bir **gün** eser semûm-ı ‘adem / Gider bu neşv ü nemâlar ne gül ne ḥar qalır

K24/5 Bir **gün** bu rûzgârdur ehl-i kemâle de / Hengâm-i imtiyâz u maḥall-i zuḥûr olur

K34/11 Ey ṭabîb-i rûzgâr olmaz mı bir **gün** çâre-sâz / ‘İllet-i bîmâr-ı zühde bâdenüñ ḥâşiyyeti

G37/5 Pâmâl-i nâz eder bir **gün** seni ol şeh-süvâr / Dem gelür ey Nâ‘ilî bir mûra da i‘zâz olur

G101/2 Çarḥa bir **gün** toḳunur şu‘le-i cevvalê-i âh / Kendüyi kâse-i Çinî gibi bin pâre bulur

G111/5 Şaḳm seylâb-ı eşk-i Nâ‘iliden kim olur bir **gün** / Nuḳûş-ı levḥ-i ḥ‘âhiş ḥâtır-ı rencideden mestür

G142/5 Nâ‘ilî bir **gün** olup râh-ı ‘ademde pâmâl / ‘İşka âyîne iken tîre-derûn ḥâk oluruz

Ş12/6 Çıkar bir **gün** kenâra zevraḳ-ı dil / Sağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

Ş12/8 Bulur bir **gün** nihâyet menzil-i ğam / Sağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

günde biñ kere [2] çok sık, sıklıkla.

K17/57 **Günde biñ kere** felek etse maḳâmın ğâret / Ḥ‘âce-i kâfile-i himmetim olmaz medyûn

G274/2 **Günde biñ kere** helâk-i ğam olan dil demesün / Bu nüh eflake toḳuz kâse-i pür-sem ne desün

günden güne [1] gün geçtikçe, gitgide, her gün biraz daha. <ÖTS, DEYİMLER/AKSOY>

Kt1/2 **Günden güne** artarsa mihrûm n’ola ol mâha / Germiyyete bâ‘îşdür tevḳîr maḥabbet

günlük [1] gün tutarında, gün kadar. Tanıkta “bir iki günlük” ifadesi, zamanın kısalığını belirtmek için kullanılmıştır.

G315/5 Kıo meyli bir iki **günlük** şafaya virme vücüd / Esîr-i devlet-i deh rûz u nîm-sâl olma

günc [1] köşe, bucak, zaviye. <KT> Tanıkta “günc-i der” terkihi, “kapı eşiği” anlamında kullanılmıştır.

K22/12 Kalmışdı ceyb ü kîse-i müflis gibi tehî / **Günc**-i derüm hasâret-i ehl-i gurûrdan

güncâyî [1] alabilme kuvveti, istiâp, kapasite. <Kanar/1, Dihhudâ>

K5/30 Teng iken havşala-i himmetine her dü cihân / Komamış hâtır-ı gerd-i emele **güncâyî**

güncâyış [5] sığma, sığışma; alım gücü, kapasite. <KO, Cûdî, OTAL, Kanar/2>

K14/9 Bîgâneye yer yokdur o ‘işret-geh-i hâşuñ / **Güncâyışi** mahşûs-ı kibâr u şürefâdur

G135/3 **Güncâyışümüz** dîde-i Mecnûnadur ancak / Nîreng-i cemâlüz ruh-ı Leylâda nihânuz

G278/3 Bu gül-istân-ı fenâda hezârî ol o gülün / Kî bûyî kâbil-i **güncâyış**-i dimâğ olsun

G300/4 Dil degil sîne degil vüs‘at-i **güncâyış** için / İttiâd-ı gam u endûha mekân ancak bu

G311/1 Hancerünle o kemer-bend-i miyân teng olsa / Dil degil sînde **güncâyış**-i cân teng olsa

gündüz [1] günün, sabahtan akşama süren bölümü, gece karşıtı. <TS>

G141/5 Gecedden **gündüzi** fark eylemezüz Nâ‘iliyâ / Mâh-rûlarla şafâ-yı şeb-i meh-tâbdayuz

güneh, günâh [20] Allah’ın emirlerine aykırı görülen iş, dinî suç, ahirette ceza gerektiren amel, cürüm. <KT, KO, OTAL>

K2/32 Eyâ şefî‘-i **güneh** pişgân-ı rûz-ı cezâ / Kî cürm merhametünle zelîl ü h‘âr kalur

K12/68 Hâşılı tab‘-ı heves-kâruma besdür bu **güneh** / Kî düşüp hâtıra-i nazma kılam fikr-i muhâl

K21/23 Dil-i ne-kerde **güneh** töhmet-i ma‘ârif ise / Ola sezâ-yı ‘uqûbet ‘aceb temâşâdur

M3/XII/1 Ey Nâ‘ilî **günâha** gelür halk-ı ‘âleme / Hırmân imiş netîce-i âmâlümüz deme

M4/VI/3 Neyledi saña dil-i derd-penâhı görsek / ‘İşkdan özge nedür cürm ü **günâhı** görsek

M5/V/2 ‘Uşşâkı kapuñdan eyledün dūr / Bî-çârelerün nedür **günâhı**

M5/VII/2 Kıl cürm-i mahabbetünle zâhîr / Erbâb-ı **günehden** imtiyâzum

M5/VII/6 Hem ‘âşık u hem günâh-kâram / Yok şerm-i **günehden** ihtirâzum

G50/6 Sûdâ-gerân-ı ma‘şîyet aîsun o vakti kim / Dâdâr-ı haşr bâr-ı metâ‘-ı **günâh** açar

G156/5 Ey nev-niyâz olma şaķın Nâ‘ilî gibi / Âlûde-i taşavvur-ı ‘özü-i **günâh**-ı nâz

G194/5 Nâ‘ilî mu‘terif olsa n’ola cürm-i ‘ışķa / Yâr cevri etmez o bî-dilde **günâh** olmayıcak

G198/5 Nâ‘ilî virdi heves-kârî-i vuşlatla hırâş / Levh-i mahfûz-ı dil-i yâre sevâd-ı **günehün**

G221/3 Nigeh-perest ü edeb nâ-şinâs-ı hûbânuz / Tegâfûl eyleseler ecridür **günâhumuzufî**

G302/2 Hased o mu‘terif-i cürm-i ‘ışķa kim diyeler / Sezâ-yı düzağ u müstağrak-ı **günehdür** bu

G358/5 ‘İşk âteşi etmez mi seni Nâ‘iliyâ pâk / Âlûde iseñ gam yeme çirkâb-ı **günehle**

G362/4 Pâkdür dâmenleri çirk-i riyâ zâhidâ / Mey gûsârânun ki garķâb-ı **günehdür** her biri

Ş10/2 Sende **güneh** yok bu cefâlar bize / Hep eşer-i baht-ı siyeh-kârdur

günāh-ı mest, günēh-i mest [2] sarhoş günahı, sarhoşluk günahı.

G22/1 Sâķī ki rûz-ı maḥşer ola ‘özi-h’āh-ı mest / Zühhādı şerm-sār ede lutf-ı **günāh-ı mest**

G23/3 Zāhid ne bilür mezheb-i rindāni ki anda / Hüş-yārī-i āzīnedür ancaķ **günēh-i mest**

günāhından geçmek [1] günahını bağışlamak, affetmek.

G346/7 Hāşılı muntazır-ı va‘de-i iḥsānuñdur / **Geç günāhından** o miskīnün eger kan ise de

günēh-kār, günāh-kār [4] günah işleyen kimse, kabahatli. <KT>

K4/41 Mücrimem ‘āşiyem **günēh-kāram** / Lâyık-ı rencişi-ı cezā-yı dilem

K7/61 Vüfur-ı ‘āṭifetün etsün ol **günēh-kāruñ** / Ğarīķ-i ni‘met-i ğufrānuñ olduĝın te‘yīd

M2/V/8 Maḥşer ki ṭuta ma‘deletün rûz-ı ḥayātın / Pür-cürm ü me‘āşī bu **günēh-kāruñ** yā Rab

M5/VII/6Hem ‘āşık u hem **günāh-kāram** / Yok şerm-i günehden iḥtirāzum

güneş [2] yerküreye ısı ve ışık veren büyük gökcismi (bkz. āfitāb, hürşid, şems).

<TS>

K3/69 Olunsa kışsa-i mi‘rācī ḥaşre dek taķrīr / **Güneşde** zerresidür kaṭredür şehābında

G136/2 Yine taḥta-pāre-i ‘işret-i ḥarem-i muĝāna deĝişmezüz / Felek olsa taḥt-ı zümür-rüdīn **güneş** olsa kürsī-i ‘ācumuz

gürd [1] yiĝit, kahraman, bahadır, cesur. <KT, KO, LN, OTAL>

G302/1 Hāzer hāzer şaf-ı müjgān-ı siyehdür bu / Kaḫā-yı ğamzede bir **gürd-i** bī-sipehdür bu

gürisne [1] aç; fakir. <KT, KO, LN, OTAL> Aşağıdaki tanıkta “gürisne” sözcüğü, “çeşm”e izafe edilmiştir. Bu iki sözcüğün ifade ettiĝi anlam Türkçe’de de “aç gözlü” deyimini ile karşılanır. Terkibin “gürisne-çeşm” olarak yazılması daha doğrudur. Çünkü tanıkta “gürisne-çeşm-i naẓar” terkiibiyle, aç gözlü bakış ifade edilmektedir.

G340/4 Şüküfe-zār-ı sımāṭ-ı çemende reng-ā-reng / **Gürisne** çeşm-i naẓar beñzedür nevālelere

güriz [8] kaçma, fırar. <KT>

G148/1 Āsān recā-yı vuşlat-ı dil-dārdan **güriz** / Mümkün degil şemātet-i aĝyārdan **güriz**

G148/2 Şaf şaf müjen önünde perākende ḥāller / Ceyş-i Ḥabeşdür eyledi Tātārdan **güriz**

G148/3 Deyr içre seyr eden o büt-i ‘işve kāfiri / Şiblī olursa etmeye zünnārdan **güriz**

G148/4 Cān virmeden o ğamze-i dil-düza kim kaçar / Kābil midür ḥadeng-i kaẓā-kārdan **güriz**

G148/5 Etmez cihānı kırdıĝın ol ĝirre-mest-i nāz / Dīvān-ı maḥşer olsa da iķrārdan **güriz**

G148/6 Hoşdur nevāziş-i dil-i mecrūḫ-ı ğamze ki / Düşmez ṭabīb-i müşfiķa bīmārdan **güriz**

G148/7 Gerden-firāz-ı ‘ışķ idi Mañşūr Nā’ilī / Bir cān için ki eyledi dārdan **güriz**

gürk [2] kurt. <KT, KO, LN, Redhouse>

K27/10 Güsfindānın edüp sāḫa-i ‘adlinde be-piş / **Gürk-i** ḥün-h’āre der isterse şobān hoş geldün

gürk-i Yūsuf-ĝir [1] Yūsuf’u tutan kurt. Onay (2000. 226), terkiabin haksız yere töhmet altında bırakılan, üzerine iftira atılan kimseler hakkında kullanıldığını ifade etmiştir.

<MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 226> Kardeşleri Yusuf'u bir kuyuya atmışlar ve babaları Yakup'a onun bir kurt tarafından yendiğini söyleyerek babalarına delil olarak Yusuf'a ait olduğunu söyledikleri kanlı bir gömlek göstermişlerdir.

G100/2 Şekve-perdâz-ı zenaḥdân olduḡuñ ol ġamzeye / **Gürk-i Yūsuf-gire** ey dil çāhı söyletmek midür

gürüh [6] topluluk, cemaat, takım, bölük, tayfa. <KT, KO, Cûdî, LN, FZ>

K6/42 Zihî ġarāmet-i düşmen ki ḡaṣyetiyle eder / **Gürüh**-ı ḡaṣma ecel müjde-i ten-āsānî

K8/23 Hirās-ı ḡahruñ ede bî-silāḡ u bî-cevşen / Kemîn-nişîn-i laḡid ol **gürüh**-ı nâ-sāzı

K22/32 Eşḡāş-ı luṡfuñ unudur bir nefesde lîk / Gelmez bu kâr-ı bed o **gürüh**-ı şükürdan

K37/11 Ḥazer cebābireden kim her-āyîne o **gürüh** / Bulur ġarāmet-i taḡdîri inşidādı ḡadar

G36/7 Yoḡlansa hezārında bulunmaz o **gürüh** / Bir mürdaki ḡavşala-i ṡāḡat-i dîdār

G46/4 Hünere-şumārî-i iḡvāna i' timād etme / Ki ol **gürüh**da ḡassād-ı 'ayb-cû biledür

güsār [] içici içen. Kullanımı "mey" ve "ġam" sözcüklerine mahsustur. <KO, Cûdî, OTAL>

güsārān [1] içenler. Sözcüğün "mey-güsārān" şeklinde terkip oluşturması daha doğrudur. Mey-güsārān, "şarap içenler" anlamına gelir.

G362/4 Pākdür dāmenleri çirk-i riya zāhidā / Mey **güsārānuñ** ki ġarḡ-āb-ı günehdür her biri

güsiste [] kesilmiş, kırılmış, kopmuş, gevşemiş. <KO, LN, FZ, OTAL>

güsiste-‘inān [1] dizgini kopmuş || başına buyruk, lâubâli, söz dinlemeyen. <Burhân-ı Kâtı'>

K25/50 Bilsek neye maḡrûrsın ey bü'l-heves-i cāh / Maḡlûb-ı hevā bir ḡar-ı **güsiste-‘inānsın**

güstāḡ [10] arsız, edepsiz, hayasız, utanmayıp pervasızca meydana atılan. <KT, KO, LN>

K16/27 Ḳaṣd-ı taḡbîl-i serā-perde-i iclālūñ ede / Çarḡ-ı bed-gevheri **güstāḡ** u sipihri pür-kîn

K22/26 Ma' zûr ṡut bu şekvede **güstāḡ** isem eger / Memdûḡdur müzāḡî-i ḡāṡır sürürdan

K29/15 Etdi beni firîfte ḡüsn-i meveddetüñ / **Güstāḡ** kıldı 'ıṡḡ-ı cemāl-i maḡabbetüñ

G7/3 Mest-i **güstāḡ**-ı elestem müdde' ā maḡşerde de / Bāde-i şāf u cevān- pāk-dāmendür baña

G107/2 Niçün ümmîd-vār-ı vuşlata āzürdedür ḡübān / Yine **güstāḡ** eden bî-çāreyi farṡ-ı maḡabbetdür

G227/1 Etdi beni firîfte ḡüsn-i meveddetüñ / **Güstāḡ** kıldı 'ıṡḡ-ı cemāl-i maḡabbetüñ

G266/2 Bezm-i edebüñ baña mu' āşirleri yegdür / Bî-rûy-ı riya şavma' a **güstāḡ**larından

G268/3 'Arz eyle mihre çîn-i cebîn-i 'itābuñı / **Güstāḡ** cılve-ḡāhuña ḡüsterde olmasun

güstāḡî [2] küstahlık, edepsizlik. <OTAL>

K4/47 Ḥaşe dek dāmen-i şefa' atüñe / Dest-i **küstāḡî**-i recā-yı dilem

G323/4 **Güstāḡî**-i nezzāre yeter meclis-i meyde / Nāzûklük et ol sîb-i zeneḡdāna ṡoḡunma

güstāhāne [1] küstahçasına, sıra saygı tanımaksızın, arsızca, terbiyesizce cüretle.

<KT, KO, OTAL>

K16/34 Geldi yüz sürmege dergāhuña **güstāhāne** / Berg-i ümmîd be-kef rûy-ı temennâ be-zemîn

güstāhlık [2] arsızlık, edepsizlik, terbiyesizlik, edepsizce yapılan hareket. <KT,

KO>

K15/6 Âh etdün ise gırre olup kurb-ı cemâle / **Küstāhlıguñ** cāy-ı temāşā mı degildür

G143/8 Gelmedi cām-ı lebûnden dil-i sermeste ferâğ / Erdi **güstāhlığı** gāyete ma‘zûr henûz

güsterde [1] döşenmiş, yayılmış. <Cûdî, OTAL>

G268/3 ‘Arz eyle mihre çîn-i cebîn-i ‘itābuñ / Güstāh cilve-gāhuña **güsterde** olmasun

güşād [1] açma, açılma. <KT, KO, Kanar/2> Tanıkta geçen “best ü güşād”,

“kapanıp açılma” anlamındadır.

G94/3 Nesîm-i dil-keş-i şubh-ı hidāyetden murād ancak / Der-i maşşûd-ı erbâb-ı dilûn best ü **güşādıdur**

güşāde [2] açılmış, açık || ferah, şen, mesrur. <KT, LN, Kanar/2>

K23/6 Süzülmiş bâde hâırlar **güşāde** meclis âmāde / Nişāb-ı ‘ıyş ü ‘işretten ahibbâ iğtinām üzre

G49/4 Olmaz **güşāde** girye ile kârı ‘âşıkun / Kān ağıladukça ‘uqde-i efgārı saht olur

güşāde-baht [1] bahtı açık, talihi yaver, şanslı.

G271/1 **Güşāde-baht** erāzil sitāde-hû düşmen / Kemāl naqş u hüner ‘ayb u âb-rû düşmen

güşāde-h’ân [1] sofrası açık, herkese ikramda bulunan; cömert.

K20/5 Nām-āver-i niyā vû pedersin bu ‘arşada / Olsañ **güşāde-h’ân**-ı kerem yok mıdur yeri

güşāde-kār [1] açan, çözen || işini gören, kolaylaştıran. <Dihhudâ>

G367/1 **Güşāde-kāre** dil-i ‘uqde-dār degmez mi / Nevāzîşe elûn ey rûzgār degmez mi

güşāde-rû [1] açık yüzlü; güleriyüzlü. <LN, Kanar/2, Dihhudâ>

G297/1 Dergāh-ı Gülşenîye olanlar nihāde-rû / Gül gibi bir kadehle olurlar **güşāde-rû**

güşāyış [3]

1. açılma, açılış, açıklık || ferahlık. <KT, KO, Cûdî, LN>

G26/3 Şad cevher-i cân olmağa îşār-ı **güşāyış** / Ol hoşka-i la‘lîn-i dürer-bāra ne minnet

G375/2 Pür-pîç ü tâb-ı keşmekeş-i âhdur gönül / Ser-rişte-i emelde **güşāyış** görülmedi

2. baht açıklığı. <Kanar/2> Tanıkta “rûz-gār” sözcüğünün de “felek, talih” anlamına geldiği göz önünde bulundurulmalıdır.

G48/1 **Güşāyış**-i dile bir nice rûzgār ister / Şükufte olmağa ol gonca çok bahār ister

güşāyış-pezîr [1] açılmak üzere olan, açılmaya hazır.

G73/3 Hāmûşî-i edeb ki **güşāyış-pezîr** olur / Bir goncedür hadîka-i ahlākdan kıpar

güvāh [1] şahit, tanık; delil. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

M1/I/5 Bir şemmedür bu vâkı‘adan hâl-i Kerbelâ / Kerrübiyân-ı ‘arş bu zulme yeter **güvâh**

güzâr, güzër [7] geçme, geçiş. <KT, KO, LN>

G223/5 Devr-i hil‘ata bulmamağa Nâ‘ilî **güzâr** / Peykân-ı âh-ı dil felege muttasıl gerek

G234/5 Gördün tevâzu‘ın leb-i cüy-ı niyâzda / Ol naḥl-i nâz geşt ü **güzârındasın** gönül

G256/2 Eder idmân-ı ğam-âyine **güzâr**-ı eflâk / ‘Âşıkun nâveg-i âh-ı dil-i nâlâmı ucın

güzâr etmek, güzër etmek [4] geçmek. <Kaná/2>

K6/21 **Güzër ederse** olur gül-sitân-ı küyından / Nesîm-i şubḥ-ı cinân şarşar-ı zemistânî

K10/26 Ermez gezend-i Tehmeten-i iktidârına / Heft âsumânı **etse güzër** heft ḥ‘ân gibi

K12/33 Hükmi tağyîr-i tebâyi‘de revândur o kadar / Ki tef-i qahrı **güzâr etse** zemînden fi‘l-hâl

G143/2 Seyl-veş **etdi güzër** mihr-i ḥayâlün dilden / Merdüm-i dide-i cân ğavṭa-ḥor-ı nûr henüz

güzârân, güzërân [2] geçici, geçen. <Cûdî, FZ>

K14/3 Âmed-şud-ı ḥurî-menişân-ı ser-i rāh / Sermāye-i ‘ömr-i **güzërân** olsa revâdur

G87/2 Vişâlünle **güzârân** bir deme dîvân-ı kısmetde / Berât-ı ‘ıys-i Cem menşûr-ı ‘ömr-i Nûḥ yazmışlar

güzâriş [2] geçme, geçiş. <KO, Cûdî, LN, OTAL>

K7/62 Dem-i **güzâriş**-i ḥurşîd-i maḥşer ol şāhuñ / Ḥimāyetinde olam der amân-ı zıll-ı medîd

K18/13 Kılıp ya ḥün-ı me‘âdin ‘urûḳ-ı ḥâkde cûş / **Güzâriş**-i tef-i ḥurşîd ile müzâb olmuş

güzel [5]

1. biçimindeki uyum ve ölçülerindeki denge ile hoşla giderek hayranlık uyandıran. <TS>

K10/11 Âb içre hoş-nümâ o sevâd-ı şükûfe-puş / Cedvel-keşîde ḥattı **güzel** büstân gibi

güzel başuñ için [1] ne olursun, güzel başının hatırına.

M4/III/2 Nâveg-endâz-ı ğazal-i dil olan kaşuñ için / Bizi de devlet-i ḥüsnünde **güzel başuñ için**

2. güzel kız veya kadın. Bu anlamda iken isim olarak kullanılır. <TS, ÖTS>

G221/4 Edâ-yı şükri **güzeller** muḥaldür der imiş / Firâḳ-ı dem-be-dem ü vaşl-ı gâhumuzuñ

güzelüm [1] teklifsiz konuşmalarda bir seslenme olarak kullanılır. <TS, ÖTS>

G24/3 Cân virür yanmağa dil ne‘eylesün ammâ **güzelüm** / Bulamaz düzaḥ-ı hecründe de bir cây-ı nişest

3. üstünlüğüyle hayranlık uyandıran, iyi, hoş. <TS, ÖTS>

M8/VI/4 **Güzel** taşvîr edersün ḥatt u hâl-i dil-beri ammâ

güzër-gâh [5] geçilen, geçilecek yer, yol, geçit. <KT, Cûdî, LN>

M2/III/8 Bulduḳça gönül bâr-geh-i ḳurba **güzër-gâh** / Taḳbîl-i serâ-perde-i dîvân-ı kader ḳıl

G42/2 Gerdün ile ğavḡa bu **güzër-gâh**-ı fenâda / Bir gûşe-i bî-minnet olan küllḥen içündür

G64/1 Pây-ı ḥirede ‘ışk **güzër-gâh** degildür / Bed-mestlerün cünbişi dil-ḥ‘âh degildür

G237/1 Zülf-i pür-tâbuñı etdükçe **güzër-gâh** nesîm / Nice biñ sûziş-i dilden olur âġâḥ nesîm

güzër-gâhî [1] yol üstü, geçit. Tanıkta sözcüğün “güzër-gâhı” biçiminde imlâ edilmesinde

ve buna göre anlamlandırılmasında bir mahsur yoktur.

M5/V/9 Cān kişverin eyleye ne lāyık / Ceys-i sitemün **güzār-gāhī**

güzīde [1] ısırlmış. <LN> Tanıkta sözcüğün “güzīde” değil, “gezīde” olması gerekmektedir. “Güzīde”, seçilmiş, makbûl anlamına gelir. Aşağıdaki tanıkta ise, parmağın ısırılması söz konusu edilmiştir.

K28/54 Çâpükligi o hadde ki dā'im **güzidedür** / Engüşt-i rāy-ı sür'ati dendān-ı sîn ile

güzīn [6] seçilmiş; beğenilmiş (bkz. muhtâr). <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

K16/26 Sâhir-i mu'cize-perdâz u hoş-âyende edâ / Tâze-gû şâ'ir-i hoş-lehce sūhen-dân-ı **güzīn**

K19/3 İltifât eyleyüp ol şadr-ı **güzīne** bi'z-zât / Zıll-ı Hâk pâdişeh-i 'âlemiyân fâhr-ı milel

K19/38 Anılup hayr ile nâmuñ ola ey şadr-ı **güzīn** / Haşre dek elsine-i nâsda evrâda bedel

K28/79 Pâyânıdur kaşidenün ey kilik-i ter-zebân / Zeyl et du'â-yı devlet-i şadr-ı **güzīn** ile

M3/X/1 Ey rāh-ı 'ışka sâlik olan 'ârif-i **güzīn** / Dām-ı reh-i dâlâletden şakın emîn

G152/3 Yâ nevg-i hancer-i müje yâ dām-ı tırradur / Bu dehr-i bi'-şebâtı cāy-ı **güzīnümüz**

H

ḥāb [36]

1. uyku. <KT, KO, Cûdî, LN, Steingass>

- K3/13 Dirîğ böyle geçen ‘ömre kim zarûret ola / Bu tâb-hânenün ârâm-ı hord u **ḥābında**
- K18/23 Hârîm-i bâr-geh-i şefkât-ı amânında / Tezerve pençe-i şâhîn serîr-i **ḥāb** olmuş
- K18/39 Hâyâl-i vaşfuña şeb-zinde-dâr iken tab‘um / Keşâfet-i ğam ile ser be-ceyb-i **ḥāb** olmuş
- M5/VI/4 Geh mâ‘ide-i ğamuñ cihâna / Keyfiyyet-i hord u **ḥāb** edersün
- G8/1 Şarâb-ı nâb getürdükçe nîm **ḥāb** saña / Tutar elinde kadeh mâh u âfitâb saña
- G9/1 Cihânı etmege bir lahẓada ḥarâb saña / Yeter ol nergis-i maḥmûr-ı nîm **ḥāb** saña
- G13/3 ‘Âlem ḥarâb olur nigehünden ki eylese / Ser-cüş-ı cām-ı ‘işve şikest-i humâr-ı **ḥāb**
- G21/4 Ditrer nezâre üstine mânend-i âfitâb / Vardıkça **ḥāb-ı** ‘işveye ol ğurre mâh mest
- G65/2 Dersün ki olmasun râz-âgâh-ı neşve-i nâz / Cibrîle çeşm-i mestün maḥmûr-ı **ḥāb** göster
- G83/3 Riyâyı me‘kel etmişler cihân-ı ğaflet-âbâduñ / Çıkup vâ‘izleri kürsiye hord u **ḥābdan** söyler
- G139/4 Zîr-i dalk-ı fenâda maḥẓ-ı şuhûd / Ser be-zânû-yı **ḥāb** der-bağalüz
- G141/3 Gözi maḥmûrlaruñ mest-i serâsîmesiyüz / İntibâh üzre degilsek ne ‘aceb **ḥābdayuz**
- G202/3 Ağyâra uyup eyledük âzürde segâmın / Ol **ḥābda** biz kûyını ğavġâ ile geçdük
- G262/4 Nâlesüz var harem-i yâre ki nâleñ ey dil / Men‘-i âsâyiş-i gül-bister-i **ḥāb** eylemesün
- G281/1 Bister-i hecründe bilmez **ḥāb-ı** râḥat neydüğün / Düşde görmez haste-i ‘ışkuñ şefâkat neydüğün
- G336/1 Tâ be-key ey mest-i ğaflet **ḥāb** gelsün çeşmüne / Nîm şeb nâlişler et ḥun-âb gelsün çeşmüne
- G364/5 Hâyâlün çeşm-i Ya‘kûb-ibtîlâ-yı girye-mu‘tâda / Mişâl-i Yûsuf-ı gül-pîrehen **ḥābı** unutturdı
- Kt14/1 Ğâret-i **ḥāb** içün ki dest şunar / Dâmen-i zülfine nesîm-i seḥer

ḥāba varmak [2] uyumak. <Kantar/2>

- K11/25 **Ḥāba vardı** dîde-i baḥtı meger kim yâdına / Zaḥmet-i renc-i ğubâr-ı şaff-ı leşgerdür gelen
- G367/5 Vişâle yer yok ise **ḥāba varmadukça** gözün / Fesâne-ğuyî-i dil bir ḥişâr degmez mi

ḥāb-ı ğaflet [1] gaflet uykusu, uyanık ve dikkatli olunması gereken bir durumda uyuşuklukla gelen uyku hâli. <OTAL, ÖTS>

- G284/4 Ser be-ceyb-i intibâh ol **ḥāb-ı ğafletden** uyan / Bu kuhen mihmân-serânun mîzbânından şaḥın

ḥāb-ı girân [1] ağır uyku. <Kantar/2>

- G34/3 Açılmaya yine **ḥāb-ı girân-ı** baḥtumdan / Olursa merdümek-i çeşm-i ârzû ḥurşîd

ḥāb-ı humâr [2] mahmurluk uykusu, sarhoşluk nedeniyle uyuma.

- K8/28 Olurdu ḥasret-i **ḥāb-ı humâr-ı** naḥvet-i nâz / Bütân-ı ‘âlem-i ḥüsnuñ nigâh-ı ṭannâzı
- G22/5 Kem cur‘a-i ḥaṭâ ile ol günde Nâ‘ilî / **Ḥāb-ı humâr** olur sebeb-i intibâh-ı mest

ḥāb-ı nâz [4] naz uykusu, cilve ile kendini uykuda gösterme hâli. <OTAL>

K23/51 Hümâr-âlûd-ı **ẖâb-ı nâz** iken çeşmün ne sâhirdür / Ki eyler pâsbânı çeşm-i baht-ı lâ-yenâm üzre

M8/1/4 Tağıtduñ **ẖâb-ı nâz-ı** yârı ey feryâd n'eylersün

G333/3 Kırmada dünyâyı ğamze nergis-i mesti dañi / 'Äleminde çeşm-i bahtum gibi **ẖâb-ı nâz** ile

G356/3 Hümâr-âlûde-i **ẖâb-ı nâz** iken çeşmün ne sâhirdür / Ki eyler pâs-bânı çeşm-i baht-ı lâ-yenâm üzre

ẖâb-ı tegâfûl [3] bilmezlenme uykusu, uyurmuş gibi görmezden ve bilmezden gelme.

G24/1 Eylemiş **ẖâb-ı tegâfûl** nigeñ-i şūhuñı mest / Çeşmün âşüb-ı nazar ğamzelerün nâz-perest

G216/3 Düşüp ıztırâbuña şubha dek bu şeb âh u nâleler eyledük / Ne çözüldi 'uñde-i kâkülün ne açıldı **ẖâb-ı tegâfûlün**

G355/1 **H̱âb-ı tegâfûl** çeşmüñi hem nîm niyâz eyler yine / Hem dilleri dem-beste-i efsün-ı nâz eyler yine

2. rüya. <KT, KO> Sözcük, bu anlamını mürsel mecaz yoluyla kazanmıştır. Rüya ile uyku arasında öncelik-sonralı münasebeti bulunmaktadır.

K3/57 Gözine girmez idi **ẖâb** girse de gâhî / Cemâl-i Enver-i pâkin görürdi **ẖâbında**

K12/51 Meylüm evşâfuña ol mertebedür kim görürin / Şâhid-i medhûñi **ẖâb** içre der-âğüş-ı hayâl

G256/3 Hüsñün ol şâhid-i 'işmet-şiken-i Yüsufdur / Ki Züleyhâ göremez **ẖâbda** dâmânı ucın

G240/2 Bir vech ile ta' bîr edemem zevk-i hayâlin / Âğüşa bu şeb **ẖâbda** bir ince bel aldum

habâb [4] su üzerindeki hava kabarcıkları. <KO, Cûdî, LN, OTAL>

K23/11 Gören mestâne 'aks-i ğabğab-ı hûbânı sâğarda / **Habâb** eyler taşavvur sâğar-ı kevşer-müdâm üzre

G65/3 Pür-cüş-ı 'aks-ı la'l-i tebñâle-dâruñ olsun / Her şundugñ kadeñde sâķi **habâb** göster

G165/3 Çarñuñ fenâ-peñîr-i idüğün gösterür bize / Câmüñ rübûde-ñâtır-ı resm-i **habâbıyuz**

G295/4 Felekâ tokuz sefîneñ kim eder **habâb**-veş dil / Hâzer eyle cünbişinden yem-i bî-kenâredür bu

habbe [1] buğday, arpa gibi ufak ve yuvarlak olan şeyler, taneler; tane, çekirdek

(bkz. dâne). <KO, ZL, OTAL> Tanıkta, "çok küçük ve değersiz, hakir" anlamında kullanılmıştır.

G343/5 'Arş kıatında **habbe** degil gelse Nâ'îlî / Genc-i Cem ü Sikender ü Dârâb bir yere

habbezâ [6] ne güzel! ne kadar latif! ne söylemeli! <KT, KO, Cûdî, LN>

Tanıklarda mısra başlarında kullanıldığı görülmektedir.

K4/37 **Habbezâ** vaşf-ı pâye-i mi'râc / Ki edâsıyla hâk-i pâye-i dilem

K5/32 **Habbezâ** mihr-i zamîr Enverî-i sâhîr kim / Zihni dâğ-ı dil eder şubha şeb-i yeldâyı

K9/27 **Habbezâ** peyrevî-i baht zihî zulmet kim / Hâşılın şafvet-i envâr-ı dil ü cân etmiş

K12/11 **Habbezâ** mağdem-i firûz ki tebşîri içün / Birbirin bî-siper eyler ser-i rāhında ricāl

K16/4 Oldı iclâl ile hem Âşaf u hem defter-dâr / **Habbezâ** devlet-i dârın zihî re'y-i rezîn

G133/8 **Habbezâ** gül-şen-i vahdet ki bahârında dañi / Reng ü bûdan eşer olmaz gül-i ra'nâ şığmaz

haber [16]

1. son ve yeni havadis, bir olayın tebliği, bir hadiseden hazır bulunmayanlara verilen bilgi, naklolunan söz. <KT, KO, LN, OTAL>

K15/13 Ey bād-ı şehir-*hîz* **haber** sende mi yoksa / Eyyām-ı teşekkür dem-i şükra mı degildür

K20/40 Āfāka her şehir yayıla ol makāmdan / Mihrün şu ‘ā’ı gibi beşâret **haberleri**

K27/19 Rûh-ı quds oldı hamām-ı **haber-i** teşrîfün / Eyleyüp rûh gibi tayy-ı mekân hoş geldün

G69/3 Ey dil deme tağıtdı siyeh sünbülün şabâ / Senden yayılmasun bu **haber** kim siyâhdur

G216/1 Dil-i zâra gelmede nev-be-nev **haber-i** ‘itâb-ı tegâfûlün / Yine cân esîr-i mahabbetün yine dil harâb-ı tegâfûlün

G217/6 Gîtdün harem-i küyını deryüzeye ey dil / Sen de **haber-i** Nâ ‘ilî-i zârda kaldun

G260/6 Yok âh-ı Nâ ‘ilîde **haber** söyle ey şaba / Tahrik eden o zulf-i perîşanı sen misün

G350/4 Gûş et ki bizdedür **haber-i** Bû Sa ‘îd-i ‘ışk / Ey ‘aql-ı Bû ‘Ali bize efsâne söyleme

G372/4 Dür imiş menzil-i maşûd deyü te ‘cîl etme / Olma menşüb-ı müşîbet **haber-i** zûd gibi

haber vermek [3] haber ulaştırmak, bildirmek, haberdar etmek. <TS, ÖTS, DEYİMLER/AKSOY>

K27/3 **Virdün** ol tâze nihâl-i gül-i devlet **haberin** / Ey surâğ-ı dil-i güm-geşte-dilân hoş geldün

G126/1 Yâra dil virmede ‘uşşâka **haber virmezler** / Cân virürlerse de cânâna keder virmezler

G162/3 Ciger-gâvân-ı ‘ışka âteş-i dilden **haber vir** kim / Bu kûha tîşe kâr etmez bu kârî Kûh-ken bilmez

2. anlama, bilme, vukuf, malûmat. <KO, Cûdî, LN, Kanar/2>

haberün yok [] farkında değilsin, bilmiyorsun. Bu ifade, hakikatler karşısında kayıtsız olan kimseleri yerme maksadıyla biraz da tasavvufî bir derinlikle sarf edilmiştir.

K25/49 Nefsünde olan cünbişi merdâne şanursın / **Yokdur haberün** suhre-i merdân u zenânsın

G90/5 Ey bî-*haber-i* vahşet-i ‘uqbâ **haberün yok** / Bu keşretün elbet de ser-encâmı tehdîdür

G217/3 Bend oldı ridâ pâyuña şüfî **haberün yok** / Dâma tutulup halka-i ezkârda kaldun

G293/3 Nefsünde olan cünbişi merdâne şanursın / **Yokdur haberün** suhre-i merdân u zenânsın

haber-dâr [2] bir işle ilgili haberi ve bilgisi olan, vâkıf, haberli (bkz. âgâh). <KT, KO, OTAL>

M5/IV/10 Ağyâr-ı füsürde-dil degilken / Keyfiyyet-i ‘ışkdan **haber-dâr**

haber-dâr eylemek [1] haber vermek, bildirmek, bilgilendirmek. <TS, ÖTS>

M6/II/1 Aḥmed-i Muhtâr kim meb ‘ûş u muhtâr eyledün / Perde-i ğaybuñ verâsından **haber-dâr** eyledün

Habeş [1] Nebe’nin güneyinde ve Yemen’in karşısında bulunan Afrika’da bir küçük memleket; Habeş ahalisinden olan veya onlar gibi siyahla beyaz arasında koyu esmer renginde bulunan kimse. <KT> Tanıkta sevgilinin siyah benleri mukabilinde kullanılmıştır.

G148/2 Şaf şaf müjeñ önünde perâkende hâller / Ceyş-i **Habeşdür** eyledi Tâtârdan gürîz

Habeşî [1] Habeş ahalisinden ya da bunlar gibi esmer renkli kimse. <KT>

K25/31 Ol ḥ̣āce-i ‘ālī-senedūn pīş-gehinde / Hem-vāre gulām-ı **Habeşî** gibi devānsın

ḥ̣āb-gāh, ḥ̣āb-geh [6]

1. uyku mahalli, yatak; yatak odası. <KT, KO, Cûdî, LN>

G197/3 Dīde-i baht-ı ‘adūyı uyarur nâlelerüm / Dostum ḥ̣āıra geldükçe senün **ḥ̣āb-gehūñ**

G236/4 Pāsbān-ı şehr-i ḥ̣ūsnūñ şaḥne-i mülk-i dilüm / Güşe-i ebrū-yı fitne **ḥ̣āb-gāhumdur** benüm

G258/3 O ḥam-dest-i gālaḥ-ḥ̣āhişüm ki bī-taḥrīb / O mest-i ‘işveye tekliḥ-i **ḥ̣āb-gāh** ederin

2. mezar. Bu anlam, terkibe mecaz yoluyla yüklenmiştir. <Kanar/2>

K30/28 Rūḥ-ı ḫuds olsa da ārām edemez bir laḥza / **Ḥ̣āb-gāh**-ı dil-i pür-hevl ü hevāmumda benüm

M1/VI/6 Dil-teng-i dār-ı miḥnet-i dünyā idūñ tamām / Mekş eyle **ḥ̣āb-gāh**-ı ‘ademde ḫuzūr ile

G244/6 Rūḥ-ı ḫuds olsa da ārām edemez bir laḥza **Ḥ̣āb-gāh**-ı dil-i pür-dūd-ı dāmumda benüm

ḥabīb [11] sevilen, sevgili, dost (bkz. yār). <KT, KO, LN> Sözcük, kasidelerde

Hazreti Muhammet, gazellerde ise sevgili hakkında kullanılmıştır.

K1/17 Faḥr eylemez mi naẓm ile ol nūkte-senc kim / Medḥ-i **ḥabīb**-i pādīşeh-i bī-zevāl eder

K3/56 Verirdi seyle çerā-gāḥın iştīyāk-ı **ḥabīb** / Degildi fikri behiştūñ giyāḥ u ābında

G39/3 ‘Āşīḫ peyām-ı vuşlata vīrsün ki naḫd-i cān / Pā-mūzd-i müjdegānī-i kūy-ı **ḥabībdür**

G151/1 Sünbüllerin ki zīb-i gül eyler **ḥabībümüz** / Cūlar olur ḥemende şabā-veş raḫībümüz

Ḥ̣abīb-i dū cihān [1] iki cihanın sevgilisi, Hazreti Muhammet.

K25/32 Ser-ḫayl-i efāzıl ki sezādur denilürse / Hem seyyīd ü hem nām-ı **ḥabīb-i dū cihānsın**

Ḥ̣abīb-i Ḥudā [3] Allah’ın sevgilisi olan Hazreti Muhammet. “Ḥabīb” sözcüğünün Hazreti Muhammet’e işaret eden terkipler oluşturması, kendisinin bir hadiste “Biliniz ki ben Allah’ın sevgili kuluyum, dostuyum. Ancak övünmüyorum” buyurması nedeniyledir. Hazreti Muhammet, Allah’ın en sevgili kulu olduğu için âlemlere rahmet ve insanlığa peygamber olarak gönderilmiştir. <DİNÎ KAVRAMLAR>

K2/47 Sen ol ḥabīb-i Ḥudāsın ki rüz-ı maḥşere dek / Şenāsı mūcib-i guḫrān-ı Girdgār ḫalur

K22/4 Bulduñ ‘uluvv-ı ḫadr ile zātūñ gibi şeref / Hem-nāmī-i ḥabīb-i Ḥudā-yı ḡafūrdan

K28/25 Şiblū’l-esed vezīr-i i‘ānet-şi‘ār kim / Hem-nāmdur ḥabīb-i Ḥudā-yı mu‘īn ile

ḥabībū’l-lāh [1] Allah’ın sevgilisi olan Hazreti Muhammet. <KT, Cûdî>

M6/IV/2 Ḫurb-ḥ̣āhān-ı cenābuñ derler ey ferd-i aḫed / Yā **ḥabībū’l-lāh** şefā‘at yā resūla’l-lāh meded

Ḥ̣abīb-i Mevlā [2] Allah’ın sevgilisi, Muhammet Peygamber.

K4/25 Na‘ t-gūy-ı **Ḥ̣abīb-i Mevlāyam** / Hırz-ı bāzū-yı i‘tinā-yı dilem

K21/1 Ḫalem ki zemzeme-perdāz-ı bezm-i ma‘nādur / Medīḥe-senc-i semīyy-i **Ḥ̣abīb-i Mevlādur**

ḥ̣ābīde [1] uyumuş, uykuya dalmış. <KO, LN, OTAL, Redhouse>

G111/2 Sen ol Yūsuf-tevellāsın ki olmaz tā dem-i maḥşer / Temāşā-gāḥ-ı ḥ̣ūsnūñ dīde-i **ḥ̣ābīdeden** mestür

ḥ-ābidelik [1] uyuma, uyuklama, uyuşukluk. Sevgiliye nispetle bir güzellik unsuru olan uykulu olma hâli, feleğe nispetle olumsuz bir durumdur.

G54/2 Taklîd edüp ey baht-ı siyeh çeşm-i bütâna / Nâz etme ki **ḥ-ābideligün** vakti degildür

ḥabîr [2] bilgili, haberli, haber ve malûmatı olan, vâkîf (bkz. ḥaber-dâr). <KT, KO, OTAL>

G164/4 Olduḡ verâ-yı bâr-geh-i ḡurbdan **ḥabîr** / Ḥalvet-serâya dâhil olan ḥalvetîlerüz

Ş11/5 Birdür ḡam u şādî bize āḡāh u **ḥabîrüz** / Feyt eylemezüz furşatı rindân-ı başîrüz

ḥabl [] ip, urgan, halat. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

ḥabl-i metîn [3] Allah'ın ipi || kurtuluş yolu, Kur'ân-ı Kerim; İslâm dini. Kur'ân-ı Kerim Âl-i İmrân suresinin 103. ayetinde geçen bir ifadedir. "Topluca Allah'ın ipine yapışın, ayrılmayın." <KT, KO, Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

K28/35 Mişâḡ u 'ahd-ı şevket-i islâmı bağladuñ / Şer'-i Muḡammedî gibi **ḥabl-i metîn** ile

M11/I/6 **Ḥabl-i metîn**-i şer' üni elden bırakmasun / Dâm-ı hevâ-yı nefsün olanlar muḡayyedi

G309/2 Elden mi ḡordı **ḥabl-i metîn**-i recâyı dil / Ser-rişte-i vedâd-ı bütân kûteh olmasa

ḥabl-i verîd [2] boyun damarı, şah damarı. Kur'ân-ı Kerim'de "ḡablü'l-verîd" şeklinde Kâf suresinin 16. ayetinde geçer. "And olsun insanı biz yarattık ve nefsinin ona ne fısıldadığını biliriz. Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız." Mecazî olarak Allah'ın ilim sıfatının bir ifadesidir. <KO, Cûdî, LN, İSLÂMÎ SÖZLER, s. 59>

K7/38 Ser-i mübârekine ḡaşd edenlerün olsun / Gezende mâr-ı siyâh gerdeninde **ḥabl-i verîd**

K7/65 Ola o fırḡa-i düḡaḡ-ḡarâra rûz-ı cezâ / Duḡân-ı silsile-tâb-ı caḡîm **ḥabl-i verîd**

ḡabs [3]

1. tutma, bırakmama; zaptetme, koyuvermeme, hapis. <KT, KO, Kanar/2>

G132/4 Varduḡça kûy-ı yâre ḡönül **ḡabs**-ı nâle kıl / Bülbülleri ḡadîḡa-i bâḡuñ ḡâmûş olur

G290/1 **Ḥabs**-ı nigâha eyleyüp āḡâz bir birin / Şayd eylemek diler iki şebbâz bir birin

2. hapsedilmiş, tutsak.

G117/4 **Ḥabs**-ı dil lâyıḡ mı âteş-zâr-ı hicrânuñda kim / Kem-şerâr-ı şu'le-i ḡüsnün semender-sûzdur

Ḥac [] Mekke'de bulunan Kâbe'yi ve civarında kutsal olan yerleri, belirli bir vakit içinde, usulüne uygun olarak ziyaret etme ve yapılması gereken diḡer menasiki yerine getirme. <DİNÎ KAVRAMLAR>

Ḥac şavâbı yazılır [1] Bu ibare, Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye'de (2003. 131) yer almaktadır. <Durûb-ı Emsâl> Büyük sevap, makbule geçen iş anlamında kullanıldığı da tanıktan hareketle söylenebilir.

K30/5 Sen refîk ol baña ey bād ki var pā-dāşuñ / **Hac savābı** yazılan her ser-i kāmumda benüm

ḥacālet [4] utanma, utangaçlıkla şaşırma. <KO, ZL, OTAL>

K2/39 Verā-yı perde-i nūruñda mihr-i rustā-ḥiz / **Hacālet**-i ‘alemüñle niķāb-dār alur

M12/IV/1 Devlet-i bi-beķāda ḥasāretdür / Hāşılı hayret ü **ḥacāletdür**

G242/2 Bize **ḥacālet**-i ‘uķbā kuşūrı yetmez mi / Bu ḥāk-dān-ı fenāda kuşūrı n’eyleyelüm

G360/5 Varınca bezm-i Felātūn-ı ‘ışķa ‘aķl-ı fuzūl / Hezār şerm ü **ḥacāletle** lāl gelmedi mi

ḥāce [24]

1. efendi, aĝa, elebi, seyyit, sahip. <KT, LN>

K3/27 Libāsdan ĝaraż ey **ḥāce** setr-i ‘avret ise / Nedür ta‘ alluķuñ āräyiş-i şiyābında

K14/50 Ol **ḥāce**-i mün‘īm ki smāṭındaki ni‘met / Bī-dā’iye endūhte-i zād-ı fuķarādur

K25/31 Ol **ḥāce**-i ‘ālī-senedūñ piş-gehinde / Hem-vāre ĝulām-ı ḥabeşī gibi devānsın

K25/52 Zātūnda olan cevheredür var ise raĝbet / Kim der saña ey **ḥāce** falān ibn-i filānsın

G190/5 Ceyb ü dāmānını pür-gevher eder Nā’iliyā / İstinād etse kef-i **ḥāce**-i ibrāra şadef

2. muallim, üstat, hoca. <KT, KO, LN, Kanar/2>

K2/10 Metā’-ı devlete aldanma kim bu kişverde / Hezār **ḥāce** ĝarībū’d-diyār u dār alur

K5/36 **Ḥāce**-i ṭab’-ı Nizāmī-güherüm olsa eger / Ḥamse tertibine cünbiş-dih-i kil-k-i nāyī

K12/79 Minnet Allāha ki etmiş ser ü sāmān-ı suḥen / **Ḥāce**-i cevherī-ı ṭab’umı müstaĝnī-i māl

K21/3 alem ki **ḥāce**-i şāḥib-serīr-i dānişdür / O zāt-ı muḥteremūñ ḥidmetinde bercādur

G214/7 Meylūñ bu ḥār-dāna cehālet degil midür / Ey **ḥāce** ‘ālem-i melekūtī ‘alīm iseñ

G282/2 Pīr-i nā-bāliĝ degil ey **ḥāce** ṭfl-ı bāliĝüz / Dersümüz şuĝl-ı fenādur mekteb-i idrākden

G293/6 Zātında olan cevheredür var ise raĝbet / Kim der saña ey **ḥāce** falān ibn-i filānsın

T3/2 Ḥaķ bu kim zīver-i ser-nāme-i a‘mālī idi / Maşīb-ı āḥiret ol **ḥāce**-i ‘ālī-cenāhuñ

3. sarıklı efendi, molla. <KT> Sözcük, tanıklarda bu manāda kullanıldığında olumsuz bir karakteri ifade etmektedir. Bu bağlamda sözcük, klâsik Türk şiirinin olumsuz tiplerinden “zāhid” olarak düşünölebilecek mahiyette ve kendisine seslenilerek kullanılmıştır (bkz. zāhid, riyā).

K28/15 Ey **ḥāce**-i ser-āmede mümkün degil midür / Maķşūd def’-i cū’ ise nān-ı cevīn ile

G85/3 Ey **ḥāce** biz ki ḥāk-nişiniyüz bu ḥaymenūñ / Sūdā-gerāna şor ki bisāṭı ne ĝüñedür

G126/3 Cevher-i feyż-i ilāhī ‘amel-i ḥālişdür / Yoḥsa ey **ḥāce** siyeh ḥākūñe zer virmezler

G269/4 Bīnā-dil ol ey **ḥāce** ki saña zer-i ḥurşid / Seng-i meḥek-i māhda maĝşuş ĝörünsün

G270/2 Gencīne-i esrāra emīn añlama kendūñ / Ey **ḥāce** ḥazer kıl anı aḥrāz edemezsun

ḥāceĝān [1] hocalar. <OTAL>

K34/8 arḥuñ iķbāliyle tev’emdür ne deñlü germ ise / **Ḥāceĝān**-ı māye-i zūhdūñ zamān-ı nikbeti

4. tacir, tüccar; zengin adam. <OTAL, Kanar/2, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 246>

K4/45 Nā’iliyem ki ferş-i pāyuñ içün / **Ḥāce**-i kāle-i du‘ā-yı dilem

- K13/27 Ol **ẖāce**-i mün'īm ki Hūdā behre-ver etmiş / Sūdā-gerī-i çārsū-yı her dū serādan
 K13/37 Lāyık mıdur ey **ẖāce**-i bāzār-ı 'adālet / 'Ālem pūr olup möhre-furūşān-ı du'ādan
 K17/57 Günde biñ kere felek etse maķāmın gāret / **H̱āce**-i kâfile-i himmetüm olmaz medyūn
 G211/6 Tamām-ı naķdūñ edüp pā-nişār-ı **ẖāce**-i 'ahd / Ticāret-i güher-i imtiyāzdan geldūñ

ẖācegi [4] tacir, zengin tüccar. <KT, Redhouse>

- K15/38 Taḅ'um ki ola **ẖācegi**-i kişver-i dāniş / Şāyeste-i ithāf-ı hedāyā mı degildür

ẖācegiyān [3] tacirler.

- K14/82 Ol **ẖācegiyān**-ı ser-i bāzār-ı nifāķuñ / Gevherleri ḥar-möhre-i şundūķ-ı degādur
 K20/31 Sermāye-i belāģat ile ḥāliyā odur / Bālā-nişīn-i **ẖācegiyān**-ı suḥen-verī
 G116/4 Aṭlas-ı cāhı eyleyüp çull-ı ḥazān-ı hırş u āz / **H̱ācegiyān**-ı himmete cevher-i zāt virdiler

ḥacel [] utanma, utanıp şaşırma (bkz. ḥacālet, ḥaclet, ḥicāb, şerm). Sözcüğün bu biçimi yalnızca şiirde kullanılır. <KO, Cûdî, ZL, OTAL>

ḥacel virmek [1] utandırmak, utanmasına neden olmak.

- K19/4 Etdi bir ḥancer-i ser-tiz-i mücevher ihdā / Ki virir kıymeti gencēne-i Kārūna **ḥacel**

ḥacet [2] ihtiyaç, lüzum, gereklik, muhtaçlık. <KT, KO, OTAL> Tanıkta geçen “ne ḥacet”, “gerek yok” anlamında kesinlik ifade etmek için kullanılmıştır.

- K13/44 İşbāta ne **ḥacet** ki degil farkda 'āciz / Ednā nazaruñ ehl-i kemāli cühelādan
 G43/6 Yoķ Nā'iliyā **ḥacet**-i tafşıl ki nazmuñ / Kem-rütbe-i Şāhib-raķam-ı Tūs degildür

ẖāce-tāş [2] bir hocanın öğrencilerinden her biri, okul arkadaşı, öğrenci. <KO, Steingass>

- G139/2 Ders-i ḥayretde rūḥ-ı Kays ileyüz / **H̱āce-tāş**-ı kitāb der-baģalüz

ẖāce-tāşān [1] öğrenciler, talebeler.

- G282/3 Mā-hüve'l-maķşūd 'ārif manşib-ı dünyā şanur / **H̱āce-tāşān**-ı cehālet maṭlab-ı idrākten

ḥacil [2] utanmış, mahçup; utançtan yüzü kızarmış. <KT, KO, OTAL>

- K20/11 Faşl-ı bahār-ı merḥametüñde olur **ḥacil** / Berg-i şikeste-reng-i ḥazāndan gül-i ṭarī
 G223/2 'Āşık degil o mäh-ı dil-efrüz-ı behcetüñ / Hüsinden āfitāb-ı kıyāmet **ḥacil** gerek

ḥacle [3] gelin odası, gerdek. <KT, LN>

- K19/37 Eylesün **ḥacle**-i ṭab'ındaki ebķār-ı ḥayāl / Gevher-i menķibetüñ güy-ı girībān-ı ḥulel
 K20/36 Ol mübdī'-i ser-āmede kim bıkı-ı fikridür / Hürī-veşān-ı **ḥacle**-i nazmuñ muḥadderi
 K23/47 'Arūs-ı **ḥacle**-i dāniş ki ṭab'umdur ṭurur şaf şaf / Perestārān-ı ma'ni piş-gāhında kıyām üzre

ḥacle-gāh, ḥacle-geh [3] gelin odası, gerdek odası. Ḥacle, zaten yer bildirdiği için, yer bildiren “-gāh, -geh” ile kullanılması galattır. <KT, OTAL, Redhouse>

- K14/31 Ol dürr-i hümayūn-şadef-i Kūlzüm-i devlet / Kim **ḥacle-gehi** reşķ-i şebistān-ı semādur
 K17/60 Nev-'arūsān-ı suḥen **ḥacle-geh**-i ṭab'umdan / Gösterüp kendüyi eyler ḥarekāt-ı mevzūn

G208/3 Pâkdür hâkister-i rûhü'l-Ḳudüsden dâmeni / **Hacle-gâh**-ı hüsnuñ ol şem'-i fûrûzanın görûñ

hacle-serâ [2] gelin odası, gerdek odası.

K14/6 Ferrâş-ı hârim-i deri ol **hacle-serânuñ** / Yâ şehper-i tāvūs-ı bihiştî ya hümâdur

K14/39 Nüh ğarķa-i eflâke çıkar virse cihâzı / Anuñ ki temâşâ-gehi ol **hacle-serâdur**

haclet [14] utanma, sıkılma. <KT, KO, LN>

K7/33 O şeb-çerâğ-ı necâbet ki **hacletinden** olur / Verâ-yı dâmen-i 'İsîde muhtefî hürşid

K11/30 Şerm-i evşâfiyla zîrâ şüret-i endişeye / **Haclet**-i nuṭķ-ı zebân-ı hâme-i terdür gelen

K17/23 Kef-i dūr-pâşını gördükçe olur **hacletden** / Mevc-i deryâ gibi seyyâl künüz-ı maḥzûn

G18/5 Bizüz ey Nâ'ilî ol rû-siyâh-ı şerm ü **haclet** kim / Sevâd-nâme-i a' mâlûmüz sehv ü ḥatâdur hep

G22/3 Rûz-ı cezâda kim ola ser-nâme-i ḳabûl / Ḥarf-i ḥatâ-şumârî-i **haclet** penâh-ı mest

G22/4 Zühhâda surḥ-rüyî-i **haclet** yeter hemân / Şerm-i sefid-kârî-i rüy-ı siyâh-ı mest

G25/5 Bî-rengî-i hüsnuñle virüp güllere **haclet** / Meşşâtmı gül-güne-tırâz-ı ruḥ-ı bâğ et

G36/9 Ḥâk içre ola ḥaşre dek eczâ-yı vücûdum / Sîm-âb şıfat muṣṭarib-i **haclet**-i didâr

G48/2 Demek ki rüy-ı siyâhı medâr-ı **hacletdür** / 'Arûs-ı baḥt ki gül-güne-i 'izâr ister

G277/5 Ne naḳş-ı bü'l-'aceb giryânıyuz ey Nâ'ilî bilse / Olur ğarķ-âb-ı **haclet** dîde-i Ya' ḳûb şerminden

G291/6 **Hacletinden** kızarur Nâ'iliyâ duḥter-i rez / Görse engüşt-i şurâḥideki ḥinnâ rengin

G296/3 'Uşşâķa düşdi ḥayret ol dem ki oldı kısmet / Hüsnuñle mihre **haclet** mâha ḥicâb-ı ebrû

Kt10/2 Teb-lerze-dâr-ı **haclet**-i ruḥ-sâr-ı yâr olup / Berg-i ḥazâna döndi 'izârî gül-i terûñ

hacletî [1] utanmışlık, utanma.

G138/4 Eyledi hürşîdi o yâḳût-leb / **Hacletî**-i nûkte-i renginümüz

haclet-âver [1] utandırıcı, utanç verici. <OTAL, ÖTS>

M11/I/4 'Uḳbâda feyz-i na' tuñ ile rû-sefid olup / Hürşide **haclet-âver** ola ṭab'-ı cevedî

haclet-dih [1] utanç veren, utandıran.

K25/4 İmâ-yı medîḥ-i ḥam-ı ebrû-yı bûtânda / **Haclet-dih**-i engüşt-i hilâl-i ramazânsın

haclet-güzîn [1] utanmayı tercih eden, utanan.

K2/54 Geçerse vaşf-ı cemîlûñle rûzgârı yine / Zebân-ı nâṭıķa **haclet-güzîn**-i kâr ḳalur

haclet-pezîr [1] utandıran. Tanıkta utanma, “bir özelliğin kendisinde bulunmamasından ötürü kıskanma” şeklindedir.

G11/1 Ey tâb-ı hüsnuñ âfet-i nîrû-yı âfitâb / **Haclet-pezîr**-i reng-i ruḥuñ rüy-ı âfitâb

hadd, ḥad [11]

1. gayet, nihayet; sınır. <KO, Ahterî, LN>

K2/53 Muḥassenâtuña **hadd** olmayınca ṭab'-ı fuzûl / Suḥen-güzârî-i na' tuñla şermsar ḳalur

K12/47 **Hadd** ü pâyânı mı var ḥaşre dek olmuş ṭotalum / Hâme evşâfuñı taḥrîrde ṭab' um naḳḳâl

K21/30 Budur ḥulâşa ki yoḳdur muḥassenâtuña **ḥad** / Du'â-yı devletüñ etmek chemm ü evlâdur

2. derece, mertebe. <KT, LN>

- K8/29 Edüp nikâşte ‘arşa bu gûne elķābuñ / Tecāvüz etdi ķalem **hadd-i** sıhr ü i‘ cāzı
 K10/6 Bir **haddedür** leťāfeti ki nā-revācdur / Cennet kuhen-bahārına nisbet hāzān gibi
 K12/37 **Hadd-i** i‘ cāza da bu beyt ile telmiķ etmiş / Vaşf-ı temķinini bir şā‘ir-i sencide-maķāl
 K12/44 Erse her devrinüñ encāmı verā-yı haşra / Olsa her sâ‘atinüñ **hadd-i** kıyāmı şad sāl
 K18/45 Kesād-ı nāfe erişmiş o **hadde** kim gūyā / Diyār-ı Çīn ü Hıfā bir avuc tūrāb olmuş
 K28/54 Çāpūklūgi o **hadde** ki dā‘im güzidedür / Engüş-i rāy-ı sür‘ati dendān-ı sīn ile

3. insanın kadir ve kıymeti, gerçek değeri; suçluyu yeniden suç işlemesini önleyecek biçimde cezalandırma, şer‘î ceza. <KT, Kanar/2> “Haddin bildürmek” deyiminde verilen hem gerçek değer, hem de ceza kastedilmektedir.

haddin bildürmek [1] yetkili olmadığı işlere karışan, küstahça işler yapam kimseye sert işlemler uygulayarak yetki sınırını aşmaması gerektiğini öğretmek; hak ettiği cezayı vermek, cezalandırmak. <KT, TS, DEYİMLER/AKSOY>

- K27/28 **Bildürüp** kâfire **haddin** taraf-ı salţanata / Eyledüñ nuşret ile ‘atf-ı ‘inān hoş geldüñ

4. son aşama. <Kanar/2>

hadden birün [1] gereğinden çok, fazlasıyla, haddinden fazla.

- K17/4 Ser-firāz eyledi luţfuñ beni akrānumdan / Gördüm in‘āmuñ **hadden birün**

hadeng [5] kayın ağacından yapılmış ok. Aslında çok sert olan “kayın ağacı” anlamındadır. Ancak ok yapımında kullanıldığı için, doğrudan “ok” anlamında kullanılır. <KO, LN, OTAL, Seccadî/1, OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 83> Sevgiliye nispetle kullanıldığında, gerilen keman kaşların fırlattığı kirpik okları olarak düşünülmelidir.

- K26/38 Midād-ı surh ile nevg-i ciger-düzün görüp şandum / **Hadeng-i** şu‘le peygān-ı Nerīmān-ı ciger-verdür
 G99/4 Gönül firāk-ı **hadengüñle** tāk-ı nisyānda / Kebāde-i ğamuñ olmuş şikeste şikeste yatur
 G148/4 Cān virmeden o ğamze-i dil-dūza kim kaçar / Kābil midür **hadeng-i** kazā-kārdan güriz
 G213/3 Ey āh sūz-ı sīnemi arturma kim erür / Peykānları cigerde **hadeng-i** nigāhınuñ
 G310/2 Geçse meydāna **hadeng-i** müje el tiĝe şunup / Kātı eder ‘ālemi ol kaşı kemān teng olsa

hadeng-endāz [1] ok atan. <Kanar/2> Sevgilinin kaşlarının keman, kirpiklerinin ise ok olarak düşünülmesi ile oluşturulmuş bir terkiptir.

- G284/1 Ol **hadeng-endāz-ı** hüsnuñ geçme yanından şaķın / Tīr-i bārān-ı kemān-ebruvānından şaķın

hādī [3] doğru yolu gösteren, hidayet veren; rehber, kılavuz; [tas.] mürşit. <KT, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K32/2 Hidāyet eylemeyince ne çāre **hādī-i** ‘ışķ / O nā-murāda ki reh-güm-künān-ı āhıdur
 M12/I/6 Olan **hādī** şirāt-ı müstakīme şer‘-i pākündür / Bu ‘ālem berzaķ-ı havf u recādur yā Resūla’l-lāh

- G218/5 Tevfîk'dür nücûma da **hâdî** müneccimün / Nakş-ı hayâl-i 'aql-ı kezûbın ne añladuñ
hâdî [2] develeri şarkı söyleyerek süren kimse, çoban. <LN, OTAL, Kanar/2>
- G150/1 Büy-âşinâ-yı zülf-i Leylî-şemâ'ilüz biz / Ey **hâdî**-i maḥabbet cüyâ-yı maḥmilüz biz
- G304/5 Süvâr-ı uştur-ı ser-mestün ey **hâdî** şanup Leylî / Hemân her gördüğün maḥbûba teslîm-i meḥâr etme
hâdîd [2] demir. <KT, Ahterî, Cûdî, LN, OTAL>
- K7/41 Teni caḥîm-i nedâmetde tûde-i aḥker / Zebânî küre-i âteş-fürûz-ı ğamda **hâdîd**
- K31/10 Ol kim ola mürebbî-i temkînüne qarîn / Bir kem-terîn ğubâr ise kûh-ı **hâdîd** olur
hâdîka [9] etrafı duvarla çevrilmiş bahçe, ağaçlı bahçe, bostan. <KT, KO, LN, OTAL>
- K3/38 Gül-i **hâdîka**-i cân u cihân ki peydâdur / Şemîm-i 'âṭıfet-i zü'l-minen gül-âbında
- K6/54 **Hâdîka**-i çemen-ârâ-yı qudsün ol bülbül / Firâz-ı gül-bün-i zârında etse eḡgânı
- K22/15 Berg-i güli **hâdîka**-i hıfzuñ emîn eder / Âsîb-i dest-burd-ı şabâ vü debûrdan
- K29/20 Zâtuñ gül-i **hâdîka**-i cân etmiş eyleyen / Taḥşîl-i bâġ-bân-ı gül-istân-ı fîrâtuñ
- G34/5 Bu ḥûşk sâlde ey Nâ'ilî ne mümkündür / Ola şükûfte bahâr-ı **hâdîka**-i ümîd
- G49/2 Aldanma reng-i rüyûña ey ḥâm-ı dest-i âz / Naḥl-i **hâdîka**-i emelün bârı saḥt olur
- G73/3 Ḥâmûşî-i edeb ki güşâyîş-pezîr olur / Bir ğoncedür **hâdîka**-i aḥlâkdan kıpar
- G132/4 Vardukça kûy-ı yâre ğönül ḥabs-ı nâle kıl / Bülbülleri **hâdîka**-i bâġuñ ḥâmûş olur
- G175/2 Gül-i **hâdîka**-i kâm olsa ser-be-ser 'âlem / Bu ḥâr-zâr-ı ta'allukda bir giyâha deġiş
hâdîka-perver [1] bahçeyi besleyen, güzelleştiren, bahçıvan.
- G225/5 **Hâdîka-perver**-i cân zîb-i şîşe-i dildür / Bu âb u ṭâb ile gül-berg-i âli Şuḥfînün
hâdîka-tırâz [1] bahçeyi süsleyen, güzelleştiren.
- K29/12 Ey 'andelîb-i nâṭıka midḥat-serâsı ol / Ol gül-bün-i **hâdîka-tırâz**-ı belâġatün
hâdîm [1] hizmet eden, yarayan. <OTAL>
- G230/10 Mihre taşaddur eyledi va'z-ı cebîn ile / Bezmünde cây-ı **hâdîm**-i ḥîdmet-ġüzâra gül
hâdîm [2] hizmet eden, hizmetçi, hademe, hizmetkâr. <KT, KO>
- K21/5 Kâlem ki **hâdîm**-i ḥîdmet-ġüzâr-ı der-gehidür / O deñlü çâpük ü cüst ol kıadar şıġbâdur
- K29/14 Bu nev-terâne şî'r ile vaşfın mezîl et / Ol zîb-i mesned-i **hâdîm**-i şân u şevketün
hâdişât [2] hadiseler, olaylar, ḥâdişe'nin çoġulu. <OTAL>
- K23/2 Zihî âsâyîş-i devr-i kâmer kim olmış a'yânı / Zuhûr-ı **hâdişât**-ı fitneden emn-i tamâm üzre
- K24/37 Tâ ġerd-i **hâdişât** ile mir'ât-ı rûzgâr / Şûret-nümâ-yı ma'roke-ġâh-ı nüşûr olur
ḥadrâ [1] çok yeşil, pek yeşil; sebzeli. <Cûdî, OTAL>
- K5/4 Yine mîzâb-ı kâlem çeşme-i idrâkümünden / Etdi şâd-âb bu nüh bâġçe-i **ḥadrâyı**
ḥafâ [3] gizlilik, bir şeyin gizli ve mahrem olması; gizli şey, sır. <KT, KO, Ahterî, LN> Tanıklarda sözcük, yaratılmışlar malûm olmayan, gayb anlamında kullanılmıştır.

K4/6 Olsam âlûde gerd-i rāh-ı heves / Dāmen-i perde-i **ḥafā**-yı dilem

K13/3 Bu meclis-i pür-vaḥṣet-i bî-dādda ancaḡ / Mazlûmlar âhiydı gelen gūṣa **ḥafādan**

K13/16 Eṣkāl-i ḡarīb etdi ‘ayān bād-ı ḥavādiṣ / bir cünbiṣ ile perde-i bî-reng-i **ḥafādan**

ḥafakān [1] yürek oynaması, çarpıntı; ıstırap sıkıntı. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

K25/17 Medd-i nefes-i ḥam-ṣudeñi nāl şanırlar / Beñzer ki giriftār-ı belā-yı **ḥafakānsın**

Hâfız Muḥammed [1] Ortadefterdar Hâfız Mehmed Efendi. Nâilî Divanı’nın 26

kasidesi bu devlet adamına tahsis edilmiş bir methiyedir. <NHSE>

K26/4 Şeh-i mülk-i faẓilet Ḥazret-i **Hâfız Muḥammed** kim / Gedā-yı âsitān-ı faẓlî Keşşāf u Zimaḥşerdür

ḥafî [3]

1. gizli, saklı. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

K26/5 **Ḥafî** bir nesne yok levḥ-i zāmîr-i pākine ancaḡ / Verā-yı perde-i ḡudret ki mechûl-i peyām-berdür

M6/V/2 Dāmen-i pîri tûutup der geh **ḥafî** vü geh celî / Niyetüm maḡbûl-i yek-dil âh ez-în nâ-ḡabîlî

2. Allah’ı yüksek olmayan sesle veya içten anma. <DİNÎ KAVRAMLAR> Aşağıdaki tanıkta pervâne, Allah’ın “Vedûd” ismini sessizce anarak dönen bir mürit olarak tasavvur edilmiştir.

G345/2 Periyle dā‘ire çizmiş kenār-ı şem‘e olup / **Ḥafî** müdāvim-i ism-i Vedûd pervâne

ḥ‘āhiş [14] istek, isteyiş, arzu; rica. <KT, KO, Cûdî, LN, Kanar/2>

M2/IV/3 Bu cürm ü bu ‘iṣyān ile kim der saña bi’l-lāh / Dāmen be-kef-i **ḥ‘āhiş**-i ḡayr u ḡasenāt ol

M4/II/1 Ḳoma pür-‘uḡde-i **ḥ‘āhiş** ser-i müyuñla bizi / Āşinā ḡıl nıgeh-i nādîre-ḡüyuñla bizi

G6/2 Cünbişinden dāḡ ber-dildür ḡazālān-ı Ḥuten / Nāfe-rîz-i kām **ḥ‘āhiş** kim o kāküldür baña

G21/6 Ser-germ-i ‘iṣḡa **ḥ‘āhiş**-i la‘lün degil ba‘îd / Meclisde varduḡınca olur bâde-ḡ‘āh mest

G34/2 Açılsa biñ ḡül-i şādî zükām-ı ḡamla yine / Dimāḡ-ı **ḥ‘āhiş** olur bûy-ı kāmıdan nevmîd

G37/1 Naḡmeler kim naḡme-senc-i **ḥ‘āhiş**e dem-sāz olur / Muṭrîb-ı çeşmi hemān meşḡûl-i sâz-ı nāz olur

G100/7 Ketm-i rāz-ı ‘iṣḡ mûmkindür demekden Nā‘ilî / **Ḥ‘āhişün** tıfl-ı dil-i āḡāhı söyletmek midür

G111/5 Şaḡın seyl-āb-ı eşḡ-i Nā‘ilîden kim olur bir ḡün / Nuḡuş-ı levḥ-i **ḥ‘āhiş** ḡātîr-ı rencîdeden mestür

G158/3 Yok şüret-i temkîn naẓar-ı **ḥ‘āhişümüzde** / Āzār-ı telāşî-i hevesden gile-mendüz

G163/4 ḡüy-kerde-i ḡırmān oluruz ‘iṣḡ ile ḡāhî / Ne **ḥ‘āhiş**-i dil ne heves-i kām ederüz biz

G177/5 Ḳadeḡ leb-ā-leb ü ḡımlar teḡî tenûk-ẓarfān / Şemîm-i cur‘a-i **ḥ‘āhişle** mest olup ḡalmış

G202/5 Nāḡîz görüp Nā‘ilîyā **ḥ‘āhiş**-i dilden / Luṭf u kerem-i ḡazret-i Mevlā ile geḡdük

G375/5 Feyz-i nesîm-i âh ile efsûs Nā‘ilî / Ref‘-i niḡāb-ı çehre-i **ḥ‘āhiş** görölmedi

G386/7 Pür olsun dāmen-i **ḥ‘āhiş** kef-i deryā nevālinden / Nişār olsun nice gencîne-i meknûz-ı sultānî

ḥ‘āhiş-ger [4] istekli, talip. <KT, KO, LN>

K29/26 **Ḥ‘āhiş-ger**-i mülāzemet-i hem-niṣînidür / Olursa ger ḡuşûle eñ ednā iṣāretün

G154/1 **Ḥ‘āhiş-ger**-i luṭfuñ sitem-i firḡate döymez / Bîmār-ı ḡamuñ tâb u tebi miḡnete döymez

G332/4 Dil zā‘iḡa-i cān gibi **ḥ‘āhiş-ger**-i duşnām / Cān ḡasret-i telḡ-ābe-i āzār-ı lebünde

ḥ‘āhiş-gerān [1] istekliler, talipler. <OTAL>

K1/35 Fakr u rızâda hüsni sülûk-ı Muhammedî / **Ḥâhiş-gerân**-ı devleti hamûş u lâl eder

ḥâ'ife [1] korkak. <KT, KO, ZL>

K7/64 Bulup cezâsını bir yerden olmasun yâ Rab / O cem'-i **ḥâ'ife** düzaḥda ḳâbil-i tefrîd

ḥâ'il [2] iki şey arasında ortaya çıkıp birinden diğerrinin görünmesine veya ikisinin karışmasına engel olan şey, perde. <KT, KO, Cûdî, ZL>

K21/31 Niteki **ḥâ'il** ola zaḥm-ı çeşm-i a' dâya / Kerem ki merhem-i dâğ-ı dil-i aḥibbâdur

Ş12/5 Olursa mevc-i ğam her bâr **ḥâ'il** / Olur şâhid hüveydâ kâm ḥaşıl

ḥâ'iz [2] sahip, malik, bir vasfı taşıyan. <KT, KO, ZL, OTAL>

K1/5 Ḥâlâ ki **ḥâ'izem** şeref-i na' t-ı pâkine / Bir serverüñ ki midḥatini Zü'l-celâl eder

K13/39 Ol sâḥir-i i' câz-ḳarîñüñ budur inşâf / Yok rütbe-i 'irfânına **ḥâ'iz** şu' arâdan

ḥâk [109]

1. toz. <KT> Ayak altındaki ufak tefek zerreler olarak düşünölebilecek “ḥâk”, tevazu ifade ettiğinde, toz olarak düşünölmelidir. Tanıkta geçen “ḥâk-i reh” tabiri de “ḥâk-i pây” olarak düşünölebilir.

G362/1 Bî-niyâz âlüfteler kim **ḥâk**-i rehdür her biri / Mesned-i fakr u fenâda pâdişehdür her biri

ḥâk-i pây [17] ayağın toprağı, tozu, ayağın bastığı toprak, yer. Birisine karşı alçalmak, sevgide son dereceyi aşmak anlamlarında kullanılagelen tabirlerdendir. Tevazu ifadesi olarak kullanılır. <KT, KO, Redhouse, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 37>

K4/37 Ḥabbezâ vaşf-ı pâye-i mi' râc / Ki edâsıyla **ḥâk-i pây**-i dilem

K17/70 Ḥaḳ te' âlânüñ amânında olup şubḥ u mesâ / **Ḥâk-i pâyuñ** ede sükkân-ı felek kuḥl-ı ' uyün

K20/13 Ḥürşid **ḥâk-i pâyuña** müştâḳ-ı rüy-mâl / Cemşid bezm-i luṭfuña meftûn-ı çâkerî

K20/16 Ümmid-i naḳd-i luṭfuñ ile **ḥâk-i pâyuña** / ' Arz eylemekde şu' bedesin çarḥ çenberi

K22/19 Ehl-i dilün şikâyeti var **ḥâk-i pâyuña** / Bîdâd-kârî-i felek-i bed-şu' urdan

K24/30 Etsün ḳo **ḥâk-i pâyuñ** olup rûzgâra nâz / Dânâ-dilân-ı ' âlem-i himmet ğayûr olur

K24/31 Ol **ḥâk-i pâye** kim eşerinden nesim-i şubḥ / Sermâye-dâr-ı ' ıtr-ı giribân-ı ḥûr olur

K24/33 Ümmid-i luṭf u ' afv ile der-dest-i i' tizâr / Ma' rûz-ı **ḥâk-i pây**-i sa' âdet vüfur olur

K29/3 Derbâna vir selâm de ki Kethüdâ Begün / Rû-mâl-i **ḥâk-i pâyına** var mı icâzetün

K29/11 Ümmid odur ki eyleye bu nazm-ı pâkümi / Ma' rûz-ı **ḥâk-i pây** o şadr-ı sa' âdetün

M3/XII/2 Maḳşûd ise vuşûl şehinşâh-ı aḳdeme / Düş **ḥâk-i pây**-ı ḥazret-i sulṭân-ı ekreme

M5/II/10 Ma' lûm degil mi **ḥâk-i pâye** / Aḥvâl-i dil-i melâmet-üşlûb

M12/I/2 Zer-i ḥürşid-i maḥşer ḳurşadur iksir-i ḥâlünden / Reh-i ' ışḳuñda ol kim **ḥâk-i pâdur** yâ Resûla'l-lâh

G131/5 Nigâh-ı luṭf umar küyuñda gâhî Nâ ' ilî senden / Egerçi **ḥâk-i pâye** müdde' â taḳrîr olunmuşdur

G160/4 Ol ' arş himmetüz ki eder **ḥâk**-i pây-i yâr / Cibrîle secde-gâh-ı temennâ mesîrümüz

G230/7 Arturdı nâz u naḥveti gül-şende güyiyâ / Yüz sürdi **ḥâk-i pây**-ı ḥudâvendigâra gül

G230/11 Düşdükçe **hâk-i pâyuña** bî-tâb-ı reşk olur / Rûy-ı niyâz-ı Nâ 'ilî şerm-sâra gül

hâk-i pâye yüz sürmek [2] bir kimseye saygılarını sunmak. <Redhouse>

K24/32 Ol **hâk-i pâye yüz süren** erbâb-ı himmetüñ / İhlâşî rûy-puş-ı haţâ vü kuşûr olur

K28/32 **Sürdükçe hâk-i pâyuña yüz** reşk eder Mesîh / Hürşid-i tâc-ver-i felek-i çâr-mîn ile

hâk-i kadem [2] ayağın altındaki toz toprak. <Redhouse>

K16/36 Rûzgâr etmiş yine dîdelerin ağlamadan / Ârzû-mendî-i **hâk-i** kademünle hünîn

G36/4 Pîşânî-i maşşûduma şebt olmuş ezelden / Mehcûrî-i **hâk-i** kadem ü hasret-i dîdâr

hâk-i râh, hâk-i reh [5] yolun toprağı || uğur, kadem. <OTAL>

K2/49 Sen ol mükerrrem-i levlâksin ki **hâk-i rehûñ** / Ser-i melâ'ikede tâc-ı iftihâr qalır

M5/II/5 Ey **hâk-i rehiyle** 'arşa nâzân / Pâ-mâlî-i 'âşık-ı leked-kûb

M5/V/3 Kûyuñda dirîğ ey perî-zâd / Olmaya harîf-i **hâk-i râhı**

G23/2 Vâ' iz ne bilür mertebe-i pîr-i muğânı / Tâ olmayıcağ cur' a gibi **hâk-i reh-i** mest

G198/4 Cur' a-veş pâyuña yüzler mi sürerdük sâkî / Olmasa cevher-i iksîr-i şarab **hâk-i rehûñ**

hâk-i kef-i pâ [4] ayak tabanı tozu. Tevazu bildirir.

K13/38 Dallâl-ı sipihrûñ ola destinde muhaqqar / Ol kân-ı suhen gevheri **hâk-i kef-i pâdan**

K14/54 Taşşîl-i nişâb-ı ser ü sâmân ile ammâ / Her birine baksañ yine **hâk-i kef-i pâdur**

G294/4 Etmeyen cevher-i cânı saña **hâk-i kef-i pâ** / Heves-i pâye-i Maḥmûd u Ayâz eylemesün

G312/4 Cevher-i cânın edenler saña **hâk-i kef-i pâ** / Rûḥ-ı Maḥmûdı hevâ-ḥ'âh-ı Ayâz etdi yine

2. toprak. <KT, KO, LN, Kanar/1>

K1/26 'Anber-sirişte **hâkine** baḥsun ne vech ile / Ervâḥ-ı fevc fevc-i rûsül rûy-mâl eder

K2/18 Ne bâd-ı şarşar-ı âh u ne cüz'-i **hâk-i** beden / Ne sûz-ı dil ne nem-i çeşm-i eşk-bâr qalır

K9/10 Pâdişâhâ bir avuc **hâki** o kim ḥikmet ile / Eyleyüp kâbil-i cân nâmını insân etmiş

K10/2 Olmuş 'urûḡ-ı **hâk-i** zemîn ile cûylan / Âmiḥte-i vücûd ile rûḥ-ı revân gibi

K10/7 Luṭf-ı hevâ-yı ḥurremi **hâk** içre gösterür / Faşl-ı şitâda gülleri yâḡût-ı kân gibi

K12/31 Nâmiye bulsa küşâyış-ı dil-i pür-feyzinden / **Hâkden** bir gül-i âşüfte-i zühür ede nihâl

K13/40 Ol **hâk-i** ḥaḡîrûñ kamaşur dîde-i ḥürşid / Mir'ât-ı zamîrinde olan tâb u cilâdan

K13/41 **Hâk** ise de yektâ güher-i genc-i hünerdür / Kim 'âciz olur nâḡidi taḡdîr-i behâdan

K22/2 Tâb-efgen olsa mihr-i sipihr-i necâbetüñ / Eczâ-yı tîre **hâk-i** zemîne mürûrdan

K26/21 Nice gül-zâr kim bî-nefḥa kâmân-ı ḥaṭ-ı yâre / Ḥas u ḥâşâki sünbül-zâr-ı cennet **hâki** 'anberdür

M1/II/6 Aşluñ egerçi **hâk** idi ammâ 'aceb bu kim / Ḥâk-i siyehle ḥîç zerûñ imtizâcî yok

M1/VI/1 Sincâb iken hemîşe libâsın semûr ile / Pûşide etdiler bedenüñ **hâk-i** kûr ile

M1/VI/5 Fûşat-serây-ı dehri koyup ülfet eyledüñ / Âḡır mezîḡ-ı **hâkde** ehl-i ḡubûr ile

M7/III/2 Bu beyti istimâ' etsün geçenler reh-güzârumdan / Bu añlansun zebân-ı sebze-i **hâk-i** mezârumdan

M12/I/3 Şarardur zıkr ü fikrûñ çehresin erbâb-ı tevḥîdüñ / Siyeh **hâki** zer eyler kîmyâdur yâ Resûla'l-lâh

G114/2 Ârâma yer ḡomaz dile küyüñda rûzgâr / Ol âsitânaden bir avuc **hâki** dûr eder

G167/3 Kîmyâ-kâr-ı emel bulsa da bir ḡalî yer / Zer eder **hâkini** ammâ zerini **hâk** edemez

- G198/2 Kevkeb-i mihr-i cihân-tâb-ı cemâlün şeb ü rûz / Düşürür **hâk**-i niyâza yüzini mihr ü mehûn
 G289/4 Fâriğ olmaz ‘âşıkun her ‘uzvı zîr-i **hâkde** / Haşre dek sîm-âb-veş mehcûr-ı ârâm olmadan
 G346/5 Şehsüvârum dil-i mecrûhı başup geçme eger / Pây-mâlün bir avuc **hâk**-i perişân ise de
 G365/6 Ayrılma sen cemâlden ey çeşm-i intizâr / **Hâk** içre olsa hûlda bakar revzenün daği
 G306/4 Gördükçe lebün dîde döker **hâke** sirişkin / Her katresi pür-gevher-i nâ-yâb da olsa
 G337/2 Sûz-ı dil ‘âşıkda bâkî kâlduğın bilmezdi yâr / **Hâkden** hûn-ı şehîdânı ‘alev-hîz olmasa
 G337/6 Dâmenin etmezdi yâkût-ı şafağ pür Nâ’îlî / Çarh **hâk**-i gene-i tab‘undan güher-rîz olmasa
 G362/3 Zerre zerre **hâk**-i güristânı pâ-mâl etme kim / Tûde tûde Husrev-i zerrîn külehdür her biri
 T2/5 Olup ey Nâ’îlî **hâk**-i muzîk-i tenden âzürde / Teveccüh eyledükde rûh-ı pâki ‘arş-ı a’ lâya

Aşağıdaki tanıklarda **hâk** ile, insanın kendisinden yaratıldığı balçığa (tîn) gönderme yapılmaktadır.

- K3/30 Hâzer gürûrdan ey muşt-i **hâk** fikr eyle / Me’al-i hâli enâniyyet iktisâbında
 K14/85 Bir bâdiye-i vahşete düşdük ki pey-â-pey / **Hâkem** be-dehen zemzemesi gûş-resâdur
 M2/I/6 Bu âteşe etsün mi taḥammül bir avuc **hâk** / Olmuş tûtalum ol daği âhenden ilâhî
 M2/II/4 Hasret-zededür rîkûme hâkister-i düzaḥ / Âteşlere yanmış bir avuc **hâk**-i hâkîrem
 G4/5 Eger olmazsa perişânî-i zülfüñ rûzî / Haşre dek bâr-ı girândur bir avuc **hâk** baña
 G126/3 Cevher-i feyz-i ilâhî ‘amel-i hâlişdür / Yoḥsa ey ḥâce siyeh **hâkûne** zer virmezler

hâk be-dest [1] elde toprak || çok fakir.

- G116/5 Sa’y ile niceler olup mâlik-i kîmyâ-yı faḡr / **Hâk be-dest** devlet ü câha zekât virdiler

hâk ber-ser [1] başına toprak || muhtaç, afete uğramış, hüznü, yaşlı. <Redhouse, Seccadî/1>

- K6/20 Hemîşe ḥasretiyân-ı vişâli **hâk be-ser** / Ki naḡd-i cân olamaz pây-müzd-i hicrânı

hâkî [4] toprağa mensup ve onunla ilgili, topraktan ibaret olan, insan, beşer. <KT, KO>

Tanıklarda, insan bedeninin topraktan yaratılmış olduğu ve âcizliği ifade edilmiştir.

- K2/20 Bu hâle ağla gel ey dîde kim keşâfet-i ḡam / Sen olmasañ ten-i **hâkîde** pây-dâr ḡalur
 K2/36 Ümîd-vârî-i iksîr-i iltifâtuñ ile / Vücûd-ı **hâkî**-i ümmet ki ḡâr u zâr ḡalur
 K10/1 Ḥurrem şitâda Edrine şehri cinân gibi / Sârî leṭâfeti ten-i **hâkîye** cân gibi

Aşağıdaki tanıkta “müjgân, peykân” sözcüklerinin oluşturduğu bağlam, “hâkî” sözcüğünün “bir tür yay” anlamını da çağrıştırmaktadır. <OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 84>

- R2/1 Müjgânları dem yok ki ten-i **hâkîye** / Peykân-ı ḡazâ gibi nüzûl eylemeye

hâk-i der [4] kapının toprağı, kapı önündeki toz toprak. Ulu bir kimseye yakınlık ve tevazu bildirir.

- K25/55 Dûr olma şaḡın bencileyin **hâk-i derinden** / Vird eyle du’âsın demesünler ki nihânsın
 K31/4 Beñzer ḡariş-i cevher olan kîmyâ-gere / Ol kim cenâb-ı **hâk-i deründen** ba’îd olur

K32/3 Be-ḥaḳḳ-ı ḥürmet-i **ḥāk-i derūn** ḥudāvendā / Ki dūr olanlara sermāye-i tebāhīdūr

G309/6 Ġavġā uzadur kısmet-i **ḥāk-i derūnde** ger / Āvāzı sürme-ḥorde-dilān kūteh olmasa

ḥāk ile yek-sān [2] toprakla beraber, yıkılmış, eseri kalmamış. <KT>

K12/71 Hem nazardan biraġup **ḥāk ile yek-sān** eyler / Hem eder pūta-i miḥnetde ten-i zerdūmi ḳāl

G346/6 Ḥāṭır-ı Nā'ili-i zārı da ġāhī ele al / Ehl-i dildür ne ḳadar **ḥāk ile yek-sān** ise de

ḥāk-i siyāh, ḥāk-i siyeh [3] kara toprak. <Kanar/2>

M1/II/6 Aşluñ egerçi ḥāk idi ammā 'aceb bu kim / **Ḥāk-i siyehle** hīç zerūn imtizācı yok

M1/VI/2 **Ḥāk-i siyāha** kim ḳodılar cism-i pākūnī / Şan defn-i zülmet eylediler ḳabre nūr ile

G145/6 Biz Nā'ili ḳalem-rev-i ġam şehriyāriyuz / **Ḥāk-i siyāh**-ı faḳr u fenā tāc u taḥtumuz

ḥāk olmak [3] ölüp toprak olmak, ölmek. <Kanar/2>

M1/III/2 **Ḥāk olsun** encüm-i ḳaṭarāt-ı sirişkümi / Çünkim sebeb bu fitneye ḥükm-i sitāredür

M13/I/1 **Ḥāk olunca** fenā bula cesedüm / Bī-vücūd eyle yā Resūla'l-lāh

G142/5 Nā'ili bir gün olup rāh-ı 'ademde pā-māl / 'Işḳa āyine iken tīre-derün **ḥāk oluruz**

3. zemin, yer (bkz. arz). <Cûdî, Kanar/1>

K2/31 Firāz-ı bām-ı sipihre o sāye-ġüster olur / Ḥazīz-i **ḥāk**-i mezelletde bu nizār ḳalır

K8/5 Berāber eyleye **ḥāke** burūc u dīvārın / Hücüm-ı 'arbede-i ġāziyān-ı ser-bāzı

K8/10 Eder ġubārını ithāf-ı tārīk-i ḥürşid / Olan o **ḥāke** cebīn-sā-yı ma'zeret-sāzı

K9/30 Cüst ü cüy-ı kefi iḥsānuñ olursa göresin / **Ḥāk**-i ednāda ne gevherleri pinhān etmiş

K9/32 Şimdi ḥod himmet evşaf-ı ḥümāyūnuñ edüp / **Ḥāk**-i dergāhuña ṭab'ın ġüher-efşān etmiş

K10/8 Cāyız ki saṭḥ-ı **ḥāki** bu dem gül-nümā ola / Meh-tāba ḳarşu āba düşen aḥterān gibi

K10/12 Taḥtında cā-be-cā görünür luṭf-ı **ḥākden** / Eşḳüfeler bilürdan āyine-dān gibi

K20/15 Ey mīr-i meclis-i küremā kim şadef-mişāl / Şaçmaḳda dest-i mekrümetün **ḥāke** gevheri

K12/36 Der ü deşt olsa girān-bār-ı veḳār u ḥilmi / Veremez zerre ḳadar **ḥākime** temḳin-i cibāl

K12/67 Nice bār eyleseler zıllım **ḥāke** taḥmīl / Üstüḥ'ânına düşer ġāv-ı zemīnün zelzāl

K12/70 Felek ol şayrafı-i ekmeḥ ü nādāndur kim / Bu yeter fark-ı zer ü **ḥākde** noḳşānına dāl

K12/75 **Ḥāk**-i ḥasret be-ser-i tengi-i dāmān eyler / Feleġi ḳulzüm-i endişem edüp ġarḳ-ı le'āl

K18/13 Ḳılup ya ḥün-ı me'adin 'urūḳ-ı **ḥākde** cūş / Ġüzārış-ı tef-i ḥürşid ile müzāb olmış

K28/19 Ferş-i ḥarīmiyüz o maḳāmuñ ki yüz süren / İksir ḳıldı **ḥākini** feyz-i ḳarīn ile

K28/29 Saṭḥ u gerī nizā'ımı ḳaldırdı **ḥākden** / Cümle ḳılā'ın etdi berāber zemīn ile

K31/8 Ġāhī ki feyz-i terbiyyet-i **ḥāk**-i himmetün / Erbāb-ı ṭab'a ġuş-ġüzār-ı şenīd olur

G36/9 **Ḥāk** içre ola ḥaşre dek eczā-yı vücūdum / Sīm-āb şıfat muṣṭarib-i ḥaclet-i dīdār

G43/3 Mestī-i maḥabbetde girānī-i ser olmaz / Pīşānī-i dile **ḥāk** ile me'nūs degildür

G49/1 Ehl-i dile ṭoḳunma kim āzārı saḥt olur / Nerm olsa **ḥāk** her ne ḳadar ḥārı saḥt olur

G83/1 Nücüm aşḥābı nār u bād ü **ḥāk** ü ābdan söyler / Ḥakīmān-ı ilāhī ḥikmet ü ādābdan söyler

G219/5 Biz ḥazīz-i **ḥākde** sen evc-i istiġnādasun / Olmaduḳ ey mihr-i ḥüsn-i āyine-dār-ı ṭal'atuñ

G236/5 **Ḥākden** ref' eyleyüp şāhum demişsün Nā'ili / Kuşte-i şemşir-i bī-dād-ı nigāhumdur benüm

G280/4 Hengâm-ı cilve **hâke** ki zülfiñ düşer olur / Kûyuñ segânı reşk-i gazâlân-ı deşt-i Çîn

G285/3 Dilleri ey şabâ men‘ ise rüy-mâlden / Bendini çözme **hâke** ol zülf-i dirâz degmesün

G308/3 Kâküllerini bād-ı seher **hâke** düşürse / Her bir şikeninde nice üftâde bulunsa

Ş7/2 **Hâk**-i kûyuñda yatur bî-kedür / İltifât eyle benüm sulţânım

Ş2/4 Temelin **hâke** şal bu nüh tâkuñ / Şalın ey naḥl-i bağ-ı ‘işve şalın

hâke cur‘ a dökmek [1] Eskiden harabat müdavimleri arasında son cür‘ayı yere dökmek bir âdetmiş. Bastığımız toprak binlerce insan ve sayısız rindan vücudunun zerrelerini de barındırdığı için bu vücutlara ait ruhları mutlu etmek gibi bir amaç güttükleri düşünülmektedir. Bu âdetin bir başka izahında Şarap Tanrısı Bakus’un nasibi olarak şarabın toprağa döküldüğü ifade edilmiştir (bkz. cur‘a). <Seccadî/1, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 95>

G374/2 Şarâbı nûş edüp âheste **döksek cur‘ asın hâke** / Kadeḥ destüñde şüfî sübḥa-i şad-dâne olmaz mı

hâkân [7] aslında Çin hükümdarlarına ait bir unvan olup Moğol ve Türklerin de kullandıkları “han” anlamında bir unvan, “kaan” da denir. <KT, Lugât-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, C. 3., s. 185>

K8/37 Hemîşe zîver-i ezkâr-ı kudsîyân ede **Hâk** / Du‘ â-yı devlet-i **hâkân**-ı düşmen-endâzı

K9/2 Zâtuñı Kayser ü **Hâkân** ile hem-ser degil a / Belki ednâ kuluñı kayser ü **hâkân** etmiş

K9/3 Nice **hâkân** eşer-i kevkebe-i saltanatuñ / Nice ḥusrevleri bî-şevket ü ‘unvân etmiş

K10/15 Hâkkâ ki zıll-ı re‘ fet-i **hâkân**-ı Rûm ile / Cirm-i sevâd-ı dil-keşi Hindüstân gibi

K11/2 Müjde ey eyvân-ı dîvân-hâne-i **hâkân**-ı Rûm / Pâyeñi teşrîfe bir gâzî dil-âverdür gelen

K28/30 Ey şafder-i yegâne ki yokdur tenezzülün / Efrâsyâbı ḥidmete **hâkân**-ı Çîn ile

T1/1 **Hâkân**-ı sulţân-ı nasaḥ sulţân-ı ‘âlem zıll-ı **Hâk** / Kim zâtını Rabbü’l-falaḥ nûriyla kıldı muhtedâ

Hâkânî [3] Hassanü’l-Acem Efdalüddîn Bedîl bin Ali bin Osman Hâkânî (ö. 1199). İran’ın en büyük şairlerinden ve belâgatçilerinden biridir. Yeni anlamlar ve mazmunlar bulma, tavsif ve teşbihte özel bir tarz geliştirme noktasındaki gücü ve mahareti meşhurdur. <İran Edebiyatı Tarihi, s. 224-228>

K1/9 **Hâkânîyîm** ki Feyzî-i Hindî vü Enverî / Tab‘ umdan istifâze-i nûr-ı cemâl eder

K5/38 Eylemiş râyiz-i endîşeme **Hâkânînün** / Türktâz-ı reh-i ma‘ nîde teḥaddüm pâyı

K17/55 Benüm ol Ḥusrev-i **Hâkânî**-i ma‘ nî ki olur / Naḥd-i sermâye-i feyzümle girân-bâr-ı duyün

hâk-bîn [1] toprağı gören, toprağa bakan (göz).

G143/9 Nâ ‘ilî dîde-i **hâk-bîne** hüveydâ görünür / Mevķif-i dârda ser-bâzî-i Mansûr henüz

hâk-bûs [2] yer öpme, büyük bir zatın ayaklarına varıp öpme. <OTAL>

K1/25 Görsün teḥaddüm-i şeref-i **hâk-bûsda** / Kerrübiyyân-ı ‘arşı ne yüzden cidâl eder

G349/3 Behre-dâr-ı **hâk-bûs** eylerdi dilleri / Fitne tahrik etdi ammâ turmadu peymânına

hâk-dân [5] dünya, yerküre; [tas.] süflî âlem. <KT, KO, Cûdî, LN>

M1/VI/3 Dâr u diyârûn eyledün ey nâ-murâd terk / Âhır bu **hâk-dân**-ı fenâdan mürûr ile

G40/6 ‘Ârif oldur kim erüp ‘ayne’l-yaķîne Nâ’ilî / Çeşm-i cânın dūr-bîn-i **hâk-dân**-ı râz eder

G102/6 Haşır-i köhne sitebraķla Nâ’ilî birdür / Bu **hâk-dân**-ı fenâda bisâf bilmezler

G242/2 Bize hacâlet-i ‘uķbâ kuşûrı yetmez mi / Bu **hâk-dân**-ı fenâda kuşûrı n’eyleyelüm

G292/7 O kim fenâsını zâhir görür bu meşģalenün / Bu **hâk-dân**-ı hevesden alur tesellâsın

hakikat [20]

1. gerçek, bir şeyin doğrusu, aslı; [tas.] zahirin ardındaki gizli ve örtülü manâ, dinî hayatın en yüksek seviyede yaşanarak ilâhî sırlara aşına olunması. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>

K6/46 Sitem ki hûlķına bigânedür **hakikatde** / Ger olsa girye-künân gûşe-gır-i dâmânı

K28/64 Bûs-ı rikâb-ı şadra bilür iştîyâķını / Farķ eyleyen **hakikati** zann-ı zanîn ile

K37/15 Berâber olsa **hakikatde** cümle-i evķât / ‘Azîz olur mı merâtibde bâmdâdı ķadar

G14/5 Olur mezâķ-ı **hakikatde** Nâ’ilî hem-reng / Humâr-ı derd-i keder neşve-i ‘amîm-i țarab

G53/4 Cezb-i maķabbetünle dil zerd ü nizâr olup gider / Bilmediler **hakikatin** kâh mı kehrübâ mıdur

G147/4 Görür **hakikatin** eşķâs-ı tîre-dil bizde / Sevâd-ı cebhe-i a‘mâl-i müktesebleriyüz

G211/5 Şoran **hakikat**-i âmed-şud-ı cihânı saña / Demez ki mescide varduñ namâzdan geldün

G314/1 Âdem ğanî-dil olsa gedâ-meşreb olmasa / Rind olsa **hakikat** u bî-mezheb olmasa

2. mecaz ve teşbih karşıtı, asıl anlamında kullanılan sözcük. <KT, Cûdî, LN>

M5/VII/1 Yâ Rab senden budur niyâzum / Hem-reng-i **hakikat** et mecâzum

G104/3 Daķı mecâz u **hakikat** ne olduĝın bilmez / Hevâ-yı ‘ışķ şanur bir dil-i ģarâbum var

G146/1 ‘İşķ-ı mecâza düşmişe dil-cûş eder miyüz / Efsâne-i **hakikati** biz gûş eder miyüz

G263/2 Her sâde-dil **hakikat**-i hûsn-i mecâzdan / İdrak-i şun‘-ı ģikmet-i Ĥâlîķ mı eylesün

3. kâinat, tabiat ve uluhiyet hakkında bütün teşbih ve mecazlardan arınmış olan doğruluk.

<KT>

K25/35 Mizân-ı **hakikatde** bulunmaz saña hem-deng / Ser tâ be-ķadem cism degil cevher-i cânsın

M3/VI/2 Cehd eylesek ne fâ’ide Mevlâyı bilmege / Âdem gerek **hakikat**-i eşķâyı bilmege

M3/IX/2 Ĥum-ģâne-i maķabbetde olsun ‘azîmetün / Ol neşve-dâr-ı vahdet-i bezm-i **hakikatün**

G107/4 Metâ‘-ı ‘ışķ hem-cins-i ķumâş-ı ģusni ģarrâdur / Niyâz u nâz hem-seng-i terâzû-yı **hakikatdür**

G122/1 Mecnûna pişvâ-yı **hakikat** cünün yeter / Leylâ-yı ‘ışķa rik-i heves reh-nümün yeter

G164/6 Bir zerreyüz velîķ sipihr-i **hakikatün** / Ĥürşîdine muķâbil olan ģalvetîlerüz

G165/5 Olduķ dūr-i **hakikate** ey Nâ’ilî şadef / Kân-ı cevâhir-i suĥenün la‘l-i nâbiyuz

G285/6 Ĥavşala-i **hakikatün** olsa da Nâ’ilî ferâĝ / Bî-edebâna her tenük-zarf-ı mecâz degmesün

hakîr [5] itibarsız, değersiz, âdî, bayaĝı. <OTAL>

K13/40 Ol ģâk-i **hakîrün** ķamaşur dîde-i ģürşîd / Mir’ât-ı zâmirinde olan tâb u cilâdan

M2/II/1 Demdür bu şifâ-ḥānede bīmār u **ḥakīrem** / Leb-teşne-dilem táb-ı teb-i ḥasretle sīrem

M2/II/4 Ḥasret-zededür rīkūme ḥākister-i dūzaḥ / Āteşlere yanmış bir avuc ḥāk-i **ḥakīrem**

M4/I/2 Dil-i ‘uşşākı neden zerre-i bî-tāb u **ḥakīr** / Eylemiş bārīka-i ḥüsnüñi ḥürşid-naẓīr

Kt2/1 Erbāb-ı dil yanūnda **ḥakīr** ü zāmīm olur / Ey çarḥ-ı kīne-cū saña kimler ğarīm olur

ḥākīm [] halkın davalarına bakan memur, kad, nâip. <KO, Cûdî, OTAL>

ḥākīmü’ş-şer’ [1] bir yerin kadısı, kadı. <KO, OTAL>

K12/24 **Ḥākīmü’ş-şer’**-i mü’eyyed ki eder dergehine / Sâkinân-ı ḥarem-i ‘arş-ı ilâhî rû-mâl

ḥakīm [10]

1. olağanüstü akla ve güzel ahlâka sahip kişi. <KT>

K12/26 Nüşḥa-i zâtı peẓîrefte-i üslûb-ı **ḥakīm** / Ḥüsn-i aḥlākı pesendide-i ‘aql-ı fi’âl

K19/21 Eyledi nazre-i evvelde **ḥakīm**-i zâtuñ / Feylesofâna ki şundi felegüñ nabzına el

G214/1 Şehd-i vişâlden ḥazer eyle şakīm isen / İncinme zehr-i ḳahr-ı cefāya **ḥakīm** isen

2. bütün ilim ve fenlere vâkıf, varlığın hakikatlerini bilen, hikmet sahibi, bilgin, filozof (bkz.

‘âlim, ‘allāme). <KT, KO, LN, Kanar/2>

K18/22 Düşünce şevḳ-i temâşası saṭḥ-ı eflâke / **Ḥakīm**-i re’îne İdrīs hem-rikâb olmuş

K28/34 Etmiş **ḥakīm**-i dānişūne cevṽ-behâ ḳadar / Dārü’l-amân-ı ḥikmeti Yûnân-zemīn ile

G73/6 Ben bulmadum görürsen eger ey **ḥakīm** sen / İnşâf şafḥasın bu nüh evrâḳdan kopar

R4/2 Eşḳâl-i nücûma i’timād etme **ḥakīm** / Aḥvâl pes-i perdede dīger-gündür

ḥakīmā [1] “ey âlim, ey bilgili kişi”! anlamında seslenme.

G133/5 Cāy iken maḥṽ-ı vüçüd-i dil-i āgāha o fem / Mebḥaş-ı nokṭa-i mevḥūme **ḥakīmā** şıgmaz

ḥakīmān [1] hakîmler, âlimler, filozoflar.

G83/1 Nücûm aşḫâbı nâr u bād ü ḥāk ü âbdan söyler / **Ḥakīmān**-ı ilâhî ḥikmet ü âdâbdan söyler

Ḥakīm-i şun’ [1] yaratılışın bilgisine sahip olan, Allah.

G185/3 Ecẓâ-yı ḥüsnî ta’biye ḳılmış **Ḥakīm-i şun’** / Ḥikmet budur ki kâlbüd-i nāza şıgmamış

ḥakīm-senc [1] deva bulucu, hekim, şifacı, otacı.

G153/5 O **ḥakīm-senc**-i ḥayâtuz bu şifâ-ḥānede kim / Derd-i ‘ışḳı reviş-āmüz-ı Mesîḥā ederüz

ḥākister [14] kül, ateş külü. <KT, KO, Cûdî, LN>

K2/8 Olur musîḳal-i **ḥākister**-i fenâ bir gün / Ne reng-i âyīne dil ne inkisâr ḳalur

M2/II/2 Sīnemdeki âteş beni bir renge ḳomış kim / **Ḥākister**-i dūzaḥ-beden ü berḳ-naẓīrem

M2/V/4 **Ḥākister**-i táb-ı celâlün ile söndür / Şāyeste-i teb-lerze-i âzâruñı yâ Rab

G5/5 Nâ’ilî dāḡam bu ḥasretten ki âhum gösterür / Reng-i **ḥākisterde** pâ ber-câ bu gerdüñi baña

G71/3 Zīr-i şem’ ü pây-ı gül-bünde ‘ayâr-ı sūzişi / Bülbül ü pervānenün **ḥākisterinden** bellidür

G140/2 Biz ki bir sīne-süz **ḥākister** / Aḥkerin berḳ-ı pür-şerâr-ı ḡamuz

G208/3 Pâkdür **ḥākister**-i rûḫü’l-Ḳudüsden dāmeni / Ḥacle-gāh-ı ḥüsnün ol şem’-i fūrüzānın görüñ

- G233/1 Āha ruḥṣat virmezseñ āzürde olmazduñ gönül / Dönmeseñ **ḥākistere** efsürde olmazduñ gönül
 G239/2 Vücüdüm olsa belâ küllhanında **ḥākister** / Sükün-ı şu‘ le-i dāğ-ı cefā nedür bilmem
 G374/4 Fūrūzān ol ruḥ-ı cānāneden bir kerre gör ey şem‘ / O **ḥākister** ki dāmānumdur pervāne olmaz mı
 Kt10/3 Ḥüsnuñ ki oldı âteş-i dilden şirāre-pāş / **Ḥākister** etdi ḥırmenini mihr-i enverüñ

ḥākister-i dūzaḥ [3] cehennem külü. Terkibin, tanıklardan anlaşıldığı kadarıyla, kül renkli bir bitki olma ihtimali de bulunmaktadır.

- K13/31 Ebr-i keremi feyz-resān olsa olur sebz / **Ḥākister-i dūzaḥ** eşer-i neşv ü nemādan
 M2/II/4 Ḥasret-zededür rīkūme **ḥākister-i dūzaḥ** / Āteşlere yanmış bir avuc ḥāk-i ḥaķīrem
 G113/1 Tā cilve-geh-i berķ-ı belā ḥırmenümüzdür / **Ḥākister-i dūzaḥ** çemen-i gül-şenümüzdür

Ḥaķķ, Ḥaķ [35] gerçekten var olan, varlığında şüphe bulunmayan, eşyayı var eden, gerçek anlamda mülk sahibi olan, yok olmayan, hakkı izhar eden ve âdil olan, Allah, Tanrı. Esmā-i hüsnadandır. <KO, Cûdî, LN, Kanar/2, DİNÎ KAVRAMLAR>

- K8/2 Zamān-ı ‘azmüne **Ḥaķķuñ** bu iktizāda imiş / Zuhūr-ı ‘âṭıfet-i bî-dirig ü enbāzı
 K8/37 Hemîşe zîver-i ezķār-ı qudsiyān ede **Ḥaķ** / Du‘ ā-yı devlet-i Ḥākān-ı düşmen-endāzı
 K9/1 Pādişāhum seni **Ḥaķ** ḥusrev-i zî-şān etmiş / Lāyık-ı saltanat-ı taḥt-ı Süleymān etmiş
 K9/14 Zıll-ı **Ḥaķ** Ḥān Murād ol ki vücūdın Mevlā / Ḥalef-i silsile-i taḥt-nişān etmiş
 K11/33 **Ḥaķ** vücūdın muşlih-i her emr-i duşvār eylesün / Emr-i dīne tā ki **Ḥaķdan** ‘avn-ı yāverdür gelen
 K12/7 Bunca temkīn ü metānetle ki ol dād-gerüñ / Zāt-ı pākine kōmıḥ ḥikmet-i **Ḥaķ** celle celāl
 K14/89 Tā devlet ü iķbālūñ için Ḥazret-i **Ḥaķķuñ** / Dergāhına sükkān-ı felek dest-güşādur
 K15/41 **Ḥaķ** devlet ü ‘ömrin ede pāyende ki dā’im / Dā’īleri sükkān-ı zevāyā mı degildür
 K16/43 Kilk-i te’ yîd be-kef ḥil‘ at-i iķbāl be-düş / ‘Avn-i **Ḥaķ** yāver ü elṭāf-ı Ḥudā yār u mu‘îñ
 K17/1 Etdi ey Āşaf-ı ekrem beni luṭfuñ memnūn / **Ḥaķ** ḥaṭālardan ede zātuñ maḥfūz u maşūn
 K17/2 Olduñ ey şadr-ı mükerrrem bu şenā-gūya zahîr / Eyleye Ḥazret-i **Ḥaķ** devlet ü ‘ömrin efzūn
 K17/32 Zāhîr ü bâṭınuñ etmiş eşer-i ḥaşıyet-i **Ḥaķ** / Maḥzar-ı sırr-ı ‘ibādāt-ı Cüneyd ü Zü’n-nūn
 K17/69 Tā Süleymān-ı zamāne ede **Ḥaķ** Āşaf-ı ‘ahd / Bir kerem-kāruñ edüp devletini rûz-efzūn
 K17/70 **Ḥaķ** te‘ âlānuñ amānında olup şubḥ u mesā / Ḥāk-i pāyuñ ede sükkān-ı felek kuḥl-ı ‘uyūn
 K19/3 İltifāt eyleyüp ol şadr-ı güzīne bi’z-zāt / Zıll-ı **Ḥaķ** pādişeh-i ‘ālemiyān faḥr-ı milel
 K19/32 Minnet Allāha ki erbāb-ı dile menķıbetüñ / Ḥırz-ı bâzū-yı amān eyledi **Ḥaķ** ‘azze ve cell
 K20/20 Sağ ol hemān sa‘âdet ü devletle kim olur / Cûd ehlinüñ ‘ināyet-i **Ḥaķ** yār u yāveri
 K20/41 Şubḥ u mesā sa‘âdet ü baḥtuñ füzūn olup / **Ḥaķ** eylesün vücūdunuñ âfâtıdan beri
 K21/14 O server-i melekiyyü’l-ḥişāl u ḥoş-dil kim / Mu‘îñ ü yāveri her işde **Ḥaķ** te‘ âlādur
 K22/1 Ey ser-nüvişt-i defter-i erbāb-ı cāh kim / **Ḥaķ** eylesün vücūdunuñ ‘ārî kuşûrdan
 K22/40 Eyvān-ı ‘izz ü cāhuñ **Ḥaķ** sālīm eylesün / Eyvān-ı ḥaşre dek şademāt-ı dühûrdan
 K23/15 Muḥaşşal bu dem-i ferruḥda istid‘a gerek **Ḥaķdan** / Devām-ı devlet-i maḥdûm-ı Bercis-iḥtişām üzre
 K25/57 **Ḥaķ** şaķlasun āşûb u ḥaṭardan seni zîrā / Ta‘vîz-gezend-i felek ü ḥırz-ı amānsın
 K32/5 Benüm o rind-i ḳalender ki cur‘ a-dānumda / Ğubār-ı ḥayret ü esrār-ı **Ḥaķ** kemāhîdür

- K37/5 Kabûl-i ‘aks eden ayîne-i tecellâdan / Cemâl-i **Hakkı** görür hüsn-i i‘tikâdı kadar
 K37/8 Hülûş muhlîş-i ‘acz-âverândur anlama kim / Ola ‘inâyet-i **Hak** tâ‘atı ‘ibâdı kadar
 M2/IV/1 Ne ğurre-i a‘mâl ü ne dil-gîr-i memât ol / Kıl **Hakka** tevekkül heves-âlûd-ı necât ol
 M3/III/3 Bildük ki himmet olmayıcağ ehl-i hâlden / Esrâr-ı **Hakk** bilinmez imiş kıl ü kâlden
 G63/13 Ol muhâfazat-ı **Hakda** dâ‘imâ o vücûd / Ki çeşm-i za‘ım-ı felekden nigâh lâzımdur
 G83/2 Suhen ilhâm-ı **Hakdur** nuṭṭ-ı ‘ârif lubb-ı hîkmetdür / Ne zîc-i İlhaniden ne uşurlâbdab söyler
 G164/2 Zâhirde ba‘d-ı menzîlümüz görmeñüz ba‘îd / Biz kurb-ı **Hakka** vâşıl olan hâlvetilerüz
 G303/12 ‘Ömrin ezfûn ede **Hak** hem ola ol feyz-i neşât / Çäre-sâz-ı ğam-ı pey-der-pey-i cân-ğâh bize
 G365/7 Bî-zâd-ı reh bulun taraf-ı **Hakda** Nâ‘ilî / Virsün hevâya bād-ı fenâ hırmenün daḥî
 T1/1 Hâkân-ı sultân-ı nasak sultân-ı ‘âlem zıll-ı **Hak** / Kim zâtını Rabbü’l-falaḥ nûriyla kıldı muhtedâ
 Ş12/3 Olursa hâzret-i **Hakdan** ‘inâyet / Gül-i şad-berg olur her dâğ-ı hasret

hakḳ, hak [15]

1. pay, hisse. <KT>

- K22/27 Olmasa **hakḳ**-ı ni‘met ü luṭfuñ Hudâ bilür / Bî-zâr idüm müzâheret-i pîr ü pürdan

2. doğru, gerçek, inkârı mümkün olmayan sabit şey. <KT, KO, ZL, DİNÎ KAVRAMLAR>

hak budur kim [1] aslında, gerçekte, doğrusu. <Redhouse>

- K26/41 Ola zâtı serîr-ârâ-yı devlet ol kerem-kârûñ / Vücûdî **hak budur kim** feyz-i isti‘dâda maẓhardur

hak bu kim, hak bu ki [2] doğrusu şu ki, aslında.

- K16/18 Dest-i hayyât-ı felek **hak bu ki** pîrâmenine / Eylemiş perde-i dîbâsını şubḥuñ bâlîn
 T3/2 **Hak bu kim** zîver-i ser-nâme-i a‘mâlî idi / Manşıb-ı âḫiret ol h‘âce-i ‘âli-cenâhuñ

3. bir insana ait olan şey, hususî şey. <KO, LN, OTAL>

- K30/17 Diñle yârân-ı sitem-pîşe ne der **hakḳumda** / Maḥfil-i bâr-geh-i ḳahr-ı kirâmumda benüm
 K31/12 **Hakḳında** hâme-i keremün ol zamânda kim / Bî-imtinân şaḫîfe-tırâz-ı ümîd olur

hakḳâ [9] doğrusu, gerçekten de, hak olarak. <KT, KO, Cûdî, LN, Kanar/2>

- K10/15 **Hakḳâ** ki zıll-ı re‘fet-i hâkân-ı Rûm ile / Cirm-i sevâd-ı dil-keşi Hindûstân gibi
 K14/8 Meftûn-ı temâşâsıdur ervâḥ-ı melâ‘ik / **Hakḳâ** ki ‘aceb sūr u ‘aceb bezm-i vilâdur
 K22/30 **Hakḳâ** ki nâ-güzîrdür ol bed-güherlere / Çarḥ-ı sitîze-kâr-ı sitem-ger nüfûrdan
 M3/XI/2 **Hakḳâ** ki eylemiş seni farṭ-ı şitâb-ı ‘ışḳ / Güm-kerde-râh-ı vâdî-i pür-piç ü tâb-ı ‘ışḳ
 M5/I/5 **Hakḳâ** ki gelür fesâne-i maḥz / Göster dile güft-güy-ı i‘câz
 M5/IV/11 Biğâneye yâr u âşinâsın / **Hakḳâ** ki ğarîbe bi-vefâsın
 M8/II/3 Benânuñ ḥall-i râz-ı müşkilât-ı nabz edüp **hakḳâ**

- G22/2 **Hakḳâ** ki nuḳl-ı meclis-i nâz u niyâzdur / Sâkiye ğamze ‘âşıḳa bîm-i nigâh-ı mest
 G123/3 **Hakḳâ** ki ‘aceb bûkalemün bût-gededür dil / Geh rüy-ı şafâ geh görünen şûret-i ğamdur

hak-nişîn [2] toprakta oturan || hakir, fakir, dilenci. <KO, Cûdî, LN, OTAL,

Kanar/2>

G85/3 Ey ẖāce biz ki **ẖāk-niṣīniyūz** bu haymenūn / Sūdā-gerāna şor ki bisāṭi ne günedür

ẖāk-niṣīnān [1] toprakta oturanlar; dilenciler || yerde sürünenler, seviyesi aşağıda olanlar.

G177/4 Vedā‘-ı **ẖāk-niṣīnān**-ı ‘ışk edüp Maṣūr / Firāz-ı dārda bālā-niṣest olup kalmış

ẖāk-pāy [1] ayağın toprağı, tozu, ayağın bastığı toprak, yer. Muallim Naci, ẖāk-i pāy şeklinin daha doğru olduğunu belirtmiştir (bkz. ẖāk-i pāy). <KT, KO, LN>

K28/58 Şadrā o **ẖāk-pāye** kaseṣ kim ğinā virüp / Hürşīdi kimyā-ger eder muşt-ı ṯin ile

ẖāk-sār [3] toz toprak içinde kalmış; hâli perişan, zelil, hakîr. <KT, KO, Cûdî, LN>

K2/30 Kerem ki dâmen-i iḳbāline teşebbüs eder / Sitem ki şadme-i kahr ile **ẖāk-sār** kalur

K16/35 **H̱āk-sār**-ı kademūn muḳbil-i der-gāhuñdur / Elin al kalmāsun ayağda perīşān u ğamīn

K22/39 Hūddām-ı devletūn ede pā-māl ü **ẖāk-sār** / Bünyān-ı ḥaşmı şadme-i pāy-ı sūtürdan

ẖāl [33] bedende ve özellikle yüzde bulunan siyah benek, ben; nokta. <KT, KO, LN, OTAL> Sevgilinin güzellik unsurlarındandır.

K1/14 Meṣṣāt-ı kalem reṣḫāt-ı midādumı / Yer yer cemāl-i şāhid-i ma‘ nāya **ẖāl** eder

K12/53 Fitne devründe ‘adīm olduğın etdükçe hayāl / Ruḥ-ı dil-berde döner nokṭa-i mevḥūmeye **ẖāl**

M5/II/7 Ey nokṭa-i **ẖāl**-i ‘arızında / Maẓmūn-ı niyāz u nāz mektüb

M8/VI/4 Güzel taṣvīr edersün ḥaṭṭ u **ẖāl**-i dil-beri ammā

M12/I/2 Zer-i ḥurşīd-i maḥşer kuruşadur iksīr-i **ẖālūñden** / Reh-i ‘ışkuñda ol kim ẖāk-i pādūr yā Resūla’l-lāh

G11/4 Şahra-neverd-i ‘ālem olaldan o **ẖāl-veş** / Bir nāfe ḥāşıl etmedi āhū-yı āfitāb

G89/6 Görelî dāmlıgım dāne-i **ẖāl**-i zekāna / Fitne dāmen-keş-i cāsūs-ı giribānuñdur

G103/1 Tīğ-i müjeñle sīnede şerḥa vū yāre bir midür / **H̱āl**-i ruḥuñla fitnede baḥt u sitāre bir midür

G115/3 Ğamzeñ ki dāne göstere ol yerde **ẖālūñi** / Şayyād-ı cān-şikār-ı kaza dām-çidedür

G115/5 Sevdā-yı **ẖāl**-i ‘arız-ı dil-berde Nā’ilī / Nāf-ı ğazāl-i mihr giribān-deridedür

G125/2 **H̱āl** ü zülfüñ ki gelür bir yere şayd-ı dil için / Birisi dāne döker birisi dām-āver olur

G131/2 Degül ḥaṭṭ levḥ-i ruḥsāruñda gūyā kil-k-i kudretle / Rumūz-ı nokṭa-i **ẖāl**-i ruḥuñ taḥrīr olunmuşdur

G148/2 Şaf şaf müjeñ önünde perākende **ẖāller** / Ceyş-i Ḥabeşdür eyledi Tātārdan ğurīz

G162/6 Baḳup ol **ẖāle** şorma Nā’ilīden nāfenūñ ḥālīn / Bu ders-i hayret-efzāyı ciger-ḥūn olmayan bilmez

G192/4 Yine te’şīr-i **ẖāl**-i rüyıdur dāmān-ı hūrāya / Nesīm-i kākül-i ‘anber-feşān u müşk-bīz olmaḳ

G206/6 Yād eyledükçe nokṭa-i **ẖālūñ** olur kader / Güm-geşte rāh-ı bādiye-i bī-ġirān-ı merg

G208/7 Fitnenūñ zülfinde ol şūḥ-ı perīşān kākülūñ / Cem‘ olan diller gibi **ẖāl**-i perīşānın ğorūñ

G212/7 Etmiş nigār-ḥāne-i fīṭratda **ẖāl**-vār / Raşḥ-ı midād-ı ḥāme-i naḳḳāş gerdenūñ

G236/2 Merdüm-i çeşm-i firībüm **ẖāl**-i rüy-ı fitneyüm / Dāğ-ı mihr-i maḥşerüm düzaḥ penāhumdur benüm

G240/4 Şayd etdi hūmā-yı dili ol turrallar ammā / **H̱ālūñ** gibi bir dāne-i dām-ı ḥıyel aldum

G252/2 Hindū-yı **ẖālūñ** gibi āteş-perestān-ı ruḥuñ / Zaḥm-ı çeşm-i cünbiş-i dāmān-ı müjgān ğormesün

G276/2 Ḥasret-i **ẖāl**-i ‘izār u dehen-i tengūñ için / Ğonceden lāle gibi dāğ nümāyān olsun

- G280/3 Hüküm-i sevâd-ı nokta-i **hâlûndür** eyleyen / Mülk-i kazâyı zelzele-i fitneden emîn
 G287/3 Kıble-gâh etsün o **hâli** ser be-ceyb ebrûlarıñ / Kâfirân-ı ‘ışkuña teklîf-i islâm eylesün
 G295/1 Dil-i zârî haste kıldı ne yaman nezâredür bu / Şeb-i gâmda koydı **hâlûñ** ne siyeh sitâredür bu
 G305/5 Ruḥ-ı yârî Huten-âşûb kılan **hâllerüñ** / Nâ’ilî her biri dâğ-ı ciger-i nâf olsa
 G328/2 Muhtefî nüsha-i ḥüsnünde mezâyâ-yı füsûn / Munderic nokta-i **hâlûnde** niḳât-ı fitne
 G328/3 Nokta-i **hâlûne** vâbeste ser-i zülfün ile / ‘Âlem-i dilde sükûn u ḥarekât-ı fitne
 G332/2 Sırr-ı dehen ü **hâlûñi** derc eylemiş üstâd / Bir nokta ile nüsha-i esrâr-ı lebünde
 G334/2 Âh-ı dilden ḥam olup ṭabla-i ‘aṭṭâra döner / Nâfe-gün **hâl** ile ol ṭurra-i müşkîn-i siyâh
 G381/2 Ol âhû-cilve kim ser-geşte kılmış / Ğazâl-i mihri reşk-i nâf-ı **hâli**
 G382/2 Bakdukça olur şu‘le-feşân dūd-ı derûnum / **Hâl**-i siyeh-i ‘arız-ı hoy-rîzûne Şuḥfî
 Kt10/1 **Hâlin** görünce şekl-i süveydâda dil-berün / Âh-ı derûnı micmere-sûz oldu ‘anberün

hâl [36]

1. oluş, bulunuş, suret, keyfiyet, durum, içinde bulunulan vasıf. <KT, KO, Cûdî, OTAL>

- K1/6 Ḥassânun eyledüm der isem şâd rûḥını / ‘İsî zebân-ı reşk ile taşdıḳ-i **hâl** eder
 K2/20 Bu **hâle** aḡla gel ey dîde kim keşâfet-i ḡam / Sen olmasañ ten-i ḥaḳîde pây-dâr ḳalır
 K3/29 Kõ **hâl**-i ḡayrı sen ey bî-ḥicâb kendüñi gör / Ne oldu mâḥaşalun çarḫ âsiyâbında
 K3/30 Hâzer ḡurûrdan ey muşt-ı ḥâk fîkr eyle / Me’al-i ḥâlî enâniyyet iktisâbında
 K6/47 Olurdi şûret-i **hâli** muḳârin-i tehzîb / Ederdi aḥsen-i aḥlâḳı ‘arz-ı rüçḥânî
 K7/16 Refâh-ı **hâli** taşavvur fütüvvetümde ḥarâm / Vefâ-yı ‘ahdi tevehhüm taşavvurunda ba’îd
 K7/19 Bir az da şûret-i **hâle** nezâre-senc olalum / Olup müşâhid-i esrâr-ı Zül-celâl-i vaḥîd
 K7/20 Yed-i taşarruf-ı Bârîdedür taḥavvül-i **hâl** / Maḳâm-ı emrde mecbûrdur şaḳı vü sa’îd
 K12/64 Tõhmet-âlûd-ı kemâlem ki felek baḥtum ile / Cürm-i ‘irfânunı ısbâta olur şâhid-i **hâl**
 K18/37 Ṭabîb-i şefḳatün ermezse **hâl** müşkildür / Mizâc-ı süst-ṭabî‘at ḥalel-me’âb olmuş
 K23/12 Ḳazâ kârında ḥayrân baḥt te’essürinde şermende / Cihân ḡayr-ı mükerrer **hâl**-i ‘âlem intizâm üzre
 K28/4 Evvel refâh-ı **hâl** idi faḳr u fenâ bize / Memnûn idük ‘aṭâ-yı cihân-âferîn ile
 K28/21 Zannum budur ki zecr ile **hâlûñ** tebâh ola / Ol câh-ı ma’deletde dil-i şerm-ḡîn ile
 M10/I/12 Olduḳ ḡarîḳ-i nûr-ı ‘aṭâ-yı Muḥammedî / Aḥsente ey hilâl zihî irtifâ‘-ı **hâl**
 G13/4 Deyr-i cihânda bir şanem-i şîve-kâr ile / Zünnâr-bend-i ‘ışḳ olalı **hâlûmüz** ḥarâb
 G45/3 Geh ‘arz-ı **hâl** ü geh ruḥ eder zîr-i ṭurradan / Hem dâm kendü şaydına hem dâne kendüdür
 G69/4 Sen bâ‘iş-i ḥarâbî-i kevneyn o ḡamzeden / ‘Âlem ḥarâb u **hâl**-i ḳıyâmet tebâhdur
 G81/1 Târ târ-ı ṭurra-i pür-pîç-i cânânun mîdur / Ḥarf ḥarf-i nüsha-i **hâl**-i perîşânun mîdur
 G162/6 Baḳup ol ḥâle şorma Nâ’ilîden nâfenün **hâlin** / Bu ders-i ḥayret-efzâyı ciger-ḥûn olmayan bilmez
 G199/5 Nâ’ilîdür yine her **hâli** ile ey âfet-i cân / ‘Âşîḳ-ı haste-dilün bî-ser ü sâ mân-ı ḡamuñ
 G218/3 ‘İbret-serây-ı ‘âlemün ey tercemân-ı **hâl** / Rind-i ḥalîm ü şeyḫ-i ḡazûbın ne añladun
 G241/5 Nâ’ilî-veş seni gördükçe perîşân oluram / Ḥam-ı zülfünde dil-i **hâl**-i tebâhı göremem
 G276/6 Ḥaşre dek **hâl**-i dil-i Nâ’ilî-i haste-derûn / Ḥasret-i Yûsuf-ı ḥüsnünle perîşân olsun

R5/1 Erbâb-ı hüner hemîşe pür-şîven olur / Her **hâli** şafâ-bahş-ı dil-i düşmen olur

Ş3/1 Yamandur hecr ile **hâlüm** / Baña yâr olmaduñ gıtduñ

Ş7/4 Nazar et **hâline** üftâdeleruñ / İltifât eyle benüm sulţânım

Aşağıdaki tanıklarda geçen “lisân-ı hâl” terkibi, insanın iç dünyasını ele veren davranışlar, jest, mimik olarak düşünülebilir, bu terkip “tasavvuftan söz etme” anlamına da gelir (bkz. lisân-ı hâl).

M5/II/11 Ketm etmese de râz-ı ‘ışkî ‘âşık / Olmaz mı lisân-ı **hâli** nâtik

G157/1 Nûkte-perdâz-ı dehânuñdur zebân-ı **hâlümüz** / Tercemân-ı sırr-ı ğaybîdür lisân-ı **hâlümüz**

G292/6 Nifâk-ı halkı tıyâr seyr eden bu eşkalüñ / Lisân-ı **hâl** ile bir birine müdârâsın

G345/4 Girüp semâ‘a eder ğayret-i sürürında / Lisân-ı **hâl** ile şem‘e durûd pervâne

Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “muẓtarib-hâl” biçiminde terkip oluşturması daha doğrudur.

K4/3 Germ-i sîm-âb muẓtarib **hâlem** / Cünbiş-i ğamzeyem belâ-yı dilem

2. kuvvet, takat, mecal. <KT>

G322/1 Rûh yok şavma‘anuñ pîr-i ‘abâ-pûşında / **Hâl** var mey-gedenüñ rind-i kadeh-nüşında

3. sıkıntı, dert, keder. <KT, OTAL>

M1/I/5 Bir şemmedür bu vâkı‘adan **hâl**-i Kerbelâ / Kerrûbiyân-ı ‘arş bu zulme yeter güvâh

4. sufilerin kısa bir süreliğine tutuldukları cezbe, coşkunluk, baygınlık; [tas.] insanın iradesi ve çabası olmadan ilâhî bir lütuf olarak kalbe gelen his ve bunun ruh ile bedene yansıması. Tasavvufta manevî duruma “hâl” derler; bu duruma ulaşan manevî yolcu, o durumu kendisine mal edinirse, vakit o hâle “makam-durak” adını verirler. Hâller vergi, makamlar kesbîdir. <KT, KO, OTAL, Seccadî/2, Kâşânî, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 140>

K1/10 Tâlib terâneym ki meyâzâsı nazmumuñ / Ervâhı mest-i zemzeme-i vecd ü **hâl** eder

G360/4 Ne añladuñ bu semâ‘u bu nâydan şüfî / Bu tekyede saña hiç vecd ü **hâl** gelmedi mi

Aşağıdaki tanıkta geçen “ehl-i hâl” terkibi, gönül ehli, vecd ve hâl sahibi anlamındadır [bkz. ehl-i dil].

M3/III/3 Bildük ki himmet olmayıcağ ehl-i **hâlden** / Esrâr-ı Haqq bilinmez imiş kıl ü kâlden

hâlâ [7] şimdi, henüz, şu anda. <KT, KO, OTAL>

K1/5 **Hâlâ** ki hâ‘izem şeref-i na‘t-ı pâkine / Bir serverüñ ki midhatini Zü‘l-celâl eder

K13/20 ‘Avd eyledi ‘adl-i ‘Ömerî ‘âleme **hâlâ** / Düstür-ı mübarek-pey ü ferhunde-liqâdan

K14/45 Revnağ viren ikbâl ile **hâlâ** o sarâya / Düstür-ı mübarek-pey ü ferhunde-liqâdur

K14/80 Feryâd ki yârân-ı suhen-perveri ‘aşruñ / **Hâlâ** bir âlây müdde‘î-i yâve-derâdur

K17/46 Ne köpekdür Venedik kâfiri **hâlâ** kim ulur / Şîrler pençe-i qahrunda gırfîtar u zebûn

K19/23 Nice beñzer saña hukkâm-ı selef kim **hālā** / Sensin ey dāver-i dānā-dil ü pākīze-‘amel

K25/18 Cehrī idi zikrūn nemed-i sebz ile **hālā** / Müstağrağ-ı nūr-ı siyeh-i hālveti-yānsın

hālā-vezīr [1] şimdiki vezir, hükmü geçerli olan sadrazam.

K29/10 Bildür zebān-ı remz ile meddāhı olduğum / **Hālā-vezīr**-i a‘zam-ı Bercīs-ıfıtratuñ

hālāl [1] dinen kullanılmasına izin verilmiş, yasak olmayan şey, caiz ve mubah olan, haram zıddı. <KT, KO>

K1/32 Ferdā olur o şā‘ire düzağ harām kim / Na‘t-ı Nebīde nazmını sıhr-i **hālāl** eder

hālāş [7] kurtulma, kurutuluş. <KT, KO, LN, OTAL>

K8/14 Kebüter-i harem olsa **hālāşa** yer bulamaz / Gören senūñ gibi bir şīr-pençe şebbāzı

K22/13 Der-‘uhde-i ‘ināyetūñ oldı **hālāş** olup / Emvāl-i bī-hisāb-ı hāzā‘in kusūrdan

G177/6 Bu dām-gāh-ı ta‘allukda şāhbāz-ı vücūd / **Hālāş** ümīdi ile pāy-best olup kalmış

G189/4 **Hālāş**-ı dil nıgehūñden muhāldür ki degil / Kebüter-i harem ol şāhbāzdan fāriğ

Kt8/3 **Hālāş** ister iseñ zaḥm-ı çeşm-i a‘dādan / Dili o hancer ile pāre pāre gösterme

hālāş etmek [2] kurtarmak, serbest kalmasını sağlamak. <KT, ÖTS>

K13/34 Bu devr-i çep-endāzda luḫfuñla **hālāş et** / Erbāb-ı dili meşgale-i rūḫ-gezādan

K22/16 Ser-pençe-i şalābet ü kahrūn **eder hālāş** / Dāmān-ı mülki keşmekeş-i şerr ü şūrdan

hālāvet [2] tatlılık, şirinlik; tat, lezzet. <KT, Cûdî, OTAL>

K14/72 Her hām ṭabī‘at vıremez nazma **hālāvet** / Luḫf-ı suḫen ü ḫüsn-i edā dād-ı Ḥudādur

G364/4 Mezāk-ı telhe virdi yād-ı la‘lūñ bir **hālāvet** kim / Ğamuñla içdügüm bīñ kāse zehr-ābı unutturdı

hālāvet-baḫş [1] tatlılık veren, tatlandıran, lezzeti artıran, zevk veren. <KT, OTAL>

G287/5 Vaşf edüp şırīn-lebūñ ṭūṭī-i ṭab‘-ı Nā‘ilī / Qand-i güftāruñ **hālāvet-baḫş**-ı her-kām cylesün

hālāyık [13]

1. yaratılmış canlılar, özellikle insanlar, mahlûkat, hālīka’nın çoğulu. <KT, LN>

K2/35 Ğinā-yı cūduñ ile zimmet-i **hālāyıkda** / Ne ‘izz-i devlet ü ne zūll-i ittiḳār ḳalır

K12/12 Maḳdem-i Āşaf-ı a‘zam ki **hālāyık** şaf şaf / Reh-güzārında ṭurur muntazırı istiḳbāl

K13/18 El-minnetūlī‘l-lāh ki olup şād **hālāyık** / Āşār-ı feraḫ erdi Şüreyyāya şerādan

K13/49 ‘Ahinde **hālāyık** unutup semt-i ḫilāfı / Ayrılmayanlar cādde-i teslīm ü rızādan

K14/22 Yollarda **hālāyık** ol iki naḫl-i bülendūñ / Sevdā-yı temāşası ile bī-ser ü pādur

K15/22 Minnet-keş-i iḳbāl-i cihān-giri **hālāyık** / Hoşnūdi re‘āyā vü berāyā mı degildür

K15/40 İḳbālī içün dest-i temennā-yı **hālāyık** / Berdāste-i ‘arş-ı mu‘allā mı degildür

K22/8 Olduñ nedīm o pādīşeh-i kām-kāra kim / ‘İd etdi sāyesinde **hālāyık** sürūrdan

K27/39 Zīr ü bālāda **hālāyıkla** melā‘ik diyeler / Dest ber-sīne girān tā be-girān hoş geldūñ

K31/14 Tā kim ḫisāb-ı defter-i ‘ömri **hālāyıkūñ** / Levḫ-i ḳazāya kil-k-i ḳaderden resīd olur

M6/III/1 Gencsün gencīne-dāruñ evliyā-yı kümelīn / Şems-i zātuñ cilve-ger çeşm-i **hālāyık** dūr-bīn

G63/12 Murād-ı h̄atır cibr-i dil-i **h̄alāyık**dur / Fütüvvetinde ne devlet ne cāh lāzımdur

2. carıye, savaşta esir tutulmuş veya satın alınmış kadın; hizmetçi, hizmetkâr. <KT>

K37/14 Ne ihtimāl ki nezd-i Hūdāda ehl-i kemāl / **H̄alāyık**ula eşhāş-ı bed-nihādı kadar

h̄āl-dāre [1] benli, benekli. <LN, OTAL>

G363/1 Ne zāremüz o ruḥ-ı **h̄āl-dāredür** şimdi / Delīl-i rāhumuz ancaḥ sitāredür şimdi

hāle [3] ayın etrafında bazen görünen ışık dairesi, ay ağılı. <KT, KO, Cûdî, LN>

Sözcüğün, tanıklarda “âgûş (kucak)” ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Anlaşılan o ki Nâilî, hâlenin ayı kucakladığını tasavvur etmektedir.

G139/5 Cāy edelden ruḥuñ süveydāda / **Hāle**-i māh-tāb der-bağalüz

G318/2 Gird-āb-ı baḥr-ı firḳat olur ‘aks-i âgûşı / Bir māh-ı çarḥ-ı behcete dil **hāle** olsa da

Aşağıdaki tanıkta ise, ayın hāleyi kucaklaması söz konusudur.

K6/45 Verirdi nūrını ḥurşid ü māha yek-pāre / Alurdu **hāleyi** âgûşa māh-ı tābānı

halef [2] sonradan gelen, birinin yerine geçen; babadan sonra kalan oğul. <KT, LN, OTAL>

K9/14 Zıllı Hāḳ Hān Murād ol ki vücūdın Mevlā / **Halef**-i silsile-i taḥt-nişinān etmiş

halefî’ş-şıdk [1] hayırlı evlat. <Seccadî/1>

K19/24 **Halefî’ş-şıdk**-ı müşîrân-ı Aristo-tedbîr / Şeb-çerāğ-ı ḥarem-i düde-i ‘aql-ı evvel

halel [] bozukluk, eksiklik, noksan. <KT, KO, Cûdî, LN>

halel virmek [1] bozmak, zarar vermek, lekeleme. <Kantar/2>

G57/2 **Virür** tevekkül ü teslîme eşk ü āh **halel** / Reh-i edebde nişib ü firāza baḳmazlar

halel-me’āb [1] zarara uğramış, ziyanda olan.

K18/37 Ṭabīb-i şefḳatüñ ermezse hāl müşkildür / Mizāc-ı süst-ṭabî‘at **halel-me’āb** olmuş

hālen [1] şimdiki hâlde, hâlihazırda, şu anda, henüz (bkz. ḥālā). <KT, KO, OTAL>

K16/37 Minnet Allāha ki iksîr-i ḡubār-ı ḳademüñ / Etdi **hālen** anı müstaḡnî-i şad genc ü defîn

hâlet [9] nitelik, hâl, suret; dikkate şayan durum. Hâl ile aynı anlamda kullanılır; onun müennesidir. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

K3/15 Kim aḡlar idi ḥarābāt-ı dehrüñ ehl-i mezāḳ / Bulaydı ḥün-ı ciger **hâletin** şarābında

K3/58 Berîd-i aḳdese bir özge **hâlet** el virdi / O dabbenüñ eḡer-i ‘ışḳ-ı sūz u tābında

K6/53 Ne gül-sitān ki ferāmûş eder o **hâlet** ile / Nihāl-i Sidre vü Ṭübā-yı bağ-ı Rıdvānı

M3/VI/1 Yok bizde feyz ‘ālem-i ma‘nâyı bilmege / Bir himmet olsa **hâlet**-i ‘uḳbâyı bilmege

G96/4 Dūd-ı āh-ı dil-i ‘āşıkda ruḥuñ yādı ile / Şecer-i Tūr-ı tecellādaki **hâlet** görünür

G123/1 Mestānelerüñ zevḳi demeñ âfet-i ḡamdur / O zenḳe sebeb bâde degil **hâlet**-i ḡamdur

G187/2 Ancağ virür lebûnde olan keyf ü **hâleti** / Câm-ı mey olsa elde dil-i hurrem-i neşât

G219/3 **Hâletinden** bî-ğaberdür rûh-ı Cemşîd-i neşât / Sende ey şahbâ-yı ğam ben bulduğum keyfiyyetün

hâlet-i nez' [1] can çekişme. <Cûdî, OTAL, Redhouse>

M2/V/5 Añduqça ferâmûş ederüm **hâlet-i nez'i** / Maşşerde zuhûr edecek âşârûnî yâ Rab

hâlet-nümâ [2] bir şeyin özelliklerini gösteren, bir şeye benzeyen.

K24/26 Hâmeñ ki elde nañl-i tecellâ-yı feyzdür / **Hâlet-nümâ**-yı şem'-i harem-gâh-ı Tûr olur

G377/4 Câma kunduqça olur **hâlet-nümâ**-yı selsebîl / Bâde kim fevvâre-sâz-ı şîşedür her kaşresi

hâlî [11]

1. boş, تنها, ıssız, içinde bir şey olmayan (bkz. tehi). <KT, KO, Cûdî, LN, ZL, ÖTS>

K13/2 Sâzın yere çalmışdı görüp meclisi **hâlî** / Nâhîd-i felek zemzeme-i gûş-resâdan

K13/10 Âsâyişe bir gûşe-i **hâlî** mi bulurduk / Eşhâş-ı teng-ğavşala-i yâve-derâdan

K13/43 **Hâlî** degil el-minnetüli'l-lâh ki 'âlem / Mañlûb ise mañmûnına şahid bülegâdan

G63/5 Göñül vilâyeti **hâlî** bulmasun ğamdan / Ki ol kalem-reve bir pâdişâh lâzımdur

G167/3 Kîmyâ-kâr-ı emel balsa da bir **hâlî** yer / Zer eder hâkini ammâ zerini hâk edemez

G266/3 **Hâlî** ni'âm-ı feyzden âgende-şikemdür / Mestân-ı hevâ mey-gede tabbâhlarından

G296/6 Çeşmün o bî-terahhüm cellâddur ki olmuş / Şemşîr-i nâz ber-kef **hâlî** kırâb-ı ebrû

2. bir şeyden arınmış. <KT>

K22/23 Söz bu ğubâr-ı tab' ile **hâlî** olur mı hiç / Âb-ı hayât olursa da gerd-i fütürdan

K25/13 **Hâlî** ise zihnüñ n'ola envâr ile pürsün / Hâşıl bu ki hem âyîne hem âyîne-dânsın

3. uzak. <Kantar/2> Sözcüğün “-den” çıkma hâlî ile kullanılması, bu anlamda kullanıldığını göstermektedir.

G184/5 Degül dâd u sitedden bir nefes **hâlî** bu bender-gâh / Biri açmak bârın biri dükkânını devşürmiş

G219/4 Mañzenün esrâr-ı hikmetden meger **hâlî** midür / Bi'l-lâh ey abdâl-i dil bilsek nedendür hayretün

Hâlid bin Velîd [1] Sahabelerden ve Kureyş eşrafındandır. Başlangıçta İslâm muhalifi iken, Müslüman olarak birçok savaşa katılmış, kahramanlığıyla ün yaparak “Seyfullah (Allah’ın kılıcı)” unvanını almıştır. <Lugât-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, C. 3, s. 186-187> Tanıkta Hazreti Hüseyin’in kahramanlığı, Hâlid bin Velid’inkiyle kıyaslanmıştır.

K7/31 O ser-nüvişt-i şecâ'at ki etmedi eşerin / Dem-i hilafet-i Bû Bekr **Hâlid bin Velîd**

hâlîde [2] dürtülerek batırılmış, saplanmış, sokulmuş. <KO, Cûdî, LN, OTAL>

G121/4 Peykân-ı nâveg-i müje câna **hâlîdedür** / Mecrûh-ı hancer-i nighündür dil-i figâr

G353/4 Müjeñ **hâlîde** nemek-pâş-ı ğande câna lebûñ / Derûn leb-â-leb-i zañm-ı ciger rûfû tâze

hâlîfe [1] birinin yerine geçen, vekil, halef; padişah, devlet başkanı, en yüksek yönetici. <KT, OTAL, DİNİ KAVRAMLAR> Yavuz Sultan Selim’den sonra Osmanlı padişahlarının sıfatı olarak kullanılmıştır.

K8/24 Sen ol **ḥalife**-i şāhib-zuhûrsun ki urur / Yanuñca biñ qazâ vü kudretüñ tek ü tâzi

Ḥālîk [4] Yaratıcı, Yarattıcı, Allah. Esmâ-yı hüsnâdandır. <KT, KO, LN, OTAL>

K2/46 Nişâb-ı na' tuñ ile Nâ 'ilîñüñ oldur ümmîd / Ki cürmi mağfîret-i **Ḥālîke** medâr qalır

K3/5 Cenâb-ı **Ḥālîke** minnet ki olmamış hergiz / Sipîhr-i bed-güherüñ fikr-i nân u âbında

G263/2 Her sâde-dil ḥaḳîḳat-ı ḥüsn-i mecâzdan / İdrak-i şun'-ı ḥikmet-i **Ḥālîk** mi cylesün

Ḥālîkü'l-beşer [1] insanlığın Yarattıcısı, Allah.

K1/46 Tefvîz edüp umûrını 'âkil meşîyyete / Fermân-ı **Ḥālîkü'l-beşere** imtişâl eder

ḥalîm [1] yumuşak huylu, sert ve hiddetli olmayan, yavaş tabiatlı. <KT, Cûdî>

G218/3 'İbret-serây-ı 'âlemüñ ey tercemân-ı ḥâl / Rind-i **ḥalîm** ü şeyḥ-i ğazûbın ne añladuñ

ḥālîş [1] temiz ve pak, safî, doğru, hilesiz. <KT, KO, ZL>

G126/3 Cevher-i feyz-i ilâhî 'amel-i **ḥālîşdür** / Yoḥsa ey ḥ'âce siyeh ḥâküñe zer virmezler

ḥālîşe [1] saf, temiz, doğru, hilesiz (bkz. ḥālîş). <KT>

K30/6 Kâtib-i ḥüsn-i 'amel-şâhid-i tevfiḳ yeter / Niyet-i **ḥālîşe** vü himmet-i tāmumda benüm

ḥālîyâ [3] halâ, şimdiki zamanda, şimdiki hâlde (bkz. ḥâlâ, ḥâlen). <KT, ZL>

K20/31 Sermâye-i belâgat ile **ḥālîyâ** odur / Bâlâ-nişîn-i ḥ'âcegiyân-ı suḥen-verî

K20/37 Meşşâta-i ṭabî' atidür **ḥālîyâ** viren / Düşîzegân-ı ma' rifete zîb ü zîveri

M1/III/6 Sâhil-nişîn-i şoḥbet idüñ **ḥālîyâ** tenüñ / Şad-pâre fülk-i ğarḳa gibi bî-kenâredür

ḥalk [27]

1. yaratma, yaratış. <KT, KO, LN, TASAVVUF TERİMLERİ>

M4/IV/2 Ḥüsnüñ ârâste-i **ḥalk**-ı kerîm-i 'işmet / Ḳâmetüñ naḥl-i burûmend-i na'îm-i 'işmet

M10/I/9 Bedr iken oldı **ḥalk**-ı tereffühle âfitâb / Ancaḳ benüm zamânede bedr olmayan hilâl

2. kurma, icat. <KT>

G353/5 O nâzenîñ olup nev-niyâzı **ḥalk** olmış / Niyâz u nâz miyânında güft-gü tâze

3. halk, insanlar, insan topluluğu. <KT, KO, Cûdî, Kanar/2>

K9/17 Ey qazâ-mertebe şâhenşeh-i 'âdil ki Ḥudâ / Kâr-ı duşvârını **ḥalkuñ** saña âsân etmiş

K12/13 Nice Âşaf ki tûtip debdebesi dünyâyı / **Ḥalka** gösterdi Süleymân gibi ferr ü iclâl

K12/15 Şu gibi aḳdı cihân **ḥalkı** temâşâ-gehine / Etdi deryâyı Sikender gibi güyâ seyyâl

K13/15 **Ḥalkuñ** görüp aḥvâl-i ciger-süzünü ammâ / Me'yûs degildük kerem ü luṭf-ı Ḥudâdan

K17/36 Nice iḳbâlüñ için eylemesün **ḥalk** du'â / Devletüñ oldı ḥuşuşâ bu maḥalle maḳrûn

K18/30 Zamân-ı naşfat-ı 'adlünde gerçi **ḥalka** felek / Hezâr güne telâfîye pür-şitâb olmış

K21/12 Veliyy-i ni' met-i 'âlem ki bî-dirîğâne / Nevâl-i mekrûmeti **ḥalka** ḥ'ân-ı yağmâdur

K21/9 Ḥuceste-zât-ı mükerrer cenâb-ı defter-dâr / Ki sâḥa-i kerem ü cûdı **ḥalka** mer'âdur

K25/34 Vâlâ-nesebâ Nâ 'ilî-i zâr bilür kim / Naḳd-i ṭarab-ı güm-şude-i **ḥalka** zamânsın

K27/15 **Ḥalk** müştâḳ idi teşrîfuñe Allâh bilür / Ey mühim-sâz-ı dil-i 'âlemiyân hoş geldüñ

K28/23 Gösterdi **ḥalka** şevket-i Dârâyı rûzgâr / Risto-yı kâr-dân u Sikender-rehîn ile

- M5/VII/4 Etdün beni bir perîye ‘aşık / Fâş oldu bunuñla **halka** râzum
- M12/I/5 Sözüñ maqbül-i dergâh-ı şamed dillerde evşafuñ / Şefî‘-i **halk** u maḥbûb-ı Ḥudâdur yâ Resûla‘l-lâh
- G183/7 Riyâ-yı maḥz imiş ey Nâ‘ilî ‘ibâdet-i **halk** / Zülâl-i feyz birik-i vuzûya şıgmaz imiş
- G256/4 **Halkı** leb-teşne kılan âb-ı recâya felegün / Degmemiş lû‘le-i ser-çeşme-i iḥsânı ucın
- G265/3 Dünyâ ile sen şulḥ ol bî-ḥüccet ü bî-da‘vâ / İsterse cihân **halkı** hep şâhid-i zür olsun
- G292/6 Nifâk-ı **halkı** tıyar seyr eden bu eşkâlün / Lisân-ı ḥâl ile bir birine müdârâsın
- G301/5 Mâh-ı dû rûze kâste-mânend Nâ‘ilî / Gösterdi **halka** kendin o ḥatt-ı siyâh-ı nev
- G339/1 Ol şüḥa oldu meylüm müzdâd söyleyince / Keşf oldu **halka** râzum feryâd söyleyince
- G365/5 Rinde zihâm-ı **halkdan** âzâde-güşedür / İnkâr olur mı luṭfi meger külḥenün daḥi

halk-ı ‘âlem [4] bütün insanlar. <Kanar/2>

- K11/21 Maḥdemün bir başka ‘îd olmaḥla **halk-ı ‘âleme** / Ḥâtıra şevk-i neşât-ı ‘îd-i ekberdür gelen
- K27/31 Gâh derrendelik et gâh künâmuñda buluñ / **Halk-ı ‘âlem** desün ey şîr-i jeyân hoş geldün
- M3/XII/1 Ey Nâ‘ilî günâha gelür **halk-ı ‘âleme** / Hırmân imiş netice-i âmâlümüz deme
- G220/5 **Halk-ı ‘âlem** Nâ‘ilî hem-câh-ı İskender velî / Bî-ḥaber âyînesinden sine-i bî-kînenün

halka [5]

1. ortası boş, yuvarlak şekil, daire biçiminde olan şey. <KO, OTAL>

- K30/14 Bir zamân ola ki şayyâd-ı zebûn-gîr-i felek / Göre her **halka**-i zencîrini dânumda benüm
- M2/II/5 Üstâz-ı ezel **halkaların** şu‘leden etmiş / Her laḥzada biñ silsile-i âha esîrem
- G80/2 Gösterüp **halka**-i zülfinde dil-i mecruhı / Ser-tıraşum baña âyîne ile şâne şunar

2. insanların toplanıp daire biçiminde oluşturdıkları meclis, insan dairesi; [tas.] zikir meclisi.

<KO, Cûdî, LN, TASAVVUF TERİMLERİ>

- G217/3 Bend oldu ridâ pâyuña şüfî ḥaberün yoḡ / Dâma tütulup **halka**-i ezkârda ḡaldun

hâl-kârî [1] ince tel işleme. <OTAL>

- K35/5 Olur maḥbû‘ u dil-keş kâḥ-ı mînâyı-ı Sikenderden / Şalınca baḥr-ı pür-mevc üzre ‘aks ol ḡaşr-ı **hâl-kârî**

hall [5]

1. çözme, bağlama karşıtı. <KT, KO>

- G235/3 **Hall** olur ‘uḡde-i ser-endîşe-i kâkül dilde / Yâ kim eyleye destâr-ı perîşânına el

2. bahtın açılması, talihin yaver gitmesi.

hall ü ‘ıkd [1] talihin kapanıp açılması, bahtını iyi ve kötü gidişi.

- G137/3 Ḥod-pesend-i ‘âlem-i ıtlâḡ olaldan gönlümüz / Şerm-sâr-ı **hall ü ‘ıkd**-ı baḥt-ı ‘âlî-kevkebüz

3. zor bir şeyin cevabını bulma; tereddüde yer bırakmayacak biçimde tam olarak izah etme.

<KO, Cûdî, LN, ZL>

- M8/II/3 Benânuñ **hall**-i râz-ı müşkilât-ı nabz edüp ḡaḡḡâ

4. muamma çözme, bir muammada gizli olanı tespit etme.

K33/12 Bir mu‘ammā bu ki **hallinde** cihān ‘ācizdür / Beyt-i şā‘ir gibi bî-tevriye vü bî-tecnīs

hall etmek [1] çözmek; bir muammadaki gizli anlamı tespit etmek. <Kanar/2>

K15/26 İķbāl ki yüz vech ile nāmuñ çıkar andan / **Hall etmege** mevķūf-ı mu‘ammā mı degildür

Hallāk [3] yaratan, yaratıcı, var eden; Allah’ın sıfatı. Esna-i hünsadandır. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K5/45 Muħliş istersēñ eger zeyl-i mübāhāt eyle / Na‘t-ı peygamber-i **Hallāk**-ı cihān-ārāyı

K25/40 Gencīne-i esrār-ı ilāhiye emīnsin / Nām-āver-i peygamber-i **Hallāk**-ı cihānsın

M10/I/10 Bedri hilāl edüp yine eyler hilālī bedr / **Hallāk**-ı her dū ‘ālem ü fa‘āl-i bî-hemāl

Halluh [1] Türkistan’da bir şehir. Halkı güzelliği ile şöhretlidir. Halluh ve Nev-şād güzelleri çok olan iki şehir olarak şiirde kullanılır (bkz. Nev-şād). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 231>

K36/13 Sevādı zulf-i piç-ā-piç hürü‘l-‘īne táb-endāz / Beyāzı şahidān-ı **Halluh** u Nev-şāda pişānī

halvet [2]

1. تنها yer, boş mahal; tenhaya çekilme, tenhalık; [tas.] gūnahtan korunmak ve daha iyi ibadet edebilmek amacıyla ıssız yerlerde yaşamayı tercih etme, nefsi terbiye etmeye yönelik ameller. <KT, KO, Cûdî, LN, Seccadî/2, DİNİ KAVRAMLAR>

G303/2 Nūkte-i sırr-ı lebūnde olamaz rüh-ı Mesīh / Maħrem-i **halvet**-i rāz-ı dil-i āgāh bize

2. hamamın sıcak bölmesi, aşırı sıcak. <KT, OTAL>

G36/3 Bir lem‘a cemālūnden eder rühü‘l-emīni / Pervāne-i şem‘-i ħarem-i **halvet**-i dīdār

halvet-gāh, halvet-geh [2] yalnız başın oturup ibadetle vakit geçirilen yer, halvete mahsus yer; [tas.] sufilerin zikir, tefekkür, çile için seçtikleri insandan uzak sığınma yerleri. <KT, OTAL, Seccadî/2>

G161/2 Tercemān-ı güft-güy-ı rāz-ı **halvet-gāh**-ı dil / Maħrem-i şahen-şeh-i kudsi-cenāb-ı maħşerüz

G194/3 Beklerüz küyuñı olmazsa şikāyet mümkin / Bendeye da‘vet-i **halvet-geh**-i şah olmayıcaķ

halvet-güzīn [1] halveti seçen, tenhaya çekilip ibadet, zikir ve murakabe etmeyi seçen. <KT, Cûdî, LN>

G2/3 Sūr-ı şafā-yı vuşlata olmaz firīfte / **Halvet-güzīn**-i hecrūñ olan mātem-āşinā

Halveti [9] halvete çok önem veren bir tarikat mensubu. Ömer el-Halveti’ye (ö. 1397-98) nispet edilir. <KT, TDVİA, C. 15, s. 393>

G164/1 Şüretde pāy der-gil olan **Halvetilerüz** / Ma‘nīde ‘arş-menzil olan **Halvetilerüz**

G164/2 Zāhirde ba‘d-ı menzilümüz görmeñüz ba‘īd / Biz kurb-ı Hākka vāşıl olan **Halvetilerüz**

G164/3 Rencūr-ı illet-i keder-i māsivāya biz / Maħz-ı şifā-yı ‘ācil olan **Halvetilerüz**

G164/4 Olduķ verā-yı bār-geh-i kurbdan ħabīr / Halvet-serāya dāħil olan **Halvetilerüz**

G164/5 Alduğ sebağ edīb-i debistān-ı ‘ışkdan / Ders-i fenāda kāmīl olan **Halvetilerüz**

G164/6 Bir zerreyüz velīk sipihr-i ḥaḳīkatūn / Hürşidine muḳābil olan **Halvetilerüz**

G164/7 Āzāde-i telāṭum-ı emvāc-ı keşretüz / Tenhā-nişin-i sāhil olan **Halvetilerüz**

G164/8 Az görme Nā’ilī ne ḳadar bī-vücūd isek / Cān gibi feyze ḳābil olan **Halvetilerüz**

Halvetiyān [1] Muhammet Halveti’ye mensup bir tasavvuf cemaati, Halvetiler. <Kanar/2, Seccadi/2>

K25/18 Cehri idi zikrūn nemed-i sebz ile ḥālā / Müstağrak-ı nūr-ı siyeh-i **Halvetiyānsın**

halvet-serāy [3] tenhaya çekilip oturmaya mahsus bina ya da oda, mükellef halvet yeri. <KT, KO>

K7/3 Ḳader ki perde-i **halvet-serāy**-ı hikmetdür / Ne māverāsi hüveydā ne perde-dāri bedīd

G150/3 Hem mähī-i nuḳūş-ı **halvet-serāy**-ı ḥātır / Hem levḥ-i ārzūya şuret-keş-i dilüz biz

G164/4 Olduğ verā-yı bār-geh-i ḳurbdan ḥabīr / **Halvet-serāya** dāhil olan halvetilerüz

ham [25]

1. büküm, kıvrım. <KT, KO>

G66/3 Etse teccüss şabā ṭurra-i pür-tābuñ / Keşret-i āgyārdan biñ dile bir **ham** bulur

G12/5 Eyledi murğ-ı dil-i Nā’ilī-i zārı hevā / Beste-i dām-ı şikenc-i **ham**-ı gīsū-yı taleb

G217/1 Gönlüm gibi ey nāme gidüp yārda ḳalduñ / Baş üzre yerūñ var mı **ham**-ı destārda ḳalduñ

G275/1 Femine ḡonce dedükçe olur ebkem ne desün / Yokdur ol ḡonce-i nev-ḥastede **ham** ne desün

G276/4 Fitnenūñ dehşet-i ‘ayyār-ı nigāhuñla yeri / Geh **ham**-ı ṭurra gehī çāk-i girībān olsun

G370/3 Cust ü cūy-ı **ham**-ı çevgān-ı ser-i zülfüñ eden / Āfitāb olsa da pāmālūñ olur ḡuy gibi

ham-be-ham [2] büküm büküm, kıvrım kıvrım. <KO, OTAL>

G234/3 Meylūñ o zülf-i **ham-be-ham** u müşk-büyadır / Ne sūnbül ü ne zülf-i nigārındasın ḡönül

G370/4 Tāb-ı ḥüsnūñden olur **ham-be-ham** u piç-ā-piç / Tār-ı cān āteş-i sūzāna düşen mūy gibi

ham-der-ham [1] büküm büküm, kıvrım kıvrım. <KO>

G237/3 Dāmen-i ṭurra-i **ham-der-hamuñ** elden ḳomayup / İttihād-ı dil-i ‘uşşāk ile her ḡāh nesīm

ham-ı ebrū [6] eğri kaş; kaşın kıvrık yeri. <OTAL, Kanar/2>

K13/1 Mecrūḥ idük Allāh bilür tır-i cefādan / Biñ ḡüşe görürdük **ham-ı ebrū**-yı ḳazādan

K25/4 Īmā-yı medīḥ-i **ham-ı ebrū**-yı bütānda / Ḥaclet-diḥ-i engüşt-i hilāl-i ramazānsın

G9/6 Selām-ı Nā’ilī-i zārdan mı incindūñ / Nedendür ey **ham-ı ebrū** bu piç ü tāb saña

G84/2 Nazaruñ yārda sen secdede zāhid bilsek / Bu teveccüh **ham-ı ebrūya** mı miḥrāba mıdur

G125/5 Gitdi naḳd-i dil ü dīn Nā’iliyā bir büte kim / **Ham-ı ebrūsına** Cibril ḳıyām-āver olur

G327/4 Düşeli sāye-i zülfinde **ham-ı ebrūya** / Erdi eflāke küleh-ḡüşe-i nāz-ı fitne

ham-ı zülf [4] saçın kıvrımı, bükümü. <OTAL>

G204/5 **Ham-ı zülfüñle** alup pençe-i müjgāna dili / Şāhid-i ḥüsnūñe āyīne şunar ḡamzelerūñ

G241/5 Nā’ilī-veş seni gördükçe perīşān oluram / **Ham-ı zülfüñde** dil-i ḥāl-i tebāḥi göremem

- G251/4 İhtirâz et çeşm-i zaḥm-ı rûzgâr-ı fitneden / Her **ḥam-ı zülfünde** cem‘ perişân görmesün
 G364/2 **Ḥam-ı zülfün** tevâzu‘ larla câna ‘özl-ḥâhândur / Ki ol tâ‘at-perest-i ‘ışka mihrâbı unutturdu

2. eğri, bükülmüş. <KO, Cûdî, LN, OTAL>

- G255/1 **Ḥam** olmaz degme tîr-endâz-ı âhuñ imtiḥânından / Ol ebrûlar ki Rüstem dâğ-ı saḥtîdür kemânından
 G334/2 Âh-ı dilden **ḥam** olup ṭabla-i ‘aṭṭâra döner / Nâfe-gün ḥâl ile ol ṭurra-i müşkîn-i siyâh

ḥam etmek, ḥam eylemek [4] eğmek. <Kanar/2>

- M1/VII/7 Tâk u rivâḳ-ı ‘arşa tezelzül virüp tamâm / Çarḥuñ da Nâ‘ilî gibi ḳaddin **ḥam eyledüñ**
 G20/4 Ḳaddin **ḥam eyleyüp** ḳomamış ḥiç benefşede / Deryâ-yı mevc-ḥîz-i cemende şinâh tâb
 G342/5 Zülfün **ḥam etdi** âh-ı dil-i girye-kârumuz / Cem‘ oldı baḥr-ı fitnede girdâb bir yere
 G389/2 Yolda selâmın almaz iken mübtelâlaruñ / Ḳaddin **ḥam eyleyüp** ḳomamış sende tâḳati

ḥām [6]

1. olmamış, kemale ermemiş; çiğ || kıvama ermemiş. <KT, LN, OTAL>

- K23/44 Ma‘ânî ḥüsn-i ta‘bîründe ḥayrândur ki endîšem / Eder biñ puḥte ma‘nâyı fedâ bir lafz-ı **ḥām** üzre
 R1/2 Şermende olursun edicek **ḥām-ı** ‘afv / Ḥarf-i emelüm nüvişte-i ḥarf-i ḳabûl

2. rahata alıştırığı için zahmeti çekemeyen, terbiyeden geçmemiş, tecrübesiz, acemi. <KT, OTAL, Kanar/2>

- K14/72 Her **ḥām**-ṭabî‘at viremez nazma ḥalâvet / Luṭf-ı suḥen ü ḥüsn-i edâ dâd-ı Ḥudâdur
 G49/2 Aldanma reng-i rüyuña ey **ḥām-ı** dest-i âz / Naḥl-i ḥadîḳa-i emelün bârı saḥt olur

3. üzerinde çalışılmamış, işlenmemiş, doğal. <KT, LN, OTAL>

- K23/29 Ğubâr-ı pây-ı ḥâme sâḥa-i evşâf-ı ḥulḳuñda / Olur ḳıyâmetde râciḥ ‘anber-i sârâ-yı **ḥām** üzre

4. boş, boşuna, münasebetsiz, abes. Tarikatten haberi olmayan, incelik nedir bilmeyen kişiler hakkında kullanılır. <KT, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 143> Aşağıdaki tanıkta sözcük, tasavvufî bağlamda değerlendirilebilir.

- K1/44 Sevdâ-yı **ḥām-ı** devlet deh-rûze ḥâşılun / Mâḥulyâ-yı meşḡale-i bî-me‘âl eder

ḥamâ‘il [1] muska, tılsım. Gümüşten dört köşe, kabartmalı veya telkarî bir tarzda yapılır, içerisine muska, ayetler veya küçük din kitapları konurdu. <KT, OTAL, ESKİ ESERLER> Tanıkta hem muska hem de resmiyet ve imtiyaz göstergesi kurdela anlamındadır.

- G325/4 Zülfün **ḥamâ‘il** olmayıcak düş-ı fitneye / Diller muḳayyed olmadı def‘-i gezend ile

ḥamâ‘il-bend [1] muska bağlı, muska bağlanmış.

- G246/3 Kâkülün olsun **ḥamâ‘il-bend**-i bâzû-yı cemâl / Âfet-i ‘aynû‘l-kemâl-i i‘tibârumdan şaḳın

ḥamām [1] yıkanmaya mahsus sıcak yer. <KO, Cûdî, ZL>

- K30/21 Berek âlâyişüme oldı delîl-i rüşen / Tâb-ı âyîne-i ḥurşîd **ḥamāmumda** benüm

hamām [3] güvercin. <KT, Ahterî, LN> Aşağıdaki tanıkta av kuşu olarak anılmıştır.

G268/4 Bâl u per açdı üstine şâhîn-i zülf-i yâr / Bi'l-lâh **hamām**-ı dil nice rem-kerde olmasun

Aşağıdaki tanıklarda haberleşme için kullanılan güvercinlerden bahsedilmektedir. Eskiden ince ve küçük kâğıda veya ipek üzerine yazılmış mektuplar beldeden beldeye, kaleden kaleye, ordudan orduya uçurulurdu. Uçan hayvan en kısa yoldan mahalle varınca bu mektup ayağından alınırdı. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 331>

K27/19 Rûh-ı kıuds oldı **hamām**-ı haber-i teşrîfûn / Eyleyüp rûh gibi tayy-ı mekân hoş geldün

K30/1 Yetiş ey bâd bulun yâre peyâmında benüm / Tâb yok sûz-ı dile bâl-i **hamāmumda** benüm

hamām-âver [1] güvercinin getirdiği (mektup).

G125/4 Nâme de gelse dil ü dîde okunmaz senden / Âh ü eşk âfet-i mektûb-ı **hamām-âver** olur

hamd [3] şükür, şükran, teşekkür. Hamd, yapılan bir iyiliği saygı ve gönül hoşluğu ile övüp anmaktır. İslâmî bir terim olarak ise sözcük, bütün yaratıkların kendi dilleriyle Allah'ı anmaları ve övmeleridir. Hamd, Allah'a mahsustur. <KT, KO, İSLÂMÎ SÖZLER, s. 61>

K32/7 Hudâya **hamd** ki bir ferde ihtiyâcum yok / Ğinâ-yı kalb baña nüzl-i lâ-tenâhîdür

G359/4 Rûzî-resâna **hamd** ki dil ceyb ü dâmenin / Dest-i gelû-feşâr-ı aḥṣsâya virmedi

hamd eylemek [1] Tanrı'ya şükretmek. <TS>

K20/3 **Hamd eyleyüp** vücûduñ içün eyledi seni / Mihr-i peder müşerref-i nâm-ı peyâm-berî

ham-dest [1] eli işe yatkın olmayan, beceriksiz. <OTAL>

G258/3 O **ham-dest**-i ğalaṭ-ḥ-âhişüm ki bî-takrîb / O mest-i 'işveye teklîf-i ḥ-âb-gâh ederin

ham-şude [2] eğrilmiş, bükülmüş, eğik, bükük, kıvrık. <KO, OTAL, Kanar/2>

K25/17 Medd-i nefes-i **ham-şudeñi** nâl şanırlar / Beñzer ki giriftâr-ı belâ-yı ḥafaḳânsı

M2/II/6 Yabana atılmış per ü peygâmi kırılmış / 'Za' f-ı ten-i bîmâr ile bir **ham-şude** tîrem

hâme [39] kalem. <KT, KO, LN>

K5/3 Bâr dâd oldı dilüm yine cebîn-i feyze / Nefḥ-i rûḥü'l-ḳudûse **hâmem** olup hem-tâyî

K9/33 Ba' dehu eyleyüp itmâm-ı du'ân ile sözün / **Hâme**-i nazma du'â zeylini 'unvân etmiş

K10/37 Erdi tamâm nazm-ı selîsün nihâyete / Mîzâb-ı **hâmeden** akup âb-ı revân gibi

K11/30 Şerm-i evşâfiyla zîrâ şûret-i endîşeye / Ḥaclet-i nuṭḳ-ı zebân-ı **hâme**-i terdür gelen

K12/47 Hadd ü pâyânı mı var ḥaşre dek olmuş ṭotalum / **Hâme** evşâfuñı taḥrîrde ṭab' um naḳḳâl

K12/65 'Za' fum ol mertebedür kim kalem alduḳça ele / Cism-i bârîkümi zanneylerüm ol **hâmede** nâl

K14/63 Her nâzım-ı hoş-gû ki alur destine **hâme** / Elbet de gelen ḥâtıra vaşf-ı küremâdur

K15/28 Nûr-eḡgen olur leyle-i muḡlîmde sevâdı / Destünde o **hâme** yed-i beyzâ mı degîldür

- K16/38 Tâ be-key şükr ü şikâyet olalum ey **hâme** / Sâlik-i resm ü reh-i nükte-verân-ı pîşîn
- K19/12 Sür'at-i **hâmesi** lağziş-figen-i pây-ı nazar / Hüsni-ı hattı sebeb-i gıpta-i çeşm-i ahvel
- K20/24 Mânend-i **hâme** hîdmetüne bağlayup kemer / Vaz' eylesün makâm-ı 'ubüdiyyete seri
- K20/27 Nessâc-ı târ u püdî olup nazm u neşrinün / Bu kâr-gehde **hâme**-i nev-tarh-ı bihteri
- K20/38 Lâf-ı suhen-verî yeter ey **hâme** vaktidür / Evşâfinuñ du'â ile hatm ola defteri
- K21/19 Bürîde olsa da tîğ-i cefâ ile yine dil / Mişâl-i **hâme** ser-â-pâ zebân-ı şekvâdur
- K21/21 'Înân-ı hınk-ı sebük-tâz-ı **hâme** germ olsa / Degil ba'îd ki luţfuñ fezâ-yı pehnâdur
- K22/34 Eyler şemîm-i hulkunî âfâka münteşir / Raşh-ı midâd-ı **hâme**-i müşkîn-suţûrdan
- K23/29 Ğubâr-ı pây-ı **hâme** sâha-i evşâf-ı hulkunîda / Olur kıyâmetde râciḥ 'anber-i sârâ-yı hām üzre
- K23/30 Midâd-ı **hâmeden** bûy-ı 'abîr eylerler istişmâm / Yazanlar vaşf-ı hulkunî nâme-i müşkîn-hıttâm üzre
- K23/39 Huşûşâ ṭab'um ol mu'ciz-tırâz-ı mülk-i ma'nîdür / Ki olmış hükmi nâfiz **hâme**-i vahy-irtisâm üzre
- K23/48 Bu şî'r-i dil-güşâda ol 'arûs-ı dil-keşûñ **hâme** / Kemâl-i vaşf-ı hüsniñ gösterür îhâm-ı tām üzre
- K23/53 Söz erdi Nâ'îlî pâyâna min ba'd eylesün **hâme** / Du'â-yı devletin taḫdîm taṭvîl-i kelâm üzre
- K24/26 **Hâmeñ** ki elde nahl-i tecellâ-yı feyẓdür / Hâlet-nümâ-yı şem'-i ḥarem-gâh-ı Tûr olur
- K26/12 Olur ceyb-i suhen bir gevher-i ma'nî açıldıkça / Elinde **hâme** kim miftâh-ı kufl-ı genc-i muḥberdür
- K26/34 Kelîm-i Tûr-ı ma'nâyam ki **hâmemdür** yed-i beyzâ / Midâd-ı surḥ ile gâhî ki naḫş-ârâ-yı manẓardur
- K26/35 Ne **hâme** Ḥayder-i Kerrâr-ı nazmuñ Zû'l-fiḫâridur / Ne **hâme** Rüstem-i endişeye tîğ-i dü peykerdür
- K29/13 Ey **hâme** Nâ'îliye olup sen de hem-zebân / Göster suhen-verâna bu fende mehâretün
- K31/1 **Hâmeñ** ki kufl-ı genc-i devâta kilîd olur / Luţfuñla ğâ'ibâne cihân müstefîd olur
- K31/12 Hâḫḫında **hâme**-i keremün ol zamânda kim / Bî-imtinân şaḫîfe-tırâz-ı ümîd olur
- K36/11 Bakılsa âfîtab-ı pür-şu'â'ı burc-ı 'izzetdür / Leb-â-leb **hâme**-i zerrîn ile altun qalem-dânı
- K36/18 Görüp perrende tâvûs-ı mülemma' bâl ü per şandum / Münaḫḫaş **hâmesinden** beyza-ı tuğrâda elvâmı
- M7/V/1 Ne mümkündür bula ey Nâ'îlî hükmi-ı kaẓâ tağyîr / Bozulmaḫ mümteni' dür ser-nüvişt-i **hâme**-i taḫdîr
- G6/6 Nâ'îlî i'câz-ı nuṭḫumdur ki eyler ter-zebân / **Hâme** kim şem'-i şebistân-ı taḫayyüldür baña
- G41/5 Nâ'îlî inkâr edenler ṭab'-ı mu'ciz-güyuñ / İhtirâ'-ı **hâme**-i siḫr-âzmâ bilmez nedür
- G42/5 Sâhir dedigün Nâ'îliyâ ṭab'uña her bâr / Destünde olan **hâme**-i mu'ciz-fen içündür
- G90/7 Hâmûş görüp Nâ'îliyâ şanma bu deyrün / Naḫş-ı şuver-i **hâme**-i ressamı teḫîdür
- G113/5 Şûr-efgen olan Nâ'îliyâ kişver-i nazma / Hükmi-ı raḫam-ı **hâme**-i cādû-fenümüzdür
- G212/7 Etmiş nigâr-ḥâne-i fîṭratda ḥâl-vâr / Raşh-ı midâd-ı **hâme**-i naḫḫaş gerdenün
- G225/3 Çekildi **hâme**-i 'unvân-tırâz-ı behcetden / Berâṭ-ı hüsniñe tuğrâ hilâli Şuḫfînün

hâmel [6] kuzu; on iki burçtan birincisi. Güneşin şerefi bu burçtadır. Bu burcun ilk günü şemsî yılın başlangıcıdır. Güneşin Hamel burcuna girdiği gün, aynı zamanda “nev-rûz”, yani baharın başlangıcıdır. <KT, Ahterî, LN, Seccadî/1> Tanıklarda güneşin tahta çıkışı ve şerefi olarak değerlendirilmiştir. “Şeref” sözcüğünün de astronomi terimi olarak karşılığı bulunmasından istifade edilmiştir.

- K17/13 Zîb-i eyvân-ı **hâmel** mihr-i maḫal şadr-ı ecel / Nâẓım-ı dîn ü düvel râbîṭa-bend-i kânûn

- K19/6 Şadra kim geçdi o semmür-ı siyehle gūyā / Āfitāb etdi şeb-i tārda teşrîf-i **Ḥamel**
- K19/10 Rûz-ı nev-rûz-ı kerem faşl-ı bahār-ı ḥurrem / Zîb-i eyvân-ı **ḥamel** mihr-i maḥal şadr-ı eccl
- G30/1 Cûlûs edince **ḥamel** taḥt-gâhına ḥurşîd / Berât-ı ‘işreti rindânun oldu hep tecdîd
- G386/1 Olınca taḥt-pîrâ-yı **ḥamel** nev-rûz-ı sulṭânî / Şu‘â-ı mihri şandum tîg-i düşmen-sûz-ı sulṭânî
- G386/3 Fûrûzân etdi eyvân-ı **ḥamelde** şem‘-i ḥurşîdi / Toğup burc-ı şerefde kevkeb-i bihrûz-ı sulṭânî
- ḥamîde** [2] eğrilmiş, bükülmüş; kambur, kemerli. <KT, KO, Cûdî, LN>

- M10/I/6 Zaḥm-ı benân-ı bed-güherândur hilâl eden / Kadd-i **ḥamîdem** eyleme ey müdde‘î sü‘âl
- G278/4 Kō tār-ı kâkülün etsün şikeste bād hemân / Dil-i **ḥamîdeye** bir gūşe-i ferâğ olsun
- ḥamîde-kâmet** [1] iki büküm; beli bükük. <OTAL, Kanar/2>
- M1/I/3 Pîr-i **ḥamîde-kâmet** iken şefkat etmeyüp / Kıyduñ o nev-cevâna edüp kâmetün dū tâh
- ḥâmil** [2]

1. yüklü, yüklenmiş. <KT, Ahterî>

- K11/18 Tab‘-ı çâlâkûñ ki olmuş **ḥâmil**-i sırr-ı kazâ / Hep zebân-ı râzına esrâr-ı muzmerdür gelen

2. taşıyan, taşıyıcı, götüren, nakleden. <KT, KO, Cûdî, LN>

- K6/39 Yağardı kaṭre-i bārân gibi zemîne güher / Olurdu **ḥâmil**-i erzâk ebr-i nisânî
- ḥamîm** [1] çok sıcak, kaynar (su); cehennem suyuna verilen isim. Çok kirli ve kokuşmuş bir sudur. Bakır eriyiğinden oluştuğu rivayet edilir. <KO, ZL, OTAL, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

- G313/4 Zâhid bu zühd-i ḥüşk ile ḥuld olsa da yerün / Mâ‘-ı **ḥamîm** olur yürüyen âb tākūne
- ḥamîr** [6]

1. hamur, maya. <KT, LN>

- G317/3 La‘net o ḥ‘ân-ı luṭfa ki erzâle vaḥf ola / Ehl-i dilün faṭîr ü **ḥamîri** bulunmaya

2. yaratılış, hilkat, tıynet. <KO, Cûdî>

- G160/1 Etmez kabûl reng-i kûdûret **ḥamîrümüz** / Āyîne-i rumûz-ı kazâdur zamîrümüz
- ḥamîr-i mâye** [4] maya hamuru || karakter, tıynet. <KO, LN, OTAL, Kanar/2>

- K7/47 Bu ğamla lâ-yı ḥumı cevher-neşât ise de / **Ḥamîr-i mâye**-i endüh olur şarâb-ı nebîd
- K22/37 Ammâ o fırça mâlik-i genc olsa mârûr / K’olmuş **ḥamîr-i mâyeleri** şerr ü şûrdan
- G8/3 Muḥâldür eşer ol çeşm-i ser-girâna hemân / **Ḥamîr-i mâye**-i nâz olmasun şarâb saña
- G165/1 ‘İşkuñ ki zîr-i pâda muḥaḥkar tûrâbıyuz / Ḥüsnün **ḥamîr-i mâye**-i nâz u ‘itâbıyuz

ḥamîs [1] beşinci gün, perşembe günü. <KT, OTAL>

- K33/21 Her günün ola mübârek nitekim şâbitdür / Nuṭṭ-ı peygamber ile meymenet-i sebt ü **ḥamîs**
- ḥaml** [1] yük, ağırlık || isnat. <KT, KO, Ahterî>

- K3/1 Kerem kuşur eder çarḥ-ı dūn ‘itâbında / Ki **ḥaml**-i minnet eder cevri-i bî-ḥisâbında
- ḥamle** [4] saldırma, atılma, düşmana hücum etme. <KT, KO, Cûdî, LN, ZL>

- K11/7 **Ḥamle**-i pür-zürî ḥaşmuñ zehresin çāk eylemiş / Āteş-efşân-ı şaf-ı a‘ dā bir ejderdür gelen
 G100/3 Ey ḥired bālâ-yı ‘ışka **ḥaml**-i minnetden murād / Biçdügün bu ḥil‘at-ı kütâhı söyletmek midür
 G214/9 Kıl rāst nāveg-i qader-endāz-ı himmeti / Ey cān ḥarīf-i **ḥamle**-i nefis-i ġarīm iseñ

ḥamle eylemek [1] ileri atılmak, saldırmak. <TS, ÖTS>

- K10/32 Mirriḥ olursa zehresini çāk çāk eder / Ḥaşmāne **ḥamle eylese** şîr-i jeyān gibi

ḥammāl [1] ücret karşılığında sırtında yük taşıyan kimse. <KT>

- K12/66 Bār iken ṭab‘a vücūdum ne revādūr kim olam / Cevr-i gerdün gibi bir bār-ı girāna **ḥammāl**

ḥamse [1] mesnevî biçiminde yazılmış beş kitaptan ibaret takım. <OTAL>

Aşağıdaki tanıkta Nizâmî’nin hamsesi söz konusu edilmiştir.

- K5/36 Ḥ‘āce-i ṭab‘-ı Nizāmî-güherüm olsa eger / **Ḥamse** tertibine cünbiş-dih-i kil-k-i nāyî

ḥāmūn [1] geniş ova, kır, büyük sahra, bozkır (bkz. deşt). Sözcük, özel isim olarak da kullanılır. Bu durumda, Sistan’ın kuzeydoğusunda bulunup bir bölümü de Afganistan topraklarında yer alan ve etrafı kamışlıklarla çevirili bir gölü karşılar. Sözcük, kimi coğrafya sözlüklerinde mutlak “deniz” anlamında da kullanılmıştır. <KT, KO, OTAL, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

- K17/26 Pür eder neşr-i şemīm-i kerem ü ḥulķından / Ceyb-i kūh-sār gibi dāmen ü destin **ḥāmūn**

ḥāmūş [19] susan, sessiz, suskun. <KT, KO, LN, OTAL, Kanar/1>

- K1/35 Faķr u rızāda ḥüsn-i sülūk-ı Muḥammedî / Ḥ‘āhiş-gerān-ı devleti **ḥāmūş** u lāl eder
 K24/35 **Ḥāmūş** ol ey qalem ki o ümmīd-gāhda / Ādābdan bu zemzeme min ba‘d dūr olur
 K25/6 Bî-nuṭķ velî ḥumm-ı devāt içre Felāṭūn / **Ḥāmūş** velî velvele-endāz-ı cihānsın
 K25/14 Söyleşmedesin ehl-i ma‘ārifle gönülden / **Ḥāmūş** nedīm-i dil-i ma‘nî-ṭalebānsın
 M5/VI/8 Bil cürmüñi Nā‘ilî **ḥāmūş** ol / Ol şūḥa niçün ‘azāb edersün
 G90/7 **Ḥāmūş** görüp Nā‘ilîyā şanma bu deyrün / Naķş-ı şuver-i ḥāme-i ressamı tehīdür
 G108/4 Nāzdan çeşmini **ḥāmūş** gören her müjesin / Tercemān-ı nigeḥ-i nādire-perdāz şanur
 G132/4 Vardukça kūy-ı yāre gönül ḥabs-ı nāle kıl / Bülbülleri ḥadīķa-i bağun **ḥāmūş** olur
 G158/1 Nāzende gulām-ı ḥarem-i ḥüsn-i bülendüz / **Ḥāmūş** nedīm-i nigeḥ-i nāz-pesendüz
 G269/1 Mürşid-ṭalebān ‘ışķ ile medhūş görünsün / Cüyā-yı Felāṭūn ise **ḥāmūş** görünsün
 G380/5 Yañılmaz Nā‘ilî bezm-i kemālün / Zeban-ı dil bilen rind-i **ḥāmūş**
 G390/3 Meclis gibi pür olup na‘re-i mestān ile rindān / Mescide biraz vā‘izi **ḥāmūş** görür mi
 Ş11/3 Şolmuş çemenün gülleri bülbülleri **ḥāmūş** / Düşmiş yine mey-ḥāneye rindān-ı ḳadeḥ-nüş
 Ş5/6 Hem-zebān ol dile **ḥāmūş** olma / Şaķın şūḥ-ı cefā-pişe şaķın

ḥāmūş-ı ḥayret [3] hayretten susmuş.

- K1/15 **Ḥāmūş-ı ḥayretem** ki ḥired naķd-i himmetüm / Vaķf-ı binā-yı medrese-i ḳıl u ḳāl eder
 M8/IV/2 Zebān **ḥāmūş-ı ḥayret** sine sūzān dīdeler pür-nem

G236/3 Ter-zebân-ı şekve-i nâzam **hâmûş-ı hayretüm** / Tercemân-ı ğamze la‘lün ‘özü-**h**‘âhumdur benüm

hâmûşî [2] sessizlik, suskunluk. Sessizlik, İslâmî adap ve sünnetlerce övülen, faydalarından bahsedilen bir edeptir. <OTAL, Kanar/1, Seccadî/2> Aşağıdaki tanıklarda da sessizlik ve suskunluğun faziletli bir davranış olduğu teyit edilmiştir.

G73/3 **Hâmûşî**-i edeb ki güşâyış-pezîr olur / Bir göncedür hadîka-i ahlâkdan kıpar

G338/5 Ey Nâ‘ilî **hâmûşî** mahz-ı hikemdür ammâ / Eş‘ârî böyle söyler üstad söyleyince

Hâmûş [1] Mevlânâ’nın bazı gazellerinde kullandığı mahlas. <OTAL> Tanıkta sözcüğün lügat manâsı olan “suskun, sessiz” anlamı da kastedilmiştir.

K24/18 Bir kerre meclisünde alan ders-i **Hâmûşî** / Risto-yı kâr-dân u Felâṭün-şu‘ûr olur

hamyâze [] esneme; isteme. <KT, Cûdî, LN>

hamyâze çekmek [1] esnemek; acı vermek. <KT>

G15/4 Yâd eylese dil bûs-ı leb-i tîğ-i nigâhuñ / **Hamyâze çeker** sinedeki yârelerüñ hep

hamyâze-keş [1] esneyen, insanın ruhunu sıkı. <LN, OTAL>

G123/5 Mestâneleri Nâ‘iliyâ meclis-i ‘ışkuñ / **Hamyâze-keş**-i ârzü-yı şohbet-i ğamdur

hamyâze-rîz [1] esneyen, canı sıkılan.

G192/1 Neden câm-ı emel ey sâkî-i devrân ‘azîz olmak / Dehân-ı dil humâr-ı ye’s ile **hamyâze-rîz** olmak

hân [2] hükümdar, emir, hâkim. Türk neslinden olan hükümdarlara mahsus bir unvandır. <KT, KO>

K11/5 Zîr-i pâ-yi rahş edüp ey çarḥ kaṭ‘-ı pâye kıl / Revnaḳ-efzâ-yı serîr-i **hân** u kayşerdür gelen

T1/2 Deryâ-nevâl ü kân-ı **hân** reşk-i şâdef mahşûd-ı kân / Kim oldu şulbinden ‘ayân bir gevher-i ‘âlem-behâ

hân [12] yemek sofrası, masası; yemek, nimet. <KT, KO>

K8/7 Zihî harîm-i muḳaddes ki olmada ervâḥ / O **hân**-ı mekrûmetüñ ğarḳ-ı ni‘met ü nâzı

K10/26 Ermez gezend-i Tehmeten-i iḳtidârına / Heft âsumânı etse güzër heft **hân** gibi

K21/12 Veliyy-i ni‘met-i ‘âlem ki bî-dirîğâne / Nevâl-i mekrûmeti halka **hân**-ı yağmâdur

K32/4 Be-ḥaḳḳ-ı **hân**-ı gedâyî-i ni‘met ü cûduñ / Yanumda mâ‘ide-i feyz-i şubḥ-ğâhîdür

M7/IV/1 Müsâfir-hâne-i dünyâda **hân**-ı ğuşşa zâdumdur / Libâs-ı ‘âfiyet merdûd-ı çeşm-i şu‘le-zâdumdur

G31/5 Rûze-dâr-ı **hân**-ı yağmâ-yı vişâle Nâ‘ilî / Ğurre-i mâh-ı muḥarremdür hilâl-i câm-ı ‘îd

G52/2 Cihânda kimden edersün ümîd-i **hân**-ı kerem / Bu tâb-hânede ikrâm-ı zâyf bilmezler

G65/7 El şunma **hân**-ı luṭf-ı çarḥ-ı siyeh-kelîme / Baḥt-ı le‘îme kendüñ ‘âli-cenâb göster

G85/4 Şorsun o kim nevâle-ḥor-ı **hân**-ı luṭfîdur / Çarḥ-ı siyeh-kâse simâṭı ne günedür

G97/5 İmtilâ-ğâh-ı esâfil ehline nân-pâre yok / **Hân**-ı dehrüñ hikmet-i rûzî-resânın kim bilir

G144/5 Olsa hezâr pâre ciger-tuşemüz n’ola / Elmâs-rîzedür nemek-i **hân**-ı baḥtumuz

G317/3 La‘net o **hân**-ı luṭfa ki erzâle vaḳf ola / Ehl-i dilüñ faṭîr ü hamîri bulunmaya

hancer [28] ucu sivri ve iki tarafı keskin, eğri biçimli kamaya benzer bıçak. <KT,

Cûdî>

- K4/17 Şu'le-i **hancer**-i nigâhından / Teşne-leb hûn-ı Kerbelâ-yı dilem
 K8/25 Ciger-şikâfî-i tîğünle çeşm-i hûbânuñ / Qalur gılâf-ı tegâfûlde **hancer**-i nâzı
 K26/36 Kemân-ı saht-ı dest-i kudrete tîr-i dû peygândur / Ser-i dest-i hayâle bü'l-ı aceb ser-tîz **hancerdûr**
 G17/4 Gül gördi pâre pâre ciger gence garq-ı hûn / Memnûn-ı zaîm-ı **hancer**-i hâr oldı 'andelîb
 G95/1 Laht-ı dile tâ gamzelerûñ râh-nümündür / Her bir müje bir **hancer**-i âgaşte be-hündür
 G121/4 Peykân-ı nâveg-i müje câna hâlîdedür / Mecrûh-ı **hancer**-i nighündür dil-i figâr
 G152/3 Yâ nevg-i **hancer**-i müje yâ dâm-ı turradur / Bu dehr-i bî-şebâtta cây-ı güzînümüz
 G169/3 Her nigâhı câna bir **hancer** şunar pür-hûn-ı dil / Çeşm-i sâkî gibi bir mest-i harâbuñ mestiyüz
 G169/4 Dest-i istîgnâya her müjgânı bir **hancer** virür / Şulh-düşmen bir siyeh-mest-i 'itâbuñ mestiyüz
 G192/5 Yine ey Nâ'ilî şâdâbî-i berq-ı nighdendür / O çeşm-i nîm mestûñ **hancer**-i âzârı tîz olmağ
 G295/2 Açılup gül-i terûnden mey içürdi sâgaruñdan / Ele al ki **hancerûñden** dil-i pâre pâredür bu
 G302/3 Dû nîm-sâz-ı zebân-ı hayâl olursa n'ola / Ciger-şikâf-ı kazâ **hancer**-i nighdûr bu
 G311/1 **Hancerûñle** o kemer-bend-i miyân teng olsa / Dil degil sînde güncâyış-i cân teng olsa
 G344/5 Görünce şem'î nümû-dâr-ı tîğ ü **hancer** / Şehâdet-ârzû-yı nâ-şabûr pervâne
 G382/5 Taş olsa da bi'l-lâhi yürekler mi döyer hiç / Ol **hancerlerle** nefes-i tîzûne Şuhfî
 Kt8/3 Hâlâş ister iseñ zaîm-ı çeşm-i a' dâdan / Dili o **hancer** ile pâre pâre gösterme

hancer be kef [1] hançeri elinde, eli hançerli || saldırmaya hazır.

- G79/4 Şaf şaf kemîn-i fitnede ceyş-i kazâ gibi / **Hancer be-kef** sipâh-ı müjeñ derhem oldılar

hancere düşmek [1] kama, bıçak, hançer gibi ucu sivri, keskin bir âleti kalp üzerine dayayıp hızla yere atılmak ve bu suretle hançer göğüsten girip arkadan çıkarak intihar etmek.

<MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 232>

- K12/29 Pest edüp pâye-i gerdûnı hıyâm-ı câhı / Reşk ile **hancere** düşdi görünen şanma hilâl

hancer-i bürrân [2] keskin hançer. <Kanar/2>

- G80/3 Eyleyüp kuşterin ser be-giribân-ı 'itâb / Nâz u şiveyle elin **hancer-i bürrâna** şunar
 G257/1 Görse Behrâm eger âyîñde müjgânı ucın / Üstühânında bulur **hancer-i bürrânı** ucın

hancer-i elmâs [1] elmas kabzalı hançer. <Redhouse>

- K6/29 Ne gamze **hancer-i elmâs**-ı âteşin-dem kim / Toğunsa şa'şâ'ası âb ederdi sindânı

hancer-i hûn-rîz [2] kan dökücü hançer.

- G119/4 Ser-i zülfinde dil bād-ı şabâdan ihtîrâz eyler / Meger mecrûh-ı nevg-i **hancer-i hûn-rîz**-i müjgândur
 G347/4 Dîde mest-i hayret-i nazzâre ammâ cân u dil / Çâk çâk-i **hancer-i hûn-rîz**-i müjgân olmada

hançer-i müjgân [1] hançeri andıran kıvrık kirpikler. <Kanar/2>

- G257/4 Etse çeşmi gâzab-ı zehre-şikâfın der-kâr / Dil-i Mirrîhe tayar **hancer**-i müjgânı ucın

hancer-i ser-tîz [4] keskin hançer.

K19/4 Etdi bir **hancer-i ser-tîz**-i mücevher ihdâ / Ki virir kıymeti gencine-i Kârûna hacel

K25/8 Her cüz'-i tıraşidesi bir **hancer-i ser-tîz** / Ne keşmekeş-i çarh ne muhtâc-ı fesânsın

G382/1 Cânlar vireyüm gamze-i hûn-rizûne Şuhfî / Kurbân olayum **hancer-i ser-tîzûne** Şuhfî

Aşağıdaki tanıkta hançerin üstüne düşmek suretiyle intihar etme söz konusudur (bkz. hancere düşmek).

G230/3 Hûn oldu bağı reşk-i 'izâruñla 'âkıbet / Düşdi çemende **hancer-i ser-tîz**-i hâra gül

hancer-keş [1] hançer çeken, suikastçi. Aşağıdaki tanıkta sevgilinin gamzesi, kaza mahfilinde oturanlara kasteden bir suikastçi olarak düşünülmüştür. Suikastçıların, devlet büyüklerinin saldırıyaen açık oldukları anda, yani camide namaz kılarken ve secdeye varmışken harekete geçtiklerine ve bu şekilde cinayet işlediklerine birçok örnek verilebilir. Sözelimi, Hazreti camide saldırıya uğrayıp öldürülmüştür. Tanıkta böyle bir suikast ve ardından çıkan karmaşa anlatılmıştır.

G320/3 Olup **hancer-keş**-i mahfil-nişân-ı kazâ gamzeñ / Tenük-zarfân-ı meclis gibi pür-şûr oldu gitdükçe

handân [2] gülen, şen. Aşağıdaki tanıkta geçen “verd-i handân” terkibi, bir lâle cinsinin adıdır (bkz. verd-i handân). <KT, KO, LN>

G184/1 O nañl-i nâzuñ eller verd-i **handânı** devşürmiş / Dil olmuş hâre râzı ol da dâmanını devşürmiş

R8/1 'Aks-i ruñı çeşmümde olupdur pinhân / Âb içre mişâl-i berg-i verd-i **handân**

hande [4] gülme, gülüş, gülücük. <KT, KO, LN, OTAL, Kanar/1>

G65/4 Bir **hande** ile zeyn et ey zer-ger-i melâhat / Faşş-ı nigîn-i la'lin pür-dürr-i nâb göster

G353/4 Müjeñ halîde nemek-pâş-ı **hande** câna lebûñ / Derûn leb-â-leb-i zañm-ı ciger rûfû tâze

hande eylemek [2] gülmek, tebessüm etmek..

K23/4 Neşâñ-ı 'ahd-i âsâyiş o deñlü rûñ-perver kim / Dem-i tezkîri **eyler hande** 'ömr-i müstedâm üzre

G224/1 Luñfuñla ben gedâyı ne var bende eyleseñ / Ben ağladuğça nâz ile sen **hande eyleseñ**

hande-künân [1] gülerek, güle güle. <OTAL>

K27/7 Hüsñ-i tedbîr-i zafer hazret-i Ahmed Pâşâ / Ki kazâ râyına der **hande-künân** hoş geldüñ

hande-zen [1] gülen. <OTAL>

G155/4 Kılmış tarâvet-i gül-i hürşide **hande-zen** / Gül-berg-i bağ-ı hüsñüñi luñf-ı nesim-i nâz

hâne [8] ev, mesken. <KT, KO, LN>

K29/21 Etmiş hırzâne **hâne**-i şun'ında Zü'l-celâl / Şandûka-i cevâhir-i hikmet-ıtabî'atüñ

G123/2 Teklif mi var şöhbete her gece nihânî / Kâşâne-i dil **hâne**-i bî-minnet-i gamdur

G217/5 Biz etdügüne kalmayalum gerçi işitdük / Mestâne varup **hâne**-i ağıyârda kalduñ

G233/3 Ayağı toziyla teşrîf etse dil-ber **hâneñi** / Reşk-sâz-ı genc-i Bâd-âverde olmazduñ gönül

G258/4 Mizâc-ı şu‘le-i hüssem ki istesem mihrüñ / Sevâd-ı dîde gibi **hânesin** siyâh ederin

hâne-i bûm [1] baykuş evi || yıkık, harap, virane. Baykuşların viranelerde yaşadığına inanılır.

G316/6 Nâ’ilî ma‘ müre-i ‘ âlem harâb olsun ki çarh / **Hâne-i bûm** eyler âhır nüzhet-âbâd etse de

hâne-i dil [2] kalp. <Seccadî/2>

M3/V/3 Yer yer uyandı **hâne-i dilde** çerâğ-ı ye’s / Etdi derûnî âteş-i gam dâğ dâğ-ı ye’s

G140/4 Biz ki bigâne-i harîf-i neşât / **Hâne-i dilde** gam-güsâr-ı gamuz

hânedân [3] büyük sülâle, asil ve büyük aile. <KT>

K3/10 Bu **hânedân**-ı sa‘ âdet-çarîni olmuş iken / Sütûde-medh-i selâtin-i kâm-yâbında

K4/31 ‘Acz-ı evşâf-ı **hânedânında** / İ‘tirâf-âver-i haşâ-yı dilem

K4/32 Pîş-i evşâf-ı **hânedânında** / Tutk-ı çehre-i hayâ-yı dilem

hâne-harâb [1] evi yıkılmış, evsiz, perişan hâlde; evi yıkılası (beddua) || cahil, perişan. <KT, LN, Kanar/2> Tanıkta feleğin bir vasfının verildiği düşünülebileceği gibi, ona lânet okunduğu da söylenebilir.

G195/2 Devr-i nighünde felek-i **hâne-harâbuñ** / Ma‘ müresi bir geşte-i âh-ı şehir ancak

hânende [1] güzel sesle şarkı ve türkü söyleyen, ücretle şarkı söyleyen, şarkıcı (bkz hûnyâ-ger). <KT, KO>

K14/12 Sâzende vü **hânendeleri** kâr u ‘amelde / Hem-perde hem-âgâze hem-âheng-i nevâdur

hâne-sûz [1] ev yakıcı, yakan || ocak söndüren. <Cûdî, OTAL, Kanar/2>

G205/6 Zülfüne çekdi dil-i Nâ’ilî pâ-mâli / **Hâne-sûz**-ı eşer-i tâli‘-i dündür çeşmüñ

hâne-zâd [1] annesi ve babası, ecdadının evinde oturan kimse. <Seccadî/1>

Tanıkta sözcük, “hâne-zâd-ı fütüvvet” biçiminde düşünülmelidir. Bu terkip, “cömertlik evinde doğmuş, atadan cömert” anlamında düşünülebilir.

K18/19 O **hâne-zâd**-ı fütüvvet ki perr ü bâl-i melek / Serây-ı ‘işmetine perde-püş-ı bâb olmuş

hanîn [1] şiddetli arzudan doğan feryat, inilti, inleme, âh. <KT, KO, OTAL, Kanar/2>

K28/71 Hûn-ı cigerle beslediği şahid-i suhen / Meftûn eder muķârenet etse **hanîn** ile

hânkâh [6] tekke, dergâh, bir şeyhin idaresinde bulunan dervişlerin zikir yaptıkları, ibadet ettikleri ve kaldıkları yer. <KT, KO, LN>

K32/8 Benüm o zâviye-dâr-ı fenâ ki heft ahter / Çerâğ-ı mahfilidür şem‘-i **hânkâhıdur**

Kt16/1 Ola dersên muhaşşal ey semiyi-i sâkı-i kevşer / Naşîbüñ **hânkâh**-ı Gülşenide feyz-i âgâhî

Ş9/6 Dil **hânkâhın** beytü’s-şanem kıl / Ey bî-terahhüm ey nâ-müselmân

Aşağıdaki tanıklar “ḥankāh”, olumsuz bir mekân olarak ele alınmıştır. Nâilî, zahitlere çattığı gibi, samimi olmayan ḥankāh ehline de çatmaktadır.

- G63/6 Ne rind-i bâde-keşüz Nâ’ilî ne zâhid-i ḥuşk / Bize ne mey-gede ne **ḥankāh** lâzımdur
 G320/4 Sırışk-âb-ı riyâdan devlet-i şâdî-i rindânda / Yıkıldı **ḥankāh** mey-ḥâne ma’ mûr oldı gitdükçe
 G362/5 Reng-i bî-rengîden âgeh dillerün ey Nâ’ilî / Zâhid-i mey-ḥâne rind-i **ḥankāhdur** her biri

Ḥân Murâd [2] Dördüncü Murad, Osmanlı sultanlarının on yedincisi. Sultan 1. Ahmed’in oğlu, Sultan Osman ve Sultan İbrahim’in kardeşidir. <Kâmûsü’l-A’lâm, Lugât-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, C. 6, s. 234> Nâilî Divanı’nın aşağıdaki tanıklara da ev sahipliği yapan 8. ve 9. kasideleri bu padişahın övgüsüne tahsis edilmiştir.

- K8/30 Murâd-ı ‘âlemiyân **Ḥân Murâd**-ı ‘âlî-şân / Serîr-i salṭanatuñ pâdişâh-ı mümtâzı
 K9/14 Zıllı Hâk **Ḥân Murâd** ol ki vücûdın Mevlâ / Halef-i silsile-i taht-nişînân etmiş
ḥânümân [8] ev halkı ve eşyası, ocak, ev bark. <KT, Cûdî, LN, OTAL>
 K34/31 Olmasun hergiz müsâdif **ḥânümân**-ı ‘ömrine / Rûzgâruñ berķ-i tâb-âsâ gezend ü âfeti
 G16/2 Dil terk-i **ḥânümân** ile mesrûr o deñlü kim / Güyâ ki naķdın aţlâs u dîbâce virdi hep
 G35/3 Düzdîde nigâh ile hemîşe / Ğâret-ger-i **ḥânümândur** Ahmed
 G130/5 Tîşe-i cevre Nâ’ilî gam mı çeker ḥarâb-ı ışk / Âfet-i **ḥânümân**-ı dil âh-ı ‘adû-nevâzdur
 G193/2 Ne ḥürmen-i dil ü ne **ḥânümân**-ı şabr kalur / Nigâh-ı germi gibi berķ-ı cân-güdâz olıcaķ
 G326/2 Biz berķ-ı **ḥânümân**-ı vücûduz libâs-ı ten / Ne aţlâs u ne ḥırķa-i peşmînedür bize
 G330/2 Yok mı inşâfuñ o şüḥuñ ḥürmen-i ‘ömrüm gibi / **Ḥânümân**-ı ḥüsnini ey âh ber-bâd etmeye
 G388/1 Bûtâna cilvelerün yıkdı devr-i cânumuzı / Şirâr-ı şem’-i ruḥuñ yâkdı **ḥânümânımız**

ḥânümân-ḥarâb [1] evi barkı harap olmuş, ocağı sönmüş.

- G8/5 Nigâh-ı mestûñ ile bildi âşinâ idügin / Baķınca Nâ’ilî-i **ḥânümân-ḥarâb** saña
ḥânümân-sûz [1] ev bark, ocak yakıcı, ocak söndüren. <OTAL, Kanar/1>

- G327/1 Berķ-ı ḥüsnin eder ol şu’ beze-bâz-ı fitne / **Ḥânümân-sûz**-ı belâ sîne-güdaz-ı fitne
ḥar [4] eşek (bkz. merkeb). <KT, KO, Cûdî, LN> Tahkir amacıyla kullanılmıştır.

- K2/17 Bu gül-sitânedede bir gün eser semûm-ı ‘adem / Gider bu neşv ü nemâlar ne gül ne **ḥar** kalur
 K25/50 Bilsek neye mağrûrsın ey bü’l-heves-i câh / Mağlûb-ı hevâ bir **ḥar**-ı güsiste-‘inânsın
 K28/12 Şimdi helâk-ı müzdaḥim-âbâd-ı ‘âlemüz / Kem-ḥarc bir iki **ḥar**-ı bâlâ-nişîñ ile
 G293/4 Bilsek neye mağrûrsın ey bü’l-heves-i câh / Mağlûb-ı hevâ bir **ḥar**-ı bigsiste-‘inânsın

ḥ’âr [4]

1. hakir, hor, zelil, itibarsız (bkz. ḥaķîr, zelîl, pây-mâl). <KT, KO, LN>

- K2/32 Eyâ şefî’-i güneh pişgân-ı rûz-ı cezâ / Ki cürm merḥametünle zelîl ü **ḥ’âr** kalur
 K2/36 Ümîd-vârî-i iksîr-i iltifâtuñ ile / Vücûd-ı ḥâkî-i ümmet ki **ḥ’âr** u zâr kalur
 G209/2 Ne iķtîzâ-yı ḥired-sûzdur bu berzaḥda / Ki ehl-i **ḥ’âr** ola nâdân ola ḥuzûr edecek

2. yiyen, yiyici. <KO, Cûdî, OTAL>

G146/3 Dil tıflı ğarķ-ı ni‘ met-i nâz-ı cünûn iken / Pes-mânde **ẖâr**-ı râtibe-i hûş eder miyüz

ẖâr [27] diken. <KT,KO, LN> İncitici olmasıyla söz konusu edilmiştir.

K7/13 Ki rûzî-i ser-i Ferhâd u Kays ola âhır / Hırâş-ı **ẖâr**-ı cefâ zaḥm-ı tîşe-i teḥdîd

K7/21 Bulur nisâb-ı tesâvî bu bâğda gül ü **ẖâr** / Olur bu memlîhada hem-‘ ayâr pāk ü pelîd

K28/75 Bûlbûl kebâb-ı âteş-i ğayret yerinde **ẖâr** / Kim söyleşir çemende gül-i âteşin ile

K28/77 Ber-çîde-dâmen olduğunu **ẖârdan** bilen / Tartar mı rû-sefidliĝün yâsemîn ile

M7/I/1 Firâşum seng-i ẖârâ pûşîşüm şevķ-i kâtâd olsun / Yerüm Beytû’l-Hâzen fiĝân-ı girye-zâd olsun

G17/1 Gül ẖârâ düşdi sine-figâr oldu ‘andelîb / Bir **ẖârâ** bakdı bir güle zâr oldu ‘andelîb

G17/3 Feryâda başladı yine her peri **ẖârdan** / Dîvân-serây-ı dilde hezâr oldu ‘andelîb

G17/4 Gül gördi pâre pâre ciger ğonce ğarķ-ı hûn / Memnûn-ı zaḥm-ı ḥancer-i **ẖâr** oldu ‘andelîb

G20/1 Bîñ deşneñ olsa **ẖârdan** ey gül siyâh-tâb / Kâbil mi ‘andelîb ola senden nigâh-tâb

G49/1 Ehl-i dile toķunma kim âzârı saḥt olur / Nerm olsa ḥâk her ne kadar **ẖârı** saḥt olur

G54/1 **H̱âr**-ı ğama rencîdeliĝün vaktı degildür / Bu bâğda gül-çîdeliĝün vaktı degildür

G66/2 Girye-i ‘ işķuñla dil bâĝ-ı bahâr-ı ğamuñ / Her bun-ı **ẖârında** bir çeşme-i ḥurrem bulur

G70/5 Bî-behre-i sa‘ âdet-i âdâb Nâ ‘ilî / Olmaz mu‘ ammer olsa da ‘ âlemde **ẖâr** olur

G77/6 Ğirre-i câh ol kadar sultân-ı gül kim kôrķaram / **H̱ârdan** bûlbûller ister hûn-behâ nev-rûzdur

G170/5 Ḥorsend-i mezâķuz bilürüz Nâ ‘ilîyâ biz / ‘ İrfânı Ḥudâ her **ẖâr**-ı lâ-yefheme virmez

G184/1 O naḥl-i nâzuñ eller verd-i ḥandânını devşürmiş / Dil olmuş **ẖârâ** râzî ol da dâmanını devşürmiş

G184/4 Olur rûsvâ-yı rûz-ı maḥşer-i ol kim şâm-ı ğafletde / Bu bâĝuñ gül şanup **ẖâr**-ı muĝaylânını devşürmiş

G230/12 Hem-derd olup bî-dile geldükçe ser be-pîş / Bîdâd-ı **ẖârdan** kapuñı i‘ tizâra gül

G230/13 Âzâr-ı zaḥm-ı **ẖâr** ile pür-hûn iken dili / Bulmaz recâ-yı merhem içün nuṭķa çâre gül

G276/3 Germ-reftâr ile feyz-i şeref-i rûyuñdan / **H̱âr**-ı hûşki çemenüñ berg-i gül-i cân olsun

G357/3 Ber-çîde-dâmen olduğunu **ẖârdan** bilen / Tartar mı rû-sefidliĝin yâsemîn ile

G357/4 Bûlbûl kebâb-ı âteş-i ğayret yerine **ẖâr** / Kim söyleşir çemende gül-i âteşin ile

G383/2 Gül-rîz-i neşâṭ oldu ḥazân bâĝ-ı dilümde / **H̱âr**-ı ğam u endûh gül-istânımı tıtdı

Ş5/5 Ğonce-veş **ẖârâ** hem-âĝûş olma / Bezm-i bîĝâne me-y-nûş olma

ẖârâ düşmek [2] dikenin üstüne düşmek suretiyle intihar etmek (bkz. ḥancere düşmek).

G17/1 Gül **ẖârâ düşdi** sine-figâr oldu ‘andelîb / Bir **ẖârâ** bakdı bir güle zâr oldu ‘andelîb

G230/3 Hûn oldu baĝrı reşķ-i ‘ izâruñla ‘ âķıbet / **Düşdi** çemende ḥancer-i ser-tîz-i **ẖârâ** gül

ḥar u ḥas [1] ot kırıntısı, çalı çırpı, çerçöp. <OTAL>

M5/III/6 Ḥüsnuñ ki bahâr-ı bâĝ-ı cennet / Şaḥn-ı çemende **ẖâr u ḥasdur**

ẖârâ [5]

1. çok sert taş, granit, mermer (bkz. ḥâre). <Cûdî, LN, OTAL, Kanar/2>

G204/1 Eylese ḥışm ile Mirriḥe nâzar ğamzelerüñ / Gösterür sine-i **ẖârâda** eşer ğamzelerüñ

G230/8 Yahyâ Efendi hâzreti kim mihr-i şefkati / **Hârâya** feyz-i gevher eder hâr-zâra gül

G338/2 Nakşî yer etdi fi'l-hâl **hârâda** şanma timsâl / Şîrini Bî-sûtuna Ferhâd söyleyince

2. kendinden dalgalı dokunan bir cins yünlü kumaş. Buna “hâre” de denir. <KO, ESKİ ESERLER>

K17/62 Görünür kâr-geh-i tab‘-ı hüner-perverümün / Mevc-i **hârâ** gibi hep kâleleri bûkalemün

Aşağıdaki tanıkta kumaş kastedilmese de, menevişli kumaşa benzeyen dalgaları ifade etmek için bu sözcük kullanılmıştır.

K35/6 Leţâfet virmez ol deñlü eger biñ kerre resm etse / Nażîrin mâ‘î bir mevvâc-ı **hârâ** üstine bârî

hârâb [30]

1. bozulmuş, yıkılmış, viran. <KT, KO, Cûdî, LN>

K2/12 Ne deñlü ragbete şâyân olur meta‘-ı emel / Bu kâr-gâh-ı **hârâba** ne i‘ tibâr kalur

K3/7 Tefak্কud etmedi bir nâkid-i güher ki bula / Hezâr genc-i ma‘ânî dili **hârâbında**

K6/14 Rikâb-ı nâza kâdem başmadan **hârâb** görür / Hücüm-ı zelzeleden heft tâk-ı eyvânı

K18/8 Târîk-ı âb kesilmiş bu lücceler yekser / Hücüm-ı leşger-i germâ ile **hârâb** olmuş

K18/38 Hücüm-ı zelzele-i fitneden ‘imâret-i dil / Binâ-yı hâtır-ı ‘âşık gibi **hârâb** olmuş

K28/37 Da‘ vâ-yı irtifâ‘ da derk-i **hârâbınuñ** / Burc-ı pesîni kal‘a-i gevher-nigîn ile

M1/V/7 Sen olmadukça yerlere geçsün **hârâb** olup / Eyvân-ı çâr-rükni-i felek heft tâk ile

M3/XI/1 Ey bâde-i hevesden olan neşve-yâb-ı ‘ışk / Ser-küçe-i ümmîde mest-i **hârâb**-ı ‘ışk

G9/1 Cihânı etmege bir lahzada **hârâb** saña / Yeter ol nergis-i mañmûr-ı nîm h‘âb saña

G13/3 ‘Âlem **hârâb** olur nigehünden ki eylese / Ser-cûş-ı câm-ı ‘işve şikest-i humâr-ı h‘âb

G13/4 Deyr-i cihânda bir şanem-i şîve-kâr ile / Zünnâr-bend-i ‘ışk olalı hâlümüz **hârâb**

G21/1 Müjgânlar âfet-i dil-i ‘âşık nigâh mest / Kişver **hârâb** şû sipeh pâdişâh mest

G47/1 **Hârâb** gamzeler ol çeşm-i fiten mañmûr / ‘Aceb ‘aceb k‘ola sâkî-i encümen mañmûr

G69/4 Sen bâ‘ iş-ı **hârâb**-i kevineyn o gamzeden / ‘Âlem **hârâb** u hâl-i kıyâmet tebahdur

G102/3 Bu çâr-tâk-ı **hârâbuñ** tenezzülünde nedür / Cihân cihân keder-i inhitât bilmezler

G104/3 Dañi mecâz u haķîkat ne olduğın bilmez / Hevâ-yı ‘ışk şanur bir dil-i **hârâbum** var

G106/5 Virdi **hârâba** çeşmi gibi ‘âlemi henüz / Nâz uyğusunda ol şanem-i bî-vefâyı gör

G130/5 Tîşe-i cevre Nâ‘ilî gam mı çeker **hârâb**-ı ‘ışk / Âfet-i hânümân-ı dil âh-ı ‘adû-nevâzdur

G132/2 Mestüz o bâdeye ki içüldükçe cur‘ ası / ‘Âlem **hârâb**-ı zemzeme-i nüş nüş olur

G216/1 Dil-i zâra gelmede nev-be-nev haber-i ‘itâb-ı tegâfûlün / Yine cân esîr-i mañabbetün yine dil **hârâb**-ı tegâfûlün

G296/7 Sen mest-i nâz u ser-keş ‘ışkuñla Nâ‘ilî-veş / Dünyâ esîr-i gâbgâb ‘âlem **hârâb**-ı ebrû

G333/5 Söyleşilmez meclis-i mañşerde de ey Nâ‘ilî / Gamze-i sâkî gibi mest-i **hârâb**-ı nâz ile

Ş2/8 Pây-mâl et dil-i **hârâb**ı yine / Şalın ey nañl-i bağ-ı ‘işve şalın

2. sarhoşluktan bitkin düşmüş, geçkin. <KT, KO, OTAL>

G30/7 **Ḥarābiyuz** o meyūn Nā'ilī ki cur' asıdur / Şabāḥ-ı ḥaşre dek ārām-ı ḥātır-ı Cemşīd

G169/3 Her nigāhı cāna bir ḥancer şunar pūr-ḥūn-ı dil / Çeşm-i sākī gibi bir mest-i **ḥarābuñ** mestiyüz

ḥarāb etmek, ḥarāb eylemek [5] harap duruma getirmek, yıkmak, bozmak, tahrip etmek.

<Kanar/2, TS, ÖTS>

M5/VI/2 Bu cünbiş ile ne' ūzu bi'l-lāh / Dil kişverini **ḥarāb edersün**

G262/1 Söyleñ ol āfete dünyāy **ḥarāb eylesesün** / Sell-i seyf-i nigh-i çeşm-i 'itāb eylesesün

ḥarābī [3] haraplık, viranlık, harap olma. <OTAL, Kanar/2>

G9/3 Yeter **ḥarābī**-i rindāna bir nigh sākī / Girān gelürse eger cām-ı pūr-şarāb saña

G69/4 Sen bā' is-i **ḥarābī**-i kevneyn o ğamzeden / 'Ālem ḥarāb u ḥāl-i kıyāmet tebhādur

G349/4 Tesliyet-yāb-ı **ḥarābīdür** derūnı 'āşıkuñ / Baḳma āzār-ı ḥırāş-ı ḥātır-ı virānına

ḥarāb-ābād [1] haraplıkla dolu yer, harabe. <OTAL>

M8/I/5 Edüp fitneyle dünyāy **ḥarāb-ābād** n'eylersün

ḥarābāt [4] meyhane, içki ve eğlence yeri; [tas.] tekke; beşerî sıfatların harap

olması ve cismanî varlığın fani olması. <KT, LN, Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

G64/5 Zühhāda açılmaz der-i eyvān-ı **ḥarābāt** / Ol maştaba-i feyz riyā-gāh degildür

G341/4 Rind olsa taşına almaz **ḥarābāt**-ı ğamuñ / Gelse çarḥ-āsā hezārān kaşr-ı kākī bir yere

G390/5 Cem gibi nice şehirleri pīrān-ı **ḥarābāt** / Mestānelerūñ na' resine gūş görür mi

Harābāt, kimseye mal olmayan, ne kadar onarılırsa onarılsın bir türlü mamur hāle gelmeyen, içindekilerin her biri bir çeşit sarhoş olup sonunda yıkılıp giden dünyadan kinayedir.

<TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 143> Sözcüğün bu anlamını teyit etmek için aşağıdaki tanıkta “dehr” sözcüğü ile terkip oluşturulduğu görülmektedir.

K3/15 Kim ağlar idi **ḥarābāt**-ı dehrūñ ehl-i mezāk / Bulaydı ḥūn-ı ciger ḥāletin şarābında

ḥarābe [] virane, eski binların yıkıntısı; çok harap ve yıkık ev. <KT, KO, LN>

ḥarābe-zār [2] viraneleri çok olan yer, viranelik. <KT, KO>

K2/9 Kōnan göçer bu serāy-ı sipenc-i fānide / Bu tāb-ḥānede bir gün **ḥarābe-zār** qalür

G326/3 Biz tālīb-i nisāb-ı fenāyuz cihān-ı dil / Ğayre **ḥarābe-zār** ise gencinedür bize

ḥarāb-kārī [2] tahrip, yıkım. <Kanar/2>

M1/VII/2 Koydı biri birine bu mātem felekleri / Kaşd-ı **ḥarāb-kārī**-i nüh tarem cyledūñ

G61/4 **Ḥarāb-kārī**-i zünnāriyān-ı 'ālem-i dil / O nāzenīn-i büt-i bigāne-āşinādandur

ḥarā-dilān [1] taş gibi katı, merhametsiz yürekli.

G267/7 **Ḥarā-dilāna** etsün eşer āh-ı tīşe-kār / Bihūde yoksa seng-i melāmet kōparmasun

ḥarām [2] yasak; yapılması dinen yasak olan şey, helāl karşıtı. <KT, KO, LN,

DİNÎ KAVRAMLAR>

K7/16 Refāh-ı hālî taşavvur fütüvvetümde **ḥarām** / Vefā-yı ‘ahdi tevehhüm taşavvurunda ba‘îd

Ḥarām, olumsuz ve ceza gerektiren bir kavram iken, aşağıdaki tanıkta “dūzaḥ (cehennem)” ile birlikte kullanıldığında olumlu bir anlam kazanmıştır. “Dūzaḥın ḥarām olması”, cehennemden kurtulma anlamındadır.

K1/32 Ferdā olur o şā‘îre dūzaḥ **ḥarām** kim / Na‘t-ı Nebīde nazmını sıḥr-i ḥalāl eder

ḥarāmī [1] haram mala el uzatan kimse, hırsız, haydut, yol kesici. <KT>

G284/3 Kıl ḥazer merdümlüğinden ol **ḥarāmī** gözlerün / Zülfinün tâb-ı kemend-i cân-sitânından şakın

ḥarāret [3] sıcak, sıcaklık. <KT, Cûdî>

K18/5 Gırüp ṭabī‘at-ı nâra hevâ **ḥarāret**den / Fūrūḡı şu‘le-zen-i penbe-i şehâb olmuş

K18/12 Edüp yâ nāv-ı zemīne eşer **ḥarāret**-i şems / Teninde her ser-i mû çeşme-sâr-ı âb olmuş

M1/V/1 Şalduñ derûna tâb-ı **ḥarāret** fırāk ile / Yakduñ cihânı nâ‘îre-i iştîyāk ile

ḥarc [1] sarf olunacak akçe, masraf, harçlık, elbise imâlinde kullanılan keten vesaire. <KT, KO, Cûdî> Tanıklarda “suḥen (söz)”in kumaşa (metâ‘) benzetilmesi nedeniyle, “keten” anlamı da kastedilmiştir. “Ḥarc olmak”, “harcamak, harcanmak” anlamında düşünülebilir ve söz metanın sarf edildiği, harcandığı anlamına ulaşılabilir.

K12/80 Çok zamândur ki metâ‘-ı suḥenüm olmada **ḥarc** / Pîş-i ḥar-mühre furûşânde mezâd-ı dallâl

ḥâr-dân [1] dikenlik, dikenli çok olan yer, çalılık || bu dünya.

G214/7 Meylün bu **ḥâr-dâna** cehâlet degil midür / Ey ḥ‘âce ‘âlem-i melekûtî ‘alîm isen

ḥâre [5] sert taş, kaya; granit (bkz. ḥārā). <KO, OTAL, Kanar/2>

M1/III/3 Sen gevher-i şadefçe-i cân u cihân idün / Bâlîn ü bisterün ne içün seng-i **ḥâredür**

G15/5 Bir âh görür kârını ey Nâ‘ilî-i zâr / Ferhâda ḥırâş-ı dil olan **ḥârelerün** hep

G103/3 Seng-dilâ ḥazer ḥazer tündî-i berç-ı âhdan / Tîşe-i Kûh-ken ile hiç saḥtî-i **ḥâre** bir midür

G295/5 Der imiş görüp ol âfet bu taḥammülüm cefâya / Dil-i Nâ‘ilî degildür kopa seng-i **ḥâredür** bu

G366/5 Elmâs isen de şîşe degil bi‘l-lâh ey gönül / Bed-mestdür zamâne urur **ḥâreye** seni

ḥarekât [4] davranışlar, hareketler; gidişat, hareket’in çoğulu. <KT, KO, OTAL,

TS>

K17/60 Nev-‘arūsân-ı suḥen ḥacle-geh-i ṭab‘umdan / Gösterüp kendüyi eyler **ḥarekât**-ı mevzûn

G141/2 Gördüğü şūḥun olur ḳayd-ı ser-i zülfününde / İzṭırâb-ı **ḥarekât**-ı dil-i bî-tâbdıyuz

G328/3 Nokṭa-i ḥalûne vâbeste ser-i zülfün ile / ‘Âlem-i dilde sükûn u **ḥarekât**-ı fitne

G334/3 ‘Âşıkun nâfe şîfât baḡrını pür-ḥun eyler / Ol gâzâlâne nigâh ol **ḥarekât**-ı dil-ḥ‘âh

ḥarem [32]

1. herkesin girmesine izin verilmeyen kutsal ve saygın yer. <KT, OTAL>

K1/23 Reşkā ziyaret-i **ḥarem**-i ravza-i resûl / Kim ceyb-i câna rîziş-i nâf-ı gâzâl eder

- K5/40 Havfım oldur dil ü tab‘um gibi âşüfte bulam / Maḥremân-ı **ḥarem**-i bar-gehi Mevlâyı
- K12/24 Ḥâkimü’ş-şer‘-i mü‘eyyed ki eder dergehine / Sâkinân-ı **ḥarem**-i ‘arş-ı ilâhî rû-mâl
- K14/42 Ol duḥter-i sa‘d-aḥter-i ferḥunde-güher kim / Şem‘-i **ḥarem**-i raġbet-i şadri’l-vüzerâdur
- K14/48 Ol Âşaf-ı a‘zam ki serâ-perde fûrûzı / Efrûhte-i şem‘-i **ḥarem**-i zıll-ı Hudâdur
- K16/32 Târ u pûd-ı suḥenüm eyledi nessâc-ı kader / Tutuġ-ı perdegiyân-ı **ḥarem**-i ‘illiyyîn
- K19/24 Ḥalefû’ş-şıdk-ı müşîrân-ı Aristo-tedbîr / Şeb-çerâġ-ı **ḥarem**-i düde-i ‘aql-ı evvel
- K19/36 Nâ’ilî zinde-çerâġ-ı **ḥarem**-i luṭfuñdur / Eyle ol mürde dili Nâ’il-i akşâ-yı emel
- M4/III/3 Maḥrem-i perde-serây-ı **ḥarem**-i râz eyle / Belki şâyeste-i luṭf-ı nigh-i nâz eyle
- G36/2 Ḥüsnün ki ola cılve-nümâ-yı **ḥarem**-i kıuds / Ervâḥa düşer ġulġule-i ḥayret-i dîdâr
- G36/3 Bir lem‘a cemâlünden eder rûḥü’l-emîni / Pervâne-i şem‘-i **ḥarem**-i ḥalvet-i dîdâr
- G136/2 Yine taḥta-pâre-i ‘işret-i **ḥarem**-i muġâna deġişmezüz / Felek olsa taḥt-ı zümürredîn güneş olsa kürsî-i ‘âcumuz
- G158/1 Nâzende ġulâm-ı **ḥarem**-i ḥüsn-i bülendüz / Ḥâmûş nedîm-i nigh-i nâz-pesendüz
- G217/6 Gitdün **ḥarem**-i küymü deryüzeye ey dil / Sen de ḥaber-i Nâ’ilî-i zârda ḳaldun
- G235/2 Bâġ-bân-ı **ḥarem**-i bâġçe-i ‘işmetdür / Degmemiş ol şanemün daḥi ġül-istânına el
- G262/4 Nâlesüz var **ḥarem**-i yâre ki nâleñ ey dil / Men‘-i âsâyiş-i ġül-bister-i ḥ‘âb eylemesün
- G270/5 Kem ḥavşalasun Nâ’iliyâ kendüni bî-bâk / Pervâne-i şem‘-i **ḥarem**-i râz edemezsün
- G306/6 Baġlar ser-i râhın yine âdâb-ı maḥabbet / ‘Âşık **ḥarem**-i vuşlata reh-yâb da olsa
- G311/2 Sen şalınsan **ḥarem**-i bâġda tâvûs gibi / Reşk ile aña maḥall-i cevalân teng olsa
- G354/4 Kûy-ı dil-berde şeh-i mülk-i ḳazâdan virilür / Pâs-bânî-i **ḥarem** nâle-i şeb-gerdümûze

[tas.] kalp. <TASAVVUF TERİMLERİ>

- K5/10 Ca‘d-ı müşkîn-i bütân-ı **ḥarem**-i endişem / Gerden-i ‘aḳla şalar silsile-i sevdâyı
- G27/5 Bilmez **ḥarem**-i şevḳ-ı dili Nâ’ilî-i zâr / Luṭf etmeyicek ḳâbil-i irşâd-ı maḥabbet
- G326/1 Tâ cılve-gâh-ı ġam **ḥarem**-i sînedür bize / Jengâr-ı ġuşşa şayḳal-ı âyinedür bize

2. Mekke ve Medine’yi de içine alan bir coġrafi bölge. Mekke ve Medine’ye “ḥarem” denilmesinin nedeni, zararlılar dışında canlıların öldürülmesi ve bitki örtüsüne zarar verilmesinin haram kılınmış olmasındandır. Hazreti Muhammet, Mekke’nin fethedildiġi gün yaptığı bir konuşmasında, Allah’ın bu beldeyi yeri ve göġü yarattıġı gün haram kıldığını ve kıyamete kadar da haram kılacağını belirtmiştir. <KO, Cûdî, DİNÎ KAVRAMLAR>

- G58/2 Ol Ka‘be-revânuz ki ḥarîm-i **ḥarem**-i ışḳ / Pür-şûr-ı fiġân-ı ceres-i maḥmilümüzdür
- G113/2 Vâ-suḥteġân-ı **ḥarem**-i Ka‘be-i ‘ışḳız / Peyġüle-i ġam-ḥâne-i dil meskenümüzdür

Aşağıdaki tanıklarda Kâbe civarında avlanmanın yasak olması durumu, farklı hayallerde güvercin ve ceylân nezdinde ifade edilmiştir.

- K8/14 Kebüter-i **ḥarem** olsa ḥalâşa yer bulamaz / Gören senün gibi bir şîr-pençe şehbâzı
- G64/6 Âzâdelere dâm-ı ḥîred kâr-ger olmaz / Âḥû-yı **ḥarem** şayd-ı çerâ-gâh degildür

G189/4 Hālâş-ı dil nigehünden muhâldür ki degil / Kebüter-i **harem** ol şâhbâzdan fâriğ

G259/1 Bağlanur zülfine diller nice cādūsın sen / **Harem**-i Ka‘beyi dām eyleyen âhūsın sen

G286/2 Kūyuñdur o beytū‘ş-şanem-i fitne ki döymez / Şehbâz-ı ecel bīm-i gâzâl-i **hareminden**

G308/5 Murğ-ı **harem**-i ‘ışk olup ey Nâ‘ilî-i zâr / Âdem bu kemîn-gâhda âzâde bulunsa

G315/4 Olup gâzâl-ı **harem** gibi ser be-zânū-yı rîş / Mişâl-i esb-i harûn pây-der-şikâl olma

harem-gâh [3] harem dairesi, herkesin giremeyeceği özel yer. <OTAL>

K12/5 Pertev-endâz-ı **harem-gâh**-ı serîr-i ta‘zîm / Revnağ-efrûz-ı şebistân-ı serây-ı iclâl

K24/26 Hâmeñ ki elde nağl-i tecellâ-yı feyzdür / Hâlet-nümâ-yı şem‘-i **harem-gâh**-ı Tûr olur

G374/5 **Harem-gâh**-ı dili cânânededen âzürde hâtırlar / ‘Aceb ey Nâ‘ilî Mecnûn-şîfât efsâne olmaz mı

harem-perver [1] haremde büyümüş. Âhû (ceylân) hakkında kullanılan bu tabir,

Mekke (harem) civarındaki ceylânların avlanmasının haram olması durumunu ifade etmektedir.

K25/11 Dâmen degil âğüş-ı benân cilve-gehündür / Âhû isen âhū-yı **harem-perver**-i cânsın

häre-şiken [1] taş yaran, taş kıran (kazma). Ferhat’ın külüngünün bir özelliğidir.

G291/5 Kûh-ken eyler imiş tişesini **häre-şiken** / Göz terâzūsına urduqça melâmet sengin

harf [11]

1. bir alfabeyi oluşturan ve okuyup yazmayı sağlayan işaretlerden her biri. <KT, KO>

K3/42 Hât-ı muşannif idi nüşha-i vücûdî tamâm / Ne ihtimâl idi **harf**-ı hâta kitâbında

K18/20 Zihî vezîr-i Aristo-meniş ki sözlerinüñ / Nizâm-ı devlete her **harfi** bir kitâb olmuş

G22/3 Rûz-ı cezâda kim ola ser-nâme-i qabûl / **Harf**-i hâta-şumârî-i haclet penâh-ı mest

G133/3 Gül dedükçe şıķılur ğonca dedükçe açılır / Dehen-i tengine hiç **harf**-i temennâ şığmaz

G257/3 Âşinâ bulmadı **harf**-i elem-i vuşlata dil / Açmadı kimseye sermâye-i hierânı ucın

harf harf [1] bir harften bir harfe, tek tek.

G81/1 Târ târ-ı tûra-i pür-pîç-i cânânım mıdır / **Harf harf**-i nüşha-i hâl-i perîşânım mıdır

2. söz, yazılı şey. <KT, KO, Cûdî, LN>

K7/57 Bize rızâ-yı şerîfün gerek hudâvendâ / Ne **harf**-i çün u çerâ ne zebân-ı pür-ta‘ķîd

R1/2 Şermende olursun edicek hām-i ‘afv / **Harf**-i emelüm nüvişte-i **harf**-ı qabûl

3. remiz, işaret, zımmen dokunan söz. <KT>

G100/4 Ey şikenc-i tûra maķşûduñ dil-i âşüfteye / **Harf**-ı râz-ı ser be-mihr-i âhı söyletmek midür

G282/1 Mâni‘-i **harf**-i temennâyuz leb-i idrâkden / Qâbil-i irşâd-ı ‘ışkuz mezheb-i idrâkden

G384/1 Dilde yok **harf**-i temennâ dehenünden ğayrı / Cânda yok zâ‘îka-i fikr-i suhenünden ğayrı

harf-âşinâ [1] harfleri tanıyan || lâf anlayan. <OTAL>

Kt15/2 Çeşmün bu ‘işvellerle ey tıfl-ı mekteb-i nâz / Levh-i niyâz-ı dilde **harf-âşinâ** degil mi

ḥarf-endāz [1] söz atan, takılan, aşağılayan, hakir gören. Türkçede “ḥarf atmak” veya “söz atmak” deyimleri de bu bağlamda kullanılır. <KT, Redhouse, TS, DEYİMLER/AKSOY>

G37/2 Ğamzesi kıan dökmede etmez tenezzül Rüsteme / Lebleri cân virmede ‘İsiye **ḥarf-endāz** olur

ḥārḥār [3]

1. gönül üzüntüsü, yürek sıkıntısı. <OTAL>

K24/12 Ḥurrem riyāz-ı feyz-i nesîminde ṭab‘ inuñ / Ne **ḥārḥār**-ı ğuşşa ne gerd-i fütür olur

G351/2 Vardüğumuz vilâyeti ḥuld ise de caḥîm eder / Cândaki süz u tâb-ı ğam dildeki **ḥārḥār** ile

2. sürekli kaşıntı, kaşınma. <Cûdî, OTAL>

K2/21 Gel ey enîs-i dil ey ğam ki ḥasretüñ tende / Medâr-ı ḥaşyet-i endûh-ı **ḥārḥār** kalur

ḥāriciye [1] dış ile ilgili, dışa mensup. <KO, Kanar/2> “Evzâ‘ -ı ḥāriciyeye şalmak”, “umurunda olmamak” anlamına vücut vermektedir.

M10/I/3 Evzâ‘ -ı **ḥāriciye**ne şalduñ cihânı hep / Ey çarḥ-ı kec-reviş felek-i dün-ı bed-sikâl

ḥarîdâr [1] alıcı, müşteri. <KT, LN>

K35/15 Nedîm-i Yûsuf-isti‘ dâd-ı şahenşâh kim olmış / Görünce ḥüsn-i aḥlâkıñ şeh-i ‘âlem **ḥarîdârı**

ḥarîf [10]

1. bir işte, bir sanatta bulunalardan her biri, sanat arkadaşı, meslektaş. <KT, KO, Cûdî, LN, OTAL>

K2/14 **Ḥarîf**-i meslek-i Ferhâda müzd-i tîşe yeter / Bu küh-sârda ancak ḥırâş-ı kâr kalur

G20/3 Olmuş **ḥarîf**-i pençe-i fülâd-ı Ḳahramân / Bulmuş o deñlü nâmiyeden her giyâh tâb

G214/9 Kıl râst nâveg-i kader-endâz-ı himmeti / Ey cân **ḥarîf**-i ḥamle-i nefis-i ğarîm isen

2. eğlence ve işret arkadaşı, teklifsiz dost, meclis ehli. <KT, KO, LN, Kanar/2>

G140/4 Biz ki bigâne-i **ḥarîf**-i neşât / Ḥâne-i dilde ğam-güsâr-ı ğamuz

G373/2 **Ḥarîf**-i neşve-i ḥayret bilür ḥırâş idüğün / Mezâḳ-ı nev-hevesâna ğubâr-ı nâ-kâmî

ḥarîfân [3] işret ve eğlence arkadaşları.

K23/5 Bisât-ı rezm-i piçide sımât-ı bezm-güsterde / **Ḥarîfân** pür-ṭarab Nâhîde Mirriḥ iltiyâm üzre

K23/10 Cevânân leb-be-leb zânû-be-zânû sîne-ber-sîne / **Ḥarîfân** ruḥşat-ı nezzâreden taḥşîl-i kâm üzre

G323/5 Dâmân-ı riyâ ber-zede gel meclise zâhid / Peymâne-i leb-rîz-i **ḥarîfâna** tokunma

3. herif, adî ve bayağı adam, hakîr ve cahil kimse. Bu anlamda iken hürmetsizlik ve aşağılama anlamı bulunur. <KT, KO, OTAL>

M5/V/3 Kûyunda dirîğ ey perî-zâd / Olmaya **ḥarîf**-i ḥâk-i râhı

4. âşığın rakibi, aynı sevgiliye âşık olan kimse. <Kanar/2>

M5/IV/5 Etmez mi zühûr ğayret-i ‘ışḳ / Olduḳça **ḥarîf**-i reng-i âğyâr

ḥ̣ārī-keş [1] zillet çeken, çile çeken; hakir (bkz. zelîl, ḥ̣ār).

M5/II/6 Ey dâ'im olan kalem-revinde / **Ḥ̣ārī-keş**-i nâzı 'ışk-ı mergüb

ḥarīm [21] herkesin girmesine izin verilmeyen muhterem yer, evin içi gibi

başkasına kapalı olan yer, harem (bkz. ḥarem) <KT, KO, LN, OTAL>

K2/50 Sen ol şeref-dih-i mi' rācsın ki maḳdemüñe / **Ḥarīm**-i 'arş-ı ilāhî ümîd-vār ḳalur

K3/72 Bula sa' ādet-i iksîr-i ' izz dārını / **Ḥarīm**-i merḳad-i pür-nûrunuñ tûrâbında

K4/18 Dâḥil olsam **ḥarīm**-i vuşlatına / Ser be-pîş ü nazar be-pây-ı dilem

K4/27 Bār-gāh-ı **ḥarīm**-i ' izzetinüñ / İntisābıyla müttekā-yı dilem

K4/38 Merḥabā cilve-gāh-ı nāz u niyāz / Ki **ḥarīm**inde çehre-sā-yı dilem

K7/9 Çekildi gerdiş-i perkār-ı çarḥdan fî'l-hāl / **Ḥarīm**-i manzara-i ârzûya sedd-i sedîd

K8/7 Zihî **ḥarīm**-i muḳaddes ki olmada ervāḥ / O ḥ̣ān-ı mekrûmetüñ ğarḳ-ı ni' met ü nâzı

K14/6 Ferrāş-ı **ḥarīm**-i deri ol ḥacle-serānuñ / Yâ şehper-i ṭāvûs-ı bihiştî ya hümâdur

K18/23 **Ḥarīm**-i bār-geh-i şefḳat-ı amānında / Tezerve pençe-i şāḥîn serîr-i ḥ̣āb olmuş

K28/19 Ferş-i **ḥarīmiyüz** o maḳāmuñ ki yüz süren / İksîr kıldı ḥākini feyz-i ḳarîn ile

G14/3 O ḳible-gāh-ı temennānuñ eyler olmağa nāz / Gedā-yı kūyı ṭavāf-āver-i **ḥarīm**-i ṭarab

G58/2 Ol Ka' be-revānuz ki **ḥarīm**-i ḥarem-i ' ışḳ / Pür-şür-ı figān-ı ceres-i maḥmilümüzdür

G59/4 Bulmaz **ḥarīm**-i kūyuña yol ol Ka' benüñ / Bād-ı semûm-ı deşt-i Ḥicāzdan incinür

G104/4 Benüm o bâde-güdāz-ı **ḥarīm**-i mey-gede kim / Elümde gül gibi bir cām-ı şu' le-tābum var

G155/2 Zülfüñ ki ola perde-keş-i Ka' be-i cemāl / Olmaz mı cilve-gāh-ı muḳaddes **ḥarīm**-i nāz

G195/3 Āmed-şud-ı ğamzeñle **ḥarīm**-i dile nisbet / Şeh-rāh-ı belā cādde-i bî-ḥaṭer ancaḳ

G214/3 Nā-maḥrem-i **ḥarīm**-i edebsün zenān gibi / Muḥtāc-ı istiġāşe-i na' lîn-i sîm iseñ

G294/3 Pās-bān eyle **ḥarīm**-i dil ü cāna çeşmüñ / Ceyş-i āşübî ḳazā ma' reke-sāz eylemesün

G312/3 Pās-bān oldu **ḥarīm**-i dil ü cāna nighüñ / Ceyş-i āşüb-ı ḳazā ma' reke-sāz etdi yine

ḥarīm-i ḥāş [1] bir büyük zatın kendi dairesi. <KT>

K26/7 Sitem iklīm-i cūdından sürülmüş şaḥş-ı bî-raġbet / **Ḥarīm**-i ḥāş-ı luṭfında kerem ' abd-ı müdebberdür

ḥarīm-i 'işmet [1] namus dairesi, namus. <Kanar/2>

M4/IV/1 Ṭal' atuñ meş' ale-efrûz-ı **ḥarīm**-i 'işmet / Nighüñ bezm-i teġāfûlde nedîm-i 'işmet

ḥarīm-āşinā [1] Kâbe'ye alışkın (kuş). Tanıkta Kâbe'nin etrafında dolanan ve avlanması yasak olan güvercin kastedilmiştir.

G239/5 Benüm o murġ-ı **ḥarīm-āşinā**-yı Ka' be-i dil / Bu dām-gehde ümîd-i rehā nedür bilmem

ḥarîr [2]

1. ipek, dokuması ibrişim olan kumaş. <KT, KO, Ahterî, LN, ZL>

M1/VI/4 Āzürde-i libās-ı perend ü **ḥarîr** iken / Āmîziş eyledi bedenüñ mār u mûr ile

2. hararetli, ateşli. <KO, Cûdî, LN> “Ḥarîr-i dîde”, “göz nuru, göz aydınlığı” anlamında bir kimsenin gelişini hoş karşılamaya işaret etmektedir.

K8/6 Olunca zâ'ir-i sulṭân şer' -i maḳdeminüñ / Ḥarîr-i dîde-i cân ola pây-endâzı

ḥarîs [4] bir şeye çok düşkün, büyük bir arzuyla isteyen, hırslı. <KT, KO, LN, ZL, OTAL, Kanar/2>

K31/4 Beñzer **ḥarîş**-i cevher olan kîmyâ-gere / Ol kim cenâb-ı ḥâk-i derûnden ba'îd olur

G51/1 **Ḥarîş**-i devlet olan bî-şu'ûrî n'eylerler / Şu'â'a ḥasret olan çeşm-i kûrî n'eylerler

G239/1 **Ḥarîş**-i devlet-i 'ışķam recâ nedür bilmem / Esîr-i şöhretüm ammâ riyâ nedür bilmem

G315/3 Mekânüñ eyleme evc ü ḥazîz devlet için / **Ḥarîş**-i dâne olan mûr-ı pây-mâl olma

ḥâris [1] muhafız, bekçi, koruyan, koruyucu, koruyup gözeten. <KO, Cûdî, LN, OTAL>

K12/23 **Ḥâris**-i câdde-i şer' ki 'ahdinde olur / İnḥirâf eylemek ol câddeden emr-i muḥâl

ḥâriş [1] hırslı, tamahkâr. <OTAL>

G167/4 Dânesin ûz dükedür murğ-ı ḥâriş ehl-i fenâ / Telef-i naḳd-i ḥayât etmede imsâk edemez

ḥâriş [1] ekin eken, çiftçi, ekinci. <KO, Ahterî, LN, ZL, OTAL>

K18/18 Semiyy-i faḥr-ı rûsûl **ḥâriş**-i şerî' at-ı kül / Ki 'adli müctehid-i re'y-i bâ-şavâb olmış

ḥâr-ken [1] diken toplayan, diken yolan. <Kanar/1>

G162/2 O gül-ruḥ-sâr naḥl-i tâzedür gül-zâr-ı 'âlemde / Henüz âzâr-ı dest-i bâğ-bân u **ḥâr-ken** bilmez

ḥar-mühre [3] büyüclük ya da süsleme amacıyla kullanılan renkli ve büyük cam boncuk, katırboncuğu. Genellikle yük hayvanları için yapılan başlıkların kenarların mavi boncuklar karışık dikilen, deniz böceklerinin kabuğuna da “ḥar-mühre” denir. <KO, Cûdî, OTAL, Kanar/1, Redhouse> Aşağıdaki tanıklarda sahtelik ve aldaticılık bağlamında değersizlik ifade etmektedir.

K12/80 Çok zamândur ki metâ' -ı suḥenüm olmada ḥarc / Pîş-i **ḥar-mühre** furûşânde mezâd-ı dallâl

K14/73 **Ḥar-mühre**-i eşḥâş ile bu gevher-i ḥâşuñ / Mi'yârî nazar farkı Şüreyyâ vü şerâdur

K14/82 Ol ḥ'âcegiyân-ı ser-i bâzâr-ı nifâķuñ / Gevherleri **ḥar-mühre**-i şandûķ-ı degâdur

ḥâr-puşte [1] kirpi. <KO, Steingass>

G273/2 Ğırbâle döndi ten müjeden **ḥâr-puşte** dil / Bî-çâre bunca tîr-i ciger-dûza n'eylesün

ḥâr-sitân [1] dikenlik, çalılık. <OTAL>

G173/1 Giryemüzi feyz-i 'ışķ nâmiye-sâz eylemiş / **Ḥâr-sitân**-ı dili gül-şen-i râz eylemiş

Hârûn [1] Bağdad halifelerinden Hârûnü'r-reşîd. <OTAL> Tanıkta, cömertlikleriyle meşhur olan ve Harûnü'r-reşîd'in vezirliğini yapmış olan Cafer ve Yahya (bkz.. Bermekî) ile birlikte anılmıştır.

K17/34 Keremünle anılır silsile-i Osmânî / Nitekim Ca' fer ü Yahyâ ile 'ahd-i **Hārūn**

hārūn [2] ileri gideceğine geri giden hayvan, doğru gitmez, gemden anlamaz, huysuz at || inatçı. <KT, LN, OTAL>

K1/47 Nādān reh-i hīlāfa düşüp pāy-bend olur / Esb-i **hārūn**-ı vahşeti pā der-şikāl eder

G315/4 Olup gāzāl-ı harem gibi ser be-zānū-yı rīş / Mişāl-i esb-i **hārūn** pāy-der-şikāl olma

Hārūt [1] Klâsik şiirde, büyü ve sihir bahislerinde adı geçen meleklerden birisi (Diğeri Mārūt'tur). Meleklerin insan davranışlarına anlam verememeleri üzerine, insan özellikleri ile donatılarak Babil'e gönderilen Harut ve Marut, bir kadın yüzünden günaha düşerler ve bu nedenle Tanrı tarafından Babil kuyusuna baş aşağı asılmak suretiyle cezalandırılırlar. "Sāhīr (sihirbaz)" anlamında kullanılır. Kurân'da onlardan bahseden ayette (Bakara / 102) Süleyman'a atılan iftiralar ile Hārūt ve Mārūt'un sihir öğretisi hakkında bilgi verilmektedir. <Cûdî, MİTOLOJİK UNSURLAR, Fars Mitolojisi Sözlüğü> Aşağıdaki tanıkta dört büyük melekten Cebrail'in, bir güzel tarafından sihir yoluyla kandırılarak Hārūt'a dönmesi tasavvur edilmiştir.

G283/4 Cilve-i hüsnuñ firīb-i gāmze-i cādū-fenūñ / Bāyezīdi Bihremen Cibrīlī **Hārūt** cylesün

hār-zār [2] dikenlik, diken çok yer (bkz. hār-sitān). <KT, Kanar/1>

G175/2 Gül-i hadīka-i kām olsa ser-be-ser 'ālem / Bu **hār-zār**-ı ta' alluḳda bir giyāha deḡiṣ

G230/8 Yahyā Efendi hāzreti kim mihr-i şefkati / Hārāya feyz-i gevher eder **hār-zāra** gül

has [3] faydasız ot, çöp. <KT, LN> "Har" ve "has" sözcükleriyle birlikte kullanılarak "çerçöp" anlamını kazanmıştır.

M5/III/6 Hüsnuñ ki bahār-ı bāḡ-ı cennet / Şahñ-ı çemende hār u **hasdur**

has u hāşāk [2] çerçöp. <KT>

K26/21 Nice gül-zār kim bī-nefḡa kāmān-ı haṭ-ı yāre / **Has u hāşāki** sünbül-zār-ı cennet hāki 'anberdür

G142/2 Cünbiş-i dāmen-i zūlfūñle perişānuñ olup / Ser-i küyuñda bir avuc **has u hāşāk** oluruz

hāş [12]

1. özel, bir kimseye veya bir şeye mahsus olan, hususî, mahsus. <KT, OTAL>

K26/7 Sitem iḡlīm-i cūdından sürülmüş şaḡş-ı bī-raḡbet / Harīm-i **hāş**-ı luṭfında kerem 'abd-ı müdebberdür

G94/5 Sözüñ ey Nā 'ilī olmazsa da şāyeste-i taḡşīn / Yine bir tarz-ı **hāş**-ı şūḡdur bir özge vādīdür

G140/5 'Uzlet etdükse n'ola 'ālemden / Maḡrem-i **hāş**-ı şehryār-ı ḡamuz

G355/4 Bu tarz-ı **hāş**-ı dil-keşe taḡlīd ederse Nā 'ilī / Ṭab'uñ gibi bir sāhīr-i ma' nī-ṭirāz eyler yine

2. halka ait olmayıp seçkin bir sınıfa yahut hükümdara ait olan. <KT>

K14/9 Bīḡāneye yer yoḡdur o 'işret-geh-i **hāşuñ** / Güncāyişi maḡşūs-ı kibār u şürefādur

K23/14 Ne Cemşīde müyesser oldu bu meclis ne Dārāya / Edā-yı şükri vācibdür bu devrūñ **hāş** u 'ām üzre

K24/25 Cennât-ı ‘aden bunca mu‘ allâ kuşûr ile / Ol bezm-i **hâşa** nisbet ile bî-kuşûr olur

K28/65 Bî'l-lâh nazar kemâledür ol bezm-i **hâşda** / Pîşîniyân degil de berâber pesîn ile

G131/3 O bezm-i **hâşdan** ben cur‘ a-nüş-ı cām-ı feyzüm kim / Şarâb-ı şâfdan da hûn-ı dil tağyîr olunmuşdur

hâş oda [2] padişahın özel odası.

K35/16 Degil **hâş oda** güyâ kendüdür kaşr-ı Zeliḥâ kim / Der ü dîvârın etmiş Yûsuf-istân ‘aks-ı envârı

3. saf, halis, beyaz, hilesiz. <KT>

K14/73 Ḥar-möhre-i eşḥâş ile bu gevher-i **hâşuñ** / Mi‘yârı nazar farkı Süreyyâ vü şerâdur

hâş-terîn [1] en özel, en has.

K16/11 Āsafâ mü’temenâ ḡadr-şināsâ şadrâ / Ey biḥin ḡadr-ı kirâmı güher-i **hâş-terîn**

hâşâd [2]

1. biçilmiş ekin. <Kanar/2> Aşağıdaki tanıkta, “köhne mezra‘a” tabiri ile dünya kastedilmektedir. Bir ekin hasadı tasvirinin yapıldığı beyitte, “Dünya, ahiretin tarlasıdır.” hadisine gönderme yapılmaktadır.

K37/2 Bu köhne mezra‘adan neydi dānc-çîn olmak / Müfîz olaydı zamân-ı direv **hâşâdı** kadar

2. ekin biçme. <LN>

G124/2 Zemîn-i dil de kim vaqt-i **hâşâd**-ı kişt-i miḥnetdür / Cerâḥat tûde tûde dâğ ḥırmın ḥırmın olmuşdur

Ḥasan [1] on iki İmam’ın ikincisi ve Hazreti Ali’nin oğlu. “Müctebâ” lâkabıyla anılır. <Lugât-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, C. 3, s. 109>

K7/28 **Ḥasan** birâderi perverde-i kinâr-ı resûl / Fûrûğ-ı nûr-ı dü çeşm-i ‘Alî imâm-ı sa‘îd

hâşâret [2] ziyan, zarar. <KT, LN>

K22/12 Ḥalmışdı ceyb ü kîse-i müflis gibi tehî / Günc-i derûm **hâşâret**-i ehl-i ḡurûrdan

M12/IV/1 Devlet-i bî-beḡâda **hâşâretdür** / Ḥâsılı ḥaret ü ḥacâletdür

ḡased [12]

1. çekememe, kişinin, başkalarının sahip olduğu maddî ve manevî imkânlarının elinden çıkmasını veya o imkânların kendisine geçmesini istemesi. <OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

K5/15 Evvelîn mertebe-i şî‘r-i bülendümdür eden / Çeh-nişîn-i raşad-ı reşk ü **ḡased** şu‘arâyı

M13/I/2 Cāh-ı dünyâyâ var ise **ḡasedüm** / Lâ-yesûd eyle yâ Resûla’l-lāh

G292/8 Hezâr reşk ü **ḡased** Nâ’ilî o ‘ârifî kim / Çeke bu mezbeleden dâmen-i temennâsın

G303/11 Tâ ki a‘dâya ola bezmî ḡam-engîz-i **ḡased** / Feyz-i iḡbâl-i neşât ile tarab-ḡâh bize

2. bir kimsenin sahip olduğu herhangi bir şeye beğeni ve takdir mahiyetinde söylenen söz. “ne iyi, ne güzel, kıskanılasi bir şey”. <KT>

G24/4 **Ḥased** ol ‘âşîka kim sen büt-i nâzende ile / Ede gül-geşt-i ḥıyâbân-ı çemen dest-be-dest

G75/1 ‘İzâruñ gül gül olmuş bûseden dil dâğ dâḡuñdur / **Ḥased** ol bâḡbân-ı ‘ışka kim gül-çîn-i bâḡuñdur

- G149/3 Bu rûzgârda âzâde-ser o rinde **hased** / Ki fark-ı himmetine sâye-i hümâ düşmez
 G171/4 Sâde-dil ol ‘âşıka reşk ü **hased** kim ola / Levha-tırâz-ı dili nakş-ı ferâğ-ı heves
 G197/2 Şad **hased** merdümek-i çeşmüme kim mahremidür / Kaşr-ı didemde hayâlün gibi bir pâdişehün
 G249/4 **Hased** ol kuşteye kim haşre dek olmaz zâ ‘il / Lezzet-i tiğ-i gamuñ zâ ‘iķa-i cānından
 G291/4 Pây-ı humda **hased** ol rind-i tchî-kîseye kim / Vakf-ı cām eyleye sermāye-i nām u nengin
 G302/2 **Hased** o mu‘terif-i cürm-i ‘iķka kim diyeler / Sezā-yı düzaķ u müstağrak-ı günehdür bu

hased-kerde [1] kıskanmış. <Kantar/2>

- K14/1 El-minnetüli‘l-lâh ki dem-i sūr u şafâdur / Bu sūr **hased-kerde**-i şad Bâýkarâdur

hased-pîşe [1] kıskanmayı huy edinmiş, sürekli kıskanan. <Redhouse>

- K5/17 Kūr-tab‘ân-ı **hased-pîşeye** etmiş taķdîr / Gerd-i rāh-ı suhenüm sürme-i nā-bînāyı

hasek [] savaş aletlerinden üç köşeli diken, demir diken; kin. <Ahterî, OTAL, Kantar/2>

hasek-rîz [1] hasek döken, hasek döşeyen. Tanıktan hareketle bu savaş aletinin, demirden yapılan küçük dikenler olduğu anlaşılmaktadır. Hasek’in, düşmanın güzergâhı üzerine döküldüğünde atların ya da piyadelerin ayaklarına batmak suretiyle tahribata neden olduğu düşünülebilir.

- K25/1 Ey kîlk-i siyeh-cāme egerçi dü zebānsın / Ammā ki **hasek-rîz**-i reh-i kec-revişānsın

hasen [] güzel, cemil. <KT, Cûdî, LN>

hasenü’l-hulķ [1] huyu güzel. <OTAL>

- K21/10 O dāver-i **hasenü’l-hulķ**-ı mekrümet-pîşe / Ki ‘âşıķ-ı ruķ-ı ahlāķı ‘aķl-ı şeydâdur

hasenât [1] iyilikler, iyi hâller, hayırlı işler, hasene’nin çoğulu. <KT, OTAL>

- M2/IV/3 Bu cürm ü bu ‘ișyān ile kim der saña bi’l-lāh / Dāmen be-kef-i h‘āhiș-i hayr u **hasenât** ol

hâşıl [17]

1. husule gelen, vücuda gelen, peyda ve zahir olan. <KT, LN>

- K7/12 Bu şāh-rehde ki semt-i hațardur ey dil-i zār / Ne **hâşıl** olsa da sa‘yuñ müsādîf-i te‘yîd

- K30/3 Ka‘be-i maķşada reh-yāb şanırdum kendüm / **Hâşıl** olduķça şafā sa‘y-ı merāmumda benüm

- G253/5 Nā‘ilî noktasıdır dāğ-ı süveydā-yı dilün / Levh-i hațırda olan **hâşıl**-ı ma‘nā-yı cünün

- Ş12/5 Olursa mevc-i gam her bār hā‘il / Olur şāhid hüveydā kām **hâşıl**

hâşıl etmek, hâşıl eylemek [5] meydana getirmek, oluşturmak, ortaya çıkarmak. <Kantar/2, ÖTS>

- K17/5 Ta‘uma virdi teraķķî eşer-i ‘âtfetün / **Hâşıl etdüm** şeref-i medhün ile şevķ-i derün

- K30/33 Surhî-i şerm ü hayā **hâşıl eder** duķter-i rez / Anlama gūne-i şengerf sedāmumda benüm

- G11/4 Şāhra-neverd-i ‘ālem olaldan o hāl-veş / Bir nāfe **hâşıl etmedi** āhū-yı āfitāb

- G180/2 Ġılâf-ı sînedden âşık ki sell-i seyf-i âh eyler / Olur düzağ hırāsân **hâşıl eyler** bîm-i cân âteş
 G244/11 Surhî-i şerm ü hayâ **hâşıl eder** duğter-i rez / Añlama gûne-i şengerf sedâmumda benüm

2. sonuç, netice. <KT, Kanar/2>

- K14/64 **Hâşıl** bu ki bir sencileyin zât-ı şerîfün / Vaşfında kesel şugl-ı zamîm-i fuşehâdur
 K25/13 Ĥâlî ise zihnüñ n'ola envâr ile pürsün / **Hâşıl** bu ki hem âyîne hem âyîne-dânsın
 K28/13 **Hâşıl** budur ki 'âr ederüz birden añmağa / Eşhâş-ı rûzgârı seg-i necm-i dîn ile
 M1/IV/2 Bî-kişt ü kâr mezra'a-i rûzgâr idün / Ey nâ-murâd n'oldı ki merg oldu **hâşılıñ**

3. ürün, semere. <KT, Kanar/2>

- K1/43 Şugl-ı zamîm-i devlet-i deh-rûze **hâşılıñ** / Dergâh-ı kurbdan ayırur bed-fi'âl eder
 K12/43 Sensin ol **hâşıl**-ı devrân-ı felek kim gelmez / Şadra bir sencileyin dâd-ger-i ferrûh-fâl
 K1/44 Sevdâ-yı hâam-ı devlet deh-rûze **hâşılıñ** / Mâhulyâ-yı meşgale-i bî-me'âl eder
 K9/27 Ĥabbezâ peyrevî-i baht zihî zulmet kim / **Hâşılın** şafvet-i envâr-ı dil ü cân etmiş

hâşılı [9] nihayet, sözün özü, kısacası. <KT, TS>

- K12/10 Degmedi anlara tebşîr-i kudûma nevbet / **Hâşılı** açdı feleklerde melekler per ü bâl
 K12/68 **Hâşılı** tab'-ı heves-kâruma besdür bu güneş / Ki düşüp hâtıra-i nazma kılam fıkı-i muhâl
 K16/6 **Hâşılı** cevher-i zâtında var ol isti' dâd / K'ola bî-şâ'ibe bir emr-i celîle ta'yîn
 K30/12 Telhûdür düşmene aḥbâba sözüñ kâd-ı nebât / Zehr olur **hâşılı** tiryâk ta'âmumda benüm
 M5/V/11 Kârı dile **hâşılı** füsündür / Çeşmüñ ne 'aceb siyeh-deründür
 M12/IV/1 Devlet-i bî-bekâda ḥasâretdür / **Hâşılı** ḥaret ü ḥacâletdür
 G189/7 Ġulâm-ı himmetiyüz **hâşılı** o tab' uñ kim / Ola mülâḥaza-i imtiyâzdan fâriğ
 G346/7 **Hâşılı** muntazır-ı va' de-i iḥsânuñdur / Geç günâhından o miskînün eger kan ise de
 Kt5/1 Bî-dimâguz bizi söyletmege bir sîne gerek / **Hâşılı** bülbüle gül tûṭiye âyîne gerek

hâsid [2] haset eden, kıskanç, kıskanan (bkz. ḥasûd). <KT, LN, ZL, OTAL>

- K34/6 Eyleyüp zühdüñ esâsın ḳalb-i **hâsid** gibi saḥt / ḳalb-i mü'mîn gibi nerm etmiş binâ-yı 'işreti
 G254/6 **Hâsidi** eylemezdi lâl olmasa kil-i Nâ'îlî / Mükḥale-i devâtıda çeşm-i ḥayâle mîldân

ḥaşîn [2] sağlam, metin, muhkem, iyi korunmuş. <KT, OTAL, Kanar/2>

Tanıklarda “ḥışn (kale)”nin sıfatı olarak kullanılmıştır (bkz. ḥışn).

- K16/39 Çıkıdı bünyân-ı suḥen kungure-i 'arşa tamâm / Bir du'â ḳıl ki o bünyâna ola ḥışn-ı **ḥaşîn**
 K28/69 Olsa bülend pâyesi ebyâtunuñ n'ola / Bünyân-ı devletün gibi ḥışn-ı **ḥaşîn** ile

ḥaşîr [2] ince sazlardan örölmüş, yere sermek için kullanılan döşeme, hasır. <KT,

Kanar/2> Tanıklarda fakirlik ve dünyevî isteklerden vazgeçmenin bir sembolü olarak kullanılmıştır.

- G102/6 **Hâşîr**-i köhne sitebraḳla Nâ'îlî birdür / Bu ḥâk-dân-ı fenâda bisâṭ bilmezler

Aşağıdaki tanıkla ilgili olarak bkz. “Yansa cihân içinde ḥaşîri bulunmaya”

- G317/2 Aḥsente ol gedâ-yı taḥammül be-düşa kim / Yansa cihân içinde **ḥaşîri** bulunmaya

hāsir [1] zarar ve ziyana uğramış, hasar görmüş. <KT, LN>

K3/35 O yolda mālā kim eyler nazar ki **hāsirdür** / Nişār-ı naḳd-i ḥayāt etmeyen ḥisābında

hasīs [1] alçak, kıymetsiz; cimri, pinti. <KT, LN, OTAL>

K33/16 Nā'ilī-veş ḡarāz ihlāş-ı 'ubūdiyyetdür / Yoksa dīrīne 'adūdur felek-i dün u **hasīs**

hāşiiyyet [7] bir şeye ait olan hâl, kuvvet ve tesir; böyle bir kuvvet ve tesire sahip olma meziyeti. <KT>

K20/9 Gerdün nedür ki ola mühim-sāz-ı devletün / Zātuñdadur bu **hāşiiyyet**-i baht-ı yāverī

K33/6 Luṭfī dünyāyı çeker kendüye bir cevherdür / Cezb ise āheni ger **hāşiiyyet**-i mıknaṭīs

K34/11 Ey ṭabīb-i rüzḡār olmaz mı bir gün çāre-sāz / 'İllet-i bīmār-ı zühde bādenün **hāşiiyyeti**

G56/3 Olsun eczā-yı felekden menfa'at-cūyā o kim / Bir avuc ḥāşākdan **hāşiiyyet** ümmīdindedür

G117/5 Baḡ ruḥ-ı pür-ḥāline i'cāz-ı ḥüsn-i yārı gör / Nā'ilī **hāşiiyyet**-i āteş ki 'anber-sūzdur

G157/4 Cismümüz bir kāha döndürmüş belā cezbe etmede / Kehrübā-kār eyleyen **hāşiiyyet**-i āmālümüz

G191/2 Muttasıl dār-ı şifā **hāşiiyyet**-i çeşmünde / Dem-i 'İsī-veş olur nāle-i bīmār laṭīf

ḥaşebāt [1] kuru ağaç parçaları, odunlar; ḥaşeb'in çoḡulu. Durûb-ı Emsâl-i Osmāniye'de (2003.86), "cehennem kütüğü" şeklinde bir deyme yer verilmiştir. Bu deyim, çok günahkâr kimseler için kullanılıyor olsa gerektir. Tanıkta "ḥaşebāt-ı caḥim" ile bu deyme gönderme yapılmaktadır. Beytin genelinde ise cehennem ateşinin odunlarından ya da çok günahkâr kimselerin yandığı ateşten korkanın kadehe el uzatmaması tavsiye olunmaktadır. <Ahterî, Durûb-ı Emsâl>

G214/6 El şunma cām-ı şu'le-keşān-ı maḥabbete / Tersān-ı āteş-i **ḥaşebāt**-ı caḥim isen

ḥaşm [16] alt etmeye çalışan, karşı taraf, muhalif; düşman. <KT, ZL>

K6/35 Ne Zü'l-fiḡār ki **ḥaşma** ḥavāle etdükçe / Alurdu sāyesi āḡūşa Şāh-ı merdānı

K6/33 Ne Zü'l-fiḡār ki eyler olunca şād-pāre / Şikāf-ı zehre-i **ḥaşma** dürüst peymānı

K6/42 Zihī ḡarāmet-i düşmen ki ḥaşıyetiyle eder / Gürūh-ı **ḥaşma** eccl müjde-i ten-āsānı

K7/36 Zihī irādet-i ḥükm-i ezel zihī teslīm / Bu iḡtidār ile ol pençe tāb-ı **ḥaşm**-ı 'anīd

K7/51 Cevābı var ise **ḥaşmuñ** hemān dilīr olsun / Tütunca dāmenini ehl-i beyt rüz-ı va'īd

K10/25 **Ḥaşma** nehīb-i şavleti sedd-i sedīd olur / Hüşeng şāh-rāhın alan Ḳahramān gibi

K10/33 At şalsa Rüstemāne eder **ḥaşmı** ḥire-çeşm / Altun benekli cāmesi bebr-i beyān gibi

K11/7 Ḥamle-i pür-zūrı **ḥaşmuñ** zehresin çāk eylemiş / Āteş-efşān-ı şaf-ı a' dā bir ejderdür gelen

K11/24 Şulḥ-ı nā-çāra rızā gösterdi gördi üstine / Bir senün gibi ḳavī **ḥaşm**-ı tüvān-gerdür gelen

K14/84 Söyleşmek olur **ḥaşm** ile ammā ki ne çāre / Tevbīḡ-i ḳazā mūcib-i teslīm ü rızādur

K22/39 Ḥüddām-ı devletün ede pā-māl ü ḥāk-sār / Bünyān-ı **ḥaşmı** şadme-i pāy-ı sūtürdan

K28/50 Sür **ḥaşma** bād-pāyüñi açdurma çeşmini / Toldur 'adū gözini ḡubār-ı zemīn ile

K34/25 Yalınız **ḥaşmı** degil maḳşūdı olsa ḳaldurur / Keşt-i nüh bādbān-ı çarḡı bād-ı himmeti

T5/6 Çözüldi perçem-i tûğ-ı zafer bād-ı hidāyetle / Nesīm-i şubh-ı nuşret oldı **haşma** şarşar-ı idbār

haşmāne [2] düşmancasına. <OTAL>

K10/32 Mirrih olursa zehresini çāk çāk eder / **Haşmāne** hamle eylese şîr-i jeyān gibi

G72/5 Şi' rûn ki gıbtā-kerde-i i' cāzdur haşūd / Ey Nā' ilī bakarsa da **haşmāne** reşk eder

haşm-endiş [1] düşmanlık besleyen, kötülüğünü düşünen, düşman.

K11/6 'Azmin etmiş seyf-i meslûl yedd-i nuşret-i Hudā / Bir şecā' at-pîşe **haşm-endişe** şafderdür gelen

haşr [] yalnız bir şey için kullanma, tahsis etme, vakfetme, adama. <KT, OTAL,

Kanar/2>

haşr etmek [1] adamak, ayırmak, tahsis etmek. <Kanar/2>

K19/25 Āfitābuñ şerefin zātuña **haşr etmişler** / Gerçi taķvīm-nüvisān-ı perişān-cedvel

hasret [43] ele geçirilemeyen ya da elden kaybedilen bir şeye üzülmeye, onun için yanma ve iç geçirme; göreceği gelmek, özlem (bkz. iştiyāk); [tas.] salikin yolda geri kalmasından ve kendisine yardım gelmemesinden dolayı üzülmeye ve hayıflanması. <KT, TS, Seccadî/2>

K2/21 Gel ey enīs-i dil ey ğam ki **hasretün** tende / Medār-ı haşyet-i endüh-ı hārhar kalur

K6/19 O şeh ki naķd-i hayāt-ı Mesih ü Hızr olmuş / Nigāh-ı **hasretinün** hün-behā-yı hırmānı

K8/28 Olurdu **hasret**-i h'āb-ı humār-ı naħvet-i nāz / Bütān-ı 'ālem-i hüsün nigāh-ı tannāzı

K12/75 Hāk-i **hasret** be-ser-i tengi-i dāmān eyler / Felegi kılzüm-i endişem edüp ğarķ-ı le'āl

M1/III/1 Dil **hasretünle** 'āşık-ı rüy-ı neẓāredür / Cān u eager firākuñ ile pāre pāredür

M1/V/4 Biñ yılda rüzgāra gelür bir vücūd idün / Gitdün hezār **hasret**-i mālā-yutāk ile

M2/II/1 Demdür bu şifā-hānede bīmār u haķirem / Leb-teşne-dilem tāb-ı teb-i **hasretle** sirem

M2/III/2 Ol āteş-i **hasretle** ki yakduñ beni yā Rab / Her lem'asını āyīne-i mihr-i şehēr kııl

M3/I/1 Olmadı bāz-gün kadeh-i ser-nigūnumuz / Hün-āb-ı **hasret** oldı mey-i la'l-gūnumuz

M3/I/2 Hün-āb-ı **hasret** oldı mey-i la'l-gūnumuz / Tih-i belāda kaldı dil-i bī-sükūnumuz

M4/II/2 Yeter ağladı felek **hasret**-i rüyünla bizi / Hem-sifāl eyle segān-ı ser-i kūyünla bizi

M5/II/3 Ey **hasret**-i Yūsuf-ı cemāli / Elmās-feşān-ı çeşm-i Ya'küb

M12/IV/1 Devlet-i bī-beķāda hasāretdür / Hāşılı **hasret** ü hacāletdür

G1/1 Yem-i āteş-hurūş-ı dilde olduķa sūkūn peydā / Eder her dāğ-ı **hasret** tende bir girdāb-ı hün peydā

G5/5 Nā' ilī dāğam bu **hasret**den ki āhum gösterür / Reng-i hākisterde pā ber-cā bu gerdūnı baña

G29/6 Görüp kūyında geh āğyārı geh yārı dil-i haste / Eder **hasretle** āh-ı serd gāhī rāst gāhī kec

G36/4 Pīşānī-i maķşūduma sebt olmuş ezelden / Mehçürī-i hāk-i kadem ü **hasret**-i dīdār

G41/4 **Hasret**-i la'lünle mey nūş etse hün-ı derd olur / Mest-i 'ışkuñ neşve-i cām-ı şafā bilmez nedür

G50/1 Haţtuñ ki bağ-ı dilde bahār-ı siyāh açar / **Hasret** zemīn-i sīnede ezhār-ı āh açar

G51/1 Hārīş-i devlet olan bī-şu'ūrı n'eylerler / Şu'ā'a **hasret** olan çeşm-i kūrı n'eylerler

G60/1 Sīneden rahtuñ ey ğam götür āfet yeridür / Girye tūfān-gehidür āteş-i **hasret** yeridür

- G69/5 Hızr u Mesîh dâğ-ı şehîdân-ı **hasretüñ** / Zerd ü nizâr-ı reşk-i ruhuñ mihr ü mâhdur
- G71/2 Sînesin şemşîr-i **hasret** çâk çâk etmezse de / ‘Âşık-ı hûnîn-ciger çeşm-i terinden bellidür
- G89/7 Nâ ‘ilî-veş bizi de ağladan ey meh şeb ü rûz / **Hasret**-i gerden ü efsûs-ı giribânûndur
- G91/5 Ğarîb şüh iledür Nâ ‘ilî mu‘âmelemüz / Nigâh-ı **hasrete** pâ-dâş-ı iştîyâk ister
- G109/4 Sînelerde nigh-i **hasret**-i peykânûñ içün / Oldı ser tâ be-ka-dem dîde-i giryân diller
- G117/3 Sîne-i ‘âşık ne mümkün dâğ ber-dâğ olmamak / Dûd-ı âh-ı **hasret**-i rûyuñla aḡker-sûzdur
- G154/5 Bir âh ile nerm etmek olur göñlüni yârûñ / İbrâma ṭayanmaz nigh-i **hasrete** döymez
- G159/1 Ol ‘âşıkuz ki beste-dem-i âh-ı **hasretüz** / Leb-rîz-i şekve-i gâm-ı cân-gâh-ı **hasretüz**
- G159/2 Söyletmez oldı âh-ı gelü-gîr-i gâm bizi / Maḡrûm-ı nîm nâle-i dil-ẖ-âh-ı **hasretüz**
- G159/3 Ol şu‘leyüz ki süz-ı dil ü âb-ı eşk ile / Peykân-ı tîr-i âh-ı seḡer-gâh-ı **hasretüz**
- G159/4 Ol Kays-ı vâdî-i gâm-ı ‘ışkuz ki muttaşıl / Bed-nâm-ı seḡr-i vuşlat u güm-râh-ı **hasretüz**
- G159/5 Biz Nâ ‘ilî bu za‘f ile bu cism-i zerd ile / Pâ-mâl-i râh-ı zillet olan kâh-ı **hasretüz**
- G200/3 Boyanup **hasret**-i zülfüñle duḡâna şeb ü rûz / Verziş-i âh ederüz dūd-ı mu‘anber diyerek
- G228/2 Kaṭ‘-ı nigh-i **hasret** edüp bâğda gülden / Ruḡsârûña bir nîm nigâh cyledi bülbül
- G276/2 **Hasret**-i ḡâl-i ‘izâr u dehen-i tengüñ içün / Ğonceden lâle gibi dâğ nümâyân olsun
- G276/6 Ḥaşre dek ḡâl-i dil-i Nâ ‘ilî-i ḡaste-derûn / **Hasret**-i Yûsuf-ı ḡüsnüñle perîşân olsun
- G281/3 Çeşm-i mestüñ virmese çaḡ böyle bir ruḡşat ‘işve / Bilse te‘şîr-i nigâh-ı germ-i **hasret** neydügin
- G316/3 **Hasret**-i Şîrîni pâ-dâş eyler âḡır rûzgâr / Şâdî-i Pervîzi ḡaşr-ı merg-i Ferḡad etse de
- G332/4 Dil zâ‘îka-i cân gibi ḡ-âḡiş-ger-i duşnâm / Cân **hasret**-i telḡ-âbe-i âzâr-ı lebûñde
- G379/2 Feyz-i eḡer-i câzibe-i mihr-i ruḡıyla / Çeşm-i dil ü cân bir nigh-i **hasret** olur mı
- Ş12/3 Olursa ḡazreti Ḥaḡdan ‘inâyet / Gül-i şad-berg olur her dâğ-ı **hasret**

hasret-âbâd [1] özlem çekilen yer, hasret yeri. <Kanar/2>

- G147/3 O nâ-murâdlaruz kim bu **hasret-âbâduñ** / Ḥuşûl-i kâmda bî-renc ü bî-ta‘ablarıyuz

hasretiyân [1] hasret çekenler, özleyenler.

- K6/20 Hemîşe **hasretiyân**-ı vişâli ḡâk be-ser / Ki naḡd-i cân olamaz pây-müzd-i hicrânı

hasret-keş [7] hasret çeken, ulaşamadığı ya da elinden kaçırdığı bir şeye iç geçiren, özlemiş. <KT, Cûdî, OTAL>

- M5/VI/7 Sîm-âb-ı sükûn-ı ḡayretüñle / **Hasret-keş**-i ıztırâb edersün

- G142/1 Alsa şehbâz gözüñ cânı feraḡ-nâk oluruz / Baḡıcaḡ ḡamzeñe **hasret-keş**-i fitrâk oluruz

- G287/1 Şubḡı ḡürşîd-i ruḡuñ **hasret-keş**-i şâm eylesün / Âfitâbı münḡasîf mâḡı siyeh-fâm eylesün

- Ş10/6 Bîñ var ise ‘âşık-ı **hasret-keşüñ** / Birisi de Nâ ‘ilî-i zârdur

Halk arasında, “Karıncanın kanatlanması zevalinin yakın olduğuna delâlet eder.” şeklinde bir kanaat bulunmaktadır. Aşağıdaki tanıklarda bu kanaatin dile getirildiğini ifade eden Onay (2000. 283) şu izaha yer verir. “Ey küçük karınca! İşinin sonunun ne olacağını bilmiyorsun.

Kanadına hayret ediyorsun, yani uçtuğuna seviniyorsun. Hâlbuki bu hâl, zevâline işaretir.”

(bkz. mürçe). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 283>

K25/48 Efsûs ki yok ‘âkıbet-i kâra şu‘ûruñ / Ey mürçe **hasret-keş**-i bâl-i tayarânsın

G293/2 Efsûs yok ‘âkıbet-i kâra şu‘ûruñ / Ey mürçe **hasret-keş**-i bâl-i tayarânsın

hasret-keşân [1] hasret çekenler.

K10/10 Etmiş ihâta her tarafın cüylar tamâm / Seyl-âb-ı eşk-i dîde-i **hasret-keşân** gibi

hasret-sûz [1] hasret yakan (Musa). Tanıkta Tanrı’yı görme arzusu duyan

Musa’nın, tecelli nuruyla hasretinin yandığı ifade edilmiştir.

K6/25 Zihî tecellî-i dâğ-ı Kelîm-i **hasret-sûz** / Ki olmuş ol şanem-i dil-firîbe erzânî

hasret-terâne [1] özlemlî şarkılar söyleyen (bûlbûl).

G160/2 **Hasret-terâne** bûlbûl-i gül-zâr-ı miñnetüz / Te ‘şîr-bağş-ı âh-ı şeherdür şafîrümüz

hasret-zede [2] özlem çeken, hasrete düşmüş, mahrum. <KT, LN, Kanar/2>

M2/II/4 **Hasret-zededür** rîkûme hâkister-i düzağ / Âteşlere yanmış bir avuc hâk-i hâkîrem

M2/V/3 **Hasret-zededür** rûşenî-i dîde-i câna / Göster dile âyîne-i dîdaruñı yâ Rab

hassâd [1] çok kıskanç, aşırı kıskanç, hasetçi.

G46/4 Hûner-şumârî-i ihvâna i‘timâd etme / Ki ol gürûhda **hassâd**-ı ‘ayb-cû biledür

Hassân [1] Hazreti Muhammet’in övücüsü olan Sâbit bin Hassân. Peygamber’i

hicvedenleri hicvederdi. “O şairlere gelince, onlara azgınlar uyar (26/224)” ayeti indiğinde

Hazreti Muhammet’in huzuruna gelip “Biz ümmetinizdeki şairlerdeniz. Bizim hâlimiz ne

olacak?” diye sormuş, Peygamber de “Müminler kılıç ve dille cihat ederler. Sizin din

düşmanları hakkındaki şiirleriniz onlara oktan daha tesirlidir.” cevabını verir. Hazreti

Muhammet onun için Mescid-i Şerîf içinde şiir inşadı için bir minber yaptırmıştır. Belâgat

timsalidir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 236-237, Lugât-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, C. 3,

s. 108>

K1/6 **Hassânunî** eyledüm der isem şâd rûhını / ‘İsî zebân-ı reşk ile taşdîk-i hâl eder

hâşşe [2] bir şeye veya bir kimseye mahsus olan durum, keyfiyet. <Cûdî, LN>

K17/33 Bu veğâr u ‘âzamet **hâşşe**-i zâtuñdur / Hâşeli’l-lâh ki ola devlet ü câha merhûn

K19/26 Bilmemişler ki şeref **hâşşe**-i zâtuñdur / Ki eder pâyede tâ kürsî ile bağş u cedel

ḥâst [] istek, arzu. <Kanar/1>

ḥâst-kâr [2] istekli, isteyen, talip. <KT, LN>

K2/38 O râyetî-i keremsin ki tâb-ı germâdan / Zılâl-ı kurbuñanlar ki **ḥâst-kâr** kalur

K28/81 Kılısın şefî‘-i rûz-ı cezâ **ḥâst-kâr**-ı ecr / Aşhâb u âlini teba‘ vü tâbi‘în ile

haste [14] sağlığı yerinde olmayan, bir hastalığa yakalanmış; keyifsiz. <KT, Cûdî, LN>

- M1/V/5 Dest-i gelû-feşâr-ı eccl aldı dâmenüñ / Şol **haste** gibi kim ola renc-i hunâk ile
 M2/I/10 Ser-çeşme-i cân deyü tekâpûdan uşanmaz / Bir **haste** ki ser-çeşme-i hayvâna da kanmaz
 M4/V/2 **Haste**-i 'ışk olana renc-i tegâfûl güçdür / İhtiyârî bu kadar cevre tahammül güçdür
 G3/2 Nâ-ümîd ol **haste**-i cân-der-gelüyam kim kazâ / Baht-ı bîmârî tabîb-i çâre-sâz eyler baña
 G29/6 Görüp küyünda geh âgyârî geh yârî dil-i **haste** / Eder hasretle âh-ı serd gâhî râst gâhî kec
 G99/1 Şeher ki teb-zedegân-ı humâr **haste** yatur / Şarâb nîhte peymâneler şikeste yatur
 G151/2 Cân **haste**-i girişme vü nâz olduğın bilür / Nabz-âşinâ-yı 'illet-i dildür tabîbümüz
 G217/4 Arturdu cünûnuñ heves-i zülf-i siyeh-târ / Bir **hastesüñ** ey dil ki şeb-i târda kalduñ
 G264/3 Fenn-i ihyâda Mesîhe nice nâz eylesün / 'Âlemi nergis-i maḥmûrî gibi **haste** gören
 G295/1 Dil-i zârî **haste** kıldı ne yaman nezâredür bu / Şeb-i ğamda koydı ḥalûñ ne siyeh sitâredür bu
 G281/1 Bister-i hecründe bilmez ḥ-âb-ı rāhat neydüğün / Düşde görmez **haste**-i 'ışkuñ şefâkat neydüğün
 G354/5 Nâ'îlî **haste**-i bî-tâb-ı ğam-ı cânânuz / 'İşkdur mâye-i rāhat dil-i pür-derdümüze
 Ş1/3 **Haste**-i 'ışka 'âfiyet demidür / Cân-ı meftûna 'atîfet demidür
 Ş3/5 Senüñ derdüñle bîmâram / Senüñ-çün **haste** vü zâram

haste-derûn [1] gönlü hasta, yüreği yaralı (bkz. **haste-dil**).

- G276/6 Hâşre dek ḥâl-i dil-i Nâ'îlî-i **haste-derûn** / Hasret-i Yûsuf-ı ḥüsnüñle perîşân olsun

haste-dil [3] gönlü yaralı, dertli; [tas.] seyrü sülûktan günah, evlâyı terk, istidat veya ilâhî tevfiḳ yokluğu nedeniyle geri kalmış, seyrü sülûk derecelerinin aşamamış kimse.

<KT, Kanar/1, Seccadî/2>

- G196/5 Olmazsa eger Nâ'îlî-i **haste-dil** efsûs / Pîrâye-dih-i vuşlat u ğam-pîşe-i 'âşık
 G199/5 Nâ'îldür yine her ḥâl-i ile ey âfet-i cân / 'Âşık-ı **haste-dilüñ** bî-ser ü sāmân-ı ğamuñ
 G294/5 Sûz-ı tâb-ı nîgehüñ Nâ'îlî-i **haste-dili** / Kuşte-i ğamze-i Mirrîḡ-güdâz eylesün

hastelik [1] hastalık, illet; hasta olma. <KT>

- M2/IV/2 Bil **hasteligüñ** âb-ı ruḡ-ı şîḫḫat-ı câvîd / Pür-ḥavşala-i çâşnî-i zehr-i nebât ol

hasubend [1]

- K15/10 Sen âteş o gül-bâğçe-i ḥüsne **hasubend** / Kem-ruḡşat-ı âh olduğun evlâ mı degildür

hasûd [1] hasetçi, kıskanç, çekemeyen. <KT, OTAL>

- G72/5 Şi' rûñ ki ġibṭa-kerde-i i' câzdur **hasûd** / Ey Nâ'îlî bakarsa da ḥaşmâne reşk eder

hâşâ [3] olmasın, Allah göstermesin, bizden uzak olsun. Tenzih için kullanılır.

<KT, Cûdî, LN>

- K31/2 Luṭfuñ ki 'âmdur nice yâd âşinâlara / **Hâşâ** ki medḡ-i pâküñ eden nâ-ümîd olur
 K37/7 Rîzâ qarîn ola **hâşâ** o nâ-kesüñ ki olur / Ḥulûşî devlet-i dünyâya i' timâdî kadar

M2/I/9 **Hāṣā** ki bu vādīde cudā eyleye mihriñ / Dest-i dil-i luṭfuñ gibi dāmeden ilāhī

ḥāṣāk [3] süprüntü, çöp. <KT, LN, OTAL>

K26/21 Nice gül-zār kim bī-nefḥa kāmān-ı ḥaṭ-ı yāre / Ḥas u **ḥāṣāki** sünbül-zār-ı cennet ḥāki ‘anberdür

G56/3 Olsun eczā-yı felekden menfa‘at-cüyā o kim / Bir avuc **ḥāṣākdan** ḥāṣiyyet ümmīdindedür

G142/2 Cünbiş-i dāmen-i zülfünle perişānuñ olup / Ser-i küyuñda bir avuc ḥas u **ḥāṣāk** oluruz

ḥāṣeli’l-lāh [2] Allah göstermesin, asla, hiçbir vakit (bkz. ḥāṣā). Kur’ân tabirlerindendir. <Cûdî, OTAL>

K16/33 **Ḥāṣeli’l-lāh** ki bu ‘irfān ile dergāhuñdan / Nā’ilī dūr ola gerdün-ı cefā-piše yaḳīn

K17/33 Bu vekār u ‘azamet ḥāṣṣe-i zātuñdur / **Ḥāṣeli’l-lāh** ki ola devlet ü cāha merhūn

Ḥaṣem [1]

K17/14 Tāze taḳvīm-i cihān-girī-i İskender ü Cem / Naḳd-i vaḳt-i **Ḥaṣem** ü tañtana-i Āferīdūn

ḥaṣerāt [2] böcek, yılan, çıyan cinsinden küçük ve yerde sürünen hayvancıklar || değersiz ve zararlı kimseler, ḥaṣere’nin çoḡulu. <KT, LN, OTAL>

M2/IV/8 Efkār-ı telāṣī be-ḳafādan ḥazer eyle / Āzāde-dil ol dāfi‘-i mekr-i **ḥaṣerāt** ol

K22/29 Maḥşerde de vücūdını ‘ārif ‘adīm bilür / Ma‘dūd olursa ol **ḥaṣerāt**-ı ‘aḳūrdan

ḥaṣmet [2] görkem, ihtişam, heybet (bkz. ‘azamet). <KT, Kanar/2>

K23/54 Vüfur-ı **ḥaṣmetinden** şerm edüp çarḥ-ı felek tā kim / Döne vefḳ-i murād-ı dāver-i ferḥunde-nām üzre

G91/3 Melül-ı daḡdaḡa-i cāh olur fenā chli / Ne girü-dār u ne **ḥaṣmet** ne tūmturāk ister

ḥaṣmet-ārā [1] ihtişamlı, görkemli.

K18/16 Bülend-mertebe düstür-ı **ḥaṣmet-ārā** kim / Şükūhı kevkēbe-pirā-yı nüh ḳıbāb olmuş

ḥaşr [39] Allah’ın ölümlere ruhlarını geri verip onları hesaba çekmek üzere toplaması ve toplanma yerine sevk etmesi. <DİNİ KAVRAMLAR>

K2/23 Şefī‘-i rüz-ı kıyamet Muḥammed-i ‘Arabī / Ki **ḥaşr** luṭfi ile bī-günāhkār ḳalır

K2/55 Ola o ḡāyete dek rūḥuñā durūd u selām / Ki şūr-ı zelzeleden **ḥaşr** pür-ḡubār ḳalır

K3/14 Ne deñlū cünbiş olur raḥş-ı tünd-i iḳbālūñ / Bir iki gün **ḥaşr** pāy der-rikābında

K6/9 O neyyir-i şehir-efrüz-ı rustā-ḥiz-i sitem / Ki düşse bādiye-i **ḥaşre** tāb-ı nīrānı

K7/44 Mücāhidān-ı ḡazā muḳbilān-ı ḥazretdür / Şabāḥ-ı **ḥaşr** olur a‘dāya mātem anlara ‘īd

K12/44 Erse her devrinūñ encāmı verā-yı **ḥaşra** / Olsa her sâ‘atinūñ ḥadd-i kıyāmı şad sāl

K15/30 Ḳıl Nā’ilīyi luṭfuñā maḥşūş ki tā **ḥaşr** / Evşāfuñ ile menḳıbe-pirā mı degildür

K28/83 Olsun neşāt-ı devlet ile **ḥaşre** muntēhī / Ta‘dād-ı cāh-ı ‘ömri şuhūr u sinīn ile

M1/I/7 Bu mācerāyı şerḥa-dil olsun yegān yegān / Tā **ḥaşr** ḳabrūñ üzre nümū-dār olan giyāh

G11/5 ‘Aks-i ruḥuñ o bādeye bir kerre kim düşer / Tā **ḥaşr** lāy-ı ḥummı virir bŷ-ı āfitāb

G50/6 Sūdā-gerān-ı ma‘şiyet aṣsun o vaḳtı kim / Dādār-ı **ḥaşr** bār-ı metā‘-ı günāh açar

G65/10 Maḥşerde Nā’ilī-veş pür-bār-ı cürm-i ‘ışḳ ol / Dādār-ı **ḥaşra** kendūñ mīzān-ḥarāb göster

G85/1 Dūzaḡdan özge dehr ribātı ne günedür / **Ḥaşruñ** sivādan aṣlā şırātı ne günedür

- G122/2 Sen ey sirişk-i dide hemân kâr-ı **haşrı** gör / Bünyād-ı çarha âteş-i âh-ı derûn yeter
 G129/2 Cilve-gâh-ı kâmetûn kim maşşer-i âşûbdur / Sâyesinde ehl-i **haşrı** bî-muhabâ gösterür
 G316/3 Haşret-i Şîrîni pâ-dâş eyler âhır rûzgâr / Şâdî-i Pervîzi **haşr**-ı merg-i Ferhâd etse de

haşre dek [22] maşşere değin, sonsuza kadar. <Redhouse>

- K3/69 Olunsa kışsa-i mi‘ râcî **haşre dek** taķrîr / Güneşde zerresidür kaçredür şehâbında
 K4/47 **Haşre dek** dâmen-i şefa‘ atûne / Dest-i küstâhî-i recâ-yı dilem
 K9/37 **Haşre dek** görmeye mir ‘ât-ı vücûduñ jengar / Ki Sikender gibi dehre seni sultân etmiş
 K11/34 Zâtuñ olsun **haşre dek** kâ‘im ki anuñla müdâm / Çârsû-yı rûzgâra revnaķ u ferdür gelen
 K12/47 Hadd ü pâyânı mı var **haşre dek** olmuş tûtalum / Hâme evşâfuñı taķrîrde tab‘ um naķķâl
 K12/86 **Haşre dek** re ‘yi gibi muntazamü‘l-hâl olalar / Zıll-ı ‘adlinde re‘âyâ-yı perîşân-aķvâl
 K13/48 Mesrûr çıķa **haşre dek** erbâb-ı temennâ / Şad gûne nüvâzişle o ferhûnde serâdan
 K19/38 Anılup hayr ile nâmuñ ola ey şadr-ı güzîn / **Haşre dek** elsîne-i nâsda evrâda bedel
 K22/40 Eyvân-ı ‘izz ü câhuñı Haķ sâlim eylesün / Eyvân-ı **haşre dek** şademât-ı dühûrdan
 K23/56 Mu‘ammer eylesün zât-ı şerîfuñ **haşre dek** Mevlâ / Sa‘âdet bâ-teraķķî ‘izzet ü devlet devâm üzre
 K35/3 Bu kaşruñ müjde-i vaż‘-ı esâsîdur eger olsa / Öñinden **haşre dek** deryâ gibi mevc-i güher cârî
 M4/II/3 **Haşre dek** yoksa girîbânüñ elden ķomazız / Belki maşşerde de dâmânüñ elden ķomazız
 G4/5 Eger olmazsa perîşânî-i zülfuñ rûzî / **Haşre dek** bâr-ı girândur bir avuc hâķ baña
 G30/7 Hârâbıyuz o meyûn Nâ‘ilî ki cur‘asîdur / Şabâh-ı **haşre dek** ârâm-ı hâtır-ı Cemşîd
 G36/9 Hâķ içre ola **haşre dek** eczâ-yı vücûdum / Sîm-âb şıfat muţtarib-i haclet-i dîdâr
 G119/2 Ķomaz câm-ı gurûrî bezm-gâh-ı **haşre dek** elden / O mestâne nîgeh kim teşne-i hûn-ı şehîdândur
 G153/7 Nâ‘ilî neşve-i pür-zûr-ı suhenle dehrûn / **Haşre dek** bezmini müstağnî-i şaķbâ ederüz
 G233/2 Pür gül-i dâğ-ı cünûn olsa ser-â-pâ gül-şenûn / Nev-bahâr-ı **haşre dek** pejmürde olmazduñ gönül
 G249/4 Hâsed ol kuşteye kim **haşre dek** olmaz zâ‘il / Lezzet-i tiğ-i ģamuñ zâ‘iķa-i cânından
 G276/6 **Haşre dek** hâl-i dil-i Nâ‘ilî-i haste-derûn / Haşret-i Yûsuf-ı hûsnûñle perîşân olsun
 G283/5 Nâ‘ilî leb-teşnedür bir câma dil kim **haşre dek** / Kendüyi ‘aķl-ı ģod-ârâ gibi mebhût eylesün
 G289/4 Fâriğ olmaz ‘aşıķuñ her ‘uzvı zîr-i hâķde / **Haşre dek** sîm-âb-veş mehcûr-ı ârâm olmadan

haşr kıparmak [1] ortalıķı karıştırmak, kargaşa çıkarmak. Türkçede benzer manâda “Kıyameti koparmak” deyimi, aşırı gürültülere ve tartışmalara yol açmak anlamında kullanılır. <DEYİMLER/AKSOY>

- K9/31 Medh-i şâhân-ı cihânda **ķoparup** nice **haşr** / Eşşeb-i tab‘ı sebûk-tâzî-i meydân etmiş

haşyet [6] korku, korkma; saygı ile karışık korku. <LN, OTAL>

- K2/21 Gel ey enîs-i dil ey ģam ki haşretüñ tende / Medâr-ı **haşyet**-i endüh-ı hârhar ķalır
 K6/42 Zihî ģarâmet-i düşmen ki **haşyetiyle** eder / Gürûh-ı haşma ecel müjde-i ten-âsânî
 K14/77 Bezmünde edeb şekve-ģüzâr olmasa derdüm / Ednâ kederüm **haşyet**-i tab‘-ı şûrekâdur
 K22/17 Bîm-i celâletüñle düşer ģavf u **haşyete** / Nâm-ı bülendüñi işiden kimse dûrdan
 G6/5 Cürmüm iķrâr etdüren bismilgeh-i âşûbda / **Haşyet**-i cellâd-ı ķeşm-i pür-teģâfüldür baña

haşyet-i Hâk [1] Allah korkusu.

K17/32 Zâhir ü bâtinuñ etmiş **eşer-i haşyet-i Hâk** / Maẓhar-ı sırr-ı ‘ibādât-ı Cüneyd ü Zü’ n-nün

haṭ [] bkz. **haṭṭ**.

haṭā [15]

1. yanlış, yanlışlık, galat. <KT, Cûdî, LN>

K3/42 Haṭ-ı muşannif idi nüṣḥa-i vücûdî tamâm / Ne ihtimâl idi ḥarf-i **haṭā** kitâbında

K3/48 **Haṭā**-yı maḥẓ idügin kıl u kâl bildi ‘adû / Merâtib-i ḥulefâ-yı şeref-me’âbında

K4/31 ‘Acz-ı evşâf-ı hânedânında / İ‘tirâf-âver-i **haṭā**-yı dilem

K14/17 Hem-sür‘ at-i seyyâre demek maḥẓ-ı fesâne / Hem-gerdiş-i eflâk demek ‘ayn-ı **haṭâdur**

K14/40 Olursa eger fenn-i feşâḥatde Aristo / Taḥmîni ğalaṭ fikri saḳaṭ re’yi **haṭâdur**

G22/5 Kem cur‘ a-i **haṭā** ile ol günde Nâ’ ilî / Hı‘âb-ı ḥumâr olur sebeb-i intibâh-ı mest

2. yanlışlık, istemeyek işlenen kusur. <KT, Cûdî>

G280/1 Ma‘ zûr tut **haṭâsını** ey şüh-ı nâzenîn / Mecnûn-ı nev-bahâr-ı ğamuñdur dil-i ḥazîn

3. kabahat, günah, kusur. <KT, Kanar/2>

K17/1 Etdi ey Âşaf-ı ekrem beni luṭfuñ memnûn / Hâk **haṭâlardan** ede zâtuñ maḥfûẓ u maşûn

K21/32 Hudâ vücûduñı hıfẓ eylesün **haṭâlardan** / Ki devletüñ sebeb-i inḳırâz-ı a‘ dâdur

K24/32 Ol hâk-i pâye yüz süren erbâb-ı himmetüñ / İhlâşî rûy-pûş-ı **haṭā** vü kuşûr olur

M3/VIII/2 Dünyâyı müsta‘idd-i beḳâ añladuñ gönül / Sehv eyledün şavâbı **haṭā** añladuñ gönül

M5/VI/10 Dil maḥẓ-ı **haṭâdur** añlamam kim / Bu re’yde sen şavâb edersün

G18/5 Bizüz ey Nâ’ ilî ol rû-siyâh-ı şerm ü ḥaclet kim / Sevâd-nâme-i a‘ mâlûmüz sehv ü **haṭâdur** hep

G61/2 ‘İtâb-ı ğamze-i mestinden ihtirâz gerek / Hılâf-ı ḥükm-i ḳazâ kuvvet-i **haṭâdandır**

Aşağıdaki tanıkta “**haṭā** (خطا)” sözcüğü ile aynı imlâyâ sahip olan “**Hıṭā** (خط)” sözcüğüne gönderme yapılmıştır. **Hıṭā**, misk ahuları ile meşhur bir Çin vilâyeti olarak şiirlerde işlenir.

Aşağıdaki tanıkta lâlenin kokusuz oluşu ve onu kokusu için taşımaya kalkan tüccarın da hata edeceği ifade edilmiştir.

K14/37 Bir nefḥa-i âşârdur ol deñlü ki güyâ / Cemmâze-keş-i maḥmil-i tüccâr-ı **haṭâdur**

haṭar [10] tehlike, emniyetsizlik. <KT, Cûdî, LN>

K7/12 Bu şâh-rehde ki semt-i **haṭardur** ey dil-i zâr / Ne ḥaşıl olsa da sa‘ yuñ müsâdif-i te’ yîd

K9/36 Zât-ı pâküñ ola maḥfûẓ **haṭardan** ki Hudâ / ‘Adl ü inşâfuñı dünyâyâ nıgeh-bân etmiş

K25/57 Hâk şaḳlasun âşûb u **haṭardan** seni zîrâ / Ta‘ vîz-gezend-i felek ü hırz-ı amânsın

K32/12 Hudâ vücûdını hıfẓ eylesün **haṭarlardan** / Ki âfitâba şeref irtifâ‘-ı câhıdur

M2/III/4 Dâmen be-kef-i bâdiye-i derdüñe yâ Rab / Şeh-râh-ı ğamuñ meslek-i bî-ḥavf u **haṭar** kıl

M3/X/3 Tut dâmen-i rızâyı şaḳın ḥıffet eyleme / Çokdur bu yolda cây-ı **haṭar** ğaflet eyleme

G76/4 Ol mâh-ı nev raḳîb ile yabana ğitmesün / Bilmez ne olduĝın **haṭar**-ı râh tâzedür

G102/1 Kõnarlar ehl-i hevâ ihtiyât bilmezler / ‘ Aceb **hatar** yerdür bu ribât bilmezler

G267/4 Lağzişdür evvelin **hatar**-ı nev-süvâr-ı câh / Râm olmadukça pâre-i devlet kóparmasun

Ş10/4 El-hâzer ey şerhoş-ı nâz el-hâzer / Keşret-i şöhetde **hatar** vardur

hata-şumârî [1] hata sayıcılık, kusurunu ifade etme.

G22/3 Rûz-ı cezâda kim ola ser-nâme-i kabûl / Harf-i **hata-şumârî**-i haclet penâh-ı mest

hat-âver [1] sakal ve bıyığı yeni bitmeye başlamış genç. <KT>

G57/3 Siyeh kalem yaraşur şâh-nâme-i hüsnâ / **Hat-âver** olmasa meclisde tâze bakmazlar

hat-âverde [1] sakalı yeni çıkmış. <Kanar/2>

G268/1 Kim der o vech-i pâke **hat-âverde** olmasun / Âmed-şud-ı nigâha hemân perde olmasun

hâtem [11] mühür, mektubun sonuna basılmak üzere üzerine sahibinin ismi

kazınmış olan damga; yüzük Bunlar genellikle bir halka üzerine tutturulup yüzük gibi parmağa geçirilerek taşınırdı. <KT, LN>

K9/34 Tâ ki te‘ yîd-i Hudâ virmek için mülke nizâm / Bir şeh-i ‘ âdili **hâtemle** Süleymân etmiş

K10/14 Dönmüş o faşş-ı **hâteme** cirm-i zemîni kim / Koynında şaklar ehl-i nazar hırz-ı cân gibi

K12/1 İndi bir şadra yine **hâtem**-i devlet-i iqbâl / Bâz-gün nakşını gösterdi nigîn-i âmâl

K12/3 Yine bir dâveri **hâtemle** çıkardı felege / Hükûm-i tuğrâ-yı şehinşâh-ı kader-iştiklâl

K12/6 Oldı bir Âşafa teslîm yine **hâtem** kim / Eylemez şefkati bir mûr-ı za‘îfi pâ-mâl

K12/85 **Hâtem**-i devleti rûzî kıla tâ bir şadra / Cevher-i cân gibi lutf-ı şamedî ‘amm-ı nevâl

K15/15 Hem ‘îd ola hem **hâtem**-i devlet ola rûzî / Bir şadra ki iqbâlde dârâ mı degildür

K19/1 Etdi bir gevher-i nâ-yâbı Hudâ ‘azze ve cell / Zîb-i şadr u şeref-i **hâtem**-i şadr-ı evvel

K19/2 Gördi bir Âşaf-ı zî-şânı Süleymân-ı zamân / Şadr-ı iclâle sezâ **hâtem**-i iqbâle maḥal

G170/3 Engüşt-i temennâ-yı kadeḥ-gîrûne sâkî / Yâkûti girân-kadr-ı behâ **hâteme** virmez

G188/3 İqbâl-nâme-i felegûn tercemânıdır / Zâhrında bâz-güne hat-ı **hâtem**-i neşât

Hâtem [2] Arap kabileleri arasında tanınmış “Tayy” kabilesine mensup ve

cömertliğiyle meşhur İbnü’l-Abdullah bin Sa‘d’ın lâkabı. Hicretin sekizinci yılında vefat etmiştir. Oğulları ve ona tâbi olanlar Hâtem’in ölümünden sonra Müslümanlarla savaşmış ve

Hazreti Ali tarafından esir edilmişlerdir. Ancak Hazreti Muhammet, onları Hâtem’in varisi

oldukları için bağışlamıştır. <Cûdî, OTAL> Cömertlik timsali olarak anılmıştır.

K17/18 Ma‘ delet-kâr u kerem-pîşe ki olsa yaraşur / ‘ Adline Nüşirevân cûdına **Hâtem** meftûn

K27/29 Tayy-ı tûmâr-ı kerem-nâme-i **Hâtem** kıldıñ / Keff-i ihsânun edüp nuḳre-feşân hoş geldüñ

hâtır [76]

1. insanın düşünme ve hafıza kuvveti, zihin, fikir, akıl. <KT, Cûdî, OTAL>

K20/22 Ol demde şuğl-ı devlet ü iqbâl ile hemân / **Hâtırdan** etme dūr bu ‘abd-ı şenâ-geri

K32/10 Çıkarma şî‘ri gibi Nâ‘iliyi **hâtırdan** / Ki ol şadefçe bu dürrün karar-gâhıdır

G232/2 Olmadı mahrem-i pâ-bûs-ı segân-ı küyüñ / Gerçi **hâtırdan** o sevdâ ile yâd oldı gönül

hâtıra gelmek [6] akla gelmek, hatırlanmak, anımsanmak. <Redhouse>

K11/16 Ey dilîr-i Qahramân-kevkib ki havfuñdan müdâm / **Hâtır**-ı a' dâya hevl-i rûz-ı mahşerdür **gelen**

K11/21 Maqdemüñ bir başka 'îd olmaqla halk-ı 'âleme / **Hâtıra** şevk-i neşât-ı 'îd-i ekberdür **gelen**

K11/29 Erdi söz pâyâna şimdi **hâtıra** ey Nâ'îlî / Mazhar-ı feyz-i qabûl olan du'âlardur **gelen**

K14/63 Her nâzım-ı hoş-gû ki alur destine hâme / Elbet de **gelen hâtıra** vaşf-ı küremâdur

G197/3 Dîde-i baht-ı 'adüyü uyarur nâlelerüm / Dostum **hâtıra geldükçe** senüñ h'âb-gehüñ

G321/3 Âşinâ çıqma añarlarsa dili yanuñda / Qâ'ilüz **hâtıra geldükçe** hemân yâd eyle

hâtıra huşur etmek [2] aklına gelmek, hatırına düşmek. <Redhouse>

G166/5 Ederse kand-i lebüñ **hâtır-ı mezâka huşur** / Diyâr-ı Mısra degil Qandehâra dek giderüz

G209/7 Şafâ mı yoksa küdüret mi bilmeden kalduk / Hücüm-ı hâtıradan **hâtıra huşur edecek**

2. gönül, kalp; his ve duygu kuvveti. <KT, Cûdî, LN>

K5/30 Teng iken havşala-i himmetine her dû cihân / Komamış **hâtır**-ı gerd-i emele güncâyî

K9/22 Ele al **hâtır**-ı ehl-i dili kim anlara çarh / İltizâm-ı sitem-i bî-had ü pâyân etmiş

K11/19 Rûzgârından ki gâhî ağlayup dergâhuña / **Hâtır**-ı erbâb-ı dil gibi mükedderdür gelen

K12/48 Çemen-i **hâtıra** esdikçe nesîm-i luftuñ / Dil-i vâ-sûhtenüñ âteşin eyler eş'âl

K12/54 Lillâhî'l-hamd ki olmuş dil-i pür-şefkatüñe / **Hâtır**-ı ehl-i dili cebr ehemmi-i eşgâl

K13/9 Hîç gitmez idi gerd-i keder **hâtırumızdan** / Eşkeste idi âyinemüz seng-i cefâdan

K13/12 Yok bizde henüz emn-i ferâğ-ı dil ü **hâtır** / Sâlim degilüz müdde'îyâ ehl-i riyâdan

K16/16 Büy-ı hulküñ komadı nefha-i pîrâhene yer / Olmasun **hâtır**-ı Ya'küb-ı emel zâr u hazîn

K17/7 Bulurın neşve-i medhûñle şafâ-yı **hâtır** / Gerdiş-i çarh-ı sitem-kâr ile olsam mahzûn

K17/11 'Ukde-i **hâtır**-ı gam dâğ-ı dil-i cevri ü sitem / Hırz-ı bâzû-yı kerem tâb-dih-i baht-ı zebûn

K17/31 Vermemiş **hâtıruña** hiç tağayyür devlet / Qalb-i pâküñde hüveydâ yine âşâr-ı sükûn

K18/38 Hücüm-ı zelzele-i fitneden 'imâret-i dil / Binâ-yı **hâtır**-ı 'âşık gibi hârâb olmuş

K19/35 Bir tebessümle olur bâr-geh-i cûduñda / 'Ukde-i **hâtır**-ı erbâb-ı ma'ârif münhal

K21/28 Bu kaht-ı sâl-i keremde Hudâ bilür medhûñ / Ehemmi-i meşgale-i **hâtır**-ı gam-efzâdur

K22/26 Ma'zûr tut bu şekvede güstâh isem eger / Memdûhdur müzâhî-i **hâtır** sürûrdan

K23/6 Süzülmiş bâde **hâırlar** güşâde meclis âmâde / Nişâb-ı 'ıyş ü 'işretden ahibbâ iğtinâm üzre

K23/36 Murâdumca edâ mümkün midür vaşfuñ k'ola dâ'im / Şafâ-yı **hâtırum** cevri-i felekden in'idâm üzre

K24/20 Dâ'im o neşve kim eşer-i şohtetüñdedür / Şâdî-resân-ı **hâtır**-ı miñnet-huşur olur

K26/3 Zihî tatyib-i **hâtır** merhabâ resm-i mürüvvet kim / Huzûrında eger a'lâ eger ednâ berâberdür

K26/16 Nesîm-i iltifâtuñ olmasa bir gül-şene reh-ber / Hevâ-yı sâhasından **hâtır**-ı 'uşşâk mu'anberdür

K27/17 Genc-i Bâd-âver-i Pervîzi unutturduñ sen / **Hâtır**-ı Husreve ey genc-i nihân hoş geldüñ

K27/38 Zâ'irân-ı der-i iclâlüne bir bir diyesin / Cebr edüp **hâtıruña** ey ibn-i filân hoş geldüñ

K29/17 Ma'rûf-ı cebr-i **hâtır**-ı ehl-i niyâzdur / Luft-ı dem-â-demüñ kerem-i bî-nihâyetüñ

M4/I/1 Gamzeñe böyle kılan **hâtır**-ı âşubî esîr / Kişver-i fitneyi bir tîğ ile etmiş teşhîr

- M7/I/3 Yıkanlar **hâtır**-ı nâ-şadımı yâ Rabb şâd olsun / Benüm-çün nâ-murâd olsun diyenler ber-murâd olsun
- M8/VII/5 Tekellüf ber-çaraf ey **hâtır**-ı nâ-şâd n'eylersün
- G30/7 Hârâbiyuz o meyûn Nâ'îlî ki cur'asıdır / Şabâh-ı haşre dek ârâm-ı **hâtır**-ı Cemşîd
- G63/12 Murâd-ı **hâtır**ı cebr-i dil-i halâyıkdur / Fütüvvetinde ne devlet ne câh lâzımdur
- G80/5 Nâ'îlî'nün gözedür **hâtır**-ı mecrûhın o yâr / Dest-i luftın ki ser-i zülf-i perişâna şunar
- G84/1 'Ukde-i **hâtır**uñ ol turra-i pür-tâba mıdır / Yoksa ey bād perişânî-i aḥbâba mıdır
- G84/5 Bu fenâ lüccede ey Nâ'îlî ser-geşte / Güşe-i **hâtır**uñ emvâca mı girdâba mıdır
- G110/3 Şafâ-yı **hâtır**um eyler ğubâr-ı ğam ezfûn / O rîk-i bâdeye bu âfitâb şîşesidir
- G111/5 Şakın seyl-âb-ı eşk-i Nâ'îlîden kim olur bir gün / Nuķuş-ı levḥ-i ḥ'âhiş **hâtır**-ı rencîdeden mestür
- G122/4 Pâ-mâl-i cevre tesliye-baḥş-ı nevâziş ol / Âzâr-ı **hâtır**a dil-i miḥnet-füzûn yeter
- G147/5 Hırâş-ı **hâtır** olur ehl-i cāha sözlerümüz / Ki sâye-gehlerinüñ erre-i ḥuṭablarıyuz
- G150/3 Hem mâhî-i nuķuş-ı ḥalvet-serây-ı **hâtır** / Hem levḥ-i ârzûya şuret-keş-i dilüz biz
- G157/6 Tünd-bād-ı cevri ile pejmürdedür ey Nâ'îlî / Ğonce-i **hâtır** gibi mecmû'a-i aḥvâlümüz
- G173/5 Nâ'îliyâ 'ukde-i **hâtır**-ı Maḥmûdî 'ışk / Şâne-zen-i piçîş-i zülf-i Ayâz eylemiş
- G189/2 Enîs-i **hâtır**-ı Maḥmûd olaydı şuġl-ı ğamuñ / Ederdi nîm girişmeñ Ayâzdan fâriġ
- G209/8 Neşât-ı **hâtır**-ı 'alem elüñdedür sâķî / Bu ğamları yine bir câmdur sürür edecek
- G215/2 Bulmaduķ ârâm-ı **hâtır** devr edelden rûzgâr / Görmedük eflâki iķbâlinde sâ'î kimsenüñ
- G227/3 Maşrûf-ı cebr-i **hâtır**-ı ehl-i niyâzdur / Luft-ı dem-â-demüñ kerem-i bî-nihâyetüñ
- G242/1 Ğamuñla ülfetümüz var sürürü n'eyleyelüm / Şafâ-yı **hâtır**umuz yok ḥuzurı n'eyleyelüm
- G242/3 Neşât-ı yek-demedür müdde'â bu 'âlemden / Melâl-ı **hâtır**a bâdî umûrî n'eyleyelüm
- G242/4 Bu âh u eşk ile âyîne-i dil olsa da şâf / Ğubâr-ı **hâtır**ı jeng-i fütûrî n'eyleyelüm
- G245/2 Hûn-ı cigerle ṭolmış cām-ı zer olmadansa / Bî-inkisâr-ı **hâtır** eşkeste sâġar olsun
- G245/3 Kaçmaz mişâl-i zünnâr pür-'ukde olmadan dil / Tek 'ukde-rîz-i **hâtır** ol zülf-i kâfer olsun
- G253/5 Nâ'îlî noktasıdır dâġ-ı süveydâ-yı dilüñ / Levḥ-i **hâtır**da olan ḥâşıl-ı ma'nâ-yı cünün
- G256/6 Gözedüp **hâtır**-ı mecrûḥ-ı dil-i zârı o şuḥ / Dest-i luftıyla tutar zülf-i perişânı ucın
- G273/3 **Hâtır**da zevķ dilde şafâ tende yok mecâl / Erbâb-ı ğam erişse de nev-rûza n'eylesün
- G274/3 Görmeyen müddet-i 'ömrinde şafâ-yı **hâtır** / Bezm-i 'ıyş olsa da başdan başa 'âlem ne desün
- G285/1 Sûz-ı elemle **hâtır**-ı nâza niyâz degmesün / Dâmenine anuñ daḥi âteş-i nâz degmesün
- G294/2 'Ukde-i **hâtır** edüp 'aķla cünün-ı ğamzeñ / Dil-i Cibrîle hevâ-ḥ'âh-ı mecâz eylesün
- G310/3 Bü'l-'aceb ġonce-i gül-zâr-ı melâḥatdur o şuḥ / Açılır **hâtır**-ı 'uşşâķ hemân teng olsa
- G311/4 Füşât-ı **hâtır**-ı a' dâya olur tehniye-sâz / Çarḥuñ evzâ'ına dil her zamân teng olsa
- G312/2 'Ukde-i **hâtır** edüp 'aķla cünün-ı ğamzeñ / Dil-i Cibrîli şafâ-cüy-ı mecâz etdi yine
- G346/6 **Hâtır**-ı Nâ'îlî-i zârı da ġâhî ele al / Ehl-i dildür ne kadar ḥâķ ile yeksân ise de
- G347/3 Büy-ı zülfüñ **hâtır**-ı aġyârı taṭyib etmede / Tünd-bād-ı âh ile diller perişân olmada
- G349/4 Tesliyet-yâb-ı ḥarâbîdür derûnî 'âşıķuñ / Baķma âzâr-ı hırâş-ı **hâtır**-ı vîrânına
- G371/2 İntizârım sañadur şubḥa dek ey mihr-i münîr / Berg-i **hâtır**da olan şebnem-i ümmîd gibi
- G374/5 Harem-ġâh-ı dili cānāneden âzürde **hâtır**lar / 'Aceb ey Nâ'îlî Mecnûn-şîfât efsâne olmaz mı

Kt17/1 Gül-i niyâza ki feyz-i nesîm-i nâz gerek / Ğubâr-ı **hâtır**-ı ‘âşıkdan ihtirâz gerek

R6/1 Allâh bilür ğamuñdan ey nûr-ı siyer / Ne dilde melâl var **hâtırda** keder

R6/2 Bu fitne-i rûzgârdur zülfünden / Yok ‘ukde-i **hâtırum** ser-i müy kadar

hâtıra [4] fikre gelen şey, hatırda kalmış şey, fikir. <KT, LN>

K6/41 Zemîne **hâtıra**-i in‘idâm-ı fûşhat-ı cây / Sipihri bâ‘iş-i ğusrân-ı teng-dâmânî

K12/68 Hâşılı tab‘-ı heves-kâruma besdür bu güneh / Ki düşüp **hâtıra**-i nazma kılam fıkır-i muhâl

G120/6 Nâ‘ilî **hâtıra**-i bîm-i kazâ yok bizde / Rind-i âgâh bu ma‘nâda te‘emmül mi eder

G344/2 Zihî şehâdet-i rûşen ki indürür her şeb / **Hâtıra**-i legen-i şem‘e nûr pervâne

hâtır-nevâz [3] gönül okşayan, gönlü hoş eden. <KT, Cûdî>

G3/4 Baht-ı pür-âzârûñ eylerse telâfisin yine / İltifât-ı ğamze-i **hâtır-nevâz** eyler baña

G38/4 Feyz-i nigâh-ı ‘âşık-ı pâke karîn olan / **Hâtır-nevâz** u şüh-dil ü şeh-levend olur

G355/2 Dünyâyı göremez mest iken çeşmi ğurûr-ı nâzdan / Her ğamzede biñ şive-i **hâtır-nevâz** eyler yine

hâtır-şikest [1] gönlü kırık, gücenik. <OTAL>

G177/7 Ne Nâ‘ilî ne mecâl-i vañan ne tâb-ı sefer / Nifâk-ı baht ile **hâtır-şikest** olup kalmış

hatm [1] bitirme, sona erdirmе, tamamlama. <ZL, OTAL, Kanar/2>

K20/38 Lâf-ı suhen-veri yeter ey ħâme vahtidür / Evşâfinuñ du‘â ile **hatm** ola defteri

hat-resîde [1] yüzüne hat gelmiş, sakalı çıkmış.

G247/6 Seyl-efgen olma raht-ı dil ü câna Nâ‘ilî / Ol **hat-resîde** mâh-ı siyeh-hâleden şaķın

hatt, hat [46]

1. yazı. <KT, LN> Aşağıdaki tanıklarda, sözcüğün sakal ve bıyık anlamı da kastedilmiştir.

K3/42 **Hat**-ı muşannif idi nüsha-i vücûdî tamâm / Ne ihtimâl idi ħarf-ı ħatâ kitâbında

K10/11 Âb içre hoş-nümâ o sevâd-ı şükûfe-püş / Cedvel-keşide **hattı** güzel büstân gibi

K17/61 Tarḥ-ı nev-kârî-i ma‘nâ ile kim dest-i ħâyâl / Târ u pûd-ı **hat**-ı şî‘rümde olur naķş-nümün

K19/12 Sür‘at-i ħâmesi laġziş-fiğen-i pây-ı nazar / Ħüsni **hattı** sebeb-i ğıbtâ-i çeşm-i aḥvel

K21/17 Yed-i mü‘eyyed-i çâlâkine muvaķķafdur / Ne müşkilât ki envâ‘-ı **hatda** peydâdur

K33/3 **Hattı** envâc-ı müselsel ķalemi ebr-i muṭîr / Âb-ı cârî gibi elfâz u ‘ibârâtı selîs

G322/3 ‘Ayb bulmazdı ķadeḥ-keşlere zâhid görse / İsm-i Settârî celî **hattı** ile ser-püşında

G328/5 Nâ‘iliyâ nice kâr cylemesün âfet-i ‘ışķ / Ey sevâd-ı **hatı** ta‘vîz-i necât-ı fitne

G332/5 Düşükde ğubâr-ı **hatuñna** Nâ‘ilî-i zâr / Biñ neşve-i ḥayret bulur efkâr-ı lebûñde

T6/1 Kâtib-i dîvân idi ḥayf o zât-ı şerîf / Ğıbtâ ederdi gören **hattına** bî-iştibâh

Aşağıdaki tanıkta Cem’in, etrafında yedi türlü yazı bulunan kadehi söz konusu edilmiştir.

Cem’in bu kadehini örnek alan zevk ehli etrafında yazılar bulunan kadehlerden şarap

içmişlerdir. Bu yazıların altın suyuyla yazılmış beyitler olduğu da Mazmunlar ve İzahı’nda

kayıtlıdır (bkz. cām-ı Cem). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 238> Aşağıdaki tanıkta kenarlarında şiir yazılı bir kadeh söz konusu edilmiştir.

G98/9 Mestüz ol cām-ı fenādan ki kenārındaki **ḥaṭṭ** / Nā' ilī nice Şenāyī nice 'Attār okudur

2. gençlerde yeni çıkmaya başlayan bıyık ve sakal, ayva tüyü. <KT, Kanar/2>

K17/66 Eylese 'arz-ı likā zīr-i niḳāb-ı **ḥaṭṭ**dan / Leylī-i nazmum eder 'aqlı giriftār-ı cünün

K21/15 O hoş-nüvis-i suhen-ver ki ṭab'-ı derrāki / Daḳāyık-ı **ḥaṭ** u inşāda 'ālem-ārādur

K26/21 Nice gül-zār kim bī-nefḥa kāmān-ı **ḥaṭ**-ı yāre / Ḥas u ḥāşāki sünbül-zār-ı cennet ḥāki 'anberdür

M8/VI/4 Güzel taşvīr edersün **ḥaṭṭ** u ḥāl-i dil-beri ammā

G50/1 **Ḥaṭṭuñ** ki bağ-ı dilde bahār-ı siyāh açar / Ḥasret zemīn-i sīnede ezhār-ı āh açar

G69/1 Ol şāh-ı ḥüsne kim şaf-ı müjgān sipāhdur / Düm-dārı **ḥaṭṭ** maḳdem-i ceyş-i nigāhdur

G76/5 Olmuş berāt-ı ḥüsnuñe kayd-ı ḥayāt o **ḥaṭṭ** / **Ḥaṭṭ** tāze ḥüsñ tāze o nev-cāh tazedür

G88/5 Gird-i lebinde zāhir olan nev-demīde **ḥaṭṭ** / Nüşuñ nihāyetinde olan nişi gösterür

G105/1 **Ḥaṭṭ** kim 'izār-ı pāk-güherden zühür eder / Bir sāyedür şu'ā-ı kamer zühür eder

G131/2 Degül **ḥaṭṭ** levḥ-i ruḥsāruñda güyā kil-k-i kudretle / Rumūz-ı noḳṭa-i ḥāl-i ruḥuñ taḥrīr olunmuşdur

G163/2 'Āşık-ı ḡam-ı kāküle **ḥaṭṭuñ** ḳomadı yer / Ol ḥırz ile çok def'-i ser-encām ederüz biz

G179/4 Görüp aḡyār **ḥaṭṭuñ** ḥüşe-çīn olmuş vişālünden / Edüp tarḥ-ı tekellüf ḥırmēn-i yārāna el şunmuş

G188/3 İḳbāl-nāme-i felegūñ tercemānıdır / Zāhrında bāz-güne **ḥaṭ**-ı ḥātem-i neşāt

G191/1 'Ālem āşifte bahār-ı **ḥaṭ**-ı dil-dār laṭīf / Sünbül-i ṭurra muṭarrā gül-i ruḥsār laṭīf

G197/4 Siḥr ile memleket-i fitneyi etmiş teşḥīr / O ḡazālāne nigāhuñla o **ḥaṭṭ**-ı siyehūñ

G206/3 Şayyād-ı cān-şikār idi biñ dām ile **ḥaṭuñ** / Nā-būd iken kemīn-i 'ademde nişān-ı merg

G245/6 Ey Nā' ilī bulur cān bir nefḥadan tesellī / Olmazsa zülf-i müşkīn **ḥaṭṭ**-ı mu'anber olsun

G254/2 **Ḥaṭ** ki siyeh bahārdur bağ-ı ruḥuñda sürme-reng / Ḳābil-i şavt olur mı ḥiç nāle-i 'andelīb-i cān

G277/1 Görünmez 'āşık ol dil-ber-i maḥcūb şerminde / Eder **ḥaṭ** geldügin ruḥsārına mektūb şerminde

G301/5 Māh-ı dū rūze kāste-mānend Nā' ilī / Gösterdi ḥalka kendin o **ḥaṭṭ**-ı siyāh-ı nev

G308/4 Ol deñlü olur sīne-ḥırāş-ı ḡam-ı **ḥaṭṭuñ** / Levḥ-i dil-i 'āşık ne ḳadar sāde bulunsā

G320/5 Yayıldı Nā' ilī büy-ı **ḥaṭ**-ı müşkīn-i eş'arum / Sevād-ı Rūm bender-gāh-ı Lāhūr oldı gitdükçe

G324/2 Ol Ka'be-i cānuz ki varur secdeye 'uşşāḳ / Āyāt-ı **ḥaṭuñ** kim okunur maḥfilümüzde

G340/6 ḡam-ı **ḥaṭuñla** nev ü köhne döndi dāḡlarum / Benefşe-zārda surḥ u kebūd lālelere

G353/3 Terāne-senc-i vişāl oldı dil görüp **ḥaṭṭuñ** / Henüz bağladı bir naḳş-ı ārzū tāze

G384/2 Cüst-cū eyleyicek dilleri zülfünde **ḥaṭuñ** / Fitne yer bulmadı çāh-ı zeḳanuñdan ḡayrı

R3/1 Fikr-i **ḥaṭ** ile āh-ı seḫer-gāh ederüz / Mir'āt-ı ḥayālūñ ki nazar-gāh ederüz

ḥaṭ ber-āver [1] sakalı belirmiş olan, sakalı çıkmış. <Cûdî, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 238>

G219/2 **Ḥaṭ** ber-āver nāz-perver sūz-ı dilden bī-ḥaber / Dāḡ-ı istiḡnā-yı bī-hengāmıyuz bir āfetūñ

ḥaṭ-ı nev [1] yeni belirmiş olan sakal. <Cûdî>

G353/6 Tārāvet-i ruḥın arturdı Nā'ılî **ḥaṭ**-ı nev / Cihāna velvele şaldı o rüy u mû tāze

ḥaṭ-ı sebz [1] gençlerde sakaldan önce yanaklarda biten ince tüy. <KT>

G329/4 Tāze sevdā-yı bahār-ı **ḥaṭ-ı sebzūñle** olur / ' Aql-ı kül māye-i terkib-i cünün-ı fitne

2. padişah yazısı, ferman (bkz. menşūr). <OTAL>

G78/1 Ruḥsār-ı yāre kim **ḥaṭ**-ı pür-şūr yazdılar / Sulṭān-ı mülk-i fitneye menşūr yazdılar

G143/6 Pāy-māl-i sipēh-i **ḥaṭṭuñ** idi kişver-i cān / Vermedin dest-i ḳazā fitneye menşūr henüz

G328/1 Rā ḳaşuñ olalı tuğrā-yı berāṭ-ı fitne / Oldı menşūr-ı **ḥaṭṭuñ** ḳayd-ı ḥayāt-ı fitne

G339/2 Şūr-ı sipāh-ı **ḥaṭṭı** ol şāh-ı mülk-i ḥüsnüñ / Artar ḳalem-revinde bî-dād söyleyince

ḥaṭve [1] adım; [tas.] sâlikin tasavvuf yolunda atmış olduğu adım. <KT, Cûdî, LN,

TASAVVUF TERİMLERİ>

G201/1 Ḳûyından o şūḥuñ dil-i rüsvā ile geçdük / Her **ḥaṭvede** bîñ şekve-i bî-cā ile geçdük

ḥavādiş [1] ilgi ile karşılanan haber, yeni söz, ḥādîşe'nin çoğulu (bkz. ḥādîşe).

<KT, LN, OTAL>

K7/22 Bu lücce-gehde olur şarşar-ı **ḥavādişden** / Hurûş-ı mevc-i belā geh nihān u gāh bedîd

ḥavāle []

1. bir işi veya bir şeyi başka birine bırakma, üstüne bırakma, terk, ihale, sipariş. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

ḥavāle etmek [1] bir şeyin alınmasını, yapılmasını bir kimseye bırakmak, ısmarlamak, devretmek. <TS, ÖTS>

G76/2 Bîgānelerle cünbişi ol naḥl-i nev-resüñ / Āha **ḥavāle eyler** idüm āh tazedür

2. saldıрма, vurma, uzatma. <KT>

ḥavāle eylemek [1] (kılıç) sallamak, vurmak. <Redhouse>

K6/35 Ne Zü'l-fiḳār ki ḥaşma **ḥavāle etdükçe** / Alurdı sāyesi āgūşa Şāh-ı merdānı

Ḥavarnak [1] Hîre yakınlarında bir köşk. Hîre meliklerinden Nu'mân tarafından, bir başka rivayete göre Yezdcerd tarafından Sinimmâr isimli bir mimar yaptırılmıştır. Hakkında birçok rivayet olan bu köşk için Arap şairleri şiirler söylemiştir. Bu köşk, güya sabah mavi, kuşlukta havayî, öğleyin beyaz, ikindi sarı görünürmüş. <Kâmûsü'l-A'lâm, MAZMUNLAR VE İZAH, s. 240>

G45/1 Cem taḥt-gāhı taḥta-i mey-ḥāne kendüdür / Kāşāne-i **Ḥavarnak**-ı şāhāne kendüdür

ḥavāşî [1] kenar notları, derkenarlar, kitabın bazı meselelerinin halli için yazılan eserler, ḥaşiye'nin çoğulu. <KT, Cûdî, LN, OTAL, Kanar/2>

K23/17 Benānında ḳalem mevḳūf-ı taḥrîr-i **ḥavāşîdür** / Beyān u mantıḳ u tefsîr ü ādāb u kelām üzre

havrâ [2] ahu gözlü hurîler, gözünün akı ve karası çok koyu olanlar. <Ahterî, Kanar/2>

K15/4 Kıl meclis-i ervâhı mu‘aṭṭar nefesünden / Müştâk-ı demün meclis-i **havrâ** mı degildür

G120/5 Büy-ı zülfüñ ki ala havşala-i bād-ı bihişt / Şiken-i ṭurra-i **havrâya** tenezzül mi eder

havşala [9]

1. zihnin bir şeyi anlama ve kavrama yeteneği, anlayış, akıl, zihinsel kabiliyet. <KT, OTAL, ÖTS>

G285/6 **Havşala**-i ḥaḳîḳatün olsa da Nâ’ilî ferâğ / Bî-edebâna her tenük-zarf-ı mecâz degmesün

Aşağıdaki tanıklarda havsala’nın “teng” ya da “kem” olması, zihnin bir şeyi kavrayamaması ve idrak edememesi anlamına gelmektedir.

K5/30 Teng iken **havşala**-i himmetine her dû cihân / Kõmamış ḥâṭır-ı gerd-i emele güncâyî

G270/5 Kem **havşalasun** Nâ’iliyâ kendüñi bî-bâk / Pervâne-i şem‘-i ḥarem-i râz edemezsün

havşalasına şıgāmamak [2] akli almamak, kavrayamamak, kabul edememek. <TS, ÖTS>

K7/14 **Şıgar mı havşala**-i cân-ı nâ-şigîbâya / Bu imtidâd-ı zamân-ı sitem bu zulm-ı şedîd

G183/1 Vişâl **havşala**-i ârzüya **şıgmaz** imiş / O bâde-i mütereşşah sebûya şıgmaz imiş

2. damak, tat veya koku algılama yeri.

G120/5 Büy-ı zülfüñ ki ala **havşala**-i bād-ı bihişt / Şiken-i ṭurra-i **havrâya** tenezzül mi eder

G322/4 Özgedir **havşalası** bâde-keşân-ı ‘ışkuñ / Feyz-i âgâhî-i dil var yine medhûşında

3. sabır, tahammül, manevî direnç, dayanma kuvveti. <Cûdî, Kanar/1>

G36/7 Yoklansa hezârında bulunmaz o gürûhuñ / Bir mürdaki **havşala**-i ṭâḳat-i didâr

G93/4 Zevk-âşinâ-yı miḥnet-i Eyyûb edüp dili / Cân-ı şabûra **havşala**-i derd ü dâğ vir

havşala-kûb [1] takati, tahammülü ezen. Aşağıdaki tanıkta felek, ters dönmüş ve içinde tahammülün ezildiği bir havana benzetilmiştir. Bu havan ters dönmüş olsa da ezme işini yine de yapabilmektedir.

G218/7 Bî-deste hâven-i felegi ser-nigün görüp / Rûyına pây-ı **havşala-kûbın** ne añladuñ

havşala-sûz [3] takati, tahammülü yakan, çekilmez, katlanılmaz; akıl durduran, bir şey düşünemez hâle getiren. <OTAL, Kanar/2, Redhouse>

G130/3 Derdini ğamzeden nihân ṭutmağa çâre var mıdur / Âteş-i germ-i ıztırâb **havşala-sûz**-ı râzdur

G258/1 Yakup vücûdumı pervâne-veş tebâh ederin / O şem‘-i **havşala-sûzi** görünce âh ederin

G292/5 Fenâsı **havşala-sûz**-ı mezâk olur ‘ârif / Taşavvur etse bu âmed-şuduñ mezâyâsın

hâven [1] bir şey döküp ufalatmaya mahsus tahta, madenî, ya da taş kap, havan. <KT, LN, OTAL> Aşağıdaki tanıkta felek, ters dönmüş bir havana benzetilmiştir. Bu havan içinde tahammül ezilmektedir.

G218/7 Bî-deste **hâven**-i felegi ser-nigün görüp / Rüyine pây-ı havşala-kûbın ne aıladıñ

hâver [] doğu, gün doğusu. <KT, LN, OTAL>

hâverî [1] doğu ile ilgili. <OTAL>

K20/39 Eyvân-ı rif' atüñ gibi dâ'im muhîṭ ola / Bâm-ı sipihri perde-i dîbâ-yı **hâverî**

hâver-sitân [2] doğuyu fetheden. <Kantar/2>

K10/35 Bel bağlamış kıyâma yemîn ü yesârda / Sulṭân-ı bahter şeh-i **hâver-sitân** gibi

hâver-istânî [1] doğuya ait; doğu taraflrını fetheden.

K6/24 Zihî ṭalî'a-i ruḥsâr-ı şeb-çerâğ-ı güher / Ki dâğ-ı zerresidür mihr-i **hâver-istânî**

hâvf [9] korku, korkma. <KT, Cûdî, LN, ZL>

K5/40 **Hâvfum** oldur dil ü ṭab'um gibi âşüfte bulam / Maḥremân-ı ḥarem-i bargehi Mevlâyı

K11/16 Ey dilîr-i Ḳahramân-kevkib ki **hâvfuñdan** müdâm / Ḥâtır-ı a' dâya hevl-i rûz-ı maḥşerdür gelen

K11/17 **Hâvf**-ı şemşîr-i celâlünle kefi cellâdda / Bâr-gâh-ı ḳahruña bî-pâ vü bî-serdür gelen

K19/30 Dehr bir dâvere muḥtâc idi kim **hâvfundan** / Olmaya baht-ı sitem-pîşe mühim-sâz-ı ḥıyel

K22/17 Bîm-i celâletünle düşer **hâvf** u ḥaşyete / Nâm-ı bülendüñi işiden kimse dürdan

K30/15 Olmasa nuṭḳa mecâlün varıcaḳ **hâvfum** odur / Bu meḥâbet ki var ol şadr-ı hümâmumda benüm

G4/4 **Hâvfum** oldur sebeb-i rencîş-i ḥicrânun olur / Dil-i şurîde ile baht-ı heves-nâk baña

Aşağıdaki tanıkta dinî birer ıstılah olarak “hâvf” ve “recâ”ya aynı tanıkta yer verilmiştir (bkz. hâvf u recâ).

G97/3 **Hâvf**-i tûğ-ı ğamze mâni'dür recâ-yı vuşlata / Ol ṭılısm-ı fitnenün genc-i nihânın kim bilür

hâvf u recâ [1] korku ve ümit. İnsanın korku ile ümit arasında olmasını ifade eden bir deyimdir. Kur'ân'da insanın Allah'ın azabından korkması (Nûr/52) ve rahmetinden de ümitli olması (Bakara/218) istenmiştir. <DİNİ KAVRAMLAR>

M12/1/6 Olan hâdî şırâṭ-ı müstaḳîme şer'-i pâküñdür / Bu 'âlem berzaḥ-ı **hâvf u recâdur** yâ Resûla'l-lâh

hâvz [2] havuz, süs için veya su biriktirmek için bahçe veya avluya yapılmış su çukuru. Genelde etrafı mermerle çevrili, şelâleler ve fiskiyelerle süslü, içinde balık ya da ördek yahut su çiçekleri bulunur. <KT, OTAL>

K3/20 Vüdüdî cîfesin eyler nazîf zu'mınca / Sarâyı nekbetünün **hâvz**-ı muncilâbında

K35/10 Miyân-ı **hâvza** kim gülmîḥ-i saḳfından düşer pertev / Sipihri-i devletün ol şâbitânıdır bu seyyârı

hây [2] hey. <Kantar/2>

hây u hû [] gürültü, patırtı, telâşe. <Kantar/2>

K27/26 **Hây u hûdan** işidilmezse gönülden derler / Reh-güzâruñda ṭuran pîr ü cevân ḥoş geldün

G74/3 Şeh-bâz ğamzeñ eylese ḳaşd-ı hümâ-yı dil / Cibrîl-veş melâ'ikeden **hây u hû** ḳopar

hayâ [10] kınanma düşüncesiyle kurallara aykırı davranmaktan kaçınma ve bunu sağlayan duygu, utanma; âr, namus, edep (bkz. şerm). <KT, LN, OTAL, DİNİ KAVRAMLAR>

- K4/32 Pîş-i evşâf-ı hânedânında / Tutk-ı çehre-i **hayâ**-yı dilem
 K14/57 Kahrûnla terahhüm zekân-ı hûba siyeh-hâl / Hilmünle gâzab dest-hoş-ı reng-i **hayâdur**
 K14/74 Ma' zûr tût ey kân-ı kerem 'aciz u kuşûrın / Endîşe ki gârķ-ı 'araķ-ı şerm ü **hayâdur**
 K30/33 Surhî-i şerm ü **hayâ** hâşıl eder duhter-i rez / Añlama gûne-i şengerf sedâmumda benüm
 G65/1 Sâķî fûrûg-ı meyden rûyûnda tâb göster / Germiyyet-i **hayâdan** hûrşîde âb göster
 G208/2 Mihr-i 'işmetden bile 'âr eyler olsa jâle-pâş / Ol **hayâ** gül-berginün pâķi-i dâmânın görûn
 G224/3 Şerm ü **hayâ** tekâveri Hızr u Mesîh olur / İzhâr-ı nîm feyz-i şeker-hânde eyleseñ
 G244/11 Surhî-i şerm ü **hayâ** hâşıl eder duhter-i rez / Añlama gûne-i şengerf sedâmumda benüm
 G269/2 Şâf ol o kadar' ışķ ile ey dil ki **hayâdan** / Âyînesi İskendere rû-pûş görünsün
 G385/1 Gönçenün gül-bün gülün destâr-ı hûbândur yeri / Ol **hayâ** gül-berginün pîrâhen-i cândur yeri

hayâl [53]

1. bir kişi veya nesnenin zihinde beliren sureti. <KT>

- K4/11 Âfet olsam **hayâl**-i yâre n'ola / Maħrem-i çeşm-i âşınay-ı dilem
 K4/12 Evhaş Allâh **hayâl**-i bûkalemün / Ki hevâsiyla ğam-zedâ-yı dilem
 K6/22 **Hayâl**-i reng-i ruh u tâb-ı kâkülindendür / Güle şikeste-dilî sünbûle perîşânî
 K18/39 **Hayâl**-i vaşfuña şeb-zinde-dâr iken tab'um / Keşâfet-i ğam ile ser be-ceyb-i h'âb olmuş
 K28/68 Huld-ı suhunde bânû-yı şüh-ı **hayâlidür** / Nâz eyleyen mürâfâķata hûr-'ayn ile
 M5/II/8 Ey reng-i **hayâli** deyr-i dilde / Nakķâş-ı hezâr şûret-i hûb
 G111/1 **Hayâlün** oldı hecrünle dil-i ğam-dîdeden mestür / Gönülden de ba'îd olurmuş olan dîdeden mestür
 G130/2 Demdür o tıflı ser-keşün reh-i **hayâline** / Çeşm-i 'alîl-i ârzû muntazır-ı cevâzdur
 G131/1 **Hayâlün** levh-i sîm-i dîdeye taşvîr olunmuşdur / Seni gözden şakınmak 'âşîķa taķdîr olunmuşdur
 G143/2 Seyl-veş etdi güzêr mihr-i **hayâlün** dilden / Merdüm-i dîde-i cân ğavķa-hor-ı nûr henüz
 G197/2 Şad hâsed merdümek-i çeşmüme kim maħremidür / Kaşr-ı dîdemde **hayâlün** gibi bir pâdişehün
 G220/1 Dîdeden gitmez **hayâli** o mücellâ sînenün / Cilve-gâhı manzar-ı çeşmümdür ol âyînenün
 G240/2 Bir vech ile ta' bîr edemem zevķ-i **hayâlin** / Âĝûşa bu şeb h'âbda bir ince bel aldum
 G261/3 **Hayâli** olsa gül-i şîşe-zîb-i çeşm-i pür-âb / Nîĝâh-ı germdeki süz u tâbı n'eylersün
 G287/2 Her nefes biñ naķş-ı şûr-engîz ile kâfir yeter / Ka'be-i câmî **hayâlün** deyr-i eşnâm eylesün
 G336/4 'Âlem-i hûsninde ruhsâr u dehânın kıl **hayâl** / Zerresi hûrşîd-i 'âlem-tâb gelsün çeşmüne
 G364/5 **Hayâlün** çeşm-i Ya' kûb-ibtîlâ-yı girye-mu' tâda / Mişâl-i Yûsuf-ı gül-pîrchen h'âbı unutturdı
 G369/2 Tûrfe mecnûnam ki pey-der-pey **hayâl**-i çeşm-i yâr / Devr eder etrâfımı ser-geşte âhûlar gibi
 G373/5 Zâlâm-ı ğamda ķalurduk **hayâlün** olmasa ger / Çerâĝ-ı meclis-i şeb-zinde-dâr-ı nâ-kâmî

2. aslı ve hakikati olmaksızın ortaya çıkan suret, tahayyül, tasavvur. <KT, LN>

- K5/11 H̄ayzurān gibi benānumdan eder pīç-ā-pīç / Tāb-ı gīsū-yı **h̄ayālūm** kalem-i gūyāyı
- K5/12 Rūz u şeb şoḥbet-i ebkār-ı **h̄ayālūmdür** eden / Ṭab'-ı şūrīdemi müstāk-ı dem-i tenhāyī
- K10/38 Mecrā-yı feyz olup tuta tā kim ney-i kalem / Bāğ-ı **h̄ayālī** hurrem ü ter nāve-dān gibi
- K12/51 Meylūm evşāfuña ol mertebedür kim görürin / Şāhid-i medḥūnī ḥ-āb içre der-āğūş-ı **h̄ayāl**
- K17/56 Ġıbtā-engīz-i dil-i Ḥ-āce-i Kirmānīdūr / Naḥl-i gül-zār-ı **h̄ayālūmdeki** aḡşān u şuḥūn
- K18/44 Kalem ki şāne-zen-i ṭurra-ı **h̄ayālūmdür** / Ne ṭurra her girihi kân-ı müşk-i nāb olmış
- K19/37 Eylesün ḥacle-i ṭab'ındaki ebkār-ı **h̄ayāl** / Gevher-i menḳıbetūn gūy-ı girībān-ı ḥulel
- K22/18 Yazduḡça vaşf-ı zātūnı dest-i **h̄ayāle** / Pür-tāb olur zebān-ı kalem şem'-i Ṭırdan
- K23/45 Kalem kim müy-ı bārīk-ı **h̄ayālūm** pīç ü pīç eyler / Hümā-veş indürür murğ-ı dil-i Cibrīlī dām üzre
- K25/26 Geh micmerede çeşme-i dil-cüy-ı **h̄ayāle** / Mīzāb-ı besātīn-i ma'ānī vü beyānsın
- K26/36 Kemān-ı saḡt-ı dest-i ḡudrete tīr-i dü peygāndur / Ser-i dest-i **h̄ayāle** bü'l-ı aceb ser-tīz ḡancerdür
- K26/37 Çemen-zār-ı **h̄ayāle** serv-i bālā-yı ḡırāmāndur / Ki zanneyler görenler ḡāmet-i ra'nā-yı dil-berdür
- K28/55 Vermez **h̄ayāle** yol kalem etdükçe ḡuşını / Ṭayy-ı merāḡil-i suḡen-i dil-nişīn ile
- K33/15 Şoḡbetūn şāhid-i dil-bend-i **h̄ayāl** olduḡça / Sedd-i rāḡ-ı emelūmdür felek-i pür-telbīs
- M10/I/7 Şaḡş-ı **h̄ayāl** dīde-i 'ibretle baḡsa da / Teşḡīş ede hilāl ile cismūm zihī hūzāl
- G114/5 Ey Nā'iliyā sözüñde bu dil-keş **h̄ayāllerūn** / İ' cāzdur ki nev'-i beşerden zūhūr eder
- G135/8 Biz Nā'iliyā sözde füsūn-kār-ı **h̄ayālüz** / Elfāzda peydā dil-i ma'nāda nihānuz
- G218/5 Tefvīḡdür nücūma da ḡādī mūneccimūn / Naḡş-ı **h̄ayāl**-i 'aḡl-ı kezūbın ne añladuñ
- G254/6 Ḥāsidi eylemezdi lāl olmasa kil-i Nā'ili / Mükḡale-i devātde çeşm-i **h̄ayāle** mīldān
- G302/3 Dū nīm-sāz-ı zebān-ı **h̄ayāl** olursa n'ola / Ciger-şikāf-ı ḡazā ḡancer-i nighedür bu
- G313/1 Çeşm-i **h̄ayāl** düḡtedür vech-i pākūñe / Ḥayrettedür nezāre rūḡ-ı tāb-nākūñe

Aşağıdaki tanıkta eskiden oldukça meşhur olduğu anlaşılan şu fıkraya gönderme yapılmıştır.

“Herifin biri seyahatla geldiği şehrin hükümdarına müracaatla gayet ince, kıymetli ve emsalsiz şallar dokuduğunu söyler. Hükümdar merakla adamın istediği tezgâhı kurdurur. Herif güya işa başlar. Kırk gün sonra hükümdara, vezirleri maiyetiyle yanına gelir. Herif, hükümdarın başına bir şeyler doluyormuş gibi elini havada dolaştırır ve pek yakıştığını, fakat piç olanların bunu göremeyeceklerini söyler. Şaşkın hükümdar, bu ağır zan altında kalmamak için mevhum şalı beğenir, vezirlerine ve maiyetine sorar. Onlar da piçlik isnadından kurtulmak için pek beğendiklerini söylerler. Herif, bu suretle hükümdarı dolandırır. İşte bu mevhum şaldan ibaret sarığa destâr-ı hayâl, ipliklerine de rişte-i hayâl veya târ-ı hayâl derler. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 380>

- K17/61 Ṭarḡ-ı nev-kārī-i ma'nā ile kim dest-i **h̄ayāl** / Tār u pūd-ı ḡaṭ-ı şī'rümde olur naḡş-nümün

h̄ayāl etmek [4] bir şeyi gerçekmiş gibi düşünerek zihinde tasarlayıp canlandırmak. <TS, ÖTS>

- K1/3 İ‘câz-ı na‘t’ı kim kalem-i mü-şikâfımı / Şüret-nigâr-ı deyr-i bütân-ı **hayâl eder**
- K1/12 Muhtârım olsa semt-i Fuzûlî nazar kılan / Cûy-ı tabî‘ atüm Şa‘ u Ceyhün **hayâl eder**
- K12/53 Fitne devründe ‘adım olduğın **etdükçe hayâl** / Ruḥ-ı dil-berde döner nokta-i mevhumeye ḥâl
- K34/1 Âgâh-ı lutf ı neşve-i şahbâ-yı telḥ olan / Her kaṭresin qarâbe-i kevşer **hayâl eder**

3. gölge gibi az ve bulanık görünen veya hatıra gelen şey, karaltı. <KT, Ahterî>

- G211/4 Bu şeb nesîm ile sen daḥi ey berîd-i **hayâl** / Teneffüs eyle ki dūr u dirâzdan geldün

4. bir kişi veya nesnenin suya veya aynaya yansıyan görüntüsü, akis. <KT, LN>

- G163/1 La‘lün ki **hayâl**-i mey-i gül-fâm ederüz biz / Âyine-i ḥurşîdi alup câm ederüz biz
- R3/1 Fikr-i ḥaṭ ile âh-ı şehër-gâh ederüz / Mir ‘ât-ı **hayâlün** ki nazar-gâh ederüz

Aşağıdaki tanıkta “Ḥayâlî” sözcüğü, bir şahsın isminden ya da mahlası olduğundan “Ḥayâlî” biçiminde imlâ edilmelidir.

- G225/6 Olup cemâline ey Nâ ‘ilî nazar ḥayrân / **Ḥayâlî** gibi olur pây-mâli Şuhfînün

5. kuruntu, vehim. <KT, Kanar/2>

- M3/IV/2 Düşdük cünûn-ı ‘ışk ile vehm ü **hayâle** biz / Düş olmaduk zamânede bir ehl-i **hayâle** biz

6. perde arkasında ve mum önünde deri veya mukavvadan resimler oynatarak gölgelerini seyrettirmekten ibaret oyun, Karagöz oyunu. <KT, Cûdî, OTAL>

- G51/3 Verâ-yı perdeden âgeh degilsün ey kâfir / **Ḥayâl**-i zılla müşâbih zuhûrî n’eylerler
- G292/9 Mişâl-i zıll **hayâl** anlayup şeb ü rûzın / Cihânun eylese endîşe rûz-ı ferdâsın
- G303/1 Yıldı bir kerre görûn kâ ‘ilüz ey mâh bize / Yeter eglence **hayâlün** geh ü bî-gâh bize

hayât [39] yaşam, dirilik, canlılık, sağlık, yaşayış, ömür. <KT, Cûdî, LN,

Kanar/2>

- K3/35 O yolda mâla kim eyler nazar ki ḥâsirdür / Nişâr-ı naḥd-i **hayât** etmeyen ḥisâbında
- K5/7 Ṭab‘-ı pākümdür o ser-çeşme-i ma‘nî ki eder / Reşḥası âb-ı **hayât**-ı suḥene saḥkâyî
- K6/19 O şeh ki naḥd-i **hayât**-ı Mesîḥ ü Hızr olmuş / Nigâh-ı ḥasretinün ḥün-behâ-yı ḥırmânı
- K8/36 Niteki sehl ola mülk-i **hayât**-ı düşmeninün / Hişâr-ı burc-ı bedenden ṭarîḥ-i ifrâzı
- K9/28 Kâlemin lû‘le sözin âb-ı **hayât** u ṭab‘ ın / Hızr-ı dil-zinde-i ser-çeşme-i ‘irfân etmiş
- K14/91 Baḥtuñ gibi pâyende ola zıll-ı **hayâtun** / Bu ‘âlem-i fânide ki encâmı beḳâdur
- K18/36 Sevâd-ı cebhe ki ḥükm-i ḳaderdür ehl-i dilün / Kef-i **hayâtına** menşür-ı icinâb olmuş
- K24/38 Mümted ola o ḡâyete dek câh-ı ‘ömri kim / Müstevcib-i **hayât**-ı devâm-ı dühür olur
- M1/I/8 Ey vây ey birâder-i bâ-cân berâberüm / Ey mâye-i **hayât**-ı dil-i derd-perverüm
- M1/II/4 Naḥd-i **hayâta** eylemedün hergiz i‘tibâr / Dünyâ metâ‘ inun nazaruñda revâcı yok
- M1/III/5 Firdevs cilve-gâhuñ ola gerçi kim bize / Sensüz **hayât** düzaḥ u düzaḥ şerâredür
- M2/IV/6 Qıl bir nefesün şükrini her laḥzada tekrâr / Terk et şeref-i zâtuñı memnûn-ı **hayât** ol
- M2/V/8 Maḥşer ki ṭuta ma‘ deletün rûz-ı **hayât**dan / Pür-cürm ü me‘âşî bu güneh-kârıñı yâ Rab
- M5/I/2 Efsûs ki kişver-i **hayâtı** / İḳlîm-i bedenden etdün ifrâz

- M5/V/4 Gül-berg-i **hayâta** vormeyenler / Dâmânûña yüz süren giyâhı
- G76/5 Olmuş berât-ı hüsnuñe kayd-ı **hayât** o hatt / Hatt tâze hüsñ tâze o nev-câh tâzedür
- G116/2 Ğamze-i mest-i dil-berân nâz ile öldürüp bizi / Eylediler çok imtinân tut ki **hayât** virdiler
- G142/4 Ne kadar feyz-i **hayât** etse dile la' l-i lebûñ / O kadar ğamzeñe cân virmeye çâlâk oluruz
- G146/4 Ölse ğumâr-ı ğuşşadan ey pîr-i mey-gede / Câm-ı **hayâtı** şun hele gör nûş eder miyüz
- G153/5 O hekim-senc-i **hayâtuz** bu şifâ-hânede kim / Derd-i 'ışkı revîş-âmûz-ı Mesîhâ ederüz
- G167/4 Dânesin tîz dükedür murğ-ı hâriş ehl-i fenâ / Telef-i nakd-i **hayât** etmede imsâk edemez
- G170/2 Dârû-yı **hayât-ı** dil olan zaĥmuñı 'âşık / Şaklar güher-i cânı gibi merheme virmez
- G206/2 Sermâye-i **hayât** bilenler teġâfûlûñ / Bilsün nevâziş-i nigeñün hem-zebân-ı merg
- G213/4 Pîr-i muġân-ı 'ışk komış lezzet-i **hayât** / Keyfiyyetinde câm-ı şereng-i nigâhınûñ
- G249/8 Nâ'îlî sâġar-ı leb-rîz-i **hayâtıñ** efsûs / Hisse-dâr olmadı kem-neşve-i ihsânından
- G278/5 **Hayât-ı** maġz idi bir kerre Nâ'îlîye deseñ / Helâk-ı reşk-i nigâhum değil mi şaġ olsun
- G309/3 Olmasa 'ömr zûd-güzer vaġt-ı gül gibi / 'İyşe **hayât** u 'ömre zamân kûteh olmasa
- G325/3 Ğamzeñ geçürdi 'âlemi şemşîr-i nâzdan / Feyz-i **hayât** edince lebûñ nûş-ġand ile
- G328/1 Râ ġaşuñ olalı tuġrâ-yı berât-ı fitne / Oldı menşûr-ı ġatuñ kayd-ı **hayât-ı** fitne
- G372/6 Olsa mümted ne kadar devlet-i deh-rûze **hayât** / Yine bî-fâ'idedür sâye-i memdûd gibi
- G381/4 Şabâ nakd-i **hayât-ı** Hızır etmiş / O zûlfûñ ġüşe-bend-i dest-mâli
- T6/2 Eyledi ġünküñ o zât terk-i riyâz-ı **hayât** / Ravza-i 'uġbâda da cennet ola cîlve-ġâh

Aşağıdaki tanıklarda geçen “âb-ı hayât”, içene ölümsüzlük bahşettiğine inanılan ve Hızır'ın nail olarak içtiği rivayet edilen sudur (bkz. âb-ı hayât).

- K12/77 Ğarġa virdi feleġi âb-ı **hayât-ı** suġenüm / Reşġa-i kîlkûme leb-teşne yine âb-ı zülâl
- K14/68 İskender dâġ-ı dil olan âb-ı **hayâtıñ** / Ser-çeşmesi ol bâdiyeden ġayli cudâdur
- K22/23 Söz bu ġubâr-ı tab' ile ġâlî olur mı hîġ / Âb-ı **hayât** olursa da gerd-i fütürdan
- K25/27 Geh lû'le-i ser-çeşme-i enhâr-ı ma'ârif / Geh âb-ı **hayât-ı** suġene şâdurvânsın
- G212/4 Âb-ı **hayât** menba'idur olsa da ba'id / 'Uşşâġa aındurur o siyeh ġaş gerdenûñ
- G233/5 Nâ'îlî-veş olmasañ âb-ı **hayât-ı** ġuşşa-nûş / Zinde-i câvîd olurduñ mürde olmazduñ ġönül
- G259/3 Cân virür âb-ı **hayât** lebûñe Hızır u Mesîh / Teşnesi rûġ-ı Sikender bir içim şusun sen

hayât-âverî [1] canlılık getiricilik, hayat vericilik.

- G203/3 Nâz eder Hızır u Mesîhâya lebûñ oldukġa / Çâşnî-senc-i **hayât-âverî**-i ġüftârûñ

Ĥayder-i Kerrâr [1] döne döne hamle eden, saldıran aslan; Hazreti Ali. Hazreti

Ali'nin düşman askerlerinin arasına tıpkı ceylân sürüsüne dalan gibi tek başına daldığı ve onun gibi döne döne saldırdığı rivayet edilir. <OTAL, Kanar/2, TDVİA, C. 17, s. 24>

- K26/35 Ne ġâme **Ĥayder-i Kerrâr**-ı naġmuñ Zü'l-fiġândur / Ne ġâme Rüstem-i endîşeye tîġ-i dü peykerdür

ġayf [8]

1. haksızlık, zulüm, cevir. <KT, Cûdî, OTAL>

K16/24 Felegün olsa da ol hîdmetle isti‘dâdı / **Hayfdur hayfdur** ey dâd-ger-i dâd-âyîn

K17/52 **Hayfdur** ancılayın şâ‘ir-i ‘âlî-himmet / Ola pâ-mâl-i cefâ-yı felek-i sifle vü dün

G285/4 Tâ‘ir-i evc-i nâz olan kâni‘-i üstüñ-ân degil / Kâm-ı hümâya **hayfdur** tu‘me-i âz degmesün

2. yazık!, eyvah! Teessfü bildiren edattır. Bu anlamı Türkçe’ye mahsustur. <KT, Cûdî, LN>

M5/IV/4 ‘Uşşâk için ola hüsnuñe **hayf** / Bir nîm nigâh-ı merhamet bâr

G52/1 Silâhı âh olup anlar ki seyf bilmezler / Ne zâlim olduñuñ ey çarh **hayf** bilmezler

G118/4 Siyeh-dil mihr-düşmen bî-vefâsun **hayf** bilmezsun / Çerâğ-efrûz-ı mâh-ı âsumân-ı behcetün kimdür

G363/4 Şabâ o tûrrada maşsûd-ı rûzgâr idi **hayf** / Gönül de sencileyin hîç-kâredür şimdi

T6/1 Kâtib-i dîvân idi **hayf** o zât-ı şerîf / Gıbta ederdı gören haţtına bî-iştibâh

hayfâ [3] yazık!, çok yazık!, eyvahlar olsun!. Ki edatıyla birlikte kullanılır <KT,

Kanar/2>

M1/IV/5 **Hayfâ** ki kaldı maşşere dâduñ zamânedden / Mazlûmsın ki olmadı ma‘lûm kâtilün

M1/V/3 **Hayfâ** ki oldı şoşbet-i nâ-cins rehzenün / Ma‘rûf idün nihâyet-i hüsni vifâk ile

G160/5 Zülfinden almağa dili yok çâre Nâ‘ilî / **Hayfâ** ki kaldı kâfir elinde esîrümüz

hayl [5] topluluk, takım, zümre. <KT, LN, Kanar/2>

K9/25 Qadr-i ‘irfanını zîrâ ki bilüp Bâkînün / Elin almış şu‘arâ **hayline** sultân etmiş

K26/32 Ne ‘ayyâr âfet-i âsâyiş-i **hayl**-i melâ‘ikdür / Ne cādū kıdsiyân-ı bâm-ı ‘arşa hayret-âverdür

K34/1 **Hayl**-i rindânı perîşân etdi zühdün âfeti / Döndürüp naqd-i şigîbe mâye-i cem‘ iyyeti

M2/V/6 Maşşer ki şefî‘ eyleyesin **hayl**-i ‘uşâta / Sultân-ı serâ-perde-i esrârûnı yâ Rab

hayli [1] epeyce, çokça; çok, birçok. <KT, OTAL>

K14/68 İskender dâğ-ı dil olan âb-ı hayâtun / Ser-çeşmesi ol bâdiyeden **hayli** cudâdur

hayme [4] çadır; otağ. <KT, LN, Kanar/2>

K18/49 Ola vücûdına bu **hayme** cây-ı âsâyiş / Ki cirm-i şemse-i zerrîni âfitâb olmuş

K20/28 Hayrân-ı naşs-ı **hayme**-i iclâlün cylesün / Bu çetr-i zer-nigâr-ı mu‘allâ-yı ber-teri

G85/3 Ey h‘âce biz ki hâk-nişîniyüz bu **haymenün** / Sûdâ-gerâna şor ki bisâtı ne günedür

T5/8 Quruldı **haymeler** sermâda ol şahrâya reng-â-reng / K’eder naşs-ı derûnı nev-bahârûn lutfını ızhâr

hayr [7]

1. iyilik, iyi iş; şerr karşıtı. <KT, LN>

K9/23 Añdurup nâmların **hayr** ile şâhân-ı selef / Suhen erbâbına lutf eylemiş ihsân etmiş

K19/38 Añlup **hayr** ile nâmuñ ola ey şadr-ı güzîn / Haşre dek elsîne-i nâsda evrâda bedel

K30/35 Nitekim ola du‘â **hayr** ile zikre bādî / Âhır-ı nazm-ı pesendide-nizamumda benüm

M2/IV/3 Bu cürm ü bu ‘işyân ile kim der saña bi‘l-lâh / Dâmen be-kef-i h‘âhiş-i **hayr** u hasenât ol

hayrû‘l-hulefâ [1] hayırlı oğul, halef. <OTAL>

K14/41 Şâhâne-neseb ol güher-i kân-ı edeb kim / Düşîze-i pâkîze-i **hayrû‘l-hulefâdur**

hayrû‘l-umûr [2] işlerin hayırlısı. <OTAL>

K22/10 Bu demde luṭf-ı devlet ü iḳbālūñ añlamaz / Āgeh-dil olmayan anı **ḥayrū'l-umürdan**

2. iyi, faydalı, yarar, hayırlı. <OTAL, Kanar/2>

K27/16 İştıyâḳuñla helâk olmağa az ḳalmışdık / **Ḥayr**-ı maḳdem hele ey rûḥ-ı revân hoş geldün

ḥayrân [18]

1. şaşakalmış, şaşkın, hayrette kalan, ne yapacağını bilmeyen. <KT, ZL>

K3/64 Burâḳ u Refref ü Cibrîl ḳaldılar **ḥayrân** / O nûr-ı pāk-i ḥired-sûzuñ incizâbında

K6/16 O şeh ki lâzime-i pîş-gâh-ı ḡamzesidür / Hücûm-ı 'arbede-i dest-burd-ı **ḥayrân**

K6/26 Fûsûn girişmesinüñ leb-güzide meftûmı / Nigeh teḡâfülinüñ dil-rübûde **ḥayrân**

K20/28 **Ḥayrân**-ı naḳş-ı ḥayme-i iclâlûñ eylesün / Bu çetr-i zer-nigâr-ı mu' allâ-yı ber-teri

K23/12 Ḳazâ kârında **ḥayrân** baḥt te'essürinde şermende / Cihân ḡayr-ı mükerrer ḥâl-i 'âlem intizâm üzre

K23/44 Ma'ânî ḥüsn-i ta'biründe **ḥayrândur** ki endişem / Eder biñ puḥte ma'nâyı fedâ bir lafz-ı ḥâm üzre

K35/1 Leb-i deryâda seyrân eyle vâlâ-ḳaşr-ı ḥunkârı / Ki olmuş 'aḳl-ı kül **ḥayrân**-ı isti' dâd-ı mi' mârı

M8/VI/2 Olur **ḥayrân**-ı kârûñ mü-şikâfân-ı yed-i beyzâ

G134/5 Yok Nâ'iliyâ şübhemiz encâm-ı verâdan / Bu gerdiş-i eflâki de **ḥayrân** bilürüz biz

G168/3 İrtifâ'-ı âfitâb-ı âsumân-ı vaḥdete / 'Aḳlı **ḥayrân** eden uşurlabdur endişemiz

G210/1 'İşk **ḥayrândur** eṭvâr-ı cünûn-pîşemizüñ / 'Aḳl-ı kül vâlihîdür şûret-i endişemizüñ

G213/1 Meftûmı nâz şâhid-i şeng-i nigâhınûñ / **Ḥayrân** fitne meşreb-i teng-i nigâhınûñ

G220/2 Tıfl-ı zânû muşḥaf-ı ḥayret-debistândur gönül / Āmed ü reftinde **ḥayrân** şenbih ü âzinenüñ

G225/6 Olup cemâline ey Nâ'ilî nazar **ḥayrân** / Ḥayâli gibi olur pây-mâli Şuhfînüñ

G307/3 Mûsî gibi **ḥayrân**-ı temâşâsı olurduk / Ḥüsnüñ şecer-i Tûr-ı tecellâda bulunsa

G341/3 Hikmetinde ben de **ḥayrân**am ki yok cem' eylemiş / Meşreb-i 'irfân ile 'aḳl-ı ma'âş bir yere

2. esrarı çekerek veya esrarlı macun yutarak bir köşede her şeyden habersiz, mestane hayat geçiren kimse, esrar sarhoşu; çok tutkun. <OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 199, AFYON VE ESRAR, s. 31>

G165/2 Âbdâl-i ser be-ceyb-i ferâḡuz ki 'âlemün / **Ḥayrân**-ı nâz u ni'met-i pâ der-riḳâbiyuz

G231/2 Ne cur'ası ḥûn-ı ciger sâḳîsi dest-i ḡamzedür / **Ḥayrân**-ı keyf ü kârıdur bir özge şaḥbânûñ gönül

ḥayret [58]

1. şaşkınlık, şaşırma, ne yapacağını bilememe; [tas.] Allah'ı tanıyan, ancak bunu ifade edemeyen ârifin yaşadığı hâl; kalbe gelen tecelli nedeniyle sâlikin düşünememez ve muhakeme edemez hâle gelmesi. <KT, LN, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

K1/15 Ḥâmûş-ı **ḥayretem** ki ḥired naḳd-i himmetüm / Vaḳf-ı binâ-yı medrese-i ḳîl u ḳâl eder

K2/42 O dem ki merkez-i **ḥayretde** ol belâ-keşler / Mişâl-i nokṭa-i mevḥûme bi-ḳarâr ḳalur

K7/4 Ḳıyâm-ı merkez-i **ḥayret** medâr-ı ḳurb-ı vîşâl / Verâ-yı ḳurb-ı meṭâlib mebdâi-i teb'îd

- K7/5 Cihân girîve-i âşûb u rûzgâr garîm / Me‘âd u mebd-e’i **hayret** amânı maḥz-ı va‘îd
- K7/26 Bisât-ı emrdür ey dil bu mevķıf-i **hayret** / Olur kıyâmı ḳarîn-i rızâ-yı Rabb-ı mecîd
- K7/53 Zebân-ı ḥusrev-i ḳadr gibi lâle-i **hayretdür** / Zuhûr-ı vâķı‘a-i Kerbelâda ‘aķl-ı reşîd
- K15/2 Farz eyle ki girdâb-ı yem-i **hayrete** düşdük / Dâmen be-kef-i zülf-i dil-ârâ mı degildür
- K23/35 Ki olmışdur hirâs-ı dest-burd-ı ceys-i **hayretten** / Reh-i âmed-şud-ı feyz-i ma‘ânî intişâm üzre
- K29/1 Ey peyk-i tîz-kâm-ı şabâ kim delîlisin / Reh-güm-künân-ı bâdiye-i ‘aciz ü **hayretün**
- K30/25 İntibâh-ı dil-i **hayretle** deġişmem gâhî / Bulunan neşve-i idrâki künânumda benüm
- K34/18 Şunmasun girdâb-ı baķr-ı bî-girân-ı luḳfına / Seyr edenler sîne-i deryâda dâġ-ı **hayreti**
- K34/22 Şâhid-i iķbâlüne biñ dîde-i **hayret** bulur / Çarķ-ı bî-dâd açâ ger bir kere çeşm-i ‘ibreti
- M3/III/2 Dest-i ṭaleb erişmedi dâmân-ı vaḥdete / Düşdük bu ızırâb ile vâdî-i **hayrete**
- M5/VI/7 Sîm-âb-ı sükûn-ı **hayretünle** / Ḥasret-keş-i ızırâb edersün
- M8/IV/2 Zebân ḥâmûş-ı **hayret** sîne süzân dîdeler pür-nem
- G5/2 Gösterür ser-geşte-ḥâl-i vâdî-i **hayret** henüz / Girdibâd-ı deşt ü şahrâ rûķ-ı Mecnûnı baña
- G12/1 Semt-i ḥirmâne düşer teşne-leb-i cûy-ı ṭaleb / Tîh-i **hayretde** ḳalır germ-rev-i süy-ı ṭaleb
- G33/3 Olur şabâ reh-i pür-pîç ü tâb-ı **hayretde** / Nişân-ı ‘âşık-ı güm-kerde râhdan nevmîd
- G36/2 Ḥüsnuñ ki ola cilve-nümâ-yı ḥarem-i ḳuds / Ervâķa düşer ġulgule-i **hayret-i** dîdâr
- G60/3 Çarķuñ idbârı degildür yalnız rûķ-gezâ / Cây-ı âsâyiş-i iķbâli de **hayret** yeridür
- G63/4 Ğarîb neşve-i idrâkdür maḥabbet-i ‘ışķ / Ki **hayretinde** bile intibâh lâzımdur
- G75/2 Göñül sen ‘andelîb-i bâġ-ı ġamsın durma feryâd et / Ki bûy-ı dâġ-ı **hayret** nefḥa-pîrâ-yı dimâġuñdur
- G85/2 Yek-reng-i **hayret-i** dû cihân ol da şorma hîç / Dehrûñ ġamı ne ġüne neşâtı ne ġunedür
- G93/2 Şeb-zinde-dâr-ı ‘ışķa bu vaḥset-serâyda / Zûlmet-zedâ-yı **hayret** olur bir dimâġ vir
- G96/1 Şânedan dillere zülfüñdeki âfet ġörünür / Rişte-i cânda nice ‘uķde-i **hayret** ġörünür
- G124/1 Bu mâtem-ġâhda feryâda **hayret** reh-zen olmışdur / Hücûm-ı ġam tehî-sâz-ı dimâġ-ı şîven olmışdur
- G139/2 Ders-i **hayretde** rûķ-ı Ḳays ileyüz / Ḥî‘âce-tâş-ı kitâb der-baġalüz
- G145/1 Emvâc-ḥîz-i **hayret** olup âh-ı saḥtumuz / Fülk-i yem-i maḥabbete bâr oldı raḥtumuz
- G162/4 Göñül kim rişte ber-pâ murġ-ı ders-âmüz-ı **hayretdür** / Ser-i zülfinden ayrılmaz temâşâ-yı çemen bilmez
- G235/1 Mest olup nâz ile şundukça ġirîbânına el / ‘Âşıkun pençe-i **hayret** şuna dâmânına el
- G236/3 Ter-zebân-ı şekve-i nâzam ḥâmûş-ı **hayretüm** / Tercemân-ı ġamze la‘lün ‘özü-ḥî‘âhumdur benüm
- G241/4 Mihrûñ eczâ-yı rek ü rişe-i cân u dil iken / **Hayretüm**den seni bir vech ile gâhî ġöremem
- G243/3 Dimâġ-ı sūzî-i **hayret** bu kâra mâni‘ diyen / Muvâfiķ-ı ‘amel-i ķimyâ-yı Ḳârûnam
- G244/3 İntibâh-ı dil-i **hayretle** deġişmem gâhî / Bulunan neşve-i idrâki künânumda benüm
- G267/5 Hengâm-ı ġirye ṭut ser-i zülfün ki lengerin / Fülk-i dilün telâṭûn-ı **hayret** ḳoparmasun
- G292/3 Bileydi rûtbe-i üstâdını ederdi felek / Kenâr-ı **hayrete** pervâz mâ‘î libâsin
- G306/7 ‘Uşşâķa olur Nâ‘iliyâ mevķıf-ı **hayret** / Pâ-bend-i nigher silsile-i âb da olsa
- G313/1 Çeşm-i ḥayâl düḥtedür vech-i pâķüne / **Hayret**dedür nezâre rûķ-ı tâb-nâķüne
- G324/3 Efkâr-ı ġam-ı zülfün ile ‘uķdeler etdi / Emvâc-ı pey-â-pey gibi **hayret** dilümüzde
- G332/5 Düşdükde ġubâr-ı ḥaṭuña Nâ‘ilî-i zâr / Biñ neşve-i **hayret** bulur efkâr-ı lebünde

- G347/4 Dīde mest-i **hayret**-i nazzāre ammā cān u dil / Çāk çāk-i hancer-i hūn-rīz-i müjgān olmada
 G350/3 Eşrāfiyān-ı ‘ālem-i **hayret**den al sebağ / Neylerseñ eyle ey dil-i dīvāne söyleme
 G354/2 Bizüz ol germ-rev-i bādiye-i **hayret** kim / Eremez peyk-i cihān-gird-i kaçā gerdümüze
 G360/3 Tabīb-i müşfikı yok bu ribāt-ı **hayret**de / Mizāc-ı himmetüne ihtilāl gelmedi mi
 G360/6 Yine neticesi **hayret** degil mi Nā’iliyā / Bu rüzgāra Naşir ü Celāl gelmedi mi
 G364/1 Dile çin-i cebinün zülf-i pür-tābı unutturdu / Hurūş-ı mevc-i **hayret** bīm-i girdābı unutturdu

hayret düşmek [3] şaşakalmak, şaşırmak. Yönelme ekiyle “-e hayret düşmek” şeklinde kullanılmıştır.

- K23/49 Gırhler kim olur peydā o zülf-i müşk-fām üzre / **Düşer hayret** süveydā-yı dil-i āşüfte-kām üzre
 G296/3 ‘Uşşāka **düşdi hayret** ol dem ki oldı kısmet / Hüsünle mihre haclet māha hicāb-ı ebrū
 G356/1 Gırhler kim olur peydā o zülf-i müşk-fām üzre / **Düşer hayret** süveydā-yı dil-i āşüfte-kām üzre

hayretde kalmak [1] şaşakalmak, şaşırmak. <KT, TS, ÖTS>

- G303/4 Görünür piş-rev-i kâfile-i Ka’be-i ‘ışk / Yine **hayretde kalan** ‘āşık-ı güm-rāh bize

2. esrar içmekten doğan neşe (bkz. cur‘a-dān, ğubār, maḥzen, esrār). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 199>

- K32/5 Benüm o rind-i kalender ki cur‘a-dānumda / Ğubār-ı **hayret** ü esrār-ı Hāk kemāhīdūr
 G169/2 Neşve-dār-ı **hayretüz** bir cur‘a-dān-ı feyzden / Ne sifāl-i meh ne cā-ı āfitābuñ mestiyüz
 G171/5 Neşve-ver-i **hayrete** bir gelür ey Nā’ilī / Rıtl-ı girān-ı vişāl dürd-i ayağ-ı heves
 G219/4 Maḥzenün esrār-ı ḥikmetden meger ḥālī midür / Bi’l-lāh ey abdāl-i dil bilsek nedendür **hayretüñ**
 G373/2 Ḥarīf-i neşve-i **hayret** bilür ḥırāş idüğün / Mezāk-ı nev-hevesāna ğubār-ı nā-kāmī
 G380/2 ‘Aceb bezm-i belādur ‘ışk ki olmış / Hired ezkāri **hayret** mey-furūşı

Onay (2000. 200), aşağıdaki tanığı da bu bağlamda değerlendirerek şu açıklamayı yer verir. “Gönül, kendinden geçmiş olarak teferrüç etmek için hayret âleminin ötesinde bir diyar ister. Yani esrar içmeksizin neşelenerek gezip eğlenecek bir yer istiyor. Şairin esrar dalgasından usandığı anlaşıyor.” <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 200>

- G48/5 Teferrüç etmege dil bî-ḥūdāne Nā’iliyā / Verā-yı ‘ālem-i **hayret**de bir diyār ister
 Aşağıdaki tanık da Onay’a göre (2000. 201) bir esrar dalgası âlemini tasvir etmektedir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 201>

- G48/4 Ğarīk-i lücce-i **hayret** bu heft girdābuñ / Ne ka’rına nazar eyler ne dest-yār ister

hayret-ālūd [1] şaşkınlık içinde. <Kanar/2> Aşağıdaki tanıkta geçen “ğam”ın esrar ve “hayret”in sarhoşluk anlamına geldiği göz önünde bulundurulmalıdır.

- G203/5 Eyledün Nā’iliyi şive-i güftāruñ ile / **Hayret-ālūd**-ı gamuñ şifte-i eṭvāruñ

hayret-āver [1] hayret getiren, hayrette bırakan; büyüleyen.

- K26/32 Ne ‘ayyār āfet-i āsāyiş-i ḥayl-i melā’ikdür / Ne cādū ḳudsiyān-ı bām-ı ‘arşa **hayret-āverdür**

hayret-debistân [1] hayret öğreten okul, hayret mektebi.

G220/2 Tıfl-ı zânû müşhaf-ı **hayret-debistândur** gönül / Âmed ü reftinde hayrân şenbih ü âzinenün

hayret-dih [2] şaşkınlık veren, hayret uyandıran. <OTAL, Kanar/2>

K14/15 Rakḳâşları çâpük ü çâlâk o kadar kim / Sür‘atleri **hayret-dih**-i ‘aql-ı hükemâdur

K17/49 Üç hoş-âyende kaşide dedi evşâfuında / Ki olur her biri **hayret-dih**-i şerrâh-ı mutûn

hayret-efzâ [2] hayret uyandıran, hayreti artıran. <KT, Cûdî, Kanar/2>

M6/IV/1 Mebhâş-ı zât u şifâtuñ **hayret-efzâ**-yî hured / Güft-gû zâtuında lâ-yuhşâ şifâtuñ lâ-yu‘ed

G162/6 Bakup ol hâle şorma Nâ’iliden nâfenün hâlin / Bu ders-i **hayret-efzâyî** ciger-hûn olmayan bilmez

hayret-figen [1] hayret düşüren, hayret veren.

K15/17 Şadrü’l-vüzerâ Âşaf-ı a‘zam ki şükûhı / **Hayret-figen**-i ‘aql-ı hod-ârâ mı degildür

hayret-güzîn [1] hayreti seçen, hayran kalan, anlamadığı için şaşırان.

M6/III/2 Vehm olur derkünde ‘âciz ‘aql olur **hayret-güzîn** / Şârî‘-i ferd ü âhedsün yâ ilâhe’l-‘âlemîn

hayret-neverd [1] Terkip, “âlem-i hayret-neverd” şeklinde değerlendirilmelidir;

bu şekilde, “hayret âleminde dolanan” anlamını kazanır.

G66/4 Fikr-i lebünle olan ‘âlem-i **hayret-neverd** / Her ser-i râhında bir maştaba-i Cem bulur

hayret-nümâ [1] hayret gösteren, hayret öğreten.

K34/14 Râst-kirdâr-ı kader-fermâ-yî ‘âlem kim olur / ‘Aql-ı kül **hayret-nümâ**-yî ders-gâh-ı hikmeti

hayret-zede [1] hayrete düşmüş, şaşakalmış (Şemseddin Sâmî, 1317. 563), şaşkın

(Kanar, 2008/1. 581). <KT, Kanar/1>

G64/2 Semt-i dil-i **hayret-zede** vâdî-i cünündur / Evhâm-ı ‘uḳûl uğrayacak râh degildür

haysiyyet [1] değer, itibar, kadir; şeref, onur. <KT, Cûdî, OTAL>

G56/5 Kuvvet-i nuṭṭuñ getürsün fi’l-i i‘câza kalem / Sende yârân Nâ’ilî **haysiyyet** ümmîdindedür

hayt [] iplik, tel; lif. <KT, Cûdî, LN>

haytu’s-şu‘â’ [1] güneşin iplik gibi görünen ışınları. <LN, OTAL>

G115/4 Ta‘vîz-bend-i tâb u teb-i âfitâbdur / **Haytu’s-şu‘â’**-ı rûyî ki efsûn-demîdedür

hayvân [4] canlılık, dirilik, hayat. <Cûdî, OTAL> Tanıklarda “çeşme-i hayvân”

terkibi içinde geçmektedir. Hızır’ın ulaşarak suyundan içtiği ve ölümsüzlüğe eriştiği bir kaynak olarak “âb-ı hayât” karşılığında kullanılmıştır (bkz. Hızır, âb-ı hayât, çeşme-i hayvân).

M2/II/10 Ser-çeşme-i cân deyü tekâpûdan uşanmaz / Bir haste ki ser-çeşme-i **hayvâna** da kanmaz

G82/4 Dâğ-ı dil mi sînede yanmış süveydâdan ya hod / İktibâs etmiş ruḥuından çeşm-i **hayvân**um mıdur

G249/7 Teşne-leb hecr-i leb-i yâr ile ölmek yegdür / Hızruñ âmed-şud-ı ser-çeşme-i **hayvânından**

G346/4 Sîne-süz ol leb-i nûşîne fezâ-yî ‘ışḳuñ / Hızır reh-güm-şüde-i çeşme-i **hayvân** ise de

ḥayvān-sūz [1] Tanıkta, “āb-ı ḥayvān-sūz” terkibi içinde geçmektedir. Bu terkip “hela kaynatan” anlamında düşünülebilir (bkz. āb-ı ḥayvān-sūz).

G208/4 Tūṭī-i cāna gıdā Hızr u Mesīhe cān virür / Āb-ı **ḥayvān-sūz** nuḳl-i şeker-efşānın görüñ

Ḥayy [1] diri, canlı; Allah. Esma-i hüsnadandır. <Cûdî, LN, OTAL>

K12/87 Mesned-i cāh-ı vezâretde her âyine ola / Mazhar-ı ‘âtıfet-i **ḥayy**-ı qadîmü’l-âzâl

ḥayyât [1] terzi, dikişçi. <KT, LN>

K16/18 Dest-i **ḥayyât**-ı felek ḥaḳ bu ki pîrâmenine / Eylemiş perde-i dîbâsını şubḥuñ bālîn

ḥayyîz [2] mekân, mevki, alan. <KT, LN, Redhouse>

K23/34 Edâ-yı midḥatüñde ‘acַz u taḳşîrüm ola ma‘zûr / Qabûl eylerse luṭfuñ **ḥayyîz**-i mālâ-keḷâm üzre

K29/25 Şadrâ bulursa dâ‘iyesi **ḥayyîz**-i qabûl / Ol ‘abd-ı müstemend-i ḳalîlü’l-bezâ‘ atüñ

ḥayzurân [1] sandalye vesaire yapımında kullanılan ve sıcak memleketlerde yetişen bir cins kamış, bambu ağacı. <KT, Kanar/2>

K5/11 **Ḥayzurân** gibi benânumdan eder pîç-â-pîç / Tâb-ı gîsü-yı ḥayâlüm ḳalem-i gûyâyı

ḥazâ’in [2] hazineler, ḥazîne’nin çoḡulu (bkz. ḥazîne). <KT, Cûdî>

K22/11 Sen olmasañ muḥâfazatında **ḥazâ’inüñ** / Me‘yûs idük bidâ‘at-ı naḳd-i ḥuzûrdan

K22/13 Der-‘uhde-i ‘inâyetüñ oldu ḥalâş olup / Emvâl-i bî-ḥisâb-ı **ḥazâ’in** ḳusûrdan

ḥazâkat [1] ustalık, maharet, ustalık, fen ve sanatında bilgili ve tecrübeli olma.

<KT, Cûdî, LN, OTAL>

G91/4 **Ḥazâkat**-i dile nabz-âşinâ ṭabîb gerek / ‘Îlâc-ı derd-i derûn şîḥḥat-ı mezâḳ ister

ḥazân [15] güz mevsimi, yaprak dökümü zamanı, sonbahar. <KT, LN, OTAL>

K3/19 Qıtaş-ı şevketi zîb-i **ḥazân**-ı mezbele-keş / Qumâş-ı devleti cüll-i ester ü kilâbında

K10/6 Bir ḥaddedür leṭâfeti ki nâ-revâcdur / Cennet kuhen-bahârına nisbet **ḥazân** gibi

K10/9 Bî-bâk dest-bürd-i **ḥazândur** mişâl-i ḥuld / Her şaḥn-ı bağı bir varâḳ-ı gül-sitân gibi

K20/11 Faşl-ı bahâr-ı merḥametüñde olur ḥacil / Berg-i şikeste-reng-i **ḥazândan** gül-i ṭarî

K27/6 Düşdi eyyâmına teşrîfi o şâḥib-keremüñ / Devr-i gülden bize ey faşl-ı **ḥazân** hoş geldüñ

G94/1 Ne berg-i sâz-ı vuşlat ne gül-i şâdâb-ı şâdîdür / Ğaraż bağ-ı maḥabbetden **ḥazân**-ı nâ-murâdîdür

G116/4 Aṭlas-ı cāhı eyleyüp çull-ı **ḥazân**-ı hırş u âz / Ḥâcegiyân-ı himmete cevher-i zât virdiler

G180/6 Cihân-ı vaḥdetüñ bir renge ḳonmuş ‘unşur-ı çârı / Gül âteş bülbül âteş nev-bahâr âteş **ḥazân** âteş

G319/5 Gül-âb-ı feyze ḳâbil ḥûn olan şad pâre dillerdür / Gül-i ḥod-rûy-ı şaḥrâ gibi bî-ḥar u **ḥazân** şanma

G358/3 Yanında **ḥazân** dîde-i ‘ışḳuñ ola yek-sân / Berg-i gül-i şâd-âb-ı emel ḥüşḳ giyehle

G373/6 Olur cihân-ı maḥabbetde Nâ‘ilî hem-reng / **Ḥazân**-ı ‘âfiyet ü nev-bahâr-ı nâ-kâmî

G383/2 Gül-rîz-i neşâṭ oldu **ḥazân** bağ-ı dilümde / Ḥâr-ı ḡam u endûḥ gül-istânımı tıtdı

G388/5 Şükufte ‘âlem-i ‘ışḳuz ki eyler istikbâl / Dem-i bahâr-ı ṭarab mevsim-i **ḥazân**umuzu

Kt10/2 Teb-lerze-dâr-ı ḥaclet-i ruḥsâr-ı yâr olup / Berg-i **ḥazâna** döndi ‘izârı gül-i terüñ

- Kt11/1 Miñnetle za‘îf oldı tenüm berg-i **hazāndan** / Qalmadı vücūdumda eşer tâb ü tūvāndan
hazān-dīd [1] güz mevsimini görmüş, sararıp solmuş (yaprak). <KT>
- G371/4 Sensün ol naḥl-i ser-efrāz-ı üftādelerün / Dökülür ayağıña berg-i **hazān-dīd** gibi
hazān-resīde [1] sonbahara erişmiş, sararıp solmuş. <OTAL>
- G297/3 Hem-reng-i vaḥdet olmuş o gül-zār-ı feyzden / Berg-i **hazān-resīde** gül-i tâb-dāde-rū
hazef [3] topraktan yapılan çanak, çömlek. <OTAL>
- K5/42 Xanı bir şayrafī-i çārsū-yı himmet kim / İntikād ede güherden **hazef** ü mīnāyı
- K28/63 Kim gā‘ibāne raġbet edüp nazmına tamām / Bir gördün ol **hazefleri** dürr-i şemīn ile
- G372/1 Sebeb-i rif‘ati āteş olanuñ dūd gibi / **Hazef** olmuş yeri micmer-i zer‘ūd gibi
hazef-pāre [2] çanak parçası, çömlek kırığı. <OTAL>
- K18/32 Zamāne mu‘teber olmuş o bed-güherlere kim / Nazarlarında **hazef-pāre** dürr-i nāb olmuş
- G366/2 Nüh cām-ı ser-nigūnuñ ile birden ey felek / Mey-h‘āre virmesün mi **hazef-pāreye** seni
hazer [1] ikamet etme; barış dönemi, sefer ve savaşın aksı. <KT, Ahterī, Kanar/2>
- K33/2 Xande ‘azm eyler iseñ Hızr-ı hidāyet reh-ber / Baḥt u iḳbāl seferlerde **hazerlerde** celīs
hazer [16] sakınma, kaçınma, korunma, çekinme. <KT, Cûdī, LN, OTAL>
- K3/30 **Hazer** ġurūrdan ey muşt-ı ḥāk fīkr eyle / Me‘al-i ḥālī enāniyyet iktisābında
- K37/11 **Hazer** cebābireden kim her-āyīne o ġurūh / Bulur ġarāmet-i taḳdīri inşidādı kadar
- G9/2 **Hazer** ġurūrdan ey āfitāb-ı Behcet kim / Zamān ola gele her zerreden ḥicāb saña
- G313/3 Sūdā-gerān-ı nāzdan ey sāde-dil **hazer** / Naḳd-i sirīşk-i dīde selemdür helākūne
- G366/4 Ey dil **hazer** ki zevraḳ-ı nüh bādbān-ı çarḥ / Bulduḳça rūzgārın atar ḳareye seni
hazer etmek, hazer eylemek [4] sakınmak, kaçınmak, çekinmek. <Kanar/2, ÖTS>
- M2/IV/8 Efkār-ı telāşī be-ḳafādan **hazer eyle** / Āzāde-dil ol dāfi‘-i mekr-i ḥaşerāt ol
- G154/2 Elden çıkarursun **hazer et** naḳd-i şigībi / Bāzār-ı ġam-ı ‘ıḣḳ bu germiyyete döymez
- G214/1 Şehd-i vişālden **hazer eyle** şaḳīm iseñ / İncinme zehr-i ḳahr-ı cefāya ḥakīm iseñ
- G295/4 Felekā toḳuz seffineñ kim eder ḥabāb-veş dil / **Hazer eyle** cünbişinden yem-i bī-kenāredür bu
hazer hazer [3] “sakın sakın, kesinlikle” anlamında uyarı bildiren bir ikileme.
- G103/3 Seng-dilā **hazer hazer** tündī-i berḳ-ı āhdan / Tīşe-i Kūh-ken ile ḥiç saḥtī-i ḥāre bir midür
- G302/1 **Hazer hazer** şaf-ı müjgān-ı siyehdür bu / Ḳafā-yı ġamzede bir ġürd-i bī-sipehdür bu
- G363/2 Sirīşk-i dīdeden ey nā-ḥudā-yı zevraḳ-ı ḥüsn / **Hazer hazer** ki yem-i bī-kenāredür şimdi
hazer kılmak [4] kaçınmak, sakınmak, uzak durmak. <Kanar/2>
- G247/5 ‘Uşşāḳuñ alma āhını olma ciger-şikāf / Ol āhdan **hazer kıl** o pergāleden şaḳın
- G252/1 **Kıl hazer** ey dil seni ol ġamze giryān görmesün / Bir siyeh-mest āfet-i ḥūn-rīzdür ḳan görmesün
- G270/2 Gencīne-i esrāra emīn anlama kendün / Ey ḥ‘āce **hazer kıl** anı aḥrāz edemezsun
- G284/3 **Kıl hazer** merdümülüğinden ol ḥarāmī gözlerün / Zülfinün tâb-ı kemend-i cān-sitānından şaḳın
hazık [1] usta, maharetli, ilim ve sanatında tam bilgili. <KT, Kanar/2>

G88/3 ‘Âşık dil-i tapîdesini yâre ‘arz eder / Nabzın tabîb-i **hâzika** her kişi gösterür

hâzır [] önceden hazırlanmış olan. <Kanar/2>

hâzır-cevâb [1] derhal uygun bir cevap bulup söyleyen. <KT, LN, TS>

G161/1 Mestî-i ‘ışkuñla bî-reng-i hicâb-ı maşşerüz / Bü’l-fuzûl-i kâm-ı dil **hâzır-cevâb**-ı maşşerüz

hazîde [1] sürünmüş, sürünen.

K10/31 İzhâr-ı şavlet etse künâmında şîrler / Olur **hazîde** mürçe-i nâ-tüvân gibi

hâzin [1] hazine muhafızı, hazinedar. <KT, Cûdî, LN>

K21/2 Kâlem ki **hâzin**-i gencîne-i ma‘ânîdür / Şenâ-güzâr-ı vekîl-i **hâzine-pîrâdur**

hazîn [5]

1. hüzn ve kedere düşmüş, hüznü, gamlı, kederli, müteessif. <KT, LN>

K16/16 Büy-ı hulkun komadı nefha-i pîrahene yer / Olmasun hâtır-ı Ya‘kûb-ı emel zâr u **hazîn**

K28/1 Evvel enîs idük dil-i zâr-ı **hazîn** ile / Şimdi vâtan gâribiyyüz âh u enîn ile

M3/X/2 Câ‘iz ki almağa yoluñ ey ‘âşık-ı **hazîn** / Şayyâd-ı fitne eyleye bir güşede kemîn

G280/1 Ma‘zûr tut hâtâsını ey şüh-ı nâzenîn / Mecnûn-ı nev-bahâr-ı gamuñdur dil-i **hazîn**

2. hüzn ve kedere delâlet eden, hüznü. <KT> Tanıkta ilk mısraın “Yâ **hazîz**üñ evc imiş ey mihr ya evcün **hazîz**” olması daha makûldür. Dolayısıyla sözcüğün de “**hazîz**” olması gerekmektedir (bkz. **hazîz**).

G215/4 Yâ **hazînüñ** mevc imiş ey mihr yâ evcün **hazîz** / Var mıdur senden recâ-yı irtifâ‘ı kimsenün

hazîne [2] hazine, nakit para veya mal konup saklanan yer. <Cûdî, LN, Kanar/2>

G50/4 Mühr-i **hazîne**-i dile yâd el tokunmasun / Mahtûmıdır yine anı ol pâdişâh açar

G99/2 Miyân bezme ki olmuş mey ü ‘arâk rîzân / **Hazînedür** dür yâkûtı ceste ceste yatur

hazîne-pîrâ [1] hazineyi süsleyen, değerli, kıymetli.

K21/2 Kâlem ki **hâzin**-i gencîne-i ma‘ânîdür / Şenâ-güzâr-ı vekîl-i **hazîne-pîrâdur**

hazîz [4]

1. en aşağı ve alçak mevki, alçak yer. <KT, Ahterî>

K2/31 Firâz-ı bâm-ı sipihre o sâye-güster olur / **Hazîz**-i hâk-i mezelletde bu nizâr çalır

G219/5 Biz **hazîz**-i hâkde sen evc-i istiğnâdasun / Olmaduk ey mihr-i hüsn-i âyine-dâr-ı tal‘atuñ

G315/3 Mekânüñ eyleme evc ü **hazîz** devlet için / Hârîş-i dâne olan mûr-ı pây-mâl olma

2. eski astronomide güneş ay ve diğer gök cisimlerinin yeryüzüne en yakın bulundukları nokta. “Evc”in karşıtı (bkz. evc). <KT, Cûdî, LN>

G215/4 Yâ **hazînüñ** mevc imiş ey mihr yâ evcün **hazîz** / Var mıdur senden recâ-yı irtifâ‘ı kimsenün

Hazret [29] ululama tabiri, saygı göztermek üzere din ve devlet büyüklerine verilen unvan. <KT, OTAL> Tanıklarda, kutsal sayılan kimselere olduğu gibi makam ve mevki sahiplerinin isimlerinin başına da saygı göstergesi olarak eklenmiştir.

- K1/31 Ğam çekme Nâ'îlî ki şenâsı o **hazretüñ** / Erbâb-ı nazmı nâ'îl-i kurb-ı vişâl eder
 K1/48 Pâyân-ı na'tı vaqt-ı durûd-ı revânîdur / Ol **hazretüñ** ki rûha 'atâ-yı nevâl eder
 K3/59 Hezâr güne nevâziş ile eyledi da'vet / Kudûm-ı **hazreti** tebşîr idüp hîtâbında
 K7/44 Mücâhidân-ı ğazâ muķbilân-ı **hazretdür** / Şabâh-ı haşr olur a' dâya mâtem anlara 'îd
 K7/58 O gün ki 'arz olunur seyyi'ât-ı **hazretüñe** / Siyâh-nâme-i a'mâl-i nâ-resîd ü resîd
 K9/11 'Âlemüñ rûhı edüp **hazret-i** şâhenşâhı / Kaleb-i saltanata ma' deletin cân etmiş
 K13/19 Dâmânınız oldı güher-i kâm ile memlû / Baħr-ı kerem-i **hazret-i** zû'l-fazl u 'atâdan
 K14/89 Tâ devlet ü iķbâlün için **Hazret-i** Haķķuñ / Dergâhına sükkân-ı felek dest-güşâdur
 K16/8 Aħter-i burc-ı şeref **Hazret-i** Şâlih Pâşâ / K'olmuş endîşesi hem-vâre şalâh-ı reh-i dîn
 K17/2 Olduñ ey şadr-ı mükerrrem bu şenâ-gûya zahîr / Eyleye **Hazret-i** Haķ devlet ü 'ömrin efzûn
 K17/15 Baħşiş-âmûz-ı kerem **Hazret-i** Şâlih Pâşâ / Ki der-i devletidür maķsem-i erzâķ-ı butûn
 K19/14 Şadr-ı şâhib-azamet **Hazret-i** Aħmed Pâşâ / K'olmuş eķvârı pesendîde-i şâh-ı a'del
 K22/25 Ma'lûm-ı **hazretüñ** mi degil gördüğüm cefâ / Meddâhı olduğüm küremâ-yı vaķûrdan
 K25/30 İdrâk olunur gûş-zed olduķça şarîrûñ / Faħrû'l-'ulemâ **hazretine** menķibe-h'ânsın
 K26/4 Şeh-i mülk-i fazîlet **Hazret-i** Hâfız Muħammed kim / Gedâ-yı âsitân-ı fazlî Keşşâf u Zimaħşerdür
 K26/8 Çerâĝ-ı nûr-baħş-ı düdmân-ı 'âlem-i tecrid / Ki nûr-ı **Hazret-i** Qur'an ile ķalbi münevverdür
 K27/7 Hûsn-i tedbîr-i zafer **hazret-i** Aħmed Pâşâ / Ki ķazâ râyına der ģande-künân hoş geldüñ
 K29/28 Tâ kim ede neşât-ı ģuşûl-i merâm u kâm / Erbâb-ı tab'ı menķibe-pîrâ-yı **hazretüñ**
 K33/1 Faħr-ı erbâb-ı ķalem **Hazret-i** Şâmî-zâde / Ki tevâzu' la tatar elde devâtın Bereîs
 K35/12 Dil-ârâmuñ dil-i Behrâma mihrinden müeşşirdür / Derûn-ı **hazret-i** ģunkâra ģusn-i ģulķ u eķvârı
 K35/14 Görenler kurb-ı şâhenşehde derler ol dūr-i pâķî / Ķarîn-i âfitâb etmiş Mesîķi **hazret-i** Bârî
 M3/XII/2 Maķşûd ise vuşûl şehinşâh-ı aķdeme / Düş ģâķ-i pâ-yı **hazret-i** sultân-ı erkeme
 M11/I/5 Zâd-ı menâzil-i reh-i 'uķbâ degil midür / Ol **hazretüñ** medâyiķ-i aħlaķ-ı erşedi
 G190/6 Ebr-i nîsân-ı 'atâ **hazret-i** Şeyģü'l-islâm / Ki tatar gevherni nuţķına îşâra şadef
 G202/5 Nâķîz görüp Nâ'îliyâ ģ'âhiş-i dilden / Luţf u kerem-i **hazret-i** Mevlâ ile geķdük
 G230/8 Yahyâ Efendi **hazreti** kim mihr-i şefķati / Hârâya feyz-i gevhher eder ģâr-zâra ģül
 G359/7 Göñlin 'arûs-ı devlet-i dünyâyâ Nâ'îlî / Minnet cenâb-ı **Hazret-i** Mevlâyâ virmedi
 Ş12/3 Olursa **hazreti** Haķdan 'inâyet / Ģül-i şad-berg olur her dâĝ-ı ģasret
 T5/3 Semiyy-i faħr-ı 'âlem **hazret-i** pâşâ-yı Aħmed-nâm / Sipeh-sâlâr-ı şâhib-rüşd ü himmet dâver-i dîn-dâr

hazz [3] hoşlanma, hoşa gitme, lezzet bulma, zevklenme, sevinç, mutluluk; hayırlı

nasip. <KT, LN, OTAL>

- G298/2 **Hazzumuz** yok olmadan şîrîn-mezâķ-ı hoş-dil / Şerbet-i telķ-âbe-i âzârdan şimden gerü
 Mt4 **Hazzumuz** yok şimdi mesrûr olmadan ey Nâ'îlî / Cevrine ģû-kerde olduķ rûzgâr-ı miģnetüñ

hazz etmek [1] hoşlanmak, zevk almak. <TS, ÖTS>

G289/5 Nâ 'ilî müstağnî-i kām-ı dü 'âlemdür gönül / **Hazz eder** nâ-kāmlıktan belki güm-nām olmadan

hebā []

1. yok yere telef olan şey, israf; boş, nafiye. <KT, LN>

hebā olmak [2] boşa gitmek, ziyan olmak, yitmek, yazık olmak. <Kanar/2, TS, ÖTS>

K3/6 İzā' at etdügi evkāt-ı penç ü pençeh-sāl / Ki 'ömrün **oldı hebā** ğaflet-i şebābında

2. adı olup kendi olmayan, heyula. <TASAVVUF TERİMLERİ>

K14/76 Bir cev-f-i miyânındaki nezzârelerinde / İnşâf u mürüvvet 'adem-i maḥz-ı **hebâdur**

hecr [11]

1. sevilen bir kimseden veya bir şeyden mahrum kalma, ayrılık, firak (bkz. firāk). <KT, LN, ZL>

K4/19 Bīm-i renc-i ḥumâr-ı **hecrinden** / Mest-i zehr-âbe-i cefâ-yı dilem

G2/3 Sûr-ı şafâ-yı vuşlata olmaz firîfte / Ḥalvet-güzîn-i **hecrün** olan mâtem-âşinâ

G24/3 Cân virür yanmağa dil ne'ylesün ammâ güzelüm / Bulamaz düzaḥ-ı **hecründe** de bir cây-ı nişest

G88/2 **Heccr** ü vişâle âyinelerdür ol iki ruḥ / 'Uşşâka bir nazarda pes ü pişi gösterür

G96/3 Şerer-i âh ki **hecründen** alur sūzı müdām / Her biri düzaḥ-ı cân-sūz-ı kıyâmet görünür

G111/1 Ḥayâlün oldı **hecrüfle** dil-i ḡam-dîdeden mestür / Gönülden de ba'îd olurmuş olan dîdeden mestür

G144/6 Andan degil mi hep şeb-i **hecre** bu imtidād / Dest-i şabâḥ-ı vuşlat u dāmân-ı bahtumuz

G249/7 Teşne-leb **heccr**-i leb-i yâr ile ölmeg yegdür / Hızruñ âmed-şud-ı ser-çeşme-i ḥayvânından

Ş3/1 Yamandur **heccr** ile ḥâlüm / Baña yâr olmadun gitdün

2. sayıklama, hezeyan. <KT, Ahterî>

G281/1 Bister-i **hecründe** bilmez ḥ'âb-ı rāḥat n'eydügin / Düşde görmez ḥaste-i 'ışkuñ şefâkat neydügin

G342/3 Nüh zevraḥ-ı sipihre hurûşı fenâ virür / **Heccrüfle** gelse gözden aḡan âb bir yere

hedâyâ [1] armağanlar, hediyeler, hediye'nin çoğulu (bkz. hediye). <KT, Cûdî,

LN, OTAL>

K15/38 Ṭab'um ki ola ḥ'âceğî-i kişver-i dāniş / Şâyeste-i ithâf-ı **hedâyâ** mı degildür

heder [1] kanın intizamsız ve kısıssız dökülmesi, bir katlin intikamsız kalması;

boş yere sarf olunma, telef ve heba olma; birinin katlini kanunen mübah edip uygulamama.

<KT> Aşağıdaki tanıkta, verilen bütün anlamları karşılayacak bağlam bulunmaktadır.

Tanıkta “kanın boş yere akması, telef olma ve katli vacip olma” anlamları kendisini göstermektedir.

M2/III/6 Cân virmez ise derdün ile yanmağa yâ Rab / Ḥün-ı dil-i efsürde-derünâm **heder** kıl

heft [11] yedi sayısı. Sözcüğün sayı olarak nitelediği sözcükler feleğin yedi katına teşbih olunan nesnelerdir. İran inanışlarında yedi gök, yedi felek inancı, yedi sayısının kutsanmasından ve Babil astronomisinden önemli ölçüde etkilenmesinden kaynaklanır. <KT, LN, OTAL>

G1/5 Bu lu‘ bed-gāhda ey Nā’ilī bilmekdedür hikmet / Ne zīr-i hırkādandur **heft** fās-ı nīl-gūn peydā

G48/4 Ğarīḳ-i lūce-i ḫayret bu **heft** girdābuñ / Ne ḳa‘ rına nazar eyler ne dest-yār ister

G73/7 Ey Nā’ilī semā‘-kūnān **heft** beytūne / Seyyāregān-ı çarḫ bu nūh tākdan ḳopar

heft aḫter [1] yedi gezegen, yedi seyyare; yedi yıldız, Büyük Ayı takımyıldızı. <OTAL, Redhouse, Seccadī/1, Fars Mitolojisi Sözlüğü> Tanıkta yedi gezegen ya da Büyük Ayı takımyıldızı kastediliyor olabilir.

K32/8 Benüm o zāviye-dār-ı fenā ki **heft aḫter** / Çerāğ-ı maḫfilidür şem‘-i ḥānḳāhidur

heft āsumān [1] yedi kat gök. Yedi seyyarenin bulundukları yerlere nispetle derecelendirilmiştir. Yedi kat gök ile de bu yedi felek derecesi katedilir. <KT, Seccadī/1, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

K10/26 Ermez gezend-i Tehmeten-i iḳtidārına / **Heft āsumānı** etse güzer heft ḫ‘ān gibi

heft çāder [1] yedi çadır, yedi kat felek.

K11/3 Müjde ey bālā-yı zerrīn-kürsī-i ḫurşīd ü māh / Şaf-der-i nūh-bār-gāh-ı **heft çāderdür** gelen

heft evreng [1] yedi kat felek; Büyük Ayı takımyıldızı. <Burhān-ı Kâtı‘, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

G99/5 Ğarīb daḫmedür ey Nā’ilī bu **heft evreng** / Ki bir degil nice Behrām-ı bī-ḫuceste yatur

heft ḫ‘ān [1] İran’da yedi merhaleli bir yol. Keykāvus tutsakken, Rüstem’in (Tehmeten) onu kurtarmak için kat’ettiği ve birçok dev, cadı ve askerle savaştığı Mazenderān şehrine çıkan yol. Bu yolun, “yedi sofrā” olarak isimlendirilmesinin nedeni, Rüstem’in her merhaleden sonra işret sofrası kurup şarap içmeleridir. <Burhān-ı Kâtı‘, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 242>

K10/26 Ermez gezend-i Tehmeten-i iḳtidārına / Heft āsumānı etse güzer **heft ḫ‘ān** gibi

heft iḳlīm [1] yedi iklim; eski coğrafyaya göre yeryüzünün hayat olan dörtte birlik kısmı. Dünyanın, ekvator dan kuzey kutbuna kadar olan bölümü yedi bölüme ayrılmıştır. Bu sınıflandırma, yalnızca Müslüman coğrafyacılar a ait bir sınıflandırma değildir. İslām öncesi İranlılarda ve onlardan önce Babillilerde de bu telakki görülmektedir. <KT, ADŞS, s. 181, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

G242/5 Refī‘ imiş tūtalum Nā’ilī bu **heft iḳlīm** / Zevāl-i devlet-i Behrām-ı Ğūrī n’eyleyelüm

heft tāk [2] yedi kat felek, gök. <Seccadî/1>

K6/14 Rikâb-ı nâza kâdem başmadan harâb görür / Hücûm-ı zelzeleden **heft tāk**-ı eyvânı

M1/V/7 Sen olmadukça yerlere geçsün harâb olup / Eyvân-ı çâr-rûkn-i felek **heft tāk** ile

heftüm [1] yedinci. <KT, LN, OTAL>

G251/3 ‘Âşıkâ duzdîde gâmzeñ çeşm-i nâ-maḥrem degil / Merdüm-i bînâ-yı **heftüm** perde-i cân görmesün

helāk [12]

1. ölme; telef, mahvolma || bir şeye aşırı düşkün olma. <KT, Cûdî>

K28/12 Şimdi **helāk**-i müzdaḥim-âbâd-ı ‘âlemüz / Kem-ḥarc bir iki ḥar-ı bālâ-nişîn ile

G186/2 **Helāk**-i reşk-i nigâhuz o şûḥa biz de egerçi / O reşk nergis-i maḥmûr-ı âb-dârına düşmiş

G213/5 Evvel **helâki** Nâ’ilî-i dil-rübûdedür / Raḥşında tîğ-i şâ’ika-reng-i nigâhmuñ

G258/5 **Helāk**-i şerm olurun Nâ’ilî ḥicâbumdan / O bî-edebliği kim yâre gâh gâh ederin

G274/2 Günde biñ kere **helāk**-i gâm olan dil demesün / Bu nüh eflâke tokuz kâse-i pür-sem ne desün

G277/3 O deñlü derd ü dâğ-ı miḥnete ey dil şabûr ol kim / **Helāk**-i nâ-şigîbâyî ola Eyyûb şerminden

G278/5 Ḥayât-ı maḥz idi bir kerre Nâ’ilîye deseñ / **Helāk**-i reşk-i nigâhum degil mi şağ olsun

G309/9 Müjgânların **helāk**-i dil ü câna Nâ’ilî / Eylerdi tîr o kaşı kemân kûteh olmasa

helāk eylemek [1] öldürmek, yok etmek || aşırı derecede yormak, bitkin düşürmek.

<Kantar/2, TS, ÖTS>

G329/5 Nâ’ilî reşk ile Cibrîli **helāk eyler** olup / Leb-i cân-perveri i‘câz-nümûn-ı fitne

helāk olmak [1] ölmek, yok olmak || bitkin duruma düşmek, yorulmak. <Kantar/2, TS, ÖTS>

K27/16 İştîyâkuñla **helāk olmağa** az qalmışdık / Ḥayr-ı maḥdem hele ey rûḥ-ı revân hoş geldüñ

helâki olmak [2] bir kimsenin uğruna canını feda etmek.

G367/3 Sezâ degilse de fîtrāk-bendüñ olmağa dil / **Helâküñ olmağa** ey şeh-süvâr degmez mi

2. harcanma; düşme. <Ahterî, OTAL> Gözyaşının nakde benzetilmesi neticesinde sözcük, tanıkta bu anlamı kazanmıştır.

G313/3 Sūdâ-gerân-ı nâzdan ey sâde-dil ḥazer / Naḥd-i sirîşk-i dîde selemdür **helâküñe**

hele [13]

1. özellikle, her şeyden önce, hususiyle. Belirtilen şeyin önemi ve ayrıcalığını anlatır. <KT, TS, ÖTS>

K15/11 Âhuñ da yeri düşmemek olmaz **hele** şimdi / Ol fitneye ma‘kûl-ı müdârâ mı degildür

K27/16 İştîyâkuñla helāk olmağa az qalmışdık / Ḥayr-ı maḥdem **hele** ey rûḥ-ı revân hoş geldüñ

G49/7 Olma firîb-ḥurde-i iḳbâl-i rûzgâr / Ey Nâ’ilî şaḥın **hele** idbârı saḥt olur

G210/4 Olmasun ayağı düz başduğına gırre **hele** / İnkisârında bulan neşvesini şîšemüzüñ

G350/5 Aḥbâbdan naẓîre recâsında olduğıñ / Ey Nâ’ilî şaḥın **hele** nâdâna söyleme

2. sonunda, nihayet. Geciken davranış ve beklentilerin olması, yapılması durumunda kullanılır. <KT, TS, ÖTS>

K13/6 Olmuşdı **hele** şehrimüzün maşşer-i âşüb / Her güşesi pür-şür u şağab ehl-i şekâ'dan

G363/5 Kō Nā'ilī olalum reh-neverd-i tenhâyī / Refîkumuz **hele** bir mäh-pâredür şimdi

3. kaldı ki, gelelim. <KT> İşaret yoluyla bir şeye dikkat çekmek için kullanılır.

G222/3 Geçmiş zamân-ı 'ıyş u tarab bezm-i 'alemün / Sâzin işitmedük **hele** Nâhîdi görmedük

G389/4 Senden kaçup görünmemeler nâz imiş saña / Bir bî-vefâ imiş **hele** gördün mi âfeti

4. hiç olamazsa, bari, bu kadar olsun. <KT>

M3/VII/2 Var âsitân-ı pîre **hele** istinâdumuz / Hüküm-i kazâya zerre kadar yok 'inâdumuz

G146/4 Ölsek hümâr-ı guşşadan ey pîr-i meykede / Câm-ı hayâtı şun **hele** gör nüş eder miyüz

G146/6 Nüh câm-ı bâ-gününi bir bir getir **hele** / Gör sâgar-ı şikesteye ser-püş eder miyüz

G218/2 'Âlem ne olduğın **hele** bildün mi nîk ü bed / Fehm eyledün mi zîşt ü hûbın ne añladun

hem [33] bir de, zaten, şurası da var ki. İki şeyi bir hükümde veya iki hükmü bir şeyde toplar. <KT, LN>

K14/25 Âvîhte pür meyvesi hengâm-ı şitâda / Eşmâr-ı bihiştî gibi **hem** neşv ü nemâdur

K17/71 **Hem** ola müntefi' -i kalb-i selîm ol dem kim / Olmaya hiç kese menfa'at-ı mâl ü benûn

G25/1 'İşkuñla ilâhî beni âşüfte-dimâğ et / Şeb-tâ-be-seher **hem** nefesüm dūd-ı çerâğ et

G216/4 Seni görmeyen de gören de **hem** dil ü cāna feyz-i şafâ yeter / Biri mest-i cām-ı girişmedür biri neşve-yâb-ı M5/VI/5 Leb-teşne-dilân-ı 'ışka gâhî / Deryâları **hem** serâb edersün

teğâfûlün

G303/12 'Ömrin efzûn ede Hâk **hem** ola ol feyz-i neşât / Çâre-sâz-ı gam-ı pey-der-pey-i cân-gâh bize

G387/5 **Hem** dil-i Cibrîlden dāmân-ı istîgnâsı pāk / Nā'ilī-veş yine âlûde-meşreb gamzesi

hem... hem... [28] iki veya daha fazla şeyin, özellikle zıtların beraber bulunduğu delâletle atıf beyan eder. <KT>

K12/71 **Hem** nazardan birağup hâk ile yeksân eyler / **Hem** eder pûta-i miñnetde ten-i zerdümi kâl

K14/60 **Hem** pâdişeh-i memleket-ârâ-yı me'ânî / **Hem** vaşfuña mu'tâd bir âlüfte gedâdur

K15/15 **Hem** 'îd ola **hem** hâtem-i devlet ola rûzî / Bir şadra ki iqbâlde dârâ mı degildür

K16/4 Oldı iclâl ile **hem** Âşaf u **hem** defter-dâr / Hâbbezâ devlet-i dârîn zihî re'y-i rezîn

K20/30 **Hem** pāk-lehce şâ'ir ü **hem** kâtib-i serî' / **Hem** münşî-i ser-âmed ü **hem** nâzım-ı cerî

K25/13 Hâlî ise zihnüñ n'ola envâr ile pürsün / Hâşıl bu ki **hem** âyîne **hem** âyîne-dânsın

K25/32 Ser-ğayl-i efâzıl ki sezâdur denilürse / **Hem** seyyîd ü **hem** nâm-ı habîb-i dü cihânsın

K25/33 Ahlâk u edeble şeref-i fazl u neseble / **Hem** müftehîr-i 'âlem ü **hem** 'âlemiyânsın

K34/17 Çâre-sâz-ı baht-ı bîmâr olmağa âmâdedür / **Hem** tabîb-i lutfî **hem** dârü's-şifâ-yı şefkati

M5/I/11 Ey reşg-i ruhiyle dâğ ber-dâğ / **Hem** lâle-i deşt ü **hem** gül-i bâğ

M5/VII/6 **Hem** 'âşık u **hem** günâh-kâram / Yok şerm-i günehden ihtirâzum

- G45/3 Geh ‘arz-ı hâl ü geh ruh eder zîr-i tûradan / **Hem** dâm kendi şaydına **hem** dâne kendidür
- G128/3 **Hem** yaķar dünyâyı ğamzeñ ‘işvesinden **hem** yine / Dest-i pür-şûrında şad dâmân-ı şekvâ gösterür
- G150/3 **Hem** mâhî-i nuķuş-ı ħalvet-serây-ı ħâtır / **Hem** levh-i ârzüya şuret-keş-i dilüz biz
- G155/5 Cibrîle râzın açmaya bir dil ki Nâ‘ilî / **Hem** mahrem-i teġâfûl ola **hem** nedîm-i nâz
- G157/3 **Hem** gedâ-yı kûy-ı faķruz **hem** şeh-i iķlîm-i nâz / Şîve idbârdur pîrâye-i iķbâlümüz
- G187/3 **Hem** ğamla sîne-şâf oluruz bir maķal düşer / Âyînemüz mûkedder eder **hem** ğam-ı neşât
- G212/8 Mir‘ât-ı âfitâb gibi **hem** raķîķ ü şâf / **Hem** çeşm-i Nâ‘ilî gibi ħûn-pâş gerdenüñ
- G245/4 Şad pâre bir nemed vir abdâl-ı ‘ışķa ey çarķ / **Hem** câme-i ten olsun **hem** bâliş-i ser olsun
- G252/3 **Hem** yaķar pervânesin **hem** kuşte eyler bir nefes / Tünd-bâd-ı dehr bir şem‘-i fûrûzân görmesün
- G279/3 Ğamzeñ gibi **hem** nûkte-i râz-ı dile mahrem / Nezzâre-i ‘âşîķ gibi **hem** râz-güşâsın
- G296/1 **Hem** cânda sûziş-i ħûsn **hem** ıztırâb-ı ebrû / **Hem** dilde ‘uķde-i zûlf **hem** pîç ü tâb-ı ebrû
- G296/4 Şal pîç ü tâb-ı zûlfûñ ebrûya kim dil olsun / **Hem** pâymâl-i tûrra **hem** kâmyâb-ı ebrû
- G308/1 Hem gül gibi rengîn bize bir bâde bulunsa / Hem reng-i riyâdan ķadeķi sâde bulunsa
- G355/1 Ĥ‘âb-ı teġâfûl çeşmüñi hem nîm-niyâz eyler yine / Hem dilleri dem-beste-i efsûn-ı nâz eyler yine
- R3/2 Geh ‘ışķ ile bî-tâb oluruz geh pür-tâb / **Hem** âhdan ihtirâz u **hem** âh ederüz

hem-âġûş [8] kucak kucaġa, sarmaş dolaş. <OTAL>

- K25/10 Tahrîr içün âşâr-ı dili mużtarib olma / Gâhî ki ser-endâz-ı **hem-âġûş**-ı benânsın
- M2/III/1 Yâ Rab şerer-i dâġumı pür-sûz eşer kıl / Dâġ-ı dili derdüñle **hem-âġûş**-ı ciger kıl
- G86/2 Güller şükûfte serve **hem-âġûş** yâsemen / Sünbüllere benefşelerüñ irtibâtı var
- G158/4 Ser-cûş-ı hevâyuz yerümüz âteş-i dildür / Hem-ĥilķat-i sîm-âb u **hem-âġûş**-ı sipendüz
- G186/5 Şabâ ki reşğ ile olmış hezâr-ı âha **hem-âġûş** / Şikenc-i tûrra-i pür-pîç ü tâb-dârına düşmiş
- G345/1 Yakup vücûdını eyler kebûd pervâne / Görünce şem‘i **hem-âġûş**-ı dûd pervâne
- G390/4 Her rind-i tehî-desti olan mûnkir-i ‘işret / Bir sîm-beden mârâ **hem-âġûş** görür mi
- Ş5/5 Ğonce-veş ħâra **hem-âġûş** olma / Bezm-i bigâñede mey-nûş olma

hem-âheng [1] ahengi bir, uyumlu, uygun, denk. <LN, OTAL, Kanar/2>

- K14/12 Sâzende vü ħ‘ânendeleri kâr u ‘amelde / Hem-perde hem-âġâze **hem-âheng**-i nevâdur

hemân [34]

1. âniden, derhal, çabucak, çarçabuk, o ânda. <KT, OTAL>

- K30/16 Şun **hemân** nâmemi ħüddâmına vir kârımı gör / Çîn-i ebrû-yı ġazab rûy-ı selâumunda benüm
- M1/I/6 Tût dâmen-i sipihri **hemân** rûz-ı rusta-ĥîz / Mazlûm-ı bî-günâh idüġinde yok iştibâh
- G12/2 Sen **hemân** ‘ışķda ol Kûhkene hem-vâdî / Tîşesiz kârın eder kuvvet-i bâzû-yı taleb
- G63/8 **Hemân** cenâb-ı ħudâvende ilticâ edelüm / Ğarîbsin saña bir dest-ġâh lâzımdur
- G180/3 Hezâr-ı dilde tâb-ı cünbiş-i âh olduġın görse / Olur ol tâze berg-i gül-şen-i ħübî **hemân** âteş
- G278/4 Kõo tår-ı kâkülüñ etsün şikeste båd **hemân** / Dil-i ħamîdeye bir güşe-i ferâġ olsun
- G305/3 Tek **hemân** pîr-i muġân ħumları iķrâz etsün / Ğam degil her ne ķadar cur‘alar işrâf olsa
- G310/3 Bü‘l-‘aceb ġonce-i gül-zâr-ı melâġatdur o şûġ / Açılır ħâtır-ı ‘uşşâķ **hemân** teng olsa

2. daima, mütemadiyen, bilâ-fasıla, bir düziye, arasız. <KT>

- K3/61 Cinânda olmasa ger şād-merg olurdu **hemân** / Sürûr-ı da‘ vet-i bî-şekk ü irtiyâbında
 K7/51 Cevâbı var ise haşmuñ **hemân** dilîr olsun / Tütunca dâmenini ehl-i beyt rûz-ı va‘îd
 K8/12 Zimâm-ı hikmeti teslîmdür **hemân** elüñe / Netîce-i ser ü kâr-ı hezîmet-âğâzı
 K8/16 **Hemân** sa‘ âdet ile ‘âzim-i Şifâhân ol / Kurup memâlik-i şarğa otağ-ı iğrâzı
 K8/20 Yeter memâlik-i şarğa **hemân** ‘asâkir-i Rûm / Urunca rahşına her biri zağm-ı mihmâzı
 K11/28 Kıldı teslîm-i memâlik çekdi başın hırkaya / Yâdına şimdi **hemân** tarz-ı kâlelerdür gelen
 K20/20 Sağ ol **hemân** sa‘ âdet ü devletle kim olur / Cûd ehlinüñ ‘inâyet-i Hâk yâr u yâveri
 K20/22 Ol demde şuğl-ı devlet ü iğbâl ile **hemân** / Hâtırdan etme dūr bu ‘abd-ı şenâ-geri
 G22/4 Zühhâda surh-rüyî-i haclet yeter **hemân** / Şerm-i sefid-kârî-i rüy-ı siyâh-ı mest
 G54/6 Meh gibi **hemân** Nâ‘ilîyâ gûş u zebân ol / Âyîne-sıfat dîdeligün vaqtı degildür
 G97/1 Sûz **hemân** hüsniñdür yâruñ mekânıñ kim bilür / Gevherinde âb u tâb olsun da kânın kim bilür
 G122/2 Sen ey sirişk-i dîde **hemân** kâr-ı haşrı gör / Bünyâd-ı çarha âteş-i âh-ı derün yeter
 G138/2 ‘Işk ile kim âteş-i mağzûz **hemân** / Sîne-i sūzâna yeter kînümüz
 G321/3 Âşinâ çıkma añarlarsa dili yanuñda / Kâ‘ilüz hâtıra geldükçe **hemân** yâd eyle
 Kt8/2 **Hemân** hücumâ tūrur mülk-i cāra ol müjeler / Fūrûğ-ı âhını ceyş-i tenāre gösterme

Aşağıdaki tanıklarda olumsuz bir beklenti bulunduğu için, sözcüğün anlamını “asla, hiçbir zaman” olarak anlamak gerekmektedir.

- G268/1 Kim der o vech-i pāke haṭ-āverde olmasun / Āmed-şud-ı nigāha **hemân** perde olmasun
 G304/4 Femin öpmek miyânın koçmak istersen **hemân** ey dil / Tūrup yok yerlere ol mest-i nāza i‘tibār etme
 G304/5 Sūvār-ı uştur-ı ser-mestün ey ḥādī şanup Leylî / **Hemân** her gördüğün maḥbūba teslîm-i meḥār etme
 Kt8/1 Fūrūğün istemez erbāb-ı dili ‘adūya **hemân** / Siyāh-baḥt idügin ey sitāre gösterme

3. takriben, sanki, gibi. <KT>

- K22/9 Sultân Hüseyn Baykara devridür **hemân** / Eyyâm-ı devletünde cihân çeşn ü sūrdan
 K22/28 Sîlî vü ṭa‘ nedür işidüp gördüğüm **hemân** / Bu rûzgârda bir âlāy kerr ü kūrdañ
 G5/1 Sen virürsin ‘âriyet bu cān-ı mağzūnı baña / Senden ayrılmak **hemân** ölmekdür ey ḥunî baña
 G8/3 Muḥâldür eşer ol çeşm-i ser-girāna **hemân** / Ḥamîr-i māye-i nāz olmasun şarāb saña
 G37/1 Nağmeler kim nağme-senc-i ḥ‘âhişe dem-sāz olur / Muṭrıb-ı çeşmi **hemân** meşğûl-i sâz-ı nāz olur
 G183/4 Recā-yı vuşlata bir āh imiş vesîle **hemân** / Fesāne-i ğam-ı dil güft-gūya şıgmaz imiş

4. az kaldı. <KT>

- K30/34 Nâ‘ilî buldı kaşîdeyle temeddüh pâyân / Bir du‘â kaldı **hemân** zeyl-i kelāmumda benüm

hem-âvâz [1] sesleri birbirine uygun, aynı sesi çıkaran || dost, yoldaş. <Cûdî,

OTAL>

- G290/3 Muṭrıblar etdi yâd edüp ol iki gonceyi / Feryād-ı ‘andelîbe **hem-âvâz** bir birin

hem-‘ayār [1] aynı ayarda, denk, eşit. <OTAL, Kanar/2>

- K7/21 Bulur nisâb-ı tesâvî bu bâğda gül ü hâr / Olur bu memlihâda **hem-‘ayâr** pāk ü pelîd
hem-câh [1] aynı mertebede, aynı mevkide.
- G220/5 Halk-ı ‘âlem Nâ’ilî **hem-câh**-ı İskender velî / Bî-ğaber âyînesinden sine-i bî-kînenüñ
hem-cenâh [1] eşit, denk, müsavi. <OTAL>
- G115/2 Âvâre dil ki zülfün ile **hem-cenâhdur** / Bir âşiyânenen iki murğ-ı perîdedür
hem-cins [1] cinsi bir olan, bir cinsten olan. <KT, Cûdî, LN> “Cins” sözcüğünün kumaş ve meta anlamı da bulunmaktadır. Aşağıdaki tanıkta bu sözcüklerle birlikte kullanılarak bu anlama da gönderme yapılmıştır (bkz. cins).
- G107/4 Metâ‘-ı ‘ışk **hem-cins**-i kumâş-ı hüsni garrâdur / Niyâz u nâz hem-seng-i terâzû-yı hâkîkatdür
hem-dem [7] sıkı fıkı, can ciğer arkadaş. <OTAL>
- G79/3 Nergislerünle bezm-i tegâfûlde rû-be-rû / Nâz u girişme birbirine **hem-dem** oldılar
- G107/1 Demeñ ol şem‘-i hüsne gayrılarla germ-ülfetdür / Kimünle **hem-dem** olsun n’eylesin müştâk-ı şoğbetdür
- G134/3 **Hem-dem** bize bir yâr-ı sebük-rûhdur ancak / Ağyârı tenük-zarf u girân-cân bilürüz biz
- G188/7 Yek-rengî-i maḥabbet eder cân-ı ‘âşıkı / Ey Nâ’ilî muşâhib-i ğam **hem-dem**-i neşât
- G262/2 Geceler **hem-dem**-i ağyâr idüğün hep bilürüz / Bizden o âfet-i gül-çehre hicâb eylesesün
- G304/1 Olursın gayre **hem-dem** baña dersün âh u zâr etme / Hilâf-ı resm-i âyîn-i vefâdur böyle kâr etme
- Ş12/7 Tek ü tenhâ belâ deştinde **her dem** / Ne hem-râh isterüm ne yâr-ı hem-dem
hem-deng [1] eş, benzer (bkz. nazîr).
- K25/35 Mizân-ı hâkîkatde bulunmaz saña **hem-deng** / Ser-tâ-be-ḳadem cism degil cevher-i cânsın
hem-derd [1] aynı dert ve kedere düşenlerin her biri, dert ortağı. <KT, Kanar/2>
- G230/12 **Hem-derd** olup bî-dile geldükçe ser-be-pîş / Bîdâd-ı hârdan ḳapuña i‘tizâra gül
hem-gerdiş [1] aynı dönüşe sahip, dönüşü bir.
- K14/17 Hem-sür‘at-i seyyâre demek maḥz-ı fesâne / **Hem-gerdiş**-i eflâk demek ‘ayn-ı ḥaṭâdur
hem-ğ‘âbe [1] yatak arkadaşı, eş. <OTAL, Kanar/2, Redhouse>
- G182/5 Senünle Nâ’ilî ḳaçmaz o büt **hem-ğ‘âbe** olmaḳdan / Bilür ‘ıḳd-i maḥabbet sâde bir pehlûya bağlanmış
hem-ḥaşşe [1] aynı özelliğe sahip.
- K25/25 Neşşaf-ı varâḳlar gibi levḥ-i dil ü câna / Kâr etmede **hem-ḥaşşe**-i naḥl-i belesânsın
hem-hilḳat [1] yaratılışı bir, hemmeşrep, kafadar.
- G158/4 Ser-cüş-ı hevâyuz yerümüz âteş-i dildür / **Hem-hilḳat**-i sîm-âb u hem-âğûş-ı sipendüz
hem-‘inân [1] at başı beraber, yan yana birlikte bulunan, refik, yol arkadaşı. <KT, Burhân-ı Kâtî‘, OTAL>
- K28/22 Minnet Ḥudâya geldi Stanbûla **hem-‘inân** / Devlet vezîr-i a‘zam-ı şâhib-nigîn ile
hemîşe [20] sürekli, daima, her zaman, her vakit. <KT, Cûdî, Kanar/2>

- K3/26 Vücüdün etme mülevveş zamānuñ olma şerîk / **Hemîşe** şavb-ı tefâhurla âb u tâbında
- K4/40 Ber-fuzûlüm **hemîşe** bî-takrîb / Kışsa-perdâz-ı mâcerâ-yı dilem
- K6/15 O şeh ki silsile-peyvend-i gerdem-i cāndur / **Hemîşe** taraf-ı külâhında zülf-i pîçanı
- K6/20 **Hemîşe** hasretiyân-ı vişâli hâk-be-ser / Ki nakd-i cân olamaz pây-müzd-i hicrânı
- K8/37 **Hemîşe** zîver-i ezkâr-ı kudsiyân ede Hâk / Du‘ â-yı devlet-i Hâkân-ı düşmen-endâzı
- K18/42 Belîğ-i nâdire-sencem ki şâhid-i nazmum / **Hemîşe** encümen-ârâ-yı intihâb olmuş
- K18/48 **Hemîşe** tâ ki bu vâdide her temûz u şitâ / Kiyâm-ı çâder-i eflâk-i bî-‘tınâb olmuş
- K26/13 Zâmir-i pâki bir âyine-i şâf u mücellâdur / Derûnında **hemîşe** nûr-ı isti‘ dâd muzmêrdür
- K26/25 Hümâ-yı lâ-mekândur gerçi ammâ pây-bûsiyle / **Hemîşe** kudsiyân-ı bâm-ı ‘arşa sâye-güsterdür
- K26/40 **Hemîşe** tâ ki ta‘yîn ola şadr-ı câh-ı devletde / Cenâb-ı müsta‘idân-ı cihân kim baht yâverdür
- K29/29 Olsun **hemîşe** cilve-ger-i evc-i irtifa‘ / Hikmet-serây-ı dehrde hürşid-fitratuñ
- K32/11 Niteki râğb olup şi‘re şadr-ı a‘zamlar / **Hemîşe** chl-i dil ü dânişuñ penâhıdur
- M1/VI/1 Sincâb iken **hemîşe** libâsın semûr ile / Pûşide etdiler bedenüñ hâk-i kûr ile
- G35/3 Düzdide nigâh ile **hemîşe** / Gâret-ger-i hânümândur Aḥmed
- G59/1 ‘Âşıkıların **hemîşe** niyâzuñdan incinür / Ol nâzenîn-i ‘işve ki nâzından incinür
- G63/10 Nakîb-i zümre-i eşrâf kim huzûrında / **Hemîşe** kâmet-i gerdün dū tâh lâzımdur
- G127/2 Hümâ-yı lâ-mekândur gerçi ammâ pây-bûs ile / **Hemîşe** kudsiyân-ı bâm-ı ‘arşa sâye-güsterdür
- G156/3 Pür tüt **hemîşe** sâgaruñ ey dil ki gâmezisi / Câ‘iz ki hûn-ı dilden ola bâde-ḥ‘âh-ı nâz
- G243/1 **Hemîşe** kâviş-i efsûn ile ciger-hûnam / Ğarîb Kûhkenüm seng-i râh-ı Gül-gûnam
- R5/1 Erbâb-ı hüner **hemîşe** pür-şîven olur / Her hâli şafâ-baḥş-ı dil-i düşmen olur

hem-kefş [1] aynı ayakkabıyı giyme, pabucu bir olma; akran. <OTAL, Kanar/2>

Aşağıdaki tanıkta “hem-kefş” sözcüğünün kullanılması, Senâî ve Külhanî arasında cereyan eden ve bir çift ayakkabıya taalluk eden hadisedendir (bkz. Külhanî-i Lây-ḥ‘âr, Şenâ‘î).

- G166/3 Tarîk-i fâkâda **hem-kefş** olup Şenâ‘îye / Cenâb-ı Külhanî-i Lâyḥ‘âra dek giderüz

hem-nâm [3] isimleri bir olanların her biri, adaş. <KT, OTAL>

- K13/21 **Hem-nâm**-ı hudâvend-i rûsûl şadr-ı ğanî-dil / Kim görmedük iḥsânını yok bay u gedâdan
- K28/25 Şiblû‘l-esed vezîr-i i‘ânet-şi‘âr kim / **Hem-nâmdur** ḥabîb-i Hudâ-yı mu‘în ile

hem-nâmî [1] adları bir olma, adaşlık. Tanıkta memduhun, Hazreti Muhammet’in adaşı olduğu ifade edilmiştir.

- K22/4 Bulduñ ‘uluvv-ı qâdr ile zâtuñ gibi şeref / **Hem-nâmî**-i ḥabîb-i Hudâ-yı ğâfurdan

hem-nevâ [1] aynı tonda, aynı ses ve makamda. <Dihhudâ>

- K4/43 Qurb-ı ‘işyân u ba‘d-ı ğufrânam / Yâd kıldıkça **hem-nevâ**-yı dilem

hem-nişîn [2] beraber oturup kalkan, teklifsiz arkadaş, yoldaş. <OTAL, Steingass>

- K29/26 Ḥ‘âhiş-ger-i mülâzemet-i **hem-nişînidür** / Olursa ger ḥuşûle eñ ednâ işâretüñ

- G280/5 Eyler felekde şohbet-i kerrübiyâna nâz / Olduğa Nâ'îlî seg-i küyuñla **hem-nişîn**
hem-pâye [2] rütbece bir, aynı derecede. <OTAL, Kanar/2, Steingass>
- K28/26 Dest-i kaçâ firâzına âvîze eylemiş / **Hem-pâye** gördi tığini 'arş-ı berîn ile
- T2/2 Mükâşif-i mutlakî meczûb-ı mutlak tarîk-i dünyâ / Cüneyd ü Bâyezîd ü Edhem ü Şiblîye **hem-pâye**
hem-perde [1] aynı musikî perdesine sahip, aynı tonda (bkz. hem-nevâ).
- K14/12 Sâzende vü h'ânendeleri kâr u 'amelde / **Hem-perde** hem-âgâze hem-âheng-i nevâdur
hem-râh [1] yol arkadaşı, yoldaş. <KT, LN, OTAL>
- G303/9 Cevher-i rûh-ı suhen kim görünür mertebede / Sâha-i 'arşda Cibrîl ile **hem-râh** bize
hem-râz [2] sırdaş, sıkı fıkı arkadaş. <Burhân-ı Kâtı', LN, OTAL>
- G288/3 Âşinâ-yı nigeç-i luṭfuñ olan diller için / 'Işk bigânelerin eyleme **hem-râz** şaḥın
- G387/1 Eylese Cibrîlî **hem-râz** u muḥâṭab ğamzesi / Nüşâ-i i' câzî levh-i mekteb ğamzesi
hem-reng [9] ikisi bir renkte olan, rengi bir|| huyları bir olan, aynı karakterde.
<Cûdî, LN, OTAL, Redhouse>
- K3/66 Erişdi göz yumup açınca kâb-ı kavseyne / Nesîm-i şubḥ ile **hem-reng** idi şitâbında
- K14/24 Gûyâ iki maḥbûb-ı ser-efrâz be-hem-ḳad / **Hem-reng** ḳabâlarla ḥurâmân u be-pâdur
- M5/VII/1 Yâ Rab senden budur niyâzum / **Hem-reng**-i ḥaḳîḳat et meczâzum
- G14/5 Olur mezâḳ-ı ḥaḳîḳatde Nâ'îlî **hem-reng** / Ḥumâr-ı derd-i keder neşve-i 'amîm-i ṭarab
- G132/5 Ol rind Nâ'îlî k'ola **hem-reng**-i küfr-i dîn / Zünnâr ü sübhâ lâzime-i dest ü düş olur
- G288/2 Olmaz ḥüsnün gibi bir şu'le-i âha **hem-reng** / Dâmen-i 'işmetün ey berg-i gül-i nâz şaḥın
- G291/1 Seyr edün cûlar ile bâd-ı bahârûñ cengin / Nice bulmuş iki dîvâne görüñ **hem-rengin**
- G297/3 **Hem-reng**-i vaḥdet olmuş o gül-zâr-ı feyzden / Berg-i ḥazân-resîde gül-i tâb-dâde-rû
- G373/6 Olur cihân-ı maḥabbetde Nâ'îlî **hem-reng** / Ḥazân-ı 'âfiyet ü nev-bahâr-ı nâ-kâmî
hem-riḳâb [1] at başı beraber, denk. <OTAL>
- K18/22 Düşünce şevḳ-i temâşâsı saṭḥ-ı eflâke / Ḥakîm-i re'yine İdrîs **hem-riḳâb** olmuş
hem-sâye [3] komşu. <KT, Cûdî, LN>
- K13/17 **Hem-sâye**-i bûm olmağa cân virdiler âḥır / Anlar ki girîzân idi şehperr-i ḥumâdan
- G232/3 Âteş-i ḥüsnüne **hem-sâye** olup zülfünde / Âh-ı düzaḥ-şerer-i bâriḳa-zâd oldu gönül
- Ş2/2 Sidre **hem-sâye**-i nihâlündür / Şalın ey naḥl-i bâğ-ı 'işve
hem-seng [1] tartıdaki adalet ve denge; eşit, aynı. <Burhân-ı Kâtı', Kanar/2>
- G107/4 Metâ'-ı 'ışk hem-cins-i ḳumâş-ı ḥüsnî garrâdur / Niyâz u nâz **hem-seng**-i terâzû-yı ḥaḳîḳatdır
hem-ser [4] arkadaş, kafadar. <OTAL>
- K9/2 Zâtuñı Ḳayser ü Ḥâḳân ile **hem-ser** degil a / Belki ednâ ḳuluñı ḳayser ü ḥâḳân etmiş
- K20/29 Ol ḥoş-nüvis münşî-i 'Urî-ṭabî'atün / Zannum budur ki olmaya 'âlemde **hem-seri**
- K26/19 Bu endîşeyle ol gül-zârı tenhâ geşt ederse dil / Nice gül-zâr kim her bergi bâğ-ı ḥulda **hem-serdür**
- G55/3 Bâğ-ı ruḥında **hem-ser**-i zülf olmuş âh-ı dil / Âmîziş eylemiş iki sünbül dem-i şehër

hem-sifāl [1] kadeh arkadaşı. <OTAL>

M4/II/2 Yeter ağladı felek hasret-i rüyuñla bizi / **Hem-sifāl** eyle segân-ı ser-i küyuñla bizi

hem-silsile [1] aynı zincire bağlı.

G253/1 Olalı zülfüne **hem-silsile** sevdâ-yı cünûn / Oldı reşg-âver-i zincir-i hıred pây-ı cünûn

hem- sür'at [1] aynı hızda, süratleri bir.

K14/17 **Hem-sür'at**-i seyyâre demek maḥẓ-ı fesâne / Hem-gerdiş-i eflāk demek 'ayn-ı ḥaṭâdur

hem-tâ [2] denk; meslektaş. <KT, Kanar/2>

M8/VI/3 Bu şan'atde ne Erjeng ü ne Mânîdür saña **hem-tâ**

hem-tâyî [1] eşitlik, denklik, benzerlik. <Kanar/1>

K5/3 Bâr dâd oldı dilüm yine cebin-i feyze / Nefḥ-i rûḥü'l-ḳudûse ḥâmem olup **hem-tâyî**

hem-vādî [1] aynı vadide bulunan, yoldaş; meslektaş.

G12/2 Sen hemân 'ışkda ol Kûhkene **hem-vādî** / Tîşesiz kârın eder ḳuvvet-i bâzû-yı taleb

hem-vâr [2]

1. eşit, denk; beraber. <Steingass, Dihhudâ>

K35/4 Seçilmez şemse-i zerrîn-ṭâḳ-ı lâciverdiden / Olunca pertev-endâz-ı felek fânûs-ı **hem-vârî**

2. yumuşak; muvafık, münasip. <Kanar/2, Dihhudâ>

K28/70 Ebkar-ı nazmı nâzûk ü **hem-vârdur** n'ola / Kimse naḳîşe bulmasa ḡaşş u şemîn ile

hem-vâre [6] daima, her zaman (bkz. hemîşe, müdâm). <KT, Dihhudâ>

K15/19 **Hem-vâre** n'ola râḡıb-ı 'adl olsa 'adâlet / Maḳbûl-i pesendide-i Mevlâ mı degildür

K16/8 Aḥter-i burc-ı şeref Ḥazret-i Şâlih Pâşâ / K'olmuş endîşesi **hem-vâre** şalâh-ı reh-i dîn

K25/31 Ol ḥ'âce-i 'âlî-senedün piş-gehinde / **Hem-vâre** ḡulâm-ı ḥabeşî gibi devânsın

K26/20 Nice gül-zâr kim **hem-vâre** ebkar-ı ma'ânîye / Güli ruḥsâr-ı al ü sünbûli zülf-i mu'ânberdür

G109/2 Sensin ol rûḥ-ı muşavver ki olur **hem-vâre** / Yâd-ı mecmû'a-i ḥüsnünle perişân diller

G348/4 'Âşîḳuñ dūd-ı derûnından yanar **hem-vâre** çarḥ / Nâle-i dil-sûz u âh-ı cân-güdâz etmezse de

hem-zâd [1] birlikte doğmuş, ikiz; yaşıt, yaşıdaş. <Burhân-ı Kâtî', Steingass>

G27/1 Olmazdı ḡamuñ mâye-i îcâd-ı maḥabbet / Ḥüsn-i ezeli olmasa **hem-zâd**-ı maḥabbet

hem-zebân [6] bir dil kullanan, sözleri bir olanların her biri; kafa dengi, kafadar.

<KT, Kanar/2>

K21/8 Sezâ degil mi ḥuşuşâ bu deñlü ta' rîfe / Ki **hem-zebân**-ı Aristo-yı ḥikmet-ârâdur

K29/13 Ey ḥâme Nâ'iliye olup sen de **hem-zebân** / Göster suḥen-verâna bu fende meḥâretün

G180/1 Benüm ol şu'le kim olmaz benümle **hem-zebân** âteş / Maşaff-ı berḳ-ı âhumdan eder 'aṭf-ı 'inân âteş

G206/2 Sermâye-i ḥayât bilenler teḡâfûlûñ / Bilsün nevâziş-i nigeḥûñ **hem-zebân**-ı merg

G335/4 **Hem-zebânuz** çeşm-i şûḥ-ı yâr ile ol deñlü kim / Ġamzesi bî-tâb olup ifşâ-yı râz eyler bize

Ş5/6 **Hem-zebân** ol dile ḥâmûş olma / Şaḳın şûḥ-ı cefâ-pîşe şaḳın

hendese [1] geometri, riya ziye ilminin bir bölümü olarak cisimlerin şekillerinden, mesafelerin ölçüsüyle her çeşit binanın suret, tertip ve tesisinden bahseden ilim. “Endâze”nin Arapçalaştırılmış biçimidir. <KT, Cûdî, OTAL>

G168/4 Mâverâ-yı mantık u hey’et hisâb u **hendese** / Pây-tâ-ser hikmet ü âdâbdur endîşemüz

hengâm, hengâme [14]

1. zaman, vakit, esna, sıra. <KT, LN>

K13/25 Dâd-âver-i erham ki çıkar ‘arşa du‘âsı / **Hengâm**-ı teveccühde kulüb-ı fuḳarâdan

K24/5 Bir gün bu rûzgârdur ehl-i kemâle de / **Hengâm**-ı imtiyâz u maḥall-i zuhûr olur

K27/12 Şimdi **hengâm**-ı neşât-ı şeref-i maḳdemidür / Yürî ey ḡam saña teng oldı cihân hoş geldün

G6/3 Hîşşedâr eyler şemîminden dili **hengâm**-ı âh / Fikret-i zülfûn ki her dem tâze sünbûldür baña

G75/5 Bu **hengâm**-ı şaḡabda Nâ’îlî maḥbûb ile meyden / Çemende cûylar âyîne-i naḡş-ı ferâḡuñdur

G267/5 **Hengâm**-ı girye tût ser-i zülfûn ki lengerin / Fûlk-i dilûn telâṭûn-ı ḡayret ḳoparmasun

G280/4 **Hengâm**-ı cilve ḡâke ki zülfûn düşer olur / Kûyuñ segânı reşg-i ḡazâlân-ı deşt-i Çîn

hengâm-ı du‘â [4] dua zamanı, dua vakti. Kasidelerde “dua” bölümüne geçişi ifade eden girizgâhta kullanılmıştır.

K13/46 **Hengâm-ı du‘â** geldi tamâm oldı ḳaşîde / Erdi dem-i deryûze-i tevfiḳ Ḥudâdan

K14/88 Vaşfuñ gibi yoḳ derd-i dilûn ḡâyeti ammâ / Şekvâya maḡal ḳalmadı **hengâm-ı du‘âdur**

K25/53 **Hengâm-ı du‘âdur** yeter ey tab‘-ı hevâyî / Mestâne-rev-i câdde-i bî-edebânsın

K34/27 Nâ’îlî eyle Ḥudâdan baḡt u iḳbâlin recâ / Erdi **hengâm-ı du‘â** buldı ḳaşîde ḡâyeti

2. gürültü, patırtı, kargaşa, telâş. <Kanar/2> Bu anlamı sağlayan sözcük aslında “hengâme”dir. Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “zaman” anlamı ön plânda olmakla birlikte, “mahşer”in de “topluluk, toplanma” anlamının bulunduğunu, bu iki sözcüğün bilinçli olarak bir araya getirildiğini eklemek gerekir.

G231/1 **Hengâm**-ı maḡşer kim olur pür-sûz-ı hicrânûñ gönül / Mihr-i şerârından yaḳar bir âh-ı şekvânûñ gönül

3. belirli bir zaman dilimi, mevsim. <Burhân-ı Kâtî>

G31/1 Dest-bûs-ı yâra pâdâş olsa da peygâm-ı ‘îd / Derd-i serdür ‘âşıḳa **hengâme**-i eyyâm-ı ‘îd

hengâm-ı şitâ [1] kış mevsimi. <OTAL>

K14/25 Âvîḡte pür meyvesi **hengâm**-ı şitâda / Eşmâr-ı bihiştî gibi hem neşv ü nemâdur

henûz [22]

1. az önce, daha şimdi, yeni, ancak, hemen. <KT, TS, ÖTS>

G106/5 Virdi ḡarâba çeşmi gibi ‘âlemi **henûz** / Nâz uyḡusunda ol şanem-i bî-vefâyı gör

G143/1 Geldi mey-ḡâneden ol gözleri maḡmûr **henûz** / Oldı şayḳal-zede ol âyîne-i nûr **henûz**

G211/3 Nedür bu sa‘y u teveccüh ḳudûmuña ḡüyâ / **Henûz** ayaḡı toziyla Ḥicâzdan geldün

- G255/3 Mükerrer kand güftâr-ı şeker-rîzinde peydâ kim / **Henûz** almış gıdâsın tûî-i cânûn dehânuından
 G340/1 **Henûz** döndi çemen bezme gül piyâlelere / **Henûz** başladı bülbül çemende nâlelere
 G353/3 Terân-senc-i vişâl oldı dil görüp haţtuñ / **Henûz** bağladı bir naķş-ı ârzü tâze

2. (olumsuz cümlelerde) daha, şimdiye kadar, bu âna dek halâ. <KT, LN, OTAL, TS, ÖTS>

- K5/28 Huld-ı i' câzdur el-haķ dil-i 'Urfî ki **henûz** / Tâzedür nuţfe-i endîşe-i gevher-zâyı
 K6/48 **Henûz** bağ-ı edebde açılmamış güldür / Tebessüm-i leb-i şîrîn-i şekker-efşânı
 K13/12 Yok bizde **henûz** emn-i ferâğ-ı dil ü hâtır / Sâlim degilüz müdde'îyâ chl-i riyâdan
 K33/19 Bildi zıddiyyetini eyledi bî-rûh **henûz** / Cesed-i Âdeme izhâr-ı 'adâvet iblîs
 G5/2 Gösterür ser-geşte-hâl-i vâdî-i hayret **henûz** / Girdibâd-ı deşt ü şahrâ rûh-ı Mecnûnı baña
 G47/3 Füzûn gerek 'araķ-ı şeb-nem-i seher ki **henûz** / Mu'âşîrân-ı şaf-ı şoffa-i çemen maħmûr
 G143/2 Seyl-veş etdi güzer mihr-i hayâlûn dilden / Merdüm-i dîde-i cân gavta-ħor-ı nûr **henûz**
 G143/3 Oldı zaħm-ı dile bir kerre nemek-pâş lebûn / Mâye-i ħûn-ı dil ü dîdedür ol şûr **henûz**
 G143/4 Şu'le-bâr etmiş idi 'ışķ nihâl-i âhum / Olmadın ser-zede toħm-ı şecer-i Tûr **henûz**
 G143/5 Vaķf-ı kurbân-geh-i 'ışķ idi gönûl bilmez iken / Dest-i kaşşâb-ı eccl kabza-i şâtûr **henûz**
 G143/6 Pây-mâl-i sipeh-i haţtuñ idi kişver-i cân / Vermedin dest-i każâ fitneye menşûr **henûz**
 G143/7 Olmamışdı nighûn tûğine cân teşne iken / Zaħm-ı âlûde-leb-i merhem-i kâfûr **henûz**
 G143/8 Gelmedi câm-ı lebûnden dil-i ser-meste ferâğ / Erdi güstâhlıķı ġâyete ma'zûr **henûz**
 G143/9 Nâ'îlî dîde-i ħâk-bîne hüveydâ görünüñ / Mevķıf-ı dârda ser-bâzî-i Manşûr **henûz**
 G162/2 O gül-ruhsâr naħl-i tâzedür gül-zâr-ı 'âlemde / **Henûz** âzâr-ı dest-i bağ-bân u ħar-ken bilmez

hep [38]

1. hiçbirî dışta tutulmamak veya eksik olmamak üzere, bütün olarak, cümle. <KT, TS, ÖTS>

- K11/18 Taḅ'-ı çâlâkûn ki olmış ħâmil-i sırr-ı Każâ / **Hep** zebân-ı râzına esrâr-ı mużmerdür gelen
 K17/62 Görünüñ kâr-geh-i taḅ'-ı hüner-perverümüñ / Mevc-i ħârâ gibi **hep** kâleleri bûkalemün
 M10/I/3 Evzâ'-ı ħâriciyeñe şalduñ cihânı **hep** / Ey çarḅ-ı keç-reviş felek-i dün-i bed-sikâl
 G15/1 Âşûfte edüp dilleri nezzârelerüñ **hep** / Bir bir duyar esrârın o bî-çârelerüñ **hep**
 G15/2 Her şubḅ tavâf eyleyerek Ka'be-i küyuñ / Bir yere gelür 'âşık-ı âvârelerüñ **hep**
 G15/5 Bir âh görür kârını ey Nâ'îlî-i zâr / Ferhâda ħırâş-ı dil olan ħârelerüñ **hep**
 G16/1 Bir çîn-i cebhe varumı târâce virdi **hep** / Tûfân-ı girye raħtumı emvâca virdi **hep**
 G16/2 Dil terk-i ħânümân ile mesrûr o deñlü kim / Güyâ ki naķdın aţlâs u dîbâce virdi **hep**
 G16/3 Sûdâ-gerân-ı 'ışķuñ olur şâh-benderi / Ol kim bu yolda mâmelekin bâce virdi **hep**
 G16/4 Çün şem'-i zer-külâh-ı legen mâsivâyı dil / Etdi zâmîme taḅtı ile tâce virdi **hep**
 G16/5 Çıkdı ġinâ-yı vaşlumuz aġyâra Nâ'îlî / Dil-ber zekât-ı ħüsnüñi muḅtâce virdi **hep**
 G18/1 Derûn-ı tîre-i zühâd pür-jeng-i sivâdur **hep** / 'Accep âyînelerdür cilve-ger rûy-ı riyâdur **hep**
 G18/2 Şarâbuñ şîre-i cân olduġında şubhe yok sâķî / Ne söz kim meclisünde söylenür rûḅ-âşinâdur **hep**
 G18/3 Cihân-ı vâġgûn-na'l-i maħabbet özge 'âlemdür / Gedâdur şâhlar cümle gedâlar pâdişâdur **hep**
 G18/4 Rıbâţ-ı dehr-i fânî ṭurfe menzil-gâḅdur anda / Emel pâ-der-riķâb u ârzü pâ-der-hevâdur **hep**

- G18/5 Bizüz ey Nâ'îlî ol rû-siyâh-ı şerm ü haclet kim / Sevâd-nâme-i a' mālümüz sehv ü haṭâdur **hep**
- G30/1 Cülûs edince ḥamel taḥt-gâhına ḥurşîd / Berât-ı ' işreti rindânun oldu **hep** tecdîd
- G150/5 Mâdâm Nâ'îlî-veş ter-dâmen-i hevâyuz / Ey ' aql ey dil ey cân **hep** pây-der-gilüz biz
- G196/3 Zerrâtı ḡamuñ şevḳ ile **hep** rakşa getürdi / Ḥurşîd gibi sîne-i bî-kîne-i ' aşık
- G226/6 Eczâmuza **hep** rîk-i beyâbân-ı ḡam etsek / Cânân giden nâme-i hicrâna dökülsek
- G262/2 Geceler hem-dem-i âgyâr idüğün **hep** bilürüz / Bizden o âfet-i gül-çehre ḥicâb eylesesün
- G265/3 Dünyâ ile sen şulḥ ol bî-ḥuccet ü bî-da' vâ / İsterse cihân halkı **hep** şâhid-i zûr olsun
- G273/5 **Hep** bildüğün unutdı gönül tıflı Nâ'îlî / Düşmiş mu' allim-i ḡalaṭ-âmûza n'eylesün
- G369/3 **Hep** siyeh-pûş oldılar kaşd-ı şebîḥün-ı dile / Girdiler müjgânların bir cenge cādûlar gibi
- G383/4 Her bir müje ki cüy-ı sirişkümle döküldi / **Hep** geldi reh-i eşk-i firâvânunı tütüdi
- Ş10/2 Sende güneh yok bu cefâlar bize / **Hep** eşer-i baḥt-ı siyeh-kârdur

2. sürekli olarak, her zaman, daima. <KT, TS, ÖTS>

- K23/46 Olur gül-zâr-ı dehrün ferşi **hep** gül-bister-i ḥurşîd / Serâyistân-ı ṭab'um raşḥa-pâş olsa ḡamâm üzre
- G15/3 La' lûn ki olur meclis-i ervâḥda mezkûr / Bir renge girer neşvesi mey-ḥ'ârelerün **hep**
- G15/4 Yâd eylese dil bûs-ı leb-i tîḡ-i nigâhuñ / Ḥamyâze çeker sinedeki yârelerün **hep**
- G33/2 Şeb-i firâkda baḥt-ı siyâhumuzdur **hep** / Eden bizi eşer-i şubḥ-gâhdan nevmîd
- G82/3 **Hep** sitemdür gördüğüm çeşm-i siyâh-ı yârdan / Bilmezin şâgird-i baḥt-ı tâb-sâmânım mıdır
- G115/1 **Hep** keşf-i râz-ı dil dehenünden şenîdedür / Ol ḡonceden hezâr ṭabî'at remîdedür
- G144/3 Tıfl-ı yetîm-i dil gibi **hep** tîre-rüz olur / Şîr-i siyeh-mekîde-i pistân-ı baḥtumuz
- G144/6 Andan değil mi **hep** şeb-i hecre bu imtidâd / Dest-i şabâḥ-ı vuşlat u dâmân-ı baḥtumuz
- G311/3 Şîḡmasa gül gibi nâzûk bedenün **hep** der idük / Ḡonce-veş câme-i gül-gün-ı bûtân teng olsa

her [232] hep, bütün, tüm. Tekil isimlere tamlayan görevinde getirilerek birer birer

olarak "...-in hepsi" anlamını vermektedir. <Cûdî, OTAL, TS, ÖTS>

- K1/4 Feyz-i şenâsı **her** birine nuṭḡ-ı cân virüp / Raṭbû'l-lisân-ı meḥmedet-i lâ-yezâl eder
- K2/11 Olursa **her** biri şaḥîb-defîne-i Ḳârûn / Yine metâ' bu maḥzende müste'âr ḡalur
- K3/47 Muḥâlifân-ı Ḳureyşe okutdı **her** birisi / Cihâdı emrini tîḡ-i siyâh-tâbında
- K5/30 Teng iken ḥavşala-i himmetine **her** dü cihân / Ḳomamış ḥâṭır-ı gerd-i emele güncâyî
- K6/40 O şehriyâr-ı melâ'ik-sipâh-ı ' âlem-i cûd / Ki **her** kademde eder bezl keff-i iḥsânı
- K8/20 Yeter memâlik-i şarḡa hemân ' asâkir-i Rûm / Urunca raḥşına **her** biri zaḥm-ı mihmâzı
- K9/21 Rûḥ-ı ecdâd-ı hümâyûnuñ içün pâdişehüm / Ki Ḥudâ **her** birini a' del-i şâḥân etmiş
- K10/9 Bî-bâk dest-burd-ı ḥazândur mişâl-i ḥuld / **Her** şaḥn-ı bâḡı bir varaḡ-ı gül-sitân gibi
- K10/10 Etmiş iḥâta **her** tarafın cüyler tamâm / Seyl-âb-ı eşk-i dîde-i ḥasret-keşân gibi
- K10/16 Olduḡça germ-şekve-i dem-serdî-i hevâ / **Her** mevc-i âbı cevri-i şitâdan zebân gibi
- K11/27 Gördi kim el şunduḡınca tîḡe bismi'l-lah ile / **Her** taraftan na're-i Allahu ekberdür gelen
- K11/33 Ḥaḡ vücûdın muşlîḥ-ı **her** emr-i duşvâr eylesün / Emr-i dîne tâ ki Ḥaḡdan ' avn-ı yâverdür gelen
- K12/28 Belki **her** aḡter-i tâbânı o fîrûz-ı şebûn / Döne bir mihre ki olmaya verâsında zevâl

- K12/35 Ede **her** küh-ı ser-efrâzını bir tûde remâd / Düşe şahrâlara tâb-ı teb-i kahr ile şimâl
- K12/44 Erse **her** devrinün encâmı verâ-yı haşra / Olsa **her** sâ'atinün hadd-i kıyâmı şad sâl
- K12/49 Şevk-i evşâfuñ olur dilde füzûn **her** ne kadar / Etse tab'um keder-i nâ-mütenâhî işgâl
- K12/87 Mesned-i câh-ı vezâretde **her** âyine ola / Mazhar-ı 'âtıfet-i hayy-ı kadîmü'l-âzâl
- K13/6 Olmuşdı hele şehrümüzün maşşer-i âşüb / **Her** güşesi pür-şûr u şağab ehl-i şekâ'dan
- K13/7 Bir nâveng-i bî-dâd idi nâveng-i ciger-düz / **Her** kaçre ki bâride olur cev-v-i semâdan
- K13/27 Ol h'âce-i mün'im ki Hudâ behre-ver etmiş / Sûdâ-geri-i çârsû-yı **her** dû serâdan
- K14/7 Ârâyış ü germiyyeti bir pâyededür kim / Revnağ-şiken-i çârsû-yı **her** dû serâdur
- K14/16 Enhâr-ı müselsel gibi kim rakş u semâ'ı / **Her** birisinin lâyıķ-ı teşrîf-i 'atâdur
- K14/19 Şahında ser-âvîz ile **her** naḥl-i mücevher / Bir sîm-beden dil-ber-i kâkül-be-kafâdur
- K14/21 Reftârları bü'l-'aceb ammâ nice beñzer / **Her** birisi bir serve ki zer-bend-i tîlâdur
- K14/44 Kesb etmege envârını **her** şubḥ o serânuñ / Hürşîd der-i devletine nâşiye-sâdur
- K14/54 Taḥşîl-i nişâb-ı ser ü sâman ile ammâ / **Her** birine baksañ yine ḥâk-i kef-i pâdur
- K14/63 **Her** nâzım-ı hoş-gû ki alur destine hâme / Elbet de gelen hâtıra vaşf-ı küremâdur
- K14/72 **Her** hâmi tabi'at viremez nazma ḥalâvet / Luṭf-ı suḥen ü ḥüsn-i edâ dâd-ı Hudâdur
- K16/15 Oldı **her** güşesi bir kaşr-ı Züleyhâ şimdi / Beyt-i Ahzân idi evvel o serây-ı dîrîn
- K16/23 **Her** biri ḥidmet-i dergâhuña ruḥşat viremez / Tûtalum olmuş o da bencileyin sûde-cebîn
- K17/25 İ'tidâl-i dil ü tab'ından eşer bulsa hevâ / Gele bir mevsime **her** sâl temüz u kânûn
- K17/42 Gör mühimmâtını **her** neyse guzât-ı dînün / Düşmenün tâ edeler memleketin ğarka-be-ḥûn
- K17/49 Üç hoş-âyende kaşide dedi evşâfuñda / Ki olur **her** biri hayret-dih-i şerrâḥ-ı mutûn
- K18/12 Edüp yâ nâv-ı zemîne eşer ḥarâret-i şems / Teninde **her** ser-i mû çeşme-sâr-ı âb olmuş
- K18/20 Zihî vezîr-i Aristo-meniş ki sözlerinün / Nizâm-ı devlete **her** ḥarfı bir kitâb olmuş
- K18/44 Kâlem ki şâne-zen-i ṭurra-i ḥayâlumdür / Ne ṭurra **her** girihi kân-ı müşk-i nâb olmuş
- K18/48 Hemîşe tâ ki bu vâdide **her** temüz u şitâ / Kıyâm-ı çâder-i eflâk-i bî-tınâb olmuş
- K19/34 Eylesün **her** biri Şehnâme-i Firdevsiden / Nüşa-i menkıbet-i câh u celâlün atvel
- K20/40 Âfâka **her** seher yayla ol maḳâmdan / Mihrün şu'â'ı gibi beşâret haberleri
- K21/14 O server-i melekîyyü'l-ḥişâl u hoş-dil kim / Mu'în ü yâveri **her** işde Ḥaḳ ta'âlâdur
- K22/33 Raṭbû'l-lisân-ı medḥün olup çarḥa nâz eder / **Her** biri Nâ'ilî gibi farṭ-ı sürûdan
- K23/38 Ne çâre bir nefes virmez felek endîşeye ruḥşat / Olur **her** laḥzada bir güne cevri iltizâm üzre
- K24/29 Bezmünde Nâ'ilî kadar olmaz neşât-mend / **Her** düzaḥî ki nâ'il-i 'afv-ı Ğafûr olur
- K24/34 Vaşfuñda bu kaşide-i pür-intihâb kim / **Her** lafz-ı dil-peḫîri ma'ânî-şudûr olur
- K24/40 'İzz ü vekâr ile ede teşrîf **her** seher / Ol şadı kim melâz-ı inâş u zükûr olur
- K25/8 **Her** cüz'-i tîrâşidesi bir ḥancer-i ser-tîz / Ne keşmekeş-i çarḥ ne muḥtâc-ı fesânsın
- K25/12 Reşhañle döner **her** varaķı sāḥa-i Çîne / Evrâķ-ı Hıṭâyide ne dem kaçre-zenânsın
- K25/29 **Her** gâḥ ki mâ'î varaķa raşḥa-feşânsın / Şâbâş ki revnağ-şigen-i kâhkeşânsın
- K26/19 Bu endîşeyle ol gülzârı tenhâ geşt ederse dil / Nice gül-zâr kim **her** bergi bağ-ı ḥulda hem-serdür
- K28/49 **Her** yerde zîb ü revnaķı sensin şadâretün / Şadrâ mekân ḳarîn-i şerefedür mekîn ile

- K30/5 Sen refîk ol baña ey bād ki var pā-dāşuñ / Hacı şavābı yazılan **her** ser-i kāmumda benüm
- K30/14 Bir zamān ola ki şayyād-ı zebūn-gîr-i felek / Göre **her** halka-i zencîrini dāmumda benüm
- K30/36 **Her** günü ‘îd-i şafā-güster ola **her** şebi kadr / Hiç keder olmaya ol rûh-ı enāmumda benüm
- K33/21 **Her** günün ola mübârek nitekim şâbitdür / Nuṭṭ-ı peygamber ile meymenet-i sebt ü ḥamîs
- K34/1 Āgâh-ı luṭf ı neşve-i şahbâ-yı telh olan / **Her** kaṭresin qarâbe-i kevşer ḥayâl eder
- M1/2 Muṭrıb nefesün var ola sâkî meyün ezfün - **Her** laḥza vü **her** ân / Meclisde şafâ meyle gerek neyle
gerekdür - Tâ germ ola şoḥbet
- M2/II/5 Üstâz-ı ezel halkaların şu‘leden etmiş / **Her** laḥzada biñ silsile-i âha esîrem
- M2/III/2 Ol âteş-i ḥasretle ki yakduñ beni yâ Rab / **Her** lem‘asını âyîne-i mihr-i şehër kıl
- M2/III/7 Âteş-gede-i sinem edüp bağçe-i derd / **Her** âhumı ol gül-şene bir sünbül-i ter kıl
- M2/IV/6 Kıl bir nefesün şükrini **her** laḥzada tekrâr / Terk et şeref-i zâtuñı memnûn-ı ḥayât ol
- M3/VI/3 **Her** şahşa âşikâr degil ‘âlem-i şuhûd / Ey âşinâ-yı mes‘ele-i vaḥdet-i vücûd
- M5/I/6 Aḥkâm-ı kaderden cyledükçe / **Her** bir müje bir füsûna âgâz
- M5/II/1 Ey fitne-i rustâ-ḥîz-âşüb / Vey **her** nigâhı kazâya mensûb
- M5/IV/3 Şad gamze nihân iken raḳîbe / Dāmân-ı teğâfûlünde **her** bâr
- M8/II/4 Edersün gerçi **her** derde ṭabîbüm bir devâ ammâ
- M8/VII/2 Metâ‘-ı şabruñı tâlân eder **her** tıfl-ı nâzende
- M10/I/10 Bedri hilâl edüp yine eyler hilâli bedr / Hıllâk-ı **her** dû ‘âlem ü fa‘âl-i bî-hemâl
- M10/I/5 **Her** biri üstüñânlarınuñ bir hilâldür / Döndüm şu murğa kim ola perr-i şikeste-bâl
- M10/I/8 Şad-nîme olsa za‘fuma nisbet hilâl-i çarḥ / **Her** biri bir zebân ile taḳrîre yok mecâl
- G1/1 Yem-i âteş-ḥurûş-ı dilde olduḳça sükûn peydâ / Eder **her** dâğ-ı ḥasret tende bir girdâb-ı ḥun peydâ
- G1/2 Bu ‘âlem pây-tâ-ser kûh kûh-ı miḥnet ü gamdur / Eder **her** tîşe-kâr- ârzü bir Bî-sütûn peydâ
- G1/4 Leb-i şûh-ı nigâh-ı çeşmün olduḳça terennüm-sâz / Eder **her** cünbiş-i müjgânı bir naḳş-ı füsûn peydâ
- G9/2 Hâzer ğurûrdan ey âfitâb-ı Behcet kim / Zamân ola gele **her** zerreden ḥicâb saña
- G10/1 Döndürüp **her** güli bir aḥker-i süzâne şabâ / Dâğlar yakdı dil-i bülbül-i nâlâne şabâ
- G15/2 **Her** şubḥ tavâf eyleyerek Ka‘be-i küyüñ / Bir yere gelür ‘âşık-ı âvârelerün hep
- G17/3 Feryâda başladı yine **her** peri ḥârdan / Dîvân-serây-ı dilde hezâr oldı ‘andelîb
- G20/3 Olmış ḥarîf-i pençe-i fülâd-ı Ḳahramân / Bulmış o deñlü nâmiyeden **her** giyâh tâb
- G21/3 Bir mâh-ı âfitâb-cebîn mübtelâsiyuz / **Her** şeb piyâle der-kef ü **her** şubḥ-gâh mest
- G23/1 Alduḳça ele cām-ı mey ol keç-küleḥ-i mest / Biñ fitneye âmâde olur **her** nigeh-i mest
- G28/1 Ey gamzeleri cünûna bâ‘iş / **Her** ‘işvesi füsûna bâ‘iş
- G28/4 Maḥmûrî-i **her** dû nergisündür / Āzâr-ı dil-i zebûna bâ‘iş
- G37/3 İçse ḳanın kâse kâse **her** nefes biñ ‘âşıkun / Gamze-i ḥun-ḥârı ancaḳ nîm-mest-i nâz olur
- G38/3 **Her** bir şiken ki dillere cây-ı ḳarârdur / Zindânî-i maḥabbet içün bir kemend olur
- G40/1 Çeşm-i sâḥir-pîşesin sâkî-i mest-i nâz eder / **Her** nigâhın tercemân-ı nükte-i i‘câz eder
- G40/4 **Her** nigâhın gûşe-i çeşminde şayd-ı cân içün / Şüret-i âhûda bir cādû-yı efsûn-sâz eder
- G44/3 Meyḥâne cur‘alarla Bedeḥşân u **her** ḥumı / Yâḳût-ı nâb u la‘l-i müzâb ile ḳanlanur

- G49/1 Ehl-i dile toqunma kim āzārı saht olur / Nerm olsa hāk **her** ne kadar hārı saht olur
- G49/6 Hikmet bu kim daḳīḳa-şināsān-ı encüme / Etmez felek müsā‘ade **her** kārı saht olur
- G65/3 Pür-cüş-ı ‘aks-ı la‘l-i tebhāle-dāruñ olsun / **Her** şunduḡuñ ḳadehde sāḳī ḡabāb göster
- G66/1 Ol ki bu ḡam-hānede ‘ıyş-i dem-ā-dem bulur / **Her** ser-i müyında bir zā‘ıḳa-i ḡam bulur
- G66/2 Giryeye-i ‘ıḡuñla dil bāḡ-ı bahār-ı ḡamuñ / **Her** bun-ı hārında bir çeşme-i hurrem bulur
- G66/4 Fikr-i lebūñle olan ‘ālem-i hayret-neverd / **Her** ser-i rāhında bir maştaba-i Cem bulur
- G66/7 Ey büt-i nāz etse ger vaşf-ı lebūñ Nā‘ilī / **Her** nefesi pāye-i ‘İsī-i Meryem bulur
- G71/5 Eylemez **her** kim ‘ayār-ı hüsne raḡbet Nā‘ilī / Ḳadr-i ‘āşıḳ dil-ber-i sīmīn-berinden bellidür
- G76/3 Gözler görüp o mähı ḳulaḳlar işitmemiş / Güft u şenīdi ‘āleme **her** ḡāh tazedür
- G77/4 Hüsrevāne pādīşāh-ı vaḳt olup almış ele / **Her** gedā bir sāḡar-ı ḡitī-nümā nev-rūzdur
- G86/1 Şahñ-ı çemende ḡoncelerin inbisāṭı var / **Her** sāye nihālde bir gül bisāṭı var
- G88/3 ‘Āşıḳ dil-i tapīdesini yāre ‘arz eder / Nabzın ṭabīb-i ḡazıḳa **her** kişi gösterür
- G95/1 Laht-ı dile tā ḡamzelerin rāh-nümündür / **Her** bir müje bir ḡancer-i āḡışte-be-hündur
- G95/2 Yā **her** biri rengin görünür ‘aks-i ruḡuñla / Bir tiḡ-i celī şa‘şa‘a-i āyine-gündur
- G96/3 Şerer-i āh ki hecrūñden alır sūzı müdām / **Her** biri düzaḡ-ı cān-sūz-ı ḳıyāmet görünür
- G98/4 Germ edüp dā‘iresin mihr-i cihān-tābda gül / **Her** seher bülbul-i şūrīdeye bir kār okudur
- G108/4 Nāzdan çeşmini ḡāmūş gören **her** müjesin / Tercemān-ı nigeḡ-i nādire-perdāz şanur
- G123/2 Teklīf mi var şoḡbete **her** gece nihānī / Kāşāne-i dil hāne-i bī-minnet-i ḡamdur
- G126/4 Ḡamzeden şor ne kadar mest ise keyfiyyetini / **Her** meye çāşnī-i ḡūn-ı ciger virmezler
- G134/1 Ne bīş ü ne kem ‘ālemi yeksān bilürüz biz / **Her** gördüğümüz mūrı Süleymān bilürüz biz
- G135/7 Destünde daḡal mühreyüz ey çarḡ-ı müşa‘biz / **Her** laḡzada biñ çeşm-i temāşāda nihānuz
- G149/1 Mey olmaduḡça dile pertev-i şafā düşmez / Derūn-ı tīreye **her** cāmdan ziyā düşmez
- G154/3 **Her** rind olamaz mest-i mey-āşām-ı maḡabbet / **Her** bāde-keş ol şīve-i pür-hayrete döymez
- G160/3 **Her** laḡza biñ çerāḡ uyarur şem‘-i Tūrdan / Vaşf-ı cemāl-i yār ile ṭab‘-ı münīrümüz
- G169/3 **Her** nigāḡı cāna bir ḡancer şunar pür-ḡūn-ı dil / Çeşm-i sāḳī gibi bir mest-i ḡarābuñ mestiyüz
- G169/4 Dest-i istiḡnāya **her** müjḡāmı bir ḡancer virür / Şulḡ-düşmen bir siyeh-mest-i ‘itābuñ mestiyüz
- G170/5 Hürsend-i mezāḳuz bilürüz Nā‘ilīyā biz / ‘İrfāmı Hūdā **her** hār-ı lā-yefheme virmez
- G172/1 Etse dil-i zārı n’ola maḡbūbı ferāmūş / ‘Ādetdür eder **her** kişi maḡcūbı ferāmūş
- G175/4 Muḳimm-i genc-i ferāḡ ol şarāb gör **her** şeb ü ruḡ / Fūrūḡ-ı cāmı ne hūrşīde vir ne māha deḡiş
- G180/5 Tılısm-ı genc-i ‘ıḡḳ ancak ser-i pür-dāḡuñ ey abdāl / Ki ol kūh-ı belāda eksük olmaz **her** zamān āteş
- G182/3 Dil ü cān kim şikār-ı şāh-bāz-ı **her** dū çeşmündür / Biri fitrāk-bendündür bir ḡisūya bağlanmış
- G190/7 Dāḡ-ı hūrşīd idi **her** dūrri olaydı menşūb / Ṭab‘-ı pāki gibi bir ḡulzūm-i zehḡhāra şadef
- G194/4 **Her** teḡāfūl dile ey ḡamze mühim-sāz olamaz / Lāyık-ı terbiyet-i feyḡ-i nigāḡ olōayıcāḳ
- G198/1 Başlasa şīveye biñ nāz ile çeşm-i siyehūñ / Tesliyet-baḡş-ı dil-i ‘ālem eder **her** nigeḡūñ
- G198/3 Şiken-i pençe-i hūrşīd olur ednā kārı / Kışver-i ‘ıḡḳ zemīninde biten **her** giyehūñ
- G199/5 Nā‘ilīdür yine **her** ḡāl-i ile ey āfet-i cān / ‘Āşıḳ-ı ḡaste-dilūñ bī-ser ü sāmān-ı ḡamuñ
- G201/1 Ḳūyından o şūḡuñ dil-i rüsvā ile geçdüḳ / **Her** ḡaṭvede biñ şekve-i bī-cā ile geçdüḳ

- G201/4 Mestâne nüķüş-ı şuver-i ‘āleme baķduķ / **Her** birini bir özge temâşâ ile geķdük
- G206/1 Ey **her** nigâhı âfet-i nâ-mihribân-ı merg / Sensüz geķerse bir demüm olsun zamân-ı merg
- G208/6 **Her** nefes ğarķ-âb-ı eşķ eyler bu minâ hücreyi / Çeşm-i Ya‘ķüb-ibtilânüñ Beyt-i Ahzânın görüñ
- G222/5 Gül-gün cāmı **her** kişi meydân sürdi biz / Gerd-i süm-i tekâver-i ümîdi görmedük
- G224/5 Bâğ-ı bihişt ise eşeri şüre-zâr olur / Sen Nâ’ilî bu giryeyi **her** kande eyleseñ
- G225/4 Düşerdi **her** ser-i müyına zülfinüñ biñ dil / Şayılsa ‘aşık-ı âşüfte-hâli Şuhfînüñ
- G237/3 Dâmen-i tırta-ı ğam-der-ğamuñ elden kımayup / İttihâd-ı dil-i ‘uşşâķ ile **her** ğâh nesîm
- G237/5 Nâ’ilî o zülfin o kâfir ki perîşân eyler / Etdürür dillere **her** laķzada bin âh nesîm
- G240/3 Kırbânı müjeñ oklarınuñ tendeki cāndur / **Her** birini bir tîr-i ķazâya bedel aldum
- G248/5 Mihrinden alup Nâ’iliyâ dîdelerüm feyz / Yâķûta döner **her** biri bir hün-ı cigerümden
- G249/3 **Her** biri şüret-i bî-cāna döner ‘uşşâķuñ / O büt-i deyr-i melâķat ki geķer yanından
- G250/3 Şîve-i ğüsnüñ firîb-i çeşm-i şühûndur seni / **Her** nefes biñ sâde-dil ‘uşşâķ ile mev‘ûd eden
- G250/4 **Her** şerâre eylemiş âmâde biñ cān ğırmenin / Berķ-ı pür-tâb-ı cemâlüñ âteş-i bî-dûd eden
- G251/4 İhtirâz et çeşm-i zağm-ı rûzgâr-ı fitneden / **Her** ğam-ı zülfünde cem‘ perîşân görmesün
- G251/5 Ser-ğirân olsun ķo çeşmüñ kıdsiyân-ı ‘arşa tâ / **Her** müjeñ destinde bir şemşîr-i bürrân görmesün
- G257/5 Zülfinüñ bād-ı şabâ Nâ’ilî **her** târında / Gösterür rişte-i aĥvâl-i perîşân ucın
- G260/5 Ey âh-ı şu‘le-ĥîz o kemân ebruvânlaruñ / **Her** nâvek-i nigâhda peykânı sen misün
- G263/2 **Her** sâde-dil ĥaķîķat-u ğüsn-i mecâzdan / İdrak-i şun‘-ı ĥikmet-i ĥâlîķ mı eylesün
- G263/3 **Her** tâ’ire ğîdâ mı olur üstüĥ‘ân-ı şem‘ / Pervâne-i siyâh hümâlık mı eylesün
- G263/6 **Her** cünbiş eylemez dile miĥrâb kaşlaruñ / **Her** dil-tapîde kıble-nümâlık mı eylesün
- G264/5 Şâne-veş zülfine bilmem ki nice pençe şunar / **Her** ser-i müyını biñ ‘uķdeye vâbeste gören
- G279/1 **Her** dîdede bir şüret ile cılve-nümâsın / Biñ reñge girer bûķalemün-naķş-ı cefâsın
- G282/7 ‘Ālimân-ı cehl-i mürekkeb nâşîĥân efsâne-ğü / **Her** birin söyletsek inmez merkeb-i idrâkden
- G284/2 **Her** nigâhı zehr ile âlûde bir şemşîrdür / Pâdişâh-ı kışver-i ğüsnüñ amânından şaķın
- G285/6 Ħavşala-i ĥaķîķatüñ olsa da Nâ’ilî ferâğ / Bî-edebâna **her** tenük-zarf-ı mecâz degmesün
- G287/2 **Her** nefes biñ naķş-ı şûr-engîz ile kâfir yeter / Ka‘be-i cānı ĥayâlüñ deyr-i eşnâm eylesün
- G288/1 Etme **her** murğ-ı dilüñ şaydına pervâz şaķın / Nâveg-i âhdan ey gözleri şebbâz şaķın
- G289/1 Müdde‘â teşvîş-i süz-ı şinedür cām olmadan / Râķat-ı dildür ğaraż **her** laķza nâ-kām olmadan
- G289/4 Fâriğ olmaz ‘aşıküñ **her** ‘uzvı zîr-i ĥâķde / Ħaşre dek sîm-âb-veş mehcûr-ı ârām olmadan
- G294/1 Çeşmüñi fitne kemîn-ğüşe-i râz eylesesün / **Her** müjeñ tîğ-i sitem ber-ķef-i nâz eylesesün
- G300/3 Cünbiş-i ğamze degil cılve-i refîâr degil / Lerziş-i kâr-ĝeh-i **her** dû cihân ancaķ bu
- G303/3 Erdi bir mertebeye za‘f-ı ten-i zerd ü nizâr / Kehrübâ kârın eder istese **her** kâh bize
- G303/8 Vahy-erdâz-ı suĝen Nef‘î-i sâķir ki olur / **Her** sözi âyet-i mu‘ciz gibi dil-ĥ‘âh bize
- G304/5 Süvâr-ı uştur-ı ser-mestüñ ey ĥadî şanup Leylî / Hemân **her** gördüĝüñ maĥbûba teslîm-i meĥâr etme
- G305/3 Tek hemân pîr-i muĝân ğumları iĥrâz etsün / Ğam degil **her** ne ķadar cur‘alar işrâf olsa
- G305/5 Ruĥ-ı yârı Ħuten-âşûb kılan ĥâllerüñ / Nâ’ilî **her** biri dâĝ-ı ciger-i nâf olsa
- G306/2 **Her** birini gerdün sebeb-i tefriķa eyler / Aĥbâb ile cem‘ iyyete esbâb da olsa

- G306/4 Gördükçe lebûn dîde döker hâke sirişkin / **Her** kaçresi pür-gevher-i nâ-yâb da olsa
- G306/5 **Her** biri görür yine pes-i perdede kârın / Nergisleri bahtum gibi der-h'âb da olsa
- G307/6 Yâd eylese gâhî dili ey Nâ'îlî ol şüh / Ğam çekmez idüm **her** gece a' dâda bulunsa
- G308/2 Teh cur' ası üftâde-be-hâk olmadan ammâ / **Her** kaçresi biñ neşveye âmâde bulunsa
- G308/3 Kâküllerini bād-ı seher hâke düşürse / **Her** bir şikeninde nice üftâde bulunsa
- G310/5 Nâ'îlî eşheb-i kām-ı dil-i nâ-kāmumuzun / Maşşer-i himmetine **her** dū cihân teng olsa
- G311/4 Füşat-ı hâtır-ı a' dâya olur tehniye-sâz / Çarhuñ evzâ'ına dil **her** zamân teng olsa
- G312/1 Çeşmüñi fitne kemîn-güşe-i râz etdi yine / **Her** müjeñ tîğ-i sitem ber-kef-i nâz etdi yine
- G314/2 Teşrif-i câh-ı fakrı olur atlas-ı felek / Ehl-i fenâda **her** ne kadar kevkeb olmasa
- G318/3 Yağmaz fûrûğ-ı hüsni ile dâğ-ı sinenün / Pişinde şem' **her** biri bir lâle olsa da
- G319/4 Mağabbet-i dil-nişîn-i câme-kârân-ı riya olmaz / O mey **her** humda cüş etmez o feyzi râyecgân şanma
- G319/6 Zamân-ı furşatı fevt etme furşat neh-i sâ'ıldür / Mağhall-i feyz-i cüşiş gâh gehdür **her** zamân şanma
- G325/1 Zülfün düşürdi **her** birini bir kemend ile / Cem' oldı diller ayağuna kayd u bend ile
- G335/5 Çeşmi bî-tâb-ı humâr-ı nâz iken tırmaz yine / **Her** nighde biñ 'itâb-ı cân-güdâz eyler bize
- G337/7 Pây-mâl olmazdı **her** kişverde erbâb-ı suhen / Mülki isti' dâd kaht-âbâd-ı temyîz olmasa
- G344/2 Zihî şehâdet-i rüşen ki indürür **her** şeb / Hâtıra-i legen-i şem' e nûr pervâne
- G345/5 Çerâğını çıkarur şubha Nâ'îlî **her** şeb / Olur murâkıb-ı bezm-i şuhûd pervâne
- G351/4 H'âb-ı girân-ı bahtumuz kaldı şabâh-ı maşşere / **Her** gece pâsbâmyuz şubha dek âh u zâr ile
- G355/2 Dünyâyı göremez mest iken çeşmi gurûr-ı nâzdan / **Her** gamzede biñ şîve-i hâtır-nevâz eyler yine
- G355/3 **Her** bir nigh mu' tād iken bir lahza biñ kan etmege / Tırmaz dil-i 'âşık gibi ifşâ-yı râz eyler yine
- G361/1 Ol tegâfüller ki me'mûr-ı nighdür **her** biri / El-hâzer kim bâ' iş-i şûr-ı nighdür **her** biri
- G361/2 Dîde müştâk-ı cemâlündür velî müjgânlarun / Mâni'-i âmed-şud-ı nûr-ı nighdür **her** biri
- G361/3 Pâytaht-ı 'işveden ol şâh-ı hüsne gamzeler / Qahramânlardur ki pür-zûr-ı nighdür **her** biri
- G361/4 Leşker-i Tâtâr-ı mülk-i fitnedür müjgânlarun / Tünd ü ser-keş mest ü mağrûr-ı nighdür **her** biri
- G361/5 Mülk-i nâz ol iki çeşmün zîr-i fermânındadır / Beyza-i tuğrâ-yı menşûr-ı nighdür **her** biri
- G361/6 Kudsiyanun Nâ'îlî kurbānuña 'uşşâkda / Çâk çâk-i reşk-i sâtûr-ı nighdür **her** biri
- G362/1 Bî-niyâz âlüfteler kim hâk-i rehür **her** biri / Mesned-i fakr u fenâda pâdişehdür **her** biri
- G362/2 Başka bir 'âlemdür ey dil tavr-ı âbdālân-ı 'ışk / Bü'l'-aceb sulţân-ı istignâ-sipehdür **her** biri
- G362/3 Zerre zerre hâk-i güristânı pāmāl etme kim / Tûde tûde Husev-i zerrîn külehdür **her** biri
- G362/4 Pâkdür dâmenleri çirk-i riya zâhidâ / Mey gûsârānuñ ki garkâb-ı günehdür **her** biri
- G362/5 Reng-i bî-rengiden âgeh dillerun ey Nâ'îlî / Zâhid-i meyhâne rind-i hânkâhdur **her** biri
- G376/1 Bâde kim dâğ-ı dil-i ümmiddür **her** kaçresi / Mey degil berķ-ı Kazâ-te'kiddür **her** kaçresi
- G376/2 Çok zamândur görmedük ol bâde-i rengini / Gevher-i tâc-ı ser-i Cemşiddür **her** kaçresi
- G376/3 Hûn-ı dil kim bâde-i şâf-ı mağabbetdür baña / Âb-rûy-ı çeşme-i hürşiddür **her** kaçresi
- G376/4 Şad-merg olsa görünce n'ola şimdi bâdenün / Müflisân-ı 'ıyşe müvâridür **her** kaçresi
- G376/5 Sâķi-i vahdet o meyden kim şunar Nâ'îlî / 'Ârife sermâye-i tevħiddür **her** kaçresi
- G377/1 Bâde kim tâb-cfgen-i şa-şışedür **her** kaçresi / Şâm-ı gamda mäh-ı Nahşeb-pişedür **her** kaçresi

- G377/2 Ālet-i dest-i ciger-gāvān-ı ğamdur bāde kim / Beyza-ı cevher-nümā-yı tîşedür **her** kaṭresi
- G377/3 Mestüz ol şahbā-yı hūn-āb-ı cigerden kim anuñ / Toḥm-ı naḥl-i āh-ı sevdā-rişedür **her** kaṭresi
- G377/4 Cāma konduḳça olur ḥālet-nümā-yı selsebil / Bāde kim fevvāre-sāz-ı şîşedür **her** kaṭresi
- G377/5 Bādenūñ vaḳt-ı ṭulū‘ı neşvede ey Nā‘ilī / Āfitāb-ı maşrıḳ-ı endîşedür **her** kaṭresi
- G378/1 Gırye kim deryā-yı tūfān-pîşedür **her** kaṭresi / Mevc-ḥîz oldukça âteş-rişedür **her** kaṭresi
- G378/2 Ebr-i âteş-bār-ı āhum görme nāçiz ey felek / Āfet-i şîr ü peleng-i bîşedür **her** kaṭresi
- G378/3 Kūh kūh-endāz-ı ğam bir bāde ister kim gönül / Revġan-ı seng-i fesān-ı tîşedür **her** kaṭresi
- G378/4 Şi‘r-i renginüm ki ser-cüş-ı ṭabî‘atdūr benüm / Çün mey-i pür-zūr-ı berḳ-ı şîşedür **her** kaṭresi
- G378/5 Nazm-ı pākūñ āb-ı pâredür ey Nā‘ilī / Belki tebhāl-i leb-i endîşedür **her** kaṭresi
- G382/7 Meftūn olur etdükçe nazar Nā‘ilī-i zār / **Her** mertebede dāniş ü temyîzüñe Şuḥfî
- G383/4 **Her** bir müje ki cüy-ı sirişkümlle döküldi / Hep geldi reh-i eşḳ-i firāvānumı tūtdı
- G390/2 Aḥker gibi ol âteşün erbāb-ı tekellūf / **Her** kaṭresini dāġ-ı dil ü hūş görür mi
- G390/4 **Her** rind-i tehi-desti olan münkir-i ‘işret / Bir sîm-beden māra hem-āġuş görür mi
- Kt12/1 **Her** laḫza bir maḳāmda nālān olan gönül / Gül-zār-ı dehr başına zindān olan gönül
- R1/1 Ta‘cili ḳo ey kâtib-i a‘māl-nüvis / **Her** dilde olur luṭf-ı ilāhî me‘mûl
- Ş12/3 Olursa ḫazreti Ḥaḳdan ‘ināyet / Gül-i şad-berg olur **her** dāġ-ı ḫasret
- Ş2/6 Ḳoparup **her** taraf kıyāmetler / Şalın ey naḥl-i bāġ-ı ‘işve şalın
- T2/3 Zuhūr etmek olurdu **her** nefesde nice āşārı / Mesîḥ-āsā murād etseydi ger mevtâyı iḫyāya
- T3/1 Gitdi ol rāst-rev-i cādde-i **her** dû serā / Ki yanında yokıdi farkı gedādan şāhuñ
- T5/5 Oṭāġın ḳurdu pîş-i ḳal‘a-i Uyvāra şevketle / Ser-i küffāra aḥker-rîz olup **her** tûp-ı âteş-bār

her bār [4] her defasında, daima. <KT, Cûdî>

- G42/5 Sāḫir dedigün Nā‘iliyā ṭab‘uñā **her bār** / Destünde olan ḥāme-i mu‘ciz-fen içündür
- G98/5 Naḳş olup muşaf-ı ḫüsnün şafaḫāt-ı gülde / Āyet âyet anı bülbüllere **her bār** okudur
- G191/3 Çāşnî-senci-i zaḥm-ı leb-i şemşîründen / Gösterür ġamzelerün kendüyi **her bār** laṭîf
- Ş12/5 Olursa mevc-i ğam **her bār** ḫā‘il / Olur şāhid hüveydā kām ḫaşıl

her dem [2] her zaman, her dakika, daima. <KT, LN, Kanar/2, ÖTS>

- G276/5 Nāfe-i āhū-yı deşt-i dil ü cān **her demde** / ‘Anberin kākül müşġinüñe ḳurbān olsun
- Ş12/7 Tek ü tenhā belā deştinde **her dem** / Ne hem-rāh isterüm ne yār-ı hem-dem

her dem bahār [1] parlaklığını tazeliğini hiç yitirmeyen; bir cins çiçek. Bu çiçek hakkında Cevat Rüştü’nün (2001. 178) tespiti, sözcüğün çiçek anlamını teyit etmekle birlikte, onun kimi özelliklerini de vermektedir. Adı geçen eserdeki “hemîşe bahār”, “her dem bahār” ile aynı çiçek olsa gerektir. “Bugünkü nergis’e Lâtinler, her ay çiçek veren manâsına olan ‘calendul’ kelime-i Yunaniyesinde ve muharref olarak ‘calendula’, İraniler yine bu manâda ‘hemîşe bahār’ tesmiye ediyorlar.” <KT, OTAL, TÜRK ÇİÇEK VE ZİRAAT KÜLTÜRÜ, s. 178> Aşağıdaki tanıkta terkinin “çiçek” anlamı daha ön plândadır.

G230/15 **Her dem bahār**-ı ‘ömrün ola reşg- i Çār-bâğ / Ol vakte dek ki mihr ola bu bâğ-ı çāra gül

her dem tâze [1] daima genç görünen, gençliğe hevesli; bir cins çiçek. <KT, OTDTS>

Aşağıdaki tanıkta terkinin bağlamı, “çiçek” anlamını da karşılamaktadır.

G6/3 Hışşe-dār eyler şemîminden dili hengām-ı âh / Fikret-i zülfün ki **her dem tâze** sünbüldür baña

her-âyîne [1] elbette, şüphesiz, mecburen, mutlaka. <Burhân-ı Kâtı‘, OTAL>

K37/11 Hâzer cebâbireden kim **her-âyîne** o gürûh / Bulur ġarâmet-i taqdiri inşidâdı kadar

hercâî [1] vefasız, kararsız, sebatsız, bir dalda durmaz. Türkçede tam karşılığı “eyyam adamı” ve “daldan dala konar” sözleridir. Tasavvuf ehli bu gibi kimseleri sevmez. <OTDTS, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 147>

Mt3 Felek senün gibi **hercâ’î** yârı n’eyleyelüm / Yanınca fâli‘-i nâ-sâz-kârı n’eyleyelüm

her-dün [1] bütün alçaklar, her soysuz. Terkinin ayrı yazılması gerekmektedir.

R4/1 Hikmet ki ħilâf-ı meşreb-i **her-dündur** / Nisbet mi olur sipihre kim vâj-gündur

her-gâh [1] her zaman, her vakit; bol, çok. <Burhân-ı Kâtı‘, OTAL>

G64/3 Vâ’iz sözün erbâb-ı nazar bir pûla almaz / Cüyâ-yı güher nâkid-i **her-gâh** degildür

hergiz [9] asla, hiçbir zaman, , hiçbir suretle, katiyyen. <LN, OTAL>

K3/5 Cenâb-ı Hâlıkâ minnet ki olmamış **hergiz** / Sipihri bed-güherün fikr-i nân u âbında

K34/31 Olmasun **hergiz** müsâdif ħânümân-ı ‘ömrine / Rûzgârûn berķ-i tâb-âsâ gezend ü âfeti

M1/II/1 Yâ Rab merg olur ki za‘f-ı mizâc yok / Yâ Rab ne derd olur ki **hergiz** ‘ilâcı yok

M1/II/4 Naķd-i ħayâta eylemedün **hergiz** i‘tibâr / Dünyâ metâ‘ muñ nazaruñda revâcı yok

M1/II/7 Döndi vücuduñ ol zer-i kâmil-‘ ayâra kim / **Hergiz** mihekk-i tecrübeye ihtiyâcı yok

G176/1 Göñül âvâregân-ı ‘ışķa **hergiz** mesken olmazmış / Yem-i miñnetde sâhilk küh-ı ġamda dâmen olmazmış

G187/4 Biz çâk çâk-i tîğ-ı ġamuz **hergiz** olmasun / Zaġm-âşinâ-yı cân u ciger merġem-i neşât

G211/2 Ĥoşâ ki sür‘atüne **hergiz** olmadı mâni‘ / Egerçi râh-ı nişîbü firâzdan geldün

G222/6 Ey Nâ’ilî serencal-i kevn ü fesâdda / **Hergiz** şafâ-yı ‘âlem-i tecrîdi görmedük

her-kâm [1] her damak. Tanıkta geçen “ĥalâvet-baġş-ı her-kâm”, “her damaġa lezzet bahşeden” anlamında kullanılmıştır. Tanığın nesre aktarılışı şu şekilde yapılabilir. “Nâilî’nin papaġan yaratılışlı şairliği, senin tatlı dudaġını övüp sözlerinin şekeriyile her damaġa tatlılık versin.”

G287/5 Vaşf edüp şirîn-lebün tûti‘-i tab‘-ı Nâ’ilî / Ĥand-ı ġüftârûn ĥalâvet-baġş-ı **her-kâm** cylesün

her-pâre [1] her parçası.

K4/5 Çâşnî-senc-i tîğ-i bîdâdam / Dâğ-ı **her-pâre**-i cudâ-yı dilem

herze [] abuk sabuk, anlamsız, abes, saçma (söz). <KT, Cûdî, LN, Kanar/2>

herze-vekilân [1] vazifesi dışında her işe karışanlar; saçma sapan konuşanlar.

K30/18 Mündefi' dūr bilürin **herze-vekīlan**-ı nifāk / Meclis-i Āşaf-ı hūrşīd-makāmumda benüm

hestī [2] varlık, vücut, mevcudat; var olma; [tas.] bekabillāh. <KT, Cûdī, LN, OTAL, Seccadī/1>

G150/4 'İşk oldı bizden ey dil zulmet-zedā-yı **hestī** / 'İsī-makām iseñ sen hūrşīd-menzilüz biz

G380/3 Kūmāş-ı kār-gāh-ı mülk-i **hestī** / Fenā ehlinün olmaz zīb-i dūşı

heşt [] sekiz sayısı. <KT, LN>

heşt bāğ [1] cennetin sekiz bahçesi, sekiz cennet. Tanıkta geçen “Çār-bāğ” birbirinden farklı yer isimleri olarak kullanılan bir terkiptir. Aynı zamanda birbirinden ağaçlı yollarla ayrılan muntazam bahçeler hakkında da kullanılır (bkz. Çār-bāğ). <Seccadī/1, Dihhudā, Fars Mitolojisi Sözlüğü> Tanıkta dünyaya ait güzelliğin tasavvufi bağlamda cennete intikali söz konusudur.

G278/1 Vücūd 'aks-i cemālünle dāğ dāğ olsun / O Çār-bāğ-ı maḥabbet ķo **heşt bāğ** olsun

hevā [36]

1. istek, arzu, meyil, heves || nefsin tutkusu, aşk. <KT, OTAL, TDVİA, C 17, s. 275>

K4/12 Evḥaş Allāh ḥayāl-i būḳalemün / Ki **hevāsiyla** ḡam-zedā-yı dilem

K26/24 Kesilmez ārzū-yı rişte-i zūlf-i siyāhından / **Hevā**-yı dāma düşmiş bir hümā-yı lā-mekān-terdür

G12/5 Eyledi murğ-ı dil-i Nā'ili-i zārī **hevā** / Beste-i dām-ı şikenc-i ḡam-ı gīsū-yı taleb

G64/4 Bī-sūziş-i dil çāşnī-i 'ışk bilinmez / Ser-mest-i **hevā** neşve-ver-i āh degildür

G127/3 Kesilmez ārzū-yı rişte-i zūlf-i siyāhından / **Hevā**-yı dāma düşmiş bir hümā-yı lā-mekān-terdür

G158/4 Ser-cūş-i **hevāyuz** yerümüz āteş-i dildür / Hem-ḥilḳat-i sīm-āb u hem-āḡūş-ı sipendüz

G266/3 Ḥālī ni'ām-ı feyzden āgende-şikemdür / Mestān-ı **hevā** mey-gede tabbāḡlarından

G369/4 Bir nihāl-i āhdur ḳaddūn **hevāsiyla** gönül / Şahn-ı gül-şende ḥırāmān serv-i dil-cūlar gibi

Hevesine ṭābi' olmak, “kendi heveslerinin peşinden gitmek” anlamına gelir. <Redhouse>

Aşağıdaki tanıkta “ṭābi'-i hevā” bu bağlamda değerlendirilmelidir.

K4/39 Pādişāhān ḳapūnda pesdür pes / Bī-cdeb ṭābi'-i **hevā**-yı dilem

hevā-yı 'ışk [4] aşk hevesi, aşk arzusu.

M8/IV/3 **Hevā-yı 'ışk** şūr-efgen maḥabbet ḡālib ü muḥkem

G132/1 Feyz-i **hevā-yı 'ışk** ile kim şu'le-pūş olur / Dāğ-ı ser-i cünün gül-i destār-ı hūş olur

G166/1 **Hevā-yı 'ışka** uyup kūy-ı yāre dek giderüz / Nesīm-i şubḡa refīḳüz bahāra dek giderüz

Aşağıdaki tanıkta “hevā” sözcüğünün “ışk” ile terkip oluşturmaması gerekmektedir. Çünkü mısra da anlatılmak istenen harap gönlün aşkı hevā'dan ibaret sanmasıdır. Bu durumda ikinci mısra şu şekilde olmalıdır. “Hevāyı 'ışk şanur bir dil-i ḡarābum var.”

G104/3 Daḡi mecāz u ḡaḳīḳat ne olduḡın bilmez / **Hevā-yı 'ışk** şanur bir dil-i ḡarābum var

2. nefsanî hazlar, sefahat; [tas.] nefsin, akıl ve din tarafından yasaklanan kötü arzulara eğilimi, maddiyata yönelme; aşk. <KT, Seccadî/2, Kâşânî, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

K3/31 Bu zaḥma merhem-i şâfî gerek ki cân u ciger / **Hevānuñ** olmaya tefside iltihâbında

K13/4 Bî-râbîta-i emn ü amân nüṣṣa-i devlet / Olmuşdı ‘ibâret bir iki ehl-i **hevâdan**

K14/18 Uymaz felegüñ devr-i çep-endâzına zîrâ / Cünbişleri ârâm-ı dil-i ehl-i **hevâdur**

K25/50 Bilesek neye mağrûrsın ey bü’l-heves-i cāh / Mağlûb-ı **hevâ** bir ḥar-ı gûsiste-‘inānsın

G102/1 Kõonarlar ehl-i **hevâ** ihtiyât bilmezler / ‘Aceb ḥaṭar yerdür bu ribât bilmezler

G150/5 Mādām Nâ’îlî-veş ter-dâmen-i **hevâyuz** / Ey ‘aql ey dil ey cân hep pây-der-gilüz biz

G239/4 Benüm o ṭâ’ir-i ḳudsi bu evc-gāhda kim / Firîb-i dāne-i dām-ı **hevâ** nedür bilmem

G293/4 Bilesek neye mağrûrsun ey bü’l-heves-i cāh / Mağlûb-ı **hevâ** bir ḥar-ı bigsiste-‘inānsın

hevâ-yı nefis [2] nefis istekleri (Kanar, 2008/2. 299). <Kanar/2>

K37/9 Ba’îd olur kişi dergāh-ı zû’l-ḡiyāşından / **Hevâ-yı nefisine** teslîm ü inḳıyādı ḳadar

M11/6 Ḥabl-i metîn-i şer’üñi elden bırakmasun / Dām-ı **hevâ-yı nefisün** olanlar muḳayyedi

3. hava boşluğunun hal ve durumu, hava. <KT, Kanar/2>

K1/37 Luṭf-ı **hevâ**-yı ‘âlem-i himmet derûnını / Ehl-i dilüñ riyâz-ı bihişt-i’tidāl eder

K10/7 Luṭf-ı **hevâ**-yı ḥurremi ḥāk içre gösterür / Faşl-ı şitâda gülleri yâḳût-ı kân gibi

K10/16 Olduḳça germ-şekve-i dem-serdî-i **hevâ** / Her mevc-i âbı cev-r-i şitâdan zebân gibi

K17/25 İ’tidāl-i dil ü ṭab’ından eşer bulsa **hevâ** / Gele bir mevsime her sāl temüz u kânûn

K18/5 Girüp ṭabî’at-ı nâra **hevâ** ḥarâretten / Fûrûḡı şu’le-zen-i penbe-i şehâb olmış

K26/16 Nesîm-i iltifâtuñ olmasa bir gül-şene rehber / **Hevâ**-yı sâḥasından ḥâtır-ı ‘uşşâḳ mu’anberdür

K26/18 Ḳarîn-i i’tidāl-i feyzüñ olmasa o gül-zaruñ / **Hevâsı** âteş-i düzaḥ güli süzende aḳkerdür

K28/72 Luṭf-ı **hevâ**-yı ‘âlem-i endîşe sözlerin / Baḥş etdürür leṭâfet-i ma’-ı mu’în ile

G30/3 Mişâl-i şîşe-i billûr-ı âfitâb olamaz / Bu faşl içinde şehâb-ı keder **hevâda** bedîd

G77/2 Şâfdur âyineler bî-ḡıll u ḡışdur sîneler / Pâḳdür ebr-i küdüretten **hevâ** nev-rûzdur

G223/1 Geldük ḥişâra elde mey-i ḡam-güsîl gerek / Dil germ ü yâr nerm ü **hevâ** mu’tedil gerek

hevâyâ virmek [1] havada savurmak || heba etmek. Tanıkta hasat zamanı hububatın sapından ayrılması için harmanın havaya atılması işlemi ifade edilmiştir.

G365/7 Bî-zād-ı reh bulun ṭaraf-ı Ḥaḳda Nâ’îlî / **Virsün hevâyâ** bād-ı fenâ ḥırmenüñ daḥi

hevâyî [1] ciddî şeylerle ilgisiz, nefis ve şehvete düşkün, hafif mizaçlı, uçarı. <KT, OTAL, Kanar/2>

K25/53 Hengām-ı du’âdur yeter ey ṭab’-ı **hevâyî** / Mestâne-rev-i cādde-i bî-edebānsın

hevâ-ḥâh [1] arkadaş, yar, dost. <Burhân-ı Kâtî>

G294/2 ‘Uḳde-i ḥâtır edüp ‘aḳla cünûn-ı ḡamzeñ / Dil-i Cibrîle **hevâ-ḥâh**-ı mecâz cylemesün

hevām [2] pire, karınca, yılan gibi böcekler ve haşereler, hāme'nin çoğulu. <LN, OTAL> Aşağıdaki tanıklarda geçen “pür-hevl ü hevām” terkibi, korku ve haşere dolu anlamına gelmektedir. Tanıklarda bu terkip gönle nispetle kullanılmıştır.

K30/28 Rûh-ı kıuds olsa da ârām edemez bir lahza / H'âb-gâh-ı dil-i pür-hevl ü **hevāmumda** benüm

G244/5 Şîr akar Kûh-kene Kaysa gazâlân bulunur / Vaḥşet-âbâd-ı dil-i pür-hevl ü **hevāmumda** benüm

hevā-perest [1] isteklerine düşkün, heves düşkün. <Kantar/2>

M5/VII/3 Demdür ki **hevā-perest**-i 'ışkām / Pā-lağz-ı vebâldür namāzum

heves [31]

1. bir şeye karşı duyuşan istek, eğilim, arzu, meyil||ham ve kusurlu aşk. <KT, LN, TS, ÖTS>

M3/XI/2 Râh-ı **hevesde** 'âşıka bir pîş-vâ gerek / Tenhâ-rev-i fezâ-yı ğama reh-nümâ gerek

M5/III/4 Kûyuñ ki mehâr-bend-i 'ışka / Ser-menzil-i Ka'be-i **hevesdür**

G66/5 Ğamzesin ol kâfir-i bûkalemün-'ışvenün / Sâde-dilân-ı **heves** rāzına mahrem bulur

G101/4 Giryē-kārân-ı **heves** şanmañ o mest-i nāza / Cāme-h'âbında daḥi ruḥşat-ı nezzāre bulur

G122/1 Mecnûna pîş-vâ-yı ḥaḳîḳat cünün yeter / Leylâ-yı 'ışka nîk-i **heves** reh-nümün yeter

G137/5 Nûşḥa-i rāz-ı mezâyâ-yı ḳazâyuz Nâ'il / Pîş-i eṭfâl-i **hevesde** gerçi levḥ-i mektebüz

G141/1 Ḳayda düşdük **heves**-i ṭurra-i pür-tābdayuz / Āşinâ-yı yem-i 'ışk olalı girdābdayuz

G158/2 Düşdük zekânun çāhına zülfüñ **hevesiyle** / Demdür ki bu meclisde giriftâr-ı kemendüz

G171/1 Yād-ı lebûñle olur ey gül-i bağ-ı **heves** / Lâle-sitân-ı ciger şu'le-i dāğ-ı **heves**

G171/2 Tāb-ı fūrûğ-ı ruḥun olsa şecer-süz-ı âh / Dāğ-ı dil-i Ṭur olur mürde-çerāğ-ı **heves**

G171/3 Nefḥa-i kām-ı dili n'eylesün ey bād olan / Suḥte-kām-ı emel beste-dimāğ-ı **heves**

G171/4 Sâde-dil ol 'âşıka reşğ ü ḥased kim ola / Levḥa-ṭirāz-ı dili naḳş-ı ferāğ-ı **heves**

G173/2 Sîne-i pür-dāğda âteş-i 'ışkuñ **heves** / Kem şererin mâye-i sūz u güdāz eylemiş

G200/4 Çeşm-i mestün **hevesiyle** oluruz kîse-tehî / Kûçe küçe gezerüz bir ṭolu sāğar diyerek

G217/4 Arturdu cününun **heves**-i zülfi siyeh-târ / Bir ḥastesün ey dil ki şeb-i târda ḳalduñ

G294/4 Etmeyen cevher-i cāmı saña ḥâk-ı kefi pā / **Heves**-i pāye-i Maḥmūd u Ayāz eylesesün

G369/1 Oldı eşküm gül-şen-ārâ-yı **heves** cûlar gibi / Aḳdı göñlüm bir nihâl-i 'işveye şular gibi

G379/3 Ruḥsârûña bu kesret-i nezzārede bilmem / Bir nîm-nigāh-ı **hevese** ruḥşat olur mı

Ş7/5 Ḳaldı dil zülfi semen-büyuñda / **Heves**-i ḳâmet-i dil-cüyuñda

2. gelip geçen arzu, istek; [tas.] nefsin, tabiatın gereğine meyletmesi, süflî cihete yönelip ulvî cihetten yüz çevirmesi. <KT, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

G65/8 Ne ḥîre-pây-ı şevḳ ol ey reh-neverd-i himmet / Ne dâmen-i **hevesde** gerd-i şitâb göster

G158/3 Yok şüret-i temkîn nazar-ı ḥ'âhişümüzde / Āzâr-ı telâşî-i **hevesden** gile-mendüz

G163/4 ḥûy-kerde-i ḥırmân oluruz 'ışk ile gâhî / Ne ḥ'âhiş-i dil ne **heves**-i kām ederüz biz

G228/4 Bî-ḥ'âhiş-i gül oldı ṭaleb-kâr-ı cemâlün / Terk-i **heves**-i berg ü giyâh eyledi bûlbûl

G292/7 O kim fenâsını zâhir görür bu meşğalenün / Bu hâk-dân-ı **hevesden** alur tesellâsın

G305/4 Sözüni dinler idük zâhid-i düzağ-nefesün / Kosa cennet **hevesin** kâ'il-i a' râf olsa

3. zevk, eğlence, hovardalık. <KT, ÖTS>

K4/6 Olsam âlûde gerd-i râh-ı **heves** / Dâmen-i perde-i hafâ-yı dilem

M3/IX/3 'İşk-ı mecâz 'âşıkı mest-i müdâm eder / Ser-germî-i şarâb-ı **heves** telh-kâm eder

M3/XI/1 Ey bâde-i **hevesden** olan neşve-yâ-ı 'ışk / Ser-küçe-i ümmîde mest-i harâb-ı 'ışk

G171/5 Neşve-ver-i hayrete bir gelür ey Nâ'ilî / Rıtl-ı girân-ı vişâl dürd-i ayağ-ı **heves**

heves-i câh [1] makam ve mevki edinme arzusu.

G92/2 Zîb-i elvân ile olmaz mütelevvin 'ârif / **Heves-i câh** ile câhil mütelaşî görünür

heves-âlûd [1] hevese bulanmış, bir şeye çok heves eden.

M2/IV/1 Ne ğurre-i a' mâl ü ne dil-gîr-i memât ol / Kıl Hakkâ tevekkül **heves-âlûd**-ı necât ol

heves-âlûde [1] hevese bulanmış, bir şeye çok heves eden.

G170/4 Şahbâ-yı dükân-ı **heves-âlûde** vişâlün / Keyfiyyet-i hicrânunî câm-ı Ceme virmez

heves-kâr [1] meyil ve arzusu olan, heves eden, hevesli; amatör. <KT, LN,

Redhouse>

K12/68 Hâşılı tab'-ı **heves-kâruma** besdür bu güneş / Ki düşüp hâtıra-i nazma kılam fıkı-i muhâl

heves-kârî [1] heveskârlık, meyil ve arzusu olanın hâli. <KT>

M2/IV/7 Düşdükçe **heves-kârî**-i eşkâl-i vücûda / Ârâyış-i dünyâ gibi bî-hükm ü şebât ol

heves-nâk [1] heves ve arzusu olan, hevesli, arzukey. <KT, LN>

G4/4 Havfım oldur sebeb-i rencîş-i hicrânunî olur / Dil-i şürîde ile baht-ı **heves-nâk** baña

heves-peymâyî [1] heveskârlık, heves etme, arzulama.

K5/37 Etmeyüp rahş-ı mülâyim-harekât-ı tab'am / Ermege menzil-i maşşûda **heves-peymâyî**

hevl [3] korku, korkma, ürkme, dehşet. <KT, LN>

K1/52 Na'tından eylesün taleb-i ruğ'a-i amân / **Hevl**-i 'itâb o bî-dili mahşerde lâl eder

K11/16 Ey dilîr-i Qahramân-kevkeb ki havfuñdan müdâm / Hâtır-ı a' dâya **hevl**-i rûz-ı mahşerdür gelen

K13/50 Dünyâda olup devlet ü 'ömri mütezâyid / Mahşerde de âsûde ola **hevl**-i cezâdan

hey [1] şikâyet ve hasret bildiren bir ünlem, seslenme. <KT, LN> Tanıkta “be hey” biçimindedir.

Ş3/2 Nedür cürmüm be **hey** zâlim / Baña yâr olmadun gitdün

hey'et [3]

1. şekil, görünüş, dış görünüş. <KT, LN, Kanar/2> Aşağıdaki tanıkta sözcük, bir gökcismi olan “ay” ile birlikte kullanıldığı için “gökcisimlerinin hareket ve devirlerinden bahseden ilim” olarak da düşünülebilir.

M10/I/11 Şandum görünce **hey'etüñi** ey hilâl-i çarh / Bir yerden iki lû'lesi var çeşme-i zülâl

2. hâle, durum. <KT, OTAL> Aşağıdaki tanıkta sözcük, tıpkı yukarıda olduğu gibi “ay” ile birlikte kullanılmıştır. Bu tanıkta sözcük “şekil, suret” olarak düşünülebileceği gibi “gökcisimlerinin hareket ve devirlerinden bahseden ilim” olarak da algılanabilir.

G89/3 Eylemiş bedri der-âgûş olup engüşt-nümâ / Mâh-ı nev **hey'et**-i maḥsûs-ı girîbânundur

3. astronomi, gökyüzünün durumundan, gökcisimlerinin hareket ve devirlerinden, bir gökcismi olarak yerkürenin hâllerinden bahseden fen. <KT, OTAL>

G168/4 Mâverâ-yı mantık u **hey'et** hisâb u hendese / Pây-tâ-ser ḥikmet ü âdâbdur endişemüz

heyhât [2] ne yazık!, yazık!, nerede!. <KT, OTAL>

K17/53 Bir daḥi eyleye ey şadr-ı mükerrrem **heyhât** / Gerdiş-i çarh-ı sitem-pîşe hilâf-ı kânûn

M4/I/3 Cân u dil el çeke peyvend-i gamuñdan **heyhât** / ‘İşk bir zâ’îkâdur derdün aña kând-ı nebât

heyûlâ [2] eski filozofların düşüncesinde bütün mevcudatın aslı olan madde veya ilk suret, cisimdeki maddeden bağımsız cevher; ilk madde|| zayıf veya önemsiz madde veya şahıs; ehemmiyetsiz, küçük şey. <KT, Cûdî, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

G133/6 Muḥliş-i ehl-i fenâ nefy-i sivâdur bunda / Ḥikmet-i felsefe işbât-ı **heyûlâ** şıgmaz

G243/4 Tenûm nîzâr görüp kaçma ey remîde gâzâl / Taşavvur et ki **heyûlâ**-yî rûh-ı Mecnûnam

hezâr [47]

1. bin sayısı; pek. <KT, LN, OTAL>

K2/10 Metâ‘-ı devlete aldanma kim bu kişverde / **Hezâr** ḥ‘âce ğarîbü’d-diyâr u dâr ḳalur

K2/25 O çeşme-sâr-ı mürüvvetki şâh-râhında / **Hezâr** Ḥızr u Sikender ümîd-vâr ḳalur

K2/27 Zihî kitâb ki ma‘ nây-ı noḳtasında bile / **Hezâr** nükte-i pinhân u âşikâr ḳalur

K2/43 O dem ki pîş-i İlahîde ol siyeh-diller / **Hezâr** töhmet ile düzeḥî-şî‘âr ḳalur

K3/7 Tefakḳud etmedi bir nâkid-i güher ki bula / **Hezâr** genc-i me‘ânî dili ḥarâbında

K3/59 **Hezâr** gûne nevâziş ile eyledi da‘vet / Ḳudûm-ı ḥazreti tebşîr idüp ḥiṭâbında

K6/4 **Hezâr** töhmet-i nâ-kerde eylerin ikrâr / Verince şaḥne-i mülk-i Ḳazâyâ dâmânı

K6/10 Olurdı âteş-i düzaḥ **hezâr** dehşetle / Girifte dâmen-i teb-lerze-i hirâsânı

K6/11 **Hezâr** ‘âşîḳ-ı âvâresin o şeh gâhî / Göreydi nîm-nigâh-ı ḳabûle erzânî

K7/7 **Hezâr** Yûsuf-ı güm-geşte-i emel çâhî / **Hezâr** dîde-i Ya‘ḳûb iştiyâḳ-ı sefid

K8/21 Şeh-i esed-menişâ ola şîr-şavletinüñ / Ser-i **hezâr** ‘adû nîm-loḳma-i âzı

K18/11 Olup çekîde ‘araḳlar zemîne rüyinden / **Hezâr** şerm ile ğarḳ-ı ḥo-yı ḥicâb olmuş

K18/30 Zamân-ı naşfat-ı ‘adlûnde gerçi ḥalḳa felek / **Hezâr** gûne telâfîye pür-şitâb olmuş

K28/82 Ârâm-gâh-ı ehl-i dil olsun **hezâr** sâl / Ḳaşr-ı refî‘-i câhî bu nüh şehnişîn ile

K34/15 Mesned-i iḳbâl ü devlet kim **hezâr** bâbınûñ / Sâye şalmış üstine bâl-i hümâ-yı himmeti

K31/15 ‘Avd ede ‘ömr ü devlet-i baḥtuñ **hezâr** sâl / Aḥkâm-ı rûz-nâmece tâ kim cedîd olur

- M1/V/4 BİN yılda rüzgāra gelür bir vücūd idün / Gitdün **hezār** hasret-i mālāyutāk ile
 M5/II/8 Ey reng-i hayālī deyr-i dilde / Nakḳāş-ı **hezār** şüret-i hūb
 M10/I/4 İki hilālī bir yere peyveste kılsalar / Tāk-ı revāk-ı cismüm olurdu **hezār** sāl
 G36/7 Yoklansa **hezārında** bulunmaz o gürūhuñ / Bir mürdaki havşala-i tākāt-i didār
 G106/2 BİN mübtelāsı var ser-i rāhında cān-be-kef / Ol tıfl-ı nev-zuhūr-ı **hezār** aşınayı gör
 G115/1 Hep keşf-i rāz-ı dil dehenünden şenidedür / Ol gonceden **hezār** tabī‘at remidedür
 G151/3 Mehcūr eden bizi BİN dürlü derd ile / Etmış **hezār** pişe-i dil kem-naşībümüz
 G175/3 Tārīḳ-i mürşid-i seccāde-i maḥabbeti tūt / **Hezār** zāhidi bir rind-i bāde-h̄‘āra deḡiṣ
 G186/5 Şabā ki reşg ile olmuş **hezār-ı** āha hem-āḡūṣ / Şikenc-i tūrā-i pür-piç ü tāb-dārına düşmiş
 G213/2 ‘Ālem-behā degil mi **hezār** aşinaluḡı / Taşvīr-i dil-firīb-i fireng-i nigāhınuñ
 G292/8 **Hezār** reşg ü ḡased Nā‘ilī o ‘ārife kim / Çeke bu mezbeleden dāmen-i temennāsın
 G342/2 Virdi fenāya ‘ālemi müjḡānlaruñ tamām / Geldi **hezār** tiḡ-i siyeh-tāb bir yere
 G360/5 Varınca bezm-i Felātūn-ı ‘ıṣṣa ‘aql-ı fuṣūl / **Hezār** şerm ü hacāletle lāl gelmedi mi

hezār destān [1] çok meşhur, pek şöhretli.

- K6/50 Zebān-ı nātīḳa-i Nā‘ilīdür ol bülbul / Ki bāḡ-ı medḡinūñ olmuş **hezār** destāmı

2. bülbul (bkz. ‘andelīb). <KT>

- K28/78 Kalmış çemende gül görüp ey Nā‘ilī **hezār** / Mir‘āta karşı bir nefes-i vāpesin ile
 G17/3 Feryāda başladı yine her peri ḡardan / Dīvān-serāy-ı dilde **hezār** oldu ‘andelīb
 G55/4 Hoşdur çemende bir gül ü bir gül-‘izār içün / Dilde fiḡān **hezārda** ḡulḡul dem-i seḡer
 G247/1 Yakma **hezārūñ** ey gül-i ter nāleden şaḡın / Göz yaşın alma āteş-i seyyāleden şaḡın
 G278/3 Bu gül-istān-ı fenāda **hezārı** ol o ḡülüñ / Ki būyı kābil-i güncāyiş-i dimāḡ olsun
 G357/5 Kalmış çemende gül görüp ey Nā‘ilī **hezār** / Mir‘āta karşı bir nefes-i vāpesin ile
 Ş11/2 Feryādı kafeslerde ciger-süz **hezārūñ** / Bir güne daḡı ‘ālemi var köhne-bahārūñ

Aşağıdaki tanıklarda “hezār” sözcüğünün, “bin” anlamından da istifade edilerek oluşturulan terkiplerde hem çokluk anlamı hem de “bülbul” anlamı birlikte düşünülmüştür.

- G76/6 Ey Nā‘ilī şaḡın dem-i serd-i **hezārdan** / İcinme cevrine daḡı ol māh tazedür
 G230/1 Çāk etdi cāmesin atılup cūybāra gül / Beñzer ki yandı āteş-i āh-ı **hezāra** gül

hezārān [1] binler, binlerce. <Burhān-ı Kātı‘>

- G341/4 Rind olsa taşına almaz ḡarābat-ı ḡamuñ / Gelse çarḡ-āsā **hezārān** kaşr-ı kāşī bir yere

hezār-ı dil [3] gönül bülbulü. Gönlün bülbulü teşbhi edilmesiyle oluşturulmuş bir terkiptir.

- G25/4 Raḡm eyle **hezār-ı dile** ey nāmiye-i derd / Zīb-i kafes-i cismümi yer yer gül-i daḡ et
 G43/5 ‘Işḡ āteşi etmez mi **hezār-ı dili** tūtī / Gül-zārdan āteşte de me‘yūs degildür
 G180/3 **Hezār-ı dilde** tāb-ı cünbiş-i āh olduḡın görse / Olur ol tāze berg-i gül-şen-i hūbī hemān āteş

hezār pāre [1] bin parça, un ufak. <OTAL>

- G8/2 **Hezār pāre** dile lebleründen et sākī / Eger düşerse nemek-rizi-i kebāb saña

hezār pāre olmak [2] bin parça olmak, paramparça olmak, dağılmak. .

G144/5 **Olsa hezār pāre** ciger-tüşemüz n'ola / Elmās-rizedür nemek-i h'ân-ı bahtumuz

G145/3 **Olmuş hezār pāre** kebâb-ı tenür-ı dil / Mestâne çeşmüne ciger-i laht lahtumuz

hezeyân [1] sayıklama || saçma sapan konuşma; manâsız söz. <Cûdî, OTAL>

K14/83 Bir 'aşra yetişdik ki medâr-ı şeref ammâ / Elfâz-ı muzahraf **hezeyân**-ı süfehâdur

hezîmet [] savaşa askerin bozulması, mağlubiyet. <KT, Cûdî, LN>

hezîmet-âgâz [1] bozgun başlangıcı, bozulmaya başlama.

K8/12 Zimâm-ı hikmeti teslimdür hemân elüne / Netice-i ser ü kâr-ı **hezîmet-âgâzı**

hezl [1] bir şeyi alaya alma, eğlenme; maskaralık. <Ahterî, LN, OTAL>

K22/21 Cevr-i felek belâ bu ki ehvendür anlara / **Hezl** ü nifâk-ı tîre-dilân-ı hûbûrdan

hıfz [6] saklama, koruma; [tas.] Allah'ın veli kullarını gûnahta ısrar etmekten

koruması. <KT, LN, DİNÎ KAVRAMLAR>

K22/15 Berg-i güli hadîka-i **hıfzuñ** emîn eder / Âsîb-i dest-burd-ı şabâ vü debûrdan

G260/3 Der-kâr iken cemâlini **hıfza** o turralar / Ol gencün ejder-i şerer-efşânı sen misün

hıfz eylemek [4] korumak, saklamak, muhafaza etmek. <Kantar/2, ÖTS>

K21/32 Hüdâ vücûduñı **hıfz eylesün** haşâlardan / Ki devletün sebep-i inqırâz-ı a'âdûr

K32/12 Hüdâ vücûdını **hıfz eylesün** haşârlardan / Ki âfitâba şeref irtifâ'-ı câhîdur

M2/I/1 **Hıfz eyle** beden dârını şîvenden ilâhî / Ayırma dil ü cânı bu meskenden ilâhî

M2/V/1 Kıl hırz-ı giribân dile ezkârıñı yâ Rab / **Hıfz eyle** belâlardan o bîmârıñı yâ Rab

hınk [6] kır at. <KT>

K4/46 Nitekim cîlve-gâh-ı vaşfuñda / Râyîz-i **hınk**-ı bād-pây-ı dilem

K10/30 Meydân-ı lemhatü'l-başara çeşm-i hûş olur / Zeyn ursa **hınk**-ı şarşara berç-i cihân gibi

K17/17 Râyîz-i **hınk**-ı sa'âdet ki sipihr-i dūna / Resm-i na'l-i süm-i yekrânı olur dâğ-ı derūn

K21/21 'Înân-ı **hınk**-ı sebük-tâz-ı hâme germ olsa / Degil ba'îd ki lûtfuñ fezâ-yı pehnâdur

hınk-ı felek [2] feleğin kır atı; güneş.

G202/4 Bu şahâda gördük ki degil **hınk**-ı felek râm / Nâ-çâr 'inân-ı dili irhâ ile geçdük

G267/3 Âheste-rev bulun ki göz açdurmayup saña / **Hınk**-ı felek ğubâr-ı kûdüret kıpırmasun

hınnâ, hınnâ [2] kına, saça, sakala ve kadınların parmak uçlarına sürülen sarımtırak

pembe boya ve toz. <KT, Cûdî, LN> Aşağıdaki tanıkta şarabın kırmızı renk alması, onun, sürâhinin parmağındaki kınadan utanmasına bağlanmıştır.

G291/6 Hâcletinden kızarur Nâ'iliyâ duhter-i rez / Görse engüş-i şurâhîdeki **hınnâ** rengin

hınālīk eylemek [1] kınalık yapmak, kına etkisi göstermek. Aşağıdaki tanıkta, şafak vakti hâle hâle görünen güneş ışığının kınalı bir parmağa benzetildiği görülmektedir. Bu teşbihte güneşin kendisi, parmağın ucundaki tırnağı temsil etmektedir.

G263/5 Ey ğāfil-i merātib-i envār hiç şafak / Engüşt-i āfitāba **hınālīk** mı **eylesün**

hūrām [3] salınma, sallanma, salınarak naz ve eda ile yürüme. <KT, Cûdî, LN>

K14/23 Nezzāre-perestān-ı **hūrām**-ı kād-ı yāre / Cünbişleri esbāb-ı tesellā vü ğinādur

G319/2 Eden Mirrîhi dil-nerm ol **hūrām**-ı pür-tevāzu‘ dur / Nigāh-ı bî-terahhūm ğamze-i nā-mihribān şanma

G156/2 Ġavġā-yı rustā-hîzi **hūrāmı** unutturur / Ol dem ki şahn-ı maḥşer ola cılve-ġāh-ı nāz

hūrāmān [4] salınarak naz ve eda ile yürüme. <KT>

K14/24 Güyā iki maḥbūb-ı ser-efrāz be-hem-kād / Hem-reng kabālarla **hūrāmān** u be-pādur

K26/37 Çemen-zār-ı ḥayāle serv-i bālā-yı **hūrāmāndur** / Ki zanneyler görenler kāmēt-i ra‘nā-yı dil-berdür

G369/4 Bir nihāl-i āhdur kaddūn hevāsıyla gönül / Şahn-ı gül-sende **hūrāmān** serv-i dil-cūlar gibi

hūrāmān olmağ [1] salına salına naz ve eda ile yürümek. <Kantar/2, ÖTS>

G31/3 Cılve-i kadd-i kıyāmet-şūr ile maḥbūblar / Güşe ber-güşe **hūrāmān olsalar** cyyām-ı ‘îd

hūrām-āver [1] salınarak gelme.

G125/1 Serv-kadler ki çemen-zāra **hūrām-āver** olur / Cūylar kaṭre-zenān bāġa peyām-āver olur

hūrāş [1] ekincilik. <Ahterî>

G221/2 Tenezzül eylemez oldı **hūrāş**-ı mülk-i dile / Ġurūr-ı nāzı teraḳḳîde pâdişāhumuzuñ

hūrāş [10]

1. tırmalayan, kaşıyan. <KT>

K7/48 **Hūrāş**-ı nāḥun-i āzādur bu meclisde / O zaḥmeler ki urur tār-ı çengine Nāhîd

2. yara. <Kantar/2>

K2/14 Ḥarîf-i meslek-i Ferhâda müzd-i tîşe yeter / Bu kûh-sârda ancak **hūrāş**-ı kâr kalur

K7/13 Ki rûzî-i ser-i Ferhād u Kays ola āḥır / **Hūrāş**-ı ḥār-ı cefā zaḥm-ı tîşe-i teḥdîd

G5/3 Ben özümnden bî-ḥaber mecnûn iken virdi **hūrāş** / ‘Aql edüp şāġird-i nā-kābil Felâtūm baña

G15/5 Bir āh görür kārını ey Nā ‘ilî-i zār / Ferhâda **hūrāş**-ı dil olan ḥārelerūn hep

G110/1 **Hūrāş**-ı sîne ki Ferhād-ı ‘ışk-pîşesidür / O kûh kûh-ı ġamuñ berḳ-ı ‘ışk tîşesidür

G147/5 **Hūrāş**-ı ḥâtır olur ehl-i cāha sözlerümüz / Ki sāye-gehlerinūn erre-i ḥuṭablarıyuz

G198/5 Nā ‘ilî virdi heves-kārî-i vuşlatla **hūrāş** / Levḥ-i maḥfûz-ı dil-i yāre sevād-ı ġüneḥūn

G349/4 Tesliyet-yāb-ı ḥarābîdür derūnı ‘āşikuñ / Bakma āzār-ı **hūrāş**-ı ḥâtır-ı vîrānına

G373/2 Ḥarîf-i neşve-i ḥayret bilür **hūrāş** idüğün / Mezāk-ı nev-hevesāna ġubār-ı nā-kāmî

hured [20] akıl, fikir, zihin, us. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K1/15 Ḥāmûş-ı ḥayretem ki **hured** naḳd-i himmetüm / Vaḳf-ı binā-yı medrese-i ḳıl u ḳāl eder

K2/26 Kitāb-ı nüşha-i ‘ilm-i ledün ki fehmi **hured** / Ḳuşūr-ı şerḥ ü beyānında şerm-sār kalur

- K6/37 O şâh-zâde-i dâna ki levh-i mıştarınun / Değil Kelîm-i **hured** müsta‘id-i iz‘ânı
- K7/55 Bu râzî derkde kem-mâyedür **hured** yâ Rab / Kef-i kifâyet-i ‘ilmündedür bu gence kilîd
- K10/18 Mümkin mi kaçırna o sarâyun meger duhûl / Etbâk-ı çarhı geçse **hured** nerdübân gibi
- K17/50 Vaşf-ı zâtuında ne sihr etdüğine şahiddür / Feylesofân-ı **hured** mu‘cize-kârân-ı funûn
- K28/3 Şimdi tekellüfât-ı **huredle** berâberüz / Dünyâ ğamın götürmede gâv-ı zemîn ile
- K28/8 Bir teng ü târ câh görür şimdi vâjgün / Şaḡş-ı raşad-nişîn **hured**-i dūr-bîn ile
- K28/36 Ol kal‘alar ki hıttâ-i islâma oldu zamm / Hükûm-i mühendis-i **hured**-i hurde-bîn ile
- K29/24 Fehm eylemekde ‘âciz olur Nâ‘ilî gibi / Neḡḡâd-ı çârsû-yı **hured** kadr ü kıymetün
- M6/IV/1 Mebhâş-ı zât u şifâtuñ hayret-efzâ-yı **hured** / Güft-gü zâtuında lâ-yuhşâ şifâtuñ lâ-yu‘ed
- G64/1 Pây-ı **hured** ‘ışk güzër-gâh degildür / Bed-mestlerün cünbişi dil-h‘âh degildür
- G64/6 Âzâdelere dâm-ı **hured** kâr-ger olmaz / Âhû-yı harem şayd-ı çerâ-gâh degildür
- G100/3 Ey **hured** bâlâ-yı ‘ışka ḥaml-i minnetden murâd / Biçdüğüñ bu ḥil‘at-ı kûtâhı söyletmek midür
- G253/1 Olalı zulfüne hem-silsile sevdâ-yı cünûn / Oldı reşk-âver-i zincir-i **hured** pâ-yı cünûn
- G253/4 ‘Âşıkun ruḡṣat- kem-nefḥa-i âhından olur / Ebr-i tûfân-ı **hured** mevce-i deryâ-yı cünûn
- G380/2 ‘Aceb bezm-i belâdur ‘ışk ki olmuş / **Hured** ezkârı hayret mey-furûşı
- G381/3 **Hured** meftûn-ı isti‘dâdı olmuş / Görüp ol tıfl-ı Eflâtûn-kemâli
- G387/4 Çeşmi bir bî-raḥm kâfirdür ki baḡduḡça olur / Âlet-i dîn ü **hured** âşûb-ı mezheb ğamzesi
- T1/3 Alnında daḡi tıfl iken nûr-ı şalâbet cilve-ger / Peydâ zamîrinde tamâm fehm ü **hured** rüşd ü zekâ

hured-âşûbî [1] akıl dağıtıcılık, akıl karıştırıcılık.

- K5/9 Bir nazarda **hured-âşûbî**-i bîkr-i fikrüm / Şekl-i Mecnûna ḡor isterse eger Leylâyı

hured-sûz [1] akıl yakıcı; şaşırtıcı. <OTAL>

- K3/64 Burâḡ u Refref ü Cibrîl ḡaldılar ḡayrân / O nûr-ı pāk-i **hured-sûzuñ** incizâbında

hırḡa [8] kalın kumaştan yapılmış veya içi pamukla beslenmiş ceket uzunluğunda

bir giyecek. Derviş kıyafeti olarak bilinir. <KT, LN, OTAL> Aşağıdaki tanıkta geçen “başını hırḡaya çekmek” deyiimi, dünyadan el etek çekmek, inzivaya çekilip dervişâne bir hayat sürmek anlamına gelir (başın hırḡaya çekmek).

- K11/28 Ḳıldı teslîm-i memâlik çekdi başın **hırḡaya** / Yâdına şimdi hemân tarz-ı ḡalenderdür gelen

Aşağıdaki tanıkta, hırkanın altından tas çıkarılması söz konusudur. Sirklerde ve panayırlarda sihirbazların, giydikleri cübbe ya da hırkanın altından fevkalâde büyüklükte nesneler çıkarmak suretiyle hüner gösterdiklerine tanık olunabilir. Geniş kıyafetlerin örttüğü iki bacağın arasına sıkıştırılan bir fanus, ya da oldukça büyük bir tas el çabukluğu ile meydana çıkarılır. Bu hüneri gösteren sihirbazların birçoğu bacaklarının arasına sıkıştırdıkları büyük nesneleri taşımakta oldukları için yürümekte zorlanırlar ve bu nedenle topal taklidi yaparlar. Aşağıdaki tanıkta Bu göz aldatmacasına değinilmiştir.

G1/5 Bu lu‘bed-gâhda ey Nâ’îlî bilmekdedür hikmet / Ne zîr-i **hırkadandur** heft tās-ı nîl-gün peydâ
Aşağıdaki tanıklarda “hırka”, olumsuz bir tip olan “zâhid”in kıyafeti olarak anılmıştır. Buna göre hırka, zahidin aybını örten ve onun müttaki görünmesini sağlayan bir giyecektir.

Kt7/3 Zâhidüñ setr eder ‘uyübını mey / Dâmen-i **hırka** câmı göstermez

G322/5 Zâhidüñ şıkletine rûh sıkılmazdı eger / Olmasa **hırka**-i tezvîr ü riyâ düşında

hırka be-düş [1] hırkası omzunda; derviş, sufi.

K32/6 Benüm o **hırka be-düş**-ı fenâ ki destümde / Bir iki pâre-i nân ni‘met-i ilâhîdür

hırka-i peşmîne [2] yünden yapılan, yün; yünden hırka, sof, sufilere mahsus kabâ
(Şemseddin Sâmî, 1317. 356). <KT>

G272/2 Rind ü zühhâda nedür nâzişüñ ey atlas-ı gerdün / Ki ne seccâde vü ne **hırka-i peşmîne** olursun

G326/2 Biz berķ-ı hânümân-ı vücûduz libâs-ı ten / Ne atlas u ne **hırka-i peşmînedür** bize

hırka-i tecrîd [1] soyutlanma hırkası, dünyadan el etek çekmeye işaret olarak derviş hırkası giyme.

G40/5 Qadr-ı rindi añlasa zâhid reh-i mey-hânede / **Hırka-i tecrîd**-i zühdi aña pây-endâz eder

hırmân [4] mahrumluk, yoksunluk, umutsuzluk; hayal kırıklığı. <LN, Kanar/2, Redhouse>

K37/6 Revâ mıdır ki bu berzağda deşt-i **hırmânıñ** / Belâ-keş olmaya dil Qays-ı nâ-murâdı qadar

M3/XII/1 Ey Nâ’îlî günâha gelür halk-ı ‘âleme / **Hırmân** imiş netice-i âmâlümüz deme

G12/1 Semt-i **hırmâna** düşer teşne-leb-i cûy-ı taleb / Tîh-i hayretde kalur germ-rev-i sûy-ı taleb

G346/1 ‘Âşıkuz ‘ışk belâ-yı dil-i nâlân ise de / Tâlibüz vaşla taleb bâ‘iş-i **hırmân** ise de

hırmân, hırmen [18]

1. harman, hububatın samandan ayrılması işlemi; dövölmeye hazırlanmış ekin demetleri topluluğı|| emek sarf edilerek toplanmış yahut elde edilmiş mahsul, varlık, elde bulunan şeyler. <KT, LN>

K3/25 Dimâğıñ eyle muhattal bu şevķ-i **hırmânıñ** / Ümîd-i lağlağ-i ‘ûd u müşk-i nâbında

K6/19 O şeh ki naķd-i hayât-ı Mesîh ü Hızır olmuş / Nigâh-ı hasretinüñ hün-behâ-yı **hırmânı**

G232/4 ‘İşk-ı tetric ile kâm-ı dili **hırmân** edeli / Düşmen-i tâ‘lî‘-i pür-şür u fesâd oldu gönöl

G263/4 Nerm olsa da bu süz ile âh **hırmen**-i dil / Gül-gönce-i cemâle şabâlık mı cylesün

G330/2 Yok mı inşâfuñ o şühuñ **hırmen**-i ‘ömrüm gibi / Hânümân-ı hüsnini ey âh berbâd etmeye

Aşağıdaki tanıklarda “hırmân”, saç topluluğı, saç kümesi anlamındadır.

G163/4 Hüy-kerde-i **hırmân** oluruz ‘ışk ile gâhî / Ne h‘âhiş-i dil ne heves-i kâm ederüz biz

G179/4 Görüp ağıâr hattıñ hüşe-çin olmuş vişâlünden / Edüp tarķ-ı tekellüf **hırmen**-i yârâna el şunmuş

G323/2 Ey turra ki güy-ı dile çevgân-ı belâsın / Luţf eyle o ser-geşte-i **hırmâna** tokunma

Aşağıdaki tanıkta harmanın fena rüzgârı tarafından hevâya verilmesi, hasat zamanında ekinlerin saplarından ayrılması için havaya savrulması ameliyesi ile ilgilidir. “Hevâya vermek” aynı zamanda savurmak, elden çıkarmak anlamlarına da gelir (bkz. hevâya vermek). Nâilî beyitte, insanın varını yoğunu elden çıkarması gerektiğini ifade ederken, aynı zamanda harmanını rüzgâra verenin, saplarından ayrılmış taneleri yani muradını elde edeceğini ifade etmektedir.

G365/7 Bî-zâd-ı reh bulun taraf-ı Hâkda Nâ’îlî / Vîrsün hevâya bād-ı fenâ **hürmenüñ** dañı

Aşağıdaki tanıklarda ekinlerin, en ufak ateş parçasına karşı hassasiyeti ifade edilmiştir. Çünkü kurumuş ve saman hâline gelmiş ekinlerin alev alması ve bir anda bütün ekinin yok olması bir küçük aleve bakar. Aşağıdaki tanıklarda farklı durumların ifadesi için bu hasiyete başvurulmuştur.

G207/4 Olur âteş-figen-i **hürmen**-i âsâyiş-i dil / Bakmayup sînedeki sūz u güdāza nîgehün

G247/2 Ey âh olma **hürmen**-i dâğ üzre şu‘ le-rîz / Âgâh kılma cânı o tebhâleden şaķın

G247/3 Olma o hüs-n-i cilve-furūşa firîfte / Cân **hürmenin** o şu‘ le-i cevvalden şaķın

R5/2 Gül-zâr-ı bihişte bâğbân olsa yine / Gül-deste-i **hürmân** ile pür-dâmen olur

Aşağıdaki tanıklarda “berķ (şimşek)” sözcüğü ile “hürmen”in birlikte kullanıldığı dikkat çekmektedir. Dövmeye hazır hâle gelmiş ekinler, kolayca alev alabilir. En ufak bir ateş, ekileri yakıp küle çevirebilir. Kimi zaman, kuru havada çakan şimşekler ve yıldırımlar harmanın tutuşmasına neden olabilir. Düşen yıldırımların ardından yağmurun da yağmaması hâlinde, eskiden insanların böyle bir doğal âfet karşısında ne kadar çaresiz kaldıkları tahmin edilebilir. Aşağıdaki tanıklarda “berķ”in, belâ ve derd ile kullanılması da bu nedenledir.

G193/2 Ne **hürmen**-i dil ü ne hânümân-ı şabr qalır / Nîgâh-ı germi gibi berķ-ı cân-güdâz olıcaķ

G41/3 ‘Âşıkun eder ancaķ pejmürde cân-ı râhatın / Berķ-i âhı **hürmen**-i derd ü belâ bilmez nedür

G113/1 Tâ cilve-geh-i berķ-i belâ **hürmenümüzdür** / Hâkister-i düzaķ çemen-i gül-şenümüzdür

G250/4 Her şerâre cylemiş âmâde biñ cân **hürmenin** / Berķ-i pür-tâb-ı cemâlün âteş-i bî-dûd eden

hürmen hürmen [2] harman gibi yığılmış, yığın yığın (bkz. tûde tûde).

G124/2 Zemîn-i dil de kim vaķt-ı haşâd-ı kişt-i miñnetdür / Cerâhat tûde tûde dâğ **hürmen hürmen** olmışdur

2. hâle. <Kanar/1>

Kt10/3 Hüsün ki oldı âteş-i dilden şirâre-pâş / Hâkister etdi **hürmenini** mihr-i enverün

hürmen-gede [1] harman yeri, hasat edilecek tarla.

M2/III/3 Bu şu‘ le-zemîn sîne-i pür-tâbumı yâ Rab / **Hürmen-gede**-i berķ-i cihân-sûz-ı nazar kıl

hürmen-sûz [1] harmanı yakan, harmanı tutuşturan. <Diħhudâ>

G82/1 Berķ-i **hürmen-süz**-ı dil cânım mı cânânım mıdur / Üfleyenler âteşüm âhum mı dāmānum mıdur

hırş [1] açgözlülük, tamah, şiddet ve arzu ile bir şeyin üstüne düşme, fazla rağbet etme). Hırş, İslâmî literatüre genellikle mal, mevki, şöhret, ilim gibi maddî imkânları elde etme yahut daha genel olarak belli bir amacı gerçekleştirme hususunda kişinin bütün benliğini saran duygular için kullanılır; sadece mal tutkusu için kullanıldığı da olur. <KT, LN, TDVİA, C. 17, s. 383>

G116/4 Aṭlas-ı cāhı eyleyüp çull-ı ḥazān-ı **hırş** u āz / Ḥı̄acegiyān-ı himmete cevher-i zāt virdiler

hırz [11]

1. sığınmak, emin yer, melce. <KT, OTAL>

hırz-ı amān [3] düşman şerrinden korunmak için okunan meşhur, uzun bir dua. Sözcüğün muska anlamı da bulunmaktadır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 244> Tanıklarda “hırz” sözcüğünün sığınma anlamı da kastedilerek kullanılmıştır.

K25/57 Hāḫ şaklasun āşüb u ḥaṭardan seni zīrā / Ta‘vīz-gezend-i felek ü **hırz-ı amānsın**

K36/9 Ne ṭuḡrā kim çıkar ism-i Muḥammed bir mu‘ammādur / Ki olmuş ‘ālemün **hırz-ı amān**-ı gerden-i cānı

Kt9/2 Zūlfün niḳābı rūyuña **hırz-ı amān** olup / Çeşm-i raḳīb ey büt-i ṭannāz degmesün

2. nazar değmemesi için kullanılan muska, nazar boncuğu. <OTAL, Kanar/2>

M2/V/1 Kıl **hırz**-ı girībān dile ezḳāruñı yā Rab / Ḥıfz eyle belālardan o bīmāruñı yā Rab

G163/2 ‘Āşıḳ-ı ḡam-ı kāküle ḥaṭṭuñ ḳomadı yer / Ol **hırz** ile çoḳ def‘-i ser-encām ederüz biz

hırz-ı bāzū [5] kol muskası. <Kanar/2>

K4/25 Na‘t-gūy-ı Ḥabīb-i Mevlāyam / **Hırz-ı bāzū**-yı i‘tinā-yı dilem

K12/83 Şadr-ı Cem-cāh-ı suḥen-dāna du‘ā kıl ki odur / **Hırz-ı bāzū**-yı necāt-ı dil-i aşḥāb-ı kemāl

K17/11 ‘Uḳde-i ḥaṭır-ı ḡam dāḡ-ı dil-i cevri ü sitem / **Hırz-ı bāzū**-yı kerem tāb-dih-i baḥt-ı zebün

K19/32 Minnet Allāha ki erbāb-ı dile menḳıbetün / **Hırz-ı bāzū**-yı amān eyledi Hāḫ ‘azze ve cell

G140/1 Biz ki şāhenşeh-i diyār-ı ḡamuz / **Hırz-ı bāzū**-yı rüzgār-ı ḡamuz

hırz-ı cān [1] canı koruyan tılsım||canı gibi saklama. <KT, OTAL>

K10/14 Dönmiş o faşş-ı ḥāteme cirm-i zemīni kim / Ḳoynında şaklar ehl-i nazar **hırz-ı cān** gibi

hışn [5] sağlam ve sarp yer, hisar, kale. <KT, Cûdî, OTAL>

K8/4 Dike burūcına a‘lām-ı nuşret ol **hışnuñ** / Cuyüş-ı ma‘reke-ārā-yı ceng-perdāzı

G182/1 Bu ṭāḳ-ı nıl-gün kim **hışn**-ı nüh bārūya bağlanmış / Degüldür cāy-ı āsāyış esāsı şuya bağlanmış

T5/10 Ḳabul oldu du‘āsı pādīşāh-ı mülk-i islāmūñ / Alındı böyle bir **hışn**-ı metin maḥzül olup küffār

hışn-ı ḥaşin [2] iyi korunan, sağlam kale. <Kanar/2>

K16/39 Çıkdı bünyān-ı suḥen kungure-i ‘arşa tamām / Bir du‘ā kıl ki o bünyāna ola **hışn-ı ḥaşin**

K28/69 Olsa bülend pāyesi ebyātunuñ n’ola / Bünyān-ı devletün gibi **hışn-ı ḥaşin** ile

hışm [5] kızgınlık, öfke, gazap, hiddet. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K36/5 Tırâş eyler ise bed-h'âhı bismil-gâh-ı **hışmında** / Devâtında nümâyân ney-tırâş-ı tîz ü bürrânı

G204/1 Eylese **hışm** ile Mirrihe nazar gânzelerün / Gösterür sine-i hârâda eşer gânzelerün

G262/5 Nâ'ilî tâb u teb-i nâ'ire-i **hışm**-ı Hudâ / Hiç bir ferdi esir-i teb ü tâb eylemesün

G299/4 **Hışm** u tegâfûl cevri ü ta'allül / Ol iki bed-mest ol iki bed-hû

Ş4/3 Olup **hışmıyla** gül-gün-püş / Bir iki sāgar etmiş nüş

hışım-ârâ [1] hiddetli, öfkeli, gazaba gelmiş.

G73/4 Olmakda nev-be-nev **hışım-ârâ** o gânzeler / Fevc-i sipâh-ı fitnedür âfâkdan kıpar

hıyâbân [3] iki tarafı ağaçlı yol, bahçe yolu, cadde, yol. <LN, OTAL, Kanar/2>

K6/55 Hücûm-ı perdegîyân-ı bihişt-i ma'niden / Fezâ-yı maşser-i Eyyûb ola **hıyâbânı**

G24/4 Hased ol 'âşika kim sen büt-i nâzende ile / Ede gül-geşt-i **hıyâbân**-ı çemen dest-be-dest

G226/3 Çıksak ser-i tāk-ı çemene berg-i rez-āsâ / Bâd-ı şehir esdükçe **hıyâbâna** dökülsek

hıyâm [4] çadırlar, hayme'nin çoğulu. <KT, LN, OTAL>

K12/29 Pest edüp pây-e gerdünü **hıyâm**-ı câhı / Reşk ile hancere düşdi görünen şanma hilâl

K23/27 Bırakmış sâye-bân-ı bâr-gâh-ı rif'atün sâye / Bu cyvân-ı bülend-i çâr-tāk-ı nüh **hıyâm** üzre

K30/31 'Âr eder husrev-i endişem eger etse felek / Mihrini fülke-i zer fark-ı **hıyâmumda** benüm

G244/9 'Âr eder husrev-i endişem eger etse felek / Mihrini fülke-i zer fark-ı **hıyâmumuda** benüm

hıyel [3] hileler, oyunlar, aldatmalar, hîle'nin çoğulu (bkz. hîle). <KT, Cûdî, LN,

OTAL>

K19/16 Sikke-perdâz-ı emânet ki döner 'ahdinde / Kise-i müflis-i bî-dirheme enbân-ı **hıyel**

K19/30 Dehr bir dâvere muhtâc idi kim havfından / Olmaya baht-ı sitem-pişe mühim-sâz-ı **hıyel**

G240/4 Şayd etdi hümâ-yı dili ol turrarlar ammâ / Hâlün gibi bir dâne-i dâm-ı **hıyel** aldum

hızâne [6] hazine, define (bkz. gencîne). <KT, LN, Seccadî/1>

K6/43 Zihî kerâmet-i dâd-ı Hudâ ki etmişdür / **Hızâne** ber-kef-i 'ilm-i ledün o sultânı

K7/30 O şâh-zâde ki etmiş vüfur-ı bahşâyış / **Hızâne**-i keremi bî-niyâz-ı kufl u kilid

K29/21 Etmiş **hızâne** hâne-i şun'ında Zü'l-celâl / Şandûka-i cevâhir-i hikmet-tâbî'atün

K29/18 Dest-i keremde olsa da mümkün mi inşirâf / Bahşâyış-i **hızâne**-i lütf u 'inâyetün

G227/4 Dest-i keremde olsa da mümkün mi inşirâf / Bahşâyış-i **hızâne**-i lütf u 'inâyetün

G388/7 Alur **hızâne**-i kûyına Nâ'ilî bulsa / Mezâk-ı ruh-ı suhen neşve-i beyânumuzı

Hızır [16] bir peygamber yahut bir ermiş kişi. Klâsik şiirde, kavuşamadığı

sevgiliyle Hızır'ın yüce kişiliği arasında ilgi kuran şairlerin onu genellikle zulmet ve âb-ı

hayât münasebetiyle andıkları görülür. Hızır'ın şeb-çerâğ ile zulumâta gidişi, İlyâs ve

İskender'le birlikte âb-ı hayâtı araması, bir çeşme başında yemek için çıkardığı pişmiş

balığın canlanması üzerine bu çeşmenin âb-ı hayât olduğunu anlaması, İlyâs ile sudan içerek

ölümsüzlüğe kavuşması gibi motifler sık sık rastlanan telmih konularındandır. İslâm coğrafyasında nebilerden biri olarak kabul görür (bkz. âb-ı hayât). Kurân'da adı geçmemesine rağmen Kehf Suresi 60-82. ayetler arasında anlatılan olayda Musa ile birlikte anılan kişinin Hızır olduğu, İslâm âimlerine kabul edilir. <Kâmûsü'l-A'lâm, TDVİA, C.17, s. 412, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

- K2/25 O çeşme-sâr-ı mürüvvet-ki şâh-râhında / Hezâr **Hızır** u Sikender ümîd-vâr kalur
 K6/19 O şeh ki naqd-i hayât-ı Mesîh ü **Hızır** olmuş / Nigâh-ı hasretinün hün-behâ-yı hırmânı
 K9/5 Evvelîn cümle-i pür-zûruñı **Hızır**-ı tevîk / Âhîrîn ma' reke-i Rüstem-i destân etmiş
 K9/28 Kâlemin lû'le sözün âb-ı hayât u tab' ın / **Hızır**-ı dil-zinde-i ser-çeşme-i 'irfân etmiş
 K33/22 Kânde 'azm eyler iseñ **Hızır**-ı hidâyet reh-ber / Baht u ikbâl seferlerde hâzerlerde celîs
 G51/5 O reh-revâna ki **Hızır** u Kelîm bedreğadur / Fûrûğ-ı âh yeter şem' -i Tûrı n'eylerler
 G69/5 **Hızır** u Mesîh dâğ-ı şehîdân-ı hasretün / Zerd ü nizâr-ı reşk-i ruhuñ mihr ü mâhdur
 G78/2 **Hızır** u Mesîhi nabz-şinâsân-ı derd-i dil / Dârü's-şifâ-yı 'ışkda rencür yazdılar
 G103/2 Merhem-i zağm-ı cân iken **Hızır** u Mesîhe leblerün / Hôkklarında 'âşıkun derdine çâre bir midür
 G203/3 Nâz eder **Hızır** u Mesîhâya lebün oldukça / Çâşnî-senc-i hayât-âverî-i güftârün
 G208/4 Tûfî-i cânâ ğidâ **Hızır** u Mesîhe cân virür / Âb-ı hayvân-sûz nuql-ı şeker-efşânın görün
 G224/3 Şerm ü hayâ tekâveri **Hızır** u Mesîh olur / İzhar-ı nîm feyz-i şeker-hânde eyleseñ
 G249/7 Teşne-leb hecr-i leb-i yâr ile ölmek yegdür / **Hızır**un âmed-şud-ı ser-çeşme-i hayvânından
 G259/3 Cân virür âb-ı hayât lebüne **Hızır** u Mesîh / Teşnesi ruh-ı Sikender bir içim şusun sen
 G346/4 Sîne-sûz ol leb-i nûşîne fezâ-yı 'ışkuñ / **Hızır** reh-güm-şüde-i Çeşme-i Hayvân ise de
 G381/4 Şabâ naqd-i hayât-ı **Hızır** etmiş / O zülfün güşe-bend-i dest-mâli

Hıta [3] Çin'in kuzeyinde, Mançurya ile Türkistan'ın batısında bulunan ve Sibiryâ'nın bir bölümünü kapsayan memleket. <Kâmûsü'l-A'lâm> Bu memleket, misk ceylânları nedeniyle, güzel koku timsâli olarak düşünölmüştür (bkz. âhü, Hutten, nâfe).

- K18/45 Kesâd-ı nâfe erişmiş o hadde kim gûyâ / Diyâr-ı Çin ü **Hıta** bir avuc türâb olmuş
 G53/5 Sâye-i zülfî düşdüğü yerleri Nâ'ilî gören / Farq edemez diyâr-ı Çin memleket-i **Hıta** mıdur

Hıtâyî [] Hıtâ'da dokunan bir çeşit kumaş. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 237> Tanıkta memduhun terini sildiği bezin Hıtâyî olduğu anlaşılmaktadır.

- K25/12 Reşhañle döner her varakı sâha-i Çine / Evrâk-ı **Hıtâyîde** ne dem kaçre-zenânsın

hıtta [2] ülke, diyar, memleket, yer, kıta. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

- K17/45 Mülk-i kâfir degil ancak bu şalâbetle senün / Zamm olur **hıtta**-i fermânuña rub' -ı meskûn
 K28/36 Ol kal' alar ki **hıtta**-i islâma oldu zamm / Hükûm-i mühendis-i hured-i hurde-bîn ile

hicâb [11]

1. perde; [tas.] sâlikle Hak arasında bulunan ve onu tanımaya engel olan her şey. Perdelerin karanlıklarının birikmesiyle nuranîliği kayborduğu için, kalpte hakikatlerin tecellîsine dair arzu kalmaz. Bu nedenle varlıkların yaygın bir şekilde kalpte bulunması ve onda derinleşmeleri kalp için perde ve pas olarak nitelenir. <KT, Cûdî, Kâşânî, DİNÎ KAVRAMLAR>

G106/4 Zülfi ‘izâr-ı pâkine kâat kâat **hicâb** iken / ‘Uşşâka ol perî yine baķmaz belâyı gör

G161/1 Mestî-i ‘ışķuñla bî-reng-i **hicâb**-ı maķşerüz / Bü’l-fuzûl-i kâm-ı dil hâzır-cevâb-ı maķşerüz

Aşağıdaki tanıklarda sözcük, “perde” sözcüğü ile birlikte kullanılmıştır. Ancak sözcüğün ifade ettiğı asıl anlam “utanma”dır. “Perde-i hicâb” terkibi, utanma perdesi olarak düşünölmelidir.

K3/43 Girifte-mâh idi ol mihr-i bi’ şetûñ hırşîd / Ğaṭa-i şerm ü pes-i perde-i **hicâbında**

M5/II/9 Ser-pençe-i mihr-i ‘arızıyla / Ey perde-der-i **hicâb**-ı maķcûb

G13/5 Farṭ-ı hücum-ı nâzdan ol şûḥa Nâ’îlî / Reng-i şarâb-ı ‘işve olur perde-i **hicâb**

2. utanma, mahcubiyet, sıkılma. <KT, LN, OTAL>

K18/11 Olup çekîde ‘araķlar zemîne rüyinden / Hezâr şerm ile ğarķ-ı ḥo-yı **hicâb** olmuş

G9/2 Ḥâzer ğurûrdan ey âfitâb-ı Behcet kim / Zamân ola gele her zerreden **hicâb** saña

G258/5 Helâk-ı şerm olurın Nâ’îlî **hicâbumdan** / O bî-edebîlûgi kim yâre ğâḥ ğâḥ ederin

G296/3 ‘Uşşâka düşdi ḥayret ol dem ki oldı kısmet / Ḥüsnüñle mihre ḥaclet mâḥa **hicâb**-ı ebrû

hicâb etmek, hicâb eylemek [2] utanmak, sıkılmak. <Kantar/2, ÖTS>

M5/VI/9 Şâyed ki bu vaz’-ı nâ-sezâdan / Yârı göricek **hicâb edersün**

G262/2 Geceler hem-dem-i âġyâr idüġin hep bilürüz / Bizden o âfet-i gül-çehre **hicâb eylesün**

Ḥicâz [1] musikîde özel bir makam. <KT, LN> Tanıkta sözcüğün, bir özel isim olarak yer anlamına da gönderme yapılmıştır (bkz. Ḥicâz).

G73/1 Kûyuñda nâle kim dil-i müştâķdan kıpar / Bir naġmedür **hicâzda** ‘uşşâķdan kıpar

Ḥicâz [2] Arap yarımadasının kuzeybatı kısmı. Mekke ve Medine burada bulunur. Osmanlı döneminde Mekke, Medine ve Cidde ve bunlara baġlı kaza ve nahiyelerden oluşıñ ve doġudan Necid, Batıdan Kızıldeniz, güneyden Asîr sancaġı, kuzeyden Kudûs ve Arîş, Akabe muhafızlıķları ile çevrili bölgeye denirdi. <KT, TDVİA, C. 17, s. 437>

G59/4 Bulmaz ḥarîm-i kûyuñda yol ol Ka’benüñ / Bâd-ı semûm-ı deşt-i **Ḥicâzdan** incinür

Aşağıdaki tanıkta hac ibadetini yerine getirip hacı olarak Hicaz’dan dönen kimseye gösterilen saygı ve ilgi ifade edilmiştir.

G211/3 Nedür bu sa’y u teveccûḥ kıdûmuñda ġüyâ / Henûz ayaġı toziyla **Ḥicâzdan** geldün

hicrân [19] ayrılık || unutulmaz acı tesir, dokunma; [tas.] zahiren ve batinen Hak'tan başkasına iltifat etme (bkz. fırkat, hecr). <KT, LN, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K6/6 Ki bilmeyüp şeref-i hîdmetin qarîn-i vişâl / Ümîd-i kâm ile oldum esîr-i **hicrân**
 K6/20 Hemîşe hasretiyân-ı vişâli hâk-be-ser / Ki nağd-i cân olamaz pây-müzd-i **hicrânı**
 G4/4 Havfım oldur sebeb-i rencîş-i **hicrânıñ** olur / Dil-i şûrîde ile baht-ı heves-nâk baña
 G46/3 Yanınca bâde-güsârân-ı bezm-i **hicrânıñ** / Şarâb-ı 'ışk u maḥabbet sebû sebû biledür
 G117/4 Habs-ı dil lâylık mı âteş-zâr-ı **hicrânıñda** kim / Kem-şerâr-ı şu'le-i ḥüsnün semender-sûzdur
 G120/4 Câna 'âşık nice dâğ ursun o sūdâ-ger-i nâz / Gevher-i cân-geh-i **hicrâna** taḥammül mi eder
 G145/4 Etdükçe tîre-rûz-ı vişâl âh-ı dil bizi / Eyler mu'âvenet şeb-i **hicrâna** bahtumuz
 G145/5 Dâmân-ı şubḥ-ı vuşlata mümkün mi dest-res / Zülmet-resân iken şeb-i **hicrâna** bahtumuz
 G170/4 Şahbâ-yı dükân-ı heves-âlûde vişâlûñ / Keyfiyyet-i **hicrânıñı** câm-ı Ceme virmez
 G184/3 Yetiş cân zaḥmına ey merḥem-i elmâs-ı **hicrân** kim / Yine nâsûr-ı bih-bûdi girîbânını devşürmiş
 G226/6 Eczâmuzı hep rîk-i beyâbân-ı ğam etsek / Cânân giden nâme-i **hicrâna** dökülsek
 G231/1 Hengâm-ı maḥşer kim olur pür-sûz-ı **hicrânıñ** gönül / Mihr-i şerârından yaḥar bir âh-ı şekvânıñ gönül
 G249/2 Nâ-murâdâne düşürdük dili bir âfete kim / Feyz alur kâm-ı dü 'âlem ğam-ı **hicrânından**
 G251/2 Olmasun nabz-âşinâ-yı renc-i **hicrânıñ** Mesîḥ / Derdüñ âzâr-ı müdâvâ-yı ṭabîbân görmesün
 G257/3 Âşinâ bulmadı ḥarf-i elem-i vuşlata dil / Açmadı kimseye sermâye-i **hicrânı** ucın
 G268/5 İmdâd eder cerâḥat-ı **hicrâna** Nâ'îlî / Dâğ-ı belâ cigerde gerek serde olmasun
 G347/2 Dil ümîd-i vuşlatıñla şâd-kâm olmaḥda lîk / Cân giriftâr-ı kemend-i bîm-i **hicrân** olmadı
 G383/5 Lerzende görüp Nâ'îlî-i zârı demiş 'ışk / Bî-çâreyi yârüñ teb-i **hicrânımı** tutdı
 Ş6/1 Düşdi dil bir büt-i sitem-kâre / Yine geldük diyâr-ı **hicrâna**

hiç [30]

1. yok olan ya da yok denecek kadar az olan. <KT>

- K27/4 Ṭurra-i şâhid-i iḳbâlûñ olup şâne-zeni / Kõmaduñ **hiç** dil-i pür-ḥelecân hoş geldüñ
 K30/36 Her günü 'îd-i şafâ-güster ola her şebi ḳadr / **Hiç** keder olmaya ol rûḥ-ı enâmumda benüm
 K36/6 O tuğrâ kim hilâl-i âsumân-ı baht u devletdür / 'Aceb mi bedr olup **hiç** ḳalmasa cirminde noḳşânı
 M1/II/6 Aşluñ egerçi hâk idi ammâ 'aceb bu kim / Hâk-i siyehle **hiç** zerüñ imtizâcı yok
 G20/4 Ḳaddîn ḥam eyleyüp ḳomamış **hiç** benefşede / Deryâ-yı mevc-ḥîz-i çemende şinâḥ tâb
 G262/5 Nâ'îlî tâb u teb-i nâ'îre-i ḥışm-ı Hudâ / **Hiç** bir ferdi esîr-i teb ü tâb eylesesün
 G263/5 Ey ḡâfil-i merâtib-i envâr **hiç** şafaḳ / Engüşt-i âfitâba ḥınâlıḳ mı eylesün

hiç ne-dân [1] cahil. <Dihhudâ>

- K25/7 Gelseñ 'urefâ bezmine Bercîs ü Aristo / Nâ-ehle qarîn olsañ eger **hiç** ne-dânsın

2. asla. <Kanar/2> Olumsuzlukta kesinlik bildiren bu kullanımda, belirtilen anlam iki biçimde sağlanır. Aşağıdaki tanıklarda da görüldüğü gibi, "hiç" in, "asla" anlamında

kullanıldığı cümlelerde “hiç”, ya doğrudan olumsuzluk eki [-ma, -me] ile kullanılır ya da “olur mı” ibaresinin ifade ettiği olumsuz anlamdan istifade edilir.

- K8/13 Olur mı **hiç** saña düşmen ittiḥāz etmek / Şeh-i ‘Acem gibi rûbeh-nihād-ı keç-bāzı
- K13/9 **Hiç** gitmez idi gerd-i keder ḥâtırumızdan / Eşkeste idi âyinemüz seng-i cefâdan
- K17/31 Vermemiş ḥâtıruña **hiç** tağayyür devlet / Ḳalb-i pâküñde hüveydâ yine âşâr-ı sükûn
- K17/71 Hem ola müntefi‘ -i ḳalb-i selîm ol dem kim / Olmaya **hiç** kese menfa‘at-ı mâl ü benûn
- K22/23 Söz bu gubâr-ı ṭab‘ ile ḥâlî olur mı **hiç** / Âb-ı ḥayât olursa da gerd-i fütürdan
- K25/36 Beñzetmek olur mı senî **hiç** baḥr ile kâna / Şamil keremün ‘âleme ne ‘în ü ne ânsın
- K28/46 Enbâz olur mı **hiç** saña kim zât-ı aḳdesün / Olmuş ferîd-i ‘âṭıfet-i müsta‘în ile
- K30/11 Sâgar-ı Cem boşalup yine ṭolarmış ammâ / **Hiç** ḥûn-ı ciger eksilmedi câmumda benüm
- K34/16 Beñzemez bir neş‘eye iḳbâlinün **hiç** neş‘esi / Beñzemez bir keyfe câm-ı luṭfinuñ keyfiyeti
- G2/2 Kûyuñ ki Ka‘be-i dil ü cândur olur mı **hiç** / Leb-teşne-i zülâl-i ḡamuñ zemzem-âşinâ
- G85/2 Yek-reng-i ḥayret-i dû cihân ol da şorma **hiç** / Dehrün ḡamı ne gûne neşâṭı ne gûnedür
- G103/3 Seng-dilâ ḥazer ḥazer tündî-i berḳ-ı âhdan / Tîşe-i Kûh-ken ile **hiç** saḥṭî-i ḥâre bir midür
- G133/3 Gül dedükçe şıḳılur ḡonca dedükçe açılur / Dehen-i tengine **hiç** ḥarf-i temennâ şıḡmaz
- G189/3 Degül mi farz baña üft ü ḥîz-i kûy-ı bütân / Olur mı **hiç** müselmân namâzdan fâriḡ
- G254/2 Ḥaṭ ki siyeh bahârdur bâḡ-ı ruḥuñda sürme-reng / Ḳâbil-i şavt olur mı **hiç** nâle-i ‘andelîb-i cân
- G272/5 **Hiç** bir vech ile yok Nâ‘ilî-i zâra vedâduñ / Ey cefâ-cû ne ‘aceb düşmen-i dirîne olursun
- G332/1 Ölmek ḡamı yok **hiç** giriftâr-ı lebünde / Şîrînî-i cân var yine güftâr-ı lebünde
- G360/4 Ne añladuñ bu semâ‘ u bu nâydan şüfî / Bu tekyede saña **hiç** vecd ü ḥâl gelmedi mi
- G382/5 Taş olsa da bi‘l-lâhi yürekler mi döyer **hiç** / Ol ḥançerlerle nefes-i tîzüñe Şuḥfî
- K4/1 Bilürüz ḳaşdın o şehbâz nigâhuñ câna / Baḳma âvâre kebûter gibi **hiç** yabana
- Ş1/5 Şormaduñ **hiç** baḡrumuñ başın / Silmedüñ eṣk-i çeşm-i ḥûn-pâşın

hiçe satmak [1] yok pahasına vermek, karşılık almayarak telef etmek (bkz. kendüyi hiçe satmak). <YTS>

- G321/2 Ḳo bu ḡarrālîḡı semâye-i ḥüsn elde iken / Kendüyi **hiçe** şatan ‘âşîḳa imdâd eyle

hiç-fehm [1] idrâksiz, akılsız.

- G218/4 Ey **hiç-fehm**-i çâr-‘anâşır bu ‘âlemün / Pîş ü pes ü şimâl ü cenûbın ne añladuñ

hiç-kâre [3] işi rast gitmeyen. <OTAL, LN>

- M1/III/4 Ḳıyduñ ḳarîn-i nâkes olup kendü kendüñe / Şaḡs-ı ḳazâ bu meşḡaleden **hiç-kâredür**

- G351/3 Veh ki siyeh sitâreyüz âh ki **hiç-kâreyüz** / Ṭut ki dû şîre-ḥ‘âreyüz miḥnet-i rûzgâr ile

- G363/4 Sabâ o ṭurrada maḥşûd-ı rûzgâr idi ḥayf / Göñül de sencileyin **hiç-kâredür** şimdi

hiç-kes [1] hiç kimse. <OTAL>

- M5/III/1 ‘Uşşâḳ yanuñda **hiç-kesdür** / Bî-çârelere bu ‘işve besdür

hiç-kesân [1] hiç kimseler, kimsecikler.

G51/2 Şi‘âr-ı **hiç-kesândur** rızâ-yı nâ-çârî / Hilâf-ı meşreb-i himmet şükûrî n’eylerler

hidâyet [6] doğru yolu gösterme, doğru yola sevk; [tas.] Allah tarafından birinin gönlüne ilham olunan Hak yolunu arama arzusu. <KT>

K33/2 Kande ‘azm eyler iseñ Hızr-ı **hidâyet** rehber / Baht u ikbâl seferlerde hâzerlerde celîs

M9/1/4 Çeşm-i cânı müsta‘idd eyle **hidâyet** nûrna / Kûrlük âzürede-i zindân-ı gür eyler seni

G94/3 Nesîm-i dil-keş-i şubh-ı **hidâyetden** murâd ancak / Der-i maşşûd-ı erbâb-ı dilûn best ü güşâdırur

T5/6 Çözülde perçem-i tûğ-ı zafer bād-ı **hidâyetle** / Nesîm-i şubh-ı nuşret oldu haşma şarşar-ı idbâr

“Hidâyete ermek”, Türkçe’de “gerçeği görüp kabullenmek, aklı başına gelmek” anlamında kullanılır. <TS> Aşağıdaki tanıkta bu deyimın ifade ettiği anlamın “dem-i şubh-ı hidâyete ermek” ibaresi içinde verildiği görülmektedir.

G2/5 Ermez mi Nâ’ilî dem-i şubh-ı **hidâyete** / Olmaz mı gence-zâr-ı emel şeb-nem-âşinâ

hidâyet eylemek [1] doğru yolu göstermek. <Kanar/2>

K32/2 **Hidâyet eylemeyince** ne çâre hâdî-i ‘ışk / O nâ-murâda ki reh-güm-künân-ı âhıdır

hidîv [6] vezir, büyük vezir (bkz. Âşaf). <KT, LN>

K11/10 Sâz-kâr-ı dîn ü devlet kâr-sâz-ı memleket / Ma‘delet-perver **hidîv**-i dâd-güsterdür gelen

K21/29 Eder mi çarh-ı sitem-kâra ser-fürü ol kim / Zâhîri sencileyin bir **hidîv**-i dânadur

K24/7 İkbâl çehre-sâ-yı cenâb-ı **hidîv**-i ‘ahd / ‘İzzet mülâzim-i der-i şadr-ı şudûr olur

T5/1 **Hidîv**-i muhterem sulţân-ı a‘zam husrev-i ‘alem / Şehinşâh-ı ser-âmed pâdişâh-ı ma‘delet-girdâr

hidîvâ [2] ey vezir! anlamında seslenme.

K12/39 Mekrûmet-pîşe **hidîvâ** suhen-ârây şadrâ / Ey Hudâvend-i melek-sîret ü Maḥmûd-hişâl

K33/14 Merḥamet-kâr **hidîvâ** keremüñdür ancak / Var ise ehl-i dil ü ṭab‘a medâr-ı te’sîs

hidmet [9]

1. birinin işini görme, zenginlerin, ihtiyarların veya çocukların kendi başlarına yapamayacakları işleri yapma. <KT, LN>

K11/26 Gördi kim rāh-ı gâzâda **hidmet**-i dergāhuña / Peyk-i tevfiḳ-i ilāhî gibi yâverdûr gelen

K16/23 Her biri **hidmet**-i dergāhuña ruḥşat viremez / Tūtalum olmuş o da bencileyin sūde-cebîn

K21/3 Kalem ki ḥ‘āce-i şāhib-serîr-i dānişdür / O zât-ı muhteremüñ **hidmetinde** bercâdur

K24/17 Ey şadr-ı muhterem ki şeref-yâb-ı **hidmetüñ** / Qadr u şerefle nâ’il-i ‘izz ü ḥuzûr olur

K28/30 Ey şafder-i yegâne ki yokdur tenezzülün / Efrâsyâbı **hidmete** ḥākân-ı Çîn ile

2. iş, vazife, görev, memuriyet, hizmet. <KT, LN, OTAL>

K2/34 Qarîn olan şeref-i **hidmetünle** mihr-âsâ / Bu çâr-ṭâḳ-ı zebercedde tâc-dâr ḳalur

K6/6 Ki bilmeyüp şeref-i **hidmetin** qarîn-i vişâl / Ümîd-i kām ile oldum esîr-i hicrânı

K16/24 Felegûñ olsa da ol **hidmetle** isti‘dâdı / Ḥayfdur ḥayfdur ey dâd-ger-i dâd-âyîn

K20/24 Mânend-i ḥāme **hidmetüne** bağlayup kemer / Vaz‘ eylesün maḳām-ı ‘ubûdiyyete seri

ẖidmet-güzār [2] şunun bunun işini görüveren. <LN, OTAL>

K21/5 Kalem ki ẖadim-i **ẖidmet-güzār**-ı dergehîdür / O deñlü çâpük ü cüst ol kadar şigibâdur

G230/10 Mihre taşaddur eyledi vaż'-ı cebîn ile / Bezmünde cāy-ı ẖadim-i **ẖidmet-güzāra** gül

ẖiffet [] hafiflik; temkinsizlik, vakarsızlık. <KT, LN, OTAL>

ẖiffet eylemek [1] temkinsiz, dikkatsiz davranmak.

M3/X/3 Tūt dāmen-i rızāyı şaķın **ẖiffet eyleme** / Çokdur bu yolda cāy-ı ẖaţar ğaflet eyleme

ẖikāyet [1] nakletme, bir bir olayı sırasıyla anlatma, rivayet; gerçek ya da uydurma olay. <KT>

G309/7 'Uşşāka şeb-dirāzī-i zūlfūn tıyurmasa / Naql-i **ẖikāyet**-i dil ü cān kûteh olmasa

ẖikem [6] hikmetler, hikmet'in çoğulu (bkz. hikmet). <KT, LN, OTAL>

K19/11 Ser-nüvişt-i kalem-i şāni'-i kül cüz'-i **ẖikem** / Münteḥāb-nüşa-i pākīze kitāb-ı mücmel

K20/23 'Ahdünde Nā'ili gibi bir cāmi'-i funūn / Kim lubb-ı lāyihāt-ı **ẖikemdür** hünەرleri

K25/38 Tāb' uñ ki nihān-hāne-i pür-naķş u **ẖikemdür** / Erjeng ile Māniye daḫi şerm-resānsın

M2/I/2 'Ālem ki şifā-hāne-i pür-feyz ü **ẖikemdür** / Yok özge bilür hikmetini senden ilāhī

G315/9 Ser-ā-ser olsa sözüñ lubb-ı lāyihāt-ı **ẖikem** / Şaķın müşa' biz-i nireng-i kıl ü kāl olma

G338/5 Ey Nā'ili ḥāmūşī maḥz-ı **ẖikemdür** ammā / Eş' arı böyle söyler üstād söyleyince

ẖikem-senc [1] hikmetli söz söyleyen.

K12/46 Ey Felāṭūn-ı **ẖikem-senc** ü Aristo-yı reşid / Ki każā kārını re'yüñle eder istidlāl

ẖikmet [31]

1. hekimlik, hekim olma hāli. <KT>

G174/1 **H̱ikmet**-i derd ki 'ışk' ilāc-ı dil eylemiş / Kāfūr-ı ḥüsni şu'le-mizāc-ı dil eylemiş

G185/3 Ecza-yı ḥüsni ta'biye kılmış ḥakīm-i şun' / **H̱ikmet** budur ki kālūd-i nāza şıgmamış

2. felsefe ilmi ve şubeleri. Eşyanın hakikatlerinden bahseder. <KT, Cûdî>

K1/13 Ol Hürmüs-i me'aric-i nuṭqum ki sözlerüm / Risto-yı 'aqlı **ẖikmet**-i ma'nide lāl eder

K23/26 Yed-i İskender-i iķbālüne tevķi'-i **ẖikmetle** / Muḥassirdür cihān-ı 'ilm ü **ẖikmet** inzimām üzre

K28/34 Etmiş ḥakīm-i dānişüne cev-v-behā kadar / Dārü'l-amān-ı **ẖikmeti** Yūnān-zemīn ile

G58/4 Mecnūn-ı Felāṭūn-sebaķ-ı **ẖikmet**-i 'ışkız / 'Işķ āfet-i 'aql u dil-i nā-kābilümüzdür

G83/1 Nücūm aşḫābı nār u bād ü ḥāk ü ābdan söyler / Ḥakīmān-ı ilāhī **ẖikmet** ü ādābdan söyler

G133/6 Muḥliş-i ehl-i fenā nefy-i sivādur bunda / **H̱ikmet**-i felsefe işbāt-ı heyulā şıgmaz

G168/4 Māverā-yı mantıķ u hey'et ḥisāb u hendese / Pāy tā-ser **ẖikmet** ü ādābdur endişemüz

R4/1 **H̱ikmet** ki ḥilāf-ı meşreb-i her-dündür / Nisbet mi olur sipihre kim vājgündür

3. gizli sebep, ne olduğu anlaşılmaz sebep ve hakikat, sebep; [tas.] eşyanın sırlarını öğrenme, sonuçların sebeplerle irtibatını anlama; ilāhī sanatın eserlerine dikkat etme, bunu ilāhī nimetlerde ve varlıklarda tefekkür etme. <KT, LN, OTAL, Kāşānī, Seccadī/2>

- K7/3 Kader ki perde-i ḥalvet-serāy-ı **ḥikmetdür** / Ne maverāsı hüveydā ne perde-dārı bedīd
- K7/52 Budur ḥulāṣa ki maḥẓ-ı ḥilāf-ı **ḥikmetdür** / Sezā-yı la‘n ise ancak bu mācerāda Yezīd
- K8/12 Zimām-ı **ḥikmeti** teslīmdür hemān elüne / Netīce-i ser ü kār-ı hezimet-āgāzı
- K9/8 Ol zamān kim bu serā-perde-i **ḥikmetde** kaẓā / Ḥüsn-tedbīr ile ārāyiş-i erkān etmiş
- K9/10 Pādişāhā bir avuc ḥāki o kim **ḥikmet** ile / Eyleyüp kābil-i cān nāmını insān etmiş
- K12/7 Bunca temkīn ü metānetle ki ol dād-gerün / Zāt-ı pākine ḳomış **ḥikmet-i** Ḥaḳ celle celāl
- K23/32 Eder endīşe istidlāl ṭab‘-ı mū-şikāfuñdan / Cevāhir olduḡın bir vefḳ-i **ḥikmet** inḳisām üzre
- K29/30 Mihrün ḳarīn-ı rif‘at ola tā ki olmaya / Aḥkāmı müntehī bu suṭurlāb-ı **ḥikmetün**
- K34/14 Rāst-kirdār-ı kader-fermā-yı ‘ālem kim olur / ‘Aḳl-ı kül ḥayret-nümā-yı ders-gāh-ı **ḥikmeti**
- M2/I/2 ‘Ālem ki şifā-ḥāne-i pūr-feyẓ ü ḥikemdür / Yok özge bilür **ḥikmetini** senden ilāhī
- G1/5 Bu lu‘bed-gāhda ey Nā‘ilī bilmekdedür **ḥikmet** / Ne zīr-i ḥırḳadandur heft ṭās-ı nıl-gün peydā
- G49/6 **Ḥikmet** bu kim daḳīḳa-şināsān-ı encüme / Etmez felek müsā‘ade her kārı saḡt olur
- G83/2 Suḡen ilhām-ı Ḥaḳdur nuṭḳ-ı ‘ārif lubb-ı **ḥikmetdür** / Ne zīc-i İlḥāniden ne uşṭurlābdab söyler
- G97/5 İmtilā-gāh-ı esāfil ehline nān-pāre yok / Ḥ‘ān-ı dehrün **ḥikmet-i** rüzī-resānın kim bilür
- G168/2 Lubb-ı ma‘nī maḥẓ-ı **ḥikmet** maḡz-ı esrār-ı nihān / Bü‘l-‘aceb mecmū‘a-i kem-yābdur endīşemüz
- G219/4 Maḡzenün esrār-ı **ḥikmetden** meger ḥālī midür / Bi‘l-lāh ey abdāl-i dil bilsek nedendür ḥayretün
- G220/4 Görmesek dūşında zāhid anlamazduk **ḥikmetin** / Ḥil‘at-ı teşrīf-i isti‘dād olan peşimenün
- G263/2 Her sāde-dil ḥaḳīḳat-u ḥüsn-i mecāzdan / İdrak-i şun‘-ı **ḥikmet-i** Ḥālīḳ mı eylesün
- G292/2 Ne naḳş **ḥikmet-i** ‘icādi ‘ārifün çıkarur / Derün-ı perde-i dilden nuḳuş-ı sevdāsın
- G341/3 **Ḥikmetinde** ben de ḥayrānam ki yok cem‘ eylemiş / Meşreb-i ‘irfān ile ‘aḳl-ı ma‘āşı bir yere
- G341/5 Kār-gāh-ı **ḥikmetün** naḳşı bilinmez Nā‘ilī / Gelmedükçe ‘ışḳ ile zühdün ḳumāşı bir yere

4. edep ve ahlākla ilgili özlü söz, yol gösterici nasihat. <LN>

- K5/23 Nazm-ı pākündür o manẓūme-i **ḥikmet** ki olur / Nokṭası daḡ-ı süveydā-yı dil-i rüsvāyī
- K12/42 Sensin ol nüṣṣa-i manẓūme-i **ḥikmet** ki olur / Fehm-i ser-nāmesi ‘aḳla sebeb-i istikmāl
- ḥikmet-ārā** [1] hikmet süsleyen; filozof.
- K21/8 Sezā degil mi ḥuşūṣā bu deñlü ta‘rīfe / Ki hem-zebān-ı Aristo-yı **ḥikmet-ārādur**
- ḥikmet-serāy** [1] hikmet sarayı || ibret alınması gereken (dünya).
- K29/29 Olsun hemīşe cilve-ger-i evc-i irtifa‘ / **Ḥikmet-serā**-yı dehrde ḥurşid-fiṭratun
- ḥikmet-şinās** [1] hikmet ve felsefe bilen, hikmete vākıf, filozof. <KT, OTAL>
- M8/II/1 Vücūduñ eylemiş **ḥikmet-şinās**-ı ‘ālem-i bālā
- ḥikmet-ṭabī‘at** [1] hikmetli, hikmet tabiatlı; çok zeki.
- K29/21 Etmiş ḥızāne ḥāne-i şun‘ında Zü‘l-celāl / Şandūḳa-i cevāhir-i **ḥikmet-ṭabī‘atun**
- ḥilāf** [11]

1. karşı, zıt, aksi, muhalif. <KT, LN>

- K7/6 Cidāl sīne ḥırāş u sitīze rüh-gezā / Kaẓā **ḥilāf**-ı rızā şulḥ māye-i tesdīd

- K17/53 Bir daği eyleye ey şadr-ı mükerrer heyhât / Gerdiş-i çarh-ı sitem-pişe **hilâf**-ı kânûn
 K23/24 **Hilâf**-ı ittîrâd-ı devre me'zûn olsa 'ahdinde / Felek taqdim ederdî şâmı şubh u şubhı şâm üzre
 G51/2 Şi'âr-ı hiç-kesândur rızâ-yı nâ-çârî / **Hilâf**-ı meşreb-i himmet şükûrî n'eylerler
 G304/1 Olursın gayre hem-dem baña dersün âh u zâr etme / **Hilâf**-ı resm-i âyîn-i vefâdur böyle kâr etme
 R4/1 Hikmet ki **hilâf**-ı meşreb-i her-dündur / Nisbet mi olur sipihre kim vâjgündur

2. ayrılık, ihtilaf, zıtlık, muhalefet. <KT, LN>

- K1/47 Nâ-dân reh-i **hilâfa** düşüp pây-bend olur / Esb-i harûn-ı vahşeti pâ der-şikâl eder
 K7/52 Budur hulâşa ki mahz-ı **hilâf**-ı hikmetdür / Sezâ-yı la' n ise ancak bu mâcerâda Yezîd
 K13/49 'Ahdinde halâyık unutup semt-i **hilâf** / Ayrılmayanlar câdde-i teslîm ü rızâdan
 G61/2 'Îtâb-ı gamze-i mestinden ihtirâz gerek / **Hilâf**-ı hüküm-i kazâ kuvvet-i haşâdandur
 G267/6 Müştâk-ı büy-ı feyz bu bâguñ gülün degil / Bergin **hilâf**-ı meşreb-i himmet koparmasun

hilâfet [3]

1. halifelik, Muhammet Peygamber'e vekil olarak Müslümanlara imamlık ve amirlik etmek ve İslâm dinini korumak görevi. <KT, OTAL>

- K6/36 Meh-i rebî'-i **hilâfet** 'Alî velîyu'l-lâh / Ki taht-ı çârüm-i eflâki şeyb eder şânı
 K17/35 Tûtalum emr-i **hilâfetde** müsâvî olmuş / Mu'taşım 'ahdine beñzer mi zamân-ı Me'mûn

2. İslâm halifesinin hükümet süresi ve hüküm dairesi. <KT>

- K7/31 O ser-nüvişt-i şecâ'at ki etmedi eşerin / Dem-i **hilâfet**-i Bû Bekr Hâlid bin Velîd

hilâl [23]

1. yeni ay, bir iki günlük ay. <KT, Cûdî, LN>

- K12/29 Pest edüp pây-e-i gerdûnı hıyâm-ı câhı / Reşk ile hancere düşdi görünen şanma **hilâl**
 K28/51 Bir âfitâb toğdı şanurlar **hilâlden** / Rûyuñ görenler eşheb-i zerrîne-zeyn ile
 M10/I/4 İki **hilâli** bir yere peyveste kılsalar / Tâk-ı revâk-ı cismüm olurdu hezâr sâl
 M10/I/5 Her biri üstüh'ânlarınuñ bir **hilâldür** / Döndüm şu murğa kim ola perr-i şikeste-bâl
 M10/I/7 Şaḥş-ı hayâl dîde-i 'ibretle baksa da / Teşhîş ede **hilâl** ile cismüm zihî hüzlâl
 M10/I/8 Şad-nîme olsa za'fuma nisbet **hilâl**-i çarh / Her biri bir zebân ile takrîre yok mecâl
 M10/I/11 Şandum görünce hey'etüñi ey **hilâl**-i çarh / Bir yerden iki lû'lesi var çeşme-i zülâl
 M10/I/12 Olduğ ğarîḳ-i nûr-ı 'aḫâ-yı Muhammedî / Aḫsente ey **hilâl** zihî irtifâ'-ı hâl
 G62/4 Bir behre al tena'um-ı 'îd-i vişâlden / Ol ğurre mâh-ı ḫüsni o kaşı **hilâli** gör
 G209/6 **Hilâl**-i mâhi güm eyler felek ehl-i dilüñ / Elinde pâre-i nân bulmasa faṭûr edecek
 G309/8 Çarḫuñ da bed-güherlüğine dâl imiş **hilâl** / Dallâl-ı ḫod-furûş-ı zebân kûteh olmasa

Aşağıdaki tanıklarda “hilâlin bedr olması”, ayın dolması, dolunay biçimini alması olarak kimi hayallerde kendini göstermiştir. “Bedrin hilâl olması” da dolunayın hilâl biçimine dönmesini ifade etmektedir.

- K23/31 **Hilâlin** bedr edüp râyât-ı faẓluñ eyledüñ ber-ter / Şerefde ğurre-i şevvâl ile mâh-ı şıyâm üzre

K36/6 O tuğrā kim **hilāl**-i āsumān-ı baht u devletdür / ‘ Aceb mi bedr olup hîç kalmasa cirminde nokşānı

M10/L1 Döndüm **hilāle** za‘f ile cismümde yok mecāl / Nān-ı cevīnüm etdi felek bedr iken **hilāl**

M10/L9 Bedr iken oldı halk-ı tereffühle āfītāb / Ancağ benüm zamānede bedr olmayan **hilāl**

M10/L10 Bedri **hilāl** edüp yine eyler **hilālī** bedr / Hallāk-ı her dü ‘ālem ü fa‘āl-i bî-hemāl

G386/6 Sipih-r-i saltanatda gāh bedr ü geh **hilāl** olsun / Toğunsun çarha mäh-ı rāyet-i efrūz-ı sulṭānī

“Hilālī” denilen kadeh çeşidi hilāle benzerliğinden dolayı bu adı almıştır (TDVİA, 1996. 41).

<KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 134, TDVİA, s. 41> Aşağıdaki tanıkta şeklen hilāla benzeyen bu kadeh çeşidine gönderme yapılmıştır.

G31/5 Rūze-dār-ı h̄‘ān-ı yağmā-yı vişāle Nā‘ilī / Ğurre-i mäh-ı muḥarremdür hilāl-i cām-ı ‘īd

hilāl etmek [2] hilāl biçimini vermek, birbirine zıt yöndeki iki ucu birbirine yakınlaştırmak, bükmek|| taşıyamayacağı kadar ağır yük yüklemek. Türkçe’de bu anlamı veren “belini bükme” deyimini bulunmaktadır.

M10/L2 Zerrīn sebīke-i mehi kılmış **hilāl eden** / Cism-i nizār u zerdümi ğam pūtasında kāl

M10/L6 Zaḥm-ı benān-ı bed-güherāndur **hilāl eden** / Qadd-i ḥamīdem eyleme ey müdde‘ī sü‘āl

hilāl-i ramazān [2] ramazan ayında görünen hilāl.

K25/4 Īmā-yı medīḥ-i ḥam-ı ebrū-yı bütānda / Ḥaclet-dih-i engüşt-i **hilāl-i ramazānsın**

Kt11/2 Bî-tābdur Allah bilür cism-i nizāram / Nısf-ı meh-i şa‘bāndan **hilāl-i ramazāndan**

2. padişah tuğrasının şekli hilāle benzeyen bölümü.

G225/3 Çekildi ḥāme-i ‘unvān-ṭırāz-ı behcetden / Berāt-ı ḥüsnine tuğrā **hilālī** Şuḥfīnūn

3. şekli hilāle benzeyen bir nevi kadeh (bkz. cām).

G31/5 Rūze-dār-ı h̄‘ān-ı yağmā-yı vişāle Nā‘ilī / Ğurre-i mäh-ı muḥarremdür **hilāl**-i cām-ı ‘īd

ḥil‘at [11] hükümdarlar ve vezirler tarafından bir kimseye mükāfat olarak giydirilen kaftan. <KT, LN>

K9/18 ‘Azamet şānuña bir **ḥil‘at**-i ğarrādur kim / Qader ithāf-ı şehinşāh-ı cihān-bān etmiş

K14/5 Düşında olan **ḥil‘at**-i zer-beft-i münakkaş / Tertīb-i cihāzındaki şükrāne kabādur

K16/20 Şandılar kulların oldukça o kâşānede sen / Eynüñe **ḥil‘at**-ı semmūr geyüp şadr-nişīn

K16/43 Kilk-i te‘yīd be-kef **ḥil‘at**-i iqbāl be-düş / ‘Avn-ı Ḥağ yāver ü elṭāf-ı Ḥudā yār u mu‘īn

K19/5 Kıldı bir **ḥil‘at**-i semmūr-ı ser-ā-ser i‘ṭā / Ki fūrūğından iner dīde-i ḥürşīde sebel

K19/7 Düş-ı pākūñde görüp **ḥil‘at**-ı şahensāhı / Dest ü dāmānına yüz sürdiler erbāb-ı düvel

G89/5 Çıkarān ‘ālemi başdan senüñ ey **ḥil‘at**-ı cāh / Vaqt-i pūşışde olan būs-ı girībānuñdur

G100/3 Ey ḥired bālā-yı ‘ışka ḥaml-i minnetden murād / Biçdüğün bu **ḥil‘at**-ı kūtāhı söyletmek midür

G220/4 Görmesek düşında zāhid ānlamazduk ḥikmetin / **Ḥil‘at**-ı teşrīf-i isti‘dād olan peşimenüñ

G223/5 Devr-i **ḥil‘ata** bulmamağa Nā‘ilī güzār / Peykân-ı āh-ı dil felege muttaşıl gerek

G309/1 Gül-gün kabā-yı lāle-ruḥān kütch olmasa / Qadd-i cemāle **ḥil‘at**-i ān kütch olmasa

hîle [2] birini aldatma niyetiyle yapılan şey, oyun. <KT, ZL>

K3/12 Diler ki **hîle** ile nağd-i nâmin eyleye güm / Diyâr-ı Edrinenün bir avuc türâbında

K8/17 Olur mı râh-zen-i râst-kârî ‘azmün / ‘Adû-yı bed-güherün **hîle**-i çep-endâzı

hîle-sâz [1] hile yapan, hileci, düzenci. <KT, LN, OTAL>

M5/VII/10 Bu vâdî-i pür-âşarda reh-zen / Besdür baña baht-ı **hîle-sâzum**

hilkat [2] yaratılıştaki bulunan hâl, yaratılıştan gelen mizaç, yaratılış (bkz. tabî‘at, mizâc). <KT, Cûdî, LN>

M2/II/3 Yâ ‘unşur-ı nârî iledür **hilkat**-i aşlum / Bu âteş-i cân-süz ile yâ şu‘le-hamîrem

G329/3 Eşer-i cünbiş-i dâmân-ı ser-i zülfününden / Nâz eder **hilkat**-i sîm-âba sükûn-ı fitne

hilm [2] tabiat yavaşlığı, sabır ve tevekkül, yumuşaklık. Bir ahlâk kavramı olarak, akıllı ve kültürlü olmakla elde edilen, beşerî ilişkilerde bağışlayıcı, hoşgörülü ve medenî davranmayı sağlayan ahlâkî erdem. <KT, LN, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

K12/36 Der ü deşt olsa girân-bâr-ı vekâr u **hilmî** / Veremez zerre kadar hâkime temkîn-i cibâl

K14/57 Qahrûnla terahhüm zeķan-ı hûba siyeh-hâl / **Hilmûnle** ğazab dest-hoş-ı reng-i hayâdur

himâyet [1] koruma, esirgeme, himaye. <KT, Kanar/2>

K7/62 Dem-i güzâriş-i hürşîd-i maşşer ol şâhuñ / **Himâyetinde** olam der amân-ı zıll-ı medîd

himmet [54]

1. kasıt, niyet; [tas.] bilme gücü, kalbin sadece Hakk’ı talep ederek ona bağlanması. <KT, Kâşânî, DİNÎ KAVRAMLAR>

K5/30 Teng iken havşala-i **himmetine** her dû cihân / Qomamış hâtır-ı gerd-i emele güncâyî

K29/5 **Himmet** maķâmına tûrup âdâb ile yer öp / Seyr eyle irtifâ‘ ın o eyvâna rif‘ atûñ

K30/6 Kâtib-i hüsn-i ‘amel şâhid-i tevfiķ yeter / Niyet-i hâlişe vü **himmet**-i tāmumda benüm

G189/5 Quşûr **himmet**-i pervânenen ba‘îd olmaz / Ederse şem‘i de sūz u güdâzdan fâriğ

G217/9 Kıl râst nâveg-i kâder-endâz-ı **himmeti** / Ey cân harîf-i hamle-i nefsi-i ğarîm iseñ

G310/5 Nâ‘ilî eşheb-i kām-ı dil-i nâ-kāmumuzun / Maşşer-i **himmetine** her dû cihân teng olsa

2. gayret, emek, çalışma, çabalama. <KT, OTAL>

K7/10 Düşürdi destine dallâl-ı çarḥ-ı bed-güherün / Metâ‘-ı **himmetümi** imtinâ‘-ı bey‘-i Yezîd

K11/8 Sedd-i Ye‘cüc eylemiş erkân-ı rafza **himmetin** / Şehr-i dârü’l-mülk-i Rûma bir Sikenderdür gelen

K17/57 Günde biñ kere felek etse maķâmın ğâret / H‘âce-i kâfile-i **himmetüm** olmaz medyûn

K22/20 Erbâb-ı tab‘ u **himmete** dâ‘im sitemdedür / Feryâd dest-i **himmet** ü tab‘-ı ğayûrdan

K24/3 Dâmân-ı devleti o kadar saḥt tûtmasun / Bâzû-yı sa‘y-ı **himmet**-i nâdâna zûr olur

K24/11 Mî‘mâr-ı **himmetinde** var ol iktidâr kim / Baḥr-ı muḥîte bânî-i tāk-ı ‘ubûr olur

K34/25 Yalnız haşmı değil maķşûdı olsa qaldurur / Keşti-i nüh-bâd-bân-ı çarḥı bâd-ı **himmeti**

G51/2 Şi‘âr-ı hiç-kesândur rızâ-yı nâ-çârî / Hilâf-ı meşreb-i **himmet** şükûrı n‘eylerler

- G154/6 Āyīnesi çarhuñ eger ey Nā'ili-i zār / Pülād ise zür-ı nefes-i **himmete** döymez
 G267/6 Müştāk-ı bûy-ı feyz bu bâguñ gülün degil / Bergin hilâf-ı meşreb-i **himmet** kıpırmamasun
 G360/3 Tabīb-i müşfikı yok bu ribât-ı hayretde / Mizâc-ı **himmetüñe** ihtilâl gelmedi mi
 G375/3 İmsâk-i dehr kıldı tehî ceyb-i **himmeti** / Rûy-ı metâ'-ı kişver-i dâniş görölmedi

3. lütuf, lûtfkâr muamele; kerem, mürüvvet || fayda, kazanç. <KT, OTDTS>

- K5/29 Āferin **himmet**-i vâlâsına kim eylememiş / Zeyl-i 'unvân-ı şeref menkıbe-i Ābâyı
 K5/42 Xanı bir şayrafi-i çârsû-yı **himmet** kim / İntikâd ede güherden hâzef ü minâyı
 K9/32 Şimdi hüd **himmet** evşaf-ı hümayûnuñ edüp / Hâk-i dergâhuña tab'ın güher-efşân etmiş
 K18/26 Dem-i nişâr-ı kefi **himmetüñde** yeksândur / Ya rîze seng-i siyeh ya dür-i hoş-âb olmuş
 K22/20 Erbâb-ı tab' u **himmete** dâ'im sitemdedür / Feryâd dest-i **himmet** ü tab'-ı gayûrdan
 K28/45 Maḥmûldur kerâmete kim gördi **himmetüñ** / 'Akd-ı şalâh-ı düşmeni çin-i cebin ile
 K29/7 Ser-nâme-i ceride-i evşafın eyle 'arz / Hüdâm-ı pîş-gâhına ol kân-ı **himmetüñ**
 K29/19 Muhtâc-ı mâliş-i mihek-i imtiḥân degil / Şarrâf-ı rûzgâr bilür naqd-i **himmetüñ**
 K34/15 Mesned-i ikbâl ü devlet kim hezâr bâbınuñ / Sâye şalmış üstine bâl-i hüma-yı **himmeti**
 G189/7 Ğulam-ı **himmetiyüz** hâşılı o tab' uñ kim / Ola mülâhaza-i imtiyâzdan fâriğ
 G227/5 Muhtâc-ı mâliş-i mehek-i imtiḥân degil / Şarrâf-ı rûzgâr bilür naqd-i **himmetüñ**
 G379/4 Baht-ı siyehün kârı tamâm olsa da görsek / Kâm-ı dil-i nâ-kâma da bir **himmet** olur mı

4. yüksek irade, manevî teveccüh, ruhanî imdat; [tas.] ermiş kişilerin maksadı hasıl eden, iş bitiren ve dilediklerini yerine getiren manevî güçleri. <KT, LN, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K1/15 Hâmûş-ı hayretem ki hured naqd-i **himmetüm** / Vakf-ı binâ-yı medrese-i kıl u kâl eder
 K1/37 Luḫf-ı hevâ-yı 'âlem-i **himmet** derûnını / Ehl-i dilün riyâz-ı bihişt-i 'tidâl eder
 K5/18 Xatı alçağ görürüm 'âlemi alduḫça ele / Dür-bîn nazar-ı **himmet**-i isti'lâyı
 K5/19 Böyle tarḫ eylemiş endâze-i mi' mâr-ı ezel / Sâha-i **himmetüme** ğarḫa-i istiğnâyı
 K24/23 Der-kâr olursa cünbiş-i dâmân-ı **himmetüñ** / Mir'ât-ı dehrden eşer-i gerd dür olur
 K24/30 Etsün ḫo ḫâk-i pâyün olup rûzgâra nâz / Dâna-dilân-ı 'âlem-i **himmet** gayûr olur
 K24/32 Ol ḫâk-i pâyeye yüz süren erbâb-ı **himmetüñ** / İhlâş-ı rûy-pûş-ı ḫaṫâ vü ḫuşûr olur
 K31/8 Gâhi ki feyz-i terbiyyet-i ḫâk-i **himmetüñ** / Erbâb-ı tab' a gûş-güzâr-ı şenid olur
 K34/9 Böyle ḫalür mı felek olmaz mı yâ Rab kâr-ger / Muṫrıbuñ nâlişleri pîr-i muğânun **himmeti**
 M3/III/3 Bildük ki **himmet** olmayıcaḫ ehl-i ḫâlden / Esrâr-ı ḫaḫḫ bilinmez imiş kıl ü ḫâlden
 M3/V/2 Kûy-ı vişâle pây-ı 'azîmet erişmedi / Dâmân-ı pîre pençe-i **himmet** erişmedi
 M3/VI/1 Yok bizde feyz 'âlem-i ma' nâyı bilmege / Bir **himmet** olsa ḫâlet-i 'uḫbâyı bilmege
 G63/2 Zihî sülûk-ı gedâyân-ı 'âlem-i **himmet** / Ki anlara ne sened ne penâh lâzımdur
 G64/8 Ser-çeşme-i hürşiddedür Nâ'iliyâ feyz / Cüyâdur o kim **himmeti** kûtâh degildür
 G65/8 Ne hîre-pây-ı şevḫ ol ey reh-neverd-i **himmet** / Ne dâmen-i hevesde gerd-i şitâb göster
 G116/4 Aṫlas-ı câhi eyleyüp çull-ı ḫazân-ı hırş u âz / H'âcegiyân-ı **himmete** cevher-i zât virdiler

- G149/3 Bu rûzgârda âzâde-ser o rinde hâsed / Ki fark-ı **himmetine** sâye-i hümâ düşmez
 G160/4 Ol ‘arş-**himmetüz** ki eder hâk-i pâ-yi yâr / Cibrîle secde-gâh-ı temennâ mesîrümüz
 G219/1 Görmedük âsâyişin bu vâdî-i pür-vaşetün / Güy-ı ser-gerdâniyuz çevgân-ı dest-i **himmetün**
 G297/5 Cüyâ-yı **himmetüz** tatalum biz de Nâ’ilî / İrşâd ümîdi ile tarîk-ı reşâde rû
 G303/10 Teng-nây-ı dû cihân râh-zen olmaz etse / **Himmetin** piş-rev ol ‘ârif-i bi’l-lâh bize
 G314/4 Çevgân-ı dest-i **himmetine** mihri güy eden / Muhtâc-ı rüşenî-i meh-i Nahşeb olmasa
 T5/3 Semiyy-i fahr-ı ‘âlem hâzret-i pâşâ-yı Ahmed-nâm / Sipeh-sâlâr-ı şâhib-rüşd ü **himmet** dâver-i dîn-dâr

Hind [3] Hindistan (bkz. Hindûstân).

- K10/22 Dârâ-şâsem Sikender-i ‘âlem ki şâh-ı **Hind** / Güm-nâm-ı merzubümü olur fîl-bân gibi
 K28/43 Pâ-mâl-i sümm-i rahş-ı cihân-gird-i ‘azmün et / **Hind** ü ‘Acem diyârını bir bir zemîn ile

Hindî [1] Hintli, Hindistan veya Hintlilerle ilgili olan. <OTAL> Aşağıdaki tanıkta Sebk-i Hindî şairi Feyzî’nin sıfatı olarak kullanılmıştır.

- K1/9 Hâkânîyîm ki Feyzî-i **Hindî** vü Enverî / Tab’umdan istifâze-i nûr-ı cemâl eder

Hind-ârâ [1] Hindistan’ı süsleyen. Sebk-i Hindî şairi Feyzî’nin sıfatı olarak kullanılmıştır.

- K5/24 Döndürüp Rûmı sevâd-ı kalemüm Lâhûra / Etdi güm-nâm-ı ‘adem Feyzî-i **Hind-ârâyı**

Hindûstân [1] Hindistan, Hint ülkesi (bkz. Hind). Asya’nın güneyinde büyük bir yarımada. Hintler siyahî ırktandır; Rûm ülkesi beyaz tenli insanların memleketi olduğu için siyah ırak mensup insanların yaşadığı Hindistan ile tezat oluşturur. <Kâmûsü’l-A‘lâm, ADŞS>

- K10/15 Hâkkâ ki zıll-ı re’ fet-i hâkân-ı Rûm ile / Cirm-i sevâd-ı dil-keşi **Hindûstân** gibi

Hindû [1] Hint ahalisin olan kimse; Hintli gibi pek esmer adam || ben, hâl. <KT>

- G252/2 **Hindû**-yı hâlün gibi âteş-perestân-ı ruhuñ / Zağm-ı çeşm-i cünbiş-i dâmân-ı müjgân görmesün

hirâs [9] korku, korkma, ürkme. <KT, OTAL>

- K6/30 Ne gânze berç-i ecel-süz kim **hirâsından** / Olurdi şağş-ı Qazâ gûşe-gîr-i pinhânî
 K8/23 **Hirâs**-ı kahrûn ede bî-silâh u bî-cevşen / Kemîn-nişîn-i lahid ol gürûh-ı nâ-sâzı
 K8/27 Verirse dîde-i pür-hâb-ı bahta devründe / Cihân kalem-rev-i ‘ışkuñ **hirâs** u iğrâzı
 K19/31 İhtisâb-ı der-i ‘adlinden edüp bîm ü **hirâs** / Çarh-ı bed-mest girîbânlara şunmaya el
 K23/35 Ki olmuşdur **hirâs**-ı dest-burd-ı ceşş-i hayretten / Reh-i âmed-şud-ı feyz-i ma‘ânî intişâm üzre
 K23/52 Felek nüh zırh-ı pülâd içre kavş-ı ebruvânuñdan / **Hirâs**-ı zağm-ı peygân-ı ciger-düz-ı sihâm üzre
 M8/1/1 **Hirâs**-ı fitne şalduñ dehre ey bî-dâd n’eylersün
 G61/3 **Hirâs**-ı mülk-i kazâ âfet-i kalem-rev-i ‘ışk / O şâh-ı leşger-i âşüb-der-kaşâdandur
 G356/4 Felek nüh zırh-ı pülâd içre kavş-ı ebruvânuñda / **Hirâs**-ı zağm-ı peykân-ı ciger-düz-ı sihâm üzre

hirâsân [4] korkan, korkak, ürkek. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

- K13/13 Etmiş bizi kayd-ı sitem-i çarh **hîrāsân** / Āzāde kebûter gibiyüz dām-ı belādan
 K6/10 Olurdu âteş-i dūzaḥ hezār dehşetle / Girifte dāmen-i teb-lerze-i **hîrāsānı**
 G154/4 Eylediler nighinden dil-i Mirrîḥi **hîrāsân** / Pûlādlar ol tîr-i qazā-sür‘ ate döymez
 G180/2 Ġılāf-ı sîneden âşîk ki sell-i seyf-i âh eyler / Olur dūzaḥ **hîrāsân** ḥâşıl eyler bîm-i cān âteş

ḥîre [6]

1. bulanık, donuk, kamaşmış, fersiz (göz). <KT, LN, OTAL>

ḥîre-çeşm [2]

1. kamaşık, fersiz gözlü. <OTAL>

- K10/33 At şalsa Rüstemāne eder ḥaşmı **ḥîre-çeşm** / Altun benekli cāmesi bebr-i beyān gibi
 G156/1 Ol pâdişāh ḥüsn k’ola rû be-rāh-ı nāz / Ḥürşîdi **ḥîre-çeşm** ede gerd-i sipāh-ı nāz

2. utanmaz, şımarık; inatçı, bildiğini okuyan. <Redhouse, Dihhudâ>

- K4/13 Farṭ-ı nezzāre-i telāşiden / **Ḥîre-çeşm**-i şanem-serāy-ı dilem

2. uyuşuk, uyuşmuş. <Kanar/1>

ḥîre-pāy [1] ayağı uyuşmuş, ayak sürüyen.

- G65/8 Ne **ḥîre-pāy**-ı şevk ol ey reh-neverd-i himmet / Ne dāmen-i hevesde gerd-i şitāb göster

3. şaşkın. <Kanar/1>

- G253/2 Oldı zülfüne **ḥîre** ḥîre-dimāğ-ı ülfet / Qıldı âşüfte Felâṭunı mezâyâ-yı cünûn

ḥîre-dimāğ [1] akli karışık, şaşkın.

- G253/2 Oldı zülfüne **ḥîre** **ḥîre-dimāğ**-ı ülfet / Qıldı âşüfte Felâṭunı mezâyâ-yı cünûn

ḥisāb [5]

1. sayma; tahmin. <KT, LN>

- K3/35 O yolda māla kim eyler nazar ki ḥāsirdür / Nişār-ı naḥd-i ḥayāt etmeyen **ḥisābında**

2. defter tutma, alacak vereceğin ve alınıp harcananın kaydı; mükellef insanların dünyadaki inanç ve davranışlarından dolayı ahirette hesaba çekilmeleri. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>
 Aşağıdaki tanıkta, insanların dünya hayatlarında yaptıklarının kaydını içeren manevî defter kastedilmektedir.

- K31/14 Tā kim **ḥisāb**-ı defter-i ‘ömri ḥalâyıkuñ / Levḥ-i qazāya kil-k-i qaderden resîd olur

- Aşağıdaki tanıkta, “ahiret hesabı” terkibi, insanların dünya hayatında yaptıklarının karşılığında alacakları ödül ya da maruz kalacakları cezanın tespiti anlamında kullanılmıştır.

- K3/22 Ne deñlü emr-i ma‘âşında cüst ü çāpük ise / O deñlü kâhil olur âḥiret **ḥisābında**

ḥisābı olmak [1] alış verişe dayalı bir alâkası bulunmak.

- G104/1 Nişār-ı naḥd-i niyāz etmege şitābum var / Benüm ol âfet ile başka bir **ḥisābum var**

3. aritmetik, sayıyla ilgili kurallar ve uygulamalardan bahseden ilim. <KT, OTAL>

G168/4 Māverā-yı mantıq u hey'et **hisāb** u hendese / Pāy tā-ser hikmet ü ādābdur endīšemüz

hisān [1] güzeller. <OTAL>

K25/39 Mir'āt-ı zāmīründe olan táb u cilādan / Mecmū'a-i envā'-ı teşāvir-i **hisānsın**

hişār [7]

1. etrafı istihkâmlı yer, müstahkem yer, kale. <KT, LN>

K8/33 **Hişār**-ı nüh felegün şehriyār-ı manşūrı / Şehān-ı taht-nişinün server-i ser-efrāzı

K8/36 Niteki sehl ola mülk-i hayāt-ı düşmeninün / **Hişār**-ı burc-ı bedenden tarīḫ-i ifrāzı

K24/10 Vūs' at o deñlü dā'ire-i devletinde kim / Pirāmen-i **hişārı** nüh eflāke sūr olur

G51/4 Cihād-ı nefse tevekkül gibi **hişār** olmaz / Sipāh-ı 'ālem-i tecrīd sūrı n'eylerler

G271/4 Beden şikeste küdürāt-ı dehr fevc-ā-fevc / **Hişār**-ı münderis āmāde-i gülü düşmen

G367/5 Vişāle yer yok ise ḥāba varmaduḫça gözün / Fesāne güy-i dil bir **hişār** degmez mi

2. İstanbul'da eski kale surları civarında bir mesire yeri.

G223/1 Geldük **hişāra** elde mey-i ḡam-güsıl gerek / Dil germ ü yār nerm ü hevā mu' tedil gerek

hisse [] bölünen bir maldan herkese düşen pay, nasip, behre. <KT>

hissesine degmek [1] hissesine düşmek, nasibi olmak.

G367/2 'Aceb telātūmı var baḥr-ı aḫzār-ı çemenün / Bizüm de **hissemiz** bir kenār **degmez** mi

hisse-dār [2] hisse sahibi, hissesi olan. <KT>

G6/3 **Hişse-dār** eyler şemiminden dili hengām-ı āh / Fikret-i zulfün ki her dem taze sünbüldür baña

G249/8 Nā'il sāḡar-ı leb-riz-i hayātuñ efsūs / **Hisse-dār** olmadı kem-neşve-i ihsānından

hiṭāb [5]

1. birine söz söyleme, sözü birine yöneltme. <KT>

K3/44 Zihī eşer ki rehīndür sa'adet-i imān / Münāfıkına bile refḫ ile **hiṭābında**

K18/41 Füsün-ı şīve-i siḥr-āzmā-yı nuṭqumdan / Zebān-ı nātıḫa dem-beste-i **hiṭāb** olmuş

2. Kur'ân; [tas.] Allah'ın insanı muhatap alan sözü. Bu bağlamda insanlar Allah'ın hitabına ilk defa elest bezminde mahzar olmuşlardır, ezeli ferman. <OTAL, Seccadî/2, DİNİ KAVRAMLAR>

K3/59 Hezār güne nevāziş ile eyledi da'vet / Kudüm-ı ḫazreti tebşir idüp **hiṭābında**

Aşağıdaki tanıkta Allah'ın Musa'ya "Beni görmeyeceksin (len-terānī)" hitabından bahsedilmektedir (bkz. Mūsā, Tūr).

G169/5 Tūrimız maḥv-ı tecellīdür bizüm ey Nā'il / Len-terānī neşve bir cām-ı **hiṭābuñ** mestiyüz

hiṭāb etmek [1] seslenmek, -e karşı söylemek, söz yöneltmek. <TS, ÖTS>

M5/VI/6 Cisminde ḫalır mı táb-ı lerziş / Ol bī-dilde kim **hiṭāb edersün**

hitām [1] mührün, basıldığı kâğıtta kalan izi. <OTAL>

K30/8 Nakş-ı ihlâş u ‘ubûdiyyetdür zîver olan / Ol veliyyü’l-na‘îmün faşş-ı **hizâmunda** benüm

hiz [3] kalkan, ayağa kalkan, sıçrayan (bkz. üft ü hiz). <KT, Cûdî, Kanar/2>

Karşıtlı anlamlısı olan “üft” ile birlikte “düşüp kalkan, sabit bir yeri olmadan sağda solda yatıp kalkan” anlamında üft ü hiz ibaresine vücut vermiştir.

G75/3 ‘İyândur üft ü **hizinden** ki sâkî mest-i la‘lündür / Ol dil kim buse-gâhı geh elün geh ayağundur

G189/3 Degül mi farz baña üft ü **hiz**-i küy-i bütân / Olur mı hiç müselmân namâzdan fâriğ

hizân [1] kalkan, kalkıcı (bkz. üftân u hizân). <Cûdî, OTAL>

G29/2 Dil ü cân şeşder-i ‘ışkuında zâr üftân u **hizândur** / Mişâl-i ka‘beteyn-i nerd gâhî râst gâhî kec

hizâb [1] bir şeyi boyamak için hazırlanmış karışım, boya; kına. <KT, Cûdî, OTAL>

K18/43 Benüm ki mâşıta-kârî rûy-ı fikretüme / Midâd-ı surh u siyeh düde vü **hizâb** olmuş

hizebr [] aslan || cesur yürekli kimse (bkz. şîr). <KT, OTAL, Redhouse>

hizebr-hamle [1] aslan hamleli, aslan gibi saldıran; cesur, yiğit.

K18/27 **Hizebr-hamle** dilîrâ ki zıll-ı temkînün / Peleng-i şavletine düşmenün şehâb olmuş

hod [5] kendi. <KT, Cûdî, LN>

K9/32 Şimdi **hod** himmet evşaf-ı hümayûnuñ edüp / Hâk-i dergâhuña tab‘ın güher-efşân etmiş

K25/44 Mâhiyyet-i çarhı demek olmaz saña sen **hod** / Metn-i şafahât-ı felege şerh ü beyânsın

M7/IV/2 Melâlet râhat-ı cânım sitem rûh-ı fu‘âdumdur / Benüm **hod** tâ ezelden nâ-murâd olmağ murâdumdur

G26/1 Ğâret-gerî-i nağd-i dil-i zâra ne minnet / Ol **hod** senün ey şûh sitem-kâra ne minnet

G82/4 Dâğ-ı dil mi sînde yanmış süveydâdan ya **hod** / İktibâs etmiş ruhuından çeşm-i hayvânım mıdur

hod-ârâ [3] kendini süsleyen, kendini metheden (bkz. hod-furûş). <OTAL, Kanar/1>

K15/17 Şadrü’l-vüzerâ Âşaf-ı a‘zam ki şükûhı / Hayret-figen-i ‘aql-ı **hod-ârâ** mı degildür

G135/2 Görmez bizi âyîne de ger ‘aksi de olsağ / Pîş-i nazar-ı ‘aql-ı **hod-ârâda** nihânuz

G283/5 Nâ‘ilî leb-teşnedür bir câma dil kim haşre dek / Kendüyi ‘aql-ı **hod-ârâ** gibi mebhût eylesün

hod-furûş [3] kendini satan; kendini metheden, övungen. <OTAL>

G151/4 Kâlâ-yı nâz u ‘işvesine rûy-ı dest eder / Ol **hod-furûş**-ı nâz metâ‘-ı şigîbümüz

G309/8 Çarhuñ da bed-güherlüğine dâl imiş hilâl / Dallâl-ı **hod-furûş**-ı zebân kûteh olmasa

hod-furûşân [1] gösteriş düşkünleri, kendini beğenmişler; kendilerini övenler. <Kanar/2>
Aşağıdaki tanıkta Nâilî’nin Sâib dışındaki Acem şairlerini bu sözcükle nitelediği görülmektedir.

G337/8 Kâsid olmazdı metâ‘-ı **hod-furûşân**-ı ‘Acem / Şî‘r-i Şâ‘ib nev-ķumâş-ı şehir-i Tebrîz olmasa

hod-furûşluk [1] gösteri düşkünlüğü, çalım satma. <Kanar/2>

- G214/2 Bu çârsûda kâsîd olur **hod-furûşluk** / Mizân-ı i‘tibârı gider müstakîm isen
hod-gâm [2] kendini beğenmiş; bencil. <OTAL>
- K33/18 Şabrdur çâresi cevri-i felek-i **hod-gâmuñ** / Ümmetinden ne cefâ çekdi bilürsin Cercîs
- G90/4 Serşâr-ı mey-i nahvet iken feyz-i şafâdan / Nev-devlet-i câhuñ dil-i **hod-gâmı** tehîdür
hod-pesend [1] kendini beğenmiş, mağrur. <KT, LN>
- G137/3 **Hod-pesend**-i ‘âlem-i ıtlâk olaldan gönlümüz / Şermsâr-ı hall ü ‘ıkd-ı baht-ı ‘âlî-kevküz
hod-râyî [2] başına buyrukluk, dik başlılık. <LN, Kanar/2>
- K5/21 Pâdişâh-ı suhenem k’oldı zamânumda ‘adîm / Mülk-i endîşede şûr u şağab-ı **hod-râyî**
- K30/13 Etmesün kayd-ı dile silsile-i **hod-râyî** / Âh besdür yok ise tiğ-i niyâmumda benüm
hod-rûste [1] kendi kendini yetiştirmiş, kendi kendine yetişmiş. <OTAL>
- G181/1 Dil-i âşüfte kim ol ‘anberîn gîsûya bağlanmış / Şanurlar sebze-i **hod-rûstedür** şeb-bûya bağlanmış
hod-rûy, hod-rû [4] kendi kendine biten, yabanî. <OTAL>
- G11/2 Feyz-âşinâ-yı dâğ-ı dil olmak muhâldür / Reng-i şikeste-i gül-i **hod-rûy-ı** âfitâb
- G259/4 Zîb-i nüh ravza-i eflâksün ey mihr ammâ / Beñzemezsün ruḥ-ı yâre gül-i **hod-rûsun** sen
- G319/5 Gül-âb-ı feyze kâbil hûn olan şad pâre dillerdür / Gül-i **hod-rûy-ı** şahrâ gibi bi-ḥar u ḥazân şanma
- G370/1 Reng hûrşîd-i şikestün gül-i **hod-rûy** gibi / Nâz gül-ğonce-i ḥüsnüñle nihân bûy gibi
hokka [3] küçük, yuvarlak ve genellikle tek parça kutu, kap. <KT, LN>
- Tanıklardan hareketle **hokka**’nın, içine merhem, tiryak ya da değerli mücevherlerin konulduğu kutu olduğu anlaşılmaktadır.
- G26/3 Şad cevher-i cân olmağa îsâr-ı güşâyış / Ol **hokka**-i la‘lîn-i dürer-bâra ne minnet
- G103/2 Merhem-i zaḥm-ı cân iken Hızr u Mesîḥe leblerün / **Hokkalarında** ‘âşıkunı derdine çâre bir midür
- Aşağıdaki tanıkta **hokkaların** içine esrar macunu konulup bunun koparılarak tüketildiği ifade edilmiştir.
- G73/2 Aç **hokka**-i dehânuñı nâz ile nuṭka gel / Bir pâre zaḥm-ı câna o tiryâkdan kıpar
hokka-dehen [1] hokkayı andıran küçük ağız. <OTAL>
- G35/2 Güftâra gelüp olur şeker-rîz / Bir **hokka-dehen** cevândur Aḥmed
hord [3] yiyinti, yiyecek. <KT, Kanar/2>
- G83/3 Riyâyı me’kel etmişler cihân-ı ğaflet-âbâduñ / Çıkup vâ’izleri kürsiye **hord** u ḥ-âbdan söyler
hord u ḥ-âb [2] yiyecek ve uyku || rahatlık. <Kanar/2>
- K3/13 Dirîğ böyle geçen ‘ömre kim zarûret ola / Bu tâb-ḥânenün ârâm-ı **hord u ḥ-âbında**
- M5/VI/4 Geh mâ’ide-i gamuñ cihâna / Keyfiyyet-i **hord u ḥ-âb** edersün
horsend [1] kanaatkâr, tok gözlü, razı; memnun. <Kanar/2>
- G170/5 **Horsend**-i mezâkuz bilürüz Nâ’iliyâ biz / ‘İrfânı Ḥudâ her ḥâr-ı lâ-yefheme virmez
hoş [45] iyi, beğenilen. <KT, TS>

- G55/4 **Hoşdur** çemende bir gül ü bir gül-‘izâr için / Dilde figân hezârda gulğul dem-i şehir
 G148/6 **Hoşdur** nevâziş-i dil-i mecrûh-ı gamze ki / Düşmez tabîb-i müşfiqa bîmârdan gürîz
 G188/6 İnşâf **hoşdur** ey felek-i vâjgüne-na‘l / Miñnet cihân cihân u telâfî dem-i neşât
 G301/1 **Hoşdur** şarâb-ı köhne gam-ı tâze âh-ı nev / Bir gam-küsâr için k’ola ebrûsı mâh-ı nev
 G352/4 Ne **hoş** beñzer gelince naqd-i cân târâcına ol şûh / Elinde tûp-ı sîmîni o hoy-kerde zenahtâna

hoş geldüñ [41] bir yerde bulunanın, oraya yeni geleni karşılarken söylediği eslenme sözü. <TS, DEYİMLER/AKSOY>

- K27/1 Ey nesîm-i şehir-i müjde-resân **hoş geldüñ** / Vey peyâm-âver-i düstür-ı cihân **hoş geldüñ**
 K27/2 Cân virüp mürde-dilân-ı gamı ihyâ etdüñ / Dem-i ‘İsî misün ey bād-ı vezân **hoş geldüñ**
 K27/3 Virdüñ ol tâze nihâl-i gül-i devlet haberin / Ey surâğ-ı dil-i güm-geşte-dilân **hoş geldüñ**
 K27/4 Tûr-ra-ı şâhid-i iqbâlûñ olup şâne-zeni / Komađuñ hiç dil-i pür-helecân **hoş geldüñ**
 K27/5 Gül-i şad-berg-i cemâline olup büy-âver / Eyledüñ meclisümüz bağ-ı cinân **hoş geldüñ**
 K27/6 Düşdi eyyâmına teşrîfî o şâhib-keremüñ / Devr-i gülden bize ey faşl-ı hâzân **hoş geldüñ**
 K27/7 Hüsni-i tedbir-i zafer hâzret-i Ahmed Pâşâ / Ki kazâ râyına der hânde-künân **hoş geldüñ**
 K27/8 Yekke-tâz-ı şaf-ı a‘dâ ki görüp sür‘atini / Eşheb-i ‘azmine der berķ-i cihân **hoş geldüñ**
 K27/9 Bezm-i fazlında tenezzül mi ederler demeye / Mihre âyîne-i rûşen-güherân **hoş geldüñ**
 K27/10 Gûsfendânın edüp sâha-i ‘adlinde be-pîş / Gürk-i hûn-h‘âre der isterse şobân **hoş geldüñ**
 K27/11 Şimdi eyyâm-ı ‘adâlet-gerî-i Âşafdur / Yüri ey ma‘delet-i Nûşirevân **hoş geldüñ**
 K27/12 Şimdi hengâm-ı neşât-ı şeref-i maqdemidür / Yüri ey gam saña teng oldı cihân **hoş geldüñ**
 K27/13 Tengdür rahşuña dehlîz-i nihân-hâne-i dil / Verme zahmet bize ey bâr-ı girân **hoş geldüñ**
 K27/14 Âşafâ mu‘temenâ ‘âlemi mesrûr etdüñ / Ey bihîn-dâver-i sultân-ı cihân **hoş geldüñ**
 K27/15 Halk müştâķ idi teşrîfûñe Allâh bilür / Ey mühim-sâz-ı dil-i ‘âlemyân **hoş geldüñ**
 K27/16 İştîyâķuñla helâk olmağa az kalmışdıķ / Hayr-ı maqdem hele ey rûh-ı revân **hoş geldüñ**
 K27/17 Genc-i Bâd-âver-i Pervîzi unutturduñ sen / Hâtır-ı Husreve ey genc-i nihân **hoş geldüñ**
 K27/18 Aķdı seyl-âb-ı zafer esdi nesîm-i nuşret / Birbirine diyerek kaķre-zenân **hoş geldüñ**
 K27/19 Rûh-ı kıuds oldı hamâm-ı haber-i teşrîfûñ / Eyleyüp rûh gibi tayy-ı mekân **hoş geldüñ**
 K27/20 Âferîn kuvvet-i bâzû-yı cihân-girûñe kim / Kande ‘azm etdüñ ise fetḥ-künân **hoş geldüñ**
 K27/21 Nereye varduñ ise maşlahatuñ gördi ricâl / Eyledüñ düşmeni bi-nâm u nişân **hoş geldüñ**
 K27/22 ‘İlm ü fazluñ gibi işbât-ı şecâ‘at kılduñ / Âferîn ey ‘âlem-efrâz-ı beyân **hoş geldüñ**
 K27/23 Kehrübâ idi meger kabza-i tiğüñ ki çeküp / Nice biñ kâfiri çün kâhkeşân **hoş geldüñ**
 K27/24 Devletünde kim añar şimdi Nizâmü’l-mülki / Ki sen andan bize ey mülk-sitân **hoş geldüñ**
 K27/25 Eyledi sa‘yuñi tevfiķ-i ilâhî meşķur / Oldı ‘üduñ sebebi emn ü amân **hoş geldüñ**
 K27/26 Hây u hûdan işidilmezse gönülden derler / Reh-güzârunda tûran pîr ü cevân **hoş geldüñ**
 K27/27 Reşķ edüp kevkebe-i câhuña der olduķça / Şâhid-i baķtuña devlet-nigerân **hoş geldüñ**
 K27/28 Bildürüp kâfire ḥaddin taraf-ı saltanata / Eyledüñ nuşret ile ‘atf-ı inân **hoş geldüñ**
 K27/29 Tayy-ı tûmâr-ı kerem-nâme-i Hâtem kılduñ / Keff-i ihsânûñ edüp nukre-feşân **hoş geldüñ**

- K27/30 Baħr u berde iki keff-i güher-efşânun ile / Bize ey reşk-i şadef ğayret-i kân **hoş geldün**
 K27/31 Gâh derrendelik et gâh künâmuñda buluñ / Halk-ı ‘âlem desün ey şîr-i jeyân **hoş geldün**
 K27/32 Ser-i a‘ dâyı virüp tu‘ me dehân-ı tîĝe / Zer-nişân zırh ile ey bebr-i beyân **hoş geldün**
 K27/33 Dâ‘imâ şevket ile böyle ğazâlardan gel / Nâ‘ilî-veş desün erbâb-ı zebân **hoş geldün**
 K27/34 Luṭf-ı mu‘tâd ile ol şâ‘ir-i hoş-ta‘bîrûñ / Şâhid-i nazmına vir hüsni beyân **hoş geldün**
 K27/35 Bir du‘â eyleyeyüm kim diye sükkân-ı felek / Peyk-i işâline dâmen-be miyân **hoş geldün**
 K27/36 Bu ğazânun nitekim âmed ü refinde demek / Ehline sūd ola nâ-ehle ziyân **hoş geldün**
 K27/37 Bîm-i tîĝünle olup kande ise zerd ü nizâr / Diye bed-ĥ‘âhuña renc-i yaraķan **hoş geldün**
 K27/38 Zâr-ı irân-ı der-i iclâlüne bir bir diyesin / Cebr edüp ĥâtıruña ey ibn-i filân **hoş geldün**
 K27/39 Zîr ü bâlâda ĥalâyıkla melâ‘ik diyeler / Dest ber-sîne girân tâ be-girân **hoş geldün**
 K27/40 ‘Ömrün eẓzün ede devletle Hudâ pîr olasin / Ey fîrûzan-güher-i baĥt-ı cevân **hoş geldün**

hoşâ [2] ne hoş!, ne iyi!, ne güzel!. <KT, LN>

- G183/5 **Hoşâ** leṭâfet-i nazm-ı selîs ü kaĥt-ı mezâķ / Ki âb-ı çeşme-i ĥürşîd cûya sıĝmaz imiş
 G211/2 **Hoşâ** ki sür‘atüne hergiz olmadı mâni‘ / Egerçi râh-ı nişîb ü firâzdan geldün

hoş-âb [1] parlak, berrak; inci, yakut gibi şeylerin parlaklığı. <OTAL>

- K18/26 Dem-i nişâr-ı keff-i himmetünde yeksândur / Yâ rîze-seng-i siyeh ya dîr-i **hoş-âb** olmış

hoş-âyende [3] hoşâ giden, beĝenilen. <OTAL>

- K16/26 Sâĥir-i mu‘cize-perdâz u **hoş-âyende** edâ / Tâze-gû şâ‘ir-i hoş-lehce suĥen-dân-ı Güzîn
 K17/49 Üç **hoş-âyende** kaşîde dedi evşâfuñda / Ki olur her biri ĥayret-dih-i şerrâĥ-ı mutûn
 G240/7 Vecdînün imiş Nâ‘ilîyâ nûkte-verândan / Ta‘bîrî **hoş-âyende** bir a‘lâ ğazel aldum

hoş-bûy [1] iyi kokan, güzel kokulu. <KT, OTAL>

- G182/4 Şarılmış pâyuña dil ‘ârzuñ gül gül görüp meyden / Giyâh-ı rustedür gül-deste-i **hoş-bûya** bağlanmış

hoş-dil [2] gönlü hoş, memnun. <OTAL>

- K21/14 O server-i melekîyyü’l-ĥişâl u **hoş-dil** kim / Mu‘în ü yâveri her işde Hâķ ta‘âlâdur
 G298/2 Hâzzumuz yok olmadan şîrin-mezâķ-ı **hoş-dil** / Şerbet-i telĥ-âbe-i âzârdan şimden gerü

hoş-edâ [2] hareketi, davranışı hoş, güzel. <OTAL>

- G106/7 Baķ çeşm-i iltifât ile eş‘âr-ı pâkine / Âşâr-ı ṭab‘-ı Nâ‘ilî-i **hoş-edâyı** gör
 G367/6 Nazîre söylemege Nâ‘ilî suĥen-sencân / Bu **hoş-edâ** ğazel-i âbdâr degmez mi

hoş-elhân [1] makamı güzel, güzel ve tatlı okuyan, güzel sesli. <OTAL, Kanar/2>

- K6/49 O bâĝa bülbül-i şûrîde-i **hoş-elĥândur** / Zebân-ı mu‘cize-perdâz-ı menķîbet-ĥ‘ânı

hoş-elvân [1] güzel renkli.

- K14/27 Envâ‘-ı **hoş-elvân**-ı şüküfeyle müzeyyen / Ol ravza ki cennet gibi bî-mişl ü bahâdur

hoş-gû [2] fasih konuşan. <Kanar/2>

- K14/63 Her nâzım-ı **hoş-gû** ki alur destine ĥâme / Elbet de gelen ĥâtıra vaşf-ı küremâdur
 K20/33 Rûşen-zamîr şâ‘ir-i **hoş-gû** ki nazmınınuñ / Efsânedür yanında mübâĥât-ı Enverî

hoş-ḥurām [1] güzel gidişli, güzel yürüyüşlü. <OTAL>

K28/57 Kākūl be-düş bir şanem-i **hoş-ḥurāmdur** / Āheste cilve kılsa o bāl ü surīn ile

hoş-lehce [2] lehçesi güzel. <Kanar/2>

K16/26 Sāḥir-i mu‘cize-perdāz u hoş-āyende edā / Tāze-gū şā‘ir-i **hoş-lehce** suḥen-dān-ı Güzīn

K16/29 Benüm ol nāzım-ı **hoş-lehce** ki etseydi eger / Tāze bir beytūmi nazmında Nizāmī tazmīn

hoş-nefes [1] nefesi hoş; sesi güzel.

G98/2 Maḥfel-i cāmī‘-i gül-şende gül-i al-i çemen / Bülbül-i **hoş-nefese** na‘t-ı sezā-vār okudur

hoş-nevā [1] güzel sesli. <KT>

K3/36 O rāhı ṭayy edüp ey kilk-i **hoş-nevā** gel gel / Terāne-senc olalum na‘t-ı müsteṭābında

hoş-nūd [1] razı, memnun. <OTAL>

K15/22 Minnet-keş-i iḳbāl-i cihān-giri ḥalāyık / **Hoş-nūdi** re‘āyā vū berāyā mı degildür

hoş-nümā [1] güzel görünen, hoş görünücü; bir cins lâle. <Cûdî, LN, OTAL, TÜRK ÇİÇEK VE ZİRAAT KÜLTÜRÜ, s. 502> Sözcüğün “lâle” anlamı göz önünde tutulursa “sevād-ı şükûfe-pûş” tabirinin lâlenin ortasındaki siyahlığı ifade ettiği düşünülebilir. Bu terkip aynı zamanda memduhun düzgün ve güzel görünümlü sakalına nispetle kullanılmıştır.

K10/11 Āb içre **hoş-nümā** o sevād-ı şükûfe-pûş / Cedvel-keşide ḥaṭṭı güzel büstān gibi

hoş-nüvis [4] güzel yazı yazan, hattat. <OTAL, Redhouse>

K19/13 **Hoş-nüvis** ehl-i kalem Āşaf-ı zībende-raḳam / Münşī-i pāk-edā kâtib-i bî-mişl ü bedel

K20/29 Ol **hoş-nüvis** münşī-i ‘Urḫ-ṭabī‘atūn / Zannum budur olmaya ‘ālemde hem-seri

K21/15 O **hoş-nüvis**-i suḥen-ver ki ṭab‘-ı derrāki / Daḳāyık-ı ḥaṭ u inşāda ‘ālem-ārādur

K21/16 O ber-güzīn ḥalef-i düdmān bi-ḥamdi‘l-lāh / Ki **hoş-nüvislerün** cümlesinden a‘lādur

hoş-reng [1] rengi güzel, hoş renkli.

K14/26 Bir mertebe **hoş-reng** ki bir sidre-ḥurāmuñ / Sīb-i zeḳan-ı dil-keşine rüy-nümādur

hoş-ta‘bīr [1] tabiri, ifadeleri güzel (şair).

K27/34 Luṭf-ı mu‘tād ile ol şā‘ir-i **hoş-ta‘bīrün** / Şāhid-i nazmına vir ḥüsn-i beyān hoş geldün

hoş-zāt [1] zatı hoş, mizacı güzel.

K14/52 Ol Āşaf-ı **hoş-zāt**-ı şerīfūn / Eṭvār-ı pesendīdesi bî-ḥadd ü verādur

hoş-zemzeme [1] sesi güzel, güzel sesli.

K14/14 Nāḥid-i felek şaff-ı ni‘ālinde o bezmün / **Hoş-zemzeme** bir muṭṭibe-i nağme-serādur

hū [2] o. Allah adı yerine kullanılan bir zamirdir. <Kanar/2, ADŞS> Hāy u hū, eğlenceden çıkan gürültüye işaret ettiği gibi, Allah adının zikredilmesini de çağrıştırmaktadır.

K27/26 Hây u **hûdan** işidilmezse gönülden derler / Reh-güzârunda tûran pîr ü cevân hoş geldün

G74/3 Şehbâz gâmzeñ eylese kaçd-ı hümâ-yı dil / Cibrîl-veş melâ 'ikedden hây u **hû** kıpar

hûb [19] güzel; sevgili, dilber. <KT, LN, Kanar/2> Tanıklarda sıfat olarak kullanıldığı gibi, isimleşmiş olarak da kullanılmıştır.

K14/57 Kahrûnla terahhüm zekân-ı **hûba** siyeh-hâl / Hilmünle gâzab dest-hoş-ı reng-i hayâdur

M5/II/8 Ey reng-i hayâli deyr-i dilde / Nakkâş-ı hezâr şüret-i **hûb**

G65/5 Gör secde-i niyâzı sen baña **hûblarda** / Şâyeste-i perestîş bir âfitâb göster

G218/2 'Âlem ne olduğın hele bildün mi nîk ü bed / Fehm eyledün mi zîşt ü **hûbın** ne añladuñ

G241/2 **Hûbdur** cünbiş-i gâmzeñ şaf-ı müjgânunda / Ol kadar çâpük ü çâlâk sipâhî göremem

G310/1 **Hûblar** sîne-ferâğ olsa miyân teng olsa / Sünbül âşüfte gül âşüfte dehân teng olsa

Mt1 **Hûblar** gül gibi ârâyîş-i bağ oldı yine / Faşl-ı gül bülbüle dâğ üstine dâğ oldı yine

hûbân [10] güzeller, dilberler. <OTAL, Kanar/2>

K4/4 Cilve-gâh-ı nigâh-ı **hûbânâm** / Maşşer-i fitneyem fezâ-yı dilem

K8/25 Ciger-şikâfî-i tîğünle çeşm-i **hûbânun** / Kâdur gılâf-ı tegâfûlde hâncer-i nâzı

K23/11 Gören mestâne 'aks-i gâbgâb-ı **hûbânı** sâğarda / Hâbâb eyler taşavvur sâğar-ı kevşer-müdâm üzre

K36/10 Beyâzında nümâyân merdüm-i mîm-i Muhammeddür / N'ola aındursa ol tuğrâ-yı garrâ çeşm-i **hûbânı**

K37/17 Kemâldür naçar-ı ehl-i dilde **hûbânun** / Olursa nâzişi hüsn-i Hudây-dâdı kadar

G107/2 Niçün ümmîd-vâr-ı vuşlata âzürdedür **hûbân** / Yine güstâh eden bî-çâreyi farî-ı maşabbetdür

G127/1 Gönül ki şu'le-zâr-ı 'ışk-ı **hûbâna** semenderdür / Şerâr-ı âhı dâğ-ı sîne-i hürşîd-i maşşerdür

G221/3 Nigeh-perest ü edeb nâ-şinâs-ı **hûbânuz** / Tegâfûl eyleseler eeridür günâhumuzuñ

G385/1 Goncenün gül-bün gülün destâr-ı **hûbândur** yeri / Ol hayâ gül-berginün pîrâhen-i cândur yeri

G390/6 Sâkî erişüp 'îd 'aceb Nâ'ilî-i zâr / Rindân ile **hûbânı** kadeh-nüş görür mi

hûbî [2] güzellik. <OTAL, Kanar/2>

G87/9 Olanlar Nâ'ilî imzâ-nüvis-i hüccet-i **hûbî** / Gönül mülkini istiğlâl edüp merbûh yazmışlar

G180/3 Hezâr-ı dilde tâb-ı cünbiş-i âh olduğın görse / Olur ol tâze berg-i gül-şen-i **hûbî** hemân âteş

hubûr [1] bilginler, âlimler; zekiler, anlayışlılar. <OTAL, Kanar/2>

K22/21 Cevr-i felek belâ bu ki ehvendür anlara / Hezl ü nifâk-ı tîre-dilân-ı **hubûrdan**

hubût [1] aşağıya inme, düşme. <KT>

K3/53 'Urûcî âh-ı yetîm ü du'â-yı şubha delîl / **Hubûtı** yok felegün berç ile şihâbında

huceste [] kutlu, uğurlu, mübarek, mesut. <KT, Cûdî, LN>

huceste-fâl [1] fâl ve bahtı mesut ve mübarek. <KT>

G315/7 Hümâ-veş olsa yerün fark-ı târik-i iqbâl / Firîb-hurde-i baht-ı **huceste-fâl** olma

huceste-zât [1] zatı uğurlu, uğur getiren.

K21/9 **Huceste-zât**-ı mükerrrem cenâb-ı defter-dâr / Ki sâha-i kerem ü cûdî halka mer'âdur

Hudâ [40] Allah, Tanrı, Rab (bkz. Allâh). <KT>

- K2/47 Sen ol ḥabīb-i **Hudāsın** ki rûz-ı maḥşere dek / Şenâsı mûcib-i ğufrân-ı Girdgâr kalur
- K3/63 Zihî şıyânet-i ümmet ki oldı gâh-ı ‘urûc / Zamân-ı ‘afv-I **Hudâ** şiddet-i ‘iḳâbında
- K6/43 Zihî kerâmet-i dâd-ı **Hudâ** ki etmişdür / Hızâne ber-kef-i ‘ilm-i ledün o sultânı
- K9/17 Ey ḳazâ-mertebe şâhenşeh-i ‘âdil ki **Hudâ** / Kâr-ı duşvârını ḥalkuñ saña âsân etmiş
- K9/21 Rûḥ-ı ecdâd-ı hümâyûnuñ içün pâdişehüm / Ki **Hudâ** her birini a‘del-i şâhân etmiş
- K9/34 Tâ ki te‘yîd-i **Hudâ** virmek içün mülke niẓâm / Bir şeh-i ‘âdili ḥâtemle Süleymân etmiş
- K9/36 Zât-ı pâküñ ola maḥfûz ḥaṭardan ki **Hudâ** / ‘Adl ü inşâfuñ dünyâyâ nıgeh-bân etmiş
- K11/6 ‘Azmin etmiş seyf-i meslûl yedd-i nuşret-i **Hudâ** / Bir şecâ‘at-pişe ḥaşm-endişe şafderdür gelen
- K12/2 Yine bir dâd-geri eyledi te‘yîd-i **Hudâ** / Mesned-ârâ-yı serâ-perde-i evvân-ı celâl
- K12/4 Bir cihân-dâr-ı ḳader-kevkebenüñ etdi yine / Kevkeb-i câhını tevfiḳ-i **Hudâ**-yı mûte‘âl
- K13/15 Ḥalkuñ görüp aḥvâl-i ciger-süzünü ammâ / Me‘yûs degildük kerem ü luṭf-ı **Hudâdan**
- K13/27 Ol ḥ‘âce-i mün‘îm ki **Hudâ** behre-ver etmiş / Südâ-gerî-i çârsû-yı her dû serâdan
- K13/32 Baḥşında kerîmâ ki **Hudâ** ta‘biye ḳılmış / Eczâ-yı vücûduñ kerem ü cûd u seḥâdan
- K13/46 Hengâm-ı du‘â geldi tamâm oldı ḳaşıde / Erdi dem-i deryûze-i tevfiḳ **Hudâdan**
- K14/48 Ol Âşaf-ı a‘zam ki serâ-perde fûrûzı / Efrûḥte-i şem‘-i ḥarem-i zıll-ı **Hudâdur**
- K14/72 Her ḥâm ṭabî‘at viremez nazma ḥalâvet / Luṭf-ı suḥen ü ḥüsn-i edâ dâd-ı **Hudâdur**
- K16/43 Kilḳ-i te‘yîd be-kef ḥil‘at-i iḳbâl be-dûş / ‘Avn-ı Ḥaḳ yâver ü elṭâf-ı **Hudâ** yâr u mu‘în
- K17/3 İltifatuñla bu nâ-kâmı ḳul etdi keremüñ / Ede iḳbâlünü pâyende **Hudâ**-yı Bî-çün
- K19/1 Etdi bir gevher-i nâ-yâbı **Hudâ** ‘azze ve cell / Zîb-i şadr u şeref-i ḥâtem-i şadr-ı evvel
- K21/28 Bu ḳaḥṭ-ı sâl-i keremde **Hudâ** bilür medḥüñ / Ehemm-i meşğale-i ḥâtır-ı ḡam-efzâdur
- K21/32 **Hudâ** vücûduñı ḥıfz eylesün ḥaṭarlardan / Ki devletüñ sebeb-i inḳırâz-ı a‘dâdur
- K22/4 Bulduñ ‘uluvv-ı ḳadr ile zâtuñ gibi şeref / Hem-nâmî-i ḥabīb-i **Hudâ**-yı Ğafûrdan
- K22/27 Olmasa ḥaḳḳ-ı ni‘met ü luṭfuñ **Hudâ** bilür / Bî-zâr idüm müzâheret-i pîr ü pûrdan
- K23/40 Cihân-sâlâr-ı ‘irfânam ki endişem mü‘ekkeldür / Der-i gencîne-i feyz-i **Hudâ**-yı lâ-yenâm üzre
- K27/40 ‘Ömrüñ eفزün ede devletle **Hudâ** pîr olasin / Ey fûrûzan-güher-i baḥt-ı cevân hoş geldüñ
- K28/22 Minnet **Hudâyâ** geldi Stanbûla hem-‘inân / Devlet vezîr-i a‘zam-ı şâhib-nigîn ile
- K28/25 Şiblû‘l-esed vezîr-i i‘ânet-şî‘âr kim / Hem-nâmdur ḥabīb-i **Hudâ**-yı mu‘în ile
- K32/7 **Hudâyâ** ḥamd ki bir ferde ihtiyâcum yok / Ğınâ-yı ḳalb baña nûzl-i lâ-tenâhidür
- K32/12 **Hudâ** vücûdını ḥıfz eylesün ḥaṭarlardan / Ki âfitâba şeref irtifâ‘-ı câhidur
- K34/27 Nâ‘ilî eyle **Hudâdan** baḥt u iḳbâlin recâ / Erdi hengâm-ı du‘â buldı ḳaşıde ḡâyeti
- K37/14 Ne ihtimâl ki nezd-i **Hudâda** ehl-i kemâl / Ḥalâyıḳuñ ola eşḡâş-ı bed-nihâdî ḳadar
- M3/VIII/1 Erbâb-ı zühdi merd-i **Hudâ** añladuñ gönül / Bed-mesti câm-ı feyz-e sezâ añladuñ gönül
- M12/I/5 Sözüñ maḳbûl-i dergâh-ı şamed dillerde evşâfuñ / Şefî‘-i ḥalk u maḥbûb-ı **Hudâdur** yâ Resûla‘l-lâh
- G58/5 Biz Nâ‘ilîyâ Ka‘be-i ‘irfân-ı **Hudâyız** / Ervâḥ-ı suḥen secde-ber-i menzîlümüzdür
- G166/4 Virüp tezelzül-i Manşûrî sâḳ-ı ‘arşa tamâm / **Hudâ Hudâ** diyerek pây-ı dâra dek giderüz
- G170/5 Ḥorsend-i mezâḳuz bilürüz Nâ‘ilîyâ biz / ‘İrfânı **Hudâ** her ḥâr-ı lâ-yefheme virmez
- G262/5 Nâ‘ilî tâb u teb-i nâ‘ire-i ḥışm-ı **Hudâ** / Hiç bir ferdi esîr-i teb ü tâb eylemesün

R7/2 ????? ???? nüktesin ‘ârif iseñ / Dergâh-ı **Hudâda** pây-mâl olmayalum

T1/5 Dâ ’im meşâribü’l-benân olsun deyü şeh-zâdesi / Medd etdi zıll-ı ref’et-i sultân-ı zî-şânı **Hudâ**

T4/1 Tıflı kılını eyleye ‘uqbâda **Hudâ** / Maşûre-nişin-i huld- u mağfur-ı ebed

Hudâ-dâd, Hudây-dâd [3] Allah vergisi, Allah’ın ihsanı kabilinden olan. <KT, Cûdî>

K37/17 Kemâldür naazar-ı ehl-i dilde hübânun / Olursa nâzişi hüsn-i **Hudây-dâdı** kadar

G27/4 Olur şeb-i târik-i belâda şecer-i Tûr / Erbâb-ı gama şevk-i **hudâ-dâd**-ı maḥabbet

Mt5 Bir dil var mı ol hüsn-i **hudâ-dâdı** görüp de / Güyende-i el-minnetüli’l-lâh degildür

Hudâ-h’ân [1] Tanrı’ya seslenen; işaret parmağı. <OTAL, Kanar/2> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün kastedilen ilk anlamı “Tanrı’ya seslenen”dir. Ancak “eller sözcüğünün delâletiyle “işaret parmağı” anlamı da kendisini göstermektedir. Yukarıdan bakıldığında vadiler, bir elin parmakları gibi düşünülebilirler.

K30/2 Ben **Hudâ-h’ân**-ı be-vâdî-i ğam eller tâ’if / Rûy-ı cânânım olan Beyt-i Harâmumda benüm

Hudâ-nâ-ters [1] Allah korkusu olmayan, Allah’tan korkmayan. <Seccadî/1>

G246/5 Baḥr-ı âteş şarşar-ı âhum hurûşum görme sehl / Ey **Hudâ-nâ-ters** mevc-i bî-şumârundan şaḫın

Hudâvend [8] sahip, malik, efendi. <KT>

K2/56 Bu tâc u taḥtı koyup husrevân-ı dehr ancak / Zâḫîr-i mülk-i **Hudâvend** girûdâr qalır

K12/39 Mekrûmet-pîşe ḥidivâ suḥen-ârây şadrâ / Ey **Hudâvend**-i melek-sîret ü Maḥmûd-ḥişâl

K13/21 Hem-nâm-ı **Hudâvend**-i rüsûl şadr-ı ğanî-dil / Kim görmedük iḥsânını yok bay u gedâdan

G63/8 Hemân cenâb-ı **Hudâvende** ilticâ edelüm / Ğarîbsin saña bir dest-ğâh lâzımdur

Hudâvendâ [4] ey sahip, ey efendi! anlamında seslenme.

K7/57 Bize rızâ-yı şerîfün gerek **Hudâvendâ** / Ne ḥarf-i çün u çerâ ne zebân-ı pür-ta’kîd

K23/25 Fazîlet-pîşe maḥdümâ suḥen-perver **hudâvendâ** / Ki olmuş kevkebin ğâlib mevâlî-i ‘izâm üzre

K23/33 **Hudâvendâ** ki olmuş luṭf-ı isti’ dâd ile ṭab’uñ / Kemâle raġbet ü ehl-i kemâle iḥtirâm üzre

K32/3 Be-ḥaḫḫ-ı ḥürmet-i ḥâk-i derûn **hudâvendâ** / Ki dūr olanlara sermâye-i tebâḥîdür

Hudâvendigâr [1] efendi; hükümdar. <KT, LN>

G230/7 Arturdi nâz u naḥveti gül-şende güyiyâ / Yüz sürdi ḥâk-i pây-ı **Hudâvendigâra** gül

ḥuffaş [] yarasa, gece kuşu || kendisi kusurlu olup kemal sahiplerini çekemeyen kimse. <KT, Cûdî, LN, Redhouse>

ḥuffaş-ḥilkatân [1] yarasa yaratılışlılar; ışıġı görmeyenler. Klâsik şiirde yarasanın öncelikli ve ağırlıklı kullanım yönü ışıktan rahatsız olmasıdır. Tasavvufta ḥuffaş, gaflete ve kalp gözünün kapalılığına işaret etmiş; ne kadar aşikâr olursa olsun gerçekleri göremeyenleri

kastetmiştir. <Seccadî/2, KUŞLAR, s. 180> Tanıkta da cehalet karanlığında kalan ve basireti olmayan, bu nedenle de ışığı göremeyen kimseler, “yarasa yaratılışlı” olarak nitelenmiştir.

K24/28 **ḥuffāṣ-hilkātān**-ı zılām-ı cehāletüñ / Görmez o nûrî dīde-i iz‘ānî kūr olur

ḥuffāṣ-nihādān [1] yarasa yaratılışlılar; ışığı göremeyenler. Nâilî, aşağıdaki tanıkta yaratılışının aynasının sathındaki (parlak) manâyı göremeyenlerin, ışıktan hoşlanmayan yarasalara benzediğini ifade etmektedir.

K5/16 Ğam degil görmese **ḥuffāṣ-nihādān**-ı zamān / Levḥ-i āyīne-i ṭab‘umda olan ma‘nâyı

ḥulāṣa [3]

1. bir şeyin en kuvvetli bölümü, fazlası çıkarıldıktan sonra kalan özü, ruh. <KT, LN>

K31/5 Rüşdün zāmīr-süz-ı Felātūn u Bū‘Alī / Zühdün **ḥulāṣa**-i ‘amel-i Bū Sa‘īd olur

2. özet, uzun bir yazının az sözle ifade edilen anlamı. <KT, OTAL>

K7/52 Budur **ḥulāṣa** ki maḥz-ı ḥilāf-ı ḥikmetdür / Sezā-yı la‘n ise ancak bu mācerāda Yezīd

K21/30 Budur **ḥulāṣa** ki yokdur muḥassenātuña ḥad / Du‘ā-yı devletün etmek ehemmi ü evlādur

ḥuld [16] cennet. Sözcük, “ebedîlik, sonsuzluk, daimî süreklilik” anlamlarına

gelir. Ahiret yurdunun temel özelliği, sonsuza kadar kalınacak mekân olmasıdır. Sözcük, ahiret ve cennet karşılığında kullanılır. <KT, Cûdî, LN, DİNÎ KAVRAMLAR>

K3/60 Şikāl-i şabrını nām-ı Muḥammed etdi şikest / Tezelzül-āver-i **ḥuld** oldu ızṭrābında

K5/28 **Ḥuld**-ı i‘cāzdur el-ḥaḳ dil-i ‘Urḫi ki henüz / Tāzedür nuṭfe-i endīşe-i gevher-zāyı

K10/9 Bî-bāk dest-burd-ı ḥazāndur mişāl-i **ḥuld** / Her şahn-ı bāğı bir varaḳ-ı gül-sitān gibi

K26/19 Bu endīşeyle ol gülzārî tenhā geşt ederse dil / Nice gül-zār kim her bergi bāğ-ı **ḥulda** hem-serdür

K28/68 **Ḥuld**-ı suḥende bānū-yı şūḥ-ı ḥayālīdür / Nāz cyleyen mūrāfaḳata ḥūr-‘ayn ile

K31/9 Levḥ-i suṭūrî reşk-i çemen-zār-ı **ḥuld** olup / Destinde çüb-ı ḥüşk-i qalem müşk-i bîd olur

K33/5 **Ḥuld**ı eylerdi ferāmūş eger bir kere / Şeref-i şoḥbetine nâ’il olaydı İdrīs

G30/6 O bāğ-ı **ḥuld**-ı ma‘ānide kim ola şeb ü rûz / Nevā-yı bülbül ü āheng-i nağme-i Nāḥīd

G254/4 Zāhīde **ḥuld**ı aındurur deyri Bihremen-i dile / Ebrū-yı vesmedār-ı ḥūr-ı çeşm-i mukeḥḥal-ı bütān

G266/4 **Ḥuld** içre şehīdān-ı maḥabbet ser-i kūyuñ / Seyr etmege revzenler açar kâḥlarından

G313/4 Zāhid bu zühd-i ḥüşk ile **ḥuld** olsa da yerüñ / Mā‘-ı ḥamīm olur yürüyen āb tāküñe

G351/2 Varduğumuz vilāyeti **ḥuld** ise de caḥīm eder / Cāndaki sūz u tāb-ı ğam dildeki ḥarḥār ile

G365/6 Ayrılma sen cemālden ey çeşm-i intizār / Ḥāk içre olsa **ḥulda** bakar revzenüñ daḥi

T4/1 Ṭıfī kılını eyleye ‘uqbāda Ḥudā / Maḳşüre-nişin-i **ḥuld** u mağfūr-ı ebed

ḥuld-ı berīn [2] kutsal cennet, ne yüksek cennet. <OTAL, Dihhudā>

K16/14 Ol sarāyı naḳar-ı nāmiye-kār-ı cūduñ / Etdi revnaḳ-şiken-i bāğçe-i **ḥuld-ı berīn**

K28/39 Çıktı beyāza naḳşı görünce oḡağūñ / İstebrak-ı cinān gibi **ḥuld-ı berīn** ile

ḥuld-stabl [1] ahır cennet olan (Burak).

K3/62 Zihî Burâk-ı peyâm-ber-süvâr u **huld-stabl** / Ki ser-tavîle idi cümle devâbında

hulefâ [2] halîfeler (Devellioğlu, 1998. 380), **halîfe**'nin çoğulu (Şemseddin Sâmî, 1317. 586), (Cûdî, 2006. 182), (Muallim Naci, tarihsiz. 390). <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K3/48 Hâta-yı mahz idügin kıl u kâl bildi 'adû / Merâtib-i **hulefâ**-yı şeref-me'âbında

K13/22 Düstür-ı mükerrerem ki ederlerdi tefâhür / Emsâlini şâbıkda görenler **hulefâdan**

hulel [1] elbiseler, giysiler, **hulle**'nin çoğulu. <Cûdî, LN, OTAL, Kanar/2>

K19/37 Eylesün hacle-i tab'ındaki ebkâr-ı hayâl / Gevher-i menkıbetün güy-i giribân-ı **hulel**

hulûk [14] huy, tabiat, her insanda bulunan iyi veya kötü huylar; iyi huylar, insanı maddî ve manevî olarak süsleyen faziletler. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K6/46 Sitem ki **hulûkma** bigânedür haqîkatde / Ger olsa girye-künân gûşe-gîr-i dâmânı

K15/25 Enfâs-ı kerîmünle zemîn tabla-i 'atâr / **Hulûkuñla** felek nâfe-i büyâ mı degildür

K16/16 Büy-ı **hulûkuñ** komadı nefha-i pîrâhene yer / Olmasun hâtır-ı Ya'kûb-ı emel zâr u hâzîn

K17/26 Pür eder neşr-i şemîm-i kerem ü **hulûkından** / Ceyb-i küh-sâr gibi dâmen ü destin hâmûn

K18/29 Zamân-ı nâmiye-i nev-bahâr-ı **hulûkuñda** / Mürüvvetün gül-i destâr-ı şeyh ü şâb olmuş

K22/34 Eyler şemîm-i **hulûkuñı** âfâka münteşir / Raşh-ı midâd-ı hâme-i müşkîn-suftürdan

K23/29 Gubâr-ı pây-ı hâme sâha-i evşâf-ı **hulûkuñda** / Olur kıyâmetde râcih 'anber-i sârâ-yı hâam üzre

K23/30 Midâd-ı hâmeden büy-ı 'abîr eylerler istişâm / Yazanlar vaşf-ı **hulûkuñ** nâme-i müşkîn-hıtâm üzre

K24/9 Olduğça feyz-yâb dem-i **hulûkı** bād-ı şubh / Micmer-fürüz-ı bezmine dūd-ı buhūr olur

K26/17 O bâguñ k'olmaya neşv ü nemâ perverde-i **hulûkuñ** / Meşâm-ı cân şemîm-i gonce-zârında mükedderdür

K29/16 Dünyâyı hüsn-i **hulûkuñla** dil-beste cylemiş / Âyîne cyleyen ruh-ı iqbâle devletün

K34/20 Kâr-bân-ı mülk-i Çînün nev-bahâr-ı 'âlemün / Feyz-i büy-ı **hulûkıdur** sermâye-bağş-ı nûkheti

K35/12 Dil-ârâmuñ dil-i Behrâma mihrinden müeşşirdür / Derûn-ı hâzret-i hunkâra hüsn-i **hulûk** u eţvârı

G227/2 Dünyâyı hüsn-i **hulûkuñla** dil-beste cylemiş / Âyîne cyleyen ruh-ı iqbâle devletün

hulûş [4]

1. halislik, saflık, doğruluk, yalan ve hilesi olmayan; [tas.] amellerin şüphelerden temizlenmesi; kulun, ibadetlerini, hareketlerini, sükûnlarını yalnızca ve yalnızca Allah rızası için yapması. <KT, LN, Seccadi/2>

K37/7 Rızâ qarîn ola hâşâ o nâ-kesün ki olur / **Hulûşı** devlet-i dünyâyâ i'timâdı kadar

K37/8 **Hulûş** muhlîş-i 'acz-âverândur ahlama kim / Ola 'inâyet-i Hâk tâtı 'ibâdı kadar

G67/4 Ey rind-i tehi-kîse ço da'vâ-yı **hulûşı** / Meh-pârelerün ceybine sîm ü zeri taldur

2. samimiyet, samimi sevgi. <KT>

M4/VI/1 Nâ'ilî cân u gönülden saña 'âşık mı degil / Da'vî-i 'ışk u **hulûş** eylese şâdık mı degil

hulv [] tatlı, şirin, leziz, hoş. <KT, LN>

hulvü'l-mezâk [1] damak tadı, damak lezzeti.

G214/11 Zehr-âbe-nüş-ı ma'şiyet ol Nâ'ilî gibi / **Ḥulvü'l-mezâk**-ı rağbet-i mâ'ü'l-ḥamîm iseñ

ḥumâr [24] içki içtikten sonra gelen baş ağrısı, mahmurluk, sersemlik. <KT, LN,

Kanar/2>

K1/33 Ey münkir-i tecerrü'-i şahbâ-yı fakr olan / Añ neşvesin ki def'-i **ḥumâr**-ı kelâl eder

K2/4 Bozar şarâbını seyl-i fenâ bu maştabanuñ Ne reng-i neşve ne âläyiş-i **ḥumâr** kalur

K4/19 Bîm-i renc-i **ḥumâr**-ı hecrinden / Mest-i zehr-âbe-i cefâ-yı dilem

K8/28 Olurdı ḥasret-i ḥ'âb-ı **ḥumâr**-ı naḥvet-i nâz / Bütân-ı 'âlem-i ḥüsnuñ nigâh-ı ṭannâzı

K18/25 'Aşîr-i bâdeye kim lutf-ı ṭab' ı virmiş feyz / **Ḥumâr**-ı naḥvetiyân neşve-i şarâb olmuş

K24/4 Çeksün **ḥumâr**-ı zilleti ol kim bir iki gün / Ser-germ-i câm-ı naḥvet ü mest-i ğurûr olur

G13/3 'Âlem ḥarâb olur nighüñden ki eylese / Ser-cüş-ı câm-ı 'işve şikest-i **ḥumâr**-ı ḥ'âb

G14/5 Olur mezâk-ı ḥaḳîkatde Nâ'ilî hem-reng / **Ḥumâr**-ı derd-i keder neşve-i 'amîm-i ṭarab

G22/5 Kem cur'a-i ḥaṭâ ile ol günde Nâ'ilî / Ḥ'âb-ı **ḥumâr** olur sebeb-i intibâh-ı mest

G46/5 Dû rûze 'işreti ey Nâ'ilî ğanîmet bil / **Ḥumâr**-ı ye's ile şahbâ-yı ârzü biledür

G52/4 Ḳadeḥ du'âsı şikest-i **ḥumâra** kāfidür / Mu'âşîrân-ı çemen kâr-ı seyf bilmezler

G55/2 Bir keyf-i tâzedür dile ol mest-i 'işveden / 'Özr-i **ḥumâr**-ı nâz u tegâfûl dem-i şeh

G55/5 Toğmaz mı âfitâb-ı ḳadeḥ bezme Nâ'ilî / Ḳâbil midür **ḥumâra** taḥammül dem-i şeh

G99/1 Şeh ki teb-zedegân-ı **ḥumâr** haste yatur / Şarâb riḥte peymâneler şikeste yatur

G146/4 Ölek **ḥumâr**-ı ğuşşadan ey pîr-i mey-gede / Câm-ı ḥayâtı şun hele gör nüş eder miyüz

G192/1 Neden câm-ı emel ey sâḳî-i devrân 'azîz olmaḳ / Dehân-ı dil **ḥumâr**-ı ye's ile ḥamyâze-rîz olmaḳ

G223/3 Çeşminden ol şarâb ki def'-i **ḥumâr** eder / Keyfiyetinde çâşnî-i ḥün-ı dil gerek

G229/2 Şor nergis-i maḥmûruña sâḳî bu **ḥumâra** / Ma'ḳûl mîdur rind-i mey-âşâma taḥammül

G281/2 Ser-girân-ı 'işḳuña la' lûñ şunarduñ mey degil / Bilsen ey sâḳî **ḥumâr**-ı câm-ı fırḳat neydügin

G335/5 Çeşmi bî-tâb-ı **ḥumâr**-ı nâz iken ṭurmaz yine / Her nighde biñ 'itâb-ı cân-güdâz eyler bize

G351/5 Geçmede 'ömr-i nâzenin şâm u şehirde Nâ'ilî / Mest-i câm-ı ğaflet ü keşmekeş-i **ḥumâr** ile

G373/3 O bezm-i yek-şebedür rûzgâr k'anda olur / Ḳarîn-i şubḥ-ı ḳıyâmet **ḥumâr**-ı nâ-kâmî

Kt5/2 Câm-ı gülden ki şehir pür-'arâḳ-ı şebnemdür / Nâ'ilî def'-i **ḥumâra** mey-i dūşîne gerek

Kt6/1 Süzülürse çeşmi ol âfetün n'ola bâde-ḥ'âr-ı girişmedür / O tenük şarâb-ı tegâfûlün elemi **ḥumâr**-ı girişmedür

ḥumâr-âlûd [1] şaşkın, kendinden geçmiş; süzgün, baygın (göz). <OTAL>

K23/51 **Ḥumâr-âlûd**-ı ḥ'âb-ı nâz iken çeşmün ne sâḥirdür / Ki eyler pâsbânı çeşm-i baḥt-ı lâ-yenâm üzre

ḥumâr-âlûde [1] mahmur, uyku sersemi, baygın.

G356/3 **Ḥumâr-âlûde**-i ḥ'âb-ı nâz iken çeşmün ne sâḥirdür / Ki eyler pâsbânı çeşm-i baḥt-ı lâ-yenâm üzre

ḥumm, ḥum [17] küp, şarap küpü. <KT, LN, OTAL>

K2/2 **Ḥum**-ı felek gibi bir gün olur bu küçe tehî / Ne pîr-i bâde-furûş u ne bâde-ḥ'âr kalur

K5/8 **Ḥum**-ı ṭab' umda ki cūşide olur bâde-i feyz / Pür eder ḳaṭresi bu nüh ḳadeḥ-i minâyı

K7/47 Bu ğamla lâ-y-ı **ḥumi** cevher-neşât ise de / Ḥamîr-i mâye-i endüh olur şarâb-ı nebîd

- K25/6 Bî-nuṭṭḳ velî **ḥumm**-ı devât içre Felâṭûn / Ḥâmûş velî velvele-endâz-ı cihânsın
- G11/5 ‘Aks-i ruḥuñ o bâdeye bir kerre kim düşer / Tâ ḥaşr lâ-yı **ḥummı** virir bûy-ı âfitâb
- G44/3 Mey-ḥâne cur‘ alarla Bedeḥşân u her **ḥumı** / Yâḳût-ı nâb u la‘l-i müzâb ile ḳanlanur
- G51/7 Mu‘âşirân-ı murabba‘-nişin-i dâmen-i **ḥum** / Bu çâr-ṭâḳ-ı mu‘allâ-ḳuşûrî n‘eylerler
- G139/1 Biz ki **ḥumm**-ı şarâb der-bağalüz / Zerre-i âfitâb der-bağalüz
- G146/7 Şahbâ-yı vaḥdetüñ ki **ḥum**-ı ser be-mihriyüz / Ey Nâ‘ilî izâ‘at-ı ser-cüş eder miyüz
- G177/5 Ḳadeḥ leb-â-leb ü **ḥumlar** teḥî tenük-zarfân / Şemîm-i cur‘a-i ḥ‘âhişle mest olup ḳalmış
- G291/4 Pây-ı **ḥumda** ḥased ol rind-i teḥî-kiseye kim / Vakf-ı cām eyleye sermâye-i nâm u nengin
- G305/3 Tek hemân pîr-i muğân **ḥumları** iḥrâz etsün / Ğam degil her ne ḳadar cur‘ alar işrâf olsa
- G319/4 Maḥabbet-i dil-nişin-i câme-kârân-ı riyâ olmaz / O mey her **ḥumda** cüş etmez o feyzi râyegân şanma
- G322/2 Neşve-i ‘ışḳı bulur mıştaba-i ‘irfânüñ / Kimisi lâ-y u **ḥumında** kimi ser-cüşında
- G359/1 **Ḥum** dâmenin o rind ki dünyâya virmedi / Mey-ḥâne güşesin Cem ü Dârâya virmedi
- G390/1 ‘İşḳ ehli **ḥum**-ı bâdeyi pür-cüş görür mi / Yollarda sebû-yı meyi ber-düş görür mi
- ḥum-ı ‘ışḳ** [1] aşḳ şarabının küpü; [tas.] aşḳ galebelerinden yorgun düşmüş şeyda âşığın kalbi. <Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

G380/1 **Ḥum-ı ‘ışḳuñ** şarâb-ı nîm cüşı / Yaḳar evvel ḳadeḥde ‘aḳl u hüşı

ḥum-ḥâne [2] şarap küplerinin ve fiçılarının bulundupu yer, meyhane; [tas.] kalpte bulunan ve zahir tecelliler âlemi olan mahal, aşḳ galebelerinin iniş yeri. <KT, Seccadî/2>

M3/IX/2 **Ḥum-ḥâne**-i maḥabbetde olsun ‘azîmetüñ / Ol neşve-dâr-ı vaḥdet-i bezm-i ḥaḳîḳatüñ

G45/5 Tenhâ-nişin-i maştaba-i ‘ışḳ Nâ‘ilî / Nuḳl u şarâb u sāğar u **ḥum-ḥâne** kendüdür

ḥûn [48] kan (bkz. dem). <KT, Cûdî, LN>

- G1/1 Yem-i âteş-hurûş-ı dilde olduḳça sükûn peydâ / Eder her dâğ-ı ḥasret tende bir gird-âb-ı **ḥûn** peydâ
- K4/17 Şu‘le-i ḥancer-i nigâhından / Teşne-leb **ḥûn**-ı Kerbelâ-yı dîlem
- K18/13 Ḳılıp ya **ḥûn**-ı me‘âdin ‘urûḳ-ı ḥâḳde cüş / Güzâriş-i tef-i ḥurşîd ile müzâb olmuş
- G17/4 Gül gördi pâre pâre ciger ḡonce ḡarḳ-ı **ḥûn** / Memnûn-ı zaḥm-ı ḥancer-i ḥâr oldı ‘andelîb
- G28/3 Peymâne-i dîdede lebûñdür / Ser-cüş-ı şarâb-ı **ḥûna** bâ‘ış
- G36/5 Sen germ-ḡazab ḡamzelerüñ **ḥûn**-ı dil-âşâm / Ben mest-i serâsime-i keyfiyet-i dîdâr
- G41/4 Ḥasret-i la‘lûñle mey nüş etse **ḥûn**-ı derd olur / Mest-i ‘ışḳuñ neşve-i cām-ı şafâ bilmez nedür
- G66/6 Ḡarḳa virür ‘âlemi **ḥûn**-ı şehîdân-ı ‘ışḳ / Çeşmi ki bir bâdede çâşnî-i dem bulur
- G95/3 Olsa eşer-i **ḥûn** n‘ola dâmân-ı müjeñde / Âlûde-i **ḥûn**-âbe-i şad dâğ-ı deründür
- G119/2 Ḳomaz cām-ı ḡurûñ bezm-ḡâh-ı ḥaşre dek elden / O mestâne nîgeh kim teşne-i **ḥûn**-ı şehîdândür
- G127/4 ‘Aceb mecnûn-ı mâder-zâddur tıfl-ı dil-i ‘âşıḳ / Ki ḥûn-ı âb-ı ciger nüş etse şanur şîr-i mâderdür
- G257/2 Nâveg-i bî-eşer-i âh-ı dilüñ şu‘le degil / Çarḡ âlûde-i **ḥûn** eyledi peykânı ucın
- G329/1 Çâkdür tiğ-i nigâhuñla derûn-ı fitne / Ḡamzeñe lâzimedür rîziş-i **ḥûn**-ı fitne
- G337/2 Sûz-ı dil ‘âşıḳda bâḳî ḳalduḡın bilmezdi yâr / Ḥâḳden **ḥûn**-ı şehîdânı ‘alev-ḥîz olmasa
- G352/3 Kesüp başum tenüm âlûde-i **ḥûn** eyler ol âfet / Temâşâ etdürür ben geştesin naḳd-i dil ü câna

hûn-ı dil [12] gönül kanı || üzüntü, keder, derin teessür. <Kantar/2, Redhouse>

M2/III/6 Cân virmez ise derdün ile yanmağa yâ Rab / **Hûn-ı dil**-i efsürde-derûnânı heder kı

G113/3 Ol ‘âşık-ı pâküz ki serâ-perde-i ‘işmet / Âlûde-i **hûn-ı dil** olan dâmenümüzdür

G131/3 O bezm-i hâşdan ben cur‘a-nüş-ı cām-ı feyzüm kim / Şarâb-ı şâfdan da **hûn-ı dil** tağyîr olunmuşdur

G143/3 Oldı zaḥm-ı dile bir kerre nemek-pâş lebün / Mâye-i **hûn-ı dil** ü dîdedür ol şûr henüz

G156/3 Pür tüt hemîşe sāğaruñ ey dil ki ğamzesi / Cā ‘iz ki **hûn-ı dilden** ola bâde-ḥ‘âh-ı nâz

G204/3 **Hûn-ı dilden** tolu biñ kâse şunar etdükçe / Sâķi-i fitneye ızhâr-ı keder ğamzelerün

G223/3 Çeşminden ol şarâb ki def‘-i ğumâr eder / Keyfiyetinde çâşnî-i **hûn-ı dil** gerek

G289/3 **Hûn-ı dilden** neşve-dâr olsañ geçerdün zâhidâ / Sâķi-i firdevs elinden kevşer-âşâm olmadan

G337/1 ‘Âşıkun dökmezdi kanın yâr hûn-rîz olmasa / **Hûn-ı dilden** cām-ı istiğnâsi leb-rîz olmasa

G376/3 **Hûn-ı dil** kim bâde-i şâf-ı maḥabbetdür baña / Âb-rûy-ı çeşme-i hürşiddür her kaçresi

G381/5 Siyeh-mest-i teğâfüldür o ğamze / Olaldan **hûn-ı dil** şahbâ-yı ali

Ş10/1 Sensüz olan ‘ıyş ü şafâlar bize / Mâye-i **hûn-ı dil**-i ğam-ḥ‘ârdur

hûn olmak [2] kanlanmak, kana boyanmak. <Kantar/2>

G230/3 **Hûn oldı** bağırı reşk-i ‘izâruñla ‘âķıbet / Düşdi çemende ḥancer-i ser-tîz-i ḥâra gül

G319/5 Gül-âb-ı feyze kâbil **hûn olan** şad pâre dillerdür / Gül-i ḥod-rûy-ı şahrâ gibi bi-ḥar u ḥazân şanma

hûn-ı ciger [17] ciğer kanı || üzüntü, keder. Ciğer kanı, koyu kırmızı olur. Bu rengi ile şarabı andırır. Aşağıdaki tanıklarda çile çeken âşığın şarap yerine kadehe ciğer kanı doldurduğu ve onu içtiği “ciğer kanı içmek (hûn-ı ciger horden)” deyimine de gönderme yapılarak işlenmiştir. Bu deyim Farsça’da elem ve keder ifade eder. <Kantar/2, Dihhudâ>

K3/15 Kim ağlar idi ḥarâbât-ı dehrün ehl-i mezâķ / Bulaydı **hûn-ı ciger** ḥâletin şarâbında

K28/71 **Hûn-ı cigerle** besledügi şâhid-i suḥen / Meftûn eder muķârenet etse ḥanîn ile

K30/11 Sâğar-ı Cem boşalup yine tölarmış ammâ / Hiç **hûn-ı ciger** eksilmedi cāmumda benim

G26/5 Bir cām şun ey sâķi-i meclis bize yoksa / **Hûn-ı ciger**-i Nâ ‘ilî-i zâra ne minnet

G58/1 Emvâc-geh-i **hûn-ı ciger** kim dilümüzdür / Girdâb-ı belâ dām-ı reh-i sâḥilümüzdür

G67/1 Ey **hûn-ı ciger** şîşe-i cām-ı teri töldur / Ârâyiş-i bezm-i ğam olan sāğarı töldur

G113/4 Biz sâķi-i **hûn-ı cigerüz** ğamze-i dil-ber / Peymâne be-kef şerḥoş-ı dürd-efgenümüzdür

G126/4 Ğamzeden şor ne kadar mest ise keyfiyyetini / Her meye çâşnî-i **hûn-ı ciger** virmezler

G126/6 Nâ ‘ilî **hûn-ı ciger** zâd-ı tarîķ-ı ğamdur / Merd-i rāh olmayana zâd-ı sefer virmezler

G173/3 Mestî-i **hûn-ı ciger** tab‘ına virmiş neşâ / Ol ki bu ğam-ḥânede ‘işrete nâz eylemiş

G199/1 Böyle germ olmaz idi meclisi rindân-ı ğamuñ / Olmasa **hûn-ı ciger** bâdesi mestân-ı ğamuñ

G231/2 Ne cur‘ası **hûn-ı ciger** sâķisi dest-i ğamzedür / Ḥayrân-ı keyf ü kâridur bir öze şahbânuñ gönül

G245/2 **Hûn-ı cigerle** tölmiş cām-ı zer olmadansa / Bî-inkisâr-ı ḥâṭır eşkeste sāğar olsun

G303/5 Oldı esbâb-ı tarab **hûn-ı ciger** nüş edeli / Muṭrıb-ı nâle ile zemzeme-i âh bize

G370/6 Nigehün sâķi-i sāğar be-kef-i **hûn-ı ciger** / Nâ ‘ilî teşnesi maḥmûr-ı kaḍḥ-cüy gibi

“Ciger” Farsçada, bizim dilimizde “karaciğer” dediğimiz iç organı karşılar. Türkçede ise “akciğer” de bu sözcükle karşılanır. Bu sözcüğün “kan” anlamına gelen “hûn” ile oluşturduğu terkip (hûn-ı ciger, hûn-âb-ı ciger) “derin ıstırap anlamına gelir. Şükûn (1996. 829), bu terkinin “hüzün, keder ve sonu meserretle neticelenen mihnet” anlamını vermiştir. Gerek bu tanık, gerekse aşağıdaki tanıklar terkinin, Steingass’ın (2005. 488) belirttiği gibi “sıkı çalışma” anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Bilhassa aşağıdaki iki tanıkta bu anlam daha belirgindir. <KT, FZ, Steingass>

G248/5 Mihrinden alup Nâ’iliyâ didelerüm feyz / Yâkûta döner her biri bir **hûn-ı cigerümden**

G316/4 El virür şahbâsına **hûn-ı ciger** bennâ-yı ‘ışk / Çarsû-yı gâmda biñ mey-hâne bünyâd etse de

hûnî [2] kanlı, kan dökmeye istekli, katil, gaddar, zalim. <KT, OTAL>

G5/1 Sen virürsin ‘âriyet bu cân-ı maḥzûnı baña / Senden ayrılmak hemân ölmekdür ey **hûnî** baña

G348/3 Vuşlat-ı pür-imtinânıyla o **hûnî** öldürür / Mübtelâsın kuşte-i şemşîr-i nâz etmezse de

hûn-âbe, hûn-âb [12]

1. kanlı su, sulu kan, kanla karışık su. <KT, Cûdî, LN>

M3/I/1 Olmadı bâz-gün kadeh-i ser-nigûnumuz / **Hûn-âb-ı** ḥasret oldı mey-i la’l-gûnumuz

M3/I/2 **Hûn-âb-ı** ḥasret oldı mey-i la’l-gûnumuz / Tîh-i belâda kaldı dil-i bî-sükûnumuz

G84/3 Telḥ-kâm-ı gâmam ol deñlü ki bilmem sâķî / İçdügüm bâde mi zehr-âbe mi **hûn-âbe** midür

G196/1 Qan ağlamadur ‘âdet-i dirîne-i ‘âşık / **Hûn-âbe-i** dildür mey-i düşîne-i ‘âşık

G281/5 Mest-i **hûn-âb** olmamış zehr-âb-ı gâḡ nûş etmemiş / Bilmemiş Cemşîd ü Cem âyîn-i ‘işret neydüğün

hûn-âb-ı ciger [4] ciğer kanı. <Seccadî/1>

K26/26 ‘Aceb mecnûn-ı mâder-zâddur tıfl-ı dil-i ‘âşık / Ki **hûn-âb-ı** ciger nûş etse şânur şîr-i mâderdür

G204/4 Görünür gâḡze-i maḥmûruña bî-bâkâne / Mest-i keyfiyyet-i **hûn-âb-ı** ciger gâḡzelerün

G226/5 Biñ kaṭre **hûn-âb-ı** ciger bir yere gelsek / ‘İşkuñ gibi bir âteş-i sûzâna dökülsek

G377/3 Mestüz ol şahbâ-yı **hûn-âb-ı** cigerden kim anuñ / Toḥm-ı naḥl-i âh-ı sevdâ-rişedür her kaṭresi

2. kanlı göz yaşı. <KT>

G95/3 Olsa eşer-i hûn n’ola dâmân-ı müjeñde / Âlûde-i **hûn-âbe-i** şad dâğ-ı deründür

G188/5 Beytü’l-‘atîķ-i ‘âlem-i gâḡ reh-revânına / **Hûn-âb-ı** eşk-i dîde yeter zemzem-i neşât

G336/1 Tâ be-key ey mest-i gâflet ḥ-âb gelsün çeşmüne / Nîm şeb nâlişler et **hûn-âb** gelsün çeşmüne

hûn-âbâ [1] kırmızı hırka.

G67/2 ‘Aksin düşürüp lüccce-i **hûn-âbâ** sipihürün / Ol meyle bu nüh câḡ-ı ziyâ-güsteri ṭoldur

hûnâķ [1] boğaz hastalığı; boğmaca, boğaz iltihabı. <KT, OTAL>

M1/V/5 Dest-i gelü-feşâr-ı eccl aldı dâmenün / Şol ḥaste gibi kim ola renc-i **hûnâķ** ile

hûn-bâr [1] kan yağdırıcı. Âşığın kan ağlayan gözleri hakkında kullanılır. <Cûdî, LN, OTAL, Redhouse>

G269/3 Câm-ı meyi bir dîde-i **hûn-bâra** degiş kim / Destüñde kadeh taş-ı Siyâvüş görünsün

hûn-behâ [3] kan pahası, diyet. <Cûdî, LN, OTAL>

K6/19 O şeh ki naqd-i hayât-ı Mesîh ü Hızır olmuş / Nigâh-ı hasretinüñ **hûn-behâ**-yı hırmânı

G77/6 Ğirre-i câh ol kadar sultân-ı gül kim qorqaram / Hârdan bülbüller ister **hûn-behâ** nev-rûzdur

G197/5 Çîn-i ebrû-yı ‘iţâbuñ ki nevâzişler eder / **Hûn-behâ**-yı dilidür Nâ’îlî-i bîgünehüñ

hûn-feşân [1] kan saçan, kan saçıcı, kan serpen. <LN, OTAL>

G255/2 O şâhenşâh-ı hüsnüñ katl-i ‘âm-ı dilde erhamdur / Teğâfûl gamzesinden gamze tîğ-i **hûn-feşânından**

hûn-ẖâr [2] kan içen, kana doymayan, zalim. <KT>

K27/10 Gûsfendânın edüp sâha-i ‘adlinde be-piş / Gürk-i **hûn-ẖâra** der isterse şobân hoş geldüñ

G37/3 İçse kanın kâse kâse her nefes biñ ‘âşıkun / Gamze-i **hûn-ẖârı** ancak nîm mest-i nâz olur

hûnîn [2] kana bulanmış, kanlı; katil. <KT, Cûdî>

K16/36 Rûzgâr etmiş yine dîdelerin ağlamadan / Ârzû-mendî-i hâk-i kademüñle **hûnîn**

hûnîn-ciger [1] içi kan ağlayan, çok üzgün. <OTAL>

G71/2 Sînesin şemşîr-i hasret çâk çâk etmezse de / ‘Âşık-ı **hûnîn-ciger** çeşm-i terinden bellidür

hunkâr [2] hükümdar, padişah. <KT>

K35/1 Leb-i deryâda seyrân eyle vâlâ-kaşr-ı **hunkârı** / Ki olmuş ‘aql-ı kül hayrân-ı isti‘dâd-ı mi‘mârı

K35/12 Dil-ârâmuñ dil-i Behrâma mihrinden müeşşirdür / Derûn-ı hâzret-i **hunkâra** hüsn-i hulk u eţvârı

hûn-pâş [2] kan saçan, kan döken. <OTAL>

G212/8 Mîr’ât-ı âfîtab gibi hem raķîķ ü şâf / Hem çeşm-i Nâ’îlî gibi **hûn-pâş** gerdenüñ

Ş1/5 Şormaduñ hîç bağrumuñ başın / Silmedüñ eşk-i çeşm-i **hûn-pâşın**

hûn-rîz [8] kan döken, kan dökücü. <Cûdî, LN, OTAL>

G119/4 Ser-i zülfinde dil bād-ı şabâdan ihtîrâz eyler / Meger mecrûh-ı nevg-i hancer-i **hûn-rîz**-i müjgândur

G252/1 Kıl hâzer ey dil seni ol gamze giryân görmesün / Bir siyeh-mest âfet-i **hûn-rîzdür** kıan görmesün

G281/4 N’eydüğün bâ’iş ne bilsün ruşşat-ı nezzâreye / Bilmeyen ol gamze-i **hûn-rîz** ü âfet neydüğün

G337/1 ‘Âşıkun dökmezdi kanın yâr **hûn-rîz** olmasa / Hûn-ı dilden câm-ı istîgnâsı leb-rîz olmasa

G347/4 Dîde mest-i hayret-i nazzâre ammâ cân u dil / Çâk çâk-i hancer-i **hûn-rîz**-i müjgân olmada

G363/3 Nigâhı gibi ne **hûn-rîz** âfet olsa gerek / O tıflı egerçi dahî sîr-ẖâredür şimdi

G382/1 Cânlar vireyüm gamze-i **hûn-rîzüñe** Şuhfî / Kurbân olayum hancer-i ser-tîzüñe Şuhfî

hûn-rîzî [1] kan dökücülük, zalimlik. <OTAL>

G382/4 Cellâd iken ol gamze firîbende olurdu / **Hûn-rîzî**-i ‘uşşâķda perhîzüñe Şuhfî

hunyâ [1] şarkı, türkü söyleyen. <OTAL>

K5/13 Şâh-ı evreng-i kemâlüm ki şebistânında / Alsa **hunyâ-ger**-i endîşem ele şeştâyı

ḥunyā-ger [2] şarkıcı. <OTAL>

G291/2 Tokunup taze-nihāl-i güle **ḥunyā-ger**-i bād / Gösterür bülbüle sâzında nevā âhengin

ḥunyā-gerân [1] şarkıcılar. <OTAL>

G162/5 Dil-i âteş-nefes kim meclis-efrûz-ı maḥabbetdür / Zebân-ı nâlesin **ḥunyā-gerân**-ı encümen bilmez

hūr [1] güneş. <Burhân-ı Kâtî‘>

K18/9 Bu dem ki kaḥṭ-ı nemā ‘âmdur degil deryâ / Ki âb-ı çeşme-i **hūr** maḥv-ı iltihâb olmuş

hūr [4]

1. cennet kızı. Teşbih yoluyla her güzel hakkında kullanılır (bkz. ḥūrî). <Cûdî, LN, OTAL>

K24/31 Ol ḥāk-i pāye kim eşerinden nesīm-i şubḥ / Sermāye-dâr-ı ‘ıtr-ı girībân-ı **hūr** olur

M1/VI/7 Rûḥ-ı revân-ı pākūne ‘uḳbâda cilve-gâh / Maḳşûre-i bihişt ola **hūr** u kuşur ile

Ḥūr(î)ler, Kur’ân’da “çadırlara kapanmış (gün yüzü görmemiş)” tabiri ile nitelenirler.

Aşağıdaki tanıkta geçen “perde-nişinân” ibaresi, bu bağlamda değerlendirilmelidir.

G114/3 Da‘ vet-gerân-ı ḥüsnüñ o gīsü-yı ‘anberîn / Râz-âşinâ-yı perde-nişinân-ı **hūr** eder

2. gözlerinin akı karasından çok olanlar, ahu gözlüler; güzeller. <OTAL>

G254/4 Zâhîde ḥuldı aındurur deyri Bihremen-i dile / Ebrû-yı vesmedâr-ı **hūr**-ı çeşm-i mükeḥḥal-i bütân

hūrâ [1] siyah gözlü cennet kızı; beyaz tenli, siyah saçlı ve siyah gözlü güzel

kadın. Ahu gözlü manâsına gelen “aḥūr” sözcüğünün müennesidir. <Cûdî, Seccadî/1>

G192/4 Yine te ‘şîr-i ḥâl-i rüyıdur dâmân-ı **hūrâya** / Nesīm-i kâkül-i ‘anber-feşân u müşk-bîz olmak

hūr-‘ayn [1] güzel gözlü hurîler. <Kanar/2>

K28/68 Ḥuld-ı suḥende bânû-yı şūḥ-ı ḥayâlidür / Nâz cyleyen mürâfâkâta **hūr-‘ayn** ile

hurde [1] ufak şey, ufak parça; zerre. <KT, LN>

K3/34 Olur şitâba muraḥḥaş semûm-ı **hurdeleri** / Şarâb-ı kevşer ü tesnîm şâf u nâbında

hurde-bîn [1] küçük ve ince şeyleri görebilen, müdekkik, anlayışı keskin olan.

<KT, Cûdî>

K28/36 Ol ḳal‘ alar ki ḥıttâ-i islâma oldı zamm / Ḥükm-i mühendis-i ḥired-i **hurde-bîn** ile

hurde-sâle [1] yaşı küçük (çocuklar). <Kanar/2>

G340/2 Çemân u cilve-künân beñzemez mi gül-bünler / Fezâ-yı bâğda eṭfâl-i **hurde-sâlelere**

hūrî [2] cennet kızı. “Ḥūr” anlamında kullanılır. <Cûdî, OTAL>

ḥūrî-menişân [1] huri tabiatlılar, yaratılışları cennet güzelleri gibi olanlar.

K14/3 Âmed-şud-ı **ḥūrî-menişân**-ı ser-i rāh / Sermāye-i ‘ömr-i güzērân olsa revâdur

ḥūrî-veşân [1] huri gibi güzeller. Aşağıdaki tanıkta “bîkr” ve “ḥacle” sözcükleri, hūrîlerin

Kur’ân’da anılan özelliklerine gönderme yapılmaktadır. Kur’ân’ın bazı ayetlerinde hūrîlerin

temiz kadınlar (Bakara/25, Âl-i İmrân15) olduklarına gönderme yapılmakta, hatta Rahmân suresi 72. ayette onların temizliği hakkında “çadırlara kapanmış (gün yüzü görmemiş) hûriler” nitelemesi yer almaktadır. <İSLÂMÎ SÖZLER, s. 71>

K20/36 Ol mübdî‘-i ser-âmede kim bîkr-i fikridür / **Hûrî-veşân**-ı hacle-i nazmuñ muḥadderi

hurrem [12]

1. sevinçli, mutlu (bkz. mesrûr, şâd). <KT, LN>

M1/VII/6Aḥbâbuña egerçi virüp gam ‘adûları / Çarḥ-ı nifâk-pîşe gibi **hurrem** eyledün

G79/1 Anlar ki yâd-ı la‘lûn ile **hurrem** oldılar / Peymâne-dâd-ı meşreb-i şâf-ı gam oldılar

G187/2 Ancaḳ virür lebûnde olan keyf ü hâleti / Câm-ı mey olsa elde dil-i **hurrem**-i neşât

G188/1 Ḥüsnuñ bahârı meyden olup **hurrem**-i neşât / Etsün şükûfte verd-i ruḥuñ şebnem-i neşât

G274/1 Ehl-i bîniş göremez bir dil-i **hurrem** ne desün / ‘Âlem olmış tûtalum mıştaba-i Cem ne desün

2. gönül açıcı; eğlendirici. <KT>

K10/1 **Hurrem** şitâda Edrine şehri cinân gibi / Sârî leṭâfeti ten-i ḥâkiye cân gibi

K19/10 Rûz-ı nev-rûz-ı kerem faşl-ı bahâr-ı **hurrem** / Zîb-i eyvân-ı ḥamel mihr-i maḥal şadr-e eccl

G66/2 Giry-e-i ‘ışkuñla dil bâğ-ı bahâr-ı ḡamuñ / Her bun-ı ḥârında bir çeşme-i **hurrem** bulur

G275/5 Nâ’îlînün işidüp zemzeme-i ḡuftârın / Bûlbûlümdür demesün ol gül-i **hurrem** ne desün

3. taze, taravetli. <OTAL>

K10/7 Luṭf-ı hevâ-yı **hurremi** ḥâk içre gösterür / Faşl-ı şitâda gülleri yâkût-ı kân gibi

K10/38 Mecrâ-yı feyz olup tûta tâ kim ney-i qalem / Bâğ-ı ḥayâlî **hurrem** ü ter nâve-dân gibi

K24/12 **Hurrem** riyâz-ı feyz-i nesîminde tab‘ ınuñ / Ne ḥârḥâr-ı ḡuşsa ne gerd-i fûtür olur

hürşîd, hürşîd [80] güneş (bkz. âfitâb, şems). <KT, Cûdî, LN, Steingass>

K3/43 Girifte-mâh idi ol mihr-i bi‘şetûñ **hürşîd** / Ğaṭâ-i şerm ü pes-i perde-i ḥicâbında

K5/46 Nûr-ı pîşânî şubḥ-ı aḥadiyyet Aḥmed / Tâb-ı âyîne-i **hürşîd**-i cihân-ḡirâyî

K6/45 Verirdi nûrını **hürşîd** ü mâha yek-pâre / Alurdi hâleyi âḡûşa mâh-ı tâbânı

K7/25 Bu yolda tiğ-i rızâ ile çâk çâk olanuñ / Derûn-ı lâle gibi dâğ-dâridur **hürşîd**

K7/33 O şeb-çerâğ-ı necâbet ki ḥacletinden olur / Verâ-yı dâmen-i ‘Îsîde muḥtefî **hürşîd**

K8/10 Eder ḡubârını ithâf-ı târik-i **hürşîd** / Olan o ḥâke cebîn-sâ-yı ma‘zeret-sâzî

K10/24 Şîr-i veḡâ ki bûs-ı riḳâbıyla fâḥr eder / **Hürşîd**-i tâc-dâr Kızıl Arslân gibi

K10/34 Zer eskefiyle serde silâḥ-dâr u çûḳadar / **Hürşîd** ü mâh-ı çâr-deh-i âsumân gibi

K11/3 Müjde ey bâlâ-yı zerrîn-kürsî-i **hürşîd** ü mâh / Şafder-i nûh bâr-gâh-ı heft çâderdür gelen

K12/32 Olsa yek-rengî-i mâhiyyeti rûz u şebde / Ola **hürşîd**-i seḥer ḡuy-ı ḡirîbân-ı leyâl

K12/81 Yine pâ-mâl edemez cevher-i **hürşîd** gibi / Gevher-i nazmumı ḳaṭ‘-ı raḡbât-ı cehhâl

K13/40 Ol ḥâk-i ḥâḳîrûñ ḳamaşur dîde-i **hürşîd** / Mir’ât-ı zâmîrinde olan tâb u cilâdan

K14/44 Kesb etmege envârını her şubḥ o serânûñ / **Hürşîd** der-i devletine nâşiye-sâdur

K14/58 Mir’ât-ı zâmîrûñ nice taşvîr olunur kim / Başdan başa **hürşîd** gibi tâb u cilâdur

- K15/24 Pîşânî-i bahtuñda olan mevce-i envâr / Âyîne-i **hürşîdde** peydâ mı degildür
- K18/2 ‘Arağ-feşânî-i **hürşîdi** gör ki tâbindan / Serâb lücce olup lücceler serâb olmuş
- K18/13 Kılup ya hün-ı me‘âdin ‘urûk-ı hâkde cûş / Güzâriş-i tef-i **hürşîd** ile müzâb olmuş
- K18/46 Selâset-i suhen-i çeşme-sâr-ı feyzümden / Edâlarum gül-i **hürşîde** reng ü âb olmuş
- K19/5 Kıldı bir hil‘at-i semmûr-ı ser-â-ser i‘tâ / Ki fûrûğından iner dîde-i **hürşîde** sebel
- K20/13 **Hürşîd** hâk-i pâyuña müştâk-ı rûy-mâl / Cemşîd bezm-i lûtfuña meftûn-ı çâkerî
- K21/33 Vücûd-ı pâküñ ola zîb-i efser-i iğbâl / Ki reşk-i gevher-i **hürşîd**-i çarh-ı vâlâdur
- K23/46 Olur gül-zâr-ı dehrûñ ferşî hep gül-bister-i **hürşîd** / Sarâyistân-ı tab‘um raşha-pâş olsa gamâm üzre
- K25/20 Gitmiş eşer-i reng-i keşâfet bedenüñden / Âyîne-i **hürşîd** gibi pür-leme‘ânsın
- K28/32 Sürdüğe hâk-i pâyuña yüz reşk eder Mesîh / **Hürşîd**-i tâc-ver-i felek-i çâr-mîn ile
- K28/56 Reşk-âver olsa sür‘atî na‘liyle seyr eder / **Hürşîd** ü mâhı kim göre çîn-i cebîn ile
- K28/58 Şadrâ o hâk-pâye kâsem kim gînâ virüp / **Hürşîdi** kimyâ-ger eder muşt-ı tîn ile
- K29/22 **Hürşîdi** eylemiş şâdef-i nüh sipihre dâğ / Tâbende cyleyen güher-i kâbiliyyetüñ
- K30/21 Berek âlâyışüme oldı delîl-i rûşen / Tâb-ı âyîne-i **hürşîd** hamâmumda benüm
- K31/3 **Hürşîd**-i kimyâ-gere sermâye-bağş olur / Ol cevher-i kemâl ki senden bedîd olur
- K36/2 Kef-i iğbâline **hürşîd** bir zerrîn kalem şundı / Revâdur zîr-i meşk eyleyse levh-i mâh-ı tâbânı
- K36/3 Kamer reşk-i benânından giriftâr-ı mehâk oldı / Ser-â-pâ ra‘şe kıldı pençesi **hürşîd**-i rahşâmı
- G30/1 Cülûs edince hamel taht-gâhına **hürşîd** / Berât-ı ‘işreti rindânüñ oldı hep tecdîd
- G34/3 Açılmaya yine h‘âb-ı girân-ı bahtumdan / Olursa merdümek-i çeşm-i ârzü **hürşîd**
- G36/1 Mağşer k’ola hüsnuñden ‘ayân şafvet-i dîdâr / Tâb-efgen-i **hürşîd** ola germiyyet-i dîdâr
- G64/8 Ser-çeşme-i **hürşîddedür** Nâ‘iliyâ feyz / Cüyâdur o kim himmeti kûtâh degildür
- G65/1 Sâkî fûrûğ-ı meyden rûyuñda tâb göster / Germiyyet-i hayâdan **hürşîde** âb göster
- G67/3 Göster felege pençe-i **hürşîdde** mâhı / Sâkî yine destündeki câm-ı teri tûldur
- G117/1 Lem‘a-ı mâh-ı ruhuñ **hürşîd**-i enver-sûzdur / Bir şererdür hüsnuñ ammâ mihr-i mağşer-sûzdur
- G138/4 Eyledi **hürşîdi** o yâkût-leb / Hâcletî-i nükte-i renginümüz
- G140/3 Dil-i **hürşîdi** dâğ dâğ ederüz / Ol zamân kim şerâre-bâr-ı gamuz
- G149/5 Mesîh olursa da bîmâr-ı ‘ışkuñ olmayana / Felekde bâliş-i **hürşîde** ittikâ düşmez
- G155/4 Kılmış tarâvet-i gül-i **hürşîde** hânde-zen / Gül-berg-i bağ-ı hüsnuñi lûtf-ı nesim-i nâz
- G156/1 Ol pâdişâh hüsni k’ola rû be-râh-ı nâz / **Hürşîdi** hîre çeşm ede gerd-i sipâh-ı nâz
- G163/1 La‘lûñ ki hayâl-i mey-i gül-fâm ederüz biz / Âyîne-i **hürşîdi** alup câm ederüz biz
- G175/4 Muqimm-i genc-i ferâğ ol şarâb gör her şeb ü rûz / Fûrûğ-ı câmı ne **hürşîde** vir ne mâha degiş
- G183/5 Hoşâ leâfâfet-i nazm-ı selîs ü kaht-ı mezâk / Ki âb-ı çeşme-i **hürşîd** cûya şıgmaz imiş
- G190/7 Dâğ-ı **hürşîd** idi her dürri olaydı menşûb / Tab‘-ı pâki gibi bir kulzüm-i zehhâra şâdef
- G191/4 Tal‘atun lücce-i nûr-ı nîgehümde görünür / ‘Aks-i **hürşîd** gibi âbda tekrâr lâtif
- G196/2 **Hürşîde** degil tâb-ı tecellâ-yı cemâle / Tercîh olunur şafvet-i âyîne-i ‘âşık
- G196/3 Zerrâtı gamuñ şevk ile hep rakşa getürdi / **Hürşîd** gibi sîne-i bî-kîne-i ‘âşık
- G198/3 Şiken-i pençe-i **hürşîd** olur ednâ kârı / Kişver-i ‘ışk zemîninde biten her giyehüñ

- G203/4 Saht bâzû ki eder pençe-i **hürşîdî** şikest / Kemterin bâriqa-i kevkebe-i dîdârûn
- G222/2 Etmiş tamâm devrini sâkîde câm-ı Cem / ‘Ud eylemiş maķâmına **hürşîdî** görmedük
- G228/3 Bir âh-ı ciger-sûz çeküp yâd-ı ruķuñla / Gül-gonce-i **hürşîdî** siyâh eyledi bülbül
- G256/5 Güy-i **hürşîd**-i cemâlin ki der-âgûş eyler / Gösterür mâh-ı neve turrası çevgâmı ucın
- G269/4 Bînâ-dil ol ey ẖâce ki saña zer-i **hürşîd** / Seng-i mehek-i mâhda mağşûş görünsün
- G287/1 Şubhı **hürşîd**-i ruķuñ hasret-keş-i şâm eylesün / Âfitâbı münhasif mâhı siyeh-fâm eylesün
- G299/5 Etmişdür el-hakķ ey Nâ’ilî dâğ / Mirrihi ol çeşm **hürşîdî** ol rû
- G331/4 Yine dil-tengdür erbâb-ı hüner gonce gibi / Gül-şen-i bahtı ser-â-pâ gül-i **hürşîd** olsa
- G369/5 Âb u tâb-ı tal‘at-ı ebkâr-ı nazmuñ Nâ’ilî / Ta‘n eder âyîne-i **hürşîde** meh-rûlar gibi
- G370/1 Reng **hürşîd**-i şikestün gül-i hod-rüy gibi / Nâz gül-gonce-i ẖusnûñle nihân bûy gibi
- G375/1 Bir gülde tal‘atuñdaki tâbiş görölmedi / **Hürşîd** ü mâhda bu nümâyiş görölmedi
- G376/3 H̱ün-ı dil kim bâde-i şâf-ı maķabbetdür baña / Âb-rüy-ı çeşme-i **hürşiddür** her kâtresi
- G384/4 Bir semen var mı bu gülzârda tercîh olunur / Gül-i **hürşîde** mutarrâ bedenünden ğayrı
- G386/3 Fûrûzân etdi eyvân-ı ẖamelde şem‘-i **hürşîdî** / Toğup burc-ı şerefde kevkeb-i bihrûz-ı sulţânî
- G386/5 Ziyâsın pûd u târ eyler olup ey Nâ’ilî **hürşîd** / Bisât-ı taht-ı şâhenşâha dîbâ-düz-ı sulţânî
- M2/IV/9 Gitdün eşer-i jeng-i keşâfet bedenünden / Âyîne-i **hürşîd** gibi cevher-i zât ol
- M5/VI/1 Ol dem ki dile ‘itâb edersün / **Hürşîdî** girifte-tâb edersün
- M11/I/4 ‘Uķbâda feyz-i na‘tuñ ile rû-sefîd olup / **Hürşîde** haclet-âver ola tab‘-ı ecvedî

Aşağıdaki tanıklarda Kıyamet günü mahşer yerine doğacak olan güneşten bahsedilmiştir. O gün güneş, batıdan doğacak ve bütün suları kurutacak denli sıcak ve kavurucu olacaktır. Aşağıdaki tanıklarda da sıcaklık şiddeti nedeniyle “hürşîd-i mahşer, hürşîd-i kıyamet” terkipleri oluşturulmuştur.

- K7/62 Dem-i güzâriş-i **hürşîd**-i mahşer ol şâhuñ / Hîmâyetinde olam der amân-ı zıll-ı medîd
- K26/23 Gönül kim şu‘le-zâr-ı ‘ışķ-ı cânâne semenderdür / Şerâr-ı âhı dâğ-ı sine-i **hürşîd**-i mahşerdür
- G127/1 Gönül ki şu‘le-zâr-ı ‘ışķ-ı ẖübâna semenderdür / Şerâr-ı âhı dâğ-ı sine-i **hürşîd**-i mahşerdür
- G381/6 Cemâl-i dâğ-ı **hürşîd**-i kıyamet / Girîbân-gîr-i mahşerdür celâli
- M12/I/2 Zer-i **hürşîd**-i mahşer kûşadur iksîr-i ẖâlünden / Reh-i ‘ışķuñda ol kim ẖâk-i pādūr yâ Resûla’l-lâh
- Güneşin tesiriyle hava ısınınca havadaki tozlar hareketlendiği ve genişlediği için yerden yükselerek etrafa yayılırlar. Eski telâkkiye göre güneşin cazibesine kapılarak ona doğru koşarlarmış. Aslında hadise, havada asılı küçük parçacıkların güneş ışığında görünür hâle gelmelerinden ibarettir. Aşağıdaki tanıklarda “güneş” ve “zerre” birlikteliği bu alâkadan dolayıdır (bkz. zerre, âfitâb). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 225>
- K15/20 Gösterse n’ola kendüyi ‘ahdinde ahâlî / **Hürşîd** ile zerrât hüveydâ mı degildür
- G371/3 Sa‘y-ı bâzûsını gör zerre-i nâçîz-i dilüñ / Almaķ ister seni âgûşına **hürşîd** gibi
- G161/3 Zerre-i pür-süz u **hürşîd**-i ruķ-ı cânâneyüz / Dâğ-süz-ı sine-i şad-âfitâb-ı mahşerüz

G336/4 ‘ Ālem-i hüsniinde ruhsâr u dehânın kıl hayâl / Zerresi **hürşîd**-i ‘ âlem-tâb gelsün çeşmüne

G164/6 Bir zerreyüz velîk sipihr-i haqîkatûn / **Hürşîdine** muqâbil olan halvetîlerüz

hürşîd-i cihân-tâb [1] dünyayı aydınlatan güneş. <Redhouse>

K12/74 Feyz-bağş olsa şeb-i târa sevâd-ı kalemüm / Nâz eder pertev-i **hürşîd**-i cihân-tâba zılâl

hürşîd-fıtrat [1] güneş gibi yüce yaratılışlı, hilkatî mükemmel.

K29/29 Olsun hemîşe cilve-ger-i evc-i irtifa‘ / Hikmet-serây-ı dehrde **hürşîd-fıtratuñ**

hürşîd-gevher [1] güneşle aynı cevheri taşıyan (ay).

K11/9 Pâdişeh-kevkeb vezîr-Âşaf u Dârâ-serîr / Mihr-i meh-peyker meh-i **hürşîd-gevherdür** gelen

hürşîd-güher [1] güneşle aynı cevheri taşıyan.

K12/52 Yine bî-dâr olıcağ maşnık-ı tab‘ umdan eder / Böyle bir maṭla‘-ı **hürşîd-güher** ‘ arz-ı cemâl

hürşîd-makâm [1] makamı güneş kadar yüksek, yüce mertebeli.

K30/18 Mündefi‘ dür bilürin herze-vekilân-ı nifâk / Meclis-i Âşaf-ı **hürşîd-makâmumda** benüm

hürşîd-menzil [1] güneşle aynı menzilde bulunan, yüksek mertebeli.

G150/4 ‘ İşk oldu bizden ey dil zulmet-zedâ-yı hestî / ‘ İsi-makâm iseñ sen **hürşîd-menzilüz** biz

hürşîd-mişâl [1] güneş gibi, güneşe benzer şekilde.

K12/72 Bâ-huşûş ol güher-i kân-ı hünerdür tab‘ um / Ki tutar şa‘ şa‘ ası ‘ âlemi **hürşîd-mişâl**

hürşîd-naẓîr [1] güneş gibi, güneşe benzer şekilde.

M4/1/2 Dil-i ‘ uşşâkı neden zerre-i bî-tâb u haqîr / Eylemiş bârika-i hüsniñi **hürşîd-naẓîr**

hurûş [8] coşku, coşma, şamata, gürültü. <KT, LN, OTAL, Kanar/2>

K6/38 O yem-nevâl-i cihân-ı kerem ki gâh-ı **hurûş** / Toğunsa dâmen-i eflâke mevc-i ihsânı

K12/76 Nice kûlûm ki kemîn mevc-i eder gâh-ı **hurûş** / Dâmen-i nüh felegi gevher ile mâl-â-mâl

K35/8 Dil-i sengîn-i yâre aındurur lâ-büd o fışkıyye / **Hurûş**-ı seyl-i eşk-i dîde-i ‘ uşşâk-ı gam-ḥ-ârı

G186/1 O mey ki lem‘ ası rûy-ı şarâb-dârına düşmiş / **Hurûş**-ı neşvesi ser-cûş-ı tâb-dârına düşmiş

G246/5 Baḥr-ı âteş şarşar-ı âhum **hurûşum** görme sehl / Ey Hudâ-nâters mevc-i bî-şumârundan şakın

G342/3 Nüh zevrak-ı sipihre **hurûşı** fenâ virür / Hecrûñle gelse gözden ağan âb bir yere

hurûş-ı mevc [2] dalganın coşması.

K7/22 Bu lücce-gehde olur şarşar-ı havâdişden / **Hurûş-ı mevc**-i belâ geh nihân u gâh bedîd

G364/1 Dile çîn-i cebînün zûlf-i pür-tâbı unutturdu / **Hurûş-ı mevc**-i hayret bîm-i girdâbı unutturdu

hürû’l-‘în [1] güzel gözlü hurîler. <Kanar/2>

K36/13 Sevâdı zûlf-i pîç-â-pîç **hürû’l-‘îne** tâb-endâz / Beyâzî şâhidân-ı Halluḥ u Nevşâda pîşânî

Hüseyn [1] on iki imamın üçüncüsü, Hazreti Ali’nin oğlu. “Seyyid” ve “Şehîd”

lâkaplarıyla anılır. Hakkı olan halifelîği Muaviye’nin oğlu Yezid’den talep ederek Kûfe

halkının davetiyle oraya yönelir. Fakat daha sonra söz verdikleri desteği vermeyen

Kûfelilerin ihaneti dolayısıyla, Kerbelâ mevkiinde Yezid'in ordusuna mağlup olarak şehit edilir. <Lugât-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, C. 3, s. 113>

K7/27 Medâr-ı nîl-i sa' âdâtdur bu menzilde / Dilîr-i ma' reke-i Kerbelâ **Hüseyn-i** şehîd

husrân [2] hasar, ziyan, zarar; dalâlet. Bu kavram, mal, mülk gibi dünyevî kazançların; akıl, sıhhat, iman gibi manevî kazançların kaybedilmesi hakkında kullanılır.

<KT, LN, DİNÎ KAVRAMLAR>

K6/3 Benüm ki rencîş-i **husrân**-ı merg ile ölürin / Alınca pençe-i cellâddan girîbânı

K6/41 Zemîne hâtıra-i in' idâm-ı fûşat-ı cây / Sipihri bâ' iş-i **husrân**-ı teng-dâmânî

husrev [15] hükümdar, şah, padişah. <KT, LN>

K7/53 Zebân-ı **husrev**-i qadr gibi lâl-i hayretdür / Zuhûr-ı vâkı' a-i Kerbelâda 'aql-ı reşîd

K9/1 Pâdişâhum seni Hâk **husrev**-i zî-şân etmiş / Lâyık-ı saltanat-ı taht-ı Süleymân etmiş

K9/3 Nice hâkân eşer-i kevkebe-i saltanatuñ / Nice **husrevleri** bî-şevket ü 'unvân etmiş

K9/16 **Husrev**-i şîr-i' adû-sûz ki nâr-i gâzabı / Cây-ı âhû-bereyi pençe-i şîrân etmiş

K28/44 Şadrâ du' â-yı **husrev**-i gâzî senüñledür / Manşûrsın bu şavlet ü rây-ı rezîn ile

K35/11 Sipihri-i devlet ammâ âfitâbı **husrev**-i ' âlem / Ki var yanında Behrâma mu' âdil bir silâh-dân

M1/II/2 Dervîş idüñ ki **husrev**-i mülk-i kemâl idüñ / Sulţân idüñ ki arzû-yı taht u tâcı yok

G45/2 Mir'ât-ı cûya **husrev**-i gül nâzır olmasun / ' Âlem-nümâ dedikleri peymâne kendüdür

G362/3 Zerre zerre hâk-i gûristânı pâ-mâl etme kim / Tûde tûde **husrev**-i zerrîn külehdür her biri

G386/2 Bakılmaz **husrev**-i zerrîn-külâh-ı mihre kim olmuş / Muḥammed Hân-ı gâzî taht u tâc-efrûz-ı sulţânî

T5/1 Hıdîv-i muhterem sulţân-ı a' zam **husrev**-i ' âlem / Şehinşâh-ı ser-âmed pâdişâh-ı ma' delet-girdâr

husrevâ [] ey hükümdar!, ey yüce padişah! <Kanar/2>

G220/3 Âb-ı rüyûñ **husrevâ** dünyâ için baḥr eyleme / Kufîlî âhen nâmı Bâd-âverdür ol gencinenüñ

husrevân [] padişahlar, hükümdarlar.

K2/56 Bu tâc u tahtı koyup **husrevân**-ı dehr ancaḥ / Zâḥîr-i mülk-i ḥudâvend girûdâr ḳalur

K6/7 Kemîne bendesi kem-ter gulâm-ı dergehidür / Serîr-i saltanatuñ **husrevân**-ı zî-şâmı

husrevâne [] büyük padişahlara yakışacak şekilde, şahane. <KT, Kanar/2>

G77/4 **Husrevâne** pâdişâh-ı vâkı olup almış ele / Her gedâ bir sâgar-ı gîti-nümâ nev-rûzdur

Husrev [3] Efzaleddin İbrahim bin Ali, eserlerini Farsça yazmış bir Türk şairi.

1253 yılında Hindistan'da doğmuştur. Büyük melik Minûçîhr'in nedimlerinden olduğu için bu mahlası kullanmıştır. Edebiyatımızda sulţân-ı şuarâ mevkiindedir (bkz. Hâkânî).

<Kâmûsü'l-A'lâm, OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 393>

K5/22 Benüm ol **Husrev**-i evreng-i suḥen-dânî kim / Oldı menşûr-nüvîs-i suḥenüm tuḡrâyî

K17/55 Benüm ol **Husrev-i Hâkânî**-i ma' nî ki olur / Naḳd-i sermâye-i feyzümle girân-bâr-ı duyûñ

K30/31 ' Âr eder **Husrev**-i endîşem eger etse felek / Mihrini fülke-i zer fark-ı ḥıyâmumda benüm

G244/9 ‘Âr eder **Husrev**-i endişem eger etse felek / Mihrini fülke-i zer fark-ı hıyânumuda benüm

Husrev [2] Ferhat ile Şîrin hikâyesinde, Ferhat’ın rakibi olan hükümdar. Şîrîn ü Husrev, Ferhâd u Şîrîn, Şîrîn ü Pervîz, Ferhâd-nâme gibi adlarla bilinen Husrev v Şîrîn hikâyesinin aslı, ünlü Sasanî hükümdarı Husrev-i Pervîz’in hayatından alınmıştır. Eğlenceye ve kadına düşkün olan Husrev, bir Ermeni ya da Yunan kızı olan Şîrîn’e ayrı bir ilgi duyar. Ayrıca Husrev, kendi atı Şebdîz’in ikizi olan ve Şîrîn’de bulunan Gül-gün’u da çok sevmektedir. Bâd-âver ya da Bâd-âverde isimleriyle bilinen hazinesi de Husrev’le birlikte anılan unsurdur. <Fars Mitolojisi Sözlüğü>

K16/30 Görünürdi eşer-i lezzet-i güftârundan / Çeşm-i Ferhâd-ı belâ-pervere **Husrev** şîrîn

K27/17 Genc-i Bâd-âver-i Pervîzi unutturduñ sen / Hâtır-ı **Husreve** ey genc-i nihân hoş geldüñ

Husrev-nijâd [1] Hüsrev yaratılışlı, Hüsrev gibi âdil.

K10/23 **Husrev-nijâd**-ı ‘adl ki Efrâsiyâb-ı zulm / Mağv ola âteş-i gâzabından dühân gibi

huşûl [6] üreme, türeme, çıkma, vücuda gelme. <LN, ZL, OTAL>

K7/2 Kâzâ ki mâni‘-i tevfiğ-i ehl-i dânişdür / **Huşûl**-i kâm u ümîde olur mı sa‘y müfîd

K21/24 O nâ-tüvâna ki mu‘tâd-ı cevri gerdündür / **Huşûl**-i kayd-ı hüner miñnet-i dü bâlâdur

K26/2 Zihî âşâr-ı luğf-ı bî-niyâz u bî-tereddüd kim / **Huşûliyle** suhen-sencân-ı ‘âlem nâz-perverdür

K29/26 H‘âhiş-ger-i mülâzemet-i hem-nişînidür / Olursa ger **huşûle** en ednâ işâretün

K29/28 Tâ kim ede neşât-ı **huşûl**-i merâm u kâm / Erbâb-ı tab‘ı menkıbe-pîrâ-yı hâzretün

G147/3 O nâ-murâdlaruz kim bu hasret-âbâduñ / **Huşûl**-i kâmda bî-renc ü bî-ta‘ablarıyuz

huşûm [1] hasımlar, düşmanlar, haşm’ın çoğulu (bkz. haşm). <KT, Cûdî, LN,

OTAL>

K7/63 Ezîyyet-i dil-i dâna tâ ki çarh-ı denî / Ede **huşûmına** âl-i Muhammedün taqlîd

huşûşâ [6] özellikle, ayrıca, bilhassa, hele. <KT, Cûdî, LN, Kanar/2>

K14/65 İhrâz-ı ma‘ânîde **huşûşâ** dil ü tab‘um / Risto-yı suhen Hümmüs-i eflâk-i şenâdur

K17/36 Nice iğbâlün için eylemesün halk du‘â / Devletün oldu **huşûşâ** bu maħalle maħrûn

K18/40 Bu kâr-gehdde **huşûşâ** o sâhirem ki sözüñ / Lisân-ı mu‘cizeye ‘uğde-i cevâb olmış

K21/8 Sezâ degil mi **huşûşâ** bu deñlü ta‘rîfe / Ki hem-zebân-ı Aristo-yı hikmet-ârâdur

K23/39 **Huşûşâ** tab‘um ol mu‘ciz-tırâz-ı mülk-i ma‘nîdür / Ki olmuş hükmi nâfiz hâme-i vahy-irtisâm üzre

K26/31 **Huşûşâ** sâhir-i tab‘um ki i‘câz-ı belâgatda / ‘Aceb cādū-yı pür-fen türfe ‘ayyâr-ı tüvân-gerdür

hûş [5] akıl, fikir, şuur, us. <KT, OTAL>

K10/30 Meydân-ı lemhatü’l-başara çeşm-i **hûş** olur / Zeyn ursa hınk-ı şarşara berğ-i cihân gibi

G132/1 Feyz-i hevâ-yı ‘ışk ile kim şu‘le-pûş olur / Dâğ-ı ser-i cünün gül-i destâr-ı **hûş** olur

G146/3 Dil tıflı ğark-ı ni‘met-i nâz-ı cünün iken / Pes-mânde h‘âr-ı râtibe-i **hûş** eder miyüz

G380/1 Hum-ı ‘ışkuñ şarâb-ı nîm-cüşî / Yağar evvel kadehde ‘aql u **hûş**

G390/2 Aḥker gibi ol âteşün erbâb-ı tekellûf / Her kaçresini dâğ-ı dil ü **hûş** görür mi

hûşe [3]

1. başak. <KT, Cûdî, LN>

K1/51 Olsun yoluñda **hûşe**-i ber-hırmən-i du‘ â / Ol kim ümîd-i zâd-ı reh-i irtihâl eder

2. salkım. <LN, OTAL> Aşağıdaki tanıkta sözcük “başak” anlamı da kastedilecek şekilde kullanılmıştır. “Hûşe” sözcüğünün karşılığı olaran “başak” günümüzde de burç adı olarak kullanılmaktadır. Aşağıdaki tanıkta gökcisimleri adlarının kullanılması bu bağlamı oluşturmaktadır.

K30/24 **Hûşedür** neşve-i endîşe-i feyyâzum için / Naqd-i pervîn-i felek gûşe-i bāmumda benüm

G244/2 **Hûşedür** neşve-i endîşe-i feyyâzum için / Naqd-i pervîn-i felek gûşe-i bāmumda benüm

hûşe-çîn [1] başak toplayan, harman sonundan istifade eden. <KT, LN>

G179/4 Görüp âğyâr ḥattūñ **hûşe-çîn** olmuş vişâlünden / Edüp tarḥ-ı tekellûf ḥırmən-i yârâna el şunmuş

Hûşeng [1] bir kahramanlık sembolü olarak Şehnâme’de adı geçen efsanevî İran hükümdarı. Pişdâdiyân sülâlesinin ikinci hükümdarıdır. <MİTOLOJİK UNSURLAR, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 64> Tanıkta Qahramân tarafından yolu kesilerek durudurulması açısından ele alınmıştır.

K10/25 Ḥaşma nehîb-i şavleti sedd-i sedîd olur / **Hûşeng** şâh-râhın alan Qahramân gibi

hûş-rübâ [1] akıl alan. <Kanar/2>

G21/2 Nâz u kırışme **hûş-rübâ** ‘ işve dil-firîb / Dil şifte nigâh serâsime âh mest

hûş-yâr [1] akli kendisine yâr olan, ayık. <OTAL, Kanar/2>

K2/6 Fenâ bulur neş’et-i ‘adem-pezîr-i vücûd / Ne mest-i bâde ne maḥmûr u **hûş-yâr** kalur

hûş-yârî [1] ayıklık. Aşağıdaki tanıkta geçen “ḥûş-yârî-i âzîne”, cuma günü ayıklığı anlamındadır. Eskiden, bir kimse ne kadar içki müptelâsı olursa olsun, cuma günü, cuma namazına sarhoş gitmemek için o gün içmezdi. Ancak aşağıdaki tanığa göre rintlerin mezhebinde cuma günü ayık kalmak, sarhoşluk günahı olarak nitelenmiştir.

G23/3 Zâhid ne bilür mezheb-i rindânı ki anda / **Hûş-yârî**-i âzînedür ancak güneh-i mest

ḥuṭab [1] hutbeler. <OTAL>

G147/5 Ḥırâş-ı ḥâṭır olur ehl-i câha sözlerümüz / Ki sâye-gehlerinün erre-i **ḥuṭablarıyuz**

Huten [2] Türkistan Çini arazisinin eski adı. Civarın misk ceylânları çok bulunduğu için Hutén şehri eskiden beri miski ile meşhur olup bu kıymetki madde dünyanın her yerine oradan nakledilir. <Kâmûsü’l-A‘lâm, Lugât-ı Tarihiyye ve Coğrafîyye, C. 3, s. 187> Tanıklarda “misk”e bağlı hayallere konu edilmiştir.

K3/65 Felekler oldu o şâm içre ‘anberîn yedi tûp / Ki reşkidür **Hutenûn** dâg-ı müşk-i nâbında

G6/2 Cünbişinden dâg ber-dildür ğazâlân-ı **Huten** / Nâfe-rîz-i kâm ẖâhiş kim o kâkıldür baña

Huten-âşûb [1] Hutén’i karıştıran, Hutén’i fesada veren.

G305/5 Ruḥ-ı yârı **Huten-âşûb** kılan ḥâllerün / Nâ’ilî her biri dâg-ı ciger-i nâf olsa

ḥuṭûr [] hatıra gelme, akla gelme. <KT, LN, OTAL>

ḥuṭûr etmek [2] hatıra gelmek, hatırlamak, aklına düşmek (bkz. ḥâtıra ḥuṭûr etmek).

G166/5 **Ederse** kand-i lebün ḥâtır-ı mezâka **ḥuṭûr** / Diyâr-ı Mısrâ degil Kânehâra dek giderüz

G209/7 Şafâ mı yoksa küdret mi bilmeden kaldıḡ / Hücûm-ı ḥâtıradan ḥâtıra **ḥuṭûr edecek**

ḥuṭûṭ [1] hatlar, çizgiler, yazılar, ḥaṭṭ’ın çoğulu (bkz. ḥaṭṭ). <KT, Cûdî, LN,

OTAL>

G110/5 **Ḥuṭûṭ**-ı cevri ile pür şafḥa şafḥa-i eyyâm / Lisân-ı baḥtumuñ ey Nâ’ilî deşîşesidür

ḥûy, ḥû [1] ter. <LN, OTAL>

K18/11 Olup çekîde ‘araḡlar zemîne rûyinden / Hezâr şerm ile ġarḡ-ı **ḥûy**-ı ḥicâb olmış

ḥû-kerde, ḥûy-kerde [4]

1. terlemiş, terli. <Cûdî, LN, OTAL>

K10/4 Bulmuş ṭilâ’ zemîni sefidâc-ı şubḡdan / **Ḥûy-kerde** levḥ-i sîne-i sîmîn-berân gibi

G163/4 **ḥûy-kerde**-i ḥırmân oluruz ‘ışḡ ile ġâhî / Ne ḥ̱âhiş-i dil ne heves-i kâm ederüz biz

G352/4 Ne hoş beñzer gelince naḡd-i cân târâcına ol şûḡ / Elinde tûp-ı sîmîni o **ḥûy-kerde** zenaḡdâna

2. alışmış, âdet edinmiş. <OTAL>

Mt4 Ḥazzumuz yok şimdi mesrûr olmadan ey Nâ’ilî / Cevrine **ḥû-kerde** olduḡ rûzgâr-ı miḡnetün

ḥûy-rîz [1] ter döken.

G382/2 Baḡduḡça olur şu’le-feşân dūd-ı derûnum / Ḥâl-i siyeh-i ‘ârîz-ı **ḥûy-rîzûne** Şuḡfî

ḥuẓûr [9]

1. hazır olma, mevcut bulunma. <KT, Cûdî> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün, “rahat, asayiş” anlamı kastedilmekle birlikte, “‘adem” sözcüğü ile manevî tezat oluşturmamak biçimde “mevcut bulunma” anlamının da kastedildiği görülmektedir.

M1/VI/6 Dil-teng-i dâr-ı miḡnet-i dünyâ idün tamâm / Mekş eyle ḥ̱âb-ġâh-ı ‘ademde **ḥuẓûr** ile

2. ön; padişah yanı. <KT>

K15/35 Ma’zûrdur eylerse **ḥuẓûrında** mübâhât / Sâḡir mi degildür suḡen-ârâ mı degildür

K22/35 Ma’lûmdur cenâbuña kim ber-ġüzârdur / Pây-ı meleḡ **ḥuẓûr**-ı Süleymâna mûrdan

K26/3 Zihî taṭyîb-i ḥâtır merḡabâ resm-i mürüvvet kim / **Ḥuẓûrında** eger a’lâ eger ednâ berâberdür

G63/10 Naḡîb-i zümre-i eşrâf kim **ḥuẓûrında** / Hemîşe kâmet-i gerdün dü tâh lâzımdur

3. dirlik, gönül rahatlığı, rahat, asayiş. <KT, Cûdî, LN, TS>

K22/11 Sen olmasañ muḥāfazatında ḥazā'inüñ / Me'yūs idük bidā' at-ı naḳd-i **ḥuzûrdan**

K24/17 Ey şadr-ı muhterem ki şeref-yâb-ı ḥidmetüñ / Qadr u şerefle nâ'il-i 'izz ü **ḥuzûr** olur

G242/1 Ğamuñla ülfetümüz var sürürü n'eyleyelüm / Şafâ-yı ḥâtırumuz yok **ḥuzûrî** n'eyleyelüm

ḥuzûr etmek [1] rahata ermek, huzur bulmak.

G209/2 Ne iktizâ-yı ḥired-sûzdur bu berzahda / Ki ehl ḥ'âr ola nâdân ola **ḥuzûr edecek**

ḥüccet [4]

1. kanıt, delil; senet, vesika. <KT, LN, OTAL, Kanar/2>

K13/42 Var dest-i zühürinde nice **ḥüccet-i** maḥfî / Işbât-ı kemâl etmege rûḥ-ı ḳudemâdan

G87/9 Olanlar Nâ'ilî imzâ-nüvis-i **ḥüccet-i** ḥubî / Gönül mülkini istiğlâl edüp merbûḥ yazmışlar

2. bir hükmün doğruluğunu kanıtlamak ve muarıza karşı üstün gelmek amacıyla ileri sürülen delil; mahkemede düzenlenen hukukî belge; şer'î hüküm. <Cûdî, DİNÎ KAVRAMLAR>

K15/36 Ben maḥkeme-pîrâ-yı ma'ânî bu ḳaşîdem / Şâ'irligüme **ḥüccet-i** aḳvâ mı degildür

K20/32 Maẓmûn-ı **ḥüccet-i** suḥen ü ṭab'-ı pâkine / Şâhiddür ehl-i dâniş ü idrâkûñ ekseri

ḥücre [3] küçük oda, odacık; göz. <KT, LN, ZL, OTAL>

M1/II/5 Sen mâhdan cudâ bize bu 'âlem-i ferâḥ / Bir teng ü târ **ḥücreye** beñzer serâcî yok

G208/6 Her nefes ğarḳ-âb-ı eşk eyler bu minâ **ḥücreyi** / Çeşm-i Ya'ḳûb-ıbtılânun Beyt-i Aḥzânın görüñ

ḥücre-i minâ [1] cam hücre, küçük ve yuvarlak cam şişe. Tanıkta mecazen "göz" karşılığında kullanılmıştır.

G201/2 Cemşîd-i Sikender-menişüz câm ile gûyâ / Kim baḥr-ı ğamı **ḥücre-i minâ** ile geçdük

hücûm [13] saldırma, atılma, üstüne yürüme, birden koşma, üşüşme; harp ederek düşmanın üzerine saldırma, basma. <KT, Cûdî, LN>

K6/14 Rikâb-ı nâza ḳadem başmadan ḥarâb görür / **Hücûm-ı** zelzeleden heft-ṭâḳ-ı eyvânı

K6/16 O şeh ki lâzime-i piş-gâh-ı ğamzesidür / **Hücûm-ı** 'arbede-i dest-burd-ı ḥayrânı

K6/55 **Hücûm-ı** perdegîyân-ı bihişt-i ma'niden / Fezâ-yı maḥşer-i Eyyûb ola ḥıyâbânı

K8/5 Berâber eyleye ḥâke burûc u dîvârın / **Hücûm-ı** 'arbede-i ğâziyân-ı ser-bâzı

K18/8 Ṭarîḳ-i âb kesilmiş bu lücceler yekser / **Hücûm-ı** leşker-i germâ ile ḥarâb olmuş

K18/38 **Hücûm-ı** zelzele-i fitneden 'imâret-i dil / Binâ-yı ḥâtır-ı 'âşîḳ gibi ḥarâb olmuş

G13/5 Farṭ-ı **hücûm-ı** nâzdan ol şûḥa Nâ'ilî / Reng-i şarâb-ı 'işve olur perde-i ḥicâb

G124/1 Bu mâtem-gâhda feryâda ḥayret reh-zen olmuşdur / **Hücûm-ı** ğam tehî-sâz-ı dimâğ-ı şîven olmuşdur

G183/2 **Hücûm-ı** leşker-i müjgâna dilde tâb mı var / O teng-nây-ı sipâh-ı dû rûya şığmaz imiş

G209/7 Şafâ mı yoksa küdüret mi bilmeden ḳalduḳ / **Hücûm-ı** ḥâtıradan ḥâtıra ḥuṭûr edecek

G320/2 **Hücûm-ı** reşk reşk-i tiğ-i elmâs-ı müjeñden dil / Ser-â-pâ zaḥm olup nâsûr nâsûr oldu gitdükçe

hücûma ṭurmak [1] hücuma kalkmak, saldırmak.

Kt8/2 Hemân **hücûma ṭurur** mülk-i câra ol müjeler / Fûrûğ-ı âhım ceyş-i tenâre gösterme

hücûm eylemek [1] akın etmek, saldırmak. <Kanar/2, TS, ÖTS>

G110/4 Göñül ki kâkülüne sînenen **hücûm eyler** / Ol âşiyâne-i ‘anķa bu şîr pîşesidür

hüddâm [7] hizmetçiler, hâdim’in çoğulu. <LN, OTAL>

K1/30 Ben zerreye o maṭla‘-ı nûr-ı şuhûddan / **Hüddâm**-ı bâ-sa‘âdeti ‘arz-ı cemâl eder

K14/4 Bu çeşn-i hümayûna ki çarḥuñ tek u pûda / **Hüddâm**-ı kemer-beste gibi ḳaddi dû tâdur

K22/31 Ma‘dûd olursa ehl-i ma‘ârif zihî şeref / **Hüddâm**-ı âsitân-ı sa‘âdet-vüfûrdan

K22/39 **Hüddâm**-ı devletûñ ede pâ-mâl ü ḥâk-sâr / Bünyân-ı ḥaşmı şadme-i pâ-yı sûtûrdan

K29/7 Ser-nâme-i cerîde-i evşâfın eyle ‘arz / **Hüddâm**-ı pîş-gâhına ol kân-ı himmetûñ

K30/16 Şun hemân nâmemi **hüddâmına** vir kârımı gör / Çîn-i ebrû-yı ḡazab rûy-ı selâmunıma benüm

G185/4 Yer virmemişler ol sege **hüddâm**-ı ehl-i câh / Zâhid ki sofa-i ne‘âm-ı âza şıgmamış

hükemâ [1] âlimler, bilginler, ḥakîm’in çoğulu (bkz. ḥakîm). <KT, OTAL>

K14/15 Rakḳâşları çâpûk ü çâlâk o ḳadar kim / Sür‘atleri ḥayret-dih-i ‘aḳl-ı **hükemâdur**

hükkâm [1] hâkimler, ḥakim’in çoğulu (bkz. ḥakim). <KT, LN, OTAL>

K19/23 Nice beñzer saña **hükkâm**-ı selef kim ḥâlâ / Sensin ey dâver-i dâna-dil ü pâkîze-‘amel

hükm [19]

1. emir, irade, buyruk. <KT, Kanar/2>

K7/36 Zihî irâdet-i **hükm**-i ezel zihî teslîm / Bu iḳtidâr ile ol pençe tâb-ı ḥaşm-ı ‘anîd

K18/36 Sevâd-ı cebhe ki **hükm**-i ḳaderdür ehl-i dilûñ / Kef-i ḥayâtına menşûr-ı ictinâb olmış

K28/36 Ol ḳal‘alar ki ḥıṭṭa-i islâma oldu ḡamm / **Hükm**-i mühendis-i ḥired-i ḥurde-bîn ile

G152/1 Etmiş ne çâre **hükm**-i sevâd-ı cebñümüz / Kâlâ-yı ‘ışḳ-ı yâre fedâ naḳd-i dîñümüz

G235/4 Çeşm-i **hükmin** ki vire ma‘reke-i âşûbuñ / Ḳahramânlar şunamaz pençe-i müjgâmina el

G280/3 **Hükm**-i sevâd-ı noḳta-i ḥâlûndür eyleyen / Mülk-i ḳazâyı zelzele-i fitneden emîn

hükm-i ḳazâ [5] her hususta Allah tarafından önceden verilmiş hüküm. <OTAL>

M3/VII/2 Var âsitân-ı pîre hele istinâdumuz / **Hükm-i ḳazâya** zerre ḳadar yok ‘inâdumuz

M7/V/1 Ne mümkindür bula ey Nâ‘ilî **hükm-i ḳazâ** taḡyîr / Bozulmak mümteni‘dür ser-nüvişt-i ḥâme-i taḳdîr

G3/3 Bir dil-i bî-tâb ile biñ ḡamzeye âmâdeyüm / Ey diyen **hükm-i ḳazâdan** ihtirâz eyler baña

G61/2 ‘İtâb-ı ḡamze-i mestinden ihtirâz gerek / Hılâf-ı **hükm-i ḳazâ** kuvvet-i ḥaṭâdandur

G243/5 ‘Aceb ki ḡamzeñe teslîm edem girîbânım / Ne çâre ser-keş-i **hükm-i ḳazâ**-yı bî-çünam

2. kuvvet, ehemmiyet, nüfuz; siyasî otorite. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>

K12/3 Yine bir dâveri ḥâtemle çıkardı felege / **Hükm**-i tuḡrâ-yı şehinşâh-ı ḳader-iştiklâl

K12/33 **Hükmi** taḡyîr-i tebâyi‘de revândur o ḳadar / Ki tef-i ḳahrı ḡüzâr etse zemînden fi‘l-ḥâl

K23/39 Ḥuşûşâ ṭab‘um ol mu‘ciz-ṭirâz-ı mülk-i ma‘nîdür / Ki olmuş **hükmi** nâfız ḥâme-i vahy-irtisâm üzre

3. tesir. <KT, LN>

M1/III/2 Ḥâk olsun encüm-i ḳaṭarât-ı sirişküümüz / Çünkim sebeb bu fitneye **hükm**-i sitâredür

G90/1 Çâh-ı zeḳanuñda dilûñ ârâmı tehîdür / **Hükm**-i raşad-ı fitneden eyyâmı tehîdür

G113/5 Şûr-efgen olan Nâ'iliyâ kişver-i nazma / **Hük**m-i raqam-ı hâme-i cādū-fenümüzdür

K17/39 Çıkamaz taşra felek dâ'ire-i **hük**müñden / Merkezinden nitekim ayrılmaz nokta-i nûn

hükmi cārî olmak [1] gücü yetmek, sözü geçmek.

K25/3 **Cārî ise hük**müñ n'ola emvâc-ı suṭûra / Râyet-keş-i ma' nî 'alem-efrâz-ı beyânsın

Hülâgû [1] meşhur Moğol hükümdarı Cengiz'in torunu. Yağma, çapul ve kötü niyetli padişah kimliğiyle anılır. Hicrî 660 yılında Tatar ordularıyla Bağdat'ı yerle bir etmiş, evlât ve hanedanıyla beraber halife Mu'tasım'ı ve sekiz yüz bin insanı katletmiştir. <ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 251> Aşağıdaki tanıkta Bağdat'ın istilâsı dile getirilmiştir.

G259/2 Döndi Bağdâd-ı dile kişver-i cân 'ahdüñde / Müjeler leşger-i Tatar u **Hülâgûsun** sen

hümâ [20] Büyük Okyanus adalarında bulunan bir kuş; cennet kuşu, devlet kuşu || saadet, kutluluk. <KT>

K13/17 Hem-sâye-i bûm olmağa cân virdiler âhır / Anlar ki girizân idi şeh-perr-i **hümâdan**

K14/6 Ferrâş-ı harîm-i deri ol hacle-serânuñ / Yâ şeh-per-i ṭāvûs-ı bihiştî ya **hümâdur**

K23/45 Qalem kim müy-ı bârîk-i ḥayâlüm pîç ü pîç eyler / **Hümâ**-veş indirir murğ-ı dil-i Cibrîlî dâm üzre

G74/3 Şeh-bâz ğamzeñ eylese kaşd-ı **hümâ**-yı dil / Cibrîl-veş melâ'ikeden hây u hû kıpar

G240/4 Şayd etdi **hümâ**-yı dili ol ṭurralar ammâ / Ḥâlûñ gibi bir dâne-i dâm-ı ḥıyel aldum

G296/5 Zülfün tenezzül eyler şayd-ı **hümâ**-yı 'aqla / Ol rütbelerden ammâ 'âlî cenâb-ı ebrû

Hümâ, yere konmayan, tuzaklara yakalanmayan, gölgesi yere düşmeyecek kadar yüksekten uçan, yuvasını bulutlar arasında ya da gökyüzünün bilinmeyen bir yerinde yapan saadet kuşudur. <KUŞLAR> Aşağıdaki tanıklarda hümâ'nın yüksek irtifada uçuşu ile ilgili hayallere yer verilmiştir.

K34/15 Mesned-i iqbâl ü devlet kim hezâr bâbınun / Sâye şalmış üstine bâl-i **hümâ**-yı himmeti

K36/15 Sevâd-ı zıll-ı şeh-perr-i **hümâ**-yı evc-i isti'lâ / Sefîdi dâğ-ı reşg-i beyza-i ṭāvûs-ı cevhlânî

G149/3 Bu rûz-gârda âzâde-ser o rinde ḥased / Ki fark-ı himmetine sâye-i **hümâ** düşmez

G157/5 Sâye-perverd-i **hümâ**-yı evc-gâh-ı nâzdur / Kûçe-i şeh-râh-ı 'ışkuñda dil-i pâ-mâlümüz

G315/7 **Hümâ**-veş olsa yerün fark-ı târik-i iqbâl / Firîb-ḥurde-i baht-ı ḥuceste-fâl olma

Hümâ'nın gölgesi, üzerine düştüğü kimseye saltanat bahşeder. Hümâ'nın, başına konduğu kişiye devlet bağışladığına inanılır. <KUŞLAR,Fars Mitolojisi Sözlüğü> Aşağıdaki tanıkta memduhun gölgesine eren şair, hümânın ta kendisi olmuştur.

K4/20 Bulah sâye-dârî-i zülfın / Mağz-ı cân-perver-i **hümâ**-yı dilem

Hümâ, kemikle beslenen bir kuştur. Yerlerden topladığı kemikleri çok yükseklerden kayalara fırlatıp parçalayarak yiyen bir vahşî hayvan olarak bilinse de kemik için kimseye zarar vermez. Bu şekilde beslenmesi tokgözlülüğüne yorulur. <KUŞLAR, Fars Mitolojisi

Sözlüğü> Aşağıdaki tanıklarda hümâ, bu duruma dikkat çekmek için “üstühân (kemik)” sözcüğüyle birlikte kullanılmıştır.

G283/2 Sâye-bîzârân-ı iqbâli sipihrûn olsa ger / Üstühânın istemezler kim **hümâ** kût eylesün

G285/4 Tâ'ir-i evc-i nâz olan kâni'-i üstühân degil / Kâm-ı **hümâya** hayfdur tu'me-i âz degmesün

hümâlık eylemek [1] tokgözlülük etmek, payına düşeni beklemek. Aşağıdaki tanıkta hümâ'nın kemik yediğine gönderme yapılmıştır. Hümâ'nın gıdası olan kemiği elde etmek için kimseye zarar vermemesi ve payına düşeni beklemesi, pervanenin mumun sönmesini beklemesi ile ilişkilendirilmiştir.

G263/3 Her tâ'ire gıda mı olur üstühân-ı şem' / Pervâne-i siyâh **hümâlık** mı eylesün

hümâ-yı lâ-mekân [3] mekânsız hümâ. Ele geçmediği, yakalanmadığı için ve varlık âlemine tenezzül etmediğinden hümâ, “lâ-mekân” ibaresiyle vasıflandırılmıştır.

K26/25 **Hümâ-yı lâ-mekândur** gerçi ammâ pây-bûsiyle / Hemîşe kudsiyân-ı bâm-ı 'arşa sâye-güsterdür

G68/1 Dil-i âşüfteye ol tûrada ârâm müşkildür / **Hümâ-yı lâ-mekâna** kayd-ı bend-i dâm müşkildür

G127/2 **Hümâ-yı lâ-mekândur** gerçi ammâ pây-bûs ile / Hemîşe kudsiyân-ı bâm-ı 'arşa sâye-güsterdür

hümâ-yı lâ-mekân-ter [2] hiç mekânı olmayan hümâ. Hümâ'nın yere inmemesi ve ele geçmemesini ifade eden pekiştirme amaçlı bir terkiptir.

K26/24 Kesilmez ârzü-yı rişte-i zülf-i siyâhından / Hevâ-yı dâma düşmüş bir **hümâ-yı lâ-mekân-terdür**

G127/3 Kesilmez ârzü-yı rişte-i zülf-i siyâhından / Hevâ-yı dâma düşmüş bir **hümâ-yı lâ-mekân-terdür**

hümâm [1] himmet sahibi, azimli; iler gelen zat. <KT, LN, OTAL>

K30/15 Olmasa nuṭka mecâlûn varıcaḳ ḫavfum odur / Bu mehâbet ki var ol şadr-ı **hümânumda** benüm

hümâ-pesendî [1] hümâ gibi hiçbir şeyi beğenmeyen, müşkilpesent. Hümâ'nın bir kanaat sembolü olarak hiçbir maddî nesneye tenezzül etmeyişi ifade etmektedir.

G388/6 **Hümâ-pesendî**-i iqbâle nâzdan maḳşûd / Segân-ı küyuña virmekdür üstühânümüzi

hümâ-sâye [1] gölgesi, iyilikleri dünyaya yayılmış. <OTAL> Hümâ'nın gölgesinin, üzerine düştüğü kimseye talih getirdiği düşüncesi ile oluşturulmuş bir terkiptir.

K12/17 Ḳahramân-kevkebe Cem-mertebe Dârâ-ḫaşmet / Âsümân-pâye **hümâ-sâye** 'adimü'l-emşâl

hümâ-şikârî [1] hümâ avlayıcılığı, hümâ avcılığı. Hümâ'yı avlamak oldukça zordur. Bu kuşun, yere tenezzül etmeyerek alçak mertebelere inmediği düşünüldüğünde, onu avlayabilmek için yüksek irtifalarda bulunmak gerektiği anlaşılabılır.

G186/6 **Hümâ-şikârî**-i zülfin ruḫuṇda gör ki gönüller / Kemend-i câzibe-i âfitâb-dârına düşmiş

hümâyûn [5] kuvvetli, saadetli, mübarek || padişaha mensup ve onunla ilgili, şahane (bkz. ḫuceste). <KT>

- K9/21 Rûh-ı ecdâd-ı **hümâyûnuñ** içün pâdişehüm / Ki Hudâ her birini a‘del-i şâhân etmiş
 K9/32 Şimdi hüd himmet evşaf-ı **hümâyûnuñ** edüp / Hâk-i dergâhuña tab‘ın güher-efşân etmiş
 K12/25 Nâfizü’l-hüküm-i **hümâyûn**-ı kader kim olmış / Pâye-i kadri füzûn mertebe-i ‘âliü’l-‘âl
 K14/4 Bu çeşn-i **hümâyûna** ki çarhuñ tek u pûda / Hüdâdâm-ı kemer-beste gibi qaddi dû tâdur
 K14/43 Şâyestedür ol genc-i sa‘âdetde bu gevher / Bu sūr-ı **hümâyûna** münâsib o serâdur

hümâyûn-şadef [1] kutlu sedef, padişaha lâyük iri inci çıkaran sedef.

- K14/31 Ol dürr-i **hümâyûn-şadef**-i kulzüm-i devlet / Kim hacle-gehi reşg-i şebistân-ı semâdur

hüner [13] bilme, biliş, marifet; beceriklilik, ustalık, maharet; ince sanat. <KT,

ÖTS>

- K12/69 Mezheb-i çarhda fehmi eylemeyem olduğini / Ma‘rifet cürm ü **hüner** töhmet ü endişe vebâl
 K12/72 Bâ-ğuş ol güher-i kân-ı **hünerdür** tab‘um / Ki tutar şa‘şâ‘ası ‘âlemi hürşid-mişâl
 K13/41 Hâk ise de yektâ güher-i genc-i **hünerdür** / Kim ‘âciz olur nâkidi taqdîr-i behâdan
 K16/31 Kâr-gâh-ı **hünere** naqş-ı tîrâz eyleyeli / Tab‘-ı zer-düzümü sermâye-i feyz-i taḥsîn
 K20/23 ‘Ahdünde Nâ’ilî gibi bir câmi‘-i funûn / Kim lubb-ı lâyiḥat-ı ḥikemdür **hünerleri**
 K21/24 O nâ-tüvâne ki mu‘tâd-ı cevri gerdündür / Huşûl-ı kayd-ı **hüner** miḥnet-i dû bâlâdur
 K25/23 Câyûn ki olur tavḥ-ı benân mîşr-ı **hünerde** / Miḳyâs-ı çeh-i Nîl-i serî‘ü’l-cereyânsın
 G208/8 Nâ’ilînün tab‘-ı pâkinden ne gevherler çıkar / Ol **hüner** gencînesin ol ma‘rifet kânın görüñ
 G265/1 Erbâb-ı **hüner** ey çarḥ ‘ahdünde қо ‘ür olsun / Nâdâna şeb ü rûzuñ sincâb u semûr olsun
 G271/1 Güşâde-baḥt erâzil sitâde-hü düşmen / Kemâl naqş u **hüner** ‘ayb u âb-rû düşmen
 G331/4 Yine dil-tengdür erbâb-ı **hüner** gönce gibi / Gül-şen-i baḥtı ser-â-pâ gül-i hürşid olsa
 R5/1 Erbâb-ı **hüner** hemîşe pür-şîven olur / Her hâli şafâ-baḥş-ı dil-i düşmen olur
 Ş2/5 Olsun ey gül-bün-i riyâz-ı **hüner** / Cilve-gâhuñ nümüne-i maḥşer

hüner-perver [1] hüneri seven, hüneri koruyan; sanatkâr. <OTAL, Kanar/2>

- K17/62 Görünür kâr-gehi-i tab‘-ı **hüner-perverümün** / Mevc-i ḥarâ gibi hep kâleleri bûkalemün

hüner-şumârî [1] hünerlerini sayıp dökme, kendini övme.

- G46/4 **Hüner-şumârî**-i iḥvâna i‘timâd etme / Ki ol gürûhda ḥassâd-ı ‘ayb-cû biledür

ḥürmet [2]

1. şeref, haysiyet, saygınlık. <KT, LN, Kanar/2>

- K32/3 Be-ḥaḳḳ-ı **ḥürmet**-i ḥâk-i derûñ ḥudâvendâ / Ki dūr olanlara sermâye-i tebâḥîdür

2. bir şeyin haramlığı, haramlık. <KT, LN, OTAL> Tanıkta vaizin, kürsüde riya esbâbının hem saygınlığını hem de haramlığını ifade ettiği düşünülebilir.

- G83/4 Eder kürsîde esbâb-ı riyânuñ **ḥürmetin** taḳrîr / Gehî semmûr u gâhî ḳâḳum u sincâbdan söyler

Hürmüs [3] Jüpiter, Müşterî. Utarid’in Yunanca karşılığıdır (Hermes). Bu isimle

anılan bir kimsenin varlığı da rivayet edilir. Bu kimse “Tûs” ismiyle tanınır; matematik,

hendese, fen, tıp, musikî gibi ilimlerin mucidi olarak bilinir. İdris Peygamber olduğu da rivayet edilen bu şahsın Mısır'da yaşamış olduğu, hatta bu isimde üç farklı kimsenin birbirine benzer özellikler gösterdiği kitaplarda kayıtlıdır. <Kâmûsü'l-A'lâm, Lugât-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, C. 7, s. 150, OTAL> Aşağıdaki tanıklarda hem bir gökcismi hem de bir şahıs adı olarak kullanılmıştır. Tanıklarda gökcismi olarak kişileştirilen Hürmüs, Mısırlı Hermes'e işaret etmektedir.

K1/13 Ol **Hürmüs**-i me'âric-i nuṭṭum ki sözlerüm / Risto-yı 'aqlı ḥikmet-i ma'îde lâl eder

K14/65 İhrâz-ı me'ânide ḥuşûşâ dil ü ṭab' um / Risto-yı suhen **Hürmüs**-i eflâk-i şenâdur

K21/7 Zebânın anlayamaz Bû 'Alî vü Fârâbî / Çalem ki **Hürmüs**-i eflâk-i nazm u inşâdur

Hüseyn Baykara [1] Mirzâ Sultan Hüseyin. Timur soyundan Mirza Mansur'un oğludur. Kendisi de âlim ve âdil bir hükümdar olan Baykara, âlimlerin dostu ve destekçisi olmuştur. Zamanında ilim ve sanat hayli ilerlemiş, Herat âlimlerin ve sanatkârların merkezi konumuna gelmiştir (Şemseddin Sâmî, 1306. 1237). Sazlı sözlü meclisleri meşhurdur (bkz. Sultân Hüseyn Baykara). <Kâmûsü'l-A'lâm, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 117> Tanıkta eğlence ve şenlikleri bol olan devri ifade etmek için kullanılmıştır.

K22/9 Sultân **Hüseyn Baykara** devridür hemân / Eyyâm-ı devletünde cihân çeşn ü sürdan

hüsn [153] güzellik, makbûl olma. <KT, Ahterî, Cûdî, LN, ZL>

K1/35 Faḡr u rızâda **hüsn**-i sülûk-ı Muḥammedî / Ḥ'âhiş-gerân-ı devleti ḥamûş u lâl eder

K4/7 **Hüsn** ile ḡamze âşinâ görelî / Düşmen-i tiğ-i der-kaḡâ-yı dilem

K4/10 Şüret-ârâ-yı naḡş-ı **hüsn** olalı / Büt-trâşî-i kilisâ-yı dilem

K4/23 İktibâs-ı fûrûḡ-ı **hüsninden** / Nûr-ı pîşânî-i şenâ-yı dilem

K6/8 O şâh-ı fitne-sipâh ı ḡalem-rev-i **hüsnüñ** / Ki gösterür Cem ü Dârâya çîn-i pîşânî

K6/13 Çalem-rev-i dile ol şeh-süvâr-ı **hüsnüñ** kim / Kemîne cünbişidür dest-ḡâh-ı vîrânî

K6/44 Cibilletinde olan **hüsn**-i ihtilâṭ u kerem / Sipihri eylese irşâda luṭfin erzânî

K8/28 Olurdı ḡasret-i ḡ'âb-ı ḡumâr-ı naḡvet-i nâz / Bütân-ı 'âlem-i **hüsnüñ** nigâh-ı ṭannâzı

K15/10 Sen âteş o gül-bâḡçe-i ḡüsne ḡasubend / Kem-ruḡşat-ı âh olduḡuñ evlâ mı degildür

K18/10 O dem ki zâ'il olup **hüsn**-i müste'âr-ı bahâr / Cemâl-i pîrezen-i dehr der-niḡâb olmış

K23/48 Bu şî'r-i dil-ḡüşâda ol 'arûs-ı dil-keşüñ ḡâme / Kemâl-i vaşf-ı **hüsn**in gösterür îḡâm-ı tām üzre

K30/6 Kâtib-i **hüsn**-i 'amel şâhid-i tevḡîḡ yeter / Niyet-i ḡâlîşe vü himmet-i tāmumda benüm

K34/21 Zümre-i erbâb-ı ṭab' ı öyle meṭûn etdi kim / **Hüsn**-i aḡlâḡı ḡimâ-yı ḡalbi feyz-i şoḡbeti

K37/5 Çabûl-i 'aks eden ayîne-i tecellâdan / Cemâl-i Ḥaḡḡı görür **hüsn**-i i'tiḡâdî ḡadar

K37/17 Kemâldür naḡar-ı ehl-i dilde ḡubânüñ / Olursa nâzişi **hüsn**-i Ḥudâ-y-dâdı ḡadar

M1/V/3 Ḥayḡâ ki oldı şoḡbet-i nâ-cins rehzenüñ / Ma'rûf idüñ nihâyet-i **hüsn**-i vîḡâḡ ile

M4/I/2 Dil-i 'uşşâḡı neden zerre-i bî-tâb u ḡaḡîr / Eylemiş bâriḡa-i **hüsnüñi** ḡürşid-naḡîr

- M4/III/2 Nâveg-endâz-ı ğazal-i dil olan kaşuñ için / Bizi de devlet-i **hüsni**de güzel başuñ için
- M4/IV/2 **Hüsni** ârâste-i halk-ı kerim-i 'işmet / Kâmetüñ naḥl-i burûmend-i na'im-i 'işmet
- M5/II/2 Ey zerre-i âfitâb-ı **hüsni** / Âyine-i râz-ı 'ışk u maṭlûb
- M5/III/6 **Hüsni** ki bahâr-ı bağ-ı cennet / Şahn-ı çemende hâr u ḥasdur
- M5/IV/4 'Uşşâk için ola **hüsni**le hayf / Bir nîm nigâh-ı merḥamet bâr
- G9/4 Düşerdi manzara-i çâr-ṭâk-ı naḥvetden / Bu **hüsni** ile nâzar etseydi âfitâb saña
- G11/1 Ey tâb-ı **hüsni** âfet-i nîrû-yı âfitâb / Haclet-pezîr-i reng-i ruḥuñ rûy-ı âfitâb
- G16/5 Çıkdı ğinâ-yı vaşlumuz aġyâra Nâ'ilî / Dil-ber zekât-ı **hüsni** muḥtâca virdi hep
- G25/5 Bî-rengî-i **hüsni**le virüp güllere haclet / Meşşâṭanı gül-güne-ṭirâz-ı ruḥ-ı bağ et
- G27/1 Olmazdı ğamuñ mâye-i icâd-ı maḥabbet / **Hüsni**-i ezeli olmasa hem-zâd-ı maḥabbet
- G27/2 Ruḥsârûñ eden gül-şen-i **hüsne** gül-i şâdâb / Etmiş dili murġ-ı çemen âbâd-ı maḥabbet
- G36/1 Maḥşer k'ola **hüsni**den 'ayân şafvet-i dîdâr / Tâb-efgen-i ḥurşid ola germiyyet-i dîdâr
- G36/2 **Hüsni** ki ola cilde-nümâ-yı harem-i ḳuds / Ervâḥa düşer ġulgûle-i hayret-i dîdâr
- G37/4 Böyle mest-i nâz-perverden kaçır mı ehl-i 'ışk / Neşve-dâr-ı **hüsni** olanlar şûḥ olur ṭannâz olur
- G43/2 **Hüsni** ki degil kâbil-i taşvîr ü taşavvur / Nakş-ı ruḥuñ âyîne de maḥbûs degildür
- G46/2 O şâh-ı **hüsni** ile ceşş-i niyâz fevc-â-fevc / Pes-i tekâver-i nâzında sũ-be-sũ biledür
- G57/3 Siyeh kalem yaraşur şâh-nâme-i **hüsne** / Haṭ-âver olmasa meclisde tâze bakmazlar
- G62/4 Bir behre al tena'um-ı 'id-i vişâlden / Ol ġurre mâh-ı **hüsni** o kaş-ı hilâli gör
- G69/1 Ol şâh-ı **hüsne** kim şaf-ı müjgân sipâhdur / Düm-dârı ḥaṭṭ maḳdem-i ceşş-i nigâhdur
- G71/5 Eylemez her kim 'ayâr-ı **hüsne** raġbet Nâ'ilî / Kadr-i 'âşık dil-ber-i sîmîn-berinden bellidür
- G76/5 Olmış berâṭ-ı **hüsni**le kayd-ı hayât o ḥaṭṭ / Ḥaṭṭ tâze **hüsni** tâze o nev-câḥ tâzedür
- G81/6 Ğüy-ı ser-gerdâniyuz biz şâh-ı **hüsni** Nâ'ilî / 'İşvesinden ṭutsa zülfin der ki çevġânım mıdur
- G82/2 Ğarḳa-i girdâb-ı şevk ey Mevlevî döndükçe sen / Şu'le-i cevvalê-i **hüsni** mi yâ cânım mıdur
- G95/4 Yâ 'aksin eder perde-i çeşmünde nümâyân / Âyine-i **hüsni**de olan reng-i füsundur
- G97/1 Sûz hemân **hüsni**dedür yârûñ mekânûñ kim bilür / Gevherinde âb u tâb olsun da kânın kim bilür
- G97/2 Var ise seng-i siyâh-ı kalb-i 'âşıkdur mehek / Yoḥsa ol şûḥuñ 'ayâr-ı **hüsni** ü ânın kim bilür
- G98/5 Nakş olup muşḥaf-ı **hüsni** şafahât-ı gülde / Âyet âyet anı bülbüllere her bâr okudur
- G106/3 Âşûb-ı dil-firîbî-i **hüsni**-i bütâna bak / Zünnârî-i maḥabbet olan pârşâyı gör
- G107/1 Demeñ ol şem'-i **hüsne** ġayrılarla germ-ülfetdür / Kimüñle hem-dem olsun n'eylesün müştâk-ı şoḥbetdür
- G107/3 Felâṭûn-ı dili pür-'uḳde-i reşk-i cünûn eyer / Bahâr-ı rûz-ı **hüsni** kim dem-i nev-rûz-ı vuşlatdur
- G107/4 Metâ'-ı 'ışk hem-cins-i ḳumâş-ı **hüsni** ġarrâdur / Niyâz u nâz hem-seng-i terâzû-yı ḥaḳîḳatdür
- G109/2 Sensin ol rûḥ-ı muşavver ki olur hem-vâre / Yâd-ı mecmû'a-i **hüsni**le perîşân diller
- G111/2 Sen ol Yûsuf-tevellâsın ki olmaz tâ dem-i maḥşer / Temâşâ-ġâḥ-ı **hüsni** dîde-i ḥâbîdeden mestür
- G114/3 Da' vet-gerân-ı **hüsni** o ġisû-yı 'anberîn / Râz-âşinâ-yı perde-nişinân-ı ḥûr eder
- G114/4 Kem-cezbe-i tecellî-i **hüsni** Kelîm-vâr / Ervâḥ-ı ḳudsı şu'le-gedâyân-ı ṭûr eder
- G116/1 Pâdişehân-ı **hüsni** kim nâza şebât virdiler / Dest-i zuhûr-ı fitneye tâze berâṭ virdiler

- G117/1 Lem‘a-ı mäh-ı ruḥuñ ḥürşid-i enver-sûzdur / Bir şererdür **ḥüsnüñ** ammâ mihr-i maḥşer-sûzdur
- G117/4 Ḥabs-ı dil lâyıḳ mı âteş-zâr-ı hicrânunḍa kim / Kem-şerâr-ı şu‘le-i **ḥüsnüñ** semender-sûzdur
- G117/5 Baḳ ruḥ-ı pür-ḥâline i‘câz-ı **ḥüsn**-i yârı gör / Nâ‘ilî ḥâşiyet-i âteş ki ‘anber-sûzdur
- G118/3 Ne deyrün büt-nigâr-ı âfitâb-efrûzıdır **ḥüsnüñ** / Ne burcuñ mâḥısun pertev-perest-i ṭal‘atuñ kimdür
- G119/1 Göñül bir nev-cevânun şu‘le-i **ḥüsn**ile sūzândur / Ki bir kem-ter şerârı âfet-i şad-ḥırmen-i cândur
- G119/5 Temâşâ-yı bihişt eyler görenler Nâ‘ilî **ḥüsnin** / O büt kim çin-i zülfi raḥne-i bünyâd-ı imândur
- G128/4 Sîne-i ‘uşşâḳı sünbül-zârı düd-ı âh eder / O ‘araḳ kim gül-şen-i **ḥüsnüñ** muṭarrâ gösterür
- G133/7 Mütteḥid **ḥüsn** ü maḥabbet ne nizâ‘ u ne cedel / Müdde‘î maḥkeme-i ‘ışḳda ḡavḡâ şıḡmaz
- G137/4 Ṭurfe-şem‘üz iḳtibâs-ı feyz-i nûr-ı **ḥüsn** ile / Mihr-i şubḥ-efrûz u mäh-ı zulmet-ârâ-yı şebüz
- G142/3 Sînemüz maḥzen edüp cevher-i râz-ı ‘ışḳa / Şâhid-i **ḥüsnüñ** bir âyine-i pâk oluruz
- G153/1 Dîde-i cân ile **ḥüsnüñ** ki temâşâ ederüz / Çeşmümüz maḡzar-ı envâr-ı tecellâ ederüz
- G155/4 Kılmıṣ ṭarâvet-i gül-i ḥürşide ḡande-zen / Gül-berg-i bâḡ-ı **ḥüsnüñ** luṭf-ı nesim-i nâz
- G156/1 Ol pâdişâḥ **ḥüsn** k’ola rû be-râh-ı nâz / Ḥürşidi ḡire çeşm ede gerd-i sipâh-ı nâz
- G158/1 Nâzende ḡulâm-ı ḡarem-i **ḥüsn**-i bülendüz / Ḥâmûş nedim-i nigeh-i nâz-pesendüz
- G165/1 ‘İşḳuñ ki zîr-i pâda muḡaḳḳar türâbıyuz / **Ḥüsnüñ** ḡamir-i mâye-i nâz u ‘itâbıyuz
- G174/1 Ḥikmet-i derd ki ‘ışḳı ‘ilâc-ı dil eylemiş / Kâfur-ı **ḥüsn**i şu‘le-mizâc-ı dil eylemiş
- G174/2 Sermâye-dâd-ı kâle-fürûşân-ı **ḥüsn** ü nâz / Bâzâr-ı ‘ışḳı germ-revâc-ı dil eylemiş
- G180/4 Dil-i pür-tâb-ı âşık **ḥüsn**-i ‘âlem-sûz-ı dil-berdür / Yem-i âteş-telâṭum şeb-çerâḡ-ı düdmân âteş
- G180/7 Yaḡar ey Nâ‘ilî Cibrîli dâḡ-ı reşk-i kıssîsi / Maḡabbet sūmenât-ı fitnedür **ḥüsn**-i bütân âteş
- G181/5 Terennüm-sâzıdır ey Nâ‘ilî ervâḡ okunduḡça / Zihî naḳş-ı bedi‘-i **ḥüsn** kim ol rûya baḡlanmış
- G185/3 Eczâ-yı **ḥüsn**i ta‘biye kılmıṣ ḡakim-i şun‘ / Ḥikmet budur ki kâlbüd-i nâza şıḡmamıṣ
- G186/3 Yoluḡda kisvet-i ḡurbâniyânla o şeh-i **ḥüsnüñ** / Şâf-ı melâ‘ike pây-ı riḡâb-dârına düşmiş
- G188/1 **Ḥüsnüñ** bahârı meyden olup ḡurrem-i neşâṭ / Etsün şükûfte verd-i ruḥuñ şebnem-i neşâṭ
- G189/1 ḡurûr-ı **ḥüsn** edeli yârı nâzdan fâriḡ / Sükûn-ı ‘ışḳ ile oldum niyâzdan fâriḡ
- G193/4 O şâh-ı **ḥüsn** ile âsân olurdu söyleşmek / Teḡâfûlâne nigeh tercemân-ı nâz olıcaḳ
- G194/2 Kişver-i nâz u leṭâfet bulamaz **ḥüsn**-i nizâm / Bir senüñ gibi şeh-i nâz penâh olmayıcaḳ
- G195/1 Baḡamaz rûyına dil zülfi siyâh olmayıcaḳ / Tâb-ı **ḥüsn**e dōyemez perde-i âh olmayıcaḳ
- G204/5 Ḥam-ı zülfüñle alup pençe-i müjḡâna dili / Şâhid-i **ḥüsnüñ** âyine şunar ḡamzelerün
- G208/3 Pâkdür ḡakister-i ruḡû‘l-Ḳudûsden dâmeni / Ḥacle-ḡâh-ı **ḥüsnüñ** ol şem‘-i furûzânın görün
- G219/5 Biz ḡazîz-i ḡakde sen evc-i istiḡnâdasun / Olmaduḡ ey mihr-i **ḥüsn**-i âyine-dâr-ı ṭal‘atuñ
- G223/2 ‘Âşık degil o mäh-ı dil-efrûz-ı behcetün / **Ḥüsninden** âfitâb-ı kıyâmet ḡacil gerek
- G224/4 Çin-i cebinini düşürüp zülfe ey şabâ / Emvâc-ı baḡr-ı **ḥüsn**i perâkende eyleseñ
- G225/1 Naḡir-i **ḥüsn**i ger kemâli Şuḡfînün / Zihî kemâl ki yokdur mişâli Şuḡfînün
- G225/3 Çekildi ḡâme-i ‘unvân-ṭırâz-ı behcetden / Berâṭ-ı **ḥüsnine** ṭuḡrâ hilâli Şuḡfînün
- G227/1 Etdi beni firîfte **ḥüsn**-i meveddetün / Güstâḡ kıldı ‘ışḳ-ı cemâl-i maḡabbetün
- G228/5 Meftûnı olup Nâ‘ilîyâ ol gül-i **ḥüsnüñ** / Rûḡû‘l-ḡudûsi zemzeme-ḡâḥ cyledi bülbül
- G230/2 Bir birine muḡârin edüp ittihâd-ı **ḥüsn** / Virdi ḡüle bahâr leṭâfet bahâra gül

- G232/1 Verziş-i âh ederek şu‘le-nijâd oldu gönül / Nakş-ı **hüsni** görüp âşüfte-nihâd oldu gönül
- G232/3 Âteş-i **hüsni** hem-sâye olup zülfünde / Âh-ı düzağ-şerer-i bâriqa-zâd oldu gönül
- G232/5 Nâ‘ilî-veş n’ola ahvâli perişân olsa / Nakş-ı **hüsni** görüp âşüfte-nihâd oldu gönül
- G236/4 Pâsbân-ı şehr-i **hüsni** şahne-i mülk-i dilüm / Güşe-i ebrû-yı fitne hûb-âb-hâhumdur benüm
- G239/6 Raķibe **hüsni**-i nazar ‘âşîka tegâfilden / Murâduñ ey şanem-i bî-vefâ nedür bilmem
- G241/1 Neşve-i **hüsni** Yüsufda kemâhî göremem / Rütbe-i mihr-i cihân-tâbda mâhî göremem
- G247/3 Olma o **hüsni**-i cilve-furûşa firifte / Cân hürmenin o şu‘le-i cevvalden şaķın
- G250/3 Şîve-i **hüsni** firib-i çeşm-i şühündür seni / Her nefes biñ sâde-dil ‘uşşâķ ile mev‘ûd eden
- G255/2 O şahensâh-ı **hüsni** katl-i ‘âm-ı dilde erhamdur / Tegâfûl ğamzesinden ğamze tûğ-ı hûn-feşânından
- G256/3 **Hüsni** ol şahid-i ‘işmet-şiken-i Yüsufdur / Ki Züleyhâ göremez hûbda dâmânı ucın
- G258/4 Mizâc-ı şu‘le-i **hüsni** ki istesem mihrûñ / Sevâd-ı dîde gibi hânesin siyâh ederin
- G263/2 Her sâde-dil haķîķat u **hüsni**-i mecâzdan / İdrak-i şun‘-ı hıķmet-i Hâlık mı eylesün
- G276/6 Haşre dek hâl-i dil-i Nâ‘ilî-i haste-derûn / Hasret-i Yüsuf-i **hüsni** perişân olsun
- G278/2 Dil-i füsürdemi germ eyle tâb-ı mihrûñ ile / Zamân-ı devlet-i **hüsni**de bir çerâğ olsun
- G279/5 Yok **hüsni** ile bir yerde qarârûñ yine dâ‘im / Ârâm-ı dil-i Nâ‘ilî-i bî-ser ü pâsın
- G283/4 Cilve-i **hüsni** firib-i ğamze-i cādû-fenûñ / Bâyezîdi Bihremen Cibrîli Hârût eylesün
- G284/1 Ol hadeng-endâz-ı **hüsni** geçme yanından şaķın / Tîr-i bârân-ı kemân-ebrevânından şaķın
- G284/2 Her nigâhı zehr ile âlûde bir şemşîrdür / Pâdişâh-ı kişver-i **hüsni** amânından şaķın
- G286/4 Luţfunda şerîķ-i dil eder ğayrı nigâhuñ / Bî-zâruz o nev-devlet-i **hüsni** kereminden
- G288/2 Olmaz **hüsni** gibi bir şu‘le-i âha hem-reng / Dâmen-i ‘işmetûñ ey berg-i gül-i nâz şaķın
- G296/1 Hem cânda sûziş-i **hüsni** hem ıztırâb-ı ebrû / Hem dilde ‘ukde-i zülf hem pîç ü tâb-ı ebrû
- G296/3 ‘Uşşâķa düşdi hayret ol dem ki oldu kısmet / **Hüsni**le mihre haclet mâha hicâb-ı ebrû
- G307/3 Mûsî gibi hayrân-ı temâşası olurduk / **Hüsni** şecer-i Tûr-ı tecellâda bulunsa
- G307/4 Nûhî ede raķt-efgen-i cân mevce-i **hüsni** / Fûlk-i dili ‘ışķuñ gibi deryâda bulunsa
- G318/3 Yakmaz fûrûğ-ı **hüsni** ile dâğ-ı sînenûñ / Pîşinde şem‘ her biri bir lâle olsa da
- G321/2 Kõ bu ğarrâlığı sermâye-i **hüsni** elde iken / Kendüyi hîçe şatan ‘âşîka imdâd eyle
- G321/5 Nâ‘ilî-veş nice dil-sûhte müştâķuñ var / Anı da devlet-i **hüsni**de biraz şâd eyle
- G327/1 Berķ-i **hüsni** eder ol şu‘beze-bâz-ı fitne / Hânümân-sûz-ı belâ sîne-güdaz-ı fitne
- G328/2 Muhteķî nüşha-i **hüsni**de mezâyâ-yı füsûn / Mûnderic nokta-i hâlünde niķâţ-ı fitne
- G330/2 Yok mı inşâfuñ o şühûñ hürmen-i ‘ömrüm gibi / Hânümân-ı **hüsni** ey âh berbâd etmeye
- G333/1 Ğamzesin ser-mest edüp sâķî şarâb-ı nâz ile / Bezm-i **hüsni** virdi revnaķ âb u tâb-ı nâz ile
- G334/6 Nâ‘ilî şu‘le-i **hüsni** şaķın âh-ı dilden / Şem‘-i kâfûr-ı şebistân-ı melâhatdur o mâh
- G336/4 ‘Âlem-i **hüsni**de ruhsâr u dehânın kıl hayâl / Zerresi hürşîd-i ‘âlem-tâb gelsün çeşmüne
- G339/2 Şûr-ı sipâh-ı haţtî ol şâh-ı mülk-i **hüsni** / Artar kalem-revinde bî-dâd söyleyince
- G343/4 Kâbil mi **hüsni** ile ola Yüsuf saña nazîr / Gelmez fûrûğ-ı mihr ile meh-tâb bir yere
- G344/1 Çerâğ-ı **hüsni** dil-i nâ-şabûr pervâne / Fûrûğ-ı şem‘-i tecellâya Tûr pervâne
- G346/3 ‘Andelîbüz gül-i ruhsârına bâğ-ı **hüsni** / Lâle-veş gülleri bî-nefha-i ihsân ise de

- G361/3 Pây-taht-ı ‘işveden ol şâh-ı **hüsne** gamzeler / Kahramânlardur ki pür-zür-ı nigehtür her biri
- G363/2 Sirişk-i dîdeden ey nâ-hudâ-yı zevrak-ı **hüsn** / Hazer hazer ki yem-i bî-kenâredür şimdi
- G370/1 Reng hürşîd-i şikestün gül-i hod-rüy gibi / Nâz gül-gonce-i **hüsniyle** nihân büy gibi
- G370/4 Tâb-ı **hüsni**den olur ham-be-ham u piç-â-piç / Târ-ı cân âteş-i süzâna düşen müy gibi
- Kt10/3 **Hüsni** ki oldı âteş-i dilden şirâre-pâş / Hâkister etdi hürmenini mihr-i enverün
- Kt17/2 ‘Azîz tut lebüne cân viren Mesîh ise de / Miyân-ı **hüsn** ü mahabbetde imtiyâz gerek
- Kt7/2 Mihr virmez sipihre **hüsn** ü behâ / Esb-i zerrîn sâmu göstermez
- Mt5 Bir dil var mı ol **hüsn**-i hudâ-dâdı görüp de / Güyende-i el-minnetüli’l-lâh degildür
- Ş10/3 Âb-ı ruhuñ dâmenün etmekle ter / Bulmasun âyîne-i **hüsni** keder
- Ş2/9 Mihrün etsün cihânı gârka-i nûr / Tâb-ı **hüsni** sipihri mahşer-i şûr

hüsn-i ahlâk [2] ahlâk güzelliği, güzel huy. <OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K12/26 Nüşâ-i zâtı pezişte-i üslûb-ı hakîm / **Hüsn**-i ahlâkı pesendide-i ‘aql-ı fi’âl
- K35/15 Nedîm-i Yûsuf-isti’ dâd-ı şahensâh kim olmış / Görünce **hüsn**-i ahlâkın şeh-i ‘âlem harîdârı

hüsn-i hulûk [3] huy güzelliği. <Kantar/2>

- K29/16 Dünyâyı **hüsn**-i hulûkna dil-beste eylemiş / Âyîne eyleyen ruh-ı iqbâle devletün
- K35/12 Dil-ârâmuñ dil-i Behrâma mihrinden müeşşirdür / Derûn-ı hazret-i hunkâra **hüsn**-i hulûk u eçvârı
- G227/2 Dünyâyı **hüsn**-i hulûkna dil-beste eylemiş / Âyîne eyleyen ruh-ı iqbâle devletün

hüsn-i edâ [1] en iyi şekilde yerine getirme. <Kantar/2>

- K14/72 Her hâmi tabî’at viremez nazma halâvet / Luţf-ı suhen ü **hüsn-i edâ** dâd-ı Hudâdur

hüsn-i beyân [2] iyi, güzel anlatış. <OTAL>

- K25/24 Te’şîr midâduñda mîdur sende mi bilmem / Ol dem ki raqam-dâste-i **hüsn-i beyân**sın
- K27/34 Luţf-ı mu’tâd ile ol şâ’ir-i hoş-ta’ birün / Şâhid-i nazmına vir **hüsn-i beyân** hoş geldün

hüsn-i hatt [1] iyi yazı, kurallara uygun yazı yazma. <KT>

- K19/12 Sür’at-i hâmesi lağziş-figen-i pây-ı nazar / **Hüsn-i hattı** sebeb-i gıbtâ-i çeşm-i ahvel

hüsn-i ta’bîr [1] müstehcen ve soğuk bir şeyin güzel ve edebe uygun bir şekilde ifade edilmesi, söyleyişin güzelliği, güzel ifade. <KT, OTAL>

- K23/44 Ma’ânî **hüsn-i ta’bîr**imde hayrândur ki endişem / Eder biñ puhte ma’nâyı fedâ bir lafz-ı hâmi üzre

hüsn-i Yûsuf [1] Yusuf Peygamber’in güzelliği. Yusuf Peygamber, görenleri hayrete düşürecek derecede güzelliği ile bilinir (bkz. Yûsuf); bir cins çiçek. <TÜRK ÇİÇEK VE ZİRAAT KÜLTÜRÜ, s. 237-238>

- Kt17/3 Gedâyı şâha kıla ‘ışk olunca şâhi gedâ / Ne **hüsn-i Yûsuf** ü ne cilve-i Ayâz gerek

hüsn ü ân [1] güzellik. <OTAL>

- G35/5 Şâhen-şeh-i nev-zuhûr-ı fitne / Nev-devlet-i **hüsn ü ândur** Aşmed

hüsn-i tedbîr [2] güzel tedbir, yerinde tedbir. <KT, OTAL>

K9/8 Ol zamân kim bu serâ-perde-i hikmetde kazâ / **Hüsni-i tedbîr** ile ârâyîş-i erkân etmiş

K27/7 **Hüsni-i tedbîr**-i zafer hazret-i Ahmed Pâşâ / Ki kazâ râyına der hânde-künân hoş geldün

Hüsni ü Dil [1] Yavuz Sultan Selim devri şairlerinden Niğbolulu Âhî'nin eseri.

Lâmiî'nin de bu adlı bir eseri vardır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 296>

G231/4 Râz-ı lebinde noktadır şerh-i kitâb-ı **Hüsni ü Dil** / Meftûn-ı isti' dâdidur bir tıfl-ı dânanuñ gönül

hüşk [8] kuru || kaba, soğuk. <KT, LN>

K5/5 Oldı tab' um gibi bir tâze zemîn üzre yine / Çüb-ı **hüşk**-i kalem âbişhor-ı nev-peydâyî

K31/9 Levh-i suţûrî reşk-i çemen-zâr-ı huld olup / Destinde çüb-ı **hüşk**-i kalem müşk-i bîd olur

G63/6 Ne rind-i bâde-keşüz Nâ'îlî ne zâhid-i **hüşk** / Bize ne mey-gede ne hânkâh lâzımdur

G178/6 Şikeste câm-ı rahşân bâde rîzân bezme dest-efşân / Meger bir zâhid-i **hüşk** ü riya-mu' tād ayak başmış

G276/3 Germ-reftâr ile feyz-i şeref-i rûyuñdan / Har-ı **hüşki** çemenüñ berg-i gül-i cân olsun

G313/4 Zâhid bu zühd-i **hüşk** ile huld olsa da yerüñ / Mâ'-ı hamîm olur yürüyen âb tākūne

G358/3 Yanında hazân dîde-i 'ışkuñ ola yeksân / Berg-i gül-i şādâb-ı emel **hüşk** giyehle

hüşk-sâl [1] kuru sene, yağmursuz geçen yıl, kurak sene. <Seccadî/1>

G34/5 Bu **hüşk-sâlde** ey Nâ'îlî ne mümkindür / Ola şüküfte bahâr-ı hadîka-i ümîd

hüveydâ [6] belli, besbelli, açık, apaçık, aşikâr. <KT, OTAL>

K7/3 Kader ki perde-i halvet-serây-ı hikmetdür / Ne maverâsı **hüveydâ** ne perde-dârı bedîd

K15/20 Gösterse n'ola kendüyi 'ahdinde ahâlî / Hürşîd ile zerrât **hüveydâ** mı degildür

K17/31 Vermemiş hâtırna hiç tağayyür devlet / Qalb-i pâkünde **hüveydâ** yine âşâr-ı sükûn

K35/7 O şadırvân ki vaz' olmuş nazar-gâhında bî-mânend / **Hüveydâdur** bihiştüñ cûşişinde nice âşârı

G143/9 Nâ'îlî dîde-i hâk-bîne **hüveydâ** görünür / Mevkıf-ı dârda ser-bâzî-i Manşûr henüz

Ş12/5 Olursa mevc-i gam her bâr hâ'il / Olur şahid **hüveydâ** kâm haşıl

hüviyyet [1] asıl, mahiyet, hakikat. <KT, Kanar/2>

M6/I/1 Ey şıfatuñ nûr-ı mişkât-ı tarîk-ş güm-rehân / Mihr-i zâtuñ maşrıq-ı gayb-ı **hüviyyetden** 'ayân

hüzâl [1] arıklık, zayıflık; bitkinlik. <KT, Cûdî, OTAL>

M10/I/7 Şahş-ı hayâl dîde-i 'ibretle baksa da / Teşhîş ede hilâl ile cismüm zihî **hüzâl**

I

‘ıkd [6]

1. dizilmiş cevher, inci gibi şeyler, dizi, dizilmiş şey; gerdanlık. <KT, Cûdî, OTAL>

G136/3 Kef-i şîşe-gerde tamâm olursa kadeh t̄arab müdâm olur / Eridüp bu pûtada nâr-ı ‘ışk yine ‘ıkd olunsa zücâcumuz

G182/5 Senüñle Nâ’ilî kaçmaz o büt hem-h̄’âbe olmakdan / Bilür ‘ıkd-i maḥabbet sâde bir pehlûya bağlanmış

‘ıkd-ı Şüreyyâ [1] Ülker yıldız kümesi. Yıldızlar çiftler çiftler dizildikleri için “ıkd” ile nitelenmişlerdir (bkz. Süreyyâ). <Kanar/2>

K14/20 Yâ farkına âvîḥte biñ ‘ıkd-ı Şüreyyâ / Bir şu‘le-i cevval-e-i sîm-âb-nümâdur

‘ıkdü’l-lisân [1] iyi tanzim edilmiş sözler, güzel konuşma.

M6/V/1 Şerm-i evşafuñ olup ‘ıkdü’l-lisân-ı Nâ’ilî / Olmadı envâr feyz âyînesinde muncelî

2. hukukî sonuç doğurmak, bir hukukî ilişkiyi doğurmak, değiştirmek veya ortadan kaldırmak amacıyla iki veya daha çok kimsenin veya kuruluşun karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile gerçekleştirdikleri işlem, sözleşme, mukavele. <DİNÎ KAVRAMLAR>

K28/45 Maḥmûldur kerâmete kim gördi himmetüñ / ‘ıkd-ı şalâḥ-ı düşmeni çîn-i cebîn ile

3. bahtın yaver gitmemesi, talihin kapanması. Tanıkta geçen “ḥall” ise, bu kavramın zıddı olarak düşünülmelidir.

G137/3 Ḥod-pesend-i ‘âlem-i ıtlâḥ olaldan gönülümüz / Şerm-sâr-ı ḥall ü ‘ıkd-ı baḥt-ı ‘âlî-kevkübüz

‘İrâḳ [] Irak ülkesi.

‘İrâḳ-ı ‘Arâb [1] Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan geniş arazi. Bağdat şehri burada bulunur. <Lugât-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, C. 5, s. 33>

K8/3 Ki ola fâtîḥ-i ma‘mûre-i ‘İrâḳ-ı ‘Arâb / ‘Uluvv-ı ḳadr ile nâm-ı bülend-pervâzı

ısbât [] bir dava veya meselenin doğruluğunu göstermek için alenen sergilenen delilin her biri , sabit kılma, gösterme. <KT, Cûdî, LN>

ısbât-ı kemâl etmek [1] rüşdünü ispat etmek, yeterliliğe sahip olduğunu göstermek, hünerini kanıtlamak.

K13/42 Var dest-i zuhûrında nice hüccet-i maḥfî / İsbât-ı kemâl etmege rûḥ-ı ḳudemâdan

ısbâta ne ḥâcet! [1] bir meselenin kanıta gerek duyulmayacak kadar kesin olduğunu ifade eder.

K13/44 İsbâta ne ḥâcet ki degil farkda ‘âciz / Ednâ nazaruñ ehl-i kemâlî cühelâdan

ıstılâh [1] bir ilim veya sanata mahsus kelime ve tabir, herkesçe bilinen lügat manası dışında ilmî ve fennî özel bir anlam taşıyan kelime, tabir, terim. <KT, OTAL, Cûdî>

G282/4 **İstılâh**-ı vahdet ü keşretde deryâ kaçredür / Kaçre deryâ-yı süveydâdur şeb-i idrâkten

‘ışk [211] aşk, aşırı sevgi, gönül verme; [tas.] sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış sebebi. <Cûdî, LN, Kanar/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

K3/58 Berîd-i akdese bir özge hâlet el virdi / O dabbenün eşer-i **‘ışk**-ı sûz u tâbında

K4/8 Zâ‘ir-i sūmenât-ı **‘ışk** olalı / Reşk fermâ-yı pârsâ-yı dilem

K6/5 Cezâ-yı **‘ışk** u maḥabbetle bî-muḥâbâyam / Bu ‘arşa-gâhda Maṣṣūra olmağa sanî

K8/27 Verirse dîde-i pür-ḥâb-ı baḥta devründe / Cihân kalem-rev-i **‘ışkuñ** hirâs u iḥrazı

K26/23 Gönül kim şu‘le-zâr-ı **‘ışk**-ı cânâne semenderdür / Şerâr-ı âhı dâğ-ı sine-i ḥurşid-i maḥşerdür

K28/2 Evvel cünün-ı **‘ışk** ile rûḥ-âşinâ idük / Kays-ı remîde-ḥâtır-ı vaḥşet-güzîn ile

K29/15 Etdi beni firîfte ḥüsn-i meveddetün / Güstâḥ kıldı **‘ışk**-ı cemâl-i maḥabbetün

K32/1 Nücüm imiş tûalum rîze-seng-i vâdî-i **‘ışk** / Çerâğ-ı şâm-ı ğarîbân yine siyâhîdür

K32/2 Hidâyet eylemeyince ne çâre hâdî-i **‘ışk** / O nâ-murâda ki reh-güm-künân-ı âhıdur

K34/4 Târumâr eylerdi bezm-i **‘ışkdan** bulsa nişân / Destine girse şikest eylerdi cām-ı vaḥdeti

M3/II/1 Demdür ki ârzü-yı metâ‘-ı dil eldeyüz / Sūdâ-gerân-ı **‘ışk** ile baḥş u cedeldeyüz

M3/II/3 Olduk ümîd-i vuşlat-ı yâr ile derd-ḥâḥ / Âḥır bihişt-i **‘ışkı** bize düzaḥ etdi âḥ

M3/IV/2 Düşdük cünün-ı **‘ışk** ile vehm ü ḥayâle biz / Düş olmaduk zamânede bir ehl-i ḥayâle biz

M3/IV/3 Yâ Rab n’olur bu yolda irâdet-pezîr-i **‘ışk** / Ermez mi dest-i sâlike dāmân-ı pîr-i **‘ışk**

M3/X/1 Ey rāh-ı **‘ışka** sâlik olan ‘ârif-i güzîn / Dām-ı reh-i ḍalâletden şaḳın emîn

M3/XI/1 Ey bâde-i hevesden olan neşve-yâb-ı **‘ışk** / Ser-küçe-i ümmîde mest-i ḥarâb-ı **‘ışk**

M3/XI/2 Ḥaḳḳâ ki eylemiş seni farṭ-ı şitâb-ı **‘ışk** / Güm-kerde-rāh-ı vâdî-i pür-pîç ü tâb-ı **‘ışk**

M4/I/3 Cân u dil el çeke peyvend-i ğamuñdan heyhât / **‘İşk** bir zâ‘îkadur derdün aña ḳand-ı nebât

M4/IV/3 Sen neden böyle perîşân-reviş-i nâz olmak / **‘İška** bîġâne vü bîġâneye dem-sâz olmak

M4/V/2 Ḥaste-i **‘ışk** olana renc-i teġâfûl gücdür / İḥtiyârî bu ḳadar cevre taḥammül gücdür

M4/V/3 ‘Âşıkun tûğ be-dest-i ser-i rāhıdur **‘ışk** / Belki bî-çâreye bir mekr-i ilâhîdür **‘ışk**

M4/VI/1 Nâ‘ilî cân u gönülden saña ‘âşık mı degil / Da‘vî-i **‘ışk** u ḥulûş eylese şadık mı degil

M4/VI/3 Neyledi saña dil-i derd-penâhı görsek / **‘İşkdan** özge nedür cürm ü günâhı görsek

M5/I/3 Feryâd ki tıydu rāz-ı **‘ışkuñ** / Çeşmün gibi dūr-bâş ğammâz

M5/I/10 Oldukça tecellî-i cemâlün / Tûr-ı dil-i **‘ışka** pertev-endâz

M5/II/2 Ey zerre-i âfitâb-ı ḥüsnî / Âyîne-i rāz-ı **‘ışk** u matlûb

M5/II/6 Ey dâ‘im olan kalem-revinde / Ḥ‘ârî-keş-i nâzı **‘ışk**-ı mergûb

M5/II/11 Ketm etmese de rāz-ı **‘ışkı** ‘âşık / Olmaz mı lisañ-ı ḥâlî nâṭık

M5/III/4 Kûyuñ ki meḥâr-bend-i **‘ışka** / Ser-menzil-i Ka‘be-i hevesdür

M5/IV/5 Etmez mi zuhûr ğayret-i **‘ışk** / Oldukça ḥarîf-i reng-i aġyâr

- M5/IV/10 Ağyâr-ı füsürde-dil degilken / Keyfiyyet-i ‘**ışkdan** haber-dâr
- M5/V/5 Derdünle caḥîme dâğ ber-dıldür / Seyyâḥ-ı cihân-ı ‘**ıŝkuñ** âhı
- M5/VI/5 Leb-teşne-dilân-ı ‘**ışka** gâhî / Deryâları hem serâb edersün
- M5/VI/11 Var Ka‘be-i küyını tavâf et / Cürm-i ğam-ı ‘**ışka** i‘tirâf et
- M5/VII/3 Demdür ki hevâ-perest-i ‘**ışkam** / Pâ-lağz-ı vebâldür namâzum
- M5/VII/8 Bir sîm beden cevân içündür / Bu pûta-i ‘**ışkda** güdâzum
- M5/VII/9 Cârü-keş-i deyr-i ‘**ışkam** ammâ / Yok bir şanem-i girişme-sâzum
- M8/II/5 Cünûn-ı ehl-i ‘**ışk** olunca mâder-zâd n‘eylersün
- M8/IV/3 Hevâ-yı ‘**ışk** şûr-efgen maḥabbet ğâlib ü muḥkem
- M8/IV/4 Şehîd-i tiğ-i ‘**ışk**-ı yârdur ser-cümle-i ‘âlem
- M12/I/2 Zer-i ḥurşîd-i maḥşer kuruşadur iksîr-i ḥâlünden / Reh-i ‘**ıŝkuñda** ol kim ḥâk-i pâdur yâ Resûla‘l-lâh
- G4/2 Dâmen-âlûdeligüm ‘**ışka** ederdüm ta‘lîk / Virse âlâyîşe ruḥşat nazâr-ı pâk baña
- G7/4 Bû‘l-‘aceb nâ-kâm-ı ‘**ışkam** nerm-dil maḥbûblar / Mûm iken ağyâra baksañ seng ü âhendür baña
- G12/2 Sen hemân ‘**ışkda** ol Kûh-kene hem-vâdî / Tîşesiz kârın eder kuvvet-i bâzû-yı taleb
- G12/3 N‘eylersün bü‘l-heves-i ‘**ışk** olunca der-kâr / Nîgeh-i çeşm-i emel gûşe-i ebrû-yı taleb
- G12/4 Vâdî-i ‘**ışkda** girmez mi daḥî dest-i dile / Gûşe-i dâmen-i nev-şâhid-i dil-cûy-ı taleb
- G13/4 Deyr-i cihânda bir şanem-i şîve-kâr ile / Zünnâr-bend-i ‘**ışk** olalı ḥâlümüz ḥarâb
- G16/3 Sûdâ-gerân-ı ‘**ıŝkuñ** olur şâh-benderi / Ol kim bu yolda mâ-melekin bâce virdi hep
- G19/2 Dil kûh-ı âhen olsa da eyşer rûbûde ‘**ışk** / Kullâb-ı kehrûbâya getürsün mi kâh tâb
- G21/6 Ser-germ-i ‘**ışka** ḥ‘âhiş-i la‘lün degil ba‘îd / Meclisde varduğınca olur bâde-ḥ‘âh mest
- G25/1 ‘**ıŝkuñla** ilâhî beni âşüfte-dimâğ et / Şeb tâ be-seḥer hem nefesüm dūd-ı çerâğ et
- G29/2 Dil ü cân şeşder-i ‘**ıŝkuñda** zâr üftân u ḥîzândur / Mişâl-i ka‘beteyn-i nerd gâhî râst gâhî kec
- G31/2 Pây-bend-i ‘**ışka** teşhîr-i kulûb-ı ‘âşıka / Turra-i dil-berden artık kâr-gerdür dâm-ı ‘îd
- G37/4 Böyle mest-i nâz-perverden kaçâr mı ehl-i ‘**ışk** / Neşve-dâr-ı ḥüsn olanlar şûḥ olur ṭannâz olur
- G41/4 Ḥasret-i la‘lünle mey nûş etse ḥûn-ı derd olur / Mest-i ‘**ıŝkuñ** neşve-i câm-ı şafâ bilmez nedür
- G45/5 Tenhâ-nişîn-i maştaba-i ‘**ışk** Nâ‘ilî / Nuql u şarâb u sâğar u ḥum-ḥâne kendüdür
- G46/3 Yanınca bâde-güsârân-ı bezm-i hicrânun / Şarâb-ı ‘**ışk** u maḥabbet sebû sebû biledür
- G49/5 Dil-ber ne deñlü nâzûk ü nerm olsa ol kadar / Sûdâ-gerân-ı ‘**ışk** ile bâzârı saḥt olur
- G58/2 Ol Ka‘be-revânuz ki ḥarîm-i ḥarem-i ‘**ışk** / Pür-şûr-ı figân-ı ceres-i maḥmilümüzdür
- G58/3 Ol sâlik-i ‘**ışkuz** ki kef-i pâ-yı taḥammül / Pür-âbile-i nîm reh-i menzilümüzdür
- G58/4 Mecnûn-ı Felâṭun-sebak-ı ḥikmet-i ‘**ışkuz** / ‘**ışk** âfet-i ‘aql u dil-i nâ-kâbilümüzdür
- G59/2 ‘Uşşâka bir belâsı da ‘**ıŝkuñ** budur ki yâr / Âh-ı dil-i raḳîb-i dil-nevâzından incinür
- G61/3 Hirâs-ı mülk-i kaẓâ âfet-i kâlem-rev-i ‘**ışk** / O şâh-ı leşger-i âşûb-der-kaḫâdandur
- G63/4 Ğarîb neşve-i idrâkdür maḥabbet-i ‘**ışk** / Ki ḥayretinde bile intibâh lâzımdur
- G64/1 Pây-ı ḥirede ‘**ışk** güzër-gâh degildür / Bed-mestlerün cünbişi dil-ḥ‘âh degildür
- G64/4 Bî-sûziş-i dil çâşnî-i ‘**ışk** bilinmez / Ser-mest-i hevâ neşve-ver-i âh degildür
- G65/10 Maḥşerde Nâ‘ilî-veş pür-bâr-ı cürm-i ‘**ışk** ol / Dâdâr-ı ḥaşra kendün mîzân-ḥarâb göster

- G66/2 Giry-e-i ‘**ışkuñla** dil bāğ-ı bahār-ı ğamuñ / Her bun-ı hārında bir çeşme-i hurrem bulur
- G66/6 Ğarķa virür ‘ālemi hūn-ı şehīdān-ı ‘**ışk** / Çeşmi ki bir bādede çāšn-ı-i dem bulur
- G72/3 Feyz-i nazar niyāzı eder dil-pesend-i nāz / Te’şir-i ‘**ışk** şu’leyi pervāne reşk eder
- G75/1 ‘İzāruñ gül gül olmış büseden dil dāğ dāğundur / Hased ol bāğbān-ı ‘**ışka** kim gül-çin-i bāğundur
- G78/2 Hızr u Mesīhi nabz-şināsān-ı derd-i dil / Dārū’s-şifā-yı ‘**ışkda** rencür yazdılar
- G87/8 Edenler nāme-i ‘**ışkuñ** cevābında şuver-kārī / Raķibi meclis-i cānāneden maṭrūh yazmışlar
- G91/2 Şarāb-ı ‘**ışk** u maḥabbetle mest olan ‘āşık / Ne zer piyāle ne sākī-i sīm-sāk ister
- G93/2 Şeb-zinde-dār-ı ‘**ışka** bu vahşet-serāyda / Zulmet-zedā-yı hayret olur bir dimāğ vir
- G93/5 Sultān-ı çār-bāliş-i ‘**ışk** oldu Nā’ilī / Ey āh dūd-ı pür-şereründen otağ vir
- G100/3 Ey hıred bālā-yı ‘**ışka** haml-i minnetden murād / Biçdügün bu hil’at-ı kūtāhı söyletmek midür
- G100/7 Ketm-i rāz-ı ‘**ışk** mümkündür demekden Nā’ilī / H’āhişün tıfl-ı dil-i āğāhı söyletmek midür
- G104/2 Cihān-ı bī-keder ü pür-fürüg-ı ‘**ışkam** ben / Ne ebr-i tīrede māhum ne āfitābum var
- G104/3 Daḡi mecāz u ḥaķīkat ne olduḡın bilmez / Hevā-yı ‘**ışk** şanur bir dil-i ḥarābum var
- G107/4 Metā’-ı ‘**ışk** hem-cins-i kumāş-ı hüsni ġarrādur / Niyāz u nāz hem-seng-i terāzū-yı ḥaķīkatdür
- G110/1 Hırāş-ı sīne ki Ferhād-ı ‘**ışk**-pīşesidür / O kūh kūh-ı ğamuñ berķ-ı ‘**ışk** tīşesidür
- G113/2 Vā-suḡtegān-ı ḥarem-i Ka’be-i ‘**ışkız** / Peyğüle-i ğam-ḡāne-i dil meskenümüzdür
- G116/3 Taḡ’umuz oldu muntehī ‘**ışk** ile bir maķāma kim / Kaṭreye tāb-ı cūş-ı nehr-i Furāt virdiler
- G119/3 N’ola çāk-i girībān etmeyince bulmasa rāḡat / Teni erbāb-ı ‘**ışka** cāme-i bī-çāk-i zindāndur
- G122/1 Mecnūna pīşvā-yı ḥaķīkat cünün yeter / Leylā-yı ‘**ışka** rik-i heves reh-nümün yeter
- G122/3 Fehm-i merātib-i ğam-ı ‘**ışk** eyleyen demez / Kām-ı dile müsā’ade-i çarḡ-ı dūn yeter
- G123/4 Āyīn-i ğam-ı ‘**ışkda** idbār-ı maḥabbet / ‘Āşıklara bir kuştegī-i devlet-i ğamdur
- G123/5 Mestāneleri Nā’iliyā meclis-i ‘**ışkuñ** / Ḥamyāze-keş-i ārzū-yı şöḡbet-i ğamdur
- G127/1 Göñül ki şu’le-zār-ıo ‘**ışk**-ı hūbāna semenderdür / Şerār-ı āhı dāğ-ı sīne-i hūrşīd-i maḡşerdür
- G128/2 Olsa tātār-ı müjeñ ġāret-ger-i imān-ı cān / Kār-ġāh-ı ‘**ışkı** pür-āşub-ı ġavġā gösterür
- G130/4 Taḡy-ı mekān-ı ‘**ışk** eden sālīke nīm zād-ı reh / Nāle-i sīne-sūzdur giry-e cān-güdāzdur
- G130/5 Tīşe-i cevre Nā’ilī ğam mı çeker ḡarāb-ı ‘**ışk** / Āfet-i ḡanümān-ı dil āh-ı ‘adū-nevāzdur
- G132/1 Feyz-i hevā-yı ‘**ışk** ile kim şu’le-pūş olur / Dāğ-ı ser-i cünün gül-i destār-ı hūş olur
- G133/7 Mütteḡid hüsñ ü maḥabbet ne nizā’ u ne cedel / Müdde’ī maḡkeme-i ‘**ışkda** ġavġā şıġmaz
- G135/6 Derdüz ki devā şifte-i şıḡḡatümüzdür / ‘**ışkuz** ki nihān-ḡāne-i sevdāda nihānuz
- G136/3 Kef-i şīşe-gerde tamām olursa ķadeḡ ṭarab müdām olur / Eridüp bu pūtada nār-ı ‘**ışk** yine ‘ıkd olursa züēcācumuz
- G136/5 Bu şifā-serāçede Nā’ilī bilineydi nabz-ı marīz-i ‘**ışk** / Elümüz alup ol ṭabīb-i cān yine eyler idi ‘ilācumuz
- G138/2 ‘**İşk** ile kim āteş-i maḡzūz hemān / Sīne-i sūzāna yeter kīnümüz
- G138/5 Ḳulzüm-i ‘**ışkuz** ki olur Nā’ilī / ‘Arş-fiken-i mevc-i nuḡustinümüz
- G141/1 Ḳayda düşdük heves-i ṭurra-i pür-tābdayuz / Āşinā-yı yem-i ‘**ışk** olalı girdābdayuz
- G142/3 Sīnemüz maḡzen edüp cevher-i rāz-ı ‘**ışka** / Şāhid-i hüsñüñe bir āyīne-i pāk oluruz

- G142/5 Nâ 'ilî bir gün olup rāh-ı 'ademde pâ-māl / 'İşka âyine iken tîre-derûn hâk oluruz
- G143/4 Şu' le-bâr etmiş idi 'ışk nihâl-i âhum / Olmadın ser-zede tohum-ı seçer-i Tûr henüz
- G143/5 Vakf-ı kurbân-geh-i 'ışk idi gönül bilmez iken / Dest-i kaşşâb-ı eccl kabza-i şâtûr henüz
- G145/2 Biz Çâr-bâğ-ı 'âlem-i 'ışkuz gamîn olur / Cemşid olursa sâye-nişin-i dirah̄tumuz
- G147/1 Sifâl-i mey-gede-i 'ışk teşne-lebleriyyûz / Kadeh-keşân-ı gamuñ şanma bî-edebleriyyûz
- G148/7 Gerden-firâz-ı 'ışk idi Manşûr Nâ 'ilî / Bir cân için ki eylemedi dârdan güriz
- G149/5 Mesîh olursa da bîmâr-ı 'ışkuñ olmayana / Felekde bâliş-i hûrşide ittikâ düşmez
- G150/4 'İşk oldu bizden ey dil zulmet-zedâ-yı hestî / 'İsî-makâm iseñ sen hûrşid-menzilûz biz
- G152/1 Etmiş ne çâre hükm-i sevâd-ı cebînümüz / Kâlâ-yı 'ışk-ı yâre fedâ naqd-i dînümüz
- G153/4 Bizüz ol maştaba-i feyz-i şahbâmuz ile / 'İşkî sāgar be-kef-i küçe-i sevdâ ederüz
- G153/5 O hekim-senc-i hayâtuz bu şifâ-hânede kim / Derd-i 'ışkî revîş-âmûz-ı Mesîhâ ederüz
- G154/2 Elden çıkarursun hâzer et naqd-i şigîbi / Bâzâr-ı gam-ı 'ışk bu germiyyete döymez
- G157/5 Sâye-perverd-i hüma-yı evc-gâh-ı nâzdur / Küçe-i şeh-râh-ı 'ışkuñda dil-i pâ-mâlûmüz
- G159/4 Ol Kays-ı vâdî-i gam-ı 'ışkuz ki muttaşıl / Bed-nâm-ı şeh-r-i vuşlat u güm-râh-ı hâşretüz
- G161/1 Mestî-i 'ışkuñla bî-reng-i hicâb-ı mahşerüz / Bü'l-fuzûl-i kâm-ı dil hâzır-cevâb-ı mahşerüz
- G161/5 Nâ 'ilî bir kâhdan da bî-vücûd olsağ yine / Bâr-ı cürm-i 'ışk ile mîzân-harâb-ı mahşerüz
- G162/3 Ciger-gâvân-ı 'ışka âteş-i dilden haber vir kim / Bu kûha tîşe kâr etmez bu kârî Kûh-ken bilmez
- G163/4 Høy-kerde-i hırmân oluruz 'ışk ile gâhî / Ne h'âhiş-i dil ne heves-i kâm ederüz biz
- G164/5 Alduğ sebak edib-i debistân-ı 'ışkdan / Ders-i fenâda kâmil olan hâlvetilerüz
- G165/1 'İşkuñ ki zir-i pâda muhakkar türâbıyuz / Hüsnuñ hamîr-i mâye-i nâz u 'itâbıyuz
- G166/1 Hevâ-yı 'ışka uyup kûy-ı yâre dek giderüz / Nesîm-i şubha refîküz bahâra dek giderüz
- G167/1 Mest-i 'ışkî bu toköz câm-ı ferağ-nâk edemez / Dil nedür 'ışk nedür gam nedür idrâk edemez
- G173/1 Giryemüzi feyz-i 'ışk nâmiye-sâz eylemiş / Hâr-sitân-ı dili gül-şen-i râz eylemiş
- G173/2 Sîne-i pür-dâğda âteş-i 'ışkuñ heves / Kem şererin mâye-i sûz u güdâz eylemiş
- G173/5 Nâ 'iliyâ 'uğde-i hâtır-ı Mahmûdî 'ışk / Şâne-zen-i piçîş-i zülf-i Ayâz eylemiş
- G174/1 Hikmet-i derd ki 'ışkî ilâc-ı dil eylemiş / Kâfûr-ı hüsni şu' le-mizâc-ı dil eylemiş
- G174/2 Sermâye-dâd-ı kâle-fürûşân-ı hüsn ü nâz / Bâzâr-ı 'ışkî germ-revâc-ı dil eylemiş
- G174/4 Reşkâ ki şun' -ı cevherî-i kâr-gâh-ı 'ışk / Ol dürr-i pâki zîver-i tâc-ı dil eylemiş
- G176/1 Gönül âvâregân-ı 'ışka hergiz mesken olmazmış / Yem-i miñnetde sâhil kûh-ı gamda dâmen olmazmış
- G177/4 Vedâ' -ı hâk-nişinân-ı 'ışk edüp Manşûr / Firâz-ı dârda nâlâ-nişest olup kalmış
- G180/5 Tılsım-ı genc-i 'ışk ancak ser-i pür-dâğuñ ey abdâl / Ki ol kûh-ı belâda eksük olmaz her zamân âteş
- G181/3 Tolaşmış târ-ı cân ol mû-miyâna dil de reşkinden / Mişâl-i 'ışk-ı bî-cân ol kad-i dil-cûya bağlanmış
- G185/2 Manşûruñ eylemiş yerini teng-nây-ı dâr / Mestî-i 'ışk o perde-ber-endâza şıgmamış
- G189/1 Gurûr-ı hüsn edeli yârî nâzdan fâriğ / Sükûn-ı 'ışk ile oldum niyâzdan fâriğ
- G192/2 'Acebdür mest-i 'ışka pây-mâl-i nâz iken 'âlem / Ser-i meclisden ol mest-i tegâfûl germ-hîz olmak
- G194/5 Nâ 'ilî mu' terif olsa n'ola cürm-i 'ışka / Yâr cevri etmez o bî-dilde günâh olmayacak
- G196/4 Cân gibi eder gevher-i 'ışkuñ yine pinhân / Şad pâre de olsa şadef-i sîne-i 'âşık

- G198/3 Şiken-i pençe-i hürşîd olur ednâ kârı / Kişver-i 'ışk zemininde biten her giyeüh
- G210/1 'İşk hayrânıdur etvâr-ı cünûn-pişemüzün / 'Akl-ı kül vâlihîdür şûret-i endişemüzün
- G213/4 Pîr-i muğân-ı 'ışk kômîş lezzet-i hayât / Keyfiyyetinde câm-ı şereng-i nigâhinuñ
- G224/2 Ağyârı cevri ile ne var ey şüh öldürüp / Erbâb-ı 'ışkı lutf ile şermende eyleseñ
- G226/5 Biñ kaçre hûn-âb-ı ciger bir yere gelsek / 'İşkuñ gibi bir âteş-i sūzâna dökülsek
- G227/1 Etdi beni firifte hüsn-i meveddetün / Güstâh kıldı 'ışk-ı cemâl-i mahabbetün
- G229/1 Yok 'ışk-ı dil-ârâmda Behrâma taħammül / Görse seni eyler mi dil ârâma taħammül
- G232/4 'İşk-ı tedric ile kâm-ı dili hürmân edeli / Düşmen-i tâ'li'-i pür-şür u fesâd oldu gönül
- G236/7 Âyine-i dili saña şunsun mı Nâ'îlî / Sultân-ı mülk-i 'ışk gedâlık mı eylesün
- G239/1 Harîs-i devlet-i 'ışkam recâ nedür bilmem / Esîr-i şöhretüm ammâ riya nedür bilmem
- G239/3 Tarîk-i 'ışkda meftûn-ı vâdî-i Kaysam / Taşavvur-ı keder-i reh-nümâ nedür bilmem
- G245/4 Şad pâre bir nemed vir abdâl-ı 'ışka ey çarh / Hem câme-i ten olsun hem bâliş-i ser olsun
- G250/1 Nakd-i cândur 'aşıkı sūdâ-ger-i pür-sūd eden / 'İşkdur derdün dile sermâye-i bihbūd eden
- G254/3 Dil-şikenân-ı kem-'ayâr piş-gehinde lâl olur / Var ise seng-i sürmedür 'ışka mehekk-i imtihân
- G269/1 Mürşid-talebân 'ışk ile medhüş görünsün / Cüyâ-yı Felâtün ise hāmûş görünsün
- G270/4 Zâhid şaķın evgârluğundan mey-i 'işkuñ / Keyfiyetin idrâk edicek âz edemezin
- G272/1 Mihr umarsak felekâ senden eger kîne olursun / Râz-ı 'ışk olsağ eger ser-be-ser âyine olursun
- G281/1 Bister-i hecründe bilmez h'âb-ı râhat neydüğün / Düşde görmez haste-i 'işkuñ şefâkat neydüğün
- G281/2 Ser-girân-ı 'işkuña la'lün şunarduñ mey degil / Bilsen ey sâķi hūmâr-ı cām-ı fırkat neydüğün
- G282/1 Mâni'-i harf-i temennâyuz leb-i idrâkden / Kâbil-i irşâd-ı 'ışkuz mezheb-i idrâkden
- G283/3 'İşkuña rindân için meclisde geh mey geh 'arâk / Bezme sâķiler nişâr-ı dürr ü yâķût eylesün
- G287/3 Kible-gâh etsün o hâli ser be-ceyb ebrûlaruñ / Kâfirân-ı 'işkuña teklîf-i islâm eylesün
- G288/3 Âşinâ-yı nigh-i lutfuñ olan diller için / 'İşk bigânelerin eyleme hem-râz şaķın
- G296/7 Sen mest-i nâz u ser-keş 'işkuñla Nâ'îlî-veş / Dünyâ esîr-i ğabğab 'âlem harâb-ı ebrû
- G301/2 Ser-tâc eder mey-i kuheni nev-niyâz-ı 'ışk / Pîr-i kuhen tarîk-ı fenâdan külâh-ı nev
- G302/2 Hased o mu'terif-i cürm-i 'ışka kim diyeler / Sezâ-yı düzağ u müstağrak-ı günehdür bu
- G303/4 Görünür piş-rev-i kâfile-i Ka'be-i 'ışk / Yine hayretde kalan 'aşık-ı güm-râh bize
- G307/4 Nûhı ede raht-efgen-i cân mevce-i hüsnüñ / Fülk-i dili 'işkuñ gibi deryâda bulunsa
- G308/5 Murğ-ı harem-i 'ışk olup ey Nâ'îlî-i zâr / Âdem bu kemîn-gâhda âzâde bulunsa
- G314/3 N'eyler perend-i zer-keş-i şubhı gedâ-yı 'ışk / Maḥzûzdur kilîm-i siyâh-ı şeb olmasa
- G316/4 El virür şahbâsına hûn-ı ciger bennâ-yı 'ışk / Çârsû-yı ğamda biñ mey-hâne bünyâd etse de
- G322/2 Neşve-i 'ışkı bulur mıştâba-i 'irfânüñ / Kimisi lâ y u hūmında kimi ser-cüşında
- G322/4 Özgedür havşalası bâde-keşân-ı 'işkuñ / Feyz-i âġâhî-i dil var yine medhüşında
- G328/5 Nâ'îliyâ nice kâr eylesün âfet-i 'ışk / Ey sevâd-ı ḥaṭı ta'vîz-i necât-ı fitne
- G332/3 Efsûs ki sūdâ-ger-i 'işkuñ telef etdi / Sermâye-i cân u dili bâzâr-ı lebünde
- G335/1 Mest-i 'ışkuz muṭrıb u sâķi ne nâz eyler bize / Nâlemüz meclisde kâr-ı sūz u sâz eyler bize
- G341/5 Kâr-gâh-ı ḥikmetüñ naķşı bilinmez Nâ'îlî / Gelmedükçe 'ışk ile zühdün ḳumâşı bir yere

- G346/1 ‘Āşıkuz ‘**ışk** belâ-yı dil-i nâlân ise de / Tâlibüz vaşla taleb bâ‘ iş-i hırmân ise de
 G346/4 Sîne-süz ol leb-i nûşine fezâ-yı ‘**ışkuñ** / Hızır reh-güm-şüde-i Çeşme-i Hayvân ise de
 G347/1 Dâğ-ı ‘**ışkuñla** dem-â-dem sîne süzân olmada / Ğam belâ-yı dil maḥabbet âfet-i cân olmada
 G348/1 Mest-i cām-ı ‘**ışkdur** dil keşf-i rāz etmezse de / Ārzü-mend-i vişâlüñdür niyāz etmezse de
 G348/5 Nâ’ilî etmez taḥammül ta‘ne-i ağıyâra dil / Terk-i ‘**ışk**-ı dil-berân-ı dil-nevāz etmezse de
 G350/2 Eyle edeb ri‘âyetin ey nev-cünün-ı ‘**ışk** / Kaysı mezemmet eyleme yabana söyleme
 G350/4 Güş et ki bizdedür ḥaber-i Bū Sa‘îd-i ‘**ışk** / Ey ‘aql-ı Bū ‘Ali bize efsâne söyleme
 G354/1 ‘**İşkdur** mâye-i râḥat dil-i pür-derdümüze / Reşk eder kâhrübâ reng-i ruḥ-ı zerdümüze
 G354/5 Nâ’ilî ḥaste-i bî-tâb-ı ğam-ı cânânuz / ‘**İşkdur** mâye-i râḥat dil-i pür-derdümüze
 G358/3 Yanında ḥazân dîde-i ‘**ışkuñ** ola yeksân / Berg-i gül-i şādâb-ı emel ḥüşk giyehle
 G359/2 Reşkâ ki dâmen-i meh-i Ken‘ân-ı ‘işmetin / Merdân-ı ‘**ışk** dest-i Züleyḥâyâ virmedi
 G359/3 Mecnûnda gördi cāzibe-i ‘**ışk**ı üstüvâr / Gayret meḥâr-ı nâkeyi Leylâyâ virmedi
 G360/5 Varınca bezm-i Felâṭun-ı ‘**ışka** ‘aql-ı fużül / Hezâr şerm ü ḥacâletle lâl gelmedi mi
 G362/2 Başka bir ‘âlemdür ey dil tavr-ı âbdâlân-ı ‘**ışk** / Bū’l-‘aceb sulṭân-ı istiğnâ-sipehdür her biri
 G364/2 Ḥam-ı zülfün tevâzu‘ larla cāna ‘özü-ḥ‘âhândur / Ki ol ta‘at-perest-i ‘**ışka** miḥrâbı unutturdu
 G364/3 Zihî keyfiyet-i saḥbâ-yı şādî kim dil-i zâra / Ğam-ı ‘**ışkuñ** şafâ-yı ‘âlem-i âbı unutturdu
 G380/1 Ḥum-ı ‘**ışkuñ** şarâb-ı nîm cüşı / Yaḳar evvel ḳadeḫde ‘aql u ḥuşı
 G380/2 ‘Aceb bezm-i belâdur ‘**ışk** ki olmış / Hired ezkârı ḥayret mey-furüşı
 G383/3 Şûr-ı nighühñ ‘**ışkda** maşâf eyledi sînem / Şaf şaf sipeh-i fitne beyâbânımı tıttı
 G383/5 Lerzende görüp Nâ’ilî-i zârı demiş ‘**ışk** / Bî-çâreyi yârühñ teb-i hicrânımı tıttı
 G388/4 Bülend-pâye-i ‘**ışkuz** ki etmezüz pâ-dâş / Zebân-ı töhmet-i Maşûra dâsitânımuza
 G388/5 Şükufte ‘âlem-i ‘**ışkuz** ki eyler istiḳbâl / Dem-i bahâr-ı ṭarab mevsim-i ḥazânımuza
 G389/3 Kûyn ṭolanmadan ne ḳaçarsun iki gözüm / Erbâb-ı ‘**ışkuñ** elde degildür irâdeti
 G390/1 ‘**İşk** ehli ḥum-ı bâdeyi pür-cüş görür mi / Yollarda sebû-yı meyi ber-düş görür mi
 Kt17/3 Gedâyı şâha ḳıla ‘**ışk** olunca şâhı gedâ / Ne ḥüsn-i Yûsuf ü ne cilve-i Ayâz gerek
 R3/2 Geh ‘**ışk** ile bî-tâb oluruz geh pür-tâb / Hem âhdan ihtirâz u hem âh ederüz
 Ş1/3 Ḥaste-i ‘**ışka** ‘âfiyet demidür / Cân-ı meftûna ‘atıfet demidür

‘**ışk âteşi** [2] aşk ateşi; aşk ıstırabı.

- G43/5 ‘**İşk âteşi** etmez mi hezâr-ı dili tûṭı / Gülzârdan âteşde de me’yûs degildür
 G358/5 ‘**İşk âteşi** etmez mi seni Nâ’iliyâ pāk / Ālûde iseñ ğam yeme çirkâb-ı güñhle

ışk-ı mecâz [2] mecazî aşk, beşerî aşk. İnsanın insana karşı duyduğu aşk, onu ilahî aşkın eşiğine getirdiğinden makbûl kabul edilir.

- M3/IX/3 ‘**İşk-ı mecâz** ‘âşıkı mest-i müdâm eder / Ser-germî-i şarâb-ı heves telḥ-kâm eder
 G146/1 ‘**İşk-ı mecâza** düşmişe dil-cüş eder miyüz / Efsâne-i ḥaḳîḳatı biz güş eder miyüz

‘**ışk-pişe** [1] âşık yaratılışlı, işi gücü aşk olan.

- G110/1 Hırâş-ı sîne ki Ferhâd-ı ‘**ışk-pişesidür** / O küh küh-ı ğamuñ berḳ-ı ‘ışk tîşesidür

‘**ıyş** [9] iyi yaşama, gününü gün etme, yiyip içip zevk ve sefa etme (bkz. ‘ışret)
<LN, Kanar/2>.

- K3/16 Kim istemezdi bu meclisde ‘**ıyş** u nüşı eger / Olaydı neşve meyinde nemek kebâbında
K23/6 Süzülmiş bâde hâırlar güşâde meclis âmâde / Nişâb-ı ‘**ıyş** ü ‘ışretten ahibbâ iğtinâm üzre
G66/1 Ol ki bu ğam-hânede ‘**ıyş**-i dem-â-dem bulur / Her ser-i müyında bir zâ’ika-i ğam bulur
G87/2 Vişâlünle güzârân bir deme dîvân-ı kısmetde / Berât-ı ‘**ıyş**-i Cem menşûr-ı ‘ömr-i Nûh yazmışlar
G222/3 Geçmiş zamân-ı ‘**ıyş** u tarab bezm-i ‘alemün / Sâzın işitmedük hel Nâhîdi görmedük
G261/2 Varağ-sumâr-ı gül-i ‘ışret ol ço be vâ’iz / Zamân-ı ‘**ıyş** ü tarabdur kitâbı n’eylersün
G274/3 Görmeyen müddet-i ‘ömrinde şafâ-yı hâtır / Bezm-i ‘**ıyş** olsa da başdan başa ‘âlem ne desün
G376/4 Şad-merc olsa görünce n’ola şimdi bâdenün / Müflisân-ı ‘**ıyşe** müvârîdür her kaçresi
Ş10/1 Sensüz olan ‘**ıyş** ü şafâlar bize / Mâye-i hûn-ı dil-i ğam-hârdur

ıztırâb [1]

1. acı, elem, sıkıntı, azap, büyük zahmet ve eziyet (bkz. ğam); kıpırdama, hareket etme, dalgalanma (bkz. cünbiş). <KT, LN, OTAL, Seccadî/1> Tanıkta “ıztırâb” sözcüğünün tercih edilmesi, bu sözcüğün “hareket” ile de münasebeti olduğunun gözetilmesidir.

- G141/2 Gördüğü şûhuñ olur kayd-ı ser-i zülfünde / **ıztırâb**-ı harekât-ı dil-i bî-tâbdıyuz

2. tepinme. <Ahterî>

- K3/60 Şikâl-i şabrını nâm-ı Muhammed etdi şikest / Tezelzül-âver-i huld oldu **ıztırâbında**

ıztırâb-âver [1]

dalgalandıran; ıstırap veren. <OTAL> Tanıkta “ıztırâb” sözcüğünün kastedilen ilk anlamı “dalgalanma”dır. Şair aşağıdaki beyitte şöyle demektedir. “Bakışım, engin denizle karışan bir akarsu gibi, yanağından saçılan ışıkların dalgalandırıcısıdır.” Bir akarsu, denize karıştığında denizde önce dalgalanmaya neden olur. Bakış, gözden yanağa uzanan bir akarsu olarak düşünülmüştür.

- G370/2 **ıztırâb-âver**-i envâr-ı ruhuñdur nıgehüm / Bañr-ı ‘ummân ile âmîziş eden cüy gibi

İ

i‘ānet [2] yardım, imdat. <KT, Cûdî, LN>

K1/7 Zâyi‘dür ey sipihr-i sitem-ger **i‘ānetüñ** / Yokdur benümle da‘vî-i nazm u maḳāl eder

K28/80 Tâ kim gâzâdan ehl-i sefer kām-ver gelüp / Me‘cûr ola **i‘ānet**-i şer‘-i mübîn ile

i‘ānet-şi‘ār [1] yardım etmeyi âdet edinen, yardımcı olan (vezir).

K28/25 Şiblû‘l-esed vezîr-i **i‘ānet-şi‘ār** kim / Hem-nâmdur ḥabîb-i Ḥudâ-yı mu‘îin ile

‘ibād [2]

1. kullar, ‘abd’in çoḡulu (bkz. ‘abd). <Cûdî, LN, ZL, Kanar/2>

K7/24 Ne deñlü rāh-neverd-i şikâyet olsa **‘ibād** / Maḳām-ı kurb-ı rızâdan olur o deñlü ba‘îd

2. ibadet edenler. <Kanar/2>

K37/8 Hülûş muḥliş-i ‘ac-zâverândur añlama kim / Ola ‘inâyet-i Ḥaḳ ṭâ‘atı **‘ibādı** kadar

‘ibādât [1] ibadetler, ‘ibâdet’in çoḡulu (bkz. ‘ibâdet). <Cûdî, Kanar/2>

K17/32 Zâhir ü bâṭnuñ etmiş eşer-i ḥaşyet-i Ḥaḳ / Maḫhar-ı sırr-ı **‘ibādât**-ı Cüneyd ü Zü‘n-nûn

‘ibâdet [2] tapma, tapınma, kulluk etme. <Cûdî, LN, Kanar/2>

K3/2 Zihî mükâbere kim efḍal-i **‘ibâdetde** / Eziyet-i ‘urefâ mezheb ü zehâbında

G183/7 Riyâ-yı maḫz imiş ey Nâ‘ilî **‘ibâdet**-i ḥaḳ / Zülâl-i feyz birîḳ-i vuzûya şıḡmaz imiş

‘ibārât [2] ibareler, cümleler, metin parçaları, ‘ibâre’nin çoḡulu. <KT, KO>

K17/9 Eder elḳâbuñ ârâyiş-i levḥ-i ta‘zîm / Bu **‘ibārât** ile nevg-i ḳalem-i ḡaliye-gün

K33/3 Ḥaṭṭı emvâc-ı müselsel ḳalemi ebr-i muṭîr / Âb-ı cârî gibi elfâz u **‘ibārâtı** selîs

‘ibâret [] oluşan, meydana gelen. <Kanar/2>

‘ibâret olmak [1] -dan / -den oluşmak, meydana gelmek; ancak o kadar olmak. <TS, ÖTS>

K13/4 Bî-râbîṭa-i emn ü amân nüṣṣa-i devlet / **Olmuşdı ‘ibâret** bir iki ehl-i hevâdan

iblîs [1] şeytan. <Cûdî, LN, OTAL>

K33/19 Bildi zıddiyyetini eyledi bî-rûḥ henüz / Cesed-i Âdeme izḫâr-ı ‘adâvet **iblîs**

ibn [5] oḡul, velet. <KT, Cûdî, LN>

K10/20 Bir pâdişâh eyleye teşrîf bâ-ḫuşûş / Sulṭân Meḫemmed **ibn**-i Birâḫîm Ḥân gibi

K25/52 Zâtuñda olan cevheredür var ise raḡbet / Kim der saña ey ḥâce falân **ibn**-i filânsın

K27/38 Zâ‘irân-ı der-i iclâlüne bir bir diyesin / Cebr edüp ḫaṭıruña ey **ibn**-i filân hoş geldün

K28/24 Nâm-âver etdi luṭf-ı Süleymân-ı rûzgâr / Ol Âşaf **ibn**-i Âşafı enguşterîn ile

G293/6 Zâtında olan cevheredür var ise raḡbet / Kim der saña ey ḥâce falân **ibn**-i filânsın

ibn-i Hîşâm [1]

K23/19 Nazar ol câmi‘-i ‘ilm ü kemâlâtüñ eder tafzîl / Nikât-ı nahvde tahrîrini **ibn-i Hîşâm** üzre

ibn-i Sām [1] Sam’ın oğlu, Rüstem (bkz. Rüstem).

K23/42 Ben ol şâhib-kırânam kim edüp pây-ı qalem sür‘ at / Yazılmış dâsitânüm cümle pûr-ı **ibn-i Sām** üzre

İbrâhîm Efendi [1] (bkz. Şacli İbrâhîm Efendi).

T2/6 Demiş bir bende-i nâçizi târihin o sulţânun / Yöñeldi Şacli **İbrâhîm Efendi** kurb-ı Mevlâya

ibrâm [2] rica ve teklifte usandırıp bıktıracak kadar ısrar etme, üstüne düşme, zorlama. <KT, Cûdî, OTAL>

G68/4 Şunardum câm-ı pür-hûn-ı dili ol ğamzeye ammâ / Tenük-zarf-ı şarâb-ı nâbdur **ibrâm** müşkildür

G154/5 Bir âh ile nerm etmek olur göñlüni yârûñ / **İbrâma** tayanmaz nigh-i hasrete döymez

ibrâr [1] hayır ve hasenat sahibi kimseler. <KT>

G190/5 Ceyb ü dâmânını pür-gevher eder Nâ‘iliyâ / İstinâd etse kef-i h‘âce-i **ibrâra** şadef

‘**ibret [2]** geçmişteki olaylardan çıkarılan ders, uyanışa neden olacak olay ve durum; olayların dış yüzüne bakıp onlardaki hikmeti kavramaya çalışma, olaylardan ders alıp davranışlarını buna göre düzenleme <Ahterî, Cûdî, Kanar/2, DİNÎ KAVRAMLAR>

K34/22 Şâhid-i iqbâlüne biñ dîde-i hayret bulur / Çarh-ı bî-dâd aç a ger bir kere çeşm-i ‘**ibreti**

M10/I/7 Şağş-ı hayâl dîde-i ‘**ibretle** baksa da / Teşhîş ede hilâl ile cismüm zihî hüvâl

‘**ibret-serây [1]** ibret alınan, ibret alınacak yer; dünya.

G218/3 ‘**İbret-serây**-ı ‘âlemün ey tercemân-ı hâl / Rind-i hâlîm ü şeyh-i ğazûbın ne añladuñ

ibtilâ [3] müptelâ olma, tutulma, uğrama; düşkünlük, tiryakilik. <KT, Cûdî, LN, OTAL, Kanar/2>

K4/16 Yâd kıldıkça dâmen-i zülfin / Şu‘ le-i dâğ-ı **ibtilâ**-yı dilem

G61/5 Olur mecâlis-i ervâha şeb-çerâğ-efrûz / O şu‘ le kim eşer-i dâğ-ı **ibtilâdandır**

G111/3 Yeter kılduñ cemâlün ey niğâb-ârâ-yı istignâ / Nigâh-ı **ibtilâ**-yı ‘âşık-ı şürîdeden mestür

icâbet [1] kabul edilme, bir rica veya davetin kabulü; Allah’ın duaları kabul etmesi. <KT, LN, DİNÎ KAVRAMLAR>

K12/84 Bir du‘ â kim ola ihlâşa qarîn anı eder / Kudsiyân-ı felege peyk-i **icâbet** îşâl

icâbet-maqrûn [1] kabul edilmiş, kabul edilebilir (dua). <Redhouse>

K17/47 Bâ-huşûş ola du‘ â nuşret ü iqbâlün içün / Zîmmet-i ed‘ iye-sencân-ı **icâbet-maqrûn**

icâd [3] vücuda getirme, yoktan var etme, bulma, yeni bir şey çıkarma. <KT, Cûdî, LN>

M8/I/3 Perişânlıklar etdün nev-be-nev **icâd** n‘eylersün

G27/1 Olmazdı ğamuñ mâye-i **icâd**-ı mağabbet / Hüsn-i ezeli olmasa hem-zâd-ı mağabbet

G292/2 Ne nakş hikmet-i **İcâdı** ‘arîfün çıkarur / Derûn-ı perde-i dilden nuķûş-ı sevdâsın

İcâz [1] az sözle çok şey anlatma; sözü kısa kesme, kısa bağlama. <KT, Cûdî, OTAL>

K8/34 Nihâyet olmayıcaķ vaşf-ı şâha Nâ’ilîyâ / Olur kabûle muķârîn kelâmûn **İcâzı**

İ’câz [20] kimsenin yapamayacağı veya herkesi imtisalinden âciz bırakan harikulâde şey, keramet, mucize <KT, Cûdî, OTDTS> Tanıklarda “İ’câz”, şiir sanatına ait iddialar söz konusu edildiğinde kullanılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde sözcüğün hem “mucize” hem de “âciz bırakma” anlamlarına gelecek biçimde kullanıldığı söylenebilir.

K1/3 **İ’câz**-ı na’ tı kim kalem-i mü-şikâfımı / Şûret-nigâr-ı deyr-i bûtân-ı hayâl eder

K5/28 Huld-i **İ’câz**dur el-haķ dil-i ‘Urfî ki henûz / Tâzedür nuţfe-i endîşe-i gevher-zâyı

K8/29 Edüp nikâşte ‘arşa bu gûne elķâbuñ / Tecâvüz etdi kalem hadd-i sihr ü **İ’câzı**

K12/37 Hadd-i **İ’câza** da bu beyt ile telmîh etmiş / Vaşf-ı temkinini bir şâ’ir-i sencide-maķâl

K17/67 Kilk-i ma’ nî-şuver ü tab’-ı sihr-kârumdur / Nakş-pîrâ-yı şanem-hâne-i **İ’câz** u füsûn

K20/34 Tâlib-terâne kim eder **İ’câzı** beste-dem / Nev-dâsitân-ı cādû-yı kilk-i suhen-veri

K26/31 Huşûşâ sâhir-i tab’ um ki **İ’câz**-ı belâgatda / ‘Aceb cādû-yı pür-fen turfe ‘ayyâr-ı tuvân-gerdür

M5/I/5 Hâķķâ ki gelür fesâne-i maḥz / Göster dile güft-güy-ı **İ’câz**

G6/6 Nâ’ilî **İ’câz**-ı nuţkımdur ki eyler ter-zebân / Hâme kim şem’-i şebistân-ı taḥayyüldür baña

G40/1 Çeşm-i sâhir-pîşesin sâķî-i mest-i nâz eder / Her nigâhın tercemân-ı nûkte-i **İ’câz** eder

G56/5 Kuvvet-i nuţkuñ getürsün fi’l-i **İ’câza** kalem / Sende yârân Nâ’ilî ḥayşiyet ümmîdindedür

G72/5 Şi’rûñ ki ğıbta-kerde-i **İ’câz**dur ḥaşûd / Ey Nâ’ilî bakarsa da ḥaşmâne reşk eder

G100/6 Deyre varmaķdan murâd iḥyâ-yı emvât eyleyüp / Bütlere **İ’câz**-ı rûhu’l-lâhı söyletmek midür

G114/5 Ey Nâ’ilî sözünde bu dil-keş hayâllerün / **İ’câz**dur ki nev’-i beşerden zuhûr eder

G117/5 Baķ ruḥ-ı pür-hâline **İ’câz**-ı ḥusn-i yârı gör / Nâ’ilî ḥaşiyet-i âteş ki ‘anber-sûzdur

G185/1 Taşvîr-i ân cerîde-i **İ’câza** şıgmamış / Nakş-ı cemâl âyîne-i râza şıgmamış

G290/4 Zîr-i lebinde buldılar ol iki sâhirün / Remz-i füsûn u nûkte-i **İ’câz** bir birin

G349/5 Munteḥâb mecmû’a-i **İ’câz**-ı ma’ nîdür n’ola / Nâ’ilîñün olsa yâ Rab mültefit dîvânına

G387/1 Eylese Cibrîlî hem-râz u muḥâṭab ğamzesi / Nüşa-i **İ’câzı** levḥ-i mekteb ğamzesi

İ’câz-ı Mesîḥâ [1] İsa’nın mucizesi.

K15/34 ‘Arşa çıkarup zinde eder nâm-ı bülendün / Endîşesi **İ’câz-ı Mesîḥâ** mı degildür

icâzet [1] izin, ruhsat, müsaade. <KT, LN>

K29/3 Derbâna vir selâm de ki Kethüdâ Begün / Rû-mâl-i ḥâķ-i pâyine var mı **icâzetün**

İ’câz-ķarîn [1] mucizeye yakın, mucizeye yaklaşan (sihirbaz).

K13/39 Ol sâhir-i **İ’câz-ķarînün** budur inşâf / Yok rûtbe-i ‘irfânına ḥâ’iz şu’arâdan

i‘câz-nümûn [1] herkesi şaşırtacak ve benzerini yapmakta âciz bırakacak derecede bir iş gösteren, harikalar gösteren.

G329/5 Nâ’îlî reşk ile Cibrîlî helâk eyler olup / Leb-i cân-perveri **i‘câz-nümûn**-ı fitne

iclâl [11] kudret, kuvvet; büyüklük, azamet. <KT, Cûdî, LN, OTAL> Tanıklarda sözcüğün, tıpkı “hümâyûn” sözcüğü gibi devletin önde gelen şahsiyetleri için kullanılan bir ululalama sıfatı olduğu görülmektedir.

K12/5 Pertev-endâz-ı harem-gâh-ı serîr-i ta‘zîm / Revnağ-efrûz-ı şebistân-ı serây-ı **iclâl**

K12/13 Nice Âşaf ki tutup debdebesi dünyâyı / Halka gösterdi Süleymân gibi ferr ü **iclâl**

K12/14 Nice Âşaf ki serâ-perde-i **iclâlîne** çarh / Yaraşur eylese vâlâ-yı şafağdan ezyâl

K12/19 Şadr-ı seyyâre-şaşem şafder-i Cemşîd-şiyem / Âsümân-ı ‘âzamet mihr-i sipihr-i **iclâl**

K14/53 Menşüb-ı der-i devlet ü **iclâlî** olanlar / Ednâ nazar-ı luṭfî ile ehl-i ğmâdur

K14/90 Mesned-geh-i **iclâlûn** ola nîteki ‘âlem / Biñ sūr-ı şafâ mevḳî‘i bir köhne serâdur

K16/4 Oldı **iclâl** ile hem Âşaf u hem defter-dâr / Hâbbezâ devlet-i dârîn zihî re‘y-i rezîn

K16/27 Kaşd-ı taḳbîl-i serâ-perde-i **iclâlûn** ede / Çarh-ı bed-gevheri güstâh u sipihri pür-kîn

K19/2 Gördi bir Âşaf-ı zî-şânı Süleymân-ı zamân / Şadr-ı **iclâlî** sezâ hâtem-i iḳbâle maḥal

K20/28 Hayrân-ı naḳş-ı hayme-i **iclâlûn** eylesün / Bu çetr-i zer-nigâr-ı mu‘allâ-yı ber-teri

K27/38 Zâ‘îrân-ı der-i **iclâlûne** bir bir diyesin / Cebr edüp hâṭıruña ey ibn-i filân hoş geldün

icrâ [1] yapma, yerine getirme, bir işi yürütme, fiile getirme. <Cûdî, LN, OTAL>

G205/1 Gerçi maḥmûrî-i nâz zebûndur çeşmün / Kârın andan yine **icrâda** füzûndur çeşmün

ictihâd [1] gücü yettiği kadar çalışma, gayret; yetkili fıkıh bilginlerinin ayet, hadis ve kıyas yoluyla şer‘î meseleleri tayin için sarf ettikleri gayret. <KT, OTAL, Kanar/2>

M3/VII/1 Ğam çekmezüz bilinmez ise ger me‘âdumuz / Mesdûd imiş ne çâre reh-i **ictihâdumuz**

ictinâb [1] sakınıp çekinme, uzaklaşma (bkz. ihtiraz). <KT, LN, OTAL>

K18/36 Sevâd-ı cebhe ki ḥükm-i qâderdür ehl-i dilün / Kef-i hayâtına menşûr-ı **ictinâb** olmuş

iç [2] herhangi bir zamanın sınırları arasında bulunan bir yer, dâhil. <TS>

G30/3 Mişâl-i şîşe-i billûr-ı âfitâb olamaz / Bu faşl **içinde** şehâb-ı keder havâda bedîd

G317/2 Aḥsente ol gedâ-yı taḥammül be-dûşa kim / Yansa cihân **içinde** ḥaṣîri bulunmaya

içim [2] bir yudumda veya bir kerede içilecek miktar. <TS, ÖTS> Tanıkta geçen “bir içim su”, çok güzel kadınlar için kullanılan bir tabirdir (bkz. bir içim su).

G259/3 Cân virür âb-ı hayât lebûne Hızr u Mesîḥ / Teşnesi ruh-ı Sikender bir **içim** şusun sen

Kt13/1 Yâr-cüyân olalum fûrâte yâhû diyerek / Edlüm tayy-ı beyâbân bir **içim** şu diyerek

içmek [5] bir sıvıyı ağza alıp yutmak. <TS, ÖTS>

G37/3 İçse kanın kâse kâse her nefes biñ ‘âşîḳuñ / Ğamze-i ḥûn-ḥ‘ârî ancaḳ nîm mest-i nâz olur

G84/3 Telḥ-kâm-ı ğamam ol deñlü ki bilmem sâḳî / **İçdüğüm** bâde mi zehr-âbe mi ḥûn-âbe midür

- G102/2 **İçerler** ol meyi kim nûş-dârû-yı ğamdur / Mu‘ aşirânı bu bezmün neşât bilmezler
 G132/2 Mestüz o bâdeye ki **icüldükçe** cur‘ ası / ‘ Âlem harâb-ı zemzeme-i nûş nûş olur
 G364/4 Mezâk-ı telhe virdi yâd-ı la‘ lûn bir halâvet kim / Ğamuñla **icdüğüm** biñ kâse zehr-âbı unutturdu

icre [14] içerisinde, içinde, -de. <YTS, TS, ÖTS>

- K3/65 Felekler oldı o şâm **icre** ‘ anberin yedi tûp / Ki reşkidür Hutunûn dâğ-ı müşk-i nâbında
 K10/7 Luţf-ı hevâ-yı hurremi hâk **icre** gösterür / Faşl-ı şitâda gülleri yâkût-ı kân gibi
 K10/11 Âb **icre** hoş-nümâ o sevâd-ı şükûfe-puş / Cedvel-keşide hattı güzel büstân gibi
 K12/51 Meylüm evşâfuña ol mertebdür kim görürin / Şâhid-i medhûni h‘ âb **icre** der-âğuş-ı hayâl
 K16/13 Az zamân **icre** o fîrûze serây-ı ‘ âlî / Oldı mi‘ mârî-i luţfuñla nigârende-i Çîn
 K16/41 Ol serây **icre** ola zât-ı Süreyyâ-kadri / Sa‘ d-ı ekber gibi tevķir-i sa‘ âdâta karîn
 K23/52 Felek nüh zırh-ı pûlâd **icre** kavş-ı ebruvânundan / Hirâs-ı zaḥm-ı peygân-ı ciger-düz-ı siḥâm üzre
 K25/6 Bî-nuţḫ velî ḥumm-ı devât **icre** Felâtûn / Ḥâmûş velî velvele-endâz-ı cihânsın
 G36/9 Ḥâk **icre** ola ḥaşre dek eczâ-yı vücûdum / Sîm-âb şıfat muḫtarib-i ḥaclet-i dîdâr
 G148/3 Deyr **icre** seyr eden o büt-i ‘ işve kâfirî / Şiblî olursa etmeye zunnârdan gürîz
 G266/4 Ḥuld **icre** şehîdân-ı maḥabbet ser-i küyûn / Seyr etmege revzenler açar kâḫlarından
 G356/4 Felek nüh zırh-ı pûlâd **icre** kavş-ı ebruvânunda / Hirâs-ı zaḥm-ı peykân-ı ciger-düz-ı siḥâm üzre
 G365/6 Ayrılma sen cemâlden ey çeşm-i intizâr / Ḥâk **icre** olsa ḥulda bakar revzenün daḫi
 R8/1 ‘ Aks-i ruḫı çeşmümde olupdur pinhân / Âb **icre** mişal-i berg-i verd-i ḥandân

içün [53]

1. için, diye, amacıyla, maksadıyla. Amaç belirtir. <YTS, TS, ÖTS>

- K4/35 Ṭayy-ı zulmet-serây-ı ‘ âlem **içün** / Ol zamânlar ki reh-nümay-ı dilem
 K4/45 Nâ ‘ ilîyem ki ferş-i pâyûn **içün** / Ḥ‘ âce-i kâle-i du‘ â-yı dilem
 K9/21 Rûḫ-ı ecdâd-ı ḥümâyûnûn **içün** pâdişehüm / Ki Ḥudâ her birini a‘ del-i şâḥân etmiş
 K9/34 Tâ ki te‘ yîd-i Ḥudâ virmek **içün** mülke nizâm / Bir şeh-i ‘ âdili ḥâtemle Süleymân etmiş
 K11/23 Dest-i ta‘ zîminde bir vefķ-i rızâ elçisinün / İ‘ tizâr-ı şulḫ **içün** tûmâr-ı maḫzardur gelen
 K12/9 Yetmedi sür‘ atine bâd-ı bahârî bu kadar / Eyledi müjde-i teşrîfî **içün** isti‘ câl
 K12/11 Ḥabbezâ maḫdem-i fîrûz ki tebşîri **içün** / Birbirin bî-siper eyler ser-i râḥında ricâl
 K25/10 Tahrîr **içün** âşâr-ı dili muḫtarib olma / Gâhî ki ser-endâz-ı hem-âğuş-ı benânsın
 G5/4 İ‘ tibâr etme revâc-ı kâr **içün** Bercis-i çarḫ / Çeşmüne sen öğretdün bu efsûnı baña
 G38/3 Her bir şiken ki dillere cây-ı qarârdur / Zindânî-i maḥabbet **içün** bir kemend olur
 G40/4 Her nigâhın gûşe-i çeşminde şayd-ı cân **içün** / Şûret-i âḥûda bir cādû-yı efsûn-sâz eder
 G125/2 Ḥâl ü zülfüñ ki gelür bir yere şayd-ı dil **içün** / Birisi dâne döker birisi dâm-âver olur
 G207/5 Cevr **içün** Nâ ‘ ilî-i zâra olur âmâde / Niçe biñ şive-i âğyâr-nevâza nigeḫün
 G230/13 Âzâr-ı zaḥm-ı ḥâr ile pür-ḥün iken dili / Bulmaz recâ-yı merhem **içün** nuţḫa çâre gül
 G366/1 Dil cânâ şaldı cân ten-i bî-çâreye seni / Merhem yerine şarmaḫ **içün** yâreye seni

2. -dan / -den dolayı, -den ötürü. Sebep bildirir. <TS, ÖTS>

M1/III/3 Sen gevher-i şadefçe-i cân u cihân idûn / Bâlîn ü bisterûn ne **içün** seng-i hâredür

M5/VII/7 Bir şehsuvâr-ı nâz **içündür** / Bu bâdiyelerde türktâzum

M5/VII/8 Bir sîm beden cevân **içündür** / Bu pûta-i 'ışkda güdâzum

G42/1 Mestâneligüm bir büt-i sîmîn-ten **içündür** / Kan ağladuğum bir gül-i ter-dâmen **içündür**

G42/2 Gerdün ile gavğa bu güzzer-gâh-ı fenâda / Bir gûşe-i bî-minnet olan külhen **içündür**

G42/3 Meyl etmedüğüm sūr-ı şafâ-bahşına dehrûn / Mâtem-gede-i dilde olan şîven **içündür**

G42/4 Ol 'âşık-ı güm-geşte-murâdam ki figânım / Ne Yûsuf u ne nefhâ-i pîrâhen **içündür**

G42/5 Sâhîr dedigün Nâ'iliyâ tab' uña her bâr / Destünde olan hâme-i mu'ciz-fen **içündür**

Kt14/1 Gâret-i h'âb **içün** ki dest şunar / Dâmen-i zülfine nesîm-i seher

T6/3 Fevtine târîh **içün** dediler ervâh-ı kıuds / 'Adni künâm eylesün Şîr 'Ali yâ ilâh

3. düşüncesince, kendince, göre. <TS>

K30/24 Hüşedür neşve-i endîşe-i feyyâzum **içün** / Naqd-i Pervîn-i felek gûşe-i bâmumda benüm

M4/V/1 Yâr **içün** şöhet-i ağıyâra tenezzül güçdür / 'Âşıka belki bu ma'nâyı te'emmül güçdür

M5/IV/4 'Uşşâk **içün** ola hüsnuñe hayf / Bir nîm-nigâh-ı merhamet bâr

G244/2 Hüşedür neşve-i endîşe-i feyyâzum **içün** / Naqd-i pervîn-i felek gûşe-i bâmumda benüm

G301/1 Hoşdur şarâb-ı köhne gam-ı tâze âh-ı nev / Bir gam-küsâr **içün** k'ola ebrûsı mâh-ı nev

4. uğruna, yoluna. <TS>

K14/89 Tâ devlet ü ikbâlün **içün** Hâzret-i Hâkkuñ / Dergâhına sükkân-ı felek dest-güşâdur

K15/40 İkbâli **içün** dest-i temennâ-yı halâyık / Berdâste-i 'arş-ı mu'allâ mı degildür

K17/36 Nice ikbâlün **içün** eylesün halk du'â / Devletün oldu huşûşâ bu maħalle maħrûn

K17/47 Bâ-huşûş ola du'â nuşret ü ikbâlün **içün** / Zîmmet-i ed'îye-sencân-ı icâbet-maħrûn

K20/3 Hâmd eyleyüp vücûduñ **içün** eyledi seni / Mihr-i peder müşerref-i nâm-ı peyâmberî

M4/III/1 Nâz maħmûrî olan nergis-i 'ayyâşuñ **içün** / Nice dil şehri yıkan gamze-i evbâşuñ **içün**

M4/III/2 Nâveg-endâz-ı ğazal-i dil olan kaşuñ **içün** / Bizi de devlet-i hüsnuñde güzel başuñ **içün**

G55/4 Hoşdur çemende bir gül ü bir gül-'izâr **içün** / Dilde figân hezârda gulğul dem-i seher

G74/4 Olduğa nîm nâz-ı tebessüm taraf taraf / Gül-gonce-i dehânuñ **içün** güft-gü kopar

G109/4 Sînelerde nîgeh-i hasret-i peykânûñ **içün** / Oldı ser-tâ-be-ka-dem dîde-i giryân diller

G148/7 Gerden-firâz-ı 'ışk idi Mañşûr Nâ'ilî / Bir cân **içün** ki eylemedi dârdan gürîz

G220/3 Âb-ı rûyuñ husrevâ dünyâ **içün** baħr eyleme / Kuflı âhen nâmı Bâd-âverdür ol gencînenüñ

G276/1 'Azm-i bağ et ki çemen bülbüle zindân olsun / Gül **içün** etdügi feryâda peşîmân olsun

G276/2 Hasret-i hâl-i 'izâr u dehen-i tengüñ **içün** / Gonceden lâle gibi dağ nümâyân olsun

G283/3 'İşkuña rindân **içün** meclisde geh mey geh 'arâk / Bezme sâķîler nişâr-ı dürr ü yâķût eylesün

G288/3 Âşinâ-yı nîgeh-i luţfuñ olan diller **içün** / 'İşk bîġânelerin eyleme hem-râz şaķın

G288/4 Nâ-murâdân-ı ser-i küyuñ olma cânlar **içün** / Olma kâm-ı dili ağıyâra mühim-sâz şaķın

G300/4 Dil degil sîne degil vüs'at-i güncâyış **içün** / İttihâd-ı gam u endüha mekân ancak bu

G315/3 Mekânûñ eyleme evc ü hâzîz devlet **içün** / Hârîş-i dâne olan mûr-ı pâymâl olma

G365/4 ‘Ārif düşer mi kaydına cism-i nizār **içün** / Bir ‘ankebüt-hâne kadar meskenün daği

içürmek [1] içirmek, içmek işini yaptırmak, içmesini sağlamak. <TS, ÖTS>

G295/2 Açılıp gül-i teründen mey **içürdi** sāgarından / Ele al ki hanceründen dil-i päre pāredür bu

‘**id** [22] bayram. <Cûdî, LN, ZL, Kanar/2>

K11/21 Mağdemün bir başka ‘**id** olmakla halk-ı ‘āleme / Hâtıra şevk-i neşât-ı ‘**id**-i ekberdür gelen

K15/15 Hem ‘**id** ola hem hâtem-i devlet ola rûzî / Bir şadra ki iqbâlde dārâ mı degildür

K15/16 ‘Ahinde olup tehniye-i ‘**id**-i pey-â-pey / Bir ‘**id** de ol ‘ahd-i tarab-zâ mı degildür

K15/44 Devr ede murâdınca felekler ki bu günler / Nevruz-ı tarab ‘**id**-i ahibbâ mı degildür

K17/12 Ğurre-i ‘**id**-i meserret seher-i ‘ālem-i feyz / Rûz-ı nev-rûz-ı sa‘âdet Şeb-i Qadr-i meymün

K30/36 Her günü ‘**id**-i şafâ-güster ola her şebi qadr / Hîç keder olmaya ol rûh-ı enâmumda benüm

K31/11 Luṭfuñ gedâ-menişlere yâd etse Nâ ‘ilî / Âşâr-ı midḥatüñle tarab-nâk-i ‘**id** olur

K36/16 Getürmiş kuvvet-i bâzû-yı devlet bir yere güyâ / Şeb-i Qadr ü şabâh-ı ‘**id**i nûrânî vü zûlmânî

G30/2 Mezâk-ı rûha ‘aceb neşve-i dû bälâdur / Neşât-ı mevsim-i nev-rûz ü şâdî-i meh-i ‘**id**

G31/1 Dest-bûs-ı yâra pâ-dâş olsa da peygâm-ı ‘**id** / Derd-i serdür ‘âşıka hengâme-i eyyâm-ı ‘**id**

G31/2 Pây-bend-i ‘ışka teşhîr-i kulûb-ı ‘âşıka / Turra-i dil-berden artık kâr-gerdür dâm-ı ‘**id**

G31/3 Cilve-i kadd-i kıyâmet-şûr ile maḥbûblar / Güşe ber-güşe hırâmân olsalar eyyâm-ı ‘**id**

G31/4 Şu‘le-i düzaḥ-fürûz-ı sine-i ‘uşşâkdan / Maḥşer-i âşûb olur cây-ı sürûr ârâm-ı ‘**id**

G31/5 Rûze-dâr-ı h-ân-ı yağmâ-yı vişâle Nâ ‘ilî / Ğurre-i mäh-ı muḥarremdür hilâl-i cām-ı ‘**id**

G62/4 Bir behre al tena‘‘um-ı ‘**id**-i vişâlden / Ol ğurre mäh-ı ḥüsni o kaşı hilâli gör

G92/5 Nâ ‘ilî nâḥûn-i çengâl-i meh-i ‘**id** üzre / ‘Ārifüñ laḥt-ı dil-i sine-hırâşı görünüñ

G222/1 Eyyâm-ı rûze geçdi meh-i ‘**id**i görmedük / Bezm âḥır oldı sāgar-ı Cemşîdi görmedük

G331/2 Rûze-dârân-ı ğama neşve-i la‘lün virmez / Dest-i sâķide kadeḥ cām-ı meh-i ‘**id** olsa

G352/2 Olur şûret-nümâ-yı mihr ü meh devrinde ‘uşşâka / Felek dülâb-ı gerdân oldı güyâ ‘**id**-i tıflâna

G390/6 Sâķî erişüp ‘**id** ‘aceb Nâ ‘ilî-i zâr / Rindân ile ḥübânı kadeḥ-nûş görür mi

‘**id**-i ekber [1] arefe günü cumaya rastlayan kurban bayramı. <Kanar/2, ÖTS>

K11/21 Mağdemün bir başka ‘**id** olmakla halk-ı ‘āleme / Hâtıra şevk-i neşât-ı ‘**id**-i ekberdür gelen

‘**id** etmek [1] bayram etmek. Türkçede bayram etmek, “çok sevinmek” anlamına gelir.

<DEYİMLER/AKSOY>

K22/8 Olduñ nedim o pâdişeh-i kām-kāra kim / ‘**id** etdi sāyesinde ḥalâyık sürürdan

idbār [8] bir gökcisinin on iki burcun doğa dizilimine aykırı olarak hareket etmesi, geri gitme, geri dönme||baht ve talihin insandan yüz çevirmesi, bahtsızlık, talihsizlik. <KT, Cûdî, OTDTS>

K25/51 Keyfiyyet-i **idbārımı** nâ-çar görürken / Kemmiyyet-i iqbâline çarḥuñ nigerânsın

K34/26 İstemez ammâ bilür bu vaz‘ ile şimdi felek / Şöhre-i **idbār** eder erbâb-ı cāh-ı devleti

G49/7 Olma firîb-ḥurde-i iqbâl-i rûzgâr / Ey Nâ ‘ilî şaḥın hele **idbārı** saḥt olur

- G60/3 Çarhuñ **idbār** degildir yalnız rūḥ-gezā / Cāy-ı āsāyış-i iḳbālī de ḥayret yeridür
 G123/4 Āyīn-i ḡam-ı ‘ışḳda **idbār**-ı maḥabbet / ‘Āşıqlara bir kuşteḡi-i devlet-i ḡamdur
 G157/3 Hem gedā-yı kūy-ı faḳruz hem şeh-i iḳlīm-i nāz / Şīve **idbārdur** pīrāye-i iḳbālümüz
 G293/5 Keyfiyyet-i **idbārını** nā-çār görürsün / Kemmiyyet-i iḳbāline çarhuñ nigerānsın
 T5/6 Çözüldi perçem-i tūḡ-ı zafer bād-ı hidāyetle / Nesīm-i şubḥ-ı nuşret oldı ḥaşma şarşar-ı **idbār**

iddi‘ā [1] haksız ve esassız bir davada bulunma, sahip olmadığı sıfatı sahip olduğunu beyan etme, kendisine ait olmayan bir hakkı talebe kalkışma; inat etme, ayak direme. <KT, Cûdî, LN, ZL, OTAL>

- G221/5 Bu **iddi‘āda** ise Nā‘ilī o zālimler / Ḳalır kıyāmete şekvāsı dād-ḥ‘āhumuzun

‘**īd-geh** [1] bayram yeri. <Kanar/2>

- G41/2 ‘**īd-gehde** rāst geldükçe o şeh ‘āşıqlara / Şöyle vāz‘ eyler ki gūyā merḥabā bilmez nedür

idmān [1] alıştırma, kabiliyet kazanmak için bir şeyin tekrar tekrar yapılması, devam. Tanıkta “güzār-ı eflāk, nāveg” sözcüklerinin oluşturduuu bağlam çerçevesinde, sözcüğü bir okçuluk terimi olarak değerlendirmek gerekmektedir. “İdmān”, okçulukta müsabaka için alıştırma yapmak anlamına gelir. <KT, OTAL, OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 84>

- G256/2 Eder **idmān**-ı ḡam-āyīne güzār-ı eflāk / ‘Āşıkuñ nāveg-i āh-ı dil-i nālām ucın

idrāk [26]

1. kavrama, anlama, anlayış, akıl erdirme. <KT, Cûdî, LN, ZL, Kanar/2>

- K3/67 Açıldı bāb-ı ziyāfet-serāy-ı ḡaybū‘l-ḡayb / Ki pā-şikestedür **idrāk** derki bābında
 K5/4 Yine mizāb-ı kalem çeşme-i **idrākümden** / Etdi şādāb bu nüh bāḡçe-i ḥadrāy
 K14/56 Deryā-yı firāvān-şādef-i dāniş ü **idrāk** / Şandūḡ-ı leb-ā-leb-güher-i ‘aḡl ü zekādūr
 K20/32 Maẓmūn-ı ḥüccet-i suḡen ü ṭab‘-ı pākine / Şāhiddür ehl-i dāniş ü **idrāküñ** ekseri
 K25/22 Sebbābe-i **idrāk** tıyar cünbişüñ ancaḡ / Cān ma‘nī vü elfāz beden sen çü beyānsın
 K30/25 İntibāh-ı dil-i ḥayretle deḡişmem ḡāhī / Bulunan neşve-i **idrāki** künāmumda benüm
 G4/1 Edeli zevḡ-i taḥayyür ḡamı tiryāk baña / Oldı vā-süḡteḡī māye-i **idrāk** baña
 G52/5 Şafā-yı neş‘e-i **idrāki** Nā‘iliden sor / Ki münkirān-ı mezāyā-yı keyf bilmezler
 G63/4 Ġarīb neşve-i **idrākdür** maḥabbet-i ‘ışḡ / Ki ḥayretinde bile intibāh lāzımdur
 G183/6 Fūrūḡ-ı gevher-i **idrāke** teng imiş bu cihān / Metā‘-ı āteş olan çārsüya şıḡmaz imiş
 G244/3 İntibāh-ı dil-i ḥayretle deḡişmem ḡāhī / Bulunan neşve-i **idrāki** künāmumda benüm
 G263/2 Her sāde-dil ḥaḡīḡat-u ḥüsn-i meccāzdan / **İdrāk**-i şun‘-ı ḥikmet-i Ḥālīḡ mı eylesün
 G265/2 Sen neşve-i **idrāküñ** sermāye-i ‘izzet bil / Cāh ile ḡo cāhiller ‘ālemde vaḡūr olsun
 G282/1 Māni‘-i ḥarf-i temennāyuz leb-i **idrākden** / Ḳābil-i irşād-ı ‘ışḡuz mezheb-i **idrākden**
 G282/2 Pīr-i nā-bāliḡ degil ey ḡ‘āce ṭıfl-ı bāliḡüz / Dersümüz şuḡl-ı fenādūr mekteb-i **idrākden**

G282/3 Mâ-hüve'l-mağşûd 'ârif manşib-ı dünyâ şanur / H'âce-tâşân-ı cehâlet maṭlab-ı **idrâkden**

G282/5 Dâhil-i silk-i kabûl olmaz dūr-i şevvâr-ı dil / Bağrı sūrâh olmadukça mişkab-ı **idrâkden**

G282/6 Nokṭa-i dil merkez-i perkâr-ı **idrâkdür** bize / İktibâs-ı nūr edelden kevkeb-i **idrâkden**

G282/7 'Âlimân-ı cehl-i mürekkeb nâşihân efsâne-gû / Her birin söyletsek inmez merkeb-i **idrâkden**

G282/8 Nûş ederler âb u âteşden muḥammer bir şarâb / Mey-güsârân-ı maḥabbet meşreb-i **idrâkden**

idrâk etmek [2] algılamak, kavramak, anlamak, akıl erdirmek. <Kanar/2, TS, ÖTS>

G167/1 Mest-i 'ışkı bu tokuz cām-ı feraḥ-nâk edemez / Dil nedür 'ışk nedür ğam nedür **idrâk edemez**

G270/4 Zâhid şaḫın evġarluġından mey-i 'ışkuñ / Keyfiyetin **idrâk edicek** âz edemezsin

idrâk olunmak [2] anlaşılmak.

K25/30 **İdrâk olunur** gûş-zed olduḡa şarîrûñ / Faḫrû'l-'ulemâ ḫazretine menkıbe-ḫ'ânsın

2. ulaşma, varma, erişme. Tanıkta geçen "şeb-i idrâk", vuslat gecesi, şeb-i 'arûs olarak düşünölmelidir. <LN, ÖTS>

G282/4 İştîlâḫ-ı vahdet ü keşretde deryâ kaṭredür / Kaṭre deryâ-yı süveydâdur şeb-i **idrâkden**

ifrâz [2] bütünden bir miktar ayırma, ayırma, ayrılma. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

Tanıkta insan varlığının iki cihetini oluşturan "hayat" ve "beden"ın birbirinden ayrılması sözkonusudur.

K8/36 Niteki sehl ola mülk-i ḫayât-ı düşmeninüñ / Hışâr-ı burc-ı bedenden ṭarîḫ-i **ifrâzı**

ifrâz etmek [1] ayırmak, koparmak.

M5/I/2 Efsûs ki kişver-i ḫayâtı / İḫlîm-i bedenden **etdüñ ifrâz**

ifşâ [] açığa vurma, meydana çıkarma; yayma, ilân etme. <KT, Kanar/2>

ifşâ-yı râz [3] bir gizliliġi açığa vurma. <ÖTS>

G3/5 Eylemem maẓmûnına Cibrîli maḥrem Nâ'îlî / Ğamzeler kim fitneden **ifşâ-yı râz** eyler baña

G335/4 Hem-zebânuz çeşm-i şûḫ-ı yâr ile ol deñlü kim / Ğamzesi bî-tâb olup **ifşâ-yı râz** eyler bize

G355/3 Her bir nigh mu'tâd iken bir laḫza biñ ḫan etmege / Ṭurmaz dil-i 'âşık gibi **ifşâ-yı râz** eyler yine

iftihâr [1] övünme, koltuk kabartma; şeref, şan. <KT, OTAL>

K2/49 Sen ol mükerrerem-i levlâksin ki ḫâk-i rehûñ / Ser-i melâ'ikede tâc-ı **iftihâr** ḫalur

iġtinâm [1] ganimet gözüyle bakma, ganimet bilme. <KT, Cûdî> Tanıkta fırsatı

fevt etmeme söz konusudur (bkz. fırsatı fevt etmemek).

K23/6 Süzölmiş bâde ḫâṭırlar güşâde meclis âmade / Nişâb-ı 'ıyş ü 'işretten aḫıbbâ **iġtinâm** üzre

ihâṭa [] bir şeyin etrafını çevirme, sarma, kuşatma, etrafını alma. <KT, Cûdî, LN,

OTAL>

ihâṭa etmek [1] bir şeyin etrafını kuşatmak, sarmak, çevirmek, çevrelemek. <Kanar/2, TS, ÖTS>

K10/10 **Etmış ihâta** her tarafın cüylar tamâm / Seyl-âb-ı eşk-i dîde-i hasret-keşân gibi

ihdâ [2] hediye verme, hediye etme, armağan yollama. <LN, OTAL>.

K15/37 Çekdüm güher-i ma'rifetüm silk-i beyâna / Ol pây-gehe lâıık-ı **ihdâ** mı degildür

ihdâ etmek [1] hediye etmek. <Kanar/2>

K19/4 **Etdi** bir hancer-i ser-tîz-i mücevher **ihdâ** / Ki virir kıymeti gencîne-i Kârûna hâcel

ihlâş [4]

1. her türlü finî görevi halkın övme ve beğenisini, yerme ve kınamasını düşünmeksizin sırf Allah için iyi ve halis bir niyetle yapma, samimi ibadet, şüpheden arınmış inanç. <KT, Cûdî, DİNÎ KAVRAMLAR>

K24/32 Ol hâk-i pâye yüz süren erbâb-ı himmetüñ / **İhlâş**ı rûy-pûş-ı hâta vü kuşur olur

K30/8 Nağş-ı **ihlâş** u 'ubûdiyyetdür zîver olan / Ol veliyyü'l-na'îmüñ faşş-ı hitâmumda benüm

K33/16 Nâ'îlî-veş ğarâz **ihlâş**-ı 'ubûdiyyetdür / Yoksa dîrîne 'adûdur felek-i dün u hasîs

2. İhlâs suresi. Tanıkta sözcüğün “samimiyet” anlamı da kastedilmiştir.

K12/84 Bir du'â kim ola **ihlâş**a karîn anı eder / Kudsiyân-ı felege peyk-i icâbet îşâl

ihlâş-rehîn [1]

K16/25 Ki tûrurken nazar-ı merhamet-âşârûnda / Bu du'â-gûy-ı şenâ-güster ü **ihlâş-rehîn**

ihrâm [] Kâbe'ye girerken hacıların büründükleri dikişsiz örtü. Yün, keten veya pamuktan yapılır. <KT>

ihrâm be-düş [1] ihramı omzunda, hacı.

G109/5 Nâ'îlî-veş olup **ihrâm be-düş**-ı zülfüñ / 'Arafât-ı ruhuña oldı şitâbân diller

ihrâz [5]

1. alma, erişme, kazanma. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K8/27 Verirse dîde-i pür-h'âb-ı bahta devründe / Cihân kalem-rev-i 'ışkuñ hirâs u **ihrâz**

G185/5 Atmış niğâbî çehreden ol şüh Nâ'îlî / Nağd-i cemâli kîse-i **ihrâza** şıgımamış

2. sahibi bulunmayan (mubah) bir mal üzerinde mülkiyet kurma, onu kendi zimmetine geçirme. <DİNÎ KAVRAMLAR>

K8/1 Ğazâ mübârek ola ey şchinşeh-i ğâzî / Ki 'âlemüñ saña tefvîz olundı **ihrâz**

Hazreti Muhammet, sahipsiz (mubah) olan bir malın, ilk önce ele geçirenin olacağını ifade etmiştir. <DİNÎ KAVRAMLAR> Orijinal manâlar da “ihrâz” bağlamında düşünüldüğünde, kendisini keşfedecek olan şairin malıdır.

K14/65 **İhrâz**-ı ma'ânide huşûşâ dil ü tab' um / Risto-yı suhen Hürmüs-i eflâk-i şenâdur

ihrâz etmek [1] kazanmak, elde etmek, erişmek. <TS, Kanar/2, ÖTS>

K19/18 Devletüñ cümle mühimmâtını **ihrâz etmek** / Ğayre duş-vârdur ammâ saña olmış eshel

ihsân [14]**1. iyilik etme, güzel muamele. <KT, LN>**

K28/60 **ihsân**-ı rağbetündeki şadî ne ihtimâl / Muhtâc fûls-i ahlâmere genc-i defîn ile

G346/7 Hâşılı muntazır-ı va‘de-i **ihsânıdır** / Geç günâhından o miskînün eger kan ise de

Ş8/9 Çok zamândur ki perişânıdır / Lâyık-ı şefkât ü **ihsânıdır**

2. bağışlama, bahşiş. <KT, Cûdî, LN>

K6/40 O şehriyâr-ı melâ‘ik-sipâh-ı ‘âlem-i cûd / Ki her kademde eder bezl keff-i **ihsânı**

K9/30 Cüst ü cüy-ı keff-i **ihsânı** olursa göresin / Hâk-i ednâda ne gevherleri pinhân etmiş

K13/21 Hem-nâm-ı hudâvend-i rûsûl şadr-ı ğanî-dil / Kim görmedük **ihsânı** yok bay u gedâdan

K16/10 Baħr-ı **ihsânı** gelüp cûşa güher-pâş olıcak / Mevc-i deryâ keff-i cûdiyla olunmaz tebyîn

K23/23 Keremde Ca‘fer-i Bağdâd-ı şânî derdüm ammâ kim / Bunuñ **ihsânı** gâlibdür o ser-hayl-i kirâm üzre

K27/29 Tayy-ı tûmâr-ı kerem-nâme-i Hâtem kıldıñ / Keff-i **ihsânı** edüp nukre-feşân hoş geldün

3. verilen, bağışlanan şey, lütuf, inayet, kerem. <KT, OTAL>

K6/38 O yem-nevâl-i cihân-ı kerem ki gâh-ı hürüş / Toķunsa dâmen-i eflâke mevc-i **ihsânı**

G256/4 Halkı leb-teşne kılan âb-ı recâya felegün / Degmemiş lû‘le-i ser-çeşme-i **ihsânı** ucın

G249/8 Nâ‘ilî sâgar-ı leb-rîz-i hayâtuñ efsûs / Hisse-dâr olmadı kem-neşve-i **ihsânından**

G346/3 ‘Andelîbüz gül-i ruhsârına bâğ-ı hüsnün / Lâle-veş gülleri bî-nefha-i **ihsân** ise de

ihsân etmek [1] bağışta bulunmak, bağışlamak, vermek, lûtfetmek. <TS, Kanar/2, ÖTS>

K9/23 Añdurup nâmların hayr ile şâhân-ı selef / Suħen erbâbına lûtf eylemiş **ihsân etmiş**

ihsâs [1] duyma, beş duyudan biri aracılığıyla etkilenme, hissetme, duyma,

duyum. <KT, Cûdî, OTAL>

G339/4 Nuḡından eyler âdem **ihsâs**-ı noḡta-i fem / Ol ğonce-i tebessüm mu‘tâd söyleyince

iḡtifa [1] gizlenme, saklanma. <KT, Cûdî>

K4/1 Çîn-i nâzam cebîn-güşâ-yı dilem / Fitneyem genc-i **iḡtifa**-yı dilem

iḡtilâl [2] bozukluk, bozulma; karışıklık, düzensizlik, fitne, fesat. <Cûdî, LN,

Kanar/2, OTAL>

G62/3 Çeşmünle mülk-i câna düşen şûr-ı fitneden / Ma‘mûre-i kazâda olan **iḡtilâli** gör

G360/3 Tabîb-i müşfikı yok bu ribât-ı hayretde / Mizâc-ı himmetüne **iḡtilâl** gelmedi mi

iḡtilâḡ [3] karışma, birbiriyle görüşme, birlikte oturup kalkma. <Cûdî, LN, OTAL,

Kanar/2>

G86/5 Bâzâr-ı feyz-i nâmiye der-kâr Nâ‘ilî / Enhâr ile şükûfelerün **iḡtilâḡ** var

G102/5 Zihî vifâḡ-ı edîbân-ı ‘âlem-i tecrîd / Ki bî-edebler ile **iḡtilâḡ** bilmezler

Aşağıdaki tanıkta mizacın itidali “iḡtilâḡ” ile karşılanmıştır.

K6/44 Cibilletinde olan hüsn-i **iḡtilâḡ** u kerem / Sipihri eylese irşâda lûḡfin erzânî

iẖtimāl [4] mümkünlük, imkân, akla yakın olma, bir şeyin olabilmesi, olasılık.

<KT, LN, Kanar/2>

M3/IV/1 Virdük vücûd ğaflet ile **iẖtimâle** biz / Olduk esîr va‘d-i dürûğ-ı vişâle biz

Aşağıdaki tanıklarda “ne ihtimâl” şeklinde bir söyleyiş dikkati çekmektedir. “Ne” sözcüğünün kattığı olumsuzluk anlamından hareketle bu ibareyi “ihtimâl yok, imkânsızdır ki, asla olamaz” şeklinde anlamlandırabiliriz.

K3/42 Hâṭ-ı muşannif idi nüṣṣa-i vücûd-ı tamâm / Ne **iẖtimâl** idi ḥarf-ı ḥaṭâ kitâbında

K28/60 İḥsân-ı raġbetündeki şâdî ne **iẖtimâl** / Muḥtâc fûls-i aḥmere genc-i defîn ile

K37/14 Ne **iẖtimâl** ki nezd-i Ḥudâda ehl-i kemâl / Ḥalâyıkuñ ola eşḥâş-ı bed-nihâdî kadar

iẖtimâm [1] dikkatle, gayretle çalışma, özenle iş görme, işe dikkatle bakma.

<Cûdî, LN, OTAL>

K23/43 Ben ol İskender-i kişver-güşâ-yı ‘âlem-i naẓmam / Ki te‘yîdinde olmuş rûḥ-ı Risto **iẖtimâm** üzre

iẖtirâ‘ [2] misli daha önce görülmemiş bir şeyi vücuda getirme, icat etme||kimse tarafından kullanılmamış tabirlerin ve mazmunların bulunması. <KT, Cûdî> Şemseddin Sâmi (1317. 79) ihtirâ‘, halk, icat, keşif, ihdas, ibda sözcüklerinin birbirinden farklı anlamlara geldiğini söyledikten sonra “ihtirâ‘”ı diğerleirnden şöyle ayırır. “ihtirâ‘, bilinen vasıtalarla fikir üretimi sayesinde bulunmuş bir tertiple mucizevî bir şeyler ortaya koymak”tır. Sözcükleri işleyip mucizevî bir eser meydana getirmek sözcüğün bu anlamıyla tam olarak örtüşmektedir.

G41/5 Nâ‘ilî inkâr edenler ṭab‘-ı mu‘ciz-güyuñı / **İhtirâ‘**-ı ḥâme-i siḥr-âzmâ bilmez nedür

G215/5 İşte meydân-ı suḥen var ise gelsün Nâ‘ilî / Ser-ḳalem-den böyle mu‘ciz **iẖtirâ‘** ı kimsenüñ

iẖtirâm [1] hürmet, riayet, saygı (bkz. ta‘ẓîm). <KT>

K23/33 Ḥudâvendâ ki olmuş luṭf-ı isti‘dâd ile ṭab‘uñ / Kemâle raġbet ü ehl-i kemâle **iẖtirâm** üzre

iẖtirâz [9] sakınma, çekinme; korkma (bkz. ihrâz, ictinâb). <KT, Cûdî, OTAL,

TS>

M5/VII/6Hem ‘âşık u hem günâh-kâram / Yok şerm-i günehden **iẖtirâzum**

G61/2 ‘Îtâb-ı ğamze-i mestinden **iẖtirâz** gerek / Ḥılâf-ı ḥükm-i ḳazâ kuvvet-i ḥaṭâdandır

G189/6 Urur vücûdını şemşîr-i şem‘a pervâne / Bu ızṭurâbda ol **iẖtirâzdan** fâriğ

Kt17/1 Gül-i niyâza ki feyż-i nesîm-i nâz gerek / Ğubâr-ı ḥâṭır-ı ‘âşıkdan **iẖtirâz** gerek

iẖtirâz etmek, iẖtirâz eylemek [5] kaçınmak, uzak durmaki çekinmek, geri durmak.

<Kanar/2>

G3/3 Bir dil-i bî-tâb ile biñ ğamzeye âmâdeyüm / Ey diyen ḥükm-i ḳazâdan **iẖtirâz eyler** baña

G119/4 Ser-i zülfinde dil bâd-ı şabâdan **iẖtirâz eyler** / Meger mecrûḥ-ı nevg-i ḥancer-i ḥün-rîz-i müjgândur

- G251/4 **İhtirâz et** çeşm-i zaḥm-ı rûzgâr-ı fitneden / Her ḥam-ı zülfünde cem‘ perîşân görmesün
 G348/2 Bîm-i câna düşmemek kâbil mi ğamzeñden gönül / Tîr-i dil-düz-ı kazâdan **ihtirâz etmezse** de
 R3/2 Geh ‘ışk ile bî-tâb oluruz geh pür-tâb / Hem âhdan **ihtirâz** u hem âh **ederüz**

ihtisâb [2]

1. hesap sorma, hesaba çekme. Şemseddin Sâmî ayrıca, eskiden esnafın evzan ve ekyâlini kontrol etmekten sorumlu olan muhtesiplere bu ismin verildiğini ve sözü edilen kimselerin kayıtlarını tuttukları defterin de “ihtisâb defteri” olarak isimlendirildiğini belirtmiştir (1317. 75). “Muhtesib” denilen belediye reislerinin vazifesi de bu sözcükle ifade edilir. <KT, Cûdî>
 K19/31 **İhtisâb**-ı der-i ‘adlinden edüp bîm ü hirâs / Çarḥ-ı bed-mest girîbânlara şunmaya el

2. [tas.] kulun fiillerini Allah’ı hesap ederek yapması. <Kâşânî>

- K3/23 Yine neticesi maḥşerde rû-siyâhîdûr / Olursa defterinüñ kayd-ı **ihtisâbında**

ihtişâm [2] şanlı görünüş, görkem, göz alıcılık, gösterişlilik. <OTAL, Kanar/2, TS>

- K20/6 Bu **ihtişâm** u devlete nisbet cenâbuña / Dûn-pâyedür maḥâm-ı mühin-şadr-ı defteri
 K28/14 Giryeyle çeşmi pâk ederüz baksa câh ile / Esbâb-ı **ihtişâm**-ı dirâz-âstîn ile

ihtiyâc [2] muhtaçlık, yokluk, yoksulluk; gereksinim. <LN, OTAL, Kanar/2>

Aşağıdaki tanıklarda sözcük, “ihtiyâcî olmamak” şeklinde istigna bildiren bir ibare içinde kullanılmıştır.

- K32/7 Ḥudâya ḥamd ki bir ferde **ihtiyâcum** yok / Ğinâ-yı kalb baña nüzl-i lâ-tenâhîdûr
 M1/II/7 Döndi vücûduñ ol zer-i kâmil-‘ ayâra kim / Hergiz mihekk-i tecrübeye **ihtiyâcî** yok

ihtiyâr [6]

1. seçme, tercih, beğenip kabul etme. <KT, Cûdî, LN>

ihtiyâr etmek [5] seçmek, tercih etmek, yönelmek. <Kanar/2, ÖTS>

- G178/8 Dil-i ferzâne bir uğranmamış semt **ihtiyâr etmiş** / İştmiş Nâ’îliden mülk-i nazma yâd ayak başmış
 G304/2 Dil-i âgyâra kırsun dest-i pâküñle fitîl-i dâğ / Bu güne vaz‘-ı kânûn-ı cefâyı **ihtiyâr etme**

2. irade, kendi karar ve arzusuyla hareket etme. <KT, LN>

- M7/III/1 Mürûr-ı dehr ile dil-şâd olup aḥbâb kârûmdan / ‘Adü pür-derd ü dâğ olsun cefâ-yı **ihtiyârımdan**
 G131/4 Yer etmez **ihtiyâr** ile gönülde ol perî-peyker / Meger te’şîr-i sûz-ı âh ile teşhîr olunmuşdur

3. yaşlı adam, koca (bkz. pîr). Türkçe’de yaşlı geçkinlere ihtiyar denilmesinde sözcüğün Arapça anlamının alâkası yoktur. İhtiyâr sözcüğü “yaşlı” anlamında kullanıldığında Türkçe bir sözcük gibi işlem görmelidir. <KT, Cûdî>

- K2/3 Mişâl-i muğbece vü pîr-i mey bu meclisde / Zamân olur ne cevân u ne **ihtiyâr** kalur

ihtiyârî [1] isteğe bağlı, zorunlu olmayan, seçimlik. <KT, Kanar/2, OTAL, TS>

M4/V/2 Haste-i 'ışk olana renc-i tegâfûl güçdür / **iẖtiyârî** bu kadar çevre taḥammûl güçdür

iẖtiyât [2] ilerisini düşünerek, görerek davranma; tedbirli, tedarikli bulunma, akıllı davranma. <Cûdî, LN, OTAL>

G86/3 Feryâd-ı 'andelîbe tutar şâh-ı gül kulaḡ / Mülk-i çemende ḡulguleden **iẖtiyâtı** var

G102/1 Kõonarlar ehl-i hevâ **iẖtiyât** bilmezler / 'Aceb ḡaṡar yeridür bu ribât bilmezler

iẖvân [1] kardeşler, biraderler; sadık, samimi, candan dostlar; [tas.] aynı tarikata baḡlı olanların birbirleri hakkında kullandıkları seslenme. <Cudî, OTAL, OTDTS>

G46/4 Hünere-şumârî-i **iẖvâna** i' timâd etme / Ki ol gürûhda ḡassâd-ı 'ayb-cû biledür

iẖyâ [4] diriltme, canlandırma, hayatı geri verme || taze hayat verircesine lütuf ve ihsan etme. <KT, Cûdî, LN> Tanıklarda "iẖyâ" ile, İsa Peygamber'in ölüleri diriltilerek mucize göstermesi ifade edilmiştir.

G264/3 Fenn-i **iẖyâda** Mesîḡe nice nâz eylesesün / 'Âlemi nergis-i maḡmûrî gibi ḡaste gören

T2/3 Zuhûr etmek olurdı her nefesde nice âşârı / Mesîḡ-âsâ murâd etseydi ger mevtâyı **iẖyâya**

iẖyâ etmek [1] diriltmek, canlandırmak || mutluluḡa kavuṡturmak, lûṡfa boḡmak. <Kantar/2, TS, ÖTS>

K27/2 Cân virüp mürde-dilân-ı ḡamı **iẖyâ etdün** / Dem-i 'İsî misin ey bâd-ı vezân ḡoṡ geldün

iẖyâ-yı emvât [1] ölüleri diriltme; [tas.] gaṡlet ehlinin kalplerini yakînlik nuruyla canlandırma. <Kantar/2, Seccadî/2>

G100/6 Deyre varmaḡdan murâd **iẖyâ-yı emvât** eyleyüp / Bütlere i' câz-ı rûḡu' l-lâhı söyletmek midür

'**ikâb** [2] azap, eziyet, işkence. <Cûdî, LN, Kantar/2>

K3/63 Zihî şıyânet-i ümmet ki oldı ḡâh-ı 'urûc / Zamân-ı 'afv-I ḡudâ şiddet-i '**ikâbında**

K18/34 Bu teng-nây-ı felâketde kâr u bâr-ı suḡen / Ma'ârif ehline sermâye-i '**ikâb** olmuṡ

ikâd [] yakma, yakılma. <Cûdî, LN, OTAL>

ikâd etmek [1] yakmak, tutuṡturmak. <Redhouse>

K7/40 Bu fitne âteşin **ikâd eden** la'înün ola / Edüp 'azâbını ḡahhâr laḡza medîd

ikân [2] şüphe-siz bilme, saḡlam biliş. <KT, LN, ZL>

K17/27 İktibâs eylese râyından eḡer mürde iken / Şeb-çerâḡ-ı yem-i **ikân** ola mişkât-ı zunûn

T2/1 Dirîḡâ gitdi ol ser-çeşmesi erbâb-ı **ikânun** / Ki nuṡḡ-ı pâki baḡş idi sükkân-ı zevâyâya

ikbâl [65]

1. bir gök-cisminin on iki burcun doḡal düzenine uygun olarak hareket etmesi || baht açıklıḡı, bir kimsenin işinin doḡru gitmesi, bahtın müsaitliḡi. <KT, LN, TS, OTDTS>

K1/45 Şûret-nümâ-yı devlet ü **ikbâl** olursa çarḡ / Bir yüzden anı da sebeb-i infi'âl eder

K2/30 Kerem ki dâmen-i **ikbâline** teşebbûş eder / Sitem ki şadme-i ḡahr ile ḡâk-sâr ḡalur

- K3/14 Ne deñlü cünbiş olur raḥş-ı tünd-i **ıkbālūn** / Bir iki gün ḥaşr pây-ı der-rikâbında
- K5/34 Yümn-i **ıkbâl**-i cihân-gîr-i cenâb-ı Sencer / Olmış ol nâzım-ı vahye sebeb-i ḡarrâyî
- K8/19 Budur ümîd ki **ıkbâl**-i nuşretünle ricâl / Zâmîme eyleye Bağdâda taht-ı Şîrâzı
- K12/1 İndi bir şadra yine ḥâtem-i devlet-i **ıkbâl** / Bâz-gün naḡşını gösterdi nigîn-i âmâl
- K12/8 Ermedi mevkib-i **ıkbâline** peyk-i nev-rûz / Neşr-i gerd-i ḡadem-i pâki ile mâ-fi'l-bâl
- K12/22 Râyîz-i eşheb-i **ıkbâl** Mehmed Pâşâ / Ki olur çarḡ rikâbında zemîn-bûs-ı ni'âl
- K12/27 Rûz-ı rûşen ola mihr ile dil-i şebde nihân / Şu'le-i encüm-i **ıkbâli** olursa cevval
- K13/29 Şermendedür ol dâd-gerûn ruh-ı 'Alî Şîr / **ıkbâline** nisbet kerem-i Bâykârâdan
- K14/45 Revnaḡ viren **ıkbâl** ile ḡalâ o serâya / Düstûr-ı mübârek-pey ü ferḡunde-liḡâdur
- K14/89 Tâ devlet ü **ıkbālūn** için Ḥazret-i Ḥaḡḡuñ / Dergâhına sükkân-ı felek dest-guşâdur
- K15/15 Hem 'îd ola hem ḡâtem-i devlet ola rûzî / Bir şadra ki **ıkbâlde** ḡarâ mı degildür
- K15/22 Minnet-keş-i **ıkbâl**-i cihân-gîri ḡalâyık / Ḥoşnûdı re'âyâ vü berâyâ mı degildür
- K15/26 **ıkbâl** ki yüz vech ile nâmuñ çıkar andan / Ḥall etmege mevkûf-ı mu'ammâ mı degildür
- K16/43 Kilk-i te'yîd be-kef ḡil'at-i **ıkbâl** be-düş / 'Avn-ı Ḥaḡ yâver ü elḡâf-ı Ḥudâ yâr u mu'în
- K17/3 İltifatuñla bu nâ-kâmı ḡul etdi keremüñ / Ede **ıkbālūnı** pâyende Ḥudâ-yı Bî-çün
- K17/36 Nice **ıkbālūn** için eylesün ḡaḡḡ du'â / Devletüñ oldı ḡuşûşâ bu maḡalle maḡrûn
- K17/41 Ḳâ'im olsañ da sa'âdetle yerüñde yine sen / Sipeh-i nuşrete **ıkbālūn** olur râh-nümün
- K17/47 Bâ-ḡuşûş ola du'â nuşret ü **ıkbālūn** için / Zîmmet-i ed'îye-sencân-ı icâbet-maḡrûn
- K19/2 Gördi bir Âşâf-ı zî-şânı Süleymân-ı zamân / Şadr-ı iclâle sezâ ḡâtem-i **ıkbâle** maḡal
- K19/15 Âfitâb-ı ufuk-ı şubḡ-ı sa'âdet ki olur / Necm-i tâbende-i **ıkbâli** şeref-baḡş-ı Zuḡal
- K20/1 Ey baḡr-ı cûd u mekrümetüñ pâk gevhri / Ey zât-ı pâküñ efser-i **ıkbâl** zîveri
- K20/8 **ıkbâl**-i çarḡa eyleme ta'îlîk devletüñ / Nâḡîz gör müsâ'ade-i baḡt u aḡteri
- K20/22 Ol demde şuḡl-ı devlet ü **ıkbâl** ile hemân / Ḥaḡırdan etme dūr bu 'abd-ı şenâ-geri
- K21/33 Vücûd-ı pâküñ ola zîb-i efser-i **ıkbâl** / Ki reşg-i gevhri-i ḡurşîd-i çarḡ-ı vâlâdur
- K22/10 Bu demde luḡf-ı devlet ü **ıkbālūn** anlamaz / Âḡeh-dil olmayan anı ḡayrû'l-umûrdan
- K22/38 Nazm âḡır oldı eyleyelüm şıḡḡ u sûz ile / **ıkbālūn** ilticâ der-i Rabb-ı ḡafûrdan
- K23/26 Yed-i İskender-i **ıkbâlūne** tevḡî'-i ḡikmetle / Muḡassirdür cihân-ı 'ilm ü ḡikmet inzimâm üzre
- K24/7 **ıkbâl** çehre-sâ-yı cenâb-ı ḡidiv-i 'ahd / 'İzzet mülâzim-i der-i şadr-ı şudûr olur
- K25/51 Keyfiyyet-i idbârını nâ-çâr görürken / Kemmiyyet-i **ıkbâline** çarḡuñ nigerânsın
- K27/4 Ṭurra-i şâhid-i **ıkbālūn** olup şâne-zeni / Ḳomadüñ ḡiç dil-i pür-ḡelecân ḡoş geldüñ
- K29/16 Dünyâyı ḡüsn-i ḡulḡuñla dil-beste eylemiş / Âyîne eyleyen ruh-ı **ıkbâle** devletüñ
- K33/7 Ṭoḡmadı aḡter-i **ıkbâli** gibi necm-i sa'îd / Vâzı'ü'l-aşl-ı şad-ender-şad olaldan te'sîs
- K33/8 Mihr-i zer-çüb-ı şu'â' ile olaldan müzdür / Kâḡ-ı **ıkbâli** gibi görmedi bünyân-ı esîs
- K33/9 Şâḡ-ı âmâle ḡalem urmasa dest-i cûdı / Meyve-i devḡa-i **ıkbâli** olur mıydı nefîs
- K33/22 Ḳande 'azm eyler iseñ Ḥızr-ı hidâyet rehber / Baḡt u **ıkbâl** seferlerde ḡâzerlerde celîs
- K34/8 Çarḡuñ **ıkbâliyle** tev'emdür ne deñlü germ ise / Ḥ'âceḡân-ı mâye-i zühdüñ zamân-ı nikbeti
- K34/15 Mesned-i **ıkbâl** ü devlet kim hezâr bâbinuñ / Sâye şalmış üstine bâl-i ḡümâ-yı himmeti

- K34/16 Beñzemez bir neş'eye **ıkbālınūñ** hıç neş'esi / Beñzemez bir keyfe cām-ı lutfınuñ keyfiyeti
- K34/19 Şem'-i bezm-ārā-yı **ıkbāl**-i neşāt-engizidür / Meclis-i erbāb-ı tab' unñ bā' iş-i germiyyeti
- K34/22 Şāhid-i **ıkbālūñe** biñ dīde-i hayret bulur / Çarh-ı bî-dād aça ger bir kere çeşm-i 'ibreti
- K34/27 Nā' ilī eyle Hüdādan baht u **ıkbālın** recā / Erdi hengām-ı du' ā buldı kaşide gāyeti
- K36/2 Kef-i **ıkbāline** hürşid bir zerrin kalem şundi / Revādur zîr-i meşq eylerse levh-i mäh-ı tábânı
- G49/7 Olma firib-hurde-i **ıkbāl**-i rüzgār / Ey Nā' ilī şaķın hele idbārı saht olur
- G60/3 Çarhuñ idbārı degildür yalnız rüh-gezā / Cā-yı āsāyış-i **ıkbāl**i de hayret yeridür
- G70/4 Elbet de şem'-i meclis-i **ıkbāl** olan vücūd / Puf-kerde-i müsāra'at-ı rüzgār olur
- G87/7 Kalem vaz' eyleyenler nüsha-i tevki'-i **ıkbāle** / Felekden iltimās-ı devleti mercüh yazmışlar
- G98/8 'Arifūñ baht girüp gönline pül kondurmaz / Nerd-i **ıkbālde** ağıyāra döner zār okudur
- G157/3 Hem gedā-yı küy-ı faķruz hem şeh-i iķlīm-i nāz / Şive idbārdur pīrāye-i **ıkbālümüz**
- G178/1 Bu süllem-pāye-i **ıkbāle** kim Şeddād ayak başmış / Felek kaşr-ı vücūdın etmege ber-bād ayak başmış
- G182/2 Se-rūze devlet-i **ıkbāl**-i çarha olma dil-beste / Bu ber-vefķ-ı meşeldür kim nice bāzūya bağlanmış
- G215/2 Bulmaduķ ārām-ı hātır devr edelden rüzgār / Görmedük eflāki **ıkbālinde** sā' ī kimsenūñ
- G227/2 Dünyāyı hüsn-i hulkūña dil-beste eylemiş / Āyīne eyleyen ruh-ı **ıkbāle** devletiñ
- G233/4 Bir zamān müstağnī-i gencīne-i **ıkbāl** idūñ / Daħme-i Kāvūsa da pey-burde olmazduñ gönül
- G264/2 Münkəsirdür yine āyīne-i **ıkbālinde** / Eger İskender ise devleti şāyeste gören
- G283/2 Sāye-bizārān-ı **ıkbāl**i sipihrūñ olsa ger / Üstüñ'ānın istemezler kim hümā kūt eylesün
- G293/5 Keyfiyyet-i idbārını nā-çār görürsün / Kemmiyyet-i **ıkbāline** çarhuñ nigerānsın
- G303/11 Tā ki a' dāya ola bezmi ğam-engiz-i ħased / Feyz-i **ıkbāl**-i neşāt ile tarab-gāh bize
- G315/7 Hümā-veş olsa yerūñ fark-ı tārik-i **ıkbāl** / Firib-hurde-i baht-ı ħuceste-fāl olma
- G335/2 Şive-i gerdün-ı nā-hemvārı gör kim bü'l-heves / Çarhuñ **ıkbāl**iyle 'arz-ı imtiyāz eyler bize
- G337/5 Kim kaçardı irtifā'-ı neyyir-i **ıkbālden** / Kevkeb-i baht-ı erāzil vahşet-engiz olmasa
- G354/3 Zülmet-ābād-ı ğam etmiş bize dünyāyı eden / Şem'-i **ıkbāl**i müsādif nefes-i serdümūze
- G388/6 Hümā-pesendī-i **ıkbāle** nāzdan maķşūd / Segān-ı küyuña virmekdür üstüñ'ānumuzı

2. seferden gelme. <Ahterî>

- K15/40 **İkbāl**i içün dest-i temennā-yı ħalāyık / Berdāşte-i 'arş-ı mu' allā mı degildür
- ıkbāl-nāme** [1] güzel talih, iyi baht hakkında yazılmış yazı. <Seccadî/1>
- G188/3 **İkbāl-nāme**-i felegūñ tercemānıdır / Zāhrında bāz-güne ħať-ı ħātem-i neşāt
- iki** [49] birden sonra gelen sayı. <TS>
- K14/22 Yollarda ħalāyık ol **iki** naħl-i bülendūñ / Sevdā-yı temāşası ile bî-ser ü pādur
- K14/24 Gūyā **iki** maħbūb-ı ser-efrāz be-hem-ķad / Hem-reng ķabālarla ħurāmān u be-pādur
- K27/30 Baħr u berde **iki** keff-i güher-efşānuñ ile / Bize ey reşk-i şādef ğayret-i kān hoş geldūñ
- K28/27 Gūyā **iki** cenāh idi ol şāh-bāza kim / 'Ūd eyledi sipāh-ı yesār u yemīn ile
- K28/74 Çeşmūñ cihānı kırmada şemşir-i kīn ile / Mağrūr **iki** şaff-ı sipeh der-kemīn ile
- M10/I/11 Şandum görünce hey'etūñi ey hilāl-i çarh / Bir yerden **iki** lū'lesi var çeşme-i zülāl

- M10/I/4 **İki** hilâli bir yere peyveste kılsalar / Tâk-ı revâk-ı cismüm olurdu hezâr sâl
- G53/1 Şûr-ı dū ‘âlem ol **iki** çeşm-i kirişme-zâ mıdır / Nâza muḳaddem-i sipeh fitneye pîşvâ mıdır
- G55/3 Bâğ-ı ruḥında hem-ser-i zülf olmuş âh-ı dil / Âmîziş eylemiş **iki** sünbül dem-i şeh̄er
- G88/2 Heçr ü vişâle âyinelerdür ol **iki** ruḥ / ‘Uşşâka bir nazarda pes ü pîşi gösterür
- G94/4 Bu deñlü fitne vü âşûba bâ‘iş kişver-i dilde / Ol **iki** çeşm-i mestün birbiriyle ittiḥâdudur
- G98/3 Dil-i pür-dâğa ruḥuñ bülbüle gül gül-şende / **İki** âbdâl-ı nemed-püşdur eş‘âr oḳudur
- G115/2 Âvâre dil ki zülfuñ ile hem-cenâhdur / Bir âşiyânedan **iki** murğ-ı peridedür
- G118/5 Dū çeşmüñ Nâ‘ilüñ şimdi dāmânın tutar ammâ / Girîbân-gîri maḥşerde ol **iki** âfetün kimdür
- G133/2 Siḥr eder lebleri yoksa o dehân-ı tenge / Riştesüz **iki** dizi lû‘lû-yı lâlâ şıgmaz
- G179/2 Dil-i bîmâra etmiş **iki** çeşmüñ töhmet-i mesti / Biri tutmuş girîbânın biri dāmâna el şunmuş
- G218/1 Mihr ü mehün ṭulū‘ u ğurûbın ne añladuñ / Ğaltân bu ‘arşanuñ **iki** ṭupın ne añladuñ
- G290/1 Habs-ı nigâha eyleyüp âğâz bir birin / Şayd eylemek diler **iki** şehbâz bir birin
- G290/2 Bir birine niyâz ile etmiş o **iki** büt / Ârâyiş-i şanem-kede-i nâz bir birin
- G290/3 Muṭrıblar etdi yâd edüp ol **iki** ğonceyi / Feryâd-ı ‘andelîbe hem-âvâz bir birin
- G290/4 Zîr-i lebinde buldılar ol **iki** sâhirün / Remz-i füsün u nükte-i i‘câz bir birin
- G290/5 ‘Uşşâk-ı saḥt-câna yine müjde Nâ‘ilî / Nerm etmiş o ol **iki** büt-i ṭannâz bir birin
- G291/1 Seyr edün cûlar ile bād-ı bahârüñ cengin / Nice bulmuş **iki** dîvâne görüñ hem-rengin
- G299/1 Ol nâz u ‘işve ol çeşm ü ebrû / Ol şûr u fitne ol **iki** ğisû
- G299/2 Ol tünd-ḥûlar ol fitne-cûlar / Ol **iki** ğamze ol **iki** cādū
- G299/3 Vaḥşet-ġüzînân ol **iki** merdüm / Reşk-i ğazâlân ol **iki** âhû
- G299/4 Hışm u teğâfûl cevri ü ta‘allûl / ol **iki** bed-mest ol **iki** bed-ḥû
- G341/1 Ḳahramânlar bend edüp ol **iki** ḳaşı bir yere / Bir kemân eylerdi gelse **iki** başı bir yere
- G357/1 Çeşmüñ cihânı kırmada şemşîr-i kîn ile / Mağrûr **iki** şaff-ı sipeh-de-kemîn ile
- G361/5 Mülk-i nâz ol **iki** çeşmüñ zîr-i fermânındadır / Beyza-i ṭuğrâ-yı menşûr-ı nıgehdür her biri
- Aşağıdaki tanıklarda sözcük, “bir iki” şeklinde azlık ifade eden bir ikileme içinde kullanılmıştır.

- K3/14 Ne deñlü cünbiş olur raḥş-ı tünd-i iḳbâlün / Bir **iki** ğün ḥaşr pây-ı der-rikâbında
- K12/57 ‘Aczümi bârî bu taḳrîb ile evşâfuñda / Bir **iki** beyt ile îrâd edeyüm bi‘l-icmâl
- K13/4 Bî-râbîṭa-i emn ü amân nüşḥa-i devlet / Olmuşdı ‘ibâret bir **iki** ehl-i hevâdan
- K13/8 Bu muzdaḥam-âbâd-ı sitemde ne çekerdük / Bir **iki** fûrû-mâye-i zîbende-ḳabâdan
- K24/4 Çeksün ḥumâr-ı zilleti ol kim bir **iki** ğün / Ser-germ-i câm-ı naḥvet ü mest-i ğurûr olur
- K28/12 Şimdi helâk-ı müzdaḥim-âbâd-ı ‘âlemüz / Kem-ḥarc bir **iki** ḥar-ı bâlâ-nişîn ile
- K32/6 Benüm o ḥırḳa be-düş-ı fenâ ki destümde / Bir **iki** pâre-i nân ni‘met-i ilahîdür
- G209/1 Felek ne var bizi çaḳ böyle bî-ḥuzûr edecek / Bir **iki** bed-ġüheri câh ike vaḳûr edecek
- G216/2 Ne bir **iki** câma dimâġı var ne ṭurur elde ne ayaġı var / Mey-i ‘işveden de ferâġı var o tenûk şerâb-ı teğâfûlün

- G218/6 Manşûr dârdur bu fenâ gül-şenûn gönül / Tarf-ı çemende bir **iki** çubın ne añladuñ
 G229/3 Fi'l-hâl teğayyür gelür ol şerhoş-ı nâza / Etmez bir **iki** sâğar-ı gül-fâma taħammül
 G240/5 Feth oldu kilid-i der-i gencine-i bahtum / Zülf-i siheyünden yine bir **iki** tel aldum
 G315/5 Qo meyli bir **iki** günlük şafâya virme vücûd / Esîr-i devlet-i deh rûz u nîm-sâl olma
 Ş4/3 Olup hışmıyla gül-gün-püş / Bir **iki** sâğar etmiş nüş

iki cihânda [1] dünyada ve ahirette, her zaman. <ÖTS>

- G368/3 Bir âşinâluğı ol mâh-ı çâr-ebrûnuñ / **İki cihânda** da ‘ömr-i dû bâra degmez mi

iki gözüm [1] okşayıcı bir seslenmek olarak kullanılır. <TS>

- G389/3 Kûyin tolanmadan ne kaçarsun **iki gözüm** / Erbâb-ı ‘ışkuñ elde degildür irâdeti

ıklîm [5]

1. eski usul üzere dünyada insanların yaşadığı kısmın (rub‘-ı meskûn) ekvator dan kuzey kutbuna kadar bölündüğü yedi mıntıkadan her biri. <KT> Aşağıdaki tanıkta bu mıntıkların sayısı da (heft) verilmiştir.

- G242/5 Refî‘ imiş tûtalum Nâ’ilî bu heft **ıklîm** / Zevâl-i devlet-i Behrâm-ı Gûrı n’eyleyelüm

2. ülke, memleket, diyar. <KT, Cûdî, LN, Kanar/2>

- K26/7 Sitem **ıklîm**-i cûdından sürülmüş şahş-ı bî-rağbet / Harîm-i hâş-ı lutfında kerem ‘abd-ı müdebberdür
 M5/I/2 Efsûs ki kişver-i hayâtı / **İklîm**-i bedenden etdün ifrâz
 G153/6 Elümüzden ne gelür eyleme ğamzeñ bî-dâd / Şâh-ı **ıklîm**-i kazâdan kime şekvâ ederüz
 G157/3 Hem gedâ-yı kûy-ı fakruz hem şeh-i **ıklîm**-i nâz / Şîve idbârdur pîrâye-i iqbâlümüz

ıkrâm [1] ağırlama; hürmet makamında iltifatla bir şey verme, ihsan, kerem. <KT, OTAL>

- G52/2 Cihânda kimden edersün ümîd-i hû‘ân-ı kerem / Bu tâb-ĥânede **ıkrâm**-ı zâyf bilmezler

ıkrâr [4]

1. tasdik, kabul; “vardır, öyledir” deme. <LN, OTAL>

- M2/V/2 Kem-şoĥbet-i zünnâr-be-düşân-ı riyâ kıl / Tesbîh-i zebân et dile **ıkrârıñı** yâ Rab

2. saklamayıp açıktan söyleme, itiraf. <KT, Cûdî>

- G148/5 Etmez cihânı kırdığın ol ğirre-mest-i nâz / Dîvân-ı maĥşer olsa da **ıkrârdan** ğürîz

ıkrâr etmek, ıkrâr eylemek [2] inkâr etmeyerek açıkça söylemek, kabullenmek, itiraf etmek. <Kanar/2, ÖTS>

- K6/4 Hezâr töhmet-i nâ-kerde **eylerin ıkrâr** / Verince şahne-i mülk-i Kazâyâ dâmânı

- G6/5 Cürmüm **ıkrâr etdüren** bismil-geh-i âşûbda / Haşyet-i cellâd-ı çeşm-i pür-teĝâfüldür baña

ıksîr [7] eskiden kimya ile uğraşanların olağanüstü bir kuvvet ve tesiri olduğunu zannettikleri, adı var kendi yok bir cisim; madenleri altın ve gümüşe çevirmek ya da

hastalıkları iyileştirmek gücüne sahip olduğu düşünülen cevher|| bir şeyin meydana gelmesine neden olan soyut ve etkili madde. Agâh Sırrı Levend (1943. 190) bu terkip hakkında şu bilgiyi verir. “İksir de muhtelif maddelerden, meselâ kandan, necesten, kıldan ve yumurtadan istihsal olunur. Bu maddelerden biri, düz ve katı bir taş üstünde destesenk ile ezilip icap eden terkiyat da ilâve edildikten sonra ateşe ve güneşe arz edilir. Neticede mâyî veya sulp bir madde kalır ki bu, iksirdir.” <KT, OTDTS, Divan Edebiyatı, s. 190>

- K2/36 Ümîd-vârî-i **iksîr**-i iltifâtun ile / Vücûd-ı hâkî-i ümmet ki h'âr u zâr kalur
 K3/72 Bula sa'âdet-i **iksîr**-i 'izz dârını / Harîm-i merkad-i pür nûrunun tûrâbında
 K16/37 Minnet Allâha ki **iksîr**-i gubâr-ı kâdemün / Etdi hâlen anı müstağnî-i şad genc ü defîn
 K26/14 Muhaşşal cevher-i **iksîr**-i cândur tıynet-i pâki / Vücûdî kimyâ-yı kabiliyyetle muhammerdür
 K28/19 Ferş-i harîmiyüz o makâmun ki yüz süren / **İksîr** kıldı hâkini feyz-i karîn ile
 M12/1/2 Zer-i hurşîd-i mahşer kurşadur **iksîr**-i hâlünden / Reh-i 'ışkuñda ol kim hâk-i pâdur yâ Resûla'l-lah
 G198/4 Cur' a-veş pâyüne yüzler mi sürerdük sâkî / Olmasa cevher-i **iksîr**-i tarab hâk-i rehûn

iktibâs [6] ödünç alma, istifade etmek için ödünç alma. Şemseddin Sâmî, sözcüğün asıl lügat manasının Arapça'da “ateş yakmak üzere birinden ateş almak” olduğunu belirtir ve Türkçe'de sözcüğün mecazî anlamının kullanıldığını ilâve eder. Tanıklarda sözcüğün “nûr” ile birlikte kullanıldığı dikkat çekmektedir ve bir ışık ödünçlemesi söz konusudur. Ayın güneşten nûr iktibas ettiği ve buna “nûr” dendiği Mazmunlar ve İzahı'nda ifade edilmiştir. <KT, Cûdî, OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 99>

- K4/23 **İktibâs**-ı fûrûg-ı hüsinden / Nûr-ı pîşânî-i şenâ-yı dilem
 G137/4 Tûrfe-şem'üz **iktibâs**-ı feyz-i nûr-ı hüs ile / Mihr-i şubh-efrûz u mâh-ı zulmet-ârâ-yı şebüz
 G282/6 Nokta-i dil merkez-i perkâr-ı idrâkdür bize / **İktibâs**-ı nûr edelden kevkeb-i idrâkden

iktibâs etmek, iktibâs eylemek [3] ödünç almak. <TS, Kanar/2, ÖTS>

- K17/27 **İktibâs eylese** râyından eger mürde iken / Şeb-çerâğ-ı yem-i îkân ola mişkât-ı zunûn
 K22/5 Mihr-i felek muqâbil olaydı zamîrüne / Ümmîd **iktibâs edüp** ol kân-ı nûrdan
 G82/4 Dâğ-ı dil mi sînede yanmış süveydâdan ya hod / **İktibâs etmiş** ruhuñdan çeşm-i hayvânım mıdur

iktidâ [1] uyma, tâbi olma, birini örnek alıp hareketlerini uygulama; namazda imama uyma. <KT, LN>

- K4/15 Edeli kıble-gâhın ebrû-yı yâr / Pây ber-cây-ı **iktidâ**-yı dilem

iktidâr [6]

1. kudret, kuvvet; gücü yetme. <TS, LN, ZL>

- K2/22 Fenâsına o demün ağla kim zebânımda / Şenâ-yı Ahmed-i Muhtâra **iktidâr** kalur
 K7/36 Zihî irâdet-i hükm-i ezel zihî teslim / Bu **iktidâr** ile ol pençe tâb-ı haşm-ı 'anîd

K8/22 Bu **iktidār** gören sende yād eder mi daḥi / Bu ‘arşa-gehde Nerimān-ı nāveg-endāzi

K10/26 Ermez gezend-i Tehmeten-i **iktidārna** / Heft āsumānı etse güzër heft ḥ’ān gibi

K24/11 Mi‘mār-ı himmetinde var ol **iktidār** kim / Baḥr-ı muḥiṭe bānī-i ṭāq-ı ‘ubūr olur

2. bedî ilminde şairin bir manâyı çeşitli edebî sanatlarla anlatması (Mermer, Keskin, 2005.

45). <ETETS>

G211/7 Bu **iktidār** nedür Nā’ilī suḥende meger / Cenāb-ı ‘İşmeti-i bî-niyāzdan geldün

iktisāb [2] kesbetme, kazanma, edinme, tahsil (bkz. kesb). <KT, Ahterî>

K3/9 Sözüden eyler iken **iktisāb**-ı ‘izz ü şeref / Yazılsa levḥ-i zer-endūd-ı âfitābında

K3/30 Hāzır ğurūrdan ey muşt-ı ḥāk fikr eyle / Me’al-i ḥālī enāniyyet **iktisābında**

iktizā [3]

1. lâzım gelme, gerekme, lüzum. <KT, Cûdî, LN, Kanar/2>

K8/2 Zamān-ı ‘azmüne Ḥaḳkuñ bu **iktizāda** imiş / Zuhūr-ı ‘âtıfet-i bî-dirîğ ü enbāzi

2. icap, gereklik, lüzum. <KT, Cûdî, Kanar/2>

G72/2 Gör **iktizā**-yı neşve-i cām-ı fenâyı kim / Peşmîne-puş-ı şavma‘a rindāne reşk eder

G209/2 Ne **iktizā**-yı ḥired-sūzdur bu berzahda / Ki ehl ḥ’ār ola nādan ola ḥuzūr edecek

‘ilāc [5] hastalığı yenmek için kullanılan şey, ilaç; tedavi. <Cûdî, LN, Kanar/2>

K18/3 ‘İlāc-ı derd-i ser etsün dīv-i ṭabīb-i zamān / Bu demde var ise pür-tāb-ı ızırāb olmuş

G91/4 Ḥazākat-i dile nabz-āşinā ṭabīb gerek / ‘İlāc-ı derd-i derūn şıḥḥat-ı mezāk ister

G136/5 Bu şifā-serāçede Nā’ilī bilineydi nabz-ı marîz-i ‘ışk / Elümüz alup ol ṭabīb-i cān yine eyler idi

‘ilācumuz

G174/1 Hikmet-i derd ki ‘ışkı ‘ilāc-ı dil eylemiş / Kāfūr-ı ḥüsni şu‘le-mizāc-ı dil eylemiş

‘ilācı yok [1] dermansız, çaresi olmayan.

M1/II/1 Yā Rab merg olur ki za‘f-ı mizāc-ı yok / Yā Rab ne derd olur ki hergiz ‘ilācı yok

ilāh [] tanrı, mabud. <KT>

ilāhe’l-‘ālemīn [1] bütün âlemlerin tek Tanrısı. <Cûdî>

M6/III/2 Vehm olur derkünde ‘āciz ‘aql olur ḥayret-güzin / Şārī‘-i ferd ü aḥedsün yā **ilāhe’l-‘ālemīn**

ilāhī [20]

1. uluhiyete ve Allah’a mensup ve onunla ilgili, Allah tarafından olan. <KT>

K16/2 Feyzi nīsān-ı ‘aṭāyā-yı **ilāhiden** olup / Perveriş-yāfte-i nüh-şadef-i çarḥ-ı berīn

K25/40 Gencīne-i esrār-ı **ilāhiye** emīnsin / Nām-āver-i peygamber-i Ḥallāk-ı cihānsın

K27/25 Eyledi sa‘yuñi tevfiḳ-i **ilāhī** meşkür / Oldı ‘üduñ sebeb-i emn ü amān ḥoş geldün

K32/6 Benüm o ḥırka be-düş-ı fenā ki destümde / Bir iki pāre-i nān ni‘met-i **ilāhīdür**

M4/V/3 ‘Āşıkuñ tîğ-be-dest-i ser-i rāhıdur ‘ışk / Belki bî-çāreye bir mekr-i **ilāhīdür** ‘ışk

G83/1 Nücüm aşḥābı nār u bād ü ḥāk ü ābdan söyler / Ḥakīmān-ı **ilāhī** hikmet ü ādābdan söyler

- G126/2 Bâz-gün-na'ldür âyin-i şehîdân-ı vefâ / Terk-i esrâr-ı **ilâhîde** de ser virmezler
 G126/3 Cevher-i feyz-i **ilâhî** 'amel-i hâlişdür / Yoḥsa ey ḥ'âce siyeh ḥâküne zer virmezler
 R1/1 Ta'cili ḳo ey kâtib-i a'mâl-nüvis / Her dilde olur luṭf-ı **ilâhî** me'mül

2. Rabbim!, ey benim Allah'ım! <KT, Cûdî>

- K3/71 **ilâhî** eyleme şermende Nâ'ilî ḳuluñı / Du'â-yı bî-eşer ü ḡayr-ı müstecâbında
 M2/I/1 Ḥıfz eyle beden dârinı şîvenden **ilâhî** / Ayırma dil ü cânı bu meskenden **ilâhî**
 M2/I/2 'Âlem ki şifâ-ḡâne-i pür-feyz ü ḡikemdür / Yoḳ özge bilür ḡikmetini senden **ilâhî**
 M2/I/3 Bîmâruñı dür eyleme luṭf u keremünden / Bir böyle şifâ-ḡâne-i me'menden **ilâhî**
 M2/I/4 Dil-ḡasteye terkib-i müdâvâ nefesünden / Dil-teşneye cullâb-ı şifâ senden **ilâhî**
 M2/I/5 Maḡrûr-ı ciger-sûḡte bir sîne mi vardur / Kim almaya dâm âteşini benden **ilâhî**
 M2/I/6 Bu âteşe etsün mi taḡammül bir avuc ḡâk / Olmıṣ ṭutalum ol daḡı âhenden **ilâhî**
 M2/I/7 Bir lem'ası dünyâyı yaḡar ruḡsat olursa / Derdüñle o âteş ki çıkar tenden **ilâhî**
 M2/I/8 Pür-zemzeme-i el-'aṡasız bilmezüz ammâ / Ser-çeşme-i câna varılır ḡandan **ilâhî**
 G25/1 'İşḡuñla **ilâhî** beni âşüfte-dimâḡ et / Şeb-tâ-be-seḡer hem nefesüm düd-ı çerâḡ et
ile [499]

1. kelimenin sonuna geldiğinde birliktelik, işteşlik, beraberlik, araç, sebep veya durum anlatan cümleler yapmaya yarar. <TS>

- K1/6 Ḥassânuñ eyledüm der isem şâd rûḡını / 'İsî zebân-ı reşḡ **ile** taşdıḡ-i ḡâl eder
 K2/30 Kerem ki dâmen-i iḡbâline teşebbûş eder / Sitem ki şadme-i ḡahr **ile** ḡâksâr ḡalır
 K2/43 O dem ki pîş-i İlahîde ol siyeh-diller / Hezâr töhmet **ile** düzeḡî-şî'âr ḡalır
 K2/52 Feriştegân-ı muḡaddes o şevḡ **ile** şaf şaf / Yoluñda secde-ber-râḡ-ı intizâr ḡalır
 K3/12 Diler ki ḡile **ile** naḡd-i nâmin eyleye ḡüm / Diyâr-ı Edrinenün bir avuc türâbında
 K3/44 Zihî eşer ki rehîndür sa'adet-i imân / Münâfıḡına bile refḡ **ile** ḡitâbında
 K3/59 Hezâr ḡüne nevâziş **ile** eyledi da'vet / Ḳudüm-ı ḡazreti tebşîr idüp ḡitâbında
 K5/14 Eder âvâze-i taḡsîn **ile** pür-şevḡ-i semâ' / Güş-ı Nâḡid ḡibi şeş-cihet-i dünyâyı
 K6/3 Benüm ki renci-ş-i ḡusrân-ı merg **ile** ölürin / Alınca pençe-i cellâddan giribânı
 K6/6 Ki bilmeyüp şeref-i ḡidmetin ḡarîn-i vişâl / Ümîd-i kâm **ile** oldum esîr-i hicrânı
 K6/12 Nifâḡ-ı baḡt **ile** fi'l-ḡâl olurdu bî-taḡrîb / Nigeh tegâfûl ü luṭf-ı nigeh peşîmânî
 K7/15 Tamâm geldi baña kâm-ı dilden istiḡnâ / Vifâḡ-ı baḡtdan oldum vücûḡ **ile** nevmîd
 K7/36 Zihî irâdet-i ḡükm-i ezel zihî teslîm / Bu iḡtidâr **ile** ol pençe tâb-ı ḡaşm-ı 'anîd
 K7/45 Bu infî'âl **ile** maḡşûr olanlaruñ verilür / Kef-i neşâtına maḡşerde nâme-i te'yîd
 K8/16 Hemân sa'adet **ile** 'âzim-i Şîfâḡân ol / Ḳurup memâlik-i şarḡa otaḡ-ı iḡrâzi
 K9/10 Pâdişâḡa bir avuc ḡâki o kim ḡikmet **ile** / Eyleyüp ḡâbil-i cân nâminı insân etmiş
 K9/23 Añdurup nâmların ḡayr **ile** şâḡân-ı selef / Suḡen erbâbına luṭf eylemiş iḡsân etmiş
 K12/29 Pest edüp pâye-i gerdüñi ḡıyâm-ı câḡı / Reşḡ **ile** ḡancere düşdi ḡörünen şanma hilâl
 K12/35 Ede her küḡ-ı ser-efrâzinı bir tûde remâd / Düşe şaḡrâlara tâb-ı teb-i ḡahr **ile** şimâl

- K12/61 Telh-kāmam o kadar ye's **ile** kim şimdi baña / Zehr-i kâtil görünür şerbet-i şîrîn-i vişâl
- K14/38 'Âlem kırılır çenge döner kâmet-i Zühre / Ol reşk **ile** kim şânedan ol turra dû tâdur
- K16/22 Felegün tâkatini reşk **ile** tâk eylediler / Pîş-gâhuñda kemer-beste gulāmân-ı kemîn
- K16/33 Hâseli'l-lah ki bu 'irfân **ile** dergâhuñdan / Nâ'îlî dūr ola gerdün-ı cefâ-pîşe yaķın
- K17/58 Nev-kumâş-ı ser-i bâzâr-ı kemâlüm ne 'aceb / Kalsa tamğa gibi reşg **ile** metâ' umda 'uyûn
- K19/38 Añılup hayr **ile** nâmuñ ola ey şadr-ı güzîn / Haşre dek elsîne-i nâsda evrâda bedel
- K22/4 Bulduñ 'uluvv-ı kâdr **ile** zâtuñ gibi şeref / Hem-nâmî-i habîb-i Hudâ-yı ğafûrdan
- K22/38 Nazm âhır oldu eyleyelüm şıdķ u süz **ile** / İķbâlûñ ilticâ der-i Rabb-i ğafûrdan
- K23/33 Hudâvendâ ki olmuş lutf-ı isti'dâd **ile** tab' uñ / Kemâle rağbet ü ehl-i kemâle ihtirâm üzre
- K24/40 'İzz ü veķâr **ile** ede teşrîf her seķer / Ol şadrı kim melâz-ı inâş u zükûr olur
- K27/28 Bildürüp kâfire haddin taraf-ı salţanata / Eyledüñ nuşret **ile** 'atf-ı 'inân hoş geldüñ
- K27/33 Dâ'imâ şevket **ile** böyle ğazâlardan gel / Nâ'îlî-veş desün erbâb-ı zebân hoş geldüñ
- K27/34 Lutf-ı mu'tâd **ile** ol şâ'ir-i hoş-ta' bîrûñ / Şâhid-i nazmına vir hûsn-i beyân hoş geldüñ
- K30/35 Nitekim ola du'â hayr **ile** zikre bâdî / Âhır-ı nazm-ı pesendide-nizamumda benüm
- K31/13 Ol feyz **ile** bulur şeref-i nâmı izdiyâd / Bî-çäreye teraķķî-i lutfuñ müfîd olur
- M1/V/1 Şalduñ derûna tâb-ı harâret firâķ **ile** / Yaķduñ cihâmı nâ'ire-i iştîyâķ **ile**
- M1/VI/6 Dil-teng-i dâr-ı miñnet-i dünyâ idüñ tamâm / Mekş eyle h'âb-gâh-ı 'ademde huzûr **ile**
- M3/III/2 Dest-i taleb erişmedi dâmân-ı vahdete / Düşdük bu ızırâb **ile** vâdî-i hayrete
- M3/IV/1 Virdük vücûd ğaflet **ile** ihtimâle biz / Olduķ esîr va'd-ı dürûĝ-ı vişâle biz
- M3/IV/2 Düşdük cünûn-ı 'ışķ **ile** vehm ü hayâle biz / Düş olmaduķ zamânede bir ehl-i hayâle biz
- M5/IV/6 Bu ğayret **ile** sen eyle inşâf / 'Âşık nice olmasun ciger-h'âr
- M5/VI/2 Bu cünbiş **ile** ne'üzubi'l-lâh / Dil kişverini harâb edersün
- M10/I/1 Döndüm hilâle za'f **ile** cismümde yok mecâl / Nân-ı cevînüm etdi felek bedr iken hilâl
- G32/1 Ne ğam şükûfte degilse bahâr-ı bâĝ-ı ümîd / Zükâm-ı ye's **ile** efsürdedür dimâĝ-ı ümîd
- G35/6 Nâz **ile** ki eylese tekellüm / Tûfî-i şeker-zebândur Ahmed
- G40/3 Ol zamân kim nâz **ile** ol sâķir-i mu'cîz-firîb / Nükte-i sihr ü füsûn-ı 'işveye âĝâz eder
- G73/2 Aç hoşķa-i dehânuñı nâz **ile** nuţķa gel / Bir pâre zaķm-ı câna o tiryâkdan kıpar
- G96/4 Dûd-ı âh-ı dil-i 'âşıkda ruķuñ yâdı **ile** / Şecer-i Tûr-ı tecellâdaki hâlet görünür
- G116/2 Ğamze-i mest-i dil-berân nâz **ile** öldürüp bizi / Eylediler çok imtinân tut ki hayât virdiler
- G120/1 Söyledüp nâz **ile** ruķsârını gül gül mi eder / Bilmezüz gül mi eder mey seni bûlbûl mi eder
- G131/4 Yer etmez ihtiyâr **ile** gönûlde ol perî-peyker / Meger te'sîr-i süz-ı âh **ile** teşķîr olunmuşdur
- G151/3 Mehcûr eden bizi biñ dürlü derd **ile** / Etmiş hezâr pîşe-i dil kem-naşîbümüz
- G159/5 Biz Nâ'îlî bu za'f **ile** bu cism-i zerd **ile** / Pâmâl-i râh-ı zillet olan kâh-ı hasretüz
- G177/6 Bu dâm-gâh-ı ta'alluķda şâhbâz-ı vücûd / Halâş ümîdi **ile** pâ-y-best olup kalmış
- G177/7 Ne Nâ'îlî ne mecâl-i vaţan ne tâb-ı sefer / Nifâķ-ı baķt **ile** hâķır-şikest olup kalmış
- G186/5 Şabâ ki reşg **ile** olmuş hezâr-ı âha hem-âĝûş / Şikenc-i turra-i pür-pîç ü tâb-dârına düşmiş
- G189/1 Ğurûr-ı hûsn edeli yârı nâzdan fâriĝ / Sükûn-ı 'ışķ **ile** oldum niyâzdan fâriĝ

- G192/1 Neden cām-ı emel ey sākī-i devrān ‘azīz olmak / Dehān-ı dil hūmār-ı ye’s **ile** hamyāze-rīz olmak
- G196/3 Zerrātī gamuñ şevk **ile** hep rakşa getürdi / Hürşid gibi sīne-i bī-kīne-i ‘aşık
- G198/1 Başlasa şīveye biñ nāz **ile** çeşm-i siyehūñ / Tesliyet-bağş-ı dil-i ‘ālem eder her nigeñ
- G199/5 Nā’ilīdür yine her hāl-i **ile** ey āfet-i cān / ‘Āşık-ı haste-dilūñ bī-ser ü sāmān-ı gamuñ
- G201/3 Dil virdügümüz yāre nigāh-ı gāzabından / Taşrīha mecāl olmadı imā **ile** geçdük
- G201/4 Mestāne nükūş-ı şuver-i ‘āleme bakdük / Her birini bir özge temāşā **ile** geçdük
- G204/1 Eylese hışm **ile** Mirrīhe nazar gamzelerūñ / Gösterür sīne-i hārāda eşer gamzelerūñ
- G224/1 Luṭfūla ben gedāyı ne var bende eyleseñ / Ben ağladuḡça nāz **ile** sen ḡande eyleseñ
- G224/2 Ağyārı cev **ile** ne var ey şūh öldürüp / Erbāb-ı ‘ışkı luṭf **ile** şermende eyleseñ
- G232/2 Olmadı maḡrem-i pā-būs-ı segān-ı kūyuñ / Gerçi ḡatırdan o sevdā **ile** yād oldu gönül
- G235/1 Mest olup nāz **ile** şundukça girībāmına el / ‘Āşıkūñ pençe-i ḡayret şuna dāmāmına el
- G235/5 Çıka seyrāna yine nāz **ile** dāmen-keş olup / Virse de Nā’ilī-i bī-ser ü sāmāmına el
- G243/2 Fūrūz-ı baht **ile** kim dāğ-ı cebhe-i Zuḡālūm / Siyāh-kāselügin bilse çarḡ memnūnam
- G269/5 Ver Nā’iliyā ye’s **ile** āyīneñe pūr-tāb / Şad merḡale ümmid ferāmūş görünsün
- G290/2 Bir birine niyāz **ile** etmiş o iki büt / Ārāyış-ı şanem-kede-i nāz bir birin
- G311/2 Sen şalınsan ḡarem-i bağda tāvūs gibi / Reşk **ile** aña maḡall-i cevelān teng olsa
- G311/5 ‘Ucb **ile** etme kulūb-ı fuḡarāyı taḡyīḡ / Ne ḡadar meşrebūñ ey şāh-ı cihān teng olsa
- G321/4 Seyre çık luṭf **ile** gönlinde yer et / uşşākuñ / Teng-nāy-ı dili reşk-i feraḡ-ābād eyle
- G329/5 Nā’ilī reşk **ile** Cibrilī ḡelāk eyler olup / Leb-i cān-perveri i’ cāz-nümün-ı fitne
- T5/11 Görüp mesrūr dünyāyı dedüm ey Nā’ilī tāriḡ / Tonandı sū-be-sū ‘ālem alındı ḡahr **ile** Uyvār

2. bazı soyut isimlerden sonra getirilince durum bildiren zarflar oluşturur. <TS, ÖTS>

- K1/1 Nuṭḡ-āferīn ki ṭab‘uma feyz-i maḡāl eder / İlḡām-ı na‘t **ile** dād-ı suḡenverī
- K1/2 Şükr-i nişāb-ı na‘t **ile** dād-ı suḡenverī / Nev-ṭūṭi zebānumı şekker-nevāl eder
- K1/17 Faḡr eylemez mi naẓm **ile** ol nükte-senc kim / Medḡ-i ḡabīb-i pādīşeh-i bī-zevāl eder
- K1/26 ‘Anber-sirişte ḡākiñe baḡsun ne vech **ile** / Ervāḡ-ı fevc fevc-i rūsul rūy-māl eder
- K1/49 Der-ḡāst-ı şefā‘at **ile** tā suḡenverān / Vaşf-ı peyām-berān-ı bedī‘ü’l-cemāl eder
- K2/23 Şefī‘-i rüz-ı kıyamet Muhammed-i ‘Arabī / Ki ḡaşr luṭfı **ile** bī-günāhkār ḡalır
- K2/35 Ġinā-yı cūduñ **ile** zimmet-i ḡalāyıkda / Ne ‘izz-i devlet ü ne zūll-i ittīḡār ḡalır
- K2/36 Ümid-vārī-i iksīr-i iltifātūñ **ile** / Vücūd-ı ḡākī-i ümmet ki ḡār u zār ḡalır
- K2/37 Tūrāb iken bir avuc sikke ḡabūlūñ **ile** / Revāc-baḡş-ı zer-i kāmilü’l-‘ayār ḡalır
- K2/46 Nişāb-ı na‘tūñ **ile** Nā’ilīnūñ oldur ümmid / Ki cürmi maḡfīret-i ḡālīḡa medār ḡalır
- K3/45 Olunca seyf **ile** meb‘ūs o server-i levlāk / Giritte-jeng idi şemşīr-i kīn ḡirābında
- K3/66 Erişdi göz yumup açınca ḡāb-ı ḡavseyne / Nesīm-i şubḡ **ile** hem-reng idi şitābında
- K4/7 ḡüsñ **ile** ḡamze āşinā ḡoreli / Düşmen-i tiḡ-i der-ḡafā-yı dilem
- K6/52 Terānesiyle olur rūḡ o deñlü mest-i neşāt / Ki dām-ı cism **ile** fark eylemez gül-istānı
- K6/53 Ne gül-sitān ki ferāmūş eder o ḡalet **ile** / Nihāl-i Sidre vü Ṭūbā-yı bağ-ı Rıḡvānı
- K7/25 Bu yolda tiḡ-i rızā **ile** çāk çāk olanuñ / Derūn-ı lāle gibi dāğ-dārıdur hürşid

- K8/3 Ki ola fâtiḥ-i ma‘mûre-i ‘Irâk-ı ‘Arâb / ‘Uluvv-ı kâdr **ile** nâm-ı bülend-pervâzı
- K8/9 Sirişk-i dîde-i züvvârdan bihişt olmuş / Gül ü şakayık-ı nu‘mân **ile** dūr ü bâzî
- K9/8 Ol zamân kim bu serâ-perde-i ḥikmetde Kazâ / Ḥüsn-tedbîr **ile** ârâyiş-i erkân etmiş
- K9/12 Levḥ-i maḥfûza bu ‘unvân **ile** yazmış nâmuñ / Ben kılın ol ki şehinşâha şenâ-ḥ’ân etmiş
- K9/33 Ba‘dehu eyleyüp itmâm-ı du‘ân **ile** sözün / Ḥâme-i nazma du‘â zeylini ‘unvân etmiş
- K10/13 ‘Aksi bülend ü pest bahârûñ nücûm **ile** / Peydâ yüzinden naḡs-ı zemîn ü zamân gibi
- K10/15 Ḥaḡḡâ ki zıll-ı re‘fet-i ḡâkân-ı Rûm **ile** / Cirm-i sevâd-ı dil-keşi Hindûstân gibi
- K11/27 Gördi kim el şunduḡınca tîḡe bismi‘l-lah **ile** / Her taraftan na‘re-i Allahu ekberdür gelen
- K12/8 Ermedi mevkib-i iḡbâline peyk-i nev-rûz / Neşr-i gerd-i kâdem-i pâki **ile** mâ-fi‘l-bâl
- K12/27 Rûz-ı rûşen ola mihr **ile** dil-i şebde nihân / Şu‘le-i encûm-i iḡbâli olursa cevval
- K12/37 Ḥadd-i i‘câza da bu beyt **ile** telmîḡ etmiş / Vaşf-ı temkînini bir şâ‘ir-i sencide-maḡâl
- K12/57 ‘Aczûmi bârî bu taḡrîb **ile** evşâfuñda / Bir iki beyt **ile** îrâd edeyüm bi‘l-icmâl
- K12/60 Dil-i bîmâruma âb istese cellâd-ı felek / ‘Arz eder kâse-i çîmî **ile** zehr-i ḡattâl
- K12/64 Töhmet-âlûd-ı kemâlem ki felek baḡtum **ile** / Cürm-i ‘irfânımı ısbâta olur şâhid-i ḡâl
- K12/71 Hem nazardan bıraḡup ḡâk **ile** yeksân eyler / Hem eder pûta-i miḡnetde ten-i zerdümi ḡâl
- K12/76 Nice ḡulzûm ki kemîn mevci eder ḡâh-ı ḡurûş / Dâmen-i nüh-felegi gevher **ile** mâl-â-mâl
- K13/11 Tâb-ı teb-i âzâr **ile** mânend-i süveydâ / Efzûn-ter idi lerzişûmüz ḡible-nümâdan
- K13/16 Eşḡâl-i ḡarîb etdi ‘ayân bâd-ı ḡavâdiş / bir cünbiş **ile** perde-i bî-reng-i ḡafâdan
- K13/ 19 Dâmânınız oldu ḡüher-i kâm **ile** memlû / Baḡr-ı kerem-i ḡazret-i zü‘l-fazl u ‘aḡâdan
- K14/19 Şaḡnında ser-âvîz **ile** her naḡl-i mücevher / Bir sîm-beden dil-ber-i kâkül-be-ḡafâdur
- K14/22 Yollarda ḡalâyık ol iki naḡl-i bülendüñ / Sevdâ-yı temâşası **ile** bî-ser ü pâdur
- K14/45 Revnaḡ viren iḡbâl **ile** ḡalâ o serâya / Düstûr-ı mübârek-pey ü ferḡunde-liḡâdur
- K14/53 Menşûb-ı der-i devlet ü iclâli olanlar / Ednâ nazâr-ı luḡfi **ile** ehl-i ḡinâdur
- K14/54 Taḡşîl-i nişâb-ı ser ü sâmân **ile** ammâ / Her birine baḡsañ yine ḡâk-i kefi pâdur
- K14/73 Ḥar-möhre-i eşḡâş **ile** bu gevher-i ḡâsuñ / Mi‘yârı nazâr farkı Süreyyâ vü serâdur
- K14/84 Söyleşmek olur ḡaşm **ile** ammâ ki ne çâre / Tevbîḡ-i Kazâ mücib-i teslîm ü rızâdur
- K15/7 Âḡ **ile** perîşân ederüm zülfini dersēñ / Encâmı yine şûriş ü ḡavgâ mı degildür
- K15/8 Olmuş ḡutalum âḡ **ile** ol fitne perîşân / Bir fitne de ol âḡ-ı ḡam-efzâ mı degildür
- K15/20 Gösterse n’ola kendüyi ‘ahdinde ahâlî / Ḥürşîd **ile** zerrât hüveydâ mı degildür
- K15/26 İḡbâl ki yüz vech **ile** nâmuñ çıkar andan / Ḥall etmege mevḡûf-ı mu‘ammâ mı degildür
- K15/30 Ḳıl Nâ‘iliyi luḡfuña maḡşûş ki tâ ḡaşr / Evşâfuñ **ile** menḡıbe-pîrâ mı degildür
- K16/4 Oldı iclâl **ile** hem Âşaf u hem defter-dâr / Ḥabbezâ devlet-i dârin zihî re‘y-i rezîn
- K16/40 Sa‘y-ı meşḡûr **ile** tâ kim vükelâ-yı devlet / Olalar mültefit-i pâdişeh-i taḡt-nişîn
- K17/5 Taḡ‘uma virdi teraḡḡî eşer-i ‘âḡfetüñ / Ḥâşıl etdüm şeref-i medḡûñ **ile** şevḡ-i derûn
- K17/7 Bulurın neşve-i medḡûñle şafâ-yı ḡâḡr / Gerdiş-i çarḡ-ı sitemkâr **ile** olsam maḡzûn
- K17/9 Eder elḡâbuñı ârâyiş-i levḥ-i ta‘zîm / Bu ‘ibârât **ile** nevg-i ḡalem-i ḡâliye-ḡûn
- K17/21 Eger olaydı Sikenderde şükûh u şânı / Rây-ı Risto **ile** faḡr eyler idi Eflâḡûn

- K17/30 Ma' rifet sende kerem sende şecâ' at sende / Olmuş envâ'-ı kemâlât **ile** zâtuñ meşhûn
- K17/43 Dest-yârî-i ricâl **ile** cünûd-ı islâm / Devletünde alalar nice kılâ'-ı maşşûn
- K17/61 Tarh-ı nev-kârî-i ma' nâ **ile** kim dest-i hâyâl / Târ u pûd ı haţ-ı şî' rümde olur naqş-nümûn
- K17/63 Siyeh ü surh midâd **ile** ki gâhî ederüm / Kaşd-ı zîb ü fer-i dūş u ber-i bîkr-i mazmûn
- K18/4 Terâveş-i ' arak-ı verd-i âfitâb **ile** çarh / Mişâl-i şîşe-i inbîk-i pür-gül-âb olmuş
- K18/8 Tarîk-ı âb kesilmiş bu lücceler yekser / Hücûm-ı leşger-i germâ **ile** harâb olmuş
- K18/11 Olup çekide ' araklar zemîne rüyinden / Hezâr şerm **ile** garh-ı ho-yı hicâb olmuş
- K18/13 Kılup ya hûn-ı me' âdin ' urûk-ı hâkde cūş / Güzâriş-i tef-i hûrşid **ile** müzâb olmuş
- K18/15 Ki vefretinden olup tâbe-i zemîni muhîţ / Tef-i temûz **ile** bir külçe sîm-i nâb olmuş
- K18/39 Hayâl-i vaşfuña şeb-zinde-dâr iken tab' um / Keşâfet-i ğam **ile** ser-be-ceyb-i h' âb olmuş
- K19/8 Şadr-ı a' zam ki bu ' unvân **ile** menşûrında / Yazmış elķâbını tuĝrâ-keş-i dîvân-ı ezel
- K19/22 Cevher-i tîĝ **ile** bî-vâhime islâh-ı mizâc / Şerbet-i lutf **ile** bî-çûn u çerâ def' -i ' ilel
- K19/26 Bilmemişler ki şeref hâşşe-i zâtuñdur / Ki eder pâyede tâ kürsî **ile** bahş u cedel
- K20/16 Ümmîd-i naqd-i lutfuñ **ile** hâk-i pâyüne / ' Arz eylemekde şu' bedesin çarh çenberi
- K20/22 Ol demde şugl-ı devlet ü iķbâl **ile** hemân / Haţırdan etme dūr bu ' abd-ı senâ-geri
- K20/26 Geh nazm u geh neşr **ile** etsün mü ' eşşirûñ / Ârâyiş-i kitâbe-i nûh-çarh-ı aķzeri
- K20/31 Sermâye-i belâĝat **ile** hâliyâ odur / Bâlâ-nişîn-i h' âcegiyân-ı suhen-verî
- K20/38 Lâf-ı suhen-verî yeter ey hâme vaktidür / Evşâfınuñ du' â **ile** hatm ola defteri
- K21/11 O müsta' id-i ' imâret ki istiķâmet **ile** / Vekîl-i mâl-i şehinşâh-ı ' âlem-ârâdur
- K21/19 Bürîde olsa da tîĝ-i cefâ **ile** yine dil / Mişâl-i hâme ser-â-pâ zebân-ı şekvâdur
- K22/23 Söz bu ğubâr-ı tab' **ile** hâlî olur mı hîç / Âb-ı hayât olursa da gerd-i fütürdan
- K23/28 Bu istiķâm **ile** bi'l-lâh esâs-ı devlet ü ' ömrüñ / Kıyâmet kopsa da olmaķ ' acebdür inhidâm üzre
- K24/25 Cennât-ı ' aden bunca mu' allâ kuşûr **ile** / Ol bezm-i hâşa nisbet **ile** bî-kuşûr olur
- K24/33 Ümmîd-i lutf u ' afv **ile** der-dest-i i' tizâr / Ma' rûz-ı hâk-i pâ-yi sa' âdet vüfur olur
- K24/37 Tâ gerd-i hâdişât **ile** mir'ât-ı rûzgâr / Şüret-nümâ-yı ma' reke-gâh-ı nüşûr olur
- K25/13 Hâlî ise zihnüñ n'ola envâr **ile** pürsün / Hâşıl bu ki hem âyîne hem âyîne-dânsın
- K25/18 Cehrî idi zikrûñ nemed-i sebz **ile** hâlâ / Müstaĝrak-ı nûr-ı siyeh-i halvetiyânsın
- K26/8 Çerâĝ-ı nûr-bahş-ı düdmân-ı ' âlem-i tecrid / Ki nûr-ı Hazret-i Kur'ân **ile** kalbi münevverdür
- K26/34 Kelîm-i Tûr-ı ma' nâyam ki hâmemdür yed-i beyzâ / Midâd-ı surh **ile** gâhî ki naqş-ârâ-yı manzardur
- K26/38 Midâd-ı surh **ile** nevg-i ciger-düzın görüp şandum / Hadeng-i şu' le peygân-ı Nerîmân-ı ciger-verdür
- K27/30 Baħr u berde iki keff-i ğuher-efşânuñ **ile** / Bize ey reşk-i şadef ğayret-i kân hoş geldüñ
- K27/32 Ser-i a' dâyi virüp tu' me dehân-ı tîĝe / Zer-nişân zırh **ile** ey bebr-i beyân hoş geldüñ
- K28/1 Evvel enîs idük dil-i zâr-ı hazîn **ile** / Şimdi vaţan ğaribiyüz âh u enîn **ile**
- K28/2 Evvel cünûn-ı ' ışķ **ile** rûh-âşinâ idük / Kays-ı remîde-hâţır-ı vahşet-ĝüzîn **ile**
- K28/3 Şimdi tekellüfât-ı ğiredle berâberüz / Dünyâ ğamın götürmede ĝav-ı zemîn **ile**
- K28/4 Evvel refâh-ı hâl idi faķr u fenâ bize / Memnûn idük ' aķâ-yı cihân-âferîn **ile**
- K28/4 Evvel refâh-ı hâl idi faķr u fenâ bize / Memnûn idük ' aķâ-yı cihân-âferîn **ile**

- K28/5 Birdür izâ'at eylemede şimdi rûzgâr / 'Ömr-i 'azîzi keşmekeş-i ân u in **ile**
- K28/7 İmdâd ederdi görmege evvel furûğ-ı baht / Gül-şen-serây-ı 'âlemi çeşm-i yakîn **ile**
- K28/8 Bir teng ü târ câh görür şimdi vâjgûn / Şağş-ı raşad-nişîn hured-i dūr-bîn **ile**
- K28/9 Qurş-ı tenûr-ı 'âlemi evvel ğinâ-yı kalb / Burr gösterürdi nân-ı siyâh-ı cevîn **ile**
- K28/10 Şimdi görüp mezâkumızı zehr-ḥand eder / Zehr-âbı farḳa 'âciz olan engübîn **ile**
- K28/11 'Âlem yıkılsa etmez idük evvel imtizâc / Eczâ-yı rûzgâr-ı küdüret-'acîn **ile**
- K28/12 Şimdi helâk-ı müzdaḥim-âbâd-ı 'âlemüz / Kem-ḥarc bir iki ḥar-ı bâlâ-nişîn **ile**
- K28/13 Hâşıl budur ki 'âr ederüz birden aḥmağa / Eşḥâş-ı rûzgârı seg-i necm-i dîn **ile**
- K28/14 Giryeyle çeşmi pâk ederüz baksa câh **ile** / Esbâb-ı ihtîşâm-ı dirâz-âstîn **ile**
- K28/15 Ey ḥ'âce-i ser-âmede mümkün değil midür / Maḳşûd def'-i cû' ise nân-ı cevîn **ile**
- K28/16 Şâf olsa tıynetüñ nice eylerdi imtizâc / Eczâ-yı rûzgâr-ı küdüret-'acîn **ile**
- K28/17 Bir bâr-gâha müntesibüz şimdi ey felek / Sen daḥi cevri ḳo bize baht-ı mühîn **ile**
- K28/18 Bir âsitâna nâşiye-sâyız ki âfitâb / 'Arşa taşaddur eyledi vaz'-ı cebîn **ile**
- K28/19 Ferş-i ḥarîmiyüz o maḳâmuñ ki yüz süren / İksîr kıldı ḥâkini feyz-i ḳarîn **ile**
- K28/20 Reşḳâ maḳâm-ı 'adlûne beytü'l-'atîḳ-veş / Kerrûbiyân tavâfda rûḥü-l-emîn **ile**
- K28/21 Zânum budur ki zecr **ile** ḥâlûñ tebâh ola / Ol câh-ı ma' deletde dil-i şerm-ğîn **ile**
- K28/22 Minnet Ḥudâya geldi Stanbûla hem-'inân / Devlet vezîr-i a'zam-ı şâhib-nigîn **ile**
- K28/23 Gösterdi ḥalka şevket-i Dârâyı rûzgâr / Risto-yı kâr-dân u Sikender-rehîn **ile**
- K28/24 Nâm-âver etdi luḫf-ı Süleymân-ı rûzgâr / Ol Âşaf ibn-i Âşafı enguşterîn **ile**
- K28/25 Şiblû'l-esed vezîr-i i'ânet-şî'âr kim / Hem-nâmdur ḥabîb-i Ḥudâ-yı mu'în **ile**
- K28/26 Dest-i ḳazâ firâzına âvîze eylemiş / Hem-pâye gördi tîğini 'arş-ı berîn **ile**
- K28/27 Güyâ iki cenâh idi ol şâh-bâza kim / 'Üd eyledi sipâh-ı yesâr u yemîn **ile**
- K28/29 Saṭḥ u gerî nizâ'ını ḳaldırdı ḥâkden / Cümle ḳılâ'ın etdi berâber zemîn **ile**
- K28/30 Ey şafder-i yegâne ki yokdur tenezzülûñ / Efrâsyâbı ḥidmete ḥâḳân-ı Çîn **ile**
- K28/31 Sulṭân-ı 'ahd ki görünür sende mâşadaḳ / Dâvûd güft-gûsı Süleymân emîn **ile**
- K28/32 Sürdükçe ḥâk-i pâyuña yüz reşḳ eder Mesîḥ / Ḥürşîd-i tâc-ver-i felek-i çâr-mîn **ile**
- K28/33 Sâḥil-nişîn-i ḳulzüm-i luṭfuñ nişâr eder / Pür olsa ceyb ü dâmeni dürr-i şemîn **ile**
- K28/34 Etmiş ḥakîm-i dânişûne cevî-behâ ḳadar / Dârû'l-amân-ı ḥikmeti Yûnân-zemîn **ile**
- K28/35 Mişâḳ u 'ahd-ı şevket-i islâmı bağladuñ / Şer'-i Muḥammedî gibi ḥabl-ı metîn **ile**
- K28/36 Ol ḳal'alar ki ḥıṭṭa-i islâma oldu zamm / Ḥükm-i mühendis-i ḥured-i ḥurde-bîn **ile**
- K28/37 Da'vâ-yı irtifâ' da derk-i ḥarâbinuñ / Burc-ı pesîni ḳal'a-i gevher-nigîn **ile**
- K28/38 Bî-ḥiss ü rûḥ ḳâlebe döndi 'adû-yı dîn / Lâl etdi saṭvetüñ bu ḳadar kibr ü kîn **ile**
- K28/39 Çıkdı beyâza naḳşı görünce oṭâğûñı / Istebraḳ-ı cinân gibi ḥuld-ı berîn **ile**
- K28/40 Dil-ḥ'âhuñ üzre şulḫ idi evvel ricâsı ger / Pür olmayaydı gûşı pey-â-pey ṭanîn **ile**
- K28/41 Deşt-i veğâda ṭu'me virir tîğûne serin / Peygâr eden senûñ gibi şîr-i ḡarîn **ile**
- K28/42 Düşmen memâlikûñ ne ṭurursın fenâya vir / 'Üd et maḳâmına nice fetḥ-i mübîn **ile**
- K28/43 Pâmâl-i sümme-i raḥş-ı cihân-gird-i 'azmûñ et / Hind ü 'Acem diyârını bir bir zemîn **ile**

- K28/44 Şadrâ du'â-yı husrev-i ġâzî senüñledür / Manşursın bu şavlet ü rây-ı rezîn **ile**
- K28/45 Maḥmûldur kerâmete kim gördi himmetüñ / 'Akd-ı şalâḥ-ı düşmeni çîn-i cebîn **ile**
- K28/46 Enbâz olur mı hîç saña kim zât-ı aḡdesüñ / Olmış ferîd-i 'âṭıfet-i müsta'în **ile**
- K28/47 'Âlem-neverd imiş tûtalum kim tutar nazîr / Cengîz Ḥânı Sencer ü Tuğrul Tigin **ile**
- K28/49 Her yerde zîb ü revnaḡı sensin şadâretüñ / Şadrâ mekân ḡarîn-i şerefîdür mekîn **ile**
- K28/50 Sür ḡaşma bâd-pâyüñi açdurma çeşmini / Toldur 'adû gözini ġubâr-ı zemîn **ile**
- K28/51 Bir âfîtab toğdı şanurlar hilâlden / Rûyuñ görenler eşheb-i zerrîne-zeyn **ile**
- K28/52 Dest-i neşim tûruların mû-be-mû çözüp / Ervâḡı kim ziyâfet eder müşk-i Çîn **ile**
- K28/53 Sûdâ-gerân-ı Çîne virir sür'ati kesâd / Evvel ḡademde râyiḡa-i 'anberîn **ile**
- K28/54 Çâpûklığı o ḡadde ki dâ'im ġüzîdedür / Engüşt-i rây-ı sür'ati dendân-ı sîn **ile**
- K28/55 Vermez ḡayâle yol ḡalem etdükçe ġuşını / Tayy-ı merâḡil-i suḡen-i dil-nişîn **ile**
- K28/56 Reşḡ-âver olsa sür'ati na'liyle seyr eder / Hürşîd ü mâḡı kim göre çîn-i cebîn **ile**
- K28/57 Kâkül-be-düş bir şanem-i ḡoş-ḡıramdur / Âheste cilve ḡılsa o bâl ü surîn **ile**
- K28/58 Şadrâ o ḡâk-pâye ḡasem kim ġınâ virüp / Hürşîdi kimyâ-ger eder muşt-ı tîn **ile**
- K28/59 Maḡşûş Nâ'îliyi ḡapuñda ḡul eyledüñ / Elṡâf-ı ġâ'ibâne-i şâyân-terîn **ile**
- K28/60 İḡsân-ı raġbetüñdeki şadî ne ihtimâl / Muḡtâc fûls-i aḡmere genc-i defîn **ile**
- K28/61 Bu iltifâtı görmedi bir âferîdeden / Evḡâtı geḡdi ġâḡ çenân geh çunîn **ile**
- K28/62 Ol nâ-tüvâna ancak olur dil-nevâzlık / Bu luṡf u cûd **ile** bu 'aṡa-yı rezîn **ile**
- K28/63 Kim ġâ'ibâne raġbet edüp nazmına tamâm / Bir gördüñ ol ḡazefleri dürr-i şemîn **ile**
- K28/64 Bûs-ı rikâb-ı şadra bilür iştîyâkıñı / Farḡ eyleyen ḡaḡıḡkati zann-ı zanîn **ile**
- K28/65 Bi'l-lâḡ nazar kemâledür ol bezm-i ḡâşda / Pîşîniyân degil de berâber pesîn **ile**
- K28/66 Gösterdi târ u pûdıñı kâlâ-yı ma'rifet / Ol kâr-geḡde naḡş-ı zamân u zemîn **ile**
- K28/67 Şâyestedür nevâziş-i mi'mâr-ı luṡfuña / Vâz'-ı esâs-ı nazm-ı bülend ü metîn **ile**
- K28/68 Ḥuld-ı suḡende bânû-yı şûḡ-ı ḡayâlidür / Nâz eyleyen mürâfaḡate ḡür-'ayn **ile**
- K28/69 Olsa bülend pâyesi ebyâtıñuñ n'ola / Bünyân-ı devletüñ gibi ḡışn-ı ḡaşîn **ile**
- K28/70 Ebkâr-ı nazmı nâzûk ü hem-vârdur n'ola / Kimse naḡîşe bulmasa ġaşş u şemîn **ile**
- K28/71 Ḥûn-ı cigerle besledüġi şâhid-i suḡen / Meftûn eder muḡârenet etse ḡanîn **ile**
- K28/72 Luṡf-ı hevâ-yı 'âlem-i endîşe sözlerin / Baḡş etdürür leṡâfet-i ma'î mu'în **ile**
- K28/73 Geldi ḡul olmaġa der-i devlet-me'âbuña / Şâ'ib-pesend bir ḡazel-i nev-zemîn **ile**
- K28/74 Çeşmüñ cihânı kırmada şemşîr-i kîn **ile** / Maġrûr iki şaff-ı sipeḡ der-kemîn **ile**
- K28/75 Bûlbûl kebâb-ı âteş-i ġayret yerinde ḡâr / Kim söyleşir çemende ġül-i âteşîn **ile**
- K28/76 Lâyiḡ budur ki bûlbûl-i zârın unutmaya / Sulṡân-ı ġül bu salṡanat-ı nâzenîn **ile**
- K28/77 Ber-çîde-dâmen olduġını ḡârden bilen / Tartar mı rû-sefidligüñ yâsemîn **ile**
- K28/78 Ḳalmış çemende ġül görüp ey Nâ'îlî hezâr / Mir'âta ḡarşu bir nefes-i vâpesîn **ile**
- K28/79 Pâyânıdur ḡaşıdenüñ ey kîlk-i ter-zebân / Zeyl et du'â-yı devlet-i şadr-ı ġüzîn **ile**
- K28/80 Tâ kim ġazâdan ehl-i sefer kâm-ver gelüp / Me'cûr ola i'ânet-i şer'-i mübîn **ile**
- K28/81 Ḳılsun şeff'-i rûz-ı cezâ ḡâst-kâr-ı ecr / Aşḡâb u âlini teba' vü tâbî'in **ile**

- K28/82 Ārām-gāh-ı ehl-i dil olsun hezār sāl / Kaşr-ı refî‘-i cāhı bu nüh şehnişin **ile**
- K28/83 Olsun neşât-ı devlet **ile** haşre muntehî / Ta‘dād-ı cāh-ı ‘ömri şuhûr u sinîn **ile**
- K29/10 Bildür zebân-ı remz **ile** meddâhı olduğum / Hâlâ-vezîr-i a‘zam-ı Bercîs-fıtratuñ
- K29/14 Bu nev-terâne şi‘r **ile** vaşfin mezîl et / Ol zîb-i mesned-i hâdim-i şân u şevketuñ
- K29/5 Hîmmet maķâmına tûrup âdâb **ile** yer öp / Seyr eyle irtifâ‘ın o eyvâna rif‘âtûñ
- K33/20 Sa‘y-ı meşķûr **ile** tâ kim ede erbâb-ı cihâd / Ka‘be-veş bâdiye-i küfri maķâm-ı taķdîs
- K33/8 Mihr-i zer-ķûb-ı şu‘â‘ **ile** olaldan müzdür / Kâh-ı iķbâli gibi görmedi bünyân-ı esîs
- K33/21 Her günüñ ola mübârek nitekim şâbitdür / Nuţķ-ı peygamber **ile** meymenet-i sebt ü hamîs
- K34/3 Añma nâm-ı ‘işreti ki şaħne-i devrân **ile** / Ol kadardur vâ‘iz-i şehrûñ şalâha niyeti
- K34/26 İstemez ammâ bilür bu vaz‘ **ile** şimdi felek / Şöhre-i idbâr eder erbâb-ı cāh-ı devleti
- K36/11 Baķılsa âfitâb-ı pür-şu‘â‘ı burc-ı ‘izzetdür / Leb-â-leb hâme-i zerrîn **ile** altun kalem-dâm
- M1/1 Mey mezheb-i rindîde ķırâb **ile** gerekdür - Bî-ger-i küdüret / Tâ‘at-ı maħabbetde vuzûh **ile** gerekdür -
Ammâ mey-i vahdet
- M1/I/2 Senden ne vech **ile** alınur intikāmımız / Ey baħt-ı kîne-hû felek-i bî-mürüvvet âh
- M1/II/3 Teslîm-i naķd-i cân **ile** oldı işüñ tamâm / Düşdi yoluñ o kişvere kim ğayrı bâcı yok
- M1/III/1 Dil hasretüñle ‘âşık-ı rûy-ı neżâredür / Cân u ciger firâķuñ **ile** pâre pâredür
- M1/IV/7 Bir dürr idüñ ki dâĝ idüñ reşĝüñle şeb-ķerâĝ / Deldi zemâne mışķab-ı endüh **ile** dilüñ
- M1/V/2 İtlâf-ı naķd-i ‘ömr-i girân-mâye eyledüñ / Yârân-ı bî-ħaķîķat ü ehl-i nifâķ **ile**
- M1/V/3 Ħayfâ ki oldı şöħbet-i nâ-cins rehzenüñ / Ma‘rûf idüñ nihâyet-i hüsn-i vifâķ **ile**
- M1/V/4 Bîñ yılda rûzgâra gelür bir vücûd idüñ / Gîtdüñ hezâr hasret-i mâlâyutâķ **ile**
- M1/V/5 Dest-i gelü-feşâr-ı eccl aldı dâmenüñ / Şol haste gibi kim ola renc-i ħunâķ **ile**
- M1/V/6 Dil çâķ çâķ-i el-‘ataş-ı deşt-i Kerbelâ / Ten şerħa şerħa zemzeme-i el-firâķ **ile**
- M1/V/7 Sen olmaduķça yerlere geķsün ħarâb olup / Eyvân-ı çâr-rûkn-i felek heft tâķ **ile**
- M1/VI/2 Ħâķ-i siyâha kim ķodılar cism-i pâķüñi / Şan defn-i zulmet eylediler ķabre nûr **ile**
- M1/VI/3 Dâr u diyâruñ eyledüñ ey nâ-murâd terk / Âĥır bu ĥâkdân-ı fenâdan mürür **ile**
- M1/VI/4 Âzürde-i libâs-ı perend ü ħarîr iken / Âmîziş eyledi bedenüñ mâr u mûr **ile**
- M1/VI/5 Füşât-serây-ı dehri ķoyup ülfet eyledüñ / Âĥır mezîķ-i ĥâķde ehl-i ķubûr **ile**
- M1/VI/7 Rûĥ-ı revân-ı pâķüñe ‘uķbâda cilve-gâh / Maķşûre-i bihişt ola ĥûr u ķuşûr **ile**
- M10/I/7 Şaĥş-ı ĥayâl dîde-i ‘ibretle baķsa da / Teşĥîş ede hilâl **ile** cismüm zihî hüzâl
- M10/I/8 Şad-nîme olsa za‘fuma nisbet hilâl-i çarĥ / Her biri bir zebân **ile** taķrîre yok mecâl
- M11/I/4 ‘Uķbâda feyz-i na‘tuñ **ile** rû-sefîd olup / Ħürşîde ĥaclet-âver ola tab‘-ı ecvedî
- M2/II/3 Yâ ‘unşur-ı nârî **iledür** ĥilķat-i aşlum / Bu âteş-i cân-sûz **ile** yâ şu‘le-ħamîrem
- M2/II/3 Yâ ‘unşur-ı nârî **iledür** ĥilķat-i aşlum / Bu âteş-i cân-sûz **ile** yâ şu‘le-ħamîrem
- M2/II/6 Yabana atılmış per ü peygâmı ķırılmış / Za‘f-ı ten-i bîmâr **ile** bir ĥam-şude tîrem
- M2/II/8 Bir kân-ı belâ gevherdür gevherüm ammâ / Feyz-i eşer-i mihrüm **ile** reng-peżîrem
- M2/II/9 Şâf eyledi ĝam âteşi yâķût-ı vücudum / Bu cevher **ile** dâĝ-ı dil-i mihr-i münîrem
- M2/III/6 Cân virmez ise derdüñ **ile** yanmaĝa yâ Rab / Ħûn-ı dil-i efsürde-derûnânı heder ķıl

- M2/IV/3 Bu cürm ü bu 'işyân **ile** kim der saña bi'l-lâh / Dâmen-be-kef-i h'âhiş-i hayr u hasenât ol
- M2/IV/4 Ta' dâd-ı me' âşî **ile** olsun ser-i kârûn / Kim meşğale-i verziş-i âlâf u me' ât ol
- M2/V/4 Hâkister-i tâb-ı celâlûn **ile** söndür / Şâyeste-i teb-lerze-i âzârûnı yâ Rab
- M3/II/1 Demdür ki ârzû-yı metâ'-ı dil eldeyüz / Sûdâ-gerân-ı 'ışk **ile** bahş u cedeldeyüz
- M3/II/3 Olduğ ümîd-i vuşlat-ı yâr **ile** derd-h'âh / Âhır bihişt-i 'ışkı bize düzağ etdi âh
- M4/I/1 Ğamzeñe böyle kılan hâtır-ı âşûbî esîr / Kışver-i fitneyi bir tiğ **ile** etmiş teşhîr
- M7/III/1 Mürûr-ı dehr **ile** dil-şâd olup aḥbâb kârûmdan / 'Adû pür-derd ü dağ olsun cefâ-yı ihtiyârumdan
- G2/4 Bîgânedür nigâhı gibi lutfı da dile / Olmuş o şüh **ile** tütalum 'âlem âşinâ
- G3/3 Bir dil-i bî-tâb **ile** bîn ğamzeye âmâdeyüm / Ey diyen hükûm-i kazâdan ihtirâz eyler baña
- G4/4 Havfûm oldur sebab-i renciş-i hicrânûn olur / Dil-i şûrîde **ile** baht-ı heves-nâk baña
- G8/5 Nigâh-ı mestûn **ile** bildi âşinâ idügin / Baçınca Nâ'îlî-i hânümân-harâb saña
- G9/4 Düşerdi manzara-i çâr-ṭâk-ı nahvetden / Bu hüsn **ile** nazar etseydi âfitâb saña
- G13/4 Deyr-i cihânda bir şanem-i şîve-kâr **ile** / Zünnâr-bend-i 'ışk olalı hâlûmüz harâb
- G16/2 Dil terk-i hânümân **ile** mesrûr o deñlü kim / Güyâ ki nakdın atlaş u dîbâce virdi hep
- G22/5 Kem cur' a-i haṭâ **ile** ol günde Nâ'îlî / H'âb-ı humâr olur sebab-i intibâh-ı mest
- G24/4 Hâsed ol 'âşîka kim sen büt-i nâzende **ile** / Ede gül-geşt-i hıyâbân-ı çemen dest-be-dest
- G25/3 Zühhâda da ey şem' -i riya-sûz eşer kıl / Bir şu'le **ile** bîn dili efsürde çerâğ et
- G30/4 Meger ki sîne-i 'uşşâkı tâze nev-hatlar / Duḥân-ı âh **ile** eyler benefşe-zâr-ı ümîd
- G31/3 Cilve-i kadd-i kıyâmet-şûr **ile** maḥbûblar / Güşe ber-güşe hırâmân olsalar eyyâm-ı 'îd
- G32/2 Zuhûr-ı neşve-i la' lûnle dest-i 'âşîkda / Mey-i neşât **ile** lebrîz olur ayağ-ı ümîd
- G35/3 Düzdîde nigâh **ile** hemîşe / Gâret-ger-i hânümândur Ahmed
- G42/2 Gerdûn **ile** ğavğa bu güzzer-gâh-ı fenâda / Bir güşe-i bî-minnet olan külhen içündür
- G43/3 Mestî-i maḥabbetde girânî-i ser olmaz / Pîşânî-i dile hâk **ile** me'nûş degildür
- G44/1 Cûlar o deñlü şâf ki rûḥ-ı revânlanur / Feyz-i nesîm-i şubḥ **ile** ezhâr cânlanur
- G44/2 Çıkmaz benefşe sünbül **ile** başa n'eylesün / Turmuş çemende boynın eger nâ-tüvânlanur
- G44/3 Meyhâne cur' alarla Bedehşân u her humı / Yâkût-ı nâb u la' l-i müzâb **ile** kanlanur
- G46/1 Zafer sipâhına ol ğamzei ğazûb **iledür** / Kazâ ne kârda olsa o tünd-hû biledür
- G46/2 O şâh-ı hüsn **ile** ceys-i niyâz fevc-â-fevc / Pes-i tekâver-i nâzında sū-be-sū biledür
- G46/5 Dû rûze 'işreti ey Nâ'îlî ğanîmet bil / Humâr-ı ye's **ile** şahbâ-yı ârzû biledür
- G49/4 Olmaz güşâde girye **ile** kârı 'âşîkuñ / Kan ağladuğça 'uğde-i efgârı saht olur
- G49/5 Dil-ber ne deñlü nâzûk ü nerm olsa ol kadar / Sûdâ-gerân-ı 'ışk **ile** bâzârı saht olur
- G54/5 Ey rûḥ-ı izâfî çıka gör çâh-ı bedenden / Te'ḥîr **ile** pûşîdeliğün vaḳtı degildür
- G65/4 Bir ḥande **ile** zeyn et ey zer-ger-i melâḥat / Faşş-ı nigîn-i la' lin pür-dürri-i nâb göster
- G67/5 Ol Nâ'îlîyâ râbîta-perdâz-ı ma' ânî / Naḳd-i suḥen-i pâkûn **ile** defteri ṭoldur
- G74/1 Kopsa yerinden ol kad ü kâmet ğuluv kıpar / Bir fitnedür kıyâmet **ile** rû-be-rû kıpar
- G76/4 Ol mâh-ı nev raḳîb **ile** yabana gitmesün / Bilmez ne olduğın ḥaṭar-ı râh tâzedür
- G79/1 Anlar ki yâd-ı la' lûn **ile** hurrem oldılar / Peymâne-dâd-ı meşreb-i şâf-ı ğam oldılar

- G80/2 Gösterüp halka-i zülfinde dil-i mecrûhı / Ser-tırâşum baña âyine **ile** şâne şunar
- G81/4 Kûy-ı yâre rû-be-râh oldum sirişk ü dâğ **ile** / Bilmezin yâ Rab çeken âbum mı yâ nânum mıdur
- G86/5 Bâzâr-ı feyz-i nâmiye der-kâr Nâ'îlî / Enhâr **ile** şükûfelerün ihtilâtı var
- G87/4 Yazanlar çeşm-i mestün Rüstem-i Şeh-nâme-i âşüb / Maḥabbet 'alemin bir tiğ **ile** meftûḥ yazmışlar
- G91/5 Ğarîb şüh **iledür** Nâ'îlî mu'âmelemüz / Nigâh-ı ḥasrete pâdâş-ı iştîyâk ister
- G92/2 Zîb-i elvân **ile** olmaz mütelevvin 'ârif / Heves-i câh **ile** câhil mütelaşî görünür
- G102/5 Zihî vifâk-ı edibân-ı 'âlem-i tecrîd / Ki bî-edebler **ile** ihtilâṭ bilmezler
- G103/3 Seng-dilâ ḥazer ḥazer tünd-i berķ-ı âhdan / Tişce-i Kûhken **ile** hîç saḥtî-i ḥâre bir midür
- G104/1 Nişâr-ı naķd-i niyâz etmege şitâbum var / Benüm ol âfet **ile** başka bir ḥisâbum var
- G106/7 Baķ çeşm-i iltifât **ile** eş'âr-ı pâkine / Âşâr-ı ṭab'-ı Nâ'îlî-i ḥoş-edâyı gör
- G110/2 Gören telâṭum-ı emvâc-ı eşķ **ile** sinem / Kırâs eder leb-i Ceyḥunda feyz mîşesidür
- G110/5 Ḥuṭûṭ-ı cevri **ile** pür şafḥa şafḥa-i eyyâm / Lisân-ı baḥtumuñ ey Nâ'îlî deşîşesidür
- G115/2 Âvâre dil ki zülfün **ile** hem-cenâḥdur / Bir âşiyâneden iki murğ-ı perîdedür
- G116/3 Ṭab'umuz oldu muntehî 'ışķ **ile** bir maķâma kim / Kaṭreye tâb-ı cûşîş-i nehr-i Furât virdiler
- G116/5 Sa'y **ile** niceler olup mâlik-i kîmyâ-yı faķr / Ḥâk-be-dest devlet ü câha zekât virdiler
- G120/2 Süzülüp nîm ķadeḥ bâde **ile** meclisde / Yoksa mestâne gözüñ kaşd-ı teğafül mi eder
- G120/3 Dağıdur kendüyi bir âh **ile** zülfünde gönül / Rind-i âvâre-reviş fikr-i tecemmül mi eder
- G127/2 Hümâ-yı lâ-mekândur gerçi ammâ pây-bûs **ile** / Hemîşe ķudsiyân-ı bâm-ı 'arşa sâye-güsterdür
- G129/3 Düş ber-düş olsa ğamzeñ nâz **ile** ḥalvet-nişîn / Rûḥ-ı ķudsîden bile bezmi temennâ gösterür
- G132/1 Feyz-i hevâ-yı 'ışķ **ile** kim şu'le-pûş olur / Dâğ-ı ser-i cünün gül-i destâr-ı ḥûş olur
- G137/1 Meclis-ârâ-yı kıyâmet rind-i 'âli-meşrebüz / Yâr **ile** zânû-be-zânû câm **ile** leb-ber-lebüz
- G137/4 Ṭurfe-şem'üz iķtibâs-ı feyz-i nûr-ı ḥüsn **ile** / Mihr-i şubḥ-efrüz u mâh-ı zulmet-ârâ-yı şebüz
- G138/2 'İşķ **ile** kim âteş-i maḥzûz hemân / Sîne-i süzâna yeter kînümüz
- G139/2 Ders-i ḥayretde rûḥ-ı Kays **ileyüz** / Ḥ'âce-tâş-ı kitâb der-bağalüz
- G147/2 Edüp muşâlaḥa kevn ü fesâd-ı 'âlem **ile** / Ne Bû-harîresi olduķ ne Bû-lehebleriyüz
- G153/1 Dîde-i cân **ile** ḥüsnuñ ki temâşâ ederüz / Çeşmümüz mazhar-ı envâr-ı tecellâ ederüz
- G153/4 Bizüz ol maşṭaba-i feyz-i şaḥbâmuz **ile** / 'İşķî sâğar-be-kef-i küçe-i sevdâ ederüz
- G154/5 Bir âh **ile** nerm etmek olur gönünü yârûñ / İbrâma ṭayanmaz nigeh-i ḥasrete döymez
- G157/6 Tünd-bâd-ı cevri **ile** pejmürdedür ey Nâ'îlî / Gonce-i ḥâṭır gibi mecmû'a-i aḥvâlümüz
- G158/5 Bu âh **ile** biz Nâ'îliyâ kişver-i dilde / Bî-bâṅg ceres-i merḥale peymâ-yı gezendüz
- G159/3 Ol şu'leyüz ki süz-ı dil ü âb-ı eşķ **ile** / Peykân-ı tîr-i âh-ı seḥer-ğâh-ı ḥasretüz
- G160/3 Her laḥza biñ çerâğ uyarur şem'-i Ṭürdan / Vaşf-ı cemâl-i yâr **ile** ṭab'-ı münîrümüz
- G161/5 Nâ'îlî bir kâhdan da bî-vücüd olsaķ yine / Bâr-ı cürm-i 'ışķ **ile** mîzân-ḥarâb-ı maḥşerüz
- G163/2 'Âşîķ-ı ğam-ı kâküle ḥaṭṭuñ ķomadı yer / Ol ḥırz **ile** çok def'-i serencâm ederüz biz
- G163/4 Ḥoy-kerde-i ḥırmân oluruz 'ışķ **ile** gâhî / Ne ḥ'âhiş-i dil ne heves-i kâm ederüz biz
- G168/5 Ma'nî-i rengin **ile** bağ-ı suḥende Nâ'îlî / Nev-şukufte bir gül-i sırâbdur endişemüz
- G172/2 Zülfün dem-i firķatde şabâ **ile** ne mümkün / Cân u dil gönderdügi mektûbı ferâmûş

- G187/5 Ey Nâ 'ilî mülâhaza-i vaşl-ı yâr **ile** / Biñ 'ömr-i cavidâna deger bir dem-i neşât
- G193/4 O şâh-ı hüsn **ile** âsân olurdu söyleşmek / Teğâfûlâne nigh tercemân-ı nâz olıcak
- G195/5 Âzâr-ı dil-i Nâ 'ilî-i zâr **ile** çeşmün / Bîdâd-pesend-i felek-i bed-güher ancak
- G197/1 Şayd eder biñ dili bir dâm **ile** zülf-i siyehün / Düşürür bir dili biñ dâma şikenc-i külehün
- G197/4 Sihr **ile** memleket-i fitneyi etmiş teşhîr / O ğazâlâne nigâhuñla o haţt-ı siyehün
- G201/1 Kûyından o şûhuñ dil-i rüsvâ **ile** geçdük / Her haţvede biñ şekve-i bî-câ **ile** geçdük
- G201/2 Cemşîd-i Sikender-menişüz cām **ile** gūyâ / Kim baħr-ı ğamı hücre-i minâ **ile** geçdük
- G201/5 Çok fâris-i mülk-i suhâm Nâ 'iliyâ biz / Rehvâr-ı girân-cünbiş-i ma' nâ **ile** geçdük
- G202/1 Gülzârdan ol şûh-ı dil-ârâ **ile** geçdük / Gūyâ ki nesîmüz gül-i ra' nâ **ile** geçdük
- G202/2 Gönlinde yer etdük o bütün la'l-i lebinden / Âmîziş edüp neşve-i şahbâ **ile** geçdük
- G202/3 Ağyâra uyup eyledük âzürde segâmın / Ol h'âbda biz kûyını ğavġâ **ile** geçdük
- G202/4 Bu şahâda gördük ki degil hınk-ı felek râm / Nâcâr 'inân-ı dili irhâ **ile** geçdük
- G202/5 Nâçîz görüp Nâ 'iliyâ h'âhiş-i dilden / Luţf u kerem-i ħazret-i Mevlâ **ile** geçdük
- G203/5 Eyledün Nâ 'iliyi şîve-i güftârûñ **ile** / Ħayret-âlûd-ı ğamuñ şîfte-i eţvârûñ
- G206/3 Şayyâd-ı cân-şikâr idi biñ dâm **ile** haţuñ / Nâ-bûd iken kemîn-i 'ademde nişân-ı merg
- G206/5 Ümmîd-i naqd-i cân **ile** sūdâ-ger-i każâ / Etmiş metâ' -ı derdünî zîb-i dükân-ı merg
- G211/4 Bu şeb nesîm **ile** sen daħi ey berîd-i ħayâl / Teneffüs eyle ki dūr u dirâzdan geldün
- G225/2 Yazıldı kilik-i şahâ 'if-nigâr-ı kudret **ile** / Cerîde-i dile naķş-ı cemâli Şuħfînün
- G225/5 Ħađîka-perver-i cân zîb-i şîşe-i dildür / Bu âb u tâb **ile** gül-berg-i âli Şuħfînün
- G230/10 Mihre taşaddur eyledi vaż' -ı cebîn **ile** / Bezmünde cây-ı ħadîm-i ħidmet-güzâra gül
- G230/13 Âzâr-ı zaħm-ı ħâr **ile** pür-hün iken dili / Bulmaz recâ-yı merhem içün nuţka çâre gül
- G230/5 Gülzârı feyz-i nâmiye encüm-nażîr edüp / Döndi nihâl **ile** şecer-i şu' le-bâra gül
- G231/5 Taṭv-ı rızâ der-gerden-i teslîmdür ey Nâ 'ilî / Efsûn-ı zülf-i yâr **ile** zencîr-i sevdânûñ gönül
- G232/4 'Işķ-ı tadrîc **ile** kām-ı dili hırmân edeli / Düşmen-i tâ'li' -i pür-şûr u fesâd oldu gönül
- G237/3 Dâmen-i tūrta-ı ħam-der-ħamuñ elden kımayup / İttihâd-ı dil-i 'uşşâķ **ile** her ġâh nesîm
- G240/2 Bir vech **ile** ta' bîr edemem zevķ-i ħayâlin / Âġûşa bu şeb h'âbda bir ince bel aldum
- G241/4 Mihrün eczâ-yı rek ü rişe-i cân u dil iken / Ħayretümden seni bir vech **ile** ġâhî göremem
- G242/4 Bu âh u eşķ **ile** âyîne-i dil olsa da şâf / Ğubâr-ı ħâtır-ı jeng-i fütûr-ı n'eyleyelüm
- G243/1 Hemîşe kâviş-i efsûn **ile** ciger-ħunam / Ğarîb Kûhkenüm seng-i râh-ı Gül-günam
- G249/7 Teşne-leb hecr-i leb-i yâr **ile** ölmeg yegdür / Ħızruñ âmed-şud-ı ser-çeşme-i ħayvânından
- G250/3 Şîve-i hüsnün firîb-i çeşm-i şûhuñdur seni / Her nefes biñ sâde-dil 'uşşâķ **ile** mev'ûd eden
- G260/2 Tahriķ-i bād-ı şubĥ **ile** ey âh-ı âteşîn / Âzürde eyleyen ruĥ-ı cânânı sen misün
- G263/4 Nerm olsa da bu sûz **ile** âh hırmen-i dil / Gül-gonce-i cemâle şabâlık mı eylesün
- G265/2 Sen neşve-i idrâkûñ sermâye-i 'izzet bil / Câh **ile** kı câhiller 'âlemde vaķûr olsun
- G265/3 Dünyâ **ile** sen şulĥ ol bî-ħuccet ü bî-da' vâ / İsterse cihân ħalkı hep şâhid-i zûr olsun
- G269/1 Mürşid-ţalebân 'işķ **ile** medhûş görünsün / Cûyâ-yı Felâţun ise ħâmûş görünsün
- G269/2 Şâf ol o kadar' işķ **ile** ey dil ki ħayâdan / Âyînesi İskendere rû-puş görünsün

- G272/5 Hîç bir vech **ile** yok Nâ'îlî-i zâra vedâduñ / Ey cefâ-cû ne 'aceb düşmen-i dîrîne olursun
- G276/3 Germ-reftâr **ile** feyz-i şeref-i rûyuñdan / Hâr-ı hüşki çemenüñ berg-i gül-i cân olsun
- G278/2 Dil-i füsürdemi germ eyle tâb-ı mihrüñ **ile** / Zamân-ı devlet-i hüsnünde bir çerâğ olsun
- G279/1 Her dîdede bir şüret **ile** cilve-nümâsın / Biñ renge girer bûkalemün-nağş-ı cefâsın
- G279/5 Yok hüsn **ile** bir yerde qarârüñ yine dâ'im / Ârâm-ı dil-i Nâ'îlî-i bî-ser ü pâsın
- G284/2 Her nigâhı zehr **ile** âlûde bir şemşîrdür / Pâdişâh-ı kişver-i hüsnüñ amânından şakın
- G287/2 Her nefes biñ nağş-ı şûr-engîz **ile** kâfir yeter / Ka'be-i cânı hayâlüñ deyr-i eşnâm eylesün
- G292/6 Nifâk-ı halkı tıyâr seyr eden bu eşkâlüñ / Lisân-ı hâl **ile** bir birine müdârâsın
- G297/5 Cûyâ-yı himmetüz tıtalum biz de Nâ'îlî / İrşâd ümîdi **ile** tarîk-ı reşâde rû
- G303/5 Oldı esbâb-ı tarab hûn-ı ciger nûş edeli / Muṭrib-ı nâle **ile** zemzeme-i âh bize
- G303/9 Cevher-i rûḥ-ı suḥen kim görünür mertebede / Sâḥa-i 'arşda Cibrîl **ile** hem-râh bize
- G303/11 Tâ ki a' dâya ola bezmi ğam-engîz-i ḥased / Feyz-i iḳbâl-i neşât **ile** tarab-gâh bize
- G306/2 Her birini gerdün sebeb-i tefriḳa eyler / Aḥbâb **ile** cem' iyyete esbâb da olsa
- G307/1 Ârâm edemez cennet-i a' lâda bulunsa / 'Aşîḳ mey ü maḥbûb **ile** tenhâ da bulunsa
- G313/4 Zâhid bu zühd-i hüşk **ile** ḥuld olsa da yerüñ / Mâ'-ı ḥamîm olur yürüyen âb tâküñe
- G316/2 Cân **ile** meclisde cânân ülfet-i dîrînesin / Âşinâlık şirketinden 'âr eder yâd etse de
- G318/3 Yaḳmaz fûrûḡ-ı ḥüsnî **ile** dâḡ-ı sînenüñ / Pîşinde şem' her biri bir lâle olsa da
- G322/3 'Ayb bulmazdı ḳadeḥ-keşlere zâhid görse / İsm-i Settârı celî ḥaṭṭ **ile** ser-püşında
- G324/3 Efkâr-ı ğam-ı zülfüñ **ile** 'uḳdeler etdi / Emvâc-ı pey-â-pey gibi ḥayret dilümüzde
- G325/1 Zülfüñ düşürdi her birini bir kemend **ile** / Cem' oldı diller ayaḡuña ḳayd u bend **ile**
- G325/2 Müjgânlaruñla mülk-i dili pâymâl edüp / Viridñ fenâya 'âlemi bir ḳaç levend **ile**
- G325/3 Ğamzeñ geçürdi 'âlemi şemşîr-i nâzdan / Feyz-i ḥayât edince lebüñ nûş-ḥand **ile**
- G325/4 Zülfüñ ḥamâ'il olmayıcaḡ düş-ı fitneye / Diller muḳayyed olmadı def' -i gezend **ile**
- G325/5 Ey Nâ'îlî sipihre degil 'arşa nâz eder / Ârif bu istiḳâmet-i ṭab' -ı bülend **ile**
- G328/3 Nokṭa-i ḥalüñe vâbeste ser-i zülfüñ **ile** / 'Âlem-i dilde sükûn u ḥarekât-ı fitne
- G332/2 Sırr-ı dehen ü ḥâlüñi derc eylemiş üstâd / Bir nokṭa **ile** nüṣṣa-i esrâr-ı lebünde
- G333/1 Ğamzesin sermest edüp sâḳî şarâb-ı nâz **ile** / Bezm-i ḥüsnе virdi revnaḡ âb u tâb-ı nâz **ile**
- G333/2 Yek-dil oldı ḳatl-i 'uşşâḳa nigâh-ı şüḥı da / Güşce-i ebrû-yı pür-çîn ü 'itâb-ı nâz **ile**
- G333/3 Ḳırmada dünyâyı ğamze nergis-i mesti daḡı / 'Âleminde çeşm-i baḡtum gibi ḥ'âb-ı nâz **ile**
- G333/4 'Arz-i dîdâr etmedi ser-germ-i câm-ı mihrine / Ḳaldı şoḡbet maḡşere ol âfitâb-ı nâz **ile**
- G333/5 Söyleşilmez meclis-i maḡşerde de ey Nâ'îlî / Ğamze-i sâḳî gibi mest-i ḥarâb-ı nâz **ile**
- G334/2 Âh-ı dilden ḥam olup ṭabla-i 'aṭṭâra döner / Nâfe-gün ḥâl **ile** ol ṭurra-i müşḳîn-i siyâh
- G335/4 Hem-zebânuz çeşm-i şüḥ-ı yâr **ile** ol deñlü kim / Ğamzesi bî-tâb olup ifşâ-yı râz eyler bize
- G341/3 Ḥikmetinde ben de ḥayrânam ki yok cem' eylemiş / Meşreb-i 'irfân **ile** 'aḳl-ı ma' âşı bir yere
- G341/5 Kâr-gâh-ı ḥikmetüñ nağş-ı bilinmez Nâ'îlî / Gelmedüḡce 'ışḳ **ile** zühdüñ ḳumâşı bir yere
- G343/3 Bî-câ yazılmış ol ciger-i çâk çâk **ile** / Şehnâmelerde Rüstem ü Suhrâb bir yere
- G343/4 Ḳâbil mi ḥüsn **ile** ola Yûsuf saña nazîr / Gelmez fûrûḡ-ı mihr **ile** meḡṭâb bir yere

- G345/4 Girüp semâ‘a eder gayret-i sürürında / Lisân-ı hâl **ile** şem‘e durûd pervâne
- G346/2 Kâ‘ilüz keşmekeş-i şahne-i bîdâdına dil / Dest-i âzâr **ile** şad-pâre girîbân ise de
- G346/6 Hâtır-ı Nâ‘ilî-i zârı da gâhî ele al / Ehl-i dildür ne kadar hâk **ile** yeksân ise de
- G347/3 Büy-ı zülfün hâtır-ı ağıyarı tatyîb etmede / Tünd-bâd-ı âh **ile** diller perişân olmada
- G351/1 Şulh-ı vifâka çâre yok ahter-i kîne-dâr **ile** / Kevkebümüz alışmadı baht-ı sitize-kâr **ile**
- G351/2 Vardüğümüz vilâyeti huld ise de cahîm eder / Cândaki sûz u tâb-ı ğam dildeki harhâr **ile**
- G351/3 Veh ki siyeh sitâreyüz âh ki hiç-kâreyüz / Tut ki dü şîre-h‘âreyüz miñnet-i rûzgâr **ile**
- G351/4 H‘âb-ı girân-ı bahtumuz kaldı şabâh-ı maşşere / Her gece päs-bânyuz şubha dek âh u zâr **ile**
- G351/5 Geçmede ‘ömr-i nâzenîn şâm u şeherde Nâ‘ilî / Mest-i cäm-ı ğaflet ü keşmekeş-i humâr **ile**
- G357/1 Çeşmün cihânı kırmada şemşîr-i kîn **ile** / Mağrûr iki şaff-ı sipeh-de-kemîn **ile**
- G357/2 Lâyık budur ki bülbül-i zârın unutmaya / Sulţân-ı gül bu salţanat-ı nâzenîn **ile**
- G357/3 Ber-çîde-dâmen olduğunu hârdan bilen / Tarţar mı rû-sefîdlüğün yâsemîn **ile**
- G357/4 Bülbül kebâb-ı âteş-i gayret yerine hâr / Kim söyleşür çemende gül-i âteşîn **ile**
- G357/5 Kalmış çemende gül görüp ey Nâ‘ilî hezâr / Mir‘âta karşı bir nefes-i vâpesîn **ile**
- G365/1 Ârâyîşi bahâr **iledür** gül-şenün dañi / Ey ğonce inbisâtuñ o demdür senün dañi
- G366/2 Nüh cäm-ı ser-nigünün **ile** birden ey felek / Mey-h‘âre virmesün mi hâzef-pâreye seni
- G370/2 İztrâb-âver-i envâr-ı ruñuñdur nigeñüm / Bañr-ı ‘ummân **ile** âmîziş eden cüy gibi
- G375/5 Feyz-i nesîm-i âh **ile** efsûs Nâ‘ilî / Ref‘-i niķâb-ı çehre-i h‘âhiş görölmedi
- G379/1 Ol mâh **ile** yâ Rab bu gece şöñbet olur mı / Ol şem‘-i cihân-tâb **ile** germiyyet olur mı
- G390/6 Sâķî erişüp ‘îd ‘aceb Nâ‘ilî-i zâr / Rîndân **ile** hûbânı kadeh-nüş görür mi
- Kt8/3 Hâlâş ister iseñ zañm-ı çeşm-i a‘dâdan / Dili o hancer **ile** pâre pâre gösterme
- R3/1 Fikr-i haţ **ile** âh-ı şehir-gâh ederüz / Mir‘ât-ı hayâlün ki nażar-gâh ederüz
- R3/2 Geh ‘ışķ **ile** bî-tâb oluruz geh pür-tâb / Hem âhdan ihtirâz u hem âh ederüz
- R5/2 Gül-zâr-ı bihişte bâġbân olsa yine / Gül-deste-i hırmân **ile** pür-dâmen olur
- R8/2 Tâb u teb **ile** ruñları surh‘ oldukça / Kân aġlasa vechi ne bu çeşm-i giryân
- Ş10/5 Âh yaķar şîne-i nesrîn-veşün / Penbe **ile** yok oyunu âteşün
- Ş3/1 Yamandur hecr **ile** hâlüm / Baña yâr olmaduñ gitdün
- Ş9/5 Cân muntazırdur luţf u kerem kıl / Merdümlük **ile** vaż‘-ı kadem kıl

3. cümlede aynı görevde bulunan öğeleri birbirine bağlamaya yarar. <TS>

- K1/29 Mañmil-keşân-ı ‘azmi beni ol menâzilün / Âvaze-i Cedi **ile** aşufte-hâl eder
- K3/53 ‘Urûcî âh-ı yetîm ü du‘â-yı şubha delîl / Hubûtı yok felegün berķ **ile** şihâbında
- K9/2 Zâtuñı Kayser ü Hâķân **ile** hem-ser degil a / Belki ednâ kuluñı kayşer ü hâķân etmiş
- K10/2 Olmış ‘urûķ-ı hâk-i zemîn **ile** cüyları / Âmiñte-i vücûd **ile** ruh-i revân gibi
- K12/78 Ben o sūdâ-ger-i nazmam ki keñ-i mihr **ile** çarh / Kân-ı pür-gevher-i tab‘umdan eder cerr ü su‘âl
- K17/34 Keremünle anılır silsile-i Oşmânî / Nitekim Ca‘fer ü Yaħyâ **ile** ‘ahd-i Hârûn
- K19/27 Felegi ‘aksine döndürdi zuhûruñ fi‘l-hâl / Kõmadı ‘illet ü esbâba yer **ile** medħal
- K22/22 Şadrâ nifâķ-ı baht **ile** tab‘umdaki kelâl / Mañfî degil o zihn-i meķârîm-şudûrdan

- K23/31 Hilâlin bedr edüp râyât-ı fażluñ eyledün ber-ter / Şerefde ğurre-i şevvâl **ile** mäh-i şıyâm üzre
 K25/36 Beñzetmek olur mı senî hiç baħr **ile** kâna / Şamil keremün ‘ âleme ne in ü ne ânsın
 K25/38 Tab‘uñ ki nihân-ĥâne-i pür-naķş u hikemdür / Erjeng **ile** Mânîye daħi şerm-resânsın
 K28/48 Farz edelüm ki ol daħi mesned-nişin imiş / Daħĥâķ bir midür puser-i Âbtin **ile**
 K30/10 Çeşm-i pür-ĥunuma baķ eşķ-i dem-âlüdum **ile** / Geçen evķâtumı gör şubĥ **ile** şânumda benüm
 M1/V/8 Ey vây ey birâder-i bâ-cân-berâberüm / Ey mâye-i ĥayât-ı dil-i derd-perverüm
 M1/VI/1 Sincâb iken hemîşe libâsın semür **ile** / Püşide etdiler bedenün ĥâķ-i kür **ile**
 G8/4 Bir olsa zehre-i Mirriĥ **ile** dil-i Behrâm / Yine getürmeyeler bir nigâĥa tâb saña
 G16/4 Çün şem‘-i zer-külâĥ-ı legen mâsivâyı dil / Etdi zâmîme taĥtı **ile** tâce virdi hep
 G19/5 Peymâne lebde pür gerek ey Nâ‘ilî bu şeb / Lebrîzdür terâveş-i mihr **ile** mäh-tâb
 G75/5 Bu hengâm-ı şaġabda Nâ‘ilî maĥbûb **ile** meyden / Çemende cûylar âyîne-i naķş-ı ferâġuñdur
 G90/3 Toĥmında şafâ maġzı bulunsun mı bu bâġuñ / Kim reng **ile** bûdan gül ü bādâmı tehîdür
 G291/1 Seyr edün cûlar **ile** bād-ı bahârûñ cengin / Nice bulmuş iki dîvâne görûñ hem-rengin
 G390/3 Meclis gibi pür olup na‘re-i mestân **ile** rindân / Mescide biraz vâ‘izi ĥâmûş görür mi

‘ilel [1] hastalıklar, ‘illet’in çoġulu. <Cûdî, LN, Kanar/2>

- K19/22 Cevher-i tîġ ile bî-vâhime işlâĥ-ı mizâc / Şerbet-i luĥ ile bî-çün u çerâ def‘-i ‘ilel

ilhâm [2] Allah tarafından birinin kalbine gönderilen şey, ilâhî hitap, telkin.

Düşünmekle kazanılan bir bilgi türü değildir. <KT, LN, ZL, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K1/1 Nutķ-âferin ki tab‘uma feyz-i maķâl eder / **ilhâm**-ı na‘t ile dâd-ı suĥenverî
 G83/2 Suĥen **ilhâm**-ı Ĥaķdur nutķ-ı ‘ârif lubb-ı ĥikmetdür / Ne zîc-i İlĥâniden ne uşurlâbdan söyler

İlhânî [1] İlhanlı. <OTAL> Tanıkta geçen “zîc-i İlĥânî”, meşhur bir astronomi kitabıdır (bkz. zîc).

- G83/2 Suĥen **ilhâm**-ı Ĥaķdur nutķ-ı ‘ârif lubb-ı ĥikmetdür / Ne zîc-i **İlhâniden** ne uşurlâbdan söyler

‘illet [5]

1. hastalık; keyifsizlik. <ZL, Kanar/2>

- K34/11 Ey tabîb-i rûzgâr olmaz mı bir ġün çâre-sâz / ‘**illet**-i bîmâr-ı zühde bâdenün ĥâşıyyeti
 G151/2 Cân ĥaste-i girişme vü nâz olduġın bilür / Nabz-âşinâ-yı ‘**illet**-i dildür tabîbümüz
 G251/7 ‘**illet**-i âzârı ancaķ renc-i istiġnâ ise / Nâ‘ilî bîmârî-i çeşmünde noķşân görmesün

[tas.] bir sebep göstererek veya sebepsiz yere veya sebepsiz olarak Allah’ın kulu uyarması (Uludaġ, 2005. 184).

- G164/3 Rencür-ı ‘**illet**-i keder-i mâsivâya biz / Maĥz-ı şifâ-yı ‘âcil olan ĥalvetilerüz

2. sebep, neden. <Cûdî, LN, ZL, Kanar/2>

- K19/27 Feleġi ‘aksine döndürdi zuhûruñ fi‘l-ĥâl / Ĥomadı ‘**illet** ü esbâba yer ile medĥal

‘**illiyyî** [1] gökyüzünün en yüce ve en kutsal tabakası, Allah’ın makamına yakın olan ruhanî makamlar. Ârif müminlerin ruhları oraya gider. <Cûdî, LN, Kanar/2>

K16/32 Târ u pûd-ı suhenüm eyledi nessâc-ı kader / Tutuk-ı perdegîyân-ı harem-i ‘**illiyyî**

‘**ilm** [8] bilme, bilgi, bazı özel meselelerin toplamı, bir mevzu ile ilgili bahislerin tümü. <Cûdî, LN, Kanar/2>

K7/55 Bu râzî derke kem-mâyedür hîred yâ Rab / Kef-i kifâyet-i ‘**ilmüf**dedür bu gence kilîd

K7/56 Bu mâcerâyı ki ‘**ilmüf** muhîtidür etmiş / Rızâ-yı cûşîş-i seyl-âb-ı vehme sedd-i sedîd

K23/19 Nazar ol câmi‘-i ‘**ilm** ü kemâlâtüñ eder tafzîl / Nikât-ı naḥvde taḥrîrini ibn-i Hîşâm üzre

K23/26 Yed-i İskender-i iḳbâlüne tevḳî‘-i ḥikmetle / Muḥassirdür cihân-ı ‘**ilm** ü ḥikmet inzîmâm üzre

K27/22 ‘**İlm** ü fazluñ gibi işbât-ı şecâ‘at kılduñ / Âferîn ey ‘alem-efrâz-ı beyân hoş gelduñ

G97/6 Zâtı eṣrâf-ı zamânuñ Nâ‘ilî ma‘lumdur / Ehl-i ‘**ilmüf** kim şorar zâtın zamânın kim bilür

‘**ilm-i ledün** [2] Allah yanı, Allah katı; [tas.] Allah’ın sırlarına ait manevî bilgi, kulun çaba ve gayreti bulunmaksızın meydana gelen ilim. Ledün bilgisi ve ledün ilmi, tasavvufta Tanrı sırlarını ve işlerin içyüzünü bilme ilmidir ki bunu ancak Allah bilir ve peygamberlerine öğretir. Kur’ân-ı Kerîm, Kehf suresi 65. ayette, Musa Peygamber’in kendisine Tanrı katından bilgi verilen birisiyle buluştuğu anlatılır. Bu münasebetle, okumadan, belenmeden elde edilen ilahî bilgiye “‘ilm-i ledün” denilmiştir. <OTAL, Kâşânî, ADŞS, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 204>

K2/26 Kitâb-ı nüsha-i ‘**ilm-i ledün** ki fehmi hîred / Kuşûr-ı şerḥ ü beyânında şerm-sâr ḳalür

K6/43 Zihî kerâmet-i dâd-ı Hudâ ki etmişdür / Hızâne ber-kef-i ‘**ilm-i ledün** o sultânı

ilticâ [] sığınma, birine kaçıp kendisinden himaye isteme. <KT, Cûdî, LN>

ilticâ etmek, ilticâ eylemek [3] sığınma; [tas.] Hakk’a bağlanmak. <Kanar/2, TS, Kâşânî>

K22/38 Naẓm âḥır oldı **eyleyelüm** şıdḳ u sūz ile / İḳbâlün **ilticâ** der-i Rabb-ı ḡafûrdan

K24/6 Bir özge âsitâna **eder** lâ-büd **ilticâ** / Devlet ki müsta‘idd-i nizâm-ı umûr olur

G63/8 Hemân cenâb-ı ḥudâvende **ilticâ edelüm** / Ğarîbsin saña bir dest-gâh lâzımdur

iltifât [10]

1. dönüp bakma, dikkat, itina, ilgi gösterme. <KT, ZL, Kanar/2>

G106/7 Baḳ çeşm-i **iltifât** ile eṣ‘âr-ı pâkine / Âsar-ı taḳ‘-ı Nâ‘ilî-i hoş-edâyı gör

2. gönül alma, hatır sorma, güler yüzle muamele, tatlı davranma, ilgilenme (bkz. âşinâlık).

<KT, OTAL, TS>

K2/36 Ümîd-vârî-i iksîr-i **iltifâtüñ** ile / Vücûd-ı ḥâkî-i ümmet ki ḥ‘âr u zâr ḳalür

K17/3 İltifâtüñla bu nâ-kâmı ḳul etdi keremün / Ede iḳbâlünü pâyende Hudâ-yı Bî-çün

K26/16 Nesîm-i **iltifâtüñ** olmasa bir gül-şene rehber / Hevâ-yı sâḥasından ḥâtır-ı ‘uşşâḳ mu‘ânberdür

- K28/61 Bu **iltifâtı** görmedi bir âferîdeden / Evkâtı geçdi gâh çenân geh çunân ile
 G3/4 Baht-ı pür-âzârûn eyleser telâfîsin yine / **İltifât**-ı gamze-i hâtır-nevâz eyler baña
 G193/3 Alur mı dil nige-h-i **iltifât**dan vâye / Teğâfûle bu kadar ruḥṣat-ı cevâz olıcak
 G303/7 Etmezüz âh-ı seḥer-gâha da minnet olsa / **İltifât**-ı nazar-ı mürşid-i âgâh bize

iltifât eylemek [2] iyi davranmak, önemsemek, hürmet göstermek. <Kantar/2, ÖTS>

- K19/3 **İltifât eyleyüp** ol şadr-ı güzîne bi'z-zât / Zıll-ı Hâk pâdişeh-i 'âlemyân faḥr-ı milel
 Ş7/1 Dil-i nâ-kâma teğâfûl besdür / **İltifât eyle** benüm sultânüm

iltihâb [2] alevlenme, tutuşma, parlama. <KT, LN, ZL>

- K3/31 Bu zaḥma merhem-i şâfî gerek ki cân u ciger / Hevânûn olmaya tefsîde **iltihâbında**
 K18/9 Bu dem ki kaḥt-ı nemâ 'âmdur degil deryâ / Ki âb-ı çeşme-i hür maḥv-ı **iltihâb** olmuş

iltimâs [1] denk mertebede bulunan iki kimseden birinin diğerine başkası için ettiği talep veya rica, kayırma. <KT,OTAL>

- G87/7 Kâlem vaz' eyleyenler nüṣṣa-i tevķî'-i iḳbâle / Felekden **iltimâs**-ı devleti mercûḥ yazmışlar

iltiyâm [1] diğerine yetişme ve birlikte yürüme. <Seccadî/1>

- K23/5 Bisât-ı rez-m-i piçîde sımât-ı bezm-güsterde / Harîfân pür-ṭarab Nâhîde Mirriḥ **iltiyâm** üzre
iltizâm [2] lüzumlu sayma, gerekli görme; seçme. <KT, Cûdî, Kantar/2>.

- K9/22 Ele al hâtır-ı ehl-i dili kim anlara çarḥ / **İltizâm**-ı sitem-i bî-ḥad ü pâyân etmiş
 K23/38 Ne çâre bir nefes virmez felek endîşeye ruḥṣat / Olur her laḥzada bir güne cevri **iltizâm** üzre

ilzâm [1] cevap veremez hâle getirme, kesin deliller sunarak rakibi susturma, susmaya mecbur etme. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

- G207/2 Söзде Cibrîli Felâtûn gibi **ilzâm eyler** / Başlasa keşf-i zebân-dânî râza nigehûn

îmâ [2] dolaylı anlatma, işaretle anlatma, açıkça söylemeden sezdirme. <KT, OTAL>

- K25/4 **Îmâ**-yı medîḥ-i ḥam-ı ebrû-yı bütânda / Haclet-dih-i engüşt-i hilâl-i ramazânsın
 G201/3 Dil virdüğümüz yâre nigâh-ı ḡazabından / Taşriḥa mecâl olmadı **îmâ** ile geçdük

imâm [2]

1. şeriatta içtihad edip karar sahibi olmuş, kendisine uyulan kimse. <KT, LN>

- K8/8 Zihî **imâm** ki olmuş şerefde ṭâḳ-be-ṭâḳ / Sipihre merḳadinûn ḳubbe-i ser-efrâzı

2. mezhep işlerinde kendisine uyulan ve örnek alınan zat. Bu anlamdaki ilk imam Hazreti Ali'dir. <KT>

- K7/28 Ḥasan birâderi perverde-i kinâr-ı resûl / Fûrûḡ-ı nûr-ı dü çeşm-i 'Alî **imâm**-ı sa'îd

îmân [3] inanma; hak dini (İslâm) kabul etme, kalp ile tasdik ve dil ile ikrar etme. <KT, LN, OTAL>

- K3/44 Zihî eşer ki rehîndür sa'âdet-i **îmân** / Münâfıkına bile refk ile hîtâbında
 G119/5 Temâşâ-yı bihişt eyler görenler Nâ'îlî hüsün / O büt kim çîn-i zülfi rahne-i bünyâd-ı **îmândur**
 G128/2 Olsa tâtâr-ı müjeñ gâret-ger-i **îmân**-ı cân / Kâr-gâh-ı 'ışkî pür-âşüb-ı gâvğâ gösterür

imdâd [] yardım etme, çaresiz kalmış bir kimsenin yardımına yetişme. <KT, ZL>

imdâd etmek, imdâd eylemek [4] tehlikede olan birine yardım etmek. <TS, ÖTS>

- K28/7 **İmdâd ederdi** görmege evvel furûğ-ı baht / Gül-şen-serây-ı 'âlemi çeşm-i yakîn ile
 G268/5 **İmdâd eder** cerâhat-ı hicrâna Nâ'îlî / Dâğ-ı belâ cigerde gerek serde olmasun
 G330/3 Köhnedür bârâna döymeş sakf-ı bünyâd-ı şigîb / Sen de seyl-âb-ı gama ey eşk **imdâd etmeye**
 G321/2 Ço bu garrâlığı sermâye-i hüsün elde iken / Kendüyi hiçe şatan 'âşıkâ **imdâd eyle**

imdâdına bulunmak [1] zor bir ânında yetişmek.

- G184/7 **Buluñ imdâdına** ey dîde sen de Nâ'îlî'nün kim / Cerâhat dâmen-i zağm-ı dil ü cânını devşürmiş

imek [259] isim soylu kelimelerin cümlede yüklem olarak kullanılmasını sağlayan yardımcı fiil, ekfiil. <TS, ÖTS>

- K1/6 Hâssânun eyledüm der **isem** şâd rûhını / 'İsî zebân-ı reşk ile taşdıķ-i hâl eder
 K1/8 Bu 'arşa-i mefâhîretün yeke-tâziyam / Gelsün benümle var **ise** ceng ü cidâl eder
 K2/37 Tûrâb **iken** bir avuc sikke kabûlün ile / Revâc-bağş-ı zer-i kâmilü'l-'ayâr çalır
 K3/8 Suhenle olmuş **iken** bezm-i 'âlemün rûşen / Çerâğ-ı mihr gibi zîr-i nüh-kıbâbında
 K3/9 Sözinden eyler **iken** iktisâb-ı 'izz ü şeref / Yazılsa levh-i zer-endûd-ı âfitâbında
 K3/10 Bu hânêdân-ı sa'âdet-ķarîni olmuş **iken** / Sütûde-medh-i selâtin-i kâmyâbında
 K3/11 Tılısm-ı devlet ü vefķ-i sa'âdet olmuş **iken** / Kaşâ'idi nice düstûr-ı Cem-cenâbında
 K3/15 Kim ağlar **idi** harâbât-ı dehrün ehl-i mezâķ / Bulaydı hûn-ı ciger hâletini şarâbında
 K3/22 Ne deñlü emr-i ma'âşında cüst ü çâpük **ise** / O deñlü kâhil olur âhîret hisâbında
 K3/27 Libâsdan ğarâz ey h'âce setr-i 'avret **ise** / Nedür ta'alluķun ârâyiş-i şiyâbında
 K3/40 Şeh-i melâ'ike-'asker Muhammed-i 'Arabî / Ki enbiyâya şeref meşy **idi** rikâbında
 K3/41 Fûrûğın eyler **idi** âfitâb sâye eger / Olaydı sâye ten-i âfitâb-tâbında
 K3/42 Hâta-ı muşannif **idi** nüşâ-i vücûdı tamâm / Ne ihtimâl **idi** harf-ı hâta kitâbında
 K3/43 Girifte-mâh **idi** ol mihr-i bi'setün hurşid / Ğata-i şerm ü pes-i perde-i hicâbında
 K3/45 Olunca seyf ile meb'ûş o server-i levlâk / Giritte-jeng **idi** şemşir-i kîn kırâbında
 K3/48 Hâta-yı mahz **idügin** kıl u kâl bildi 'adû / Merâtıb ı hulelâ-yı şeref-me'âbında
 K3/49 Erince Sidreye Cibrîl **idi** o sultânun / Revende pîş-i Burâķ-ı kamer-rikâbında
 K3/50 Zihî tekâver-i endîşe-rev ki 'âciz **idi** / Berîd-i cust-ı nazar sür'at-i şitâbında
 K3/57 Gözine girmez **idi** h'âb girse de gâhî / Cemâl-i Enver-i pâkin görürdi h'âbında
 K3/62 Zihî Burâķ-ı peyâmbere-süvâr u huld-şabl / Ki ser-tavîle **idi** cümle devâbında
 K3/66 Erişdi göz yumup açınca kâb-ı kavseyne / Nesîm-i şubh ile hem-reng **idi** şitâbında
 K4/42 Ma'şiyet kâh-ı kemterin **ise** ben / Kuvvet-i cezb-i keh-rübâ-yı dilem
 K5/30 Teng **iken** havşala-i himmetine her dü cihân / Kõmamış hâtır-ı gerd-i emele güncâyî

- K5/44 Evliyâ-yı suhenni eyledün âzürde tamâm / Kâr-agâhlara düşmez **iken** garrâyî
- K7/47 Bu ğamla lâ-yı ğumı cevher-neşât **ise** de / Ğamîr-i mâye-i endüh olur şarâb-ı nebîd
- K7/49 Na'îm-i kurbâ zülâl-i vişale teşne **idi** / Olup muķârin-i tevfiķ ü sa' yı oldı müfid
- K7/51 Cevâbı var **ise** ğaşmuñ hemân dilîr olsun / Tütunca dâmenini ehl-i beyt rûz-ı va' id
- K7/52 Budur ğulâşa ki maĥz-ı ğilâf-ı ğikmetdür / Sezâ-yı la' n **ise** ancak bu mâcerâda Yezîd
- K8/2 Zamân-ı 'azmüne Ğaķķuñ bu iķtizâda **imiş** / Zuhûr-ı 'âtıfet-i bî-dirîĝ ü enbâzı
- K12/59 Ne ķadar medĥe sezâ-vâr **ise** zâtuñ o ķadar / Ķomadı bende te'addî-i felek nuķķa mecâl
- K12/66 Bâr **iken** tab' a vücûdum ne revâdur kim olam / Cevr-i gerdün gibi bir bâr-ı girâna ğammâl
- K13/1 Mecrûĥ **idük** Allah bilür tîr-i cefâdan / Biñ ğüşe ğörürdük ğam-ı ebrû-yı Ķazâdan
- K13/5 Mâhiyyeti ma' lûm olan eşĥaş-ı erâzil / Bâlâ-ter **idi** mertebede necm-i Sühâdan
- K13/7 Bir nâveng-i bî-dâd **idi** nâveng-i ciger-düz / Her ķatre ki bârîde olur cevî-i semâdan
- K13/9 Hîç gitmez **idi** gerd-i keder ğâtırumızdan / Eşkeste **idi** âyinemüz seng-i cefâdan
- K13/11 Tâb-ı teb-i âzâr ile mânend-i süveydâ / Efzûn-ter **idi** lerzişümüz kıble-nümâdan
- K13/14 Pây-ı talebi çekmiş **idük** dâmen-i şabra / Fâriĝ-dil **idük** gerçi temennâ vü recâdan
- K13/17 Hem-sâye-i bûm olmaĝa cân virdiler âĥır / Anlar ki ğirîzân **idi** şehperr-i hümâdan
- K13/41 Ğâķ **ise** de yektâ ğüher-i genc-i hünerdür / Kim 'âciz olur nâķidi taķdîr-i behâdan
- K13/43 Ğâlî degil el-minnetüli'l-lah ki 'âlem / Maĥlûb **ise** mażmûnına şahid büleĝâdan
- K15/6 Âĥ etdün **ise** ĝirre olup ķurb-ı cemâle / Küstâĥlıĝuñ cây-ı temâşâ mı degildür
- K16/15 Oldı her ğüşesi bir ķaşr-ı Züleyĥâ şimdi / Beyt-i Aĥzân **idi** evvel o serây-ı dirîn
- K17/21 Eger olaydı Sikenderde şükûh u şanı / Rây-ı Risto ile faĥr eyler **idi** Eflâtûn
- K17/27 İķtibâs eylese râyından eger mürde **iken** / Şeb-ĉerâĝ-ı yem-i ĩķân ola mişķât-ı zunûn
- K17/37 Ki ne cânibde zuhûr etdi **ise** bir fitne / Oldı ĝisû-yı bütân gibi perîşân u nigûn
- K18/3 'Îlâc-ı derd-i ser etsün dîv-i tabîb-i zamân / Bu demde var **ise** pür-tâb-ı ıztırâb olmuş
- K18/39 Ğayâl-i vaşfuña şeb-zinde-dâr **iken** tab' um / Keşâfet-i ĝam ile ser-be-ceyb-i ĥ'âb olmuş
- K19/29 Erdi ol 'ahd-i sitem ĝâyete kim eyler **idi** / Ğam-ı mâzîye teķaddüm elem-i müstakbel
- K19/30 Dehr bir dâvere muĥtâc **idi** kim ĥavfından / Olmaya baĥt-ı sitem-pîşe mühim-sâz-ı ĥıyel
- K21/22 Şikeste eder felek âyîne-i Sikender **ise** / O sine kim leme'ât-ı kemâle müclâdur
- K21/23 Dil-i ne-kerde ĝüneĥ töhmet-i ma' ârif **ise** / Ola sezâ-yı 'ukûbet 'aceb temâşâdur
- K22/11 Sen olmasañ muĥâfazatında ĥazâ'inüñ / Me'yûs **idük** bidâ'at-ı naķd-i ĥuzûrdan
- K22/26 Ma' zûr tut bu şekvede ĝüstâĥ **isem** eger / Memdûĥdur müzâĥî-i ĥâtır sürûrdan
- K22/27 Olmasa ĥaķķ-ı ni' met ü luĥfuñ Ğudâ bilür / Bî-zâr **idüm** müzâheret-i pîr ü pûrdan
- K23/51 Ğumâr-âlûd-ı ĥ'âb-ı nâz **iken** ĉeşmuñ ne sâĥirdür / Ki eyler pâsbânı ĉeşm-i baĥt-ı lâ-yenâm üzre
- K24/1 Evzâ' -i rûzgâra o kim bî-ĥuzûr olur / Ğâĥî şikâyet eyler **ise** ĝeh şekûr olur
- K25/3 Cârî **ise** ĥükmuñ n'ola emvâc-ı suķûra / Râyet-keş-i ma' nî 'âlem-efrâz-ı beyânsın
- K25/11 Dâmen degil âĝuş-ı benân cilve-ĝehündür / Âĥû **isen** âĥû-yı ĥarem-perver-i cânsın
- K25/13 Ğâlî **ise** zihnuñ n'ola envâr ile pûrsün / Ğaşıl bu ki hem âyîne hem âyîne-dânsın
- K25/18 Cehrî **idi** zikrûñ nemed-i sebz ile ĥâlâ / Müstâĝraķ-ı nûr-ı siyeh-i ĥalvetiyânsın

- K25/41 Ammā ki nedür çäre kımaz gerdişe eflāk / Ehl-i dil **iseñ** pey-siper-i nā-ḥiredānsın
- K25/52 Zātuñda olan cevheredür var **ise** rağbet / Kim der saña ey ḥ'āce falān ibn-i filānsın
- K27/15 Halk müştāk **idi** teşrifüne Allah bilür / Ey mühim-sāz-ı dil-i 'ālemyān hoş geldün
- K27/20 Āferīn kuvvet-i bāzū-yı cihān-gırüne kim / Kande 'azm etdün **ise** fetḥ-künān hoş geldün
- K27/21 Nereye vardun **ise** maşlahatun gördi ricāl / Eyledün düşmeni bī-nām u nişān hoş geldün
- K27/23 Kehrübā **idi** meger kabza-i tīgün ki çeküp / Nice biñ kâfiri çün kâhkeşān hoş geldün
- K27/37 Bīm-i tīgünle olup kande **ise** zerd ü nizār / Diye bed-ḥ'āhuña renc-i yaraқан hoş geldün
- K28/1 Evvel enīs **idük** dil-i zār-ı ḥazīn ile / Şimdi vaṭan ġarībiyüz āh u enīn ile
- K28/2 Evvel cünün-ı 'ışk ile rūḥ-āşinā **idük** / Kays-ı remīde-ḥātır-ı vaḥşet-güzīn ile
- K28/4 Evvel refāh-ı ḥāl **idi** faqr u fenā bize / Memnūn **idük** 'atā-yı cihān-āferīn ile
- K28/11 'Ālem yıķılsa etmez **idük** evvel imtizāc / Eczā-yı rüzgār-ı küdür-et-'acīn ile
- K28/15 Ey ḥ'āce-i ser-āmede mümkün degil midür / Maḳşūd def'-i cū' **ise** nān-ı cevīn ile
- K28/27 Gūyā iki cenāh **idi** ol şāh-bāza kim / 'Ūd eyledi sipāh-ı yesār u yemīn ile
- K28/40 Dil-ḥ'āhuñ üzre şulḥ **idi** evvel ricāsı ger / Pür olmayaydı gūşı pey-ā-pey ṭanīn ile
- K28/47 'Ālem-neverd **imiş** tūtalum kim tūtar nazīr / Cengīz Ḥānı Sencer ü Tuğrul Tigin ile
- K28/48 Farz edelüm ki ol daḥi mesned-nişīn **imiş** / Daḥḥāk bir midür puser-i Ābtīn ile
- K29/9 N'eylerseñ eyle ġafil **iken** baḥt-ı kīne-dār / Fevt eyleme zamānını eyyām-ı furşatun
- K30/13 Etmesün kayd-ı dile silsile-i ḥod-rāyī / Āh besdür yok **ise** tīg-i niyāmumda benüm
- K30/26 Lāyık-ı rişte-i taḥsīn ü behā olmaz **idi** / İntizām olmasa lū'lū-yı kelāmumda benüm
- K31/10 Ol kim ola mürebbī-i temkīnüne ḳarīn / Bir kemterīn ġubār **ise** kūh-ı ḥadīd olur
- K32/1 Nücüm **imiş** tūtalum rīze-seng-i vādī-i 'ışk / Çerāğ-ı şām-ı ġarībān yine siyāhīdūr
- K33/6 Luṭfı dünyāyı çeker kendüye bir cevherdür / Cezb **ise** āheni ger ḥāşiyet-i mıḳnaṭīs
- K33/11 Devletün elzem-i esbābıdır ol zāt-ı şerīf / Lāzım-ı şevket-i İskender **ise** Ristālīs
- K33/14 Merḥamet-kār ḥidīvā keremündür ancak / Var **ise** ehl-i dil ü ṭab'a medār-ı te'sīs
- K33/22 Kande 'azm eyler **iseñ** Ḥızr-ı hidāyet rehber / Baḥt u iḳbāl seferlerde ḥazerlerde celīs
- K34/8 Çarḥuñ iḳbāliyle tev'emdür ne deñlü germ **ise** / Ḥ'ācegān-ı māye-i zūhdün zamān-ı nikbeti
- K34/12 Saña da minnet neden var **iken** ey bīdād-kār / 'Ālemün bir böyle üstād-ı Felātūn-fiṭnatı
- K36/5 Tırāş eyler **ise** bed-ḥ'āhı bismil-gāh-ı ḥışmında / Devātında nümāyān ney-tırāş-ı tīz ü bürrānı
- M1/I/3 Pīr-i ḥamīde-kāmet **iken** şefkat etmeyüp / Kıyduñ o nev-cevāna edüp kāmētün dū tāh
- M1/I/4 Bitsün siyeh-derūn **idügin** cümle kâ'ināt / Etsün kebūd **iken** nemedün dūd-ı dil siyāh
- M1/I/6 Tūt dāmen-i sipihri hemān rüz-ı rusta-ḥīz / Mazlūm-ı bī-günāh **idüginde** yok iştibāh
- M1/II/2 Dervīş **idün** ki ḥusrev-i mülk-i kemāl **idün** / Sulṭān idün ki arzū-yı taḥt u tācı yok
- M1/II/6 Aşluñ egerçi ḥāk **idi** ammā 'aceb bu kim / Ḥāk-i siyehle ḥiç zerūn imtizācı yok
- M1/III/3 Sen gevher-i şadefçe-i cān u cihān **idün** / Bālīn ü bisterün ne içün seng-i ḥāredür
- M1/III/6 Sāḥil-nişīn-i şoḥbet **idün** ḥāliyā tenün / Şad-pāre fülk-i ġarḳa gibi bī-kenāredür
- M1/III/7 Bir dürr-i bī-behā-yı müşārū'l-benan **idün** / Şimdi nişāne kabrüne bir seng-pāredür
- M1/IV/2 Bī-kişt ü kār mezra'a-i rüzgār **idün** / Ey nā-murād n'oldı ki merg oldı ḥāşılun

- M1/IV/6 Bir baħr **idūñ** ki eyledi mihr-i ecel serāb / Bir gevher-i kemāl **idi** dāmān-ı sâhilūñ
- M1/IV/7 Bir dürr **idūñ** ki dāğ **idūñ** reşgūñle şeb-çerāğ / Deldi zemāne mişķab-ı endūh ile dilūñ
- M1/V/3 Ħayfā ki oldı şoħbet-i nā-cins rehzenūñ / Ma‘rūf **idūñ** nihāyet-i ħūsn-i vifāk ile
- M1/V/4 Biñ yılda rüzgāra gelür bir vücūd **idūñ** / Gitdūñ hezār ħasret-i mālāyutāk ile
- M1/VI/1 Sincāb **iken** hemişe libāsın semür ile / Pūşide etdiler bedenūñ ħāk-i kūr ile
- M1/VI/4 Āzürde-i libās-ı perend ü ħarīr **iken** / Āmiziş eyledi bedenūñ mār u mūr ile
- M1/VI/6 Dil-teng-i dār-ı miħnet-i dünyā **idūñ** tamām / Mekş eyle ħ‘āb-gāh-ı ‘ademde ħuzūr ile
- M2/II/7 Şāħ üze **iken** āteş-i ġam aldı gül-ābum / Pejmurde gül-i bāğçe-i şun‘-ı Qādīrem
- M2/II/10 Etdi eşeri cismūmi pūr-nāle-i şeb-gerd / Yā Rab ne ‘aceb āteş **imiş** nā‘ire-i derd
- M2/III/6 Cān virmez **ise** derdūñ ile yanmağa yā Rab / Ħūn-ı dil-i efsürde-derūnāni heder qıl
- M3/III/3 Bildük ki himmet olmayıcak ehl-i ħālden / Esrār-ı Ħaķķ bilinmez **imiş** qıl ü qālden
- M3/VII/1 Ġam çekmezüz bilinmez **ise** ger me‘ādumuz / Mesdūd **imiş** ne çāre reh-i icthādumuz
- M3/VII/1 Ġam çekmezüz bilinmez **ise** ger me‘ādumuz / Mesdūd **imiş** ne çāre reh-i icthādumuz
- M3/XII/1 Ey Nā‘ilī günāha gelür ħalk-ı ‘āleme / Ħirmān **imiş** netice-i āmālūmüz deme
- M3/XII/2 Maķşūd **ise** vuşul şehinşāh-ı aķdeme / Düş ħāk-i pāy-ı ħazret-i sulţān-ı erkeme
- M5/III/3 Ser-pençe-i kākülünde diller / ‘Anķā **ise** de pūr mekesdür
- M5/IV/3 Şad ġamze nihān **iken** raķībe / Dāmān-ı teğāfūlünde her bār
- M5/IV/7 Dil-dāde-i şevķ **iken** vefāya / Cevrūñde nedür bu deñlü işrār
- M5/IV/8 Āmāde-i luţf **iken** raķībe / ‘Uşşāķa nedür bu ķahr u āzār
- M10/I/1 Döndüm hilāle za‘f ile cismümde yok mecāl / Nān-ı cevīnüm etdi felek bedr **iken** hilāl
- M10/I/9 Bedr **iken** oldı ħalk-ı tereffühle āfitāb / Ancaķ benüm zamānede bedr olmayan hilāl
- M11/I/3 Yā Rab ne luţf olur bu ki tab‘ ehlinūñ tamām / Baĥt-ı siyāha munżam **iken** rüy-ı evsedi
- M13/I/2 Cāh-ı dünyāya var **ise** ħasedüm / Lāyesūd eyle yā Resūla‘l-lah
- G5/3 Ben özümden bi-ħaber mecnūn **iken** virdi ħırāş / ‘Aql edüp şāgird-i nā-ķābil Felātūni baña
- G7/4 Bü‘l-‘aceb nā-kām-ı ‘ışķam nerm-dil maĥbūblar / Müm **iken** āgyāra baķsañ seng ü āhendür baña
- G8/5 Nigāh-ı mestūñ ile bildi āşinā **idūgin** / Baķınca Nā‘ilī-i ħānūmān-ħarāb saña
- G11/7 Ey Nā‘ilī o tırra ki çevgān-ı fitnedür / Pāmāl **iken** rübüdesidür gūy-ı āfitāb
- G36/8 Mevkuf **ise** maĥşerde de ey Nā‘ilī-i zār / ‘Āşıklara kem-māyegī-i rü‘yet-i dīdār
- G44/5 Geçmiş serir-i meykedeye rind-i bāde-ħ‘ār / Muĥtāc-ı fūls-i aĥmer **iken** kāmranlanur
- G45/4 Taĥriķ-i bād-ı āh **ise** bādī o fitneye / Āzār-ı dilde tırrası da şāne kendidür
- G47/2 Ġarībdür bu ki çeşm-i siyāh-ı mestūñ ola / Yegān yegān mājeler mest-i nāz **iken** maĥmūr
- G61/6 O ġonce-leb der **imiş** āb u tāb-ı verd-i ruĥum / Sirişķ-i Nā‘ilī-i zār-ı mübtrelādandur
- G68/3 Perestiş-gāh **iken** ebrusı Cibrīl ü Mesīĥāya / O kāfir mācerā-yı ‘işveye islām müşķildür
- G70/2 Mezheblerinde luţf u vefā küfr-i maĥż **iken** / Kārı nifaķ-pişelerūñ i‘tizār olur
- G76/2 Bīgānelerle cünbişi ol naĥl-i nevresūñ / Āha ħavāle eyler **idūm** āh tazedür
- G90/4 Serşār-ı mey-i naĥvet **iken** feyz-i şafādan / Nev-devlet-i cāhuñ dil-i ħod-kāmı tehīdür
- G97/2 Var **ise** seng-i siyāh-ı ķalb-i ‘āşıķdur miĥek / Yoĥsa ol şūĥuñ ‘ayār-ı ħūsn ü ānın kim bilür

- G98/6 Güli geh dā‘ire geh levḥa-i ta‘līm eyler / Tıfl **iken** bād-ı şehir bülbüle ezkār okudur
- G103/2 Merhem-i zaḥm-ı cān **iken** Hızır u Mesîḥe leblerün / Hoḳḳalarında ‘aşıkuñ derdine çäre bir midür
- G103/4 Çāk-rek-i cān **iken** yeri nişter-i teḡāfülün / Dilde anuñla kāviş-i zaḥm-ı nezāre bir midür
- G103/5 Sehl **idügin** işitmemiş miñnet-ı kurbdan firāk / Bizden o şūḥa Nā‘ilī fikr-i kenāre bir midür
- G106/4 Zülfi ‘izār-ı pākine kāt kāt ḥicāb **iken** / ‘Uşşāka ol perī yine baḳmaz belāyı gör
- G122/5 Maḳşūd Nā‘ilī ser-i kūy-ı vişāl **ise** / Mecnūna deşt ü Kūhkene Bī-sütün yeter
- G126/4 Ġamzeden şor ne ḳadar mest **ise** keyfiyyetini / Her meye çāşnī-i ḥūn-ı ciger virmezler
- G126/5 Pākī-i çirk-i riyā **ise** murāduñ zāhid / Ḳorḳum oldur saña düzaḥda da yer virmezler
- G133/5 Cāy **iken** maḥv-ı vücūd-ı dil-i āḡāha o fem / Mebḥaş-ı nokṭa-i mevḥūme ḥakīmā şıḡmaz
- G135/4 Elmās **ise** de kār-ger olmaz bize merhem / Ol daḡ-ı cūnūnuz ki süveydāda nihānuz
- G136/5 Bu şifa-serāçede Nā‘ilī bilineydi nabz-ı marīz-i ‘ışḳ / Elümüz alup ol ṭabīb-i cān yine eyler **idi** ‘ilācumuz
- G142/5 Nā‘ilī bir gün olup rāh-ı ‘ademde pāmāl / ‘Işḳa āyine **iken** tūre-derün ḥāk oluruz
- G143/4 Şu‘le-bār etmiş **idi** ‘ışḳ nihāl-i āhum / Olmadın ser-zede toḡm-ı şecer-i Ṭūr henüz
- G143/5 Vaḳf-ı kurbān-geh-i ‘ışḳ **idi** gönül bilmez **iken** / Dest-i ḳaşşāb-ı ecel ḳabza-i şātūr henüz
- G143/6 Pāymāl-i sipeh-i ḥaṭṭuñ **idi** kişver-i cān / Vermedin dest-i ḳazā fitneye menşūr henüz
- G143/7 Olmamışdı nigeḥūñ tiḡine cān teşne **iken** / Zaḥm-ı ālūde-leb-i merhem-i kāfūr henüz
- G145/5 Dāmān-ı şubḥ-ı vuşlata mümkün mi dest-res / Zūlmet-resān **iken** şeb-i hicrāna baḥtumuz
- G146/3 Dil tıflı ḡarḳ-ı ni‘met-i nāz-ı cūnūn **iken** / Pes-mānde ḥ‘ār-ı rātibe-i ḥuş eder miyüz
- G146/5 Yākūt-ı āfitāb **ise** de luṭfuñ ey felek / Güş-ı ‘arūs-ı raḡbete mengüş eder miyüz
- G148/7 Gerden-firāz-ı ‘ışḳ **idi** Mañşūr Nā‘ilī / Bir cān içün ki eylemedi dārdan güriz
- G150/4 ‘Işḳ oldı bizden ey dil zūlmet-zedā-yı hestī / ‘İsī-maḳām **iseñ** sen ḥürşid-menzilüz biz
- G154/6 Āyinesi çarḥuñ eger ey Nā‘ilī-i zār / Pūlsād **ise** zūr-ı nefes-i himmete döymez
- G163/5 Vuşlatda **iken** Nā‘iliyā fikr ederüz kim / Bir laḥza firāka nice ārām ederüz biz
- G164/8 Az görme Nā‘ilī ne ḳadar bī-vücūd **isek** / Cān gibi feyze ḳābil olan ḥalvetilerüz
- G165/3 Çarḥuñ fenā-peżir-i **idügin** gösterür bize / Cāmuñ rübūde-ḥātır-ı resm-i ḥabābıyuz
- G176/2 Mesîḥa terk **imiş** cism-i nizārī şart-ı seyyāḥī / Tecerrüd piş-gehinde ḳayd-ı bār-ı sūzen olmazmış
- G183/1 Vişāl ḥavşala-i ārzūya şıḡmaz **imiş** / O bāde-i mütereşşāḥ sebūya şıḡmaz **imiş**
- G183/2 Hücūm-ı leşger-i müjḡāna dilde tāb mı var / O teng-nāy-ı sipāh-ı dü rüya şıḡmaz imiş
- G183/3 Sipihre virdi fenā āb-ı şu‘le-tāb-ı dü çeşm / Mey-i dü āteşe zarf-ı kedūya şıḡmaz imiş
- G183/4 Recā-yı vuşlata bir āh **imiş** vesile hemān / Fesāne-i ḡam-ı dil güft-gūya şıḡmaz imiş
- G183/5 Hoşā leṭāfet-i naẓm-ı selis ü ḳaḥṭ-ı mezāk / Ki āb-ı çeşme-i ḥürşid cūya şıḡmaz imiş
- G183/6 Fūrūḡ-ı gevher-i idrāke teng **imiş** bu cihān / Metā‘-ı āteş olan çārsūya şıḡmaz imiş
- G183/7 Riyā-yı maḥz **imiş** ey Nā‘ilī ‘ibādet-i ḥalk / Zülāl-i feyz birik-i vużūya şıḡmaz imiş
- G190/3 Mihr-veş olmasa kār-ı güher-i isti‘dād / Mübtelā olmaz **idi** sine-i efgāra şadef
- G190/7 Daḡ-ı ḥürşid **idi** her dūrri olaydı menşüb / Ṭab‘-ı pākī gibi bir ḳulzūm-i zehḥāra şadef
- G192/2 ‘Acebdür mest-i ‘ışḳa pāymāl-i nāz **iken** ‘ālem / Ser-i meclisden ol mest-i teḡāfül germ-ḥiz olmak

- G199/1 Böyle germ olmaz **idi** meclisi rindân-ı ğamuñ / Olmasa hûn-ı ciger bâdesi mestân-ı ğamuñ
- G204/6 Der **imiş** çeşmini mestâne görüp ol büt-i şüh / Korkaram Nâ'îlî-i zâra kıyar ğamzelerün
- G206/3 Şayyâd-ı cân-şikâr **idi** biñ dâm ile haţuñ / Nâ-bûd **iken** kemîn-i 'ademde nişân-ı merg
- G209/1 Felek ne var bizi çaķ böyle bî-hużûr edecek / Bir iki bed-güheri câh **iken** vaķûr edecek
- G209/5 Bu eşķ ü âh **ise** müşkildür ey dil-i pür-ġam / Şikeste fülk-i girân-bârumuz mürûr edecek
- G214/1 Şehd-i vişâlden hâzer eyle şakîm **iseñ** / İncinme zehr-i kahr-ı cefâya hâkîm **iseñ**
- G214/2 Bu çârsûda kâsid olur hod-furûşluk / Mizân-ı i'tibârı gider müstakîm **iseñ**
- G214/3 Nâ-mahrem-i harîm-i edebsün zenân gibi / Muhtâc-ı istiġâse-i na'lîn-i sîm **iseñ**
- G214/4 Girseñ de cennete yine şehvet zebûnısın / Dil-dâde-i tena'um-ı bâġ-ı na'im **iseñ**
- G214/5 Tutmaz kanâ'at ehli müselleme gedâlıġın / Kâlb-i selîmün olmayıcaķ şeh Selîm **iseñ**
- G214/6 El şunma câm-ı şu'le-keşân-ı mahbbete / Tersân-ı âteş-i haşebât-ı caħîm **iseñ**
- G214/10 Nâzır bulunma 'aybına 'âlemde kimsenün / Bed-h'âh-ı nâ-kesân bile olma kerîm **iseñ**
- G214/11 Zehr-âbe-nüş-ı ma'şiyet ol Nâ'îlî gibi / Hûlvü'l-mezâķ-ı raġbet-i mâ'ül-ħamîm **iseñ**
- G215/4 Yâ hâzinün mevc **imiş** ey mihr yâ evcün hâzîz / Var mıdur senden recâ-yı irtifâ'ı kimsenün
- G215/5 İşte meydân-ı suhen var **ise** gelsün Nâ'îlî / Ser-ķaleminden böyle mu'ciz ihtirâ'ı kimsenün
- G217/7 Meylün bu hâkdâne cehâlet degil midür / Ey h'âce 'âlem-i melekûtı 'alîm **iseñ**
- G217/8 Me'vâ na'im-i râhat olu nefis ü rûhuña / Berzâh-güzâr-ı vahşet-i ümmîd ü bîm **iseñ**
- G217/9 Kıl râst nâveg-i kader-endâz-ı himmeti / Ey cân harîf-i ħamle-i nefis-i ġarîm **iseñ**
- G221/4 Edâ-yı şükri güzeller muħaldür der **imiş** / Firâķ-ı dem-be-dem ü vaşl-ı ġâhumuzuñ
- G221/5 Bu iddi'âda **ise** Nâ'îlî ı zâlimler / Kâlur kıyâmete şekvâsı dâd-h'âhumuzun
- G224/5 Bâġ-ı bihişt **ise** eşeri şûre-zâr olur / Sen Nâ'îlî bu giryeyi her ķande eyleseñ
- G230/13 Âzâr-ı zaħm-ı hâr ile pür-hûn **iken** dili / Bulmaz recâ-yı merhem için nuķķa ķâre gül
- G233/4 Bir zamân müstaġnî-i ġencîne-i iķbâl **idüñ** / Daħme-i Kâvûsa da pey-burde olmazduñ ġönül
- G238/5 Yüzine bakmayup aġyâr yanında der **imiş** / Nâ'îlî cevruma eyler mi taħammül ġörelüm
- G240/7 Vecdînün **imiş** Nâ'îlîyâ nükte-verândan / Ta'birî hoş-âyende bir a'lâ ġazel aldum
- G241/4 Mihrün eczâ-yı rek ü rişe-i cân u dil **iken** / Ĥayretümden seni bir vech ile ġâhî ġöremem
- G242/5 Refî' **imiş** tûtalum Nâ'îlî bu heft iķlîm / Zevâl-i devlet-i Behrâm-ı Ģürî n'eyleyelüm
- G244/4 Lâyık-ı rişte-i taħsîn ü behâ olmaz **idi** / İntizâm olmasa lû'lû-yı kelâmunma benüm
- G250/5 Devlet-i pâ-bûsıdur yâruñ ey Nâ'îlî / Pây-mâl-i rûzgâr-ı dün **iken** maħsûd eden
- G251/7 'İllet-i âzârı ancak renc-i istiġnâ **ise** / Nâ'îlî bîmârî-i çeşmünde noķşân ġörmesün
- G254/3 Dil-şikenân-ı kem-'ayâr pîşgehinde lâl olur / Var **ise** seng-i sürmedür 'ıķķa mehekk-i imtiħân
- G260/3 Der-kâr **iken** cemâlini hıfza o turrarlar / Ol ġencün ejder-i şerer-efşânı sen misün
- G261/4 Ferâġ-ı dil-ber ü mey pend-i pîr **imiş** tûtalum / Ģönülde sûriş-i 'ahd-ı şebâbı n'eylersün
- G262/2 Geceler hem-dem-i aġyâr **idüġin** hep bilürüz / Bizden o âfet-i gül-ķehre ħicâb eylesesün
- G264/2 Münkesirdür yine âyîne-i iķbâlinde / Eger İskender **ise** devleti şâyeste ġören
- G265/4 Ģavġâ-gede-i 'âlem eşrâra olup mer'î / Etfâl **ise** de derler da'vâya cesûr olsun
- G269/1 Mürşid-ķalebân 'ıķķ ile medhûş ġörünsün / Cüyâ-yı Felâţûn **ise** ħâmûş ġörünsün

- G271/5 Çoğaldı düzd-i suhen Nâ'îlî bu kişverde / Metâ'-ı nazm **ise** mânend-i müşk-bû düşmen
- G272/3 N'ola mecrûhuñ **isek** ey leb-i cânân ki rakîbe / Pây-tâ-ser nemek-i dâğ-ı dil ü sîne olursun
- G273/4 Ahter-şinâs **imiş** tütalum ehl-i dânişûñ / Yok intisâbı tâlî'-i firûza n'eylesün
- G278/5 Hayât-ı mağz **idi** bir kerre Nâ'îliye deseñ / Helâk-ı reşk-i nigâhum degil mi sağ olsun
- G285/3 Dilleri ey şabâ men' **ise** rüy-mâlden / Bendini çözme hâke ol zülf-i dirâz degmesün
- G285/5 Nâhün-i gam revâ mıdur böyle derûn-ıhırâş **iken** / Meclis-i meyde muṭribâ gûşuma sâz degmesün
- G291/5 Kûhken eyler **imiş** tişesini hâre-ş**iken** / Göz terâzûsına urduḡça melâmet sengin
- G293/6 Zâtında olan cevheredür var **ise** ragbet / Kim der saña ey h'âce falân ibn-i filânsın
- G295/5 Der **imiş** görüp ol âfet bu taḡammülüm cefâya / Dil-i Nâ'îlî degildür kopa seng-i hâredür bu
- G302/4 Fezâda Zühre mi var gamzeñe muḡabil ola / Ferâsiyâb **ise** Rüstem-i nighedür bu
- G305/4 Söziñi diñler **idük** zâhid-i düzaḡ-ı nefesûñ / Kosa cennet hevesin kâ'il-i a'raf olsa
- G307/6 Yâd eylese gâhî dili ey Nâ'îlî ol şûḡ / Gam çekmez **idüm** her gece a' dâda bulunsa
- G309/8 Çarḡuñ da bed-güherlüğine dâl **imiş** hilâl / Dallâl-ı ḡod-furûş-ı zebân kûteh olmasa
- G311/3 Şıḡmasa gül gibi nâzûk bedenûñ hep der **idük** / Gonciveş câme-i gül-gün-ı bütân teng olsa
- G312/5 Gamzesi Nâ'îliyâ âb **idi** ammâ gelicek / Nûr-ı çeşmüm anı pür-sûz u güdâz etdi yine
- G321/2 Kõ bu ḡarrâlıḡı sermâye-i ḡüsn elde **iken** / Kendüyi hıçe şatan 'âşıḡa imdâd eyle
- G324/1 Bâr-ı gama ṡâkat yok **iken** maḡmilümüzde / Bir cây-ı safâ yok varacak menzilümüzde
- G326/3 Biz ṡâlib-i nisâb-ı fenâyuz cihân-ı dil / Gayre ḡarâbe-zâr **ise** gencînedür bize
- G335/5 Çeşmi bî-tâb-ı ḡumâr-ı nâz **iken** ṡırmaz yine / Her nighde biñ 'itâb-ı cân-güdâz eyler bize
- G346/1 'Âşıḡuz 'ışḡ belâ-yı dil-i nâlân **ise** de / ṡâlibüz vaşla ṡaleb bâ'ış-i ḡırmân **ise** de
- G346/2 Kâ'ilüz keşmekeş-i şaḡne-i bîdâdına dil / Dest-i âzâr ile şad-pâre girîbân **ise** de
- G346/3 'Andelîbüz gül-i ruḡsârına bâḡ-ı ḡüsnüñ / Lâle-veş gülleri bî-neḡḡa-i iḡsân **ise** de
- G346/4 Sîne-sûz ol leb-i nûşîne fezâ-yı 'ışḡuñ / Hızır reh-güm-şüde-i Çeşme-i Hayvân **ise** de
- G346/5 Şehsüvârum dil-i mecrûḡı başup geçme eger / Pây-mâlûñ bir avuc ḡâk-i perîşân **ise** de
- G346/6 ḡâṡır-ı Nâ'îlî-i zârı da gâhî ele al / Ehl-i dildür ne ḡadar ḡâk ile yeksân **ise** de
- G346/7 ḡâşılı muntazır-ı va' de-i iḡsânûñdur / Geç günâhından o miskîñüñ eger ḡan **ise** de
- G355/2 Dünyâyı göremez mest **iken** çeşmi ḡurûr-ı nâzdan / Her gamzede biñ şîve-i ḡâṡır-nevâz eyler yine
- G355/3 Her bir nigh mu'tâd **iken** bir laḡza biñ ḡan etmege / ṡırmaz dil-i 'âşıḡ gibi ifşâ-yı râz eyler yine
- G356/3 ḡumâr-âlûde-i ḡ'âb-ı nâz **iken** çeşmüñ ne sâḡirdür / Ki eyler pâsbânı çeşm-i baḡt-ı lâyenâm üzre
- G358/5 'İşḡ âteşi etmez mi seni Nâ'îliyâ pâk / Âlûde **iseñ** gam yeme çirkâb-ı günehle
- G363/4 Sabâ o ṡırrada maḡşûd-ı rûzgâr **idi** ḡayf / Gönül de sencileyin ḡıç-kâredür şimdi
- G365/2 Gül-berg-i cân **imiş** tütalum yine bârdur / Cism-i laṡîf ü pākûñe pîrâhenûñ daḡı
- G366/5 Elmâs **iseñ** de şîşe degil bi'l-lâh ey gönül / Bed-mestdür zamâne urur ḡâreye seni
- G367/4 Bülend **imiş** tütalum saḡf-ı nûḡ rivâḡ-ı felek / Duḡân-ı âh-ı dil-i pür-şirâr degmez mi
- G372/4 Dûr **imiş** menzil-i maḡşûd deyü te' cîl etme / Olma mensûb-ı muşîbet ḡaber-i zûd gibi
- G373/2 ḡarîf-i neşve-i ḡayret bilür ḡırâş **idüḡin** / Mezâḡ-ı nev-hevesâna ḡubâr-ı nâ-kâmî
- G382/4 Cellâd **iken** ol gamze firîbende olurdı / ḡün-rîzî-i 'uşşâḡda perḡizûñe Şuḡfî

- G389/2 Yolda selâmin almaz **iken** mübtelâların / Kâddin ham eyleyüp komamış sende tākati
- G389/4 Senden kaçup görünmemeler nâz **imiş** saña / Bir bî-vefâ **imiş** hele gördün mi âfeti
- G389/5 Memnûniyuz kıyâmete dek Nâ'îlî gibi / Tahrik eden o şüh **ise** sen serv kâmeti
- Kt8/1 Fûrûğün istemez erbâb-ı dili 'adûya hemân / Siyâh-baht **idügin** ey sitâre gösterme
- Kt8/3 Hâlâş ister **iseñ** zaḥm-ı çeşm-i a' dâdan / Dili o hancer ile pâre pâre gösterme
- Kt17/2 'Azîz tût lebûne cân viren Mesîh **ise** de / Miyân-ı ḥüsni ü maḥabbetde imtiyâz gerek
- Ş10/6 Biñ var **ise** 'âşık-ı ḥasret-keşün / Birisi de Nâ'îlî-i zârdur
- T1/3 Alnında daḥi tıfl **iken** nûr-ı şalâbet cilve-ger / Peydâ zâmirinde tamâm fehmi ü ḥired rüşd ü zekâ
- T2/1 Dirîgâ gitdi ol ser-çeşmesi erbâb-ı îkânun / Ki nuṭk-ı pâki bahş **idi** sükkân-ı zevâyâya
- T2/4 Ol **idi** câ-nişini Üsküdârî Şeyḥ Maḥmûduñ / Felek biñ devr ederse gelmeye akrâmı dünyâya
- T3/2 Haḫ bu kim zîver-i ser-nâme-i a' mâli **idi** / Manşıb-ı âḫiret ol ḥ'âce-i 'âli-cenâhuñ
- T3/3 'Âciz ü kâşir **idi** bilmede zâhir-binân / Rütbe-i zâtını ol 'ârif-i lâ-âgâhuñ
- T3/4 Fuḫarâ melce'î bir pîr **idi** dünyâda daḥi / Dâr-ı 'uḫbâda maḫbûlî ola dergâhuñ
- T6/1 Kâtib-i dîvân **idi** ḥayf o zât-ı şerîf / Gıbta ederdi gören ḥaṭṭına bî-iştibâh

'imâret [2]

1. bayındırlık, mamurluk, ḥarâb'ın zıddı. <Ahterî, Cûdî, LN, Kanar/2>

K21/11 O müsta'îd-i 'imâret ki istiḫâmet ile / Vekîl-i mâl-i şehinşâh-ı 'âlem-ârâdur

2. bina. <Kanar/2>

K18/38 Hücûm-ı zelzele-i fitneden 'imâret-i dil / Binâ-yı ḥâtır-ı 'âşık gibi ḥarâb olmuş

imlâ [1] yazı; doldurma, doldurulma. <Cûdî, LN, Kanar/2> Aşağıdaki tanıkta

sözcüğün “doldurma” anlamı da kastedilmektedir. Goncaya benzeyen küçük ağzın yazılı olarak ifade edilmesine imkân yoktur. Tanıkta aynı zamanda, ağzın gonca misali oldukça küçük ve dar olduğu da kastedilmiştir.

G133/1 Söz yok ol gonca-dehen vaşfına **imlâ** şıgmaz / Teng olur cây-ı suḥen lafzına ma' nâ şıgmaz

imsâk [3]

1. sakınma, uzak durma, perhiz etme. <LN, Kanar/2>

G4/3 Etdürür şervet-i sermâye-i ḡayret bilürin / Telef-i naḫd-i niyâz etmede **imsâk** baña

2. cimrilik, pintilik, tutuculuk. <OTAL, Cûdî>

G366/6 **İmsâk**-i luṭf-ı nâz u teḡâfüldür etse yâr / Ey Nâ'îlî firîfte nezzâreye seni

G375/3 **İmsâk**-i dehr kıldı teḥi ceyb-i himmeti / Rûy-ı metâ'-ı kişver-i dâniş görölmedi

imtidâd [3] uzama, uzun sürme, uzayıp gitme. <KT, Cûdî, LN>

K7/14 Şîğar mı ḥavşala-i cân-ı nâ-şigîbâya / Bu **imtidâd**-ı zamân-ı sitem bu zulm-ı şedîd

K37/3 Ne anlanur bu serây-ı sipenc-i fâniden / Ki ola vaḫt-i ṭaleb 'ömrün **imtidâd**ı kadar

G144/6 Andan degil mi hep şeb-i hecre bu **imtidâd** / Dest-i şabâḫ-ı vuşlat u dâmân-ı baḫtumuz

imtiḥān [4] deneme, sına, tecrübe. <KT, LN>

K29/19 Muḥtâc-ı mâliş-i mehek-i **imtiḥān** degil / Şarrâf-ı rûzgâr bilür naḥd-i himmetüñ

G227/5 Muḥtâc-ı mâliş-i mehek-i **imtiḥān** degil / Şarrâf-ı rûzgâr bilür naḥd-i himmetüñ

G254/3 Dil-şikenân-ı kem-‘ ayâr piş-gehinde lâl olur / Var ise seng-i sürmedür ‘ışka mehekk-i **imtiḥān**

G255/1 Ḥam olmaz degme tîr-endâz-ı âhuñ **imtiḥânından** / Ol ebrûlar ki Rüstem dâğ-ı saḥtîdür kemânından

imtilâ [1] dolgunluk, doluluk. <Cûdî, LN, OTAL>

imtilâ-gâh [] bir vasfı taşıyan kimselerin yoğun olarak bulunduğu yer, bir şeyle dolu olan mahal. Tanıkta sefil insanların çok bulunduğu yer “imtilâ-gâh-ı esâfil” terkihiyle ifade edilmiştir.

G97/5 **İmtilâ-gâh**-ı esâfil ehline nân-pâre yok / Ḥ’ân-ı dehrüñ ḥikmet-i rûzî-resânın kim bilür

imtinâ’ [1] çekinme, kaçınma, geri durma. <LN, Kanar/2>

K7/10 Düşürdi destine dallâl-ı çarḥ-ı bed-güherüñ / Metâ’-ı himmetümi **imtinâ’**-ı bey’-i Yezîd

imtinân [1] yapılan iyiliği başa kakma, minnet. <KT, Cûdî, LN>

G116/2 Ğamze-i mest-i dil-berân nâz ile öldürüp bizi / Eylediler çok **imtinân** tût ki ḥayât virdiler

imtişâl [] alınan emre tamamıyla itaat edip ona göre hareket etme, gereğini yerine getirme. <KT, Cûdî, LN>

imtişâl etmek [1] uymak. <TS>

K1/46 Tefvîz edüp umûrını ‘âkil meşîyyete / Fermân-ı Ḥâlikü’l-beşere **imtişâl eder**

imtiyâz [6]

1. bir özelliği dolayısıyla diğerlerinden ayrılma, fark, farklı olma; ayrıcalık. <KT, Cûdî, OTAL>

K24/5 Bir gün bu rûzgârdur ehl-i kemâle de / Hengâm-ı **imtiyâz** u maḥall-i zuhûr olur

M5/VII/2K1 cürm-i maḥabbetüñle zâhir / Erbâb-ı günehten **imtiyâzum**

G189/7 Ğulâm-ı himmetiyüz ḥaşıl o ṭab’ uñ kim / Ola mülâḥaza-i **imtiyâzdan** fâriğ

G211/6 Tamâm-ı naḥdün edüp pâ-nişâr-ı ḥ’âce-i ‘ahd / Ticâret-i güher-i **imtiyâzdan** geldün

G335/2 Şîve-i gerdün-ı nâ-hemvârı gör kim bü’l-heves / Çarḥuñ iḳbâliyle ‘arz-ı **imtiyâz** eyler bize

2. özel izin, ruhsat. <Cûdî, LN>

K17/2 ‘Azîz tût lebüne cân viren Mesîḥ ise de / Miyân-ı ḥüsn ü maḥabbetde **imtiyâz** gerek

imtizâc [3]

1. karışabilme, birden fazla cismin karışık bir cisim oluşturması|| iyi geçinme, uyuşma, kaynaşma, geçinme. <KT, Cûdî, Kanar/2>

K28/11 ‘Âlem yıkılsa etmez idük evvel **imtizâc** / Eczâ-yı rûzgâr-ı küdüret-‘acın ile

K28/16 Şâf olsa tıynetüñ nice eylerdi **imtizâc** / Eczâ-yı rûzgâr-ı küdüret-‘acın ile

2. birbirini tutma, uygunluk, uyuşma. <KT, LN>

M1/II/6 Aşluñ egerçi hâk idi ammâ ‘aceb bu kim / Hâk-i siyehle hiç zerûñ **imtizâcî** yok

imzâ [] bir kimsenin, mektup vesaire resmî kâğıtların altına, o evraktaki bilginin yahut emrin kendisine ait olduğunu ifade eden özel işareti. <OTAL>

imzâ-nüvis [1] imza yazan imza koyan, imza koyma yetkisine sahip olan (kişi, memur).

G87/9 Olanlar Nâ’ilî **imzâ-nüvis**-i hüccet-i hûbî / Göñül mülkini istiğlâl edüp merbûh yazmışlar

în [2] bu. Yakına işaret eder. <KT, Cûdî, LN>

K28/5 Birdür izâ‘at eylemede şimdi rûzgâr / ‘Ömr-i ‘azîzi keşmekeş-i ân u **în** ile

în ü ân [1] bu şu || teferruatla meşgul olma, ıvır zıvır. <KT, OTAL, Kanar/2>

K25/36 Beîzetmek olur mı seni hiç bañr ile kâna / Şâmil keremün ‘âleme ne **în ü ne ânsın**

‘inâd [1] inat, dediğinde üsteleme, çok ısrar etme. <ZL, Kanar/2>

M3/VII/2 Var âsitân-ı pîre hele istinâdumuz / Hüküm-i kazâya zerre kadar yok **‘inâdumuz**

in‘âm [1] nimet verme, ihsan etme, iyilik etme; İslâm medeniyet tarihinde devlet büyüklerinin bilgin, sanatkâr ve yoksullara kendi şervetinden ya da devlet bütçesinden yaptıkları yardım. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>

K17/4 Ser-firâz eyledi lûtfuñ beni akrânumdan / Gördüm **in‘âmuñu** hâdden bîrûn

‘inân [8] dizgin || yürütme, idare etme. <Cûdî, LN, Kanar/2>

K5/43 Yeter ey râyîz-i endîşe yeter gösterdün / Eşheb-i germ-i **‘inân**-ı suhene irhâyı

K14/71 Çok fâris-i meydân-ı suhen lîk bu vâdî / İrhâ-yı **‘inân**-ı kâleme teng-fezâdur

K20/7 Meydân senündür elde gerekdür **‘inân**-ı şevk / Çün girdi zîr-i rânûna devlet tekâveri

K21/20 Olursa sâha-i lûtfuñda ruhşat-ı tek ü pû / **‘inân**-ı şekve-i dehre mañal-i irhâdur

K21/21 **‘inân**-ı hınk-ı sebük-tâz-ı hâme germ olsa / Degil ba‘îd ki lûtfuñ fezâ-yı pehnâdur

K27/28 Bildürüp kâfire hâddin taraf-ı şâlanata / Eyledün nuşret ile ‘atf-ı **‘inân** hoş geldün

G180/1 Benüm ol şu‘le kim olmaz benümle hem-zebân âteş / Maşaff-ı berç-ı âhumdan eder ‘atf-ı **‘inân** âteş

G202/4 Bu şahâda gördük ki degil hınk-ı felek râm / Nâ-çâr **‘inân**-ı dili irhâ ile geçdük

‘inân-tâb [1] dizgini çeviren, geri dönen, dizgin büküp giden. <Cûdî, Kanar/2>

K13/45 Demdür ki ola râyîz-i endîşe **‘inân-tâb** / Vâdî-i temeddüh gibi bir teng-fezâdan

inâş [2] kızlar, kadınlar, ünşâ’nın çoğulu. <Cûdî, LN, OTAL>

K22/14 Sensin veliyy-i ni‘met-i ‘âlem ki lûtfuñı / Yok görmedük cihânda **inâş** u zükûrdan

K24/40 ‘İzz ü veķâr ile ede teşrîf her seher / Ol şadrı kim melâz-ı **inâş** u zükûr olur

‘inâyet [7] iyilik, lütuf, ihsan; [tas.] Hakk’a yakın olanların mertebesi. Bu isimle anılmasının nedeni, Hakk’a sadece ilâhî inayet ve yardıma mahzar olanların yaklaşabilmesidir. <Cûdî, Kanar/2, Kâşânî>

K1/18 Şekvât-ı bār-gâh-ı taḡarrub ki mihirden / Kem zerre-i ‘**ināyeti** ref’-i zevāl eder

K22/13 Der-‘uhde-i ‘**ināyetüñ** oldı ḡalâş olup / Emvâl-i bî-ḡisâb-ı ḡazâ’in ḡusûrdan

K29/18 Dest-i keremde olsa da mümkün mi inşirâf / Baḡşâyîş-i ḡızâne-i luṭf u ‘**ināyetüñ**

G227/4 Dest-i keremde olsa da mümkün mi inşirâf / Baḡşâyîş-i ḡızâne-i luṭf u ‘**ināyetüñ**

Ş12/3 Olursa ḡazreti Ḥaḡdan ‘**ināyet** / Gül-i şad-berg olur her dâḡ-ı ḡasret

‘**ināyet-i Ḥaḡ** [2] Allah’ın lûtfu. <Kanar/2>

K20/20 Şaḡ ol hemân sa‘âdet ü devletle kim olur / Cûd ehlinüñ ‘**ināyet-i Ḥaḡ** yâr u yâveri

K37/8 Ḥulûş muḡliş-i ‘ac-zâverândur aḡlama kim / Ola ‘**ināyet-i Ḥaḡ** tâ‘atı ‘ibâdı ḡadar

inbîḡ [1] imbik, itriyat ve saire konulan ya da damıtılan âlet. <KT, Cûdî, OTAL>

K18/4 Terâveş-i ‘arâḡ-ı verd-i âfitâb ile çarḡ / Mişâl-i şîşe-i **inbîḡ**-i pür-gül-âb olmış

inbisât [2] yayılma, açılma, genişleme|| iç açılma, ferahlanma. <KT, Cûdî, ZL,

OTAL>

G86/1 Şaḡn-ı çemende ḡoncelerin **inbisâtı** var / Her sâye nihâlde bir gül bisâtı var

G365/1 Ârâyîşi bahâr iledür gül-şenüñ daḡı / Ey ḡonce **inbisâtıñ** o demdür senüñ daḡı

ince [1] kendi cinsinden olanlara göre dar ve uzun olan, kalınlığı az olan. <TS>

G240/2 Bir vech ile ta‘bîr edemem zevḡ-i ḡayâlin / Âḡuşa bu şeb ḡ‘âbda bir **ince** bel aldum

incinmek [11] birinin herhangi bir davranışı yüzünden üzüntü duymak, gücenmek,

kırılmak. <TS, ÖTS>

G9/6 Selâm-ı Nâ‘ilî-i zârdan mı **incindüñ** / Nedendür ey ḡam-ı ebrû bu piḡ ü tâb saña

G59/1 ‘Âşîḡların hemîşe niyâzuñdan **incinür** / Ol nâzenîn-i ‘işve ki nâzından **incinür**

G59/2 ‘Uşşâḡa bir belâsı da ‘ışḡuñ budur ki yâr / Âh-ı dil-i raḡîb-i dil-nevâzından **incinür**

G59/3 Dil-teng olur o ḡonce-dehen bâd-ı âhdan / Büy-âşinâ-yı nefḡa-i râzından **incinür**

G59/4 Bulmaz ḡarîm-i kūyuña yol ol Ka‘benüñ / Bâd-ı semûm-ı deşt-i Ḥicâzdan **incinür**

G59/5 Gâh olsa kūh kūh ḡamuñ Nâ‘ilî ḡönül / Duşvârî-i nişîb ü firâzından **incinür**

G76/1 **İncinme** cevrine daḡı ol mâḡ tâzedür / Bilmez nevâziş-i dili bi‘l-lâḡ tâzedür

G76/6 Ey Nâ‘ilî şaḡın dem-i serd-i hezârdan / **İncinme** cevrine daḡı ol mâḡ tâzedür

G214/1 Şehd-i vişâlden ḡazer eyle şaḡîm iseñ / **İncinme** zehr-i ḡahr-ı cefâya ḡakîm iseñ

G313/5 **İncinme** Nâ‘ilî ser-i müjḡân u ṡuradan / Süzenle riştedür ciger-i çâḡ çâḡküñe

incizâb [1] çekilme, cezbeye kapılma; ilgi duyma. <KT, LN, Kanar/2, TS>

K3/64 Burâḡ u Refref ü Cibrîl ḡaldılar ḡayrân / O nûr-ı pâḡ-i ḡired-sûzuñ **incizâbında**

inderâs [1] eseri kalmayacak surette bozulup mahvolma, kökten yıkılma (bkz.

helâk, inhidâm, in‘idâm). <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K18/21 Olunca nehbi mühim-sâz-ı **inderâs**-ı felek / Zamâne mâni‘-i aḡkâm-ı inḡilâb olmış

indirmek [2] yüksekten aşağıya inmesini sağlamak, alçaltmak. <YTS, TS>

K23/45 Qalem kim mŭy-ı bārīk-i ḥayālŭm pīç ü pīç eyler / Hŭmā-veş **indŭrŭr** murğ-ı dil-i Cibrīlī dām ūzre

G344/2 Zihī şehādet-i rŭşen ki **indŭrŭr** her şeb / Ḥātıra-i legen-i şem'e nŭr pervāne

infi'āl [4]

1. gücenme (İbrahim Ganî, Ahmed Nâşid, 1283. 34), darılma (Devellioğlu, 1999. 437), kırılma, alınma (Kantar, 2008/2. 384), müteessir olma (Cûdî, 2006. 213), (Muallim Naci, tarihsiz. 130). <Cûdî, ZL, OTAL, Kantar/2>

K7/45 Bu **infi'āl** ile maḥşŭr olanlaruñ verilir / Kef-i neşâtına maḥşerde nāme-i te'yi'd

G221/1 Raḳibe etdi eşer **infi'ālī** āhumuzuñ / Teğāfulŭñ gör o şŭḥ-ı ğalaṭ-nigāhumuzuñ

infi'āl gelmek [2] müteessir olmak, içermek, gücenmek.

G360/1 Bu neşveden saña ey dil kelāl gelmedi mi / Cihāna geldüğine **infi'āl gelmedi** mi

2. utanma, rŭsvalık (Seccadî, 1382. 127). <Seccadî/2>

K1/45 Şŭret-nŭmā-yı devlet ü iḳbāl olursa çarḥ / Bir yüzden anı da sebeb-i **infi'āl** eder

inhā [1] yetiştirme, ulaştırma, haber verme, tebliğ. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K15/1 Ey dil yerŭñ ol zŭlf-i semen-sā mı degildŭr / Āşŭfteligŭñ ḳabil-i **inhā** mı degildŭr

inhi'dām [1] yıkılma, harap ve viran olma (bkz. helāk, in'idām, inderās). <KT,

Cûdî, LN, OTAL>

K23/28 Bu istiḥkām ile bi'l-lāh esās-ı devlet ü 'ömrŭñ / Kıyāmet ḳopsa da olmaḳ 'acebdŭr **inhi'dām** ūzre

inḥirāf [] bir tarafa meyletme, dönme, sapma || doğru yoldan çıkma. <ZL, OTAL>

inḥirāf etmek [1] sapmak, doğru yoldan ayrılmak. <Kantar/2, ÖTS>

K12/23 Ḥāris-i cādde-i şer' ki 'ahdinde olur / **inḥirāf eylemek** ol cāddeden emr-i muḥāl

inḥitāt [1] derece kaybetme, aşığı inme, alçalma. <KT, Cûdî, LN, ZL>

G102/3 Bu çār-ṭāḳ-ı ḥarābuñ tenezzŭlinde nedŭr / Cihān cihān keder-i **inḥitāt** bilmezler

in'idām [2] yok olma (bkz. inderās, helāk). <Cûdî, LN, OTAL>

K6/41 Zemīne ḥātıra-i **in'idām**-ı füşat-ı cāy / Sipihri bā'ış-i ḥusrān-ı teng-dāmānī

K23/36 Murādumca edā mŭmkin midŭr vaşfuñ k'ola dā'im / Şafā-yı ḥātırum cevri-i felekden **in'idām** ūzre

inkār [4] reddetme, tanımama, itiraf ve tasdik etmeme; yadsıma, "öyle değildir"

deme. <KT, Cûdî, LN, YTL, TS>

G298/4 Çekdŭk el cām-ı maḥabbetden şarāb-ı ūlfetŭñ / Kaçmazuz keyfiyetin **inkārdan** şimden gerŭ

inkār olur mı [1] inkār edilemez, kesin olarak öyle. Soru edatı, olumsuzluk bildirmek için kullanılmıştır.

G365/5 Rinde ziḥām-ı ḥāḳdan āzāde-güşedŭr / **inkār olur mı** luṭfi meger külḥenŭñ daḥi

inkār etmek [1] yadsımak, reddetmek. <Kantar/2, TS, ÖTS>

G41/5 Nā'ilī **inkār edenler** ṭab'-ı mu'ciz-gŭyuñu / İḥtirā'-ı ḥāme-i siḥr-āzmā bilmez nedŭr

inkâr olunmaz [1] yadsınamaz, aksi iddia edilmez.

G107/5 Degildür tâze-gû yârâna peyrev Nâ 'ilî ammâ / Yine **inkâr olunmaz** şâ'ir-i nâzûk tabî'atdur

inkılâb [2] değışme, başkalaşma, bir hâlden başka bir hâle dönme. <KT, LN, OTAL>

K3/24 Fenâ-yı 'âleme ey bü'l-heves şu'ûruñ yok / Bu âh u girye nedür çarhuñ **inkılâbında**

K18/21 Olunca nehbi mühim-sâz-ı inderâs-ı felek / Zamâne mâni'-i aḥkâm-ı **inkılâb** olmış

inkırâz [1] bir kalabalıktan, bir bütünden tek kişi kalmayacak şekilde tükenme, bitme, ardı kesilme. <Cûdî, LN, OTAL>

K21/32 Hüdâ vücûduñı hıfz eylesün ḥatâlardan / Ki devletün sebab-i **inkırâz**-ı a'dâdur

inkısâm [1] bölünme, taksim olunma. <KT, LN>

K23/32 Eder endîşe istidlâl ṭab'-ı mû-şikâfuñdan / Cevâhir olduḡın bir vefḳ-i ḥikmet **inkısâm** üzre

inkıyâd [1] itaat), boyun eğme, kendini teslim etme. <KT, LN, OTAL>

K37/9 Ba'îd olur kişi dergâh-ı zü'l-ğıyâşından / Hevâ-yı nefsine teslîm ü **inkıyâd**ı kadar

inkisâr [2]

1. kırılma (bkz. şikeste). <KT, LN>

G210/4 Olmasun ayağı düz başduḡına ġırre hele / **İnkisârında** bulan neşvesini şîşemüzün

2. kalbi kırılma, gücenme; beddua etme. <KT, LN> Aşağıdaki tanıklarda sözcük, “dil” bağlamında düşünüldüğünde manevî anlamda, “âyîne” bağlamında ise maddî anlamındaki kırılmayı ifade etmektedir. Sözcük, beddua anlamında da düşünülebilir.

K2/8 Olur musîḳal-i ḥâkister-i fenâ bir gün / Ne reng-i âyîne dil ne **inkisâr** kalur

inmek [4]

1. yukarıdan aşağıya doğru gelmek, çıkmak karşıtı. <TS, ÖTS>

G343/1 Peymânenen döküldi mey-i nâb bir yere / Nûr **indi** şandılar gören aḥbâb bir yere

2. bir binek hayvanının üzerinden yere basmak. <TS, ÖTS>

G282/7 'Âlimân-ı cehl-i mürekkeb nâşîḥân efsâne-gû / Her birin söyletsek **inmez** merkeb-i idrâkden

3. (göze) hastalık âriz olmak.

K19/5 Kıldı bir ḥil'at-i semmûr-ı ser-â-ser i'ṭâ / Ki fûrûḡından **iner** dîde-i hûrşîde sebel

4. bulunulan yerden daha önemli bir yere gelmek. <ÖTS>

K12/1 **İndi** bir şadra yine ḥatem-i devlet-i iḳbâl / Bâz-gün naḡşını gösterdi nigîn-i âmâl

inşâf [14] merhamete ve mantığa dayanan adalet), vicdana ve adalete göre hareket etme, itidal üzere hareket etme. <KT, Cûdî, OTAL>

K9/36 Zât-ı pâküñ ola maḥfûz ḥatârdan ki Hüdâ / 'Adl ü **inşâfuñ** dünyâya nıgeh-bân etmiş

K10/40 Râyet-keş-i 'adâlet ü **inşâf**ı ḳahr ede / Ḍaḥḥâḳ-ı zulmı Gâve-i âhengerân gibi

- K13/39 Ol sāhîr-i i‘câz-karînüñ budur **inşâf** / Yok rütbe-i ‘irfânına hâ‘iz şu‘arâdan
 K14/70 **İnşâf** budur kim eşer-i lutf-ı tabî‘at / Yektâ-güher-i nüh şadef-i baħr-ı ‘alâdur
 K14/76 Bir cevî-i miyânındaki nezzârelerinde / **İnşâf** u mürüvvet ‘adem-i maħz-ı hebâdur
 G73/6 Ben bulmadum görürseñ eger ey hâkîm sen / **İnşâf** şafhasın bu nüh evrâkdan kıpar
 G188/6 **İnşâf** hoşdur ey felek-i vâj-güne-na‘l / Miħnet cihân cihân u telâfî dem-i neşât
 G330/2 Yok mı **inşâfuñ** o şühûñ ħırmen-i ‘ömrüm gibi / Ĥânümân-ı ħüşnini ey âh ber-bâd etmeye

inşâfa gelmek [1] haksızlık etmekten vazgeçmek, merhamet etmek; adaletli davranır olmak. <KT, TS, ÖTS>

- K34/28 Nitekim gâhî **gelüp inşâfa** devr-i rûzgâr / Bir yere cem‘ ede yârân-ı perîşân-soħbeti

inşâf eylemek [2] acımak, hakkını tanımak, adaletli davranmak. <TS, ÖTS>

- M5/IV/6 Bu ġayret ile sen **eyle inşâf** / ‘Âşık nice olmasun ciger-ġ‘âr

- G84/4 Bu teġâfûl nedür ey baħt gel **inşâf eyle** / Yoksa taķlîdûñ o ser-mest-i şeker-ġ‘âba mıdur

inşâf ki [3] doğrusu şu ki, hakikatte. Tanıklarda “budur inşâf ki” şeklinde bir yapı oluşturmuştur.

- K30/9 Meclisünden budur **inşâf ki** mehcûr olalı / Bulmadum zevķ şebâtumda devâmumda benüm

- K33/4 Budur **inşâf ki** Sencerle Melikşâh degil / Pâdişâhân-ı selef görmediler böyle re‘îs

- G60/5 Söz daķık olmasa raġbet mi bulur Nâ‘iliyâ / Naẓm-ı pākûñ budur **inşâf ki** diķķât yeridür

inşâf-dih [1] “İnsaf et!, Acı!” anlamında Farsça bir ibare.

- M5/IV/1 **İnşâf-dih** ey büt-i cefâ-kâr / Ey âfet-i cân-ı ‘âşık-ı zâr

insân [1] akıl ve düşünme yeteneġi olan en gelişmiş canlı, âdem. <KT, TS>

- K9/10 Pâdişâhâ bir avuc ġâki o kim ġikmet ile / Eyleyüp kıbil-i cân nâmını **insân** etmiş

insâniyyet [1] insanlık, vicdanlılık, insana yakışan vasıf ve faziletler. <KT, Cûdî,

LN, OTAL>

- G56/2 Dil nigâh-ı lutf umar bilmez ne bî-raħm olduġın / Merdüm-i çeşminden **insâniyyet** ümmîdindedür

inşirâf [2] vazgeçme, geri dönme. <Cûdî, LN, ZL, Kanar/2>

- K29/18 Dest-i keremde olsa da mümkün mi **inşirâf** / Baħşâyış-ı ġızâne-i lutf u ‘inâyetûñ

- G227/4 Dest-i keremde olsa da mümkün mi **inşirâf** / Baħşâyış-ı ġızâne-i lutf u ‘inâyetûñ

inşâ [3] kaleme alma, edebiyat kurallarına uygun olarak nesren yazılan yazı, güzel

nesir yazma. <KT, LN, OTAL>

- K9/29 Cümleñüñ aħķar u nâġîzidür ammâ eşerin / Naẓm u **inşâda** ne Vaşşâf u ne Saħbân etmiş

- K21/7 Zebânın anılayamaz Bû ‘Alî vü Fârâbî / Kıalem ki Ĥürmüs-i eflâk-i naẓm u **inşâdur**

- K21/15 O hoş-nüvis-i suħen-ver ki tab‘-ı derrâki / Daķâyık-ı ġať u **inşâda** ‘âlem-ârâdur

inşâ 'allah [1] “Allah isterse, Allah’ın emri olursa” manasıyla kullanılan dua ifadesidir. Bu tabir, Kur’ân’da birçok yerde geçer. Bakara/70, Yûsuf/99, Kehf/69, Kassas/27, Saffat/27. <KT, İSLÂMÎ SÖZLER>

K17/44 ‘An-ğarîb edeler ümmîd olur **inşâ 'allah** / Qal‘a-i Şandrayı da dâhil-i serhadd-i Budûn

inşâd [1] birinin huzurunda kendi yahut başkasının eseri olan bir şiir okuma; şiiri ahengine, veznine uygun olarak, içerdği duyguyu da katarak okuma. <KT, ETETS>

G339/3 Cân-bağış olur Mesîha güftâra gelse o leb / Rûh-ı kelâmı eyler **inşâd** söyleyince

inşidâd [1]

K37/11 Hâzer cebâbireden kim her-âyiñe o gürûh / Bulur ğarâmet-i taqdiri **inşidâd**ı kadar

intibâh [8] uyanma, uyanıklık || gönül açıklığı, göz açıklığı, âgâhlık. <KT, Cûdî, LN>

K30/25 **İntibâh**-ı dil-i hayretle deġişmem gâhî / Bulunan neşve-i idrâki künâmununda benüm

G21/7 Ey Nâ’ilî terâne-i kilkünnden oldılar / Rûhâniyân-ı maştaba-i **intibâh** mest

G63/4 Ğarîb neşve-i idrâkdür mağabbet-i ‘ışk / Ki hayretinde bile **intibâh** lâzımdur

G69/6 Ben Nâ’ilî mühendis-i nazmam çeh-i devât / Risto-yı tab‘uma raşad-ı **intibâhdur**

G141/3 Gözi mağmûrlaruñ mest-i serâsimesiyyüz / **İntibâh** üzre degilsek ne ‘aceb h‘âbdayuz

G244/3 **İntibâh**-ı dil-i hayretle deġişmem gâhî / Bulunan neşve-i idrâki künâmununda benüm

G284/4 Ser be-ceyb-i **intibâh** ol ‘âb-ı ğafletden uyan / Bu kuhen mihmân-serânûñ mîzbânından şağın

intibâh-ı mest [1] ayılma, kendine gelme.

G22/5 Kem cur‘a-i haţâ ile ol günde Nâ’ilî / H‘âb-ı humâr olur sebeb-i **intibâh-ı mest**

intifâ‘ [1] faydalanma, istifade, menfaatlenme. <KT, Cûdî, LN>

G215/1 Olmasun rüsvâyıluğda **intifâ‘**ı kimsenün / Gelmesün eksük terâzûda metâ‘ı kimsenün

intiğâb [1] seçim, seçme, bir şeyin en güzelini seçip alma (Şemseddin Sâmî, 1317. 171). <KT, LN, OTAL> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün hem tayin edilme hem de güzide olanın seçip alınması anlamı kendini göstermektedir.

K18/42 Belîğ-i nâdire-sencem ki şâhid-i nazmum / Hemîşe encümen-ârâ-yı **intiğâb** olmuş

intikâm [2] öç alma, acı çıkarma. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K23/37 Geleden ‘âlem-i kevn ü fesâda kendüme buldum / Sipihr-i dūmı bî-tağrîb ü bî-kaşd **intikâm** üzre

intikâm almak [1] öç almak, acısını çıkarmak. <TS, ÖTS>

M1/1/2 Senden ne vech ile ile **alınur intikâmımız** / Ey baht-ı kîne-hû felek-i bî-mürüvvat âh

intikâd [] sahte parayı gerçeğinden ayırma; seçme, ayıklama yaramazlarını çıkarma. <Cûdî, OTAL>

intikâd etmek [1] ayırt etmek, iyiyi kötünden, gerçeği sahteden ayırmak, seçmek.

K5/42 Kānı bir şayrafı-i çārsū-yı himmet kim / **İntikād ede** güherden hāzef ü mīnāyı

intisāb [3] bir büyük zata veya hanedan mensubuna bağlı ve onunla alâkalı olma, irtibat, mensubiyet, kapılanma. <KT, OTAL>

K3/39 Bihişt ta‘biyedür gül-şen-i şefā‘atinün / Mişāli nefḥa-i gül feyz-i **intisābında**

K4/27 Bār-gāh-ı hārīm-i ‘izzetinün / **İntisābıyla** müttekā-yı dilem

G273/4 Aḥter-şinās imiş tūtalum ehl-i dānişün / Yok **intisābı** tāli‘-i fīrūza n’eylesün

intişām [1]

K23/35 Ki olmuşdur hirās-ı dest-burd-ı ceys-i ḥayretten / Reh-i āmed-şud-ı feyz-i ma‘ānī **intişām** üzre

intizāh [1] abdestlenerek temizlenme, taharet alma; bu yolla tövbe etme. <OTAL>

G63/9 O nūr-ı pāk-ı aşālet ki i‘tikādında / Vücūh-ı şāyibeden **intizāh** lâzımdur

intizām [4] yolunda olma, düzgünlük, tertip, nizam altında bulunma. <KT, Cûdî, LN>

K23/1 Bi-ḥamdi‘l-lah felek dā‘ir medār-ı **intizām** üzre / Sipih-rūn devri şābit merkez-i nūn-ı niẓām üzre

K23/12 Kāzā kārında ḥayrān baḥt te‘eşşürinde şermende / Cihān ḡayr-ı mükerrer ḥāl-i ‘ālem **intizām** üzre

K30/26 Lāyık-ı rişte-i taḥsīn ü behā olmaz idi / **İntizām** olmasa lū‘lū-yı kelāmumda benüm

G244/4 Lāyık-ı rişte-i taḥsīn ü behā olmaz idi / **İntizām** olmasa lū‘lū-yı kelāmumda benüm

intizār [8] bekleyiş, bekleme, gözleme. <KT, LN, Kanar/2>

K2/52 Feriştegān-ı muḳaddes o şevk ile şaf şaf / Yoluḡda secde-ber-rāh-ı **intizār** ḳalır

G121/1 Dil-dārı olsa ehl-i dilün ārzū-şumār / Luṭf-ı nigāhı olmsa maḳrūn-ı **intizār**

G365/6 Ayrılma sen cemālden ey çeşm-i **intizār** / Ḥāk içre olsa ḥulda baḳar revzenün daḥi

G368/6 Kādem kādem gece teşrīfī Nā‘ilī o mehūn / Cihān cihān elem-i **intizāra** degmez mi

G371/2 **İntizārum** saḡadur şubḥa dek ey mihr-i münir / Berg-i ḥāṭırda olan şebnem-i ümmīd gibi

Ş1/10 Bes ki āzürede-i teḡāfüldür / Döyemez **intizāra** sultānum

Ş2/3 Saḡadur meyli cān-ı müştāḳuñ / Saḡadur **intizārı** ‘uşşāḳuñ

Ş7/7 Gözedür dīde senūn-çün rāhı / **İntizārı** saḡadur vallāhī

inzimām [1] katılma, ilāve olunma. <KT, Cûdî, LN>

K23/26 Yed-i İskender-i iḳbālūne tevḳī‘-i ḥikmetle / Muḥassirdür cihān-ı ‘ilm ü ḥikmet **inzimām** üzre

irād [2] getirme, söyleme, nakletme. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

G338/4 Cibrīli ḳılsa ol leb esrārına muḥāṭab / Biñ gizlū nūkte eyler **irād** söyleyince

irād etmek [1] söylemek. <TS>

K12/57 ‘Aczūmi bārī bu taḳrīb ile evşāfuḡda / Bir iki beyt ile **irād edeyüm** bi‘l-icmāl

irādet [4] irade; istek, rıza, arzu. <KT, Cûdî>

K7/36 Zihī **irādet**-i ḥükm-i ezel zihī teslīm / Bu iḳtidār ile ol pençe tāb-ı ḥaşm-ı ‘anīd

G389/3 Kūyin ṭolanmadan ne ḳaçarsun iki gözüm / Erbāb-ı ‘ışḳuñ elde degildür **irādeti**

[tas.] müritlik etme. <TASAVVUF TERİMLERİ>

G178/4 Yapışmış dâmen-i tevfiķa dil dest-i **irâdetle** / felekden etmemiş bir kerre istimdâd ayak başmış

G297/4 Bay u gedâsın Edrinenüñ cylemiş temâm / Dâmân-ı pîr ü dest-i **irâdet** fütâde-rû

irâdet-pezîr [1] iradeli; istekli.

M3/IV/3 Yâ Rab n'olur bu yolda **irâdet-pezîr**-i 'ışķ / Ermez mi dest-i sâlike dâmân-ı pîr-i 'ışķ

İrân [1] İran, Pers Hükümdarlığı. <Steingass>

K11/13 Şulh-fermâ-yı şeh-i **İrân** ki kalb-i pâküñe / Nazm-ı ahvâl-i re'âyâ emn-i kişverdür gelen

İrem [1] Âd kavminin merkezi. Yemen'de San'â ile Hazramût arasında bulunmuş eski bir şehirdir. Âd kavminin hükümdarı Şeddâd tarafından yapılan binalar ve bahçeler Arap kitaplarında abartılarak nakledilmiştir. Burada Şeddâd tarafından, cennete benzetilerek yapılan bir bahçe bulunduğu rivayet edilir. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "irâmezâtü'l-imâd"ı İrem bağı olarak tefsir etmek isteyenlerden bir kısmı buranın Aden civarında olduğunu rivayet ederler. Aynı yerin Şam ya da İskenderiye şehirlerinden biri olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır. İslâmî edebiyatta daha çok mutluluk verici, mamur ve gösterişli bina, ev gibi yerleri ifade eden bir mazmun olarak kullanılır (bkz. 'Âd, Şeddâd). <Kâmûsü'l-A'lâm, Cûdî, OTAL, Fars Mitolojisi Sözlüğü>

K36/14 Beyâzî şeb-çerâğ-ı baħr-ı devletdür n'ola etse / Sevâdı nüzhet-âbâd-ı **İrem** şâm-ı ğarîbânı

'**irfân** [13] bilme, biliş, kavrayış, anlayış; [tas.] Hak taliplerinin Hakk'ı tanımak ve ona ulaşabilmek için seçtikleri yol ve yordam, batınî, ledünnî ve ilahî bilgi. <Cûdî, Seccadî/2, ADŞS>

K9/25 Qadr-i '**irfânımı** zîrâ ki bilüp Bâķinüñ / Elin almış şu'arâ hayline sultân etmiş

K9/28 Qalemin lû'le sözün âb-ı hayât u tab'ın / Hızr-ı dil-zinde-i ser-çeşme-i '**irfân** etmiş

K12/64 Töhmet-âlüd-ı kemâlem ki felek baħtum ile / Cürm-i '**irfânımı** işbâta olur şahid-i hâl

K13/39 Ol sâķir-i i'câz-ķarîñüñ budur inşâf / Yok rütbe-i '**irfânına** hâ'iz şu'arâdan

K16/33 Hâseli'l-lâh ki bu '**irfân** ile dergâhuñdan / Nâ'ilî dūr ola gerdün-ı cefâ-pişe yakîn

K23/40 Cihân-sâlâr-ı '**irfân**am ki endişem mü'ekkeldür / Der-i gencîne-i feyz-i Hudâ-yı lâ-yenâm üzre

G58/5 Biz Nâ'ilîyâ Ka'be-i '**irfân**-ı Hudâyız / Ervâķ-ı suķen secde-ber-i menzilümüzdür

G170/5 Horsend-i mezâķuz bilürüz Nâ'ilîyâ biz / '**irfânı** Hudâ her hâr-ı lâ-yefheme virmez

G179/7 Ma'ânî gevherin etmekte tab'ın Nâ'ilî işâr / Tılsımın feth edüp gencîne-i '**irfâna** el şunmuş

G240/6 Öpdüm ayağın mey-gedede pîr-i muğânüñ / Şeyhü'l-harem-i Ka'be-i '**irfândan** el aldum

G256/7 Nâ'ilî buldu kütüb-hâne-i fazl u edebüñ / Târ-ı şîrâze-i mecmû'a-i '**irfânı** ucın

G322/2 Neşve-i 'ışķı bulur mıştaba-i '**irfânıñ** / Kimisi lâ-yı hümında kimi ser-cüşında

G341/3 Hikmetinde ben de hayrânâm ki yok cem' eylemiş / Meşreb-i '**irfân** ile 'aķl-ı ma'âşî bir yere

irḥā [4] gevşetme, koyuverme, bırakma, salıverme. <KT, LN, ZL> Tanıklarda “inān (dizgin)” sözcüğü ile birlikte kullanılmıştır.

- K5/43 Yeter ey rāyiz-i endīşe yeter gösterdün / Eşheb-i germ-i ‘inān-ı sūḥene **irḥāy**
 K14/71 Çok fāris-i meydān-ı suḥen līk bu vādī / **Irḥā**-yı ‘inān-ı ḳaleme teng-fezādur
 K21/20 Olursa sāḥa-i luṭfuṇda ruḥṣat-ı tek ü pū / ‘Inān-ı şekve-i dehre mahal-i **irḥādur**
 G202/4 Bu şāḥāda gördük ki degil ḥınḳ-ı felek rām / Nāḥār ‘inān-ı dili **irḥā** ile geçdük

irsāl [4] gönderme, yollama. <KT, LN, ZL>

irsāl etmek, irsāl eylemek [3] göndermek. <Kantar/2>

- K7/60 Yüzi şuyına o sultānuṇ **eyleyüp irsāl** / Amān-ı āteş-i düzaḥdan ol ḡarībe nüvīd
 K12/16 Bu terennümle şarīr-i ḳalem-i kātib-i çarḥ / **Eder** elḳābımı Nāḥīd-i sipihre **irsāl**
 K30/7 Seni **irsāl edeyüm** bir yere kim şāḥibinüṇ / Eşer-i ni‘metidür mağz-ı ‘izāmumda benüm

irsāl-i peyām [1] haber gönderme.

- K23/3 Zihī āsāyış-i bezm-i ṭarab kim sūz u sâzından / Felek Nāḥīde **irsāl-i peyām** eyler peyām üzre

irşād [4] doğru yolu gösterme, doğru yola sevk, uyarma; [tas.] bir velinin, talibe tarikatı ve Allaha yakınlık yolunu öğretmesi. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

- K6/44 Cibilletinde olan ḥüsn-i iḥtilâṭ u kerem / Sipihri eylese **irşāda** luṭfin erzānī
 G27/5 Bilmez ḥarem-i şevḳ-ı dili Nā’ilī-i zār / Luṭf etmeyicek ḳābil-i **irşād**-ı maḥabbet
 G282/1 Māni‘-i ḥarf-i temennâyuz leb-i idrākden / Ḳābil-i **irşād**-ı ‘ışkuz mezheb-i idrākden
 G297/5 Cüyā-yı himmetüz ṭotalum biz de Nā’ilī / **Irşād** ümīdi ile ṭarīḳ-ı reşāda rû

irtibât [1] bir şeye bağlı ve onunla ilgili olma, münasebet (bkz. ta‘alluḳ). <KT, LN, OTAL>

- G86/2 Güller şüküfte serve hem-âgüş yâsemen / Sünbüllere benefşelerün **irtibâtı** var

irtifā’ [12]

1. yükselme, yukarı kalkma. <KT, Cûdî, LN>

- G28/2 Eyler dili **irtifā’**-ı zülfün / Pā-mālī-i baḥt-ı dūna bā’iş
 G337/5 Kim kaçardı **irtifā’**-ı neyyir-i iḳbālden / Kevkeb-i baḥt-ı erāzīl vaḥşet-engīz olmasa

2. yüksek makama erişme. <KT>

- G215/4 Yā ḥazīnün mevc imiş ey mihr yâ evcün ḥazīz / Var mıdur senden recā-yı **irtifā’**-ı kimsenün

irtifā’-ı cāh [1] mevkiin yüksekliği. Tanıkta bu terkip, bir astronomi terimi olarak da kullanılmıştır. Güneşin şerefi, mevkiinin yüksekliği ve göğün en yüksek noktasında [evc] bulunması iledir.

- K32/12 Ḥudā vücūdını ḥıfz eylesün ḥaṭarlardan / Ki āfitāba şeref **irtifā’**-ı cāḥıdur

3. yükseklik, yükselti. <Cûdî, LN, OTAL>

K16/17 **İrtifā'**ıyla düşer sāyesi bām-ı felege / Nedür ol kubbeli kâşî oda ol şāh-nişîn

K28/37 Da' vā-yı **irtifā'** da derk-i harābınuñ / Burc-ı peşini kal'a-i gevher-nigîn ile

K29/5 Hımmet makāmına turup ādāb ile yer öp / Seyr eyle **irtifā'** m o evvāna rif' ātūñ

K29/29 Olsun hemîşe cilve-ger-i evc-i **irtifā'** / Hikmet-serāy-ı dehrde hırşid-fıtratuñ

M10/I/12 Olduğ ġarîk-i nūr-ı 'atā-yı Muhammedi / Ahsente ey hilāl zihî **irtifā'**-ı hāl

irtifā' almak [1] yükseklik ölçmek, güneşin en yüksek noktaya çıkıp çıkmadığını bularak zamanı hesaplamak. Bu iş için kullanılan âlet, üzerinde rakamlar yazılı, çeyrek daire şeklinde cilālî bir tahtadır. Bu tahtaya küçük kurşun bir şakul de bağlıydı. Adına rub' tahtası ya da usturlab da denirdi. <Kantar/2, ÖTS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 258>

K20/10 **Almağa** tāk-i ġarķa-i cāhuñdan **irtifā'** / Cevzā tutar elinde suṭurlāb-ı meş' eri

4. güneşin yüksekliği. <Cûdî>

K10/19 Kūtehḍür **irtifā'** ma mihruñ eşi' a' sîn / Peyveste etse birbirine rîsmān gibi

G168/3 **İrtifā'**-ı āfitāb-ı āsumān-ı vaḥdete / 'Aklı hayrān eden uṣṭurlabdur endişemüz

irtihāl [] dünyadan ahirete göçme, rihlet, vefat, ölme. <KT, LN>

irtihāl etmek [1] göçmek; ölmek. <Kantar/2, TS, ÖTS>

K1/51 Olsun yoluñda hūşe-i ber-hürmen-i du' ā / Ol kim ümîd-i zād-ı reh-i **irtihāl eder**

irtikāb [] uygunsuz, kötü bir iş yapma, bir günah işleme. <KT, LN, OTAL>

irtikāb etmek [1] işlemek, suç işlemek. <Kantar/2>

M5/VI/3 Çeşmūñ gibi yār olup kâzāya / Çok fitneler **irtikāb edersün**

irtiyāb [2] şüphe, tereddüt (bkz. şekk). <KT, Cûdî, LN>

K3/61 Cinānda olmasa ger şād-merg olurdu hemān / Sürür-ı da' vet-i bî-şekk ü **irtiyābında**

K18/31 Yine 'adāveti ehl-i dile muḡarrerdür / Kemāl-i kînesi bî-şekk ü **irtiyāb** olmış

îşāl [3] vasıl etme, eriştirme, yetiştirme, ulaştırma, vardırma. <KT, Cûdî, LN>

K12/84 Bir du' ā kim ola iḡlāşa ḡarîn anı eder / Ḳudsiyān-ı felege peyk-i icābet **îşāl**

K27/35 Bir du' ā eyleyeyüm kim diye sükkān-ı felek / Peyk-i **îşāl**ine dāmen-be miyān hoş geldüñ

G10/2 Şāh-ı nev-rūzdan oldu yine mülk-i çemene / Gonce tūmārınuñ **îşāl**ine pervāne şabā

îşār [4] dökme, saçma, serpm; cömertlikle verme. <OTAL>

K31/7 'Aṭṭār gibi çārsū-yı i' tibārda / **îşār**-ı nefḡa-i keremūñle ferîd olur

G26/3 Şad cevher-i cān olmağa **îşār**-ı ġüşāyiş / Ol hoḡķa-i la' lîn-i dūrer-bāra ne minnet

G190/6 Ebr-ı nîsān-ı 'atā ḡazret-i Şeyḡū'l-islām / Ki tutar gevherini nuṭḡına **îşāra** şadef

îşār etmek [1] bol bol vermek, bağışlamak. <Redhouse>

G179/7 Ma' ānî gevherin **etmekde** ṭab' uñ Nā' ilî **îşār** / Tılsımın feth edüp gencîne-i 'irfāna el şunmış

'**îsî** [7] kendisine İncil'in indirildiği Hıristiyalık dininin peygamberi. İlk mucizesini daha süttten kesilmemiş bir bebek iken göstermiş, annesini (Meryem) babasız bir

çocuk dünyaya getirdiği için suçlayan Yahudilere dile gelerek cevap vermiştir. Nefesiyle hastaları iyileştirmesi ve ölüleri diriltmesi, diğer mucizeleridir. <Kâmûsü'l-A'lâm> Tanıklarda nefes ve konuşma ile ilgili olarak gösterdiği mucizeler dolayısıyla anılmıştır.

- K1/6 Hassānuñ eyledüm der isem şād rūḥını / 'İsî zebān-ı reşk ile taşdıḡ-i ḥāl eder
 K27/2 Cān virüp mürde-dilān-ı ḡamı iḡyā etdün / Dem-i 'İsî misün ey bād-ı vezān ḡoş geldün
 G37/2 ḡamzesi ḡan dökmede etmez tenezzül Rüsteme / Lebleri cān virmede 'İsiye ḡarf-endāz olur
 G66/7 Ey büt-i nāz etse ger vaşf-ı lebün Nā'ilī / Her nefesi pāye-i 'İsî-i Meryem bulur
 G191/2 Muttaşıl dār-ı şıfā ḡāşiyet-i çeşmünde / Dem-i 'İsî-veş olur nāle-i bīmār laṡif

Aşağıdaki tanıklarda 'İsā'nın, güneş ile birlikte anılmasının nedeni, onun güneşinde bulunduğu dördüncü feleğe kadar yükselmesidir (bkz. Mesîḡ). Hazreti İsa, göğe yükselince, dördüncü katta üzerinde dünya malı olarak bir iğne bulunduğu için daha ileri gidememiş, durmaya mecbur kalmıştır (bkz. sūzen). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 260>

- K7/33 O şeb-çerāḡ-ı necābet ki ḡacletinden olur / Verā-yı dāmen-i 'İside muḡtefi ḡurşid
 G317/4 Bî-behre fenādan o kim deyr-i 'ālemün / 'İsî-i āfitāb-meşiri bulunmaya

'İsî-maḡām [1] İsa peygamber derecesinde, onunla aynı mevkide. Tanıkta İsa Peygamber'in makamı, göğün dördüncü katında bulunduğuna inanılan güneş ile kıyaslanmıştır ki ikisi birbirine denktir. İsa, göğün dördüncü katına kadar yükselmiştir.

- G150/4 'İşk oldu bizden ey dil zülmet-zedā-yı hestī / 'İsî-maḡām iseñ sen ḡurşid-menzilüz biz

İskender [10] Kuran'da adı geçen Zülkarneyn ve Yunan tarihinde adı geçen Büyük İskender'in karıştırılmasıyla meydana gelmiş bir karakter. Kâmûsü'l-A'lâm'da (1306. 926).bu karışıklığın gerek Arapların gerekse İranlıların aslında Makedonyalı olan Büyük İskender'i (Alexander) kendi kültürlerine mal etme çabasıdan kaynaklandığı ifade edilmektedir. Nâilî, tanıklarda bu karakteri büyüklük ve ululuk sembolü olarak değerlendirmiştir. <Kâmûsü'l-A'lâm, MİTOLOJİK UNSURLAR>

- K14/68 İskender dāḡ-ı dil olan āb-ı ḡayātuñ / Ser-çeşmesi ol bādiyeden ḡayli cudādur
 K17/14 Tāze taḡvīm-i cihān-ḡiri-i İskender ü Cem / Naḡd-i vaḡt-ı ḡaşem ü taṡṡana-i Āferidün
 K19/20 Ne Süleymāna naşib oldu ne İskendere lîk / Re'y u tedbirde zātuñ gibi şadr-ı ekmel
 K23/26 Yed-i İskender-i iḡbālüne tevḡi'-i ḡikmetle / Muḡassirdür cihān-ı 'ilm ü ḡikmet inzīmām üzre
 G220/5 ḡalk-ı 'ālem Nā'ilī hem-cāh-ı İskender velī / Bî-ḡaber āyīnesinden sine-i bî-kīnenün
 G264/2 Münkəsirdür yine āyīne-i iḡbālinde / Eger İskender ise devleti şāyeste gören
 G386/8 Ola rūḡ-ı Nizāmü'l-mülk ü İskender cenābından / Nasaḡ-āmüz-ı destür-i nişāb-endüz-ı sulṡānī

Aşağıdaki tanıklarda İskender, "Aristo" ile birlikte kullanılmıştır. Meşhur filozof Aristo (Ristālîs, Risto), İskender'in danışmanı ya da veziridir.

K23/43 Ben ol **İskender**-i kişver-güşâ-yı ‘âlem-i nazmam / Ki te ‘yîdinde olmuş rûh-ı Risto ihtimâm üzre

K33/11 Devletün elzem-i esbâbidur ol zât-ı şerîf / Lâzım-ı şevket-i **İskender** ise Ristâlîs

Aşağıdaki tanıkta İskender, “âyîne (ayna)” ile birlikte kullanılmıştır. Bu ayna, İskender’in Mısır’ı fethettikten sonra oraya yerleştirdiği mucizevî bir nesnedir. Güya bu aynadan oraya gelmekte olan gemiler, bir aylık yoldayken görünürlermiş. Bir rivayete göre bu aynayı Aristo yapmıştır. Arap tarihçilerine göre İskender, yüzünde nikapla gezermiş. <MITOLOJİK UNSURLAR, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 261> Nâilî aşağıdaki tanıkta “rû-pûş” sözcüğüyle bu duruma da gönderme yapmıştır.

G269/2 Şâf ol o kadar ‘ışk ile ey dil ki hayâdan / Âyinesi **İskendere** rû-pûş görünsün

ışlâh [2] iyi hâle getirme, iyileştirme, düzeltme; kusur ve kesikliğini gidererek mükemmeliyete koyma. <KT, LN>

K19/22 Cevher-i tîğ ile bî-vâhime **ışlâh**-ı mizâc / Şerbet-i lutf ile bî-çün u çerâ def’-i ‘ilel

G358/4 Şad dâğ-ı nedâmetle gider olsa da tağdır / Mâbeynümi **ışlâha** gelen baht-ı siyehle

islâm [6] Hazreti Muhammet’e Allah tarafından vahiy yoluyla ilan ve tesis buyurulan din, Müslümanlık. Sözcük, Allah’a teslim olmak, boyun eğmek, itaat etmek anlamlarına gelir. <KT, Cûdî, DİNÎ KAVRAMLAR>

K17/43 Dest-yârî-i ricâl ile cünûd-ı **islâm** / Devletünde alalar nice kılâ’-ı maşşûn

K28/35 Mişâk u ‘ahd-ı şevket-i **islâmı** bağladuñ / Şer’-i Muhammedî gibi hâbl-ı metîn ile

K28/36 Ol kal’alar ki hıttâ-i **islâma** oldu zamm / Hükûm-i mühendis-i hîred-i hurde-bîn ile

G68/3 Perestîş-gâh iken ebrûsı Cibrîl ü Mesîhâya / O kâfir mâcerâ-yı ‘işveye **islâm** müşkildür

G287/3 Kible-gâh etsün o hâlî ser-be-ceyb ebrûlarıñ / Kâfirân-ı ‘ışkuña teklîf-i **islâm** eylesün

T5/10 Qabûl oldu du’âsı pâdişâh-ı mülk-i **islâmuñ** / Alındı böyle bir hısn-ı metîn maşzûl olup küffâr

ism [3] isim, ad, nam. <KT, LN>

K36/9 Ne tuğrâ kim çıkar **ism**-i Muhammed bir mu‘ammâdur / Ki olmuş ‘âlemün hırz-ı amân-ı gerden-i cânı

G322/3 ‘Ayb bulmazdı kadeh-keşlere zâhid görse / **İsm**-i Settârı celî haqq ile ser-püşında

G345/2 Periyle dâ‘ire çizmiş kenar-ı şem‘e olup / Hafî müdâvim-i **ism**-i Vedûd pervâne

‘işmet [13] haramdan uzak durma ve iffetine dikkat etme; namus, iffet; masumluk. <Cûdî, LN, Kanar/2>.

K12/62 Dâmen-i **‘işmet**-i Yûsuf gibi çâk etdi yaşam / Dest-i bî-dâd-ı Zelîhâ-yı sipihr-i muhtâl

K14/32 Ol şem‘-i serâ-perde-i **‘işmet** ki fûrûğı / Mihr ü mehe sermâye-dih-i nûr u ziyâdur

K18/19 O hâne-zâd-ı fütüvvet ki perr ü bâl-i melek / Serây-ı **‘işmetine** perde-pûş-ı bâb olmuş

K34/24 N’eylesün ammâ ki çirkâb-ı riyâdan pâkdür / Tâze berg-i gül gibi dâmân-ı pâk-i **‘işmeti**

M4/IV/1 Tal‘atun meş‘ale-efrûz-ı harîm-i **‘işmet** / Nîgehün bezm-i tegâfûlde nedîm-i **‘işmet**

M4/IV/2 Hüsnuñ ârâste-i halk-ı kerîm-i **‘işmet** / Kâmetün naql-i burûmend-i na‘îm-i **‘işmet**

- G113/3 Ol ‘âşık-ı pāküz ki serā-perde-i ‘**işmet** / Ālûde-i hûn-ı dil olan dâmenümüzdür
 G208/2 Mihr-i ‘**işmetden** bile ‘âr eyler olsa jâle-pâş / Ol hayâ gül-berginün pākî-i dāmânın görünü
 G235/2 Bâğbân-ı harem-i bâğçe-i ‘**işmetdür** / Degmemiş ol şanemün daği gül-istânına el
 G248/2 Kıl âb-ı ruḥ-ı ‘**işmet** olan eşküme râğbet / ‘Âr eyleme âlâyiş-i dāmân-ı terümden
 G288/2 Olmaz hüsünün gibi bir şü‘le-i âha hem-reng / Dâmen-i ‘**işmetün** ey berg-i gül-i nâz şaḥın
 G359/2 Reşkâ ki dâmen-i meh-i Ken‘ân-ı ‘**işmetin** / Merdân-ı ‘ışık dest-i Züleyhâya virmedi
 G384/3 Şarḥ-ı ‘**işmet** bu mıdur kim ola benden şöra / Seni pehlûya çeker pîrehenünden gayrı

‘**işmet-şiken** [1] iffetine hâlel getiren, günahsızlığını bozan, günaha sokan.

- G256/3 Hüsünün ol şâhid-i ‘**işmet-şiken**-i Yûsufdur / Ki Züleyhâ göremez h‘âbda dāmânı ucın

isrâ [1] yürütme; geceleyin yürüme; Muhammet Peygamber’in mirâç hadisesi.

Hazreti Peygamber, bir gece uyku ve uyanıklık arasında iken Cebrail gelerek onu buraka bindirmiş, önce Mescid-i Aksâ’ya oradan da Mi‘râc denilen merdivenle göklere çıkarmıştır. Bu olayın Mekke-Kudüs arasındaki yeryüzü yolculuğuna “isrâ”, gök katları yolculuğuna ise “mi‘râc” adı verilir. <KT, ADSS İSLÂMÎ SÖZLER, s. 15>

- M6/II/2 Nûruñ işrâk etdi keşf-i sırr-ı esrâr eyledün / Leyle-i **isrâyı** ol işrâka astâr eyledün

isrâf [] gereksiz yere ve fazlaca bir şeyi sarf etme, savurganlık. <KT, Kanar/2>

isrâf olmak [1] boşuna harcanmış olmak, telef olmak.

- G305/3 Tek hemân pîr-i muğân humları iḥrâz etsün / Ğam degil her ne kadar cur‘ alar **isrâf** olsa

istebraḥ [1] sırma tellerle süslü bir cins kumaş (bkz. zer-beft). <KT, Cûdî, LN>

- K28/39 Çıkdı beyâza nakşı görünce oḡaḡuñ / **İstebraḥ**-ı cinân gibi ḥuld-ı berîn ile

istemek [34]

1. istek duymak, arzulamak; dilemek. <TS, ÖTS>

- K3/16 Kim **istemezdi** bu meclisde ‘ıyş u nüşı eger / Olaydı neşve meyinde nemek kebâbında
 K5/9 Bir nazarda ḥired-âşübî-i bîkr-i fikrüm / Şekl-i Mecnûna kor **isterse** eger Leylâyı
 K5/45 Muḥliş **isterseñ** eger zeyl-i mübâhât eyle / Na‘t-ı peygamber-i Ḥallâḳ-ı cihân-ârâyı
 K12/60 Dil-i bîmâruma âb **istese** cellâd-ı felek / ‘Arz eder kâse-i çînî ile zehr-i kıttâl
 K27/10 Gûsfendânın edüp sâḥa-i ‘adlinde be-pîş / Gürk-i hûn-ḥ‘âre der **isterse** şobân hoş geldün
 K29/2 Göndermek **isterin** seni bir âsitâna kim / Çâḳ evc-i âsumâna ere farḳ-ı ‘izzetün
 K34/23 **İstese** ednâ teveccühle ḳul eyler kendüye / Zümre-i şâhân-ı Cem-câh u Ferîdün-ḥaşmeti
 K34/26 **İstemez** ammâ bilür bu vaż‘ ile şimdi felek / Şöhre-i idbâr eder erbâb-ı câh-ı devleti
 G48/1 Güşâyiş-i dile bir nice rûzgâr **ister** / Şükufte olmağa ol ḡonce çok bahâr **ister**
 G48/4 Ğariḳ-i lücce-i ḥayret bu heft girdâbuñ / Ne ḳa‘rına nazar eyler ne dest-yâr **ister**
 G48/5 Teferrüc etmege dil bî-ḥudâne Nâ‘ilîyâ / Verâ-yı ‘âlem-i ḥayretde bir diyâr **ister**
 G77/6 Ğirre-i câh ol kadar sulṭân-ı gül kim ḳorḳaram / Ḥârdan bûlbüller **ister** hûn-behâ nev-rûzdur

- G91/2 Şarâb-ı ‘ışk u maḥabbetle mest olan ‘aşık / Ne zer piyâle ne sâkî-i sîm-sâk **ister**
- G91/3 Melûl-ı dağdağa-i câh olur fenâ ehli / Ne girûdâr u ne ḥaşmet ne ṭumṭurâk **ister**
- G91/5 Ġarîb şüh iledür Nâ’ilî mu‘âmelemüz / Nigâh-ı ḥasrete pâdâş-ı iştîyâk **ister**
- G140/8 Ne sifâl **isterüz** ne sâgar-ı Cem / Nâ’ilî biz ki neşve-dâr-ı ğamuz
- G193/1 Döyer mi nâzına diller girişme-sâz olıcağ / Kim **istemez** o cefâ-kârı dil-nevâz olıcağ
- G258/4 Mizâc-ı şu‘le-i ḥüsnüm ki **istesem** mihrûn / Sevâd-ı dîde gibi ḥânesin siyâh ederin
- G283/2 Sâye-bîzârân-ı iḳbâlî sipihrûn olsa ger / Üstühânın **istemezler** kim hümâ kût eylesün
- G303/3 Erdi bir mertebeye za‘f-ı ten-i zerd ü nizâr / Kehrübâ kârın eder **istese** her kâh bize
- G304/4 Femin öpmek miyânın koçmak **isterseñ** hemân ey dil / Tırup yok yerlere ol mest-i nâza i‘tibâr etme
- G371/3 Sa‘y-ı bâzûsını gör zerre-i nâçiz-i dilûn / Almağ **ister** seni âġûşına ḥurşîd gibi
- Kt8/1 Fîrûġun **istemez** erbâb-ı dili ‘adûya hemân / Siyâh-baht idüğün ey sitâre gösterme
- Kt8/3 Ḥalâş **ister** iseñ zaḥm-ı çeşm-i a‘dâdan / Dili o ḥancer ile pâre pâre gösterme
- Ş12/7 Tek ü tenhâ belâ deştinde her dem / Ne hem-râh **isterüm** ne yâr-ı hem-dem

2. gerek olmak, lâzım olmak. <TS, ÖTS>

- G48/2 Demek ki rûy-ı siyâhı medâr-ı ḥacletdür / ‘Arûs-ı baht ki gül-güne-i ‘izâr **ister**
- G48/3 Kefen-be-düş mubâhâtı Dâver-i maḥşer / Şehîd-i tîġ-i siyeh-tâb-ı çeşm-i yâr **ister**
- G91/1 Sa‘âdet-i dû cihân manşîb-ı vifâk **ister** / Zamâne devleti sermâye-i nifâk **ister**
- G91/4 Ḥazâkat-i dile nabz-âşînâ ṭabîb gerek / ‘Îlâc-ı derd-i derûn şîḥḥat-ı mezâk **ister**
- G378/3 Kûh kûh-endâz-ı ġam bir bâde **ister** kim gönül / Revġan-ı seng-i fesân-ı tîşedür her ḳaṭresi

isterse [2] öyle bile olsa, bu durumda bile.

- G265/3 Dünyâ ile sen şulḥ ol bî-ḥüccet ü bî-da‘vâ / **İsterse** cihân ḥalkı hep şâhid-i zûr olsun
- G265/5 Erbâb-ı riya şimdi ġuş eylemez **isterse** / Dâvûd lisânından âyât-ı Zebûr olsun

isti‘âre [1] ödünç alma, birinden eğreti bir şey alma. <KT, LN, OTAL>

- K3/17 Bu bâġda nice mümkindür **isti‘âre**-i şevḳ / Tefâvüt olmayıcağ bülbül ü ġurâbında

isti‘câl [1] acele ettirme, bir şeyin çabuk olmasını isteme. <KT, LN, ZL>

- K12/9 Yetmedi sür‘atine bād-ı bahârî bu ḳadar / Eyledi müjde-i teşrîfi için **isti‘câl**

istid‘â [1] yalvararak isteme, dileme, tevazu ile talep. <KT, LN>

- K23/15 Muḥaşşal bu dem-i ferruḥda **istid‘â** gerek Ḥaḳdan / Devâm-ı devlet-i maḥdûm-ı Bercîs-iḥtîşâm üzre

isti‘dâd [14] bir şeyin kabulüne ve edinilmesine hazır bulunuş, kabiliyet; zekilik,

anlayışlılık. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

- K16/6 Ḥaşılı cevher-i zâtında var ol **isti‘dâd** / K’ola bî-şâ’ibe bir emr-i celîle ta‘yîn
- K16/24 Felegûn olsa da ol ḥidmetle **isti‘dâd** / Ḥayfdur ḥayfdur ey dâd-ger-i dâd-âyîn
- K23/33 Ḥudâvendâ ki olmuş luṭf-ı **isti‘dâd** ile ṭab‘uñ / Kemâle raġbet ü ehl-i kemâle iḥtirâm üzre
- K26/13 Żamîr-i pâki bir âyîne-i şâf u mücellâdur / Derûnında hemîşe nûr-ı **isti‘dâd** muzmerdür
- K26/41 Ola zâtı serîr-ârâ-yı devlet ol kerem-kârûn / Vücûdî ḥaḳ budur kim feyz-i **isti‘dâd** maḫhardur

- K30/29 Tırf kânam ki fūrūğ-ı eſer-i **isti' dād** / Tā' n eder mihre güher-päre kelâmumda benüm
 K35/1 Leb-i deryâda seyrân eyle vâlâ-kaſır-ı ħunkârı / Ki olmiſ 'aql-ı kül ħayrân-ı **isti' dād**-ı mi' mârı
 G71/1 Ŗaĥſuñ **isti' dādı** luţf-ı peykerinden bellidür / Kimyâ-yı kâbiliyyet cevherinden bellidür
 G190/3 Mihr-veſ olmasa kân-ı güher-i **isti' dād** / Mübtelâ olmaz idi ſine-i efgâra ſadef
 G220/4 Görmesek dūſında zâhid añlamazduĥ ħikmetin / Ĥil' at-ı teſrîf-i **isti' dād** olan peſîmenüñ
 G231/4 Râz-ı lebinde noĥtadur ſerĥ-i kitâb-ı Ĥüsn ü dil / Meftûn-ı **isti' dādıdır** bir tıfl-ı dânanuñ gönül
 G244/7 Tırf kânam ki fūrūğ-ı eſer-i **isti' dād** / Tā' n eder mihre güher-päre kelâmumda benüm
 G337/7 Pây-mâl olmazdı her kiſverde erbâb-ı suĥen / Mülki **isti' dād** ħaĥt-âbâd-ı temyîz olmasa
 G381/3 Ĥired meftûn-ı **isti' dādı** olmiſ / Görüp ol tıfl-ı Eflâtûn-kemâli

istidlâl [] bir delile dayandırarak bir ſeyden bir netice çıkarma,delil getirmek.

<KT, LN>

istidlâl etmek [2] kanıtlara dayanarak bir sonuca varmak, akıl yürütmek. <TS>

- K12/46 Ey Felâtûn-ı ħikem-senc ü Aristo-yı reſîd / Ki Qazâ kârını re'yüñle **eder istidlâl**
 K23/32 **Eder** endîſe **istidlâl** tab' -ı mü-ſikâfuñdan / Cevâhir olduĥın bir vefĥ-i ħikmet inĥisâm üzre

istidrâc [1] iſi rast gelme; inkârcıların tedricî olarak felâkete yakaſtırılırken geçici bazı baſarılar kazanması, sahtekârların ve iddiacıların yavaş yavaş Allah'ın rahmetinden uzaklaſıp gazabına yaklaſması. <Cûdî, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

- G178/7 Felek tāsından etmiſ ka' beteyn-i mihr ü mâĥ-âsâ / Bu ſeſ-der-gâĥ-ı **istidrâca** çok nerrâd ayak baſmıſ

istifâze [1] feyizlenme, feyiz alma, feyiz ve bereket bulma. <KT, Cûdî, LN>

- K1/9 Ĥâkânîyîm ki Feyzî-i Hindî vü Enverî / Tab' umdan **istifâze**-i nûr-ı cemâl eder

istiĥâse [1] yardım isteme, “aman ve el-gıyas” diyerek yardım isteme; [tas.] müridin sıkıntılı durumlarda ſeyhinden ve zamanın kutbundan himmet etmesini dilemesi. <KT, LN, DİNÎ KAVRAMLAR>

- G214/3 Nâ-maĥrem-i ĥarîm-i edebsûn zenân gibi / Muĥtâc-ı **istiĥâse**-i na' lîn-i ſîm iseñ

istiĥlâl [] kirası veya mahsulü borca karſı verilmek üzere devredilmez malların rehin edilmesi, ipotek. <KT, OTAL>

istiĥlâl etmek [1] rehin göstermek.

- G87/9 Olanlar Nâ' ilî imzâ-nüvis-i ĥüccet-i ĥübî / Gönül mülkini **istiĥlâl edüp** merbûĥ yazmıſlar

istiĥnâ [10]

1. mevcutla kanaat ve onu gına sebebi kabul ederek baſka bir ſeye ihtiyaçı olmamak, kanaat, tenezzül etmeme; [tas.] dünya mal ve makamlarından baĥlarını kesme yoluyla elde edilen ihtiyaçsızlık, Allah'ı kendine kâfi görme. <KT, LN, Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K5/19 Böyle tarĥ eylemiſ endâze-i mi' mâr-ı ezel / Sâĥa-i himmetüme ĥarĥa-i **istiĥnâ**yı

- K7/15 Tamâm geldi baña kâm-ı dilden **istiğnâ** / Vifâk-ı bahtdan oldum vücûh ile nevmîd
 G137/2 Sîr-çeşm-i seyr-i dîdâr olmazuz Mûsî gibi / Tûr-ı **istiğnâda** tûfân-ı tecellî-maţlabuz
 G387/5 Hem dil-i Cibrîlden dâmân-ı **istiğnâsı** pāk / Nâ 'ilî-veş yine âlûde-meşreb ğamzesi

2. tenezzül etmeme, yüz çevirip bakmama, nazlanma. <KT, Cûdî>

- G111/3 Yeter kılduñ cemâlûñ ey niķâb-ārâ-yı **istiğnâ** / Nigâh-ı ibtilâ-yı 'âşıkışûrîdeden mestûr
 G169/4 Dest-i **istiğnâya** her müjgânı bir hancer virür / Şulh-düşmen bir siyeh-mest-i 'itâbuñ mestiyüz
 G219/2 Hâţ ber-âver nâz-perver sûz-ı dilden bî-haber / Dâğ-ı **istiğnâ-yı** bî-hengâmıyuz bir âfetûñ
 G219/5 Biz hażîz-i hâkde sen evc-i **istiğnâdasun** / Olmaduķ ey mihr-i hûsn-i âyine-dâr-ı tal'atuñ
 G251/7 'İllet-i âzârı ancaķ renc-i **istiğnâ** ise / Nâ 'ilî bîmârî-i çeşmüñde noķşân görmesün
 G337/1 'Âşıkun dökmezdi kanın yâr hûn-rîz olmasa / Hûn-ı dilden câm-ı **istiğnâsı** leb-rîz olmasa

istiğnâ-sipeh [1] askeri istiğnadan müteşekkil ordu, naz ordusu.

- G362/2 Başka bir 'âlemdür ey dil tavr-ı âbdālân-ı 'ışķ / Bü'l-'aceb sultân-ı **istiğnâ-sipehdür** her biri

istiğhâre [1] bir kimsenin yapmayı istediği bir şeyin kendisi için hayırlı olup

olmayacağını Allah'ın kendisine bildirmesi maksadıyla yatmadan önce iki rekât namaz kılıp Allah'a dua etmesi; hayrın hangi tarafta olduğunu araştırma. Onay (2000. 262), aşağıdaki tanığı şöyle izah eder. "Gece vakti çekilen âhlar o perî gibi güzeli teshir edip yatağa kadar getirirse bu lûtfu sözle tavsif ve tabir olunur mu? Ne hoş niyet düşü bu!" <Cûdî, DİNÎ KAVRAMLAR, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 262>

- G295/3 O perîyi âh-ı şeb-gîr ede câme-h'âbe teshîr / Olunur mı lûtfi ta'bir ne hoş **istiğhâredür** bu

istikâm [2]

1. sağlamlık, metin ve muhkem olma. <KT, OTAL>

- K23/28 Bu **istikâm** ile bi'l-lâh esâs-ı devlet ü 'ömrün / Kıyâmet kopsa da olmak 'acebdür inhidâm üzre

2. düşmana karşı müdafaa için taş veya topraktan yapılan kale, duvar, set, hendek, siper.

<KT, Cûdî>

- K23/22 Zâhîr olursa bir kem-ter ğubâra zıll-ı temkîni / Kâlır sedd-i Sikender gibi **istikâm**-ı tām üzre

istikâmet [4]

1. doğruluk, doğru gidiş; doğru hareket; Hakk'a tâbi olup adaleti yerine getirme. <KT, Cûdî, LN, DİNÎ KAVRAMLAR>

- K16/5 **İstikâmetle** olup mâl-i şehinşâha vekîl / Dâniş ü fiţnatına eyledi dünyâ taḥsîn
 K21/11 O müsta'id-i 'imâret ki **istikâmet** ile / Vekîl-i mâl-i şehinşâh-ı 'âlem-ârâdur
 K22/7 Eflâke ser çeküp 'alem-i **istikâmetün** / Bâlâ-ter oldı cây-nişinün şudûrdan

2. bir şeyin bir tarafa doğru uzanması. <KT>

- G325/5 Ey Nâ 'ilî sipihre degil 'arşa nâz eder / Ârif bu **istikâmet**-i ṭab'-ı bülend ile

istikbāl [2] karşılama, gelmekte olan bir zatın ikram veya sevgi gösterisi olarak önüne çıkma. <KT, Cûdî, LN>

K12/12 Mağdem-i Âşaf-ı a' zâm ki hâlâyık şaf şaf / Reh-güzârında тұrur muntazırı **istikbāl**

istikbāl eylemek [1] karşılamak. <Kanar/2, TS, ÖTS>

G388/5 Şükufte 'âlem-i 'ışkuz ki **eyler istikbāl** / Dem-i bahâr-ı tarab mevsim-i hâzânumuzı

istiklâl [1] başlı başına olma, kendi başına olma, kimseye tâbi olmayıp kendi kendine olma, hürriyet. <KT, Cûdî>

K17/38 Virdi te 'yîd-i kader devletüne **istiklâl** / Etdi esbâbını fi'l-hâl müheyyâ gerdün

istikmâl [1] bir işin noksansız ve mükemmel olması, kemale erdirilmesi; tamamlama, bitirme. <KT, OTAL>

K12/42 Sensin ol nüsha-i manzûme-i hikmet ki olur / Fehm-i ser-nâmesi 'aqla sebeb-i **istikmâl**

istilâ [1] ele geçirme, tasarrufu altına alma; yayılma, kaplama. <KT>

G330/5 Nâ'îlî biñ kerre dâmen-bûs-ı vaşl olsa gönül / Yine **istilâ**-yı ğam bir lahza dil-şâd etmeye

isti' lâ [2] yükselme, yüksek merteye elde etme. <KT, Cûdî, LN>

K5/18 Kâtı alçağ görürüm 'âlemi alduqça ele / Dür-bîn nazar-ı himmet-i **isti' lâyı**

K36/15 Sevâd-ı zıll-ı şeh-perr-i hümâ-yı evc-i **isti' lâ** / Sefîdi dâğ-ı reşg-i beyza-i tāvûs-ı cevlanî

istimâ' [3] işitme, dinleme, kulak verip dinleme. <KT, LN, OTAL>

K5/31 **İstimâ'ı**ndan olur Tâlib-i şîrîn-suhenün / Tûfî-i zâ' ika müstağnî-i şeker-hâyî

K12/58 Nâ-murâdâne bir az derdümü taqrîr edeyüm / **İstimâ'**-ı suhenüm tab' uña virmezse kelâl

istimâ' etmek [1] işitmek, dinlemek, kulak vermek. <Kanar/2>

M7/III/2 Bu beyti **istimâ' etsün** geçenler reh-güzârımdan / Bu añlansun zebân-ı sebze-i hâk-i mezârımdan

istimdâd [3] yardım isteme, medet umma; [tas.] tarikat ehlinin şeyhlerden veya ölü velilerin ruhlarından yardım istemesi. <KT, Cûdî, LN, TASAVVUF TERİMLERİ>

G178/4 Yapışmış dâmen-i tevfiqa dil dest-i irâdetle / Felekden etmemiş bir kerre **istimdâd** ayak başmış

istimdâd etmek [2] yardıma çağırmak, yardım istemek. <ÖTS>

K17/8 Vâridât-ı dil ü tab' umdan **eder istimdâd** / Olurın zâtuñı ta' rifde bî-şabr u sükûn

G255/6 Mağal nâzûkdür erbâb-ı ma' ârif **etsün istimdâd** / Cenâb-ı 'îşmetîñ lutf-ı tab' -ı kâmrânından

istinâd [4]

1. dayanma, yaslanma || güvenme, itimat. <KT, Cûdî, LN>

K37/18 Sa' âdet-i ezeli Nâ'îlî anuñ ki ola / Penâh-gâh-ı kazâ cây-ı **istinâdı** kadar

M3/VII/2 Var âsitân-ı pîre hele **istinâdumuz** / Hük-m-i kazâyâ zerre kadar yok 'inâdumuz

istinâd etmek [1] dayanmak, yaslanmak. <Kanar/ 2, TS, ÖTS>

G190/5 Ceyb ü dâmânını pür-gevher eder Nâ'îliyâ / **İstinâd etse** kefi h'âce-i ibrâra şadef

2. avcı zinciri gerisinde, arka olmak üzere toplu hâlde bulundurulan asker. <OTAL>

istinād eylemek [1] savaş hattının gerisinde destek olması için asker bulundurmak. Tanıkta fitne, sevgilinin kirpiklerinin gölgesinde pusuya yatmış ve asker yedeklemiştir. Ancak sevgilinin gözlerine mağlûp olmuştur.

G349/1 Fitne kim mağlûb olur çeşm-i kazâ-‘ unvânına / **İstinād eyler** kemîn-i sâye-i müjgânına

istişmām [] koklama, koku alma || karine ile anlama, hissetme. <LN, ZL, OTAL>

istişmām eylemek [1] koklamak; anlamak, hissetmek, kokusunu almak. <Kantar/2, ÖTS>

K23/30 Midād-ı hâmeden bûy-ı ‘abîr **eylerler istişmām** / Yazanlar vaşf-ı hulkûn nâme-i müşgîn-hûtâm üzre

‘işyân [2] emre uymama, itaat etmeme, itaatsizlik etme, başkaldırma; Allah ve peygamberinin emirlerine uymamak, itaat etmemek. <LN, Kantar/2, TS, DİNÎ KAVRAMLAR>

K4/43 Kurb-ı **‘işyân** u ba‘d-ı gufrānam / Yād kıldıkça hem-nevâ-yı dilem

M2/IV/3 Bu cürm ü bu **‘işyân** ile kim der saña bi’l-lâh / Dâmen be-kef-i ẖâhiş-i hayr u hasenât ol

iş [4] bir sonuç elde etmek, herhangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan etkinlik, çalışma. <TS>

K21/14 O server-i melekîyyü’l-hişâl u hoş-dil kim / Mu‘în ü yâveri her **işde** Hağ ta‘âlâdur

Ş12/2 Oñulmaz yâreler bitmez **iş** olmaz / Sağ olsun sevdiğüm Mevlâ kerîmdür

iş işi gösterir [1] geçmişte yapılanlar, gelecekte yapılacaklar hakkında fikir verir.

G88/1 Çarhûn nifâkımnı yine teşvîşi gösterür / Sen ‘âleminde ol gönül **iş işi gösterür**

işi tamām olmak [1] işi bitmek; ölmek.

M1/II/3 Teslîm-i nakd-i cân ile **oldı işüñ tamām** / Düşdi yoluñ o kişvere kim gayrı bacı yok

işâret [2]

1. parmakla, göz ve kaşla gösterme. <KT>

K29/26 H̱âhiş-ger-i mülâzemet-i hem-nişînidür / Olursa ger ẖuşûle eñ ednâ **işâretüñ**

2. iz, alâmet, nişan. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K36/7 ‘Uluvv-ı câhına ol şadr-ı zî-şânüñ **işâretdür** / Ki eyler dem-be-dem kaţ‘-ı merâtib-i şevket ü şanı

işgâl [] meşgul etme, işten alıkoyma, işle uğraştırma. <Cûdî, OTAL>

işgâl etmek [1] işten alıkoymak, oyalamak, meşgul etmek, uğraştırmak. <Kantar/2, TS, ÖTS>

K12/49 Şevk-i evşâfuñ olur dilde füzûn her ne kadar / **Etse** taḅ‘um keder-i nâ-mütenâhî **işgâl**

işidilmek [1] duyulmak. <TS, ÖTS>

K27/26 Hây u hûdan **işidilmezse** gönülden derler / Reh-güzâruñda tûran pîr ü cevân hoş geldüñ

ışitmek [9]

1. kulakla algılamak, duymak. <TS, ÖTS>

- K22/17 Bîm-i celâletüñle düşer havf u haşyete / Nâm-ı bülendüñi **ışiden** kimse dürdan
 G76/3 Gözler görüp o mâhî kulaqlar **ışitmemiş** / Güft u şenîdi ‘ âleme her gâh tâzedür
 G222/3 Geçmiş zamân-ı ‘ıyş u tarab bezm-i ‘ alemün / Sâzın **ışitmedük** hel Nâhîdi görmedük
 G254/1 Nâlemüzi **ışitmesi** kaldı o şem‘ -i şüh-sitân / Eyledi dūd-ı şem‘ -i âh nây-yı gelüyı sürme-dân
 G275/5 Nâ ‘ilnün **ışidüp** zemzeme-i güftârın / Bülbülümdür demesün ol gül-i hurrem ne desün

2. haber almak, bilgi almak. <TS, ÖTS>

- G103/5 Sehl idüğün **ışitmemiş** miñnet-ı kurbdan fırâk / Bizden o şūha Nâ ‘ilî fikr-i kenâre bir midür
 G178/8 Dil-i ferzâne bir uğranmamış semt ihtiyâr etmiş / **İşitmiş** Nâ ‘ilîden mülk-i nazma yâd ayak başmış
 G217/5 Biz etdügüne kalmayalum gerçi **ışitdük** / Mestâne varup hâne-i ağıyârda kalduñ

3. biri tarafından kendisine söylenilmek. <TS, ÖTS>

- K22/28 Sîlî vü ta‘ nedür **ışidüp** gördüğüm hemân / Bu rûzgârda bir âlây kerr ü kûrdan

ışrâb [1] bir maksadı kapalı olarak anlatma, îmâ, îmâ ile işaret. <KT, Cûdî, LN,

OTAL>

- G141/4 Gösterüp güşe-i lutf-ı nighühñ ağıyâra / Çeşm-i mañmûrına derd-i dili **ışrâbdayuz**

ışrâk [2]

1. güneşin doğması; güneşin doğuşundan ufuk üstünde bir ya da iki mızrak boyu yükselinceye kadar geçen müddet. <KT, LN, OTDTS>

- M6/II/2 Nûruñ **ışrâk** etdi keşf-i sırr-ı esrâr eyledüñ / Leyle-i isrâyı ol **ışrâka** astâr eyledüñ

2. aydınlatma, parlatma, ziyalandırma); [tas.] bilginin insanda vahiy yoluyla meydana çıkması. <KT, Cûdî, ÖTS>

ışrâk etmek [1] aydınlatmak, ışıklandırmak.

- M6/II/2 Nûruñ **ışrâk etdi** keşf-i sırr-ı esrâr eyledüñ / Leyle-i isrâyı ol **ışrâka** astâr eyledüñ

‘**ışret** [11] iyi yaşama, gününü gün etme, safa sürme; içki içme, içki âlemi, içki

kullanımı. <Cûdî, ZL, Kanar/2>

- K23/6 Süzülmiş bâde hâırlar güşâde meclis âmâde / Nişâb-ı ‘ıyş ü ‘**ışret**den ahibbâ iğtinâm üzre
 K24/16 Tertîb-sâz-ı ‘**ışret**-i rindân olup vera‘ / Zühdüñ metâ‘ ı kisve-i fışk u fücûr olur
 K34/3 Añma nâm-ı ‘**ışreti** ki şaħne-i devrân ile / Ol kâdardur vâ‘ iz-i şehrüñ şalâha niyeti
 K34/6 Eyleyüp zühdüñ esâsın kalb-i hâsîd gibi saħt / Kalb-i mü ‘mîn gibi nerm etmiş binâ-yı ‘**ışreti**
 G30/1 Cülûs edince ħamel taħt-gâhına ħurşîd / Berât-ı ‘**ışreti** rindânüñ oldı hep tecdîd
 G46/5 Dû rûze ‘**ışreti** ey Nâ ‘ilî ħanîmet bil / Ĥumâr-ı ye’s ile şaħbâ-yı ârzü biledür
 G136/2 Yine taħta-pâre-i ‘**ışret**-i ħarem-i muğâna degişmezüz / Felek olsa taħt-ı zümürredîn güneş olsa kürsî-i ‘âcumuz

- G173/3 Mestî-i hûn-ı ciger tab‘ına virmiş neşât / Ol ki bu ğam-hânede ‘işrete nâz eylemiş
- G261/2 Varak-sumâr-ı gül-i ‘işret ol ko be vâ’iz / Zamân-ı ‘ıyş ü tarabdur kitâbı n’eylersün
- G281/5 Mest-i hûn-âb olmamış zehr-âb-ı ğam nûş etmemiş / Bilmemiş Cemşîd ü Cem âyîn-i ‘işret n’eydügin
- G390/4 Her rind-i tehî-desti olan münkir-i ‘işret / Bir sîm-beden mâra hem-âgûş görür mi
‘işret-geh [1] eğlence yeri, içki meclisi. <Kanar/2>
- K14/9 Bîgâneye yer yokdur o ‘işret-geh-i hâşuñ / Güncâyışı mahşûs-ı kibâr u şürefâdur
‘işret-serâ [1] işret mahalli, meyhane. <Cûdî>
- G78/3 ‘İşret-serây-ı dehre ki vaz‘ etdiler esâs / Cem gibi nice şehkeri müzdür yazdılar
işte [1] gösterilirken veya bir şeye işaret edilirken kullanılır. <TS>
- G215/5 İşte meydân-ı suhen var ise gelsün Nâ’ilî / Ser-ķalemnden böyle mu‘ciz ihtirâ‘ı kimsenün
istibâh [1] şüphe. <KT, Cûdî, LN, OTAL>
- M1/I/6 Tût dâmen-i sipihri hemân rûz-ı rusta-hîz / Mazlûm-ı bî-günâh idüğinde yok istibâh
iştiğâl [] meşgul olma, bir işle uğraşma, uğraşma. <KT, Cûdî, LN>
- iştiğâl etmek** [1] uğraşmak, meşgul olmak, ilgilenmek. <Kanar/2, TS, ÖTS>
- K1/50 Kâdr-i kemâl-i şân-ı nübüvvet bülend edüp / Erbabı tâ merâtibine iştiğâl eder
iştiyâk [8] göreceği gelme, özleme, fazlaca arzu etme, gönülden arzulama. <KT, Cûdî, LN>
- K7/7 Hezâr Yûsuf-ı güm-geşte-i emel çâhî / Hezâr dîde-i Ya‘ķûb iştiyâk-ı sefîd
- K27/16 İштиyâkuñla helâk olmağa az kalmışdık / Hayr-ı maķdem hele ey rûh-ı revân hoş geldün
- K28/64 Bûs-ı rikâb-ı şadra bilür iştiyâkı / Farķ eyleyen haķîķati zann-ı zanîn ile
- M1/V/1 Şalduñ derûna tâb-ı harâret firâķ ile / Yakduñ cihânı nâ’ire-i iştiyâk ile
- Ş1/8 İштиyâkuñla dâğ ber-dil olan / Döyemez intizâra sultânım
- [tas.] Hakk’ı görmeye ve ona kavuşmaya olan şevk. Aşağıdaki tanıklar, tasavvufi bağlamda değerlendirilebilir. <Seccadî/2>
- K3/56 Verirdi seyle çerâ-gâhın iştiyâk-ı habîb / Degildi fikri behiştün giyâh u âbında
- G73/5 Der-kâr olur telâţum-ı deryâ-yı iştiyâk / Bir mevce o cebhe-i berrâķdan kıpar
- G91/5 Ğarîb şüh iledür Nâ’ilî mu‘âmelemüz / Nigâh-ı hasrete pâdâş-ı iştiyâk ister
‘işve [28] naz ve eda etme, güzellerdeki gönül aldatan tavır ve davranışlar. <Cûdî, LN, Kanar/2>
- K6/27 Fûsûn-ı ‘işvesinün ‘aķl-ı kül giriftârı / Firîb-i ğamzesinün fitne pây-ı dâmânı
- M5/III/1 ‘Uşşâķ yanuñda hiķ-kesdür / Bî-çârelere bu ‘işve besdür
- M8/V/1 Bulup pervâza ruşşat rûzgâra ‘işveler şalduñ
- G6/4 Zûr-ı bâzû-yı nigâhuñ dest-burd-ı ‘işvedür / Çâķ-rîz-i ceyb ü dâmân-ı taķammüldür baña
- G13/3 ‘Âlem harâb olur nigehünden ki eylese / Ser-cûş-ı câm-ı ‘işve şikest-i humâr-ı h‘âb

- G13/5 Farṭ-ı hücum-ı nâzdan ol şūḥa Nâ'îlî / Reng-i şarâb-ı 'işve olur perde-i hicâb
- G21/2 Nâz u kirişme hûş-rübâ 'işve dil-firîb / Dil şifte nigâh serâsime âh mest
- G21/4 Ditrer nezâre üstine mânend-i âfitâb / Vardıkça ḥ'âb-ı 'işveye ol ḡurre mâh mest
- G28/1 Ey ḡamzeleri cünûna bâ'îş / Her 'işvesi füsûna bâ'îş
- G40/3 Ol zamân kim nâz ile ol sâḥir-i mu'ciz-firîb / Nükte-i siḥr ü füsûn-ı 'işveye âḡâz eder
- G55/2 Bir keyf-i tâzedür dile ol mest-i 'işveden / 'Özr-i ḡumâr-ı nâz u tegâfûl dem-i seḡer
- G59/1 'Âşıkḡaruñ hemişe niyâzuñdan incinür / Ol nâzenîn-i 'işve ki nâzından incinür
- G68/3 Perestîş-ḡâh iken ebrûsı Cibrîl ü Mesîḡḡaya / O kâfir mâcerâ-yı 'işveye islâm müşkildür
- G81/6 ḡüy-ı ser-gerdâniyuz biz şâh-ı ḡüsnüñ Nâ'îlî / 'İşvesinden ṭutsa zülfin der ki cevḡānum mıdur
- G128/3 Hem yaḡar dünyâyı ḡamzeñ 'işvesinden hem yine / Dest-i pür-şürinde şad dāmân-ı sekvâ gösterür
- G129/4 ḡamzeñi nâz ol ḡadar mest eylemiş kim 'âşıkā / 'İşvesinden ḡâh naḡvet geh müdârâ gösterür
- G148/3 Deyr içre seyr eden o büt-i 'işve kâfiri / Şiblî olursa etmeye zünnârdan ḡürîz
- G151/4 Kâlâ-yı nâz u 'işvesine rüy-ı dest eder / Ol ḡod-furûş-ı nâz metâ'-ı şigîbümüz
- G216/2 Ne bir iki câma dimâḡı var ne ṭurur elde ne ayaḡı var / Mey-i 'işveden de ferâḡı var o tenûk şerâb-ı tegâfûlün
- G258/3 O ḡam-dest-i ḡalaṭ-ḡ'âhişüm ki bî-taḡrîb / O mest-i 'işveye teklîf-i ḡ'âb-ḡâh ederin
- G281/3 Çeşm-i mestün virmese çaḡ böyle bir ruḡşat 'işveye / Bilse te'şîr-i nigâh-ı germ-i ḡasret neydüḡin
- G299/1 Ol nâz u 'işve ol çeşm ü ebrû / Ol şür u fitne ol iki ḡîsü
- G361/3 Pây-taḡt-ı 'işveden ol şâh-ı ḡüsn ḡamzeler / Ḳahramânḡardur ki pür-zür-ı nigeḡdür her biri
- G369/1 Oldı eşküñ ḡül-şen-ârâ-yı heves cûlar gibi / Aḡdı ḡöñlüm bir nihâl-i 'işveye şular gibi
- K15/2 Çeşmün bu 'işvelerle ey ṭıfl-ı mekteb-i nâz / Levḡ-i niyâz-ı dilde ḡarf-âşinâ deḡil mi
- Ş2/1 Şecer-i Ṭur pây-mâlündür / Şalın ey naḡl-i bâḡ-ı 'işve şalın
- Ş2/2 Sidre hem-sâye-i nihâlündür / Şalın ey naḡl-i bâḡ-ı 'işve şalın
- Ş2/4 Temelin ḡâke şal bu nüh ṭâḡuñ / Şalın ey naḡl-i bâḡ-ı 'işve şalın

i'tâ □ verme. <KT, LN, ZL>

i'tâ kılmak [1] vermek, baḡışlamak, ihsan etmek. <ÖTS>

K19/5 Ḳıldı bir ḡil'at-i semmür-ı ser-â-ser i'tâ / Ki fûrûḡından iner dîde-i ḡürşide sebel

'itâb [17] azarlama, çıkışma, paylama, tersleme, sitem; [tas.] bazı hâllerde bir hikmetten ve sebepten ötürü Hakk'ın kulu uyarması, ona serzenişte bulunması. <LN, Kanar/2, Redhouse, TASAVVUF TERİMLERİ>

K1/52 Na'tından eylesün ṭaleb-i ruḡ'a-i amân / Hevl-i 'itâb o bî-dili maḡşerde lâl eder

K3/1 Kerem ḡuşür eder çarḡ-ı dün 'itâbında / Ki ḡaml-ı minnet eder cevri bî-ḡisâbında

M4/VI/2 Maḡzar-ı luṭf-ı 'itâb olmaḡa lâyıḡ mı deḡil / Devlet o bî-dile küyuñda ḡedâḡlıḡ mı deḡil

M5/III/9 Şeh-râḡ-ı maḡabbetünde diller / Pâ-mâl-i 'itâb-ı pîş ü pesdür

G61/2 'İtâb-ı ḡamze-i mestinden iḡtirâz gerek / Ḥılâf-ı ḡükm-i ḡazâ ḡuvvet-i ḡaṭadandur

G80/3 Eyleyüp kuştelerin ser be-giribân-ı 'itâb / Nâz u şiveyle elin ḡancer-i bürrâna şunar

- G165/1 ‘İşkuñ ki zîr-i pâda muḥaḳḳar tûrâbıyuz / Hüsniñ ḥamîr-i mâye-i nâz u ‘**itâbıyuz**
- G169/4 Dest-i istignâya her müjgânı bir ḥancer virür / Şulḥ-düşmen bir siyeh-mest-i ‘**itâbuñ** mestiyüz
- G197/5 Çîn-i ebrû-yı ‘**itâbuñ** ki nevâzişler eder / Hün-behâ-yı dilidür Nâ’ilî-i bigünehüñ
- G216/1 Dil-i zâra gelmede nev-be-nev ḥaber-i ‘**itâb**-ı tegâfûlûñ / Yine cân esîr-i maḥabbetüñ yine dil ḥarâb-ı tegâfûlûñ
- G262/1 Söyleñ ol âfete dünyâyı ḥarâb eylesesün / Sell-i seyf-i nigh-i çeşm-i ‘**itâb** eylesesün
- G268/3 ‘Arz eyle mihre çîn-i cebîñ-i ‘**itâbuñı** / Güstâḥ cilve-gâhuña güsterde olmasun
- G296/2 Mânî‘ degil o mâha âmed-şud-ı nigâha / Dâm-ı firîb-i turra çîn-i ‘**itâb**-ı ebrû
- G333/2 Yek-dil oldı katl-i ‘uşşâka nigâh-ı şûḥı da / Güşe-i ebrû-yı pür-çîn ü ‘**itâb**-ı nâz ile
- G335/5 Çeşmi bî-tâb-ı ḥumâr-ı nâz iken tırmar yine / Her nighde biñ ‘**itâb**-ı cân-güdâz eyler bize
- G375/4 ‘Uşşâkuñ oldı vâyesi geh nâz u geh ‘**itâb** / Âşâr-ı dil-firîb-i nevâziş görölmedi

‘**itâb etmek** [1] azarlamak, paylamak. <ÖTS>

M5/VI/1 Ol dem ki dile ‘**itâb edersün** / Hürşîdi girifte-tâb edersün

ithâf [3]

1. armağan verme, hediye sunma. Tanıkta “hedâyâ (hediyeler)” ile birlikte kullanıldığından, yalnızca “verme” olarak düşünölmelidir (bkz. ihdâ). <KT>

K15/38 Tab‘um ki ola ḥ‘âceğî-i kişver-i dâniş / Şâyeste-i **ithâf**-ı hedâyâ mı degildür

2. hediye, armağan, sunu.

K8/10 Eder gubârını **ithâf**-ı târik-i hürşîd / Olan o ḥâke cebîñ-sâ-yı ma‘zeret-sâzî

K9/18 ‘Azamet şânuña bir ḥil‘at-i garrâdur kim / Kader **ithâf**-ı şehin-şâh-ı cihân-bân etmiş

i‘tibâr [9]

1. saygı gösterme, ehemmiyet verme, hürmet. <KT, LN, OTAL>

K2/12 Ne deñlü rağbete şâyân olur meta‘-ı emel / Bu kâr-gâh-ı ḥarâba ne i‘**tibâr** kalur

i‘**tibâr etmek**, i‘**tibâr eylemek** [3]

1. dikkate almak, göz önünde bulundurmak. <Kantar/2, ÖTS>

M1/II/4 Naḳd-i ḥayâta **eylemedüñ** hergiz i‘**tibâr** / Dünyâ metâ‘ınuñ nazaruñda revâcı yok

G5/4 **i‘tibâr etme** revâc-ı kâr için Bercîs-i çarḥ / Çeşmüne sen öğretdüñ bu efsûnı baña

2. birinin sözüne güvenmek, doğru söylediğine inanmak. <ÖTS>

G304/4 Femin öpmek miyânın koçmak istersen hemân ey dil / Turup yok yerlere ol mest-i nâza i‘**tibâr etme**

2. revaç, rağbet.

K31/7 ‘Aṭṭâr gibi çârsû-yı i‘**tibârda** / Âşâr-ı nefḥa-i keremünle ferîd olur

G214/2 Bu çârsûda kâsid olur ḥod-furûşluk / Mizân-ı i‘**tibârı** gider müstaḳîm isen

G243/6 Zihî revâc-ı suḥen Nâ’ilî zihî dâniş / Tılsım-ı nikbet olan i‘**tibâra** meftûnam

G246/3 Kâkülûñ olsun ḥamâyil-bend-i bâzû-yı cemâl / Âfet-i ‘aynü’l-kemâl-i i‘**tibârundan** şaḳın

G359/5 ‘Aṭṭār-ı çārsū-yı murād olmadı o kim / Dükkân-ı **i‘tibārını** yağmaya virmedi

i‘tidāl [4]

1. orta oluş, orta, ortadaki. <OTAL>

K3/33 Zihî fezâ-yı muḳaddes ki **i‘tidāl**-i bihişt / Nühüftedür eşer-i feyz-i sūz u tābında

2. aşırı olmama hâli, ölçülülük, her şeyde orta hâlli ve tutumlu olma. <OTAL, Seccadî/2>

K17/25 **i‘tidāl**-i dil ü ṭab‘ından eşer bulsa hevâ / Gele bir mevsime her sâl temûz u kânûn

K26/18 Ḳarîn-i **i‘tidāl**-i feyzün olmazsa o gül-zaruñ / Hevâsı âteş-i düzaḥ güli sūzende aḥkerdür

G62/2 Ārâyiş-i bihişt-i leṭâfet degil midür / Ol tâze gül-bün-i çemen-i **i‘tidâli** gör

i‘tikād [2] inanma, gönül bağlama, kalben tasdik, iman. <KT, Cûdî, LN>

K37/5 Ḳabûl-i ‘aks eden ayîne-i tecellâdan / Cemâl-i Ḥaḳḳı görür ḥüsn-i **i‘tikâdı** kadar

G63/9 O nûr-ı pāk-ı aşâlet ki **i‘tikâdında** / Vücûh-ı şâyibeden intizâh lâzımdur

i‘timād [4] dayanma; güvenme. <KT, Cûdî, ZL>

K37/7 Rızâ ḳarîn ola ḥâşâ o nâ-kesûn ki olur / Ḥulûşı devlet-i dünyâya **i‘timâdı** kadar

i‘timād etmek [3] güvenmek. <Kanar/2, TS, ÖTS>

K1/41 Sâḳisine bu maştabanuñ **etme i‘timād** / Ḳand-ı neşâṭı mâye-i zehr-i melâl eder

G46/4 Hûner-şumârî-i iḥvâna **i‘timād etme** / Ki ol gürûhda ḥassâd-ı ‘ayb-cû biledür

R4/2 Eşḳâl-i nücûma **i‘timād etme** ḥakîm / Aḥvâl pes-i perdede dîger-gündur

i‘tinâ [2] çok dikkat etme, özenme (bkz. ihtimâm). <KT, OTAL>

K4/25 Na‘t-gûy-ı Ḥabîb-i Mevlâyam / Hırz-ı bâzû-yı **i‘tinâ**-yı dilem

G239/7 Benüm o şâ‘ır-ı sâḥir-i Nâ‘ilî şî‘rüm / Olursa mu‘ciz eger **i‘tinâ** nedür bilmem

i‘tirâf [] kendi kusur ve noksanını ve az çok kendi aleyhinde bulunan bir hâli

gizlemeden ve inkâr etmeden kabul etme, hakkı teslim etme (bkz. iḳrâr). <KT, OTAL>

i‘tirâf etmek [1] başkalarının bilinmesi kendi için sakıncalı görülen bir gerçeği

saklamaktan vazgeçip açıklamak, söylemek, bildirmek. <TS>

M5/VI/11 Var ka‘be-i küyını ṭavâf et / Cürm-i ḡam-ı ‘ışḳa **i‘tirâf et**

i‘tirâf-âver [1] itiraf getiren, itiraf ve kabul eden, inkâr etmeyen.

K4/31 ‘Acz-ı evşâf-ı ḥânedânında / **i‘tirâf-âver**-i ḥatâ-yı dilem

i‘tizâr [6] özür dileme, bir sebep ya da vesile öne sürerek ve bir mâni göstererek af

dileme, mazeret beyan etme. <KT, LN, OTAL>

K2/45 O dem ki dest-i şefâ‘ atde ol ḡarîblerün / Sevâd nâmesi mevḳûf-ı **i‘tizâr** ḳalur

K11/23 Dest-i ta‘zîminde ir vefḳ-i rızâ elçisinün / **i‘tizâr**-ı şulḥ için tûmâr-ı maḥzardur gelen

K24/33 Ümmîd-i lutf u ‘afv ile der-dest-i **i‘tizâr** / Ma‘rûz-ı ḥâk-i pâ-yı sa‘âdet vüfur olur

M3/XII/3 Eyle ḡubâr-ı pâyını terciḥ cennete / Sür rüy-ı **i‘tizârı** pâ-yı şefâ‘ ate

G70/2 Mezheplerinde lutf u vefâ küfr-i maḥz iken / Kârı nifâḳ-pîşelerün **i‘tizâr** olur

G230/12 Hem-derd olup bî-dile geldükçe ser-be-pîş / Bîdâd-ı hârdan kapuña **i'tizâra** gül

itlâf [2] (para vesaireyi) gereksiz yere harcama; telef etme. <Cûdî, LN, OTAL>

M1/V/2 **İtlâf**-ı naqd-i 'ömr-i girân-mâye cyledün / Yârân-ı bî-haķîķat ü chl-i nifâķ ile

M3/II/2 Şanmañ ki kayd-ı fâķa vü fikr-i düveldeyüz / **İtlâf**-i naqd-i cân edecek maħaldeyüz

itmâm [1] tam etme, tamamlama, bitirme, ikmal. <KT, Cûdî, OTAL>

K9/33 Ba' dehu eyleyüp **itmâm**-ı du'ân ile sözün / Hâme-i nazma du'â zeylini 'unvân etmiş

ittırâd [1] birbiri arkasından, muntazam bir usul ve teripte cereyan, yeknesak olma. <KT, LN>

K23/24 Hîlâf-ı **ittırâd**-ı devre me'zûn olsa 'ahdinde / Felek taķdîm ederdî şâmı şubh u şubhı şâm üzre

ittifâķ [] birleşme, uyuşma, aynı fikirde olma. <KT, LN, OTAL>

ittifâķ etmek, ittifâķ eylemek [2] anlaşmak, uyuşmak, birleşmek, görüş birliğine varmak.

<Kanar/ 2, TS, ÖTS>

G262/3 **İttifâķ eylemiş** o ebrû leb-i la' lünle şaķın / Dil-i pür-eşķ miyânın şeker-âb eylesesün

Ş4/2 Lebiyle **ittifâķ etmiş** / Bizümle yâr söyleşmez

ittihâd [5]

1. birleşme, bir olma. <KT, LN>

G81/3 Farķ olınmaz **ittihâd**-ı reng ü büy-ı tırradan / Bağda sünbül müdür âh-ı perîşânım mıdır

G237/3 Dâmen-i tırra-i ħam-der-ħamuñ elden ķomayup / İttihâd-ı dil-i 'uşşâķ ile her gâh nesîm

G300/4 Dil degil sîne degil vüs'at-i güncâyîş içün / **İttihâd**-ı ħam u endûha mekân ancak bu

2. aynı fikir ve maksatta bulunma, muvafakat. <KT, Cûdî>

G94/4 Bu deñlü fitne vü âşûba bâ'îş ķişver-i dilde / Ol iki çeşm-i mestûn birbiriyle **ittihâd**ıdır

G230/2 Birbirine muķârin edüp **ittihâd**-ı ħüsn / Virdi güle bahâr leţâfet bahâra gül

ittihâz [] kabul etmek, itibar etme, sayma, nazarıyla bakma. <KT, OTAL>

ittihâz etmek [1] ... olarak görmek, saymak, tutmak, kabul etmek. <Kanar/2, TS, ÖTS>

K8/13 Olur mı ħiç saña düşmen **ittihâz etmek** / Şeh-i 'Acem gibi rûbeh-nihâd-ı keķ-bâzı

ittikâ [1] yaslanma, dayanma. <LN>

G149/5 Mesîħ olursa da bîmâr-ı 'işķuñ olmayana / Felekde bâliş-i ħurşîde **ittikâ** düşmez

ittikâr [1] vakar, gurur. <OTAL>

K2/35 Ġinâ-yı cüduñ ile zîmmet-i ħalâyıķda / Ne 'izz-i devlet ü ne züll-i **ittikâr** ķalır

izâ'at [3] kaybetme, telef etme, zayi eyme. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

G146/7 Şaħbâ-yı vahdetün ki ħum-ı ser-be-mihriyüz / Ey Nâ'îlî **izâ'at**-ı ser-cüş eder miyüz

izâ'at etmek, izâ'at eylemek [2] yitirmek, kaybetmek.

K3/6 **İzâ'at etdügi** evķât-ı penķ ü penķeş-sâl / Ki 'ömrün oldı hebâ ħaflet-i şebâbında

K28/5 Birdür **izā‘at eylemede** şimdi rüzgâr / ‘Ömr-i ‘azîzi keşmekeş-i ân u in ile

iz‘âf [1] bir şeyin üstüne bir benzerini ekleme. <OTAL>

G305/2 Gelse emvâc-ı pey-â-pey gibi şahbâ dökülüp / ‘İyşümüz sâhil-i ârâmda **iz‘âf** olsa

izâfî [1] bağlı bulunduğu şeyle değişen, göreceli. <OTAL, Kanar/2>

G54/5 Ey rûh-ı **izâfî** çıka gör çâh-ı bedenden / Te’hîr ile pûşideligün vaqtı degildür

‘izâm [2]

1. büyükler, yüceler, ulular. Bu anlamda iken “‘azîm”in çoğuludur. <Cûdî, LN, Kanar/2>

K23/25 Fazîlet-pîşe maḥdümâ suhen-perver ḥudâvendâ / Ki olmuş kevkebin gâlib mevâlî-i **‘izâm** üzre

2. kemikler. Bu anlamda iken “‘azm”in çoğuludur (Cûdî, 2006. 238). <Cûdî, Kanar/2>

Tanıkta geçen “mağz-ı ‘izâm”, kemiklerin iliği anlamındadır (bkz. mağz).

K30/7 Seni irsâl edeyüm bir yere kim şâhibinün / Eşer-i ni‘metidür mağz-ı **‘izâmund** benüm

iz‘ân [3] akıl, kavrayış, anlayış; itikat. <KT, LN, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

K6/37 O şâh-zâde-i dâna ki levh-i mıstarınun / Değil kelîm-i ḥıred müsta‘id-i **iz‘ân**

K11/20 Yüz sürüp dâmânuna ‘arz-ı tazallum kılmadan / Fehm eder mi‘yâr-ı **iz‘ânun** ki muğberdür gelen

K24/28 Ḥuffâş-hilkâtân-ı zılâm-ı cehâletün / Görmez o nûrî dîde-i **iz‘ân** kûr olur

‘izâr [9] yanak. <Cûdî, LN, Kanar/2>

G48/2 Demek ki rûy-ı siyâhı medâr-ı hacletdür / ‘Arûs-ı baht ki gül-güne-i **‘izâr** ister

G75/1 **‘izâr** gül gül olmuş buseden dil dâğ dâğundur / Ḥased ol bağbân-ı ‘ışka kim gül-çîn-i bağundur

G105/1 Ḥatt kim **‘izâr**-ı pāk-güherden zühûr eder / Bir sāyedür şu‘â-ı kamer zühûr eder

G106/4 Zülfî **‘izâr**-ı pākine kât kât hicâb iken / ‘Uşşâka ol perî yine bakmaz belâyı gör

G230/3 Ḥûn oldı bağırî reşk-i **‘izârufîla** ‘âkıbet / Düşdi cemende ḥancer-i ser-tîz-i ḥâra gül

G230/4 Bir al perde çekdi ‘araḥ-rîz-i şerm olup / Gül-berg-i âftâb-ı ruḥuñdan **‘izâra** gül

G234/1 Yârûn ki fîkr-i kıdd ü **‘izârındasın** gönül / Bâğun ne sünbül ü ne bahârındasın gönül

G276/2 Ḥasret-i ḥâl-i **‘izâr** u dehen-i tengün için / Gönceden lâle gibi dâğ nümâyân olsun

K10/2 Teb-lerze-dâr-ı haclet-i ruḥsâr-ı yâr olup / Berg-i ḥazâna döndi **‘izâr** gül-i terün

i‘zâz [1] ağırlama, ikram ve hürmet etme; saygı gösterme. <KT, OTAL>

G37/5 Pâmâl-i nâz eder bir gün seni ol şeh-süvâr / Dem gelür ey Nâ‘ilî bir mûra da **i‘zâz** olur

izdiḥâm [] kalabalık, bir yere çok halk birikmesi, kalabalıktan sıkışma. <KT, LN,

OTAL>

K23/13 O devrün rüzgâr etdi telâfîsin ki olmuşdı / Târîḳ-i ‘âkıbet-mend-i erâzil **izdiḥâm** üzre

izdiyâd [1] çoğalma, artma; artış. <KT, LN>

K31/13 Ol feyz ile bulur şeref-i nâmı **izdiyâd** / Bî-çäreye terâḳḳî-i lutfun müfîd olur

izhâr [6] gösterme, meydana çıkarma, aşikâr etme. <KT, Cûdî, LN>

K6/18 O şeh ki pîş-i nigâh-ı tegâfûlinde Kâzâ / Ne mümkün eyleye **izhâr**-ı tûğ-i cunbânî

- K10/31 **İzhār**-ı şavlet etse künāmında şīrlər / Olur hāzīde mūrçe-i nā-tüvān gibi
 K33/19 Bildi zıddiyyetini eyledi bī-rūh henüz / Cesed-i Ādeme **izhār**-ı ‘adāvet iblīs
 G224/3 Şerm ü hayā tekāveri Hızr u Mesīh olur / **İzhār**-ı nīm-feyz-i şeker-ḥande eyleseñ
 G286/1 Dil-beste olur dil seni gördükçe ḡamından / **İzhār**-ı neşāt etmege başlar eleminden
izhār etmek [1] göstermek, belli etmek, açığa vurmak. <Kanar/2, TS, ÖTS>

- K5/39 ‘Ud edüp ‘ālem-i ervāha **ederdüm izhār** / Sāḥirān-ı reh-i taḥkīka yed-i beyzāyı
 ‘**izz** [8] yücelik, güçlülük, şeref (bkz. ‘azamet). <Ahterî, Kanar/2>
 K2/35 Ġinā-yı cūduñ ile zımmet-i ḥalāyıkda / Ne ‘**izz**-i devlet ü ne züll-i ittikār qalır
 K3/9 Sözüden eyler iken iktisāb-ı ‘**izz** ü şeref / Yazılsa levḥ-i zer-endūd-ı āfītābında
 K3/72 Bula sa‘ ādet-i iksīr-i ‘**izz** dārını / Ḥarīm-i merḳad-i pür-nürunuñ türābında
 K10/5 Mestāne cūylar el uzatmış miyānına / Āḡüş-ı ‘**izz** ü nāzda bir dil-sitān gibi
 K14/30 Bu sūr-ı şafā-baḥşa bu ārāyişe bādī / Ol tāze nihāl-i çemen-i ‘**izz** ü ‘alādır
 K22/40 Eyvān-ı ‘**izz** ü cāhuñı Ḥaḳ sālīm eylesün / Eyvān-ı ḥaşre dek şademāt-ı dühürdan
 K24/17 Ey şadr-ı muḥterem ki şeref-yāb-ı ḥidmetüñ / Ḳadr u şerefle nā’ıl-i ‘**izz** ü ḥuzūr olur
 K24/40 ‘**İzz** ü veḳār ile ede teşrīf her seḥer / Ol şadrı kim melāz-ı ināş u zükūr olur
 ‘**izzet** [9] aziz olma, yücelik. <LN, Kanar/2>

- K1/39 ‘**İzzet** bulan bu meşgaleden bī-niyāzdur / Nefs-i ‘azīzi sū’-i ṭaleb bed-sikāl eder
 K4/27 Bār-gāh-ı ḥarīm-i ‘**izzetinüñ** / İntisābıyla müttekā-yı dilem
 K9/4 Nice ‘unvān-ı şeref ‘**izzet**-i şāhenşāhī / Ki cihān şāhların bī-ser ü sāmān etmiş
 K23/56 Mu‘ammer eylesün zāt-ı şerīfün ḥaşre dek Mevlā / Sa‘ ādet bā-teraḳḳī ‘**izzet** ü devlet devām üzre
 K24/7 İḳbāl çehre-sā-yı cenāb-ı ḥidiv-i ‘ahd / ‘**İzzet** mülāzim-i der-i şadr-ı şudūr olur
 K29/2 Göndermek isterin seni bir āsitāna kim / Çaç evc-i āsumāna ere farḳ-ı ‘**izzetüñ**
 K34/29 ‘Ālemi devr eyledükçe āfītāb olsun müdām / Bezm-i germ-ā-germ-i devlet pīş-gāh-ı ‘**izzeti**
 K36/11 Bakılsa āfītāb-ı pür-şu‘ā’ı burc-ı ‘**izzetdür** / Leb-ā-leb ḥāme-i zerrīn ile altun ḳalem-dāmı
 G265/2 Sen neşve-i idrāküñ sermāye-i ‘**izzet** bil / Cāh ile ḳo cāhiller ‘ālemde vaḳūr olsun

J

jäle [5] gece yağan veya yapraklara konan ince nem, çiy, şebnem (bkz. şeb-nem).

<KT, LN, TS, Steingass>

G86/4 Pür nağd-i **jäle** dâmen ü ceyb-i şükûfe-zâr / Nev-devletân-ı bâğ u bahârûn neşâtı var

G318/1 Eyler remîde bülbülü dil nâle olsa da / Dâmân-ı verde aḥker olur **jäle** olsa da

G247/4 Ter düşmesün o ḡonce-dehen bād-ı âhdan / Gül-berg-i âfitâb-ı ruḥuñ **jâleden** şaḡın

G340/5 Görüp letâfet-i ‘aksin şanur kızıl yâḳût / Baḡan ṭabaḳçe-i la‘lîn-i gülde **jâlelere**

jäle-pâş [1] şebnem saçan, çiğ döken.

G208/2 Mihr-i ‘işmetden bile ‘âr eyler olsa **jäle-pâş** / Ol ḡayâ gül-berginüñ pâki-i dâmânın görüñ

jeng [2]

1. pas, kir (bkz. ḡubâr). <KT, Kanar/1>

G242/4 Bu âh u eşk ile âyîne-i dil olsa da şâf / ḡubâr-ı ḡâtır **jeng**-i fütürî n’eyleyelüm

2. kırışik, yüzdeki buruşukluk. Âjeng’in muhaffefidir. <Cûdî, Kanar/1> Tanıkta sözcüğün kastedilen ilk anlamı “kir, pas”tır. Ancak tene nispetle kullanıldığı için buruşukluk anlamı da kendisini göstermektedir.

M2/IV/9 Gitdün eşer-i **jeng**-i keşâfet bedenünden / Âyîne-i ḡurşîd gibi cevher-i zât ol

jeng-dâr [1] paslı, küflü, kirli. <OTAL, Kanar/1, ÖTS>

G56/4 Rûy-ı luṭf-ı şîşe-bâz-ı çarḡı dil görmüş gibi / **Jeng-dâr** âyînesinden şafvet ümmîdindedür

jeng-zedâ [1] tozu, pası, kiri silen, gideren, temizleyen.

K14/81 Mir‘ât-ı ṭabî‘atlerine ol süfeḡânüñ / **Jengâr**-ı riya mişḡale-i **jeng-zedâdur**

jengâr [5] bakır pası, göz taşı; pas, kir (bkz. jeng, ḡubâr). <KT, LN, OTAL,

Kanar/1>

K9/37 Ḥaşre dek görmeye mir‘ât-ı vücûduñ **jengar** / Ki Sikender gibi dehre seni sultân etmiş

K14/81 Mir‘ât-ı ṭabî‘atlerine ol süfeḡânüñ / **Jengâr**-ı riya mişḡale-i jeng-zedâdur

M2/III/5 Kem-ruḡşat-ı âh eyleyüp âyînemi yâ Rab / Mu‘tâd-ı tılâ‘-kârî-i **jengâr**-ı keder kıl

G298/5 Eyledük taḡşîl-i **jengâr**-ı küdüret Nâ‘ilî / Şafvet-i âyîne-i ruḡsârdan şimden gerü

G326/1 Tâ cîlve-gâh-ı ḡam ḡarem-i sînedür bize / **Jengâr**-ı ḡuşsa şayḡal-ı âyînedür bize

jeyân [2] kükreten, kızgın, coşmuş (arslan). <KT, Cûdî, LN, Kanar/1>

K10/32 Mirriḡ olursa zehresini çâk çâk eder / Ḥaşmâne ḡamle eylese şîr-i **jeyân** gibi

K27/31 Gâḡ derrendelik et gâḡ künâmuñda buluñ / Ḥalk-ı ‘âlem desün ey şîr-i **jeyân** hoş geldüñ

K

ķāb □ yayın atılırken el ile tutulan ortasıyla uçları arasındaki mesafe; mesafe, uzaklık. <KT, OTAL>

ķāb-ı ķavseyñ [1] iki yay uzunluğu mesafesi. İsrâ ve Mi'râc olayında Allah, Muhammet Peygamber'i kendisine iki yay arasındaki mesafe kadar kendisine yaklatırmıştır. Bu olay Necm suresi 9. ayette şu şekilde ifade edilir: "Onunla arasındaki mesafe iki yay aralığı kadar, yahut daha az kaldı." Eskiden Araplar, yaylaya çıktıklarında, dostluk göstergesi olarak çadırlarını birbirlerine iki yay aralığı mesafe kalacak kadar yakın kurarlarmış. <KT, İSLÂMÎ SÖZLER, s. 52>

K3/66 Erişdi göz yumup açınca **ķāb-ı ķavseyne** / Nesim-i şubh ile hem-reng idi şitâbında

ķabā [6] meydânî denilen al beyaz çizgili bir ipekli dokumadan yapılan yan etekleri çift yırtmaçlı, göğüs kısmı açık, yakası topuğa kadar kesik, bütün yakası sırma ve ipek gaytanla işlenmiş kaftan. <OTDTS>

K14/5 Düşünde olan hil'at-i zer-beft-i münakķaş / Tertib-i cihâzındaki şükrâne **ķabâdur**

K14/24 Güyâ iki maķbûb-ı ser-efrâz be-hem-ķad / Hem-reng **ķabâlarla** hıramân u be-pâdur

K17/64 Seyr eden naķş-ı dil-ârâsını egninde görür / Gâh kemhâ-yı siyeh gâh **ķabâ**-yı gül-gün

G87/3 Degil mâ'î **ķabâda** tal'atun naķķaşlar güyâ / Zemîn-i lâciverde bir dirâşşân büh yazmışlar

G260/4 Mâ'î **ķabâlaruñ** alur âęüşa gerdenuñ / Ey dūd-ı âh řu'le-ķiz yoksa giribânı sen misün

G309/1 Gül-gün **ķabâ**-yı lâle-ruhân kûteh olmasa / Ķadd-i cemâle hil'at-i ân kûteh olmasa

ķabâ'il [1] kabileler, boylar, ķabile'nin çoğulu. <Cûdî, LN, OTAL>

M1/IV/3 Cismün ki oldu dâhil-i ser-menzil-i 'adem / Ķaldı reh-i firâķda ķavm u **ķabâ'ilüñ**

Ka'be [20] Müslümanların namaz kılarken yöneldikleri ve hac zamanı etrafında tavaf ettikleri dört köşe bina. Mekke'de Harem-i Şerif içinde bulunur. <ADŞS, Kanar/2>

K30/3 **Ka'be**-i maķşada reh-yâb şanırdum kendüm / Hâşıl olduķça şafâ sa'y-ı merâmumda benüm

K33/20 Sa'y-ı meşķur ile tâ kim ede erbâb-ı cihâd / **Ka'be**-veş bâdiye-i küfri maķâm-ı taķdîs

M5/III/4 Kūyūñ ki mehâr-bend-i 'ışķa / Ser-menzil-i **Ka'be**-i hevesdür

G58/5 Biz Nâ'iliyâ **Ka'be**-i 'irfân-ı Ķudâyuz / Ervâh-ı suhen secde-ber-i menzilümüzdür

G59/4 Bulmaz ģarîm-i kūyūña yol ol **Ka'benüñ** / Bâd-ı semûm-ı deşt-i Ķicâzdan incinür

G113/2 Vâ-suhtegân-ı ģarem-i **Ka'be**-i 'ışķuz / Peyğüle-i ģam-ģâne-i dil meskenümüzdür

G155/2 Zülfün ki ola perde-keş-i **Ka'be**-i cemâl / Olmaz mı cilve-gâh-ı muķaddes ģarîm-i nâz

G240/6 Öpdüm ayağın meygedede pîr-i muęanuñ / Şeyhü'l-ģarem-i **Ka'be**-i 'irfândan el aldum

G259/1 Baęlanur zülfine diller nice cādūsın sen / Ķarem-i **Ka'beyi** dâm eyleyen âhūsın sen

G267/2 Ğayruñ ki dilde naķş-ı cemâlin görür o büt / Dîvâr-ı **Ka'be**den nice şüret koparmasun

G303/4 Görünür pîş-rev-i kâfile-i **Ka'be**-i 'ışķ / Yine hayretde kalan 'âşık-ı güm-râh bize

G342/1 Ebrûlaruñ ki vaz' ede mihrâb bir yere / Mânend-i **Ka'be** cem' oldı aħbâb bir yere

G372/3 Çâr erkân-ı vücuduñ ede gör kıble-i cân / Beyt-i Ma'mûr olasun **Ka'be**-i mescûd gibi

Ka'be-i cân [2] ruhanî ve manevî Kâbe||canın arzusu, gönlün dileği. <Burhân-ı Kâtı', Seccadî/1>

G287/2 Her nefes biñ naķş-ı şûr-engîz ile kâfir yeter / **Ka'be-i cânı** hayâlûñ deyr-i eşnâm eylesün

G324/2 Ol **Ka'be-i cânuz** ki varur secdeye 'uşşâķ / Âyât-ı haţuñ kim okunur maħfilümüzde

Ka'be-i dil [2] gönül Kâbe'si; müminin kalbi. <Seccadî/2>

G2/2 Kûyuñ ki **Ka'be-i dil** ü cândur olur mı hîç / Leb-teşne-i zülâl-i ğamuñ zemzem-âşinâ

G239/5 Benüm o murğ-ı harîm-âşinâ-yı **Ka'be-i dil** / Bu dâm-gehde ümîd-i rehâ nedür bilmem

Ka'be-i kûy [3] sevgilinin bulunduğu mahal ya da mahalle. Âşıkların, sevgilinin evi etrafında, Kâbe'yi tavaf eden hacılara gibi dönmelerinden ve sevgilinin mekânının kutsal bir yer olarak düşünülmesinden neşet eden bir teşbihtir.

M5/VI/11 Var **Ka'be-i kûyını** tavâf et / Cürm-i ğam-ı 'ışķa i'tirâf et

G15/2 Her şubh tavâf eyleyerek **Ka'be-i kûyuñ** / Bir yere gelür 'âşık-ı âvâreleruñ hep

G34/1 Ğubâr-ı **Ka'be-i kûyuñ** görür mi çeşm-i ümîd / Bu rûzgâra göre dostum degil mi ba'id

Ka'be-revân [1] Kâbe'ye gidenler, hacılar.

G58/2 Ol **Ka'be-revânuz** ki harîm-i harem-i 'ışķ / Pür-şûr-ı figân-ı ceres-i maħmilümüzdür

ka'beteyn [2] iki kâbe, tavla oyununda kullanılan iki zar (bkz. zâr). <ADŞS,

TAVLA ISTILAHLARI, s. 31>.

G29/2 Dil ü cân şeşder-i 'ışķuñda zâr üftân u hîzândur / Mişâl-i **ka'beteyn**-i nerd gâhî râst gâhî kec

G178/7 Felek tāsından etmiş **ka'beteyn**-i mihr ü mâh-âsâ / Bu şeş-dergâh-ı istidrâca çok nerrâd ayak başmış

kâbil [17]

1. kabiliyet ve istidadı olan (bkz. müsta'id). <KT>

K9/10 Pâdişâhâ bir avuc hâki o kim hikmet ile / Eyleyüp **kâbil**-i cân nâmını insân etmiş

M8/VII/4Bahâyî-veş degilsün **kâbil**-i feyz-i şafâ sen de

G27/5 Bilmez harem-i şevķ-ı dili Nâ'ilî-i zâr / Luţf etmeyicek **kâbil**-i irşâd-ı maħabbet

G164/8 Az görme Nâ'ilî ne kadar bî-vücûd isek / Cân gibi feyze **kâbil** olan halvetilerüz

G167/2 Şîşe meksûr olıcak **kâbil**-i taħîr olamaz / Mest-i şaħbâ-yı mecâz âyînesin pāk edemez

G278/3 Bu gül-istân-ı fenâda hezârı ol o gülûñ / Ki bûyî **kâbil**-i güncâyış-i dimâğ olsun

G282/1 Mânî-'i harf-i temennâyuz leb-i idrâkden / **Kâbil**-i irşâd-ı 'ışķuz mezheb-i idrâkden

G319/5 Gül-âb-ı feyze **kâbil** hûn olan şad pâre dillerdür / Gül-i hod-rûy-ı şaħrâ gibi bî-har u hâzân şanma

2. mümkün, olabilir. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

- K7/64 Bulup cezâsını bir yerden olmasun yâ Rab / O cem'-i hâ'ife düzağda **ķābil**-i tefrîd
 K15/1 Ey dil yerüñ ol zülf-i semen-sâ mı degildür / Âşüfteligüñ **ķabil**-i inhâ mı degildür
 G20/1 Biñ deşneñ olsa hârdan ey gül siyâh-tâb / **Ķābil** mi 'andelîb ola senden nigâh-tâb
 G43/2 Hüsñüñ ki degil **ķābil**-i taşvîr ü taşavvur / Nağş-ı ruñuñ âyîñede mañbûs degildür
 G55/5 Toğmaz mı âfitâb-ı ķadeğ bezme Nâ'îlî / **Ķābil** midür ħumâra taħammül dem-i şeh
 G148/4 Cân virmeden o ġamze-i dil-dûza kim kaçır / **Ķābil** midür ħadeng-i kaçâ-kârdan ġurîz
 G254/2 Ħağ ki siyeh bahârdur bâğ-ı ruñuñda sürme-reng / **Ķābil**-i şavt olur mı ħiç nâle-i 'andelîb-i cân
 G343/4 **Ķābil** mi ħüsñ ile ola Yûsuf saña nağîr / Gelmez fûrûğ-ı mihr ile meh-tâb bir yere
 G348/2 Bîm-i cânâ düşmemek **ķābil** mi ġamzeñden ġönül / Tîr-i dil-düz-ı kaçâdan iħtirâz etmezse de
ķābiliyyet [3] anlama, anlayış; doğal yetenek, istidat. <KT, LN, ZL, OTAL>

- K26/14 Muħaşşal cevher-i iksîr-i cāndur tıynet-i pâki / Vücûdî ķimyâ-yı **ķābiliyyetle** muħammerdür
 K29/22 Ħurşîdi eylemiş şadef-i nüh sipihre dâğ / Tâbende eyleyen güher-i **ķābiliyyetüñ**
 G71/1 Şağşuñ isti'dadı lutf-ı peykerinden bellidür / Ķimyâ-yı **ķābiliyyet** cevherinden bellidür
ķabr [3] mezar. <KT, Cûdî, LN>

- M1/I/7 Bu mâcerâyı şerħa-dil olsun yegân yegân / Tâ ħaşr **ķabrüñ** üzre nümû-dâr olan giyâh
 M1/III/7 Bir dürr-i bî-behâ-yı müşârü'l-benan idüñ / Şimdi nişâne **ķabrüne** bir seng-pâredür
 M1/VI/2 Ħâk-i siyâha kim ħodılar cism-i pâküñi / Şan defn-i zûlmet eylediler **ķabre** nûr ile
ķabûl [18]

1. alma; alıp kullanma. <KT, LN, OTAL> Tanıklarda muktedir olma ifadesi olarak kullanılmıştır.

- K37/5 **Ķabûl**-i 'aks eden âyîñe-i tecellâdan / Cemâl-i Ħağķı görür ħüsñ-i i'tikâdî ħadar
 G292/4 Olurdu astar etmek **ķabûl**-i 'aks etse / Sepîde-i dem-i şubħuñ beyâz libâsın

2. kalbin bir şeye yönelmesi; razı olma, rıza. <KT, Ahterî, Cûdî, LN>

- K2/33 Şefâ'atüñle olanlar 'amel-tırâz-ı **ķabûl** / Bu ķâr-ħâne-i fıtratta sâz-ķâr ħalır
 K2/37 Tûrâb iken bir avuc sikke **ķabûlün** ile / Revâc-bağş-ı zer-i kâmilü'l-'ayâr ħalır
 K6/11 Hezâr 'âşîğ-ı âvâresin o şeh gâhî / Göreydi nîm nigâh-ı **ķabûle** erzânî
 K8/34 Nihâyet olmayıcağ vaşf-ı şâha Nâ'îlîyâ / Olur **ķabûle** muğârîn kelâmuñ icâzı
 K11/29 Erdi söz pâyâna şimdi ħâtıra ey Nâ'îlî / Mağhar-ı feyz-i **ķabûl** olan du'âlardur gelen
 K14/69 Çün oldu şeref-yâb-ı **ķabûlün** bu ħaşîdem / Şimden ġerü yârân-ı suhen-ğüya şalâdur
 K19/9 Gevher-i bî-bedel-i sâmi'a-i ġuş-ı **ķabûl** / Ķuvvet-i bâsıra-i merdümek-i çeşm-i emel
 K23/34 Edâ-yı midħatünde 'aciz u tağşîrüm ola ma'zûr / **Ķabûl** eylerse lutfuñ ħayyiz-i mâlâ-kelâm üzre
 K29/25 Şadrâ bulursa dâ'iyesi ħayyiz-i **ķabûl** / Ol 'abd-ı müstemend-i ħalîlü'l-bezâ'atüñ
 G22/3 Rûz-ı cezâda kim ola ser-nâme-i **ķabûl** / Ħarf-i ħağâ-şumârî-i ħaclet penâh-ı mest
 G152/5 Şağranc-bâz-ı nağ'-ı kemâlüz ki Nâ'îlî / Etmez **ķabûl**-i tarğ-ı tekellûf zemînümüz
 G282/5 Dâğil-i silk-i **ķabûl** olmaz dîr-i şehvâr-ı dil / Bağrı sūrâğ olmaduğça mişķab-ı idrâkden

- G315/10 Reh̄n-i sem‘-i **ķabūl** et cevāhir-i saħtuñ / Zebān-ı fezleke-i kürsī-i kemāl olma
 G359/6 Naķd-i murādumuz şeref-i sikke-i **ķabūl** / Zīr-i benān-ı dest-i eşirrāya virmedi
 R1/2 Şermende olursun edicek ħām-i ‘afv / Ĥarf-i emelūm nüvişte-i ħarf-ı **ķabūl**
 T5/10 **Ķabūl** oldu du‘āsı pādīşāh-ı mülk-i islāmuñ / Alındı böyle bir ħısn-ı metīn maħzūl olup küffār

ķabūl etmek, ķabūl eylemek [3]

1. bünyesine dâhil etmek, sindirebilmek.

- G160/1 **Etmek ķabūl** reng-i kudūret ħamīrümüz / Āyīne-i rumūz-ı kazādur zamīrümüz
 G188/2 Bīñ şekl **eder ķabūl** süveydāda ġam yine / Āyīnemüzde rüy-nümā ‘ālem-i neşāt

2. bir armağanı almak, rıza göstermek. <TS, ÖTS> Aşağıdaki tanıkla ilgili olarak bkz.

“Gökden ne yağar ki yer ķabūl eylemeye.”

- R2/2 Ol çeşm-i kebūda sīne gerdük tırduķ / Gökden ne yağar ki yer **ķabūl eylemeye**

ķabza [2] bir şeyin tutulacak yeri, sap. <KT, OTAL>

- K27/23 Kehrübā idi meger **ķabza**-i tīġūñ ki çekūp / Nice bīñ kāfiri ħun kāhkeşāñ ħoş geldūñ
 G143/5 Vaķf-ı ķurbān-geh-i ‘ışķ idi gönül bilmez iken / Dest-i ķaşşāb-ı eccl **ķabza**-i şātūr henūz

ķaçırmak [1] bir yerden gitmesine yol açmak, kaçmak zorunda bırakmak. <TS,

ÖTS>

- K8/18 Budur ümīd ki āşār-ı şaṭvetūñ **ķaçıra** / Cezīre-i ‘adem-ābāda ol daġal-bāzı

ķaçmak [12]

1. hızla koşup bir yere saklanmak, sığınılacak bir yere gitmek, seğırtmek. <TS, ÖTS>

- G152/2 Gördükçe yarı kim **ķaçar** āh etmeden eger / Şāyeste olsa nīm nigāha enīnümüz
 G210/5 Nā ‘ilī ‘ālem-i teslīm ü rızāyuz ki bizüm / **Ķaçar** āhū bereden şırleri pīšemüzūñ
 G243/4 Tenüm nizār görüp **ķaçma** ey remīde ġazāl / Taşavvur et ki heyūlā-yı rūḥ-ı Mecnūnam
 Kt15/1 ‘Āşıkdan ey perī-zād **ķaçmak** cefā degil mi / Bī-ċāreye maḥabbet müşkil belā degil mi

2. kendini göstermemek, rastlamamaya çalışmak. <TS, ÖTS>

- G389/4 Senden **ķaçup** görünmemeler nāz imiş saña / Bir bī-vefā imiş hele gördūñ mi āfeti

3. uzak durmak, sakınmak, kaçınmak. <TS, ÖTS>

- G37/4 Böyle mest-i nāz-perverden **ķaçar** mı chl-i ‘ışķ / Neşve-dār-ı ħüsn olanlar şūḥ olur ṭannāz olur
 G148/4 Cān virmeden o ġamze-i dil-dūza kim **ķaçar** / Ķābil midūr ħadeng-i kazā-kārdan gürīz
 G182/5 Senūñle Nā ‘ilī **ķaçmaz** o büt hem-ĥ‘ābe olmaķdan / Bilūr ‘ıķd-i maḥabbet sāde bir pehlūya bağlanmış
 G245/3 **Ķaçmaz** mişāl-i zūnnār pūr-‘uķde olmadan dil / Tek ‘uķde-rīz-i ħātır ol zūlf-i kāfer olsun
 G298/4 Çekdük el cām-ı maḥabbetden şarāb-ı ülfetūñ / **Ķaçmazuz** keyfiyetin inkārdan şimden gerü
 G337/5 Kim **ķaçardı** irtifā‘-ı neyyir-i iķbālden / Kevkeb-i baĥt-ı erāzil vahşet-engīz olmasa
 G389/3 Kūyın tolanmadan ne **ķaçarsun** iki gözüm / Erbāb-ı ‘ışķuñ elde degildür irādeti

ķadar [58]**1. denli. Çokluğun, aşırılığın miktarını bildirir. <TS, ÖTS>**

- K12/49 Şevķ-i evşāfuñ olur dilde füzün her ne **ķadar** / Etse tab‘um keder-i nā-mütenāhī işęāl
- K12/50 Söyledür āyine-i luţfuñ olursa ne **ķadar** / Tūtī-i nātıķa vaşfuñda zebān-ı beste vü lāl
- K12/59 Ne **ķadar** medhe sezā-vār ise zātuñ o **ķadar** / Kōmadı bende te‘addī-i felek nuţķa mecāl
- G49/1 Ehl-i dile toķunma kim āzārı saķt olur / Nerm olsa hāk her ne **ķadar** hārı saķt olur
- G126/4 Ğamzeden şor ne **ķadar** mest ise keyfiyyetini / Her meye çāşnī-i hūn-ı ciger virmezler
- G142/4 Ne **ķadar** feyz-i hayāt etse dile la‘l-i lebūñ / O **ķadar** ğamzeñe cān virmede çālāk oluruz
- G164/8 Az görme Nā ‘ilī ne **ķadar** bī-vücūd isek / Cān gibi feyze ķābil olan hāvetilerüz
- G305/3 Tek hemān pīr-i muęān humları iķrāz etsün / Ğam degil her ne **ķadar** cur‘alar işrāf olsa
- G308/4 Ol denlī olur sine-hırāş-ı ğam-ı haţtuñ / Levh-i dil-i ‘āşık ne **ķadar** sāde bulunsa
- G311/5 ‘Ucb ile etme ķulüb-ı fuķarāyı tażyīķ / Ne **ķadar** meşrebūñ ey şāh-ı cihān teng olsa
- G314/2 Teşrif-i cāh-ı fakrı olur aţlas-ı felek / Ehl-i fenāda her ne **ķadar** kevkeb olmasa
- G346/6 Hātır-ı Nā ‘ilī-i zārı da gāhī ele al / Ehl-i dildür ne **ķadar** hāk ile yeksān ise de
- G372/6 Olsa mümted ne **ķadar** devlet-i deh-rūze hayāt / Yine bī-fā‘idedür sāye-i memdūd gibi

2. ölçücüsünde, derecesinde. Nītelik ve nicelik karşılaştırmasında eşitlik, denklik ilgisi kurar.**<ÖTS>**

- K37/1 Şalāh-ı ‘ālem-i kevn olsa ger fesādı **ķadar** / Olurdı kām-revā ehl-i dil murādı **ķadar**
- K37/2 Bu köhne mezra‘adan neydi dāne-çīn olmaķ / Müfīz olaydı zamān-ı direv haşādı **ķadar**
- K37/4 Bırakma dāmenin elden maķabbetūñ ki olur / Kuluñ taķarrubı mevlāsına vedādı **ķadar**
- K37/5 Kābül-i ‘aks eden āyine-i tecellādan / Cemāl-i Hāķķı görür hūsn-i i‘tikādı **ķadar**
- K37/6 Revā mıdır ki bu berzaķda deşt-i hırmānuñ / Belā-keş olmaya dil Kays-ı nā-murādı **ķadar**
- K37/7 Rızā ķarīn ola hāşā o nā-kesūñ ki olur / Hūlūşı devlet-i dūnyāya i‘timādı **ķadar**
- K37/8 Hūlūş muķliş-i ‘acz-āverāndur añlama kim / Ola ‘ināyet-i Hāķ tātı‘ibādı **ķadar**
- K37/9 Ba‘īd olur kişi dergāh-ı zū‘l-ġıyāşından / Hevā-yı nefsine teslīm ü inķıyādı **ķadar**
- K37/10 Silāh-ı fakr u rızā şāhibin eder me‘cūr / Cidāl-i nefs-i bed-āyine-i cihādı **ķadar**
- K37/11 Hāzer cebābireden kim her-āyine o ğurūh / Bulur ğarāmet-i taķdīri inşidādı **ķadar**
- K37/13 Zā‘īf olanlara müstekbirān-ı ‘ucb u ğurūr / Müzāhım olmaya dehrūñ Şemūd u ‘Ādı **ķadar**
- K37/14 Ne ihtimāl ki nezd-i Hudāda ehl-i kemāl / Hālāyıķuñ ola eşhāş-ı bed-nihādı **ķadar**
- K37/15 Berāber olsa hāķīķatde cümle-i evķāt / ‘Azīz olur mı merātibde bāmdādı **ķadar**
- K37/17 Kemāldür nażar-ı ehl-i dilde hūbānuñ / Olursa nāzişı hūsn-i Hudāy-dādı **ķadar**
- K37/18 Sa‘ādet-i ezeli Nā ‘ilī anuñ ki ola / Penāh-gāh-ı każā cāy-ı istinādı **ķadar**
- G101/3 Ne olur nāz **ķadar** çeşmūñe mūnis ne niyāz / Cüst-cūya seni ğöñlümce dil āvāre bulur
- R6/2 Bu fitne-i rūzgārdur zūlfūñden / Yok ‘uķde-i hātırım ser-i mūy **ķadar**

3. değerinde. <ÖTS>

- K28/34 Etmiş hāķīm-i dānişūñe cev-v-behā **ķadar** / Dārū‘l-amān-ı hıķmeti Yūnān-zemīn ile

4. büyüklüğünde. <ÖTS>

- K12/36 Der ü deşt olsa girân-bâr-ı veķâr u ħilmi / Veremez zerre **ķadar** ħâkime temķin-i cibâl
 K30/38 Bulmaya sürme **ķadar** çeşmine Nâĥid sevâd / Zûlmet-i baĥt redîf olsa da şâmunma benüm
 M3/VII/2 Var âsitân-ı pîre hele istinâdumuz / Ĥükm-i kazâyâ zerre **ķadar** yok ‘inâdumuz
 G365/4 ‘Ârif düşer mi ķaydına cism-i nizâr için / Bir ‘ankebût-ĥâne **ķadar** meskenün daĥi

5. gibi. Benzerlik ilgisi kurar. <ÖTS>

- K24/29 Bezmünde Nâ’ilî **ķadar** olmaz neşât-mend / Her düzaĥî ki nâ’il-i ‘afv-ı Ėâfûr olur
 K37/16 Olur mı sâlik-i âgâĥa bir meşîre-i feyz / Vücûd ‘âleminün mebd’ ü me’âdi **ķadar**
 G102/4 Ėinâ-yı ķalb **ķadar** ni’met olmaz ehl-i dile / Bu tekyenün fuķarâsı simât bilmezler

6. Süre bildirir. <ÖTS>

- K37/3 Ne aĥlanur bu serây-ı sipenc-i fâniden / Ki ola vaķt-ı taleb ‘ömrün imtidâdı **ķadar**
 K37/12 Şehân-ı taĥt-nişîni bu ķaşr-ı nüh tâķuĥ / Mu’ammer olmaya Cemşid ü Keyķubâdı **ķadar**

7. İşaret sıfatlarıyla birlikte miktar ve derece bildirir. <ÖTS>

- K12/9 Yetmedi sür’atine bād-ı bahârî bu **ķadar** / Eyledi müjde-i teşrîfi için isti’câl
 K12/33 Ĥükmi taĥyîr-i tebâyi’ de revândur o **ķadar** / Ki tef-i ķahrı güzâr etse zeminden fi’l-ĥâl
 K12/61 Telĥ-kâmam o **ķadar** ye’s ile kim şimdi baĥa / Zehr-i ķâtil görünür şerbet-i şîrin-i vişâl
 K14/15 Raķķâşları çâpük ü çâlâk o **ķadar** kim / Sür’atleri ĥayret-diĥ-i ‘aķl-ı ĥükemâdur
 K21/5 Ėâlem ki ĥâdim-i ĥidmet-güzâr-ı dergehîdür / O deĥlü çâpük ü cüst ol **ķadar** şigîbâdur
 K24/3 Dâmân-ı devleti o **ķadar** saĥt tûtmasun / Bâzû-yı sa’y-ı himmet-i nâdâna zûr olur
 K28/38 Bî-ĥiss ü rûĥ ķâlebe döndi ‘adû-yı dîn / Lâl etdi saţvetün bu **ķadar** kibr ü ķin ile
 K34/3 Aĥma nâm-ı ‘işreti ki şaĥne-i devrân ile / Ol **ķadardur** vâ’iz-i şehrûn şalâĥa niyeti
 M4/V/2 Ĥaste-i ‘ışķ olana renc-i teĥâfûl güçdür / İĥtiyârî bu **ķadar** cevre taĥammûl güçdür
 G49/5 Dil-ber ne deĥlü nâzûk ü nerm olsa ol **ķadar** / Sûdâ-gerân-ı ‘ışķ ile bâzârî saĥt olur
 G77/6 Ėirre-i câĥ ol **ķadar** sultân-ı gül kim ķorķaram / Ĥârdan bûlbûller ister ĥün-beĥâ nev-rûzdur
 G129/4 Ėamzeĥi nâz ol **ķadar** mest eylemiş kim ‘âşîķa / ‘İşvesinden ĥâĥ naĥvet geh müdarâ gösterür
 G193/3 Alur mı dil nigeĥ-i iltifâtдан vâye / Teĥâfûle bu **ķadar** ruĥşat-ı cevâz olıcaķ
 G205/2 Ėarķ eder bâdiye-i maĥşeri bulsa ķana / Ol **ķadar** tiĥ be-kef teşne be-ĥün çeşmün
 G205/5 Bilmez ol mertebe mâhiyyet-i eşyâyı ķader / Ol **ķadar** vâķıf-ı esrâr-ı deründür çeşmün
 G241/2 Ĥûbdur cünbiş-i ĥamzeĥ şaf-ı müjĥânuĥda / Ol **ķadar** çâpük ü çâlâk sipâĥi göremem
 G269/2 Şâf ol o **ķadar** ‘ışķ ile ey dil ki ĥayâdan / Âyînesi İskendere rû-puş görünsün

ķadd, ķad [20] boy (bkz. ķâmet). <KT, Cûdî, LN>

- K14/4 Bu çeşn-i ĥümâyûna ki çarĥuĥ tek u pûda / Ĥüddâm-ı kemer-beste gibi **ķaddi** dü tâdur
 K14/23 Nezzâre-perestân-ı ĥurâm-ı **ķad**-i yâre / Cünbişleri esbâb-ı tesellâ vü ĥinâdur
 M1/VII/7 Tâķ u rivâķ-ı ‘arşa tezelsül virüp tamâm / Çarĥuĥ da Nâ’ilî gibi **ķaddin** ĥam eyledün
 M5/III/7 Ol gül-şene **ķadd**-i cilve-nâķuĥ / Âşûfte-nihâl-i tâze-resdür
 M10/I/6 Zaĥm-ı benân-ı bed-güherândur hilâl eden / **Ėadd**-i ĥamîdem eyleme ey müdde’î sü’âl

- G20/4 **Ḳaddin** ham eyleyüp ḳomamış hıç benefşede / Deryâ-yı mevc-ḥîz-i çemende şinâh tâb
- G29/1 **Ḳaddûn** reşkiyle şâḥ-ı verd gâhî râst gâhî kec / Gül-i al-ı ruḥuñdan zerd gâhî râst gâhî kec
- G29/3 Rukû‘ı eyler ebrûña ḳıyâmı **ḳaddûne** ‘aşık / Olur tâ‘at-i ehl-i derd gâhî râst gâhî kec
- G31/3 Cilve-i **ḳadd-i** ḳıyâmet-şûr ile maḥbûblar / Güşe ber-güşe ḥıramân olsalar eyyâm-ı ‘îd
- G74/1 Ḳopsa yerinden ol **ḳad** ü ḳâmet ḡuluv ḳopar / Bir fitnedür ḳıyâmet ile rû-be-rû ḳopar
- G128/5 Ol ḳıyâmet **ḳad** ki nev-resdür daḡı ey Nâ‘ilî / Dehri pür-âşûb-ı rustâ-ḥîz-i ferdâ gösterür
- G181/3 Ṭolaşmış târ-ı cân ol mû-miyâna dil de reşkinden / Mişâl-i ‘ışık-ı bî-cân ol **ḳad-i** dil-cûya bağlanmış
- G234/1 Yârûñ ki fıkır-i **ḳadd** ü ‘izârındasın gönül / Bâḡuñ ne sünbül ü ne bahârındasın gönül
- G234/4 ‘Aksin düşürdün âba nezâketle **ḳaddinûñ** / Ṭırmaz sirişk-i dîde nişârındasın gönül
- G264/4 Kendüyi dâm-ı kemîn-güşe-i çeşmünde bulur / Cilve-i **ḳadd-i** ser-efrâzuñı âheste gören
- G309/1 Gül-gün ḳabâ-yı lâle-ruḥân kûteh olmasa / **Ḳadd-i** cemâle ḥil‘at-i ân kûteh olmasa
- G327/2 Eylemiş kâkül ü **ḳaddin** o şeh-i ḳışver-i nâz / ‘Âlem-efrâz-ı füsûn şukḳa-ṭırâz-ı fitne
- G328/4 Kâkülün râbıta-bend-i eşer-i cünbiş-i nâz / Cilve-i **ḳaddûne** peyveste şebât-ı fitne
- G369/4 Bir nihâl-i âhdur **ḳaddûñ** hevâsıyla gönül / Şaḥn-ı gül-şende ḥıramân serv-i dil-cûlar gibi
- G389/2 Yolda selâmın almaz iken mübtelâlaruñ / **Ḳaddin** ham eyleyüp ḳomamış sende ṭâḳati

ḳadeḥ [17] bardak, kâse; su, şarap vesaire içmeye mahsus her çeşit kap. <KT,

LN>

- M3/I/1 Olmadı bâz-gün **ḳadeḥ-i** ser-nigünümüz / Hün-âb-ı ḥasret oldı mey-i la‘l-günümüz
- M5/I/9 Bir nîm **ḳadeḥde** cânı eyler / Maḥv-ı leme‘ât-ı şu‘le-i râz
- G8/1 Şarâb-ı nâb getürdükçe nîm ḥ‘âb saña / Ṭutar elinde **ḳadeḥ** mâh u âfitâb saña
- G55/5 Ṭoḡmaz mı âfitâb-ı **ḳadeḥ** bezme Nâ‘ilî / Ḳâbil midür ḥumâra taḥammül dem-i şehër
- G65/3 Pür-cüş-ı ‘aks-ı la‘l-i tebḥâle-dâruñ olsun / Her şunduḡuñ **ḳadeḥde** sâḳî ḥabâb göster
- G120/2 Süzülüp nîm **ḳadeḥ** bâde ile meclisde / Yoksa mestâne gözüñ ḳaşd-ı teḡâfûl mi eder
- G136/3 Kef-i şîşe-gerde tamâm olursa **ḳadeḥ** ṭarab müdâm olur / Eridüp bu pûtada nâr-ı ‘ışık yine ‘ıḳd olursa zücâcumuz
- G177/5 **Ḳadeḥ** leb-â-leb ü ḥumlar teḥî tenük-zarfân / Şemîm-i cur‘a-i ḥ‘âhişle mest olup ḳalmış
- G269/3 Câm-ı meyi bir dîde-i ḥün-bâra deḡiş kim / Destünde **ḳadeḥ** ṭaşt-ı Siyâvûş görünsün
- G297/1 Dergâḥ-ı Gülşenîye olanlar nihâde-rû / Gül gibi bir **ḳadeḥle** olurlar güşâde-rû
- G308/1 Hem gül gibi rengîn bize bir bâde bulunsa / Hem reng-i riyâdan **ḳadeḥi** sâde bulunsa
- G310/4 Bir **ḳadeḥ** meyle eder gül gibi sâḳî pür-rez / Ğam degildür kef-i peymâne-keşân teng olsa
- G331/2 Rûze-dârân-ı Ğama neşve-i la‘lün virmez / Dest-i sâḳîde **ḳadeḥ** câm-ı meh-i ‘îd olsa
- G374/2 Şarâbı nûş edüp âheste döksek cur‘asın ḥâke / **Ḳadeḥ** destünde şüfî sübḥa-i şad-dâne olmaz mı
- G380/1 Ḥum-ı ‘ışıkun şarâb-ı nîm cüşı / Yaḳar evvel **ḳadeḥde** ‘aḳl u ḥüşı

ḳadeḥ du‘âsı [1] Mazmunlar ve İzahı’nda bu tamlamanın ifade ettiḡi mazmunun tam olarak anlaşılmadıḡı ifade edilerek şu izaha yer verilmiştir. “Müskirât, boḡazı dar şîşeden sürahiden kadehe dökülürken duyulan kulkul sesini ayyaşlar duaya benzetmişlerdir. Harâbât

âlemlerinde kadehler doldurulurken rindanın aldıkları ihtimam ve haz, âdeta duayı dinlemek ve duaya iştirak etmek manzarası arz etmektedir.” <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 269>
Kadeh duası olarak bilinen dua, “Kenzü’l-‘Arş” duasıdır ve hadislerle göre oldukça faydalı bir duadır. Ayrıca eskiden kadehlerin, tasların üzerine yazı yazılması âdeti de göz önünde tutulmalıdır. Tanıkta kadeh duası, içki mahmurluğunu ortadan kaldırdığı ifade edilmiştir.

G52/4 **Ḳadeḥ du‘âsı** şikest-i ḥumâra kâfidür / Mu‘âşirân-ı çemen kâr-ı seyf bilmezler

ḳadeḥ-i minâ [1] mina renkli kadeh; mavi renkli gökyüzü.

K5/8 Ḥum-ı ṭab‘umda ki cüşide olur bâde-i feyz / Pür eder ḳaṭresi bu nüh **ḳadeḥ-i minâyı**

ḳadeḥ-gîr [1] kadeh tutan (parmak).

G170/3 Engüşt-i temennâ-yı **ḳadeḥ-gîrüne** sâķi / Yâķutı girân-ḳadr-ı behâ ḥâteme virmez

ḳadeḥ-kâr [2] içki dağıtan kimse, saki. <OTAL, Dihhuda>

G98/1 Câm-ı Cem nazmını kim rinde **ḳadeḥ-kâr** okudur / Zâhide muğbeçeler Sübḥatü’l-ebrâr okudur

G217/2 Mest eyledi sâķi seni mey ḳaldı ḳadeḥde / Bî-çâre gönül sen de **ḳadeḥ-kârda** ḳaldun

ḳadeḥ-keş [2] şarap içen, kafayı çeken, sarhoş. <OTAL, Dihhuda> Terkipte iç-dış

ilişkisi ile mürsel mecaz yapılmıştır. İçilen kadeh değil, içindeki nesnedir.

G322/3 ‘Ayb bulmazdı **ḳadeḥ-keşlere** zâhid görse / İsm-i Settârı celî ḥaṭṭ ile ser-püşında

ḳadeḥ-keşân [1] içki içenler, sarhoşlar.

G147/1 Sifâl-i mey-gede-i ‘ışķ teşne-lebleriyüz / **Ḳadeḥ-keşân**-ı ğamuñ şanma bî-edebleriyüz

ḳadeḥ-nüş [3] içki içen, şarap içen. <Kanar/2, Dihhudâ> Terkipte iç-dış ilişkisi ile

mürsel mecaz yapılmıştır. İçilen kadeh değil, içindeki nesnedir.

G322/1 Rûḥ yok şavma‘ anuñ pîr-i ‘abâ-püşında / Hâl var mey-gedenün rind-i **ḳadeḥ-nüşında**

G390/6 Sâķi erişüp ‘îd ‘aceb Nâ’îl-i zâr / Rindân ile ḥübâmı **ḳadeḥ-nüş** görür mi

Ş11/3 Şolmuş çemenün gülleri bülbülleri ḥâmûş / Düşmüş yine mey-ḥâneye rindân-ı **ḳadeḥ-nüş**

ḳadem [12]

1. ayak || uğur. <KT, Cûdî, LN, ZL>

K5/41 Şirket-i nükte-serâyân-ı **ḳadem** ve’l-ḥâşıl / Oldı cân u dile sermâye-i reşk-efzâyî

K12/8 Ermedi mevkib-i iḳbâline peyk-i nev-rüz / Neşr-i gerd-i **ḳadem**-i pâki ile mâ-fi’l-bâl

K16/35 Ḥâk-sâr-ı **ḳademün** muḳbil-i dergâhuñdur / Elin al ḳalmasun ayaḳda perişân u ğamîn

K16/36 Rüzgâr etmiş yine dîdelerin ağlamadan / Ârzû-mendî-i ḥâk-i **ḳademüne** ḥunîn

K16/37 Minnet Allâha ki iksîr-i ğubâr-ı **ḳademün** / Etdi ḥâlen anı müstağnî-i şad genc ü defîn

G36/4 Pîşânî-i maḳşûduma sebt olmuş ezelden / Mehcûrî-i ḥâk-i **ḳadem** ü ḥasret-i dîdâr

Ş9/5 Cân muntaẓırdur luṭf u kerem ḳıl / Merdümlük ile vaż‘-ı **ḳadem** ḳıl

2. adım. <KT, TS>

K6/40 O şehriyâr-ı melâ'ik-sipâh-ı 'âlem-i cûd / Ki her **ķademde** eder bezl keff-i ihsânı

K28/53 Sûdâ-gerân-ı Ćine virir sür'ati kesâd / Evvel **ķademde** râyiĥa-i 'anberîn ile

ķadem başmak [2] ayak basmak. <Kanar/2>

K3/52 **Başınca** fark-ı sipihre **ķadem** tutuldu tamâm / Ķamer muķâ'arına Ćetr-i zer-tnâbında

K6/14 Rikâb-ı nâza **ķadem başmadan** ĥarâb görür / Hücûm-ı zelzeleden heft tāk-ı eyvânı

ķadem ķadem [1] adım adım, yavaş yavaş. <OTAL, ÖTS>

G368/6 **Ķadem ķadem** gece teşrîfi Nâ'îlî o meĥûn / Cihân cihân elem-i intizâra degmez mi

ķader [20] inanılması iman esaslarından olmak üzere, Allah'ın ebede kadar olacak şeyleri, bunların zaman ve yerini, özellik ve niteliklerini ezelde bilip o şekilde sınırlaması ve takdir etmesi, alın yazısı. Ķader ve Ķazâ münasebeti ve bunların birbirilerinden farkı, Lügat-ı Naci'de teferruatla işlenmiştir. <LN, OTDTS, OTAL, DÎNÎ KAVRAMLAR>

K7/3 **Ķader** ki perde-i ĥalvet-serây-ı hikmetdür / Ne mâverâsı hüveydâ ne perde-dârı bedîd

K7/18 Gel ey gönül olalum tâbi'-i **ķader** Ćünkü / Olur Ķazâya rızâ mücib-i felâĥ-ı 'abîd

K8/38 Zâfer mülâzimi nuşret ĥulâm-ı bâr-gehi / Ķazâ mu'îni **ķader** yâver-i meded-sâzı

K9/18 'Azamet şânuña bir ĥil'at-i ĝarrâdur kim / **Ķader** ithâf-ı şehinşâh-ı cihân-bân etmiş

K9/35 Tâ ki bir pâdişehûn sevk-i **ķaderle** devlet / Pençe-i 'adline teslîm-i ĝirîbân etmiş

K12/25 Nâfîzü'l-ĥükm-i ĥümâyûn-ı **ķader** kim olmuş / Pâye-i Ķadri füzûn mertebe-i 'âliü'l-'âl

K12/41 Sensin ol 'âlim-i pür-ĥikmet ü dâniş ki **ķader** / Levĥ-i maĥfûza zâmîrûnden eder aĥz-ı me'âl

K16/7 Şâhid-i devletinûn eyleye te'yîd-i **ķader** / Ser-i engüştini pîrâye-dih-i naķş-ı nigîn

K16/32 Târ u pûd-ı suĥenûm eyledi nessâc-ı **ķader** / Tutuķ-ı perdegîyân-ı ĥarem-i 'illiyyîn

K17/38 Virdi te'yîd-i **ķader** devletûne istiķlâl / Etdi esbâbını fi'l-ĥâl müheyyâ gerdûn

K18/36 Sevâd-ı cebhe ki ĥükm-i **ķaderdür** ehl-i dilûn / Kef-i ĥayâtına menşûr-ı ictinâb olmuş

K31/14 Tâ kim ĥisâb-ı defter-i 'ömri ĥalâyıķuñ / Levĥ-i Ķazâya kil-k-i **ķaderden** resîd olur

M2/III/8 Bulduķça gönül bâr-geh-i ĳurba ĝüzer-ĝâh / Taķbîl-i serâ-perde-i dîvân-ı **ķader** kıl

M2/III/9 Fehm eyle Ķazâ vü **ķaderûñ** sırr-ı nihânın / Endîşe-i ĳurbânî-i cân u dil ü ser kıl

M5/I/6 Aĥkâm-ı **ķaderden** eyledüķçe / Her bir müje bir füsûna âĝâz

G105/3 Elmâs-pâre tîĝ-i eceldür o ĝamze kim / Gencîne-i Ķazâ vü **ķaderden** zuhûr eder

G195/1 Ķamzeñle gönül kişveri pür-şûr u şer ancak / Maĥrûşa-i der-bend-i Ķazâ vü **ķader** ancak

G205/5 Bilmez ol mertebe mâhiyyet-i eşyâyı **ķader** / Ol Ķadar vâķıf-ı esrâr-ı derûndur Ćeşmûn

G206/6 Yâd eyledüķçe noķta-i ĥâlûñ olur **ķader** / Ķüm-ĝeşte râh-ı bâdiye-i bî-ĝirân-ı merg

G230/14 Naķķâş-ı kâr-ĝâh-ı **ķader** kaşr-ı bâĝda / Yazduķça nev-be-nev şafâĥat-ı bahâra ĝül

ķader-endâz [1] kaderin asla yanlış gitmeyen oku; oku daima isabetli atan, usta okçu. <Steingass, Dihhuda, Ânenderâc>

G214/9 Kıl râst nâveg-i **ķader-endâz**-ı himmeti / Ey cân ĥarîf-i ĥamle-i nefsi-i ĝarîm iseñ

ḳader-fermā [2] kader buyuran, insanların kaderini belirleyen; hükmü nafız ve cari.

K26/11 Ḳazā-hükm ü **ḳader-fermā**-yı ‘âlem kim ser-i kilki / Zebân-ı tercemân-ı sırr-ı aḥkâm-ı muḳadderdür

K34/14 Râst-kirdâr-ı **ḳader-fermā**-yı ‘âlem kim olur / ‘Aḳl-ı kül ḥayret-nümâ-yı ders-gâh-ı ḥikmeti

ḳader-istiklâl [1] isabetli kararlar veren; insanların kaderini belirleyen, hükmü cari, nafız (hükümdar). “Ḳader” sözcüğünün, güçlü, kuvvetli anlamına geldiği göz önünde bulundurulmalıdır.

K12/3 Yine bir dâveri ḥâtemle çıkardı felege / Hük-m-i tuḡrâ-yı ṣḥin-ṣâh-ı **ḳader-istiklâl**

ḳader-kevkebe [2] ihtişamlı, muhteşem, görkemli.

K12/4 Bir cihân-dâr-ı **ḳader-kevkebenüñ** etdi yine / Kevkeb-i cāhını tevḥîḳ-i Ḥudâ-yı müte‘âl

K15/18 Pâşâ-yı **ḳader-kevkebe** nâm-âver-i Şâliḥ / Kim ‘adli mühim-sâz-ı re‘âyâ mı degildür

ḳader-menşûr [1] insanların kaderini dağıtan, etkileyen; verdiği hüküm ve memuriyelerle insanların kaderini değiştiren (hükümdar). Menşûr’un tanıkta, ferman ile yakın anlamda kullanıldığını da ekleyelim (bkz. menşûr).

K11/32 Tâ ki fermân-ı ṣḥin-ṣâh-ı **ḳader-menşûrdan** / Şadr-ı dīvâna vücûdün gibi serverdür gelen

ḳader-pîşe [1] güçlü, kuvvetli, sağlam mizaçlı; insanların kaderini etkileyen, değiştiren. “Ḳader” sözcüğünün, güçlü, kuvvetli anlamına geldiği göz önünde bulundurulmalıdır.

K14/55 Ey Âşaf-ı dānâ-yı **ḳader-pîşe** ki zātuñ / Ârâyiş-i gencîne-i dīvân-ı ḳazâdur

ḳadh [] sövüp sayma, atıp tutma, çekiştirime (bkz. âzâr, ta‘n). <Cûdî, LN, OTAL>

ḳadh-cûy [1] sövüp saymak için fırsat kollayan, kavga ve niza arayan.

G370/6 Nigeḥün sâḳî-i sâḡar be-kef-i ḥûn-ı ciger / Nâ‘ilî teşnesi maḥmûr-ı **ḳadh-cûy** gibi

ḳad-ḥamîde [1] iki büküm olmuş, beli bükülmüş. İhtiyarlık alâmeti olarak söz konusu edilmiştir.

G297/2 Olmuş gül ü benefşesi gūyâ o gül-şenüñ / Pîrân-ı **ḳad-ḥamîde** cevânân-ı sâde-rû

ḳadîm [] başlangıcı olmayan, öncesini kimsenin bilmediği, ezeli. Allah’ın evvelinin, başlangıcının olmadığını, yaratılmadığını ve ezeli olduğunu bildirir. <KT, Cûdî, DİNÎ KAVRAMLAR>

ḳadîmü’l-âzâl [1] öncelerin öncesi, kendisinden önce bir şey bulunmayan, ezeli. Allah’ın sıfatı olarak kullanılmıştır.

K12/87 Mesned-i cāh-ı vezâretde her âyîne ola / Maḡzar-ı ‘âtîfet-i ḥayy-ı **ḳadîmü’l-âzâl**

Ḳadr [1] çok güçlü, istediğini eksiksiz bir şekilde tam yapan (. Allah'ın sıfatlarından olup başkası hakkında kullanılmaz. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>

M2/II/7 Şâh üzre iken âteş-i ğam aldı gül-âbum / Pejmürde gül-i bağçe-i şun^c-ı **Ḳadîrem**

ḳadr [18]

1. değer, miktar, itibar. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K9/15 Pâdişâh-ı 'azamet-güster ü 'âlî-himmet / Ki felek **ḳadrini** fehmi etmede noḳşân etmiş

K9/25 **Ḳadr**-i 'irfânını zîrâ ki bilüp Bâķînün / Elin almış şu'arâ hayline sultân etmiş

G40/5 **Ḳadr**-i rindi aňlasa zâhid reh-i mey-hâned / Hırķa-i tecrîd-i zühdi aňa pây-endâz eder

G71/5 Eylemez her kim 'ayâr-ı hüsne raġbet Nâ'îlî / **Ḳadr**-i 'âşîķ dil-ber-i sîmîn-berinden bellidür

ḳadrin bilmek [1] bir kimsenin değerini bilmek, ona gereken değeri ve sayıgıyı göstermek. <ÖTS>

G265/7 Sen Nâ'iliyâ neşr et âfâķa dür-i naẓmûn / **Bilmezse** felek **ḳadrin** bahtum gibi kûr olsun

2. şeref, haysiyet, itibar, onur. <KT, LN, OTAL>

K17/12 Ğurre-i 'îd-i meserret seher-i 'âlem-i feyz / Rûz-ı nev-rûz-ı sa'âdet Şeb-i Ḳadr-i meymûn

Ramazan ayının yirmi yedinci gecesı “Kadir Gecesi” olarak bilinir. Kur'ân'ın bu gecede indirilmeye başlandığına inanılır. Müslümanlarca kutlu ve kutsal bir zaman olarak kabul edilir.

K36/16 Getürmüş kuvvet-i bâzû-yı devlet bir yere gûyâ / Şeb-i **ḳadr** ü şabâh-ı 'îdi nûrânî vü zûlmânî

Kadir gecesinde ağaċlar secde eder, sular uyurmuş. Aşağıdaki tanıkta “secde-i eşcâr-ı Şeb-i Ḳadr” terkibi ile bu inanış ifade edilmiştir. <MAZMUNLAR VE İZAHI, s. 270>

G334/1 Eylemez secde-i eşcâr-ı şeb-i **Ḳadre** nigâh / Cilve-i kâmet-i **ḳadrinden** olanlar âġâh

Bir inanışa göre Kadir gecesinde müminlere siyah nûr görünürmüş. Aşağıdaki tanıkta bu inanışa gönderme yapılmıştır. <MAZMUNLAR VE İZAHI, s. 270>

K16/21 Leyle-i **ḳadr**-ı sa'âdetdür o semmûr-ı siyâh / Vech-i pâkündür o şebde görünen nûr-ı mübîn

3. rütbe, derece. <KT, OTAL>

K1/50 **Ḳadr**-i kemâl-i şân-ı nübüvvet bülend edüp / Erbâbı tâ merâtibine iştiġâl eder

K12/25 Nâfizü'l-hükm-i hümayûn-ı ḳader kim olmuş / Pâye-i **ḳadri** füzûn mertebe-i 'âliü'l-'âl

K16/12 Sâye-i **ḳadrün** olup cilve-ger-i ferş-i sarây / Buldı teşrîf-i kudûmuňla leţâfet o zemin

K16/42 Bağ-ı **ḳadri** ola pür-neşv ü nemâ tâ kim ede / Gül-şen-i 'âlemi pür-feyz meh-i ferverdîn

Aşağıdaki tanıklarda “ḳadr” ile “felek / gerdûn” sözcüklerinin birlikte kullanılması, feleğin kadrinin söz konusu edilmesi, bunların astronomik terim anlamlarının da kastedilmesi nedeniyledir. “Ḳadr”, yıldızları parlaklık derecelerine göre birbirinden ayırt etmek için yapılan tasnifte her dereceden biri, anlamına da gelmektedir. <OTAL> Bu anlama tanıklık

eden beyitlerin kasidelerden alınması da tesadüf değildir. Hem memduhun kıymeti ve rütbesi hem de derecesi, tanıklarda feleğinki ile kıyaslanmaktadır.

K17/16 Mesned-ārā-yı serīr-i ‘azamet kim götürür / Başı üstinde serā-perde-i **ḳadrin** gerdün

K20/12 Gerdün ‘uluvv-ı **ḳadr**-i refī‘ üñle pāy-māl / Eflāk reşk-i kevkeb-i cāhuñla serserī

K23/20 Felekden **ḳadri** a‘lā olduğın ma‘nide fehm eyler / Bilenler Beyt-i Ma‘mūr olduğın Beytü’l-Ḥarām üzre

K26/15 Eyā maḥdüm-ı kürsī-pāye kim zātuñ merātibde / Degilse ‘arşdan ‘ālī felekden **ḳadri** ber-terdür

ḳadr-şinās [1] değerli kimseleri tanıyabilen, kadir bilen, değer bilen. <KT, Cûdî, OTAL>

K16/11 Āsafā mü’temenā ḳadr-şināsā şadrā / Ey bihīn ḳadr-ı kirāmı güher-i ḥaşterīn

ḳafā [1] başın ve boynun arka tarafı, ense; arka, geri. <KT, Cûdî, LN>

G302/1 Hāzer hāzer şaf-ı müjgān-ı siyehdür bu / **Ḳafā-yı** ğamzede bir gürd-i bī-sipehdür bu

ḳafes [5] tel, demir çubuk ya da tahta pervazlardan yapılan mahfaza. Havanın içine işlemesine engel olmaksızın içine konan hayvanı kuşatır ve hapseder. Vücudun etsiz kemilerinden ibaret iskeletine de “ḳafes” dendiğini Onay (2000. 271) belirtmektedir. Bu sözcük, tasavvufî bağlamda da insanın cismi, nefis-i emare ve dünya gibi anlamlara gelir. <KT, Seccadî/2, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 271>

K14/86 Dil-tengdür erbāb-ı zebān ḳande olursa / Gül-şen zağan u zāğa **ḳafes** bülbüle cādur

M5/III/2 Endişe-i dām-ı kākülünle / Murğ-ı dil ü cāna ten **ḳafesdür**

Ş11/2 Feryādı **ḳafeslerde** ciger-süz hezāruñ / Bir güne daḥi ‘ālemi var köhne-bahāruñ

ḳafes-i cism [1] cisim kafesi, ten kafesi. Gönül bir kuş olarak tahayyül edildiğinde, onu kuşatan göğüs kafesi ve beden bir kafes mesabesinde kullanılabilir. Tanıkta gönlün bir “hezār (bülbul)” olarak düşünüldüğü görülmektedir (bkz. ḳafes-i ten).

G25/4 Raḥm eyle hezār-ı dile ey nāmiye-i derd / Zīb-i **ḳafes-i cismümi** yer yer gül-i dağ et

ḳafes-i ten [1] ten kafesi, beden kafesi. Tanıkta can, beden kafesindeki bir bülbüle teşbih edilmiştir. Kafes sözcüğünün, iskelet anlamına geldiğini de eklemekte fayda vardır (bkz. kafes-i cism).

G321/1 **Ḳafes-i tende** yeter kārını feryād eyle / Bülbul-i cāmı çevür başuñā āzād eyle

ḳafes-nişīn [1] kafes ardında oturan || işsiz güçsüz oturan. <OTAL>

K4/21 Ben ki murğ-ı **ḳafes-nişīn-āsā** / Nev-giriftār-ı teng-nāy-ı dilem

kāfī [1] kifayet eden, elveren, yetişen, yeter, yetecek. <KT, LN, OTAL>

G52/4 Ḳadeḥ du‘āsı şikest-i ḥumāra **kāfidür** / Mu‘aşirān-ı çemen kār-ı seyf bilmezler

kāfile [2] birlikte gezinen atlılar takımı, kervan; sefere giden yoldaşlar (Şükûn, 1996. 1457), katar, kervan. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K17/57 Günde biñ kere felek etse maķâmın ġâret / H̱âce-i **kāfile**-i himmetüm olmaz medyûn

G303/4 Görünür piş-rev-i **kāfile**-i Ka‘be-i ‘ışk / Yine hayretde kalan ‘âşık-ı güm-râh bize

kāfile-sālār [1] kervanbaşı || bir grup insanın reisi, en önde gidene, serdarları. <KT, OTDTS>

K2/13 Ki nice **kāfile-sālār**-ı kār-bân-ı vücûd / Bu teng-nây-ı fenâda şikeste-bâr qalır

kāfir [18]

1. bir şeyi örten, gizleyen; siyah renk. <Ahterî, DİNÎ KAVRAMLAR, ÖTS> Saç, sevgilinin yüzünü örttüğü ve siyah renkli olduğu için, “kāfir” olarak nitelendirilmiştir.

G237/5 Nâ‘ilî o zülfin o **kāfir** ki perîşân eyler / Etdürür dillere her lahzada bin âh nesîm

G245/3 Kaçmaz mişâl-i zünnâr pür-‘uķde olmadan dil / Tek ‘uķde-rîz-i hâtır ol zülfi-i **kāfir** olsun

2. Hazreti Muhammet’i ve onun Allah’tan getirdiği kesinlikle sabit olan şeyleri yalanlayan, dinî emir ve hükümleri inkâr eden, küfreden. <OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

K17/46 Ne köpekdür Venedik **kāfirî** hâlâ kim ulur / Şîrler pençe-i qahrûnda giriftâr u zebûn

K27/23 Kehrübâ idi meger qabza-i tîġûn ki çeküp / Nice biñ **kāfirî** çûn kâhkeşân hoş geldûn

K27/28 Bildürüp **kāfire** haddin taraf-ı salţanata / Eyledûn nuşret ile ‘atf-ı ‘inân hoş geldûn

G177/1 Göñül ki **kāfir**-i deyr-i elest olup qalmış / Baķup cemâlûne şûret-perest olup qalmış

Aşağıdaki tanıklarda sevgili “kāfir” olarak nitelenmektedir.

G51/3 Verâ-yı perdeden âġeh degilsün ey **kāfir** / ġayâl-i zılla müşâbih zuhûrî n’eylerler

G66/5 Ġamzesin ol **kāfir**-i bûķalemûn-‘işvenûn / Sâde-dilân-ı heves râzına maķrem bulur

G68/3 Perestîş-gâh iken ebrûsı Cibrîl ü Mesîhâya / O **kāfir** mâcerâ-yı ‘işveye islâm müşkildür

G80/1 Qatlûme destin o **kāfir** ki ġirbâna şunar / Bir elin tîġe birin ġûşe-i dâmâna şunar

G88/4 Ebrûsına perestîş edüp qudsîyân-ı ‘arş / Birbirine o **kāfir**-i bed-kîşî gösterür

G148/3 Deyr içre seyr eden o büt-i ‘işve **kāfirî** / Şiblî olursa etmeye zünnârdan ġürîz

G287/2 Her nefes biñ naķş-ı şûr-engîz ile **kāfir** yeter / Ka‘be-i cāmî ġayâlûn deyr-i eşnâm eylesün

G387/4 Çeşmi bir bî-raķm **kāfirdür** ki baķduķça olur / Ālet-i dîn ü ġired âşûb-ı mezheb ġamzesi

kāfirân [1] kâfirler, gayrimüslimler.

G287/3 Qıble-gâh etsün o ġâlî ser-be-ceyb ebrûlaruñ / **Kāfirân**-ı ‘ışķuña teklîf-i islâm eylesün

kāfir binâsı [1] sağlam yapılmış bina. Onay (2000. 234, ayrıca bkz. s. 271), sağlam yapılmış binalar hakkında “kāfirî bünyâd” tabirinin kullanıldığını, “ġâvur işi, ġâvur yapısı” tabirinin de bu ifadeyi karşıladığını ifade etmiştir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 271> Bu terkiplerle de hem gayrimüslimlik hem de sağlamlık anlatılmıştır.

G49/3 Etmez rakīb-i dīve eṣer āh-ı tīṣe kār / **Kāfir bināsıdur** der ü dīvārı saht olur

3. Güney Amerika'nın doğusunda yani Zengbâr ve Sefâletüzzehep'ten Ümit Burnu'na dek uzanan mekânda yerleşmiş bulunan zenci kavimlerden birine verilen özel isim. <Kâmûsü'l-A'lâm, s. 1139> Aşağıdaki tanıklarda bir mekân ve o mekânın sakinleri söz konusu edildiğinden, sınırları verilen coğrafi alanın anlaşılmasına bir engel olmadığı söylenebilir.

K17/45 Mülk-i **kāfir** degil ancak bu şalâbetle senûn / Zamm olur hıttâ-i fermānuña rub' -ı meskûn

G160/5 Zülfinden almağa dili yok çâre Nâ'îlî / Hayfâ ki kaldı **kāfir** elinde esîrümüz

kāfir [3] Hindistan dolaylarında defneye benzer bir ağacın zamkından ibaret olan pek beyaz ve güzel, sert kokulu bir tabiî madde. İlaç olarak kullanılır|| pek beyaz şey. <KT, Cûdî, LN>

Aşağıdaki tanıkta kāfir'dan yapılan merhemın dudaklara çalınmak suretiyle kullanıldığı ifade edilmektedir. Tanıkta susuz bir dudağın beyazlığı ile üzerine kāfir çalınan bir dudağın beyazlığı arasında irtibat kurulmuştur.

G143/7 Olmamışdı nıgehûn tığine cân teşne iken / Zaḥm-ı âlûde-leb-i merhem-i **kāfir** henüz

Sevgilinin bedeni, özellikle de gerdanı, beyazlığından ötürü kāfir'a benzetilir. Ayrıca kāfir, akan kanı durdurması hasebiyle tedavi amacıyla da kullanılır. Aşağıdaki tanıkta bu özellikler ifade edilmiştir. Bunların yanı sıra "kāfir" sözcüğü, mecazen "kar" anlamında da kullanılır. Tanıkta güzellik karının, ateşli mizacın üstüne yağması ile de bir tedavi elde edilmiş olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 273, ADŞS, Kanar/1>

G174/1 Hikmet-i derd ki 'ışkı 'ilâc-ı dil eylemiş / **Kāfir**-ı ḥüsni şu'le-mizâc-ı dil eylemiş

Kāfir, mum yapımında da kullanılır. Bu maddeden üretilen muma "şem'-i kāfir" denir.

Aşağıdaki tanıkta bu cins bir mumdan bahsedilmektedir (bkz. şem').

G334/6 Nâ'îlî şu'le-i ḥüsnuñ şaḳın āh-ı dilden / Şem'-i **kāfir**-ı şeb-istân-ı melâḥatdur o mäh

kāh [7] saman, saman çöpü (bkz. kāh-keşân). <KT, Cûdî, LN, OTAL>

G159/5 Biz Nâ'îlî bu za'f ile bu cism-i zerd ile / Pâ-mâl-i rāh-ı zillet olan **kāh**-ı ḥasretüz

G161/5 Nâ'îlî bir **kāhdan** da bî-vücûd olsaḳ yine / Bâr-ı cürm-i 'ışk ile mîzân-ḥarâb-ı maḥşerüz

Aşağıdaki tanıklarda "kāh", "kehrübâ" ile birlikte kullanılmıştır. Kehrübâ, yünlü ya da pamuklu bir nesneye sürtünerek elektriklendikten sonra saman ve kâğıt gibi ufak nesneleri kendisine çekme özelliği kazanan taşlaşmış reçinedir. "Keh-rübâ / kāh-rübâ" sözcüğü de "saman kapan" anlamına gelmektedir (bkz. kāh-rübâ).

K4/42 Ma'şiyet **kāh**-ı kem-terîn ise ben / Kuvvet-i cezb-i keh-rübâ-yı dilem

G19/2 Dil küh-i âhen olsa da eyser rübûde ‘ışk / Kullâb-ı keh-rübâya getürsün mi **kâh** tâb
 G53/4 Cezb-i maḥabbetünle dil zerd ü nizâr olup gider / Bilmediler ḥaḳîkâtin **kâh** mı kehrübâ mîdur
 G157/4 Cismümüz bir **kâha** döndürmüş belâ cezbe etmede / Kehrübâ-kâr eyleyen ḥâşiyet-i âmâlümüz
 Aşağıdaki tanıklara “kâh” sözcüğü “gâh” sözcüğünü çağrıştıracak biçimde kullanılmıştır.
 Gef (ك) harfinin kef (ك) gibi imlâ edildiği düşünülürse “her kâh”, “her gâh” olur ve bu da
 “her zaman” anlamına gelir.

G303/3 Erdi bir mertebeye za‘f-ı ten-i zerd ü nizâr / Keh-rübâ kârın eder istese her **kâh** bize

kâh [3] köşk, kasır; yüksek bina. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K33/8 Mihr-i zer-çüb-ı şu‘â‘ ile olaldan müzdür / **Kâh**-ı iḳbâlî gibi görmedi bünyân-ı esîs

K35/5 Olur maḥbû‘ u dil-keş **kâh**-ı mînâyı-ı Sikenderden / Şalınca baḥr-ı pür-mevc üzre ‘aks ol kaşr-ı ḥalkârî

G266/4 Huld içre şehîdân-ı maḥabbet ser-i kûyuñ / Seyr etmege revzenler açar **kâh**larından

Ḳahhâr [1] fazlasıyla kahreden, batıran, kahreden. Esmâ-yı hüsnadan olup ilahî
 kahır kudretini ifade eder . <KT, Cûdî, LN>

K7/40 Bu fitne âteşin îḳâd eden la‘înüñ ola / Edüp ‘azâbını **Ḳahhâr** laḥza medîd

kâhil [1] hareketi ağır, tembel, gayretsiz; durgun. <LN, OTAL>

K3/22 Ne deñlü emr-i ma‘âşında cüst ü çâpük ise / O deñlü **kâhil** olur âḥiret ḥisâbında

kâh-keşân, keh-keşân [3] saman uğrusu, saman çeken; geceleri gökyüzünde beyaz
 yol şeklinde görünen yıldız topluluğu, saman yolu. Kelime olarak “saman götürenler”
 demektir, kerpiç ustalarına saman taşıyanların düşürdükleri kırıntılardan kinaye olarak bu
 isim kullanılmıştır. <KT, Cûdî, ADŞS>

K10/3 Etmiş cünûn-ı âbını efzûn kuhen-bahâr / Zencirini sürürse n’ola **keh-keşân** gibi

K25/29 Her gâh ki mâ‘î varaka raşâ-feşânsın / Şâbâş ki revnaḳ-şiken-i **kâh-keşânsın**

K27/23 Keh-rübâ idi meger ḳabza-i tiğün ki çeküp / Nice biñ kâfirî çün **kâh-keşân** hoş geldün

ḳahr [16]

1. galip olma, mahvetme, helâk etme, batırma, ezme. <KT, Ahterî, OTAL>

K2/30 Kerem ki dâmen-i iḳbâline teşebbüs eder / Sitem ki şadme-i **ḳahr** ile ḥâk-sâr ḳalır

K9/7 Kellesin naṭ‘-ı siyâset-geh-i **ḳahrufîda** görür / O cefâ-pîşe ki zulmiyle nice ḳan etmiş

K10/29 Tedbîr-i bâ-işâbeti pâ-dâş-ı **ḳahrîdur** / Dâna-yı zû-fünün cihân pehlevân gibi

K11/17 Ḥavf-ı şemşîr-i celâlünle kef-i cellâdda / Bâr-gâh-ı **ḳahrufîa** bî-pâ vü bî-serdür gelen

K12/33 Ḥükmi tağyîr-i tebâyî‘ de revândur o ḳadar / Ki tef-i **ḳahrî** güzâr etse zemînden fi‘l-ḥâl

K14/57 **Ḳahrufîa** teraḥḥum zeḳan-ı ḥüba siyeh-ḥâl / Ḥilmünle gâzab dest-ḥoş-ı reng-i ḥayâdur

K17/46 Ne köpekdür Venedik kâfirî ḥâlâ kim ulur / Şîrler pençe-i **ḳahrufîda** giriftâr u zebün

K18/28 Temüz âteş-i **ḳahr**-ı gâzab-fürûzuñda / ‘Adüya nâ‘ire-i şatvetün şihâb olmış

K22/16 Ser-pençe-i şalâbet ü **ḳahrufî** eder ḥalâş / Dâmân-ı mülki keşmekeş-i şerr ü şûrdan

T5/11 Görüp mesrûr dünyâyı dedüm ey Nâ'îlî târîh / Tonandı sū-be-sū 'âlem alındı **ķahr** ile Uyvār

2. bir mahrumluk ve mağdurluktan dolayı kendini yiyecek biçimde keder etme, böyle bir kederden hüznlenme. <KT>

K8/23 Hirās-ı **ķahrūñ** ede bî-silāh u bî-cevşen / Kemîn-nişîn-i lahid ol gürūh-ı nā-sāzı

K12/35 Ede her kūh-ı ser-efrāzını bir tūde remād / Düşe şahrālara táb-ı teb-i **ķahr** ile şimāl

K30/17 Diñle yārān-ı sitem-pîşe ne der hāķķumda / Maħfil-i bār-geh-i **ķahr**-ı kirāmumda benüm

M5/IV/8 Āmāde-i luṭf iken raķībe / 'Uşşāķa nedür bu **ķahr** u āzār

G214/1 Şehd-i vişālden hāzer eyle şaķīm iseñ / İncinme zehr-i **ķahr**-ı cefāya hāķīm iseñ

ķahr etmek [1] ezmek, perişan etmek, mahvetmek. <TS, ÖTS>

K10/40 Rāyet-keş-i 'adālet ü inşāfı **ķahr ede** / Daħḥāķ-ı zulmı Gāve-i āhengerān gibi

ķahramān [6] İran mitolojisinde efsanevî bir karakter|| yiğit, cesur, bahadır.

Pişdadiyān sülālesinden Tahmurs'un oğludur. Devler tarafından çocukken kaçırılmış, onların arasında büyümüştür. Ergenlik çağına gelince sudaki aksini görerek bir dev olmadığını anlamış ve bir gergedana binerek insanların yaşadığı yere gelmiş. Birçok insan öldürmüş ve "Kâtil" lakabıyla anılmış. Sonunda Rüstem'e yenilmiştir. <LN, ADŞS>

K10/25 Hāşma nehîb-i şavleti sedd-i sedîd olur / Hūşeng şāh-rāhın alan **ķahramān** gibi

G20/3 Olmuş ḥarîf-i pençe-i fülād-ı **ķahramān** / Bulmuş o denlū nāmiyeden her giyāh táb

G235/4 Çeşm-i ḥükmin ki vire ma'reke-i āşūbuñ / **ķahramānlar** şunamaz pençe-i müjgāmına el

G341/1 **ķahramānlar** bend edüp ol iki kaşı bir yere / Bir kemān eylerdi gelse iki başı bir yere

G361/3 Pāy-taht-ı 'işveden ol şāh-ı ḥüsne gāmzeler / **ķahramānlardur** ki pür-zür-ı nighedür her biri

T5/2 Mücedded fātiḥ-i kişver-güşā Dārā-yı mülk-ārā / Muḥammed Ḥān-ı Ġāzî **ķahramān**-ı Keyķubād-āşār

ķahramān-kevkeb [2] yıldızı Kahraman gibi yüksekte olan, talihli.

K11/16 Ey dilîr-i **ķahramān-kevkeb** ki ḥavfuñdan müdām / Ḥātır-ı a' dāya hevl-i rüz-ı maḥşerdür gelen

K12/17 **ķahramān-kevkebe** Cem-mertebe Dārā-ḥaşmet / Āsümān-pāye hümā-sāye 'adimü'l-emşāl

ķahramān-zür [1] Kahraman gücünde, Kahraman gibi kuvvetli.

G179/5 Durur mı karşı Rüstemle o çeşm-i **ķahramān-zūra** / Kaşuñ yayını ķurmuş nāveg-i müjgāna el şunmış

kāh-rübā, keh-rübā [7] kehribar, kıl kapan. Baltık sahillerinde çıkan kıymetlice

balgamî bir taştır ki ondan sigaralık, çubuk imamesi ve tesbih yapılır. Bir kumaş parçasına sürtülürse, elektiriklenip etrafındaki ufak saman veya kâğıt parçalarını çeker. "Saman kapıcı" anlamı da bu özelliğinden gelmektedir. <KT, Cûdî, LN, Kanar/1, ESKİ ESERLER>

K4/42 Ma'şiyet kāh-ı kemterin ise ben / Kuvvet-i cezb-i **keh-rübā**-yı dilem

K27/23 **Keh-rübā** idi meger ķabza-i tîgün ki çeküp / Nice biñ kāfiri çün kākheşān hoş geldün

G19/2 Dil kūh-ı āhen olsa da eyşer rübūde 'ışķ / Kullāb-ı **keh-rübāya** getürsün mi kāh táb

G53/4 Cezb-i maḥabbetünle dil zerd ü nizār olup gider / Bilmediler ḥaķīķātin kāh mı **keh-rübā** mıdur

- G303/3 Erdi bir mertebeye za‘f-ı ten-i zerd ü nizâr / **Keh-rübâ** kârın eder istese her kâh bize
 G326/4 Ol **keh-rübâ-yı** âteş-i derdüz ki bir şerer / Dûzağ-fürüz-ı sine-i bî-kinedür bize
 G354/1 ‘İşkür mâye-i râhat dil-i pür-derdümüze / Reşk eder **kâh-rübâ** reng-i ruğ-ı zerdümüze

kaht [5] yağmur azlığı, kuraklık, kuraklıktan mahsul yetişmediği için ortaya çıkan açlık, kıtlık. <KT, LN, ZL>

- K7/34 Fűrûğ-ı şavletin etdükçe **kaht**-ı âb füzün / ‘Adûya şâ’ika-bâr oldu ol kazâ-temhîd
 K18/9 Bu dem ki **kaht**-ı nemâ ‘âmdur degil deryâ / Ki âb-ı çeşme-i hür mahv-ı iltihâb olmuş
 G183/5 Hoşâ le‘âfet-i nazm-ı selîs ü **kaht**-ı mezâk / Ki âb-ı çeşme-i hürşîd cûya şıgmaz imiş

kaht-ı sâl [2] kuraklık, kıtlık yılı. <OTAL>

- K20/18 Sensin bu **kaht-ı sâl**-i mürüvvetde bî-riyâ / Eşrafuñ ekremi küremânuñ tûvân-geri
 K21/28 Bu **kaht-ı sâl**-i keremde Hudâ bilür medhûn / Ehemm-i meşgale-i hâtır-ı gam-efzâdur

kaht-âbâd [1] kurak yer. <Kanar/1>

- G337/7 Pây-mâl olmazdı her kişverde erbâb-ı suhen / Mülki isti‘dâd **kaht-âbâd**-ı temyîz olmasa

kâ’ide [1] kural, usul, nizam, yol (bkz. âyîn, kânûn, resm). <KT, OTAL>

- M1/VII/3 Etdün şalâ-yı nevha tarab-gâh-ı ‘âleme / Tecdid-i resm ü **kâ’ide**-i mâtem eyledün

kâ’il [5]

1. diyen, söyleyen, bir sözün sahibi; nakil ve rivayet eden. <KT>

- G305/4 Söziñi diñler idük zâhid-i düzağ-nefesün / Kosa cennet hevesin **kâ’il**-i a‘râf olsa

2. razı, rıza veren. <KT, Cûdî, LN>

- G150/2 Ol mâh-ı kec-külehdin minnet-keş-i kudumuz / Ey baht-ı tâb-sâmân ma‘kûle **kâ’ilüz** biz
 G303/1 Yıldı bir kerre görüñ **kâ’ilüz** ey mâh bize / Yeter eglence hayâlün geh ü bî-gâh bize
 G321/3 Âşinâ çıķma añarlarsa dili yanuñda / **Kâ’ilüz** hâtırâ geldükçe hemân yâd eyle
 G346/2 **Kâ’ilüz** keşmekeş-i şahne-i bîdâdına dil / Dest-i âzâr ile şad-pâre girîbân ise de

kâ’im [2] ayakta duran || duran, mevcut, baki. <KT, Cûdî, LN, ZL, Ahterî>

- K11/34 Zâtuñ olsun haşre dek **kâ’im** ki anuñla müdâm / Çârsû-yı rûzgâra revnağ u ferdür gelen
 K17/41 **Kâ’im** olsañ da sa‘âdetle yerüñde yine sen / Sipeh-i nuşrete iķbâlün olur râh-nümün

kâ’inât [2] var olan şeylerin hepsi, mevcudat, mahlûkat âlem. <KT, Cûdî, LN>

- M1/I/4 Bilsün siyeh-derün idügin cümle **kâ’inât** / Etsün kebûd iken nemedün dūd-ı dil siyâh
 G251/6 Olma rû-puş-ı zeķan ey turra çeşm-i **kâ’inât** / Âfitâbı ser-be-ceyb ü pâ-be-dâmân görmesün

kākum [2] kuzey yarımkürede bulunan, sansar ve gelinciğe benzer boz ve siyah kuyruklu bir hayvan; bu hayvanın postundan yapılan kürk. <KT>

- G83/4 Eder kürsîde esbâb-ı riyânuñ hürmetin taķrîr / Gehî semmûr u gâhî **kākum** u sincâbdan söyler
 Aşağıdaki tanıkta seher vaktinin omzunda “Kākum” kürkün bulunması şu cihetledir.
 Kākum’un kuyruğu siyah, kendisi beyazdır. Aslında boz renkli olup kışın ağarır ve

beyazlanır; bu nedenle gündüzden kinayedir. <FZ> Tanıkta geçen semûr (kunduz) ise geceden kinayedir.

K24/39 Teşrîf-i câhı fâhr ede zâtıyla nitekim / Düş-ı şehirde **kâkum** u şebde semûr olur

kâkül [26] yüzün iki yanına sarkan saç, perçem; saç. <KT, Burhân-ı Kâtı‘, LN, TS>

K6/22 Hayâl-i reng-i ruh u tâb-ı **kâkülindendür** / Güle şikeste-dilî sünbüle perîşânî

M5/III/2 Endişe-i dâm-ı **kâkülünle** / Murğ-ı dil ü câna ten kafesdür

M5/III/3 Ser-pençe-i **kâkülünde** diller / ‘Ankâ ise de pür mekesdür

G6/2 Cünbişinden dağ ber-dildür gazâlân-ı Hutun / Nâfe-rîz-i kâm h’âhiş kim o **kâküldür** baña

G13/1 **Kâküllerün** ki çîn-i cebîn üzre buldı tâb / Gösterdi cezr ü meddini deryâ-yı ıztırâb

G32/3 Nesîm-i **kâkülün** oldukça cilve-ger pür eder / Cihânı nefhâ-i gül-rîz-i bağ u râg-ı ümîd

G109/3 Etseler **kâkülüne** kaşd-ı şebîhün gâhî / Ceyş-i fitneyle olur dest ü girîbân diller

G110/4 Göñül ki **kâkülüne** sîneden hücum eyler / Ol âşiyâne-i ‘ankâ bu şîr pîşesidür

G163/2 ‘Âşık-ı gam-ı **kâküle** haţtuñ komadı yer / Ol hırz ile çok def‘ -i serencâm ederüz biz

G192/4 Yine te ‘şîr-i hâl-i rüyıdur dâmân-ı hürâya / Nesîm-i **kâkül**-i ‘anber-feşân u müşk-bîz olmak

G208/7 Fitnenün zülfinde ol şüh-ı perîşân **kâkülün** / Cem‘ olan diller gibi hâl-i perîşânın görûn

G216/3 Düşüp ıztırâbuña şubha dek bu şeb âh u nâleler eyledük / Ne çözüldi ‘ukde-i **kâkülün** ne açıldı h’âb-ı tegâfûlün

G235/3 Hall olur ‘ukde-i ser-endişe-i **kâkül** dilde / Yâ kim eyleye destâr-ı perîşânına el

G246/3 **Kâkülün** olsun hamâyil-bend-i bâzû-yı cemâl / Âfet-i ‘aynû’l-kemâl-i ‘tibârımdan şakın

G250/2 **Kâkülündür** kâm-ı ümmîde ‘abîr-efşân olan / Büy-ı zülfündür dimâg-ı cânı müşg-âlûd eden

G256/1 Fitne-hîz etdi şabâ **kâkül**-i fettânı ucın / Kıldı peyveste ser-i **kâküle** dâmânı ucın

G267/1 Bir müyî **kâkülinden** ol âfet kıparmasun / Söyleñ kıyâmet üzre kıyâmet kıparmasun

G276/5 Nâfe-i âhû-yı deşt-i dil ü cân her demde / ‘Anberin **kâkül** müşgînüne kırbân olsun

G308/3 **Kâküllerini** bād-ı şehir hâke düşürse / Her bir şikeninde nice üftâde bulunsa

G327/2 Eylemiş **kâkül** ü kaddin o şeh-i kişver-i nâz / ‘Âlem-efrâz-ı füsûn şukka-tırâz-ı fitne

G328/4 **Kâkülün** râbîta-bend-i eşer-i cünbiş-i nâz / Cilve-i kaddüne peyveste şebât-ı fitne

Ş1/9 Nâ’îlî boynı bağlu bir kıldur / Nev-giriftâr-ı kayd-ı **kâküldür**

Farsça’da “kâkül-i kesî-râ şikesten (birinin kâkülünü kırmak)”, birini bir işe teşvik etmek anlamında kullanılan deyimdir. <Kanar/1> Aşağıdaki tanıkta, rüzgârın sevgiliyi teşvik ettiği düşünülebilir.

G278/4 Kõo tår-ı **kâkülün** etsün şikeste bād hemân / Dil-i hamîdeye bir güşe-i ferâg olsun

kâkül be-düş [1] perçemi omzunda, kâkülü omzuna düşmüş.

K28/57 **Kâkül be-düş** bir şanem-i hoş-hıramdur / Âheste cilve kılsa o bâl ü surîn ile

kâkül be-kafa [1] başında perçemi olan, perçemli.

K14/19 Şahnında ser-âvîz ile her naḥl-i mücevher / Bir sîm-beden dil-ber-i **kâkül be-ḳafâdur**

kâkül-i pür-çîn [1] kıvrımlı kâkül, bükümlü saç.

G237/2 Toḳunup **kâkül-i pür-çînine** gâhî eyler / Dilleri muḫṭarib-i cünbiş-i nâ-ḥ'âh nesîm

ḳâl [8]

1. söz, lâf (bkz. kelâm, suhen). <KT, LN, ZL, OTAL>

K12/82 Müdde'â-yı dilûn ey Nâ'îlî-i şekve-tırâz / Fehm olunmaz mı yeter daḡdaḡa-i **ḳâl** u maḳâl

G157/1 Nûkte-perdâz-ı dehânuñdur zebân-ı **ḳâlûmûz** / Tercemân-ı sırr-ı ḡaybîdür lisân-ı ḥâlûmûz

Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün “ḳîl” ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. “Ḳîl ü ḳâl”, “dedikodu” anlamına gelir (bkz ḳîl ü ḳâl).

K1/15 Ḥâmûş-ı hayretem ki ḥured naḳd-i himmetüm / Vaḳf-ı binâ-yı medrese-i ḳîl u **ḳâl** eder

K3/48 Ḥaṭâ-yı maḥz idüğün ḳîl u **ḳâl** bildi 'adû / Merâtib-i ḥulelâ-yı şeref-me'âbında

M3/III/3 Bildük ki himmet olmayıcaḳ ehl-i ḥâlden / Esrâr-ı Ḥaḳḳ bilinmez imiş ḳîl ü **ḳâlden**

G315/9 Ser-â-ser olsa sözüñ lubb-ı lâyiḥât-ı ḥikem / Şaḳın müşa' biz-i nîreng-i ḳîl ü **ḳâl** olma

2. maden külçelerinin eritilip saf hâle getirilmesi. <KT>

K12/71 Hem nazardan bıraḡup ḥâk ile yeksân eyler / Hem eder pûta-i miḥnetde ten-i zerdümi **ḳâl**

M10/I/2 Zerrîn sebîke-i mehi ḳılmış hilâl eden / Cism-i nizâr u zerdümi ḡam pûtasında **ḳâl**

kâlâ [4]

1. kumaş; elbise. <KT, Cûdî, LN, Kanar/1>

K12/45 Görmedüm olalı sūdâ-ger-i **kâlâ**-yı suhen / Ṭab'-ı pākûñ gibi bir müşteri-i cins-i kemâl

K28/66 Gösterdi târ u pūdını **kâlâ**-yı ma' rifet / Ol kâr-gehde naḳş-ı zamân u zemîn ile

G151/4 **Kâlâ**-yı nâz u ' işvesine rûy-dest eder / Ol ḥod-furûş-ı nâz metâ'-ı şigîbümûz

2. eşya, meta, ticarî mal || sermaye, ana mal. <KT, Cûdî, LN, OTAL, Kanar/1>

G152/1 Etmiş ne çâre ḥükm-i sevâd-ı cebînümûz / **Kâlâ**-yı ' işḳ-ı yâre fedâ naḳd-i dînümûz

ḳal'a [4] içine asker kapanıp düşmana mukavemet etmek üzere kalın ve sağlam

duvarlardan yapılmış geniş ve her taraftan silah atmaya müsait burçları ve tabyaları olan sağlam bina, hisar (bkz. ḥışn). <KT>

K17/44 ' An-ḳarîb edeler ümmîd olur inşâ'allâh / **Ḳal'a**-i Şandrayı da dâḥîl-i serḥadd-i Budûn

K28/36 Ol **ḳal'alar** ki ḥıṭṭa-i islâma oldı zamm / Ḥükm-i mühendis-i ḥured-i ḥurde-bîn ile

K28/37 Da' vâ-yı irtifâ' da derk-i ḥarâbınuñ / Burc-ı pesîni **ḳal'a**-i gevher-niḡîn ile

T5/5 Oṭaḡın ḳurdı pîş-i **ḳal'a**-i Uyvâra şevketle / Ser-i küffâra aḥker-rîz olup her ṭup-ı âteş-bâr

ḳalb [12] kalp, yürek, hissiyat merkezi olan gönül; [tas.] ilâhî hitabın mahalli ve

muhatabı, marifet ve irfanın kaynaḡı, keşif ve ilham mahalli (bkz. dil, fu'âd, gönül). <KT, LN, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

- K11/13 Şulh-fermâ-yı şeh-i Ġrân ki **kalb**-i pâküñe / Nazm-ı ahvâl-i re‘âyâ emn-i kişverdür gelen
- K17/31 Vermemiş hâtıruña hiç tağayyür devlet / **Kalb**-i pâküñde hüveydâ yine âşâr-ı sükûn
- K26/8 Çerâğ-ı nûr-bağş-ı düdmân-ı ‘âlem-i tecrîd / Ki nûr-ı Hâzret-i Qur‘ân ile **kalbi** münevverdür
- K28/9 Qurş-ı tenûr-ı ‘âlemi evvel ġinâ-yı **kalb** / Burr gösterürdi nân-ı siyâh-ı cevîn ile
- K32/7 Hudâya hâmd ki bir ferde ihtiyâcum yok / Ġinâ-yı **kalb** baña nûzl-i lâ-tenâhidür
- K34/6 Eyleyüp zühdün esâsın **kalb**-i hâsid gibi saht / Kalb-i mü‘min gibi nerm etmiş binâ-yı ‘işreti
- K34/21 Zümre-i erbâb-ı tab‘-ı öyle meftûn etdi kim / Hüsn-i ahlâkı ġinâ-yı **kalbi** feyz-i şoğbeti
- G97/2 Var ise seng-i siyâh-ı **kalb**-i ‘âşıkdur mehek / Yoğsa ol şühûñ ‘ayâr-ı hüsn ü anın kim bilir
- G102/4 Ġinâ-ıy **kalb** kadar ni‘met olmaz ehl-i dile / Bu tekyenün fuqarâsı simât bilmezler

kalb-i mü‘min [1] inanmış kimsenin temiz kalbi. Aşağıdaki tanıkta geçen “kalb-i mü‘min” ifadesi, sahih olmayan bir hadise gönderme yapmaktadır. “Mü‘minin kalbi, Allah’ın evidir.”

- K34/6 Eyleyüp zühdün esâsın kalb-i hâsid gibi saht / **Kalb-i mü‘min** gibi nerm etmiş binâ-yı ‘işreti

kalb-i selîm [2] temiz vicdan, saf kalp; sağduyu. Kıyamet gününde hiçbir şeyin fayda vermeyeceğini, yalnızca temiz bir kalple huzura çıkacak olanların kurtulacağını ifade eden bir ayet bulunmaktadır. “O gün ne mal, ne de oğullar fayda verir. Ancak Allah’a sağlam ve temiz kalp getiren fayda görür (Şuarâ/88-89)”. <İSLÂMÎ SÖZLER, s. 45, DİNİ KAVRAMLAR>

- K17/71 Hem ola müntefi‘-i **kalb-i selîm** ol dem kim / Olmaya hiç kese menfa‘at-ı mâl ü benûn
- G214/5 Tutmaz kanâ‘at ehli müsellemler gedâlığın / **Kalb-i selîmün** olmayıcağ şeh Selîm iseñ

kâlbüd [1] kalıp; beden, vücut, gövde. <KT, Cûdî, LN, OTAL, Kanar/1>

- G185/3 Eczâ-yı hüsnî ta‘biye kılmış hâkîm-i şun‘ / Hîkmet budur ki **kâlbüd**-i nâza şıgmamış

kaldurmak [2] yok etmek, varlığına son vermek. <TS, ÖTS>

- K28/29 Saht u gerî nizâ‘-ı **kaldurdu** hâkden / Cümle kıla‘-ın etdi berâber zemîn ile
- K34/25 Yalnız haşmı degil maşşûd-ı olsa **kaldurur** / Keştî-i nüh bād-bân-ı çarhı bād-ı himmeti

kâle [2] kumaş (bkz. kâlâ). <Cûdî, FZ, Kanar/1>

- K4/45 Nâ‘iliyem ki ferş-i pâyün için / H‘âce-i **kâle**-i du‘â-yı dilem
- K17/62 Görünür kâr-geh-i tab‘-ı hüner-perverümün / Mevc-i hârâ gibi hep **kâleleri** bûkalemün

kâleb [3] ruha nispetle insan veya hayvanın bedeni, insanın maddî varlığı, ceset, beden. <KT, Cûdî, LN>

- K9/11 ‘Âlemün rûhı edüp Hâzret-i şâhenşâhı / **Kâleb**-i saltanata ma‘deletin cân etmiş
- K25/21 Eczâ-yı suhen **kâleb** ü endîşe dil-i şâf / Sen kesb-i leâfette aña rûh-ı revânsın
- K28/38 Bî-hiss ü rûh **kâlebe** döndi ‘adû-yı dîn / Lâl etdi sahtvetün bu kadar kibr ü kîn ile

kâle-fürüşân [2] kumaş satanlar, tacirler. Tanıklarda bir meta olarak düşünülen güzellik ve naza nispetle kullanılmıştır.

- G57/1 O çarsüda ki nağd-i niyâza bakmazlar / Metâ'-ı **kâle-fürûşân**-ı nâza bakmazlar
 G174/2 Sermâye-dâd-ı **kâle-fürûşân**-ı hüsni ü nâz / Bâzâr-ı 'ışkı germ-revâc-ı dil eylemiş

qalem [48] bir çeşit siyahımsı ve sert kamyşın yazı yazmak üzere özel bir biçimde

yontulup açılmışı; her çeşit yazı yazan alet, kamyş (bkz. hâme). <KT, LN>

- K1/3 İ'câz-ı na'tı kim **qalem**-i mü-şikâfımı / Şüret-nigâr-ı deyr-i bütân-ı hayâl eder
 K1/14 Meşşât-ı **qalem** reşçât-ı midâdımı / Yer yer cemâl-i şahid-i ma'nâya hâl eder
 K5/2 Yine gösterdi Kelîm-i dile bir şu'le-i feyz / Tûr-ı ma'nide edüp nağl-ı **qalem** lalâyî
 K5/4 Yine mizâb-ı **qalem** çeşme-i idrâkümünden / Etdi şadâb bu nüh bağçe-i hağrâyı
 K5/5 Oldı tab'um gibi bir tâze zemîn üzre yine / Çüb-ı hüşk-i **qalem** âbişhor-ı nev-peydâyî
 K5/6 Pîr-i endîşe kefi destüme yâ şundi **qalem** / Ya Şu'ayb oldı 'aşâ-dâd-ı kefi Mûsâyî
 K5/11 Hayzurân gibi benânımdan eder piç-â-piç / Tâb-ı gîsü-yı hayâlüm **qalem**-i güyâyı
 K5/24 Döndürüp Rûmı sevâd-ı **qalemüm** Lâhûra / Etdi güm-nâm-ı 'adem Feyzî-i Hind-ârâyı
 K8/29 Edüp nikâşte 'arşa bu güne elqâbuñ / Tecâvüz etdi **qalem** hadd-i sihr ü i'câzı
 K9/28 **Qalemin** lû'le sözün âb-ı hayât u tab'ın / Hızır-ı dil-zinde-i ser-çeşme-i 'irfân etmiş
 K10/38 Mecrâ-yı feyz olup tuta tâ kim ney-i **qalem** / Bâğ-ı hayâlî hurrem ü ter nâve-dân gibi
 K12/16 Bu terennümle şarîr-i **qalem**-i kâtib-i çarh / Eder elqâbını Nâhid-i sipihre irsâl
 K12/65 Zâ'fûm ol mertebdür kim **qalem** alduqça ele / Cism-i bârikümi zanneylerüm ol hâmede nâl
 K12/74 Feyz-bağş olsa şeb-i târa sevâd-ı **qalemüm** / Nâz eder pertev-i hürşid-i cihân-tâba zılâl
 K13/35 Tâ şafha-i 'âlem pür ola menkâbetüñle / Nevg-i **qalem**-i Nâ'îlî-i nükte-serâdan
 K14/67 Ol menba'-ı feyzem ki ser-i râh-ı suhunde / Nevg-i **qalemüm** lû'le-i cüllâb-ı edâdur
 K14/71 Çok fâris-i meydân-ı suhen lîk bu vâdî / İrhâ-yı 'inân-ı **qaleme** teng-fezâdur
 K15/31 Pür-jeng-i kelâl olsa da âyîne-i tab'ı / Destinde **qalem** tûti-i güyâ mı degildür
 K17/9 Eder elqâbuñı ârâyış-i levh-i ta'zîm / Bu 'ibârât ile nevg-i **qalem**-i gâliye-gün
 K17/65 Olmasa peyrev-i âheng-i şarîr-i **qalemüm** / Çeng-i Nâhidüñ olur nağmeleri perde-birün
 K18/44 **Qalem** ki şâne-zen-i turra-i hayâlumdür / Ne turra her girihi kân-ı müşk-i nâb olmuş
 K19/11 Ser-nüvişt-i **qalem**-i şânî'-i kül cüz'-i hikem / Münteğâb-nüşha-i pâkîze kitâb-ı mücmel
 K19/13 Hoş-nüvis ehl-i **qalem** Âşaf-ı zîbende-rağam / Münşî-i pâk-edâ kâtib-i bî-mişl ü bedel
 K20/25 Etsün mükâtibân-ı meşîyyet zuhûruñı / Âfâka münteşir **qalem**-i nâme-güsteri
 K21/1 **Qalem** ki zemzeme-perdâz-ı bezm-i ma'nâdur / Medîhe-senc-i semiyi-i Hâbib-i Mevlâdur
 K21/2 **Qalem** ki hâzin-i gencîne-i ma'ânîdür / Senâ-güzâr-ı vekîl-i hâzîne-pîrâdur
 K21/3 **Qalem** ki h'âce-i şâhib-serîr-i dânişdür / O zât-ı muhteremün hîdmetinde bercâdur
 K21/4 **Qalem** ki lutfına mevķûfdur benânında / Kilîd-i kufl-güşâ-yı der-i temennâdur
 K21/5 **Qalem** ki hâdim-i hîdmet-güzâr-ı dergehidür / O deñlü çâpük ü cüst ol kadar şigîbâdur
 K21/7 Zebânın anılayamaz Bû 'Alî vü Fârâbî / **Qalem** ki Hürmüs-i eflâk-i nazm u inşâdur
 K22/18 Yazduqça vaşf-ı zâtuñı dest-i hayâlde / Pür-tâb olur zebân-ı **qalem** şem'-i Tûrdan
 K23/17 Benânında **qalem** mevķûf-ı taħrîr-i havâşîdür / Beyân u mantık u tefsîr ü âdâb u kelâm üzre

- K23/42 Ben ol şāhib-kırānam kim edüp pây-ı **ķalem** sür'at / Yazılmış dāsītānum cümle pūr-ı ibn-i Sām üzre
- K23/45 **ķalem** kim müy-ı bārīk-i ĥayālüm pīç ü pīç eyler / Hümā-veş indürür murğ-ı dil-i Cibrīlī dām üzre
- K24/35 Ĥāmūş ol ey **ķalem** ki o ümmīd-gāhda / Ādābdan bu zemzeme min ba' d dūr olur
- K25/54 Çüb-ı **ķaleme** bağ-ı suĥende dene tā kim / Bī-berg ü şemer dāğ-ı dil-i 'anber ü bānsın
- K26/33 **ķalemdür** maĥv eden āşārın ol siĥrūn ki destinde / Kelīm-i ṭab' umuñ āteş-feşān güyā bir ejderdür
- K28/55 Vermez ĥayāle yol **ķalem** etdükçe güşını / Ṭayy-ı merāhil-i suĥen-i dil-nişin ile
- K31/9 Levĥ-i suṭūrī reşk-i çemen-zār-ı ĥuld olup / Destinde çüb-ı ĥüşk-i **ķalem** müşk-i bīd olur
- K33/1 Fahr-ı erbāb-ı **ķalem** Ĥazret-i Şāmī-zāde / Ki tevāzu' la tutar elde devātın Bercīs
- K33/3 Ĥaṭṭı emvāc-ı müselsel **ķalemi** ebr-i muṭīr / Āb-ı cārī gibi elfāz u 'ibārātı selīs
- K33/9 Şāĥ-ı āmāle **ķalem** urmasa dest-i cūdī / Meyve-i devĥa-i iķbālī olur mıydı nefīs
- K36/2 Kef-i iķbālīne ĥürşīd bir zerrīn **ķalem** şundı / Revādur zīr-i meşķ eylerse levĥ-i māh-ı tābām
- G56/5 Kuvvet-i nuṭkuñ getürsün fi'l-i i' cāza **ķalem** / Sende yārān Nā' ilī ĥayşıyyet ümmīdindedür
- G57/3 Siyeh **ķalem** yaraşur şāh-nāme-i ĥüsne / Ĥaṭ-āver olmasa meclisde tāze baķmazlar
- G87/5 O ser-meşķ-i **ķalemsin** mā-ĥaşalsın levĥ-i fīṭratda / Muşavvirler ki Yūsufdan seni memdūĥ yazmışlar
- G87/7 **ķalem** vaz' eyleyenler nüşā-i tevķī' -i iķbāle / Felekden iltimās-ı devleti mercūĥ yazmışlar
- G96/5 Nā' ilī zemzeme-i nāy-ı **ķalem** destünde / Çāşnī-senc-i mezāyā-yı ṭabī' at görünü

ķalem-dān [1] iķerisine kalem ve kalemtırāş konulan ve bunların mahfazası iķin yapılan bir çeşit hokkasız kutu, kalem mahfazası. Kullananın zenginlik derecesine göre sarı tenekeden, gümüşten veya altından yapılırdı. <KT, Cūdī, OTDTS, ESKİ ESERLER> Tanıkta altın bir ķalem-dān söz konusu edilmiştir.

- K36/11 Baķılsa āfītāb-ı pūr-şu' ā' ı burc-ı 'izzetdür / Leb-ā-leb ĥāme-i zerrīn ile altın **ķalem-dānı**

ķalem-rev [10] bir ĥükümdar veya ĥükümetin kaleminin ĥüküm sürdüğü yani nüfuzunun geçtiği yer, ūlke. <KT>

- K6/8 O şāh-ı fitne-sipāh ı **ķalem-rev**-i ĥüsnuñ / Ki gösterür Cem ü Dārāya çīn-i pīşānī
- K6/13 **ķalem-rev**-i dile ol şeh-süvār-ı ĥüsnuñ kim / Kemīne cünbişidür dest-gāh-ı vīrām
- K8/27 Verirse dīde-i pūr-ĥ'āb-ı baĥta devründe / Cihān **ķalem-rev**-i 'ışķuñ hirās u iĥrazi
- K10/21 Bir şāh-bāz-ı salṭanata āşiyān ola / Şāhenşeh-i **ķalem-rev**-i 'Oşmāniyān gibi
- M5/I/1 Ey pādīşeh-i **ķalem-rev**-i nāz / Vey fitne-nişān-ı kūçe-i rāz
- M5/II/6 Ey dā'im olan **ķalem-revinde** / Ĥ'ārī-keş-i nāzı 'ışķ-ı mergüb
- G61/3 Hirās-ı mülk-i każā āfet-i **ķalem-rev**-i 'ışķ / O şāh-ı leşger-i āşüb-der-ķafādandur
- G63/5 Gönül vilāyeti ĥālī bulmasun ĥāmdan / Ki ol **ķalem-reve** bir pādīşāh lāzımdur
- G145/6 Biz Nā' ilī **ķalem-rev**-i ĥām şehriyāriyuz / Ĥāk-i siyāh-ı faķr u fenā tāc u taĥtumuz
- G339/2 Şūr-ı sipāh-ı ĥaṭṭı ol şāh-ı mülk-i ĥüsnuñ / Artar **ķalem-revinde** bī-dād söyleyince

ķalender [3] Kalenderilik tarikatına mensup olan; dünyadan el çekip serseri gibi gezen derbeder ve laubali derviş. Onay (2000. 56), kalenderler hakkında şu izaha yer verir. “

Bunlar sırtta kebe, belde manda boynuzundan yapılmış bir nefir ve cür'adân asılı bir kemer, bir elde keşkûl diğerinde teber, kulakta menguş halka, kemerde kocaman bir teslim taşı şehirden şehre dolaşırlardı. <KT, ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 56> Tanıkta hiçbir şeyi olmayan ve bu nedenle bir kenara çekilen düşman tasvirinde kullanılmıştır.

K11/28 Kıldı teslīm-i memālik çekdi başın hırkaya / Yādına şimdi hemān tarz-ı **kalenderdür** gelen

Aşağıdaki tanıkta kalenderlerin afyon ve esrar kullandıklarına gönderme yapılmıştır.

K32/5 Benüm o rind-i **kalender** ki cur' a-dānumda / Ğubār-ı hayret ü esrār-ı Hāk kemāhīdūr

Aşağıdaki tanıkta Kalenderlerin taktıkları tâc bahis konusu edilmiştir. Bu tâc, on iki dilimli, kubbesi sivri, keçe bir külâhtır. <ADŞS>

G245/1 Tek yerde gökte 'ārif-ārāma bir yer olsun / Olmazsa efser-i zer tâc-ı **kalender** olsun

kalîl [] az, miktar veya adedi çok olmayan, kem, noksan. <KT, Cûdî, LN>

kalîlû'l-bezâ' at [1] sermayesi az || bilgisi, kültürü az. <OTAL>

K29/6 Aḥvāl-i pür-melâli aṇılmaḡ düşerse ger / Bu 'abd-ı müstemend-i **kalîlû'l-bezâ' atūñ**

K29/25 Şadrâ bulursa dâ'ıyesı ḡayyîz-i ḡabûl / Ol 'abd-ı müstemend-i **kalîlû'l-bezâ' atūñ**

kalmaḡ [113]

1. bulunduğu yeri ve durumu korumak; varlığını korumak, sürdürmek. <TS, ÖTS>

K2/52 Feriştegân-ı muḡaddes o şevḡ ile şaf şaf / Yoluṇda secde ber-râh-ı intizâr **kalur**

K2/54 Geçerse vaşf-ı cemîlūñle rûzgârı yine / Zebân-ı nâṭıḡa ḡaclet-ḡüzîn-i kâr **kalur**

K2/55 Ola o ḡāyete dek rûḡuṇa durūd u selām / Ki şûr-ı zelzeleden ḡaşr pür-ḡubâr **kalur**

K8/25 Ciger-şikâfî-i tîḡūñle çeşm-i ḡubānuñ / **Kalur** ḡılâf-ı teḡāfûlde ḡancer-i nâzi

K19/28 Şavletūñ māñi'-i şûr olmasa **kalmuşdı** tamām / Dest-i bîdād-ı erāzilde memālik muḡtel

K28/78 **Kalmuş** cemende ḡül görüp ey Nâ'ılî hezâr / Mir'âta ḡarşu bir nefes-i vāpesîn ile

G217/2 Mest eyledi sâḡî seni mey **kaldı** ḡadeḡde / Bî-çäre ḡönül sen de ḡadeḡ-kârda **kalduñ**

G337/2 Sûz-ı dil 'āşıkda bâḡî **kalduḡm** bilmezdi yâr / Ḥākden ḡün-ı şehîdāñı 'alev-ḡîz olmasa

G357/5 **Kalmuş** cemende ḡül görüp ey Nâ'ılî hezâr / Mir'âta ḡarşu bir nefes-i vāpesîn ile

2. olmak. Sözcük, bu anlamıyla bir yardımcı fiil olarak kullanılmıştır.

K2/21 Gel ey enîs-i dil ey ḡam ki ḡasretūñ tende / Medâr-ı ḡaşyet-i endūh-ı ḡarḡâr **kalur**

K2/22 Fenāsına o demūñ aḡla kim zebānumda / Şenā-yı Aḡmed-i Muḡtāra iḡtidār **kalur**

K2/23 Şefî'-i rûz-ı kıyamet Muḡammed-i 'Arabî / Ki ḡaşr luṭfı ile bî-ḡünāḡkâr **kalur**

K2/24 O miḡribân-ı ümem ol şefî'-i rûz-ı nedem / Ki nehyi ḡuş-ı me'āşide ḡuşvâr **kalur**

K2/25 O çeşme-sâr-ı mürüvvet-ki şāḡ-rāḡında / Hezâr Ḥîzr u Sikender ümîd-vār **kalur**

K2/30 Kerem ki dāmen-i iḡbāline teşebbûş eder / Sitem ki şadme-i ḡahr ile ḡāksâr **kalur**

K2/31 Firâz-ı bām-ı sipihre o sāye-ḡüster olur / Ḥazîz-i ḡāk-i mezelletde bu nizâr **kalur**

K2/33 Şefâ' atūñle olanlar 'amel-tırâz-ı ḡabûl / Bu kâr-ḡāne-i fîṭratda sâz-kâr **kalur**

- K2/34 arın olan eref-i udmetünle mihr-äsä / Bu ar-a-ı zebercedde tãc-dâr **alur**
- K2/36 Ümîd-vârî-i iksîr-i iltifâtun ile / Vücûd-ı akî-i ümmet ki ~âr u zâr **alur**
- K2/37 Tûrâb iken bir avuc sikke abûlün ile / Revâc-bağş-ı zer-i kâmilü'l- ayâr **alur**
- K2/38 O râyetî-i keremsin ki tâb-ı germâdan / Zılâl-ı urbuña anlar ki ~âst-kâr **alur**
- K2/39 Verâ-yı perde-i nûrunda mihr-i rustâ-iz / acâlet-i alemünle niâb-dâr **alur**
- K2/40 O dem ki müstenidân-ı amel o bâdiyede / Fütâdelikte aceb vü bî-i tibâr **alur**
- K2/41 O dem ki atre-i evvelde bîm-i lazişden / Reh-i şırâtda o fıra-i ehl-i nâr **alur**
- K2/42 O dem ki merkez-i ayretde ol belâ-keşler / Miâl-i nota-i mevhûme bi-arâr **alur**
- K2/43 O dem ki pi-i ilâhîde ol siyeh-diller / Hezâr töhmet ile düzei-iâr **alur**
- K2/44 O dem ki defter-i amâl-i seyyiât-ı ümem / Birün-ı dâ ire-i nota-i umâr **alur**
- K2/45 O dem ki dest-i efâatde ol arîblerün / Sevâd nâmesi mevûf-ı itizâr **alur**
- K2/46 Niâb-ı natuñ ile Nâilînün oldur ümmîd / Ki cürmi mafîret-i âlîa medâr **alur**
- K2/47 Sen ol abîb-i udâsın ki rûz-ı maşere dek / şenâsı mücib-i ufran-ı Girdgâr **alur**
- K2/51 Edüp Burâunı ol demde Refrefe teslîm / Emîn-i Vay o berîd-i şabâ-güzâr **alur**
- K2/53 Muassenâtuña add olmayınca ab-ı fuזûl / Suen-güzârî-i natuñla ermsar **alur**
- G96/2 Kûçe-i kâm gibi **aldı** teî ehr-i viâl / imilik âıa azm-i reh-i fırat görünür

3. o şekilde durur. Bir şeyin, başka bir şey karşısındaki konumunu bildirir.

- K2/26 Kitâb-ı nüa-i ilm-i ledün ki fehmi-i red / Kuûr-ı er ü beyânında şerm-sâr **alur**
- K2/27 Zihî kitâb ki manâ-yı notasında bile / Hezâr nükte-i pinhân u âikâr **alur**
- K2/28 Kef-i kerimini yâd etse ebr eger ad âl / Miâl-i atre zemîne güher-nişâr **alur**
- K2/29 Bunuñla sâa-i pehnâ-yı cûdın eyle kıyâs / Ki ar o sâada mevhûme bir ubâr **alur**
- K2/32 Eyâ efî-i güneh pigân-ı rûz-ı cezâ / Ki cürm merametünle zelîl ü ~âr **alur**
- K2/48 Sen ol muarreb-i dergâhsın ki pâye-i ar / Uluvv-ı ân u erîfünle üstüvâr **alur**
- K2/49 Sen ol mükerrem-i levlâksın ki çâk-i rehün / Ser-i melâikedde tãc-ı iftiâr **alur**
- K2/50 Sen ol eref-dih-i mirâcsın ki mademüne / arîm-i ar-ı ilâhî ümîd-vâr **alur**
- K2/56 Bu tãc u tatı koyup usrevân-ı dehr anca / Zâîr-i mülk-i udâvend girûdâr **alur**

4. kendisi ile birlikte bulunanlar yok olduktan, daıldıktan sonra da var olmak, durmak varlığını sürdürmek. <ÖTS>

- K2/20 Bu âle ala gel ey dîde kim keâfet-i am / Sen olmasañ ten-i akîde pâye-dâr **alur**
- K23/22 Zâîr olursa bir kem-ter ubâra zıll-ı temkîni / **alur** sedd-i Sikender gibi istikâm-i tãm üzre
- K34/9 Böyle **alur** mı felek olmaz mı yâ Rab kâr-ger / Murıbuñ nâlileri pîr-i muânun himmeti

5. konaklamak, konmak. <TS>

- M8/III/4 Dil-i mecrûuma ram eyle **alsun** dâm-ı zülfünde
- G217/1 Göñlüm gibi ey nâme gidüp yârda **alduñ** / Ba üzre yerün var mı am-ı destârda **alduñ**
- G217/5 Biz etdüğüne almayalum gerçi iitdük / Mestâne varup âne-i ayârda **alduñ**
- 7/5 **aldı** dil zülf-i semen-büyuñda / Heves-i âmet-i dil-cüyuñda

6. oyalanmak, vakit geçirmek. <TS>

G217/3 Bend oldu ridâ pâyûna şûfî haberün yok / Dâma tütölup halka-i ezkârda **kalduñ**

G217/6 Gitdüñ harem-i küyını deryüzeye ey dil / Sen de haber-i Nâ'îlî-i zârda **kalduñ**

7. geriye atılmak, ertelenmek. <TS>

M1/IV/5 Hayfâ ki **kaldı** maşşere dâduñ zamânen / Mazlûmsın ki olmadı ma' lûm kâtilün

G221/5 Bu iddi'âda ise Nâ'îlî ı zâlimler / **Kalur** kıyâmete şekvâsı dâd-ı âhumuzun

G254/1 Nâlemüzi işitmesi **kaldı** o şem' -i şüh-sitân / Eyledi düd-ı şem' -i âh nây-ı gelüyı sürme-dân

G333/4 'Arz-ı dîdâr etmedi ser-germ-i câm-ı mihrine / **Kaldı** şöhet maşşere ol âfitâb-ı nâz ile

G351/4 H'âb-ı girân-ı bahtumuz **kaldı** şabâh-ı maşşere / Her gece pâsbâniyuz şubha dek âh u zâr ile

8. bir işi belli bir noktada bırakmak, ara vermek. <TS>

K30/34 Nâ'îlî buldı kaşîdeyle temeddüh pâyân / Bir du'â **kaldı** hemân zeyl-i kelâmumda benüm

9. (olumsuz biçimiyle) aldirmamak, bir engele takılmamak.

G217/5 Biz etdügüne **kalmayalum** gerçi işitdük / Mestâne varup hâne-i ağıyârda kalduñ

10. herhangi bir durumu sürdürmek. <TS>

K2/11 Olursa her biri şâhib-defîne-i Kârûn / Yine metâ' ı bu maşşende müste'âr **kalur**

K7/1 Bu rûzgâr-ı siyeh-dil **kalursa** böyle 'anîd / Çerâğ-ı mihrini söndürmemek degil mi ba'îd

K16/35 Hâk-sâr-ı kademün muğbil-i dergâhuñdur / Elin al **kalmusun** ayakda perişân u gamîn

K17/58 Nev-şumâş-ı ser-i bâzâr-ı kemâlüm ne 'aceb / **Kalsa** şamğa gibi reşk ile metâ' umda 'uyün

K34/7 Bir zamân da şabr edün ey müflisân-ı nağd-i 'ayş / Böyle **kalmaz** germ bâzâr-ı riyânun şöhreti

M9/1/2 'Âlem-i süflîde **kalmaz** 'ârif-i bi'l-lâh olan / Kim o berzağ bâr-gâh-ı kurba dūr eyler seni

G32/5 **Kalur** mı zinde meger şem' -i bād-ı âh gibi / Bu rûzgârda ey Nâ'îlî çerâğ-ı ümîd

G160/5 Zülfinden almağa dili yok çäre Nâ'îlî / Hayfâ ki **kaldı** kâfir elinde esîrümüz

G177/1 Göñül ki kâfir-i deyr-i elest olup **kalmış** / Bağup cemâlüne şüret-perest olup **kalmış**

G177/2 Dil-i tapîde girih-bend-i ebruvânun olup / Mişâl-i mâhî-i üftâde-şest olup **kalmış**

G177/3 Revâc-gâh-ı vişâlünde tuhfe-i dil ü cân / Metâ' -ı kes-mehâr-ı rüy-ı dest olup **kalmış**

G177/4 Vedâ' -ı hâk-nişân-ı 'ışk edüp Manşûr / Firâz-ı dârda nâlâ-nişest olup **kalmış**

G177/5 Kadeh leb-â-leb ü humlar tehi tenük-zarfân / Şemîm-i cur' a-i h'âhişle mest olup **kalmış**

G177/6 Bu dâm-gâh-ı ta'allukda şâhbâz-ı vücûd / Halâş ümîdi ile pây-best olup **kalmış**

G177/7 Ne Nâ'îlî ne mecâl-i vâtan ne tâb-ı sefer / Nifâk-ı baht ile hâtır-şikest olup **kalmış**

G209/7 Şafâ mı yoksa küdüret mi bilmeden **kalduk** / Hücûm-ı hâtırardan hâtırâ hutûr edecek

Ş12/1 Geçer firâkât zamânı böyle **kalmaz** / Sağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

11. olmak, herhangi bir durumda bulunmak. <TS>

K2/7 Bu sūr-gâh-ı fenâya gelür o deñlü kesel / Ki sâz-ı Zührede bir gün gusiste tār **kalur**

K2/13 Ki nice kâfile-sâlâr-ı kâr-bân-ı vücûd / Bu teng-nây-ı fenâda şikeste-bâr **kalur**

K3/64 Burâk u Refref ü Cibrîl **kaldılar** hayrân / O nūr-ı pāk-i hîred-sûzuñ incizâbında

- K14/88 Vaşfuñ gibi yok derd-i dilüñ gâyeti ammâ / Şekvâya maḥal **kalmadı** hengâm-ı du‘âdur
 K22/12 **Ƙalmışdı** ceyb ü kîse-i müflis gibi tehî / Günc-i derüm ḥasâret-i ehl-i ğurûrdan
 K27/16 İştîyâķuñla helâk olmağa az **kalmışdık** / Ḥayr-ı maḳdem hele ey rûḥ-ı revân ḥoş geldüñ
 K36/6 O tuġrâ kim hilâl-i âsumân-ı baḥt u devletdür / ‘Aceb mi bedr olup hiç **kalmasa** cirminde noḳşânı
 M1/IV/3 Cismüñ ki oldı dâḥil-i ser-menzil-i ‘adem / **Ƙaldı** reh-i firâķda ḳavm u ḳabâ‘ilüñ
 M3/I/2 Ḥûn-âb-ı ḥasret oldı mey-i la‘l-günümüz / Tîh-i belâda **Ƙaldı** dil-i bî-sükûnumuz
 G12/1 Semt-i ḥırmâne düşer teşne-leb-i cûy-ı ṭaleb / Tîh-i ḥayretde **Ƙalur** germ-rev-i sûy-ı ṭaleb
 G217/4 Arturdı cünûnün heves-i zülf-i siyeh-târ / Bir ḥastesüñ ey dil ki şeb-i târda **Ƙalduñ**
 G344/4 **Ƙalur** piyâlesi şem‘üñ leb-â-leb ü serşâr / Teraşşuḥında olur bî-şu‘ûr pervâne
 G373/5 Zâlâm-ı ğamda **Ƙalurdık** ḥayâlün olmasa ger / Çerâġ-ı meclis-i şeb-zinde-dâr-ı nâ-kâmî

12. bir harcama veya tüketme sonucunda belirtilen miktarda artmış olmak, bakiye kalmak.

<ÖTS>

- K2/1 Ne şâdmânî-i bezm-i vişâl-i yâr **Ƙalur** / Ne zevķ-i şoḥbet-i sâķî-i gül-‘izâr **Ƙalur**
 K2/2 Ḥum-ı felek gibi bir gün olur bu küçe tehî / Ne pîr-i bâde-furûş u ne bâde-ḡ‘âr **Ƙalur**
 K2/3 Mişâl-i muġbeçe vü pîr-i mey bu meclisde / Zaman olur ne cevân u ne ihtiyâr **Ƙalur**
 K2/4 Bozar şarâbını seyl-i fenâ bu maştabanuñ / Ne reng-i neşve ne âlâyiş-i ḥumâr **Ƙalur**
 K2/5 Şafâ gider keder-âlûd olur bu meclis-i üns / Ne cur‘asında ne şâfında keyf ü kâr **Ƙalur**
 K2/6 Fenâ bulur neş‘et-i ‘adem-peżîr-i vücûd / Ne mest-i bâde ne maḥmûr u hûş-yâr **Ƙalur**
 K2/8 Olur musîķal-i ḥâkister-i fenâ bir gün / Ne reng-i âyîne dil ne inkisâr **Ƙalur**
 K2/9 Ḳonan göçer bu serây-ı sipenc-i fânide / Bu tâb-ḥânede bir gün ḥarâbe-zâr **Ƙalur**
 K2/10 Metâ‘-ı devlete aldanma kim bu kişverde / Hezâr ḥ‘âce ġarîbü’d-diyâr u dâr **Ƙalur**
 K2/12 Ne deñlü raġbete şâyân olur meta‘-ı emel / Bu kâr-gâh-ı ḥarâba ne i‘tibâr **Ƙalur**
 K2/14 Ḥarîf-i meslek-i Ferhâda müzd-i tîşe yeter / Bu kûh-sârda ancak ḥırâş-ı kâr **Ƙalur**
 K2/15 Olur vücûd-ı ‘anâşır fenâ-peżîr-i ‘adem / Ne fer‘-i çâr-ṭabî‘at ne aşl-ı çâr **Ƙalur**
 K2/16 Verir esâs-ı pûl-ı çarḥa bād-ı fitne şikest / Bu cilve-gâhda ne menzil ne reh-güzâr **Ƙalur**
 K2/17 Bu gül-sitânede bir gün eser semûm-ı ‘adem / Gider bu neşv ü nemâlar ne gül ne ḥar **Ƙalur**
 K2/18 Ne bād-ı şarşar-ı âh u ne cüz‘-i ḥâk-i beden / Ne sûz-ı dil ne nem-i çeşm-i eşk-bâr **Ƙalur**
 K2/19 Ne reng-i lâle-sitân-ı ciger ne bâġ-ı vücûd / Ne berg-i dâġ-ı dil ü sîne-figâr **Ƙalur**
 K2/35 Ğinâ-yı cûduñ ile zimmet-i ḥalâyıķda / Ne ‘izz-i devlet ü ne züll-i ittiķâr **Ƙalur**
 M5/VI/6 Cisminde **Ƙalur** mı tâb-ı lerziş / Ol bî-dilde kim ḥittâb edersün
 G193/2 Ne ḥırmen-i dil ü ne ḥânümân-ı şabr **Ƙalur** / Nigâh-ı germi gibi berķ-ı cân-güdâz olıcaķ
 G217/2 Mest eyledi sâķî seni mey **Ƙaldı** kadeḥde / Bî-çäre gönül sen de kadeḥ-kârda **Ƙalduñ**
 G327/5 Nâ‘ilî yer mi **Ƙalur** dehşet-i rustâ-ḥîze / Çeşmi ġâḥî ki olur ma‘reke-sâz-ı fitne
 Kt11/1 Miḥnetle za‘îf oldı tenüm berg-i ḥazândan / **Ƙalmadı** vücûdumda eşer tâb ü tüvândan

kâm [35]

1. arzu, istek, murat, maksut. <KT, Cûdî, LN, Kanar/2, Steingass>

- K6/6 Ki bilmeyüp şeref-i hîdmetin qarîn-i vişâl / Ümîd-i **kâm** ile oldum esîr-i hicrânı
- K7/2 Qazâ ki mâni‘-i tevfiq-i ehl-i dânişdür / Huşûl-i **kâm** u ümîde olur mı sa‘y müfîd
- K13/19 Dâmânınız oldu güher-i **kâm** ile memlû / Baħr-ı kerem-i ħazret-i zü‘l-fazl u ‘aţadan
- K23/10 Cevânân leb-be-leb zânû-be-zânû sîne-ber-sîne / Ħarîfân ruĥşat-ı nezzâreden taĥşîl-i **kâm** üzre
- K29/28 Tâ kim ede neşât-ı huşûl-i merâm u **kâm** / Erbâb-ı ta‘b-ı menkıbe-pîrâ-yı ħazretüñ
- K30/5 Sen refîk ol baña ey bâd ki var pâ-dâşuñ / Ħac şavâbı yazılan her ser-i **kânumda** benüm
- M5/III/11 Bezmünde ki mest-i bî-ayağız / Teh-şîşe-i **kâma** bî-dimâğız
- M8/III/3 Dimâğ-âşuftedür cân ârzü-yı **kâm**-ı zülfünde
- G6/2 Cünbişinden dâğ ber-dıldür ġazâlân-ı Ħuten / Nâfe-rîz-i **kâm** ħ‘âhiş kim o kâküldür baña
- G34/2 Açılsa biñ gül-i şadî zükâm-ı ġamla yine / Dimâğ-ı ħ‘âhiş olur bûy-ı **kâmdan** nevmîd
- G34/4 Neşât-ı **kâm** u ġam-ı ye‘şden müberrâyuz / Ne nâz-ı baĥt-ı siyeh-dil ne cevri-ı çarĥ-ı ‘anîd
- G96/2 Kûçe-i **kâm** gibi ħaldı teĥî şehr-i vişâl / Şimilik ‘âşıkâ ‘azm-i reh-i firĥat görünüñ
- G147/3 O nâ-murâdlaruz kim bu ĥasret-âbâduñ / Huşûl-i **kâmda** bî-renc ü bî-ta‘ablarıyuz
- G163/4 Ħoy-kerde-i ĥırmân oluruz ‘ışk ile ġâĥî / Ne ħ‘âhiş-i dil ne heves-i **kâm** ederüz biz
- G175/2 Gül-i ĥadîka-i **kâm** olsa ser-be-ser ‘âlem / Bu ĥâr-zâr-ı ta‘alluĥda bir giyâha deġiş
- G178/5 ‘Alâyıkdan beri âzâdedür ġamdan o server kim / ‘Arûs-ı **kâm**-ı dehre olmamış dâmâd ayak başmış
- G249/2 Nâ-murâdâne düşürdük dili bir âfete kim / Feyz alur **kâm**-ı dü ‘âlem ġam-ı hicrânından
- G289/5 Nâ‘ilî müstaġnî-i **kâm**-ı dü ‘âlemdür gönül / Ħazze eder nâ-kâmlıĥdan belki ġüm-nâm olmadan
- G330/1 Vâye-baĥş-ı **kâm** olup düşmenleri şad etmeye / Ey felek ehl-i dile çak böyle bî-dâd etmeye
- G388/3 Bu tâb-ĥânede şıĥat-pezîr-i **kâm** edicek / Ne derdler çekerüz cân-ı nâ-tüvânümüzü
- Ş12/5 Olursa mevc-i ġam her bâr ĥâ‘il / Olur şâhid hüveydâ **kâm** ĥaşıl

kâm almak [1] arzusuna erişmek, elde ettiği şeyin tadını çıkarmak; şenlenmek. <KT, Kanar/2, ÖTS>

- G25/6 **Kâm al** mey-i maĥbûbdan ey Nâ‘ilî-i zâr / Taĥşîl-i neşât-ı dil ü tartîb-i dimâğ et

kâmân [1] arzular, istekler, hevesler.

- K26/21 Nice gül-zâr kim bî-nefĥa **kâmân**-ı ĥat-ı yâre / Ħas u ĥâşâki sünbül-zâr-ı cennet ĥâki ‘anberdür

kâm-ı dil [10] gönül arzusu. <Kanar/2>

- K7/15 Tamâm geldi baña **kâm-ı dilden** istiġnâ / Vifâĥ-ı baĥtdan oldum vücûh ile nevmîd
- G33/1 ‘Aceb mi senden olan bir nigâhdan nevmîd / Olursa **kâm-ı dil**-i bûse-ĥ‘âhdan nevmîd
- G122/3 Fehm-i merâtib-i ġam-ı ‘ışk eyleyen demez / **Kâm-ı dile** müsâ‘ade-i çarĥ-ı dün yeter
- G161/1 Mestî-i ‘ışkuñla bî-reng-i ĥicâb-ı maĥşerüz / Bü‘l-fuzûl-i **kâm-ı dil** ĥâzır-cevâb-ı maĥşerüz
- G171/3 Nefĥa-i **kâm-ı dili** n‘eylesün ey bâd olan / Suĥte-kâm-ı emel beste-dimâğ-ı heves
- G232/4 ‘İşk-ı tecdîc ile **kâm-ı dili** ĥırmân edeli / Düşmen-i ta‘lî‘-i pür-şür u fesâd oldu gönül
- G288/4 Nâ-murâdân-ı ser-i küyuñ olma cânlar için / Olma **kâm-ı dili** aġyâra mühim-sâz şaĥın
- G310/5 Nâ‘ilî eşheb-i **kâm-ı dil**-i nâ-kâmumuzuñ / Maĥşer-i himmetine her dü cihân teng olsa
- G349/2 Nefĥa-i cân u şemîm-i **kâm-ı dil** mevĥûfdur / Zülf-i ‘anber-bârına ġîsû-yı müşk-efşânına

G379/4 Baht-ı siyehûn kârı tamâm olsa da görsek / **Kâm-ı dil-i** nâ-kâma da bir himmet olur mı

2. ağzın üstü, tavanı, damak. <LN, OTAL, Steingass>

G250/2 Kâkülündür **kâm-ı** ümmide ‘abîr-efşân olan / Büy-ı zülfündür dimâğ-ı cânı müşk-âlûd eden

G285/4 Tâ’ir-i evc-i nâz olan kâni‘-i üstüñân degil / **Kâm-ı** hümâya hayfdur tu‘me-i âz degmesün

ķamaşmak [1] güçlü bir ışık sebebiyle bakamaz olmak. <TS>

K13/40 Ol hâk-i haķırûn **ķamaşur** dîde-i hürşid / Mir’ât-ı zâmîrinde olan tâb u cilâdan

kâm-âver [1] arzulu, hevesli; nüfuz ve iktidar sahibi. <Redhouse, Dihhudâ>

G124/3 Tehî-dest-i taleb **kâm-âver** olmaz mâh-ı Ken’âna / Züleyhânun çû dest-âvîzi çâk-i dâmen olmuşdur

kâm-cüyân [1] muradına ermek isteyenler. <Kantar/2>

M7/II/2 Verâ-yı **kâm-cüyân-ı** maħabbet nâ-murâdîdür / Gönül bu maṭla‘ın memnûn-ı ma‘nâ-yı müfâdîdur

kâm-düşmen [1] arzu düşmanı, isteksiz. Tanıkta âşığa karşılık vermeyen sevgiliyi

nitelemek amacıyla kullanılmıştır.

G373/4 O tıfl-ı nev-hevesi **kâm-düşmen** etmiş eden / Derûn-ı ‘âşıkı cây-ı karar-ı nâ-kâmî

ķamer [4] ay. Ayın ilk üç gecesine hilâl, daha sonra dolunaya kadarki görünümüne

ise ķamer denir (bkz. mâh). <KT, Cûdî, LN>

K3/52 Başınca fark-ı sipihre ķadem tutuldı tamâm / **ķamer** muķâ‘arına çetr-i zer-ṭınâbında

K23/2 Zihî âsâyiş-i devr-i **ķamer** kim olmuş a‘yân / Zuhûr-ı hâdişât-ı fitneden emn-i tamâm üzre

K36/3 **ķamer** reşk-i benânından giriftâr-ı meḥâķ oldu / Ser-â-pâ ra‘şe ķıldı pençesi hürşid-i raḥşâm

G105/1 Ḥaṭṭ kim ‘izâr-ı pāk-güherden zuhûr eder / Bir sâyedür şu‘â-ı **ķamer** zuhûr eder

ķamer-rikâb [1] üzengisi ay olan (Burak). Burak, Muhammet Peygaber’in miraç

gecesinde üzerine bindiği hayvandır. Tanıkta Hazreti Muhammet’in Miraç gecesinde,

üzeingisi ay mesabesinde olan Burak’a bindiği ifade edilmiştir.

K3/49 Erince Sidreye Cibrîl idi o sultânun / Revende pîş-i Burâķ-ı **ķamer-rikâbında**

ķâmet [12]

1. boy, insanın ayakta durduğu hâldeki uzunluğu, boybos (bkz. ķadd). <KT, Cûdî, LN,

OTAL>

K14/38 ‘Âlem kırılır çenge döner **ķâmet-i** Zühre / Ol reşk ile kim şânedan ol ṭurra dû tâdur

K26/37 Çemen-zâr-ı hayâle serv-i bâlâ-yı hürâmândur / Ki zanneyler görenler **ķâmet-i** ra‘nâ-yı dil-berdür

M1/I/3 Pîr-i ḥamîde-ķâmet iken şefķat etmeyüp / Kıyduñ o nev-cevâna edüp **ķâmetün** dû tâh

M4/IV/2 Ḥüsnün ârâste-i ḥaķ-ı kerîm-i ‘işmet / **ķâmetün** naḥl-i burûmend-i na‘îm-i ‘işmet

G63/10 Naķib-i zümre-i eṣrâf kim ḥuzûrında / Hemîşe **ķâmet-i** gerdün dû tâh lâzımdur

G74/1 Qopsa yerinden ol ķad ü **ķâmet** ğuluv kıpar / Bir fitnedür kıyâmet ile rû-be-rû kıpar

G129/2 Cilve-gâh-ı **ķâmetün** kim maḥşer-i âşûbdur / Sâyesinde ehl-i ḥaşrı bî-muḥâbâ gösterür

G129/5 Cilve-gâhın maḥşer-i nîreng edüp ey Nâ’ilî / Fitne vü âşûba ol **ķâmet** temâşâ gösterür

G275/2 Cünbiş-i **kāmetine** cilve-i reftârına dil / Demesün âfet-i âsâyiş-i ‘âlem ne desün

G389/5 Memnûniyuz kıyâmete dek Nâ’ilî gibi / Tahrik eden o şüh ise sen serv **kāmeti**

Ş7/5 Qaldı dil zülf-i semen-büyünda / Heves-i **kāmet**-i dil-cüyunda

2. farz namazlardan önce, namazın başladığını bildiren ve ezan lâfızlarına benzeyen sözler.

Tanıkta sözcüğün bu anlamı “secde” sözcüğünün de sağladığı bağlam çerçevesinde çağrıştırılmıştır.

G334/1 Eylemez secde-i eşcâr-ı şeb-i Qadre nigâh / Cilve-i **kāmet**-i qadrinden olanlar âgâh

kāmil [2] bütün, tam, noksansız, mükemmel, kusursuz, son derece saf. <KT, LN>

kāmilü’l-‘ayâr [1] ayarı tam, karışık ve noksan olmayan. <OTAL>

K2/37 Türâb iken bir avuc sikke qabûlûn ile / Revâc-bağş-ı zer-i **kāmilü’l-‘ayâr** qalır

kāmil-‘ayâr [1] ayarı tam, noksansız, katkısız (bkz. **kāmilü’l-‘ayâr**).

M1/II/7 Döndü vücûduñ ol zer-i **kāmil-‘ayâra** kim / Hergiz mehekk-i tecrübeye ihtiyâcı yok

kām-kār [1] isteğine ulaşmış, devlet ve ikbâl sahibi. <LN, FZ, OTAL>

K22/8 Olduñ nedîm o pâdişeh-i **kām-kāra** kim / ‘İd etdi sâyesinde hâlâyık sürûrda

kām-rân [1] arzusunu süren, isteğine erişen, devlet ve ikbal sahibi. <Cûdî, LN,

FZ>

G255/6 Mağal nâzûkdür erbâb-ı ma‘ârif etsün istimdâd / Cenâb-ı ‘İşmetinüñ lutf-ı tab‘-ı **kām-rânından**

kām-rânlanmak [1] isteğine erişmek, muradına ermek.

G44/5 Geçmiş serîr-i meykedeye rind-i bâde-h’âr / Muhtâc-ı fûls-i aḥmer iken **kām-rânlanur**

kām-revâ [1] isteği yürürlükte olan, emeline kavulan, hoşnut, memnun <FZ,

Redhouse>

K37/1 Şalâh-ı ‘âlem-i kevn olsa ger fesâdı qadar / Olurdı **kām-revâ** ehl-i dil murâdı qadar

kām-ver [1] isteğine kavuşmuş, mutlu. <OTAL, ÖTS>

K28/80 Tâ kim gazâdan ehl-i sefer **kām-ver** gelüp / Me’cûr ola i‘ânet-i şer‘-i mübîn ile

kām-yâb [3] muradına eren, talihli, mutlu. <LN, Kanar/2>

K3/10 Bu ḥânedân-ı sa‘âdet-qarîni olmuş iken / Sütûde-medḥ-i selâṭîn-i **kām-yâbında**

K18/14 Değil vücûdına âbuñ sebab bu cümle cihân / Nuḳûd-ı bezl-i kefi şadr-ı **kām-yâb** olmuş

G296/4 Şal pîç ü tâb-ı zülfûñ ebrûya kim dil olsun / Hem pâymâl-i ṭurra hem **kām-yâb-ı** ebrû

kan [19] damarlarda gezen kırmızı renkli canlılık sıvısı. <TS>

Cânîleri kan tuttuğu hakkında bir kanaat vardır. Kan tutan kimse, öldürdüğü adamın nâşî başından ayıramaz, yahut ne zaman bir kan görse bayılırmış. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 278> Aşağıdaki tanıkta Nâilî, sevgilisini kan tutmaması için, gönlüne kanlı gözyaşı akıtmaması yönünde tavsiye vermektedir.

G252/1 Kıl hâzer ey dil seni ol ğamze giryân görmesün / Bir siyeh-mest âfet-i hûn-rîzdür **kan** görmesün

Onay (2000. 281), “kan” sözcüğünün “kan hayrân” terkinde olduğu üzere çokluk ifade eden bir sıfat olarak da kabul edilebileceğini ifade etmiştir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 281> Bu bağlamda değerlendirildiğinde aşağıdaki tanıkta “kan” sözcüğü ile günahın kan dökmeye istinat ettiğinin yanı sıra çok olduğunun da ifade edildiği düşünülebilir.

G346/7 Hâşılı muntazır-ı va‘ de-i ihsânıñdur / Geç günâhından o miskînüñ eger **kan** ise de

kana garķ etmek [1] kana boğmak, kan içinde bırakmak; katletmek.

G205/2 **Garķ eder** bâdiye-i mahşeri bulsa **kana** / Ol kadar tîğ be-kef teşne be-hûn çeşmüñ

kan ağlamak [] bir zulümden, bir afetten, bir sıkıntıdan büyük üzüntü duyup çok yakınmak. <DEYİMLER/AKSOY, ÖTS>

G42/1 Mestâneligüm bir büt-i şimîn-ten içündür / **Kan ağladuğum** bir gül-i ter-dâmen içündür

G49/4 Olmaz güşâde girye ile kârî ‘âşıkun / **Kan ağladuğça** ‘uğde-i efgârı saht olur

G60/4 Çarha kâr etmedi âh-ı dil-i fülâd-güdâz / Nice **kan ağlamasun** dîde ki riķkat yeridür

G196/1 **Kan ağlamadur** ‘âdet-i dirîne-i ‘âşık / Hûnâbe-i dildür mey-i düşîne-i ‘âşık

G206/7 Derdünle Nâ’ilî gibi **kan ağlasun** gözüm / Sensüz geçerse bir demüm olsun zamân-ı merg

R8/2 Tâb u teb ile ruhları surh olduğça / **Kan ağlasa** vechi ne bu çeşm-i giryân

kana girmek [1] birini öldürmek, katil olmak. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER, TS, ÖTS,>

Kt4/2 Bu teğâfûl nedür ey nâveg-i bî-dâd-ı nigh / Yoğsa peykânunı **girmez** mi şanursun **kana**

kan dökmek [4] yaralamak ya da öldürmek, cana kıymak. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER, TS, ÖTS>

G35/4 Cellâd-ı nigâhı gibi dâ’im / **Kan dökmeye** bî-amândur Aħmed

G37/2 Ğamzesi **kan dökmeye** etmez tenezzül Rüsteme / Lebleri cân virmede ‘îşîye harf-endâz olur

G162/1 Dil-i zârûn ki derdin sâkin-i Beytül’l-Hâzen bilmez / Ne **kanlar dökdüğün** ol Yûsuf-ı pîrehen bilmez

G337/1 ‘Âşıkun **dökmezdi kanın** yâr hûn-rîz olmasa / Hûn-ı dilden câm-ı istignâsı leb-rîz olmasa

kan etmek [2] katletmek, adam öldürmek. <ÖTS, OTDTS>

K9/7 Kellesin na‘-ı siyâset-geh-i qahrunda görür / O cefâ-pîşe ki zulmiyle nice **kan etmiş**

G355/3 Her bir nigh mu‘tâd iken bir lahza biñ **kan etmeye** / Tûrmaz dil-i ‘âşık gibi ifşâ-yı râz eyler yine

kanın içmek [1] kan dökmeye hevesli olmak; öldürmeyi arzu etmek. <ÖTS, OTDTS>

G37/3 **İçse kanın** kâse kâse her nefes biñ ‘âşıkun / Ğamze-i hûn-h‘ârı ancağ nîm mest-i nâz olur

kanlanmak [1] kan sahibi olmak; yüze kan gelmek. <ÖTS, YTL>

G44/3 Mey-hâne cur‘alarla Bedeşşân u her ğumı / Yâkût-ı nâb u la‘l-i müzâb ile **kanlanur**

kanlu penbe [1] kana bulanmış pamuk. Yaranın kapanması için üzerine konan pamuk kana bulanır. Nâilî, aşağıdaki tanıkta kanlı pamuğun sevgili tarafında et parçasına benzetilerek koparılmasından çekinmektedir.

G267/8 Dâğında **kanlu penbeyi** laht-ı dilüñ şanup / Ey Nâ'îlî o şarhoş-ı naḥvet ḳoparmasun

kān [25] maden çıkarılan yer, maden damarı, bir madenin bulunduğu, çıktığı yer, maden || bir sıfatın fazlaca bulunduğu kişi, menba. <KT, Cûdî, ADŞS, Dihhudâ, Ânenderâc>

- K10/7 Luṭf-ı hevâ-yı ḥurremi ḥâk içre gösterür / Faşl-ı şitâda gülleri yâḳût-ı **kān** gibi
 K12/72 Bâ-ḥuşûş ol güher-i **kān**-ı hünerdür ṭab'um / Ki tutar şa'ş'ası 'âlemi ḥurşîd-mişâl
 K12/78 Ben o sūdâ-ger-i naẓmam ki kef-i mihr ile çarḥ / **Kān**-ı pür-gevher-i ṭab'umdan eder cerr ü su'âl
 K13/38 Dallâl-ı sipihriñ ola destinde muḥaḳḳar / Ol **kān**-ı suḥen gevheri ḥâk-i kef-i pâdan
 K14/41 Şâhâne-neseb ol güher-i **kān**-ı edeb kim / Düşîze-i pâkîze-i ḥayrî-l-ḥulefâdur
 K18/44 Ḳalem ki şâne-zen-i ṭurra-i ḥayâlumdür / Ne ṭurra her girihi **kān**-ı müşk-i nâb olmuş
 K22/5 Mihr-i felek muḳâbil olaydı zâmîrüne / Ümmîd iḳtibâs edüp ol **kān**-ı nûrdan
 K25/9 Sen gevher ü rîzân dehenünden dür-i ma'nî / Mânend-i şadef **kān**-ı güher gevher-i **kānsın**
 K25/36 Beñzetmek olur mı senî ḥîç baḥr ile **kāna** / Şamil keremün 'âleme ne in ü ne ânsın
 K25/37 **Kān** muḥtekir-i gevher ü yem müddeḥar-ı dür / Sen varuñ bezl etmede ne baḥr u ne **kānsın**
 K27/30 Baḥr u berde iki keff-i güher-efşânun ile / Bize ey reşk-i şadef ḡayret-i **kān** hoş geldün
 K29/7 Sernâme-i cerîde-i evşâfın eyle 'arz / Ḥüddâm-ı pîşgâhına ol **kān**-ı himmetün
 K30/29 Ṭurfe **kānam** ki fûrûḡ-ı eşer-i isti'dâd / Ṭa'n eder mihre güher-pâre kelâmumda benüm
 M2/II/8 Bir **kān**-ı belâ gevheridür gevherüm ammâ / Feyz-i eşer-i mihrüm ile reng-peziîrem
 G97/1 Sûz hemân ḥüsnindedür yâruñ mekânun kim bilür / Gevherinde âb u tâb olsun da **kānın** kim bilür
 G165/5 Olduḡ dür-i ḥaḳîḳate ey Nâ'îlî şadef / **Kān**-ı cevâhir-i suḥenün la'l-i nâbiyuz
 G190/3 Mihr-veş olmasa **kān**-ı güher-i isti'dâd / Mübtelâ olmaz idi sîne-i efgâra şadef
 G199/3 Tâbiş-i mihr-i ruḥun dilleri pür-ḥun etdi / Gevheri reng-peziîr oldu yine **kān**-ı ḡamuñ
 G208/8 Nâ'ilîñün ṭab'-ı pâkinden ne gevherler çıkar / Ol hüner gencînesin ol ma'rifet **kānın** görñ
 G244/7 Ṭurfe **kānam** ki fûrûḡ-ı eşer-i isti'dâd / Ṭa'n eder mihre güher-pâre kelâmumda benüm
 G385/5 Nâ'îlî bulmaz mürebbi pâyesin perverdeler / Âfitâb-ı çarḥ-ı çârüm-gevherün **kāndur** yeri
 T1/2 Deryâ-nevâl ü **kān**-ı ḥân reşk-i şadef maḥsûd-ı **kān** / Kim oldu şulbinden 'ayân bir gevher-i 'âlem-behâ
 T1/2 Deryâ-nevâl ü **kān**-ı ḥân reşk-i şadef maḥsûd-ı **kān** / Kim oldu şulbinden 'ayân bir gevher-i 'âlem-behâ

kān-ı kerem [1] kerem, bağış kaynağı. <OTAL>

K14/74 Ma'zûr tut ey **kān-ı kerem** 'aciz u kuşûrın / Endîşe ki ḡarḳ-ı 'arâḳ-ı şerm ü ḥayâdur

kanâ'at [1] kişinin elinde bulunanlarla yetinmesi, dünya nimetlerinden kısmetine düşene razı olması, tamahkârlık zıddı. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>

G214/5 Ṭutmaz **kanâ'at** ehli müsellemler gedâlığın / Ḳalb-i selîmün olmayıcaḡ şeh Selîm iseñ

ķand [10] nebat ķekeri; ķeker kamışının donmuş z. <KT, LN, ADşş>

K1/41 Sākıřine bu mařtabanuń etme i‘timād / **ķand**-i neřātı māye-i zehr-i melāl eder

K30/22 Bir ğazel tarķ edeyin bārı temevvüc-ġne / Buluna āřnı-i **ķand** ġuzāmumda benüm

G287/5 Vař edüp řirın-lebn tt-i tab‘-ı Nā ‘ilı / **ķand**-i ġftruń ħalāvet-baķř-ı her-kām eylesün

G384/5 Tt-i nātķa-i Nā ‘ilıye **ķand** olmaz / ġft-ġy-ı leb-i şekker-şikennden ġayrı

Ařaġıdaki tanıkta geçen ‘‘mükerrer ķand’’, ‘‘ķeker kamışının suyu  defa kaynatılarak alınan beyaz ķeker, hālīs ķeker, nebat ķekeri’’ anlamına gelir. <LN, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 278>

G255/3 Mükerrer **ķand** ġftr-ı ķeker-rızinde peyd kim / Henz almıř ġıdsın tt-i cnuń deġānuńdan

ķand-i leb [2] dudaġın ķekeri.

G100/5 Gösterürsün cna mır‘āt-ı ruġuń **ķand-i lebn** / Ķaşduń ol tt-i ķeker-ġ‘āġı söyletmek midür

G166/5 Ederse **ķand-i lebn** ġtr-ı mezķa ġtr / Diyr-ı Mışra deġil Ķandehra dek giderüz

ķand-i nebāt [3] nebat ķekeri.

K30/12 Telġdr düşmene aġbba sözüm **ķand-i nebāt** / Zehr olur ġřılı tıryk ta‘āmumda benüm

M4/I/3 Cn u dil el çeke peyvend-i ġamuńdan heyġāt / ‘Iřķ bir z‘iķadur derdün ańa **ķand-i nebāt**

G116/7 Tt-i tab‘a Nā ‘ilı feyz-resn-ı nuţķ olup / La‘l-i lebiyle dil-bern **ķand-i nebāt** virdiler

ķandan [1] nereden. <TS>

M2/I/8 Pür-zemzeme-i el-‘aţaşız bilmezüz amm / Ser-eşme-i cna varılır **ķandan** ilġı

ķande [4]

1. nerede. <YTS, TS>

K14/86 Dil-tengdür erbb-ı zebn **ķande** olursa / Ģl-şen zaġan u zġa ķafes bülbüle cdur

K27/37 Bım-i tġnle olup **ķande** ise zerd  nizr / Diye bed-ġ‘āġuńa renc-i yaraķn ġoř geldün

G224/5 Bġ-ı biġiřt ise eřeri řre-zr olur / Sen Nā ‘ilı bu gıryeyi her **ķande** eyleseń

2. nereye. <YTS, TS>

K27/20 Āferın kuvvet-i bz-yı cihn-ġırne kim / **ķande** ‘azm etdn ise fetġ-knn ġoř geldün

ķandehr [1] bugün Afganistan sınırları içinde kalan bir şehir; kand (ķeker)

kelimesi ile iştikak yapılarak kullanılır. Ařaġıdaki tanıkta Mısır ve Kandehar ‘‘kand’’ szcġ çerçevesinde kıyaslanmıştır. En iyi ķeker kamışları Mısır‘da yetiřtiġi için böyle bir kıyasa gidilmiş olmalıdır. Ayrıca bu sözcük cennette bulunan bir mabedin ismi olarak da kullanılır. <ADşş, Seccadı/1>

G166/5 Ederse ķand-i lebn ġtr-ı mezķa ġtr / Diyr-ı Mışra deġil **ķandehra** dek giderüz

ķandıl [2] kandil, zeytinyaġı içine batırılmış fitilin yanmasıyla ışık veren çeşitli

aydınlıtma aletleri. <KT, OTAL> Tanıklarda teşbih yoluyla güneş ve ay için kullanılmıştır.

K15/23 Ey şadr-ı felek-mertebe kim kevkeb-i câhuñ / Efrûhte-i **ķandîl**-i şeb-ârâ mı degildür

G174/5 Ey Nâ'îlî fûrûg-dih-i 'âlem-i vücûd / **Ķandîl**-i âfitâbı sirâc-ı dil eylemiş

ķanı [1] hani?, nerede? <YTS, ÖTS>

K5/42 **Ķanı** bir şayrafi-i çârsû-yı himmet kim / İntikâd ede güherden hâzef ü minâyı

ķāni' [1] kanaat eden, sahip olduğu şeyi yeterli bulup fazlaya tamah etmeyen, hâinden memnun, nasibine razı. <KT, Cûdî, LN>

G285/4 Tâ'ir-i evc-i nâz olan **ķāni'**-i üstüñ'ân degil / Kâm-ı hümâya hayfdur tu'me-i âz degmesün

ķanmak [1] bir ihtiyacını, bir isteğini yeteri kadar karşılamış olmak, doymak, tatmin olmak. <TS, ÖTS>

M2/I/10 Ser-çeşme-i cân deyü tekâpûdan uşanmaz / Bir haste ki ser-çeşme-i hayvâna da **ķanmaz**

ķānūn [1] kış mevsiminin iki ayı, kânûn-ı evvel ve kânûn-ı sâni olarak isimlendirilir. <Burhân-ı Kâti', OTAL>

K17/25 İ'tidâl-i dil ü tab'ından eşer bulsa hevâ / Gele bir mevsime her sâl temûz u **ķānūn**

ķānūn [4]

1. kural, kaide, usul, nizam. <KT, LN, OTAL>

K17/13 Zîb-i eyvân-ı hamel mihr-i maḥal şadr-ı ecel / Nâzım-ı dîn ü düvel râbiṭa-bend-i **ķānūn**

K17/53 Bir daḥi eyleye ey şadr-ı mükerrerem heyhât / Gerdiş-i çarḫ-ı sitem-pîşe hilâf-ı **ķānūn**

G304/2 Dil-i âgyâra kırsun dest-i pâküñle fitil-i dâg / Bu gûne vaz'-ı **ķānūn**-ı cefâyı ihtiyâr etme

2. Farâbî tarafından icat edildiği rivayet edilen, bir tahtaya gerilen tellerin mızrapla çalınması yoluyla ses çıkaran bir çalgı. <KT> Tanıkta, "kural, kaide" anlamına gönderme yapılmıştır.

K14/13 Sâķîlerinüñ bâdesi cullâb-ı maḥabbet / Muṭrıblarınüñ nağmesi **ķānūn**-ı vefâdur

ķapu [5]

1. kapı || huzur. <Kanar/2>

G230/12 Hem-derd olup bi-dile geldükçe ser be-pîş / Bîdâd-ı ḥârdan **ķapuñia** i'tizâra gül

2. eskiden resmî dairelere verilen ad. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 280> Aşağıdaki tanıkların devlet büyüklerine yazılmış kasidelere ait beyitler olması, sözcüğün bu anlamını ön plâna çıkarmaktadır.

K4/39 Pâdişâhân **ķapuñda** pesdür pes / Bî-edeb tabi'-i hevâ-yı dilem

K32/9 Yine bunuñla kul olmak **ķapuñda** sultānam / Faķîre genc-i kerem maḥz-ı pâdişâhîdür

ķapuda kul olmak [1] kendine bağlamak, kendine gönüllü köle etmek.

K28/59 Maḥşûş Nâ'îliyi **ķapuñda kul eyledüñ** / Elṭâf-ı gâ'ibâne-i şâyân-terin ile

ķapudan dūr eylemek [1] kapıdan uzaklaştırmak, kapıdan kovmak; sürmek.

M5/V/2 'Uşşâķı **ķapuñdan eyledüñ dūr** / Bî-çârelerüñ nedür günâhı

ka' r [4] deniz, kuyu gibi yerlerin derinliği ve sonu, derinlik, dip. <KT, LN, Ahterî, OTAL>

- K12/34 **ka' r**-ı düzağ gibi pür-tâb ola çâh-ı zemzem / Ma' den-i âhen ü kibrî ola nehr-i salsâl
 G48/4 Ğarîk-i lücce-i hayret bu heft girdâbuñ / Ne **ka' r**ına nazar eyler ne dest-yâr ister
 G139/7 Nâ 'ilî **ka' r**-ı baħr-ı ma' nâda / Şadef-i dürr-i nâb der-bağalüz
 G190/2 **ka' r**-ı deryâ degil eylerdi yerin taht-ı şerâ / Gevherin bulsa nihân etmege bir çäre şadef

kâr [48]

1. iş, amel; iş güç, meşguliyet. <KT, LN, OTAL, Kanar/1, Steingass>

- K8/12 Zimâm-ı hikmeti teslîmdür hemân elüñe / Netîce-i ser ü **kâr**-ı hezîmet-âğâzı
 K9/17 Ey Każâ-mertebe şâhenşeh-i 'âdil ki Hudâ / **Kâr**-ı duşvârını halķuñ saña âsân etmiş
 K12/46 Ey Felâṭun-ı hikem-senc ü Aristo-yı reşîd / Ki Każâ **kârını** re 'yüñle eder istidlâl
 K22/32 Eşhâş-ı luṭfuñı unudur bir nefesde lîk / Gelmez bu **kâr**-ı bed o gürûh-ı şükûrdan
 K23/12 Każâ **kârında** hayrân baht te 'eşşürinde şermende / Cihân gayr-ı mükerrer hâl-i 'âlem intizâm üzre
 K25/48 Efsûs ki yok 'âkıbet-i **kâra** şu 'ûruñ / Ey mürçe hasret-keş-i bâl-i ṭayarânsın
 M2/IV/4 Ta' dâd-ı me' âşî ile olsun ser-i **kârıñ** / Kim meşğale-i verziş-i âlâf u me' ât ol
 G46/1 Zâfer sipâhına ol gamzei ğazûb iledür / Każâ ne **kârda** olsa o tünd-hû biledür
 G49/4 Olmaz güşâde girye ile **kârı** 'âşıkıñ / Kan ağladuṭça 'uḳde-i efgârı saht olur
 G70/2 Mezheblerinde luṭf u vefâ küfr-i maḥz iken / **Kârı** nifâḳ-pîşelerüñ i' tizâr olur
 G210/2 Âb-yârî-i cünûn laht-ı dil etmiş **kârın** / Şecer-i âh-ı 'alev-berḳ-ı ciger-rîşemüzüñ
 G293/2 Efsûs yok 'âkıbet-i **kâra** şu 'ûruñ / Ey mürçe hasret-keş-i bâl-i ṭayarânsın
 G306/5 Her biri görür yine pes-i perdede **kârın** / Nergisleri bahtum gibi der-h'âb da olsa
 G321/1 Kafes-i tende yeter **kârını** feryâd eyle / Bûlbûl-i cânı çevür başuña âzâd eyle
 G323/6 Et Nâ 'iliyâ **kârını** âh-ı dile ta' lîḳ / Dâmân-ı niḳâb-ı rûḫ-ı cânâna ṭoḳunma

kâr u bâr [1] iş güç. Aşağıdaki tanıkta dünyanın “teng-nây” olarak nitelenmesinde Farsça'daki “kâr ber-ser-i kesî teng kerden (birinin işini zorlaştırmak)” deyiminin de etkisi olsa gerektir. Tanıkta da maarif ehlinin işinin zora sokulması söz konusudur. <KT, Kanar/1>

- K18/34 Bu teng-nây-ı felâketde **kâr u bâr**-ı suhen / Ma' ârif ehline sermâye-i 'iḳâb olmuş

2. sanat, hünér. <Kanar/1>

- K2/14 Ğarîf-i meslek-i Ferhâda müzd-i tîşe yeter / Bu kûh-sârda ancaḳ hırâş-ı **kâr** ḳalur
 K30/16 Şun hemân nâmemi ḥüddâmına vir **kârını** gör / Çîn-i ebrû-yı ğazab rûy-ı selâumunda benüm
 M7/III/1 Mürûr-ı dehr ile dil-şâd olup aḥbâb **kârından** / 'Adû pür-derd ü dâğ olsun cefâ-yı ihtiyârumdan
 M8/VI/2 Olur hayrân-ı **kârıñ** mü-şikâfân-ı yed-i beyzâ
 G162/3 Ciger-gâvân-ı 'ışḳa âteş-i dilden ḥaber vir kim / Bu kûha tîşe kâr etmez bu **kârı** Kûh-ken bilmez
 G243/3 Dimâğ-ı sūzî-i hayret bu **kâra** mâni' diyen / Muvâfiḳ-ı 'amel-i kîmyâ-yı Ḳârûnam

3. kazanç, fayda, istifade. <KT, Cûdî, LN, Redhouse>

M1/IV/2 Bî-kişt ü **kâr** mezra‘a-i rûzgâr idûn / Ey nâ-murâd n’oldı ki merg oldı hâşılûn

G5/4 İ‘tibâr etme revâc-ı **kâr** için Bereis-i çarh / Çeşmüne sen öğretidün bu efsûnı baña

G122/2 Sen ey sirişk-i dîde hemân **kâr**-ı haşrı gör / Bünyâd-ı çarha âteş-i âh-ı derûn yeter

4. işleme, tesir. <KT, Cûdî, Redhouse, Steingass>

K2/5 Şafâ gider keder-âlûd olur bu meclis-i üns / Ne cur‘asında ne şâfında keyf ü **kâr** kalur

K2/54 Geçerse vaşf-ı cemilûnle rûzgârı yine / Zebân-ı nâtika haclet-güzîn-i **kâr** kalur

M5/V/11 **Kârı** dile hâşılı füsündür / Çeşmün ne ‘aceb siyeh-deründür

G12/2 Sen hemân ‘ışkda ol Kûhkene hem-vâdî / Tîşesiz **kârın** eder kuvvet-i bâzû-yı taleb

G198/3 Şiken-i pençe-i hürşîd olur ednâ **kârı** / Kişver-i ‘ışk zemininde biten her giyehûn

G205/1 Gerçi maîmûrî-i nâz zebûn çeşmün / **Kârın** andan yine icrâda füzündür çeşmün

G231/2 Ne cur‘ası hûn-ı ciger sâkîsi dest-i gamzedür / Hayrân-ı keyf ü **kârdur** bir özge şahbânûn gönül

G303/3 Erdi bir mertebeye za‘f-ı ten-i zerd ü nizâr / Keh-rübâ **kârın** eder istese her kâh bize

G335/1 Mest-i ‘ışkuz muṭrıb u sâkî ne nâz eyler bize / Nâlemüz meclisde **kâr**-ı süz u sâz eyler bize

G364/6 Görüp meclisde **kârın** bir nighle mey-perestânûn / Füsün-ı çeşm-i sâkî bâde-i nâbı unutturdı

kâr etmek, kâr eylemek [3] işlemek, etkilemek, etk, etmek. <Kanar/2, ÖTS>

K25/25 Neşşaf-ı varâklar gibi levh-i dil ü câna / **Kâr etmede** hem-haşşe-i naḥl-i belesânsın

G304/1 Olursın ğayre hem-dem baña dersün âh u zâr etme / Hilâf-ı resm-i âyîn-i vefâdur böyle **kâr etme**

G328/5 Nâ’iliyâ nice **kâr eylesün** âfet-i ‘ışk / Ey sevâd-ı ḥaṭı ta‘vîz-i necât-ı fitne

kâr etmemek [3] yararı olmamak, etki yapmamak. <TS>

G49/3 **Etmez** raḳîb-i dîve eşer âh-ı tîşe **kâr** / Kâfir binâsıdur der ü dîvârı saḥt olur

G60/4 Çarha **kâr etmedi** âh-ı dil-i fülâd-güdâz / Nice kan ağlamasun dîde ki riḳkat yeridür

G162/3 Ciger-gâvân-ı ‘ışka âteş-i dilden ḥaber vir kim / Bu kûha tîşe **kâr etmez** bu kârı Kûhken bilmez

kârını görmek [1] işini görmek. Bu deyim “kendi işini yapmak” anlamında kullanılır.

<DEYİMLER/AKSOY>

G15/5 Bir âh **görür kârını** ey Nâ’ilî-i zâr / Ferhâda hırâş-ı dil olan ḥârelerûn hep

kârın vaktine düşürmek [1] işini zamanına denk getirmek, işi uygun ve uğurlu zamana denk getirmek. Eskiden belirli işlerin belirli ve uygun saatlerde yapılması münasip görülürdü. Buna “eşref saati” de denir. Aşağıdaki tanıkta memduhun zamanında övgü şiiri yazmanın uygun düştüğü ifade edilmiştir.

K5/33 **Düşürüp vaktine kârın** suḥen-ârâlıḳda / Tutmuş eş‘ârı gibi debdebesi dünyâyı

kârı saḥt olmak [1] acımasız davranmak, zorlamak, güçlük çıkarmak.

G49/6 Hikmet bu kim daḳîka-şînâsân-ı encüme / Etmez felek müsâ‘ade her **kârı saḥt olur**

kârı tamâm olmak [1] bitkin düşmek, iş yapamaz duruma gelmek. Türkçede “iş bitmek” deyimini aynı anlamı karşılamaktadır. Bu deyim “hırpalanıp artık iş yapamaz duruma gelmek”

anlamında kullanılır ki aşağıdaki tanıkta da bu bağlamda düşünülmelidir.

<DEYİMLER/AKSOY>

G379/4 Baht-ı siyehûn **kârı tamâm olsa** da görsek / Kâm-ı dil-i nâ-kâma da bir himmet olur mı

5. klâsik Türk müziğinde peşrev ile beste arasındaki güfteli, sözlü büyük eser, peşrev, fasıl. Din dışı musikînin en seçkin eserleri hakkında kullanılan bir tabirdir. <ÖTS, OTDTS, Redhouse>

K14/12 Sâzende vü h'ânendeleri **kâr** u 'amelde / Hem-perde hem-âgâze hem-âheng-i nevâdur

Mazmunlar ve İzahı'nda, aşağıdaki tanık musikî terimleri açısından şu şekilde yorumlanmıştır. “Bir defe benzeyen gül dairesini -âlemi parlatan- sabah güneşinde ısıtıp çalarak her seher vakti sevdalı bülbüle kâr okutur.” <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 281>

G98/4 Germ edüp dâ'iresin mihr-i cihân-tâbda gül / Her seher bülbül-i şûrîdeye bir **kâr** okudur

6. savaş, cenk, kavga. <Cûdî, Kanar/2>

kâr-ı seyf [1] kılıç dövüşü, savaş.

G52/4 Kadeh du'âsı şikest-i hûmâra kâfidür / Mu'âşirân-ı çemen **kâr-ı seyf** bilmezler

ğara [] yer kürenin toprak örtülü kısmı, denizin harici, yer. <KT>

ğaraya atmak [1] (gemi) rüzgâr tarafından karaya sürüklenmek, karaya oturtulmak.

G366/4 Ey dil hâzer ki zevrak-ı nüh bâdbân-ı çarh / Buldukça rüzgârın **atar ğaraya** seni

ğarâbe [2] büyük testi, büyük şişe; yakınlık, hısımlık. Sözcüğün “büyük testi” anlamını taşıyan imlâsı (قرايه) şeklinde, “yakınlık” anlamını taşıyan imlâsı ise (قرايت) şeklindedir. Aşağıdaki tanıkta ise sözcüğün sahip olduğu her ike anlam da kastedilmiştir. <Cûdî, LN, OTAL>

K1/40 Ey tâlib-i **ğarâbe**-i cullâb-ı 'âfiyet / Devrân şaķın şaķın ki saña mekr ü âl eder

K34/1 Āgâh-ı lutf ı neşve-i şahbâ-yı telh olan / Her kâtresin **ğarâbe**-i kevşer hayâl eder

kâr-âgâh [2] işbilir, işlerin vâkıfı; tecrübe ve basiret sahibi. <KT, Cûdî, LN, FZ, Kanar/1>

K5/44 Evliyâ-yı suheni eyledün âzürde tamâm / **Kâr-âgâhlara** düşmez iken ġarrâyî

T3/3 'Âciz ü kâşir idi bilmede zâhir-binân / Rûtbe-i zâtını ol 'ârif-i **kâr-âgâhuñ**

ğarâr [5]

1. sabit olma, durma, sükûn (bkz. ârâm). <KT, Cûdî, LN, ZL>

G38/3 Her bir şiken ki dillere cây-ı **ğarârdur** / Zindânî-i maħabbet içün bir kemend olur

G373/4 O tıfl-ı nev-hevesi kâm-düşmen etmiş eden / Derûn-ı 'âşıkı cây-ı **ğarâr**-ı nâ-kâmî

2. devamlılık, süreklilik. <KT, OTAL>

G279/5 Yok hüsn ile bir yerde **karâr** yine dâ'im / Ârâm-ı dil-i Nâ'îlî-i bî-ser ü pāsın

karâr etmek [1] durmak, yerleşmek, kalıcı olmak. <Kanar/2>

G68/2 Şunulsa destine miftâh-ı cennet bir nefes sensüz / **Karâr etmek** muḥaṣṣal bu dil-i nâ-kâm müşkildür

3. rahat, istirahat. <KT>

Ş6/3 Bizi etdün ğarīb-i dâr ü diyâr / Komaduñ cân u dilde şabr u **karâr**

karâr-gâh [2] oturup karar kılınacak, dinlenilecek yer. <OTAL>

K21/34 Ola o mesned-i 'âlî **karâr-gāhuñ** kim / Ümîd-gāh-ı suḥen-perverân-ı dünyâdur

K32/10 Çıkarma şî'ri gibi Nâ'îliyi ḥatırdan / Ki ol şadefçe bu dürrün **karâr-gāhidur**

kararmak [1] (göz) göremez duruma gelmek, kendini kaybetmek (bkz. gözleri kararmak).

G241/3 Nazar etdükçe o müjgânlar baĝrum delinür / **Kararur gözlerüm** ol çeşm-i siyâhı göremem

kâr-bân [2] kervan; eskiden kara nakliyatını yapan katar, kafil. <KT, Cûdî, OTDTS>

K2/13 Ki nice kâfile-sâlâr-ı **kâr-bân-ı** vücûd / Bu teng-nây-ı fenâda şikeste-bâr qalır

K34/20 **Kâr-bân-ı** mülk-i Çinüñ nev-bahâr-ı 'âlemün / Feyz-i bûy-ı ḥulqıdur sermâye-baḥş-ı nûkheti

kâr-dân [2] işten anlar, işinin ehli (bkz. kâr-âgâh). <KT, Kanar/1>

K24/18 Bir kerre meclisünde alan ders-i ḥamûş / Risto-yı **kâr-dân** u Felâṭun-şu'ûr olur

K28/23 Gösterdi ḥalka şevket-i Dârâyı rûz-gâr / Risto-yı **kâr-dân** u Sikender-rehîñ ile

kâr-gâh, kâr-geh [15] sanat sahiplerinin iş yaptıkları yer; tezgâh, iş yeri. <FZ, Kanar/2>

K16/31 **Kâr-gâh-ı** hünere naḡş-ı ṭirâz eyleyeli / Ṭab'-ı zer-düzümü sermâye-i feyz-i taḡsîn

K17/62 Görünür **kâr-geh-ı** ṭab'-ı hünere-perverümün / Mevc-i ḥarâ gibi hep kâleleri bûkalemün

G223/4 Nessâc-ı târ u pûd-ı niyâza o bût gibi / Naḡş-ı bedî'-i **kâr-geh-ı** âb u gil gerek

[tas.] feleklerin ve unsurların da içinde olduğu cisimler âlemi; dünya. <Redhouse, Seccadi/2> Aşağıdaki tanıklarda sözcük, bu bağlamda değerlendirilebilir.

K18/40 Bu **kâr-gehde** ḥuşûşâ o sāhirem ki sözü / Lisân-ı mu'cizeye 'uḡde-i cevâb olmış

K20/27 Nessâc-ı târ u pûdî olup nazm u neşrinün / Bu **kâr-gehde** ḥâme-i nev-ṭarḥ-ı bihteri

K28/66 Gösterdi târ u pûdını kâlâ-yı ma'rifet / Ol **kâr-gehde** naḡş-ı zamân u zemîn ile

M1/VII/1 Bir laḡza kim bu bezm-i fenâda dem eyledün / Ṭayy-ı bisât-ı **kâr-geh-ı** 'âlem eyledün

G105/2 Bu **kâr-gehde** naḡş-ı cefâ yârdan degil / Nessâc-ı târ u pûd-ı nazardan zühür eder

G128/2 Olsa tâtâr-ı müjeñ ğâret-ger-i îmân-ı cân / **Kâr-gâh-ı** 'ışkî pür-âşûb-ı ğavĝâ gösterür

G174/4 Reşĝâ ki şun'-ı cevheri-î **kâr-gâh-ı** 'ışk / Ol dürr-i pâki zîver-i tâc-ı dil eylemiş

G230/14 Naḡḡâş-ı **kâr-gâh-ı** qader qaş-ı bağda / Yazduḡça nev-be-nev şafâḡat-ı bahâra gül

G300/3 Cünbiş-ı ğamze degil cilve-i reftâr degil / Lerziş-ı **kâr-geh-ı** her dü cihân ancak bu

G341/5 **Kār-gāh**-ı ẖikmetūn naq̱şı bilinmez Nā'ili / Gelmedükçe 'ışk ile zühdün kumâşı bir yere

G380/3 Ḵumâş-ı **kār-gāh**-ı mülk-i hestî / Fenâ ehlinün olmaz zīb-i dūşı

kār-gāh-ı harāb [1] harap iş yeri || dünya, dünya hayatı.

K2/12 Ne deñlü rağbete şâyân olur meta'-ı emel / Bu **kār-gāh-ı harāba** ne i' tibār qalır

kār-ger [5] tesir eden, etkili, işleyen (bkz. mü'essir). <KT, Kanar/2>

K34/9 Böyle qalır mı felek olmaz mı yâ Rab **kār-ger** / Muṭrıbuñ nâlišleri pîr-i muğānuñ himmeti

G31/2 Pây-bend-i 'ışka teşhîr-i kulüb-i 'âşıka / Turra-i dil-berden artık **kār-gerdür** dām-ı 'îd

G64/6 Āzâdelere dām-ı ẖired **kār-ger** olmaz / Āhū-yı harem şayd-ı çerā-gāh degildür

G135/4 Elmās ise de **kār-ger** olmaz bize merhem / Ol dāğ-ı cününuz ki süveydāda nihānuz

kār-ger etmemek [1] tesir etmemek, etkisiz kalmak.

G138/3 Etmedi tūfān-ı cefā **kār-ger** / Fülk-i dile lenger-i temkinümüz

kār-ḥāne [1] iş yeri, iş işlenen mekân; tezgâh. <KT, LN, FZ>

K2/33 Şefā' atūñle olanlar 'amel-tirāz-ı qabûl / Bu **kār-ḥāne**-i fîṭratda sâz-kār qalır

karîn [19]

1. yakın. <KT>

K6/6 Ki bilmeyüp şeref-i ẖidmetin **karîn**-i vişāl / Ümîd-i kām ile oldum esîr-i hicrânı

K12/84 Bir du'â kim ola iḥlâşa **karîn** anı eder / Qudsiyân-ı felege peyk-i icâbet îşāl

K25/7 Gelseñ 'urefâ bezmine Bercîs ü Aristo / Nâ-ehle **karîn** olsañ eger hîç ne-dânsın

K35/14 Görenler kurb-ı şāhenşehde derler ol dūr-i pākî / **Karîn**-i āfitāb etmiş Mesîḥi ḥazret-i Bārî

G38/4 Feyz-i nigāh-ı 'âşık-ı pāke **karîn** olan / Hâṭır-nevâz u şūḥ-dil ü şeh-levend olur

G373/3 O bezm-i yek-şebedür rûzgār k'anda olur / **Karîn**-i şubḥ-ı kıyâmet ḥumâr-ı nâ-kāmî

2. bir kimseyle münasebeti olan; padişahlara yakın olanlar hizmetinde bulunanlar, mabeynci.

<KT, Cûdî, OTDTS>

K2/34 **Karîn** olan şeref-i ẖidmetünle mihr-āsâ / Bu çār-tâq-ı zebercedde tâc-dâr qalır

M3/III/1 Etdük muḳārenet nice şāḥib-tarîḳate / Olduḳ **karîn** mecâlis-i ehl-i şerî' ate

G315/6 Bu sūmenât-ı vücûda şaḳın perestişden / **Karîn**-i Bihremen-i nefis-i bed-fi'âl olma

3. bir şeye nail olan, bir şeye sahip olan. <KT, OTAL>

K7/26 Bisât-ı emrdür ey dil bu mevḳıf-i ḥayret / Olur kıyāmı **karîn**-i rızâ-yı Rabb-ı mecîd

K16/41 Ol sarây içre ola zât-ı Şüreyyâ-ḳadri / Sa' d-ı ekber gibi tevḳîr-i sa' âdâta **karîn**

K18/47 Söz âḥır oldu du'â eyle Nâ'ili ki du'â / **Karîn**-i şıdḳ ola elbet de müstecâb olmış

K26/18 **Karîn**-i i' tidāl-i feyzün olmazsa o gül-zâruñ / Hevâsı âteş-i düzaḥ güli sūzende aḥkerdür

K28/19 Ferş-i ḥarîmiyüz o maḳāmuñ ki yüz süren / İksîr kıldı ḥākini feyz-i **karîn** ile

K28/49 Her yerde zīb ü revnaḳı sensin şadâretün / Şadrâ mekân **karîn**-i şerefdür mekîn ile

K29/30 Mihrün **karîn**-i rif'at ola tâ ki olmaya / Aḥkāmı muntehî bu suṭurlāb-ı ẖikmetün

K31/10 Ol kim ola mürebbi-i temkinüne **karîn** / Bir kemterin ḡubâr ise küh-ı ḥadîd olur

K37/7 Rızâ **karîn** ola hâşâ o nâ-kesûn ki olur / Hülûşî devlet-i dünyâya i‘timâdî kadar

M1/III/4 Kıyduñ **karîn**-i nâ-kes olup kendü kendüñe / Şahs-ı kazâ bu meşgâleden hiç-kâredür

kâr-sâz [1] iş yapan, düzenleyen. <Cûdî, LN, OTAL>

K11/10 Sâz-kâr-ı dîn ü devlet **kâr-sâz**-ı memleket / Ma‘delet-perver hîdiv-i dâd-güsterdür gelen

karşu [4] bir şeyin esas tutulan yüzünün ilerisi. <TS, ÖTS> Tanıklarda yönelme ekiyle birlikte, “-e karşı” biçiminde kullanılmıştır.

K10/8 Câyiz ki satı-ı hâki bu dem gül-nümâ ola / Meh-tâba **karşu** âba düşen ahterân gibi

K28/78 Kalmış çemende gül görüp ey Nâ‘ilî hezâr / Mir‘âta **karşu** bir nefes-i vâpesin ile

G357/5 Kalmış çemende gül görüp ey Nâ‘ilî hezâr / Mir‘âta **karşu** bir nefes-i vâpesin ile

karşu durmak [1] boyun eğmemek, direnmek. <TS, DEYİMLER/AKSOY>

G179/5 **Durur** mı **karşu** Rüstemle o çeşm-i qahramân zûra / Kaşuñ yayını kırmış nâveg-i müjgâna el şunmuş

Kârûn [5] Musa Peygamber’in zamanında yaşamış, malının ve şervetinin çokluğuyla ün salmış bir şahıs. Musa Peygamber’in yardımıyla kimyâ ilmine vâkıf olmuş ve bu sayede şervet sahibi olmuştur. Musa Peygamber tarafından kendisine teklif edilen vergiyi ya da zekâtı vermediği için onun bedduasıyla malı ve şerveti yerin dibine geçmiştir. Şahsın adı ve hikâyesi Tevrat’ta geçmektedir. <Kâmûsü’l-A‘lâm> Tanıklarda şervet ve zenginlik sembolü olarak kullanılmıştır.

K1/36 **Kârûn** odur ki şervet-i fakr u fenâ anı / Müstağnî-i tecemmül-i mâl ü menâl eder

K2/11 Olursa her biri şahib-defîne-i **Kârûn** / Yine metâ‘ı bu maḥzende müste‘âr kalur

K17/29 Nice taklîd olunur cûduña kim ‘âcizdür / Şarf-ı yek-rûze-i dest-i keremünden **Kârûn**

K19/4 Etdi bir hâncer-i ser-tîz-i mücevher ihdâ / Ki virir kıymeti gencîne-i **Kârûna** hacel

Aşağıdaki tanıkta Kârûn, kendisine Musa tarafından öğretilen ve alelâde madenlerden altın ve gümüş yapma ilmi olan kimyâ ile birikte anılmıştır.

G243/3 Dimâğ-ı sūzî-i hayret bu kâra mâni‘ diyen / Muvâfiq-ı ‘amel-i kimyâ-yı **Kârûnam**

kâr-zâr [2] savaş, harp, kavga, muharebe. Bazıları da “zâr” lafzının yer belirttiğini kabul edip bu terkinin asıl anlamının savaş mahalli, savaş meydanı olduğunu söylemişlerdir. <KT, Cûdî, LN> Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün yer belirtmek üzere kullanıldığı görülmektedir.

K11/22 Şâha naṭ‘-ı **kâr-zâr**-ı fitneden çekdürdün el / Kur‘a-i fâlinde şimdi naṭş-ı dîğerdür gelen

G192/3 Kazâ bismil-geh-i cân **kâr-zâr**-ı dilden el çekse / Nigâhından ne mümkün def‘-i âşâr-ı sitîz olmak

kaşâ‘id [1] kasideler, kaşîde’nin çoğulu (bkz. kaşîde). <KT, LN, OTAL>

K3/11 Tılısm-ı devlet ü vefk-i sa‘âdet olmuş iken / **Kaşâ‘idi** nice düstür-ı Cem-cenâbında

kaşd [13]

1. niyet, kurma, tertip, tasavvur. <KT, Cûdî, LN>

K17/63 Siyeh ü surh midād ile ki gāhî ederüm / **Kaşd**-ı zîb ü fer-i düş u ber-i bîkr-i mazmûn

2. bile bile yapma, isteyerek bir işe teşebbüs etme. <KT, OTAL>

K11/14 Eyleyüp **kaşd**-ı cedel gāhî dedükçe ol muhîl / Vermeyüp şulha rızâ âhîr muḳadderdür gelen

K16/27 **Kaşd**-ı taḳbîl-i serâ-perde-i iclâlün ede / Çarḫ-ı bed-gevheri güstâh u sipihri pür-kin

M1/VII/2 Koydı biri birine bu mâtem felekleri / **Kaşd**-ı ḫarâb-kârî-i nüh târem eyledün

G100/5 Gösterürsün câna mir 'ât-ı ruḫuñ ḳand-ı lebün / **Kaşduñ** ol tûṭî-i şeker-ḫ'âhı söyletmek midür

G108/2 Eylese **kaşd**-ı teğâfûl bize aḡyâra baḳar / Tûṭ ki mecrûḫ-ı nigâh-ı ḡalaṭ-endâz şânur

G120/2 Süzülüp nîm ḳadeḫ bâde ile meclisde / Yoksa mestâne gözün **kaşd**-ı teğâfûl mi eder

3. öldürmeye, yaralamaya, zarar vermeye teşebbüs, birine saldırma. <KT, LN, OTAL>

G74/3 Şeh-bâz ḡamzeñ eylese **kaşd**-ı hüma-yı dil / Cibrîl-veş melâ'ikeden hây u hû ḳopar

G109/3 Etseler kâkülüne **kaşd**-ı şebîḫün gāhî / Ceyş-i fitneye olur dest ü girîbân diller

G339/5 Bildürdi ḡamze **kaşdın** teslîm-i gerden etdüm / Dil-i Nâ'ilî olurmuş dil-şâd söyleyince

G369/3 Hep siyeh-pûş oldılar **kaşd**-ı şebîḫün-ı dile / Girdiler müjḡânlaruñ bir cenge cādûlar gibi

Kt4/1 Bilürüz **kaşdın** o şeh-bâz nigāhuñ câna / Baḳma âvâre kebûter gibi hîç yabana

kaşd etmek [1] yok etmek istemek, öldürmeye kalkışmak, kıymak, kötülük etmek istemek.

<Kanar/2, TS, ÖTS>

K7/38 Ser-i mübârekine **kaşd edenleruñ** olsun / Gezende mâr-ı siyâh gerdeninde ḫabl-ı verîd

kâse [8] çini veya billûrdan yapılmış derince tas ya da çanak; maşrapa. <KT,

Burhân-ı Kâtî', TS>

G204/3 Hün-ı dilden tolu biñ **kâse** şunar etdükçe / Sâḳî-i fitneye izḫâr-ı keder ḡamzeleruñ

G212/3 Bir **kâse** nûş ede şanasun pür mey-i sefid / Gāhî ki yād eder dil-i 'ayyâş gerdenuñ

G364/4 Mezâḳ-ı telḫe virdi yād-ı la'lün bir ḫalâvet kim / Ğamuñla içdügüm biñ **kâse** zehr-âbı unutturdu

G274/2 Günde biñ kere helâk-ı ḡam olan dil demesün / Bu nüh eflâke toḳuz **kâse**-i pür-sem ne desün

kâse be-kef [1] kâsesi elinde, elinde kâse olan. Tanıkta elinde kâse ile gezen bir rint tasvir edilirken söz konu edilmiştir. Farsça'da "kâse ber-kef dâştan (kâse elde olmak)", dilenmek anlamında kullanılan bir tabirdir. <Kanar/1>

G166/2 Palâs-pâre-i rindî be-düş u **kâse be-kef** / Zekât-ı mey virilür bir diyâra dek giderüz

kâse-i Çînî [2] Çin'de imâl edilmiş kâse. Aşağıdaki tanıkta biçimsel benzerlikten ötürü felek, içinde zehir bulunan bir kâse olarak düşünülmüştür.

K12/60 Dil-i bîmâruma âb istese cellâd-ı felek / 'Arz eder **kâse-i Çînî** ile zehr-i ḳattâl

Aşağıdaki tanıkta "kâse-i Çînî"nin ateşe maruz bırakıldığında paramparça olmasından mülhem bir hayâle yer verilmiştir.

G101/2 Çarha bir gün tokunur şu‘le-i cevvalé-i âh / Kendüyi **kāse-i Çîmî** gibi bin pâre bulur

kāse kāse [1] kâseler dolusu, kâse kâse.

G37/3 İçse kanın **kāse kāse** her nefes biñ ‘āşıkuñ / Ğamze-i hûn-h‘ârı ancak nîm-mest-i nâz olur

kasem [1] bir şeyi yapmak veya yapmamak üzere Allah’ın adını vererek söz verme; yemin, and. <KT, LN, DİNÎ KAVRAMLAR>

K28/58 Şadrâ o hâk-pâye **kasem** kim ğinâ virüp / Hürşîdi kimyâ-ger eder muşt-ı tîn ile

kāse-siyeh [2] siyah kâseli || cimri (bkz. siyâh-kāse). <Kantar/1, Dihhudâ>

G44/6 Bağrın felek kebâb u sirişkin şarâb eder / Mihmânına o **kāse-siyeh** mey zebânlanur

G286/5 Çek Nâ‘iliyâ çarhdan ol mertebe el kim / Ol **kāse-siyeh** şerm eder nâz u ne‘ amından

kaşîd [1] haberci, mektup taşıyan. <Cûdî>

G244/1 Ğonce-i feyz açılır bâğ-ı meşâmumda benüm / Büy-ı gül **kaşîd** olur vaqt-i zükâmumda benüm

kâsid [3] revaçsız, sürümsüz, geçmez, aranmaz, kesatlı. <KT, Cûdî, LN>

G214/2 Bu çârsûda **kâsid** olur hod-furûşluk / Mizân-ı i‘tibârı gider müstakîm iseñ

G337/8 **Kâsid** olmazdı metâ‘-ı hod furûşân-ı ‘acem / Şi‘r-i Şâ‘ib nev-kumâş-ı şehri Tebrîz olmasa

Nezle olan kimse, koku alamayacağı için, gülün güzel kokusuna da rağbet etmez.

K30/23 Ğonce-i feyz açılır bâğ-ı meşâmumda benüm / Büy-ı gül **kâsid** olur vaqt-i zükâmumda benüm

kaşîde [9] klâsik Türk şiiri nazım biçimlerinden. Gazel gibi kafiyelenir. Nâilî, bu sözcükle övgü konulu şiiri kastetmiştir.

K13/46 Hengâm-ı du‘â geldi tamâm oldu **kaşîde** / Erdi dem-i deryûze-i tevîk Hüdâdan

K14/69 Çün oldu şeref-yâb-ı kabûlün bu **kaşîdem** / Şimden gerü yârân-ı suhen-güya şalâdur

K15/36 Ben mahkeme-pîrâ-yı ma‘ânî bu **kaşîdem** / Şâ‘irliğüme hüccet-i aqvâ mı degildür

K17/49 Üç hoş-âyende **kaşîde** dedi evşâfuñda / Ki olur her biri hayret-dih-i şerrâh-ı mutün

K24/34 Vaşfuñda bu **kaşîde**-i pür-intihâb kim / Her lafz-ı dil-peziñi ma‘ânî-şudür olur

K26/39 Du‘âya biz de âheng edelüm çünki suhen-sencân / **Kaşîde** erse pâyâna du‘â kılmak muqarrerdür

K28/79 Pâyânıdur **kaşîdenüñ** ey kilik-i ter-zebân / Zeyl et du‘â-yı devlet-i şadr-ı güzîn ile

K30/34 Nâ‘ilî buldı **kaşîdeyle** temeddüh pâyân / Bir du‘â kaldı hemân zeyl-i kelâmumda benüm

K34/27 Nâ‘ilî eyle Hüdâdan baht u iqbâlin recâ / Erdi hengâm-ı du‘â buldı **kaşîde** gâyeti

kâşir [1] kusurlu, âciz. <KT, LN>

T3/3 ‘Âciz ü **kâşir** idi bilmede zâhir-bînân / Rütbe-i zâtını ol ‘ârif-i lâ-âgâhuñ

kaşr [12] köşk, yüksek ve süslü bina, içine girilmesi zor, korumalı köşk; padişahlara mahsus süslü bina. <KT, OTDTS>

K10/18 Mümkün mi **kaşrına** o sarâyıñ meger duhûl / Etbâk-ı çarhı geçse hured nerdübân gibi

K16/15 Oldı her güşesi bir **kaşr**-ı Züleyhâ şimdi / Beyt-i Ahzân idi evvel o serây-ı dîrîn

K28/82 Ârâm-gâh-ı ehl-i dil olsun hezâr sâl / **Kaşr**-ı refî‘-i câhı bu nüh şehnişîn ile

- K35/2 Zihî **kaşr**-ı şafağ-gün sāye-bân kim gösterür dâ'im / Revâk-ı âsumânî nîl-gün-kâşî-i dîvârı
- K35/3 Bu **kaşruñ** müjde-i vaż'-ı esâsıdur eger olsa / Öñinden haşre dek deryâ gibi mevc-i güher cârî
- K35/5 Olur maṭbû' u dil-keş kâh-ı minâyı-ı Sikenderden / Şalınca baḥr-ı pür-mevc üzre 'aks ol **kaşr**-ı ḥal-kârî
- K35/16 Degil ḥâş oda güyâ kendüdür **kaşr**-ı Zeliḥâ kim / Der ü dîvârın etmiş Yûsuf-istân 'aks-ı envârı
- K37/12 Şehân-ı taht-nişîni bu **kaşr**-ı nüh tâkuñ / Mu'ammer olmaya Cemşîd ü Keykubâdî kadar
- G178/1 Bu süllem-pāye-i iḳbāle kim Şeddād ayak başmış / Felek **kaşr**-ı vücûdın etmege berbād ayak başmış
- G197/2 Şad ḥased merdümek-i çeşmüme kim maḥremidür / **Kaşr**-ı didemde ḥayālûñ gibi bir pâdişehûñ
- G230/14 Nakḫâş-ı kâr-gâh-ı kader **kaşr**-ı bâğda / Yazduḫça nev-be-nev şafâḥat-ı bahâra gül
- G341/4 Rind olsa taşına almaz ḥarâbat-ı ğamuñ / Gelse çarḥ-âsâ hezârân **kaşr**-ı kâşî bir yere

kaşşâb [1] kasap, yenecek koyun sığır gibi hayvanları kesip etlerini satan kimse.

<KT, OTAL>

- G143/5 Vaḫf-ı ḳurbân-geh-i 'ışk idi gönül bilmez iken / Dest-i **kaşşâb**-ı ecel ḳabza-i şâṭır henüz

kâste [] eksilmiş, eksik, noksan. <KT, Cûdî, OTAL>

kâste-mânend [1] eksikli gibi, noksan olarak. Tanıkta geçen “mâh-ı dû rûze kâste-mânend”, on dördüne, yani dolunay olmasına iki gün kalmış eksik ay olarak düşünülmelidir. Sevgilinin yüzüne siyah hat gelmesi, onun güzelliğine hâlel getiren bir durumdur. Ayın dolunay da olmaması da, onun güzelliğine hâlel verir.

- G301/5 Mâh-ı dû rûze **kâste-mânend** Nâ'ilî / Gösterdi ḥalka kendin o ḥaṭṭ-ı siyâh-ı nev

kaş [10]

1. göz çukuru üzerinde bir yay gibi uzanan, üzeri kıllarla kaplı çıkıntı. <ÖTS>

- M4/III/2 Nâveg-endâz-ı ğazal-i dil olan **kaşuñ** içün / Bizi de devlet-i ḥüsnünde güzel başuñ içün
- G29/5 Kemânî **kaşlaruñ** atdıḳça müjgân oḳların diller / Yürür mânend-i tîr-âverd gâhî râst gâhî kec
- G212/4 Âb-ı ḥayât menba'ıdur olsa da ba'id / 'Uşşâka aındurur o siyeh **kaş** gerdenüñ
- G263/6 Her cünbiş eylemez dile miḥrâb **kaşlaruñ** / Her dil-tapîde kıble-nümâlık mı eylesün
- G309/9 Müjgânların helâk-ı dil ü câna Nâ'ilî / Eylerdi tîr o **kaş**ı kemân kûteh olmasa
- G310/2 Geçse meydâna ḥadeng-i müje el tîge şunup / Ḳatlı eder 'âlemi ol **kaş**ı kemân teng olsa
- G328/1 Râ **kaşuñ** olalı tuğrâ-yı berâṭ-ı fitne / Oldı menşûr-ı ḥaṭuñ ḳayd-ı ḥayât-ı fitne
- G341/1 Ḳahramânlar bend edüp ol iki **kaş**ı bir yere / Bir kemân eylerdi gelse iki başı bir yere

kaşuñ yayını kırmak [2] yaya benzer kaşları germek, kaş çatmak; kızmak, azarlamak. Türkçe'de “kaşın kırmak” deyimi de bu anlamda kullanılır (ayrıca bkz. yay kırmak).

<YTS>

- G179/5 Durur mı ḳarşu Rüstemle o çeşm-i ḳahramân zûra / **Kaşuñ yayını kırmış** nâveg-i müjgâna el şunmuş

2. kavun ve karpuz dilimi. <YTS, ÖTS> Aşağıdaki tanıkta bu anlam da kastedilmiştir. Tanıkta geçen “behre” sözcüğü bu bağlamda “dilim” anlamında değerlendirilmelidir.

G62/4 Bir behre al tena‘‘um-ı ‘îd-i vişâlden / Ol ğurre mâh-ı hüsni o **kaşı** hilâli gör

kâş [1] keşke, ne olurdu, olsa idi. <KT, Kanar/1>

G212/1 Gözden ki dem-be-dem ağıdur yaş gerdenuñ / Bilse ‘ayâr-ı süz-ı dili **kâş** gerdenuñ

kâşâne [3]

1. ev, hane. <Cûdî, Kanar/2>

G123/2 Teklîf mi var şöhbete her gece nihânî / **Kâşâne**-i dil hâne-i bî-minnet-i ğamdur

2. mükemmel ev, köşk, malikâne. <OTAL>

K16/20 Şandılar kulların oldukça o **kâşânede** sen / Eynüñe hil‘at-ı semmûr geyüp şadr-nişîn

Kâşâne-i Havarnağ [1] Hîre yakınlarında bir köşk. Hîre meliklerinden Nu‘mân tarafından, bir başka rivayete göre Yezdcerd tarafından Sinimmâr isimli bir mimar yaptırılmıştır. Hakkında birçok rivayet olan bu köşk için Arap şairleri şiirler söylemiştir (bkz. Havarnağ). <Kâmûsü’l-A‘lâm>

G45/1 Cem taht-ğâhı tahta-i meyhâne kendidür / **Kâşâne-i Havarnağ**-ı şâhâne kendidür

Kâşî [3] İran’ın Kâşân ilinde yapılan sırlı ve renkli çini; beyaz topraktan yapılıp

fırında pişirilen ve üzeri sırlanan cilâlı ürün. <KT, OTDTS>

K16/17 İrtifâ‘ıyla düşer sâyesi bâm-ı felege / Nedür ol kubbeli **Kâşî** oda ol şâh-nişîn

G92/3 Nîl-gün çâder-i eflâk ki mâtem yeridür / Câhilüñ çeşmine bir ğarğa-i **Kâşî** görünür

G341/4 Rind olsa taşına almaz hârâbat-ı ğamuñ / Gelse çarh-âsâ hezârân kaşr-ı **Kâşî** bir yere

kat [3] üst üste konmuş şeylerden her biri, sıra, tabaka. <TS, YTL>

G343/5 ‘Arş **katında** habbe degil gelse Nâ‘ilî / Genc-i Cem ü Sikender ü Dârâb bir yere

kat kat [2] çok, pek çok. <TS, ÖTS>

G106/4 Zülfi ‘izâr-ı pâkine **kat kat** hicâb iken / ‘Uşşâka ol perî yine bakmaz belâyı gör

G212/5 Cûş-ı ‘arâk şikenlerin etdikçe selsebîl / **Kat kat** degil mi lâyıq-ı şâbâş gerdenuñ

kaţ‘ [4]

1. kesme, biçme; ayırma. <KT, LN, ZL>

K12/81 Yine pâ-mâl edemez cevher-i hûrşîd gibi / Gevher-i nazmumı **kaţ‘**-ı raġbât-ı cehhâl

G228/2 **Kaţ‘**-ı nigh-i hasret edüp bâġda gülden / Ruhsârûña bir nîm nigâh eyledi bülbül

2. geçme, yol alma, ilerleme. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K11/5 Zîr-i pâ-yi raġş edüp ey çarh **kaţ‘**-ı pâye kıl / Revnağ-efzâ-yı serîr-i hân u kayşerdür gelen

K36/7 ‘Uluvv-ı câhına ol şadr-ı zî-şânun işâretdür / Ki eyler dem-be-dem **kaţ‘**-ı merâtib-i şevket ü şanı

katâd [1] dikenli bir bitki, geven dikenî; devedikenî. Sözcük, katâde’nin

çoğuludur. Onay, (2000. 223), aşağıdaki tanığı şöyle açıklar. “Yatağım katı taş, örtüm geven dikenî, oturduğum yer gam köşesi, işim de gözyaşı döktüren figan olsun.” <Ahterî, Dihhudâ,

MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 223> Onay'ın alıntılmasında “şevk” sözcüğü, “nevk (sivri uç)” olarak okunmuştur. “Nevk” okunuşu daha doğru olsa gerektir.

M7/I/1 Firâşum seng-i hârâ pûşîşüm şevk-i **katâd** olsun / Yerüm Beytü'l-Hazen figân-ı girye-zâd olsun

kaçarât [1] katreler, damlalar, kaatre'nin çoğulu. <Cûdî, OTAL>

M1/III/2 Hâk olsun encüm-i **kaçarât**-ı sirişkümüz / Çünkü sebep bu fitneye hüküm-i sitâredür

katı [1] çok, çok fazla, son derece. <YTS, ÖTS>

K5/18 **Katı** alçağ görürüm 'âlemi alduçça ele / Dür-bîn nazar-ı himmet-i isti'layı

ka'î [] şüphe ve tereddüde mahal bırakmayan, kesip atan. <KT, OTAL>

ka'î delîl [1] kanıtlamayı amaçladığı konuya ilişkin karşı ihtimalleri tamamen ortadan kaldıran delil şekli. <DİNÎ KAVRAMLAR>

G81/2 Pâre pâre sîneler **ka'î** delîlündür deseñ / Âlet-i dest-i kazâ şemşîr-i müjgânım mıdur

kâtib [6]

1. bir devlet dairesinde büyük bir zatın maiyetindeki yazı yazmakla mükellef memur, yazıcı.

<KT, Cûdî>

K12/16 Bu terennümle şarîr-i kalem-i **kâtib**-i çarh / Eder elkabını Nâhîd-i sipihre irsâl

K30/6 **Kâtib**-i hüsn-i 'amel şâhid-i tevfiğ yeter / Niyet-i hâlişe vü himmet-i tāmumda benüm

2. bir maddeyi kaleme almasını iyi bilen, yazan, yazıcı. <KT, Kanar/2>

K19/13 Hoş-nüvis ehl-i kalem Âşaf-ı zîbende-raçam / Münşî-i pâk-edâ **kâtib**-i bî-mişl ü bedel

K20/30 Hem pâk-lehce şâ'ir ü hem **kâtib**-i serî' / Hem münşî-i ser-âmed ü hem nâzım-ı cerî

kâtib-i a'mâl-nüvis [1] iyi ve kötü amelleri yazan. İslâmî inanca göre bu işe görevli melekler “Münker” ve “Nekir”dir.

R1/1 Ta'cîlî қо ey **kâtib-i a'mâl-nüvis** / Her dilde olur luğf-ı ilâhî me'mûl

kâtib-i dîvân [1] divan kâtibi. <Redhouse>

T6/1 **Kâtib-i dîvân** idi hayf o zât-ı şerîf / Gıbta ederdi gören haştına bî-iştibâh

kaṭîfe [1] bahardan sonra açan bir tür çiçek. <TÜRK ÇİÇEK VE ZİRAAT

KÜLTÜRÜ, s. 452> Aşağıdaki tanıklarda bu çiçeğin kırmızı ve siyah renkte çiçekler açtığı ifade edilmiştir.

G50/7 Bûstân-fürûz-ı gül-şen-i cândur o gonceyi / Ey Nâ'îlî **kaṭîfe**-i surh u siyâh açar

kaṭil [3] katleden, öldüren, helâk eden. <KT, ZL>

K6/2 Benüm o dağ-ı 'uḳûbet ki şad-merg olurun / Görünce pençe-i **kaṭilde** tîğ-i 'uryanı

K12/61 Telh-kâmam o kadar ye's ile kim şimdi baña / Zehr-i **kaṭil** görünür şerbet-i şîrîn-i vişâl

M1/IV/5 Hayfâ ki kaldı maḥşere dâduñ zamânen / Mazlûmsın ki olmadı ma'lûm **kaṭilün**

kaṭl [4] öldürme, helâk etme. <KT, Cûdî, LN>

- G80/1 **Ḳatlūme** destin o kāfir ki girībāna şunar / Bir elin tîge birin gūşe-i dāmāna şunar
- G333/2 Yek-dil oldı **ḳatl**-i ‘uşşāka nigāh-ı şūhı da / Gūşe-i ebrū-yı pür-çin ü ‘itāb-ı nāz ile
ḳatl etmek [1] öldürmek, cana kıymak. <TS, ÖTS, Kanar/2>
- G310/2 Geçse meydāna ḥadeng-i müje el tîge şunup / **Ḳatl eder** ‘ālemi ol ḳaşı kemān teng olsa
ḳatl-i ‘ām [1] zaptolunan bir memleketin ahalisini kılıçtan geçirme, toplu kıyım, kırım.<KT, Kanar/2, TS, ÖTS>
- G255/2 O şāhenşāh-ı ḥüsnün **ḳatl-i ‘ām**-ı dilde erḥamdur / Teğāfūl ḡamzesinden ḡamze tîḡ-ı ḥün-feşānından
ḳatmak [1] karıştırmak, katıp karıştırmak (bkz. biri birine ḳatmak). <TS, ÖTS>
- M8/V/4 Varup ḡisū-yı zūlf-i yārı **biri birine ḳatduñ**
ḳatre [34] damla. <KT, Cûdî, LN, Ahterî>
- K2/28 Kef-i kerimini yād etse ebr eger şad şāl / Mişāl-i **ḳatre** zemīne güher-nişār ḳalur
- K3/69 Olunsa ḳışsa-i mi‘ rācī ḥaşre dek taḳrīr / Güneşde zerresidür **ḳatredür** şehābında
- K5/8 Ḥum-ı ṭab‘ umda ki cūşide olur bāde-i feyz / Pür eder **ḳatresi** bu nüh ḳadeḥ-i mināyı
- K6/39 Yaḡardı **ḳatre**-i bārān gibi zemīne güher / Olurdi ḥāmil-i erzāk ebr-i nisānī
- K13/7 Bir nāveng-i bī-dād idi nāveng-i ciger-düz / Her **ḳatre** ki bārīde olur cev̄v-i semādan
- K34/1 Āḡāh-ı luṭf ı neşve-i şahbā-yı telḥ olan / Her **ḳatresin** ḳarābe-i kevşer ḥayāl eder
- G95/5 Ol **ḳatre**-i çeşmünde remedden ola zāhir / Daḡ-ı ciger-i Nā‘ilī-i zār u zebündür
- G116/3 Ṭab‘ umuz oldı muntehī ‘ışḳ ile bir maḳāma kim / **Ḳatreye** tāb-ı cūşış-i nehr-i Furāt virdiler
- G226/4 Düşsek dehen-i mārā şadefden bile geçdük / Tek **ḳatre**-i nīsān gibi ‘ummāma dökülsek
- G226/5 Biñ **ḳatre** ḥün-āb-ı ciger bir yere gelsek / ‘İşḳuñ gibi bir āteş-i sūzāna dökülsek
- G282/4 İştılāḥ-ı vahdet ü keşretde deryā **ḳatredür** / **Ḳatre** deryā-yı süveydādur şeb-i idrākden
- G306/4 Gördükçe lebūñ dīde doker ḥāke sirişkin / Her **ḳatresi** pür-gevher-i nā-yāb da olsa
- G308/2 Teh cur‘ ası üftāde be-ḥāk olmadan ammā / Her **ḳatresi** biñ neşveye āmāde bulunsa
- G376/1 Bāde kim daḡ-ı dil-i ümmīddür her **ḳatresi** / Mey degil berḳ-ı ḳazā-te’kiddür her **ḳatresi**
- G376/2 Çok zamāndur görmedük ol bāde-i rengini / Gevher-i tāc-ı ser-i Cemşiddür her **ḳatresi**
- G376/3 Ḥün-ı dil kim bāde-i şāf-ı maḥabbetdür baña / Āb-rüy-ı çeşme-i ḥürşiddür her **ḳatresi**
- G376/4 Şad-merg olsa görünce n’ola şimdi bādenün / Müflisān-ı ‘ıyşe müvārīddür her **ḳatresi**
- G376/5 Sāḳī-i vahdet o meyden kim şunar Nā‘ilī / ‘Ārife sermāye-i tevḥīddür her **ḳatresi**
- G377/1 Bāde kim tāb-efgen-i şa-şışedür her **ḳatresi** / Şām-ı ḡamda mäh-ı Naḥşeb-pişedür her **ḳatresi**
- G377/2 Ālet-i dest-i ciger-gāvān-ı ḡamdur bāde kim / Beyza-ı cevher-nümā-yı tışedür her **ḳatresi**
- G377/3 Mestüz ol şahbā-yı ḥün-āb-ı cigerden kim anuñ / Toḥm-ı naḥl-i āh-ı sevdā-rişedür her **ḳatresi**
- G377/4 Cāma ḳonduḡça olur ḥālet-nümā-yı selsebīl / Bāde kim fevvāre-sāz-ı şışedür her **ḳatresi**
- G377/5 Bādenün vaḳt-ı ṭulū‘ ı neşvede ey Nā‘ilī / Āfitāb-ı maşrıḳ-ı endişedür her **ḳatresi**
- G378/1 Giryē kim deryā-yı tūfān-pişedür her **ḳatresi** / Mevc-ḥīz olduḡça āteş-rişedür her **ḳatresi**
- G378/2 Ebr-i āteş-bār-ı āhum görme nāçiz ey felek / Āfet-i şīr ü peleng-i bışedür her **ḳatresi**
- G378/3 Kūh küh-endāz-ı ḡam bir bāde ister kim gönül / Revḡan-ı seng-i fesān-ı tışedür her **ḳatresi**

G378/4 Şi‘r-i renginüm ki ser-cüş-ı tabî‘ atdür benüm / Çün mey-i pür-zür-ı berķ-ı şîşedür her **ķatresi**

G378/5 Nazm-ı pākūn āb-ı pāredür ey Nā‘ilī / Belki tebhāl-i leb-i endîşedür her **ķatresi**

G390/2 Aķker gibi ol āteşün erbāb-ı tekellūf / Her **ķatresini** dāğ-ı dil ü hūş görür mi

Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “ķaṭve (adım)” olması daha makûldür.

K2/41 O dem ki **ķatre**-i evvelde bīm-i lağzişden / Reh-i şirāṭda o fırķa-i ehl-i nār ķalır

ķatre-pāş [1] damla dōken, damla saçan.

K17/24 **ķatre-pāş** olsa eger ebr-i kefi deryāya / Şıgmaya dāmen-i emvācına dürr-i meknūn

ķatre-zenān [3] acele gidenler, boş yere dolaşanlar, bir yerde durmayanlar.

K25/12 Reşhañle döner her varaķı sāha-i Ğine / Evrāk-ı Hıṭāyide ne dem **ķatre-zenānsın**

K27/18 Aķdı seyl-āb-ı zafer esdi nesīm-i nuşret / Birbirine diyerek **ķatre-zenān** hoş geldün

G125/1 Serv-ķadler ki çemen-zāra hırām-āver olur / Cūylar **ķatre-zenān** bāğa peyām-āver olur

ķattāl [1] pek öldürücü, çok katleden. Halk bir şeyin çok sert olduğunu anlatmak

için “ķattāl” sözcüğünü kullanır. <KT, LN, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 60>

K12/60 Dil-i bīmāruma āb istese cellād-ı felek / ‘Arż eder kāse-i Ğinī ile zehr-i **ķattāl**

ķavi [1] sağlam, kuvvetli, güçlü, zorlu, metin. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K1124 Şulh-ı nā-çāra rızā gösterdi gördi üstine / Bir senün gibi **ķavi** ḥaşm-ı tüvān-gerdür gelen

kāviş [2] kazma, eşme || nüfuz, tesir. <OTAL, Dihhudā>

G103/4 Çāk-rek-i cān iken yeri nişter-i teğāfülün / Dilde anuñla **kāviş**-i zaḥm-ı neẓāre bir midür

G243/1 Hemîşe **kāviş**-i efsūn ile ciger-ḥūnam / Ğarīb Kūh-kenem seng-i rāh-ı Gül-gūnam

ķavm [1] beşerî topluluk, aralarında ilişki olup bir bütün oluşturan insanlar, küçük

ümmet veya bir büyük ümmetin şubesi, millet. <KT, Cûdî, LN>

M1/IV/3 Cismün ki oldı dāḥil-i ser-menzil-i ‘adem / Ğaldı reh-i firākda **ķavm** u ķabā‘ilün

ķavs [2] yay, keman; on iki burçtan biri. <KT, LN, Cûdî, OKÇULUK

TERİMLERİ/2, s. 344>

K23/52 Felek nūh zırh-ı pūlād içre **ķavs**-ı ebruvānuñdan / Hirās-ı zaḥm-ı peygān-ı ciger-düz-ı siḥām üzre

G356/4 Felek nūh zırh-ı pūlād içre **ķavs**-ı ebruvānuñda / Hirās-ı zaḥm-ı peykān-ı ciger-düz-ı siḥām üzre

ķavseyn [1] iki yay. Necm suresi 9. ayette geçen “fe-kāne kābe kavseyni ev ednā

(Onunla arasındaki mesafe, iki yay arası kadar, yahut daha az kaldı.)” cümlesinden

alınmadır. İsrā ve Miraç olayında Allah, Muhammet Peygamber’i kendisine iki yay aralığı

kalacak kadar kendisine yakınlaştırmıştır. Bu iade Araplarda yakınlığı şu alāka ile ifade eder.

Eskiden Araplar, yaylaya çıktıklarınad dostluk göstergesi olarak çadırlarını birbirine iki yay

aralığı kalacak kadar yakın dikerlerdi (bkz. Mi‘rāc, isrā kâb-ı kavseyn). <İSLÂMÎ SÖZLER,

s. 52>

K3/66 Erişdi göz yumup açınca kâb-ı **kavseyne** / Nesîm-i şubh ile hem-reng idi şitâbında

Kāvūs [1] Keyâniyân sülâlesinden bir İran padişahı. <Burhân-ı Kâtı> İhtişam ve kudretin geçiciliğine misal olarak gösterilmiştir.

G233/4 Bir zamân müstağnî-i gencîne-i ikbâl idüñ / Dağme-i **Kāvûsa** da pey-burde olmazduñ gönül

kayd [16]

1. bağlayacak şey, bağ, bent; ayağa vurulan zincir, pranga. <KT, LN, OTAL, Ahterî>

K30/13 Etmesün **kayd**-ı dile silsile-i hod-râyî / Âh besdür yok ise tîğ-i niyâmumda benüm

G141/2 Gördügi şûhuñ olur **kayd**-ı ser-i zülfünde / İzırâb-ı harekât-ı dil-i bî-tâbdayuz

G325/1 Zülfün düşürdi her birini bir kemend ile / Cem‘ oldu diller ayağına **kayd** u bend ile

Ş1/9 Nâ‘ilî boynı bağı bir kıldur / Nev-giriftâr-ı **kayd**-ı kâkıldur

Aşağıdaki tanıkta sözcük hem yükün bağlanması için gerekli bağ hem de önem verme anlamıyla kullanılmıştır.

G176/2 Mesîhâ terk imiş cism-i nizârı şart-ı seyyâhî / Tecerrüd piş-gehinde **kayd**-ı bâr-ı süzen olmazmış

2. önem verme, vazife edinme, umursanma, endişe || dünya kaydı, gönül bağlılığı. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K21/24 O nâ-tüvâna ki mu‘tâd-ı cevri-i gerdündür / Huşûl-ı **kayd**-ı hüner miñnet-i dü bälâdur

M3/II/2 Şanmañ ki **kayd**-ı fâka vü fıkri-i düveldeyüz / İtlâf-ı nağd-i cân edecek mañaldeyüz

G76/5 Olmuş berât-ı hüsnüne **kayd**-ı hayât o hatt / Hatt taze hüsn taze o nev-câh tazedür

G328/1 Râ kaşuñ olalı tuğrâ-yı berât-ı fitne / Oldı menşür-ı hañuñ **kayd**-ı hayât-ı fitne

kaydı olmamak [1] bağlı olmamak; önem vermemek, umursamamak.

G298/1 Çekdü el dâman-ı zülf-i yârdan şimden gerü / **Kaydumuz yok** turra-i tarrârdan şimden gerü

3. resmî ya da ticarî yazışmalarda maliye tarihleri ve numaralarının özel bir deftere geçirilmesi; bu şekilde deftere geçirilen numara veya tarih, zabıt. <KT, Cûdî>

K3/23 Yine neticesi mañşerde rû-siyâhîdür / Olursa defterinüñ **kayd**-ı ihtisâbında

4. bağlı, bağlanmış; tutsak edilmiş, ayağına zincir vurulmuş.

K13/13 Etmiş bizi **kayd**-ı sitem-i çarh hirâsân / Âzâde kebüter gibiyüz dâm-ı belâdan

G68/1 Dil-i âşüfteye ol turrada ârâm müşkildür / Hümâ-yı lâ-mekâna **kayd**-ı bend-i dâm müşkildür

5. iplerle kurulan tuzak; tuzak || aldanma, oyuna gelme.

kayda düşmek [3] tuzağa düşmek, yakalanmak || aldanıp oyuna gelme.

G141/1 **Kayda düşdük** heves-i turra-i pür-tâbdayuz / Âşinâ-yı yem-i ‘ışk olalı girdâbdayuz

G365/4 ‘Ârif **düşer** mi **kaydına** cism-i nizâr için / Bir ‘ankebût-hâne kadar meskenüñ dañi

G372/2 **Düşme kayd**-ı ser ü sāmâna olursañ bârî / Beste-i zülf-i Ayâz ol dil-i Mañmûd gibi

Ḳays [12] Ḳays-ı Âmirî. Leylâ ile Mecnûn hikâyesindeki Mecnun'un asıl adı. Doğu edebiyatlarında âşık timsali olarak adı geçer. <Kantar/2, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 322>

- K7/13 Ki rûzî-i ser-i Ferhâd u **Ḳays** ola âhır / Hırâş-ı hâr-ı cefâ zaḥm-ı tîşe-i teḥdîd
 K28/2 Evvel cünûn-ı 'ışk ile rûḥ-âşinâ idük / **Ḳays**-ı remîde-hâtır-ı vaḥşet-güzîn ile
 K30/27 Şîr akar Kûh-kene **Ḳaysa** ğazâlân bulunur / Vaḥşet-âbâd-ı dil-i pür-dûd-ı dâmununda benüm
 K37/6 Revâ mîdur ki bu berzaḥda deşt-i ḥirmânuñ / Belâ-keş olmaya dil **Ḳays**-ı nâ-murâdı ḳadar
 G139/2 Ders-i ḥayretde rûḥ-ı **Ḳays** ileyüz / Hî'âce-tâş-ı kitâb der-bağalüz
 G151/5 Ferhâd u **Ḳaysa** Nâ'iliyâ pey-rev olmaduk / Yok meslek-i rızâda firâz u nişîbümüz
 G153/2 Feyz-i tevfiḳ-i maḥabbetle murâd etsek eger / **Ḳaysı** dâmen be-kef-i maḥmil-i Leylâ ederüz
 G159/4 Ol **Ḳays**-ı vâdî-i ğam-ı 'ışkuz ki muttaşıl / Bed-nâm-ı şehri-vuşlat u güm-râh-ı ḥasretüz
 G239/3 Tarîḳ-i 'ışkda meftûn-ı vâdî-i **Ḳaysam** / Taşavvur-ı keder-i reh-nümâ nedür bilmem
 G244/5 Şîr akar Kûh-kene **Ḳaysa** ğazâlân bulunur / Vaḥşet-âbâd-ı dil-i pür-hevl ü hevâmumda benüm
 G304/3 Teferrüc kıl cünûn vâdîlerin ey dil tek ü tenhâ / Düşüp dünbâl-i 'aḳla rûḥ-ı **Ḳaysı** şerm-sâr etme
 G350/2 Eyle edeb ri' âyetin ey nev-cünûn-ı 'ışk / **Ḳaysı** mezemmet eyleme yabana söyleme

Ḳayser [1] Jules Cesar, eski Roma'nın en meşhur komutanlarından biri. Mutlak manâda hükümdar anlamında da kullanılır. <Kâmûsü'l-A'lâm>

- K9/2 Zâtuñ **Ḳayser** ü Hâḳân ile hem-ser degil a / Belki ednâ ḳuluñ **ḳayser** ü ḥâḳân etmiş

ḳayser [2] eski Roma ve Bizans imparatoru. Bu anlam meşhur Kayser'in (Jules Cesar) isminden gelmektedir; sezar. <KT>

- K9/2 Zâtuñ **Ḳayser** ü Hâḳân ile hem-ser degil a / Belki ednâ ḳuluñ **ḳayser** ü ḥâḳân etmiş
 K11/5 Zîr-i pây-i raḥş edüp ey çarḥ ḳat' -ı pây-e kıl / Revnaḳ-efzâ-yı serîr-i ḥân u **ḳayserdür** gelen

ḳazâ [80]

1. her husus hakkında Allah'ın ezeli hükmünün gerçekleşmesi, kaderin hükmünün zuhura gelmesi; kaza ile kader arasındaki fark akaid kitaplarında uzun uzadıya işlenir. <KT, Cûdî, LN>

- K6/4 Hezâr töhmet-i nâ-kerde eylerin ikrâr / Verince şaḥne-i mülk-i **ḳazâyâ** dâmânı
 K6/17 O şeh ki ğâret-i mülk-i **ḳazâyâ** cây-gehin / Eder kemîn-i teğâfûl sipâh-ı müjgâni
 K6/18 O şeh ki pîş-i nigâh-ı teğâfûlünde **ḳazâ** / Ne mümkün eyleye izhâr-ı tîğ-i cunbânî
 K6/30 Ne ğamze berḳ-i ecel-sûz kim hirâsından / Olurdu şaḥş-ı **ḳazâ** güşe-gîr-i pinhânî
 K6/31 Ne ğamze Rüstem-i şâḥib-zuhûr kim eyler / **ḳazâyı** silsile der-pâ belâyı zindânî
 K7/2 **Ḳazâ** ki mâni' -i tevfiḳ-i ehl-i dânişdür / Huşûl-i kâm u ümîde olur mı sa'y müfid
 K7/6 Cidâl sîne hırâş u sitize rûḥ-gezâ / **Ḳazâ** hilâf-ı rızâ şulḥ mâye-i tesdîd
 K7/8 Bu rûz-gâra gelelden ki etdi sevk **ḳazâ** / Meşîyyet-i dili mevḳûf-ı dest-gâh-ı ümîd

- K7/18 Gel ey gönül olalum tâbi‘-i kader çünkim / Olur **każāya** rızā mücib-i felâh-ı ‘abîd
- K7/23 Ne deñlü mużtarib-i piç ü tâb-ı ‘aciz olsañ / Bulur ol mertebe ser-rişte-i **każā** taķşîd
- K7/37 **Każāya** virdi rızā bildi olduĝım âhır / Mezîl-i devlet-i fânî sa‘âdet-i te‘bîd
- K8/11 Zuhûr edince bu âşâr bildi şâh-ı ‘Acem / Bu fethûn olmış ezelden **każā** mühim-sâzı
- K8/24 Sen ol hâlîfe-i şâhib-zuhûrsun ki urur / Yanuñca biñ **każā** vü kudretûn tek ü tâzı
- K8/38 Zafer mülâzimi nuşret ğulâm-ı bâr-gehi / **Każā** mu‘îni kader yâver-i meded-sâzı
- K9/8 Ol zamân kim bu serâ-perde-i hikmetde **każā** / Hüsn-tedbîr ile ârâyiş-i erkân etmiş
- K11/18 Tab‘-ı çâlâkûn ki olmış hâmil-i sırr-ı **każā** / Hep zebân-ı râzına esrâr-ı mużmerdür gelen
- K11/31 Kır‘a-endâz-ı **każāya** levh-i taķdîr üzre tâ / Gâh nakş-ı şulh u gâhî şekl-i âherdür gelen
- K12/46 Ey Felâtûn-ı hikem-senc ü Aristo-yı reşîd / Ki **każā** kârını re‘yûnle eder istidlâl
- K13/1 Mecrûh idük Allâh bilür tîr-i cefâdan / Biñ gûşe görürdük ham-ı ebrû-yı **każâdan**
- K14/84 Söyleşmek olur haşm ile ammâ ki ne çâre / Tevbiğ-i **każā** mücib-i teslîm ü rızâdur
- K18/35 **Każāya** çâre rızâdur ki rûz-ı kısmetde / Naşibi ehl-i dilûn renciş ü ‘azâb olmış
- K23/12 **Każā** kârında hayrân baht te‘essürinde şermende / Cihân ğayr-ı mükerrer hâl-i ‘âlem intizâm üzre
- K26/27 Yine tiğ-i zebân-ı Nâ‘ilîden dâĝ ber-dildür / Nigâhı gerçi şemşîr-i **każāya** rahne-âverdür
- K27/7 Hüsn-i tedbîr-i zafer hażret-i Aĥmed Pâşâ / Ki **każā** râyına der hânde-künân hoş geldün
- K28/26 Dest-i **każā** firâzına âvîze eylemiş / Hem-pâye gördi tiğini ‘arş-ı berîn ile
- K31/14 Tâ kim hisâb-ı defter-i ‘ömri hâlâyıkuñ / Levh-i **każāya** kilik-i kaderden resîd olur
- K37/18 Sa‘âdet-i ezeli Nâ‘ilî anuñ ki ola / Penâh-ĝâh-ı **każā** cây-ı istinâdı kadar
- M1/III/4 Kıyduñ karîn-i nâkes olup kendü kendüne / Şağs-ı **każā** bu meşğaleden hiç-kâredür
- M2/III/9 Fehm eyle **każā** vü kadrûn sırr-ı nihânın / Endişe-i kurbânî-i cân u dil ü ser kıl
- M3/IX/1 Dest-i **każā** ki cevher-i kuds etdi tıynetûn / Cevher-şinâs-ı mey-gede bilmez mi kıymetûn
- M3/VII/2 Var âsitân-ı pîre hele istinâdumuz / Hükm-i **każāya** zerre kadar yok ‘inâdumuz
- M5/I/4 Şayyâd-ı kemîn-geh-i **każâdur** / ‘Uşşâka o çeşm-i nâveg-endâz
- M5/VI/3 Çeşmûn gibi yâr olup **każāya** / Çok fitneler irtikâb edersün
- M7/V/1 Ne mümkündür bula ey Nâ‘ilî hükm-i **każā** taĝyîr / Bozulmak mümteni‘dür ser-nüvişt-i hâme-i taķdîr
- M8/IV/1 Zemîn naţ‘-ı siyâset-ĝâh-ı dil seyf-i **każā** mübrem
- G3/2 Nâ-ümîd ol haste-i cân-der-gelüyam kim **każā** / Baht-ı bîmârî tabîb-i çâre-sâz eyler baña
- G3/3 Bir dil-i bî-tâb ile biñ ğamzeye âmâdeyüm / Ey diyen hükm-i **każâdan** ihtirâz eyler baña
- G46/1 Zafer sipâhına ol ğamze-i ğazûb iledür / **Każā** ne kârda olsa o tünd-hû biledür
- G50/5 Elmâs-pâre tiğ-i **każâdur** o ğamze kim / Bebr-i beyân-ı Rüsteme zaĥm-ı nigâh açar
- G61/2 ‘Îtâb-ı ğamze-i mestinden ihtirâz gerek / Hilâf-ı hükm-i **każā** kuvvet-i haţadandur
- G61/3 Hirâs-ı mülk-i **każā** âfet-i kalem-rev-i ‘ışk / O şâh-ı leşker-i âşûb-der-kaţadandur
- G79/4 Şaf şaf kemîn-i fitnede ceşş-i **każā** gibi / Hancer be-kef sipâh-ı müjeñ derhem oldılar
- G81/2 Pâre pâre sineler kaţ‘î delîlündür deseñ / Âlet-i dest-i **każā** şemşîr-i müjĝânım mîdur
- G97/4 Çîn-i ebrû gösterür mi ğamze der-kâr olduĝın / Bir **każâdur** yoksa bir tîrdür kemânın kim bilür
- G105/3 Elmâs-pâre tiğ-i eceldür o ğamze kim / Gencîne-i **każā** vü kaderden zuhûr eder

- G114/1 ‘Uşşāka ğamzeler ki o mest-i ğurūr eder / Evvel pesend-kār-ı **każādan** şudūr eder
- G115/3 Ğamzeñ ki dāne göstere ol yerde hālūñi / Şayyād-ı cān-şikār-ı **każā** dām-çidedür
- G127/5 Yine tığ-i zebān-ı Nā’iliden dāğ ber-dildür / Nigāhı gerçi şemşir-i **każāya** rañne-āverdür
- G137/5 Nüşa-i rāz-ı mezāyā-yı **każāyuz** Nā’ilī / Pīş-i eţfāl-i hevesde gerçi levh-i mektebüz
- G143/6 Pāy-māl-i sipeh-i haţtuñ idi kişver-i cān / Vermedin dest-i **każā** fitneye menşūr henüz
- G153/6 Elümüzden ne gelür eyleme ğamzeñ bī-dād / Şāh-ı iklīm-i **każādan** kime şekvā ederüz
- G160/1 Etmez kabūl reng-i küdüret hamirümüz / Āyine-i rumüz-ı **każādur** zamirümüz
- G172/3 Zevk alsa nigāhuñda olan luţf u ğazābdan / Eylerdi **każā** fitne vü aşubı ferāmūş
- G192/3 **Każā** bismil-geh-i cān kār-zār-ı dilden el çekse / Nigāhından ne mümkin def’-i āşār-ı sitiz olmak
- G192/3 **Każā** bismil-geh-i cān kār-zār-ı dilden el çekse / Nigāhından ne mümkin def’-i āşār-ı sitiz olmak
- G195/1 Ğamzeñle gönül kişveri pür-şūr u şer ancak / Maḥrūşa-i der-bend-i **każā** vü kader ancak
- G204/2 Eyleyüp kişver-i pür-şūr-ı **każāyı** me’men / Maḥşer-i fitneye aşub şalar ğamzelerün
- G240/3 Kurbānı müjeñ oqlarınñ tendeki cāndur / Her birini bir tır-i **każāya** bedel aldum
- G243/5 ‘Aceb ki ğamzeñe teslīm edem giribānum / Ne çāre ser-keş-i ḥukm-i **każā**-yı bī-çūnam
- G279/2 ‘Ayyār-ı nigāhuñ gibi āheste-rev olsañ / Cāsūs-ı serā-perde nişinān-ı **każāsın**
- G280/3 Ḥukm-i sevād-ı nokta-i hālūñdür eyleyen / Mülk-i **każāyı** zelzele-i fitneden emīn
- G284/5 Nīş-i zehr-ālūd-ı peykān-ı **każādur** müdde’i / Nā’ilīnün zaḥm-ı şemşir-i zebānından şaḥın
- G294/3 Pās-bān eyle ḥarīm-i dil ü cāna çeşmün / Ceyş-i aşubı **każā** ma’ reke-sāz eylesün
- G302/3 Dū nīm-sāz-ı zebān-ı ḥayāl olursa n’ola / Ciger-şikāf-ı **każā** ḥancer-i nighdür bu
- G312/3 Pās-bān oldı ḥarīm-i dil ü cāna nighhün / Ceyş-i aşub-ı **każā** ma’ reke-sāz etdi yine
- G312/3 Pās-bān oldı ḥarīm-i dil ü cāna nighhün / Ceyş-i aşub-ı **każā** ma’ reke-sāz etdi yine
- G313/2 Oldukça şāf-şikāf-ı **każā** leşker-i müjeñ / Deḥşet düşer teğāfūl-i bī-vehm ü bākūne
- G320/3 Olup ḥancer-keş-i maḥfil-nişinān-ı **każā** ğamzeñ / Tenük-zarfān-ı meclis gibi pür-şūr oldı gitdükçe
- G348/2 Bīm-i cāna düşmemek kâbil mi ğamzeñden gönül / Tır-i dil-düz-ı **każādan** ihtirāz etmezse de
- G354/2 Bizüz ol germ-rev-i bâdiye-i ḥayret kim / Eremez peyk-i cihān-gird-i **każā** gerdümüze
- G354/4 Kūy-ı dil-berde şeh-i mülk-i **każādan** virilür / Pāsbanī-i ḥarem nāle-i şeb-gerdümüze
- G388/2 **Każā** bu bâğda mevķūf-ı bād-ı āh etmiş / Şikest-i şāḥ-ı berümend-i bâğ-bānumuzı
- G388/2 **Każā** bu bâğda mevķūf-ı bād-ı āh etmiş / Şikest-i şāḥ-ı berümend-i bâğ-bānumuzı
- R2/1 Müjgānları dem yok ki ten-i ḥākiye / Peykān-ı **każā** gibi nüzül eylemeye

2. bir kadı’nın hükmü altında bulunan yer, kadılık. <KT>Tanıklarda kendisinden hoşnut

kalınmayan “kadı”ya işaret etmekte ve ilk anlamı da çağrıştırmaktadır.

- K14/55 Ey Āşaf-ı dānā-yı kader-piş ki zātuñ / Ārāyiş-i gencine-i divān-ı **każādur**
- M5/II/1 Ey fitne-i rustā-ḥiz-āşub / Vey her nigāhı **każāya** menşub
- M5/V/10 Ğamzeñ ki ede cihān-ı dilde / Der-bend-i **każāya** bāc-ḥ-āhī
- G62/3 Çeşmünle mülk-i cāna düşen şūr-ı fitneden / Ma’ müre **każāda** olan ihtilālī gör
- G120/6 Nā’ilī ḥāṭıra-i bīm-i **każā** yok bizde / Rind-i āgāh bu ma’ nāda te’emmül mi eder

- G205/4 Sâgar-ı fitneden el çekti **każā** ‘ahdinde / Bü’l-‘aceb şaḥne-i bâzâr-ı füsündür çeşmün
każā-hüküm [1] hükmü kaza gibi kesin ve geçerli olan.
- K26/11 **Każā-hüküm** ü kader-fermā-yı ‘âlem kim ser-i kilki / Zebân-ı tercemân-ı sırr-ı aḥkâm-ı muḥadderdür
każā-kār [1] kaza gibi hedefinden sapmayan (ok).
- G148/4 Cân virmeden o ğamze-i dil-düza kim kaçar / Kâbil midür ḥadeng-i **każā-kārdan** gürîz
każā-mertebe [1] hükmü kaza mertebesinde olan, hükmü cari (hükümdar).
- K9/17 Ey **każā-mertebe** şâhen-şeh-i ‘âdil ki Ḥudâ / Kār-ı duşvârını ḥalkuñ saña âsân etmiş
każā-sür‘at [1] kaza gibi süratle erişen, çok hızlı (ok).
- G154/4 Eylediler nighinden dil-i Mirrîḥi hirâsân / Pülâdlar ol tîr-i **każā-sür‘ate** döymez
każā-te’kîd [1] kazanın gereğini yerine getiren, kaza gibi isabetle erişen (şimşek).
- G376/1 Bâde kim dâğ-ı dil-i ümmiddür her kaṭresi / Mey değil berḳ-i **każā-te’kiddür** her kaṭresi
każā-temhîd [1] kazayı düzenleyen, hükmünü geçiren, cari.
- K7/34 Fûrûğ-ı şavletin etdükçe kaḥṭ-ı âb füzûn / ‘Adüya şâ’ika-bâr oldu ol **każā-temhîd**
każā-‘unvân [1] kaza gibi hedefinden sapmayan, şaşmaz (göz).
- G349/1 Fitne kim mağlûb olur çeşm-i **każā-‘unvânına** / İstinâd eyler kemîn-i sâye-i müjânına
każiyye [1] teklif, önerme, doğruluğuna ya da yanlışlığına hükmolunabilen söz.
- <KT, OTAL>
- G222/4 Ey çarḥ egerçi medḥalümüz yok **każiyyede** / Senden suḥen-verân bu teḥdîdi görmedük
kebâb [8] susuz olarak ateşte şişle veya başka suretle pişmiş et. <KT>
- K3/16 Kim istemezdi bu meclisde ‘ıyş u nûş eger / Olaydı neşve meyinde nemek **kebâbında**
- K18/7 Tenûr-ı nâre dönüp tâb-ı mihirden deryâ / Fezâ-yı baḥrda murğâniyân **kebâb** olmuş
- K28/75 Bülbül **kebâb-ı** âteş-i ğayret yerinde ḥâr / Kim söyleşir çemende gül-i âteşin ile
- G357/4 Bülbül **kebâb-ı** âteş-i ğayret yerine ḥâr / Kim söyleşür çemende gül-i âteşin ile
- Aşağıdaki tanıklarda gönül, bağır ve ciğer, yanıp kebab olmuş bir surette tahayyül edilmişlerdir. Bu kebabı pişiren ateş, şiddetli bir duygunun neden olduğu vücut harareti ve aynı zamanda aşk ateşidir.
- G8/2 Hezâr pâre dile leblerûnden et sâķî / Eger düşerse nemek-rîzî-i **kebâb** saña
- G44/6 Bağırn felek **kebâb** u sirişkin şarâb eder / Mihmânına o kâse-siyeh mey zebânlanır
- G145/3 Olmuş hezâr pâre **kebâb-ı** tenûr-ı dil / Mestâne çeşmüne ciger-i laḥt laḥtumuz
- G273/1 Yok tende tâb dilde olan süzân n’eylesün / Yandı **kebâb-ı** laḥt-ı ciger kûze n’eylesün
- kebâde** [2] talim yayı, okçuluk öğrenmek için kullanılan yumuşak ve gevşek yay.
- Sözcük, günümüzde “kepaze” şeklini alarak kendine farklı bir kullanım alanı bulmuştur.
- <LN, FZ, Dihhudâ, OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 86>

- K8/15 Olur kemân-ı Tehemten-i **kebâde** destinde / Sürünce düşmene ol eşheb-i sebük-tâzı
 G99/4 Gönül firâk-ı hadengünle tāk-ı nisyānda / **Kebâde**-i gamuñ olmuş şikeste şikeste yatur

kebūd [4]

1. mavi, gök rengi. <KT, Cûdî, Dihhudâ>

- R2/2 Ol çeşm-i **kebûda** sîne gerdük tırduğ / Gökden ne yağar ki yer kabûl eylemeye

Aşağıdaki tanıkta “kebūd”, nemed’in rengi olarak anılmıştır. Kebūd renkteki elbiseyi sufiler giyerler. <Seccadî/2>

- M1/I/4 Bilsün siyeh-derûn idüğün cümle kâ’inât / Etsün **kebūd** iken nemedüñ dūd-ı dil siyâh

2. bazı memleketlerde kadın ve erkeklerin bedenlerine yaptıkları mavimsi şekiller. Bu anlamı sağlayan sözcük aslında “kebūdî”dir. <FZ> Bu dövme çeşidinin, vücudu dağlamak yoluyla yapıldığı, tanıklardan hareketle anlaşılmaktadır.

- G340/6 Ğam-ı haţuñla nev ü köhne döndi dağlarum / Benefşe-zârda surh u **kebūd** lâlelere

Aşağıdaki tanıkta pervane vücudunu yakıp “kebūd” hâline getirmesi tasvir edilmiştir. Sözcük tanıkta, vücudu dağlamak anlamında düşünülebileceği gibi, matem tutmak, karalar bağlamak anlamında da düşünülebilir. Çünkü pervane, mum ile dumanı kucak kucağa gördüğü için kebūd rengi almaktadır. Farsça’da “câme-i kebūd püşîden (gök rengi elbise giymek)”, yas tutmak anlamına gelir. <Kanar/1>

- G345/1 Yakup vücüdını eyler **kebūd** pervâne / Görünce şem‘i hem-âğüş-ı dūd pervâne

kebüter [5] güvercin. <KT, Cûdî, LN>

- K13/13 Etmış bizi kayd-ı sitem-i çarh hırāsân / Āzâde **kebüter** gibiyüz dām-ı belâdan

Başta yabanî güvecinler olmak üzere av sahasında gezen tüm güvercin türleri bir av kuşu olarak makbuldür. <KUŞLAR> Aşağıdaki tanıkta güvercin ve doğan (şeh-bâz) bu bağlamda düşünülmelidir.

- Kt4/1 Bilürüz kaçdın o şeh-bâz nigāhuñ cāna / Bağma âvâre **kebüter** gibi hîç yabana

Güvercinlerin, takla atan türleri de bulunmaktadır. Aşağıdaki tanıkta “döndürmek” ve “âvâre” sözcükleri ile, takla atan bir güvercin tasvir edilmektedir. Aşağıdaki tanıkta aynı zaman çocukların kuşlarla oynamayı sevdikleri de ifade edilmiştir (bkz. etfâl).

- G366/3 Etfâl-i şeh-r lâne-i tenden cudâ gönül / Döndürdiler **kebüter**-i âvâreye seni

kebüter-i harem [2] Kâbe civarında yaşayan ve Kâbenin etrafında dönen, avlanması yasak olan güvercin. <Cûdî, Seccadî/1> Aşağıdaki tanıklarda doğan ile güvercin arasındaki avcı-av ilişkisi dile getirilmiştir.

- K8/14 **Kebüter-i harem** olsa halâşa yer bulamaz / Gören senüñ gibi bir şîr-pençe şeh-bâzı

G189/4 Hâlâş-ı dil nıgehündən muhâldür ki degil / **Kebüter-i harem** ol şâh-bâzdan fâriğ

kec [7]

1. eğri, çarpık. <KT, Cûdî, Kanar/1> Râst'ın zıddı olarak ve onunla birlikte kullanılmıştır.

G29/1 Kaddûn reşgiyle şâh-ı verd gâhî râst gâhî **kec** / Gül-i al-ı ruhuñdan zerd gâhî râst gâhî **kec**

G29/3 Rukû'ı eyler ebrûña kıyâmı kaddûne 'âşık / Olur tâ'at-i ehl-i derd gâhî râst gâhî **kec**

G29/4 Dile târik-i zulfünden ol ebrû nümâyândur / Mişâl-i kıble-i şeb-gerd gâhî râst gâhî **kec**

G29/5 Kemânî kaşlaruñ atdıqça müjgân okların diller / Yürür mânend-i tîr-âverd gâhî râst gâhî **kec**

G29/6 Görüp kuyında geh âgyârı geh yârı dil-i haste / Eder hasretle âh-ı serd gâhî râst gâhî **kec**

G29/7 Sipirhûn bü'l-'acebdür Nâ'ilî devr-i çep-endâzı / Gehî şulh u gehî nâverd gâhî râst gâhî **kec**

2. şanssız, bahtsız.

G29/2 Dil ü cân şeşder-i 'ışkuñda zâr üftân u hîzândur / Mişâl-i ka' beteyn-i nerd gâhî râst gâhî **kec**

kec-bâz [1] oyunda hile yapan, hilekâr. <LN, OTAL, Kanar/2>

K8/13 Olur mı hîç saña düşmen ittiğâz etmek / Şeh-i 'Acem gibi rûbeh-nihâd-ı **kec-bâzı**

kec-küleh [2] külâhını eğri giyen, eğri külâhlı, hoppa; levendâne yürüyüşlü güzel

sevgili. <Burhân-ı Kâtî', Cûdî, OTAL>

G23/1 Aldukça ele câm-ı mey ol **kec-küleh**-i mest / Biñ fitneye âmâde olur her nıgeh-i mest

G150/2 Ol mâh-ı **kec-külehd**en minnet-keş-i kudûmuz / Ey baht-ı tâb-sâmân ma' küle kâ'ilüz biz

kec-reviş [2] eğri giden; doğru yol tutmayan, sapkın.

M10/I/3 Evzâ'-ı hâriciyeñe şalduñ cihânı hep / Ey çarh-ı **keç-reviş** felek-i dün-i bed-sikâl

kec-revişân [1] doğru yolda gitmeyenler, yanlış yoldakiler, sapkınlar.

K25/1 Ey kil-k-i siyeh-câme egerçi dü zebânsın / Ammâ ki hasek-rîz-i reh-i **kec-revişânsın**

keder [18]

1. bulanıklık, bulanık olma. <Cûdî, LN, OTAL, ÖTS> Tanıklarda, sözcüğün "tasa, kaygı" anlamı da kastedilmektedir.

K13/9 Hîç gitmez idi gerd-i **keder** hâtrumuzdan / Eşkeste idi âyinemüz seng-i cefâdan

K21/13 Zâmîrî gerd-i **kederden** 'aceb mi şâf olsa / Ki rûy-ı devlete âyine-i mücellâdur

M2/III/5 Kem-ruşşat-ı âh eyleyüp âyînemi yâ Rab / Mu'tâd-ı tılâ'-kârî-i jengâr-ı **keder** kıl

G30/3 Mişâl-i şişe-i billûr-ı âfitâb olamaz / Bu faşl içinde şehâb-ı **keder** havâda bedîd

G248/3 Pür şekve-i âham beni söyletme gamum var / Âyinesün olma müte'eşşir **kederünden**

Ş10/3 Âb-ı ruhuñ dâmenüñ etmekle ter / Bulmasun âyine-i hüsnüñ **keder**

2. acı, üzüntü, dert, tasa, kaygı, gam (bkz. guşşa). <KT, TS>

K12/49 Şevk-i evşâfuñ olur dilde füzûn her ne kadar / Etse tab'um **keder**-i nâ-mütenâhî işğâl

K14/77 Bezmünde edeb şekve-güzâr olmasa derdüm / Ednâ **kederüm** haşyet-i tab'-ı şürekâdur

K30/36 Her günü 'id-i şafâ-güster ola her şebi kadr / Hîç **keder** olmaya ol rûh-ı enâmumda benüm

- G14/5 Olur mezâk-ı hâkikatde Nâ'îlî hem-reng / Hümâr-ı derd-i **keder** neşve-i 'amîm-i tarab
- G102/3 Bu çâr-tâk-ı harâbuñ tenezzülünde nedür / Cihân cihân **keder-i** inhitât bilmezler
- G164/3 Rencûr-i 'illet-i **keder-i** mâsivâya biz / Mağz-ı şifâ-yı 'âcil olan halvetilerüz
- G204/3 Hûn-ı dilden tolu biñ kâse şunar etdükçe / Sâkî-i fitneye izhâr-ı **keder** gamzelerüñ
- G239/3 Tarîk-i 'ışıkda meftûn-ı vâdî-i Kaysam / Taşavvur-ı **keder-i** reh-nümâ nedür bilmem
- G322/6 'Âlem-i kevn ü fesâduñ bulunur Nâ'îliyâ / Gâh nişinde **keder** geh şafâ nûşında
- G374/1 Felekler bâz-gün maḥmûrlar mestâne olmaz mı / Biraz def'-i **keder** kılsa bu nüh-peymâne olmaz mı
- R6/1 Allâh bilür ğamuñdan ey nûr-ı siyer / Ne dilde melâl var hâṭırda **keder**

keder virmek [1] üzüntü vermek, tasalanmasına sebep olmak, can sıkırmak, derde düşürmek. <TS, YTL, ÖTS>

- G126/1 Yâra dil virmede 'uşşâka haber virmezler / Cân virürlerse de cânâna **keder virmezler**

keder-âlûd [1] toza, kire bulanmış || kederli, hüznü, üzüntülü.

- K2/5 Şafâ gider **keder-âlûd** olur bu meclis-i üns / Ne cur'asında ne şâfında keyf ü kâr kalur

kedû [1] kabak; şarap kabı. Eskiden şişe bol olmadığı, cam billurdan yapılmış eşyayı zenginler kullandığı ve ağırlığından cübbe altında taşınmadığı için şarap kabakların içine konurdu. <LN, OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 265>

- G183/3 Sipihre virdi fenâ âb-ı şu'le-tâb-ı dû çeşm / Mey-i dû âteşe zarf-ı **kedüya** şıgmaş imiş

keff, kef [37]

1. el içi, ey ayası; avuç, avuç içi. <KT>

- K2/28 **Kef-i** kerîmini yâd etse ebr eger şad şâl / Mişâl-i kaṭre zemîne güher-nişâr kalur
- K7/45 Bu infî'âl ile maḥşûr olanlaruñ verilür / **Kef-i** neşâtına maḥşerde nâme-i te'yîd
- K7/55 Bu râzı derkde kem-mâyedür ḥired yâ Rab / **Kef-i** kifâyet-i 'ilmüñdedür bu gence kilîd
- K11/17 Hâvf-i şemşîr-i celâlünle **kef-i** cellâdda / Bâr-gâh-ı kahrûña bî-pâ vü bî-serdür gelen
- K12/38 Zîr-i 'anḳâ-yı şükûhında felek bir beyzâ / **Kef-i** mîzân-ı veḳârında zemîn bir mişḳâl
- K12/78 Ben o sūdâ-ger-i nazmam ki **kef-i** mihr ile çarḥ / Kân-ı pür-gevher-i ṭab'umdan eder cerr ü su'âl
- K14/49 Ol dâver-i baḥşende ki gencîne-i luṭfı / Bî-renc-i taleb naḳd-i **kef** ü ceyb-i gedâdur
- K17/24 Kaṭre-pâş olsa eger ebr-i **kefi** deryâya / Şıgmaya dâmen-i emvâcına dürr-i meknûn
- K18/14 Değil vücûdına âbuñ sebeb bu cümle cihân / Nuḳûd-ı bezl-i **kef-i** şadr-ı kâm-yâb olmış
- K18/36 Sevâd-ı cebhe ki ḥükm-i qâderdür ehl-i dilün / **Kef-i** ḥayâtına menşûr-ı ictinâb olmış
- K36/2 **Kef-i** iḳbâline ḥürşîd bir zerrîn qâlem şundı / Revâdur zîr-i meşḳ eylerse levḥ-i mâh-ı tâbânı
- G166/6 Felek girerse **kef-i** Nâ'îliye dâmânuñ / Senüñle maḥkeme-i Girdgâra dek giderüz
- G190/4 Müsta'id olduğı zâtında olan şafvetdür / Erre-i sîne-ḥırâş-ı **kef-i** âzâra şadef
- G190/5 Ceyb ü dâmânını pür-gevher eder Nâ'îliyâ / İstinâd etse **kef-i** ḥ'âce-i ibrâra şadef
- G310/4 Bir kadeḥ meyle eder gül gibi sâkî pür-rez / Gam degildür **kef-i** peymâne-keşân teng olsa

kef-i beyzâ [1] Musa Peygamber'in mucizesidir. Musa, elini koynuna sokup çıkardığında eli parlak ışık saçarmış. <Burhân-ı Kâtı'>

K36/17 Ya ref' etmiş **kef-i beyzâ**-yı Mûsîdür sevâdında / Siyeh tuğrâsıdur üstâd-ı tezhîb eylemiş anı

kef-i cûd [2] cömertlik eli, çok veren el.

K16/10 Bahır-ı ihsânı gelüp cûşa güher-pâş olıcağ / Mevc-i deryâ **kef-i cûdıyla** olunmaz teybîn

K23/21 O ebr-i nev-bahâr-ı mekrûmet kim gevher-efşândur / **Kef-i cûdı** şenâ-kârân-ı mağziyyü'l-merâm üzre

kef-i dest [1] el ayası, avuç. <OTAL, Kanar/1>

K5/6 Pîr-i endîşe **kef-i destüme** yâ şundi kalem / Ya Şu'ayb oldı 'aşâ-dâd-ı kef-i Mûsâyî

kef-i dūr-pâş [1] inci serpen el.

K17/23 **Kef-i dūr-pâşını** gördükçe olur hacletden / Mevc-i deryâ gibi seyyâl künüz-ı maḥzûn

keff-i güher-efşân [1] inci, mücevher saçan el.

K27/30 Bahır u berde iki **keff-i güher-efşânı** ile / Bize ey reşk-i şadef gayret-i kân hoş geldün

kef-i himmet [1] çalışan, gayretli el.

K18/26 Dem-i nişâr-ı **kef-i himmetünde** yek-sândur / Ya rîze seng-i siyeh ya dūr-i hoşâb olmuş

kef-i ihsân [3] ihsan, bağış eli, cömert el.

K6/40 O şehriyâr-ı melâ'ik-sipâh-ı 'âlem-i cûd / Ki her kademde eder bezi **keff-i ihsânı**

K9/30 Cüst ü cüy-ı **kef-i ihsânı** olursa göresin / Hâk-i ednâda ne gevherleri pinhân etmiş

K27/29 Tayy-ı tûmâr-ı kerem-nâme-i Hâtem kılduñ / **Keff-i ihsânı** edüp nukre-feşân hoş geldün

keff-i kerem [3] cömertlik eli, cömert el.

K12/30 Ağlamaz kimse zamânında meger kim gâhî / Ebri giryân ede **keff-i keremi** gâh-ı nevâl

K15/27 Pür-gevher eder sâhil-i dâmân-ı recâyı / **Keff-i keremüñ** mevce-i deryâ mı degildür

K20/17 Reşg-i nişâr-ı **keff-i keremüñdür** eyleyen / Rakqâş-ı bezmüñ olmağa Nâhîdi müşteri

kef-i Mûsâ [1] Musa Peygamber'in mucize gösteren eli. <Redhouse>

G135/1 Mâruz ki 'aşâ-yı **kef-i Mûsâda** nihânuz / Mâr ahlama mûruz ki teh-i pâda nihânuz

kef-i Mûsâyî [1] Musa Peygamber'in mucize gösteren eli.

K5/6 Pîr-i endîşe kef-i destüme yâ şundi kalem / Ya Şu'ayb oldı 'aşâ-dâd-ı **kef-i Mûsâyî**

2. ayak düzü, taban. <KT>

kef-i pâ [5] ayak ayası, taban. <Kanar/1>

K13/38 Dallâl-ı sipihrüñ ola destinde muḥakḳâr / Ol kân-ı suhen gevheri hâk-i **kef-i pâdan**

K14/54 Taḥşîl-i nişâb-ı ser ü sâmân ile ammâ / Her birine baksañ yine hâk-i **kef-i pâdur**

G58/3 Ol sâlik-i 'ışkız ki **kef-i pâ**-yı taḥmammül / Pür-âbile-i nîm reh-i menzilümüzdür

G294/4 Etmeyen cevher-i cânı saña hâk-i **kef-i pâ** / Heves-i pâye-i Maḥmûd u Ayâz eylesesün

G312/4 Cevher-i cânın edenler saña hâk-i **kef-i pâ** / Rûḥ-ı Maḥmûdı hevâ-ḥ'âh-ı Ayâz etdi yine

3. köpük. <Cûdî, LN, ADŞS>

G136/3 **Kef-i** şîşe-gerde tamâm olursa çadeh tarab müdâm olur / Eridüp bu pütada nâr-ı ‘ışk yine ‘ıkd olursa zücâcumuz

kef-i deryâ [1] deniz köpüğü. <Burhân-ı Kâtı’>

G386/7 Pür olsun dâmen-i h’âhiş **kef-i deryâ** nevâlinde / Nişâr olsun nice gencîne-i meknûz-ı sultânî

kefen [] ölüyü sardıkları bez. <KT, LN>

kefen be-düş [1] kefeni omzunda, rint. <OTAL, Kanar/1>

G48/3 **Kefen be-düş** mubâhâtı Dâver-i maşşer / Şehîd-i tîğ-i siyeh-tâb-ı çeşm-i yâr ister

kehîf [] mağara, in; sığınak, sığınacak yer (bkz. melce’, melâz). <KT, YTL,

OTAL>

kehfü’l-fuķarâ [1] fakirlerin sığınağı.

K14/46 Nâm-âver-i sultân-ı risâlet ki cenâbı / **Kehfü’l-fuķarâ** melce’-i aşşâb-ı recâdur

keh-rübâ-kâr [1] kehribardan yapılmış, kehribar işi. Tanıkta şair, cisminin bir saman çöpüne döndüğünü ve her işinin belâyı kendisine çekmek açısından kehribar özelliği gösterdiğini söyleyerek hem “kâh”ı, hem de “keh-rübâ”yı kendine yükleyerek kullanmıştır.

G157/4 Cismümüz bir kâha döndürmüş belâ cezb etmede / **Kehrübâ-kâr** eyleyen hâşiyet-i âmâlümüz

kelâl [5] yorgunluk, bıkkınlık, usanç. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K1/33 Ey münkir-i tecerrü’-i şahbâ-yı faķr olan / Añ neşvesin ki def’-i humâr-ı **kelâl** eder

K15/31 Pür-jeng-i **kelâl** olsa da âyine-i tab’ı / Destinde qalem tûti-i gûyâ mı degildür

K22/22 Şadrâ nifâķ-ı baķt ile tab’umdaki **kelâl** / Maķfî degil o zihn-i meķârim-şudûrdan

kelâl gelmek [1] yorulup bıkmak, usanmak, bıkmak. <YTL, ÖTS>

G360/1 Bu neşveden saña ey dil **kelâl gelmedi** mi / Cihâna geldüğine infi’âl gelmedi mi

kelâl virmek [1] bıktırmak, usandırmak, bezdirmek. <ÖTS>

K12/58 Nâ-murâdâne bir az derdümi taķrîr edeyüm / İstima’-ı suķenüm tab’uña **virmezse kelâl**

kelâm [11]

1. söz, lâkırdı; birkaç cümleden mürekkep ve kendi başına bir maksat ifade eder söz ve ibare (bkz. suķan). <KT, LN>

K23/53 Söz erdi Nâ’ilî pâyâna min-ba’ d eylesün hâme / Du’â-yı devletin taķdîm taţvîl-i **kelâm** üzre

K26/6 Sitem luţf-ı **kelâmyla** mişâl-ı âb u âteşdür / Kerem nuţķ-ı revân-baķşıyle gûyâ şîr ü şekerdür

K30/34 Nâ’ilî buldı kaşîdeyle temeddüh pâyân / Bir du’â qaldı hemân zeyl-i **kelânumda** benüm

G339/3 Cân-baķş olur Mesîķa güftâra gelse o leb / Rûķ-ı **kelâmı** eyler inşâd söyleyince

G356/5 Söz erdi Nâ’ilî pâyâna min ba’ d eylesün taķdîm / Du’â-yı devletün taķdîm taţvîl-i **kelâm** üzre

2. söyleyiş, söyleyiş biçimi, söylemek. <KT, TS>

K8/34 Nihâyet olmayıcaķ vaşf-ı şâha Nâ’ilîyâ / Olur qabûle muķârîn **kelâmuñı** îcâzı

- K30/26 Lâyık-ı rişte-i taḥsîn ü behâ olmaz idi / İntizâm olmasa lû'lu-yı **kelâmunumda** benüm
 K30/29 Ṭurfê kânam ki fûrûğ-ı eşer-i isti' dâd / Ṭa' n eder mihre güher-pâre **kelâmunumda** benüm
 G244/4 Lâyık-ı rişte-i taḥsîn ü behâ olmaz idi / İntizâm olmasa lû'lu-yı **kelâmunumda** benüm
 G244/7 Ṭurfê kânam ki fûrûğ-ı eşer-i isti' dâd / Ṭa' n eder mihre güher-pâre **kelâmunumda** benüm

3. Allah'ın varlığından ve birliğinden bahseden ve bunları akıl, mantık ve hikmet kurallarıyla ispat eden ilim. <KT>

- K23/17 Benânında qalem mevḳûf-ı taḥrîr-i ḥavâşîdür / Beyân u mantıḳ u tefsîr ü âdâb u **kelâm** üzre

Kelîm [7] kendisiyle konuşulan kimse; Allah ile konuşan Musa Peygamber (bkz. Mûsâ, Ṭûr, tecellî). <Cûdî, İSLÂMÎ SÖZLER, s. 90>

- K5/2 Yine gösterdi **Kelîm**-i dile bir şu' le-i feyz / Ṭûr-ı ma' nîde edüp naḥl-i qalem lalâyî
 K6/25 Zihî tecellî-i dâğ-ı **Kelîm**-i ḥasret-sûz / Ki olmuş ol şanem-i dil-firîbe erzânî
 K26/34 **Kelîm**-i Ṭûr-ı ma' nâyam ki ḥâmemdür yed-i beyzâ / Midâd-ı surḥ ile gâhî ki naḳş-ârâ-yı manzardur
 G51/5 O reh-revâna ki Ḥızr u **Kelîm** bedreḳadur / Fûrûğ-ı âh yeter şem'-i Ṭûrî n'eylerler
 G105/5 'Uşşâka Nâ 'ilî görünür dūd-ı âhdan / Ol şu' le kim **Kelîme** şecerden zuhûr eder
 G114/4 Kem-cezbe-i tecellî-i ḥüsnüñ **Kelîm**-vâr / Ervâḥ-ı ḳudsî şu' le-gedâyân-ı Ṭûr eder
 G176/3 Şeb-i tarîḳ-i ḡamda rind-i mey-ḥâra **Kelîm**-âsâ / Fûrûğ-ı câm-ı şahbâ gibi şem'-i Eymen olmazmış

Kelîm [2] İran şairlerinden Ebû Tâlib Hemedânî. Hindistan'a giderek hükümdar Cihangîr'in iltifatlarını görmüş, daha sonra ikinci defa Hindistan'a giderek Şah Cihan'ın melikü's-suarâsı olup onun adına Zafer-nâme-i Şâh Cihân'ı yazmıştır. 1652 yılında Keşmir'de ölmüştür. Divan'ı, alışılmış nazım şekilleri ile bilhassa övgü kasideleri ve mesnevileri ihtiva eder. Şiirleri 24000 beyitlik bir yekûn oluşturur. <Kâmûsü'l-A'lâm, s. 730, MEBİA, C. 6, s. 553>

- K6/37 O şâh-zâde-i dâna ki levḥ-i mıstârınuñ / Değil **Kelîm**-i ḥired müsta'id-i iz'ânî
 K26/33 Qalemdür maḥv eden âşârın ol siḥrûñ ki destinde / **Kelîm**-i ṭab'umuñ âteş-feşân gûyâ bir ejderdür

kelle [1] baş, kafa (bkz. ser). <KT, LN, TS>

- K9/7 **Kellesin** naṭ'-ı siyâset-geh-i ḳahrûnda görür / O cefâ-pîşe ki zulmiyle nice ḳan etmiş

kem [12] az, noksan, eksik. <KT, Cûdî>

- K1/18 Şekvât-ı bâr-gâh-ı taḳarrub ki mihrden / **Kem** zerre-i 'inâyeti ref'-i zevâl eder
 G22/5 **Kem** cur'a-i ḥaṭâ ile ol günde Nâ 'ilî / Ḥ'âb-ı ḥumâr olur sebeb-i intibâh-ı mest
 G134/1 Ne biş ü ne **kem** 'âlemi yeksân bilürüz biz / Her gördüğümüz mûrî Süleymân bilürüz biz
 G173/2 Sîne-i pür-dâğda âteş-i 'ışḳuñ heves / **Kem** şererin mâye-i sûz u güdâz eylemiş
 G270/5 **Kem** ḥavşalasın Nâ 'iliyâ kendüñi bî-bâk / Pervâne-i şem'-i ḥarem-i râz edemezsin

kem eylemek [1] az (bile) yapmak.

- M1/VII/4 Gösterdün ol mehûñ bize eksükligin tamâm / Ey çarḥ-ı bî-vefâ-yı sitem-ger **kem eyledün**

kem-ter [3] âciz, hakir, eksik. Büyüklere yazılan kâğıtlarda kullanılırdı. <OTDTS> Tevazu bildirmek için kullanılır.

K6/7 Kemîne bendesi **kem-ter** gulâm-ı dergehidür / Serîr-i saltanatuñ husrevân-ı zî-şâmı

K23/22 Zâhîr olursa bir **kem-ter** gubâra zıll-ı temkîni / Kâlor sedd-i Sikender gibi istiḥkâm-i tām üzre

G119/1 Göñül bir nev-cevânun şu'le-i ḥüsniyle sūzândur / Ki bir **kem-ter** şerârı âfet-i şad-ḥırmen-i cândur

kem-terîñ [3] en küçük, en aşağı; pek âciz, çok hakîr, önemsiz. <OTAL, Dihhudâ> Tevazu bildirmek için kullanılır.

K4/42 Ma'şiyet kâh-ı **kem-terîñ** ise ben / Kuvvet-i cezb-i keh-rübâ-yı dilem

K31/10 Ol kim ola mürebbî-i temkînüne qarîn / Bir **kem-terîñ** gubâr ise küh-ı ḥadîd olur

G203/4 Sâḥt bâzû ki eder pençe-i ḥürşîdi şikest / **Kem-terîñ** bâriḳa-i kevkebe-i dîdârûñ

kemâhî [3] olduğu gibi, hakkıyla, gereği kadar. <OTAL, Kanar/2>

K25/19 Bî-rengî-i envâr-ı tayaḳkuzda **kemâhî** / Ser-defter-i erbâb-ı tarîḳ-i deverânsın

K32/5 Benüm o rind-i ḳalender ki cur'a-dânımda / Gubâr-ı ḥayret ü esrâr-ı Ḥaḳ **kemâhîdûr**

G241/1 Neşve-i ḥüsnuñi Yüsufda **kemâhî** göremem / Rütbe-i mihr-i cihân-tâbda mâhı göremem

kemâl [32]

1. noksansızlık, tamlık, mükemmeliyet, bir şeyin bütün parçalarının ve bütün özelliklerinin yerli yerinde olması. <KT, Cûdî>

K17/58 Nev-ḳumâş-ı ser-i bâzâr-ı **kemâlüm** ne 'aceb / Kalsa ṭamğa gibi reşg ile metâ'umda 'uyûn

K21/22 Şikeste eder felek âyîne-i Sikender ise / O sîne kim leme'ât-ı **kemâle** müclâdur

K37/17 **Kemâldûr** naẓar-ı ehl-i dilde ḥübânun / Olursa nâzişi ḥüsn-i Ḥudây-dâdı ḳadar

G62/5 Baḳ Nâ'ilî bu naẓm-ı selîsün suṭûrına / Emvâc-ı selsebîl-i bihişt-i **kemâli** gör

G225/1 Naẓîr-i ḥüsni ger **kemâli** Şuḥfînün / Zihî **kemâl** ki yoḳdur mişâli Şuḥfînün

G271/1 Güşâde-baḥt erâzil sitâde-ḥü düşmen / **Kemâl** naḳş u hüner 'ayb u âb-rû düşmen

Sözcük, tamlama oluşturduğunda “büyük bir, son derece” anlamlarını verir. <Kanar/2>

K1/50 Ḳadr-i **kemâl**-i şân-ı nübüvvet bülend edüp / Erbâbı tâ merâtibine iştigâl eder

K3/4 O cem'ün aḥḳar u nâcîzîdür ki bîdâddur / **Kemâl**-i feyz-i dil ü ṭab'-ı müsteṭâbında

K18/31 Yine 'adâveti ehl-i dile muḳarrerdür / **Kemâl**-i kînesi bi-şekk ü irtiyâb olmış

K23/48 Bu şî'r-i dil-güşâda ol 'arûs-ı dil-keşün ḥâme / **Kemâl**-i vaşf-ı ḥüsnin gösterür ihâm-ı tām üzre

2. insanın malûmat ve güzel ahlakça noksansız ve mükemmel olması, fazl ve hüner, ilim ve fazilet. <KT>

K5/13 Şâh-ı evreng-i **kemâlüm** ki şebistânımda / Alsa ḥunyâ-ger-i endîşem ele şeştâyı

K12/20 Bermekî-dâd u deheş şadr-ı Felâṭun-bîniş / 'Aḳl-ı evvel-meniş ârâyîş-i evreng-i **kemâl**

K12/45 Görmedüm olalı sūdâ-ger-i kâlâ-yı suḥen / Ṭab'-ı pākûñ gibi bir müştêrî-i cins-i **kemâl**

K12/64 Töḥmet-âlûd-ı **kemâlem** ki felek baḥtum ile / Cürm-i 'irfânımı işbâta olur şâhid-i ḥâl

- K12/83 Şadr-ı Cem-câh-ı suhen-dâna du‘â kıl ki odur / Hırz-ı bâzû-yı necât-ı dil-i aşhâb-ı **kemâl**
- K13/42 Var dest-i zühürinde nice hüccet-i maḥfî / İşbât-ı **kemâl** etmege rûḥ-ı kudemâdan
- K13/44 İşbâta ne ḥâcet ki degil farkda ‘âciz / Ednâ nazaruñ ehl-i **kemâli** cühelâdan
- K22/36 Gencîne-i **kemâldür** ehl-i dilüñ ne ğam / Dâmân u desti olsa teḥî zerr ü zürdan
- K23/33 Hudâvendâ ki olmış lutf-ı isti‘dâd ile ṭab‘uñ / **Kemâle** raġbet ü ehl-i **kemâle** ihtirâm üzre
- K23/55 O zîb-i mesned-i faẓl u **kemâlüñ** dâ‘imâ olsun / Yed-i aḥkâmına tevfiḳ teslîm-i zimâm üzre
- K24/5 Bir gün bu rûzgârdur ehl-i **kemâle** de / Hengâm-ı imtiyâz u maḥall-i zühûr olur
- K28/65 Billâh nazar **kemâledür** ol bezm-i ḥâşda / Pişiniyân degil de berâber pesîn ile
- K31/3 Hurşîd-i kîmyâ-gere sermâye-baḥş olur / Ol cevher-i **kemâl** ki senden bedîd olur
- K33/13 Nâzım-ı kudret o şeh-beyt-i **kemâlüñ** etmiş / Çâr mıṣra‘-ı ‘anâşîrla vücûdın tesdîs
- K37/14 Ne ihtimâl ki nezd-i Hudâda ehl-i **kemâl** / Ḥalâyıḳuñ ola eşḥâş-ı bed-nihâdî kadar
- M1/II/2 Dervîş idüñ ki ḥusrev-i mülk-i **kemâl** idüñ / Sulṭân idüñ ki ârzû-yı taḥt u tâci yok
- M1/IV/6 Bir baḥr idüñ ki eyledi mihr-i ecel serâb / Bir gevher-i **kemâl** idi dâmân-ı sâhilüñ
- M9/I/1 Daḥl-i erbâb-ı **kemâl** ey zâhid-i şüret-perest / ‘Âkıbet muḥtâc-ı vaḳt-ı nefḥ-i sûr eyler seni
- G152/5 Şaṭranc-bâz-ı naṭ‘-ı **kemâlüz** ki Nâ‘ilî / Etmez ḳabûl-i ṭarḥ-ı tekellûf zemînümüz
- G315/10 Rehîn-i sem‘-i ḳabûl et cevâhir-i saḥtuñ / Zebân-ı fezleke-i kürsî-i **kemâl** olma
- G380/5 Yañılmaz Nâ‘ilî bezm-i **kemâlüñ** / Zeban-ı dil bilen rind-i ḥâmûşî

kemâlât [2] insanın bilgi ve ahlâk güzelliği bakımından olgunluğu, kemâl’in çoġulu (bkz. kemâl). <KT, LN, OTAL>

- K17/30 Ma‘rifet sende kerem sende ṣecâ‘at sende / Olmış envâ‘-ı **kemâlât** ile zâtuñ meşḥûn
- K23/19 Nazar ol câmi‘-i ‘ilm ü **kemâlâtüñ** eder tafzîl / Nikât-ı naḥvde taḥrîrini ibn-i Ḥiṣâm üzre

kemân [11] yay, kavis; yaya benzer. <KT, Cûdî, LN>

- K6/28 Kemîne bâzû-yı dest-i **kemân**-ı terkeşdür / Nigâh-ı ğamzesinüñ kuvvet-i Nerîmânı
- G97/4 Çîn-i ebrû gösterür mi ğamze der-kâr olduġın / Bir ḳazâdur yoksa bir tîrdi **kemânın** kim bilür
- G255/1 Ḥam olmaz degme tîr-endâz-ı âhuñ imtiḥânından / Ol ebrûlar ki Rüstem dâġ-ı saḥtîdür **kemânından**
- G260/5 Ey âh-ı şu‘le-ḥîz o **kemân** ebruvânlaruñ / Her nâvek-i nigâhda peykânı sen misûn
- G309/9 Müjgânların helâk-ı dil ü câna Nâ‘ilî / Eylerdi tîr o ḳaşı **kemân** kûteh olmasa
- G310/2 Geçse meydâna ḥadeng-i müje el tîġe şunup / Ḳatl eder ‘âlemi ol ḳaşı **kemân** teng olsa
- G319/1 Nigâhın eyleyen cân-sûz-ı tâb-ı ebruvân şanma / O tîr-i sâ‘îḳa-peykânı muḥtâc-ı **kemân** şanma
- G341/1 Ḳahramânlar bend edüp ol iki ḳaşı bir yere / Bir **kemân** eylerdi gelse iki başı bir yere

kemân-ı saḥt [1] sert yay. <OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 90>

- K26/36 **Kemân**-ı saḥt-ı dest-i ḳudrete tîr-i dü peykândur / Ser-i dest-i ḥayâle bü‘l-‘aceb ser-tîz ḥancerdür

kemânî [1] yay ile ilgili; keman çalan çalgıcı. <KT, Kanar/2> Aşağıdaki tanıkta geçen “râst”ın da bir musikî terimi olarak karşılığı bulunmaktadır .

- G29/5 **Kemânî** ḳaşlaruñ atdıḳça müjgân oḳların diller / Yürür mânend-i tîr-âverd gâhî râst gâhî kec

kemân-ı Tehemten [1] Rüstem'in yayı. Rüstem, okçuluk terimlerinin kullanıldığı beyitlerde güçlülüğü ile yer alır. İran'da gökkuşağına "Kemân-ı Rüstem" adı verilir. Bu terkinin de aynı anlamda kullanıldığı ve tanıkta gökkuşağının kavisli biçiminden ötürü bir yay olarak düşünülerek mübalağaya yer verildiği söylenebilir. <OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 89, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 458>

K8/15 Olur **kemân-ı Tehemten** kebâde destinde / Sürünce düşmene ol eşheb-i sebük-tâzı

kemân-dâr [1] yay tutan, yay tutucu; ok atan ya da elinde yay tutan; eskiden büyüklerin oklarını taşıyan kimselere verilen ad. <OTAL, Dihhudâ, OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 85> Tanıkta sözcük, sevgilinin ok tutuşunu ifade ettiği gibi, sevgilinin yanında onun okunu taşıyan rakibe de işaret etmektedir.

G134/2 Reşk-âver-i ârzû-yı **kemân-dâr**-ı bütânuz / Ne kuvvet-i bâzû ne Nerimân bilürüz biz

kemân-ebürü [2] yay kaşlı, kaşı yay gibi olan; dilber. <KT, Kanar/1, Steingass>

G352/1 Tenüm bâzîçe-gâh oldı **kemân-ebürü** cevânâna / Mişâl-i sîb-i pür-zahm tûtlmuş tîr-i bârâna

kemân-ebrevân [1] keman kaşlılar, kaşı yay gibi olanlar.

G284/1 Ol hadeng-endâz-ı hüsnüñ geçme yanından şaķın / Tîr-i bârân-ı **kemân-ebrevânından** şaķın

kem-‘ayâr [1] ayarı noksan; ayarı eksik para. <Cûdî, OTDTS>

G254/3 Dil-şikenân-ı **kem-‘ayâr** pîş-gehinde lâl olur / Var ise seng-i sürmedür ‘ışka mehekk-i imtihân

kem-bezâ‘at [1] sermayesi az; değeri düşük || bilgisi zayıf, az okumuş. <Cûdî, OTAL>

M12/IV/2 Bu gedâdan ki **kem-bezâ‘atdûr** / Def‘-i sûd eyle yâ Resûla‘l-lâh

kem-cezbe [1] cezbesi az, az da olsa cezbeye erişen; [tas.] "Cezbe", kulu Hakk'a yakalaştıran ilâhî inayet anlamına gelir. Hakk'ın kulu, cezbe sayesinde kendisine yaklaştırması sülûk mertebelerini ve makamlarını aşarken, muhtaç olduğu her şeyi güçlük ve uğraşma olmaksızın, kendisine ihsan etmesiyle gerçekleşir. <Kâşânî>

G114/4 **Kem-cezbe**-i tecellî-i hüsnüñ Kelîm-vâr / Ervâh-ı kudsî şu‘le-gedâyân-ı Tûr eder

kemend [7] düşmanı ve avda bazı hayvanları tutmak için uzaktan atılan ucu ilmekli ip,ilmek, bağ || sevgilinin saçı. <KT, Cûdî, LN>

G38/3 Her bir şiken ki dillere cây-ı qarârdur / Zindânî-i maḥabbet için bir **kemend** olur

G158/2 Düşdük zekânun çâhına zülfüñ hevesiyle / Demdür ki bu meclisde giriftâr-ı **kemendüz**

G186/6 Hümâ-şikârî-i zülfin ruḥunda gör ki gönüller / **Kemend**-i câzibe-i âfitâb-dârına düşmiş

G284/3 Kıl hâzer merdümliğinden ol ḥarâmî gözlerün / Zülfinün tâb-ı **kemend**-i cân-sitânından şaķın

G325/1 Zülfüñ düşürdi her birini bir **kemend** ile / Cem‘ oldı diller ayağına kayd u bend ile

G347/2 Dil ümîd-i vüslatunla şâd-kâm olmakda lîk / Cân giriftâr-ı **kemend-i** bîm-i hicrân olmada

kemend-i zülf [1] saçın kemendi. <OTAL>

G7/2 Olmadı mümkün **kemend-i zülf-i** yâre dest-res / Teng-nây-ı dehr gûyâ çâh-ı Bîjendür baña

kemer [2] kuşak, bel bağı. <KT, LN, TS> Tanıkta kemer, sevgilinin belindeki hazineyi koruyan bşr ejderhaya benzetilmiştir. Eskiden, tılsım yapılmak suretiyle definelerin ejder suretindeki cinlerce korunduğuna inanılırdı.

G71/4 Ol **kemerle** genc-i nâ-yâb-ı miyân-ı dil-rübâ / Bir tılsım-ı fitnedür kim ejderinden bellidür

kemer bağlamak [1] hazırlanmak, azmetmek. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

K20/24 Mânend-i hâme hîdmetüne **bağlayup kemer** / Vaz‘ eylesün maķâm-ı ‘ubûdiyyete seri

kemer-bend [1] kemer bağı, kuşak, kayış. <KT, Burhân-ı Kâtı‘, Kanar/1>

G311/1 Hancerünle o **kemer-bend-i** miyân teng olsa / Dil degil sînede güncâyış-i cân teng olsa

kemer-beste [2] belini bağlamış, hizmete hazırlanmış; kul, asker. <KT, Kanar/1>

K14/4 Bu çeşn-i hümayûna ki çarhuñ tek u pûda / Hûddâm-ı **kemer-beste** gibi kıaddi dü tādur

K16/22 Felegün tākātini reşk ile tāk eylediler / Pîş-gāhuñda **kemer-beste** gulāmân-ı kemîn

kemhâ [1] bir çeşit ipek kumaş, havsız kadife; ya tek renk yahut başka zemin üzerine büyük yapraklar, dallar dokunmuş, nakışları atlas gibi kalın, ipekli, yerli döşemelik kumaş. <KT, LN, OTAL, OTDTS>

K17/64 Seyr eden naķş-ı dil-ārāsını egninde görür / Gāh **kemhâ-yı** siyeh gāh kabâ-yı gül-gün

kem-ħarc [1] mayası eksik; cimri, pinti. Aşağıdaki tanıkta “bālâ-nişîn” terkihi ile birlikte kullanılmıştır. Farsça’da “kem-ħarc-ı bālâ-nişîn” biçiminde oluşturulan terkip, mevkiini kolay elde eden, az bedelle iyi yaşayan kimseler hakkında kullanılır. <Steingass>

K28/12 Şimdi helāk-ı müzdaħim-ābād-ı ‘ālemüz / **Kem-ħarc** bir iki ħar-ı bālâ-nişîn ile

kemîn [6]

1. puslu, tuzak. <KT, LN, OTAL, Kanar/1, Steingass>

K6/17 O şeh ki ġâret-i mülk-i Kazāya cāy-gehin / Eder **kemîn-i** teġafül sipāh-ı müjġânı

M3/X/2 Cā’iz ki almaġa yoluñ ey ‘āşık-ı ħazîn / Şayyād-ı fitne eyleye bir güşede **kemîn**

G79/4 Şaf şaf **kemîn-i** fitnede ceşş-i kazâ gibi / Hancer be-kef sipāh-ı müjeñ derhem oldılar

G206/3 Şayyād-ı cân-şikâr idi biñ dām ile ħaţuñ / Nâ-bûd iken **kemîn-i** ‘ademde nişân-ı merg

2. saklanan, gizlenen, pusuya yatmış (kimse, asker). <KT, Cûdî, OTAL>

G206/4 Yād-ı fûrûġ-ı berķ-ı nigāhuñla düşdiler / Teb-lerzeye sipāh-ı **kemîn-i** cihân-ı merg

G349/1 Fitne kim maġlûb olur çeşm-i kazâ-‘ unvânına / İstinād eyler **kemîn-i** sāye-i müjġânına

kemîne, kemîn [6]

1. âciz, zavallı; en değersiz. <KT, LN, OTAL, Kanar/1>

K6/7 **Kemîne** bendesi kemter gulâm-ı dergehîdür / Serîr-i saltanatuñ husrevân-ı zî-şânı

K16/22 Felegün tākātini reşk ile tāk eylediler / Pîş-gāhuñda kemer-beste gulāmân-ı **kemîn**

2. çok az, noksan, eksikli. <Burhân-ı Kâtı‘, OTAL, Kanar/1> Tanıklarda, nitelikçe azlık belirten “kem” sözcüğünün sağladığı anlamı karşılamıştır.

K6/13 Kalem-rev-i dile ol şeh-süvâr-ı hüsnüñ kim / **Kemîne** cünbişidür dest-gâh-ı vîrânı

K6/28 **Kemîne** bâzû-yı dest-i kemân-ı terkeşidür / Nigâh-ı gamzesinüñ kuvvet-i Nerîmânı

K12/76 Nice kûlûm ki **kemîn** mevci eder gâh-ı hûrûş / Dâmen-i nüh-felegi gevher ile mâl-â-mâl

G47/5 Dem-i şehirde görür Nâ’ilî ‘aķîķ-i meyün / **Kemîne** cur‘ asını aķter-i Yemen maķmûr

kemîn-gâh, kemîn-geh [2] pusı, pusı yeri, tuzak. <Burhân-ı Kâtı‘, YTL, Kanar/1>

M5/1/4 Şayyâd-ı **kemîn-geh**-i kâzâdur / ‘Uşşâķa o çeşm-i nâveg-endâz

G308/5 Murğ-ı harem-i ‘ışķ olup ey Nâ’ilî-i zâr / Âdem bu **kemîn-gâhda** âzâde bulunsa

kemîn-güşe [3] pusı köşesi, pusı kurulan yer (bkz. kemîn, kemîn-gâh).

G264/4 Kendüyi dâm-ı **kemîn-güşe**-i çeşmünde bulur / Cilve-i kadd-i ser-efrâzuñ âheste gören

G294/1 Çeşmüñi fitne **kemîn-güşe**-i râz eylemesün / Her müjeñ tîğ-i sitem ber-kef-i nâz eylemesün

G312/1 Çeşmüñi fitne **kemîn-güşe**-i râz etdi yine / Her müjeñ tîğ-i sitem ber-kef-i nâz etdi yine

kemîn-nişîn [1] pusuda oturan, pusuya yatmış, pusı kurmuş.

K8/23 Hirâs-ı kahrûñ ede bî-silâķ u bî-cevşen / **Kemîn-nişîn**-i laķid ol gürûh-ı nâ-sâzı

kem-mâye [2] yaratılışı kötü, mayası bozuk, alçak. <OTDTS>

K7/55 Bu râzı derkte **kem-mâyedür** hîred yâ Rab / Kef-i kifâyet-i ‘ilmüñdedür bu gence kilîd

kem-mâyeğî [1] soysuzluk, alçaklık.

G36/8 Mevkuf ise maķşerde de ey Nâ’ilî-i zâr / ‘Âşıklara **kem-mâyeğî**-i rû’yet-i dîdâr

kemmiyyet [2] nicelik, miktar. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K25/51 Keyfiyyet-i idbârını nâ-ķâr görürken / **Kemmiyyet**-i iķbâline ķarķuñ nigerânsın

G293/5 Keyfiyyet-i idbârını nâ-ķâr görürsün / **Kemmiyyet**-i iķbâline ķarķuñ nigerânsın

kem-naşîb [1] az da olsa nasiplenmiş, faydalanmış.

G151/3 Mehcûr eden bizi biñ dürlü derd ile / Etmîş hezâr pîşe-i dil **kem-naşîbümüz**

kem-nefķa [1] az üfürme, hafifçe üfleme.

G253/4 ‘Âşıkûñ ruķşat-ı **kem-nefķa**-i âhından olur / Ebr-i tûfân-ı hîred mevce-i deryâ-yı cünûn

kem-neşve [1] az da olsa neşve sahibi, neşveden nasibini almış.

G249/8 Nâ’ilî sâğar-ı lebrîz-i hayâtuñ efsûs / Hîsse-dâr olmadı **kem-neşve**-i iķsânından

kem-ruķşat [2] yüz bulacak kadar müsaade.

K15/10 Sen âteş o gül-bâğçe-i hüsnê ķasubend / **Kem-ruķşat**-ı âh olduķuñ evlâ mı degildür

M2/III/5 **Kem-ruķşat**-ı âh eyleyüp âyînemî yâ Rab / Mu‘tâd-ı tılâ‘-ķârî-i jengâr-ı keder ķıl

kem-rûtbe [1] rütbesi düşük, alt mertebede, aşığ.

G43/6 Yok Nâ 'iliyâ hâcet-i tafşîl ki nazmuñ / **Kem-rütbe**-i Şâhib-rağam-ı Tûs degildür

kem-şoĥbet [1] sohbeti kıt ve zevksiz.

M2/V/2 **Kem-şoĥbet**-i zünnâr-be-düşân-ı riyâ kı1 / Tesbîh-i zebân et dile ikrâruñi yâ Rab

kem-şerâr [1] az kıvılcım; ateş parçası.

K4/36 **Kem-şerâr**-ı fûrûğ-ı nûrından / Meş' al-efrûz-ı pîş-vâ-yı dilem

kem-yâb [1] nadir, az bulunan. <OTAL>

G168/2 Lubb-ı ma' nî maĥz-ı ĥikmet mağz-ı esrâr-ı nihân / Bü'l-aceb mecmû'a-i **kem-yâbdur** endişemüz

Ken'ân [5] Şam dolaylarında Yakup Peygamber'in yaşadığı vilâyet, Filistin.

<Burhân-ı Kâtî', MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 467> Tanıklarda geçen "mâh-ı Ken'ân / meh-i Ken'ân" ile Yusuf Peygamber kastedilmektedir (bkz. Yûsuf).

K35/13 Semiyi-yi mâh-ı **Ken'ân** kim olup manzûr-ı şeh dâ'im / Eder ol âfitâb-ı salţanatdan kesb-i envârî

G124/3 Tehî-dest-i taleb kâm-âver olmaz mâh-ı **Ken'âna** / Züleyhânuñ çû dest-âvîzi çâk-i dâmen olmışdur

G179/1 Ruĥuñ şevĥiyle dil kim zülf-i müşg-efşâna el şunmış / Zeliĥâdur ki dâmân-ı meh-i **Ken'âna** el şunmış

G277/4 Seni görse ederdi perde dâmân-ı Züleyhâyı / Meh-i **Ken'ân** gibi maĥbûb-ı şeh-r-âşûb şerminde

G359/2 Reşkâ ki dâmen-i meh-i **Ken'ân**-ı 'işmetin / Merdân-ı 'ışk dest-i Züleyhâyı virmedi

kenâr [8]

1. çevre; kucak, koyun. <KT, Cûdî, Kanar/1> Sözcüğün "kucak" anlamı aslında "kinâr (كنار)" imlâsıyla sağlanır. Ancak yazılıştta bir fark olmadığı için çağrışım yoluyla Nâîlî'nin aşağıdaki tanıkta kucağı da kastettiği düşünülebilir.

G234/2 Başuñdan aşdı cûy-ı sirîşk-i cefâ yine / Ol serûñ ârzû-yı **kenârındasın** gönül

2. kıyı, sahil. <Kanar/1>

kenâra çıkmak [1] (gemi) karaya yanaşmak.

Ş12/6 **Çıkar** bir gün **kenâra** zevrağ-ı dil / Sağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

3. köşe, ücra yer; kıyı. <KT, LN>

G367/2 ' Aceb telâţımı var baĥr-ı aĥzar-ı çemenüñ / Bizüm de ĥissemüze bir **kenâr** degmez mi

4. çerçeve, kuşatan çizgi. <KT, TS>

G345/2 Periyle dâ'ire çizmiş **kenâr**-ı şem'e olup / Ĥafî müdâvim-i ism-i Vedûd pervâne

5. kitap ve mektubun kenarına yazılan şey, haşiye. <KT> Tanıkta sözcüğün "çevre" anlamı da kastedilmiştir.

G98/9 Mestüz ol câm-ı fenâdan ki **kenârındaki** ĥatt / Nâ'ilî nice Şenâyî nice 'Atţâr okudur

6. çember, kuşak. <Kanar/1>

G47/4 Elinde olmayıcak câm-ı la'l-gün n'eyler / **Kenâr** u ceybin edüp pür dür-i 'Aden maĥmûr

G372/5 Etmesün çirk-i riyâ ceyb ü **kenârıñ** telvîş / Pâk-dâmen ola-gör dalk-ı mey-âlûd gibi

7. pervaz, çizgi, antika gibi çevre süsleri, dışta yer alan süs ögesi. <TS, ÖTS> Aşağıdaki tanıkta sözcük, gölge oyunu bağlamında düşünülmelidir. Tanığın da yer aldığı şiir, bir “perde gazeli”dir. Aşağıdaki tanıkta feleğin, gölge oyunu perdesini çevreleyen pervaza mavi elbisesini asması söz konusudur. Tanıkta geçen “üstād” ise, Şeyh Tüsterî’den kinayedir.

G292/3 Bileydi rütbe-i üstādını ederdi felek / **Kenār**-ı hayrete pervāz mā’i libāsın

kenāre [1] kucak; demir çengel, kasap çengeli (bkz. kullāb). <Cûdî, LN, OTAL, Kanar/1> Tanıkta sevgiliye yakın olmanın, ondan ayrı kalmaktan daha zor olduğu vurgulanmıştır. Sevgilinin kucağı olarak düşünülebilecek “kenāre”, aynı zamanda demir çengel olarak da düşünülebilir. Tanıkta geçen “ķurb” sözcüğü de “ķurbān” sözcüğünü ve dolayısıyla “kenāre”nin çengel anlamını akla getirmektedir.

G103/5 Sehl idüğün işitmemiş miñnet-i ķurbdan fırāk / Bizden o şūha Nā’ilî fikr-i **kenāre** bir midür

kendü, kendi [30] kişilerin öz varlığı, öz, zat. İyelik eki alarak bütün şahısları karşılayan dönüşlülük zamiridir. <KT, TS, ÖTS>

K23/37 Gelelden ‘ālem-i kevn ü fesāda **kendüme** buldum / Sipih-r-i dūnî bî-taķrîb ü bî-ķaşd intikām üzre

K30/3 Ka’be-i maķşada reh-yāb şanırdum **kendüm** / Hāşıl olduķça şafā sa’y-ı merāmumda benüm

K33/6 Luftî dūnyāyı çeker **kendüye** bir cevherdür / Cezb ise āheni ger hāşiyet-i mīķnaţis

K34/23 İstese ednā teveccühle ķul eyler **kendüye** / Zümre-i şāhān-ı Cem-cāh u Ferīdūn-ķaşmeti

K35/16 Degil hāş oda gūyā **kendüdür** ķaşr-ı Zelîhā kim / Der ü dīvārın etmiş Yūsuf-istān ‘aks-ı envārı

G45/1 Cem taht-gāhı tahta-i meyhāne **kendüdür** / Kāşāne-i Hāvarnaķ-ı şāhāne **kendüdür**

G45/2 Mir’āt-ı cūya husrev-i gül nāzır olmasun / ‘Ālem-nümā dedikleri peymāne **kendüdür**

G45/3 Geh ‘arz-ı hāl ü geh ruh eder zîr-i tırradan / Hem dām kendi şaydına hem dāne **kendüdür**

G45/3 Geh ‘arz-ı hāl ü geh ruh eder zîr-i tırradan / Hem dām kendi şaydına hem dāne **kendüdür**

G45/4 Tahriķ-i bād-ı āh ise bādî o fitneye / Āzār-ı dilde tırrası da şāne **kendüdür**

G45/5 Tenhā-nişîn-i maştaba-i ‘ışķ Nā’ilî / Nuķl u şarāb u sāğar u hum-hāne **kendüdür**

G101/2 Çarķa bir gün tıķunur şu’le-i cevvalē-i āh / **Kendüyi** kāse-i Çinî gibi bin pāre bulur

G108/3 Sāye şalmaķ ruhına fitne ‘acebdür ki o şūh / **Kendüyi** sāye-i zülfinde ser-efrāz şanur

G128/1 Çeşm-i mestün neşvesin bî-reng-i şāhbā gösterür / Ġamzesin maķmūr **kendin** mest-i rüsvā gösterür

G264/4 **Kendüyi** dām-ı kemîn-güşē-i çeşmünde bulur / Cilve-i ķadd-i ser-efrāzuñi āheste gören

G270/5 Kem havşalasun Nā’iliyā **kendüñi** bî-bāk / Pervāne-i şem‘-i harem-i rāz edemezsin

G283/5 Nā’ilî leb-teşnedür bir cāma dil kim hāşre dek / **Kendüyi** ‘aķl-ı hod-ārā gibi mebhūt eylesün

G301/5 Māh-ı dū rūze kāste-mānend Nā’ilî / Gösterdi hālķa **kendin** o hāţ-ı siyāh-ı nev

G387/3 Meclis-ārā-yı edeb olduķça **kendin** gösterür / Çeşm-i bî-pervā-yı şūhından mü’eddeb gösterür

kendüni ańlamak [1] kendini ... zannetmek, öyle olduğunu düşünmek.

G270/2 Gencīne-i esrāra emīn **ańlama kendüñi** / Ey h’āce hāzer ķıl anı aķrāz edemezsin

kendüni görmek [1] dikkatini kendine yöneltme, başkasıyla uğraşmamak.

K3/29 Kō hāl-i ğayrı sen ey bī-hicāb **kendüni gör** / Ne oldı māḥaşaluñ çarḥ āsiyābında

kendü kendüñe [1] kendi başına; başkasının payı ve yardımını olmaksızın. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER, ÖTS>

M1/III/4 Kıyduñ qarīn-i nākes olup **kendü kendüñe** / Şaḥs-ı kazā bu meşğaleden ḥiç-kāredür

kendüyi dağıtmak [1] ne yaptığını bilmez duruma gelmek. <ÖTS>

G120/3 Dağıdur **kendüyi** bir āh ile zülfünde gönül / Rind-i āvāre-reviş fikr-i tecemmül mi eder

kendüyi göstermek [5]

1. beğenilecek niteliklerini ortaya koymak, değerini, gücünü, yeteneğini sergileyecek bir iş yapmak. <DEYİMLER/AKSOY, TS, ÖTS>

K17/60 Nev-‘arūsān-ı suḥen ḥacle-geh-i ṭab‘umdan / **Gösterüp kendüyi** eyler ḥarekāt-ı mevzūn

G65/7 El şunma ḥ‘ān-ı luṭf-ı çarḥ-ı siyeh-kelīme / Baḥt-ı le‘īme **kendüñ** ‘āli-cenāb **göster**

G65/10 Maḥşerde Nā‘ilī-veş pür-bār-ı cürm-i ‘ışk ol / Dādār-ı ḥaşra **kendüñ** mizān-ḥarāb **göster**

G191/3 Çāşnī-sencī-i zaḥm-ı leb-i şemşiründen / **Gösterür** gamzelerün **kendüyi** her bār laṭīf

2. ortaya çıkmak, belirtmek, görünmek. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER, TS, ÖTS>

K15/20 **Gösterse** n’ola **kendüyi** ‘ahdinde ahālī / Hürşid ile zerrāt hüveydā mı degildür

kendüyi hıçe şatmak [1] kendini harcamak, kendini feda etmek (bkz. hıçe şatmak).

G321/2 Kō bu ğarrālğı sermāye-i ḥüsn elde iken / **Kendüyi hıçe şatan** ‘āşka imdād eyle

kerāmet [2]

1. kerem, lutuf, ihsan; izzet, şeref. <KT, Cûdî>

K6/43 Zihī **kerāmet**-i dād-ı Hudā ki etmişdür / Hızāne ber-kef-i ‘ilm-i ledün o sultānı

2. ermiş kimselerin gösterdiğine inanılan olağanüstü ve şaşkınlık uyandıran davranış (Türkçe Sözlük, 1998. 1275) || keramet zannedilecek kadar isabetli, isabetli karar. <KT, TS>

K28/45 Maḥmūldur **kerāmete** kim gördi himmetün / ‘Akd-ı şalāḥ-ı düşmeni çin-i cebin ile

Kerbelā [7] Irak’ta bulunan bir bölge. Bağdat’ın 100 km batısına düşer.

Muhammet Peygamber’in torunu Hüseyin’in şehit olduğu yerdir. <ADŞS>

K4/17 Şu‘le-i ḥancer-i nigāhından / Teşne-leb ḥün-ı **Kerbelā**-yı dilem

K7/27 Medār-ı nıl-i sa‘ādātdur bu menzilde / Dilir-i ma‘reke-i **Kerbelā** Hüseyin-i şehid

K7/32 O yekke-tāz-ı şehadet ki **Kerbelāda** tamām / Mesīḥe eyledi tefhīm n’eydüğün tecrid

K7/39 O naḥl-i bār-verē **Kerbelā** zemīninde / Şu vermiyenler olsun mübtelā-yı lerziş-i bīd

K7/53 Zebān-ı ḥusrev-i qadr gibi lāl-i ḥayretdür / Zuhūr-ı vāḳı‘a-i **Kerbelāda** ‘aql-ı reşid

M1/I/5 Bir şemmedür bu vāḳı‘adan ḥāl-i **Kerbelā** / Kerrūbiyān-ı ‘arş bu zulme yeter güvāh

M1/V/6 Dil çāk çāk-i el-‘aşaş-ı deşt-i **Kerbelā** / Ten şerḥa şerḥa zemzeme-i el-firāk ile

kerde [1] Sözcüğün, kendisinden önceki kelime ile terkip oluşturması gerekmektedir. “Puf-kerde”, üflenmiş, söndürülmüş anlamına gelir.

G70/4 Elbet de şem‘-i meclis-i ikbâl olan vücûd / Puf **kerde**-i müsâra‘ at-ı rûzgâr olur

kerden [1] yapmak, etmek, işlemek. Farsça’nın ana yardımcı fiilidir. Tanıkta geçen “bî-dâd kerden”, zulmetmek, adaletsizlik yapmak anlamındadır.

M1/I/1 Ey rûzgâr-ı kîne-ver ü çarh-ı kîne-h‘ âh / Bî-dâd **kerden** oldu o mazlûm-ı bî-günâh

kerem [54] tabiat ve huy güzelliği, soyluluk, ululuk; asaletin gerektirdiği cömertlik. <KT, YTL, TS> Tanıklarda lûtf ve ihsan sahibi bir kimsenin ululuğunu ifade etmek için, daha ziyade kasidelerde kullanılmıştır.

K2/30 **Kerem** ki dâmen-i ikbâline teşebbûş eder / Sitem ki şadme-i kahr ile hâksâr kalur

K2/38 O râyetî-i **keremsin** ki tâb-ı germâdan / Zılâl-ı kurbuñâ anlar ki h‘âst-kâr kalur

K3/1 **Kerem** kuşûr eder çarh-ı dūn ‘ itâbında / Ki haml-ı minnet eder cevri-i bî-hisâbında

K6/38 O yem-nevâl-i cihân-i **kerem** ki gâh-ı hurûş / Toķunsa dâmen-i eflâke mevc-i ihsânı

K6/44 Cibilletinde olan hūsn-i ihtilâf u **kerem** / Sipihri eylese irşâda lūtfın erzânî

K7/30 O şâh-zâde ki etmiş vūfur-ı bahşâyîş / Hızâne-i **keremi** bî-niyâz-ı kufl u kilîd

K12/30 Ağlamaz kimse zamânında meger kim gâhî / Ebri giryân ede keff-i **keremi** gâh-ı nevâl

K13/15 Halkuñ görüp ahvâl-i ciger-süzünü ammâ / Me’yûs degildük **kerem** ü lūtf-ı Hudâdan

K13/19 Dâmânınız oldu güher-i kâm ile memlû / Baħr-ı **kerem**-i ĥazret-i zū’l-faẓl u ‘aṭâdan

K13/31 Ebr-i **keremi** feyz-resân olsa olur sebz / Hâkister-i düzaħ eşer-i neşv ü nemâdan

K13/32 Bahşında kerimâ ki Hudâ ta‘biye kılmış / Eczâ-yı vücūduñ **kerem** ü cūd u şehâdan

K14/74 Ma‘zûr tut ey kân-ı **kerem** ‘aciz u kuşûrın / Endîşe ki ģarķ-ı ‘araķ-ı şerm ü ĥayâdur

K15/27 Pür-gevher eder sâhil-i dâmân-ı recâyı / Keff-i **keremüñ** mevce-i deryâ mı degildür

K15/32 Dünyâda vü ‘uķbâda ģaraẓ lūtf u **keremden** / Bî-şâ’ibe cebr-i dil-i dānâ mı degildür

K15/43 Dür olmaya zıllı fuķarānuñ üzerinden / Bir lūtf u **kerem** şâhibi pâşâ mı degildür

K17/3 İltifatuñla bu nâ-kâmı ķul etdi **keremüñ** / Ede iķbālünü pâyende Hudâ-yı Bî-ķūn

K17/11 ‘Uķde-i ĥatır-ı ģam dâĝ-ı dil-i cevri ü sitem / Hırz-ı bâzū-yı **kerem** tâb-dih-i baħt-ı zebūn

K17/15 Bahşış-āmūz-ı **kerem** Ĥazret-i Şâlih Pâşâ / Ki der-i devletidür maķsem-i erzâķ-ı butūn

K17/22 Vūs‘at ol deñlü zemīninde ki sîrâb edemez / Geşt-zâr-ı **keremin** nehr-i Furât u Ceyhūn

K17/26 Pür eder neşr-i şemīm-i **kerem** ü ĥulķından / Ceyb-i kūhsâr gibi dâmen ü destin hāmūn

K17/29 Nice taķlîd olunur cūdūñ kim ‘âcizdür / Şarf-ı yek-rûze-i dest-i **keremüñden** Kārūn

K17/30 Ma‘rifet sende **kerem** sende şecâ‘at sende / Olmış envâ‘-ı kemâlât ile zâtūñ meşķūn

K17/34 **Keremüñle** añılır silsile-i Oşmānî / Nitekim Ca‘fer ü Yahyâ ile ‘ahd-i Hārūn

K17/54 Bir benüm gibi şenâ-gūyı suĥenle meşķūr / Bir senūñ gibi kerem-kârı **keremle** meşķūn

K19/10 Rûz-ı nev-rûz-ı **kerem** faşl-ı bahâr-ı ĥurrem / Zib-i eyvân-ı ĥamel mihr-i maĥal şadr-ı ecel

K20/5 Nâm-âver-i niyâ vü pedersin bu ‘arşada / Olsañ ĝüşâde-ķ‘ân-ı **kerem** yok midür yeri

- K20/17 Reşg-i nişâr-ı keff-i **keremüddür** eyleyen / Rakḳâş-ı bezmün olmağa Nâhîdi müşteri
- K21/9 Huceste-zât-ı mükerrer cenâb-ı defter-dâr / Ki sâha-i **kerem** ü cûdı ḥalka mer'âdur
- K21/27 Olursa senden olur Nâ'îlî-i zâra **kerem** / Ki müsteḥaḳḳ-ı 'aṭâ lâıy-ı 'aṭâyâdur
- K21/28 Bu ḳaḥṭ-ı sâl-i **keremde** Hudâ bilür medḥün / Ehemm-i meşḡale-i ḥâtır-ı ḡam-efzâdur
- K21/31 Niteki ḥâ'il ola zaḥm-ı çeşm-i a'dâya / **Kerem** ki merhem-i dâḡ-ı dil-i aḥıbbâdur
- K23/23 **Keremde** Ca'fer-i Bağdâd-ı şânî derdüm ammâ kim / Bunun iḥsânı ḡâlibdür o ser-ḡayl-i kirâm üzre
- K25/36 Beñzetmek olur mı senî ḥiç baḥr ile kâna / Şâmil **keremün** 'âleme ne in ü ne ânsın
- K26/1 Zihî maḥdüm-ı 'âlî-ḳadr kim pākîze-gevhirdür / **Kerem** mu'tâd-ı zî-şân u kerîm luṭf-ı yâverdür
- K26/6 Sitem luṭf-ı kelâmiyle mişâl-ı âb u âteşdür / **Kerem** nuṭḳ-ı revân-baḥşıyle ḡüyâ şîr ü şekerdür
- K26/7 Sitem iḳlîm-i cûdından sürülmiş şaḥş-ı bî-raḡbet / Ḥarîm-i ḥâş-ı luṭfında **kerem** 'abd-ı müdebbirdür
- K29/18 Dest-i **keremde** olsa da mümkün mi inşirâf / Baḥşâyîş-i ḥızâne-i luṭfu 'inâyetün
- K30/37 Şeb-i târik-i elemde ola dâmen be-miyân / Âfitâb-ı **keremi** ref'-i zılâmumda benüm
- K31/7 'Aṭṭâr gibi çârsü-yı i'tibârda / İşâr-ı nefḥa-i **keremüfle** ferîd olur
- K31/12 Ḥaḳḳında ḥâme-i **keremün** ol zamânda kim / Bî-imtinân şaḥîfe-tırâz-ı ümîd olur
- K32/9 Yine bunuñla ḳul olmak ḳapuñda sultânam / Faḳîre genc-i **kerem** maḥz-ı pâdişâhîdür
- K33/14 Merḥamet-kâr ḥidivâ **keremüddür** ancaḳ / Var ise ehl-i dil ü ṭab'a medâr-ı te'sîs
- M2/I/3 Bîmâruñı dūr eyleme luṭf u **keremüfiden** / Bir böyle şîfa-ḥâne-i me'menden ilâhî
- G52/2 Cihânda kimden edersün ümîd-i ḥ'ân-ı **kerem** / Bu tâb-ḥânede ikrâm-ı zayf bilmezler
- G85/5 Mübhem nücumı gibi sipihruñ de Nâ'îlî / Vefḳ-ı **keremde** tarḥ-ı niḳâṭı ne ḡunedür
- G202/5 Nâçiz görüp Nâ'îlîyâ ḥ'âhiş-i dilden / Luṭf u **kerem**-i ḥazret-i Mevlâ ile geçdük
- G227/3 Maşrûf-ı cebr-i ḥâtır-ı ehl-i niyâzdur / Luṭf-ı dem-â-demün **kerem**-i bî-nihâyetün
- G227/4 Dest-i **keremde** olsa da mümkün mi inşirâf / Baḥşâyîş-i ḥızâne-i luṭf u 'inâyetün
- G286/4 Luṭfunda şerîk-i dil eder ḡayrı nigâhuñ / Bî-zâruz o nev-devlet-i ḥüsnuñ **kereminden**
- Ş7/8 Dil-i zâra **keremüfiden** ḡâhî / İltifât eyle benüm sultânım
- Ş9/5 Cân muntazırdur luṭf u **kerem** ḳıl / Merdümlük ile vaż'-ı ḳadem ḳıl

kerem-i Bâıḳarâ [1] Sultan Hüseyin Baykara'nın ululuḡu, âlicenaplıḡı (bkz. Baykara).

K13/29 Şermendedür ol dâd-geruñ rûḥ-ı 'Alî Şîr / İḳbâline nisbet **kerem-i Bâıḳarâdan**

kerem-i bî-nihâyet [1] sonsuz ihsan ve baḡış.

K29/17 Ma'rûf-ı cebr-i ḥâtır-ı ehl-i niyâzdur / Luṭf-ı dem-â-demün **kerem-i bî-nihâyetün**

kerem-kâr [3] eli açık olan, lûtuf ve kerem sahibi, cömert. <KT, OTAL>

K17/54 Bir benüm gibi şenâ-ḡüyı suḥenle meşḥûr / Bir senün gibi **kerem-kârı** keremle meşḥûn

K17/69 Tâ Süleymân-ı zamâne ede Ḥaḳ Âşaf-ı 'ahd / Bir **kerem-kârıñ** edüp devletini rûz-efzûn

K26/41 Ola zâtı serîr-ârâ-yı devlet ol **kerem-kârıñ** / Vücûdı ḥaḳ budur kim feyz-i isti'dâda maḫhardur

kerem-nâme [1] cömertlik beyan eden yazı.

K27/29 Ṭayy-ı tûmâr-ı **kerem-nâme**-i Ḥâtem ḳıldıñ / Keff-i iḥsânıñ edüp nuḳre-feşân ḥoş geldüñ

kerem-pîşe [1] cömertçe davranan, kerim. <OTAL, Kanar/1>

K17/18 Ma‘delet-kâr u **kerem-pîşe** ki olsa yaraşur / ‘Adline Nüşirevân cûdına Hâtem meftûn

kerîm [8]

1. asalet ve şeref sahibi; büyük, âli, şeref sahibi, muhterem, aziz, muazzez. <KT>

K15/25 Enfâs-ı **kerîmüñle** zemîn tabla-i ‘attâr / Hûlûkuñla felek nâfe-i bûyâ mı degildür

M4/IV/2 Hüsnuñ ârâste-i halk-ı **kerîm**-i ‘işmet / Kâmetüñ nañl-i burûmend-i na‘îm-i ‘işmet

G214/10 Nâzır bulunma ‘aybına ‘âlemde kimsenüñ / Bed-ñ‘âh-ı nâ-kesân bile olma **kerîm** iseñ

2. kerem ve sehavet sahibi, cömert, inayet ve ihsan sahibi. <KT>

K2/28 Kef-i **kerîmini** yâd etse ebr eger şad şâl / Mişâl-i kaçre zemîne güher-nişâr kalur

K26/1 Zihî mañdüm-ı ‘âlî-ğadr kim pâkîze-gevherdür / Kerem mu‘tâd-ı zî-şân u **kerîm** luñf-ı yâverdür

Allah’ın sıfatı olarak kerîm, “yarattıklarına nimet veren bağışta bulunan, tövbe edenleri, ihsanı bol olan” anlamında kullanılır. <DİNÎ KAVRAMLAR>

Ş12/1 Geçer firât zamânı böyle kalmaz / Sağ olsun sevdüğüm Mevlâ **kerîmdür**

kerîmâ [2] ey cömert olan!, ey kerem sahibi olan! <Kanar/2>

K13/32 Bağışında **kerîmâ** ki Hudâ ta‘biye kılmış / Eczâ-yı vücuduñ kerem ü cûd u şehâdan

K26/28 **Kerîmâ** reşg-i evşâfuñla ehl-i tab‘ı lâl eyler / Cihân-ı pîre-zen kim sâhîr-i pür-şûr u pür-şerdür

kerr []

kerr ü kûr [1] işitme ve duymaya kudreti olmayan || akılsız, cahil, basiretsiz. <Dihhudâ>

K22/28 Sîlî vü ta‘nedür işidüp gördüğüm hemân / Bu rûzgârda bir âlây **kerr ü kûrdan**

Kerrâr [1] savaşa geri çekildikten sonra defalaca hücum eden, döne döne saldıran.

Hazreti Ali’nin lâkaplarındandır (bkz. Hayder-i Kerrâr). <KT, LN, OTAL>

K26/35 Ne hâme Hayder-i **Kerrâr**-ı nazmuñ Zül’l-fikâridür / Ne hâme Rüstem-i endişeye tiğ-i dü peykerdür

kerre, kere [14] defa, kez. <KT, Cûdî, OTAL>

K17/57 Günde biñ **kere** felek etse mağâmın gâret / H‘âce-i kâfile-i himmetüm olmaz medyûn

K24/18 Bir **kerre** meclisünde alan ders-i hāmūş / Risto-yı kâr-dân u Felâtûn-şu‘ûr olur

K33/5 Huldı eylerdi ferâmūş eger bir **kere** / Şeref-i şöhetine nâ’îl olaydı İdrîs

K34/22 Şâhid-i iqbâlüne biñ dîde-i hayret bulur / Çarñ-ı bî-dâd aç ger bir **kere** çeşm-i ‘ibreti

K35/6 Leţâfet virmez ol deñlü eger biñ **kerre** resm etse / Nażîrin mâ’î bir mevvâc-ı hârâ üstine bârî

G11/5 ‘Aks-i ruñuñ o bâdeye bir **kerre** kim düşer / Tâ haşr lây-ı hummı virir bûy-ı âfitâb

G143/3 Oldı zañm-ı dile bir **kerre** nemek-pâş lebün / Mâye-i hûn-ı dil ü dîdedür ol şûr henüz

G178/4 Yapışmış dâmen-i tevfiķa dil dest-i irâdetle / felekden etmemiş bir **kerre** istimdâd ayak başmış

G274/2 Günde biñ **kere** helâk-ı ğam olan dil demesün / Bu nüh eflake toköz kâse-i pür-sem ne desün

G278/5 Hayât-ı mañz idi bir **kerre** Nâ’îliye deseñ / Helâk-ı reşk-i nigâhum degil mi sağ olsun

G303/1 Yıldı bir **kerre** görüñ kâ’ilüz ey mäh bize / Yeter eglence hayâlün geh ü bî-gâh bize

G316/5 Âh-ı bülbül yakmaduķça penbe-i gûş-ı güli / Nâlesin kim gûş eder biñ **kerre** feryâd etse de

G330/5 Nâ 'ilî biñ **kerre** dâmen-bûs-ı vaşl olsa gönül / Yine istilâ-yı ğam bir lahza dil-şâd etmeye

G374/4 Fûrûzân ol ruḡ-ı cânânenen bir **kerre** gör ey şem' / O ḡâkister ki dâmânumdur pervân olmaz mı

Kerrûbiyyân, Kerrûbiyân [5] Allah'a en yakın olan dört büyük melek. Cebrail,

Mikail, İsrâfil, Azrail. "Kerrûbî" sözcüğünün Farsça sözcüğüdür. <LN, ADŞS>

K28/20 Reşkâ maḡâm-ı 'adlûne beytü'l-'atîḡ-veş / **Kerrûbiyân** tavâfda rûḡ-ı-l-emîn ile

G280/5 Eyler felekde şoḡbet-i **kerrûbiyâna** nâz / Olduḡça Nâ 'ilî seg-i kūyuñla hem-nişîn

Kerrûbiyân-ı 'arş [3] Arşın büyük melekleri. Dört büyük meleğin feleğin bu katında sakin olduğu inancından hareketle oluşturulmuş bir terkiptir.

K1/25 Görsün teḡaddüm-i şeref-i ḡâk-bûsda / **Kerrûbiyyân-ı 'arşı** ne yüzden cidâl eder

M1/I/5 Bir şemmedür bu vâḡı'adan ḡâl-i Kerbelâ / **Kerrûbiyân-ı 'arş** bu ḡulme yeter güvâh

G319/7 Duranlar cân-be-leb bismilḡehünde Nâ 'ilî-âsâ / Şaf-ı **kerrûbiyân-ı 'arşdur** ḡurbâniyân şanma

kes []

kes-mehâr [2]

G51/8 Metâ'ı **kes-mehâr**-ı çârsü-yı maḡşerdür / Ḳo nâz u naḡveti şâhum ḡurûrı n'eylerler

G177/3 Revâc-ḡâh-ı vişâlünde tuḡfe-i dil ü cân / Metâ'-ı **kes-mehâr**-ı rûy-ı dest olup ḡalmış

kes [1] kişi, kimse, şahıs. <KT, Kanar/1>

K17/71 Hem ola müntefi'-i ḡalb-i selîm ol dem kim / Olmaya ḡiç **kese** menfa'at-ı mâl ü benûn

kesâd [5] sürümsüzlük, revaçsızlık, satılmama, pazar durgunluğu; itibardan

düşme. <KT, LN, Kanar/1>

K7/11 Bu bey'-ḡâh-ı ešâfilde kim mu'ayyendür / Revâc-ı ḡüyî vü kûrî **kesâd**-ı dâniş ü dîd

K18/45 **Kesâd**-ı nâfe erişmiş o ḡadde kim ḡüyâ / Diyâr-ı Çîn ü Ḥıḡâ bir avuc türâb olmış

K24/14 Virse cevâhire 'adem-i raḡbeti **kesâd** / Elmâs rûy-ı dest-i metâ'-ı bilür olur

K28/53 Sûdâ-gerân-ı Çîne virir sür'ati **kesâd** / Evvel ḡademde râyiḡa-i 'anberîn ile

Aşağıdaki tanıkta sözcük, zıt anlamlısı olan "revâc" ile birlikte kullanılmıştır.

G136/4 Bizüz ol metâ'-ı daḡal-dükân görünüñ bežâ'atumuz ziyân / Ki bu çârsûda degil 'ayân ne **kesâdumuz** ne revâcumuz

keşâfet [4] bulanıklık, açık ve berrak olmama, yoğunluk; kir, pislik. <KT, Cûdî,

OTAL>

K2/20 Bu ḡâle aḡla gel ey dîde kim **keşâfet**-i ḡam / Sen olmasañ ten-i ḡâḡide pây-dâr ḡalür

K18/39 Ḥayâl-i vaşfuña şeb-zinde-dâr iken ḡab'um / **Keşâfet**-i ḡam ile ser-be-ceyb-i ḡ'âb olmış

K25/20 Gitmiş ešer-i reng-i **keşâfet** bedenünden / Âyîne-i ḡurşîd gibi pür-leme'ânsın

M2/IV/9 Gıtdün ešer-i jeng-i **keşâfet** bedenünden / Âyîne-i ḡurşîd gibi cevher-i zât ol

kesb [7] çalışıp kazanma, kazanç; edinme, hasıl etme. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K3/55 Ederdi **kesb**-i şeref bâz-güne olmasa ger / Felek teşâbüh-i satl u şafaḡ-ḡizâbında

K25/21 Eczâ-yı suhen kâleb ü endîşe dil-i şâf / Sen **kesb**-i leâfette aña rûh-ı revânsın

K35/13 Semiyy-i mâh-ı Ken‘ân kim olup manzûr-ı şeh dâ‘ım / Eder ol âfitâb-ı saltanatdan **kesb**-i envârî

G30/5 ‘Aceb mi **kesb**-i dimâğ etse bâdeden rindân / Ki erdi neşr-i şemîm-i bahâra faşl-ı cedîd

kesb etmek [3] kazanmak, elde etmek, edinmek. <TS, Kanar/2, ÖTS>

K14/44 **Kesb etmege** envârını her şubh o serânuñ / Hürşid der-i devletine nâşiye-sâdur

G157/2 Ruğların pür-tâb gördükçe şafâlar **kesb eder** / Şebnem-i gül-berg-i rüyûndur dil-i meyyâlümüz

G255/4 Edüp gül-şen pür gül bûselerle cism-i ‘uryânın / Şafâ **kesb etdüm** ol şûhuñ nihâl-i ergâvânından

kesel [2] gevşeklik, uyuşukluk, tembellik, rehavet. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K14/64 Hâsıl bu ki bir sencileyin zât-ı şerîfûñ / Vaşında **kesel** şuğl-ı zamîm-i fuşehâdur

kesel gelmek [1] gevşemek, tembelleşmek; usanmak. <TS, ÖTS>

K2/7 Bu sūr-gâh-ı fenâya **gelür** o deñlü **kesel** / Ki sâz-ı Zührede bir gün gusiste târ kalur

kesilmek [3]

1. ayrılmak, uzaklaşmak, ilgiyi kesmek, vazgeçmek. <YTS, ÖTS>

K26/24 **Kesilmez** ârzû-yı rişte-i zül-f-i siyâhından / Hevâ-yı dâma düşmiş bir hümâ-yı lâ-mekân-terdür

G127/3 **Kesilmez** ârzû-yı rişte-i zül-f-i siyâhından / Hevâ-yı dâma düşmiş bir hümâ-yı lâ-mekân-terdür

2. herhangi bir özelliğe sahipmiş gibi görünmek, gibi olmak, benzemek, dönmek. <TS, ÖTS>

K18/8 Târîk-i âb **kesilmiş** bu lücceler yekser / Hücüm-ı leşger-i germâ ile harâb olmuş

kesmek [2]

1. başını gövdesinden ayırmak, boğazlamak, koparmak. <YTS, TS>

G352/3 **Kesüp** başum tenüm âlûde-i hûn eyler ol âfet / Temâşâ etdürür ben geştesin naqd-i dil ü câna

2. vermeyi durdurmak, bir şeyden yoksun bırakmak, vermemek. <TS, ÖTS>

Ş9/3 Yollarda **kesdün** bizden selâmuñ / Bir bî-vefâdur dillerde nâmuñ

keşr [2]

1. kırma, kırılma, paralama. <OTAL>

G174/3 Mînâdan olsa tāk u rivākı ‘aceb midür / Gerdün ki bunca **keşr**-i zücâc-ı dil eylemiş

2. bütün olmayan parça, birlikten yoksun parça. <Cûdî> Türkçe’de “cam kırığı, şişe kırığı” tabirlerindeki “kırık” ifadesini karşılayan “keşr”, tanıkta kırılğan bir nesne olarak düşünülen kalbe nispetle kullanılmıştır.

G246/2 Nâz-perversün tağayyür virmesün âhum saña / Şûret-i **keşr**-i dil ü cân-ı figârumdan şağın

keşret [10]

1. çokluk, bolluk, azlık karşıtı. <KT, Cûdî, LN, Ahterî>

G66/3 Etse teccessüs şabâ tûrra-i pür-tâbuñ / **Keşret**-i âgyârdan biñ dile bir hâş bulur

G286/3 Kūyuñda var âvârelerüñ **keşreti** ammâ / Ol ğamze-i şūhuñ geçemezler siteminden

G379/3 Ruhsârūña bu **keşret**-i nezzârede bilmem / Bir nîm-nigâh-ı hevese ruḥşat olur mı

2. ziyadelik, mübalağa. <KT>

Kt7/1 Ruḥ-ı pür-ḥâli zülfi göstermez / **Keşret**-i dâne dâmi göstermez

Ş10/4 El-ḥâzer ey şerhoş-ı nâz el-ḥâzer / **Keşret**-i şoḥbetde ḥater vardır

3. kalabalık, vahdet karşıtı. [tas.] Kesret, varlıkların, var oluşlarını kendilerinden bilmek, onları müstakil varlıklarla var görmektir. Vahdetse, bütün varlıkların varlıklarını Tanrı varlığından var olmuş bilmek, hepsinde Tanrı'nın yaratışını, kudretini, tasarrufunu, lûtfunu, kahrını görmektir. Bu takdirde her varlıkta, Tanrı varlığı tecelli etmektedir (bkz. vahdet).

<KT, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 186>

K7/50 Çekildi 'âlem-i **keşret**den oldu ol sultân / Ğarîḳ-i lücce-i envâr-ı maşrıḳ-ı tevḥîd

K34/2 Zâhidân-ı dâmen-âlûde şalâdur 'âlemüñ / Toldı çirk-âb-ı riyyâdan şâh-râh-ı **keşreti**

G90/5 Ey bî-ḥaber-i vahşet-i 'uḳbâ ḥaberüñ yok / Bu **keşretüñ** elbet de ser-encâmı tehîdür

G164/7 Âzâde-i telâṭum-ı emvâc-ı **keşretüz** / Tenhâ-nişîn-i sâhil olan ḥalvetîlerüz

G282/4 İştilâḥ-ı vahdet ü **keşretde** deryâ ḳatredür / Ḳat're deryâ-yı süveydâdur şeb-i idrâkden

keşf [6]

1. gizli bir şeyi bulma, açığa çıkarma; bir sırrı hall ve tefsir etme. <KT, LN, OTAL>

G207/2 Söзде Cibrîli Felâṭun gibi ilzâm eyler / Başlasa **keşf**-i zebân-dânî râza nigehüñ

keşf-i râz [2] bir sırrı öğrenme. <OTAL, ÖTS>

G115/1 Hep **keşf-i râz**-ı dil dehenüñden şenîdedür / Ol gonceden hezâr ṭabî'at remîdedür

G348/1 Mest-i câm-ı 'ışḳdur dil **keşf-i râz** etmezse de / Ârzü-mend-i vişâlündür niyâz etmezse de

keşf olmak [1] anlaşılmak, bilinmek; duyulmak, yayılmak.

G339/1 Ol şūḥa oldu meylüm müzdâd söyleyince / **Keşf oldu** ḥalḳa râzum feryâd söyleyince

2. bir sırrı ve gizli bir hâlin Allah tarafından gösterilmesi, ilham olunması; [tas.] gaybî işlerden ve hakikî manâlardan vücudî ve şühudî olarak haberdar olma. <KT, Seccadî/2>

M6/II/2 Nûruñ işrâḳ etdi **keşf**-i sırr-ı esrâr eyledüñ / Leyle-i isrâyı ol işrâḳa astâr eyledüñ

G300/5 Fâşdur dil dehenüñden dehenüñ zülfünden / Râz-ı pûşîde degil **keşf**-i 'ayân ancak bu

keşîde [1] çekilmiş, dizilmiş, geçirilmiş; Arap harfleriyle yazılan yazılarda

harflerin çekilişleri. <KT, Cûdî, OTDTS>

K10/39 Olsun **keşîde** fark-ı sa'âdet-nişânına / Dîbâ-yı zer-nigâr-ı felek sāyebân gibi

keşmekeş [8]

1. karışıklık, çekişme, kavga, mücadele. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K22/16 Ser-pençe-i şalâbet ü ḳahrûn eder ḥalâş / Dâmân-ı mülki **keşmekeş**-i şerr ü şûrdan

- K25/8 Her cüz 'i tırâşîdesi bir hancer-i ser-tîz / Ne **keşmekeş**-i çarh ne muhtâc-ı fesânsın
 G121/2 'Uşşâkı etdi **keşmekeş**-i târ-ı zülfün / Şîrâze-bend-i nüshâ-i âlâm-ı rûzgâr
 G315/2 Bu dâm-gehde olup âşiyân-harâb-ı vücûd / Zebûn-ı **keşmekeş**-i nefis-i bed-sikâl olma
 G346/2 Kâ'ilüz **keşmekeş**-i şahne-i bî-dâdına dil / Dest-i âzâr ile şad-pâre giribân ise de
 G351/5 Geçmede 'ömr-i nâzenîn şâm u şehirde Nâ'ilî / Mest-i câm-ı ğaflet ü **keşmekeş**-i humâr ile
 G375/2 Pür-pîç ü tâb-ı **keşmekeş**-i âhdur gönül / Ser-rişte-i emelde güşâyış görölmedi

2. tereddüt, kararsızlık, elem. <KT, OTAL, ÖTS>

- K28/5 Birdür izâ'at eylemede şimdi rûzgâr / 'Ömr-i 'azîzi **keşmekeş**-i ân u 'în ile

Keşşâf [1] Zimahşerî künyeli meşhur İslâm âlimi Ömer bin Mahmud Cârullâh Ebû'l-Kâsım Zimahşerî'nin tefsir kitabı. Ömer bin Mahmud bu eseri uzun yıllar Mekke'de kalarak tamamladığı için "Cârullâh ismiyle anılmıştır. <Kâmûsü'l-A'lâm> Aşağıdaki tanıkta Keşşâf, müellifi Zimahşerî ile birlikte anılmıştır.

- K26/4 Şeh-i mülk-i fazîlet Hâzret-i Hâfız Muhammed kim / Gedâ-yı âsitân-ı fazlî **Keşşâf** u Zimahşerdür

keştî [1] gemi. <KT, Cûdî, LN> Tanıkta felek, dokuz yelkenli bir gemi olarak tasavvur edilmiştir.

- K34/25 Yalınız haşmı değil maşûdî olsa kaldurur / **Keştî**-i nüh-bâd-bân-ı çarhı bâd-ı himmeti

Kethüdâ Beg [1] sadrazam muavini; buna "kethüdâ-yı şadr-ı 'âlî" de denir. <OTDTS> Tanıkta, sıfatı olduğu özel ismin yerine kullanılmıştır. Divan'ın 29. kasidesi bu şahıs vasfında yazılmıştır.

- K29/3 Derbâna vir selâm de ki **Kethüdâ Begün** / Rû-mâl-i hâk-i pâyine var mı icâzetün

ketm [3] gizleme, saklama, sır tutma, söylemeyişi ve göstermeyişi. <KT, LN, ZL>

- G100/7 **Ketm**-i râz-ı 'ışk mümkindür demekden Nâ'ilî / H'âhişün tıfl-ı dil-i âgâhı söyletmek midür

ketm etmek [2] gizlemek. <Kantar/2>

- K25/43 **Ketm etme** şu'uruñ felegün râzına bizden / Zîrâ bilirüz vâkıf-ı esrâr-ı nihânsın

- M5/II/11 **Ketm etmese** de râz-ı 'ışkı 'âşık / Olmaz mı lisañ-ı hâli nâtik

kevkeb [13] yıldız (bkz. sitâre, ahter, necm). <KT, Cûdî>

- K23/25 Fazîlet-pîşe maḥdümâ suhen-perver ḥudâvendâ / Ki olmuş **kevkebin** gâlib mevâlî-i 'izâm üzre

- K26/10 Çerâğ-ı devleti envâr-ı naḥl-i Tûrdan zâhir / Fûrûğ-ı **kevkebi** mihr-i cihân-ârâdan ezhêrdür

- G198/2 **Kevkeb**-i mihr-i cihân-tâb-ı cemâlün şeb ü rûz / Düşürür hâk-i niyâza yüzini mihr ü mehün

- G282/6 Nokta-i dil merkez-i perkâr-ı idrâkdür bize / İktibâs-ı nûr edelden **kevkeb**-i idrâkden

- G314/2 Teşrîf-i câh-ı fakrı olur atlas-ı felek / Ehl-i fenâda her ne kadar **kevkeb** olmasa

- G351/1 Şulḥ-ı vifâka çâre yok ahter-i kîne-dâr ile / **Kevkebümüz** alışmadı baht-ı sitize-kâr ile

- G386/3 Fûrûzân etdi eyvân-ı ḥamelde şem'-i ḥürşîdi / Toğup burc-ı şerefde **kevkeb**-i bihrûz-ı sulṭânî

kevkeb-i baht [2] baht yıldız, talih yıldızı. Yıldızların hareketlerinin insanın talihi üzerinde -olumlu ya da olumsuz- etkili olduğu inancından hareketle oluşturulmuş bir terkiptir.

K17/20 **Kevkeb-i baht** ki zîb-i felek-i rif' atdür / Necm-i Şi'râ görünür mertebesinde mādūn

G337/5 Kim kaçardı irtifā'-ı neyyir-i iqbâlden / **Kevkeb-i baht**-ı erâzil vahşet-engîz olmasa

kevkeb-i cāh [4] bulunulan makamın ve mevkiin yıldızı. "Cāh", astronomik bir terim olarak yıldızların bulunduğu yeri ve irtifamı karşılar. Terkip, kasidelerde memduha nispetle ve onun şanınin yüceliğini ifade etmekte kullanılmıştır.

K12/4 Bir cihân-dâr-ı kader-kevkebenün etdi yine / **Kevkeb-i cāhım** tevfiğ-i Hudâ-yı müte'âl

K15/23 Ey şadr-ı felek-mertebe kim **kevkeb-i cāhuñ** / Efrûhte-i kândil-i şeb-ârâ mı degildür

K20/12 Gerdün 'uluvv-ı kadr-i refi' üñle pây-mâl / Eflāk reşk-i **kevkeb-i cāhuñla** serseri

K20/14 Sûzân-ı reşk-i **kevkeb-i cāhuñdur** olsa da / Bed-ğâh-ı devletünde nihâd-ı semenderi

kevkebe [4]

1. yıldız. <Cûdî, LN, Kanar/2>

G203/4 Sâht bâzû ki eder pençe-i hürşîdi şikest / Kemterin bâriğa-i **kevkebe**-i dîdaruñ

kevkebe-i cāh [1] bulunulan makamın ve mevkiin yıldızı. Tanıkta, aynı zamanda devlet büyüklerinin ihtişamını simgeleyen alem anlamına da gelmektedir.

K27/27 Reşk edüp **kevkebe-i cāhuña** der oldukça / Şâhid-i bahtuñ devlet-nigerân hoş geldüñ

2. vaktiyle büyük kimselerin rikabında sancak gibi tutulan bir alâmet ki uzun bir sıırıñn ucuna yerleştirilen parlak bir küreden ibarettir||gösteriş, ihtişam, şöhret, debdebe, tantana.

<KT, Cûdî, OTAL>

K9/3 Nice hâkân eşer-i **kevkebe**-i saltanatuñ / Nice husrevleri bî-şevket ü 'unvân etmiş

kevkebe-pîrâ [1] yıldızları süsleyen. <Kanar/2>

K18/16 Bülend-mertebe düstür-ı haşmet-ârâ kim / Şükûhı **kevkebe-pîrâ**-yı nüh-kıtab olmış

kevn [5] var olma, vücut, varlık, mevcudiyet; [tas.] varlıkla ilgili her iş; bütün varlıklar. <KT, Cûdî, LN, Kâşânî, Seccadî/2>

K37/1 Şalâh-ı 'âlem-i **kevn** olsa ger fesâdı kadar / Olurdı kâm-revâ ehl-i dil murâdı kadar

kevn ü fesâd [4] olma ve bozulma, cismanî âlem, bir taraftan vücuda gelip bir taraftan mahvolmaktan ibaret olan fani dünya, tabiat. <KT, OTAL>

K23/37 Geleden 'âlem-i **kevn ü fesâda** kendüme buldum / Sipîhr-i dünî bî-takrîb ü bî-kaşd intikâm üzre

G147/2 Edüp muşâlağa **kevn ü fesâd**-ı 'âlem ile / Ne Bû-harîresi olduq ne Bû-lehebleriyüz

G222/6 Ey Nâ'îl serencal-i **kevn ü fesâdda** / Hergiz şafâ-yı 'âlem-i tecrîdi görmedük

G322/6 'Âlem-i **kevn ü fesâduñ** bulunur Nâ'iliyâ / Gâh nişinde keder geh şafâ nüşında

kevneyn [3] iki âlem, maddî ve manevî âlem, dünya ve ahiret. <KT, OTAL>

K4/24 Ya' ni vaşşâf-ı fahr-ı **kevneynem** / Maḥrem-ı rāz-ı müdde' â-yı dilem

K4/24 Ya' ni vaşşâf-ı fahr-ı kevneynem / Maḥrem-ı rāz-ı müdde' â-yı dilem

G69/4 Sen bâ' iş-i ḥarâbî-i **kevneyn** o ğamzeden / ' Ğalem ḥarâb u ḥâl-i kıyâmet tebâhdur

kevşer [3] Cennette Hazreti Ali'nin sakiliğini edeceği çeşme ya da ırmak; süten beyaz, baldan tatlı, kardan soğuk, kaymaktan yumuşak olduğu rivayet edilir. <KT, Cûdî, ADŞS>

K3/34 Olur şitâba murahḥaş semûm-ı ḥurdeleri / Şarâb-ı **kevşer** ü tesnîm şâf u nâbında

K26/22 Zebân-ı lûle-i kilkünden oldı bir ğazel cârî / Ki lafzı çeşme-i mihr ü edâsı âb-ı **kevşerdür**

Aşağıdaki tanıkta “sâķî-i kevşer” ile Hazreti Ali kastedilmektedir. Hazreti Ali'nin cennette kevser suyunu sunacağına inanılır (bkz. sâķî).

Kt16/1 Ola dersen muḥaşşal ey semiy-yi sâķî-i **kevşer** / Naşîbüñ ḥanķâh-ı Gülşenide feyz-i âġâhî

kevşer-âşâm [1] kevser içen, kevser suyuna erişen. Tanıkta geçen “firdevs-i cennet” ifadesi ile Hazreti Ali kastedilmektedir. Cennette bu suyu dağıtacak kişinin Hazreti Ali olduğuna inanılır.

G289/3 Ḥûn-ı dilden neşve-dâr olsañ geçerdüñ zâhidâ / Sâķî-i firdevs elinden **kevşer-âşâm** olmadan

kevşer- ḥalâvet [1] kevser tadında, kevser tatlılığında, kevser gibi içimi hoş olan.

K24/21 Zevķ-i zülâl-i meşreb-i **kevşer-ḥalâvetüñ** / Aḥbâb-ı teşne-kâma şerâb-ı zuḥûr olur

kevşer-müdâm [1] Kevser şarabı. “Müdâm” sözcüğü, “daimâ, her zaman” anlamına da gelir. Terkip, kevser suyunun sonsuzluğunu da ifade etmesi için oluşturulmuştur.

K23/11 Gören mestâne ' aks-i ġabġab-ı ḥûbânı sâġarda / Ḥabâb eyler taşavvur sâġar-ı **kevşer-müdâm** üzre

keyf [6]

1. haz, memnuniyet, hoşlanma; safa, açılıp mutlu olma; içkinin tesiriyle ortaya çıkan durum, sarhoşluk. <KT, LN>

K34/16 Beñzemez bir neş'eye iķbâlinüñ ḥiç neş'esi / Beñzemez bir **keyfe** câm-ı luṭfinuñ keyfiyeti

G52/5 Şafâ-yı neş'e-i idrâki Nâ'iliden şor / Ki münkirân-ı mezâyâ-yı **keyf** bilmezler

2. hâl, keyfiyet, nitelik (bkz. keyfiyyet, ḥâlet); sarhoş etme hassası. <LN>

G187/2 Ancaķ virür lebûñde olan **keyf** ü ḥâleti / Câm-ı mey olsa elde dil-i ḥurrem-i neşâṭ

keyf ü kâr [2] tesir; haz verme ve sarhoş etme hassası.

K2/5 Şafâ gider keder-âlûd olur bu meclis-i üns / Ne cur'asında ne şâfında **keyf ü kâr** kalur

G231/2 Ne cur'ası ḥûn-ı ciger sâķîsi dest-i ġamzedür / Ḥayrân-ı **keyf ü kârdur** bir özge şahbânun ġonûl

3. esrar. <AFYON VE ESRAR, s. 30> Sözcüğün “tâze” sıfatıyla kullanılması da bu anlamı desteklemektedir (ayrıca bkz. ġam-ı tâze).

G55/2 Bir **keyf**-i tâzedür dile ol mest-i ‘ışveden / ‘Özr-i humâr-ı nâz u tegâfûl dem-i şeh

keyfiyyet, keyfiyet [18]

1. nitelik, nasıllık, bir şeyin nasıl olduğu; meselâ bir malın iyi ya da kötü olması. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K25/51 **Keyfiyyet**-i idbârını nâ-çar görürken / Kemmiyyet-i iqbâline çarhuñ nigerânsın

K36/8 Ne tuğrâ kim şekl-i maṭbû‘ında var bir özge **keyfiyyet** / Ki gelmiş zülfesinden zülf-i Nâhid-i perîşânî

M5/IV/10 Ağyâr-ı füsürde-dil degilken / **Keyfiyyet**-i ‘ışkdan haber-dâr

M5/VI/4 Geh mâ‘ide-i gamuñ cihâna / **Keyfiyyet**-i ḥord u ḥ‘âb edersün

G293/5 **Keyfiyyet**-i idbârını nâ-çar görürsün / Kemmiyyet-i iqbâline çarhuñ nigerânsın

2. şarhoş etme özelliği. <Cûdî, LN>

K34/16 Beñzemez bir neş‘eye iqbâlinuñ hiç neş‘esi / Beñzemez bir keyfe câm-ı luṭfinuñ **keyfiyeti**

G36/5 Sen germ-gâzab gamzeleruñ ḥûn-ı dil-âşâm / Ben mest-i serâsime-i **keyfiyet**-i dîdâr

G56/1 Sâde-diller kim felekden şefkat ümmîdindedür / Ser-nigün peymânen **keyfiyyet** ümmîdindedür

G126/4 Gamzeden şor ne kadar mest ise **keyfiyyetini** / Her meye çâşnî-i ḥûn-ı ciger virmezler

G146/2 Şahbâ-yı bî-ḥûdiden olursaḡ ne deñlü mest / **Keyfiyet**-i cünüñ ferâmûş eder miyüz

G170/4 Şahbâ-yı dükân-ı heves-âlûde vişâlûñ / **Keyfiyyet**-i hicrânuñi câm-ı Ceme virmez

G204/4 Görünür gamze-i maḥmûruña bî-bâkâne / Mest-i **keyfiyyet**-i ḥûn-âb-ı ciger gamzeleruñ

G213/4 Pîr-i muğân-ı ‘ışk komış lezzet-i ḥayât / **Keyfiyyetinde** câm-ı şereng-i nigâhınuñ

G219/3 Hâletinden bî-ḥaberdür rûḡ-ı Cemşîd-i neşât / Sende ey şahbâ-yı gam ben bulduğum **keyfiyyetüñ**

G223/3 Çeşminden ol şarâb ki def‘-i humâr eder / **Keyfiyyetinde** çâşnî-i ḥûn-ı dil gerek

G270/4 Zâhid şaḡın evğârluğundan mey-i ‘ışkuñ / **Keyfiyyetin** idrâk edicek âz edemezin

G298/4 Çekduk el câm-ı maḥabbetden şarâb-ı ülfetüñ / Çaçmazuz **keyfiyyetin** inkârdan şimden gerü

G364/3 Zihî **keyfiyyet**-i şahbâ-yı şadî kim dil-i zâra / Gam-ı ‘ışkuñ şafâ-yı ‘âlem-i âbı unutturdu

Keyḡusrev [2] İran tahtında altmış yıl hükümdarlık yapmış, Efrâsiyâb ile

mücadele etmiş, olağanüstü özellikler gösteren padişaktır. <MİTOLOJİK UNSURLAR>

G17/2 Şehnâme-ḡ‘ânlık eyledi **Keyḡusrev**-i güle / Destân-serây-ı sebz ü güle bahâr oldı ‘andelîb

Aşağıdaki tanıkta “gencîne-i Keyḡusrev ü Cem” tabiri ile kastedilen “câm-ı cihân-nümâ” olarak bilinen ve bütün dünyanın onun üzerinde seyredildiği sihirli küre olmalıdır. Bu alet, Cem’le birlikte kullanılsa da Şehnâme’ye göre aletin sahibi Keyḡusrev’dir. <MİTOLOJİK UNSURLAR> Nâilî, her iki efsanevî hükümdarı da anarak bu ayrıma değinmiştir. Tanıkta “câm”ın da kullanılması, bu anlamın kastedildiğini teyit etmektedir.

G289/2 Girse de gencîne-i **Keyḡusrev** ü Cem destüme / Fâriğ olmam sâ‘il-i teh-cur‘a-i câm olmadan

Keyḡubâd [1] Şehnâme’de adı geçen hükümdarlardan biri. <MİTOLOJİK

UNSURLAR> Tanıkta uzun ömürlü hükümdarlık sembolü olarak anılmıştır.

K37/12 Şehân-ı taht-nişîni bu kaşr-ı nüh-tâkuñ / Mu‘ammer olmaya Cemşîd ü **Keykubâd** kadar

Keykubâd-âşâr [1] Keykubad amelli, Keykubâd’ın davrandığı gibi davranan.

T5/2 Mücedded fâtiḥ-i kişver-güşâ Dārâ-yı mülk-ârâ / Muḥammed Ḥân-ı Ġâzî Qahramân-ı **Keykubâd-âşâr kezûb** [1] pek yalancı, çok yalan söyleyen. <OTAL>

G218/5 Tefvîkdür nücûma da hâdî müneccimûñ / Nakş-ı ḥayâl-i ‘aql-ı **kezûbın** ne añladuñ

kıbâb [3] tepesi yarım küre şeklinde olan bina damları, kubbeler, kubbe’nin çoğulu. <LN, OTAL, Kanar/2>

K3/8 Suḥenle olmuş iken bezm-i ‘âlemûñ rûşen / Çerâğ-ı mihr gibi zîr-i nüh **kıbâbında**

K18/16 Bülend-mertebe düstûr-ı ḥaşmet-ârâ kim / Şükûhı kevkibe-pîrâ-yı nüh **kıbâb** olmuş

G13/2 Dünyâya berķ-ı tîğ-i nigāhuñla tâb vir / Düşdüñ sipāh-ı fitneye teb-lerze-i **kıbâb kıble** [2]

1. Müslümanların namazda yöneldikleri taraf, Kâbe || herkesin teveccüh ederek başvurduğu yer. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>

G372/3 Çâr erkân-ı vücuduñ ede gör **kıble**-i cân / Beyt-i Ma‘mûr olasun Ka‘be-i mescûd gibi

2. bir şeyin yöneldiği taraf, yer. <LN> Aşağıdaki tanıkta gece bekçisinin seğiterek yürümesi ifade edilirken kullanılmıştır.

G29/4 Dile târik-i zülfûñden ol ebrû nümâyândur / Mişâl-i **kıble**-i şeb-gerd gâhî râst gâhî kec

kıble-gâh [3] kıble yeri, kıble tarafı, dönülen taraf. <KT, Cûdî>

K4/15 Edeli **kıble-gâhın** ebrû-yı yâr / Pây ber-cây-ı iktidâ-yı dilem

G14/3 O **kıble-gâh**-ı temennânûñ eyler olmağa nâz / Gedâ-yı kûyî ṭavâf-âver-i ḥarîm-i ṭarab

G287/3 **Kıble-gâh** etsün o ḥâlî ser be-ceyb ebrûlaruñ / Kâfirân-ı ‘ışkuña teklîf-i islâm eylesün

kıble-nümâ [2] ufak, müdevver pirinçten, gümüşten, fildişinden bir kutu içerisinde ve bir kâğıt üzerinde müzehheb ve bazı efkâlî taksimatı ihtiva eden pusula. <ESKÎ ESERLER> Tanıklarda ibresinin titrekliliğine dikkat çekilmiştir.

K13/11 Tâb-ı teb-i âzâr ile mânend-i süveydâ / Efzûn-ter idi lerzişümüz **kıble-nümâdan**

G263/6 Her cünbiş eylemez dile miḥrâb kaşlaruñ / Her dil-tapîde **kıble-nümâlık** mı eylesün

kılâ’ [3] kaleler, surlar, kal’a’nın çoğulu (bkz. kal’a). <KT, OTAL>

K17/43 Dest-yârî-i ricâl ile cünûd-ı islâm / Devletünde alalar nice **kılâ’**-ı maḥşûn

K28/29 Saṭḥ u gerî nizâ‘ını kıldırdı ḥâkden / Cümle **kılâ’ın** etdi berâber zemîn ile

T5/4 **Kılâ’**-ı millet-i küffâr-ı bed-girdârı taḥrîbe / Mübârek bir maḥalde kıldı şadr-ı a‘zâmın serdâr

kılmak [79] yapmak, etmek, eylemek, işlemek. Yardımcı fiil olarak kullanılır.

<YTS, TS, ÖTS>

K1/12 Muḥtârüm olsa semt-i Fuzûlî nazar **kılan** / Cûy-ı ṭabî‘atüm Şaṭ u Ceyḥûn ḥayâl eder

- K1/12 Muhtârüm olsa semt-i Fuzûlî nazar **kılan** / Cüy-ı tabî' atüm Şat u Ceyhün hayâl eder
- K4/16 Yâd **kıldıkça** dâmen-i zülfin / Şu' le-i dâg-ı ibtilâ-yı dilem
- K4/43 Kırb-ı 'işyân u ba' d-ı ğufrânam / Yâd **kıldıkça** hem-nevâ-yı dilem
- K9/9 **Kılmağ** zabt-ı mühimmât-ı umûr-ı devlet / Rây-ı pür-kârûnî müstevfî-i dîvân etmiş
- K10/36 **Kıl** Nâ 'ilî du' â şeh-i zî-şâna ba' dezîn / De 'b-i suhen-verân-ı bedî' ü'l-beyân gibi
- K11/5 Zîr-i pây-i rahş edüp ey çarh kaç-ı pây **kıl** / Revnağ-efzâ-yı serîr-i hân u kayşerdür gelen
- K11/20 Yüz sürüp dâmânûña 'arz-ı tazallum **kılmadan** / Fehm eder mi' yâr-ı iz'ânûn ki muğberdür gelen
- K11/28 **Kıldı** teslîm-i memâlik çekdi başın hırkaya / Yâdına şimdi hemân tarz-ı kalenderdür gelen
- K12/68 Hâşılı tab'-ı heves-kâruma besdür bu güneş / Ki düşüp hâtıra-i nazma **kılam** fikr-i muhâl
- K12/83 Şadr-ı Cem-câh-ı suhen-dâna du' â **kıl** ki odur / Hırz-ı bâzû-yı necât-ı dil-i aşhâb-ı kemâl
- K12/85 Hâtem-i devleti rûzî **kıla** tâ bir şadra / Cevher-i cân gibi lutf-ı şamedî 'amm-ı nevâl
- K13/32 Bağşında kerîmâ ki Hudâ ta'biye **kılmış** / Eczâ-yı vücûduñ kerem ü cûd u şehâdan
- K15/4 **Kıl** meclis-i ervâhı mu'attar nefesüñden / Müştâk-ı demûn meclis-i havrâ mı degildür
- K15/30 **Kıl** Nâ 'ilîyi lutfuñ maşşûş ki tâ haşr / Evşâfuñ ile menkıbe-pîrâ mı degildür
- K16/39 Çıkdı bünyân-ı suhen kungure-i 'arşa tamâm / Bir du' â **kıl** ki o bünyâna ola hışn-ı haşîn
- K18/13 **Kılu** ya hün-ı me'âdin 'urûk-ı hâkde cûş / Güzâriş-i tef-i hürşîd ile müzâb olmuş
- K19/5 **Kıldı** bir hil'at-i semmûr-ı ser-â-ser i' tâ / Ki fûrûğından iner dîde-i hürşîde sebel
- K26/39 Du' âya biz de âheng edelüm çünki suhen-sencân / Kaşîde erse pâyâna du' â **kılmağ** muğarrerdür
- K27/22 'İlm ü fazluñ gibi işbât-ı şecâ' at **kılduñ** / Âferîn ey 'alem-efrâz-ı beyân hoş geldüñ
- K27/29 Tayy-ı tûmâr-ı kerem-nâme-i Hâtem **kılduñ** / Keff-i ihsânûñ edüp nukre-feşân hoş geldüñ
- K28/19 Ferş-i harîmiyüz o mağâmuñ ki yüz süren / İksîr **kıldı** hâkini feyz-i qarîn ile
- K28/57 Kâkül be-düş bir şanem-i hoş-hıramdur / Âheste cilve **kılsa** o bâl ü surîn ile
- K28/81 **Kılsun** şefî'-i rûz-ı cezâ h'âst-kâr-ı ecr / Aşhâb u âlini teba' vü tabî'în ile
- K29/15 Etdi beni firîfte hüsn-i meveddetüñ / Güstâh **kıldı** 'ışk-ı cemâl-i mağabbetüñ
- K36/3 Kamer reşk-i benânından giriftâr-ı mehâk oldı / Ser-â-pâ ra' şe **kıldı** pençesi hürşîd-i rahşânı
- M10/I/2 Zerrîn sebîke-i mehi **kılmış** hilâl eden / Cism-i nizâr u zerdümi ğam pûtasında kâl
- M10/I/4 İki hilâli bir yere peyveste **kılsalar** / Tâk-ı revâk-ı cismüm olurdu hezâr sâl
- M2/III/1 Yâ Rab şerer-i dâğımı pür-süz eşer **kıl** / Dâğ-ı dili derdüñle hem-âğuş-ı ciger **kıl**
- M2/III/2 Ol âteş-i hasretle ki yakduñ beni yâ Rab / Her lem'asını âyîne-i mihr-i şehir **kıl**
- M2/III/3 Bu şu' le-zemîn sîne-i pür-tâbumı yâ Rab / Hürmen-gede-i berğ-i cihân-süz-ı nazar **kıl**
- M2/III/4 Dâmen be-kef-i bâdiye-i derdüñe yâ Rab / Şeh-râh-ı ğamuñ meslek-i bî-havf u haşar **kıl**
- M2/III/5 Kem-ruşat-ı âh eyleyüp âyînemi yâ Rab / Mu' tād-ı tılâ' -kârî-i jengâr-ı keder **kıl**
- M2/III/6 Cân virmez ise derdüñ ile yanmağa yâ Rab / Hün-ı dil-i efsürde-derünâmı heder **kıl**
- M2/III/7 Âteş-gede-i sînem edüp bağçe-i derd / Her âhumı ol gül-şene bir sünbül-i ter **kıl**
- M2/III/8 Bulduka gönül bâr-geh-i kurbâ güzêr-gâh / Takbîl-i serâ-perde-i dîvân-ı kader **kıl**
- M2/III/9 Fehm eyle kazâ vü kadrüñ sır-ı nihânın / Endîşe-i kurbânî-i cân u dil ü ser **kıl**
- M2/III/10 Dâmen-keş-i merg olsa da a' zâ-yı vücûduñ / Dergâh-ı rızâ **kıl** yine mihrâb-ı sücûduñ

- M2/IV/1 Ne ğurre-i a' māl ü ne dil-ġir-i memāt ol / **Ķıl** Ħaĳĳa tevekkül heves-ālūd-ı necāt ol
- M2/IV/6 **Ķıl** bir nefesün şükrini her laħzada tekrār / Terk et şeref-i zātuñı memnün-ı hayāt ol
- M2/V/1 **Ķıl** ħırz-ı ġirībān dile ezĳāruñı yā Rab / Ħıfz eyle belālardan o bīmāruñı yā Rab
- M2/V/2 Kem-şoĳbet-i zünnār be-düşān-ı riya **ĳıl** / Tesbiĳ-i zebān et dile iĳrāruñı yā Rab
- M4/I/1 Ğamzeñe böyle **ĳılan** ħātır-ı āşübı esīr / Kişver-i fitneyi bir tiĳ ile etmiş teşĳir
- M4/II/1 Ķoma pür-‘ uĳde-i ħ‘āhiş ser-i müyuñla bizi / Āşinā **ĳıl** nigeĳ-i nādire-ĳüyuñla bizi
- M5/VII/2 **Ķıl** cürm-i maĳabbetünle zāhir / Erbāb-ı ĳüneĳden imtiyāzum
- G20/2 Sünbüller üzre nergise **ĳıl** cā-be-cā nazar / Seyr et bir āsumānda ‘ ayān nice māĳ-tāb
- G25/3 Zühhāda da ey şem‘-i riya-süz eşer **ĳıl** / Bir şu‘le ile biñ dili efsürde çerāĳ et
- G111/3 Yeter **ĳıldıñ** cemālün ey niĳāb-ārā-yı istiĳnā / Nigāĳ-ı ibtilā-yı ‘ āşıĳ-ı şürīdeden mestür
- G132/4 Varduçā küy-ı yāre ĳönül ĳabs-ı nāle **ĳıl** / Bülbülleri ĳadīĳa-i bağun ĳāmūş olur
- G155/4 **ĳılmış** şarāvet-i gül-i ĳürşīde ĳande-zen / Gül-berg-i bağ-ı ĳüsnüñi luĳf-ı nesīm-i nāz
- G185/3 Eczā-yı ĳüsnı ta‘biye **ĳılmış** ĳakīm-i şun‘ / Ħikmet budur ki kālbüd-i nāza şıĳmamış
- G214/9 **Ķıl** rāst nāveg-i ĳader-endāz-ı himmeti / Ey cān ĳarīf-i ĳamle-i nefsi-i ĳarīm iseñ
- G227/1 Etdi beni firīfte ĳüsn-i meveddetün / Güstāĳ **ĳıldı** ‘ ışĳ-ı cemāl-i maĳabbetün
- G246/7 Levĳ-i dilden **ĳılmadan** maĳv-ı rüsüm ey Nā ‘ilī / Sümenāt-ı fitneyüm naĳş u nigārumdan şaĳın
- G247/2 Ey āĳ olma ĳırmıñ-ı dāĳ üzre şu‘le-riz / Āĳāĳ **ĳılma** cāmı o tebhāleden şaĳın
- G247/5 ‘ Uşşāĳun alma āĳını olma ciger-şikāf / Ol āĳdan ĳazer **ĳıl** o pergāleden şaĳın
- G248/2 **Ķıl** āb-ı ruĳ-ı ‘ işmet olan eşküme raĳbet / ‘ Ār eyleme ālāyiş-i dāmān-ı terümdeñ
- G252/1 **Ķıl** ĳazer ey dil seni ol ĳamze ĳiryān ĳörmesün / Bir siyeh-mest āfet-i ĳün-rizdür ĳan ĳörmesün
- G253/2 Oldı zülfüne ĳıre ĳıre-dimāĳ-ı ülfet / **Ķıldı** āşüfte Felātunı mezāyā-yı cünün
- G256/1 Fitne-ĳiz etdi şabā kākül-i fettānı ucın / **Ķıldı** peyveste ser-i kāküle dāmānı ucın
- G256/4 Ħalkı leb-teşne **ĳılan** āb-ı recāya felegün / Degmemiş lü ‘le-i ser-çeşme-i iĳsānı ucın
- G270/2 Gencīne-i esrāra emīn āñlama kendün / Ey ĳ‘āce ĳazer **ĳıl** anı aĳrāz edemezsun
- G284/3 **Ķıl** ĳazer merdümlüğinden ol ĳarāmī ĳözlerün / Zülfinün tāb-ı kemend-i cān-sitānından şaĳın
- G287/4 Miĳr ü māĳı şeb-çerāĳ-ı şımyā-kār-ı ruĳun / Şem‘ üñe pervāne **ĳılsum** bezmüne cām eylesün
- G295/1 Dil-i zār ĳaste **ĳıldı** ne yaman ne zāredür bu / Şeb-i ĳamda ĳoydı ĳalün ne siyeh sitāredür bu
- G304/3 Teferrüc **ĳıl** cünün vādilerin ey dil tek ü tenhā / Düşüp düñbāl-i ‘ aĳla ruĳ-ı ĳaysı şermsār etme
- G305/5 Ruĳ-ı yār ĳuten-āşüb **ĳılan** ĳāllerün / Nā ‘ilī her biri dāĳ-ı ciger-i nāf olsa
- G336/4 ‘ Ālem-i ĳüsninde ruĳsār u deĳānın **ĳıl** ĳayāl / Zerresi ĳürşīd-i ‘ ālem-tāb ĳelsün çeşmüne
- G338/4 Cibrīli **ĳılsa** ol leb esrārına muĳātab / Biñ ĳizlü nükte eyler irād söyleyince
- G374/1 Felekler bāz-ĳün maĳmūrlar mestāne olmaz mı / Biraz def‘-i keder **ĳılsa** bu nüĳ peymāne olmaz mı
- G375/3 İmsāk-i deĳr **ĳıldı** teĳi ceyb-i himmeti / Rüy-ı metā‘-ı kişver-i dāniş ĳörülmedi
- G381/2 Ol āĳü-cilve kim ser-geşte **ĳılmış** / Ĵazāl-i miĳri reşĳ-i nāf-ı ĳālī
- Kt17/3 Gedāyı şāĳa **ĳıla** ‘ ışĳ olunca şāĳı ĳedā / Ne ĳüsn-i Yūsuf ü ne cilve-i Ayāz ĳerek
- Ş9/5 Cān muntazırdur luĳf u kerem **ĳıl** / Merdümlük ile vaż‘-ı ĳadem **ĳıl**
- Ş9/6 Dil ĳāñĳāĳın beytü‘ş-şānem **ĳıl** / Ey bī-terāĳĳum ey nā-müşelmān

T1/1 Hâkân-ı sultân-ı nasağ sultân-ı ‘âlem zıll-ı Hâk / Kim zâtını Rabbü’l-falağ nûriyla **kıldı** muhtedâ

T5/4 Kılâ‘-ı millet-i küffâr-ı bed-girdârı tahrîbe / Mübârek bir maħalde **kıldı** şadr-ı a‘ zâmın serdâr

kırâb [3] kın, kılıç kını. <Cûdî, Kanar/2>

K3/45 Olunca seyf ile meb‘ üs o server-i levlâk / Giritte-jeng idi şemşîr-i kîn **kırâbında**

M1/1 Mey mezheb-i rindîde **kırâb** ile gerekdür - Bî-ger-i küdüret / Tâ‘at-ı maħabbetde vuzûh ile gerekdür -
Ammâ mey-i vahdet

Aşağıdaki tanıkta “kırâb”, şarap sunumunda kullanılan bir nesne olarak anılmıştır. Sözcüğün “testi” anlamına da geldiği düşünülebilir.

K5/26 Cur‘a-i cāmın edüp piş-keş ‘ârif-i cām / Rûh-ı ‘aşşâra **kırâbiyle** şunar şahbâyı

kırılmak [2] helâk olmak, telef olmak, toplu biçimde ölmek. <YTS, ÖTS>

K14/38 ‘Âlem **kırılır** çenge döner kâmet-i Zühre / Ol reşk ile kim şânedan ol tırra dü tādur

M2/II/6 Yabana atılmış per ü peygâni **kırılmış** / Zâ‘f-ı ten-i bîmâr ile bir ham-şude tîrem

kırmak [6] topluca öldürmek, yok etmek, imha etmek. <YTS, TS, ÖTS>

Tanıklarda “cihânı kırmak, dünyâyı kırmak” biçiminde kullanılmıştır. Bu kullanımlarda “cihân” ve “dünya” mürsel mecaz yoluyla halk ve insanlar karşılığında kullanılmıştır.

K23/50 ‘Aceb cellâd-ı çâpük-destdür kim **kırşa** dünyâyı / Düşürmez sâye-i şemşîrini ğamzeñ niyâm üzre

K28/74 Çeşmün cihânı **kırmada** şemşîr-i kîn ile / Mağrûr iki şaff-ı sipeh der-kemîn ile

G148/5 Etmez cihânı **kırdığın** ol ğırre-mest-i nâz / Dîvân-ı maħşer olsa da ikrârdan ğürîz

G333/3 **Kırmada** dünyâyı ğamze nergis-i mesti daħi / ‘Âleminde çeşm-i baħtum gibi ħ‘âb-ı nâz ile

G356/2 ‘Aceb cellâd-ı çâpük-destdür kim **kırşa** dünyâyı / Düşürmez sâye-i şemşîrini ğamzeñ niyâm üzre

G357/1 Çeşmün cihânı **kırmada** şemşîr-i kîn ile / Mağrûr iki şaff-ı sipeh der-kemîn ile

kısmet [4]

1. bölme, pay etme, taksim etme, hisselere ayırma. <KT, LN>

G87/2 Vişâlünle ğüzârân bir deme dîvân-ı **kısmetde** / Berât-ı ‘ıyş-i Cem menşûr-ı ‘ömr-i Nûh yazmışlar

G309/6 Ğavĝâ uzadur **kısmet-i** ħâk-i deründe ger / Âvâzı sürme-ħorde-dilân kûteh olmasa

2. talih, takdir olunan nasip. <Cûdî, OTAL>

K18/35 Kâzâya çâre rızâdur ki rûz-ı **kısmetde** / Naşibi ehl-i dilün renciş ü ‘azâb olmuş

G296/3 ‘Uşşâka düşdi hayret ol dem ki oldı **kısmet** / Ħüsnünle mihre ħaclet mâha ħicâb-ı ebrû

kışsa [1] fıkra, hikâye, rivayet. <Cûdî, LN, OTAL>

K3/69 Olunsa **kışsa-i** mi‘râcî ħaşre dek takrîr / Güneşde zerresidür kaħredür şehâbında

kışsa-perdâz [1] kıssa, hikâye düzen kimse, masalcı. <LN, OTAL>

K4/40 Ber-fuzûlüm hemîşe bî-takrîb / **Kışsa-perdâz**-ı mâcerâ-yı dilem

kıssis [1] Hristiyanlıkta manastırda bir tarikata baĝlı olarak hiç evlenmeden

ibadetle meşgul olana papaz, keşiş. <Cûdî, LN, OTAL, DİNİ KAVRAMLAR>

G180/7 Yağar ey Nâ 'ilî Cibrîlî dâğ-ı reşk-i **kıssîsi** / Mağabbet sümenât-ı fitnedür hüsni bütân âteş

kıyâm [7]

1. ayağa kalkma, ayakta durma; birine hürmet göstermek amacıyla ayağa kalma. <KT, Cûdî, LN, ZL>

K7/4 **Kıyâm**-ı merkez-i hayret medâr-ı kurb-ı vîşâl / Verâ-yı kurb-ı meţâlib mebdâi-i teb'îd

K7/26 Bisât-ı emrdür ey dil bu mevķıf-i hayret / Olur **kıyâmı** karîn-i rızâ-yı Rabb-ı mecîd

K18/48 Hemîşe tâ ki bu vâdide her temûz u şitâ / **Kıyâm**-ı çâder-i eflâk-i bî-tınâb olmuş

K23/47 'Arûs-ı hâcle-i dâniş ki tab'umdur tûrur şaf şaf / Perestârân-ı ma' nî pîş-gâhında **kıyâm** üzre

2. namazda ayakta durma; genel olarak namaz. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>

G29/3 Rukû'ı eyler ebrûna **kıyâmı** kıddüñe 'âşık / Olur tâ'at-i ehl-i derd gâhî râst gâhî kec

3. ölümden sonrası, kıyamet. <KT> Aşağıdaki tanıkta sözcük, “ayakta durmak, sağlam kalmak” anlamındadır. Ancak “haşr” sözcüğünün delâletiyle “kıyamet” anlamı da kastedilmiştir.

K12/44 Erse her devrinûñ encâmı verâ-yı haşra / Olsa her sâ'atinûñ hadd-i **kıyâmı** şad sâl

4. nizam; nizamı sağlama, düzenleme. <LN, Ahterî>

K10/35 Bel bağlamış **kıyâma** yemîn ü yesârda / Sulţân-ı bahter şeh-i hâver-sitân gibi

kıyâm-âver [1] ayağa kalkan; selâma duran.

G125/5 Gitdi nağd-i dil ü dîn Nâ 'iliyâ bir bûte kim / Hâm-ı ebrûsına Cibrîl **kıyâm-âver** olur

kıyâmet [18]

1. Allah'ın ezelde takdir ettiği zaman gelince, dünyadaki bütün canlıların ölmeleri, sonra bütün ölmüşlerin Allah tarafından diriltilmeleri, mahşer yerinde toplanarak hesaba çekilmeleri, âlemin bozulması. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>

K23/29 Ğubâr-ı pây-ı hâme sâha-i evşâf-ı hulkûnda / Olur **kıyâmetde** râciḥ 'anber-i sârâ-yı hām üzre

M8/III/2 Nice şubḥ-ı **kıyâmet** muḥtefîdür şâm-ı zülfünde

G26/4 Sâyeñde eger şubḥ-ı **kıyâmet** de olursa / Ey baht-ı siyeh-rûz şeb-i târa ne minnet

G69/4 Sen bâ'is-i ḥarâbî-i kevineyn o gamzeden / 'Âlem ḥarâb u ḥâl-i **kıyâmet** tebâhdur

G96/3 Şerer-i âh ki hecrûñden alır sūzı müdâm / Her biri düzaḥ-ı cân-sūz-ı **kıyâmet** görünür

G221/5 Bu iddi'âda ise Nâ 'ilî o zâlimler / Qalur **kıyâmete** şekvâsı dâd-ḥ'âhumuzun

G373/3 O bezm-i yek-şebedür rûzgâr k'anda olur / Qarîn-i şubḥ-ı **kıyâmet** ḥumâr-ı nâ-kâmî

Aşağıdaki tanıklarda kıyamet güneşi (âfitâb-ı kıyâmet, ḥurşîd-i kıyâmet) söz konusu edilmektedir. Ayet ve hadislerin belirttiğine göre kıyamet sabahı güneş, batıdan doğacak ve o günde ay güneş bir araya gelecek, insanlar kaçacak yer arayacaktır. <DİNÎ KAVRAMLAR>

G223/2 ‘ Āşık degil o mäh-i dil-efrûz-ı behcetün / Hüsniinden âfitâb-ı **kıyâmet** hacil gerek

G381/6 Cemâl-i dâğ-ı hürşid-i **kıyâmet** / Girîbân-gîr-i maşşerdür celâli

kıyâmete dek [1] dünyanın sonuna kadar, dünya durdukça, uzun süre. <TS, ÖTS>

G389/5 Memnûniyuz **kıyâmete dek** Nâ’ilî gibi / Taḥrîk eden o şüh ise sen serv kâmeti

2. gürültü, patırtı. <KT>

G128/5 Ol **kıyâmet** kad ki nev-resdür daḥi ey Nâ’ilî / Dehri pür-âşüb-ı rustâ-ḥîz-i ferdâ gösterür

G137/1 Meclis-ârâ-yı **kıyâmet** rind-i ‘âli-meşrebüz / Yâr ile zânû-be-zânû câm ile leb-ber-lebüz

G267/1 Bir müyî kâkülinden ol âfet kıparmasun / Söyleñ **kıyâmet** üzre kıyâmet kıparmasun

kıyâmet kıparmak [3] aşırı gürültülere, kagaşaya yol açmak, ortalığı birbirine katmak.

<TS, ÖTS, DEYİMLER/AKSOY>

G267/1 Bir müyî kâkülinden ol âfet kıparmasun / Söyleñ kıyâmet üzre **kıyâmet kıparmasun**

Ş2/6 **Kıparıp** her taraf **kıyâmetler** / Şalın ey naḥl-i bağ-ı ‘işve şalın

T5/7 **Kıyâmetler kıpardı** tûḡlar başına küffaruñ / Giriftâr-ı ‘azâb-ı düzaḥ oldı ölmedin çasâr

kıyâmet kıpmak [2] kıyamet günü gelmek|| çok gürültü ve telâş olmak. <KT, YTL, TS,

ÖTS> “Kıyâmet” sözcüğünün Türkçe’de “kopmak fiili ile kullanılması, her iki sözcüğün de

“ayağa kalkmak” ve “haşrolmak” anlamlarını taşıyor olmalarından ileri gelir.

G74/1 Kıpsa yerinden ol kad ü kâmet ḡluv kıpar / Bir fitnedür **kıyâmet** ile rû-be-rû **kıpar**

kıyâmet kıpsa da [1] ne olursa olsun, neye maruz kalırsa kalsın.

K23/28 Bu istiḥkâm ile bi’l-lâh esâs-ı devlet ü ‘ömrüñ / **Kıyâmet kıpsa da** olmak ‘acebdür inhidâm üzre

kıyâmet-zâd [1] kıyamet doğuran, kıyamete neden olan, ortalığı karıştıran.

M8/I/2 Kıparduñ yer yer âşüb-ı **kıyâmet-zâd** n’eylersün

kıyâs [2] bir şeyi diğer bir şeye benzeterek ya da ona göre tutarak hüküm verme,

karşılaştırma. <KT, OTAL>

kıyâs etmek, kıyâs eylemek [1] karşılaştırmak, mukayese etmek. <TS, ÖTS>

K2/29 Bunuñla sâḥa-i pehnâ-yı cûdın **eyle kıyâs** / Ki çarḡ o sâḥada mevḥûme bir ḡubâr kalur

G110/2 Gören telâṭum-ı emvâc-ı eşk ile sînem / **Kıyâs eder** leb-i Ceyḥûnda feyz mişesidür

kıymak [3] acımayıp öldürmek. <TS>

M1/I/3 Pîr-i ḥamîde-kâmet iken şefkât etmeyüp / **Kıyduñ** o nev-cevâna edüp kâmetüñ dü tâh

M1/III/4 **Kıyduñ** qarîn-i nâkes olup kendü kendüñe / Şaḥs-ı kaẓâ bu meşğaleden ḥiç-kâredür

G204/6 Der imiş çeşmini mestâne görüp ol büt-i şüh / Kırkaram Nâ’ilî-i zâra **kıyar** ḡamzelerüñ

kıymet [3]

1. değer, paha, bedel. <KT, Cûdî, LN>

K19/4 Etdi bir ḡancer-i ser-tîz-i mücevher ihdâ / Ki virir **kıymeti** gencîne-i Qârûna ḡacel

2. şeref, itibar, izzet, makbuliyet. <KT, Cûdî, LN>

K29/24 Fehm eylemekde ‘âciz olur Nâ ‘ilî gibi / Neḳḳād-ı çârsû-yı ḥired ḳadr ü **ḳıymetüñ**

M3/IX/1 Dest-i ḳazâ ki cevher-i ḳuds etdi tıynetüñ / Cevher-şinâs-ı mey-gede bilmez mi **ḳıymetüñ**

ḳızarmak [3]

1. kırmızı veya ona yakın bir renk almak, kırmızılaşmak. <TS, ÖTS>

G44/4 Meyden **ḳızarsa** ruḥları gâhî o naḥl-i nâz / Bâzû-yı dâğ-dârin açup ergavânlanur

2. kanın yüze hücumu sonucu yüz kırmızı bir renk almak. <TS> Şarap içenin yüzü kızarır.

G4/6 **Ḳızarup** bâdeden ol çeşm-i siyeh Nâ ‘iliyâ / Görünür câme-i surḥıyla ḡazab-nâk baña

3. olgunlaşmaya başlamak, olgunlaşmak. <TS, ÖTS> Aşağıdaki tanıkta üzümlerin kızarma nedeni olarak onların utanmaları gösterilerek hüsn-i talîl yapılmıştır. Aynı biçimde üzümlere utanma hassası yüklenerek kişileştirmeye başvurulmuştur. Bu şekilde sözcüğün iki anlamı birden kastedilmiştir.

G291/6 Ḥacletinden **ḳızarur** Nâ ‘iliyâ duḡter-i rez / Görse engüşt-i şurâḥideki ḥinnâ rengin

ḳızıl [1] parlak kırmızı renk ve bu renkte olan. <TS>

G340/5 Görüp leṭâfet-i ‘aksin şanur **ḳızıl** yâḳût / Baḳan ṭabaḳçe-i la‘lîn-i gülde jālelere

Ḳızıl Arslan [1] Azerbaycan’da hüküm süren atabeylerden biri. Sultan Tuḡrul ile mücadele etmiş ve onu mağlup etmeyi başarmıştır. <Kâmûsü’l-A‘lâm> Aşağıdaki tanıkta güneş nispetle “Ḳızıl” sözcüğünü kullanmak amacıyla bu hükümdar anılmıştır.

K10/24 Şîr-i veḡâ ki bûs-ı riḳâbiyla faḡr eder / Ḥürşîd-i tâc-dâr **Ḳızıl Arslan** gibi

ḳibâr [1] büyükler, ulular, zarif, beşer topluluğunun yüksek sınıflarına mensup olanlar, kebir’in çoḡulu. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K14/9 Bîḡâneye yer yoḡdur o ‘işret-geh-i ḥâşuñ / Güncâyîşi maḥşûş-ı **ḳibâr** u şürefâdur

ḳibr [1] kibir, kendini büyük görme, büyüklük taslama, şişinme. <TS, Kanar/2>

K28/38 Bî-ḥiss ü ruh ḳâlebe döndi ‘adû-yı dîn / Lâl etdi saṭvetüñ bu ḳadar **ḳibr** ü kîn ile

ḳibrîṭ [1] kükürt. <KT> Tanıkta, bir cehennem tasvirinde eriyik hâldeki kükürt anılmıştır. Eriyik hâldeki kükürt, bir volkandan fışkıran lâvlar gibi akışkan ve sıcak olur - Lâvın bünyesinde kükürt bulunur-.

K12/34 Ḳa‘r-ı düzaḡ gibi pür-tâb ola çâh-ı zemzem / Ma‘den-i âhen ü **ḳibrîṭ** ola nehr-i salsâl

ḳifâyet [1] yetişme, yetişir miktarda olma, el verir olma|| iktidar, ehliyet, liyakat.

<KT, Cûdî, LN>

K7/55 Bu râzî derkde kem-mâyedür ḥired yâ Rab / Kef-i **ḳifâyet**-i ‘ilmündedür bu gence kilîd

kil [1] baş yıkamaya ve sair işlere yarar yeşilimtak ve yapışkan bir cins toprak, balçık. <KT, LN>

G254/6 Hāsidi eylemezdi lāl olmasa **kil**-i Nā'ili / Mükhale-i devāda çeşm-i hayāle mīl-dān

ķil [] söz. <KT>

ķil ü ķāl [4] dedikodu, çok konuşma (bkz. güft ü gū). <KT, OTAL>

K3/48 Haṭā-yı maḥz idügin **ķil u ķāl** bildi 'adū / Merātib-i hulelā-yı şeref-me'ābında

M3/III/3 Bildük ki himmet olmayıcağ ehl-i hālden / Esrār-ı Haḫḫ bilinmez imiş **ķil ü ķālden**

G315/9 Ser-ā-ser olsa sözüñ lubb-ı lāyihāt-ı hikem / Şaḫın müşa' biz-i nireng-i **ķil ü ķāl** olma

Aşağıdaki tanıkta geçen “medrese-i ķil ü ķāl” terkinin anlaşılabilmesi için Mazmunlar ve İzahı’nda yer alan açıklamayı aktarmak uygun olacaktır. “Osmanlı saltanatını inhitata sürükleyen sebepler arasında medreselerin cahiller yuvası olması, müderrislerin cahil ve zayıf yetişmeleri ve her türlü terakkiye engel olmaları gibi hāller de vardır. Son asırlarda bu medreselerde yalnız Arap dilinin grameri okutulurdu. Bazen bir harfin nasıl telaffuz edileceği, bir terkinin nasıl okunursa doğru olacağı etrafında münakaşalar nihayet kavgaya götürülür ve medrese yobazlarının dini siper ederek karıştıkları her iş gibi bu kavga da kanla teskin olurdu. Arapça’da zad (ض) harfinin dāl (د) yahut zel (ذ) gibi okunacağı etrafında çıkarılan hadise tarihte meşhurdur.” <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 293-294> **ķil ü ķāl**’in medreseye yakıştırılması bu nedenledir.

K1/15 Hāmūş-ı hayretem ki hıred naḫd-i himmetüm / Vaḫf-ı binā-yı medrese-i **ķil u ķāl** eder

kilāb [1] köpekler, kelb’in çoğulu. <KT, LN, OTAL>

K3/19 Ḳuṭaş-ı şevketi zīb-i ḫazān-ı mezbele-keş / Ḳumāş-ı devleti cüll-i ester ü **kilābında**

kilīd [6]

1. anahtar, açar. <KT> Günümüzde sözcük “anahtarın kilitlediği alet” anlamında kullanılmaktadır.

K7/30 O şāh-zāde ki etmiş vūfūr-ı baḫşāyış / Hızāne-i keremi bī-niyāz-ı ḳufl u **kilīd**

K21/4 Ḳalem ki luṭfına mevḳūfdur benānında / **Kilīd**-i ḳufl-güşā-yı der-i temennādur

K31/1 Hāmeñ ki ḳufl-ı genc-i devāta **kilīd** olur / Luṭfuñla ġā'ibāne cihān müstefid olur

G212/2 Ḳufl-ı **kilīdi** gūy-ı girībānuñ olsa da / Genc-i ṭılsım-ı sīneñ eder fāş gerdenüñ

2. herkes tarafından açılmamak üzere kapı, sandık vesaireye takılan bir alet. <KT>

K7/55 Bu rāzı derkte kem-māyedür hıred yā Rab / Kef-i kifāyet-i 'ilmüñdedür bu gence **kilīd**

Onay (2000. 339), eserinde aşağıdaki tanık hakkında şu açıklamada bulunur. “Buradaki siyah zülfün sahibi, sihir yapan cadıdır. Cadının saçından alınan bir iki tel yakılırsa, yahut

kesilirse hem cadı ölmüş, hem sihir ve tılsım bozulmuş. Zülf-i siyeh, hazineyi bekleyen kara yılan-ejderha olabilirse de tel sözü buna mâni‘ olur.” <MAZMUNLAR VE İZAH, s. 339> Tanıkta bir cadının söz konusu edilmesi zülf-i siyeh tabirinden hareketle düşünülebilirse de bu saçın yakıldığına, ya da sevgilinin ölümün istendiğine dair -ki bu durum klâsik şiirin felsefesine aykırı olurdu- bir ipucu bulunmamaktadır. Kanaatimizce aşağıdaki tanıkta, baht kilidinin sevgiliden alınan iki telle zorla açılması söz konusudur. Eski kapılar, iki telin yardımıyla rahatlıkla açılabilir. Telin biri ile, anahtarın dişlerini kavrayan çıkıntılar ittirilip diğeri ile kapının diline bağlı manivelâ dönmeye zorlanırsa kapı açılır.

G240/5 Feth oldu **kilîd**-i der-i gencine-i bahtum / Zülf-i siheyûnden yine bir iki tel aldum

kilîm [1] oturulacak yere veya yatak altına serilen ve dervişlerin omuzlarında taşıdıkları ufak keçe; seccade (bkz. bisât). <KT>

G314/3 N‘eyler perend-i zer-keş-i şubhı gedâ-yı ‘ışk / Maḥzûzdur **kilîm**-i siyâh-ı şeb olmasa

kilîsâ [1] kilise, Hristiyanların ibadetgâhı. <KT, Kanar/2>

K4/10 Şüret-ârâ-yı naḡş-ı ḥüsn olalı / Bût-trâşî-i **kilîsâ**-yı dilem

kilk [16]

1. kalem, kalem kamışı (bkz. ḥâme). <KT, FZ>

K3/36 O râhı ṭayy edüp ey **kilk**-i ḥoş-nevâ gel gel / Terâne-senc olalum na‘t ı müsteṭâbında

K12/77 Ğarḡa virdi felegi âb-ı ḥayât-ı suḥenüm / Reşḡa-i **kilkûme** leb-teşne yine âb-ı zülâl

K16/43 **Kilk**-i te‘yîd be-kef ḥil‘at-i iḡbâl be-düş / ‘Avn-ı Ḥaḡ yâver ü elṭâf-ı Ḥudâ yâr u mu‘în

K17/67 **Kilk**-i ma‘nî-şuver ü ṭab‘-ı siḡr-kârumdur / Naḡş-pîrâ-yı şanem-ḡâne-i i‘câz u füsûn

K20/34 Ṭâlib-terâne kim eder i‘câzı beste-dem / Nev-dâsitân-ı cādü-yı **kilk**-i suḡen-veri

K26/11 Ḳazâ-ḡükm ü ḡader-fermâ-yı ‘âlem kim ser-i **kilki** / Zebân-ı tercemân-ı sırr-ı aḡkâm-ı muḡadderdür

K26/22 Zebân-ı lüle-i **kilkûmden** oldı bir ḡazel cârî / Ki lafzı çeşme-i mihr ü edâsı âb-ı kevşerdür

K28/79 Pâyânıdır ḡaşıdenün ey **kilk**-i ter-zebân / Zeyl et du‘â-yı devlet-i şadr-ı ḡüzîn ile

K31/14 Tâ kim ḡisâb-ı defter-i ‘ömri ḡalâyıkuñ / Levḡ-i Ḳazâya **kilk**-i ḡaderden resîd olur

G44/7 **Kilk**-i siyâh-ı mâşıṭa-kâr elde Nâ‘ilî / Kuḡl-i cevâhir-i suḡene mîl-dânlanur

G131/2 Degül ḡaṭṭ levḡ-ı ruḡsârûnda ḡüyâ **kilk**-i ḡudretle / Rumûz-ı noḡṭa-i ḡâl-i ruḡuñ taḡrîr olunmuşdur

G225/2 Yazıldı **kilk**-i şaḡâ‘if-nigâr-ı ḡudret ile / Cerîde-i dile naḡş-ı cemâli Şuḡḡfinün

Kalemin “dû zebân” olarak nitelenmesi, onun ağzının hattatlar tarafından ikiye ayrılması ile ilgilidir. <Seccadî/1> Aşağıdaki tanıkta kalem hem iki dil konuşan bir casus olarak da düşünülmüştür.

K25/1 Ey **kilk**-i siyeh-câme egerçi dû zebânsın / Ammâ ki ḡasek-rîz-i reh-i kec-revişânsın

2. bir kamyş çeşidi. <FZ> Aşağıdaki tanıklarda, bir kamyştan yapılan çalgı olan ney (nāy) ile kilik kıyaslanmaktadır. Kamyştan yapılan kalemin kâğıda temasından da ses çıkardığı göz önünde bulundurulmalıdır (bkz. nāy).

K5/36 H̱āce-i ṭab'-ı Nizāmī-güherüm olsa eger / H̱amse tertibine cünbiş-dih-i **kilk**-i nāyī

G21/7 Ey Nā'ili terāne-i **kilkünden** oldılar / Rūḥāniyān-ı maṣṭaba-i intibāh mest

G331/5 Nağme-i **kilküme** āheng olamaz Nā'iliyā / Bezm-i erbāb-ı dilūn muṭrıbı Nāḥid olsa

kim [24] soru zamiri. Şahsı sorar.

K25/45 Gerçi bilinür rāz degildür dedigüm rāz / Bi'l-lāh **kime** dersin ki çunınsın ya çenānsın

G52/2 Cihānda **kimden** edersün ümīd-i ḥ'ān-ı kerem / Bu tāb-ḥānede ikrām-ı zayf bilmezler

G97/6 Zātı eṣrāf-ı zamānuñ Nā'ili ma'lūmdur / Ehl-i 'ilmūñ **kim** sorar zātın zamānın kim bilür

G118/1 **Kimūñ** koyınıdasun şeb-zinde-dār-ı vuṣlatuñ **kimdür** / 'Azīmet-ḥ'ān-ı Bercīs-iḳtidār-ı da'vetūñ **kimdür**

G118/2 **Kimūñle** tāze ṭarḥ-endāz-ı vefk-ı āşināyīsün / Kuhen taḳvīm-i dīrīn-sāl-i resm-i ülfetūñ **kimdür**

G118/3 Ne deyrūñ büt-nigār-ı āfitāb-efrūzıdır ḥüsnūñ / Ne burcuñ māḥısun pertev-perest-i ṭal'atuñ **kimdür**

G118/4 Siyeh-dil mihr-düşmen bī-vefasun ḥayf bilmezün / Çerāğ-efrūz-ı mäh-ı āsumān-ı behcetūñ **kimdür**

G118/5 Dū çeşmūñ Nā'ilīñ şimdi dāmānın tutar ammā / Girībān-gīri maḥşerde ol iki āfetūñ **kimdür**

G153/6 Elümüzden ne gelür eyleme ğamzeñ bī-dād / Şāh-ı iḳlīm-i ḳazādan **kime** şekvā ederüz

G271/2 Vifāḳı oldı mübeddel nifāḳa yārānuñ / Zamānede **kime** dersün bu dost bu düşmen

G322/2 Neşve-i 'ışkı bulur mıṣṭaba-i 'irfānuñ / Kimisi lāy u ḥumında **kimi** ser-cüşında

Kt2/1 Erbāb-ı dil yanuñda ḥaḳır ü zamīm olur / Ey çarḥ-ı kīne-cū saña **kimler** ğarīm olur

kim bilür [8] belli değil, bilinmez. Bir olay veya durumla ilgili olarak belirsizlik ifade eder. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER, ÖTS>

G97/1 Sūz hemān ḥüsnindedür yāruñ mekānuñ **kim bilür** / Gevherinde āb u tāb olsun da kânın **kim bilür**

G97/2 Var ise seng-i siyāh-ı ḳalb-i 'āşıḳdur miḥek / Yoḥsa ol şūḥuñ 'ayār-ı ḥüsn ü ānın **kim bilür**

G97/3 Ḥavf-ı tūğ-ı ğamze māni'dür recā-yı vuṣlata / Ol ṭılısm-ı fitnenūñ genc-i nihānın **kim bilür**

G97/4 Çin-i ebrū gösterür mi ğamze der-kār olduĝın / Bir ḳazādur yoḳsa bir tirdi kemānın **kim bilür**

G97/5 İmtilā-gāh-ı esāfil ehline nān-pāre yoḳ / Ḥ'ān-ı dehrūñ ḥikmet-i rüzī-resānın **kim bilür**

G97/6 Zātı eṣrāf-ı zamānuñ Nā'ili ma'lūmdur / Ehl-i 'ilmūñ kim sorar zātın zamānın **kim bilür**

G107/1 Demeñ ol şem'-i ḥüsne ğayrılarla germ-ülfetdür / **Kimūñle** hem-dem olsun n'eylesin müştāḳ-ı şoḥbetdür

Mt2 Naḥl-i nev-resdür o şūḥuñ bağbānın **kim bilür** / Tāze bir güldür açılmış gül-sitānın **kim bilür**

kimisi [1] bazısı, birtakımı, kimi. <TS, ÖTS>

G322/2 Neşve-i 'ışkı bulur mıṣṭaba-i 'irfānuñ / **Kimisi** lāy u ḥumında kimi ser-cüşında

kimse [13]

1. herhangi bir kişi, kim olduĝu bilinmeyen kişi, kim olsa, şahı, nefer. <YTS, TS, ÖTS>

K22/17 Bīm-i celāletūñle düşer ḥavf u ḥaşyete / Nām-ı bülendūñi işiden **kimse** dūrdan

G214/10 Nâzır bulunma ‘aybına ‘âlemde **kimsenüñ** / Bed-ḥ’âh-ı nâ-kesân bile olma kerîm iseñ

G215/4 Yâ ḥazînün mevc imiş ey mihr yâ evcün ḥazîz / Var mıdur senden recâ-yı irtifâ‘ı **kimsenüñ**

G215/5 İşte meydân-ı suhen var ise gelsün Nâ’ilî / Ser-ķalemnden böyle mu‘ciz ihtirâ‘ı **kimsenüñ**

2. (olumsuz cümlelerde) hiçbir kişi, hiçbir insan. <TS, ÖTS>

K12/30 Ağlamaz **kimse** zamânında meger kim gâhî / Ebri giryân ede keff-i keremi gâh-ı nevâl

K28/70 Ebkâr-ı nazmı nâzûk ü hem-vârdur n’ola / **Kimse** naķîşe bulmasa ğaşş u şemîn ile

M6/I/3 Cilve-gersün vaḥdet-i zâtuñla peydâ vü nihân / **Kimse** bilmez zâhir ü bâtında zâtuñ bi-nişân

G167/5 Nâ’ilî naḥvet ü câh ehli mu‘ammer olamaz / **Kimse** zehri bu şifâ-ḥânedede tiryâk edemez

G215/1 Olmasun rûsvâyıluķda intifâ‘ı **kimsenüñ** / Gelmesün eksük terâzûda metâ‘ı **kimsenüñ**

G215/2 Bulmaduķ ârâm-ı ḥâtır devr edelden rûzgâr / Görmedük eflâki iķbâlinde sâ‘î **kimsenüñ**

G215/3 Dâmenüñ pür-ḥün eden şemşîr-i mihründür felek / Fâriğ ol bizden senünle yok nizâ‘ı **kimsenüñ**

G257/3 Âşinâ bulmadı ḥarf-i elem-i vuşlata dil / Açmadı **kimseye** sermâye-i hicrânı ucın

kîmyâ, kimyâ [5] kimya; iksir. Sözcük, eskilere göre sun’î altın ve gümüş üretme ilmi anlamına gelir. Ancak bu asılsız ilmin meydana getireceği tesir itibarıyla “iksir” karşılığında da kullanılır. <Cûdî, LN, Kanar/2, ETETS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 294> Bu işlem esnasında kullanılan madde (iksir) mürsel mecaz yoluyla “kîmyâ” olarak anılmıştır.

K26/14 Muḥaşşal cevher-i iksîr-i cândur tıynet-i pâki / Vücûdî **kîmyâ**-yı kabiliyyetle muḥammerdür

M12/I/3 Şarardur zıkr ü fikrûñ çehresin erbâb-ı tevḥîdüñ / Siyeh ḥâki zer eyler **kîmyâdur** yâ Resûla’l-lah

G71/1 Şaḥşuñ isti‘dâdı luṭf-ı peykerinden bellidür / **Kimyâ**-yı kabiliyyet cevherinden bellidür

[tas.] var olanla yetinme ve olmayanın peşinden gitmeme, arzuyu terk etme, bunları gerçekleştirmiş olan ve bulunması zor olan kâmil insan. <OTDTS, Kâşânî, Seccadî/2> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “faķr” ile kullanılması, bu anlamı desteklemektedir (bkz. faķr).

G116/5 Sa‘y ile niceler olup mâlik-i **kîmyâ**-yı faķr / Ḥâk-be-dest devlet ü câha zekât virdiler

kîmyâ-yı Kârûn [1] Kârûn kimyası. Kimya değersiz madenlerden gümüş ve altın gibi değerli madenler elde etmeyi konu edinen mevhum bir ilimdir. Bu ilim, Tevrat’ta yazdığına göre Musa tarafından Kârûn isimli şahsa öğretilmiş, o da bunun sayesinde şervet sahibi olmuştur (bkz. Kârûn). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 283>

G243/3 Dimâğ-ı sūzî-i ḥayret bu kâra mâni‘ diyen / Muvâfıķ-ı ‘amel-i **kîmyâ-yı Kârûnam**

kimyâ-ger [3] güya her şeyi altına çevirmek sır ve sanatına sahip olduğu iddiasında bulunan, sihirci. <KT>

K28/58 Şadrâ o ḥâk-pâye ķasem kim ğinâ virüp / Ḥurşîdî **kimyâ-ger** eder muşt-ı tîn ile

K31/3 Ḥurşîd-i **kîmyâ-gere** sermâye-baḥş olur / Ol cevher-i kemâl ki senden bedîd olur

K31/4 Beñzer ħariş-i cevher olan **kîmyâ-gere** / Ol kim cenâb-ı ħâk-i derûnden ba'îd olur

kîmyâ-kâr [1] kimyacı, kimya ilmiyle uğraşan. Mazmunlar ve İzahı'nda aşağıdaki tanığın şu olaya gönderme yaptığı bildirilmiştir. "Sahtekârın biri, bir miktar altını toz hâine getirmiş; birtakım eczalarla karıştırıp tarâmûn-ı Hatâ adıyla bir aktara satmış. Sonra şehrin hükümdarına müracaatla topraktan altın yapacağını, isterse gözü önünde tecrübede bulunacağını söylemiş. Hükümdar memnuniyetle muvafakat etmiş. Kimyager bir kâğıda birkaç ecza ismini ve bu meyanda tarâmûn-ı Hatâ'yı da yazarak celbini istemiş. Aramışlar, nihayet tarâmûnu bulmuşlar. Getirip kimyagere göstermişler. Memnun olmuş ve aradığının bu ecza olduğunu söylemiş. Padişahla bir oraya girerek tecrübeye başlamış. Kimyacı iptida tarâmûnu kaynatmış. Sonra tasfiye etmiş ve şahın gözü önüne bir miktar altın koymuş." Hikâyenin buraya kadarki kısmı, aşağıdaki tanığın anlaşılması için yeterlidir. Tanıkta kimyagerin toprağı altına çevirdiği, fakat altını toprağa çevirme yeteneği bulunmadığı ifade etmektedir. Hikâyenin devamında kimyager, Hatâ (bkz. Hıfâ) memleketine giderek daha çok tarâmûn alırsa, çok fazla miktarda altın yapabileceğini söyler ve padişahın yüklü miktarda para ve yol azığı alarak ortalıktan kaybolur." <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 433>

G167/3 **Kîmyâ-kâr**-ı emel balsa da bir ħâlî yer / Zer eder ħâkini ammâ zerini ħâk edemez

kîn [5] öç almayı amaçlayan gizli düşmanlık, garez, kuyruk acısı; intikam. <KT, TS>

K3/45 Olunca seyf ile meb'ûş o server-i levlâk / Giritte-jeng idi şemşîr-i **kîn** kırâbında

K28/38 Bî-ħiss ü rûh kâlebe döndi 'adû-yı dîn / Lâl etdi şavvetûn bu kadar kibr ü **kîn** ile

K28/74 Çeşmün cihânı kırmada şemşîr-i **kîn** ile / Mağrûr iki şaff-ı sipeh der-kemîn ile

G138/2 'Işk ile kim âteş-i maḥzûz hemân / Sîne-i sûzâna yeter **kînümüz**

G357/1 Çeşmün cihânı kırmada şemşîr-i **kîn** ile / Mağrûr iki şaff-ı sipeh-de-kemîn ile

kinâr [1] kucak (ayrıca bkz. kenâr). <Kanar/2>

K7/28 Ḥasan birâderi perverde-i **kinâr**-ı resûl / Fûrûğ-ı nûr-ı dü çeşm-i 'Alî imâm-ı sa'îd

kîne [2] gizli düşmanlık, garez, nefsanîyet (bkz. kîn). <KT>

K18/31 Yine 'adâveti ehl-i dile muḥarrerdür / Kemâl-i **kînesi** bi-şekk ü irtiyâb olmuş

G272/1 Mihr umarsak felekâ sende eger **kîne** olursun / Râz-ı 'ışk olsağ eger ser-be-ser âyîne olursun

kîne-cû [2] öç almaya çalışan, kinci. <OTAL, Kanar/1>

M7/II/1 Sipîhr-i **kîne-cûdan** bî-vefâlık resm-i 'âdîdür / Felekden bî-niyâz olmak daḥî bir özge şâdîdür

Kt2/1 Erbâb-ı dil yanûnda ḥaḳîr ü zamîm olur / Ey çarḥ-ı **kîne-cû** saña kimler garîm olur

kîne-dâr [2] kin tutan, düşmanlık besleyen, kinci, hınçlı. <FZ, OTAL, Kanar/1>

- K29/9 N'eylerseñ eyle ğafil iken baht-ı **kīne-dār** / Fevt eyleme zamānını eyyām-ı fırsatūñ
- G351/1 Şulh-ı vifāka çāre yok ahter-i **kīne-dār** ile / Kevkebümüz alışmadı baht-ı sitize-kār ile
kīne-güzār [1] intikam arayan (bkz. kīne-cū). <Dihhudâ>
- Ş6/4 Müjde ey rüzgār-ı **kīne-güzār** / Yine geldük diyār-ı hicrāna
kīne-ḥ'āh [1] intikam almak isteyen, kinci. <KT, OTAL>
- M1/I/1 Ey rüzgār-ı kīne-ver ü çarḥ-ı **kīne-ḥ'āh** / Bî-dād kerden oldı o mazlūm-ı bî-günāh
kīne-ḥū [1] kinci yaratılışa sahip, garezci.
- M1/I/2 Senden ne vech ile alınur intikāmımız / Ey baht-ı **kīne-ḥū** felek-i bî-mürüvvet ā
kīne-ver [1] kin sahibi, gizli düşmanlık besleyen. <KT, Cûdî>
- M1/I/1 Ey rüzgār-ı **kīne-ver** ü çarḥ-ı kīne-ḥ'āh / Bî-dād kerden oldı o mazlūm-ı bî-günāh
ķīr [] zift, katran. Oldukça siyah olması nedeniyle siyah nesnelere yakıştırılır.
<Burhân-ı Kâtı', LN, OTAL>
- ķīr-gün, ķīr-güne** [2] zift renginde, katran gibi siyah, simsiyah. <Cûdî>
- K22/3 Deryā-yı **ķīr-güne**-i şebde 'adīm olur / Fülk-i felek telâṭum-ı emvāc-ı nûrdan
- G144/2 Ğarḳ-āb-ı **ķīr-gün**-ı şeb eylerdi 'ālemi / Fevvāre olsa mihre giribân-ı bahtumuz
ķirām [4] kerimler, ulular, şerefli; cömertler, kerīm'in çoğulu (bkz. kerīm).
<KT, Cûdî, LN, OTAL>
- K14/87 Nādāna cihān gül-şen olur 'ārife küllhen / Bu mes'ele ma'lūm-ı **ķirām**-ı 'uḳalādur
- K16/11 Āsafā mü'temenā ḳadr-şināsā şadrā / Ey bihīn ḳadr-ı **ķirāmı** güher-i ḥāş-terīn
- K23/23 Keremde Ca'fer-i Bağdād-ı şānī derdüm ammā kim / Bunun iḥsāmı ḡālibdür o ser-ḥayl-i **ķirām** üzre
- K30/17 Diñle yārān-ı sitem-pişe ne der ḥaḳḳumda / Maḥfil-i bār-geh-i ḳahr-ı **ķirāmumda** benüm
ķise [3] kese, altın ve gümüş paraların konulması ve korunması için kullanılan torba; aynı zamanda belirli bir miktar parayı karşılar. <OTAL, OTDTS>
- G185/5 Atmış niḳābı çehreden ol şūḥ Nā'ili / Naḳd-i cemāli **ķise**-i iḥrāza şıgmamış
ķise-i müflis [2] iflas etmiş kimsenin kesesi, beş parasız, boş cüzdan.
- K19/16 Sikke-perdāz-ı emānet ki döner 'ahdinde / **ķise**-i müflis-i bî-dirheme enbān-ı ḥıyel
- K22/12 Ḳalmışdı ceyb ü **ķise**-i müflis gibi teḥī / Günc-i derüm ḥasāret-i chl-i ḡurûrdan
ķise-teḥī [1] kesesi boş; fakir, beş parasız. <Dihhudâ>
- G200/4 Çeşm-i mestūñ hevesiyle oluruz **ķise-teḥī** / Kūçe kūçe gezerüz bir ṭolu sāḡar diyerek
kisve [2] giyecek (Dinî Kavramlar Sözlüğü, 2006. 381), giysi, kılık, kıyafet
(Kanar, 2008/2. 473) (bkz. kisvet, libās). <Kanar/2, DİNÎ KAVRAMLAR>
- K24/16 Tertīb-sāz-ı 'işret-i rindān olup vera' / Zühdüñ metā'ı **kisve**-i fişḳ u fücūr olur
- G337/3 **Kisve**-i ṭūṭide olmazdı melā'ik cān nişār / Lebleri ḡüftāra geldükçe şeker-riz olmasa

kisvet [1] elbise; özel kıyafet, bir mesleğe mahsus kıyafet (bkz. kisve, libās). <KT, OTAL>

G186/3 Yoluñda **kisvet**-i kurbāniyānla o şeh-i hüsnüñ / Şâf-ı melâ'ike pây-ı rîkâb-dârına düşmiş

kişi [4] kadın veya erkek kimse, insan, şahıs. <YTS, TS, ÖTS>

K37/9 Ba'îd olur **kişi** dergâh-ı zü'l-gıyâşından / Hevâ-yı nefsine teslim ü inkıyâdı kadar

G88/3 'Âşık dil-i tapîdesini yâre 'arz eder / Nabzın tabîb-i hâzika her **kişi** gösterür

G172/1 Etse dil-i zârı n'ola maḥbûbî ferâmûş / 'Âdetdür eder her **kişi** maḥcûbî ferâmûş

G222/5 Gül-gün câmı her **kişi** meydân sürdi biz / Gerd-i süm-i tekâver-i ümîdi görmedük

kişt [1] ekin; tarla. <Cûdî, LN, FZ, OTAL>

G124/2 Zemîn-i dil de kim vaqt-i ḥaşâd-ı **kişt**-i miḥnetdür / Cerâḥat tûde tûde dâğ hırmen hırmen olmışdur

kişver [28] iklim, memleket, ülke. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K2/10 Metâ'-ı devlete aldanma kim bu **kişverde** / Hezâr ḥ'âce ġarîbü'd-diyâr u dâr ḳalur

K10/28 Deşt-i amân-ı **kişver**-i 'adlinde bî-hirâs / Şîri ġazâl-perveriş eyler şobân gibi

K11/4 Sür yüzüñ ey pây-taht-ı salṭanat dāmânına / 'Âşaf-ı şaḥîb-kırân-ı heft **kişverdür** gelen

K11/13 Şulḥ-fermâ-yı şeh-i 'Irân ki ḳalb-i pâküñe / Naẓm-ı ahvâl-i re'âyâ emn-i **kişverdür** gelen

K15/38 Tab'um ki ola ḥ'âceġi-i **kişver**-i dāniş / Şâyeste-i ithâf-ı hedâyâ mı degildür

M1/III/3 Teslîm-i naḳd-i cân ile oldı işüñ tamâm / Düşdi yoluñ o **kişvere** kim ġayrı bâcı yok

M4/I/1 Ġamzeñle böyle ḳılan ḥâtır-ı âşûbî esîr / **Kişver**-i fitneyi bir tiġ ile etmiş teşhîr

M5/I/2 Efsûs ki **kişver**-i ḥayâtı / İḳlîm-i bedenden etdün ifrâz

M5/V/1 Kûyuñda nedür bu dâd-ḥ'âhî / Ey **kişver**-i fitne pâdişâhı

M5/V/9 Cân **kişverin** eyleye ne lâyıḳ / Ceys-i sitemüñ güzâr-ġâhî

M5/III/10 Ey şaḥne-i **kişver**-i teġâfûl / Maḥmûruña nîm cur'a besdür

M5/VI/2 Bu cünbiş ile ne'üzubi'l-lâh / Dil **kişverini** ḥarâb edersün

G21/1 Müjġânlar âfet-i dil-i 'âşık niġâh mest / **Kişver** ḥarâb şû sipeh pâdişâh mest

G113/5 Şûr-efġen olan Nâ'iliyâ **kişver**-i naẓma / Hük-m-i raḳam-ı ḥâme-i cādû-fenümüzdür

G143/6 Pây-mâl-i sipeh-i ḥaṭṭuñ idi **kişver**-i cân / Vermedin dest-i ḳazâ fitneye menşûr henüz

G194/2 **Kişver**-i nâz u leṭâfet bulamaz ḥüsn-i niẓâm / Bir senüñ gibi şeh-i nâz penâh olmayıcaḳ

G195/1 Ġamzeñle gönül **kişveri** pür-şûr u şer ancak / Maḥrûşa-i der-bend-i ḳazâ vü ḳader olayıcaḳ

G198/3 Şiken-i pençe-i ḥürşîd olur ednâ kârı / **Kişver**-i 'ışḳ zemîninde biten her giyehüñ

G204/2 Eyleyüp **kişver**-i pür-şûr-ı ḳazâyı me'men / Maḥşer-i fitneye âşûb salar ġamzelerüñ

G259/2 Döndi Bağdâd-ı dile **kişver**-i cân 'ahdünde / Müjeler leşġer-i Tatar u Hülâġusun sen

G271/5 Çoġaldı düzd-i suḥen Nâ'ilî bu **kişverde** / Metâ'-ı naẓm ise mânend-i müşk-bû düşmen

G284/2 Her niġâhı zehr ile âlûde bir şemşîrdür / Pâdişâh-ı **kişver**-i hüsnüñ amânından şaḳın

G327/2 Eylemiş kâkül ü ḳaddin o şeh-i **kişver**-i nâz / 'Âlem-efrâz-ı füsûn şuḳḳa-tırâz-ı fitne

G337/7 Pây-mâl olmazdı her **kişverde** erbâb-ı suḥen / Mülki isti'dâd ḳaḥṭ-âbâd-ı temyîz olmasa

G375/3 İmsâk-i dehr ḳıldı teḥî ceyb-i himmeti / Rûy-ı metâ'-ı **kişver**-i dāniş görölmedi

kişver-i dil [3] gönül iklimi, gönül mülkü.

G94/4 Bu deñlü fitne vü âşûba bâ' is **kişver-i dilde** / Ol iki çeşm-i mestûñ birbiriyle ittiñâdudur

G158/5 Bu âh ile biz Nâ'iliyâ **kişver-i dilde** / Bî-bâñg ceres-i merhale peymâ-yı gezendüz

G301/3 Sînemde tâze şerha degil **kişver-i dîle** / Açmış Tehemten-i nighühñ şâh-râh-ı nev

kişver-güşâ [2] beldeler fetheden, fatih hükümdar. <KT, Kanar/2>

K23/43 Ben ol İskender-i **kişver-güşâ-yı** 'âlem-i nazmam / Ki te'yîdinde olmuş rûh-ı Risto ihtimâm üzre

T5/2 Mücedded fâtiñ-i **kişver-güşâ** Dârâ-yı mülk-ârâ / Muhammed Hân-ı Ğâzî Qahramân-ı Keukubâd-âşâr

kitâb [8] kitap, yazılmış ya da basılmış ve bir kabın içinde dikilmiş kâğıtlar topluluğu. <KT, OTAL>

K2/26 **Kitâb**-ı nüşha-i 'ilm-i ledün ki fehmi-ı hîred / Kuşûr-ı şerh ü beyânında şerm-sâr qalır

K2/27 Zihî **kitâb** ki ma' nâ-yı noqtasında bile / Hezâr nükte-i pinhân u âşikâr qalır

K3/42 Hâñ-ı muşannif idi nüşha-i vücûdı tamâm / Ne ihtimâl idi harf-ı hâñ **kitâbında**

K18/20 Zihî vezîr-i Aristo-meniş ki sözlerinüñ / Nizâm-ı devlete her harfı bir **kitâb** olmuş

K19/11 Ser-nüvişt-i qalem-i şâni' -i kül cüz' -i hikem / Münteñhab-nüşha-i pâkîze **kitâb**-ı mücmel

G139/2 Ders-i hayretde rûh-ı Qays ileyüz / H'âce-tâş-ı **kitâb** der-bağalüz

G231/4 Râz-ı lebinde noqtadur şerh-i **kitâb**-ı Hüsn ü Dil / Meftûn-ı isti' dâdudur bir tıfl-ı dâñânunñ gönül

G261/2 Varâñ-sumâr-ı gül-i 'işret ol ço be vâ'iz / Zamân-ı 'ıyş ü tarabdur **kitâbı** n'eylersün

kitâbe [1] umumî bir binanın kapısı üzerinde, mezar taşında ve benzeri yerlerde celi hat ile yazılan veya kazdırılan yazı. <KT>

K20/26 Geh nazm u geh neşr ile etsün mü 'eşşirün / Ârâyiş-i **kitâbe**-i nüh-çarñ-ı añzeri

kol [] devriye gezen asker, bekçi. <YTS>

kola çıkmak [1] genel güvenlik için bir yeri dolaşıp teftiş etmek. Padişahlar ve sadrazamlar kola çıktıkları zaman bir münasebetsizliğe şahit olmamaları için önlerine meşaleler çekilirmiş. <YTL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 298> Aşağıdaki tanıkta feleğin omzundaki ay bu türden bir meşaleye işaret etmektedir.

K15/21 **Çıkdıñça** sa' âdetle **kola** düş-ı felekde / Zer-meş' ale-i mâh müheyyâ mı degildür

konduurmak [1] eğreti biçimde, gelişigüzel takmak, iliştmek (bkz. pül konduurmak). <ÖTS>

G98/8 ' Ârifün bañt girüp gönline pül **konduurmaz** / Nerd-i iqbâlde ağıyâra döner zâr okudur

konmak [3]

1. koymak işi yapılmak. <TS, ÖTS>

G377/4 Câmâ **konduñça** olur hâlet-nümâ-yı selsebîl / Bâde kim fevvâre-sâz-ı şîşedür her qatresi

2. koymak.

G180/6 Cihân-ı vahdetün bir renge **konmuş** ‘unşur-ı çârî / Gül âteş bülbül âteş nev-bahâr âteş hâzân âteş

3. yerleşmek, yurt edinmek.

konan göçer [1] gelen gider, kimse sabit ve baki kalmaz. “Ölmek” sözünün anlamında yok olmak da bulunduğundan, İslâmî inançtaysa ölümün, geçiçi ve yalan dünyadan gerçek dünyaya geçmek düşüncesinden hareketle ölmek yerine “göçmek” kullanılır. <TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 126> Tanıkta bu ibare ile dünya hayatının geçiciliği ifade edilmiştir.

K2/9 **Konan göçer** bu serây-ı sipenc-i fânide / Bu tâb-hânede bir gün harâbe-zâr kalur

koparmak [14]

1. kopmasını sağlamak, kopmasına yol açmak, söküp çıkarmak. <YTS, TS, ÖTS>

G73/2 Aç hoşka-i dehânuñî nâz ile nuṭka gel / Bir pâre zaḥm-ı câna o tiryâkdan **kopar**

G267/1 Bir müyî kâkülinden ol âfet **koparmasun** / Söyleñ kıyâmet üze kıyâmet **koparmasun**

G267/5 Hengâm-ı girye tût ser-i zülfüñ ki lengerin / Fülk-i dilün telâṭün-ı hayret **koparmasun**

G267/6 Müştâk-ı büy-ı feyz bu bâḡuñ gülün degil / Bergin hilâf-ı meşreb-i himmet **koparmasun**

G267/7 Hârâ-dilâna etsün eşer âh-ı tişe-kâr / Bihûde yoksa seng-i melâmet **koparmasun**

G267/8 Dâḡında kanlu penbeyi laḡt-ı dilün şanup / Ey Nâ’ilî o şerhoş-ı naḡvet **koparmasun**

Aşağıdaki tanıkta Kâbe’nin duvarından suret koparan bir put söz konusu edilmiştir. Put gibi güzel sevgili, Müslümanlarca Kâbe’ye eş tutulan gönülden parça koparmaktadır. Onay (2000. 271), Hıristiyan binalarından taş koparmanın kimi Müslümanlarca âdet hâline getirildiğini eserinde ifade etmiş ve klâsik şiirde bu âdetin işlendiğini ifade etmiştir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 271> Benzer şekilde Hıristiyanların da Müslüman binalarından taş koparmak yoluyla ona hakaret etme arzusu içinde oldukları tahmin edilebilir ve aşağıdaki ifade bu bağlamda değerlendirilebilir.

G267/2 Ġayruñ ki dilde naḡş-ı cemâlin görür o bût / Dîvâr-ı Ka’beden nice şüret **koparmasun**

2. yerinden kaldırmak, harekete getirmek. <YTS, ÖTS>

G267/3 Âheste-rev bulun ki göz açdurmayup saña / Hınk-ı felek ġubâr-ı küdüret **koparmasun**

3. güçlkle elde etmek. <YTS, ÖTS>

G267/4 Laḡzişdür evvelîn ḡatar-ı nev-süvâr-ı câh / Râm olmaduḡça pâre-i devlet **koparmasun**

4. birden ve güçlü bir biçimde başlamak; haşretmek, diriltmek. Tanıklarda sözcüğün “kıyâmet” ile birlikte kullanılması her iki sözcüğün “ayağa kalkmak” ve “haşr olmak” anlamlarını taşımalarıdır. <TS, YTS>

K9/31 Medḡ-i şâhân-ı cihânda **koparup** nice haşr / Eşheb-i ṭab’ı sebük-tâzi-i meydân etmiş

M8/1/2 **Ƙoparduñ** yer yer âşüb-ı kıyâmet-zâd n'eylersün

G267/1 Bir müyî kâkülinden ol âfet Ƙoparmasun / Söyleñ kıyâmet üzre kıyâmet **Ƙoparmasun**

Ş2/6 **Ƙoparup** her taraf kıyâmetler / Şalın ey naḥl-i bâğ-ı 'işve şalın

T5/7 Kıyâmetler **Ƙopardı** tûğlar başına küffaruñ / Giriftâr-ı 'azâb-ı düzaḥ oldı ölmedin çäsâr

Ƙopmak [14]

1. yerinden ayrılmak, kalkmak. <TS, ÖTS>

G74/1 **Ƙopsa** yerinden ol Ƙad ü Ƙâmet ğuluv Ƙopar / Bir fitnedür kıyâmet ile rû-be-rû Ƙopar

2. gövdeden ayrılmak. <TS>

G295/5 Der imiş görüp ol âfet bu taḥammülüm cefâya / Dil-i Nâ 'ilî degildür **Ƙopa** seng-i ḥâredür bu

3. birdenbire başlamak veya ortaya çıkmak, belirtmek. <TS, ÖTS>

G73/4 Olmaḳda nev-be-nev ḥışım-ârâ o ğamzeler / Fevc-i sipâh-ı fitnedür âfâḳdan **Ƙopar**

G74/3 Şehbâz ğamzeñ eylese Ƙaşd-ı hüma-yı dil / Cibrîl-veş melâ 'ikeden ḥây u hû **Ƙopar**

G74/4 Olduḳça nîm nâz-ı tebessüm taraf taraf / Gül-ğonce-i dehânuñ içün ğüft-ğû **Ƙopar**

Aşağıdaki tanıklarda “kıyâmet” ve “Ƙopmak” sözcüklerinin birlikte kullanıldığı görülmektedir. “Kıyâmet” sözcüğünün lügat manâsı “ayağa kalkmak”tır. Ölülerin kalkıp toplanmalarını ifade eden bu sözcüğün “kopmak” fiiliyle kullanılması da bu fiilin “ayağa kalkmak, haşrolmak” anlamlarına gelmesinden kaynaklanmaktadır. <YTS>

K23/28 Bu istiḥkâm ile bi'l-lâh esâs-ı devlet ü 'ömrüñ / Kıyâmet **Ƙopsa** da olmaḳ 'acebdür inhidâm üzre

G74/1 Ƙopsa yerinden ol Ƙad ü Ƙâmet ğuluv **Ƙopar** / Bir fitnedür kıyâmet ile rû-be-rû **Ƙopar**

4. meydana çıkmak, zuhur etmek, çıkmak. <YTS>

G73/3 Ḥâmûşî-i edeb ki ğüşâyîş-pezîr olur / Bir ğoncedür ḥadîḳa-i aḥlâḳdan **Ƙopar**

G73/5 Der-kâr olur telâṭum-ı deryâ-yı iştîyâḳ / Bir mevce o cebhe-i berrâḳdan **Ƙopar**

G73/6 Ben bulmadum görürseñ eger ey ḥakîm sen / İnşâf şafḥasın bu nüh evrâḳdan **Ƙopar**

G73/7 Ey Nâ 'ilî semâ' -künân heft beytüñe / Seyyâregân-ı çarḥ bu nüh tâḳdan **Ƙopar**

G74/5 Ey Nâ 'ilî nihâl-i siyeh-bâğ-ı baḥtdan / Ne ğonce-i emel ne gül-i ârzü **Ƙopar**

5. harekete geçmek, fırlamak, kalkmak. <YTS>

G74/2 Târâc-ı mülk-i câna şaf-ârâ-yı nâz olup / Müjgândan evvel ol nîgeh-i tünd-ḥû **Ƙopar**

6. (ses) yankı vermek, çınlamak. <ÖTS>

G73/1 Kûyuñda nâle kim dil-i müştâḳdan **Ƙopar** / Bir nağmedür ḥicâzda 'uşşâḳdan **Ƙopar**

Ƙorkmak [2] acı verici veya tehlikeli bir durum yaratacağı düşüncesi ile bir şeyden

korku duymak, kaygı duymak, endişe etmek. <TS, ÖTS>

G77/6 Ğirre-i câh ol Ƙadar sultân-ı gül kim **Ƙorkkaram** / Ḥârdan bûlbüller ister ḥün-beḥâ nev-rûzdur

G204/6 Der imiş çeşmini mestâne görüp ol büt-i şûḥ / **Ƙorkkaram** Nâ 'ilî-i zâra Ƙıyar ğamzelerüñ

korķu [1] herhangi bir kötölük gelmesi ihtimalinin yarattığı tedirginlik, kaygı, üzüntü, endişe. <TS, ÖTS>

G126/5 Pākī-i çirk-i riyā ise murāduñ zāhid / **Ƙorķum** oldur saña düzaħda da yer virmezler

ƙoymak, ƙomak [57]

1. bir şeyi bir yere bırakmak, belli bir yere yerleştirmek. <TS>

K12/7 Bunca temkīn ü metānetle ki ol dād-gerūñ / Zāt-ı pākine **ƙomış** hıkmət-i Hāķ celle celāl

M1/VI/2 Hāk-i siyāha kim **ƙodular** cism-i pākūñi / Şan defn-i zūlmet eylediler ƙabre nūr ile

G304/2 Dil-i aġyāra **ƙorsun** dest-i pākūñle fitil-i dāġ / Bu gūne vaz'-ı ƙānūn-ı cefāyı ihtiyār etme

2. dökmek. <ÖTS>

G213/4 Pīr-i muġān-ı 'ıřķ **ƙomış** lezzet-i hayāt / Keyfiyyetinde cām-ı şereng-i nigāhıñuñ

3. katmak, eklemek. <TS>

M1/VII/2 **Ƙoydı** biri birine bu mātem felekleri / Ƙaşd-ı harāb-ķārī-i nūh tarem eyledūñ

4. bırakmak, terk etmek. <TS, ÖTS>

K2/56 Bu tāt u taħtı **ƙoyup** husrevān-ı dehr ancak / Zāhīr-i mülk-i hūdāvend girūdār ƙalur

K3/29 **Ƙo** hāl-i ġayrı sen ey bī-hicāb kendūñi gör / Ne oldı māhaşaluñ çarħ āsiyābında

K5/30 Teng iken havşala-i himmetine her dū cihān / **Ƙomamış** hātır-ı gerd-i emele güncāyī

K7/59 Edüp mu'āmele lūtfuñla Nā'iliyi **ƙoyma** / Girifte-dāmen-i teb-lerze-i 'uķāb-ı şedīd

K12/59 Ne ƙadar medħe sezā-vār ise zātūñ o ƙadar / **Ƙomadı** bende te'addī-i felek nuķka mecāl

K16/16 Būy-ı hūlkuñ **ƙomadı** nefħa-i pīrāhene yer / Olmasun hātır-ı Ya'ķūb-ı emel zār u hazīn

K17/51 Dāmen-i lūtfuñı tūtmışdur o bī-dil muħkem / **Ƙoma** ser-pençe-i bīdād-ı felekde maġbūn

K17/68 Nā'ili lāfi **ƙo** nazm āhırıdır eyle du'ā / Ki olur mezheb-i dānişde şi'ār-ı mesnūn

K19/19 Görmedük gerçi ki Āşafı Nizāmü'l-mülki / Gerçi anlar da cihānı **ƙomamışlar** mühmel

K19/27 Feleġi 'aksine döndürdi zūhūruñ fi'l-hāl / **Ƙomadı** 'illet ü esbāba yer ile medħal

K21/26 **Ƙomaz** 'adāvet-i dirīnesin ahālīye / Me'ādin-i cehele māye-i eşirradur

K24/30 Etsün **ƙo** hāk-i pāyuñ olup rüzgāra nāz / Dānā-dilān-ı 'ālem-i himmet ġayūr olur

K27/4 Tūrta-i şāhid-i iķbālūñ olup şāne-zeni / **Ƙomadūñ** hiç dil-i pūr-ħelecān hoş geldūñ

K28/17 Bir bār-gāha mūntesibüz şimdi ey felek / Sen daħi cevri **ƙo** bize baħt-ı mūhīn ile

K30/4 Bīm-i ser-pençe-i 'uķķāb-ı felek n'eyleyeyüm / Tāb-ı cūnbiş **ƙomamış** bāl-i ġarāmumda benüm

M1/VI/5 Füşat-serāy-ı dehri **ƙoyup** ülfet eyledūñ / Āhır mezīķ-i hākde ehl-i ƙubūr ile

M2/V/9 Bī-tāķātī-i sūziş-i derdūñle o günde / Şermende **ƙoma** Nā'ili-i zāruñı yā Rab

M4/II/1 **Ƙoma** pūr-'uķde-i h'āhiş ser-i mūyuñla bizi / Āşinā ƙıl nıgeh-i nādire-ġūyuñla bizi

M4/II/3 Hāşre dek yoksa girībānuñ elden **ƙomazız** / Belki maħşerde de dāmānuñ elden **ƙomazız**

G1/3 Girān etsün **ƙo** diller tār tār-ı zūlfiñ olsun tek / Ruħuñ bağında nice müşķ-bīd-i ser-nıġūn peydā

G20/4 Ƙaddin hām eyleyüp **ƙomamış** hiç benefşede / Deryā-yı mevc-ħiz-i çemende şināh tāt

G51/8 Metā'ı kes-mehār-ı çārsū-yı maħşerdür / **Ƙo** nāz u naħveti şāhum ġurūrı n'eyletler

- G67/4 Ey rind-i tehî-kîse **ko** da' vâ-yı hülûsı / Meh-pârelerüñ ceybine sîm ü zeri taldur
- G114/2 Ârâma yer **komaz** dile küyında rûzgâr / Ol âsitânen bir avuc hâki dūr eder
- G119/2 **Komaz** câm-ı gurûrı bezm-gâh-ı haşre dek elden / O mestâne nîgeh kim teşne-i hûn-ı şehîdândur
- G163/2 'Âşık-ı gâh-ı kâküle haţtuñ **komadı** yer / Ol hırz ile çok def' -i ser-encâm ederüz biz
- G211/1 Şabâ meger o şeh-i dil-nevâzdan geldüñ / Tarîk-ı cevri **koyup** semt-i nâzdan geldüñ
- G237/3 Dâmen-i turra-i ham-der-hamuñ elden **komayup** / İttihâd-ı dil-i 'uşşâk ile her gâh nesîm
- G251/5 Ser-girân olsun **ko** çeşmüñ kudsîyân-ı 'arşa tâ / Her müjeñ destinde bir şemşîr-i bürrân görmesün
- G261/2 Varak-sumâr-ı gül-i 'işret ol **ko** be vâ'iz / Zamân-ı 'ıyş ü tarabdur kitâbı n'eylersün
- G265/1 Erbâb-ı hüner ey çarh 'ahdünde **ko** 'ur olsun / Nâdâna şeb ü rûzuñ sincâb u semûr olsun
- G265/2 Sen neşve-i idrâküñ sermâye-i 'izzet bil / Câh ile **ko** câhiller 'âlemde vakûr olsun
- G278/1 Vücûd 'aks-i cemâlûñle dâğ dâğ olsun / O Çâr-bâğ-ı maḥabbet **ko** heşt bâğ olsun
- G278/4 **Ko** tār-ı kâkülûñ etsün şikeste bād hemân / Dil-i hamîdeye bir güşe-i ferâğ olsun
- G291/3 'Aql-ı Mecnûnı çeküp dest-i kazâ zencîre / Şiken-i turra-i Leylâda **komuş** nîrengin
- G295/1 Dil-i zârî haste kıldı ne yaman nezâredür bu / Şeb-i gâmda **koydı** halûñ ne siyeh sitâredür bu
- G305/4 Sözüni dînler idük zâhid-i düzaḥ-nefesüñ / **Kosa** cennet hevesin kâ'il-i a' râf olsa
- G309/2 Elden mi **kordı** ḥabl-i metîn-i recâyı dil / Ser-rişte-i vedâd-ı bütân kûteh olmasa
- G315/5 **Ko** meyli bir iki günlük şafâya virme vücûd / Esîr-i devlet-i deh rûz u nîm sâl olma
- G321/2 **Ko** bu garrâlığı sermâye-i ḥüsn elde iken / Kendüyi hiçe şatan 'âşîka imdâd eyle
- G360/2 Bu köhne maşṭabanuñ bâde-i neşâṭı gönül / Riyâyı **ko** saña zehr-i melâl gelmedi mi
- G363/5 **Ko** Nâ'ilî olalum reh-neverd-i tenhâyî / Refîkumuz hele bir mâh-pâredür şimdi
- G389/2 Yolda selâmın almaz iken mübtelâlaruñ / Qaddin ham eyleyüp **komamış** sende tākati
- R1/1 Ta' cîli **ko** ey kâtib-i a' māl-nüvîs / Her dilde olur lutf-ı ilâhî me'mûl
- Ş1/2 **Koma** tenhâ ki bir garîbündür / Döyemez intizâra sulṭânım
- Ş6/3 Bizi etdün garîb-i dâr ü diyâr / **Komaduñ** cân u dilde şabr u qarâr

5. izin vermek, müsaade etmek, serbest bırakmak, salıvermek. <YTS, ÖTS>

- K12/56 Neyleyüm çarh sitem-kâr ahâlî düşmen / Fikr-i evşâfuña bir laḥza **komaz** fâriğ-bâl
- K13/36 Fâriğ **komaz** endîşe-i evşâfuña ammâ / Feryâd-ı cefâ-yı felek-i gûşsa-fezâdan
- K25/41 Ammâ ki nedür çâre **komaz** gerdîşe eflâk / Ehl-i dil iseñ pey-siper-i nâ-ḥiredânsın

6. bir duruma sokmak, bir hâle getirmek.

- K5/9 Bir nazarda ḥired-âşübî-i bîkr-i fikrüm / Şekl-i Mecnûna **kor** isterse eger Leylâyı
- M2/II/2 Sînemdeki âteş beni bir renge **komuş** kim / Hâkister-i düzaḥ-beden ü berķ-naẓîrem

7. (ad) atama.

- G87/6 **Komışlar** nâmını teşrîḥ-i minnet tîğ-i gâmzeñle / Tenüm şad çâk edüp bir nüşha-i meşrûḥ yazmışlar
- koyun** [2]

1. göğüsle giysi arası. <TS>

- K10/14 Dönmiş o faşş-ı ḥâteme cirm-i zemîni kim / **Koynında** şaklar ehl-i nâzar hırz-ı cân gibi

2. kollar arası, kucak. <TS, ÖTS>

G118/1 Kimün **koynındasun** şeb-zinde-dâr-ı vuşlatuñ kimdür / ‘Azîmet-h’ân-ı Bercîs-iķtîdâr-ı da’ vetüñ kimdür

köhne [11]

1. eski, köhne. <LN, Kanar/1, Steingass>

K23/41 Benüm ol **köhne** şägird-i mu’ allim-hâne-i mâ’ nî / Ki sözde ğālîb oldum nice üstâd-ı be-nâm üzre

G301/1 Hoşdur şarâb-ı **köhne** ğam-ı tâze âh-ı nev / Bir ğam-küsâr içün k’ola ebrûsı mâh-ı nev

G340/6 Ğam-ı ħaţuñla nev ü **köhne** döndi dâĝlarum / Benefşe-zârda surĥ u kebûd lâlelere

2. eskimiş, eskiyip yıpranmış, yıkık dökük. <KT, TS, Kanar/1> Bir mekân ya da nesne söz

konusu edildiğinde bu anlam zuhur etmektedir.

K14/90 Mesned-geh-i iclâlûñ ola nîteki ‘âlem / Biñ sūr-ı şafâ mevķi’i bir **köhne** serâdur

K37/2 Bu **köhne** mezra’ adan neydi dâne-ċîn olmaķ / Müfîz olaydı zamân-ı direv ħaşâdı ķadar

G92/4 Bu kuhen dâr-ı şifânuñ naţar-ı dâñaya / Ćarĥ-ı atlas dedigüñ **köhne** firâşı görünür

G102/6 Ħaşîr-i **köhne** sitebraķla Nâ’ ilî birdür / Bu ħâk-dân-ı fenâda bisâţ bilmezler

G149/4 Bisâţ-ı dehr oda yansun bu tâb-hânede kim / Naşîb-i ehl-i dile **köhne** buriyâ düşmez

G330/3 **Köhnedür** bârâna döymez saķf-ı bünyâd-ı şigîb / Sen de seylâb-ı ğama ey eşķ imdâd etmeye

G360/2 Bu **köhne** maşţabanuñ bâde-i neşâţı gönül / Riyâyı ķo saña zehr-i melâl gelmedi mi

3. yaşlı, ihtiyar. <Kanar/1> İnsan söz konusu edildiğinde bu anlam kendisini göstermektedir.

G368/5 Ne deñlü şaķlasañ ey **köhne** pîr-i nâ-bâlig / Tecemmülûñ yine mîrâş-ı ĥ’âra degmez mi

köhne-bahâr [2] sonbahar. <OTAL>

G200/5 Nâ’ ilî dâĝ-ı dil-i **köhne-bahâr**-ı ğam olup / Gül-şene açılalum tâze gazeller diyerek

Ş11/1 Dönmiş ruĥ-ı zerdine ħemen ‘aşîķ-ı zâruñ / Bir gûne daĥi ‘âlemi var **köhne-bahârûñ**

köpek [1] it|| aşâĝılık soysuz. Davranışları kötü olan kimse için sövgü sözü olarak

kullanılır. <TS, ÖTS> Tanıkta hakaret sözü olarak kullanılmıştır.

K17/46 Ne **köpekdür** Venedik kâfiri ĥâlâ kim ulur / Şîrler pençe-i ķahruñda giriftâr u zebûn

ķubbe [1] yarım daire şeklinde taştan ya da tuĝladan yapılmış tavan, kümbet.

<KT, Cûdî>

K8/8 Zihî imâm ki olmış şerefde tâķ-be-tâķ / Sipihre merķadinüñ **ķubbe**-i ser-efrâzı

ķubbeli [1] tavanı yarım küre şeklinde olan. <KT>

K16/17 İrtifâ’ ıyla düşer sāyesi bâm-ı felege / Nedür ol **ķubbeli** kâşî oda ol şâh-nişîn

ķubûr [1] mezarlar, sinler, ķabr’in çoĝulu (bkz. ķabr). <KT, LN, OTAL>

M1/VI/5 Füşât-serây-ı dehri ķoyup ülfet eyledüñ / Âĥir meziķ-i ĥâkde ehl-i **ķubûr** ile

kûçe [6]

1. dar sokak, mahalle; küçük köy. <Burhân-ı Kâtı’, LN, Cûdî, Redhouse>

M5/I/1 Ey pâdişeh-i qalem-rev-i nâz / Vey fitne-nişân-ı **kûçe**-i râz

G96/2 **Kûçe**-i kâm gibi qaldı tehî şeh-r-i vişâl / Şimilik ‘aşîka ‘azm-i reh-i firqat görünür

kûçe kûçe [1] sokak sokak, mahalle mahalle.

G200/4 Çeşm-i mestûn hevesiyle oluruz kîse-tehî / **Kûçe kûçe** gezerüz bir tulu sâgar diyerek

2. ince yol. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî>

G153/4 Bizüz ol maştaba-i feyz-i şahbâmuz ile / ‘İşkî sâgar-be-kef-i **kûçe**-i sevdâ ederüz

G157/5 Sâye-perverd-i hümâ-yı evc-gâh-ı nâzdur / **Kûçe**-i şeh-râh-ı ‘ışkuında dil-i pâ-mâlûmüz

3. çarşı, pazar. <OTAL>

K2/2 Hüm-ı felek gibi bir gün olur bu **kûçe** tehî / Ne pîr-i bâde-furûş u ne bâde-h’âr qalır

kuçmak [2] kucaklamak, bağrına basmak. <ÖTS, Kanar/2>

G203/1 Yine âgûş-ı murâdında mısın âgyâruñ / Kim **kuçar** mûy-miyânuñ kim oper ruhsâruñ

G304/4 Femin öpmek miyânın **kuçmak** istersen hemân ey dil / Tırup yok yerlere ol mest-i nâza i‘tibâr etme

kudemâ [2] eskiler, eski adamlar, qadîm’in çoğulu. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K13/42 Var dest-i zühûrında nice hüccet-i mahfî / İsbât-ı kemâl etmege rûh-ı **kudemâdan**

K14/66 Neşr olsa zühûrum n’ola âfâka ki tab‘um / Menşûr-ı suhen ber-kef-i rûh-ı **kudemâdur**

kuçret [7]

1. güç, kuvvet, takat, iktidar. <KT, LN, OTAL>

K26/36 Kemân-ı saht-ı dest-i **kuçrete** tîr-i dû peygândur / Ser-i dest-i hayâle bü‘l-‘aceb ser-tîz hancerdür

K33/13 Nâzım-ı **kuçret** o şeh-beyt-i kemâlûn etmiş / Çâr mışra‘-ı ‘anâşîrla vücûdın tesdîs

G104/5 Piyâle tıtmâga yok elde Nâ‘ilî **kuçret** / Elümde ra‘şe derûnumda ıztırâbum var

2. Allah’ın her şeye kadir olması, sonsuz güç sahibi olması ve bütün mümkünata irade ve

ilmine uygun olarak tesir ve tasarruf etmesi. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>

K8/24 Sen ol hâlîfe-i şâhib-zuhûrsun ki urur / Yanuñca biñ qazâ vü **kuçretüñ** tek ü tâzı

K26/5 Hâfî bir nesne yok levh-i zamîr-i pâkine ancağ / Verâ-yı perde-i **kuçret** ki mechûl-i peyâm-berdür

G131/2 Degül haqq levh-i ruhsâruında güyâ kil-k-i **kuçretle** / Rumûz-ı nokta-i hâl-i ruhuñ tahrîr olunmuşdur

G225/2 Yazıldı kil-k-i şahâ‘if-nigâr-ı **kuçret** ile / Cerîde-i dile naqş-ı cemâli Şuhfînûñ

kuçs [8] azizlik, mukaddeslik, mübareklik, kutsallık, temizlik. <KT, LN, OTAL>

K6/54 Hâdîka-i çemen-ârâ-yı **kuçsüñ** ol bülbül / Firâz-ı gül-bün-i zârında etse efgânı

M3/IX/1 Dest-i qazâ ki cevher-i **kuçs** etdi tıynetüñ / Cevher-şinâs-ı mey-gede bilmez mi kıymetüñ

G36/2 Hüsnuñ ki ola cilve-nümâ-yı harem-i **kuçs** / Ervâha düşer gûlgüle-i hayret-i dîdâr

G114/4 Kem-cezbe-i tecellî-i hüsnuñ Kelîm-vâr / Ervâh-ı **kuçsı** şu‘le-gedâyân-ı Tûr eder

T6/3 Fevtine târîh için dediler ervâh-ı **kuçs** / ‘Adni künâm eylesün Şîr ‘Ali yâ ilâh

Aşağıdaki tanıklarda geçen “Rûh-ı **kuçs**” tabiri, “Cebrail” anlamındadır (bkz. Rûh-ı **kuçs**).

K27/19 Rûh-ı **kuçs** oldu hamâm-ı haber-i teşrîfüñ / Eyleyüp rûh gibi tayy-ı mekân hoş geldüñ

K30/28 Rûh-ı **ḳuds** olsa da ârām edemez bir laḫza / H̱'âb-gâh-ı dil-i pür-hevl ü hevāmumda benüm

G244/6 Rûh-ı **ḳuds** olsa da ârām edemez bir laḫza / H̱'âb-gâh-ı dil-i pür-dûd-ı dāmumda benüm

ḳudsi [4] kutsal, ilâhî, mukaddes; Allah'a, meleklerle ve lâhûtî âlemle ilgili. <KT,

Cûdî, LN, OTAL>

G108/5 Nâ 'ilî mu' cize-perdâz-ı füsûn olsa o leb / Rûh-ı **ḳudsiyi** bile bî-ḫaber-i râz şanur

G129/3 Düş ber-düş olsa gamzeñ nâz ile ḫalvet-nişin / Rûh-ı **ḳudsiden** bile bezmi temennâ gösterür

G239/4 Benüm o tâ 'ir-i **ḳudsi** bu evc-gâhda kim / Firîb-i dâne-i dâm-ı hevâ nedür bilmem

G283/1 Dil yerin tâ key muḡaylân-zâr-ı nâsût eylesün / Murğ-ı **ḳudsi** lâne der-gülgeşt-i lâhût eylesün

ḳudsi-cenâb [1] kutlu, şanlı, mübarek (hükümdar).

G161/2 Tercemân-ı güft-güy-ı râz-ı ḫalvet-gâh-ı dil / Maḫrem-i şâhen-şeh-i **ḳudsi-cenâb**-ı maḫşerüz

ḳudsiyân [8] melekler. <KT, LN>

K8/37 Hemîşe zîver-i ezkâr-ı **ḳudsiyân** ede Ḥaḫ / Du' â-yı devlet-i Ḥâkân-ı düşmen-endâzı

K12/84 Bir du' â kim ola iḫlâşa ḫarîn anı eder / **Ḳudsiyân**-ı felege peyk-i icâbet îşâl

K26/25 Hümâ-yı lâ-mekândur gerçi ammâ pây-büsüyle / Hemîşe **ḳudsiyân**-ı bâm-ı 'arşa sâye-güsterdür

K26/32 Ne 'ayyâr âfet-i âsâyiş-i ḫayl-i melâ 'ikdür / Ne cādū **ḳudsiyân**-ı bâm-ı 'arşa ḫayret-âverdür

G88/4 Ebrûsına perestiş edüp **ḳudsiyân**-ı 'arş / Birbirine o kâfir-i bed-kîşi gösterür

G127/2 Hümâ-yı lâ-mekândur gerçi ammâ pây-büs ile / Hemîşe **ḳudsiyân**-ı bâm-ı 'arşa sâye-güsterdür

G251/5 Ser-girân olsun ḫo çeşmün **ḳudsiyân**-ı 'arşa tâ / Her müjeñ destinde bir şemşir-i bürrân görmesün

G361/6 **Ḳudsiyânun** Nâ 'ilî ḫurbânunâ 'uşşâḫda / Çâk çâk-i reşk-i sâtûr-ı nighedür her biri

ḳudûm [6] gelme, uzak bir yerden veya uzun bir yoldan gelip yetişme ayak basma

(bkz. makdem, vusûl). <KT, LN, OTAL>

K3/59 Hezâr gûne nevâziş ile eyledi da' vet / **Ḳudûm**-ı ḫazreti tebşir idüp ḫitâbında

K12/10 Degmedi anlara tebşir-i **ḳudûma** nevbet / Ḥâşılı açdı feleklerde melekler per ü bâl

K13/23 Pâşâ-yı müfahḫam ki düşer yümn-i **ḳudûmı** / Bâm-ı felegi perde-i dîbâ-yı 'atâdan

K16/12 Sâye-i kadriün olup cilve-ger-i ferş-i sarây / Buldı teşrif-i **ḳudûmuñla** letâfet o zemin

G150/2 Ol mâh-ı kec-külehdin minnet-keş-i **ḳudûmuz** / Ey baḫt-ı tâb-sâmân ma' ḫûle ḫâ 'ilüz biz

G211/3 Nedür bu sa'y u teveccüh **ḳudûmuñna** güyâ / Henüz ayağı tozıyla Ḥicâzdan geldün

ḫufl [5] kilit, sürgü. <Cûdî, LN, OTAL>

K7/30 O şâh-zâde ki etmiş vüfur-ı baḫşâyiş / Hızâne-i keremi bî-niyâz-ı **ḫufl** u kilid

K26/12 Olur ceyb-i suḫen bir gevher-i ma' nî açıldıḫça / Elinde ḫâme kim miftâḫ-ı **ḫufl**-ı genc-i muḫberdür

K31/1 Ḥâmeñ ki **ḫufl**-ı genc-i devâta kilid olur / Luḫfuñla ḡâ 'ibâne cihân müstefid olur

G212/2 **Ḳufl**-ı kilidi güy-ı girîbânun olsa da / Genc-i tılısm-ı sineñ eder fâş gerdenün

G220/3 Âb-ı rüyün ḫusrevâ dünyâ için baḫr eyleme / **Ḳuflı** âhen nâmı Bâd-âverdür ol gencinenün

ḫufl-güşâ [1] kilit açan. <Redhouse>

K21/4 Ḳalem ki luḫfına mevḫûfdur benânında / Kilid-i **ḫufl-güşâ**-yı der-i temennâdur

kūh [10] dağ. <KT, LN>

- K12/35 Ede her **kūh**-ı ser-efrâzını bir tûde remâd / Düşe şahrâlara tâb-ı teb-i kahr ile şimâl
 K31/10 Ol kim ola mürebbî-i temkînüne qarîn / Bir kemterîn gubâr ise **kūh**-ı hâdîd olur
 G19/2 Dil **kūh**-ı âhen olsa da eyşer rübûde ‘ışk / Kullâb-ı kehrübâya getürsün mi kâh tâb
 G162/3 Ciger-gāvân-ı ‘ışka âteş-i dilden haber vir kim / Bu **kūha** tîşe kâr etmez bu kârî Kūhken bilmez
 G176/1 Gönül âvâregân-ı ‘ışka hergiz mesken olmazmış / Yem-i miñnetde sâhil **kūh**-ı ğamda dâmen olmazmış
 G178/2 Birinûn ser-nüvişti nâle olmuş birinûn tîşe / Düşüp şahrâya Mecnûn **kūha** kim Ferhâd ayak başmış
 G180/5 Tîlism-ı genc-i ‘ışk ancağ ser-i pür-dâğuñ ey abdâl / Ki ol **kūh**-ı belâda eksük olmaz her zamân âteş

kūh kūh [3] çok fazla, çok. <Dihhudâ> Dağların birbiri üzerine yığılmış gibi görünmesinden hareketle oluşturulmuş bir ikilemedir.

- G1/2 Bu ‘âlem pây-tâ-ser **kūh kūh**-ı miñnet ü ğamdur / Eder her tîşe-kâr- ârzü bir Bî-sütûn peydâ
 G59/5 Gâh olsa **kūh kūh** ğamuñ Nâ’ilî gönül / Duşvârî-i nişîb ü firâzından incinür
 G110/1 Hırâş-ı sîne ki Ferhâd-ı ‘ışk-pîşesidür / O **kūh kūh**-ı ğamuñ berķ-ı ‘ışk tîşesidür

kūh kūh-endâz [1] kaldırıp atan, toptan def eden.

- G378/3 **Kūh kūh-endâz**-ı ğam bir bâde ister kim gönül / Revġan-ı seng-i fesân-ı tîşedür her kâtresi

kuhen [5] eski, kadim; eskimiş, kullanılmış, köhne (bkz. köhne). <KT, Cûdî>

- G7/5 Tavķ-ı zencîr-i rızâ-ber-gerdenüm ey Nâ’ilî / Bu **kuhen** dârü’ş-şifâ mādâm meskendür baña
 G92/4 Bu **kuhen** dâr-ı şifānuñ naẓar-ı dānāya / Çarķ-ı atlas dedigün köhne firāşî görinür
 G118/2 Kimünle taze tarķ-endâz-ı vefķ-ı âşināyisün / **Kuhen** taķvîm-i dirîn-sâl-i resm-i ülfetün kimdür
 G284/4 Ser-be-ceyv-i intibâh ol ‘âb-ı ğafletden uyan / Bu **kuhen** mihmân-serānuñ mîzbānından şaķın
 G301/2 Ser-tâc eder mey-i **kuheni** nev-niyâz-ı ‘ışk / Pîr-i **kuhen** tarîķ-ı fenâdan külâh-ı nev

kuhen-bahâr [3] sonbahar (bkz. köhne-bahâr).

- K10/3 Etmiş cünûn-ı âbını efvûn **kuhen-bahâr** / Zencirini sürürse n’ola kehkeşân gibi
 K10/6 Bir haddedür letâfeti ki nâ-revâcdur / Cennet **kuhen-bahârına** nisbet hâzân gibi
 G140/7 N’ola destân-zen-i melâl olsağ / ‘Andelîb-i **kuhen-bahâr**-ı ğamuz

Kūh-ken [8] dağ kazan . Doğu edebiyatlarında, aşk adına türlü zorluklara

katlanan âşığı temsil eden ve sevgilisi Şîrîn için bir dağı delerek içinden su akıtan Ferhâd’ın lâkabıdır (bkz. Ferhâd). <LN, FZ, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 210>

- K30/27 Şîr akar **Kūh-kene** Kaysa ġazâlân bulunur / Vaḡşet-âbâd-ı dil-i pür-dûd-ı dāmumda benüm
 G12/2 Sen hemân ‘ışkda ol **Kūh-kene** hem-vâdî / Tîşesiz kârın eder kuvvet-i bâzû-yı taleb
 G103/3 Seng-dilâ hâzer hâzer tündî-i berķ-ı âhdan / Tîşe-i **Kūh-ken** ile hiç saḡtî-i hâre bir midür
 G122/5 Maķşûd Nâ’ilî ser-i kūy-ı vişâl ise / Mecnûna deşt ü **Kūh-kene** Bî-sütûn yeter
 G162/3 Ciger-gāvân-ı ‘ışka âteş-i dilden haber vir kim / Bu kūha tîşe kâr etmez bu kârî **Kūh-ken** bilmez
 G243/1 Hemîşe kâviş-i efsûn ile ciger-hūnam / Ġarîb **Kūh-kenüm** seng-i rāh-ı Gül-gūnam
 G244/5 Şîr akar **Kūh-kene** Kaysa ġazâlân bulunur / Vaḡşet-âbâd-ı dil-i pür-hevl ü hevāmumda benüm

G291/5 **Küh-ken** eyler imiş tişesini hâre-şiken / Göz terâzûsına urduqça melâmet sengin

kuhl [2] süs için göz kenarına sürülen boya, sürme; göz ilacı, göze sürülen ya da damlatılan her türlü ilaç. Toz hâlde ve siyah renklidir. <KT, LN, ADŞS>

K17/70 Hâk te'âlânûn amânında olup şubh u mesâ / Hâk-i pâyûn ede sükkân-ı felek **kuhl**-ı 'uyûn

kuhl-i cevâhir [1] içine delinmemiş inci ve diğer mücevherlerden katılan süreme. <Seccadî/1>

G44/7 Kilk-i siyâh-ı mâşıta-kâr elde Nâ'îlî / **Kuhl-ı cevâhir**-i suhene mîl-dânlanur

kuh-sâr [3] dağlık, dağlık yer. <KT, Cûdî, LN>

K2/14 Hârif-i meslek-i Ferhâda müzd-i tişe yeter / Bu **küh-sârda** ancak hırâş-ı kâr kalur

K17/26 Pür eder neşr-i şemîm-i kerem ü hulkından / Ceyb-i **küh-sâr** gibi dâmen ü destin hâmun

T5/9 Siyeh bayrakları gör kim otâğın almış etrâfın / Şitâda lâlezâr olmaqdur 'aceb dâmen-i **küh-sâr**

kul [12] hürriyetine sahip olmayan, başkasının hüküm ve tasarrufunda bulunan, para ile satın alınan erkek, köle||iradesini kölelik derecesinde bir işe ya da bir kimseye tahsis etmiş olan kimse, bir kimseye gönüllü köle olan kişi. <OTDTS>

K3/71 İlâhî eyleme şermende Nâ'îlî **kuluñu** / Du'â-yı bî-eşer ü gayr-ı müstecâbında

K9/2 Zâtuñı Kayser ü Hâkân ile hem-ser degil a / Belki ednâ **kuluñu** kayşer ü hâkân etmiş

K9/12 Levh-i mahfûza bu 'unvân ile yazmış nâmuñ / Ben **kulm** ol ki şehinşâha şenâ-h'ân etmiş

K16/20 Şandılar **kulların** oldukça o kâşânede sen / Eynüñe hil'at-ı semmûr geyüp şadr-nişîn

K37/4 Bırakma dâmenin elden mahabbetüñ ki olur / **Kuluñ** takarrubı mevlâsına vedâdı kadar

Ş1/9 Nâ'îlî boynı bağılu bir **kuldur** / Nev-giriftâr-ı kayd-ı kâküldür

T4/1 Tıflî **kulmı** eyleye 'ukbâda Hudâ / Maşşüre-nişîn-i hulud- u mağfûr-ı ebed

kul etmek, kul eylemek [3] hizmetçi tutmak, hizmetine almak. <ÖTS>

K17/3 İltifatunla bu nâ-kâmı **kul etdi** keremün / Ede ikbâlünü pâyende Hudâ-yı Bî-çün

K28/59 Maşşûş Nâ'îlîyi kapuñda **kul eyledüñ** / Eltâf-ı gâ'ibâne-i şâyân-terîn ile

K34/23 İstese ednâ teveccühle **kul eyler** kendüye / Zümre-i şâhân-ı Cem-câh u Ferîdün-şaşmeti

kul olmak [2] aşırı derecede bağlanmak, boyun eğmek. <TS, ÖTS>

K28/73 Geldi **kul olmağa** der-i devlet-me'âbuña / Şâ'ib-pesend bir gâzel-i nev-zemîn ile

K32/9 Yine bunuñla **kul olmak** kapuñda sultânâm / Faķîre genc-i kerem mahz-ı pâdişâhîdür

kulak [2] başın iki yanında bulunan işitme organı. <ÖTS>

Aşağıdaki tanıkta “gözler görüp kulaklar işitmemiş” şeklindeki deyiş içinde yer almıştır ki anlamı “daha önce benzeri görülmemiş, işitilmemiş”tir.

G76/3 **Gözler görüp** o mâhı **kulaklar işitmemiş** / Güft u şenîdi 'âleme her gâh tâzedür

kulak tutmak [1] işitmek istemek, kulak vermek, dikkatle dinlemek üzere kulağını, sesin geldiği yana çevirmek. Deyimin geçtiği tanığı Onay (2000. 262), tarihsel önemi haiz bir veri

olarak değerlendirmiş ve şu açıklamada bulunmuştur. “Eskiden hükümetlerden memnun olmayan yeniçeriler, padişaha dertlerini yanmak için saray etrafını kuşatırlar, padişahı tahttan indirirler; vezirleri öldürürler ve her türlü haydutlukları yaparlardı. Kopan gürültüler, çığırmalar hayra alâmet olmadığı için padişahlar en küçük bir haykırıştan ürperirler, endişeye düşerlerdi.” Nâilî, aşağıdaki beyitte buna işaret etmektedir. <TS, ÖTS, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 262>

G86/3 Feryād-ı ‘andelîbe **tutar** şâh-ı gül **kulak** / Mülk-i çemende gulguleden ihtiyâî var

kullâb [1] ucu eğri olan şey, çengel, kanca. <KT, Cûdî, LN>

G19/2 Dil kûh-ı âhen olsa da eyşer rübûde ‘ışk / **Kullâb**-ı kehrübâya getürsün mi kâh tâb

kullâb-nazar [1] çengel bakışlı, bakışı çengel gibi bir yere takılan || dilediğini elde etmek için ısrar eden, çaba gösteren.

G153/3 Bizüz ol ‘âşık-ı **kullâb-nazar** kim dilesek / Yûsufî dest be-dâmân-ı Züleyhâ ederüz

kulûb [3] kalpler, gönüller, kalb’in çoğulu (bkz. kalb). <KT, LN, OTAL>

K13/25 Dâd-âver-i erham ki çıkar ‘arşa du‘âsı / Hengâm-ı teveccühde **kulûb**-ı fuğarâdan

G31/2 Pây-bend-i ‘ışka teşhîr-i **kulûb**-ı ‘âşık / Turra-i dil-berden artık kâr-gerdür dâm-ı ‘îd

G311/5 ‘Ucb ile etme **kulûb**-ı fuğarâyı tazyîk / Ne kadar meşrebûn ey şâh-ı cihân teng olsa

Kulzüm [7] Kızıl Deniz sahilinde ve Süveyş’e yakın bir kasaba ve bir iskele. Bu münasebetle Araplar Kızıl Denize’e de Kulzüm derler. Sözcük, mutlak manâda deniz veya okyanus anlamlarına gelir. <Kâmûsü’l-A‘lâm, ADŞS> Sözcük, tanıklarda mutlak manâda deniz olarak düşünülebileceği gibi incinin yoğun olarak çıkarıldığı Kızıl Deniz olarak da düşünülebilir.

K12/75 Hâk-i hasret be-ser-i tengî-i dâmân eyler / Felegi **Kulzüm**-i endişem edüp gark-ı le‘âl

K12/76 Nice **Kulzüm** ki kenîn mevci eder gâh-ı hurûş / Dâmen-i nüh felegi gevher ile mâl-â-mâl

K14/31 Ol dürr-i hümayûn-şâdef-i **Kulzüm**-i devlet / Kim hacle-gehi reşk-i şebistân-ı semâdur

K14/31 Ol dürr-i hümayûn-şâdef-i **Kulzüm**-i devlet / Kim hacle-gehi reşk-i şebistân-ı semâdur

K28/33 Sâhil-nişîn-i **Kulzüm**-i lutfuñ nişâr eder / Pür olsa ceyb ü dâmeni dürr-i şemîn ile

G138/5 **Kulzüm**-i ‘ışkuz ki olur Nâ’ilî / ‘Arş-fiken-i mevc-i nuğustînümüz

G190/7 Dâğ-ı hürşîd idi her dürrî olaydı menşûb / Tab‘-ı pâki gibi bir **Kulzüm**-i zelhâra şâdef

kumâş [6]

1. ipek, yün, keten vesairenden yapılan ağır dokuma. <KT>

K3/19 Kûtaş-ı şevketi zîb-i hazân-ı mezbele-keş / **Kumâş**-ı devleti cüll-i ester ü kilâbında

G57/5 Zamânede felek-i atlas olsa Nâ’ilîyâ / **Kumâş**-ı nazm-ı ma‘ânî-tırâza bakmazlar

G341/5 Kâr-gâh-ı hikmetûñ nakşı bilinmez Nâ’ilî / Gelmedükçe ‘ışk ile zühdûñ **kumâş**ı bir yere

G380/3 **Ḳumās**-ı kâr-gâh-ı mülk-i hestî / Fenâ ehlinün olmaz zîb-i düşî

2. bir şeyin gerçekte ne olduğu, hakikati, mahiyeti. Sözcüğün bu anlamı mecazîdir.

G107/4 Metâ'-ı 'ışık hem-cins-i **Ḳumās**-ı ḥüsni ğarrâdur / Niyâz u nâz hem-seng-i terâzû-yı ḥaḳîḳatdûr

G92/1 Atlas-ı câha ki 'ârifde teḥâşî görünür / Câhilün düş-ı tefâḥürde **Ḳumâş**ı görünür

kungure [1] kubbenin tepesi, en yüksek yeri. <KT>

K16/39 Çıkdı bünyân-ı suḥen **kungure**-i 'arşa tamâm / Bir du'â kı ki o bünyâna ola ḥısn-ı ḥaşîn

kūr [10]

1. kör, gözü görmez || gafil, bihaber. <KT, OTAL, Redhouse>

K22/28 Sîlî vü ṭa' nedür işidüp gördüğüm hemân / Bu rûzgârda bir âlây kerr ü **kūrdan**

K24/13 Taḳdîm ederse rûz-ı neşâṭa şeb-i ğamı / Zûlmet sevâd-ı merdümek-i çeşm-i **kūr** olur

K24/28 Ḥuffâş-hilḳatân-ı zılâm-ı cehâletün / Görmez o nûrî dîde-i iz'ânı **kūr** olur

M9/1/3 Nâ'îlî-veş olma maḥrûm-ı temâşâ-yı cemâl / Diḳḳat-i eşkâl-i dehr ol dem ki **kūr** eyler seni

G51/1 Ḥarîş-i devlet olan bî-şu'ûrî n'eylerler / Şu'â'a ḥasret olan çeşm-i **kūrî** n'eylerler

kūrî [1] körlük. <Cûdî, OTAL>

K7/11 Bu bey'-gâh-ı esâfilde kim mu'ayyendür / Revâc-ı güyî vü **kūrî** kesâd-ı dâniş ü dîd

kūr olsun! [1] kör olsun!. İlenme sözü olarak kullanılır. <TS>

G265/7 Sen Nâ'iliyâ neşr et âfâka dūr-i nazmuñ / Bilmezse felek ḳadrin baḥtım gibi **kūr olsun**

2. karanlık, ışıksız. <KT> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “mezar” anlamı da kastedilmektedir.

M1/IV/1 Der-bendî-i fenâ ki şikest etdi maḥmilün / Dehlîz-i teng-ḥâne-i **kūr** oldu menzîlün

3. mezar. <KT>

M1/VI/1 Sincâb iken hemîşe libâsın semûr ile / Püşîde etdiler bedenün ḥâk-i **kūr** ile

4. yaban eşiği. <KT> “Gūr” imlâsı daha doğrudur (bkz. gūr).

G209/4 Felek ki ğam-şüde bir mârûd zümür-rûd-reng / Vücûdudur yine ol cân-gezâyı **kūr** edecek

ḳur'a [1] talihi denemek, rast gelenin kazanması veya kaybetmesini sağlamak

üzere atılan zar yahut çekilen pusula, kısmeti anlamak için talihe müracaat etme. <KT, Cûdî>

K11/22 Şâha naṭ'-ı kâr-zâr-ı fitneden çekdüdüñ el / **Ḳur'a**-i fâinde şimdi naḳş-ı dîğerdür gelen

ḳur'a-endâz [1] kur'a çeken. “Ḳur'a endâḥten”, Farsça'da kur'a çekmek anlamına

gelir. <Kanar/1>

K11/31 **Ḳur'a-endâz**-ı ḳazâyâ levḥ-i taḳdîr üzre tâ / Gâh naḳş-ı şulḥ u gâhî şekl-i âḥerdür gelen

Ḳur'an [2] Allah tarafından vahiy yolu ile Arapça olarak peyderpey Hazreti

Muhammet'e indirilen kutsal kitap. <DİNÎ KAVRAMLAR>

K26/8 Çerâğ-ı nûr-baḥş-ı düdmân-ı 'âlem-i tecrîd / Ki nûr-ı Ḥazret-i **Ḳur'an** ile ḳalbi münevverdür

K26/9 Zebânı tercemân-ı ma'î-nî-i âyât-ı münzeldür / Dili gencîne-i esrâr-ı **Ḳur'an**-ı müfesserdür

ḳurb [17] yakınlık, yakın bulunma; yakın); [tas.] Allah'ın emirlerine uygun davranma, her zaman Allah'a ibadet etme; kul ile Allah vesilelerin kalkması ya da azaltılması. <KT, LN, OTAL, Kâşânî, Seccadî/2>

K1/43 Şuğl-ı zamîm-i devlet-i deh-rûze hâşılun / Dergâh-ı **ḳurbdan** ayırur bed-fi'âl eder

K2/38 O râyeti-i keremsin ki tâb-ı germâdan / Zılâl-ı **ḳurbuñ** anlar ki ḥâst-kâr ḳalır

K4/43 **Ḳurb**-ı 'işyân u ba'd-ı ğufrânam / Yâd kıldıkça hem-nevâ-yı dilem

K7/4 Kıyâm-ı merkez-i hayret medâr-ı **ḳurb**-ı vîşâl / Verâ-yı **ḳurb**-ı meṭâlib mebâdî-i teb'îd

K7/24 Ne deñlû râh-neverd-i şikâyet olsa 'ibâd / Maḳâm-ı **ḳurb**-ı rızâdan olur o deñlû ba'îd

K7/49 Na'im-ı **ḳurba** zülâl-i vîşale teşne idi / Olup muḳârin-i tevfiḳ ü sa'yı oldu müfîd

K15/6 Âh etdün ise ğirre olup **ḳurb**-ı cemâle / Küstâhlığun cây-ı temâşâ mı degildür

K35/14 Görenler **ḳurb**-ı şâhenşehde derler ol dür-i pâkî / Ḳarîn-i âfitâb etmiş Mesîḥi ḥazret-i Bârî

M2/III/8 Bulduḳça göñül bâr-geh-i **ḳurba** güzër-gâh / Taḳbîl-i serâ-perde-i dîvân-ı ḳader ḳıl

M9/I/2 'Âlem-i süflîde ḳalmaz 'ârif-i bi'l-lâh olan / Kim o berzaḥ bâr-gâh-ı **ḳurba** dür eyler seni

G103/5 Sehl idüğin işitmemiş miḥnet-i **ḳurbdan** firâḳ / Bizden o şûḥa Nâ'îlî fikr-i kenâre bir midür

G133/10 Nâle-i derd-i derûn bunda degil mâni'-i **ḳurb** / Bu şifâ-ḥâneye Eyyüb-ı şigîbâ şığmaz

G164/2 Zâhirde ba'd-ı menzilümüz görmeñüz ba'îd / Biz **ḳurb**-ı Haḳḳa vâşıl olan ḥalvetîlerüz

G164/4 Olduḳ verâ-yı bâr-geh-i **ḳurbdan** ḥabîr / Ḥalvet-serâya dâḥil olan ḥalvetîlerüz

T2/6 Demiş bir bende-i nâcîzi târiḥin o sulṭânun / Yöñeldi Şaḥî İbrâḥîm Efendi **ḳurb**-ı Mevlâya

ḳurb-ı vîşâl [2] kavuşmaya yakın olma, birleşmeye yaklaşma.

K1/31 Ğam çekme Nâ'îlî ki şenâsı o ḥazretün / Erbâb-ı nazmı nâ'îl-i **ḳurb**-ı vîşâl eder

K7/4 Kıyâm-ı merkez-i hayret medâr-ı **ḳurb**-ı vîşâl / Verâ-yı **ḳurb**-ı meṭâlib mebâdî-i teb'îd

ḳurbân [9]

1. Allah yoluna kesilen ve Allah'a yakınlık vesilesi olarak düşünölen koyun vesaire eti yenilebilen hayvan|| bir uğurda feda olan. <KT>

G361/6 Ḳudsiyânun Nâ'îlî **ḳurbânun** 'uşşâḳda / Çâk çâk-i reşk-i sâṭur-ı nigehtür her biri

Ş8/10 Dil-i mecrûḥa ki **ḳurbânudur** / İltifât eyle benüm sulṭânun

ḳurbânı olmak [1] uğruna ıstırap veya büyük üzüñtü, sıkıntı çekmek, zarara ğirmek, ölmek. <TS, ÖTS>

G389/1 Sevdün görünce ol büt-i âyîne-ṭal'ati / **Ḳurbânun olduğum** nice gördün maḥabbeti

ḳurbânî [1] kurban oluş, kurbanlık.

M2/III/9 Fehm eyle ḳazâ vü ḳadrün sırr-ı nihânın / Endîşe-i **ḳurbânî**-i cân u dil ü ser ḳıl

ḳurbâniyân [2] kurban olanlar, kurbanlıklar; kendilerini feda edip şehit olanlar.

G186/3 Yoluñda kisvet-i **ḳurbâniyânla** o şeh-i ḥüsnün / Şaf-ı melâ'ike pây-ı riḳâb-dârna düşmiş

G319/7 Duranlar cân be-leb bismilgehünde Nâ'îlî-âsâ / Şaf-ı kerrübiyân-ı 'arşdur **ķurbāniyān** şanma

2. yay kabı, yay mahfazası, sadak. <ÖTS, OKÇULUK TERİMLERİ/2, s. 345> Tanıkta, sözcüğün “bir uğurda feda olan” anlamı da kastedilmiştir.

G240/3 **ķurbān** müjeñ oqlarınun tendeki cāndur / Her birini bir tūr-i qazāya bedel aldum

ķurbān olmaķ [2] bir kimse veya bir şey için canını feda etmek, bir uğurda kendi çıkarlarını hiç düşünmemek. <TS, ÖTS, DEYİMLER/AKSOY>

G276/5 Nāfe-i āhū-yı deşt-i dil ü cân her demde / 'Anberin kākül müşkinüne **ķurbān olsun**

G382/1 Cānlar vireyüm ğamze-i hūn-rizūne Şuḥfī / **ķurbān olayum** hancer-i ser-tizūne Şuḥfī

ķurbān-geh [1] hayvanların kurban edildiği yer, mezbaha. <Dihhudā> “ķurbān” sözcüğünün, “yakınlaşma” anlamına geldiği göz önünde tutulmalıdır.

G143/5 Vaķf-ı **ķurbān-geh**-i 'ışķ idi gönül bilmez iken / Dest-i qaşşāb-ı ecel qabza-i şātūr henüz

ķurb-ḡāhān [1] yakınlık isteyenler, yakınlaşmak isteyenler.

M6/IV/2 **ķurb-ḡāhān**-ı cenābuñ derler ey ferd-i aḡed / Yā ḡabību'l-lāh şefā'at yā resūla'l-lāh meded

kūr-dilān [2] gönül gözü kör olanlar, idrāksizler.

K25/47 Tā çend mühim-sāz-ı kūdūrāt-ı cihānsın / Besdür ki felek āyine-i **kūr-dilānsın**

G293/1 Tā çend mühim-sāz-ı kūdūrāt-ı cihānsın / Besdür ki felek āyine-i **kūr-dilānsın**

kūre [1] madenci ocağı, toprak ocak; kuyumcu ve demirci ocağı. <KT, LN, FZ>

K7/41 Teni caḡīm-i nedāmetde tūde-i aḡker / Zebānı **kūre**-i āteş-fürüz-ı ğamda ḡadīd

ķureys [1] Muhammet Peygamber'in mensup olduğu Arap kabilesinin adı. <OTAL> Aşağıdaki tanığın öznesi “Ćihār-yār”dır. Hazreti Muhammet'in dört yakın arkadaşı ve halifesi olan Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Kureys karşıtlarına cihat emri okumuşlardır.

K3/47 Muḡālifān-ı **ķureys**e okutdı her birisi / Cihādı emrini tiġ-i siyāh-tābında

kūrlük [1] körlük; ışksızlık.

M9/1/4 Çeşm-i cānı müsta'idd eyle hidāyet nūrına / **Kūrlük** āzürede-i zindān-ı gūr eyler seni

ķurmaķ [3]

1. bir şeyin oluşmasına yardım eden parçaları birleştirerek bütün durumuna getirmek; yapmak, oluşturmak. <TS>

K8/16 Hemān sa'ādet ile 'āzim-i Şifāhān ol / **ķurup** memālik-i şarķa otaġ-ı iġrāzı

T5/5 Oḡaġın **ķurdı** pīş-i qal'a-i Uyvāra şevketle / Ser-i küffāra aḡker-riz olup her tūp-ı āteş-bār

2. germek. <ÖTS>

G179/5 Durur mı karşı Rüstemle o çeşm-i qahramān zūra / Kaşuñ yayını **ķurmuş** nāveg-i müjġāna el şunmuş

ķurş [] her çeşit dairevî şey, teker, yuvarlak ve yassı nesne, külçe. <KT, LN, OTAL>

ķurş-ı tenür-ı ‘âlem [1] âlem fırınının külçesi || güneş.

K28/9 **Ķurş**-ı tenür-ı ‘âlemi evvel ğınâ-yı ƣalb / Burr gösterürdi nân-ı siyâh-ı cevîn ile

ķurşa [1] öd ağacı vesaireden yapılan, yassı ya da yuvarlak tütsü terkibi. <Cûdî>

M12/I/2 Zer-i ģurşîd-i maĥşer **ķurşadur** iksîr-i ģâlünden / Reh-i ‘ışķuñda ol kim ģāk-i pādur yâ Resûla’l-lâh

kūr-tab‘ân [1] gönül gözü kör olanlar, idrâksizler.

K5/17 **Kūr-tab‘ân**-ı ģased-pîşeye etmiş taķdîr / Gerd-i râh-ı suĥenüm sürme-i nâ-binâyı

ķurulmak [1] kurmak işine konu olmak veya kurmak işi yapılmak. <TS>

T5/8 **Ķuruldı** ģaymeler sermâda ol şahrâya reng-â-reng / K‘eder naķş-ı derûnı nev-bahârûn lutfını ızhâr

ķuşûr [12]

1. eksiklik, noksan; ayıp, özür, sakatlık; eksik davranma, yapılması gereken bir şeyi muktedir olduğu hâlde yapmama. <KT, Cûdî>

K2/26 Kitâb-ı nüşha-i ‘ilm-i ledün ki fehîm-i ģired / **Ķuşûr**-ı şerĥ ü beyânında şerm-sâr ƣalur

K3/1 Kerem **ķuşûr** eder ƣarĥ-ı dñn ‘itâbında / Ki ģaml-ı minnet eder cevî-i bî-ģisâbında

K14/74 Ma‘zûr tñt ey kân-ı kerem ‘acîz u **ķuşûrın** / Endîşe ki ģarĥ-ı ‘arâķ-ı şerm ü ģayâdur

K22/1 Ey ser-nüvişt-i defter-i erbâb-ı câh kim / Ħaķ eylesün vücûduñı ‘ârî **ķuşûrdan**

K22/13 Der-‘uhde-i ‘inâyetüñ oldı ģalâş olup / Emvâl-i bî-ģisâb-ı ģazâ’in **ķuşûrdan**

K24/32 Ol ģāk-i pâye yüz süren erbâb-ı ģimmetüñ / Ħlâşı rûy-pûş-ı ģaṭâ vñ **ķuşûr** olur

G189/5 **Ķuşûr** ģimmet-i pervânenen ba‘îd olmaz / Ederse şem‘i de sñz u ģudâzdan fârîĝ

G242/2 Bize ģacâlet-i ‘uķbâ **ķuşûr**ı yetmez mi / Bu ģāk-dân-ı fenâda ķuşûrî n‘eyleyelüm

G265/6 Mîn ba‘d olalum câzim terk-i ṭaleb-i câha / Ne sende mübâhat u ne bizde **ķuşûr** olsun

2. köşkler, ķaşr’ın çoĝulu (bkz. ķaşr). <KT, LN, OTAL>

K24/25 Cennât-ı ‘aden bunca mu‘allâ **ķuşûr** ile / Ol bezm-i ģâşa nisbet ile bî-ķuşûr olur

M1/VI/7 Rñĥ-ı revân-ı pāküne ‘uķbâda cîlve-ĝâh / Maķşûre-i biĥîşt ola ģñr u **ķuşûr** ile

G242/2 Bize ģacâlet-i ‘uķbâ ķuşûrî yetmez mi / Bu ģāk-dân-ı fenâda **ķuşûr**ı n‘eyleyelüm

ķuşte [7]

1. öldürölmüş, maktûl. <KT, Cûdî, LN>

G80/3 Eyleyüp **ķuştelere**n ser-be-ĝirîbân-ı ‘itâb / Nâzu şîveyle elin ģancer-i bürrâna şunar

G236/5 Ħâķden ref‘ cyleyüp şâhum demişsün Nâ’ilî / **Ķuşte**-i şemşîr-i bî-dâd-ı nigâhumdur benüm

G249/4 Ħased ol **ķuşteye** kim ģaşre dek olmaz zâ’il / Lezzet-i tiĝ-i ĝamuñ zâ’ika-i cânından

G294/5 Sñz-ı tâb-ı nigehüñ Nâ’ilî-i ģaste-dili / **Ķuşte**-i ĝamze-i Mirrîĥ-ĝudâz eylesesün

G348/3 Vuşlat-ı pür-imtinânıyla o ģñnî öldürür / Mübtelâsın **ķuşte**-i şemşîr-i nâz etmezse de

ķuşteĝî [1] adam öldürme, kâtillik, canîlik. <OTAL>

G123/4 Âyîn-i ĝam-ı ‘ışķda idbâr-ı maĥabbet / Âşıklara bir **ķuşteĝî**-i devlet-i ĝamdur

2. söndürölmüş.

G252/3 Hem yaqar pervānesin hem **kūste** eyler bir nefes / Tünd-bād-ı dehr bir şem‘-i fūrūzān görmesün

kūt [1] ikbal, talih, baht, saadet -bu anlama gelen sözcük Türkçe’dir-; yaşamak için yenen şey, azık, rızık, gıda. <KT> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün her iki anlama da gelebilecek bir bağlam içinde kullanıldığı görülmektedir. Hümâ kuşu, tanıkta hem kemikle beslenen hem de gölgesinin düştüğü yere saadet bahşeden bir kuş olarak ifade edilmiştir (bkz. hümā).

G283/2 Sāye-bīzārān-ı iqbālî sipihrūn olsa ger / Üstüh‘ānın istemezler kim hümā **kūt** eylesün

kutāh, kūteh [13] kısa, boysuz. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K10/19 **Kūtehdür** irtifā‘ma mihrūn eşi‘a‘ sîn / Peyveste etse birbirine rīsmān gibi

G64/8 Ser-çeşme-i hūrşiddedür Nā‘ilīyā Feyz / Cüyādur o kim himmeti **kutāh** degildür

G100/3 Ey hīred bālā-yı ‘ışka haml-i minnetden murād / Biçdügün bu hil‘at-ı **kutāh** söyletmek midür

G309/1 Gül-gün kabā-yı lāle-ruhān **kūteh** olmasa / Qadd-i cemāle hil‘at-ı ān **kūteh** olmasa

G309/2 Elden mi qordı hābl-i metīn-i recāyı dil / Ser-rişte-i vedād-ı bütān **kūteh** olmasa

G309/3 Olmasa ‘ömr zūd-güzer vaqt-ı gül gibi / ‘İyşe hayāt u ‘ömre zamān **kūteh** olmasa

G309/4 Çeksek meyi şūrāhī-i gerdan-firāzdan / Endaze-i metā‘-ı muğān **kūteh** olmasa

G309/5 Olmazdı dest-i nahvet-i a‘dā der-āstīn / Dāmān-ı ‘āfiyet-ṭalebān **kūteh** olmasa

G309/6 Ğavğā uzadur kısmet-i hāk-i derūnde ger / Āvāzı sürme-ḥorde-dilān **kūteh** olmasa

G309/7 ‘Uşşāka şeb-dirāzī-i zūlfūn tıyurmasa / Naql-ı hikāyet-i dil ü cān **kūteh** olmasa

G309/8 Çarḥuñ da bed-güherlüğine dāl imiş hilāl / Dallāl-ı ḥod-furūş-ı zebān **kūteh** olmasa

G309/9 Müjgānların helāk-ı dil ü cāna Nā‘ilī / Eylerdı tır o qaşı kemān **kūteh** olmasa

kuṭāş [1]

K3/19 **Kuṭāş**-ı şevketi zīb-i ḥazān-ı mezbele-keş / Qumāş-ı devleti cüll-i ester ü kilābında

kuvvat [10]

1. güç, takat (Şemseddin Sâmî, 1317. 1089), kudret (Muallim Naci, tarihsiz. 602); fiziksel güç (Türkçe Sözlük, 1998. 1426). <KT, LN, TS>

K6/28 Kemīne bāzū-yı dest-i kemān-ı terkeşidür / Nigāh-ı ḡamzesinūn **kuvvat**-i Nerīmānı

kuvvat-i bāzū [5] kol gücü, fiziksel güç.

K17/6 Olmasa **kuvvat-i bāzū**-yı neşāt-ı medhūn / Cünd-i ḡam mülk-i dile çokdan ederdı şeb-hūn

K27/20 Āferīn **kuvvat-i bāzū**-yı cihān-girūne kim / Qande ‘azm etdūn ise fetḥ-künān hoş geldūn

K36/16 Getürmiş **kuvvat-i bāzū**-yı devlet bir yere güyā / Şeb-i Qadr ü şabāh-ı ‘īdi nūrānī vü zulmānī

G12/2 Sen hemān ‘ışkda ol Kūh-kene hem-vādī / Tīşesiz kārın eder **kuvvat-i bāzū**-yı ṭaleb

G134/2 Reşk-āver-i ārzū-yı kemān-dār-ı bütānuz / Ne **kuvvat-i bāzū** ne Nerīmān bilürüz biz

2. sıhhat, sağlamlık, bedenın uzuvlarının, sinirlerinin ve organlarının güçlü olması; zayıf karşıtı. <KT>

kuvvat-i bâsıra [1] görme yetisi, gözdeki görme kuvveti. <Cûdî, Kanar/2>

K19/9 Gevher-i bi-bedel-i sâmi‘a-i gûş-ı kabûl / **Kuvvet-i bâsıra**-i merdümek-i çeşm-i emel

3. tesir, nüfuz. <KT>

K4/42 Ma‘şiyet kâh-ı kemterin ise ben / **Kuvvet**-i cezb-i keh-rübâ-yı dilem

G56/5 **Kuvvet**-i nuṭkuñ getürsün fi‘l-i i‘câza kalem / Sende yârân Nâ‘ilî ḥayşiyet ümmîdindedür

G61/2 ‘İtâb-ı gamze-i mestinden ihtirâz gerek / Hılâf-ı hüküm-i kazâ **kuvvat**-i ḥaṭadandur

kûy [45] yerleşik insanların ikamet ettikleri evler topluluğunun küçüğü, mahalle || sevgilinin bulunduğu yer. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K6/21 Güzer ederse olur gül-sitân-ı **küyundan** / Nesim-i şubḥ-ı cinân şarşar-ı zemistânî

M4/II/2 Yeter ağladı felek ḥasret-i rüyuna bizi / Hem-sifâl eyle segân-ı ser-i **küyuna** bizi

M4/VI/2 Maḥzar-ı luṭf-ı ‘itâb olmağa lâıyk mı degil / Devlet o bi-dile **küyunda** gedâlık mı degil

M5/III/4 **Küyun** ki meḥâr-bend-i ‘ışka / Ser-menzil-i Ka‘be-i hevesdür

M5/V/1 **Küyunda** nedür bu dâd-ḥ‘âhî / Ey kişver-i fitne pâdişâhı

M5/V/3 **Küyunda** diriğ ey perî-zâd / Olmaya ḥarîf-i ḥâk-i râhı

M5/VI/11 Var ka‘be-i **küyımı** tavâf et / Cürm-i gam-ı ‘ışka i‘tirâf et

G11/3 Mânend-i zerre maḥv-ı vücûd eyler uğrayan / Ol mâhuñ oldu **küyı** meger güy-ı âfitâb

G11/6 Ey naḥl-i tâze uğrasa gül-zâr-ı **küyuna** / Gül-bün-firâz-ı düzaḥ olur cüy-ı âfitâb

G14/3 O kıble-gâh-ı temennânuñ eyler olmağa nâz / Gedâ-yı **küyı** tavâf-âver-i ḥarîm-i ṭarab

G15/2 Her şubḥ tavâf eyleyerek Ka‘be-i **küyun** / Bir yere gelür ‘âşık-ı âvârelerün hep

G29/6 Görüp **küyunda** geh âğyârı geh yârı dil-i ḥaste / Eder ḥasretle âh-ı serd gâhî râst gâhî kec

G34/1 Ğubâr-ı Ka‘be-i **küyun** görür mi çeşm-i ümîd / Bu rûzgâra göre dostum degil mi ba‘îd

G39/3 ‘Âşık peyâm-ı vuşlata vîrsün ki naḥd-i cân / Pâ-müzd-i müjdegânî-i **küy**-ı ḥabîbdür

G39/5 Bir âşinâ nigâhuña degmez mi dostum / **Küyunda** Nâ‘ilî nice demdür ğarîbdür

G59/4 Bulmaz ḥarîm-i **küyuna** yol ol Ka‘benün / Bâd-ı semûm-ı deşt-i Ḥicâzdan incinür

G73/1 **Küyunda** nâle kim dil-i müştâkdan kıpar / Bir nağmedür ḥicâzda ‘uşşâkdan kıpar

G114/2 Ârâma yer kımaz dile **küyunda** rûzgâr / Ol âsitânaden bir avuc ḥâki dūr eder

G131/5 Nigâh-ı luṭf-ı umar **küyunda** gâhî Nâ‘ilî senden / Egerçi ḥâk-i pâye müdde‘â taḥrîr olunmuşdur

G142/2 Cünbiş-i dâmen-i zülfünle perîşânuñ olup / Ser-i **küyunda** bir avuc ḥas u ḥâşâk oluruz

G157/3 Hem gedâ-yı **küy**-ı faḥruz hem şeh-i iḳlîm-i nâz / Şîve idbârdur pîrâye-i iḳbâlümüz

G189/3 Degül mi farz baña üft ü ḥîz-i **küy**-ı bütân / Olur mı hîç müselmân namâzdan fâriğ

G194/3 Beklerüz **küyunı** olmazsa şikâyet mümkün / Bendeye da‘vet-i ḥalvet-geh-i şâh olmayıcak

G201/1 **Küyundan** o şulhuñ dil-i rûsvâ ile geçdük / Her ḥaṭvede bîn şekve-i bi-câ ile geçdük

G202/3 Âğyâra uyup eyledük âzürde segânın / Ol ḥ‘âbda biz **küyımı** ğavğâ ile geçdük

G217/6 Gitdün ḥarem-i **küyımı** deryüzeye ey dil / Sen de ḥaber-i Nâ‘ilî-i zârda kılduñ

G232/2 Olmadı maḥrem-i pâ-bûs-ı segân-ı **küyun** / Gerçi ḥâṭırdan o sevdâ ile yâd oldu göñül

G266/4 Huld içre şehîdân-ı maḥabbet ser-i **küyun** / Seyr etmege revzenler açar kâḥlarından

- G280/4 Hengâm-ı cilve hâke ki zülfün düşer olur / **Küyuñ** segânı reşg-i gazâlân-ı deşt-i Çîn
 G280/5 Eyler felekde şöhet-i kerrübiyâna nâz / Olduqça Nâ'ilî seg-i **küyuñla** hem-nişîn
 G286/2 **Küyuñdur** o beytüş-şanem-i fitne ki döymez / Şeh-bâz-ı eccl bîm-i gazâl-i hareminden
 G286/3 **Küyuñda** var âvârelerün keşreti ammâ / Ol gamze-i şühûñ geçemezler siteminden
 G288/4 Nâ-murâdân-ı ser-i **küyuñ** olma cânlar içün / Olma kâm-ı dili ağıyâra mühim-sâz şakın
 G354/4 **Küy-**ı dil-berde şeh-i mülk-i kazâdan virilür / Pâsbânî-i harem nâle-i şeb-gerdümüz
 G358/2 Tenhâlığı var **küyuñuñ** erbâb-ı recâdan / Mümkün mi degil yoksa mülâkat o şehe
 G388/6 Hümâ-pesendî-i iqbâle nâzdan maşşûd / Segân-ı **küyuñla** virmekdür üstüh'ânumuzı
 G388/7 Alur hîzâne-i **küyina** Nâ'ilî bulsa / Mezâk-ı rûh-ı suhen neşve-i beyânımız
 G389/3 **Küyin** tolanmadan ne kaçarsun iki gözüm / Erbâb-ı 'ışkuñ elde degildür irâdeti
 Ş7/2 Hâk-i **küyuñda** yatur bî-kesdür / İltifât eyle benüm sulţânım
 Ş7/6 O giriftârı görüp **küyuñda** / İltifât eyle benüm sulţânım

küy-ı vişâl [2] kavuşma mahallesı, sevgilinin bulunduğı yer.

- M3/V/2 **Küy-ı vişâle** pây-ı 'azîmet erişmedi / Dâmân-ı pîre pençe-i himmet erişmedi
 G122/5 Maşşûd Nâ'ilî ser-i **küy-ı vişâl** ise / Mecnûna deşt ü Kûh-kene Bî-sütün yeter

küy-ı yâr [3] sevgilinin köyü, sevgilinin oturduğu yer. <OTAL>

- G81/4 **Küy-ı yâre** rû-be-râh oldum sirişk ü dâğ ile / Bilmezin yâ Rab çeken âbum mı yâ nânım mıdur
 G132/4 Vardukça **küy-ı yâre** gönül habs-ı nâle kıl / Bülbülleri hadîka-i bağun hâmuş olur
 G166/1 Hevâ-yı 'ışka uyup **küy-ı yâre** dek giderüz / Nesîm-i şubha refîküz bahâra dek giderüz

kûze [1] testi, su testisi. <KT, LN, OTAL>

- G273/1 Yok tende tâb dilde olan süzân n'eylesün / Yandı kebâb-ı laht-ı ciger **kûze** n'eylesün

kübrâ [1] daha büyük, pek büyük, en büyük (bkz. kebîr). <Cûdî, OTAL>

- K23/16 Edîb-i Fahr-i Râzî-menkıbet Yahyâ Efendi kim / Vücûdî âyet-i **kübrâ**-yı rahmetdür enâm üzre

küdûrât [3] kederler, küdûret'in ve keder'in çoğulu (bkz. keder, kudûret). <Cûdî,

LN, Kanar/1>

- K25/47 Tâ çend mühim-sâz-ı **küdûrât**-ı cihânsın / Besdür ki felek âyine-i kür-dilânsın
 G271/4 Beden şikeste **küdûrât**-ı dehr fevc-â-fevc / Hîşâr-ı mündersi âmâde-i gulü düşmen
 G293/1 Tâ çend mühim-sâz-ı **küdûrât**-ı cihânsın / Besdür ki felek âyine-i kür-dilânsın

küdûret [8] bulanıklık||gam, tasa, kaygı, gam (bkz. keder). <KT, Cûdî, LN,

OTAL>

- K14/11 Şahbâ gibi ülfetleri bî-gerd-i **küdûret** / Sâgar gibi şöhetleri bî-reng-i riyâdur
 G77/2 Şâfûr âyineler bî-güll u gışdur sîneler / Pâkdür ebr-i **küdûret**den hevâ nev-rûzdur
 G267/3 Âheste-rev bulun ki göz açdurmayup saña / Hınk-ı felek gubâr-ı **küdûret** kıparmasun
 G344/3 **Küdûret**-i eşer-i süz-ı âhıdur ki görür / Mizâc-ı şu'lede gâhî fütür pervâne

[tas.] maddî bağlantıların ve menfaatlerin hepsinin karanlık ve kirli olması nedeniyle dünyevî bağlara ve alâkalara “küdüret” denir. <Seccadî/2> Aşağıdaki tanıklarda “küdüret”, bu bağlamda değerlendirilebilir.

M1/1 Mey mezheb-i rindide kırâb ile gerekdür - Bî-ger-i **küdüret** / Tâ‘at-ı ma‘habbetde vuzûh ile gerekdür -
Ammâ mey-i G160/1 Etmez kabûl reng-i **küdüret** hamîrümüz / Âyine-i rumûz-ı kazâdur zamîrümüz

G209/7 Şafâ mı yoksa **küdüret** mi bilmeden kaldı / Hücûm-ı hâtıradan hâtıra hûtur edecek

G298/5 Eyledük tahşil-i jengâr-ı **küdüret** Nâ‘ilî / Şafvet-i âyine-i ruhsârdan şimden gerü
vahdet

küdüret-‘acîn [2] mayası bulanık, halis olmayan; mayası bozuk, alçak.

K28/11 ‘Âlem yıkılsa etmez idük evvel imtizâc / Eczâ-yı rûzgâr-ı **küdüret-‘acîn** ile

K28/16 Şâf olsa tıynetün nice eylerdi imtizâc / Eczâ-yı rûzgâr-ı **küdüret-‘acîn** ile

küffâr [4] kâfirler, Hak dinini inkâr edenler, kâfir’in çoğulu (bkz. kâfir). <KT,

OTAL>

T5/4 Kılâ‘-ı millet-i **küffâr**-ı bed-girdârı tahribe / Mübarek bir ma‘halde kıldı şadr-ı a‘zâmın serdâr

T5/5 O‘tağın kurdı pîş-i kal‘a-i Uyvâra şevketle / Ser-i **küffâra** ahker-rîz olup her tûp-ı âteş-bâr

T5/7 Kîyâmetler kopardı tûğlar başına **küffârûn** / Giriftâr-ı ‘azâb-ı düzağ oldu ölmedin çâsar

T5/10 Kabûl oldu du‘âsı pâdişâh-ı mülk-i islâmûn / Alındı böyle bir hışn-ı metîn mahzûl olup **küffâr**

küfr [3]

1. gece karanlığı, zulmet. <Ahterî> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün gece karanlığı anlamını da kastetmek amacıyla “hem-reng” sözcüğü kullanılmış bu şekilde küfre düşenin aynı zamanda zulmette kaldığı ifade edilmiştir.

G132/5 Ol rind Nâ‘ilî k’ola hem-reng-i **küfr**-i dîn / Zünnâr ü sübhâ lâzime-i dest ü düş olur

2. Allah’a inanmama, şirk koşma yahut O’na yakışmayacak sıfatlar isnat etme; dinsizlik, imansızlık. <KT>

K33/20 Sa‘y-ı meşkür ile tâ kim ede erbâb-ı cihâd / Ka‘be-veş bâdiye-i **küfri** makâm-ı taqdis

küfr-i mahz [] küfrün ta kendisi, tam anlamıyla küfür.

G70/2 Mezheblerinde lutf u vefâ **küfr-i mahz** iken / Kârî nifâk-pîşelerün i‘tizâr olur

kül [7] hep, bütün, cümle, her. Bir şeyin bütün parçalarını ifade eden isim olarak kullanılır. <KT, Cûdî, LN>

K18/18 Semiyy-i fahr-ı rûsûl hâriş-i şerî‘at-ı **kül** / Ki ‘adli müctehid-i re‘y-i bâ-şavâb olmuş

K19/11 Ser-nüvişt-i qalem-i şâni‘-i **kül** cüz‘-i hikem / Münte‘hab-nüşha-i pâkîze kitâb-ı mücmel

Aşağıdaki tanıklarda geçen “aql-ı kül”, her şeyi kavrayan akıl anlamına gelmektedir (bkz. ‘aql-ı kül).

- K6/27 Füsün-ı ‘işvesinün ‘aql-ı **kül** giriftârı / Firîb-i ğamzesinün fitne pây-ı dâmânı
 K34/14 Râst-kirdâr-ı qader-fermâ-yı ‘âlem kim olur / ‘Aql-ı **kül** hayret-nümâ-yı ders-gâh-ı hikmeti
 K35/1 Leb-i deryâda seyrân eyle vâlâ-kaşr-ı ħunkârı / Ki olmuş ‘aql-ı **kül** hayrân-ı isti‘dâd-ı mi‘mârı
 G210/1 ‘İşk hayrânıdur eṭvâr-ı cünûn-pişemüzün / ‘Aql-ı **kül** vâlihîdür şüret-i endişemüzün
 G329/4 Tâze sevdâ-yı bahâr-ı ḥaṭ-ı sebzünle olur / ‘Aql-ı **kül** mâye-i terkib-i cünûn-ı fitne

kül □ yanan odun ve saireden kalan toz (bkz. hâkister). <KT>

kül olmak [1] bütünüyle yanmak || varını yoğunu yitirmek, helâk olmak. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER, DEYİMLER/AKSOY, ÖTS>

- G149/2 Zihî ta‘alluḡ-ı pervâne kim yanar **kül olur** / Ölünce şem‘-i şeb-efrûzdan cudâ düşmez

külâh, küleh [4] keçeden yapılan ve başa konan hafif şey, kalpak. Pek çok çeşidi olmakla birlikte külâhın temel özelliği dikişsiz ve tek parça keçeden yapılmasıdır. <KT, LN, TGKŞŞ>

- K6/15 O şeh ki silsile-peyvend-i gerden-i cândur / Hemîşe taraf-ı **külâhında** zülf-i piçâmı

Türkçe’de “külâh etmek”, birine oyun oynamak, birini aldatmak anlamlarında kullanılır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 306> Külâh sözcüğünün aldatma ve hile ile de münasebetinin bulunduğu aşağıdaki tanıklardan hareketle görülebilir.

- G197/1 Şayd eder biñ dili bir dâm ile zülf-i siyehün / Düşürür bir dili biñ dâma şikenc-i **külehuñ**

- G301/2 Ser-tâc eder mey-i kuheni nev-niyâz-ı ‘ışḡ / Pîr-i kuhen ṭariḡ-i fenâdan **külâh-ı** nev

küleh-güşe [1] külâhın köşesi. <Cûdî, OTAL>

- G327/4 Düşeli sâye-i zülfinde ḥam-ı ebrûya / Erdi eflâke **küleh-güşe-i** nâz-ı fitne

külâle [1] çiçek destesi; kıvrıcık saç, kâkül. Yaş iken örülüp kuruyunca taranarak zincir şeklini alan büküm büküm, lüle lüle saçtır. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî, LN, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 222> Saçın sümbüle benzetildiği göz önünde tutulursa, külâlenin hem çiçek demeti, hem de kıvrıcık saç anlamı tanıkta kendisini gösterir.

- G340/3 Ṭolaşdı zülf-i nigâra benefşe bād-ı şehir / Ṭoḡundı ṭurra-i sünbüldeki **külâlelere**

külbe [1] dar ve karanlık küçük ev, kulübe; küçük oda. <Cûdî, LN, FZ, OTAL>

- G19/4 Reşg-âver eyle şubḡa ġaribâne şâmunız / Şal **külbe-i** maḥabbete ey şem‘-i âh tâb

külçe [1] eritilerek kalıba dökülmüş yekpare maden. <KT, TS>

- K18/15 Ki vefretinden olup tâbe-i zemîni muḥîṭ / Tef-i temûz ile bir **külçe** sîm-i nâb olmuş

külḡân, külḡen [7] han ve hamamlarda suyu ısıtmak için ateş yakılan yer, hamam ateşliği; [tas.] insan, nefs-i emâre; dünya. <KT, OTAL, Seccadî/2>

- K14/87 Nâdâna cihân gül-şen olur ‘ârife **külḡen** / Bu mes‘ele ma‘lûm-ı kirâm-ı ‘uḡalâdur

- G14/2 Ġarib-i şehir ü diyâr-ı maḥabbetün bir olur / Yanında **külḡen-i** ġam gül-şen-i na‘îm-i ṭarab

G176/5 Olurmuş âb-ı germ-i dîdeden dil Nâ'îlî pür-tâb / Maḥabbet şehrinüñ germ-âbesinde **külhen** olmazmış

G239/2 Vücüdüm olsa belâ **külhanında** ḥākister / Sükün-ı şu'le-i dâğ-ı cefâ nedür bilmem

G281/6 Sîne-i 'uşşâkı görsün bilmeyen ey Nâ'îlî / **Külhen**-i germ-âbe-i şehri maḥabbet neydügin

Aşağıdaki tanıklarda külhen'in, kimseye minnet edilmeden kalınabilecek bir yer olarak gösterildiği dikkat çekmektedir. Hamam suyunu ısıtmak için yakılan ateşten istifadeyle bu gibi yerlerin, bilhassa kışın evsizlerin ve rintlerin rağbet ettikleri mekânlar olduğu anlaşılmaktadır.

G42/2 Gerdün ile gāvğa bu güzër-gâh-ı fenâda / Bir gūşe-i bî-minnet olan **külhen** içündür

Onay (2000. 307-308), aşağıdaki tanığı Ramazan aylarında külhan odalarında kalan hamam hademelerinin âlemleri hakkındaki rivayetlerin bir müeyyidesi olarak sunmuştur. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 307-308> Tarafımızca böyle bir bağlam tespit edilememiştir.

G365/5 Rinde zihâm-ı ḥalkdan âzâde-güşedür / İnkâr olur mı lutfı meger **külhenüñ** daḥi

Külhanî-i Lâyh'âr [1] Gazne'de Hakîm Senâî devrinde yaşamış, meczup bir şahıs. Bu kimse, bir hamam ocağında yatıp kalktığı için "Külhanî", şarap tortusu ile beslendiği için "Lây-h'âr" lâkaplarıyla anılmıştır. Hakîm Senâî'nin tasavvuf yoluna girmesini sağlamıştır (bkz. Lây-h'âr, Senâî). Tanıkta ifade edilen Külhanî-Senâî ilişkisi Mazmunlar ve İzahı'nda tafsil edilmiştir. Senâî, Külhanî ile musahebetinin ardından dünyadan el çekerek inzivaya çekilmiş ve "Hadîka" isimli otuz bin beyit tutarındaki eserini kaleme almıştır. (bkz. Senâî) <ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 308>

G166/3 Tarîk-i fâkâda hem-kefş olup Şenâ'îye / Cenâb-ı **Külhanî-i Lâyh'âra** dek giderüz

kümmel [1] kâmiller, olgunlar, ileri gelenler. <OTAL>

K19/33 Başlasun yazmağa evşâfuñı şimden soñra / Feylesofân-ı ma'ânî şu'arâ-yı **kümmel**

kümmelîn [1] kâmiller, ileri mertebede olanlar. <OTAL>

M6/III/1 Gencsün gencîne-dâruñ evliyâ-yı **kümmelîn** / Şems-i zâtüñ cılve-ger çeşm-i ḥalâyık dūr-bîn

künâm [5]

1. yabanî hayvan ini, aslan yatağı. <KT, LN> Tanıklarda geçen "şîr (aslan)" sözcükleri, "künâm"ın bu anlamını akla getirmektedir. Ancak, sözcüğün aslana benzetilen insanlar hakkında kullanıldığı düşünülürse, "insanın dinleneceği yer" anlamının da kastedildiği görülebilir.

K10/31 İzḥâr-ı şavlet etse **künâmında** şîrler / Olur ḥazîde mürçe-i nâ-tüvân gibi

K27/31 Gâh derrendelik et gâh **künâmuñda** buluñ / Ḥalk-ı 'âlem desün ey şîr-i jeyân hoş geldüñ

T6/3 Fevtine târîh için dediler ervâh-ı kıuds / ‘Adni **künâm** eylesün Şîr ‘Ali yâ ilâh

2. insanın dinleneceği yer, ev. <OTAL, Redhouse>

K30/25 İntibâh-ı dil-i hayretle değışmem gâhî / Bulunan neşve-i idrâki **künânumda** benüm

G244/3 İntibâh-ı dil-i hayretle değışmem gâhî / Bulunan neşve-i idrâki **künânumda** benüm

künûz [1] hazineler, kenz’in çoğıulu. <KT, OTAL>

K17/23 Kef-i dūr-pâşını gördükçe olur hacletden / Mevc-i deryâ gibi seyyâl **künûz**-ı maḥzûn

küremâ [4] ulular, büyükler, kerîm’in çoğıulu (bkz. kerîm). <KT, LN, OTAL>

K14/63 Her nâzım-ı hoş-gû ki alur destine hâme / Elbet de gelen ḥâtıra vaşf-ı **küremâdur**

K20/15 Ey mîr-i meclis-i **küremâ** kim şadef-mişâl / Şaçmağda dest-i mekrûmetûn ḥâke gevheri

K20/18 Sensin bu kaçıt-ı sâl-i mürüvvetde bî-riyâ / Eşrâfuñ ekremi **küremânuñ** tûvân-geri

K22/25 Ma‘lûm-ı ḥazretûn mi degil gördüğüm cefâ / Meddâhı olduğum **küremâ**-yı vaḥûrdan

kürsî [7]

1. oturulacak yüksekçe yer; camilerde vaizin ve medreselerde müderrisin oturduğu yer.

<KT>

G83/3 Riyâyı me’kel etmişler cihân-ı gâflet-âbâduñ / Çıkup vâ’ izleri **kürsiye** ḥord u ḥ’âbdan söyler

G83/4 Eder **kürsîde** esbâb-ı riyânuñ ḥürmetin taḳrîr / Gehî semmûr u gâhî kaçûm u sincâbdan söyler

G315/10 Rehîn-i sem‘-i kabûl et cevâhir-i saḥtuñ / Zebân-ı fezleke-i **kürsî**-i kemâl olma

kürsî-maḳâm [1] makamı kürsü olan. Tanıkta cami kürsüsü kastedildiği, arşı üstündeki manevî makam da kastedilmektedir.

K23/18 Zülâl-i çeşme-i feyz üzere emvâc-ı müselseldür / Ma‘ânî mantıḳ-ı ‘allâme-i **kürsî-maḳâm** üzere

2. taht (bkz. serîr). <Cûdî, LN>

G136/2 Yine taḥta-pâre-i ‘işret-i ḥarem-i muğâna değışmezüz / Felek olsa taḥt-ı zümürürdîn güneş olsa **kürsî**-i ‘âcumuz

3. arşın altında bir düzlükte, levh-i mahfûz’un bulunduğu yer. <OTAL>

K19/26 Bilmemişler ki şeref ḥâşşe-i zâtuñdur / Ki eder pâyede tâ **kürsî** ile baḥş u cedel

kürsî-pâye [1] mertebesi arş kadar yüksek, âli-makam.

K26/15 Eyâ maḥdûm-ı **kürsî-pâye** kim zâtuñ merâtibde / Degilse ‘arşdan ‘âlî felekden ḳadri ber-terdür

kütüb [] kitaplar, kitâb’ın çoğıulu (bkz. kitâb). <KT, LN, OTAL>

kütüb-ḥâne [1] kitap koymaya ya da kitapları korumaya mahsus oda ya da ayrıca bina.

<KT>

G256/7 Nâ’ilî buldu **kütüb-ḥâne**-i faẓl u edebûñ / Târ-ı şîrâze-i mecmû‘a-i ‘irfânı ucın

L

lā-būd [2] mutlaka, elbette, lâzım, gerekli, gerek. Aslında “ayrılık yok” demektir.

<Cûdî, OTAL>

K24/6 Bir özge âsitâna eder **lā-būd** ilticâ / Devlet ki müsta‘idd-i nizâm-ı umûr olur

K35/8 Dil-i sengîn-i yâre aındurur **lā-būd** o fışkiyye / Hürüş-ı seyl-i eşk-i dîde-i ‘uşşâk-ı ğam-ı ħ‘ârı

lâciverd [2] koyu mavi rente bir taş, lapis-lazuli taşı; bu taşın rengi,. <KT, LN>

Aşağıdaki tanıkta sözcük, hem taş hem de bu taşın işaret ettiği koyu mavi renk anlamında kullanılmıştır.

G87/3 Degil mâ‘î kabâda tal‘atun naqqâşlar güyâ / Zemîn-i **lâciverde** bir dıraşşân bûh yazmışlar

lâciverdî [1] lâcivert taşı renginde, koyu mavi renkte. <KT>

K35/4 Seçilmez şemse-i zerrîn-ı tāk-ı **lâciverdîden** / Olunca pertev-endâz-ı felek fânûs-ı hem-vârı

lâf [2] söz; gereksiz söz, boş lâkırdı, saçma söz || övünme, kendini gösterme, manâsız dava. <KT, Cûdî, LN, FZ> Aşağıdaki tanıklarda şairin kasidesinde kendini övdükten (fahriye) sonra dua bölümüne geçerken, kendini övmenin gereksizliğini “lâf” sözcüğünün hem “övünme” hem de “boş söz” anlamlarını kastederek ifade ettiği görülmektedir. Sözcüğe tanıklık eden beyitler, dua bölümü girizgâhıdır.

K17/68 Nâ‘ilî **lâfi** kı naẓm âhırıdır eyle du‘â / Ki olur mezheb-i dânişde şî‘âr-ı mesnûn

K20/38 **Lâf**-ı suhen-verî yeter ey ħâme vaktidür / Evşâfınuñ du‘â ile ħatm ola defteri

lafz [5] anlamlı ya da anlamsız olarak ağızdan çıkan ses topluluğu, söz, kelime.

<KT, LN, TS>

K24/34 Vaşfuñda bu kaşide-i pür-intihâb kim / Her **lafz**-ı dil-peẓîri ma‘ânî-şudûr olur

K26/22 Zebân-ı lûle-i kilkümden oldı bir ğazel cârî / Ki **lafz**ı çeşme-i mihr ü edâsı âb-ı kevşerdür

G124/5 Ne efsûn-kâr olur ey Nâ‘ilî şî‘rûñ ki **lafzından** / Zebân-ı reşg-i mu‘ciz-kâr-ı ma‘nî elken olmışdur

G133/1 Söz yok ol ğonca-dehen vaşfına imlâ şıgmaz / Teng olur cây-ı suhen **lafzına** ma‘nâ şıgmaz

lafz-ı ħâm [1] pişmemiş söz, ifadesi galat, yersiz kullanılmış kelime.

K23/44 Ma‘ânî ħüsni-i ta‘bîrümde ħayrândur ki endişem / Eder biñ puhte ma‘nâyı fedâ bir **lafz-ı ħâm** üzre

lahd, lahid [2] mezar, kabir; kenarları taş, tuğla ve harçla kapatılmış üstü kapaklı mezar. <KT, Cûdî, LN>

K8/23 Hirâs-ı ħahruñ ede bî-silâh u bî-cevşen / Kemîn-nişîn-i **lahid** ol gürûh-ı nâ-sâzı

T4/2 Târîħ-i vefâtını demiş mâder-i dehr / Geh-vâre-i râħat ola Tıflîye **lahd**

lahlaħa [1] amber, misk, kâfur, lâden gibi güzel kokulu şeylerin karışımından elde edilen koku. <OTAL>

K3/25 Dimâğuñ eyle muḥattal bu şevḳ-i ḥırmānuñ / Ümîd-i **laḥlaḥa**-i ‘ūd u müşk-i nâbında

laḥt [7] bir şeyin parçası, cüz‘ü. <LN, OTAL>

laḥt-ı ciger [1] ciğerden kopan parça. <OTAL>

G273/1 Yok tende tâb dilde olan sūzân n’eylesün / Yandı kebâb-ı **laḥt-ı ciger** küze n’eylesün

laḥt-ı dil [4] kalp parçası, yürekten kopan parça.

G92/5 Nâ’ilî nâḥûn-i çengâl-i meh-i ‘îd üzre / ‘Ârifûñ **laḥt-ı dil**-i sîne-ḥırâşı görünür

G95/1 **Laḥt-ı dile** tâ ḡamzelerûñ rāh-nümündür / Her bir müje bir ḥancer-i âḡışte be-ḥündür

G210/2 Âb-yârî-i cünûn **laḥt-ı dil** etmiş kârın / Şecer-i âh-ı ‘alev-berḳ-ı ciger-rîşemüzûñ

G267/8 Dâḡında kanlu penbeyi **laḥt-ı dilûñ** şanup / Ey Nâ’ilî o şerḥoş-ı naḥvet ḳoparmasun

laḥt laḥt [2] parça parça (bkz. ḳāk ḳāk). <Dihhudâ>

G145/3 Olmış hezâr pâre kebâb-ı tenûr-ı dil / Mestâne çeşmüne ciger-i **laḥt laḥtumuz**

G184/2 Degüldür **laḥt laḥt**-ı dil nigâh-ı nâveg-endâzı / Çeküp bir bir cigerden la‘l-i peygânımı devşürmiş

Lâhûr [2] Hindistan’ın kuzeybatısında bulunan bir şehir, Lahor (Şemseddin Sâmî, 1306. 3982). <Kâmûsü’l-A‘lâm> Tanıklarda Hindistan’ın kullanıldığı bağlamda kullanılmış, ahalîsi siyah tenli oldukları için, beyaz güzeller ülkesi olarak bilinen Rûm ile tezat oluşturarak konu edilmiştir (bkz. Hindûstân, Hind).

K5/24 Döndürüp Rûmı sevâd-ı ḳalemüm **Lâhûra** / Etdi güm-nâm-ı ‘adem Feyzî-i Hind-ârâyı

G320/5 Yayıldı Nâ’ilî bûy-ı ḥaṭ-ı müşkîn-i eş‘ârüm / Sevâd-ı Rûm bender-gâh-ı **Lâhûr** oldı gitdükçe

lâhût [1] ulûhiyet, ruhanîyet; Allah’ın zatının bulunduğu yüce âlem, ulûhiyet âlemi; [tas.] saf vahdet. <KT, LN, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

G283/1 Dil yerin tâ-key muḡaylân-zâr-ı nâsût eylesün / Murḡ-ı ḳudsî lâne der-gül-geşt-i **lâhût** eylesün

laḥza [19]

1. bir bakış, bir göz atma, göz ucu ile bakış. <KT, Cûdî, LN, OTAL> Aşağıdaki tanıklar sözcüğün, bakışı ifade eden sözcüklerle kullanıldığı görülmektedir.

K14/2 Bu sūr-ı mubârek-dem ü ferḥunde-maḥal kim / Bir **laḥza** temâşasına biñ ‘ömr fedâdur

G135/7 Destünde daḡal mühreyüz ey çarḥ-ı müşa‘biz / Her **laḥzada** biñ çeşm-i temâşada nihânuz

G355/3 Her bir nîgeh mu‘tâd iken bir **laḥza** biñ ḳan etmege / Tırmaz dil-i ‘âşîḳ gibi ifşâ-yı râz eyler yine

2. göz kırpacak kadar zaman, ân. <KT, LN>

K7/40 Bu fitne âteşin îḳâd eden la‘înüñ ola / Edüp ‘azâbını Ḳahhâr her **laḥza** medîd

K12/56 Neyleyüm çarḥ sitem-kâr ahâlî düşmen / Fikr-i evşâfuña bir **laḥza** ḳomaz fâriḡ-bâl

K23/38 Ne çâre bir nefes vîrmez felek endîşeye ruḥsat / Olur her **laḥzada** bir güne cevri iltizâm üzre

K30/28 Rûḥ-ı ḳuds olsa da ârâm edemez bir **laḥza** / Ḥ‘âb-gâh-ı dil-i pür-hevl ü hevâumunda benüm

M1/2 Muṭrıb nefesüñ var ola sâḳî meyüñ eفزün - Her **laḥza** vü her ân / Meclisde şafâ meyle gerek neyle gerekdür - Tâ germ ola şöḡbet

- M1/VII/1 Bir **lahza** kim bu bezm-i fenâda dem eyledün / Tayy-ı bisât-ı kâr-geh-i ‘âlem eyledün
M2/II/5 Üstâz-ı ezel halkaların şu‘leden etmiş / Her **lahzada** biñ silsile-i âha esîrem
M2/IV/6 Kıl bir nefesün şükrini her **lahzada** tekrâr / Terk et şeref-i zâtuñı memnûn-ı hayât ol
G9/1 Cihânı etmege bir **lahzada** hârâb saña / Yeter ol nergis-i maḥmûr-ı nîm-ḥ’âb saña
G160/3 Her **lahza** biñ çerâğ uyarur şem‘-i Tûrdan / Vaşf-ı cemâl-i yâr ile ṭab‘-ı münîrümüz
G163/5 Vuşlatda iken Nâ’iliyâ fikr ederüz kim / Bir **lahza** firâka nice ârâm ederüz biz
G237/5 Nâ’ilî o zülfin o kâfir ki perîşân eyler / Etdürür dillere her **lahzada** bin âh neşim
G244/6 Rûḥ-ı kıuds olsa da ârâm edemez bir **lahza** Ḥ’âb-gâh-ı dil-i pür-dûd-ı dâmununda benüm
G289/1 Müdde‘â teşvîş-i sûz-ı sînedür câm olmadan / Râḥat-ı dildür ğaraż her **lahza** nâ-kâm olmadan
G330/5 Nâ’ilî biñ kerre dâmen-bûs-ı vaşl olsa gönül / Yine istilâ-yı ğam bir **lahza** dil-şâd etmeye
Kt12/1 Her **lahza** bir maḳâmda nâlân olan gönül / Gül-zâr-ı dehr başına zindân olan gönül

la‘în [1] kovulmuş, nefret kazanmış, Allah’ın rahmetinden mahrum, mel’ûn. <KT,

Cûdî, LN, OTAL>

- K7/40 Bu fitne âteşin îkâd eden **la‘înüñ** ola / Edüp ‘azâbını Ḳahhâr laḥza medîd
lağzîdelik [1] ayak sürçme, takılma; bir engele takılıp kalma.
G54/4 Ğam-ı mey-i şâdî ṭarab-engîz-i ‘asesdür / Âgehlere **lağzîdeligüñ** vaḳti degildür
lağziş [2] kayma, sürçme. <KT, LN, Kanar/1, Steingass, Redhouse>
K2/41 O dem ki ḳaṭre-i evvelde bîm-i **lağzişden** / Reh-i şırâṭda o fırḳa-i ehl-i nâr ḳalır
G267/4 **Lağzişdür** evvelîn ḥaṭar-ı nev-süvâr-ı câh / Râm olmaduḳça pâre-i devlet ḳoparmasun
lağziş-figen [1] sürçen, kayan; takılan.

- K19/12 Sür‘at-i ḥâmesi **lağziş-figen**-i pây-ı nazar / Ḥüsni ḥaṭṭı sebeb-i ğıbtâ-i çeşm-i aḥvel

la‘1 [25] yakut gibi kırmızı ve kıymetli bir taş || sevgilinin dudağı, şarap gibi şeylerden kinaye olur, doğrudan “dudak” anlamında da kullanılır. <KT, Cûdî, LN>

Tanıklarda çoğunlukla, rengi ve letafeti nedeniyle dudak ve şarap karşılığında kullanılmıştır.

- K7/43 ‘Arûs-ı mâtemine dîdeden nişâr edelüm / Dizüp ṭabaḳçe-i yâḳûta **la‘1** ü mürvârîd
G15/3 **La‘lûñ** ki olur meclis-i ervâḥda mezkûr / Bir renge girer neşvesi mey-ḥ’ârelerüñ hep
G21/6 Ser-germ-i ‘ışḳa ḥ’âhiş-i **la‘lûñ** degil ba‘îd / Meclisde varduğınca olur bâde-ḥ’âh mest
G32/2 Zuhûr-ı neşve-i **la‘lûñle** dest-i ‘âşıkda / Mey-i neşât ile lebrîz olur ayağ-ı ümîd
G41/4 Ḥasret-i **la‘lûñle** mey nûş etse ḥûn-ı derd olur / Mest-i ‘ışḳuñ neşve-i câm-ı şafâ bilmez nedür
G65/3 Pür-cûş-ı ‘aks-ı **la‘1**-i tebḥâle-dâruñ olsun / Her şunduğun ḳadeḥde sâḳî ḥabâb göster
G65/4 Bir ḥande ile zeyn et ey zer-ger-i melâḥat / Faşş-ı nigîn-i **la‘lin** pür-dürri-i nâb göster
G79/1 Anlar ki yâd-ı **la‘lûñ** ile hurrem oldılar / Peymâne-dâd-ı meşreb-i şâf-ı ğam oldılar
G87/1 Mesîḥâ-sûz olan derdün eṭibbâ rûḥ yazmışlar / Leb-i **la‘lûñ** nemek-pâş-ı dil-i mecrûḥ yazmışlar
G163/1 **La‘lûñ** ki ḥayâl-i mey-i gül-fâm ederüz biz / Âyine-i ḥürşîdi alup câm ederüz biz
G236/3 Ter-zebân-ı şekve-i nâzam ḥâmûş-ı ḥayretüm / Tercemân-ı ğamze **la‘lûñ** ‘özü-ḥ’âhumdur benüm

- G262/3 İttifâk eylemiş o ebrû leb-i **la' lûñle** şakın / Dil-i pür-eşk miyânın şeker-âb eylesün
 G281/2 Ser-girân-ı 'ışkuña **la' lûñ** şunardûñ mey degil / Bilsen ey sâkî ħumâr-ı câm-ı fırkât neydüğün
 G331/2 Rûze-dârân-ı ğama neşve-i **la' lûñ** virmez / Dest-i sâkîde kadeĥ câm-ı meh-i 'îd olsa
 G353/2 Bizüz o mest-i temâşâ ki **la' l-i** sâkîden / Gönülde neşve-i şahbâ sebû sebû tâze
 G364/4 Mezâk-ı telhe virdi yâd-ı **la' lûñ** bir ĥalâvet kim / Ğamuñla içdügüm biñ kâse zehr-âbı unutturdu

la' l-i leb [4] dudağı la'li, la'l taşı gibi kırmızı ve parlak dudak, sevgilinin dudağı.

- G116/7 Tûṭî-i ṭab' a Nâ 'ilî feyz-resân-ı nuṭk olup / **La' l-i lebiyle** dil-berân ĥand-ı nebât virdiler
 G142/4 Ne ĥadar feyz-i ĥayât etse dile **la' l-i lebûñ** / O ĥadar ğamzeñe cân virmede çâlâk oluruz
 G155/3 Etmiş şarâb-ı **la' l-i lebûñ** sâkî-i ezel / Perverde-i teraşşuh-ı feyz-i 'amîm-i nâz
 G202/2 Gönlinde yer etdü o bütün **la' l-i lebiden** / Âmîziş edüp neşve-i şahbâ ile geçdük

la' l-i müzâb [1] kırmızı şarap; kan. <Cûdî, OTAL, Redhouse>

- G44/3 Meyĥâne cur' alarla Bedeĥşân u her ĥumı / Yâĥût-ı nâb u **la' l-i müzâb** ile ĥanlanur

la' l-i nâb [3] saf, parlak la'l || kıpkırmızı dudak. <OTAL, Redhouse>

- G165/5 Olduĥ dü-r-i ĥaĥîĥate ey Nâ 'ilî şadef / Kân-ı cevâhir-i suĥenûñ **la' l-i nâbiyuz**
 G169/1 N'eylerüz şahbâyı biz ol **la' l-i nâbuñ** mestiyüz / Âb u âteşden muĥammer bir şarâbuñ mestiyüz
 G179/6 Olup mest-i şarâb-ı şîr-gîr-i **la' l-i nâbuñ** dil / Müjeñle pençeleşmiş ğamzeñe şîrâne el şunmış

la' l-i peykân [1] la'l taşından yapılmış ok ucu, la'lden temren. La'l madeni yerden beyaz renkte çıkarmış. Sonra bunu kanlı taze ciğere batırıp güneşe koyarak kızartırlarmış.

<MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 311> Aşağıdaki tanıkta bu durum ifade edilmiştir.

- G184/2 Degüldür laĥt laĥt-ı dil nigâh-ı nâveg-endâzı / Çeküp bir bir cigerden **la' l-i peykânını** devşürmiş

lâl [10]

1. dilsiz (bkz. ebkem). <KT, Cûdî, LN>

- K12/50 Söyledür âyîne-i luṭfuñ olursa ne ĥadar / Tûṭî-i nâṭıĥa vaşfuñda zebân-ı beste vü **lâl**

lâl etmek, lâl eylemek [5] konuşamaz duruma sokmak (Türkçe Sözlük, 1998. 1451). <TS>

- K1/13 Ol Hürmüs-i me'âric-i nuṭkum ki sözlerüm / Risto-yı 'aĥlı ĥikmet-i ma' nide **lâl eder**
 K1/35 Faĥr u rızâda ĥüsn-i sülûk-i Muĥammedî / Ĥ'âhiş-gerân-ı devleti ĥamûş u **lâl eder**
 K1/52 Na'tından eylesün taleb-i ruĥ' a-i amân / Hevl-i 'itâb o bî-dili maĥşerde **lâl eder**
 K26/28 Kerîmâ reşg-i evşâfuñla ehl-i ṭab' ı **lâl eyler** / Cihân-ı pîre-zen kim sâĥir-i pür-şûr u pür-şerdür
 K28/38 Bî-ĥiss ü rûĥ kâlebe döndi 'adü-yı dîn / **Lâl etdi** satvetûñ bu ĥadar kibr ü kîn ile

2. kırmızı renk. <Burĥân-ı Kâtı', Cûdî, LN>

lâl gelmek [1] susmak; kızarmak. İbarede, utançtan konuşamama ya da kızarma aynı anda ifade edilmiştir.

- G360/5 Varınca bezm-i Felâṭûn-ı 'ışĥa 'aĥl-ı fuṣûl / Hezâr şerm ü ĥacâletle **lâl gelmedi** mi

3. lâl taşı, Bedehşan vilâyetinde çıkan kırmızı bir taş. “La‘l” sözcüğü bundan Arapçalaştırılmıştır (bkz. la‘l). <Burhân-ı Kâtı> Bu taşın sürme yapımında kullanıldığı tanıklardan hareketle söylenebilir.

G254/3 Dil-şikenân-ı kem-‘ayâr pîş-gehinde **lâl** olur / Var ise seng-i sürmedür ‘ışka mehekk-i imtihân

G254/6 Hâsidi eylemezdi **lâl** olmasa kil-i Nâ‘ilî / Mükhale-i devâtda çeşm-i hayâle mîldân

lâl-i hayret [1] hayretten konuşamaz hâle gelmiş, dili tutulmuş, şaşakalmış.

K7/53 Zebân-ı husrev-i qadr gibi **lâl-i hayretdür** / Zuhûr-ı vâkı‘a-i Kerbelâda ‘aql-ı reşîd

lâlâ [1] parlak. Bu anlamıyla yalnızca “lû‘lû” sözcüğüne sıfat olur. <FZ, Kanar/2, Dihhudâ>

G133/2 Sihr eder lebleri yoksa o dehân-ı tenge / Riştesüz iki dizi lû‘lû-yı **lâlâ** şıgmaz

lâ lâ [1] “hayır hayır” anlamında bir ikileme. Onay (2000. 336), aşağıdaki tanığı şöyle açıklar. “Manâ Tûr’unda kalem ağacı, gönül Musa’sına lâ lâ diyerek yine bir feyiz nuru gösterdi.” (bkz. Tûr, Mûsâ, tecellî) <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 336> Sözcüğün, “parlak” anlamına gelen “lâlâ” olması da muhtemeldir.

K5/2 Yine gösterdi Kelîm-i dile bir şu‘le-i feyz / Tûr-ı ma‘nide edüp naql-i kalem **lâ lâyı**

lâle [5] zambak türlerinden soğandan yetişen bir çiçek. Lâle kokusuz bir çiçektir. <KT, KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE LÂLE, s. 33> Aşağıdaki tanıkta ihsan kokusu olmayan güller, lâleye benzetilmiştir.

G346/3 ‘Andelîbüz gül-i ruhsârına bâğ-ı hüsni / **Lâle-veş** gülleri bî-nefha-i ihsân ise de

Aşağıdaki tanıklarda lâle’nin “dâğ” sözcüğüyle birlikte kullanıldığı dikkat çekmektedir. Lâlenin ortasında kırmızı yaprakların çevrelediği siyah noktalar bulunmaktadır. Klâsik şiirde bu noktalar, dağ yarasına benzetilir.

K7/25 Bu yolda tîğ-i rızâ ile çâk çâk olanu / Derûn-ı **lâle** gibi dâğ-dâridur hürşîd

M5/I/11 Ey reşg-i ruhiyle dâğ ber-dâğ / Hem **lâle**-i deşt ü hem gül-i bâğ

G276/2 Hasret-i hâl-i ‘izâr u dehen-i tengüñ için / Gonceden **lâle** gibi dâğ nümâyân olsun

G318/3 Yağmaz fûrûğ-ı hüsni ile dâğ-ı sinenüñ / Pîşinde şem‘ her biri bir **lâle** olsa da

G340/6 Ğam-ı haţuñla nev ü köhne döndi dâğlarum / Benefşe-zârda surh u kebûd **lâlelere**

lâle-ruhân [1] lâle yanaklılar, yanakları lâle gibi pembe olanlar. <KT>

G309/1 Gül-gün kabâ-yı **lâle-ruhân** kûteh olmasa / Qadd-i cemâle hil‘at-i ân kûteh olmasa

lâle-sitân [2] lâlenin çok bulunduğu yer, lâle bahçesi. <Kanar/2, Dihhudâ>

K2/19 Ne reng-i **lâle-sitân**-ı ciger ne bâğ-ı vücûd / Ne berg-i dâğ-ı dil ü sine-figâr kalur

G171/1 Yâd-ı lebünle olur ey gül-i bâğ-ı heves / **Lâle-sitân**-ı ciger şu‘le-i dâğ-ı heves

lâle-zâr [1] lâle ekilmiş yer, lâle bahçesi. <KT, Cûdî, OTAL>

T5/9 Siyeh bayrakları gör kim otâğın almış etrâfın / Şitâda **lâle-zâr** olmağdur ‘aceb dâmen-i küh-sâr

la‘l-gün [3] lâl taşı gibi kırmızı renkli, al. <OTAL>

M3/I/1 Olmadı bâz-gün kadeh-i ser-nigünümüz / Hün-âb-ı hasret oldı mey-i **la‘l-günümüz**

M3/I/2 Hün-âb-ı hasret oldı mey-i **la‘l-günümüz** / Tîh-i belâda qaldı dil-i bî-sükünümüz

G47/4 Elinde olmayıcak cām-ı **la‘l-gün** n’eyler / Kenâr u ceybin edüp pür dūr-i ‘Aden maḥmūr

la‘lîn [2] la‘l taşı gibi kırmızı renkli. <OTAL>

G26/3 Şad cevher-i cân olmağa iṣâr-ı güşâyış / Ol hoşka-i **la‘lîn**-i dūreri-bâra ne minnet

G340/5 Görüp letâfet-i ‘aksin şanur kızıl yâkût / Baḳan ṭabaḳçe-i **la‘lîn**-i gülde jâlelere

la‘lîn-ḳabâ [1] lâlden aba giymiş, kırmızı elbiseli. <Kantar/2, Seccadî/1>

K23/9 Fûrûzân cām-ı meyle elde naḥl-i Ṭūr zanneyler / Gören **la‘lîn-ḳabâyı** sâḳî-i Ṭübâ-ḥıram üzre

lâ-mekân [5] yersiz, mahalsiz, mekândan münezzeh. [tas.] Mekâna ihtiyacı

olmayan, Allah. Mekân, var olan şeye tâbidir. Bir şey var olmazsa, boşlukta onun mekânı da

olmaz. Allah’ın zatı mekân ve zamandan münezzehdir. Buna mekânsızlık denir. <KT,

TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 203, TASAVVUF TERİMLERİ>

K26/25 Hümâ-yı **lâ-mekândur** gerçi ammâ pây-bûsiyle / Hemîşe ḳudsiyân-ı bâm-ı ‘arşa sāye-güsterdūr

G68/1 Dil-i âşüfteye ol ṭurrada ârâm müşkildür / Hümâ-yı **lâ-mekâna** ḳayd-ı bend-i dâm müşkildür

G127/2 Hümâ-yı **lâ-mekândur** gerçi ammâ pây-bûs ile / Hemîşe ḳudsiyân-ı bâm-ı ‘arşa sāye-güsterdūr

lâ-mekân-ter [2] mekândan münezzeh. Farsça “-ter” ilâvesi ile pekiştirilmiştir.

K26/24 Kesilmez ârzü-yı rişte-i zülfi siyâhından / Hevâ-yı dâma düşmüş bir hümâ-yı **lâ-mekân-terdür**

G127/3 Kesilmez ârzü-yı rişte-i zülfi siyâhından / Hevâ-yı dâma düşmüş bir hümâ-yı **lâ-mekân-terdür**

lâ-mekân-pāye [1] mekânsızlık makamında bulunan.

K17/10 **Lâ-mekân-pāye** felek-sāye vezîr-i a‘zam / ‘Arş-ı pîrāye-cihân dâver-i pākîze-şu ‘ün

lâ-mekân-seyr [1] mekânsızlık âleminde gezen.

K4/33 Ben ki yâd eyledükçe mi‘râcın / **Lâ-mekân-seyr**-i mâverâ-yı dilem

la‘n [1] sövme, lânetleme, ilenç, beddua. <KT, Cûdî>

K7/52 Budur ḥulâşa ki maḥz-ı ḥilâf-ı ḥikmetdür / Sezâ-yı **la‘n** ise ancak bu mâcerâda Yezîd

lâne [2] yuva, kuş yuvası. <KT, Kantar/1>

G283/1 Dil yerin tâ-key muğaylân-zâr-ı nâsût eylesün / Murğ-ı ḳudsi **lâne** der-gül-geşt-i lâhût eylesün

G366/3 Eṭfâl-i şehri **lâne**-i tenden cudâ gönül / Döndürdiler kebûter-i âvâreye seni

la‘net [1] Allah’ın affından ve merhametinden yoksunluk, ilenç. <KT> Tanıkta

“ona lânet olsun”, “Allah belâsını versin” anlamında bir ilenç sözcüğü olarak kullanılmıştır.

G317/3 **La‘net** o ḥân-ı luṭfa ki erzâle vaḳf ola / Ehl-i dilün faṭîr ü ḥamîri bulunmaya

lâ-tenâhî [1] bitip tükenmez. <OTAL>

K32/7 Hüdāya hāmd ki bir ferde ihtiyācum yok / Ġinā-yı qalb baña nūzl-i **lā-tenāhīdūr**

laṭīf [6] yumuşak, nazik, hoş; güzel, hoşla gidecek, şirin. <KT, LN>

G191/1 ‘Ālem āşūfte bahār-ı haṭ-ı dil-dār **laṭīf** / Sünbül-i ṭurra muṭarrā gül-i ruḥsār **laṭīf**

G191/2 Muttasıl dār-ı şifā ḥāşiyet-i çeşmünde / Dem-i ‘İsī-veş olur nāle-i bīmār **laṭīf**

G191/3 Čāşnī-sencī-i zaḥm-ı leb-i şemşīrūnden / Gösterür ġamzelerūn kendüyi her bār **laṭīf**

G191/4 Ṭal‘ atūn lücce-i nūr-ı nighūmde görünü / ‘Aks-i hūrşīd gibi ābda tekrār **laṭīf**

G191/5 Nā’ilī sīneye çek yārı ki ṭurduqça olur / Şādef-i sīnede ol gevher-i şeh-vār **laṭīf**

G365/2 Gül-berg-i cān imiş ṭutalum yine bārdur / Cism-i **laṭīf** ü pākūne pīrāhenūn daḥi

lāy [4] tortu, kadeh dibindeki çöküntü. <Burhān-ı Kātī‘, MAZMUNLAR VE

İZAHİ, s. 180>

K5/25 Sākī-i maşṭaba-pīrā-yı aşīr-i nazımam / Ki teh-i sāğarumuñ rūḥa ġidādur **lāy**

G322/2 Neşve-i ‘ışkı bulur mışṭaba-i ‘irfānuñ / Kimisi **lāy** u ḥumında kimi ser-cüşında

lāy-ı ḥum, lāy-ı ḥumm [2] şarap küpünün dibindeki tortu.

K7/47 Bu ġamla **lāy-ı ḥumı** cevher-neşāt ise de / Ḥamīr-i māye-i endūh olur şarāb-ı nebīd

G11/5 ‘Aks-i ruḥuñ o bādeye bir kerre kim düşer / Tā ḥaşr **lāy-ı ḥummı** virir bûy-ı āfitāb

lā-yefthem [1] anlayışsız. <OTAL>

G170/5 Ḥorsend-i mezākuz bilürüz Nā’ilīyā biz / ‘İrfānı Ḥudā her ḥār-ı **lā-yeftheme** virmez

lā-yenām [3] uyumaz. <İSLÂMÎ SÖZLER, s. 108>

K23/40 Cihān-sālār-ı ‘irfānam ki endişem mü’ekkeldür / Der-i ġencīne-i feyz-i Ḥudā-yı **lā-yenām** üzre

K23/51 Ḥumār-ālūd-ı ḥāb-ı nāz iken çeşmūn ne sāhirdür / Ki eyler pāsbanı çeşm-i baḥt-ı **lā-yenām** üzre

G356/3 Ḥumār-ālūde-i ḥāb-ı nāz iken çeşmūn ne sāhirdür / Ki eyler pāsbanı çeşm-i baḥt-ı **lā-yenām** üzre

lā-yesūd [1]

M13/1/2 Cāh-ı dünyāya var ise ḥasedūm / **Lā-yesūd** eyle yā Resūla’l-lāh

lā-yezāl [1] yol olmaz, ölmez, zail olmaz, zevalsiz, ebedî, sermedî. <KT, İSLÂMÎ

SÖZLER, s. 108>

K1/4 Feyz-i şenāsı her birine nuṭḡ-ı cān virüp / Raṭbū’l-lisān-ı meḥmedet-i **lā-yezāl** eder

Lāy-ḥār [1] Şarap tortusu içen, hamam ocaklarında yatıġ sürekli şarap tortusu

içen ve Hakīm Senāî’nin mürşidi olan meczup. Kendisine hediye edilen ayakkabıları tasavvuf yolunda yürümesine engel olduġu gerekçesiyle çıkarıp atmış, üstü başı perişan ve meczup bir şekilde dolaşmayı âdet edinmişti. <KİŞİLER-KİŞİLİKLER> Aşağıdaki tanıkta Külḥanī-i Lāy-ḥār’ın ayakkabılarını çıkarıp atmasına gönderme yapılmıştır.

G166/3 Ṭarīḡ-i fākāda hem-kefş olup Şenā’iye / Cenāb-ı Külḥanī-i **Lāyḥāra** dek giderüz

lâyık [18] yakışan, yaraşır, yaraşık, münasip (bkz. şâyân, şâyeste, revâ, sezâ).

<Cûdî, LN, OTAL>

- K4/41 Mücrimem ‘âşiyem güneh-kâram / **Lâyık**-ı renciş-i cezâ-yı dilem
 K9/1 Pâdişâhum seni Hâk husrev-i zî-şân etmiş / **Lâyık**-ı saltanat-ı taht-ı Süleymân etmiş
 K14/16 Enhâr-ı müselsel gibi kim rakş u semâ‘ı / Her birisinin **lâyık**-ı teşrîf-i ‘atâdur
 K15/37 Çekdüm güher-i ma‘rifetüm silk-i beyâna / Ol pâ-y-gehe **lâyık**-ı ihdâ mı degildür
 K21/27 Olursa senden olur Nâ‘ilî-i zâra kerem / Ki müsteħakk-ı ‘atâ **lâyık**-ı ‘atâyâdur
 K30/26 **Lâyık**-ı rişte-i tahsîn ü behâ olmaz idi / İntizâm olmasa lû‘lû-yı kelâmunı benüm
 K36/4 Devâtın tutsa Bercîs elde **lâyık** çekdüğü tuğrâ / Olursa şemse-i zerrîn-tâk-ı çarh erzânî
 M4/VI/2 Mazhar-ı lutf-ı ‘itâb olmağa **lâyık** mı degil / Devlet o bî-dile küyünde gedâlık mı degil
 M5/V/9 Cân kişverin eyleye ne **lâyık** / Ceyş-i sitemün güzâr-gâhî
 G117/4 Habs-ı dil **lâyık** mı âteş-zâr-ı hicrânunda kim / Kem-şerâr-ı şu‘le-i hüsnün semender-sûzdur
 G194/4 Her tegâfûl dile ey gamze mühim-sâz olamaz / **Lâyık**-ı terbiyet-i feyz-i nigâh olmayıcak
 G212/5 Cûş-ı ‘arâk şikenlerin etdikçe selsebil / Kat kat degil mi **lâyık**-ı şâbâş gerdenuñ
 G244/4 **Lâyık**-ı rişte-i tahsîn ü behâ olmaz idi / İntizâm olmasa lû‘lû-yı kelâmunı benüm
 Ş8/9 Çok zamândur ki perişânındur / **Lâyık**-ı şefkat ü ihsânındur

lâyık budur ki [2] böyle olması uygundur.

- K28/76 **Lâyık budur ki** bülbül-i zârın unutmaya / Sultân-ı gül bu saltanat-ı nâzenin ile
 G357/2 **Lâyık budur ki** bülbül-i zârın unutmaya / Sultân-ı gül bu saltanat-ı nâzenin ile

lâyık mıdur [2] lâıyk değildir, uygun ve münasip olmaz.

- K13/37 **Lâyık mıdur** ey hâce-i bâzâr-ı ‘adâlet / ‘Âlem pür olup möhre-furûşân-ı du‘âdan
 M5/IV/9 Sâgar be-leb vişâlün olmağ / **Lâyık mıdur** andan ey cefâ-kâr

lâyihât [2]

- K20/23 ‘Ahdünde Nâ‘ilî gibi bir câmi‘-i funûn / Kim lubb-ı **lâyihât**-ı hikemdür hünnerleri
 G315/9 Ser-â-ser olsa sözün lubb-ı **lâyihât**-ı hikem / Şakın müşâ‘biz-i nîreng-i kıl ü kâl olma

lâ-yu‘ed [1] sayılmaz, sayılamaz. <Cûdî, LN, OTAL>

- M6/IV/1 Mebhas-ı zât u şifâtuñ hayret-efzâ-yı hîred / Güft-gü zâtuñda lâ-yuḥşâ şifâtuñ **lâ-yu‘ed**

lâ-yuḥşâ [1] sayılamaz, hesaba gelmez, hesap kabul etmez. <LN, ZL, OTAL>

- M6/IV/1 Mebhas-ı zât u şifâtuñ hayret-efzâ-yı hîred / Güft-gü zâtuñda **lâ-yuḥşâ** şifâtuñ lâ-yu‘ed

lâzım [15] varlığına ihtiyaç duyulan şey; gerek, gerekli. <LN, OTAL, Kanar/2,

TS>

- K33/11 Devletün elzem-i esbâbıdır ol zât-ı şerîf / **Lâzım**-ı şevket-i İskender ise Ristâlîs
 G63/1 Fezâ-nişîn-i gama dūd-ı âh **lâzımdur** / Bu teff ü tâba bir ebr-i siyâh **lâzımdur**
 G63/2 Zihî sülûk-ı gedâyân-ı ‘âlem-i himmet / Ki anlara ne sened ne penâh **lâzımdur**
 G63/3 Ne bād-bâna ne fülke ne rûzgâra tayan / Bu garğa-gâhda ancak şinâh **lâzımdur**

- G63/4 Ğarīb neşve-i idrākdür maḥabbet-i ‘ışk / Ki ḥayretinde bile intibāh **lāzımdur**
- G63/5 Göñül vilāyeti ḥālī bulmasun ğamdan / Ki ol kalem-reve bir pādīşāh **lāzımdur**
- G63/6 Ne rind-i bāde-keşüz Nā’ilī ne zāhid-i ḥüşk / Bize ne meykede ne ḥānkāh **lāzımdur**
- G63/7 Taḥammül eyleyelüm cevri-rūzgāra göñül / Bu güşmāl bize gāh gāh **lāzımdur**
- G63/8 Hemān cenāb-ı ḥudāvende ilticā edelüm / Ğarībsin saña bir dest-gāh **lāzımdur**
- G63/9 O nūr-ı pāk-ı aşālet ki i’tikādında / Vücūh-ı şāyibeden intizāh **lāzımdur**
- G63/10 Naķīb-i zümre-i eşrāf kim ḥuzūrında / Hemīşe ķāmet-i gerdūn dū tāh **lāzımdur**
- G63/11 Żamīr-i rüşeni bir ‘ālem-i muķaddesdür / Ne āsumānına mihr ü ne māh **lāzımdur**
- G63/12 Murād-ı ḥāṭır cibr-i dil-i ḥalāyıkdur / Fütüvvetinde ne devlet ne cāh **lāzımdur**
- G63/13 Ol muḥāfazat-ı Ḥaķda dā’imā o vücūd / Ki çeşm-i zaḥm-ı felekden nigāh **lāzımdur**
- G373/1 Ne **lāzım** ehl-i dile girūdār-ı nā-kāmī / Yeter müsā’ade-i rūzgār-ı nā-kāmī

lāzime [4] gerekli şey, lāzım olan şey. <Cûdî, LN, OTAL>

- K6/16 O şeh ki **lāzime**-i pīş-gāh-ı ğamzesidür / Hücūm-ı ‘arbede-i dest-burd-ı ḥayrānı
- K24/15 Gāh-ı ṭarab ki **lāzime**-i luṭf-ı meşrebi / Rindāna meyl ü ehl-i riyādan nūfūr olur
- G132/5 Ol rind Nā’ilī k’ola hem-reng-i küfr-i dīn / Zūnnār ü sübhā **lāzime**-i dest ü dūş olur
- G329/1 Çākdür tīg-i nigāhuñla derūn-ı fitne / Ğamzeñe **lāzimedür** rīziş-i ḥūn-ı fitne

le’āl [1] inciler, lü’lū’nün çoğulu. <ZL, OTAL>

- K12/75 Ḥāk-i ḥasret be-ser-i tengī-dāmān eyler / Feleği ķulzūm-i endīšem edüp ğarķ-ı **le’āl**

leb [72]

1. dudak; bilhassa sevgilinin dudağı. <KT, Cûdî, LN, Steingass>

- G1/4 **Leb**-i şūḥ-ı nigāh-ı çeşmūñ olduķca terennūm-sāz / Eder her cünbiş-i müjgānı bir naķş-ı füsūn peydā
- G8/2 Hezār pāre dile **lebleründen** et sāķī / Eger düşerse nemek-rīzī-i kebāb saña
- G9/5 Nedür bu feyz-i sirāyet ki sāķīyā virmiş / **Lebüñ** şarāba leṭāfet şarāb-ı nāb saña
- G19/5 Peymāne **lebde** pūr gerek ey Nā’ilī bu şeb / Lebrīzdür terāveş-i mihr ile māh-tāb
- G28/3 Peymāne-i dīdede **lebündür** / Ser-cūş-ı şarāb-ı ḥūna bā’ iş
- G66/4 Fikri **lebünle** olan ‘ālem-i ḥayret-neverd / Her ser-i rāhında bir maşṭaba-i Cem bulur
- G88/5 Gird-i **lebinde** zāhir olan nev-demīde ḥaṭṭ / Nūşuñ nihāyetinde olan nīşi gösterür
- G100/5 Gösterürsün cāna mir’āt-ı ruḥuñ ķand-i **lebün** / Kaşduñ ol tūṭī-i şeker-ḥāḥı söyletmek midür
- G108/5 Nā’ilī mu’cize-perdāz-ı füsūn olsa o **leb** / Rūḥ-ı ķudsīyi bile bī-ḥaber-i rāz şanur
- G116/7 Tūṭī-i ṭab’a Nā’ilī feyz-resān-ı nuṭķ olup / La’l-i **lebiyle** dil-berān ķand-ı nebāt virdiler
- G133/2 Siḥr eder **lebleri** yoksa o dehān-ı tenge / Riştesüz iki dizi lü’lū-yı lālā şıĝmaz
- G133/4 **Leb** degildür görünen vaż’-ı benān etdükçe / Fem-i yāre o ser-engüşt-i mülḥennā şıĝmaz
- G142/4 Ne ķadar feyz-i ḥayāt etse dile la’l-i **lebün** / O ķadar ğamzeñe cān virmede çālāk oluruz
- G143/3 Oldı zaḥm-ı dile bir kerre nemek-pāş **lebün** / Māye-i ḥūn-ı dil ü dīdedür ol şūr henüz
- G155/3 Etmiş şarāb-ı la’l-i **lebün** sāķī-i ezel / Perverde-i teraşşuḥ-ı feyz-i ‘amīm-i nāz
- G166/5 Ederse ķand-i **lebün** ḥāṭır-ı mezāķa ḥuṭūr / Diyār-ı Mışra degil Kāndehāra dek giderüz

- G171/1 Yād-ı **lebūñle** olur ey gül-i bâğ-ı heves / Lâle-sitân-ı ciger şu‘ le-i dâğ-ı heves
- G202/2 Gönlinde yer etdük o bütün la‘l-i **lebinden** / Âmîziş edüp neşve-i şahbâ ile geçdük
- G226/1 Elmâs-ı ğam olsağ da nemek-dâna dökülsek / Nâsûr-ı **leb**-i zaḥm-ı dil ü câna dökülsek
- G229/4 Mümkin mi o **lebden** dil-i şad-pâr mezâka / Cullâb-ı şeker-ḥande-i duşnâma taḥammül
- G231/4 Râz-ı **lebinde** noḳtadur şerḥ-i kitâb-ı Ḥüsni ü dil / Meftûn-ı isti‘ dâdîdur bir tıfl-ı dâñânunḡ gönül
- G272/3 N’ola mecrûḡunḡ isek ey **leb**-i cāñân ki raḳîbe / Pây-tâ-ser nemek-i dâğ-ı dil ü sîne olursun
- G282/1 Mânî‘-i ḥarf-i temennâyuz **leb**-i idrâkden / Kâbil-i irşâd-ı ‘ışkuz mezheb-i idrâkden
- G290/4 Zîr-i **lebinde** buldılar ol iki şâḡirün / Remz-i füsûn u nûkte-i i‘câz bir birin
- G306/4 Gördükçe **lebün** dîde doker ḡâke sirişkin / Her ḳaṭresi pür-gevher-i nâ-yâb da olsa
- G325/3 Ğamzeñ geçürdi ‘âlemi şemşîr-i nâzdan / Feyz-i ḡayât edince **lebün** nûş-ḡand ile
- G329/5 Nâ’îlî reşk ile Cibrîlî ḡelâk eyler olup / **Leb**-i cān-perveri i‘câz-nümün-ı fitne
- G332/1 Ölmek ğamı yok ḡiç giriftâr-ı **lebūñde** / Şîrîñî-i cān var yine güftâr-ı **lebūñde**
- G332/2 Sırr-ı dehen ü ḡâlūñi derc eylemiş üstâd / Bir noḳta ile nûşḡa-i esrâr-ı **lebūñde**
- G332/3 Efsûs ki sūdâ-ger-i ‘ışkūñ telef etdi / Sermâye-i cān u dili bâzâr-ı **lebūñde**
- G332/4 Dil zâ’îḳa-i cān gibi ḡ’âḡiş-ger-i duşnâm / Cān ḡasret-i telḡ-âbe-i âzâr-ı **lebūñde**
- G332/5 Düşdükde ġubâr-ı ḡaṭuñna Nâ’îlî-i zâr / Biñ neşve-i ḡayret bulur efkâr-ı **lebūñde**
- G337/3 Kisve-i tûṭîde olmazdı melâ’ik cān nişâr / **Lebleri** güftâra geldükçe şeker-rîz olmasa
- G338/4 Cibrîlî ḳılsa ol **leb** esrârına muḡâṭab / Biñ gizlû nûkte eyler îrâd söyleyince
- G350/1 Râz-ı dili tefevvuh edüp câne söyleme / Cān vâḳıf olmasun **leb**-i cāñâna söyleme
- G353/4 Müjeñ ḡalîde nemek-pâş-ı ḡande cāna **lebün** / Derün leb-â-leb-i zaḡm-ı ciger rûfû tâze
- G371/1 Cān esîr-i nighünḡ ğamze-i Nâḡîd gibi / Dil hevâ-ḡ’âḡ-ı **lebün** meşreb-i Cemşîd gibi
- G374/3 Olur ḡâḡî **leb** ü geh ğamzedden dil bezm ü rezm-ârâ / ‘Aceb şehnâme-ḡ’ân-ı meclis-i cāñâne olmaz mı
- G378/5 Nazm-ı pâkūñ âb-ı pâredür ey Nâ’îlî / Belki teb-ḡâl-ı **leb**-i endîşedür her ḳaṭresi
- G384/5 Tûṭî-i nâṭıḳa-ı Nâ’îliye ḳand olmaz / Güft-güy-ı **leb**-i şekker-şikenünḡden ġayrı
- Kt6/2 O **leb**-i ‘aḳıḳ o dehân-ı teng degil o nigh gibi şūḡ u şeng / N’ola dâ’im olsa şikeste-reng gül-i nev-bahâr-ı girişmedür
- Ş4/2 **Lebiyle** ittîfâḳ etmiş / Bizümle yâr söyleşmez
- Ş4/4 Be-kef şemşîr ü **leb** ḡâmûş / Bizümle yâr söyleşmez

Aşağıdaki tanıklarda leb, “Hızr” ve “Mesîḡ (İsa)” ile birlikte kullanılmıştır. Leb, âb-ı ḡayât gibi kendisine kavuşana ölümsüzlük bahşeder, ayrıca “bir içim su” olarak nitelenir; İsa Peygamber ise nefesi ile ölüleri diriltmiştir, nefesin zuhur yeri dudaktır.

- G37/2 Ğamzesi ḳan dökmede etmez tenezzül Rüsteme / **Lebleri** cān virmede ‘îsiye ḡarf-endâz olur
- G66/7 Ey büt-i nâz etse ger vaşf-ı **lebün** Nâ’îlî / Her nefesi pây-e-i ‘îsi-i Meryem bulur
- G103/2 Merhem-i zaḡm-ı cān iken Hızr u Mesîḡe **leblerün** / ḡoḳḳalarında ‘âşıkūñ derdine çâre bir midür
- G203/3 Nâz eder Hızr u Mesîḡâya **lebün** olduğça / Çâşñî-senc-i ḡayât-âveri-i güftârün
- G249/7 Teşne-leb hecr-i **leb**-i yâr ile ölmeg yegdür / Hızruñ âmed-şud-ı ser-çeşme-i ḡayvânından

G259/3 Cān virür āb-ı hayāt **lebūne** Hızır u Mesīh / Teşnesi rūh-ı Sikender bir içim şusun sen

G303/2 Nükte-i sırr-ı **lebūnde** olamaz rūh-ı Mesīh / Mahrem-i halvet-i rāz-ı dil-i āgāh bize

G339/3 Cān-baḥş olur Mesīha güftāra gelse o **leb** / Rūh-ı kelāmı eyler inşād söyleyince

Kt17/2 ‘Aziz tut **lebūne** cān viren Mesīh ise de / Miyān-ı ḥüsün ü maḥabbetde imtiyāz gerek

leb-ā-leb [3]

1. dudak dudağa gelmiş. <FZ>

K36/11 Bakılsa āfītāb-ı pür-şu‘ā‘ı burc-ı ‘izzetdür / **Leb-ā-leb** ḥāme-i zerrin ile altun ḳalem-dānı

2. ağzına kadar dolu. <FZ, Steingass>

G318/4 Dil teşnedür cerāḥāt-ı şemşir-i nāzına / Cān u ciger **leb-ā-leb**-i teb-ḥāle olsa da

G353/4 Müjeñ ḥalīde nemek-pāş-ı ḥande cāna lebūn / Derūn **leb-ā-leb**-i zaḥm-ı ciger rūfū tāze

leb-ā-leb-güher [1] ağzına kadar inci dolu (sandık).

K14/56 Deryā-yı firāvān-şādef-i dāniş ü idrāk / Şandūk-ı **leb-ā-leb-güher**-i ‘aḳl ü zekādur

leb-be-leb [1] dudak dudağa. <OTAL>

K23/10 Cevānān **leb-be-leb** zānū-be-zānū sīne-ber-sīne / Ḥarīfān ruḥşat-ı nezzāreden taḥşil-i kām üzre

leb-ber-leb [1] dudak dudağa. <Cûdî, OTAL>

G137/1 Meclis-ārā-yı kıyāmet rind-i ‘ālî-meşrebüz / Yār ile zānū-be-zānū cām ile **leb-ber-lebüz**

leb-i la‘1 [2] al dudak; [tas.] sevgilinin sözü ve bunun içerdığı mesaj. <TASAVVUF TERİMLERİ>

G87/1 Mesīhā-süz olan derdūn eṭibbā rūḥ yazmışlar / **Leb-i la‘lūn** nemek-pāş-ı dil-i mecrūḥ yazmışlar

G262/3 İttifāk eylemiş o ebrū **leb-i la‘lūnle** şaḳın / Dil-i pür-eşḳ miyānın şeker-āb eylesün

leb-i nūşin [1] bal dudak.

G346/4 Sīne-süz ol **leb-i nūşine** fezā-yı ‘ışḳūn / Hızır reh-güm-şüde-i Çeşme-i Ḥayvān ise de

leb-i şirīn [2] tatlı dudak. <Kanar/1, Steingass>

K6/48 Henüz bağ-ı edebde açılmamış güldür / Tebessüm-i **leb-i şirīn**-i şekker-eşşānı

G203/2 Ne bilür lezzet-i duşnām-ı **leb-i şirīnūn** / Luṭfını anlamayan zā‘ika-i āzāruñ

2. şişe ya da sürahi ağzı. Türkçe’de de “ağız” sözcüğünün benzeri bir kullanımı vardır. “şişenin ağzı; sürahinin ağzı.” Bu anlamda Farsça’daki “leb-riz” tabirinin, Türkçe’de “ağızına kadar dolu” biçiminde karşılandığını da tanık olarak ekleyelim.

G117/2 Germ olur mir’āt-ı dil yād eyle aḳker-pāreden / Bāde-i terdür **lebūn** ammā ki sāgar-sūzdur

G143/8 Gelmedi cām-ı **lebūnden** dil-i sermeste ferāğ / Erdi güstāhlığı ḡāyete ma‘zūr henüz

G187/2 Ancaḳ virür **lebūnde** olan keyf ü ḥāleti / Cām-ı mey olsa elde dil-i ḥurrem-i neşāt

G324/4 Feyz-i eşer-i neşve-i şahbā-yı **lebūndür** / Bu şūr ki var māye-i āb u gülümüzde

3. keskin taraf, kesici aletlerin sivri ve keskin tarafı. Türkçe’de bu anlam “ağız” sözcüğüne yan anlam yüklemek yoluyla karşılanmaktadır. “leb-i tîg”, kılıcın ağzı olarak aktarılabilir.

- G15/4 Yād eylese dil būs-ı **leb-i** tîğ-i nigāhuñ / Hāmyāze çeker sinedeki yârelerüñ hep
 G191/3 Çāšnî-sencî-i zaḥm-ı **leb-i** şemşîründen / Gösterür gamzelerüñ kendüyi her bâr laṭîf

4. uç, kenar; sahil. <LN, OTAL, Kanar/1>

- G110/2 Gören telâṭum-ı emvâc-ı eşk ile sînem / Kıyās eder **leb-i** Ceyhūnda feyz mişesidür
leb-i cūy [1] nehir kıyısı. <Redhouse>

- G234/5 Gördüñ tevâzu‘ ın **leb-i cūy**-ı niyâzda / Ol naḥl-i nâz geşt ü güzârındasın gönül
leb-i deryâ [1] deniz kenarı, deniz kıyısı. <OTDTS, Kanar/1, Redhouse>

- K35/1 **Leb-i deryâda** seyrân eyle vâlâ-kaşr-ı ḥunkârı / Ki olmuş ‘aql-ı kül ḥayrân-ı isti‘ dâd-ı mi‘ mârı
leb-güzide [1] (hayretten) dudağını ısırmış. Sözcüğün “leb-gezide” olması gerekmektedir. Farsça’da “leb geziden” fiili, dudağını ısırmak anlamına gelir. <Kanar/1>
 Aşağıdaki tanıkta da şaşkınlık ve hayranlık işareti olarak âşığın dudağını ısırması söz konusu edilmiştir.

- K6/26 Füsün girişmesinüñ **leb-güzide** meftûnı / Nîgeh tegafûlinüñ dil-rübûde ḥayrânı
leb-rîz [8] taşkın, ağzına kadar dolmuş. <LN, OTAL>

- G19/5 Peymâne lebde pür gerek ey Nâ ‘ilî bu şeb / **Leb-rîzdür** terâveş-i mihr ile mâh-tâb
 G32/2 Zuhûr-ı neşve-i la‘lûñle dest-i ‘âşıkda / Mey-i neşâṭ ile **leb-rîz** olur ayağ-ı ümîd
 G159/1 Ol ‘âşıkuz ki beste-dem-i âh-ı ḥasretüz / **Leb-rîz**-i şekve-i gâṃ-ı cân-gâh-ı ḥasretüz
 G249/8 Nâ ‘ilî sāğar-ı **leb-rîz**-i ḥayâtuñ efsûs / Hîsse-dâr olmadı kem-neşve-i iḥsânından
 G323/5 Dāmân-ı riṭyâ ber-zede gel meclise zâhid / Peymâne-i **leb-rîz**-i ḥarîfâna toḡunma
 G337/1 ‘Âşıkun dökmezdi kanın yâr ḥûn-rîz olmasa / Ḥûn-ı dilden cām-ı istiğnâsı **leb-rîz** olmasa
 M1/3 Rindāna telâfî-i gâṃ-ı devr-i teselsül - Meclisde bilürsin / Peymâne-i **leb-rîz**-i pey-â-peyle gerekdür -
 Bizde budur ‘âdet

leb-rîz-keşân [1] ağzına kadar şarap dolu kadehten içenler.

- M5/III/8 **Leb-rîz-keşân**-ı bezm-i luṭfuñ / Âzürde-i sîlî-i ‘asesdür

leb-teşne [6] susamış. <OTAL, Dihhudâ, Redhouse>

- K12/77 Ġarḡa virdi felegi âb-ı ḥayât-ı suḥenüm / Reşḡa-i kilküme **leb-teşne** yine âb-ı zülâl
 G2/2 Kūyuñ ki Ka‘be-i dil ü cāndur olur mı hîç / **Leb-teşne**-i zülâl-i gāmuñ zemzem-âşinâ
 G256/4 Ḥalkı **leb-teşne** kılan âb-ı recāya felegüñ / Degmemiş lû‘le-i ser-çeşme-i iḥsânı ucın
 G283/5 Nâ ‘ilî **leb-teşnedür** bir cāma dil kim ḥaşre dek / Kendüyi ‘aql-ı ḥod-ārâ gibi mebhût eylesün
 G382/3 Cān virmege **leb-teşnedür** ervâḡ-ı muḡaddes / Elfâz-ı zebân-ı şeker-âmîzûñe Şuḡfî

leb-teşnegân [1] susamışlar. <OTAL>

- G79/5 **Leb-teşnegân**-ı dâğ-ı gāmuñ Nâ ‘ilî gibi / Elmâs-rîz-i zâ‘îka-i merhem oldılar

leb-teşne-dil [2] gönlü susamış; hasret çeken (bkz. müştāk).

- M2/II/1 Demdür bu şifâ-ḡānede bîmâr u ḡaḡîrem / **Leb-teşne-dilem** tâ-ı teb-i ḡasretle sîrem

leb-teşne-dilân [1] gönlü susamışlar, hasret çekenler.

M5/VI/5 **Leb-teşne-dilân**-ı ‘ışka gâhî / Deryâları hem serâb edersün

ledün [2] Allah yanı, Allah katı; Allah’ın sırlarına ait manevî bilgi, gayb ilmi. [tas.] Ledün bilgisi ve ledün ilmi, tasavvufta Tanrı sırlarını ve işlerin içyüzünü bilme ilmidir ki bunu ancak Allah bilir ve peygamberlerine öğretir. Kehf Suresi 65. ayette bu sözcük şu şekilde geçer. “Ve orada kendisine katımızda üstün bir bilgi bulunarak (özel) bir bilgiyle (‘ilm-i ledün) donattığımız kullarımızdan birine rastladılar (bkz. ‘ilm-i ledün). <Cûdî, OTAL, ADŞS, DİNÎ KAVRAMLAR>

K2/26 Kitâb-ı nüşâ-i ‘ilm-i **ledün** ki fehî-i hîred / Kuşûr-ı şerh ü beyânında şerm-sâr kalur

K6/43 Zihî kerâmet-i dâd-ı Hudâ ki etmişdür / Hızâne ber-kef-i ‘ilm-i **ledün** o sultânı

legen [2]

1. fanus veya fener camı. <FZ>

G16/4 Çün şem‘-i zer-külâh-ı **legen** mâsivâyı dil / Etdi zâmîme tahtı ile tâce virdi hep

2. şamdan, erimiş mumun aktığı yer. <Burhân-ı Kâtî‘, LN, Dihhudâ>

G344/2 Zihî şehâdet-i rûşen ki indürür her şeb / Hâtıra-i **legen**-i şem‘e nûr pervâne

le’îm [1] alçak, aşağılık; cimri (kimse), ne yer ne yedirir olan. <Cûdî, OTAL>

G65/7 El şunma h‘ân-ı lutf-ı çarh-ı siyeh-kelîme / Baht-ı **le’îme** kendün ‘âli-cenâb göster

leked [3] tekme, çifte, tepme. <LN, FZ, OTAL, Steingass>

leked-hurde [1] tekme yemiş, tekmelenmiş.

K14/75 Cevlân edemez bâdiye-i menkıbetünde / Zîrâ ki **leked-hurde**-i âzâr u cefâdur

leked-kûb [2] tekmeden ezilmiş, çifte yiyen (bkz. pây-mâl). <FZ, OTAL>

M5/II/5 Ey hâk-i rehiyle ‘arşa nâzân / Pâ-mâlî-i ‘âşık-ı **leked-kûb**

G172/5 Pâ-mâlûn edüp Nâ’îlîyi eyledün efsûs / Şeh-râh-ı belâda o **leked-kûb** ferâmûş

lem‘a [6]

1. parıltı, parlayış (bkz. fûrûğ). <Cûdî, LN, OTAL>

M2/III/2 Ol âteş-i hasretle ki yakduñ beni yâ Rab / Her **lem‘asım** âyîne-i mihr-i şehîr kııl

M2/I/7 Bir **lem‘ası** dünyâyı yakar ruşat olursa / Derdünle o âteş ki çıkar tenden ilâhî

G36/3 Bir **lem‘a** cemâlûnden eder rûhü’l-emîni / Pervâne-i şem‘-i harem-i halvet-i dîdâr

G117/1 **LEM‘a**-ı mâh-ı ruhuñ hûşîd-i enver-sûzdur / Bir şererdür hüsün ammâ mihr-i maşşer-sûzdur

G186/1 O mey ki **lem‘ası** rûy-ı şarâb-dârına düşmüş / Hûrûş-ı neşvesi ser-cûş-ı tâb-dârına düşmüş

2. şimşegin bir defa parlaması. <Ahterî>

G279/4 Tâb-ı ruhuñ oldukça füzûn şu‘le-i meyden / Bir **lem‘ası** dünyâyı yakar berğ-i belâsın

lem‘a-tâb [1] parıltılı, ışıklı.

K18/6 Şafağ degil o perākende şu‘leden fi‘l-hāl / Tamām-ı dāmen-i eflāk **lem‘a-tāb** olmuş

leme‘āt [2] parılıtlar, parlayışlar, lem‘a’nın çoğulu (bkz. lem‘a). <Cûdî, LN>

M5/I/9 Bir nīm kadehde cānı eyler / Maḥv-ı **leme‘āt**-ı şu‘le-i rāz

K21/22 Şikeste eder felek āyine-i Sikender ise / O sīne kim **leme‘āt**-ı kemāle müclādur

lemḥa [] bir defa bakma, bir göz atış, parıltı. <LN, OTAL>

lemḥatü’l-başar [2]

1. göz açıp kapayınca kadar, pek az zamanda, bir anda. <OTAL, Redhouse>

M1/IV/4 Ol denlū sür‘at eyledi cemmāze-i eccl / Kim **lemḥatü’l-başarda** nihān oldu maḥfilūn

2. şimşegin bir defa parlaması, çakması. <Ahterî, Cûdî> Tanıkta hem “çeşm (göz)” hem de “berk (şimşek)” sözcüklerinin birlikte kullanılması, sözcüğün iki anlamının da çağrıştırılmak istendiğine işaret etmektedir.

K10/30 Meydān-ı **lemḥatü’l-başara** çeşm-i hūş olur / Zeyn ursa ḥınk-ı şarşara berk-i cihān gibi

lenger [2]

1. gemilerin limana girdikleri zaman bir yerde durmak için attıkları demir, gemi demiri, çapa. <KT, OTDTS, Kanar/1, Steingass>

G267/5 Hengām-ı girye tūt ser-i zülḥūn ki **lengerin** / Fülk-i dilūn telāṭūn-ı ḥayret kōparmasun

2. ağırbaşlılık, vakar, temkin. <FZ, Kanar/1> Aşağıdaki tanıkta bu anlama dikkat çekecek biçimde “lenger-i temkīn” terkibi oluşturulmuştur.

G138/3 Etmedi ṭūfān-ı cefā kār-ger / Fülk-i dile **lenger**-i temkīnümüz

len terānī [1] “Sen beni görmeyeceksin” (Devellioğlu, 1999. 548). Musa Peygamber’e Tūr dağında iken Allah tarafından buyrulan söz (bkz. Mūsā, tecellī, Ṭūr). <OTAL>

G169/5 Ṭūrımız maḥv-ı tecellīdür bizüm ey Nā’ilī / **Len-terānī** neşve bir cām-ı ḥiṭābuñ mestiyüz

lerzende [1] titreyen, titrek. <OTAL, Dihhudā>

G383/5 **Lerzende** görüp Nā’ilī-i zārı demiş ‘ışk / Bī-çāreyi yārūn teb-i hicrānumı tūtdu

lerziş [4] titreme, titreyiş. <Cûdî, LN, OTAL>

K13/11 Tāb-ı teb-i āzār ile mānend-i süveydā / Efvūn-ter idi **lerzişümüz** kıble-nümādan

M5/VI/6 Cisminde qalır mı tāb-ı **lerziş** / Ol bī-dilde kim ḥiṭāb edersün

G300/3 Cünbiş-i gamze degil cilve-i reftār degil / **Lerziş**-i kār-geh-i her dū cihān ancak bu

lerziş-i bīd [1] söğüt tireyişi; titreme hastalığı.

K7/39 O naḥl-i bār-verē Kerbelā zemīninde / Şu vermiyenler olsun mübtelā-yı **lerziş-i bīd**

leşger [9] asker. <Cûdî, LN, FZ>

K11/25 Ḥāba vardı dīde-i baḥtū meger kim yādına / Zaḥmet-i renc-i ḡubār-ı şaff-ı **leşgerdür** gelen

- K18/8 Tārīk-ı āb kesilmiş bu lücceler yekser / Hücüm-ı **leşger**-i germā ile hārāb olmuş
 G53/2 Yoğ müjelerde türktāz ğamzesi yeke-tāz-ı tāz / Bilmezüz ol sitem-gerün **leşgeri** der-kaḫā mıdır
 G61/3 Hirās-ı mülk-i kaḫā āfet-i ḫalem-rev-i ‘ışk / O ṣāh-ı **leşger**-i āṣūb-der-kaḫādandır
 G109/1 Olmağa rāyet-i **leşger**-i diller / Etdi yer yer ‘ālem-i āhı nümāyān diller
 G183/2 Hücüm-ı **leşger**-i müjgāna dilde tāb mı var / O teng-nāy-ı sipāh-ı dū rūya ṣıgmaz imiş
 G259/2 Döndi Bağdād-ı dile kişver-i cān ‘ahdünde / Müjeler **leşger**-i Tatar u Hülāgūsun sen
 G313/2 Oldukça ṣāf-ṣikāf-ı kaḫā **leşger**-i müjeñ / Dehşet düşer teğāfūl-i bī-vehm ü bākūne
 G361/4 **leşger**-i Tātār-ı mülk-i fitnedür müjgānlaruñ / Tünd ü ser-keş mest ü mağrūr-ı nighedür her biri

leṭāfet [15]

1. latiflik, güzellik, hoşluk; nezaket, incelik. <LN, OTAL, TS>

- K1/27 Seyr eylesün **leṭāfet**-i ferş-i sitebraḫı / Ol ferş-i ‘anberini ki göz yaşı al eder
 K10/1 Hurrem şitāda Edrine şehri cinān gibi / Sārī **leṭāfeti** ten-i ḫākiye cān gibi
 K10/6 Bir ḫaddedür **leṭāfeti** ki nā-revācdur / Cennet kuhen-bahārına nisbet ḫazān gibi
 K16/12 Sāye-i ḫadrūn olup cilve-ger-i ferş-i serāy / Buldı teşrīf-i ḫudūmuñla **leṭāfet** o zemin
 K25/21 Eczā-yı suḫen ḫāleb ü endiše dil-i ṣāf / Sen kesb-i **leṭāfetle** aña ruh-ı revānsın
 K28/72 Luṭf-ı hevā-yı ‘ālem-i endiše sözlerin / Baḫş etdürür **leṭāfet**-i ma’-ı mu’-in ile
 G50/2 Şahbā ki gösterür ‘araḫ-āsā **leṭāfeti** / Mestāne sīnesin ki o büt gāh gāh açar
 G72/1 Dil kim **leṭāfet**-i ruh-ı cānāne reşg eder / Āyinedür ki mihr-i dūr-efşāne reşg eder
 G183/5 Hoşā **leṭāfet**-i naẓm-ı selīs ü ḫaḫt-ı mezāḫ / Ki āb-ı çeşme-i ḫurşid cūya ṣıgmaz imiş
 G194/2 Kişver-i nāz u **leṭāfet** bulamaz ḫüsn-i niẓām / Bir senüñ gibi şeh-i nāz penāh olmayıcak
 G340/5 Görüp **leṭāfet**-i ‘aksin şanur kızıl yāḫūt / Baḫan ṭabaḫçe-i la‘līn-i gülde jālelere

2. açıklık, açılma. <Cûdî> Aşağıdaki tanıkta sözcük gül’e nispetle kullanılmıştır ve bu şekilde güllerin açılması ve aynı zamanda güzellik kazanması ifade edilmiştir.

- G62/2 Ārāyiş-i bihişt-i **leṭāfet** degil midür / Ol taze gül-bün-i çemen-i i’tidālî gör

leṭāfet virmek [3] güzellik katmak, tazelandirmek.

- K35/6 **Leṭāfet virmez** ol deñlü eger biñ kerre resm etse / Naẓirin mā’-ı bir mevvāc-ı ḫārā üstine bārī
 G9/5 Nedür bu feyz-i sirāyet ki sāḫiyā **virmiş** / Lebün şarāba **leṭāfet** şarāb-ı nāb saña

Aşağıdaki tanıkta “leṭāfet” sözcüğüyle güllerin, bahar mevsiminin gelişyle hem açılmaları hem de güzellik kazanmaları ifade edilmiştir.

- G230/2 Bir birine muḫārin edüp ittiḫād-ı ḫüsn / **Virdi** güle bahār **leṭāfet** bahāra gül

levend [1] eskiden bahriyede kullanılan bir asker sınıfı || nefsin arzularına uyup serbest tavır ve hareketle geçinen, tembel, işsiz, ayyaş, kabadayı. Tanıkta da ifade edildiği gibi huzursuzluk çıkaran hareketlerinden ötürü olsa gerek levend sözcüğü sevgiliye nispetle kullanıldığında “güzel” anlamına geldiği gibi türlü edepsizliklerinden ötürü ayyaş, kabadayı

ve işsiz güçsüz kimselere da alem olmuştur. Bu anlamları Burhân-ı Kâtî‘, oldukça açık bir biçimde verir. “bî-kâr, kâhil, tembel manâsınadır. Zânî, ayyaş manâsınadır. Fahişe kariya ve mî-dehed ve mef‘ûl oğlana derler. Pîşkâr manâsınadır ki şâgird, hizmetkâr, saraydâr ve ırgat makûlesi kimselerdir. Harâbât dalkavuğuna da itlâk olunur. Istılâhta o serheng-i bî-ferhenge denir ki derûnunda havf-i Hüda’dan ve hayâdan eser olmayıp bî-bâk ve bî-pervâ halka, itâle-i dest-i ta‘addî ve emvâllerin indinde mübâh adıyla beğendiği gibi alıp kat‘iyyen insâf ve mübâlât eylemeye.” <OTDTS, Burhân-ı Kâtî‘>

G325/2 Müjgânlaruñla mülk-i dili pây-mâl edüp / Virdiñ fenâya ‘âlemi bir kaç **levend** ile

levh [29]

1. üzerinde yazı yazılan düz şey, sayfa. <OTDTS>

- K3/9 Sözinden eyler iken iktisâb-ı ‘izz ü şeref / Yazılsa **levh**-i zer-endüd-ı âfitâbında
- K4/9 **Levh**-i bî-reng-i ‘âlem-i ma‘nî / Şüret-i naqş-ı mâsivâ-yı dilem
- K5/16 Ğam degil görmese ħuffâş-nihâdân-ı zamân / **Levh**-i âyîne-i tab‘ umda olan ma‘nâyı
- K6/37 O şâh-zâde-i dâna ki **levh**-i mîstârınuñ / Değil Kelîm-i ħired müsta‘id-i iz‘ânı
- K10/4 Bulmuş tılâ‘ zemîni sefidâc-ı şubĥdan / Ĥoy-kerde **levh**-i sîne-i sîmîn-berân gibi
- K11/31 Ķur‘ a-endâz-ı Ķazâya **levh**-i taqđır üzre tâ / Gâh naqş-ı şulĥ u gâhî şekl-i âĥerdür gelen
- K17/9 Eder elĥâbuñ ârâyiş-i **levh**-i ta‘zîm / Bu ‘ibârât ile nevg-i ħalem-i ġâliye-ğün
- K26/5 Ĥaĥî bir nesne yok **levh**-i zâmîr-i pâkine ancaĥ / Verâ-yı perde-i ħudret ki meĥûl-i peyâmberdür
- K31/9 **Levh**-i suĥûrî reşg-i çemen-zâr-ı ĥuld olup / Destinde çûb-i ĥüşĥ ħalem-i müşĥ-i bîd olur
- K31/14 Tâ kim ĥisâb-ı defter-i ‘ömri ĥalâyıkuñ / **Levh**-i Ķazâya kilĥ-i ħaderden resîd olur
- K36/1 Yine tuğrâ-keş-i **levh**-i zeberced-reng-i sulĥânî / Vezâretle ser-efrâz etdi defter-dâr-ı zî-şânı
- K36/2 Kef-i iĥbâline ĥürşîd bir zerrîn ħalem şundi / Revâdur zîr-i meşĥ eylerse **levh**-i mâh-ı tâbânı
- G78/4 Telmîĥ-i bâr-gâh-ı Süleymân edüp tamâm / **Levh**-i fenâ-yı ‘âleme bir mür yazdılar
- G87/5 O ser-meşĥ-ı ħalemsin mâ-ĥaşalsın **levh**-i fîtratda / Muşavvirler ki Yûsufdan seni memdûĥ yazmışlar
- G111/5 Şaĥın seylâb-ı eşĥ-i Nâ‘ilîden kim olur bir ġün / Nuĥûş-ı **levh**-i ĥûâhiş ĥâtîr-ı rencîdeden mestûr
- G131/1 Ĥayâlûñ **levh**-i sîm-i dîdeye taşvîr olunmuşdur / Seni gözden şaĥınmak ‘âşîĥa taqđır olunmuşdur
- G131/2 Degül ĥaĥĥ **levh**-i ruĥsârûnda ġüyâ kilĥ-i ħudretle / Rumûz-ı noĥĥa-i ĥâl-i ruĥuñ taĥrîr olunmuşdur
- G150/3 Hem mâĥî-i nuĥûş-ı ĥalvet-serây-ı ĥâtîr / Hem **levh**-i ârzûya şüret-keş-i dilüz biz
- Kt15/2 Çeşmûñ bu ‘işvelerle ey tıfl-ı meĥeb-i nâz / **Levh**-i niyâz-ı dilde ĥarf-âşînâ degil mi

levh-i ‘arş [1] ilâhî bilgilerin kayıtlı bulunduğu levh-i mahfûz. Levh-i mahfûz’un arş katında bulunduğu inanılır.

K7/29 Sipeh-bud-ı sü‘adâ nûr-ı dîde-i Zehrâ / Ki **levh-i ‘arşa** olunmuş mü‘eşşiri tesvîd

levh-i dil [3] gönül sathı. Gönülün, üzerine yazılıp çizilebilen bir yüzey olarak tahayyül edilmesi ile oluşturulan terkiptir.

K25/25 Neşşaf-ı varaklar gibi **levh-i dil** ü cāna / Kār etmede hem-ḥaşşe-i naḥl-i belesānsın

G246/7 **Levh-i dilden** kılmadan maḥv-ı rūsūm ey Nā'ili / Sūmenāt-ı fitneyūm naḡş u nigārumdan şaḡm

G308/4 Ol deñlü olur sine-ḥırāş-ı ḡam-ı ḥaṭṭuñ / **Levh-i dil-i** 'āşık ne ḡadar sāde bulunsa

levh-i ḥāṭır [1] hafıza. <KT, Redhouse>

G253/5 Nā'ili nokṭasıdır dāḡ-ı süveydā-yı dilūñ / **Levh-i** ḥāṭırda olan ḥāşıl-ı ma' nā-yı cūñ

levh-i maḥfūz [3] korunmuş levha; ulvî âlemde olmuş ve olacakları barındıran levha, levha-i lâhûtî, ilm-i ilâhî. <OTAL, OTDTS, İSLAMÎ SÖZLER, s. 112>

K9/12 Levh-i maḥfūza bu ' unvān ile yazmış nāmuñ / Ben ḡulın ol ki şehinşāha şenā-ḡ'ān etmiş

K12/41 Sensin ol ' âlim-i pür-ḡikmet ü dāniş ki ḡader / Levh-i maḥfūza zamīrūñden eder aḡz-ı me' al

G198/5 Nā'ili virdi heves-kār-i vuşlatla ḡırāş / Levh-i maḥfūz-ı dil-i yāre sevād-ı güñhūñ

2. tahta. <KT, ZL, Ahterî>

levh-i mektep [2] okulda üzerine yazı yazmaya yarayan tahta, karatahta.

G137/5 Nüşa-i rāz-ı mezāyā-yı ḡazāyuz Nā'ili / Pīş-i eṭfāl-i hevesde gerçi **levh-i** mektebüz

G387/1 Eylese Cibrīli hem-rāz u muḡṭāb ḡamzesi / Nüşa-i i' cāzı **levh-i** mekteb ḡamzesi

levha [1] üzerine ok atılan hedef tahtası, hedef.

G98/6 Güli geh dā'ire geh **levha-i** ta' līm eyler / Tıfl iken bād-ı şehir bülbüle ezḡār okudur

levha-ṭırāz [1] levha süsleyen, bir yüzeyi güzel gösteren.

G171/4 Sāde-dil ol ' āşıḡa reşḡ ü ḡased kim ola / **Levha-ṭırāz-ı** dili naḡş-ı ferāḡ-ı heves

levlāk [2] bir hadisten alınmış ibare. Sözüñ tamamı şöyledir. “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ya Muhammet) yeri göḡü yaratmazdım”. <ADŞS>

K2/49 Sen ol mükerrerem-i **levlāksin** ki ḡāk-i rehūñ / Ser-i melā'ikedede tāc-ı iftiḡār ḡalır

K3/45 Olunca seyf ile meb' ūş o server-i **levlāk** / Giritte-jeng idi şemşīr-i kīn ḡırābında

leyāl [1] geceler, leyl'in çoḡulu. <KT, LN, OTAL>

K12/32 Olsa yek-rengi-i māhiyyeti rūz u şebde / Ola ḡurşīd-i şehir güy-ı girībān-ı **leyāl**

leyle [4] bir tek gece. <KT>

K15/28 Nūr-efgen olur **leyle-i** muzlimde sevādı / Destūñde o ḡāme yed-i beyzā mı degildür

leyle-i isrā, leyletū'l-İsrā [2] miraḡ gecesi; miraḡ gecesi Muhammet Peygamber'in yaptığı ilâhî yolculuḡun yeryüzünde (Mekke-Kudūs) geḡen kısmı (bkz. isrā). <OTAL>

K36/12 Ne ṭuḡrā başḡa bir ' âlem ki cem' etmiş şeb ü rūzı / Sevādı **leyletū'l-isrā** beyāzı şubḡ-ı nūrāñ

M6/II/2 Nūruñ işrāk etdi keşf-i sırr-ı esrār eyledūñ / **Leyle-i isrāy** ol işrāḡa astār eyledūñ

leyle-i ḡadr [1] Kadir Gecesi. Ramazan ayının son on günü içinde bir gecedir. Kur'ân'ın inmeye başladığı gece olarak kabul gören bu gecenin hangi geceye tesadüf ettiği kesin olarak bilinmemektedir. <OTDTS, İSLÂMÎ SÖZLER, s. 113, TASAVVUF TERİMLERİ>

K16/21 **Leyle-i kadr**-i sa‘ âdetdür o semmür-ı siyâh / Vech-i pâkündür o şebde görünen nûr-ı mübîn

Leylâ, Leylî [9] “Leylâ ile Mecnun” hikâyesinin kadın kahramanı. Sözcüğün asıl anlamı “pek karanlık ve pek uzun gece”dir. <Cûdî, ADŞS>

K5/9 Bir nazarda hîred-âşübî-i bîkr-i fikrüm / Şekl-i Mecnûna kor isterse eger **Leylâyı**

K17/40 Tavk-ı fermânuñ boynında göreydi çarhuñ / Zülf-i **Leylânuñ** olur mıydı esîri Mecnûn

K17/66 Eylese ‘arz-ı likâ zir-i niķâb-ı haţdan / **Leylî**-i nazmum eder ‘aķlı giriftâr-ı cünün

G122/1 Mecnûna pîş-vâ-yı haķîķat cünün yeter / **Leylâ**-yı ‘ışkâ nîk-i heves reh-nümün yeter

G135/3 Güncâyışımız dîde-i Mecnûnadur ancak / Nîreng-i cemâlüz ruķ-ı **Leylâda** nihânuz

G153/2 Feyz-i tevķik-ı maķabbetle murâd etsek eger / Kaysı dâmen be-kef-i maķmil-i **Leylâ** ederüz

G291/3 ‘Aķl-ı Mecnûnı çeküp dest-i każâ zencîre / Şiken-i turra-i **Leylâda** ķomış nîrengin

G359/3 Mecnûnda gördi câzibe-i ‘ışkî üstüvâr / Ėayret meħâr-ı nâkeyi **Leylâya** virmedi

G304/5 Süvâr-ı uştur-ı ser-mestün ey ĥadî şanup **Leylî** / Hemân her gördüğün maķbûba teslîm-i meħâr etme

Leylî-şemâ’il [1] Leylâ mizaçlı, Leylâ huyly. “Leylâ” sözcüğünün gece karanlığı anlamı da, saç sözcüğünün delâletiyle göz önünde bulundurulmalıdır.

G150/1 Büy-âşinâ-yı zülf-i **Leylî-şemâ’il**üz biz / Ey ĥadî-i maķabbet cüyâ-yı maķmilüz biz

lezzet [4]

1. beş duyudan ağızla hissedileni, tat, çeşni. <KT, Cûdî, LN>

G203/2 Ne bilür **lezzet**-i duşnâm-ı leb-i şîrînün / Luţfını anlamayan zâ’ıķa-i âzâruñ

2. hoşlanma, zevk, haz, keyif. <KT, OTAL>

K16/30 Görünürdi eşer-i **lezzet**-i güftârumdan / Çeşm-i Ferhâd-ı belâ-pervere Ėusrev şîrîn

G213/4 Pîr-i muğân-ı ‘ışk ķomış **lezzet**-i ĥayât / Keyfiyyetinde cām-ı şereng-i nigâhınun

G249/4 Ėased ol kuştaye kim ĥaşre dek olmaz zâ’il / **Lezzet**-i tiğ-ı Ėamuñ zâ’ıķa-i cânından

libâs [7] giyecek ve örtecek şey, esvap (bkz. câme). <KT, LN, Ahterî>

M1/VI/1 Sincâb iken hemîşe **libâsın** semür ile / Püşide etdiler bedenün ĥâķ-i kûr ile

K3/27 **Libâsdan** Ėaraz ey ĥâce setr-i ‘avret ise / Nedür ta‘alluķuñ ârâyış-i şiyâbında

M1/VI/4 Âzürde-i **libâs**-ı perend ü ĥarîr iken / Âmîziş eyledi bedenün mâr u mûr ile

M7/IV/1 Müsâfir-ĥâne-i dünyâda ĥân-ı Ėuşşa zâdumdur / **Libâs**-ı ‘âfiyet merdûd-ı çeşm-i şu‘le-zâdumdur

G292/3 Bileydi rûtbe-i üstâdını ederdi felek / Kenâr-ı ĥayrete pervâz mâ’î **libâsın**

G292/4 Olurdi astar etmek ķabûl-i ‘aks etse / Sepîde-i dem-i şubĥuñ beyâz **libâsın**

libâs-ı ten [1] vücut elbisesi. Gösteriş ve zenginliğe işaret eden kıyafetlerden uzak durulmasının telkin edilmesi esnasında anılmıştır.

G326/2 Biz berķ-i ĥânümân-ı vücûdüz **libâs-ı ten** / Ne atlas u ne ĥırķa-i peşmînedür bize

lîk [4] lâkin, fakat, ama, ancak. Yalnızca nazımda kullanılır. <Cûdî, FZ, OTAL>

K14/71 Çok fâris-i meydân-ı suğen **lîk** bu vâdî / İrhâ-yı ‘inân-ı ķaleme teng-fezâdur

- K19/20 Ne Süleymāna naşīb oldı ne İskendere **lîk** / Re'y u tedbîrde zâtuñ gibi şadr-ı ekmel
 K22/32 Eşhâş-ı lutfuñı unudur bir nefesde **lîk** / Gelmez bu kâr-ı bed o gürûh-ı şükürdan
 G347/2 Dil ümîd-i vuşlatuñla şâdkâm olmağda **lîk** / Cân giriftâr-ı kemend-i bîm-i hicrân olmada

liķā [1] yüz, çehre, sima. <KT, LN>

- K17/66 Eylese 'arz-ı **liķā** zîr-i niķāb-ı ħaţdan / Leylî-i nazmum eder 'aqlı giriftâr-ı cünün

lillahi'l-ħamd [1] Allah'a şükür. <Kantar/2>

- K12/54 **Lillahi'l-ħamd** ki olmış dil-i pür-şefkatüñe / Ħaţır-ı ehl-i dili cebr ehemmi eşğāl

lisân [7]

1. konuşulan dil, bir milletin konuştuğu lügat, lehçe. <KT, Cûdî, OTAL>

- G265/5 Erbâb-ı riya şimdi gûş eylemez isterse / Dâvûd **lisânından** âyât-ı Zebûr olsun

2. söz, nutuk, konuşma hassası. <KT>

- K18/40 Bu kâr-gehde ħuşûşâ o sâhirem ki sözüm / **Lisân-ı** mu' cizeye 'uķde-i cevâb olmış

- G110/5 Ħuţûţ-ı cevri ile pür şafha şafha-i eyyâm / **Lisân-ı** bahtumun ey Nâ'ilî deşîşesidür

lisân-ı ħâl [4] insanın mimik ve hareketlerinden anlaşılan şey; görünüşün anlattığı; [tas.]

tasavvuftan söz etme. <ADŞS, TASAVVUF TERİMLERİ>

- M5/II/11 Ketm etmese de râz-ı 'ışkı 'âşık / Olmaz mı **lisân-ı ħâlî** nâţık

- G157/1 Nükte-perdâz-ı dehânuñdur zebân-ı kâlümüz / Tercemân-ı sırr-ı ħaybîdür **lisân-ı ħâlümüz**

- G292/6 Nifâķ-ı ħalkı tıyar seyr eden bu eşkâlün / **Lisân-ı ħâl** ile bir birine müdârâsın

- G345/4 Girüp semâ' a eder ħayret-i sürûrında / **Lisân-ı ħâl** ile şem' e durûd pervâne

livâ [] sancak, bayrak. <KT, Cûdî, LN>

livâ-yı ħamd [1] şükür sancağı. Muhammet Peygamber'in sancağı olup Müslümanlar kıyamet gününde bu sancağın altında toplanacaklardır. <ADŞS>

- K1/22 Zîr-i **livâ-yı ħamd**-i şefâ' atde ol ħarîb Taĥşîl-i ħadr u menzilet-i bâ-kemâl eder

lubb [4] öz, kalp, ruh, akıl, manâ; [tas.] konusu oluş (kevn) olan ilimlerden

kalplerde korunan kısmı, batını bilgi. <KT, Kantar/2, Kâşânî, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K20/23 'Ahdüñde Nâ'ilî gibi bir câmi'-i funûn / Kim **lubb-ı** lâyiĥat-ı ħikemdür hünnerleri

- G83/2 Suĥen ilhâm-ı Ħaķdur nuţķ-ı 'ârif **lubb-ı** ħikmetdür / Ne zîc-i İlĥâniden ne uşurlâbdab söyler

- G168/2 **Lubb-ı** ma' nî maĥz-ı ħikmet maĥz-ı esrâr-ı nihân / Bü'l-'aceb mecmû' a-i kem-yâbdur endişemiz

- G315/9 Ser-â-ser olsa sözün **lubb-ı** lâyiĥat-ı ħikem / Şaķın müşâ' biz-i nîreng-i ķıl ü ķâl olma

lu'bet [] duvara ya da kâğıda nakşedilen suret; Karagöz ve kukla oyunu, oyun.

<KT, ZL, Redhouse>

lu'bet-gâh [2] oyun yeri, oyun mahalli; panayır. <Cûdî, OTAL, Redhouse>

- G1/5 Bu **lu'bet-gâhda** ey Nâ'ilî bilmekdedür ħikmet / Ne zîr-i ħırķadandur heft tās-ı nîl-gün peydâ

G352/5 Bu **lu‘bet-gāh**-ı maḥşer-gūnda seyr et ol perī-rūy / Ne Yūsuf lar girerler Nā‘ilī seyr eyle mīzāna

lū‘le [6] çeşme, musluk gibi şeylere takılan küçük boru, lüle, masura. <Cûdî, LN,

OTAL>

K9/28 Kâlemin **lū‘le** sözün âb-ı ḥayât u ṭab‘ ın / Hızır-ı dil-zinde-i ser-çeşme-i ‘irfân etmiş

K14/67 Ol menba‘-ı feyzem ki ser-i rāh-ı suḥende / Nevg-i kalemüm **lū‘le**-i cüllâb-ı edâdur

K25/27 Geh **lū‘le**-i ser-çeşme-i enhâr-ı ma‘ârif / Geh âb-ı ḥayât-ı suḥene şâdurvânsın

K26/22 Zebân-ı **lū‘le**-i kilkümden oldı bir ğazel cārī / Ki lafzı çeşme-i mihr ü edâsı âb-ı kevşerdür

M10/I/11 Şandum görünce hey‘etüni ey hilâl-i çarḥ / Bir yerden iki **lū‘lesi** var çeşme-i zülâl

G256/4 Halkı leb-teşne kılan âb-ı recâya felegün / Degmemiş **lū‘le**-i ser-çeşme-i iḥsânı ucın

lū‘lū [3] inci (bkz. dürr) || el değmemiş, bakire. <KT, OTAL> Klâsik şiirde, daha

önce söylenmemiş sözler ve ifade edilmemiş hayaller için “bıkr (bakir)” sözcüğü kullanılır.

Aşağıdaki tanıklarda **lū‘lū**’nun söz ve ağız için kullanılmasında bu telâkkinin de etkisi vardır.

K30/26 Lâyık-ı rişte-i taḥsîn ü behâ olmaz idi / İntizâm olmasa **lū‘lū**-yı kelâmumda benüm

G244/4 Lâyık-ı rişte-i taḥsîn ü behâ olmaz idi / İntizâm olmasa **lū‘lū**-yı kelâmumda benüm

G133/2 Sihr eder lebleri yoksa o dehân-ı tenge / Riştesüz iki dizi **lū‘lū**-yı lâlâ şıgmaz

luṭf [116] hoşluk, güzellik; iyi ve yumuşak davranma; kerem (bkz. iḥsân). <KT,

OTAL>

K2/23 Şeff‘-i rûz-ı kıyamet Muhammed-i ‘Arabî / Ki ḥaşr **luṭf**i ile bî-günâhkâr qalır

K4/28 Olalı bezm-i **luṭfina** sâķī / Mest-i peymâne-i vefâ-yı dilem

K6/44 Cibilletinde olan ḥüsn-i ihtilâṭ u kerem / Sipihri eylese irşâda **luṭfin** erzânî

K7/59 Edüp mu‘âmele **luṭfuñla** Nā‘ilīyi koyma / Girifte-dâmen-i teb-lerze-i ‘uķâb-ı şedîd

K10/12 Tahtında cā-be-cā görünür **luṭf**-ı ḥâkden / Eşkûfeler bilûrdan âyine-dân gibi

K12/48 Çemen-i ḥâtıra esdikçe nesīm-i **luṭfuñ** / Dil-i vâ-sûhtenüñ âteşin eyler eş‘âl

K12/50 Söyledür âyine-i **luṭfuñ** olursa ne kadar / Tûṭî-i nâṭıka vaşfuñda zebân-ı beste vü lâl

K12/85 Ḥâtem-i devleti rûzî kıla tâ bir şadra / Cevher-i cân gibi **luṭf**-ı şamedî ‘amm-ı nevâl

K13/34 Bu devr-i çep-endâzda **luṭfuñla** ḥalâş et / Erbâb-ı dili meşgale-i rûḥ-gezâdan

K14/49 Ol dâver-i baḥşende ki gencîne-i **luṭf**i / Bî-renc-i taleb naķd-i kef ü ceyb-i gedâdur

K14/53 Menşüb-ı der-i devlet ü iclâli olanlar / Ednâ nazar-ı **luṭf**i ile ehl-i ğinâdur

K14/70 İnsâf budur kim eşer-i **luṭf**-ı ṭabī‘at / Yektâ-güher-i nüh-şadeḫ-i baḥr-ı ‘alâdur

K14/72 Her ḥâm ṭabī‘at viremez nazma ḥalâvet / **Luṭf**-ı suḥen ü ḥüsn-i edâ dâd-ı Ḥudâdur

K15/29 Eyle suḥen erbâbını **luṭfuñla** nevâziş / Ol fırka sezâ-vâr-ı ‘aṭâyâ mı degildür

K15/30 Kıl Nā‘ilīyi **luṭfuñla** maḥşûş ki tâ ḥaşr / Evşâfuñ ile menķibe-pîrâ mı degildür

K15/32 Dünyâda vü ‘uķbâda ğaraż **luṭf** u keremden / Bî-şâ‘ibe cebr-i dil-i dâna mı degildür

K15/43 Dür olmaya zıllı fuķarânuñ üzerinden / Bir **luṭf** u kerem şâḫibi pâşâ mı degildür

- K16/13 Az zamân içre o fîrûze serây-ı ‘âlî / Oldı mi‘ mârî-i **luţfuñla** nigârende-i Çîn
- K17/1 Etdi ey Âşaf-ı ekrem beni **luţfuñ** memnûn / Hâk haţâlardan ede zâtuñ maḥfûz u maşûn
- K17/4 Ser-fîrâz eyledi **luţfuñ** beni akrânumdan / Gördüm in‘ âmuñı ḥadden bîrûn
- K17/51 Dâmen-i **luţfuñ** tutmuşdur o bî-dil muḥkem / Koma ser-pençe-i bîdâd-ı felekde maḡbûn
- K19/22 Cevher-i tîğ ile bî-vâhime işlâḥ-ı mizâc / Şerbet-i **luţf** ile bî-çûn u çerâ def‘-i ‘ilel
- K19/36 Nâ’ilî zinde-çerâğ-ı ḥarem-i **luţfuñdur** / Eyle ol mürde dili Nâ’il-i aḡşâ-yı emel
- K20/13 Hûrşîd ḥâk-i pâyuñe müştâk-ı rûy-mâl / Cemşîd bezm-i **luţfuña** meftûn-ı çâkerî
- K20/16 Ümmîd-i naḡd-i **luţfuñ** ile ḥâk-i pâyuñe / ‘Arz eylemekde şu‘ bedesin çarḡ çenberi
- K20/19 Eyyâm-ı devletünde añılmaḡ revâ degil / **Luţf** u ‘aţâ-yı Bermekiyân dâd-ı Ca‘ ferî
- K21/4 Kâlem ki **luţfina** mevḡûfdur benânında / Kilîd-i ḡufl-güşâ-yı der-i temennâdur
- K21/20 Olursa sâḡa-i **luţfuñda** ruḡşat-ı tek ü pû / ‘Înân-ı şekve-i dehre mahal-i irḡâdur
- K21/21 ‘Înân-ı ḡıñk-ı sebûk-tâz-ı ḡâme germ olsa / Degil ba‘îd ki **luţfuñ** fezâ-yı pehnâdur
- K22/10 Bu demde **luţf**-ı devlet ü iḡbâlûñ añlamaz / Âḡeh-dil olmayan anı ḡayrû’l-umûrdan
- K22/14 Sensin veliyy-i ni‘ met-i ‘âlem ki **luţfuñı** / Yok görmedük cihânda inâş u zûkûrdan
- K22/27 Olmasa ḡaḡḡ-ı ni‘ met ü **luţfuñ** Ḥudâ bilür / Bî-zâr idüm müzâheret-i pîr ü pûrdan
- K22/32 Eşḡâş-ı **luţfuñı** unudur bir nefesde lîk / Gelmez bu kâr-ı bed o ḡürûḡ-ı şûkûrdan
- K23/33 Ḥudâvendâ ki olmuş **luţf**-ı isti‘ dâd ile ṭab‘ uñ / Kemâle raḡbet ü ehl-i kemâle ihtirâm üzre
- K23/34 Edâ-yı midḡatünde ‘acz u taḡşîrûm ola ma‘zûr / Qabûl eylerse **luţfuñ** ḡayyiz-i mâlâ-kelâm üzre
- K24/15 Gâḡ-ı ṭarab ki lâzime-i **luţf**-ı meşrebi / Rindâna meyl ü ehl-i riyâdan nüfûr olur
- K24/33 Ümmîd-i **luţf** u ‘afv ile der-dest-i i‘tiẓâr / Ma‘rûz-ı ḡâk-i pâ-yı sa‘âdet vüfûr olur
- K26/1 Zihî maḡdûm-ı ‘âlî-ḡadr kim pâkîze-gevherdür / Kerem mu‘tâd-ı zî-şân u kerîm **luţf**-ı yâverdür
- K26/2 Zihî âşâr-ı **luţf**-ı bî-niyâz u bî-tereddûd kim / Ḥuşûliyle suḡen-sencân-ı ‘âlem nâz-perverdür
- K26/6 Sitem **luţf**-ı kelâmıyla mişâl-ı âb u âteşdür / Kerem nuṭḡ-ı revân-baḡşiyile ḡüyâ şîr ü şekerdür
- K26/7 Sitem iḡlîm-i cûdından sürûlmüş şaḡş-ı bî-raḡbet / Ḥarîm-i ḡâş-ı **luţfında** kerem ‘abd-ı müdebberdür
- K27/34 **Luţf**-ı mu‘tâd ile ol şâ‘ir-i ḡoş-ta‘bîrûñ / Şâhid-i nazmına vir ḡüsn-i beyân ḡoş geldûñ
- K28/24 Nâm-âver etdi **luţf**-ı Süleymân-ı rûzgâr / Ol Âşaf ibn-i Âşafı enguşterin ile
- K28/33 Sâḡil-nişîn-i ḡulzûm-i **luţfuñ** nişâr eder / Pûr olsa ceyb ü dâmeni dürr-i şemîn ile
- K28/62 Ol nâ-tüvâna ancaḡ olur dil-nevâzlık / Bu **luţf** u cûd ile bu ‘aţâ-yı rezîn ile
- K28/67 Şâyestedür nevâziş-i mi‘mâr-ı **luţfuña** / Vaż‘-ı esâs-ı nazm-ı bülend ü metîn ile
- K29/17 Ma‘rûf-ı cebr-i ḡaţır-ı ehl-i niyâzdur / **Luţf**-ı dem-â-demûñ kerem-i bî-nihâyetûñ
- K29/18 Dest-i keremde olsa da mümkin mi inşirâf / Baḡşâyiş-i ḡızâne-i **luţf** u ‘inâyetûñ
- K29/8 **Luţfından** ol muḡîṭ-i mekârim zihî şeref / Maḡbûlüm oldı derse edâ-yı risâletûñ
- K31/1 ḡâmeñ ki ḡufl-ı genc-i devâta kilîd olur / **Luţfuñla** ḡâ’ibâne cihân müstefîd olur
- K31/2 **Luţfuñ** ki ‘âmdur nice yâd âşînâlara / Ḥâşâ ki medḡ-i pâkûñ eden nâ-ümîd olur
- K31/11 **Luţfuñ** gedâ-menişlere yâd etse Nâ’ilî / Âşâr-ı midḡatûñle ṭarab-nâk-ı ‘îd olur
- K31/13 Ol feyz ile bulur şeref-i nâmı izdiyâd / Bî-çäreye teraḡḡî-i **luţfuñ** müfîd olur
- K33/6 **Luţfi** dünyâyı çeker kendüye bir cevherdür / Cezb ise âheni ger ḡâşiyet-i mıḡnaṭîs

- K34/1 Āgāh-ı **luṭf** ı neşve-i şahbâ-yı telh olan / Her kaṭresin qarâbe-i kevşer ḥayâl eder
- K34/16 Beñzemez bir neş'eye içbâlinüñ hîç neş'esi / Beñzemez bir keyfe câm-ı **luṭfinuñ** keyfiyeti
- K34/17 Çâre-sâz-ı baḥt-ı bîmâr olmağa âmâdedür / Hem ṭabîb-i **luṭfî** hem dârü's-şifâ-yı şefkati
- K34/18 Şunmasun girdâb-ı baḥr-ı bî-girân-ı **luṭfina** / Seyr edenler sîne-i deryâda dâğ-ı ḥayreti
- M11/I/2 Yâ Rab ne **luṭf** olur bu ki medûh ola baña / Ser-ḥayl-i enbiyâ 'âlem-efrâz-ı sermedî
- M11/I/3 Yâ Rab ne **luṭf** olur bu ki ṭab' chlinüñ tamâm / Baḥt-ı siyâha munzam iken rûy-ı evsedi
- M13/II/2 Dû cihâna şefâ' tûñ besdür / **Luṭf** u cûd eyle yâ Resûla'l-lâh
- M2/I/3 Bîmârûñ dür eyleme **luṭf** u keremünden / Bir böyle şifâ-ḥâne-i me'menden ilâhî
- M2/I/9 Hâşâ ki bu vâdîde cudâ eyleye mihrün / Dest-i dil-i **luṭfuñ** gibi dâmeden ilâhî
- M4/VI/2 Maẓhar-ı **luṭf**-ı 'iṭâb olmağa lâyiğ mı degil / Devlet o bî-dile kûyuñda gedâlık mı degil
- M5/III/8 Leb-rîz-keşân-ı bezm-i **luṭfuñ** / Âzürde-i sîlî-i 'asesdür
- M5/IV/8 Âmâde-i **luṭf** iken raḳîbe / 'Uşşâka nedür bu ḳahr u âzâr
- G2/4 Bîgânedür nigâhı gibi **luṭfî** da dile / Olmş o şûh ile ṭotalum 'âlem âşinâ
- G22/1 Sâķî ki rûz-ı maḥşer ola 'öẓr-ḥ'âh-ı mest / Zühhâdî şerm-sâr ede **luṭf**-ı günâh-ı mest
- G39/4 Ağyâr yâd ederse beni meclisinde söğ / Cevrûñ baña telâfî-i **luṭf**-ı raḳîbdür
- G52/3 Şular ki bî-ḥaber-i germ ü serd-i 'âlemdür / Nedür cefâ-yı şitâ **luṭf**-ı şayf bilmezler
- G56/2 Dil nigâh-ı **luṭf** umar bilmez ne bî-raḥm olduğın / Merdüm-i çeşminden insâniyyet ümmîdindedür
- G56/4 Rûy-ı **luṭf**-ı şîşe-baz-ı çarḥı dil görmiş gibi / Jeng-dâr âyînesinden şafvet ümmîdindedür
- G65/7 El şunma ḥ'ân-ı **luṭf**-ı çarḥ-ı siyeh-kelîme / Baḥt-ı le'îme kendün 'âli-cenâb göster
- G70/2 Mezheblerinde **luṭf** u vefâ küfr-i maḥz iken / Kârı nifâk-pîşelerün i'tizâr olur
- G71/1 Şaḥsuñ isti'dâdî **luṭf**-ı peykerinden bellidür / Kimyâ-yı ḳâbiliyyet cevherinden bellidür
- G80/5 Nâ'îlünñ gözedür ḥâtır-ı mecrûḥın o yâr / Dest-i **luṭfin** ki ser-i zülf-i perîşâna şunar
- G85/4 Şorsun o kim nevâle-ḥor-ı ḥ'ân-ı **luṭfidur** / Çarḥ-ı siyeh-kâse simâti- ne günedür
- G88/6 Dâniya cevri-i baḥt-ı siyeh-dil erâzile / **Luṭf**-ı sitâre-i ğalaṭ-endîşi gösterür
- G131/5 Nigâh-ı **luṭf** umar kûyuñda gâhî Nâ'îlî senden / Egerçi ḥâk-i pâye müdde'â taḳrîr olunmuşdur
- G146/5 Yâḳût-ı âfitâb ise de **luṭfuñ** ey felek / Güş-ı 'arûs-ı rağbete mengüş eder miyüz
- G154/1 Ḥ'âhiş-ger-i **luṭfuñ** sitem-i fırkate döymez / Bîmâr-ı ğamuñ tâb u tebi miḥnete döymez
- G155/4 Ḳılmış ṭarâvet-i gül-i ḥürşide ḥande-zen / Gül-berg-i bâğ-ı ḥüsnüñi **luṭf**-ı nesim-i nâz
- G172/3 Zevḳ alsa nigâhuñda olan **luṭf** u ğazabdan / Eylerdi ḳazâ fitne vü âşübî ferâmüş
- G202/5 Nâçiz görüp Nâ'îliyâ ḥ'âhiş-i dilden / **Luṭf** u kerem-i ḥazret-i Mevlâ ile geçdük
- G203/2 Ne bilür lezzet-i duşnâm-ı leb-i şîrinüñ / **Luṭfını** anlamayan zâ'îka-i âzârûñ
- G224/1 **Luṭfuñla** ben gedâyı ne var bende eyleseñ / Ben ağladuḳça nâz ile sen ḥande eyleseñ
- G224/2 Ağyârı cevri ile ne var ey şûh öldürüp / Erbâb-ı 'ışķı **luṭf** ile şermende eyleseñ
- G227/3 Maşrûf-ı cebr-i ḥâtır-ı ehl-i niyâzdur / **Luṭf**-ı dem-â-demün kerem-i bî-nihâyetün
- G227/4 Dest-i keremde olsa da mümkün mi inşirâf / Baḥşâyış-ı ḥızâne-i **luṭf** u 'inâyetün
- G256/6 Gözedüp ḥâtır-ı mecrûḥ-ı dil-i zârı o şûh / Dest-i **luṭfıyla** tutar zülf-i perîşânı ucın
- G286/4 **Luṭfuñda** şerîk-i dil eder ğayrı nigâhuñ / Bî-zâruz o nev-devlet-i ḥüsnüñ kereminden

- G288/3 Āşinā-yı nigh-i **luṭfu** olan diller için / ‘İşk bîgânelerin eyleme hem-râz şaķın
- G295/3 O periyi āh-ı şeb-gîr ede câme-ḥ̄ābe teshîr / Olunur mu **luṭfî** ta‘ bîr ne hoş istiḥâredür bu
- G317/3 La‘ net o ḥ̄ān-ı **luṭfa** ki erzāle vaķf ola / Ehl-i dilüñ faṭîr ü ḥamîri bulunmaya
- G321/4 Seyre çık **luṭf** ile gönlinde yer et ‘uşşākuñ / Teng-nāy-ı dili reşk-i feraḥ-ābād eyle
- G365/5 Rinde zihām-ı ḥalkdan āzāde-güşedür / İnkār olur mı **luṭfî** meger külḥenüñ daḥi
- G366/6 İmsāk-i **luṭf**-ı nāz u tegāfüldür etse yār / Ey Nā‘ilî firîfte nezzāreye seni
- Ş9/5 Cān muntazırdur **luṭf** u kerem kıl / Merdümlük ile vaż‘-ı ḳadem kıl
- T1/4 Çün gördi **luṭf**-ı peykerin āgūşa aldı gevherin / Şandūķ-ı cān etse yerin Ġāzî Muḥammed Ḥān revā
- T5/8 Ḳuruldı ḥaymeler sermāda ol şahrāya reng-ā-reng / K‘eder naķş-ı derûnı nev-bahāruñ **luṭfım** ızḥār

luṭf etmek, luṭf eylemek [5]

1. bağışlamak, vermek, ihsan etmek. <TS, ÖTS>

- K9/23 Añdurup nāmıların ḥayr ile şāḥān-ı selef / Suḥen erbābına **luṭf eylemiş** iḥsān etmiş

2. iyilikte bulunmak, iyi davranmak. <Kanar/2, ÖTS>

- G101/5 Nā‘ilîñ dil-i pür-dāğına da **luṭf etsün** / ‘Āşıkuñ derdine durmaz nighüñ çāre bulur
- G323/2 Ey ṭurra ki güy-ı dile çevgān-ı belāsin / **Luṭf eyle** o ser-geşte-i ḥırmāna ṭoķunma

3. alçakgönüllülük göstermek. <TS, ÖTS> Tanıkta fiilin “izin vermek” anlamıda kullanıldığı da düşünülebilir.

- K14/59 Şāyeste görüp Nā‘ilî-i bî-dile medḥüñ / **Luṭf eyle** ki bir şā‘ir-i engüşt-nümādur

4. izin vermek, müsaade etmek. <TS, ÖTS>

- G27/5 Bilmez ḥarem-i şevķ-ı dili Nā‘ilî-i zār / **Luṭf etmeyicek** ḳābil-i irşād-ı maḥabbet

luṭf-ı hevā [3] havanın yumuşaklığı, güzelliği.

- K1/37 **Luṭf-ı hevā**-yı ‘ālem-i himmet derûnını / Ehl-i dilüñ riyāz-ı bihişt-i‘tidāl eder
- K10/7 **Luṭf-ı hevā**-yı ḥurremi ḥāk içre gösterür / Faşl-ı şitāda gülleri yāķūt-ı kân gibi
- K28/72 **Luṭf-ı hevā**-yı ‘ālem-i endîşe sözlerin / Baḥş etdürür leṭāfet-i ma‘-ı mu‘în ile

luṭf-ı Ḥudā [1] Allah’ın lütfu, ihsanı.

- K13/15 Ḥalkuñ görüp aḥvāl-i ciger-süzünü ammā / Me‘yūs degildük kerem ü **luṭf-ı Ḥudādan**

luṭf-ı ilāhî [1] ilāhî lütuf, Allah’ın ihsan ve inayeti.

- R1/1 Ta‘cîli ḳo ey kâtib-i a‘māl-nüvîs / Her dilde olur **luṭf-ı ilāhî** me‘mül

luṭf-ı nigāh, luṭf-ı nigh [4] bakarak lütfetme, teveccühte bulunma.

- K6/12 Nifāk-ı baḥt ile fi‘l-ḥāl olurdı bî-taḳrîb / Nigh tegāfül ü **luṭf-ı nigh** peşimānî
- M4/III/3 Maḥrem-i perde-serāy-ı ḥarem-i rāz eyle / Belki şāyeste-i **luṭf-ı nigh**-i nāz eyle
- G121/1 Dil-dārı olsa ehl-i dilüñ ārzü-şumār / **Luṭf-ı nigāhı** olmsa maḳrûn-ı intizār
- G141/4 Gösterüp gūşe-i **luṭf-ı nighüñ** agyāra / Çeşm-i maḥmûrına derd-i dili işrābdayuz

luṭf-ı ṭab‘ [2]

1. iyi huyluluk, yumuşak yaratılış. <Kanar/1>

K18/25 ‘Aşîr-i bâdeye kim **luṭf-ı ṭab‘**ı virmiş feyz / Hümâr-ı naḥvetiyân neşve-i şarâb olmuş

2. şiirden anlama. <Kanar/1>

G255/6 Maḥal nâzûkdür erbâb-ı ma‘ ârif etsün istimdâd / Cenâb-ı ‘İşmetinüñ **luṭf-ı ṭab‘**-ı kâ-m-rânından

lûcce [9]

1. engin deniz, suyun çok ve derin olduğu yer; girdap. <KT, YTL>

K7/50 Çekildi ‘âlem-i keşretten oldı ol sultân / Ğarîḳ-i **lûcce**-i envâr-ı maşrîḳ-ı tevḥîd

K18/2 ‘Araḳ-feşânî-i hûrşîdi gör ki tâbindan / Serâb **lûcce** olup **lûcceler** serâb olmuş

K18/8 Ṭarîḳ-i âb kesilmiş bu **lûcceler** yek-ser / Hücûm-ı leşger-i germâ ile ḥarâb olmuş

G67/2 ‘Aksin düşürüp **lûcce**-i hûn-âbâ sipihrüñ / Ol meyle bu nüh câ-m-ı ziyâ-güsteri ṭoldur

G48/4 Ğarîḳ-i **lûcce**-i ḥayret bu heft girdâbuñ / Ne ḳa‘rına nazar eyler ne dest-yâr ister

G132/3 Âh eyledükçe muṣṭarib olmaḳ ‘aceb midür / Zûr-ı nefesle **lûcce**-i dil pür-ḥurûş olur

G191/4 Ṭal‘ atun **lûcce**-i nûr-ı niğhümde görünür / ‘Aks-i hûrşîd gibi âbda tekrâr laṭîf

2. çok kalabalık. <Redhouse> Aşağıdaki tanıkta “bu fenâ lûcce” ile, maddî dünya kastedilmiştir. Dünyadaki insan kalabalığı sözcüğün akılda çağrıştırdığı diğer anlam olarak kendini göstermiştir.

G84/5 Bu fenâ **lûccede** ey Nâ’ilî ser-geşte / Güşe-i ḥâṭıruñ emvâca mı girdâba mıdır

lûcce-geh [1] suyun derin ve girdaplı olduğu yer.

K7/22 Bu **lûcce-gehde** olur şarşar-ı ḥavâdişden / Ḥurûş-ı mevc-i belâ geh nihân u gâh bedîd

M

mā' [] su. <KT, LN, OTAL>

K28/72 Luṭf-ı hevā-yı 'ālem-i endīşe sözlerin / Baḥş etdürür leṭāfet-i **mā'**-ı mu'īn ile

mā'-ı ḥamīm, mā'ü'l-ḥamīm [2] sıcak su || şarap. <OTAL>

G214/11 Zehr-ābe-nüş-ı ma'şiyet ol Nā'ilī gibi / Hılvü'l-mezāk-ı raġbet-i **mā'ü'l-ḥamīm** iseñ

G313/4 Zāhid bu zühd-i ḥüşk ile ḥuld olsa da yerün / **Mā'-ı ḥamīm** olur yürüyen āb tāküne

ma'ānī [17]

1. manâlar, ma'nâ'nın çoğulu (bkz. ma'nâ).

<KT, OTAL>

K3/7 Tefakḫud etmedi bir nākid-i güher ki bula / Hezār genc-i **ma'ānī** dili ḥarābında

K14/60 Hem pādīşeh-i memleket-ārā-yı **ma'ānī** / Hem vaşfuña mu'tād bir ālüfte gedādur

K14/65 İhrāz-ı **ma'ānide** ḥuşūşā dil ü ṭab'um / Risto-yı suḥen Hürmüs-i eflāk-i şenādur

K15/36 Ben maḥkeme-pirā-yı **ma'ānī** bu ḳaşıdem / Şā'irliğüme ḥüccet-i aḳvā mı degildür

K17/59 Mıstar-ı ṭāk-ı varaḳ-ı suḥenümde görünür / Cilve etdükçe **ma'ānī** şuver-i gün-ā-gün

K19/33 Başlasun yazmağa evşāfuñı şimden soñra / Feylesofān-ı **ma'ānī** şu'arā-yı kümmel

K21/2 Ḳalem ki ḥāzin-i gencine-i **ma'ānīdür** / Şenā-güzār-ı vekil-i ḥazine-pirādur

K23/18 Zülāl-i çeşme-i feyz üzre emvāc-ı müselseldür / **Ma'ānī** mantıḳ-ı 'allāme-i kürsī-maḳām üzre

K23/35 Ki olmışdur hirās-ı dest-burd-ı ceşş-i ḥayretten / Reh-i āmed-şud-ı feyz-i **ma'ānī** intişām üzre

K23/44 **Ma'ānī** ḥüsn-i ta'birümde ḥayrāndur ki endişem / Eder biñ puḥte ma'nâyı fedā bir lafz-ı ḥām üzre

K26/20 Nice gül-zār kim hem-vāre ebḳār-ı **ma'āniye** / Güli ruḥsār-ı al ü sünbülü zülf-i mu'ānberdür

K30/32 Mest-i peymāne-i feyzem ki görüp pāy be-cā / Şaf şaf ebḳār-ı **ma'āniyi** menāmumda benüm

G30/6 O bāĖ-ı ḥuld-ı **ma'ānide** kim ola şeb ü rüz / Nevā-yı bülbül ü āheng-i nağme-i Nāḥid

G67/5 Ol Nā'ilīyā rābıṭa-perdāz-ı **ma'ānī** / Naḳd-i suḥen-i pākün ile defteri ṭoldur

G179/7 **Ma'ānī** gevherin etmekde ṭab'uñ Nā'ilī ṣār / Tılsımın feth edüp gencine-i 'irfāna el şunmış

G244/10 Mest-i peymāne-i feyzüm ki görüp pāy be-cā / Şaf şaf ebḳār-ı **ma'ānī** menāmumda benüm

2. nahvin inceliklerinden bahseden ilim. Arapça'da özellikle beyân ve bedi' ile birlikte okutulur. <KT> Aşağıdaki tanıkta “ma'ānī” ve “beyân”ın birlikte anılması sözcüğün doğrudan “ilim” anlamıyla kullanıldığını göstermektedir.

K25/26 Geh micmerede çeşme-i dil-cüy-ı ḥayāle / Mîzāb-ı besātîn-i **ma'ānī** vü beyānsın

ma'ānī-şudür [1] manâlar ortaya çıkaran, yeni ve güzel hayaller bulan.

K24/34 Vaşfuñda bu ḳaşıde-i pür-intihāb kim / Her lafz-ı dil-peṣiri **ma'ānī-şudür** olur

ma'ānī-ṭırāz [2] manâlar süsleyen, güzel manâlar içeren.

G57/5 Zamānede felek-i atlas olsa Nā'ilīyā / Ḳumāş-ı naẓm-ı **ma'ānī-ṭırāza** baḳmazlar

G189/8 Recā-yı feyz-i terakķide Nā'ilī degilüz / O ṭab'-ı pāk-i **ma'ānī-ṭrāzdan** fāriğ

ma'ārif [7] marifetler, bilgi, kültür, ma'rifet'in çoğulu (bkz. ma'rifet). <KT, LN,

OTAL>

K18/34 Bu teng-nāy-ı felāketde kār u bār-ı suhen / **Ma'ārif** ehline sermāye-i 'ikāb olmuş

K19/35 Bir tebessümle olur bār-geh-i cūdunda / 'Uḳde-i ḥāṭır-ı erbāb-ı **ma'ārif** münḥal

K21/23 Dil-i ne-kerde güneh tōhmet-i **ma'ārif** ise / Ola sezā-yı 'uḳbet 'aceb temāşadur

K22/31 Ma' dūd olursa ehl-i **ma'ārif** zihī şeref / Ḥüddām-ı āsitān-ı sa' ādet-vüfurdan

K25/14 Söyleşmedesin ehl-i **ma'ārifle** gönülden / Ḥāmūş nedīm-i dil-i ma' nī-ṭalebānsın

K25/27 Geh lüle-i ser-çeşme-i enhār-ı **ma'ārif** / Geh āb-ı ḥayāt-ı suhene şādurvānsın

G255/6 Maḥal nāzūkdür erbāb-ı **ma'ārif** etsün istimdād / Cenāb-ı 'İşmetinün lūṭf-ı ṭab'-ı kām-rānından

ma'āş [2] yaşayış, dirilik, hayat; geçiniş, maişet. <KT, Cûdî, LN>

K3/22 Ne deñlü emr-i **ma'āşında** cüst ü çāpūk ise / O deñlü kāhil olur āḥiret ḥisābında

Aşağıdaki tanıkta geçen "aḳl-ı ma'āş", geçim derdi, kazanç düşüncesi anlamını taşımaktadır (bkz. 'aḳl-ı ma'āş).

G341/3 Hikmetinde ben de ḥayrānam ki yok cem' eylemiş / Meşreb-i 'irfān ile '**aḳl-ı ma'āş** bir yere

mā-beyn [1] iki şeyin arası, ara. <LN, OTAL, OTDTS>

G358/4 Şad dāğ-ı nedāmetle gider olsa da taḳdīr / **Mā-beynümi** işlāḥa gelen baḥt-ı siyehle

mācerā [6] cereyan eden şey, vuku bulan hāl, olup geçen şey. <KT, OTAL>

K4/40 Ber-fuzūlüm hemişe bī-taḳrīb / Kışsa-perdāz-ı **mācerā**-yı dilem

K7/52 Budur ḥulāşa ki maḥz-ı ḥilāf-ı ḥikmetdür / Sezā-yı la' n ise ancak bu **mācerāda** Yezid

K7/56 Bu **mācerāyı** ki 'ilmün muḥīṭidür etmiş / Rızā-yı cūş-ı seylāb-ı vehme sedd-i sedid

M1/1/7 Bu **mācerāyı** şerḥa-dil olsun yegān yegān / Tā ḥaşr kabrūn üzre nümū-dār olan giyāh

G68/3 Perestiş-gāh iken ebrūsı Cibril ü Mesihāya / O kāfir **mācerā**-yı 'işveye islām müşkildür

Ş3/7 Olup gül gibi ter-dāmen / Perişān **mācerālardan**

mācerā-düşmen [1] akışa düşman, akmayı kesmiş, akmayı bırakmış; dinmiş (gözyaşı).

G275/4 Giryē-kārān-ı eiger-sūḥte gördükçe seni / **Mācerā-düşmen** olur eşk-i dem-ā-dem ne desün

mādām [3] mademki, çünkü, değil mi ki. <OTAL, Kanar/1>

G7/5 Ṭavḳ-ı zencir-i rızā-ber-gerdenüm ey Nā'ilī / Bu kuhen dārū'ş-şifā **mādām** meskendür baña

G27/3 Murğ-ı dile āsāyişi bir dām-ı belādur / **Mādām** ki der-kār ola şayyād-ı maḥabbet

G150/5 **Mādām** Nā'ilī-veş ter-dāmen-i hevāyuz / Ey 'aḳl ey dil ey cān hep pāy-der-gilüz biz

ma'delet [6] adalet, hakkaniyet, insafılık, adalet üzere hareket. <KT, Cûdî,

OTAL>

K8/31 Muḥīṭ-i **ma'deletün** şeb-çerāğ-ı rahşānı / Cihān-ı mekrūmetün baḥr-ı gevher-endāzı

- K9/11 ‘ Ālemün rūhı edüp Hâzret-i şâhenşâhı / Kaleb-i saltanata **ma’deletin** cân etmiş
- K11/11 Nazm-ı devlet nağd-i rif’at düdmân-ı **ma’delet** / Āşaf-ı ekrem Nizâmü’l-mülk-i ekberdür gelen
- K28/21 Zannum budur ki zecr ile hâlün tebâh ola / Ol câh-ı **ma’deletde** dil-i şerm-gîn ile
- M2/V/8 Maşşer ki tuta **ma’deletün** rûz-ı hayâtıdan / Pür-cürm ü me’âşî bu güneh-kârıñı yâ Rab
- ma’delet-i Nûşirevân** [1] Nûşirevân adaleti (bkz. Nûşirevân, zencîr-i ‘adl).
- K27/11 Şimdi eyyâm-ı ‘adâlet-gerî-i Āşafdur / Yürî ey **ma’delet-i Nûşirevân** hoş geldün
- ma’delet-girdâr** [1] adaletli, âdil.
- T5/1 Hıdîv-i muhterem sultân-ı a’zam husrev-i ‘alem / Şehinşâh-ı ser-âmed pâdişâh-ı **ma’delet-girdâr**
- ma’delet-kâr** [1] adaletli, insaflı, doğru. <OTAL, Kanar/1>
- K17/18 **Ma’delet-kâr** u kerem-pîşe ki olsa yaraşur / ‘Adline Nûşirevân cûdına Hâtem meftûn
- ma’delet-perver** [1] adaletli, adalet savunucusu, doğru, insaflı. <OTAL, Kanar/1>
- K11/10 Sâz-kâr-ı dîn ü devlet kâr-sâz-ı memleket / **Ma’delet-perver** hıdîv-i dâd-güsterdür gelen
- ma’dan** [2] maden, filiz, toprağın içinden çıkan ve eritilip dökülmekle ya da ısıtılıp dökülmekle çeşitli şekillere sokularak aletler yapmaya yarayan farklı cevherlerin her biri. <KT, LN, OTAL>
- K12/34 Ka’r-ı düzağ gibi pür-tâb ola câh-ı zemzem / **Ma’dan**-i âhen ü kibrît ola nehr-i salsâl
- G246/4 Dîde-i pür-hünüm etdün **ma’dan**-i elmâs-ı eşk / Reng-i rûy-ı şîşe-i pür-inkisârımdan şağın
- mâder** [4] anne, ana, valide. <KT, LN, OTAL>
- K12/63 Beni bî-behre-i mihr-i peder ü **mâder** edüp / Toğduğum yerde felek etdi ġarîb ü pâmâl
- K26/26 ‘Aceb mecnûn-ı **mâder-zâddur** tıfl-ı dil-i ‘âşık / Ki hûn-âb-ı ciger nûş etse şanur şîr-i **mâderdür**
- G127/4 ‘Aceb mecnûn-ı **mâder-zâddur** tıfl-ı dil-i ‘âşık / Ki hûn-ı âb-ı ciger nûş etse şanur şîr-i **mâderdür**
- mâder-i dehr** [1] dünya ana.
- T4/2 Târîh-i vefâtını demiş **mâder-i dehr** / Gehvâre-i râhat ola Tıflîye lağd
- mâder-zâd** [3] anadan doğma, doğuştan. <KT, Kanar/1>
- K26/26 ‘Aceb mecnûn-ı **mâder-zâddur** tıfl-ı dil-i ‘âşık / Ki hûn-âb-ı ciger nûş etse şanur şîr-i **mâderdür**
- M8/II/5 Cünûn-ı ehl-i ‘ışk olunca **mâder-zâd** n’eylersün
- G127/4 ‘Aceb mecnûn-ı **mâder-zâddur** tıfl-ı dil-i ‘âşık / Ki hûn-ı âb-ı ciger nûş etse şanur şîr-i **mâderdür**
- ma’dûd** [2] addolunan, itibar olunan, sayılı, sayılmış. <KT, Cûdî, LN, OTAL>
- K22/29 Maşşerde de vücûdını ‘ârif ‘adîm bilür / **Ma’dûd** olursa ol haşerât-ı ‘akûrdan
- K22/31 **Ma’dûd** olursa ehl-i ma’ârif zihî şeref / Hûddâm-ı âsitân-ı sa’âdet-vüfûrdan
- ma’dûm** [1] yok, yok olan, mevcut olmayan. <KT, Cûdî, LN>
- K7/17 Melâletüm mütemâdî meserretüm **ma’dûm** / Meşîyyetüm müte’essir meşakkâtüm câvîd
- mâ-dûn** [1] alt taraf, bir şeyin aşağısında bulunan taraf; derece itibaiyle aşağıda olan. <KT, OTAL>

K17/20 Kevkeb-i bahtı ki zîb-i felek-i rif atdür / Necm-i Şi' rā görünür mertebesinde **mā-dûn**

mā-fi'l-bāl [1] gönülde olan; meram, maksat. <OTDTS>

K12/8 Ermedi mevkib-i iqbāline peyk-i nev-rûz / Neşr-i gerd-i qādem-i pākı ile **mā-fi'l-bāl**

mağbûn [1] şaşkın, şaşırılmış; reddedilmiş, geri çevirilmiş. Sözcük “muamelede ve alışverişte aldanmış kimse” anlamıyla sözlüklerde kendisine yer edinmiştir. Ancak tanıkta bir şeyi ısrarla isteyip bekleyen bir kimsenin durumunu ifade etmek için kullanılmıştır. Bu nedenle “kendisinden yüz çevirilmiş kimse” anlamının da ilâve edilmesi gerekir <LN, OTAL, OTDTS>

K17/51 Dāmen-i luṭfuñı tıtmışdur o bî-dil muḥkem / Kōma ser-pençe-i bî-dād-ı felekde **mağbûn**

mağfiret [1] Allah'ın, kullarının günahlarını affetmesi, rahmet, yarlıgama. <KT, LN>

K2/46 Nişāb-ı na' tuñ ile Nā'ilinün oldur ümmîd / Ki cürmi **mağfiret**-i Hâlika medâr qalır

mağfûr [1] mağfiret olunmuş, Allah'ın affına eren veya ermesi arzu edilen. <KT, Cûdî>

T4/1 Tıfîlî kılını eyleye 'uqbāda Hudā / Maḫşûre-niş'in-i ḥuld u **mağfûr**-ı ebed

mağlûb [3] kendisine üstün gelinmiş, yenilmiş; bahiste kaybeden. <KT, LN>

K25/50 Bilsek neye mağrûrsın ey bü'l-heves-i cāh / **Mağlûb**-ı hevâ bir ḥar-ı gûsiste-'inānsın

G293/4 Bilsek neye mağrûrsun ey bü'l-heves-i cāh / **Mağlûb**-ı hevâ bir ḥar-ı bigsiste-'inānsın

G349/1 Fitne kim **mağlûb** olur çeşm-i kâzâ-'unvânına / İstinād eyler kemîn-i sāye-i müjgânına

mağrûr [5]

1. bir şeye güvenip başka vesile ve tedbir aramayan; güvenilmeyecek bir şeye güvenerek aldanan. <KT, ZL>

K25/50 Bilsek neye mağrûrsın ey bü'l-heves-i cāh / **Mağlûb**-ı hevâ bir ḥar-ı gûsiste-'inānsın

G293/4 Bilsek neye mağrûrsun ey bü'l-heves-i cāh / **Mağlûb**-ı hevâ bir ḥar-ı bigsiste-'inānsın

2. gururlanmış, büyüklük taslayan, kibirli. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K28/74 Çeşmün cihânı kırmada şemşîr-i kîn ile / **Mağrûr** iki şaff-ı sipeh der-kemîn ile

G357/1 Çeşmün cihânı kırmada şemşîr-i kîn ile / **Mağrûr** iki şaff-ı sipeh-der-kemîn ile

G361/4 Leşker-i Tâtâr-ı mülk-i fitnedür müjgânların / Tünd ü ser-keş mest ü **mağrûr**-ı nigehdür her biri

mağşûş [1] bakır vesaire ile karıştırılmış altın ya da gümüş, halis ve safi olmayan, hileli. <KT, Cûdî, LN>

G269/4 Bînâ-dil ol ey ḥ'āce ki saña zer-i ḥürşîd / Seng-i meḥek-i mähda **mağşûş** görünsün

mağz [5]

1. iç, öz; asıl, hakikat; [tas.] şariat anlamına gelen kabuğun mukabili. <KT, Cûdî, LN, Seccadî/2>

K4/20 Bulalı sâye-dâri-i zülfın / **Mağz**-ı cân-perver-i hüma-yı dilem

G168/2 Lub-ı ma' nî mağz-ı hikmet **mağz**-ı esrâr-ı nihân / Bü'l-ı aceb mecmû'a-i kem-yâbdur endişemiz

2. ilik. <OTAL>

K30/7 Seni irsâl edeyüm bir yere kim şâhibinün / Eşer-i ni' metidür **mağz**-ı 'izâmumda benüm

3. kabuklu meyvelerin içi, çekirdek. <ÖTS, Redhouse>

G90/3 Tohumında şafâ **mağzı** bulunsun mı bu bağun / Kim reng ile būdan gül ü bādāmı tehîdür

maḥabbet [71] sevme, sevgi; aşk, alâka, ruhun bir şeye meyletmesi; [tas.] nefsi sevgiliye feda ve kalbi sevgiliden başkasına yönelmekten engelleme arasında bulunma, kötü huylarda arınma ile sevgiliye yakın olma. <KT, Cûdî, Kâşânî, TASAVVUF TERİMLERİ>

K6/5 Cezâ-yı 'ışk u **maḥabbetle** bi-muḥâbâyam / Bu 'arşa-gâhda Manşûra olmağa şanî

K14/13 Sâķilerinün bâdesi cullâb-ı **maḥabbet** / Muṭrıblarınun nağmesi kânûn-ı vefâdur

K29/15 Etdi beni firîfte hüsn-i meveddetün / Güstâķ kıldı 'ışk-ı cemâl-i **maḥabbetün**

K37/4 Bırakma dâmenin elden **maḥabbetün** ki olur / Kuluñ taķarrubı mevlâsına vedâdı ķadar

M1/1 Mey mezheb-i rindîde ķırâb ile gerekdür - Bî-ger-i kûdûret / Tâ'at-ı **maḥabbetde** vuzûḥ ile gerekdür - Ammâ mey-i vaḥdet

M3/IX/2 Hum-hâne-i **maḥabbetde** olsun 'azîmetün / Ol neşve-dâr- vaḥdet-i bezm-i ḥaķîķatün

M5/III/9 Şeh-râh-ı **maḥabbetünde** diller / Pâmâl-i 'itâb-ı piş ü pesdür

M5/VII/2 Kıl cürm-i **maḥabbetüñle** zâhir / Erbâb-ı güneḥden imtiyâzum

M7/II/2 Verâ-yı kâm-cüyân-ı **maḥabbet** nâ-murâdîdür / Gönül bu maṭla'ın memnûn-ı ma' nâ-yı müfâdîdur

M8/IV/3 Hevâ-yı 'ışk şûr-efgen **maḥabbet** gâlib ü muḥkem

M8/VII/3 **Maḥabbet** ğam-fezâ esbâb-ı cem' iyyet perâkende

G2/1 Bîġâne-i **maḥabbetün** olmaz ğam-âşinâ / Ey dâġ-ı derdin eylemeyen merḥem-âşinâ

G6/1 Sîne gül-zâr-ı **maḥabbet** nâle bülbüldür baña / Vaķt-ı dâġ-efrûzî-i dil mevsim-i güldür baña

G14/2 Ġarîb-i şehir ü diyâr-ı **maḥabbetün** bir olur / Yanında külḥen-i ğam gül-şen-i na'îm-i ṭarab

G18/3 Cihân-ı vâġgün-na'îl-i **maḥabbet** özge 'âlemdür / Gedâdur şâḥlar cümle gedâlar pâdişâdur hep

G19/4 Reşg-âver eyle şubḥa ġarîbâne şâmunız / Şal külbe-i **maḥabbete** ey şem' -i âḥ tâb

G27/1 Olmazdı ġamuñ mâye-i îcâd-ı **maḥabbet** / Hüsn-i ezeli olmasa hem-zâd-ı **maḥabbet**

G27/2 Ruḥsârûñ eden gül-şen-i hüsn-e gül-i şâdâb / Etmîş dili murġ-ı çemen âbâd-ı **maḥabbet**

G27/3 Murġ-ı dile âsâyîşi bir dâm-ı belâdur / Mâdâm ki der-kâr ola şayyâd-ı **maḥabbet**

G27/4 Olur şeb-i târik-i belâda şecer-i Tûr / Erbâb-ı ġama şevķ-ı ḥudâ-dâd-ı **maḥabbet**

G27/5 Bilmez ḥarem-i şevķ-ı dili Nâ'îl-i zâr / Luṭf etmeyecek ķâbil-i irşâd-ı **maḥabbet**

G38/3 Her bir şiken ki dillere cây-ı ķarârdur / Zindânî-i **maḥabbet** içün bir kemend olur

- G43/3 Mestî-i **maḥabbetde** girânî-i ser olmaz / Pîşânî-i dile ḥāk ile me'nûş degildür
- G46/3 Yanınca bâde-güsârân-ı bezm-i hicrânun / Şarâb-ı 'ışk u **maḥabbet** sebû sebû biledür
- G53/4 Cezb-i **maḥabbetüñle** dil zerd ü nizâr olup gider / Bilmediler ḥaḳîḳâtin kâh mı kehrübâ mıdur
- G60/2 Sînedür cılve-gehi bâde-güsârân-ı ğamuñ / Dil-i pür-ḥûn gibi bir câm-ı **maḥabbet** yeridür
- G63/4 Ğarîb neşve-i idrâkdür **maḥabbet-i** 'ışk / Ki ḥayretinde bile intibâh lâzımdur
- G87/4 Yazanlar çeşm-i mestün Rüstem-i Şeh-nâme-i âşub / **Maḥabbet** 'alemin bir tiğ ile meftûḥ yazmışlar
- G91/2 Şarâb-ı 'ışk u **maḥabbetle** mest olan 'âşık / Ne zer piyâle ne sâķî-i sîm-sâķ ister
- G94/1 Ne berg-i sâz-ı vuşlat ne gül-i şādâb-ı şādîdür / Ğaraż bağ-ı **maḥabbetden** ḥazân-ı nâ-murâdîdür
- G106/3 Âşub-ı dil-firîbî-i ḥüsn-i bûtâna baķ / Zünnârî-i **maḥabbet** olan pârsâyı gör
- G107/2 Niçün ümmîd-vâr-ı vuşlata âzürdedür ḥübân / Yine güstâḥ eden bî-çâreyi farṭ-ı **maḥabbetdür**
- G123/4 Âyîn-i ğam-ı 'ışkda idbâr-ı **maḥabbet** / 'Âşıklara bir kuşteġî-i devlet-i ğamdur
- G133/7 Mütteḥid ḥüsn ü **maḥabbet** ne nizâ' u ne cedel / Müdde'î maḥkeme-i 'ışkda ğavġâ şıġmaz
- G145/1 Emvâc-ḥîz-i ḥayret olup âh-ı saḥtumuz / Fülk-i yem-i **maḥabbete** bâr oldu raḥtumuz
- G150/1 Bûy-âşinâ-yı zülf-i Leylî-şemâ'ilüz biz / Ey ḥadî-i **maḥabbet** cüyâ-yı maḥmilüz biz
- G153/2 Feyz-i tevḥîk-ı **maḥabbetle** murâd etsek eger / Kaysı dâmen be-kef-i maḥmil-i Leylâ ederüz
- G154/3 Her rind olamaz mest-i mey-âşâm-ı **maḥabbet** / Her bâde-keş ol şîve-i pür-ḥayrete döymez
- G156/4 Ma'mûre-i **maḥabbeti** yıķdı teġâfûlün / Ey şehriyâr-ı taḥt-ı dil ey pâdişâh-ı nâz
- G162/5 Dil-i âteş-nefes kim meclis-efrûz-ı **maḥabbetdür** / Zebân-ı nâlesin ḥunyâ-gerân-ı encümen bilmez
- G175/3 Tarîķ-i mürşid-i seccâde-i **maḥabbeti** tut / Hezâr zâhidi bir rind-i bâde-ḥ'âra deġiş
- G176/5 Olurmuş âb-ı germ-i dîdeden dil Nâ'ilî pür-tâb / **Maḥabbet** şehrinün germ-âbesinde küllḥen olmazmış
- G180/7 Yaķar ey Nâ'ilî Cibrîli dâġ-ı reşg-i kıssîsî / **Maḥabbet** sümenât-ı fitnedür ḥüsn-i bûtân âteş
- G182/5 Senünle Nâ'ilî kaçmaz o bût hem-ḥ'âbe olmaķdan / Bilür 'ıķd-i **maḥabbet** sâde bir pehlûya baġlanmış
- G188/7 Yek-rengî-i **maḥabbet** eder cân-ı 'âşık / Ey Nâ'ilî muşâḥib-i ğam hem-dem-i neşâṭ
- G214/6 El şunma câm-ı şu'le-keşân-ı **maḥabbete** / Tersân-ı âteş-i ḥaşebât-ı caḥîm iseñ
- G216/1 Dil-i zâra gelmede nev-be-nev ḥaber-i 'itâb-ı teġâfûlün / Yine cân esîr-i **maḥabbetün** yine dil ḥarâb-ı teġâfûlün
- G227/1 Etdi beni firîfte ḥüsn-i meveddetün / Güstâḥ kıldı 'ışk-ı cemâl-i **maḥabbetün**
- G240/1 Naķd-i dili dil-dâra virüp mâ-ḥaşal aldum / Bâzâr-ı **maḥabbetde** ğam-ı bî-kesel aldum
- G249/5 'Âşıkun pençe-i bî-dâd-ı **maḥabbet** gitmez / Dest-i cellâd-ı nigâhuñ gibi dâmânuñdan
- G266/4 Ḥuld içre şchidân-ı **maḥabbet** ser-i küyuñ / Seyr etmege revzenler açar kâḥlarından
- G278/1 Vücüd 'aks-i cemâlünle dâġ dâġ olsun / O Çâr-bâġ-ı **maḥabbet** ķo heşt bâġ olsun
- G281/6 Sîne-i 'uşşâķı görsün bilmeyen ey Nâ'ilî / Küllḥen-i germ-âbe-i şeh-i **maḥabbet** neydüġin
- G282/8 Nûş ederler âb u âteşden muḥammer bir şarâb / Mey-güsârân-ı **maḥabbet** meşreb-i idrâkden
- G298/4 Çekduk el câm-ı **maḥabbetden** şarâb-ı ülfetün / Kaçmazuz keyfiyetin inkârdan şimden gerü
- G306/6 Baġlar ser-i râḥın yine âdâb-ı **maḥabbet** / 'Âşık ḥarem-i vuşlata reh-yâb da olsa
- G319/4 **Maḥabbet-i** dil-nişîn-i câme-kârân-ı riya olmaz / O mey her ḥumda cûş etmez o feyzî râyecġân şanma
- G326/5 Biz Nâ'ilî ġarîb-i diyâr-ı **maḥabbetüz** / Ğam yâr-ı pür-terâḥḥum-ı dîrînedür bize

G347/1 Dâğ-ı ‘ışkuñla dem-â-dem sîne süzân olmada / Ğam belâ-yı dil **maḥabbet** âfet-i cân olmada

G373/6 Olur cihân-ı **maḥabbetde** Nâ’ilî hem-reng / Ğazân-ı ‘âfiyet ü nev-bahâr-ı nâ-kâmî

G376/3 Ğûn-ı dil kim bâde-i şâf-ı **maḥabbetdür** baña / Âb-rûy-ı çeşme-i hürşiddür her kaçresi

G389/1 Sevdûñ görünce ol büt-i âyine-ı tal‘ati / Ğurbânunı olduğum nice gördün **maḥabbeti**

Kt1/1 Olmaz dil ü dil-berden taḫşîr **maḥabbetde** / Elbet de muḫarrerdür te’şîr **maḥabbetde**

Kt1/1 Olmaz dil ü dil-berden taḫşîr maḥabbetde / Elbet de muḫarrerdür te’şîr **maḥabbetde**

Kt1/2 Günden güne artarsa mihrüm n’ola ol mâha / Germiyyete bâ‘ışdır tevķîr **maḥabbet**

Kt15/1 ‘Âşığdan ey perî-zâd kaçmak cefâ degil mi / Bî-çäreye **maḥabbet** müşkil belâ degil mi

Kt17/2 ‘Azîz tût lebüne cân viren Mesîḥ ise de / Miyân-ı ḥüsn ü **maḥabbetde** imtiyâz gerek

Kt3/1 Şâdi-ı **maḥabbet** de bizüm ğam da bizümdür / Mecrûḥ-ı dilüz yâre de merhem de bizümdür

Ş11/6 Biz câm-ı **maḥabbet** şunulan bezme esîrüz / Bir güne daḫi ‘âlem-i var köhne-bahârün

maḥall, maḥal [15] yer, mekân, makam (bkz. cây). <KT, LN, OTAL>

K17/13 Zîb-i eyvân-ı ḥamel mihr-i **maḥal** şadr-ı ecel / Nâzım-ı dîn ü düvel râbiṭa-bend-i kânûn

K17/36 Nice iḳbâlün için eylemesün ḥalḫ du‘â / Devletün oldu ḥuşûşâ bu **maḥalle** maḫrûn

K19/2 Gördi bir Âşaf-ı zî-şânı Süleymân-ı zamân / Şadr-ı iclâle sezâ ḥâtem-i iḳbâle **maḥal**

K19/10 Rûz-ı nev-rûz-ı kerem faşl-ı bahâr-ı ḥurrem / Zîb-i eyvân-ı ḥamel mihr-i **maḥal** şadr-ı ecel

K21/20 Olursa sâḫa-i luṭfuñda ruḫşat-ı tek ü pû / ‘Înân-ı şekve-i dehre **maḥal**-i irḫâdur

K24/5 Bir gün bu rûzgârdur ehl-i kemâle de / Hengâm-ı imtiyâz u **maḥall**-i zuhûr olur

M3/II/2 Şanmañ ki kayd-ı fâka vü fikr-i düveldeyüz / İtlâf-ı naḫd-i cân edecek **maḥaldeyüz**

G255/6 **Maḥal** nâzûkdür erbâb-ı ma‘ârif etsün istimdâd / Cenâb-ı ‘İşmetinün luṭf-ı ṭab‘-ı kâm-rânından

G311/2 Sen şalınsan ḥarem-i bâğda ṭâvûs gibi / Reşk ile aña **maḥall**-i cevelân teng olsa

G319/6 Zamân-ı furşatı fevt etme furşat neh-i sâ’ildür / **Maḥall**-i feyż-i cûşiş gâh gehdür her zamân şanma

T5/4 Kılâ‘-ı millet-i küffâr-ı bed-girdârı taḫrîbe / Mübarek bir **maḥalde** kıldı şadr-ı a‘zâmın serdâr

maḥal düşmek [2] yeri gelmek; fırsat ve imkân bulmak.

K15/12 Aḫvâlünı taḫrîre **maḥal düşdi** mi âyâ / Bîgâne mi var meclisi tenhâ mı degildür

G187/3 Hem ğamla sîne-şâf oluruz bir **maḥal düşer** / Âyînemüz mükedder eder hem ğam-ı neşât

maḥal kalmamak [1] gerek kalmamak, gereği olmamak. <TS, ÖTS,

DEYİMLER/AKSOY, Redhouse>

K14/88 Vaşfuñ gibi yok derd-i dilün gâyeti ammâ / Şekvâya **maḥal kalmadı** hengâm-ı du‘âdur

maḥal maḥal [1] yer yer, zaman zaman, kimi zaman.

G78/5 Nazmuñ **maḥal maḥal** getirüp Nâ’ilî delîl / Şeh-nâme-i belâgate düstür yazdılar

mâ-ḫaşal [4] hasıl olan, husule gelen, netice. <KT, LN>

K3/29 Ḳo ḫâl-i ğayrı sen ey bî-ḥicâb kendünı gör / Ne oldu **mâ-ḫaşalunı** çarḫ âsiyâbında

G87/5 O ser-meşḫ-ı ḫalemsin **mâ-ḫaşalsın** levḫ-i fîṭratda / Muşavvirler ki Yûsufdan seni memdûḫ yazmışlar

G98/7 Şerḫa vü dâğın açup yâre gönül merhem umar / Bilmege **mâ-ḫaşalın** defter-i tîmâr okudur

G240/1 Nağd-i dili dil-dāra virüp **mā-ḥaṣal** aldum / Bāzār-ı maḥabbetde ğam-ı bî-kesel aldum

maḥbûb [13] sevilmiş, sevilen, sevgili; güzel. <KT, Cûdî, LN>

K14/24 Gûyâ iki **maḥbûb**-ı ser-efrâz be-hem-ḳad / Hem-reng ḳabâlarla ḥırâmân u be-pâdur

M8/VII/1 Olursun Nâ'îlî-veş gördüğüm **maḥbûba** efgende

G7/4 Bû'l-‘aceb nâ-kâm-ı ‘ışḳam nerm-dil **maḥbûblar** / Mûm iken aġyâra baḳsañ seng ü âhendür baña

G25/6 Kâm al mey-i **maḥbûbdan** ey Nâ'îlî-i zâr / Taḥşîl-i neşât-ı dil ü tartîb-i dimâġ et

G31/3 Cilve-i ḳadd-i kıyâmet-şûr ile **maḥbûblar** / Gûşe ber-gûşe ḥırâmân olsalar cyyâm-ı ‘îd

G75/5 Bu hengâm-ı şaġabda Nâ'îlî **maḥbûb** ile meyden / Çemende cûylar âyîne-i naḳş-ı ferâġuñdur

G172/1 Etse dil-i zârı n'ola **maḥbûbı** ferâmûş / ‘Âdetdür eder her kişi maḥcûbı ferâmûş

G234/6 **Maḥbûb** u meyle eglene-gör Nâ'îlî gibi / Ğam ‘âleminde ġuşsa diyârındasın gönül

G277/2 Zihî sāġar-keşân-ı bezm-i germ-â-germ-i rüsvâyî / Ğamından bâde-nûş olmuş gönül **maḥbûb** şerminde

G277/4 Seni görse ederdi perde dâmân-ı Züleyhâyı / Meh-i Ken‘ân gibi **maḥbûb**-ı şeh-r-âşûb şerminde

G304/5 Sûvâr-ı uştur-ı ser-mestûñ ey ḥadî şanup Leylî / Hemân her gördüğün **maḥbûba** teslîm-i meḥâr etme

G307/1 Ârâm edemez cennet-i a‘lâda bulunsa / ‘Âşîḳ mey ü **maḥbûb** ile tenhâ da bulunsa

maḥbûb-ı Ḥudâ [1] Allah’ın sevgilisi, İslâm peygamberi Hazreti Muhammet (bkz. habîb).

<OTAL, KİŞİLER-KİŞİLİKLER>

M12/I/5 Sözüñ maḳbûl-i dergâh-ı şamed dillerde evşâfuñ / Şefî‘-i ḥalḳ u **maḥbûb-ı Ḥudâdur** yâ Resûla'l-lah

maḥbûs [4] hapsolunmuş, bir yere kapatılmış. <KT, LN, OTAL>

G43/1 Ğam şanma dil-i şâfda **maḥbûs** degildür / Âyîne niḳâb-ı ruḥ-ı ma‘kûs degildür

G43/2 Ḥüsnüñ ki degil ḳâbil-i taşvîr ü taşavvur / Naḳş-ı ruḥuñ âyîne **maḥbûs** degildür

G89/1 Gerdenüñ şem‘a-i fânûs-ı girîbânûñdur / Mâh-ı Naḥşeb gibi **maḥbûs**-ı girîbânûñdur

Kt12/2 Allâh yekdür olsa da **maḥbûs** ğam degil / Bu çâh- ser-niġunda nigeh-bân olan gönül

maḥcûb [3]

1. kapalı, örtülü, perdeli. <KT, OTAL>

M5/II/9 Ser-pençe-i mihr-i ‘ârızıyle / Ey perde-der-i ḥicâb-ı **maḥcûb**

2. utanan, utanmış, haya sahibi. <KT, Cûdî, LN>

G172/1 Etse dil-i zârı n'ola maḥbûbı ferâmûş / ‘Âdetdür eder her kişi **maḥcûbı** ferâmûş

G277/1 Görünmez ‘âşîḳa ol dil-ber-i **maḥcûb** şerminde / Eder ḥaṭ geldüğün ruḥsârına mektûb şerminde

maḥdûm [6] oġul, evlât, bir büyük zatın oġlu, velinimet-zade (bkz. ferzend). <KT,

LN, OTAL> Tanıkların hepsi, kasidelerden alınmış beyitlerdir. Bu durum da sözcüğün övgü bağlamında ve “büyük bir zatın oġlu” anlamında kullanıldığını göstermektedir.

K23/15 Muḥaşşal bu dem-i ferruḥda istid‘a gerek Ḥaḳdan / Devâm-ı devlet-i **maḥdûm**-ı Bercîs-iḥtişâm üzre

K23/25 Fazîlet-pîşe **maḥdûmâ** suḥen-perver ḥudâvendâ / Ki olmuş kevkebin ġâlib mevâlî-i ‘izâm üzre

K24/8 **Maḥdûm**-ı ‘arş-pâye Bahâyî Efendi kim / Dergâhı bûse-cây-ı Süleymân u mûr olur

K24/36 Başla du‘â-yı devlet-i **maḥdûma** kim du‘â / Naḫmuñ nihâyetinde ehemmi umûr olur

K26/1 Zihî **maḥdûm**-ı ‘âlî-ḳadr kim pākîze-gevherdür / Kerem mu‘tâd-ı zî-şân u kerîm luṭf-ı yâverdür

K26/15 Eyâ **maḥdûm**-ı kürsî-pâye kim zâtuñ merâtibde / Degilse ‘arşdan ‘âlî felekden ḳadri ber-terdür

maḥfil [1] oturulacak, görüşülecek yer, dernek yeri (bkz. maḥfil, meclis). <Ahterî,

OTAL>

G386/4 Maḳâmın **maḥfil**-i sulṭân-ı gülde evc edüp bülbül / Olur râmiş-ger-i çarḥa ‘araḳ-âmûz-ı sulṭânî

maḥfî [2] gizlenmiş, gizli, saklı. <KT, Cûdî>

K13/42 Var dest-i zuhûrında nice hüccet-i maḥfî / İsbât-ı kemâl etmege rûḥ-ı ḳudemâdan

K22/22 Şadrâ nifâḳ-ı baḥt ile ṭab‘umdaki kelâl / Maḥfî degil o zihn-i mekârim-şudûrdan

maḥfil [6]

1. toplanıp görüşülecek yer (bkz. maḥfil, meclis). <Cûdî, LN>

K30/17 Diñle yârân-ı sitem-pîşe ne der ḥaḳḳumda / **Maḥfil**-i bâr-geh-i ḳahr-ı kirânumda benüm

K32/8 Benüm o zâviye-dâr-ı fenâ ki heft aḥter / Çerâğ-ı **maḥfilidûr** şem‘-i ḥânḳâhidur

2. cami içinde hükümdara mahsus yer, maksure. <KT>

K25/56 Olsun bu du‘â şâm u şehir vird-i zebânûñ / Ol **maḥfil**-i ‘âlîde ki dâmen be-miyânsın

M1/IV/4 Ol deñlü sür‘at eyledi cemmâze-i ecel / Kim lemḥatü’l-başarda nihân oldu **maḥfilüñ**

G98/2 **Maḥfil**-i câmi‘-i gül-şende gül-i al-i çemen / Bülbül-i hoş-nefese na‘t-ı sezâ-vâr okudur

G324/2 Ol Ka‘be-i cânuz ki varur secdeye ‘uşşâḳ / Âyât-ı ḥaṭuñ kim okunur **maḥfilümüzde**

maḥfil-nişînân [1] mahfilde oturanlar. Aşağıdaki tanıkta gamze, devlet büyüklerini

hedef alan bir suikastçı olarak düşünülmüş ve “ḥancer-keş-i maḥfil-nişînân-ı ḳazâ” terkihiyle

bu düşünce ifade edilmiştir. Hazreti Ali’nin camide öldürüldüğü malûmdur. Tanıkta böyle

bir durum ve neden olduğu karışıklık ifade edilmiştir.

G320/3 Olup ḥancer-keş-i **maḥfil-nişînân**-ı ḳazâ ḡamzeñ / Tenûk-zarfân-ı meclis gibi pür-şûr oldu gitdükçe

maḥfûz [5] saklanmış, sakınılmış, bir yere konulup emniyete alınmış. <KT, Cûdî,

LN>

K9/36 Zât-ı pākûñ ola **maḥfûz** ḥaṭardan ki Ḥudâ / ‘Adl ü inşâfuñı dünyâya niḡeh-bân etmiş

K17/1 Etdi ey Âşaf-ı ekrem beni luṭfuñ memnûn / Ḥaḳ ḥaṭâlardan ede zâtuñ **maḥfûz** u maşûn

Aşağıdaki tanıklarda sözcük “levḥ-i mahfûz” terkihi içinde kullanılmıştır. Bu terkip,

“Allah’ın takdirinin yazılı bulunduğu manevî levha” anlamına gelir (bkz. levḥ-i mahfûz).

K9/12 Levḥ-i **maḥfûza** bu ‘unvân ile yazmış nâmuñ / Ben ḳulın ol ki şehinşâha şenâ-ḥ‘ân etmiş

K12/41 Sensin ol ‘âlim-i pür-ḥikmet ü dâniş ki ḳader / Levḥ-i **maḥfûza** zamîrûñden eder aḥz-ı me‘al

G198/5 Nâ‘ilî virdi heves-kârî-i vuşlatla ḥırâş / Levḥ-i **maḥfûz**-ı dil-i yâre sevâd-ı güñehûñ

mâhî [2]

1. balık. <KT, LN, Dihhudâ>

G177/2 Dil-i tapīde girih-bend-i ebruvānuñ olup / Mişāl-i **māhī**-i üftāde-şest olup kalmış

2. çatının farklı yönlerdeki iki yüzeyi arasındaki sırt; bu sırtı oluşturan kereste. <KT>

G150/3 Hem **māhī**-i nuķūş-ı ḥalvet-serāy-ı ḥāṭır / Hem levḥ-i ārzūya şuret-keş-i dilüz biz

māhiyyet [5]

1. bir şeyin neyden ibaret olduğu, asıl, hakikat. <KT>

K16/28 Bārī **māhiyyet**-i endişemi taķrīr edeyin / Şevķ-i medḥūñle mübāhāta olup ruḥşat-bīn

G205/5 Bilmez ol mertebe **māhiyyet**-i eşyāy-ı kader / Ol kadar vāķıf-ı esrār-ı deründür çeşmūñ

2. Farsça “māh (ay)” sözcüğünün Arapça ism-i masdar yapılması ise oluşturulmuş bir yapı.

Sözcüğün bu anlamı tanıklarda gökcisimlerinin, gündüz ve gecenin söz konusu edildiği durumlarda kendini göstermektedir. Onay (2000. 70-71), “māhiyyet” sözcüğünü izah ettiği eserinde, tanık olarak gösterdiği beyitleri izah ederken sözcüğe “māhlık, nasıl bir ay olduğu” anlamlarını vermiştir. İki minare arasına asılan ışıklı yazılara da “māhiyye (mahya)” dendiği, bu türden bir türetmeye örnek olarak gösterilmiştir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 70-71>

K12/32 Olsa yek-rengī-i **māhiyyeti** rüz u şebde / Ola ḥūrşid-i şehir güy-ı girībān-ı leyāl

K13/5 **Māhiyyeti** ma‘lūm olan eşḥāş-ı erāzil / Bālā-ter idi mertebede necm-i Sühādan

K25/44 **Māhiyyet**-i çarḥı demek olmaz saña sen ḥod / Metn-i şafaḥāt-ı felege şerḥ ü beyānsın

maḥkeme [3] dava sahiplerine adalet etmeye mahsus resmî daire. <KT>

Tanıklarda herhangi bir iddianın kanıtlanamaya çalışıldığı yer anlamındadır.

G133/7 Mütteḥid ḥüsn ü maḥabbet ne nizā‘ u ne cedel / Müdde‘ī **maḥkeme**-i ‘ışķda ğavġā şıġmaz

G218/8 Ey Nā‘ilī bu **maḥkemenūñ** şad cihān-hüner / Sultān-pesend eder mi ‘uyūbın ne añladuñ

maḥkeme-i Kirdgār [1] Allah’ın mahkemesi. <OTAL>

G166/6 Felek girerse kef-i Nā‘ilīye dāmānuñ / Senūñle **maḥkeme**-i Kirdgāra dek giderüz

maḥkeme-pīrā [1] mahkemeyi süsleyen, getirdiği sağlam delil ile iddiada bulunan.

K15/36 Ben **maḥkeme-pīrā**-y-ı me‘ānī bu kaşidem / Şā‘irliğüme ḥüccet-i aķvā mı degildür

maḥlaş [1] şairlerin şiirde kullandıkları isim. Gazelin sonunda bu ismi söylemek

âdet olmuştur. <KT>

G68/5 Suḥen ey Nā‘ilī ‘ārī gerek temyīz-i **maḥlaşdan** / Bu dāniş-gehde zāta ğālib olmaķ nām müşkildür

maḥmil [6]

1. mahfe tarzında iki kişinin oturması için devenin üzerine konulan sepet. <KT, LN>

K14/37 Bir nefhā-i āşārdur ol deñlü ki güyā / Cemmāze-keş-i **maḥmil**-i tüccār-ı ḥaṭādur

M1/IV/1 Der-bendī-i fenā ki şikest etdi **maḥmilūñ** / Dehlīz-i teng-ḥāne-i kūr oldı menzilūñ

G324/1 Bār-ı ğama ṭāķat yok iken **maḥmilümüzde** / Bir cāy-ı safā yok varacaķ menzilümüzde

G150/1 Büy-āşinā-y-ı zūlf-i Leylī-şemā‘ilüz biz / Ey ḥādī-i maḥabbet cüyā-y-ı **maḥmilüz** biz

G153/2 Feyz-i tevfk-i maḥabbetle murād etsek eger / Kaysı dāmen be-kef-i **maḥmil**-i Leylā ederüz

2. her yıl Haremeyn'e hacı kafilesıyla gönderilen hediyeler. <OTAL>

G58/2 Ol Ka'be-revānuz ki ḥarīm-i ḥarem-i 'ışk / Pür-şür-ı figān-ı ceres-i **maḥmilümüzdür**

maḥmil-keşān [1] mahmil çekenler, mahmil götürönerler.

K1/29 **Maḥmil-keşān**-ı 'azmi beni ol menāzilūñ / Āvaze-i Cedī ile āşufte-ḥāl eder

Maḥmūd [5] Gazneli Mahmut (910-1031). Abbasi hilafeti döneminde kurulan

Gazneliler (Āl-i Sebüktekin) Devleti'nin kurucusudur. Büyük fetihleri olduğu gibi, şair ve âlimlerin de dostu ve destekçisi olarak tanınmıştır. Gazneli Mahmut'un has gulamlarındaan Ayaz, akıl, feraset, bilgi, sadakatte mümtaz olduğu için padişah kendisini çok sever ve itimat ederdi. Onun Ayaz'a aşkı, doğu edebiyatlarında Leylā ve Mecnûn, Ferhad u Şîrîn efsaneleri gibi mühim mevzulardan olmuştur. <Kâmûsü'l-A'lâm, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 317>

Tanıkların tümünde Ayâz ile birlikte anılmıştır (bkz. Ayâz).

G189/2 Enīs-i ḥâtır-ı **Maḥmūd** olaydı şüġl-ı ġamuñ / Ederdi nīm girişmeñ Ayâzdan fâriġ

G294/4 Etmeyen cevher-i cāmı saña ḥāk-i kefi-pā / Heves-i pāye-i **Maḥmūd** u Ayâz eylemesün

G312/4 Cevher-i cāmın edenler saña ḥāk-i kefi-pā / Rūḥ-ı **Maḥmūd**ı hevâ-ḥ'āh-ı Ayâz etdi yine

Sultan Mahmut, bir eğlence esnasında Ayaz'dan saçlarını kesmesini ister, Ayaz da bu isteğe boyun eğer. Ertesi gün Mahmut, Ayaz'ın saçlarının kesildiğini gördüğünde isteginden pişmanlık duyar. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 317> Aşağıdaki tanıklarda Ayaz'ın saçından bahedilmesinin nedeni bu hadisedir.

G173/5 Nā'iliyā 'uġde-i ḥâtır-ı **Maḥmūd**ı 'ışk / Şāne-zen-i pîçiş-i zülf-i Ayâz eylemiş

G372/2 Düşme kayd-ı ser ü sāmāna olursañ bārī / Beste-i zülf-i Ayâz ol dil-i **Maḥmūd** gibi

Maḥmūd-ḥişāl [1] Mahmut tabiatlı, mizacı Gazneli Mahmut'a benzeyen.

K12/39 Mekrūmet-pişe ḥidivā suḥen-ārāy şadrā / Ey Ḥudāvend-i melek-sîret ü **Maḥmūd-ḥişāl**

maḥmūd [1] bir şey üzerine kurulmuş, isnat olunmuş. <Cûdî, OTAL>

K28/45 **Maḥmūd**ur kerāmete kim gördi himmetün / 'Aġd-ı şalāḥ-ı düşmeni çîn-i cebîn ile

maḥmūr [24] sarhoşluktan veya uykudan sersem, sarhoş || sarhoş gözü gibi süzerek

bakan göz, mestane. <KT, LN>

K2/6 Fenā bulur neş'et-i 'adem-peziir-i vücūd / Ne mest-i bāde ne **maḥmūr** u hūş-yār qalır

M4/III/1 Nāz **maḥmūr**ı olan nergis-i 'ayyāşuñ içün / Nice dil şehri yıķan ġamze-i evbāşuñ içün

M5/III/10 Ey şāḥne-i kişver-i teġāfūl / **Maḥmūruña** nīm cur'a besdür

G9/1 Cihānı etmege bir laḥzada ḥarāb saña / Yeter ol nergis-i **maḥmūr**-ı nīm-ḥ'āb saña

G23/5 Āşub-ı dil-i Nā'ili-i bî-ser ü pādūr / Ol ġamze-i **maḥmūr** u o çeşm-i siyeh-i mest

G47/1 Ḥarāb ġamzeler ol çeşm-i fiten **maḥmūr** / 'Aceb 'aceb k'ola sākî-i encūmen **maḥmūr**

- G47/2 Ğarībdür bu ki çeşm-i siyâh-ı mestün ola / Yegân yegân müjeler mest-i nâz iken **maḥmûr**
- G47/3 Füzûn gerek ‘araḡ-ı şebnem-i şeh̄er ki henüz / Mu‘ âşirân-ı şaf-ı soffa-i çemen **maḥmûr**
- G47/4 Elinde olmayacak câm-ı la‘l-gün n’eyler / Kenâr u ceybin edüp pür dür-i ‘Aden **maḥmûr**
- G47/5 Dem-i şeh̄erde görür Nâ ‘ilî ‘aḡîḡ-i meyün / Kemîne cur‘ asını aḡter-i Yemen **maḥmûr**
- G65/2 Dersün ki olmasun râz-âgâh-ı neşve-i nâz / Cibrîle çeşm-i mestün **maḥmûr**-ı ḡ‘âb göster
- G128/1 Çeşm-i mestün neşvesin bî-reng-i şaḡbâ gösterür / Ğamzesin **maḥmûr** kendin mest-i rüsvâ gösterür
- G141/3 Gözi **maḥmûrlaruñ** mest-i serâsimesiyüz / İntibâh üzre degilsek ne ‘aceb ḡ‘âbdayuz
- G141/4 Gösterüp ḡüşe-i luḡf-ı nighühñ aḡyâra / Çeşm-i **maḥmûrına** derd-i dili işrâbdayuz
- G143/1 Geldi mey-ḡâneden ol gözleri **maḥmûr** henüz / Oldı şayḡal-zede ol âyîne-i nûr henüz
- G186/2 Ḥelâk-i reşḡ-ı nigâhuz o şūḡa biz de egerçi / O reşḡ nergis-i **maḥmûr**-ı âb-dârına düşmiş
- G204/4 Görünür Ğamze-i **maḥmûruña** bî-bâkâne / Mest-i keyfiyyet-i ḡün-âb-ı ciger Ğamzelerün
- G229/2 Şor nergis-i **maḥmûruña** sâḡî bu ḡumâra / Ma‘ ḡûl mıdır rind-i mey-âşâma taḡammül
- G264/3 Fenn-i iḡyâda Mesîḡe nice nâz eylesesün / ‘Âlemi nergis-i **maḥmûr**ı gibi ḡaste gören
- G370/6 Nighühñ sâḡî-i sâḡar be-kef-i ḡün-ı ciger / Nâ ‘ilî teşnesi **maḥmûr**-ı ḡadḡ-cûy gibi
- G374/1 Felekler bâz-gün **maḥmûrlar** mestâne olmaz mı / Biraz def‘ -i keder ḡılsa bu nüh-peymâne olmaz mı

maḥmûrî [2] mahmur olma hâli. <Kaná/2>

- G28/4 **Maḥmûrî**-i her dü nergisündür / Âzâr-ı dil-i zebûna bâ‘ iş
- G205/1 Gerçi **maḥmûrî**-i nâz zebûn çeşmün / Kârın andan yine icrâda füzündür çeşmün

maḡrem [14]

1. şeriat hükümlerine göre evlenilmesi haram olan kimse, yakın akrabadan olduğu için kendisinden kaçılmayan, hareme girip çıkan. <KT>

M4/III/3 **Maḡrem**-i perde-serây-ı ḡarem-i râz eyle / Belki şâyeste-i luḡf-ı nigh-i nâz eyle

2. sırdaş tutulan, teklifsiz, birinin sırlarını ve özel durumlarını bilen, içli dışlı, aşına. <KT, Cûdî, LN>

- K4/11 Âfet olsam ḡayâl-i yâre n’ola / **Maḡrem**-i çeşm-i âşınay-ı dilem
- K4/24 Ya‘ ni vaşşâf-ı faḡr-ı kevneynem / **Maḡrem**-i râz-ı müdde‘ â-yı dilem
- G3/5 Eylemem maḡmûnına Cibrîli **maḡrem** Nâ ‘ilî / Ğamzeler kim fitneden ifşâ-yı râz eyler baña
- G66/5 Ğamzesin ol kâfir-i bûḡalemün-‘ işvenün / Sâde-dilân-ı heves râzına **maḡrem** bulur
- G140/5 ‘Uzlet etdükse n’ola ‘âlemden / **Maḡrem**-i ḡâş-ı şehryâr-ı ḡamuz
- G161/2 Tercemân-ı ḡüft-ḡüy-ı râz-ı ḡalvet-ḡâh-ı dil / **Maḡrem**-i şâhen-şeh-i ḡudsi-cenâb-ı maḡşerüz
- G197/2 Şad ḡased merdûmek-i çeşmüme kim **maḡremidür** / Ḳaşr-ı didemde ḡayâlün gibi bir pâdişehñ
- G232/2 Olmadı **maḡrem**-i pâ-bûs-ı segân-ı kūyuñ / Gerçi ḡâtırdan o sevdâ ile yâd oldu ḡönül
- G279/3 Ğamzeñ gibi hem nûkte-i râz-ı dile **maḡrem** / Nezzâre-i ‘âşîḡ gibi hem râz-ḡüşâsın
- G303/2 Nûkte-i sır-ı lebünde olamaz rûḡ-ı Mesîḡ / **Maḡrem**-i ḡalvet-i râz-ı dil-i âḡâh bize

3. gizli, sır, herkese açılmaz ve söylenmez. <KT>

G155/5 Cibrîle râzın açmaya bir dil ki Nâ' ilî / Hem **maḥrem**-i teğâfûl ola hem nedîm-i nâz

G319/3 Nigâh-ı şûhın ey cân **maḥrem**-i râz-ı derûn etme / O fettân-ı cihân câsûs-ı dildür mihmân şanma

maḥremân [1] mahremler, en yakın teklifsiz dostlar. <OTAL>

K5/40 Havfım oldur dil ü ṭab' um gibi âşüfte bulam / **Maḥremân**-ı ḥarem-i bargehi Mevlâyı

maḥrûm [2] yoksun, nasipsiz, hissesi ve payı olmayan; talep ve arzu ettiğini elde edemeyen, eli boş kalan. <KT, LN, TS>

M9/1/3 Nâ' ilî-veş olma **maḥrûm**-ı temâşâ-yı cemâl / Diḳḳat-i eşkâl-i dehr ol dem ki kûr eyler seni

G159/2 Söyletmez oldu âh-ı gelû-gîr-i ḡam bizi / **Maḥrûm**-ı nîm-nâle-i dil-h'âh-ı ḥasretüz

maḥrûr [2] içi ateş dolu, ateşlenmiş, ateşli, kızışmış. <Cûdî, LN, OTAL>

M2/1/5 **Maḥrûr**-ı ciger-sûhte bir sîne mi vardur / Kim almaya dâm âteşini benden ilâhî

G25/2 **Maḥrûr**-ı ciger-teşneyüz ey sâkî-i müşfiḳ / Geldükçe elûnden bize teklîf-i ayağ et

maḥrûşa [1] büyük şehir, memleket. <KT, ZL>

G195/1 Ğamzeñle gönül kişveri pür-şûr u şer ancak / **Maḥrûşa**-i der-bend-i kaẓâ vü kader olayıcak

maḥşûd [4] haset olunmuş, herkesin haset ettiği, herkesin hasedini çekecek durumda olan. <KT, Cûdî, LN>

K18/33 Ğariḳ-i ni' met ü nâz olmuş ol aḥessâ kim / Mu' âşeretleri **maḥşûd**-ı şeyḫ ü şâb olmuş

G250/5 Devlet-i pâ-bûsıdur yârûn ey Nâ' ilî / Pây-mâl-i rûzgâr-ı dûn iken **maḥşûd** eden

G363/4 Sabâ o ṭurrada **maḥşûd**-ı rûzgâr idi ḥayf / Gönül de sencileyin hiç-kâredür şimdi

T1/2 Deryâ-nevâl ü kân-ı ḥân reşk-i şadef **maḥşûd**-ı kân / Kim oldu şulbinden 'ayân bir gevher-i 'âlem-behâ

maḥşûn [1] kuvvetlendirilmiş, istihkâmlı, sarp ve meti n kılınmış. <ZL, OTAL>

K17/43 Dest-yârî-i ricâl ile cünûd-ı islâm / Devletünde alalar nice ḳılâ'-ı **maḥşûn**

maḥşûş [3]

1. lâyıḳ, ayrılmış, tayin olunmuş, umumî olmayan (bkz. şâyân, sezâ-vâr). <KT, Cûdî, LN>

K12/73 Nice gevher ki temâşâsına **maḥşûş** olsa / Cevher-i cân gibi taḳdîr-i behâ ola muḥâl

K14/9 Bîḡâneye yer yoḳdur o 'işret-geh-i ḥâşuñ / Güncâyışı **maḥşûş**-ı kibâr u şürefâdur

2. isteyerek, bile bile. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K28/59 **Maḥşûş** Nâ' ilîyi ḳapuñda ḳul eyledüñ / Elṭâf-ı ḡâ'ibâne-i şâyân-terîn ile

maḥşûs [1] belli, meydanda, aşikâr. <KT, OTAL>

G89/3 Eylemiş bedri der-âḡûş olup engüşt-nümâ / Mâh-ı nev hey'et-i **maḥşûs**-ı giribânundur

maḥşer [57] toplanma yeri; bütün canlı varlıkların ölümden sonra Allah'ın emriyle dirilip toplanacakları yer, Arasat meydanı, kıyamet. <KT, LN, ADŞŞ>

K1/21 Râyet-firâz-ı na' tınıñ ol server-i rüsûl / **Maḥşerde** cilve-gâhını ferş-i zılâl eder

K1/52 Na' tından eylesün taleb-i ruḳ'a-i amân / Hevl-i 'itâb o bî-dili **maḥşerde** lâl eder

K2/47 Sen ol ḥabîb-i Ḥudâsın ki rûz-ı **maḥşere** dek / Şenâsı mücîb-i ḡufrân-ı Girdgâr ḳalur

- K3/23 Yine neticesi **maḥşerde** rû-siyâhîdûr / Olursa defterinûn kayd-ı ihtisâbında
- K4/4 Cilve-gâh-ı nigâh-ı hûbânâ / **Maḥşer-i** fitneyem fezâ-yı dilem
- K6/55 Hücûm-ı perdegîyân-ı bihişt-i ma' nîden / Fezâ-yı **maḥşer-i** Eyyûb ola hıyâbânı
- K7/45 Bu infî'âl ile maḥşûr olanlaruñ verilür / Kef-i neşâtına **maḥşerde** nâme-i te'yîd
- K7/62 Dem-i güzâriş-i hürşîd-i **maḥşer** ol şâhuñ / Hîmâyetinde olam der amân-ı zıll-ı medîd
- K11/16 Ey dilîr-i Ḳahramân-kevkib ki ḥavfuñdan müdâm / Hâtır-ı a' dâya hevl-i rûz-ı **maḥşerdür** gelen
- K13/50 Dünyâda olup devlet ü 'ömri mütezâyid / **Maḥşerde** de âsûde ola hevl-i cezâdan
- K22/29 **Maḥşerde** de vücûdını 'ârif 'adîm bilür / Ma' dūd olursa ol ḥaşerât-ı 'aḳûrdan
- K26/23 Göñül kim şu'le-zâr-ı 'ışk-ı cânâne semenderdür / Şerâr-ı âhı dâğ-ı sîne-i hürşîd-i **maḥşerdür**
- M1/IV/5 Ḥayfâ ki kaldı **maḥşere** dâduñ zamânedan / Mazlûmsın ki olmadı ma' lûm kâtîlûñ
- M2/V/5 Añduḳça ferâmûş ederüm ḥâlet-i nez'î / **Maḥşerde** zuhûr edecek âşaruñı yâ Rab
- M2/V/6 **Maḥşer** ki şefî' cyleyesin ḥayl-i 'uşâta / Sulṭân-ı serâ-perde-i esrârûñı yâ Rab
- M2/V/8 **Maḥşer** ki tûta ma' deletûñ rûz-ı ḥayâtıdan / Pür-cürm ü me' âşî bu güneh-kârûñı yâ Rab
- M4/II/3 Ḥaşre dek yoksa girîbânûñ elden ḳomazız / Belki **maḥşerde** de dâmânûñ elden ḳomazız
- M12/I/2 Zer-i hürşîd-i **maḥşer** ḳurşadur iksîr-i ḥâlûñden / Reh-i 'ışḳuñda ol kim ḥâk-i pâdur yâ Resûla'l-lah
- G7/3 Mest-i güstâh-ı elestem müdde' â **maḥşerde** de / Bâde-i şâf u cevân- pâk-dâmendür baña
- G21/5 **Maḥşer** de olsa çâre mi var söyleşilmege / Geh ser-girân-ı nâzdur ol ḡamze gâh mest
- G22/1 Sâḳî ki rûz-ı **maḥşer** ola 'özt-h'âh-ı mest / Zühhâdî şerm-sâr ede luṭf-ı günâh-ı mest
- G26/2 **Maḥşerde** de o zülf ü o ruḥsâre ki vardur / Reşg-i şamen ü raḡbet-i zünnâra ne minnet
- G36/1 **Maḥşer** k'ola ḥüsnûñden 'ayân şafvet-i dîdâr / Tâb-efgen-i hürşîd ola germiyyet-i dîdâr
- G36/8 Mevkuf ise **maḥşerde** de ey Nâ'ilî-i zâr / 'Âşıklara kem-mâyeḡî-i rü'yet-i dîdâr
- G48/3 Kefen be-düş mubâhâtı Dâver-i **maḥşer** / Şehîd-i tîḡ-i siyeh-tâb-ı çeşm-i yâr ister
- G51/8 Metâ' kes-mehâr-ı çârsü-yı **maḥşerdür** / Ḳo nâz u naḥveti şâhum ḡurûrî n'eylerler
- G65/10 **Maḥşerde** Nâ'ilî-veş pür-bâr-ı cürm-i 'ışḳ ol / Dâdâr-ı ḥaşra kendûñ mîzân-ḥarâb göster
- G111/2 Sen ol Yûsuf-tevellâsın ki olmaz tâ dem-i **maḥşer** / Temâşâ-gâh-ı ḥüsnûñ dîde-i ḥ'âbîdeden mestür
- G118/5 Dû çeşmûñ Nâ'ilîñün şimdi dâmânın tutar ammâ / Girîbân-gîri **maḥşerde** ol iki âfetûñ kimdür
- G127/1 Göñül ki şu'le-zâr-ı 'ışk-ı hûbâna semenderdür / Şerâr-ı âhı dâğ-ı sîne-i hürşîd-i **maḥşerdür**
- G129/5 Cilve-gâhın **maḥşer-i** nîreng edüp ey Nâ'ilî / Fitne vü âşûba ol ḳâmet temâşâ gösterür
- G148/5 Etmez cihânı ḳırdıḡın ol ḡirre-mest-i nâz / Dîvân-ı **maḥşer** olsa da iḳrârdan ḡurîz
- G156/2 Ğavḡâ-yı rustâḡîzi ḥîrâmı unutdurur / Ol dem ki şaḡn-ı **maḥşer** ola cilve-gâh-ı nâz
- G161/1 Mestî-i 'ışḳuñla bî-reng-i ḥicâb-ı **maḥşerüz** / Bü'l-fuzûl-i kâm-ı dil ḥâzır-cevâb-ı **maḥşerüz**
- G161/2 Tercemân-ı ḡüft-güy-ı râz-ı ḥalvet-gâh-ı dil / Maḥrem-i şâhen-şeh-i ḳudsî-cenâb-ı **maḥşerüz**
- G161/3 Zerre-i pür-sûz u hürşîd-i ruḥ-ı cânaneyüz / Dâḡ-sûz-ı sîne-i şad-âfitâb-ı **maḥşerüz**
- G161/4 Gâh sûz-ı sîne-i şad-âfitâb-ı **maḥşerüz** / Gâh sûz-ı sînedan gâhî sirişk-i dîdeden
- G161/5 Nâ'ilî bir kâhdan da bî-vücûd olsaḡ yine / Bâr-ı cürm-i 'ışḳ ile mîzân-ḥarâb-ı **maḥşerüz**
- G204/2 Eyleyüp ḳişver-i pür-şûr-ı ḳazâyı me'men / **Maḥşer-i** fitneye âşûb salar ḡamzelerûñ
- G205/2 Ğarḡ eder bâdiye-i **maḥşeri** bulsa ḳana / Ol ḳadar tîḡ be-kef teşne be-ḥûn çeşmûñ

- G212/6 Toğsa miyân-ı maşrık-ı ceyb-i semûrdan / Olmaz mı mihr-i **maḥşere** pâ-dâş gerdenüñ
- G231/1 Hengâm-i **maḥşer** kim olur pür-sûz-ı hicrânüñ gönül / Mihr-i şerârından yaķar bir âh-ı şekvânüñ gönül
- G236/2 Merdüm-i çeşm-i firibüm hâl-i rüy-ı fitneyüm / Dâğ-ı mihr-i **maḥşerüm** düzaḥ penâhumdur benüm
- G253/3 Dilde âşüfteğ-i zülfün olmasa der-kâr / Vaķf olur bâdiye-i **maḥşere** ğavġâ-yı cünün
- G310/5 Nâ'îlî eşheb-i kâm-ı dil-i nâ-kâmumuzun / **Maḥşer**-i himmetine her dü cihân teng olsa
- G333/4 'Arz-i didâr etmedi ser-germ-i câm-ı mihrine / Kaldı şöḥbet **maḥşere** ol âfitâb-ı nâz ile
- G333/5 Söyleşilmez meclis-i **maḥşerde** de ey Nâ'îlî / Ğamze-i sâķî gibi mest-i ḥarâb-ı nâz ile
- G351/4 H'âb-ı girân-ı baḥtumuz kaldı şabâḥ-ı **maḥşere** / Her gece pâsbâniyuz şubḥa dek âh u zâr ile
- G381/6 Cemâl-i dâğ-ı ḥürşid-i kıyâmet / Girîbân-gîr-i **maḥşerdür** celâli
- G387/2 Ser-girân-ı nâz u naḥvetdür ki bî-pervâ olup / Meclis-i **maḥşerde** mest-i câm-ber-leb ğamzesi
- Ş2/5 Olsun ey gül-bün-i riyâz-ı hüner / Cilve-ġahuñ nümüne-i **maḥşer**
- Ş2/9 Mihrün etsün cihânî ġarķa-i nûr / Tâb-ı ḥüsnün sipihri **maḥşer**-i şûr
- Ş3/4 Diyem **maḥşerde** vâveylâ / Baña yâr olmadun gitdün

Aşağıdaki tanıkta “şâm” sözcüğü, bugünkü Suriye sınırları içindeki şehir anlamında da düşünülebilir. Çünkü bir inanışa göre mahşer yeri Şam civarında olacaktı. <ADŞS>

- G184/4 Olur rüsvâ-yı rûz-ı **maḥşer** ol kim şâm-ı ġafletde / Bu bâġuñ gül şanup ḥâr-ı muġaylânını devşürmiş

maḥşer-i âşüb [3] kargaşanın mahşeri; hareketli kalabalık, izdiham.

- K13/6 Olmuşdı hele şehrimüzün **maḥşer-i âşüb** / Her ġüşesi pür-şûr u şaġab ehl-i şekâ'dan
- G31/4 Şu'le-i düzaḥ-fürûz-ı sîne-i 'uşşâķdan / **Maḥşer-i âşüb** olur cây-ı sürûr ârâm-ı 'îd
- G129/2 Cilve-ġâh-ı ķâmetün kim **maḥşer-i âşübdur** / Sâyesinde ehl-i ḥaşrı bî-muḥâbâ gösterür

maḥşer-geh [1] mahşer yeri, mahşerde toplanılacak mevki.

- M2/IV/10 Ateşlere yak âh ederek cism-i zebûnün / **Maḥşer-geh**-i dâğ eyle süveydâ-yı derünün

maḥşer-ġün [1] mahşer gibi kalabalık.

- G352/5 Bu lu'bed-ġâh-ı **maḥşer-ġunda** seyr et ol perî-rûy / Ne Yusuflar girerler Nâ'îlî seyr eyle mîzâna

maḥşer-sûz [1] mahşeri yakan (güneş). Kıyamet günü, güneşin insanları yakacağı ve yeryüzündeki tüm suları kurutacağı inancına istinaden oluşturulmuş bir terkiptir.

- G117/1 Lem'a-ı mâh-ı ruḥuñ ḥürşid-i enver-süzdur / Bir şererdür ḥüsnün ammâ mihr-i **maḥşer-süzdur**

maḥşûr [1] toplanmış, yığılmış; haşr olunmuş, ölümden sonra dirilmiş. <LN,

OTAL, Redhouse>

- K7/45 Bu infî'âl ile **maḥşûr** olanların verilir / Kef-i neşâtına mahşerde nâme-i te'yîd

maḥṭûm [1] mühürlü, mühürlenmiş, kilitlenmiş, bağlanmış. <Cûdî, LN, OTAL>

- G50/4 Mühr-i ḥazîne-i dile yâd el tokunmasun / **Maḥṭûmudur** yine anı ol pâdişâh açar

ma'hûd [1] iki kişi arasında bilinen; bilinen. <KT, OTAL>

- K22/6 Ber-'aks olup miyânede **ma'hûd** olan eşer / Süzân olan fitle dönerdi billûrdan

mā-hüve'l-maḫṣūd [1]

G282/3 **Mā-hüve'l-maḫṣūd** 'ārif maṣīb-ı dünyā şanur / H̱āce-tāşān-ı cehālet maḫlab-ı idrākden

maḫv [11]

1. yok etme, ortadan kaldırma, eserini bırakmayacak şekilde ortadan kaldırma; [tas.] alışkanlık hükümlerinin ortadan kalkması, aslına dönme. <KT, Cûdî, LN, Kâşânî, Seccadî/2>

Sözcük, bu anlamındayken yardımcı fiil olarak “etmek” ve “eylemek” kullanılır.

K26/33 Kalemür **maḫv** eden âşārın ol siḫrūn ki destinde / Kelīm-i ṭab'umuñ âteş-feşān gūyā bir ejderdür

M5/I/9 Bir nīm ḳadeḫde cānı eyler / **Maḫv**-ı leme'āt-ı şu'le-i rāz

G65/9 Vādî-i ḡamda eşküñ **maḫv** eyle táb-ı dilden / Āb eyleme serābı ābı serāb göster

G210/3 Eşer-i āh göreydün nic'olur ey Ferhād / Etmese ābını **maḫv** âteş-i ḡam tîşemüzün

G246/7 Levḫ-i dilden ḳılmadan **maḫv**-ı rüsüm ey Nā'ilī / Sūmenāt-ı fitneyüm naḳş u nigārumdan şaḳın

2. yok olma, ortadan kalkma, zayıllık olma. <KT> Sözcük, bu anlamındayken yardımcı fiil olarak “olmak” kullanılır.

K10/23 Ḥusrev-nijād-ı 'adl ki Efrāsiyāb-ı zulm / **Maḫv** ola âteş-i ḡazābından dūḫān gibi

K18/9 Bu dem ki ḳaḫt-ı nemā 'āmdur degil deryā / Ki āb-ı çeşme-i hūr **maḫv**-ı iltihāb olmuş

M2/V/10 Eyle giriftāruñ reşg-āver-i Mūsī / Ṭūr-ı dil-i bî-tāb gibi **maḫv**-ı tecellī

G11/3 Mānend-i zerre **maḫv**-ı vücūd eyler uğrayan / Ol māhuñ oldı kūyı meger gūy-ı āfitāb

G133/5 Cāy iken **maḫv**-ı vücūd-ı dil-i āḡāha o fem / Mebhāş-ı noḳta-i mevḥūme ḫakīmā şıḡmaz

G169/5 Ṭūrımız **maḫv**-ı tecellīdür bizüm ey Nā'ilī / Len-terānī neşve bir cām-ı ḫitābuñ mestiyüz

maḫz [17] sırf, has, halis, sade, saf; ta kendisi, aslı). Sözcük, aslında “su

katılmamış süt” anlamına gelir. <KT, Ahterî, ZL, OTAL>

K3/48 Ḥaṭā-yı **maḫz** idüğün ḳīl u ḳāl bildi 'adū / Merātib-i ḫulefā-yı şeref-me'ābında

K7/5 Cihān girīve-i āşūb u rüzḡār ḡarīm / Me'ād u mebd'e-i ḫayret amānı **maḫz**-ı va'id

K7/52 Budur ḫulāşa ki **maḫz**-ı ḫilāf-ı ḫikmetdür / Sezā-yı la'n ise ancak bu mācerāda Yezīd

K14/17 Hem-sür'at-i seyyāre demek **maḫz**-ı fesāne / Hem-gerdiş-i eflāk demek 'ayn-ı ḫaṭādur

K14/76 Bir cevḫ-i miyānındaki nezzārelerinde / İnşāf u mürüvvet 'adem-i **maḫz**-ı hebādur

K15/5 Sen âteş-i **maḫz** eyledüğün āh duḫānı / Ol zūlf-i siyeh 'anber-i sārā mı degildür

K32/9 Yine bunuñla ḳul olmaḳ ḳapuñda sultānam / Faḳīre genc-i kerem **maḫz**-ı pādīşāhīdür

M5/I/5 Ḥaḳḳā ki gelür fesāne-i **maḫz** / Göster dile güft-gūy-ı i'cāz

M5/VI/10 Dil **maḫz**-ı ḫaṭādur añlamam kim / Bu re'ye sen şavāb edersün

G70/2 Mezheplerinde luṭf u vefā küfr-i **maḫz** iken / Kārı nifāḳ-pişelerün i'tizār olur

G139/4 Zīr-i dalk-ı fenāda **maḫz**-ı şuhūd / Ser be-zānū-yı ḫāb der-baḡalüz

G164/3 Rencūr-ı illet-i keder-i māsivāya biz / **Maḫz**-ı şifā-yı 'ācil olan ḫalvetilerüz

G168/2 Lubḫ-ı ma' nī **maḫz**-ı ḫikmet maḡz-ı esrār-ı nihān / Bü'l-'aceb mecmū'a-i kem-yābdur endişemüz

G183/7 Riyā-yı **maḫz** imiş ey Nā'ilī 'ibādet-i ḫalḳ / Zülāl-i feyz birik-i vuzūya şıḡmaz imiş

G188/4 ‘Ārif vücūd-ı ‘ālemi **maḥẓ**-ı ‘adem bilür / Şādī redīf-i mâtem ü ğam tev’em-i neşât

G278/5 Ḥayât-ı **maḥẓ** idi bir kerre Nâ’iliye deseñ / Helāk-ı reşk-i nigāhum degil mi şağ olsun

G338/5 Ey Nâ’ilî ḥāmūşî **maḥẓ**-ı ḥikemdür ammâ / Eş‘ârı böyle söyler üstâd söyleyince

maḥẓar [1] birçok imza atılarak resmî makamlardan birine verilen kâğıt, toplu dilekçe. <Kantar/2, OTDTS> Tanıkta, teslim için düşman tarafın getirdiği evrak karşılığında kullanılmıştır.

K11/23 Dest-i ta‘zîminde bir vefk-i rızâ elçisinün / İ‘tizâr-ı şulḥ için tûmâr-ı **maḥẓardur** gelen

maḥzen [3]

1. yeraltı, bodrum; havasız, karanlık yer; eşya saklamaya mahsus yer. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K2/11 Olursa her biri şaḥib-defîne-i Kārûn / Yine metâ‘ı bu **maḥzende** müste‘âr kalur

G142/3 Sînemüz **maḥzen** edüp cevher-i râz-ı ‘ışka / Şâhid-i ḥüsnüne bir âyîne-i pāk oluruz

2. esrar kutusu, enfiye kutusu, abdalların içine esrar koydukları kap (bkz. cür‘a-dân). Aşağıdaki tanığı Onay (2000. 143) şu şekilde izah etmiştir. “Ey gönül abdalı! Esrar mahfazan boş mu? Bu dalga geçmeye sebep nedir? Allah için söyle de bileyim.” <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 143>

G219/4 **Maḥzenün** esrâr-ı ḥikmetden meger ḥâlî midür / Bi’l-lâh ey abdâl-i dil bilsek nedendür ḥayretün

Maḥzen-i Esrâr [1] meşhur İran şairi Nizâmî’nin eseri. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 297>

K5/35 Neydi revnaḥ-şiken-i **Maḥzen-i Esrâr** olmak / Bezl edüp ‘âleme genc-i güher-i ma‘ nâyı

maḥzûl [1] hakir, hor, perişan; rüsva (bkz. ḥaḳîr, pây-mâl). <Cûdî, LN, OTAL>

T5/10 Qabûl oldu du‘âsı pâdişâh-ı mülk-i islâmuñ / Alındı böyle bir ḥısn-ı metîn **maḥzûl** olup küffâr

maḥzûn [1] hazine saklanan şey. <Cûdî, LN, OTAL>

K17/23 Kef-i dūr-pâşını gördükçe olur ḥacletden / Mevc-i deryâ gibi seyyâl künûz-ı **maḥzûn**

maḥzûn [2] hüzünlenmiş, tasalı, kaygılı, hazin, meramına erişmediği için üzgün.

<KT, Cûdî, LN>

K17/7 Bulurın neşve-i medḥûñle şafâ-yı ḥâtır / Gerdiş-i çarḥ-ı sitem-kâr ile olsam **maḥzûn**

G5/1 Sen virürsin ‘âriyet bu cân-ı **maḥzûnı** baña / Senden ayrılmak hemân ölmekdür ey ḥunî baña

maḥzûz [3] hazzeden, hoşlanan, memnun, hoşnut. <KT, LN>

K13/33 Yok cevre rızâ meşreb-i pâküñde ki olmuş / **Maḥzûz** nüvâziş-gerî-i chl-i recâdan

G138/2 ‘Işk ile kim âteş-i **maḥzûz** hemân / Sîne-i süzâna yeter kînümüz

G314/3 N’eyler perend-i zer-keş-i şubḥı gedâ-yı ‘ışk / **Maḥzûzdur** kilim-i siyâh-ı şeb olmasa

mâ’î [5] su renginde, mavi, gök. <KT>

- K25/29 Her gâh ki **mâ'î** varağa raşha-feşânsın / Şâbâş ki revnağ-şigen-i kâh-keşânsın
 K35/6 Leţâfet virmez ol deñlü eger biñ kerre resm etse / Nazîrin **mâ'î** bir mevvâc-ı hârâ üstine bârî
 G292/3 Bileydi rûtbe-i üstâdını ederdî felek / Kenâr-ı hayrete pervâz **mâ'î** libâsın

mâ'î kabâ [2] mavi elbise..

- G87/3 Degil **mâ'î kabâda** tal' atun naqqâşlar güyâ / Zemîn-i lâciverde bir dirahşân bûh yazmışlar
 G260/4 **Mâ'î kabâlaruñ** alur âgûşa gerdenüñ / Ey dūd-ı âh şu' le-hîz yoksa girîbânı sen misün

mâ'ide [2] üzerinde yemekler bulunan sofrâ; yemek, ziyafet. <KT>

- K32/4 Be-ħaqq-ı h'ân-ı gedâyî-i ni' met ü cūduñ / Yanumda **mâ'ide**-i feyz-i şubh-gâhîdür
 M5/VI/4 Geh **mâ'ide**-i gamuñ cihâna / Keyfiyyet-i ħord u h'âb edersün

mâ'il [1] meyleden, heveskâr, arzulu, düşkün, müptelâ. <KT, LN>

- Ş1/7 Sen nihâl-i cefâya **mâ'il** olan / Gözi yaşıyla pây der-gil olan

mağâl [3] söyleme, söyleyiş; söz (bkz. kelâm, nuṭṭ). <KT>

- K1/1 Nuṭṭ-âferîn ki ṭab'uma feyz-i **mağâl** eder / İlham-ı na' t ile dâd-ı suhenveri
 K1/7 Žâyî' dür ey sipihri-i sitem-ger i' ânetüñ / Yokdur benümle da' vî-i nazm u **mağâl** eder
 K12/82 Müdde' â-yı dilüñ ey Nâ'ilî-i şekve-tirâz / Fehm olunmaz mı yeter dağdağa-i kâl u **mağâl**

mağâm [16]

1. durulan yer, durak, mekân, mahal. <KT, LN>

- K20/24 Mânend-i ħâme ħidmetüñe bağlayup kemer / Vaz' eylesün **mağâm**-ı 'ubûdiyyete seri
 K20/40 Āfâka her şehër yayıla ol **mağâmdan** / Mihrüñ şu' â' gibi beşâret haberleri
 K28/20 Reşkâ **mağâm**-ı 'adlüne beytü'l-'atîk-veş / Kerrübiyân tavâfda rûhü-l-emîn ile
 K33/20 Sa'y-ı meşkür ile tâ kim ede erbâb-ı cihâd / Ka'be-veş bâdiye-i küfri **mağâm**-ı taqâdîs
 G386/4 **Mağâmın** maḥfel-i sulṭân-ı gülde evc edüp bülbül / Olur râmişger-i çarḥa 'arâk-âmûz-ı sulṭânî
 Kt12/1 Her laḥza bir **mağâmda** nâlân olan gönül / Gül-zâr-ı dehr başına zindân olan gönül

Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “ahenk” anlamı da kastedilmiştir. Şairin yaratılışı aşk ile ahenk oluşturmuştur.

- G116/3 Ṭab'umuz oldu muntehî 'ışk ile bir **mağâma** kim / Kaṭreya tâb-ı cüşîş-i nehr-i Furât virdiler

2. büyük memuriyet, memurluk yeri, mansıp. <KT, LN, OTAL>

- K20/6 Bu ihtîşâm u devlete nisbet cenâbuña / Dün-pâyedür **mağâm**-ı mühin-şadr-ı defteri

3. bir velinin veya bir büyük zatın gömülü olduğu ya da gömülü olmadığı hâlde adına bina olunmuş türbe, ziyaret yeri. <KT> Aşağıdaki tanıklarda, bir türbe olmasa da dinî özellikte bir mekânın “mağâm” olarak nitelenmesi söz konusudur.

- K17/57 Günde biñ kere felek etse **mağâmın** gâret / Ĥâce-i kâfile-i himmetüm olmaz medyûn
 K28/19 Ferş-i ħarîmiyüz o **mağâmuñ** ki yüz süren / İksîr kıldı ħâkini feyz-i ħarîn ile

4. musiki havalarından her biri, ahenk, hava. <KT, LN>

K28/42 Düşmen memâlikûn ne tûrursın fenâya vir / ‘Ûd et **mağâmına** nice fetḥ-i mübîn ile

G222/2 Etmiş tamâm devrini sâķide cām-ı Cem / ‘Ûd eylemiş **mağâmına** hûrşîdi görmedük

5. belirli özellikleri ve nitelikleri bulundurmaya gerektiren manevî mevki, mertebe, [tas.]

kulun tekrar etmek suretiyle kazandığı ve kendisinde özellik hâline getirdiği edepler ve ahlâk; kulun riyazet ve mücahede ile ulaştığı derece. Hâl, Allah’ın sâlike baķışdır; makam ise, iradeyle çalışarak kazanılır. <DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

K7/20 Yed-i taşarruf-ı Bārîdedür taḥavvül-i hâl / **Mağâm**-ı emrde mecbûrdur şaķi vü sa‘îd

K7/24 Ne deñlü rāh-neverd-i şikāyet olsa ‘ibād / **Mağâm**-ı kurb-ı rızādan olur o deñlü ba‘îd

K7/54 Zihî **mağâm**-ı taḥayyür ki vaḥşetinden olur / Zebân-ı nâṭıķa ebkem muḥāl-i güft u şenîd

K29/5 Ḥimmet **mağâmına** tûrup âdâb ile yer öp / Seyr eyle irtifâ‘ın o eyvâna rif‘âtûñ

mağbûl [5]

1. alınan, kabul olunan. <KT, LN>

M6/V/2 Dâmen-i pîri tûtup der geh ḥafî vü geh celî / Niyetüm **mağbûl**-i yek-dil âh ez-în nâ-ķâbilî

T3/4 Fuķarâ melce‘i bir pîr idi dünyâda daḥi / Dâr-ı ‘uķbâda **mağbûl**ı ola dergāhuñ

2. kabul ve teslim olunan, ret ve inkâr olunmayan. <KT>

K29/8 Luṭfindan ol muḥîṭ-i mekârim zihî şeref / **Mağbûlüm** oldu derse edâ-yı risâletûñ

M12/I/5 Sözüñ **mağbûl**-i dergāh-ı şamed dillerde evşâfuñ / Şefî‘-i ḥalk u maḥbûb-ı Ḥudâdur yâ Resûla‘l-lah

3. beğenilen, hoş giden; geçer. <KT, LN, OTAL>

K15/19 Hem-vâre n’ola râğıb-ı ‘adl olsa ‘adâlet / **Mağbûl**-i pesendîde-i Mevlâ mı degildür

mağdem [9]

1. gelme, dönüp gelme (bkz. kudüm, vuşûl). <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K2/50 Sen ol şeref-dih-i mi‘râcsın ki **mağdemüne** / Ḥarîm-i ‘arş-ı ilâhî ümîd-vâr ḳalur

K8/6 Olunca zâ‘îr-i sultân şer‘-i **mağdeminiñ** / Ḥarîr-i dîde-i cân ola pây-endâzi

K11/21 **Mağdemüñ** bir başķa ‘îd olmaķla ḥalk-ı ‘âleme / Ḥâṭıra şevķ-i neşât-ı ‘îd-i ekberdür gelen

K12/11 Ḥabbeżâ **mağdem**-i firûz ki tebşîri için / Birbirin bî-siper eyler ser-i rāhında ricâl

K12/12 **Mağdem**-i Âşaf-ı a‘zam ki ḥalâyıķ şaf şaf / Reh-güzârında tûrur muntazırı istiķbâl

G254/5 ‘Âşık-ı dil-şikestenüñ nâlesin eylemezdi pest / Reşķ-i ğubâr-ı **mağdemi** olmasa sürme-dân-ı cân

K27/12 Şimdi hengâm-ı neşât-ı şeref-i **mağdemidür** / Yüri ey ğam saña teng oldu cihân hoş geldüñ

K27/16 İştîyâķuñla helâķ olmaĝa az ḳalmışdıķ / Ḥayr-ı **mağdem** hele ey rûḥ-ı revân hoş geldüñ

2. cesaretli, cesur asker. <Ahterî> Bu anlamı, ordunun ön saflarını oluşturan askerlere ad olduğu için kazanmış olmalıdır. Tanıkta “mağdem” sözcüğü terkip oluşturmamalı, sonuna Türkçe üçüncü şahıs iyelik eki olan “-i” getirilmelidir (mağdemi). Bu şekilde betin düz cümleye aktarımı şu şekilde olur. “O güzellik şahına saf saf dizilmiş kirpikler atlı askerdir. - O askerlerin- arkasını kollayanı kaşlar, önünde gidenleri ise bakış askerleridir.”

G69/1 Ol şâh-ı hüsne kim şaf-ı müjgân sipâhdur / Düm-dârı hatt **mağdem**-i ceys-i nigâhdur

mağrûn [3] yakınlştırılmış, ulaşmış, kavuşmuş; bitişik, yakın. <KT, LN>

K17/36 Nice iqbâlün için eylesün halk du‘â / Devletün oldı huşûsâ bu maħalle **mağrûn**

G121/1 Dil-dârı olsa ehl-i dilün ârzû-şumâr / Luṭf-ı nigâhı olmsa **mağrûn**-ı intizâr

mağrûn etmek [1] yaklaştırmak; kavuşturmak, erişirmek.

K1/20 **Mağrûn edip** nevâziş-i dest-i şefâ‘ate / Dârü’l-amân-ı şefkati âsûde-hâl eder

mağşad [1] kasıt, meram, niyet, amaç (bkz. mağşûd). <KT, LN, Kanar/2>

K30/3 Ka‘be-i **mağşada** reh-yâb şanırdum kendüm / Hâşıl olduğça şafâ sa‘y-ı merâmumda benüm

mağsem [1] bölüşürme yeri, kısmet mahalli. Sözcük “mağsim” olarak imlâ edilmelidir. <LN, Ahterî>

K17/15 Baḥşîş-âmûz-ı kerem Hâzret-i Şâlih Pâşâ / Ki der-i devletidür **mağsem**-i erzâk-ı butûn

mağşûd [12] istenilen, istek; meram edilen (bkz. maṭlûb). <KT, LN, OTAL>

K5/37 Etmeyüp rahş-ı mülâyim-harekât-ı ṭab‘um / Ermege menzil-i **mağşûda** heves-peymâyî

K28/15 Ey ḥ‘âce-i ser-âmede mümkün degil midür / **Mağşûd** def‘-i cû‘ ise nân-ı cevîn ile

K34/25 Yalınız ḥaşmı degil **mağşûdı** olsa kaldurur / Keştî-i nüh-bâdbân-ı çarḥı bād-ı himmeti

M3/XII/2 **Mağşûd** ise vuşûl şehinşâh-ı aḳdeme / Düş ḥâk-i pây-ı ḥâzret-i sulṭân-ı erkeme

G36/4 Pîşânî-i **mağşûduma** sebt olmuş ezelden / Mehcürî-i ḥâk-i ḳadem ü ḥasret-i dîdâr

G94/3 Nesîm-i dil-keş-i şubḥ-ı hidâyetden murâd ancaḳ / Der-i **mağşûd**-ı erbâb-ı dilün best ü güşâdıdur

G100/4 Ey şikenc-i ṭurra **mağşûduñ** dil-i âşüfteye / Ḥarf-ı râz-ı ser be-mihr-i âhı söyletmek midür

G122/5 **Mağşûd** Nâ‘ilî ser-i küy-ı vişâl ise / Mecnûna deşt ü Kûh-kene Bî-sütûn yeter

G298/3 Rûy-ı **mağşûd** olsa da âyînemüzde cilve-ger / Sîr-çeşmüz rû‘yet-i dîdârdan şimden gerü

G372/4 Dür imiş menzil-i **mağşûd** deyü te‘cîl etme / Olma mensûb-ı muşîbet ḥaber-i zûd gibi

G372/7 Olma âgûş-nişîn-i der ü dâm-ı erzâl / Düş-ı rif‘atde bulun şâhid-i **mağşûd** gibi

G388/6 Hümâ-pesendî-i iqbâle nâzdan **mağşûd** / Segân-ı küyuña virmekdür üstüḥ‘ânümüzü

mağşûre [1] taş duvarla çevrili ev. <ZL, Kanar/3>

M1/VI/7 Rûḥ-ı revân-ı pâküñe ‘uḳbâda cilve-gâh / **Mağşûre**-i bihişt ola ḥûr u ḳuşûr ile

mağşûre-nişîn [1] etrafı duvarla çevrili evde oturan. Tanıkta Tıflî’nin, cennet bahçesinde kendine mahsus böyle bir yerde oturması temenni edilmektedir.

T4/1 Tıflî ḳulını eyleye ‘uḳbâda Ḥudâ / **Mağşûre-nişîn**-i ḥuld u mağfûr-ı ebed

ma‘ḳûl [3] mantıklı, akıllıca, akla uygun, akla yakın, aklın kabul ettiği. <KT, Cûdî, OTAL>

K15/11 Âhuñ da yeri düşmemek olmaz hele şimdi / Ol fitneye **ma‘ḳûl**-ı müdârâ mı degildür

G150/2 Ol mâh-ı kec-külehdan minnet-keş-i ḳudûmuz / Ey baḥt-ı tâb-sâmân **ma‘ḳûle** ḳâ‘ilüz biz

G229/2 Şor nergis-i maḥmûruña sâḳî bu ḥumâra / **Ma‘ḳûl** mıdur rind-i mey-âşâma taḥammûl

ma'kūs [1] aksolunmuş, yansıyan, bir yere vurup geri dönen veya sureti görünen.

<KT, Cûdî, LN, Kanar/2>

G43/1 Ğam şanma dil-i şâfda maḥbūs degildür / Āyîne niḳāb-ı ruḥ-ı **ma'kūs** degildür

maḳziyyü'l-merām [1] erişilmek istenilen, arzulanan. <OTAL>

K23/21 O ebr-i nev-bahār-ı mekrümet kim gevher-efşāndur / Kef-i cüdi şenā-kārān-ı **maḳziyyü'l-merām** üzre

māl [7] kullanılan kıymetli ve gerekli şey, kullanıma hazır para, eşya veya hayvanlar; varlık, şervet. <KT>

K3/35 O yolda **māla** kim eyler nazar ki ḥāsirdür / Nişār-ı naḳd-i ḥayāt etmeyen ḥisābında

K12/79 Minnet Allāha ki etmiş ser ü sāmān-ı suḥen / H̱'ace-i cevheri-i ṭab'umı müstağnî-i **māl**

K16/5 İstikāmetle olup **māl**-i şehin-şāha vekīl / Dāniş ü fiṭnatına eyledi dünyā taḥşin

K21/11 O müsta'īd-i 'imāret ki istikāmet ile / Vekīl-i **māl**-i şehinşāh-ı 'ālem-ārādur

māl ü benün [1] mal ve evlatlar, ev bark.

K17/71 Hem ola müntefi'-i ḳalb-i selīm ol dem kim / Olmaya ḥiç kese menfa'at-ı **māl ü benün**

māl ü menāl [1] bir kimsenin sahip olduğu her şey, varı yoğu. <OTAL>

K1/36 Ḳārūn odur ki şervet-i faḳr u fenā anı / Müstağnî-i tecemmül-i **māl ü menāl** eder

māl-ā-māl etmek [1] doldurmak, tıka basa doldurmak. <Kanar/2>

K12/76 Nice ḳulzüm ki kemīn mevci **eder** gāh-ı ḥurūş / Dāmen-i nüh-felegi gevher ile **māl-ā-māl**

mālā-keḷām [1] söz götürmez, diyecek yok, pek mükemmel çok iyi ve mükemmel.

<KT>

K23/34 Edā-yı midḥatüñde 'aciz u taḳşirüm ola ma'zūr / Ḳabül eylerse luṭfuñ ḥayyiz-i **mālā-keḷām** üzre

mā-lā-yutāk [1] takat getirilmez, dayanılmaz. <OTAL>

M1/V/4 Bīn yılda rüzgāra gelür bir vücūd idün / Gitdün hezār ḥasret-i **mā-lā-yutāk** ile

mālḥulyā [1] kara sevda; bir hastalık. Alāmetleri sihir ve gereksiz işlerle uğraşmak, olmayacak şeylere üzülmek, çabuk küsmek ve korkulmayacak şeylerden korkmaktır. <Burhān-ı Kâtî', OTAL>

K1/44 Sevdā-yı ḥām-ı devlet deh-rūze ḥāşılūñ / **Mālḥulyā**-yı meşgale-i bî-me'āl eder

mālīk [3] bir şeyi olan, sahip, ıssı, efendi; tasarruf ve idare eden. <KT, OTAL>

K22/37 Ammā o fırḳa **mālīk**-i genc olsa mārđur / K'olmuş ḥamīr-i māyeleri şerr ü şürdan

G116/5 Sa'y ile niceler olup **mālīk**-i kīmyā-yı faḳr / Ḥāk be-dest devlet ü cāha zekāt virdiler

mālīkū'r-rikāb [1] üzengi tutan || insanlar üzerinde hüküm sahibi olan. <Seccadî/1>

K3/70 Muḥiṭ olan yine sensin bu rāzı söz mi deger / Gedāya nezd-i şeh-i **mālīkū'r-rikāb**ında

mālīş [2] sürme, sürüşürme, ovuşturma. <Cûdî, OTAL> Aşağıdaki tanıkta bir madenin saflığını ölçmek için onu mihenk taşına sürme ameliyesi anlatılmıştır.

K29/19 Muhtâc-ı **mâliş**-i mehek-i imtiḥân degil / Şarrâf-ı rûzgâr bilür naḳd-i himmetûn

G227/5 Muhtâc-ı **mâliş**-i mehek-i imtiḥân degil / Şarrâf-ı rûzgâr bilür naḳd-i himmetûn

ma'lûm [7] bilinen, bilinmiş, öğrenilmiş, belli, herkesin bildiği. <KT, LN,

OTAL>

K13/5 Mâhiyyeti **ma'lûm** olan eşḥâş-ı erâzil / Bâlâ-ter idi mertebede necm-i Sühâdan

K14/87 Nâdâna cihân gül-şen olur 'ârife küllḥen / Bu mes'ele **ma'lûm**-ı kirâm-ı 'uḳalâdur

K22/25 **Ma'lûm**-ı ḥazretûn mi degil gördüğüm cefâ / Meddâhı olduğum küremâ-yı vaḳûrdan

K22/35 **Ma'lûmdur** cenâbuña kim ber-güzârdur / Pây-ı meleḫ ḥuzur-ı Süleymâna mürdan

M1/IV/5 Ḥayfâ ki ḳaldı maḥşere dâduñ zamânenen / Mazlûmsın ki olmadı **ma'lûm** ḳâtilûñ

M5/II/10 **Ma'lûm** degil mi ḥâk-i pâye / Ahvâl-i dil-i melâmet-üşlûb

G97/6 Zâtı eşrâf-ı zamânuñ Nâ'ili **ma'lûmdur** / Ehl-i 'ilmûñ kim şorar zâtın zamânın kim bilür

mâ-melek [1] birinin sahip olduğu şey, birinin tasarrufu altında bulunan mal ve

mülk, her ne var ise, varı yoḡu. <KT, OTAL>

G16/3 Sûdâ-gerân-ı 'ışḳuñ olur şâh-benderi / Ol kim bu yolda **mâ-melekin** bâce virdi hep

ma'mûr [3] bayındır, şenlikli, harap olmayan. <KT, LN, OTAL>

G320/4 Sırışk-âb-ı riyâdan devlet-i şâdî-i rindânda / Yıḳıldı ḥanḳâh mey-ḥâne **ma'mûr** oldu gitdükçe

Aşağıdaki tanıklarda sözcük “Beyt-i Ma'mûr” terkihi içinde kullanılmıştır (bkz. Beyt-i Ma'mûr).

K23/20 Felekden ḳadri a'lâ olduğın ma'nide fehm eyler / Bilenler Beyt-i **Ma'mûr** olduğın Beyt-i'l-Ḥarâm üzre

G372/3 Çâr erkân-ı vücuduñ ede gör ḳible-i cân / Beyt-i **Ma'mûr** olasun Ka'be-i mescûd gibi

ma'mûre [5] insanların yaşadığı, güzel işlenmiş memleket; şehir, kasaba, belde,

mamur olan yer. <KT, Cûdî, LN>

K8/3 Ki ola fâtiḫ-i **ma'mûre**-i 'Irâḳ-ı 'Arâb / 'Uluvv-ı ḳadr ile nâm-ı bülend-pervâzı

G62/3 Çeşmûñle mülk-i câna düşen şûr-ı fitneden / **Ma'mûre** ḳazâda olan ihtilâli gör

G156/4 **Ma'mûre**-i maḥabbeti yıḳdı tegâfûlûñ / Ey şehriyâr-ı taḫt-ı dil ey pâdişâh-ı nâz

G195/2 Devr-i niḡehûñde felek-i ḥâne-ḥarâbuñ / **Ma'mûresi** bir geşte-i âh-ı şehir ancaḳ

G316/6 Nâ'ili **ma'mûre**-i 'âlem-ḥarâb olsun ki çarḫ / Ḥâne-i bûm eyler âḫır nûzhet-âbâd etse de

ma'nâ, ma'nî [44]

1. anlam, mefhum, bir kelime ya da kelime topluluğunun ifade ettiği şey; kalbe doğan fikir.

<KT, Cûdî, OTAL>

K1/13 Ol Hümmüs-i me'âric-i nuṫḳum ki sözlerüm / Risto-yı 'aḳlı ḫikmet-i **ma'nide** lâl eder

K1/14 Meşşât-ı ḳalem reşḫât-ı midâdumı / Yer yer cemâl-i şâhid-i **ma'nâya** ḫâl eder

K2/27 Zihî ḳitâb ki **ma'nâ**-yı noḳtasında bile / Hezâr nükte-i pinḫân u âşikâr ḳalur

K5/1 Meryem-i nuṫḳum edüp yine Mesîḫâ-zâyî / Rûḫ-zâr eyledi beytüş-şanem-i **ma'nâyı**

- K5/2 Yine gösterdi Kelīm-i dile bir şu' le-i feyz / Tūr-ı **ma'nide** edüp naḥl-i kalem lalāyī
- K5/7 Ṭab'-ı pākūmdür o ser-çeşme-i **ma'nı** ki eder / Reşhası âb-ı ḥayât-ı suḥene saḳḳāyī
- K5/16 Ğam degil görmese ḥuffāş-nihādān-ı zamān / Levḥ-i âyīne-i ṭab' umda olan **ma'nâyı**
- K5/35 Neydi revnaş-siken-i Maḥzen-i Esrâr olmak / Bezl edüp 'âleme genc-i güher-i **ma'nâyı**
- K5/38 Eylemiş râyiz-i endişeme Ḥākānīnūn / Türktâz-ı reh-i **ma'nide** teḳaddüm pâyı
- K17/55 Benüm ol Husrev-i Ḥākānī-i **ma'nı** ki olur / Naḳd-i sermāye-i feyzümle girân-bâr-ı duyūn
- K17/61 Ṭarḥ-ı nev-kārī-i **ma'nâ** ile kim dest-i ḥayāl / Târ u pūd ı ḥaṭ-ı şî' rümde olur naḳş-nümün
- K21/1 Kalem ki zemzeme-perdâz-ı bezm-i **ma'nâdur** / Mediḥe-senc-i semiy-yi Ḥabīb-i Mevlâdur
- K23/39 Ḥuşûşâ ṭab' um ol mu' ciz-tirâz-ı mülk-i **ma'nîdür** / Ki olmuş ḥükmi nâfiz ḥāme-i vaḥy-irtisām üzre
- K23/41 Benüm ol köhne şâgird-i mu' allim-ḥāne-i **ma'nı** / Ki sözde ḡalib oldum nice üstâd-ı be-nâm üzre
- K23/44 Ma' ānī ḥüsn-i ta' bîrümde ḥayrândur ki endişem / Eder biñ puḥte **ma'nâyı** fedâ bir lafz-ı ḥām üzre
- K23/47 'Arûs-ı ḥacle-i dāniş ki ṭab' umdur ṭurur şaf şaf / Perestârân-ı **ma'nı** pîş-gâhında kıyām üzre
- K25/3 Cârī ise ḥükümüñ n'ola emvâc-ı suṭûra / Râyet-keş-i **ma'nı** 'alem-efrâz-ı beyânsın
- K25/9 Sen gevher ü rîzân dehenünden dūr-i **ma'nı** / Mânend-i şadef kân-ı güher gevher-i kânsın
- K25/22 Sebbābe-i idrāk ṭuyar cünbişün ancak / Cân **ma'nı** vü elfâz beden sen çü beyânsın
- K26/9 Zebânı tercemân-ı **ma'nı**-i âyât-ı münzeldür / Dili gencine-i esrâr-ı Qur'an-ı müfesserdür
- K26/12 Olur ceyb-i suḥen bir gevher-i **ma'nı** açıldıḳça / Elinde ḥāme kim miftâḥ-ı kufl-ı genc-i muḥberdür
- K26/34 Kelīm-i Tūr-ı **ma'nâyam** ki ḥāmemdür yed-i beyzâ / Midâd-ı surḥ ile gâhî ki naḳş-ârâ-yı manzardur
- M3/VI/1 Yok bizde feyz 'âlem-i **ma'nâyı** bilmege / Bir himmet olsa ḥâlet-i 'uḳbâyı bilmege
- M7/II/2 Verâ-yı kām-cüyân-ı maḥabbet nâ-murâdîdür / Göñül bu maṭla' ın memnûn-ı **ma'nâ**-yı müfâdîdur
- M9/I/5 Cevher-i **ma'nâyı** gör âyīne-i taḥḳîḳde / Kim o cevher vâḳıf-ı râz-ı nüşür eyler seni
- G124/5 Ne efsûn-kâr olur ey Nâ' ilî şî' rûn ki lafzından / Zebân-ı reşg-i mu' ciz-kâr-ı **ma'nı** elken olmuşdur
- G133/1 Söz yok ol ḡonca-dehen vaşfına imlâ şıgmaz / Teng olur cây-ı suḥen lafzına **ma'nâ** şıgmaz
- G135/8 Biz Nâ' iliyâ sözde fûsûn-kâr-ı ḥayâlüz / Elfâzda peydâ dil-i **ma'nâda** nihânuz
- G139/7 Nâ' ilî ḳa' r-ı baḥr-i **ma'nâda** / Şadef-i dürr-i nâb der-baḡalüz
- G149/6 Ğarâbet olmasa **ma'nâda** Nâ' ilî nazmuñ / Ğarîbdür bu ki elfâzı âşinâ düşmez
- G168/5 **Ma'nı**-i rengin ile bâḡ-ı suḥende Nâ' ilî / Nev-şukufte bir gül-i sırâbdur endişemüz
- G201/5 Çok fâris-i mülk-i suḥāmı Nâ' iliyâ biz / Reh-vâr-ı girân-cünbiş-i **ma'nâ** ile geçdük
- G253/5 Nâ' ilî noḳtasıdır daḡ-ı süveydâ-yı dilün / Levḥ-i ḥâtırda olan ḥaşıl-ı **ma'nâ**-yı cünün
- G349/5 Munteḥâb mecmû' a-i i' câz-ı **ma'nîdür** n'ola / Nâ' ilînün olsa yâ Rab mültefit dîvânına

2. iç, ruh, suret ve kalıbın harici, cismanî olmayan hâl. <KT>

- K6/55 Hücûm-ı perdegîyân-ı bihişt-i **ma'niden** / Fezâ-yı maḥşer-i Eyyûb ola ḥıyâbânı
- M6/I/2 Zerrelerdür mümkinât olmuş vücûduñ mihr-i şân / Şûret ü **ma'nide** peydâ vü nihânsın bî-gümân
- G168/2 Lubb-ı **ma'nı** maḥz-ı ḥikmet maḡz-ı esrâr-ı nihân / Bü'l-'aceb mecmû' a-i kem-yâbdur endişemüz
- ma'nâsın bilmek** [5] gerçekte ne ifade ettiğini anlamak, hakikatine ermek.
- G292/1 Bu naḳş-ı bü'l-'acebün ol ki **bildi ma'nâsın** / Verâ-yı perde-i ḡaybuñ eder temâşâsın

3. rüya, düş. <KT, Cûdî, LN>

M4/V/1 Yâr için şöhet-i ağıyara tenezzül güçdür / ‘Āşıka belki bu **ma’ nāy** te’emmül güçdür

G120/6 Nā’ilî hâtır-i bîm-i kazâ yok bizde / Rind-i âgâh bu **ma’ nāda** te’emmül mi eder

Aşağıdaki tanıkta Nâilî, rüyaların renksiz görüldüğü tespitine yer vermiştir.

K4/9 Levh-i bî-reng-i ‘âlem-i **ma’ nî** / Şüret-i nakş-ı mäsivâ-yı dilem

4. makûl sebep. <KT>

M7/V/2 Bu **ma’ nādan** derûn-şādum ki bir dem etmeyüp te’hîr / Edüp ser-tîz ü bürrân tîşe-i âzârı bî-takşîr

ma’ nide, ma’ nāda [2] hakikatte, aslında, işin özü. Bir durumun görüldüğünden farklı bir mahiyeti bulunduğunu ifade etmek için kullanılır.

K23/20 Felekden kadri a’lâ olduğın **ma’ nide** fehmi eyler / Bilenler Beyt-i Ma’ mür olduğın Beytü’l-Harâm üzre

G164/1 Şüretde pây der-gil olan hâlvetîlerüz / **Ma’ nide** ‘arş-menzil olan hâlvetîlerüz

māni’ [12] men’ eden, bırakmayan, engel olan, bir işin icra olunamamsına neden olan; engel, özür, mazeret. <KT>

K7/2 Kazâ ki **māni’**-i tevfiq-i chl-i dānişdür / Hûşul-i kām u ümîde olur mı sa’y müfid

K18/21 Olunca nehbi mühim-sāz-ı inderās-ı felek / Zamāne **māni’**-i aḥkām-ı inḳilāb olmuş

K19/28 Savletüñ **māni’**-i şûr olmasa ḳalmışdı tamām / Dest-i bîdād-ı erāzilde memālik muḥtel

G69/2 Ey āh-ı nerm **māni’**-i teşrîf-i yârsın / Berg-i güle nesîm-i seḥer sedd-i rāhdur

G97/3 Hāvf-ı tûğ-ı ğamze **māni’ dūr** recā-yı vuşlata / Ol tılısm-ı fitnenüñ genc-i nihānın kim bilür

G133/10 Nāle-i derd-i derûn bunda degil **māni’**-i ḳurb / Bu şifā-hāneye Eyyüb-ı şigîbā şıgmaz

G211/2 Hoşâ ki sūr atüne hergiz olmadı **māni’** / Egerçi rāh-ı nişîbü firāzdan geldün

G243/3 Dimāğ-ı sūzî-i ḥayret bu kâra **māni’** diyen / Muvāfiḳ-ı ‘amel-i kîmyâ-yı Ḳārūnam

G282/1 **Māni’**-i ḥarf-i temennâyuz leb-i idrākden / Ḳābil-i irşād-ı ‘ışkuz mezheb-i idrākden

Aşağıdaki tanıklarda “māni’” sözcüğünün, “āmed-şud” ile birlikteliği dikkat çekmektedir.

Bu sözcüklerin birlikte kullanımı, Türkçe’de, sürekli gelip giden birini artık gelip gitmez hâle getirmek anlamındaki “ayağını kesmek” deyimini gibi bir anlam oluşturduğunu düşünmekteyiz.

G274/4 Dile kim müzdaḥim-ābād-ı elemdür şādî / Bulur āmed-şuda biñ **māni’**-i muḥkem ne desün

G296/2 **Māni’** degil o māha āmed-şud-ı nigāha / Dām-ı firîb-i ṭurra çîn-i ‘itāb-ı ebrû

G361/2 Dîde müştāk-ı cemālündür velî müjgānlaruñ / **Māni’**-i āmed-şud-ı nūr-ı nigehdür her biri

Mānî [2] Maniheizm adı verilen, Zerdüştlük, Hristiyanlık ve daha başka birçok dinin karışımı bir dinin kurucusu olmakla beraber klâsik Türk şiirinde daha çok resim sanatındaki maharet ve şöhretiyle adı anılan şahsiyet. Erteng (Erjeng) isimli eseri ile meşhurdur (bkz. Erjeng). <OTAL, MİTOLOJİK UNSURLAR>

K25/38 Tab' uñ ki nihân-ḥâne-i pür-naqş u hikemdür / Erjeng ile **Māniye** daḥi şerm-resānsın

M8/VI/3 Bu şan' atde ne Erjeng ü ne **Mānidür** saña hem-tā

ma' nī-şuver [1] manâdan suretler, vücut bulmuş manâlar.

K17/67 Kilk-i **ma' nī-şuver** ü tab' -ı siḥr-kârumdur / Naqş-pîrâ-yı şanem-ḥâne-i i' câz u füsün

ma' nī-ṭalebân [1] güzel manâlar isteyenler, bekleyenler.

K25/14 Söyleşmedesin ehl-i ma' ârifetle gönülden / Ḥāmūş nedīm-i dil-i **ma' nī-ṭalebānsın**

ma' nī-ṭırâz [1] manâ süsleyen, güzel sözler sarf eden.

G355/4 Bu tarz-ı ḥaş-ı dil-keşe taklîd ederse Nâ 'ilî / Tab' uñ gibi bir sāḥir-i **ma' nī-ṭırâz** eyler yine

mānend [8] benzer, misil, eş. Benzetme edatıdır. <KT, LN>

K13/11 Tâb-ı teb-i âzâr ile **mānend**-i süveydâ / Efzûn-ter idi lerzişümüz kıble-nümâdan

K20/24 **Mānend**-i ḥâme ḥidmetüne bağlayup kemer / Vaz' eylesün maḳâm-ı ' ubûdiyyete seri

K25/9 Sen gevher ü rîzân dehenünden dūr-i ma' nī / **Mānend**-i şadef kân-ı güher gevher-i kânsın

G11/3 **Mānend**-i zerre maḥv-ı vüçüd eyler uğrayan / Ol māhuñ oldu kūy meger gūy-ı âfitâb

G21/4 Ditrer nezâre üstine **mānend**-i âfitâb / Vardıkça ḥ'âb-ı ' işveye ol gurre mâh mest

G29/5 Kemānî kaşlaruñ atdıqça müjgân oḳların diller / Yürür **mānend**-i tîr-âverd gāhî rāst gāhî kec

G271/5 Çoḡaldı düzd-i suḥen Nâ 'ilî bu kişverde / Metâ' -ı nazm ise **mānend**-i müşk-bū düşmen

G342/1 Ebrûlaruñ ki vaz' ede miḥrâb bir yere / **Mānend**-i Ka' be cem' oldu aḥbâb bir yere

manşıb [3] devlet hizmeti, memuriyet; makam, rütbe, derece (bkz. câh). <KT, LN,

OTAL, OTDTS>

G91/1 Sa' âdet-i dû cihân **manşıb**-ı vifâk ister / Zamâne devleti sermâye-i nifâk ister

G282/3 Mâ-hüve'l-maḳşûd ' ârif **manşıb**-ı dünyâ şanur / Ḥ'âce-tâşân-ı cehâlet maṭlab-ı idrâkden

T3/2 Ḥaḳ bu kim zîver-i ser-nâme-i a' mâli idi / **Manşıb**-ı âḥiret ol ḥ'âce-i ' âli-cenâhuñ

manşûr [2] Allah' ın, kendisine yardım ettiği kimse, galip, muzaffer. <Cûdî, LN>

K8/33 Ḥişâr-ı nüh-felegüñ şehriyâr-ı **manşûr** / Şehân-ı taḥt-nişînüñ server-i ser-efrâzı

K28/44 Şadrâ du' â-yı ḥusrev-i ḡazî senüñledür / **Manşûrsın** bu şavlet ü rây-ı rezîn ile

Manşûr [8] tasavvuf erbabının meşhurlarından bir kimse; Hallâc-ı Mansûr. Halife

Muktedir Billâh zamanında şeraite aykırı görülen hareketlerinden ötürü idam edilmiştir.

Aslında dinsel olmaktan çok siyasal bir karar olan Hallâc' ın idam fetvası, yine ancak siyasal

baskı ve entrikalar sonucunda gerçekleştirilmiştir. Mansûr, tarikat mensupları ve

mutasavvıflar arasında maksat ve gaye uğrunda Allah yolunda asılmayı göze alan bir fedayi

timsalidir. <Kâmûsü'l-A 'lâm, MAZMUNLAR VE İZAHI, s. 320, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.

348>

K6/5 Cezâ-yı ' ışḳ u maḥabbetle bî-muḥâbâyam / Bu ' arşa-gâhda **Manşûra** olmağa şanî

G143/9 Nâ 'ilî dîde-i ḥâk-bîne hüveydâ görünüñ / Mevḳıf-ı dârda ser-bâzî-i **Manşûr** henüz

- G148/7 Gerden-firâz-ı ‘ışk idi **Manşûr** Nâ’ilî / Bir cân için ki eylemedi dârdan gürîz
 G166/4 Virüp tezelzül-i **Manşûrî** sâk-ı ‘arşa tamâm / Hudâ Hudâ diyerek pây-ı dâra dek giderüz
 G177/4 Vedâ‘-ı hâk-nişinân-ı ‘ışk edüp **Manşûr** / Firâz-ı dârda bâlâ-nişest olup kalmış
 G185/2 **Manşûruñ** eylemiş yerini teng-nây-ı dâr / Mestî-i ‘şık o perde-ber-endâza şıgmamış
 G218/6 **Manşûr** dârdur bu fenâ gül-şenûñ gönül / Târf-ı çemende bir iki çubın ne añladuñ
 G388/4 Bülend-pâye-i ‘ışkuz ki etmezüz pâ-dâş / Zebân-ı töhmet-i **Manşûra** dâsitânumuzı

mantık [3]

1. söz, kelâm, nutuk (bkz. suhan). <KT, LN>

- K23/18 Zülâl-i çeşme-i feyz üzre emvâc-ı müselseldür / Ma‘ânî **mantık**-ı ‘allâme-i kürsî-makâm üzre

2. hakikat ararken yapılan zihnî muamelelerden hangilerinin doğru hangilerinin yanlış yola çıktığını gösteren ilim. <OTAL>

- K23/17 Benânında kalem mevķûf-ı tahrîr-i havâşîdür / Beyân u **mantık** u tefsîr ü âdâb u kelâm üzre
 G168/4 Mâverâ-yı **mantık** u hey‘et hisâb u hendese / Pây-tâ-ser hikmet ü âdâbdur endişemüz

manzar [2] bakacak yer, görünüş, görünüm. <KT, Ahterî, Kanar/2>

- K26/34 Kelîm-i Tûr-ı ma‘nâyam ki hâmemdür yed-i beyzâ / Midâd-ı surh ile gâhî ki nakş-ârâ-yı **manzardur**
 G220/1 Dîdeden gitmez hayâlî o mücellâ sinenûñ / Cilve-gâhı **manzar**-ı çeşmümdür ol âyinenûñ

manzara [2] bakılıp seyredilen yer; gözün ulaşabildiği yerlerin görünüşü, sureti; pencere. <KT, Cûdî, OTAL>

- K7/9 Çekildi gerdiş-i perkâr-ı çarh’dan fi‘l-hâl / Harîm-i **manzara**-i ârzûya sedd-i sedîd
 G9/4 Düşerdi **manzara**-i çâr-şâk-ı naḥvetden / Bu hüsni ile nâzar etseydi âfitâb saña

manzûme [2] vezinli, kafiyeli söz; manzum olarak yazılmış, edebî değer taşıyan eser; şiir. <Cûdî, OTAL, ETETS>

- K5/23 Nazm-ı pâkumdur o **manzûme**-i hikmet ki olur / Noktası dağ-ı süveydâ-yı dil-i rüsvâyî
 K12/42 Sensin ol nüsha-i **manzûme**-i hikmet ki olur / Fehm-i ser-nâmesi ‘aqla sebeb-i istikmâl

manzûr [2]

1. nazar olunmuş, bakılan, görülen. <KT, Cûdî, LN, ZL, Kanar/2>

- K14/28 **Manzûr** olan a‘yân bakılsa ne taraftan / Zerrîn-kadeḥ ü nergis ü gül mihr-i giyâdur

2. nazarda bulunan, bir teveccühe mahzar olan. <KT>

- K35/13 Semiyî-yi mâh-ı Ken‘ân kim olup **manzûr**-ı şeh dâ‘im / Eder ol âfitâb-ı saltanatdan kesb-i envârî
mâr [7] yılan. <KT, LN>

- K7/38 Ser-i mübarekine kaşd edenlerûñ olsun / Gezende **mâr**-ı siyâh gerdeninde ḥabl-ı verîd
 G135/1 **Mâruz** ki ‘aşâ-yı kefi Mûsâda nihânuz / **Mâr** anlama mûruz ki teh-i pâda nihânuz
 G209/4 Felek ki ḡam-şüde bir **mârdur** zümür-rûd-reng / Vücûdudur yine ol cân-gezâyı kûr edecek
 G390/4 Her rind-i tehî-desti olan münkir-i ‘işret / Bir sîm-beden **mâra** hem-âḡuş görür mi

Aşağıdaki tanıkta definlerin ve hazinelerin yılanlar tarafından korunduğu inanişına gönderme yapılmaktadır (bkz. genc).

K22/37 Ammā o fırça mālīk-i genc olsa **mārdur** / K'olmuş hamīr-i māyeleri şerr ü şürdan

Aşağıdaki tanıkta “dehen-i mār”, “şadef” ve “kaṭre-i nīsān” eski bir inanıştan ötürü bir araya getirilmiştir. Bu inanışa göre nisan yağmuru yılanın ağzına düştüğünde zehir, sadefin bünyesine dâhil olduğunda inci oluşturur (bkz. ebr-i nīsān, şadef).

G226/4 Düşsek dehen-i **māra** şadefden bile geçdük / Tek kaṭre-i nīsān gibi ‘ummāma dökülsek

mār u mūr [1] yılan ve karınca. Ölü beden toprağa gömüldükten sonra yılan ve karıncaya yem olur. Tanıkta bu durum, dünya malının geçiciliğini ifade etmek için kullanılmıştır.

M1/VI/4 Āzürde-i libās-ı perend ü harīr iken / Āmīziş eyledi bedenüñ **mār u mūr** ile

ma'reke [3] savaş edilecek yer, savaş meydanı; savaş. <KT, LN, Redhouse>

K7/27 Medār-ı nıl-i sa'ādātdur bu menzilde / Dilīr-i **ma'reke**-i Kerbelā Hüseyn-i şehīd

K9/5 Evvelīn cümle-i pūr-zūruñ Hızr-ı tevfiḳ / Āhirīn **ma'reke**-i Rüstem-i destān etmiş

G235/4 Çeşm-i hükmin ki vire **ma'reke**-i āşūbuñ / Kahramānlar şunamaz pençe-i müjgānına el

ma'reke-ārā [1] savaş meydanını süsleyen. <Kanar/2>

K8/4 Dike burūcına a' lām-ı nuşret ol hışnuñ / Cuyūş-ı **ma'reke-ārā**-yı ceng-perdāzı

ma'reke-gāh [1] savaş meydanı, savaş mahalli.

K24/37 Tā gerd-i hādīşāt ile mir'āt-ı rūzgār / Şüret-nümā-yı **ma'reke-gāh**-ı nüşür olur

ma'reke-sāz [3] savaş çıkaran; savaşan, bahadır, yiğit.

G294/3 Pāsbān cyle harīm-i dil ü cāna çeşmüñ / Ceyş-i āşūbı kazā **ma'reke-sāz** eylemesün

G312/3 Pāsbān oldı harīm-i dil ü cāna nigehüñ / Ceyş-i āşūb-ı Kazā **ma'reke-sāz** etdi yine

G327/5 Nā'ilī yer mi kalur dehşet-i rustā-hīze / Çeşmi gāhī ki olur **ma'reke-sāz**-ı fitne

ma'rifet [7] herkesin yapamadığı ustalık, hüner, maharet, üstatlık, sanat; irfan.

<KT, Cûdî, OTAL>

K12/69 Mezheb-i çarḫda fehm eylemeyem olduğını / **Ma'rifet** cürm ü hüner töhmet ü endişe vebāl

K15/37 Çekdüm güher-i **ma'rifetüm** silk-i beyāna / Ol pāy-gehe lāyık-ı ihdā mı degildür

K17/30 **Ma'rifet** sende kerem sende şecā' at sende / Olmuş envā'-ı kemālāt ile zātuñ meşḫūn

K20/37 Meşşāta-i ṭabī' atidür ḫāliyā viren / Düşizegān-ı **ma'rifete** zīb ü zīveri

K21/18 Sütüde-menḫıbetā dād-ı çarḫ-ı zālinden / Ki ehl-i **ma'rifete** düşmen-i tüvānādur

K28/66 Gösterdi tār u pūdını kālā-yı **ma'rifet** / Ol kār-gehde naḫş-ı zamān u zemīn ile

G208/8 Nā'ilīnün ṭab'-ı pākinden ne gevherler çıkar / Ol hüner gencīnesin ol **ma'rifet** kânın görüñ

mariz [1] hasta, hastalıklı, sayrı. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

G136/5 Bu şifā-serāçede Nā'ilī bilineydi nabz-ı **mariz**-i 'ışḳ / Elümüz alup ol ṭabīb-i cān yine eyler idi
'ilācumuz

ma' rûf [1] bilinen, malûm; şöhretli, meşhur, herkesin bildiği. <KT, Cûdî, LN>

K29/17 **Ma' rûf**-ı cebr-i hâtır-ı ehl-i niyâzdur / Luṭf-ı dem-â-demûn kerem-i bî-nihâyetûn

Ma' rûf [1] Ma' rûf-ı Kerhî adıyla da bilinen meşhur mutasavvıf. Ailesi Hıristiyan olup onu Hıristiyan mektebine gönderirler. Orada Hocası “Tanrı üçtür” dedikçe Ma' rûf “Birdir” der. Sürekli dayak yer, bir gün evden kaçarak Müslüman olur. Tasavvuf yoluna girer ve ebeynini de Müslüman olmaya ikna eder. Halvetîler, geçmişlerini Ma' rûf-ı Kerhî'ye dayandırır. Nâilî de Halvetiye'dendir ve şiirine Ma' rûf'u konu edinmesi tesadüfî değildir. <ADŞS> Aşağıdaki Ma' rûf'un, hocası ile girdiği mücadeleye gönderme yapılmıştır.

M1/V/3 Ḥayfâ ki oldı şohbet-i nâ-cins reh-zenûn / **Ma' rûf** idûn nihâyet-i ḥüsn-i vifâk ile

ma' rûz [2] arz olunmuş, verilmiş, sunulmuş, bir büyük zatın huzuruna çıkarılan, arz ve takdim olunan. <KT, Cûdî, OTAL>

K24/33 Ümmîd-i luṭf u 'afv ile der-dest-i i' tizâr / **Ma' rûz**-ı ḥâk-i pâ-yi sa' âdet vûfûr olur

K29/11 Ümmîd odur ki cyleye bu nazm-ı pākūmi / **Ma' rûz**-ı ḥâk-i pâ-yi o şadr-ı sa' âdetûn

mâ-şadak [1] sadık olan; sadakat. <LN>

K28/31 Sultân-ı 'ahd ki görünür sende **mâ-şadak** / Dâvûd güft-gûsı Süleymân emîn ile

maşâf [1] harp, savaş, “maşaff”ın çoğulu (bkz. maşaff). <KT, OTAL> Sözcüğün tekil biçimi “maşaff”, saf bağlanacak yer anlamına gelir. Tanıkta fitne askerlerinin saf saf dizildikleri dikkat çekmektedir.

G383/3 Şûr-ı niğehûn 'ışkda **maşâf** eyledi şînem / Şaf şaf sipeh-i fitne beyâbânımı tûtdı

maşaff [1] saf, sıra sıra dizilen mahal, savaş saflarının dizildiği meydan. <KT, OTAL> Tanıkta âh şimşeginin arka arkaya çakışı ifade edilirken kullanılmıştır.

G180/1 Benüm ol şu'le kim olmaz benümle hem-zebân âteş / **Maşaff**-ı berķ-i âhumdan eder 'atf-ı 'inân âteş

mâsivâ [3] bir şeyden başka şeylerin hepsi. Bu tabir, özellikle sufilerce kullanılır. Dünya ile ilgili olan her şey, Allah'tan başka bütün varlıklar anlamlarını taşır. Sufilerce gönülde, Tanrı'dan başka, kim ve ne olursa olsun o kişi masivâya gönül vermiştir. Aynı zamanda varlık âlemini Tanrı'dan ayrı bilen, onları Tanrı'nın sıfatlarının, Tanrı hükümlerinin tecellisi olarak görmeyen kişi de mâsivâ ehlidir. <TASAVVUF TAN DİLİMİZE, s. 212, İSLÂMÎ SÖZLER, s. 119>

K4/9 Levḥ-i bî-reng-i 'âlem-i ma' nî / Şûret-i naķş-ı **mâsivâ**-yı dilem

G164/3 Rencûr-ı 'illet-i keder-i **mâsivâya** biz / Maḥz-ı şifâ-yı 'âcil olan ḥalvetîlerüz

G16/4 Çün şem'-i zer-külâh-ı legen **mâsivâyı** dil / Etdi zâmîme taḥt ile tâce virdi hep

ma' şiyet [3] günah; asilik, itaatsizlik. <KT, Cûdî, OTAL>

K4/42 **Ma'siyet** kâh-ı kemterin ise ben / Kuvvet-i cezb-i kehrübâ-yı dilem

G50/6 Sûdâ-gerân-ı **ma'siyet** aîsun o vaktı kim / Dâdâr-ı haşr bâr-ı metâ'-ı günâh açar

G214/11 Zehr-âbe-nüş-ı **ma'siyet** ol Nâ'ilî gibi / Hılvü'l-mezâk-ı rağbet-i mâ'ü'l-hamîm iseñ

maşlahat [1] bir işin hayırlı olmasını sağlayan şey, önemli iş. <KT, LN> Osmanlı ordusunda komutanlık eden ve sefere giden paşaların, vezirlerin yeme içme, teçhizat gibi ihtiyaçları, yol üzerindeki tımar sahiplerinden ve gidilen yerin ricalinden karşılanırdı. Aşağıdaki tanıkta bu durum ifade edilmiştir.

K27/21 Nereye varduñ ise **maşlahatuñ** gördi ricâl / Eyledün düşmeni bî-nâm u nişân hoş geldün

maşrûf [1] sarf olunan, kullanılan. <KT> Tanıkta, “kerem”in, sarf olunabilir ya da harcanabilir bir metaa benzetilmesi söz konusudur.

G227/3 **Maşrûf**-ı cebr-i hâtır-ı ehl-i niyâzdur / Luţf-ı dem-â-demün kerem-i bî-nihâyetün

maşûn [1] saklanmış, muhafaza altında olan, mahfuz, sağlam, salim (bkz. mahfûz). <KT, OTAL>

K17/1 Etdi ey Âşaf-ı ekrem beni luţfuñ memnûn / Hâk hâţâlardan ede zâtuñ mahfûz u **maşûn**

maştaba [8]

1. kapının iki yanında oturmaya yarayan set, peyke; eski zamanlarda kullanılan peyke ve filozofların oturduklarına benzer yarım daire şeklindeki oturak; saray kapıları yanında kapıcıların oturması için taştan yapılan peyke. <KT, OTDTS>

G21/7 Ey Nâ'ilî terâne-i kilküñden oldılar / Rûhâniyân-ı **maştaba**-i intibâh mest

G45/5 Tenhâ-nişîn-i **maştaba**-i 'ışk Nâ'ilî / Nuql u şarâb u sâgar u hum-hâne kendüdür

G64/5 Zühâda açılmaz der-i eyvân-ı harâbat / Ol **maştaba**-i feyz riyâ-gâh degildür

2. meyhane; [tas.] tekke. <Kantar/1, TASAVVUF TERİMLERİ, Ânenderâc>

G66/4 Fikr-i lebûñle olan 'âlem-i hayret-neverd / Her ser-i râhında bir **maştaba**-i Cem bulur

G153/4 Bizüz ol **maştaba**-i feyz şahbâmuz ile / 'İşkî sâgar be-kef-i küçe-i sevdâ ederüz

Aşağıdaki tanıklarda “bu” işaret sıfatıyla birlikte kullanılan sözcük, “bu dünya, dünya hayatı” karşılığında kullanılmıştır.

K1/41 Sâķisine bu **maştabanuñ** etme i'timâd / Qand-ı neşâtı mâye-i zehr-i melâl eder

K2/4 Bozar şarâbını seyl-i fenâ bu **maştabanuñ** Ne reng-i neşve ne âlâyiş-i humâr kalur

G360/2 Bu köhne **maştabanuñ** bâde-i neşâtı gönül / Riyâyı қо saña zehr-i melâl gelmedi mi

maştaba-pîrâ [1] meclisi süsleyen, zarif ve nüktedan (bkz. meclis-ârâ).

K5/25 Sâķi-i **maştaba-pîrâ**-yı aşîr-i nazmam / Ki teh-i sâgarumuñ rûha gîdâdur lâyi

mâşîta [1] gelini tarayıp saçını düzeltmeye ve zinet eşyalarını takmaya mahsus kadın, yüz yazıcı (bkz. meşşâta). <KT, Cûdî>

K14/35 Sünbüllerin ol verd-i terün etmege ta'îr / Bâd-ı şehri **mâşîta**-i gâliye-sâdur

mâşîta-kâr [3] eskiden kadınların saçlarını tarayan, gelinlerin yüzlerine tuvalet yapan kadın (bkz. mâşîta, meşşâta). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 301>

G44/7 Kilk-i siyâh-ı **mâşîta-kâr** elde Nâ'îl / Kuhl-ı cevâhir-i suhene mîl-dânlanur

mâşîta-kârî [2] süsleyicilik, kadınlara zinet edicilik, allayıp pullama.

K14/36 Ol **mâşîta-kârî**-i dü zülfün ki şemîmi / Sermâye-i büy-ı dem-i müşkîn-i şabâdur

K18/43 Benüm ki **mâşîta-kârî** rüy-ı fikretüme / Midâd-ı surh u siyeh düde vü hîzâb olmuş

maşrık [7] güneşin doğduğu yer ya da taraf; gündeğusu. <KT, LN>

K7/50 Çekildi 'âlem-i keşretten oldı ol sultân / Ğarîk-i lücce-i envâr-ı **maşrık**-ı tevîd

K12/52 Yine bî-dâr olıcağ **maşrık**-ı tab' umdan eder / Böyle bir ma'tla' -ı hırşîd-güher 'arz-ı cemâl

K20/2 Ey **maşrık**-ı necâbet ü şubh-ı sa'âdetün / Dünyâya ferr ü tâb viren mihr-i enveri

G212/6 Toğsa miyân-ı **maşrık**-ı ceyb-i semûrdan / Olmaz mı mihr-i maşsere pâ-dâş gerdenuñ

G377/5 Bâdenün vaqt-ı tûlû'ı neşvede ey Nâ'îl / Âfitâb-ı **maşrık**-ı endîşedür her kıatresi

Kt14/2 **Maşrık**-ı câma h'âbdan o perî / Âfitâba ya toğ ya toğdum der

[tas.] Mağrib, cisim; maşrık ise ruhtur. <TASAVVUF TERİMLERİ>

M6/1/1 Ey şifâtuñ nûr-ı mişkât-ı tîrîk-ş güm-rehân / Mihr-i zâtuñ **maşrık**-ı gayb-ı hüviyyetden 'ayân

maṭbū' [2] tabiate uygun, makbul, beğenilmiş; hoş, latif, güzel (bkz. maṭlûb, maḳbûl). <KT, LN, OTAL>

K35/5 Olur **maṭbū'** u dil-keş kâh-ı minây-ı Sikenderden / Şalınca baħr-ı pür-mevc üzre 'aks ol kaşr-ı halkârî

K36/8 Ne tuğrâ kim şekl-i **maṭbū'** ında var bir özge keyfiyyet / Ki gelmiş zülfesinden zülf-i Nâhid-i perîşânî

mâtem [8]

1. bir ölü için ağlaşıp siyah giyinme ve zevk ile eğlenceden uzak durma, yas. <KT>

K7/42 Gel ey göñül 'âlem-efrûz-ı âh olup edelüm / O şâh-zâdeye **mâtem** merâsimin tecdîd

2. hüzn ve musibet zamanındaki ağlama; hüzn, keder. <Cûdî, LN>

K7/43 'Arûs-ı **mâtemine** dîdeden nişâr edelüm / Dizüp ṭabaqçe-i yâkûta la' l ü mürvârîd

K7/44 Mücâhidân-ı ğazâ muḳbilân-ı ḫazretdür / Şabâh-ı ḫaşr olur a' dâya **mâtem** anlara 'îd

K7/46 Vuḳû'ı **mâtem** olaydı eger zamânında / Bu bezm-gâhda şunmazdı câma el Cemşîd

M1/VII/2Koydı biri birine bu **mâtem** felekleri / Kaşd-ı ḫarâb-kârî-i nüh-ṭârem cyledün

M1/VII/3Etdün şalâ-yı nevḫa ṭarab-gâh-ı 'âleme / Tecdîd-i resm ü kâ'ide-i **mâtem** cyledün

G92/3 Nîl-gün çâder-i eflâk ki **mâtem** yeridür / Câhilün çeşmine bir ğarḳa-i kâşî görünü

G188/4 'Ârif vüçûd-ı 'âlemi maḫz-ı 'adem bilür / Şadî redîf-i **mâtem** ü ğam tev'em-i neşât

mâtem-âşinâ [1] matemî bilen, matemî tanıyan, sürekli ağlayan.

G2/3 Sûr-ı şafâ-yı vuşlata olmaz firîfte / Ḥalvet-güzîn-i hecrün olan **mâtem-âşinâ**

mâtem-efrûz [1] ağıt yakan, yas tutan.

K4/44 **Mâtem-efrûz**-ı şad-merg-i ecel / Cûşîş-i girye-i ğazâ-yı dilem

mâtem-gâh [1] matem tutulan yer, yas evi. <OTAL, Kanar/1>

G124/1 Bu **mâtem-gâhda** feryâda hayret reh-zen olmuşdur / Hücûm-ı ğam tehî-sâz-ı dimâğ-ı şîven olmuşdur

mâtem-gede [1] yas tutulan yer; yasa tutulmuş, yaslı, musibete düşmüş. <KT, Kanar/1>

G42/3 Meyl etmedüğüm sūr-ı şafâ-bağşına dehrûn / **Mâtem-gede**-i dilde olan şîven içündür

matem-serâ [1] matem evi, yas yeri. <OTAL>

K24/22 ‘Âlem ‘arûs-ı bahtuña oldukça cilve-gâh / **Mâtem-serây**-ı dehr tarab-gâh-ı sūr olur

maṭla’ [5]

1. güneşin veya diğer yıldızlarına doğdukları yer. <KT>

K1/30 Ben zerreye o **maṭla’**-ı nūr-ı şuhûddan / Hûddâm-ı bâ-sa’âdeti ‘arz-ı cemâl eder

K12/52 Yine bî-dâr olıcağ maşrıq-ı ṭab’umdan eder / Böyle bir **maṭla’**-ı hurşîd-güher ‘arz-ı cemâl

2. kaside veya gazelin musarra olan ilk beyti. <KT, LN>

K25/28 Evşâfuña bu **maṭla’**ı zeyl eyledi ṭab’um / Kim sen daḥî taḥşînine bigşûde-dehânsın

M7/II/2 Verâ-yı kâm-cüyân-ı maḥabbet nâ-murâdîdür / Göñül bu **maṭla’ın** memnûn-ı ma’ nâ-yı müfâdîdur

maṭlab [1] istek, istenilen şey, maksat; bahis, mesele. <KT, LN, OTAL>

G282/3 Mâ-hüve’l-maḥşûd ‘ârif maṣîb-ı dünyâ şanur / H’âce-tâşân-ı cehâlet **maṭlab**-ı idrâkten

maṭlûb [2]

1. istenilen, aranılan, talep ve arzu olunan şey (bkz. maṭbû’, maḥbûl). <KT, LN>

K13/43 Hâlî degil el-minnetûlî’l-lâh ki ‘âlem / **Maṭlûb** ise maẓmûnına şâhid bülegâdan

2. sevgili, yar; [tas.] Allah. <TASAVVUF TERİMLERİ>

M5/II/2 Ey zerre-i âfitâb-ı hüsni / Âyîne-i râz-ı ‘ışk u **maṭlûb**

maṭrûḥ [1] atılmış, çıkarılmış. <KT, ZL, OTAL>

G87/8 Edenler nâme-i ‘ışkuñ cevâbında şuver-kârî / Raḳîbi meclis-i cânânenen **maṭrûḥ** yazmışlar

mâverâ [3] bir şeyin arkasında, ötesinde, gerisinde bulunan, öte, art. <KT, LN>

K4/33 Ben ki yâd eyledükçe mi’râcın / Lâ-mekân-seyr-i **mâverâ**-yı dilem

K7/3 Qader ki perde-i ḥalvet-serây-ı hikmetdür / Ne **mâverâsı** hüveydâ ne perde-dârı bedîd

G168/4 **Mâverâ**-yı mantıq u hey’et ḥisâb u hendese / Pây-tâ-ser ḥikmet ü âdâbdur endîşemüz

mâye [19]

1. bir şeyin kendisinden üretilip vücuda getirildiği madde; asıl, esas. <KT, Cûdî, LN, FZ>

K1/41 Sâķisine bu maşṭabanuñ etme i’ timâd / Qand-i neşâṭi **mâye**-i zehr-i melâl eder

K7/6 Cidâl sîne ḥırâş u sitîze rûh-gezâ / Qazâ ḥilâf-ı rızâ şulḥ **mâye**-i tesdîd

K7/47 Bu ğamla lây-ı ḥumî cevher-neşâṭ ise de / Ḥamîr-i **mâye**-i endûḥ olur şarâb-ı nebîd

- K22/37 Ammā o fırça mālîk-i genc olsa mârdur / K'olmuş hamîr-i **mâyeleri** şerr ü şûrdan
M1/I/8 Ey vâ ey birâder-i bâ-cân berâberüm / Ey **mâye**-i hayât-ı dil-i derd-perverüm
G4/1 Edeli zevk-i tahayyür gamı tiryâk baña / Oldı vâ-sühtegî **mâye**-i idrâk baña
G8/3 Muḥâldür eşer ol çeşm-i ser-girâna hemân / Hamîr-i **mâye**-i nâz olmasun şarâb saña
G143/3 Oldı zaḥm-ı dile bir kerre nemek-pâş lebûn / **Mâye**-i hûn-ı dil ü dîdedür ol şûr henüz
G165/1 'İşkuñ ki zîr-i pâda muḥaḳḳar türâbıyuz / Hüsnuñ hamîr-i **mâye**-i nâz u 'itâbıyuz
G173/2 Sîne-i pür-dâğda âteş-i 'İşkuñ heves / Kem şererin **mâye**-i sûz u güdâz eylemiş
G324/4 Feyz-i eşer-i neşve-i şahbâ-yı lebûndür / Bu şûr ki var **mâye**-i âb u gülümüzde
G329/4 Tâze sevdâ-yı bahâr-ı haṭ-ı sebzûnle olur / 'Aql-ı kül **mâye**-i terkîb-i cünûn-ı fitne
G354/1 'İşkdur **mâye**-i râḥat dil-i pür-derdümüze / Reşk eder kâh-rübâ reng-i ruḥ-ı zerdümüze
G354/5 Nâ'îlî ḥaste-i bitâb-ı gam-ı cânânuz / 'İşkdur **mâye**-i râḥat dil-i pür-derdümüze
Ş10/1 Sensüz olan 'ıyş ü şafâlar bize / **Mâye**-i hûn-ı dil-i gam-ḥ'ardur

2. bir iş görmek için varlığı gerekli şey, sermaye. <KT>

- K34/1 Ḥayl-i rindânı perîşân etdi zühdüñ âfeti / Döndürüp naḳd-i şigîbe **mâye**-i cem' iyyeti
G27/1 Olmazdı gamuñ **mâye**-i icâd-ı maḥabbet / Hüsni-ezelî olmasa hem-zâd-ı maḥabbet

3. servet, mal; para. <KT, OTAL>

- K34/8 Çarḥuñ iḳbâliyle tev'emdür ne deñlü germ ise / Ḥ'âcegân-ı **mâye**-i zühdüñ zamân-ı nikbeti

4. dişi deve. Aşağıdaki tanıkta devlerin meşhur kini ifade edilmiştir. Devler, kendilerine yapılanı kolay kolay unutmayıp, aradan yıllar geçse bile intikam alacakları bir fırsat kollarlarmış. Hatta, deve sahipleri böyle bir kinden korktukları için develeri bağladıktan sonra yükleri de üst üste kendi etraflarına yığarlarmış. Bu suretle geceleyin ansızın devenin altında kalarak ölmekten korunurlarmış. <Cûdî, LN, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 168>
Sözcüğün “asıl, maya” anlamı da aşağıdaki tanıkta kastedilmektedir.

- K21/26 Komez 'adâvet-i dirînesin ahâlîye / Me'âdin-i cehele **mâye**-i eşirrâdur

ma'zeret [2] özür dileme, af isteme. <KT>

ma'zeret-ḥ'âh [1] özür dileyen. <LN, OTAL, Kanar/1>

- G370/5 Şermsâr-ı ruḥ-ı pür-tâbuñam âh etdükçe / **Ma'zeret-ḥ'âhum** olan baḥt-ı siyeh-rüy gibi

ma'zeret-sâzî [1] mazeret bildirme, özür dileme.

- K8/10 Eder gubârını ithâf-ı târik-i hürşîd / Olan o ḥâke cebîn-sây-ı **ma'zeret-sâzî**

mazhar [7]

1. bir şeyin ortaya çıktığı, görüldüğü yer veya kişi, tecelli yeri; [tas.] Allah'ın isim ve sıfatlarının zuhur ve tecelli mahalli. <KT, TS, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K12/87 Mesned-i câh-ı vezâretde her âyîne ola / **Mazhar**-ı 'âtîfet-i ḥayy-ı qadîmü'l-âzâl

- K17/32 Zâhir ü bâṭınuñ etmiş eşer-i ḥaşyet-i Ḥaḳ / **Mazhar**-ı sırr-ı 'ibâdât-ı Cüneyd ü Zü'n-nûn

G153/1 Dīde-i cān ile hüsün ki temâşâ ederüz / Çeşmümüz **mazhar**-ı envâr-ı tecellâ ederüz

2. nail olma, şereflenme; erişmiş, erişen (bkz. nâ 'il, muvâfık). <OTAL, TS>

K8/26 Düşerse nehyüne **mazhar** mu' aşirân-ı felek / Olur gusihte-i evtâr Zührenüñ sâzı

K11/29 Erdi söz pâyâna şimdi hâtıra ey Nâ 'il / **Mazhar**-ı feyz-i kabûl olan du' âlardur gelen

K26/41 Ola zâtı serîr-ârâ-yı devlet ol kerem-kâruñ / Vücûdı haq budur kim feyz-i isti' dâda **mazhardur**

M4/VI/2 **Mazhar**-ı lutf-ı ' itâb olmağa lâıyk mı degil / Devlet o bî-dile küyünde gedâlık mı degil

mâzî [1] geçmiş zaman. <LN, OTAL>

K19/29 Erdi ol ' ahd-i sitem gâyeteye kim eyler idi / Ğam-ı **mâziye** tekaddüm elem-i müstakbel

mazlûm [4] zulüm görmüş, zulme uğramış. <KT, LN>

K13/3 Bu meclis-i pür-vaşet-i bî-dâdda ancak / **Mazlûmlar** âhıydı gelen gûşa hafâdan

M1/IV/5 Hayfa ki kaldı mahşere dâduñ zamânen / **Mazlûmsın** ki olmadı ma' lûm kâtilüñ

mazlûm-ı bî-günch [2] günahsız mazlum, bir suçu olmadığı hâlde cezaya ve cefaya maruz kalan kişi.

M1/I/1 Ey rûzgâr-ı kîne-ver ü çarh-ı kîne-ğ'âh / Bî-dâd kerden oldu o **mazlûm-ı bî-günâh**

M1/I/6 Tût dâmen-i sipihri hemân rûz-ı rusta-ğ'iz / **Mazlûm-ı bî-günâh** idüğinde yok iştibâh

mazmûn [6]

1. manâ, meal, mefhum, kavram. <KT, LN, OTAL>

M5/II/7 Ey nokta-i hâl-i ' ârızında / **Mazmûn**-ı niyâz u nâz mektûb

M5/III/5 Ol yolda figânı ehl-i derdün / **Mazmûn**-ı terâne-i ceresdür

G3/5 Eylemem **mazmûnına** Cibrîli mahrem Nâ 'il / Ğamzeler kim fitneden ifşâ-yı râz eyler baña

2. nükteli ve cinaslı güzel söz; bir şeyi, o şeyin özelliklerini söyleyerek veya onunla ilgili kavramları, unsurları kullanarak bir beyitte gizleme. <KT, ETETS>

K13/43 Hâlî degil el-minnetüli'l-lâh ki ' âlem / Maţlûb ise **mazmûnına** şahid bülegâdan

K17/63 Siyeh ü surh midâd ile ki gâhî ederüm / Kaşd-ı zîb ü fer-i düş u ber-i bîkr-i **mazmûn**

K20/32 **Mazmûn**-ı hüccet-i suhen ü tab' -ı pâkine / Şâhiddür ehl-i dâniş ü idrâküñ ekseri

ma' zûr [6] özü kabul olunan, vazifesini yerine getirmesine bir engel bulunan,

mazaretli. <KT, TS>

K15/35 **Ma' zûrdur** eylerse huzûrında mübâhât / Sâhîr mi degildür suhen-ârâ mı degildür

K23/34 Edâ-yı midhatünde ' acz u taşşîrüm ola **ma' zûr** / Kabûl eylerse lutfuñ hayyiz-i mâlâ-kelâm üzre

G143/8 Gelmedi câm-ı lebünden dil-i sermeste ferâğ / Erdi güstâhlığı gâyeteye **ma' zûr** henüz

ma' zûr tutmak [3] mazur görmek, özürlü saymak. <Kantar/2>

K14/74 **Ma' zûr tut** ey kân-ı kerem ' acz u kuşûrın / Endîşe ki Ğarh-ı ' arağ-ı şerm ü hayâdur

K22/26 **Ma' zûr tut** bu şekvede güstâh isem eger / Memdûhdur müzâhî-i hâtır sürûrdan

G280/1 **Ma' zûr tut** hâfâsını ey şûh-ı nâzenîñ / Mecnûn-ı nev-bahâr-ı Ğamuñdur dil-i hâzîñ

me'ād [3]

1. ahiret. Zıddı, dünyanın kuruluşu anlamına gelen mebde'dir. "Mebde' ve me'ād, dünya ve ahiret anlamına gelir. <KT, LN, OTDTS>

K7/5 Cihān girīve-i āşūb u rüzgār ġarīm / **Me'ād** u mebde'i ḥayret amānı maḥz-ı va'īd

K37/16 Olur mı sālīk-i āgāha bir mesīre-i feyz / Vücūd 'āleminūn mebde' ü **me'ādı** kadar

2. geri dönme, geri gidiş, avdet. <KT, LN>

M3/VII/1 Ğam çekmezüz bilinmez ise ger **me'ādumuz** / Mesdūd imiş ne çāre reh-i ictihādumuz

me'ādin [2] madenler, ma'den'in çoğulu (bkz ma'den). <KT, LN, Redhouse>

K18/13 Qılup ya ḥūn-ı **me'ādin** 'urūq-ı ḥākde cūs / Güzārīş-i tef-i ḥūrīd ile müzāb olmuş

K21/26 Qomaz 'adāvet-i dīrīnesin ahālīye / **Me'ādin**-i cehele māye-i eşirradur

me'al [3]

1. manā, mefhum. <KT>

K1/16 Ey müdde'ī mefāḥiretüm görme nā-revā / Fehm et bu remzi kim saña şerḥ-i **me'al** eder

K12/41 Sensin ol 'ālim-i pūr-ḥikmet ü dāniş ki kader / Levḥ-i maḥfūza zamīrūnden eder aḥz-ı **me'al**

2. bir şeyin ardındaki hakikat, görünüşün ifade ettiği gerçek anlam.

K3/30 Ḥazer ġurūrdan ey muşt-ı ḥāk fikr eyle / **Me'al**-i ḥālī enāniyyet iktisābında

me'āric [1] çıkacak yerler, merdivenler, mi'rāc'ın çoğulu (bkz. mi'rāc). <KT, LN,

OTAL>

K1/13 Ol Hürmüs-i **me'āric**-i nuṭqum ki sözlerüm / Risto-yı 'aqlı ḥikmet-i ma'nide lāl eder

me'āşī [3] günahlar, cürümler, ma'şiyet'in çoğulu (bkz. ma'şiyet). <KT, LN>

K2/24 O mihrībān-ı ümem ol şefī'-i rüz-ı nedem / Ki nehyi ġuş-ı **me'āşide** ġuşvār kalur

M2/IV/4 Ta'dād-ı **me'āşī** ile olsun ser-i kārūn / Kim meşğale-i verziş-i ālāf u me'āt ol

M2/V/8 Maḥşer ki tūta ma' deletūn rüz-ı ḥayātadan / Pūr-cürm ü **me'āşī** bu güneḥ-kārūnı yā Rab

me'āt [1] yüzler, yüzlerce..

M2/IV/4 Ta'dād-ı **me'āşī** ile olsun ser-i kārūn / Kim meşğale-i verziş-i ālāf u **me'āt** ol

mebādī [1] evveller, başlangıçlar, prensipler, mebde''in çoğulu (bkz. mebde').

<KT, LN, OTAL>

K7/4 Qıyām-ı merkez-i ḥayret medār-ı qurb-ı vīşāl / Verā-yı qurb-ı meṭālib **mebādī**-i teb'īd

mebde' [2] başlangıç, başlama; ilk unsur, prensip. <KT, LN, OTAL>

K7/5 Cihān girīve-i āşūb u rüzgār ġarīm / Me'ād u **mebde'**i ḥayret amānı maḥz-ı va'īd

K37/16 Olur mı sālīk-i āgāha bir mesīre-i feyz / Vücūd 'āleminūn **mebde'** ü me'ādı kadar

mebḥaş [2] bir bahse dair fasıl, bap, bahis. <KT, Cûdî, OTAL>

M6/IV/1 **Mebḥaş**-ı zāt u şıfātuḥ ḥayret-efzā-yı ḥired / Güft-gū zātuḥda lâ-yuḥşā şıfātuḥ lâ-yu'ed

G133/5 Cāy iken maḥv-ı vüçüd-ı dil-i āgāha o fem / **Mebḥaş**-ı nokṭa-i mevhūme ḥakīmā şıgmaz

mebhūt [1] hayrette kalmış, hayran. <KT, LN, OTAL>

G283/5 Nā 'ilī leb-teşnedür bir cāma dil kim ḥaşre dek / Kendüyi 'aql-ı ḥod-ārā gibi **mebhūt** eylesün

meb'ûş [1] gönderilmiş, gönderilen; peygamber olarak gönderilmiş kimse (bkz. peygamber, resûl). <KT, LN, OTAL>

M6/II/1 Aḥmed-i Muhtârı kim **meb'ûş** u muhtâr eyledün / Perde-i ḡaybuñ verâsından ḥaber-dâr eyledün

Aşağıdaki tanıkta Muhammet Peygamber'in "Ben kılıçlı peygamberim." hadisine gönderme yapılmıştır.

K3/45 Olunca seyf ile **meb'ûş** o server-i levlāk / Girifte-jeng idi şemşir-i kîn kırâbında

mecâl [8]

1. güç, kuvvet, kudret, takat (bkz. tâb, sāmân). <KT, Cûdî, LN, OTAL, Kanar/2>

K12/59 Ne kadar medḥe sezâ-vâr ise zâtuñ o kadar / Kõmadı bende te'addî-i felek nuṭka **mecâl**

mecâli olmamak [5] takati olmamak, hâli kalmamak.

K30/15 Olmasa **nuṭka mecâlün** varıcaḡ ḥavfım odur / Bu meḥâbet ki var ol şadr-ı hümâmumda benüm

M10/I/1 Döndüm hilâle za'f ile cismümde **yok mecâl** / Nân-ı cevînüm etdi felek bedr iken hilâl

M10/I/8 Şad-nîme olsa za'fuma nisbet hilâl-i çarḡ / Her biri bir zebân ile taḡrîre **yok mecâl**

G273/3 Hâtırda zevḡ dilde şafâ tende **yok mecâl** / Erbâb-ı ḡam erişse de nev-rûza n'eylesün

G381/1 Ne cādûdur gör ol vahşî ḡazali / Ki **yok** 'uşşâkuñ nuṭka **mecâli**

2. imkân, fırsat. <KT>

G177/7 Ne Nā 'ilī ne **mecâl**-i vaṭan ne tâb-ı sefer / Nifâḡ-ı baḡt ile ḥâtır-şikest olup ḡalmış

G201/3 Dil virdüğümüz yâre nigâh-ı ḡazabından / Taşrîḡa **mecâl** olmadı imâ ile geçdük

mecâlis [2] meclisler, toplantılar, toplantı yerleri, meclis'in çoḡulu (bkz. meclis).

<KT, LN, OTAL>

M3/III/1 Etdük muḡârenet nice şâḥib-tarîḡate / Olduḡ ḡarîn **mecâlis**-i ehl-i şerî' ate

G61/5 Olur **mecâlis**-i ervâḡa şeb-çerâḡ-efrûz / O şu'le kim eşer-i dâḡ-ı ibtilâdandur

mecâz [9] gerçek anlamıyla deḡil çeşitli ilgi ve benzerliklerden dolayı başka bir anlamda kullanılan söz, hakikat zıddı; [tas.] iḡreti, fani, dünyevî. <KT, TASAVVUF TERİMLERİ>

M3/IX/3 'Işḡ-ı **mecâz** 'aşîḡı mest-i müdâm eder / Ser-germî-i şarâb-ı heves telḡ-kâm eder

M5/VII/1 Yâ Rab senden budur niyâzum / Hem-reng-i ḡaḡîḡat et **mecâzum**

G104/3 Daḡı **mecâz** u ḡaḡîḡat ne olduḡın bilmez / Hevâ-yı 'ışḡ şanur bir dil-i ḡarâbum var

G146/1 'Işḡ-ı **mecâza** düşmişe dil-cûş eder miyüz / Efsâne-i ḡaḡîḡatı biz ḡuş eder miyüz

G167/2 Şişe meksûr olıcaḡ ḡâbil-i taḡḡir olamaz / Mest-i şaḡbâ-yı **mecâz** âyînesin pāk edemez

G263/2 Her sâde-dil ḡaḡîḡat u ḡüsn-i **mecâzdan** / İdrak-i şun'-ı ḡikmet-i ḡâlîḡ mı eylesün

- G285/6 Havaşala-i ḥaḳīqatūn olsa da Nā'ilī ferāğ / Bî-edebāna her tenük-zarf-ı **mecâz** degmesün
- G294/2 'Uḳde-i ḥâtır edüp 'aḳla cünün-ı ğamzeñ / Dil-i Cibrîle hevâ-ḥ'âh-ı **mecâz** eylesün
- G312/2 'Uḳde-i ḥâtır edüp 'aḳla cünün-ı ğamzeñ / Dil-i Cibrîli şafâ-cüy-ı **mecâz** etdi yine
- mecbûr** [1] zor görmüş, zorla bir işe girişmiş. <LN, OTAL>
- K7/20 Yed-i taşarruf-ı Bârîdedür taḥavvül-i ḥâl / Maḳâm-ı emrde **mecbûrdur** şaḳı vü sa'id
- meçhûl** [1] meçhul, bilinmeyen, malûm olmayan. <KT, Cûdî, LN, OTAL>
- K26/5 Ḥaḫî bir nesne yok levḥ-i zamîr-i pâkine ancaḳ / Verâ-yı perde-i ḳudret ki **meçhûl**-i peyâmberdür
- meçîd** [1] şan ve şeref sahibi, aziz ve muhterem. Allah'ın sıfatlarındandır. <KT, Cûdî, LN, OTAL>
- K7/26 Bisât-ı emrdür ey dil bu mevḳif-i ḥayret / Olur ḳıyâmı ḳarîn-i rızâ-yı Rabb-i **meçîd**
- meclis** [53] sohbet etmek ya da görüşmek için bir araya gelmiş insanlar topluluğu, cemiyet, encümen. <KT, LN>
- K2/3 Mişâl-i muğbeçe vü pîr-i mey bu **meclisde** / Zaman olur ne cevân u ne ihtiyâr ḳalır
- K2/5 Şafâ gider keder-âlûd olur bu **meclis**-i üns / Ne cur' asında ne şâfında keyf ü kâr ḳalır
- K3/16 Kim istemezdi bu **meclisde** 'ıyş u nûşı eger / Olaydı neşve meyinde nemek kebâbında
- K7/48 Ḥırâş-ı nâḥûn-i âzâdur bu **meclisde** / O zaḥmeler ki urur târ-ı çengine Nâhîd
- K13/2 Sâzın yere çalmışdı görüp **meclisi** ḥâlî / Nâhîd-i felek zenzeme-i gûş-resâdan
- K13/3 Bu **meclis**-i pür-vaḥşet-i bî-dâdda ancaḳ / Mazlûmlar âhıydı gelen gûşa ḥafâdan
- K15/12 Aḥvâlûnı taḳrîre maḥal düşdi mi âyâ / Bîgâne mi var **meclisi** tenhâ mı degildür
- K15/4 Ḳıl **meclis**-i ervâḥı mu'atṭar nefesünden / Müştâḳ-ı demûn **meclis**-i ḥavrâ mı degildür
- K20/15 Ey mîr-i **meclis**-i küremâ kim şadeḫ-mişâl / Şaçmaḳda dest-i mekrûmetün ḥake gevheri
- K23/14 Ne Cemşîde müyesser oldu bu **meclis** ne Dârâya / Edâ-yı şükri vâcibdür bu devrûn ḥâş u 'âm üzre
- K23/6 Süzülmiş bâde ḥâtırlar gûşâde **meclis** âmâde / Nişâb-ı 'ıyş ü 'işretten aḥıbbâ iğtinâm üzre
- K24/18 Bir kerre **meclisünde** alan ders-i ḥâmûşı / Risto-yı kâr-dân u Felâtûn-şu'ur olur
- K27/5 Gül-i şad-berg-i cemâlerinden olup büy-âver / Eyledün **meclisümüz** bağ-ı cinân hoş geldün
- K30/9 **Meclisünden** budur inşâf ki mehcûr olalı / Bulmadum zevḳ şebâtumda devâmumda benüm
- K30/18 Mündefîc dîr bilürin herze-vekilân-ı nifâḳ / **Meclis**-i Âşaf-ı ḥûrşîd-maḳâmumda benüm
- K34/10 Bir daḫi olmaz mı sâḳî destine sâğar alup / Şâhidân-ı **meclisün** âyîne-dâr-ı tal'atı
- K34/19 Şem'-i bezm-ârâ-yı iḳbâl-i neşâṭ-engîzîdür / **Meclis**-i erbâb-ı tab'un bâ'ış-i germiyyeti
- K34/30 Bulsun ol miḳdâr revnaḳ **meclis**-i pür-feyz kim / Anmağa şerm eylesün bir daḫi vâ'ız cenneti
- M1/2 Muṭrıb nefesün var ola sâḳî meyün efzûn - Her laḫza vü her ân / **Meclisde** şafâ meyle gerek neyle gerekdür - Tâ germ ola şoḫbet
- G18/2 Şarâbuñ şîre-i cân olduğında şübhe yok sâḳî / Ne söz kim **meclisünde** söylenür rûḥ-âşinâdur hep
- G21/6 Ser-germ-i 'ışḳa ḥ'âhiş-i la'lün degil ba'id / **Meclisde** varduğınca olur bâde-ḥ'âh mest
- G22/2 Ḥaḳḳâ ki nuḳl-ı **meclis**-i nâz u niyâzdur / Sâḳiye ğamze 'âşıḳa bîm-i nigâh-ı mest

- G26/5 Bir cām şun ey sâkı-i **meclis** bize yoksa / Hûn-ı ciger-i Nâ 'ilî-i zâra ne minnet
- G39/4 Ağyâr yâd ederse beni **meclisinde** sög / Cevrûn baña telâfî-i lutf-ı raķıbdür
- G57/3 Siyeh kalem yaraşur şâh-nâme-i hüsne / Haţ-âver olmasa **meclisde** tâze bakmazlar
- G70/4 Elbet de şem' -i **meclis**-i iķbâl olan vücûd / Puf kerde-i müsâra'at-ı rûzgâr olur
- G87/8 Edenler nâme-i 'ışķuñ cevâbında şuver-kârî / Raķıbi **meclis**-i cānāneden maţrûh yazmışlar
- G120/2 Süzülüp nîm kadeh bâde ile **meclisde** / Yoksa mestâne gözün kaçd-ı teğâfûl mi eder
- G147/7 Nifâķ-pîşelerün Nâ 'ilî bu **meclisde** / Ğarîme-ķ'ân-ı füsûn-kârî-i tarablarıyuz
- G158/2 Düşdük zekānuñ çāhına zülfûñ hevesiyle / Demdür ki bu **meclisde** giriftâr-ı kemendüz
- G192/2 'Acebdür mest-i 'ışķa pây-mâl-i nâz iken 'âlem / Ser-i **meclisden** ol mest-i teğâfûl germ-ķîz olmak
- G208/5 **Meclisinde** ol fûrûzân şem' -i gül-māhiyyetün / Bülbül ü pervānenün dest ü girîbānın görñ
- G238/4 Şûr-ı **meclis** yeter ey sâķî-i nüh-peymāne / Nic' olur 'ākıbet-i devr-i teselsül görelüm
- G283/3 'İşķuñ rindān içün **meclisde** geh mey geh 'arâķ / Bezme sâķiler nişâr-ı dürr ü yâķût cylesün
- G316/2 Cān ile **meclisde** cānān ülfet-i dîrînesin / Ğşinālîķ şirketinden 'âr eder yâd etse de
- G320/3 Olup hancer-keş-i maķfîl-nişînān-ı każâ ğamzeñ / Tenük-zarfān-ı **meclis** gibi pür-şûr oldu gitdükçe
- G323/5 Dāmān-ı riya ber-zede gel **meclise** zāhid / Peymāne-i leb-rîz-i ħarîfāna toķunma
- G329/2 **Meclis**-i nāzda maķşûş zebān-ı nighüñ / Tercemānî-i mezāyā-yı füsûn-ı fitne
- G333/5 Söyleşilmez **meclis**-i maķşerde de ey Nâ 'ilî / Ğamze-i sâķî gibi mest-i ħarāb-ı nâz ile
- G335/1 Mest-i 'ışķuz muţrıb u sâķî ne nâz eyler bize / Nālemüz **meclisde** kâr-ı sūz u sâz eyler bize
- G364/6 Görüp **meclisde** kārın bir nighle mey-perestānuñ / Füsûn-ı çeşm-i sâķî bâde-i nābı unutturdı
- G373/5 Zālām-ı ğamda ķalurduķ ħayālün olmasa ger / Çerāĝ-ı **meclis**-i şeb-zinde-dār-ı nā-kāmî
- G374/3 Olur ĝāhî leb ü geh ğamzeden dil bezm ü rezm-ārâ / 'Aceb şeh-nâme-ķ'ân-ı **meclis**-i cānāne olmaz mı
- G387/2 Ser-girān-ı nâz u naķvetdür ki bî-pervā olup / **Meclis**-i maķşerde mest-i cām-ber-leb ğamzesi
- G390/3 **Meclis** gibi pür olup na're-i mestān ile rindān / Mescide biraz vā'izi ħāmûş görür mi

“Meclis-i ğam” terkibi, esrarkeş meclisi veya kahvehanesi, tekkesi anlamına gelir.

<MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 197> Aşağıdaki tanıklarda “sarhoşluk” bağlamında “meclis” ve “ĝam”ın birlikteliĝi, bir “meclis-i ĝam”a işaret etmektedir.

M1/3 Rindāna telâfî-i ĝam-ı devr-i teselsül - **Meclisde** bilürsin / Peymāne-i leb-rîz-i pey-â-peyle gerekdür - Bizde budur 'âdet

G123/5 Mestāneleri Nâ 'iliyâ **meclis**-i 'ışķuñ / Ħamyāze-keş-i ârzü-yı şöķbet-i ĝamdur

G199/1 Böyle germ olmaz idi **meclisi** rindān-ı ĝamuñ / Olmasa hûn-ı ciger bâdesi mestān-ı ĝamuñ

meclis-i ervāh [2] ruhlar meclisi.

K15/4 Kıl **meclis-i ervāh**ı mu'atţar nefesününden / Müştāk-ı demün meclis-i ħavrâ mı degildür

G15/3 La' lûn ki olur **meclis-i ervāhda** mezkûr / Bir renge girer neşvesi mey-ķ'ârelerün hep

meclis-i mey [3] içki meclisi. <OTAL>

G285/5 Nāhün-i ĝam revâ mıdur böyle derün-ķırâş iken / **Meclis-i meyde** muţrıbâ ĝuşuma sâz degmesün

G323/4 Ğüstāķî-i nezzāre yeter **meclis-i meyde** / Nāzûklük et ol sîb-i zeneĝdāna toķunma

G379/5 Yâr olmayıcağ Nâ'iliyâ **meclis-i meyde** / Esbâb-ı tarab bâ'îş-i cem'iyet olur mı

meclis-ârâ [2] güzel sözleriyle meclisi şenlendiren, hoşsohbet kimse. <KT, LN, OTAL>

G137/1 **Meclis-ârâ**-yı kıyâmet rind-i 'âli-meşrebüz / Yâr ile zânû-be-zânû câm ile leb-ber-lebüz

G387/3 **Meclis-ârâ**-yı edeb oldukça kendin gösterür / Çeşm-i bî-pervâ-yı şühûndan mü'eddeb gösterür

meclis-efrûz [1] meclisi aydınlatan, parlatan; bir musikî makamı. <OTAL, Kanar/1, Redhouse>

G162/5 Dil-i âteş-nefes kim **meclis-efrûz**-ı maḥabbetdür / Zebân-ı nâlesin ḥunyâ-gerân-ı encümen bilmez

mecmû'a [8]

1. toplanılıp biriktirilmiş ve düzenlemiş şeyler bütünü. <KT>

K25/39 Mir 'ât-ı zamîründe olan tâb u cilâdan / **Mecmû'a**-i envâ'-ı teşâvîr-i ḥisânsın

G109/2 Sensin ol rûḥ-ı muşavver ki olur hem-vâre / Yâd-ı **mecmû'a**-i ḥüsnüñle perîşân diller

G157/6 Tünd-bâd-ı cevri ile pejmürdedür ey Nâ'ilî / Ğonce-i ḥâṭır gibi **mecmû'a**-i aḥvâlümüz

G168/2 Lubb-ı ma' nî maḥz-ı ḥikmet mağz-ı esrâr-ı nihân / Bü'l-aceb **mecmû'a**-i kem-yâbdur endîşemiz

G184/6 Olup **mecmû'a**-i gül âh-ı bülbülden perâkende / Şabâ cûlarla evrâḳ-ı perîşânını devşürmüş

2. şiir ve benzeri eserlerin toplanıp yazılmasıyla oluşturulmuş risale, bu gibi seçilmiş eserlerin kaydedilmesine mahsus defter. <KT>

G256/7 Nâ'ilî buldu kütüb-ḥâne-i faẓl u edebün / Târ-ı şîrâze-i **mecmû'a**-i irfânı ucın

G349/5 Munteḥâb **mecmû'a**-i i' câz-ı ma' nîdür n'ola / Nâ'ilîñün olsa yâ Râb mültefit dîvânına

mecnûn [6] cin tutmuş, çılgın, divane, deli || fena hâlde aşka düşmüş, delice seven, tutkun. <KT, LN, ZL, OTAL>

G5/3 Ben özümnden bî-ḥaber **mecnûn** iken virdi ḥırâş / 'Aql edüp şâgird-i nâ-ḳâbil Felâṭımı baña

G58/4 **Mecnûn**-ı Felâṭun-sebaḳ-ı ḥikmet-i 'ışkız / 'İşk âfet-i 'aql u dil-i nâ-ḳâbilümüzdür

G369/2 Ṭurfê **mecnûnam** ki pey-der-pey ḥayâl-i çeşm-i yâr / Devr eder etrâfımı ser-geşte âhûlar gibi

mecnûn-ı mâder-zâd [2] anadan doğma divane.

K26/26 'Aceb **mecnûn-ı mâder-zâddur** tıfl-ı dil-i 'âşıḳ / Ki ḥûn-âb-ı ciger nûş etse şanur şîr-i mâderdür

G127/4 'Aceb **mecnûn-ı mâder-zâddur** tıfl-ı dil-i 'âşıḳ / Ki ḥûn-ı âb-ı ciger nûş etse şanur şîr-i mâderdür

mecnûn-ı nev-bahâr-ı ğam [1] üzüntü baharının divanesi. Bahar mevsiminde suların coşması gibi, deliliğin de artacağına inanılır. Terkip, bu inanış doğrultusunda oluşturulmuştur.

G280/1 Ma' zûr tut ḥatâsını ey şüh-ı nâzenîñ / **Mecnûn**-ı nev-bahâr-ı ğamuñdur dil-i ḥazîn

Mecnûn [11] Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin erkek kahramanı, Kays; [tas.] ilâhî aşk ile kendinden geçen ve aklî dengesini yitiren Hak âşığı. <LN, ADŞS, TASAVVUF

TERİMLERİ> Sözcüğün lügat manâsı “çıldırılmış, divane”dir. Leylâ’ya duyduğu aşktan ötürü çıldırın Kays’a bu sözcük lâkap olur.

- K5/9 Bir nazarda hıred-âşübî-i bîkr-i fikrüm / Şekl-i **Mecnûna** kor isterse eger Leylâyı
 K17/40 Tavḡ-ı fermānuñ boynında göreydi çarḡuñ / Zülf-i Leylānuñ olur mıydı esîri **Mecnûn**
 G5/2 Gösterür ser-geşte-ḡāl-i vādî-i ḡayret henûz / Girdibād-ı deşt ü şahrâ rûḡ-ı **Mecnûnı** baña
 G178/2 Birinûñ ser-nüvişti nâle olmış birinûñ tîşe / Düşüp şahrâya **Mecnûn** kûha kim Ferḡād ayak başmış
 G122/1 **Mecnûna** pîşvâ-yı ḡaḡîḡat cünün yeter / Leylâ-yı ‘ışḡa rîk-i heves reh-nümün yeter
 G122/5 Maḡşûd Nâ’ilî ser-i kûy-ı vişâl ise / **Mecnûna** deşt ü Kûh-kene Bî-sütün yeter
 G135/3 Güncâyışımız dîde-i **Mecnûnadur** ancaḡ / Nîreng-i cemâlüz ruḡ-ı Leylâda nihānuz
 G181/4 Ten-i **Mecnûnı** ‘ārî eylemiş raḡt-ı tekellüfden / O dām-ı fitne-i şayyād kim āḡûya bağlanmış
 G291/3 ‘Aḡl-ı **Mecnûnı** çeküp dest-i ḡazâ zencîre / Şiken-i ṡurra-i Leylâda ḡomış nîrengin
 G243/4 Tenüm nizār görüp ḡaçma ey remîde ḡazâl / Taşavvur et ki heyûlâ-yı rûḡ-ı **Mecnûnam**
 G359/3 **Mecnûnda** gördi cāzibe-i ‘ışḡı üstüvār / ḡayret meḡâr-ı nākeyi Leylâya virmedi

Mecnûn-şifât [1] Mecnun’a benzer şekilde, Mecnun gibi.

- G374/5 Ḥarem-ḡāḡ-ı dili cānāneden āzürde ḡāṡırlar / ‘Aceb ey Nâ’ilî **Mecnûn-şifât** efsāne olmaz mı

mecrâ [1] suyun aktığı yatak, su yolu, akıntı yeri. <KT, OTAL>

- K10/38 **Mecrâ**-yı feyz olup ṡuta tā kim ney-i ḡalem / Bāḡ-ı ḡayālî ḡurrem ü ter nāve-dān gibi

mecrûḡ [18] yaralanmış, yaralı, kavgada, savaşta ya da kazada bedeni hasar görmüş. <KT>

- K13/1 **Mecrûḡ** idük Allāḡ bilür ṡîr-i cefādan / Biñ ḡuşe görürdük ḡam-ı ebrû-yı Ḳazādan
 M7/I/2 Ten-i **mecrûḡuma** ṡa‘n-ı ‘adû zaḡm-ı ziyād olsun / Edenler ḡöñlümi āzürde mesrûrû’l-fü’ād olsun
 M8/III/4 Dil-i **mecrûḡuma** raḡm eyle ḡalsun dām-ı zülfünde
 G80/2 Gösterüp ḡalka-i zülfinde dil-i **mecrûḡı** / Ser-tırāşum baña āyîne ile şāne şunar
 G80/5 Nâ’ilînün gözedür ḡāṡır-ı **mecrûḡın** o yār / Dest-i luṡfın ki ser-i zülf-i perîşāna şunar
 G87/1 Mesîḡā-süz olan derdün eṡṡibbâ rûḡ yazmışlar / Leb-i la‘lün nemek-pāş-ı dil-i **mecrûḡ** yazmışlar
 G108/2 Eylese ḡaşd-ı teḡāfûl bize aḡyāra baḡar / ṡut ki **mecrûḡı**-ı nigāḡ-ı ḡalaṡ-endāz şānur
 G119/4 Ser-i zülfinde dil bād-ı şabādan iḡtırāz eyler / Meger **mecrûḡı**-ı nevg-i ḡancer-i ḡün-rîz-i müjḡāndur
 G121/4 Peykân-ı nāveg-i müje cāna ḡalîdedür / **Mecrûḡı**-ı ḡancer-i nîḡehüñdür dil-i figār
 G148/6 Ḥoşdur nevāziş-i dil-i **mecrûḡı**-ı ḡamze ki / Düşmez ṡabîb-i müşḡıḡa bîmārdan ḡurîz
 G190/1 Dil-i **mecrûḡ** olalı dūr-i şehvāra şādef / reşḡ eder eşḡüme dūr çeşm-i dūreri-bāra şādef
 G272/3 N’ola **mecrûḡuñ** isek ey leb-i cānān ki raḡîbe / Pāy-tā-ser nemek-i dāḡ-ı dil ü sîne olursun
 G323/1 Zülfinde olan cem‘-i perîşāna ṡoḡunma / **Mecrûḡuñ** olan dillere ey şāne ṡoḡunma
 G346/5 Şehsüvārüm dil-i **mecrûḡı** başup ḡeçme eger / Pāymālün bir avuc ḡāk-i perîşān ise de
 Ş1/4 Dil-i **mecrûḡa** merḡamet demidür / Döyemez intîzāra sultānum
 Ş8/10 Dil-i **mecrûḡa** ki ḡurbānuñdur / İltifāt eyle benüm sultānum

mecrûh-ı dil [2] gönlün yarası. Sözcük, “mecrûh-dil” imlâsı ile de yazılabilir. Bu durumda, “gönlü incinmiş, gönlü yaralı” anlamını kazanır.

G256/6 Gözedüp hâtır-ı **mecrûh-ı dil**-i zârı o şûh / Dest-i lûtfıyla tutar zûlf-i perîşânı ucın

Kt3/1 Şâdî-i maḥabbet de bizüm ḡam da bizümdür / **Mecrûh-ı dilûz** yâre de merhem de bizümdür

me’cûr [2] yaptığı iyiliğin ödül ve mükâfatını gören, ecirlenmiş. <KT, Cûdî>

K28/80 Tâ kim ḡazâdan ehl-i sefer kâm-ver gelüp / **Me’cûr** ola i’ânet-i şer’-i mübîn ile

K37/10 Silâh-ı fakr u rızâ şâhibin eder **me’cûr** / Cidâl-i nefis-i bed-âyine-i cihâdî kadar

meczûb [1] cezbe sahibi, şeyda, aşûfte; [tas.] Allah aşkı ile kendinden geçmiş olan; Allah tarafından cezp edilmiş, yüce mertebelere erişmiş (kimse). <KT, ADŞS, DİNÎ KAVRAMLAR>

T2/2 Mükâşif-i muṭlaḡ **meczûb-ı** muṭlaḡ ṭarîḡ-i dünyâ / Cüneyd ü Bâyezîd ü Edhem ü Şiblîye hem-pâye

medâr [8]

1. bir gökcismnin güneşin etrafında dönerken çizdiği daire, yörünge. <KT, OTAL>

K23/1 Bi-ḡamdi’l-lâh felek dâ’ir **medâr-ı** intizâm üzre / Sipihruñ devri şâbit merkez-i nûn-ı nizâm üzre

2. dayanak noktası, vasıta, sebep, vesile. <KT, LN>

K2/46 Nişâb-ı na’ tuñ ile Nâ’ ilinüñ oldur ümmîd / Ki cürmi maḡfîret-i Ḥâlîḡa **medâr** ḡalur

K2/21 Gel ey enîs-i dil ey ḡam ki ḡasretüñ tende / **Medâr-ı** ḡaşyet-i endüh-ı ḡarḡar ḡalur

K7/4 Kıyâm-ı merkez-i ḡayret **medâr-ı** ḡurb-ı vîşâl / Verâ-yı ḡurb-ı meṭâlib mebdâî-i teb’îd

K7/27 **Medâr-ı** nîl-i sa’ âdâtür bu menzilde / Dilîr-i ma’ reke-i Kerbelâ Ḥüseyn-i şehîd

K14/83 Bir ‘aşra yetişdük ki **medâr-ı** şeref ammâ / Elfâz-ı muzaḡraf hezeyân-ı süfeḡâdur

K33/14 Merḡamet-kâr ḡidîvâ keremündür ancaḡ / Var ise ehl-i dil ü ṭab’a **medâr-ı** te’sîs

G48/2 Demek ki rûy-ı siyâhı **medâr-ı** ḡacletdür / ‘Arûs-ı baḡt ki gül-güne-i ‘izâr ister

medâyih [1] övgüye lâıyk davranış ve hareketler, mediḡe’nin çoḡulu (bkz. mediḡe). <KT, Cûdî, LN>

M11/I/5 Zâd-ı menâzil-i reh-i ‘uḡbâ degil midür / Ol ḡazretüñ **medâyih**-i aḡlaḡ-ı erşedi

medd [3]

1. çekme, uzatma, uzanma. <KT, LN>

K25/17 **Medd**-i nefes-i ḡam-şudeñi nâl şanırlar / Beñzer ki giriftâr-ı belâ-yı ḡafaḡânsın

medd etmek [2] uzatmak. <ÖTS>

T1/5 Dâ’im meşâribü’l-benân olsun deyüş şeh-zâdesi / **Medd etdi** zıll-ı ref’et-i sulṭân-ı zî-şânı Ḥudâ

2. güneş ve ayın çekim kuvvetiyle deniz sularının kabararak karaya uzanması. <KT>

Aşağıdaki tanıkta sözcük, suların yükseldikten sonra tekrar geri çekilmesi anlamına gelen “cezr” ile birlikte kullanılmıştır.

G13/1 Kāküllerüñ ki çin-i cebin üzre buldı táb / Gösterdi cezr ü **meddini** deryâ-yı ızırâb

meddâh [2] mübalağa ile metheden, çok metheden. <KT, LN, OTAL>

K22/25 Ma'lûm-ı hâzretüñ mi degil gördüğüm cefâ / **Meddâhı** olduğum küremâ-yı vaqûrdan

K29/10 Bildür zebân-ı remz ile **meddâhı** olduğum / Hâlâ-vezîr-i a'zam-ı Bercis-fıtratuñ

meded [1] aman!, eyvah, elamân. <Cûdî, OTAL>

M6/IV/2 Qurb-ı hâhân-ı cenâbuñ derler ey ferd-i ahed / Yâ habîbu'l-lâh şefâ'at yâ resûlu'l-lâh **meded**

meded-sâz [3] yardım eden, çare bulan.

K8/38 Zâfer mülâzimi nuşret gûlâm-ı bâr-gehi / Qazâ mu'îni kader yâver-i **meded-sâzi**

medhûş [2] dehşete düşmüş, ürküp korkmuş; hayran, şaşırılmış. <KT, OTAL>

G269/1 Mürşid-ı talebân 'ışk ile **medhûş** görünsün / Cüyâ-yı Felâtûn ise hâmüş görünsün

G322/4 Özgedir havşalasî bâde-keşân-ı 'ışkuñ / Feyz-i âgâhî-i dil var yine **medhûşında**

medh [13] bir kimsenin iyiliğini söyleme, güzel vasıflarını övme. <KT, LN, ZL>

K1/17 Fahr eylemez mi nazm ile ol nûkte-senc kim / **Medh**-i habîb-i pâdişeh-i bî-zevâl eder

K6/50 Zebân-ı nâtika-i Nâ'ilîdür ol bülbül / Ki bağ-ı **medhinüñ** olmuş hezâr destân

K9/31 **Medh**-i şâhân-ı cihânda koparup nice haşır / Eşheb-i tab'ı sebük-tâzi-i meydân etmiş

K12/51 Meylüm evşâfuña ol mertebedür kim görürin / Şâhid-i **medhüñi** h'âb içre der-âgûş-ı hayâl

K12/59 Ne kadar **medhe** sezâ-vâr ise zâtuñ o kadar / Komadı bende te'addî-i felek nuṭka mecâl

K14/59 Şâyeste görüp Nâ'ilî-i bî-dile medhüñ / Luṭf eyle ki bir şâ'ir-i engüşt-nümâdur

K16/28 Bârî mâhiyyet-i endişemi takrîr edeyin / Şevk-i **medhüñle** mübâhâta olup ruḥşat-bîn

K17/5 Tab'uma virdi terakķi eşer-i 'âtfetüñ / Hâşıl etdüm şeref-i **medhüñ** ile şevk-i derün

K17/6 Olmasa kuvvet-i bâzû-yı neşât-ı **medhüñ** / Cünd-i ğam mülk-i dile çokdan ederdi şeb-hün

K17/7 Bulurın neşve-i **medhüñle** şafâ-yı hâtır / Gerdiş-i çarḥ-ı sitemkâr ile olsam maḥzûn

K21/28 Bu kaḥṭ-ı sâl-i keremde Hudâ bilür **medhüñ** / Ehemm-i meşgale-i hâtır-ı ğam-efzâdur

K22/33 Raṭbû'l-lisân-ı **medhüñ** olup çarḥa nâz eder / Her biri Nâ'ilî gibi farṭ-ı sürûrdan

K31/2 Luṭfuñ ki 'âmdur nice yâd âşinâlara / Hâşâ ki **medh**-i pâküñ eden nâ-ümîd olur

medhal [2] girecek yer, kapı, ağız; girilecek yön, girinti; başlangıç, giriş. <KT,

OTAL>

K19/27 Felegi 'aksine döndürdi zuhûruñ fi'l-hâl / Komadı illet ü esbâba yer ile **medhal**

G222/4 Ey çarḥ egerçi **medhalümüz** yok kaẓiyyede / Senden suḥen-verân bu teḥdîdi görmedük

medîd [2]

1. çekilmiş, uzatılmış. <OTAL>

K7/62 Dem-i güzâriş-i hürşîd-i maḥşer ol şâhuñ / Himâyetinde olam der amân-ı zıll-ı **medîd**

2. uzun, çok süren, müddeti çok. <KT, Cûdî, LN>

K7/40 Bu fitne âteşin îkâd eden la'înüñ ola / Edüp 'azâbını Qahhâr laḥza **medîd**

medîh [1] methetmeye, övmeye sebep olan şey, övme konusu. <OTAL>

K25/4 İmā-yı **medîh**-i ham-ı ebrū-yı bütānda / Hāclet-dih-i engüşt-i hilāl-i ramazānsın

medîhe [] övme konulu manzume, methiye. <LN, OTAL>

medîhe-senc [1] medîhe söyleyen, övgü şiiri yazan. <Cûdî, Kanar/2>

K21/1 Kalem ki zemzeme-perdāz-ı bezm-i ma' nādur / **Medîhe-senc**-i semiyi-yi Hābîb-i Mevlādur

medrese [1] teknik ve dinî bilgiler okuyan öğrencilerin çalışması ve gecelemesine mahsus vakıf hücrelerinin ihtiva eden bina; üniversite. Aşağıdaki tanıkta geçen “medrese-i kîl ü kâl” terkinin anlaşılabilmesi için Mazmunlar ve İzahı’nda yer alan açıklamayı aktarmak uygun olacaktır. “Osmanlı saltanatını inhitata sürükleyen sebepler arasında medreselerin cahiller yuvası olması, müderrislerin cahil ve zayıf yetişmeleri ve her türlü terakkiye engel olmaları gibi hâller de vardır. Son asırlarda bu medreselerde yalnız Arap dilinin grameri okutulurdu. Bazen bir harfin nasıl telaffuz edileceği, bir terkinin nasıl okunursa doğru olacağı etrafında münakaşalar nihayet kavgaya götürülür ve medrese yobazlarının dini siper ederek karıştırdıkları her iş gibi bu kavga da kanla teskin olurdu. Arapça’da zad (ض) harfinin dâl (د) yahut zel (ذ) gibi okunacağı etrafında çıkarılan hadise tarihte meşhurdur.” Kîl ü kâl’in medreseye yakıştırılması bu nedenledir.

<KT, OTDTS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 293-294>

K1/15 Hāmûş-ı hayretem ki hıred naqd-i himmetüm / Vakf-ı binā-yı **medrese**-i kîl u kâl eder

medyûn [1] borçlu, verecekli. <KT, Cûdî, LN>

K17/57 Günde biñ kere felek etse maķâmın ğāret / H̱āce-i kâfile-i himmetüm olmaz **medyûn**

mefāhîret [2] kendi faziletlerini sayarak akranına üstünlük kurmaya çalışma, ululanma, övünme. <KT, LN>

K1/8 Bu ‘arşa-i **mefāhîretün** yeke-tāziyam / Gelsün benümle var ise ceng ü cidāl eder

K1/16 Ey müdde‘î **mefāhîretüm** görme nā-revā / Fehm et bu remzi kim saña şerh-i me’āl eder

mefṭūh [1] açılmış|| zaptolunmuş, fetholunmuş. <KT, LN>

G87/4 Yazanlar çeşm-i mestūn Rüstem-i Şeh-nāme-i āşüb / Maḥabbet ‘alemin bir tiğ ile **mefṭūh** yazmışlar

mefṭūn [15]

1. sihre uğramış gibi kendine hâkim olamayacak derecede vurgun, düşkün, âşık, mecnun (bkz. üftāde). <KT, LN, ZL>

K6/26 Füsün girişmesinün leb-güzide **mefṭūnı** / Nigeh tegafülinün dil-rübūde hayrānı

G239/3 Tārîk-i ‘ışkda **mefṭūn**-ı vādî-i Kaysam / Taşavvur-ı keder-i reh-nümā nedür bilmem

G243/6 Zihî revāc-ı suhen Nā’ilî zihî dāniş / Tılsım-ı nikbet olan i‘tibāra **mefṭūnam**

Ş1/3 Haste-i 'ışka 'âfiyet demidür / Cân-ı **meftûna** 'atıfet demidür

2. hayran, şaşakalmış, şaşkın. <KT>

K14/8 **Meftûn**-ı temâşasıdır ervâh-ı melâ'ik / Hâkâ ki 'aceb sūr u 'aceb bezm-i vilâdur

K17/18 Ma' delet-kâr u kerem-pîşe ki olsa yaraşur / 'Adline Nûşirevân cûdına Hâtem **meftûn**

K20/13 Hûrşîd hâk-i pâyûne müştâk-ı rûy-mâl / Cemşîd bezm-i lûtfuña **meftûn**-ı çâkerî

G213/1 **Meftûn**ı nâz şâhid-i şeng-i nigâhının / Hayrânı fitne meşreb-i teng-i nigâhının

G314/5 Ey Nâ'ilî 'alâyık dil-beste olmayup / **Meftûn**-ı tırta şifte-i ğabğab olmasa

meftûn etmek [2] kendine bağlamak, hayran etmek, âşık etmek. <Kantar/2, TS, ÖTS>

K28/71 Hûn-ı cigerle beslediği şâhid-i suhen / **Meftûn eder** muârenet etse hanîn ile

K34/21 Zümre-i erbâb-ı tab'ı öyle **meftûn etdi** kim / Hüsni ahlâkı ğmâ-yı kalbi feyz-i şoĥbeti

meftûn-ı isti'dâd [2] bir kimsenin zekâ ve kabiliyetine hayran olan. Tanıklarda terkinin "tıfl" ile birlikte kullanılması, sözcüğün çocuklar hakkında ve çabuk öğrenen küçük çocukları tavsif ve tebrik etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

G231/4 Râz-ı lebinde noĥtadır şerh-i kitâb-ı Hüsni dil / **Meftûn-ı isti'dâd**dur bir tıfl-ı dânanuñ gönül

G381/3 Hîred **meftûn-ı isti'dâd** olmuş / Görüp ol tıfl-ı Eflâûn-kemâli

meftûn olmak [1] gönül vermek, âşık olmak, tutulmak, hayran olmak. <Kantar/2, TS, ÖTS>

G382/7 **Meftûn olur** etdükçe nâzar Nâ'ilî-i zâr / Her mertebede dâniş ü temyîzüne Şuĥfî

meftûnı olmak [1] bir şeye tutulmak, bir şeyin çok düşkün olmak.

G228/5 **Meftûn olup** Nâ'ilîyâ ol gül-i hüsnün / Rûhü'l-kudûsi zemzeme-h'âh cyledi bülbül

meger [18] meĥer, oysa ki, hâlbuki, ancak. Şûphe ve zan bildirir. <Burhân-ı Kâtî', OTAL, ÖTS>

K3/32 Bu sûz u tâbı gidermez **meger** o bâdiye kim / Ğarîk-i rahmet olur teşneler serâbında

K10/18 Mümkün mi kaşırına o sarâyûn **meger** duĥûl / Etbâk-ı çarĥı geçse hîred nerdübân gibi

K11/25 H'âba vardı dîde-i baĥtı **meger** kim yâdına / Zaĥmet-i renc-i ğubâr-ı şaff-ı leşgerdür gelen

K12/30 Ağlamaz kimse zamânında **meger** kim gâhî / Ebri giryân ede keff-i keremî gâh-ı nevâl

K27/23 Kehrübâ idi **meger** kabza-i tîĥûn ki çeküp / Nice biñ kâfiri çün kâhkeşân hoş geldün

G11/3 Mânend-i zerre maĥv-ı vücûd eyler uğrayan / Ol mâhuñ oldu kûyî **meger** ĥuy-ı âfitâb

G30/4 **Meger** ki sîne-i 'uşşâkı tâze nev-ĥatlar / Duĥân-ı âh ile eyler benefşe-zâr-ı ümîd

G32/5 Kâlar mı zinde **meger** şem'-i bād-ı âh gibi / Bu rûzgârda ey Nâ'ilî çerâĥ-ı ümîd

G119/4 Ser-i zülfinde dil bād-ı şabâdan ihtirâz eyler / **Meger** mecrûh-ı nevg-i ĥancer-i hûn-rîz-i müjgândur

G131/4 Yer etmez ihtiyâr ile gönülde ol perî-peyker / **Meger** te'sîr-i sûz-ı âh ile teşhîr olunmuşdur

G176/4 Degüldür dillerün âhı siyeh zülfinde tâb-endâz / **Meger** şâm-ı ĥarîbânda çerâĥ-ı rûşen olmazmış

G178/6 Şikeste câm-ı rahşân bâde rîzân bezme dest-efşân / **Meger** bir zâhid-i ĥüşk ü riyâ-mu' tâd ayak başmış

G179/3 Per ü bâli şikâf-ı zaĥm-ı tenden penbe-veş rîzân / **Meger** tıfl-ı nigâhuñ nice murĥ-ı câna el şunmuş

- G211/1 Şabā **meger** o şeh-i dil-nevâzdan geldün / Tarîk-ı cevri koyup semt-i nâzdan geldün
 G211/7 Bu iktidâr nedür Nâ 'ilî suhunde **meger** / Cenâb-ı 'İşmeti-i bî-niyâzdan geldün
 G219/4 Maḥzenün esrâr-ı hikmetden **meger** ḥâlî midür / Bi'l-lâh ey abdâl-i dil bilsek nedendür ḥayretün
 G303/6 Nâ 'ilî baht-ı siyeh-kâra müdârâ güçdür / Sâz-kâr ola **meger** âh-ı şehir-gâh bize
 G365/5 Rinde zihâm-ı halkdan âzâde-güşedür / İnkâr olur mı luṭfı **meger** küllhenün daḥi

mâh, meh [88]

1. ay, kamer (bkz. kamer). <KT, LN, Kanar/1>

- K3/54 Fûrûḡ-ı mihr ü **mehe** nâz ederdî bulsa felek / Cevâhir-i 'arâkın dâmen-i şehâbında
 K6/36 **Meh**-i rebî'î-î ḥilâfet 'Alî velîyu'l-lâh / Ki taht-ı çârum-ı eflâki şeyb eder şanı
 K6/45 Verirdi nûrını ḥurşîd ü **mâha** yek-pâre / Alurdu hâleyi âḡuşa mâh-ı tâbânı
 K9/19 Saltanat farḡuḡa bir tâc-ı mücevherdür kim / Mihr ü **meh** mişlini âyinede seyrân etmiş
 K11/3 Müjde ey bâlâ-yı zerrîn-kürsî-i ḥurşîd ü **mâh** / Şafder-i nüh-bâr-gâh-ı heft çâderdür gelen
 K11/9 Pâdişeh-kevkab vezîr-Âşaf u Dârâ-serîr / Mihr-i meh-peyker **meh**-i ḥurşîd-gevherdür gelen
 K14/32 Ol şem'î-i serâ-perde-i 'işmet ki fûrûḡı / Mihr ü **mehe** sermâye-dih-i nûr u ziyâdur
 K14/33 Ol mihr-i cihân-tâb ki yanında anuñ **mâh** / Biñ aḡter-i tâbende miyânında Sühâdur
 K15/21 Çıkdıkça sa'âdetle kola düş-ı felekde / Zer-meş'ale-i **mâh** müheyyâ mı degildür
 K17/28 Mihr-i enver-şifâtâ **mâh**-ı felek-menziletâ / Ey fûrûzân-ı güher nüh-şadef-i âyîne-gün
 K28/56 Reşg-âver olsa sür'ati na'liyle seyr eder / Ḥurşîd ü **mâhu** kim göre çîn-i cebîn ile
 M1/II/5 Sen **mâhdan** cudâ bize bu 'âlem-i ferâḡ / Bir teng ü târ ḥöcreye beñzer serâcı yok
 M1/VII/4 Gösterdün ol **mehûñ** bize eksükligin tamâm / Ey çarḡ-ı bî-vefâ-yı sitem-ger kem eyledün
 M10/I/2 Zerrîn sebîke-i **mehi** kılmış hilâl eden / Cism-i nizâr u zerdümi ḡam pûtasında kâl
 G8/1 Şarâb-ı nâb getürdükçe nîm-ḡâb saña / Tutar elinde kadeḡ **mâh** u âfitâb saña
 G11/3 Mânend-i zerre maḡv-ı vücûd eyler uğrayan / Ol **mâhuñ** oldu küyü meḡer ḡuy-ı âfitâb
 G21/3 Bir **mâh**-ı âfitâb-cebîn mübtelâsıyuz / Her şeb piyâle der-kef ü her şubḡ-gâh mest
 G21/4 Ditrer nezâre üstine mânend-i âfitâb / Vardıkça ḡâb-ı 'işveye ol ḡurre **mâh** mest
 G51/6 Cefâsına müteḡammil gerek o **mâhu** seven / Nigâh-ı şulḡı gibi nâ-şabûrî n'eylerler
 G54/6 **Meh** gibi hemân Nâ 'ilîyâ ḡuş u zebân ol / Âyîne-şifât dîdeligün vaḡtı degildür
 G62/4 Bir behre al tena'um-ı 'îd-i vişâlden / Ol ḡurre **mâh**-ı ḡüsni o kaşı hilâli gör
 G63/11 Zâmîr-i rüşeni bir 'âlem-i muḡaddesdür / Ne âsumânına mihr ü ne **mâh** lâzımdur
 G67/3 Göster felege pençe-i ḡurşîdde **mâhu** / Sâḡî yine destündeki câm-ı teri ṭoldur
 G69/5 Ḥıẓr u Mesîḡ daḡ-ı şehîdân-ı ḡasretün / Zerd ü nizâr-ı reşg-i ruḡuñ mihr ü mâhdur
 G76/1 İncinme cevrine daḡı ol **mâh** tâzedür / Bilmez nevâziş-i dili bi'l-lâh tâzedür
 G76/3 Gözler görüp o **mâhu** kulaḡlar işitmemiş / Güft u şenîdi 'âleme her ḡâh tâzedür
 G76/6 Ey Nâ 'ilî şaḡın dem-i serd-i hezârdan / İncinme cevrine daḡı ol **mâh** tâzedür
 G89/7 Nâ 'ilî-veş bizi de aḡladan ey **meh** şeb ü rûz / Ḥasret-i gerden ü efsûs-ı girîbânûndur
 G100/1 Nâleñ ey dil za'fdan ol **mâhu** söyletmek midür / Yoksa müşikâr-veş efvâḡı söyletmek midür

- G104/2 Cihân-ı bî-keder ü pür-fürûg-ı 'ışkâm ben / Ne ebr-i tîrede **mâhum** ne âfitâbum var
- G117/1 Lem' a-ı **mâh**-ı ruḥuñ ḥürşîd-i enver-sûzdur / Bir şererdür ḥüsnüñ ammâ mihr-i maḥşer-sûzdur
- G118/3 Ne deyrüñ büt-nigâr-ı âfitâb-efrûzıdır ḥüsnüñ / Ne burcuñ **mâhusun** pertev-perest-i ṭal' atuñ kimdür
- G118/4 Siyeh-dil mihr-düşmen bî-vefâsun ḥayf bilmezün / Çerâg-efrûz-ı **mâh**-ı âsumân-ı behcetüñ kimdür
- G137/4 Ṭurfe-şem'üz iktibâs-ı feyz-i nûr-ı ḥüsn ile / Mihr-i şubḥ-efrûz u **mâh**-ı zulmet-ârâ-yı şebüz
- G150/2 Ol **mâh**-ı kec-külehdan minnet-keş-i kudûmuz / Ey baḥt-ı tâb-sâmân ma' kûle kâ'ilüz biz
- G169/2 Neşve-dâr-ı ḥayretüz bir cur' a-dân-ı feyzden / Ne sifâl-i **meh** ne câ-ı âfitâbuñ mestiyüz
- G175/4 Muḳimm-i genc-i ferâg ol şarâb gör her şeb ü ruz / Fürûg-ı câmi ne ḥürşîde vir ne **mâha** degiş
- G178/7 Felek tāsından etmiş ka' beteyn-i mihr ü **mâh**-âsâ / Bu şeş-dergâh-ı istidrâca çok nerrâd ayak başmış
- G198/2 Kevkeb-i mihr-i cihân-tâb-ı cemâlün şeb ü ruz / Düşürür ḥâk-i niyâza yüzini mihr ü **mehûñ**
- G209/6 Hilâl-i **mâhı** güm eyler felek ehl-i dilün / Elinde pâre-i nân bulmasa faṭûr edecek
- G218/1 Mihr ü **mehûñ** ṭulû' u ğurûbın ne aṇladuñ / Ğaltân bu 'arşanuñ iki ṭupın ne aṇladuñ
- G223/2 'Âşık degil o **mâh**-ı dil-efrûz-ı behcetün / Ḥüsninden âfitâb-ı kıyâmet ḥacil gerek
- G241/1 Neşve-i ḥüsnüñi Yûsufda kemâhî göremem / Rütbe-i mihr-i cihân-tâbda **mâhı** göremem
- G247/6 Seyl-efgen olma raḥt-ı dil ü câna Nâ'ilî / Ol ḥaṭ-resîde **mâh**-ı siyeh-hâleden şaḳın
- G249/1 Çâk olur sîne-i **meh** sîne-i 'uryânından / Mihr olur dâg be-dil ğüy-ı girîbânından
- G268/2 Ebr-i siyâh-ı şerme ğurûb etdi âfitâb / Yâ Rab gelen o **mâh**-ı siyeh-çerde olmasun
- G269/4 Bînâ-dil ol ey ḥ'âce ki saña zer-i ḥürşîd / Seng-i meḥek-i **mâhda** mağşûş görünsün
- G287/1 Şubḥı ḥürşîd-i ruḥuñ ḥasret-keş-i şâm eylesün / Âfitâbı münḥasif **mâhı** siyeh-fâm eylesün
- G287/4 Mihr ü **mâhı** şeb-çerâg-ı sîmyâ-kâr-ı ruḥuñ / Şem' üñe pervâne kılsun bezmüñe câm eylesün
- G296/2 Mâni' degil o **mâha** âmed-şud-ı nigâha / Dâm-ı firîb-i ṭurra çîn-i 'itâb-ı ebrû
- G296/3 'Uşşâka düşdi ḥayret ol dem ki oldı kısmet / Ḥüsnüñle mihre ḥaclet **mâha** ḥicâb-ı ebrû
- G301/5 **Mâh**-ı dû rûze kâste-mânend Nâ'ilî / Gösterdi ḥalka kendin o ḥaṭt-ı siyâh-ı nev
- G303/1 Yıldı bir kerre görüñ kâ'ilüz ey **mâh** bize / Yeter eglence ḥayâlün geh ü bî-gâh bize
- G318/2 Girdâb-ı baḥr-ı firḳat olur 'aks-i âġuşı / Bir **mâh**-ı çarḥ-ı behcete dil hâle olsa da
- G334/6 Nâ'ilî şu'le-i ḥüsnüñ şaḳın âh-ı dilden / Şem' -i kâfur-ı şebistân-ı melâḥatdur o **mâh**
- G352/2 Olur şûret-nümâ-yı mihr ü **meh** devrinde 'uşşâka / Felek dülâb-ı gerdân oldı ğüyâ 'îd-i tıflâna
- G358/1 Yeksân gören âyîne-i ruḥsârûñi **mehle** / Yâkûtı berâber mi tutar seng-i siyehle
- G368/3 Bir âşinâluġı ol **mâh**-ı çâr-ebrûnuñ / İki cihânda da 'ömr-i dû bâra degmez mi
- G368/6 Kadem kadem gece teşrîfi Nâ'ilî o **mehûñ** / Cihân cihân elem-i intizâra degmez mi
- G375/1 Bir ğülde ṭal' atuñdaki tâbşl görölmedi / Ḥürşîd ü **mâhda** bu nümâyiş görölmedi
- G379/1 Ol **mâh** ile yâ Rab bu gece şoḥbet olur mı / Ol şem' -i cihân-tâb ile germiyyet olur mı
- G386/6 Sipih-r-i saltanatda gâh bedr ü geh hilâl olsun / Toḳunsun çarḥa **mâh**-ı râyet-i efrûz-ı sulṭânî
- Kt1/2 Günden güne artarsa mihrüm n'ola ol **mâha** / Germiyyete bâ'îşdür tevḳîr maḥabbet

mâh-ı çâr deh [1] on dördünde ay, on dört ğünlük ay; dolunay.

K10/34 Zer eskefiyle serde silâhdâr u çûḳadar / Ḥürşîd ü **mâh**-ı çâr-deh-i âsumân gibi

māh-ı nev [4] yeni ay, ilk ay; hilâl. <KT, LN, ADŞS, Dihhudâ, Redhouse> Aşağıdaki tanıkta mäh-ı nev ile, sevgilinin kendisi kastedilmiştir.

G76/4 Ol **māh-ı nev** rakīb ile yabana gitmesün / Bilmez ne olduğın haţar-ı rāh tazedür

Aşağıdaki tanıklarda mäh-ı nev ile, sevgilinin kaşı kastedilmiştir. Biçim açısından kaş, hilâle benzer.

G256/5 Güy-ı hürşid-i cemâlin ki der-âgüş eyler / Gösterür **māh-ı neve** tırrası çevgānı ucın

G301/1 Hoşdur şarāb-ı köhne ğam-ı taze āh-ı nev / Bir ğam-küsār için k'ola ebrusı **māh-ı nev**

Aşağıdaki tanıkta, sevgilinin yakasından görünen beyaz gerdanı, mäh-ı nev'e teşbih edilmiştir. Elbise yakalarının yuvarlak yapıldığı düşünülürse, buradaki açıklıktan görünen gerdan da hilâl biçiminde olacaktır.

G89/3 Eylemiş bedri der-âgüş olup engüşt-nümâ / **Māh-ı nev** hey'et-i maḥsūs-ı giribānuñdur

māh-ı Şıyām [1] ramazan ayı. <Kanar/2>

K23/31 Hilâlin bedr edüp râyāt-ı faḫluñ eyledün ber-ter / Şerefde ğurre-i şevvāl ile **māh-ı Şıyām** üzre

māh-ı tābān [2] parlak ay, parlayan ay, mehtap.

K6/45 Verirdi nūrını hürşid ü māha yek-pāre / Alurdu hāleyi âgüşa **māh-ı tābānı**

K36/2 Kef-i iḳbāline hürşid bir zerrin ḳalem şundı / Revādur zir-i meşḳ eylerse levḫ-i **māh-ı tābānı**

māh-rū, meh-rū [2] ay yüzlü, güzel, dilber. <KT>

G141/5 Geceden gündüzi fark eylemezüz Nā'iliyā / **Māh-rūlarla** şafā-yı şeb-i meh-tābdayuz

G369/5 Āb u tāb-ı ṭal'at-ı ebkar-ı naẓmuñ Nā'ilī / Ṭa'n eder āyine-i hürşide **meh-rūlar** gibi

meh-i 'îd [4] bayram ayı. Bayram günleri görünen ay, hilâl biçimindedir.

G30/2 Mezāk-ı rūḫa 'aceb neşve-i dū bālādur / Neşāt-ı mevsim-i nev-rüz ü şādī-i **meh-i 'îd**

G92/5 Nā'ilī nāḫūn-i çengāl-i **meh-i 'îd** üzre / 'Ārifūñ laḫt-ı dil-i sīne-hırāşı görünür

G222/1 Eyyām-ı rûze geçdi **meh-i 'îdi** görmedük / Bezm āḫır oldı sāġar-ı Cemşidi görmedük

G331/2 Rûze-dārān-ı ğama neşve-i la'lün virmez / Dest-i sâḳide ḳadeḫ cām-ı **meh-i 'îd** olsa

māh-ı Ken'an, meh-i Ken'an [5] Yusuf Peygamber. <FZ, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 467>

K35/13 Semiyy-i **māh-ı Ken'an** kim olup manzūr-ı şeh dā'im / Eder ol āfitāb-ı salţanatdan kesb-i envārī

G124/3 Tehi-dest-i ṭaleb kām-āver olmaz **māh-ı Ken'āna** / Züleyḫānuñ çü dest-āvizi çāk-i dāmen olmuşdur

G179/1 Ruḫuñ şevḳiyle dil kim zülf-i müşk-efşāna el şunmuş / Zeliḫādur ki dāmān-ı **meh-i Ken'āna** el şunmuş

G277/4 Seni görse ederdi perde dāmān-ı Züleyḫāy / **Meh-i Ken'an** gibi maḫbūb-ı şeh-r-āşüb şerminde

G359/2 Reşkā ki dāmen-i **meh-i Ken'an**-ı 'işmetin / Merdān-ı 'işḳ dest-i Züleyḫāya virmedi

māh-ı Naḫşeb, meh-i Naḫşeb [2] Karaşi ayı. Naḫşeb, bugünkü Karaşi şehridir. İbni Mukanna (Hâşim bin Hakîm) adlı Horasanlı bir hakîm, bu şehirdeki bir kuyudan sihirle bir

ay çıkarır ve gece ay battıktan sonra dört fersahlık mesafeyi aydınlatırmış. <ADŞS, Seccadî/1>

G89/1 Gerdenüñ şem‘a-i fânûs-ı girîbânuñdur / **Mâh-ı Nahşeb** gibi maḥbûs-ı girîbânuñdur

Onay (2000. 220), aşağıdaki beyti şu şekilde açıklar. “O Nahşeb’deki kuyudan aydınlık veren yapma ayın nuruna muhtaç olmasa dest-i himmetindeki çevgâna güneşi top eder.” <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 220>

G314/4 Çevgân-ı dest-i himmetine mihri gûy eden / Muhtâc-ı rûşenî-i **meh-i Nahşeb** olmasa

mâh-ı Nahşeb-pîşe [1] Karaşi ayı gibi aydınlatan, Karaşi ayı özelliğinde. Aşağıdaki tanıkta şarabın karanlık geceleri Karaşi ayı gibi aydınlattığı ifade edilmiştir.

G377/1 Bâde kim tâb-efgen-i şa-şîşedür her kaṭresi / Şâm-ı gamda **mâh-ı Nahşeb-pîşedür** her kaṭresi

meh-i şa‘bân [1] şaban’da görünen ay. Tanıkta da belirtildiği üzere şaban ayı başlanıcında ay, yarım görünür.

K111/2 Bî-tâbdur Allâh bilür cism-i nizâram / Nişf-ı **meh-i şa‘bândan** hilâl-i ramazândan

2. senenin on ikide birlik kısmı, ay (bkz. şehir). <OTAL>

mâh-ı muḥarrem [1] muḥarrem ayı. <Kanar/1>

G31/5 Rûze-dâr-ı ḥ‘ân-ı yağmâ-yı vişâle Nâ‘ilî / Ğurre-i **mâh-ı muḥarremdür** hilâl-i câm-ı ‘îd

meh-i ferverdîn [1] bahar mevsiminin başlanıcında görünen ay.

K16/42 Bâğ-ı kadri ola pür-neşv ü nemâ tâ kim ede / Gül-şen-i ‘âlemi pür-feyz **meh-i ferverdîn**

mâh-pâre, meh-pâre [2] ay parçası || ay parçası gibi güzel, güzel. <KT, FZ,

Kanar/1>

G67/4 Ey rind-i tehi-kîse қо da‘vâ-yı ḥulûşı / **Meh-pârelerüñ** ceybine sîm ü zeri ṭoldur

G363/5 Қо Nâ‘ilî olalum reh-neverd-i tenhâyî / Refîkumuz hele bir **mâh-pâredür** şimdi

meh-peyker [1] yüzü ay gibi parlak, nurlu; güzel sevgili. <LN, OTAL, Kanar/1>

K11/9 Pâdişeh-kevkeb vezîr-Âşaf u Dârâ-serîr / Mihr-i **meh-peyker** meh-i ḥürşîd-gevherdür gelen

mâh-tâb, meh-tâb [7] ay aydınlığı. <KT, LN>

K10/8 Câyiz ki saṭṭ-ı ḥâki bu dem gül-nümâ ola / **Meh-tâba** karşı âba düşen aḥterân gibi

G19/5 Peymâne lebde pür gerek ey Nâ‘ilî bu şeb / Leb-rîzdür terâveş-i mihr ile **mâh-tâb**

G20/2 Sünbüller üzre nergise kıl câ-be-câ nazar / Seyr et bir âsumânda ‘ayân nice **mâh-tâb**

G139/5 Cây edelden ruḥuñ süveydâda / Hâle-i **mâh-tâb** der-bağalüz

G141/5 Geceden gündüzi farḳ eylemezüz Nâ‘iliyâ / Mâh-rûlarla şafâ-yı şeb-i **meh-tâbdayuz**

G306/1 Sensüz geceler elde meyi nâb da olsa / Ârâm-künândur bize **meh-tâb** da olsa

G343/4 Qâbil mi ḥüsn ile ola Yûsuf saña nazîr / Gelmez fûrûğ-ı mihr ile **meh-tâb** bir yere

meh-veş [2] ay gibi, çok güzel. <OTAL, Kanar/1>

K30/30 Cāmda ‘aks-i ruḥ-ı sākī-i **meh-veş** gibidür / Cilve-i feyz-i dil-i āyine-fāmumda benüm

G244/8 Cāmda ‘aks-i ruḥ-ı sākī-i **meh-veş** gibidür / Cilve-i feyz-i dil-i āyine-fāmumda benüm

mehcūr [6] uzaklaşmış, uzakta kalmış, ayrı kalmış, kendisiyle ülfet kesilmiş. <KT,

LN>

K30/9 Meclisününden budur inşāf ki **mehcūr** olalı / Bulmadum zevk şebātumda devāmumda benüm

G17/5 Ey Nā’ilī vedā’-ı gül-i bāğ u rāğ edüp / **Mehcūr**-ı yār u dār u diyār oldı ‘andelīb

G89/2 Dāğ-ı mihr olsa o zer tügme-i yektā ne ‘aceb / Ki o **mehcūr** u bu me’nūs-ı girībānuñdur

G289/4 Fāriğ olmaz ‘āşıkun her ‘uzvı zīr-i ḥākde / Ḥaşre dek sīm-āb-veş **mehcūr**-ı ārām olmadan

mehcūr etmek [1] terk etmek, bir başına bırakmak.

G151/3 **Mehcūr eden** bizi biñ dürlü derd ile / Etmiş hezār pīşe-i dil kem-naşībümüz

mehcūrī [1] uzaklık, ayrılık. <Kantar/1>

G36/4 Pīşānī-i maşşūduma şebt olmuş ezelden / **Mehcūrī**-i ḥāk-i ḳādem ü ḥasret-i dīdār

mehābet [1] şan ve heybet sahibi birini görmekten kaynaklanan çekinme, saygı ve

hürmet hissi; heybet, korkunçluk, büyük görünme. <KT, LN, OTAL>

K30/15 Olmasa nuṭka mecālün varıcaḳ ḥavfum odur / Bu **mehābet** ki var ol şadr-ı hümāmumda benüm

mehāk [1] ayın son üç gecesi; ayın büsbütün görünmez olduğu gece. <KT, LN>

K36/3 Ḳāmer reşg-i benānından giriftār-ı **mehāk** oldı / Ser-ā-pā ra’şe ḳıldı pençesi ḥürşid-i raḥşānı

mehār [2] devenin burnuna geçirilen, yuların takıldığı tahta burunduruk, dizgin.

Sözcüğün asıl imlâsı “mihār” şeklindedir. “Mehār” ise, maharet anlamına gelir. <Cûdî, LN,

FZ, OTAL, Steingass>

G304/5 Sūvār-ı uştur-ı ser-mestün ey ḥādī şanup Leylī / Hemān her gördüğün maḥbūba teslim-i **mehār** etme

G359/3 Mecnūnda gördi cāzibe-i ‘ışkı üstüvār / Ğayret **mehār**-ı nākeyi Leylāya virmedi

mehār-bend [1] burunduruk bağlanmış ||seyahat eden, göçen (deve, kimse).

M5/III/4 Kūyuñ ki **mehār-bend**-i ‘ışka / Ser-menzil-i Ka’be-i hevesdür

mehāret [1] bir iş görmedeki ustalık, beceriklilik, elden iş gelme, marifet, hüner,

meleke. <KT>

K29/13 Ey ḥāme Nā’ilīye olup sen de hem-zebān / Göster suḥen-verāna bu fende **mehāretün**

mehek, mehekk [6] gümüş ve altının değerine bakmaya yarayan bir cins siyah taş.

Bu madenler mehekin üzerine sürülerek değerleri anlaşılır ||bir şeyin cinsini ve değerini gösteren şey, miyar. <KT, LN>

K29/19 Muḥtāc-ı mālīş-i **mehek**-i imtiḥān degil / Şarrāf-ı rüzgār bilür naḳd-i himmetün

M1/II/7 Döndi vücūduñ ol zer-i kāmīl-‘ayāra kim / Hergiz **mehekk**-i tecrübeye ihtiyācı yok

G97/2 Var ise seng-i siyāh-ı ḳalb-i ‘āşıkdur **mehek** / Yoḥsa ol şūḥun ‘ayār-ı ḥüsn ü ānım kim bilür

G227/5 Muhtâc-ı mâliş-i **mehek**-i imtiḥân degil / Şarrâf-ı rûzgâr bilür naḡd-i ḥimmetün

G254/3 Dil-şikenân-ı kem-‘ayâr pîşgehinde lâl olur / Var ise seng-i sürmedür ‘ışka **mehekk**-i imtiḥân

G269/4 Bînâ-dil ol ey ḥ‘âce ki saña zer-i ḥürşid / Seng-i **mehek**-i mâhda mağşûş görünsün

Meḥammed ibn Birâḥîm Ḥân [1] Sultan IV. Mehmed. Osmanlı hükümdarlarının on dokuzuncusu olup avcı lâkabıyla bilinir. Nâilî Divanı’ndaki 10. kaside bu hükümdar için yazılmıştır. Sultan IV. Mehmed avlanmak için sık sık Edirne’ye giderdi. Nâilî şiirini bu şehirde sunmuş olmalıdır (bkz. Sulṭân Meḥammed ibn-i Birâḥîm Ḥân). <Kâmûsü’l-A‘lâm, NHSE>

K10/20 Bir pâdişâh eyleye teşrîf bâ-ḥuşûş / Sulṭân **Meḥammed ibn-i Birâḥîm** Ḥân gibi

Meḥammed Paşa [1] Defterdar-zâde Mehmed Paşa. Defterdar Mustafa Paşa’nın oğludur. Erzurum, Mora, Bosna ve Şam Beylerbeyiliğinde bulunduktan sonra 1566’da başdefterdar olmuştur. İki ay kadar görevde kaldıktan sonra Çınar Vakası’nda öldürülmüştür. <NHSE, s. 34> Divan’da 11. ve 12. kasideler bu Paşa’nın tavsifinde yazılmıştır.

K12/22 Râyîz-i eşheb-i ikbâl **Meḥammed Pâşâ** / Ki olur çarḥ rikâbında zemîn-bûs-ı ni‘âl

meḥmedet [1] üzerine düşen hakkı, minneti yerine getirme, şükür, şükran, teşekkür. <KT, LN>

K1/4 Feyz-i şenâsı her birine nuṭḡ-ı cân virüp / Raṭbû’l-lisân-ı **meḥmedet**-i lâ-yezâl eder

mekân [6] yer, mahal; durulan yer, oturulan yer; makam. <KT, LN>

K27/19 Rûḥ-ı ḡuds oldı ḥamâm-ı ḥaber-i teşrîfûn / Eyleyüp rûḥ gibi ṭayy-ı **mekân** hoş geldün

K28/49 Her yerde zîb ü revnaḡı sensin şadâretün / Şadrâ **mekân** ḡarîn-i şerefdür mekân ile

G97/1 Sûz hemân ḥusnindedür yâruñ **mekânun** kim bilür / Gevherinde âb u tâb olsun da kânın kim bilür

G130/4 Ṭayy-ı **mekân**-ı ‘ışḡ eden sâlike nîm-zâd-ı reh / Nâle-i sîne-sûzdur girye-i cân-güdâzdur

G300/4 Dil degil sîne degil vûs‘at-i güncâyış için / İttiḥâd-ı ḡam u endüha **mekân** ancaḡ bu

G315/3 **Mekânun** eyleme evc ü ḥazîz devlet için / Ḥarîş-i dâne olan mûr-ı pâymâl olma

mekârim [1] keremler, cömertlikler, el açıklıkları; iyi ahlâklar, kerem’in çoḡulu.

<LN, OTAL>

K29/8 Luṭfindan ol muḥîṭ-i **mekârim** zihî şeref / Maḡbûlüm oldı derse edâ-yı risâletün

mekârim-şudûr [1] (bir makama) cömertlikle çıkan, keremle teşrif buyuran.

K22/22 Şadrâ nifâḡ-ı baḡt ile ṭab‘umdaki kelâl / Maḡfî degil o zihn-i **mekârim-şudûrdan**

me’kel [1] geçim yeri, yeme yeri. Türkçe’de minnetsiz, hizmetsiz maaş anlamında kullanılır. <Cûdî, LN, OTAL, Kanar/2>

G83/3 Riyâyı **me’kel** etmişler cihân-ı ḡaflet-âbâduñ / Çıkup vâ‘izleri kürsiye ḡord u ḥ‘âbdan söyler

mekes [1] sinek. <KT, Cûdî, LN>

M5/III/3 Ser-pençe-i kâkülünde diller / ‘ Anka ise de pür **mekesdür**

mekin [3]

1. oturan, yerleşmiş, sâkin. <KT>

K16/1 Minnet Allâha ki bir Âşaf-ı şâhib temkîn / Şadr-ı vâlâ-yı şadâretde yine oldı **mekin**

K16/19 Nice bulmaz o serâ kıadr u şeref kim olasin / Şadr-ı vâlâ-yı refî‘inde sa‘âdetle **mekin**

2. nüfuz, iktidar ve vakar sahibi; temkinli. <KT, LN, OTAL>

K28/49 Her yerde zîb ü revnaķı sensin şadâretüñ / Şadrâ mekân karîn-i şerefdür **mekin** ile

meknün [1] dizilmiş (inci). <LN, OTAL>

K17/24 Kaṭre-pâş olsa eger ebr-i kefi deryâya / Şıḡmaya dâmen-i emvâcına dürr-i **meknün**

meknüz [1] yere gömülmüş, hazineye konulmuş; saklanmış. <KT, Cûdî, Kanar/2>

G386/7 Pür olsun dâmen-i ḡâhiş kefi deryâ nevâinden / Nişâr olsun nice gencine-i **meknüz**-ı sulṭânî

mekr [4] hile, hile ile aldatma; [tas.] Allah’ın, emirlerini dinlemeyen bir kuluna nimet üzerine nimet vermesi, kusurlarına rağmen durumunu olduğu gibi bırakması ve olağanüstü hususları başarmayı ona nasip etmesi (bkz. istidrâc). <KT, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

K1/40 Ey ṭâlib-i qarâbe-i cullâb-ı ‘âfiyet / Devrân şaķın şaķın ki saña **mekr** ü âl eder

K26/30 Ne mümkündür müdârâ böyle bir âşüb-ı sâhîrle / Ki **mekrinden** dil âşüb u fitne pür-ḡazer-terdür

M2/IV/8 Efkâr-ı telâşî be-kaḡâdan ḡazer eyle / Âzâde-dil ol dâfi‘-i **mekr**-i ḡaṣerât ol

M4/V/3 ‘Âşıkun ṭiḡ be-dest-i ser-i râhıdur ‘ışķ / Belki bî-çâreye bir **mekr**-i ilâhîdür ‘ışķ

mekrûmet [6] cömertlik; kerem, şeref. <KT, Cûdî, ZL, OTAL>

K8/7 Zihî ḡarîm-i muḡaddes ki olmada ervâḡ / O ḡân-ı **mekrûmetüñ** ḡarķ-ı ni‘met ü nâzı

K8/31 Muḡîṭ-i ma‘deletüñ şeb-çerâḡ-ı raḡşânı / Cihân-ı **mekrûmetüñ** baḡr-ı gevhend-endâzı

K20/1 Ey baḡr-ı cûd u **mekrûmetüñ** pâk gevhəri / Ey zât-ı pâkûñ efser-i iḡbâl zîveri

K20/15 Ey mîr-i meclis-i küremâ kim şadef-mişâl / Şaçmaḡda dest-i **mekrûmetüñ** ḡake gevhəri

K21/12 Veliyy-i ni‘met-i ‘âlem ki bî-dirîḡâne / Nevâl-i **mekrûmeti** ḡalķa ḡân-ı yaḡmâdur

K23/21 O ebr-i nev-bahâr-ı **mekrûmet** kim gevhend-efşândur / Kef-i cûdî şenâ-kârân-ı maḡziyyü’l-merâm üzre

mekrûmet-pîşe [2] cömertliği huy edinmiş, cömert yaratılışlı.

K12/39 **Mekrûmet-pîşe** ḡidivâ suḡen-ârây şadrâ / Ey ḡudâvend-i melek-sîret ü Maḡmûd-ḡişâl

K21/10 O dâver-i ḡasenü’l-ḡulķ-ı **mekrûmet-pîşe** / Ki ‘âşık-ı ruḡ-ı aḡlâķı ‘aḡl-ı şeydâdur

mekş [] durma, bekleme, bir yerde eğlenme. <KT, LN, ZL, OTAL>

mekş eylemek [1] durmak, beklemek.

M1/VI/6 Dil-teng-i dâr-ı miḡnet-i dünyâ idüñ tamâm / **Mekş eyle** ḡâb-gâḡ-ı ‘ademde ḡuzûr ile

meksür [1] kırılmış, kırık (bkz. şikeste). <KT, Cûdî, LN>

G167/2 Şîşe **meksür** olıcaḡ ḡâbil-i taḡhîr olamaz / Mest-i şaḡbâ-yı mecâz âyinesin pâk edemez

mekteb [4] çocukların ve gençlerin ilim tahsili için devam ettikleri bina ve daire, medrese, okul. <KT, OTAL>

- G137/5 Nüşha-i rāz-ı mezāyā-yı kazāyuz Nā'ili / Pîş-i eṭfāl-i hevesde gerçi levh-i **mektebüz**
 G282/2 Pîr-i nā-bālig degil ey ḥ'āce tıfl-ı bāligüz / Dersümüz şügl-ı fenādur **mekteb-i** idrākden
 G387/1 Eylese Cibrîli hem-rāz u muḥāṭab ğamzesi / Nüşha-i i'cāzı levh-i **mekteb** ğamzesi
 Kt15/2 Çeşmün bu 'işvelerle ey tıfl-ı **mekteb-i** nāz / Levh-i niyāz-ı dilde ḥarf-āşinā degil mi

mektüb [4]

1. yazılmış, yazılı. <KT, Cûdî>

- M5/II/7 Ey nokṭa-i ḥāl-i 'ārızında / Mazmûn-ı niyāz u nāz **mektüb**
 G277/1 Görünmez 'āşık ol dil-ber-i maḥcûb şerminden / Eder ḥaṭ geldüğün ruḥsârına **mektüb** şerminden

2. mektup, iş, aşk, tebrik, taziye ve saire amaçlı olarak bir kimseden bir başkasına yazılıp gönderilen kâğıt, bitik (bkz. nâme). <KT, OTAL>

- G125/4 Nâme de gelse dil ü dîde okunmaz senden / Āḥ ü eşk âfet-i **mektüb-ı** ḥamām-āver olur
 G172/2 Zülfün dem-i fırkatde şabâ ile ne mümkün / Cân u dil gönderdiği **mektûbı** ferâmûş

melâḥat [4] güzellik, şirinlik; cazibeli oluş; yüz güzelliği (bkz. ḥüsn, ān). <KT, Cûdî, LN, OTAL>

- G65/4 Bir ḥande ile zeyn et ey zer-ger-i **melâḥat** / Faşş-ı nigîn-i la'lin pür-dür-i nâb göster
 G249/3 Her biri şüret-i bî-cāna döner 'uşşākuñ / O büt-i deyr-i **melâḥat** ki geçer yanından
 G310/3 Bü'l-'aceb ğonce-i gül-zār-ı **melâḥatdur** o şüh / Açılır ḥatır-ı 'uşşāk hemân teng olsa
 G334/6 Nā'ili şu'le-i ḥüsnün şakın āh-ı dilden / Şem'-i kâfur-ı şebistân-ı **melâḥatdur** o mäh

melâ'ik [4] melekler, melek'in çoğulu (bkz. melek). <KT, OTAL>

- K14/8 Meftûn-ı temâşâsıdur ervāḥ-ı **melâ'ik** / Ḥaḳḳā ki 'aceb sūr u 'aceb bezm-i vilādur
 K26/32 Ne 'ayyār âfet-i âsâyiş-i ḥayl-i **melâ'ikdür** / Ne cādū ḳudsiyân-ı bām-ı 'arşā ḥayret-āverdür
 K27/39 Zîr ü bālāda ḥalâyıḳla **melâ'ik** diyeler / Dest ber-sîne girân tā be-girân hoş geldüñ
 G337/3 Kisve-i tûṭide olmazdı **melâ'ik** cân nişār / Lebleri güftāra geldükçe şeker-rîz olmasa

melâ'ike [3] melekler, melek'in çoğulu. <KT, LN, OTAL>

- K2/49 Sen ol mükerrem-i levlâksin ki ḥāk-i rehün / Ser-i **melâ'ikede** tâc-ı iftiḥār ḳalır
 G74/3 Şeh-bāz ğamzeñ eylese ḳaşd-ı hümā-yı dil / Cibrîl-veş **melâ'ikeden** hây u hü ḳopar
 G186/3 Yoluñda kisvet-i ḳurbāniyānla o şeh-i ḥüsnün / Şâf-ı **melâ'ike** pây-ı riḳāb-dârına düşmiş

melâ'ik-sipāh [1] sipahîleri meleklerden müteşekkil ordu, melek ordusu. Din ulularının ordularına meleklerin de iştirak ettiğine dair bir inanış bulunmaktadır. Terkip, bu inanış çerçevesinde oluşturulmuştur.

- K6/40 O şehriyār-ı **melâ'ik-sipāh-ı** 'ālem-i cûd / Ki her ḳademde eder bezl keff-i iḥsânı

melâ'ike-‘asker [1] meleklerden müteşekkil ordusu olan, askeri meleklerden ibaret (Hazreti Muhammet). Savaş esnasında meleklerin de Muhammet Peygamber'in safında savaştığı inancı ile oluşturulmuştur..

K3/40 Şeh-i **melâ'ike-‘asker** Muhammed-i ‘Arabî / Ki enbiyâya şeref meşy idi rikâbında

melâl [5] can sıkıntısı, usanç, usanma, bııkma; sıkıntı. <KT, Cûdî, LN, OTAL, TS>

K1/41 Sâķisine bu maştabanuñ etme i‘ timâd / Kând-ı neşâtı mâye-i zehr-i **melâl** eder

G140/7 N’ola destân-zen-i **melâl** olsağ / ‘Andelîb-i kuhen-bahâr-ı ğamuz

R6/1 Allâh bilür ğamuñdan ey nûr-ı siyer / Ne dilde **melâl** var hâtırda keder

melâl gelmek [1] bunalmak, usanç gelmek. <Redhouse>

G360/2 Bu köhne maştabanuñ bâde-i neşâtı gönül / Riyâyı kı saña zehr-i **melâl gelmedi** mi

melâl-i hâtır [1] gönül sıkıntısı, usanç, bııkıntı.

G242/3 Neşât-ı yek-demedür müdde‘ â bu ‘ âlemden / **Melâl-i hâtıra** bâdî umûrı n’ cyleyelüm

melâlet [2] bir şeyin fazlalığından duyulan usanç, bııkma (bkz. melâl). <KT, LN>

K7/17 **Melâletüm** mütemâdî meserretüm ma‘ düm / Meşiyetüm müte‘ essir meşakķatüm câvîd

M7/IV/2 **Melâlet** râhat-ı cânım sitem rûh-ı fu‘âdumdur / Benüm hüd tâ ezelden nâ-murâd olmak murâdumdur

melâmet [3] çıkışma, azarlama; ayıplama, kınama; [tas.] kınayanların

kınamasından çekinmeden doğru yolda yürüme. <KT, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

G267/7 Hârâ-dilâna etsün eşer âh-ı tîşe-kâr / Bîhûde yoksa seng-i **melâmet** koparmasun

G291/5 Kûh-ken eyler imiş tîşesini hâre-şiken / Göz terâzûsına urduķça **melâmet** sengin

melâmet-üşlûb [1] melâmet yollu, kınanmış ve azarlanmış.

M5/II/10 Ma‘lûm degil mi hâk-i pâye / Ahvâl-i dil-i **melâmet-üşlûb**

melâz [1] barınacak ve sığınacak yer (bkz. melce‘, penâh). <KT, LN>

K24/40 ‘İzz ü veķâr ile ede teşrîf her seher / Ol şadı kim **melâz**-ı inâş u zükûr olur

melce‘ [1] sığınacak yer sığınak. <OTAL, Kanar/2, Redhouse>

T3/4 Fuķarâ **melce‘i** bir pîr idi dünyâda daķi / Dâr-ı ‘uķbâda maķbûlî ola dergâhuñ

melce‘ [2] sığınılacak yer (bkz. melâz, penâh). <KT, LN, OTAL>

K14/46 Nâm-âver-i sultân-ı risâlet ki cenâbı / Kehfû'l-fuķarâ **melce‘-i** aşķâb-ı recâdur

K15/42 Sîhhatle ser-efrâz ola devletle mu‘ammer / Ol şadra kim **melce‘-i** dünyâ mı degildür

mele‘ [] kalabalık, cemaat, cemiyet, içtima. <KT>

mele‘-i a‘lâ [1] yüce topluluk; melekler topluluķu. Kur’ân-ı Kerîmde geçen bir ibaredir (Saffât/122). “O şeytanlar, melekler topluluķunu dinleyemezler, her taraftan atılırlar.” Büyük ve ileri gelen melekleri ifade eder. <OTAL, İSLAMİ SÖZLER, s. 122>

K5/20 Evvelîn pâye-i süllem görürin ğâh-ı ‘urûc / ‘Arş-peymâ-yı dil olsam **mele‘-i a‘lâyı**

meleḡ [1] çekirge. <KT, LN> Tanıkta karınca ile Süleyman Peygamber arasındaki macerada, karıncanın Süleyman’a sunduğu küçük hediyeği temsil etmektedir.

K22/35 Ma‘lûmdur cenâbuña kim ber-güzârdur / Pây-ı **meleḡ** huzur-ı Süleymâna mûrdan

melek [3] Allah’ın huzurunda bulunan ruhanî varlıkların her biri; hâlleri başka yaratılmışlara benzemeyen, nûrdan yaratılmış, dişilikleri ve erkeklikleri bulunmayan, yeme ve içme özellikleri bulunmayan varlıklar. Aşağıdaki tanıklarda meleklerin kanatlarından bahsedilmiştir. Kur’ân-ı Kerîme meleklerin kanatları bulunduğu şöyle teyit edilmiştir (Fâtır/1). “Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a hamd olsun. O, yaratmada (istediğine) dilediği kadar fazla verir.” (bkz. ferişte).

<KT, ADŞS, DİNÎ KAVRAMLAR>

K12/10 Degmedi anlara tebşîr-i kudûma nevbet / Hâşılı açdı feleklerde **melekler** per ü bâl

K18/19 O hâne-zâd-ı fütüvvet ki perr ü bâl-i **melek** / Serây-ı ‘işmetine perde-püş-ı bâb olmuş

melekiyyü’l-ḡişâl [1] melek huylu, melek karakterli, çok iyi kalpli.

K21/14 O server-i **melekiyyü’l-ḡişâl** u hoş-dil kim / Mu‘în ü yâveri her işde Hâḡ ta‘âlâdur

melek-sîret [1] melek huylu, iyi huylu. <Kanar/2>

K12/39 Mekrûmet-pîşe ḡidivâ suhen-ârây şadrâ / Ey Hudâvend-i **melek-sîret** ü Maḡmûd-ḡişâl

melekût [1] ruhların ve meleklerin âlemi, gayb âlemi. <OTAL, OTDTS, Kâşânî,

TASAVVUF TERİMLERİ>

G217/7 Meylûn bu ḡâ-dâna cehâlet degil midür / Ey ḡ-âce ‘âlem-i **melekût** ‘alîm iseñ

Melikşâh [1] İran’da hüküm süren Selçuklu hükümdarlarının üçüncüsü ve en büyüğü. On sekiz yaşında iken tahta oturmuş veziri Nizamülmülk ile yirmi sene hüküm sürdükten sonra vefat etmiştir. Cesur, âlim, âkil ve tedbirli bir hükümdar olup “es-Sultânu’l-‘Âdil” lâkabıyla tanınmıştır. <Kâmûsü’l-A‘lâm> Aşağıdaki tanıkta eski ve büyük bir hükümdar misâli olarak Sultan Sencer ile birlikte kullanılmıştır.

K33/4 Budur inşâf ki Sencerle **Melikşâh** degil / Pâdişâhân-ı selef görmediler böyle re ‘îs

melûl [1] usanmış, usanç getirmiş, bıkmış, bezmiş, canı sıkılmış, melâlli (bkz. melâl). <KT, LN, ZL>

G91/3 **Melûl**-i daḡdaḡa-i câh olur fenâ ehli / Ne girûdâr u ne ḡaşmet ne tûmturâḡ ister

memâlik [5] memleketler, ülkeler; bir devletin toprağı, memleket’in çoḡulu (bkz. memleket). <KT, LN, OTAL>

K11/28 Kıldı teslîm-i **memâlik** çekdi başın ḡırkaya / Yâdına şimdi hemân tarz-ı ḡalenderdür gelen

K19/28 Savletûñ mâni‘-i şûr olmasa ḡalmışdı tamâm / Dest-i bîdâd-ı erâzilde **memâlik** muḡtel

K28/42 Düşmen **memâliküñ** ne tûrursın fenâya vir / ‘Ûd et maķâmına nice fetḥ-i mübîn ile

memâlik-i şark [2] doğu ülkeleri, doğu memleketleri; İran toprakları.

K8/16 Hemân sa‘âdet ile ‘âzim-i Şifâhân ol / Kırup **memâlik-i şark** otağ-ı iğrâzı

K8/20 Yeter **memâlik-i şark** hemân ‘asâkir-i Rûm / Urunca rahşına her biri zaḥm-ı mihmâzı

memât [1] ölüm, vefat (bkz. merg). <KT, Cûdî, LN>

M2/IV/1 Ne ğurre-i a‘mâl ü ne dil-ğîr-i **memât** ol / Kıl Hâķķa tevekkül heves-âlûd-ı necât ol

memdûd [1] çekilen, uzatılan, uzun. <KT, LN, OTAL>

G372/6 Olsa mümted ne ķadar devlet-i deh-rûze ḥayât / Yine bî-fâ‘idedür sâye-i **memdûd** gibi

memdûḥ [2] övülmüş, medih ve sena olunmuş, birinin methettiği; övgüye lâyık, makbul. <KT, LN>

K22/26 Ma‘zûr tut bu şekvede gûstâh isem eger / **Memdûḥdur** müzâḥî-i ḥâtır sürûrdan

G87/5 O ser-meşķ-ı kâlemsin mâ-ḥaşalsın levḥ-i fîṭratda / Muşavvirler ki Yûsufdan seni **memdûḥ** yazmışlar

memdûḥ [1] övülmüş, metholunmuş, birinin methettiği. <KT, LN>

M11/I/2 Yâ Rab ne luṭf olur bu ki **memdûḥ** ola baña / Ser-ḥayl-i enbiyâ ‘âlem-efrâz-ı sermedî

me’men [2] emniyette olunacak yer, sağlam yer (bkz. melce’). <KT>

M2/I/3 Bîmâruñ dîr eyleme luṭf u keremünden / Bir böyle şîfâ-ḥâne-i **me’menden** ilâhî

G204/2 Eyleyüp kişver-i pür-şûr-ı kazâyı **me’men** / Maḥşer-i fitneye âşûb salar ğamzelerün

memleket [5] bir hükümdarın emri altında bulunan yer; ülke, diyar; devlet toprağı.

<KT, OTAL>

K11/10 Sâz-kâr-ı dîn ü devlet kâr-sâz-ı **memleket** / Ma‘delet-perver ḥidîv-i dâd-güsterdür gelen

K17/42 Gör mühimmâtını her neyse ğuzât-ı dînün / Düşmenün tâ edeler **memleketin** ğarķa be-ḥûn

G197/4 Siḥr ile **memleket**-i fitneyi etmiş teşḥîr / O ğazâlâne nigâhuñla o ḥaṭṭ-ı siyehün

G368/2 Bizi unuttı mı yoksa peyâm-ı şîḥḥat-i yâr / Bu **memlekette** ğarîbü’d-diyâra degmez mi

memleket-i Hıṭâ [1] Çin’in kuzeyinde, Mançurya ile Türkistan’ın batısında bulunan ve Sibirya’nın bir bölümünü kapsayan memleket (bkz. Hıṭâ). <Kâmûsü’l-A‘lâm> Misk ceylânlarının bulunduğu ülke olması dolayısıyla güzel kokuya işaret etmektedir.

G53/5 Sâye-i zülfi düşdügi yerleri Nâ‘ilî görene / Farķ edemez diyâr-ı Çin **memleket-i Hıṭâ** mıdur

memleket-ârâ [2] ülkeyi süsleyen, ülkeyi donatan. <Kanar/2>

K14/60 Hem pâdişeh-i **memleket-ârâ**-yı me‘ânî / Hem vaşfuña mu‘tâd bir âlüfte ğedâdur

G280/2 Sen pâdişâh-ı **memleket-ârâ**-yı nâzsın / Ol bir ğedâ-yı bî-ser ü sâmân-ı reh-nişîn

memliḥa [1] tuz çıkan yer, tuzla. <KT, LN>

K7/21 Bulur nisâb-ı tesâvî bu bâğda ğül ü ḥâr / Olur bu **memliḥada** hem-‘ayâr pâķ ü pelîd

memlû [1] doldurulmuş, dolu, dolmuş. <KT, Cûdî, LN>

K13/19 Dāmānınız oldı güher-i kām ile **memlū** / Baḥr-ı kerem-i ḥazret-i zū'l-fazl u 'aṭādan

memnūn [7]

1. minnet altında bulunan, minnettar. <KT>

G389/5 **Memnūniyuz** kıyāmete dek Nā'ilī gibi / Taḥrīk eden o şūḥ ise sen serv kāmēti

2. hoşnut, razı. <KT>

M7/II/2 Verā-yı kām-cūyān-ı maḥabbet nā-murādīdür / Göñül bu maṭla'ın **memnūn**-ı ma' nā-yı müfādıdur

G17/4 Gül gördi pāre pāre ciger ḡonce ḡarḡ-ı ḥūn / **Memnūn**-ı zaḥm-ı ḥancer-i ḥār oldı 'andelīb

G243/2 Fūrūz-ı baḥt ile kim dāḡ-ı cebhe-i Zuḥālüm / Siyāh-kāselügin bilse çarḡ **memnūnam**

memnūn-ı ḥayāt [1] hayatından memnun, yaşamına razı.

M2/IV/6 Kıl bir nefesūñ şükriñi her laḡzada tekrār / Terk et şeref-i zātuñı **memnūn-ı ḥayāt** ol

3. yapılan iyilikle sevindirilmiş, sevinçli, sevinmiş, şad, mesrur. <KT, LN>

K28/4 Evvel refāh-ı ḥāl idi faḡr u fenā bize / **Memnūn** idük 'aṭā-yı cihān-āferīn ile

memnūn etmek [1] yüklüce para ve bol bahşış vermek. <TS>

K17/1 **Etdi** ey Āşaf-ı ekrem beni luṭfuñ **memnūn** / Ḥaḡ ḡaṭālardan ede zātuñ maḡfūz u maşūn

me'mūl [1] arzu edilen, umulan, ümit olunan; ümit, umut. <KT, LN, Ahterī, OTAL>

R1/1 Ta' cīlī ḡo ey kātīb-i a' māl-nūvīs / Her dilde olur luṭf-ı ilāhī **me'mūl**

Me'mūn [1] Ebu'l-Abbās Abdullah bin Hārūnu'r-Reşīd. Abbasī halifelerinin yedincisi olup Harun Reşīd'in ikinci oğludur. Bilim ve sanat, onun döneminde gelişmiş, İslām medeniyeti bu sayede terakki etmiştir. <Kāmūsü'l-A'lām> Aşağıdaki tanıkta Me'mūn dönemi, kendisinin halefi olan Mu'tasım dönemiyle kıyaslanmıştır.

K17/35 Ṭotalum emr-i ḡilāfetde müsāwī olmış / Mu'tasım 'ahdine beñzer mi zamān-ı **Me'mūn**

me'mūr [1] bir emir alan, bir işe tayin olunan, mükellef. <KT>

G361/1 Ol teḡāfüller ki **me'mūr**-ı nıḡehdūr her biri / El-ḡazzer kim bā'ış-i şūr-ı nıḡehdūr her biri

men' [2] bir kimseyi bir şeyden geri durdurma, bırakmama, caydırma, yasak etme. <KT, LN>

G262/4 Nālesüz var ḡarem-i yāre ki nāleñ ey dil / **Men'**-i āsāyiş-i gül-bister-i ḡ'āb eylemesün

G285/3 Dilleri ey şabā **men'** ise rüy-mālden / Bendini çözme ḡāke ol zūlf-i dirāz degmesün

menāl [1] elde edilen, ele geçirilen, sahip olunan şey, mülk. <KT, Cûdī, OTAL>

K1/36 Ḳārūn odur ki şervet-i faḡr u fenā anı / Müstaḡnī-i tecemmül-i māl ü **menāl** eder

menām [2] uyku; rüya, düş; uyunacak yer, yatak odası. <KT, LN, OTAL>

K30/32 Mest-i peymāne-i feyzem ki görüp pāy be-cā / Şaf şaf ebkar-ı ma'āniyi **menāmumda** benüm

G244/10 Mest-i peymāne-i feyzüm ki görüp pāy be-cā / Şaf şaf ebkar-ı ma'āni **menāmumda** benüm

menâzil [3] menziller, duraklar, konak yerleri, menzil'in çoğulu; [tas.] seyr ve sülûkun mertebeleri ve merhaleleri (bkz. menzil). <KT, OTAL, Seccadî/2>

K1/24 Züvvâr-ı cân-sipârî ki meşîyyen 'ale 'r-ru 'üs / Tayy-ı reh-i **menâzil** ü şedd-i riḥâl eder

K1/29 Maḥmil-keşân-ı 'azmi beni ol **menâzilüñ** / Âvaze-i Cedî ile âşufte-ḥâl eder

M11/I/5 Zâd-ı **menâzil**-i reh-i 'uqbâ degil midür / Ol ḥazretüñ medâyiḥ-i aḥlâḳ-ı erşedi

menba' [3] suyun çıktığı yer, kaynak, pınar || bir durum, bir keyfiyetin çıktığı yer, zuhur yeri. <KT, Cûdî, LN,>

K12/55 Âb-veş yerlere geçsün o ṭabî' at ki degil / Zât-ı pākūñ gibi bir **menba'**-ı cûda meyyâl

K14/67 Ol **menba'**-ı feyzem ki ser-i rāḥ-ı suḥende / Nevg-i ḳalemüm lûle-i cüllâb-ı edâdur

G212/4 Âb-ı ḥayât **menba'idur** olsa da ba'id / 'Uşşâḳa añdurur o siyeh ḳaş gerdenüñ

menfa'at [1] fayda, kâr, çıkar, yarar. <KT, LN, OTAL>

K17/71 Hem ola müntefi'-i ḳalb-i selîm ol dem kim / Olmaya ḥiç kese **menfa'at**-ı māl ü benün

menfa'at-cüyâ [1] menfaat arayan, faydacı, kendi çıkarını düşünen.

G56/3 Olsun eczâ-yı felekden **menfa'at-cüyâ** o kim / Bir avuc ḥâşâḳdan ḥâşîyyet ümmîdindedür

mengüş [1] küpe. <KT, Cûdî, LN>

G146/5 Yâḳût-ı âfîṭâb ise de luṭfuñ ey felek / Güş-ı 'arûs-ı raġbete **mengüş** eder miyüz

menkıbe, menkıbet [6] tanınmış ve tarihe geçmiş kimselerin fazilet ve meziyetini anlatan fıkra ve bundan bahseden övgü dolu risale. <KT, OTAL>

K5/29 Âferîn himmet-i vâlâsına kim eylememiş / Zeyl-i 'unvân-ı şeref **menkıbe**-i Âbâyı

K13/35 Tâ şafḥa-i 'âlem pür ola **menkıbetüñle** / Nevg-i ḳalem-i Nâ 'ilî-i nûkte-serâdan

K14/75 Cevlân edemez bâdiye-i **menkıbetüñde** / Zîrâ ki leked-ḥurde-i âzâr u cefâdur

K19/32 Minnet Allâha ki erbâb-ı dile **menkıbetüñ** / Hırz-ı bâzû-yı amân eyledi Ḥaḳ 'azze ve cell

K19/34 Eylesün her biri Şeh-nâme-i Firdevsiden / Nüşa-i **menkıbet**-i cāḥ u celâlün atvel

K19/37 Eylesün ḥacle-i ṭab'ındaki ebkâr-ı ḥayâl / Gevher-i **menkıbetüñ** güy-ı girîbân-ı ḥulel

menkıbe-ḥ'ân, menkıbet-ḥ'ân [2] menkıbe okuyan. <OTAL>

K6/49 O bâġa bülbül-i şurîde-i ḥoş-elḥândur / Zebân-ı mu' cize-perdâz-ı **menkıbet-ḥ'ânı**

K25/30 İdrâḳ olunur güş-zed oldukça şarîrün / Faḥrû'l-'ulemâ ḥazretine **menkıbe-ḥ'ânsın**

menkıbe-pîrâ [2] menkıbeler düzen, bir kimse hakkında övgü şiirleri yazan.

K15/30 Ḳıl Nâ 'ilîyi luṭfuña maḥşûş ki tâ ḥaşr / Evşâfuñ ile **menkıbe-pîrâ** mı degildür

K29/28 Tâ kim ede neşât-ı ḥuşûl-i merâm u kām / Erbâb-ı ṭab'ı **menkıbe-pîrâ**-yı ḥazretüñ

menşüb [4] mensup, bir şahıs veya şeye nispet ve ilgisi olan, manen bağlanmış.

<KT, LN, OTAL, Kanar/2>

K14/53 **Menşüb**-ı der-i devlet ü iclâli olanlar / Ednâ naẓar-ı luṭfı ile ehl-i ġinâdur

M5/II/1 Ey fitne-i rustâ-ḥîz-âşûb / Vey her nigâhı ḳazâya **menşüb**

G190/7 Dâğ-ı hürşîd idi her dūrri olaydı **menşûb** / Tab‘-ı pâki gibi bir kûlzüm-i zehhâra şadef

G372/4 Dūr imiş menzil-i maḳşûd deyü te‘ cîl etme / Olma **menşûb**-ı muşîbet haber-i zûd gibi

menşûr [8] neşrolunmuş, yayılmış; padişah tarafından birine vezirlik, beylerbeyilik ve başka bir rütbenin verildiğini veya büyük bir makama tayin olunduğunu ifade eden ferman. <KT, OTDTS>

K14/66 Neşr olsa zühûrum n’ola âfâka ki tab‘ um / **Menşûr**-ı suhen ber-kef-i rûh-ı kudemâdur

K18/36 Sevâd-ı cebhe ki hükm-i kâderdür ehl-i dilûn / Kef-i hayâtına **menşûr**-ı ictinâb olmuş

K19/8 Şadr-ı a‘zam ki bu ‘ unvân ile **menşûrında** / Yazmış elḳâbını tuğrâ-keş-i dîvân-ı ezel

G78/1 Ruhsâr-ı yâre kim haṭ-ı pür-şûr yazdılar / Sulṭân-ı mülk-i fitneye **menşûr** yazdılar

G87/2 Vişâlûnle güzârân bir deme dîvân-ı kısmetde / Berât-ı ‘ıyş-i Cem **menşûr**-ı ‘ömr-i Nûh yazmışlar

G143/6 Pây-mâl-i sipeh-i haṭṭuñ idi kişver-i cân / Vermedin dest-i kazâ fitneye **menşûr** henüz

G328/1 Râ kaşuñ olalı tuğrâ-yı berât-ı fitne / Oldı **menşûr**-ı haṭuñ kayd-ı hayât-ı fitne

G361/5 Mülk-i nâz ol iki çeşmüñ zîr-i fermânındadır / Beyza-i tuğrâ-yı **menşûr**-ı nigehdür her biri

menşûr-nüvis [1] berat ve ferman yazan, hükümdar, sultan.

K5/22 Benüm ol husrev-i evreng-i suhen-dânî kim / Oldı **menşûr-nüvis**-i suhenim Tuğrâyî

me’nûş [2] alışılmış, ülfet ve ünsiyet olunmuş; alışık. <KT, OTAL>

G43/3 Mestî-i maḥabbetde girânî-i ser olmaz / Pişânî-i dile ḥâk ile **me’nûş** degildür

G89/2 Dâğ-ı mîhr olsa o zer tûgme-i yektâ ne ‘ aceb / Ki o mehcûr u bu **me’nûş**-ı girîbânûndur

menzil [10]

1. kervanların, posta tatarlarının at değiştirdikleri veya geceyi geçirmek üzere konakladıkları bina veya han, konak. <KT, OTDTS>

Ş12/8 Bulur bir gün nihâyet **menzil**-i ḡam / Şağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

Aşağıdaki tanıkta sözcük, “dünya” karşılığında kullanılmıştır.

K2/16 Verir esâs-ı pûl-ı çarḥa bâd-ı fitne şikest / Bu cîlve-gâhda ne **menzil** ne reh-güzâr ḳalır

K7/27 Medâr-ı nîl-i sa‘ âdâtıdur bu **menzilde** / Dilîr-i ma‘reke-i Kerbelâ Hüseyin-i şehîd

[tas.] seyr ve sülûk esnasında varılan ve geçilen konaklama yerleri. <TASAVVUF TERİMLERİ>

G58/3 Ol sâlik-i ‘ışkız ki kefi pây-ı taḥmammûl / Pür-âbile-i nîm reh-i **menzilümüzdür**

G58/5 Biz Nâ’iliyâ Ka‘be-i ‘irfân-ı Hudâyız / Ervâḥ-ı suhen secde-ber-i **menzilümüzdür**

2. iki konak arası, bir konak yol, merhale. <KT>

G164/2 Zâhirde ba‘d-ı **menzilümüüz** görmenüz ba‘îd / Biz ḳurb-ı Ḥaḳḳa vâşıl olan ḥalvetîlerüz

G324/1 Bâr-ı ḡama ṭâkat yok iken maḥmilümüüzde / Bir cây-ı safâ yok varacak **menzilümüüzde**

3. ev, hane, ikamet olunan yer, mesken, ikametgâh. <KT, LN, OTAL>

M1/IV/1 Der-bendî-i fenâ ki şikest etdi maḥmilüñ / Dehlîz-i teng-ḥâne-i kûr oldı **menzilüñ**

menzil-i makşūd [2] ulaşılmak istenen mevki, makam; istediğini elde etme.

K5/37 Etmeyüp rahş-ı mülâyim-harekât-ı tab‘am / Ermege **menzil-i makşūda** heves-peymâyî

G372/4 Dür imiş **menzil-i makşūd** deyü te‘cîl etme / Olma mensûb-ı muşîbet haber-i zûd gibi

menzil-gâh [1] menzil yeri, konak. <OTAL>

G18/4 Ribât-ı dehr-i fânî türfe **menzil-gâhdur** anda / Emel pâ-der-riqâb u ârzû pâ-der-hevâdur hep

menzilet [1] derece, paye, rütbe, yükseklik derecesi. <LN, OTAL>

K1/22 Zîr-i livâ-yı hâmd-ı şefâ‘atde ol garîb / Tahşîl-i kıadr u **menzilet-i** bâ-kemâl eder

mer‘â [1] evcil hayvanların otladıkları yer, otlak, çayırılık. Sözcük “mer‘î (مرعى)”

olarak da okunabilir. Mer‘î, kendisine riayet olunan anlamına gelir (Cûdî, 2006. 310). <KT, Cûdî, ZL> Tanıkta, güdülen halk için memduhun cömertlik ve kerem sahası bir otlağa benzetilmiştir. Diğer açıdan bakıldığında cömertlik ve kerem sahası halkın riayet etmesini sağlamaktadır.

K21/9 Huceste-zât-ı mükerrrem cenâb-ı defter-dâr / Ki sâha-i kerem ü cûdî halka **mer‘âdur**

merâhil [1] mesafeler, menziller, duraklar, merhale’nin çoğulu (bkz. merhale).

<KT, LN, OTAL>

K28/55 Vermez hayâle yol kalem etdükçe güşını / Tayy-ı **merâhil-i** suhen-i dil-nişîn ile

merâm [2]

1. arzu, talep, istek. <KT, LN>

K29/28 Tâ kim ede neşât-ı huşûl-i **merâm** u kâm / Erbâb-ı tab‘ı menkıbe-pîrâ-yı hâzretün

2. kasıt, niyet, maksat. <KT>

K30/3 Ka‘be-i makşada reh-yâb şanırdum kendüm / Hâşıl oldukça şafâ sa‘y-ı **merâmumda** benüm

merâsim [1] resmî törenler, âdetler, mersim’in çoğulu. <KT, LN, OTAL>

K7/42 Gel ey gönül ‘alem-efrûz-ı âh olup edelüm / O şâh-zâdeye mâtem **merâsimin** tecdîd

merâtib [7] rütbeler, dereceler, mertebe’nin çoğulu (bkz. mertebe). <KT, LN,

OTAL>

K1/50 Kıadr-i kemâl-i şân-ı nübüvvet büilend edüp / Erbâbı tâ **merâtibine** iştiğâl eder

K3/48 Hâta-yı maḥz idüğün kıl u kâl bildi ‘adû / **Merâtib-i** hulelâ-yı şeref-me’âbinda

K26/15 Eyâ maḥdûm-ı kürsî-pâye kim zâtuñ **merâtibde** / Degilse ‘arşdan ‘âlî felekden kıadri ber-terdür

K36/7 ‘Uluvv-ı câhına ol şadr-ı zî-şânun işâretdür / Ki eyler dem-be-dem kaç‘-ı **merâtib-i** şevket ü şânı

K37/15 Berâber olsa ḥaḳîkatde cümle-i evkât / ‘Azîz olur mı **merâtibde** bâmdâdı kıadar

G122/3 Fehm-i **merâtib-i** ğam-ı ‘ışk eyleyen demez / Kâm-ı dile müsâ‘ade-i çarḫ-ı dñn yeter

G263/5 Ey ğâfil-i **merâtib-i** envâr hîç şafaḳ / Engüş-i âfitâba hınâlık mı eylesün

merbūh [1]

G87/9 Olanlar Nā'ilî imzâ-nüvis-i hüccet-i hûbî / Göñül mülkini istiğlâl edüp **merbūh** yazmışlar

mercūh [1] başka bir şeyin kendisine üstün tutulduğu şey. <OTAL>

G87/7 Kâlem vaz' eyleyenler nüṣṣa-i tevķî'-i iķbâle / Felekden iltimâs-ı devleti **mercūh** yazmışlar

merd [6] er, erkek || yiğit, bahadır. <KT, Cûdî, FZ>

merdân [2] mertler, erkekler, yiğitler. <OTAL>

K6/35 Ne Zü'l-fiķâr ki ḥaşma ḥavâle etdükçe / Alurdu sāyesi āğūṣa Şāh-ı **merdān**

G359/2 Reṣkâ ki dāmen-i meh-i Ken'ân-ı 'işmetin / **Merdân**-ı 'ışķ dest-i Züleyhāya virmedi

merd-i Hudâ [1] veli, ermiş kimse. <KT, OTAL, Redhouse>

M3/VIII/1 Erbâb-ı zühdi **merd-i Hudâ** aîladuñ göñül / Bed-mesti cām-ı feyze sezâ aîladuñ göñül

merd-i rāh [1] yola gidecek adam, yol adamı; [tas.] sâlik, sufi.

G126/6 Nā'ilî ḥûn-ı ciger zād-ı tarîķ-ı ğamdur / **Merd-i rāh** olmayana zād-ı sefer virmezler

merdâne [2] mertçesine, erkeğe yakıçaşacak biçimde, cesurca. <KT, LN, OTAL>

K25/49 Nefsünde olan cünbişi **merdâne** şanursın / Yokdur ḥaberüñ suḥre-i merdân u zenânsın

G293/3 Nefsünde olan cünbişi **merdâne** şanursın / Yokdur ḥaberüñ suḥre-i merdân u zenânsın

merdūd [1] kovulmuş, reddolunmuş; Allah tarafından haram edilmiş. <KT, LN,

OTAL>

M7/IV/1 Mūsâfir-ḥâne-i dünyâda ḥ'ân-ı ğuşṣa zādumdur / Libâs-ı 'âfiyet **merdūd**-ı çeşm-i şu'le-zādumdur

merdüm [7]

1. insan, adam. <LN, FZ, OTAL>

merdüm-kuş [1] adam öldüren (bkz. ķātil, cellād). <LN, OTAL>

G316/1 Çarḫ **merdüm-kuşdur** ey dil terk-i bî-dād etse de / Vāpesîndür bir nefes ehl-i dili şād etse de

2. gözbebeği. <FZ>

G251/3 'Āşıkā duzdide ğamzeñ çeşm-i nâ-maḥrem degil / **Merdüm**-i binâ-yı heftüm perde-i cān görmesün

G299/3 Vaḥşet-güzînân ol iki **merdüm** / Reṣk-i ğazālân ol iki āhû

merdüm-i çeşm [2] gözbebeği. <FZ, Kanar/1, Steingass, Redhouse>

G56/2 Dil nigāh-ı lutf umar bilmez ne bî-raḥm olduĝın / **Merdüm-i çeşminden** insāniyyet ümmîdindedür

G236/2 **Merdüm-i çeşm**-i firîbüm ḥāl-i rûy-ı fitneyüm / Dâĝ-ı mihr-i maḥşerüm düzaḥ penāhumdur benüm

merdüm-i dîde [1] gözbebeği.

G143/2 Seyl-veş etdi güzër mihr-i ḥayālûñ dilden / **Merdüm-i dîde**-i cān ğavṭa-ḥor-ı nûr henüz

merdüm-i mîm [1] mim harfinin göze benzeyen yuvarlak kısmı. Tanıkta tuğradaki yuvarlak kısmı teşkil eden “beyzâ”, Muhammed’in mim harfinin yuvarlağına benzetilmiştir.

K36/10 Beyâzında nümâyân **merdüm-i mîm**-i Muḥammeddür / N'ola aîndursa ol tuğrâ-yı ğarrâ çeşm-i ḥübânı

merdümek [] gözbebeği. <LN>

merdümek-i çeşm [4] gözbebeği. <KT> Arapça'da da "insānū'l-‘ayn" denen gözbebeği için Arapça, Farsça ve Türkçe'de "göz" ve "(küçük) insan" sözcüklerinden meydana gelen terkipler oluşturulduğu görülmektedir. Farsça'da tek "merdüm" de bu anlamda kullanılmıştır.

K19/9 Gevher-i bî-bedel-i sāmī‘a-i gūş-ı kabûl / Kuvvet-i bâsıra-i **merdümek-i çeşm**-i emel

K24/13 Taqdîm ederse rûz-ı neşâta şeb-i ğamı / Zûlmet sevâd-ı **merdümek-i çeşm**-i kûr olur

G34/3 Açılmaya yine ẖ‘âb-ı girân-ı bahtumdan / Olursa **merdümek-i çeşm**-i ârzü hürşîd

G197/2 Şad hased **merdümek-i çeşmüme** kim mahremidür / Kaşr-ı didemde hayâlün gibi bir pâdişchün

merdümlük [2] insanlık, mürüvvet. Tanıklarda "merdüm" sözcüğünün, gözbebeği anlamı da kastedilmiştir.

G284/3 Kıl hâzer **merdümlüğinden** ol haramî gözlerün / Zülfinün tâb-ı mened-i cân-sitânından şakın

Ş9/5 Cân muntazırdur lûtf u kerem kıl / **Merdümlük** ile vaż‘-ı kâdem kıl

merg [14] ölüm, vefat (bkz. rıhlet). <KT, LN>

K6/3 Benüm ki renciş-i husrân-ı **merg** ile ölürin / Alınca pençe-i cellâddan giribânı

K10/27 A‘dâya bîm-i tîġi müfâcâ-yı **merg** olur / Bîmâra nûş-dârü-yı şihhat-resân gibi

M1/II/1 Yâ Rab **merg** olur ki za‘f-ı mizâc yok / Yâ Rab ne derd olur ki hergiz ‘ilâcî yok

M1/IV/2 Bî-kişî ü kâr mezra‘a-i rûzgâr idün / Ey nâ-murâd n’oldı ki **merg** oldı hâşılun

M2/III/10 Dâmen-keş-i **merg** olsa da a‘zâ-yı vücûduñ / Dergâh-ı rızâ kıl yine mihrâb-ı sücûduñ

G206/1 Ey her nigâhı âfet-i nâ-mihribân-ı **merg** / Sensüz geçerse bir demüm olsun zamân-ı **merg**

G206/2 Sermâye-i hayât bilenler tegâfûlün / Bilsün nevâziş-i nighün hem-zebân-ı **merg**

G206/3 Şayyâd-ı cân-şikâr idi biñ dâm ile haţuñ / Nâ-bûd iken kemîn-i ‘ademde nişân-ı **merg**

G206/4 Yâd-ı fûrûġ-ı berķ-ı nigâhuñla düşdiler / Teb-lerzeye sipâh-ı kemîn-i cihân-ı **merg**

G206/5 Ümmîd-i naķd-i cân ile sūdâ-ger-i każâ / Etmiş metâ‘-ı derdünü zîb-i dükân-ı **merg**

G206/6 Yâd eyledükçe noķta-i hâlün olur kader / Güm-geşte râh-ı bâdiye-i bî-girân-ı **merg**

G206/7 Derdünle Nâ‘ilî gibi kan ağlasun gözüm / Sensüz geçerse bir demüm olsun zamân-ı **merg**

G316/3 Hâsret-i Şîrîni pâ-dâş eyler âhır rûzgâr / Şâdî-i Pervîzi haşr-ı **merg**-i Ferhâd etse de

merġüb [1] rağbet ve arzu olunan, istenilen; herkes tarafından rağbet olunacak denli güzel, hoş (bkz. maķbûl, pesendîde). <KT, ZL>

M5/II/6 Ey dâ‘im olan kâlem-revinde / H̱‘ârî-keş-i nâzî ‘ışķ-ı **merġüb**

merĥabâ [3] selâm verip oturan kimseye diġerleri tarafından söylenir. Arapça'da "genişlenin, rahat oturun, hoş geldiniz" anlamlarıyla kullanılır. Türkçe şiirlerde de övülen kimseye hitap olarak da kullanılır (bkz. hoş geldiñ). <KT>

K4/38 **Merĥabâ** cîlve-gâh-ı nâz u niyâz / Ki ĥarîminde ķehre-sây-ı dilem

K26/3 Zihî tatyîb-i hâtır **merhabâ** resm-i mürüvvet kim / Huzûrında eger a' lâ eger ednâ berâberdür

G41/2 'Îd-gehde râst geldükçe o şeh 'âşıklara / Şöyle vaz' eyler ki güyâ **merhabâ** bilmez nedür

merhale [2]

1. konak, menzil (bkz. menzil). <KT, LN>

G261/5 Şebâtı olmayıcak Nâ'îlî bu **merhalede** / Dû rûze devlet-i pâ-der-riqâbı n'eylersün

2. bir günlük yol, iki konak arası, bir günlük yol. Ortalama sekiz saat olarak itibar edilir.

<KT, OTAL, OTDTS>

G269/5 Ver Nâ'iliyâ ye's ile âyîneñe pür-tâb / Şad **merhale** ümmîd ferâmûş görünsün

merhale-peymâ [1] menzil geçen, yol kat' eden. <Kantar/1>

G158/5 Bu âh ile biz Nâ'iliyâ kişver-i dilde / Bî-bâng ceres-i **merhale-peymâ**-yı gezendüz

merhamet [4] acıma şefkat gösterme, birini esirgeme. <KT, LN, OTAL>

K2/32 Eyâ şefî'-i günch pişgân-ı rûz-ı cezâ / Ki cürm **merhametüñle** zelîl ü h'âr kalur

K20/11 Faşl-ı bahâr-ı **merhametüñde** olur hacil / Berg-i şikeste-reng-i hazândan gül-i tārî

M5/IV/4 'Uşşâk için ola hüsnuñe hayf / Bir nîm-nigâh-ı **merhamet** bār

Ş1/4 Dil-i mecrûha **merhamet** demidür / Döyemez intizâra sultânüm

merhamet-âşâr [1] şefkat tesiri yapan, merhametli, şefkatli.

K16/25 Ki tûrurken nazar-ı **merhamet-âşârüñda** / Bu du' â-güy-ı şenâ-güster ü ihlâş-rehîn

merhamet-kâr [1] merhametli. <Kantar/2>

K33/14 **Merhamet-kâr** hîdîvâ keremündür ancak / Var ise ehl-i dil ü tab'a medâr-ı te'sîs

merhem [18] yaralara ve ağırان yerlere sürölmek üzere verilen yağlı ve yarı

donmuş kıvamda ilaç || acı ve şiddeti geçirip yumuşatacak şey, teselli sebebi. <KT>

K3/31 Bu zaħma **merhem-i** şâfî gerek ki cân u ciger / Hevânûñ olmaya tefsîde iltihâbında

K21/31 Niteki hâ'il ola zaħm-ı çeşm-i a' dâya / Kerem ki **merhem-i** dâğ-ı dil-i aħibbâdur

M3/V/1 Zaħm-ı derûna **merhem-i** râhat erişmedi / Bîmâr-ı derd-i fırkate şihhat erişmedi

G98/7 Şerha vü dâğın açup yâre gönöl **merhem** umar / Bilmege mâ-ħaşalın defter-i tîmâr okudur

G41/1 Dilde 'âşık **merhem-i** zaħm-ı cefâ bilmez nedür / Gül-istân-ı derd-i ğam neşv ü nemâ bilmez nedür

G101/1 'Âşıkun derdine durmaz nîgehün çâre bulur / Zaħmına **merhem** olur **merhemine** yâre bulur

G103/2 **Merhem-i** zaħm-ı cân iken Hızr u Mesîhe leblerün / Hôkķalarında 'âşıkun derdine çâre bir midür

G170/2 Dârû-yı hayât-ı dil olan zaħmuñi 'âşık / Şaķlar güher-i cânı gibi **merheme** virmez

G184/3 Yetiş cân zaħmına ey **merhem-i** elmâs-ı hicrân kim / Yine nâsûr-ı bih-bûdı girîbânını devşürmiş

G187/4 Biz çâk çâk-i tîğ-ı ğamuz herġiz olmasun / Zaħm-âşinâ-yı cân u ciger **merhem-i** neşât

G230/13 Âzâr-ı zaħm-ı hâr ile pür-hûn iken dili / Bulmaz recâ-yı **merhem** için nutķa çâre gül

G275/3 Sîne-rişân-ı teġâfûl senün ey tîğ-ı nîgeh / Demesün zaħmuña dâğ-ı dili **merhem** ne desün

G366/1 Dil cânâ şaldı cân ten-i bî-çâreye seni / **Merhem** yerine şarmaķ için yâreye seni

Kt3/1 Şâdî-i maħabbet de bizüm ğam da bizümdür / Mecrûh-ı dilüz yâre de **merhem** de bizümdür

merhem olmak [3] bir derde çare olmak. <TS, ÖTS>

G79/5 Leb-teşnegân-ı dâğ-ı ğamuñ Nâ'îlî gibi / Elmâs-rîz-i zâ'ika-i **merhem oldılar**

G101/1 'Âşıkun derdine durmaz nîgehün çâre bulur / Zaḥmına **merhem olur** merhemine yâre bulur

G135/4 Elmâs ise de kâr-ger **olmaz** bize **merhem** / Ol dâğ-ı cününüz ki süveydâda nihânuz

merhem-i kâfûr [1] Hindistan dolaylarında defneye benzer bir ağacın zamkından ibaret olan pek beyaz ve güzel, sert kokulu bir tabî madde || pek beyaz şey. Sevgilinin bedeni, özellikle de gerdanı, beyazlığından ötürü kâfûr'a benzetilir. Ayrıca kâfûr, akan kanı durdurması hasebiyle tedavi amacıyla da kullanılır. <KT, Cûdî, ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 273>

G143/7 Olmamışdı nîgehün tîğine cân teşne iken / Zaḥm-ı âlûde-leb-i **merhem-i kâfûr** henüz

merhem-âşinâ [1] merheme alışı, derdinin çaresini bilen.

G2/1 Bîğâne-i maḥabbetün olmaz ğam-âşinâ / Ey dâğ-ı derdin eylemeyen **merhem-âşinâ**

merhûn [1] rehne konmuş; bir şeye bağlı, sınırlı ve belirli. <KT, OTAL>

K17/33 Bu vekâr u 'azamet ḥâşşe-i zâtuñdur / Ḥâşeli'l-lâh ki ola devlet ü câha **merhûn**

mer'î [1] sayılan, saygı gösterilen. <KT, OTAL>

G265/4 Ğavğâ-gede-i 'âlem-i eşrâra olup **mer'î** / Etfâl ise de derler da'vâya cesûr olsun

merḳad [2] mezar, kabir. <KT, LN>

K8/8 Zihî imâm ki olmuş şerefde ṭâk-be-ṭâk / Sipihre **merḳadinûñ** kubbe-i ser-efrâzı

merḳad-i pür-nûr [1] nur dolu mezar, Muhammet Peygamber'in türbesi.

K3/72 Bula sa'âdet-i iksîr-i 'izz dârinı / Ḥarîm-i **merḳad-i pür-nûrunuñ** türâbında

merkeb [1] eşek. <KT, Cûdî>

G282/7 'Âlimân cehl-i mürekkeb nâşihân efsâne-gü / Her birin söyletsek inmez **merkeb-i** idrâkden

merkez [6]

1. bir dairenin kendisine bağlı bulunduğu sütun veya milin saplandığı yer; dairenin kenarındaki her noktaya eşit uzaklıkta bulunan nokta. <KT>

K17/39 Çıkmaz taşra felek dâ'ire-i ḥükmünden / **Merkezinden** nitekim ayrılmaz nokta-i nûn

K23/1 Bî-ḥamdi'l-lâh felek dâ'ir medâr-ı intizâm üzre / Sipihrûñ devri şâbit **merkez-i** nûn-ı nizâm üzre

G300/1 Dehen-i teng degil nokta-i cân ancak bu / **Merkez-i** dâ'ire-i nûn-ı nihân ancak bu

merkez-i hayret [2] hayretin merkezi, hayretin tam ortası. Aşırı hayranlığı ifade etmektedir.

K2/42 O dem ki **merkez-i hayretde** ol belâ-keşler / Mişâl-i nokta-i mevhûme bi-ḳarâr ḳalır

K7/4 Ḳıyâm-ı **merkez-i hayret** medâr-ı ḳurb-ı vîşâl / Verâ-yı ḳurb-ı meṭâlib mebdâi-i teb'îd

2. bir şeyin en işlek yeri, orta yeri, işler yer. <OTAL>

merkez-i perkâr [1] pergelin, etrafında döndüğü sabit ayak.

G282/6 Nokta-i dil **merkez-i perkâr**-ı idrâkdür bize / İktibâs-ı nûr edelden kevkeb-i idrâkden

mertebe [15] rütbe, derece, paye, yüksek derece; basamak, miktar. <KT, LN,

OTAL>

K5/15 Evvelîn **mertebe**-i şî‘r-i bülendümdür eden / Çeh-nişîn-i raşad-ı reşk ü hâsed şu‘arâyı

K7/23 Ne deñlü mużtarib-i pîç ü tâb-ı ‘acız olsañ / Bulur ol **mertebe** ser-rişte-i Każâ taqşîd

K12/25 Nâfîzû’l-hüküm-i hümayûn-ı kader kim olmış / Pâye-i kadri füzûn **mertebe**-i ‘âliü’l-‘âl

K12/51 Meylüm evşâfuña ol **mertebedür** kim görürin / Şâhid-i medhûni h’âb içre der-âgûş-ı hayâl

K12/65 Ża‘fûm ol **mertebedür** kim kalem alduķça ele / Cism-i bârîkûmi zanneylerüm ol hâmede nâl

K13/5 Mâhiyyeti ma‘lûm olan eşhâş-ı erâzil / Bâlâ-ter idi **mertebede** necm-i Sühâdan

K14/26 Bir **mertebe** hoş-reng ki bir sidre-hırâmuñ / Sîb-i zeķan-ı dil-keşine rûy-nümâdur

K17/20 Kevkeb-i bahtı ki zîb-i felek-i rif‘atdûr / Necm-i Şî‘râ görürnür **mertebesinde** mādûn

G23/2 Vâ‘iz ne bilür **mertebe**-i pîr-i muğâmı / Tâ olmayıcak cur‘a gibi hâk-i reh-i mest

G64/7 Bir **mertebe** ser-mest-i tegâfûldür o ğamze / Râz-ı dil-i Cibrîlden âgâh degildür

G205/5 Bilmez ol **mertebe** mâhiyyet-i eşyâyı kader / Ol kadar vâkıf-ı esrâr-ı derûndur çeşmüñ

G286/5 Çek Nâ‘iliyâ çarhıdan ol **mertebe** el kim / Ol kâse-siyeh şerm eder nâz u ne‘amından

G303/3 Erdi bir **mertebeye** za‘f-ı ten-i zerd ü nizâr / Kehrübâ kârın eder istese her kâh bize

G303/9 Cevher-i rûh-ı suhên kim görürnür **mertebede** / Sâha-i ‘arşda Cibrîl ile hem-râh bize

G382/7 Meftûn olur etdükçe nâzar Nâ‘ilî-i zâr / Her **mertebede** dâniş ü temyîzüñe Şuhfî

Meryem [2] İsa Peygamber’in annesi. Yûsufü’n-Neccâr adlı biriyle nişanlı iken

bakire olduğu hâlde Allah’ın hikmetiyle hamile bırakılınca Yahudiler tarafından dışlanmış, o

da Yûsuf ile birlikte Filistin’e kaçmıştır. Oğlunun peygamberliğinde yanında bulunmuş,

birkaç sene onun nebiliğine tanıklık etmiştir (bkz. ‘İsâ, Mesîh). <Kâmûsü’l-A‘lâm>

K5/1 **Meryem**-i nuţkum edüp yine Mesîhâ-zâyî / Rûh-zâr eyledi beytüş-şanem-i ma‘nâyı

G66/7 Ey büt-i nâz etse ger vaşf-ı lebûn Nâ‘ilî / Her nefesi pâye-i ‘İsî-i **Meryem** bulur

merzubûm [1] ülke, memleket, vatan, iklim. <KT, LN, Kanar/1>

K10/22 Dârâ-ḥaşem Sikender-i ‘âlem ki şâh-ı Hind / Güm-nâm-ı **merzubûmı** olur fîl-bân gibi

mesâ [2] akşam. <KT, LN> Tanıklarda geçen “subḥ u mesâ”, “sabah akşam”

anlamına gelip bir işte sürekliliği ifade eder (bkz. subḥ).

K17/70 Ḥaḳ te‘âlânûñ amânında olup şubḥ u **mesâ** / Ḥâk-i pâyûñ ede sükkân-ı felek kuḥl-ı ‘uyûn

K20/41 Şubḥ u **mesâ** sa‘âdet ü bahtuñ füzûn olup / Ḥaḳ eylesün vücûduñı âfâtdan beri

mescid [2] Müslümanların mabedi, cami; küçük cami. <KT, OTDTS>

G211/5 Şoran ḥaḳîḳat-i âmed-şud-ı cihânı saña / Demez ki **mescide** varduñ namâzdan geldüñ

G390/3 Meclis gibi pür olup na‘re-i mestân ile rindân / **Mescide** biraz vâ‘izi hâmuş görür mi

mescūd [1] kendisine secde edilen, kendisine tapılan, Allah. <Cûdî, LN, OTAL>

G372/3 Çâr erkân-ı vücuduñ ede gör kıble-i cân / Beyt-i Ma‘mûr olsun Ka‘be-i **mescūd** gibi

mesdūd [1] seddolunmuş, set çekilip kapatılmış, kapalı, kapanmış, tıkanmış, tıkalı.

<KT, LN>

M3/VII/1 Ğam çekmezüz bilinmez ise ger me‘ādumuz / **Mesdūd** imiş ne çäre reh-i ictihādumuz

meşel [1] genel bir kaideye örnek olması için söylenen söz, dokunaklı ve manalı söz. Aşağıdaki beytin ikinci mısraı, Mazmunlar ve İzahı’nda şu şekilde verilmiştir. “Bu bir vefk-i müşellesdir nice bāzūya bağlanmış.” Vefk-i müselles, üçgen tablo ya da üçgen biçimde katlanmış vefk (bir tür büyü, hamayıl) demektir. “Se rûze” tâbiri de terkinin “vefk-i müşelles” olması gerektiğini teyit etmektedir (bkz. vefk, hāmâyıl). <KT, OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 456>

G182/2 Se-rûze devlet-i iqbâl-i çarha olma dil-beste / Bu ber-vefk-i **meşeldür** kim nice bāzūya bağlanmış

mes’ele [3] bir ilim ve fenne dair halledilmesi talep olunan konu, sorulup çözülmesi istenen şey, problem. <KT, Cûdî, OTAL>

K14/87 Nādāna cihān gül-şen olur ‘ārifē küllhen / Bu **mes’ele** ma‘lûm-ı kirām-ı ‘uqālādur

M3/VI/3 Her şahşa âşikâr degil ‘ālem-i şuhūd / Ey âşinā-yı **mes’ele**-i vaḥdet-i vücūd

G79/1 Anlar ki bahş-ı dehānuñla güft u gū / Rāz-âşinā-yı **mes’ele**-i mübhem oldılar

meserret [2] sevinç, şenlik. <KT, Cûdî, OTAL>

K7/17 Melâletüm mütemādī **meserretüm** ma‘dûm / Meşyyetüm müte‘essir meşakkātüm câvīd

K17/12 Ğurre-i ‘îd-i **meserret** seḥer-i ‘ālem-i feyz / Rûz-ı nev-rûz-ı sa‘âdet Şeb-i Qadr-i meymûn

Mesîh [20] İsa Peygamber’in lâkabı; elini sürdüğü hastaları iyileştirmesinden dolayı bu adı almıştır. İsa Peygamber’in diğer mucizeleri Âl-i İmrân Suresi’nde (49-50), kendi ağzından şu şekilde aktarılmıştır. “Ben size Rabbinizden mucize getirdim. Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim, Allah’ın izniyle o hemen kuş olur. Körü ve alacayı iyileştiririm. Allah’ın izniyle ölüleri diriltirim. Evlerinizde ne yiyip ne bitirdiğinizi size haber veririm.” <ADŞŞ> Tanıklarda bu mucizelere çeşitli şekillerde gönderme yapılmıştır (bkz. Mesîhâ, ‘İsâ).

K6/19 O şeh ki naqd-i hayât-ı **Mesîh** ü Hızr olmuş / Nigâh-ı ḥasretinüñ ḥün-behâ-yı ḥırmānı

K7/32 O yekke-tâz-ı şehadet ki Kerbelâda tamām / **Mesîhe** eyledi tefhîm n’eydüğün tecrîd

K35/14 Görenler kurb-ı şāhenşehde derler ol dūr-i pākī / Qarîn-i âfitāb etmiş **Mesîhi** ḥazret-i Bārī

M8/VI/1 Ne şûret kim çekersün cân bağışlarsun **Mesîh**-āsā

G69/5 Hızr u **Mesîh** dâğ-ı şehîdân-ı ḥasretüñ / Zerd ü nizâr-ı reşg-i ruḥuñ mihr ü mâhdur

G78/2 Hızr u **Mesîhi** nabz-şināsân-ı derd-i dil / Dārū’s-şifâ-yı ‘ışkda rencūr yazdılar

- G103/2 Merhem-i zaḥm-ı cān iken Hızır u **Mesiḥe** leblerün / Hoḳḳalarında ‘aşıkuñ derdine çäre bir midür
- G149/5 **Mesiḥ** olursa da bīmār-ı ‘ışkuñ olmayana / Felekde bāliš-i ḥürşide ittikā düşmez
- G208/4 Tūḡi-i cāna ḡidā Hızır u **Mesiḥe** cān virür / Āb-ı ḥayvān-sūz nuḳl-ı şeker-efşanın görün
- G224/3 Şerm ü ḥayā tekāveri Hızır u **Mesiḥ** olur / İzḥār-ı nīm-feyz-i şeker-ḥande eyleseñ
- G251/2 Olmasun nabz-āşinā-yı renc-i hicrānuñ **Mesiḥ** / Derdün āzār-ı müdāvā-yı ṭabībān görmesün
- G259/3 Cān virür āb-ı ḥayāt lebüne Hızır u **Mesiḥ** / Teşnesi rūḥ-ı Sikender bir içim şusun sen
- G264/3 Fenn-i iḥyāda **Mesiḥe** nice nāz eylesesün / ‘Ālemi nergis-i maḥmūrı gibi ḥaste gören
- G303/2 Nūkte-i sır-ı lebünde olamaz rūḥ-ı **Mesiḥ** / Maḥrem-i ḥalvet-i rāz-ı dil-i āḡāh bize
- G339/3 Cān-baḥş olur **Mesiḥe** ḡüftāra gelse o leb / Rūḥ-ı kelāmı eyler inşād söyleyince
- Kt17/2 ‘Aziz ṭut lebüne cān viren **Mesiḥ** ise de / Miyān-ı ḥüsn ü maḥabbetde imtiyāz gerek
- T2/3 Zuhūr etmek olurdı her nefesde nice āşārı / **Mesiḥ**-āsā murād etseydi ger mevtāyı iḥyāya

Aşağıdaki tanıklarda Mesih’in “süzen” ile kullanılması şu nedenledir. Hazreti İsa göğe yükselince, dördüncü katta üzerinde dünya malı olarak bir iğne bulunduğu için daha ileri gidememiş, durmaya mecbur kalmıştır (bkz. süzen). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 260>

- G365/3 Ecrām-ı çarḥı geçmeyicek bilmemiş **Mesiḥ** / Bār olduḡuñ vücūdına bir süzenüñ daḡı

Aşağıdaki tanıklarda göğe çekilen İsa’nın, güneşin de yer aldığı dördüncü kat feleğe kadar yükselişine gönderme yapılmıştır.

- K28/32 Sürdükçe ḥāk-i pāyuña yüz reşk eder **Mesiḥ** / Ḥürşid-i tāk-ver-i felek-i çār-mīn ile
- G341/2 Āfitābı dūr-bīn eylerse de görmez **Mesiḥ** / Ehl-i tecridün döşenmişdür firāşı bir yere

Mesiḥā [6] İsa Peygamber’in adların biri. Bu şeklini genellikle İranlılar kullanılar (bkz. Mesih). <Cûdî, OTAL>

- G68/3 Perestiş-gāh iken ebrusı Cibril ü **Mesiḥāya** / O kāfır mācerā-yı ‘işveye islām müşkildür
- G153/5 O ḥekīm-senc-i ḥayātuz bu şifā-ḥānede kim / Derd-i ‘ışkı reviş-āmüz-ı **Mesiḥā** ederüz
- G203/3 Nāz eder Hızır u **Mesiḥāya** lebün oldukça / Çāşnī-senc-i ḥayāt-āveri-i ḡüftāruñ

Aşağıdaki tanıklarda İsa’nın bir iğne nedeniyle göğün dördüncü katından yukarı çıkamayışı dile getirilmiştir (bkz. Mesih, süzen).

- G176/2 **Mesiḥā** terk imiş cism-i nizārı şart-ı seyyāḡı / Tecerrüd piş-gehinde kayd-ı bār-ı süzen olmazmış
- G307/2 Terk ehli o dildür ki ola süzeni der-kār / Ser-rişte-i tecridi **Mesiḥāda** bulunsa

Aşağıdaki tanıkta İsa’nın göğe yükselişine gönderme yapılmıştır.

- K15/34 ‘Arşa çıkarup zinde eder nām-ı bülendün / Endişesi i‘cāz-ı **Mesiḥā** mı degildür

Mesiḥā-süz [1] Mesih’i yakan; Mesih’e neşe veren. Aşağıdaki tanıkta geçen “derdün” sözcüğü, Mazmunlar ve İzahı’nda “dürdi” biçimiyle alınmış ve “dürd” maddesinde örnek olarak verilmiştir. Onay (2000. 180), tanıkta sözcüğü “dürd (tortu)” almış ve beyti şöyle anlamlandırmıştır. “(Hristiyanlarca Mesih’in kanı tanınan) Mesih’e neşe veren şarap

tortusuna tabipler ruh demişlerdir. La‘l renkli dudaklarını da yaralı kalplere tuz saçıcı diye yazmışlardır.” <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 180>

G87/1 **Mesîhâ-sûz** olan derdün eṭibbâ rūḥ yazmışlar / Leb-i la‘lûn nemek-pâş-ı dil-i mecrûḥ yazmışlar

Mesîhâ-zâyî [1] Mesih doğuruculuk. İsa, nefesi ile ölüleri diriltmiştir. Söyledikleri ile insanları etkileyen şairler de, kendi nefeslerini İsa’nınki ile kıyaslarlar. Tanıkta Nâilî, şairliğini ölüleri ihyâ eden sözler sarf eden İsa’yı doğuran Meryem’e teşbih etmiştir.

K5/1 Meryem-i nuṭḡum edüp yine **Mesîhâ-zâyî** / Rûḥ-zâr cyledi beytüş-şanem-i ma‘nâyı

Mesîḥ-kâr [1] İsa’nın yaptığıı yapan, İsa gibi nefesi ile ölüleri diriltten.

K20/35 Ṭab‘-ı **Mesîḥ-kâr** ki peymâne-dâd olur / ‘Azîm-ı remîme rūḥ virir dürd-i sâğarı

mesîre, mesîr [2] seyredilecek, gezilecek yer, gezinti yeri; kır âlemi. <LN, OTAL>

K37/16 Olur mı sâlik-i âgâha bir **mesîre**-i feyz / Vücûd ‘âleminûn mebd-e’ ü me‘âdî kadar

G160/4 Ol ‘arş himmetüz ki eder ḥak-i pâ-y-i yâr / Cibrîle secde-gâh-ı temennâ **mesîrümüz**

mesken [5] oturlan yer, ikamet olunan mahal, ev (bkz. ḥâne, menzil). <KT, LN, ZL>

M2/I/1 Ḥıfz eyle beden dârını şîvenden ilâhî / Ayırma dil ü cânı bu **meskenden** ilâhî

G7/5 Ṭavḳ-ı zencîr-i rızâ-ber-gerdenüm ey Nâ’ilî / Bu kuhen dârü’ş-şifâ mādām **meskendür** baña

G113/2 Vâ-suḥteğân-ı ḥarem-i Ka’be-i ‘ışkız / Peyğüle-i gam-ḥâne-i dil **meskenümüzdür**

G176/1 Göñül âvâregân-ı ‘ışka hergiz **mesken** olmazmış / Yem-i miḥnetde sâḥil kūh-ı gamda dâmen olmazmış

G365/4 ‘Ârif düşer mi kaydına cism-i nizâr için / Bir ‘ankebût-ḥâne kadar **meskenün** daḥî

meskün [1] içinde insan oturan yer, vatan tutulmuş mekân. <LN, OTAL>

Aşağıdaki tanıkta sözcük “rub‘-ı meskün” terkibi içinde yer almaktadır. Bu terkip yerkürenin bilinen ve keşfedilmiş dörtte birlik kısmını ifade eder. Diğer dörtte üçlük kısmı yerleşmeye müsait olmayan yerleri kapsamaktadır (bkz. rub‘-ı meskün).

K17/45 Mülk-i kâfir degil ancak bu şalâbetle senûn / Zamm olur ḥıṭṭa-i fermânuña rub‘-ı **meskün**

meslek [3]

1. (maddî ve manevî anlamda) yol, gidecek yer (bkz. ṭarîḳ, rāḥ). <KT, Cûdî, LN, Ahterî>

M2/III/4 Dâmen be-kef-i bâdiye-i derdûne yâ Rab / Şeh-râh-ı gamuñ **meslek**-i bî-ḥavf u ḥaṭar kıl

2. gidiş, tarz, usûl, tertip. <KT>

G151/5 Ferhâd u Kaysa Nâ’iliyâ pey-rev olmaduk / Yok **meslek**-i rızâda firâz u nişîbümüz

3. geçim için tutulan yol. <OTAL> Aşağıdaki tanıkta geçen “ḥarîf-i meslek”, meslektaş, aynı meslekten olan anlamına gelir. Ferhâd’ın mesleği mühendisliktir (bkz. Ferhâd).

K2/14 Ḥarîf-i **meslek**-i Ferhâda müzd-i tişe yeter / Bu kūh-sârda ancak ḥırâş-ı kâr kalur

meslis [1]

K24/27 Raşh-ı midâdı rûşen edüp ya' nî **meslisün** / 'Aks-i fûrûğ-ı tab'-ı münîrûnle nûr olur

meslûl [1] kınından çıkarılmış, sıyrılmış (kılıç). <KT, Cûdî, LN, Ahterî>

K11/6 'Azmin etmiş seyf-i **meslûl** yedd-i nuşret-i Hüdâ / Bir şecâ'at-pîşe haşm-endîşe şafderdür gelen

mesned [6] büyük makam, rütbe, derece. <KT, LN, OTAL>

K12/87 **Mesned**-i câh-ı vezâretde her âyîne ola / Mazhar-ı 'âtîfet-i hayy-ı kâdîmü'l-âzâl

K21/34 Ola o **mesned**-i 'âlî qarâr-gâhuñ kim / Ümîd-gâh-ı suhen-perverân-ı dünyâdur

K23/55 O zîb-i **mesned**-i fazl u kemâlün dâ'imâ olsun / Yed-i aḥkâmına tevfiḳ teslîm-i zimâm üzre

K29/14 Bu nev-terâne şî'r ile vaşfın mezîl et / Ol zîb-i **mesned**-i ḥâdim-i şân u şevketün

K34/15 **Mesned**-i iḳbâl ü devlet kim hezâr bâbınuñ / Sâye şalmış üstine bâl-i hümâ-yı himmeti

G362/1 Bî-niyâz âlüfteler kim ḥâk-i rehduñ her biri / **Mesned**-i fakr u fenâda pâdişehduñ her biri

mesned-ârâ [2] bir makama güzellik veren, bulunduğu mevkiiyi süleyen. <KT,

Kanar/1>

K12/2 Yine bir dâd-geri eyledi te'yîd-i Hüdâ / **Mesned-ârâ**-yı serâ-perde-i evvân-ı celâl

K17/16 **Mesned-ârâ**-yı serîr-i 'azamet kim götürür / Başı üstinde serâ-perde-i ḳadrin gerdün

mesned-geh [1] oturulacak yer. <OTAL>

K14/90 **Mesned-geh**-i iclâlün ola nîteki 'âlem / Biñ sūr-ı şafâ mevḳî'i bir köhne serâdur

mesned-nişîn [1] bir mesnet veya makamda bulunan. <KT>

K28/48 Farz edelüm ki ol daḥî mesned-nişîn imiş / Daḥḥâḳ bir midür puser-i Âbtîn ile

mesnûn [1] âdet olmuş; değiştirilemez, sağlam. <KT, Ahterî>

K17/68 Nâ'îlî lâfî ḳo nazm âḫırıdur eyde du'â / Ki olur mezheb-i dânişde şî'âr-ı **mesnûn**

mesrûr [7] sevinmiş, şen; muradına ermiş, memnun. <KT, LN, ZL>

K13/48 **Mesrûr** çıḳa ḥaşre dek erbâb-ı temennâ / Şad gûne nüvâzişle o ferhûnde serâdan

K27/14 Âşafâ mu'temenâ 'âlemi **mesrûr** etdüñ / Ey biḥîn-dâver-i sultân-ı cihân hoş geldün

G16/2 Dil terk-i ḥânümân ile **mesrûr** o deñlü kim / Gûyâ ki naḳdın atlâs u dîbâce virdi hep

Mt4 Ḥazzumuz yok şimdi **mesrûr** olmadan ey Nâ'îlî / Cevrine ḥû-kerde olduḳ rûzgâr-ı miḥnetün

T1/6 Ey Nâ'îlî **mesrûr** olup 'âlem dedi târiḥini / Şeh-zâde nûr-ı dîde Sultân Muḥammed Muştafâ

T5/11 Görüp **mesrûr** dünyâyı dedüm ey Nâ'îlî târiḥ / Tonandı sū-be-sū 'âlem alındı ḳahr ile Uyvâr

mesrûrû'l-fü'âd [1] sevinçli. <Kanar/2>

M7/I/2 Ten-i mecruhuma ṭa'n-ı 'adû zaḥm-ı ziyâd olsun / Edenler gönlümi âzürde **mesrûrû'l-fü'âd** olsun

mest [110]

1. alkol tesiri ile başı dönüp gözü kararmış, şarabın kendisine tesir ettiği kimse, sarhoş, esrik;

[tas.] aşk tarafından bütün iç sıfatların alınması. Kâmil ârifler mutlak varlığın badesi ile

sarhoş olmuş ve kendilerinden geçerek tamamen kendi varlıklarını unutmuşlardır. <KT, LN, Dihhudâ, Seccadî/2>

- K1/10 Tâlib terâneyem ki meyâzâsı nazmumuñ / Ervâhı **mest**-i zemzeme-i vecd ü hâl eder
- K2/6 Fenâ bulur neş'et-i 'adem-pezîr-i vücûd / Ne **mest**-i bâde ne maḥmûr u hûş-yâr qalur
- K4/19 Bîm-i renc-i ḥumâr-ı hecrinden / **Mest**-i zehr-âbe-i cefâ-yı dilem
- K4/28 Olalı bezm-i lutfına sâķî / **Mest**-i peymâne-i vefâ-yı dilem
- K6/52 Terânesiyle olur rûḥ o deñlü **mest**-i neşât / Ki dâm-ı cism ile fark eylemez gül-istânı
- K30/32 **Mest**-i peymâne-i feyzem ki görüp pây be-câ / Şaf şaf ebkâr-ı ma'ânîyi menâmumda benüm
- M5/III/11 Bezmünde ki **mest**-i bî-ayağız / Teh-şîşe-i kâma bî-dimâğız
- G7/3 **Mest**-i güstâh-ı elestem müdde'â maḥşerde de / Bâde-i şâf u cevân- pāk-dâmendür baña
- G8/5 Nigâh-ı **mestûn** ile bildi âşinâ idügin / Baķınca Nâ'îlî-i ḥânümân-ḥarâb saña
- G21/1 Müjgânlar âfet-i dil-i 'âşık nigâh **mest** / Kişver ḥarâb şû sipeh pâdişâh **mest**
- G21/2 Nâz u kirişme hûş-rübâ 'işve dil-firîb / Dil şifte nigâh serâsime âh **mest**
- G21/3 Bir mâh-ı âfitâb-cebîn mübtelâsiyuz / Her şeb piyâle der-kef ü her şubḥ-gâh **mest**
- G21/4 Ditrer nezâre üstine mânend-i âfitâb / Vardıkça ḥ'âb-ı 'işveye ol ğurre mâh **mest**
- G21/5 Maḥşer de olsa çâre mi var söyleşilmege / Geh ser-girân-ı nâzdur ol ğamze gâh **mest**
- G21/6 Ser-germ-i 'ışķa ḥ'âhiş-i la'lün degil ba'îd / Meclisde varduğınca olur bâde-ḥ'âh **mest**
- G21/7 Ey Nâ'îlî terâne-i kilküñden oldılar / Rûḥâniyân-ı maştaba-i intibâh **mest**
- G22/1 Sâķî ki rûz-ı maḥşer ola 'özt-ḥ'âh-ı **mest** / Zühhâdî şerm-sâr ede lutf-ı günâh-ı **mest**
- G22/2 Ḥaḳḳâ ki nuḳl-ı meclis-i nâz u niyâzdur / Sâķiye ğamze 'âşıkâ bîm-i nigâh-ı **mest**
- G22/3 Rûz-ı cezâda kim ola ser-nâme-i qabûl / Ḥarf-i ḥaṭâ-şumârî-i ḥaclet penâh-ı **mest**
- G22/4 Zühhâda surḥ-rüyî-i ḥaclet yeter hemân / Şerm-i sefid-kârî-i rüy-ı siyâh-ı **mest**
- G22/5 Kem cur' a-i ḥaṭâ ile ol günde Nâ'îlî / Ḥ'âb-ı ḥumâr olur sebeb-i intibâh-ı **mest**
- G23/1 Aldukça ele câm-ı mey ol kec-küle-i **mest** / Biñ fitneye âmâde olur her nigeḥ-i **mest**
- G23/2 Vâ' iz ne bilür mertebe-i pîr-i muğânı / Tâ olmayıcak cur' a gibi ḥâk-i reh-i **mest**
- G23/3 Zâhid ne bilür mezheb-i rindânı ki anda / Hûş-yârî-i âzînedür ancak güñeh-i **mest**
- G23/4 Âyîne-i sâğarda olan 'âlemi görmez / Gül-zâr-ı bihişt olsa nezzâre-geḥ-i **mest**
- G23/5 Âşüb-ı dil-i Nâ'îlî-i bî-ser ü pādur / Ol ğamze-i maḥmûr u o çeşm-i siyeh-i **mest**
- G24/1 Eylemiş ḥ'âb-ı teğâfûl nigeḥ-i şūḥuñ **mest** / Çeşmüñ âşüb-ı nazar ğamzelerüñ nâz-perest
- G36/5 Sen germ-ğazab ğamzelerüñ ḥûn-ı dil-âşâm / Ben **mest**-i serâsime-i keyfiyet-i dîdâr
- G47/2 Ğarîbdür bu ki çeşm-i siyâh-ı **mestûn** ola / Yegân yegân müjeler **mest**-i nâz iken maḥmûr
- G55/2 Bir keyf-i tâzedür dile ol **mest**-i 'işveden / 'Özt-i ḥumâr-ı nâz u teğâfûl dem-i seḥer
- G61/2 'Îtâb-ı ğamze-i **mestinden** ihtirâz gerek / Ḥılâf-ı ḥükm-i kazâ kuvvet-i ḥaṭâdandur
- G65/2 Dersün ki olmasun râz-âgâh-ı neşve-i nâz / Cibrîle çeşm-i **mestûn** maḥmûr-ı ḥ'âb göster
- G75/3 'İyândur üft ü ḥîzinden ki sâķî **mest**-i la'lündür / Ol dil kim bûse-gâhı geh elün geh ayağındur
- G87/4 Yazanlar çeşm-i **mestûn** Rüstem-i Şeh-nâme-i âşüb / Maḥabbet 'alemin bir tiğ ile meftûḥ yazmışlar

- G91/2 Şarâb-ı 'ışk u maḥabbetle **mest** olan 'aşık / Ne zer piyâle ne sâkî-i sîm-sâk ister
- G94/2 Degildür fitnede tahrîk-i bâda tırrası muhtâc / O **mest**-i fitne-cû kim şad cihân-âşûba bādîdür
- G94/4 Bu deñlü fitne vü âşûba bâ'ış kişver-i dilde / Ol iki çeşm-i **mestüñ** birbiriyle ittiḥâdîdur
- G98/9 **Mestüz** ol câm-ı fenâdan ki kenârındaki ḥaṭṭ / Nâ'ilî nice Şenâyî nice 'Atṭâr okudur
- G116/2 Ğamze-i **mest**-i dil-berân nâz ile öldürüp bizi / Eylediler çok imtinân tüt ki ḥayât virdiler
- G126/4 Ğamzeden şor ne kadar **mest** ise keyfiyyetini / Her meye çâşnî-i ḥûn-ı ciger virmezler
- G128/1 Çeşm-i **mestüñ** neşvesin bî-reng-i şaḥbâ gösterür / Ğamzesin maḥmûr kendin **mest**-i rüsvâ gösterür
- G129/4 Ğamzeñi nâz ol kadar **mest** eylemiş kim 'aşık / 'İşvesinden gâh naḥvet geh müdârâ gösterür
- G130/1 Tâ ki çeşm-i pür-füsûn **mest**-i şarâb-ı nâzdur / Vâyesi mübtelâlaruñ serzeniş-i niyâzdur
- G132/2 **Mestüz** o bâdeye ki içüldükçe cur'ası / 'Âlem ḥarâb-ı zemzeme-i nûş nûş olur
- G141/3 Gözi maḥmûrlaruñ **mest**-i serâsimesiyüz / İntibâh üzre degilsek ne 'aceb ḥ'âbdayuz
- G146/2 Şaḥbâ-yı bî-ḥüddiden olursak ne deñlü **mest** / Keyfiyet-i cünûmî ferâmûş eder miyüz
- G154/3 Her rind olamaz **mest**-i mey-âşâm-ı maḥabbet / Her bâde-keş ol şîve-i pür-ḥayrete döymez
- G167/2 Şîşe meksûr olıcaḳ kâbil-i taḥîr olamaz / **Mest**-i şaḥbâ-yı mecâz âyînesin pâk edemez
- G169/1 N'eylerüz şaḥbâyı biz ol la'l-i nâbuñ **mestiyüz** / Âb u âteşden muḥammer bir şarâbuñ **mestiyüz**
- G169/2 Neşve-dâr-ı ḥayretüz bir cur'a-dân-ı feyzden / Ne sifâl-i meh ne câ-ı âfitâbuñ **mestiyüz**
- G169/3 Her nigâhı câna bir ḥancer şunar pür-ḥûn-ı dil / Çeşm-i sâkî gibi bir mest-i ḥarâbuñ **mestiyüz**
- G169/4 Dest-i istignâya her müjgânı bir ḥancer virür / Şulḥ-düşmen bir siyeh-mest-i 'itâbuñ **mestiyüz**
- G169/5 Tûrımız maḥv-ı tecellîdür bizüm ey Nâ'ilî / Len-terânî neşve bir câm-ı ḥiṭâbuñ **mestiyüz**
- G177/5 Kadeḥ leb-â-leb ü ḥumlar teḥî tenük zarfân / Şemîm-i cur'a-i ḥ'âhişle **mest** olup kalmış
- G179/6 Olup **mest**-i şarâb-ı şîr-gîr-i la'l-i nâbuñ dil / Müjeñle pençeleşmiş ğamzeñe şîrâne el şunmış
- G192/2 'Acebdür mest-i 'ışka pây-mâl-i nâz iken 'âlem / Ser-i meclisden ol **mest**-i tegâfûl germ-ḥîz olmak
- G192/5 Yine ey Nâ'ilî şādâbî-i berḳ-ı nighendendür / O çeşm-i nîm **mestüñ** ḥancer-i âzârı tîz olmak
- G200/4 Çeşm-i **mestüñ** hevesiyle oluruz kîse-teḥî / Kûçe kûçe gezerüz bir tolu sāgar diyerek
- G204/4 Görünür ğamze-i maḥmûruña bî-bâkâne / **Mest**-i keyfiyyet-i ḥûn-âb-ı ciger ğamzelerüñ
- G216/4 Seni görmeyen de gören de hem dil ü câna feyz-i şafâ yeter / Biri **mest**-i câm-ı girişmedür biri neşve-yâb-ı tegâfûlün
- G217/2 **Mest** eyledi sâkî seni mey kaldı kadeḥde / Bî-çâre gönül sen de kadeḥ-kârda kalduñ
- G235/1 **Mest** olup nâz ile şundukça girîbânına el / 'Âşıkun pençe-i ḥayret şuna dâmânına el
- G244/10 **Mest**-i peymâne-i feyzüm ki görüp pây be-câ / Şaf şaf ebkâr-ı ma'ânî menâmumda benüm
- G258/3 O ḥam-dest-i ğalaṭ-ḥ'âhişüm ki bî-taḳrîb / O **mest**-i 'işveye teklîf-i ḥ'âb-ğâh ederin
- G281/3 Çeşm-i **mestüñ** virmese çaḳ böyle bir ruḥşat 'işveye / Bilse te'sîr-i nigâh-ı germ-i ḥasret neydügin
- G281/5 **Mest**-i ḥûn-âb olmamış zehr-âb-ı ğam nûş etmemiş / Bilmemiş Cemşîd ü Cem âyîn-i 'işret neydügin
- G296/7 Sen **mest**-i nâz u serkeş 'ışkuñla Nâ'ilîveş / Dünyâ esîr-i ğabğab 'âlem ḥarâb-ı ebrû
- G304/4 Femin öpmek miyânın koçmak istersen hemân ey dil / Tûrup yok yerlere ol **mest**-i nâza i'tibâr etme
- G333/3 Kırmada dünyâyı ğamze nergis-i **mesti** daḥi / 'Âleminde çeşm-i baḥtum gibi ḥ'âb-ı nâz ile
- G336/1 Tâ be-key ey **mest**-i ğaflet ḥ'âb gelsün çeşmüne / Nîm-şeb nâlişler et ḥûn-âb gelsün çeşmüne

- G347/4 Dīde **mest-i** hayret-i nazzāre ammā cān u dil / Çāk çāk-i hancer-i hūn-rīz-i müjgān olmada
 G348/1 **Mest-i** cām-ı ‘ışkđur dil keşf-i rāz etmezse de / Ārzū-mend-i vişālūndür niyāz etmezse de
 G351/5 Geçmede ‘ömr-i nāzenīn şām u seherde Nā’ilī / **Mest-i** cām-ı ğaflet ü keşmekeş-i hūmār ile
 G353/2 Bizüz o **mest-i** temāşā ki la’l-i sākīden / Gönülde neşve-i şahbā sebū sebū tāze
 G355/2 Dūnyāyı göremez **mest** iken çeşmi ğurūr-ı nāzdan / Her ğamzede biñ şīve-i hātır-nevāz eyler yine
 G361/4 Leşker-i Tātār-ı mülk-i fitnedür müjgānlaruñ / Tünd ü ser-keş **mest** ü mağrūr-ı nighdūr her biri
 G377/3 **Mestüz** ol şahbā-yı hūn-āb-ı cigerden kim anuñ / Tohm-ı nañl-i āh-ı sevdā-rişedür her kıtresi
 G387/2 Ser-girān-ı nāz u nañvetdūr ki bī-pervā olup / Meclis-i mañşerde **mest-i** cām-ber-leb ğamzesi
 K4/3 Eylemiş tarh-ı tekellūf nighhūñle dil ü cān / Biri āşūfte bir **mest** biri dīvāne

mestān [4] sarhoşlar. <OTAL>

- G199/1 Böyle germ olmaz idi meclisi rindān-ı ğamuñ / Olmasa hūn-ı ciger bādesi **mestān-ı** ğamuñ
 G266/3 Hūlī ni’ām-ı feyzden āgende-şikemdür / **Mestān-ı** hevā mey-gede tabbāñlarından
 G390/3 Meclis gibi pür olup na’re-i **mestān** ile rindān / Mescide biraz vā’izi hāmūş görür mi
 Ş11/4 Būlbül yerine na’re-i **mestān** olunur ğuş / Bir ğüne dañı ‘ālemi var köhne-bahāruñ

mestī [5] sarhoşluk; [tas.] dostun cemālini müşahededen kaynaklanan ve şühud sahibi sālīke gelen hayret. <OTAL, Seccadī/2>

- G43/3 **Mestī-i** mañabbetde girānī-ı ser olmaz / Pīşānī-ı dile hāk ile me’nūs degildür
 G161/1 **Mestī-i** ‘ışkuñla bī-reng-i hicāb-ı mañşerüz / Bū’l-fuzūl-i kām-ı dil hāzır-cevāb-ı mañşerüz
 G173/3 **Mestī-i** hūn-ı ciger tab’ına virmiş neşāt / Ol ki bu ğam-hānede ‘işrete nāz eylemiş
 G179/2 Dil-i bīmāra etmiş iki çeşmūñ töhmet-i **mestī** / Biri tutmuş girībānın biri dāmāna el şunmuş
 G185/2 Mañşūruñ eylemiş yerini teng-nāy-ı dār / **Mestī-i** ‘ışk o perde-ber-endāza şıgmamış

mest-i harāb [3] körkütük sarhoş, küfelik sarhoş; [tas.] aşk denizine batmış. <Kantar/1, TASAVVUF TERİMLERİ>

- M3/XI/1 Ey bāde-i hevesden olan neşve-yā-ı ‘ışk / Ser-kūçe-i ümmīde **mest-i** harāb-ı ‘ışk
 G169/3 Her nigāhı cāna bir hancer şunar pür-hūn-ı dil / Çeşm-i sākī gibi bir **mest-i** harābuñ mestiyüz
 G333/5 Söyleşilmez meclis-i mañşerde de ey Nā’ilī / Ğamze-i sākī gibi **mest-i** harāb-ı nāz ile

mest-i ğurūr [3] gurur sarhoşu, küstah. <Dihhudā, Redhouse>

- K3/18 Belā budur ki yine chl-i cāh-ı **mest-i ğurūr** / buñār-ı bade-i nañvetle cāme-h’ābında
 K24/4 Çeksün hūmār-ı zilleti ol kim bir iki ğün / Ser-germ-i cām-ı nañvet ü **mest-i ğurūr** olur
 G114/1 ‘Uşşāka ğamzeler ki o **mest-i ğurūr** eder / Evvel pesend-kār-ı kazādan şudūr eder

mest-i ‘ışk [4] aşk sarhoşu, aşktan başı dönmüş, tutkun.

- G41/4 Hāsret-i la’lūñle mey nūş etse hūn-ı derd olur / **Mest-i ‘ışkuñ** neşve-i cām-ı şafa bilmez nedür
 G167/1 **Mest-i ‘ışkı** bu tokuz cām-ı ferañ-nāk edemez / Dil nedür ‘ışk nedür ğam nedür idrāk edemez
 G192/2 ‘Acebdür **mest-i ‘ışka** pāymāl-i nāz iken ‘ālem / Ser-i meclisden ol mest-i teğāfūl germ-hīz olmak
 G335/1 **Mest-i ‘ışkuz** muñrıb u sākī ne nāz eyler bize / Nālemüz meclisde kār-ı sūz u sāz eyler bize

mest-i müdām [1] daima sarhoş; şarap sarhoşu (bkz. müdām). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 338>

M3/IX/3 ‘İşk-ı mecāz ‘aşıkı **mest-i müdām** eder / Ser-germî-i şarâb-ı heves telh-kām eder

mest-i nâz [4] naz sarhoşu; süzgün bakışlı güzel. <OTAL>

G37/4 Böyle **mest-i nâz**-perverden kaçır mı chl-i ‘ışk / Neşve-dâr-ı hüsn olanlar şüh olur şannâz olur

G40/1 Çeşm-i sâhîr-pîşesin sâkî-i **mest-i nâz** eder / Her nigâhın tercemân-ı nükte-i i‘ câz eder

G47/2 Ğarîbdür bu ki çeşm-i siyâh-ı mestûn ola / Yegân yegân müjeler **mest-i nâz** iken maḥmûr

G101/4 Giryec-kârân-ı heves şanmañ o **mest-i nâza** / Câme-ḥ’âbında daḥi ruḥşat-ı nezzâre bulur

2. tabanı ve yüzü yumuşak deriden yapılan, incik kemiğinin üstüne kadar çıkan kısa konçlu, düğmesiz ve bağırsız, ayağa çorap gibi giyilen ayakkabı. Üzerine meshedilen ayakkabıdır. “Mesh” tabirinden bozmadı. <LN, TGKŞŞ> Tanıkta sözcüğün “sarhoş” anlamına da gönderme yapılmıştır.

G192/2 ‘Acebdür **mest-i** ‘ışka pây-mâl-i nâz iken ‘âlem / Ser-i meclisden ol mest-i teğâfûl germ-ḥîz olmak

mestâne [14] sarhoşa lâyık surette, sarhoşça. <KT, Kanar/1>

K10/5 **Mestâne** cûylar el uzatmış miyânına / Âğuş-ı ‘izz ü nâzda bir dilsitân gibi

K23/11 Gören **mestâne** ‘aks-i ğabğab-ı ḥübânî sâğarda / Ḥabâb eyler taşavvur sâğar-ı kevşer-müdâm üzre

G10/3 Nâ-şigîbâyî-i bûlbûl n’ola eẖzûn olsa / Söyledi derdini gûş-ı güle **mestâne** şabâ

G50/2 Şahbâ ki gösterür ‘araç-âsâ leṭâfeti / **Mestâne** sînesin ki o bût gâh gâh açar

G119/2 Kõmaz cām-ı ğurûrî bezm-gâh-ı ḥaşre dek elden / O **mestâne** nigh kim teşne-i ḥûn-ı şehîdândur

G120/2 Süzûlûp nîm kadeḥ bâde ile meclisde / Yoksa **mestâne** gözûñ kaçd-ı teğâfûl mi eder

G123/1 **Mestânelerûñ** zevkî demeñ âfet-i ğamdur / O zenke sebeb bâde degil ḥâlet-i ğamdur

G123/5 **Mestâneleri** Nâ’iliyâ meclis-i ‘ışkuñ / Ḥamyâze-keş-i ârzü-yı şoḥbet-i ğamdur

G145/3 Olmış hezâr pâre kebâb-ı tenûr-ı dil / **Mestâne** çeşmüne ciger-i laḥt laḥtumuz

G201/4 **Mestâne** nûkûş-ı şuver-i ‘âleme bakduk / Her birini bir özge temâşâ ile geçduk

G204/6 Der imiş çeşmini **mestâne** görüp ol bût-i şüh / Kõrķaram Nâ’ilî-i zâra kıyar ğamzelerûñ

G217/5 Biz etdügüne ḳalmayalum gerçi işitduk / **Mestâne** varup ḥâne-i âğyârda ḳalduñ

G374/1 Felekler bâz-gûn maḥmûrlar **mestâne** olmaz mı / Biraz def’-i keder kılsa bu nûh-peymâne olmaz mı

G390/5 Cem gibi nice şehleri pîrân-ı ḥarâbât / **Mestânelerûñ** na’resine gûş görür mi

mestânelik [1] sarhoşluk. <Redhouse>

G42/1 **Mestâneligüm** bir bût-i sîmîn-ten içündür / Kân ağladuğum bir gül-i ter-dâmen içündür

mestâne-rev [1] sarhoş gibi yapıyarak giden, sarhoş yürüyüşlü.

K25/53 Hengâm-ı du’âdur yeter ey ṭab’-ı hevâyî / **Mestâne-rev**-i cādde-i bî-edebânsın

mestûr [6] örtülü, kapalı, gizli, perdeli. <KT>

G111/1 Ḥayâlûñ oldı hecrûñle dil-i ğam-dîdeden **mestûr** / Gönülden de ba’îd olurmuş olan dîdeden **mestûr**

G111/2 Sen ol Yûsuf-tevellâsın ki olmaz tâ dem-i mahşer / Temâşâ-gâh-ı hüsnün dîde-i h'âbîdeden **mestür**

G111/3 Yeter kılduñ cemâlün ey niķâb-ârâ-yı istignâ / Nigâh-ı ibtilâ-yı 'âşık-ı şürîdeden **mestür**

G111/4 Niķâb-ı nâzdan gâhî gören kim olmasun nâ-çâr / Tecellâ-yı ruķuñ 'uşşâķ-ı dâmen-çîdeden **mestür**

G111/5 Şaķın seylâb-ı eşk-i Nâ 'iliden kim olur bir gün / Nuķuş-ı levh-i h'âhiş hâtır-ı rencîdeden **mestür**

G320/1 Şarâbı görmezüz dilden şafâ dūr oldu gitdükçe / Mişâl-i raķt-ı zer peymâne **mestür** oldu gitdükçe

meşakķat [1] zahmet, mihnet, güçlük, sıkıntı, eziyet. <KT, LN>

K7/17 Melâletüm mütemâdî meserretüm ma' düm / Meşıyyetüm mütē' essir **meşakķatüm** cāvîd

meş' ale, meş' al [] aydınlatmaya mahsus alet, meşale, kandil. <KT, LN, Kanar/2>

meş' ale-efrüz, meş' al-efrüz [2] meşale yakan. <Kanar/2>

K4/36 Kem-şerâr-ı fūrûğ-ı nūrından / **Meş' al-efrüz**-ı pîşvâ-yı dilem

M4/IV/1 Tal' atuñ **meş' ale-efrüz**-ı ħarîm-i 'işmet / Nigehüñ bezm-i teğâfûlde nedîm-i 'işmet

meşâm [4] koku alacak yer, burun, geniz. <KT, LN>

K26/17 O bâğuñ k'olmaya neşv ü nemâ perverde-i ħulķuñ / **Meşâm**-ı cân şemîm-i ħonce-zârında mükedderdür

K30/23 ħonce-i feyz açılır bâğ-ı **meşâmumda** benüm / Büy-ı gül kâsid olur vaķt-ı zükâmumda benüm

G39/2 Reşg eyleme **meşâm**-ı dil ü câna ey şabâ / Büy-ı vişâl-i yârdan ol bî-naşîbdür

G244/1 ħonce-i feyz açılır bâğ-ı **meşâmumda** benüm / Büy-ı gül kaşîd olur vaķt-ı zükâmumda benüm

meşârib [] mizaçlar, huylar, tabiatlar, meşreb'in çoğulu. <LN, OTAL>

meşâribü'l-benân [1] Terkibin "müşârün bi'l-benân" olması gerekmektedir. Tanıkta verildiği şekliyle terkibin bir anlamı "parmakların meşrepleri" anlamını taşımaktadır. Müşârün bi'l-benân ise, "parmakla gösterilen, seçkin" anlamına gelmektedir. Ancak terkip her iki şekliyle de vezin kusurunu giderememektedir. Tanıkta "dâ'im" sözcüğünden sonra bir açık hecenin daha bulunması gerekmektedir.

T1/5 Dâ'im **meşâribü'l-benân** olsun deyü şeh-zâdesi / Medd etdi zıll-ı ref' et-i sulţân-ı zî-şanı Ĥudâ

meş'er [1] bilme yeri; hasse, duygu, beş duyardan her biri. <Ahterî, OTABL,

Redhouse>

K20/10 Almağa tāk-i ħarķa-i câhuñdan irtifâ' / Cevzâ tutar elinde suţurlâb-ı **meş'eri**

meşgale [8] iş, iş güç, meşguliyet, uğraşılın iş. <KT, LN, ZL>

K1/39 'İzzet bulan bu **meşgaleden** bî-niyâzdur / Nefs-i 'azîzi sū'î taleb bed-sikâl eder

K13/34 Bu devr-i çep-endâzda luţfuñla ħalâş et / Erbâb-ı dili **meşgale**-i rûĥ-gezâdan

K21/28 Bu kaķt-ı sâl-i keremde Ĥudâ bilür medĥüñ / Ehemm-i **meşgale**-i ħâtır-ı ħam-efzâdur

M1/III/4 Kıyduñ ħarîn-i nâkes olup kendü kendüñe / Şaĥs-ı każâ bu **meşgaleden** ħiç-kâredür

M2/IV/4 Ta' dâd-ı me'âşî ile olsun ser-i kârūñ / Kim **meşgale**-i verziş-i âlâf u me'ât ol

M5/VII/11 Bu **meşgale** bâ' iş-i telefdür / Bu yolda felâĥ ber-ţarafdur

G292/7 O kim fenâsını zâhir görür bu **meşgalenüñ** / Bu ħâķ-dân-ı hevesden alur tesellâsın

meşğale-i bî-me'âl [1] anlamsız, beyhude uğraş, boş iş.

K1/44 Sevdâ-yı hām-ı devlet deh-rûze hâşılun / Mâhulyâ-yı **meşğale-i bî-me'âl** eder

meşğul [1] bir işle uğraşan, bir işte bulunan, iş görmekte olan, eli işte. <KT, Cûdî, LN, ZL>

G37/1 Nağmeler kim nağme-senc-i h'âhişe dem-sâz olur / Muṭrıb-ı çeşmi hemân **meşğul**-i sâz-ı nâz olur

meşhûn [2] dolu, doldurulmuş. <KT, LN, OTAL>

K17/30 Ma'rifet sende kerem sende şecâ'at sende / Olmuş envâ'-ı kemâlât ile zâtuñ **meşhûn**

K17/54 Bir benüm gibi şenâ-güyı suhenle meşhûr / Bir senün gibi kerem-kârı keremle **meşhûn**

meşhûr [1] yayılmış, herkesin bildiği ve tanıdığı, adlı sanlı, şöhretli, ün salmış. <KT, LN, OTAL>

K17/54 Bir benüm gibi şenâ-güyı suhenle **meşhûr** / Bir senün gibi kerem-kârı keremle meşhûn

meşîyyen 'ale'r-ru'ûs [1] “başları üzerinde yürüyerek” anlamında Arapça bir ibare. Hazreti Peygamber'in ravzasına her şeyi göze alarak gelen ziyaretçileri nitelemek için kullanılmıştır.

K1/24 Züvvâr-ı cân-sipârî ki **meşîyyen** 'ale'r-ru'ûs / Ṭayy-ı reh-i menâzil ü şedd-i riḥâl eder

meşîyyet [4]

1. isteme, istek, arzu, dilek. <KT, LN, OTABL>

K7/8 Bu rûzgâra geelden ki etdi sevk Kâzâ / **Meşîyyet**-i dili mevḳûf-i dest-gâh-ı ümîd

K7/17 Melâletüm mütemâdî meserretüm ma'dûm / **Meşîyyetüm** mûte'essir meşakḳatüm câvîd

2. kaderin hükmü, ilâhi irade, takdir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 112>

K1/46 Tefvîz edüp umûrını 'âkil **meşîyyete** / Fermân-ı Ḥâlikü'l-beşere imtişâl eder

K20/25 Etsün mükâtibân-ı **meşîyyet** zuhûruñ / Âfâka münteşir ḳalem-i nâme-güsteri

meşk [2]

1. yazı örneği, aynısını yazmak için hat öğretmeni tarafından yazılıp öğrenciye verilen yazı. <KT, LN>

K36/2 Kef-i iḳbâline hürşîd bir zerrîn ḳalem şundı / Revâdur zîr-i **meşk** eylerse levḥ-i mâh-ı tâbânı

2. musikide ve benzeri alanlarda alışmak için gösterilen çaba; alışma, alıştırma. Bir musiki terimi olarak meşk, bir üstat tarafından musiki parçasının terdricen çalınması ve okunması suretiyle talebeye öğretilmesi anlamına gelir. <KT, OTAL, Nedim Divanı'nda Musiki, s. 68>

G77/3 Tîzdür feryâdı **meşk**-i nâleden bûlbüllerün / Eylesün muṭrıblar âheng-i nevâ nev-rûzdur

meşkûr [3] teşekkürle lâyık olan, teşekkür olunacak, beğenilmiş, övülmüş, makbul (bkz. maḳbûl, pesendîde). <KT, LN, OTAL>

- K16/40 Sa‘y-ı **meşkür** ile tâ kim vükelâ-yı devlet / Olalar mültefit-i pâdişeh-i taht-nişin
 K27/25 Eyledi sa‘yuñı tevfiķ-i ilâhî **meşkür** / Oldı ‘üduñ sebeb-i emn ü amân hoş geldün
 K33/20 Sa‘y-ı **meşkür** ile tâ kim ede erbâb-ı cihâd / Ka‘be-veş bâdiye-i küfri maķâm-ı taķdîs

meşreb [12]

1. yaratılış, huy, tabiat, hayat tarzı, anlayış tarzı. <KT, LN, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

- K13/33 Yok çevre rızâ **meşreb-i** pâkünde ki olmuş / Maḥzûz nüvâziş-gerî-i ehl-i recâdan
 G341/3 Hikmetinde ben de ḥayrânam ki yok cem‘ eylemiş / **Meşreb-i** ‘irfân ile ‘aql-ı ma‘âş bir yere
 R4/1 Hikmet ki ḥilâf-ı **meşreb-i** her-dündür / Nisbet mi olur sipihre kim vâj-gündür

Aşağıdaki tanıklarda “meşrebin teng olması” ifadesi ile, böbürlenme ve kibirlenme ifade edilmek istenmiştir.

- G213/1 Meftûnı nâz şâhid-i şeng-i nigâhınuñ / Ḥayrânı fitne **meşreb-i** teng-i nigâhınuñ
 G311/5 ‘Ucb ile etme kulüb-ı fuķarâyı taḥyîķ / Ne kadar **meşrebüñ** ey şâh-ı cihân teng olsa

meşreb-i himmet [2] çalışıp çabalamayı alışkanlık hâline getirme, çok çalışma.

- G51/2 Şi‘âr-ı hiç-kesândur rızâ-yı nâ-çârî / Ḥilâf-ı **meşreb-i himmet** şükürü n‘eylerler
 G267/6 Müştâķ-ı büy-ı feyz bu bâḡuñ gülün degil / Bergin ḥilâf-ı **meşreb-i himmet** kopardımsun

2. içecek şey; şarap. <Kanar/2>

- K24/15 Gâh-ı tarab ki lâzime-i luḥf-ı **meşrebi** / Rindâna meyl ü ehl-i riyâdan nüfûr olur
 K24/21 Zevķ-i zülâl-i **meşreb-i** kevşer-ḥalâvetüñ / Aḥbâb-ı teşne-kâma şarâb-ı zuḥûr olur
 G79/1 Anlar ki yâd-ı la‘lün ile ḥurrem oldılar / Peymâne-dâd-ı **meşreb-i** şâf-ı ğam oldılar
 G371/1 Cân esîr-i nighün ğamze-i Nâhîd gibi / Dil hevâ-ḥ‘âh-ı lebün **meşreb-i** Cemşîd gibi

3. kadeh, testi. <Ânenderâc> Sözcüğün bu anlamı “mişreb” imlâsıyla yazılır.

- G282/8 Nûş ederler âb u âteşden muḥammer bir şarâb / Mey-güsârân-ı maḥabbet **meşreb-i** idrâkden

meşrûḥ [1] şerh olunmuş, açılmış, zor anlaşılır yerleri izah edilmiş. <KT, LN>

- G87/6 Kômîşlar nâmını teşriḥ-i minnet tiġ-i ğamzeñle / Tenüm şad çâk edüp bir nüşḥa-i **meşrûḥ** yazmışlar
meşy [1] yürüyen, yürüyücü. <Ahterî> Sözcüğün “meşî” olması gerekmektedir.

- K3/40 Şeh-i melâ’ike-‘asker Muhammed-i ‘Arabî / Ki enbiyâya şeref **meşy** idi riķâbında

meşşâta, meşşât [4] gelini tarayıp saçını düzeltmeye ve zinet eşyalarını takıp

süslemeye gelen kadın. Meşşâta, yüz ve yüzdeki benle de meşgul olur. <KT, ADŞS>

- K1/14 **Meşşât**-ı kalem reşḥât-ı midâdumı / Yer yer cemâl-i şâhid-i ma‘nâya ḥâl eder
 K14/62 Muḥtâc degil zîver-i **meşşâtaya** zîrâ / Vaşfuñ ki ‘arûs-ı tutuķ-ârâ-yı edâdur
 K20/37 **Meşşâta**-i ṭabî‘atidür ḥaliyâ viren / Düşîzegân-ı ma‘rifete zîb ü zîveri

meşşâtân [1] tarakçılar, süsleyiciler.

- G25/5 Bî-rengî-i ḥüsnünle virüp güllere ḥaclet / **Meşşâtânı** gül-güne-ṭirâz-ı ruḥ-ı bâġ et

metā' [25] satılacak ve kendisinden istifade edilecek mal, özellikle kumaş ve saire kıymetli eşya, tüccar malı || sermaye, elde bulunan varlık. <KT, Ahterî, OTAL>

- K2/10 **Metā'**-ı devlete aldanma kim bu kişverde / Hezār ḥ'āce ḡarībū'd-diyār u dār ḡalur
- K2/11 Olursa her biri şaḥīb-defīne-i Ḳārūn / Yine **metā'**ı bu maḥzende müste'ār ḡalur
- K2/12 Ne deñlü raḡbete şāyān olur meta'-ı emel / Bu kār-gāh-ı ḡarāba ne i'tibār ḡalur
- K7/10 Düşürdi destine dallāl-ı çarḡ-ı bed-güherūn / **Metā'**-ı himmetümi imtinā'-ı bey'-i Yezīd
- K12/80 Çok zamāndur ki **metā'**-ı suḡenüm olmada ḡarc / Pīş-i ḡar-mühre furūşānde mezād-ı dallāl
- K17/58 Nev-ḡumāş-ı ser-i bāzār-ı kemālüm ne 'aceb / Ḳalsa ṡamḡa gibi reşş ile **metā'umda** 'uyūn
- K24/16 Tertīb-sāz-ı 'işret-i rindān olup vera' / Zühdüñ **metā'**ı kisve-i fişḡ u fücür olur
- M1/II/4 Naḡd-i ḡayāta eylemedüñ herḡiz i'tibār / Dünyā **metā'ınuñ** nazaruñda revācı yok
- M3/II/1 Demdür ki ārzū-yı **metā'**-ı dil eldeyüz / Sūdā-gerān-ı 'ışḡ ile baḡş u cedeldeyüz
- M8/VII/2 **Metā'**-ı şabruñı tālān eder her tıfl-ı nāzende
- G50/6 Sūdā-gerān-ı ma'şiyet añsun o vaḡtı kim / Dādār-ı ḡaşr bār-ı **metā'**-ı ḡünāh açar
- G51/8 **Metā'**ı kes-mehār-ı çārsū-yı maḡşerdür / Ḳo nāz u naḡveti şāhum ḡurūrı n'eylerler
- G57/1 O çārsūda ki naḡd-i niyāza baḡmazlar / **Metā'**-ı kāle-furūşān-ı nāza baḡmazlar
- G107/4 **Metā'**-ı 'ışḡ hem-cins-i ḡumāş-ı ḡüsn-i ḡarrādur / Niyāz u nāz hem-seng-i terāzū-yı ḡaḡḡatdūr
- G136/4 Bizüz ol **metā'**-ı daḡal-dükān ḡörünür bezā'atumuz ziyān / Ki bu çārsūda deḡil 'ayān ne kesādumuz ne revācumuz
- G183/6 Fūrūḡ-ı gevhre-i idrāke teng imiş bu cihān / **Metā'**ı āteş olan çārsūya şıḡmaz imiş
- G206/5 Ümmīd-i naḡd-i cān ile sūdā-ger-i ḡazā / Etmiş **metā'**-ı derdüñi zīb-i dükān-ı merg
- G271/5 Çoḡaldı düzd-i suḡen Nā'ilī bu kişverde / **Metā'**-ı naḡm ise mānend-i müşḡ-bū düşmen
- G309/4 Çeksek meyi şūrāḡī-i gerdem-firāzdan / Endaze-i **metā'**-ı muḡān kütēh olmasa
- G337/8 Kāsīd olmazdı **metā'**-ı ḡod furūşān-ı 'acem / Şi'r-i Şā'ib nev-ḡumāş-ı şehre-i Tebrīz olmasa
- G375/3 İmsāk-i dehr ḡıldı teḡi ceyb-i himmeti / Rüy-ı **metā'**-ı kişver-i dāniş ḡörülmedi

Aşağıdaki tanıkla ilgili olarak bkz. “Gelmesün eksük terāzūda metā'ı kimsenün”

- G215/1 Olmasun rüsvāyluḡda intifā'ı kimsenün / Gelmesün eksük terāzūda **metā'**ı kimsenün

Aşağıdaki tanıklarda metā'ın, “rüy-ı dest (rüy-dest)” terkibi ile birlikte kullanıldığı dikkati çekmektedir. Farsça'da “metā'-ı rüy-ı dest” şeklinde bir ibare bulunmaktadır. Bu ibare, elin tersine asılmak suretiyle satılan, kumaş gibi nesneler hakkında kullanıldığı gibi, dükkânın dışında satılan değersiz metālar hakkında da kullanılır. <Dihhudā>

- K24/14 Virse cevāhire 'adem-i raḡbeti kesād / Elmās rüy-ı dest-i **metā'**-ı bilür olur
- G151/4 Kālā-yı nāz u 'işvesine rüy-dest eder / Ol ḡod-furūş-ı nāz **metā'**-ı şıḡībümüz
- G177/3 Revāc-gāh-ı vişālünde tuḡfe-i dil ü cān / **Metā'**-ı kes-mehār-ı rüy-ı dest olup ḡalmış

metālib [1] talep olunan, istenen şeyler, maṡlab'ın çoḡulu (bkz. maṡlab). <KT, OTAL>

- K7/4 Kıyâm-ı merkez-i hayret medâr-ı kurb-ı vîşâl / Verâ-yı kurb-ı **metâlib** mebdâî-i teb'îd
metânet [1] dayanıklılık, kuvvetli olma, sebat ve gayret. <KT, OTAL>
- K12/7 Bunca temkîn ü **metânetle** ki ol dâd-gerûn / Zât-ı pâkine xomış hikmet-i Haq celle celâl
metîn [5] sağlam, dayanıklı, kavî, metanetli (bkz. muhkem). <KT, Cûdî, LN>
- K28/35 Mişâk u 'ahd-ı şevket-i islâmı bağladuñ / Şer' -i Muhammedî gibi hâbl-ı **metîn** ile
- K28/67 Şâyestedür nevâziş-i mi'mâr-ı luţfuña / Vaz' -ı esâs-ı nazm-ı bülend ü **metîn** ile
- M11/I/6 Hâbl-ı **metîn**-i şer' üni elden bırakmasun / Dâm-ı hevâ-yı nefsün olanlar muqayyedi
- G309/2 Elden mi xordı hâbl-ı **metîn**-i recâyı dil / Ser-rişte-i vedâd-ı bütân kûteh olmasa
- T5/10 Qabul oldu du'âsı pâdişâh-ı mülk-i islâmûñ / Alındı böyle bir hısn-ı **metîn** mahzûl olup küffâr
metn [1] kitabın asıl ibaresi, şerh ve haşiyeler dışında müellifin asıl sözü. <KT>
- K25/44 Mâhiyyet-i çarhı demek olmaz saña sen hod / **Metn**-i şafahât-ı felege şerh ü beyânsın
me'vâ [1] yurt, mesken, mahal, makam; cennetin yeşil zebercetlerle süslü bölümü.
<KT, LN, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 138> Aşağıdaki tanıkta geçen “na'im” de me'vâ gibi cennetin bölümünün adıdır.
- G217/8 **Me'vâ** na'im-i râhat olu nef ü rûhuña / Berzâh-güzâr-ı vahşet-i ümmîd ü bîm iseñ
mevâlî [1] azatlılar; ulemanın yüksek sınıfı hakkında kullanılan “Mollâ”nın çoğuludur. <OTDTS>
- K23/25 Fazîlet-pîşe mahdûmâ suhen-perver hüdâvendâ / Ki olmuş kevkebin gâlib **mevâlî**-i 'izâm üzre
me'yûs [3] ye'se düşmüş, ümidi kesmiş, ümitsiz. <KT, LN>
- K13/15 Halkuñ görüp ahvâl-i ciger-süzünü ammâ / **Me'yûs** degildük kerem ü luţf-ı Hüdâdan
- K22/11 Sen olmasañ muhâfazatında hâzâ'inüñ / **Me'yûs** idük bidâ'at-ı naqd-i huzûrdan
- G43/5 'Işk âteşi etmez mi hezâr-ı dili tûñ / Gülzârdan âteşde de **me'yûs** degildür
me'zûn [1] izin verilmiş, izin almış, izinli, ruhsatlı. <KT, Cûdî>
- K23/24 Hilâf-ı ittîrâd-ı devre **me'zûn** olsa 'ahdinde / Felek taqdim ederdi şâmı şubh ü şubh şâm üzre
mevc [14]

1. dalga; [tas.] mutlak varlığın, kâinat mertebesinde peyda olan tecellileri, vahdet denizinin dalgaları. <KT, LN, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K6/38 O yem-nevâl-i cihân-ı kerem ki gâh-ı hürüş / Toğunsa dâmen-i eflâke **mevc**-i ihsânı
- K7/22 Bu lücce-gehde olur şarşar-ı havâdişden / Hürüş-ı **mevc**-i belâ geh nihân u gâh bedîd
- K10/16 Olduqça germ-şekve-i dem-serdî-i hevâ / Her **mevc**-i âbı cevri şitâdan zebân gibi
- K12/76 Nice kûlzum ki kemîn **mevc**i eder gâh-ı hürüş / Dâmen-i nüh-felegi gevher ile mâl-â-mâl
- K16/10 Bañr-ı ihsânı gelüp cûşa güher-pâş olıcaq / **Mevc**-i deryâ kefi cûdıyla olunmaz teybîn
- K17/23 Kef-i dür-pâşını gördükçe olur hacletden / **Mevc**-i deryâ gibi seyyâl künûz-ı mahzûn
- K17/62 Görünür kâr-geh-i tab' -ı hüner-perverümün / **Mevc**-i hârâ gibi hep kâleleri bûkalemün

K35/3 Bu kaşruñ müjde-i vaz‘ -ı esāsıdur eger olsa / Öñinden haşre dek deryā gibi **mevc**-i güher carī

G53/3 Zülfi şiken şiken midür tündī-i bād-ı āhdan / Bir birini başup gelür **mevc**-i yem-i belā mıdur

G138/5 Kılzüm-i ‘ışkuz ki olur Nā’ilī / ‘Arş-figen-i **mevc**-i nuḥustīnümüz

G246/5 Baḥr-ı āteş şarşar-ı āhum ḥurūşum görme sehl / Ey Ḥudā-nāters **mevc**-i bī-şumārundan şakın

Aşağıdaki tanıkta ilk mısraın “Yā ḥazīzūñ evc imiş ey mihr ya evcūñ ḥazīz” olması daha makûldür. Dolayısıyla sözcüğün de “evc” olması gerekmektedir.

G215/4 Yā ḥazīnūñ **mevc** imiş ey mihr yā evcūñ ḥazīz / Var mıdur senden recā-yı irtifā‘ ı kimsenūñ

2. esrar. <AFYON VE ESRAR, s. 31> Tanıklarda sözcüğün “ḥayret” ve “ğam” sözcükleri ile birlikteliği, bu anlamın kastedildiğini göstermektedir (bkz. ğam, ḥayret).

G364/1 Dile çīn-i cebīnūñ zülfi-i pūr-tābı unutturdu / Ḥurūş-ı **mevc**-i ḥayret bīm-i gird-ābı unutturdu

Ş12/5 Olursa **mevc**-i ğam her bār ḥā’il / Olur şāhid hüveydā kām ḥaşıl

mevce [5] dalga. <LN, OTAL>

K15/24 Pīşānī-i baḥtuñda olan **mevce**-i envār / Āyīne-i ḥurūşidde peydā mı degildür

K15/27 Pūr-gevher eder sāḥil-i dāmān-ı recāy / Keff-i keremūñ **mevce**-i deryā mı degildür

G73/5 Der-kār olur telātum-ı deryā-yı iştīyāk / Bir **mevce** o cebhe-i berrākdan kıpar

G253/4 ‘Āşīkuñ ruḥşat- kem-nefḥa-i āhından olur / Ebr-i tūfān-ı ḥired **mevce**-i deryā-yı cünün

G307/4 Nūhı ede raḥt-efgen-i cān **mevce**-i ḥüsnūñ / Fülk-i dili ‘ışkuñ gibi deryāda bulunsa

mevc-ḥīz [3] dalga kaldıran, dalgalı. <OTAL, Kanar/2>

K21/6 Ki bād gibi geçer tūt ki zīr-i pâyında / Suṭūr-ı şafḥa degil **mevc-ḥīz**-i deryādur

G20/4 Kāddin ḥam eyleyüp kıomamış ḥiç benefşede / Deryā-yı **mevc-ḥīz**-i cemende şināḥ tāb

G378/1 Giryē kim deryā-yı tūfān-pīşedür her kıatresi / **Mevc-ḥīz** oldukça āteş-rīşedür her kıatresi

meveddet [2] sevmeye, sevgi; [tas.] sevgi sebebiyle kalbin özlem içinde bulunması

(bkz. maḥabbet). <KT, LN, ZL, TASAVVUF TERİMLERİ>

K29/15 Etdi beni firīfte ḥüsn-i **meveddetūñ** / Güstāḥ kıldı ‘ışk-ı cemāl-i maḥabbetūñ

G227/1 Etdi beni firīfte ḥüsn-i **meveddetūñ** / Güstāḥ kıldı ‘ışk-ı cemāl-i maḥabbetūñ

mevhūme [4] aslı olmaksızın vehim ve hayalde vücut bulan şey, hayalden ibaret.

<KT, Cûdî>

K2/29 Bunuñla sāḥa-i pehnā-yı cûdın eyle kıyās / Ki çarḥ o sāḥada **mevhūme** bir ğubār kıalır

K12/53 Fitne devrūñde ‘adīm olduğın etdükçe ḥayāl / Ruḥ-ı dil-berde döner nokṭa-i **mevhūmeye** ḥāl

Aşağıdaki tanıklarda geçen “nokṭa-i mevhūme”, yazmalarda imlâsında tereddüt edilen ibarelerin yanına koyulan (V) şeklindeki işarettir (bkz. nokṭa-i mevhūme).

K2/42 O dem ki merkez-i ḥayretde ol belā-keşler / Mişāl-i nokṭa-i **mevhūme** bi-karār kıalır

G133/5 Cāy iken maḥv-ı vüçüd-ı dil-i āgāha o fem / Mebḥaş-ı nokṭa-i **mevhūme** ḥakīmā şıgımaz

mevķıf [3] duracak yer, durak, mevzi (bkz. menzil). <KT, LN, Ahterî>

K7/26 Bisât-ı emrdür ey dil bu **mevķıf**-i hayret / Olur kıyâmı qarîn-i rızâ-yı Rabb-ı mecîd

G143/9 Nâ'îlî dîde-i hâk-bîne hüveydâ görünür / **Mevķıf**-ı dârda ser-bâzî-i Manşûr henûz

G306/7 'Uşşâka olur Nâ'iliyâ **mevķıf**-ı hayret / Pâ-bend-i nîgeh silsile-i âb da olsa

mevķi' [1] bir şeyin gerçekleştiği yer, mahal, mekân. <KT, Cûdî, LN, ZL>

K14/90 Mesned-geh-i iclâlûn ola nîteki 'âlem / Biñ sūr-ı şafâ **mevķi'** bir köhne serâdur

mevķib [] büyük bir zatın yanında yavaş yürüyerek giden piyade veya atlılar topluluğu, alay. <KT, Cûdî>

mevķib-i iķbâl [1] iyi bahtın sipahi ve piyadeleri. <Seccadî/1>

K12/8 Ermedi **mevķib**-i iķbâline peyk-i nev-rûz / Neşr-i gerd-i qâdem-i pâkı ile mâ-fi'l-bâl

mevķûf [8]

1. alıkonulmuş, hapsedilmiş, tutuklu. <KT, LN, OTAL, Kanar/3>

K7/8 Bu rûzgâra geelden ki etdi sevk Qazâ / Meşiiyyet-i dili **mevķûf**-ı dest-gâh-ı ümîd

G388/2 Qazâ bu bâğda **mevķûf**-ı bād-ı âh etmiş / Şikest-i şâh-ı berümend-i bâğbānumuzı

2. vakfedilmiş, vakıf olmak üzere terk edilmiş, vakfa ait. <KT>

K21/4 Qalem ki lûtfına **mevķûfdur** benânında / Kilîd-i kufl-güşâ-yı der-i temennâdur

G349/2 Neḥḥa-i cân u şemîm-i kām-ı dil **mevķûfdur** / Zülfi-i 'anber-bârna gîsû-yı müşk-efşânına

3. diğer bir şeye ait, ait, bağlı (bkz. vâ-beste). <LN, OTAL>

K2/45 O dem ki dest-i şefâ' atde ol ğarîblerüñ / Sevâd nâmesi **mevķûf**-ı i' tizâr qalır

K15/26 İķbâl ki yüz vech ile nâmuñ çıkar andan / Hall etmege **mevķûf**-ı mu' ammâ mı degildür

K23/17 Benânında qalem **mevķûf**-ı taḥrîr-i havâşîdür / Beyân u mantıq u tefsîr ü âdâb u kelâm üzre

G36/8 **Mevķûf** ise maḥşerde de ey Nâ'îlî-i zâr / 'Âşıklara kem-māyegî-i rû'yet-i dîdâr

Mevlâ [12] sahip, malik, efendi; Allah. <KT>

K4/25 Na't-güy-ı Ḥabîb-i **Mevlâyam** / Hırz-ı bâzû-yı i' tinâ-yı dilem

K5/40 Ḥavfım oldur dil ü ṭab' um gibi âşüfte bulam / Maḥremân-ı ḥarem-i bār-gehi **Mevlâyı**

K9/14 Zıllı Ḥaḳ Ḥân Murâd ol ki vücûdın **Mevlâ** / Ḥalef-i silsile-i taḥt-nişînân etmiş

K15/19 Hem-vâre n'ola râğûb-ı 'adl olsa 'adâlet / Maḳbûl-i pesendide-i **Mevlâ** mı degildür

K21/1 Qalem ki zemzeme-perdâz-ı bezm-i ma' nâdur / Medîḥe-senc-i semiiyy-i Ḥabîb-i **Mevlâdur**

K23/56 Mu'ammer eylesün zât-ı şerîfün ḥaşre dek **Mevlâ** / Sa'âdet bâ-terakķî 'izzet ü devlet devâm üzre

K37/4 Bırakma dâmenin elden maḥabbetün ki olur / Quluñ taḳarrubı **Mevlâsına** vedâdı qadar

M3/VI/2 Cehd eylesek ne fâ'ide **Mevlâyı** bilmege / Âdem gerek ḥaķîḳat-i eşyâyı bilmege

G202/5 Nâçiz görüp Nâ'iliyâ ḥâḥîş-i dilden / Luṭf u kerem-i ḥazret-i **Mevlâ** ile geçdük

G359/7 Göñlin 'arûs-ı devlet-i dünyâya Nâ'îlî / Minnet cenâb-ı Ḥazret-i **Mevlâya** virmedi

Ş12/1 Geçer fırķat zamânı böyle qalmaz / Şağ olsun sevdüğüm **Mevlâ** kerîmdür

T2/6 Demiş bir bende-i nâçizi târîḥin o sultānuñ / Yöñeldi Şaḳlı İbrâḥîm Efendi ḳurb-ı **Mevlâya**

Mevlevî [1] Mevlana Celâleddin Rûmî'ye mensup ve onun tarikatine tâbi olan.

<KT> Sema etmesi dolayısıyla anılmıştır.

G82/2 Ğarğa-i girdâb-ı şevk ey **Mevlevî** döndükçe sen / Şu' le-i cevvalê-i hüsnüñ mi yâ cânım mıdur

mevsim [7]

1. bir şeyin belirli bir zamanı, özel zaman. <KT> Tanıkta sözcüğün “mevsim, fasıl” anlamı göz önünde bulundurulmalıdır.

K18/24 Bahâr-ı **mevsim**-i ‘adlinde ser-be-ser ezhâr / Sezâ-yı serzeniş-i nâle-i zübâb olmuş

2. senenin dört bölümünden her biri. <KT, Cûdî>

K17/25 İ‘tidâl-i dil ü şab‘ımdan eşer balsa hevâ / Gele bir **mevsime** her sâl temûz u kânûn

G30/2 Mezâk-ı rûha ‘aceb neşve-i dû bâlâdur / Neşât-ı **mevsim**-i nev-rûz ü şadî-i meh-i ‘îd

G285/2 Gülleri âteş eyleme bülbüle sen de ey nesîm / Gûşa peyâm-ı **mevsim**-i sûz u güdâz degmesün

G340/7 Varaqların gül-i ter dökdi Nâ’ilî cûya / Bahâr **mevsimidür** kim bakar risâlelere

mevsim-i gül [1] sünbülî havalı günler. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 113>

G6/1 Sîne gül-zâr-ı maḥabbet nâle bülbüldür baña / Vaqt-i dâğ-efrûzî-i dil **mevsim-i güldür** baña

mevsim-i ḥazân [1] sonbahar mevsimi, güz.

G388/5 Şükufte ‘âlem-i ‘ışkuz ki eyler istikbâl / Dem-i bahâr-ı tarab **mevsim-i ḥazânumuzı**

mevt [1] ölüm, vefat, [tas.] ilâhî ruh ve nefis-i nâtika denlen ruhanî latifenin en

mukaddes mertebeye yönelmek nedeniyle bedensel lezzetlerle ilgilenmekten kesilmesi (bkz. merg). <KT, LN, Kâşânî>

G163/3 Râciḥ görürüz **mevti** firâk-ı yâre / Murğ-ı ğama cân riştesini dâm ederüz biz

mevtâ [1] ölümler, ölmüşler, meyyit’in çoğulu. <KT, LN, OTAL>

T2/3 Zuhûr etmek olurdı her nefesde nice âşârı / Mesîḥ-âsâ murâd etseydi ger **mevtâyı** iḥyâya

mev‘ûd [1] vaat olunmuş, söz verilmiş. <Cûdî, LN, OTAL>

G250/3 Şîve-i hüsnüñ firîb-i çeşm-i şûḥuñdur seni / Her nefes biñ sâde-dil ‘uşşâk ile **mev‘ûd** eden

mevvâc [2] dalgalanan, çok dalgalı. <KT, Cûdî, LN>

K4/2 Baḥr-ı **mevvâc**-ı âteşîn- girdâb / Dâğ-ı tedbîr-i nâ-Ḥudâ-yı dilem

K35/6 Leṭâfet virmez ol deñlü eger biñ kerre resm etse / Naṣîrin mâ’î bir **mevvâc**-ı ḥârâ üstine bârî

mevzûn [1] yakışıklı, düzgün, güzel, itidal üzere olan. <KT, Cûdî>

K17/60 Nev-‘arûsân-ı suḥen ḥacle-geh-i şab‘ımdan / Gösterüp kendüyi eyler ḥarekât-ı **mevzûn**

mey [71] şarap; [tas.] aşkın galebe çalması. <KT, Cûdî, LN, Kanar/1,

TASAVVUF TERİMLERİ>

K2/3 Mişâl-i muğbeçe vü pîr-i **mey** bu meclisde / Zaman olur ne cevân u ne iḥtiyâr qalır

K3/16 Kim istemezdi bu meclisde ‘ıyş u nûş eger / Olaydı neşve **meyinde** nemek kebâbında

- K14/10 Esbâb-ı tarab cümlesi âmâdedür ammâ / Ne nuql u ne sâgar vü ne **mey** guşsa-zedâdur
- K23/7 Fûrûğ-ı **meyden** olmuş sîne şâf u dîdeler rûşen / Olup pervâne sâkîler dönerler şem‘-i câm üzre
- K23/9 Fûrûzân câm-ı **meyle** elde naql-i Tûr zanneyler / Gören la‘lîn-kabâyı sâkî-i Tûbâ-hıram üzre
- M1/1 **Mey** mezheb-i rindide kırâb ile gerekdür - Bî-ger-i küdüret / Tâ‘at-ı maḥabbetde vuzûḥ ile gerekdür - Ammâ **mey**-i vaḥdet
- M1/2 Muṭrıb nefesün var ola sâkî **meyûn** efzûn - Her laḥza vü her ân / Meclisde şafâ **meyle** gerek neyle gerekdür - Tâ germ ola şoḥbet
- G23/1 Alduḳça ele câm-ı **mey** ol kec-küleḥ-i mest / Biñ fitneye âmâde olur her nigh-i mest
- G25/6 Kâm al **mey**-i maḥbûbdan ey Nâ‘ilî-i zâr / Taḥşîl-i neşât-ı dil ü tarṭib-i dimâğ et
- G30/7 Ḥarâbiyuz o **meyûn** Nâ‘ilî ki cur‘ asıdur / Şabâḥ-ı ḥaşre dek ârâm-ı ḥaṭır-ı Cemşîd
- G32/2 Zuhûr-ı neşve-i la‘lûnle dest-i ‘âşıkda / **Mey**-i neşât ile lebrîz olur ayağ-ı ümîd
- G41/4 Ḥasret-i la‘lûnle **mey** nûş etse ḥûn-ı derd olur / Mest-i ‘ışkuñ neşve-i câm-ı şafâ bilmez nedür
- G44/4 **Meyden** kızarsa ruḥları gâhî o naql-ı nâz / Bâzû-yı dağ-dârın açup erġavânlanır
- G44/6 Baġrın felek kebâb u sirişkin şarâb eder / Mihmânına o kâse-siyeh **mey** zebânlanır
- G47/5 Dem-i şehirde görür Nâ‘ilî ‘âşık-ı **meyûn** / Kemîne cur‘ asını aḥter-i Yemen maḥmûr
- G54/4 Ğam-ı **mey**-i şadî tarab-engîz-i ‘asesdür / Âgehlere lağzîdeligün vaḳtı degildür
- G65/1 Sâkî fûrûğ-ı **meyden** rûyuñda tâb göster / Germiyyet-i ḥayâdan ḥurşide âb göster
- G67/2 ‘Aksin düşürüp lüccce-i ḥûn-âbâ sipihrûñ / Ol **meyle** bu nûḥ câm-ı zîyâ-güsteri ṭoldur
- G75/5 Bu hengâm-ı saġabda Nâ‘ilî maḥbûb ile **meyden** / Çemende cûylar âyîne-i naḳş-ı ferâġuñdur
- G77/1 Bezme **mey** tâ-efgen olsun sâkîyâ nev-rûzdur / Şem‘ üñe cem‘ oldı yârân-ı şafâ nev-rûzdur
- G90/2 Peymâne-i ‘ömr olsa yine rinde girândur / Bî-rûḥ **mey** ol bezme kim câmı tehîdür
- G90/4 Serşâr-ı **mey**-i naḥvet iken feyz-i şafâdan / Nev-devlet-i câhuñ dil-i ḥod-kâmı tehîdür
- G99/2 Miyan bezme ki olmuş **mey** ü ‘araḳ rîzân / Ḥazînedür dür yâḳûtı ceste ceste yatur
- G102/2 İçerler ol **meysi** kim nûş-dârû-yı ġamdur / Mu‘âşirânı bu bezmün neşât bilmezler
- G120/1 Söyledüp nâz ile ruḥsârını gül gül mi eder / Bilmezüz gül mi eder **mey** seni bülbül mi eder
- G126/4 Ğamzeden şor ne ḳadar mest ise keyfiyyetini / Her **meysi** çâşnî-i ḥûn-ı ciger virmezler
- G149/1 **Mey** olmaduḳça dile pertev-i şafâ düşmez / Derûn-ı tîreye her câmdan zîyâ düşmez
- G166/2 Palâs-pâre-i rindî be-düş u kâse be-kef / Zekât-ı **mey** virilür bir diyâra dek giderüz
- G182/4 Şarılmış pâyüñe dil ‘ârzuñ gül gül görüp **meyden** / Giyâḥ-ı rustedür gül-deste-i ḥoş-bûya baġlanmış
- G183/3 Sipihre virdi fenâ âb-ı şu‘le-tâb-ı dū çeşm / **Mey**-i dū âteşe zarf-ı kedûya şıġmaz imiş
- G186/1 O **mey** ki lem‘asî rûy-ı şarâb-dârına düşmiş / Ḥurûş-ı neşvesi ser-cûş-ı tâb-dârına düşmiş
- G187/1 Sâkî **meyûnde** feyz-nümâ ‘âlem-i neşât / Pervâne şem‘-i câmuna rûḥ-ı Cem-i neşât
- G187/2 Ancaḳ virür lebünde olan keyf ü ḥâleti / Câm-ı **mey** olsa elde dil-i ḥurrem-i neşât
- G188/1 Ḥüsnuñ bahârı **meyden** olup ḥurrem-i neşât / Etsün şüküfte verd-i ruḥuñ şebnem-i neşât
- G196/1 Ḳan aġlamadur ‘âdet-i dîrîne-i ‘âşık / Ḥûnâbe-i dildür **mey**-i düşîne-i ‘âşık
- G216/2 Ne bir iki câma dimâġı var ne ṭurur elde ne ayağı var / **Mey**-i ‘ışveden de ferâġı var o tenûk şerâb-ı teġâfulün

- G217/2 Mest eyledi sâkî seni **mey** kaldı kadehde / Bî-çâre gönül sen de kadeh-kârda kaldıñ
- G223/1 Geldük hişâra elde **mey-i** gam-güsil gerek / Dil germ ü yâr nerm ü hevâ mu‘ tedil gerek
- G226/2 Bir şîşe **mey** olsağ dökülüp sâgara evvel / Şoñra ciger-i bâde-perestâna dökülsek
- G234/6 Mañbûb u **meyle** eglene-gör Nâ’ilî gibi / Gam ‘âleminde guşşa diyârındasın gönül
- G238/1 Tâb-ı **meyden** ruñuñ ey muğbeçe gül gül görelüm / Reng-i ruñsârûña beñzer mi gül ü mül görelüm
- G261/4 Ferâğ-ı dil-ber ü **mey** pend-i pîr imiş tütalum / Gönülde sûriş-i ‘ahd-ı şebâbı n’eylersün
- G269/3 Câm-ı **meysi** bir dîde-i hûn-bâra degiş kim / Destünde kadeh taş-ı Siyâvûş görünsün
- G279/4 Tâb-ı ruñuñ olduqça füzûn şu‘le-i **meyden** / Bir lem‘ası dünyâyı yağar berķ-ı belâsın
- G281/2 Ser-girân-ı ‘ışkuña la‘lûñ şunarduñ **mey** degil / Bilseñ ey sâkî hûmâr-ı câm-ı fırķat neydügin
- G283/3 ‘İşkuña rindân içün meclisde geh **mey** geh ‘arâķ / Bezme sâķiler nişâr-ı dürr ü yâķût eylesün
- G285/5 Nâñûn-i gam revâ mıdur böyle derûn-hırâş iken / Meclis-i **meyde** muṭrıbâ guşuma sâz degmesün
- G295/2 Açılup gül-i teründen **mey** içürdi sâgaruñdan / Ele al ki hanceründen dil-i pâre pâredür bu
- G306/1 Sensüz geceler elde **meysi** nâb da olsa / Ârâm-künândur bize mehtâb da olsa
- G307/1 Ârâm edemez cennet-i a‘lâda bulunsa / ‘Aşık **mey** ü mañbûb ile tenhâ da bulunsa
- G309/4 Çeksek **meysi** şûrâñi-i gerden-firâzdan / Endaze-i metâ‘-ı muğân kûteh olmasa
- G310/4 Bir kadeh **meyle** eder gül gibi sâkî pür-rez / Gam degildür kefi peymâne-keşân teng olsa
- G319/4 Mañabbet-i dil-nişîn-i câme-kârân-ı riya olmaz / O **mey** her hûmda cûş etmez o feyzi râyegân şanma
- G323/4 Güstâñi-i nezzâre yeter meclis-i **meyde** / Nâzûklük et ol sîb-i zeneñdâna toķunma
- G362/4 Pâkdür dâmenleri çirk-i riya zâhidâ / **Mey** güsârânuñ ki ğarķâb-ı güneñdür her biri
- G376/1 Bâde kim dâğ-ı dil-i ümmiddür her ķatresi / **Mey** degil berķ-ı Kâzâ-te’kiddür her ķatresi
- G376/5 Sâķi-i vañdet o **meyden** kim şunar Nâ’ilî / ‘Ârife sermâye-i tevñiddür her ķatresi
- G378/4 Şi‘r-i renginüm ki ser-cûş-ı tabi‘atdür benüm / Çün **mey-i** pür-zür-ı berķ-ı şîşedür her ķatresi
- G379/5 Yâr olmayıcağ Nâ’iliyâ meclis-i **meyde** / Esbâb-ı tarab bâ‘iş-i cem‘iyyet olur mı
- G390/1 ‘İşķ ehli hûm-ı bâdeyi pür-cûş görür mi / Yollarda sebû-yı **meysi** ber-düş görür mi
- Kt5/2 Câm-ı gülden ki seher pür-‘arâķ-ı şebnemdür / Nâ’ilî def‘-i hûmâra **mey-i** düşine gerek
- Kt7/3 Zâhidüñ setr eder ‘uyûbını **mey** / Dâmen-i hırķa câmı göstermez

mey-i gül-fâm [1] kırmızı şarap. <OTAL>

- G163/1 La‘lûñ ki hayâl-i **mey-i gül-fâm** ederüz biz / Âyine-i hürşîdi alup câm ederüz biz

mey-i ‘ışķ [1] aşķ şarabı; [tas.] cezbe ve hayret hâli, ilâhî tecelli. <OTAL, Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

- G270/4 Zâhid şaķın evġarluġından **mey-i ‘ışķuñ** / Keyfiyetin idrâk edicek âz edemezin

mey-i kuhen [1] eski şarap, yıllanmış şarap. Şarabın beklemişi ve yıllanmışı daha makbul kabul edilir.

- G301/2 Ser-tâc eder **mey-i kuheni** nev-niyâz-ı ‘ışķ / Pîr-i kuhen tariķ-ı fenâdan külâh-ı nev

mey-i la‘l-gûn [2] kırmızı şarap.

M3/I/1 Olmadı bāz-gün kadeh-i ser-nigūnumuz / Hūn-āb-ı ḥasret oldı **mey-i la‘l-gūnumuz**

M3/I/2 Hūn-āb-ı ḥasret oldı **mey-i la‘l-gūnumuz** / Tīh-i belāda kaldı dil-i bī-sūkūnumuz

mey-i nāb [1] su katılmamış, halis şarap. <LN, OTAL>

G343/1 Peymāneden döküldi **mey-i nāb** bir yere / Nūr indi şandılar gören aḥbāb bir yere

mey-i sefid [1] beyaz şarap.

G212/3 Bir kāse nūş ede şanasun pūr **mey-i sefid** / Gāhī ki yād eder dil-i ‘ayyāş gerdenuñ

mey-i vaḥdet [1] birlik şarabı.

M1/1 Mey mezheb-i rindīde kırāb ile gerekdür - Bī-ger-i küdüret / Tā‘at-ı maḥabbetde vuzūḥ ile gerekdür -

Ammā **mey-i vaḥdet**

mey-ālūd [1] şaraba bulanmış. <Kantar/2>

G372/5 Etmesün çirk-i riya ceyb ü kenāruñ telvīş / Pāk-dāmen ola-gör dalk-ı **mey-ālūd** gibi

mey-āşām [2] şarap içen, işret eden. <KT, LN, Kantar/1>

G154/3 Her rind olamaz mest-i **mey-āşām**-ı maḥabbet / Her bāde-keş ol şīve-i pūr-ḥayrete döymez

G229/2 Şor nergis-i maḥmūruña sāķī bu ḥumāra / Ma‘kūl mıdır rind-i **mey-āşāma** taḥammül

meydān [6]

1. geniş, açık ve düz yer, açıklık, saha, kır. <KT, LN>

K9/31 Medḥ-i şāhān-ı cihānda ḳoparup nice ḥaşr / Eşheb-i ṭab‘ı sebük-tāzī-i **meydān** etmiş

2. şarap kabı, bardağı, kadeh. <OTAL, Dihhudā, Steingass> Bu anlam “mey-dān” şeklinde de imlâ edilebilir.

meydāna sürmek [1] kışkırtmak. <ÖTS> Tanıkta, binek hayvanı olarak atın meydana çıkması ve şarabın insanı kışkırtması aynı anda ifade edilmiştir. Tanıkta geçen “Gül-gün”, Hüsrev’in, Şîrîn’e hediye ettiği atın da ismidir. Sözcüğün, şarap kabı anlamı ise, “cām” sözcüğünden hareketle kendisini göstermektedir (bkz. Gül-gün).

G222/5 Gül-gün cāmı her kişi **meydāna sürdi** biz / Gerd-i süm-i tekāver-i ümīdi görmedük

3. ortalık. <KT> Tanıkta, at koşturulan yer anlamındadır.

K20/7 **Meydān** senüñdür elde gerekdür ‘inān-ı şevḳ / Çün girdi zīr-i rānuña devlet tekāveri

4. bir işe mahsus yer. <KT>

meydān-ı suḥen [2] söz meydanı.

K14/71 Çok fāris-i **meydān-ı suḥen** līk bu vādī / İrhā-yı ‘inān-ı ḳaleme teng-fezādur

G215/5 İşte **meydān-ı suḥen** var ise gelsün Nā‘ilī / Ser-ḳalem-den böyle mu‘ciz iḥtirā‘ı kimsenüñ

meydāna geçmek [1] savaş meydanına çıkmak, savaşa dâhil olmak. İfadedeki “meydān”, savaş meydanı anlamındadır. Okçuluk terimleri ile birlikte kullanıldığından sözcüğün

“okçuların atış yaptıkları alan” anlamının da göz ardı edilmemesi gerekir. <OKÇULUK TERİMLERİ/2, s. 346> Tanıkta geçen “tîğ” sözcüğünün de “tîr” olması gerektiği açıktır.

G310/2 **Geçse meydâna** hadeng-i müje el tîğe şunup / Kâtl eder ‘âlemi ol kaşı kemân teng olsa

mey-furûş [1] şarap satan, şarapçı; meyhaneci (bkz. pîr-i muğân). <KT>

G380/2 ‘ Aceb bezm-i belâdur ‘ ışk ki olmış / Hıred ezkârı hayret **mey-furûş**

mey-gede [9] meyhane, şarap içilen veya satılan dükkân. <KT, Cûdî>

M3/IX/1 Dest-i kazâ ki cevher-i quds etdi tıynetün / Cevher-şinâs-ı **mey-gede** bilmez mi kıymetün

G44/5 Geçmiş serîr-i **mey-gedeye** rind-i bâde-h’âr / Muhtâc-ı fûls-i aḥmer iken kâmrânlanur

G63/6 Ne rind-i bâde-keşüz Nâ’ilî ne zâhid-i hüşk / Bize ne **mey-gede** ne hânkâh lâzımdur

G104/4 Benüm o bâde-güdâz-ı harîm-i **mey-gede** kim / Elümde gül gibi bir câm-ı şu‘le-tâbum var

G146/4 Ölseḳ ḥumâr-ı guşşadan ey pîr-i **mey-gede** / Câm-ı hayâtı şun hele gör nüş eder miyüz

G147/1 Sifâl-i **mey-gede**-i ‘ ışk teşne-lebleriyyüz / Kadeḥ-keşân-ı ḡamuñ şanma bî-edebleriyyüz

G240/6 Öpdüm ayaḡın **mey-gedede** pîr-i muğânun / Şeyḥü’l-ḥarem-i Ka‘be-i ‘irfândan el aldum

G266/3 Ḥâlî ni‘âm-ı feyzden âgende-şikemdür / Mestân-ı hevâ **mey-gede** tabbâḡlarından

G322/1 Rûḥ yok şavma‘anuñ pîr-i ‘abâ-püşında / Hâl var **mey-gedenün** rind-i kadeḥ-nüşında

mey-güsârân [1] birlikte şarap içenler, iştret arkadaşları. <KT>

G282/8 Nüş ederler âb u âteşden muḥammer bir şarâb / **Mey-güsârân**-ı maḥabbet meşreb-i idrâkden

mey-ḡâne [10] şarap satılan ya da içinde şarap vesaire içilen dükkân; [tas.] kâmil

mürşidin ve pirin evi (bkz. mey-gede). <KT, Seccadî/2>

G40/5 Kâdr-ı rindi añlasa zâhid reh-i **mey-ḡanede** / Hırḳa-i tecrîd-i zühdi aña pây-endâz eder

G44/3 **Mey-ḡâne** cur‘alarla Bedeḡşân u her ḥumı / Yâḳût-ı nâb u la‘l-i müzâb ile ḳanlanur

G45/1 Cem taḡt-ḡâhı taḡta-i **mey-ḡâne** kendüdür / Kâşâne-i Ḥavarnaḳ-ı şâḡâne kendüdür

G143/1 Geldi **mey-ḡaneden** ol gözleri maḡmûr henüz / Oldı şayḳal-zede ol âyîne-i nûr henüz

G316/4 El virür şâḡbâsına ḡun-ı ciḡer bennâ-yı ‘ ışk / Çârsû-yı ḡamda biñ **mey-ḡâne** bünyâd etse de

G320/4 Sirişk-âb-ı riyâdan devlet-i şādî-i rindânda / Yıḳıldı ḡanḳâḡ **mey-ḡâne** ma‘mûr oldı ḡitdükçe

G359/1 Ḥum dâmenin o rind ki dünyâya virmedi / **Mey-ḡâne** ḡüşesin Cem ü Dârâya virmedi

G362/5 Reng-i bî-rengiden âḡeḡ dillerün ey Nâ’ilî / Zâhid-i **mey-ḡâne** rind-i ḡanḳâḡdur her biri

G385/3 Pâdişâḡ-ı mülk-i âzādî olan mey-ḡârenün / Taḡta-i **mey-ḡanede** taḡt-ı Süleymândur yeri

Ş11/3 Şolmuş çemenün ḡülleri bûlbûlleri ḡâmüş / Düşmüş yine **mey-ḡâneye** rindân-ı kadeḥ-nüş

mey-ḡâre, mey-ḡâre [4] şarap içen, iştret eden, ayyaş. <KT, Cûdî, Kanar/1>

G15/3 La‘lün ki olur meclis-i ervâḡda mezkûr / Bir renge girer neşvesi **mey-ḡârelerün** hep

G176/3 Şeb-i tarîḳ-i ḡamda rind-i **mey-ḡâra** Kelîm-âsâ / Fûrûḡ-ı câm-ı şâḡbâ gibi şem‘-i Eymen olmazmış

G366/2 Nûḡ câm-ı ser-niḡunun ile birden ey felek / **Mey-ḡâre** virmesün mi ḡazef-pâreye seni

G385/3 Pâdişâḡ-ı mülk-i âzādî olan **mey-ḡârenün** / Taḡta-i mey-ḡanede taḡt-ı Süleymândur yeri

meyl [8]

1. eğilme, iki taraftan birine yönelme, taraftarlık. <KT, LN, Ahterî>

K24/15 Gâh-ı tarab ki lâzime-i luṭf-ı meşrebi / Rindāna **meyl** ü ehl-i riyādan nüfūr olur

G217/7 **Meylūñ** bu hār-dāna cehālet degil midūr / Ey ḥāce ‘ālem-i melekūti ‘alīm isēñ

2. sevme, tutulma, âşıklık, düşkünlük (bkz. maḥabbet, ‘ışık). <KT, OTAL>

K12/51 **Meylūm** evşāfuña ol mertebedūr kim görürin / Şāhid-i medḥūñi ḥāb içre der-āgūş-ı ḥayāl

G234/3 **Meylūñ** o zūlf-i ḥam-be-ḥam u müşk-büyadur / Ne sūnbül ü ne zūlf-i nigārındasın gönül

G315/5 Kō **meyli** bir iki günlük şafāya virme vücūd / Esīr-i devlet-i deh rūz u nīm-sāl olma

G339/1 Ol şūḥa oldı **meylūm** müzdād söyleyince / Keşf oldı ḥalka rāzum feryād söyleyince

Ş2/3 Sañadur **meyli** cān-ı müştākuñ / Sañadur intizārı ‘uşşākuñ

meyl etmek [1] eğilmek, eğilim göstermek, ilgi duymak. <Kantar/2, TS, ÖTS>

G42/3 **Meyl etmedügüm** sūr-ı şafā-baḥşına dehrūñ / Mātem-gede-i dilde olan şīven içündür

meymenet [1] uğurluluk, bahtiyarlık, saadet, kutluluk, mutluluk, bereket. <KT,

Cûdî, LN>

K33/21 Her günün ola mübārek nitekim sābitdür / Nuṭṭ-ı peygamber ile **meymenet**-i sebt ü ḥamīs

meymūn [1] uğurlu, mübarek, bereketli, mesut, bahtiyar, kutlu, mutlu. <KT, Cûdî,

LN>

K17/12 Ğurre-i ‘īd-i meserret seḥer-i ‘ālem-i feyz / Rūz-ı nev-rūz-ı sa‘ādet Şeb-i Kādr-i **meymūn**

mey-nūş [1] şarap içen, içki içen. <Kantar/2>

Ş5/5 Ğonce-veş ḥāra hem-āgūş olma / Bezm-i bīgānede **mey-nūş** olma

mey-perest [1] şarabı çok seven; çok şarap içen. <KT, FZ>

mey-perestān [1] mey-perestler, şarabı çok sevenler. <LN>

G364/6 Görüp meclisde kārın bir nighle **mey-perestānuñ** / Fūsūn-ı çeşm-i sāķī bāde-i nābı unutturdu

mey-riz [1] şarap döken, dağıtan, saki (bkz. sāķī).

G65/6 Ey şāḥne-kār-ı perhiz ol fark-ı zühde **mey-riz** / Destūñ Bāyezidūñ cām-ı şarāb göster

meyve [2] meyve, yemiş. <KT, LN>

K14/25 Āvīhte pūr **meyvesi** hengām-ı şitāda / Esmār-ı bihiştī gibi hem neşv ü nemādur

K33/9 Şāḥ-ı āmāle qālem urmasa dest-i cūdı / **Meyve**-i devḥa-i iḳbālī olur mıydı nefīs

meyyāl [3]

1. çok meyleden || istidat sahibi. <KT, ZL>

K12/55 Āb-veş yerlere geçsün o ṭabī‘at ki degil / Zāt-ı pākūñ gibi bir menba‘-ı cūda **meyyāl**

2. çok istekli, düşkün. <KT, OTAL>

M12/I/4 Dil-i **meyyālī** de bir şebnem-i nāçiz farz eyle / Gül-i bağ-ı cemālūñ pūr-nemādur yā Resūla’l-lah

G157/2 Ruhlaruñ pür-tâb gördükçe şafâlar kesb eder / Şebnem-i gül-berg-i rüyuñdur dil-i **meyyâlümüz**

mezâd [1] bir mal veya mülkün tellâl vasıtasıyla en fazla fiyat verilmek üzere satışa çıkarılması. <KT>

K12/80 Çok zamândur ki metâ'-ı suhenüm olmada hârc / Pîş-i hâc-mühre furûşânde **mezâd**-ı dallâl

mezâk [15]

1. zevk, lezzet, tatma, lezzet duyma. <KT, LN>

K3/15 Kim ağlar idi hârebât-ı dehrüñ ehl-i **mezâk** / Bulaydı hûn-ı ciger hâletin şarâbında

K28/10 Şimdi görüp **mezâkumızı** zehr-ıhand eder / Zehr-âbı farğa 'âciz olan engübîn ile

G14/5 Olur **mezâk**-ı hâkîkatde Nâ'ilî hem-reng / Hûmâr-ı derd-i keder neşve-i 'amîm-i tarab

G30/2 **Mezâk**-ı rûha 'aceb neşve-i dû bâlâdur / Neşât-ı mevsim-i nev-rûz ü şâdî-i meh-i 'îd

G91/4 Hâzâkat-i dile nabz-âşinâ tabîb gerek / 'Îlâc-ı derd-i derûn şîhhat-ı **mezâk** ister

G166/5 Ederse kand-i lebûñ hâtîr-ı **mezâka** hûtûr / Diyâr-ı Mısrâ degil Kânde-hâra dek giderüz

G170/5 Hârsend-i **mezâkuz** bilürüz Nâ'ilîyâ biz / 'Îrfânı Hudâ her hâr-ı lâ-yefheme virmez

G229/4 Mümkün mi o lebden dil-i şad-pâr **mezâka** / Cullâb-ı şeker-hânde-i duşnâma tahammül

G364/4 **Mezâk**-ı telhe virdi yâd-ı la' lûñ bir hâlâvet kim / Gamuñla içdügüm biñ kâse zehr-âbı unutturdu

G388/7 Alur hîzâne-i kûyına Nâ'ilî bulsa / **Mezâk**-ı rûh-ı suhen neşve-i beyânümüzü

Kt9/1 Nâdâna câm-ı sâkî-i tannâz degmesün / Ehl-i **mezâka** şahne-i nâ-sâz degmesün

2. tadacak yer, damak, geniz. <KT, LN>

K15/14 Eyyâm-ı teşekkür ki **mezâk**-ı dil ü tab'a / Takrîri neşât-âver-i şahbâ mı degildür

G183/5 Hoşâ letâfet-i nazm-ı selîs ü kaht-ı **mezâk** / Ki âb-ı çeşme-i hürşîd cûya şıgmaz imiş

G292/5 Fenâsı havşala-sûz-ı **mezâk** olur 'ârif / Taşavvur etse bu âmed-şuduñ mezâyâsın

G373/2 Harîf-i neşve-i hayret bilür hîrâş idüğün / **Mezâk**-ı nev-hevesâna gubâr-ı nâ-kâmî

mezâr [2] kabir, lahit (bkz. dahme, kabır). <KT, Cûdî>

M7/III/2 Bu beyti istimâ' etsün geçenler reh-güzârumdan / Bu añlansun zebân-ı sebze-i hâk-i **mezârumdan**

Bir işinin olmasını isteyen kimse türbelere, mezarlara mum adar, ölülerden yardım beklerdi.

<MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 325> Aşağıdaki tanıkta mezara dikilen mum söz konusu edilmiştir (bkz. şem').

G70/3 Bed-h'âh-ı tîre-dilde bulunmaz fûrûğ-ı şıdık / Tâbende olsa ahteri şem'-i **mezâr** olur

mezâyâ [8] meziyetler, üstünlük vasıfları, meziyet'in çoğulu (bkz. meziyet). <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K1/10 Tâlib terâneyem ki **mezâyâsı** nazmumuñ / Ervâhı mest-i zemzeme-i veed ü hâl eder

G52/5 Şafâ-yı neş'e-i idrâki Nâ'ilîden şor / Ki münkirân-ı **mezâyâ**-yı keyf bilmezler

G96/5 Nâ'ilî zemzeme-i nây-ı kalem destünde / Çâşnî-senc-i **mezâyâ**-yı tabî' at görünüñ

G137/5 Nüşâ-i râz-ı **mezâyâ**-yı kazâyuz Nâ'ilî / Pîş-i eţfâl-i hevesde gerçi levh-i mektebüz

G253/2 Oldı zülfüne hıre hıre-dimâg-ı ülfet / Kıldı âşüfte Felâṭunı **mezâyâ-yı** cünün

G292/5 Fenâsı havşala-sûz-ı mezaḳ olur ‘ ârif / Taşavvur etse bu âmed-şuduñ **mezâyâsın**

mezâyâ-yı füsûn [2] sihrin meziyetleri

G328/2 Muḥtefî nüṣṣa-i ḥüsnünde **mezâyâ-yı füsûn** / Münderic nokṭa-i ḥâlünde niḳâṭ-ı fitne

G329/2 Meclis-i nâzda maḥşûş zebân-ı nigeḥüñ / Tercemânî-i **mezâyâ-yı füsûn**-ı fitne

mezbele [1] süprüntü yeri, süprüntülük, pislik dökülen yer || aşağılık, kötü durum.

<KT, Cûdî, LN, OTAL>

G292/8 Hezâr reşg ü ḥased Nâ’ilî o ‘ ârife kim / Çeke bu **mezbeleden** dâmen-i temennâsın

mezbele-keş [1] çöplük süpüren, süpürücü; hükümdar sarayının temizlikçisi.

<Redhouse>

K3/19 Ḳuṭaş-ı şevketi zîb-i ḥazân-ı **mezbele-keş** / Ḳumâş-ı devleti cüll-i ester ü kilâbında

mezellet [1] zelillik, hakirlik, horluk, alçaklık, itibarsızlık. <Ahterî, OTAL>

K2/31 Firâz-ı bâm-ı sipihre o sāye-güster olur / Ḥazîz-i ḥâk-i **mezelletde** bu nizâr ḳalır

mezemmet [] zemmetme, kınama, yerme. <Cûdî, LN, ZL, Ahterî, OTAL>

mezemmet eylemek [1] kınamak, ayıplamak.

G350/2 Eyle edeb ri‘ âyetin ey nev-cünün-ı ‘ ıṣḳ / Ḳaysı **mezemmet eyleme** yabana söyleme

mezheb [8]

1. tutlan yol, tarîk. <KT, Ahterî>

K12/69 **Mezheb**-i çarḥda fehî eylemeyem olduḡını / Ma‘ rifet cürm ü hüner tōhmet ü endişe vebâl

2. ilim ve felsefede benimsenen yol, meslek. <KT, LN>

K17/68 Nâ’ilî lâfı ḳo nazm âḥırıdır eyle du‘ â / Ki olur **mezheb**-i dânişde şî‘ âr-ı mesnûn

M1/1 Mey **mezheb**-i rindîde ḳırâb ile gerekdür - Bî-ger-i küdüret / Ṭâ‘at-ı maḥabbetde vuzûḥ ile gerekdür -

Ammâ mey-i G23/3 Zâhid ne bilür **mezheb**-i rindânı ki anda / Hûş-yârî-i âzînedür ancaḳ güneh-i mest

G70/2 **Mezheplerinde** luṭf u vefâ küfr-i maḥz iken / Kârı nifâḳ-pîşelerün i‘tizâr olur

G282/1 Mâni‘-i ḥarf-i temennâyuz leb-i idrâkden / Ḳâbil-i irşâd-ı ‘ ıṣḳuz **mezheb**-i idrâkden

vaḥdet

3. din; Muhammet Peygamber’in ölümünden sonra dinî konularda benimsenen değişik yol ve fikirler. <KT, LN, ADŞS>

K3/2 Zihî mükâbere kim efḍal-i ‘ ibâdetde / Ezîyet-i ‘ urefâ **mezheb** ü zehâbında

G387/4 Çeşmi bir bî-raḥm kâfirdür ki baḳduḳça olur / Âlet-i dîn ü ḥired âşûb-ı **mezheb** ḡamzesi

mezîḳ [1] dar yer, sıkıntılı yer. <KT, ZL, Ahterî>

M1/VI/5 Füşât-serây-ı dehri ḳoyup ülfet eyledün / Âḥır **mezîḳ**-i ḥâkde ehl-i ḳubûr ile

mezîl [2] bertaraf edilmiş, savulmuş, ortadan kaldırılmış. <Dihhudâ>

K7/37 Kažāya virdi rızā bildi olduĝın āhır / **Mezīl**-i devlet-i fānī sa‘adet-i te‘bīd

K29/14 Bu nev-terāne ū ile vaŝfın **mezīl** et / Ol zīb-i mesned-i hādīm-i ŝān u ŝevketūn

mezķūr [1] zikrolunmuŝ, anılmıŝ, zikri ve bahsi geçmiŝ, dediĝimiz. <KT, Cūdī, LN>

G15/3 La‘lūn ki olur meclis-i ervāhda **mezķūr** / Bir renge girer neŝvesi mey-h‘ārelerūn hep

mezra‘a [2] ekilip biçilen yer, tarla. <KT, LN, OTAL>

K37/2 Bu kōhne **mezra‘adan** neydi dāne-Çin olmak / Müfīz olaydı zamān-ı direv haŝādı ķadar

M1/IV/2 Bī-ķiŝt ū ķār **mezra‘a**-i rūzgār idūn / Ey nā-murād n’oldı ki merg oldı hāŝılūn

mı, mi [331] sonuna getirildiĝi cümleye veya kelimeye, söyleyiş biçimine ve tonlamaya göre soru, ŝaŝma veya inkār anlamı verir. <TS>

K1/17 Faħr eylemez **mı** naẓm ile ol nūkte-senc kim / Medh-i ħabīb-i pādīŝeh-i bī-zevāl eder

K1/28 Yā Rab olur **mı** ol dem-i dil-sūz kim beni / Ol ravzanuñ sa‘ādeti ferħunde-fāl eder

K3/70 Muħīṭ olan yine sensin bu rāzı söz **mı** deĝer / Gedāya nezd-i ŝeh-i mālīķū‘r-riķābında

K7/1 Bu rūzgār-ı siyeh-dil ķalursa böyle ‘anīd / Ćerāĝ-ı mihrini söndürmemek deĝil **mı** ba‘īd

K7/2 Kažā ki mānī‘-i tevfiķ-i ehl-i dāniŝdūr / Huŝul-i kām u ümīde olur **mı** sa‘y müfīd

K7/14 Ŝıĝar **mı** ħavŝala-i cān-ı nā-ŝigībāya / Bu imtidād-ı zamān-ı sitem bu zulm-ı ŝedīd

K8/13 Olur **mı** ħi ŝaħa dūŝmen ittiħāz etmek / Ŝeh-i ‘Acem gibi rūbeh-nihād-ı kec-bāzı

K8/17 Olur **mı** rāh-zen-i rāst-kārī ‘azmūn / ‘Adū-yı bed-güherūn ħīle-i ep-endāzı

K8/22 Bu iķtidārı gören sende yād eder **mı** daħı / Bu ‘arşa-gehdē Nerīmān-ı nāveg-endāzı

K10/18 Mümkin **mı** kaşrına o sarāyuñ meĝer duħul / Etbāk-ı arħı geçse ħired nerdübān gibi

K12/47 Ĥadd ū pāyānı **mı** var ħaŝre dek olmuŝ ŝutalum / Ĥāme evŝāfuñı taħrīrde taḅ‘um naķķāl

K12/82 Müdde‘ā-yı dilūn ey Nā‘ilī-i ŝekve-ṭirāz / Fehm olunmaz **mı** yeter daĝdaĝa-i ķāl u maķķāl

K13/10 Āsāyiŝe bir gūŝe-i ħālī **mı** bulurduķ / Eŝĥāŝ-ı teng-ħavŝala-i yāve-derādan

K13/37 Lāyīķ **mı**dur ey ħ‘āce-i bāzār-ı ‘adālet / ‘Ālem pūr olup möhre-furūŝān-ı du‘ādan

K14/78 Muhlik **mı** deĝil ŝirketı ol ṭā‘ifenūn kim / Evŝāfları mürde belā zinde belādūr

K15/1 Ey dil yerūn ol zülf-i semen-sā **mı** deĝildūr / Āŝüfteligūn ķabil-i inhā **mı** deĝildūr

K15/2 Farz eyle ki girdāb-ı yem-i ħayrete dūŝdūk / Dāmen be-kef-i zülf-i dil-ārā **mı** deĝildūr

K15/3 Baķ revzene-i ṭırradan ol ‘ārız-ı pāke / Nezzāre-geħūn ol gül-i ra‘nā **mı** deĝildūr

K15/4 Ķıl meclis-i ervāħı mu‘aṭṭar nefesūnden / Müŝtāk-ı demūn meclis-i ħavra **mı** deĝildūr

K15/5 Sen āteŝ-i maħz eyledüĝūn āh duħāmı / Ol zülf-i siyeh ‘anber-i sārā **mı** deĝildūr

K15/6 Āh etdūn ise ĝırre olup ķurb-ı cemāle / Küstāhlıĝuñ cāy-ı temāŝā **mı** deĝildūr

K15/7 Āh ile perīŝān ederūm zülfini dersen / Encāmı yine ŝurīŝ ū ĝavĝā **mı** deĝildūr

K15/8 Olmuŝ ŝutalum āh ile ol fitne perīŝān / Bir fitne de ol āh-ı ĝam-efzā **mı** deĝildūr

K15/9 Zülf ol bütūn ārāyiŝ-i ruŝsāndur ammā / Āh āfet-i cān u dil-i ŝeydā **mı** deĝildūr

K15/10 Sen āteŝ o gül-bāĝe-i ħüŝne ħasubend / Kem-ruŝŝat-ı āh olduĝuñ evlā **mı** deĝildūr

K15/11 Āhuñ da yeri dūŝmemek olmaz hele ŝimdi / Ol fitneye ma‘ķul-ı müdarā **mı** deĝildūr

- K15/12 Ahvālūni taqrīre maḥal düşdi **mi** āyā / Bīgāne **mi** var meclisi tenhā **mı** degildür
- K15/13 Ey bād-ı seḥer-ḥız ḥaber sende **mi** yoksa / Eyyām-ı teşekkür dem-i şükrā **mı** degildür
- K15/14 Eyyām-ı teşekkür ki mezāk-ı dil ü ṭab‘a / Taqriri neşât-âver-i şahbā **mı** degildür
- K15/15 Hem ‘îd ola hem ḥâtem-i devlet ola rûzî / Bir şadra ki iḳbâlde đārā **mı** degildür
- K15/16 ‘Ahdinde olup tehniye-i ‘îd-i pey-â-pey / Bir ‘îd de ol ‘ahd-i ṭarab-zā **mı** degildür
- K15/17 Şadrü’l-vüzerā Āsaf-ı a‘zam ki şükûhı / Ḥayret-figen-i ‘aql-ı ḥod-ārā **mı** degildür
- K15/18 Pâşâ-yı kâder-kevkebe nâm-âver-i Şâlih / Kim ‘adli mühim-sâz-ı re‘âyā **mı** degildür
- K15/19 Hem-vâre n’ola râğib-ı ‘adl olsa ‘adâlet / Maḳbûl-i pesendide-i Mevlâ **mı** degildür
- K15/20 Gösterse n’ola kendüyi ‘ahdinde ahālî / Ḥürşîd ile zerrât hüveydā **mı** degildür
- K15/21 Çıkdıḳça sa‘âdetle kola düş-ı felekde / Zer-meş‘ale-i mäh müheyyā **mı** degildür
- K15/22 Minnet-keş-i iḳbâl-i cihân-giri ḥalâyıḳ / Ḥoşnûdı re‘âyā vü berâyā **mı** degildür
- K15/23 Ey şadr-ı felek-mertebe kim kevkeb-i câhuñ / Efrûhte-i kandîl-i şeb-ārā **mı** degildür
- K15/24 Pîşânî-i baḥtuñda olan mevce-i envâr / Āyîne-i ḥürşîdde peydā **mı** degildür
- K15/25 Enfās-ı kerîmünle zemîn ṭabla-i ‘aṭṭâr / Ḥulḳuñla felek nâfe-i bûyā **mı** degildür
- K15/26 İḳbâl ki yüz vech ile nâmuñ çıkar andan / Ḥall etmege mevḳûf-ı mu‘ammā **mı** degildür
- K15/27 Pür-gevher eder sâhil-i dâmân-ı recâyı / Keff-i keremün mevce-i deryā **mı** degildür
- K15/28 Nûr-efgen olur leyle-i muzlîmde sevâdı / Destünde o ḥâme yed-i beyzā **mı** degildür
- K15/29 Eyle suḥen erbâbını luṭfuñla nevâziş / Ol fırça sezâ-vâr-ı ‘aṭâyā **mı** degildür
- K15/30 Kıl Nâ‘ilîyi luṭfuñla maḥşûş ki tâ ḥaşr / Evşâfuñ ile menḳıbe-pîrā **mı** degildür
- K15/31 Pür-jeng-i kelâl olsa da âyîne-i ṭab‘ı / Destinde ḳalem ṭûtî-i gûyā **mı** degildür
- K15/32 Dünyâda vü ‘uḳbâda ġarâz luṭf u keremden / Bî-şâ‘ibe cebr-i dil-i dānā **mı** degildür
- K15/33 Ol bezl-i ‘aṭā kim ola ehl-i dile maḥşûş / Endûhte-i zād-ı reh-i ‘uḳbā **mı** degildür
- K15/34 ‘Arşâ çıkarup zinde eder nâm-ı bülendün / Endîşesi i‘câz-ı Mesîḥā **mı** degildür
- K15/35 Ma‘zûrdur eylerse ḥuzûrında mübâhât / Sâḥir **mi** degildür suḥen-ārā **mı** degildür
- K15/36 Ben maḥkeme-pîrā-yı me‘ânî bu ḳaşîdem / Şâ‘irliğüme ḥüccet-i aḳvā **mı** degildür
- K15/37 Çekdüm güher-i ma‘rifetüm silk-i beyāna / Ol pây-gehe lâyıḳ-ı ihdā **mı** degildür
- K15/38 Ṭab‘um ki ola ḥ‘âceğî-i ḳişver-i dâniş / Şâyeste-i ithâf-ı hedâyā **mı** degildür
- K15/39 Söz ġâyete erdi açalum dest-i du‘âyı / Rûḥü’l-ḳudûs âmine müheyyā **mı** degildür
- K15/40 İḳbâli içün dest-i temennâ-yı ḥalâyıḳ / Berdâşte-i ‘arş-ı mu‘allā **mı** degildür
- K15/41 Ḥaḳ devlet ü ‘ömrin ede pâyende ki dâ‘im / Dâ‘ileri sükkân-ı zevâyā **mı** degildür
- K15/42 Sıḥḥatle ser-efrâz ola devletle mu‘ammer / Ol şadra kim melce‘î dünyā **mı** degildür
- K15/43 Dür olmaya zıllı fuḳarānuñ üzerinden / Bir luṭf u kerem şâḥibi pâşā **mı** degildür
- K15/44 Devr ede murâdınca felekler ki bu günler / Nevruz-ı ṭarab ‘îd-i aḥibbā **mı** degildür
- K17/35 Ṭotalum emr-i ḥilâfetde müsâvî olmuş / Mu‘taşım ‘ahdine beñzer **mi** zamân-ı Me‘mûn
- K17/40 Ṭavḳ-ı fermānuñ boynında göreydi çarḥuñ / Zülf-i Leylānuñ olur **mıydı** esîri Mecnûn
- K20/5 Nâm-âver-i niyā vü pedersin bu ‘arşada / Olsañ güşâde-ḥ‘ân-ı kerem yok **mıdır** yeri
- K21/8 Sezâ degil **mi** ḥuşuşā bu deñlü ta‘rîfe / Ki hem-zebân-ı Aristo-yı ḥikmet-ârâdur

- K21/13 Zāmīrī gerd-i kederden ‘aceb **mi** şāf olsa / Ki rüy-ı devlete āyīne-i mücellādur
- K21/29 Eder **mi** çarlı-ı sitem-kāra ser-fürü ol kim / Zāhīri sencileyin bir hīdīv-i dānādur
- K22/23 Söz bu ğubār-ı tab‘ ile hālī olur **mi** hīç / Āb-ı hayāt olursa da gerd-i fütürdan
- K22/25 Ma‘lūm-ı hāzretūn **mi** degil gördüğüm cefā / Meddāhı olduğum küremā-yı vaķūrdan
- K23/36 Murādumca edā mümkün **midür** vaşfuñ k’ola dā’im / Şafā-yı hātırum cevri-i felekden in‘ idām üzre
- K25/24 Te’şīr midāduñda **midur** sende **mi** bilmem / Ol dem ki raķam-dāşte-i hūsn-i beyānsın
- K25/36 Beñzetmek olur **mi** senī hīç baħr ile kāna / Şāmil keremūn ‘āleme ne in ü ne ānsın
- K27/2 Cān virüp mürde-dilān-ı ğamı ihyā etdūn / Dem-i ‘İsī misin ey bād-ı vezān hoş geldūn
- K27/9 Bezm-i faẓlında tenezzül **mi** ederler demege / Mihre āyīne-i rüşen-ġüherān hoş geldūn
- K28/15 Ey h‘āce-i ser-āmede mümkün degil **midür** / Maķşūd def‘-i cū‘ ise nān-ı cevīn ile
- K28/46 Enbāz olur **mi** hīç saña kim zāt-ı aķdesūn / Olmış ferīd-i ‘āṭıfet-i müsta‘īn ile
- K28/48 Farz edelüm ki ol daħi mesned-nişīn imiş / Daħḥāķ bir **midür** puser-i Ābtīn ile
- K28/77 Ber-çīde-dāmen olduğını hārden bilen / Tartar **mi** rü-sefīdligūn yāsemīn ile
- K29/3 Derbāna vir selām de ki Kethüdā Begūn / Rū-māl-i ḥāk-i pāyine var **mi** icāzetūn
- K29/18 Dest-i keremde olsa da mümkün **mi** inşirāf / Baḥşāyış-ı hıżāne-i luṭfu ‘ināyetūn
- K30/20 Gördüġi cevri ü sitemden daħi dil-gīr **midür** / Var **mi** āzürdelik ol ġüm-şude nāmumda benüm
- K33/9 Şāḥ-ı āmāle ķalem urmasa dest-i cūdı / Meyve-i devḥa-i iķbālī olur **mydı** nefīs
- K34/9 Böyle ķalur **mi** felek olmaz **mi** yā Rab kār-ger / Muṭrıbuñ nālīşleri pīr-i muġānuñ himmeti
- K34/10 Bir daħi olmaz **mi** sākī destine sāġar alup / Şāhidān-ı meclisūn āyīne-dār-ı ṭal‘ atı
- K34/11 Ey ṭabīb-i rüzġār olmaz **mi** bir ġün çāre-sāz / ‘İllet-i bīmār-ı zühde bādenūn ḥāşiyeti
- K36/6 O ṭuġrā kim hilāl-i āsumān-ı baħt u devletdür / ‘Aceb **mi** bedr olup hīç ķalmasa cirminde noķşanı
- K37/6 Revā **midur** ki bu berzāḥda deşt-i ḥırmānuñ / Belā-keş olmaya dil Ķays-ı nā-murādı ķadar
- K37/15 Berāber olsa ḥaķīķatde cümle-i evķāt / ‘Azīz olur **mi** merātibde bāmdādı ķadar
- K37/16 Olur **mi** sālīk-i āġāha bir mesīre-i feyż / Vücūd ‘āleminūn mebdē’ ü me‘ādı ķadar
- M11/I/5 Zād-i menāzil-i reh-i ‘uķbā degil **midür** / Ol hāzretūn medāyih-i aḥlāķ-ı erşedi
- M2/I/5 Maḥrūr-ı ciger-sūḥte bir šīne **mi** vardur / Kim almaya dām āteşini benden ilāhī
- M2/I/6 Bu āteşe etsün **mi** taḥammül bir avuc ḥāk / Olmış ṭutalum ol daħi āhenden ilāhī
- M3/IV/3 Yā Rab n’olur bu yolda irādet-peẓīr-i ‘ışķ / Ermez **mi** dest-i sālīke dāmān-ı pīr-i ‘ışķ
- M3/IX/1 Dest-i ķazā ki cevher-i ķuds etdi ṭıynetūn / Cevher-şinās-ı meygede bilmez **mi** kıymetūn
- M4/VI/1 Nā’ilī cān u ġönölden saña ‘āşīķ **mi** degil / Da‘vī-i ‘ışķ u ḥulūş eylese şādīķ **mi** degil
- M4/VI/2 Mażḥar-ı luṭf-ı ‘iṭāb olmaġa lāyīķ **mi** degil / Devlet o bī-dile kūyuñda ġedālīķ **mi** degil
- M5/I/7 Etsün **mi** ġazal-i mihre raġbet / Zülfüñ gibi şīr-pençe şehbāz
- M5/II/10 Ma‘lūm degil **mi** ḥāk-i pāye / Aḥvāl-i dil-i melāmet-üşlūb
- M5/II/11 Ketm etmese de rāz-ı ‘ışķı ‘āşīķ / Olmaz **mi** lisañ-ı ḥālī nāṭīķ
- M5/IV/5 Etmez **mi** zuhūr ġayret-i ‘ışķ / Olduķça ḥarīf-i reng-i āġyār
- M5/IV/9 Sāġar be-leb vişālūn olmaķ / Lāyīķ **midur** andan ey cefā-kār
- M5/V/7 Ġark olsa ‘aceb **mi** nūra ‘āşīķ / Etdükçe cemālūne nigāhı

M5/VI/6 Cisminde alur **mi** tb-ı lerziş / Ol b-dilde kim htb edersün

- G2/2 Kyn ki Ka‘be-i dil  cndur olur **mi** h / Leb-teşne-i zll-i amu zemzem-şin
- G2/5 Ermez **mi** N’il dem-i şub-ı hdyete / Olmaz **mi** once-zr-ı emel şebnem-şin
- G9/6 Selm-ı N’il-i zrdan **mi** incindün / Nedendür ey am-ı ebr bu p  tb saa
- G12/4 Vd-i ‘ışda girmez **mi** dai dest-i dile / Gşe-i dmen-i nev-şhid-i dil-cy-ı tleb
- G19/1 Bulduca sürmeden müjeler h h tb / Elms deşneler **mi** degildür siyh-tb
- G19/2 Dil kh-ı hen olsa da eyşer rbde ‘ış / ullb-ı kehrbya getürsün **mi** kh tb
- G20/1 Bi deşne olsa rdan ey gül siyh-tb / bil **mi** ‘andelb ola senden nigh-tb
- G21/5 Maşer de olsa re **mi** var syleşilmeqe / Geh ser-girn-ı nzdur ol amze h mest
- G30/5 ‘Aceb **mi** kesb-i dim etse bdeden rindn / Ki erdi neşr-i şemm-i bahra faşl-ı cedd
- G32/4 Dyer **mi** sz-ı fira gönül viren saa kim / Sirişk-i çeşmi olur şu‘le-rz-ı d-ı d
- G32/5 alur **mi** zinde meger şem‘-i bd-ı h gibi / Bu rzgrda ey N’il er-ı d
- G33/1 ‘Aceb **mi** senden olan bir nighdan nevmd / Olursa km-ı dil-i bse-hhdan nevmd
- G34/1 br-ı Ka‘be-i kyn görür **mi** eşm- d / Bu rzgra göre dostum degil **mi** ba‘d
- G37/4 Böyle mest-i nz-perverden aar **mi** ehl-i ‘ış / Neşve-dr-ı sn olanlar ş olur tannz olur
- G39/5 Bir şin nighua degmez **mi** dostum / Kynda N’il nice demdür arbdr
- G43/5 ‘ış eşi etmez **mi** hezr-ı dili t / Glzrdan eşde de me’ys degildür
- G53/1 şr-ı d ‘lem ol iki çeşm-i kirişme-z **mdur** / Nza muaddem-i sipeh fitneye pşv **mdur**
- G53/2 Yok müjelerde trktz ğamzesi yeke-tz-ı tz / Bilmezüz ol sitem-gern leşgeri der-afa **mdur**
- G53/3 Zülfi şiken şiken **midür** tnd-i bd-ı hdan / Bir birini başup gelür mevc-i yem-i bel **mdur**
- G53/4 Cezb-i maabbetnle dil zerd  nizr olup gider / Bilmediler tn kh **mi** kehrb **mdur**
- G53/5 Sye-i zülfi dşd yerleri N’il gören / Far edemez diyr-ı n memleket-i Ht **mdur**
- G55/5 Tmaz **mi** ftb-ı ade bezme N’il / bil **midür** umra taamml dem-i seçer
- G60/5 Sz da olmasa rağbet **mi** bulur N’iliy / Nazm-ı pkn budur inşf ki dt yeridür
- G62/2 ryş-i bihişt-i lefet degil **midür** / Ol tze gl-bn-i emen-i i‘tidli gr
- G81/1 Tr tr-ı trra-i pr-p-i cnnum **mdur** / Harf harf-i nşa-i hl-i perşnum **mdur**
- G81/2 Pre pre şineler a dellndr dese / let-i dest-i az şemşr-i mjnum **mdur**
- G81/3 Far olunmaz ittihd-ı reng  by-ı trradan / Bda sünbül **midür** h-ı perşnum **mdur**
- G81/4 Ky-ı yre r-be-rh oldum sirişk  d ile / Bilmezin y Rab çeken bum **mi** y nnum **mdur**
- G81/5 Etseler bir perdeden ze bilmez gş eden / Nle-i blbl **midür** gl-şende efgnum **mdur**
- G81/6 Gy-ı ser-gerdnyuz biz şh-ı snn N’il / ‘ışvesinden ttsa zülfin der ki evgnum **mdur**
- G82/1 Ber-ı urmen-sz-ı dil cnum **mi** cnnum **mdur** / Üfleyenler eşm hum **mi** dmnum **mdur**
- G82/2 ara-i girdb-ı şev ey Mevlev döndükçe sen / şu‘le-i cevval-i snn **mi** y cnum **mdur**
- G82/3 Hep sitemdür gördüğü çeşm-ı siyh-ı yrdan / Bilmezin şgird-i bat-ı tb-smnum **mdur**
- G82/4 D-ı dil **mi** şinade yanmış sveyddan ya od / ktibs etmş ruudn çeşm-ı ayvnum **mdur**
- G82/5 Gz görüp dil sevmş amm bilmem ol bt N’il / Dil-pesend-i şhid-i tb‘-ı suen-dnum **mdur**
- G84/1 ‘Ude-i htrun ol trra-i pr-tba **mdur** / Yoksa ey bd perşn-i abba **mdur**

- G84/2 Nazarun yârda sen secdede zâhid bilsek / Bu teveccüh ham-ı ebrûya **mi** mihrâba **midür**
- G84/3 Telh-kâm-ı gamam ol deñlü ki bilmem sâķī / İçdügüm bâde **mi** zehr-âbe **mi** hün-âbe **midür**
- G84/4 Bu teğâfûl nedür ey baht gel inşâf eyle / Yoksa taķlîdün o sermest-i şeker-ẖâba **midür**
- G84/5 Bu fenâ lüccede ey Nâ'îlî ser-geşte / Güşe-i hâtıruñ emvâca **mi** girdâba **midür**
- G90/3 Toħmında şafâ mağzı bulunsun **mi** bu bâğun / Kim reng ile būdan gül ü bādāmı teħîdür
- G97/4 Çîn-i ebrü gösterür **mi** gamze der-kâr olduğın / Bir kaçâdur yoksa bir tîrdi kemânın kim bilür
- G100/1 Nâleñ ey dil za'fdan ol mâhi söyletmek **midür** / Yoksa müşikâr-veş efvâhı söyletmek **midür**
- G100/2 Şekve-perdâz-ı zenaħdân olduğun ol gamzeye / Gürk-i Yūsuf-gîre ey dil çâhı söyletmek **midür**
- G100/3 Ey hîred bâlâ-yı 'ışķa haml-i minnetden murâd / Biçdügün bu hîl-at-ı kûtâhı söyletmek **midür**
- G100/4 Ey şikenc-i tırra maķşûduñ dil-i âşüfteye / Harf-ı râz-ı ser be-mihr-i âhı söyletmek **midür**
- G100/5 Gösterürsün câna mir'ât-ı ruħun ķand-ı lebün / Kaşduñ ol tıfı-i şeker-ẖâhı söyletmek **midür**
- G100/6 Deyre varmaķdan murâd ihyâ-yı emvât eyleyüp / Bütlere i'câz-ı ruħu' l-lâhı söyletmek **midür**
- G100/7 Ketm-i râz-ı 'ışķ mümkindür demekden Nâ'îlî / H̱âhişün tıfl-ı dil-i âğâhı söyletmek **midür**
- G103/1 Tîğ-i müjeñle sînede şerħa vü yâre bir **midür** / H̱âl-ı ruħuñla fitnede baht u sitâre bir **midür**
- G103/2 Merhem-i zaħm-ı cân iken Hızr u Mesîhe leblerün / Hoķķalarında 'aşıķuñ derdine çâre bir **midür**
- G103/3 Seng-dilâ hâzer hâzer tündî-i berķ-ı âhdan / Tîşe-i Kûh-ken ile hîç saħtî-i hâre bir **midür**
- G103/4 Çâk-rek-i cân iken yeri nişter-i teğâfûlün / Dilde anuñla kâviş-i zaħm-ı nezâre bir **midür**
- G103/5 Sehl idüğün işitmemiş miñnet-ı ķurbdan fırâķ / Bizden o şûħa Nâ'îlî fikr-i kenâre bir **midür**
- G117/4 Habs-ı dil lâyıķ **mi** âteş-zâr-ı hicrânuñda kim / Kem-şerâr-ı şu'le-i hüsnuñ semender-sûzdur
- G120/1 Söyledüp nâz ile ruhsârını gül gül **mi** eder / Bilmezüz gül **mi** eder mey seni bülbül **mi** eder
- G120/2 Süzölüp nîm kadeh bâde ile meclisde / Yoksa mestâne gözüñ kaçd-ı teğâfûl **mi** eder
- G120/3 Dağıdur kendüyi bir âh ile zülfünde gönül / Rind-i âvâre-reviş fikr-i tecemmül **mi** eder
- G120/4 Câna 'aşıķ nice dâğ ursun o sūdâ-ger-i nâz / Gevher-i cân-geh-i hicrâna taħammül **mi** eder
- G120/5 Bûy-ı zülfün ki ala havşala-i bād-ı bihişt / Şiken-i tırra-i havrâya tenezzül **mi** eder
- G120/6 Nâ'îlî hâtır-ı bîm-i kaçâ yok bizde / Rind-i âğâh bu ma'nâda te'emmül **mi** eder
- G123/2 Teklîf **mi** var şöhbete her gece nihânî / Kâşâne-i dil hâne-i bî-minnet-i gamdur
- G130/3 Derdini gamzeden nihân tıtmağa çâre var **midür** / Âteş-i germ-i ıztırâb havşala-sûz-ı râzdur
- G130/5 Tîşe-i cevre Nâ'îlî gam **mi** çeker harâb-ı 'ışķ / Âfet-i hânümân-ı dil âh-ı 'adû-nevâzdur
- G132/3 Âh eyledükçe mużtarib olmaķ 'aceb **midür** / Zûr-ı nefesle lücce-i dil pür-hurûş olur
- G144/6 Andan degil **mi** hep şeb-i hecre bu imtidâd / Dest-i şabâh-ı vuşlat u dâmân-ı baħtumuz
- G145/5 Dâmân-ı şubh-ı vuşlata mümkün **mi** dest-res / Zulmet-resân iken şeb-i hicrâna baħtumuz
- G146/1 'ışķ-ı mecâza düşmişe dil-cüş eder **miyüz** / Efsâne-i haķîķatı biz güş eder **miyüz**
- G146/2 Şahbâ-yı bî-hûdîden olursak ne deñlü mest / Keyfiyet-i cününü ferâmüş eder **miyüz**
- G146/3 Dil tıflı ğarķ-ı ni' met-i nâz-ı cünün iken / Pes-mânde ẖâr-ı râtibe-i hüş eder **miyüz**
- G146/4 Ölsek ħumâr-ı ğuşşadan ey pîr-i meykede / Câm-ı hayâtı şun hele gör nüş eder **miyüz**
- G146/5 Yâķût-ı âfitâb ise de luţfuñ ey felek / Güş-ı 'arûs-ı rağbete mengüş eder **miyüz**
- G146/6 Nüh câm-ı bâ-günüñü bir bir getür hele / Gör sâğar-ı şikesteye ser-püş eder **miyüz**

- G146/7 Şahbâ-yı vahdetün ki hum-ı ser be-mihriyüz / Ey Nâ 'ilî izâ' at-ı ser-cüş eder **miyüz**
- G148/4 Cân virmeden o gamze-i dil-dûza kim kaçar / Kâbil **midür** hadeng-i kazâ-kârdan güriz
- G155/2 Zülfün ki ola perde-keş-i Ka'be-i cemâl / Olmaz **mi** cilve-gâh-ı muqaddes harim-i nâz
- G174/3 Mînâdan olsa tāk u rivākı 'aceb **midür** / Gerdün ki bunca keşr-i zücâc-ı dil eylemiş
- G179/5 Durur **mi** karşı Rüstemle o çeşm-i kahramân zûra / Kaşuñ yayını kurmuş nâveg-i müjgâna el şunmuş
- G183/2 Hücüm-ı leşger-i müjgâna dilde tâb **mi** var / O teng-nây-ı sipâh-ı dû rûya şıgmaz imiş
- G186/7 Bakar **mi** Nâ 'ilîyâ tîg-i âfitâba nigâhı / O âb u reng ki şemşir-i âb-dârına düşmiş
- G189/3 Degül **mi** farz baña üft ü hîz-i kûy-ı bütân / Olur **mi** hiç müselmân namâzdan fâriğ
- G193/1 Döyer **mi** nâzına diller girişme-sâz olıcağ / Kim istemez o cefâ-kârı dil-nevâz olıcağ
- G193/3 Alur **mi** dil nîgeh-i iltifâtdan vâye / Teğâfüle bu kadar ruşşat-ı cevâz olıcağ
- G193/5 Ne söylesün görüp ol şühı Nâ 'ilî 'uşşâğ / Deger **mi** âhdan el ruşşat-ı niyâz olıcağ
- G198/4 Cur' a-veş pâyüne yüzler **mi** sürerdük sâkî / Olmasa cevher-i iksir-i tarab hâk-i rehün
- G203/1 Yine âgûş-ı murâdında **musun** âgyâruñ / Kim kıcar müy-miyânun kim öper ruhsârun
- G205/3 Nağd-i ârâmdan el çekmemeye çäre **mi** var / Düzd-i şad-kâfile-i şabr u sükundur çeşmün
- G209/7 Şafâ **mi** yoksa küdüret **mi** bilmeden kâlduğ / Hücüm-ı hâtıradan hâtıra huşur edecek
- G212/5 Cüş-ı 'arâğ şikenlerin etdikçe selsebil / Kât kât degil **mi** lâıyık-ı şâbâş gerdün
- G212/6 Toğsa miyân-ı maşnık-ı ceyb-i semürdan / Olmaz **mi** mihr-i maşşere pâ-dâş gerdün
- G213/2 'Âlem-behâ degil **mi** hezâr âşinaluğ / Taşvîr-i dil-firîb-i fireng-i nigâhmuñ
- G215/4 Yâ hâzinün mevc imiş ey mihr yâ evcün hâzîz / Var **midür** senden recâ-yı irtifâ' ı kimsenün
- G217/1 Gönüm gibi ey nâme gidüp yârda kâlduñ / Baş üzre yerün var **mi** ham-ı destârda kâlduñ
- G217/7 Meylün bu hâ-dâna cehâlet degil **midür** / Ey h'âce 'âlem-i melekûtı 'alîm iseñ
- G218/2 'Âlem ne olduğın hele bildün **mi** nîk ü bed / Fehm eyledün **mi** zîşt ü hûbın ne añladuñ
- G218/8 Ey Nâ 'ilî bu maḥkemenün şad cihân-hüner / Sultân-pesend eder **mi** 'uyûbın ne añladuñ
- G219/4 Maḥzenün esrâr-ı hikmetden meger hâlî **midür** / Bi'l-lâh ey abdâl-i dil bilsek nedendür hayretün
- G227/4 Dest-i keremde olsa da mümkün **mi** inşirâf / Baḥşâyış-ı hîzâne-i luḡ u 'inâyetün
- G229/1 Yok 'ışık-ı dil-ârâmda Behrâma taḥammül / Görse seni eyler **mi** dil ârâma taḥammül
- G229/2 Şor nergis-i maḥmûruña sâkî bu humâra / Ma' kûl **midür** rind-i mey-âşâma taḥammül
- G229/4 Mümkün **mi** o lebden dil-i şad-pâr mezâka / Cullâb-ı şeker-hânde-i duşnâma taḥammül
- G236/7 Âyine-i dili saña şunsun **mi** Nâ 'ilî / Sultân-ı mülk-i 'ışık gedâlık **mi** eylesün
- G238/1 Tâb-ı meyden ruḡun ey muğbeçe gül gül görelüm / Reng-i ruḡsârûna beñzer **mi** gül ü mül görelüm
- G238/2 Zîr-i şeh-perr-i dû ebrûdan o şebâz gözün / Şayd-ı murğ-ı dile eyler **mi** tenezzül görelüm
- G238/5 Yüzine bakmayup âgyâr yanında der imiş / Nâ 'ilî cevruma eyler **mi** taḥammül görelüm
- G242/2 Bize hacâlet-i 'uḡbâ kuşûrı yetmez **mi** / Bu hâk-dân-ı fenâda kuşûrı n'eyleyelüm
- G246/6 Ber-ṭaraf-sâz-ı ḡubâr-ı dil **misün** seyl-i sirişk / Reh-güzâr-ı dil-ber-i eşheb-süvârundan şaḡın
- G254/2 Haṭ ki siyeh bahârdur bâğ-ı ruḡuñda sürme-reng / Kâbil-i savt olur **mi** hiç nâle-i 'andelîb-i cân
- G260/1 Der-h'âb eden o nergis-i fettânı sen **misün** / Ey bād-ı âh mirvaḡa-cunbânı sen **misün**
- G260/2 Taḡriḡ-ı bād-ı şubḡ ile ey âh-ı âteşin / Âzürde eyleyen ruḡ-ı cânânı sen **misün**

- G260/3 Der-kâr iken cemâlini hıfza o turrallar / Ol gencün ejder-i şerer-efşânı sen **misün**
- G260/4 Mâ'î kabâlaruñ alur âgûşa gerdenün / Ey düd-ı âh şu'le-ñiz yoksa giribânı sen **misün**
- G260/5 Ey âh-ı şu'le-ñiz o kemân ebruvânlaruñ / Her nâvek-i nigâhda peykânı sen **misün**
- G260/6 Yok âh-ı Nâ'ilide haber söyle ey şaba / Tahrik eden o zülf-i perişânı sen **misün**
- G263/1 Âhum nesîme râh-nümâlık **mi** eylesün / Bağ-ı edebde gonce-güşâlık **mi** eylesün
- G263/2 Her sâde-dil haqîkat-u hüsn-i mecâzdan / İdrak-i şun'-ı hikmet-i Hâlık **mi** eylesün
- G263/3 Her tâ'ire gıda **mi** olur üstüñ-ân-ı şem' / Pervâne-i siyâh hümâlık **mi** eylesün
- G263/4 Nerm olsa da bu sûz ile âh hürmen-i dil / Gül-gonce-i cemâle şabâlık **mi** eylesün
- G263/5 Ey gâfil-i merâtib-i envâr hiç şafağ / Engüşt-i âfitâba hınâlık **mi** eylesün
- G263/6 Her cünbiş eylemez dile mihrâb kaşlaruñ / Her dil-tapide kıble-nümâlık **mi** eylesün
- G272/4 Zülf-i dil-ber **misün** ey çarh-ı siyeh-kâr sen de / Bize ejder görünüp düşmene gencine olursun
- G278/5 Hayât-ı mahz idi bir kerre Nâ'ilîye deseñ / Helâk-ı reşk-i nigâhum degil **mi** sağ olsun
- G285/5 Nâhün-i gam revâ **midur** böyle derün-hırâş iken / Meclis-i meyde muṭribâ güşuma sâz degmesün
- G295/3 O periyi âh-ı şeb-gir ede câme-h'âbe teşhîr / Olunur **mi** luṭfi ta'bir ne hoş istiḥâredür bu
- G300/6 Nâ'ilî feyz-i tettebbu' **mi** degil kim okuyan / Suḥen-ı pākūne der sihr-i beyân ancak bu
- G302/4 Fezâda Zühre **mi** var gamzeñe muḳabil ola / Ferâsiyâb ise Rüstem-i nighedür bu
- G309/2 Elden **mi** kordı ḥabl-i metin-i recâyı dil / Ser-rişte-i vedâd-ı bütân kûteh olmasa
- G327/5 Nâ'ilî yer **mi** kalur dehşet-i rustâ-ñize / Çeşmi gâhî ki olur ma'reke-sâz-ı fitne
- G330/2 Yok **mi** inşâfuñ o şūḥuñ hürmen-i 'ömrüm gibi / Hânümân-ı hüsnini ey âh berbâd etmeye
- G340/2 Çemân u cılve-künân beñzemez **mi** gül-bünler / Fezâ-yı bağda eṭfâl-i ḥorde-sâlelere
- G343/4 Kâbil **mi** hüsn ile ola Yûsuf saña nazîr / Gelmez fûrûğ-ı mihr ile meḥtâb bir yere
- G347/5 Olsa eş'ârüñ 'aceb **mi** dil-pesend ey Nâ'ilî / Tab'-ı pakün peyrev-i pākize-güñân olmada
- G348/2 Bîm-i câna düşmemek kâbil **mi** gamzeñden gönül / Tîr-i dil-düz-ı kazâdan ihtirâz etmezse de
- G357/3 Ber-çide-dâmen olduḡını ḥârdan bilen / Tartar **mi** rû-sefidlügin yâsemîn ile
- G358/1 Yeksân gören âyine-i ruḥsârüñ mehle / Yâkûtî berâber **mi** tutar seng-i siyehle
- G358/2 Tenhâlığı var küyünüñ erbâb-ı recâdan / Mümkün **mi** degil yoksa mülâkat o şehle
- G358/5 'Işk âteşi etmez **mi** seni Nâ'ilîyâ pāk / Âlûde iseñ gam yeme çirkâb-ı günehle
- G360/1 Bu neşveden saña ey dil kelâl gelmedi **mi** / Cihâna geldüğine infî'âl gelmedi **mi**
- G360/2 Bu köhne maşṭabanuñ bâde-i neşâṭı gönül / Riyâyı ko saña zehr-i melâl gelmedi **mi**
- G360/3 Tabîb-i müşfikı yok bu ribât-ı hayretde / Mizâc-ı himmetüne ihtilâl gelmedi **mi**
- G360/4 Ne aṇladuñ bu semâ' u bu nâydan şüfî / Bu tekyede saña hiç vecd ü ḥâl gelmedi **mi**
- G360/5 Varınca bezm-i Felâṭun-ı 'ışka 'aql-ı fuzûl / Hezâr şerm ü ḥacâletle lâl gelmedi **mi**
- G360/6 Yine neticesi hayret degil **mi** Nâ'ilîyâ / Bu rûzgâra Naşîr ü Celâl gelmedi **mi**
- G365/4 'Ârif düşer **mi** kaydına cism-i nizâr için / Bir 'ankebût-ḥâne kadar meskenün daḡı
- G365/5 Rinde ziḥâm-ı ḥalkdan âzâde-güşedür / İnkâr olur **mi** luṭfi meger külḥenün daḡı
- G366/2 Nüh câm-ı ser-nigünüñ ile birden ey felek / Mey-ḥ'âre virmesün **mi** ḥazef-pâreye seni
- G367/1 Güşâde-kâre dil-i 'uḳde-dâr degmez **mi** / Nevâzişe elün ey rûzgâr degmez **mi**

- G367/2 ‘ Aceb telâfûmı var baħr-ı aħzâr-ı çemenüñ / Bizüm de ħissemüze bir kenâr degmez **mi**
- G367/3 Sezâ degilse de fitrâk-bendüñ olmağa dil / Helâküñ olmağa ey şeh-süvâr degmez **mi**
- G367/4 Bülend imiş ħatalum saķf-ı nüh rivâķ-ı felek / Duħân-ı âh-ı dil-i pür-şirâr degmez **mi**
- G367/5 Vişâle yer yok ise ħ’âba varmadukça gözüñ / Fesâne güyî-i dil bir ħişâr degmez **mi**
- G367/6 Nazîre söylemege Nâ’ilî suĥen-sencân / Bu hoş-edâ ğazel-i âbdâr degmez **mi**
- G368/1 Yaķar **mi** nâme-berîn yoksa yâra degmez **mi** / Niyâz-nâmemüz ol ğam-küsâra degmez **mi**
- G368/2 Bizi unuttı **mi** yoksa peyâm-ı şîĥat-i yâr / Bu memleketde ğarîbü’d-diyâra degmez **mi**
- G368/3 Bir âşinâluĝı ol mâh-ı çâr-ebrûnuñ / İki cihânda da ‘ömr-i dû bâra degmez **mi**
- G368/4 Bahârî n’eylerüz ol gül-‘izâr-ı ğonce-femüñ / Gülüp açılması biñ nev-bahâra degmez **mi**
- G368/5 Ne deñlü şaklasañ ey köhne pîr-i nâ-bâlig / Tecemmülün yine mîrâs-ı ħ’âra degmez **mi**
- G368/6 Kâdem kâdem gece teşrîfî Nâ’ilî o mehüñ / Cihân cihân elem-i intizâra degmez **mi**
- G374/1 Felekler bâz-gün maĥmûrlar mestâne olmaz **mi** / Biraz def’ -i keder kılsa bu nüh-peymâne olmaz **mi**
- G374/2 Şarâbı nüş edüp âheste döksek cur’ asın ħâke / Kadeĥ destünde şüfî sübĥa-i şad-dâne olmaz **mi**
- G374/3 Olur ğâhî leb ü geh ğamzeden dil bezm ü rezm-ârâ / ‘ Aceb şeh-nâme-ħ’ân-ı meclis-i cânâne olmaz **mi**
- G374/4 Fîrûzân ol ruĥ-ı cânâneden bir kerre gör ey şem’ / O ħâkister ki dâmânumdur pervân olmaz **mi**
- G374/5 Ħarem-ĝâh-ı dili cânâneden âzürde ħâtırlar / ‘ Aceb ey Nâ’ilî Mecnûn-şîfât efsâne olmaz **mi**
- G379/1 Ol mâh ile yâ Rab bu gece şöĥbet olur **mi** / Ol şem’ -i cihân-tâb ile germiyyet olur **mi**
- G379/2 Feyz-i eşer-i câzibe-i mihr-i ruĥıyla / Çeşm-i dil ü cân bir nigeĥ-i ĥasret olur **mi**
- G379/3 Ruĥsârûna bu keşret-i nezzârede bilmem / Bir nîm-nigâĥ-ı hevese ruĥşat olur **mi**
- G379/4 Baĥt-ı siyehüñ kârî tamâm olsa da görsek / Kâm-ı dil-i nâ-kâma da bir himmet olur **mi**
- G379/5 Yâr olmayıcaķ Nâ’iliyâ meclis-i meyde / Esbâb-ı tarab bâ’iş-ı cem’ iyyet olur **mi**
- G382/5 Taş olsa da bi’l-lâhi yürekler **mi** döyer ħîç / Ol ħançerlerle nefes-i tîzüne Şuĥfî
- G384/3 Şart-ı ‘işmet bu **mıdır** kim ola benden soñra / Seni pehlûya çeker pîrehenüñden ĝayrı
- G384/4 Bir semen var **mi** bu gülzârda tercîĥ olunur / Gül-i ħürşîde muţarrâ bedenüñden ĝayrı
- G389/4 Senden kaçup görünmemeler nâz imiş saña / Bir bî-vefâ imiş hele gördüñ **mi** âfeti
- G390/1 ‘İşķ ehli ĥum-ı bâdeyi pür-cüş görür **mi** / Yollarda sebû-yı meyi ber-düş görür **mi**
- G390/2 Aĥker gibi ol âteşüñ erbâb-ı tekellûf / Her kaťresini dâĝ-ı dil ü ħüş görür **mi**
- G390/3 Meclis gibi pür olup na’re-i mestân ile rindân / Mescide biraz vâ’izi ĥâmûş görür **mi**
- G390/4 Her rind-i tehî-desti olan münkir-i ‘işret / Bir sîm-beden mâra hem-âĝuş görür **mi**
- G390/5 Cem gibi nice şehleri pîrân-ı ħarâbât / Mestânelerün na’re-sine ĝuş görür **mi**
- G390/6 Sâķî erişüp ‘îd ‘aceb Nâ’ilî-i zâr / Rîndân ile ĥübânî kadeĥ-nüş görür **mi**
- Kt4/2 Bu teĝâfûl nedür ey nâvek-i bîdâd-ı nigeĥ / Yoĥsa peykânunu ĝirmez **mi** şanursun ķana
- Kt15/1 ‘ Aşıkdan ey perî-zâd kaçmaķ cefâ degil **mi** / Bî-çäreye maĥabbet müşkil belâ degil **mi**
- Kt15/2 Çeşmün bu ‘işvelerle ey tıfl-ı mekteb-i nâz / Levĥ-i niyâz-ı dilde ħarf-âşinâ degil **mi**
- Mt5 Bir dil var **mi** ol ĥüsn-i ĥudâ-dâdı görüp de / Güyende-i el-minnetüli’l-lâĥ degildür
- R4/1 Ħikmet ki ĥilâf-ı meşreb-i her-dündür / Nisbet **mi** olur sipihre kim vâĝgündür

mıķnaťis [1] demir ve benzeri madenleri çekme özelliĝi bulunan demir. <OTAL>

K33/6 Luṭfî dünyâyı çeker kendüye bir cevherdür / Cezb ise âheni ger ḥâşiyet-i **mıknatîs**

mıṣḡab [1] tahta, maden ve kemik gibi nesnelere delik açmaya yarayan yay, delme aleti. <KT, ZL, OTAL>

M1/IV/7 Bir dürr idüñ ki dâğ idüñ reşgünle şeb-çerâğ / Deldi zemâne **mıṣḡab**-ı endüh ile dilüñ

Mıṣr [2] Mısır ülkesi; Kâhire. <ADŞS> Eskiden en kaliteli şeker kamışları Mısır'da üretilirmiş. Aşağıdaki tanıkta ülkenin bu özelliği ifade edilmiştir (bkz. Ḳandehâr, ḡand).

K25/23 Cāyuñ ki olur ṭavḡ-ı benān **Mıṣr**-ı hünerde / Mıḡyās-ı çeh-i Nîl-i serî'ü'l-cereyānsın

Aşağıdaki tanıkta Mısır, kaliteli şeker kamışının yettiği memleket olması dolayısıyla anılmıştır (bkz. ḡand, Ḳandehâr).

G166/5 Ederse ḡand-i lebün ḡatır-ı mezāka ḡutūr / Diyār-ı **Mıṣra** değil Ḳandehāra dek giderüz

mıṣrā' [1] bir beyit oluşturan iki kısmın her biri. <KT>

K33/13 Nāzım-ı ḡudret o şeh-beyt-i kemālün etmiş / Çār **mıṣrā'**-ı 'anāşırla vücūdın tesdīs

mıṣṭaba [2] peyke, sedir; meyhane peykesi. <Cûdî, LN, OTAL>

G274/1 Ehl-i bîniş göremez bir dil-i ḡurrem ne desün / 'Ālem olmuş ṭotalum **mıṣṭaba**-i Cem ne desün

G322/2 Neşve-i 'ıṣḡı bulur **mıṣṭaba**-i 'irfānuñ / Kimisi lāy u ḡumında kimi ser-cüşında

mıṣṭar [2] satırların doğru gitmesi için kâğıdı çizmeye yarayan âlet. İnce bir mukavva üzerine geçirilmiş ipliklerden ibaret olup kâğıdın altına konularak üstünden el ile bastırıldığında kâğıt düzgünce çizilir. <KT>

K6/37 O şāh-zāde-i dānā ki levḡ-i **mıṣṭarınuñ** / Değil Kelīm-i ḡired müsta'id-i iz'ānı

K17/59 **Mıṣṭar**-ı ṭāḡ-ı varāḡ-ı suḡenümde görünür / Cilve etdükçe ma'ānī şuver-i gün-ā-gün

micmer [1] buhurdan, içinde tütsü yakılan kap. İnce mumluk gibi bakırdan ve bronzdan, küçük şamdan tarzında yapılmış olup amber tozu yoğurularak mum şekline getirilip buna dikilerek yakılırdı (bkz. micmere). <Cûdî, OTAL, ESKİ ESERLER>

G372/1 Sebeb-i rif'atî âteş olanuñ düd gibi / Ḥazef olmuş yer **micmer**-i zer'üd gibi

micmer-fürüz [1] buhurdan yakan, tütsüleyen. <Kanar/2>

K24/9 Oldukça feyż-yāb dem-i ḡulḡı bād-ı şubḡ / **Micmer-fürüz**-ı bezmine düd-ı buḡūr olur

micmere [1] buhurdan, içinde tütsü yakılan kap (bkz. micmer). <OTAL>

K25/26 Geh **micmerede** çeşme-i dil-cüy-ı ḡayāle / Mîzāb-ı besātîn-i me'ānî vü beyānsın

micmere-süz [1] buhurdandaki ateşe amber ve tütsü atarak yakan. <Dihhudâ>

Kt10/1 Ḥāin görünce şekl-i süveydāda dil-berün / Āh-ı derūmı **micmere-süz** oldı 'anberün

midād [10] yazı mürekkebi, mürekkep. <KT, Cûdî, LN>

K1/14 Meṣṣāt-ı ḡalem reşḡāt-ı **midādumı** / Yer yer cemāl-i şāhid-i ma'nāya ḡāl eder

K17/63 Siyeh ü surh **midād** ile ki gāhī ederüm / Kaşd-ı zîb ü fer-i düş u ber-i bîkr-i mazmûn

K25/24 Te'şîr **midâduña** mîdur sende mi bilmem / Ol dem ki raqam-dâste-i hüsn-i beyânsın

K24/27 Raşh-ı **midâdı** rûşen edüp ya' nî meslisün / ' Aks-i fûrûğ-ı tab' -ı münîrûnle nûr olur

midād-ı hâme [3] kalemin mürekkebi.

K22/34 Eyler şemîm-i hulkûnî âfâka munteşir / Raşh-ı **midād-ı hâme**-i müşkîn-suftûrdan

K23/30 **Midād-ı hâmeden** bûy-ı ' abîr eylerler istişmâm / Yazanlar vaşf-ı hulkûn nâme-i müşkîn-htâm üzre

G212/7 Etmiş nigâr-hâne-i fîtratda hâl-vâr / Raşh-ı **midād-ı hâme**-i nakkaş gerdenün

midād-ı surh [2] kırmızı mürekkep.

K26/34 Kelîm-i Tûr-ı ma' nâyam ki hâmemdür yed-i beyzâ / **Midād-ı surh** ile gāhī ki nakş-ârâ-yı manzardur

K26/38 **Midād-ı surh** ile nevg-i ciger-dûzın görüp şandum / Hadeng-i şu' le peygân-ı Nerîmân-ı ciger-verdür

midād-ı surh u siyeh [1] kırmızı ve siyah mürekkep. Midād, düde denilen sisten yapılı.

<ADŞS> Aşağıdaki tanıktan hareketle “düde”nin hem siyah mürekkebin hem de göze çekilen sürmenin hammaddesi olduğu anlaşılmaktadır.

K18/43 Benüm ki mâşıta-kârî rûy-ı fikretüme / **Midād-ı surh u siyeh** düde vü hizâb olmuş

midhat [6] övme, methetme (bkz. medh, sitâyîş). <KT, LN, OTAL>

K1/5 Hâlâ ki hâ' izem şeref-i na' t-ı pâkine / Bir serverün ki **midhatini** Zü'l-celâl eder

K3/37 Ki mündericdür o sultân-ı cümle-i rüsülün / Sa' adet-i ebedî **midhat**-i cenâbında

K4/29 Edeli güm nişâb-ı **midhatini** / Dest-i deryûze-i ' aţâ-yı dilem

K23/34 Edâ-yı **midhatünde** ' acz u taşşîrüm ola ma' zûr / Qabûl eylerse luţfûn hayyiz-i mālâ-kelâm üzre

K24/24 Tûmâr-ı **midhatündür** o gül-zâr-ı feyz kim / Emvâc-ı selsebîli müselsel suftûr olur

K31/11 Luţfûn gedâ-menişlere yâd etse Nâ' ilî / Âşâr-ı **midhatüñle** tarab-nâk-i ' id olur

midhat-serâ [1] metheden, öven, övücü. <OTAL>

K29/12 Ey ' andelîb-i nâţîka **midhat-serâsı** ol / Ol gül-bün-i hadîka-ţîrâz-ı belâgatün

miftah [2] anahtar, açar. <KT, ZL>

K26/12 Olur ceyb-i suhen bir gevher-i ma' nî açıldıkça / Elinde hâme kim **miftah**-ı kufl-ı genc-i muhberdür

miftah-ı cennet [1] cennetin anahtarı.

G68/2 Şunulsa destine **miftah**-ı cennet bir nefes sensiz / Qarâr etmek muhaşşal bu dil-i nâ-kâm müşkildür

mihmân [2] eve konuk gelen kimse, konuk, misafir. <KT, LN>

G44/6 Bağrın felek kebâb u sirişkin şarâb eder / **Mihmânna** o kâse-siyeh mey zebânlanır

G319/3 Nigâh-ı şühin ey cân mahrem-i râz-ı derün etme / O fettân-ı cihân cäsüs-ı dildür **mihmân** şanma

mihmân-serâ [1] misafirlere tahsis olunan yer, misafirhane || dünya. <FZ, OTDTS>

G284/4 Ser be-ceyb-i intibâh ol ' âb-ı gafletden uyan / Bu kuhen **mihmân-serânuñ** mîzbânından şaķın

mihmâz [1] ata binenlerin çizmelerine hayvanı yürütmek için vurulan demir

parçası, mahmuz. <KT, LN>

K8/20 Yeter memâlik-i şarka hemân ‘asâkir-i Rûm / Urunca rahşına her biri zahm-ı **mihmâzı**

miḥnet [15]

1. zahmet, eziyet. <KT>

K12/71 Hem nazardan birağup ḥāk ile yeksân eyler / Hem eder pûta-i **miḥnetde** ten-i zerdümi ḳāl

Kt11/1 **Miḥnetle** za‘îf oldı tenüm berg-i ḥazāndan / Ḳalmadı vücûdumda eşer tâb ü tüvāndan

miḥnet-i dû bâlâ [1] iki misli eziyet, iki katı zahmet.

K21/24 O nâ-tüvâne ki mu‘tād-ı cevri-i gerdündür / Huşûl-ı kayd-ı hüner **miḥnet-i dû bâlâdur**

miḥnet-i Eyyûb [1] Eyüp Peygamber’in çilesi (bkz. Eyyûb, beytû’l-ḥazen).

G93/4 Zevk-âşinâ-yı **miḥnet-i Eyyûb** edüp dili / Cân-ı şabûra ḥavşala-i derd ü dâğ vir

2. dert, elem, keder, gam. <KT, LN>

G1/2 Bu ‘âlem pây-tâ-ser kûh kûh-ı **miḥnet** ü ğamdur / Eder her tîşe-kâr- ârzü bir Bî-sütün peydâ

G154/1 Ḥ‘âhiş-ger-i luṭfuñ sitem-i fırkate döymez / Bîmâr-ı ğamuñ tâb u tebi **miḥnete** döymez

G160/2 Ḥasret-terâne bülbül-i gül-zâr-ı **miḥnetüz** / Te ‘şîr-baḥş-ı âh-ı şeherdür şafirümüz

G176/1 Göñül âvâregân-ı ‘ışka hergiz mesken olmazmıṣ / Yem-i **miḥnetde** sâhil kûh-ı ğamda dâmen olmazmıṣ

G277/3 O deñlü derd ü dâğ-ı **miḥnete** ey dil şabûr ol kim / Helâk-ı nâ-şigibâyî ola Eyyûb şerminde

Mt4 Ḥazzumuz yok şimdi mesrûr olmadan ey Nâ‘ilî / Cevrine ḥû-kerde olduḳ rûzgâr-ı **miḥnetüñ**

3. musibet, belâ, afet. <KT, LN>

M1/VI/6 Dil-teng-i dâr-ı **miḥnet**-i dünyâ idüñ tamâm / Mekş eyle ḥ‘âb-gâh-ı ‘ademde ḥuzûr ile

G103/5 Sehl idügin işitmemiṣ **miḥnet**-i kurbdan fırâḳ / Bizden o şûḥa Nâ‘ilî fikr-i kenâre bir midür

G124/2 Zemîn-i dil de kim vaḳt-ı ḥaşâd-ı kişt-i **miḥnetdür** / Cerâḥat tûde tûde dâğ ḥırmen ḥırmen olmuṣdur

G188/6 İnşâf ḥoşdur ey felek-i vâjgüne-na‘l / **Miḥnet** cihân cihân u telâfî dem-i neşât

G351/3 Veh ki siyeh sitâreyüz âh ki ḥîç-kâreyüz / Tut ki dû şîre-ḥ‘âreyüz **miḥnet**-i rûzgâr ile

miḥnet-füzûn [1] çok mihnetli, çok eziyet çekmiṣ.

G122/4 Pâmâl-i çevre tesliye-baḥş-ı nevâziş ol / Âzâr-ı ḥâtıra dil-i **miḥnet-füzûn** yeter

miḥnet-ḥuṭûr [1] mihnete düşmüş, mihnet çeken, elemli.

K24/20 Dâ‘im o neşve kim eşer-i şoḥbetündedür / Şâdî-resân-ı ḥâtır-ı **miḥnet-ḥuṭûr** olur

mihr [105]

1. güneş, gün (bkz. âfitâb, ḥurşîd, şems). <KT, Cûdî, Kanar/1>

K1/18 Şekvât-ı bâr-gâh-ı taḳarrub ki **mihrden** / Kem zerre-i ‘inâyeti ref‘-i zevâl eder

K2/34 Ḳarîn olan şeref-i ḥıdmetünle **mihr**-âsâ / Bu çâr-ṭâḳ-ı zebercedde tâc-dâr ḳalur

K2/39 Verâ-yı perde-i nûruñda **mihr**-i rustâ-ḥîz / Ḥacâlet-i ‘alemünle niḳâb-dâr ḳalur

K3/8 Suḥenle olmuṣ iken bezm-i ‘âlemün rûşen / Çerâğ-ı **mihr** gibi zîr-i nûh-ḳıbabında

K3/43 Girifte-mâh idi ol **mihr**-i bi‘şetün ḥurşîd / Ğaṭâ-i şerm ü pes-i perde-i ḥicâbında

K3/51 Zihî Burâḳ ki **mihr** oldu zıll-ı arza şebîh / Nişîb-i na‘l-i süm-i pür-fürûğ u tâbında

K3/54 Fûrûğ-ı **mihr** ü mehe nâz ederdı bulsa felek / Cevâhir-i ‘araḳın dâmen-i şehâbında

- K5/32 Hâbbezâ **mîhr**-i zâmîr Enverî-i sâhîr kim / Zihni dâğ-ı dil eder şubha şeb-i yeldâyı
- K6/24 Zihî talî‘ a-i ruhsâr-ı şeb-çerâğ-ı güher / Ki dâğ-ı zerresidür **mîhr**-i hâveristânî
- K7/1 Bu rûzgâr-ı siyeh-dil qalursa böyle ‘anîd / Çerâğ-ı **mîhrini** söndürmemek degil mi ba‘îd
- K9/19 Saltanat farkuña bir tâc-ı mücevherdür kim / **Mîhr** ü meh mişlini âyinede seyrân etmiş
- K10/19 Kûtehdür irtifâ‘ına **mîhrüñ** eşi‘ a‘ sîn / Peyveste etse birbirine rîsmân gibi
- K11/9 Pâdişeh-kevkab vezîr-Âşaf u Dârâ-serîr / **Mîhr**-i meh-peyker meh-i hûrşîd-gevherdür gelen
- K12/19 Şadr-ı seyyâre-şaşem şafder-i Cemşîd-şiyem / Âsümân-ı ‘âzamet **mîhr**-i sipîhr-i iclâl
- K12/28 Belki her ahter-i tâbânı o firûz-ı şebûñ / Döne bir **mîhre** ki olmaya verâsında zevâl
- K12/78 Ben o sūdâ-ger-i nazmam ki kefi **mîhr** ile çarh / Kân-ı pür-gevher-i tab‘umdan eder cerr ü su‘âl
- K14/32 Ol şem‘-i serâ-perde-i ‘işmet ki fûrûğ / **Mîhr** ü mehe sermâye-dih-i nûr u ziyâdur
- K17/28 **Mîhr**-i enver-şifatâ mâh-ı felek-menziletâ / Ey firûzân-ı güher nüh-şadef-i âyîne-gün
- K18/7 Tenûr-ı nâre dönüp tâb-ı **mîhrden** deryâ / Fezâ-yı baırda murgâniyân kebâb olmuş
- K20/2 Ey maşrıq-ı necâbet ü şubh-ı sa‘âdetüñ / Dünyâya ferr ü tâb viren **mîhr**-i enveri
- K20/40 Âfâka her seher yayıla ol maqâmdan / **Mîhrüñ** şu‘â‘ı gibi beşâret haberleri
- K22/2 Tâb-efgen olsa **mîhr**-i sipîhr-i necâbetüñ / Eczâ-yı tîre hâk-i zemîne mürûrdan
- K22/5 **Mîhr**-i felek muqâbil olaydı zâmîrüne / Ümmîd iktibâs edüp ol kân-ı nûrdan
- K26/10 Çerâğ-ı devleti envâr-ı naql-ı Tûrdan zâhir / Fûrûğ-ı kevkebi **mîhr**-i cihân-ârâdan ezhêrdür
- K26/22 Zebân-ı lûle-i kilkümden oldı bir gâzel cârî / Ki lafzı çeşme-i **mîhr** ü edâsı âb-ı kevşêrdür
- K27/9 Bezm-i fazlında tenezzül mi ederler demege / **Mîhre** âyîne-i rûşen-güherân hoş geldüñ
- K29/30 **Mîhrüñ** qarîn-i rif‘at ola tâ ki olmaya / Ahkâmı muntehî bu suıurlâb-ı hikmetüñ
- K30/29 Tûrfe kânam ki fûrûğ-ı eşer-i isti‘dâd / Ta‘n eder **mîhre** güher-pâre kelâmumda benüm
- K30/31 ‘Âr eder husrev-i endîşem eger etse felek / **Mîhrini** fülke-i zer fark-ı hıyâmumda benüm
- K33/8 **Mîhr**-i zer-çüb-ı şu‘â‘ ile olaldan müzdür / Kâh-ı iqbâlî gibi görmedi bünyân-ı esîs
- K35/12 Dil-ârâmuñ dil-i Behrâma **mîhrinden** müeşşirdür / Derûn-ı hâzret-i hunkâra hüsni hulk u etvârı
- M1/IV/6 Bir baır idüñ ki eyledi **mîhr**-i ecel serâb / Bir gevher-i kemâl idi dâmân-ı sâhilüñ
- M2/I/9 Hâşâ ki bu vâdide cudâ eyleye **mîhrüñ** / Dest-i dil-i lutfuñ gibi dâmeden ilâhî
- M2/II/8 Bir kân-ı belâ gevheridür gevherüm ammâ / Feyz-i eşer-i **mîhrüm** ile reng-pezirem
- M2/III/2 Ol âteş-i hasretle ki yakduñ beni yâ Rab / Her lem‘asını âyîne-i **mîhr**-i seher kııl
- M5/II/9 Ser-pençe-i **mîhr**-i ‘ârızıyle / Ey perde-der-i hicâb-ı maıhcûb
- M6/I/1 Ey şifatüñ nûr-ı mişkat-ı tarîk-ş güm-rehân / **Mîhr**-i zâtuñ maşrıq-ı gayb-ı hüviyyetden ‘ayân
- M6/I/2 Zerrelerdür mümkünât olmuş vücûduñ **mîhr**-i şân / Şüret ü ma‘nide peydâ vü nihânsın bî-gümân
- G19/5 Peymâne lebde pür gerek ey Nâ‘ilî bu şeb / Lebrîzdür terâveş-i **mîhr** ile mâh-tâb
- G57/4 Çıkarma tās-ı ser-i **mîhri** ey felek min ba‘d / Dil ehli sencileyin tās-bâza bakmazlar
- G63/11 Zâmîr-i rûşeni bir ‘âlem-i muıaddesdür / Ne âsumânına **mîhr** ü ne mâh lâzımdur
- G69/5 Hızr u Mesîh dâğ-ı şehîdân-ı hasretüñ / Zerd ü nizâr-ı reşg-i ruıhuñ **mîhr** ü mâhdur
- G72/1 Dil kim leıâfet-i ruı-ı cânâne reşg eder / Âyinedür ki **mîhr**-i dür-efşâne reşg eder
- G89/2 Dâğ-ı **mîhr** olsa o zer tûgme-i yektâ ne ‘aceb / Ki o mehcür u bu me‘nûs-ı girîbânıñdur

- G93/3 Yok cām-ı **mihre** rağbetüm ey sākī-i felek / Gönüm gibi şikeste baña bir ayağ vir
- G117/1 Lem‘a-ı mäh-ı ruhuñ hürşid-i enver-süzdür / Bir şererdür hüsnün ammā **mihri**-i maşşer-süzdür
- G137/4 Tūrf-e-şem‘üz iktibās-ı feyz-i nūr-ı hüsn ile / **Mihri**-i şubh-efrüz u mäh-ı zulmet-ārā-yı şebüz
- G143/2 Seyl-veş etdi güzer **mihri**-i hayālün dilden / Merdüm-i dide-i cān gavta-ğor-ı nūr henüz
- G144/2 Ğarķ-āb-ı ķırgün-ı şeb eylerdi ‘ālemi / Fevāre olsa **mihre** giribān-ı bahtumuz
- G178/7 Felek tāsından etmiş ka‘beteyn-i **mihri** ü mäh-āsā / Bu şeş-dergāh-ı istidrāca çok nerrād ayak başmış
- G190/3 **Mihri**-veş olmasa kām-ı güher-i isti‘dād / Mübtelā olmaz idi sīne-i efgāra şadef
- G198/2 Kevkeb-i **mihri**-i cihān-tāb-ı cemālün şeb ü rüz / Düşürür hāk-i niyāza yüzini **mihri** ü mehün
- G199/3 Tābiş-i **mihri**-i ruhuñ dilleri pür-hün etdi / Gevheri reng-peżir oldı yine kām-ı ğamuñ
- G208/2 **Mihri**-i ‘işmetden bile ‘ār eyler olsa jāle-pāş / Ol hayā gül-berginün pākī-i dāmānı görñ
- G212/6 Toğsa miyān-ı maşırķ-ı ceyb-i semürdan / Olmaz mı **mihri**-i maşşere pā-dāş gerdenñ
- G215/3 Dāmēñ pür-hün eden şemşir-i **mihri**üdür felek / Fāriğ ol bizden senünle yok nizā‘ı kimsenñ
- G215/4 Yā hāzīñ mevc imiş ey **mihri** yā evcün hāziz / Var mıdır senden recā-yı irtifā‘ı kimsenñ
- G218/1 **Mihri** ü mehün tūlū‘ u ğurubın ne añladuñ / Ğaltān bu ‘arşanuñ iki tūpın ne añladuñ
- G219/5 Biz hāziz-i hākde sen evc-i istiğnādasun / Olmaduğ ey **mihri**-i hüsn-i āyine-dār-ı tal‘atuñ
- G230/10 **Mihre** taşaddur eyledi vaz‘-ı cebīn ile / Bezmünde cāyı hādīm-i hıdmet-güzāra gül
- G230/15 Her dem bahār-ı ‘ömrñ ola reşg-i Ğār-bāğ / Ol vakte dek ki **mihri** ola bu bāğ-ı çāra gül
- G230/8 Yahyā Efendi hāzreti kim **mihri**-i şefķati / Hārāya feyz-i gevher eder hār-zāra gül
- G231/1 Hengām-ı maşşer kim olur pür-süz-ı hicrānuñ gönül / **Mihri**-i şerārından yaķar bir āh-ı şekvānuñ gönül
- G236/2 Merdüm-i çeşm-i firibüm hāl-i rüy-ı fitneyüm / Dāğ-ı **mihri**-i maşşerüm dūzağ penāhumdur benüm
- G237/4 Şu‘le-i şem‘-ı cemāünle çerāğ-ı **mihri** / Gāh āh-ı dil-i pür-tāb yaķar gāh nesīm
- G241/1 Neşve-i hüsnüñi Yūsufda kemāhı göremem / Rütbe-i **mihri**-i cihān-tābda mähı göremem
- G241/4 **Mihri**ü eczā-yı rek ü rişe-i cān u dil iken / Hayretümde seni bir vech ile gāhı göremem
- G244/7 Tūrf-e kām ki fūrūğ-ı eşer-i isti‘dād / Ta‘n eder **mihre** güher-pāre kelāmumda benüm
- G244/9 ‘ār eder husrev-i endişem eger etse felek / **Mihri**ni fülke-i zer fark-ı hıyāmumda benüm
- G248/5 **Mihri**nden alup Nā‘ilīyā dīdelerüm feyz / Yākūta döner her biri bir hün-ı cigerümde
- G249/1 Çāk olur sīne-i meh sīne-i ‘uryānından / **Mihri** olur dāğ be-dil güy-ı giribānından
- G251/1 Ol zeķan āzār-ı dest-i zūlf-i piçān görmesün / Güy-ı **mihri**-i tal‘atuñ āib-i çevgān görmesün
- G258/4 Mizāc-ı şu‘le-i hüsnüm ki istesem **mihri**ü / Sevād-ı dide gibi hānesin siyāh ederin
- G259/4 Zīb-i nüh-ravza-i eflāksün ey **mihri** ammā / Beñzemezsün ruğ-ı yāre gül-i hod-rusun sen
- G268/3 ‘Arz eyle **mihre** çin-i cebīn-i ‘itābuñ / Güstāğ cılve-gāhuña güsterde olmasun
- G278/2 Dil-i füsürde mi germ eyle tāt-ı **mihri**ü ile / Zamān-ı devlet-i hüsnünde bir çerāğ olsun
- G287/4 **Mihri** ü mähı şeb-çerāğ-ı sīmyā-kār-ı ruhuñ / Şem‘üne pervāne kılsun bezmüne cām eylesün
- G296/3 ‘Uşşāķa düşdi hayret ol dem ki oldı kısmet / Hüsnüñle **mihre** haclet māha hicāb-ı ebrū
- G314/4 Çevgān-ı dest-i himmetine **mihri** güy eden / Muhtāc-ı rüşenī-i meh-i Naşşeb olmasa
- G333/4 ‘Arz-i dīdār etmedi ser-germ-i cām-ı **mihri**ne / Kaldı şoğbet maşşere ol āfitāb-ı nāz ile
- G343/4 Kābil mi hüsn ile ola Yūsuf saña nazir / Gelmez fūrūğ-ı **mihri** ile mehtāb bir yere

- G352/2 Olur şüret-nümâ-yı **mihr** ü meh devrinde ‘uşşâka / Felek dülâb-ı gerdân oldı güyâ ‘îd-i tıflâna
 G379/2 Feyz-i eşer-i câzibe-i **mihr**-i ruhiyla / Çeşm-i dil ü cân bir nigh-i hasret olur mı
 G386/1 Olinca taht-pîrâ-yı hamel nev-rûz-ı sulţânî / Şu‘â-ı **mihrî** şandum tîg-i düşmen-sûz-ı sulţânî
 G386/2 Bakılmaz husrev-i zerrîn-külâh-ı **mihre** kim olmış / Muhammed Hân-ı gâzî taht u tâc-efrûz-ı sulţânî
 K11/2 Günden güne artarsa **mihrûm** n’ola ol mâha / Germiyyete bâ‘ışdür tevķîr maḥabbet
 K110/3 Hüsni ki oldı âteş-i dilden şirâre-pâş / Hâkister etdi ḥurmenini **mihr**-i enverûn
 K13/2 Açılmada yok minnetümüz **mihr** ü nesîme / Gül-zâr-ı gamuz ḡonce de şebnem de bizümdür
 K17/2 **Mihr** virmez sipihre ḥüsni ü behâ / Esb-i zerrîn sâmi göstermez
 Ş2/9 **Mihrûn** etsün cihânî ḡarķa-i nûr / Tâb-ı ḥüsni sipihri maḥşer-i şûr

Aşağıdaki beyitlerde “mihr-i maḥal” olarak verilen terkinin, “güneş mertebeli, mertebesi güneş kadar yüksek olan” anlamında “mihr-maḥal” olması gerekmektedir.

- K19/10 Rûz-ı nev-rûz-ı kerem faş-ı bahâr-ı ḥurrem / Zîb-i eyvân-ı hamel **mihr**-i maḥal şadr-ı eccl
 K17/13 Zîb-i eyvân-ı hamel **mihr**-i maḥal şadr-ı eccl / Nâzım-ı dîn ü düvel râbîṭa-bend-i kânûn

mihr-i cihân-tâb [2] dünyayı aydınlayan güneş.

- K14/33 Ol **mihr-i cihân-tâb** ki yanında anuñ mâh / Biñ aḥter-i tâbende miyânında Sühâdur
 G98/4 Germ edüp dâ’iresin mihr-i **cihân-tâbda** gül / Her seḡer bûlbûl-i şûrîdeye bir kâr okudur

mihr-i giyâ [1] bir cins çiçek.

- K14/28 Manzûr olan a‘yân bakılsa ne ṭarafdan / Zerrîn-ķadeḡ ü nergis ü gül **mihr-i giyâdur**

2. sevgi, dostluk (bkz. maḥabbet). <KT, Cûdî>

- K12/27 Rûz-ı rûşen ola **mihr** ile dil-i şebde nihân / Şu‘le-i encüm-i iķbâli olursa cevval
 K12/63 Beni bî-behre-i **mihr**-i peder ü mâder edüp / Toḡduḡum yerde felek etdi ḡarîb ü pâmâl
 K20/3 Ḥamd eyleyüp vücuduñ içün eyledi seni / **Mihr**-i peder müşerref-i nâm-ı peyâmberî
 M5/1/7 Etsün mi ḡazal-i **mihre** raḡbet / Zülfûñ gibi şîr-pençe şebbâz
 G115/5 Sevdâ-yı ḡâl-i ‘ârîz-ı dil-berde Nâ’îlî / Nâf-ı ḡazâl-i **mihr** ḡirîbân-derîdedür
 G272/1 **Mihr** umarsak felekâ senden eḡer kîne olursun / Râz-ı ‘ışķ olsaḡ eḡer ser-be-ser âyîne olursun
 G381/2 Ol âhû-cilve kim ser-ḡeşte kılmış / ḡazâl-i **mihrî** reşk-i nâf-ı ḡâlî

mihr-i münîr [2] parlak güneş; bir karanfil cinsi. <TÜRK ÇİÇEK VE ZİRAAT KÜLTÜRÜ, s. 513> Cevat Rüştü, bu isimde bir karanfilin bulunduḡunu ifade etmekle beraber bu çiçeḡin özelliklerinden bahsetmez. Tanıklardan hareketle de terkinin bir çiçek ismi olduḡu kesin olarak teyit edilebilmektedir.

- G371/2 İntizârım saḡadur şubḡa dek ey **mihr-i münîr** / Berg-i ḡâtırda olan şeb-nem-i ümmîd gibi

Aşağıdaki tanıkta “mihr-i münîr”ın de “lâle” gibi ortasında siyahlık bulunan kırmızı bir çiçek olduḡu anlaşılmaktadır.

- M2/II/9 Şâf eyledi ḡam âteşi yâķût-ı vücudum / Bu cevher ile dâḡ-ı dil-i **mihr-i münîrem**

mihrāb [5] cami ve mescitlerin kible tarafındaki duvarına açılan oyuk, imamın durduğu yer || sevgilinin kaşları. <KT, LN> Mihrāb, tanıklarda sevgilinin kaşları için bir kıyas unsurudur.

M2/III/10 Dāmen-keş-i merg olsa da a' zā-yı vücūduñ / Der-gāh-ı rızā kıl yine **mihrāb**-ı sūcūduñ

G84/2 Nāzaruñ yārda sen secdede zāhid bilsek / Bu teveccüh ḥam-ı ebrūya mı **mihrāba** mıdur

G263/6 Her cünbiş eylemez dile **mihrāb** kaşlaruñ / Her dil-tapīde kible-nümālīk mı eylesün

G342/1 Ebrūlaruñ ki vāz' ede **mihrāb** bir yere / Mānend-i Ka'be cem' oldı aḥbāb bir yere

G364/2 Ḥam-ı zūlfūñ tevāzu' larla cāna 'özü-ḥ'āhāndur / Ki ol ṭā'at-perest-i 'ışka **mihrābı** unutturdu

mihr-düşmen [1] sevgi düşmanı; şefkat yoksunu, merhametsiz.

G118/4 Siyeh-dil **mihr-düşmen** bī-vefāsun ḥayf bilmezsun / Çerāğ-efrūz-ı mäh-ı āsumān-ı behcetüñ kimdür

mihribān [1] merhametli, şefkatli, seven. <KT, LN>

K2/24 O **mihribān**-ı ümem ol şefī'-i rüz-ı nedem / Ki nehyi gūş-ı me'āşīde gūşvār ḳalur

miḳdār [1] bir şeyin ölçülebilen, sayılabilen veya azalıp çoğalabilme durumu, nicelik, derece. <TS> Tanıkta geçen “ol miḳdār” ibaresi, “o deñlü, o ḳadar” ifadelerinin sağladığı anlamı sağlamaktadır (bkz. o ḳadar, o deñlü).

K34/30 Bulsun ol **miḳdār** revnaḳ meclis-i pür-feyz kim / Anmağa şerm eylesün bir daḥi vā'ız cenneti

miḳyās [1] ölçü aleti, ölçmeye yarayan alet; parmak, arşın fersah gibi mesafe ölçüsü. Mısır, Türklerin idaresinde iken Nil'in taşkınlık derecesini gösteren bir hesap geliştirildiği ve buna “ümmü'l-ḳiyās”, “mikyās-ı Nīl” denildiği, dereceleri gösteren kertiklerin de “parmak hesabı” olarak isimlendirildiği Mazmunlar ve İzahı'nda kayıtlıdır. Aşağıdaki tanıkta Mısır, benān, miḳyās, Nīl sözcükleri ile, bu ölçümün anlatıldığı görülmektedir (bkz. Nīl). <KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 361>

K25/23 Cāyuñ ki olur ṭavḳ-ı benān mışr-ı hūnerde / **Mikyās**-ı çeh-i Nīl-i serī'ü'l-cereyānsın

mīl [2] sürme çekmeye yarayan alet, sürme mili, nakkaş kalemi. <Burhān-ı Kâtı', Cûdî>

mīl-dān [1] sürme kabında, sürme milinin konulduğu bölüm.

G254/6 Ḥāsidi eylemezdi lāl olmasa kil-i Nā'ili / Mükḥale-i devātda çeşm-i ḥayāle **mīl-dān**

mīl-dānlanmak [1] sürme çekmeye yarayan mil hâline gelmek, mildān olmak. Orijinal bir kullanımdır.

G44/7 Kil-i siyāh-ı māşıṭa-kār elde Nā'ili / Kuḥl-ı cevāhir-i suḥene **mīl-dānlanur**

milel [1] milletler, millet'in çoğulu (bkz. millet). <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K19/3 İltifāt eyleyüp ol ṣadr-ı güzine bi'z-zāt / Zıll-ı Ḥaḳ pādīşeh-i 'ālemiyān faḥr-ı **milel**

milk [] bir devlet ve hükümdarın emri altında bulunan memleket. <KT>

milk-ārā [1] memleketi süsleyen, ülkeye dirlik ve düzen veren.

G255/5 Cihân-ı âfiyet pür-fitnedür ey Nâ 'ilî şimdi / O **milk-ārā**-yî âşûbuñ nigâh-ı bî-amânından

millet [1] bir din veya mezhepte bulunan topluluk, kavim. <KT, Cûdî>

T5/4 Kılâ'-ı **millet**-i küffâr-ı bed-girdârı taḥrîbe / Mübârek bir maḥalde kıldı şadr-ı a' zâmın serdâr

mîm [1] Arapça “m (م)” harfinin adı; alâmet, işaret. <KT>

K36/10 Beyâzında nümâyân merdüm-i **mîm**-i Muḥammeddür / N'ola ândursa ol tuğrâ-yî garrâ çeşm-i ḥübân

mi'mâr [5] binaların inşasına nezaret eden, düzenleme ve bölümlenmesini plânlayan mühendis, kalfa. <KT>

K24/11 **Mi'mâr**-ı himmetinde var ol iktidâr kim / Baḥr-ı muḥîte bânî-i ṭâq-ı ' ubûr olur

K28/67 Şâyestedür nevâziş-i **mi'mâr**-ı luṭfuñ / Vâz'-ı esâs-ı nazm-ı bülend ü metîn ile

K35/1 Leb-i deryâda seyrân eyle vâlâ-kaşr-ı ḥunkârı / Ki olmuş ' aql-ı kül ḥayrân-ı isti' dâd-ı **mi'mâr**

mi'mâr-ı ezel [1] ezel mimarı, Allah.

K5/19 Böyle tarḥ eylemiş endâze-i **mi'mâr-ı ezel** / Sâḥa-i himmetüme garḫa-i istiğnâyı

mi'mârî [1] mimarlık, mimarlığa mensup ve onunla ilgili. <KT, LN>

K16/13 Az zamân içre o fîrûze serây-ı ' âlî / Oldı **mi'mârî**-i luṭfuñla nigârende-i Çîn

mînâ [6] şişe, cam, billûr, sırça. <KT, Cûdî>

K5/8 Ḥum-ı ṭab' umda ki cûşîde olur bâde-i feyz / Pür eder kaṭresi bu nüh kadeḫ-i **mînâyı**

G174/3 **Mînâdan** olsa ṭâq u rivâḫı ' aceb midür / Gerdün ki bunca keşr-i zücâc-ı dil eylemiş

Kuyumcuların gümüş üzerine naksettikleri yeşil ya da lâcivert renkli cam parçasına da “mînâ /mine” adı verilir. <Cûdî, LN> Tanıkta hakikî mücevher ile mineyi ayırt edecek bir sarraf aranmaktadır.

K5/42 Qanı bir şayrafî-i çârsû-yı himmet kim / İntikâd ede güherden ḥazef ü **mînâyı**

Aşağıdaki tanıklarda “ḥücre-i mînâ” ve “mînâ ḥücre” ile “göz” kastedilmektedir.

Tanıklardan anlaşıldığı kadarıyla bu terkip küçük ve oval cam şişe anlamına gelmektedir.

G201/2 Cemşîd-i Sikender-menişüz câm ile gûyâ / Kim baḥr-ı ḡamı ḥücre-i **mînâ** ile geçdük

G208/6 Her nefes garḫ-âb-ı eşk eyler bu **mînâ** ḥücreyi / Çeşm-i Ya' kūb-ibtilânun Beyt-i Aḫzânın görüñ

mînâyı-ı Sikender [1] Aristo'nun icadı olan ve Büyük İskender tarafından İskenderiye şehrinin limanında bir sütun üzerine dikilen, düşman gemilerinin geldiğini, onlar çok uzak mesafedeyken bile götorebilen bir ayna (bkz. İskender, âyîne). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 107>

K35/5 Olur maṭbû' u dil-keş kâḫ-ı **mînâyı-ı Sikenderden** / Şalınca baḥr-ı pür-mevc üzre ' aks ol kaşr-ı ḫal-kârî

min ba'd [5] bundan sonra, ondan sonra; bundan böyle. <KT, OTAL>

- K23/53 Söz erdi Nâ'îlî pâyâna **min ba'd** eylesün hâme / Du'â-yı devletin taqdim ta'tvîl-i kelâm üzre
 K24/35 Hâmûş ol ey kalem ki o ümmîd-gâhda / Âdâbdan bu zemzeme **min ba'd** dūr olur
 G57/4 Çıkarma tās-ı ser-i mihri ey felek **min ba'd** / Dil ehli sencileyin tās-bāza bakmazlar
 G265/6 **Min-ba'd** olalum cāzim terk-i taleb-i cāha / Ne sende mübāhat u ne bizde kuşūr olsun
 G356/5 Söz erdi Nâ'îlî pâyâna **min ba'd** eylesün taqdim / Du'â-yı devletün taqdim ta'tvîl-i kelâm üzre

minnet [19]

1. ihsan, lûtf ve kerem. <KT, Cûdî>

- G87/6 Kıomışlar nāmını teşrîh-i **minnet** tîğ-i ğamzeñle / Tenüm şad çāk edüp bir nüsha-i meşrûh yazmışlar

2. şükür, hamd. <KT, Cûdî>

- K3/5 Cenâb-ı Hâlıkā **minnet** ki olmamış hergiz / Sipîhr-i bed-güherün fikr-i nân u âbında
 G359/7 Göñlin 'arûs-ı devlet-i dünyāya Nâ'îlî / **Minnet** cenâb-ı Hâzret-i Mevlāya virmedi

3. görülen bir iyiliğe karşı daima şükran ve mahcubiyet duyma, yük altında kalma, iyilik karşısında kendini borçlu duyma. <KT, OTAL>

- K3/1 Kerem kuşūr eder çarh-ı dūn 'itâbında / Ki haml-ı **minnet** eder cevri-bi bî-hisâbında
 G26/1 Ğâret-geri-i naqd-i dil-i zâra ne **minnet** / Ol hōd senün ey şūh sitem-kâra ne **minnet**
 G26/2 Maşşerde de o zūlf ü o ruhsâre ki vardır / Reşg-i şamen ü raġbet-i zünnâra ne **minnet**
 G26/3 Şad cevher-i cân olmaġa îşâr-ı ġüşâyiş / Ol hōkka-i la'lin-i dūreri-bâra ne **minnet**
 G26/4 Sâyeñde eger şubh-ı kıyâmet de olursa / Ey baht-ı siyeh-rûz şeb-i târa ne **minnet**
 G26/5 Bir cām şun ey sâki-i meclis bize yoksa / Hün-ı ciger-i Nâ'îlî-i zâra ne **minnet**
 K34/12 Saña da **minnet** neden var iken ey bîdâd-kâr / 'Âlemün bir böyle üstâd-ı Felâţun-fiţnatı
 G36/6 Bî-tâkat-ı mūr olsa da 'âşık nazarında / Bir zerre degilken dū cihân **minnet**-i dîdâr
 G100/3 Ey hîred bālâ-yı 'ışka haml-i **minnetden** murâd / Biçdügün bu hil'at-ı kûtâhı söyletmek midür
 G303/7 Etmezüz âh-ı seşer-gâha da **minnet** olsa / İltifât-ı nazar-ı mürşid-i âġâh bize
 Kt3/2 Açılmada yok **minnetümüz** mihr ü neşime / Gül-zâr-ı ġamuz ġonce de şebnem de bizümdür

minnet Allāha ki [4] Allah'a şükür ki, şükürler olsun ki.

- K12/79 **Minnet Allāha ki** etmiş ser ü sāmân-ı suhen / H'ace-i cevheri-i tab'umı müstaġnî-i māl
 K16/1 **Minnet Allāha ki** bir Âşaf-ı şâhib temkîn / Şadr-ı vâlâ-yı şadâretde yine oldı mekîn
 K16/37 **Minnet Allāha ki** iksir-i ġubâr-ı kademün / Etdi hâlen anı müstaġnî-i şad genc ü defîn
 K19/32 **Minnet Allāha ki** erbâb-ı dile menkıbetün / Hırz-ı bâzû-yı amân eyledi Hâk 'azze ve cell

minnet Hūdāya [1] Allah'a şükür, şükürler olsun.

- K28/22 **Minnet Hūdāya** geldi Stanbûla hem-'inân / Devlet vezir-i a'zam-ı şâhib-niġin ile

minnet-keş [2] minnet çeken, minnet altında bulunan. <LN, OTAL, Kanar/1, Redhouse>

- K15/22 **Minnet-keş**-i iķbâl-i cihân-giri ġalâyık / Hoşnûdı re'âyâ vü berâyâ mı degildür
 G150/2 Ol mâh-ı kec-külehdan **minnet-keş**-i kudumuz / Ey baht-ı tâb-sāmân ma'ķüle ķâ'ilüz biz

mîr [1] amir, reis, baş; bey, kumandan. <KT, LN, OTAL>

K20/15 Ey **mîr**-i meclis-i küremâ kim şadef-mişâl / Şaçmağda dest-i mekrümetüñ hâke gevheri

mi' râc [4] göğçe çıkma, uruc; Hazreti Muhammet'in göğçe yükselmesi (bkz. isrâ).

<KT, OTAL>

K2/50 Sen ol şeref-dih-i **mi' râcsın** ki mağdemüne / Harîm-i 'arş-ı ilâhî ümîd-vâr qalur

K3/69 Olunsa kıışa-i **mi' râc**ı haşre dek taqrîr / Güneşde zerresidür kaçredür şehâbında

K4/33 Ben ki yâd eyledükçe **mi' râcın** / Lâ-mekân-seyr-i mâverâ-yı dilem

K4/37 Habbezâ vaşf-ı pâye-i **mi' râc** / Ki edâsıyla hâk-i pâ-yi dilem

mîrâş [1] vefat eden bir akrabadan kalan mal ve mülk, miras. <KT> Tanıkta

“mîrâş-ı ẖâr” terkininin, “mîrâş-ẖâr” şeklinde imlâ edilmesi dah doğru olur.

G368/5 Ne deñlû şaklaşañ ey köhne pîr-i nâ-bâlig / Tecemmülün yine **mîrâş**-ı ẖâra degmez mi

mir'ât [16]

1. ayna; [tas.] çokluk. <KT, Cûdî, LN, TASAVVUF TERİMLERİ>

K9/37 Haşre dek görmeye **mir'ât**-ı vücûduñ jengar / Ki Sikender gibi dehre seni sultân etmiş

K14/81 **Mir'ât**-ı tabî'atlerine ol süfehanuñ / Jengâr-ı riyâ mişkale-i jeng-zedâdur

K24/23 Der-kâr olursa cünbiş-i dâmân-ı himmetüñ / **Mir'ât**-ı dehrden eşer-i gerd dūr olur

K24/37 Tâ gerd-i hâdişât ile **mir'ât**-ı rûzgâr / Şüret-nümâ-yı ma' reke-gâh-ı nüşür olur

G106/1 **Mir'ât**-ı câna bağ bu dil-i mübtelayı gör / Âyine şundı destine şâhuñ gedâyı gör

G117/2 Germ olur **mir'ât**-ı dil yâd eyle aḡker-pâreden / Bâde-i terdür lebün ammâ ki sâğar-sûzdur

G212/8 **Mir'ât**-ı âfitâb gibi hem raḡîḡ ü şâf / Hem çeşm-i Nâ'ilî gibi ẖün-pâş gerdenuñ

R3/1 Fikr-i haḡ ile âh-ı seḡer-gâh ederüz / **Mir'ât**-ı hayâlün ki nazar-gâh ederüz

mir'ât- ruḡ [1] yanağın aynası, sevgilinin ayna gibi parlak yanağı.

M5/V/8 **Mir'ât**-ı ruḡuñda cılve-gerdür / Envâr-ı tecellî-i ilâhî

G100/5 Gösterürsün câna **mir'ât**-ı ruḡuñ kând-ı lebün / Kaşduñ ol tûḡî-i şeker-ẖâhı söyletmek midür

mir'ât-ı zâmîr [3] iç aynası, gönül aynası.

K13/40 Ol hâk-i ḡaḡirün kamaşur dîde-i ḡurşîd / **Mir'ât**-ı **zâmîr**inde olan tâb u cilâdan

K14/58 **Mir'ât**-ı **zâmîr**üñ nice taḡvîr olunur kim / Başdan başa ḡurşîd gibi tâb u cilâdur

K25/39 **Mir'ât**-ı **zâmîr**ünde olan tâb u cilâdan / Mecnû'a-i envâ'-ı teḡâvîr-i ḡisânsın

2. meşhur bir çeşit lâle. <OTAL> Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün ilk olarak “ayna” anlamı kastedilmektedir.

K28/78 Ḳalmış cemende gül görüp ey Nâ'ilî hezâr / **Mir'âta** karşı bir nefes-i vâpesîn ile

G45/2 **Mir'ât**-ı cûya ḡusrev-i gül nâzır olmasun / 'Âlem-nümâ dedikleri peymâne kendüdür

G357/5 Ḳalmış cemende gül görüp ey Nâ'ilî hezâr / **Mir'âta** karşı bir nefes-i vâpesîn ile

Mirrîh [10]

1. güneşin etrafında dönen gezegenlerin beşincisi. Kırmızı görünmesi, eskilerce ilahî savaşa işaret olarak nitelenmiştir. Merih, Mars gezegeni; neşe, yiğitlik, kızgınlık sefahat, kuvvet, savaş, hıyanet, gazap gibi özellikler onunla ilgili görülürdü; feleğin başkomutanı olarak kabul edilir. <KT, ADŞS>

K10/32 **Mirrîh** olursa zehresini çāk çāk eder / Hāsmāne hāmle eylese şîr-i jeyān gibi

K23/5 Bisât-ı rez-m-i piçide sımât-ı bezm-güsterde / Harîfân pür-țarab Nâhîde **Mirrîh** iltiyâm üzre

G257/4 Etse çeşmi ğazab-ı zehre-şikâfin der-kâr / Dil-i **Mirrîhe** tayar hancer-i müjgânı ucın

Mirrîh gezegeni eski astronomi kitaplarında eli kılıçlı bir silahşör şeklinde tasvir edilir.

<MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 329> Aşağıdaki tanıkta da böyle bir tasvir yapılmıştır.

G139/3 Rezme **Mirrîh** ü bezme Nâhîdüz / Tîğ ber-kef rebâb der-bağalüz

Mirrîh, eski kimyada her biri sert madenler olan demir ve bakıra işarettir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 329> Aşağıdaki tanıklarda bu sertliğe işaret edilmiştir.

G154/4 Eylediler nighinden dil-i **Mirrîhi** hirāsân / Pülâdlar ol tîr-i qazâ-sür‘ ate döymez

G204/1 Eylese hısm ile **Mirrîhe** nazar ğamzelerün / Gösterür sine-i hârâda eşer ğamzelerün

G319/2 Eden **Mirrîhi** dil-nerm ol hırâm-ı pür-tevâzu‘ dur / Nigâh-ı bî-terahhûm ğamze-i nâ-mihribân şanma

Mirrîh’e Behrâm-ı Felek de denir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 329> Aşağıdaki tanıkta Acem kahramanı Berhâm ile Mirrîh’in birikte anılmaları bu nedenle olsa gerektir.

G8/4 Bir olsa zehre-i **Mirrîh** ile dil-i Behrâm / Yine getürmeyeler bir nigâha tâb saña

2. kömür. <FZ> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “gökcismi” anlamı ön plânda olmakla birlikte “kömür” anlamı da kastedilmiştir.

G299/5 Etmişdür el-hakķ ey Nâ’ilî dâğ / **Mirrîhi** ol çeşm hürşîdi ol rû

mirrîh-güdâz [1] kömür yakan. Aşağıdaki tanıkta “mirrîh” sözcüğünün gezegen anlamını kastedece bir bağlamda kullanılmadığı, doğrudan kömür anlamıyla kendisine yer bulduğu görülmektedir.

G294/5 Sûz-ı tâb-ı nighûn Nâ’ilî-i haste-dili / Kuşte-i ğamze-i **mirrîh-güdâz** eylesün

mirvaḥa [] yelpaze. <Cûdî, LN, OTAL>

mirvaḥa-cunbân [1] yelpaze sallayan. <LN, OTAL, Kanar/1>

G260/1 Der-ḥ’âb eden o nergis-i fettânı sen misün / Ey bād-ı âh **mirvaḥa-cunbân** sen misün

mişāk [1] sözleşme, antlaşma. <OTAL>

K28/35 **Mişāk** u ‘ahd-i şevket-i islâmı bağladuñ / Şer‘-i Muhammedî gibi ḥabl-ı metîn ile

mişāl [22]

1. benzer, gibi, andırır; örnek. <KT, Cûdî, OTAL>

- K2/3 **Mişāl**-i muğbeçe vü pîr-i mey bu meclisde / Zaman olur ne cevân u ne ihtiyâr kalur
- K2/28 Kef-i kerîmini yâd etse ebr eger şad şâl / **Mişāl**-i katre zemîne güher-nişâr kalur
- K2/42 O dem ki merkez-i hayretde ol belâ-keşler / **Mişāl**-i nokta-i mevhûme bi-çarâr kalur
- K3/39 Bihişt ta‘ biyedür gül-şen-i şefâ‘atinüñ / **Mişâli** nefha-i gül feyz-i intisâbında
- K10/9 Bî-bâk dest-burd-ı hâzândur **mişāl**-i huld / Her şahn-ı bâğı bir varak-ı gül-sitân gibi
- K18/4 Terâveş-i ‘arağ-ı verd-i âfitâb ile çarh / **Mişāl**-i şişe-i inbîk-i pür-gül-âb olmuş
- K21/19 Bûrîde olsa da tîğ-i cefâ ile yine dil / **Mişāl**-i hâme ser-â-pâ zebân-ı şekvâdur
- K26/6 Sitem lutf-ı kelâmıyla **mişāl**-i âb u âteşdür / Kerem nuṭṭ-ı revân-bahşiyle gûyâ şîr ü şekerdür
- R8/1 ‘Aks-i ruḥı çeşmümde olupdur pinhân / Âb içre **mişāl**-i berg-i verd-i hândân
- G29/2 Dil ü cân şeşder-i ‘ışkuñda zâr üftân u hîzândur / **Mişāl**-i ka‘ beteyn-i nerd gâhî râst gâhî keç
- G29/4 Dile târik-i zülfünden ol ebrû nümâyândur / **Mişāl**-i kıble-i şeb-gerd gâhî râst gâhî keç
- G30/3 **Mişāl**-i şişe-i billûr-ı âfitâb olamaz / Bu faşl içinde şehâb-ı keder havâda bedîd
- G177/2 Dil-i tapîde girih-bend-i ebruvânun olup / **Mişāl**-i mâhî-i üftâde-şest olup kalmış
- G181/3 Tolaşmış târ-ı cân ol mû-miyâna dil de reşginden / **Mişāl**-i ‘ışk-ı bî-cân ol kad-i dil-cüya bağlanmış
- G225/1 Naẓîr-i hüsnî ger kemâli Şuḥfînün / Zihî kemâl ki yokdur **mişâli** Şuḥfînün
- G245/3 Kaçmaz **mişāl**-i zünnâr pür-‘uḳde olmadan dil / Tek ‘uḳde-rîz-i hâtır ol zülf-i kâfer olsun
- G292/9 **Mişāl**-i zıll hayâl anılayup şeb ü rûzın / Cihânun eylese endîşe rûz-ı ferdâsın
- G315/4 Olup gâzâl-ı harem gibi ser be-zânû-yı rîş / **Mişāl**-i esb-i harûn pây-der-şikâl olma
- G320/1 Şarâbî görmezüz dilden şafâ dūr oldı gitdükçe / **Mişāl**-i raḥt-ı zer peymâne mestûr oldı gitdükçe
- G352/1 Tenûm bâzîçe-gâh oldı kemân-ebrû cevânâna / **Mişāl**-i sîb-i pür-zahm tutulmuş tîr-i bârâna

2. rüya, düş. <KT>

- G364/5 Ḥayâlün çeşm-i Ya‘ kûb-ibtîlâ-yı girye-mu‘ tâda / **Mişāl**-i Yûsuf-ı gül-pîrechen ḥ‘âbı unutturdı

3. ferman, hüküm. <Seccadî/1>

- K7/35 Şalup serâser-i âfâka pençe oldı tamâm / **Mişāl**-i tîğ cihân-gîr-i âfitâb-ı ferîd

mişkāl [1] kıymetli taşların ve sairenin tartılmasında kullanılan bir buçuk dirhemlik ölçü, yirmi kırat. <KT, LN>

- K12/38 Zîr-i ‘anḳâ-yı şükûhında felek bir beyzâ / Kef-i mîzân-ı veḳârında zemîn bir **mişkāl**

mişkale [1] kılıç, ayna, cam gibi şeylerin pasını, kirini temizlemeye, onlara cilâ vermeye mahsus alet. <OTDTS>

- K14/81 Mir‘ât-ı ṭabî‘atlerine ol süfeḥânun / Jengâr-ı riyâ **mişkale**-i jeng-zedâdur

miskîn [] âciz, zavallı, beceriksiz, hareketsiz; muhtaç. <OTAL, DİNÎ

KAVRAMLAR>

- G346/7 Ḥâşılı muntazır-ı va‘de-i iḥsânundur / Geç günâhından o **miskînün** eger kan ise de

mişl [2] benzer, tıpkı (bkz. mişâl). <KT, LN, ZL>

K9/19 Saltanat farķuña bir tâc-ı mücevherdür kim / Mihr ü meh **mişlini** âyinede seyrân etmiş

K14/29 Seyr eylememiş **mişlini** ‘ömrinde bu sûruñ / Çarķuñ ki bükilmiş belli bir pîr-i dû tādur

mişe [1] kabuķu sert ve parlak bir cins ağaç, meşe. <KT>

G110/2 Gören telâtum-ı emvâc-ı eşk ile sînem / Kıyâs eder leb-i Ceyhûnda feyz **mişesidür**

mişkab [1] Tanıkta sözcüğün “mişkab” olması gerekmektedir. Mişkab, delik açmaya yarayan küçük âlet, matkap anlamına gelir. “Matkap”, bu sözcükten bozmadır. <LN, ZL, Redhouse> Aşağıdaki tanıkta, gönül incisinin baķrının idrak matkabı ile delinmedikten sonra kabul ipliğine dâhil edilmeyeceķi ifade edilmiştir.

G282/5 Dâhil-i silk-i kabûl olmaz dür-i şeh-vâr-ı dil / Baķrı sūrâh olmaduķça **mişkab**-ı idrâkden

mişkat [2] içine kandil, lâmba gibi şeyler koymak için duvarda açılan oyuk, hücre. Aşağıdaki tanıklarda Kur’ân-ı Kerîm Nûr Suresi 35. ayete gönderme yapılmaktadır. Bu ayetin, içinde “mişkat” sözcüğünün de geçmektedir ve şu şekildedir. “Allah, göklerin ve yerin nurudur. O’nun nuru, içinde lâmba bulunan, penceresiz bir oyuķa benzer.” <OTAL, İSLAMİ SÖZLER, s. 91>

K17/27 İktibâs eylese râyından eger mürde iken / Şeb-çerâğ-ı yem-i îķân ola **mişkat**-ı zûnûn

M6/1/1 Ey şîfâtûñ nûr-ı **mişkat**-ı ṭarîķ-i güm-rehân / Mihr-i zâtûñ maşrîķ-ı ğayb-ı hüviyyetden ‘ayân

miyân [18]

1. kemer takılan yer, bel. <KT, Cûdî, LN, Kanar/1>

K10/5 Mestâne cûylar el uzatmış **miyânna** / Āġûş-ı ‘izz ü nâzda bir dilsitân gibi

K25/15 Olmuş ten-i bârîküñe bir dalķ-ı siyeh bâr / Dervîş-i semâ’î gibi dâmen-be **miyânsın**

K27/35 Bir du’â eyleyeyüm kim diye sükkân-ı felek / Peyk-i îşâline dâmen-be **miyân** hoş geldün

G71/4 Ol kemerle genc-i nâ-yâb-ı **miyân**-ı dil-rübâ / Bir ṭılsm-ı fitnedür kim ejderinden bellidür

G181/2 **Miyânûñ** fıkr eden diller ki zülfüñ âşiyân etmiş / Pirstû beççelerdür ġüyyiâ bir mûya bağlanmış

G304/4 Femin öpmek **miyânın** koçmak istersen hemân ey dil / Ṭurup yok yerlere ol mest-i nâza i’ ṭibâr etme

G310/1 Ḥublar sîne-ferâğ olsa **miyân** teng olsa / Sünbül âşüfte gül âşüfte dehân teng olsa

G311/1 Ḥancerünle o kemer-bend-i **miyân** teng olsa / Dil degil sînede güncâyiş-i cân teng olsa

G311/6 Rişte-i cân u dile ṭâb virüp baķduķça / Nâ’ilî âh o **miyân** u o dehân teng olsa

2. orta, vasat. <KT, LN, Kanar/1>

K14/76 Bir cevî-i **miyânındaki** nezzârelerinde / İnşâf u mürüvvet ‘adem-i maķz-ı hebâdur

K35/10 **Miyân**-ı havza kim ġülmîh-i sakfından düşer pertev / Sipîhr-i devletün ol şâbitânıdır bu seyyârı

G99/2 **Miyân**-ı bezme ki olmuş mey ü ‘araķ rîzân / Ḥazînedür dür yâķûtı ceste ceste yatur

G212/6 Ṭoġsa **miyân**-ı maşrîķ-ı ceyb-i semûrdan / Olmaz mı mihr-i maşşere pâ-dâş gerdenün

3. ara, aralık. <KT, Kanar/1>

- K14/33 Ol mihr-i cihân-tâb ki yanında anuñ mâh / Biñ ahter-i tâbende **miyânında** Sühâdur
 G337/4 Bir daği bulmaz **miyân**-ı şaff-ı müjgânında yer / Ğamzesi yekden sipâh-endâz-ı Cengîz olmasa
 G353/5 O nâzenînuñ olup nev-niyâzı halk olmış / Niyâz u nâz **miyânında** güft-gü tâze
 G262/3 İttifâk eylemiş o ebrû leb-i la' lûñle şaķın / Dil-i pür-eşk **miyânın** şeker-âb eylesün
 Kt17/2 'Azîz tût lebüñe cân viren Mesîh ise de / **Miyân**-ı hüsñ ü maħabbetde imtiyâz gerek

miyâne [1] orta, vasat; ortalık, meydan. <KT, LN>

- K22/6 Ber-'aks olup **miyânede** ma' hüd olan eşer / Süzân olan fitîle dönerdi billürdan

mi'yâr [2] ölçü, kıymet ve saflık derecesini gösteren ölçüt, ayar mıkıyası, mizan.

<KT, Ahterî>

- K11/20 Yüz sürüp dāmānuña 'arz-ı tazallum kılmadan / Fehm eder **mi'yâr**-ı iz'ānuñ ki muğberdür gelen
 K14/73 Ğar-möhre-i eşhâş ile bu gevher-i hâşuñ / **Mi'yârı** nazar farkı Süreyyâ vü şerâdur

mizâb [3] oluk. <KT, LN>

- K5/4 Yine **mizâb**-ı kalem çeşme-i idrākümden / Etdi şādâb bu nüh bāğçe-i hağrâyı
 K10/37 Erdi tamām nazm-ı selisün nihâyete / **Mizâb**-ı hâmeden aķup âb-ı revân gibi
 K25/26 Geh micmerede çeşme-i dil-cüy-ı hayâle / **Mizâb**-ı besâtîn-i me'ânî vü beyânsın

mizâc [6]

1. insan vücudundaki karışımların belli oranlarda birbirlerine karışmasından doğduğuna inanılan hâl ve doğal eğilim; huy, tabiat. <KT>

- M1/II/1 Yâ Rab merg olur ki za'f-ı **mizâc**ı yok / Yâ Rab ne derd olur ki hergiz 'ilâcı yok

2. sıhhat, bedenın sağıık ve hastalık açıısından durumu. <KT>

- K18/37 Tabîb-i şefkatüñ ermezse hâl müşkildür / **Mizâc**-ı süst-ıtabî'at halel-me'âb olmış
 G360/3 Tabîb-i müşfikı yok bu ribât-ı hayretde / **Mizâc**-ı himmetüñe ihtilâl gelmedi mi

mizâc-ı şu'le [1]

1. ateş mizacı, mizaçta ateşin baskın olması.

- G344/3 Küdûret-i eşer-i süz-ı âhıdur ki görür / **Mizâc-ı şu'lede** gâhî fütür pervâne

2. ateş mizaçlı, yaratılışında ateş özellikleri daha ağır basan, ateşli. Mizacın ateşli olması, hışma işaret eder. Sözelimi Farsça'da "âteş-mizâc", sert, gazaba gelmiş anlamlarına gelir (Dihhuda). <Dihhudâ>

- G258/4 **Mizâc-ı şu'le**-i hüsñüm ki istesem mihrüñ / Sevâd-ı dîde gibi hânesin siyâh ederin

- G345/3 Yanarlar âteşine 'âķıbet biri birinüñ / **Mizâc-ı şu'le** tenük germ ü zûd pervâne

mizân [4]

1. ölçme aleti, terazi, tartı; terazi burcu; başak burcunun yanında bulunan bir yıldız kümesi olup tamamı dört yıldızdan oluşur. <KT, ADŞŞ>

K25/35 **Mîzân**-ı hâkikatde bulunmaz saña hem-deng / Ser tâ be-ka-dem cism degil cevher-i cânsın

Aşağıdaki tanıkta felek sözcüğünün delâletiyle, burç anlamının da kastedildiği düşünülebilir.

K12/38 Zîr-i ‘anķā-yı şükûhında felek bir beyzâ / Kef-i **mîzân**-ı vekârında zemîn bir mişkâl

2. mahşer günü iyi ve kötü amelleri tartacak olan manevî terazi. <KT>

G214/2 Bu çârsüda kâsîd olur hûd-furûşluk / **Mîzân**-ı i‘tibârı gider müstaķîm iseñ

mîzâna girmek [1] (Kıyamet’te) hesaba çekilmek, sorgulanmak.

G352/5 Bu lu‘bed-gâh-ı mahşer-gûnda seyr et ol perî-rûy / Ne Yûsuf lar **girerler** Nâ’ilî seyr eyle **mîzâna**

mîzân-ķarâb [2] terazisi harap, ayarı bozuk || günahkâr, mücrim.

G65/10 Mahşerde Nâ’ilî-veş pür-bâr-ı cürm-i ‘ışķ ol / Dādâr-ı hâşra kendün **mîzân-ķarâb** göster

G161/5 Nâ’ilî bir kâhdan da bî-vücûd olsaķ yine / Bâr-ı cürm-i ‘ışķ ile **mîzân-ķarâb**-ı mahşerüz

mîzbân [1] misafir kabul eden kimse, ev sahibi. <KT, OTAL>

G284/4 Ser be-ceyb-i intibâh ol ‘âb-ı ğafletden uyan / Bu kuhen mihmân-serânun **mîzbânından** şaķın

mu‘âdil [1] kıymetçe bir olan, denk, eşdeğer. <KT, Cûdî, OTAL>

K35/11 Sipîhr-i devlet ammâ âfitâbı hûsrev-i ‘âlem / Ki var yanında Behrâma **mu‘âdil** bir silâhdârı

mu‘allâ [3]

1. yüksek, yüce. <KT, Cûdî, LN>

K20/28 Hâyran-ı naķş-ı hayme-i iclâlün cylesün / Bu çetr-i zer-nigâr-ı **mu‘allâ**-yı ber-teri

K24/25 Cennât-ı ‘aden bunca **mu‘allâ** ķuşûr ile / Ol bezm-i hâşa nisbet ile bî-ķuşûr olur

2. rütbesi yüksek, kadri yüce. <KT>

K15/40 İķbâlî içün dest-i temennâ-yı hâlâyıķ / Berdâste-i ‘arş-ı **mu‘allâ** mı degildür

mu‘allâ-ķuşûr [1] yüksek köşķler, yüce binalar.

G51/7 Mu‘âşîrân-ı murabba‘-nişîn-i dâmen-i hum / Bu çâr-ķâķ-ı **mu‘allâ-ķuşûr**n’eylerler

mu‘allim [1] ders veren, okutan, öğreten müderris, hoca. <KT, LN>

G273/5 Hep bildüğün unuttı gönül tıflı Nâ’ilî / Düşmiş **mu‘allim**-i ğalaķ-âmûza n’eylesün

mu‘allim-ķâne [1] müderris yetiştiren okul. <OTAL>

K23/41 Benüm ol köhne şâgird-i **mu‘allim-ķâne**-i mâ‘nî / Ki sözde ğalîb oldum nice üstâd-ı be-nâm üzre

mu‘âmele [3]

1. davranma, davranış; [tas.] şer‘î hükümler ve ibadetler. İbadet erbabı, gözlerini ibadetlerinin karşılığına diktikleri içib bu adla anılırlar. Allah ehli olan kimseler, cennete olan arzularından ve cehenneme olan korkularından dolayı ibadet ettikleri için şeriat ehlini, “tüccarlar” olarak adlandırırlar. <OTAL, Seccadî/2>

K1/38 Yokdur anuñ nişâb-i ğnâdan naşîbi kim / Faķr u fenâ **mu‘âmelesinden** nekâl eder

mu‘âmele etmek [] davranmak. <TS, ÖTS>

K7/59 **Edüp mu‘āmele** lutfuñla Nā’ilîyi qoyma / Girifte-dâmen-i teb-lerze-i ‘uqâb-ı şedîd

2. biriyle iş yapma, alışveriş, sarraflık, para işleri. <Cûdî, OTAL>

G91/5 Ġarîb şüh iledür Nā’ilî **mu‘āmelemüz** / Nigâh-ı hasrete pādâş-ı iştîyâk ister

mu‘ammā [3]

1. manâsı gizli ve güç anlaşılır söz, şekil ve saire, bilmece; anlaşılmaz, sır, muğlak, halli müşkil. Edebî bir terim olarak, bir isme delâlet eden söz, mısra ya da beyit anlamına gelir.

<KT>

K15/26 İkbâl ki yüz vech ile nâmuñ çıkar andan / Hall etmege mevķûf-ı **mu‘ammā** mı degildür

K33/12 Bir **mu‘ammā** bu ki hâllinde cihân ‘âcizdür / Beyt-i şâ’ir gibi bî-tevriye vü bî-tecnîs

K36/9 Ne tuğrâ kim çıkar ism-i Muḥammed bir **mu‘ammâdur** / Ki olmış ‘âlemün hırz-ı amân-ı gerden-i cânı

mu‘ammer [6] ömür süren, çok yaşayan. <Cûdî, LN, OTAL>

K15/42 Sıḥhatle ser-efrâz ola devletle **mu‘ammer** / Ol şadra kim melce³-i dünyâ mı degildür

K23/56 **Mu‘ammer** eylesün zât-ı şerîfün ḥaşre dek Mevlâ / Sa‘âdet bâ-terakķî ‘izzet ü devlet devâm üzre

K37/12 Şehân-ı taht-nişîni bu kaşr-ı nüh-tâķuñ / **Mu‘ammer** olmaya Cemşîd ü Keyķubâdı kadar

G70/5 Bî-behre-i sa‘âdet-i âdâb Nā’ilî / Olmaz **mu‘ammer** olsa da ‘âlemde hâr olur

G167/5 Nā’ilî naḥvet ü câh ehli **mu‘ammer** olamaz / Kimse zehri bu şîfâ-ḥânedede tiryâk edemez

G245/5 Zülf-i dirâzın etmiş peyvend-i gerden-i cân / Ol tıfl-ı nev-resîde yâ Rab **mu‘ammer** olsun

mu‘anber [4] amber sürülmüş, amber karıştırılmış, amber kokulu; güzel kokulu.

<KT, LN>

K26/16 Nesîm-i iltifâtuñ olmasa bir gül-şene rehber / Hevâ-yı sâḥasından ḥâtır-ı ‘uşşâķ **mu‘anberdür**

K26/20 Nice gül-zâr kim hem-vâre ebķâr-ı ma‘ânîye / Güli ruḥsâr-ı al ü sünbûli zülf-i **mu‘anberdür**

G200/3 Boyanup ḥasret-i zülfüñle duḥâna şeb ü rûz / Verziş-i âḥ ederüz dūd-ı **mu‘anber** diyerek

G245/6 Ey Nā’ilî bulur cân bir nefḥadan tesellî / Olmazsa zülf-i müşķîn ḥaṭṭ-ı **mu‘anber** olsun

mu‘āşeret [1] birlikte yaşayıp iyi geçinme, karışma. <KT, Cûdî, Ahterî>

K18/33 Ġarîķ-i ni‘met ü nâz olmuş ol aḥessâ kim / **Mu‘āşeretleri** maḥsūd-ı şeyḥ ü şâb olmuş

mu‘āşir [6] halk ile birlikte yaşayıp geçinen. <KT>

G266/2 Bezm-i edebüñ baña **mu‘āşirleri** yegdür / Bî-rûy-ı riya şavma‘a güstâḥlarından

mu‘āşirân [5] birlikte yaşayanlar. <OTAL>

K8/26 Düşerse nehyüñe mazḥar **mu‘āşirân**-ı felek / Olur gusiḥte-i evtâr Zührenün sāzı

G47/3 Füzûn gerek ‘araķ-ı şebnem-i şeķer ki henüz / **Mu‘āşirân**-ı şaf-ı soffa-i çemen maḥmûr

G51/7 **Mu‘āşirân**-ı murabba‘-nişîn-i dâmen-i ḥum / Bu çâr-tâķ-ı mu‘allâ-ķuşûrî n’eylerler

G52/4 Ķadeḥ du‘âsı şikest-i ḥumâra kâfidür / **Mu‘āşirân**-ı çemen kâr-ı seyf bilmezler

G102/2 İçerler ol meyi kim nûş-dârü-yı ğamdur / **Mu‘āşirânı** bu bezmün neşâṭ bilmezler

mu‘atṭar [1] ıtırlanmış, güzel kokulu, güzel koku karışmış. <KT, Cûdî, LN,>

K15/4 Kıl meclis-i ervâhı **mu'attar** nefesünden / Müştâk-ı demün meclis-i havrâ mı degildür

mu'âvenet [1] yardım, yardım etme, yardımcılık. <KT, Cûdî, LN>

G145/4 Etdükçe tîre-rûz-ı vişâl âh-ı dil bizi / Eyler **mu'âvenet** şeb-i hicrâna bahtumuz

mu'ayyen [1] belli, belirli; kararlaştırılan, tayin ve tahsis olunmuş. <Cûdî, ZL, OTAL>

K7/11 Bu bey'-gâh-ı esâfilde kim **mu'ayyendür** / Revâc-ı güyî vü kûrî kesâd-ı dâniş ü did

mu'azşam [2] büyük, ulu, koskoca. <Cûdî, OTAL>

K12/40 Sensin ol şadr-ı **mu'azşam** ki mübâhat eyler / Ferş-i eyvân-ı şükûhuında bulan şaff-ı ni'âl

K14/47 Ol şadr-ı **mu'azşam** ki vüfur-ı 'âzametden / Dâmâdî-i sultân-ı cihân-bâna sezâdur

mûcib [4] icap eden, sebep olan; sebep, vesile. <KT>

K2/47 Sen ol habîb-i Hudâsın ki rûz-ı maşşere dek / Şenâsı **mûcib**-i gufrân-ı Girdgâr kalur

K3/68 Verâ-yı perdededür cilve-gâh-ı güft ü şunûd / Budur netîce **mûcib** ü eger mûcâbında

K7/18 Gel ey gönül olalum tâbi'-i kader çünküm / Olur Każâyâ rızâ **mûcib**-i felâh-ı 'abîd

K14/84 Söyleşmek olur haşm ile ammâ ki ne çâre / Tevbiğ-i Każâ **mûcib**-i teslîm ü rızâdur

mu'ciz [3] başkalarını benzerini yapmaktan âciz bırakan, kimsenin yapamayacağı biçim ve durumda olan, acze düşüren||belâgatçe son mertebede bulunan söz. <KT, Cûdî, LN>

G215/5 İşte meydân-ı suhen var ise gelsün Nâ'îlî / Ser-kaleden böyle **mu'ciz** ihtirâ'ı kimsenün

G239/7 Benüm o şâ'ir-i sâhîr-i Nâ'îlî şî'rüm / Olursa **mu'ciz** eger i'tinâ nedür bilmem

G303/8 Vahy-erdâz-ı suhen Nef'î-i sâhîr ki olur / Her sözi âyet-i **mu'ciz** gibi dil-h'âh bize

mu'cize [1] büyük peygamberler tarafından gerçekleştirilen olağanüstü durumlar ve sözler. Halkı acizlik ve hayret içinde bırakıp imana gelmelerine aracı olur. <KT, LN>

K18/40 Bu kâr-gehde huşûşâ o sâhirem ki sözü / Lisân-ı **mu'cizeye** 'ukde-i cevâb olmuş

mu'cize-kârân [1] mucize gösterenler, mucize gerçekleştirenler.

K17/50 Vaşf-ı zâtuında ne sihr etdüğine şâhiddür / Feylesofân-ı hîred **mu'cize-kârân**-ı fûnûn

mu'cize-perdâz [3] mucizeler yaratan. <Kanar/2>

K6/49 O bâga bülbül-i şürîde-i hoş-elhândur / Zebân-ı **mu'cize-perdâz**-ı menkîbet-h'ânı

K16/26 Sâhîr-i **mu'cize-perdâz** u hoş-âyende edâ / Tâze-gü şâ'ir-i hoş-lehce sühendân-ı Güzîn

G108/5 Nâ'îlî **mu'cize-perdâz**-ı fûsûn olsa o leb / Rûh-ı kudsiyi bile bi-haber-i râz şanur

mu'ciz-fen [1] mucizevî işler başaran, mucize gösteren (kalem).

G42/5 Sâhîr dedigün Nâ'iliyâ tab'ûna her bâr / Destünde olan hâme-i **mu'ciz-fen** içündür

mu'ciz-firîb [1] mucize aldatan, el çabukluğu ya da sihirbazlık gösterip mucize gerçekleştirdiği iddiasında bulunan.

G40/3 Ol zamân kim nâz ile ol sâhîr-i **mu‘ciz-fırîb** / Nükte-i sihr ü füsûn-ı ‘işveye âgâz eder

mu‘ciz-güy [1] olağanüstü sözler sarf eden. <Kanar/2>

G41/5 Nâ ‘ilî inkâr edenler tab‘-ı **mu‘ciz-güyüfî** / İhtirâ‘-ı hâme-i sihr-âzmâ bilmez nedür

mu‘ciz-kâr [1] mucize gösteren, mucize gerçekleştiren.

G124/5 Ne efsûn-kâr olur ey Nâ ‘ilî şî‘ rûn ki lafzından / Zebân-ı reşg-i **mu‘ciz-kâr**-ı ma‘ nî elken olmuşdur

mu‘ciz-tırâz [1] mucizeler yaratan, mucizler gösteren. <Kanar/2>

K23/39 Hüşûşâ tab‘um ol **mu‘ciz-tırâz**-ı mülk-i ma‘ nîdîr / Ki olmuş hükmi nâfîz hâme-i vahy-irtisâm üzre

muğ [] ateşperest, Mecusî keşişi. Eskiden Orta Asya’da şarabı ateşperest muglar sattığı için, bu sözcük meyhaneci yerine kullanılmıştır. <LN, Kanar/1, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 330>

muğân [8] ateşperestler, Mecusîler, “muğ”un çoğulu; ateşe tapanlar; meyhaneye sürekli gidenler; eski İran’da halk İslâmiyet’ten önce ateşe tapardı. Mecûsî dini denilen bu inanışın ulularına muğ denirdi. Tanıklarda geçen “pîr-i muğân” meyhanecilerin miçosu, en yaşlısı anlamına gelir. <KT, OTAL, Kanar/1, ADŞS>

K34/9 Böyle kalur mı felek olmaz mı yâ Rab kâr-ger / Muṭrıbuñ nâlişleri pîr-i **muğânıñ** himmeti

G23/2 Vâ‘ iz ne bilür meretebe-i pîr-i **muğânı** / Tâ olmayıcak cur‘ a gibi hâk-i reh-i mest

G33/4 Cebîn-sûde-i dergâhuñ eylme yâ Rab / Der-i **muğân** gibi bir bâr-gâhdan nevmîd

G136/2 Yine tahta-pâre-i ‘işret-i harem-i **muğâna** değişmezüz / Felek olsa taht-ı zümürüdîn güneş olsa kürsî-i ‘âcumuz

G213/4 Pîr-i **muğân**-ı ‘ışk kômış lezzet-i hayât / Keyfiyyetinde cām-ı şereng-i nigâhınuñ

G240/6 Öpdüm ayağın meygedede pîr-i **muğânıñ** / Şeyhü’l-harem-i Ka‘be-i ‘irfândan el aldum

G305/3 Tek hemân pîr-i **muğân** humları iḥrâz etsün / Ğam değil her ne kadar cur‘ alar işrâf olsa

G309/4 Çeksek meyi şûrâhî-i gerden-fırâzdan / Endaze-i metâ‘-ı **muğân** kûteh olmasa

muğaylân [2] çölde yetişen bir cins dikenli çalı, devdikenî. <KT>

G184/4 Olur rüsvâ-yı rûz-ı maḥşer-i ol kim şâm-ı gâfletde / Bu bâğıñ gül şanup hâr-ı **muğaylânıñ** devşürmiş

muğaylân-zâr [1] deve dikenî biten yer || bu dünya. <LN, OTAL>

G283/1 Dil yerin tâ-key **muğaylân-zâr**-ı nâsût eylesün / Murğ-ı kudsî lâne der-gülgeşt-i lâhût eylesün

muğ-beçe [4] Mecusî çocuğu; meyhaneci çırağı, dilber çocuk. [tas.] Klâsik edebiyatta şarap ateşe benzetilmiş, meyhane de “âteş-gede”ye teşbih edilmiş, meyhanede hizmet eden genç, âteş-gededeki genç rahip yamakları yerine geçmiş. Buna göre “muğ” ve “muğ-beçe”, aşk şarabının sakisi olan kişilerdir. <KT, Kanar/1, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 254>

K2/3 Mişâl-i **muğ-beçe** vü pîr-i mey bu meclisde / Zaman olur ne cevân u ne ihtiyâr kalur

- K23/8 Dönüp **muğ-beçeler** ğılmāna ra‘ nā-cilve sākīler / Verir Tübā ğināsın ravza-i dārū’s-selām üzre
 G98/1 Cām-ı Cem nazmını kim rinde kadeh-kār okudur / Zāhide **muğ-beçeler** Sübhatü’l-ebrār okudur
 G238/1 Tāb-ı meyden ruhuñ ey **muğ-beçe** gül gül görelüm / Reng-i ruhsāruña beñzer mi gül ü mül görelüm

muğber [1] toz koparan, toz kaldıran, tozla örtülü. Tanıkta, gelişi anlatılan memduhun at üzerinde toz kaldırarak ilerleyişi ifade ediliyor olabilir. Ancak, “muğber (مغبر)” sözcüğünün ona yakın bir imlâya sahip “muğber (مخير)” olabileceğini de ekleyelim. Muğber, “bir kimseden ulaşan haber, kendisinden haber verilen; şöhet” anlamlarına gelir. Şair, tanıkta gelmekte olan memduhun eteğine yüz sürüp derdini anlatmadan, onun ne kadar anlayışlı ve adaletli olduğunu anladığını ifade etmektedir. Bu durumda, gelenin toz kaldırması değil, daha önce kendisinden bahsedilmiş, anlayış ve adaleti yayılmış olması kastedilmiş olmalıdır. Öyleyse “muğber”, “muğber”e göre daha makûldür. (Divan’da “muğber” okunması gereken sözcük de “muğber” okunmuştur. bkz. muğber). <KT, Ahterî, Dihhudâ>

- K11/20 Yüz sürüp dāmānuña ‘arz-ı tazallum kılmadan / Fehm eder mi‘ yār-ı iz‘ ānuñ ki **muğberdür** gelen

muğadder [1] kapalı, örtülü, perde ehli. Kur’ân’ın bazı ayetlerinde hûrîlerin temiz kadınlar (Bakara/25, Âl-i İmrân15) olduklarına gönderme yapılmakta, hatta Rahmân suresi 72. ayette onların temizliği hakkında “çadırlara kapanmış (gün yüzü görmemiş) hûrîler” nitelemesi yer almaktadır. Aşağıdaki tanıklarda bu ayetlere gönderme yapılmıştır. <KT, OTAL, İSLAMİ SÖZLER, s. 71>

- K20/36 Ol mübdi‘-i ser-âmede kim bîkr-i fikridür / Hürî-veşân-ı hacle-i nazmuñ **muğadderi**

muğâfazat [2] muhafızlık, koruyuculuk, koruma. <LN, OTAL>

- K22/11 Sen olmasañ **muğâfazatında** ħazā’ inüñ / Me’yūs idük bidā‘at-ı naqd-i ħuzûrdan
 G63/13 Ol **muğâfazat**-ı Ħağda dā’imā o vücûd / Ki çeşm-i zaĥm-ı felekden nigāh lâzımdur

muğakkar [2] tahkir olunmuş, hakarete uğramış, alçalmış, zelil, hor. <KT, ZL>

- K13/38 Dallâl-ı sipihrüñ ola destinde **muğakkar** / Ol kân-ı suĥen gevheri ħāk-i kef-i pādan
 G165/1 ‘İşkuñ ki zîr-i pāda **muğakkar** türābıyuz / Ħüsnüñ ħamîr-i māye-i nāz u ‘itābıyuz

muğāl [9] gerçekleşmesi mümkün olmayan, imkânsız, olamaz, olmayacak. <KT, Cûdî, OTAL>

- K7/54 Zihî mağām-ı taĥayyür ki vaĥşetinden olur / Zebân-ı nâtıķa ebkem **muğāl**-i ğüft u şenîd
 K12/23 Ħāris-i cādde-i şer‘ ki ‘ahdinde olur / İnĥirāf eylemek ol cāddeden emr-i **muğāl**
 K12/68 Ħāşılı ħab‘-ı heves-kāruma besdür bu ğüneĥ / Ki düşüp ħātıra-i nazma kılam fıkr-i **muğāl**
 K12/73 Nice gevher ki temāşāsına maĥsûs olsa / Cevher-i cān gibi taqđir-i behā ola **muğāl**

G8/3 **Muḥāldür** eşer ol çeşm-i ser-girāna hemān / Ḥamīr-i māye-i nāz olmasun şarāb saña

G11/2 Feyz-āşinā-yı dāğ-ı dil olmak **muḥāldür** / Reng-i şikeste-i gül-i ḥod-rüy-ı āfitāb

G189/4 Ḥalāş-ı dil nighühünden **muḥāldür** ki degil / Kebüter-i ḥarem ol şāhbāzdan fāriğ

G221/4 Edā-yı şükri güzeller **muḥāldür** der imiş / Firāk-ı dem-be-dem ü vaşl-ı gāhumuzuñ

G342/6 Ey Nā'ili pesend ki gelmek **muḥāldür** / Nazmuñ gibi cevāhir-i nā-yāb bir yere

muḥālif [] aykırılık gösteren, uymayan, birinin aleyhinde bulunan. <KT, Cûdî,

OTAL>

muḥālifān [1] muhalifler, karşıtlar. Tanıkta İslām dinine karşı koyan Kureyşliler ifade edilmiştir.

K3/47 **Muḥālifān**-ı Kureyşe okutdı her birisi / Cihādı emrini tîğ-i siyāh-tābında

Muḥammed [1] (bkz Ḥāfız Muḥammed).

K26/4 Şeh-i mülk-i fazīlet Ḥazret-i Ḥāfız **Muḥammed** kim / Gedā-yı āsitān-ı fazl Keşşāf u Zimaḥşerdür

Muḥammed [11] İslām dininin peygamberi, âlemlerin övüncü ve son peygamberdir.

K3/60 Şikāl-i şabrını nām-ı **Muḥammed** etdi şikest / Tezelzül-āver-i ḥuld oldu ıztırābında

K7/63 Eziyyet-i dil-i dānā tā ki çarḥ-ı denī / Ede ḥuşūmına āl-i **Muḥammedūñ** taqlīd

K36/10 Beyāzında nümāyān merdüm-i mīm-i **Muḥammeddür** / N'ola āndursa ol tuğrā-yı garrā çeşm-i ḥübāmı

Muḥammedī [4] Muhammet'e ait, onunla ilgili. <OTAL>

K1/35 Fakr u rızāda ḥüsn-i sülük-i **Muḥammedī** / Ḥ'āhiş-gerān-ı devleti ḥamūş u lāl eder

K28/35 Mişāk u 'ahd-ı şevket-i islāmı bağladuñ / Şer'-i **Muḥammedī** gibi ḥabl-ı metīn ile

M10/I/12 Olduğ ġarīḳ-i nūr-ı 'atā-yı **Muḥammedī** / Aḥsente ey hilāl zihī irtifā'-ı ḥāl

M11/I/1 Yā Rab zebānum et şeref-i na'ta muhtedī / Endişem eyle vaḳf-ı şenā-yı **Muḥammedī**

Muḥammed-i 'Arabī [3] Arap Muhammet. Hazreti Muhammet, Arap kökenli olduğu için bu isimle de anılır. Arapların kavimleri ile övünmeleri, kavimlerini sıfat olarak kullanmaları sonucu doğurmuştur. <KİŞİLER VE KİŞİLİKLER>

K2/23 Şefī'-i rüz-ı kıyamet **Muḥammed-i 'Arabī** / Ki ḥaşr luṭfı ile bī-günāhkār ḳalur

K3/40 Şeh-i melā'ike-'asker **Muḥammed-i 'Arabī** / Ki enbīyāya şeref meşy idi riḳābında

K4/26 Faḥr-ı 'ālem **Muḥammed-i 'Arabī** / Ki derinde muḳīm-i cāy-ı dilem

Muḥammed-celāl [1] Muhammet gibi celâletli, gazabı ağır.

G62/1 Şun'-ı celāle eyle nazar ol cemāl-i gör / Āyīne-i cemāl-i **Muḥammed-celālī** gör

Muḥammed (Ḥān) [3] Sultan IV. Mehmed. Osmanlı hükümdarlarının on dokuzuncusu olup avcı lākabıyla bilinir (bkz. Meḥammed Ḥān). <Kāmûsü'l-A'lām>

G386/2 Bakılmaz ḥusrev-i zerrīn-külāh-ı mihre kim olmış / **Muḥammed Ḥān**-ı Ġazī taht u tēc-efrüz-ı sultānī

T1/4 Çün gördi luṭf-ı peykerin āğūşa aldı gevherin / Şandūḳ-ı cān etse yerin Ġazī **Muḥammed Ḥān** revā

- T5/2 Mücedded fâtiḥ-i kişver-güşâ Dārâ-yı mülk-ārâ / **Muḥammed Ḥān**-ı Ġāzī Qāhramān-ı Keykubād-āşār
- K36/9 Ne tuğrâ kim çıkar ism-i **Muḥammed** bir mu‘ammâdur / Ki olmuş ‘âlemün hırz-ı amân-ı gerden-i cânı
Muḥammed Muştafâ [1] bkz. Sultân Muḥammed Muştafâ.
- T1/6 Ey Nâ’ilî mesrûr olup ‘âlem dedi târiḥini / Şeh-zâde nûr-ı dîde Sultân **Muḥammed Muştafâ**
muḥammer [3] yoğurulmuş, mayalanmış, şarap gibi kaynayıp kıvamını bulmuş.
- <KT, Cûdî, OTAL>
- K26/14 Muḥaşşal cevher-i iksîr-i cāndur tıynet-i pâki / Vücûdî kîmyâ-yı kabiliyyetle **muḥammerdür**
- G169/1 N’eylerüz şaḥbâyı biz ol la‘l-i nâbuñ mestiyüz / Âb u âteşden **muḥammer** bir şarābuñ mestiyüz
- G282/8 Nüş ederler âb u âteşden **muḥammer** bir şarāb / Mey-güsārân-ı maḥabbet meşreb-i idrâkden
muḥarrem [1] Arap kamerî yılının birinci ayı. Kelimenin lûgat manâsının “haram kılınmış” olduğu da göz ardı edilmemelidir. <KT, LN>
- G31/5 Rûze-dâr-ı ḥ’ân-ı yağmâ-yı vişâle Nâ’ilî / Ġurre-i mâh-ı **muḥarremdür** hilâl-i cām-ı ‘îd
muḥaşşal [4] hasılı, hülâsa, sözün kısası, işin sonu. <OTAL>
- K23/15 **Muḥaşşal** bu dem-i ferruḥda istid‘a gerek Ḥaḳdan / Devâm-ı devlet-i maḥdûm-ı Bercîs-iḥtişâm üzre
- K26/14 **Muḥaşşal** cevher-i iksîr-i cāndur tıynet-i pâki / Vücûdî kîmyâ-yı kabiliyyetle muḥammerdür
- G68/2 Şunulsa destine miftāḥ-ı cennet bir nefes sensiz / Qarâr etmek **muḥaşşal** bu dil-i nâ-kām müşkildür
- Kt16/1 Ola derseñ **muḥaşşal** ey semiyy-i sâķi-ı kevşer / Naşîbûñ ḥanḳāḥ-ı Gülşenîde feyz-i âġāḥî
muḥassenât [2] güzel işler, güzel huylar; üstünlük sebepleri. <KT, OTAL>
- K2/53 **Muḥassenātuña** ḥadd olmayınca ṭab‘-ı fuṣûl / Suḥen-güzârî-i na‘tuñla şermsar qalır
- K21/30 Budur ḥulâşa ki yokdur **muḥassenātuña** ḥad / Du‘â-yı devletün etmek ehemmi ü evlâdur
muḥassir [1] hasara, ziyana, zarara uğrayan. <OTAL>
- K23/26 Yed-i İskender-i iḳbālüne tevķî‘-i ḥikmetle / **Muḥassirdür** cihân-ı ‘ilm ü ḥikmet inzîmâm üzre
muḥâṭab [2] kendisine söz söylenen, hitap olunan. <KT, Cûdî, OTAL>
- G338/4 Cibrîlî kılsa ol leb esrârına **muḥâṭab** / Biñ gizlû nûkte eyler îrâd söyleyince
- G387/1 Eylese Cibrîlî hem-râz u **muḥâṭab** ġamzesi / Nüşa-i i‘câzî levḥ-i mekteb ġamzesi
muḥattal [1] bozuk, bozulmuş, karışmış, nizam ve tertibine hâlel gelmiş. <KT, LN>
- K3/25 Dimâġuñ eyle **muḥattal** bu şevķ-i ḥırmānuñ / Ümîd-i laḥlaḥa-i ‘ûd u müşk-i nâbında
muḥber [1] Sözcüğün “muġber (مغبر)” olması daha makûldür. Muġber, “tozlanmış” anlamına gelir. “Muḥber” ise, “bir kimseden ulaşan haber, kendisinden haber verilen; şöhret” anlamlarına gelir. <KO, Dihhudâ> (bkz. muġber). Tanıkta kalem; tozlanmış, yani uzun zamandır el atılmamış bir hazineye teşbih olunmuştur.
- K26/12 Olur ceyb-i suḥen bir gevher-i ma‘nî açıldıkça / Elinde ḥāme kim miftāḥ-ı ḳufl-ı genc-i **muḥberdür**

muḥīl [1] ihale eden, havale eden; dinini başkasının zimmetine nakleden. <Cûdî, LN, OTAL>

K11/14 Eyleyüp kaçd-ı cedel gâhî dedükçe ol **muḥīl** / Vermeyüp şulḥa rızâ âḥir muḳadderdür gelen

muḥīṭ [7]

1. ihata eden, bir şeyin etrafını alan, kuşatan. <KT, LN, OTAL>

K3/70 **Muḥīṭ** olan yine sensin bu rāzı söz mi değer / Gedāya nezd-i şeh-i mālīkū'r-riḳābında

K8/31 **Muḥīṭ**-i ma' deletün şeb-çerāğ-ı raḥşānı / Cihān-ı mekrümetün baḥr-ı gevher-endāzı

K18/15 Ki vefretinden olup tābe-i zemīni **muḥīṭ** / Tef-i temūz ile bir külçe sīm-i nāb olmuş

K20/39 Eyvān-ı rif' atün gibi dā'im **muḥīṭ** ola / Bām-ı sipihri perde-i dībā-yı ḥāverī

K29/8 Luṭfindan ol **muḥīṭ**-i mekārīm zihī şeref / Maḳbūlüm oldu derse edā-yı risāletün

Aşağıdaki tanıkta geçen “baḥr-ı muḥīṭ” terkihi, “büyük karaları kuşatan deniz, okyanus” anlamındadır (bkz. baḥr-ı muḥīṭ).

K24/11 Mī' mār-ı himmetinde var ol iktidār kim / Baḥr-ı **muḥīṭe** bānī-i ṭāḳ-ı 'ubūr olur

2. ilim ve iktidar dairesi içinde bulunduran, şamil. <KT>

K7/56 Bu mācerāyı ki 'ilmün **muḥīṭdür** etmiş / Rızā-yı cūş-ı seylāb-ı vehme sedd-i sedīd

muḥkem [3] sağlamlaştırılmış, kuvvetli, sağlam, metin, kavî. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K17/51 Dāmen-i luṭfuñı tutmuşdur o bī-dil **muḥkem** / Ḳoma ser-pençe-i bīdād-ı felekde maḡbūn

M8/IV/3 Hevā-yı 'ışḳ şūr-efgen maḥabbet ḡalīb ü **muḥkem**

G274/4 Dile kim müzdaḥim-ābād-ı elemdür şādī / Bulur āmed-şuda biñ mānī' -i **muḥkem** ne desün

muhlik [1] helâk eden, helâk sebebi. <KT, LN, ZL>

K14/78 **Muhlik** mi değil şirket ol ṭā'ifenün kim / Evşāfları mürde belâ zinde belâdur

muḥliş [4] dostluğu, ibadetleri ya da imanı halis ve samimi olan, ihlaslı kişi. <KT, TASAVVUF TERİMLERİ>

K5/45 **Muḥliş** istersen eger zeyl-i mübāhāt eyle / Na't-ı peygamber-i Ḥallāk-ı cihān-ārāyı

K37/8 Ḥulūş **muḥliş**-i 'ac-zāverāndur anlama kim / Ola 'ināyet-i Ḥaḳ ṭā'atı 'ibādı ḳadar

G133/6 **Muḥliş**-i chl-i fenā nefy-i sivādur bunda / Ḥikmet-i felsefe işbāt-ı heyūlā şıḡmaz

G134/4 Sensün yine **muḥliş** bizi ḡarḳ-āb-ı fenādan / Ne zevraḳ u ne Nūḥ u ne ṭūfān bilürüz biz

muḥtāc [13] ihtiyacı olan, bir gereksinimi olup halletmeye gücü olmayan; yoksul, fakir. <KT, Cûdî, OTAL>

K14/62 **Muḥtāc** değil zīver-i meşşātaya zīrā / Vaşfuñ ki 'arūs-ı tutuḳ-ārā-yı edādur

K19/30 Dehr bir dāvere **muḥtāc** idi kim ḥavfindan / Olmaya baḥt-ı sitem-pişe mühim-sāz-ı ḥıyel

K25/8 Her cüz 'i ṭrāşīdesi bir ḥancer-i ser-tiz / Ne keşmekeş-i çarḥ ne **muḥtāc**-ı fesānsın

K28/60 İḥsān-ı raḡbetündeki şādī ne ihtimāl / **Muḥtāc** fūls-i aḥmere genc-i defīn ile

- K29/19 **Muhtâc**-ı mâliş-i mehek-i imtiḥân degil / Şarrâf-ı rûzgâr bilür naḳd-i himmetüñ
M9/I/1 Daḥl-i erbâb-ı kemâl ey zâhid-i şûret-perest / ʿÂkıbet **muhtâc**-ı vaḳt-ı nefî-i sūr eyler seni
G16/5 Çıḳdı ğinâ-yı vaşlumuz aġyâra Nâ ʿilî / Dil-ber zekât-ı ḥüsnüñi **muhtâca** virdi hep
G44/5 Geçmiş serî-i meykedeye rind-i bâde-ḥ̣âr / **Muhtâc**-ı fûls-i aḥmer iken kâmrânlanur
G94/2 Degildür fitnede taḥrîḳ-i bâda tırrası **muhtâc** / O mest-i fitne-cû kim şad cihân-âşûba bādîdür
G214/3 Nâ-maḥrem-i ḥarîm-i edebsün zenân gibi / **Muhtâc**-ı istiġâse-i naʿlîn-i sîm iseñ
G227/5 **Muhtâc**-ı mâliş-i mehek-i imtiḥân degil / Şarrâf-ı rûzgâr bilür naḳd-i himmetüñ
G314/4 Çevġân-ı dest-i himmetine mihri güy eden / **Muhtâc**-ı rüşenî-i meh-i Naḥşeb olmasa
G319/1 Nigâhın eyleyen cân-süz-ı tâb-ı ebruvân şanma / O tîr-i sâ ʿîḳa-peykânı **muhtâc**-ı kemân şanma
muhtâl [1] hilekâr, dalavereci; kibir (bkz. daġal-bâz, ṭâs-bâz). <KT, Cûdî, LN,

OTAL>

- K12/62 Dâmen-i ʿişmet-i Yûsuf gibi çâk etdi yaḳam / Dest-i bîdâd-ı Zeliḥâ-yı sipîhr-i **muhtâr**
muhtâr [2]

1. seçilmiş, güzide. Hazreti Muhammet hakkında kullanılır. <KT, LN, OTAL>

- M6/II/1 Aḥmed-i Muhtârı kim mebʿûş u **muhtâr** eyledüñ / Perde-i ġaybuñ verâsından ḥaber-dâr eyledüñ

2. seçim, tercih, istek ve irade ile seçilen, tercih olunan.

- K1/12 **Muhtâr**um olsa semt-i Fuzûlî nazar kılan / Cûy-ı tabîʿatüm Şaṭ u Ceyḥûn ḥayâl eder
Muhtâr [2] seçilmiş, seçkin. Hazreti Muhammet hakkında kullanılır (bkz. Aḥmed-i Muhtâr) . <LN, OTAL>

- K2/22 Fenâsına o demüñ aġla kim zebânımda / Şenâ-yı Aḥmed-i **Muhtâra** iktidâr ḳalur
M6/II/1 Aḥmed-i **Muhtârı** kim mebʿûş u muhtâr eyledüñ / Perde-i ġaybuñ verâsından ḥaber-dâr eyledüñ

muhtedâ [1] hidayet bulan, Müslüman olan. <Cûdî, LN>

- T1/1 Ḥâḳân-ı sultân-ı nasâḳ sultân-ı ʿâlem zıll-ı Ḥaḳ / Kim zâtını Rabbü'l-falaḳ nûriyla ḳıldı **muhtedâ**
muhtedî [1] hidayet bulmuş, hidayete ermiş. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>

- M11/I/1 Yâ Rab zebânım et şeref-i naʿta **muhtedî** / Endişem eyle vaḳf-ı şenâ-yı Muḥammedî
muhtefî [3] saklanan, saklanmış, gizlenen, gizlenmiş. <LN, OTAL>

- K7/33 O şeb-çerâġ-ı necâbet ki ḥacletinden olur / Verâ-yı dâmen-i ʿîsîde **muhtefî** ḥürşid

- M8/III/2 Nice şubḥ-ı kıyâmet **muhtefîdür** şâm-ı zülfünde

- G328/2 **Muhtefî** nüşâ-i ḥüsnünde mezâyâ-yı fûsûn / Mûnderic noḳta-i ḥâlünde niḳât-ı fitne

muhtekir [1] kimi malları ucuz alıp biriktirdikten sonra fiyatlarını artırarak satan insafsız kimse; yolsuz kazanç elde eden, vurguncu, istifçi. <KT, OTAL, Ahterî>

- K25/37 Kân **muhtekir**-i gevher ü yem müddeḥar-ı dūr / Sen varuñı bezl etmede ne baḥr u ne kânsın
muhtel [1] bozuk, bozulmuş, karışmış, nizam ve tertibine halel gelmiş. <KT, Cûdî,

LN>

K19/28 Savletüñ mâni‘-i şûr olmasa kalmışdı tamâm / Dest-i bîdâd-ı erâzilde memâlik **muhtel**

muhterem [3] saygıdeğer, sayın. <OTAL>

K21/3 Kalem ki h‘âce-i şâhib-serîr-i dânişdür / O zât-ı **muhteremüñ** hizmetinde bercâdur

K24/17 Ey şadr-ı **muhterem** ki şeref-yâb-ı hizmetüñ / Kadr u şerefle nâ‘il-i ‘izz ü huzûr olur

T5/1 Hıdiv-i **muhterem** sultân-ı a‘zam husrev-i ‘alem / Şehinşâh-ı ser-âmed pâdişâh-ı ma‘delet-girdâr

muhteri‘ [1] yepyeni bir şey meydana getiren, icat eden, bulan, meydana koyan, mucit. <KT, LN, OTAL>

K18/17 Sipîhr-kevebe pâşâ-yı Âşaf-istî‘dâd / Ki emri **muhteri‘**-i rây-ı müste‘âb olmuş

mu‘în [5]

1. yardımcı, yardım eden. <KT, Cûdî, LN>

K28/25 Şiblû‘l-esed vezîr-i i‘ânet-şî‘âr kim / Hem-nâmdur habîb-i Hudâ-yı **mu‘în** ile

K16/43 Kilk-i te‘yîd be-kef hîl‘at-i iqbâl be-düş / ‘Avn-ı Hâk yâver ü el‘âf-ı Hudâ yâr u **mu‘în**

K28/72 Lu‘f-ı hevâ-yı ‘âlem-i endîşe sözlerin / Baḡ etdürür le‘âfet-i ma‘-ı **mu‘în** ile

2. muavin, yamak. <KT>

K8/38 Zâfer mülâzimi nuşret gûlâm-ı bâr-gehi / Kâzâ **mu‘îni** kader yâver-i meded-sâzı

K21/14 O server-i melekîyyü‘l-hîşâl u hoş-dil kim / **Mu‘în** ü yâveri her işde Hâk ta‘âlâdur

muḡâ‘ar [1] oyuk, çukur. <LN, Kanar/2>

K3/52 Başınca fark-ı sipîhre kadem tutuldı tamâm / Kamer **muḡâ‘arına** çetr-i zer-‘tınâbında

muḡâbil [3] karşı karşıya gelen, bir şeyin karşısında bulunan; karşılık. <OTAL>

K22/5 Mihr-i felek **muḡâbil** olaydı zâmîrüne / Ümmîd iktibâs edüp ol kân-ı nûrdan

G164/6 Bir zerreyüz velîk sipîhr-i ḡaḡîkatüñ / Hürşîdine **muḡâbil** olan ḡalvetîlerüz

G302/4 Fezâda Zühre mi var ḡamzeñe **muḡabil** ola / Ferâsiyâb ise Rüstem-i nîgehdür bu

muḡaddem [1] önde bulunan, ileride olan, önde giden. <KT, Ahterî> Tanıkta ordunun önünde giden askerler kastedilmiştir.

G53/1 Şûr-ı dü‘âlem ol iki çeşm-i kirişme-zâ mîdur / Nâza **muḡaddem**-i sipeh fitneye piş-vâ mîdur

muḡadder [2] ilahi kader gereklerinden olan, Allah tarafından nasıl gerçekleşeceği levh-i mahfuzda takdir olunmuş şey. <KT, LN>

K11/14 Eyleyüp kaşd-ı cedel ḡâhî dedükçe ol muḡîl / Vermeyüp şulḡa rızâ âḡîr **muḡadderdür** gelen

K26/11 Kâzâ-hüküm ü kader-fermâ-yı ‘âlem kim ser-i kilki / Zebân-ı tercemân-ı sırr-ı aḡkâm-ı **muḡadderdür**

muḡaddes [7] takdis edilmiş, her türlü kusur ve kabahatten arınmış, pak, mübarek

(bkz. muḡahhar). <KT, LN, ZL>

K2/52 Ferîşteḡân-ı **muḡaddes** o şevḡ ile şaf şaf / Yoluñda secde-ber-râh-ı intizâr ḡalur

K3/33 Zihî fezâ-yı **muḡaddes** ki i‘tidâl-i bihişt / Nüḡuftedür eḡer-i feyz-i süz u tâbında

K8/7 Zihî ḡarîm-i **muḡaddes** ki olmada ervâḡ / O ḡân-ı mekrûmetüñ ḡarḡ-ı nî‘met ü nâzı

M13/III/1 Gül-i gül-şen-serây-ı aḳdessün / Gül-bün-i ravza-i **muḳaddessün**

G63/11 Żamîr-i rüşeni bir ‘âlem-i **muḳaddesdür** / Ne âsumânına mihr ü ne mâh lâzımdur

G155/2 Zülfiñ ki ola perde-keş-i Ka‘be-i cemâl / Olmaz mı cilve-gâh-ı **muḳaddes** ḥarîm-i nâz

G382/3 Cân virmege leb-teşnedür ervâh-ı **muḳaddes** / Elfâz-ı zebân-ı şeker-âmîzüñe Şuḥfî

muḳârenet [] yaklaşma, yakınlaşma. <OTAL, TS>

muḳârenet etmek [2]

1. yaklaşmak, yakınlaşmak.

K28/71 Hûn-i cigerle besledügi şâhid-i suḥen / Meftûn eder **muḳârenet etse** ḥanîñ ile

2. [tas.] iki tasavvuf erbabı karşılaşmak, görüşmek. <ÖTS>

M3/III/1 **Etdük muḳârenet** nice şâhib-tarîḳate / Olduḳ ḳarîñ mecâlis-i ehl-i şerî‘ ate

muḳârin [4] birbirine yakın olan, ulaşmış, bir yere gelmiş. <KT, Cûdî>

K6/47 Olurdı şüret-i ḥâli **muḳârin**-i tehzîb / Ederdi aḥsen-i aḥlâḳı ‘arz-ı rüḥâñî

K7/49 Na‘îm-i ḳurba zülâl-i vişale teşne idi / Olup **muḳârin**-i tevfiḳ ü sa‘yî oldu müfid

K8/34 Nihâyet olmayıcaḳ vaşf-ı şâha Nâ‘iliyâ / Olur ḳabûle **muḳârin** kelâmuñ icâzı

G230/2 Bir birine **muḳârin** edüp ittiḥâd-ı ḥüsn / Virdi güle bahâr leṭâfet bahâra gül

muḳarnes [1] merdiven şeklinde dereceleri olan çatma tavan, kubbe; kubbe biçiminde olan; tâk. <LN, OTAL>

M13/II/1 Şer‘üñ evvânı kim mü‘essesdür / Şemse-i tîrîm-i **muḳarnesdür**

muḳarreb [1] yaklaştırılmış, yaklaşmış, yakın; Allah’a yakın olan. <KT, Cûdî, TASAVVUF TERİMLERİ>

K2/48 Sen ol **muḳarreb**-i der-gâhsın ki pây-e-i ‘arş / ‘Uluvv-ı şân u şerîfüñle üstüvâr ḳalur

muḳarrer [4]

1. kararlaştırılmış, kararı verilmiş. <KT>

K26/39 Du‘âya biz de âheng edelüm çünki suḥen-sencân / Ḳaşıde erse pâyâna du‘â ḳılmaḳ **muḳarrerdür**

K29/4 Dergâha kim **muḳarrer** ola ruḥşat-ı duḥûl / Dâmânına yüzüñ sür o şâhib-mürüvvetüñ

2. sabit, şüphesiz, sağlam. <KT, OTAL>

K18/31 Yine ‘adâveti ehl-i dile **muḳarrerdür** / Kemâl-i kinesi bi-şekk ü irtiyâb olmış

Kt1/1 Olmaz dil ü dil-berden taḳşîr maḥabetde / Elbetde **muḳarrerdür** te‘şîr maḥabetde

muḳayyed [2] bağlı, bağlanmış. <KT, LN>

M11/I/6 Ḥabl-i metîn-i şer‘üñi elden bırakmasun / Dâm-ı hevâ-yı nefsuñ olanlar **muḳayyedi**

G325/4 Zülfiñ ḥamâ‘il olmayıcaḳ dūş-ı fitneye / Diller **muḳayyed** olmadı def‘-i gezend ile

muḳbil [2] yönelen, teveccüh eden; talihli, bahtlı. <LN, ZL> Tanıkta memduhun huzuruna yönelme ve bu saye de ikbâl bulma ümidi “muḳbil” sözcüğünün hem yönelme hem de talih anlamına gelmesinden hareketle ifade edilmiştir.

K16/35 Ḥāk-sār-ı ḳademüñ **muḳbil**-i der-gāhuñdur / Elin al ḳalmasun ayaḳda perişān u ḡamīn

muḳbilān [1] kutlular, mutlular. <OTAL>

K7/44 Mücāhidān-ı ḡazā **muḳbilān**-ı ḥazretdür / Şabāḥ-ı ḥaşr olur a‘ dāya mātem anlara ‘īd

muḳīm [1] ikamet eden, oturan, daimî surette ya da belli bir zaman için yerleşmiş.

<KT, ZL>

K4/26 Faḥr-ı ‘ālem Muḥammed-i ‘Arabī / Ki derinde **muḳīm**-i cāy-ı dilem

muḳimm [1]

G175/4 **Muḳimm**-i genc-i ferāḡ ol şarāb gör her şeb ü ruḡ / Fūrūḡ-ı cāmı ne ḥürşīde vir ne māha degiş

mūm [1] bal mumu (bkz. şem‘) || yumuşak. <KT, OTAL>

G7/4 Bū‘l-‘aceb nā-kām-ı ‘ışḳam nerm-dil maḥbūblar / **Mūm** iken aḡyāra baḳsañ seng ü āhendür baña

mūnis [1] yadırganmaz, alışılmış. <OTAL>

G101/3 Ne olur nāz ḳadar çeşmüne **mūnis** ne niyāz / Cüst-cūya seni göñlümce dil āvāre bulur

muntazām [] nizamında olan, tertipli, düzgün, derli toplu. <KT, OTAL>

muntazāmü‘l-hāl [1] hali vakti yerinde, derli toplu.

K12/86 Ḥaşre dek re‘yi gibi **muntazāmü‘l-hāl** olalar / Zıll-ı ‘adlinde re‘āyā-yı perişān-aḥvāl

muntazır [5] intizar eden, bekleyen, gözeten. <KT, Cûdî>

K12/12 Maḳdem-i Āşaf-ı a‘ zām ki ḥalāyık şaf şaf / Reh-güzārında ṭurur **muntazır** istiḳbāl

G125/3 Olsa teşrīfüne dil **muntazır**-ı şubḥ-ı ümīd / Bulunur baḥt-ı siyeh arada şām-āver olur

G130/2 Demdür o ṭıflı serkeşün reh-i ḥayāline / Çeşm-i ‘alīl-i ārzū **muntazır**-ı cevāzdur

G346/7 Ḥaşılı **muntazır**-ı va‘de-i iḥsānuñdur / Geç günāhından o miskīnün eger ḳan ise de

Ş9/5 Cān **muntazırdur** luṭf u kerem ḳıl / Merdümlük ile va‘-ı ḳadem ḳıl

munzam [1] sonradan katılan, ilāve olunan, üste konan, ek. <KT, Cûdî, OTAL>

M11/I/3 Yā Rab ne luṭf olur bu ki ṭab‘ ehlinün tamām / Baḥt-ı siyāha **munzam** iken rüy-ı evsedi

mūr [11] karınca || zayıf, nahif; yoksulluk, fukaralık sembolü. <KT, Cûdî, LN, ZL,

OTAL>

G36/6 Bī-ṭāḳat-ı **mūr** olsa da ‘aşıḳ nazarında / Bir zerre degilken dū cihān minnet-i dīdār

G37/5 Pā-māl-i nāz eder bir gün seni ol şeh-süvār / Dem gelür ey Nā‘ilī bir **mūra** da i‘zāz olur

G36/7 Yoḳlansa hezārında bulunmaz o gürūhuñ / Bir **mürdaki** ḥavşala-i ṭāḳat-i dīdār

G135/1 Māruz ki ‘aşā-yı kefi Mūsāda nihānuz / Mār anlama **mūruz** ki teh-i pāda nihānuz

G315/3 Mekānuñ eyleme evc ü ḥazīz devlet için / Ḥariş-i dāne olan **mūr**-ı pāy-māl olma

Aşağıdaki tanıkta mûr, mâr ile birlikte zenginlik ve şervetin geçiciliğine işaret olarak kullanılmıştır.

M1/VI/4 Âzürde-i libās-ı perend ü harîr iken / Âmîziş eyledi bedenün mâr u **mûr** ile

Aşağıdaki tanıklarda mûr ile Süleymân Peygamber arasında geçen hadiselerle telmih yapılmaktadır. Süleymân Peygamber, bir seferi esnasında karınca ile sohbet etmiş, ondan nasihat almış ve kendisine sunulan çekirge bacağı ile ordusunu doyurmuştur (bkz. Süleymân).

K12/6 Oldı bir Âşafa teslîm yine hâtem kim / Eylemez şefkati bir **mûr**-ı za'îfi pâ-mâl

K22/35 Ma'lûmdur cenâbuña kim ber-güzârdur / Pây-ı meleḡ huzur-ı Süleymâna **mûrdan**

K24/8 Maḡdûm-ı 'arş-pâye Bahâyî Efendi kim / Dergâhı büse-cây-ı Süleymân u **mûr** olur

G78/4 Telmîḡ-i bâr-gâh-ı Süleymân edüp tamâm / Levḡ-i fenâ-yı 'âleme bir **mûr** yazdılar

G134/1 Ne bîş ü ne kem 'âlemi yeksân bilürüz biz / Her gördüğümüz **mûr** Süleymân bilürüz biz

G270/3 Olsañ da bu naḡvetle serîründe Süleymân / Bir **mûr-ı za'îfi** siper-endâz edemezsin

murabba' [] dörtlü, dört köşeli. <OTAL>

murabba'-nişîn [1] bağdaş kuran. Emirler ve ileri gelenlerin oturuş biçimi olduğu için rahatlık ve ihtişam göstergesidir. <Kantar/2, Seccadî/1> Günümüz Türkçesi'nde de "dört köşe olmak" deyimini, anlamını bu ifadede almış olsa gerektir. Aşağıdaki tanıkta meyhane ehlinin şarap kupü etrafında bağdaş kurarak oturdukları ifade edilmiştir.

G51/7 Mu'âşirân-ı **murabba'-nişîn**-i dâmen-i ḡum / Bu çâr-ṭâḡ-ı mu'allâ-kuşûrî n'eylerler

murâd [18] dilek, istek, talep; maksat, meram. <KT, OTAL, Kantar/1>

K8/30 **Murâd**-ı 'âlemiyân Ḥân Murâd-ı 'âlî-şân / Serîr-i salṭanatuñ pâdişâh-ı mümtâzi

K23/54 Vüfur-ı ḡaşmetinden şerm edüp çarḡ-ı felek tâ kim / Döne vefḡ-i **murâd**-ı dâver-i ferḡunde-nâm üzre

K24/2 Gâhî düşer ki 'aks-i **murâd** üzre gerdişi / Ber-vefḡ-i müdde'â-yı dil-i nâ-şabûr olur

K37/1 Şalâḡ-ı 'âlem-i kevn olsa ger fesâdı kadar / Olurdı kâm-revâ ehl-i dil **murâdı** kadar

M7/IV/2 Melâlet râḡat-ı cânım sitem rûḡ-ı fu'âdumdur / Benüm ḡod tâ ezelden nâ-murâd olmak **murâdumdur**

G63/12 **Murâd**-ı ḡatırnı cebr-i dil-i ḡalâyıḡdur / Fütüvvetinde ne devlet ne câḡ lâzımdur

G94/3 Nesîm-i dil-keş-i şubḡ-ı hidâyetden **murâd** ancak / Der-i maḡşûd-ı erbâb-ı dilün best ü ḡüşâdudur

G100/3 Ey ḡired bâlâ-yı 'ıḡḡa ḡaml-i minnetden **murâd** / Biḡdügün bu ḡil'at-ı kûtâhı söyletmek midür

G100/6 Deyre varmaḡdan **murâd** iḡyâ-yı emvât eyleyüp / Bütlere i'câz-ı rûḡu'l-lâhı söyletmek midür

G126/5 Pâkî-i çirk-i riyâ ise **murâduñ** zâhid / Ḳorḡum oldur saña düzaḡda da yer virmezler

G203/1 Yine âḡûş-ı **murâdında** mısın aḡyârûñ / Kim ḡucar müy-miyânûñ kim ôper ruḡşârûñ

G239/6 Raḡîbe ḡüsn-i naḡar 'âşıḡa teḡâfülden / **Murâduñ** ey şanem-i bî-vefâ nedür bilmem

G359/5 'Atṭâr-ı çârsû-yı **murâd** olmadı o kim / Dükkân-ı i'tibârını yaḡmaya virmedi

G359/6 Naḡd-i **murâdumuz** şeref-i sikke-i ḡabûl / Zîr-i benân-ı dest-i eşîrrâya virmedi

murād etmek [2] dilemek, istemek. <Kantar/2, TS, ÖTS>

G153/2 Feyz-i tevḫik-ı maḥabbetle **murād etmek** eger / Kaysı dāmen be-kef-i maḥmil-i Leylā ederüz

T2/3 Zuhūr etmek olurdı her nefesde nice āsāri / Mesīḥ-āsā **murād etseydi** ger mevtāyı iḥyāya

murādinca [1] isteğince, isteğine göre.

K15/44 Devr ede **murādinca** felekler ki bu günler / Nevruz-ı tarab ‘īd-i aḥibbā mı degildür

murādumca [1] isteğimce, isteğime göre.

K23/36 **Murādumca** edā mümkün midür vaşfuñ k’ola dā’im / Şafā-yı ḥātırum cevri-i felekden in’idām üzre

Murād Hân [2] Sultan IV. Murad. Osmanlı sultanlarının on yedincisi olup on dört

yaşındayken tahta geçmiştir. On yedi sene saltanat sürmüştür. <Kâmûsü’l-A‘lâm>

K8/30 Murād-ı ‘ālemyān **Hân Murād**-ı ‘ālī-şān / Serir-i saltanatuñ pādīşāh-ı mümtāzı

K9/14 Zıllı Hâk **Hân Murād** ol ki vücudın Mevlā / Halef-i silsile-i taḥt-nişinān etmiş

muraḥḥaş [1] izinli, ruhsatlı. <KT>

K3/34 Olur şitāba **muraḥḥaş** semūm-ı ḥurdeleri / Şarāb-ı kevşer ü tesnīm şāf u nābında

murākıb [1] koruyan, denetçi; Allah’a bağlanmış. <OTAL>

G345/5 Çerāğımı çıkarur şubḥa Nā’ilī her şeb / Olur **murākıb**-ı bezm-i şuhūd pervāne

mürçe [3] karıncacık, küçük karınca || değersiz kimse. <KT, OTAL>

K10/31 İzḥār-ı şavlet etse künāmında şirler / Olur ḥazīde **mürçe**-i nā-tüvān gibi

Halk arasında, “Karıncanın kanatlanması zevalinin yakın olduğuna delâlet eder.” şeklinde bir kanaat bulunmaktadır. Aşağıdaki tanıklarda bu kanaatin dile getirildiğini ifade eden Onay (2000. 283) şu izaha yer verir. “Ey küçük karınca! İşinin sonunun ne olacağını bilmiyorsun. Kanadına hayret ediyorsun, yani uçtuğuna seviniyorsun. Hâlbuki bu hâl, zevâline işarettir.” - Onay’ın verdiği örnekte “ḥasret” sözcüğüne “ḥayret” olarak yer verilmiştir. Sözcüğün “ḥasret” şekli daha makûldür. Nitekim tanıkta uçtuğuna haret eden değil, uçmaya özenen bir karıncacık söz konusu edilmektedir. Aynı ifade Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye’de (2003. 163) “Karıncanın kanatlanması zevâline işarettir” biçimiyle yer almakta ve Nâilî’ye ait beyte yer verilmektedir. <KT, Durûb-ı Emsâl, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 283>

K25/48 Efsûs ki yok ‘âkıbet-i kâra şu‘ûruñ / Ey **mürçe** ḥasret-keş-i bāl-i ṭayarānsın

G293/2 Efsûs ki yok ‘âkıbet-i kâra şu‘ûruñ / Ey **mürçe** ḥasret-keş-i bāl-i ṭayarānsın

murğ [20] kuş. <KT, LN>

M8/III/5 Şikeste-bāl olan **murğ**ı edüp āzād n’eylersün

M10/I/5 Her biri üstüḥ’ânlarınuñ bir hilâldür / Döndüm şu **murğa** kim ola perr-i şikeste-bāl

G163/3 Râciḥ görürüz mevti firāk-ı yâre / **Murğ**-ı ğama cân riştesini dām ederüz biz

Aşağıdaki tanıklarda “murğ-ı harem, murğ-ı harīm-āşinā” terkipleri ile, Kâbe’nin civarında yaşayan ve onun etrafında dönen, avlanması yasak olan güvercin kastedilmiştir.

G239/5 Benüm o **murğ**-ı harīm-āşinā-yı Ka‘be-i dil / Bu dām-gehde ümīd-i rehā nedür bilmem

G308/5 **Murğ**-ı harem-i ‘ışk olup ey Nā’ilī-i zār / Ādem bu kemīn-gāhda āzāde bulunsa

[tas.] Sufiler, bedeni kafese, ruhu kuşa benzetir. Kuşun yükselmesi için ya tabii veya ihtiyarî ölümle beden kafesinden kurtulması, böylece kutsiler âlemine doğru kanat açması lâzımdır.

<TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıklarda gönül veya can kuşunun bu bağlamda değerlendirilmesi gerekmektedir.

K4/21 Ben ki **murğ**-ı kafes-nişīn-āsā / Nev-giriftār-ı teng-nāy-ı dilem

G115/2 Āvāre dil ki zūlfūn ile hem-cenāhdur / Bir āşiyāneden iki **murğ**-ı perīdedür

G162/4 Gönül kim rişte-ber-pā **murğ**-ı ders-āmūz-ı hayretdür / Ser-i zūlfinden ayrılmaz temāşā-yı çemen bilmez

G167/4 Dānesin tiz dükedür **murğ**-ı hāriş ehl-i fenā / Telef-i naqd-i hayāt etmede imsāk edemez

G283/1 Dil yerin tā-key muğaylān-zār-ı nāsūt eylesün / **Murğ**-ı kudsi lāne der-gülgeşt-i lāhūt eylesün

murğāniyān [1] kuşlar. “Murğ” sözcüğünün çoğulu “murğān”dır. Sözcüğün iki defa çoğul eki alması, herhalde çokluk ve aşırılık ifade etmesi amacına hizmet etmektedir. Sözcük bu durumda “bütün kuşlar” olarak da düşünülebilir.

K18/7 Tenūr-ı nāre dönüp tāb-ı mihrden deryā / Fezā-yı baħrda **murğāniyān** kebāb olmış

murğ-ı cān [3] can kuşu. İnsan vücudunun kafes, ruhun ise o kafesteki bir kuş olarak nitelenmesi söz konusudur.

M5/III/2 Endiše-i dām-ı kākülünle / **Murğ**-ı dil ü **cāna** ten kafesdür

M8/V/3 Ne āl etdüñse etdüñ **murğ**-ı **cānı** dāma uğratduñ

G179/3 Per ü bāli şikāf-ı zaħm-ı tenden penbe-veş rīzān / Meger tıfl-ı nigāhuñ nice **murğ**-ı **cāna** el şunmuş

murğ-ı dil [6] gönül kuşu || gönül ve akıl. Ürkeklik ve çekingenlik ifade eden bir terkiptir.

<ZL, OTAL, Seccadī/1>

K23/45 Qalem kim müy-ı bārīk-i hayālüm piç ü piç eyler / Hümā-veş indürür **murğ**-ı **dil**-i Cibrīli dām üzre

M5/III/2 Endiše-i dām-ı kākülünle / **Murğ**-ı **dil** ü **cāna** ten kafesdür

G12/5 Eyledi **murğ**-ı **dil**-i Nā’ilī-i zārı hevā / Beste-i dām-ı şikenc-i ħam-ı gīsū-yı taleb

G27/3 **Murğ**-ı **dile** āsāyişi bir dām-ı belādur / Mādām ki der-kār ola şayyād-ı maħabbet

G238/2 Zīr-i şeh-perr-i dü ebrūdan o şehbāz gözün / Şayd-ı **murğ**-ı **dile** eyler mi tenezzül görelüm

G288/1 Etme her **murğ**-ı **dilūñ** şaydına pervāz şaķın / Nāveg-i āhdan ey gözleri şehbāz şaķın

Mūsā, Mūsī [7] İsrailoğlu peygamberi. Yusuf Peygamber’den sonra Mısır’da kalan İsrailoğulları Hak yoldan ayrıldıkları sırada milattan önce 1700 dolaylarında doğmuştur. Tanıklarda, gösterdiği mucizlerle ilgili olarak anılmıştır. Tûr dağında Allah’la

konuştuğu için “Kelîmullah” olarak anılan Musa Peygamber, elindeki asâyı bir mucize eseri olarak yılanı dönüştürmüştür. Musa Peygamber, elini koynuna sokup çıkardığında, eli bembeyaz bir nur şeklinde görünürmüş. Bu mucizeye “yed-i beyzâ” terkihi ile gönderme yapılmıştır (bkz. Tûr, Mūsâ, tecellî). <Kâmûsü’l-A‘lâm, ADŞS>

K36/17 Ya ref’ etmiş kefi beyzâ-yı **Mūsîdür** sevâdında / Siyeh tuğrâsıdır üstâd-ı tezhib eylemiş anı

M2/V/10 Eyle giriftârıñı reşg-âver-i **Mūsî** / Tûr-ı dil-i bî-tâb gibi maḥv-ı tecellî

G135/5 **Mūsâ** göremez Tûr-ı şecerde bizi bi’l-lâh / Biz şu‘le-i sîmâ-yı tecellâda nihânuz

G135/1 Mâruz ki ‘aşâ-yı kefi **Mūsâda** nihânuz / Mâr anlama mûruz ki teh-i pâda nihânuz

G137/2 Sîr-çeşm-i seyr-i dîdâr olmazuz **Mūsî** gibi / Tûr-ı istiğnâda tûfân-ı tecellî-maṭlabuz

G307/3 **Mūsî** gibi ḥayrân-ı temâşâsı olurduk / Ḥüsnüñ şecer-i Tûr-ı tecellâda bulunsa

Mūsâyî [1] Musa Peygamber’e ait (el).

K5/6 Pîr-i endîşe kefi destüme yâ şundi ḳalem / Ya Şu‘ayb oldı ‘aşâ-dâd-ı kefi **Mūsâyî**

muşâhib [1] biriyle sohbet eden, konuşan; arkadaş. [tas.] Kimi tarikatlarda ergenlik çağına girmiş ve tarikata intisap etmiş iki kişi, birbirlerine “şâhib” ve **muşâhib** olurlar. **Muşâhib** olanların canları, malları, ırzları birdir; her hususta birbirlerini korumaları gerekir. <KT, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 224> Aşağıdaki tanıkta geçen “cân” sözcüğünün de tarikatta dervişlerin birbirlerine karşı seslenirken kullandıkları hitap anlamı bu bağlamda kastedilmiştir.

G188/7 Yek-rengî-i maḥabbet eder cân-ı ‘âşıkı / Ey Nâ’ilî **muşâhib**-i ḡam hem-dem-i neşât

muşâlaḥa [] asayış, sulh; barışma, uzlaşma. <KT, LN>

muşâlaḥa etmek [1] barışmak, uzlaşmak.

G147/2 **Edüp muşâlaḥa** kevn ü fesâd-ı ‘âlem ile / Ne Bû-harîresi olduḡ ne Bû-lehebleriyüz

muşannif [1] kitap telif eden, kitap yazar. <KT>

K3/42 Ḥaṭ-ı **muşannif** idi nüşḥa-i vücûdı tamâm / Ne ihtimâl idi ḥarf-ı ḥaṭâ kitâbında

muşavver [2] tasvir edilmiş, suret verilmiş, resmedilmiş. Bugünkü kara kalem, sulu boya resimler gibi eskiden yapılmış resimler ve minyatürler hakkında kullanılır. <LN, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 337>

G109/2 Sensin ol rûḥ-ı **muşavver** ki olur hem-vâre / Yâd-ı mecmû‘a-i ḥüsnüñle perîşân diller

G334/5 Reng-i sîm-âbda bir nûr-ı **muşavver** görünür / Perde-i dîde-i ‘uşşâḳda ol şun‘-ı ilâh

muşavvir [1] resim ve tasvir yapan, ressam. <KT, LN, OTAL>

G87/5 O ser-meşḳ-ı ḳalemsin mâ-ḥaşalsın levḥ-i fîtratda / **Muşavvirler** ki Yûsufdan seni memdûḥ yazmışlar

muşḥaf [2] sayfalardan oluşan, yazılmış kitap || Kuran-ı Kerim. <KT, LN>

G98/5 Nakş olup **muşḥaf**-ı ḥüsnüñ şafaḥât-ı gülde / Âyet âyet anı bûlbüllere her bâr okudur

Aşağıdaki tanıkta “zânû” ve “mushaf” sözcükleri “zânû-mushaf” şeklinde bir terkip oluşturmaktadır. Bu sayede, “dizleri arasına Kur’ân almış çocuk” anlamında bir yapı oluşur. Eskiden Kur’ân’ın bir rahle arkasında bağdaş kurmak suretiyle okunduğu da tanıkta böylece kendisini gösterebilir.

G220/2 Tıfl-ı zânû **muşhaf**-ı hayret-debistândur gönül / Âmed ü reftinde hayrân şenbih ü âzinenün

muşibet [1] başa gelen kaza, zamansız belâ, afet. <KT, Cûdî>

G372/4 Dür imiş menzil-i maşşûd deyü te‘ cîl etme / Olma mensûb-ı **muşibet** haber-i zûd gibi

musîkal [1] cilalama aleti; cilâlı, yaldızlı. <Cûdî, LN, Ahterî> Sözcüğün “muşaykal” olması gerekmektedir.

K2/8 Olur **musîkal**-i hâkister-i fenâ bir gün / Ne reng-i âyîne dil ne inkisâr kalur

mûsikâr [1] gagasında birçok delik bulunduğu için rüzgâr estikçe farklı sesler çıkaran bir mevhum kuş; bir uçtan bir uca gittikçe kısalma suretiyle dizilerek yapılan bir üflemeli çalgı; mûsikârda ne kadar düdük varsa o kadar ses çıkar ve uzun olandan kısa olana doğru üflendikçe sesler tizleşir. <KT, OTDTS>

G100/1 Nâleñ ey dil za‘fdan ol mâhı söyletmek midür / Yoksa **mûsikâr**-veş efvâhı söyletmek midür

muşlîh [1] ıslah eden, iyileştiren, iyi hâle getiren. <KT, LN>

K11/33 Hâk vücûdın **muşlîh**-ı her emr-i duşvâr eylesün / Emr-i dîne tâ ki Hâkdan ‘avn-ı yâverdür gelen

Muştafa [1] (bkz.Sultân Muhammed Muştafa).

T1/6 Ey Nâ’ilî mesrûr olup ‘âlem dedi târihîni / Şeh-zâde nûr-ı dîde Sultân Muhammed **Muştafa**

Muştafa Pâşâ [1] Kemankuş Kara Mustafa Paşa. Beş yıl kadar sadarete kalmış, devletin malî durumunu düzeltmeye yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Ocak 1644’te Sultan İbrahim’in emriyle öldürülmüştür. <NHSE, s. 30>

K11/15 Bir bir a‘yân-ı vilâyet derdi şâhum aç gözün / **Muştafa Pâşâ**-yî gâzî gibi bir erdür gelen

mû-şikâf [3] kıl yarar gibi pek ince dikkat gösteren, inceleyen. <KT, Kanar/1>

K1/3 İ‘câz-ı na‘tî kim kalem-i **mû-şikâfı** / Şûret-nigâr-ı deyr-i bûtân-ı hayâl eder

K23/32 Eder endîşe istidlâl tab‘-ı **mû-şikâfu**ndan / Cevâhir olduğın bir vefk-i hikmet inkisâm üzre

mû-şikâfân [1] kılı kırk yaranlar, inceden inceye araştıranlar. <OTAL>

M8/VI/2 Olur hayrân-ı kârûn **mû-şikâfân**-ı yed-i beyzâ

muşîr [] askeriyedeki en yüksek rütbeli kişi. <LN>

mûşîrân [1] askerlikte vezirliğe denk en yüksek rütbeye sahip kişiler. <KT>

K19/24 Halefû’ş-şıdk-ı **muşîrân**-ı Aristo-tedbîr / Şeb-çerâğ-ı harem-i düde-i ‘aql-ı evvel

muşt [2] avuç. <KT>

K28/58 Şadrâ o hâk-pâye kâsem kim ğinâ virüp / Hûrşîdi kimyâ-ger eder **muşt-ı** tîn ile

muşt-ı hâk [1] bir avuç toprak || insan. <Burhân-ı Kâtî>

K3/30 Hâzer ğurûrdan ey **muşt-ı hâk** fikr eyle / Me'al-i hâli enâniyyet iktisâbında

mu'tâd [8]

1. âdet edilmiş, alışılmış; âdet, alışılan şey. <KT, ZL>

K21/24 O nâ-tüvâne ki **mu'tâd-ı** cevri- gerdündür / Huşûl-ı kayd-ı hüner miñnet-i dü bâlâdur

K26/1 Zihî mañdüm-i 'âlî-ğadr kim pâkîze-gevherdür / Kerem **mu'tâd-ı** zî-şân u kerîm luğf-ı yâverdür

K27/34 Luğf-ı **mu'tâd** ile ol şâ'ir-i hoş-ta' birün / Şâhid-i nazmına vir hüsni- beyân hoş geldün

G339/4 Nuğkından eyler âdem ihsâs-ı nokta-i fem / Ol ğonce-i tebessüm **mu'tâd** söyleyince

2. âdet edinen. <Cûdî>

K14/60 Hem pâdişeh-i memleket-ârâ-yı me'ânî / Hem vaşfuña **mu'tâd** bir âlüfte gedâdur

M2/III/5 Kem-ruğşat-ı âh eyleyüp âyînemi yâ Rab / **Mu'tâd-ı** tılâ'-kârî-i jengâr-ı keder kıl

G33/5 Cefâ-yı dehre olan Nâ'ilî gibi **mu'tâd** / Olur telâfî-i baht-ı siyâhdan nevmid

G355/3 Her bir nigh **mu'tâd** iken bir lahza biñ kan etmege / Turmaz dil-i 'âşık gibi ifşâ-yı râz eyler yine

muṭahhar [1] mübarek; madden ve manen temizlenmiş. <LN, OTAL>

K11/12 Fî-sebîlî'l-lâh ğuzât-ı dîne olmuş pişvâ / Ya'nî ol fermân-ber-i şer'-i **muṭahhardur** gelen

muṭallâ [1] yaldızlanmış, yaldızlı. <KT>

G133/11 Nâ'ilî gördüğümüz nüsha degil çarğ bizüm / Bağal-ı tengümüze cild-i **muṭallâ** şıgmaz

muṭarrâ [4] taze, taravetli, revnaklı. <KT, LN, OTAL>

G128/4 Sîne-i 'uşşâkı sünbül-zârı dūd-ı âh eder / O 'arâk kim gül-şen-i hüsniñ **muṭarrâ** gösterür

G129/1 Ol 'arâk kim sünbül-i zülfün **muṭarrâ** gösterür / Sîne-i 'âşıkda yer yer dūd-ı sevdâ gösterür

G191/1 'Âlem âşüfte bahâr-ı hağ-ı dil-dâr lâtif / Sünbül-i turra **muṭarrâ** gül-i ruğsâr lâtif

G384/4 Bir semen var mı bu gül-zârda terciğ olunur / Gül-i hûrşîde **muṭarrâ** bedenünden ğayrı

Mu'tasım [1] Mu'tasım Billâh, Ebû İshak Muhammed bin Hârûnu'r-Reşîd.

Abbasî halifelerinin sekizincisi. Kardeşi Me'mûn'un ölümünden sonra halife olmuş Mutezile mezhebini yaymaya çalışmıştır. <Kâmûsü'l-A'lâm> Tanıkta Mu'tasım dönemi, Me'mûn döneminden üstün tutulmuştur.

K17/35 Tûtalum emr-i hilâfetde müsâvî olmuş / **Mu'tasım** 'ahdine beñzer mi zamân-ı Me'mûn

mu'teber [1] geçer, makbul, hükmü olan. <KT> Sözcüğün mu'tebir olması daha makûldür. Mu'tebir, "itibar eden" anlamına gelir.

K18/32 Zamâne **mu'teber** olmuş o bed-güherlere kim / Nazarlarında hâzef-pâre dürr-i nâb olmuş

muṭedil [1] ne çok fazla, ne de çok az olup orta hâlde bulunan, itidal üzere olan;

münasip, uygun. <KT, LN, OTAL>

G223/1 Geldük hişâra elde mey-i gam-güsîl gerek / Dil germ ü yâr nerm ü hevâ **mu‘tedil** gerek

mu‘temen [] inanılır, güvenilir, emniyetli. <Kantar/2>

mu‘temenâ [1] ey güvenilir!, ey dürüst (vezir)!

K27/14 Âşafâ **mu‘temenâ** ‘âlemi mesrûr etdün / Ey bihîn-dâver-i sultân-ı cihân hoş geldün

mu‘terif [2] kendi kusur ve kabahatini bilip söyleyen, gizlemeyip itiraf eden, ikrar eden. <KT, LN>

G194/5 Nâ’ilî **mu‘terif** olsa n’ola cürm-i ‘ışka / Yâr cevri etmez o bî-dilde günâh olmayacak

G302/2 Hâsed o **mu‘terif**-i cürm-i ‘ışka kim diyeler / Sezâ-yı düzağ u müstağrak-ı günehdür bu

muṭîr [1] yağmurlu. <LN, Kantar/3>

K33/3 Hattı emvâc-ı müselsel kalemi ebr-i **muṭîr** / Âb-ı cârî gibi elfâz u ‘ibârâtı selîs

muṭlak [2] serbest, azade; yalnız, tek salt. <KT, OTAL>

T2/2 Mükâşif-i muṭlakî meczûb-ı **muṭlak** tarîk-i dünyâ / Cüneyd ü Bâyezîd ü Edhem ü Şiblîye hem-pâye
muṭlakî [1]

T2/2 Mükâşif-i **muṭlakî** meczûb-ı muṭlak tarîk-i dünyâ / Cüneyd ü Bâyezîd ü Edhem ü Şiblîye hem-pâye

muṭrib [10] musikî usullerine göre şarkı, ilahî, gazel okuyan kimse; çalgıcı, sazende. <KT, OTDTS>

K14/13 Sâkîlerinüñ bâdesi cullâb-ı maḥabbet / **Muṭriblarınuñ** nağmesi kânûn-ı vefâdur

K34/9 Böyle kalur mı felek olmaz mı yâ Rab kâr-ger / **Muṭribuñ** nâlişleri pîr-i muğânuñ himmeti

M1/2 **Muṭrib** nefesüñ var ola sâkî meyûñ efzûn - Her laḥza vü her ân / Meclisde şafâ meyle gerek neyle gerekdür - Tâ

G37/1 Nağmeler kim nağme-senc-i ḥâhişe dem-sâz olur / **Muṭrib**-ı çeşmi hemân meşğûl-i sâz-ı nâz olur

G77/3 Tîzdür feryâdı meşq-ı nâleden bülbüllerüñ / Eylesün **muṭriblar** âheng-i nevâ nev-rûzdur

G285/5 Nâhûn-i gam revâ mîdur böyle derûn-ḥırâş iken / Meclis-i meyde **muṭribâ** gûşuma sâz degmesün

G290/3 **Muṭriblar** etdi yâd edüp ol iki gonceyi / Feryâd-ı ‘andelîbe hem-âvâz bir birin

G303/5 Oldı esbâb-ı tarab ḥûn-ı ciger nûş edeli / **Muṭrib**-ı nâle ile zemzeme-i âh bize

G331/5 Nağme-i kilküme âheng olamaz Nâ’ilîyâ / Bezm-i erbâb-ı dilüñ **muṭribı** Nâhîd olsa

G335/1 Mest-i ‘ışkuz **muṭrib** u sâkî ne nâz eyler bize / Nâlemüz meclisde kâr-ı sûz u sâz eyler bize germ ola şöḥbet

muṭribe [1] çalgıcı, şarkıcı. <Kantar/2>

K14/14 Nâhîd-i felek şaff-ı ni‘âlinde o bezmüñ / Hoş-zemzeme bir **muṭribe**-i nağme-serâdur

muttaşıl [3]

1. bitişik, ulaşan, kavuşan, aralık bırakmayacak biçimde yakın. <KT, LN>

G223/5 Devr-i ḥil‘ata bulmamağa Nâ’ilî güzâr / Peykân-ı âh-ı dil felege **muttaşıl** gerek

2. arasız, ara vermeksizin, hiç durmadan, biteviye. <KT, OTAL>

G159/4 Ol ays-ı vādī-i am-ı ‘ışkuz ki **muttaşıl** / Bed-nām-ı şehr-i vuşlat u üm-rāh-ı şasretüz

G191/2 **Muttaşıl** dār-ı řıfā hāřıyet-i eşmünde / Dem-i ‘İşı-veş olur nāle-i bīmār laşıf

mutūn [1] bir yazıyı řekil ve noktalama hususiyetleriyle birlikte meydana getiren kelimeler. <OTAL> metn’in oęulu.

K17/49 Üç hoř-āyende ařıde dedi evřāfuında / Ki olur her biri řayret-dih-i řerrāh-ı **mutūn**

muvařık [1] uygun, mūnasip, uyar, muhalif ve zıt olmayan. <KT, Cūdī>

G243/3 Dimāğ-ı sūzı-i řayret bu kārā māni‘ diyen / **Muvařık**-ı ‘amel-i kīmyā-yı ārūnam

muvaşkaf [1] vakf olunmuş, tahsis edilmiş, tasarrufuna verilmiş.

K21/17 Yed-i mū‘eyyed-i ālākine **muvařkafdur** / Ne mūřkilāt ki envā‘-ı řařda peydādur

mūy, mū [14] kıl, sa, saç teli. <KT, LN, Kanar/1>

K18/12 Edüp yā nāv-ı zemīne eřer řarāret-i řems / Teninde her ser-i **mū** eřme-sār-ı āb olmuř

K25/16 Dönmiř bedenūñ **mūya** řararmıř ruř-ı alūñ / Gūyā ki eřir-i teb ü tāb-ı yaraķānsın

M4/II/1 oma pūr-‘uķde-i hū‘āhiř ser-i **mūyuñla** bizi / Āřinā kıl nigeh-i nādire-gūyuñla bizi

G66/1 Ol ki bu am-ķānede ‘ıyř-i dem-ā-dem bulur / Her ser-i **mūyında** bir zā‘ıķa-i am bulur

G259/5 Olur ebrūları pūr-Çin-i āzab Nā‘iliyā / Dehen-i yāre denildūkçe ser-i **mūsun** sen

G264/5 řāne-veř zūlfine bilmem ki nice pençe řunar / Her ser-i **mūyını** biñ ‘uķdeye vābeste ören

G267/1 Bir **mūyı** kākūlinden ol āfet oparmasun / Söyleñ kıyāmet üze kıyāmet oparmasun

G353/6 řārāvet-i ruřın arturdı Nā‘ilī řař-ı nev / Cihāna velvele řaldı o rüy u **mū** taze

Klāsik edebiyatta āřıkların onūlleri sevgilinin saçının tellerine yakalanmış birer kuř olarak hayāl edilir. Aşağıdaki tanıklarda bu hayālın ifade edildiği örülmektedir.

G181/2 Miyānuñ fıkr eden diller ki zūlfūñ āřıyān etmiř / Piristū beççelerdür gūyiyā bir **mūya** baęlanmış

G225/4 Dūřerdi her ser-i **mūyına** zūlfınūñ biñ dil / řayılsa ‘āřık-ı āřüfte-ķāli řuřfınūñ

Aşağıdaki tanıklarda ateşe maruz kalan sa telinin kıvrılması, çeşitli hayallere konu olmuştur.

K23/45 alem kim **mūy**-ı bārık-i řayālüm piç ü piç eyler / Hūmā-veř indürür murğ-ı dil-i Cibrili dām üze

G370/4 Tāb-ı hūsnünden olur řam-be-řam u piç-ā-piç / Tār-ı cān āteř-i sūzāna dūřen **mūy** gibi

mū-be-mū [1] tel tel, birer birer; inceden inceye, dikkatle. <KT, FZ>

K28/52 Dest-i neřim řurraların **mū-be-mū** özüp / Ervāhı kim zıyāfet eder mūřk-i Çin ile

mūy adar ‘uķde-i şaşırı olmamak [1] saç teli kadar onūl bağı olmamak. İfade, herhangi bir bağı ve ilgisi olmamak ya da ilgi ve yakınlık duymamak anlamında kullanılmıştır.

R6/2 Bu fitne-i rüzgārdur zūlfünden / **Yok ‘uķde-i řařırım ser-i mūy adar**

mū-miyān, mūy-miyān [2] kıl belli, ince belli. <KT>

G181/3 řolařmıř tār-ı cān ol **mū-miyāna** dil de reřginden / Miřāl-i ‘ıřk-ı bī-cān ol ad-i dil-cūya baęlanmış

G203/1 Yine āęūř-ı murādında mısın āęyāruñ / Kim ucar **mūy-miyānuñ** kim öper ruřsāruñ

muzafter [1] savaşta amacına ulaşmış, üstünlük kazanmış, üstün. <LN, OTAL>

K11/1 Müjde ey şadr-ı vezâret kim o dâverdür gelen / şadr-ı a‘zam ya‘nî serdâr-ı **muzafterdür** gelen

muzahraf [1] sahte süslerle bezenmiş, allanıp pullanmış, yaldızlı. <Cûdî>

K14/83 Bir ‘aşra yetişdik ki medâr-ı şeref ammâ / Elfâz-ı **muzahraf** hezcyân-ı süfehâdur

muzdaham [] kalabalık, kalabalık edip sıkıştırma. <ZL, Kanar/2> Sözcüğün

“muzdahım” imlâsı da Divan’da bulunmaktadır.

muzdaham-âbâd [1] kalabalık yer, sıkışık mekân (bkz. muzdahım-âbâd).

K13/8 Bu **muzdaham-âbâd**-ı sitemde ne çekerdük / Bir iki fûrû-mâye-i zibende-ķabâdan

mużik [1] sıkan, darlařıran; dar yer. <ZL, OTAL>

T2/5 Olup ey Nâ’ilî hâk-i **mużik**-i tenden âzürde / Teveccüh eyledükde rûh-ı pâki ‘arş-ı a‘lâya

mużlim [1] karanlık (bkz. târ, źulmet). <LN, OTAL>

K15/28 Nûr-efgen olur leyle-i **mużlimde** sevâdı / Destûnde o hâme yed-i beyzâ mı degildür

mużmer [2]

1. gizli, saklı, örtülü, açıkta olmayan (bkz. hâfî, muhteî). <KT>

K11/18 řab‘-ı çâlâküñ ki olmuş hâmil-i sırr-ı Każâ / Hep zebân-ı râzına esrâr-ı **mużmerdür** gelen

2. dışarı vurulmamış, içte saklı. <LN, OTAL>

K26/13 Żamîr-i pâki bir âyîne-i řâf u mücellâdur / Derûnında hemîşe nûr-ı isti‘dâd **mużmerdür**

mużtarib [6] ıstırabı, sıkıntısı olan; rahatsız; çalkanan, hareket eden (bkz. ıztırâb).

<LN, OTAL> Tanıklarda sözcük hem hareket ifade etmek hem de sıkıntıyı dile getirmek için kullanılmıştır.

K4/3 Germ-i sîm-âb **mużtarib** hâlem / Cünbiş-i ğamzeyem belâ-yı dilem

K7/23 Ne deñlî **mużtarib**-i piç ü tâb-ı ‘acz olsañ / Bulur ol mertebe ser-rişte-i Każâ taķşîd

K25/10 Taķrîr için âşâr-ı dili **mużtarib** olma / Gâhî ki ser-endâz-ı hem-âğuş-ı benânsın

G36/9 Hâk içre ola hâşre dek eczâ-yı vücûdum / Sîm-âb şıfat **mużtarib**-i haclet-i didâr

G132/3 Âh eyledükçe **mużtarib** olmaķ ‘aceb midür / Zûr-ı nefesle lücce-i dil pür-hurûş olur

G237/2 řokunup kâkül-i pür-çinine gâhî eyler / Dilleri **mużtarib**-i cünbiş-i nâ-h‘âh nesîm

mübâhat [2] iftihar etme. “Mübâhât” imlâsı daha doğrudur (bkz. mübâhât). <ZL>

G265/6 Min-ba‘d olalum câzim terk-i taleb-i câha / Ne sende **mübâhat** u ne bizde ķuşûr olsun

mübâhat eylemek [1] iftihar etmek, övünmek.

K12/40 Sensin ol şadr-ı mu‘azzam ki **mübâhat eyler** / Ferş-i eyvân-ı şükûhuñda bulan şaff-ı ni‘âl

mübâhât [5] övünme, iftihar. <KT, LN, ZL>

K5/45 Muħliş isterseñ eger zeyl-i **mübâhât** eyle / Na‘t-ı peyĝamber-i Hâllâķ-ı cihân-ârâyı

K15/35 Ma‘zûrdur eylerse huzûrında **mübâhât** / Sâhîr mi degildür suhen-ârâ mı degildür

- K16/28 Bārī māhiyyet-i endīşemi takrîr edeyin / Şevk-i medhûnle **mübâhâta** olup ruşşat-bîn
- K20/33 Rûşen-zamîr şâ‘ir-i hoş-gü ki nazmının / Efsânedür yanında **mübâhât-ı** Enverî
- G48/3 Kefen be-düş **mübâhâtı** Dâver-i maşşer / Şehîd-i tîğ-i siyeh-tâb-ı çeşm-i yâr ister
- mübârek** [4] uğurlu, hayırlı, aziz, hürmetli, mukaddes. <KT, Cûdî, OTAL>
- K7/38 Ser-i **mübârekine** kaşd edenlerün olsun / Gezende mâr-ı siyâh gerdeninde hâbl-ı verîd
- T5/4 Kılâ‘-ı millet-i küffâr-ı bed-girdârı tahtıbe / **Mübârek** bir maḥalde kıldı şadr-ı a‘zâmın serdâr
- mübârek ola** [2] “hayırlı, uğurlu olsun” anlamında bir kutlama sözü. <TS>
- K8/1 Ġazâ **mübârek ola** ey şehinşeh-i ġazî / Ki ‘âlemün saña tefvîz olundu iḥrâzı
- K33/21 Her günün **ola mübârek** nitekim sâbitdür / Nuṭq-ı peygamber ile meymen-i sebt ü ḥamîs
- mübârek-dem** [1] kutlu ân. <Kanar/2>
- K14/2 Bu sūr-ı **mübârek-dem** ü ferḥunde-maḥal kim / Bir laḥza temâşâsına biñ ‘ömr fedâdur
- mübârek-pey** [2] uğurlu, kutlu.
- K13/20 ‘Avd eyledi ‘adl-i ‘Ömerî ‘âleme ḥâlâ / Düstür-ı **mübârek-pey** ü ferḥunde-liḳâdan
- K14/45 Revnaḳ viren iḳbâl ile ḥâlâ o serâya / Düstür-ı **mübârek-pey** ü ferḥunde-liḳâdur
- mübdi‘** [1] yeni şeyler bulup söyleyen; icat eden, mucit. <KT, OTAL>
- K20/36 Ol **mübdi‘**-i ser-âmede kim bîkr-i fikridür / Ḥurî-veşân-ı ḥacle-i nazmuñ muḥadderi
- mübeddel** [1] tebdil olunmuş, değiştirilmiş, bir kalıptan diğerkalıba geçirilmiş.
- <KT, Cûdî>
- G271/2 Vifâkı oldı **mübeddel** nifâka yârânun / Zamânede kime dersün bu dost bu düşmen
- müberrâ** [1] pak ve münezzeh, arındırılmış, ârî (bkz. münezzeh). <LN>
- G34/4 Neşât-ı kâm u ġam-ı ye’sden **müberrâyuz** / Ne nâz-ı baḥt-ı siyeh-dil ne cevri-ı çarḥ-ı ‘anîd
- mübhem** [2] belirsiz, örtülü, anlaşılmaz, üstü kapalı; her tarafa çekilebilen. <KT, Cûdî, OTAL>
- G79/1 Anlar ki baḥş-ı dehânuñla ġuft u ġü / Râz-âşinâ-yı mes’ele-i **mübhem** oldılar
- G85/5 **Mübhem** nücûmı gibi sipihrün de Nâ’ilî / Vefḳ-ı keremde ṭarḥ-ı niḳâṭı ne ġünedür
- mübîn** [3] açık, besbelli, aşikâr, ayan. <KT, LN, OTAL>
- K16/21 Leyle-i ḳadr-ı sa‘âdetdür o semmûr-ı siyâh / Vech-i pâküñdür o şebde görünen nûr-ı **mübîn**
- K28/42 Düşmen memâlikün ne ṭurursın fenâya vir / ‘Üd et maḳâmına nice feth-i **mübîn** ile
- K28/80 Tâ kim ġazâdan ehl-i sefer kâm-ver gelüp / Me’cûr ola i‘ânet-i şer‘-i **mübîn** ile
- mübrem** [1] sağlam, muhkem, savması mümkün olmayan. <KT, ZL>
- M8/IV/1 Zemîn naṭ‘-ı siyâset-ġâh-ı dil seyfi-ı ḳazâ **mübrem**
- mübtelâ** [10] düşkün, âşık, tutkun. <KT, Cûdî, OTAL>
- K7/39 O naḥl-i bâr-ver Kerbelâ zemîninde / Şu vermiyenler olsun **mübtelâ**-yı lerziş-i bîd
- G21/3 Bir mâh-ı âfitâb-cebîn **mübtelâsıyuz** / Her şeb piyâle der-kef ü her şubḥ-ġâh mest

- G61/6 O ğonce-leb der imiş âb u tâb-ı verd-i ruḥum / Sırışk-i Nâ'îlî-i zâr-ı **mübtelâdandur**
- G106/1 Mîr'ât-ı câna baḡ bu dil-i **mübtelâyı** gör / Âyîne şundı destine şâhuñ gedâyı gör
- G106/2 Biñ **mübtelâsı** var ser-i rāhında cân be-kef / Ol tıfl-ı nev-zuhûr-ı hezâr âşinâyı gör
- G130/1 Tâ ki çeşm-i pür-füsûn mest-i şarâb-ı nâzdur / Vâyesi **mübtelâlaruñ** serzeniş-i niyâzdur
- G190/3 Mihr-veş olmasa kân-ı güher-i isti'dād / **Mübtelâ** olmaz idi sine-i efgâra şadef
- G331/3 Yine vâbeste-i ümmîd-i vişâlündür dil / **Mübtelâ**-yı elem-i fırkat-ı câvîd olsa
- G348/3 Vuşlat-ı pür-imtinânıyla o ḥunî öldürür / **Mübtelâsm** kuşte-i şemşîr-i nâz etmezse de
- G389/2 Yolda selâmın almaz iken **mübtelâlaruñ** / Qaddin ḡam eyleyüp ḡomamış sende tâḡati

mücâb [1] kabul cevabına nail olan, talep ve arzusu kabul olunan; duası kabul olunan. <KT, OTAL>

- K3/68 Verâ-yı perdededür cilve-gâh-ı güft ü şunûd / Budur netice mücib ü eger **mücâbında**

mücâhid [] cihat eden, din uğruna savaşıyor; kâfirlerle savaşıyor. <KT, Cûdî, OTDTS>

mücâhidân [1] mücahitler, cihat edenler, gaziler.

- K7/44 **Mücâhidân**-ı ğazâ muḡbilân-ı ḡazretdür / Şabâḡ-ı ḡaşr olur a' dâya mâtem anlara 'îd

mücedded [1] yepyeni, yeni, taze, henüz kullanılmamış. <KT, OTAL>

- T5/2 **Mücedded** fâtiḡ-i kişver-güşâ Dârâ-yı mülk-ârâ / Muḡammed Ḥân-ı Ğâzî Qahramân-ı Keyḡubâd-âşâr

mücellâ [3] cilâ verilmiş, parlatılmış, parlak. <KT, LN>

- K21/13 Żamîrî gerd-i kederden 'aceb mi şâf olsa / Ki rûy-ı devlete âyîne-i **mücellâdur**

- K26/13 Żamîr-i pâki bir âyîne-i şâf u **mücellâdur** / Derûnında hemîşe nûr-ı isti'dād mużmerdür

- G220/1 Dîdeden ġitmez ḡayâli o **mücellâ** sinenûñ / Cilve-gâḡı manzar-ı çeşmümdür ol âyinenûñ

mücerred [1] çıplak, yalın, açık, kılıf ve kınından çıkmış; [tas.] dünyevî alâkalardan ve baḡlardan tamamıyla koparak nefsinin ahlâkî pisliklerden arındıran ve bu anlamda evlenmemiş ve evlenmemeye ikrar etmiş kişi. <KT, Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 225> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “açık, kılıfından çıkmış” anlamı, “gül” karinesi ile sağlanabilmektedir. Tanıkta “zen-i dünya” terkibi ile dünyadaki kadınlar kastedildiği gibi dünya, bir kadın olarak da nitelenmektedir.

- G315/1 Gel ey göñül zen-i dünyâya pây-mâl olma / Olup **mücerred**-i gül beste-i 'ayâl olma

mücevher [3] cevher ile süslenmiş, elmasla donanmış, elmaslı. <KT, OTAL>

- K9/19 Saḡanat farḡuñâ bir tâc-ı **mücevherdür** kim / Mihr ü meh mişlini âyinede seyrân etmiş

- K14/19 Şaḡnında ser-âvîz ile her naḡl-i **mücevher** / Bir sîm-beden dil-ber-i kâkül be-ḡafâdur

- K19/4 Etdi bir ḡancer-i ser-tîz-i **mücevher** ihdâ / Ki virir kıymeti gencîne-i Qârûna ḡacel

müclâ [1] cilâ yeri, ayna. Sözcüğün “meclâ” olması gerekmektedir. Müclâ, “sürülmüş, sürgüne gönderilmiş” anlamına gelir. <LN, OTAL>

K21/22 Şikeste eder felek âyine-i Sikender ise / O sine kim leme‘ât-ı kemâle **müclâdur**

mücmel [1] kısa ve az sözle ifade olunmuş, özetlenmiş; kısa, öz. <KT, LN, OTAL>

K19/11 Ser-nüvişt-i qalem-i şâni‘-i küll cüz‘-i hikem / Münteḥab-nüşḥa-i pâkîze kitâb-ı **mücmel**

mücrim [2] cürüm sahibi, kabahatli, suçlu. <KT, Cûdî, Kanar/2>

K4/41 **Mücrimem** ‘âşiyem güneh-kâram / Lâyık-ı renciş-i cezâ-yı dilem

K6/1 Benüm o **mücrim**-i gerden be-ṭavḳ zindânî / Esîr-i silsiledür gerden-i perîşânî

müctehid [1] içtihat eden, ayetler ve hadislerden hükümler çıkarmaya ve yeni hukukî ve dinî meseleleri halletme kudretine sahip olan bilgin. <Cûdî, DİNÎ KAVRAMLAR>

K18/18 Semiyî-yi faḥr-ı rûsûl ḥâriş-i şerî‘at-ı küll / Ki ‘adli **müctehid**-i re‘y-i bâ-şavâb olmuş

müdâm [6]

1. devam eden, daimî, bakî, sürekli. <KT, OTAL>

K11/16 Ey dilîr-i Ḳahramân-kevkib ki ḥavfuñdan **müdâm** / Ḥâtır-ı a‘dâya hevl-i rûz-ı maḥşerdür gelen

K11/34 Zâtuñ olsun ḥaşre dek ḳâ‘im ki anuñla **müdâm** / Çârsû-yı rûzgâra revnaḳ u ferdür gelen

G96/3 Şerer-i âh ki hecrüñden alur sûzı **müdâm** / Her biri düzaḥ-ı cân-sûz-ı kıyâmet görünür

2. şarap. <LN, ZL, OTDTS> Tanıklarda sözcüğün “daimî” anlamı göz önünde bulundurulmalıdır.

G136/3 Kef-i şîşe-gerde tamâm olursa ḳadeḥ ṭarab **müdâm** olur / Eridüp bu pûtada nâr-ı ‘ışḳ yine ‘ıḳd olursa zücâcumuz

Aşağıdaki tanıkta güneşin daima devretmesi temenni edildiği gibi, içki meclisinde kadehin devretmesi ifade edilmiştir. Tanıkta geçen “âfitâb” sözcüğünün, “güneş” anlamı ile birlikte “şarap” anlamı da kastedilmiştir.

K34/29 ‘Âlemi devr eyledükçe âfitâb olsun **müdâm** / Bezm-i germ-â-germ-i devlet pîş-gâh-ı ‘izzeti

Aşağıdaki tanıkta geçen “mest-i müdâm” terkihi, hem “daima sarhoş” hem de “şarap sarhoşu” anlamlarına gelir. Aşağıdaki tanık tasavvufi olarak da yorumlanabilir. “Müdâm”, tasavvuf terimş olarak, “kâmil ârifin sürekli olarak kendisiyle sarhoş olduğu vahdet şarabı” anlamına gelir (bkz. mest). <Seccadî/2, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 338, TASAVVUF TERİMLERİ>

M3/IX/3 ‘İşḳ-ı mecâz ‘âşıkı mest-i **müdâm** eder / Ser-germî-i şarâb-ı heves telḥ-kâm eder

müdārā [5] düşmanlığı gizleyip zahirde dost görünme, iyi muamele, yüze gülme.

<KT, Cûdî>

K15/11 Âhuñ da yeri düşmemek olmaz hele şimdi / Ol fitneye ma'kül-ı **müdārā** mı degildür

K26/30 Ne mümkindür **müdārā** böyle bir âşüb-ı sâhîrle / Ki mekrinden dil âşüb u fitne pür-ğazer-terdür

G129/4 Ğamzeñi nâz ol kadar mest eylemiş kim 'âşıka / 'İşvesinden gâh naḥvet geh **müdārā** gösterür

G303/6 Nâ'îlî baht-ı siyeh-kâra **müdārā** güçdür / Sâz-kâr ola meger âh-ı seḥer-gâh bize

G292/6 Nifâk-ı ḥalkı tıyar seyr eden bu eşkâlün / Lisân-ı ḥâl ile bir birine **müdārâsın**

müdāvā [3] hastaya bakıp ilaç verme, doktorun bir hasta hakkında kullandığı

ilaçlar ve tedavi yöntemleri. <KT, LN>

M2/I/4 Dil-ḥasteye terkib-i **müdāvā** nefesünden / Dil-teşneye cullâb-ı şifâ seden ilâhî

G251/2 Olmasun nabz-âşinâ-yı renc-i hicrânun Mesîḥ / Derdün âzâr-ı **müdāvā**-yı ṭabîbân görmesün

G327/8 Gösterür Nâ'îliyâ gelse **müdāvāya** ṭabîb / Eşer-i baht-ı siyeh-zaḥmumı bihbûd gibi

müdāvim [1] bir işe aralıksız çalışan, bir yere daimî surette gidip gelen, devamlı.

<KT>

G345/2 Periyle dâ'ire çizmiş kenâr-ı şem'e olup / Ḥafî **müdāvim**-i ism-i Vedûd pervâne

müdde'â [4] dava olunan şey, dava sebebi; iddia olunan şey, haksız ve asılsızca

ortaya atılan şey. <KT>

G7/3 Mest-i güstâh-ı elestem **müdde'â** maḥşerde de / Bâde-i şâf u cevân- pāk-dāmendür baña

G131/5 Nigâh-ı lutf- umar kūyuñda gâhî Nâ'îlî senden / Egerçi ḥâk-i pâyē **müdde'â** takrîr olunmuşdur

G242/3 Neşât-ı yek-demedür **müdde'â** bu 'âlemden / Melâl-ı ḥâtıra bâdî umûrî n'eyleyelüm

G289/1 **Müdde'â** teşvîş-i sūz-ı sînedür cām olmadan / Râḥat-ı dildür ğarâz her laḥza nâ-kām olmadan

müdde'â [3] iddia olunan husus, dava konusu olan. <ZL, Kanar/2>

K4/24 Ya' ni vaşşâf-ı faḥr-ı kevneynem / Maḥrem-ı râz-ı **müdde'â**-yı dilem

K12/82 **Müdde'â**-yı dilün ey Nâ'îlî-i şekve-tirâz / Fehm olunmaz mı yeter dağdağa-i kâl u maḳâl

K24/2 Gâhî düşer ki 'aks-i murâd üzre gerdişi / Ber-vefḳ-i **müdde'â**-yı dil-i nâ-şabûr olur

müdebber [1] özgürlüğü, efendisinin ölümüne bağlı olan; kul, köle. <OTDTS,

Ahterî>

K26/7 Sitem iqlîm-i cûdından sürülmüş şaḥş-ı bî-rağbet / Ḥarîm-i ḥâş-ı lutfında kerem 'abd-i **müdebberdür**

müdebber [1] her işin sonrasını ve akıbetini düşünüp önceden çare arayan, işin her

yönünü iyi değerlendiren, tedbirci. <KT>

K13/26 Dānâ-yı **müdebber** ki olup 'âkıbet-endîş / Âgâhdur endîşesi encām-ı verâdan

müddeḥar [1] biriktirilmiş, toplanıp saklanmış. <KT, LN>

K25/37 Kân muḥtekir-i gevher ü yem **müddeḥar**-ı dūr / Sen varunı bezl etmede ne baḥr u ne kânsın

müdde'î [6]

1. dava eden kimse, davacı. <KT, Cûdî, LN>

G133/7 Müttehid hüsni ü maḥabbet ne nizâ' u ne cedel / **Müdde'î** mahkeme-i 'ışkda gavgâ şıgmaz

2. iddia eden, haksız yere bir şey talep eden, esassız bir hak davada bulunan; inatçı || sahtekâr; [tas.] ham olan ve kendi hayali içinde Hak ehlininkinden farklı olarak izharlarda bulunan kimse (bkz. 'anîd). <KT, OTAL, Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

K1/16 Ey **müdde'î** mefâhîretüm görme nâ-revâ / Fehm et bu remzi kim saña şerḥ-i me'âl eder

K13/12 Yok bizde henüz emn-i ferâğ-ı dil ü ḥâtır / Sâlim degilüz **müdde'îyâ** ehl-i riyâdan

K14/80 Feryâd ki yârân-ı suḥen-perveri 'aşruñ / Ḥâlâ bir âlây **müdde'î**-i yâve-derâdur

M10/I/6 Zaḥm-ı benân-ı bed-güherândur hilâl eden / Qadd-i ḥamîdem eyleme ey **müdde'î** sü'âl

G284/5 Nîş-i zehr-âlûd-ı peykân-ı qazâdur **müdde'î** / Nâ'ilinün zaḥm-ı şemşîr-i zebânından şaḥın

müderres [1]

M13/III/2 Cümle 'âşîlere **müderressün** / Bezl ü cûd eyle yâ Resûla'l-lâh

müddet [1] bir şeyin sürdüğü zaman; zaman, vakit. <KT, LN>

G274/3 Görmeyen **müddet**-i 'ömrinde şafâ-yı ḥâtır / Bezm-i 'ıyş olsa da başdan başa 'âlem ne desün

mü'eddeb [1] ilim ve edep öğrenmiş, terbiye olmuş, terbiyeli. <KT>

G387/3 Meclis-ârâ-yı edeb oldukça kendin gösterür / Çeşm-i bî-pervâ-yı şühûndan **mü'eddeb** gösterür

mü'ekkel [1] yedirilmiş, tattırılmış. <Kanar/2>

K23/40 Cihân-sâlâr-ı 'irfânam ki endişem **mü'ekkeldür** / Der-i gencîne-i feyz-i Ḥudâ-yı lâ-yenâm üzre

mü'esses [1] kurulmuş, bina olunmuş, temeli atılmış. <KT, LN>

M13/II/1 Şer'ün evvânı kim **mü'essesdür** / Şemse-i tārîm-i muḥarnesdür

mü'eşşir [4]

1. tesir eden, eser bırakan; işleyen, hükmü geçen. <KT, LN>

K7/29 Sipeh-bud-ı sü'adâ nûr-ı dîde-i Zehrâ / Ki levḥ-i 'arşa olunmuş **mü'eşşiri** tesvîd

K20/26 Geh nazm u geh neşr ile etsün **mü'eşşirün** / Ârâyış-i kitâbe-i nûh-çarḥ-ı aḥzeri

K35/12 Dil-ârâmuñ dil-i Behrâma mihrinden **mü'eşşirdür** / Derûn-ı ḥazret-i ḥunkâra ḥüsni ḥulḳ u eṭvârı

2. içine işleyen, çok duyulan, fazlaca hissolunan; insanın kalp ve zihninde yer tutan; hüznün ve keder veren, dokunan. <KT>

G20/5 Ey Nâ'ilî **mü'eşşir** olup âh-ı 'andelîb / Ruḥ-sâr-ı gülde zâhir olur gâh gâh tâb

mü'eyyed [2]

1. kuvvetlendirilmiş, sağlam. <KT, LN>

K12/24 Ḥâkimü's-şer' -i **mü'eyyed** ki eder der-gehine / Sâkinân-ı ḥarem-i 'arş-ı ilâhî rû-mâl

2. imdada erişmiş, imdat gören. <KT>

- K21/17 Yed-i **mü'eyyed**-i çalâkine muvaḳḳafdur / Ne müşkilât ki envâ'-ı ḥaṭda peydâdur
müfâcâ [1] ansızın gerçekleşme, oluverme, ansızın erişme. <Cûdî, LN, OTAL>
- K10/27 A' dâya bîm-i tîgi **müfâcâ**-yı merg olur / Bîmâra nûş-dârû-yı şîḥḥat-resân gibi
müfâd [1] manâ, kavram, meâl, ifade olunan şey. <KT, Cûdî, LN, OTAL>
- M7/II/2 Verâ-yı kâm-cüyân-ı maḥabbet nâ-murâdîdür / Göñül bu maṭla' ın memnûn-ı ma' nâ-yı **müfâdîdur**
müfahḥam [1] hürmete ermiş, mükerrem, muazzam. <KT>
- K13/23 Pâşâ-yı **müfahḥam** ki düşer yümn-i kudûmı / Bâm-ı felegi perde-i dîbâ-yı ' aṭadan
müfesser [1] tefsir edilmiş, açıklanmış, izah ve tafsil edilmiş. <KT, LN, OTAL>
- K26/9 Zebânı tercemân-ı ma' nî-i âyât-ı münzeldür / Dili gencîne-i esrâr-ı Qur'an-ı **müfesserdür**
müfîd [3] fayda veren, faydalı. <KT, Cûdî, LN>
- K7/2 Qazâ ki mâni'-i tevḫîk-i ehl-i dânişdür / Huşûl-i kâm u ümîde olur mı sa' y **müfîd**
- K7/49 Na'im-i qurba zülâl-i vişale teşne idi / Olup muḳârin-i tevḫîk ü sa' yı oldı **müfîd**
- K31/13 Ol feyz ile bulur şeref-i nâmı izdiyâd / Bî-çâreye teraḳḳî-i lutfuñ **müfîd** olur
müfîz [1] bereketlendiren, feyizlendiren, feyiz veren. <LN, OTAL, Kanar/2, TASAVVUF TERİMLERİ>
- K37/2 Bu köhne mezra' adan neydi dâne-çîn olmak / **Müfîz** olaydı zamân-ı direv ḥaşâdı kadar
müflis [4] iflâs etmiş, parası pulu olmayan, züğürt. <KT, Cûdî, OTAL>
- K19/16 Sikke-perdâz-ı emânet ki döner 'ahdinde / Kîse-i **müflis**-i bî-dirheme enbân-ı ḥıyel
- K22/12 Qalmışdı ceyb ü kîse-i **müflis** gibi teḥî / Günc-i derûm ḥaşâret-i ehl-i gürûrdan
müflisân [2] iflâs etmişler, parasızlar, züğürtler. <OTAL>
- K34/7 Bir zamân da sabr edûñ ey **müflisân**-ı naḳd-i 'ayş / Böyle qalmaz germ bâzâr-ı riyânuñ şöḥreti
- G376/4 Şad-merg olsa görünce n'ola şimdi bâdenûñ / **Müflisân**-ı 'ıyşe müvâridür her ḳaṭresi
müfteḫir [1] şanlı, şerefli; övgü ve şerefe lâıyk. <KT>
- K25/33 Aḥlâk u edeble şeref-i faẓl u neseble / Hem **müfteḫir**-i 'âlem ü hem 'âlemiyânsın
mühendis [2] mühendis, hendese fennini iyi bilip uygulayan kimse. <KT, Kanar/2>
- K28/36 Ol ḳal' alar ki ḥıṭṭa-i islâma oldı zamm / Hükûm-i **mühendis**-i ḥured-i ḥurde-bîn ile
- G69/6 Ben Nâ' ilî **mühendis**-i nazmam çeh-i devât / Risto-yı ṭab' uma raşad-ı intibâhdur
mühennâ [1] kınalı. <Kanar/2>
- G133/4 Leb degildür görünen vaz' -ı benân etdükçe / Fem-i yâre o ser-engüş-t-i **mühennâ** şıgmaz
müheyyâ [3] hazırlanmış, tedarik olunmuş, hazır (bkz. âmâde). <KT, Cûdî>
- K15/21 Çıkdıḳça sa' âdetle ḳola düş-ı felekde / Zer-meş' ale-i mâḥ **müheyyâ** mı degildür
- K15/39 Söz gâyetle erdi açalum dest-i du' ây / Rûḥü'l-ḳudûs âmine **müheyyâ** mı degildür
- K17/38 Virdi te'yîd-i ḳader devletüne istiḳlâl / Etdi esbâbını fi'l-hâl **müheyyâ** gerdün

mühim [] düşündüren, ağır, önemli; lâzım, vacip. <KT>

mühim-sâz [10] önemli işler gören. <OTAL, Kanar/1>

- K8/11 Zuhûr edince bu âşâr bildi şâh-ı ‘Acem / Bu fethûn olmuş ezelden Kazâ **mühim-sâz**
 K15/18 Pâşâ-yı kader-kevkebe nâm-âver-i Şâlih / Kim ‘adli **mühim-sâz**-ı re‘âyâ mı degildür
 K18/21 Olunca nehbi **mühim-sâz**-ı inderâs-ı felek / Zamâne mâni‘-i ahkâm-ı inkılab olmuş
 K19/30 Dehr bir dâvere muhtâc idi kim havfından / Olmaya baht-ı sitem-pîşe **mühim-sâz**-ı hıyel
 K20/9 Gerdün nedir ki ola **mühim-sâz**-ı devletün / Zâtuñdadur bu hâşiyet-i baht-ı yâverî
 K25/47 Tâ çend **mühim-sâz**-ı küdürât-ı cihânsın / Besdür ki felek âyine-i kûr-dilânsın
 K27/15 Halk müştâk idi teşrîfüne Allâh bilir / Ey **mühim-sâz**-ı dil-i ‘âlemiyân hoş geldün
 G194/4 Her tegâfûl dile ey gamze **mühim-sâz** olamaz / Lâyık-ı terbiyet-i feyz-i nigâh olmayıcak
 G288/4 Nâ-murâdân-ı ser-i küyuñ olma cânlar için / Olma kâm-ı dili ağıyara **mühim-sâz** şakın
 G293/1 Tâ çend **mühim-sâz**-ı küdürât-ı cihânsın / Besdür ki felek âyine-i kûr-dilânsın

mühimmât [4] gerekli şeyler, “mühimme”nin çoğulu. <KT, OTAL>

- K9/9 Kılmağ zabt-ı **mühimmât**-ı umûr-ı devlet / Rây-ı pür-kârûnı müstevfî-i dîvân etmiş
 K14/51 Şadr-ı şefekat-senc ki endîşesi dâ‘im / Tatmîm-i **mühimmât**-ı umûr-ı zu‘afâdur
 K19/18 Devletün cümle **mühimmâtını** ihrâz etmek / Gayre duşvârdur ammâ saña olmuş eshel

mühimmâtını görmek [1] savaş malzemelerini hazırlamak, hazırlanmak.

- K17/42 **Gör mühimmâtını** her neyse güzât-ı dînün / Düşmenün tâ edeler memleketin garğa be-hûn

mühîn [1] hakir, alçak, hor. <KT, Cûdî, LN>

- K28/17 Bir bâr-gâha müntesibüz şimdi ey felek / Sen daği cevri kı bize baht-ı **mühîn** ile

mühîn-şadr [1] alçak mevki, aşağı mertebe (bkz. dūn-pāye, şaff-ı ni‘âl).

- K20/6 Bu ihtîşâm u devlete nisbet cenâbuña / Dūn-pāyedür maķâm-ı **mühîn-şadr**-ı defterî

mühmel [1] ihmal edilmiş, terk olunmuş, bırakılmış, boşlanmış, bakılmamış. <KT,

Cûdî, OTAL>

- K19/19 Görmedük gerçi ki Āşafî Nizâmü’l-mülki / Gerçi anlar da cihânı kınamışlar **mühmel**

mühr [1] mühür, üzerine bir kimsenin ya da bir dairenin ismi kazınmış bulunan maden veya taştan damga. Mektup ve senetlerin altına, mektup zarfının ya da kapı, kapak gibi şeylerin üzerindeki muma basılan özel işaretli yüzük, hatem. Devlet hazinelerinin kapısındaki kilitler üzerine kırmızı mühür mumu akıtılır, yahut balmumu üzerine padişahın mührü basılmış. Bu mühür bozulmuşsa, hazineye girildiği anlaşılmış. <KT, Cûdî, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 339> Aşağıdaki tanıkta bu mühürleme işlemi anlatılmıştır.

- G50/4 **Mühr**-i hazine-i dile yâd el toķunmasın / Maķtûmıdır yine anı ol padişâh açar

mühre [1] tavlâ pulu, tavlâ taş. <Redhouse, TAVLA ISTILAHLARI, s. 31>
Sözcük “dağal” ile birlikte terkip oluşturarak hile yapmak amacıyla elde tutulan ve yeri geldiğinde kullanılan bir tavlâ pulu anlamında kullanılmıştır. Elde taş saklama ve pullarla oynanan oyunlarda hile yapmaya “taş çalma” adı verilir. Tanıkta çalınıp saklanmış bir taş söz konusu edilmektedir.

G135/7 Destünde dağal **mühreyüz** ey çarh-ı müşa‘biz / Her lahzada biñ çeşm-i temâşâda nihânuz

mühre-furûşân [1] boncuk satanlar.

K13/37 Lâyîk mîdur ey ẖ‘âce-i bâzâr-ı ‘adâlet / ‘Âlem pür olup **mühre-furûşân**-ı du‘âdan

müjde [9] iyi haber, sevinçli haber, beşaret. <KT>

K6/42 Zihî ğarâmet-i düşmen ki haşyetiyle eder / Gürûh-ı haşma eccl **müjde**-i ten-âsânî

K11/1 **Müjde** ey şadr-ı vezâret kim o dâverdûr gelen / Şadr-ı a‘zam ya‘nî serdâr-ı muzafterdûr gelen

K11/2 **Müjde** ey eyvân-ı dîvân-hâne-i hâkân-ı Rûm / Pâyeñi teşrîfe bir ğâzî dil-âverdûr gelen

K11/3 **Müjde** ey bâlâ-yı zerrîn-kürsî-i hürşîd ü mâh / Şafder-i nüh-bâr-ğâh-ı heft çâderdûr gelen

K12/9 Yetmedi sür‘atine bâd-ı bahârî bu kadar / Eyledi **müjde**-i teşrîfi için isti‘câl

K35/3 Bu kaşruñ **müjde**-i vaz‘-ı esâsîdur eger olsa / Öñinden haşre dek deryâ gibi mevc-i güher carî

G290/5 ‘Uşşâk-ı saht-câna yine **müjde** Nâ‘ilî / Nerm etmiş o ol iki büt-i tannâz bir birin

Ş6/4 **Müjde** ey rûzgâr-ı kîne-güzâr / Yine geldük diyâr-ı hicrâna

müjdegânî [1] müjdelik, muştuluk; müjdeye karşılık verilen bahşiş. <FZ, OTAL>

G39/3 ‘Âşîk peyâm-ı vuşlata virsün ki naqd-i cân / Pâ-müzd-i **müjdegânî**-i kûy-ı habîbdûr

müjde-resân [1] iyi bir haber tebliğ eden, müjdecî, müjdeleyen. <KT, OTAL,

Kanar/1>

K27/1 Ey nesîm-i şeh-ri **müjde-resân** hoş geldûñ / Vey peyâm-âver-i düstûr-ı cihân hoş geldûñ

müje [58] kirpik || sevgilinin gamzesinden çıkarak âşığın göğsüne isabet eden ve

onu yaralayarak çaresiz durumda bırakan ok veya mızrak. <KT, Cûdî, Kanar/1, Seccadî/2>

M5/1/6 Aşkâm-ı kâderden eyledükçe / Her bir **müje** bir füsûna âğâz

G19/1 Buldukça sürmeden **müjeler** gâh gâh tâb / Elmâs deşneler mi degildûr siyâh-tâb

G47/2 Ğarîbdûr bu ki çeşm-i siyâh-ı mestûñ ola / Yegân yegân **müjeler** mest-i nâz iken maḥmûr

G53/2 Yok **müjelerde** türktâz ğamzesi yeke-tâz-ı tâz / Bilmezüz ol sitem-gerûñ leşgeri der-kaḫâ mîdur

G79/4 Şaf şaf kemîn-i fîtnede ceşş-ı kaḫâ gibi / Hancer be-kef sipâh-ı **müjeñ** derhem oldılar

G95/1 Laḫt-ı dile tâ ğamzelerûñ râh-nümûndur / Her bir **müje** bir hancer-i âğışte be-hûndur

G95/3 Olsa eşer-i hûn n’ola dâmân-ı **müjeñde** / Âlûde-i hûn-âbe-i şad dâğ-ı derûndur

G103/1 Tîğ-i **müjeñle** sînede şerḫa vü yâre bir midûr / Hâl-ı ruḫuñla fîtnede baḫt u sitâre bir midûr

G108/4 Nâzdan çeşmini ḫâmûş gören her **müjesin** / Tercemân-ı nîgeh-i nâdire-perdâz şanur

G128/2 Olsa tâtâr-ı **müjeñ** ğâret-ger-i îmân-ı cân / Kâr-ğâh-ı ‘ışkı pür-âşûb-ı ğavğâ gösterûr

- G148/2 Şaf şaf **müjeñ** önünde perākende hāller / Ceyş-i Hābeşdür eyledi Tātardan güriz
- G152/3 Yā nevg-i hancer-i **müje** yā dām-ı turradur / Bu dehr-i bî-şebâtı cāy-ı güzünümüz
- G179/6 Olup mest-i şarāb-ı şîr-gîr-i la‘l-i nābuñ dil / **Müjeñle** pençeleşmiş gamzeñe şîrāne el şunmış
- G251/5 Ser-girān olsun ço çeşmün kudsiyān-ı ‘arşa tā / Her **müjeñ** destinde bir şemşîr-i bürrān görmesün
- G259/2 Döndi Bağdād-ı dile kişver-i cān ‘ahdünde / **Müjeler** leşger-i Tatar u Hülāgusun sen
- G294/1 Çeşmüni fitne kemîn-güşe-i rāz eylesesün / Her **müjeñ** tîğ-i sitem ber-kef-i nāz eylesesün
- G310/2 Geçse meydāna hadeng-i **müje** el tîğ-e şunup / Kātl eder ‘ālemi ol kaşı kemān teng olsa
- G312/1 Çeşmüni fitne kemîn-güşe-i rāz etdi yine / Her **müjeñ** tîğ-i sitem ber-kef-i nāz etdi yine
- G313/2 Olduqça şāf-şikāf-ı kaza leşker-i **müjeñ** / Dehşet düşer teğāfûl-i bî-vehm ü bāküne
- G320/2 Hücüm-ı reşk reşk-i tîğ-i elmās-ı **müjeñden** dil / Ser-ā-pā zaḥm olup nāsūr nāsūr oldu gıtdükçe
- G353/4 **Müjeñ** hālīde nemek-pāş-ı hānde cāna lebün / Derün leb-ā-leb-i zaḥm-ı ciger rüfū tāze
- G383/4 Her bir **müje** ki cūy-ı sirişkümle döküldi / Hep geldi reh-i eşk-i firāvānumı tutdı
- Kt8/2 Hemān hücūma turur mülk-i cāra ol **müjeler** / Fūrūğ-ı āhını ceyş-i tenāre gösterme
- G121/4 Peykân-ı nāveg-i **müje** cāna hālīdedür / Mecrūh-ı hancer-i nıgehündür dil-i figār

Aşağıdaki tanıklarda sevgilinin kirpikleri, âşığa atılan oklar olarak düşünülmüştür. Klâsik şiirde sevgili usta bir kemankeştir. Onun attığı oklar, hedefine varışı yönünden ilâhî hükme benzer. <OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 81>

- G240/3 Kırbānı **müjeñ** oklarınıñ tendeki cāndur / Her birini bir tîr-i kazāya bedel aldum
- G273/2 Ğırbāle döndi ten **müjeden** hār-puşte dil / Bî-çāre bunca tîr-i ciger-dūza n’eylesün
- G317/5 Ğırbāl ederse cismi **müjeñ** sūziş-i ciger / Peykân-ı saḥtın āb ede tîri bulunmaya

müjgān [31] kirpik; kirpikler (bkz. müje). <KT, OTAL>

- K6/17 O şeh ki ğāret-i mülk-i Kazāya cāy-gehin / Eder kemîn-i teğāfûl sipāh-ı **müjgānı**
- G1/4 Leb-i şūh-ı nigāh-ı çeşmün olduqça terennüm-sāz / Eder her cünbiş-i **müjgānı** bir naqş-ı füsün peydā
- G21/1 **Müjgānlar** āfet-i dil-i ‘āşık nigāh mest / Kişver hārāb şū sipeh pādīşāh mest
- G29/5 Kemānī kaşlaruñ atdıqça **müjgān** okların diller / Yürür mānend-i tîr-āverd gāhī rāst gāhī kec
- G69/1 Ol şāh-ı hūsne kim şaf-ı **müjgān** sipāhdur / Düm-dārı ḥaṭṭ maḥdem-i ceyş-i nigāhdur
- G74/2 Tārāc-ı mülk-i cāna şaf-ārā-yı nāz olup / **Müjgāndan** evvel ol nıgeh-i tünd-hū kıpar
- G81/2 Pāre pāre sīneler kaṭ‘ī delīlündür deseñ / Ālet-i dest-i kaza şemşîr-i **müjgānum** mıdur
- G119/4 Ser-i zülfinde dil bād-ı şabādan ihtirāz eyler / Meger mecrūh-ı nevg-i hancer-i hūn-rîz-i **müjgāndur**
- G169/4 Dest-i istiğnāya her **müjgānı** bir hancer virür / Şulḥ-düşmen bir siyeh-mest-i ‘itābuñ mestiyüz
- G179/5 Durur mı karşı Rüstemle o çeşm-i kahrāmān zūra / Kaşuñ yayını kırmış nāveg-i **müjgāna** el şunmış
- G183/2 Hücüm-ı leşger-i **müjgāna** dilde tāb mı var / O teng-nāy-ı sipāh-ı dū rûya şığmaz imiş
- G204/5 Ḥam-ı zülfüñle alup pençe-i **müjgāna** dili / Şāhid-i hūsnuñe āyīne şunar gamzelerün
- G235/4 Çeşm-i hükmin ki vire ma‘reke-i āşūbuñ / Kahrāmānlar şunamaz pençe-i **müjgānna** el
- G241/2 Hūbdur cünbiş-i gamzeñ şaf-ı **müjgānuñda** / Ol kadar çāpük ü çālāk sipāhī göremem
- G241/3 Nāzar etdükçe o **müjgānlara** bağrum delinür / Kırarur gözlerüm ol çeşm-i siyāhı göremem

- G252/2 Hindü-yı hālūn gibi âteş-perestân-ı ruhuñ / Zaḥm-ı çeşm-i cünbiş-i dāmân-ı **müjgân** görmesün
- G257/1 Görse Behrâm eger âyîne **müjgânı** ucın / Üstühânında bulur ḥancer-i bürrâmı ucın
- G257/4 Etse çeşmi ğazab-ı zehre-şikâfın der-kâr / Dil-i Mirriḥe tayar ḥancer-i **müjgânı** ucın
- G302/1 Hâzer hâzer şaf-ı **müjgân**-ı siyehdür bu / Kafâ-yı ğamzede bir gürd-i bî-sipehdür bu
- G309/9 **Müjgânların** helâk-ı dil ü cāna Nâ'ili / Eylerdi tîr o kaşı kemân kûteh olmasa
- G313/5 İncinme Nâ'ili ser-i **müjgân** u tûrradan / Süzenle riştedür ciger-i çâk çâküñe
- G325/2 **Müjgânlaruñla** mülk-i dili pâymâl edüp / Virdiñ fenâya 'âlemi bir kaç levend ile
- G337/4 Bir daḥi bulmaz miyân-ı şaff-ı **müjgânında** yer / Ğamzesi yekden sipâh-endâz-ı Cengîz olmasa
- G342/2 Virdi fenâya 'âlemi **müjgânlaruñ** tamâm / Geldi hezâr tîğ-i siyeh-tâb bir yere
- G347/4 Dîde mest-i mest-i ḥayret-i nazẓâre ammâ cân u dil / Çġk çâk-i ḥancer-i ḥün-rîz-i **müjgân** olmadı
- G349/1 Fitne kim mağlûb olur çeşm-i kaẓâ-'unvânına / İstinâd eyler kemîn-i sāye-i **müjgânına**
- G361/2 Dîde müştâk-ı cemâlündür velî **müjgânlaruñ** / Mâni'-i âmed-şud-ı nûr-ı nighedür her biri
- G361/4 Leşker-i Tâtâr-ı mülk-i fitnedür **müjgânlaruñ** / Tünd ü ser-keş mest ü mağrûr-ı nighedür her biri
- G369/3 Hep siyeh-püş oldılar kaşd-ı şebîḥün-ı dile / Girdiler **müjgânlaruñ** bir cenge cādûlar gibi
- G385/4 Dest-i **müjgân**-ı tazallum düşmen-i çâlâkinüñ / Göz yumup açınca dāmân u girîbândur yeri
- R2/1 **Müjgânları** dem yok ki ten-i ḥâkiye / Peykân-ı kaẓâ gibi nüzûl eylemeye

mükâbere [1] münazarada lâf kalabalığıyla rakibi alt etmeye çalışma, doğruyu göstermek için değil, rakibi alt etmeye çalışma. <KT, Cûdî>

- K3/2 Zihî **mükâbere** kim efḍal-i 'ibâdetde / Eziyet-i 'urefâ mezheb ü zehâbında

mükâşif [1] mükâşefede bulunan, meydana çıkaran; [tas.] kalbinde gayb işlerinin zuhur ettiği veli. <LN, OTAL>

- T2/2 **Mükâşif**-i muṭlaḳı meczûb-ı muṭlaḳ ṭarîḳ-i dünyâ / Cüneyd ü Bâyezîd ü Edhem ü Şiblîye hem-pāye

mükâtib [] biriyle mektuplaşan, her vakit yazan. <KT>

mükâtibân [1] mektup yazanlar, mektuplaşanlar.

- K20/25 Etsün **mükâtibân**-ı meşîyyet zuhûruñ / Âfâka münteşir kalem-i nâme-güsteri

mükedder [4]

1. bulandırılmış, bulanık. <KT, Cûdî, LN>

- K25/46 Bu şî'r-i ter ol şâf dili tesliyet eyler / Kim ola **mükedder** deseler âb-ı revânsın

Aşağıdaki tanıkta mükedder'in, "gönüldeki keder" anlamına da işaret olunmuştur.

- G187/3 Hem ğamla sîne-şâf oluruz bir maḥal düşer / Âyînemüz **mükedder** eder hem ğam-ı neşât

2. kederli, mahzun, gamlı, kaygılı, tasalı. <KT, LN, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 111>

- K11/19 Rûzgârından ki gâhî ağlayup dergâhuña / Ḥatır-ı erbâb-ı dil gibi **mükedderdür** gelen

- K26/17 O bâğuñ k'olmaya neşv ü nemâ perverde-i ḥulḳuñ / Meşâm-ı cân şemîm-i ğonce-zârında **mükedderdür**

mükeḥḥal [1] sürmelenmiş, sürmeli (bkz. kuḥl). <KT, Cûdî>

G254/4 Zâhîde huldı aındurur deyri Bihremen-i dile / Ebrû-yı vesmedâr-ı hûr-ı çeşm-i **mükehhâl**-i bütân

mükerrem [6] muhterem, aziz, saygıdeğer, sayılan. <OTAL>

K2/49 Sen ol **mükerrem**-i levlâksin ki hâk-i rehûn / Ser-i melâ'ikede tâc-ı iftihâr qalır

K13/22 Düstûr-ı **mükerrem** ki ederlerdi tefâhûr / Emşâlini şâbıkda görenler hulefâdan

K17/2 Olduñ ey şadr-ı **mükerrem** bu şenâ-güya zahîr / Eyleye Hazret-i Hâk devlet ü 'ömrin efzûn

K17/53 Bir dahî eyleye ey şadr-ı mükerrem heyhât / Gerdiş-i çarh-ı sitem-pîşe hilâf-ı kânûn

K21/9 Huceste-zât-ı **mükerrem** cenâb-ı defter-dâr / Ki sâha-i kerem ü cûdı halka mer'âdur

K36/19 Ki yazmış bi-muhâbâ anı tâvûs-ı mürekkeble / O düstûr-ı **mükerrem** ol sezâ-vâr-ı cihân-banî

mükerrer [2] tekrar eden, tekrarlanmış, tekrar tekrar yapılmış. <KT, Cûdî, OTAL>

K23/12 Qazâ kârında hayrân baht te'essürinde şermende / Cihân gayr-ı **mükerrer** hâl-i 'âlem intizâm üzre

mükerrer kând [1] şeker kamışının suyu üç defa kaynatılarak alınan beyaz şeker, hâlis şeker, nebat şekeri. <LN, MAZMUNLZR VE İZAHİ, s. 278>

G255/3 **Mükerrer kând** güftâr-ı şeker-rîzinde peydâ kim / Henüz almış gıdâsın tûti-i cânûn dehânuñdan

mükhale [1] sürme kutusu, sürmedan. <LN, OTAL>

G254/6 Hâsîdi eylemezdi lâl olmasa kil-i Nâ'îlî / **Mükhale**-i devâtda çeşm-i hayâle mîldân

mükteseb [1] kazanılan, kazanılmış, ele geçirilmiş, elde edilmiş. <KT, OTAL>

G147/4 Görür hâkîkâtın eşhâş-ı tîre-dil bizde / Sevâd-ı cebhe-i a'mâl-i **müktesebleriyüz**

mül [1] şarap (bkz. bâde, şarâb). <OTAL>

G238/1 Tâb-ı meyden ruhuñ ey muğbeçe gül gül görelüm / Reng-i ruhsârûna beñzer mi gül ü **mül** görelüm

mülâhaza [3] dikkatle düşünme; ince düşünme, aklını vererek her yönüyle düşünme; düşünce. <KT, Cûdî, OTAL>

K24/19 Bir feyz var **mülâhaza**-i devletünde kim / Fi'l-hâl dilde gam eşerinden sürür olur

G187/5 Ey Nâ'îlî **mülâhaza**-i vaşl-ı yâr ile / Biñ 'ömr-i câvidâna deger bir dem-i neşât

G189/7 Gulâm-ı himmetiyüz hâşılı o tab' uñ kim / Ola **mülâhaza**-i imtiyâzdan fâriğ

mülâkât [1] kavuşma, buluşma; görüşme. <LN, OTAL>

G358/2 Tenhâlığı var küyinuñ erbâb-ı recâdan / Mümkün mi degil yoksa **mülâkât** o şehe

mülâyemet [1] uygunluk, muvafakat; yumuşak huyluluk, yavaşlık. <KT, LN, OTAL>

G144/7 Ey Nâ'îlî **mülâyemet** eyleyse rûzgâr / Emvâc-ı selsebîl ola tûfân-ı bahtumuz

mülâyim [] yavaş, yumuşak. <KT, LN>

mülâyim-harekât [1] hareketleri yavaş ve yumuşak olan, halim selim.

K5/37 Etmeyüp rahş-ı **mülâyim-harekât**-ı tab'am / Ermege menzil-i maqşûda heves-peymâyî

mülâzemet [1] bir şeye veya şahsa ayrılmayacak şekilde katılma, sımsıkı bağlanma (bkz. müdâvemet). <KT, OTAL>

K29/26 Hı̃âhiş-ger-i **mülâzemet**-i hem-nişînidür / Olursa ger hı̃şûle eñ ednâ işâretün

mülâzim [3]

1. bir sınıf veya heyete dâhil olmak amacıyla maaşsız hizmet eden; stajer. <KT, OTDTS>

K24/7 İķbâl çehre-sây-ı cenâb-ı hıdîv-i ‘ahd / ‘İzzet **mülâzim**-i der-i şadr-ı şudûr olur

K29/27 Eyyâm-ı devletünde o âlüfte şâd olur / Olsun **mülâzim**-i der-i cûd-ı mürüvvetün

2. askerlik teşkilâtında yüzbaşının altındaki subaylara verilen isim, teğmen. <OTAL, OTDTS>

K8/38 Zafer **mülâzimi** nuşret ğulâm-ı bâr-gehi / Każâ mu‘îni kader yâver-i meded-sâzı

mülemma‘ [1] alaca, rengârenk, farklı renklerle bezeli. <KT>

K36/18 Görüp perrende tâvûs-ı **mülemma‘** bâl ü per şandum / Münakkaş hâmesinden beyza-ı tuğrâda elvânı

mülevveş [1] kirli, pis, murdar, bulaşık. <KT, OTAL>

K3/26 Vücûdın etme **mülevveş** zamânun olma şerîk / Hemîşe şavb-ı tefâhurla âb u tâbında

mülk [39] bir devlet ve hükümdarın emri altında bulunan memleket, ülke. <KT, OTAL>

K2/56 Bu tâc u tahtı koyup husrevân-ı dehr ancak / Zaḥîr-i **mülk**-i hudâvend girûdâr kalur

K5/21 Pâdişâh-ı suhenem k’oldı zamânümde ‘adım / **Mülk**-i endîşede şûr u şağab-ı ḥod-râyî

K6/23 Fûrûğ-ı nûr-ı tecellâ-yı tal‘ atıyla gider / Sevâd-ı **mülk**-i bedenden zılâm-ı nefsanî

K8/36 Niteki sehl ola **mülk**-i hayât-ı düşmeninün / Hîşâr-ı burc-ı bedenden tarîḳ-i ifrâzı

K9/13 Cem-i Behrâm-siyer şâh-ı Sikender-tesḥîr / Ki ‘Acem **mülkini** bir şadmese vîrân etmiş

K9/34 Tâ ki te‘yîd-i Hudâ virmek için **mülke** niẓâm / Bir şeh-i ‘âdili hâtemle Süleymân etmiş

K17/45 **Mülk**-i kâfir değil ancak bu şalâbetle senün / Zamm olur hıttâ-i fermânuna rub‘-ı meskûn

K22/16 Ser-pençe-i şalâbet ü kahrûn eder ḥalâş / Dâmân-ı **mülki** keşmekeş-i şerr ü şûrdan

K23/39 Hı̃şûşâ ṭab‘um ol mu‘ciz-tîrâz-ı **mülk**-i ma‘nîdîr / Ki olmuş hükmi nâfîz hâme-i vahy-irtisâm üzre

K26/4 Şeh-i **mülk**-i fazîlet Ḥazret-i Ḥâfîz Muhammed kim / Gedâ-yı âsitân-ı fazlı Keşşâf u Zimaşşerdür

K34/13 Padişâh-ı ehl-i dil Yahyâ Efendi kim odur / **Mülk**-i nazmun âb-ı rüy-ı taht-gâh-ı devleti

K34/20 Kâr-bân-ı **mülk**-i Çînün nev-bahâr-ı ‘âlemün / Feyz-i bûy-ı hulkıdur sermâye-baḥş-ı nûkheti

M1/II/2 Dervîş idün ki husrev-i **mülk**-i kemâl idün / Sulṭân idün ki ârzû-yı taht u tâcı yok

G10/2 Şâh-ı nev-rûzdan oldu yine **mülk**-i çemene / Gonce tûmârının işâline pervâne şabâ

G61/3 Hirâs-ı **mülk**-i każâ âfet-i kalem-rev-i ‘ışḳ / O şâh-ı leşger-i âşûb-der-kaḫâdandur

G62/3 Çeşmünle **mülk**-i cânâ düşen şûr-ı fitneden / Ma‘mûre każâda olan ihtilâli gör

G74/2 Târâc-ı **mülk**-i cânâ şaf-ârâ-yı nâz olup / Müjgândan evvel ol nigeḫ-i tünd-hû kıpar

G78/1 Ruḥsâr-ı yâre kim ḥaṭ-ı pür-şûr yazdılar / Sulṭân-ı **mülk**-i fitneye menşûr yazdılar

G86/3 Feryâd-ı ‘andelîbe tutar şâḫ-ı gül kulaḳ / **Mülk**-i çemende ğulguleden ihtiyâtı var

- G87/9 Olanlar Nâ 'ilî imzâ-nüvis-i hüccet-i hûbî / Gönül **mülkini** istiğlâl edüp merbûh yazmışlar
- G178/8 Dil-i ferzâne bir uğranmamış semt ihtiyâr etmiş / İşitmiş Nâ 'iliden **mülk-i** nazma yâd ayak başmış
- G201/5 Çok fâris-i **mülk-i** suhâmı Nâ 'iliyâ biz / Rehvâr-ı girân-cünbiş-i ma' nâ ile geçdük
- G236/7 Âyine-i dili saña şunsun mı Nâ 'ilî / Sultân-ı **mülk-i** 'ışık gedâlık mı cylesün
- G337/7 Pây-mâl olmazdı her kişverde erbâb-ı suhen / **Mülki** isti' dâd kaht-âbâd-ı temyîz olmasa
- G339/2 Şûr-ı sipâh-ı haţtı ol şâh-ı **mülk-i** hüsnün / Artar kalem-revinde bî-dâd söyleyince
- G361/4 Leşker-i Tâtâr-ı **mülk-i** fitnedür müjgânların / Tünd ü ser-keş mest ü mağrûr-ı nighdür her biri
- G361/5 **Mülk-i** nâz ol iki çeşmün zîr-i fermânındadır / Beyza-i tuğrâ-yı menşûr-ı nighdür her biri
- G380/3 Kumâş-ı kâr-gâh-ı **mülk-i** hestî / Fenâ ehlinün olmaz zîb-i düşü
- G385/3 Pâdişâh-ı **mülk-i** âzâdî olan mey-h'ârenün / Tahta-i meyhânedede taht-ı Süleymândur yeri
- K18/2 Hemân hücûma turur **mülk-i** câra ol müjeler / Fûrûğ-ı âhını ceyş-i tenâre gösterme
- T5/10 Kâbûl oldu du'âsı pâdişâh-ı **mülk-i** islâmün / Alındı böyle bir hışn-ı metîn mahzûl olup küffâr

mülk-i dil [4] gönül mülkü, gönül ülkesi.

- K17/6 Olmasa kuvvet-i bâzû-yı neşât-ı medhûn / Cünd-i gam **mülk-i dile** çokdan ederdi şeb-hün
- G221/2 Tenezzül eylemez oldu hırâş-ı **mülk-i dile** / Gûrûr-ı nâzı terakķide pâdişâhumuzuñ
- G236/4 Pâsbân-ı şehr-i hüsnün şâhne-i **mülk-i dilüm** / Güşe-i ebrû-yı fitne h'âb-hâhumdur benüm
- G325/2 Müjgânlarınla **mülk-i dili** pây-mâl edüp / Virdiñ fenâya 'âlemi bir kaç levend ile

mülk-i Kazâ [4] kaza mülkü, kader ve kaza hükümlerinin geçerli olduğu ülke || dünya.

- K6/4 Hezâr töhmet-i nâ-kerde eylerin ikrâr / Verince şâhne-i **mülk-i kazâyâ** dâmânı
- K6/17 O şeh ki gâret-i **mülk-i kazâyâ** cây-gehin / Eder kemîn-i teğafûl sipâh-ı müjgânı
- G280/3 Hükûm-i sevâd-ı nokta-i hâlündür eyleyen / **Mülk-i kazâyı** zelzele-i fitneden emîn
- G354/4 Kûy-ı dil-berde şeh-i **mülk-i kazâdan** virilür / Pâs-bânî-i harem nâle-i şeb-gerdümûze

mülk-ârâ [1] memleketi süsleyen, memlekete süsleyip düzenleyen. <Seccadî/1>

- T5/2 Mücedded fâtih-i kişver-güşâ Dârâ-yı **mülk-ârâ** / Muhammed Hân-ı Gâzî Kahramân-ı Keykubâd-âşâr
- mülk-sitân** [1] memleket alan, ülkeler fetheden, fatih.

- K27/24 Devletünde kim añar şimdi Nizâmü'l-mülki / Ki sen andan bize ey **mülk-sitân** hoş geldün

mültecâ [1] iltica edilecek, sığınılacak yer (bkz. melce', melâz). <OTAL>

- M12/1/7 Ne deñlü Nâ 'ilî şâyân-ı tertîb-i cezâ olsa / Cenâbuñdan şefâ'at **mültecâdur** yâ Resûla'l-lah

mültefit [2] iltifat eden, yüzünü çevirip bakan, aşinalık gösteren || dikkat nazarına alan, ehemmiyet veren. <KT, LN>

- K16/40 Sa' y-ı meşkûr ile tâ kim vükelâ-yı devlet / Olalar **mültefit**-i pâdişeh-i taht-nişîn

- G349/5 Muntehâb mecmû'a-i i' câz-ı ma' nîdür n'ola / Nâ 'ilînün olsa yâ Rab **mültefit** dîvânına

mü'min [1] vahdaniyete ve Hazreti Muhammet'in İslâm dinin erkânına inanan.

<KT>

- K34/6 Eyleyüp zühdün esâsın kalb-i hâsid gibi saht / Kalb-i **mü'min** gibi nerm etmiş binâ-yı 'işreti

mümkin [21] imkânı olan, kudret dairesinde olan, olabilir, olağan. <KT, LN>

Tanıkların hepsinde sözcük olumsuz manâda kullanılmıştır. “Ne mümkin, mümkin değil, mümkin mi” ifadeleri olanaksızlık ifade eder. Diğer tanıklarda ise, yine söz konusu edilen durumun zorluğu, “mümkin” sözcüğü kullanılarak ifade edilmiştir.

- K3/17 Bu bâğda nice **mümkindür** isti‘ âre-i şevk / Tefâvüt olmayıcağ bülbül ü ğurâbında
 K6/18 O şeh ki pîş-i nigâh-ı tegâfülinde Każâ / Ne **mümkin** eyleye izhâr-ı tîğ-i cunbânî
 K8/35 Du‘ âya başla ki evşaf-ı şeh ne **mümkindür** / Tekaddüm eylese encâma nazmuñ âğâzı
 K10/18 **Mümkin** mi kaşrına o sarâyıñ meger duĥûl / Etbâk-ı çarhı geçse ĥired nerdübân gibi
 K23/36 Murâdumca edâ **mümkin** midür vaşfuñ k’ola dâ’im / Şafâ-yı ĥâtrum cevri-i felekden in‘ idâm üzre
 K26/30 Ne **mümkindür** müdürâ böyle bir âşüb-ı sâhîrle / Ki mekrinden dil âşüb u fitne pür-ĥazer-terdür
 K28/15 Ey ĥ’âce-i ser-âmede **mümkin** degil midür / Mağşûd def‘-i cû‘ ise nân-ı cevîn ile
 K29/18 Dest-i keremde olsa da **mümkin** mi inşirâf / Baĥşâyîş-i ĥızâne-i luţfu ‘ inâyetüñ
 M7/V/1 Ne **mümkindür** bula ey Nâ’ilî ĥükm-i każâ taĥyîr / Bozulmağ mümteni‘ dür ser-nüvişt-i ĥâme-i taĥdîr
 G7/2 Olmadı **mümkin** kemend-i zülf-i yâre dest-res / Teng-nây-ı dehr gûyâ çâh-ı Bîjendür baña
 G34/5 Bu ĥüşk sâlde ey Nâ’ilî ne **mümkindür** / Ola şükûfte bahâr-ı ĥadîka-i ümîd
 G100/7 Ketm-i râz-ı ‘ işk **mümkindür** demekden Nâ’ilî / Ĥ’âhişüñ tıfl-ı dil-i âğâhı söyletmek midür
 G117/3 Sîne-i ‘ âşık ne **mümkin** dâğ ber-dâğ olmamağ / Dûd-ı âh-ı ĥasret-i rûyuñla aĥker-sûzdur
 G145/5 Dâmân-ı şubĥ-ı vuşlata **mümkin** mi dest-res / Zûlmet-resân iken şeb-i hicrâna baĥtumuz
 G148/1 Âsân recâ-yı vuşlat-ı dil-dârdan gürîz / **Mümkin** degil şemâtet-i aĥyârdan gürîz
 G172/2 Zülfüñ dem-i fırkatde şabâ ile ne **mümkin** / Cân u dil gönderdügi mektûbı ferâmûş
 G192/3 Każâ Bismil-geh-i cân kâr-zâr-ı dilden el çekse / Nigâhından ne **mümkin** def‘-i âşâr-ı sitîz olmağ
 G194/3 Beklerüz küyuñı olmazsa şikâyet **mümkin** / Bendeye da‘ vet-i ĥalvet-geh-i şâh olmayıcağ
 G227/4 Dest-i keremde olsa da **mümkin** mi inşirâf / Baĥşâyîş-i ĥızâne-i luţfu ‘ inâyetüñ
 G229/4 **Mümkin** mi o lebden dil-i şad-pâr mezâka / Cullâb-ı şeker-ĥande-i duşnâma taĥammül
 G358/2 Tenhâligı var küyünüñ erbâb-ı recâdan / **Mümkin** mi degil yoksa mülâkat o şeĥle

mümkinât [1] olabilir şeyler, imkân dairesinde bulunan işler. <KT>

- M6/I/2 Zerrelerdür **mümkinât** olmış vücûduñ mihr-i şân / Şûret ü ma‘nîde peydâ vü nihânsın bî-gümân

mümtâz [2] seçkin diğerlerinden ayrılmış, ayrı tutulmuş, akranından üstün. <KT,

OTAL>

- K8/30 Murâd-ı ‘ âlemyân Ĥân Murâd-ı ‘ âlî-şân / Serîr-i salţanatuñ pâdişâh-ı **mümtâzı**
 G40/2 Destine âyîne-i câm alsa gâhî rûyine / Tırrasın âşüfte çeşm-i ‘ âşık-ı **mümtâz** eder

mümted [1] uzanan, zaman veya mekânca uzun süren, sürekli, devamlı. <KT,

LN>

- K24/38 **Mümted** ola o ĥâyete dek câh-ı ‘ ömri kim / Müstevcib-i ĥayât-ı devâm-ı düĥûr olur

mümteni‘ [1] imkân ve kabiliyeti olmayan, olamaz. <KT, OTAL>

M7/V/1 Ne mümkündür bula ey Nâ'îlî hük-m-i kazâ tağyîr / Bozulmak **mümteni'dür** ser-nüvişt-i hâme-i taqdîr

münâfık [1] nifak çıkarıcı, iki yüzlülük eden; Hz. Peygamber zamanında yalandan

Müslüman olup gizliden küfründe sabit olanların her biri. <KT>

K3/44 Zihî eşer ki rehîndür sa'adet-i imân / **Münâfıkna** bile refk ile hîtâbında

münakkaş [2]

1. nakışlı, tasvirli, resimli. <KT, LN>

K36/18 Görüp perrende fâvüs-ı mülemma' bâl ü per şandum / **Münakkaş** hâmesinden beyza-ı tuğrâda elvânı

2. renkli dokuma motiflerle süslü kumaşın genel adı. <OTAL>

K14/5 Düşünde olan hil'at-i zer-beft-i **münakkaş** / Tertîb-i cihâzındaki şükrâne kabâdur

münâsib [2] uygun, yakışır, yaraşık, lâyıf. <KT, Cûdî>

K14/43 Şâyestedür ol genc-i sa'adetde bu gevher / Bu sûr-ı hümayûna **münâsib** o serâdur

Kt2/2 Gamzeñ ne dil gibi ezeli âşinâ bulur / Dil gibi gamzeñ ne **münâsib** nedîm olur

müncelî [1] parlayan, parlak; zahire çıkıp açıkça görünen, aşikâr. <KT> Aşağıdaki

tanıkta, aynaya yansıyan ışık olduğu için “parlamak” ve “aşikâr olmak” fiilleri aynı anda kendisini göstermektedir.

M6/V/1 Şerm-i evşafuñ olup 'ıkdü'l-lisân-ı Nâ'îlî / Olmadı envâr feyz âyînesinde **müncelî**

müncilâb [1] pis ve bulaşık su, murdar su; lâğım. <LN, Ahterî> Sözcük

“müncelâb” olarak imlâ edilmelidir.

K3/20 Vüdüdü cîfesin eyler nazîf zu'mınca / Sarâyı nekbetiniñ havz-ı **müncilâbında**

müdefi' [1] atlatılmış, geçmiş, savulmuş. <KT, OTAL>

K30/18 **Mündefi'dür** bilürin herze-vekîlan-ı nifâk / Meclis-i Âşaf-ı hürşîd-makâmumda benüm

münderic [2] bir şeyin içinde bulunan, dâhil olan. <KT, LN>

K3/37 Ki **mündericdür** o sulţân-ı cümle-i rüsûlün / Sa'adet-i ebedî midhat-i cenâbında

G328/2 Muhtefî nüsha-i hüsnünde mezâyâ-yı füsûn / **Münderic** nokta-i hâlûnded niķât-ı fitne

münderis [1] eseri kalmamış, mahvolmuş. <KT, LN>

G271/4 Beden şikeste küdürât-ı dehr fevc-â-fevc / Hişâr-ı **münderis** âmâde-i gulû düşmen

müneccim [1] nücüm ilmini, yani yıldızların durumları ve hareketlerini iyi bilen;

yıldızların mevki ve durumlarına göre batınî çıkarımlarda bulunan remmâl; astrolog. <KT, OTAL>

G218/5 Tenvîkdür nücûma da hâdî **müneccimüñ** / Nakş-ı hayâl-i 'aql-ı kezûbın ne anladuñ

münevver [1] parıldamış, parlatılmış, ışıklı (bkz. rûşen). <KT, OTAL>

K26/8 Çerâğ-ı nûr-bağş-ı düdmân-ı 'âlem-i tecrîd / Ki nûr-ı Hazret-i Kur'an ile şalbi **münevverdür**

münfa'il [1] içine işlemiş, alınmış, gücümüş, mütessir. <KT, Cûdî, OTAL>

K3/28 Ne'uzu bi'l-lâh ey dil bu güft ü gûlardan / Ki nâgeh olmayasın **münfa' il** cevâbında

münhal [1] çözülmüş, açılmış. <KT, LN, OTAL>

K19/35 Bir tebessümle olur bâr-geh-i cûdunda / 'Uğde-i hâtır-ı erbâb-ı ma'ârif **münhal**

münhasif [1] ayın, yerkürenin gölgesine girdiği için karanlıkta kalıp görünmemesi || daha mükemmel bir mislinin yanında sönük kaldığı için dikkat çekemeyen; yere geçen. <KT, OTAL>

G287/1 Şubhı hürşid-i ruhuñ hasret-keş-i şâm eylesün / Âfitâbı **münhasif** mâhı siyeh-fâm eylesün

mün'im [2] nimet veren, herkese yedirip içiren, ikramcı. <KT>

K14/50 Ol h'âce-i **mün'im** ki sımâtındaki ni' met / Bî-dâ'ye endûhte-i zâd-ı fuğarâdur

K13/27 Ol h'âce-i **mün'im** ki Hudâ behre-ver etmiş / Sûdâ-geri-i çârsû-yı her dû serâdan

münir [4] nurlandıran, ışık veren, parlak (bkz. rûşen). <KT, OTAL>

K24/27 Raşh-ı midâdı rûşen edüp ya' nî meslisün / 'Aks-i fûrûğ-ı tab'-ı **münirûnle** nûr olur

M2/II/9 Şâf eyledi ğam âteşi yâkût-ı vücudum / Bu cevher ile dâğ-ı dil-i mihr-i **münirem**

G160/3 Her lahza biñ çerâğ uyarur şem'-i Tûrdan / Vaşf-ı cemâl-i yâr ile tab'-ı **münirümüz**

G371/2 İntizârım sañadur şubha dek ey mihr-i **münir** / Berg-i hâtırda olan şeb-nem-i ümmîd gibi

münkesir [1] kırılmış, kırık, paralanmış (bkz. şikeste). <KT>

G264/2 **Münkesirdür** yine âyîne-i ikbâlinde / Eger İskender ise devleti şâyeste gören

münkir [3] inkâr eden, kabul etmeyen. <KT, LN, OTAL>

K1/33 Ey **münkir**-i tecerrû'-i şahbâ-yı faqr olan / Añ neşvesin ki def'-i humâr-ı kelâl eder

G390/4 Her rind-i tehi-desti olan **münkir**-i 'işret / Bir sîm-beden mâra hem-âğûş görür mi

münkirân [1] inkâr edenler, kabul etmeyenler.

G52/5 Şafâ-yı neş'e-i idrâki Nâ'ilîden sor / Ki **münkirân**-ı mezâyâ-yı keyf bilmezler

münşî [3] bir konuyu nesren güzel bir biçimde kaleme almaya muktedir olan kimse, inşa ehli. <KT, Cûdî>

K19/13 Hoş-nüvis ehl-i kalem Âşaf-ı zîbende-rağam / **Münşî**-i pâk-edâ kâtib-i bî-mişl ü bedel

K20/29 Ol hoş-nüvis **münşî**-i 'Urfî-ı tabî' atûñ / Zannum budur ki olmaya 'âlemde hem-seri

K20/30 Hem pâk-lehce şâ'ir ü hem kâtib-i serî' / Hem **münşî**-i ser-âmed ü hem nâzım-ı cerî

müntefi' [1] menfaatlenen, yararlanmış. <LN, OTAL>

K17/71 Hem ola **müntefi'**-i kalb-i selîm ol dem kim / Olmaya hiç kese menfa'-at-ı mâl ü benûn

müntehab [2] seçilmiş, en iyi olmak üzere ayrılmış. <KT, LN>

G349/5 **Müntehab-ı** mecmû'a-i i'câz-ı ma'nîdür n'ola / Nâ'ilînün olsa yâ Rab mültefit dîvânına

müntehab-nüşha [1] seçilmiş sayfa, güzel bir eserin yazıldığı sayfa.

K19/11 Ser-nüvişt-i kalem-i şâni'-i kül cüz'-i hikem / **Müntehab-nüşha**-i pâkîze kitâb-ı mücmel

müntehî [3]

1. bir yere varıp öteye geçemeyen, son dereceyi bulan, nihayette olan, son. <KT>

K28/83 Olsun neşât-ı devlet ile haşre **müntehî** / Ta‘dâd-ı câh-ı ‘ömri şuhûr u sinîn ile

G116/3 Tab‘umuz oldu **müntehî** ‘ışk ile bir ma‘âma kim / Ka‘treye tâb-ı cûşîş-i nehr-i Furât virdiler

2. biten, nihayet bulan, gayete erişen. <KT, LN>

K29/30 Mihrûn qarîn-i rif‘at ola tâ ki olmaya / Aşkâmı **müntehî** bu su‘urlâb-ı hikmetûn

müntesib [1] intisap etmiş, kapılanmış. <KT, OTAL>

K28/17 Bir bâr-gâha **müntesibüz** şimdi ey felek / Sen da‘hi cevri ço bize baht-ı mühîn ile

müntesir [2] yayılmış, açılmış, dağılan; duyulmuş, etrafa yayılmış. <KT, Cûdî,

LN, OTAL>

K20/25 Etsün mükâtibân-ı meşîyyet zuhûrûn / Âfâka **müntesir** kalem-i nâme-güsteri

K22/34 Eyler şemîm-i hulkûn âfâka **müntesir** / Raşh-ı midâd-ı hâme-i müşkîn-su‘ûrdan

münzel [1] indirilmiş, gökten indirilmiş. <KT, OTAL>

K26/9 Zebânı tercemân-ı ma‘nî-i âyât-ı **münzeldür** / Dili gencîne-i esrâr-ı Qur‘ân-ı müfesserdür

mürâfa‘at [1] arkadaşlık, yoldaşlık, birlikte bulunma, eşlik etme. <KT>

K28/68 Huld-ı suhunde bânû-yı şüh-ı hayâlidür / Nâz eyleyen **mürâfa‘ata** hür-‘ayn ile

mürde [4]

1. ölü, ölmüş, ölmüş kimse. <KT, Cûdî, LN>

K14/78 Muhlik mi degil şirketi ol tâ‘ifenün kim / Evşâfları **mürde** belâ zinde belâdur

G233/5 Nâ‘ilî-veş olmasa‘n âb-ı hayât-ı guşsa-nüş / Zinde-i câvîd olurdu‘n **mürde** olmazdu‘n gönül

2. sönmüş, sönmüş. <Kantar/1> Tanıklarda “çerâğ” sözcüğünün delâletiyle bu anlam kendisini göstermektedir.

K17/27 İktibâs eylese râyından eger **mürde** iken / Şeb-çerâğ-ı yem-i îkân ola mişkât-ı zunûn

K19/36 Nâ‘ilî zinde-çerâğ-ı harem-i luţfu‘ndur / Eyle ol **mürde** dili Nâ‘il-i aqşâ-yı emel

mürde-çerâğ [1] sönmüş kandil, sönmüş mum.

G171/2 Tâb-ı fûrûğ-ı ruhu‘n olsa şecer-sûz-ı âh / Dâğ-ı dil-i Tûr olur **mürde-çerâğ**-ı heves

mürde-dilân [1] gönlü ölmüşler, katı yürekli, hissizler, duygusuzlar.

K27/2 Cân virüp **mürde-dilân**-ı gamı ihyâ etdün / Dem-i ‘îsî misin ey bâd-ı vezân hoş geldün

mürebbî [2] bir veya birkaç çocuğun talim ve terbiyesinden sorumlu erkek veya

kadın, terbiyeci, özel öğretmen. <KT> Tanıklarda güneşi kastetmek için kullanılmıştır.

K31/10 Ol kim ola **mürebbî**-i temkînüne qarîn / Bir kemterîn gubâr ise küh-ı hadîd olur

G385/5 Nâ‘ilî bulmaz **mürebbî** pâyesin perverdeler / Âfitâb-ı çarh-ı çârüm-gevherûn kândur yeri

mürekkēb [2]

1. terkip olunmuş, iki veya daha fazla şeyin karışmasından meydana gelen, sade ve düz olmayan. <KT, Cûdî, LN>

K36/19 Ki yazmış bî-muḥābā anı ṭāvūs-ı **mürekkēb** / O düstūr-ı mükerrrem ol sezā-vār-ı cihān-banī

2. yazı mürekkebi, yazı yazmaya yarayan boya terkihi. <KT, OTAL>

G282/7 ‘Ālimān-ı cehl-i **mürekkēb** nāṣiḥān efsāne-gū / Her birin söyletsek inmez merkeb-i idrākden

mürşid [2] doğru yolu gösteren, kılavuz, rehber || gafletten uyandıran, ikaz eden; [tas.] şeyh, veli, eren, pir. <KT, Cûdî, TASAVVUF TERİMLERİ>

G175/3 Ṭarīḳ-i **mürşid**-i seccāde-i maḥabbeti tut / Hezār zāhidi bir rind-i bāde-ḡāra deḡiṣ

G303/7 Etmezüz āh-i seḡer-gāha da minnet olsa / İltifāt-ı nazar-ı **mürşid**-i āḡāh bize

mürşid-ṭalebān [1] mürşit talep edenler, rehber ihtiyaç duyanlar.

G269/1 **Mürşid-ṭalebān** ‘ışık ile medhūs görünsün / Cüyā-yı Felātūn ise ḡāmūs görünsün

mürūr [4] geçme, bir taraftan girip diğer taraftan çıkma; geçip gitme. <KT, Cûdî, OTAL>

K22/2 Tāb-efgen olsa mihr-i sipihr-i necābetūn / Eczā-yı tīre ḡāk-i zemīne **mürürdan**

M1/VI/3 Dār u diyāruñ eyledūn ey nā-murād terk / Āḡır bu ḡāk-dān-ı fenādan **mürūr** ile

G209/5 Bu eşk ü āh ise müşkildür ey dil-i pür-ḡam / Şikeste fülk-i girān-bārumuz **mürūr** edecek

mürūr-ı dehr [1] zamanın geçmesi, bir şeyin üzerinden zaman geçmesi.

M7/III/1 **Mürūr-ı dehr** ile dil-şād olup aḡbāb kārūmdan / ‘Adū pür-derd ü dāḡ olsun cefā-yı iḡtiyārūmdan

mürüvvet [6] insan olana yakışır nitelik ve fazilet; cömertlik, iyilikseverlik, mertlik. <KT, Cûdî, OTAL>

K2/25 O çeşme-sār-ı **mürüvvet** ki şāh-rāhında / Hezār ḡıẓr u Sikender ümīd-vār ḡalūr

K14/76 Bir cevḡ-i miyānındaki nezzārelerinde / İnşāf u **mürüvvet** ‘adem-i maḡz-ı hebādūr

K18/29 Zamān-ı nāmiye-i nev-bahār-ı ḡulkuñda / **Mürüvvetüñ** gül-i destār-ı şeyḡ ü şāb olmış

K20/18 Sensin bu ḡaḡt-ı sāl-i **mürüvvetde** bî-riyā / Eşrāfuñ ekremi küremānuñ tüvān-geri

K26/3 Zihī ṭatṡīb-i ḡāḡır merḡabā resm-i **mürüvvet** kim / ḡuzūrında eḡer a‘ lā eḡer ednā berāberdür

K29/27 Eyyām-ı devletünde o ālüfte şād olur / Olsun mülāzim-i der-i cūd-ı **mürüvvetüñ**

mürvārid [1] inci (bkz. dürr, lū’lū). <KT, LN>

K7/43 ‘Arūs-ı māteline dīdeden nişār edelüm / Dizüp ṭabaḡçe-i yāḡūta la‘l ü **mürvārid**,

müsā‘ade [4] elverişli bulunma, elverişlilik. <Cûdî, OTAL>

K20/8 İḡbāl-i ḡarḡa eyleme ta‘līk devletüñ / Nāḡiz gör **müsā‘ade**-i baḡt u aḡḡı

G122/3 Fehm-i merātīb-i ḡam-ı ‘ışık eyleyen demez / Kām-ı dile **müsā‘ade**-i ḡarḡ-ı dūn yeter

G373/1 Ne lāzım ehl-i dile girūdār-ı nā-kāmī / Yeter **müsā‘ade**-i rüzḡār-ı nā-kāmī

müsâ'ade etmek [1] izin vermek; elverişli ve uygun olmak. <Kanar/2, ÖTS>

G49/6 Hikmet bu kim daķıķa-şināsān-ı encüme / **Etmez** felek **müsâ'ade** her kârı saht olur

müsâdif [3] tesadüf eden, rastlayan, denk gelen. <OTAL>

K7/12 Bu şâh-rehde ki semt-i haţardur ey dil-i zâr / Ne haşıl olsa da sa'yüñ **müsâdif**-i te'yîd

K34/31 Olmasun hergiz **müsâdif** hânümân-ı 'ömrine / Rûzgârûñ berķ-i tâb-âsâ gezend ü âfeti

G354/3 Zülmet-âbâd-ı ğam etmiş bize dünyâyı eden / Şem'-i iķbâli **müsâdif** nefes-i serdümûze

müsâfir [] seyahat eden, yolcu. <KT>

müsâfir-hâne [1] yolcuların konmasına mahsus bina. <KT>

M7/IV/1 **Müsâfir-hâne**-i dünyâda h'ân-ı ğuşşa zâdumdur / Libâs-ı 'âfiyet merdûd-ı çeşm-i şu'le-zâdumdur

müsâra'at [1] acele etme, sürat gösterme; teşebbüs, girişme. <Cûdî, OTAL>

G70/4 Elbet de şem'-i meclis-i iķbâl olan vücûd / Puf kerde-i **müsâra'at**-ı rûzgâr olur

müsâvî [1] eşit, denk, ötekinden farksız, aynı hâlde ve derecede bulunan.

<OTAL>

K17/35 Tûtalum emr-i hilâfette **müsâvî** olmuş / Mu'taşım 'ahdine beñzer mi zamân-ı Me'mûn

müsellem [1] kimse tarafından itiraz ve inkâr olunmamış, su götürmez, doğruluğu

herkesçe kabul edilmiş. <KT, OTAL>

G214/5 Tûtmaz kanâ'at ehli **müsellem** gedâlûğın / Kâlb-i selîmûñ olmayıcaķ şeh Selîm iseñ

müselmân [1] Müslüman, İslâm dininde bulunan her fert. <Kanar/2,

MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 341>

G189/3 Degül mi farz baña üft ü hîz-i kûy-ı bûtân / Olur mı hîç **müselmân** namâzdan fâriğ

müselmel [4] zincir gibi birbirine bağlı olan, bir sıra teşkil eden, zincirleme, ardı

ardına. <KT, OTAL>

K14/16 Enhâr-ı **müselmel** gibi kim rakş u semâ'ı / Her birisinûñ lâyıķ-ı teşrîf-i 'aţâdur

K23/18 Zülâl-i çeşme-i feyz üzre emvâc-ı **müselmeldür** / Ma'ânî mantıķ-ı 'allâme-i kürsî-maķâm üzre

K24/24 Tûmâr-ı midĥatûñdür o gül-zâr-ı feyz kim / Emvâc-ı selsebîli **müselmel** suţûr olur

K33/3 Ğaţtı emvâc-ı **müselmel** kâlemi ebr-i muţîr / Âb-ı cârî gibi elfâz u 'ibârâtı selîs

müsta'idd, müsta'id [6]

1. bir şeye kabiliyeti olan, kabiliyetli || hazır. <KT, Cûdî, OTAL>

K24/6 Bir özge âsitâna eder lâ-büd ilticâ / Devlet ki **müsta'idd**-i nîzâm-ı umûr olur

M3/VIII/2 Dünyâyı **müsta'idd**-i beķâ añladuñ gönûl / Sehv eyleduñ şavâbı haķâ añladuñ gönûl

G190/4 **Müsta'id** olduğı zâtında olan şafvetdür / Erre-i sîne-hırâş-ı kef-i âzâra şadef

2. terbiye almaya kabiliyeti olan, uyanık, anlayışlı, akıllı; hazır. <KT, OTAL, Kanar/3>

K6/37 O şâh-zâde-i dâñâ ki levh-i mıştarınûñ / Değil Kelîm-i ğired **müsta'id**-i iz'ânı

M9/I/4 Çeşm-i cām **müsta‘idd** eyle hidāyet nūrna / Kūrlük āzürede-i zindān-ı gūr eyler seni

müsta‘idān [1] istidatlı, kabiliyetli kimseler. <OTAL>

K26/40 Hemîşe tâ ki ta‘yîn ola şadr-ı cāh-ı devletde / Cenāb-ı **müsta‘idān**-ı cihān kim baht yāverdür

müsta‘id [1]

K21/11 O **müsta‘id**-i ‘imāret ki istiḳāmet ile / Vekīl-i māl-i şehinşāh-ı ‘ālem-ārādur

müstaḡnī [8]

1. ihtiyacı olmayan, muhtaç olmayan müşelleş. <KT, Cûdî, LN>

K14/61 Gerçi bilürin zāt-ı pesendide-şifātuñ / **Müstaḡnī**-i evşāf-ı zebān-ı şu‘ arādur

K16/37 Minnet Allāha ki iksir-i ḡubār-ı ḳademün / Etdi ḫālen anı **müstaḡnī**-i şad genc ü defīn

2. sahip olduğu şeyle kanaat edip kimseye ihtiyaç bildirmeyen, doygun, gözü tok, tenezzülsüz. <KT, LN, OTAL>

K1/36 Ḳārūn odur ki şervet-i fakr u fenā anı / **Müstaḡnī**-i tecemmül-i māl ü menāl eder

K5/31 İstimā‘ından olur ṭālib-i şirīn-suḫenün / Ṭūṭī-i zā‘ıḳa **müstaḡnī**-i şekker-ḫāyī

K12/79 Minnet Allāha ki etmiş ser ü sāmān-ı suḫen / H‘ace-i cevherī-i ṭab‘umı **müstaḡnī**-i māl

G153/7 Nā‘ilī neşve-i pür-zür-ı suḫenle dehrün / Ḥaşre dek bezmini **müstaḡnī**-i şaḫbā ederüz

G233/4 Bir zamān **müstaḡnī**-i gencine-i iḳbāl idün / Daḫme-i Kāvūsa da pey-burde olmazduñ gönül

G289/5 Nā‘ilī **müstaḡnī**-i kām-ı dū ‘ālemdür gönül / Ḥazz eder nā-kāmlıḳdan belki güm-nām olmadan

müstaḡrak [2] dalmış, batmış (bkz. ḡarḳ). <KT>

K25/18 Cehrī idi zikrūn nemed-i sebz ile ḫālā / **Müstaḡrak**-ı nūr-ı siyeh-i ḫalvetiyānsın

G302/2 Ḥased o mu‘terif-i cürm-i ‘ışḳa kim diyeler / Sezā-yı düzaḫ u **müstaḡrak**-ı günehdür bu

müsta‘in [1] yardım isteyen, istimdat eden. <KT, LN>

K28/46 Enbāz olur mı ḫiç saña kim zāt-ı aḳdesün / Olmış ferīd-i ‘āṭıfet-i **müsta‘in** ile

müstaḳbel [1] gelecek, gelecek zaman. <KT, LN>

K19/29 Erdi ol ‘ahd-i sitem ḡāyete kim eyler idi / Ḡam-ı mazīye teḳaddüm elem-i **müstaḳbel**

müstaḳim [2] doğru, düz, dik; temiz. <OTAL>

G214/2 Bu çārsūda ḳasid olur ḫod-furūşluḳ / Mizān-ı i‘tibārı gider **müstaḳim** isen

Aşağıdaki tanıkta geçen “şirāt-ı müstaḳim”, kıldan ince ve kılıçtan keskin olduğu rivayet olunan, cennet ve cehennem arasında, cennetlikleri ve cehennemlikleri ayıracak olan köprü anlamındadır (bkz. şirāt-ı müstaḳim).

M12/I/6 Olan ḫādī şirāt-ı **müstaḳime** şer‘-i pākūndür / Bu ‘ālem berzaḫ-ı ḫavf u recādur yā Resūla’l-lah

müste‘ār [2] eğreti, kendi malı olmayan, ödünç alınmış. <KT, Cûdî>

K2/11 Olursa her biri şaḫib-define-i Ḳārūn / Yine metā‘ı bu maḫzende **müste‘ār** ḳalur

K18/10 O dem ki zā‘il olup ḫüsn-i **müste‘ār**-ı bahār / cemāl-i pīrezen-i dehr der-niḳāb olmuş

müstecâb [2] kabul cevabını alan, talebi kabul edilen. <KT> Tanıklarda “duası kabul olunmuş” anlamındadır.

K3/71 İlâhî eyleme şermende Nâ’ilî kuluñı / Du’â-yı bî-eşer ü gayr-ı **müstecâbında**

K18/47 Söz âhır oldu du’â eyle Nâ’ilî ki du’â / Kâr-ı şıdık ola elbet de **müstecâb** olmuş

müstedâm [1] devamlı, daim, baki, müdam. <KT>

K23/4 Neşât-ı ‘ahd-i âsâyiş o deñlü rûh-perver kim / Dem-i tezkîri eyler hânde ‘ömr-i **müstedâm** üzre

müstemend [1] fayda gören, faydalanan, kazanan, istifade eden. <KT>

K31/1 Hâmeñ ki kufl-ı genc-i devâta kilîd olur / Luṭfuñla ğâ’ibâne cihân **müstemend** olur

müstemend [1] hak etmiş, hak kazanmış, haklı. <OTAL>

K21/27 Olursa senden olur Nâ’ilî-i zâra kerem / Ki **müstemend**-ı ‘atâ lâyıḳ-ı ‘atâyâdur

müstemend [] kendini büyük gören, kibirlenen. <Cûdî, DİNÎ KAVRAMLAR>

müstemend [1] kibirliler, boburlenenler.

K37/13 Zâ’îf olanlara **müstemend**-ı ‘ucb u ğurûr / Müzâhım olmaya dehrüñ Şemûd u ‘Âdı kadar

müstemend [2] mahzun; çaresiz, zavallı. <KT, OTAL>

K29/6 Ahvâl-i pür-melâli añılmaḳ düşerse ger / Bu ‘abd-i **müstemend**-i ḳalîlü’l-bezâ’ atüñ

K29/25 Şadrâ bulursa dâ’iyesi ḥayyîz-i ḳabûl / Ol ‘abd-i **müstemend**-i ḳalîlü’l-bezâ’ atüñ

müstemend [] istinat eden, dayanan, yaslanan. <Cûdî, OTAL>

müstemend [1] güvenenler, dayananlar.

K2/40 O dem ki **müstemend**-ı ‘amel o bâdiyede / Fütâdelikte ‘aceb vü bî-i’-tibâr ḳalır

müstemend [3] iyi, güzel, makbûl. <KT>

K3/4 O cem’üñ aḥḳar u nâçizdür ki bîdâddur / Kemâl-i feyz-i dil ü ṭab’-ı **müstemend**

K3/36 O râhî ṭayy edüp ey kilḳ-i ḥoş-nevâ gel gel / Terâne-senc olalum na’ t ı **müstemend**

K18/17 Sipîhr-kevkibe pâşâ-yı Âşaf-isti’ dâd / Ki emri muḥterî’-i rây-ı **müstemend** olmuş

müstemend [1] lâyıḳ, müstehak. <KT, Cûdî>

K24/38 Mümted ola o ğâyete dek câh-ı ‘ömrî kim / **Müstemend**-i ḥayât-ı devâm-ı dühûr olur

müstemend [1] kâfi derecede, yeteri kadar, dolgun, tam, mükemmel. <KT, Cûdî, OTAL>

OTAL>

K9/9 Ḳılmaḡ zabṭ-ı mühimmât-ı umûr-ı devlet / Rây-ı pür-kârûñ **müstemend**-i dîvân etmiş

müşâbih [1] benzer, aralarında benzerlik bulunan iki şahıs ya da şeyden her biri.

<KT>

G51/3 Verâ-yı perdeden âgeh degilsün ey kâfir / Ḥayâl-i zılla **müşâbih** zuhûr-ı n’eylerler

müşâbih [2] hokkabaz, hokkabazlık eden; hilkâr. <KT, Cûdî, Steingass>

G135/7 Destüñde daḡal mühreyüz ey çarḡ-ı **müşâbih** / Her laḡzâda biñ çeşm-i temâşâda nihânuz

G315/9 Ser-â-ser olsa sözüñ lubb-ı lâyiḥât-ı ḥikem / Şaḳın **müşa‘biz**-i nîreng-i kıl ü ḳâl olma

müşâhid [1] gözle gören, müşahede eden, bakan. <KT, OTAL>

K7/19 Bir az da şûret-i ḥâle nezâre-senc olalum / Olup **müşâhid**-i esrâr-ı Zü‘l-celâl-i vaḥîd

müşâr [] işaret olunan, işaretle gösterilen. <KT>

müşârü’l-benan [1] parmakla gösterilen, meşhur; yüksek rütbeli, tanınmış kimse. <KT, OTDTS>

M1/III/7 Bir dürr-i bî-behâ-yı **müşârü’l-benan** idüñ / Şimdi nişâne ḳabrüne bir seng-pâredür

müşerref [1] şereflendirilmiş, şerefli, şeref ve izzete erişmiş. <KT, LN>

K20/3 Ḥamd eyleyüp vücuduñ için eyledi seni / Mihr-i peder **müşerref**-i nâm-ı peyâmberî

müşfik [3] merhametli, acıyan, şefkatli. <KT, LN>

G25/2 Maḥrûr-ı ciger-teşneyüz ey sâḳî-i **müşfik** / Geldükçe elüñden bize teklîf-i ayağ et

G148/6 Ḥoşdur nevâziş-i dil-i mecrûḥ-ı ğamze ki / Düşmez ṭabîb-i **müşfike** bîmârdan gürîz

G360/3 Ṭabîb-i **müşfiki** yok bu ribât-ı ḥayretde / Mizâc-ı himmetüne ihtilâl gelmedi mi

müşk [6] misk, Doğu Türkistan’daki bir çeşit ceylanın göbeğindeki urdan elde edilen güzel kokulu, siyah renkli bir madde (bkz. nâf, nâfe). <KT, ADŞS>

G338/3 Bir şemme bûy-ı zülfüñ bād âhuvân-ı Çîne / **Müşküñ** revâcın etmiş ber-bād söyleyince

müşk-i bîd [1] sultanî söğüt, öd ağacı, çiçeği kokulu söğüt. <KO, Cûdî>

K31/9 Levḥ-i suṭurî reşg-i çemen-zâr-ı ḥuld olup / Destinde çüb-ı ḥüşk ḳalem-i **müşk-i bîd** olur

müşk-i Çîn [1] Çin miski. Misk, Çin sınırları içinde yer alan Doğu Türkistan’da yaşayan bir çeşit ceylanın göbeğindeki urdan elde edilir. <ADŞS>

K28/52 Dest-i nesîm ṭurraların mû-be-mû çözüp / Ervâḥı kim ziyâfet eder **müşk-i Çîn** ile

müşk-i nâb [3] saf, katkısız misk.

K3/25 Dimâğuñ eyle muḥattal bu şevḳ-i ḥırmânuñ / Ümîd-i laḥlaḥa-i ‘ûd u **müşk-i nâbında**

K3/65 Felekler oldı o şâm içre ‘anberîn yedi ṭûp / Ki reşkidür Ḥutenüñ dağ-ı **müşk-i nâbında**

K18/44 Ḳalem ki şâne-zen-i ṭurra-i ḥayâlümdür / Ne ṭurra her girihi kân-ı **müşk-i nâb** olmuş

müşk-âlûd [1] misk kokulu, miskli. <Seccadî/1>

G250/2 Kâkülündür kâm-ı ümmîde ‘abîr-efşân olan / Bûy-ı zülfündür dimâğ-ı cânı **müşk-âlûd** eden

müşk-bîd [1] sultanî söğüt ağacı; öd (ûd) ağacı. <Burhân-ı Kâtî‘>

G1/3 Girân etsün ḳo diller târ târ-ı zülfüñ olsun tek / Ruḥuñ bağında nice **müşk-bîd**-i ser-nigün peydâ

müşk-bîz [1] misk seren, misk kokusu yayan.

G192/4 Yine te ‘şîr-i ḥâl-i rüyıdur dâmân-ı ḥurâyâ / Nesîm-i kâkül-i ‘anber-feşân u **müşk-bîz** olmak

müşk-bû [2] misk kokulu. <KT>

G234/3 Meylûñ o zülf-i ḥam-be-ḥam u **müşk-büyadur** / Ne sünbül ü ne zülf-i nigârındasın gönül

G271/5 Çoğaldı düzd-i suhen Nâ'îlî bu kişverde / Metâ'-ı nazm ise mânend-i **müşk-bû** düşmen

müşk-efşân [2] misk saçan. <Kanar/1>

G179/1 Ruhuñ şevkiyle dil kim zülf-i **müşk-efşâna** el şunmuş / Zeliḥâdur ki dāmān-ı meh-i Ken'āna el şunmuş

G349/2 Nefḥa-i cān u şemīm-i kām-dil mevḳūfdur / Zülf-i 'anber-bārına gīsū-yı **müşk-efşānna**

müşk-fām [2] misk renkli. <Cûdî>

K23/49 Garihler kim olur peydā o zülf-i **müşk-fām** üzre / Düşer ḥayret süveydā-yı dil-i āşüfte-kām üzre

G356/1 Garihler kim olur peydā o zülf-i **müşk-fām** üzre / Düşer ḥayret süveydā-yı dil-i āşüfte-kām üzre

müşkil [9] zor, güç, çetin. <KT>

K18/37 Ṭabīb-i şefkatüñ ermezse ḥāl **müşkildür** / Mizâc-ı süst-ṭabî' at ḥalel-me'âb olmuş

G68/1 Dil-i āşüfteye ol ṭurrada ārām **müşkildür** / Hümā-yı lâ-mekāna ḳayd-ı bend-i dām **müşkildür**

G68/2 Şunulsa destine miftāḥ-ı cennet bir nefes sensiz / Ḳarār etmek muḥaşşal bu dil-i nā-kām **müşkildür**

G68/3 Perestiş-gāḥ iken ebrūsı Cibrîl ü Mesîḥāya / O kāfir mācerā-yı 'işveye islām **müşkildür**

G68/4 Şunardum cām-ı pür-ḥün-ı dili ol ḡamzeye ammā / Tenüz-ḡarf-ı şarāb-ı nābdur ibrām **müşkildür**

G68/5 Suhen ey Nâ'îlî 'ārî gerek temyîz-i maḥlaşdan / Bu dāniş-gehde zāta ḡālib olmak nām **müşkildür**

G209/5 Bu eşk ü āḥ ise **müşkildür** ey dil-i pür-ḡam / Şikeste fülk-i girān-bārumuz mürûr edecek

Kt15/1 'Āşıkdan ey perî-zād ḳaçmaḳ cefā degil mi / Bî-çāreye maḥabbet **müşkil** belâ degil mi

müşkilât [2] güçlükler, zorluklar. <OTAL>

K21/17 Yed-i mü'eyyed-i çālâkine muvaḳḳafdur / Ne **müşkilât** ki envā'-ı ḥatda peydādur

M8/II/3 Benānuñ ḥall-i rāz-ı **müşkilât**-ı nabz edüp ḥaḳḳā

müşkîn [6] miskli, misk kokulu; misk renginde. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K5/10 Ca'd-ı **müşkîn**-i bütân-ı ḥarem-i endişem / Gerden-i 'aḳla şalar silsile-i sevdâyı

K14/36 Ol mâşiṭa-kārî-i dû zülfün ki şemîmi / Sermāye-i büy-ı dem-i **müşkîn**-i şabādur

G245/6 Ey Nâ'îlî bulur cān bir nefḥadan tesellî / Olmazsa zülf-i **müşkîn** ḥaṭṭ-ı mu'anber olsun

G276/5 Nāfe-i āḥū-yı deşt-i dil ü cān her demde / 'Anberîn kākül **müşkînüñfe** ḳurbān olsun

G320/5 Yayıldı Nâ'îlî büy-ı ḥaṭṭ-ı **müşkîn**-i eş'arum / Sevād-ı Rûm bender-gāḥ-ı Lāḥûr oldu gitdükçe

G334/2 Āḥ-ı dilden ḥam olup ṭabla-i 'aṭṭāra döner / Nāfe-gün ḥāl ile ol ṭurra-i **müşkîn**-i siyāḥ

müşkîn-ḥitām [1] miskli mürekkeple yazılmış, güzel kokulu yazı.

K23/30 Midād-ı ḥāmeden büy-ı 'abîr eylerler istiḡmām / Yazanlar vaşf-ı ḥulḳuñ nāme-i **müşkîn-ḥitām** üzre

müşkîn-suṭûr [1] misk kokulu satırlar çizen (kalem).

K22/34 Eyler şemīm-i ḥulḳuñı āfāḳa münteşir / Raşḡ-ı midād-ı ḥāme-i **müşkîn-suṭûrdan**

müşṭāk [16] özleyen, arzu eden, göreceği gelmiş olan, can atan. <KT>

K5/12 Rûz u şeb şoḡbet-i ebkār-ı ḥayālündür eden / Ṭab'-ı şürîdemi **müşṭāk**-ı dem-i tenḥâyî

K15/4 Ḳıl meclis-i ervāḥı mu'aṭṭar nefesünden / **Müşṭāk**-ı demün meclis-i ḥavrá mı degildür

K20/13 Ḥurşîd ḥāk-i pâyüne **müşṭāk**-ı rûy-māl / Cemşîd bezm-i luṭfuña meftûn-ı çākerî

K27/15 Ḥalḳ **müşṭāk** idi teşrifüne Allāḥ bilür / Ey mühim-sāz-ı dil-i 'ālemyān ḥoş geldün

G107/1 Demeñ ol şem‘-i hüsne ğayrılarla germ-ülfetdür / Kimünle hem-dem olsun n‘eylesin **müştak**-ı şohbetdür

G231/3 Geh vaşlın eyler ârzü gâhî temennâ büsesin / **Müştak**-ı berg ü bāridur bir naḥl-i bālānuñ gönül

Ş1/1 Dil ki **müştak**-ı nâ-şigibündür / Döyemez intizāra sulṭānum

Ş2/3 Sañadur meyli cān-ı **müştakūñ** / Sañadur intizārı ‘uṣṣākuñ

Ş9/1 **Müştakūñam** gel ey âfet-i cān / Ey bî-terahḥum ey nâ-müselmān

[tas.] aşkın sonuna ve hayranlığa ulaşmış kimse; aşk ve sevdanın son haddi. <Seccadî/2,

TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıklar, bu bağlamda değerlendirilebilir.

G73/1 Kūyūnda nāle kim dil-i **müştakdan** kıpar / Bir nağmedür hicāzda ‘uṣṣākdan kıpar

G121/5 Olsun nevāziş-i nighūñ ruzî-i raḳīb / **Müştakdur** tegāfūlue Nā ‘ilī-i zār

G267/6 **Müştak**-ı bûy-ı feyz bu bağūñ gülün degil / Bergin ḥilāf-ı meşreb-i himmet kıparmasun

G288/5 Nā ‘ilī-veş nice dil-sūhte **müştakūñ** var / Şu‘le-i āhdan ey dil-ber-i ṭannāz şakın

G321/5 Nā ‘ilī-veş nice dil-sūhte **müştakūñ** var / Anı da devlet-i ḥüsnünde biraz şād eyle

G361/2 Dīde **müştak**-ı cemālūndür velī müjgānlaruñ / Māni‘-i āmed-şud-ı nūr-ı nighdūr her biri

müştakān [1] özleyenler, can atanlar. <OTAL>

Kt16/2 Unutma gâhî saḳḳāyide yārān-ı Sitrānbūl / Ferāmūş etme āb-ı çeşm-i **müştakām** da gâhî

müşteri [2]

1. satın alan, bir şey satın almak isteyen, talip, istekli. <KT>

K12/45 Görmedüm olalı sūdā-ger-i kālā-yı suḥen / Ṭab‘-ı pākūñ gibi bir **müşteri**-i cins-i kemāl

2. güneşin etrafında dönen gezegenlerin en büyüğü, gökyüzünde parlak bir yıldız biçiminde görünür. Feleğin kadısı ve hatibi olarak bilinir; bu yıldızın etkisi altında doğmuş olanlar cömert olurlar (bkz. Bircîs). <KT, ADŞŞ> Tanıkta övülen kişinin cömertliğine dikkat çekilmektedir.

K20/17 Reşg-i nişār-ı keff-i keremūndür eyleyen / Raḳḳāş-ı bezmūñ olmağa Nāhīdi **müşteri**

müte‘āl [1] yüksek, alâ, noksan sıfatlardan münezzeḥ olan, gücü her şeyden üstün

olan. Allah’ın sıfatlarındandır. <KT, Cûdî, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

K12/4 Bir cihān-dār-ı ḳader-kevkebenūñ etdi yine / Kevkeb-i cāhını tevḫîḳ-i Ḥudā-yı **müte‘āl**

müte‘assir [1] güç, güçleşen, zor, zahmetli, çetin. <KT, Cûdî>

K7/17 Melāletüm mütemādî meserretüm ma‘dūm / Meşiiyetüm **müte‘assir** meşāḳḳatüm câvid

müte‘eşşir [1] bir hâl ve his içine işleyen, mahzun, kederli. <KT>

G248/3 Pür şekve-i āham beni söyletme ğamum var / Āyīnesün olma **müte‘eşşir** kederümünden

müteḥammil [1] tahammül eden, çeken, yüklenebilen, dayanabilen. <KT, ZL>

G51/6 Cefāsına **müteḥammil** gerek o māhı seven / Nigāh-ı şūḥı gibi nâ-şabūrı n‘eylerler

mütelâşî [1] telâş eden, acele eden, aceleci. <LN, OTAL>

- G92/2 Zîb-i elvân ile olmaz mütelevvin ‘ârif / Heves-i câh ile câhil **mütelâşî** görünür
mütelevvin [1] renkli, alaca, renkten renge giren || fikrinde sabit olmayan, pek çabuk fikir değiştiren, dönecek. <KT, Cûdî>
- G92/2 Zîb-i elvân ile olmaz **mütelevvin** ‘ârif / Heves-i câh ile câhil mütelâşî görünür
mütemâdî [1] uzanan, süren, sürekli, devamlı, aralıksız. <KT>
- K7/17 Melâletüm **mütemâdî** meserretüm ma‘dûm / Meşîyyetüm müte‘essir meşakkâtüm câvîd
mü’temen [] emniyetli, emin, güvenilir, inanılır. <KT, OTAL>
- mü’temenâ** [1] “ey kendisinden emin olunan!” anlamında bir seslenme.
- K16/11 Âsafâ **mü’temenâ** kadr-şinâsâ şadrâ / Ey bihîn kadr-ı kirâmı güher-i hâşterîn
müteneffir [1] nefret eden, iğrenen, tiksinen. <KT, OTAL>
- K3/21 Caḥîm-i ‘âciz-i taḥîrî olduğın bilmez / O cîfenüñ **müteneffir** olup ‘azâbında
mütereşşah [1] ter gibi sızan, terleyen. <OTAL>
- G183/1 Vişâl havşala-i ârzûya şıgmaz imiş / O bâde-i **mütereşşah** sebûya şıgmaz imiş
müteżâyid [1] artan, çoğalan. <KT, Cûdî>
- K13/50 Dünyâda olup devlet ü ‘ömri **müteżâyid** / Maḥşerde de âsûde ola hevl-i cezâdan
müttehem [1] töhmetli, hakkında şüphe olunan; kabahatli; suçlu. <KT, OTAL>
- G270/1 Erbâb-ı dili **müttehem**-i âz edemezsin / Ey çarḥ-ı siyeh-kâse bize nâz edemezsin
müttehid [1] birleşmiş, birlik olan, müttefik. <KT>
- G133/7 **Müttehid** ḥüsn ü maḥabbet ne nizâ‘ u ne cedel / Müdde‘î maḥkeme-i ‘ışkda ḡavḡâ şıgmaz
müttekâ [1] dayanak; [tas.] çilehanelerde ve halvethanelerde derin uykuya dalmak istemeyen, gecelerini zikir ve fikirle geçirmek isteyen dervişlerin üzerine dayanmaya mahsus aletleri; bir arşın kadar yükseklikte, üstüne hilâl şeklinde bir ağaç takılmış değnek, koltuk değengi, asâ. <OTAL, OTDTS, ESKİ ESERLER, TASAVVUF TERİMLERİ>
- K4/27 Bâr-gâh-ı ḥarîm-i ‘izzetinüñ / İntisâbıyla **müttekâ**-yı dilem
müvârî [1]
- G376/4 Şad-merc olsa görünce n’ola şimdi bâdenüñ / Müflisân-ı ‘ıyşe **müvârîdür** her kaṭresi
müyesser [1] rast gelen, nasip kılınmış. <KT, Cûdî>
- K23/14 Ne Cemşîde **müyesser** oldu bu meclis ne Dârâya / Edâ-yı şükri vâcibdür bu devrûñ ḥâş u ‘âm üzre
müzâb [2] eritilmiş, erimiş. <KT, Cûdî, OTAL>
- K18/13 Kılup ya ḥûn-ı me‘âdin ‘urûḳ-ı ḥâkde cûş / Güzâriş-i tef-i ḥürşîd ile **müzâb** olmuş
- G44/3 Meyḥâne cur‘alarla Bedehşân u her ḥumı / Yâḳût-ı nâb u la‘l-i **müzâb** ile kanlanur
müzâheret [1] yardım etme, koruma. <LN, OTAL>
- K22/27 Olmasa ḥaḳḳ-ı ni‘met ü luṭfuñ Ḥudâ bilür / Bi-zâr idüm **müzâheret**-i pîr ü pürdan

müzāḥī [1]

K22/26 Ma' zūr tūt bu şekvede güstāh isem eger / Memdūḥdur **müzāḥī**-i ḥāṭır sürūrdan

müzāḥim [] zahmet, sıkıntı veren. <ZL, OTAL>

müzāḥim olmak [1] sıkıntı vermek. <Redhouse>

K37/13 Ża' īf olanlara müstekbirān-ı 'ucb u ğurūr / **Müzāḥim olmaya** dehrūn Şemūd u ' Ādı kadar

müzd [1] ücret, karşılık, mükâfat. <KT, Cûdî>

K2/14 Ḥarīf-i meslek-i Ferhāda **müzd**-i tīşe yeter / Bu kūh-sārda ancak ḥırāş-ı kār qalur

müzdād [1] artmış, çoğalmış, ziyadeleşmiş. <KT, Cûdî>

G339/1 Ol şūḥa oldı meylüm **müzdād** söyleyince / Keşf oldı ḥalka rāzum feryād söyleyince

müzdaḥim [] kalabalık, birikip sıkışmış, pek sık yığılmış. <KT>

müzdaḥim-ābād [1] çok kalabalık, aşırı kalabalık yer. (bkz. müzdaḥam-ābād).

K28/12 Şimdi helāk-ı **müzdaḥim-ābād**-ı 'ālemüz / Kem-ḥarc bir iki ḥar-ı bālā-nişīn ile

müzdūr [2] ücretle çalışan; işçi, ırgat. <Burhân-ı Kâtı', OTAL>

K33/8 Mıhr-i zer-çüb-ı şu' ā' ile olaldan **müzdūr** / Kāḥ-ı iḳbālī gibi görmedi bünyān-ı esīs

G78/3 'İşret-serāy-ı dehre ki vaż' etdiler esās / Cem gibi nice şehirleri **müzdūr** yazdılar

müzeyyen [1] bezenmiş, süslenmiş, donanmış, ziynetli. <KT, ZL>

K14/27 Envā'-ı hoş-elvān-ı şüküfeyle **müzeyyen** / Ol ravza ki cennet gibi bī-mişl ü bahādur

N

nāb [20] halis, saf, berrak. <KT, Cûdî, LN,> Tanıklarda mücevherlerin (yâkût, dürr, sîm, la^c) ve şarabın, miskin (müşk) ve şekerin sıfatı olarak kullanılmıştır.

- K3/25 Dimâğuñ eyle muhattal bu şevk-i hırmānuñ / Ümîd-i lahlāḡa-i ‘ūd u müşk-i **nābında**
- K3/34 Olur şitāba muraḡḡaḡ semūm-ı ḡurdeleri / Şarāb-ı kevşer ü tesnîm şāf u **nābında**
- K3/46 Çîḡār-yāri ki bezl etdi cān-ı şîrînuñ / Olup şehadetüñ ümmîd-i şehd-i **nābında**
- K3/65 Felekler oldı o şām içre ‘anberîn yedi tûp / Ki reşkidür ḡutenüñ dāḡ-ı müşk-i **nābında**
- K18/15 Ki vefretinden olup tâbe-i zemîni muḡîṭ / Tef-i temüz ile bir külçe sîm-i **nāb** olmış
- K18/32 Zamāne mu‘teber olmuş o bed-güherlere kim / Nazarlarında ḡazef-pāre dürr-i **nāb** olmuş
- K18/44 Ḳalem ki şāne-zen-i ṭurra-i ḡayālumdür / Ne ṭurra her girihi kân-ı müşk-i **nāb** olmuş
- G8/1 Şarāb-ı **nāb** getürdükçe nîm-ḡāb saña / Ṭutar elinde ḡadeḡ māh u âfitāb saña
- G9/5 Nedür bu feyz-i sirāyet ki sākîyā virmiş / Lebûñ şarāba leṭāfet şarāb-ı **nāb** saña
- G44/3 Mey-ḡāne cur‘alarla Bedeḡşān u her ḡumı / Yākût-ı **nāb** u la‘l-i müzāb ile ḡanlanur
- G65/4 Bir ḡande ile zeyn et ey zer-ger-i melāḡat / Faşş-ı nigîn-i la‘lin pür-dürr-i **nāb** göster
- G68/4 Şunardum cām-ı pür-ḡün-ı dili ol ḡamzeye ammā / Tenüz-ḡarf-ı şarāb-ı **nābdur** ibrām müşkildür
- G139/7 Nā’ilî ḡa‘r-ı baḡr-ı ma‘nāda / Şadef-i dürr-i **nāb** der-baḡalüz
- G165/5 Olduḡ dür-i ḡaḡîḡate ey Nā’ilî şadef / Kân-ı cevāḡir-i suḡenüñ la‘l-i **nābıyuz**
- G169/1 N’eylerüz şaḡbāyı biz ol la‘l-i **nābuñ** mestiyüz / Āb u âteşden muḡammer bir şarābuñ mestiyüz
- G179/6 Olup mest-i şarāb-ı şîr-ḡîr-i la‘l-i **nābuñ** dil / Müjeñle pençeleşmiş ḡamzeñe şîrāne el şunmış
- G306/1 Sensüz geceler elde meyi **nāb** da olsa / Ārām-künāndur bize meh-tāb da olsa
- G336/3 Ṭurmasun etşün te‘ākub ḡam u şādî birbirin / Ḡāḡ girye geh şarāb-ı **nāb** gelsün çeşmüne
- G343/1 Peymāneden döküldi meyi **nāb** bir yere / Nūr indi şandılar gören aḡbāb bir yere
- G364/6 Görüp meclisde kārın bir nighle mey-perestānuñ / Füsün-ı çeşm-i sākî bâde-i **nābı** unutturdu

nā-bālîḡ [2] baliḡ olmayan, henüz bülüḡa ermemiş || idraksiz, geri zekālî. <Cûdî, OTAL> Tanıklarda yaşı olgunlaştıḡı hâlde, hakikatleri idrak edemeyen kimseleri işaret etmek için kullanılmıştır.

- G282/2 Pîr-i **nā-bālîḡ** degil ey ḡāce ṭıfl-ı bālîḡüz / Dersümüz şuḡl-ı fenādur mekteb-i idrākden
- G368/5 Ne deñlü şaḡlasaḡ ey köhne pîr-i **nā-bālîḡ** / Tecemmülün yine mîrāş-ı ḡāra degmez mi

nā-be-sāmān [1] lāyık olmayan, yaraşmayan; bozuk, sorunlu. <Kınar/1>

- K26/29 Fîrîb-āmüz-ı baḡt-ı **nā-be-sāmān**-ı dil-i ‘āşîḡ / Füsün-perdāz-ı çeşm-i dil-rübāyān-ı füsün-gerdür

nā-bînā [1] kör, gözü görmez. <KT, Cûdî, FZ>

- K5/17 Kûr-ṭab‘ān-ı ḡased-pîşeye etmiş taḡdîr / Gerd-i rāḡ-ı suḡenüm sürme-i **nā-bînāyı**

nā-būd [1] var olmayan, yok olan, bulunmayan. <KT, OTAL>

G206/3 Şayyād-ı cān-şikār idi biñ dām ile haṭuñ / **Nā-būd** iken kemīn-i ‘ademde nişān-ı merg

nabz [4] damarın attığı yer, bilek damarı. <KT, LN>

K19/21 Eyledi naẓre-i evvelde ḥakīm-i zātuñ / Feylesofāna ki şundi felegüñ **nabẓına** el

M8/II/3 Benānuñ ḥall-i rāz-ı müşkilāt-ı **nabz** edüp ḥaqqā

G88/3 ‘Āşık dil-i tapidesini yāre ‘arz eder / **Nabẓın** ṭabīb-i ḥazıka her kişi gösterür

nabz-ı marīz [1] hastalıklı nabız, hastalığa işaret eden nabız. Tanıkta aşk hastalığına yakalanan kimse kastedilmiştir.

G136/5 Bu şifa-serāçede Nā’ilī bilineydi **nabz-ı marīz-i** ‘ışk / Elümüz alup ol ṭabīb-i cān yine eyler idi ‘ilācumuz

nābz-āşinā [3] nabızdan anlayan||mizaç bilen, insanların suyuna giden. <Cûdî, LN, OTAL, Kanar/2>

G91/4 Ḥazākat-i dile **nabz-āşinā** ṭabīb gerek / ‘İlāc-ı derd-i derūn şıḥḥat-ı mezāk ister

G151/2 Cān ḥaste-i girişme vü nāz olduğın bilür / **Nabz-āşinā-yı** ‘illet-i dildür ṭabībümüz

G251/2 Olmasun **nabz-āşinā-yı** renc-i hierānuñ Mesīḥ / Derdüñ āzār-ı müdāvā-yı ṭabībān görmesün

nabz-şināsān [1] nabzı bilenler, tabipler, nabza bakarak hastalığı anlayanlar.

<Seccadî/1>

G78/2 Hızr u Mesīḥi **nabz-şināsān-ı** derd-i dil / Dārü’ş-şifā-yı ‘ışkda rencür yazdılar

nā-cestē [1] bırakılmamış, fırlatılmamış, tutuk (ok)||aramayan, talep etmeyen.

<Dihhudâ> Tanıkta âşığın gönül âhı, fırlatılmamış bir âh olarak sinde saklı kalmaktadır.

G264/6 Nā’ilī nüh felegüñ āyīnesin seyr etsün / Nāveg-i āh-ı dil-i ‘āşıkı **nā-cestē** gören

nā-cins [1] hemcins olmayan||cinsi bozuk, soysuz, alçak. <KT, Cûdî, OTAL>

M1/V/3 Ḥayfā ki oldı şoḥbet-i **nā-cins** rehzenüñ / Ma’rûf idüñ nihāyet-i ḥüsn-i vifāk ile

nā-çār [6] çaresiz, mecbur; zavallı, âciz. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K11/24 Şulḥ-ı **nā-çāra** rızā gösterdi gördi üstine / Bir senüñ gibi ḳavī ḥaşm-ı tüvān-gerdür gelen

K25/51 Keyfiyyet-i idbārını **nā-çār** görürken / Kemmiyyet-i iḳbāline çarḥuñ nigerānsın

G111/4 Niḳāb-ı nāzdan gāhī gören kim olmasun **nā-çār** / Tecellā-yı ruḥuñ ‘uşşāk-ı dāmen-çideden mestür

G202/4 Bu şaḥāda gördük ki degil ḥınḳ-ı felek rām / **Nā-çār** ‘inān-ı dili irḥā ile geçdük

G293/5 Keyfiyyet-i idbārını **nā-çār** görürsün / Kemmiyyet-i iḳbāline çarḥuñ nigerānsın

nā-çārī [1] çaresizlik. <OTAL>

G51/2 Şi’ār-ı hiç-kesāndur rızā-yı **nā-çārī** / Ḥilāf-ı meşreb-i himmet şükürü n’eylerler

nāçiz [9] hiç hükmünde olan, değersiz, önemsiz, küçük. <KT, OTAL>

K3/4 O cem’ üñ aḥḳar u **nāçizidür** ki bīdāddur / Kemāl-i feyz-i dil ü ṭab’-ı müsteṭābında

K9/29 Cümleñüñ aḥḳar u **nāçizidür** ammā eşerin / Naẓm u inşāda ne Vaşşāf u ne Saḥbān etmiş

K13/47 Taḳdīm ede ‘arīf nitekim emn-i beḳāyı / Şūr u şaḡab-ı devlet-i **nāçiz-i** fenādan

- K20/8 İkbâl-i çarha eyleme ta'lik devletün / **Nâçiz** gör müsâ'ade-i baht u ahteri
M12/I/4 Dil-i meyyâli de bir şebnem-i **nâçiz** farz eyle / Gül-i bâğ-ı cemâlün pür-nemâdur yâ Resûla'l-lah
G202/5 **Nâçiz** görüp Nâ'iliyâ h'âhiş-i dilden / Luft u kerem-i hâzret-i Mevlâ ile geçdük
G371/3 Sa'y-ı bâzûsını gör zerre-i **nâçiz**-i dilün / Almağ ister seni âgûşına hürşid gibi
G378/2 Ebr-i âteş-bâr-ı âhum görme **nâçiz** ey felek / Âfet-i şîr ü peleng-i bişedür her kaçresi
T2/6 Demiş bir bende-i **nâçizi** târihin o sulţanuñ / Yönelidi Şacli İbrâhim Efendi kurb-ı Mevlâya

nâdân [8] bilmez, cahil; haddini bilmez, kaba, teribesiz; tasavvufta tarikata

yabancı kimseler için kullanılır. <KT, ADŞS>

- K1/47 **Nâdân** reh-i hilâfa düşüp pây-bend olur / Esb-i harûn-ı vahşeti pâ-der-şikâl eder
K12/70 Felek ol şayrafî-i ekmeğ ü **nâdâdur** kim / Bu yeter fark-ı zer ü hâkde noğşânına dâl
K14/87 **Nâdâna** cihân gül-şen olur 'ârife külhen / Bu mes'ele ma'lûm-ı kirâm-ı 'uçalâdur
K24/3 Dâmân-ı devleti o kadar saht tutmasun / Bâzû-yı sa'y-ı himmet-i **nâdâna** zür olur
G209/2 Ne iktizâ-yı hîred-sûzdur bu berzahda / Ki ehl h'âr ola **nâdan** ola huzûr edecek
G265/1 Erbâb-ı hüner ey çarh 'ahdünde ko 'ûr olsun / **Nâdâna** şeb ü rûzuñ sincâb u semûr olsun
G350/5 Ahbâbdan nazîre recâsında olduğıñ / Ey Nâ'ilî şağın hele **nâdâna** söyleme
Kt9/1 **Nâdâna** câm-ı sâkî-i şannâz degmesün / Ehl-i mezâka şahne-i nâ-sâz degmesün

nâ-dîde-kâm [1] muradına ermemiş, istediğini alamamış, namurat.

- G330/4 Çarha âh-ı 'âşık-ı **nâ-dîde-kâmuñ** etdügin / Bî-sütûna tîşe-i ser-tîz-i Ferhâd etmeye

nâdire [4] nadir olan şey; garip fıkra, tuhaf hikâye. <KT, OTAL>

nâdire-gû [1] garip fıkralar ve nükteler söyleyen, zarif, nüktedan. <KT, Cûdî>

- M4/II/1 Koma pür-ucde-i h'âhiş ser-i müyuñla bizi / Âşinâ kıl nigh-i **nâdire-güyuñla** bizi

nâdire-perdâz [1] güzel ve ince söz söyleyen. <OTAL>

- G108/4 Nâzdan çeşmini hâmuş gören her müjesin / Tercemân-ı nigh-i **nâdire-perdâz** şanur

nâdire-sâz [1] garip işler yapan, acayip şeyler gösteren || hilekâr.

- G207/3 Âteş-endâz-ı firîb olmada câna beñzer / Sâhîr-i bü'l-'aceb-i **nâdire-sâza** nighüñ

nâdire-senc [1] zarif sözler eden, nükteli sözler söyleyen, zarif, nüktedan. <Cûdî,

Kanar/1>

- K18/42 Belîğ-i **nâdire-sencem** ki şahid-i nazmum / Hemîşe encümen-ârâ-yı intihâb olmış

nâ-ehl [2] ehil olmayan, ehliyetsiz. <KT, Cûdî>

- K25/7 Gelseñ 'urefâ bezmine Bercîs ü Aristo / **Nâ-ehle** qarîn olsañ eger hiç ne-dânsın

- K27/36 Bu gazânuñ nitekim âmed ü reftinde demek / Ehline sūd ola **nâ-ehle** ziyân hoş geldüñ

nâf [4] göbek. <KT, LN, Steingass> Tanıklarda söz konusu edilmesinin nedeni,

Huten dolaylarında yaşayan bir âhû (yaban keçisi) türünden elde edilen nâfe, yahut misk

nedeniyledir. Bu kokulu madde, âhûnun göbeğini dallara süreterek düşürdüğü bir urdur (bkz. âhû, ğazâl, misk).

K1/23 Reşkâ ziyaret-i harem-i ravza-i resûl / Kim ceyb-i câna rîziş-i **nâf**-ı ğazâl eder

G115/5 Sevdâ-yı hâl-i ‘ârız-ı dil-berde Nâ’ilî / **Nâf**-ı ğazâl-i mihr girîbân-derîdedür

G305/5 Ruḥ-ı yârı Huten-âşûb kılan hâllerün / Nâ’ilî her biri dâğ-ı ciger-i **nâf** olsa

G381/2 Ol âhû-cilve kim ser-geşte kılmış / Ğazâl-i mihri reşk-i **nâf**-ı hâli

nâfe [6] bir cins ceylânın göbeğinde, içinde miskin bulunduğu kese; göbek miski || sevgilinin saçı (bkz. misk, müşk, nâf). <KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 81>

K15/25 Enfâs-ı kerîmünle zemîn ṭabla-i ‘atṭâr / Hülkuñla felek **nâfe**-i bûyâ mı degildür

K18/45 Kesâd-ı **nâfe** erişmiş o ḥadde kim gûyâ / Diyâr-ı Çîn ü Hıttâ bir avuc türâb olmuş

Ceylân, insan veya hayvanın ürkütmesiyle ya da diğer ceylânlarla oynaşırken ısınır, bu nedenle nâfesine birkaç damla kan düşürmüş. Bu şekilde misk oluşurmuş. <ONAY, 2000. 81> Aşağıdaki tanıklarda “nâfe”de miskin oluşması ile ilgili hayâllere yer verilmiştir.

G11/4 Şâhra-neverd-i ‘âlem olaldan o hâl-veş / Bir **nâfe** hâşıl etmedi âhû-yı âfitâb

G162/6 Bakup ol hâle şorma Nâ’ilîden **nâfenün** hâlin / Bu ders-i hayret-efzâyı ciger-hûn olmayan bilmez

nâfe-sıfât [1] nâfe gibi, miskin içinde olduğu keseye benzer şekilde.

G334/3 ‘Âşıkuñ **nâfe-sıfât** bağrını pür-hûn eyler / Ol ğazâlâne nigâh ol ḥarekât-ı dil-h’âh

nâfe-i âhû [1] ahu göbeği, ahudan peyda olan misk || sevgilinin saçı. <Burhân-ı Kâtî>

G276/5 **Nâfe-i âhû**-yı deşt-i dil ü cân her demde / ‘Anberin kâkül müşkînüne qurbân olsun

nâfe-gûn [1] misk renkli, parlak siyah.

G334/2 Âh-ı dilden ḥam olup ṭabla-i ‘atṭâra döner / **Nâfe-gûn** hâl ile ol ṭurra-i müşkîn-i siyâh

nâfe-rîz [1] göbek düşüren; güzel koku saçan. <OTAL, Kanar/1> Hoten ceylânlarının vasfıdır.

G6/2 Cünbişinden dâğ ber-dildür ğazâlân-ı Huten / **Nâfe-rîz**-i kâm ḥ’âhiş kim o kâküldür baña

nâfiz [2] tesir eden, sözü geçen. <OTAL>

K23/39 Ḥuşûşâ ṭab’um ol mu‘ciz-ṭirâz-ı mülk-i ma‘nîdür / Ki olmuş hükmi **nâfiz** ḥâme-i vahy-irtisâm üzre

nâfizü’l-hüküm [1] hükmüne uyulan, hükmü geçen.

K12/25 **Nâfizü’l-hüküm**-i hümayûn-ı kader kim olmuş / Pâye-i kadri füzûn mertebe-i ‘âliü’l-‘âl

nâ-geh [1] ansızın, birdenbire, âniden. <Cûdî, Kanar/1>

K3/28 Ne‘ûzu bi’l-lâh ey dil bu güft ü gûlardan / Ki **nâ-geh** olmayasın münfa‘il cevâbında

nağme [6] ezgi, makam, âhenk; güzel ses. <KT, OTAL, Kanar/1>

K14/13 Sâkîlerinün bâdesi cullâb-ı maḥabbet / Muṭrıblarınun **nağmesi** kânûn-ı vefâdur

K17/65 Olmasa peyrev-i âheng-i şarîr-i qalemüm / Çeng-i Nâhîdün olur **nağmeleri** perde-birün

- G30/6 O bāğ-ı huld-ı ma‘ânide kim ola şeb ü rûz / Nevâ-yı bülbül ü âheng-i **nağme**-i Nâhîd
- G37/1 **Nağmeler** kim nağme-senc-i ẖ‘âhişe dem-sâz olur / Muṭrīb-ı çeşmi hemân meşğül-i sâz-ı nâz olur
- G73/1 Kûyunda nâle kim dil-i müştâkdan kıpar / Bir **nağmedür** Hicâzda ‘uşşâkdan kıpar
- G331/5 **Nağme**-i kilküme âheng olamaz Nâ‘ilîyâ / Bezm-i erbâb-ı dilûn muṭrībı Nâhîd olsa
nağme-güster [1] nağme yayan, şarkı söyleyen, şakıyan.
- K6/51 Firâz-ı gül-bün-i dilden ki **nağme-güster** olur / Çemen çemen eder âşüfte ‘andelîbânı
nağme-senc [1] ezgiler söyleyen. <Kanar/2>
- G37/1 Nağmeler kim **nağme-senc**-i ẖ‘âhişe dem-sâz olur / Muṭrīb-ı çeşmi hemân meşğül-i sâz-ı nâz olur
nağme-serâ [1] türkü söyleyen, şarkı okuyan, şarkıcı. <OTAL, Kanar/1, Steingass>
- K14/14 Nâhîd-i felek şaff-ı ni‘âl inde o bezmün / Hoş-zemzeme bir muṭrīb-i **nağme-serâdur**
nâ-güzîr [1] zorunlu, lâzım; ister istemez. <Kanar/1>
- K22/30 Hakkâ ki **nâ-güzîrdür** ol bed-güherlere / Çarḥ-ı sitîze-kâr-ı sitemger nüfûrdan
nâ-ẖ‘âh [1] istemeyerek, kerhen, zoraki. <KT, OTAL>
- G237/2 Töknup kâkül-i pür-çînine gâhî eyler / Dilleri muṭṭarīb-i cünbiş-i **nâ-ẖ‘âh** nesîm
nâ-ḥalef [1] ecdadına benzemez, hayırsız (evlat), dejenere. <KT, Steingass>
- G70/1 Ferzend-i **nâ-ḥalef** ki peder-iftihâr olur / Zâtında cevher olmasa bî-i‘ tibâr olur
nâ-hem-vâr [1] düz olmayan, eğri büğrü; uymayan, uygunusuz. <KT, Kanar/1>
- G335/2 Şîve-i gerdün-ı **nâ-hem-vârı** gör kim bü‘l-heves / Çarḥuñ iḳbâliyle ‘arz-ı imtiyâz eyler bize
nâ-ḥiredân [1] akılsızlar, idrâksizler.
- K25/41 Ammâ ki nedür çäre kımaz gerdişe eflâk / Ehl-i dil iseñ pey-siper-i **nâ-ḥiredânsın**
Nâhîd [16] Zühre gezegeni, Venüs, Çoban Yıldızı. Zühre yıldızı, eskiden “Nâhîd” adında saz çalan bir kadıncı yıldız olmuştur. Edebiyatta musikiyi temsil eder. Bezm-i aşî düzenler. Hem saz çalar hem de şarkı söyler. Mutrîplerin öğretmenidir. Edebiyatta en çok sâz, çeng, muşikî ve nağme ile anılır. Eski münecimlere göre Şems (güneş) dünyanın sultanı, Zühre ise onun çalgıcısıdır. Hârût ve Mârût’u baştan çıkaran da odur. <KT, ADŞS, Nedîm Divanı’nda Musiki, s. 71> Tanıklarda musikî ve bezm ile ilgili hayallere konu olmuştur.
- G30/6 O bāğ-ı huld-ı ma‘ânide kim ola şeb ü rûz / Nevâ-yı bülbül ü âheng-i nağme-i **Nâhîd**
- G139/3 Rezmî Mirrîḥ ü bezme **Nâhîdüz** / Tîğ ber-kef rebâb der-bağalüz
- G222/3 Geçmiş zamân-ı ‘ıyş u ṭarab bezm-i ‘âlemün / Sâzın işitmedük hele **Nâhîdi** görmedük
- G331/5 Nağme-i kilküme âheng olamaz Nâ‘ilîyâ / Bezm-i erbâb-ı dilûn muṭrībı **Nâhîd** olsa
- G371/1 Cân esîr-i nigehün gamze-i **Nâhîd** gibi / Dil hevâ-ẖ‘âh-ı lebün meşreb-i Cemşîd gibi

- K5/14 Eder âvâze-i taḥsîn ile pür-şevk-i semâ' / Gûş-ı **Nâhîd** gibi şeş-cihet-i dünyâyı
 K7/48 Hırâş-ı nâḥûn-i âzâdur bu meclisde / O zaḥmeler ki urur târ-ı çengine **Nâhîd**
 K12/16 Bu terennümle şarîr-i qalem-i kâtib-i çarḥ / Eder elḳâbını **Nâhîd**-i sipihre ırsâl
 K13/2 Sâzın yere çalmışdı görüp meclisi ḥâlî / **Nâhîd**-i felek zemzeme-i gûş-resâdan
 K14/14 **Nâhîd**-i felek şaff-ı ni'âl inde o bezmün / Hoş-zemzeme bir muṭrıbe-i nağme-serâdur
 K17/65 Olmasa peyrev-i âheng-i şarîr-i qalemüm / Çeng-i **Nâhîdün** olur nağmeleri perde-birün
 K20/17 Reşg-i nişâr-ı keff-i keremündür eyleyen / Raḳḳâş-ı bezmün olmağa **Nâhîdi** müştêrî
 K23/3 Zihî âsâyiş-i bezm-i tarab kim sûz u sâzından / Felek **Nâhîde** ırsâl-i peyâm eyler peyâm üzre
 K23/5 Bisât-ı rezm-i piçide sımât-ı bezm-güsterde / Ḥarîfân pür-tarab **Nâhîde** Mirrîḥ iltiyâm üzre
 K30/38 Bulmaya sürme kadar çeşmine **Nâhîd** sevâd / Zulmet-i baḥt redîf olsa da şâmundâ benüm
 K36/8 Ne tuğrâ kim şekl-i maṭbû'ında var bir özge keyfiyyet / Ki gelmiş zülfesinden zülf-i **Nâhîd**-i perîşânî

naḥl [25]

1. hurma ağacı || ince, uzun, narin vücutlu dilber. <KT, Cûdî, LN, OTAL> Tanıklarda mutlak manâda “ağaç” anlamını da düşündürecek karineler bulunmaktadır.

- K5/2 Yine gösterdi Kelîm-i dile bir şu'le-i feyz / Tûr-ı ma' nîde edüp **naḥl**-i qalem lalâyî
 K7/39 O **naḥl**-i bâr-vere Kerbelâ zemîninde / Şu vermiyenler olsun mübtelâ-yı lerziş-i bîd
 K17/56 Ġıbtâ-engîz-i dil-i Ḥ'âce-i Kirmânîdür / **Naḥl**-i gül-zâr-ı ḥayâlümdeki ağşân u şuhûn
 K24/26 Ḥâmeñ ki elde **naḥl**-i tecellâ-yı feyzdür / Ḥâlet-nümâ-yı şem'-i ḥarem-gâh-ı Tûr olur
 G11/6 Ey **naḥl**-i tâze uğrasa gül-zâr-ı küyuña / Gül-bün-firâz-ı düzaḥ olur cûy-ı âfitâb
 G49/2 Aldanma reng-i rûyuña ey ḥâm-ı dest-i âz / **Naḥl**-i ḥadîka-i emelün bârı saḥt olur
 G76/2 Bîgânelerle cünbişi ol **naḥl**-i nev-resün / Âha ḥavâle eyler idüm âh tâzedür
 G162/2 O gül-ruḥsâr **naḥl**-i tâzedür gül-zâr-ı 'âlemde / Henüz âzâr-ı dest-i bâğbân u ḥarken bilmez
 G231/3 Geh vaşlın eyler ârzü gâhî temennâ büsesin / Müştâḳ-ı berg ü bâridur bir **naḥl**-i bâlânun gönül
 G248/4 Efsûs ki âzürdesün ey **naḥl**-i bihiştî / Tâb u teb-i âh-ı dil-i düzaḥ-şererümden
 G371/4 Sensün ol **naḥl**-i ser-eḫrâz-ı üftâdelerün / Dökülür ayaḡuña berg-i ḥazân-dîd gibi
 G377/3 Mestüz ol şaḥbâ-yı ḥûn-âb-ı ciğerden kim anuñ / Toḥm-ı **naḥl**-i âh-ı sevdâ-rişedür her ḳatresi
 Mt2 **Naḥl**-i nev-resdür o şuhûn bâğ-bânın kim bilür / Tâze bir güldür açılmış gül-sitânın kim bilür
 Ş2/10 Çeşm-i bed-ṭal'atundan olsun dūr / Şalın ey **naḥl**-i bâğ-ı 'işve şalın

naḥl-i nâz [4] naz ağacı; çam ağacı. “Nâz” sözcüğü, tek başına da “çam ağacı” anlamına gelir. <Kanar/1>

- G44/4 Meyden kızarsa ruḥları gâhî o **naḥl-i nâz** / Bâzû-yı dâğ-dârin açup ergâvânlanır
 G234/5 Gördün tevâzu'ın leb-i cûy-ı niyâzda / Ol **naḥl-i nâz** geşt ü güzârındasın gönül

Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün “çam ağacı” anlamına geldiğini destekleyen karineler bulunmaktadır. Terkinin kendisine ad olduğu ağacın dikenli yapraklarının bulunduğu ve bir

etek misali yukarıdan aşağıya doğru genişlediği tanıklarda söz konusu edilmiştir. Bu tarife uygun ağaç, çamdır.

G72/4 Tübâ тұrup selâma düşer Sidre pâyine / Ol **naḥl-i nâz**-ı ber-zede-dâmâne reşg eder

G184/1 O **naḥl-i nâzuñ** eller verd-i ḥandânını devşürmiş / Dil olmuş ḥâre râzı ol da dâmanını devşürmiş

naḥl-i Tūr [2] Musa Peygamber'in, üstünde Tanrı nurlarının tecelli etmiş olduğunu gördüğü Eymen vadisindeki ağaç. <Cûdî, Kanar/1>

K23/9 Fûrûzân câm-ı meyle elde **naḥl**-i Tūr zanneyler / Gören la' lîn-ḳabâyı sâķî-i Tübâ-ḥırâm üzre

K26/10 Çerâğ-ı devleti envâr-ı **naḥl**-i Tûrdan zâhir / Fûrûğ-ı kevkebi mihr-i cihân-ârâdan ezhêrdür

2. balmumundan yapılarak gelinin yahut sünnet çocuğunun önünde götürülen insan, hayvan, meyve, çiçek ve kıymetli taşlarla ve sırma klaptan gibi parlak teller ve yaldızlı kâğıtlarla süslü ağaç, nakıl. <LN, OTDTS>

K14/19 Şahnında ser-âvîz ile her **naḥl**-i mücevher / Bir sîm-beden dil-ber-i kâkül be-ḳafâdur

K14/22 Yollarda ḥalâyık ol iki **naḥl**-i bülendün / Sevdâ-yı temâşası ile bî-ser ü pâdur

M4/IV/2 Ḥüsnuñ ârâste-i ḥalk-ı kerîm-i 'işmet / Ḳâmetün **naḥl**-i burûmend-i na'îm-i 'işmet

G343/2 **Naḥl**-i bülendüni göricek sâye-dâr olup / Cân düşdi bir yere dil-i bî-tâb bir yere

3. ağaç. <Redhouse> Tanıkta pelesenk ağacı ifade edilmek üzere “belesân” ile birlikte kullanılmıştır.

K25/25 Neşşaf-ı varâklar gibi levḥ-i dil ü câna / Kâr etmede hem-ḥaşşe-i **naḥl**-i belesânsın

Naḥşeb [2] Buhara'da bir şehir, Karaşi şehri . Tanıklarda “mâh-ı Naḥşeb” dolayısıyla anılmıştır (bkz. mâh-ı Naḥşeb).

G89/1 Gerdenün şem'a-i fânûs-ı girîbânuñdur / Mâh-ı **Naḥşeb** gibi maḥbûs-ı girîbânuñdur

G314/4 Çevgân-ı dest-i himmetine mihri gûy eden / Muḥtâc-ı rûşenî-i meh-i **Naḥşeb** olmasa

Naḥşeb-pîşe [1] (bkz. mâh-ı Naḥşeb-pîşe).

G377/1 Bâde kim tâb-efgen-i şa-şîşêdür her ḳatresi / Şâm-ı ğamda mâh-ı **Naḥşeb-pîşêdür** her ḳatresi

naḥv [1] kelimelerin birbirine bağlanması ve cümlede kazandığı anlamlardan bahseden ilim, sözdizimi, sentaks. <KT, OTAL>

K23/19 Nazar ol câmi'-i 'ilm ü kemâlâtun eder tafzîl / Nikât-ı **naḥvde** taḥrîrini ibn-i Ḥişâm üzre

nâ-ḥorde-sâl [1] üzerinden yıl geçmemiş, bir yaşını doldurmamış (çocuk).

K1/42 Aldanma naḳş-ı devlete kim bâzî-i felek / Şad-sâle pîri tıflek-i **nâ-ḥorde-sâl** eder

nâ-Ḥudâ [2] kaptan, geminin reisi, gemi efendisi. <KT, Dihhudâ>

K4/2 Baḥr-ı mevvâc-ı âteşin- gird-âb / Dâğ-ı tedbîr-i **nâ-Ḥudâ**-yı dilem

Aşağıdaki tanıkta nâ-ḥudâ'nın, “Allahsız” anlamına geldiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

G363/2 Sirişk-i dîdeden ey **nâ-hudâ**-yı zevrak-ı hüsn / Hâzer hâzer ki yem-i bî-kenâredür şimdi

nâhûn [3] tırnak. <KT, Cûdî>

K7/48 Hırâş-ı **nâhûn**-i âzâdur bu meclisde / O zaîmeler ki urur târ-ı çengine Nâhîd

G92/5 Nâ'îlî **nâhûn**-i çengâl-i meh-i 'îd üzre / 'Ârifûn laht-ı dil-i sîne-hırâşı görünü

G285/5 **Nâhûn**-i ğam revâ mıdur böyle derûn-hırâş iken / Meclis-i meyde muṭribâ gûşuma sâz degmesün

naḥvet [14] kibir, gurur, ululanma, büyüklenme. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K3/18 Belâ budur ki yine ehl-i câh-ı mest-i ğurûr / buḥâr-ı bade-i **naḥvetle** câme-ḥ'âbında

K8/28 Olurdı ḥasret-i ḥ'âb-ı ḥumâr-ı **naḥvet**-i nâz / Bûtân-ı 'âlem-i ḥüsnüñ nigâh-ı ṭannâzı

K24/4 Çeksün ḥumâr-ı zilleti ol kim bir iki gün / Ser-germ-i câm-ı **naḥvet** ü mest-i ğurûr olur

G9/4 Düşerdi manzara-i çâr-ṭâk-ı **naḥvetden** / Bu ḥüsn ile nâzar etseydi âfitâb saña

G51/8 Metâ' kes-mehâr-ı çârsü-yı maḥşerdür / Ko nâz u **naḥveti** şâhum ğurûrî n'eylerler

G90/4 Serşâr-ı mey-i **naḥvet** iken feyz-i şafâdan / Nev-devlet-i câhuñ dil-i ḥod-kâmı tehîdûr

G129/4 Ğamzeñi nâz ol kadar mest eylemiş kim 'âşıkâ / 'İşvesinden ğâh **naḥvet** geh müdârâ gösterür

G167/5 Nâ'îlî **naḥvet** ü câh ehli mu'ammer olamaz / Kimse zehri bu şifâ-ḥânede tiryâk edemez

G230/7 Arturdı nâz u **naḥveti** gül-şende gûyiyâ / Yüz sürdi ḥâk-i pâ-yı ḥudâvendigâra gül

G267/8 Dâğında kanlu penbeyi laht-ı dilüñ şanup / Ey Nâ'îlî o şerḥoş-ı **naḥvet** ḳoparmasun

G270/3 Olsañ da bu **naḥvetle** serîründe Süleymân / Bir mûr-ı za'îfî siper-endâz edemezsun

G309/5 Olmazdı dest-i **naḥvet**-i a' dâ der-âstîn / Dâmân-ı 'âfiyet-ṭalebân kûteh olmasa

G387/2 Ser-girân-ı nâz u **naḥvetdür** ki bî-pervâ olup / Meclis-i maḥşerde mest-i câm-ber-leb ğamzesi

naḥvetiyân [1] böbürlenenler, kibirlenenler.

K18/25 'Âşîr-i bâdeye kim luṭf-ı ṭab'ı virmiş feyz / Ḥumâr-ı **naḥvetiyân** neşve-i şarâb olmuş

nâ'il [5] muradına eren, isteğine erişen, ele geçiren. <ZL, OTAL>

K1/31 Ğam çekme Nâ'îlî ki şenâsı o ḥazretüñ / Erbâb-ı nâzmı **nâ'il**-i ḳurb-ı vişâl eder

K19/36 Nâ'îlî zinde-çerâğ-ı ḥarem-i luṭfuñdur / Eyle ol mürde dili **nâ'il**-i aḳşâ-yı emel

K24/17 Ey şadr-ı muḥterem ki şeref-yâb-ı ḥidmetüñ / Ḳadr u şerefle **nâ'il**-i 'izz ü ḥuzûr olur

K24/29 Bezmünde Nâ'îlî kadar olmaz neşâṭ-mend / Her düzaḥî ki **nâ'il**-i 'afv-ı Ğafûr olur

nâ'il olmak [1] ele geçirmek, erişmek, başarmak. <ÖTS>

K33/5 Ḥuldî eylerdi ferâmûş eger bir kere / Şeref-i şoḥbetine **nâ'il** olaydı İdrîs

Nâ'ilî [432] şairin mahlası.

K1/31 Ğam çekme **Nâ'ilî** ki şenâsı o ḥazretüñ / Erbâb-ı nâzmı **nâ'il**-i ḳurb-ı vişâl eder

K2/46 Nişâb-ı na'tuñ ile **Nâ'ilinüñ** oldur ümmîd / Ki cürmi mağfîret-i Ḥâlîḳa medâr ḳalır

K3/3 O zümrenüñ biri de **Nâ'ilî**-i bî-kesdür / Ki rûy-ı dil göremez baht-ı pür-'itâbında

K3/71 İlâhî eyleme şermende **Nâ'ilî** ḳuluñı / Du'â-yı bî-eşer ü ğayr-ı müstecâbında

K4/45 **Nâ'ilîyem** ki ferş-i pâ-yüñ içün / Ḥ'âce-i kâle-i du'â-yı dilem

K6/50 Zebân-ı nâṭıḳa-i **Nâ'ilîdür** ol bülbül / Ki bâğ-ı medḥinüñ olmuş hezâr destânı

- K7/59 Edüp mu‘āmele lutfuñla **Nā’iliyi** koyma / Girifte-dāmen-i teb-lerze-i ‘uqāb-ı şedīd
- K9/26 Biri de **Nā’ili** bī-kes ü tenhādur kim / Baht reh-güm-şude-i zulmet-i nisyān etmiş
- K10/36 Kıl **Nā’ili** du‘ā şeh-i zī-şāna ba‘dezin / De’b-i suhen-verān-ı bedī‘ü’l-beyān gibi
- K11/29 Erdi söz pâyāna şimdi hātıra ey **Nā’ili** / Mazhar-ı feyz-i qabūl olan du‘ālardur gelen
- K12/82 Müdde‘ā-yı dilūn ey **Nā’ili**-i şekve-tırāz / Fehm olunmaz mı yeter dağdağa-i kāl u maqāl
- K13/35 Tā şafha-i ‘ālem pür ola menkabetūñle / Nevg-i kalem-i **Nā’ili**-i nükte-serādan
- K14/59 Şāyeste görüp **Nā’ili**-i bī-dile medhūn / Luṭf eyle ki bir şā‘ir-i engüşt-nümādur
- K15/30 Kıl **Nā’iliyi** lutfuñla maḥşuş ki tā ḥaşr / Evşāfuñ ile menkıbe-pirā mı degildür
- K16/33 Hāseli’l-lah ki bu ‘irfān ile dergāhuñdan / **Nā’ili** dūr ola gerdūn-ı cefā-pişe yakīn
- K17/68 **Nā’ili** lāfı ko nazm āhırıdur eyle du‘ā / Ki olur mezheb-i dānişde şi‘ār-ı mesnūn
- K18/47 Söz āhır oldı du‘ā eyle **Nā’ili** ki du‘ā / Karīn-i şıdık ola elbet de müstecāb olmış
- K19/36 **Nā’ili** zinde-çerāğ-ı ḥarem-i lutfuñdur / Eyle ol mürde dili Nā’il-i aḫşā-yı emel
- K20/23 ‘Āhdūñde **Nā’ili** gibi bir cāmī‘-i funūn / Kim lubb-ı lāyihāt-ı ḥikemdür hünnerleri
- K22/33 Raṭbū’l-lisān-ı medhūn olup çarḥa nāz eder / Her biri **Nā’ili** gibi farṭ-ı sürürdan
- K23/53 Söz erdi **Nā’ili** pâyāna min-ba‘d eylesün ḥāme / Du‘ā-yı devletin taḫdīm taṭvīl-i kelām üzre
- K24/29 Bezmūñde **Nā’ili** kadar olmaz neşāt-mend / Her dūzaḥī ki nā’il-i ‘afv-ı Gafūr olur
- K26/27 Yine tiğ-i zebān-ı **Nā’iliden** dağ ber-dildür / Nigāhı gerçi şemşir-i każāya raḥne-āverdür
- K27/33 Dā’imā şevket ile böyle gazālardan gel / **Nā’ili-veş** desün erbāb-ı zebān ḥoş geldūn
- K28/59 Maḥşuş **Nā’iliyi** kapuñda kıl eyledūn / Elṭāf-ı gā’ibāne-i şāyān-terin ile
- K28/78 Kalmış cemende gül görüp ey **Nā’ili** hezār / Mir’āta qarşu bir nefes-i vāpesin ile
- K29/13 Ey ḥāme **Nā’iliye** olup sen de hem-zebān / Göster suhen-verāna bu fende mehāretūn
- K29/24 Fehm eylemekde ‘āciz olur **Nā’ili** gibi / Neḫkād-ı çārsū-yı ḥired kadr ü kıymetūn
- K30/34 **Nā’ili** buldı kaşideyle temeddūh pāyān / Bir du‘ā kaldı hemān zeyl-i kelāmumda benüm
- K31/11 Luṭfuñ gedā-menişlere yād etse **Nā’ili** / Āşār-ı midḥatūñle tarab-nāk-i ‘id olur
- K32/10 Çıkarma şi‘ri gibi **Nā’iliyi** hātırdan / Ki ol şadefçe bu dürrūn qarār-gāhıdur
- K33/16 **Nā’ili-veş** garaz ihlāş-ı ‘ubūdiyyetdür / Yoksa dīrīne ‘adūdur felek-i dūn u ḥasīs
- K34/27 **Nā’ili** eyle Ḥudādan baht u iḫbālin recā / Erdi hengām-ı du‘ā buldı kaşide gāyeti
- K37/18 Sa‘ādet-i ezeli **Nā’ili** anuñ ki ola / Penāh-gāh-ı każā cāy-ı istinādı kadar
- M1/VII/7 Tāk u rivāk-ı ‘arşa tezelzül virüp tamām / Çarḥuñ da **Nā’ili** gibi ḳaddin ḥam eyledūn
- M3/XII/1 Ey **Nā’ili** günāha gelür ḥalk-ı ‘āleme / Ḥırmān imiş netice-i āmālümüz deme
- M4/VI/1 **Nā’ili** cân u gönülden saña ‘āşık mı degil / Da‘vī-i ‘ışık u ḥulūş eylese şādık mı degil
- M5/VI/8 Bil cürmüñi **Nā’ili** ḥāmūş ol / Ol şūḥa niçün ‘azāb edersün
- M6/V/1 Şerm-i evşāfuñ olup ‘ıkdū’l-lisān-ı **Nā’ili** / Olmadı envār feyz āyīnesinde münceñ
- M7/V/1 Ne mümkindür bula ey **Nā’ili** ḥük-m-i każā tağyir / Bozulmak mümteni‘ dūr ser-nüvişt-i ḥāme-i taḫdīr
- M8/VII/1 Olursun **Nā’ili-veş** gördüğüm maḥbūba efgende
- M9/I/3 **Nā’ili-veş** olma maḥrūm-ı temāşā-yı cemāl / Diḳkāt-i eşkāl-i dehr ol dem ki kūr eyler seni
- M12/I/7 Ne deñilü **Nā’ili** şāyān-ı tertīb-i cezā olsa / Cenābuñdan şefā‘at mültecādur yā Resūla’l-lah

- G1/5 Bu lu‘bed-gāhda ey **Nā’ilī** bilmekdedür hikmet / Ne zîr-i hırkandandır heft taş-yı nîl-gün peydā
- G2/5 Ermez mi **Nā’ilī** dem-i şubh-ı hîdāyete / Olmaz mı gonce-zâr-ı emel şebnem-âşinā
- G3/5 Eylemem maẓmûnına Cibrîlî maḥrem **Nā’ilī** / Ğamzeler kim fitneden ifşâ-yı rāz eyler baña
- G5/5 **Nā’ilī** dāgam bu ḥasretten ki āhum gösterür / Reng-i ḥākistrede pā-ber-cā bu gerdünî baña
- G6/6 **Nā’ilī** i‘cāz-ı nuṭkumdur ki eyler ter-zebān / Ḥāme kim şem‘-i şebistān-ı taḥayyüldür baña
- G7/5 Tavḳ-ı zencîr-i rızā-ber-gerdenüm ey **Nā’ilī** / Bu kuhen dārü‘ş-şifā mādām meskendür baña
- G8/5 Nigāh-ı mestün ile bildi āşinā idügin / Baçınca **Nā’ilī**-i ḥānümān-ḥarāb saña
- G10/5 **Nā’ilī** şāḥa-i pür-sünbül-i firdevse döner / Büy-ı zülfin getirürse ḥarem-i cāne şabā
- G11/7 Ey **Nā’ilī** o ṭurra ki çevgān-ı fitnedür / Pāmāl iken rübüdesidür gūy-ı āfitāb
- G13/5 Farṭ-ı hücum-ı nāzdan ol şūḥa **Nā’ilī** / Reng-i şarāb-ı ‘işve olur perde-i ḥicāb
- G14/5 Olur mezāk-ı ḥaḳîḳatde **Nā’ilī** hem-reng / Ḥumār-ı derd-i keder neşve-i ‘amīm-i ṭarab
- G16/5 Çıkdı gînâ-yı vaşlumuz aḡyāra **Nā’ilī** / Dil-ber zekāt-ı ḥüsnüni muḥtāce virdi hep
- G17/5 Ey **Nā’ilī** vedā‘-ı gül-i bāḡ u rāḡ edüp / Mehcür-ı yār u dār u diyār oldu ‘andelīb
- G18/5 Bizüz ey **Nā’ilī** ol rû-siyāh-ı şerm ü ḥaclet kim / Sevād-nāme-i a‘mālümüz sehv ü ḥaṭādur hep
- G19/5 Peymāne lede pür gerek ey **Nā’ilī** bu şeb / Lebrîzdür terāveş-i mihr ile māh-tāb
- G20/5 Ey **Nā’ilī** mü‘eşşir olup āh-ı ‘andelīb / Ruḥsār-ı gülde zāhir olur gāh gāh tāb
- G21/7 Ey **Nā’ilī** terāne-i kilküñden oldılar / Rūḥāniyān-ı maşṭaba-i intibāh mest
- G22/5 Kem cur‘a-i ḥaṭā ile ol günde **Nā’ilī** / Ḥ‘āb-ı ḥumār olur sebeb-i intibāh-ı mest
- G23/5 Āşüb-ı dil-i **Nā’ilī**-i bî-ser ü pādur / Ol ḡamze-i maḥmûr u o çeşm-i siyeh-i mest
- G28/5 Dûd-ı dil ü eşk-i **Nā’ilîdür** / Bu ṭārem-i nil-gûna bā‘iş
- G29/7 Sipirhûñ bü‘l-‘acebdür **Nā’ilī** devr-i çep-endāzı / Gehî şulḥ u gehî nāverd gāhî rāst gāhî keç
- G30/7 Ḥarābiyuz o meyün **Nā’ilī** ki cur‘asıdur / Şabāḥ-ı ḥaşre dek ārām-ı ḥāṭır-ı Cemşîd
- G31/5 Rûze-dār-ı ḥ‘ān-ı yağmā-yı vişāle **Nā’ilī** / Ğurre-i māh-ı muḥarremdür hilāl-i cām-ı ‘îd
- G32/5 Ḳalur mı zinde meger şem‘-i bād-ı āh gibi / Bu rûzgārda ey **Nā’ilī** çerāḡ-ı ümîd
- G33/5 Cefā-yı dehre olan **Nā’ilī** gibi mu‘tād / Olur telāfî-i baḥt-ı siyāhdan nevmid
- G34/5 Bu ḥüşk sâlde ey **Nā’ilī** ne mümkindür / Ola şüküfte bahār-ı ḥadîḳa-i ümîd
- G37/5 Pāmāl-i nāz eder bir gün seni ol şeh-süvār / Dem gelür ey **Nā’ilī** bir mûra da i‘zāz olur
- G39/5 Bir āşinā nigāhuña degmez mi dostum / Kūyuñda **Nā’ilī** nice demdür ḡarîbdür
- G40/6 ‘Ārif oldur kim erüp ‘ayne‘l-yaḳîne **Nā’ilī** / Çeşm-i cānın dūr-bîn-i ḥākdān-ı rāz eder
- G41/5 **Nā’ilī** inkār edenler ṭab‘-ı mu‘ciz-gūyuñı / İḥtirā‘-ı ḥāme-i siḥr-āzmā bilmez nedür
- G44/7 Kilk-i siyāh-ı māşīṭa-kār elde **Nā’ilī** / Kuḥl-i cevāhir-i suḡene mîl-dānlanur
- G45/5 Tenhā-nişîn-i maşṭaba-i ‘işḳ **Nā’ilī** / Nuḳl u şarāb u sāḡar u ḥum-ḥāne kendidür
- G46/5 Dû rûze ‘işreti ey **Nā’ilī** ḡanîmet bil / Ḥumār-ı ye‘s ile şahbā-yı ārzû biledür
- G47/5 Dem-i şehirde görür **Nā’ilī** ‘aḳîḳ-ı meyün / Kemîne cur‘asını aḥter-i Yemen maḥmûr
- G49/7 Olma fırîb-ḥurde-i iḳbāl-i rûzgār / Ey **Nā’ilī** şaḳın hele idbārı saḥt olur
- G50/7 Bûstān-fürüz-ı gülşen-i cāndur o gonceyi / Ey **Nā’ilī** ḳaṭîfe-i surḥu siyāh açar
- G51/9 Nāzar vifāḳ-ı aḥibbāda **Nā’ilī** yoksa / Nifāḳ-ı bed-güherān-ı cesûrî n‘eylerler

- G52/5 Şafâ-yı neş'e-i idrâki **Nâ'îlîden** şor / Ki münkirân-ı mezâyâ-yı keyf bilmezler
- G53/5 Sâye-i zülfi düşdüğü yerleri **Nâ'îlî** gören / Farq edemez diyâr-ı Çîn memleket-i Hıttâ mıdur
- G55/5 Toğmaz mı âfitâb-ı kadeh bezme **Nâ'îlî** / Kâbil midür humâra taħammül dem-i şehir
- G56/5 Kuvvet-i nuṭkuñ getürsün fi'l-i i' câza kalem / Sende yârân **Nâ'îlî** hayşiyet ümmidindedür
- G59/5 Gâh olsa küh küh ğamuñ **Nâ'îlî** gönül / Duşvârî-i nişib ü firâzından incinür
- G62/5 Baĸ **Nâ'îlî** bu nazm-ı selîsün suṭırına / Emvâc-ı selsebîl-i bihişt-i kemâli gör
- G63/6 Ne rind-i bâde-keşüz **Nâ'îlî** ne zâhid-i hüşk / Bize ne meykede ne hânkhâh lâzımdur
- G65/10 Maḥşerde **Nâ'îlî-veş** pür-bâr-ı cürm-i 'ışk ol / Dâdâr-ı ḥaşra kendün mîzân-ḥarâb göster
- G66/7 Ey büt-i nâz etse ger vaşf-ı lebün **Nâ'îlî** / Her nefesi pâyec-i 'İsî-i Meryem bulur
- G68/5 Suḥen ey **Nâ'îlî** 'ârî gerek temyîz-i maḥlaşdan / Bu dâniş-gehde zâta ğâlib olmaĸ nâm müşkildür
- G69/6 Ben **Nâ'îlî** mühendis-i nazmam çeh-i devât / Risto-yı ṭab'uma raşad-ı intibâhdur
- G70/5 Bî-behre-i sa'âdet-i âdâb **Nâ'îlî** / Olmaz mu'ammer olsa da 'âlemde ḥâr olur
- G71/5 Eylemez her kim 'ayâr-ı ḥüsne raĸbet **Nâ'îlî** / Kadr-i 'âşık dil-ber-i sîmîn-berinden bellidür
- G72/5 Şi' rûñ ki ğıḫta-kerde-i i' câzdur ḥaşûd / Ey **Nâ'îlî** baĸarsa da ḥaşmâne reşg eder
- G73/7 Ey **Nâ'îlî** semâ' künân heft beytüñe / Seyyâregân-ı çarḫ bu nüh ṭâĸdan kıpar
- G74/5 Ey **Nâ'îlî** nihâl-i siyeh-bâĸ-ı baḫtdan / Ne ğonce-i emel ne gül-i ârzü kıpar
- G75/5 Bu hengâm-ı şaĸabda **Nâ'îlî** maḥbûb ile meyden / Çemende cûylar âyîne-i naĸş-ı ferâĸuñdur
- G76/6 Ey **Nâ'îlî** şaĸın dem-i serd-i hezârdan / İncinme cevrine daĸı ol mâh tâzedür
- G77/7 Vaĸt-ı cûş-ı erbâb-ı suḫendur **Nâ'îlî** / Eylesünler ṭarḫ-ı şî'ri dil-ĸüşâ nevrûdur
- G78/5 Nazmuñ maḫal maḫal getürüp **Nâ'îlî** delîl / Şeh-nâme-i belâĸate düstür yazdılar
- G79/5 Leb-teşnegân-ı dâĸ-ı ğamuñ **Nâ'îlî** gibi / Elmâs-rîz-i zâ'ika-i merhem oldılar
- G80/5 **Nâ'îlînün** gözedür ḫâṭır-ı mecrûḫın o yâr / Dest-i luṭfin ki ser-i zülf-i perîşâna şunar
- G81/6 Güy-i ser-gerdânyuz biz şâh-ı ḥüsnün **Nâ'îlî** / 'İşvesinden ṭutsa zülfin der ki çevĸânım mıdur
- G82/5 Göz ĸörüp dil sevmiş ammâ bilmem ol büt **Nâ'îlî** / Dil-pesend-i şâhid-i ṭab'-ı suḫen-dânım mıdur
- G83/5 Erişmez ĸavırına ĸavvâş-ı Fikret **Nâ'îlî** ṭab' uñ / Dür-i ĸüftârını bir baĸr-ı bun-nâ-yâbdan söyler
- G84/5 Bu fenâ lüccede ey **Nâ'îlî** ser-geşte / Güşe-i ḫâṭruñ emvâca mı ĸirdâba mıdur
- G85/5 Mühhem nücumı gibi sipihrûñ de **Nâ'îlî** / Vefĸ-ı keremde ṭarḫ-ı niĸâṭı ne ĸünedür
- G86/5 Bâzâr-ı feyz-i nâmiye der-kâr **Nâ'îlî** / Enhâr ile şükûfelerün ihtilâṭı var
- G87/9 Olanlar **Nâ'îlî** imzâ-nüvis-i ḫüccet-i ḫübî / Gönül mülkini istiĸlâl edüp merbûḫ yazmışlar
- G88/7 ĸavĸâ-yı salṭanat bu serây-ı sipencde / Ey **Nâ'îlî** selâmet-i dervîşi gösterür
- G89/7 **Nâ'îlî-veş** bizi de aĸladan ey meh şeb ü rûz / Ḥasret-i gerden ü efsûs-ı ĸirîbânıñdur
- G91/5 ĸarîb şûḫ iledür **Nâ'îlî** mu'âmelemüz / Nigâh-ı ḥasrete pâdâş-ı iştîyâĸ ister
- G92/5 **Nâ'îlî** nâḫûñ-i çengâl-i meh-i 'îd üzre / 'Ârifûñ laḫt-ı dil-i sîne-ḫırâşı ĸörünür
- G93/5 Sulṭân-ı çâr-bâliş-i 'ışk oldı **Nâ'îlî** / Ey âh düd-ı pür-şereründen otaĸ vir
- G94/5 Sözüñ ey **Nâ'îlî** olmazsa da şâyeste-i taḫsîn / Yine bir ṭarz-ı ḫâş-ı şûḫdur bir özge vâdîdür
- G96/5 **Nâ'îlî** zmezeme-i nây-ı kalem destüñde / Çâşnî-senc-i mezâyâ-yı ṭabî'at ĸörünür
- G97/6 Zâṭı eşrâf-ı zamânıñ **Nâ'îlî** ma'lûmdur / Ehl-i 'ilmüñ kim şorar zâṭn zamânın kim bilür

- G98/9 Mestüz ol cām-ı fenādan ki kenārındaki ḥaṭṭ / **Nā'ili** nice Şenāyī nice 'Attār okudur
- G99/5 Ġarīb daḥmedür ey **Nā'ili** bu heft evreng / Ki bir degil nice Behrām-ı bī-ḥuceste yatur
- G100/7 Ketm-i rāz-ı 'ışk mümkindür demekden **Nā'ili** / Ḥ'āhişün tıfl-ı dil-i āgāhı söyletmek midür
- G101/5 **Nā'ilinün** dil-i pür-dāğına da luṭf etsün / 'Āşıkuñ derdine durmaz nigeḥün çāre bulur
- G102/6 Ḥaşır-i köhne sitebraḳla **Nā'ili** birdür / Bu ḥākdān-ı fenāda bisāṭ bilmezler
- G103/5 Sehl idügin işitmemiş miḥnet-ı ḳurbdan firāk / Bizden o şūḥa **Nā'ili** fikr-i kenāre bir midür
- G104/5 Piyāle ṭutmağa yok elde **Nā'ili** ḳudret / Elümde ra'şe derūnumda ızırābum var
- G105/5 'Uşşāka **Nā'ili** görünür dūd-ı āhdan / Ol şu'le kim Kelīme şecerden zühür eder
- G106/7 Baḳ çeşm-i iltifāt ile eş'ār-ı pākine / Āsar-ı ṭab'-ı **Nā'ili**-i ḥoş-edāyı gör
- G107/5 Degildür tāze-gū yārāna peyrev **Nā'ili** ammā / Yine inkār olunmaz şā'ir-i nāzūk ṭabī'atdur
- G108/5 **Nā'ili** mu' cize-perdāz-ı füsün olsa o leb / Rūḥ-ı ḳudsiyi bile bī-ḥaber-i rāz şanur
- G109/5 **Nā'ili-ves** olup iḥrām be-düş-ı zülfüñ / 'Arafāt-ı ruḥuña oldı şitābān diller
- G110/5 Ḥuṭūṭ-ı cevri ile pür şafḥa şafḥa-i eyyām / Lisān-ı baḥtumuñ ey **Nā'ili** deşişesidür
- G111/5 Şaḳın seylāb-ı eşk-i **Nā'iliden** kim olur bir gün / Nuḳuş-ı levḥ-i ḥ'āhiş ḥāṭır-ı rencideden mestür
- G114/5 Ey **Nā'ili** sözüñde bu dil-keş ḥayāllerün / İ' cāz dur ki nev'-i beşerden zühür eder
- G115/5 Sevdā-yı ḥāl-i 'ārız-ı dil-berde **Nā'ili** / Nāf-ı ḡazāl-i mihr giribān-deridedür
- G116/7 Ṭūṭi-i ṭab' a **Nā'ili** feyz-resān-ı nuṭḳ olup / La'l-i lebiyle dil-berān ḳand-ı nebāt virdiler
- G117/5 Baḳ ruḥ-ı pür-ḥāline i' cāz-ı ḥüsn-i yārı gör / **Nā'ili** ḥāşiiyet-i āteş ki 'anber-sūzdur
- G118/5 Dū çeşmün **Nā'ilinün** şimdi dāmānın ṭutar ammā / Giribān-giri maḥşerde ol iki āfetün kimdür
- G119/5 Temāşā-yı bihişt eyler görenler **Nā'ili** ḥüsnin / O büt kim çin-i zülfi raḥne-i bünyād-ı imāndur
- G120/6 **Nā'ili** ḥāṭıra-i bīm-i ḳazā yok bizde / Rind-i āgāh bu ma'nāda te'emmül mi eder
- G122/5 Maḳşūd **Nā'ili** ser-i kūy-ı vişāl ise / Mecnūna deşt ü Kūhkene Bī-sütün yeter
- G124/5 Ne efsün-kār olur ey **Nā'ili** şı' rün ki lafzından / Zebān-ı reşg-i mu'ciz-kār-ı ma'nī elken olmışdur
- G126/6 **Nā'ili** ḥün-ı ciger zād-ı ṭarīḳ-ı ḡamdur / Merd-i rāh olmayana zād-ı sefer virmezler
- G127/5 Yine tūğ-i zebān-ı **Nā'iliden** dāğ ber-dildür / Nigāhı gerçi şemşir-i ḳazāya raḥne-āverdür
- G128/5 Ol kıyāmet ḳad ki nev-resdür daḥi ey **Nā'ili** / Dehri pür-āşüb-ı rustā-ḥiz-i ferdā gösterür
- G129/5 Cilve-gāhın maḥşer-i nireng edüp ey **Nā'ili** / Fitne vü āşūba ol ḳāmet temāşā gösterür
- G130/5 Tīşe-i cevri **Nā'ili** ḡam mı çeker ḥarāb-ı 'ışk / Āfet-i ḥānümān-ı dil āh-ı 'adū-nevāzdur
- G131/5 Nigāh-ı luṭf-ı umar kūyuñda gāhī **Nā'ili** senden / Egerçi ḥāk-i pāye müdde'ā taḳrīr olunmuşdur
- G132/5 Ol rind **Nā'ili** k'ola hem-reng-i küfr-i dīn / Zünnār ü sübhā lāzime-i dest ü düş olur
- G133/11 **Nā'ili** gördüğümüz nüşha degil çarḥ bizüm / Baḡal-ı tengümüze cild-i muṭallā şıḡmaz
- G136/5 Bu şifā-serāçede **Nā'ili** bilineydi nabz-ı mariz-i 'ışk / Elümüz alup ol ṭabīb-i cān yine eyler idi 'ilācumuz
- G137/5 Nüşha-i rāz-ı mezāyā-yı ḳazāyuz **Nā'ili** / Pīş-i eṭfāl-i hevesde gerçi levḥ-i mektebüz
- G138/5 Ḳulzum-i 'ışkuz ki olur **Nā'ili** / 'Arş-fiken-i mevc-i nuḥustinümüz
- G139/7 **Nā'ili** ḳa'r-ı baḥr-ı ma'nāda / Şādef-i dürr-i nāb der-baḡalüz
- G140/8 Ne sıfāl isterüz ne sāḡar-ı Cem / **Nā'ili** biz ki neşve-dār-ı ḡamuz

- G142/5 **Nā'ili** bir gün olup rāh-ı 'ademde pāmāl / 'Işka āyine iken tîre-derün hāk oluruz
- G143/9 **Nā'ili** dîde-i hāk-bîne hüveydā görünür / Mevķıf-ı dārda ser-bāzī-i Maṣṣūr henüz
- G144/7 Ey **Nā'ili** mülāyemet eylerse rüzgār / Emvāc-ı selsebīl ola tūfān-ı baḥtumuz
- G145/6 Biz **Nā'ili** kalem-rev-i ğam şehriyāriyuz / Hāk-i siyāh-ı faķr u fenā tāt u taḥtumuz
- G146/7 Şahbā-yı vaḥdetün ki ḥum-ı ser-be-mihriyüz / Ey **Nā'ili** izā' at-ı ser-cüş eder miyüz
- G147/7 Nifāk-pişelerün **Nā'ili** bu meclisde / Ğarīme-ḥ'ān-ı füsün-kārī-i ṭarablarıyuz
- G148/7 Gerden-fırız-ı 'ışķ idi Maṣṣūr **Nā'ili** / Bir cān için ki eylemedi dārdan ğüriz
- G149/6 Ğarābet olmsa ma' nāda **Nā'ili** naẓmuñ / Ğarībdür bu ki elfāzı āşinā düşmez
- G150/5 Mādām **Nā'ili-veş** ter-dāmen-i hevāyuz / Ey 'aķl ey dil ey cān hep pāy-der-gilüz biz
- G152/5 Şaṭranc-bāz-ı naṭ' -ı kemālüz ki **Nā'ili** / Etmez ķabūl-i ṭarḥ-ı tekellūf zemīnümüz
- G153/7 **Nā'ili** neşve-i pūr-zūr-ı suḥenle dehrün / Ḥaşre dek bezmini müstaġnī-i şahbā ederüz
- G155/5 Cibrīle rāzın açmaya bir dil ki **Nā'ili** / Hem maḥrem-i teġāfūl ola hem nedīm-i nāz
- G156/5 Ey nev-niyāz olma şaķın **Nā'ili** gibi / Ālūde-i taşavvur-ı 'özr-i ğünāh-ı nāz
- G157/6 Tünd-bād-ı cevri ile pejmürdedür ey **Nā'ili** / Ğonce-i ḥāṭır gibi mecmū' a-i aḥvālümüz
- G159/5 Biz **Nā'ili** bu za' f ile bu cism-i zerd ile / Pāmāl-ı rāh-ı zillet olan kāh-ı ḥasretüz
- G160/5 Zülfinden almaġa dili yok çāre **Nā'ili** / Ḥayfā ki ķaldı kāfir elinde esīrümüz
- G161/5 **Nā'ili** bir kāhdan da bī-vücūd olsaķ yine / Bār-ı cürm-i 'ışķ ile mīzān-ḥarāb-ı maḥşerüz
- G162/6 Baķup ol ḥāle şorma **Nā'iliden** nāfenün ḥālīn / Bu ders-i ḥayret-efzāyı ciger-ḥūn olmayan bilmez
- G164/8 Az görme **Nā'ili** ne kadar bī-vücūd isek / Cān gibi feyze ķābil olan ḥalvetīlerüz
- G165/5 Olduķ dūr-i ḥaķīķate ey **Nā'ili** şādef / Kān-ı cevāhir-i suḥenün la' l-i nābiyuz
- G166/6 Felek girerse kefi **Nā'iliye** dāmānuñ / Senünle maḥkeme-i Girdgāra dek giderüz
- G167/5 **Nā'ili** naḥvet ü cāh ehli mu'ammer olamaz / Kimse zehri bu şifā-ḥānede tiryāk edemez
- G168/5 Ma' nī-i rengīn ile bāġ-ı suḥende **Nā'ili** / Nev-şukufte bir ğül-i sīrābdur endişemüz
- G169/5 Ṭürümüz maḥv-ı tecellīdür bizüm ey **Nā'ili** / Len-terānī neşve bir cām-ı ḥiṭābuñ mestiyüz
- G171/5 Neşve-ver-i ḥayrete bir gelür ey **Nā'ili** / Rıṭl-ı ğirān-ı vişāl dūrd-i ayaġ-ı heves
- G172/5 Pāmālün edüp **Nā'ilīyi** eyledün efsūs / Şeh-rāh-ı belāda o leked-kūbı ferāmüş
- G174/5 Ey **Nā'ili** fūrūġ-dih-i 'ālem-i vücūd / Ķandīl-i āfitābı sirāc-ı dil eylemiş
- G176/5 Olurmuş āb-ı germ-i dīdeden dil **Nā'ili** pūr-tāb / Maḥabbet şehrinün germ-ābesinde külḥen olmazmış
- G177/7 Ne **Nā'ili** ne mecāl-i vaṭan ne tāb-ı sefer / Nifāk-ı baḥt ile ḥāṭır-şikest olup ķalmış
- G178/8 Dil-i ferzāne bir uğranmamış semt iḥtiyār etmiş / İşitmiş **Nā'iliden** mülk-i naẓma yād ayaķ başmış
- G179/7 Ma' ānī gevherin etmekde ṭab' uñ **Nā'ili** işār / Ṭılısmin feth edüp gencīne-i 'irfāna el şunmuş
- G180/7 Yaķar ey **Nā'ili** Cibrīli dāġ-ı reşg-i ķıssīsı / Maḥabbet sūmenāt-ı fitnedür ḥūsn-i bütān āteş
- G181/5 Terennüm-sāzıdır ey **Nā'ili** ervāḥ okunduķça / Zihī naķş-ı bedī' -i ḥūsn kim ol rüya baġlanmış
- G182/5 Senünle **Nā'ili** kaçmaz o büt hem-ḥ'ābe olmaķdan / Bilür 'ıķd-i maḥabbet sāde bir pehlūya baġlanmış
- G183/7 Riyā-yı maḥz imiş ey **Nā'ili** 'ibādet-i ḥalk / Zülāl-i feyz birīķ-i vuzūya şıġmaz imiş
- G184/7 Buluñ imdādına ey dīde sen de **Nā'ilinün** kim / Cerāḥat dāmen-i zaḥm-ı dil ü cānını devşürmüş
- G185/5 Atmış niķābı çeḥreden ol şūḥ **Nā'ili** / Naķd-i cemālī ķise-i iḥrāza şıġmamış

- G187/5 Ey **Nā'ili** mülâhaza-i vaşl-ı yâr ile / Biñ 'ömr-i cavidâna deger bir dem-i neşât
- G188/7 Yek-rengî-i maḥabbet eder cân-ı 'aşıkı / Ey **Nā'ili** muşâhib-i ğam hemdem-i neşât
- G189/8 Recâ-yı feyz-i terakķide **Nā'ili** degilüz / O ṭab'-ı pāk-i ma'ânî-tırâzdan fâriğ
- G191/5 **Nā'ili** sîneye çek yârı ki ṭurdukça olur/ Şadef-i sinede ol gevher-i şehvâr laṭîf
- G192/5 Yine ey **Nā'ili** şādâbî-i berķ-ı nighdendür / O çeşm-i nîm mestün ḥancer-i âzârı tîz olmağ
- G193/5 Ne söylesün görüp ol şûhı **Nā'ili** 'uşşâğ / Deger mi âhdan el ruḥşat-ı niyâz olıcağ
- G194/5 **Nā'ili** mu' terif olsa n'ola cürm-i 'ışka / Yâr cevvr etmez o bî-dilde günâh olmayıcağ
- G196/5 Olmazsa eger **Nā'ili**-i ḥaste-dil efsûs / Pirâye-dih-i vuşlat u ğam-pîşe-i 'aşık
- G197/5 Çîn-i ebrû-yı 'iṭabuñ ki nevâzişler eder / Ḥûn-behâ-yı dilidür **Nā'ili**-i bîgünehün
- G198/5 **Nā'ili** virdi heves-kârî-i vuşlatla ḥurâş / Levḥ-i maḥfûz-ı dil-i yâre sevâd-ı günehün
- G199/5 **Nā'ilîdür** yine her ḥâl-i ile ey âfet-i cân / 'Âşık-ı ḥaste-dilün bî-ser ü sāmân-ı ğamuñ
- G200/5 **Nā'ili** dâğ-ı dil-i köhne-bahâr-ı ğam olup / Gülşene açılalum tâze gazeller diyerek
- G203/5 Eyledün **Nā'iliyi** şîve-i güftâruñ ile / Ḥayret-âlûd-ı ğamuñ şîfte-i eṭvâruñ
- G205/6 Zülfüne çekdi dil-i **Nā'ili** pāmâli / Ḥâne-sûz-ı eşer-i ṭâlî'-i dündür çeşmün
- G206/7 Derdünle **Nā'ili** gibi kan ağlasun gözüm / Sensüz geçerse bir demüm olsun zamân-ı merg
- G208/8 **Nā'ilînüñ** ṭab'-ı pâkinden ne gevherler çıkar / Ol hüner gencînesin ol ma'rifet kânın görññ
- G210/5 **Nā'ili** 'âlem-i teslîm ü rîzâyuz ki bizüm / Kaçar âhû bereden şîrleri pîşemüzün
- G211/7 Bu iktidâr nedür **Nā'ili** suḥende meger / Cenâb-ı 'İşmetî-i bî-niyâzdan geldün
- G212/8 Mir'ât-ı âfîṭâb gibi hem raķîķ ü şâf / Hem çeşm-i **Nā'ili** gibi ḥûn-pâş gerdünñ
- G213/5 Evvel ḥelâki **Nā'ili**-i dil-rübüdedür / Raḥşında tîğ-i şâ'ika-reng-i nigâhımuñ
- G214/11 Zehr-âbe-nûş-ı ma'şîyet ol **Nā'ili** gibi / Ḥulvü'l-mezâķ-ı rağbet-i mâ'ü'l-ḥamîm iseñ
- G215/5 İşte meydân-ı suḥen var ise gelsün **Nā'ili** / Ser-ķalem-den böyle mu'ciz ihtirâ'ı kimsenün
- G218/8 Ey **Nā'ili** bu maḥkemenün şad cihân-hüner / Sulṭân-pesend eder mi 'uyûbın ne añladuñ
- G220/5 Ḥalk-ı 'âlem **Nā'ili** hem-câh-ı İskender velî / Bî-ḥaber âyînesinden sîne-i bî-kînenün
- G221/5 Bu iddi'âda ise **Nā'ili** zâlimler / Ķalur kıyâmete şekvâsı dâd-ḥ'âhumuzun
- G222/6 Ey **Nā'ili** serencal-i kevn ü fesâdda / Hergiz şafâ-yı 'âlem-i tecrîdi görmedük
- G223/5 Devr-i ḥil'ata bulmamağa **Nā'ili** güzâr / Peyķân-ı âh-ı dil felege muttaşıl gerek
- G224/5 Bâğ-ı bihişt ise eşeri şüre-zâr olur / Sen **Nā'ili** bu giryeyi her ķande eyleseñ
- G225/6 Olup cemâline ey **Nā'ili** nazar ḥayrân / Ḥayâli gibi olur pây-mâli Şuhfinün
- G230/11 Düşdükçe ḥâk-i pâyüne bî-tâb-ı reşg olur / Rûy-ı niyâz-ı **Nā'ili** şerm-sâra gül
- G231/5 Ṭavķ-ı rîzâ der-gerden-i teslîmdür ey **Nā'ili** / Efsûn-ı zülf-i yâr ile zencîr-i sevdânüñ gönül
- G232/5 **Nā'ili-veş** n'ola aḥvâli perîşân olsa / Naķş-ı ḥüsñüñ görüp âşüfte-nihâd oldı gönül
- G233/5 **Nā'ili-veş** olmasañ âb-ı ḥayât-ı ğuşşa-nûş / Zinde-i câvid olurduñ mürde olmazduñ gönül
- G234/6 Maḥbûb u meyle eglene-gör **Nā'ili** gibi / Ķam 'âleminde ğuşşa diyârındasın gönül
- G235/5 Çıķa seyrâna yine nâz ile dâmen-keş olup / Virse de **Nā'ili**-i bî-ser ü sāmânına el
- G236/5 Ḥâkden ref' cyleyüp şâhum demişsün **Nā'ili** / Kuşte-i şemşîr-i bî-dâd-ı nigâhumdur benim
- G236/7 Âyîne-i dili saña şunsun mı **Nā'ili** / Sulṭân-ı mülk-i 'ışķ gedâlık mı eylesün

- G237/5 **Nā'ili** o zülfin o kâfir ki perîşân eyler / Etdürür dillere her lahzada bin âh neşim
- G238/5 Yüzine bakmayup ağıyar yanında der imiş / **Nā'ili** cevruma eyler mi tahammül görelüm
- G239/7 Benüm o şâ'ir-i sâhîr-i **Nā'ili** şî'rüm / Olursa mu'ciz eger i'tinâ nedür bilmem
- G241/5 **Nā'ili-veş** seni gördükçe perîşân oluram / Ham-ı zülfünde dil-i hâl-i tebâhı göremem
- G242/5 Refî' imiş tütalum **Nā'ili** bu heft iklim / Zevâl-i devlet-i Behrâm-ı Gûrî n'eyleyelüm
- G243/6 Zihî revâc-ı suhen **Nā'ili** zihî dâniş / Tılsım-ı nikbet olan i'tibâra meftûnam
- G245/6 Ey **Nā'ili** bulur cân bir nefhadan tesellî / Olmazsa zülf-i müşğîn haţt-ı mu'anber olsun
- G246/7 Levh-i dilden kılmadan maḥv-ı rûsûm ey **Nā'ili** / Sûmenât-ı fitneyüm naş u nigârûmdan şaḥın
- G247/6 Seyl-efgen olma raht-ı dil ü câna **Nā'ili** / Ol haţ-reside mâh-ı siyeh-hâleden şaḥın
- G249/8 **Nā'ili** sâgar-ı lebrîz-i hayâtun efsûs / Hîsse-dâr olmadı kem-neşve-i iḥsânından
- G250/5 Devlet-i pâ-bûsıdur yârûn ey **Nā'ili** / Pâymal-ı rûzgâr-ı dün iken maḥsûd eden
- G251/7 'İllet-i âzarı ancak renc-i istiğnâ ise / **Nā'ili** bîmârî-i çeşmünde nokşân görmesün
- G252/5 Nazm-ı pâkûn **Nā'ili** germ-âşinâ-yı ehldür / Sûz-ı dilden bî-ḥaber efsürde tab'ân görmesün
- G253/5 **Nā'ili** noktasıdur dağ-ı süveydâ-yı dilün / Levh-i ḥâtırda olan ḥâsıl-ı ma'nâ-yı cünûn
- G254/6 Hâsidi eylemezdi lâl olmasa kil-i **Nā'ili** / Mükḥale-i devâtta çeşm-i hayâle mîldân
- G255/5 Cihân-ı âfiyet pür-fitnedür ey **Nā'ili** şimdi / O milk-ârâ-yı âşûbuñ nigâh-ı bî-amânından
- G256/7 **Nā'ili** buldu kütüḥâne-i faẓl u edebûn / Târ-ı şîrâze-i mecmû'a-i 'irfânı ucın
- G257/5 Zülfinün bâd-ı şabâ **Nā'ili** her târında / Gösterür rişte-i aḥvâl-i perîşân ucın
- G258/5 Helâk-ı şerm olurun **Nā'ili** ḥicâbumdan / O bî-edebîlûgi kim yâre gâh gâh ederin
- G260/6 Yok âh-ı **Nā'ilide** ḥaber söyle ey şaba / Taḥrîk eden o zülf-i perîşânı sen misün
- G261/5 Şebâtı olmayıcaḥ **Nā'ili** bu merḥalede / Dû rûze devlet-i pâ-der-riḳâbı n'eylersün
- G262/5 **Nā'ili** tâb u teb-i nâ'ire-i ḥışm-ı Hudâ / Hîç bir ferdi esîr-i teb ü tâb eylesesün
- G264/6 **Nā'ili** nüh felegün âyînesin seyr etsün / Nâveg-i âh-ı dil-i 'aşîḳı nâ-ceste gören
- G267/8 Dâğında kanlu penbeyi laht-ı dilün şanup / Ey **Nā'ili** o şerḥoş-ı naḥvet ḳoparmasun
- G268/5 İmdâd eder cerâḥat-ı hicrâna **Nā'ili** / Dâğ-ı belâ cigerde gerek serde olmasun
- G271/5 Çoğaldı düzd-i suhen **Nā'ili** bu kişverde / Metâ'-ı nazm ise mânend-i müşk-bû düşmen
- G273/5 Hep bildüğün unuttı gönül tıflı **Nā'ili** / Düşmüş mu'allim-i ğalaţ-âmûza n'eylesün
- G274/5 **Nā'ili** râst-âyar-ı meḥek-i tecribeyüz / Naḳd-i teslimümüze şayrafî-i ğam ne desün
- G275/5 **Nā'ilinün** işidüp zemzeme-i güftârın / Bülbülümdür demesün ol gül-i ḥurrem ne desün
- G276/6 Ḥaşre dek hâl-i dil-i **Nā'ili**-i ḥaste-derûn / Ḥasret-i Yûsuf-ı ḥüsnünle perîşân olsun
- G277/5 Ne naş-ı bü'l-âceb giryâniyuz ey **Nā'ili** bilse / Olur ğarḳ-âb-ı haclet dide-i Ya'ḳub şerminden
- G278/5 Ḥayât-ı maḥẓ idi bir kerre **Nā'iliye** deseñ / Helâk-ı reşk-i nigâhum degil mi sağ olsun
- G279/5 Yok ḥüsn ile bir yerde ḳarârûn yine dâ'im / Ârâm-ı dil-i **Nā'ili**-i bî-ser ü pâsın
- G280/5 Eyler felekde şoḥbet-i kerrûbiyâna nâz / Olduḳça **Nā'ili** seg-i kūyuñla hem-nişîn
- G281/6 Sîne-i 'uşşâḳı görsün bilmeyen ey **Nā'ili** / Külḥen-i vgerm-âbe-i şehri maḥabbet neydüğün
- G283/5 **Nā'ili** leb-teşnedür bir câma dil kim ḥaşre dek / Kendüyi 'aḳl-ı ḥod-ârâ gibi mebhût eylesün
- G284/5 Nîş-i zehr-âlûd-ı peykân-ı ḳazâdur müdde'î / **Nā'ilinün** zaḥm-ı şemşîr-i zebânından şaḥın

- G285/6 Havaşala-i haqîkatüñ olsa da **Nâ'îlî** ferâğ / Bî-edebâna her tenük-zarf-ı mecâz degmesün
- G287/5 Vaşf edüp şîrîn-lebün tûfî-i tab' -ı **Nâ'îlî** / Kandı güftaruñ halâvet-bahş-ı her-kâm eylsün
- G288/5 **Nâ'îlî-veş** nice dil-sûhte müştâkuñ var / Şu'le-i âhdan ey dil-ber-i tannâz şakın
- G289/5 **Nâ'îlî** müstağnî-i kâm-ı dü ' âlemdür gönül / Hazz eder nâ-kâmlıqdan belki güm-nâm olmadan
- G290/5 ' Uşşâk-ı saht-câna yine müjde **Nâ'îlî** / Nerm etmiş o ol iki büt-i tannâz bir birin
- G292/8 Hezâr reşğ ü hâsed **Nâ'îlî** o ' ârife kim / Çeke bu mezbeleden dâmen-i temennâsın
- G294/5 Sûz-ı tâb-ı nigehün **Nâ'îlî**-i haste-dili / Kuşte-i gamze-i Mirrîh-güdâz eylesesün
- G295/5 Der imiş görüp ol âfet bu taḥammülüm cefâya / Dil-i **Nâ'îlî** degildür kıpa seng-i ḥâredür bu
- G296/7 Sen mest-i nâz u serkeş ' işkuñla **Nâ'îlî-veş** / Dünyâ esîr-i ğabğab ' âlem ḥarâb-ı ebrû
- G297/5 Cüyâ-yı himmetüz tıtalum biz de **Nâ'îlî** / İrşâd ümîdi ile tarîk-ı reşâde rû
- G298/5 Eyledük taḥşîl-i jengâr-ı küdüret **Nâ'îlî** / Şafvet-i âyîne-i ruhsârdan şimden gerü
- G299/5 Etmişdür el-haqq ey **Nâ'îlî** dağ / Mirrîhi ol çeşm ḥurşîdi ol rû
- G300/6 **Nâ'îlî** feyz-i tettebbu' mı degil kim okuyan / Suhen-ı pāküne der sıhr-i beyân ancak bu
- G301/5 Mâh-ı dü rûze kâste-mânend **Nâ'îlî** / Gösterdi ḥalka kendin o ḥaṭṭ-ı siyâh-ı nev
- G303/6 **Nâ'îlî** baht-ı siyeh-kâra müdarâ güçdür / Sâz-kâr ola meger âh-ı seḥer-gâh bize
- G305/5 Ruḥ-ı yârı Hutten-âşûb kılan ḥâllerün / **Nâ'îlî** her biri dağ-ı ciger-i nâf olsa
- G307/6 Yâd eylese gâhî dili ey **Nâ'îlî** ol şüh / Ğam çekmez idüm her gece a' dâda bulunsa
- G309/9 Müjgânların helâk-i dil ü câna **Nâ'îlî** / Eylerti tîr o kaşı kemân kûteh olmasa
- G310/5 **Nâ'îlî** eşheb-i kâm-ı dil-i nâ-kâmumuzun / Maḥşer-i himmetine her dü cihân teng olsa
- G311/6 Rîşte-i cân u dile tâb virüp baḫduḫça / **Nâ'îlî** âh o miyân u o dehân teng olsa
- G313/5 İncinme **Nâ'îlî** ser-i müjgân u tırradan / Süzenle riştedür ciger-i çâk çâküñe
- G314/5 Ey **Nâ'îlî** ' alâyıka dil-beste olmayup / Meftûn-ı tırra şifte-i ğabğab olmasa
- G316/6 **Nâ'îlî** ma' müre-i ' âlem-ḥarâb olsun ki çarḥ / Ḥâne-i büm eyler âḫır nüzhet-âbâd etse de
- G318/5 Dağ-ı derün-ı bülbül olur **Nâ'îlî** gönül / Gird-i dehân-ı ğoncede Büthâle olsa da
- G319/7 Duranlar cân be-leb bismilgehünde **Nâ'îlî-âsâ** / Şaf-ı kerrübiyân-ı ' arşdur kurbâniyân şanma
- G320/5 Yayıldı **Nâ'îlî** bü-yı ḥaṭ-ı müşkîn-i eş' ârum / Sevâd-ı Rûm bender-gâh-ı Lâhûr oldu ğitdükçe
- G321/5 **Nâ'îlî-veş** nice dil-sûhte müştâkuñ var / Anı da devlet-i ḥüsünüde biraz şâd eyle
- G325/5 Ey **Nâ'îlî** sipihre degil ' arşa nâz eder / Ârif bu istikâmet-i tab' -ı bülend ile
- G326/5 Biz **Nâ'îlî** ğarîb-i diyâr-ı maḥabbetüz / Ğam yâr-ı pür-terahḥum-ı dîrinedür bize
- G327/5 **Nâ'îlî** yer mi ḳalır dehşet-i rustâ-ḥîze / Çeşmi gâhî ki olur ma' reke-sâz-ı fitne
- G329/5 **Nâ'îlî** reşk ile Cibrîli ḥelâk eyler olup / Leb-i cân-perveri i' câz-nümün-ı fitne
- G330/5 **Nâ'îlî** biñ kerre dâmen-bûs-ı vaşl olsa gönül / Yine istilâ-yı ğam bir laḫza dil-şâd etmeye
- G333/5 Söyleşilmez meclis-i maḥşerde de ey **Nâ'îlî** / Ğamze-i sâķî gibi mest-i ḥarâb-ı nâz ile
- G334/6 **Nâ'îlî** şu'le-i ḥüsün şakın âh-ı dilden / Şem' -i kâfur-ı şebistân-ı melâḫatdur o mâh
- G335/6 Firḳat-ı şad-sâleye olur telâfî **Nâ'îlî** / Çeşmi gâhî bir nigâh-ı dil-nevâz eyler bize
- G336/5 **Nâ'îlî** olsun tarâvet-bahş-ı sünbül-zâr-ı âh / Çeşme-sâr-ı bağ-ı ğamdur âb gelsün çeşmüne
- G337/6 Dâmenin etmezdi yâḳût-ı şafaḳ pür **Nâ'îlî** / Çarḥ ḥâk-i genc-i tab' uñdan güher-rîz olmasa

- G338/5 Ey **Nā'ili** hāmūṣī maḥz-ı hıkemdür ammā / Eṣ'arı böyle söyler üstād söyleyince
- G339/5 Bildürdi ğamze kaşdın teslīm-i gerden etdüm / Dil **Nā'ili** olurmuş dil-şād söyleyince
- G340/7 Varakların gül-i ter dökdi **Nā'ili** cüya / Bahār mevsimidür kim baķar risālelere
- G341/5 Kār-gāh-ı hıketün naķşı bilinmez **Nā'ili** / Gelmedükçe 'ıṣķ ile zühdün ķumāṣı bir yere
- G342/6 Ey **Nā'ili** pesend ki gelmek muḥāldür / Nazmuñ gibi cevāhir-i nā-yāb bir yere
- G343/5 'Arş ķatında ḥabbe deĝil gelse **Nā'ili** / Genc-i Cem ü Sikender ü Dārāb bir yere
- G345/5 Çerāĝını çıkarur şubḥa **Nā'ili** her şeb / Olur murāķıb-ı bezm-i şuhūd pervāne
- G347/5 Olsa eṣ'āruñ 'aceb mi dil-pesend ey **Nā'ili** / Tab'-ı pakün peyrev-i pākize-güyan olmadı
- G348/5 **Nā'ili** etmez taḥammül ta'ne-i aĝyāra dil / Terk-i 'ıṣķ-ı dil-berān-ı dil-nevāz etmezse de
- G349/5 Munteḥāb mecmū'a-i i'cāz-ı ma'nidür n'ola / **Nā'ilinün** olsa yā Rab mültefit dīvānına
- G350/5 Aḥbābdan nazīre recāsında olduĝuñ / Ey **Nā'ili** şaķın hele nādāna söyleme
- G351/5 Geçmede 'ömr-i nāzenin şām u seḫerde **Nā'ili** / Mest-i cām-ı ĝaflet ü keşmekeş-i ḥumār ile
- G352/5 Bu lu'bed-gāh-ı maḥşer-günde seyr et ol perī-rüyı / Ne Yūsuf lar girerler **Nā'ili** seyr eyle mizāna
- G353/6 Tarāvet-i ruḥın arturdı **Nā'ili** ḥaṭ-ı nev / Cihāna velvele şaldı o rüy u mü taze
- G354/5 **Nā'ili** ḥaste-i bitāb-ı ĝam-ı cānānuz / 'ıṣķdur māye-i rāḥat dil-i pür-derdümüze
- G355/4 Bu tarz-ı ḥāṣ-ı dil-keşe taklīd ederse **Nā'ili** / Tab' uñ gibi bir sāḫir-i ma'nī-tırāz eyler yine
- G356/5 Söz erdi **Nā'ili** pāyāna min ba'd eylesün taķdīm / Du'ā-yı devletün taķdīm taṭvīl-i kelām üzre
- G357/5 Kalmış çemende gül görüp ey **Nā'ili** hezār / Mir'āta karşı bir nefes-i vāpesin ile
- G359/7 Göñlin 'arūs-ı devlet-i dünyāya **Nā'ili** / Minnet cenāb-ı Ḥazret-i Mevlāya virmedi
- G361/6 Kudsıyanuñ **Nā'ili** kurbānuña 'uṣṣāķda / Çāk çāk-i reşķ-i sātūr-ı nıgehdür her biri
- G362/5 Reng-i bī-rengiden āgeḫ dillerün ey **Nā'ili** / Zāhid-i meyḥāne rind-i ḥānķāhdur her biri
- G363/5 Kō **Nā'ili** olalum reh-neverd-i tenḫayī / Refīķumuz hele bir māḫ-pāredür şimdi
- G364/7 Bize cevr-i felek ey **Nā'ili** ĝurbet diyārında / 'Adūlar şād-kām olsun ki aḥbābı unutdurdı
- G365/7 Bī-zād-ı reh bulun taraf-ı Ḥaķda **Nā'ili** / Versün hevāya bād-ı fenā ḫırmenün daḫı
- G366/6 İmsāk-i luṭf-ı nāzu tegāfüldür etse yār / Ey **Nā'ili** firifte nezzāreye seni
- G367/6 Nazīre söylemege **Nā'ili** suḫen-sencān / Bu ḫoş-edā ĝazel-i ābdār degmez mi
- G368/6 Kadem kadem gece teşrīfı **Nā'ili** o mehün / Cihān cihān elem-i intizāra degmez mi
- G369/5 Āb u tāb-ı ṭal'at-ı ebķār-ı nazmuñ **Nā'ili** / Ta'n eder āyine-i ḫurşide meh-rūlar gibi
- G370/6 Nıgeḫün sāķi-i sāĝar-be-kef-i ḫün-ı ciger / **Nā'ili** teşnesi maḥmūr-ı ķadḫ-cüy gibi
- G371/5 **Nā'ili** olmaya taķrīb-i varāķ-sūzi-i çarḫ / Guft-güy-ı dil-i pür-tābuñı tesvīd gibi
- G373/6 Olur cihān-ı maḥabbetde **Nā'ili** hem-reng / Ḥazān-ı 'āfiyet ü nev-bahār-ı nā-kāmī
- G374/5 Ḥarem-gāh-ı dili cānāneden āzürde ḫātırlar / 'Aceb ey **Nā'ili** Mecnūn-şifāt efsāne olmaz mı
- G375/5 Feyz-i nesīm-i āḫ ile efsūs **Nā'ili** / Ref'-ı nıķāb-ı çehre-i ḫāḫiṣ görölmed
- G376/5 Sāķi-i vaḫdet o meyden kim şunar **Nā'ili** / 'Ārife sermāye-i tevḫiddür her ķaṭresi
- G377/5 Bādenün vaķt-ı ṭulū'ı neşvede ey **Nā'ili** / Āfitāb-ı maşrıķ-ı endiṣedür her ķaṭresi
- G378/5 Nazm-ı pākün āb-ı pāredür ey **Nā'ili** / Belki tebhāl-i leb-i endiṣedür her ķaṭresi
- G380/5 Yañılmaz **Nā'ili** bezm-i kemālün / Zeban-ı dil bilen rind-i ḫāmūṣı

- G381/7 Bihişt-ârâ-yı tab‘-ı **Nâ’ilî** / Gelince cilve-i nâza nihâli
- G384/5 Tûfî-i nâtiqa-ı **Nâ’iliye** kând olmaz / Güft-güy-ı leb-i şekker-şikenünden gayrı
- G385/5 **Nâ’ilî** bulmaz mürebbî pâyesin perverdeler / Âfitâb-ı çarh-ı çârüm-gevherün kândur yeri
- G386/5 Ziyâsın pûd u târ eyler olup ey **Nâ’ilî** hûrşid / Bisât-ı taht-ı şâhenşâha dîbâ-düz-ı sulţânî
- G387/5 Hem dil-i Cibrîlden dâmân-ı istiğnâsı pāk / **Nâ’ilî-veş** yine âlûde-meşreb gāmzesi
- G388/7 Alur hızanê-i kûyına **Nâ’ilî** bulsa / Mezâk-ı rûh-ı suhen neşve-i beyânumuzı
- G389/5 Memnûniyuz kıyâmete dek **Nâ’ilî** gibi / Taḥrîk eden o şûh ise sen serv kâmeti
- Kt5/2 Câm-ı gülden ki şehir pür-‘araḡ-ı şebnemdür / **Nâ’ilî** def‘-i ḥumâra mey-i dūşîne gerek
- Kt13/2 **Nâ’ilî** yârı nezâketle der-âgûş edelüm / Bu sitemler nedür ey şûh-ı cefâ-cû diyerek
- Mt4 Hâzzumuz yok şimdi mesrûr olmadan ey **Nâ’ilî** / Cevrine ḥû-kerde olduḡ rûzgâr-ı miḥnetün
- Ş1/9 **Nâ’ilî** boynı baḡlu bir ḡuldur / Nev-giriftâr-ı ḡayd-ı kâkuldur
- T1/6 Ey **Nâ’ilî** mesrûr olup ‘âlem dedi târiḡini / Şehzâde nûr-ı dîde Sulţân Muḡammed Muşţafâ
- T2/5 Olup ey **Nâ’ilî** ḡâk-i muzîk-i tenden âzürde / Teveccüh cyledükde rûh-ı pâki ‘arş-ı a‘ lâya
- T5/11 Görüp mesrûr dünyâyı dedüm ey **Nâ’ilî** târiḡ / Tonandı sū-be-sū ‘âlem alındı ḡahr ile Uyvâr

Nâ’ilî-i zâr [28] inleyen Nâilî. Şairin, kendi mahlasıyla birlikte en fazla kullandığı vasıftır.

“Zâr” sözcüğü, “zayıf, arık” anlamına da gelir. Şair, bedensel zayıflığını da bu sözcükle ifade etmiştir.

- K21/27 Olursa senden olur **Nâ’ilî-i zâra** kerem / Ki müsteḡaḡḡ-ı ‘aṡâ lâyıḡ-ı ‘aṡâyâdur
- K25/34 Vâlâ-nesebâ **Nâ’ilî-i zâr** bilür kim / Naḡd-i ṡarab-ı güm-şude-i ḡalka zamânsın
- M2/V/9 Bî-tâḡâti-i sūziş-i derdünle o günde / Şermende ḡoma **Nâ’ilî-i zârufu** yâ Rab
- G9/6 Selâm-ı **Nâ’ilî-i zârdan** mı incindün / Nedendür ey ḡam-ı ebrû bu piḡ ü tâb saña
- G12/5 Eyledi murḡ-ı dil-i **Nâ’ilî-i zârı** hevâ / Beste-i dâm-ı şikenc-i ḡam-ı ḡîsü-yı taleb
- G15/5 Bir âh görür kârını ey **Nâ’ilî-i zâr** / Ferhâda ḡırâş-ı dil olan ḡârelerün hep
- G24/5 Rif‘at el virse yine **Nâ’ilî-i zâr** gibi / Yüz sürüp pâyine olsaḡ ser-i zülfüñ gibi pest
- G25/6 Kâm al mey-i maḡbûbdan ey **Nâ’ilî-i zâr** / Taḡşîl-i neşât-ı dil ü tartîb-i dimâḡ et
- G26/5 Bir câm şun ey sâḡi-i meclis bize yoksa / Ḥûn-ı ciger-i **Nâ’ilî-i zâra** ne minnet
- G27/5 Bilmez ḡarem-i şevḡ-ı dili **Nâ’ilî-i zâr** / Luṡf etmeyiceḡ ḡâbil-i irşâd-ı maḡabbet
- G36/8 Mevḡûf ise maḡşerde de ey **Nâ’ilî-i zâr** / ‘Âşıklara kem-mâyegî-i rû‘yet-i dîdâr
- G61/6 O ḡonce-leb der imiş âb u tâb-ı verd-i ruḡum / Sirişk-i **Nâ’ilî-i zâr-ı** mübtelâdandur
- G95/5 Ol ḡatre-i çeşmünde remedden ola zâhir / Dâḡ-ı ciger-i **Nâ’ilî-i zâr** u zebûndur
- G121/5 Olsun nevâziş-i nighühñ rûzi-i raḡîb / Müştâḡdur teḡâfulüe **Nâ’ilî-i zâr**
- G154/6 Âyiñesi çarḡuñ eger ey **Nâ’ilî-i zâr** / Pûlâd ise zûr-ı nefes-i himmete döymez
- G195/5 Âzâr-ı dil-i **Nâ’ilî-i zâr** ile çeşmün / Bîdâd-pesend-i felek-i bed-güher ancaḡ
- G204/6 Der imiş çeşmini mestâne görüp ol büt-i şûh / Ḳorḡaram **Nâ’ilî-i zâra** kıyar ḡamzelerün
- G207/5 Cevr içün **Nâ’ilî-i zâra** olur âmâde / Niçe biñ şive-i aḡyâr-nevâza nighühñ
- G217/6 Gitdün ḡarem-i kûyını deryüzeye ey dil / Sen de ḡaber-i **Nâ’ilî-i zârda** ḡaldun

- G266/5 Teşîri yürekler deler ey **Nâ'ili-i zâr** / Nâyûn ki çıkar zemzeme sūrâhlarından
 G272/5 Hîç bir vech ile yok **Nâ'ili-i zâra** vedâduñ / Ey cefâ-cû ne 'aceb düşmen-i dirîne olursun
 G308/5 Murğ-ı harem-i 'ışk olup ey **Nâ'ili-i zâr** / Âdem bu kemîn-gâhda âzâde bulunsa
 G332/5 Düşdükde ğubâr-ı haţuña **Nâ'ili-i zâr** / Biñ neşve-i hayret bulur efkâr-ı lebünde
 G346/6 Hâtır-ı **Nâ'ili-i zâr** da gâhî ele al / Ehl-i dildür ne kadar hâk ile yeksân ise de
 G382/7 Meftûn olur etdükçe nazâr **Nâ'ili-i zâr** / Her mertebede dâniş ü temyîzüne Şuḥfî
 G383/5 Lerzende görüp **Nâ'ili-i zâr** demiş 'ışk / Bî-çâreyi yârûn teb-i hicrânımı tutdı
 G390/6 Sâķi erişüp 'îd 'aceb **Nâ'ili-i zâr** / Rindân ile hûbânı kadeḥ-nüş görür mi
 Ş10/6 Biñ var ise 'âşık-ı ḥasret-keşûn / Birisi de **Nâ'ili-i zârdur**

Nâ'iliyâ, Nâ'iliyâ [52] ey Nâilî!

- K8/34 Nihâyet olmayıcaḡ vaşf-ı şâha **Nâ'iliyâ** / Olur ḡabûle muḡârîn kelâmuñ îcâzı
 G4/6 Kızarup bâdeden ol çeşm-i siyeh **Nâ'iliyâ** / Görünür câme-i surḡiyle ḡazab-nâk baña
 G42/5 Sâḡir dedigün **Nâ'iliyâ** ṭab' uña her bâr / Destünde olan ḡâme-i mu' ciz-fen içündür
 G43/6 Yok **Nâ'iliyâ** ḡâcet-i taşîl ki nazmuñ / Kem-rûtbe-i Şâḡib-raḡam-ı Tûs degildür
 G48/5 Teferrüc etmege dil bî-ḡudâne **Nâ'iliyâ** / Verâ-yı 'âlem-i hayretde bir diyâr ister
 G54/6 Meh gibi hemân **Nâ'iliyâ** ḡuş u zebân ol / Âyîne-şıfat dîdeligün vaḡtı degildür
 G57/5 Zamânede felek-i atlas olsa **Nâ'iliyâ** / Ḳumâş-ı nazm-ı ma'ânî-tırâza baḡmazlar
 G58/5 Biz **Nâ'iliyâ** Ka'be-i 'îrfân-ı Ḥudâyız / Ervâḡ-ı suḡen secde-ber-i menzilümüzdür
 G60/5 Söz daḡıḡ olmasa raḡbet mi bulur **Nâ'iliyâ** / Nazm-ı pākûn budur inşâf ki diḡḡât yeridür
 G64/8 Ser-çeşme-i ḡurşîddedür **Nâ'iliyâ** Feyz / Cüyâdur o kim himmeti kûtâh degildür
 G67/5 Ol **Nâ'iliyâ** râbîṭa-perdâz-ı ma'ânî / Naḡd-i suḡen-i pākûn ile defteri ṭoldur
 G90/7 Ḥâmûş görüp **Nâ'iliyâ** şanma bu deyrün / Naḡş-ı şuver-i ḡâme-i ressamı teḡidür
 G113/5 Şûr-efgen olan **Nâ'iliyâ** kişver-i nazma / Ḥükm-i raḡam-ı ḡâme-i cādû-fenümüzdür
 G123/5 Mestâneleri **Nâ'iliyâ** meclis-i 'ışkuñ / Ḥamyâze-keş-i ârzü-yı şoḡbet-i ḡamdur
 G125/5 Gitdi naḡd-i dil ü dîn **Nâ'iliyâ** bir bûte kim / Ḥam-ı ebrûsına Cibrîl kıyâm-âver olur
 G134/5 Yok **Nâ'iliyâ** şübhemüz encâm-ı verâdan / Bu gerdiş-i eflâki de ḡayrân bilürüz biz
 G135/8 Biz **Nâ'iliyâ** sözde fûsûn-kâr-ı ḡayâlüz / Elfâzda peydâ dil-i ma'nâda nihânuz
 G141/5 Geceden gündüzi farḡ cylemezüz **Nâ'iliyâ** / Mâḡ-rûlarla şafâ-yı şeb-i meh-tâbdayuz
 G151/5 Ferḡad u Ḳaysa **Nâ'iliyâ** peyrev olmaduḡ / Yok meslek-i rızâda firâz u nişîbümüz
 G158/5 Bu âḡ ile biz **Nâ'iliyâ** kişver-i dilde / Bî-bâḡ ceres-i merḡale peymâ-yı gezendüz
 G163/5 Vuşlatda iken **Nâ'iliyâ** fîkr ederüz kim / Bir laḡza firâḡa nice ârâm ederüz biz
 G170/5 Ḥorsend-i mezâḡuz bilürüz **Nâ'iliyâ** biz / 'İrfânı Ḥudâ her ḡâr-ı lâ-yefheme virmez
 G173/5 **Nâ'iliyâ** 'uḡde-i ḡâtır-ı Maḡmûdi 'ışk / Şâne-zen-i pîçiş-i zülf-i Ayâz eylemiş
 G175/5 Sefîd-kârî-i çeşm-i ümîdi **Nâ'iliyâ** / Telâfî-i sitem-i baḡt-ı rû-siyâḡa deḡiş
 G186/7 Baḡar mı **Nâ'iliyâ** tiḡ-i âfitâba nigâhı / O âb u reng ki şemşîr-i âb-dârına düşmiş
 G190/5 Ceyb ü dâmânını pür-gevher eder **Nâ'iliyâ** / İstinâd etse keḡ-i ḡâce-i ibrâra şadef
 G201/5 Çoḡ fâris-i mülk-i suḡânı **Nâ'iliyâ** biz / Reḡvâr-ı girân-cünbiş-i ma'nâ ile geḡçdük

- G202/5 Nâçiz görüp **Nâ'iliyâ** h'âhiş-i dilden / Luṭf u kerem-i ḥazret-i Mevlâ ile geçdük
- G209/9 Tevaḳḳuf eyle bu bâzîçe-gehde **Nâ'iliyâ** / Verâ-yı perdede esrâr var zuhûr edecek
- G228/5 Meftûnı olup **Nâ'iliyâ** ol gül-i ḥüsnûn / Rûḥü'l-kudûsi zemzeme-h'âh eyledi bülbül
- G229/5 Taḥḳîkî bu kim **Nâ'iliyâ** eylemez olduk / Evzâ'-ı şûtür-gürbe-i eyyâma taḥammül
- G240/7 Vecdînün imiş **Nâ'iliyâ** nûkte-verândan / Ta' biri hoş-âyende bir a' lâ ḡazel aldum
- G248/5 Mihrinden alup **Nâ'iliyâ** didelerüm feyz / Yâḳûta döner her biri bir ḥûn-ı cigerümden
- G259/5 Olur ebrûları pür-çîn-i ḡazab **Nâ'iliyâ** / Dehen-i yâre denildükçe ser-i mûsun sen
- G265/7 Sen **Nâ'iliyâ** neşr et âfâka dür-i nazmûn / Bilmezse felek ḳadrin baḥtum gibi kûr olsun
- G269/5 Ver **Nâ'iliyâ** ye's ile âyîneñe pür-tâb / Şad merḥale ümmîd ferâmûş görünsün
- G270/5 Kem ḥavşalasun **Nâ'iliyâ** kendüni bî-bâk / Pervâne-i şem'-i ḥarem-i râz edemezsün
- G286/5 Çek **Nâ'iliyâ** çarḥdan ol mertebe el kim / Ol kâse-siyeh şerm eder nâz u ne' amından
- G291/6 Ḥacletinden kızarur **Nâ'iliyâ** duḡter-i rez / Görse engüşt-i şurâḥîdeki ḥinnâ rengin
- G306/7 'Uşşâḳa olur **Nâ'iliyâ** mevḳıf-ı ḥayret / Pâ-bend-i nigher silsile-i âb da olsa
- G312/5 Ğamzesi **Nâ'iliyâ** âb idi ammâ gelicek / Nûr-ı çeşmüm anı pür-sûz u güdâz etdi yine
- G317/7 Vermem bihişte **Nâ'iliyâ** ben o bezmi kim / Sâḳîleri cevân ola pîri bulunmaya
- G322/6 'Âlem-i kevn ü fesâduñ bulunur **Nâ'iliyâ** / Gâḥ nişinde keder geh şafâ nûşında
- G323/6 Et **Nâ'iliyâ** kârını âh-ı dile ta' Lîḳ / Dâmân-ı niḳâb-ı rûḥ-ı cânâna ṭoḳunma
- G324/5 Biz **Nâ'iliyâ** dest-güşâ-yı ḡam-ı yâruz / Yok naḳd-i şafâ dest-i dil-i sâḥilümüzde
- G327/8 Gösterür **Nâ'iliyâ** gelse müdâvâya ṭabîb / Eşer-i baḥt-ı siyeh-zaḥmumı bihbûd gibi
- G328/5 **Nâ'iliyâ** nice kâr eylesün âfet-i 'ışḳ / Ey sevâd-ı ḥaṭı ta' vîz-i necât-ı fitne
- G331/5 Naḡme-i kilküme âheng olamaz **Nâ'iliyâ** / Bezm-i erbâb-ı dilûn muṭrıbı Nâḥîd olsa
- G358/5 'İşḳ âteşi etmez mi seni **Nâ'iliyâ** pâk / Âlûde iseñ ḡam yeme çirkâb-ı güneḫle
- G360/6 Yine netîcesi ḥayret degil mi **Nâ'iliyâ** / Bu rûzgâra Naşîr ü Celâl gelmedi mi
- G379/5 Yâr olmayıcak **Nâ'iliyâ** meclis-i meyde / Esbâb-ı ṭarab bâ' iş-i cem' iyyet olur mı
- T3/5 Vaḳf-ı rıḫletde dedüm **Nâ'iliyâ** târiḥin / Zâ'ir-i 'adn ola rûḥı Şarı 'Abdullahuñ

na'im [6] nimet, ihsan; cennetin bir bölümü. <KT, Cûdî, ZL> Tanıklarda

sözcüğün “nimet” anlamına da gönderme yapılmıştır.

- K7/49 **Na'im**-i ḳurba zülâl-i vişale teşne idi / Olup muḳârin-i tevḫîḳ ü sa'yı oldı müfîd
- M4/IV/2 Ḥüsnûn ârâste-i ḥaḳ-ı kerîm-i 'işmet / Ḳâmetüñ naḥl-i burûmend-i **na'im**-i 'işmet
- G155/1 Ey nâ-şükufte ḡonce-i bâḡ-ı **na'im**-i nâz / Etsün tebessümün yine neşr-i şem'im-i nâz
- G214/4 Girseñ de cennete yine şehvet zebûnısın / Dil-dâde-i tena'um-ı bâḡ-ı **na'im** iseñ

Aşağıdaki tanıklarda rahatlık ve azap zıtlığının, cennet ve cehennem kavramları dâhilinde ifade edildiği görülmektedir. Bu ifade biçimi Kur'ân'da da cennetin rahatlığı karşısında cehennem azabı mukayesesı biçiminde görülebilir. “İyiler mutlaka nimet içindedirler; kötüler de yakıcı ateş içindedirler (İnfıtâr/13-14).” ayetlerinde de nimetin “na'im” sözcüğü

ile ifadesi, aşağıdaki tanıklara bu ayet bağlamında yaklaşılmasını gerektirmektedir.

<İSLAMİ SÖZLER, s. 81>

G14/2 Ğarīb-i şeh̄r ü diyār-ı maḥabbetüñ bir olur / Yanında külḥen-i ğam gül-šen-i **na'īm**-i ṭarab

G217/8 Me'vā **na'īm**-i rāḥat olur nef̄s ü rūḥuñā / Berzāḥ-güzār-ı vaḥšet-i ümmīd ü bīm iseñ

nā'ire [4] ateş, alev, şule. <KT, Cûdî>

K18/28 Temūz âteş-i ḳahr-ı ğāzab-fürūzuñda / 'Adūya **nā'ire**-i şaṭvetüñ şihāb olmış

M1/V/1 Şalduñ derūna tāb-ı ḥarāret firāḫ ile / Yakduñ cihānı **nā'ire**-i iştıyāk ile

M2/II/10 Etdi eşeri cismümi pür-nāle-i şeb-gerd / Yā Rab ne 'aceb âteş imiş **nā'ire**-i derd

G262/5 Nā'ilī tāb u teb-i **nā'ire**-i ḥısm-ı Hudā / Hıç bir ferdi esīr-i teb ü tāb eylesün

nā-ḳābil [3] kabiliyet ve istidadı olmayan, kabiliyetsiz. <KT, Cûdî, Kanar/1>

G5/3 Ben özümden bî-ḥaber mecnūn iken virdi ḥırāş / 'Aḳl edüp şāgird-i **nā-ḳābil** Felātūnı baña

G58/4 Mecnūn-ı Felātūn-sebaḳ-ı ḥikmet-i 'ıṣḳız / 'Işḳ âfet-i 'aḳl u dil-i **nā-ḳābilümüzdür**

nā-ḳābilī [1] imkânsızlık, olanaksızlık.

M6/V/2 Dāmen-i piri ṭutup der geh ḥafī vü geh celī / Niyetüm maḳbūl-i yek-dil āh ez-īn **nā-ḳābilī**

nā-kām [14] muradına erişmemiş; yoksun kalmış, mahrum. <KT, Cûdî, OTAL>

K17/3 İltifatuñla bu **nā-kām**ı ḳul etdi keremüñ / Ede iḳbālūñi pāyende Hudā-yı Bî-çün

G7/4 Bü'l-'aceb **nā-kām**-ı 'ıṣḳam nerm-dil maḥbūblar / Müm iken āgyāra baḳsañ seng ü āhendür baña

G68/2 Şunulsa destine miftāḥ-ı cennet bir nefes sensiz / Ḳarār etmek muḥaşşal bu dil-i **nā-kām** müşkildür

G289/1 Müdde'ā teşvīş-i sūz-ı sīnedür cām olmadan / Rāḥat-ı dildür ğarāz her laḫza **nā-kām** olmadan

G310/5 Nā'ilī eşheb-i kām-ı dil-i **nā-kāmumuzuñ** / Maḥşer-i himmetine her dü cihān teng olsa

G379/4 Baḥt-ı siyehüñ kārı tamām olsa da görsek / Kām-ı dil-i **nā-kāma** da bir himmet olur mı

Ş7/1 Dil-i **nā-kāma** tegāfūl besdür / İltifāt eyle benüm sulṭānum

nā-kāmī [7] bahtsızlık, mahrumiyet. <OTAL>

G373/1 Ne lāzım ehl-i dile girūdār-ı **nā-kāmī** / Yeter müsā'ade-i rüzgār-ı **nā-kāmī**

G373/2 Ḥarīf-i neşve-i ḥayret bilür ḥırāş idügin / Mezāk-ı nev-hevesāna ğubār-ı **nā-kāmī**

G373/3 O bezm-i yek-şebedür rüzgār k'anda olur / Ḳarīn-i şubḥ-ı ḳıyāmet ḥumār-ı **nā-kāmī**

G373/4 O ṭıfl-ı nev-hevesi kām-düşmen etmiş eden / Derūn-ı 'āşıḳı cāy-ı ḳarār-ı **nā-kāmī**

G373/5 Zālām-ı ğamda ḳalurduḳ ḥayālūñ olmasa ger / Çerāğ-ı meclis-i şeb-zinde-dār-ı **nā-kāmī**

G373/6 Olur cihān-ı maḥabbetde Nā'ilī hem-reng / Ḥazān-ı 'āfiyet ü nev-bahār-ı **nā-kāmī**

nā-kāmlıḳ [1] muratsızlık, muradına erememe, bahtsızlık. <Kanar/2>

G289/5 Nā'ilī müstağnī-i kām-ı dü 'ālemdür gönül / Ḥazz eder **nā-kāmlıḳdan** belki güm-nām olmadan

naḳd [49] akçe; akçeden ibaret şervet. <KT, Cûdî>

K1/15 Ḥāmūş-ı ḥayretem ki ḥured **naḳd**-i himmetüm / Vaḳf-ı binā-yı medrese-i ḳıl u ḳāl eder

K3/12 Diler ki ḥile ile **naḳd**-i nāmın eyleye güm / Diyār-ı Edrinenüñ bir avuc türābında

K11/11 Naẓm-ı devlet **naḳd**-i rif'at düdmān-ı ma' delet / Āşaf-ı ekrem Nizāmü'l-mülk-i ekberdür gelen

- K14/49 Ol dâver-i bahşende ki gencîne-i lutfı / Bî-renc-i taleb **naqd-i** kef ü ceyb-i gedâdur
- K17/14 Tâze takvîm-i cihân-gîrî-i İskender ü Cem / **Naqd-i** vaqt-ı Hâşem ü tañtana-i Âferîdün
- K17/55 Benüm ol Husrev-i Hâkânî-i ma' nî ki olur / **Naqd-i** sermâye-i feyzümle girân-bâr-ı duyûn
- K19/17 Âsafâ eylememiş sikke-tırâz-ı fîtrat / **Naqd-i** tedbîrünü tamgâ-zede-i dest-i dağal
- K20/16 Ümmîd-i **naqd-i** lutfu ile hâk-i pâyüne / ' Arz eylemekde şu' bedesin çarlı çenberi
- K22/11 Sen olmasañ muhâfazatında hâzâ 'inûn / Me 'yûs idük bidâ' at-ı **naqd-i** huzûrdan
- K25/34 Vâlâ-nesebâ Nâ 'ilî-i zâr bilür kim / **Naqd-i** tarab-ı güm-şude-i halka zamânsın
- K29/19 Muhtâc-ı mâliş-i mehek-i imtihân degil / Şarrâf-ı rûzgâr bilür **naqd-i** himmetün
- K30/24 Hüşedür neşve-i endîşe-i feyyâzum için / **Naqd-i** Pervîn-i felek güşe-i bâmumda benüm
- K34/1 Hayl-i rindâm perîşân etdi zühdün âfeti / Döndürüp **naqd-i** şigîbe mâye-i cem' iyyeti
- K34/7 Bir zamân da şabr edün ey müflisân-ı **naqd-i** ' ays / Böyle kalmaz germ bâzâr-ı riyânun şöhreti
- M8/II/2 Aristâlis-i ' aşr u **naqd-i** vaqt-ı Bû ' Alî Sînâ
- G4/3 Etdürür şervet-i sermâye-i gayret bilürin / Telef-i **naqd-i** niyâz etmede imsâk baña
- G16/2 Dil terk-i hânümân ile mesrûr o deñlü kim / Güyâ ki **naqdin** atlaş u dîbâce virdi hep
- G26/1 Gâret-gerî-i **naqd-i** dil-i zâra ne minnet / Ol hod senün ey şûh sitem-kâra ne minnet
- G57/1 O çârsûda ki **naqd-i** niyâza bakmazlar / Metâ' -ı kâle-fürûşân-ı nâza bakmazlar
- G67/5 Ol Nâ 'ilîyâ râbîta-perdâz-ı ma' ânî / **Naqd-i** suhen-i pâkûn ile defteri töldür
- G86/4 Pür **naqd-i** jâle dâmen ü ceyb-i şükûfe-zâr / Nev-devletân-ı bağ u bahârûn neşâtı var
- G104/1 Nişâr-ı **naqd-i** niyâz etmege şitâbum var / Benüm ol âfet ile başka bir hisâbum var
- G125/5 Gıtdi **naqd-i** dil ü dîn Nâ 'ilîyâ bir büte kim / Ham-ı ebrûsına Cibrîl kıyâm-âver olur
- G152/1 Etmiş ne çâre hükmi-i sevâd-ı cebînümüz / Kâlâ-yı ' ışk-ı yâre fedâ **naqd-i** dînümüz
- G154/2 Elden çıkarursun hâzer et **naqd-i** şigîbi / Bâzâr-ı gam-ı ' ışk bu germiyyete döymez
- G167/4 Dânesin tûz dükedür murğ-ı hâriş ehl-i fenâ / Telef-i **naqd-i** hayât etmede imsâk edemez
- G185/5 Atmış niķâbı çehreden ol şûh Nâ 'ilî / **Naqd-i** cemâli kîse-i iķrâza sıgmamış
- G205/3 **Naqd-i** ârâmdan el çekmemeye çâre mi var / Düzd-i şad-kâfile-i şabr u sükûndur çeşmün
- G211/6 Tamâm-ı **naqdün** edüp pâ-nişâr-ı h'âce-i ' ahd / Ticâret-i güher-i imtiyâzdan geldün
- G227/5 Muhtâc-ı mâliş-i mehek-i imtihân degil / Şarrâf-ı rûzgâr bilür **naqd-i** himmetün
- G240/1 **Naqd-i** dili dil-dâra virüp mâ-şâş aldum / Bâzâr-ı maħabbetde gam-ı bî-kesel aldum
- G244/2 Hüşedür neşve-i endîşe-i feyyâzum için / **Naqd-i** pervîn-i felek güşe-i bâmumda benüm
- G274/5 Nâ 'ilî râst- ' ayâr-ı mehek-i tecribeyüz / **Naqd-i** teslimümüze şayrafî-i gam ne desün
- G313/3 Sûdâ-gerân-ı nâzdan ey sâde-dil hâzer / **Naqd-i** sirişk-i dîde selemdür helâküne
- G324/5 Biz Nâ 'ilîyâ dest-güşâ-yı gam-ı yâruz / Yok **naqd-i** şafâ dest-i dil-i sâhilümüzde
- G359/6 **Naqd-i** murâdumuz şeref-i sikke-i kabûl / Zîr-i benân-ı dest-i eşirâyâ virmedi

naqd-i cân [8] pek kıymetli şey, en kıymetli şey. <KT, OTAL>

- K6/20 Hemîşe hasretiyân-ı vişâli hâk be-ser / Ki **naqd-i cân** olamaz pây-müzd-i hicrânı
- M1/II/3 Teslîm-i **naqd-i cân** ile oldı işün tamâm / Düşdi yoluñ o kişvere kim gayrı bâcı yok
- M3/II/2 Şanmañ ki kayd-ı fâka vü fikr-i düveldeyüz / İtlâf-ı **naqd-i cân** edecek maħaldeyüz

- G39/3 ‘Âşık peyâm-ı vuşlata virsün ki **nağd-i cân** / Pâ-müzd-i müjdegâni-i kûy-ı habîbdür
 G206/5 Ümmîd-i **nağd-i cân** ile sūdâ-ger-i kazâ / Etmiş metâ‘-ı derdünî zîb-i dükân-ı merg
 G250/1 **Nağd-i cāndur** ‘âşıkı sūdâ-ger-i pür-sūd eden / ‘İşkdur derdün dile sermāye-i bihbūd eden
 G352/3 Kesüp başum tenüm âlûde-i hūn eyler ol âfet / Temâşâ etdürür ben geştesin **nağd-i** dil ü **cāna**
 G352/4 Ne hoş beñzer gelince **nağd-i cân** târâcına ol şûh / Elinde tûp-ı sîmîni o hıoy-kerde zenağdāna

nağd-i hayât [4] hayat nakdi, hayat sermayesi.

- K3/35 O yolda mâla kim eyler nazar ki hâsirdür / Nişâr-ı **nağd-i hayât** etmeyen hisâbında
 K6/19 O şeh ki **nağd-i hayât**-ı Mesîh ü Hızır olmuş / Nigâh-ı hasretinün hūn-behâ-yı hırmânı
 M1/II/4 **Nağd-i hayâta** eylemedün hergiz i‘tibâr / Dünyâ metâ‘ını nazarunda revâci yok
 G381/4 Şabâ **nağd-i hayât**-ı Hızır etmiş / O zulfün gūşe-bend-i dest-mâli

nağd-i ‘ömr [1] hayat sermayesi. <Seccadî/1>

- M1/V/2 İtlâf-ı **nağd-i ‘ömr**-i girân-māye eyledün / Yârân-ı bî-ḥaḳîḳat ü chl-i nifâḳ ile

nāke [1] dişi deve, maya. <OTAL>

- G359/3 Mecnûnda gördi cāzibe-i ‘ışkı üstüvâr / Gayret meḥâr-ı **nākeyi** Leylāya virmedi

nā-kerde [1] yapılmamış, olmamış. <OTAL, Kanar/1> Tanıkta geçen “töhmet-i nā-kerde” terkibi işlenmemiş suç üzerindeki töhmet anlamındadır.

- K6/4 Hezâr töhmet-i **nā-kerde** eylerin ikrâr / Verince şaḥne-i mülk-i kazâyâ dāmânı

nā-kes [2] alçak, soysuz, düzenbaz. <FZ, Kanar/1>

- K37/7 Rızâ qarîn ola ḥâşâ o **nā-kesün** ki olur / Hülûşî devlet-i dünyâyâ i‘timâdi kadar

nā-kesân [1] insaniyetsizler, alçaklar. <OTAL>

- G214/10 Nâzır bulunma ‘aybına ‘âlemde kimsenün / Bed-ḥ-âh-ı **nā-kesân** bile olma kerîm iseñ

nā-kes [1] insaniyetsiz, alçak, zelil, rezil. <KT, Dihhudâ>

- M1/III/4 Kıyduñ qarîn-i **nā-kes** olup kendü kendüne / Şaḥs-ı kazâ bu meşgaleden hiç-kâredür

naķīb [1] halk için iyi olarak bilinen kimse, kethüda, müfettiş. <Ahterî> Aşağıdaki tanıkta sözcük “eşrâf” ile aynı terkipte kullanılmıştır. Bu terkip “naķībü’l-eşrâf” tamalamasını düşündürmektedir. “Naķībü’l-eşrâf” yüksek mertebedeki kimselere nezaret etmesi için devlet tarafından görevlendirilen kimsedir.

- G63/10 **Naķīb**-i zümre-i eşrâf kim ḥuzûrında / Hemîşe kâmet-i gerdün dü tâh lâzımdur

naķl [1] anlatma, söyleme; rivayet. <LN, OTAL>

- G309/7 ‘Uşşâka şeb-dirâzi-i zulfün tıyurmasa / **Naķl**-i ḥikâyet-i dil ü cân kûteh olmasa

nāķid [3] paranın sahtesini anlayan|| bir şeyin iyisini kötüsünden ayıran. <LN, OTAL>

- K3/7 Tefakḳud etmedi bir **nāķid**-i güher ki bula / Hezâr genc-i ma‘ânî dili ḥarâbında

K13/41 Hâk ise de yek-tâ güher-i genc-i hünerdür / Kim ‘âciz olur **naķidi** taķdîr-i behâdan

G64/3 Vâ’iz sözün erbâb-ı nazar bir pûla almaz / Cüyâ-yı güher **naķid**-i her-gâh degildür

naķiše [1] eksiklik, kusur; kabahat, ayıp. <KT, Cûdî, OTAL>

K28/70 Ebkâr-ı nazmı nâzûk ü hem-vârdur n’ola / Kimse **naķiše** bulmasa ğaşş u şemîn ile

naķkâl [1] çok nakleden, hikâyeci, masalcı. <LN, OTAL>

K12/47 Hadd ü pâyânı mı var haşre dek olmuş tûtalum / Hâme evşâfuñı taķrîrde taḅ‘um **naķkâl**

naķķâş [4]

1. yağlı veya sulu boya ile binaların duvar ve tavanlarını boyayıp nakış ya da çiçekler yapan sanatkâr. <KT>

G212/7 Etmiş nigâr-hâne-i fîtratda hâl-vâr / Raşh-ı midâd-ı hâme-i **naķķâş** gerdenuñ

2. nakış işleyen, nakış yapan kimse. <LN, OTAL>

G87/3 Degil mâ’î kabâda taḅ‘atuñ **naķķâşlar** güyâ / Zemîn-i lâciverde bir dirahşân bûh yazmışlar

naķķâş-ı hezâr şûret-i hûb [1] binlerce güzel suretin nakşedicisi; Allah.

M5/II/8 Ey reng-i hayâli deyr-i dilde / **Naķķâş-ı hezâr şûret-i hûb**

naķķâş-ı kâr-gâh-ı kader [1] kader dünyasının nakkaşı, Allah. Kâr-gâh sözcüğü “iş yeri” ve mecazen “dünya” anlamlarına gelir. Nakkâş da dokumacı anlamına sahiptir. Dünya bir dokuma atölyesi olarak tasavvur edilmiş ve orada Yaratıcı’nın kaderi nakşettiği düşünülmüştür. Nitekim “naķķâş” sözcüğü, “Naķķâş-ı Ezel”, “Naķķâş-ı Şun” gibi terkiplerde görüldüğü üzere Allah’ın sıfatı olarak da kullanılır. Naķķâş, sözcüğü tek başına da tasavvufi bağlamda Allah anlamında düşünülebilir. <OTAL, ADŞS, Seccadî/2>

G230/14 **Naķķâş-ı kâr-gâh-ı kader** kaşr-ı bâğda / Yazdukça nev-be-nev şafâhat-ı bahâra gül

naķş [42]

1. resim, tasvir, suret; binaların duvar ve tavanlarına yağlı boya ya da sulu boya ile yapılan resimler ve çiçekler. <KT>

K4/9 Levh-i bî-reng-i ‘âlem-i ma’ nî / Şûret-i **naķş**-ı mâsivâ-yı dilem

K4/10 Şûret-ârâ-yı **naķş**-ı hüsn olalı / Bût-trâşî-i kîlisâ-yı dilem

M3/I/3 Çıkdı beyâza **naķş**-ı dil-i zû-fünûnumuz / Oldı netîce-baḥş-ı nedâmet cünûnumuz

K10/13 ‘Aksi bülend ü pest bahârûñ nücûm ile / Peydâ yüzinden **naķş**-ı zemîn ü zamân gibi

K12/1 İndi bir şadra yine hâtem-i devlet-i iķbâl / Bâz-gün **naķşım** gösterdi nigîn-i âmâl

K16/7 Şâhid-i devletinüñ eyleye te’yîd-i kader / Ser-i engüştinî pîrâye-dih-i **naķş**-ı nigîn

K16/31 Kâr-gâh-ı hünere **naķş**-ı tîrâz eyleyeli / Taḅ‘-ı zer-düzumı sermâye-i feyz-i taḥşîn

K28/39 Çıkdı beyâza **naķşı** görünce oḡağûñı / İstebrâķ-ı cinân gibi huld-ı berîn ile

K28/66 Gösterdi târ u pûdını kâlâ-yı ma’ rifet / Ol kâr-gehde **naķş**-ı zamân u zemîn ile

- K30/8 **Nakş**-ı ihlâş u ‘ubûdiyyetdür zîver olan / Ol veliyyü’l-na‘îmün faşş-ı hitâmununda benüm
- G43/2 Hüsniñ ki degil kâbil-i taşvîr ü taşavvur / **Nakş**-ı ruhuñ âyîne de maḥbûs degildür
- G75/5 Bu hengâm-ı şağabda Nâ’îlî maḥbûb ile meyden / Çemende cûylar âyîne-i **nakş**-ı ferâğuñdur
- G90/7 Hâmûş görüp Nâ’îliyâ şanma bu deyrün / **Nakş**-ı şuver-i ḥâme-i ressamı teḥîdür
- G171/4 Sâde-dil ol ‘âşıka reşg ü ḥased kim ola / Levḥa-tırâz-ı dili **nakş**-ı ferâğ-ı heves
- G223/4 Nessâc-ı târ u pûd-ı niyâza o büt gibi / **Nakş**-ı bedî‘-i kâr-geh-i âb u gil gerek
- G232/1 Verzi-î âh ederek şu‘le-nijâd oldı gönül / **Nakş**-ı ḥüsniñ görüp âşüfte-nihâd oldı gönül
- G232/5 Nâ’îlî-veş n’ola aḥvâli perîşân olsa / **Nakş**-ı ḥüsniñ görüp âşüfte-nihâd oldı gönül
- G271/1 Güşâde-baḥt erâzil sitâde-ḥü düşmen / Kemâl **nakş** u hüner ‘ayb u âb-rû düşmen
- G287/2 Her nefes biñ **nakş**-ı şûr-engîz ile kâfir yeter / Ka‘be-i câmi ḥayâlün deyr-i eṣnâm eylesün
- G292/2 Ne **nakş** ḥikmet-i îcâdı ‘ârifün çıkarur / Derün-ı perde-i dilden nuḳûş-ı sevdâsın
- G301/4 Dil oldı tâze bir bütün ebrû-peresti kim / Cibrile **nakş**-ı pâyı olur secde-gâh-ı nev
- G341/5 Kâr-gâh-ı ḥikmetün **nakş**ı bilinmez Nâ’îlî / Gelmedükçe ‘ışk ile zühdün ḳumâşı bir yere

nakş-ı bü’l-‘aceb [2] garip, acayip şekil.

- G277/5 Ne **nakş-ı bü’l-‘aceb** giryânyuz ey Nâ’îlî bilse / Olur ğark-âb-ı ḥaclet dîde-i Ya‘ḳûb şerminde

Aşağıdaki tanıkta perdeye akseden garip şekiller (**nakş-ı bü’l-‘aceb**) ile, gölge oyunundaki karakterler kastedilmiştir.

- G292/1 Bu **nakş-ı bü’l-‘acebün** ol ki bildi ma‘nâsın / Verâ-yı perde-i ğaybuñ eder temâşâsın

nakş-ı cemâl [3] güzel suret, güzellik tasviri.

- G185/1 Taşvîr-i ân cerîde-i i‘câza şıḡmamış / **Nakş-ı cemâl** âyîne-i râza şıḡmamış
- G225/2 Yazıldı kilik-i şaḡâ’îf-nigâr-ı kudret ile / Cerîde-i dile **nakş-ı cemâli** Şuḥfînün
- G267/2 Ğayruñ ki dille **nakş-ı cemâlin** görür o büt / Dîvâr-ı Ka‘beden nice şüret ḳoparmasın

nakş-ı derün [1] iç süsleme, içerideki süsler.

- T5/8 Ḳuruldı ḥaymeler sermâda ol şaḥrâya reng-â-reng / K’eder **nakş-ı derün**ı nev-bahârün luḫfını izḥâr

nakş-ı hayâl [1] hayal nakşı, hayal edilmiş suretler.

- G218/5 Tevfîḳdür nücûma da ḥadî müneccimün / **Nakş-ı hayâl**-i ‘âḳl-ı kezûbın ne añladuñ

nakş olmak [1] işlenmek, süs olarak yerleştirilmek || bir yerde belirli bir iz bırakmak, yer etmek. <TS, ÖTS>

- G98/5 **Nakş olup** muşḥaf-ı ḥüsniñ şafâḥât-ı gülde / Âyet âyet anı bûlbüllere her bâr oḳudur

nakş u nigâr [1] rengârenk ve çeşit çeşit şekiller. <Dihhudâ> ikon ve put. Tanıkta Sümenât içindeki kutsal resimler ve heykeller aracılığıyla, gönüldeki manâlar kastedilmiştir.

- G246/7 Levḥ-i dilden ḳılmadan maḥv-ı rûsûm ey Nâ’îlî / Sümenât-ı fitneyüm **nakş u nigârundan** şaḳın

2. beste ve semaî formlarının özel bir şekline verilen isim, bir kıtadan ibaret şarkı, beste.

<KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 344, Nedim Divanı’nda Musiki, s. 69>

G1/4 Leb-i şulh-ı nigâh-ı çeşmün olduḡa terennüm-sâz / Eder her cünbiş-i müjgânı bir **naḡs**-ı füsün peydâ

G105/2 Bu kâr-gehde **naḡs**-ı cefâ yârdan degil / Nessâc-ı târ u pûd-ı nazardan zuhûr eder

G181/5 Terennüm-sâzıdur ey Nâ'îlî ervâh okunduḡa / Zihî **naḡs**-ı bedî' -i ḡüsn kim ol rûya bağlanmıṡ

naḡs bağlamak [2] bestelemek. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 344>

G77/5 Şahñ-ı gül-şen Çâr-bâḡ olmiş 'acemde 'andelîb / **Baḡlamıṡ** bir **naḡs**-ı dil-keş kim şabâ nev-rûzdur

G353/3 Terân-senc-i vişâl oldı dil görüp ḡaṡṡuñ / Henûz **baḡladı** bir **naḡs**-ı ârzû tâze

3. hile. <ADŞS>

K1/42 Aldanma **naḡs**-ı devlete kim bâzî-i felek / Şad-sâle pîri tıflek-i nâ-ḡorde-sâl eder

4. fal bakmak amacıyla yere dökülen bakla, taş, kemik gibi nesnelerin oluşturduḡu şekil. Aşaḡıdaki tanıklarda fal bakmak amacıyla yere bakla, taş, kemik vs. dökülmek suretiyle oluṡan şekiller “naḡs” ile karşılanmıṡtır.

K11/31 Ḳur' a-endâz-ı ḡazâya levḡ-i taḡdîr üzre tâ / Gâh **naḡs**-ı şulḡ u ḡâhî şekl-i âḡerdür gelen

5. satranç taşı. Sözcüḡün çeşitli oyunlar için kullanılan özel anlamları bulunmaktadır. Sözcğelimi naḡs, tavlada zarların üzerindeki nokta, şanslı zar atışı veya iskambil kâḡıtları üzerindeki işaretler anlamına gelmektedir. <Steingass> Bu sözcüḡün satrançta da “taş” anlamına geldiḡi, aşağıdaki tanık delâletiyle söylenebilir. Aşaḡıdaki tanıkta sözcüḡün, fal bakmak için yere dökülen işaretler anlamı da göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü satranç tahtası üzerindeki taşlar, yere dökülen bu nesnelere benzetilmiṡtir

K11/22 Şâha naṡ' -ı kâr-zâr-ı fitneden çekdüdüñ el / Ḳur' a-i fâlinde şimdi **naḡs**-ı dîḡerdür gelen

6. ipekli, sırmalı işleme. <OTAL>

K17/64 Seyr eden **naḡs**-ı dil-ârâsını eḡninde görür / Gâh kemḡâ-yı siyeh ḡâh ḡabâ-yı gül-gün

K20/28 Ḥayrân-ı **naḡs**-ı ḡayme-i iclâlüñ cylesün / Bu çetr-i zer-nigâr-ı mu' allâ-yı ber-teri

G338/2 **Naḡsı** yer etdi fi'l-ḡâl ḡârâda şanma tinşâl / Şîrîni Bî-sütûna Ferḡâd söyleyince

naḡs-ârâ [1] güzel resim çizen, boyayan.

K26/34 Kelîm-i Tûr-ı ma' nâyam ki ḡâmemdür yed-i beyzâ / Midâd-ı surḡ ile ḡâhî ki **naḡs-ârâ**-yı manzardur

naḡs-nümün [1] nakış, desen gösteren; kendini gösteren.

K17/61 Ṣarḡ-ı nev-kârî-i ma' nâ ile kim dest-i ḡâyâl / Târ u pûd ı ḡaṡ-ı şî' rümde olur **naḡs-nümün**

naḡs-pîrâ [1] resimle süsleyen, ressam.

K17/67 Kilk-i ma' nî-şuver ü ṡab' -ı siḡr-kârumdur / **Naḡs-pîrâ**-yı şanem-ḡâne-i i' câz u füsün

na'1 [3] nal, at ve benzeri hayvanların ayaḡına çivilenen demir. <KT, Cûdî,

OTAL>

K28/56 Reşk-âver olsa sür' ati **na'liyle** seyr eder / Ḥûşîd ü mâhı kim göre çîn-i cebîn ile

na'1-i süm [2] hayvanların tırnaḡına çakılan nal, at nalı.

K3/51 Zihî Burâk ki mihr oldı zıll-ı arza şebîh / Nişîb-i **na‘l-i süm**-i pür-fürûğ u tâbında

Abdallar vücutlarına nal şeklinde dağ yakarlardı Bu dağlar, imam Ali ve oğlu İmam Hüseyin aşkına yakılırdı. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 344> Aşağıdaki tanıkta “dâğ” sözcüğünün delâletiyle bu anlamın da çağrıştırıldığı anlaşılmaktadır.

K17/17 Râyîz-i hünk-ı sa‘âdet ki sipihr-i dūna / Resm-i **na‘l-i süm**-i yek-rânı olur dâğ-ı derûn

nāl [2]

1. nal; inilti, figan. <FZ, Kanar/1> Tanıkta sözcüğün hem nal, hem de inilti anlamı kastedilmiştir.

K25/17 Medd-i nefes-i ham-şudeñi **nāl** şanırlar / Beñzer ki giriftâr-ı belâ-yı hafakânsın

2. kamış kalemlerinin iç kısmında bulunan zarımsı teller. <LN, ADŞS>

K12/65 Ża‘fūm ol mertebedür kim qalem alduqça ele / Cism-i bârîkūmi zanneylerüm ol hâmede **nāl**

nālân [4] inleyen, nale ve figan eden. <KT>

G10/1 Döndürüp her güli bir aḡker-i sūzâne şabâ / Dâğlar yakdı dil-i bülbül-i **nālâna** şabâ

G256/2 Eder idmân-ı ğam-âyîne güzâr-ı eflâk / ‘Āşîkuñ nâveg-i âh-ı dil-i **nālâmı** ucın

G346/1 ‘Āşîkuz ‘ışk belâ-yı dil-i **nālân** ise de / Tâlibüz vaşla taleb bâ‘ış-ı ḡirmân ise de

Kt12/1 Her laḡza bir maḡâmda **nālân** olan gönül / Gül-zâr-ı dehr başına zindân olan gönül

nâle [28] inleme, inilti (bkz. âh, enîn, figân). <KT, LN>

K18/24 Bahâr-ı mevsim-i ‘adlinde ser-be-ser ezhâr / Sezâ-yı serzeniş-i **nâle**-i zubbâb olmış

G6/1 Sîne gül-zâr-ı maḡabbet **nâle** bülbüldür baña / Vaḡt-ı dâğ-efrûzî-i dil mevsim-i güldür baña

G73/1 Kūyūnda **nâle** kim dil-i müştâḡdan ḡopar / Bir naḡmedür ḡicâzda ‘uşşâḡdan ḡopar

G77/3 Tîzdür feryâdı meşḡ-ı **nâleden** bülbüllerün / Eylesün muṡrıblar âheng-i nevâ nev-rûzdur

G81/5 Etseler bir perdeden âġâze bilmez ḡuş eden / **Nâle**-i bülbül midür gül-şende efġânım midür

G100/1 **Nâleñ** ey dil za‘fdan ol mâhı söyletmek midür / Yoksa müşîḡâr-veş efvâhı söyletmek midür

G130/4 Tāyy-ı mekân-ı ‘ışk eden sâlike nîm-zâd-ı reh / **Nâle**-i sîne-sûzdur ḡirye-i cân-güdâzdur

G132/4 Vardukça kūy-ı yâre gönül ḡabs-ı **nâle** kıl / Bülbülleri ḡadıḡa-i bâġuñ ḡâmûş olur

G133/10 **Nâle**-i derd-i derûn bunda degil mâni‘-i ḡurb / Bu şîfâ-ḡâneye Eyyüb-ı şîġîbâ şîġmaz

G162/5 Dil-i âteş-nefes kim meclis-efrûz-ı maḡabbetdür / Zebân-ı **nâlesin** ḡunyâ-gerân-ı encümen bilmez

G178/2 Birinün ser-nüvişti **nâle** olmuş birinün tiş / Düşüp şaḡrâya Mecnûn kūha kim Ferḡâd ayak başmış

G191/2 Muttasıl dâr-ı şîfâ ḡâşîyet-i çeşmünde / Dem-i ‘îsî-veş olur **nâle**-i bîmâr laṡîf

G197/3 Dîde-i baḡt-ı ‘adūyı uyarur **nâlelerüm** / Dostum ḡâtıra geldükçe senün ḡ‘âb-geḡuñ

G200/1 Severüz gördüğümüz âfeti dil-ber diyerek / Başlaruz **nâle** vü feryâda sitem-ger diyerek

G216/3 Düşüp ıztırâbuña şubḡa dek bu şeb âh u **nâleler** eyledük / Ne ḡözöldi ‘uḡde-i kâkülün ne açıldı ḡ‘âb-ı teġâfûlün

G247/1 Yaḡma hezârūñ ey gül-i ter **nâleden** şaḡın / Göz yaşın alma âteş-i seyyâleden şaḡın

G254/1 **Nâlemüzi** işitmesi ḡaldı o şem‘-i şūḡ-sitân / Eyledi dūd-ı şem‘-i âh nây-ı gelūyı sürme-dân

- G254/2 Hâş ki siyeh bahârdur bâğ-ı ruhuñda sürme-reng / Kâbil-i şavt olur mı hiç **nâle**-i ‘andelîb-i cân
- G254/5 ‘Âşık-ı dil-şikestenün **nâlesin** eylemezdi pest / Reşg-i ğubâr-ı maḳdemi olmasa sürme-dân-ı cân
- G262/4 **Nâlesüz** var harem-i yâre ki **nâleñ** ey dil / Men‘-i âsâyiş-i gül-bister-i ḥ‘âb eylesün
- G303/5 Oldı esbâb-ı tarab ḥün-ı ciger nûş edeli / Muṭrıb-ı **nâle** ile zemzeme-i âh bize
- G316/5 Âh-ı bülbül yakmadukça penbe-i ğuş-ı güli / **Nâlesin** kim ğuş eder biñ kerre feryâd etse de
- G318/1 Eyler remîde bülbülü dil **nâle** olsa da / Dâmân-ı verde aḳker olur jâle olsa da
- G335/1 Mest-i ‘ışkuz muṭrıb u sâķı ne nâz eyler bize / **Nâlemüz** meclisde kâr-ı süz u sâz eyler bize
- G340/1 Henüz döndi çemen bezme gül piyâlelere / Henüz başladı bülbül çemende **nâlelere**
- G348/4 ‘Âşıkun dūd-ı derûnından yanar hem-vâre çarḥ / **Nâle**-i dil-süz u âh-ı cân-güdâz etmezse de
- G354/4 Kûy-i dil-berde şeh-i mülk-i kazâdan virilür / Pâsbânî-i harem **nâle**-i şeb-gerdümûze

nâle-i şeb-gır [1] geceyi tutan, geceyi kaplayan haykırış; yarasa ötüşü. <KUŞLAR>

- Ş5/1 Eşer-i **nâle-i şeb-gıründen** / Şaķın ey şüh-ı cefâ-pîşe şaķın

na‘lîn [1] çift ayakkabı, bir çift sandal; tahtadan yontularak yapılmış ve ayağı tutması için köseleden tasmaları bulunan, taş zeminde, ıslak ya da sulu yerlerde giyilen ayakkabı, nalın. Ayak basılacak üst kısmı, kenarları yahut nalının kendi ayakları sedef işlemeli, gümüş telli, mercan kakmalı, ayna kırıkları ile üstü yapılmış ve hakikaten sanat eseri özelliği gösterenleri vardır. Aşağıdaki tanıkta, kadınların giydiği gümüşle süslenmiş böyle bir na‘lîn’den bahs olunmaktadır. Dünya malını simgelemesi için “na‘lîn (na‘leyn de okunabilir)”in seçilmesinin nedeni, Musa Peygamber’in Tûr dağındaki tecelli hadisesine telmihte bulunmaktır. Allah Tûr dağında Musa’ya, “Nalınlarını çıkarıp at, çünkü sen mukaddes bir yerdesin (Tâhâ/12)” buyurmuştur. <KT, TGKSS, TASAVVUF TERİMLERİ>

- G214/3 Nâ-maḥrem-i ḥarîm-i edebsün zenân gibi / Muḥtâc-ı istiğâse-i **na‘lîn**-i sîm iseñ

nâliş [2] inleme, inilti, figan. <KT, Cûdî, LN, Kanar/1>

- K34/9 Böyle ḳalır mı felek olmaz mı yâ Rab kâr-ger / Muṭrıbuñ nâlişleri pîr-i muğânuñ himmeti
- G336/1 Tâ be-key ey mest-i ğaflet ḥ‘âb gelsün çeşmüne / Nîm-şeb **nâlişler** et ḥün-âb gelsün çeşmüne

nâm [20]

1. ad, isim. <KT, Kanar/1>

- K3/60 Şiḳâl-i şabrını **nâm**-ı Muḥammed etdi şikest / Tezelzül-âver-i ḥuld oldı ıztırâbında
- K9/10 Pâdişâh bir avuc ḥâķi o kim ḥikmet ile / Eyleyüp kâbil-i cân **nâmu** insan etmiş
- K9/23 Añdurup **nâmların** ḥayr ile şâhân-ı selef / Suḥen erbâbına luṭf eylemiş iḥsân etmiş
- K19/38 Añılup ḥayr ile **nâmuñ** ola ey şadr-ı güzîn / Ḥaşre dek elsîne-i nâsda evrâda bedel
- K30/20 Gördüğü cevri ü sitemden daḥi dil-gır midür / Var mı âzürdelik ol güm-şude **nâmunda** benüm
- K34/3 Añma **nâm**-ı ‘işreti ki şaḥne-i devrân ile / Ol ḳadardur vâ‘ız-ı şehriñ şalâḥa niyeti
- G220/3 Âb-ı rûyuñ ḥusrevâ dünyâ için baḥr eyleme / Ḳuflı âhen **nâmu** Bâd-âverdür ol gencinenün

Ş9/3 Yollarda kesdün bizden selâmuñ / Bir bî-vefâdur dillerde **nâmuñ**

2. şöhrat, şan, ün. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K8/3 Ki ola fâtih-i ma‘mûre-i ‘Irâk-ı ‘Arâb / ‘Uluvv-ı kâdr ile **nâm**-ı bülend-pervâzı

K9/12 Levh-i maḥfûza bu ‘unvân ile yazmış **nâmuñ** / Ben ḥulûl ol ki ṣehinşâha şenâ-ḥ‘ân etmiş

K15/26 İḳbâl ki yüz vech ile **nâmuñ** çıkar andan / Ḥall etmege mevḳûf-ı mu‘ammâ mı degildür

K15/34 ‘Arşa çıkarup zinde eder **nâm**-ı bülendün / Endişesi i‘câz-ı Mesîḥâ mı degildür

K20/3 Ḥamd eyleyüp vücûduñ içün eyledi seni / Mihr-i peder müşerref-i **nâm**-ı peyâmberî

K22/17 Bîm-i celâletünle düşer ḥavf u ḥaşyete / **Nâm**-ı bülendünî işiden kimse dürdan

K25/32 Ser-ḥayl-i efâzıl ki sezâdur denilürse / Hem seyyîd ü hem **nâm**-ı ḥabîb-i dū cihânsın

K31/13 Ol feyz ile bulur şeref-i **nâmı** izdiyâd / Bî-çäreye terâḳḳî-i luṭfuñ müfid olur

G68/5 Suḥen ey Nâ‘ilî ‘ârî gerek temyîz-i maḥlaşdan / Bu dâniş-gehde zâta ḡâlib olmak **nâm** müşkildür

nâmını güm eylemek [1] adını unutturmak, adını hatırdan silmek. Bu deyişin Farsça karşılığı “nâm gün kerdin”dir. <Seccadî/1>

K3/12 Diler ki ḥîle ile naḳd-i **nâmın eyleye güm** / Diyâr-ı Edrinenün bir avuc türâbında

nâmını kıymak [1] adını bırakmak; bir kimse üzerinde derin etki yapmak.

G87/6 **Ḳomışlar nâmını** teşriḥ-i minnet tîḡ-i ḡamzeñle / Tenüm şad çâk edüp bir nüṣṣa-i meşrûḥ yazmışlar

nâm u neng [1] haysiyet, iyibar, şöhrat. Tasavvuf ehli, bilinme ve tanınma isteğini, kendine tapma olarak niteler ve aşkıta adı çıkanları hoş karşılamazlar. <Seccadî/1, Seccadî/2>

G291/4 Pây-ı ḥumda ḥased ol rind-i teḥî-kîseye kim / Vaḳf-ı câm eyleye sermâye-i **nâm u nengin**

nâ-maḥrem [2] şeriat açısından mahrem olmayan, hareme giremeyen, yabancı.

<KT, OTAL>

G214/3 **Nâ-maḥrem**-i ḥarîm-i edebîsün zenân gibi / Muḥtâc-ı istiḡâse-i na‘lîn-i sîm isen

G251/3 ‘Âşıḳa duzdide ḡamzeñ çeşm-i **nâ-maḥrem** degil / Merdüm-i bînâ-yı heftüm perde-i cân görmesün

nâm-âver [5] ad salmış, ünlü, meşhur. <KT, OTAL>

K14/46 **Nâm-âver**-i sulṭân-ı risâlet ki cenâbı / Kehfû‘l-fuḳarâ melce‘-i aşḫâb-ı recâdur

K15/18 Pâşâ-yı kâder-kevkibe **nâm-âver**-i Şâlih / Kim ‘adli mühim-sâz-ı re‘âyâ mı degildür

K20/5 **Nâm-âver**-i niyâ vü pedersin bu ‘arşada / Olsañ ḡüşâde-ḡ‘ân-ı kerem yok mıdur yeri

K25/40 Gencîne-i esrâr-ı ilâhiye emînsin / **Nâm-âver**-i peygamber-i Ḥallâḳ-ı cihânsın

K28/24 **Nâm-âver** etdi luṭf-ı Süleymân-ı rûzgâr / Ol Âşaf ibn-i Âşafı engüsterin ile

namâz [3] İslâm’ın beş temel esasından biri olup belli eylemler ve rükünler

çerçevesinde eda edilen özel bir ibadet. <DİNÎ KAVRAMLAR>

M5/VII/3 Demdür ki hevâ-perest-i ‘ışḳam / Pâ-laḡz-ı vebâldür **namâzum**

G189/3 Degül mi farz baña üft ü ḥîz-i kūy-ı bütân / Olur mı ḥîç müselmân **namâzdan** fâriḡ

G211/5 Şoran ḥaḳîḳat-i âmed-şud-ı cihânı saña / Demez ki mescide varduñ **namâzdan** geldün

nāme [8] iki kişi arasında yazılan mektup; aşk mektubu. <KT>

- K7/45 Bu infī‘āl ile maḥşūr olanların verilir / Kef-i neşâtına maḥşerde **nāme**-i te‘yîd
 K23/30 Midād-ı ḥāmeden bûy-ı ‘abîr eylerler istiṣmām / Yazanlar vaşf-ı ḥulḳuñ **nāme**-i müşkîn-ḥitām üzre
 K30/16 Şun hemān **nāmemi** ḥüddāmına vir kārımı gör / Çîn-i ebrû-yı gāzab rûy-ı selāmunda benüm
 G87/8 Edenler **nāme**-i ‘ışḳuñ cevābında şuver-kārî / Raḳîbi meclis-i cānāneden maṭrûḥ yazmışlar
 G125/4 **Nāme** de gelse dil ü dîde oḳunmaz senden / Āh ü eşk āfet-i mektûb-ı ḥamām-āver olur
 G217/1 Göñlüm gibi ey **nāme** gidüp yārda ḳalduñ / Baş üzre yerüñ var mı ḥam-ı destārda ḳalduñ
 G226/6 Ecẓāmuẓı hep rîk-i beyābān-ı ḡam etsek / Cānāna giden **nāme**-i hicrāna dökülsek

Aşağıdaki tanıkta sözcük, “sevād-nāme” biçiminde terkip oluşturmalıdır. “Sevād-nāme”, müsvedde, amellerin yazıldığı manevî defter anlamına gelir (bkz. sevād-nāme).

- K2/45 O dem ki dest-i şefā‘ atde ol ḡarîblerüñ / Sevād **nāmesi** mevḳûf-ı i‘tizār ḳalur

nāme-berîn [1] mektup taşıyan, postacı, haberci.

- G368/1 Yaḳar mı **nāme-berîn** yoksa yāra degmez mi / Niyāz-nāmemüz ol ḡam-küsāra degmez mi

nāme-güster [1] mektup döşeyen, mektup yazan (kalem).

- K20/25 Etsün mükātibān-ı meşîyyet zuhûruñ / Āfāka münteşir ḳalem-i **nāme-güsteri**

nāme-nüvīs [1] mektup yazıcılığı, Bâb-ı Âli’de divan memurluklarından biri.

<OTAL>

- K33/2 Şād eder rûḥımı Vaşşāf u Nizāmü’l-mülküñ / Ser-ḳaleminden ki selāṭine olur **nāme-nüvīs**

nā-mihribān [2] muhabbetsiz, şefkatsiz; vefasız. <KT, OTAL>

- G206/1 Ey her nigāhi āfet-i **nā-mihribān**-ı merg / Sensüz geçerse bir demüm olsun zamān-ı merg
 G319/2 Eden Mirriḥi dil-nerm ol ḥıram-ı pür-tevāzu‘dur / Nigāh-ı bî-teaḥḥum ḡamze-i **nā-mihribān** şanma

nāmiye [6] yerden bitme, olma; büyüme kuvveti. <KT, LN, OTAL>

- K12/31 **Nāmiye** bulsa küşāyış-i dil-i pür-feyzinden / Ḥākden bir gül-i āşüfte-i zuhūr ede nihāl
 K18/29 Zamān-ı **nāmiye**-i nev-bahār-ı ḥulḳuñda / Mürüvvetüñ gül-i destār-ı şeyḥ ü şāb olmış
 G20/3 Olmuş ḥarîf-i pençe-i fülād-ı Ḳahramān / Bulmuş o deñlü **nāmiyeden** her giyāḥ tāb
 G25/4 Raḥm eyle hezār-ı dile ey **nāmiye**-i derd / Zîb-i ḳafes-i cismümi yer yer gül-i dāḡ et
 G86/5 Bāzār-ı feyz-i **nāmiye** der-kār Nā‘ilî / Enhār ile şükûfelerüñ iḥtilāṭı var
 G230/5 Gülzārı feyz-i **nāmiye** encüm-naẓîr edüp / Döndi nihāl ile şecer-i şu‘le-bāra gül

nāmiye-sāz [1] yerden bitirme, yeşertme; feyizlendirme, artırma.

- G173/1 Giryemüzi feyz-i ‘ışḳ **nāmiye-sāz** cylemiş / Ḥār-sitān-ı dili gül-şen-i rāz eylemiş

nā-murād [11] muradına erişmemiş, isteği yerine gelmemiş. <OTAL, Kanar/1>

- K32/2 Hidāyet eylemeyince ne çāre hādî-i ‘ışḳ / O **nā-murāda** ki reh-güm-künān-ı āhıdur
 K37/6 Revā mıdur ki bu berzaḥda deşt-i ḥırmānuñ / Belā-keş olmaya dil Ḳays-ı **nā-murādı** ḳadar
 M1/IV/2 Bî-kişt ü kār mezra‘a-i rûzgār idüñ / Ey **nā-murād** n’oldı ki merg oldı ḥāşılıñ

M1/VI/3 Dâr u diyârûñ eyledüñ ey **nâ-murâd** terk / Âhîr bu hâk-dân-ı fenâdan mürûr ile

M7/I/3 Yıkanlar hâtır-ı nâ-şadımı yâ Rabb şâd olsun / Benüm-çün **nâ-murâd** olsun diyenler ber-murâd olsun

M7/IV/2 Melâlet râhat-ı cânım sitem rûh-ı fu'âdumdur / Benüm hâd tâ ezelden **nâ-murâd** olmak murâdumdur

G147/3 O **nâ-murâd**laruz kim bu hasret-âbâduñ / Hûşul-i kâmda bî-renc ü bî-ta'ablariyuz

nâ-murâdân [1] muradına ermemişler. <Kanar/2>

G288/4 **Nâ-murâdân**-ı ser-i küyüñ olma cânlar içün / Olma kâm-ı dili âgyâra mühim-sâz şaķın

nâ-murâdî [3] muradına erişememe, isteğine ulaşamama, mutsuzluk. <OTAL, Kanar/1>

M7/II/2 Verâ-yı kâm-cüyân-ı maḥabbet **nâ-murâdîdür** / Göñül bu maḥla'ın memnûn-ı ma' nâ-yı müfâdîdur

G94/1 Ne berg-i sâz-ı vuşlat ne gül-i şadâb-ı şadîdür / Garaż bağ-ı maḥabbetden ḥazân-ı **nâ-murâdîdür**

G178/3 Şıķılmış nâz-ı baḥta dest-burd-ı çarḥ-ı ğaddâra / Recâ-yı **nâ-murâdîde** dil-i nâ-şad ayak başmış

nâ-murâdâne [2] murada ermemişçesine, mahzun bir hâlde.

K12/58 **Nâ-murâdâne** bir az derdümi taķrîr edeyüm / İstima'-ı suḥenüm ṭab' uña virmezse kelâl

G249/2 **Nâ-murâdâne** düşürdük dili bir âfete kim / Feyz alur kâm-ı dü 'âlem ğam-ı hicrânından

nâmûs [1] edep, haya, ırz, iffet. <KT, Cûdî, OTAL>

G89/4 Cây-ı âġuş-ı raķib olmasun o gerden-i pāk / Ki şikest-âver-i **nâmûs**-ı girîbânûndur

nâ-müselmân [1] Müslüman olmayan, kâfir; acımasız, merhametsiz. <Kanar/1,

Dihhudâ>

Ş9/1 Müştâķuñam gel ey âfet-i cân / Ey bî-terahḥum ey **nâ-müselmân**

nâ-mütenâhî [1] uçsuz bucaksız, sonsuz. <OTAL>

K12/49 Şevķ-i evşafuñ olur dilde füzûn her ne ķadar / Etse ṭab' um keder-i **nâ-mütenâhî** işġâl

nân [7] ekmek; rızık. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K28/9 Ķurş-ı tenûr-ı 'âlemi evvel ġmâ-yı ķalb / Burr gösterürdi **nân**-ı siyâh-ı cevîn ile

K32/6 Benüm o ḥırķa be-düş-ı fenâ ki destümde / Bir iki pâre-i **nân** ni' met-i ilâhîdür

G81/4 Kûy-ı yâre rû-be-râh oldum sirişķ ü dâġ ile / Bilmezin yâ Rab çeken âbum mı yâ **nân**um midur

G209/6 Hilâl-i mâhı ġüm eyler felek ehl-i dilüñ / Elinde pâre-i **nân** bulmasa faṭûr edecek

nân-ı cevîn [2] arpa ekmeġi || karın doyurmaya yetecek gösterişsiz ve ucuz gıda. <OTAL, Kanar/1>

K28/15 Ey ḥ'âce-i ser-âmede mümkün degil midür / Maķşûd def'-i cû' ise **nân-ı cevîn** ile

M10/I/1 Döndüm hilâle za'f ile cismümde yok mecâl / **Nân-ı cevînüm** etdi felek bedr iken hilâl

nân u âb [1] ekmek ve su || geçim, maişet.

K3/5 Cenâb-ı Ḥâlîķe minnet ki olmamış herġiz / Sipîhr-i bed-güherüñ fikr-i **nân u âbında**

nân-pâre [1] ekmek parçası, bir lokma ekmek || geçimi sağlayan hizmet veya

memuriyet. <KT, Cûdî, OTAL>

G97/5 İmtilâ-ġâh-ı esâfil ehline **nân-pâre** yok / Ḥ'ân-ı dehrüñ ḥikmet-i rûzî-resânın kim bilür

nār [8]**1. ateş. <KT, Cûdî>**

K9/16 Hüsrev-i şîr-i' adû-sûz ki **nār**-ı ğazabı / Cây-ı âhû-bereyi pençe-i şîrân etmiş

K18/5 Girüp tabî' at-ı **nāra** hevâ ħarâretiden / Fûrûğı şu' le-zen-i penbe-i şehâb olmuş

K18/7 Tenûr-ı **nāra** dönüp tâb-ı mihirden deryâ / Fezâ-yı bahırda murğâniyân kebâb olmuş

G83/1 Nücûm aşhâbı **nār** u bād ü ħāk ü âbdan söyler / Hâkîmân-ı ilâhî ħikmet ü âdâbdan söyler

G136/3 Kef-i şîşe-gerde tamâm olursa ħadeĥ ħarab müdâm olur / Eridüp bu pûtada **nār**-ı 'ışk yine 'ıkd olursa zücâcumuz

Aşağıdaki tanıkta İbrahim Peygamber'in, Nemrut tarafından bir ateşe atılması, ateşin Allah'ın emriyle gül bahçesine dönüşü anılmıştır.

K9/20 Gül-şen-i 'adl-i şehinşâhı eden düşmen-sûz / **Nār**-ı Nemrûdı Birâhîme gül-istân etmiş

nārî [1] ateşe mensup, ateşle ilgili; yanar, tutuşur; cin, peri. <KT, OTAL> Şeytan'ın da yaratılışı ateştedir. Tanıkta şair, yaratılışının ateşten olduğunu söyleyerek, günahkâr olduğunu ifade etmiştir.

M2/II/3 Yâ 'unşur-ı **nārî** iledür ħılkat-i aşlum / Bu âteş-i cân-sûz ile yâ şu' le-ĥamîrem

2. cehennem, ahirette günahkârların içine atılacağı alevli ateş. <OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR> Aşağıdaki tanıkta günahkârların, kıldan ince kılıçtan keskin olduğu rivayet edilen Sırat köprüsünden geçemeyerek ateşe atılacakları ifade edilmiştir.

K2/41 O dem ki ħatre-i evvelde bîm-i lağzişden / Reh-i sırâda o fırka-i ehl-i **nār** kalur

na're [4] nara, bağırma, çağırma, haykırmaya, sarhoş bağırması. <KT, Cûdî, OTAL>

K11/27 Gördi kim el şunduğınca tîġe bismi'l-lâh ile / Her ħarafdan **na're**-i Allâhu ekberdür gelen

G390/5 Cem gibi nice şehleri pîrân-ı ħarâbât / Mestânelerüñ **na'resine** gûş görür mi

na're-i mestân [2] sarhoşların narası.

G390/3 Meclis gibi pür olup **na're-i mestân** ile rindân / Mescide biraz vâ'izi ĥamûş görür mi

Ş11/4 Bülbul yerine **na're-i mestân** olunur gûş / Bir güne daĥi 'âlemi var köhne-bahârüñ

nā-revâ [1] lâyıkmayan, yakışmaz, uygunsuz. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K1/16 Ey müdde'î mefâĥiretüm görme **nā-revâ** / Fehm et bu remzi kim saña şerĥ-i me'âl eder

nā-revâc [1] revaşsız, kesat. <Dihhudâ>

K10/6 Bir ĥaddedür letâfeti ki **nā-revâcdur** / Cennet kuhen-bahârına nisbet ĥazân gibi

nās [1] insanlar, halk, herkes. <KT, Cûdî>

K19/38 Anılup ĥayr ile nâmuñ ola ey şadr-ı güzîn / Ĥaşre dek elbine-i **nāsda** evrâda bedel

nā-şabūr [5] sabırsız, tezcanlı. <OTAL>

K22/24 Olmazdı nuţka tâĥatüm endîşe bir nefes / Dāmânın alsa dest-i dil-i **nā-şabûrdan**

- K24/2 Gâhî düşer ki ‘aks-i murâd üzre gerdişi / Ber-vefık-i müdde‘ â-yı dil-i **nâ-şabûr** olur
 G51/6 Cefâsına mütehammil gerek o mâhı seven / Nigâh-ı şûhı gibi **nâ-şabûr** n’eylerler
 G344/1 Çerâğ-ı hüsne dil-i **nâ-şabûr** pervâne / Fûrûğ-ı şem‘-i tecellâya Tûr pervâne
 G344/5 Görünce şem‘i nümû-dâr-ı tîğ ü hancer / Şehâdet-ârzû-yı **nâ-şabûr** pervâne

nasak [2]

1. nizam, tertip. <ZL, Dihhudâ>

- K13/30 Nehy-i **nasak**-ı bâğa ki câzim ola ‘adli / Bülbüller alur dâd-ı güli bād-ı şabâdan

2. usûl, kaide; koç burcunun yıldızları, Orion (takımyıldızı). <KT, Dihhudâ, Steingass, Ânenderâc> Tanıkta övülen kimsenin memleketteki usûl ve nizamın koruyucusu ve aynı zamanda yıldızı olduğu ifade edilmiştir.

- T1/1 Hâkân-ı sultân-ı **nasak** sultân-ı ‘âlem zıll-ı Hâk / Kim zâtını Rabbü’l-falağ nûriyla kıldı muhtedâ

nasak-âmûz [1] yol yordam öğrenen.

- G386/8 Ola rûh-ı Nizâmü’l-mülk ü İskender cenâbından / **Nasak-âmûz**-ı destürî nişâb-endûz-ı sultânî

nâ-sâz [2]

1. tertipsiz, dağınık. <Dihhudâ>

- K8/23 Hirâs-ı kahrûn ede bî-silâh u bî-cevşen / Kemîn-nişîn-i lahid ol gürûh-ı **nâ-sâz**

2. huysuz, geçimsiz. <Kanar/1>

- Kt9/1 Nâdâna câm-ı sâkî-i tannâz degmesün / Ehl-i mezâka şaḥne-i **nâ-sâz** degmesün

nâ-sâz-kâr [1] muhalif, geçimsiz; sert huylu, kötü mizaçlı. <KT, Kanar/1,

Dihhudâ>

- Mt3 Felek senûn gibi hercâ‘î yârı n’eyleyelüm / Yanınca tâli‘-i **nâ-sâz-kâr** n’eyleyelüm

nâ-sezâ [3] lâyük olmayan, yakışmaz. <KT, OTAL>

- M5/VI/9 Şâyed ki bu vaz‘-ı **nâ-sezâdan** / Yârı göricek hicâb edersün

- G108/1 **Nâ-sezâ** gayra nigâh eyledüğün az şanur / Bize cevri eylese ol gonce-dehen nâz şanur

- Ş3/10 Alışduñ **nâ-sezâlarla** / Baña yâr olmaduñ gitdün

naşfat [1] insaf, adalet, doğruluk. <KT, ZL, OTAL>

- K18/30 Zamân-ı **naşfat**-ı ‘adlûnde gerçi halka felek / Hezâr güne telâfiye pür-şitâb olmuş

nâşih [] öğüt veren, nasihat eden. <KT, LN, ZL>

nâşihân [1] öğütçüler, nasihat verenler.

- G282/7 ‘Âlimân-ı cehl-i mürekkeb **nâşihân** efsâne-gû / Her birin söyletsek inmez merkeb-i idrâkden

naşib [5]

1. hisse, pay. <KT, Cûdî, LN>

- G149/4 Bisât-ı dehr oda yansun bu tâb-hânede kim / **Naşib**-i ehl-i dile köhne buriyâ düşmez

2. bir kimsenin eriştiği şey; Allah'ın kısmet ettiği şey. <KT, OTAL>

K1/38 Yokdur anuñ nişāb-i ğinādan **naşibi** kim / Faqr u fenā mu'āmelesinden nekāl eder

K18/35 Kazāya çāre rızādur ki rüz-ı kısmetde / **Naşibi** ehl-i dilūñ rencişi ü 'azāb olmuş

Kt16/1 Ola derseñ muhaşşal ey semiyy-i sākī-i kevşer / **Naşibūñ** hanķāh-ı Gülşenide feyz-i āgāhī

naşib olmak [1] Allah tarafından bağışlanmak, verilmek. <ÖTS>

K19/20 Ne Süleymāna **naşib oldu** ne İskendere līk / Re'y u tedbīrde zātuñ gibi şadr-ı ekmele

Naşir [1] meşhur filozof Nasîrüddin Tûsî'nin, şiirlerinde kullandığı mahlas. İlim ve fennin gelişmesi için çalışmış, hayırlar ve vakıflar inşa ederek Merâğa'da bir rasathane ile dört yüz bin kitaplık bir kütüphane yaptırmıştır. Tanıkta Celâl (Celâl-i Devânî) ile anılmasının nedeni, Celâl-i Devânî'nin, Şiî olan Nasîrüddîn Tûsî'nin Tecrîdü'l-Kelâm adlı eserine haşiye yazmış olmasıdır (bkz. Celâl). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 346>

G360/6 Yine neticesi hayret değil mi Nâ'iliyâ / Bu rüz-gāra **Naşir** ü Celâl gelmedi mi

nâşiye [] alın (bkz. cebhe, cebîn). <KT, LN, ZL>

nâşiye-sâ [2] alnını yere süren. <OTAL>

K14/44 Kesb etmege envārını her şubh o serānuñ / Hürşid der-i devletine **nâşiye-sâdur**

K28/18 Bir âsitāna **nâşiye-sâyız** ki âfitāb / 'Arşa taşaddur eyledi vaz'-ı cebîn ile

nâsür [3] nasır. <OTAL> Tanıklarda "elmās" ile birlikte kullanılmıştır. Elmasın yaralara ekilmesi, yaranın kapanmasını geciktirir (bkz. elmās).

G184/3 Yetiş cān zaḥmına ey merhem-i elmās-ı hicrān kim / Yine **nâsür**-ı bih-būdî girībānını devşürmüş

Nâsür, diş etlerinde de görülür. <Ahterî> Bu durumda tuzlu bir şey yendiğinde canı yakar.

G226/1 Elmās-ı ğam olsağ da nemek-dāna dökülsek / **Nâsür**-ı leb-i zaḥm-ı dil ü cāna dökülsek

nâsür nâsür olmak [1] her tarafı nasır dolmak, yara bere içinde kalmak.

G320/2 Hücūm-ı reşk reşk-i tīg-i elmās-ı müjeñden dil / Ser-ā-pā zaḥm olup **nâsür nâsür oldu** gitdükçe

nâsūt [1] insanlık, insaniyet, insanlar ve insanlarla ilgili şeyler; dünya. İnsanın ilâhî, ruhî, manevî, batınî yönüne lāhūt; madde ve insanın maddî, beşerî, bedensel, zahirî yönüne nâsūt adı verilir. <KT, LN, TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıkta, lāhūt ve nâsūt tezatına yer verilmiştir.

G283/1 Dil yerin tā-key muğaylān-zār-ı **nâsūt** eylesün / Murğ-ı kudsi lāne der-gülgeşt-i lāhūt eylesün

nâ-şād [4] hüznü, gamlı, kederli. <OTAL>

M7/I/3 Yıkanlar hātır-ı **nâ-şādımı** yâ Rabb şād olsun / Benüm-çün nâ-murād olsun diyenler ber-murād olsun

M8/VII/5 Tekellüf ber-ṭaraf ey hātır-ı **nâ-şād** n'eylersün

G178/3 Şıķılmış nāz-ı bahta dest-burd-ı çarḥ-ı ğaddāra / Recā-yı nâ-murādide dil-i **nâ-şād** ayak başmış

G338/1 Dil yāre derdin etmiş feryād söyleyince / Bir güne daḥi olmuş **nâ-şād** söyleyince

nā-şigīb, nā-şigībā [4] sabırsız, sabır ve tahammülü kalmamış. <KT, Cûdî>

K7/14 Şîğar mı havşala-i cân-ı **nā-şigībāya** / Bu imtidād-ı zamān-ı sitem bu zulm-ı şedîd

Ş1/1 Dil ki müştaş-ı **nā-şigībūndūr** / Döyemez intizāra sultānum

nā-şigībāyī [2] sabırsızlık, sabırsızlanma. <Kantar/1>

G10/3 **Nā-şigībāyī**-i bülbul n'ola efzūn olsa / Söyledi derdini gūş-ı güle mestāne şabā

G277/3 O deñlü derd ü dāğ-ı miñnete ey dil şabūr ol kim / Helāk-ı **nā-şigībāyī** ola Eyyüb şerminden

nā-şinās [1] bilmeyen, tanımayan; cahil. <KT, Cûdî>

G221/3 Nigeh-perest ü edeb **nā-şinās**-ı hūbānuz / Tegāfūl eyleseler ecridür günāhumuzuñ

nā-şükufte [1] açılmamış (çiçek). <KT, Cûdî>

G155/1 Ey **nā-şükufte** gonce-i bāğ-ı na'īm-i nāz / Etsün tebessümün yine neşr-i şemīm-i nāz

naṭ' [4] döşeme, yaygı; üzerinde satranç oynanan bez ya da tahta. <Seccadî/1,

SATRANÇ ISTILAHLARI, s. 19>

K11/22 Şāha **naṭ'**-ı kār-zār-ı fitneden çekdüdüñ el / Qur'a-i fālinde şimdi naṭş-ı dīğerdür gelen

G152/5 Şatranc-bāz-ı **naṭ'**-ı kemālüz ki Nā'ili / Etmez qabūl-i tarḥ-ı tekellūf zemīnümüz

naṭ'-ı siyāset-gāh, naṭ'-ı siyāset-geh [2] siyaset suçlularının, üzerinde idam edildiği sahtiyan yaygı. Eskiden sultanlar bir kimsenin boynunu vurmak istediklerinde bir naṭ'ın üzerine bir miktar kum dokerler ve onun üzerine idamı gerçekleştirirlermiş. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 347>

K9/7 Kellesin **naṭ'-ı siyāset-geh**-i qahrūnda görür / O cefā-pişe ki zulmiyle nice qan etmiş

M8/IV/1 Zemīn **naṭ'-ı siyāset-gāh**-ı dil seyf-i qazā mübrem

na't [15] naat, bir şeyi methederek anlatma; peygamber övgüsünü ve vasfını içeren kaside. <KT, OTAL>

K1/1 Nuṭṭ-āferīn ki ṭab'uma feyz-i maḳāl eder / İlham-ı **na't** ile dād-ı suḥenverī

K1/2 Şükr-i nişāb-ı **na't** ile dād-ı suḥenverī / Nev-tūṭi zebānumı şekker-nevāl eder

K1/3 İ' cāz-ı **na't** kim qalem-i mü-şikāfımı / Şüret-nigār-ı deyr-i bütān-ı ḥayāl eder

K1/5 Hālā ki ḥā'izem şeref-i **na't**-ı pākine / Bir serverün ki midḥatini Zū'l-celāl eder

K1/21 Rāyet-firāz-ı **na'tunuñ** ol server-i rūsūl / Maḥşerde cilve-gāhını ferş-i zılāl eder

K1/32 Ferdā olur o şā'ire düzaḥ ḥarām kim / **Na't**-ı Nebīde nazmını siḥr-i ḥalāl eder

K1/48 Pāyān-ı **na't**ı vaḳt-ı durūd-ı revānidur / Ol ḥazretün ki rūḥa 'aṭā-yı nevāl eder

K1/52 **Na'tundan** eylesün taleb-i ruḳ'a-i amān / Hevl-i 'itāb o bī-dili maḥşerde lāl eder

K2/46 Nişāb-ı **na'tuñ** ile Nā'ilünün oldur ümmīd / Ki cürmi maḡfret-i Ḥālīka medār qalır

K2/53 Muḥassenātūña ḥadd olmayınca ṭab'-ı fuṣūl / Suḥen-güzārī-i **na'tuñla** şerm-sar qalır

K3/36 O rāhı ṭayy edüp ey kil-k-i ḥoş-nevā gel gel / Terāne-senc olalum **na't**ı müsteṭābında

K5/45 Muḥliş isterseñ eger zeyl-i mübāḥāt eyle / **Na't**-ı peygamber-i Ḥallāk-ı cihān-ārāyı

M11/I/1 Yâ Rab zebânüm et şeref-i **na'ta** muhtedî / Endişem eyle vakf-ı şenâ-yı Muhammedî

M11/I/4 'Uqbâda feyz-i **na'tuñ** ile rû-sefîd olup / Hürşide haclet-âver ola tab'-ı ecvedî

Eskiden İstanbul'da, selâtin camilerinde, cuma günleri müezzinlerin Türkçe na't okudukları aşağıdaki tanıkta ifade edilmiştir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 348>

G98/2 Maḥfel-i câmi'-i gül-şende gül-i al-i çemen / Bülbül-i hoş-nefese **na't**-ı sezâ-vâr okudur

na't-güy [1] naat söyleyen, naat yazan şair. <LN, ADSS>

K4/25 **Na't-güy**-ı Ḥabîb-i Mevlâyam / Hırz-ı bâzû-yı i'tinâ-yı dilem

nâtık [2]

1. söyleyen, nutka gelen, konuşan. <KT, OTAL>

K12/50 Söyledür âyine-i luṭfuñ olursa ne kadar / Tûṭî-i **nâtıka** vaşfuñda zebân-ı beste vü lâl

2. beyan eden, bildiren, bildirici. <OTAL>

M5/II/11 Ketm etmese de râz-ı 'ışkı 'âşık / Olmaz mı lisañ-ı ḥâli **nâtık**

nâtıka [6] konuşma yeteneği; fesahat ve belâgatle söyleme kudreti. <KT, Cûdî>

K2/54 Geçerse vaşf-ı cemîlünle rûzgârı yine / Zebân-ı **nâtıka** haclet-güzîn-i kâr qalır

K6/50 Zebân-ı **nâtıka**-i Nâ' ilîdür ol bülbül / Ki bâğ-ı medḥinün olmuş hezâr destâmı

K7/54 Zihî maḳâm-ı taḥayyür ki vaḥşetinden olur / Zebân-ı **nâtıka** ebkem muḥâl-i güft u şenîd

K18/41 Füsûn-ı şîve-i sihr-âzmâ-yı nutkumdan / Zebân-ı **nâtıka** dem-beste-i ḥitâb olmuş

K29/12 Ey 'andelîb-i **nâtıka** midḥat-serâsı ol / Ol gül-bün-i ḥadîka-tırâz-ı belâgatün

G384/5 Tûṭî-i **nâtıka**-i Nâ' ilîye kând olmaz / Güft-güy-ı leb-i şekker-şikenünden gayrı

nâ-tüvân [4] zayıf, kuvvetsiz. <KT, Cûdî>

K10/31 İzhâr-ı şavlet etse künâmında şîrler / Olur ḥazîde mürçe-i **nâ-tüvân** gibi

K21/24 O **nâ-tüvâna** ki mu'tâd-ı cevri gerdündür / Huşûl-ı kayd-ı hüner miḥnet-i dû bâlâdur

K28/62 Ol **nâ-tüvâna** ancaḳ olur dil-nevâzlık / Bu luṭf u cûd ile bu 'aṭa-yı rezîn ile

G388/3 Bu tâb-ḥânede şihḥat-pezîr-i kâm edicek / Ne derdler çekerüz cân-ı **nâ-tüvân**umuzu

nâ-tüvânlanmak [1] âcizlik bildirmek, birinin üstünlüğünü kabul etmek.

G44/2 Çıkmaz benefşe sünbül ile başa n'eylesün / Turmuş çemende boynın eger **nâ-tüvânlanur**

nâ-ümîd [2] ümitsiz, ümidi kırılmış. <Cûdî, OTAL>

K31/2 Luṭfuñ ki 'âmdur nice yâd âşinâlara / Ḥaşâ ki medḥ-i pākūñ eden **nâ-ümîd** olur

G3/2 **Nâ-ümîd** ol ḥaste-i cân-der-gelüyam kim kazâ / Baḥt-ı bîmârı ṭabîb-i çâre-sâz eyler baña

nâv [1] akarsu yatağı gibi çukur ve oyuk, çatlak; vücutta sıvı kesesi, ter kesesi

(Steingass, 2005. 1382). <Steingass>

K18/12 Edüp yâ **nâv**-ı zemîne eşer ḥarâret-i şems / Teninde her ser-i mû çeşme-sâr-ı âb olmuş

nâve [] içi oyulmuş ağaç, oluk. <Burhân-ı Kâtî>

nâve-dân [1] oluk (bkz. mîzâb). <KT, Cûdî>

K10/38 Mecrâ-yı feyz olup tuta tâ kim ney-i kalem / Bâğ-ı hayâlî hurrem ü ter **nâve-dân** gibi

nâveg [11] ok, küçük ok (bkz. tîr). <KT, Cûdî, LN, Seccadî/1, OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 87>

G217/9 Kıl râst **nâveg-i** kader-endâz-ı himmeti / Ey cân harîf-i hamle-i nefis-i garîm iseñ

G257/2 **Nâveg-i** bî-eşer-i âh-ı dilüñ şu'le degil / Çârğ âlûde-i hûn eyledi peykânı ucın

G260/5 Ey âh-ı şu'le-hîz o kemân ebruvânlaruñ / Her **nâveg-i** nigâhda peykânı sen misün

G323/3 Çek **nâvegüñ** ey dest-i ciger-gâv-ı tegâfûl / Al cânımı zaḥmumdaki peykâna toḡunma

Kt4/2 Bu tegâfûl nedür ey **nâveg-i** bî-dâd-ı nigh / Yoḡsa peykânıñ girmez mi şanursun kana

nâveg-i âh [4] âh oku, oka benzer âh.

G249/6 **Nâveg-i âha** ki peyveste olur yâd-ı ruḡuñ / Tıtuşur bâm-ı felek şu'le-i peykânından

G256/2 Eder idmân-ı ġam-âyîne güzâr-ı eflâk / 'Âşıkun **nâveg-i âh-ı** dil-i nâlâmı ucın

G264/6 Nâ'îlî nüh felegüñ âyînesin seyr etsün / **Nâveg-i âh-ı** dil-i 'âşıkı nâ-ceste gören

G288/1 Etme her murğ-ı dilüñ şaydına pervâz şaḡın / **Nâveg-i âhdan** ey gözleri şebbâz şaḡın

nâveg-i müjgân [1] oka benzeyen kirpik. <OTAL>

G179/5 Durur mı karşı Rüstemle o çeşm-i kâhramân zûra / Kaşuñ yayını kırmış **nâveg-i müjgâna** el şunmış

nâveg-i müje [1] kirpik oku.

G121/4 Peykân-ı **nâveg-i müje** câna ḡalîdedür / Mecrûḡ-ı ḡancer-i nighüñdür dil-i figâr

nâveng [1] küçük ok (bkz. nâveg). Böyle bir imlâsı olduġu, sözlüklerde kayıtlı değildir.

K13/7 Bir **nâveng-i** bî-dâd idi **nâveng-i** ciger-düz / Her kaṡre ki bârîde olur cevî-i semâdan

nâveg-endâz [4] ok atan, okçu. <KT, OTAL, Steingass>

K8/22 Bu iḡtidân gören sende yâd eder mi daḡı / Bu 'arşa-gehde Nerîmân-ı **nâveg-endâzı**

M4/III/2 **Nâveg-endâz-ı** ġazal-i dil olan kaşuñ içün / Bizî de devlet-i ḡüsnüñde güzel başuñ içün

M5/I/4 Şayyâd-ı kemîn-geh-i kaṡâdur / 'Uşşâka o çeşm-i **nâveg-endâz**

G184/2 Degüldür laḡt laḡt-ı dil nigâh-ı **nâveg-endâzı** / Çeküp bir bir cigerden la'î-i peygânımı devşürmüş

nâverd [1] savaş, harp (bkz. ceng, kâr). <Burhân-ı Kâtı', Kanar/1>

G29/7 Sipihrüñ bü'l-'acebdür Nâ'îlî devr-i çeṡ-endâzı / Geḡı şulḡ u geḡı **nâverd** gâḡı râst gâḡı kec

nây [6]

1. kamış, saz. <KT>

G96/5 Nâ'îlî zemzeme-i **nây-ı** kalem destüñde / Çâşnî-senc-i mezâyâ-yı ṡabî'at görünüñ

2. kamıştan yapılan uzun bir düdük çeşidi, ney. <KT, Kanar/1>

G266/1 **Nâyüñ** ki çıkar zemzeme sūrâḡlarından / Bülbüller öter şanki gülüñ şâḡlarından

G266/5 Teşîri yürekler deler ey Nâ'îlî-i zâr / **Nâyüñ** ki çıkar zemzeme sūrâḡlarından

G360/4 Ne añladuñ bu semâ' u bu **nâydan** şüfî / Bu tekyede saña ḡiç vecd ü ḡâl gelmedi mi

Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “nāy” biçiminde imlâ edilip terkip yapılmaması gerekmektedir. İkinci mısra şu şekilde olmalıdır. “Eyledi dūd-ı şem‘-i āh nāy gelū-yı sürme-dān.” Bu durumda beytin anlamı şu biçimi alır. “Âh mumunun dumanı üfleneyi sürmedanın boğazı gibi -kapkara- yaptı. Ancak o oynak güzelin odasının mumu feryadımızı işitmedi gitti.”

G254/1 Nālemüzi işitmesi kaldı o şem‘-i şūh-sitān / Eyledi dūd-ı şem‘-i āh **nāy**-ı gelūyı sürme-dān

nāyī [1] neye benzeyen; ney kamışından yapılan (kalem).

K5/36 H‘āce-i ṭab‘-ı Nizāmī-güherüm olsa eger / Hamse tertibine cünbiş-dih-i kil-k-i **nāyī**

nā-yāb [5] bulunmaz; misli bulunmaz. <KT>

K14/34 Ol gevher-i **nā-yāba** Zelīḥa değil ancak / Yūsuf da dehen-piste-i taḳdīr-i bahādūr

K19/1 Etdi bir gevher-i **nā-yābı** Hūdā ‘azze ve cell / Zīb-i şadr u şeref-i ḥātem-i şadr-ı evvel

G71/4 Ol kemerle genc-i **nā-yāb**-ı miyān-ı dil-rübā / Bir tılısm-ı fitnedür kim ejderinden bellidür

G306/4 Gördükçe lebūn dīde doker ḥāke sirişkin / Her kaṭresi pür-gevher-i **nā-yāb** da olsa

G342/6 Ey Nā‘ilī pesend ki gelmek muḥāldür / Nazmuñ gibi cevāhir-i **nā-yāb** bir yere

nāz [163]

1. kendini beğendirmek maksadıyla yapılan hareket, cilve, şive, işve; [tas.] maşûkun âşîḡa aşk kuvveti vermesi. <KT, Cûdî, Seccadî/2> Sözcüğün diğer anlamlarına tanık gösterilen beyitlerde de “cilve” anlamı ön plândadır.

K4/1 Çīn-i **nāzam** cebīn-güşā-yı dilem / Fitneyem genc-i ihtifā-yı dilem

K6/14 Rikāb-ı **nāza** ḳadem başmadan ḥarāb görür / Hücūm-ı zelzeleden heft ṭāḳ-ı evvām

K8/25 Ciger-şikāfī-i tīgūñle çeşm-i ḥübānuñ / Ḳalūr ḡılāf-ı tegāfūlde ḥancer-i **nāzi**

K8/28 Olurdı ḥasret-i ḥ‘āb-ı ḥumār-ı naḥvet-i **nāz** / Bütān-ı ‘ālem-i ḥüsnüñ nigāḥ-ı ṭannāzi

K10/5 Mestāne cūylar el uzatmış miyānına / Āḡūş-ı ‘izz ü **nāzda** bir dil-sitān gibi

K23/51 Ḥumār-ālūd-ı ḥ‘āb-ı **nāz** iken çeşmüñ ne sāḥirdür / Ki eyler pāsbanı çeşm-i baḥt-ı lā-yenām üzre

M4/III/1 **Nāz** maḥmūrı olan nergis-i ‘ayyāşuñ için / Nice dil şehri yıḳan ḡamze-i evbāşuñ için

M4/III/3 Maḥrem-i perde-serāy-ı ḥarem-i rāz eyle / Belki şāyeste-i luṭf-ı nigh-i **nāz** eyle

M4/IV/3 Sen neden böyle perīşān-reviş-i **nāz** olmak / ‘Işḳa bīgāne vü bīgāneye dem-sāz olmak

M5/I/1 Ey pādīşeh-i ḳalem-rev-i **nāz** / Vey fitne-nişān-ı küçe-i rāz

M5/II/6 Ey dā‘im olan ḳalem-revinde / H‘ārī-keş-i **nāzi** ‘ışḳ-ı mergüb

M5/II/7 Ey noḳṭa-i ḥāl-i ‘ārızında / Mazmūn-ı niyāz u **nāz** mektüb

M5/VII/7 Bir şehsuvār-ı **nāz** içündür / Bu bādiyelerde türktāzum

M8/I/4 Ṭaḡıtduñ ḥ‘āb-ı **nāz**-ı yārı ey feryād n‘eylersün

G8/3 Muḥāldür eşer ol çeşm-i ser-girāna hemān / Ḥamīr-i māye-i **nāz** olmasun şarāb saña

G13/5 Farṭ-ı hücūm-ı **nāzdan** ol şūḥa Nā‘ilī / Reng-i şarāb-ı ‘işve olur perde-i ḥicāb

- G14/3 O kıble-gâh-ı temennânun eyler olmağa **nâz** / Gedâ-yı kûyî tavâf-âver-i harîm-i tarab
- G21/2 **Nâz** u kirişme hûş-rübâ ‘ işve dil-firîb / Dil şifte nigâh serâsime âh mest
- G21/5 Maşşer de olsa çâre mi var söyleşilmege / Geh ser-girân-ı **nâzdur** ol gamze gâh mest
- G24/2 Şakın ey şüh şakın sūziş-i dilden ki eder / Dâmen-i **nâzuñ** bir cünbiş-i âhiyla şikest
- G34/4 Neşât-ı kâm u gam-ı ye’sden müberrâyuz / Ne **nâz**-ı baht-ı siych-dil ne cevri-i çarh-ı ‘anîd
- G35/6 **Nâz** ile ki eylese tekellüm / Tūñ-i şeker-zebândur Ahmed
- G37/1 Nağmeler kim nağme-senc-i h̃âhişe dem-sâz olur / Muṭrib-ı çeşmi hemân meşğul-i sâz-ı **nâz** olur
- G37/3 İçse xanın kâse kâse her nefes biñ ‘ âşikuñ / Gamze-i hūn-h̃ârı ancağ nîm-mest-i **nâz** olur
- G37/5 Pâmâl-i **nâz** eder bir gün seni ol şeh-süvâr / Dem gelür ey Nâ’ilî bir mûra da i’câz olur
- G40/1 Çeşm-i sâhir-pîşesin sâkî-i mest-i **nâz** eder / Her nigâhın tercemân-ı nükte-i i’câz eder
- G40/3 Ol zamân kim **nâz** ile ol sâhir-i mu’ciz-firîb / Nükte-i sihr ü füsûn-ı ‘ işveye âgâz eder
- G46/2 O şâh-ı hūsn ile ceşş-i niyâz fevc-â-fevc / Pes-i tekâver-i **nâzında** sū-be-sū biledür
- G47/2 Ğarîbdür bu ki çeşm-i siyâh-ı mestūn ola / Yegân yegân müjeler mest-i **nâz** iken maḥmûr
- G53/1 Şûr-ı dü ‘ âlem ol iki çeşm-i kirişme-zâ mîdur / **Nâza** muḥaddem-i sipeh fitneye pîşvâ mîdur
- G55/2 Bir keyf-i tâzedür dile ol mest-i ‘ işveden / ‘ Ögr-i hūmâr-ı **nâz** u tegâfûl dem-i şeh
- G57/1 O çârsûda ki nağd-i niyâza bakmazlar / Metâ’-ı kâle-fürûşân-ı **nâza** bakmazlar
- G59/1 ‘ Âşıklaruñ hemîşe niyâzuñdan incinür / Ol nâzenîn-i ‘ işve ki **nâzından** incinür
- G65/2 Dersün ki olmasun râz-âgâh-ı neşve-i **nâz** / Cibrîle çeşm-i mestūn maḥmûr-ı h̃âb göster
- G66/7 Ey büt-i **nâz** etse ger vaşf-ı lebûn Nâ’ilî / Her nefesi pây-e ‘ İî-i Meryem bulur
- G72/3 Feyz-i nazar niyâzı eder dil-pesend-i **nâz** / Te’sîr-i ‘ işk şu’leyi pervâne reşğ eder
- G73/2 Aç hoşka-i dehânun **nâz** ile nuṭka gel / Bir pâre zaḥm-ı câna o tiryâkdan kıpar
- G74/2 Târâc-ı mülk-i câna şaf-ârâ-yı **nâz** olup / Müjgândan evvel ol nîgeh-i tünd-hū kıpar
- G74/4 Olduḡa nîm **nâz**-ı tebessüm taraf taraf / Gül-gönce-i dehânun içün güft-gū kıpar
- G79/3 Nergislerünle bezm-i tegâfûlde rû-be-rû / **Nâz** u girişme birbirine hem-dem oldılar
- G80/3 Eyleyüp kuşterin ser be-girîbân-ı ‘ itâb / **Nâz** u şiveyle elin ḡancer-i bürrâna şunar
- G101/3 Ne olur **nâz** kadar çeşmüne mûnis ne niyâz / Cüst-cûya seni gönlümce dil âvâre bulur
- G101/4 Giryê-kârân-ı heves şanmañ o mest-i **nâza** / Câme-h̃âbında daḡı ruḡsat-ı nezzâre bulur
- G106/5 Virdi ḡarâba çeşmi gibi ‘ âlemi henûz / **Nâz** uyḡusunda ol şanem-i bî-vefâyı gör
- G107/4 Metâ’-ı ‘ işk hem-cins-i kumâş-ı hūsnî garrâdur / Niyâz u **nâz** hem-seng-i terâzû-yı ḡaḡîḡatdür
- G108/1 Nâ-sezâ ḡayra nigâh eyledüḡin az şanur / Bize cevri eylese ol ḡönce-dehen **nâz** şanur
- G108/4 **Nâzdan** çeşmini ḡâmûş gören her müjesin / Tercemân-ı nîgeh-i nâdire-perdâz şanur
- G111/4 Nîkâb-ı **nâzdan** ḡâhî gören kim olmasun nâ-çâr / Tecellâ-yı ruḡun ‘ uşşâḡ-ı dâmen-çîdeden mestür
- G116/1 Pâdişehân-ı hūsn kim **nâza** şebât virdiler / Dest-i zuḡûr-ı fitneye tâze berâṭ virdiler
- G116/2 Ğamze-i mest-i dil-berân **nâz** ile öldürüp bizi / Eylediler çok imtinân tūt ki ḡayât virdiler
- G120/1 Söyledüp **nâz** ile ruḡsârını gül gül mi eder / Bilmezüz gül mi eder mey seni bûlbûl mi eder
- G120/4 Câna ‘ âşîḡ nice daḡ ursun o sūdâ-ger-i **nâz** / Gevher-i cân-geh-i hicrâna taḡammûl mi eder
- G129/3 Dûş-ber-dûş olsa ḡamzeñ **nâz** ile ḡalvet-nişin / Rûḡ-ı ḡudsiden bile bezmi temennâ gösterür

- G129/4 Ğamzeñi **nâz** ol kadar mest eylemiş kim ‘aşık / ‘İşvesinden gâh naḥvet geh müdārâ gösterür
- G130/1 Tâ ki çeşm-i pür-füsün mest-i şarâb-ı **nâzdur** / Vâyesi mübtelâlaruñ serzeniş-i niyâzdur
- G146/3 Dil tıflı ğark-ı ni‘met-i **nâz**-ı cünün iken / Pes-mânde ḥ̣âr-ı râtibe-i hûş eder miyüz
- G148/5 Etmez cihânı kırdığın ol ğurre-mest-i **nâz** / Dīvân-ı maḥşer olsa da ikrârdan ğüriz
- G151/2 Cân haste-i girişme vü **nâz** olduğın bilür / Nabz-âşinâ-yı ‘illet-i dildür ṭabībümüz
- G151/4 Kâlâ-yı **nâz** u ‘işvesine rüy-dest eder / Ol ḥod-furûş-ı **nâz** metâ‘-ı şigībümüz
- G155/2 Zülfün ki ola perde-keş-i Ka‘be-i cemâl / Olmaz mı cilve-gâh-ı muḥaddes ḥarîm-i **nâz**
- G155/3 Etmiş şarâb-ı la‘l-i lebûn sâķî-i ezel / Perverde-i teraşşuḥ-ı feyz-i ‘amîm-i **nâz**
- G155/4 Kılmış ṭarâvet-i gül-i ḥürşide ḥande-zen / Gül-berg-i bağ-ı ḥüsnüñi luṭf-ı nesîm-i **nâz**
- G155/5 Cibrîle râzın açmaya bir dil ki Nâ‘ilî / Hem maḥrem-i teġâfûl ola hem nedîm-i **nâz**
- G156/1 Ol pâdişâh ḥüsn k’ola rû be-râh-ı **nâz** / Ḥürşidi ḥîre çeşm ede gerd-i sipâh-ı **nâz**
- G156/2 Ğavġâ-yı rustâḥîzi ḥırâmı unuttur / Ol dem ki şahn-ı maḥşer ola cilve-gâh-ı **nâz**
- G156/3 Pür tüt hemîşe sāġaruñ ey dil ki ğamzesi / Câ‘iz ki ḥün-ı dilden ola bâde-ḥ̣âh-ı **nâz**
- G156/4 Ma‘mûre-i maḥabbeti yıkdı teġâfûlûñ / Ey şehriyâr-ı taḥt-ı dil ey pâdişâh-ı **nâz**
- G157/5 Sâye-perverd-i ḥümâ-yı evc-gâh-ı **nâzdur** / Kûçe-i şeh-râh-ı ‘ışkuñda dil-i pâmâlümüz
- G165/1 ‘İşkuñ ki zîr-i pâda muḥaḥḳar türâbıyuz / Ḥüsnüñ ḥamîr-i mâye-i **nâz** u ‘itâbıyuz
- G173/3 Mestî-i ḥün-ı ciger ṭab‘ına virmiş neşât / Ol ki bu ğam-ḥânede ‘işrete **nâz** eylemiş
- G174/2 Sermâye-dâd-ı kâle-fürûşân-ı ḥüsn ü **nâz** / Bâzâr-ı ‘ışkı germ-revâc-ı dil eylemiş
- G178/3 Şıķılmış **nâz**-ı baḥta dest-burd-ı çarḥ-ı ğaddâra / Recâ-yı nâ-murâdide dil-i nâ-şâd ayak başmış
- G185/3 Eczâ-yı ḥüsn ta‘biye kılmış ḥakîm-i şun‘ / Ḥikmet budur ki kâlbüd-i **nâza** şıġmamış
- G189/1 Ğurûr-ı ḥüsn edeli yârî **nâzdan** fâriġ / Sükûn-ı ‘ışk ile oldum niyâzdan fâriġ
- G192/2 ‘Acebdür mest-i ‘ışka pâymâl-i **nâz** iken ‘âlem / Ser-i meclisden ol mest-i teġâfûl germ-ḥîz olmak
- G193/1 Döyer mi **nâzına** diller girişme-sâz olıcaḳ / Kim istemez o cefâ-kârı dil-nevâz olıcaḳ
- G193/4 O şâh-ı ḥüsn ile âsân olurdu söyleşmek / Teġâfûlâne nigh tercemân-ı **nâz** olıcaḳ
- G194/2 Kişver-i **nâz** u leṭâfet bulamaz ḥüsn-i niẓâm / Bir senüñ gibi şeh-i **nâz** penâh olmayıcaḳ
- G198/1 Başlasa şîveye biñ **nâz** ile çeşm-i siyehüñ / Tesliyet-baḥş-ı dil-i ‘âlem eder her nighüñ
- G205/1 Gerçi maḥmûrî-i **nâz** zebûn çeşmüñ / Kârın andan yine icrâda füzündür çeşmüñ
- G207/1 Rüy-ı dil gösterüp âşâr-ı niyâza nighüñ / Duydı âşüftelügüm başladı **nâza** nighüñ
- G211/1 Şabâ meger o şeh-i dil-nevâzdan geldüñ / Ṭarîķ-ı cevri kıyup semt-i **nâzdan** geldüñ
- G213/1 Meftûnı **nâz** şâhid-i şeng-i nigâhıñuñ / Ḥayrânı fitne meşreb-i teng-i nigâhıñuñ
- G221/2 Tenezzül eylemez oldı ḥırâş-ı mülk-i dile / Ğurûr-ı **nâzı** teraḳķide pâdişâhumuzuñ
- G224/1 Luṭfûñla ben gedâyı ne var bende eyleseñ / Ben ağladuḳça **nâz** ile sen ḥande eyleseñ
- G229/3 Fi‘l-ḥâl teġayyür gelür ol şerḥoş-ı **nâza** / Etmez bir iki sāġar-ı gül-fâma taḥammül
- G235/1 Mest olup **nâz** ile şundukça giribânına el / ‘Âşıķuñ pençe-i ḥayret şuna dâmânına el
- G235/5 Çıķa seyrâna yine **nâz** ile dâmen-keş olup / Virse de Nâ‘ilî-i bî-ser ü sāmânına el
- G236/3 Ter-zebân-ı şekve-i **nâzam** ḥâmûş-ı ḥayretüm / Tercemân-ı ğamze la‘lün ‘özt-ḥ̣âhumdur benüm
- G280/2 Sen pâdişâh-ı memleket-ârâ-yı **nâzsın** / Ol bir gedâ-yı bî-ser ü sāmân-ı reh-nişîn

- G280/5 Eyler felekde şohbet-i kerrübiyâna **nâz** / Olduğa Nâ'îlî seg-i küyuñla hem-nişîn
- G285/1 Sûz-ı elemle hâtır-ı **nâza** niyâz degmesün / Dâmenine anuñ dañi âteş-i **nâz** degmesün
- G285/4 Tâ'ir-i evc-i **nâz** olan kâni'-i üstüñ-ân degil / Kâm-ı hümâyâ hayfdur tu'me-i âz degmesün
- G290/2 Bir birine niyâz ile etmiş o iki büt / Ârâyış-i şanem-kede-i **nâz** bir birin
- G294/1 Çeşmüni fitne kemîn-güşe-i râz eylesesün / Her müjeñ tığ-i sitem ber-kef-i **nâz** eylesesün
- G296/6 Çeşmün o bî-terahhum cellâddur ki olmuş / Şemşir-i **nâz** ber-kef hâlî kırâb-ı ebrû
- G296/7 Sen mest-i **nâz** u serkeş 'ışkuñla Nâ'îlîveş / Dünyâ esîr-i ğabğab 'âlem harâb-ı ebrû
- G299/1 Ol **nâz** u 'ışve ol çeşm ü ebrû / Ol şür u fitne ol iki gîsû
- G304/4 Femin öpmek miyânın koçmak istersen hemân ey dil / Tırup yok yerlere ol mest-i **nâza** i' tibâr etme
- G312/1 Çeşmüni fitne kemîn-güşe-i râz etdi yine / Her müjeñ tığ-i sitem ber-kef-i **nâz** etdi yine
- G313/3 Sûdâ-gerân-ı **nâzdan** ey sâde-dil hâzer / Nağd-i sirîşk-i dîde selemdür helâküne
- G318/4 Dil teşnedür cerâhât-ı şemşir-i **nâzına** / Cân u ciger leb-â-leb-i tebhâle olsa da
- G325/3 Ğamzeñ geçürdi 'âlemi şemşir-i **nâzdan** / Feyz-i hayât edince lebün nûş-hand ile
- G327/2 Eylemiş kâkül ü kâddin o şeh-i kişver-i **nâz** / 'Âlem-efrâz-ı füsün şukka-tırâz-ı fitne
- G327/4 Düşeli sâye-i zülfinde ham-ı ebrûya / Erdi eflâke küleh-güşe-i **nâz**-ı fitne
- G328/4 Kâkülün râbîta-bend-i eşer-i cünbiş-i **nâz** / Cilve-i kâddüne peyveste şebât-ı fitne
- G329/2 Meclis-i **nâzda** maşşûş zebân-ı nighühñ / Tercemânî-i mezâyâ-yı füsün-ı fitne
- G333/1 Ğamzesin sermest edüp sâkî şarâb-ı **nâz** ile / Bezm-i hüsne virdi revnak âb u tâb-ı **nâz** ile
- G333/2 Yek-dil oldı katl-i 'uşşâka nigâh-ı şühî da / Güşe-i ebrû-yı pür-çîn ü 'itâb-ı **nâz** ile
- G333/3 Kırnada dünyâyı ğamze nergis-i mesti dañi / 'Âleminde çeşm-i bahtum gibi h'âb-ı **nâz** ile
- G333/4 'Arz-ı dîdâr etmedi ser-germ-i câm-ı mihrine / Kaldı şohbet maşşere ol âfitâb-ı **nâz** ile
- G333/5 Söyleşilmez meclis-i maşşerde de ey Nâ'îlî / Ğamze-i sâkî gibi mest-i harâb-ı **nâz** ile
- G335/5 Çeşmi bî-tâb-ı humâr-ı **nâz** iken tırnaz yine / Her nighde biñ 'itâb-ı cân-güdâz eyler bize
- G348/3 Vuşlat-ı pür-imtinânıyla o hünî öldürür / Mübtelâsın kuşte-i şemşir-i **nâz** etmezse de
- G353/5 O nâzenîñ olup nev-niyâzı halk olmuş / Niyâz u **nâz** miyânında güft-gü tâze
- G355/1 H'âb-ı tegâfûl çeşmüni hem nîm-niyâz eyler yine / Hem dilleri dem-beste-i efsün-ı **nâz** eyler yine
- G355/2 Dünyâyı göremez mest iken çeşmi gurûr-ı **nâzdan** / Her ğamzede biñ şîve-i hâtır-nevâz eyler yine
- G356/3 Humâr-âlûde-i h'âb-ı **nâz** iken çeşmün ne sâhirdür / Ki eyler pâsbânı çeşm-i baht-ı lâ-yenâm üzre
- G361/5 Mülk-i **nâz** ol iki çeşmün zîr-i fermânındadır / Beyza-i tuğrâ-yı menşür-ı nighdûr her biri
- G366/6 İmsâk-i lutf-ı **nâz** u tegâfûldür etse yâr / Ey Nâ'îlî firîfte nezzâreye seni
- G370/1 Reng hürşîd-i şikestün gül-i hod-rüy gibi / **Nâz** gül-ğonce-i hüsnuñle nihân bûy gibi
- G375/4 'Uşşâkuñ oldı vâyesi geh **nâz** u geh 'itâb / Âşâr-ı dil-firîb-i nevâziş görölmedi
- G381/7 Bihişt-ârâ-yı tab'-ı Nâ'îlî / Gelince cilve-i **nâza** nihâlî
- G388/6 Hümâ-pesendî-i iğbâle **nâzdan** maşşûd / Segân-ı küyuña virmekdür üstüñ-ânumuzı
- G389/4 Senden kaçup görünmemeler **nâz** imiş saña / Bir bî-vefâ imiş hele gördün mi âfeti
- Kt17/1 Gül-i niyâza ki feyz-i nesîm-i **nâz** gerek / Ğubâr-ı hâtır-ı 'aşıkdan ihtirâz gerek
- Ş10/4 El-hâzer ey şerhoş-ı **nâz** el-hâzer / Keşret-i şohbetde hâter vardur

nâz u niyâz [2] cilveleneme ve yalvarma. Nâz, sevgiliye; niyâz, âşığa işaret etmektedir.

K4/38 Merhabâ cilve-gâh-ı **nâz u niyâz** / Ki harîminde çehre-sây-ı dilem

G22/2 Hakkâ ki nuql-ı meclis-i **nâz u niyâzdur** / Sâkiye gamze ‘âşığa bîm-i nigâh-ı mest

nâz etmek, nâz eylemek [17]

1. nazlanmak. <Kantar/2, ÖTS>

K3/54 Fûrûğ-ı mihr ü mehe **nâz ederdi** bulsa felek / Cevâhir-i ‘arâkın dâmen-i şehâbında

K12/74 Feyz-bağş olsa şeb-i târa sevâd-ı kalemüm / **Nâz eder** pertev-i hûrşîd-i cihân-tâba zılâl

K22/33 Raṭbû’l-lisân-ı medhûn olup çarḡa **nâz eder** / Her biri Nâ’ilî gibi farṭ-ı sürûrdan

K24/30 **Etsün** ko ḡâk-i pâyûn olup rûzgâra **nâz** / Dâna-dilân-ı ‘âlem-i himmet ḡayûr olur

K28/68 Ḥuld-ı suḡende bânû-yı şûḡ-ı ḡayâlidür / **Nâz eyleyen** mürâfâkata ḡur-‘ayn ile

M5/1/8 Cibrîlî şikâra **nâz ederken** / ‘Arş-ı dile eyledükçe pervâz

G3/1 Şâdî-i vuşlat niçün taḡmîl-i **nâz eyler** baña / Rind-i şâdî-düşmenem ben ḡam niyâz eyler baña

G54/2 Taḡlîd edüp ey baḡt-ı siyeh çeşm-i bütâna / **Nâz etme** ki ḡâbideligün vaḡtî degildür

G264/3 Fenn-i iḡyâda Mesîḡe nice **nâz eylesün** / ‘Âlemi nergis-i maḡmûrî gibi ḡaste gören

G325/5 Ey Nâ’ilî sipihre degil ‘arşa **nâz eder** / Ârif bu istiḡâmet-i ṭab-‘-ı bülend ile

G329/3 Eşer-i cünbiş-i dâmân-ı ser-i zülfününden / **Nâz eder** ḡilḡat-i sîm-âba sükûn-ı fitne

G335/1 Mest-i ‘ışḡuz muṭrîb u sâḡî ne **nâz eyler** bize / Nâlemüz meclisde kâr-ı sûz u sâz eyler bize

G387/2 Ser-girân-ı **nâz** u naḡvetdür ki bî-pervâ olup / Meclis-i maḡşerde mest-i câm-ber-leb ḡamzesi

2. beslemek, besleyip yetiştirme.

G203/3 **Nâz eder** ḡıẓr u Mesîḡâya lebûn oldukça / Çâşnî-senc-i ḡayât-âverî-i ḡüftârûn

G270/1 Erbâb-ı dili müttehem-i âz edemezsün / Ey çarḡ-ı siyeh-kâse bize **nâz edemezsün**

2. bolluk, bereket ve refahtan ileri gelen şımarıklık (Şemseddin Sâmî, 1317. 1447);

şımarmaya neden olacak kadar bol nimet ve ihsan, bereket. <KT>

K8/7 Zihî ḡarîm-i muḡaddes ki olmada ervâḡ / O ḡân-ı mekrûmetün ḡarḡ-ı ni‘met ü **nâz**

K18/33 ḡarîḡ-ı ni‘met ü **nâz** olmuş ol aḡessâ kim / Mu‘âşeretleri maḡsûd-ı şeyḡ ü şâb olmuş

G51/8 Metâ‘ı kes-mehâr-ı çârsû-yı maḡşerdür / Ko **nâz** u naḡveti şâhum ḡurûrî n’eylerler

G155/1 Ey nâ-şükufte ḡonce-i bâḡ-ı na‘îm-i **nâz** / Etsün tebessümün yine neşr-i şemîm-i **nâz**

G156/5 Ey nev-niyâz olma şaḡın Nâ’ilî gibi / Âlûde-i taşavvur-ı ‘öẓr-i ḡünâh-ı **nâz**

G157/3 Hem gedâ-yı kûy-ı faḡruz hem şeh-i iḡlîm-i **nâz** / Şîve idbârdur pîrâye-i iḡbâlümüz

G165/2 Âbdâl-i ser be-ceyb-i ferâḡuz ki ‘âlemün / ḡayrân-ı **nâz** u ni‘met-i pâ-der-riḡâbiyuz

G230/7 Arturdu **nâz** u naḡveti ḡül-şende ḡüyyâ / Yüz sürdi ḡâk-i pây-ı ḡudâvendigâra ḡül

G286/5 Çek Nâ’iliyâ çarḡdan ol mertebe el kim / Ol kâse-siyeh şerm eder **nâz** u ne‘amından

3. yeni yetişmiş. <Burhân-ı Kâtî‘> Sözcüğün bu anlamını, cilve anlamıyla birlikte düşünmek gerekir.

G288/2 Olmaz ḡüsnün gibi bir şu‘le-i âha hem-reng / Dâmen-i ‘işmetün ey berg-i ḡül-i **nâz** şaḡın

Kt15/2 Çeşmün bu ‘işvelerle ey tıfl-ı mekteb-i **nâz** / Levh-i niyâz-ı dilde harf-âşinâ degil mi

4. çam ağacı. <Kantar/2> Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün “nahl, dāmān, hār” ile birlikteliği bu anlamın da düşünülmesini gerektirmektedir.

G44/4 Meyden kızarsa ruhları gāhī o nahl-i **nâz** / Bâzū-yı dāğ-dārın açup ergavānlanur

G72/4 Tūbā tūrup selāma düşer Sidre pâyine / Ol nahl-i **nâz**-ı ber-zede-dāmāne reşg eder

G184/1 O nahl-i **nâzuñ** eller verd-i hāndānını devşürmiş / Dil olmuş hāre rāzı ol da dāmānını devşürmüş

G234/5 Gördün tevāzu‘ın leb-i cūy-ı niyāzda / Ol nahl-i **nâz** geşt ü güzārındasın gönül

nâzān [1] nazlı, nazlanan. <OTAL, Kantar/1>

M5/II/5 Ey hāk-i rehiyle ‘arşa **nâzān** / Pāmālī-i ‘aşıq-ı leked-küb

naẓar [42]

1. bakma, bakış, göz atma. <KT, Cûdî, LN, TS>

K3/50 Zihî tekāver-i endîşe-rev ki ‘âciz idi / Berîd-i cust-ı **naẓar** sür’at-i şitâbında

K4/18 Dāhîl olsam hārîm-i vuşlatına / Ser be-pîş ü **naẓar** be-pây-ı dilem

K5/9 Bir **naẓarda** hîred-âşûbî-i bîkr-i fikrüm / Şekl-i Mecnûna kor isterse eger Leylâyı

K13/44 İşbâta ne hâcet ki degil farkda ‘âciz / Ednâ **naẓaruñ** ehl-i kemālî cühelâdan

K14/53 Menşûb-ı der-i devlet ü iclālî olanlar / Ednâ **naẓar**-ı lutfı ile ehl-i ğinâdur

K14/73 Hār-möhre-i eşhâş ile bu gevher-i hāşuñ / Mi‘yârı **naẓar** farkı Şüreyyâ vü şerâdur

K16/14 Ol serâyı **naẓar**-ı nāmîye-kār-ı cūduñ / Etdi revnağ-şiken-i bāğçe-i huld-ı berîn

K19/12 Sür‘at-i hāmesi lağziş-fîgen-i pây-ı **naẓar** / Hüsni hattı sebeb-i ğıbtā-i çeşm-i aḥvel

K23/19 **Naẓar** ol cāmî‘-i ‘ilm ü kemālātuñ eder tafzîl / Nikât-ı nahvde taḥrîrini ibn-i Hîşām üzre

G340/4 Şükûfe-zâr-ı simât-ı çemende reng-â-reng / Gürisne çeşm-i **naẓar** beñzedür nevâlelere

[tas.] Naẓar, sufîlerin nezdinde varlıkların hakikatlerini ve işlerini dikkatlice incelemek anlamına gelir. Hak yolunun yolcusu salike olan ilâhî teveccühe ve ilgiye, aynı şekilde kulun Hakk’a olan teveccühüne de naẓar denir. Şeyhlerin ve ermişlerin müritlere ve sülûk ehline bakışına da naẓar ıtlak olunur. Bu bakış, onların ruhlarına tesir ederek onlara yeni bir şekil verir. <Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıklar tasavvufî bağlamda değerlendirilebilecek karineler taşımaktadır.

K5/18 Kâtı alçağ görürüm ‘âlemi aldukça ele / Dür-bîn **naẓar**-ı himmet-i isti‘lâyı

K10/14 Dönmiş o faşş-ı hāteme cirm-i zemîni kim / Koynında şaklar ehl-i **naẓar** hırz-ı cân gibi

G4/2 Dāmen-âlûdeligüm ‘ışka ederdüm ta‘lîk / Virse âlâyîşe ruhşat **naẓar**-ı pāk baña

G24/1 Eylemiş h‘âb-ı teğâfûl nîgeh-i şūhuñ mest / Çeşmün âşûb-ı **naẓar** ğamzelerüñ nâz-perest

G51/9 **Naẓar** vîfâk-ı aḥibbâda Nâ‘ilî yoksa / Nîfâk-ı bed-güherân-ı cesûrî n‘eylerler

G64/3 Vâ‘iz sözün erbâb-ı **naẓar** bir pûla almaz / Cüyâ-yı güher nâkîd-i her-gâh degildür

G72/3 Feyz-i **naẓar** niyâzı eder dil-pesend-i nâz / Te‘şîr-i ‘ışk şu‘levî pervâne reşg eder

- G84/2 **Nazaruñ** yârda sen secdede zâhid bilsek / Bu teveccüh ham-ı ebrûya mı mihrâba mıdur
 G88/2 Heçr ü vişâle âyinelerdür ol iki ruh / ‘Uşşâka bir **nazarda** pes ü pîşi gösterür
 G92/4 Bu kuhen dâr-ı şifânun **nazar**-ı dâniya / Çarh-ı atlas dedigün köhne firâşı görünür
 G105/2 Bu kâr-gehde naqş-ı cefâ yârdan degil / Nessâc-ı târ u pûd-ı **nazardan** zühür eder
 G135/2 Görmez bizi âyîne de ger ‘aksi de olsağ / Pîş-i **nazar**-ı ‘aql-ı hûd-ârâda nihânuz
 G158/3 Yok şüret-i temkîn **nazar**-ı h’âhişümüzde / Âzâr-ı telâşî-i hevesden gile-mendüz
 G225/6 Olup cemâline ey Nâ’ilî **nazar** hayrân / Hayâlî gibi olur pây-mâli Şuhfînün
 G248/1 Yağdum dili âteşlere tâb-ı **nazarumdan** / Berg-i gül-i ruhsârûna dâğum eşerümden

nazar etmek, nazar eylemek [7] bakmak. <Kantar/2, ÖTS>

- K3/35 O yolda mâla kim **eyler nazar** ki hâsirdür / Nişâr-ı nağd-i hayât etmeyen hisâbında
 G48/4 Ğarîk-i lücce-i hayret bu heft girdâbuñ / Ne ka’rına **nazar eyler** ne dest-yâr ister
 G62/1 Şun’-ı celâle **eyle nazar** ol cemâlî gör / Âyîne-i cemâl-i Muhammed-celâlî gör
 G204/1 **Eylese** hışm ile Mirrîhe **nazar** gamzelerün / Gösterür sine-i hârâda eşer gamzelerün
 G241/3 **Nazar etdükçe** o müjgânlarâ bağrum delinür / Kararur gözlerüm ol çeşm-i siyâhî göremem
 G382/7 Meftûn olur **etdükçe nazar** Nâ’ilî-i zâr / Her mertebede dâniş ü temyîzüne Şuhfî
 Ş7/4 **Nazar et** hâline üftâdelerün / İltifât eyle benüm sultânüm

nazar-ı mürşid [1] [tas.] şeyhin, mürşidin müridine, salikine manevî yolla bakması, feyiz vermesi. Sâlikte cezbe-yi uyandırır ve onu menziline ulaştırır. <TASAVVUF TAN DİLİMİZE, s. 234, DİNÎ KAVRAMLAR>

- G303/7 Etmezüz âh-ı seher-gâha da minnet olsa / İltifât-ı **nazar-ı mürşid**-i âgâh bize

nazar kılmak [2] bakmak. <Kantar/2>

- K1/12 Muhtârüm olsa semt-i Fuzûlî **nazar kılan** / Cûy-ı tabî’atüm Şa’ u Ceyhün hayâl eder
 G20/2 Sünbüller üzre nergise **kıl** câ-be-câ **nazar** / Seyr et bir âsumânda ‘ayân nice mâh-tâb

2. iltifat, teveccüh. <KT>

- G239/6 Raķibe hüsn-i **nazar** ‘âşıka tegâfülden / Murâduñ ey şanem-i bî-vefâ nedür bilmem

3. bir konu hakkında düşünme, görüş, ind, nezd. <KT, TS>

- K16/25 Ki tûrurken **nazar**-ı merhamet-âşârûnda / Bu du’â-güy-ı şenâ-güster ü ihlâş-rehîn
 K18/32 Zamâne mu’teber olmuş o bed-güherlere kim / **Nazarlarında** hâzef-pâre dürr-i nâb olmuş
 K37/17 Kemâldür **nazar**-ı ehl-i dilde hûbânun / Olursa nâzişi hüsn-i Hudây-dâdı kadar
 G36/6 Bî-tâkat-ı mûr olsa da ‘âşık **nazarında** / Bir zerre degilken dû cihân minnet-i dîdâr

4. göz. <LN>

nazardan bırakmak [1] gözden düşürmek, itibar ve teveccüh etmemek.

- K12/71 Hem **nazardan bırakup** hâk ile yeksân eyler / Hem eder pûta-i miñnetde ten-i zerdümi kâl

nazarında revâcı olmamak [1] gözünde revacı olmamak, kıymet vermemek.

- M1/II/4 Nağd-i hayâta eylemedün hergiz i’tibâr / Dünyâ metâ’ı muñ **nazaruñda revâcı yok**

naẓar-gāh [2] bakılan veya bakılacak yer, manzara. <KT, Kanar/2>

K35/7 O şādirvān ki vaẓ' olmuş **naẓar-gāhında** bī-mānend / Hüveydādūr bihiştūn cūşışinde nice āşārī

R3/1 Fikr-i ḥaṭ ile āh-ı seḥer-gāh ederüz / Mir'āt-ı ḥayālūn ki **naẓar-gāh** ederüz

nāzende [3] naz eden, nazlı, hoş edalı; sevgili. <LN, OTAL>

M8/VII/2 Metā'-ı şābruñı tālān eder her tıfl-ı **nāzende**

G24/4 Ḥased ol 'āşıka kim sen büt-i **nāzende** ile / Ede gül-geşt-i ḥıyābān-ı çemen dest-be-dest

G158/1 **Nāzende** gulām-ı ḥarem-i ḥüsn-i bülendüz / Ḥāmūş nedīm-i nigeh-i nāz-pesendüz

nāzenīn [8]

1. işveli, cilveli, nazlı (sevgili). <KT, Cûdî, LN>

K28/76 Lāyık budur ki bülbül-i zārın unutmaya / Sultān-ı gül bu saltanat-ı **nāzenīn** ile

G59/1 'Āşıkıların hemīşe niyāzuñdan incinür / Ol **nāzenīn**-i ' işve ki nāzından incinür

G258/2 O şūḥ-ı çeşm-i niyāzam ki **nāzenīnüm**den / Turur turur taleb-i ruḥşat-ı nigāh ederin

G280/1 Ma' zūr tūt ḥaṭāsını ey şūḥ-ı **nāzenīn** / Mecnūn-ı nev-bahār-ı gamuñdur dil-i ḥazīn

G353/5 O **nāzenīnūñ** olup nev-niyāzı ḥalq olmuş / Niyāz u nāz miyānında güft-gū tāze

G357/2 Lāyık budur ki bülbül-i zārın unutmaya / Sultān-ı gül bu saltanat-ı **nāzenīn** ile

2. pek kıymetli olup naz ve nimete alıştırılmış, şımarık. <KT>

G351/5 Geçmede 'ömr-i **nāzenīn** şām u seḥerde Nā'ılī / Mest-i cām-ı ḡaflet ü keşmekeş-i ḥumār ile

3. aşına, maruf. <KT> Tanıkta sözcüğün bu anlamı da kastedilmiştir.

G61/4 Ḥarāb-kārī-i zünnāriyān-ı 'ālem-i dil / O **nāzenīn**-i büt-i bīḡāne-āşinādandur

nāzım [6]

1. tertip eden, nizama koyan, tanzim eden. <KT>

K5/34 Yümn-i iḳbāl-i cihān-gīr-i cenāb-ı Sencer / Olmuş ol **nāzım**-ı vahye sebeb-i ḡarrāyī

K17/13 Zīb-i eyvān-ı ḥamel mihr-i maḥal şadr-ı eccl / **Nāzım**-ı dīn ü düvel rābiṭa-bend-i ḳānūn

2. nazım hâline koyan, manzume sahibi. <KT, OTAL>

K14/63 Her **nāzım**-ı hoş-gū ki alur destine ḥāme / Elbet de gelen ḥātıra vaşf-ı küremādūr

K16/29 Benüm ol **nāzım**-ı hoş-lehce ki etseydi eger / Tāze bir beytūmi nazmında Nizāmī tazmīn

K20/30 Hem pāk-lehce şā'ir ü hem kātib-i serī' / Hem münşī-i ser-āmed ü hem **nāzım**-ı cerī

K33/13 **Nāzım**-ı ḳudret o şeh-beyt-i kemālūn etmiş / Çār mışra'-ı 'anāşırla vücūdın tesdīs

nāzır [3] nazar eden, bakan, gözetten. <Cûdî, OTAL, Ahterî>

G45/2 Mir'āt-ı cūya ḥusrev-i gül **nāzır** olmasun / 'Ālem-nümā dedikleri peymāne kendūdūr

G214/10 **Nāzır** bulunma 'aybına 'ālemdə kimsenūñ / Bed-ḥ'āh-ı nā-kesān bile olma kerīm iseñ

G317/1 Bir veche **nāzır** ol ki nazīri bulunmaya / Bir zülfe beste ol ki esīri bulunmaya

naẓīf [1] temiz, pak; terbiyeli, iffetli. <KT, DİNİ KAVRAMLAR>

K3/20 Vūdūdī cīfesin eyler **naẓīf** zu'mınca / Sarāyī nekbetūñ ḥavz-ı mūncilābında

naẓîr [5] benzer, eş, misil (bkz. mişl, müsâvî). <KT, LN, OTAL, Ahterî>

K35/6 Letâfet virmez ol deñlü eger biñ kerre resm etse / **Naẓîrin** mâ'î bir mevvâc-ı ħarâ üstine bârî

G225/1 **Naẓîr**-i ħüsni ger kemâli Şuĥfînün / Zihî kemâl ki yokdur mişâli Şuĥfînün

G343/4 Kâbil mi ħüsni ile ola Yûsuf saña **naẓîr** / Gelmez fûrûġ-ı mihr ile meh-tâb bir yere

naẓîri bulunmamak [1] eşi benzeri olmamak.

G317/1 Bir veche nâzır ol ki **naẓîri bulunmaya** / Bir zülfe beste ol ki esîri bulunmaya

naẓîr tutmak [1] denk tutmak, bir saymak.

K28/47 'Âlem-neverd imiş tûtalum kim **tutar naẓîr** / Cengîz Ĥânı Sencer ü Tuġrul Tigin ile

naẓîre [2] bir şairin manzum bir eserine (çoğunlukla gazeline), başka bir şair

tarafından aynı vezin ve kafiye yazılan benzer. <OTAL>

G350/5 Aĥbâbdan **naẓîre** recâsında olduġuñ / Ey Nâ'îlî şaĥın hele nâdâna söyleme

naẓîre söylemek [1] bir şiirle aynı vezin ve ölçüde, manâ bakımından paralel bir başka şiir yazmak. <Redhouse>

G367/6 **Naẓîre söylemege** Nâ'îlî suĥen-sencân / Bu hoş-edâ ġazel-i âbdâr degmez mi

nâziş [2] naz (bkz nâz). <OTAL>

K37/17 Kemâldür naẓar-ı ehl-i dilde ĥübânun / Olursa **nâziş** ĥüsni Ĥudây-dâdî kadar

G272/2 Rind ü zühâda nedür **nâzişün** ey atlas-ı gerdün / Ki ne seccâde vü ne ĥırka-i peşmine olursun

naẓm [57]

1. dizme; düzen, tertip, nizam. <ZL, OTAL, Ahterî>

K11/11 **Naẓm**-ı devlet naĥd-i rif'at düdmân-ı ma' delet / Âşaf-ı ekrem Nizâmü'l-mülk-i ekberdür gelen

K11/13 Şulĥ-fermâ-yı şeh-i Īrân ki ħalb-i pâküñe / **Naẓm**-ı ahvâl-i re'âyâ emni kişverdür gelen

G98/1 Câm-ı Cem **naẓmını** kim rinde ħadeĥ-kâr okudur / Zâhide muġbeçeler Sübĥatü'l-ebrâr okudur

2. vezinli ve kafiyeli söz, manzume, nesir karşısı. <KT>

K1/7 Żâyi' dür ey sipihr-i sitem-ger i'ânetün / Yokdur benümle da'vî-i **naẓm** u maĥâl eder

K1/10 Tâlib terâneyem ki meyâzâsı **naẓmumuñ** / Ervâĥı mest-i zemzeme-i vecd ü ĥâl eder

K1/11 Ol feyz kim selâset-i **naẓmumdadur** anı / Ne cûy-ı selsebîl ü ne âb-ı zülâl eder

K1/17 Faĥr eylemez mi **naẓm** ile ol nûkte-senc kim / Medĥ-i ĥabîb-i pâdişeh-i bî-zevâl eder

K1/31 Ġam çekme Nâ'îlî ki şenâsı o ĥazretün / Erbâb-ı **naẓmı** nâ'îl-i ħurb-ı vişâl eder

K1/32 Ferdâ olur o şâ'ire düzaĥ ĥarâm kim / Na't-ı Nebîde **naẓmını** siĥr-i ĥalâl eder

K5/25 Sâķî-i maştaba-pîrâ-yı aşîr-i **naẓmam** / Ki teh-i sāġarumuñ rûĥa ġirdâdur lâyi

K5/27 Büy-ı **naẓmumdan** edüp 'âlem-i ervâĥa eşer / Rûĥ-ı 'Attâra da aındurmak olur yağmâyı

K8/35 Du'âya başla ki evşaf-ı şeh ne mümkindür / Teĥaddüm eylese encâma **naẓmuñ** âġâzı

K9/29 Cümleñün aĥĥar u nâċizidür ammâ eşerin / **Naẓm** u inşâda ne Vaşşâf u ne Şahbân etmiş

K9/33 Ba' dehu eyleyüp itmâm-ı du'ân ile sözün / Ĥâme-i **naẓma** du'â zeylini 'unvân etmiş

- K12/68 Hâşılı tab' -ı heves-kâruma besdür bu güneh / Ki düşüp hâtıra-i **nazma** kılam fikr-i muhâl
- K12/78 Ben o sūdâ-ger-i **nazmam** ki kefi mihr ile çarh / Kân-ı pür-gevher-i tab' umdan eder cerr ü su'âl
- K12/81 Yine pâmâl edemez cevher-i hürşid gibi / Gevher-i **nazmumu** kaç' -ı rağbât-ı cehhâl
- K14/72 Her hâm tabî' at viremez **nazma** halâvet / Luţf-ı suhen ü hüsn-i edâ dâd-ı Hudâdur
- K16/29 Benüm ol nâzım-ı hoş-lehce ki etseydi eger / Tâze bir beytümü **nazmında** Nizâmî tazmîn
- K17/66 Eylese 'arz-ı likâ zir-i niķâb-ı hatdan / Leyli-i **nazmum** eder 'aklı giriftâr-ı cünün
- K17/68 Nâ'îlî lâfi ķo **nazm** âhırıdır eyle du'â / Ki olur mezheb-i dânişde şi'âr-ı mesnün
- K18/42 Belîğ-i nâdire-sencem ki şâhid-i **nazmum** / Hemîşe encümen-ârâ-yı intihâb olmış
- K20/26 Geh **nazm** u geh neşr ile etsün mü'eşşirün / Ârâyiş-i kitâbe-i nüh-çarh-ı ahzêri
- K20/27 Nessâc-ı târ u pûdi olup **nazm** u neşrinün / Bu kâr-gehde hâme-i nev-ţarh-ı bihteri
- K20/33 Rüşen-zamîr şâ'ir-i hoş-gü ki **nazmınuñ** / Efsânedür yanında mübâhât-ı Enverî
- K20/36 Ol mübdi' -i ser-âmede kim bîkr-i fikridür / Hürî-veşân-ı hacle-i **nazmuñ** muhadderi
- K21/7 Zebânın anılayamaz Bû 'Alî vü Fârâbî / Kalem ki Hürmüs-i eflâk-i **nazm** u inşâdur
- K22/38 **Nazm** âhır oldu cyleyelüm şıdk u süz ile / İķbâlün ilticâ der-i Rabb-ı gâfurdan
- K23/43 Ben ol İskender-i kişver-güşâ-yı 'âlem-i **nazmam** / Ki te 'yîdinde olmuş ruh-ı Risto ihtimâm üzre
- K24/36 Başla du'â-yı devlet-i maḥdûma kim du'â / **Nazmuñ** nihâyetinde ehemmi umûr olur
- K26/35 Ne hâme Ḥayder-i Kerrâr-ı **nazmuñ** Zü'l-fikâridür / Ne hâme Rüstem-i endişeye tîğ-i dû peykerdür
- K27/34 Luţf-ı mu'tâd ile ol şâ'ir-i hoş-ta'birün / Şâhid-i **nazmına** vir hüsn-i beyân hoş geldün
- K28/63 Kim gâ'ibâne rağbet edüp **nazmına** tamâm / Bir gördün ol hâzefleri dürr-i şemîn ile
- K28/67 Şâyestedür nevâziş-i mi'mâr-ı luţfuña / Vaz' -ı esâs-ı **nazm** -ı bülend ü metîn ile
- K28/70 Ebkâr-ı **nazmı** nâzûk ü hem-vârdur n'ola / Kimse nakîşe bulmasa gâşş u şemîn ile
- K30/35 Nitekim ola du'â ḥayr ile zikre bâdî / Âhır-ı **nazm** -ı pesendide-nizamumda benüm
- K34/13 Padişâh-ı ehl-i dil Yahyâ Efendi kim odur / Mülk-i **nazmuñ** âb-ı rüy-ı taht-gâh-ı devleti
- G43/6 Yok Nâ'iliyâ ḥâcet-i tafşîl ki **nazmuñ** / Kem-rütbe-i Şâhib-raķam-ı Tûs degildür
- G57/5 Zamânede felek-i atlas olsa Nâ'iliyâ / Kûmâş-ı **nazm** -ı ma'ânî-tırâza baķmazlar
- G69/6 Ben Nâ'îlî mühendis-i **nazmam** çeh-i devât / Risto-yı tab' uma raşad-ı intibâhdur
- G78/5 **Nazmuñ** maḥal maḥal getirüp Nâ'îlî delîl / Şeh-nâme-i belâgate düstür yazdılar
- G113/5 Şûr-efgen olan Nâ'iliyâ kişver-i **nazma** / Hükmi-ı raķam-ı hâme-i cādü-fenümüzdür
- G149/6 Ğarâbet olmasa ma'nâda Nâ'îlî **nazmuñ** / Ğarîbdür bu ki elfâzı âşinâ düşmez
- G178/8 Dil-i ferzâne bir uğranmamış semt ihtiyâr etmiş / İştmiş Nâ'îlden mülk-i **nazma** yâd ayak başmış
- G190/8 Tâ be-maḥşer ola endişesi erbâb-ı dilün / Silk-i **nazmında** olan gevher-i güftâra şadef
- G265/7 Sen Nâ'iliyâ neşr et âfâķa dürr-i **nazmuñ** / Bilmezse felek kâdrin baḥtum gibi kûr olsun
- G271/5 Çoğaldı düzd-i suhen Nâ'îlî bu kişverde / Metâ' -ı **nazm** ise mânend-i müşk-bû düşmen
- G342/6 Ey Nâ'îlî pesend ki gelmek muḥâldür / **Nazmuñ** gibi cevâhir-i nâ-yâb bir yere
- G369/5 Âb u tâb-ı tal' at-ı ebkâr-ı **nazmuñ** Nâ'îlî / Ta'n eder âyîne-i hürşide meh-rûlar gibi

naẓm-ı pāk [5] Aşağıdaki tanıklarda “naẓm-ı pāk” tabirinin, Nâilî’nin kendi şiirinin vasfında kullanılmış olması dikkat çekicidir.

- K5/23 **Naẓm-ı pākūmdür** o manẓūme-i ḥikmet ki olur / Noktası dağ-ı süveydā-yı dil-i rüsvāyī
 K29/11 Ümmîd odur ki eyleye bu **naẓm-ı pākūmi** / Ma‘rûz-ı ḥāk-i pāyi o şadr-ı sa‘âdetüñ
 G60/5 Söz daḳîḳ olmasa rağbet mi bulur Nâ‘iliyâ / **Naẓm-ı pākūñ** budur inşâf ki diḳḳât yeridür
 G252/5 **Naẓm-ı pākūñ** Nâ‘ilî germ-âşinâ-yı ehldür / Sûz-ı dilden bî-ḥaber efsürde ṭab‘ân görmesün
 G378/5 **Naẓm-ı pākūñ** âb-ı pâredür ey Nâ‘ilî / Belki tebhâl-i leb-i endîşedür her ḳatresi

naẓm-ı selîs [3] akıcı şiir, ibarelerinde okunma güçlüğüne yol açacak ifadeler bulundurmayan.

- K10/37 Erdi tamām **naẓm-ı selîsūñ** nihāyete / Mîzâb-ı ḥāmeden akup âb-ı revân gibi
 G62/5 Baḳ Nâ‘ilî bu **naẓm-ı selîsūñ** suṭūrına / Emvâc-ı selsebîl-i bihişt-i kemâli gör
 G183/5 Ḥoşâ leṭâfet-i **naẓm-ı selîs** ü ḳaḥṭ-ı mezâḳ / Ki âb-ı çeşme-i ḥûrşîd cûya sığmaz imiş

nâz-perest [1] çok nazlı, işveli.

- G24/1 Eylemiş ḥ‘âb-ı tegâfûl nigh-i şūḥuñ mest / Çeşmüñ âşüb-ı nazar ḡamzelerüñ **nâz-perest**
nâz-perver [4] naz eden, nazlı. <Cûdî, OTAL, Kanar/1>

- K26/2 Zihî âşâr-ı luṭf-ı bî-niyâz u bî-tereddüd kim / Ḥuşûliyle suḥen-sencân-ı ‘âlem **nâz-perverdür**
 G37/4 Böyle mest-i **nâz-perverden** kaçır mı ehl-i ‘ışḳ / Neşve-dâr-ı ḥüsn olanlar şūḥ olur ṭannâz olur
 G219/2 Ḥaṭ ber-âver **nâz-perver** sūz-ı dilden bî-ḥaber / Dâḡ-ı istignâ-yı bî-hengâmıyuz bir âfetüñ
 G246/2 **Nâz-perversün** taḡayyür virmesün âhum saña / Şûret-i keşr-i dil ü cân-ı figârumdan şaḳın
nâz-pesend [1] sevgilinin nazını beğenen.

- G158/1 Nâzende ḡulâm-ı ḥarem-i ḥüsn-i bülendüz / Ḥāmûş nedîm-i nigh-i **nâz-pesendüz**
naẓre [1] bakış. <OTAL, Redhouse>

- K19/21 Eyledi **naẓre**-i evvelde ḥakîm-i zâtuñ / Feylesofâna ki şundi felegüñ nabzına el
nâzûk [4]

1. ince, narin, zarif, kibar. <KT, Kanar/1>

- K28/70 Ebkâr-ı naẓmı **nâzûk** ü hem-vârdur n’ola / Kimse naḳîşe bulmasa ḡaşş u şemîn ile

nâzûk beden [1] vücudu nazik olan; gövdesi kırmızı bir bitki, çobandeğneği bitkisi.
 <Burhân-ı Kâtî‘, OTAL> Aşağıdaki tanıkta gül ile aynı renkte olan bu bitkiye gönderme yapılmıştır.

- G311/3 Şıḡmasa gül gibi **nâzûk bedenüñ** hep der idük / Ḡonce-veş câme-i gül-gün-ı bûtân teng olsa

2. güzel, zarif, latif, kaba olmayan, nezaketli. <KT, LN>

- G49/5 Dil-ber ne deñlü **nâzûk** ü nerm olsa ol ḳadar / Sûdâ-gerân-ı ‘ışḳ ile bâzârı saḥt olur
 G255/6 Maḥal **nâzûkdür** erbâb-ı ma‘ârif etsün istimdâd / Cenâb-ı ‘îşmetinüñ luṭf-ı ṭab‘-ı kâm-rânından
nâzûklük [] nazik olma durumu, nazikçe davranış, nezaket. <TS>

nāzüklük etmek [1] nezaket göstermek, nazik davranmak..

G323/4 Güstāhī-i nezzāre yeter meclis-i meyde / **Nāzüklük et** ol sīb-i zenehdāna toğunma

nāzük-ṭabīʿ at [1] nazik tabiatlı, hassas, şair yaratılışlı. <Dihhudâ>

G107/5 Degildür tâze-gû yārāna peyrev Nāʿilī ammā / Yine inkār olunmaz şāʿir-i **nāzük-ṭabīʿ atdur**

niʿāl [4] ayakkabılar, “naʿl”in çoğulu. “Niʿāl” şekli daha doğrudur. <KT, LN, OTAL>

K12/22 Rāyīz-i eşheb-i ikbāl Meḥmmed Pāšā / Ki olur çarḥ rikābında zemīn-būs-ı **niʿāl**

Tanıklarda geçen “şaff-ı niʿāl”, ayakkabıların konulduğu kısım anlamına gelmekte ve aşağı mertebeye işaret etmektedir (bkz. şaff-ı niʿāl).

K12/40 Sensin ol şadr-ı muʿazzam ki mübāhat cyler / Ferş-i evvān-ı şükūhuında bulan şaff-ı **niʿāl**

K14/14 Nāhīd-i felek şaff-ı **niʿāl**inde o bezmūn / Hoş-zemzeme bir muṭrıbe-i nağme-serādur

G315/8 Olursa bālīş-i zer-kār-ı cāh tekye-gehūn / Yine cebīn be-ḫafā-yı şaf-ı **niʿāl** olma

neʿam [1] evet, pek güzel, hay hay, öyledir. Cevap ve tasdik edatıdır. <Cûdî, ZL, OTAL> Aşağıdaki tanıkta sözcük, Arap harflerine göre, kabul etme bildiren “neʿam” olarak okunabileceği gibi “nimetler” anlamına gelen “niʿam” şeklinde de okunabilir. Tanıkta her iki anlamda kastedilmektedir.

G286/5 Çek Nāʿiliyā çarḥdan ol mertebe el kim / Ol kâse-siyeh şerm eder nāz ı **neʿamından**

neʿām [1] Sözcüğün “niʿām” olması gerekmektedir. Niʿām, niʿmet’in çoğuludur. (bkz. niʿām).

G185/4 Yer virmemişler ol sege ḥuddām-ı ehl-i cāh / Zāhid ki şofra-i **neʿām**-ı āza şıgmamış

nebāt [4]

1. ot, çalı, ağaç gibi yerden biten şey, canlı olmaksızın yetişen şey, bitki. <KT, LN, ZL, OTAL>

M2/IV/2 Bil ḥasteligūn āb-ı ruḥ-ı şihḫat-ı cāvid / Pür-ḫavşala-i çāşnī-i zehr-i **nebāt** ol

2. bir cins şeker, şekerleme.“Ḳand-i nebāt”, çeşitli otların karıştırılması ve dondurulması ile yapılan bir tür şekerlemedir (bkz. ḳand-i nebāt).

K30/12 Telḥdür düşmene aḥbāba sözüṃ ḳand-i **nebāt** / Zehr olur ḥāşılı tiryāk tāʿāmumda benüm

M4/I/3 Cān u dil el çeke peyvend-i ḡamuından heyhāt / ʿIşk bir zāʾiḳadur derdün aña ḳand-i **nebāt**

G116/7 Ṭūṭī-i ṭabʿa Nāʿilī feyz-resān-ı nuṭḳ olup / Laʿl-i lebiyle dil-berān ḳand-i **nebāt** virdiler

nebi [1] Allah tarafınan vahyolunan gerçekleri halka bildirmek görevli kimse, peygamber, yalavaç; müstakil şariat sahibi olmayıp başka bir peygamberin şeriatıyla amel eden peygamber. <KT, ADŞS> Tanıkta sözcük Muhammet Peygamber’i karşılayacak

biçimde kullanılmıştır. Nebîler kendilerine kitap indirilmemiş peygamberlerdir; “resûl” sözcüğü kitap kendisine kitap indirilen peygamberler hakkında kullanılır. Ancak her resul aynı zamanda bir nebîdir.

K1/32 Ferdâ olur o şâ‘îre düzağ harâm kim / Na‘t-ı **Nebîde** nazmını sihr-i halâl eder

nebîd [1] hurmadan, arpa ve üzümünden çıkarılan bir çeşit içecek; hurma şarabı.

Hurmanın hoşaf yapıpı mayalanmayı ile elde edilir (Sözcüğün asıl biçimi nebîz’dir). <KT, LN, Ahterî>

K7/47 Bu ğamla lâ-y-ı ħumı cevher-neşât ise de / Ħamîr-i mâye-i endüh olur şarâb-ı **nebîd**

necâbet [4] soyluluk, iyi bir soya mansubiyet, asalet. <KT, Cûdî>

K7/33 O şeb-çerâğ-ı **necâbet** ki hacletinden olur / Verâ-yı dâmen-i ‘Îsîde muhtefî ħurşid

K20/2 Ey maşnık-ı **necâbet** ü şubh-ı sa‘âdetüñ / Dünyâya ferr ü tâb viren mihr-i enveri

K22/2 Tâb-efgen olsa mihr-i sipihr-ı **necâbetüñ** / Eczâ-yı tîre ħâk-i zemîne mürûrdan

K29/23 Yâkût-ı âfitâba virir reng-i rûyî şerm / ‘Aks-i fûrûğ-ı gevher-i pâk-ı **necâbetüñ**

necât [4] kurtuluş, kurtulma, halâs. <KT, Cûdî, OTAL>

K12/83 Şadr-ı Cem-câh-ı suhen-dâna du‘â kııl ki odur / Ħırz-ı bâzû-yı **necât**-ı dil-i aşhâb-ı kemâl

M2/IV/1 Ne ğirre-i a‘mâl ü ne dil-ğîr-i memât ol / Kııl Ħaqq’a tevekkül heves-âlûd-ı **necât** ol

G116/6 Fikri anuñ ki olmadı süy-ı girîve-i emel / Semt-i rızâyı gösterüp râh-ı **necât** virdiler

G328/5 Nâ‘iliyâ nice kâr cylemesün âfet-i ‘ışk / Ey sevâd-ı ħaṭı ta‘vîz-i **necât**-ı fitne

necm [5] yıldız (bkz. aḫter, kevkeb, sitâre). <LN, OTAL>

K19/15 Âfitâb-ı ufuk-ı şubh-ı sa‘âdet ki olur / **Necm**-i tâbende-i iḳbâli şeref-bağş-ı Zuḫal

K28/13 Ħâşıl budur ki ‘âr ederüz birden aṇmağa / Eşhâş-ı rûzgârı seg-i **necm**-i dîn ile

necm-i sa‘îd [1] uğurlu yıldız.

K33/7 Töğmadı aḫter-i iḳbâli gibi **necm-i sa‘îd** / Vâzı‘ü’l-aşl-ı şad-ender-şad olaldan te‘şîs

Necm-i Sühâ [1] Süha yıldızı. Büyükeyı yıldız kümesinin en küçük yıldızı. Küçük göründüğünden uzakta kabul edilir ve gözün kudreti bu yıldız ile ölçülürmüş (bkz. Sühâ).

<KT, OTAL>

K13/5 Mâhiyyeti ma‘lûm olan eşhâş-ı erâzil / Bâlâ-ter idi mertebede **Necm-i Sühâdan**

Necm-i Şi‘râ [1] iki meşhur yıldız. <KT>

K17/20 Kevkeb-i baḫtı ki zîb-i felek-i rif atdür / **Necm-i Şi‘râ** görünür mertebesinde mādûn

nedâmet [3] pişmanlık, pişman olma. <KT, Cûdî, ZL>

K7/41 Teni caḫîm-i **nedâmetde** tûde-i aḫker / Zebâmî küre-i âteş-fürûz-ı ğamda ḫadîd

M3/1/3 Çıkdı beyâza nağş-ı dil-i zû-fünûnumuz / Oldı netîce-bağş-ı **nedâmet** cünûnumuz

G358/4 Şad dâğ-ı **nedâmetle** gider olsa da taḫdîr / Mâbeynümi işlâḫa gelen baḫt-ı siyehle

ne-dân [1] bilmeyen, cahil. <Dihhudâ>

K25/7 Gelseñ ‘urefâ bezmine Bercis ü Aristo / Nâ-ehle qarîn olsañ eger hiç **ne-dânsın**

nedem [1] pişman olma, pişmanlık (bkz. nedâmet). <LN, OTAL>

K2/24 O mihribân-ı ümem ol şefî‘-i rûz-ı **nedem** / Ki nehyi gûş-ı me‘âşide gûşvâr kalur

nedem [6] hangi sebepten, hangi amaçla, niçin. Bir olayı doğuran başka bir olayı sormak için kullanılır (bkz. ne yüzden). <TS, ÖTS>

K34/12 Saña da minnet **nedem** var iken ey bîdâd-kâr / ‘Âlemün bir böyle üstâd-ı Felâţun-fıtnatı

M4/I/2 Dil-i ‘uşşâkı **nedem** zerre-i bî-tâb u haķîr / Eylemiş bâriķa-i ħüsnüñi ħürşîd-nażîr

M4/IV/3 Sen **nedem** böyle peîşân-reviş-i nâz olmak / ‘İşķa bigâne vü bigâneye dem-sâz olmak

G9/6 Selâm-ı Nâ‘ilî-zârdan mı incindün / **Nedendür** ey ħam-ı ebrû bu piç ü tâb saña

G192/1 **Neden** câm-ı emel ey sâķî-i devrân ‘azîz olmak / Deħân-ı dil ħumâr-ı ye’s ile ħamyâze-rîz olmak

nedîm [9]

1. birlikte şarap içip gülüp eğlenen, meclis arkadaşı, sohbet arkadaşı. <OTAL, Ahterî>

K8/32 Serây-ı şeş-cihetün şâh-ı cümletü’l-mülki / Ricâl-i ‘âlem-i ħaybuñ **nedîm**-i dem-sâzı

K25/14 Söyleşmedesin ehl-i ma‘ârifle gönülden / Ĥâmûş **nedîm**-i dil-i ma‘nî-ţalebânsın

M4/IV/1 Tal‘atuñ meş‘ale-efrûz-ı ħarîm-i ‘işmet / Nigehün bezm-i tegâfûlde **nedîm**-i ‘işmet

G14/4 Tegâfûliyle eder güft-güy-ı rûħânî / Ėamıyla ülfet eden olsa da **nedîm**-i ţarab

G155/5 Cibrîle râzın açmaya bir dil ki Nâ‘ilî / Hem maħrem-i tegâfûl ola hem **nedîm**-i nâz

G158/1 Nâzende gulâm-ı ħarem-i ħüsn-i bülendüz / Ĥâmûş **nedîm**-i nigeh-i nâz-pesendüz

Kt2/2 Ėamzeñ ne dil gibi ezeli âşinâ bulur / Dil gibi ħamzeñe ne münâsib **nedîm** olur

2. bir büyük zatı güzel sözler ve latif fıkralarla eğlendiren kimse, musahip. <KT, Cûdî, LN>

K22/8 Olduñ **nedîm** o pâdişeh-i kâm-kâra kim / ‘İd etdi sâyesinde ħalâyîķ sürürdan

K35/15 **Nedîm**-i Yûsuf-isti‘dâd-ı şahenşâh kim olmış / Görünce ħüsn-i aħlâķın şeh-i ‘âlem ħarîdarı

nefes [27]

1. soluk, ciğere alınıp verilen hava (bkz. dem). <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K15/4 Kıl meclis-i ervâħı mu‘aţtar **nefesüñden** / Müştâķ-ı demün meclis-i ħavrâ mı degildür

K25/17 Medd-i **nefes**-i ħam-şudeñi nâl şanırlar / Beñzer ki giriftâr-ı belâ-yı ħafaķânsın

M1/2 Muţrıb **nefesün** var ola sâķî meyün eفزün - Her laħza vü her ân / Meclisde şafâ meyle gerek neyle gerekdür - Tâ germ ola şöħbet

M2/IV/6 Kıl bir **nefesün** şükrini her laħzada tekrâr / Terk et şeref-i zâtuñı memnûn-ı ħayât ol

G25/1 ‘İşķuñla ilâħi benî âşüfte-dimâğ et / Şeb tâ be-seħer hem **nefesüm** dūd-ı çerâğ et

G132/3 Āh eyledükçe muţtarib olmak ‘aceb midür / Zûr-ı **nefesle** lücce-i dil pür-ħurûş olur

G354/3 Zûlmet-âbâd-ı Ėam etmiş bize dünyâyı eden / Şem‘-i iķbâli müsâdif **nefes**-i serdümûze

G382/5 Taş olsa da bi’l-lâhi yürekler mi döyer hiç / Ol ħançerlerle **nefes**-i tîzüñe Şuħfî

nefes almak [1] solumak; rahat etmek || ferahlamak, rahatlamak. <YTL, TS, ÖTS>

G230/6 ‘Aıttâr gibi **aldı nefes** ‘andelîbden / Virdi çemende tablaların rûzgâra gül

nefes-i vâpesîn [3] son nefes. <OTAL>

K28/78 Kalmış çemende gül görüp ey Nâ’ilî hezâr / Mir’âta karşı bir **nefes-i vâ-pesîn** ile

G152/4 Alduğça bûy-ı sünbülîni tâze cân bulur / Âh-ı dil olsa da **nefes-i vâ-pesînümüz**

G357/5 Kalmış çemende gül görüp ey Nâ’ilî hezâr / Mir’âta karşı bir **nefes-i vâ-pesîn** ile

2. bir nefes alacak kadar zaman, an, lahza. <KT>

K22/24 Olmazdı nuṭṭa tâḳatüm endîşe bir **nefes** / Dâmânın alsa dest-i dil-i nâ-şabûrdan

K22/32 Eşḫâş-ı luṭfuñı unudur bir **nefesde** lîk / Gelmez bu kâr-ı bed o gürûh-ı şükûrdan

K23/38 Ne çâre bir **nefes** virmez felek endîşeye ruḥsat / Olur her laḥẓada bir güne cevri iltizâm üzre

G37/3 İçse kanın kâse kâse her **nefes** biñ ‘âşîkuñ / Ğamze-i ḥûn-ḥ’ârî ancak nîm mest-i nâz olur

G66/7 Ey bût-i nâz etse ger vaşf-ı lebûñ Nâ’ilî / Her **nefesi** pây-e-i ‘îsî-i Meryem bulur

G68/2 Şunulsa destine miftâḥ-ı cennet bir **nefes** sensiz / Qarâr etmek muḥaşşal bu dil-i nâ-kâm müşkildür

G184/5 Degül dâd u sitedden bir **nefes** ḥâlî bu bender-gâh / Biri açmak bârın biri dükkânını devşürmiş

G208/6 Her **nefes** ğarḳ-âb-ı eşk eyler bu minâ ḥücreyi / Çeşm-i Ya‘ḳûb-ibtilânun Beyt-i Aḫẓânın görûñ

G250/3 Şîve-i ḥüsnün firîb-i çeşm-i şûḥundur seni / Her **nefes** biñ sâde-dil ‘uşşâk ile mev‘ûd eden

G252/3 Hem yaḳar pervânesin hem kuşte eyler bir **nefes** / Tünd-bâd-ı dehr bir şem‘-i fûrûzân görmesün

G287/2 Her **nefes** biñ naḳş-ı şûr-engîz ile kâfir yeter / Ka‘be-i câmi ḥayâlün deyr-i eṣnâm eylesün

G316/1 Çarḥ merdüm-kuşdur ey dil terk-i bî-dâd etse de / Vâpesîndür bir **nefes** chl-i dili şâd etse de

T2/3 Zuhûr etmek olurdı her **nefesde** nice âṣârı / Mesîḥ-âsâ murâd etseydi ger mevtâyı ihyâya

3. okuyup üfleme, üfürükçülük; üfürükçülüğün tesiri. <KT>

M2/1/4 Dil-ḥasteye terkîb-i müdâvâ **nefesünden** / Dil-teşneye cullâb-ı şifâ seden ilâhî

G154/6 Âyînesi çarḥuñ eger ey Nâ’ilî-i zâr / Pûlşâd ise zûr-ı **nefes**-i himmete döymez

nefḥ [2] üfürme. Tanıkta geçen “nefḥ-i rûḥü’l-ḳuds” ile Cebrail’in, Hazreti

Meryemi hamile bırakan üfürmesi ifade edilmiştir. Bu üfürme neticesinde vücuda gelen İsa,

nefesiyle ölüleri diriltmiştir. Tanıkta kalem, bu derece mucizeler gösteren bir nesne olarak

anılmıştır. <KT, Cûdî, LN, Ahterî>

K5/3 Bâr dâd oldu dilüm yine cebîn-i feyze / **Nefḥ**-i rûḥü’l-ḳudûse ḥâmem olup hem-tâyî

nefḥ-i şûr [1] sûr’un üfürülmesi, Kıyamet sûr’un üfürülmesi ile başlayacağı için “Kıyâmet”

anlamında kullanılır. <OTDTS>

M9/1/1 Daḥl-i erbâb-ı kemâl ey zâhid-i şûret-perest / ‘Âḳbet muḥtâc-ı vaḳt-i **nefḥ-i sûr** eyler seni

nefḥa [5] yayılan güzel koku. <KT, LN, Ahterî>

G32/3 Nesîm-i kâkülün olduḳça cîlve-ger pür eder / Cihâmî **nefḥa**-i gül-rîz-i bağ u râğ-ı ümîd

G59/3 Dil-teng olur o ğonce-dehen bâd-ı âhdan / Bûy-âşînâ-yı **nefḥa**-i râzından incinür

G327/3 Dil-i âşûbî şabâ-veş düşürür ‘uḳdelere / Câna zülfinden eren **nefḥa**-i râz-ı fitne

Aşağıdaki tanıklarda Yakup Peygamber'in, oğlu Yusuf Peygamber'in kokusunu Mısır'dan alarak teselli bulmasına (Kur'ân-ı Kerîm, Yûsuf Suresi / 94) gönderme yapılmıştır.

G42/4 Ol ' aşık-ı güm-geşte-murâdam ki fiğânum / Ne Yûsuf u ne **nefha**-i pîrâhen içündür

G245/6 Ey Nâ'îlî bulur cân bir **nefhadan** tesellî / Olmazsa zülf-i müşkîn hâtt-ı mu'anber olsun

nefha [6] üfürme, üfürük. <KT, LN, OTAL, Ahterî> Sözcük “nefha (güzel koku)” anlamını kastedecek biçimde kullanılmıştır. Tanıklarda sözcüğü, güzel kokulu esinti olarak da düşünülebilir.

K3/39 Bihişt ta'biyedür gül-şen-i şefâ'atinün / Mişâli **nefha**-i gül feyz-i intisâbında

K14/37 Bir **nefha**-i âşârdur ol deñlü ki güyâ / Cemmâze-keş-i mahmil-i tüccâr-ı hâdûr

K16/16 Büy-ı hulkun komadı **nefha**-i pîrâhene yer / Olmasun hâtır-ı Ya'kûb-ı emel zâr u hâzîn

K31/7 'Aftâr gibi çârsû-yı i'tibârda / İşâr-ı **nefha**-i keremünle ferîd olur

G171/3 **Nefha**-i kâm-ı dili n'eylesün ey bād olan / Suhte-kâm-ı emel beste-dimâğ-ı heves

nefha-i cân [1] üfürülen can. Allah'ın insan bedenine kendi ruhundan üfleyerek ona can verdiği düşüncesiyle oluşturulmuş bir terkiptir.

G349/2 **Nefha**-i cân u şemîm-i kâm-ı dil mevķûfdur / Zülf-i 'anber-bârına gîsû-yı müşk-efşânına

nefha-pîrâ [1] güzel koku ile süsleyen, güzel koku yayan.

G75/2 Göñül sen 'andelîb-i bağ-ı ğamsın durma feryâd et / Ki büy-ı dâğ-ı hayret **nefha-pîrâ**-yı dimâğûndur

Nefî [1] Klasik Türk şairi. Asıl adı Ömer olup Erzurum doğumludur. Övme ve sövmeye aşırılığa kaçan bir üslûpla yazdığı kasideleriyle şöhret bulmuştur. 1635 yılında hicivleri yüzünden idam edilir. <EİTS>

G303/8 Vahy-perdâz-ı suhen **Nefî**-i sâhîr ki olur / Her sözi âyet-i mu'ciz gibi dil-h'âh bize

nefis [1] pek hoş, en güzel, çok beğenilen; lezzetli. <OTAL>

K33/9 Şâh-ı âmâle kalem urmasa dest-i cüdî / Meyve-i devha-i ikbâli olur mıydı **nefis**

nefs [13] hayvanî hayat, insandaki hayvanlık; şehvete ve yemek içmek gibi maddî ihtiyaçlara olan doğal eğilim; [tas.] kendisinde iradî hareket, duygu ve hareket kuvveti bulunan lâtif bir cevher. Sufilere göre sülûk işinin başlangıcı, kulun nefsinin varlığını yok edip Hakk'ın varlığıyla bakî kalmak için çalışmasına bağlıdır. Bu nedenle nefs, kulun kötü fiilleri, büyülenme, haset, öfke, kötü ahlâk, tahammülsüzlük gibi çirkin huylarla birlikte anılır. Bu anlamda nefs, kişinin en büyük düşmanı olduğundan onu kırmak ezmek ve mücahede kılıcıyla katletmek gerekir. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ, Kâşânî>

K1/39 'İzzet bulan bu meşğâleden bi-niyâzdur / **Nefs**-i 'azîzi sū'-i taleb bed-sikâl eder

K25/49 **Nefsünde** olan cünbişi merdâne şanursın / Yokdur haberün suhre-i merdân u zenânsın

K37/9 Ba'îd olur kişi dergâh-ı zû'l-ğiyâşından / Hevâ-yı **nefsine** teslim ü inkiyâdı kadar

K37/10 Silâh-ı fakr u rızâ şâhibin eder me'cûr / Cidâl-i **nefs**-i bed-âyine-i cihâdı kadar

M11/I/6 Hâbl-i metin-i şer'üni elden bırakmasun / Dâm-ı hevâ-yı **nefsün** olanlar muqayyedi

G51/4 Cihâd-ı **nefse** tevekkül gibi hişâr olmaz / Sipâh-ı 'âlem-i tecrîd sûrî n'eylerler

G217/8 Me'vâ na'im-i râhat olur **nefs** ü rûhuña / Berzâh-güzâr-ı vahşet-i ümmîd ü bîm isen

G217/9 Kıl râst nâveg-i kader-endâz-ı himmeti / Ey cân harîf-i hamle-i **nefs**-i gârim isen

G293/3 **Nefsünde** olan cünbişi merdâne şanursın / Yokdur haberün suhre-i merdân u zenânsın

G315/2 Bu dâm-gehde olup âşiyân-harâb-ı vücûd / Zebûn-ı keşmekeş-i **nefs**-i bed-sikâl olma

G315/6 Bu sūmenât-ı vücûda şakın perestişden / Qarîn-i Bihremen-i **nefs**-i bed-fi'âl olma

R7/1 Ey **nefs** senüñle bed-sikâl olmayalum / Evzâ'-ı sipihre pür-melâl olmayalum

nefsânî [1] şehvet gibi hayvanî ve bedenî arzularla ilgili. <KT, TS>

K6/23 Fûrûğ-ı nûr-ı tecellâ-yı tâl'atıyla gider / Sevâd-ı mülk-i bedenden zıllâm-ı **nefsânî**

nefy [1] yerinden ayırma, sürme, sürgün etme; inkâr etme; [tas.] dünyevî arzuları

ortadan kaldırma. <Cûdî, ZL, OTAL>

G133/6 Muhlîş-i ehl-i fenâ **nefy**-i sivâdur bunda / Hikmet-i felsefe işbât-ı heyulâ şıgmaz

nehb [1] yağmalama, çapul (bkz. gâret, tâlân, târâc). <KT, LN, Ahterî>

K18/21 Olunca **nehbi** mühim-sâz-ı inderâs-ı felek / Zamâne mâni'-i aḥkâm-ı inḳılâb olmış

nehîb [1] dehşet, korku. <OTAL>

K10/25 Haşma **nehîb**-i şavleti sedd-i sedîd olur / Hüşeng şâh-râhın alan Qahramân gibi

nehr [4] akarsu, çay, ırmak. <KT>

K12/34 Ka' r-ı düzaḥ gibi pür-tâb ola çâh-ı zemzem / Ma'den-i âhen ü kibrît ola **nehr**-i salsâl

K17/22 Vüs'at ol deñlü zemîninde ki sîrâb edemez / Geşt-zâr-ı keremin **nehr**-i Furât u Ceyḥûn

G116/3 Tab'umuz oldu muntelhî 'ışk ile bir maḳâma kim / Qatreye tâb-ı cüşîş-i **nehr**-i Furât virdiler

G319/6 Zamân-ı furşatı fevt etme furşat **nehr**-i sâ'ildür / Maḥall-i feyz-i cüşîş gâh gehdür her zamân şanma

nehy [3] yasak etme, bir işi yapmamayı tembih etme, men' etme. <KT, Cûdî, LN>

K2/24 O mihribân-ı ümem ol şefî'-i rûz-ı nedem / Ki **nehyi** gûş-ı me'âşide gûşvâr qalır

K8/26 Düşerse **nehyüne** mazhar mu'âşirân-ı felek / Olur gusihte-i evtâr Zührenüñ sâzi

K13/30 **Nehy**-i nasaḳ-ı bâğa ki câzim ola 'adli / Bülbüller alır dâd-ı güli bād-ı şabâdan

nekâl [1] ibret, bir olaydan alınan ders. <KT, OTAL>

K1/38 Yokdur anuñ nişâb-i ğnâdan naşîbi kim / Fakr u fenâ mu'âmelesinden **nekâl** eder

nekbet [3] talihsizlik, bedbahtlık, ikbalsizlik; felâket, musibet. <KT, OTAL>

K3/20 Vüdüdi cîfesin eyler nazîf zu'mınca / Sarâyı **nekbetünüñ** havz-ı muncilâbında

K34/8 Çarḥuñ iḳbâliyle tev'emdür ne deñlü germ ise / Hâcegân-ı mâye-i zühdüñ zamân-ı **nekbeti**

G243/6 Zihî revâc-ı suḥen Nâ'ilî zihî dâniş / Tılısm-ı **nekbet** olan i'tibâra meftûnam

ne-kerde [1] işlememiş, yapmamış. “Ne-”, değil, hayır, yok” anlamları taşıyan olumsuz sözcükler yapan önek. <Kanar/2> Tanıkta “dil-i ne-kerde güneh” terkiibiyle, “günahsız gönül” anlamı sağlanmıştır.

K21/23 Dil-i **ne-kerde** güneh töhmet-i ma‘ârif ise / Ola sezâ-yı ‘uķûbet ‘aceb temâşâdur

G219/4 Mağzenüñ esrâr-ı hikmetden meger hâlî midür / Bi’l-lâh ey abdâl-i dil bilsek **nedendür** hayretüñ

neķķād [1] akçenin sağlamını sahtesinden ayırt eden|| edebî ve bilimsel eserlerin kalitesini ve değerini araştırıp muhakeme eden. <KT>

K29/24 Fehm eylemekde ‘âciz olur Nâ’ilî gibi / **Neķķād**-ı çârsü-yı hured kâdr ü kıymetüñ

nem [1] hafif ıslaklık, az yaşlık, rutubet. <KT, LN>

K2/18 Ne bād-ı şarşar-ı âh u ne cüz’-i hâk-i beden / Ne süz-ı dil ne **nem**-i çeşm-i eşk-bâr kalur

nemā [6] büyüme, uzanma, bitkinin ya da hayvanın büyümesi; bereketlenme. <KT, Cûdî, LN>

K18/9 Bu dem ki kaķtı-ı **nemā** ‘âmdur degil deryā / Ki âb-ı çeşme-i hür maķv-ı iltihâb olmış

Aşağıdaki tanıklarda sözcük “neşv ü nemā” terkiibinde kullanılmıştır. Bu terkip, bitkilerine gelişmesi anlamına gelir (bkz. neşv ü nemā).

K2/17 Bu gül-sitānede bir gün eser semûm-ı ‘adem / Gider bu neşv ü **nemālar** ne gül ne hâr kalur

K13/31 Ebr-i keremi feyz-resân olsa olur sebz / Hâkister-i düzaķ eşer-i neşv ü **nemādan**

K14/25 Âvîhte pür meyvesi hengām-ı şitāda / Eşmâr-ı bihiştî gibi hem neşv ü **nemādur**

K16/42 Bağ-ı kadri ola pür-neşv ü **nemā** tâ kim ede / Gül-şen-i ‘âlemi pür-feyz meh-i ferverdîñ

K26/17 O bāguñ k’olmaya neşv ü **nemā** perverde-i hulkun / Meşām-ı cāñ şemîm-i ğonce-zârında mükedderdür

G41/1 Dilde ‘âşık merhem-i zaķm-ı cefâ bilmez nedür / Gül-istān-ı derd-i ğam neşv ü **nemā** bilmez nedür

nemed [3] abdallarla çobanların giydikleri kolsuz keçe palto. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 57>

K25/18 Cehrî idi zikrün **nemed**-i sebz ile hâlâ / Müstağrak-ı nür-ı siyeh-i halvetiyânsın

M1/I/4 Bitsün siyeh-derün idüĝin cümle kâ’inât / Etsün kebûd iken **nemedüñ** dūd-ı dil siyâh

G245/4 Şad pâre bir **nemed** vir abdâl-ı ‘ışķa ey çarķ / Hem cāme-i ten olsun hem bâliş-i ser olsun

nemed-püş [2] keçeden yapılmış aba giyen. Sırtlarına yünden aba giydikleri için dervler hakkında kullanılır. <Cûdî, OTDTS>

G98/3 Dil-i pür-dāĝa ruķun bûlbûle gül gül-şende / İki âbdâl-ı **nemed-püşdur** eş‘âr okudur

G165/4 Dervîş-i bî-nevâ-yı **nemed-püş** u sîne-şâf / Ebr-i siyehde çarķ-ı fenâ âfitâbiyuz

nemek [3] tuz. <KT, Cûdî, Kanar/2>

K3/16 Kim istemezdi bu meclisde ‘ıyş u nüşı eger / Olaydı neşve meyinde **nemek** kebâbında

G144/5 Olsa hezâr pâre ciger-tuşemüz n’ola / Elmās-rîzedür **nemek**-i h’ân-ı baķtumuz

G272/3 N'ola mecrûhuñ isek ey leb-i cânân ki raķibe / Pây-tâ-ser **nemek**-i dâğ-ı dil ü sîne olursun

nemek-dân [1] tuzluk, tuz konulan kap || sevgilinin ağzı. <KT, Cûdî, Kanar/2>

G226/1 Elmâs-ı ğam olsaķ da **nemek-dâna** dökülsek / Nâsûr-ı leb-i zaķm-ı dil ü câna dökülsek

nemek-pâş [3] tuz eken. Tanıklarda sevgilinin dudağına nispetle kullanılmıştır.

Dudağımızı emersek az çok tuz tadı duyarız. Bu cihetle şairler, sevgililerinin tuzlu dudaklarını yaralarına merhem olarak düşünmüşlerdir. Yarayı temizlemek ve çabuk kapanmasını sağlamak için tuz serpilir. <OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 192>

G87/1 Mesîhâ-süz olan derdün eţibbâ rûķ yazmışlar / Leb-i la' lûñ **nemek-pâş**-ı dil-i mecrûķ yazmışlar

G143/3 Oldı zaķm-ı dile bir kerre **nemek-pâş** lebün / Mâye-i ģün-ı dil ü dîdedür ol şûr henüz

G353/4 Müjeñ ģalîde **nemek-pâş**-ı ģande câna lebün / Derün leb-â-leb-i zaķm-ı ciger rûfû tâze

nemek-rîz [1] tuz serpen. <OTAL>

G8/2 Hezâr pâre dile lebleründen et sâķî / Eger düşerse **nemek-rîzî**-i kebâb saña

Nemrûd [1] İbrahim Peygamber döneminin, tanrılık iddiasında bulunan Babil kralı. İbrahim Peygamber'i yaktırmak için büyük bir ateş yaktırmış, ancak bu ateş Tanrı tarafından bir gül bahçesine dönüştürülmüştür. <MITOLOJİK UNSURLAR, s. 397-389> Tanıkta bu mucizeye telmih yapılmıştır.

K9/20 Gül-şen-i 'adl-i şchin-şâķı eden düşmen-süz / Nâr-ı **Nemrûd**ı Birâķime gül-istân etmiş

neng [1] şöhret, ün, saygınlık (bkz. nâm). <OTAL, Kanar/2>

G291/4 Pây-ı ģumda ģased ol rind-i tehî-kîseye kim / Vaķf-ı cām eyleye sermâye-i nâm u **nengin**

nerd [2] tavla oyunu. İran'da oynanan yedi çeşit tavla oyununun genel adı. <KT, Kanar/2, TAVLA ISTILAHLARI, s. 32>

G29/2 Dil ü cân şeşder-i 'ışķuñda zâr üftân u ģizândur / Mişâl-i ka' beteyn-i **nerd** ģâķî râst ģâķî kec

G98/8 'Ârifûñ baķt ģirüp ģönline pûl kondurmaz / **Nerd**-i iķbâlde aġyâra döner zâr okudur

nerdübân [1] merdiven, yukarıya doğru binanın katlarına çıkmaya yarayan basamaklı yol. <KT, LN, OTAL>

K10/18 Mümkin mi kaşırına o sarâyuñ meġer duķûl / Etbâķ-ı çarķı geçse ģired **nerdübân** gibi

nereye [1] "hangi yere" anlamında yer zarfı. <TS>

K27/21 **Nereye** varduñ ise maşlaķatuñ ġördi ricâl / Eyledün düşmeni bî-nâm u nişân ģoş ġeldün

nergis [12] sarı çiçekli, yeşil gövdeli bir tür çiçek || sevgilinin baygın bakışlı gözü.

Mitolojiye göre Nergis (Narkissos), çok yakışıklı ve aşktan anlamaz bir delikanlı imiş. Onu sevip de perişan olan kızlar, bu durumu tanrılara iletmişler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Nergis, bir ġün derede kendi aksini ġörüp ona âşık olur. Aksini izlerken suya atlar ve

boğulur. Öldüğü yerde göze benzer çiçekler biter ve bütün güzellere biter ve bu çiçekler güzellere hayran hayran bakarmış. <KT, Kanar/2, ADŞS>

K14/28 Manzûr olan a‘yân bakılsa ne tarafından / Zerrîn-kağeğ ü **nergis** ü gül mihr-i giyâdur

M4/III/1 Nâz maĥmûrı olan **nergis**-i ‘ayyâşuñ için / Nice dil şehri yıķan ġamze-i evbâşuñ için

G20/2 Sünbüller üzre **nergise** kıl câ-be-câ nâzar / Seyr et bir âsumânda ‘ayân nice mâh-tâb

G28/4 Maĥmûrî-i her dü **nergisüñdür** / Âzâr-ı dil-i zebûna bâ‘ iş

G79/3 **Nergislerüñle** bezm-i teġâfûlde rû-be-rû / Nâz u girişme birbirine hem-dem oldılar

G260/1 Der-ĥ‘âb eden o **nergis**-i fettânı sen misün / Ey bād-ı âh mirvaĥa-cunbânı sen misün

G306/5 Her biri görür yine pes-i perdede kârın / **Nergisleri** baĥtum gibi der-ĥ‘âb da olsa

G333/3 Kırmada dünyâyı ġamze **nergis**-i mesti daĥı / ‘Âleminde çeşm-i baĥtum gibi ĥ‘âb-ı nâz ile

nergis-i maĥmûr [4] mahmur nergis. Nergis çiçeğine “maĥmûr” sıfatının yakıştırılmasının onun uyuşturucu bir hassaya sahip olmasından kaynaklandığını söyleyenler olduğu gibi, başını öne düşürdüğünden ileri geldiğini savunanlar da bulunmaktadır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 350>

G9/1 Cihânı etmege bir laĥzada ĥarâb saña / Yeter ol **nergis-i maĥmûr**-ı nîm-ĥ‘âb saña

G186/2 Ĥelâk-i reşg-i nigâhuz o şûĥa biz de egerçi / O reşg **nergis-i maĥmûr**-ı âb-dârına düşmiş

G229/2 Şor **nergis-i maĥmûruña** sâķî bu ĥumâra / Ma‘ kûl mıdur rind-i mey-âşâma taĥammûl

G264/3 Fenn-i iĥyâda Mesîĥe nice nâz eylesün / ‘Âlemi **nergis-i maĥmûr**ı gibi ĥaste gören

Nerîmân [4] Şehnâme’de adı geçen, klâsik Türk şiirinde kahrmanlık ve yiğitlik sembolü olarak kullanılan bir şahsiyet. <MİTOLOJİK UNSURLAR, s. 240-242> Tanıklarda Nerîmân, fiziksel gücün timsalidir.

K6/28 Kemîne bâzû-yı dest-i kemân-ı terkeşidür / Nigâh-ı ġamzesinüñ kuvvet-i **Nerîmân**ı

K8/22 Bu iĥtidârı gören sende yâd eder mi daĥı / Bu ‘arşa-gehde **Nerîmân**-ı nâveg-endâzı

K26/38 Midâd-ı surĥ ile nevg-i ciger-düzün görüp şandum / Ĥadeng-i şu‘le peygân-ı **Nerîmân**-ı ciger-verdür

G134/2 Reşg-âver-i ârzû-yı kemân-dâr-ı bütânuz / Ne kuvvet-i bâzû ne **Nerîmân** bilürüz biz

nerm [8]

1. yumuşak, mülâyim. <KT, Cûdî, LN>

G49/1 Ehl-i dile toķunma kim âzârı saĥt olur / **Nerm** olsa ĥâk her ne ķadar ĥârı saĥt olur

G49/5 Dil-ber ne deñlü nâzûk ü **nerm** olsa ol ķadar / Sûdâ-gerân-ı ‘ışķ ile bâzârı saĥt olur

G69/2 Ey âh-ı **nerm** mâni‘-i teşrîf-i yârsın / Berg-i ġüle neşim-i seĥer sedd-i râhdur

G223/1 Geldük ĥişâra elde mey-i ġam-ġüsîl gerek / Dil germ ü yâr **nerm** ü hevâ mu‘tedil gerek

nerm etmek [3] yumuşatmak. <Kanar/2>

K34/6 Eyleyüp zühdüñ esâsın ĥalb-i ĥâsîd gibi saĥt / Ĥalb-i mü‘mîn gibi **nerm etmiş** binâ-yı ‘işreti

G154/5 Bir âh ile **nerm etmek** olur göñlüni yârûñ / İbrâma tayanmaz nîgeh-i ĥasrete döymez

G290/5 ‘Uşşāk-ı saht-cāna yine müjde Nā’il / **Nerm etmiş** o ol iki büt-i tannāz bir birin

2. elenmiş. <Kanar/2>

G263/4 **Nerm** olsa da bu sūz ile āh hırmen-i dil / Gül-gönce-i cemāle şabālīk mı eylesün

nerm-dil [1] yüreği yumuşak, merhametli, yufka yürekli. <KT, Kanar/2>

G7/4 Bü’l-‘aceb nā-kām-ı ‘ışkām **nerm-dil** maḥbūblar / Müm iken ağyāra baksañ seng ü āhendür baña

nerrād [1] çok iyi tavla oynayan, usta tavlacı || hilekār. <OTAL, Kanar/2, TAVLA

ISTILAHLARI, s. 32> Tanıkta tavla terimleriyle ilgili bazı hususlar teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Felek, tavla zarlarının atılmasında kullanılan fincana, güneş ve ay da bu fincandan atılan zarlara teşbih olunmuştur.

G178/7 Felek tāsından etmiş ka‘ beteyn-i mihr ü mäh-āsā / Bu şeş-dergāh-ı istidrāca çok **nerrād** ayak başmış

neseb [2] nesil, soy, ecdat silsilesi. <KT, OTAL>

K20/4 Ferḥunde zātuñi şeref-i pākī-i **neseb** / Etmiş semiyy-i pūr-ı Birāhīm-i Āzerī

K25/33 Aḥlāk u edeble şeref-i fażl u **neseble** / Hem müfteḥir-i ‘ālem ü hem ‘ālemiyānsın

nesīm [31]

1. hafif ve lâtif rüzgâr, meltem; havanın hafifçe dalgalanması ve esmesi. <KT, Kanar/2, ADŞS>

K12/48 Çemen-i ḥātıra esdikçe **nesīm**-i luṭfuñ / Dil-i vā-sūḥtenüñ âteşin eyler eş‘āl

K24/12 Ḥurrem riyāz-ı feyz-i **nesīm**inde ṭab‘ınuñ / Ne ḥārḥār-ı guşşa ne gerd-i fütür olur

K26/16 **Nesīm**-i iltifātuñ olmasa bir gül-şene rehber / Hevā-yı sāḥasından ḥātır-ı ‘uşşāk mu‘anberdür

K27/18 Aşkđı seylāb-ı zafer esdi **nesīm**-i nuşret / Birbirine diyerek kaṭre-zenān hoş geldüñ

K28/52 Dest-i **nesīm** tırraların mū-be-mū çözüp / Ervāḥı kim ziyāfet eder müşk-i Çin ile

G14/1 Semūm-i bādiye-i ye’s olur şemīm-i ṭarab / Riyāz-ı baḥtuma olsa vezān **nesīm**-i ṭarab

G32/3 **Nesīm**-i kākülün oldukça cilve-ger pür eder / Cihānı nefḥa-i gül-riz-i bağ u rāğ-ı ümīd

G155/4 Kılmış ṭarāvet-i gül-i ḥurşīde ḥande-zen / Gül-berg-i bağ-ı ḥüsnüñi luṭf-ı **nesīm**-i nāz

G192/4 Yine te’şīr-i ḥāl-i rüyıdur dāmān-ı ḥurāya / **Nesīm**-i kākül-i ‘anber-feşān u müşk-biz olmak

G202/1 Gülzārdan ol şūḥ-ı dil-ārā ile geçdük / Güyā ki **nesīmüz** gül-i ra‘nā ile geçdük

G211/4 Bu şeb **nesīm** ile sen daḥi ey berīd-i ḥayāl / Teneffüs eyle ki dūr u dirāzdan geldüñ

G237/1 Zülf-i pür-tābuñı etdükçe güzzer-gāh **nesīm** / Nice biñ sūziş-i dilden olur āgāh **nesīm**

G237/2 Tokuñup kākül-i pür-çinine gāḥī eyler / Dilleri muṣṭarib-i cünbiş-i nā-ḥāḥ **nesīm**

G237/4 Şu‘le-i şem‘-i cemāüñle çerāğ-ı mihri / Gāḥ āh-ı dil-i pür-tāb yaḳar gāḥ **nesīm**

G237/5 Nā’il o zülfin o kāfir ki perīşān eyler / Etdürür dillere her laḫzada bin āh **nesīm**

G263/1 Āhum **nesīme** rāḥ-nümālīk mı eylesün / Bağ-ı edebde gönce-güşālīk mı eylesün

G285/2 Gülleri âteş eyleme bülbüle sen de ey **nesīm** / Gūşa peyām-ı mevsim-i sūz u güdāz degmesün

G375/5 Feyz-i **nesīm**-i āh ile efsūs Nā’il / Ref‘-i niḳāb-ı çehre-i ḥāḥiş görölmedi

Kt17/1 Gül-i niyāza ki feyz-i **nesīm**-i nāz gerek / Ġubār-ı ḥātır-ı ‘āşıkdan ihtirāz gerek

Kt3/2 Açılmada yok minnetümüz mihr ü **nesîme** / Gül-zâr-ı gamuz gonce de şebnem de bizümdür

nesîm-i seher [3] tan yeli, lâtif seher rüzgârı. <OTAL>

K27/1 Ey **nesîm-i seher**-i müjde-resân hoş geldün / Vey peyâm-âver-i düstür-ı cihân hoş geldün

G69/2 Ey âh-ı nerm mâni‘-i teşrîf-i yârsın / Berg-i güle **nesîm-i seher** sedd-i râhdur

Kt14/1 Gâret-i h‘âb için ki dest şunar / Dâmen-i zülfine **nesîm-i seher**

nesîm-i şubh [6] sabah rüzgârı. <OTAL>

K3/66 Erişdi göz yumup açınca kâb-ı kavseyne / **Nesîm-i şubh** ile hem-reng idi şitâbında

K6/21 Güzer ederse olur gül-sitân-ı küyından / **Nesîm-i şubh**-ı cinân şarşar-ı zemistânî

K24/31 Ol hâk-i pâye kim eşerinden **nesîm-i şubh** / Sermâye-dâr-ı ‘ıtr-ı girîbân-ı hûr olur

G44/1 Cûlar o deñlü şâf ki rûh-ı revânlanur / Feyz-i **nesîm-i şubh** ile ezhâr cânlanur

G166/1 Hevâ-yı ‘ışka uyup küy-ı yâre dek giderüz / **Nesîm-i şubh**a refîküz bahâra dek giderüz

T5/6 Çözüldi perçem-i tûğ-ı zafer bād-ı hidâyetle / **Nesîm-i şubh**-ı nuşret oldı hâşma şarşar-ı idbâr

2. Türk musikisinde zamanımıza örneği kalmamış, en az altı asırlık mürekkep bir makam.

<Nedim Divanı’nda Musiki, s. 65> Tanıklarda geçen “‘uşşâk”, “dîl-keş” sözcükleri de birer musik terimidir.

G94/3 **Nesîm**-i dîl-keş-i şubh-ı hidâyetden murâd ancak / Der-i maşşûd-ı erbâb-ı dilûn best ü güşâdidur

G237/3 Dâmen-i tûrra-i ham-der-hamuñ elden kımayup / İttihâd-ı dîl-i ‘uşşâk ile her gâh **nesîm**

nesne [1] şey. <KT>

K26/5 Hıfâ bir **nesne** yok levh-i zamîr-i pâkine ancak / Verâ-yı perde-i kudret ki mechûl-i peyâmberdür

neşr [2] nazım olmayan söz, mensur söz. <KT>

K20/26 Geh nazm u geh **neşr** ile etsün mü ‘eşşirûn / Ârâyiş-i kitâbe-i nûh-çarh-ı ahzêri

K20/27 Nessâc-ı târ u pûdı olup nazm u **neşrinûn** / Bu kâr-gehde hâme-i nev-çarh-ı bihteri

nesrîn [1] nesterîn, yaban gülü, ağustos gülü, Van gülü. <KT, OTAL>

Ş10/5 Âh yaķar sîne-i **nesrîn**-veşûn / Penbe ile yok oyunu âteşûn

nessâc [4] dokumacı, dokuyucu, çulha. <KT, Cûdî, OTAL>

K16/32 Târ u pûd-ı suhenüm eyledi **nessâc**-ı kader / Tutuk-ı perdegîyân-ı harem-i ‘illiyyîn

K20/27 **Nessâc**-ı târ u pûdı olup nazm u neşrinûn / Bu kâr-gehde hâme-i nev-çarh-ı bihteri

G105/2 Bu kâr-gehde naķş-ı cefâ yârdan degil / **Nessâc**-ı târ u pûd-ı nazardan zühûr eder

G223/4 **Nessâc**-ı târ u pûd-ı niyâza o bût gibi / Naķş-ı bedî‘-i kâr-geh-i âb u gil gerek

neşât [42] sevinçli, şen ve şad olma, keyif; yiyip içip eğlenme yoluyla hoş vakit

geçirme. <KT, ZL, Dihhudâ>

K1/41 Sâķisine bu maştabanuñ etme i‘timâd / Kând-ı **neşâtı** mâye-i zehr-i melâl eder

K6/52 Terânesiyle olur rûh o deñlü mest-i **neşât** / Ki dâm-ı cism ile fark eylemez gül-istânı

K7/45 Bu inî‘âl ile maşşûr olanlaruñ verilür / Kef-i **neşâtına** maşşerde nâme-i te‘yîd

- K11/21 Maḳdemün bir başḳa ‘îd olmaḳla ḥalk-ı ‘âleme / Ḥâtıra şevḳ-i **neşât**-ı ‘îd-i ekberdür gelen
- K17/6 Olmasa kuvvet-i bâzû-yı **neşât**-ı medhün / Cünd-i ḡam mülk-i dile çokdan ederdi şeb-ḥün
- K23/4 **Neşât**-ı ‘ahd-i âsâyiş o deñlü rûḥ-perver kim / Dem-i tezkîri eyler ḥande ‘ömr-i müstedâm üzre
- K24/13 Taḳdîm ederse rûz-ı **neşâta** şeb-i ḡamı / Zülmet sevâd-ı merdümek-i çeşm-i kûr olur
- K27/12 Şimdi hengâm-ı **neşât**-ı şeref-i maḳdemidür / Yûri ey ḡam saña teng oldı cihân hoş geldün
- K28/83 Olsun **neşât**-ı devlet ile ḥaşre müntehî / Ta‘dâd-ı câh-ı ‘ömrî şuhûr u sinin ile
- K29/28 Tâ kim ede **neşât**-ı ḥuşul-i merâm u kâm / Erbâb-ı ṭab‘ı menḳıbe-pîrâ-yı ḥazretün
- M1/VII/5 Âḥ ey sürûr-ı sîne vü ey nûr-ı dîde âḥ / Rûz-ı **neşâtumuz** şeb-i târ-ı ḡam eyledün
- G25/6 Kâm al mey-i maḥbûbdan ey Nâ‘ilî-i zâr / Taḥşîl-i **neşât**-ı dil ü tarṭib-i dimâḡ et
- G30/2 Mezâḳ-ı rûḥa ‘aceb neşve-i dû bâlâdur / **Neşât**-ı mevsim-i nev-rûz ü şadî-i meh-i ‘îd
- G32/2 Zuhûr-ı neşve-i la‘lünle dest-i ‘âşıkda / Mey-i **neşât** ile leb-rîz olur ayaḡ-ı ümîd
- G34/4 **Neşât**-ı kâm u ḡam-ı ye’sden müberrâyuz / Ne nâz-ı baḥt-ı siyeh-dil ne cevri-ı çarḥ-ı ‘anîd
- G85/2 Yek-reng-i ḥayret-i dû cihân ol da şorma hiç / Dehrün ḡamı ne gûne **neşâtı** ne gûnedür
- G86/4 Pür naḳd-i jâle dâmen ü ceyb-i şükûfe-zâr / Nev-devletân-ı bâḡ u bahârün **neşâtı** var
- G102/2 İçerler ol meyi kim nûş-dârû-yı ḡamdur / Mu‘âşirânı bu bezmün **neşât** bilmezler
- G140/4 Biz ki bigâne-i ḥarîf-i **neşât** / Ḥâne-i dilde ḡam-güsâr-ı ḡamuz
- G173/3 Mestî-i ḥün-ı ciger ṭab‘ına virmiş **neşât** / Ol ki bu ḡam-ḥânede ‘işrete nâz eylemiş
- G187/1 Sâḳî meyünde feyz-nümâ ‘âlem-i **neşât** / Pervâne şem‘-i câmuña rûḥ-ı Cem-i **neşât**
- G187/2 Ancaḡ virür lebünde olan keyf ü ḥâleti / Câm-ı mey olsa elde dil-i ḥurrem-i **neşât**
- G187/3 Hem ḡamla sîne-şâf oluruz bir maḥal düşer / Âyînemüz mûkedder eder hem ḡam-ı **neşât**
- G187/4 Biz çâk çâk-ı tûḡ-ı ḡamuz hergiz olmasun / Zaḥm-âşinâ-yı cân u ciger merhem-i **neşât**
- G187/5 Ey Nâ‘ilî mülâḥaza-i vaşl-ı yâr ile / Biñ ‘ömr-i câvidâna deḡer bir dem-i **neşât**
- G188/1 Ḥüsün bahârı meyden olup ḥurrem-i **neşât** / Etsün şükûfte verd-i ruḥün şebnem-i **neşât**
- G188/2 Biñ şekl eder ḳabûl süveydâda ḡam yine / Âyînemüzde rûy-nümâ ‘âlem-i **neşât**
- G188/3 İḳbâl-nâme-i felegün tercemânıdur / Zahrında bâz-güne ḥaṭ-ı ḥâtem-i **neşât**
- G188/4 ‘Ârif vücûd-ı ‘âlemi maḥz-ı ‘adem bilür / Şadî redîf-i mâtem ü ḡam tev‘em-i **neşât**
- G188/5 Beytü’l-‘atîḳ-i ‘âlem-i ḡam reh-revânına / Ḥûnâb-ı eşḳ-i dîde yeter zemzem-i **neşât**
- G188/6 İnşâf ḥoşdur ey felek-i vâjgüne-na‘l / Miḥnet cihân cihân u telâfî dem-i **neşât**
- G188/7 Yek-rengî-i maḥabbet eder cân-ı ‘âşıkı / Ey Nâ‘ilî muşâḥib-i ḡam hem-dem-i **neşât**
- G209/8 **Neşât**-ı ḥâtır-ı ‘âlem elündedür sâḳî / Bu ḡamları yine bir câmdur sürür edecek
- G219/3 Ḥâletinden biḥberdür rûḥ-ı Cemşîd-i **neşât** / Sende ey şaḥbâ-yı ḡam ben bulduğum keyfiyyetün
- G242/3 **Neşât**-ı yek-demedür müdde‘â bu ‘âlemden / Melâl-ı ḥâtıra bâdî umûrî n’eyleyelüm
- G264/1 Şıklur bezm-i **neşât**-ı ḡamı peyveste gören / Rûḥ-ı Cemden utanur câmını eşkeste gören
- G286/1 Dil-beste olur dil seni gördükçe ḡamından / İzḥâr-ı **neşât** etmeḡe başlar eleminden
- G303/11 Tâ ki a‘dâya ola bezmi ḡam-engîz-i ḥased / Feyz-i iḳbâl-i **neşât** ile tarab-gâḥ bize
- G303/12 ‘Ömrin eفزün ede Ḥaḳ hem ola ol feyz-i **neşât** / Çâre-sâz-ı ḡam-ı pey-der-pey-i cân-gâḥ bize
- G360/2 Bu köhne maşṭabanuñ bâde-i **neşâtı** gönül / Riyâyı ḳo saña zehr-i melâl gelmedi mi

neşât-âver [1] sevinç getiren. <OTAL>

K15/14 Eyyâm-ı teşekkür ki mezâk-ı dil ü tab‘a / Takrîri **neşât-âver**-i şahbâ mı degildür

neşât-engiz [1] sevinç uyandıran. <OTAL>

K34/19 Şem‘-i bezm-ârâ-yı iqbâl-i **neşât-engizidür** / Meclis-i erbâb-ı tab‘uñ bā‘ iş-i germiyyeti

neşât-mend [1] neşeli, sevinçli. <OTAL>

K24/29 Bezmünde Nâ‘ilî kadar olmaz **neşât-mend** / Her düzañ ki nâ‘il-i ‘afv-ı Ğafûr olur

neş‘e [2]

1. keyif, sevinç, neşat. Sözcüğün aslı “neşve”dir. Neş‘e, zuhur etme, peyda olma anlamına gelir (bkz. neşve). <KT, Cûdî>

G52/5 Şafâ-yı **neş‘e**-i idrâki Nâ‘iliden şor / Ki münkirân-ı mezâyâ-yı keyf bilmezler

2. hafif sarhoşluk, çakır keyif olma. <KT> Aşağıdaki tanıkta sözcük, hem “sevinç” hem de “sarhoşluk” anlamını düşündürecek biçimde kullanılmıştır.

K34/16 Beñzemez bir **neş‘eye** iqbâlinüñ hiç **neş‘esi** / Beñzemez bir keyfe câm-ı luţfinuñ keyfiyeti

neş‘et [1] meydana gelme, vücuda gelme, yetişme, zuhur etme. <KT, Cûdî,

OTAL>

K2/6 Fenâ bulur **neş‘et**-i ‘adem-pezîr-i vücûd / Ne mest-i bâde ne mañmûr u hûş-yâr qalır

neşr [7] dağıtma, yayma, saçma. <KT, OTAL>

K12/8 Ermedi mevkib-i iqbâline peyk-i nev-rûz / **Neşr**-i gerd-i qâdem-i pâki ile mâ-fi‘l-bâl

K14/66 **Neşr** olsa zühûrum n’ola âfâka ki tab‘um / Menşûr-ı suhen ber-kef-i rûh-ı qudemâdur

K17/26 Pür eder **neşr**-i şemîm-i kerem ü hulkından / Ceyb-i küh-sâr gibi dâmen ü destin hâmun

K31/6 Uğrarsa çîn-i tûrra-i ahlâkuña şabâ / Ol dem ki **neşr**-i bûy-ı bahâra berîd olur

G30/5 ‘Aceb mi kesb-i dimâğ etse bâdeden rindân / Ki erdi **neşr**-i şemîm-i bahâra faşl-ı cedîd

G155/1 Ey nâ-şükufte gonce-i bağ-ı na‘îm-i nâz / Etsün tebessümüñ yine **neşr**-i şemîm-i nâz

neşr etmek [1] yaymak, dağıtmak, yaymak. <Kanar/2, TS, ÖTS>

G265/7 Sen Nâ‘iliyâ **neşr et** âfâka dür-i nazmuñ / Bilmezse felek qâdrin bahtum gibi kûr olsun

neşşâf [1] emen; bir şeyi kendine çeken. <LN, OTAL> Sevgilinin kalbe nüfuz

edişini ifade etmek için kullanılmıştır.

K25/25 **Neşşaf**-ı varaklar gibi levh-i dil ü câna / Kâr etmede hem-ħaşşe-i nañl-i belesânsın

neşv [] bitki ve hayvanın büyümesi, büyüme, boy atma, yeniden peyda olma.

<KT, ZL> Eş anlamlısı olan “nemâ” ile birlikte kullanılır.

neşv ü nemâ [5] yetişip büyüme, sürüp çıkma. <OTAL>

K2/17 Bu gül-sitânedede bir gün eser semûm-ı ‘adem / Gider bu **neşv ü nemâlar** ne gül ne ħar qalır

K13/31 Ebr-i keremi feyz-resân olsa olur sebz / Ĥâkister-i düzañ eşer-i **neşv ü nemâdan**

- K14/25 Āvîhte pür meyvesi hengâm-ı şitâda / Eşmâr-ı bihiştî gibi hem **neşv ü nemâdur**
 K26/17 O bâğuñ k'olmaya **neşv ü nemâ** perverde-i hulkûñ / Meşâm-ı cân şemîm-i gonce-zârında mükedderdür
 G41/1 Dilde 'âşık merhem-i zañm-ı cefâ bilmez nedür / Gül-istân-ı derd-i gam **neşv ü nemâ** bilmez nedür

neşve [38]

1. sevinç, keyif; [tas.] manevî hazları ve ruhî zevkleri yaşamaktan hasıl olan bir hâl, bast ve üns hâli. <KT, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K30/24 Hüşedür **neşve**-i endîşe-i feyyâzum için / Nakd-i Pervîn-i felek güşe-i bâmumda benüm
 K30/25 İntibâh-ı dil-i hayretle değışmem gâhî / Bulunan **neşve**-i idrâki künâmumda benüm
 G30/2 Mezâk-ı rûha 'aceb **neşve**-i dû bâlâdur / Neşât-ı mevsim-i nev-rûz ü şâdî-i meh-i 'îd
 G153/7 Nâ'ilî **neşve**-i pür-zûr-ı suhenle dehrûñ / Haşre dek bezmini müstağnî-i şahbâ ederüz
 G241/1 **Neşve**-i hüsünüñ Yüsufda kemâhî göremem / Rütbe-i mihr-i cihân-tâbda mâhî göremem
 G244/2 Hüşedür **neşve**-i endîşe-i feyyâzum için / Nakd-i pervîn-i felek güşe-i bâmumda benüm
 G244/3 İntibâh-ı dil-i hayretle değışmem gâhî / Bulunan **neşve**-i idrâki künâmumda benüm
 G265/2 Sen **neşve**-i idrâkûñ sermâye-i 'izzet bil / Câh ile ço câhiller 'âlemde vakûr olsun
 G388/7 Alur hüzâne-i kûyına Nâ'ilî bulsa / Mezâk-ı rûh-ı suhen **neşve**-i beyânımuñ

2. yeniden peyda olup vücut bulma. <KT>

- G360/1 Bu **neşveden** saña ey dil kelâl gelmedi mi / Cihâna geldüğine infî'âl gelmedi mi

3. sarhoşluk, çakır keyif olma, mestlik. <KT, LN, ZL>

- K1/33 Ey münkir-i tecerrü'-i şahbâ-yı fakr olan / Añ **neşvesin** ki def'-i humâr-ı kelâl eder
 K2/4 Bozar şarâbını seyl-i fenâ bu maştabanuñ Ne reng-i **neşve** ne âlâyiş-i humâr kalur
 K3/16 Kim istemezdi bu meclisde 'ıyş u nüş eger / Olaydı **neşve** meyinde nemek kebâbında
 K17/7 Bulurın **neşve**-i medhûñle şafâ-yı hâtır / Gerdiş-i çarh-ı sitemkâr ile olsam mañzûñ
 K18/25 'Aşır-i bâdeye kim lutf-ı tab'ı virmiş feyz / Humâr-ı nahvetiyân **neşve**-i şarâb olmış
 K24/20 Dâ'im o **neşve** kim eşer-i şohbetündedür / Şâdî-resân-ı hâtır-ı miñnet-huñtur olur
 K34/1 Āgâh-ı lutf i **neşve**-i şahbâ-yı telh olan / Her kaçresin qarâbe-i kevşer hayâl eder
 G14/5 Olur mezâk-ı haqîkatde Nâ'ilî hem-reng / Humâr-ı derd-i keder **neşve**-i 'amîm-i tarab
 G15/3 La'lûñ ki olur meclis-i ervâhda mezkûr / Bir renge girer **neşvesi** mey-h'ârelerûñ hep
 G32/2 Zuhûr-ı **neşve**-i la'lûñle dest-i 'âşıkda / Mey-i neşât ile leb-rîz olur ayağ-ı ümîd
 G41/4 Haşret-i la'lûñle mey nüş etse hûn-ı derd olur / Mest-i 'ışkuñ **neşve**-i câm-ı şafâ bilmez nedür
 G63/4 Ġarîb **neşve**-i idrâkdür mañabbet-i 'ışk / Ki hayretinde bile intibâh lâzımdur
 G65/2 Dersün ki olmasun râz-âgâh-ı **neşve**-i nâz / Cibrîle çeşm-i mestûñ mañmûr-ı h'âb göster
 G72/2 Gör iktizâ-yı **neşve**-i câm-ı fenâyı kim / Peşmîne-püş-ı şavma'a rindâne reşg eder
 G128/1 Çeşm-i mestûñ **neşvesin** bî-reng-i şahbâ gösterür / Gamzesin mañmûr kendin mest-i rüsvâ gösterür
 G169/5 Tûrımız mañv-ı tecellîdür bizüm ey Nâ'ilî / Len-terânî **neşve** bir câm-ı hîtabuñ mestiyüz
 G186/1 O mey ki lem'ası rûy-ı şarâb-dârına düşmiş / Hurûş-ı **neşvesi** ser-cüş-ı tâb-dârına düşmiş
 G202/2 Gönlinde yer etdük o bütün la'l-i lebinden / Āmîziş edüp **neşve**-i şahbâ ile geçdük

- G210/4 Olmasun ayağı düz başduğına gırre hele / İnkisârında bulan **neşvesini** şîşemüzün
 G261/1 Cemâl-i sâkıye bak âfîtabı n'eylersün / Tamâm-ı **neşve-i** şevk ol şarâbı n'eylersün
 G308/2 Teh cur' ası üftâde be-hâk olmadan ammâ / Her kaçresi biñ **neşveye** âmâde bulunsa
 G322/2 **Neşve-i** 'ışkı bulur mıştaba-i 'irfânun / Kimisi lâ y u humında kimi ser-cüşında
 G324/4 Feyz-i eşer-i **neşve-i** şahbâ-yı lebündür / Bu şür ki var mâye-i âb u gülümüzde
 G331/2 Rûze-dârân-ı ğama **neşve-i** la' lün virmez / Dest-i sâkide kadeh câm-ı meh-i 'îd olsa
 G332/5 Düşükde ğubâr-ı haţuña Nâ 'ilî-i zâr / Biñ **neşve-i** hayret bulur efkâr-ı lebünde
 G353/2 Bizüz o mest-i temâşâ ki la' l-i sâkiden / Gönülde **neşve-i** şahbâ sebû sebû tâze
 G373/2 Harîf-i **neşve-i** hayret bilür hırâş idüğün / Mezâk-ı nev-hevesâna ğubâr-ı nâ-kâmî
 G377/5 Bâdenün vaqt-ı tulu'ı **neşvede** ey Nâ 'ilî / Âfîtab-ı maşrıq-ı endîşedür her kaçresi

neşve-dâr [5] neşeli, keyifli (bkz. mesrûr, şâd). <Cûdî, OTAL, Kanar/1>

- M3/IX/2 Hum-hâne-i maħabbetde olsun 'azîmetün / Ol **neşve-dâr-ı** vahdet-i bezm-i haķîkatün
 G37/4 Böyle mest-i nâz-perverden kaçır mı chl-i 'ışk / **Neşve-dâr-ı** hüsn olanlar şüh olur tannâz olur
 G140/8 Ne sifâl isterüz ne sâgar-ı Cem / Nâ 'ilî biz ki **neşve-dâr-ı** ğamuz
 G169/2 **Neşve-dâr-ı** hayretüz bir cur' a-dân-ı feyzden / Ne sifâl-i meh ne câ-ı âfîtabun mestiyüz
 G289/3 Hün-ı dilden **neşve-dâr** olsañ geçerdün zâhidâ / Sâķî-i firdevs elinden kevşer-âşâm olmadan

neşve-ver [2] neşeli, sevinçli.

- G64/4 Bî-süzîş-i dil çâşnî-i 'ışk bilinmez / Ser-mest-i hevâ **neşve-ver-i** âh degildür
 G171/5 **Neşve-ver-i** hayrete bir gelür ey Nâ 'ilî / Rıtl-ı girân-ı vişâl dürd-i ayağ-ı heves

neşve-yâb [2] keyifli, neşeli. <OTAL, Kanar/1>

- M3/XI/1 Ey bâde-i hevesden olan **neşve-yâb-ı** 'ışk / Ser-küçe-i ümmîde mest-i harâb-ı 'ışk
 G216/4 Seni görmeyen de gören de hem dil ü câna feyz-i şafâ yeter / Biri mest-i câm-ı girişmedür biri **neşve-yâb-ı** teğâfülün

netice [5] sonuç; son, akıbet, nihayet. <KT, OTAL>

- K3/23 Yine **neticesi** maħşerde rû-siyâhidür / Olursa defterinün kayd-ı ihtisâbında
 K3/68 Verâ-yı perdededür cilve-ğâh-ı güft ü şunûd / Budur **netice** mücib ü eger mücâbında
 K8/12 Zimâm-ı hikmeti teslîmdür hemân elüne / **Netice-i** ser ü kâr-ı hezîmet-âğâzı
 M3/XII/1 Ey Nâ 'ilî günâha gelür halk-ı 'âleme / Hırmân imiş **netice-i** âmâlümüz deme
 G360/6 Yine **neticesi** hayret degil mi Nâ 'iliyâ / Bu rûzgâra Naşîr ü Celâl gelmedi mi

netice-baħş [1] netice veren, neticelendiren. <OTAL>

- M3/I/3 Çıkdı beyâza naķş-ı dil-i zû-fünûnumuz / Oldı **netice-baħş-ı** nedâmet cünûnumuz

ne'ûzu bi'l-lâh [2] "sığındık" anlamında Arapça söz. <KT>

- K3/28 **Ne'ûzu bi'l-lâh** ey dil bu güft ü gûlardan / Ki nâgeh olmayasın münfa' il cevâbında
 M5/VI/2 Bu cünbiş ile **ne'ûzu bi'l-lâh** / Dil kişverini harâb edersün

nev' [] cins, sınıf. <KT, Cûdî>

nev'-i beşer [1] insan soyu, insanlar. <OTAL>

G114/5 Ey Nâ'îlî sözünde bu dil-keş hayâllerün / İ' câzdur ki **nev'-i** beşerden zühür eder

nev [15]

1. yeni; taze, körpe. <KT, Cûdî, OTAL>

G76/4 Ol mâh-ı **nev** rakîb ile yabana gitmesün / Bilmez ne olduğın haţar-ı rāh tazedür

G89/3 Eylemiş bedri der-âgüş olup engüşt-nümâ / Mâh-ı **nev** hey'et-i maḥsûs-ı girîbânındur

G256/5 Gûy-ı hûrşîd-i cemâlin ki der-âgüş eyler / Gösterür mâh-ı **neve** tırrası çevgâmı ucın

G301/1 Hoşdur şarâb-ı köhne ğam-ı taze âh-ı **nev** / Bir ğam-küsâr için k'ola ebrûsı mâh-ı **nev**

G301/2 Ser-tâc eder mey-i kuheni nev-niyâz-ı 'ışk / Pîr-i kuhen tarîk-ı fenâdan külâh-ı **nev**

G301/3 Sînemde taze şerḥa değil kişver-i dile / Açmış Tehemten-i nîgehün şâh-râh-ı **nev**

G301/4 Dil oldu taze bir bütün ebrû-peresti kim / Cibrîle nakş-ı pâyı olur secde-gâh-ı **nev**

G301/5 Mâh-ı dū rûze kâste-mânend Nâ'îlî / Gösterdi ḥalka kendin o ḥaţ-ı siyâh-ı **nev**

G340/6 Ğam-ı ḥaţuñla **nev** ü köhne döndi dağlarum / Benefşe-zârda surḥ u kebûd lâlelere

G353/6 Tarâvet-i ruḥın arturdı Nâ'îlî ḥaţ-ı **nev** / Cihâna velvele şaldı o rûy u mû taze

nev-be-nev [4] yeniden yeniye, tazeden tazeye. <KT, OTAL>

M8/1/3 Perîşânlıklar etdün **nev-be-nev** îcâd n'eylersün

G73/4 Olmakda **nev-be-nev** hışım-ârâ o ğamzeler / Fevc-i sipâh-ı fitnedür âfâkdan kıpar

G216/1 Dil-i zâra gelmede **nev-be-nev** ḥaber-i 'itâb-ı tegâfûlün / Yine cân esîr-i maḥabbetün yine dil ḥarâb-ı tegâfûlün

G230/14 Nakḥkâş-ı kâr-gâh-ı kader kaşr-ı bâğda / Yazduḥça **nev-be-nev** şafâḥat-ı bahâra gül

2. inilti, inleme, inleyiş. <Kanárl> Sözcüğün “âh” ile tamlama yapılması, bu anlamının da kastedilmek istendiğini göstermektedir.

G301/1 Hoşdur şarâb-ı köhne ğam-ı taze âh-ı **nev** / Bir ğam-küsâr için k'ola ebrûsı mâh-ı **nev**

nevâ [4]

1. ses, seda; makam, ahenk, nağme. <KT, OTAL>

G30/6 O bâğ-ı ḥuld-ı ma'ânîde kim ola şeb ü rûz / **Nevâ**-yı bülbül ü âheng-i nağme-i Nâhîd

2. özel makamlı bir perdenin ismi. En eski Türk musikisi makamlarından biridir. <KT, Nedim Divanı'nda Musîkî, s. 65>

K14/12 Sâzende vü ḥ'ânendeleri kâr u 'amelde / Hem-perde hem-âğâze hem-âheng-i **nevâdur**

G77/3 Tîzdür feryâdı meşḥ-ı nâleden bülbüllerün / Eylesün muṭrıblar âheng-i **nevâ** nev-rûzdur

G291/2 Tokunup taze-nihâl-i güle hunyâ-ger-i bād / Gösterür bülbüle sâzında **nevâ** âhengin

nevâl [5]

1. bahşış, bağış, ihsan, kerem. <KT, LN, ZL, OTAL>

K1/48 Pâyân-ı na'tı vaqt-ı durûd-ı revânîdur / Ol ḥazretün ki rûḥa 'atâ-yı **nevâl** eder

- K12/30 Ağlamaz kimse zamânında meger kim gâhî / Ebri giryân ede keff-i keremi gâh-ı **nevâl**
 K12/85 Hâtem-i devleti rûzî kıla tâ bir şadra / Cevher-i cân gibi lutf-ı şamedî ‘amm-ı **nevâl**
 G386/7 Pür olsun dâmen-i ẖâhiş keff-i deryâ **nevâlinde** / Nişâr olsun nice gencîne-i meknûz-ı sultânî

2. yiyecek ve içecekler. <Kantar/1>

- K21/12 Veliyy-i ni‘ met-i ‘âlem ki bî-dirîgâne / **Nevâl**-i mekrûmeti halka ẖân-ı yağmâdur
nevâle [2] yiyecekler ve içecekler (bkz. nevâl). <KT>
 G340/4 Şükûfe-zâr-ı simât-ı çemende reng-â-reng / Gürisne çeşm-i nazar beñzedür **nevâlelere**
nevâle-hor [1] yemek yiyen, yiyip içen.
 G85/4 Şorsun o kim **nevâle-hor**-ı ẖân-ı lutfidur / Çarh-ı siyeh-kâse simâtı- ne gûnedür
nev-‘arûsân [1] yeni gelinler, taze gelinler.
 K17/60 **Nev-‘arûsân**-ı suhen hacle-geh-i tab‘ umdan / Gösterüp kendüyi eyler harekât-ı mevzûn
nevâziş [12]

1. okşama|| gönül alma, iltifat, lütuf, inayet, şefkat. <KT, Cûdî, OTAL, Kantar/1>

- K1/20 Maqrûn edüp **nevâziş**-i dest-i şefâ‘ ate / Dârü’l-amân-ı şefkati âsûde-hâl eder
 K15/29 Eyle suhen erbâbını lutfuñla **nevâziş** / Ol fırça sezâ-vâr-ı ‘aţâyâ mı degildür
 K28/67 Şâyestedür **nevâziş**-i mi‘ mâr-ı lutfuñla / Vâz‘-ı esâs-ı nazm-ı bülend ü metîn ile
 G76/1 İncinme cevriye dağı ol mâh tâzedür / Bilmez **nevâziş**-i dili bi’l-lâh tâzedür
 G122/4 Pâ-mâl-i cevre tesliye-bağış-ı **nevâziş** ol / Âzâr-ı ẖatıra dil-i miñnet-füzûn yeter
 G375/4 ‘Uşşâkuñ oldı vâyesi geh nâz u geh ‘itâb / Âşâr-ı dil-firîb-i **nevâziş** görölmedi
 G121/5 Olsun **nevâziş**-i nighûñ rûzî-i raqîb / Müştâkdur tegâfûlüe Nâ ‘ilî-i zâr
 G148/6 Hoşdur **nevâziş**-i dil-i mecrûh-ı gamze ki / Düşmez tabîb-i müşfîka bîmârdan gürîz
 G206/2 Sermâye-i hayât bilenler tegâfûlûñ / Bilsün **nevâziş**-i nighûñ hem-zebân-ı merg
 G197/5 Çîn-i ebrû-yı ‘itâbuñ ki **nevâzişler** eder / H̱ûn-behâ-yı dilidür Nâ ‘ilî-i bîgûnehûñ
 G367/1 Güşâde-kâre dil-i ‘ukde-dâr degmez mi / **Nevâziş**e elûñ ey rûzgâr degmez mi

2. çalgı çalma; bir musiki makamı. <Kantar/1, Nedim Divanı’nda Musiki, s. 82>

- K3/59 Hezâr güne **nevâziş** ile eyledi da‘vet / Kudûm-ı ẖazreti tebşîr idüp ẖitâbında
nev-bahâr [10] ilkbahar, ilk yaz. <KT, Cûdî, ADŞS>
 K18/29 Zamân-ı nâmiye-i **nev-bahâr**-ı ẖulkuñda / Mürüvvetûñ gül-i destâr-ı şeyh ü şâb olmış
 K23/21 O ebr-i **nev-bahâr**-ı mekrûmet kim gevher-efşândur / Kef-i cûdî şenâ-kârân-ı mağziyyü’l-merâm üzre
 K34/20 Kâr-bân-ı mülk-i Çînûñ **nev-bahâr**-ı ‘âlemûñ / Feyz-i bûy-ı ẖulkıdur sermâye-bağış-ı nûkheti
 G180/6 Cihân-ı vahdetûñ bir renge konmuş ‘unşur-ı çârî / Gül âteş bûlbûl âteş **nev-bahâr** âteş ẖazân âteş
 G233/2 Pür gül-i dâğ-ı cünûn olsa ser-â-pâ gül-şenûñ / **Nev-bahâr**-ı ẖaşre dek pejmürde olmazduñ gönül
 G280/1 Ma‘zûr tut ẖatâsını ey şûh-ı nâzenîn / Mecnûn-ı **nev-bahâr**-ı gamuñdur dil-i ẖazîn
 G368/4 Bahârı n’eylerüz ol gül-‘izâr-ı gonce-femûñ / Gülüp açılması biñ **nev-bahâra** degmez mi
 G373/6 Olur cihân-ı mağabbetde Nâ ‘ilî hem-reng / H̱azân-ı ‘âfiyet ü **nev-bahâr**-ı nâ-kâmî

Kt6/2 O leb-i ‘aķıķ o dehān-ı teng degil o nigh gibi şūh u şeng / N’ola dā’im olsa şikeste-reng gül-i **nev-bahār**-ı girişmedür

T5/8 Quruldı ħaymeler sermāda ol şahrāya reng-ā-reng / K’eder naķş-ı derūnı **nev-bahāruñ** luħfını ızhār
nevbet [] sıra; resmî yerlerde belirli zamanlarda çalınan davul, dümbelek gibi şeyler; bando, mızıka. <KT, OTAL>

nevbet değmek [1] sırası gelmek; mehter çalmak.

K12/10 **Degmedi** anlara tebşîr-i kudūma **nevbet** / Ĥāşılı açdı feleklerde melekler per ü bāl
nev-cāh [1] bir makama veya memuriyete yeni geċmiş olan. <OTAL, Kanar/1>

G76/5 Olmış berāt-ı ħüsnüñe kayd-ı ħayāt o ĥatt / Ĥatt taze ħüsn taze o **nev-cāh** tazedür
nev-cevān [2] delikanlı, genç. <KT, Kanar/1>

M1/1/3 Pîr-i ĥamîde-kāmet iken şefkat etmeyüp / Kıyduñ o **nev-cevāna** edüp kāmētūñ dū tāh

G119/1 Göñül bir **nev-cevānuñ** şu‘ le-i ħüsniyle sūzāndur / Ki bir kem-ter şerārı āfet-i şad-ħırmen-i cāndur
nev-cünün [1] yeni çıldırmış, yeni delirmiş.

G350/2 Eyle edeb ri‘ āyetin ey **nev-cünün**-ı ‘ ıķķ / Ĥaysı mezemmet eyleme yabana söyleme
nev-dāsītān [1] yeni destan, yeni efsane; daha önce söylenmemiş (manâ).

K20/34 Ĥālîb-terāne kim eder i‘ cāzı beste-dem / **Nev-dāsītān**-ı cādū-yı kil-k-i suĥen-veri
nev-demîde [1] yeni yetişmiş, taze. <OTAL>

G88/5 Gird-i lebinde zāhir olan **nev-demîde** ĥatt / Nüşuñ nihāyetinde olan nîşi gösterür
nev-devlet [4] sonradan görmüş, sonradan görme, ne oldum delisi. <OTAL, Kanar/2>

G35/5 Şāhen-şeh-i nev-zuhūr-ı fitne / **Nev-devlet**-i ħüsn ü āndur Aĥmed

G90/4 Ser-şār-ı mey-i naĥvet iken feyz-i şafādan / **Nev-devlet**-i cāhuñ dil-i ĥod-kāmı tehîdür

G286/4 Luħfunda şerîk-i dil eder ĥayrı nigāhuñ / Bî-zāruz o **nev-devlet**-i ħüsnuñ kereminden
nev-devletān [1] sonradan görmeler. <OTAL>

G86/4 Pür naķd-i jāle dāmen ü ceyb-i şükûfe-zār / **Nev-devletān**-ı bağ u bahāruñ neşātı var
nevg [6] uç, sivri uç. <KT, Cûdî, Kanar/1> Tanıkta okun ucundaki “temren (peykān)” karşılığında kullanılmıştır.

K26/38 Midād-ı surĥ ile **nevg**-i ciger-düzün görüp şandum / Ĥadeng-i şu‘ le peygān-ı Nerîmān-ı ciger-verdür
nevg-i ĥancer [2] hançerin ucu.

G119/4 Ser-i zülfinde dil bād-ı şabādan iĥtirāz eyler / Meger mecrûĥ-ı **nevg-i ĥancer**-i ĥun-rîz-i müjgāndur

G152/3 Yā **nevg-i ĥancer**-i müje yā dām-ı ĥurradur / Bu dehr-i bî-şebātda cāy-ı güzînümüz
nevg-i kalem [3] kalemin sivri ucu. <OTAL, Redhouse>

K13/35 Tā şafĥa-i ‘ālem pür ola menķabetūñle / **Nev-i kalem**-i Nā’îlî-i nükte-serādan

- K14/67 Ol menba 'ı feyzem ki ser-i rāh-ı suhunde / **Nevg-i kalemüm** lū'le-i cüllāb-ı edādur
- K17/9 Eder elķābuñ ārāyış-i levh-i ta' zīm / Bu 'ibārāt ile **nevg-i kalem**-i ğāliye-ğün
- nev-giriftār** [2] yeni yakalanmış, yeni tutulmuş.
- K4/21 Ben ki murğ-ı kafes-nişin-āsā / **Nev-giriftār**-ı teng-nāy-ı dilem
- Ş1/9 Nā 'ilī boynı bağılu bir ķıldur / **Nev-giriftār**-ı ķayd-ı kākıldur
- nevħa** [1] ölüye sesle ağılama. <KT, LN>
- M1/VII/3 Etdün şalā-yı **nevħa** tarab-ğāh-ı 'āleme / Tecdid-i resm ü ķā 'ide-i mātem eyledün
- nev-ħāste** [1] yeni açmış. <Kantar/2>
- G275/1 Femine ğonce dedükçe olur ebkem ne desün / Yokdur ol ğonce-i **nev-ħāstede** ħam ne desün
- nev-ħaṭ** [1] yeni biten sakal. <Kantar/2>
- G30/4 Meger ki sīne-i 'uşşāķı tāze **nev-ħaṭlar** / Duħān-ı āh ile eyler benefşe-zār-ı ümīd
- nev-heves** [3] bir işe yeni heves ve arzu besleyen, bir işe ilk defa teşebbüs edip çok heves eden; maymun iştahlı. <KT, Kantar/1>
- K4/14 Cān virelden o tıfl-ı **nev-hevese** / Şermsār-ı sülük u rāy-ı dilem
- G373/4 O tıfl-ı **nev-hevesi** kām-düşmen etmiş eden / Derün-ı 'āşıkı cāy-ı ķarār-ı nā-kāmī
- nev-hevesān** [1] bir işe yeni ve büyük bir hevesle başlayanlar. <OTAL>
- G373/2 Ĥarīf-i neşve-i ĥayret bilür ĥırāş idügin / Mezāk-ı **nev-hevesāna** ğubār-ı nā-kāmī
- nev-kārī** [1] acemilik, işe yeni başlama.
- K17/61 Tarḥ-ı **nev-kārī**-i ma' nā ile kim dest-i ĥāyāl / Tār u pūd ı ĥaṭ-ı şı' rümde olur naķş-nümün
- nev-ķumāş** [2] yeni kumaş; kumaşı yeni; daha önce görülmemiş.
- K17/58 **Nev-ķumāş**-ı ser-i bāzār-ı kemālüm ne 'aceb / Kalsa tamğa gibi reşğ ile metā' umda 'uyün
- G337/8 Kāsīd olmazdı metā'-ı ĥod furūşān-ı 'acem / Şı'r-ı Şā'ib **nev-ķumāş**-ı şehr-i Tebrīz olmasa
- nevmīd** [7] ümitsiz, bir şey ummayan, umarsız. <KT, Cûdî, Kantar/1>
- K7/15 Tamām geldi baña kām-ı dilden istiğnā / Vifāk-ı baḥtdan oldum vücūh ile **nevmīd**
- G33/1 'Aceb mi senden olan bir nigāhdan **nevmīd** / Olursa kām-ı dil-i bûse-ħ'āhdan **nevmīd**
- G33/2 Şeb-i firākda baḥt-ı siyāhumuzdur hep / Eden bizi eşer-i şubḥ-ğāhdan **nevmīd**
- G33/3 Olur şabā reh-i pür-piç ü tāb-ı ĥayretde / Nişān-ı 'āşık-ı güm-kerde rāhdan **nevmīd**
- G33/4 Cebīn-sûde-i dergāhuñ eylme yā Rab / Der-i muğān gibi bir bār-ğāhdan **nevmīd**
- G33/5 Cefā-yı dehre olan Nā 'ilī gibi mu' tād / Olur telāfī-i baḥt-ı siyāhdan **nevmīd**
- G34/2 Açılsa biñ gül-i şādī zūkām-ı ğamla yine / Dimāğ-ı ĥ'āhiş olur bûy-ı kāmıdan **nevmīd**
- nev-niyāz** [3] işe yeni başlayan, yeni meşķ alan || acemi, yeni dost; [tas.] tarikat yoluna yeni girmiş, sâlik anlamında bir Mevlevî ıstılahı. <OTAL, OTDTS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 351, TASAVVUF TERİMLERİ>
- G156/5 Ey **nev-niyāz** olma şaķın Nā 'ilī gibi / Ālûde-i taşavvur-ı 'özü-i ğünāh-ı nāz

- G301/2 Ser-tâc eder mey-i kuheni **nev-niyâz**-ı ‘ışk / Pîr-i kuhen tarîk-ı fenâdan külâh-ı nev
- G353/5 O nâzenînün olup **nev-niyâz**ı halk olmuş / Niyâz u nâz miyânında güft-gü tâze
- nev-peydâyî** [1] yeni zuhur ediş, yeni ortaya çıkma.
- K5/5 Oldı tab‘um gibi bir tâze zemîn üzre yine / Çüb-ı hüşk-i kalem âbiş-ğor-ı **nev-peydâyî**
- nev-res** [3] yeni yetişen, yeni biten; genç, taze. <KT, Cûdî>
- G76/2 Bîgânelerle cünbişi ol nahl-i **nev-resûn** / Âha havâle eyler idüm âh tâzedür
- G128/5 Ol kıyâmet kad ki **nev-resdür** daği ey Nâ’ilî / Dehri pür-âşüb-ı rustâ-ğiz-i ferdâ gösterür
- Mt2 Nahl-i **nev-resdür** o şuhun bâğbânın kim bilür / Tâze bir güldür açılmış gül-sitânın kim bilür
- nev-resîde** [1] yeni yetişmiş, yeni kemal bulmuş, taze. <KT, Cûdî>
- G245/5 Zülf-i dirâzın etmiş peyvend-i gerd-eni cân / Ol tıfl-ı **nev-resîde** yâ Rab mu‘ammer olsun
- nev-rûz** [17]

1. eski Türklerle İranlıların yılbaşı kabul ettikleri gün; ilkbahar başlangıcı olan gün, yeni gün. Bu günde güneş Hamel burcuna girer. <KT, OTAL, OTDTS>

- K12/8 Ermedi mevkib-i iqbâline peyk-i **nev-rûz** / Neşr-i gerd-i qadem-i pâkî ile mâ-fi‘l-bâl
- K15/44 Devr ede murâdınca felekler ki bu günler / **Nev-rûz**-ı tarab ‘îd-i ahibbâ mı degildür
- K17/12 Ğurre-i ‘îd-i meserret seher-i ‘âlem-i feyz / Rûz-ı **nev-rûz**-ı sa‘âdet Şeb-i Qadr-i meymûn
- K19/10 Rûz-ı **nev-rûz**-ı kerem faşl-ı bahâr-ı hurrem / Zib-i eyvân-ı hamel mihr-i mağal şadr-ı ecel
- G10/2 Şâh-ı **nev-rûzdan** oldı yine mülk-i çemene / Ğonce tûmârının şâline pervâne şabâ
- G30/2 Mezâk-ı rûha ‘aceb neşve-i dû bâlâdur / Neşât-ı mevsim-i **nev-rûz** ü şâdî-i meh-i ‘îd
- G77/1 Bezme mey tâ-efgen olsun sâkıyâ **nev-rûzdur** / Şem‘ üne cem‘ oldı yârân-ı şafâ **nev-rûzdur**
- G77/2 Şâfdur âyineler bi-ğull u ğışdur sîneler / Pâkdür ebr-i küdüretten hevâ **nev-rûzdur**
- G77/4 Hüsrevâne pâdişâh-ı vaqt olup almış ele / Her gedâ bir sâğar-ı ğitî-nümâ **nev-rûzdur**
- G77/7 Vaqt-ı cûş-ı erbâb-ı suhendur Nâ’ilî / Eylesünler tarh-ı şî‘ri dil-ğüşâ **nev-rûzdur**
- G107/3 Felâtûn-ı dili pür-‘ukde-i reşk-i cünün eyer / Bahâr-ı rûz-ı hüsniñ kim dem-i **nev-rûz**-ı vuşlatdur
- G273/3 Hâtırda zevk dilde şafâ tende yok mecâl / Erbâb-ı ğam erişse de **nev-rûza** n’eylesün

Aşağıdaki tanıkta, güneşin bu günde Hamel burcuna girdiği ifade edilmiştir.

- G386/1 Olinca taht-pîrâ-yı hamel **nev-rûz**-ı sultânî / Şu‘â-ı mihri şandum tîğ-i düşmen-sûz-ı sultânî
- Cemşid’in Azerbaycan’da nev-rûz günü tahta çıkıp halkına kanun ve nizamlara riayet etmelerini, memurlarına ise halka adaletli davranmalarını telkin etmiştir. Aşağıdaki tanıkta, Cemşid’in bugünde adalet icra ettiğine gönderme yapılmıştır. <MAZMUNLAR VE İZAH, s. 351>

- G77/6 Ğurre-i câh ol kadar sultân-ı gül kim qorqaram / Hârdan bülbüller ister hün-behâ **nev-rûzdur**

2. bir musikî makamı. Aşağıdaki tanıklarda kimi sözcüklerin, musikî terimi olarak da karşılığı bulunmaktadır (bkz. meşķ, nevā, Ćār-bāĝ, naķş, şabā). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 352, Nedim Divanı'nda Musiki, s. 82>

G77/3 Tîzdür feryâdı meşķ-ı nâleden bülbüllerüñ / Eylesün muṭrıblar âheng-i nevā **nev-rûzdur**

G77/5 Şahñ-ı gül-şen Ćār-bāĝ olmuş 'acemde 'andelîb / Bağlamış bir naķş-ı dil-keş kim şabā **nev-rûzdur**
nev-süvâr [1] ata binmeyi yeni öğrenen, acemî sürücü.

G267/4 Laĝışdûr evvelîn ḥaṭar-ı **nev-süvâr**-ı cāh / Rām olmaduķça pâre-i devlet kıoparmasun

Nev-şād [1] Türkistan'da bir şehir. Halkının çok güzel olması ile şöhret kazanmıştır. Halluh ve Nev-şād güzelleri çok olan iki şehrin adı olarak şiirlerde kullanılmıştır (bkz. Ḥalluh). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 231>

K36/13 Sevâdı zülf-i pîç-â-pîç ḥürü'l-ine tâb-endâz / Beyâzı şâhidân-ı Ḥalluh u **Nev-şāda** pîşānî
nev-şāhid [1] yeni yetme güzel, genç sevgili.

G12/4 Vādî-i 'ışķda girmez mi daḥi dest-i dile / Güşe-i dāmen-i **nev-şāhid**-i dil-cüy-ı taleb
nev-şukufte [1] yeni açılmış. <OTAL>

G168/5 Ma'ni-i rengin ile bāĝ-ı suḥende Nā'ili / **Nev-şukufte** bir gül-i sırābdur endişemüz
nev-tarḥ [1] yeni ve süslü desenler çizen (kalem).

K20/27 Nessāc-ı tār u pûdi olup nazm u neşrinüñ / Bu kār-gehde ḥāme-i **nev-tarḥ**-ı bihteri
nev-terāne [1] yeni ezgili, yeni ahenkli.

K29/14 Bu **nev-terāne** şi'r ile vaşfin mezîl et / Ol zîb-i mesned-i ḥādîm-i şān u şevketüñ
nev-tûṭî [1] küçük papağan, yavru papağan.

K1/2 Şükr-i nişāb-ı na't ile dād-ı suḥenverî / **Nev-tûṭî** zebānumı şekker-nevāl eder
nev-zemîn [1] yeni tarz, yeni üslûplu. <Cûdî, Kanar/2>

K28/73 Geldi kûl olmaĝa der-i devlet-me'ābuña / Şā'ib-pesend bir ĝazel-i **nev-zemîn** ile
nev-zuhûr [2] yeni çıkma, yeni ortaya çıkan. <KT, Kanar/2>

G35/5 Şāhen-şeh-i **nev-zuhûr**-ı fitne / Nev-devlet-i ḥüsn ü āndur Aḥmed

G106/2 Biñ mübtelâsı var ser-i rāhında cān be-kef / Ol tıfl-ı **nev-zuhûr**-ı hezār āşinâyı gör
ney [1] saz, kamış. <KT> Tanıkta, kalemin yapıldığı kamış kastedilmiştir.

K10/38 Mecrā-yı feyz olup ṭuta tā kim **ney**-i kalem / Bāĝ-ı ḥayālî ḥurrem ü ter nāvedān gibi
ney-tırāş [1] ney tıraş eden. <Dihhudâ> kalemtırāş. Keskinlik ve sivrilik sembolü olarak kullanılmıştır.

K36/5 Tırāş eyler ise bed-ḥ'āhı bismil-gāh-ı ḥışmında / Devâtında nümāyān **ney-tırāş**-ı tîz ü bürrānı
neyyir [2] güneş (bkz. āfitāb, şems, ḥurşîd). <Cûdî, LN, Ahterî>

K6/9 O **neyyir**-i şeh-e-frûz-ı rusta-ḥîz-i sitem / Ki düşse bâdiye-i ḥaşre tâb-ı nîrānı

Farsça’da “hürşid-i ikbâl-i kesî tâbiden (bir kimseinin ikbal güneşi parlamak)” deyişi, talihli, bahtlı olmayı ifade eder. <Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 393> Aşağıdaki tanıkta güneşin “neyyir” ile ifade edilmesi ile aynı anlamlın sağlandığı görülmektedir.

G337/5 Kim kaçardı irtifâ’-ı **neyyir**-i ikbâlden / Kevkeb-i baht-ı erâzil vahşet-engiz olmasa
nez’ [1] can çekişme. <KT, ZL>

M2/V/5 Añduqça ferâmûş ederüm hâlet-i **nez’i** / Maşşerde zuhûr edecek âşârûnî yâ Rab
nezd [2] yan, kat, ind. <KT, Cûdî, OTAL>

K3/70 Muhtî olan yine sensin bu râzî söz mi deger / Gedâya **nezd**-i şeh-i mâlikü’r-riqâbında

K37/14 Ne ihtimâl ki **nezd**-i Hudâda ehl-i kemâl / Hâlâyıkuñ ola eşhâş-ı bed-nihâdî kadar
nezâket [2] naziklik, letafet; zariflik, zerafet. <KT, Cûdî>

G234/4 ‘ Aksin düşürdün âba **nezâketle** kâddinûn / Turmaz sirişk-i dîde nişârındasın gönül

Kt13/2 Nâ’ilî yârî **nezâketle** der-âgûş edelüm / Bu sitemler nedür ey şüh-ı cefâ-cû diyerek
nezâre [7] nazar etme, bakma, seyir. <Cûdî, ZL, OTAL>

M1/III/1 Dil hasretünle ‘ âşık-ı rûy-ı **nezâredür** / Cân u ciger firâkuñ ile pâre pâredür

G21/4 Ditrer **nezâre** üstine mânend-i âfitâb / Vardıkça h’âb-ı ‘ işveye ol gurre mâh mest

G103/4 Çâk-rek-i cân iken yeri nişter-i tegâfûlûn / Dilde anuñla kâviş-i zaḥm-ı **nezâre** bir midür

G230/9 Bezmünde dâverâ ki edeb gül-sitâmidur / Çok ḡonce zîr-i perdeden eyler **nezâre** gül

G295/1 Dil-i zârî haste kıldı ne yaman **nezâredür** bu / Şeb-i ḡamda koydı ḡalûn ne siyeh sitâredür bu

G313/1 Çeşm-i ḡayâl düḡtedür vech-i pâküñe / Ḥayrettedür **nezâre** ruh-ı tâb-nâküñe

G363/1 **Nezzâremüz** o ruh-ı ḡâl-dâredür şimdi / Delîl-i râhumuz ancaḡ sitâredür şimdi

nezâre-senc [1] bakan, teveccüh eden|| ibretle bakan.

K7/19 Bir az da şûret-i ḡâle **nezâre-senc** olalum / Olup müşâhid-i esrâr-ı Zü’l-celâl-i vaḡîd

nezzâre [11] bir şeye bakma; intizar etme. Doğrusu “nezâre”dir. <LN, OTAL,

Ahterî>

K4/13 Farḡ-ı **nezzâre**-i telâşîden / Ḥîre-çeşm-i şanem-serây-ı dilem

K14/76 Bir cevḡ-i miyânındaki **nezzârelerinde** / İnşâf u mürüvvet ‘ adem-i maḡz-ı hebâdur

K23/10 Cevânân leb-be-leb zânû-be-zânû sîne-ber-sîne / Ḥarîfân ruhşat-ı **nezzâreden** taḡşîl-i kâm üzre

G15/1 Âşüfte edüp dilleri **nezzârelerûñ** hep / Bir bir duyar esrârın o bî-çârelerûñ hep

G101/4 Girye-kârân-ı heves şanmañ o mest-i nâza / Câme-ḡ’âbında daḡı ruhşat-ı **nezzâre** bulur

G279/3 ḡamzeñ gibi hem nûkte-i râz-ı dile maḡrem / **Nezzâre**-i ‘ âşık gibi hem râz-ḡuşâsın

G281/4 Neydügin bâ’ iş ne bilsün ruhşat-ı **nezzâreye** / Bilmeyen ol ḡamze-i ḡûn-rîz ü âfet neydügin

G323/4 ḡüstâḡî-i **nezzâre** yeter meclis-i meyde / Nâzûklük et ol sîb-i zeneḡdâna toḡunma

G347/4 Dîde mest-i ḡayret-i **nezzâre** ammâ cân u dil / Çâk çâk-i ḡancer-i ḡûn-rîz-i müjḡân olmada

G366/6 İmsâk-i luḡḡ-ı nâz u tegâfûldür etse yâr / Ey Nâ’ilî firîfte **nezzâreye** seni

G379/3 Ruhşârûña bu keşret-i **nezzârede** bilmem / Bir nîm-nigâḡ-ı hevese ruhşat olur mı

nezzāre-geh [2] manzara, temaşagâh. <Dihhudâ>

K15/3 Baḡ revzene-i ṭırradan ol ‘ârız-ı pāke / **Nezzāre-gehūn** ol gül-i ra‘nā mı degıldür

G23/4 Āyine-i sāğarda olan ‘ālemi görmez / Gül-zār-ı bihişt olsa **nezzāre-geh**-i mest

nezzāre-perestān [1] (sevgilinin boyunu) izlemeye düşkün olan.

K14/23 **Nezzāre-perestān**-ı hırām-ı ḡad-ı yāre / Cünbişleri esbāb-ı tesellā vü ḡinādur

nışf [1] yarım, yarı, buçuk (bkz. nīm). <KT, ZL>

Kt11/2 Bî-tābdur Allāh bilür cism-i nizāram / **Nışf**-ı meh-i şa‘bāndan hilāl-i ramazāndan

ni‘ām [1] nimetler, ihsanlar, ni‘met’in çoḡulu. <ZL>

G266/3 Ḥālî **ni‘ām**-ı feyzden āgende-şikemdür / Mestān-ı hevā mey-gede tabbāḡlarından

nice [66]

1. ne çok, ne kadar, oldukça çok, pek çok, hayli. <KT, TS, ÖTS, YTS>

K2/13 Ki **nice** kāfile-sālār-ı kār-bān-ı vücūd / Bu teng-nāy-ı fenāda şikeste-bār ḡalür

K3/11 Tılısm-ı devlet ü vefḡ-i sa‘ādet olmış iken / Ḳaşā’idi **nice** düstūr-ı Cem-cenābında

K9/3 **Nice** ḡākān eşer-i kevkebe-i saltānatuñ / **Nice** ḡusrevleri bî-şevket ü ‘unvān etmiş

K9/4 **Nice** ‘unvān-ı şeref ‘izzet-i şāhenşāḡi / Ki cihān şāḡların bî-ser ü sāmān etmiş

K9/7 Kellesin naṭ‘-ı siyāset-geh-i ḡahrūnda görür / O cefā-pīşe ki zulmiyle **nice** ḡan etmiş

K9/31 Medḡ-i şāḡān-ı cihānda ḡoparup **nice** ḡaşr / Eşheb-i ṭab‘ı sebük-tāzî-i meydān etmiş

K12/67 **Nice** bār cyleseler zıllını ḡāke taḡmil / Üstüḡ‘ānına düşer ḡāv-ı zemīnün zelzāl

K13/42 Var dest-i zühüründe **nice** ḡüccet-i maḡfî / İşbāt-ı kemāl etmege rûḡ-ı ḡudemādan

K17/43 Dest-yārî-i ricāl ile cünūd-ı islām / Devletünde alalar **nice** ḡılā‘-ı maḡşūn

K23/41 Benüm ol köhne şāḡird-i mu‘allim-ḡāne-i mā‘nî / Ki sözde ḡālib oldum **nice** üstād-ı be-nām üzre

K27/23 Kehrübā idi meger ḡabza-i tiḡūn ki çeküp / **Nice** biñ kāfiri çün kāḡkeşān ḡoş geldün

K28/42 Düşmen memālikūn ne ṭurursın fenāya vir / ‘Üd et maḡāmına **nice** fetḡ-i mübîn ile

K31/2 Luṭṭuñ ki ‘āmdur **nice** yād āşinālara / Ḥāşā ki medḡ-i pākūn eden nā-ümîd olur

K35/7 O şādırvān ki vaż‘ olmış nazar-ḡāḡında bî-mānend / Hüveydādur bihiştün cüşişinde **nice** āşarı

M3/III/1 Etdük muḡārenet **nice** şāḡib-ṭarîḡate / Olduḡ ḡarīn mecālîs-i chl-i şerî‘ ate

M4/III/1 Nāz maḡmūrî olan nergis-i ‘ayyāşuñ için / **Nice** dil şehri yıḡan ḡamze-i evbāşuñ için

M8/III/2 **Nice** şubḡ-ı ḡıyāmet muḡtefîdür şām-ı zülfünde

G1/3 Girān etsün ḡo diller tār tār-ı zülfuñ olsun tek / Ruḡuñ bağında **nice** müşk-bîd-i ser-niḡūn peydā

G20/2 Sünbüller üzre nergise ḡıl cā-be-cā nazar / Seyr et bir āsumānda ‘ayān **nice** māḡ-tāb

G39/5 Bir āşinā niḡāḡuñ degmez mi dostum / Kūyuñda Nā’ilî **nice** demdür ḡarîbdür

G48/1 Güşāyiş-i dile bir **nice** rûzḡār ister / Şükufte olmaḡa ol ḡonce çok bahār ister

G78/3 ‘İşret-serāy-ı dehre ki vaż‘ etdiler esās / Cem gibi **nice** şehkeri müzdür yazdılar

G96/1 Şāneden dillere zülfündeḡi āfet görünüñ / Rişte-i cānda **nice** ‘uḡde-i ḡayret görünüñ

G98/9 Mestüz ol cām-ı fenādan ki kenārındaki ḡaṭṭ / Nā’ilî **nice** Şenāyî **nice** ‘Atṭār okudur

- G99/5 Ğarīb dahmedür ey Nā'ili bu heft evreng / Ki bir degil **nice** Behrām-ı bî-ñuceste yatur
- G179/3 Per ü bāli şikāf-ı zaḥm-ı tenden penbe-veş rızān / Meger tıfl-ı nigāhuñ **nice** murğ-ı cāna el şunmuş
- G182/2 Se-rūze devlet-i iḳbāl-i çarḥa olma dil-beste / Bu ber-vefḳ-ı meşeldür kim **nice** bāzūya bağlanmış
- G207/5 Cevr içün Nā'ili-zāra olur āmade / **Nice** biñ şive-i aḡyār-nevāza nighūñ
- G237/1 Zülf-i pür-tābuñ etdükçe güzër-gāh nesīm / **Nice** biñ sūzi-ı dilden olur āḡāh nesīm
- G288/5 Nā'ili-veş **nice** dil-sūhte müştākuñ var / Şu'le-i āhdan ey dil-ber-i ṭannāz şaḳın
- G308/3 Kāküllerini bād-ı seḫer ḫāke düşürse / Her bir şikeninde **nice** üftāde bulunsa
- G321/5 Nā'ili-veş **nice** dil-sūhte müştākuñ var / Anı da devlet-i ḫüsnünde biraz şād eyle
- G386/7 Pür olsun dāmen-i ḫ'āhiş kefi deryā nevalinden / Nişār olsun **nice** gencine-i meknūz-ı sulṭānī
- G390/5 Cem gibi **nice** şehleri pīrān-ı ḫarābāt / Mestānelerūñ na' resine gūş görür mi
- T2/3 Zuhūr etmek olurdı her nefesde **nice** āşārı / Mesīḫ-āsā murād etseydi ger mevtāyī iḫyāya

2. nasıl, ne türlü, ne suretle. <KT, ÖTS>

- K12/13 **Nice** Āşaf ki tıttup debdebesi dünyāyı / Ḥalka gösterdi Süleymān gibi ferr ü iclāl
- K12/14 **Nice** Āşaf ki serā-perde-i iclāline çarḫ / Yaraşur eylese vālā-yı şafaḳdan ezyāl
- K12/73 **Nice** gevher ki temāşasına maḫsūs olsa / Cevher-i cān gibi taḳdīr-i behā ola muḫāl
- K12/76 **Nice** kılzüm ki kemīn mevci eder gāh-ı ḫurūş / Dāmen-i nüh-felegi gevher ile māl-ā-māl
- K14/21 Refṭārları bü'l-ı aceb ammā **nice** beñzer / Her birisi bir serve ki zer-bend-i ṭlādūr
- K14/58 Mīr'āt-ı zamīrūñ **nice** taşvīr olunur kim / Başdan başa ḫürşīd gibi tāb u cilādūr
- K16/19 **Nice** bulmaz o serā ḳadr u şeref kim olasın / Şadr-ı vālā-yı refī'inde sa'ādetle mekīn
- K17/29 **Nice** taḳlīd olunur cūduña kim 'ācizdür / Şarf-ı yek-rūze-i dest-i keremünden Ḳārūn
- K17/36 **Nice** iḳbālūñ içün eylemesün ḫalk du'ā / Devletūñ oldu ḫuşūşā bu maḫalle maḳrūn
- K19/23 **Nice** beñzer saña ḫükkām-ı selef kim ḫālā / Sensin ey dāver-i dānā-dil ü pākīze-ı amel
- K26/19 Bu endişeyle ol gülzārī tenhā geşt ederse dil / **Nice** gül-zār kim her bergi bağ-ı ḫulda hem-serdür
- K26/20 **Nice** gül-zār kim hem-vāre ebkar-ı ma'āniye / Güli ruḫsār-ı al ü sūnbūli zülf-i mu'anberdür
- K26/21 **Nice** gül-zār kim bī-nefḫa kāmān-ı ḫaṭ-ı yāre / Ḥas u ḫāşāki sūnbül-zār-ı cennet ḫāki 'anberdür
- K28/16 Şāf olsa ṭıynetūñ **nice** eylerdi imtizāc / Ecza-yı rüzgār-ı kūdūret-ı acīn ile
- M5/IV/6 Bu ḡayret ile sen eyle inşāf / 'Āşık **nice** olmasun ciger-ḫ'ār
- G60/4 Çarḫa kār etmedi āh-ı dil-i fūlād-güdāz / **Nice** ḳan aḡlamasun dīde ki rıḳḳat yeridür
- G120/4 Cāna 'āşık **nice** dāḡ ursun o sūdā-ger-i nāz / Gevher-i cān-geh-i hicrāna taḫammül mi eder
- G163/5 Vuşlatda iken Nā'iliyā fikr ederüz kim / Bir laḫza firāḳa **nice** ārām ederüz biz
- G259/1 Bağlanur zülfine diller **nice** cādūsın sen / Ḥarem-i Ka'beyi dām eyleyen āḫūsın sen
- G264/3 Fenn-i iḫyāda Mesīḫe **nice** nāz eylemesün / 'Ālemi nergis-i maḫmūrī gibi ḫaste gören
- G264/5 Şāne-veş zülfine bilmem ki **nice** pençe şunar / Her ser-i müyını biñ 'uḳdeye vābeste gören
- G267/2 Ğayruñ ki dilde naḳş-ı cemālın görür o büt / Dīvār-ı Ka'beden **nice** şūret ḳoparmasun
- G268/4 Bāl u per açdı üstine şāḫīn-ı zülf-i yār / Bi'l-lāḫ ḫamām-ı dil **nice** rem-kerde olmasun
- G291/1 Seyr edūñ cūlar ile bād-ı bahārūñ cengin / **Nice** bulmuş iki dīvāne görūñ hem-rengin
- G328/5 Nā'iliyā **nice** kār eylemesün āfet-i 'ışḳ / Ey sevād-ı ḫaṭı ta'vīz-i necāt-ı fitne

- G334/4 Nûrdan sâye-yi ‘âşık **nice** fark etmek olur / Nil-gün fûçada endâmına etdükçe nigâh
- G389/1 Sevdûn görünce ol büt-i âyine-‘atî / Qurbânun olduğum **nice** gördün maḥabbeti
- niceler** [1] nice kimseler, çok kimseler, birçokları. <ÖTS, YTS>
- G116/5 Sa‘y ile **niceler** olup mâlik-i kîmyâ-yı fakr / Hâk be-dest devlet ü câha zekât virdiler
- nice mümkün** [1] Nasıl mümkün olabilir?, İmkânı var mı?.
- K3/17 Bu bâğda **nice mümkündür** isti‘âre-i şevk / Tefâvüt olmayacak bülbül ü gurâbında
- nic’olur** [2] nice olur, nasıl olrr. Vezin gereği ulanmıştır.
- G210/3 Eşer-i âh göre-ydün **nic’olur** ey Ferhâd / Etmese âbını maḥv âteş-i ğam tîşemüzün
- G238/4 Şûr-ı meclis yeter ey sâkî-i nüh-peymâne / **Nic’olur** ‘âkıbet-i devr-i teselsül görelüm
- niçün** [3] niçin? Bir olayın amacını ve nedenini sormak için kullanılır. <TS, ÖTS>
- M5/VI/8 Bil cürmünü Nâ’ilî hāmûş ol / Ol şûḥa **niçün** ‘azâb edersün
- G3/1 Şādî-i vuşlat **niçün** taḥmîl-i nâz eyler baña / Rind-i şādî-düşmenem ben ğam niyâz eyler baña
- G107/2 **Niçün** ümmîd-vâr-ı vuşlata âzürdedür ḥübân / Yine güstâḥ eden bî-çâreyi farḥ-ı maḥabbetdür
- nidâ** [1] bağırma, çağırma, seslenme. <KT, Cûdî, OTAL>
- G55/1 Çıkmış firâz-ı gül-büne bülbül dem-i şehër / Ey **nidâ**-yı saltanat-ı gül dem-i şehër
- nifâk** [13] iki yüzlülük, bozuşukluk, münafıklık. <Cûdî, OTAL, Ahterî>
- K6/12 **Nifâk**-ı baht ile fi‘l-hâl olurdu bî-takrîb / Nigeh tegâfûl ü luṭf-ı nigeh peşîmânî
- K14/82 Ol ḥ’âcegiyân-ı ser-i bâzâr-ı **nifâkuñ** / Gevherleri ḥar-möhre-i şundûk-ı degâdur
- K22/21 Cevr-i felek belâ bu ki ehvendür anlara / Hezl ü **nifâk**-ı tîre-dilân-ı ḥubûrdan
- K22/22 Şadrâ **nifâk**-ı baht ile ṭab‘umdaki kelâl / Maḥfî degil o zihn-i mekârim-şudûrdan
- K30/18 Mündefi‘dür bilürin herze-vekilân-ı **nifâk** / Meclis-i Âşaf-ı ḥurşîd-makâmumda benüm
- M1/V/2 İtlâf-ı naqd-i ‘ömr-i girân-mâye eyledün / Yârân-ı bî-ḥaḳîḳat ü ehl-i **nifâk** ile
- G51/9 Nazar vifâk-ı aḥibbâda Nâ’ilî yoksa / **Nifâk**-ı bed-güherân-ı cesûrî n’eylerler
- G88/1 Çarḥun **nifâkı** yine teşvîşi gösterür / Sen ‘âleminde ol gönül iş işi gösterür
- G91/1 Sa‘âdet-i dû cihân manşîb-ı vifâk ister / Zamâne devleti sermâye-i **nifâk** ister
- G177/7 Ne Nâ’ilî ne mecâl-i vatan ne tâb-ı sefer / **Nifâk**-ı baht ile ḥâṭır-şikest olup kalmış
- G271/2 Vifâkı oldu mübeddel **nifâka** yârânun / Zamânede kime dersün bu dost bu düşmen
- G292/6 **Nifâk**-ı ḥalkı tıyar seyr eden bu eşkâlün / Lisân-ı ḥâl ile bir birine müdârâsın
- Ş4/1 ‘Adü beñzer **nifâk** etmiş / Bizümle yâr söyleşmez
- nifâk-pîşe** [3] iki yüzlülüğü âdet edinen, sürekli bozgunculuk yapan, riyakâr.
- M1/VII/6 Aḥbâbuña egerçi virüp ğam ‘adûları / Çarḥ-ı **nifâk-pîşe** gibi ḥurrem eyledün
- G70/2 Mezheblerinde luṭf u vefâ küfr-i maḥz iken / Kârı **nifâk-pîşelerün** i‘tizâr olur
- G147/7 **Nifâk-pîşelerün** Nâ’ilî bu meclisde / Ğarîme-ḥ’ân-ı fûsûn-kârî-i ṭarablarıyuz

nigāh, nigh [157] bakış, bakma; [tas.] şeyhlerin ve ermişlerin müritlere ve sülûk ehline bakışı. Bu bakış, onların ruhlarına tesir ederek onlara yeni bir şekil verir (bkz. nazar).

<KT, Cûdî, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K4/4 Cilve-gāh-ı **nigāh**-ı hūbānam / Maḥşer-i fitneyem feẓā-yı dilem
- K4/17 Şu‘ le-i ḥancer-i **nigāhundan** / Teşne-leb hūn-ı Kerbelā-yı dilem
- K6/12 Nifāk-ı baht ile fi‘l-ḥāl olurdu bî-taḥrīb / **Nigh** tegāfûl ü lutf-ı **nigh** peşimānî
- K6/18 O şeh ki pîş-i **nigāh**-ı tegāfûlinde kazā / Ne mümkün eyleye izhār-ı tîğ-i cunbānî
- K6/26 Füsûn girişmesinün leb-güzide meftûnı / **Nigh** tegāfûlinün dil-rübûde ḥayrāmı
- K6/28 Kemîne bâzû-yı dest-i kemân-ı terkeşidür / **Nigāh**-ı ğamzesinün kuvvet-i Nerīmānı
- K8/28 Olurdu ḥasret-i ḥ‘āb-ı ḥumār-ı naḥvet-i nāz / Bütân-ı ‘ālem-i ḥüsnün **nigāh**-ı ṭannāzı
- K26/27 Yine tîğ-i zebân-ı Nā‘iliden dāğ ber-dildür / **Nigāhı** gerçi şemşir-i kazāya raḥne-āverdür
- M4/II/1 Koma pür-‘uḳde-i ḥ‘āhiş ser-i müyuñla bizi / Āşinā kıl **nigh**-i nādire-güyuñla bizi
- M4/III/3 Maḥrem-i perde-serāy-ı ḥarem-i rāz eyle / Belki şâyeste-i lutf-ı **nigh**-i nāz eyle
- M4/IV/1 Ṭal‘ atun meş‘ ale-efrûz-ı ḥarīm-i ‘işmet / **Nighüñ** bezm-i tegāfûlde nedīm-i ‘işmet
- M5/II/1 Ey fitne-i rustā-ḥîz-āşüb / Vey her **nigāhı** kazāya menşüb
- M5/IV/2 ‘Uşşākuña ola teliyet-baḥş / Devr-i **nighüñde** baht-ı ğaddār
- M5/V/7 Ğark olsa ‘aceb mi nûra ‘āşık / Etdükçe cemālüne **nigāhı**
- G1/4 Leb-i şüh-ı **nigāh**-ı çeşmün olduḳça terennüm-sāz / Eder her cünbiş-i müjgānı bir naḳş-ı füsün peydā
- G2/4 Bîġānedür **nigāhı** gibi lutfı da dile / Olmş o şüh ile ṭotalum ‘ālem āşinā
- G6/4 Zûr-ı bâzû-yı **nigāhuñ** dest-burd-ı ‘işvedür / Çāk-rîz-i ceyb ü dāmān-ı taḥammüldür baña
- G8/4 Bir olsa zehre-i Mirriḥ ile dil-i Behrām / Yine getürmeyeler bir **nigāha** tāb saña
- G9/3 Yeter ḥarābî-i rindāna bir **nigh** sākî / Girān gelürse eger cām-ı pür-şarāb saña
- G12/3 N‘eylersin bü‘l-heves-i ‘ışḳ olunca der-kār / **Nigh**-i çeşm-i emel gûşe-i ebrû-yı taleb
- G13/2 Dünyāya berḳ-ı tîğ-i **nigāhuñla** tāb vir / Düşdün sipāh-ı fitneye teb-lerze-i kıbāb
- G13/3 ‘Ālem ḥarāb olur **nighüñden** ki eylese / Ser-cûş-ı cām-ı ‘işve şikest-i ḥumār-ı ḥ‘āb
- G15/4 Yād eylese dil bûs-ı leb-i tîğ-i **nigāhuñ** / Ḥamyāze çeker sinedeki yārelerün hep
- G21/1 Müjgānlar āfet-i dil-i ‘āşık **nigāh** mest / Kişver ḥarāb şū sipeh pâdişāh mest
- G21/2 Nāz u kirişme hûş-rübā ‘işve dil-firīb / Dil şifte **nigāh** serāsime āh mest
- G24/1 Eylemiş ḥ‘āb-ı tegāfûl **nigh**-i şühün mest / Çeşmün āşüb-ı nazar ğamzelerün nāz-perest
- G33/1 ‘Aceb mi senden olan bir **nigāhdan** nevmid / Olursa kām-ı dil-i bûse-ḥ‘āhdan nevmid
- G35/3 Düzdide **nigāh** ile hemişe / Ğaret-ger-i ḥanümāndur Aḥmed
- G35/4 Cellād-ı **nigāhı** gibi dā‘im / Kān dökmede bî-amāndur Aḥmed
- G38/4 Feyz-i **nigāh**-ı ‘āşık-ı pāke ḳarın olan / Ḥāṭır-nevāz u şüh-dil ü şeh-levend olur
- G38/5 Bir āşinā **nigāh** eder elbet de Nā‘ilî / Bir dil-berün zamîrî ki ‘āşık-pesend olur
- G39/5 Bir āşinā **nigāhuña** degmez mi dostum / Kûyuñda Nā‘ilî nice demdür ġarîbdür
- G40/1 Çeşm-i sāḥir-pîşesin sākî-i mest-i nāz eder / Her **nigāhın** tercemān-ı nükte-i i‘cāz eder

- G40/4 Her **nigāhın** gūşe-i çeşminde şayd-ı cân için / Şüret-i âhûda bir cādū-yı efsûn-sâz eder
- G50/5 Elmās-pāre tîğ-i kazādur o ğamze kim / Bebr-i beyân-ı Rüsteme zaḥm-ı **nigāh** açar
- G51/6 Cefāsına müteḥammil gerek o mähı seven / **Nigāh**-ı şūḥı gibi nā-şabûrı n'eylerler
- G56/2 Dil **nigāh**-ı luṭf umar bilmez ne bî-raḥm olduğın / Merdüm-i çeşminden insāniyyet ümmidindedür
- G63/13 Ol muḥāfazat-ı Hākda dā'imā o vücūd / Ki çeşm-i zaḥm-ı felekden **nigāh** lâzımdur
- G69/1 Ol şāh-ı ḥüsne kim şaf-ı müjgān sipāhdur / Düm-dārı ḥaṭṭ maḳdem-i ceys-i **nigāhdur**
- G74/2 Tārāc-ı mülk-i cāna şaf-ārā-yı nāz olup / Müjgāndan evvel ol **nigeh**-i tünd-ḥū kıpar
- G101/1 'Āşıkuñ derdine durmaz **nigehüñ** çäre bulur / Zaḥmına merhem olur merhemine yäre bulur
- G101/5 Nā'ilünün dil-i pür-dāğına da luṭf etsün / 'Āşıkuñ derdine durmaz **nigehüñ** çäre bulur
- G108/1 Nā-sezā ğayra **nigāh** eyledüğün az şanur / Bize cevri eylese ol ğonce-dehen nāz şanur
- G108/2 Eylese kaşd-ı teğāfül bize ağıyāra baḳar / Tūt ki mecrūḥ-ı **nigāh**-ı ğalaṭ-endāz şanur
- G108/4 Nāzdan çeşmini ḥāmūş gören her müjesin / Tercemān-ı **nigeh**-i nādire-perdāz şanur
- G111/3 Yeter kılduñ cemālün ey niḳāb-ārā-yı istiğnā / **Nigāh**-ı ibtilā-yı 'āşık-ı şürideden mestür
- G119/2 Kōmaz cām-ı ğurūrı bezm-ğāh-ı ḥaşre dek elden / O mestāne **nigeh** kim teşne-i ḥün-ı şehīdāndur
- G121/1 Dil-dārı olsa ehl-i dilün arzū-şumār / Luṭf-ı **nigāhı** olmsa maḳrūn-ı intizār
- G121/4 Peykān-ı nāveg-i müje cāna ḥalīdedür / Mecrūḥ-ı ḥancer-i **nigehüñdür** dil-i figār
- G121/5 Olsun nevāziş-i **nigehüñ** rüzī-i raḳīb / Müştāḳdur teğāfülü Nā'ilī-i zār
- G127/5 Yine tîğ-i zebān-ı Nā'iliden dāğ ber-dildür / **Nigāhı** gerçi şemşir-i kazāya raḥne-āverdür
- G131/5 **Nigāh**-ı luṭf umar kūyuñda ğāhī Nā'ilī senden / Egerçi ḥāk-i pāye müdde'ā taḳrīr olunmuşdur
- G141/4 Gösterüp gūşe-i luṭf-ı **nigehüñ** ağıyāra / Çeşm-i maḥmūrına derd-i dili işrābdıyuz
- G143/7 Olmamışdı **nigehüñ** tîğine cân teşne iken / Zaḥm-ı ālūde-leb-i merhem-i kāfūr henüz
- G152/2 Gördükçe yarı kim kaçır āh etmeden eger / Şāyeste olsa nīm **nigāha** enīnümüz
- G154/4 Eylediler **nigehinden** dil-i Mirriḥi hirāsān / Pülādlar ol tır-i kazā-sür'ate döymez
- G158/1 Nāzende ğulām-ı ḥarem-i ḥüsni bülendüz / Ḥāmūş nedīm-i **nigeh**-i nāz-pesendüz
- G169/3 Her **nigāhı** cāna bir ḥancer şunar pür-ḥün-ı dil / Çeşm-i sākī gibi bir mest-i ḥarābuñ mestiyüz
- G172/3 Zevḳ olsa **nigāhuñda** olan luṭf u ğazābdan / Eylerdi kazā fitne vü āşubı ferāmūş
- G175/1 Sürūd-ı bezm-i vişāli figān u āha değiş / Şafā-yı vuşlatı bir āşinā **nigāha** değiş
- G179/3 Per ü bāli şikāf-ı zaḥm-ı tenden penbe-veş rīzān / Meger tıfl-ı **nigāhuñ** nice murğ-ı cāna el şunmuş
- G184/2 Degüldür laḥt laḥt-ı dil **nigāh**-ı nāveg-endāzı / Çeküp bir bir cigerden la'lı-i peygānını devşürmüş
- G186/2 Ḥelāk-i reşg-i **nigāhuz** o şūḥa biz de egerçi / O reşg nergis-i maḥmūr-ı āb-dārına düşmüş
- G186/4 Ne şeh ki şüret-i cellād-ı dil-siyehle **nigāhı** / Pey-i şikeste-dilān-ı rīḳāb-dārına düşmüş
- G186/7 Baḳar mı Nā'ilīyā tîğ-i āfitāba **nigāhı** / O āb u reng ki şemşir-i āb-dārına düşmüş
- G189/4 Ḥalāş-ı dil **nigehünden** muḥāldür ki değil / Kebüter-i ḥarem ol şāhbāzdan fāriğ
- G191/4 Ta'atun lücce-i nūr-ı **nigehümde** görünü / 'Aks-i ḥürşid gibi ābda tekrār laṭīf
- G192/3 Kazā Bismil-geh-i cân kār-zār-ı dilden el çekse / **Nigāhından** ne mümkün def'-i āşār-ı sitiz olmak
- G192/5 Yine ey Nā'ilī şādābī-i berḳ-ı **nigehdendür** / O çeşm-i nīm mestün ḥancer-i āzārı tiz olmak
- G193/2 Ne ḥürmen-i dil ü ne ḥānümān-ı şabr ḳalır / **Nigāh**-ı germi gibi berḳ-ı cân-güdāz olıcaḳ

- G193/3 Alur mı dil **nigeh**-i iltifâtdan vâye / Teğâfûle bu kadar ruḥṣat-ı cevâz olıcak
- G193/4 O şâh-ı ḥüsn ile âsân olurdu söyleşmek / Teğâfûlâne **nigeh** tercemân-ı nâz olıcak
- G194/4 Her teğâfûl dile ey ğamze mühim-sâz olamaz / Lâyık-ı terbiyet-i feyz-i **nigâh** olmayıcak
- G195/2 Devr-i **nigehûnde** felek-i ḥâne-ḥarâbuñ / Ma' müresi bir geşte-i âh-ı şehër ancaḳ
- G197/4 Sihr ile memleket-i fitneyi etmiş teşhîr / O ğazâlâne **nigâhuñla** o ḥaṭṭ-ı siyehûñ
- G198/1 Başlasa şiveye biñ nâz ile çeşm-i siyehûñ / Tesliyet-baḥş-ı dil-i 'âlem eder her **nigehûñ**
- G206/1 Ey her **nigâhu** âfet-i nâ-mihribân-ı merg / Sensüz geçerse bir demüm olsun zamân-ı merg
- G206/2 Sermâye-i hayât bilenler teğâfûlûñ / Bilsün nevâziş-i **nigehûñ** hem-zebân-ı merg
- G206/4 Yâd-ı fûrûğ-ı berḳ-ı **nigâhuñla** düşdiler / Teb-lerzeye sipâh-ı kemîn-i cihân-ı merg
- G207/1 Rûy-i dil gösterüp âşâr-ı niyâza **nigehûñ** / Duydı âşûftelügüm başladı nâza **nigehûñ**
- G207/2 Söзде Cibrîlî Felâṭun gibi ilzâm eyler / Başlasa keşf-i zebân-dânî râza **nigehûñ**
- G207/3 Âteş-endâz-ı firîb olmada câna beñzer / Sâhîr-i bü'l-'aceb-i nâdire-sâza **nigehûñ**
- G207/4 Olur âteş-figen-i ḥürmen-i âsâyiş-i dil / Bakmayup sînedeki süz u güdâza **nigehûñ**
- G207/5 Cevr içün Nâ 'ilî-i zâra olur âmâde / Niçe biñ şive-i âgyâr-nevâza **nigehûñ**
- G213/1 Meftûnı nâz şâhid-i şeng-i **nigâhınuñ** / Ḥayrânı fitne meşreb-i teng-i **nigâhınuñ**
- G213/2 'Âlem-behâ degil mi hezâr âşinaluğı / Taşvîr-i dil-firîb-i fireng-i **nigâhınuñ**
- G213/3 Ey âh süz-ı sînemi arturma kim erür / Peykânları cigerde ḥadeng-i **nigâhınuñ**
- G213/4 Pîr-i muğân-ı 'ışḳ kômı ş lezzet-i hayât / Keyfiyyetinde câm-ı şereng-i **nigâhınuñ**
- G213/5 Evvel ḥelâki Nâ 'ilî-i dil-rübûdedür / Raḥşında tîğ-i şâ 'iḳa-reng-i **nigâhınuñ**
- G236/5 Ḥâkden ref' eyleyüp şâhum demişsün Nâ 'ilî / Kuşte-i şemşîr-i bî-dâd-ı **nigâhumdur** benim
- G249/5 'Âşıḳuñ pençe-i bî-dâd-ı maḥabbet gitmez / Dest-i cellâd-ı **nigâhuñ** gibi dâmânuñdan
- G255/5 Cihân-ı âfiyet pür-fitnedür ey Nâ 'ilî şimdi / O milk-ârâ-yı âşûbuñ **nigâh**-ı bî-amânından
- G258/2 O sūḥ-ı çeşm-i niyâzam ki nâzenînümden / Ṭurur ṭurur ṭaleb-i ruḥṣat-ı **nigâh** ederin
- G260/5 Ey âh-ı şu'le-ḥîz o kemân ebruvânlaruñ / Her nâvek-i **nigâhda** peykânı sen misün
- G261/3 Ḥayâli olsa gül-i şîşe-zîb-i çeşm-i pür-âb / **Nigâh**-ı germdeki süz u tâbı n'eylersün
- G262/1 Söyleñ ol âfete dünyâyı ḥarâb eylesesün / Sell-i seyf-i **nigeh**-i çeşm-i 'itâb eylesesün
- G268/1 Kim der o vech-i pâke ḥaṭ-âverde olmasun / Âmed-şud-ı **nigâha** hemân perde olmasun
- G275/3 Sîne-rişân-ı teğâfûl senüñ ey tîğ-i **nigeh** / Demesün zaḥmuña dâğ-ı dili merhem ne desün
- G276/4 Fitnenüñ dehşet-i 'ayyâr-ı **nigâhuñla** yeri / Geh ḥam-ı ṭurra gehî çâk-i giribân olsun
- G278/5 Ḥayât-ı maḥz idi bir kerre Nâ 'iliye deseñ / Helâk-ı reşk-i **nigâhum** degil mi sağ olsun
- G279/2 'Ayyâr-ı **nigâhuñ** gibi âheste-rev olsañ / Cäsüs-ı serâ-perde nişinân-ı ḳazâsın
- G281/3 Çeşm-i mestüñ virmese çâḳ böyle bir ruḥṣat 'işveye / Bilse te'şîr-i **nigâh**-ı germ-i ḥasret neydügin
- G284/2 Her **nigâhu** zehr ile âlûde bir şemşîrdür / Pâdişâh-ı kişver-i ḥüsnüñ amânından şaḳın
- G286/4 Luṭfunda şerîk-i dil eder ğayrı **nigâhuñ** / Bî-zâruz o nev-devlet-i ḥüsnüñ kereminden
- G288/3 Âşinâ-yı **nigeh**-i luṭfuñ olan diller içün / 'İşḳ bigânelerin eyleme hem-râz şaḳın
- G290/1 Ḥabs-ı **nigâha** eyleyüp âğâz bir birin / Şayd eylemek diler iki şehbâz bir birin
- G294/5 Süz-ı tâb-ı **nigehûñ** Nâ 'ilî-i ḥaste-dili / Kuşte-i ğamze-i Mirriḥ-güdâz eylesesün

- G296/2 Māni‘ degil o māha āmed-şud-ı **nigāha** / Dām-ı firīb-i turra çin-i ‘itāb-ı ebrū
- G301/3 Sīnemde tāze şerha degil kişver-i dile / Açmış Tehemten-i **nigehūn** şāh-rāh-ı nev
- G302/3 Dū nīm-sāz-ı zebān-ı hayāl olursa n’ola / Ciger-şikāf-ı kazā hancer-i **nigehdür** bu
- G302/4 Fezāda Zühre mi var gamzeñe muķābil ola / Ferāsiyāb ise Rüstem-i **nigehdür** bu
- G306/7 ‘Uşşāka olur Nā’iliyā mevķıf-ı hayret / Pā-bend-i **nigeh** silsile-i āb da olsa
- G312/3 Pāsbān oldı hārim-i dil ü cāna **nigehūn** / Ceyş-i āşub-ı kazā ma‘ reke-sāz etdi yine
- G319/1 **Nigāhun** eyleyen cān-süz-ı tāb-ı ebruvān şanma / O tır-i sā’ika-peykānı muhtāc-ı kemān şanma
- G319/2 Eden Mirrihi dil-nerm ol hırām-ı pür-tevāzu‘ dur / **Nigāh**-ı bī-teahhūm gamze-i nā-mihribān şanma
- G319/3 **Nigāh**-ı şūhın ey cān maḥrem-i rāz-ı derūn etme / O fettān-ı cihān cāsūs-ı dildür mihmān şanma
- G329/1 Çākdür tiğ-i **nigāhufla** derūn-ı fitne / Gamzeñe lāzimedür riziş-i hūn-ı fitne
- G329/2 Meclis-i nāzda maḥşūş zebān-ı **nigehūn** / Tercemānī-i mezāyā-yı füsūn-ı fitne
- G333/2 Yek-dil oldı katl-i ‘uşşāka **nigāh**-ı şūhı da / Güşe-i ebrū-yı pür-çin ü ‘itāb-ı nāz ile
- G334/1 Eylemez secde-i eşcār-ı şeb-i Kādre **nigāh** / Cilve-i kāmēt-i kadrinden olanlar āgāh
- G334/3 ‘Āşıkuñ nāfe şıfāt bağrını pür-hūn eyler / Ol gazālāne **nigāh** ol harekāt-ı dil-h’āh
- G334/4 Nūrdan sāyeyi ‘āşık nice fark etmek olur / Nil-gün fūṭada endāmına etdükçe **nigāh**
- G335/5 Çeşmi bī-tāb-ı hūmār-ı nāz iken tırmaz yine / Her **nigehde** biñ ‘itāb-ı cān-güdāz eyler bize
- G335/6 Firķat-ı şad-sāleye olur telāfī Nā’ilī / Çeşmi gāhī bir **nigāh**-ı dil-nevāz eyler bize
- G355/3 Her bir **nigeh** mu‘tād iken bir laḥza biñ kan etmege / Tırmaz dil-i ‘āşık gibi ifşā-yı rāz eyler yine
- G361/1 Ol tegāfüller ki me’mūr-ı **nigehdür** her biri / El-hāzer kim bā’iş-i şūr-ı **nigehdür** her biri
- G361/2 Dīde müştāk-ı cemālūndür velī müjgānlaruñ / Māni‘-i āmed-şud-ı nūr-ı **nigehdür** her biri
- G361/3 Pāytaht-ı ‘işveden ol şāh-ı ḥüsne gamzeler / Kāhramānlardur ki pür-zūr-ı **nigehdür** her biri
- G361/4 Leşger-i Tātār-ı mülk-i fitnedür müjgānlaruñ / Tünd ü ser-keş mest ü mağrūr-ı **nigehdür** her biri
- G361/5 Mülk-i nāz ol iki çeşmūñ zīr-i fermānındadır / Beyza-i tuğrā-yı menşūr-ı **nigehdür** her biri
- G361/6 Kudsıyanuñ Nā’ilī kurbānuña ‘uşşāka da / Çāk çāk-i reşk-i sātūr-ı **nigehdür** her biri
- G363/3 **Nigāhı** gibi ne hūn-riz āfet olsa gerek / O tıfl egerçi daḥi sīr-h’āredür şimdi
- G364/6 Görüp meclisde kārın bir **nigehle** mey-perestānuñ / Füsūn-ı çeşm-i sākī bāde-i nābı unutturdu
- G370/2 İztrāb-āver-i envār-ı ruḥūndur **nigehūm** / Baḥr-ı ‘ummān ile āmiziş eden cūy gibi
- G370/6 **Nigehūn** sākī-i sāgar be-kef-i hūn-ı ciger / Nā’ilī teşnesi maḥmūr-ı kadh-cūy gibi
- G371/1 Cān esīr-i **nigehūn** gamze-i Nāhīd gibi / Dil hevā-h’āh-ı lebūn meşreb-i Cemşid gibi
- G383/1 Dest-i **nigeh**-i yār ki dāmānumı tıtdı / Ser-pençe-i bī-dād giribānumı tıtdı
- G383/3 Şūr-ı **nigehūn** ‘ışkda maşāf eyledi sīnem / Şaf şaf sipeh-i fitne beyābānumı tıtdı
- Kt4/1 Bilürüz kaşdın o şehbāz **nigāhuñ** cāna / Bakma āvāre kebūter gibi hiç yabana
- Kt4/2 Bu tegāfūl nedür ey nāvek-i bīdād-ı **nigeh** / Yoḥsa peykānuñı girmez mi şanursun kana
- Kt4/3 Eylemiş tarḥ-ı tekellūf **nigehūnle** dil ü cān / Biri āşufte bir mest biri dīvāne
- Kt6/2 O leb-i ‘aķıķ o dehān-ı teng degil o **nigeh** gibi şūh u şeng / N’ola dā’im olsa şikeste-reng gül-i nev-bahār-ı girişmedür
- Ş3/3 Tıutup dāmānuñı ferdā / **Nigāhuñdan** edüp şekvā

Ş5/3 Ter düşüp dūd-ı siyāh-ı dilden / Olma āzürde **nigāh-ı** dilden

nigāh-ı gāzab [1] öfkeli bakış <KO>

G201/3 Dil virdüğümüz yāre **nigāh-ı gāzabından** / Taşriḥa mecāl olmadı imā ile geçdük

nigāh-ı ḥasret, nigh-i ḥasret [6] hasret bakışı, intizar eden bakış.

K6/19 O şeh ki naqd-i ḥayāt-ı Mesīḥ ü Hızır olmuş / **Nigāh-ı ḥasretinün** ḥün-behā-yı hırmānı

G91/5 Ġarīb şūḥ iledür Nā 'ilī mu'āmelemüz / **Nigāh-ı ḥasrete** pādāş-ı iştiyāk ister

G109/4 Sīnelerde **nigh-i ḥasret-i** peykānuñ içün / Oldı ser tā be-ḳadem dīde-i giryān diller

G154/5 Bir āh ile nerm etmek olur gönlünü yāruñ / İbrāma ṭayanmaz **nigh-i ḥasrete** döymez

G228/2 Ḳaṭ' -ı **nigh-i ḥasret** edüp bāğda gülden / Ruḥsāruña bir nīm-nigāh eyledi bülbul

G379/2 Feyz-i eşer-i cāzibe-i mihr-i ruḥıyla / Çeşm-i dil ü cān bir **nigh-i ḥasret** olur mı

nigāh-ı mest, nigh-i mest [3] şarhoş bakış.

G8/5 **Nigāh-ı mestün** ile bildi āşinā idügin / Baqınca Nā 'ilī-i ḥānümān-ḥarāb saña

G22/2 Ḥaḳḳā ki nuql-ı meclis-i nāz u niyāzdur / Sāḳiye ḡamze 'āşıḳa bīm-i **nigāh-ı mest**

G23/1 Alduḳça ele cām-ı mey ol kec-küleḥ-i mest / Biñ fitneye āmāde olur her **nigh-i mest**

nigāh-tāb [1] gözü aydın; muradı yerine gelen, sevinen.

G20/1 Biñ deşneñ olsa ḥārdan ey gül siyāh-tāb / Ḳābil mi 'andelīb ola senden **nigāh-tāb**

nigh-bān [2] bakan ve muhafaza eden, muhafız, bekçi, gözcü. <KT, OTAL>

K9/36 Zāt-ı pākūñ ola maḥfūz ḥaṭardan ki Ḥudā / 'Adl ü inşāfuñı dünyāya **nigh-bān** etmiş

Kt12/2 Allāh yekdür olsa da maḥbūş ḡam degil / Bu çāḥ- ser-nigūnda **nigh-bān** olan gönül

nigh-perest [1] izleme düşkünü.

G221/3 **Nigh-perest** ü edeb nā-şinās-ı ḥübānuz / Teḡāfūl eyleseler eceridür günāhumuzuñ

nigār [3]

1. resim, desen, nakış. <KT, Cûdî, Kanar/1>

G246/7 Levḥ-i dilden kılmadan maḥv-ı rūsūm ey Nā 'ilī / Sūmenāt-ı fitneyüm naḳş u **nigārumdan** şaḳın

2. resim gibi güzel sevgili. Nigār'ın "parmaklara yakılan kına" anlamı da bulunmaktadır.

<KT, ADŞŞ> Aşağıdaki tanıklarda "nigār" saç (zülf) ile birlikte kullanılmıştır. Saçları kına ile boyamak âdeti, günümüzde de geçerlidir. Dolayısıyla aşağıdaki tanıklarda "zülf-i nigār" terkibi "kınalı saç" olarak da düşünülebilir.

G234/3 Meylūñ o zülf-i ḥam-be-ḥam u müşk-büyadur / Ne sūnbül ü ne zülf-i **nigārındasın** gönül

G340/3 Ṭolaşdı zülf-i **nigāra** benefşe bād-ı şehir / Ṭoḳundı ṭurra-i sūnbüldeki külālelere

nigārende [1] resim yapan ressam. <KT, Cûdî> Aşağıdaki tanıkta yaptıkları güzel

resimler dolayısıyla Çin ressamaları konu edilmiştir.

K16/13 Az zamān içre o firūze serāy-ı 'ālī / Oldı mi' mārī-i luṭfuñla **nigārende-i** Çin

nigâr-hâne [1] meşhur ressam Mânî'nin kitabı || güzelleri çok olan yer, güzellerin toplanma yeri. <KT, Steingass>

G212/7 Etmiş **nigâr-hâne**-i fîtratda hâl-vâr / Raşh-ı midâd-ı hâme-i nakkâş gerdenün

nigerân [2] bakan, bakıcı, bakakalan. <KT, Cûdî, OTAL>

K25/51 Keyfiyyet-i idbârını nâ-çar görürken / Kemmiyyet-i ikbâline çarhuñ **nigerânsın**

G293/5 Keyfiyyet-i idbârını nâ-çar görürsün / Kemmiyyet-i ikbâline çarhuñ **nigerânsın**

nigîn [3] yüzük, mühür (bkz. hâtem). <KT, LN, Kanar/1>

K12/1 İndi bir şadra yine hâtem-i devlet-i ikbâl / Bâz-gün nakşını gösterdi **nigîn**-i âmâl

K16/7 Şâhid-i devletinün eyleye te'yîd-i kader / Ser-i engüştini pîrâye-dih-i nakş-ı **nigîn**

G65/4 Bir hânde ile zeyn et ey zer-ger-i melâhat / Faşş-ı **nigîn**-i la'lin pür-dürr-i nâb göster

nigûn [1] baş aşığı, ters dönmüş; alt üst olmuş. <KT, OTAL>

K17/37 Ki ne cânibde zühür etdi ise bir fitne / Oldı gîsû-yı bûtân gibi perişân u **nigûn**

nihâd [1] yaratılış, huy, karakter. <KT, OTAL, Kanar/1>

K20/14 Sûzân-ı reşg-i kevkeb-i câhuñdur olsa da / Bed-h'âh-ı devletünde **nihâd**-ı semenderî

nihâde [2] koymuş, basmış. <KT, Kanar/2>

nihâde-pâ(y) [1] adım atan, ayak basan.

K4/34 Bâm-ı 'arşa 'uluvv-ı şânından / Bî-muhabâ **nihâde-pây**-ı dilem

nihâde-rû [1] yüz koyan, yüz süren.

G297/1 Dergâh-ı Gülşenîye olanlar **nihâde-rû** / Gül gibi bir kadehle olurlar güşâde-rû

nihâl [14] fidan; sürgün, taze ve düzgün fidan. <KT, Cûdî, OTAL, Kanar/1>

K6/53 Ne gül-sitân ki ferâmûş eder o halet ile / **Nihâl**-i Sidre vü Tübâ-yı bağ-ı Rıdvânı

K12/31 Nâmiye bulsa küşâyîş-i dil-i pür-feyzinden / Hâkden bir gül-i âşüfte-i zühür ede **nihâl**

K14/30 Bu sūr-ı safâ-bağşa bu ârâyîşe bādî / Ol tâze **nihâl**-i çemen-i 'izz ü 'alâdur

K27/3 Virdün ol tâze **nihâl**-i gül-i devlet haberin / Ey surâğ-ı dil-i güm-geşte-dilân hoş geldün

G74/5 Ey Nâ'îlî **nihâl**-i siyeh-bâğ-ı bahtdan / Ne gonce-i emel ne gül-i ârzü kıpar

G86/1 Şahn-ı çemende goncelerin inbisâtı var / Her sâye-i **nihâlde** bir gül bisâtı var

G143/4 Şu'le-bâr etmiş idi 'ışk **nihâl**-i âhum / Olmadın ser-zede tohm-ı şecer-i Tûr henüz

G230/5 Gül-zârı feyz-i nâmiye encüm-naẓîr edüp / Döndi **nihâl** ile şecer-i şu'le-bâra gül

G255/4 Edüp gül-şen pür gül bûselerle cism-i 'uryânın / Şafâ kesb etdüm ol şühûñ **nihâl**-i ergavânından

G369/1 Oldı eşküm gül-şen-ârâ-yı heves cûlar gibi / Akdı göñlüm bir **nihâl**-i 'işveye şular gibi

G369/4 Bir **nihâl**-i âhdur kıddün hevâsıyla göñül / Şahn-ı gül-şende hîrâmân serv-i dil-cûlar gibi

G381/7 Bihişt-ârâ-yı tab'-ı Nâ'îlî / Gelince cîlve-i nâza **nihâli**

Ş1/7 Sen **nihâl**-i cefâya mâ'il olan / Gözi yaşıyla pây-der-gil olan

Ş2/2 Sidre hem-sâye-i **nihâlûñdür** / Şalın ey naḥl-i bâğ-ı 'işve

nihân [27] gizli, saklı, örtülü; bulunmayan, görünmeyen. <KT, Cûdî, OTAL,

Kanar/1>

- K12/27 Rûz-ı rûşen ola mihr ile dil-i şebde **nihân** / Şu' le-i encüm-i iqbâli olursa cevval
 K25/43 Ketm etme şu'ûruñ felegüñ râzına bizden / Zîrâ bilirüz vâkıf-ı esrâr-ı **nihânsın**
 K25/55 Dür olma şaķın bencileyin hâk-i derinden / Vird eyle du'âsın demesünler ki **nihânsın**
 K27/17 Genc-i Bâd-âver-i Pervîzi unutturduñ sen / Hâtır-ı Hüsre ve ey genc-i **nihân** hoş geldüñ
 M2/III/9 Fehm eyle kazâ vü kadrün sırr-ı **nihânın** / Endîşe-i kurbânî-i cân u dil ü ser kııl
 M5/IV/3 Şad gamze **nihân** iken rakîbe / Dâmân-ı teğâfülüñde her bâr
 M6/I/2 Zerrelerdür mümkünât olmuş vücûduñ mihr-i şân / Şûret ü ma' nide peydâ vü **nihânsın** bî-gümân
 M6/I/3 Cilve-gersün vahdet-i zâtuñla peydâ vü **nihân** / Kimse bilmez zâhir ü bâtında zâtuñ bî-nişân
 M8/III/1 **Nihândur** bûy-ı fitne târ-ı ' anber-fâm-ı zülfüñde
 G97/3 Havf-ı tûğ-ı gamze mâni' dür recâ-yı vuşlata / Ol tılısm-ı fitnenüñ genc-i **nihânın** kim bilür
 G135/1 Mâruz ki ' aşâ-yı kefi Mûsâda **nihânuz** / Mâr anlama mûruz ki teh-i pâda **nihânuz**
 G135/2 Görmez bizi âyîñde ger ' aksi de olsaķ / Pîş-i nazar-ı ' aķl-ı hüd-ârâda **nihânuz**
 G135/3 Güñcâyişümüz dîde-i Mecnûnadur ancaķ / Nîreng-i cemâlüz ruķ-ı Leylâda **nihânuz**
 G135/4 Elmâs ise de kâr-ger olmaz bize merhem / Ol dağ-ı cünûnuz ki süveydâda **nihânuz**
 G135/5 Mûsâ göremez Tûr-ı şecerde bizi bi'l-lâh / Biz şu' le-i sîmâ-yı tecellâda **nihânuz**
 G135/6 Derdüz ki devâ şîfte-i şîhhatümüzdür / ' Işķuz ki nihân-hâne-i sevdâda **nihânuz**
 G135/7 Destüñde dağal mühreyüz ey çarķ-ı müşâ' biz / Her laķzâda biñ çeşm-i temâşâda **nihânuz**
 G135/8 Biz Nâ ' iliyâ sözde fûsûn-kâr-ı hayâlüz / Elfâzda peydâ dil-i ma' nâda **nihânuz**
 G168/2 Lubb-ı ma' nî maķz-ı hikmet mağz-ı esrâr-ı **nihân** / Bü'l- ' aceb mecmû' a-i kem-yâbdur endîşemüz
 G300/1 Dehen-i teng degil noķta-i cân ancaķ bu / Merkez-i dâ ' ire-i nûn-ı **nihân** ancaķ bu
 G370/1 Reng hürşîd-i şikestüñ gül-i hüd-rüy gibi / Nâz gül-ğonce-i hüsñüñle **nihân** bûy gibi

nihân etmek [1] gizlemek. <Kanar/2>

- G190/2 Ka'r-ı deryâ degil eylerdi yerin taķt-ı şerâ / Gevherin bulsa **nihân etmege** bir çâre şadef

nihânî [1] gizlice, saklıca. <Kanar/1>

- G123/2 Teklîf mi var şöķbete her gece **nihânî** / Kâşâne-i dil hâne-i bî-minnet-i gamdur

nihân olmak [2] gizlenmek; görünmez olmak, kaybolmak. <Kanar/2, ÖTS>

- K7/22 Bu lücce-gehde **olur** şarşar-ı havâdişden / Hürûş-ı mevc-i belâ geh **nihân** u gâh bedîd

- M1/IV/4 Ol deñlü sür' at eyledi cemmâze-i eccl / Kim lemhatü'l-başarda **nihân oldu** maķfilüñ

nihân tutmak [1] gizlemek, saklamak. <Kanar/2>

- G130/3 Derdini gamzeden **nihân tutmağa** çâre var mıdur / Âteş-i germ-i ıztırâb havşala-sûz-ı râzdur

nihân-hâne [3] mahzen, mağara; halvethane. <Burhân-ı Kâtî', Kanar/1>

- K25/38 Taḅ' uñ ki **nihân-hâne**-i pür-naķş u hikemdür / Erjeng ile Mânîye daķi şerm-resânsın

- K27/13 Tengdür raķşuñla dehlîz-i **nihân-hâne**-i dil / Verme zaķmet bize ey bâr-ı girân hoş geldüñ

G135/6 Derdüz ki devâ şifte-i şihhatümüzdür / 'İşkuz ki **nihân-hâne**-i sevdâda nihânuz

nihâyet [6]

1. son, bitim, uç (bkz. encâm, gâyet). <KT, LN, ZL>

K8/34 **Nihâyet** olmayıcağ vaşf-ı şâha Nâ'iliyâ / Olur kabûle muğârîn kelâmuñ icâzı

K24/36 Başla du'â-yı devlet-i maḥdûma kim du'â / Nazmuñ **nihâyetinde** ehem-i umûr olur

G88/5 Gird-i lebinde zâhir olan nev-demîde ḥaṭṭ / Nûşuñ **nihâyetinde** olan nîşi gösterür

nihâyet bulmak [1] sona ermek, bitmek, tükenmek. <KT, Kanar/2, ÖTS>

Ş12/8 **Bulur** bir gün **nihâyet** menzil-i ḡam / Şağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

nihâyete ermek [1] bitmek, sonuna varmak, sonuçlanmak. <YTL, ÖTS>

K10/37 **Erdi** tamâm nazm-ı selîsüñ **nihâyete** / Mîzâb-ı ḥâmeden açup âb-ı revân gibi

2. son derece). <KT>

M1/V/3 Ḥayfâ ki oldı şoḥbet-i nâ-cins rehzenüñ / Ma'rûf idüñ **nihâyet**-i ḥüsn-i vifâk ile

nîk [] iyi, hoş. <KT, Cûdî>

nîk ü bed [1] iyi kötü. <OTAL>

G218/2 'Âlem ne olduḡın hele bildüñ mi **nîk ü bed** / Fehm eyledüñ mi zîşt ü ḥubın ne añladuñ

niḳâb [8] yüz örtüsü, peçe, yaşmak; [tas.] sevgilinin kendi iradesiyle âşığı ile

arasına koyduḡu engel. <KT, Cûdî, TASAVVUF TERİMLERİ>

K17/66 Eylese 'arz-ı liḳâ zîr-i **niḳâb**-ı ḥaṭdan / Leylî-i nazmum eder 'aḳlı giriftâr-ı cünûn

G43/1 Ḡam şanma dil-i şâfda maḥbûs degildür / Âyîne **niḳâb**-ı ruḥ-ı ma'kûs degildür

G323/6 Et Nâ'iliyâ kârını âh-ı dile ta'lik / Dâmân-ı **niḳâb**-ı ruḥ-ı cânâna toḳunma

G375/5 Feyz-i nesîm-i âh ile efsûs Nâ'ilî / Ref'-i **niḳâb**-ı çehre-i ḥâhiş görölmedi

Kt9/2 Zülfüñ **niḳâbı** rûyuña hırz-ı amân olup / Çeşm-i raḳîb ey büt-i ṭannâz degmesün

[tas.] âşık ve maşûk arasındaki hicap. <Seccadî/2>

G111/4 **Niḳâb**-ı nâzdan gâhî gören kim olmasun nâ-çar / Tecellâ-yı ruḥuñ 'uşşâḳ-ı dâmen-çîdeden mestür

niḳâbı çehreden atmak [1] yüzünü göstermek, yüzünü açmak.

G185/5 **Atmış niḳâbı çehreden** ol şûḥ Nâ'ilî / Naḳd-i cemâli kîse-i iḥrâza şıḡmamış

niḳâbı çehreden götürmek [1] yüzünü göstermek, yüzünü açmak.

Ş2/7 **Götürüp çehreden niḳâbı** yine / Eyle şermende âfitâbı yine

niḳâb-ârâ [1] yüzündeki örtüye güzellik veren.

G111/3 Yeter kılduñ cemâlün ey **niḳâb-ârâ**-yı istîḡnâ / Nigâh-ı ibtilâ-yı 'âşık-ı şürîdeden mestür

niḳâb-dâr [1] örtülü, kapalı. <Ânenderâc>

K2/39 Verâ-yı perde-i nûruñda mihr-i rustâ-ḥîz / Ḥacâlet-i 'alemünle **niḳâb-dâr** kalur

niḳâşte [1] yazılmış, yazılı. <LN>

K8/29 Edüp **nikāšte** ‘arşa bu gūne elķābuñ / Tecāvüz etdi ķalem ĥadd-i siĥr ü i‘cāzı

nikāṭ [2] noktalar, nokta’nın çoğulu. <Cûdî, OTAL>

G85/5 Mübhem nücümü gibi sipihrūñ de Nā’ilī / Vefķ-ı keremde tarĥ-ı **nikāṭı** ne gūnedür

G328/2 Muĥtefī nüṣṣa-i ĥüsnūñde mezāyā-yı füsün / Mūnderic nokṭa-i ĥālūñde **nikāṭ**-ı fitne

nikāt [1] herkesin anlayamadığı ince manâlar, nükte’nin çoğulu (bkz. nükte). <KT, LN, OTAL>

K23/19 Naẓar ol cāmī‘-i ‘ilm ü kemālātuñ eder tafzīl / **Nikāt**-ı naĥvde taĥrīrini ibn-i Ĥiṣām üzre

nikbet [] bkz. nekbet.

Nîl [1] Mısır’dan geçen ve Akdeniz’e dökülen büyük nehir. Mısır, Türklerin idarsinde iken Nîl’in taşkınlık derecesini gösteren bir hesap geliştirildiği ve buna “ümmü’l-ķıyās”, “miķyās-ı Nîl” denildiği, dereceleri gösteren kertiklerin de “parmak hesabı” olarak isimlendirildiği Mazmunlar ve İzahı’nda kayıtlıdır. Aşağıdaki tanıkta Mısır, benân, mikyâs, Nîl sözcükleri ile, bu ölçümün anlatıldığı görülmektedir. <OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 361>

K25/23 Cāyuñ ki olur ṭavķ-ı benân mıṣr-ı hūnerde / Miķyās-ı ķeh-i **Nîl**-i serī‘ ü’l-cereyānsın

nîl [1] çivit; (Mısır’daki çivit renkli Nîl nehrinden hareketle) nehir, akarsu; bereketi bol ırmak. <KT>

K7/27 Medār-ı **nîl**-i sa‘ādâtıdur bu menzilde / Dilīr-i ma‘reke-i Kerbelā Ĥüseyn-i ṣehīd

nîl-gūn [5] çivit renginde, mavi, lâcivert. <KT, Cûdî>

G1/5 Bu lu‘bed-gāhda ey Nā’ilī bilmekdedür ĥikmet / Ne zīr-i ĥırķadandur heft ṭās-ı **nîl-gūn** peydā

G28/5 Dūd-ı dil ü eṣķ-i Nā’ilīdür / Bu ṭārem-i **nîl-gūna** bā‘ış

G182/1 Bu ṭāķ-ı **nîl-gūn** kim ĥıṣn-ı nüh-bārūya bağlanmıṣ / Degüldür cāy-ı āsāyiṣ esāsı şuya bağlanmıṣ

G334/4 Nūrdan sāyeyi ‘āṣıķ nice fark etmek olur / **Nîl-gūn** fūṭada endāmına etdükçe nigāĥ

Aşağıdaki tanıkta “nîl-gūn” ile “mâtem yeri” ifadelerinin birlikteliği hakkında Onay’ın (2000. 320) tespitine yer vermek uygun olacaktır. “Bazı zaman ve mekânlarda siyah, mavi, beyaz kumaşlardan matem elbisesi giyildiğini tarihten ve tarihin mebalarından olan şiirlerimizin müfадından anlıyoruz... Türklerin vaktiyle Asya’da gök renkte de matem elbisesi giydikleri anlaşılıyor.” <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 320> Aşağıdaki tanıktan hareketle, mavi çadırın da matem simgesi olduğu anlaşılmaktadır.

G92/3 **Nîl-gūn** ķāder-i eflāk ki mâtem yeridür / Cāhilūñ ķeṣmine bir ģarķa-i ķāṣī görünür

nîl-gūn-kāṣī [1] mavi çini süsleme. Kāṣī; İran ve Horasan’da kullanılan bir nevi süslemeye denir. <Dihhudâ> Tanıkta feleğe nispetle kullanılmıştır.

K35/2 Zihî kaçır-ı şafağ-gün sayebân kim gösterür dâ'im / Revâk-ı âsumânı **nîl-gün-kâşî**-i dîvârı

nîm [25] yarım, yarı, buçuk. <KT, OTAL>

M5/III/10 Ey şaḥne-i kişver-i teğâfûl / Maḥmûruña **nîm** cur'a besdür

G58/3 Ol sâlik-i 'ışkız ki kefi pây-ı taḥmammûl / Pür-âbile-i **nîm** reh-i menzilümüzdür

G74/4 Oldukça **nîm** nâz-ı tebessüm taraf taraf / Gül-gönce-i dehânuñ içün güft-gü kıpar

G130/4 Tayy-ı mekân-ı 'ışk eden sâlike **nîm** zâd-ı reh / Nâle-i sîne-süzdür girye-i cân-güdâzdur

G159/2 Söyletmez oldu âh-ı gelü-gîr-i ğam bizi / Maḥrûm-ı **nîm** nâle-i dil-h'âh-ı ḥasretüz

G189/2 Enîs-i ḥâtır-ı Maḥmûd olaydı şuğl-ı ğamuñ / Ederdi **nîm** girişmeñ Ayâzdan fâriğ

G224/3 Şerm ü hayâ tekâveri Hızr u Mesîḥ olur / İzhâr-ı **nîm** feyz-i şeker-ḥande eyleseñ

G302/3 Dû **nîm** sâz-ı zebân-ı hayâl olursa n'ola / Ciger-şikâf-ı kazâ ḥancer-i nighedür bu

G355/1 H'âb-ı teğâfûl çeşmüñi hem **nîm** niyâz eyler yine / Hem dilleri dem-beste-i efsûn-ı nâz eyler yine

nîm cûş [1] yarım arpa ağırlığında bir ölçü. <Burhân-ı Kâtî>

G380/1 Ḥum-ı 'ışkuñ şarâb-ı **nîm cûş** / Yaḥar evvel kadeḥde 'aql u hûş

nîm ḥ'âb [2] yarı uykulu, mahmur. <OTAL, Kanar/1>

G8/1 Şarâb-ı nâb getürdükçe **nîm ḥ'âb** saña / Tutar elinde kadeḥ mâh u âfitâb saña

G9/1 Cihânı etmege bir laḥzada ḥarâb saña / Yeter ol nergis-i maḥmûr-ı **nîm ḥ'âb** saña

nîm kadeḥ [2] yarım kadeh, yarım kadeh dolusu.

M5/I/9 Bir **nîm** kadeḥde cânı eyler / Maḥv-ı leme'ât-ı şu'le-i râz

G120/2 Süzülüp **nîm** kadeḥ bâde ile meclisde / Yoksa mestâne gözüñ kaçd-ı teğâfûl mi eder

nîm lokma [1] yarım lokma.

K8/21 Şeh-i esed-menişâ ola şîr-şavletinüñ / Ser-i hezâr 'adû **nîm lokma**-i âzı

nîm mest [2] sarhoşça, biraz sarhoş. <OTAL>

G37/3 İçse kanın kâse kâse her nefes biñ 'âşıkuñ / Ğamze-i ḥün ḥ'ârı ancak **nîm mest**-i nâz olur

G192/5 Yine ey Nâ'ilî şâd-âbî-i berk-ı nighedendür / O çeşm-i **nîm mestüñ** ḥancer-i âzârı tîz olmak

nîm nefes [1] yarım nefeslik (esrar). Aşağıdaki tanıkta geçen “ğam” sözcüğünün de “esrâr” anlamında kullanıldığını ilâve edelim (bkz. ğam). Ayrıca esrara “nefes” de denir.

<AFYON VE ESRAR, s. 31>

G172/4 Bir **nîm nefes** tâb-ı ğamuñ câm-ı şabûra / Etdürdi şigîbâyî-i Eyyübî ferâmûş

nîm nigâh [5] yarı bakış, göz ucuyla bakış. <OTAL, Kanar/1>

K6/11 Hezâr 'âşık-ı âvâresin o şeh gâhî / Göreydi **nîm nigâh**-ı kabûle erzânî

M5/IV/4 'Uşşâk içün ola ḥüsnüñe ḥayf / Bir **nîm nigâh**-ı merḥamet bâr

G152/2 Gördükçe yarı kim kaçır âh etmeden eger / Şâyeste olsa **nîm nigâha** enînümüz

G228/2 Kaṭ' -ı nigh-i ḥasret edüp bâğda gülden / Ruḥsârûña bir **nîm nigâh** eyledi bülbül

G379/3 Ruḥsârûña bu keşret-i nezzârede bilmem / Bir **nîm nigâh**-ı hevese ruḥşat olur mı

nīm sāl [1] yarı yıllık. Az zaman ifade eder.

G315/5 Qo meyli bir iki günlük şafaya virme vücūd / Esīr-i devlet-i deh rüz u **nīm sāl** olma

nīm şeb [1] gece yarısı. <Kantar/1>

G336/1 Tā be-key ey mest-i ğaflet h̄'āb gelsün çeşmüne / **Nīm** şeb nālîşler et h̄un-āb gelsün çeşmüne

ni' met [13]

1. iyilik, ihsan, bahşış, lütuf. <KT, OTAL>

K7/61 Vüfur-ı 'atıfetün etsün ol güneş-kāruñ / Ğarīķ-i **ni' met**-i ğufrānuñ olduĝın te'yīd

K18/33 Ğarīķ-i **ni' met** ü nāz olmuş ol aḥessā kim / Mu'āşeretleri maḥsūd-ı şeyḥ ü şāb olmuş

K22/27 Olmasa ḥaḳķ-ı **ni' met** ü luṭfuñ Ḥudā bilür / Bī-zār idüm müzāheret-i pīr ü pūrdan

K30/7 Seni irsāl edeyüm bir yere kim şāḥibinūñ / Eşer-i **ni' metidür** maĝz-ı 'izāmumda benüm

K32/4 Be-ḥaḳķ-ı h̄'ān-ı gedāyī-i **ni' met** ü cūduñ / Yanumda mā'ide-i feyz-i şubḥ-ġāḥidür

G165/2 Ābdāl-i ser be-ceyb-i ferāĝuz ki 'ālemūñ / Ḥayrān-ı nāz u **ni' met**-i pā-der-riķābıyuz

2. Allah'ın baĝışladığı yiyecek ve içecekler, bilhassa ekmek. <KT>

K8/7 Zihī ḥarīm-i muḳaddes ki olmada ervāḥ / O h̄'ān-ı mekrümetün ğarķ-ı **ni' met** ü nāzı

K14/50 Ol h̄'āce-i mün'īm ki smāṭındaki **ni' met** / Bī-dā'ıye endülhte-i zād-ı fuḳarādur

K21/12 Veliyy-i **ni' met**-i 'ālem ki bī-dirīĝāne / Nevāl-i mekrümeti ḥalķa h̄'ān-ı yaĝmādur

K22/14 Sensin veliyy-i **ni' met**-i 'ālem ki luṭfuñ / Yoķ görmedük cihānda ināş u zükūrdan

K32/6 Benüm o ḥırķa be-düş-ı fenā ki destümde / Bir iki pāre-i nān **ni' met**-i ilāḥidür

3. refah, rahat, iyi yaşayış. <Cûdî, LN>

G102/4 Ğinā-yı kalb kadar **ni' met** olmaz ehl-i dile / Bu teyenün fuḳarāsı simāt bilmezler

G146/3 Dil tıflı ğarķ-ı **ni' met**-i nāz-ı cünün iken / Pes-mānde h̄'ār-ı rātibe-i hūş eder miyüz

nīrān [1] cehennem. <Cûdî, OTAL>

K6/9 O neyyir-i seḫer-eḫrüz-ı rusta-ḥīz-i sitem / Ki düşse bādiye-i ḥaşre tāb-ı **nīrām**

nīreng [4] sihir, tılsım, efsun; hile. <KT, Ānenderāc>

G129/5 Cilve-ĝāḥın maḫşer-i **nīreng** edüp ey Nā'ilī / Fitne vü āşūba ol ḳāmet temāşā gösterür

G135/3 Güncāyışümüz dīde-i Mecnūnadur ancak / **Nīreng**-i cemālüz ruḥ-ı Leylāda nihānuz

G291/3 'Aḳl-ı Mecnūmı çeküp dest-i ḳazā zencīre / Şiken-i ṭurra-i Leylāda ḳomış **nīrengin**

G315/9 Ser-ā-ser olsa sözüñ lubb-ı lāyihāt-ı ḫikem / Şaḳın müşā'biz-i **nīreng**-i ḳīl ü ḳāl olma

nīrū [1] zor, kuvvet, kudret, güç. <KT, Cûdî, OTAL>

G11/1 Ey tāb-ı ḫüsün āfet-i **nīrū**-yī āfitāb / Ḥaclet-pezīr-i reng-i ruḥuñ rüy-ı āfitāb

nişāb [8]

1. kıvam, istenilen derece, kararında olma. <KT, Cûdî>

K1/2 Şükr-i **nişāb**-ı na't ile dād-ı şuḫenverī / Nev-ṭuṭī zebānumı şekker-nevāl eder

K1/38 Yoķdur anuñ **nişāb**-ı ĝinādan naşībi kim / Faḳr u fenā mu'āmelesinden nekāl eder

K7/21 Bulur **nişāb**-ı tesāwī bu bāğda gül ü hār / Olur bu memlihada hem-‘ayār pāk ü pelīd

2. sermaye, mal, mal ve şöhet; zekât vermeyi gerektirecek miktarda mal. <OTAL, Ahterî, Seccadî/1>

K2/46 **Nişāb**-ı na‘tuñ ile Nā’ilīnūñ oldur ümmīd / Ki cürmi mağfīret-i Hālīka medār qalır

K4/29 Edeli güm **nişāb**-ı midhātini / Dest-i deryūze-i ‘aṭā-yı dilem

K14/54 Taḥṣīl-i **nişāb**-ı ser ü sāmān ile ammā / Her birine baksañ yine hāk-i kefi pādūr

G326/3 Biz ṭālib-i **nişāb**-ı fenāyuz cihān-ı dīl / Ğayre ḥarābe-zār ise gencīnedür bize

3. hisse, nasip. <OTAL>

K23/6 Süzülmiş bāde ḥāṭırlar güşāde meclis āmade / **Nişāb**-ı ‘ıyş ü ‘ışretten aḥibbā iğtinām üzre

nişāb-endüz [1] hissesini almış, nasiplenmiş.

G386/8 Ola rūḥ-ı Nizāmü’l-mülk ü İskender cenābından / Nasaḫ-āmūz-ı destūrī **nişāb-endüz**-ı sulṭānī

nīsān [4] Rumî takvimin marttan itibaren ikinci şemsî ayı, nisan ayı. Bulutu, cömertliği, yağmuru, bulutu, bereketi ve baharın müjdecisi olarak ele alınır. Nisan ayında yağın yağmurun (eski Rûmî yıla göre nisanın on sekizi Milâdî takvime göre mayısın ilk gününe karşılık gelmektedir) denizde sadefin karnına girerse inci, yılanın ağzına düşerse zehir vücuda getirirmiş. <KT, ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s.354>

K16/2 Feyzi **nīsān**-ı ‘aṭāyā-yı ilāhiden olup / Perveriş-yāfte-i nüh-şādef-i çarḫ-ı berīn

G190/6 Ebr-i **nīsān**-ı ‘aṭā ḥazret-i Şeyḫü’l-islām / Ki tutar gevherini nuṭḫına ṣāra şādef

G226/4 Düşsek dehen-i mārā şādefden bile geçdük / Tek ḫatre-i **nīsān** gibi ‘ummāma dökülsek

nīsānī [1] nisan ayına ait. Bolluk ve bereket timsali olarak “ebr-i nīsānī” terkinde kullanılmıştır (bkz. ebr).

K6/39 Yağardı ḫatre-i bārān gibi zemīne güher / Olurdı ḫāmil-i erzāk ebr-i **nīsānī**

nişār [10]

1. saçma, serpme, dağıtma. <KT, Cûdî>

K3/35 O yolda māla kim eyler nazar ki ḥāsirdür / **Nişār**-ı naḫd-i ḫayāt etmeyen ḥisābında

K18/26 Dem-i **nişār**-ı kefi himmetünde yeksāndur / Yā rīze seng-i siyeh ya dūr-i ḫoşāb olmış

K20/17 Reşg-i **nişār**-ı keff-i keremüñdür eyleyen / Raḫḫāş-ı bezmüñ olmağa Nāhīdī müşterī

G104/1 **Nişār**-ı naḫd-i niyāz etmege şitābum var / Benüm ol āfet ile başka bir ḥisābum var

G234/4 ‘Aksin düşürdün āba nezāketle ḫāddinūñ / Ṭırmaz sirīşk-i dīde **nişārındasın** gönül

G283/3 ‘İşkuña rindān için meclisde geh mey geh ‘arāk / Bezme sāḫīler **nişār**-ı dürr ü yāḫūt eylesün

G337/3 Kisve-i ṭūṭide olmazdı melā’ik cān **nişār** / Lebleri güftāra geldükçe şeker-rīz olmasa

G386/7 Pür olsun dāmen-i ḫāḫiş kefi deryā nevalinden / **Nişār** olsun nice gencīne-i meknūz-ı sulṭānī

2. düğünde veya bir alayda saçılan akçe, saç. <KT, OTAL>

nişār etmek [2]

1. saçmak, serpmek. <ÖTS>

K28/33 Sâhil-nişîn-i kûlzüm-i luţfuñ **nişār eder** / Pür olsa ceyb ü dāmeni dürr-i şemîn ile

2. geline akçe saçmak, saçı saçmak.

K7/43 ‘Arūs-ı mâtemine dîdeden **nişār edelüm** / Dizüp şabâçe-i yâkûta la‘l ü mürvârid

nisbet [7] iki şeyin birbirine göre hâl ve miktarı, mukayese, oran. Bir şeyi

değeriyle karşılaştırmaya aracı olur. <KT, Cûdî, TS>

K10/6 Bir hâddedür leţâfeti ki nâ-revâcdur / Cennet kuhen-bahârına **nisbet** hâzân gibi

K13/29 Şermendedür ol dâd-gerûñ rûh-ı ‘Alî Şîr / İqbâline **nisbet** kerem-i Bâýkarâdan

K20/6 Bu ihtîşâm u devlete **nisbet** cenâbuña / Dün-pâyedür maķâm-ı mühin-şadr-ı defterî

K24/25 Cennât-ı ‘aden bunca mu‘allâ kuşur ile / Ol bezm-i hâşa **nisbet** ile bî-kuşur olur

M10/L/8 Şad-nîme olsa za‘fuma **nisbet** hilâl-i çarh / Her biri bir zebân ile takrîre yok mecâl

G195/3 Âmed-şud-ı gamzeñle harîm-i dile **nisbet** / Şeh-râh-ı belâ câdde-i bî-ḥaţer ancak

nisbet mi olur [1] mukayese edilemez, kıyaslanamaz. Tanıkta, biri diğerinden daha üstün tutulan iki kıyas unsuru hakkında kullanılmıştır.

R4/1 Hikmet ki ḥilâf-ı meşreb-i her-dündür / **Nisbet mi olur** sipihre kim vâj-gündür

nisyân [2] unutma, unutuş (bkz. ferâmüş). <KT, LN>

K9/26 Biri de Nâ’ilî bî-kes ü tenhâdur kim / Baht reh-güm-şude-i zulmet-i **nisyân** etmiş

G99/4 Göñül firâķ-ı ḥadengüñle tāk-ı **nisyânda** / Kebâde-i gamuñ olmuş şikeste şikeste yatur

nîş [3]

1. arı ve akrep gibi böceklerin soktukları iğne, diken. <KT>

G284/5 **Nîş**-i zehr-âlûd-ı peykân-ı kazâdur müdde‘î / Nâ’ilîñ zaḥm-ı şemşîr-i zebânından şaķın

Sözcük, “iğneli söz” anlamına da gelmektedir. <Kantar/1> Aşağıdaki tanıkta sevgilinin dudağı söz konu edildiğine göre bu anlamı da göz önünde tutmak gerekir.

G88/5 Gird-i lebinde zâhir olan nev-demîde ḥaţṭ / Nüşuñ nihâyetinde olan **nîş** gösterür

2. zehir, ağı. <Cûdî, LN>

Aşağıdaki tanıklara “nüş (bal)” ile “nîş (zehir)” sözcükleri ile rahatlık ve rahatsızlık arasındaki tezat ifade edilmiştir (bkz. nüş).

G322/6 ‘Âlem-i kevn ü fesâduñ bulunur Nâ’iliyâ / Gâh **nîşinde** keder geh şafâ nüşında

nişân [4] eser, alâmet, işaret. <KT, Cûdî, LN, Kantar/1>

K27/21 Nereye varduñ ise maşlahatuñ gördi ricâl / Eyledüñ düşmeni bî-nâm u **nişân** hoş geldüñ

K34/4 Târumâr eylerdi bezm-i ‘ışkdan bulsa **nişân** / Destine girse şikest eylerdi câm-ı vahdeti

G33/3 Olur şabâ reh-i pür-piç ü tâb-ı hayretde / **Nişân**-ı ‘âşık-ı güm-kerde râhdan nevmîd

G206/3 Şayyād-ı cān-şikār idi biñ dām ile haṭuñ / Nā-būd iken kemīn-i ‘ademde **nişān**-ı merg

nişāne [1] iz, belirti, eser, alâmet. <KT, OTAL>

M1/III/7 Bir dürr-i bî-behâ-yı müşārü’l-benan idüñ / Şimdi **nişāne** kabrüne bir seng-pâredür

nişest [1] çökelme, durulma. <Kanar/1>

G24/3 Cān virür yanmağa dil ne’eylesün ammā güzelüm / Bulamaz düzaḥ-ı hecründe de bir cāy-ı **nişest**

nişīb [5] iniş, yukarıdan aşağı inen yol. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K3/51 Zihî Burāk ki mihr oldı zıll-ı arza şebîh / **Nişīb**-i na‘l-i süm-i pür-fürûḡ u tâbında

G151/5 Ferhād u Qaysa Nā’iliyā peyrev olmadı / Yoḡ meslek-i rızāda firāz u **nişībümüz**

nişīb ü firāz [3] iniş ve yokuş. <KT>

G57/2 Verir tevekkül ü teslîme eşk ü âh ḥalel / Reh-i edebde **nişīb ü firāza** bakmazlar

G59/5 Gāh olsa kūh kūh ḡamuñ Nā’ilî gönül / Duşvārî-i **nişīb ü firāzından** incinür

G211/2 Hışā ki sür‘atüne hergiz olmadı mâni‘ / Egerçi rāh-ı **nişīb ü firāzdan** geldün

nişîn [] oturan, oturmuş. <KT>

nişînān [1] oturanlar, sâkinler. Tanıkta sözcük, “cāsūs-ı serā-perde-nişînān-ı kazā” şeklinde terkip oluşturmaldır. Bu şekliye terkip, “kaza otağında oturanların casusu” anlamını kazanır.

G279/2 ‘Ayyār-ı nigāhuñ gibi âheste-rev olsañ / Cāsūs-ı serā-perde **nişînān**-ı kazāsın

nişter [1] neşter, kan almaya, çıban yarmaya yarayan cerrah bıçağı. <KT, OTAL>

G103/4 Çāk-rek-i cān iken yeri **nişter**-i tegāfûlün / Dilde anuñla kâviş-i zaḥm-ı nezāre bir midür

nitekim, niteki [13]

1. gerçekten, nasıl ki, hakikaten, gibi, benzeri, nasıl ki. Doğrulama için eklenen, kanıt olarak öne sürülen cümleyi önceki cümleye bağlar. <TS, ÖTS, YTS>

K4/46 **Nitekim** cılve-gāh-ı vaşfuñda / Rāyiz-i ḥmk-ı bād-pāy-ı dilem

K8/36 **Niteki** sehl ola mülk-i ḡayāt-ı düşmeninün / Hışār-ı burc-ı bedenden ṭarîḡ-i ifrāzı

K13/47 Taḡdīm ede ‘ârif **nitekim** emn-i beḡâyı / Şûr u şaḡab-ı devlet-i nāçiz-i fenâdan

K14/90 Mesned-geh-i iclālün ola **niteki** ‘âlem / Biñ sūr-ı şafā mevḡi‘i bir köhne serâdur

K17/39 Çıkmaz ṭaşra felek dā’ire-i ḡükmünden / Merkezinden **nitekim** ayrılmaz noḡṭa-i nün

K21/31 **Niteki** ḡā’il ola zaḥm-ı çeşm-i a‘dāya / Kerem ki merhem-i dāḡ-ı dil-i aḡhibbâdur

K27/36 Bu ḡazānuñ **nitekim** âmed ü reftinde demek / Ehline sūd ola nā-chle ziyān hoş geldün

K30/35 **Nitekim** ola du‘ā ḡayr ile zikre bādî / Āḡır-ı naẓm-ı pesendide-nizāmumda benüm

K33/21 Her günün ola mübârek **nitekim** şābitdür / Nuṭṭ-ı peygamber ile meymenet-i sebt ü ḡamīs

K32/11 **Niteki** râḡıb olup şî‘re şadr-ı a‘zamlar / Hemîşe ehl-i dil ü dānişün penâhıdur

K34/28 **Nitekim** ḡāhî gelüp inşāfa devr-i rüzḡār / Bir yere cem‘ ede yārān-ı perîşān-soḡbeti

2. gibi, misilli. <ÖTS>

K17/34 Keremünle añılır silsile-i Osmânî / **Nitekim** Ca' fer ü Yahyâ ile 'ahd-i Hârûn

K24/39 Teşrîf-i câhı fahr ede zâtıyla **nitekim** / Düş-ı şehirde kâkum u şebde semür olur

niyâ [1] babanın babası, büyükbaba, dede, ced. <Burhân-ı Kâtı', LN>

K20/5 Nâm-âver-i **niyâ** vü pedersin bu 'arşada / Olsañ güşâde-ğ'ân-ı kerem yok mıdır yeri

niyâm [3] kılıç kını, kın. <LN, ÖTS>

K23/50 'Aceb cellâd-ı çapük-destdür kim kırsa dünyâyı / Düşürmez sâye-i şemşirini ğamzeñ **niyâm** üzre

G356/2 'Aceb cellâd-ı çapük-destdür kim kırsa dünyâyı / Düşürmez sâye-i şemşirini ğamzeñ **niyâm** üzre

Tanıkta sözcüğün "tîğ niyâmumda" şeklinde terkip olmaması daha makûldür.

K30/13 Etmesün kayd-ı dile silsile-i ğod-râyî / Âh besdür yok ise tîğ-i **niyâmumda** benüm

niyâz [32]

1. yalvarma, rica, istirham; büyüklerden birinin huzurunda edeple bulunmak|| bazı tarikat dervişlerinin tarikat yolunda kendisinden üstün birine kendini teslim etmesi; derviş armağanı; hediye, ihsan, sadaka (Pakalın, 1983. 701). <KT, OTDTS>

K4/38 Merhabâ cilde-ğâh-ı nâz u **niyâz** / Ki ğarîminde çehre-sây-ı dilem

M5/II/7 Ey nokta-i ğâl-i 'ârızında / Maзмün-ı **niyâz** u nâz mektûb

G4/3 Etdürür şervet-i sermâye-i ğayret bilürin / Telef-i nağd-i **niyâz** etmede imsâk baña

G22/2 Ħaĥkâ ki nuĥl-ı meclis-i nâz u **niyâzdur** / Sâkiye ğamze 'âşıkâ bîm-i nigâh-ı mest

G46/2 O şâh-ı ĥüsn ile ceys-i **niyâz** fevc-â-fevc / Pes-i tekâver-i nâzında sũ-be-sũ biledür

G57/1 O çârsũda ki nağd-i **niyâza** baĥmazlar / Metâ'-ı kâle-fürüşân-ı nâza baĥmazlar

G59/1 'Âşıklaıuñ hemişe **niyâzuñdan** incinür / Ol nâzenin-i 'işve ki nâzından incinür

G65/5 Gör secde-i **niyâzı** sen baña ĥüblarda / Şâyeste-i peretiş bir âfitâb göster

G72/3 Feyz-i nâzar **niyâzı** eder dil-pesend-i nâz / Te'sîr-i 'ışık şu' leyi pervâne reşg eder

G101/3 Ne olur nâz ĥadar çeşmũne mũnis ne **niyâz** / Cüst-cũya seni ğönlümce dil âvâre bulur

G104/1 Nişâr-ı nağd-i **niyâz** etmege şitâbum var / Benüm ol âfet ile başka bir ĥisâbum var

G107/4 Metâ'-ı 'ışık hem-cins-i ĥumâş-ı ĥüsnî ğarrâdur / **Niyâz** u nâz hem-seng-i terâzũ-yı ĥaĥıĥatdır

G130/1 Tâ ki çeşm-i pũr-füsũn mest-i şarâb-ı nâzdur / Vâyesi mübtelâlaıuñ serzeniş-i **niyâzdur**

G189/1 Ğurũr-ı ĥüsn edeli yâri nâzdan fâriğ / Sũkũn-ı 'ışık ile oldum **niyâzdan** fâriğ

G193/5 Ne söyleşũn ğörũp ol şũĥı Nâ'ili 'uşşâĥ / Deger mi âhdan el ruĥşat-ı **niyâz** olıcak

G198/2 Kevkeb-i mihr-i cihân-tâb-ı cemâlũñ şeb ü rũz / Düşürür ĥâk-i **niyâza** yüzini mihr ü meĥũñ

G207/1 Rũy-ı dil ğösterũp âşâr-ı **niyâza** nighũñ / Duydı âşũftelũğũm başladı nâza nighũñ

G223/4 Nessâc-ı târ u pũd-ı **niyâza** o bũt gibi / Nağş-ı bedî'-i kâr-geh-i âb u ğil gerek

G230/11 Düşdũkçe ĥâk-i pâyũne bî-tâb-ı reşg olur / Rũy-ı **niyâz**-ı Nâ'ili şerm-sâra ğũl

G234/5 Ğördũñ tevâzu' in leb-i cũy-ı **niyâzda** / Ol naĥl-i nâz geşt ü ğüzârındasın ğöñũl

G258/2 O şũĥ-ı çeşm-i **niyâzam** ki nâzeninũmden / Tũrur tũrur taleb-i ruĥşat-ı nigâh ederin

G285/1 Sũz-ı elemle ĥâıır-ı nâza **niyâz** degmesũn / Dâmenine anuñ daĥı âteş-i nâz degmesũn

- G290/2 Bir birine **niyâz** ile etmiş o iki büt / Ârâyiş-i şanem-kede-i nâz bir birin
 G353/5 O nâzenînün olup nev-niyâzı halk olmuş / **Niyâz** u nâz miyânında güft-gü tâze
 Kt15/2 Çeşmün bu ‘işvelerle ey tıfl-ı mekteb-i nâz / Levh-i **niyâz**-ı dilde harf-âşinâ degil mi

2. ihtiyaç, muhtaçlık, hâcet. <Cûdî, LN, OTAL>

- K29/17 Ma‘rûf-ı cebr-i hâtır-ı ehl-i **niyâzdur** / Luţf-ı dem-â-demün kerem-i bî-nihâyetün
 G227/3 Maşrûf-ı cebr-i hâtır-ı ehl-i **niyâzdur** / Luţf-ı dem-â-demün kerem-i bî-nihâyetün
 Kt17/1 Gül-i **niyâza** ki feyz-i nesîm-i nâz gerek / Gubâr-ı hâtır-ı ‘âşıkdan ihtirâz gerek

3. dua. <KT>

- M5/VII/1 Yâ Rab senden budur **niyâzum** / Hem-reng-i hâkîkat et mecâzum

niyâz etmek, niyâz eylemek [3] yalvarmak, ricada bulunmak. <Kanar/2, TS, ÖTS>

- G3/1 Şâdî-i vuslat niçün tahmîl-i nâz eyler baña / Rind-i şâdî-düşmenem ben gam **niyâz eyler** baña
 G335/3 Piç ü tâb-ı dest-i cevruñden görüp feryâdumuz / Baht-ı serkeş dil-nevâzâne **niyâz eyler** bize
 G348/1 Mest-i câm-ı ‘ışkdur dil keşf-i râz etmezse de / Ârzü-mend-i vişâlündür **niyâz etmezse de**
niyâz-nâme [1] rica mektubu, arzuhâl içeren mektup.

- G368/1 Yağar mı nâme-berîn yoksa yâra degmez mi / **Niyâz-nâmemüz** ol gam-küsâra degmez mi
niyyet, niyet [3] niyet, kurma, kasıt, meram (bkz. kaşd, ‘azm). <KT, OTAL>

- K34/3 Añma nâm-ı ‘işreti ki şaḡne-i devrân ile / Ol kadardur vâ‘iz-i şehruñ şalâḡa **niyeti**
 M6/V/2 Dâmen-i pîri tıttup der geh hafî vü geh celî / **Niyetüm** maḡbûl-i yek-dil âh ez-în nâ-kâbilî

niyyet-i ḡâlise [1] saf ve samimi niyet. <Cûdî>

- K30/6 Kâtib-i ḡusn-i ‘amel şâhid-i tevḡîḡ yeter / **Niyyet-i ḡâlise** vü himmet-i tāmumda benüm
nizâ‘ [3] çekişme, kavga, ihtilâf. <KT, Cûdî, ZL>

- K28/29 Saḡḡ u gerî **nizâ‘ım** kaldırdı ḡâkden / Cümle ḡilâ‘ın etdi berâber zemîn ile
 G133/7 Mütteḡid ḡusn ü maḡabbet ne **nizâ‘** u ne cedel / Müdde‘î maḡkeme-i ‘ışḡda ḡavḡa ḡıḡmaz
 G215/3 Dâmenün pür-ḡun eden şemşîr-i mihründür felek / Fâriḡ ol bizden senünle yok **nizâ‘ı** kimsenün
nizâm [5] tertip, düzen. <KT>

- K9/34 Tâ ki te‘yîd-i ḡudâ virmek için mülke **nizâm** / Bir şeh-i ‘âdili ḡâtemle Süleymân etmiş
 K18/20 Zihî vezîr-i Aristo-meniş ki sözlerinün / **Nizâm**-ı devlete her harfı bir kitâb olmuş
 K23/1 Bi-ḡamdi‘l-lâḡ felek dâ‘ir medâr-ı intizâm üzre / Sipihruñ devri şâbit merkez-i nün-ı **nizâm** üzre
 K24/6 Bir özge âsitâna eder lâ-büd ilticâ / Devlet ki müsta‘idd-i **nizâm**-ı umûr olur
 G194/2 Kışver-i nâz u leḡâfet bulamaz ḡusn-i **nizâm** / Bir senün gibi şeh-i nâz penâḡ olmayıcak

Nizâmî [2] İran şairi. Azerbaycan’ın Gence kasabasında şöhret bulduğu için

Nizâmî-i Gencevî olarak bilinir. “Penc Genc” ismi taşıyan hamsesi bulunmaktadır. Yirmi bin beyit tutarında gazeliyatı olduğu rivayet edilmektedir. <Kâmûsü’l-Alâm>

- K5/36 ḡâce-i ḡab‘-ı **Nizâmî**-güherüm olsa eger / ḡamse tertibine cünbiş-dih-i kil-k-i nâyî

K16/29 Benüm ol nâzım-ı hoş-lehce ki etseydi eger / Tâze bir beytümü nazmında **Nizâmî** tazmîn

Nizâmü'l-mülk [5] Kivâmü'd-dîn Ebû Ali Hasan bin Ali. İran Selçukluları'ndan Alparslan ve oğlu Melikşâh'ın veziri. Âlim, şair ve kadirbilir bir kimse idi. <Kâmûsü'l-Alâm> Tanıklarda "Âşaf" gibi, örnek bir vezir olarak ele alınıp işlenmiştir.

K11/11 Nazm-ı devlet nakd-i rif'at düdmân-ı ma'adet / Âşaf-ı ekrem **Nizâmü'l-mülk**-i ekberdür gelen

K19/19 Görmedük gerçi ki Âşaf **Nizâmü'l-mülki** / Gerçi anlar da cihânı kınamışlar mühmel

K27/24 Devletünde kim anar şimdi **Nizâmü'l-mülki** / Ki sen andan bize ey mülk-sitân hoş geldün

K33/2 Şâd eder rûhını Vaşşâf u **Nizâmü'l-mülkü** / Ser-kalemde ki selâfına olur nâme-nüvîs

G386/8 Ola rûh-ı **Nizâmü'l-mülk** ü İskender cenâbından / Nasağ-âmûz-ı destûrî nişâb-endûz-ı sulţânî

nizâr [10] arık, zayıf. <KT, Cûdî>

K2/31 Firâz-ı bâm-ı sipihre o sâye-güster olur / Hâzîz-i hâk-i mezelletde bu **nizâr** kalur

K27/37 Bîm-i tîğünle olup kânde ise zerd ü **nizâr** / Diye bed-h'âhuña renc-i yarağan hoş geldün

M10/1/2 Zerrîn sebîke-i mehi kılmış hilâl eden / Cism-i **nizâr** u zerdümi gam pütasında kâl

G53/4 Cezb-i maḥabbetünle dil zerd ü **nizâr** olup gider / Bilmediler ḥaḳîḳâtin kâh mı kehrübâ mıdur

G69/5 Hızr u Mesîḥ dağ-ı şehîdân-ı ḥasretün / Zerd ü **nizâr**-ı reşg-i ruḥuñ mihr ü mâhdur

G176/2 Mesîḥâ terk imiş cism-i **nizârı** şart-ı seyyâhî / Tecerrüd piş-gehinde kayd-ı bâr-ı süzen olmazmış

G243/4 Tenüm **nizâr** görüp kaçma ey remîde gâzâl / Taşavvur et ki heyûlâ-yı rûh-ı Mecnûnam

G303/3 Erdi bir mertebeye za'f-ı ten-i zerd ü **nizâr** / Kehrübâ kârın eder istese her kâh bize

G365/4 'Ârif düşer mi kaydına cism-i **nizâr** için / Bir 'ankebût-hâne kadar meskenün daḥi

Kt11/2 Bî-tâbdur Allâh bilür cism-i **nizâram** / Nısf-ı meh-i şa' bândan hilâl-i ramazândan

noḳşân [4] eksiklik, azlık; kusur. <KT, LN>

K12/70 Felek ol şayrafi' ekmeh ü nâdândur kim / Bu yeter fark-ı zer ü hâkde **noḳşânna** dâl

K36/6 O tuğrâ kim hilâl-i âsumân-ı baḥt u devletdür / 'Aceb mi bedr olup hiç kalmasa cirminde **noḳşânı**

G251/7 'İllet-i âzârı ancak renc-i istiğnâ ise / Nâ'îlî bîmâri-i çeşmünde **noḳşân** görmesün

noḳşân etmek [1] kusur etmek, kusur işlemek, hataya düşmek.

K9/15 Pâdişâh-ı 'âzamet-güster ü 'âlî-himmet / Ki felek kadrini fehmede **noḳşân etmiş**

noḳta [19]

1. benek, leke (.) işareti. <KT, LN>

G253/5 Nâ'îlî **noḳtasıdır** dağ-ı süveydâ-yı dilün / Levḥ-i ḥâtırda olan ḥâşıl-ı ma'nâ-yı cünün

G332/2 Sırr-ı dehen ü ḥâlünü derc eylemiş üstâd / Bir **noḳta** ile nüṣṣa-i esrâr-ı lebünde

noḳta-i ḥâl [6] nokta şeklindeki ben, benek.

M5/II/7 Ey **noḳta-i ḥâl**-i 'arızında / Maẓmûn-ı niyâz u nâz mektûb

G131/2 Degül ḥaṭṭ levḥ-i ruḥsârunda güyâ kıl-ı kudretle / Rumûz-ı **noḳta-i ḥâl**-i ruḥuñ taḥrîr olunmuşdur

G206/6 Yâd eyledükçe **noḳta-i ḥâlün** olur kader / Güm-geşte râh-ı bâdiye-i bî-girân-ı merg

G280/3 Hüküm-i sevâd-ı **noḳta-i ḥâlündür** eyleyen / Mülk-i kazâyı zelzele-i fitneden emîn

G328/2 Muhtefî nüsha-i hüsnünde mezâyâ-yı füsûn / Münderic **nokta-i hâlünde** niqât-ı fitne

G328/3 **Nokta-i hâlünde** vâbeste ser-i zülûn ile / ‘ Âlem-i dilde sükûn u harekât-ı fitne

2. bazı harflerin altında ve üstünde bulunan benek. <KT>

K2/27 Zihî kitâb ki ma‘ nâ-yı **noktasında** bile / Hezâr nükte-i pinhân u âşikâr kalur

K5/23 Nazm-ı pākūmdür o manzûme-i hikmet ki olur / **Noktası** dağ-ı süveydâ-yı dil-i rüsvâyî

K17/39 Çıkamaz taşra felek dâ’ire-i hükmünden / Merkezinden nitekim ayrılmaz **nokta**-i nûn

G231/4 Râz-ı lebinde **noktadur** şerh-i kitâb-ı Hüsn ü Dil / Meftûn-ı isti‘ dâdidur bir tıfl-ı dânanuñ gönül

3. en, boy ve derinliği olmayan farazî parça. Bunun bunun bir yöne doğru uzamasından hat, hattın diğer yöne doğru açılmasından yüzey ve yüzeyin yükselmesinden cisim meydana gelir. <KT>

K2/44 O dem ki defter-i a‘ mâl-i seyyi‘ ât-ı ümem / Birûn-ı dâ‘ire-i **nokta**-i şumâr kalur

G282/6 **Nokta**-i dil merkez-i perkâr-ı idrâkdür bize / İktibâs-ı nûr edelden kevkeb-i idrâkden

G300/1 Dehen-i teng degil **nokta**-i cân ancak bu / Merkez-i dâ‘ire-i nûn-ı nihân ancak bu

G339/4 Nuḡından eyler âdem ihsâs-ı **nokta**-i fem / Ol gonce-i telessüm mu‘ tād söyleyince

nokta-i mevhûme [3] görünüşte hissedilmeyip farz edilen nokta. Eski yazma eserlerin, doğruluğunda şüphe bulunan kısımların kenarına konulan im. (V) şeklinde olup “nokta-i şekk” ismi de verilir. <OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 355>

K2/42 O dem ki merkez-i hayretde ol belâ-keşler / Mişâl-i **nokta-i mevhûme** bi-karâr kalur

K12/53 Fitne devründe ‘adım olduğın etdükçe hayâl / Ruḡ-ı dil-berde döner **nokta-i mevhûmeye** hâl

G133/5 Cây iken maḡv-ı vücûd-ı dil-i âgâha o fem / Mebḡaş-ı **nokta-i mevhûme** ḡakimâ şıgmaz

Nûḡ [2] bir peygamber. Aşağıdaki tanıkta Nûḡ Peygamber, uzun ömürlü olması nedeniyle konu edilmiştir. Nûḡ’un 950 ya da 1000 yıl yaşadığı rivayet olunur. <ADŞS>

G87/2 Vişâlûnle güzârân bir deme dîvân-ı kısmetde / Berât-ı ‘ıyş-i Cem menşûr-ı ‘ömr-i **Nûḡ** yazmışlar

Aşağıdaki tanıkta Nûḡ Peygamber, “Tûfân” hadisesine gönderme yapılarak konu edilmiştir. “Nûḡı (نوحی)” sözcüğü “Nûḡî” biçiminde de okunabilir. Nûḡî sözcüğü, eski ve yaşlı manâsını ifade eder (Onay, 2000. 355). Tanıkta sevgilinin güzelliğinin uzun sürmesinin temenni edildiği de düşünülebilir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 355>

G307/4 **Nûḡı** ede raḡt-efgen-i cân mevce-i hüsnüñ / Fülk-i dili ‘ışkuñ gibi deryâda bulunsa

nuḡustîn [1] birinci, ilk, evvelki. <KT, LN>

G138/5 Ḳulzüm-i ‘ışkuz ki olur Nâ’ilî / ‘Arş-fiken-i mevc-i **nuḡustînumüz**

nuḡl [4] meze, çerez. <OTAL>

K14/10 Esbâb-ı tarab cümlesi âmâdedür ammâ / Ne **nuḡl** u ne sāḡar vü ne mey ḡuşsa-zedâdur

G22/2 Ḥaḡḡâ ki **nuḡl**-ı meclis-i nâz u niyâzdur / Sâḡiye ḡamze ‘âşıḡa bîm-i nigâh-ı mest

G45/5 Tenhâ-nişin-i maştaba-i ‘ışk Nâ’ilî / **Nuql** u şarâb u sâgar u hum-hâne kendüdür

G208/4 Tûfî-i câna gîdâ Hızır u Mesîhe cân virür / Âb-ı hayvân-sûz **nuql**-ı şeker-efşânın görûn

nukre [] gümüş; Osmanlılar tarafından basılan ilk paralar, gümüş para. <OTDTS, Kanar/2>

nukre-feşân [1] gümüş para saçan, gümüş para dağıtan.

K27/29 Tayy-ı tûmâr-ı kerem-nâme-i Hâtem kılduñ / Keff-i ihsânun edüp **nukre-feşân** hoş geldüñ

nuḳūd [1] nakitler, paralar, naḳd’in çoḡulu. <LN, OTAL>

K18/14 Deḡil vücûdına âbuñ sebep bu cümle ciḡân / **Nuḳūd**-ı bezl-i kef-i şadr-ı kâm-yâb olmış

nuḳûş [3] nakışlar, resimler, naḳş’ın çoḡulu (bkz. naḳş). <KT, OTAL>

G111/5 Şaḡın seylâb-ı eşk-i Nâ’iliden kim olur bir gün / **Nuḳûş**-ı levḡ-i ḡâhiş ḡâtır-ı rencideden mestür

G150/3 Hem mâhî-i **nuḳûş**-ı ḡalvet-serây-ı ḡâtır / Hem levḡ-i ârzüya şuret-keş-i dilüz biz

G292/2 Ne naḳş ḡikmet-i icâdı ‘ârifün çıkarur / Derün-ı perde-i dilden **nuḳûş**-ı sevdâsın

nu‘mân [1] gelincik çiçeḡi. Münzir oḡlu Nu‘mân, bir gezinti esnasında birçok gelincik çiçeḡi görmüş; manzara hoşuna gitmiş, korunmasını emir ve koparılmasını men‘ etmiş. Bu nedenle adı geḡen çiçek kendisine nispet olunmuş. <KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 312> Tanıkta geḡen “şakâyık-ı nu‘mân” da bir cins gelinciktir.

K8/9 Sırışk-i dîde-i züvvârdan biḡişt olmış / Gül ü şakâyık-ı **nu‘mân** ile dür ü bâzî

nûn [3] “ne (ن)” harfinin okunuşu. <KT> Ortasındaki nokta ile, onu çevreleyen bir çember olarak düşünölmüştür.

K17/39 Çıḡamaz taşra felek dâ’ire-i ḡükmünden / Merkezinden nitekim ayrılmaz nokḡa-i **nûn**

K23/1 Bi-ḡamdi’l-lâḡ felek dâ’ir medâr-ı intizâm üzre / Sipirhün devri ḡâbit merkez-i **nûn**-ı niḡâm üzre

G300/1 Dehen-i teng deḡil nokḡa-i cân ancak bu / Merkez-i dâ’ire-i **nûn**-ı nihân ancak bu

nûr [44] aydınlık, ışık, ziya, parıltı, parlaklık. Nûr, dünyevî veya uhrevî olabilir. Dünyevî nûr, akıl ve basiretle anlaşılan, gözle görünmeyen nûr veya ay ve güneş ışığı gibi cisimlerden yayılan ve gözle görölebilen nûr kısımlarına ayrılır. Uhrevî nûr, Hadîd suresinin 12-13. ayetlerinde ifade edildiḡi üzere, müminlerin ahiretteki manevî ışığıdır. <KT, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR> Tanıklarda sözcük, maddî ve manevî anlamlara gelecek biçimde kullanılmıştır.

K1/9 ḡâḡânîyîm ki Feyzî-i Hindî vü Enverî / Tab‘umdan istifâze-i **nûr**-ı cemâl eder

K1/30 Ben zerreye o maḡla‘-ı **nûr**-ı şuhûddan / ḡüddâm-ı bâ-sa‘âdeti ‘arz-ı cemâl eder

K2/39 Verâ-yı perde-i **nûruñda** mihr-i rustâ-ḡîz / ḡacâlet-i ‘alemünle niḡâb-dâr ḡalur

K3/64 Burâḡ u Refref ü Cibrîl ḡaldılar ḡayrân / O **nûr**-ı pāk-i ḡired-sûzuñ incizâbında

K4/36 Kem-şerâr-ı fûrûḡ-ı **nûrından** / Meş‘al-efrûz-ı pişvâ-yı dilem

- K6/45 Verirdi **nûrını** hürşid ü mâha yek-pâre / Alurdi hâleyi âgûşa mâh-ı tâbânı
- K14/32 Ol şem'-i serâ-perde-i 'işmet ki fûrûgı / Mihr ü mehe sermâye-dih-i **nûr** u ziyâdur
- K16/21 Leyle-i kâdr-ı sa'âdetdür o semmûr-ı siyâh / Vech-i pâkündür o şebde görünen **nûr-ı** mübîn
- K22/3 Deryâ-yı kır-güne-i şebde 'adım olur / Fülk-i felek telâzum-ı emvâc-ı **nûrdan**
- K22/5 Mihr-i felek muqâbil olaydı zamîrüne / Ümmîd iktibâs edüp ol kân-ı **nûrdan**
- K24/27 Raşh-ı midâdı rûşen edüp ya' nî meslisün / 'Aks-i fûrûg-ı tab'-ı münîrüne **nûr** olur
- K24/28 Hıffâş-hilkâtân-ı zılâm-ı cehâletün / Görmez o **nûr**ı dîde-i iz'ânı kûr olur
- K25/18 Cehrî idi zîkrün nemed-i sebz ile hâlâ / Müstağrak-ı **nûr-ı** siyeh-i halvetiyânsın
- K26/13 Zâmîr-i pâki bir âyîne-i şâf u mücellâdur / Derûnında hemîşe **nûr-ı** isti'âd muzmerdür
- K26/8 Çerâğ-ı **nûr**-bahş-ı düdmân-ı 'âlem-i tecrîd / Ki **nûr-ı** Hazret-i Qur'ân ile qalbi münevverdür
- M1/VI/2 Hâk-i siyâha kim kodılar cism-i pâküni / Şan defn-i zulmet eylediler kabre **nûr** ile
- M9/II/4 Çeşm-i cânı müsta'idd eyle hidâyet **nûrına** / Kûrlük âzürede-i zindân-ı gür eyler seni
- M10/I/12 Olduk garîk-i **nûr-ı** 'aâ-yı Muhammedî / Ahsente ey hilâl zihî irtifâ'-ı hâl
- G63/9 O **nûr-ı** pâk-ı aşâlet ki i'tikâdında / Vücûh-ı şâyibeden intizâh lâzımdur
- G137/4 Tûrfe-şem'üz iktibâs-ı feyz-i **nûr-ı** hüsni ile / Mihr-i şubh-efrûz u mâh-ı zulmet-ârâ-yı şebüz
- G143/1 Geldi mey-hânedan ol gözleri maḥmûr henüz / Oldı şaykal-zede ol âyîne-i **nûr** henüz
- G143/2 Seyl-veş etdi güzer mihr-i hayâlün dilden / Merdüm-i dîde-i cân gavṭa-ḥor-ı **nûr** henüz
- G191/4 Tal'atun lücce-i **nûr-ı** nighümde görünür / 'Aks-i hürşid gibi âbda tekrâr latîf
- G282/6 Nokṭa-i dil merkez-i perkâr-ı idrâkdür bize / İktibâs-ı **nûr** edelden kevkeb-i idrâkden
- G312/5 Ğamzesi Nâ'iliyâ âb idi ammâ gelecek / **Nûr-ı** çeşmüm anı pür-sûz u güdâz etdi yine
- G334/4 **Nûrdan** säyeyi 'âşık nice fark etmek olur / Nil-gün fûṭada endâmına etdükçe nigâh
- G361/2 Dîde müştâk-ı cemâlündür velî müjgânlarun / Mâni'-i âmed-şud-ı **nûr-ı** nighedür her biri
- R6/1 Allâh bilür ğamuñdan ey **nûr-ı** siyer / Ne dilde melâl var ḥâtırda keder
- Ş2/9 Mihrün etsün cihânı garḳa-i **nûr** / Tâb-ı hüsniñ sipihri maḥşer-i şûr
- T1/3 Alnında daḥi tıfl iken **nûr-ı** şalâbet cilve-ger / Peydâ zamîrinde tamâm fehmi ü ḥired rûş ü zekâ
- “Allah semaların ve yeryüzünün nurudur (Kur’ân-ı Kerîm, Nûr/35).” Aşağıdaki tanıklarda Allah’ın “nûr” olarak nitelendiği görülmektedir. <TASAVVUF TERİMLERİ>
- M6/I/1 Ey şıfâtuñ **nûr-ı** mişkat-ı tarîk-ş güm-rehân / Mihr-i zâtuñ maşrıḳ-ı gayb-ı hüviyyetden 'ayân
- M6/II/2 **Nûruñ** işrâk etdi keşf-i sırr-ı esrâr eyledün / Leyle-i isrâyı ol işrâka astâr eyledün
- T1/1 Hâkân-ı sultân-ı nasâḳ sultân-ı 'âlem zıll-ı Hâḳ / Kim zâtını Rabbü'l-falaḳ **nûrıyla** kıldı muhtedâ
- nûra garḳ olmak** [1] nura boğulmak, nur içinde bulunmak.
- M5/V/7 **Ĝark olsa** 'aceb mi **nûra** 'âşık / Etdükçe cemâlüne nigâhı
- nûr-ı dîde** [3] göz nuru || pek sevgili ve iftihar vesilesi kimse, evlât. <KT>
- K7/29 Sipeh-bud-ı sü'adâ **nûr-ı dîde-i** Zehrâ / Ki levḥ-i 'arşa olunmuş mü'eşşiri tesvîd
- M1/VII/5 Âh ey sürûr-ı sîne vü ey **nûr-ı dîde** âh / Rûz-ı neşâṭumuz şeb-i târ-ı ğam eyledün
- T1/6 Ey Nâ'ilî mesrûr olup 'âlem dedi tâñhını / Şeh-zâde **nûr-ı dîde** Sultân Muhammed Muştafâ

nūr-ı dū çeşm [1] iki gözün nuru, evlât.

K7/28 Hasan birâderi perverde-i kinâr-ı resûl / Fûrûğ-ı **nūr**-ı dū çeşm-i ‘Alî imâm-ı sa‘îd

nūr-ı muşavver [1] cisimlenmiş nur.

G334/5 Reng-i sîm-âbda bir **nūr-ı muşavver** görünür / Perde-i dîde-i ‘uşşâkda ol şun‘-ı ilâh

nūr-ı pîşânî [2] alın nuru, alındaki nur. Bir kimsenin alınının nurlu olması, içteki güzelliğin ve aydınlığın dışa yansımaları olarak kabul edilir.

K4/23 İktibâs-ı fûrûğ-ı hüsinden / **Nūr-ı pîşânî**-i şenâ-yı dilem

K5/46 **Nūr-ı pîşânî** şubh-ı ahadiyyet Aḥmed / Tâb-ı âyîne-i hûrşîd-i cihân-gîrâyî

nūr-ı tecellî [1] manevî bakımdan aydınlanma. Bu sözle, tecellî yeri olan

Sînâ Dağı ve bu dağda Musa Peygamber’in Allah’ı görmesi kastedilir. <OTAL, İSLAMÎ SÖZLER, s. 133>

K6/23 Fûrûğ-ı **nūr-ı tecellâ**-yı tal‘atıyla gider / Sevâd-ı mülk-i bedenden zılâm-ı nefsanî

nūr inmek [1] gökten Tanrısal olduğu düşünülen bir ışık düşmek.

G343/1 Peymânenen döküldi mey-i nâb bir yere / **Nūr indi** şandılar gören aḥbâb bir yere

nūr indirmek [1] gökten Tanrısal olduğu düşünülen bir ışık düşürmek. Şehitlerin, mazlumen ölenlerin, delilerin, salâh hâl sahibi olanların mezarlarına gömüldükleri gece, sonraları her pazar ve cuma geceleri nur indiğine dair halk arasında kuvvetli bir inanış bulunmaktadır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 356>Aşağıdaki tanıkta pervânenin şehitliğine delil olarak nur indirmesi gösterilmiştir.

G344/2 Zihî şehâdet-i rûşen ki **indürür** her şeb / Hâtıra-i legen-i şem‘e **nūr** pervâne

nūrânî [2] aydınlık, nurlu; mübarek görünüşlü. <KT, Kanar/2>

K36/12 Ne tuğrâ başka bir ‘âlem ki cem‘ etmiş şeb ü rûzı / Sevâdî leyletü’l-isrâ beyâzı şubh-ı **nūrânî**

K36/16 Getürmüş kuvvet-i bâzû-yı devlet bir yere güyâ / Şeb-i Qadr ü şabâh-ı ‘îdi **nūrânî** vü zûlmânî

nūr-baḥş [1] ışık veren, etrafı aydınlatan. <OTAL, Kanar/2>

K26/8 Çerâğ-ı **nūr-baḥş**-ı düdmân-ı ‘âlem-i tecrid / Ki nūr-ı Hâzret-i Qur‘ân ile qalbi münevverdür

nūr-efgen [1] ışık saçan, eşya üzerine ışık düşüren. <Dihhudâ>

K15/28 **Nūr-efgen** olur leyle-i muzlimde sevâdî / Destûnde o ḥâme yed-i beyzâ mı degildür

nuşret [9]

1. yardım, imdat; Allah’ın yardımı. <KT, LN, ZL>

K11/6 ‘Azmin etmiş seyf-i meslûl yedd-i **nuşret**-i Hudâ / Bir şecâ‘at-pîşe ḥaşm-endîşe şafderdür gelen

2. başarı, üstünlük, zafer; Allah’ın yardımı ile galip gelme. <KT, ZL, OTAL>

K8/4 Dike burûcına a‘lâm-ı **nuşret** ol hışnuñ / Cuyûş-ı ma‘reke-ârâ-yı ceng-perdâzı

K8/19 Budur ümîd ki ikbâl-i **nuşretüñle** ricâl / Zâmîme eyleye Bağdâda taht-ı Şîrâzı

- K8/38 Zâfer mülâzimi **nuşret** ğulâm-ı bâr-gehi / Kâzâ mu‘îni kâder yâver-i meded-sâzı
 K17/41 Kâ‘im olsañ da sa‘âdetle yeründe yine sen / Sipeh-i **nuşrete** iķbâlûñ olur râh-nümûñ
 K17/47 Bâ-ħuşûş ola du‘â **nuşret** ü iķbâlûñ için / Zîmmet-i ed‘iye-sencân-ı icâbet-maķrûñ
 K27/18 Aķdı seylâb-ı zâfer esdi nesîm-i **nuşret** / Birbirine diyerek ķatre-zenân hoş geldûñ
 K27/28 Bildürüp kâfire ĥaddin taraf-ı salţanata / Eyledûñ **nuşret** ile ‘atf-ı ‘inân hoş geldûñ
 T5/6 Çözüldi perçem-i tûĝ-ı zâfer bād-ı hidâyetle / Nesîm-i şubĥ-ı **nuşret** oldı ĥaşma şarşar-ı idbâr

nûş [14]

1. bal. <KT, Steingass>

- G88/5 Gird-i lebinde zâhir olan nev-demîde ĥatt / **Nûşuñ** nihâyetinde olan nîşi gösterür
 G322/6 ‘Âlem-i kevn ü fesâduñ bulunur Nâ‘iliyâ / Gâh nîşinde keder geh şafâ **nûşında**

2. içme, işret; afiyet. <KT, LN, Kanar/1, Steingass>

- K3/16 Kim istemezdi bu meclisde ‘ıyş u **nûşı** eger / Olaydı neşve meyinde nemek kebâbında
 G132/2 Mestüz o bâdeye ki içüldükçe cur‘ası / ‘Âlem ĥarâb-ı zemzeme-i **nûş** olur
nûş etmek [10] içmek. <Kanar/2, ÖTS>
 K26/26 ‘Aceb mecnûn-ı mâder-zâddur tıfl-ı dil-i ‘âşık / Ki ĥûn-âb-ı ciger **nûş etse** şanur şîr-i mâderdür
 G41/4 Ĥasret-i la‘lûñle mey **nûş etse** ĥûn-ı derd olur / Mest-i ‘ışķuñ neşve-i câm-ı şafâ bilmez nedür
 G127/4 ‘Aceb mecnûn-ı mâder-zâddur tıfl-ı dil-i ‘âşık / Ki ĥûn-ı âb-ı ciger **nûş etse** şanur şîr-i mâderdür
 G146/4 Ölseķ ĥumâr-ı ĝuşşadan ey pîr-i mey-gede / Câm-ı ĥayâtı şun hele gör **nûş eder** miyüz
 G212/3 Bir kâse **nûş ede** şanasun pür mey-i sefid / Gâhî ki yâd eder dil-i ‘ayyâş gerdenûñ
 G281/5 Mest-i ĥûn-âb olmamış zehr-âb-ı ĝam **nûş etmemiş** / Bilmemiş Cemşîd ü Cem âyîn-i ‘işret neydüğün
 G282/8 **Nûş ederler** âb u âteşden muĥammer bir şarâb / Mey-güsârân-ı maĥabbet meşreb-i idrâkden
 G303/5 Oldı esbâb-ı tarab ĥûn-ı ciger **nûş edeli** / Muţrıb-ı nâle ile zemzeme-i âh bize
 G374/2 Şarâbı **nûş edüp** âheste döksek cur‘asın ĥâke / Kadeĥ destünde şûfî sübĥa-i şad-dâne olmaz mı
 Ş4/3 Olup ĥışmyla gül-gûn-pûş / Bir iki sâĝar **etmiş nûş**

nûş-dârû [2]

1. bir tür macun, panzehir, tiryak. <Cûdî, OTAL, Dihhudâ>

- K10/27 A‘dâya bîm-i tîĝi müfâcâ-yı merg olur / Bîmâra **nûş-dârû**-yı şıĥĥat-resân gibi

2. şarap. Şarap, gam ve üzüntünün panzeri olduĝu için bu isimle anılmıştır. <Burhân-ı Kâtî‘, Dihhudâ> Tanıkta bu durum teyit edilmiştir.

- G102/2 İçerler ol meyi kim **nûş-dârû**-yı ĝamdur / Mu‘âşîrânı bu bezmûñ neşât bilmezler
nûş-ĥand [2] tebessüm, gülümseme. <Kanar/2>

- G38/1 Bir dil-berûñ zâmîri ki ‘âşık-pesend olur / Duşnâm-ı telĥi ehl-i dile **nûş-ĥand** olur
 G325/3 Ğamzeñ geçürdi ‘âlemi şemşîr-i nâzdan / Feyz-i ĥayât edince lebüñ **nûş-ĥand** ile
nûşîn [1] tatlı, leziz, lezzetli. <KT, Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî, LN, OTAL>

- G346/4 Sîne-süz ol leb-i **nûşîne** fezâ-yı ‘ışķuñ / Ĥızır reh-güm-şüde-i çeşme-i ĥayvân ise de

Nûşîrevân [3] İran'ın Sâsânî sülâlesinden, adaletiyle ün salmış bir hükümdar.

<MİTOLOJİK UNSURLAR, s. 242> Tanıklarda adalet timsali olarak kullanılmıştır.

K17/18 Ma' delet-kâr u kerem-pîşe ki olsa yaraşur / ' Adline **Nûşîrevân** cûdına Hâtem meftûn

K27/11 Şimdi eyyâm-ı 'adâlet-gerî-i Âşâfdur / Yûri ey ma' delet-i **Nûşîrevân** hoş geldün

İran hükümdarı Nûşîrevân, sarayının kubbesine altın bir çan astırır. Buna, ucu sarayının dışına uzanan bir zincir bağlatır. Nûşîrevân'a adalet talebiyle gelen bir kimse bu zinciri çekerek çanın çalmasını sağlardı. Bu zincire "zencîr-i 'adl" denmiştir. <MAZMUNLAR VE İZAH, s. 64> Aşağıdaki tanıkta bu zincirden bahsedilmiştir.

K10/17 Şah-n-ı serây-ı şâhda cûlar şadâ virür / Zencir-i 'adl-i der-geh-i **Nûşîrevân** gibi

nuṭfe [1] bel suyu, meni, insan ve hayvan tohumu. <KT>

K5/28 Huld-i i' câzdur el-ḥâk dil-i 'Urfî ki henûz / Tâzedür **nuṭfe**-i endîşe-i gevher-zâyı

nuṭṭ [20]

1. söz, lâkırdı, kelâm, konuşma. <KT, Cûdî, OTAL>

K26/6 Sitem luṭf-ı kelâmıyla mişâl-i âb u âteşdür / Kerem **nuṭṭ**-ı revân-bahşîyle gûyâ şîr ü şekerdür

K33/21 Her günün ola mübârek nitekim şâbitdür / **Nuṭṭ**-ı peygamber ile meymenet-i sebt ü ḥamîs

G190/6 Ebr-i nîsân-ı 'atâ ḥazret-i Şeyḥü'l-islâm / Ki tutar gevherini **nuṭṭına** işâra şadef

T2/1 Dirîgâ gitdi ol ser-çeşmesi erbâb-ı îḳānuñ / Ki **nuṭṭ**-ı pâki bahş idi sükkân-ı zevâyâya

2. söyleyiş, söylemek kuvvet ve hassası. <KT>

K1/4 Feyz-i şenâsı her birine **nuṭṭ**-ı cân virüp / Raṭbü'l-lisân-ı meḥmedet-i lâ-yezâl eder

K1/13 Ol Hümmüs-i me'âric-i **nuṭṭum** ki sözlerüm / Risto-yı 'aqlı ḥikmet-i ma' nide lâl eder

K5/1 Meryem-i **nuṭṭum** edüp yine Mesîḥâ-zâyî / Rûḥ-zâr eyledi beytüş-şanem-i ma' nâyı

K11/30 Şerm-i evşâfiyla zîrâ şüret-i endîşeye / Ḥaclet-i **nuṭṭ**-ı zebân-ı ḥame-i terdür gelen

K18/41 Füsûn-ı şîve-i siḥr-âzmâ-yı **nuṭṭumdan** / Zebân-ı nâṭıka dem-beste-i ḥitâb olmuş

G6/6 Nâ'îlî i' câz-ı **nuṭṭumdur** ki eyler ter-zebân / Ḥame kim şem'-i şebistân-ı taḥayyüldür baña

G56/5 Kuvvet-i **nuṭṭuñ** getürsün fi'l-i i' câza ḳalem / Sende yârân Nâ'îlî ḥayşîyyet ümmîdindedür

G83/2 Suḥen ilhâm-ı Ḥâḳdur **nuṭṭ**-ı 'ârif lubb-ı ḥikmetdür / Ne zîc-i İlḥânîden ne uşurlâbdab söyler

G116/7 Tûṭî-i ṭab' a Nâ'îlî feyz-resân-ı **nuṭṭ** olup / La'l-i lebiyle dil-berân ḳand-ı nebât virdiler

G230/13 Âzâr-ı zaḥm-ı ḥâr ile pür-ḥûn iken dili / Bulmaz recâ-yı merhem için **nuṭṭa** çâre gül

G339/4 **Nuṭṭundan** eyler âdem iḥsâs-ı nokṭa-i fem / Ol ḡonce-i tebessüm mu' tâd söyleyince

nuṭṭa gelmek [1] konuşmaya başlamak. <ÖTS>

G73/2 Aç ḥoḳḳa-i dehânuñ nâz ile **nuṭṭa gel** / Bir pâre zaḥm-ı câna o tiryâkdan ḳopar

nuṭṭa mecâl ḳomamak [1] konuşacak hâl bırakmamak.

K12/59 Ne ḳadar medḥe sezâ-vâr ise zâtuñ o ḳadar / **Ḳomadı** bende te'addî-i felek **nuṭṭa mecâl**

nuṭṭa mecâli olmamak [1] konuşacak gücü (bile) olmamak.

G381/1 Ne cādūdur gör ol vahşî ğazali / Ki **yok** ‘uşşākuñ **nuṭka mecālī**

nuṭka tāḳati olmamak [2] konuşacak hālī olmamak.

K22/24 **Olmazdı nuṭka tāḳatūm** endīşe bir nefes / Dāmānın alsa dest-i dil-i nā-şabūrdan

K30/15 **Olmasa nuṭka mecālūñ** varıcaḳ ḥavfum odur / Bu mehābet ki var ol şadr-ı hümāmumda benüm

nuṭṭ-āferīn [1] sözü yaratan, kelâmın yaratıcısı (Allah).

K1/1 **Nuṭṭ-āferīn** ki ṭab‘uma feyz-i maḳāl eder / İlham-ı na‘t ile dād-ı suḥenverī

nübüvvet [1] peygamberlik, nebilik. <KT, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

K1/50 Ḳadr-i kemāl-i şān-ı **nübüvvet** bülend edüp / Erbabı tā merātibine iştiğāl eder

nücüm [6] yıldızlar, necm’in çoğulu (bkz. necm). <KT, OTAL>

K10/13 ‘Aksi bülend ü pest bahārūñ **nücüm** ile / Peydā yüzinden naḳş-ı zemīn ü zamān gibi

K32/1 **Nücüm** imiş ṭotalum rīze-seng-i vādī-i ‘ışḳ / Çerāğ-ı şām-ı ğarībān yine siyāhīdūr

G83/1 **Nücüm** aşḥābı nār u bād ü ḥāk ü ābdan söyler / Ḥakīmān-ı ilāhī ḥikmet ü ādābdan söyler

G85/5 Mübhem **nücümü** gibi sipihrūñ de Nā‘ilī / Vefḳ-ı keremde ṭarḥ-ı niḳāṭı ne gūnedūr

G218/5 Tevfīḳdūr **nücūma** da hādī mūneccimūñ / Naḳş-ı ḥayāl-i ‘aḳl-ı kezūbın ne añladuñ

R4/2 Eşḳāl-i **nücūma** i‘timād etme ḥakīm / Aḥvāl pes-i perdede dīger-gündur

nüfūr [2]

1. ürken, kaçan; korkak. <LN>

K24/15 Gāh-ı ṭarab ki lāzime-i luṭf-ı meşrebi / Rindāna meyl ü ehl-i riyādan **nüfūr** olur

2. ürküp kaçma, dağılma. <OTAL>

K22/30 Ḥaḳḳā ki nā-güzīrdūr ol bed-güherlere / Çarḥ-ı sitīze-kār-ı sitem-ger **nüfurdan**

nüh [37] dokuz. <KT, Kanar/1> Tanıklarda dokuz kat feleğin sayısını ifade etmek

için kullanılmıştır.

K3/8 Suḥenle olmuş iken bezm-i ‘ālemūñ rüşen / Çerāğ-ı mihr gibi zīr-i **nüh** kıbābında

K5/4 Yine mīzāb-ı ḳalem çeşme-i idrākūmden / Etdi şādāb bu **nüh** bāğçe-i ḥadrāyı

K5/8 Ḥum-ı ṭab‘umda ki cūşīde olur bāde-i feyz / Pür eder ḳaṭresi bu **nüh** ḳadeḥ-i mināyı

K8/33 Ḥiṣār-ı **nüh** felegūñ şehriyār-ı manşūrı / Şehān-ı taḥt-nişīnūñ server-i ser-efrāzı

K11/3 Müjde ey bālā-yı zerrīn-kürsī-i ḥurşīd ü mäh / Şafder-i **nüh** bār-gāh-ı heft çāderdūr gelen

K12/76 Nice ḳulzūm ki kemīn mevci eder gāh-ı ḥurūş / Dāmen-i **nüh** felegi gevher ile māl-ā-māl

K14/39 **Nüh** ğarḳa-i eflāke çıkar virse cihāzı / Anuñ ki temāşā-gehi ol ḥacle-serādur

K14/70 İnşāf budur kim eşer-i luṭf-ı ṭabī‘at / Yektā-güher-i **nüh** şādef-i baḥr-ı ‘alādur

K16/2 Feyzi nīsān-ı ‘aṭāyā-yı ilāhīden olup / Perveriş-yāfte-i **nüh** şādef-i çarḥ-ı berīn

K16/9 Şemse-i ṭāḳ-ı felek gibi fūrūğ-ı baḥtı / Bu **nüh** eyvān-ı zer-endüdeyi eyler tezyīn

K17/28 Mihr-i enver-şifātā mäh-ı felek-menziletā / Ey fūrūzān-ı güher **nüh** şādef-i āyīne-gün

K18/16 Bülend-mertebe düstūr-ı ḥaşmet-ārā kim / Şükūhı kekkebe-pīrā-yı **nüh** kıbāb olmuş

K20/26 Geh nazm u geh neşr ile etsün mü ‘eşşirūñ / Ārāyış-ı kitābe-i **nüh** çarḥ-ı aḥzeri

- K23/27 Bırakmış sâye-bân-ı bâr-gâh-ı rif'atûn sâye / Bu eyvân-ı bülend-i çâr-tâk-ı **nüh** hıyâm üzre
- K23/52 Felek **nüh** zırh-ı pülâd içre kıavs-ı ebruvânundan / Hirâs-ı za'hm-ı peygân-ı ciger-düz-ı sihâm üzre
- K24/10 Vüs'at o deñlü dâ'ire-i devletinde kim / Pîrâmen-i hîşârı **nüh** eflâke sûr olur
- K28/82 Ârâm-gâh-ı ehl-i dil olsun hezâr sâl / Kaşr-ı refî'-i câhı bu **nüh** şehnişin ile
- K29/22 Hürşîdi eylemiş şadef-i **nüh** sipihre dâğ / Tâbende eyleyen güher-i kâbiliyyetün
- K34/25 Yalnız haşmı değil maşşûdı olsa kaldurur / Keştî-i **nüh** bâdbân-ı çarhı bād-ı himmeti
- K37/12 Şehân-ı taht-nişîni bu kaşr-ı **nüh** tâkuñ / Mu'ammer olmaya Cemşid ü Keykubâdı kadar
- M1/VII/2Koydı biri birine bu mâtem felekleri / Kaşd-ı harâb-kârî-i **nüh** tarem cyledün
- G67/2 'Aksin düşürüp lücce-i hûn-âbâ sipihrûn / Ol meyle bu **nüh** cām-ı ziyâ-güsteri taldur
- G73/6 Ben bulmadum görürsen eger ey hâkîm sen / İnşâf şafhasın bu **nüh** evrâkdan kıpar
- G73/7 Ey Nâ'ilî semâ'-künân heft beytüne / Seyyâregân-ı çarhı bu **nüh** tākdan kıpar
- G146/6 **Nüh** cām-ı bâ-günüñ bir bir getür hele / Gör sâgar-ı şikesteye ser-puş eder miyüz
- G182/1 Bu tāk-ı nîl-gün kim hışn-ı **nüh** bārūya bağlanmış / Degüldür cāy-ı âsāyîş esāsı şuya bağlanmış
- G238/4 Şûr-ı meclis yeter ey sākî-i **nüh** peymâne / Nic'olur 'âkıbet-i devr-i teselsül görelüm
- G259/4 Zîb-i **nüh** ravza-i eflâksün ey mihr ammâ / Beñzemezsün ruḥ-ı yâre gül-i ḥod-rusun sen
- G264/6 Nâ'ilî **nüh** felegün âyînesin seyr etsün / Nâveg-i âh-ı dil-i 'âşîkî nâ-cesteye gören
- G274/2 Günde biñ kere helâk-ı gam olan dil demesün / Bu **nüh** eflake toḳuz kâse-i pür-sem ne desün
- G342/3 **Nüh** zevrak-ı sipihre hürüşî fenâ virür / Hecrûñle gelse gözden aḳan âb bir yere
- G356/4 Felek **nüh** zırh-ı pülâd içre kıavs-ı ebruvânunda / Hirâs-ı za'hm-ı peykân-ı ciger-düz-ı sihâm üzre
- G366/2 **Nüh** cām-ı ser-nigünüñ ile birden ey felek / Mey-ḥ'âre virmesün mi ḥazef-pâreye seni
- G366/4 Ey dil ḥazer ki zevrak-ı **nüh** bâdbân-ı çarhı / Bulduḳça rûzgârın atar kareye seni
- G367/4 Bülend imiş tûtalum saḳf-ı **nüh** rivāk-ı felek / Duḥân-ı âh-ı dil-i pür-şîrâr degmez mi
- G374/1 Felekler bâz-gün maḥmûrlar mestâne olmaz mı / Biraz def'-i keder kılsa bu **nüh** peymâne olmaz mı
- Ş2/4 Temelin ḥake şal bu **nüh** tâkuñ / Şalın ey naḥl-i bâğ-ı 'işve şalın

nühufte [1] gizlenmiş, gizli, saklı. <Cûdî, OTAL>

- K3/33 Zihî fezâ-yı muḳaddes ki i'tidâl-i bihişt / **Nühufte**dür eşer-i feyz-i süz u tâbında

nükte [9] herkesin anlayamadığı ince manâ, bir söz ve ibareden remiz ve işaretle

sezdirilen şey; iyi düşünölen dakik manâlı zarif söz, mazmun. <KT, OTAL>

- K2/27 Zihî kitâb ki ma'nâ-yı nokḫasında bile / Hezâr **nükte**-i pinhân u âşîkâr kıalur
- G40/3 Ol zamân kim nâz ile ol sâḫir-i mu'ciz-firîb / **Nükte**-i siḥr ü füsün-ı 'işveye âğâz eder
- G138/4 Eyledi ḥürşîdi o yâḳût-leb / Ḥacletî-i **nükte**-i renginümüz
- G279/3 Ğamzeñ gibi hem **nükte**-i râz-ı dile maḥrem / Nezzâre-i 'âşîk gibi hem râz-güşâsın
- G303/2 **Nükte**-i sır-ı lebünde olamaz ruḥ-ı Mesîḥ / Maḥrem-i ḥalvet-i râz-ı dil-i âğâh bize
- G338/4 Cibrîli kılsa ol leb esrârına muḥâḫab / Biñ gizlü **nükte** eyler îrâd söyleyince

nükte-i i'câz [2] mucize gibi zarif söz.

- G40/1 Çeşm-i sâḫir-pîşesin sākî-i mest-i nâz eder / Her nigâhın tercemân-ı **nükte-i i'câz** eder

- G290/4 Zîr-i lebinde buldılar ol iki sâhîrûn / Remz-i füsûn u **nükte-i i'câz** bir birin
nükte-perdâz [1] nükteler sarf eden ve ve söyleyen, nüktedan. <KT, Kanar/1>
- G157/1 **Nükte-perdâz**-ı dehânuñdur zebân-ı kâlûmûz / Tercemân-ı sırr-ı ğaybîdür lisân-ı hâlûmûz
nükte-senc [1] nükte tartıcı, nükteyi değerlendiren, nüktedan. <OTAL, Kanar/1>
- K1/17 Faḥr eylemez mi nazm ile ol **nükte-senc** kim / Medḥ-i ḥabîb-i pâdişeh-i bî-zevâl eder
nükte-serâ [2] nükte söyleyen, ince manâlar tertipleyen.
- K13/35 Tâ şafḥa-i 'âlem pür ola menḳabetüñle / Nevg-i kalem-i Nâ'îlî-i **nükte-serâdan**
nükte-serâyân [1] nükte söyleyenler, ince manâlar tertipleyenler.
- K5/41 Şirket-i **nükte-serâyân**-ı kadem ve'l-ḥâşıl / Oldı cân u dile sermâye-i reşk-ezfâyî
nükte-verân [2] nüktedanlar, ince anlamlı sözler sarf edenler.
- K16/38 Tâ be-key şükr ü şikâyet olalum ey ḥâme / Sâlik-i resm ü reh-i **nükte-verân**-ı pîşîn
- G240/7 Vecdîñün imiş Nâ'îlîyâ **nükte-verândan** / Ta' bîri ḥoş-âyende bir a' lâ ğazel aldum
nükûş [1] nakışlar, resimler, nakş'ın çoğulu (bkz. nakş). <KT, OTAL>
- G201/4 Mestâne **nükûş**-ı şuver-i 'âleme bakduk / Her birini bir özge temâşâ ile geçduk
nükhet [1] güzel koku, rayiha (bkz. bûy). <KT, Cûdî>
- K34/20 Kâr-bân-ı mülk-i Çînün nev-bahâr-ı 'âlemün / Feyz-i bûy-ı ḥulûkıdur sermâye-baḥş-ı **nükheti**
nümâyân [7] görünen, zahir, ayân, aşikâr, meydanda. <KT, Cûdî, OTAL>
- K36/5 Tırâş eyler ise bed-ḥ'âhı bismil-gâh-ı ḥuşmında / Devâtında **nümâyân** ney-tırâş-ı tîz ü bürrânı
- K36/10 Beyâzında **nümâyân** merdüm-i mîm-i Muḥammeddür / N'ola añdursa ol tuğrâ-yı ğarrâ çeşm-i ḥübânı
- G29/4 Dile târik-i zülfünden ol ebrû **nümâyândur** / Mişâl-i kıble-i şeb-gerd gâhî râst gâhî kec
- G75/4 **Nümâyân** olmadukça şubḥ-ı vuşlat sönmesün yansun / Fitîl-i dâğ-ı firḳat sînece ey ğam çerâğundur
- G95/4 Yâ 'aksin eder perde-i çeşmünde **nümâyân** / Âyîne-i ḥüsnünde olan reng-i füsündur
- G109/1 Olmağâ râyeti-i leşger-i hicrân diller / Etdi yer yer 'âlem-i âhı **nümâyân** diller
- G276/2 Ḥasret-i ḥâl-i 'izâr u dehen-i tengün için / Ğonceden lâle gibi dâğ **nümâyân** olsun
nümû-dâr [2] görünen; alâmet, delil. <OTAL, Kanar/1>
- M1/1/7 Bu mâcerâyı şerḥa-dil olsun yegân yegân / Tâ ḥaşr kabrûñ üzre **nümû-dâr** olan giyâh
- G344/5 Görünce şem' i **nümû-dâr**-ı tîğ ü ḥancer / Şehâdet-ârzü-yı nâ-şabûr pervâne
nümûne [1] örnek. <Cûdî, OTAL, Kanar/1>
- Ş2/5 Olsun ey gül-bün-i riyâz-ı hüner / Cilve-gâhuñ **nümûne**-i maḥşer
nümâyış [1] görünüş, görünüm, dış görünüş; gösteriş. <KT, Cûdî, Kanar/1>
- G375/1 Bir gülde tal'atundaki tâbiş görölmedi / Ḥürşîd ü mâhda bu **nümâyış** görölmedi
nüşa [15]

1. yazılı bir şeyden çıkarılan suret, bir kitabın yazılmış suretlerinin her biri. <KT>

K2/26 Kitâb-ı **nüşa**-i 'ilm-i ledün ki fehmi-i ḥîred / Kuşûr-ı şerḥ ü beyânında şerm-sâr kalur

- K19/34 Eylesün her biri Şehnâme-i Firdevsiden / **Nüşa**-i menkıbet-i câh u celâlün atıvıl
 G81/1 Târ târ-ı tûra-i pür-pîç-i cânânım mîdur / Harf harf-i **nüşa**-i hâl-i perişânım mîdur
 G87/6 Kômîşlar nâmını teşrîh-i minnet tîğ-i gâmezîle / Tenüm şad çâk edüp bir **nüşa**-i meşrûh yazmışlar
 G87/7 Kâlem vaz‘ eyleyenler **nüşa**-i tevķî‘-i iķbâle / Felekden iltimâs-ı devleti mercûh yazmışlar
 G121/2 ‘Uşşâķı etdi keşmekeş-i târ-ı zülfün / Şîrâze-bend-i **nüşa**-i âlâm-ı rûzgâr
 G133/11 Nâ’ilî gördüğümüz **nüşa** degil çarķ bizüm / Baġal-ı tengümûze cild-i muţallâ şıġmaz
 G137/5 **Nüşa**-i râz-ı mezâyâ-yı kazâyuz Nâ’ilî / Pîş-i eţfâl-i hevesde gerçi levh-i mektebüz

Aşağıdaki tanıklarda “nüşa” insan vücudu karşılığında kullanılmıştır. Âlem, nüsha-i kübrâ; insan ise nüsha-i sugrâ olarak nitelenir <TASAVVUF TERİMLERİ>

- K3/42 Hâţ-ı muşannif idi **nüşa**-i vücûdı tamâm / Ne ihtimâl idi harf-ı hâţâ kitâbında
 K12/26 **Nüşa**-i zâtı peżîrefte-i üslûb-ı hâķim / Hûsn-i ahlâķı pesendide-i ‘aķl-ı fı‘âl
 K12/42 Sensin ol **nüşa**-i manzûme-i hîķmet ki olur / Fehm-i ser-nâmesi ‘aķla sebeb-i istikmâl

2. tılsım gibi bir maraz veya veya afetten muhafaza için ve üste asılan veya içilen ya da tütsülenen dua. Halk ağzında “muskâ” şeklinde söylenir. İki sevgiliyi birbirinden ayırmak için efsun okudukları gibi, birini elde etmek için de dua okumak, esmâ çekmek, nüsha yazmak, bir vakitler başvurulmuş çarelerdendi (bkz. ta‘vîz, hamâyil) <KT, TGKSS, MAZMUNLAR VE İZAH, s. 357> Aşağıdaki tanıklarda sevgilinin gamzesi ve benleri, âşığı kendisine meftun eden muskalar olarak hayâl edilmiştir.

- G328/2 Muhtefî **nüşa**-i hûsnünde mezâyâ-yı fûsûn / Mûnderic nokta-i hâlünde niķât-ı fitne
 G332/2 Sırr-ı dehen ü hâlünü derc eylemiş üstâd / Bir nokta ile **nüşa**-i esrâr-ı lebünde
 G387/1 Eylese Cibrîlî hem-râz u muhâţab gâmezî / **Nüşa**-i i‘câzı levh-i mekteb gâmezî

Aşağıdaki tanıkta sözcük, muskanın insanı belâlardan koruduğu düşüncesinden hareketle “koruyan, gözetken, muhafaza eden” anlamını kazanmıştır.

- K13/4 Bî-râbîta-i emn ü amân **nüşa**-i devlet / Olmuşdı ‘ibâret bir iki ehl-i hevâdan
nüşûr [1] öldükten sonra dirilmeler. <OTAL>
 K24/37 Tâ gerd-i hâdişât ile mir’ât-ı rûzgâr / Şûret-nümâ-yı ma‘reke-gâh-ı **nüşûr** olur
 M9/1/5 Cevher-i ma‘nâyı gör âyîne-i tahķîķde / Kim o cevher vâķıf-ı râz-ı **nüşûr** eyler seni
nüvâziş [1] okşama, taltif. <KT>
 K13/48 Mesrûr çıķa haşre dek erbâb-ı temennâ / Şad güne **nüvâzişle** o ferhünde serâdan
nüvâziş-gerî [1] okşama, okşayıcılık || esirgeyip taltif etme.
 K13/33 Yok cevre rîzâ meşreb-i pâķünde ki olmuş / Maķzûz **nüvâziş-gerî**-i ehl-i recâdan
nüvîd [1] iyi haber, müjde. <KT, Steingass>
 K7/60 Yüzi şuyına o sultânün eyleyüp irsâl / Amân-ı âteş-i düzaġdan ol ġarîbe **nüvîd**
nüvişte [1] yazılmış, yazı. <KT, Cûdî, Kanar/1>

R1/2 Şermende olursun edicek hām-i ‘afv / Hārf-i emelüm **nūvište**-i hārf-i kabūl

nūzhet [] eğlence; tazelik, sevinç, ferahlık. <KT, OTAL>

nūzhet-ābād [2] gezinti yeri, mesire, seyrangâh.

G316/6 Nā’ilī ma‘mūre-i ‘ālem-harāb olsun ki çarh / Hāne-i büm eyler āhır **nūzhet-ābād** etse de

K36/14 Beyāzī şeb-çerāğ-ı baħr-ı devletdür n’ola etse / Sevādı **nūzhet-ābād**-ı İrem şām-ı ğarībānı

nūzl [1] misafir için hazırlanan yemek, ziyafet. <LN, OTAL>

K32/7 Hūdāya hāmd ki bir ferde ihtiyācum yok / Ğinā-yı qalb baña **nūzl**-i lā-tenāhidür

nūzūl [] aşığı inme, yere konma. <ZL, OTAL>

nūzūl eylemek [1] inmek. <Kanar/2>

R2/1 Müjgānları dem yok ki ten-i hākīye / Peykân-ı kazā gibi **nūzūl eylemeye**

O

ok [2] yay veya keman denilen, kavis şeklinde bükülmüş bir ağaç çubuğa gerili kirişe takılarak atılan ucu sivri demirli ince ve kısa değnek. Genellikle kayın ağacından, abanozdan veya kamıştan yapılır (bkz. tır, hadeng, nâveg). <OTDTS, OKÇULUK TERİMLERİ, s. 88> Tanıklarda sevgilinin kirpikleri (müje, müjgân) ile ok arasında benzerlik kurulmuştur.

G29/5 Kemânî kaşlaruñ atdıqça müjgân **okların** diller / Yürür mânend-i tır-âverd gâhî râst gâhî kec

G240/3 Qurbânî müjeñ **oklarınıñ** tendeki cândur / Her birini bir tır-i kazâyâ bedel aldum

okumak [1] yazıya geçirilmiş bir metne bakara onu çözümlemek, anlamak, bir metnin bildirisini almak. <TS, ÖTS>

G300/6 Nâ'îlî feyz-i tettebbu' mı degil kim **okuyan** / Suhen-ı pākūne der sihr-i beyân ancak bu

okutmak [10]

1. okumak işini yaptırmak, bir metni başkasının okumasını sağlamak. <TS, ÖTS>

K3/47 Muḥâlifân-ı Qureyşe **okutdı** her birisi / Cihâdı emrini tığ-i siyâh-tâbında

G98/1 Câm-ı Cem nazmını kim rinde kadeh-kâr **okudur** / Zâhide muğbeçeler Sübḥatü'l-ebrâr **okudur**

G98/5 Nakş olup muşḥaf-ı ḥüsnüñ şafahât-ı gülde / Âyet âyet anı bülbüllere her bâr **okudur**

G98/7 Şerḥa vü dâğın açup yâre gönül merhem umar / Bilmege mâ-ḥaşalın defter-i tîmâr **okudur**

2. ders vermek, bir konu üzerine yetiştirmek, öğretmek. <TS, ÖTS>

G98/9 Mestüz ol cām-ı fenâdan ki kenârındaki ḥatt / Nâ'îlî nice Şenâyî nice 'Atṭâr **okudur**

3. ezbere söyletmek. <ÖTS>

G98/6 Güli geh dâ'ire geh levḥa-i ta'îm eyler / Tıfl iken bād-ı seḥer bülbüle ezḳâr **okudur**

4. (zâr ile birlikte) şans getirmesi için zara okuyup üfleme.

G98/8 'Ârifüñ baḥt girüp gönline pül kondurmaz / Nerd-i iḳbâlde ağıyâra döner zâr **okudur**

5. yüksek sesle şiir ya da şarkı söyletmek.

G98/2 Maḥfel-i câmi'-i gül-şende gül-i al-i çemen / Bülbul-i hoş-nefese na't-ı sezâ-vâr **okudur**

G98/3 Dil-i pür-dâğa ruḥuñ bülbüle gül gül-şende / İki âbdâl-ı nemed-püşdur eş'âr **okudur**

G98/4 Germ edüp dâ'iresin mihr-i cihân-tâbda gül / Her seḥer bülbul-i şurîdeye bir kâr **okudur**

okunmak [3]

1. okumak eylemi yapılmak. <ÖTS>

G125/4 Nâme de gelse dil ü dîde **okunmaz** senden / Âḥ ü eşḳ âfet-i mektûb-ı ḥamâm-âver olur

2. ezberden söylenmek.

G324/2 Ol Ka'be-i cânuz ki varur secdeye 'uşşâḳ / Âyât-ı ḥatun kim **okunur** maḥfilümüzde

3. çağırılmak, davet olunmak. <ÖTS> musikî eseri icra edilmek, şarkı söylenmek.

G181/5 Terennüm-sâzıdır ey Nâ'îlî ervâh **okundukça** / Zihî nakş-ı bedî'-i hüsn kim ol rûya bağlanmış

oñulmaz [1] iyileştirilmesi, tedavisi olanaksız, şifa bulmaz. <ÖTS>

Ş12/2 **Oñulmaz** yâreler bitmez iş olmaz / Şağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

'**Oşmāniyān** [1] Osmanlılar. <Kanar/2>

K10/21 Bir şāhbāz-ı saltanata āşiyān ola / Şāhenşeh-i kalem-rev-i '**Oşmāniyān** gibi

otağ, otağ [5] padişahlarla vezirlere mahsus büyük, etekli ve süslü çadır.

<OTDTS>

K8/16 Hemān sa'âdet ile 'âzim-i Şifāhān ol / Kırup memālik-i şarka **otağ**-ı iğrāzı

K28/39 Çıkdı beyāza nakşı görünce **otağ**uñ / İstebrak-ı cinān gibi huld-ı berīn ile

T5/9 Siyeh bayrakları gör kim **otağ**n almış eṭrāfın / Şitāda lāle-zār olmaḡdur 'aceb dāmen-i kūh-sār

Aşağıdaki tanıklarda "otağ"ın, ateş ve dumanla kullanmasının nedeni, padişah çadırlarının önünde ateş yakılması dolayısıyladır. "Otağ" sözcüğü de Türkçe "ateş" anlamına gelen "ot / od"dan türemiştir. <OTDTS>

G93/5 Sulṭān-ı çār-bāliş-i 'ışk oldı Nâ'îlî / Ey āh dūd-ı pür-şereründen **otağ** vir

T5/5 **Otağ**n kurdı piş-i ḡal'a-i Uyvāra şevketle / Ser-i küffāra aḡker-riz olup her ṭüp-ı âteş-bār

oyun [] vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence, şaka, yalandan

yapılan iş. <TS>

oyunu olmamak [1] şakası olmamak (bkz. penbe ile âteşin oyunu olmaz).

Ş10/5 Āh yaḡar sine-i nesrīn-veşūñ / Penbe ile **yok oyunu** âteşūñ

Oşmānī [1] Osmanlı Devleti'ne mensup, Osmanlılara ait, Osmanogullarıyla ilgili.

<OTAL>

K17/34 Keremūñle añılur silsile-i '**Oşmānī** / Nitekim Ca'fer ü Yahyā ile 'ahd-i Hārūn

Ö

öğretmek [1] bir kimseye bir konuda bilgi ve beceri kazandırmak, alıştırmak. <TS, YTS>

G5/4 İ‘tibâr etme revâc-ı kâr için Bereis-i çarh / Çeşmüne sen **öğretdüñ** bu efsûnı baña

ölmek [7] canlılığı yok olmak, hayatı sona ermek, can vermek). <TS, ÖTS>

K6/3 Benüm ki renci-ş-i husrân-ı merg ile **ölürin** / Alınca pençe-i cellâddan giribânı

G5/1 Sen virürsin ‘âriyet bu cân-ı maḥzûnı baña / Senden ayrılmak hemân **ölmekdür** ey ḥunî baña

G146/4 **Ölsek** ḥumâr-ı ḡuşşadan ey pîr-i mey-gede / Câm-ı ḥayâtı şun hele gör nûş eder miyüz

G149/2 Zihî ta‘ alluḡ-ı pervâne kim yanar kül olur / **Ölünce** şem‘-i şeb-efrûzdan cudâ düşmez

G249/7 Teşne-leb hecr-i leb-i yâr ile **ölmek** yegdür / Hızruñ âmed-şud-ı ser-çeşme-i ḥayvânından

G332/1 **Ölmek** ḡamı yok hîç giriftâr-ı lebünde / Şîrînî-i cân var yine güftâr-ı lebünde

T5/7 Kıyâmetler kıopardı tûḡlar başına küffârüñ / Giriftâr-ı ‘azâb-ı düzaḡ oldu **ölmedin** çâsar

öldürmek [4] bir canlının hayatına son vermek), yok olmasına yol açmak. <TS, ÖTS>

G116/2 Ğamze-i mest-i dil-berân nâz ile **öldürüp** bizi / Eylediler çok imtinân tût ki ḥayât virdiler

G224/2 Ağyârı cevri ile ne var ey şûḡ **öldürüp** / Erbâb-ı ‘ışkı luḡ ile şermende eylesen

G348/3 Vuşlat-ı pür-imtinânıyla o ḥunî **öldürür** / Mübtelâsın kuşte-i şemşîr-i nâz etmezse de

Ş3/8 Beni **öldürdi** ḡayret sen / Baña yâr olmaduñ gitdüñ

‘**Ömer** [] sahabenin büyüklerinden, hayatında cennetle müjdelenen on kimseden biri olan ve İslâm’ın üçüncü halifesi (Şemseddin Sâmî, 1306. 3215).

‘**Ömerî** [1] Ömer’a ait, Ömercesine. Tanıkta sözcük “adl” sözcüğü ile bir terkip oluşturacak biçimde kullanılmıştır. Terkip, “Ömer’e ait adalet” anlamındadır. Ömer, on seneyi aşkın halifeliği döneminde adaletten ayrılmamıştır. Bu yüzden kendisine “Fârûk (haklıyı haksızdan ayıran)” lâkabı verilmiştir (Pala, 1999. 322).

K13/20 ‘Avd eyledi ‘adl-i ‘**Ömerî** ‘âleme ḡalâ / Düstûr-ı mübârek-pey ü ferḡunde-liḡâdan

‘**ömr** [31] yaşama veya var olma süresi, ölene kadarki süre (İbrahim Ganî, Ahmed Nâşid, 1283. 149), yaşama süresi (Ahterî, 1312. 706), hayat (Türkçe Sözlük, 1998. 1728), ömür (Kanar, 2008/2. 797). <Ahterî, ZL, Kanar/2, TS>

K3/6 İzâ‘ at etdüḡi evḡât-ı penç ü pençeh-sâl / Ki ‘**ömrüñ** oldu hebâ ḡaflet-i şebâbında

K3/13 Dirîḡ böyle geḡen ‘**ömr**e kim zârûret ola / Bu tâb-ḡânenün ârâm-ı ḡord u ḡ‘âbında

K13/50 Dünyâda olup devlet ü ‘**ömri** mütezâyid / Maḡşerde de âsûde ola hevî-i cezâdan

K14/2 Bu sūr-ı mübârek-dem ü ferḡunde-maḡal kim / Bir laḡza temâşâsına biñ ‘**ömr** fedâdur

- K14/3 Āmed-şud-ı hürî-menişân-ı ser-i rāh / Sermāye-i ‘**ömr**-i güzērān olsa revādūr
- K14/29 Seyr eylememiş mişlini ‘**ömrinde** bu sūruñ / Çarḥuñ ki bükilmiş belli bir pîr-i dū tādūr
- K15/41 Hāḡ devlet ü ‘**ömrin** ede pâyende ki dā’im / Dā’îleri sükkân-ı zevâyâ mı degildür
- K17/2 Olduñ ey şadr-ı mükerrrem bu şenâ-gūya zahîr / Eyleye Hâzret-i Hāḡ devlet ü ‘**ömrin** ezfün
- K23/4 Neşât-ı ‘ahd-i âsâyiş o deñlü rûḡ-perver kim / Dem-i tezkîri eyler ḡande ‘**ömr**-i müstedām üzre
- K23/28 Bu istiḡkām ile bi’l-lāh esās-ı devlet ü ‘**ömrüñ** / Kıyāmet ḡopsa da olmaḡ ‘acebdür inhidām üzre
- K24/38 Mümted ola o ḡāyete dek cāh-ı ‘**ömr**i kim / Müstevcib-i ḡayāt-ı devām-ı dühūr olur
- K27/40 ‘**Ömrüñ** ezfün ede devletle Hudā pîr olasin / Ey fūrūzan-güher-i baḡt-ı cevān ḡoş geldüñ
- K28/5 Birdür izā’at eylemede şimdi rüzḡār / ‘**Ömr**-i ‘azîzi keşmekeş-i ān u ĩn ile
- K28/83 Olsun neşât-ı devlet ile ḡaşre muntēhî / Ta’ dād-ı cāh-ı ‘**ömr**i şuhūr u sinin ile
- K31/14 Tā kim ḡisāb-ı defter-i ‘**ömr**i ḡalāyıḡuñ / Levḡ-i ḡazāya kıl-k-i ḡaderden resîd olur
- K31/15 ‘Avd ede ‘**ömr** ü devlet-i baḡtuñ hezār sāl / Aḡkām-ı rüz-nāmece tā kim cedîd olur
- K34/31 Olmasun herḡiz müsādif ḡānümān-ı ‘**ömrine** / Rüzḡāruñ berḡ-i tāb-āsā gezend ü āfeti
- K37/3 Ne añlanur bu serāy-ı sipenc-i fāniden / Ki ola vaḡt-ı ḡaleb ‘**ömrüñ** imtidādı ḡadar
- M1/V/2 İtlāf-ı naḡd-i ‘**ömr**-i girān-māye eyledüñ / Yārān-ı bi’ḡaḡīḡat ü ehl-i nifāḡ ile
- G87/2 Vişālünle güzārān bir deme dīvān-ı ḡismetde / Berāt-ı ‘ıyş-i Cem menşūr-ı ‘**ömr**-i Nūḡ yazmışlar
- G90/2 Peymāne-i ‘**ömr** olsa yine rinde girāndur / Bî-rûḡ mey ol bezme kim cāmı tehîdūr
- G170/1 ‘Āşıḡ seni dünyāya ḡamuñ ‘āleme virmez / Biñ ‘**ömr**-i firāḡuñla ḡeçen bir deme virmez
- G187/5 Ey Nā’ilî mülāḡaḡa-i vaşl-ı yār ile / Biñ ‘**ömr**-i cāvidāna deḡer bir dem-i neşāt
- G230/15 Her dem bahār-ı ‘**ömrüñ** ola reşk-i Çār-bāḡ / Ol vaḡte dek ki mihr ola bu bāḡ-ı çāra ḡül
- G274/3 Görmeyen müddet-i ‘**ömrinde** şafā-yı ḡātūr / Bezm-i ‘ıyş olsa da başdan başa ‘ālem ne desün
- G303/12 ‘**Ömrin** ezfün ede Hāḡ hem ola ol feyz-i neşāt / Çāre-sāz-ı ḡam-ı pey-der-pey-i cān-ḡāh bize
- G309/3 Olmasa ‘**ömr** züd-güzer vaḡt-ı ḡül gibi / ‘İyşe ḡayāt u ‘**ömr**e zamān kûteh olmasa
- G330/2 Yoḡ mı inşāfuñ o şūḡuñ ḡırmen-i ‘**ömrüm** gibi / ḡānümān-ı ḡüsnini ey āḡ berbād etmeye
- G351/5 ḡeçmede ‘**ömr**-i nāzenin şām u seḡerde Nā’ilî / Mest-i cām-ı ḡaflet ü keşmekeş-i ḡumār ile
- G368/3 Bir āşināluḡı ol māḡ-ı çār-ebrūnuñ / İki cihānda da ‘**ömr**-i dū bāra deḡmez mi

öñ [2] bir şeyin esas tutulan yüzünün baktığı yer, karşı. <TS, ÖTS>

- K35/3 Bu ḡaşruñ müjde-i vaż’-ı esāsıdur eḡer olsa / **Öñinden** ḡaşre dek deryā gibi mevc-i güher cārî
- G148/2 Şaf şaf müjeñ **öñünde** perākende ḡāller / Ceyş-i ḡabeşdür eyledi Tātārdan ḡürîz

öpmek [4] sevgi, saygı, baḡlılık belirtmek amacıya dudaklarını deḡdirmek. <TS, ÖTS>

- K29/5 ḡimmet maḡāmına ḡurup ādāb ile yer **öp** / Seyr eyle irtifā’ın o eyvāna rif’ātüñ
- G203/1 Yine āḡuş-ı murādında mısın aḡyāruñ / Kim ḡucar müy-miyānuñ kim **öper** ruḡşāruñ
- G304/4 Femin **öpmek** miyānın ḡoçmaḡ istersen ḡemān ey dil / ḡurup yoḡ yerlere ol mest-i nāza i’ tibār etme

[tas.] şeyhlerin ellerini, ayaklarını, eteklerini öpmek. <TASAVVUF TERİMLERİ>

- G240/6 **Öpdüm** ayāḡın mey-gedede pîr-i muḡānuñ / Şeyḡü’l-ḡarem-i Ka’be-i ‘irfāndan el aldum

ötmek [1] (kuş için) değişik tonda ses çıkarmak, terennüm etmek. <YTL, TS, ÖTS>

G266/1 Nāyūn ki çıkar zemzeme sūrāhlarından / Bülbüller **öter** şanki gülün şāhlarından

öyle [1] o kadar, o derece, öylesine, o tarzda. <YTL, ÖTS>

K34/21 Zümre-i erbāb-ı ṭab‘ı **öyle** meftūn etdi kim / Hüsni ahlākı ğınā-yı ḳalbi feyz-i şoḥbeti

özge [12] diğer, başka, gayrı. <YTS, TS, ÖTS>

K3/58 Berīd-i aḳdese bir **özge** ḥālet el virdi / O dabbenūn eşer-i ‘ışḳ-ı sūz u tābında

K24/6 Bir **özge** āsitāna eder lā-būd ilticā / Devlet ki müsta‘idd-i nīzām-ı umūr olur

K36/8 Ne ṭuġrā kim şekl-i maṭbū‘ında var bir **özge** keyfiyyet / Ki gelmiş zūlfesinden zūlf-i Nāhid-i perīšānī

M2/1/2 ‘Ālem ki şifā-ḥāne-i pūr-feyz ü ḥikemdür / Yok **özge** bilür ḥikmetini senden ilāhī

M4/VI/3 Neyledi saña dil-i derd-penāhı görsek / ‘İşḳdan **özge** nedür cürm ü günāhı görsek

M7/II/1 Sipihr-i kīne-cūdan bī-vefālık resm-i ‘ādīdür / Felekden bī-niyāz olmak daḥi bir **özge** şādīdür

G18/3 Cihān-ı vājgün-na‘l-i maḥabbet **özge** ‘ālemdür / Gedādur şāhlar cümle gedālar pādīşādur hep

G85/1 Dūzaḥdan **özge** dehr ribāṭı ne gūnedür / Ḥaşruñ sivādan aña sırāṭı ne gūnedür

G94/5 Sözüñ ey Nā’ilī olmazsa da şāyeste-i taḥsīn / Yine bir tarz-ı ḥāş-ı şūḥdur bir **özge** vādīdür

G201/4 Mestāne nūḳūş-ı şuver-i ‘āleme baḳduk / Her birini bir **özge** temāşā ile geçduk

G231/2 Ne cur‘ası ḥūn-ı ciger sākīsi dest-i ğamzedür / Ḥayrān-ı keyf ü kārīdur bir **özge** şāḥbānuñ gönül

G322/4 **Özgedür** ḥavşalası bāde-keşān-ı ‘ışḳuñ / Feyz-i āġāhī-i dil var yine medhūşında

öz [] bir kimsenin benliği, manevî varlığı, nefis, kendisi, zat (Dilçin, 1983. 170).

Dönüşlülük zamiri olarak kullanılır. <YTS, TS, ÖTS>

özünden bī-ḥaber [1] kendinden habersiz, şaşkın.

G5/3 **Ben özünden bī-ḥaber** mecnūn iken virdi ḥırāş / ‘Aḳl edüp şāġird-i nā-ḳābil Felāṭımı baña

‘**özr** [2] bir suçun, bir kusurun elde olmadan yapıldığını veya hoş görülmesini gerektiren sebep, mazeret; bahane. <Cûdî, Kanar/2, TS>

G55/2 Bir keyf-i tāzedür dile ol mest-i ‘ışveden / ‘**Özr**-i ḥumār-ı nāz u teġāfūl dem-i seḥer

G156/5 Ey nev-niyāz olma şaḳın Nā’ilī gibi / Ālūde-i taşavvur-ı ‘**özr**-i günāh-ı nāz

‘**özr-ḥ‘āh** [3] özür dileyen, mazaret bildiren. <Kanar/2, Dihhudā>

G22/1 Sākī ki rūz-ı maḥşer ola ‘**özr-ḥ‘āh**-ı mest / Zühhādı şerm-sār ede luṭf-ı günāh-ı mest

G236/3 Ter-zebān-ı şekve-i nāzam ḥāmūş-ı ḥayretüm / Tercemān-ı ğamze la‘lūñ ‘**özr-ḥ‘āhumdur** benüm

G364/2 Ḥam-ı zūlfūñ tevāzu‘larla cāna ‘**özr-ḥ‘āhāndur** / Ki ol ṭā‘at-perest-i ‘ışḳa miḥrābı unutturdu

P

pādišāh, pādišā, pādišeh [35] padişah, hükümdarlar hükümdarı, büyük hükümdar, sultan. <KT, Cûdî, Kanar/2>

- K4/39 **Pādišāhān** kapuñda pesdür pes / Bî-edeb ṭabi‘-i hevā-yı dilem
- K5/21 **Pādišāh**-ı suhenem k’oldı zamānumda ‘adīm / Mülk-i endīşede şūr u şağab-ı ḥod-rāyī
- K8/30 Murād-ı ‘ālemyān Ḥān Murād-ı ‘ālī-şān / Serīr-i salṭanat-ı **pādišāh**-ı mümtāzı
- K9/1 **Pādišāhum** seni Ḥaḳ ḥusrev-i zī-şān etmiş / Lāyık-ı salṭanat-ı taḥt-ı Süleymān etmiş
- K9/10 **Pādišāhā** bir avuc ḥāki o kim ḥikmet ile / Eyleyüp ḳābil-i cān nāmını insān etmiş
- K9/15 **Pādišāh**-ı ‘āzamet-güster ü ‘ālī-himmet / Ki felek ḳadrini fehmi etmede noḳşān etmiş
- K9/21 Rūḥ-ı ecdād-ı ḥümāyūnuñ için **pādišehūm** / Ki Ḥudā her birini a‘del-i šāhān etmiş
- K9/35 Tā ki bir **pādišehūñ** sevk-i ḳaderle devlet / Pençe-i ‘adline teslīm-i girībān etmiş
- K10/20 Bir **pādišāh** eyleye teşrīf bā-ḥuşūş / Sulṭān Meḥemmed ibn-i Birāḥīm Ḥān gibi
- K14/60 Hem **pādišeh**-i memleket-ārā-yı ma‘ānī / Hem vaşfuña mu‘tād bir ālüfte gedādur
- K16/40 Sa‘y-ı meşḳūr ile tā kim vükelā-yı devlet / Olalar mültefit-i **pādišeh**-i taḥt-nişīn
- K19/3 İltifāt eyleyüp ol şadr-ı güzīne bi’z-zāt / Zıll-ı Ḥaḳ **pādišeh**-i ‘ālemyān faḥr-ı milel
- K22/8 Olduñ nedīm o **pādišeh**-i kām-kāra kim / ‘İd etdi sāyesinde ḥalāyık sürürdan
- K34/13 **Pādišāh**-ı ehl-i dil Yaḥyā Efendi kim odur / Mülk-i nazmuñ āb-ı rüy-ı taḥt-gāh-ı devleti
- M5/I/1 Ey **pādišeh**-i ḳalem-rev-i nāz / Vey fitne-nişān-ı küçe-i rāz
- M5/V/1 Kūyūnda nedür bu dād-ḥāhī / Ey ḳışver-i fitne **pādišāhı**
- G18/3 Cihān-ı vājgün-na‘l-i maḥabbet özge ‘ālemdür / Gedādur šāhlar cümle gedālar **pādišādur** hep
- G21/1 Müjgānlar āfet-i dil-i ‘āşık nigāh mest / Ḳışver ḥarāb şū sipeh **pādišāh** mest
- G50/4 Mühr-i ḥazīne-i dile yād el ṭoḳunmasun / Maḥtūmıdır yine anı ol **pādišāh** açar
- G63/5 Göñül vilāyeti ḥālī bulmasun ḡamdan / Ki ol ḳalem-reve bir **pādišāh** lāzımdur
- G77/4 Ḥusrevāne **pādišāh**-ı vaḳt olup almış ele / Her gedā bir sāğar-ı ḡitī-nümā nev-rūzdur
- G156/1 Ol **pādišāh** ḥüsn k’ola rü be-rāh-ı nāz / Ḥürşīdi ḥīre çeşm ede gerd-i sipāh-ı nāz
- G156/4 Ma‘müre-i maḥabbeti yıḳdı teḡāfūlūñ / Ey şehriyār-ı taḥt-ı dil ey **pādišāh**-ı nāz
- G197/2 Şad ḥased merdümek-i çeşmüme kim maḥremidür / Ḳaşr-ı dīdemde ḥayālūñ gibi bir **pādišehūñ**
- G221/2 Tenezzül eylemez oldı ḥırāş-ı mülk-i dile / Ğurūr-ı nāzı teraḳḳīde **pādišāhumuzuñ**
- G280/2 Sen **pādišāh**-ı memleket-ārā-yı nāzsın / Ol bir gedā-yı bī-ser ü sāmān-ı reh-nişīn
- G284/2 Her nigāhı zehr ile ālüde bir şemşīrdür / **Pādišāh**-ı ḳışver-i ḥüsnūñ amānından şaḳm
- G362/1 Bī-niyāz ālüfteler kim ḥāk-i rehdür her biri / Mesned-i faḳr u fenāda **pādišehdür** her biri
- G385/3 **Pādišāh**-ı mülk-i āzādī olan mey-ḥārenūñ / Taḥta-i mey-ḥānede taḥt-ı Süleymāndur yeri
- T5/1 Ḥidīv-i muḥterem sulṭān-ı a‘zām ḥusrev-i ‘ālem / Şehinşāh-ı ser-āmed **pādišāh**-ı ma‘delet-girdār
- T5/10 Ḳabul oldı du‘āsı **pādišāh**-ı mülk-i islāmūñ / Alındı böyle bir ḥısn-ı metīn maḥzül olup küffār

Aşağıdaki tanıkta “pādišāh” ile Hazreti Muhammet kastedilmektedir.

- K1/17 Fahr eylemez mi nazm ile ol nükte-senc kim / Medh-i habîb-i **pâdişeh**-i bî-zevâl eder
pâdişāhān, pâdişehān [2] padişahlar. <Kanar/1>
- K33/4 Budur inşâf ki Sencerle Melikşâh degil / **Pâdişāhān**-ı selef görmediler böyle re'îs
- G116/1 **Pâdişehān**-ı hüsn kim nâza şebât virdiler / Dest-i zühûr-ı fitneye tâze berâf virdiler
pâdişāhî [1] padişaha mensup ve onunla ilgili, padişahlık, saltanat. <KT>
- K32/9 Yine bunuñla kul olmak kapuñda sultānam / Fakîre genc-i kerem mahz-ı **pâdişāhîdûr**
pâdişeh-kevkeb [1] yıldızı ve bahtı bir padişah kadar parlak, talihli.
- K11/9 **Pâdişeh-kevkeb** vezîr-Âşaf u Dârâ-serîr / Mihr-i meh-peyker meh-i hürşîd-gevherdür gelen
pāk [1] temiz, saf, lekesiz; ayıp ve noksanı olmayan, halis; mübarek. <KT, Cûdî>
- G347/5 Olsa eş'ârûñ 'aceb mi dil-pesend ey Nâ'îlî / Tab'-ı **pākûñ** pey-rev-i pākize-güñan olmadı
pāk [66] temiz, lekesiz || ayıpsız, noksansız, halis; mübarek, mukaddes, aziz. <KT>
- K1/5 Hâlâ ki hâ'izem şeref-i na't-ı **pākine** / Bir serverûñ ki midhatini Zü'l-celâl eder
- K3/57 Gözine girmez idi h'âb girse de gâhî / Cemâl-i Enver-i **pâkin** görürdi h'âbında
- K3/64 Burâk u Refref ü Cibrîl kaldılar hayrân / O nûr-ı **pāk**-i hîred-sûzuñ incizâbında
- K5/7 Tab'-ı **pākûmdûr** o ser-çeşme-i ma'î ki eder / Reşhası âb-ı hayât-ı suhene sakķâyî
- K5/23 Nazm-ı **pākûmdûr** o manzûme-i hikmet ki olur / Noktası dağ-ı süveydâ-yı dil-i rûsvâyî
- K7/21 Bulur nisâb-ı tesâvî bu bâğda gül ü hâr / Olur bu memlihâda hem-'ayâr **pāk** ü pelîd
- K9/36 Zât-ı **pākûñ** ola mahfûz haţardan ki Hudâ / 'Adl ü inşâfuñ dünyâya nigeħ-bân etmiş
- K11/13 Şulh-fermâ-yı şeh-i İrân ki kalb-i **pākûñe** / Nazm-ı ahvâl-i re'âyâ emn-i kişverdûr gelen
- K12/7 Bunca temkîn ü metānetle ki ol dâd-gerûñ / Zât-ı **pākine** kômîş hikmet-i Hâk celle celâl
- K12/45 Görmedüm olalı sūdâ-ger-i kâlâ-yı suhen / Tab'-ı **pākûñ** gibi bir müşteri-i cins-i kemâl
- K12/55 Âb-veş yerlere geçsün o tabî' at ki degil / Zât-ı **pākûñ** gibi bir menba'-ı cûda meyyâl
- K12/8 Ermedi mevkib-i iķbâline peyk-i nev-rûz / Neşr-i gerd-i qadem-i **pâki** ile mâ-fi'l-bâl
- K13/33 Yok cevre rîzâ meşreb-i **pākûñde** ki olmış / Mahzûz nüvâziş-gerî-i ehl-i recâdan
- K15/3 Baķ revzene-i tırradan ol 'arîz-ı **pâke** / Nezzâre-gehûñ ol gül-i ra' nâ mı degildûr
- K16/21 Leyle-i qadr-ı sa'âdetdûr o semmûr-ı siyâh / Vech-i **pākûñdûr** o şebde görünen nûr-ı mübîn
- K17/31 Vermemiş hâţıruña hîç tağayyûr devlet / Qalb-i **pākûñde** hüveydâ yine âşâr-ı sükûn
- K19/7 Düş-ı **pākûñde** görüp hil'at-ı şāhensāhı / Dest ü dāmānına yüz sürdiler erbâb-ı düvel
- K20/1 Ey baħr-ı cûd u mekrûmetûñ **pāk** gevheri / Ey zât-ı **pākûñ** efser-i iķbâl zîveri
- K20/32 Mazmûn-ı hüccet-i suhen ü tab'-ı **pākine** / Şāhiddûr ehl-i dāniş ü idrākûñ ekseri
- K21/33 Vücûd-ı **pākûñ** ola zîb-i efser-i iķbâl / Ki reşg-i gevher-i hürşîd-i çarķ-ı vâlâdur
- K26/5 Hâfî bir nesne yok levh-i zamîr-i **pākine** ancaķ / Verâ-yı perde-i kudret ki mechûl-i peyâmerbdûr
- K26/13 Zamîr-i **pâki** bir âyîne-i şâf u mücellâdur / Derûnında hemîşe nûr-ı isti' dâd muzmerdûr
- K26/14 Muhaşşal cevher-i iksîr-i cāndur tıynet-i **pâki** / Vücûdî kîmyâ-yı kabiliyyetle muħammerdûr
- K28/14 Giryeyle çeşmi **pāk** ederüz baķsa cāh ile / Esbâb-ı ihtîşâm-ı dirâz-âstîñ ile
- K29/11 Ümmîd odur ki eyleye bu nazm-ı **pākûmi** / Ma' rûz-ı hâk-i pâyî o şadr-ı sa'âdetûñ

- K29/23 Yākūt-ı âfītāba virir reng-i rüyı şerm / ' Aks-i fūrūg-ı gevher-i **pāk**-i necābetüñ
- K31/2 Luţfuñ ki 'āmdur nice yād āşınalara / Hāşā ki medh-i **pākūñ** eden nā-ümīd olur
- K34/24 N'eylesün ammā ki çirkāb-ı riyādan **pākdür** / Tāze berg-i gül gibi dāmān-ı **pāk**-i 'işmeti
- M1/VI/2 Hāk-i siyāha kim qodılar cism-i **pākūñi** / Şan defn-i zūlmet eylediler qabre nūr ile
- M1/VI/7 Rūh-ı revān-ı **pākūñe** 'uqbāda cilve-gāh / Maqşūre-i bihişt ola hūr u kuşūr ile
- M12/I/6 Olan hādī şırāt-ı müstākīme şer'-i **pākūñdür** / Bu 'ālem berzağ-ı havf u recādūr yā Resūla'l-lah
- G4/2 Dāmen-ālūdeligüm 'ışka ederdüm ta' līğ / Virse ālāyişe ruşşat nazar-ı **pāk** baña
- G38/4 Feyz-i nigāh-ı 'āşık-ı **pāke** qarın olan / Hātır-nevāz u şūh-dil ü şeh-levend olur
- G387/5 Hem dil-i Cibrīlden dāmān-ı istiğnāsı **pāk** / Nā 'ilī-veş yine ālūde-meşreb ğamzesi
- G60/5 Söz daqīk olmasa rağbet mi bulur Nā 'iliyā / Nazm-ı **pākūñ** budur inşāf ki diğkāt yeridür
- G63/9 O nūr-ı **pāk**-i aşālet ki i' tīkādında / Vücūh-ı şāyibeden intizāh lāzımdur
- G67/5 Ol Nā 'ilīyā rābīta-perdāz-ı ma' ānī / Nağd-i suhen-i **pākūñ** ile defteri tōldur
- G77/2 Şāfdur āyīneler bī-ğull u ğışdur sīneler / **Pākdür** ebr-i küdürerden hevā nev-rūzdur
- G89/4 Cāy-ı āğūş-ı raqīb olmasun o gerdən-i **pāk** / Ki şikest-āver-i nāmūs-ı girībānuñdur
- G106/4 Zūlfi 'izār-ı **pākine** kat kat hicāb iken / ' Uşşāka ol perī yine baqmaz belāyı gör
- G106/7 Baq çeşm-i iltifāt ile eş'ār-ı **pākine** / Āşār-ı tab'-ı Nā 'ilī-i hoş-edāyı gör
- G113/3 Ol 'āşık-ı **pākūz** ki serā-perde-i 'işmet / Ālūde-i hūn-ı dil olan dāmenümūzdür
- G142/3 Sīnemūz mağzen edüp cevher-i rāz-ı 'ışka / Şāhid-i hūsnūñe bir āyīne-i **pāk** oluruz
- G167/2 Şīşe meksūr olıcağ kābil-i tahtīr olamaz / Mest-i şahbā-yı mecāz āyīnesin **pāk** edemez
- G174/4 Reşgā ki şun'-ı cevherī-kār-gāh-ı 'ışk / Ol dürr-i **pāki** zīver-i tāt-ı dil eylemiş
- G189/8 Recā-yı feyz-i terakķīde Nā 'ilī degilüz / O tab'-ı **pāk**-i ma' ānī-tırāzdan fāriğ
- G190/7 Dāğ-ı hūrşīd idi her dürr-i olaydı menşüb / Tab'-ı **pāki** gibi bir kulzüm-i zehhāra şadef
- G208/3 **Pākdür** hākister-i rūhū'l-Ķudūsden dāmeni / Hacle-gāh-ı hūsnūñ ol şem'-ı fūrūzānın görūñ
- G208/8 Nā 'ilīnūñ tab'-ı **pākinden** ne gevherler çıkar / Ol hūner gencīnesin ol ma' rifet kānın görūñ
- G252/5 Nazm-ı **pākūñ** Nā 'ilī germ-āşınā-yı ehldür / Sūz-ı dilden bī-ğaber efsürde tab' ān görmesün
- G268/1 Kim der o vech-i **pāke** haţ-āverde olmasun / Āmed-şud-ı nigāha hemān perde olmasun
- G300/6 Nā 'ilī feyz-i tettebbu' mı degil kim okuyan / Suhen-i **pākūñe** der sıhr-ı beyān ancağ bu
- G304/2 Dil-i āğyāra qorsun dest-i **pākūñle** fitil-i dāğ / Bu gūne vāz'-ı kānūn-ı cefāyı ihtiyār etme
- G313/1 Çeşm-i hayāl dūhtedür vech-i **pākūñe** / Hayrettedür nezāre rūh-ı tāt-nākūñe
- G358/5 'İşk āteşi etmez mi seni Nā 'iliyā **pāk** / Ālūde isen ğam yeme çirkāb-ı gūnehle
- G362/4 **Pākdür** dāmenleri çirk-i riyā zāhidā / Mey gūsārānuñ ki ğarkāb-ı gūnehdür her biri
- G365/2 Gül-berg-i cān imiş tūtalum yine bārdur / Cism-i laţīf ü **pākūñe** pīrāhenūñ dağı
- G378/5 Nazm-ı **pākūñ** āb-ı pāredür ey Nā 'ilī / Belki tebhāl-i leb-i endīşedür her kaţresi
- T2/1 Dirīğā gitdi ol ser-çeşmesi erbāb-ı İķānuñ / Ki nuţğ-ı **pāki** bağş idi sükkān-ı zevāyāya
- T2/5 Olup ey Nā 'ilī hāk-i muzīk-i tenden āzürde / Teveccüh eyledükde rūh-ı **pāki** 'arş-ı a' lāya

pāki [4] temizlik. <OTAL, Kanar/1>

- K20/4 Ferhunde zātuñı şeref-i **pāki**-i neseb / Etmiş semiyy-i pūr-ı Birāhīm-i Āzerī

- K35/14 Görenler kurb-ı şâhenşehde derler ol dūr-i **pākī** / Qarīn-i āfitāb etmiş Mesīhi hāzret-i Bārī
- G126/5 **Pākī**-i çirk-i riyā ise murāduñ zāhid / Qorqum oldur saña dūzahda da yer virmezler
- G208/2 Mihr-i ‘işmetden bile ‘ār eyler olsa jāle-pāş / Ol hayā gül-berginüñ **pākī**-i dāmānın görüñ
pāk-dāmen [3] namuslu, iffet ehli, ālūde-dāmen’in zıddı. <KT, LN>
- G7/3 Mest-i güstāh-ı elestem müdde‘ ā maḥşerde de / Bāde-i şāf u cevān- **pāk-dāmendür** baña
- G246/1 **Pāk-dāmen** bir gül-i tersin ğubārumdan şaķın / Şu‘lesün āb-ı dū çeşm-i eşk-bārumdan şaķın
- G372/5 Etmesün çirk-i riyā ceyb ü kenāruñ telvīş / **Pāk-dāmen** ola-gör dalk-ı mey-ālūd gibi
pāk-edā [1] üslūbu temiz, gereksiz sözler kullanmayan.
- K19/13 Hoş-nüvis chl-i qalem Āşaf-ı zībende-raķam / Münşī-i **pāk-edā** kātib-i bī-mişl ü bedel
pāk-güher [1] soylu, asil. <Kanar/1, Dihhudā>
- G105/1 Haṭṭ kim ‘izār-ı **pāk-güherden** zuhūr eder / Bir sāyedür şu‘ā-ı kamer zuhūr eder
pāk-lehce [1] düzgün söz söyleyen, gereksiz sözcük sarf etmekten kaçınan, fasih.
- K20/30 Hem **pāk-lehce** şā‘ir ü hem kātib-i seri‘ / Hem münşī-i ser-āmed ü hem nāzım-ı cerī
pākīze [2] temiz, lekesiz; kusursuz. <KT, Kanar/1>
- K19/11 Ser-nüvişt-i qalem-i şāni‘-i kül cüz‘-i ḥikem / Münteḥāb-nüşḥa-i **pākīze** kitāb-ı mücmel
- K14/41 Şāhāne-neseb ol güher-i kân-ı edeb kim / Düşīze-i **pākīze**-i ḥayrū-l-ḥulefādūr
pākīze-‘amel [1] temiz amelli, günahsız, ādil.
- K19/23 Nice beñzer saña ḥükkām-ı selef kim ḥālā / Sensin ey dāver-i dānā-dil ü **pākīze-‘amel**
pākīze-gevher [1] cevheri temiz, soylu, asil.
- K26/1 Zihī maḥdūm-ı ‘ālī-ḳadr kim **pākīze-gevherdür** / Kerem mu‘tād-ı zī-şān u kerīm luṭf-ı yāverdūr
pākīze-güyān [1] tertemiz şeyler söyleyenler, şairler. <Kanar/2>
- G347/5 Olsa eş‘āruñ ‘aceb mi dil-pesend ey Nā‘ilī / Tab‘-ı pakūñ pey-rev-i **pākīze-güyān** olmada
pākīze-şu‘ūn [1] temiz işler yapan, yanlış yola sapmayan, adaletli davranan.
- K17/10 Lā-mekān-pāye felek-sāye vezīr-i a‘zam / ‘Arş-ı pīrāye-cihān dāver-i **pākīze-şu‘ūn**
palās [] aba ve çul gibi kaba ve eski eşya. <KT>

palās-pāre [1] eski püskü giysi; eskimiş derviş abası. <Kanar/1, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 284>

- G166/2 **Palās-pāre**-i rindī be-düş u kāse be-kef / Zekāt-ı mey virilür bir diyāra dek giderüz
pāre [16]

1. parça, kısım. <KT, Cûdī, LN>

- G8/2 Hezār **pāre** dile lebleründen et sākī / Eger düşerse nemek-rizi-i kebāb saña
- G73/2 Aç ḥoḳḳa-i dehānuñ nāz ile nuṭḳa gel / Bir **pāre** zaḥm-ı cāna o tiryākdan ḳopar
- G101/2 Çarḥa bir gün ṭoḳunur şu‘le-i cevvalē-i āh / Kendüyi kāse-i Çinī gibi biñ **pāre** bulur
- G144/5 Olsa hezār **pāre** ciger-tüşemüz n’ola / Elmās-rizedür nemek-i ḥān-ı baḥtumuz

- G145/3 Olmuş hezâr **pâre** kebâb-ı tenûr-ı dil / Mestâne çeşmüne ciger-i laht lahtumuz
 G196/4 Cân gibi eder gevher-i ‘ışkuñ yine pinhân / Şad **pâre** de olsa şadef-i sine-i ‘âşık
 G267/4 Lağzişdür evvelîn haţar-ı nev-süvâr-ı câh / Râm olmadukça **pâre**-i devlet kıoparmasun
 G319/5 Gül-âb-ı feyze kıâbil hûn olan şad **pâre** dillerdür / Gül-i hod-rûy-ı şahrâ gibi bî-har u hazân şanma

pâre-i nân [2] ekmek parçası; yiyecek.

- K32/6 Benüm o hırka be-düş-ı fenâ ki destümde / Bir iki **pâre-i nân** ni‘ met-i ilâhîdür
 G209/6 Hilâl-i mâhi güm eyler felek ehl-i dilûñ / Elinde **pâre-i nân** bulmasa faţur edecek

pâre pâre [5] parça parça. <KT, Cûdî>

- M1/III/1 Dil hasretünle ‘âşık-ı rûy-ı nezâredür / Cân u ciger firâkuñ ile **pâre pâredür**
 G17/4 Gül gördi **pâre pâre** ciger gonce garq-ı hûn / Memnûn-ı zaḥm-ı ḥancer-i hâr oldı ‘andelîb
 G81/2 **Pâre pâre** sîneler kaţ‘î delîlündür deseñ / Âlet-i dest-i każâ şemşîr-i müjgânım mıdur
 G295/2 Açılıp gül-i terûnden mey içürdi sāgaruñdan / Ele al ki ḥanceruñden dil-i **pâre pâredür** bu
 Kt8/3 Ḥalâş ister iseñ zaḥm-ı çeşm-i a‘dâdan / Dili o ḥancer ile **pâre pâre** gösterme

2. yırtık. <Kanar/1>

- G245/4 Şad **pâre** bir nemed vir abdâl-ı ‘ışka ey çarḥ / Hem câme-i ten olsun hem bâliş-i ser olsun
pârsâ [2] sofı, dinine bağılı, zahit, takva ehli, müttakî. <KT, Cûdî, OTAL>

- K4/8 Zâ‘ir-i sūmenât-ı ‘ışk olalı / Reşg fermâ-yı **pârsâ**-yı dilem
 G106/3 Âşûb-ı dil-firîbî-i ḥüsn-i bütâna baq / Zünnârî-i maḥabbet olan **pârsâyı** gör
pâs-bân [7] gece bekçisi, kolcu. <KT, Cûdî, Kanar/1>

- K23/51 Ḥumâr-âlûd-ı ḥ‘âb-ı nâz iken çeşmüñ ne sâhirdür / Ki eyler **pâs-bânı** çeşm-i baht-ı lâ-yenâm üzre
 G236/4 **Pâs-bân**-ı şehr-i ḥüsnüñ şaḥne-i mülk-i dilüm / Güşe-i ebrû-yı fitne ḥ‘âb-hâhumdur benüm
 G294/3 **Pâs-bân** eyle ḥarîm-i dil ü câna çeşmüñ / Ceyş-i âşûb-ı każâ ma‘reke-sâz eylesün
 G312/3 **Pâs-bân** oldı ḥarîm-i dil ü câna nıgehüñ / Ceyş-i âşûb-ı każâ ma‘reke-sâz etdi yine
 G356/3 Ḥumâr-âlûde-i ḥ‘âb-ı nâz iken çeşmüñ ne sâhirdür / Ki eyler **pâs-bânı** çeşm-i baht-ı lâ-yenâm üzre
 G351/4 Ḥ‘âb-ı girân-ı bahtumuz kaldı şabâḥ-ı maḥşere / Her gece **pâs-bânıyuz** şubḥa dek âh u zâr ile

pâs-bânî [1] bekçilik, muhafızlık; bir musiki makamı. <OTAL, Kanar/1, Nedim Divanı’nda Musiki, s. 82> Tanıkta, “nâle” delâletiyle sözcüğün, musiki makamı anlamının da kastedildiği düşünülebilir.

- G354/4 Kûy-ı dil-berde şeh-i mülk-i każâdan virilür / **Pâs-bânî**-i ḥarem nâle-i şeb-gerdümüze

pâşâ [11] sivillerle askerlerin ileri gelenlerinin bir kısmına verilen unvan; general.

Eski Türk dilinde “büyük evlat” anlamına gelen bu sözcüğün, Farsperverler “pây-ı şâh”tan muhaffef olduğunu iddia ederler. <OTAL, OTDTS, Lugat-ı Tarihiye ve Coğrafiye, C.2, s. 32-33>

- K11/15 Bir bir a‘yân-ı vilâyet derdi şâhum aç gözün / Muştafâ **Pâşâ**-yı gâzî gibi bir erdür gelen

- K12/22 Rāyīz-i eşheb-i ikbāl Meḥmed **Pāšā** / Ki olur çarḥ rikābında zemīn-būs-ı ni‘āl
 K13/23 **Pāšā**-yı müfahḥam ki düşer yümni-ı kudūmı / Bām-ı felegi perde-i dībā-yı ‘aṭādan
 K15/18 **Pāšā**-yı kader-kevkebe nām-āver-i Šālīḥ / Kim ‘adli mühim-sāz-ı re‘āyā mı degildür
 K15/43 Dür olmaya zıllı fuḳarānuñ üzerinden / Bir luṭf u kerem šāḥibi **pāšā** mı degildür
 K16/8 Aḥter-i burc-ı şeref Ḥazret-i Šālīḥ **Pāšā** / K’olmuş endişesi hem-vāre şalāḥ-ı reh-i dīn
 K17/15 Baḥşış-āmüz-ı kerem Ḥazret-i Šālīḥ **Pāšā** / Ki der-i devletidür maḳsem-i erzāk-ı butūn
 K18/17 Sipīhr-kevkebe **pāšā**-yı Āsaf-isti‘dād / Ki emri muḥterī‘-i rāy-ı müsteṭāb olmış
 K19/14 Şadr-ı şāḥib-azamet Ḥazret-i Aḥmed **Pāšā** / K’olmuş eṭvārı pesendīde-i šāḥ-ı a‘del
 K27/7 Hüsni-ı tedbīr-i zafer ḥazret-i Aḥmed **Pāšā** / Ki kazā rāyına der ḥande-künān hoş geldün
 T5/3 Semiyi-yı faḥr-ı ‘ālem ḥazret-i **pāšā**-yı Aḥmed-nām / Sipeh-sālār-ı şāḥib-rüşd ü himmet dāver-i dīn-dār
pāy, pā [70]

1. ayak. <KT, Kanar/1, Steingass, Redhouse>

- K4/37 Ḥabbezā vaşf-ı pāye-i mi‘rāc / Ki edāsıyla ḥāk-i **pāy**-i dilem
 K4/45 Nā’iliyem ki ferş-i **pāyuñ** için / H’āce-i kâle-i du‘ā-yı dilem
 K5/38 Eylemiş rāyīz-i endişeme Ḥākānīnūñ / Türktāz-ı reh-i ma‘nide teḳaddüm **pāy**
 K6/27 Füsūn-ı ‘işvesinūñ ‘aḳl-ı kül giriftārı / Firīb-i ḡamzesinūñ fitne **pāy**-ı dāmānı
 K11/5 Zīr-i **pāy**-i raḥş edüp ey çarḥ kaṭ‘-ı pāye kıl / Revnaḳ-efzā-yı serir-i ḥān u ḳayşerdür gelen
 K13/14 **Pāy**-ı talebi çekmiş idük dāmen-i şabra / Fāriḡ-dil idük gerçi temennā vü recādan
 K13/38 Dallāl-ı sipīhrūñ ola destinde muḥaḳḳar / Ol kân-ı suḥen gevheri ḥāk-i kefi **pādan**
 K14/22 Yollarda ḥalāyık ol iki naḥl-i bülendün / Sevdā-yı temāşası ile bī-ser ü **pādur**
 K14/54 Taḥşīl-i nişāb-ı ser ü sāmān ile ammā / Her birine baḳsañ yine ḥāk-i kefi **pādur**
 K17/70 Ḥaḳ te‘ālānuñ amānında olup şubḥ u mesā / Ḥāk-i **pāyuñ** ede sükkān-ı felek kuḥl-ı ‘uyūn
 K20/13 Hürşīd ḥāk-i **pāyuña** müştāk-ı rüy-māl / Cemşīd bezm-i luṭfuña meftūn-ı çākerī
 K20/16 Ümmīd-i naḳd-i luṭfuñ ile ḥāk-i **pāyuña** / ‘Arz eylemekde şu‘bedesin çarḥ çenberi
 K21/6 Ki bād gibi geṣer tūt ki zīr-i **pāyında** / Suṭūr-ı şafḥa degil mevc-ḥīz-i deryādūr
 K22/19 Ehl-i dilūñ şikāyeti var ḥāk-i **pāyuña** / Bīdād-kārī-i felek-i bed-şu‘urdan
 K24/30 Etsün ḳo ḥāk-i **pāyuñ** olup rüzgāra nāz / Dānā-dilān-ı ‘ālem-i himmet ḡayūr olur
 K24/33 Ümmīd-i luṭf u ‘afv ile der-dest-i i‘tizār / Ma‘rūz-ı ḥāk-i **pāy**-i sa‘ādet vüfur olur
 K28/32 Sürdükçe ḥāk-i **pāyuña** yüz reşk eder Mesīḥ / Hürşīd-i tāc-ver-i felek-i çār-mīn ile
 K29/3 Derbāna vir selām de ki Ketḥüdā Begün / Rū-māl-i ḥāk-i **pāyına** var mı icāzetün
 K29/11 Ümmīd odur ki eyleye bu nazm-ı pākūmi / Ma‘rūz-ı ḥāk-i **pāy**ı o şadr-ı sa‘ādetün
 M3/V/2 Kūy-ı vişāle **pāy**-ı ‘azīmet erişmedi / Dāmān-ı pīre pençe-i himmet erişmedi
 M3/XII/2 Maḳşūd ise vuşul şehinşāḥ-ı aḳdeme / Düş ḥāk-i **pāy**-ı ḥazret-i sultān-ı ekreme
 M3/XII/3 Eyle ḡubār-ı **pāyını** terciḥ cennete / Sür rüy-ı i‘tizārūñ **pāy**-ı şefā‘ate
 M12/I/2 Zer-i ḥurşīd-i maḥşer ḳurşadur iksir-i ḥālūnden / Reh-i ‘ışḳuñda ol kim ḥāk-i **pādur** yā Resūla’l-lah
 G23/5 Āşüb-ı dil-i Nā’ili-i bī-ser ü **pādur** / Ol ḡamze-i maḥmūr u o çeşm-i siyeh-i mest

- G24/5 Rif'at el virse yine Nā'ilī-i zār gibi / Yüz sürüp **pâyına** olsağ ser-i zülfün gibi pest
- G58/3 Ol sâlik-i 'ışkız ki kefi **pây**-ı taḥmammül / Pür-âbile-i nîm reh-i menzîlümüzdür
- G64/1 **Pây**-ı ḥirede 'ışk güzër-gâh degildür / Bed-mestlerün cünbişi dil-ḥ'âh degildür
- G71/3 Zîr-i şem' ü **pây**-ı gül-bünde 'ayâr-ı sūzişi / Bülbül ü pervānenün ḥākisterinden bellidür
- G72/4 Tübā ṭurup selāma düşer Sidre **pâyına** / Ol naḥl-i nāz-ı ber-zede-dāmāne reşg eder
- G135/1 Māruz ki 'aşā-yı kefi Mūsāda nihānuz / Mār aḥlama mūruz ki teh-i **pāda** nihānuz
- G160/4 Ol 'arş himmetüz ki eder ḥāk-i **pây**-i yār / Cibrîle secde-gâh-ı temennā mesîrümüz
- G165/1 'İşkûn ki zîr-i **pāda** muḥaqqar tūrābıyuz / Ḥüsnün ḥamîr-i māye-i nāz u 'itābıyuz
- G166/4 Virüp tezelsül-i Maṣṣūrî sâk-ı 'arşa tamām / Ḥudā Ḥudā diyerek **pây**-ı dāra dek giderüz
- G182/4 Şarılmış **pāyuña** dil 'arîzuñ gül gül görüp meyden / Giyāh-ı rustedür gül-deste-i ḥoş-būya bağlanmış
- G186/3 Yoluñda kisvet-i kurbāniyānla o şeh-i ḥüsnün / Şāf-ı melā'ike **pây**-ı rîḳāb-dārına düşmiş
- G198/4 Cur'a-veş **pāyuña** yüzler mi sürerdük sâkî / Olmasa cevher-i iksîr-i ṭarab ḥāk-i rehün
- G217/3 Bend oldı ridā **pāyuña** şūfî haberün yok / Dāma ṭutulup ḥalka-i ezkāda ḳalduñ
- G218/7 Bî-deste hāven-i felegi ser-nigün görüp / Rūyine **pây**-ı ḥavşala-kūbın ne aḥladuñ
- G230/7 Arturdu nāz u naḥveti gül-şende gūyiyā / Yüz sürdi ḥāk-i **pây**-ı ḥudāvendigāra gül
- G230/11 Düşdükçe ḥāk-i **pāyuña** bî-tāb-ı reşk olur / Rūy-ı niyāz-ı Nā'ilī şerm-sāra gül
- G253/1 Olalı zülfüne hem-silsile sevdā-yı cünün / Oldı reşg-āver-i zincir-i ḥired **pây**-ı cünün
- G279/5 Yok ḥüsn ile bir yerde ḳarāruñ yine dā'im / Ārām-ı dil-i Nā'ilī-i bî-ser ü **pāsm**
- G294/4 Etmeyen cevher-i cāmī saña ḥāk-i kefi **pā** / Heves-i pāye-i Maḥmūd u Ayāz eylemesün
- G301/4 Dil oldı tāze bir bütün ebrū-peresti kim / Cibrîle naḳş-ı **pāy**ı olur secde-gâh-ı nev
- G312/4 Cevher-i cānın edenler saña ḥāk-i kefi **pā** / Rūḥ-ı Maḥmūdı hevā-ḥ'âh-ı Ayāz etdi yine
- Ş4/5 Düşersün **pâyına** tenhā / Edersün āh u vāveylā

pā be-dāmān [1] ayağı eteğinde|| sakınan, çekinen; vazgeçen. <Steingass>

- G251/6 Olma rû-puş-ı zekān ey ṭurra çeşm-i kâ'ināt / Āfitābı ser be-ceyb ü **pā be-dāmān** görmesün

pā der-hevā [1] ayağı havada|| çürük, temelsiz, dayanıksız. <OTAL, Kanar/1>

- G18/4 Ribāt-ı dehr-i fānī ṭurfe menzil-gāhdur anda / Emel pā-der-rîḳāb u ārzü **pā der-hevādur** hep

pā der-rîḳāb, pây der-rîḳāb [4] ayağı üzengide|| seyahate çıkan; çabuk bozulur, fani; Türkçe'de de "ayağı üzengide olmak" şeklinde bir deyim bulunmaktadır. Bu deyim, hareket etmek üzere hazır beklemek anlamına gelir. <OTAL, OTDTS, ÖTS, Steingass>

- K3/14 Ne deñlü cünbiş olur raḥş-ı tünd-i iḳbālün / Bir iki gün ḥaşr **pây der-rîḳābında**

- G18/4 Ribāt-ı dehr-i fānī ṭurfe menzil-gāhdur anda / Emel **pā-der-rîḳāb** u ārzü pā der-hevādur hep

- G165/2 Ābdāl-i ser be-ceyb-i ferāğuz ki 'ālemün / Ḥayrān-ı nāz u ni'met-i **pā der-rîḳābıyuz**

- G261/5 Şebātı olmayıcağ Nā'ilī bu merḥalede / Dū rûze devlet-i **pā der-rîḳābı** n'eylersün

pây be-cā [2] ayağı yerde, yerinde duran, sağlam, kalıcı. <OTAL, Kanar/1>

- K30/32 Mest-i peymāne-i feyzem ki görüp **pây be-cā** / Şaf şaf ebkār-ı ma'ānîyi menāmumda benüm

G244/10 Mest-i peymâne-i feyzüm ki görüp **pây be-câ** / Şaf şaf ebkar-ı ma'ânîyi menânumda benüm

pây ber-câ, pâ ber-câ [2] ayağı yerinde, sabit; daim, baki. <KT, OTDTS>

K4/15 Edeli kıble-gâhın ebrû-yı yâr / **Pây ber-cây**-ı iktidâ-yı dilem

G5/5 Nâ'ilî dâğam bu hasretten ki âhum gösterür / Reng-i hâkisterde **pâ ber-câ** bu gerdünü baña

pây der-gil [3] ayağı çamurda || çaresiz; hayran, tutkun. <OTAL, Kanar/1, Dihhudâ>

G150/5 Mâdâm Nâ'ilî-veş ter-dâmen-i hevâyuz / Ey 'aql ey dil ey cân hep **pây der-gilüz** biz

G164/1 Şüretde **pây der-gil** olan hâvetîlerüz / Ma'nide 'arş-menzil olan hâvetîlerüz

Ş1/7 Sen nihâl-i cefâya mâ'il olan / Gözi yaşıyla **pây der-gil** olan

pây-der-şikâl, pâ der-şikâl [2] ayağı bağlı, ayağı köstekte. "Şikâl", binek hayvanlarının ayaklarına bağlanan köstek anlamına gelir. <Dihhudâ> Tanıklarda dizginleme, engelleme ifade etmek üzere kullanılmıştır.

K1/47 Nâdân reh-i hilâfa düşüp pây-bend olur / Esb-i harûn-ı vahşeti **pâ der-şikâl** eder

G315/4 Olup gâzâl-ı harem gibi ser be-zânû-yı riş / Mişâl-i esb-i harûn **pây-der-şikâl** olma

pây-ı hum [1] küp dibi. <Cûdî, OTAL>

G291/4 **Pây-ı hum**da hased ol rind-i tehî-kîseye kim / Vakf-ı câm eyleye sermâye-i nâm u nengin

pây-ı meleğ [1] çekirge ayağı, çekirge budı || çok az şey, azıcık. <Kanar/1> Süleyman Peygamber'e bir karınca tarafından ordusunun yemesi için hediye edilmiştir. Tanıkta, verilen hediyenin küçüklüğünü ifade etmek için kullanılmıştır (bkz. Süleymân, mür).

K22/35 Ma'lûmdur cenâbuña kim ber-güzârdur / **Pây-ı meleğ** huzur-ı Süleymâna mürdan

pây tâ-ser [3] ayaktan başa kadar, büsbütün, tamamıyla. <Steingass>

G1/2 Bu 'âlem **pây tâ-ser** küh küh-ı miñnet ü gâmdur / Eder her tîşe-kâr- ârzû bir Bî-sûtün peydâ

G168/4 Mâverâ-yı mantık u hey'et hisâb u hendese / **Pây tâ-ser** hikmet ü âdâbdur endişemüz

G272/3 N'ola mecrûhuñ isek ey leb-i cânân ki rakîbe / **Pây tâ-ser** nemek-i dâğ-ı dil ü sîne olursun

2. dip, taban. <Kanar/1, Steingass>

K19/12 Sür'at-i hâmesi lağziş-fiğen-i **pây-ı** nazar / Hüsni hattı sebep-i gıpta-i çeşm-i ahvel

K22/39 Hüdâm-ı devletün ede pâ-mâl ü hâk-sâr / Bünyân-ı haşmı şadme-i **pây-ı** sûtürdan

K23/29 Gubâr-ı **pây-ı** hâme sâha-i evşâf-ı hulkuñda / Olur kıyâmetde râciğ 'anber-i sârâ-yı hâm üzre

K23/42 Ben ol şâhib-kırânam kim edüp **pây-ı** kalem sür'at / Yazılmış dâsitânım cümle pûr-ı ibn-i Sâm üzre

pâ-bend, pây-bend [3]

1. ayağı zincirlenmiş. <Steingass, Redhouse>

K1/47 Nâdân reh-i hilâfa düşüp **pây-bend** olur / Esb-i harûn-ı vahşeti pâ-der-şikâl eder

2. tuzak. <Dihhudâ>

G306/7 'Uşşâka olur Nâ'iliyâ mevķıf-ı hayret / **Pâ-bend**-i nigh silsile-i âb da olsa

3. hile, aldatma. <Steingass>

G31/2 **Pāy-bend**-i ‘ışka teşhîr-i kulûb-ı ‘âşıkā / Tūrra-i dil-berden artık kâr-gerdür dām-ı ‘îd

pā-būs, pāy-būs [4] ayak öpen; ayak öpme. <OTAL> Ayağa kapanma veya ayağı

öpme, tevazu, itaat ve tâbi olma ifade eder.

K26/25 Hümā-yı lâ-mekândur gerçi ammā **pāy-būsiyle** / Hemîşe kudsiyân-ı bām-ı ‘arşa sāye-güsterdür

G127/2 Hümā-yı lâ-mekândur gerçi ammā **pāy-būs** ile / Hemîşe kudsiyân-ı bām-ı ‘arşa sāye-güsterdür

G232/2 Olmadı mahrem-i **pā-būs**-ı segân-ı kûyuñ / Gerçi hâtırdan o sevdâ ile yâd oldı gönül

G250/5 Devlet-i **pā-būsıdur** yâruñ ey Nâ ‘ilî / Pāymāl-i rûzgâr-ı dūn iken mahsūd eden

pā-dāş [7]

1. ayakdaş, yoldaş. <KT, Steingass> Sözcükteki “-dāş”, Türkçe “-daş” ekidir.

K30/5 Sen refîk ol baña ey bād ki var **pā-dāşuñ** / Hâc şavâbı yazılan her ser-i kāmumda benüm

G31/1 Dest-būs-ı yâra **pā-dāş** olsa da peygām-ı ‘îd / Derd-i serdür ‘âşıkā hengâme-i eyyām-ı ‘îd

G91/5 Ġarîb şūh iledür Nâ ‘ilî mu‘âmelemüz / Nigāh-ı hasrete **pā-dāş**-ı iştîyāk ister

G212/6 Tōğsa miyân-ı maşnık-ı ceyb-i semûrdan / Olmaz mı mihr-i maşşere **pā-dāş** gerdenüñ

G388/4 Bülend-pāye-i ‘ışkuz ki etmezüz **pā-dāş** / Zebân-ı töhmet-i Maşşûra dāsitanumuzu

2. okçuluk arkadaşı, hem-kiriş. <OKÇULUK TERİMLERİ/2, s. 346> Tanıkta, “işâbet, pehlevân” sözcükleri de okçuluk bağlamında değerlendirilebilir.

K10/29 Tedbîr-i bâ-işâbeti **pā-dāş**-ı kahrıdır / Dānā-yı zû-fünün cihân pehlevân gibi

3. Sözcüğün Farsça’da “kötülüğün karşısında verilen ceza, insanların işledikleri günah ve kötülükler karşısında alacakları ceza” anlamı bulunmaktadır. <Dihhudâ, Fars Mitolojisi Sözlüğü> Bu durumda iken sözcüğün Türkçe “-daş” eki aldığı söylenemez. Aşağıdaki tanıkta Şîrîn’in hasretinin ceza olarak görüldüğü düşünüldükçe “pādāş”ın Farsça anlamının kastedildiği söylenebilir.

G316/3 Hâsret-i Şîrîni **pā-dāş** eyler âhîr rûz-gâr / Şādî-i Pervîzi haşr-ı merg-i Ferhâd etse de

pā-girîz [1] ayağını kaçırın, çekinen, dâhil olmayan.

K1/19 Ser-câdde-i şerî‘ati kim **pā-girîzini** / Bî-perde-i girîve-i semt-i dālâl eder

pā-lağz [1] ayak sürçme, hata. <Burhân-ı Kâtî‘, Kanar/1>

M5/VII/3Demdür ki hevâ-perest-i ‘ışkām / **Pā-lağz**-ı vebâldür namâzum

pā-māl, pāy-māl [34] ayak altında kalmış, çiğnenmiş, ezilmiş||zelil, düşkün.

<Cûdî, LN, OTAL, Kanar/1>

G106/6 **Pā-māl** iken rübüdesidür gūy-ı âfitâb / Çevgân-ı dest-i fitne o zulf-i dū tâyı gör

G11/7 Ey Nâ ‘ilî o tūrra ki çevgân-ı fitnedür / **Pā-māl** iken rübüdesidür gūy-ı âfitâb

G122/4 **Pā-māl**-i cevve tesliye-bağış-ı nevâziş ol / Āzâr-ı hâtıra dil-i miñnet-füzûn yeter

G142/5 Nâ ‘ilî bir gün olup rāh-ı ‘ademde **pā-māl** / ‘İşkâ âyîne iken tîre-derûn hâk oluruz

- G143/6 **Pây-māl**-i sipeh-i haṭṭuñ idi kişver-i cân / Vermedin dest-i kazâ fitneye menşür henüz
- G157/5 Sâye-perverd-i hümâ-yı evc-gâh-ı nâzdur / Kûçe-i şeh-râh-ı 'ışkuñda dil-i **pâ-mālümüz**
- G159/5 Biz Nâ 'ilî bu za'f ile bu cism-i zerd ile / **Pâ-māl**-i râh-ı zillet olan kâh-ı hasretüz
- G172/5 **Pâ-mālūñ** edüp Nâ 'iliyi eyledüñ efsûs / Şeh-râh-ı belâda o leked-kübî ferâmûş
- G192/2 'Acebdür mest-i 'ışka **pây-māl**-i nâz iken 'âlem / Ser-i meclisden ol mest-i tegâfûl germ-ñiz olmak
- G205/6 Zülfüne çekdi dil-i Nâ 'ilî **pâ-mâli** / Hâne-süz-ı eşer-i tâli'-i dündür çeşmüñ
- G225/6 Olup cemâline ey Nâ 'ilî nazar hayrân / Hayâli gibi olur **pây-mâli** Şuhfînüñ
- G250/5 Devlet-i pâ-bûsıdur yârûñ ey Nâ 'ilî / **Pây-māl**-i rûzgâr-ı dñn iken maşşud eden
- G296/4 Şal pîş ü tâb-ı zülfün ebrûya kim dil olsun / Hem **pây-māl**-i tırta hem kâm-yâb-ı ebrû
- G315/1 Gel ey gönül zen-i dünyâya **pây-māl** olma / Olup mücerred-i gül beste-i 'ayâl olma
- G315/3 Mekânüñ eyleme evc ü hażîz devlet için / Hârîş-i dâne olan mür-ı **pây-māl** olma
- G325/2 Müjgânlaruñla mülk-i dili **pây-māl** edüp / Virdiñ fenâya 'âlemi bir kaç levend ile
- G337/7 **Pây-māl** olmazdı her kişverde erbâb-ı suhen / Mülki isti' dâd kaḥṭ-âbâd-ı temyîz olmasa
- G346/5 Şehsüvârum dil-i mecrûhı başup geçme eger / **Pây-mālūñ** bir avuc ḥâk-i perîşân ise de
- G37/5 **Pâ-māl**-i nâz eder bir gün seni ol şeh-süvâr / Dem gelür ey Nâ 'ilî bir mûra da i' zâz olur
- G370/3 Cust ü cüy-ı ham-ı çevgân-ı ser-i zülfün eden / Âfitâb olsa da **pâ-mālūñ** olur güy gibi
- K17/52 Hayfdur ancılayın şâ'ir-i 'âlî-himmet / Ola **pâ-māl**-i cefâ-yı felek-i sifle vü dñn
- K20/12 Gerdün 'uluvv-ı kadr-i refî' üñle **pây-māl** / Eflâk reşk-i kevkeb-i câhuñla serserî
- K28/43 **Pâ-māl**-i sümm-i rahş-ı cihân-gird-i 'azmüñ et / Hind ü 'Acem diyârını bir bir zemîn ile
- M5/III/9 Şeh-râh-ı maḥabbetüñde diller / **Pâ-māl**-i 'itâb-ı pîş ü pesdür
- Ş2/1 Şecer-i Tur **pây-mālūñdür** / Şalın ey naḥl-i bağ-ı 'işve şalın
- Ş2/8 **Pây-māl** et dil-i ḥarâbı yine / Şalın ey naḥl-i bağ-ı 'işve şalın

pâ-māl etmek, pâ-māl eylemek [5] çiğnemek, ayaklar altına almak; hakir görmek.

<Kantar/1, ÖTS>

- K12/6 Oldı bir Âşafa teslîm yine ḥâtem kim / Eylemez şefkati bir mür-ı za'îfi **pâ-māl**
- K12/63 Beni bî-behre-i mihr-i peder ü mâder edüp / Toğduğum yerde felek etdi ḡarîb ü **pâ-māl**
- K12/81 Yine **pâ-māl** edemez cevher-i ḥürşîd gibi / Gevher-i nazmumı kaṭ'-ı rağbât-ı cehhâl
- K22/39 Hüdâm-ı devletüñ ede **pâ-māl** ü ḥâk-sâr / Bünyân-ı ḥaşmı şadme-i pây-ı sûtürdan
- G362/3 Zerre zerre ḥâk-i güristânı **pâ-māl** etme kim / Tûde tûde Hüsrev-i zerrîn külehdür her biri

pâ-mâlî [2] haraplık, batış, mahvoluş. <Steingass>

- M5/II/5 Ey ḥâk-i rehiyle 'arşa nâzân / **Pâ-mâlî**-i 'âşık-ı leked-küb
- G28/2 Eyler dili irtifâ'-ı zülfün / **Pâ-mâlî**-i baḥt-ı dñna bâ'ış

pâ-nişâr [1] ayağa saçılan, yere dökülen; saçıl..

- G211/6 Tamâm-ı naḥdññ edüp **pâ-nişâr**-ı ḥâce-i 'ahd / Ticâret-i güher-i imtiyâzdan geldññ

pâ-şikeste [1] ayağı kırık || âciz, iktidarsız. <Kantar/1>

- K3/67 Açıldı bâb-ı ziyâfet-serây-ı ḡaybü'l-ḡayb / Ki **pâ-şikestedür** idrâk derki bâbında

pây-best [1] ayağı bağlı; esir. <KT, Burhân-ı Kâtî‘, Kanar/1>

G177/6 Bu dâm-gâh-ı ta‘ alluğda şâh-bâz-ı vücûd / Hâlâş ümîdi ile **pây-best** olup kalmış

pây-dâr [1] daim, sürekli, kalıcı, ebedî. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K2/20 Bu hâle ağla gel ey dîde kim keşâfet-i ğam / Sen olmasa ten-i hâkîde **pây-dâr** kalur

pây-endâz [2] hükümdarların geçecekleri yere döşenen kumaş, çuha ve emsali şeyler. Hükümdarların ve devlet büyüklerinin geçecekleri yola halı, kilim, şal ve kumaş sermek eski bir Türk âdetidir. Türkçe’de buna “yolluk” denir. <OTDTS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 361>

K8/6 Olunca zâ‘ir-i sultân şer‘-i maqdemînün / Harîr-i dîde-i cân ola **pây-endâzı**

G40/5 Qadr-i rindi aňlasa zâhid reh-i mey-hânede / Hırqa-i tecrîd-i zühdi aňa **pây-endâz** eder

pây-geh [1] pabuçluk || huzur, kat, ind. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî, OTAL>

K15/37 Çekdüm güher-i ma‘rifetüm silk-i beyâna / Ol **pây-gehe** lâyıq-ı ihdâ mı degildür

pây-müzd, pâ-müzd [2] ayak teri || haberciye verilen para, ayak bastı parası; bahşış. <Burhân-ı Kâtî‘, OTAL, Redhouse>

K6/20 Hemîşe hasretiyân-ı vişâli hâk be-ser / Ki naqd-i cân olamaz **pây-müzd**-i hicrânı

G39/3 ‘Âşık peyâm-ı vuşlata vîrsün ki naqd-i cân / **Pâ-müzd**-i müjdegânî-i kûy-ı habîbdür

pây-taht [2] bir devletin hükümdarının ikamet ettiği şehir, saltanat merkezi, başkent. <KT, Redhouse>

K11/4 Sür yüzün ey **pây-taht**-ı saltanat dâmânına / Âşaf-ı şâhib-kırân-ı heft kişverdür gelen

G361/3 **Pây-taht**-ı ‘işveden ol şâh-ı hüsne ğamzeler / Qahramânlardur ki pür-zür-ı nigehtür her biri

pâyân [9]

1. son, âhir, nihayet (bkz. encâm, ğayet). <KT, Cûdî, Steingass>

K1/48 **Pâyân**-ı na‘ti vaqt-ı durûd-ı revânıdur / Ol hâzretün ki rûha ‘atâ-yı nevâl eder

K28/79 **Pâyânıdur** kaşîdenün ey kîlk-i ter-zebân / Zeyl et du‘â-yı devlet-i şadr-ı güzîn ile

pâyân bulmak [1] son bulmak, sona ermek.

K30/34 Nâ‘ilî **buldı** kaşîdeyle temeddüh **pâyân** / Bir du‘â kaldı hemân zeyl-i kelâmumda benüm

pâyâna ermek [4] bitmek, sona ermek. <Kanar/2>

K11/29 **Erdi** söz **pâyâna** şimdi hâtırâ ey Nâ‘ilî / Maẓhar-ı feyz-i qabûl olan du‘âlardur gelen

K23/53 **Söz** erdi Nâ‘ilî **pâyâna** min ba‘d eylesün hâme / Du‘â-yı devletin taqđim taṭvîl-i kelâm üzre

K26/39 Du‘âya biz de âheng edelüm çünki suhen-sencân / Kaşîde **erse** **pâyâna** du‘â kılmak muqarrerdür

G356/5 **Söz** **erdi** Nâ‘ilî **pâyâna** min ba‘d eylesün taqđim / Du‘â-yı devletün taqđim taṭvîl-i kelâm üzre

2. uç, kenar; sınır, hudut. <KT, Steingass, Dihhudâ>

K9/22 Ele al hâtır-ı ehl-i dili kim anlara çarḥ / İltizâm-ı sitem-i bî-had ü **pâyân** etmiş

K12/47 Hadd ü **pâyânı** mı var haşre dek olmuş tütalum / Hâme evşâfûnı tahrîrde tab‘um naḳḳâl

pâye [18] rütbe, mertebe; değer, kıymet. <KT, LN, Kanar/1>

K2/48 Sen ol muḳarreb-i dergâhsın ki **pâye**-i ‘arş / ‘Uluvv-ı şân u şerîfûnle üstüvâr ḳalur

K4/30 Bulalı **pâye**-i ḡulam-ı derûn / Şehriyâr-ı cihân-serây-ı dilem

K4/37 Hâbbezâ vaşf-ı **pâye**-i mi‘râc / Ki edâsıyla ḡâk-i pây-i dilem

K5/20 Evvelîn **pâye**-i süllem görürin ḡâh-ı ‘urûc / ‘Arş-peymâ-yı dil olsam mele‘-i a‘lâyı

K11/2 Müjde ey eyvân-ı dîvân-hâne-i ḡâḳân-ı Rûm / **Pâyefî** teşrîfe bir ḡâzî dil-âverdür gelen

K11/5 Zîr-i pây-i raḡş edüp ey çarḡ ḳat‘-ı **pâye** ḳıl / Revnaḳ-efzâ-yı serîr-i ḡân u ḳayşerdür gelen

K12/25 Nâfîzû‘l-hükm-i hümayûn-ı ḳader kim olmuş / **Pâye**-i ḳadri füzûn mertebe-i ‘âliü‘l-‘âl

K12/29 Pest edüp **pâye**-i gerdûnı ḡıyâm-ı câhı / Reşḳ ile ḡancere düşdi görünen şanma hilâl

K14/7 Ârâyîş ü germiyyeti bir **pâyededür** kim / Revnaḳ-şiken-i çârsû-yı her dû serâdur

K19/26 Bilmemişler ki şeref ḡâşse-i zâtuñdur / Ki eder **pâyede** tâ kürsî ile baḡş u cedel

K24/31 Ol ḡâk-i **pâye** kim eşerinden nesîm-i şubḡ / Sermâye-dâr-ı ‘ıtr-ı girîbân-ı ḡûr olur

K24/32 Ol ḡâk-i **pâye** yüz süren erbâb-ı himmetüñ / İḡlâşı rûy-pûş-ı ḡaṭâ vü ḳuşûr olur

K28/69 Olsa bülend **pâyesi** ebyâtıñnıñ n’ola / Bünyân-ı devletüñ gibi ḡışn-ı ḡâşîn ile

M5/II/10 Ma‘lûm degil mi ḡâk-i **pâye** / Aḡvâl-i dil-i melâmet-üşlûb

G66/7 Ey bût-i nâz etse ger vaşf-ı lebûñ Nâ‘ilî / Her nefesi **pâye**-i ‘Îsî-i Meryem bulur

G131/5 Nîḡâh-ı luṭf umar küyüñda ḡâhî Nâ‘ilî senden / Egerçi ḡâk-i **pâye** müdde‘â takrîr olunmuşdur

G294/4 Etmeyen cevher-i câmı saña ḡâk-i kefi pâ / Heves-i **pâye**-i Maḡmûd u Ayâz eylemesün

G385/5 Nâ‘ilî bulmaz mürebbi **pâyesin** perverdeler / Âfitâb-ı çarḡ-ı çârûm-gevherüñ kândur yeri

pâyende [3] sürekli, sabit, devamlı, daim. <KT, Cûdî, OTAL>

K14/91 Baḡtuñ gibi **pâyende** ola zıll-ı ḡayâtuñ / Bu ‘âlem-i fânide ki encâmı beḳâdur

K15/41 ḡâḳ devlet ü ‘ömrin ede **pâyende** ki dâ‘im / Dâ‘îleri sükkân-ı zevâyâ mı degildür

K17/3 İltifatıñla bu nâ-kâmı ḳul etdi keremüñ / Ede iḳbâlüñi **pâyende** ḡudâ-yı Bî-çûñ

peder [3] baba, ata. <KT, Cûdî>

K12/63 Beni bî-behre-i mihr-i **peder** ü mâder edüp / Toḡduḡum yerde felek etdi ḡarîb ü pâ-mâl

K20/3 ḡamd eyleyüp vücûduñ içün eyledi seni / Mihr-i **peder** müşerref-i nâm-ı peyâmerî

K20/5 Nâm-âver-i niyâ vü **pedersin** bu ‘arşada / Olsañ ḡüşâde-ḡâñ-ı kerem yok mıdur yeri

peder-iftihâr [1] babasının, kendisiyle övüneceği (evlât).

G70/1 Ferzend-i nâ-ḡalef ki **peder-iftihâr** olur / Zâtında cevher olmasa bî-i‘tibâr olur

pehlevân [1] pehlivan, güreşçi || yiğit, kahraman. Bu sözcük, okçuluk terimlerinin

kullanıldığı beyitlerde “ok atan” anlamında kullanılır. Tanıkta, “işâbet” sözcüğünün de okçuluk bağlamında değerlendirilebileceği göz ardı edilmemelidir. Ayrıca “pâ-dâş” da, okçuluk arkadaşı anlamında kullanılır. <KT, OTAL, OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 89>

K10/29 Tedbîr-i bâ-işâbeti pâ-dâş-ı ḳahrıdur / Dâñâ-yı zû-fünûñ cihân **pehlevân** gibi

pehlû [2] yan, vücudun iki yanından biri; kol. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

G182/5 Senünle Nâ'îlî kaçmaz o büt hem-ẖ'ābe olmağdan / Bilür 'ıkd-i maḥabbet sâde bir **pehlûya** bağlanmış

G384/3 Şart-ı 'işmet bu mîdur kim ola benden sonra / Seni **pehlûya** çeker pîrehenüñden gayrı

pehnâ [2] engin, geniş, yaygın. <KT, Cûdî, LN, OTAL, Kanar/1>

K2/29 Bunuñla sâha-i **pehnâ**-yı cûdın eyle kıyâs / Ki çarḥ o sâhada mevhûme bir ğubâr kalur

K21/21 'Înân-ı ḥınk-ı sebük-tâz-ı ḥâme germ olsa / Degil ba'îd ki luṭfuñ fezâ-yı **pehnâdur**

pej-mürde [5]

1. solmuş, solgun, soluk. <KT, OTAL, Kanar/1>

M2/II/7 Şâḥ üzre iken âteş-i ğam aldı gül-âbum / **Pej-mürde** gül-i bâğçe-i şun'-ı Qadîrem

G157/6 Tünd-bâd-ı cevri ile **pej-mürdedür** ey Nâ'îlî / Ğonce-i ḥâtır gibi mecmû'a-i aḥvâlümüz

G199/4 Şaḥn-ı bâğ-ı dile uğratma semûm-ı âhuñ / Olmasun gülleri **pej-mürde** gül-istân-ı ğamuñ

G233/2 Pür gül-i dâğ-ı cünûn olsa ser-â-pâ gül-şenûñ / Nev-bahâr-ı ḥaşre dek **pej-mürde** olmazduñ gönül

2. perişan, dağınık; eski püskü). <Cûdî, OTAL>

G41/3 'Āşıkun eder ancak **pej-mürde** câm-ı râḥatın / Berḥ-ı âhi ḥırmen-i derd ü belâ bilmez nedür

peleng [2] kaplan, panter. <KT, Cûdî, OTAL>

K18/27 Hizebr-ḥamle dilîrâ ki zıll-ı temkînün / **Peleng**-i şavletine düşmenün şehâb olmış

G378/2 Ebr-i âteş-bâr-ı âhum görme nâçiz ey felek / Āfet-i şîr ü **peleng**-i bişedür her kaçresi

pelîd [1] kirli, pis, murdar. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K7/21 Bulur nisâb-ı tesâvî bu bâğda gül ü ḥâr / Olur bu memliḥada hem-'ayâr pāk ü **pelîd**

penâh [6] sığınacak yer, sığınak (bkz. melce'); koruyan, koruyucu, hâmi. <KT,

Cûdî, Kanar/1>

K21/25 **Penâh**-ı ehl-i dil ol dâverâ ki çarḥ-ı denî / Eziyyet-i dil-i şeydâda bî-muḥâbâdur

K32/11 Niteki râğûb olup şî're şadr-ı a' zamlar / Hemîşe ehl-i dil ü dânişün **penâhdur**

G22/3 Rûz-ı cezâda kim ola ser-nâme-i kabûl / Ḥarf-i ḥaṭâ-şumârî-i ḥaclet **penâh**-ı mest

G63/2 Zihî sülûk-ı gedâyân-ı 'âlem-i himmet / Ki anlara ne sened ne **penâh** lâzımdur

G194/2 Kışver-i nâz u leṭâfet bulamaz ḥüsn-i nizâm / Bir senün gibi şeh-i nâz **penâh** olmayıcaḥ

G236/2 Merdüm-i çeşm-i firibüm ḥâl-i rûy-ı fitneyüm / Dâğ-ı mihr-i maḥşerüm düzaḥ **penâhumdur** benüm

penâh-gâh [1] sığınacak yer, sığınma yeri. <OTAL, Kanar/1>

K37/18 Sa'âdet-i ezeli Nâ'îlî anuñ ki ola / **Penâh-gâh**-ı kazâ cây-ı istinâdı kadar

penbe [5] pamuk. <KT, Cûdî, Kanar/1>

Aşağıdaki tanıkta şair kendisini, bir çocuk tarafından yaralanmış kuşa benzetmiştir.

Vücudundaki pamuklar ise bu benzetmede, yaralanan kuşun üzerinden dökülen tüyler ekarşılık gelmektedir.

G179/3 Per ü bâli şikâf-ı zaḥm-ı tenden **penbe**-veş rizân / Meger tıfl-ı nigâhuñ nice murğ-ı câna el şunmış

Pamuk, kanayan yaranın üzerine bastırıldığında bir müddet sonra kanamayı durdurur. Ancak kuruyan kan, pamuğun yaraya yapışmasına neden olur. Pamuk bu hâldeyken yaradan ayrılmaya çalışılırsa acı verir. Aşağıdaki tanıkta şair, sevgilisinin kurumuş yarası üzerindeki pamuğu koparmamasını istemektedir.

G267/8 Dâğında kanlu **penbeyi** laht-ı dilûn şanup / Ey Nâ 'ilî o şerhoş-ı naḥvet ḳoparmasun

Aşağıdaki tanıklarda penbe, çabuk ateş alması ve ateşe dayanıksızlığı nedeniyle çeşitli hayallere konu olmuştur.

K18/5 Girüp ṭabî' at-ı nâra hevâ ḥarâretten / Fûrûğî şu' le-zen-i **penbe**-i şehâb olmış

Aşağıdaki tanıkta ise gülün, bülbül feryadını duymamak için kulağına pamuk tıkadığı, bu suretle onu duymazdan geldiği ifade edilmektedir. Bülbülün âhının ateşi, gülün kulağındaki pamuğu yakmadıkça feryat etmenin bir faydası yoktur.

G316/5 Âh-ı bülbül yakmadukça **penbe**-i gûş-ı gülî / Nâlesin kim gûş eder biñ kerre feryâd etse de

penbe ile âteşin oyunu yok [1] biri diğerini mahvedecek iki şeyin yan yana gelmesi sakıncalıdır. Mazmunlar ve İzahı'nda "pamukla ateşin oyunu olmaz" biçiminde bir atasözünün bulunduğunu aktarmıştır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 360>

Ş10/5 Âh yaḳar sîne-i nesrîn-veşûñ / **Penbe** ile yoḳ oyunu âteşûñ

penç [1] beş. <KT, Cûdî, LN> Aşağıdaki tanıkta geçen "evḳât-ı penç ü pençeh sâl" ifadesi, elli yıl boyunca günde beş vakit kılınan namaz karşılığında kullanılmıştır.

K3/6 İzâ' at etdügi evḳât-ı **penç** ü pençeh-sâl / Ki ' ömrûñ oldı hebâ ḡaflet-i şebâbında

pençe [21]

1. el ayası ve parmakların oluşturduğu organ, el. <KT, Kanar/1>

K6/2 Benüm o dâğ-ı ' uḳûbet ki şad-merc olurin / Görünce **pençe**-i ḳâtilde tîğ-ı ' uryanı

K6/34 Ne Zû'l-fikâr ki bir yerde eylemez ârâm / Bulunca **pençe**-i pür-zûr-ı şîr-i Yezdânı

K9/35 Tâ ki bir pâdişehûñ sevk-i ḳaderle devlet / **Pençe**-i ' adline teslîm-i girîbân etmiş

M3/V/2 Kûy-ı vişâle pây-ı ' azîmet erişmedi / Dâmân-ı pîre **pençe**-i himmet erişmedi

G204/5 Ḥam-ı zülfûñle alup **pençe**-i müjgâna dili / Şâhid-i ḥüsnüñe âyîne şunar ḡamzelerûñ

G235/1 Mest olup nâz ile şundukça girîbânına el / ' Âşıḳuñ **pençe**-i ḥayret şuna dâmânına el

G235/4 Çeşm-i ḥükmin ki vire ma' reke-i âşûbuñ / Ḳahramânlar şunamaz **pençe**-i müjgâna el

G249/5 ' Âşıḳuñ **pençe**-i bî-dâd-ı maḥabbet gitmez / Dest-i cellâd-ı nigâhuñ gibi dâmânuñdan

G264/5 Şâne-veş zülfine bilmem ki nice **pençe** şunar / Her ser-i müyini biñ ' uḳdeye vâbeste gören

pençe-i cellâd [2] cellât eli. Tanıklarda "ölüm vesilesi" anlamında kullanılmıştır.

K6/3 Benüm ki rencîş-i ḥusrân-ı merg ile ölürin / Alınca **pençe-i cellâddan** girîbânı

K9/6 Dâmenin **pençe-i cellâd**-ı celâlûñde bulur / Dest-i bî-dâdın o kim vaḳf-ı girîbân etmiş

2. hayvanların ön ayaklarının turnakları, pençe. <KT, Kanar/1>

- K9/16 Hüsrev-i şîr-i' adû-sûz ki nâr-ı ğazabı / Cây-ı âhû-bereyi **pençe**-i şîrân etmiş
 K17/46 Ne köpekdür Venedik kâfiri hâlâ kim ulur / Şîrler **pençe**-i kâhruında giriftâr u zebûn
 K36/3 Kâmer reşg-i benânından giriftâr-ı mehâk oldu / Ser-â-pâ ra' şe kıldı **pençesi** hûrşîd-i rahşâm
 K18/23 Hârîm-i bâr-geh-i şefkat-ı amânında / Tezerve **pençe**-i şahîn serîr-i hû'âb olmuş

pençe-i hûrşîd [6]

1. güneşin pençesi. Güneşin bir aslan olarak düşünülüp ışınlarının da onun yırtıcı ön ayakları ve pençeleri olarak düşünülmesinden hareketle oluşturulmuş bir tasavvur olsa gerektir. Onay (2000. 364), terkinin “güneş alınlı” ve “dilber” manâlarına geldiğini ilâve etmiştir.

<MAZMUNLAR VE İZAH, s. 364>

- G67/3 Göster felege **pençe-i hûrşîdde** mâhî / Sâkî yine destündeki câm-ı teri tûldur
 G203/4 Sâht bâzû ki eder **pençe-i hûrşîdi** şikest / Kem-terîn bârika-i kevkebe-i dîdârûn

2. bir cins karanfil. Cevat Rüştü, Mehmed Aşkî Efendi'nin “Ferah-nâme” adlı eserinde bir karanfil türü olarak “pençe-i hûrşîd”i de zikrettiğini belirtmiştir (2001. 157-158). <TÜRK ÇİÇEK VE ZİRAAT KÜLTÜRÜ, s. 157-158> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün çiçek anlamına geldiği teyit edilmektedir. Aşk zemininde biten her ot, “pençe-i hûrşîd”i kırmaktadır.

- G198/3 Şiken-i **pençe-i hûrşîd** olur ednâ kârî / Kişver-i 'ışk zemininde biten her gıyehûn

3. kuvvet, satvet; zorlu el. <KT, OTAL>

- K7/36 Zihî irâdet-i hükm-i ezel zihî teslim / Bu iktidâr ile ol **pençe** tâb-ı haşm-ı 'anîd
 G20/3 Olmuş harîf-i **pençe**-i fülâd-ı Kâhramân / Bulmuş o denlû nâmiyeden her giyâh tâb

4. pençeyle vurulmuş gibi büyük leke. <KT>

- K7/35 Şalup ser-â-ser-i âfâka **pençe** oldu tamâm / Mişâl-i tîg cihân-gîr-i âfitâb-ı ferîd

pençeh [1] elli. <OTAL, Kanar/1>

- K3/6 İzâ' at etdüğü evkât-ı penç ü **pençeh**-sâl / Ki 'ömrün oldu hebâ ğaflet-i şebâbında

pençeleşmek [1] pençe pençeye gelip tutuşmak; kavga eymek, dövüşmek. <KT, TS>

- G179/6 Olup mest-i şarâb-ı şîr-gîr-i la' l-i nâbuñ dil / Müjeñle **pençeleşmiş** ğamzeñe şîrâne el şunmuş

pend [] öğüt, nasihat. <KT, Cûdî, Kanar/1, TASAVVUF TERİMLERİ>

pend-i pîr [1] pîr nasihati, ihtiyar nasihati.

- G261/4 Ferâğ-ı dil-ber ü mey **pend-i pîr** imiş tûtalum / Gönülde sürîş-i 'ahd-ı şebâbı n'eylersün

perākende [5]

1. toplu ve düzenli olmayan ve bir yerde bulunmayan, dağınık, saçılmış, yayılmış. <KT, Kanar/1>

K18/6 Şafağ degil o **perākende** şu'leden fi'l-hāl / Tamām-ı dāmen-i eflāk lem'a-tāb olmuş

M8/VII/3 Maḥabbet ḡam-fezā esbāb-ı cem' iyyet **perākende**

G184/6 Olup mecmū'a-i gül āh-ı bülbülden **perākende** / Şabā cūlarla evrāk-ı perīşānını devşürmüş

G224/4 Çin-i cebinini düşürüp zülfe ey şabā / Emvāc-ı baḥr-ı ḥüsni **perākende** eyleseñ

2. hastalık veya diğer sebeplerle kıtalarından geri kalmış askerler. <OTDTS>

G148/2 Şaf şaf müjeñ önünde **perākende** ḥāller / Ceyş-i Ḥabeşdür eyledi Tātardan güriz

perçem [1] eskiden bayrak ve mızrak gibi şeylerin uçlarına takılan zülfe.

<OTDTS>

T5/6 Çözüldi **perçem**-i tūğ-ı zafer bād-ı hidāyetle / Nesim-i şubḥ-ı nuşret oldı ḥaşma şarşar-ı idbār

perde [29]

1. bir yeri ayırmak ve görünmesine mani olmak için asılan çarşaf vesaire, kapı perdesi; [tas.]

Hak ile kulu arasındaki engel, âşık ve maşûk arasındaki mâni. <KT, Kanar/1, Seccadî/2,

TASAVVUF TERİMLERİ>

K7/3 Kader ki **perde**-i ḥalvet-serāy-ı hikmetdür / Ne māverāsı hüveydā ne perde-dārı bedid

K26/5 Ḥafī bir nesne yok levḥ-i zamir-i pākine ancağ / Verā-yı **perde**-i kudret ki mechul-i peyāmberdür

G195/1 Baḥamaz rüyına dil zulf-i siyāh olmayıcak / Tāb-ı ḥüsne döyemez **perde**-i āh olmayıcak

G251/3 'Āşıka duzdide ḡamzeñ çeşm-i nā-maḥrem degil / Merdüm-i binā-yı heftüm **perde**-i cān görmesün

perde-i dībā [2] ipekli kumaştan yapılmış perde.

K13/23 Pāşā-yı müfahḥam ki düşer yümn-i kudümü / Bām-ı felegi **perde-i dībā**-yı 'aṭādan

K16/18 Dest-i ḥayyāt-ı felek ḥağ bu ki pīrāmenine / Eylemiş **perde-i dībāsı** şubḥuñ bālın

perde-i ḡayb [1] gayb âlemi, madde ve maddiyat perdesinin arkasında kalan her şey.

<Seccadî/2>

M6/II/1 Aḥmed-i Muḥtārı kim meb'ūs u muḥtār eyledün / **Perde-i ḡaybuñ** verāsından ḥaber-dār eyledün

2. yüze asılan örtü, örtü aracı, peçe. <KT, Cûdî>

G230/9 Bezmünde dāverā ki edeb gül-sitāmıdır / Çok ḡonce zir-i **perdeden** eyler nezāre gül

G268/1 Kim der o vech-i pāke ḥaṭ-āverde olmasun / Āmed-şud-ı nigāha hemān **perde** olmasun

G277/4 Seni görse ederd **perde** dāmān-ı Züleyḥāy / Meh-i Ken'ān gibi maḥbûb-ı şehr-āşûb şerminden

perde çekmek [1] bir şeyin önüne perde germek, gizlemek, örtmek. <ÖTS>

G230/4 Bir al **perde çekdi** 'arağ-riz-i şerm olup / Gül-berg-i āfitāb-ı ruḥuñdan 'izāra gül

perde-i ḥicāb [2] utanma perdesi.

K3/43 Girifte-mâh idi ol mihr-i bi' şetûn hırşîd / Ğatâ-i şerm ü pes-i **perde-i hicâbında**

G13/5 Fart-ı hücum-ı nâzdan ol şûha Nâ'îlî / Reng-i şarâb-ı ' işve olur **perde-i hicâb**

perde-i nûr [1] nur perdesi, nurdan perde; [tas.] Hakk'ın nurları ve tecellileri. Bu nurların perde ve hicap olarak nitelenmelerinin nedeni, parlaklıklarının şiddeti dolayısıyla gözleri kamaştırması ve görmeyi engellemesidir. <Seccadî/2>

K2/39 Verâ-yı **perde-i nûruñda** mihr-i rustâ-ğîz / Hacılet-i ' alemüñle niķâb-dâr alur

3. iki yerinden birbirinden ayıran şey, bölme. <KT>

K3/68 Verâ-yı **perdededür** cilve-gâh-ı güft ü şunûd / Budur netice mücib ü eger mücâbında

G51/3 Verâ-yı **perdeden** âgeh degilsün ey kâfir / Hayâl-i zılla müşâbih zuhûr-ı n'eylerler

G252/4 Ğonceye dil-tenglük bir **perdedür** âfâtdan / Anı çeşm-i rûzgâr-ı tâb-sâmân görmesün

G306/5 Her biri görür yine pes-i **perdede** kârın / Nergisleri bahtum gibi der-ğ'âb da olsa

R4/2 Eşkâl-i nücûma i' timâd etme hâkîm / Ahvâl pes-i **perdede** dîger-gündur

4. makam, ahenk, müzik sesinin doğal hâli; bir musikî parçasını meydana getiren seslerden her biri. <KT, OTAL>

G81/5 Etseler bir **perdeden** âğâze bilmez gûş eden / Nâle-i bülbül midür gül-şende efgânım midur

5. ırz, namus, iffet. <KT>

K4/6 Olsam âlûde gerd-i râh-ı heves / Dâmen-i **perde-i hafâ-yı** dilem

perde ber-endâz [1] perdeyi kaldırıp atan|| utanmayı bırakan, hayasız. <Cûdî, OTAL>

G185/2 Manşûruñ cylemiş yerini teng-nây-ı dâr / Mestî-i ' ışķ o **perde-ber-endâza** şıgmamış

6. gölge oyununda suretlerin üzerine yansıtıldığı yarı saydam örtü.

K13/16 Eşkâl-i ğarîb etdi ' ayân bād-ı havâdiş / Bir cünbiş ile **perde-i bî-reng-i hafâdan**

G209/9 Tevakkuf eyle bu bâzîçe-gehde Nâ'îliyâ / Verâ-yı **perdede** esrâr var zuhûr edecek

G292/1 Bu naķş-ı bü'l-' acebûñ ol ki bildi ma'nâsın / Verâ-yı **perde-i** ğaybuñ eder temâşâsın

G292/2 Ne naķş hikmet-i icâdı ' ârifûñ çıkarur / Derûn-ı **perde-i** dilden nuķûş-ı sevdâsın

G334/5 Reng-i sîm-âbda bir nûr-ı muşavver görünür / **Perde-i** dîde-i ' uşşâķda ol şun' -ı ilâh

7. gözün görmesine engel olan hastalıklı tabaka, zar. Gözdeki perde, mecazen "gaflet" anlamında kullanılır. <KT>

K20/39 Eyvân-ı rif' atûñ gibi dâ'im muķîñ ola / Bâm-ı sipihri **perde-i dîbâ-yı** hâverî

G95/4 Yâ ' aksin eder **perde-i** çeşmünde nümâyân / Âyîne-i hüsnünde olan reng-i füsündur

perde-birûn [1] utanmaz, açık saçık konuşan. <OTAL, ÖTS>

K17/65 Olmasa pey-rev-i âheng-i şarîr-i kalemüm / Çeng-i Nâhidûñ olur nağmeleri **perde-birûn**

perde-dâr [1] padişahlarla vezirler ve valilerin resmî dairelerinin kapı perdesi

yanında duran hademe; eskiden resmî dairelerin kapılarında perde bulunurdu. <OTDTS>

K7/3 ader ki perde-i ğalvet-serây-ı hikmetdür / Ne mâverâsı hüveydâ ne **perde-dârı** bedîd

perde-der [2] perde yırtan || hayasız, utanmaz, edepsiz. <Cûdî, OTAL, Steingass>

M5/II/9 Ser-pençe-i mihr-i ‘arızıyla / Ey **perde-der**-i hicâb-ı maḥcûb

perdegiyân [2] gizli ve örtülü olanlar, ev ahalisi, harem. <Burhân-ı Kâtî‘>

K6/55 Hücûm-ı **perdegiyân**-ı bihişt-i ma‘niden / Fezâ-yı maḥşer-i Eyyûb ola ḥıyâbânı

K16/32 Târ u pûd-ı suḥnüm eyledi nessâc-ı kâder / Tutuk-ı **perdegiyân**-ı ḥarem-i ‘illiyyîn

perde-keş [2] perde çeken, örtücü, engel. <Cûdî, OTAL>

G155/2 Zülfûn ki ola **perde-keş**-i Ka‘be-i cemâl / Olmaz mı cılve-gâh-ı muḥaddes ḥarîm-i nâz

perde-nişînân [1] perde altındakiler, halvette oturanlar, münzevîler. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî> Hür(î)ler, Kur‘ân’da “çadırlara kapanmış (gün yüzü görmemiş)” tabiri ile nitelenirler. Aşağıdaki tanıkta geçen “perde-nişînân” ibaresi, bu bağlamda değerlendirilmelidir.

G114/3 Da‘vet-gerân-ı ḥüsnûn o gîsû-yı ‘anberîn / Râz-âşînâ-yı **perde-nişînân**-ı ḥûr eder

perde-püş [1] örtücü, örten || kabahat ve sır saklayan. <OTAL, Dihhudâ>

K18/19 O ḥâne-zâd-ı fütüvvet ki perr ü bâl-i melek / Serây-ı ‘işmetine **perde-püş**-ı bâb olmuş

perde-serâ [1] ev içi. <Kanar/1>

M4/III/3 Maḥrem-i **perde-serây**-ı ḥarem-i râz eyle / Belki şâyeste-i lutf-ı nigh-i nâz eyle

perend [2]

1. nakışsız ipek kumaş, atlas. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî, OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 303, Dihhudâ>

M1/VI/4 Âzürde-i libâs-ı **perend** ü ḥarîr iken / Âmîziş eyledi bedenûn mâr u mûr ile

2. Ülker yıldızı, Pervin. <Burhân-ı Kâtî‘> Aşağıdaki tanıkta kumaş anlamına da gönderme vardır.

G314/3 N’eyler **perend**-i zer-keş-i şubḥı gedâ-yı ‘ışk / Maḥzûzdur kilîm-i siyâh-ı şeb olmasa

perestâr [] hizmetkâr, hizmetçi, kul; eş hanım. <KT, Cûdî, Kanar/1>

perestârân-ı ma‘nî [1] temiz ve saf sözlü şair ve yazar. Bu anlamı veren terkip Mütercim Âsım’a (2000. 592) göre “perestâr-ı ḥayâl”dir. Ancak tanıkta geçen terkinin de bu anlamda düşünülmesine bir engel yoktur. “Perestâr”ın, tanıkta geçen “arûs (gelin)” sözcüğünden ötürü “eş, hanım” anlamına da gönderme yapılmıştır. <Burhân-ı Kâtî‘>

K23/47 ‘Arûs-ı ḥacle-i dâniş ki ṭab‘umdur ṭurur şaf şaf / **Perestârân-ı ma‘nî** piş-gâhında kıyâm üzre

perestiş [3] tapınma, tapınış, tapma, ibadet; kulluk. || aşırı sevgi, düşkünlük, meftunluk. <KT, Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî>

G65/5 Gör secde-i niyâzı sen baña ḥüblarda / Şâyeste-i **perestiş** bir âfitâb göster

G315/6 Bu sümânât-ı vücûda şaḥın **perestişden** / Ḳarîn-i Bihremen-i nefis-i bed-fi‘âl olma

perestiş etmek [1] tapmak, tapınmak, ibadet etmek. <Redhouse>

G88/4 Ebrûsına **perestiş edüp** kudsiyân-ı ‘arş / Birbirine o kâfir-i bed-kîşi gösterür

perestiş-gâh [1] ibadet yeri, mabet, tapınak. <Kanar/1, Dihhudâ>

G68/3 **Perestiş-gâh** iken ebrûsı Cibrîl ü Mesîhâya / O kâfir mâcerâ-yı ‘işveye islâm müşkildür

pergâle [2] parça; ateş parçası, yalım. <KT, LN, Dihhudâ>

G105/4 O şu‘ledür ki zâhir olur dağme-gâhdan / **Pergâleler** ki dağ-ı cigerden zühür eder

G247/5 ‘Uşşâkuñ alma âhını olma ciger-şikâf / Ol âhdan hâzer kıl o **pergâleden** şağın

perhîz [2] Hristiyanların bazı özel günlerde et ve yağ gibi şeyler yemekten kaçınmaları || mahremlerden kaçınma, takva; dinin yasakladığı şeylerden uzak kalma. <KT, ADŞS>

G65/6 Ey şâhne-kâr-ı **perhîz** ol fark-ı zühde mey-rîz / Destûn Bâyezîdün câm-ı şarâb göster

G382/4 Cellâd iken ol gâmze firibende olurdu / Hûn-rîzi-i ‘uşşâkda **perhîzüne** Şuhfî

perî, peri [4] cinlerin çok güzel olduğu düşünülen bir tayfası ve özellikle dişileri (Şemseddin Sâmî, 1317. 354) || çekici güzelliği olan alımlı kız veya kadın. <KT, OTAL>

M5/VII/4Etdün beni bir **perîye** ‘âşık / Fâş oldu bunuñla halka râzum

G106/4 Zülfî ‘izâr-ı pâkine kat kat hicâb iken / ‘Uşşâka ol **perî** yine bakmaz belâyı gör

G295/3 O **perîyi** âh-ı şeb-gîr ede câme-h‘âbe teşhîr / Olunur mı luţfi ta‘bir ne hoş istiğâredür bu

Kt14/2 Maşrıq-ı câme-h‘âbdan o **perî** / Âfitâba ya toğ ya toğdum der

perîde [1] uçmuş, uzaklaşmış olan (kuş). <LN, OTAL, Kanar/1>

G115/2 Âvâre dil ki zülfün ile hem-cenâhdur / Bir âşiyânedan iki murğ-ı **perîdedür**

perî-peyker [1] peri suratlı, peri yüzlü, çok güzel. <KT, OTAL>

G131/4 Yer etmez ihtiyâr ile gönülde ol **perî-peyker** / Meger te‘şîr-i süz-ı âh ile teşhîr olunmuşdur

perî-rû [1] yanağı, yüzü güzel; peri yüzlü, çok güzel. <KT, OTAL>

G352/5 Bu lu‘bed-gâh-ı mahşer-günde seyr et ol **perî-rûy** / Ne Yûsuf lar girerler Nâ‘ilî seyr eyle mîzâna

perîşân [35] dağınık, dağılmış, karışık, toplu ve düzenli olmayan || mükedder, elemli. <KT, Cûdî>

K6/1 Benüm o mücrim-i gerden be-tavk zindânî / Esîr-i silsiledür gerden-i **perîşân**

K15/8 Olmuş tûtalum âh ile ol fitne **perîşân** / Bir fitne de ol âh-ı gâm-efzâ mı degildür

K16/35 Hâk-sâr-ı kâdemün muğbil-i dergâhuñdur / Elin al kalmasun ayağda **perîşân** u gâmin

K17/37 Ki ne cânibde zühür etdi ise bir fitne / Oldı gîsü-yı bûtân gibi **perîşân** u nigün

K25/42 Ahvâl-i **perîşân**uñ gel söyleşelüm gel / Ey şifte-dil sen daği bir başka zebânsın

G80/5 Nâ‘ilînün gözdedür hâtır-ı mecruhın o yâr / Dest-i luţfin ki ser-i zülf-i **perîşâna** şunar

G81/1 Târ târ-ı tûrra-i pür-pîç-i cânânum mıdur / Harf harf-i nüşha-i hâl-i **perîşân**um mıdur

G81/3 Fark olunmaz ittihâd-ı reng ü büy-ı tûrradan / Bâğda sünbül mıdur âh-ı **perîşân**um mıdur

- G109/2 Sensin ol rûh-ı muşavver ki olur hem-vâre / Yâd-ı mecmû‘ a-i hüsniyle **perîşân** diller
- G142/2 Cünbiş-i dâmen-i zülfünle **perîşânı** olup / Ser-i küyünde bir avuc has u hâşâk oluruz
- G184/6 Olup mecmû‘ a-i gül âh-ı bûlbûlden perâkende / Şabâ cûlarla evrâk-ı **perîşânını** devşürmüş
- G199/2 Şarşar-ı âh ede eczâ-yı vücûdın berbâd / Ne revâdur ola ‘uşşâk **perîşân-ı** gamuñ
- G208/7 Fitnenüñ zülfinde ol şûh-ı **perîşân** kâkülün / Cem‘ olan diller gibi **hâl-i perîşânın** görüñ
- G232/5 Nâ‘ilî-veş n‘ola aḥvâlî **perîşân** olsa / Naḫş-ı hüsniñ görüp âşüfte-nihâd oldı gönül
- G235/3 Hâll olur ‘ukde-i ser-endişe-i kâkül dilde / Yâ kim eyleye destâr-ı **perîşânına** el
- G241/5 Nâ‘ilî-veş seni gördükçe **perîşân** oluram / Ḥam-ı zülfünde dil-i ḥâl-i tebâhı göremem
- G251/4 İhtirâz et çeşm-i zaḥm-ı rûzgâr-ı fitneden / Her ḥam-ı zülfünde cem‘ **perîşân** görmesün
- G256/6 Gözedüp ḥâtır-ı mecrûḥ-ı dil-i zârı o şûh / Dest-i luḫfiyla tutar zülf-i **perîşânı** ucın
- G257/5 Zülfinüñ bād-ı şabâ Nâ‘ilî her târında / Gösterür rişte-i aḥvâl-i **perîşân** ucın
- G260/6 Yok âh-ı Nâ‘ilîde haber söyle ey şaba / Taḫrîk eden o zülf-i **perîşânı** sen misün
- G276/6 Ḥaşre dek ḥâl-i dil-i Nâ‘ilî-i haste-derün / Ḥasret-i Yûsuf-ı hüsniyle **perîşân** olsun
- G323/1 Zülfinde olan cem‘-i **perîşâna** tokunma / Mecrûḥuñ olan dillere ey şâne tokunma
- G346/5 Şehsüvârum dil-i mecrûḥı başup geçme eger / Pâymlün bir avuc ḥâk-i **perîşân** ise de
- G347/3 Büy-ı zülfün ḥâtır-ı aḡyârı tatyib etmede / Tünd-bād-ı âh ile diller **perîşân** olmada
- Ş3/7 Olup gül gibi ter-dâmen / **Perîşân** mâcerâlardan
- Ş8/9 Çok zamândur ki **perîşânıñdur** / Lâyık-ı şefkat ü iḥsânıñdur

perîşân etmek, perîşân eylemek [4] dağıtmak, düzenini bozmak, karmakarışık duruma getirmek. <Kanar/2, TS, ÖTS>

- K15/7 Âh ile **perîşân ederüm** zülfini dersên / Encâmı yine şûriş ü ḡavḡa mı degildir
- K34/1 Ḥayl-i rindânı **perîşân etdi** zühdün âfeti / Döndürüp naḫd-i şigîbe mâye-i cem‘ iyyeti
- M8/V/2 **Perîşân etmege** cem‘ iyyet-i ‘uşşâkı cân atduñ
- G237/5 Nâ‘ilî o zülfin o kâfir ki **perîşân eyler** / Etdürür dillere her laḫzada bin âh nesîm

perîşânî [1]

1. perişanlık, dağınıklık, düzensizlik (bkz. perîşânlık). <KT, Cûdî>

- G4/5 Eger olmazsa **perîşânî**-i zülfün rûzî / Ḥaşre dek bâr-ı girândur bir avuc ḥâk baña

2. subaşı, şehir kadısının kethüdası gibi aşağı derecedeki memurların giydiği başlık; intizamsız sarılmış sarık. <OTDTS, TGKŞŞ>

- K6/22 Ḥayâl-i reng-i ruḫ u tâb-ı kâkülindendür / Güle şikeste-dilî sünbüle **perîşânî**
- K36/8 Ne tuḡrâ kim şekl-i maḫbû‘ında var bir özge keyfiyyet / Ki gelmiş zülfesinden zülf-i Nâhid-i **perîşânî**
- G84/1 ‘Uḫde-i ḥâtıruñ ol ṭurra-i pür-tâba mıdur / Yoksa ey bād **perîşânî**-i aḥbâba mıdur

perîşân-aḥvâl [1] hâli perişan, zavallı, âciz.

- K12/86 Ḥaşre dek re‘yi gibi muntazamü‘l-hâl olalar / Zıll-ı ‘adlinde re‘âyâ-yı **perîşân-aḥvâl**

perîşân-cedvel [1] cetveli perişan; ayarı bozuk.

- K19/25 Āfitābuñ şerefin zātuña haşr etmişler / Gerçi taqvim-nüvisân-ı **perişân-cedvel**
perişân-dâne [1] saçılmış, rastgele serpilmiş yem taneleri || benek, ben.
- G124/4 Ne çâpük-dest şayyâd-ı **perişân-dânedür** zülfüñ / Ki biñ yerde ruh-ı pür-hâlüne dâm-efgen olmuşdur
perişân-eşer [1] dağınık görünen, karmakarışık.
- G195/4 Şekvâ-yı ser-i zülfüñ eden âhına ta‘lîk / Bir ‘ukde-i dil baht-ı **perişân-eşer** ancak
perişânlık [1] dağınıklık, düzensizlik (bkz. perişânî). <KT, ÖTS>
- M8/1/3 **Perişânlıklar** etdüñ nev-be-nev icâd n’eylersün
perişân-reviş [1] dağınık, serbest yürüyüşlü, salınarak giden.
- M4/IV/3 Sen neden böyle **perişân-reviş**-i nâz olmak / ‘İşkâ bigâne vü bigâneye dem-sâz olmak
perişân-sohbet [1] sohbeti harap, dağınık hâldeki dostların sohbeti.
- K34/28 Nitekim gâhî gelüp inşâfa devr-i rûzgâr / Bir yere cem‘ ede yârân-ı **perişân-sohbeti**
peri-zâd [2] perinin doğurduğu, güzel çocuk; peri çocuğu olacak kadar güzel, çok güzel. <KT, OTAL, Kanar/1>
- M5/V/3 Küyünde diriğ ey **peri-zâd** / Olmaya harîf-i hâk-i râhı
- Kt15/1 ‘Âşıkdan ey **peri-zâd** kaçmak cefâ değil mi / Bî-çäreye mahabbet müşkil belâ değil mi
perkâr [2] pergel, ölçmeye ya da daire çizmeye yarayan ve iki bacağı açılıp kapanan mühendis aleti. <KT, OTAL>
- K7/9 Çekildi gerdiş-i **perkâr**-ı çarhıdan fi‘l-hâl / Harîm-i manzara-i ârzûya sedd-i sedîd
- G282/6 Nokta-i dil merkez-i **perkâr**-ı idrâkdür bize / İktibâs-ı nûr edelden kevkeb-i idrâkden
perr, per [9] kanat; kanadın büyük tüyleri. <KT, Cûdî, LN>
- K36/18 Görüp perrende fâvüs-ı mülemma‘ bâl ü **per** şandum / Münakkaş hâmesinden beyza-ı tuğrâda elvâmı
- M10/I/5 Her biri üstüñânlarınuñ bir hilâldür / Döndüm şu murğa kim ola **perr**-i şikeste-bâl
- G17/3 Feryâda başladı yine her **peri** hârdan / Dîvân-serây-ı dilde hezâr oldu ‘andelîb
- G268/4 Bâl u **per** açdı üstine şahîn-i zülf-i yâr / Bi‘l-lâh hamâm-ı dil nice rem-kerde olmasun
- G345/2 **Periyle** dâ‘ire çizmiş kenâr-ı şem‘ olup / Hafî müdâvim-i ism-i Vedûd pervâne
per ü bâl , perr ü bâl [1]
1. kanat ve telek. <ADŞS>
- Aşağıdaki tanıklarda kanat ve telek, meleklerin sahip olduğu uzuvlar olarak yâd edilmiştir.
- K18/19 O hâne-zâd-ı fütüvvet ki **perr ü bâl**-i melek / Serây-ı ‘işmetine perde-püş-ı bâb olmuş
per ü bâl açmak [1] uçmak (bkz. bâl ü per açmak).
- K12/10 Degmedi anlara tebsîr-i kudûma nevbet / Hâşılı açdı feleklerde melekler **per ü bâl**
2. okun düzgün gitmesi için arka kısmına takılan tüyler.
- G179/3 **Per ü bâli** şikâf-ı zaḥm-ı tenden penbe-veş rîzân / Meger tıfl-ı nigâhuñ nice murğ-ı câna el şunmuş

per ü peykân [1] okun arkasındaki tüy ve önündeki temren. Per, okun arka tarafına dengeyi sağlaması için takılan tüylerdir. <OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 89>

M2/II/6 Yabana atılmış **per ü peykânı** kırılmış / Zâ' f-1 ten-i bîmâr ile bir ham-şude tîrem

perrende [1] uçucu, uçan , kuş (bkz. tâ'ir). <KT, Kanar/1, Dihhudâ>

K36/18 Görüp **perrende** fâvüs-ı mülemma' bâl ü per şandum / Münakkaş hâmesinden beyza-ı tuğrâda elvâmı

pertev [3] ışık, parlaklık, ziya, nur. <KT, Cûdî, OTAL>

K12/74 Feyz-bağış olsa şeb-i târa sevâd-ı kalemüm / Nâz eder **pertev**-i hürşîd-i cihân-tâba zılâl

K35/10 Miyan-ı havza kim gülmiñ-i saqından düşer **pertev** / Sipîhr-i devletün ol şâbitânıdır bu seyyârı

G149/1 Mey olmadukça dile **pertev**-i şafâ düşmez / Derûn-ı tîreye her câmdan ziyâ düşmez

pertev-endâz [3] ışık saçan (bkz. münîr, münevver). <KT>

K12/5 **Pertev-endâz**-ı harem-gâh-ı serîr-i ta'zîm / Revnağ-efrûz-ı şebistân-ı serây-ı iclâl

K35/4 Seçilmez şemse-i zerrîn-tâğ-ı lâciverdîden / Olunca **pertev-endâz**-ı felek fânüs-ı hem-vârı

M5/II/10 Oldukça tecellî-i cemâlün / Tûr-ı dil-i 'ışka **pertev-endâz**

pertev-perest [1] ışığa tapan, ışığa vurgun.

G118/3 Ne deyrün büt-nigâr-ı âfitâb-efrûzıdır hüsnün / Ne burcuñ mâhısun **pertev-perest**-i tal'atun kimdür

pervâne [29] ışığın etrafında dönmeyi seven gece keleşüğü || âşık. Pervâne, şem'e (mum) âşık olarak nitelenir.. Bu hayvanın gözleri çok küçüktür. Gündüzleri karanlık yerlerde bulunur. Ortalık kararınca gördüğü ışığa doğru koşar. Gözleri kamaştığı için ayrılamaz ve kendini fener, lâmba şişesi, mum ve ampul gibi şeylere çarpar; kanatları ve vücudu bu şekilde yanar. Bu nedenle aşk ve sevgiliye vefa yolunda canından geçmenin ve kendini yakmanın sembolü olmuştur. [tas.] Tasavvuf edebiyatında şem' sevgiliyi, Allah'ı; pervâne âşıkı temsil eder. <KT, ADŞS, Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 366>

G10/2 Şâh-ı nev-rûzdan oldı yine mülk-i çemene / Gonce tûmârınun îşâline **pervâne** şabâ

G71/3 Zîr-i şem' ü pây-ı gül-bünde 'ayâr-ı sûzişi / Bülbül ü **pervânenün** hâkisterinden bellidür

G72/3 Feyz-i nazar niyâzı eder dil-pesend-i nâz / Te'sîr-i 'ışk şu'leyi **pervâne** reşg eder

G133/9 Bezl-i câna bu tehâlûk nedür ey **pervâne** / Zîr-i dâmânuña ol şem'-i şeb-ârâ şıgmaz

G149/2 Zihî ta'alluğ-ı **pervâne** kim yanar kül olur / Ölünce şem'-i şeb-efrûzdan cudâ düşmez

G187/1 Sâkî meyünde feyz-nümâ 'âlem-i neşât / **Pervâne** şem'-i câmuña rûh-ı Cem-i neşât

G189/5 Kûşur himmet-i **pervâneneden** ba'îd olmaz / Ederse şem' de sûz u güdâzdan fâriğ

G189/6 Urur vücûdını şemşîr-i şem'a **pervâne** / Bu ıztırâbda ol ihtîrâzdan fâriğ

G208/5 Meclisinde ol fûrûzân şem'-i gül-mâhiyyetün / Bülbül ü **pervânenün** dest ü girîbânın görüñ

G252/3 Hem yakar **pervânesin** hem kuşte eyler bir nefes / Tünd-bâd-ı dehr bir şem'-i fûrûzân görmesün

G258/1 Yakup vücûdunu **pervâne**-veş tebâh ederin / O şem'-i havşala-sûzı görünce âh ederin

- G263/3 Her tâ'ire ğidâ mı olur üstülhân-ı şem' / **Pervâne**-i siyâh hümâlık mı eylesün
- G344/1 Çerâğ-ı hüsne dil-i nâ-şabûr **pervâne** / Fûrûğ-ı şem'-i tecellâya Tûr **pervâne**
- G344/2 Zihî şehâdet-i rûşen ki indürür her şeb / Hâtıra-i legen-i şem'e nûr **pervâne**
- G344/3 Kûdüret-i eşer-i süz-ı âhıdur ki görür / Mizâc-ı şu' lede gâhî fütür **pervâne**
- G344/4 Xalır piyâlesi şem' üñ leb-â-leb ü serşâr / Teraşşuğında olur bî-şu' ur **pervâne**
- G344/5 Görünce şem' i nümû-dâr-ı tîğ ü hancer / Şehâdet-ârzû-yı nâ-şabûr **pervâne**
- G345/1 Yakup vücûdını eyler kebûd **pervâne** / Görünce şem' i hem-âğûş-ı dûd **pervâne**
- G345/2 Periyle dâ'ire çizmiş kenâr-ı şem'e olup / Hafî müdâvim-i ism-i Vedûd **pervâne**
- G345/3 Yanarlar âteşine 'âkıbet biri birinüñ / Mizâc-ı şu' le tenûk germ ü zûd **pervâne**
- G345/4 Girüp semâ'a eder ğayret-i sürûrında / Lisân-ı hâl ile şem'e durûd **pervâne**
- G345/5 Çerâğını çıkarur şubha Nâ' ilî her şeb / Olur murâkıb-ı bezm-i şuhûd **pervâne**

Pervâne, mum ateşine düşkünlüğünden onun etrafında döner. Bu dönüşünden mülhem, pervâne sözcüğüne Cûdî (2006. 433) “çark” anlamını vermiştir. Bu bağlamda, aşağıdaki tanıklarda “pervâne olmak”, çark etmek, etrafında dönmek anlamında da düşünülebilir.

<Cûdî>

- K23/7 Fûrûğ-ı meyden olmuş sîne şâf u dîdeler rûşen / Olup **pervâne** sâkîler dönerler şem'-i câm üzre
- G43/4 Dil şem'-i ruğ-ı dil-bere **pervânedür** ammâ / Âvâre-i pîrâhen-i fânûs degildür
- G287/4 Mihr ü mâhî şeb-çerâğ-ı şîmyâ-kâr-ı ruhuñ / Şem' üñe **pervâne** kılsun bezmüne câm eylesün
- G374/4 Fûrûzân ol ruğ-ı cânâneden bir kerre gör ey şem' / O hâkister ki dâmânumdur **pervâne** olmaz mı

pervâne-i şem' [2] mumun pervanesi, mumun etrafında dönen kanatlı haşere.

- G36/3 Bir lem'a cemâlünden eder rûhü'l-emîni / **Pervâne-i şem'**-i harem-i halvet-i dîdâr
- G270/5 Kem havşalasun Nâ' iliyâ kendüñi bî-bâk / **Pervâne-i şem'**-i harem-i râz edemezsün

pervâz [4]

1. uçma, uçuş. <KT, LN>

- M8/V/1 Bulup **pervâza** ruşşat rûzgâra 'işveler şalduñ

pervâz etmek, pervâz eylemek [2] uçmak. <Kantar/2, TS, ÖTS>

- M5/I/8 Cibrîlî şikâra nâz ederken / 'Arş-ı dile **eyledükçe pervâz**
- G288/1 **Etme** her murğ-ı dilüñ şaydına **pervâz** şağın / Nâveg-i âhdan ey gözleri şebbâz şağın

2. kapı, pencere gibi şeylerin kenarı. <Cûdî> Tanıkta, gölge oyunu perdesinin kenarları anlamındadır.

- G292/3 Bileydi rûtbe-i üstâdını ederdi felek / Kenâr-ı hayrete **pervâz** mâ'î libâsın

perverde [4]

1. beslenmiş. <KT, LN>

- K26/17 O bâğûñ k'olmaya neşv ü nemâ **perverde**-i hulkûñ / Meşâm-ı cân şemîm-i ğonce-zârında mükedderdür

2. eğitilmiş, yetiştirilmiş, terbiye edilmiş. <KT, LN, Kanar/1>

K7/28 Hasan birâderi **perverde**-i kinâr-ı resûl / Fûrûğ-ı nûr-ı dü çeşm-i ‘Alî imâm-ı sa‘îd

G385/5 Nâ ‘ilî bulmaz mürebbi pâyesin **perverdeler** / Âfitâb-ı çarh-ı çârüm-gevherüñ kândur yeri

3. üzüm şirasından yapılan bir çeşit tatlı. <OTAL> Aşağıdaki tanıkta “beslenmiş” anlamı ön plândadır. Ancak şarabın da üzüm şırası gibi asmadan elde edilmesi, sözcüğün bu anlamının da kastedilmiş olabileceğini göstermektedir.

G155/3 Etmiş şarâb-ı la‘l-i lebûñ sâkî-i ezel / **Perverde**-i teraşşuh-ı feyz-i ‘amîm-i nâz

perveriş [] besleme, besleyiş; eğitim, terbiye || ilim ve hikmet. <KT, Burhân-ı Kâtı‘, Kanar/1>

perveriş-yâfte [1] eğitilmiş, terbiye edilmiş; büyütülmüş. <OTAL, Kanar/1>

K16/2 Feyzi nîsân-ı ‘atâyâ-yı ilâhîden olup / **Perveriş-yâfte**-i nüh şadef-i çarh-ı berîn

Pervîn [2] Ülker de denilen yedi yıldız (bkz. Şüreyya). <KT>

K30/24 Hüşedür neşve-i endîşe-i feyyâzum için / Nakd-i **Pervîn**-i felek gûşe-i bâmumda benüm

G244/2 Hüşedür neşve-i endîşe-i feyyâzum için / Nakd-i **Pervîn**-i felek gûşe-i bâmumda benüm

Pervîz [2] Nûşîrevân’ın torunu ve Hürmüz’ün oğlu olan İran hükümdarı Hüsrev’in lâkabı (bkz. Hüsrev). <ADSS>

K27/17 Genc-i Bâd-âver-i **Pervîzi** unutturduñ sen / Hâtır-ı Hüsreve ey genc-i nihân hoş geldüñ

G316/3 Hâsret-i Şîrîni pâ-dâş eyler âhır rûzgâr / Şâdî-i **Pervîzi** haşr-ı merg-i Ferhâd etse de

pes [8]

1. geri, arka, art. <KT, LN, Kanar/1>

G46/2 O şâh-ı hüsn ile ceş-i niyâz fevc-â-fevc / **Pes**-i tekâver-i nâzında sū-be-sū biledür

G218/4 Ey hîç-fehm-i çâr-‘anâşır bu ‘âlemüñ / Pîş ü **pes** ü şimâl ü cenûbın ne añladuñ

M5/III/9 Şeh-râh-ı maḥabbetüñde diller / Pâmâl-i ‘itâb-ı pîş ü **pesdür**

pes-i perde [3] perde arkası || gizlice, gizliden gizliye. <KT, OTDTS>

K3/43 Girifte-mâh idi ol mihr-i bi‘şetüñ hurşîd / Ğaṭâ-i şerm ü **pes-i perde**-i hicâbında

G306/5 Her biri görür yine **pes-i perdede** kârın / Nergisleri bahtum gibi der-h‘âb da olsa

R4/2 Eşkâl-i nücûma i‘timâd etme ḥakîm / Aḥvâl **pes-i perdede** dîger-gündür

pes ü pîş [1] arka ve ön. <OTAL>

G88/2 Heer ü vişâle âyînelerdür ol iki ruh / ‘Uşşâka bir nazarda **pes ü pîşi** gösterür

2. alçak, aşağı (bkz. pest, dün). <KT>

K4/39 Pâdişâhân kapuñda **pesdür pes** / Bî-edeb ṭabî‘-i hevâ-yı dilem

pesend [1] aferin!, bravo!, ne güzel!. Beğenme, takdir, tahsin ifade eder. <KT>

G342/6 Ey Nâ ‘ilî **pesend** ki gelmek muḥâldür / Nazmuñ gibi cevâhir-i nâ-yâb bir yere

pesendide [4] beğenilmiş, makbul, sevimli. <KT, Cûdî, LN, Dihhudâ>

K12/26 Nüşa-i zâtı peziirefte-i üslûb-ı hâkîm / Hüsni ahlâkı **pesendide**-i 'aql-ı fi'âl

K14/52 Ol Âşaf-ı hoş-zât-ı şerîfün / Etvâr-ı **pesendidesi** bî-hadd ü verâdur

K15/19 Hem-vâre n'ola râgîb-ı 'adl olsa 'adâlet / Maqbûl-i **pesendide**-i Mevlâ mı degildür

K19/14 Şadr-ı şâhib-azamet Hâzret-i Aḥmed Pâşâ / K'olmuş etvârı **pesendide**-i şâh-ı a' del

pesendide-fi'âl [1] işleri, hareketleri beğenilmiş, takdir edilmiş (vezir).

K12/21 Bû 'Alî-dâniş Aristö-yı Sikender-harekât / Dâver-i 'âdil ü düstür-ı **pesendide-fi'âl**

pesendide-nizâm [1] düzgünlüğü, tertibi beğenilmiş, takdir edilmiş (şiir).

K30/35 Nitekim ola du'â hayr ile zikre bâdî / Âḥır-ı nazm-ı **pesendide-nizâmunda** benüm

pesendide-şifât [1] özellikleri, vasfıları beğenilmiş, takdir edilmiş (zat).

K14/61 Gerçi bilürin zât-ı **pesendide-şifâtun** / Müstaḡnî-i evşâf-ı zebân-ı şu' arâdur

pesend-kâr [1] hoşlanan, beğenen. <Kanar/1>

G114/1 'Uşşâka ḡamzeler ki o mest-i ḡurûr eder / Evvel **pesend-kâr**-ı kazâdan şudûr eder

pesîn [2] sonraki, gerideki (bkz. âḥir). <KT, Kanar/1>

K28/37 Da' vâ-yı irtifâ' da derk-i ḡarâbınun / Burc-ı **pesîni** kal'a-i gevher-nigîn ile

K28/65 Bi'l-lâh nazar kemâledür ol bezm-i ḡaşda / Pişîniyân degil de berâber **pesîn** ile

pest [5]

1. alçak, aşağı, alt. <KT, Cûdî, LN, Kanar/1, Steingass>

K10/13 'Aksi bülend ü **pest** bahârün nücûm ile / Peydâ yüzinden naḡs-ı zemîn ü zamân gibi

pest etmek, pest eylemek [2]

1. alçaltmak, değersiz kılmak. <Kanar/2>

K12/29 **Pest edüp** pâyce-i gerdünü ḡıyâm-ı câhı / Reşk ile ḡancere düşdi görünen şanma hilâl

2. bastırmak. <Kanar/2>

G254/5 'Âşık-ı dil-şikestenün nâlesin **eylemezdi pest** / Reşk-i ḡubâr-ı maḡdemi olmasa sürme-dân-ı cân

2. hafif sesle söylenen. <OTAL>

G317/6 Dil kim eder fiḡânını geh **pest** ü geh bülend / Beñzer o sâza kim bâm u zîri bulunmaya

pest olmak [1] yere inmek, yere değmek; sürünmek.

G24/5 Rif'at el virse yine Nâ'îlî-i zâr gibi / Yüz sürüp pâyine olsaḡ ser-i zülfün gibi **pest**

peşimân [2] pişman, nedamet getirmiş. <KT, Kanar/1>

G276/1 'Azm-i baḡ et ki çemen bülbüle zindân olsun / Gül için etdüḡi feryâda **peşimân** olsun

peşimânî [1] pişmanlık. <OTAL>

K6/12 Nifâk-ı baḡt ile fi'l-ḡâl olurdu bî-taḡrîb / Nîgeh tegâfûl ü luṭf-ı nîgeh **peşimânî**

peşmîne [3]

1. yünden yapılan, yün. <KT, Steingass>

G272/2 Rind ü zühhâda nedür nâzişüñ ey atlas-ı gerdün / Ki ne seccâde vü ne hırka-i **peşmîne** olursun

G326/2 Biz berķ-ı hânümân-ı vücûdüz libâs-ı ten / Ne atlas u ne hırka-i **peşmînedür** bize

2. yünden hırka, sof, sufilere mahsus kabâ. <KT>

G220/4 Görmesek düşında zâhid anlamazduķ hikmetin / Hil' at-ı teşrif-i isti' dâd olan **peşimenüñ**

peşmîne-püş [1] yünden esvap giyen || derviş, sufi. <KT, Kanar/1>

G72/2 Gör iktizâ-yı neşve-i cām-ı fenâyı kim / **Peşmîne-püş**-ı şavma' a rindâne reşg eder

pey [9] art, arka; ayak izi, iz. <KT, Cûdî, OTAL, Steingass>

G186/4 Ne şeh ki şüret-i cellâd-ı dil-siyehle nigâhı / **Pey**-i şikeste-dilân-ı rîķâb-dârına düşmiş

pey-â-pey [6] birbiri ardınca, azar azar (bkz. **pey-der-pey**). <Cûdî, OTAL>

K14/85 Bir bâdiye-i vahşete düşdük ki **pey-â-pey** / Hâkem be-dehen zemzemesi güş-resâdur

K15/16 'Ahdinde olup tehniye-i 'îd-i **pey-â-pey** / Bir 'îd de ol 'ahd-i tarab-zâ mı degildür

K28/40 Dil-h'âhuñ üzre şulh' idi evvel ricâsı ger / Pür olmayaydı güşü **pey-â-pey** tanın ile

M1/3 Rindâna telâfî-i ğam-ı devr-i teselsül - Meclisde bilürsin / Peymâne-i leb-rîz-i **pey-â-peyle** gerekdür - Bizde budur 'âdet

G305/2 Gelse emvâc-ı **pey-â-pey** gibi şahbâ dökülüp / 'İyşümüz sâhil-i ârâmda iz' âf olsa

G324/3 Efkâr-ı ğam-ı zülfün ile 'uķdeler etdi / Emvâc-ı **pey-â-pey** gibi hayret dilümüzde

pey-der-pey [2] birbiri ardınca, azar azar; yavaş yavaş. <KT, Cûdî, OTAL>

G303/12 'Ömrin ezfün ede Hâķ hem ola ol feyz-i neşât / Çäre-sâz-ı ğam-ı **pey-der-pey**-i cân-gâh bize

G369/2 Tûrfê mecnûnam ki **pey-der-pey** hayâl-i çeşm-i yâr / Devr eder etrâfımı ser-geşte âhûlar gibi

peyâm [6] haber, başkasından alınan bilgi. <KT, Cûdî, OTAL>

K23/3 Zihî âsâyiş-i bezm-i tarab kim süz u sâzından / Felek Nâhîde irsâl-i **peyâm** eyler **peyâm** üzre

G39/3 'Âşık **peyâm**-ı vuşlata virsün ki naķd-i cân / Pâ-müzd-i müjdegânî-i kūy-ı habîbdür

G285/2 Gülleri âteş eyleme bûlbûle sen de ey nesîm / Gûşa **peyâm**-ı mevsim-i süz u güdâz degmesün

G368/2 Bizi unuttı mı yoksa **peyâm**-ı şîhât-i yâr / Bu memleketde ğarîbü'd-diyâra degmez mi

Ş9/4 Bâd-ı şabâdan aldūķ **peyâmuñ** / Ey bî-terahhūm ey nâ-müselmân

Eskiden haberleşmede güvercinlerin kullanıldığı aşğıdaki tanıkla da teyit edilmektedir (bkz. ğamâm, kebûter).

K30/1 Yetiş ey bâd bulun yâre **peyâmımda** benüm / Tâb yok süz-ı dile bâl-i ğamâmımda benüm

peyâm-âver [2] haber getiren. <KT>

G125/1 Serv-ķadler ki çemen-zâra hırâm-âver olur / Cûylar ķatre-zenân bâğa **peyâm-âver** olur

K27/1 Ey nesîm-i şeh-i müjde-resân hoş geldün / Vey **peyâm-âver**-i düstür-ı cihân hoş geldün

peyâm-ber [3] haber getiren; peygamber. <KT>

K26/5 Hâfî bir nesne yok levh-i zamîr-i pâkine ancağ / Verâ-yı perde-i kudret ki mechûl-i **peyâm-berdür**
peyâm-berân [1] peygamberler.

K1/49 Der-h'âst-ı şefâ'at ile tâ suhenverân / Vaşf-ı **peyâm-berân**-ı bedî'ü'l-cemâl eder
peyâm-berî [1] peygamberlik. <Kanar/1>

K20/3 Hamd eyleyüp vücûduñ içün eyledi seni / Mihr-i peder müşerref-i nâm-ı **peyâm-berî**
peyâm-ber-süvâr [1] Peygamber'in sürdüğü. Tanıkta bu terkip ile kastedilen
 Muhammet Peygamber'in mi'rac gecesinde üzerine bindiği Burak kastedilmiştir [bkz.
 mi'râc, Burak].

K3/62 Zihî Burâğ-ı **peyâm-ber-süvâr** u huld-sıabl / Ki ser-ıvâle idi cümle devâbında
pey-burde [1] izinden giden, ona benzemeye çalışan.

G233/4 Bir zamân müstağnî-i gencîne-i ikbâl idûn / Dahme-i Kāvûsa da **pey-burde** olmazduñ gönül
peydâ [17] açık, besbelli, aşikâr, mevcut ve meydana olan. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K3/38 Gül-i hadîka-i cân u cihân ki **peydâdur** / Şemîm-i 'âttfet-i zü'l-minen gül-âbında

K10/13 'Aksi bülend ü pest bahârûn nücum ile / **Peydâ** yüzinden nağş-ı zemîn ü zamân gibi

K15/24 Pîşânî-i bahtuñda olan mevce-i envâr / Âyîne-i hürşîdde **peydâ** mı degildür

K21/17 Yed-i mü'eyyed-i çâlâkine muvakkâfdur / Ne müşkilât ki envâ'-ı haşda **peydâdur**

K23/49 Girihler kim olur **peydâ** o zülf-i müşk-fâm üzre / Düşer hayret süveydâ-yı dil-i âşüfte-kâm üzre

G1/5 Bu lu'bed-gâhda ey Nâ'îlî bilmekdedür hikmet / Ne zîr-i hırkâdandur heft tās-ı nîl-gün **peydâ**

G135/8 Biz Nâ'iliyâ sözde füsûn-kâr-ı hayâlüz / Elfâzda **peydâ** dil-i ma'nâda nihânuz

G255/3 Mükerrer kâd güftâr-ı şeker-rizinde **peydâ** kim / Henüz almış gîdâsın tûti-i cânûn dehânûndan

T1/3 Alnında dağî tıfl iken nûr-ı şalâbet cîlve-ger / **Peydâ** zamîrinde tamâm fehî ü hîred rüşd ü zekâ
peydâ etmek [3] hasıl etmek, ortaya çıkarmak, meydana getirmek, çıkarmak. <KT, TS>

G1/1 Yem-i âteş-hurûş-ı dilde oldukça sükûn **peydâ** / **Eder** her dâğ-ı hasret tende bir girdâb-ı hûn **peydâ**

G1/2 Bu 'âlem pây-tâ-ser kûh kûh-ı miñnet ü gâmdur / **Eder** her tîşe-kâr-ârzû bir Bî-sütûn **peydâ**

G1/4 Leb-i şûh-ı nigâh-ı çeşmûn oldukça terennüm-sâz / **Eder** her cünbiş-i müjgânı bir nağş-ı füsûn **peydâ**

peydâ olmak [3] çıkmak, ortaya çıkmak, belirtmek, zahir olmak, zuhur etmek. <KT,
 Kanar/2, TS, ÖTS, Redhouse>

G1/3 Girân etsün ço diller târ târ-ı zülfûn **olsun** tek / Ruñuñ bağında nice müşk-bîd-i ser-nigûn **peydâ**

G1/1 Yem-i âteş-hurûş-ı dilde **oldukça** sükûn **peydâ** / **Eder** her dâğ-ı hasret tende bir girdâb-ı hûn **peydâ**

G356/1 Girihler kim **olur** **peydâ** o zülf-i müşk-fâm üzre / Düşer hayret süveydâ-yı dil-i âşüfte-kâm üzre

peydâ vü nihân [2] açık ve gizli.

M6/1/2 Zerrelerdür mümkünât olmuş vücûduñ mihr-i şân / Şûret ü ma'nide **peydâ vü nihânsın** bî-gümân

M6/1/3 Cîlve-gersûn vahdet-i zâtuñla **peydâ vü nihân** / Kimse bilmez zâhir ü bâtında zâtuñ bî-nişân

peygâm [1] haber (bkz. peyâm). <KT, Kanar/1>

G31/1 Dest-būs-ı yāra pādāş olsa da **peygām**-ı ‘īd / Derd-i serdūr ‘āşıkā hengāme-i eyyām-ı ‘īd

peygamber [3] Allah tarafından gönderilen emirleri tebliğ eden kimse, nebi, resul, elçi. <KT, DİNİ KAVRAMLAR> Tanıklarda sözcük, mutlak anlamda “Muhammet Peygamber”i karşılamaktadır.

K5/45 Muhlis istersen eger zeyl-i mübāhāt eyle / Na‘t-ı **peygamber**-i Ḥallāk-ı cihān-ārāy

K25/40 Gencine-i esrār-ı ilāhiye eminsin / Nām-āver-i **peygamber**-i Ḥallāk-ı cihānsın

K33/21 Her günün ola mübārek nitekim sābitdür / Nuṭk-ı **peygamber** ile meymenet-i sebt ü ḥamīs

peygār [] savaş, kavga, cenk, harp (bkz. kār, nizā‘). <KT, OTAL>

peygār etmek [1] savaşmak, cenge tutuşmak.

K28/41 Deşt-i veğāda tu‘ me virir tīgüne serin / **Peygār eden** senün gibi şīr-i ğarīn ile

peygüle [1] köşe, bucak. <KT, LN, Kanar/1>

G113/2 Vā-suḥteğān-ı ḥarem-i Ka‘be-i ‘ışkız / **Peygüle**-i ğam-ḥāne-i dil meskenümüzdür

peyk [6]

1. haber ve mektup getirip götürən, haberci, ulak. <KT, Kanar/1>

K11/26 Gördi kim rāh-ı ğazāda ḥidmet-i dergāhuña / **Peyk**-i tevfiḳ-i ilāhī gibi yāverdūr gelen

K12/8 Ermedi mevkib-i iḳbālne **peyk**-i nev-rūz / Neşr-i gerd-i ḳadem-i pākı ile mā-fi‘l-bāl

K12/84 Bir du‘ā kim ola iḥlāşa ḳarīn anı eder / Ḳudsiyān-ı felege **peyk**-i icābet īşāl

K27/35 Bir du‘ā eyleyeyüm kim diye sükkān-ı felek / **Peyk**-i īşālne dāmen-be miyān hoş geldün

G354/2 Bizüz ol germ-rev-i bādiye-i ḥayret kim / Eremez **peyk**-i cihān-gird-i ḳazā gerdümüz

2. yeniçeri teşkilâtında atlıların yanı başında koşarak giden kimse, piyade. <OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 369> Tanıkta rüzgārın (sabā), bu sınıf askere teşbih edildiği görülmektedir. Bu asker, yollarını kaybetmiş olanlara delillik yapmaktadır. Delil de ordunun önünde giden ve ona kılavuzluk eden asker sınıfıdır (bkz. delīl).

K29/1 Ey **peyk**-i tūz-kām-ı şabā kim delīlisin / Reh-güm-künān-ı bādiye-i ‘aciz ü ḥayretün

peykān [19] okun ucundaki sviri demir, ok başı || sevgilinin kirpiği. <KT, OTAL,

Kanar/1, OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 89>

K23/52 Felek nüh zırh-ı pūlād içre ḳavs-ı ebruvānuñdan / Hirās-ı zaḥm-ı **peykān**-ı ciger-düz-ı siḥām üzre

K26/36 Kemān-ı saḥt-ı dest-i ḳudrete tīr-i dū **peykāndur** / Ser-i dest-i ḥayāle bü‘l-‘aceb ser-tīz ḥancerdür

K26/38 Midād-ı surḥ ile nevg-i ciger-düzün görüp şandum / Ḥadeng-i şu‘le **peykān**-ı Nerīmān-ı ciger-verdūr

M2/II/6 Yabana atılmış per ü **peykānı** kırılmış / Zā‘f-ı ten-i bīmār ile bir ḥam-şude tīrem

G109/4 Sīnelerde nigh-i ḥasret-i **peykānuñ** için / Oldı ser tā be-ḳadem dīde-i giryān diller

G121/4 **Peykān**-ı nāveg-i müje cāna ḥalīdedür / Mecerūḥ-ı ḥancer-i nighüñdür dil-i figār

G184/2 Degüldür laḥt laḥt-ı dil nigāh-ı nāveg-endāzı / Çeküp bir bir cigerden la‘l-i **peykānını** devşürmiş

G213/3 Ey āh sūz-ı sīnemi arturma kim erür / **Peykānları** cigerde ḥadeng-i nigāhınuñ

- G223/5 Devr-i hil' ata bulmamağa Nâ'îlî güzâr / **Peykân**-ı âh-ı dil felege muttasıl gerek
 G284/5 Nîş-i zehr-âlûd-ı **peykân**-ı kazâdur müdde'î / Nâ'îlînün zaḥm-ı şemsîr-i zebânından şaḥın
 G317/5 Ğirbâl ederse cismi müjeñ süziş-i ciger / **Peykân**-ı saḥtın âb ede tîri bulunmaya
 G323/3 Çek nâvegüñ ey dest-i ciger-gâv-ı tegâfûl / Al cânımı zaḥmumdaki **peykâna** toḡunma
 G356/4 Felek nüh zırh-ı pûlâd içre ḡavs-ı ebruvânunda / Hirâs-ı zaḥm-ı **peykân**-ı ciger-düz-ı siḥâm üzre
 Kt4/2 Bu tegâfûl nedür ey nâveg-i bîdâd-ı nigeh / Yoḡsa **peykânunu** girmez mi şanursun ḡana
 R2/1 Müjgânları dem yok ki ten-i ḡâkiye / **Peykân**-ı kazâ gibi nüzûl eylemeye

Aşağıdaki tanıklarda peykân ile “şu'le (ateş, yalım)” sözcüğünün birlikte kullanıldığı dikkat çekmektedir. Eski savaşlarda, ucuna ateşlenmiş yağlı veya petrolü paçavralar bağlanmış oklar atarak düşman kalelerinde ve ordu içinde yangınlar çıkarılmış. <MAZMUNLAR VE İZAH, s. 97>

- G159/3 Ol şu'leyüz ki sūz-ı dil ü âb-ı eşk ile / **Peykân**-ı tîr-i âh-ı şehir-gâh-ı ḡasretüz
 G249/6 Nâveg-i âha ki peyveste olur yâd-ı ruḡuñ / Tıtuşur bâm-ı felek şu'le-i **peykânından**
 G257/2 Nâveg-i bî-eşer-i âh-ı dilün şu'le degil / Çarḡ âlûde-i ḡûn eyledi **peykânı** ucın
 G260/5 Ey âh-ı şu'le-ḡîz o kemân ebruvânlarıñ / Her nâveg-i nigâhda **peykânı** sen misün

peyker [3]

1. yüz, beniz, çehre, surat. <KT, Cûdî, LN>

- G71/1 Şaḡşuñ isti'dadı luḡf-ı **peykerinden** bellidür / Kimyâ-yı ḡâbiliyyet cevherinden bellidür

Aşağıdaki tanıkta “dû peyker (iki yüzlü)” terkiibi, Zülfikâr'ın iki başlı bir kılıç olması ve kalemin iki tarafıyla yazılabilmesi nedeniyle kullanılmıştır.

- K26/35 Ne ḡâme ḡayder-i Kerrâr-ı naḡmuñ Zü'l-fiḡâridür / Ne ḡâme Rüstem-i endişeye tiḡ-i dû **peykerdür**

2. naaş, ceset. <Kantar/1, Dihhudâ>

- T1/4 Çün gördi luḡf-ı **peykerin** âḡuşa aldı gevherrin / Şandûḡ-ı cân etse yerin Ğâzî Muḡammed Ḥân revâ

peymân [2] yemin, ant, ahit. <KT, OTAL>

- K6/33 Ne Zü'l-fiḡâr ki eyler olunca şâd-pâre / Şikâf-ı zehre-i ḡaşma dürüst **peymânı**
 G349/3 Behre-dâr-ı ḡâk-bûs eylerdi dilleri / Fitne taḡrîk etdi ammâ ṡurmadı **peymânına**

peymâne [21] kadeh, şarap bardağı; büyük kadeh (bkz. cām, ḡadeḡ). <KT, Cûdî, OTAL>

- G113/4 Biz sâḡî-i ḡûn-ı cigerüz ḡamze-i dil-ber / **Peymâne** be-kef şerḡoş-ı dürd-efḡenümüzdür
 G19/5 **Peymâne** lebde pür gerek ey Nâ'îlî bu şeb / Leb-rîzdür terâveş-i mihr ile mâh-tâb
 G238/4 Şûr-ı meclis yeter ey sâḡî-i nüh **peymâne** / Nic'olur 'âḡıbet-i devr-i teselsül görelüm
 G244/10 Mest-i **peymâne**-i feyzüm ki görüp pây be-câ / Şaf şaf ebkar-ı ma'âniyi menâmumda benüm
 G28/3 **Peymâne**-i dîdede lebûndür / Ser-cüş-ı şarâb-ı ḡûna bâ' iş
 G306/3 Def'-i ḡam-ı eyyâma bilâ-cur'a çekerdük / **Peymânemüz** elde tolu zehr-âb da olsa

- G320/1 Şarâbı görmezüz dilden şafâ dūr oldu gitdükçe / Mişâl-i raht-ı zer **peymâne** mestūr oldu gitdükçe
- G323/5 Dāmân-ı riya ber-zede gel meclise zâhid / **Peymâne**-i leb-rîz-i harîfâna tokunma
- G331/1 Doymazuz câm-ı Cem ü sâgar-ı Cemşîd olsa / Bize teh cur‘a-i **peymâne**-i ümmîd olsa
- G343/1 **Peymâned**en döküldi mey-i nâb bir yere / Nūr indi şandılar gören aḥbâb bir yere
- G374/1 Felekler bâz-gün maḥmûrlar mestâne olmaz mı / Biraz def‘-i keder kılsa bu nüh **peymâne** olmaz mı
- G45/2 Mir‘ât-ı cûya ḥusrev-i gül nâzır olmasun / ‘Âlem-nümâ dedikleri **peymâne** kendüdür
- G56/1 Sâde-diller kim felekden şefkat ümmîdindedür / Ser-nigün **peymâned**en keyfiyyet ümmîdindedür
- G99/1 Şeḥer ki teb-zedegân-ı ḥumâr ḥaste yatur / Şarâb rîḥte **peymânel**er şikeste yatur
- K30/32 Mest-i **peymâne**-i feyzem ki görüp pây be-câ / Şaf şaf ebkâr-ı ma‘ânîyi menâmumda benüm
- K4/28 Olalı bezm-i luḥfina sâķî / Mest-i **peymâne**-i vefâ-yı dilem
- M1/3 Rindâna telâfî-i ğam-ı devr-i teselsül - Meclisde bilürsin / **Peymâne**-i leb-rîz-i pey-â-peyle gerekdür - Bizde budur ‘âdet

“Peymânesi dolmak” Türkçe’de “sona gelmek, ömrü sona erişmek” anlamında kullanılan bir deyimdir. <Redhouse> Aşağıdaki tanıkta ömür peymanesi söz konusu edilerek bu deyim in sağladığı anlama işaret edilmiştir.

- G90/2 **Peymâne**-i ‘ömr olsa yine rinde girândur / Bî-rûḥ mey ol bezme kim câmı tehîdür
peymâne-dâd [2] kadeh veren, kadeh sunan, saki.
- K20/35 Tab‘-ı Mesîḥ-kârı ki **peymâne-dâd** olur / ‘Azm-ı remîme rûḥ virir dürd-i sâgarı
- G79/1 Anlar ki yâd-ı la‘lün ile ḥurrem oldılar / **Peymâne-dâd**-ı meşreb-i şâf-ı ğam oldılar
peymâne-keş [1] içki içen, kadehi boşaltan. <OTAL, Steingass>
- G310/4 Bir kadeḥ meyle eder gül gibi sâķî pür-rez / Ğam degildür kef-i **peymâne-keşân** teng olsa
pey-rev [5] izinden giden, peşinden giden, tâbi, mensup. <KT, Kanar/1>
- K17/65 Olmasa **pey-rev**-i âheng-i şarîr-i qalemüm / Çeng-i Nâhîdün olur nağmeleri perde-birün
- G107/5 Degildür tâze-gü yârâna **pey-rev** Nâ‘ilî ammâ / Yine inkâr olunmaz şâ‘ir-i nâzûk tabî‘atdur
- G151/5 Ferhâd u Kaysa Nâ‘iliyâ **pey-rev** olmaduk / Yok meslek-i rızâda firâz u nişîbümüz
- G347/5 Olsa eş‘ârûñ ‘aceb mi dil-pesend ey Nâ‘ilî / Tab‘-ı pakûñ **pey-rev**-i pākize-güyân olmada
pey-revî [1] birinin izinden gitme, birine uyma. <OTAL>
- K9/27 Ḥabbezâ **pey-revî**-i baḥt zihî zûlmet kim / Ḥâşılın şafvet-i envâr-ı dil ü cân etmiş
pey-siper [1] ayak altında kalmış, çiğnenmiş, tepilmiş, basılmış. <Burhân-ı Kâtî‘, Kanar/1>
- K25/41 Ammâ ki nedür çäre kırmaz gerdişe eflâk / Ehl-i dil iseñ **pey-siper**-i nâ-ḥuredânsın
peyvend [2]
1. bağıllık, rabita; birleşme, kavuşma. <LN, Kanar/1>
- M4/1/3 Cân u dil el çeke **peyvend**-i ğamuñdan heyhât / ‘Işk bir zâ‘ikadur derdün aña qand-ı nebât

2. bir başka ağacın dalına bitıştırilen dal, aş, aş kalem. <Kantar/1, Dihhudâ> Tanıkta sevgilinin saç, âşğın boynuna aşılanarak sevgilinin uzun ömürlü olması temenni edilmektedir. Âşık, kendisine aş yapılan ağaç konumundadır.

G245/5 Zülf-i dirâzın etmiş **peyvend**-i gerden-i cân / Ol tıfl-ı nev-resîde yâ Rab mu‘ammer olsun

peyveste [6]

1. ulaşmış, bitişik, vasıl. <KT, Cûdî, OTAL>

M10/1/4 İki hilâli bir yere **peyveste** kılsalar / Tâk-ı revâk-ı cismüm olurdu hezâr sâl

G249/6 Nâveg-i âha ki **peyveste** olur yâd-ı ruhuñ / Tutuşur bâm-ı felek şu‘le-i peykânından

G256/1 Fitne-hîz etdi şabâ kâkül-i fettânı ucın / Kıldı **peyveste** ser-i kâküle dâmânı ucın

G328/4 Kâkülün râbîta-bend-i eşer-i cünbiş-i nâz / Cilve-i kaddüne **peyveste** şebât-ı fitne

peyveste etmek [1] bağlamak. Aşağıdaki tanıkta geçen “birbirine peyveste etmek”, günümüz Türkçe’sinde “birbirine bağlamak” şeklinde karşılanabilir.

K10/19 Kûtehdür irtifâ‘ına mihrün eşi‘a‘ sîn / **Peyveste etse** birbirine rîsmân gibi

2. daima, daim (bkz. hemîşe, hemân). <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî, LN, OTAL>

G264/1 Şıklur bezm-i neşât-ı gamı **peyveste** gören / Rûh-ı Cemden utanur câmını eşkeste gören

pezîrefte [1] kabul edilmiş, makbûl. <Burhân-ı Kâtî‘, Dihhudâ>

K12/26 Nûşha-i zâtı **pezîrefte**-i üslûb-ı hakîm / Hüsni ahlâkı pesendîde-i ‘aql-ı fı‘âl

pîç [11] dolaşık, bükümlü, kıvrım, büküm. <KT, Cûdî, OTAL>

pîçân [2] büküm büküm, kıvrım kıvrım olan; karışık. <OTAL, Steingass>

K6/15 O şeh ki silsile-peyvend-i gerden-i cândur / Hemîşe taraf-ı külâhında zülf-i **pîçân**

G251/1 Ol zekân âzâr-ı dest-i zülf-i **pîçân** görmesün / Gûy-ı mihr-i tal‘atun âsîb-i çevgân görmesün

pîç-â-pîç [3] pek dolaşık, karmakarışık, kıvrım kıvrım. <KT, Steingass>

K5/11 Hayzurân gibi benânundan eder **pîç-â-pîç** / Tâb-ı gîsü-yı hayâlüm kalem-i gûyâyı

K36/13 Sevâdî zülf-i **pîç-â-pîç** hürü‘l-‘îne tâb-endâz / Beyâzî şâhidân-ı Halluğ u Nevşâda pîşânî

G370/4 Tâb-ı hüsünüden olur ham-be-ham u **pîç-â-pîç** / Târ-ı cân âteş-i sūzâna düşen müy gibi

pîç ü pîç [1] kıvrım kıvrım, büküm büküm. <Kantar/2>

K23/45 Kalem kim müy-ı bârîk-i hayâlüm **pîç ü pîç** eyler / Hümâ-veş indürür murğ-ı dil-i Cibrîli dâm üzre

pîç ü tâb [5]

1. büküm, kıvrım. <Kantar/1, Dihhudâ>

G9/6 Selâm-ı Nâ‘ilî-i zârdan mı incindün / Nedendür ey ham-ı ebrû bu **pîç ü tâb** saña

G296/1 Hem cânda sūzîş-i hüsni hem izîrâb-ı ebrû / Hem dilde ‘uğde-i zülf hem **pîç ü tâb**-ı ebrû

G296/4 Şal **pîç ü tâb**-ı zülfün ebrûya kim dil olsun / Hem pây-mâl-i tırta hem kâm-yâb-ı ebrû

2. kıvranma. <Kantar/1>

K7/23 Ne deñlü muẓtarib-i **pīç ü táb**-ı ‘acız olsañ / Bulur ol mertebe ser-rişte-i ẓazā taẓşīd

3. endişe, telaş, ıstırap. <Cûdî, LN>

G335/3 **Pīç ü táb**-ı dest-i cevründen görüp feryādumuz / Baht-ı serkeş dil-nevâzâne niyâz eyler bize
pīçide [1] bükülmüş, kıvrılmış; karışık. <KT, Cûdî, Steingass>

K23/5 Bisât-ı rezm-i **pīçide** sımât-ı bezm-güsterde / Hârîfân pür-ṭarab Nâhîde Mirrîḥ iltiyâm üzre
pīçiş [1] dolaşık, büküm, kıvrım. <KT, Steingass>

G173/5 Nâ’iliyâ ‘uqde-i ḥâṭır-ı Maḥmûdî ‘ışk / Şâne-zen-i **pīçiş**-i zülf-i Ayâz eylemiş
pinhân [5] gizli, saklı, gizlenmiş (bkz. ḥafî). <KT, TS>

K2/27 Zihî kitâb ki ma’ nâ-yı noḡtasında bile / Hezâr nükte-i **pinhân** u âşikâr ẓalur

R8/1 ‘Aks-i ruḥı çeşmümde olupdur **pinhân** / Âb içre mişâl-i berg-i verd-i ḥandân

pinhân etmek [2] gizlemek, saklamak. <Kaná/2>

K9/30 Cüst ü cüy-ı kefi iḥsânüñ olursa göresin / Hâk-i ednâda ne gevherleri **pinhân** etmiş

G196/4 Cân gibi eder gevher-i ‘ışkuñ yine **pinhân** / Şad pâre de olsa şadef-i sine-i ‘aşık
pinhânî [1] gizlilik, saklanma. <Redhouse>

K6/30 Ne ğamze berķ-i ecel-süz kim hirâsından / Olurdi şaḥş-ı ẓazâ güşce-ğır-i **pinhânî**
pîr [29]

1. yaşlı, koca, ihtiyar. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K1/42 Aldanma naḡş-ı devlete kim bâzî-i felek / Şad-sâle **pîri** tıflek-i nâ-ḥorde-sâl eder

K2/2 Ḥum-ı felek gibi bir gün olur bu küçe tehî / Ne **pîr**-i bâde-furûş u ne bâde-ḥâr ẓalur

K2/3 Mişâl-i muğbeçe vü **pîr**-i mey bu meclisde / Zaman olur ne cevân u ne ihtiyâr ẓalur

K5/6 **Pîr**-i endişe kefi destüme yâ şundi ẓalem / Ya Şu’ayb oldı ‘aşâ-dâd-ı kefi Mûsâyî

K14/29 Seyr eylememiş mişlini ‘ömrinde bu sûruñ / Çarḥuñ ki bükilmiş belli bir **pîr**-i dû tâdur

K22/27 Olmasa ḥaḡḡ-ı ni’ met ü luṭfuñ Ḥudâ bilür / Bî-zâr idüm müzâheret-i **pîr** ü pûrdan

K27/26 Hây u ḥudân işidilmezse gönülden derler / Reh-güzâruñda tûran **pîr** ü cevân hoş geldüñ

K27/40 ‘Ömrüñ ezfûn ede devletle Ḥudâ **pîr** olasin / Ey fûrûzan-güher-i baht-ı cevân hoş geldüñ

M1/1/3 **Pîr**-i ḥamîde-kâmet iken şefkat etmeyüp / Kıyduñ o nev-cevâna edüp kâmetüñ dû tâh

G146/4 Ölseḡ ḥumâr-ı ğuşşadan ey **pîr**-i mey-gede / Câm-ı ḥayâtı şun hele gör nûş eder miyüz

G261/4 Ferâğ-ı dil-ber ü mey pend-i **pîr** imiş tûtalam / Gönülde sûriş-i ‘ahd-ı şebâbı n’eylersün

G317/7 Vermem bihişte Nâ’iliyâ ben o bezmi kim / Sâķîleri cevân ola **pîri** bulunmaya

G322/1 Rûḥ yok şavma’ anuñ **pîr**-i ‘abâ-pûşında / Hâl var mey-gedenüñ rind-i ẓadeḡ-nûşında

pîrân [2] ihtiyarlar, yaşlılar. <OTAL>

G297/2 Olmuş gül ü benefşesi güyâ o gül-şenüñ / **Pîrân**-ı ẓad-ḥamîde cevânân-ı sâde-rû

G390/5 Cem gibi nice şehleri **pîrân**-ı ḥarâbât / Mestânelerüñ na’resine ğuş görür mi

pîr-i kuhen [1] çok yaşlı, yaşı çok ilerlemiş.

G301/2 Ser-tâc eder mey-i kuheni nev-niyâz-ı ‘ışk / **Pîr-i kuhen** ṭarîķ-i fenâdan külâh-ı nev

pîr-i nâ-bâlig [2] reşit olmayan ihtiyar, tecrübesiz yaşlı kimse.

G282/2 **Pîr-i nâ-bâlig** degil ey h'âce tıfl-ı bâligüz / Dersümüz şugl-ı fenâdur mekteb-i idrâkden

G368/5 Ne deñlü şaklasañ ey köhne **pîr-i nâ-bâlig** / Tecemmülün yine mîrâs-ı h'âra degmez mi

2. tarikatta kendisine mensup olunan kimse, pir, şeyh, mürşit. <KT, Kanar/1, TASAVVUF TERİMLERİ>

M3/IV/3 Yâ Rab n'olur bu yolda irâdet-pezîr-i 'ışk / Ermez mi dest-i sâlike dâmân-ı **pîr-i** 'ışk

M3/V/2 Kûy-ı vişâle pâ-y-ı 'azîmet erişmedi / Dâmân-ı **pîre** pençe-i himmet erişmedi

M3/VII/2 Var âsitân-ı **pîre** hele istinâdumuz / Hükûm-i kazâya zerre kadar yok 'inâdumuz

M6/V/2 Dâmen-i **pîri** tûtup der geh hafî vü geh celî / Niyetüm maqbûl-i yek-dil âh ez-în nâ-kâbilî

G297/4 Bay u gedâsın Edrinenün cylemiş temâm / Dâmân-ı **pîr** ü dest-i irâdet fütâde-rû

T3/4 Fuqarâ melce'î bir **pîr** idi dünyâda dañi / Dâr-ı 'uqbâda maqbûlî ola dergâhuñ

pîr-i muğân [5] meyhaneci, baş keşiş; [tas.] aşk şarabını sunan, vahdet feyzini veren mürşit, tarikat piri, şeyh. <Kanar/1, TASAVVUF TERİMLERİ, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 254>

K34/9 Böyle kalur mı felek olmaz mı yâ Rab kâr-ger / Muṭrıbuñ nâlişleri **pîr-i muğân**uñ himmeti

G23/2 Vâ' iz ne bilür mertebe-i **pîr-i muğânı** / Tâ olmayıcağ cur' a gibi hâk-i reh-i mest

G213/4 **Pîr-i muğân**-ı 'ışk komış lezzet-i hayât / Keyfiyyetinde câm-ı şereng-i nigâhınuñ

G240/6 Öpdüm ayagın mey-gedede **pîr-i muğân**uñ / Şeyhü'l-harem-i Ka'be-i 'irfândan el aldum

G305/3 Tek hemân **pîr-i muğân** humları iḥrâz etsün / Ğam degil her ne kadar cur' alar işrâf olsa

pîrâhen, pîrehen [7] gömlek, mintan. <KT, Cûdî, Kanar/1>

G43/4 Dil şem'-i ruḥ-ı dil-bere pervânedür ammâ / Âvâre-i **pîrâhen**-i fânûs degildür

G365/2 Gül-berg-i cân imiş tûalum yine bârdur / Cism-i laṭîf ü pākūne **pîrâhen**uñ dañi

G384/3 Şarṭ-ı 'işmet bu mîdur kim ola benden soñra / Seni pehlûya çeker **pîrehen**uñden gayrı

G385/1 Ğoncenün gül-bün gülün destâr-ı ḥûbandur yeri / Ol ḥayâ gül-berginün **pîrâhen**-i cândur yeri

Aşağıdaki tanıklarda sözcük Yusuf Peygamber'in yaşadıklarına işaret edecek biçimde kullanılmıştır. Yusuf kıssasına göre, babasının gözünde seçkin bir yeri olduğu için kıskanılan Yusuf kardeşleri tarafından bir kuyuya atılır. Yusuf'un öldüğü söylenir ve babası Yakub'a delil olarak kanlı bir gömlek getirilir. Ağlamaktan gözleri kör olan Yakub daha sonra, oğlunun kendisine gönderdiği gömleği gözlerine sürerek körlükten kurtulur.

K16/16 Bûy-ı ḥulkuñ komadı nefḥa-i **pîrâhene** yer / Olmasun ḥâṭır-ı Ya' kûb-ı emel zâr u ḥazîn

G42/4 Ol 'âşık-ı güm-geşte-murâdam ki fiğânım / Ne Yûsuf u ne nefḥa-i **pîrâhen** içündür

Kanlı gömleğin bir kimsenin öldürüldüğüne delil gösterilmesi Mazmunlar ve İzahı'nda da ifade edilmiştir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 280> Aşağıdaki tanıkta Yûsuf ve pîrehen arasında böyle bir münasebet bulunmaktadır.

G162/1 Dil-i zāruñ ki derdin sākin-i Beytū'l-Hāzen bilmez / Ne ƣanlar dōkdūgin ol Yūsuf-ı **pīrehen** bilmez

pīrāmen [2] çevre, etraf, yan. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K16/18 Dest-i ƣayyāt-ı felek ƣaƣ bu ki **pīrāmenine** / Eylemiş perde-i dībāsını şubħuñ bālīn

K24/10 Vūs‘at o deñlü dā‘ire-i devletinde kim / **Pīrāmen**-i ƣışārı nüh eflāke sūr olur

pīrāye [2] süs, donatma, zinet. <KT, Cûdî, OTAL>

K9/38 Tāc u tahta ola **pīrāye** vüçüduñ ki seni / Ser ü ser-gerde-i evreng-nişīnān etmiş

G157/3 Hem gedā-yı küy-ı faƣruz hem şeh-i iƣlīm-i nāz / Şīve idbārdur **pīrāye**-i iƣbālümüz

pīrāye-cihān [1] çok süslü, zinetli. “Cihān” sözcüğü, çokluk, aşırılık anlamı katar.

K17/10 Lā-mekān-pāye felek-sāye vezīr-i a‘ƣam / ‘Arş-ı **pīrāye-cihān** dāver-i pākīze-şu‘ūn

pīrāye-dih [2] süs veren, süsleyen.

K16/7 Şāhid-i devletiniñ eyleye te‘yīd-i ƣader / Ser-i engüştini **pīrāye-dih**-i naƣş-ı nigīn

G196/5 Olmazsa eger Nā‘ilī-i ƣaste-dil efsūs / **Pīrāye-dih**-i vuşlat u ƣam-pīşe-i ‘āşık

pīre []

pīre-zen [2] yaşlı kadın, kocakarı || dünya. <KT, Cûdî, Kanar/1, Steingass>

K18/10 O dem ki zā‘il olup ƣüsn-i müste‘ār-ı bahār / Cemāl-i **pīre-zen**-i dehr der-niƣāb olmış

K26/28 Kerīmā reşg-i evşāfuñla ehl-i ƣab‘ı lāl eyler / Cihān-ı **pīre-zen** kim sāhir-i pūr-şūr u pūr-şerdür

piristū [] kırlangıç. <Cûdî, OTAL>

piristū-beççe [1] Aşağıdaki tanıkta geçen “piristū-beççe”, kırlangıç yavrusu anlamındadır.

Tanıkta kırlangıç yavrularının saça bağlanmaları ile ilgili olarak şu rivayet hatırlanmalıdır.

Âdem ve Havvâ cennetten çıkarıldıklarında Serendip ve Cidde bölgelerine gönderildiler.

Kırlangıç, birbirinden uzak düşen Âdem ve Havvâ’nın haberleşmesine ve buluşmasına

aracılık etmiştir. Onlar da karşılık olarak kırlangıcın kıyamete kadar insanların evinde yuva

yapmasına izin verdiler. Kırlangıç, Âdem’in sakalından bir kıl ve Havvâ’nın saçından bir tel

olarak yavrularını bunlarla yuvaya bağladı. O günden beri kırlangıçların, yavrularını

ayaklarından yuvaya bağladığına inanılmaktadır. <KUŞLAR, MAZMUNLAR VE İZAHİ,s.

293>

G181/2 Miyānuñ fīkr eden diller ki zūlfūñ āşiyān etmiş / **Piristū-beççelerdür** gūyiyā bir mūya bağlanmış

pīs [1] temiz olmayan, kirli, murdar || makbul ve mergup olmayan. <KT>

K33/17 Çarħdan ehl-i dil ü ƣab‘a şikāyet düşmez / Yād olunmaƣ ne revā bezm-i şerīfünde o **pīs**

pistān [1] meme. <KT, Cûdî, Kanar/1>

G144/3 Tıfl-ı yetīm-i dil gibi hep tīre-rüz olur / Şīr-i siyeh-mekīde-i **pistān**-ı bahtumuz

pīş [12] ön, ön taraf, ileri, huzur. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K2/43 O dem ki **pīş**-i ilāhīde ol siyeh-diller / Hezār tōhmet ile düzeħī-şī‘ār ƣalur

- K3/49 Erince Sidreye Cibrîl idi o sultânun / Revende **pîş**-i Burâk-ı kamer-rikâbında
 K4/32 **Pîş**-i evşâf-ı hânedânında / Tutk-ı çehre-i hayâ-yı dilem
 K6/18 O şeh ki **pîş**-i nigâh-ı tegâfûlünde kazâ / Ne mümkün eyleye izhâr-ı tîğ-i cunbânî
 K12/80 Çok zamândur ki metâ‘-ı suhenüm olmada hârc / **Pîş**-i har-mühre furûşânde mezâd-ı dallâl
 M5/III/9 Şeh-râh-ı maḥabbetüñde diller / Pâmâl-i ‘itâb-ı **pîş** ü pesdür
 G88/2 Heçr ü vişâle âyînelerdür ol iki ruh / ‘Uşşâka bir nazarda pes ü **pîşi** gösterür
 G135/2 Görmez bizi âyînde ger ‘aksi de olsağ / **Pîş**-i nazar-ı ‘aql-ı ḥod-ârâda nihânuz
 G137/5 Nüşâ-i râz-ı mezâyâ-yı kazâyuz Nâ‘ilî / **Pîş**-i eṭfâl-i hevesde gerçi levḥ-i mektebüz
 G218/4 Ey hiç-fehm-i çâr-‘anâşır bu ‘âlemün / **Pîş** ü pes ü şimâl ü cenûbın ne añladuñ
 G318/3 Yağmaz fûrûğ-ı ḥüsni ile dâğ-ı sinenün / **Pîşinde** şem‘ her biri bir lâle olsa da
 T5/5 Otağın kurdı **pîş**-i kal‘a-i Uyvâra şevketle / Ser-i küffâra aḥker-rîz olup her tûp-ı âteş-bâr
pîşânî [7] alın (bkz. cebḥe). <KT, Cûdî, LN>

- K6/8 O şâh-ı fitne-sipâh ı kalem-rev-i ḥüsnün / Ki gösterür Cem ü Dâraya çîn-i **pîşânî**
 K15/24 **Pîşânî**-i baḥtuñda olan mevce-i envâr / Âyîne-i ḥurşîdde peydâ mı degildür
 K36/13 Sevâdî zülf-i pîç-â-pîç ḥürü‘l-‘îne tâb-endâz / Beyâzî şâhidân-ı Ḥalluḥ u Nevşâda **pîşânî**

Alnın nurlu oluşu, bir kimsenin ruhanîliğine işaret eder. Hazreti Muhammet bağlamında ise alındaki nur, onun peygamberliğinin bir alâmeti olarak düşünölen nübüvvet nuru olarak düşünölebilir.

- K4/23 İktibâs-ı fûrûğ-ı ḥüsninden / Nûr-ı **pîşânî**-i şenâ-yı dilem
 K5/46 Nûr-ı **pîşânî** şubḥ-ı aḥadiyyet Aḥmed / Tâb-ı âyîne-i ḥurşîd-i cihân-girâyî

[tas.] ilâhî sırların mahzarı ve zuhuru. <Seccadî/2> Gönöl, bir tecelligâh olarak tasavvur edilir. Aşağıdaki tanıklarda da sözcüğün, tecelli yeri olan gönöl karşılığında kullanıldığı düşünölebilir.

- G36/4 **Pîşânî**-i maḥşûduma şebt olmış ezelden / Mehcûrî-i ḥâk-i kadem ü ḥasret-i dîdâr
 G43/3 Mestî-i maḥabbetde girânî-i ser olmaz / **Pîşânî**-i dile ḥâk ile me‘nûş degildür

pîşe [3]

1. iş, uğraş; sanat, hüner. <KT, Cûdî, Kanar/1, Steingass>

- G151/3 Mehcûr eden bizi bîñ dürlü derd ile / Etmiş hezâr **pîşe**-i dil kem-naşîbümüz

2. huy, tabiat, âdet, alışkanlık. <OTAL>

- G110/4 Gönöl ki kâkülüne sîneden hücum eyler / Ol âşiyâne-i ‘anḳâ bu şîr **pîşesidür**
 G210/5 Nâ‘ilî ‘âlem-i teslîm ü rîzâyuz ki bizüm / Kaçar âhû bereden şîrleri **pîşemüzüñ**

pîş-gâh, pîş-geh [8]

1. huzur, kat. <KT, Cûdî, LN, Kanar/1>

- K16/22 Felegün tâkatini reşk ile tâğ eylediler / **Pîş-gâhuñda** kemer-beste ḡulâmân-ı kemîn

- K23/47 ‘Arūs-ı hacle-i dāniş ki ṭab‘umdur ṭurur şaf şaf / Perestārān-ı ma‘nî **pîş-gāhında** kıyām üzre
 K25/31 Ol ḥ‘āce-i ‘ālî-senedūn **pîş-gehinde** / Hem-vāre gulām-ı ḥabeşî gibi devānsın
 K29/7 Ser-nāme-i cerīde-i evşāfın eyle ‘arz / Hūddām-ı **pîş-gāhına** ol kân-ı himmetūn
 K34/29 ‘Ālemi devr eyledükçe āfitāb olsun müdām / Bezm-i germ-ā-germ-i devlet **pîş-gāh-ı** ‘izzeti
 G176/2 Mesîhā terk imiş cism-i nizārı şart-ı seyyāhî / Tecerrüd **pîş-gehinde** kayd-ı bār-ı sūzen olmazmış
 G254/3 Dil-şikenān-ı kem-‘ayār **pîş-gehinde** lāl olur / Var ise seng-i sürmedür ‘ışka meḥekk-i imtihān

2. mihrap. <Burhân-ı Kâtî>

- K6/16 O şeh ki lâzime-i **pîş-gāh-ı** ḡamzesidür / Hücūm-ı ‘arbede-i dest-burd-ı ḥayrānı

pîşgān [1] Sözcüğün “pîşe-gān” olup “güneh” ile terkip yapılması gerekmektedir. “Güneh-pîşe-gān”, günahkâr, mücrim demektir. Tanıkta ilk mısradaki “şefî‘-i güneh-pîşegān-ı rûz-ı cezâ” terkihi ise, Kıyamet gününün günahkârlarının şefaathçisi anlamında kullanılmış ve Hazreti Muhammet’e seslenilmiştir.

- K2/32 Eyâ şefî‘-i güneh **pîşgān-ı** rûz-ı cezâ / Ki cürm merḥametünle zelîl ü ḥ‘ār ḳalır

pîşîn [1] evvelki, eski, kadim. <KT, LN>

- K16/38 Tâ be-key şükr ü şikâyet olalum ey ḥāme / Sâlik-i resm ü reh-i nükte-verān-ı **pîşîn**

pîşîniyân [1] evvel zamanda yaşamış olanlar. <OTAL>

- K28/65 Bi’l-lâh nazar kemâledür ol bezm-i ḥāşda / **Pîşîniyân** degil de berāber peşîn ile

pîş-keş [1] hediye, armağan, ikram, peşkeş. <KT, Cûdî, LN, Kanar/1>

- K5/26 Cur‘a-i cāmın edüp **pîş-keş** ‘ārif-i cām / Rûḥ-ı ‘aşşāra kırābiyle şunar şahbāyı

pîş-rev [2] önden giden, öncü, reis; [tas.] sufiler cemaatinin başkanı. <KT, Cûdî,

Kanar/1, TASAVVUF TERİMLERİ>

- G303/4 Görünür **pîş-rev**-i kâfile-i Ka‘be-i ‘ışk / Yine ḥayretde ḳalan ‘āşık-ı güm-rāh bize

- G303/10 Teng-nāy-ı dū cihān rāh-zen olmaz etse / Himmetin **pîş-rev** ol ‘ārif-i bi’l-lâh bize

pîş-vā [5] önder, lider, başkan. <OTAL, Kanar/1>

- K4/36 Kem-şerār-ı fūrūḡ-ı nūrından / Meş‘al-efrūz-ı **pîş-vā**-yı dilem

- K11/12 Fî-sebîlî’l-lâh ḡuzât-ı dîne olmuş **pîş-vā** / Ya‘nî ol fermān-ber-i şer‘-i muṭahhardur gelen

- M3/XI/2 Rāh-ı hevesde ‘āşıkā bir **pîş-vā** gerek / Tenhā-rev-i fezā-yı ḡama reh-nümā gerek

- G53/1 Şūr-ı dū ‘ālem ol iki çeşm-i kirişme-zâ mıdır / Nāza muḳaddem-i sipeh fitneye **pîş-vā** mıdır

- G122/1 Mecnūna **pîş-vā**-yı ḥaḳīḳat cünün yeter / Leylā-yı ‘ışka rîk-i heves reh-nümün yeter

piyāle [5] kadeh, şarap bardağı. <KT, OTAL>

- G21/3 Bir māk-ı āfitāb-cebîn mübtelāsıyuz / Her şeb **piyāle** der-kef ü her şubḥ-gāh mest

- G91/2 Şarāb-ı ‘ışk u maḥabbetle mest olan ‘āşık / Ne zer **piyāle** ne sākî-i sîm-sāk ister

- G340/1 Henüz döndi çemen bezme gül **piyālelere** / Henüz başladı bülbül çemende nālelere

- G344/4 Ḳalır **piyālesi** şem‘ūn leb-ā-leb ü serşār / Teraşşuḥında olur bî-şu‘ūr pervāne

Alkol müptelâsı ayyaşların elleri titrer, içerlerse bu hâl geçer. Aşağıdaki tanıkta bu durum ifade edilmiştir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 186>

G104/5 **Piyâle** tutmağa yok elde Nâ'îlî kıdret / Elümde ra'şe derünümde ıztırâbum var

pû [2] orta hızla yürüme, yürümekle koşmak arasında bir hareket (bkz. tek ü pû).

<Burhân-ı Kâtî>

K14/4 Bu çeşn-i hümayûna ki çarhuñ tek u **pûda** / Hüddâm-ı kemer-beste gibi kıddi dû tâdur

K21/20 Olursa sâha-i luţfuñda ruḥşat-ı tek ü **pû** / 'Înân-ı şekve-i dehre maḥal-i irḥâdur

pûd [7] dokumada enine atılan iplik, lif. "Târ" ile birlikte kullanılır (bkz. târ).

<KT, Cûdî, OTAL, Kanar/1>

K16/32 Târ u **pûd**-ı suhenüm eyledi nessâc-ı kader / Tutuk-ı perdegîyân-ı ḥarem-i 'illiyyîn

K17/61 Târḥ-ı nev-kârî-i ma' nâ ile kim dest-i ḥâyâl / Târ u **pûd** ı ḥaṭ-ı şî' rümde olur naḫş-nümün

K20/27 Nessâc-ı târ u **pûd**ı olup naẓm u neşrinûñ / Bu kâr-gehde ḥâme-i nev-târḥ-ı bihteri

K28/66 Gösterdi târ u **pûd**ı kâlâ-yı ma' rifet / Ol kâr-gehde naḫş-ı zamân u zemîn ile

G105/2 Bu kâr-gehde naḫş-ı cefâ yârdan degil / Nessâc-ı târ u **pûd**-ı naẓardan zühür eder

G223/4 Nessâc-ı târ u **pûd**-ı niyâza o büt gibi / Naḫş-ı bedî' -i kâr-geh-i âb u gîl gerek

G386/5 Zîyâsın **pûd** u târ eyler olup ey Nâ'îlî ḥurşîd / Bisât-ı taḥt-ı şâhenşâha dîbâ-düz-ı sulṭânî

puf-kerde [1] üflenerek söndürülmüş. <Kanar/2>

G70/4 Elbet de şem' -i meclis-i iḳbâl olan vücûd / **Puf-kerde**-i müsâra'at-ı rûzgâr olur

puḥte [1] pişmiş, pişkin || tecrübeli, olgun, gün görmüş. <KT, OTAL>

K23/44 Ma' ânî ḥüsn-i ta' birümde ḥayrândur ki endîşem / Eder biñ **puḥte** ma' nâyı fedâ bir lafz-ı ḥâm üzre

pûl [3]

1. en küçük sikke; para, akçe (bkz. fûls). <KT, LN, OTAL, Kanar/1>

G64/3 Vâ'îz sözün erbâb-ı naẓar bir **pûla** almaz / Cüyâ-yı güher nâkid-i her-gâh degildür

2. tavlanın kemik, boynuz veya abanozdan yapılan taşı. <KT>

pûl kondurmaḫ [1] tavlada pulu, "kapı" adı verilen bölümlerde ilerletme.

G98/8 'Ârifûñ baḥt girüp gönline **pûl kondurmaz** / Nerd-i iḳbâlde âgyâra döner zâr okudur

3. köprü. Bu anlamı, kısa "u" ile sağlanır.

K2/16 Verir esâs-ı **pûl**-ı çarḥa bâd-ı fitne şikest / Bu cilve-gâhda ne menzil ne reh-güzâr ḫalır

pûlâd [4] çelik, sertleştirilmiş çelik; çelik gibi sert cisim. <KT, Cûdî, OTDTS>

K23/52 Felek nüḥ zırh-ı **pûlâd** içre ḫavs-ı ebruvânuñdan / Hirâs-ı zaḥm-ı peygân-ı ciger-düz-ı siḥâm üzre

G154/4 Eylediler nighinden dil-i Mirrîḫi hirâsân / **Pûlâdlar** ol tîr-i ḫazâ-sür' ate döymez

G154/6 Âyinesi çarhuñ eger ey Nâ'îlî-i zâr / **Pûlâd** ise zûr-ı nefes-i himmete döymez

G356/4 Felek nüḥ zırh-ı **pûlâd** içre ḫavs-ı ebruvânuñda / Hirâs-ı zaḥm-ı peykân-ı ciger-düz-ı siḥâm üzre

pûr [3] oğul (bkz. puser, ibn). <Kanar/1, ADŞS>

- K20/4 Ferhunde zātuñi şeref-i pâkî-i neseb / Etmiş semiyy-i **pûr**-ı Birâhîm-i Âzerî
 K22/27 Olmasa haqq-ı ni‘met ü lutfuñ Hudâ bilür / Bî-zâr idüm müzâheret-i pîr ü **pûrdan**
 K23/42 Ben ol şâhib-ı kırânam kim edüp pây-ı qalem sür‘at / Yazılmış dâsitânum cümle **pûr**-ı ibn-i Sâam üzre

puser [] oğul, erkek çocuk. <KT, Cûdî, OTAL>

puser-i Âbtîn [1] Ferîdün, Pişdadiyan sülâlesinin altıncı hükümdarı. 500 yıl hükümdarlık yaptığı söylenmektedir. Hamasetiyle meşhurdur. <Seccadî/1, MİTOLOJİK UNSURLAR, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 63> (bkz. Ferîdün).

- K28/48 Farz edelüm ki ol dañi mesned-nişîn imiş / Dañhâk bir midür **puser-i Âbtîn** ile

pûşîş [2] örtü, örtecek şey. <KT, Cûdî, LN>

- M7/I/1 Firâşum seng-i hârâ **pûşîşüm** şevk-i katâd olsun / Yerüm Beytû’l-Hâzen figân-ı girye-zâd olsun
 Aşağıdaki tanıkta, önemli bir makama atanmayı simgeleyen kaftanın giyilmeden önce yakasının öpüldüğü anlaşılmaktadır.

- G89/5 Çıkaran ‘âlemi başdan senüñ ey hil‘at-ı câh / Vaqt-i **pûşîşde** olan bûs-ı girîbânuñdur

pûşîşde [2] örtülmüş. <Cûdî, OTAL>

- G300/5 Fâşdur dil dehenüñden dehenüñ zülfüñden / Râz-ı **pûşîşde** degil keşf-i ‘ayân ancak bu

pûşîşde etmek [1] örtmek, üzerini kapamak; gömmek.

- M1/VI/1 Sincâb iken hemîşe libâsın semür ile / **Pûşîşde etdiler** bedenüñ hâk-i kûr ile

pûşîşdelik [1] örtünme; kendini gizleme.

- G54/5 Ey rûh-ı izâfî çıka gör çâh-ı bedenden / Te’hîr ile **pûşîşdeligüñ** vaqtı degildür

pûta [4] maden dökmek için kullanılan toprak kap. <KT>

- K12/71 Hem nazardan birağup hâk ile yek-sân eyler / Hem eder **pûta**-i miñnetde ten-i zerdümi kâl

- M5/VII/8 Bir sîm beden cevân içündür / Bu **pûta**-i ‘ışkda güdâzum

- M10/I/2 Zerrîn sebîke-i mehi kılmış hilâl eden / Cism-i nizâr u zerdümi ğam **pûtasında** kâl

- G136/3 Kef-i şîşe-gerde tamâm olursa kadeh ṯarab müdâm olur / Eridüp bu **pûtada** nâr-ı ‘ışk yine ‘ıkd olursa zücâcumuz

pûr [23] dolu. <KT, Cûdî, LN>

- K13/24 Şadr-ı fuğarâ-dost ki dîvâna çıkınca / ‘Âlem **pûr** olur zemzeme-i şûkr ü şenâdan

- K13/35 Tâ şafha-i ‘âlem **pûr** ola menkabetüñle / Nevğ-i qalem-i Nâ’îlî-i nûkte-serâdan

- K13/37 Lâyık midür ey ẖâce-i bâzâr-ı ‘adâlet / ‘Âlem **pûr** olup möhre-furûşân-ı du‘âdan

- K14/25 Âvîhte **pûr** meyvesi hengâm-ı şitâda / Eşmâr-ı bihiştî gibi hem neşv ü nemâdur

- K25/13 Hâlî ise zihñüñ n’ola envâr ile **pûrsün** / Hâşıl bu ki hem âyîne hem âyîne-dânsın

- K28/33 Sâhil-nişîn-i kûlzüm-i lutfuñ nişâr eder / **Pûr** olsa ceyb ü dâmeni dürr-i şemîn ile

- K28/40 Dil-ẖâhuñ üzre şulh idi evvel ricâsı ger / **Pûr** olmayaydı gûşî pey-â-pey tanîn ile

- M5/III/3 Ser-pençe-i kâkülünde diller / ‘Ankâ ise de **pûr** mekesdür

- G19/5 Peymâne lebde **pür** gerek ey Nâ 'ilî bu şeb / Leb-rîzdür terâveş-i mihr ile mâh-tâb
- G47/4 Elinde olmayacak câm-ı la' l-gün n'eyler / Kenâr u ceybîn edüp **pür** dür-i ' Aden maḥmûr
- G86/4 **Pür** naḳd-i jâle dâmen ü ceyb-i şükûfe-zâr / Nev-devletân-ı bâğ u bahârûn neşâtı var
- G110/5 Hıfz-ı cevri ile **pür** şafha şafha-i eyyâm / Lisân-ı bahtumun ey Nâ 'ilî deşîsesidür
- G156/3 **Pür** tut hemîşe sâgarun ey dil ki gamzesi / Câ 'iz ki hûn-ı dilden ola bâde-h'âh-ı nâz
- G212/3 Bir kâse nûş ede şanasun **pür** mey-i sefid / Gâhî ki yâd eder dil-i ' ayyâş gerdenün
- G233/2 **Pür** gül-i dağ-ı cünün olsa ser-â-pâ gül-şenün / Nev-bahâr-ı haşre dek pejmürde olmazduñ gönül
- G248/3 **Pür** şekve-i âham beni söyletme gamum var / Âyînesün olma müte'essir kederünden
- G255/4 Edüp gül-şen **pür** gül bûselerle cism-i ' uryânın / Şafâ kesb etdüm ol şuhun nihâl-i ergavânından
- G386/7 **Pür** olsun dâmen-i h'âhiş kefi deryâ nevalinden / Nişâr olsun nice gencîne-i meknûz-ı sultânî
- G390/3 Meclis gibi **pür** olup na're-i mestân ile rindân / Mescide biraz vâ'izi hâmus görür mi

pür etmek [4] doldurmak. <Kantar/2>

- K5/8 Hüm-ı tab' umda ki cûşide olur bâde-i feyz / **Pür eder** kaṭresi bu nüh kadeh-i mînâyı
- K17/26 **Pür eder** neşr-i şemîm-i kerem ü hulkından / Ceyb-i küh-sâr gibi dâmen ü destin hâmun
- G32/3 Nesîm-i kâkülün oldukça cilve-ger **pür eder** / Cihâm nefha-i gül-rîz-i bâğ u râğ-ı ümîd
- G337/6 Dâmenin **etmezdi** yâkût-ı şafaḳ **pür** Nâ 'ilî / Çarḥ hâk-i genc-i tab' uñdan güher-rîz olmasa

pür-âb [1] sulu, yaşlı (göz). <Kantar/2, Dihhudâ>

- G261/3 Hayâlî olsa gül-i şîşe-zîb-i çeşm-i **pür-âb** / Nigâh-ı germdeki süz u tâbı n'eylersün

pür-âbile [1] çıban dolu, su toplamış (ayak). Çok yürümekten zedelenen ayak su

toplar. Türkçe'de de "ayaklarına kara sular inmek" deyiimi bu anlamı karşılar.

- G58/3 Ol sâlik-i ' ışkız ki kefi pây-ı taḥmammül / **Pür-âbile**-i nîm reh-i menzilümüzdür

pür-araḳ [1] terli; rakı dolu.

- Kt5/2 Câm-ı gülden ki şehir **pür-araḳ**-ı şeb-nemdür / Nâ 'ilî def'-i hümâra mey-i düşîne gerek

pür-âşüb [2] karışıklık dolu, fitne dolu, kavgalı dövüşlü. <Kantar/1, Dihhudâ>

- G128/2 Olsa tâtâr-ı müjeñ gâret-ger-i imân-ı cân / Kâr-gâh-ı ' ışkı **pür-âşüb**-ı gavgâ gösterür
- G128/5 Ol kıyâmet kad ki nev-resdür daḥi ey Nâ 'ilî / Dehri **pür-âşüb**-ı rustâ-hîz-i ferdâ gösterür

pür-âzâr [1] inciten, rencide eden.

- G3/4 Baht-ı **pür-âzâr** eylese telâfisin yine / İltifât-ı gamze-i hâtır-nevâz eyler baña

pür-bâr [1] yüklü. <OTAL, Steingass>

- G65/10 Maḥşerde Nâ 'ilî-veş **pür-bâr**-ı cürm-i ' ışk ol / Dâdâr-ı haşra kendün mîzân-harâb göster

pür-cefâ [1] cefakâr, zalim. <Kantar/1, Dihhudâ>

- G61/1 Ne gamzeden ne gam-ı yâr-ı **pür-cefâdandur** / Bizüm şikâyetümüzi baht-ı bi-vefâdandur

pür-çîn [3]

1. çok bükümlü, çok buruşuk ve karışık (bkz. pür-pîç). <OTAL, Dihhudâ>

G237/2 Tökunup kâkül-i **pür-çinine** gâhî eyler / Dilleri muhtarib-i cünbiş-i nâ-ḥ'âh neşim

2. (kaşı nitelediğinde) öfkeli, kızgın, haşin.

G259/5 Olur ebrûları **pür-çin**-i ğazab Nâ'iliyâ / Dehen-i yâre denildükçe ser-i mûsun sen

G333/2 Yek-dil oldı katl-i 'uşşâka nigâh-ı şühî da / Güşe-i ebrû-yı **pür-çin** ü 'itâb-ı nâz ile
pür-cüş [2] coşku dolu, galeyana gelmiş. <OTAL, Dihhudâ>

G65/3 Pür-cüş-ı 'aks-ı la' l-i tebḥâle-dâruñ olsun / Her şunduğuñ kadeḥde sâķî ḥabâb göster

G390/1 'Işķ ehli ḥum-ı bâdeyi **pür-cüş** görür mi / Yollarda sebû-yı meyi ber-düş görür mi
pür-cürm [1] cürmü çok, günahkâr.

M2/V/8 Maḥşer ki tuta ma' deletüñ rûz-ı ḥayâtıdan / **Pür-cürm** ü me' âşî bu güneh-kâruñı yâ Rab
pür-dâğ [4] dağlanmış, yaralı. <Kanar/2>

G98/3 Dil-i **pür-dâğa** ruḥuñ bülbüle gül gül-şende / İki âbdâl-ı nemed-püşdur eş'âr oḫudur

G101/5 Nâ'ilîñüñ dil-i **pür-dâğna** da luṭf etsün / 'Âşıķuñ derdine durmaz nigeḥüñ çâre bulur

G173/2 Sîne-i **pür-dâğda** âteş-i 'ışķuñ heves / Kem şererin mâye-i sûz u güdâz eylemiş

G180/5 Tılsım-ı genc-i 'ışķ ancaķ ser-i **pür-dâğuñ** ey abdâl / Ki ol kûh-ı belâda eksük olmaz her zamân âteş
pür-dâmen [1] eteğî dolu, eteğine doldurmuş.

R5/2 Gül-zâr-ı bihişte bağ-bân olsa yine / Gül-deste-i ḥırmân ile **pür-dâmen** olur
pür-derd [3] dertle dolu, çok dertli. <Kanar/1, Dihhudâ>

M7/III/1 Mürûr-ı dehr ile dil-şâd olup aḥbâb kârumdan / 'Adû **pür-derd** ü dâğ olsun cefâ-yı ihtiyârumdan

G354/1 'Işķdur mâye-i râḥat dil-i **pür-derdümûze** / Reşķ eder kâhrübâ reng-i ruḥ-ı zerdümûze

G354/5 Nâ'ilî ḥaste-i bî-tâb-ı ğam-ı cânânuz / 'Işķdur mâye-i râḥat dil-i **pür-derdümûze**
pür-dûd [2] çok tüten, çok dumanlı. <OTAL>

K30/27 Şîr akar Kûh-kene Kaysa ğazâlân bulunur / Vaḥşet-âbâd-ı dil-i **pür-dûd**-ı dâmunıda benüm

G244/6 Rûḥ-ı ḫuds olsa da ârâm edemez bir laḥza Ḥ'âb-ġâh-ı dil-i **pür-dûd**-ı dâmunıda benüm
pür-dürr [1] inci, mücevher dolu.

G65/4 Bir ḥande ile zeyn et ey zer-ger-i melâḥat / Faşş-ı nigîn-i la'lin **pür-dürr**-i nâb göster
pür-encüm [1] yıldızla dolu, yıldızlı.

K35/9 O zerrîn şüşeler kim saķfın etmiş çarḫ **pür-encüm** / Dıraḫşânlıķda bilmez rûz-ı rûşenle şeb-i târî
pür-eşķ [1] yaşlı, ağlayan.

G262/3 İttifâķ eylemiş o ebrû leb-i la'lünle şaķın / Dil-i **pür-eşķ** miyânın şeker-âb eylesesün
pür-fen [1] hilekâr, aldatıcı. <Kanar/2, Dihhudâ>

K26/31 Ḥuşûşâ sâḥir-i ṭab'um ki i' câz-ı belâġatda / 'Aceb cādû-yı **pür-fen** turfe 'ayyâr-ı tuvân-gerdür
pür-feyz [4] çok bol, bolluk dolu. <OTAL>

K12/31 Nâmiye bulsa küşâyiş-i dil-i **pür-feyzinden** / Ḥâkden bir gül-i âşüfte-i ḫuhûr ede nihâl

K16/42 Bağ-ı ḫadri ola pür-neşv ü nemâ tâ kim ede / Gül-şen-i 'âlemi **pür-feyz** meh-i ferverdîn

- K34/30 Bulsun ol mîkdâr revnağ meclis-i **pür-feyż** kim / Anmağa şerm eylesün bir dağî vâ'ız cenneti
- M2/I/2 'Älem ki şifâ-hâne-i **pür-feyż** ü hikemdür / Yok özge bilür hikmetini senden ilâhî
- pür-fitne** [1] fitne dolu. <Kantar/2>
- G255/5 Cihân-ı âfiyet **pür-fitnedür** ey Nâ'îlî şimdi / O milk-ârâ-yı âşubûn nigâh-ı bî-amânından
- pür-fürûğ** [2] ışıklı, aydın.
- K3/51 Zihî Burâğ ki mihr oldı zıll-ı arza şebîh / Nişîb-i na'l-i süm-i **pür-fürûğ** u tâbında
- G104/2 Cihân-ı bî-keder ü **pür-fürûğ**-i 'ışkâm ben / Ne ebr-i tîrede mâhum ne âfitâbum var
- pür-füsûn** [1] çok sihirli, büyü ile dolu. <OTAL>
- G130/1 Tâ ki çeşm-i **pür-füsûn** mest-i şarâb-ı nâzdur / Vâyesi mübtelâlaruñ serzeniş-i niyâzdur
- pür-ğam** [1] çok üzgün. <Kantar/1, Dihhudâ>
- G209/5 Bu eşk ü âh ise müşkildür ey dil-i **pür-ğam** / Şikeste fülk-i girân-bârumuz mürûr edecek
- pür-gevher** [4] inci dolu, mücevher dolu. <Kantar/2>
- K12/78 Ben o sūdâ-ger-i nazmâm ki kefi mihr ile çarğ / Kân-ı **pür-gevher**-i tab'umdan eder cerr ü su'âl
- K15/27 **Pür-gevher** eder sâhil-i dâmân-ı recâyı / Keff-i keremûn mevce-i deryâ mı degildür
- G190/5 Ceyb ü dâmânını **pür-gevher** eder Nâ'iliyâ / İstinâd etse kefi h'âce-i ibrâra şâdef
- G306/4 Gördükçe lebûn dîde döker hâke sirişkin / Her kaçresi **pür-gevher**-i nâ-yâb da olsa
- pür-ğubâr** [1] çok tozlu, toz içinde. <OTAL>
- K2/55 Ola o gâyetek dek rûhuña durûd u selâm / Ki şûr-ı zelzeleden haşr **pür-ğubâr** kalur
- pür-gül-âb** [1] gül suyu dolu, gül suyu doldurulmuş.
- K18/4 Terâveş-i 'arâk-ı verd-i âfitâb ile çarğ / Mişâl-i şişe-i inbîk-i **pür-gül-âb** olmuş
- pür-h'âb** [1] çok uykulu, uykucu. <Kantar/1, Dihhudâ>
- K8/27 Verirse dîde-i **pür-h'âb**-ı bahta devründe / Cihân kalem-rev-i 'ışkuñ hirâs u ihrazı
- pür-hâl** [4] ben dolu, beni çok (yanak).
- G99/3 Ġazâl-i Çine olup dâm u dâne tûrra-i yâr / Dökülmüş ol ruğ-ı **pür-hâle** deste deste yatur
- G117/5 Bağ ruğ-ı **pür-hâline** i'câz-ı hüsn-i yârı gör / Nâ'îlî hâşiyet-i âteş ki 'anber-sûzdur
- G124/4 Ne çâpük-dest şayyâd-ı perişân-dânedür zülfüñ / Ki biñ yerde ruğ-ı **pür-hâlüne** dâm-efgen olmuşdur
- Kt7/1 Ruğ-ı **pür-hâli** zülfî göstermez / Keşret-i dâne dâmı göstermez
- pür-haţar** [1] tehlikeli, tehlike dolu. <Kantar/1, Steingass>
- M5/VII/10 Bu vâdî-i **pür-haţarda** reh-zen / Besdür baña baht-ı hîle-sâzum
- pür-havşala** [1] sabırlı, tahammüllü, dayanıklı. <Kantar/1, Dihhudâ>
- M2/IV/2 Bil hasteligüñ âb-ı ruğ-ı şihhat-ı câvîd / **Pür-havşala**-i çâşnî-i zehr-i nebât ol
- pür-hayret** [1] hayret dolu şaşkınlık dolu || sarhoş eden. <Kantar/2>
- G154/3 Her rind olamaz mest-i mey-âşâm-ı mağabbet / Her bâde-keş ol şive-i **pür-hayrete** döymez
- pür-hâzer-ter** [1] daha sakıncalı, daha zararlı.

- K26/30 Ne mümkündür müdürâ böyle bir âşüb-ı sâhirle / Ki mekrinden dil âşüb u fitne **pür-hazer-terdür**
pür-helecân [1] çarpıntılı, coşkulu. <Kanar/2>
- K27/4 Turra-i şâhid-i iqbâlün olup şâne-zeni / Komaduñ hiç dil-i **pür-helecân** hoş geldün
pür-hevl [2] korkunç, korku dolu, ürkütücü. <Kanar/2, Dihhudâ>
- K30/28 Rûh-ı quds olsa da ârâm edemez bir lahza / H'âb-gâh-ı dil-i **pür-hevl** ü hevâumda benüm
- G244/5 Şîr akar Kûh-kene Kaysa gazâlân bulunur / Vaşet-âbâd-ı dil-i **pür-hevl** ü hevâumda benüm
pür-hikmet [1] hikmetli, hikmet sahibi.
- K12/41 Sensin ol 'âlim-i **pür-hikmet** ü dâniş ki kader / Levh-i maḥfûza zamîründen eder aḥz-ı me'âl
pür-hûn [9] kanla dolu, kan içinde. <KT, OTAL, Steingass>
- K30/10 Çeşm-i **pür-hûnuma** baḥ eşk-i dem-âlûdum ile / Geçen evḳâtumı gör şubḥ ile şâumda benüm
- G60/2 Sînedür cilve-gehi bâde-güsârân-ı gamuñ / Dil-i **pür-hûn** gibi bir câm-ı maḥabbet yeridür
- G68/4 Şunardum câm-ı **pür-hûn**-ı dili ol gamzeye ammâ / Tenüz-zarf-ı şarâb-ı nâbdur ibrâm müşkildür
- G169/3 Her nigâhı câna bir ḥancer şunar **pür-hûn**-ı dil / Çeşm-i sâķî gibi bir mest-i ḥarâbuñ mestiyüz
- G199/3 Tâbiş-i mihr-i ruḥuñ dilleri **pür-hûn** etdi / Gevheri reng-peḫîr oldı yine kân-ı gamuñ
- G215/3 Dâmenüñ **pür-hûn** eden şemşîr-i mihründür felek / Fâriğ ol bizden senünle yok nizâ'ı kimsenüñ
- G230/13 Âzâr-ı zaḥm-ı ḥâr ile **pür-hûn** iken dili / Bulmaz recâ-yı merhem için nuṭṭa çâre gül
- G246/4 Dîde-i **pür-hûnum** etdün ma' den-i elmâs-ı eşk / Reng-i rûy-ı şîşe-i pür-inkisârundan şaķın
- G334/3 'Âşıkun nâfe şîfât baḡrını **pür-hûn** eyler / Ol gazâlâne nigâh ol ḥarekât-ı dil-ḥ'âh
pür-ḥurûş [1] gürültülü; iniltili; dalgalı. <Kanar/1>
- G132/3 Âh eyledükçe muḫtarib olmaḥ ' aceb midür / Zûr-ı nefesle lücce-i dil **pür-ḥurûş** olur
pür-imtinân [1] başa kakılan, insanı pişman eden.
- G348/3 Vuşlat-ı **pür-imtinânıyla** o ḥunî öldürür / Mübtelâsın kuşte-i şemşîr-i nâz etmezse de
pür-inkisâr [1] kırık; kırgın. <Kanar/2>
- G246/4 Dîde-i pür-hûnum etdün ma' den-i elmâs-ı eşk / Reng-i rûy-ı şîşe-i **pür-inkisârundan** şaķın
pür-intihâb [1] seçkin ve güzel sözler dolu (kaside).
- K24/34 Vaşfuñda bu kaşîde-i **pür-intihâb** kim / Her lafz-ı dil-peḫîri ma' âni-şudür olur
pür-'itâb [1] azarlayıcı, çıkışma dolu. <Kanar/2>
- K3/3 O zümrenün biri de Nâ'ili-i bî-kesdür / Ki rûy-ı dil göremez baḫt-ı **pür-'itâbında**
pür-jeng [2] paslı, pas içinde. <Kanar/2>
- K15/31 **Pür-jeng**-i kelâl olsa da âyîne-i ṭab'ı / Destinde kalem ṭuṭî-i güyâ mı degildür
- G18/1 Derûn-ı tîre-i zühhâd **pür-jeng**-i sivâdur hep / ' Acep âyînelerdür cilve-ger rûy-ı riyâdur hep
pür-kâr [1] çok iş yapan, çalışkan. <Kanar/2, Dihhudâ>
- K9/9 Kılmağ zabṭ-ı mühimmât-ı umûr-ı devlet / Rây-ı **pür-kârûñ** müstevfî-i dîvân etmiş
pür-kîn [1] kin dolu, kinli. <Kanar/2, Dihhudâ>

- K16/27 Kaşd-ı taḳbīl-i serā-perde-i iclālūn ede / Çarḥ-ı bed-gevheri güstāḥ u sipihri **pür-kîn**
pür-lemeʿ ān [1] parıl parıl, aydınlık içinde. <Kantar/2>
- K25/20 Gitmiş eşer-i reng-i keşāfet bedenünden / Āyīne-i hūrşīd gibi **pür-lemeʿ ānsın**
pür-melāl [2] gamlı, kederli, sıkıntılı, üzüntülü. <OTAL>
- K29/6 Aḥvāl-i **pür-melālī** aınılmaḳ düşerse ger / Bu ʿabd-ı müstemend-i ḳalīlūʿl-bezāʿ atūn
- R7/1 Ey nefis senūñle bed-sikāl olmayalum / Evzāʿ-ı sipihre **pür-melāl** olmayalum
pür-mevc [1] dalgalı, hareketli (deniz).
- K35/5 Olur maṭbūʿ u dil-keş kâḥ-ı mināy-ı Sikenderden / Şalınca baḥr-ı **pür-mevc** üzre ʿaks ol ḳaşr-ı ḥal-kārī
pür-mey [1] şarap dolu.
- G305/1 Cāmlar sīne-i sāḳī gibi şeffāf olsa / Şişeler **pür-mey** olup āyīneler şāf olsa
pür-naḳş [1] resim ve süsleme dolu. <Dihhudā>
- K25/38 Ṭabʿ uñ ki nihān-ḥāne-i **pür-naḳş** u hikemdür / Erjeng ile Māniye daḥi şerm-resānsın
pür-nāle [1] iniltili, inilti dolu. <Kantar/2>
- M2/II/10 Etdi eşeri cismūmi **pür-nāle**-i şeb-gerd / Yā Rab ne ʿaceb āteş imiş nāʿire-i derd
pür-neḡamat [1] naḡmelerle dolu, ezgi dolu. <Kantar/2>
- M2/IV/5 Geh ḡonce gibi teng-dil ü beste-dehān ṭur / Geh bülbül-i şūrīde gibi **pür-neḡamat** ol
pür-nem [1] çok nemli, yaşlı; gözyaşı dolu. <Kantar/1, Steingass>
- M8/IV/2 Zebān ḥāmūş-ı ḥayret sīne sūzān dīdeler **pür-nem**
pür-nemā [1] büyüyüp uzama, yetişme, gelişme.
- M12/IV/4 Dil-i meyyālī de bir şebnem-i nāḳīz farz eyle / Gül-i bağ-ı cemālūñ **pür-nemādur** yā Resūlaʿl-lah
pür-neşv ü nemā [1] büyüyüp gelişen, yetişen.
- K16/42 Bağ-ı ḳadri ola **pür-neşv ü nemā** tā kim ede / Gül-şen-i ʿālemi pür-feyz meh-i ferverdīn
pür-nūr [1] çok ışıklı nur içinde, nurlu, aydınlık. <OTAL, Dihhudā>
- K3/72 Bula saʿādet-i iksīr-i ʿizz dārını / Ḥarīm-i merḳad-i **pür-nūrunuñ** tūrābında
pür-pīç [5] kıvrım dolu, çok bükümlü. <Dihhudā>
- G81/1 Tār tār-ı ṭurra-i **pür-pīç**-i cānānum mīdur / Ḥarf ḥarf-i nüṣḥa-i ḥāl-i perīşānum mīdur
- G186/5 Şabā ki reşğ ile olmuş hezār-ı āha hem-āḡuş / Şikenc-i ṭurra-i **pür-pīç** ü tāb-dārına düşmüş
pür-pīç ü tāb [3] kıvrım kıvrım, büküm büküm. <Kantar/2>
- M3/XI/2 Ḥaḳḳā ki eylemiş seni farṭ-ı şitāb-ı ʿışḳ / Güm-kerde-rāh-ı vādī-i **pür-pīç ü tāb**-ı ʿışḳ
- G33/3 Olur şabā reh-i **pür-pīç ü tāb**-ı ḥayretde / Nişān-ı ʿāşık-ı güm-kerde rāhdan nevmīd
- G375/2 **Pür-pīç ü tāb**-ı keşmekeş-i āhdur ḡonūl / Ser-rişte-i emelde ḡüşāyış ḡörölmedi
pür-rez [1] üzüm asması dolu, üzüm dolu; şaraplı.
- G310/4 Bir ḳadeḥ meyle eder gül gibi sāḳī **pür-rez** / Ġam degildür kefi peymāne-keşān teng olsa
pür-sem [1] zehir dolu, zehir doldurulmuş.

- G274/2 Günde biñ kere helāk-ı ğam olan dil demesün / Bu nüh eflake toköz kâse-i **pür-sem** ne desün
pür-sûd [1] faydalı, kazançlı, kârlı.
- G250/1 Nağd-i cāndur ‘ aşıkı sūdā-ger-i **pür-sūd** eden / ‘ Işkdur derdün dile sermāye-i bihbūd eden
pür-sûz [4] çok yanık, alevlenmiş; yanıp yakılan. <OTAL, Kanar/2, Steingass>
- M2/III/1 Yā Rab şerer-i dāğımı **pür-sûz** eşer kıl / Dāğ-ı dili derdünle hem-āğûş-ı ciger kıl
- G161/3 Zerre-i **pür-sûz** u hūrşid-i ruḥ-ı cānāneyüz / Dāğ-sûz-ı sīne-i şad-āfitāb-ı maḥşerüz
- G231/1 Hengām-ı maḥşer kim olur **pür-sûz**-ı hicrānuñ gönül / Mihr-i şerārından yaḫar bir āh-ı şekvānuñ gönül
pür-sûz u gūdāz [1] yanıp yakılan, tutuşan.
- G312/5 Ğamzesi Nā’iliyā āb idi ammā gelicek / Nūr-ı çeşmüm anı **pür-sûz u gūdāz** etdi yine
pür-sünbül [1] sümbül dolu.
- G10/5 Nā’ilī şāḫa-i **pür-sünbül**-i firdevse döner / Büy-ı zülfin getürürse ḫarem-i cāne şabā
pür-şarāb [1] şarap dolu (kadeh). <Kanar/2>
- G9/3 Yeter ḫarābī-i rindāna bir nighē sāḫī / Girān gelürse eger cām-ı **pür-şarāb** saña
pür-şefkat [1] şefkatli, merhametli.
- K12/54 Lillahi’l-ḫamd ki olmış dil-i **pür-şefkatīne** / Ḥaṭır-ı ehl-i dili cebr ehem-i eşğāl
pür-şer [1] şer dolu, kötülük dolu, kötülük mekânı.
- K26/28 Kerīmā reşg-i evşāfuñla ehl-i ṭab‘ ı lāl eyler / Cihān-ı pīre-zen kim sāḫir-i pür-şūr u **pür-şerdür**
pür-şerār, pür-şerer [3] kıvılcımlı, kıvılcım dolu. <Kanar/2, Dihhudâ>
- G93/5 Sultān-ı çār-bāliş-i ‘ ışk oldı Nā’ilī / Ey āh dūd-ı **pür-şererüñden** otağ vir
- G140/2 Biz ki bir sīne-sûz ḫākister / Aḫkerin berḫ-ı **pür-şerār**-ı ğamuz
- G367/4 Bülend imiş ṭotalum saḫf-ı nüh rivāḫ-ı felek / Duḫān-ı āh-ı dil-i **pür-şerār** degmez mi
pür-şevḫ [1] çok şevkli, çok heyecanlı. <OTAL>
- K5/14 Eder āvāze-i taḫşin ile **pür-şevḫ**-i semā‘ / Gūş-ı Nāḫid gibi şeş-cihet-i dünyāyı
pür-şitāb [1] acele eden; hızlı, süratli. <Dihhudâ>
- K18/30 Zamān-ı naşfat-ı ‘ adlūñde gerçi ḫālḫa felek / Hezār gūne telāfiye **pür-şitāb** olmuş
pür-şiven [1] matem dolu, yaslı; inleyen.
- R5/1 Erbāb-ı hūner hemişe **pür-şiven** olur / Her ḫālī şafā-baḫş-ı dil-i düşmen olur
pür-şu‘ ā‘ [1] ışıklı, aydınlık, parlak.
- K36/11 Bakılsa āfitāb-ı **pür-şu‘ ā‘** ı burc-ı ‘ izzetdür / Leb-ā-leb ḫāme-i zerrin ile altun ḫalem-dānı
pür-şūr [9]

1. coşku dolu, coşkulu, heyecanlı, hareketli ve hararetli. <Kanar/2, Dihhudâ>

K13/6 Olmışdı hele şehrümüzün maḥşer-i āşüb / Her gūşesi **pür-şūr** u şaḡab ehl-i şeḫā’dan

G320/3 Olup ḫancer-keş-i maḫfil-nişinān-ı ḫazā ğamzeñ / Tenük-zarfān-ı meclis gibi **pür-şūr** oldı gitdükçe

2. perişan. <Kanar/2>

G58/2 Ol Ka' be-revânuz ki harîm-i harem-i 'ışk / **Pür-şûr**-ı figân-ı ceres-i mahmilümüzdür

G78/1 Ruhsâr-ı yâre kim haţ-ı **pür-şûr** yazdılar / Sultân-ı mülk-i fitneye menşûr yazdılar

3. fitne ve şer dolu, fasid; keşmekeşli.

K26/28 Kerîmâ reşg-i evşâfuñla ehl-i tab' ı lâl eyler / Cihân-ı pîre-zen kim sâhîr-i **pür-şûr** u pür-şerdür

G128/3 Hem yaķar dünyâyı ğamzeñ 'işvesinden hem yine / Dest-i **pür-şûrında** şad dâmân-ı şekvâ gösterür

G195/1 Ğamzeñle gönül kişveri **pür-şûr** u şer ancak / Maħrûşa-i der-bend-i kazâ vü kader ancak

G204/2 Eyleyüp kişver-i **pür-şûr**-ı kazâyı me'men / Maħşer-i fitneye âşûb salar ğamzelerün

G232/4 'İşk-ı tedric ile kâm-ı dili hırmân edeli / Düşmen-i tâ'li'-i **pür-şûr** u fesâd oldu gönül

pür-tâb [19]

1. çok kıvrımlı, bükümlü; karışık, perişan || aldatıcı, hilekâr. <Dihhudâ>

G66/3 Etse teccessüs şabâ tırta-i **pür-tâbuñı** / Keşret-i aġyardan biñ dile bir ham bulur

G84/1 'Uķde-i hâtıruñ ol tırta-i **pür-tâba** mıdır / Yoksa ey bād perîşânî-i aħbâba mıdır

G141/1 Kayda düşdük heves-i tırta-i **pür-tâbdayuz** / Âşinâ-yı yem-i 'ışk olalı girdâbdayuz

G168/1 Tırta-i dil-ber gibi **pür-tâbdur** endişemüz / Bâ' is-i cem' iyyet-i aħbâbdur endişemüz

G237/1 Zülf-i **pür-tâbuñı** etdükçe güzzer-gâh nesîm / Nice biñ süziş-i dilden olur âġâh nesîm

G364/1 Dile çîn-i cebînün zülf-i **pür-tâbı** unutturdı / Hurûş-ı mevc-i hayret bîm-i girdâbı unutturdı

2. ateşli, harareti || gazap dolu, hışımlı. <Kantar/2, Dihhudâ>

G157/2 Ruħların **pür-tâb** gördükçe şafâlar kesb eder / Şebnem-i gül-berg-i rüyündür dil-i meyyâlümüz

K12/34 Ka' r-ı düzaħ gibi **pür-tâb** ola câh-ı zemzem / Ma' den-i âhen ü kibrit ola nehr-i salsâl

K18/3 'Îlâc-ı derd-i ser etsün dîv-i tabîb-i zamân / Bu demde var ise **pür-tâb**-ı ıztırâb olmış

K22/18 Yazdukça vaşf-ı zâtuñı dest-i hayâlde / **Pür-tâb** olur zebân-ı kalem şem'-i Tûrdan

M2/III/3 Bu şu' le-zemîn sîne-i **pür-tâbumı** yâ Rab / Hırmen-gede-i berķ-i cihân-süz-ı nazar kı

G176/5 Olurmuş âb-ı germ-i dîdeden dil Nâ' ilî **pür-tâb** / Maħabbet şehrinün germ-âbesinde külhen olmazmış

G180/4 Dil-i **pür-tâb**-ı âşık hüsni- 'âlem-süz-ı dil-berdür / Yem-i âteş-telâţûm şeb-çerâġ-ı düdmân âteş

G237/4 Şu' le-i şem'-i cemâünle çerâġ-ı mihri / Gâh âh-ı dil-i **pür-tâb** yaķar gâh nesîm

G250/4 Her şerâre cylemiş âmâde biñ cân hırmenin / Berķ-i **pür-tâb**-ı cemâlün âteş-i bî-dûd eden

G269/5 Ver Nâ' iliyâ ye's ile âyîneñe **pür-tâb** / Şad merhale ümmîd ferâmûş görünsün

G370/5 Şermsâr-ı ruħ-ı **pür-tâbuñam** âh etdükçe / Ma' zeret-ħ'âhum olan baħt-ı siyeh-rüy gibi

G371/5 Nâ' ilî olmaya takrîb-i varaķ-süzî-i çarħ / Güft-güy-ı dil-i **pür-tâbuñı** tesvîd gibi

R3/2 Geh 'ışk ile bî-tâb oluruz geh **pür-tâb** / Hem âhdan ihtirâz u hem âh ederüz

pür-ta' kîd [1] düğümlü; anlaşılmaz sözler sarf eden (dil).

K7/57 Bize rızâ-yı şerîfün gerek ġudâvendâ / Ne ġarf-i çûn u çerâ ne zebân-ı **pür-ta' kîd**

pür-ţarab [1] sevinç dolu, neşeli.

K23/5 Bisât-ı rezm-i piçide sımât-ı bezm-güsterde / Ĥarîfân **pür-ţarab** Nâhîde Mirrîħ iltiyâm üzre

pür-teġâfûl [1] aldırmaz, umursamaz, bilmezlenen.

- G6/5 Cürmüm ikrâr etdüren bismilgeh-i âşubda / Haşyet-i cellâd-ı çeşm-i **pür-teğâfüldür** baña
pür-telbîs [1] aldatıcı, oyuna getiren, hilekâr.
- K33/15 Şoḥbetüñ şâhid-i dil-bend-i ḥayâl olduḡa / Sedd-i rāh-ı emelümdür felek-i **pür-telbîs**
pür-terahḥum [1] merhametli, şefkatli.
- G326/5 Biz Nâ 'ilî ġarîb-i diyâr-ı maḥabbetüz / Ğam yâr-ı **pür-terahḥum**-ı dîrînedür bize
pür-tevâzu' [1] mütevazi, alçakgönüllü.
- G319/2 Eden Mirrîḥi dil-nerm ol ḥıram-ı **pür-tevâzu' dur** / Nigâh-ı bî-terahḥum ġamze-i nâ-mihribân şanma
pür-‘uḡde [2] düğüm dolu, düğümlü, bağı.
- M4/II/1 Koma **pür-‘uḡde**-i ḥ‘âhiş ser-i müyuñla bizi / Âşinâ kıl nigeḥ-i nâdire-ğüyuñla bizi
- G245/3 Kaçmaz mişâl-i zünnâr **pür-‘uḡde** olmadan dil / Tek ‘uḡde-rîz-i ḥâtır ol zülf-i kâfer olsun
pür-vaḥşet [2] vahşet dolu, ürkütücü.
- K13/3 Bu meclis-i **pür-vaḥşet**-i bî-dâdda ancaḡ / Mazlûmlar âhiydi gelen ġuşa ḥafâdan
- G219/1 Görmedük âsâyişin bu vâdî-i **pür-vaḥşetüñ** / Güy-ı ser-gerdâniyuz çevgân-ı dest-i himmetüñ
pür-zaḥm [1] yaralı, yaralanmış, zedelenmiş.
- G352/1 Tenüm bâzîçe-ğâh oldu kemân-ebrû cevânâna / Mişâl-i sîb-i **pür-zaḥm** tutulmuş tîr-i bârâna
pür-zemzeme [1] ezgi dolu, nağme dolu.
- M2/I/8 **Pür-zemzeme**-i el-‘aṭaşız bilmezüz ammâ / Ser-çeşme-i câna varılır ḡandan ilâhî
pür-zür [6] kuvvetli, güçlü. <Kanar/1, Steingass>
- K6/34 Ne Zü'l-fikâr ki bir yerde eylemez ârām / Bulunca pençe-i **pür-zür**-ı şîr-i Yezdânı
- K9/5 Evvelîn cümle-i **pür-zürüñ** Ḥızr-ı tevḥîḡ / Âḥirîn ma‘ reke-i Rüstem-i destân etmiş
- K11/7 Ḥamle-i **pür-zür**ı ḥaşmuñ zehresin çâk eylemiş / Âteş-efşân-ı şaf-ı a‘ dâ bir ejderdür gelen
- G153/7 Nâ 'ilî neşve-i **pür-zür**-ı suḥenle dehrüñ / Ḥaşre dek bezmini müstağnî-i şaḥbâ ederüz
- G361/3 Pây-taḡt-ı ‘işveden ol şâh-ı ḥüsne ġamzeler / Ḳahramânlardur ki **pür-zür**-ı nigeḥdür her biri
- Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “şarap” hakkında kullanılarak “keskin, sert” gibi bir anlam kazandığı görülmektedir.
- G378/4 Şî‘r-i renginüm ki ser-cüş-ı tabî‘atdür benüm / Çün mey-i **pür-zür**-ı berḡ-ı şîşedür her ḡatresi

R

rā [1] “re (و)” harfinin Arap alfabesindeki telaffuzu. Eski şairler, sevgililerinin kavisli kaşlarını râ’ya benzetmişlerdir. <KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 370>

G328/1 **Rā** kaşuñ olalı tuğrâ-yı berât-ı fitne / Oldı menşür-ı haţuñ kayd-ı hayât-ı fitne

Rabb, Rab [37] kâinatın sahibi ve maliki olan Allah, Hâlik, Perverdigâr. <KT, Cûdî, ZL>

K1/28 Yâ **Rab** olur mı ol dem-i dil-süz kim beni / Ol ravzanuñ sa‘âdeti ferhunde-fâl eder

K7/26 Bisât-ı emrdür ey dil bu mevkıf-i hayret / Olur kıyâmı karîn-i rızâ-yı **Rabb**-ı mecîd

K7/55 Bu râzı derkde kem-mâyedür hîred yâ **Rab** / Kef-i kifâyet-i ‘ilmüñdedür bu gence kilîd

K7/64 Bulup cezâsını bir yerden olmasun yâ **Rab** / O cem‘-i hâ‘ife düzağda kâbil-i tefrîd

K22/38 Nazm âhır oldı eyleyelüm şıdık u süz ile / İkbâlün ilticâ der-i **Rabb**-ı ğâfurdan

K34/9 Böyle kalur mı felek olmaz mı yâ **Rab** kâr-ger / Muṭrıbuñ nâlişleri pîr-i muğânuñ himmeti

M1/II/1 Yâ **Rab** merg olur ki za‘f-ı mizâc-ı yok / Yâ **Rab** ne derd olur ki hergiz ‘ilâc-ı yok

M2/II/10 Etdi eşeri cismümi pür-nâle-i şeb-gerd / Yâ **Rab** ne ‘aceb âteş imiş nâ‘ire-i derd

M2/III/1 Yâ **Rab** şerer-i dâğumı pür-süz eşer kıl / Dâğ-ı dili derdüñle hem-âğuş-ı eager kıl

M2/III/2 Ol âteş-i hasretle ki yakduñ beni yâ **Rab** / Her lem‘asını âyîne-i mihr-i şehir kıl

M2/III/3 Bu şu‘le-zemîn sîne-i pür-tâbumı yâ **Rab** / Hîrmen-gede-i berķ-i cihân-süz-ı nazar kıl

M2/III/4 Dâmen be-kef-i bâdiye-i derdüñle yâ **Rab** / Şeh-râh-ı ğamuñ meslek-i bî-havf u ḥaṭar kıl

M2/III/5 Kem-ruḥşat-ı âh eyleyüp âyînemi yâ **Rab** / Mu‘tâd-ı tılâ‘-kârî-i jengâr-ı keder kıl

M2/III/6 Cân virmez ise derdüñ ile yanmağa yâ **Rab** / Hûn-ı dil-i efsürde-derûnânı heder kıl

M2/V/1 Kıl hırz-ı girîbân dile ezķaruñı yâ **Rab** / Hıfz eyle belâlardan o bîmâruñı yâ **Rab**

M2/V/2 Kem-şoḥbet-i zünnâr be-düşân-ı riya kıl / Tesbîḥ-i zebân et dile iķrâruñı yâ **Rab**

M2/V/3 Ḥasret-zededür rüşenî-i dîde-i câna / Göster dile âyîne-i dîdaruñı yâ **Rab**

M2/V/4 Ḥâkister-i tâb-ı celâlün ile söndür / Şâyeste-i teb-lerze-i âzâruñı yâ **Rab**

M2/V/5 Añduķça ferâmüş ederüm hâlet-i nez‘i / Maḥşerde zuhûr edecek âşâruñı yâ **Rab**

M2/V/6 Maḥşer ki şefî‘ eyleyesin ḥayl-i ‘uşâta / Sulṭân-ı serâ-perde-i esrâruñı yâ **Rab**

M2/V/7 Ol şâhı şefî‘ et ki yaķa tâb-ı cemâlün / Zencîr be-gerden bu giriftâruñı yâ **Rab**

M2/V/8 Maḥşer ki ṭuta ma‘deletün rûz-ı hayâtdan / Pür-cürm ü me‘âşî bu güneḥ-kâruñı yâ **Rab**

M2/V/9 Bî-tâķâtî-i süziş-i derdüñle o günde / Şermende ķoma Nâ‘ilî-i zâruñı yâ **Rab**

M3/IV/3 Yâ **Rab** n’olur bu yolda irâdet-peṣîr-i ‘ışķ / Ermez mi dest-i sâlike dâmân-ı pîr-i ‘ışķ

M5/VII/1 Yâ **Rab** senden budur niyâzum / Hem-reng-i ḥaķîķat et mecâzum

M7/I/3 Yıķanlar ḥâṭır-ı nâ-şâdumı yâ **Rabb** şâd olsun / Benüm-çün nâ-murâd olsun diyenler ber-murâd olsun

M11/I/1 Yâ **Rab** zebânüm et şeref-i na‘ta muhtedî / Endişem eyle vaķf-ı şenâ-yı Muḥammedî

M11/I/2 Yâ **Rab** ne luṭf olur bu ki memdûḥ ola baña / Ser-ḥayl-i enbiyâ ‘âlem-efrâz-ı sermedî

- M11/I/3 Yâ **Rab** ne lûtf olur bu ki tab‘ ehlinûn tamâm / Baht-ı siyâha munzam iken rûy-ı evsedi
 G33/4 Cebîn-sûde-i dergâhuñ eylme yâ **Rab** / Der-i muğân gibi bir bâr-gâhdan nevmîd
 G81/4 Kûy-ı yâre rû-be-râh oldum sirişk ü dâğ ile / Bilmezin yâ **Rab** çeken âbum mı yâ nânum mıdur
 G93/1 Ümmîd ü bîmden baña yâ **Rab** ferâğ vir / Cân u cihânı terk edecek bir dimâğ vir
 G245/5 Zülf-i dirâzın etmiş peyvend-i gerden-i cân / Ol tıfl-ı nev-resîde yâ **Rab** mu‘ammer olsun
 G268/2 Ebr-i siyâh-ı şerme gürüb etdi âfitâb / Yâ **Rab** gelen o mâh-ı siych-çerde olmasun
 G379/1 Ol mâh ile yâ **Rab** bu gece şöhet olur mı / Ol şem‘-i cihân-tâb ile germiyyet olur mı

Rabbü’l-falağ [1] karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran Rab, yaratıkların Rabbi. Felâk suresinin ilk ayetinde geçer. “De ki. Sığınırım ben, karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran Rabb’e.” <İSLAMİ SÖZLER, s.136>

- T1/1 Hâkân-ı sultân-ı nasak sultân-ı ‘âlem zıll-ı Hâk / Kim zâtını **Rabbü’l-falağ** nûriyla kıldı muhtedâ

râbiṭa [3]

1. iki şeyi bağlayan ip, bağ; [tas.] müridin zihnî plânda, tefekkür ve muhayyile gücünü kullanarak mürşidiyle beraberlik hâlinde olması. <KT, Redhouse, DİNÎ KAVRAMLAR>

râbiṭa-bend [1] bağlayıcı, bağlayan; tertip eden, nizam veren. <Cûdî, OTAL, Kanar/2>

- G328/4 Kâkülün **râbiṭa-bend**-i eşer-i cünbiş-i nâz / Cilve-i kaddüne peyveste şebât-ı fitne

2. sıra, tertip, usûl, düzen. <OTAL>

râbiṭa-perdâz [2] tertipleyen, düzenleyen, nizam veren.

- K17/13 Zîb-i eyvân-ı hamel mihr-i maḥal şadr-ı ecel / Nâzım-ı dîn ü düvel **râbiṭa-bend**-i kânûn

- G67/5 Ol Nâ’îlîyâ **râbiṭa-perdâz**-ı ma‘ânî / Nağd-i suhen-i pâkûn ile defteri taldur

râciḥ [2] diğerinden önce tercih olunan, madden ve manen üstün. <KT, Cûdî, OTAL>

- K23/29 Ğubâr-ı pây-ı hâme sāha-i evşâf-ı hulkûnda / Olur kıyâmetde **râciḥ** ‘anber-i sārâ-yı hām üzre

- G163/3 **Râciḥ** görürüz mevti firâk-ı yâre / Murğ-ı gama cân riştesini dām ederüz biz

râğ [2] dağ eteği, çayırılık. Bağ ve bahçelerin en güzeli dağ eteklerinde bulunanlar olduğu için “güzel bahçe” anlamında “bâğ u râğ” şeklinde kullanılır. <KT, Cûdî, Steingass>

- G17/5 Ey Nâ’îlî vedâ‘-ı gül-i bâğ u **râğ** edüp / Mehcûr-ı yâr u dâr u diyâr oldı ‘andelîb

- G32/3 Nesîm-i kâkülün oldukça cilve-ger pür eder / Cihânı nefḥa-i gül-rîz-i bâğ u **râğ**-ı ümîd

rağabât [1] rağbet etmeler, istekle karşılamalar. <OTAL, Kanar/2>

- K12/81 Yine pâ-mâl edemez cevher-i hûrîd gibi / Gevher-i nazmumı kaṭ‘-ı **rağabât**-ı cehhâl

rağbet [16]

1. istek, arzu, meyil, dileme. <KT, Cûdî, TS>

- G26/2 Maḥşerde de o zülf ü o ruḥsâre ki vardır / Reşk-i şanem ü **rağbet**-i zünnâra ne minnet

- G93/3 Yok cām-ı mihre **rağbetüm** ey sākī-i felek / Gönüm gibi şikeste baña bir ayağ vir
 G214/11 Zehr-ābe-nüş-ı ma' şiyet ol Nā'ilī gibi / Hılvü'l-mezāk-ı **rağbet-i** mā'ü'l-hamım iseñ

2. beğenme, itibar, sevilen bir şeye gösterilen alâka ve ilgi. <TS, Seccadî/2>

- K2/12 Ne deñlü **rağbete** şâyân olur meta'-ı emel / Bu kār-gāh-ı harāba ne i' tibār qalır
 K14/42 Ol duhter-i sa' d-ahter-i ferhunde-güher kim / Şem'-i harem-i **rağbet-i** şadrü'l-vüzerādur
 K23/33 Hudāvendā ki olmuş luft-ı isti' dād ile tab' uñ / Kemāle **rağbet** ü ehl-i kemāle ihtirām üzre
 K24/14 Virse cevāhire 'adem-i **rağbeti** kesād / Elmās rüy-ı dest-i metā'-ı bilür olur
 K25/52 Zātuñda olan cevheredür var ise **rağbet** / Kim der saña ey h'āce falān ibn-i filānsın
 K28/60 İhsān-ı **rağbetüñdeki** şādī ne ihtimāl / Muhtāc fül's-i aħmere genc-i defīn ile
 G146/5 Yākūt-ı āfitāb ise de luftuñ ey felek / Güş-ı 'arūs-ı **rağbete** mengüş eder miyüz
 G248/2 Kıl āb-ı ruḥ-ı 'işmet olan eşküme **rağbet** / 'Ār eyleme ālāyış-i dāmān-ı terümden
 G293/6 Zātında olan cevheredür var ise **rağbet** / Kim der saña ey h'āce falān ibn-i filānsın

rağbet bulmak [1] başkaları tarafından beğenilmek, istenilir olmak, rağbet görmek.

<ÖTS>

- G60/5 Söz daḳıḳ olmasa **rağbet** mi **bulur** Nā'ilīyā / Naẓm-ı pākūñ budur inşāf ki diḳḳāt yeridür

rağbet etmek, rağbet eylemek [3] bir şeyi istekle karşılamak, beğenmek, rağbet göstermek.

<ÖTS>

- K28/63 Kim gā'ibāne **rağbet edüp** naẓmına tamām / Bir gördüñ ol hāzeñleri dürr-i şemīñ ile
 M5/1/7 **Etsün** mi ğazal-i mihre **rağbet** / Zülfüñ gibi şir-pençe şehbāz
 G71/5 **Eylemez** her kim 'ayār-ı hüsne **rağbet** Nā'ilī / Qadr-i 'āşıḳ dil-ber-i simīñ-berinden bellidür

rāğıb [2] rağbet eden, istekli, talip. <KT, LN>

- K15/19 Hem-vāre n'ola **rāğıb-ı** 'adl olsa 'adālet / Maḳbül-i pesendide-i Mevlā mı degildür
 K32/11 Niteki **rāğıb** olup şire şadr-ı a' zamlar / Hemīşe ehl-i dil ü dānişüñ penāhidür

rafz [1] Râfızılık; sapkınlık. <KT, Redhouse>

- K11/8 Sedd-i Ye'cüc eylemiş erkān-ı **rafza** himmetin / Şehr-i dārü'l-mülk-i Rūma bir Sikenderdür gelen

rāh, reh [61]

1. yol. <KT, Cûdî, LN, Kanar/1, Dihhudâ, Ânenderâc>

- K1/24 Züvvār-ı cān-sipārī ki meşiyen 'ale'r-ru'üs / Tayy-ı **reh-i** menāzil ü şedd-i riḥāl eder
 K1/47 Nādān **reh-i** hilāfa düşüp pāy-bend olur / Esb-i harün-ı vahşeti pā der-şikāl eder
 K1/51 Olsun yoluñda hüşe-i ber-hürmen-i du'ā / Ol kim ümīd-i zād-ı **reh-i** irtihāl eder
 K2/49 Sen ol mükerrem-i levlāksin ki ḥāk-i **rehüñ** / Ser-i melā'ikede tāt-ı iftiḥār qalır
 K3/36 O **rāhı** tayy edüp ey kil-k-i hoş-nevā gel gel / Terāne-senc olalum na' t t müsteṭābında
 K4/6 Olsam ālūde gerd-i **rāh-ı** heves / Dāmen-i perde-i ḥafā-yı dilem
 K5/17 Kūr-tab'ān-ı ḥased-pişeye etmiş taḳdīr / Gerd-i **rāh-ı** suhenüm sürme-i nā-bīñāyı
 K5/38 Eylemiş rāyız-i endişeme Ḥākāñinüñ / Türktāz-ı **reh-i** ma' nide teḳaddüm pāyı

- K5/39 ‘Ud edüp ‘âlem-i ervâha ederdüm izhâr / Sâhîrân-ı **reh**-i tahkîka yed-i beyzâyı
- K11/26 Gördi kim **râh**-ı ğazâda hîdmet-i dergâhuña / Peyk-i tevfiķ-i ilâhî gibi yâverdür gelen
- K12/11 Hâbbezâ maķdem-i fîrûz ki tebşîri içün / Birbirin bî-siper eyler ser-i **râhında** ricâl
- K14/3 Âmed-şud-ı hürî-menişân-ı ser-i **râh** / Sermâye-i ‘ömr-i güzêrân olsa revâdur
- K15/33 Ol bezl-i ‘aķa kim ola ehl-i dile maķşûş / Endûlhte-i zâd-ı **reh**-i ‘uķbâ mı degildür
- K16/8 Aķter-i burc-ı şeref Hâzret-i Şâlih Pâşâ / K’olmış endîşesi hem-vâre şalâh-ı **reh**-i dîn
- K17/19 Râyet-efrâz-ı zafer kim **reh**-i ‘azminde olur / Âfitâbıyla felek çetr-i firâzında sûtün
- K23/35 Ki olmuşdur hirâs-ı dest-burd-ı ceyš-i hayretten / **Reh**-i âmed-şud-ı feyz-i ma‘ânî intişâm üzre
- K25/1 Ey kil-k-i siyeh-câme egerçi dū zebânsın / Ammâ ki hâsek-rîz-i **reh**-i kec-revişânsın
- K33/15 Şoķbetün şâhid-i dil-bend-i hayâl olduķça / Sedd-i **râh**-ı emelümdür felek-i pür-telbîs
- M1/IV/3 Cismün ki oldu dâhil-i ser-menzil-i ‘adem / Kaldı **reh**-i firâķda ķavm u ķabâ’ilün
- M3/VII/1 Ğam çekmezüz bilinmez ise ger me‘âdumuz / Mesdūd imiř ne çâre **reh**-i ictihâdumuz
- M3/XI/2 **Râh**-ı hevesde ‘âşıķa bir pîşvâ gerek / Tenhâ-rev-i fezâ-yı ğama reh-nümâ gerek
- M4/V/3 ‘Âşıķuñ tiĝ be-dest-i ser-i **râhidur** ‘ıřķ / Belki bî-çâreye bir mekr-i ilâhîdür ‘ıřķ
- M5/II/5 Ey hâk-i **rehiyle** ‘arşı nâzân / Pâ-mâlî-i ‘âşıķ-ı leked-kûb
- M5/V/3 Kûyuñda dirîĝ ey perî-zâd / Olmaya hârif-i hâk-i **râhı**
- G23/2 Vâ‘ iz ne bilür mertebe-i pîr-i muĝânı / Tâ olmayıķa cur‘ a gibi hâk-i **reh**-i mest
- G33/3 Olur şabâ **reh**-i pür-pîç ü tâb-ı hayretde / Nişân-ı ‘âşıķ-ı güm-kerde **râhdan** nevmîd
- G40/5 Kâdr-ı rindi ânlâsa zâhid **reh**-i mey-hânede / Hırķa-i tecrîd-i zühdi âña pây-endâz eder
- G50/3 ‘Uryân elinde ğamzesinüñ tiĝ-i şu‘le-tâb / Beñzer ki daķme-i dili teşhîre **râh** açar
- G58/1 Emvâc-geh-i hûn-ı ciger kim dilümüzdür / Girdâb-ı belâ dâm-ı **reh**-i sâhilümüzdür
- G58/3 Ol sâlik-i ‘ıřķuz ki kef-i pây-ı tahmammül / Pür-âbile-i nîm **reh**-i menzilümüzdür
- G64/2 Semt-i dil-i hayret-zede vâdî-i cünündür / Evhâm-ı ‘uķl uğrayacak **râh** degildür
- G66/4 Fikr-i lebünle olan ‘âlem-i hayret-neverd / Her ser-i **râhında** bir maştaba-i Cem bulur
- G69/2 Ey âh-ı nerm mâni‘-i teşrif-i yârsın / Berg-i güle nesîm-i seķer sedd-i **râhdur**
- G76/4 Ol mâh-ı nev raķîb ile yabana ğitmesün / Bilmez ne olduĝın haķar-ı **râh** tâzedür
- G96/2 Kûçe-i kâm gibi kaldı tehî şehr-i vişâl / Şimilik ‘âşıķa ‘azm-i **reh**-i firķat görünür
- G106/2 Biñ mübtelâsı var ser-i **râhında** cân be-kef / Ol tıfl-ı nev-zuhûr-ı hezâr âşinâyı gör
- G116/6 Fikri anuñ ki olmadı süy-ı ĝirîve-i emel / Semt-i rızâyı gösterüp **râh**-ı necât virdiler
- G130/2 Demdür o tıflı serkeşün **reh**-i hayâline / Çeşm-i ‘alîl-i ârzû muntazır-ı cevâzdur
- G130/4 Tâyy-ı mekân-ı ‘ıřķ eden sâlike nîm zâd-ı **reh** / Nâle-i sîne-süzdur ĝirye-i cân-güdâzdur
- G159/5 Biz Nâ’ilî bu za‘f ile bu cism-i zerd ile / Pâ-mâl-i **râh**-ı zillet olan kâh-ı hâsetüz
- G198/4 Cur‘ a-veş pâyüña yüzler mi sürerdük sâķi / Olmasa cevher-i iksîr-i şarab hâk-i **rehüñ**
- G206/6 Yâd eyledükçe nokķa-i hâlün olur ķader / Güm-geşte **râh**-ı bâdiye-i bî-ĝirân-ı merg
- G211/2 Hôşâ ki sür‘atüne herĝiz olmadı mâni‘ / Egerçi **râh**-ı nişb ü firâzdan geldün
- G243/1 Hemîşe kâviş-i efsün ile ciger-hûnam / Ğarîb Kûh-kenüm seng-i **râh**-ı Gül-günam
- G306/6 Baĝlar ser-i **râhm** yine âdâb-ı maķabbet / ‘Âşıķ hârem-i vuşlata reh-yâb da olsa

G362/1 Bî-niyâz âlüfteler kim hâk-i **rehdür** her biri / Mesned-i fakr u fenâda pâdişehdür her biri

G365/7 Bî-zâd-ı **reh** bulun taraf-ı Hâkda Nâ 'ilî / Vîrsün hevâya bād-ı fenâ hürmenün daḥî

G383/4 Her bir müje ki cüy-ı sirişkümle döküldi / Hep geldi **reh**-i eşk-i firāvānumı tıtdı

Ş7/7 Gözedür dîde senün-çün **râhı** / İntizârı sanadur vallâhî

râh-ı 'adem [1] ölüm (Redhouse, 1983. 945), (Steingass, 2005. 566). <Redhouse, Steingass>

G142/5 Nâ 'ilî bir gün olup **râh-ı 'ademde** pâ-mâl / 'İşkâ âyîne iken tîre-derün hâk oluruz

râh-ı Şırât [1] Sırat köprüsü üzerindeki yol. Bu köprüden günahkârların geçemeyecekleri ve cehenneme atılacakları rivayet edilir.

K2/41 O dem ki kaṭre-i evvelde bîm-i lağzişden / **Reh-i şırât**da o fırka-i ehl-i nâr kalur

râh-ı 'ışk, reh-i 'ışk [3] aşk yolu; [tas.] tasavvuf, tarikat yolu.

M3/X/1 Ey **râh-ı 'ışka** sâlik olan 'ârif-i güzîn / Dâm-ı reh-i dâlâletden şakın emîn

M12/I/2 Zer-i hürşid-i maḥşer kûrsadur iksîr-i hâlünden / **Reh-i 'ışkuñda** ol kim hâk-i pâdur yâ Resûla'l-lâh

reh-i 'uqbâ [1] ahiret yolu.

M11/I/5 Zâd-ı menâzil-i **reh**-i 'uqbâ degil midür / Ol hâzretün medâyiḥ-i aḥlâk-ı erşedi

2. tutulan yol, meslek. <KT, OTAL, Dihhudâ>

K14/67 Ol menba 'ı feyzem ki ser-i **râh**-ı suḥende / Nevg-i kalemüm lû 'le-i cüllâb-ı edâdur

K16/38 Tâ be-key şükr ü şikâyet olalum ey hâme / Sâlik-i resm ü **reh**-i nükte-verân-ı pîşîn

G57/2 Verir tevekkül ü teslîme eşk ü âh ḥalel / **Reh**-i edebde nişib ü firâza bakmazlar

G126/6 Nâ 'ilî hûn-ı ciger zâd-ı tārîḳ-ı ḡamdur / Merd-i **râh** olmayana zâd-ı sefer virmezler

G363/1 Neẓâremüz o ruḥ-ı hâl-dâredür şimdi / Delîl-i **râhumuz** ancak sitâredür şimdi

râhat [11] üzüntüsüz, tasasız, kedersiz bir hâlde bulunma; refah, asayiş,

ıstırapsızlık (bkz. ârâm, âsûde). <KT, OTAL>

M3/V/1 Zaḥm-ı derûna merhem-i **râhat** erişmedi / Bîmâr-ı derd-i firḳate şıḥḥat erişmedi

M3/VII/3 'Uqbâda cây-ı **râhatumuz** emr-i Zü'l-celâl / Yâ düzaḥ-ı firâk ede yâ cennet-i vişâl

M7/IV/2 Melâlet **râhat**-ı cânım sitem ruḥ-ı fu 'âdumdur / Benüm ḥod tâ ezelden nâ-murâd olmaḳ murâdumdur

G41/3 'Âşıkun eder ancak pejmürde câm-ı **râhatın** / Berḳ-ı âhî hürmen-i derd ü belâ bilmez nedür

G214/8 Me 'vâ na 'im-i **râhat** olur nefis ü rûḥuña / Berzâḥ-güzâr-ı vaḥşet-i ümmîd ü bîm iseñ

G281/1 Bister-i hecründe bilmez ḥ'âb-ı **râhat** neydügin / Düşde görmez ḥaste-i 'ışkuñ şefâkat neydügin

G289/1 Müdde 'â teşviş-i sûz-ı sînedür câm olmadan / **Râhat**-ı dildür ḡaraẓ her laḥza nâ-kâm olmadan

G354/1 'İşkdur mâye-i **râhat** dil-i pür-derdümüze / Reşk eder kâhrübâ reng-i ruḥ-ı zerdümüze

G354/5 Nâ 'ilî ḥaste-i bî-tâb-ı ḡam-ı cânânuz / 'İşkdur mâye-i **râhat** dil-i pür-derdümüze

T4/2 Tārîḥ-i vefâtını demiş mâder-i dehr / Gehvâre-i **râhat** ola Tıflîye laḥd

râhat bulmaḳ [1] rahata ermek, rahat yüzü görmek.

G119/3 N'ola çâk-i girîbân etmeyince **bulmasa râhat** / Teni erbâb-ı 'ışka câme-i bî-çâk-i zindândur

rahm [] acıma, esirgeme, merhamet. <KT>

rahm eylemek [2] merhamet etmek, acımak, esirgemek. <Kanar/2, ÖTS>

M8/III/4 Dil-i mecrûhuma **rahm eyle** kılsun dām-ı zülfünde

G25/4 **Rahm eyle** hezâr-ı dile ey nâmiye-i derd / Zîb-i kafes-i cismümi yer yer gül-i dâğ et

rahmet [2] Allah'ın acıyarak kulun günahlarını bağışlaması; esirgeme, koruma, yarlıgama. <KT, Cûdî, ADŞS>

K3/32 Bu sûz u tâbı gidermez meger o bâdiye kim / Garîk-i **rahmet** olur teşneler serâbında

K23/16 Edîb-i Fahr-i Râzî-menkıbet Yahyâ Efendi kim / Vücûdî âyet-i kübrâ-yı **rahmetdür** enâm üzre

rahne [1] yıkık, gedik, bozuk yer || zarar, ziyan, bozukluk. <KT, Cûdî, OTAL>

G119/5 Temâşâ-yı bihişt eyler görenler Nâ'îlî hüsün / O büt kim çîn-i zülfi **rahne**-i bünyâd-ı imândur

rahne-âver [2] hâlel veren, hâlel getiren. Farsça "rahne âverden", "hâlel vermek, bir yeri oymak, delmek" anlamına gelir. <Dihhudâ>

K26/27 Yine tûğ-i zebân-ı Nâ'îlîden dâğ ber-dildür / Nigâhı gerçi şemşîr-i kazâyâ **rahne-âverdür**

G127/5 Yine tûğ-i zebân-ı Nâ'îlîden dâğ ber-dildür / Nigâhı gerçi şemşîr-i kazâyâ **rahne-âverdür**

râh-neverd, reh-neverd [3] yola çıkan, yol alan, yol kat' eden; acele giden (yolcu).

<FZ, OTAL, Kanar/1>

K7/24 Ne deñlü **râh-neverd**-i şikâyet olsa 'ibâd / Mağâm-ı kurb-ı rızâdan olur o deñlü ba'îd

G65/8 Ne hîre-pây-ı şevk ol ey **reh-neverd**-i himmet / Ne dâmen-i hevesde gerd-i şitâb göster

G363/5 Kõ Nâ'îlî olalum **reh-neverd**-i tenhâyî / Refîkumuz hele bir mâh-pâredür şimdi

râh-nümâlık [1] rehberlik, yol göstericilik.

G263/1 Âhum nesîme **râh-nümâlık** mı eylesün / Bağ-ı edebde gonce-güşâlık mı eylesün

râh-nümün, reh-nümün [3] rehber, yol gösteren, kılavuz. <Kanar/2, Redhouse>

K17/41 Kâ'im olsañ da sa'âdetle yerüñde yine sen / Sipeh-i nuşrete iqbâlün olur **râh-nümün**

G95/1 Laht-ı dile tâ gamzelerün **râh-nümündür** / Her bir müje bir hancer-i âğışte be-hündür

G122/1 Mecnûna piş-vâ-yı haqîkat cünün yeter / Leylâ-yı 'ışka rîk-i heves **reh-nümün** yeter

rahş [7]

1. pek yürük ve güzel at; Rüstem'in atı; kırmızılı beyazlı olduğu için bu isim verilmiştir, sözcüğün ilk anlamı beyazla karışık kırmızı'dır. <KT, FZ>

K3/14 Ne deñlü cünbiş olur **rahş**-ı tünd-i iqbâlün / Bir iki gün haşr pây der-rikâbında

K5/37 Etmeyüp **rahş**-ı mülâyim-harekât-ı tab'am / Ermege menzil-i maşşûda heves-peymâyî

K8/20 Yeter memâlik-i şarka hemân 'asâkir-i Rûm / Urunca **rahşına** her biri zağm-ı mihmâzı

K11/5 Zîr-i pây-i **rahş** edüp ey çarh kat'-ı pây kıl / Revnaç-efzâ-yı serîr-i hân u kayşerdür gelen

K27/13 Tengdür **rahşuñna** dehlîz-i nihân-hâne-i dil / Verme zağmet bize ey bâr-ı girân hoş geldün

K28/43 Pâ-mâl-i sümm-i **rahş**-ı cihân-gird-i 'azmün et / Hind ü 'Acem diyârını bir bir zemîn ile

2. akis, yansıma. <Burhân-ı Kâtı'>

G213/5 Evvel helâki Nâ 'ilî-i dil-rübüdedür / **Raḥşında** tığ-i şâ 'ıka-reng-i nigâhmuñ

raḥşân [3] parlayan, parlak. <KT, Kanar/1, Steingass>

K8/31 Muḥîṭ-i ma' deletüñ şeb-çerâğ-ı **raḥşânı** / Cihân-ı mekrümetüñ baḥr-ı gevher-endâzı

K36/3 Kâmer reşk-i benânından giriftâr-ı meḥâk oldı / Ser-â-pâ ra' şe kıldı pençesi hûrşîd-i **raḥşânı**

G178/6 Şikeste cām-ı **raḥşân** bâde rîzân bezme dest-efşân / Meger bir zâhid-i hûşk ü riyâ-mu' tâd ayak başmış

raḥt [6]

1. yol levazımı, yolculuk eşyası || ağırlık. <Cûdî, Kanar/1, Redhouse>

G16/1 Bir çîn-i cebhe varumı târâce virdi hep / Tûfân-ı girye **raḥtumı** emvâca virdi hep

G145/1 Emvâc-hîz-i ḥayret olup âh-ı saḥtumuz / Fûlk-i yem-i maḥabbete bâr oldı **raḥtumuz**

2. ev eşyası; pahada ağır eşya. <FZ, Steingass, Ânenderâc>

G60/1 Sîneden **raḥtuñı** ey ḡam götür âfet yeridür / Girye tûfân-gehidür âteş-i ḥasret yeridür

G181/4 Ten-i Mecnûnı 'ârî eylemiş **raḥt-ı** tekellüfden / O dām-ı fitne-i şayyâd kim âhûya bağlanmış

G247/6 Seyl-efgen olma **raḥt-ı** dil ü cāna Nâ 'ilî / Ol ḥaṭ-resîde mâh-ı siyeh-hâleden şaḫın

3. binek atlarına vurulan eyer takımı. Aşağıdaki tanıkta kadehin (peymâne), altın eyer gibi örtüldüğü belirtilmektedir. Padişah ve vezirlerinki gibi kıymetli mücevherlerden yapılan eyer takımları, has ahırda büyük bir titizlikle kaydolunup saklandığından olsa gerek, böyle bir bağdaşlık kurulmuştur. <OTDTS>

G320/1 Şarâbı görmezüz dilden şafâ dūr oldı gitdükçe / Mişâl-i **raḥt-ı** zer peymâne mestür oldı gitdükçe

raḥt ber-endâz [1] felâket ânında yükleri atan; ağırlıktan kurtaran, kaldırıp atan.

G138/1 Oldı o tıfl-ı şanem âyînümüz / **Raḥt ber-endâz-ı** dil ü dînümüz

raḥt-efgen [1] “raḥt efkenden” Farsça’da “bir yerde oturmaya karar vermek,

yolculuktan vazgeçmek, bir yere yerleşmek, ikamet etmek” anlamına gelir; bu fiil, aynı zamanda “kurtulmak; eşya, giyecek ve benzeriyi atmak” anlamına gelir. Bu terkipten türeyen “raḥt-efgen”in, “yolculuktan vazgeçen, bir yerde duran” anlamında kullanıldığı görülebilir. Nuh Peygamber Tufan’ın dinmesinin ardından rivayete göre Cudi dağı’da durmaya karar vermiştir. Tanıkta bu durum ifade edilirken “raḥt-efgen” terkibi kullanılmıştır. Bir diğer açıdan ise, güzellik dalgası nedeniyle batmanın eşiğine gelen gemiden can yükünün atıldığı söylenebilir. Ayrıca bu terkibe vücut veren fiil, “güçsüz düşmek” anlamına da gelir. <FZ, Seccadî/1, Dihhudâ, Steingass, Ânenderâc> Tanıkta Nuh’un güçsüz düştüğü de söylenebilir.

G307/4 Nûḫi ede **raḥt-efgen-i** cān mevce-i ḥüsnüñ / Fûlk-i dili 'ışkuñ gibi deryâda bulunsa

rāh-zen, reh-zen [6] yol kesici, eşkıya, haydut, haramî. <FZ, Cûdî, OTAL, Kanar/1>

K8/17 Olur mı **rāh-zen**-i rāst-kārî ‘azmūn / ‘Adū-yı bed-güherūn hîle-i çep-endāzı

M1/V/3 Hāyfā ki oldı şohbet-i nā-cins **reh-zenūn** / Ma‘rūf idūn nihāyet-i hūsn-i vifāk ile

M5/VII/10 Bu vādî-i pür-ḥaṭarda **reh-zen** / Besdür baña baht-ı hîle-sāzum

G7/1 Dād-ḥ‘āh-ı vuşlat olsam baht düşmendür baña / Deşt-peymā-yı ḡam olsam āh **reh-zendür** baña

G124/1 Bu mātem-gāhda feryāda ḥayret **reh-zen** olmuşdur / Hücūm-ı ḡam tehî-sāz-ı dimāḡ-ı şīven olmuşdur

G303/10 Teng-nāy-ı dū cihān **rāh-zen** olmaz etse / Himmetin pîş-rev ol ‘ārif-i bi’l-lāh bize

raḡam [1] yazı; yazı ile kayıt, yazma. <KT, Cûdî, Ahterî>

G113/5 Şūr-efgen olan Nā‘ilīyā kişver-i naẓma / Hükūm-i **raḡam**-ı ḥāme-i cādū-fenūmūzdür

raḡam-dāšte [1] nakşedilmiş, resmedilmiş, çizilmiş. Bu terkibe vücut veren “raḡam dāšten” fiili, Farsçada “nakşetmek, çizmek” anlamına gelir. <Seccadî/1>

K25/24 Te‘şīr midādunda mıdur sende mi bilmem / Ol dem ki **raḡam-dāste**-i hūsn-i beyānsın

raḡīb [14] diğeriyle aynı şeye talip olan, bir güzele gönül veren âşıkların diğeri göre durumu. <KT>

M5/IV/3 Şad ḡamze nihān iken **raḡībe** / Dāmān-ı tegāfūlünde her bār

M5/IV/8 Āmāde-i luṭf iken **raḡībe** / ‘Uşşāka nedür bu ḡahr u āzār

G39/4 Ağyār yād ederse beni meclisinde söḡ / Cevrūn baña telāfî-i luṭf-ı **raḡībdür**

G59/2 ‘Uşşāka bir belāsı da ‘ışkuñ budur ki yār / Āh-ı dil-i **raḡīb**-i dil-nevāzından incinür

G76/4 Ol māh-ı nev **raḡīb** ile yabana ḡitmesün / Bilmez ne olduḡın ḥaṭar-ı rāh tāzedür

G87/8 Edenler nāme-i ‘ışkuñ cevābında şuver-kārî / **Raḡīb**i meclis-i cānāneden maṭrūḥ yazmışlar

G89/4 Cāy-ı āḡūş-ı **raḡīb** olmasun o gerdem-i pāk / Ki şikest-āver-i nāmūs-ı girībānuñdur

G121/5 Olsun nevāziş-i nighūn rūzî-i **raḡīb** / Müştāḡdur tegāfūlue Nā‘ilî-i zār

G151/1 Sünbüllerin ki zīb-i gül eyler ḥabībümüz / Cūlar olur çemende şabā-veş **raḡībümüz**

G221/1 **Raḡībe** etdi eşer infî‘ālî āhumuzuñ / Tegāfūlūñ ḡör o şūḥ-ı ḡalaṭ-nigāhumuzuñ

G239/6 **Raḡībe** hūsn-i naẓar ‘āşīka tegāfūlden / Murāduñ ey şanem-i bî-vefā nedür bilmem

G272/3 N’ola mecrūḥuñ isek ey leb-i cānān ki **raḡībe** / Pāy tā-ser nemek-i dāḡ-ı dil ü sīne olursun

Kt9/2 Zūlfūñ niḡābı rüyūña ḥırz-ı amān olup / Çeşm-i **raḡīb** ey büt-i ṭannāz degmesün

raḡīb-i dīv [1] şeytan rakip, mel‘ūn rakip; [tas.] dünya ve şeytan “raḡīb” olarak nitelenir.

<TASAVVUF TERİMLERİ> Tanıkta bu bakış açısı dile getirilmiştir.

G49/3 Etmez **raḡīb-i dīve** eşer āh-ı tiş-e-kār / Kāfir bināsıdur der ü dīvārı saht olur

raḡīḡ [1] ince, narin. <KT, Cûdî, LN>

G212/8 Mir‘āt-ı āfītāb gibi hem **raḡīḡ** ü şāf / Hem çeşm-i Nā‘ilî gibi ḥūn-pāş gerdenuñ

rakḳās [2] dans eden, oynayan, raks eden, hora tepen; köçek. <KT, OTAL, OTDTS>

K14/15 **Rakḳāşları** çâpük ü çâlâk o kadar kim / Sür‘atleri hayret-dih-i ‘aql-ı hûkemâdur

K20/17 Reşk-i nişâr-ı keff-i keremüñdür eyleyen / **Rakḳās**-ı bezmüñ olmağa Nâhîdi müşteri

rakş [2] oynama, sıçrama, hora tepme; [tas.] sufilerin ve dervişlerin özel şartlarla icra ettikleri özel hareketler; Mevlevîlik’te semâ (bkz. semâ‘). <KT, Seccadî/2, ADŞS>

K14/16 Enhâr-ı müselsel gibi kim **rakş** u semâ‘ı / Her birisinüñ lâyıḳ-ı teşrif-i ‘aḫâdur

rakşa getürmek [1] heyecan, sevinç göstergesi olarak oynamasını sağlamak; hareketlendirmek.

G196/3 Zerrâtı ḡamun şevḳ ile hep **rakşa getürdi** / Hürşid gibi sine-i bi-kîne-i ‘aşık

rām [2] boyun eğen, itaat eden, alışıḫ ülfet eden || hoş, latif. <Burhân-ı Kâtı‘, FZ>

G202/4 Bu şâhâda gördük ki degil hınḳ-ı felek **rām** / Nâ-çâr ‘inân-ı dili irḫâ ile geçdük

rām olmak [1] boyun eğmek, itaat etmek. <Kantar/2, ÖTS>

G267/4 Laḡzişdür evvelin ḫaḫar-ı nev-süvâr-ı câh / **Rām olmadukça** pâre-i devlet ḳoparmasun

ramazân [2] Arap aylarının dokuzuncusu, oruç ayı; hilâlin görünmesiyle başlar ve otuz gün boyunca devam eder. <KT, ADŞS>

K25/4 İmâ-yı medîḫ-i ḫam-ı ebrû-yı bütânda / Ḥaclet-dih-i engüşt-i hilâl-i **ramazânsın**

Kt11/2 Bî-tâbdur Allâh bilür cism-i nizârım / Nıṣf-ı meh-i şa‘bândan hilâl-i **ramazândan**

râmişger [1] çalgıcı, sazende, mutrip. <KT, Cûdî, Kanar/1>

G386/4 Maḳâmın maḫfel-i sultân-ı gülde evc edüp bûlbûl / Olur **râmişger**-i çarḫa ‘araḳ-âmûz-ı sultânî

rân [1] bacak; uyluk. <Cûdî, FZ, Kanar/1>

K20/7 Meydân senüñdür elde gerekdür ‘inân-ı şevḳ / Çün girdi zîr-i **rânuña** devlet tekâveri

ra‘nâ [4] hoş görünen, güzel, lâtif, parlak. <KT, OTAL>

K15/3 Baḳ revzene-i ḫuradan ol ‘arîz-ı pâke / Nezzâre-geḫün ol gül-i **ra‘nâ** mı degildür

K26/37 Çemen-zâr-ı ḫayâle serv-i bâlâ-yı ḫırâmândur / Ki zanneyler görenler ḳâmet-i **ra‘nâ**-ı dil-berdür

G133/8 Ḥabbezâ gül-şen-i vaḫdet ki bahârında daḫi / Reng ü bûdan eşer olmaz gül-i **ra‘nâ** şıḡmaz

G202/1 Gülzârdan ol şûḫ-ı dil-ârâ ile geçdük / Güyâ ki nesimüz gül-i **ra‘nâ** ile geçdük

ra‘nâ-cilve [1] cilvesi hoş, nazlanması kendisine yakışan.

K23/8 Dönüp muḡbeçeler ḡilmâna **ra‘nâ-cilve** sâḳîler / Verir Tûbâ ḡınâsın ravza-i dârü’s-selâm üzre

raşad [3] gözleme, bekleme; gökcisimlerini izleme; gökcisimlerini izlemeye mahsus âlet. Eskiden rasâdhâneler yüksekte yapılır, buraya kazılan derin kuyudan yıldızların hareketleri gözetilirmiş. <KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 374> Tanıklarda çeh / çâh (kuyu) ve raşad birlikteliği bu vesile ile dir.

- K5/15 Evvelîn mertebe-i şî'r-i bülendümdür eden / Çeh-nişîn-i **raşad**-ı reşk ü hâsed şu'arâyı
 G69/6 Ben Nâ'îlî mühendis-i nazmam çeh-i devât / Risto-yı tab'uma **raşad**-ı intibâhdur
 G90/1 Çâh-ı zeķanuñda dilüñ ârâmı tehîdür / Hük-m-i **raşad**-ı fitneden eyyâmı tehîdür

raşad-nişîn [1] gözlem yapan, gözlemci, gökyüzünü inceleyen. <Redhouse, Steingass>

- K28/8 Bir teng ü târ câh görür şimdi vâj-gün / Şaḡş-ı **raşad-nişîn** hîred-i dūr-bîn ile
râst [9]

1. doğru || hakkaniyetli, doğru (bkz. müstakîm). <KT, Cûdî>

- G29/1 Kaddûñ reşgiyle şâḡ-ı verd gâhî **râst** gâhî kec / Gül-i al-ı ruḡuñdan zerd gâhî **râst** gâhî kec
 G29/3 Rukû'ı eyler ebrûña kıyâmı kaddûñe 'âşık / Olur tâ'at-i ehl-i derd gâhî **râst** gâhî kec
 G29/4 Dile târîk-i zülfüñden ol ebrû nümâyândur / Mişâl-i kıble-i şeb-gerd gâhî **râst** gâhî kec
 G29/5 Kemânî kaşlaruñ atdıķça müjgân okların diller / Yürür mânend-i tîr-âverd gâhî **râst** gâhî kec
 G29/7 Sipirhûñ bü'l-'acebdür Nâ'îlî devr-i çep-endâzı / Gehî şulḡ u gehî nâverd gâhî **râst** gâhî kec

râst gelmek [2] biriyle karşılaşmak, tesadüf etmek, rastlamak. <YTL, ÖTS, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

- G41/2 'İd-gehdde **râst geldükçe** o şeh 'âşıklara / Şöyle vaz' eyler ki gûyâ merḡabâ bilmez nedür

2. dik, düz. <Kanar/1>

- G29/6 Görüp küyında geh aḡyârı geh yârı dil-i ḡaste / Eder ḡasretle âh-ı serd gâhî **râst** gâhî kec

râst kılmak [1] düzeltmek, düz hâle getirmek.

- G214/9 **Kıl râst** nâveg-i kader-endâz-ı himmeti / Ey cân ḡarîf-i ḡamle-i nefsi-i ḡarîm iseñ

3. uygunluk; tesadüf, isabet. <KT, OTAL>

- G29/2 Dil ü cân şeşder-i 'ışķuñda zâr üftân u ḡizândur / Mişâl-i ka' beteyn-i nerd gâhî **râst** gâhî kec

râst-'ayâr [1] ayarı düzgün, doğru. <Dihhudâ>

- G274/5 Nâ'îlî **râst-'ayâr**-ı meḡek-i tecrübeyüz / Naḡd-i teslîmümûze şayrafi-i ḡam ne desün

râst-kârî [1] dürüstlük, âdillik. <Kanar/1>

- K8/17 Olur mı rāh-zen-i **râst-kârî** 'azmüñ / 'Adû-yı bed-güherüñ ḡîle-i çep-endâzı

râst-kirdâr [1] dürüst, iyi amelli; dindar. <Kanar/1, Redhouse>

- K34/14 **Râst-kirdâr**-ı kader-fermâ-yı 'âlem kim olur / 'Aḡl-ı kül ḡayret-nümâ-yı ders-gâh-ı ḡikmeti

râst-rev [1] düz giden, doğru giden. <Kanar/2>

- T3/1 Gitdi ol **râst-rev**-i cādde-i her dû serâ / Ki yanında yoķidi farķı gedâdan şāḡuñ

ra'se [2] titreme, korku veya soḡuktan titreyiş, ürkme. Alkol müptelâsı ayyaşların elleri titrer, içerlerse bu hâl geçer. <KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 186> Aşaḡıdaki tanıkta bu durum ifade edilmiştir.

K36/3 Kâmer reşk-i benânından giriftâr-ı mehâk oldu / Ser-â-pâ **ra'se** kıldı pençesi hürşid-i rahşanı

G104/5 Piyâle tutmağa yok elde Nâ'ilî kudret / Elümde **ra'se** derûnumda ıztırâbum var

raşh [] sızma, sızıntı, terleme. <OTAL>

raşh-ı midâd [3] mürekkep sızıntısı.

K22/34 Eyler şemîm-i hulkûnî âfâka munteşir / **Raşh**-ı midâd-ı hâme-i müşkîn-suğûrdan

K24/27 **Raşh**-ı midâd-ı rûşen edüp ya' nî meslisûn / ' Aks-i fûrûğ-ı tab'-ı münîrûnle nûr olur

G212/7 Etmiş nigâr-hâne-i fıtratda hâl-vâr / **Raşh**-ı midâd-ı hâme-i nakkâş gerdenûn

raţb [] taze, yeşil, yaş. <KT>

raţbü'l-lisân [2] dilini tazelandiren, güzel şey söyleyen, yumuşak sözlü. <KT, OTAL>

K1/4 Feyz-i şenâsı her birine nuţk-ı cân virüp / **Raţbü'l-lisân**-ı mehmedet-i lâ-yezâl eder

K22/33 **Raţbü'l-lisân**-ı medhûn olup çarha nâz eder / Her biri Nâ'ilî gibi farţ-ı sürûrdan

râtibe [1] maaş, vazife, tayin. <Cûdî, LN, OTAL>

G146/3 Dil tıflı ğark-ı ni' met-i nâz-ı cünûn iken / Pes-mânde hû'âr-ı **râtibe**-i hûş eder miyûz

ravza [7] bahçe, suyu ve çimeni bol bahçe. Uluların mezarı ve cennet bahçeleri

için kullanılır. <KT, ADŞS>

K1/28 Yâ Rab olur mı ol dem-i dil-sûz kim beni / Ol **ravzanuñ** sa'âdeti ferhunde-fâl eder

K14/27 Envâ'-ı hoş-elvân-ı şüküfeyle müzeyyen / Ol **ravza** ki cennet gibi bî-mişl ü bahâdur

M13/III/1 Gül-i gül-şen-serây-ı aqdessün / Gül-bün-i **ravza**-i muqaddessün

G259/4 Zîb-i nüh **ravza**-i eflâksün ey mihr ammâ / Beñzemezsün ruḥ-ı yâre gül-i ḥod-rusun sen

T6/2 Eyledi çünkim o zât terk-i riyâz-ı hayât / **Ravza**-i ' uqbâda da cennet ola cilve-gâh

ravza-i dârü's-selâm [1] cennet. <Seccadî/1>

K23/8 Dönüp muğbeçeler gılmâna ra' nâ-cilve sâķîler / Verir Tûbâ ğinâsın **ravza**-i dârü's-selâm üzre

ravza-i resûl [1] Hazreti Muhammet'in mezarı, ravza-i mutahhara. <OTDTS>

K1/23 Reşkâ ziyaret-i harem-i **ravza**-i resûl / Kim ceyb-i câna rîziş-i nâf-ı ğazâl eder

rây [8]

1. bir iş hakkında düşündükten sonra söylenen söz, açıklanan tedbir ve çare, görüş, fikir.

<KT, Kanar/1, Ânenderâc>

K9/9 Kılmağ zabt-ı mühimmât-ı umûr-ı devlet / **Rây**-ı pür-kârûnî müstevfî-i divân etmiş

K17/21 Eger olaydı Sikenderde şükûh u şânı / **Rây**-ı Risto ile fahr eyler idi Eflâtûn

K17/27 İktibâs eylese **râyından** eger mürde iken / Şeb-çerâğ-ı yem-i îkân ola mişkât-ı zunûn

K18/17 Sipîhr-kevebe pâşâ-yı Âşaf-isti' dâd / Ki emri muhterî'-i **rây**-ı müsteṭâb olmuş

K27/7 Hûsn-i tedbîr-i zafer ḥazret-i Aḥmed Pâşâ / Ki kazâ **râyına** der ḥande-künân hoş geldûn

K28/44 Şadrâ du'â-yı ḥusrev-i ğâzî senûñledür / Mañşûrsın bu şavlet ü **rây**-ı rezîn ile

2. yol. <Burhân-ı Kâtî'>

K4/14 Cān virelden o tıfl-ı nev-hevese / Şerm-sār-ı sülûk u **rây**-ı dilem

K28/54 Çâpüklügi o hadde ki dâ'im gezidedür / Engüşt-i **rây**-ı sür'ati dendân-ı sîn ile

râyegân [1] zahmetsiz elde edilen şey, karşılıksız, bedava; değersiz. <KT, Cûdî,

OTAL>

G319/4 Maḥabbet-i dil-nişîn-i cāme-kārân-ı riyâ olmaz / O mey her ḥumda cüş etmez o feyzi **râyegân** şanma

râyet [] sancak; bayrak. <KT, Cûdî, LN, OTDTS, Redhouse>

râyetî [2] orduda sancak taşımakla görevli asker, bayrakçı, sancakçı.

K2/38 O **râyetî**-i keremsin ki tâb-ı germâdan / Zılâl-ı kurbuña anlar ki ḥ'âst-kâr kalur

G109/1 Olmağa **râyetî**-i leşger-i hicrân diller / Etdi yer yer 'âlem-i âhı nümâyân diller

râyet-efrâz [1] sancak tutan, bayrak kaldıran. "Râyet efrâhten" Farsça "bayrak kaldırmak, sancak çekmek" anlamına gelir. <Dihhudâ>

K17/19 **Râyet-efrâz**-ı zafer kim reh-i 'azminde olur / Âfitâbiyla felek çetr-i firâzında sûtûn

râyet-efrûz [1] sancak tutan, bayrak kaldıran. "Râyet efrâhten" Farsça "bayrak kaldırmak, sancak çekmek" anlamına gelir. <Dihhudâ>

G386/6 Sipih-r-i saltanatda gâh bedr ü geh hilâl olsun / Toḡunsun çarḡa mäh-ı **râyet-i efrûz**-ı sulṭânî

râyet-firâz [1] sancak tutan, bayrak kaldıran.

K1/21 **Râyet-firâz**-ı na'tınuñ ol server-i rüsül / Maḥşerde cılve-gâhını ferş-i zılâl eder

râyet-keş [2] bayrak kaldıran, sancağı yukarı çeken. Sözcüğün fiili Farsça'da "Râyet ber-keşîden" biçimindedir. <Dihhudâ>

K10/40 **Râyet-keş**-i 'adâlet ü inşâfı kahr ede / Daḥḥâk-ı zulmı Gâve-i âhengerân gibi

K25/3 Cârî ise ḥükmüñ n'ola emvâc-ı suṭûra / **Râyet-keş**-i ma'nî 'âlem-efrâz-ı beyânsın

râyiḥa [1] koku; güzel koku. <KT, Cûdî, LN>

K28/53 Sūdâ-gerân-ı Çîne virir sür'ati kesâd / Evvel qademde **râyiḥa**-i 'anberîn ile

râyîz [6] seyis. <OTAL>

K12/22 **Râyîz**-i eşheb-i iḳbâl Meḥemmed Pâşâ / Ki olur çarḡ rikâbında zemîn-bûs-ı ni'âl

râyîz-i ḥınk [2] kır at seyisi.

K4/46 Nitekim cılve-gâh-ı vaşfuñda / **Râyîz-i ḥınk**-ı bād-pây-ı dilem

K17/17 **Râyîz-i ḥınk**-ı sa'âdet ki sipih-r-i dūna / Resm-i na'l-i süm-i yekrânı olur dâğ-ı derûn

râyîz-i endîşe [3] düşünce atının seyisi, düşünceyi terbiye eden.

K5/38 Eylemiş **râyîz-i endîşeme** Ḥâḳânîñüñ / Türktâz-ı reh-i ma'nîde teḳaddüm pâyı

K5/43 Yeter ey **râyîz-i endîşe** yeter gösterdün / Eşheb-i germ-i 'inân-ı sūhene irḡâyı

K13/45 Demdür ki ola **râyîz-i endîşe** 'inân-tâb / Vâdî-i temeddūḡ gibi bir teng-fezâdan

râz [47]

1. sır, gizli şey, gizem. <KT, Cûdî, Kanar/1, Steingass>

- K3/70 Muhi̇t olan yine sensin bu **râzı** söz mi değer / Gedāya nezd-i şeh-i mâlikü'r-riqâbında
- K4/24 Ya' ni vaşşâf-ı fahr-ı kevneynem / Maḥrem-i **râz**-ı müdde' â-yı dilem
- K7/55 Bu **râzı** derkte kem-mâyedür ḥired yâ Rab / Kef-i kifâyet-i 'ilmüñdedür bu gence kilîd
- K11/18 Tab' -ı çâlâküñ ki olmuş hâmil-i sırr-ı kazâ / Hep zebân-ı **râzına** esrâr-ı muẓmerdür gelen
- K25/43 Ketm etme şu' uruñ felegüñ **râzına** bizden / Zîrâ bilirüz vâkıf-ı esrâr-ı nihânsın
- K25/45 Gerçi bilinür **râz** degildür dedigüm **râz** / Bi'l-lâh kime dersin ki çunînsın ya çenânsın
- M4/III/3 Maḥrem-i perde-serây-ı ḥarem-i **râz** eyle / Belki şâyeste-i lutf-ı nigh-i nâz eyle
- M5/I/1 Ey pâdişeh-i kalem-rev-i nâz / Vey fitne-nişân-ı küçe-i **râz**
- M5/I/9 Bir nîm kadeḥde cânı eyler / Maḥv-ı leme'ât-ı şu' le-i **râz**
- M5/VII/4 Etdüñ beni bir periye 'âşık / Fâş oldu bunuñla ḥalka **râzum**
- M8/II/3 Benânüñ ḥall-i **râz**-ı müşkilât-ı nabz edüp ḥakkâ
- G3/5 Eylemem maẓmûnına Cibrîli maḥrem Nâ' ilî / Ğamzeler kim fitneden ifşâ-yı **râz** eyler baña
- G40/6 'Ârif oldur kim erüp 'ayne'l-yaḳîne Nâ' ilî / Çeşm-i cânın dūr-bîn-i ḥâk-dân-ı **râz** eder
- G59/3 Dil-teng olur o ğonce-dehen bâd-ı âhdan / Büy-âşinâ-yı nefḥa-i **râzından** incinür
- G64/7 Bir mertebe ser-mest-i teğâfüldür o ğamze / **Râz**-ı dil-i Cibrîlden âgâh degildür
- G100/4 Ey şikenc-i tırra maḳşûduñ dil-i âşüfteye / Ḥarf-i **râz**-ı ser be-mihr-i âhı söyletmek midür
- G108/5 Nâ' ilî mu' cize-perdâz-ı füsûn olsa o leb / Rûḥ-ı ḳudsîyi bile bî-ḥaber-i **râz** şanur
- G115/1 Hep keşf-i **râz**-ı dil dehenüñden şenîdedür / Ol ğonceden hezâr tabî'at remîdedür
- G130/3 Derdini ğamzeden nihân tutmağa çäre var mıdur / Âteş-i germ-i ıztırâb ḥavşala-sûz-ı **râzdur**
- G137/5 Nüşa-i **râz**-ı mezâyâ-yı kazâyuz Nâ' ilî / Pîş-i eṭfâl-i hevesde gerçi levḥ-i mektebüz
- G161/2 Tercemân-ı güft-güy-i **râz**-ı ḥalvet-gâh-ı dil / Maḥrem-i şâhen-şeh-i ḳudsî-cenâb-ı maḥşerüz
- G173/1 Giryemüzi feyz-i 'ışḳ nâmiye-sâz eylemiş / Ḥâr-sitân-ı dili gül-şen-i **râz** eylemiş
- G207/2 Söзде Cibrîli Felâṭun gibi ilzâm eyler / Başlasa keşf-i zebân-dânî **râza** nighüñ
- G231/4 **Râz**-ı lebinde noḳtadur şerḥ-i kitâb-ı Hüsn ü Dil / Meftûn-i isti' dâdidur bir tıfl-ı dâñanuñ gönül
- G270/5 Kem ḥavşalasun Nâ' iliyâ kendüñi bî-bâk / Pervâne-i şem' -i ḥarem-i **râz** edemezsün
- G279/3 Ğamzeñ gibi hem nükte-i **râz**-ı dile maḥrem / Nezzâre-i 'âşık gibi hem râz-güşâsın
- G294/1 Çeşmüñi fitne kemîn-güşe-i **râz** eylesün / Her müjeñ tîğ-i sitem ber-kef-i nâz eylesün
- G300/5 Fâşdur dil dehenüñden dehenüñ zülfüñden / **Râz**-ı pûşide degil keşf-i 'ayân ancak bu
- G303/2 Nükte-i sırr-ı lebüñde olamaz rûḥ-ı Mesîḥ / Maḥrem-i ḥalvet-i **râz**-ı dil-i âgâh bize
- G312/1 Çeşmüñi fitne kemîn-güşe-i **râz** etdi yine / Her müjeñ tîğ-i sitem ber-kef-i nâz etdi yine
- G327/3 Dil-i âşubı şabâ-veş düşürür 'uḳdelere / Câna zülfinden eren nefḥa-i **râz**-ı fitne
- G335/4 Hem-zebânuz çeşm-i şüḥ-ı yâr ile ol deñlü kim / Ğamzesi bî-tâb olup ifşâ-yı **râz** eyler bize
- G339/1 Ol şüḥa oldı meylüm müzdâd söyleyince / Keşf oldı ḥalka **râzum** feryâd söyleyince
- G348/1 Mest-i cām-ı 'ışḳdur dil keşf-i **râz** etmezse de / Ârzû-mend-i vişâlüñdür niyâz etmezse de

G350/1 **Râz-ı** dili tefevvuh edüp cânê söyleme / Cân vâkıf olmasun leb-i cânâna söyleme

G355/3 Her bir nigh mu‘tâd iken bir lahza biñ kan etmege / Turmaz dil-i ‘âşık gibi ifşâ-yı **râz** eyler yine

râz açmak [1] sır söylemek. <Kantar/2>

G155/5 Cibrîle **râzın açmaya** bir dil ki Nâ‘ilî / Hem mahrem-i tegâfûl ola hem nedîm-i nâz

râz-ı derûn [1] kalbin sırrı, kalpteki sır. <Redhouse>

G319/3 Nigâh-ı şûhın ey cân mahrem-i **râz-ı derûn** etme / O fettân-ı cihân cäsüs-ı dildür mihmân şanma

râz-ı ‘ışk [5] aşk sırrı, sır olarak saklanan ve sevgiliye söylenmeyen aşk.

M5/I/3 Feryâd ki tıydu **râz-ı ‘ışkuñ** / Çeşmüñ gibi dür-bâş ğammâz

M5/II/2 Ey zerre-i âfitâb-ı hüsni / Âyine-i **râz-ı ‘ışk** u maflûb

M5/III/11 Ketm etmese de **râz-ı ‘ışkı** ‘âşık / Olmaz mı lisañ-ı hâli nâţık

G100/7 Ketm-i **râz-ı ‘ışk** mümkündür demekden Nâ‘ilî / H‘âhişüñ tıfl-ı dil-i âġâhı söyletmek midür

G142/3 Sînemüz mahzen edüp cevher-i **râz-ı ‘ışka** / Şâhid-i hüsnuñe bir âyine-i pâk oluruz

2. boya, renk. <FZ, Steingass> Tanıklarda tevriyeli kullanılıştır. Aşağıdaki tanıkta “bûkalemûn”, dalgalı ve renkli kumaş anlamıyla kullanılmıştır, “sâde” ise renksiz anlamında düşünülmelidir. Oluşan bağlamdan hareketle “râz”ın, “renk” anlamı da kendisini göstermektedir.

G66/5 Ğamzesin ol kâfir-i bûkalemûn-‘işvenüñ / Sâde-dilân-ı heves **râzına** mahrem bulur

3. suya akseden suret. <FZ> Aşağıdaki tanıklarda “âyine” sözcüğünün delâletiyle, “râz”ın “akis” anlamının ön plâna çıktığı görülmektedir.

M9/I/5 Cevher-i ma‘nâyı gör âyine-i taḥkîķde / Kim o cevher vâkıf-ı **râz-ı** nüşür eyler seni

G185/1 Taşvîr-i ân cerîde-i i‘câza şıġmamış / Nakş-ı cemâl âyine-i **râza** şıġmamış

G272/1 Mihr umarsak felekâ senden eger kîne olursun / **Râz-ı ‘ışk** olsağ eger ser-be-ser âyine olursun

râz-âġâh [1] sırra vâkıf, sırdan haberdar; ârif.

G65/2 Dersün ki olmasun **râz-âġâh-ı** neşve-i nâz / Cibrîle çeşm-i mestüñ maḥmûr-ı ḥ‘âb göster

râz-âşinâ [2] sır bilen, sırlara vâkıf olan kimse. <KT, Kantar/1>

G79/1 Anlar ki baḥş-ı dehânuñla ġüft u ġü / **Râz-âşinâ**-yı mes‘ele-i mübhem oldılar

G114/3 Da‘ vet-gerân-ı hüsnuñ o ġisû-yı ‘anberîn / **Râz-âşinâ**-yı perde-nişîñân-ı hûr eder

râz-ġüşâ [1] sırrı çözen. <Kantar/1>

G279/3 Ğamzeñ gibi hem nûkte-i râz-ı dile mahrem / Nezzâre-i ‘âşık gibi hem **râz-ġüşâsın**

râzı [1] rıza gösteren, kabul eden; mani olmayan, hoşnut. <KT, OTAL>

G184/1 O naḥl-i nâzuñ eller verd-i ḥandânını devşürmüş / Dil olmuş ḥâre **râzı** ol da dâmanını devşürmüş

Râzî [] büyük İslâm filozofu. İsmi Muhammed bin Ömer, künyesi Abdullah;

doğum yeri Rey’dir. Fıkıh, kelâm, edebiyat, felsefe, tıp gibi aklî ve naklî ilimlerde söz sahibi

olmuş ve “Şeyhülislâm” unvanıyla anılmıştır (bkz. Faḥr-ı Râzî). <Kâmûsü’l-A‘lâm, Lugât-ı Târihiyye ve Coğrafiyye, C.5, s. 183>

Râzî-menkıbet [1] bkz. Faḥr-ı Râzî-menkıbet.

K23/16 Edîb-i Faḥr-ı **Râzî-menkıbet** Yaḥyâ Efendi kim / Vücûdî âyet-i kübrâ-yı rahmetdür enâm üzre

re‘âyâ [3] bir hükümdara itaat eden ve vergi veren halk, tebaa. Osmanlılarda Müslüman olmayanlar hakkında kullanılırdı. <OTDTS, ADŞS>

K11/13 Şulḥ-fermâ-yı şeh-i Ġrân ki ḳalb-i pâküñe / Nazm-ı ahvâl-i **re‘âyâ** emn-i kişverdür gelen

K12/86 Ḥaşre dek re‘yî gibi muntazamü‘l-ḥâl olalar / Zıll-ı ‘adlinde **re‘âyâ**-yı perişân-ahvâl

K15/22 Minnet-keş-i iḳbâl-i cihân-gîri ḥalâyıḳ / Ḥoşnûdî **re‘âyâ** vü berâyâ mı degildür

rebâb [1] eski çalgılardan biri; tanburun aşağı yukarı küçük bir modeli sayılabilir, dik vaziyette yere konarak çalınır. Türkçe’de sadece “çalgı, lirik saz” anlamında kullanılmıştır. <OTDTS, Nedim Divanı’nda Musiki, s. 72>

G139/3 Rezme Mirîḥ ü bezme Nâhidüz / Tiğ ber-kef **rebâb** der-bağalüz

rebî‘ [1] bahar, ilkbahar. <KT, LN>

K6/36 Meh-i **rebî‘**-i ḥilâfet ‘Alî velîyu‘l-lâh / Ki taḥt-ı çârüm-i eflâki şeyb eder şâmı

recâ [20]

1. emel, ümit, umma; istek dilek. <KT, OTAL>

K13/14 Pây-ı talebi çekmiş idük dâmen-i şabra / Fâriğ-dil idük gerçi temennâ vü **recâdan**

K13/33 Yok cevve rızâ meşreb-i pâküñde ki olmuş / Maḥzûz nüvâziş-gerî-i ehl-i **recâdan**

K14/46 Nâm-âver-i sultân-ı risâlet ki cenâbı / Kehfü‘l-fuḳarâ melce‘-i aşḫâb-ı **recâdur**

K15/27 Pür-gevher eder sâhil-i dâmân-ı **recâyı** / Keff-i keremün mevce-i deryâ mı degildür

K28/40 Dil-ḥ’âhuñ üzre şulḥ idi evvel **recâsı** ger / Pür olmayaydı güşı pey-â-pey ṭanîn ile

G178/3 Şıḳılmış nâz-ı baḥta dest-burd-ı çarḥ-ı ğaddâra / **Recâ**-yı nâ-murâdîde dil-i nâ-şâd ayak başmış

G189/8 **Recâ**-yı feyz-i teraḳḳîde Nâ‘ilî degilüz / O ṭab‘-ı pāk-i ma‘ânî-ṭırâzdan fâriğ

G230/13 Âzâr-ı zaḥm-ı ḥâr ile pür-ḥûn iken dili / Bulmaz **recâ**-yı merhem için nuṭḳa çâre gül

G256/4 Ḥalkı leb-teşne kılan âb-ı **recâyâ** felegün / Degmemiş lû‘le-i ser-çeşme-i iḥsânı ucın

[tas.] kalbin arzu ettiği ve gelecekte gerçekleşmesini ümit ettiği şeye bağlanması.

<Seccadî/2>

G215/4 Yâ ḥazîñün mevce imiş ey mihr yâ evcün ḥazîz / Var mıdur senden **recâ**-yı irtifâ‘ı kimsenün

G309/2 Elden mi ḳordı ḥabl-i metîn-i **recâyı** dil / Ser-rişte-i vedâd-ı bütân kûteh olmasa

G358/2 Tenhâligı var küyinuñ erbâb-ı **recâdan** / Mümkün mi degil yoksa mülâḳat o şeḥle

“Havf u recâ”, insanın korku ile ümit arasında olmasını ifade eden bir deyimdir. Kur’ân’da insanın Allah’ın azabından korkması (Nûr/52) ve rahmetinden de ümitli olması (Bakara/218) istenmiştir (bkz. havf). <DİNÎ KAVRAMLAR>

M12/I/6 Olan hâdî şîrâf-ı müstakîme şer‘-i pâkündür / Bu ‘âlem berzağ-ı havf u **recâdur** yâ Resûla’l-lâh

recâ eylemek [1] (Allah’tan) yalvararak istemek.

K34/27 Nâ’îlî **eyle** Hudâdan baht u iğbâlin **recâ** / Erdi hengâm-ı du‘â buldı kaşîde gâyeti

recâda olmak [1] bir şeyi dilemek, bir beklenti içinde olmak.

G350/5 Aḥbâbdan nazîre **recâsında olduğı** / Ey Nâ’îlî şaḥın hele nâdâna söyleme

recâ-yı vuşlat [3] kavuşma umudu; kavuşma isteğı.

G97/3 Havf-ı tîğ-ı ğamze mâni‘dür **recâ-yı vuşlata** / Ol tılısm-ı fitnenüñ genc-i nihâmın kim bilür

G148/1 Âsân **recâ-yı vuşlat**-ı dil-dârdan gürîz / Mümkün degil şemâtet-i ağıyardan gürîz

G183/4 **Recâ-yı vuşlata** bir âh imiş vesîle hemân / Fesâne-i ğam-ı dil güft-güya şıgmaz imiş

2. yalvarma (bkz. niyâz) <KT>

K4/47 Hâşre dek dâmen-i şefa‘atüne / Dest-i küstâhî-i **recâ**-yı dilem

G239/1 Hârîs-i devlet-i ‘ışkâm **recâ** nedür bilmem / Esîr-i şöhetüm ammâ riya nedür bilmem

redîf [2] sonradan, arkadan gelen, birinin ardından giden (bkz. pey-rev). <KT,

OTAL>

K30/38 Bulmaya sürme kadar çeşmine Nâhîd sevâd / Zûlmet-i baht **redîf** olsa da şâmumda benüm

G188/4 ‘Ârif vücûd-ı ‘âlemi maḥz-ı ‘adem bilür / Şâdî **redîf**-i mâtem ü ğam tev‘em-i neşât

ref [5]

1. kaldırma, yükseltme, yukarı çıkarma. <KT, Cûdî>

K30/37 Şeb-i târîk-i elemde ola dâmen be-miyân / Âfitâb-ı keremi **ref**-i zılâmumda benüm

ref etmek, ref eylemek [2] yükseltmek, yukarı kaldırmak. <Kaná/2, ÖTS>

K36/17 Ya **ref etmiş** kefi beyzâ-yı Mûsîdür sevâdında / Siyeh tuğrâsıdır üstâd-ı tezhib eylemiş anı

G236/5 Hâkden **ref eyleyüp** şâhum demişsün Nâ’îlî / Kuşte-i şemşîr-i bî-dâd-ı nigâhumdur benüm

ref-i niḳâb [1] örtüyü kaldırmak, örtüyü açmak; yüzünü göstermek.

G375/5 Feyz-i nesîm-i âh ile efsûs Nâ’îlî / **Ref-i niḳâb**-ı çehre-i ḥâhiş görölmedi

2. ortadan kaldırma, feshetme, hükümsüz bırakma. <KT, Cûdî, OTAL>

K1/18 Şekvât-ı bâr-gâh-ı taḳarrub ki mihirden / Kem zerre-i ‘inâyeti **ref**-i zevâl eder

refâh [2] yaşayışta bolluk v e kolaylık, rahatlık. <KT, OTAL>

K7/16 **Refâh**-ı hâli taşavvur fütüvvetümde ḥarâm / Vefâ-yı ‘ahdi tevehhüm taşavvurumda ba‘îd

K28/4 Evvel **refâh**-ı hâl idi faḳr u fenâ bize / Memnûn idük ‘aṭâ-yı cihân-âferîn ile

re’fet [1] acıma, esirgeme, lûtf ve merhamet (bkz. rif at). <KT, ZL>

K10/15 Hakkâ ki zıll-ı **re'fet**-i hâkân-ı Rûm ile / Cirm-i sevâd-ı dil-keşi Hindûstân gibi

refî' [4] yüksek, yüce, âli. <KT, Cûdî>

K16/19 Nice bulmaz o serâ qadr u şeref kim olasin / Şadr-ı vâlâ-yı **refî'inde** sa'âdetle mekân

K20/12 Gerdûn 'uluvv-ı qadr-i **refî'üñle** pây-mâl / Eflâk reşk-i kevkeb-i câhuñla serserî

K28/82 Ârâm-gâh-ı ehl-i dil olsun hezâr sâl / Kaşr-ı **refî'**-i câhı bu nüh şehnişin ile

G242/5 **Refî'** imiş tûtalum Nâ 'ilî bu heft iqlîm / Zevâl-i devlet-i Behrâm-ı Gûrî n'eyleyelüm

refîk [3] arkadaş, yoldaş; yardımcı. <KT, Cûdî, Ahterî>

K30/5 Sen **refîk** ol baña ey bād ki var pâ-dāşuñ / Hacı şavâbı yazılan her ser-i kāmumda benüm

G166/1 Hevâ-yı 'ışka uyup kûy-ı yâre dek giderüz / Nesîm-i şubha **refîküz** bahâra dek giderüz

G363/5 Qo Nâ 'ilî olalum reh-neverd-i tenhâyî / **Refîkümüz** hele bir mäh-pâredür şimdi

refk [1] yavaşlık, tatlılık, şiddetsizlik, yumuşaklık. Doğru imlâsı rıfk'tır. <KT, LN,

Ahterî>

K3/44 Zihî eşer ki rehîndür sa'âdet-i imân / Münâfıkına bile **refk** ile hıttâbında

Refref [2] Muhammet Peygamber'in Miraç gecesinde Sidretü'l-Müntehâ'dan

Kürsî'ye dek üzerinde oturduğu yeşil yaygı (bkz. Sidre, Mî'râc, Burâk). <ADŞS>

K2/51 Edüp Burâkuñ ol demde **Refrefe** teslîm / Emîn-i Vahy o berîd-i şabâ-güzâr qalır

K3/64 Burâk u **Refref** ü Cibrîl qaldılar hayrân / O nûr-ı pāk-i hîred-sûzuñ incizâbında

reft [2]

1. gitme, gidiş. "Âmed" ile birlikte kullanılır. <KT, Cûdî>

G220/2 Tıfl-ı zânû muşşaf-ı hayret-debistândür gönül / Âmed ü **refinde** hayrân şenbih ü âzinenüñ

2. askerlik dairelerinde askerler için tutulan künye defterlerinde "ayrıldı" anlamında kullanılır. Künyelerdeki bu işaretin yanına askerin nereden geldiği yazılırdı. "Âmedî" gelişi, "refî" gidişi gösterirdi. <OTDTS> Aşağıdaki tanıkta "gâzâ" sözcüğü bağlamında, reft'in askerî anlamının göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

K27/36 Bu gâzânuñ nitekim âmed ü **refinde** demek / Ehline sūd ola nâ-ehle ziyân hoş geldüñ

refâr [4] gidiş, yürüyüş, hareket; salınarak edalı yürüyüş. <KT, OTAL>

K14/21 **Refârları** bü'l-'aceb ammâ nice beñzer / Her birisi bir serve ki zer-bend-i tîlâdur

G239/5 Benüm o murğ-ı harîm-âşinâ-yı Ka'be-i dil / Bu dâm-gehde ümîd-i **rehâ** nedür bilmem

G275/2 Cünbiş-i kâmetine cilve-i **refârına** dil / Demesün âfet-i âsâyiş-i 'âlem ne desün

G300/3 Cünbiş-i gamze degil cilve-i **refâr** degil / Lerziş-i kâr-geh-i her dū cihân ancak bu

rehâ [1] kurtulma, kurtuluş, halas. <KT, Cûdî>

G239/5 Benüm o murğ-ı harîm-âşinâ-yı Ka'be-i dil / Bu dâm-gehde ümîd-i **rehâ** nedür bilmem

reh-ber [2] yol gösteren, kılavuz, delil. <KT, Cûdî, LN>

- K26/16 Nesīm-i iltifātūn olmasa bir gül-şene **reh-ber** / Hevā-yı sâhasından hâtır-ı ‘uşşâk mu‘anberdür
- K33/22 Kānde ‘azm eyler iseñ Hızr-ı hidāyet **reh-ber** / Baht u ikbāl seferlerde hāzerlerde celīs
reh güm-künān [2] yolunu kaybedenler || ne yapacağını bilemeyenler.
- K29/1 Ey peyk-i tüz-kām-ı şabā kim delīlisin / **Reh güm-künān**-ı bādiye-i ‘aciz ü hayretūñ
- K32/2 Hidāyet eylemeyince ne çāre hādī-i ‘ışk / O nā-murāda ki **reh güm-künān**-ı āhidur
reh güm-şüde [2] yolunu yitirmiş, kaybolmuş.
- K9/26 Biri de Nā’ilī bī-kes ü tenhādur kim / Baht **reh güm-şüde**-i zulmet-i nisyān etmiş
- G346/4 Sīne-süz ol leb-i nūşine fezā-yı ‘ışkuñ / Hızr-ı **reh güm-şüde**-i Çeşme-i Hayvān ise de
reh-güzār [5] yolun geçtiği yer, güzergāh, geçit; ayak altı. <KT, Dihhudā>
- K2/16 Verir esās-ı pül-ı çarha bād-ı fitne şikest / Bu cilve-gāhda ne menzil ne **reh-güzār** kalur
- K12/12 Mağdem-i Āşaf-ı a‘zam ki hālāyık şaf şaf / **Reh-güzārında** turur muntazırı istiḳbāl
- K27/26 Hāy u hūdan işidilmezse gönülden derler / **Reh-güzārında** turan pīr ü cevān hoş geldūñ
- M7/III/2 Bu beyti istimā‘ etsün geçenler **reh-güzārından** / Bu añlansun zebān-ı sebze-i hāk-i mezārından
- G246/6 Ber-ṭaraf-sāz-ı ğubār-ı dil misün seyl-i sirīşk / **Reh-güzār**-ı dil-ber-i eşheb-süvārından şaḳın
rehin [2]

1. rehne bırakılmış, bir hak karşılığında bir malı tutma, bir alacağı güvence altına almak için teslim alınan mal. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>

G315/10 **Rehin**-i sem‘-i qabūl et cevāhir-i şahtuñ / Zebān-ı fezleke-i kürsī-i kemāl olma

2. yakın (bkz. qarīn, maḳrūn). <Cûdī>

K3/44 Zihī eşer ki **rehindür** sa‘adet-i imān / Münāfiḳına bile refḳ ile hıṭābında

reh-nişin [1] yolun üzerinde, yol üstünde oturan kimse (Devellioğlu, 1999. 874);

dilenci, yol dilencisi. <Kanar/1>

G280/2 Sen pādīşāh-ı memleket-ārā-yı nāzsın / Ol bir gedā-yı bī-ser ü sāmān-ı **reh-nişin**

reh-nümā [3] yol gösteren, kılavuz, delil. <KT, LN>

K4/35 Ṭayy-ı zulmet-serāy-ı ‘ālem için / Ol zamānlar ki **reh-nümā**-yı dilem

M3/XI/2 Rāh-ı hevesde ‘āşīka bir pīşvā gerek / Tenhā-rev-i fezā-yı ğama **reh-nümā** gerek

G239/3 Ṭarīḳ-i ‘ışkda meftūn-ı vādī-i Kaysam / Taşavvur-ı keder-i **reh-nümā** nedür bilmem

reh-revān [2] yolcular; [tas.] sâlik, derviş. <OTAL, Kanar/1>

G51/5 O **reh-revāna** ki Hızr u Kelīm bedreḳadur / Fūrūğ-ı āh yeter şem‘-i Ṭūrī n’eylerler

G188/5 Beytū’l-‘atūḳ-i ‘ālem-i ğam **reh-revānına** / Hūnāb-ı eşk-i dīde yeter zemzem-i neşāṭ

reh-vār [1] hızlı ve sarsıntısız binek hayvanı, güzel yürüyen at. <LN, FZ>

G201/5 Çok fāris-i mülk-i suḫānı Nā’iliyā biz / **Reh-vār**-ı girān-cünbiş-i ma‘nā ile geçdük

reh-yāb [2] yol bulan, girebilen, fırsat bulan. <KT, Dihhudā>

K30/3 Ka‘be-i maḳşada **reh-yāb** şanırdum kendüm / Hāşıl oldukça şafā sa‘y-ı merāmumda benüm

- G306/6 Bağlar ser-i rāhın yine ādāb-ı maḥabbet / ‘Āşık ḥarem-i vuşlata **reh-yāb** da olsa
reh-yāfte [1] vasıl olan; hidayete eren. <Kantar/1, Dihhudâ>
- K25/5 **Reh-yäfte**-i gevher-i gencine-i esrār / Sermāye-dih-i çārsū-yı cevher-i cānsın
reşḥa [3] sızıntı, damla, katre, terleme. <KT, ZL, OTAL>
- K5/7 Ṭab‘-ı pākümdür o ser-çeşme-i ma‘nī ki eder / **Reşḥası** āb-ı ḥayāt-ı suḥene saḳḳāyī
K12/77 Ġarḳa virdi felegi āb-ı ḥayāt-ı suḥenüm / **Reşḥa**-i kilküme leb-teşne yine āb-ı zülāl
K25/12 **Reşḥafile** döner her varakı sāḥa-i Çīne / Evrāk-ı Hıṭāyide ne dem ḳatre-zenānsın
reşḥa-feşān [1] damla saçan. <OTAL>
- K25/29 Her gāḥ ki mā‘ī varakā **reşḥa-feşānsın** / Şābāş ki revnaḳ-şigen-i kāḥkeşānsın
reşḥa-pāş [1] damla saçan, saçıcı. <OTAL>
- K23/46 Olur gül-zār-ı dehrün ferşi hep gül-bister-i ḥurşid / Serāyistān-ı ṭab‘um **raşḥa-pāş** olsa ḡamām üzre
re‘īs [1] baş, amir, bir topluluğu idare eden kimse, başkan, amir. <KT, Cûdî, OTAL>
- K33/4 Budur inşāf ki Sencerle Melikşāh degil / Pādīşāhān-ı selef görmediler böyle **re‘īs**
rek [1] damar. <KT, LN>
- G241/4 Mihrün eczā-yı **rek** ü riş-e-i cān u dil iken / Ḥayretümden seni bir vech ile gāhī göremem
rem [] ürkme; nefret. <Burhān-ı Kātī‘, Cûdî>
- rem-kerde** [1] ürkmüş, ürkek; titremiş. <Cûdî, OTAL>
- G268/4 Bāl u per açdı üstine şāḥn-ı zülf-i yār / Bi‘l-lāḥ ḥamām-ı dil nice **rem-kerde** olmasun
remād [1] kül, ateş külü (bkz. ḥākister). <KT, LN>
- K12/35 Ede her kūh-ı ser-efrāzını bir tûde **remād** / Düşe şahrālara tāb-ı teb-i ḳahr ile şimāl
remed [1] göz ağrısı, göz ağrımaları; göz hastalığı, göz iltihabı. <KT, Cûdî, OTAL>
- G95/5 Ol ḳatre-i çeşmünde **remedden** ola zāḥir / Dāḡ-ı ciger-i Nā‘ilī-i zār u zebündür
remīde [3]
1. ürkmüş, korkmuş. <KT, Cûdî, OTAL, Dihhudâ, Redhouse>
- G243/4 Tenüm nizār görüp kaçma ey **remīde** gāzāl / Taşavvur et ki heyulā-yı rūḥ-ı Mecnūnam
2. rahatsız, mustarip; üzgün. <Dihhudâ, Steingass>
- G115/1 Hep keşf-i rāz-ı dil dehenünden şenīdedür / Ol ḡonceden hezār ṭabī‘at **remīdedür**
- G318/1 Eyler **remīde** bülbülü dil nāle olsa da / Dāmān-ı verde aḥker olur jāle olsa da
remīde-ḥāṭır [2] yüreği korkmuş, ürkmüş.
- K28/2 Evvel cünün-ı ‘ışḳ ile rūḥ-āşinā idük / Ḳays-ı **remīde-ḥāṭır**-ı vaḥşet-güzīn ile
- G144/1 Olduk **remīde-ḥāṭır**-ı rencān-ı baḥtumuz / Yār oldı ṭab‘a şaḥş-ı girān-cān-ı baḥtumuz

remīm [1] çürümüş, çürük. Kemiğin, özellikle de insan kemiğinin sıfatı olarak kullanılır. <Cûdî, OTAL>

K20/35 Țab‘-ı Mesîh-kârı ki peymâne-dâd olur / ‘Azm-i **remīme** rûh virir dŭrd-i sâğarı

remz [3]

1. işaret, işaretle meram anlatma, gizli ve kapalı şekilde söyleme, ima. <KT, Cûdî, OTAL>

K1/16 Ey müdde‘î mefâhiretüm görme nâ-revâ / Fehm et bu **remzi** kim saña şerh-i me‘âl eder

K29/10 Bildür zebân-ı **remz** ile meddâhı olduğum / Hâlâ-vezîr-i a‘zam-ı Bercîs-fîtratuñ

2. bir meram ifade eden resim, şekil gibi şeyler. <KT>

G290/4 Zîr-i lebinde buldılar ol iki sâhîrŭñ / **Remz**-i fŭsŭn u nŭkte-i i‘câz bir birin

renc [8]

1. zahmet, eziyet, ıstırap, dert. <KT, Cûdî, Dihhudâ>

K4/19 Bîm-i **renc**-i hŭmâr-ı hecrinden / Mest-i zehr-âbe-i cefâ-yı dilem

K11/25 H‘âba vardı dîde-i bahtı meger kim yâdına / Zahmet-i **renc**-i gubâr-ı şaff-ı leşgerdür gelen

2. hastalık, illet, maddî acı. <Burhân-ı Kâtî‘, Kanar/1, Steingass>

K27/37 Bîm-i tîgŭñle olup kande ise zerd ŭ nizâr / Diye bed-h‘âhuña **renc**-i yarakân hoş geldŭñ

M1/V/5 Dest-i gelŭ-feşâr-ı eccl aldı dâmenŭñ / Şol haste gibi kim ola **renc**-i hŭnâk ile

M4/V/2 Haste-i ‘ışk olana **renc**-i teğâfŭl güçdür / İhtiyârî bu kadar cevre taħammŭl güçdür

G251/2 Olmasun nabz-âşînâ-yı **renc**-i hicrânŭñ Mesîh / Derdŭñ âzâr-ı müdâvâ-yı tabîbân görmesŭñ

G251/7 ‘İllet-i âzârı ancak **renc**-i istiğnâ ise / Nâ‘ilî bîmârî-i çeşmŭñde nokşân görmesŭñ

rencân [1] dertli, ıstıraplı.

G144/1 Olduk remîde-hâtır-ı **rencân**-ı bahtumuz / Yâr oldu tab‘a şahş-ı girân-cân-ı bahtumuz

renciş [4] incitme, incitiş, zahmet ve eziyet verme; azar. <KT, OTAL>

K4/41 Mücrimem ‘âşiyem güneş-kâram / Lâyık-ı **renciş**-i cezâ-yı dilem

K6/3 Benŭm ki **renciş**-i hŭsrân-ı merg ile ölŭrin / Alınca pençe-i cellâddan girîbânı

K18/35 Kazâya çâre rızâdur ki rŭz-ı kısmetde / Naşibi ehl-i dilŭñ **renciş** ŭ ‘azâb olmış

G4/4 Havfŭm oldur sebeb-i **renciş**-i hicrânŭñ olur / Dil-i şŭrîde ile baht-ı heves-nâk baña

rencîde [2] incinmiş, incitilmiş, kırılmış, gücenmiş. <KT, Cûdî, Kanar/1>

G54/1 Hâr-ı gama **rencîdeligŭñ** vaktı degildŭr / Bu bâğda gül-çîdeligŭñ vaktı degildŭr

G111/5 Şaķın seylâb-ı eşk-i Nâ‘ilîden kim olur bir gün / Nuķŭş-ı levh-i h‘âhiş hâtır-ı **rencîdeden** mestŭr

rencŭr [2] hasta, mustarip; kederli. <KT, Cûdî, FZ>

G78/2 Hîzr u Mesîhi nabz-şînâsân-ı derd-i dil / Dârŭ‘ş-şifâ-yı ‘ışķda **rencŭr** yazdılar

G164/3 **Rencŭr**-ı ‘illet-i keder-i mâsivâya biz / Maķz-ı şifâ-yı ‘âcil olan hâlvetîlerŭz

reng [38]

1. renk, boya, cisimlerin güneşin bazı ışıklarını çekip bazılarını yansıtması sonucu gözde oluşan suretlerin her biri. <KT, Cûdî, OTAL, Steingass> Sözcüğün diğer anlamları da bu anlama gönderme yapmaktadır.

G5/5 Nâ 'ilî dâğam bu hasretten ki âhum gösterür / **Reng-i** hâkisterde pâ ber-câ bu gerdünü baña

G279/1 Her dîdede bir şüret ile cilve-nümâsın / Biñ **reng**e girer bûkalemün-nağş-ı cefâsın

G291/6 Hâcletinden kızarur Nâ 'iliyâ duhter-i rez / Görse engüşt-i şurâhîdeki hînnâ **rengin**

G334/5 **Reng-i** sîm-âbda bir nûr-ı muşavver görünür / Perde-i dîde-i ' uşşâkda ol şun' -ı ilâh

G354/1 ' Işkdur mâye-i râhat dil-i pür-derdümüze / Reşk eder kâhrübâ **reng-i** ruh-ı zerdümüze

[tas.] beşerî bağlar, ilişkiler ve âdetler; maddî âlem. <TASAVVUF TERİMLERİ>

Aşağıdaki tanıklarda dünyevî bağların kalpten temizlenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

K2/8 Olur musîkal-i hâkister-i fenâ bir gün / Ne **reng-i** âyîne dil ne inkisâr kalur

K2/19 Ne **reng-i** lâle-sitân-ı ciger ne bağ-ı vücûd / Ne berg-i dâğ-ı dil ü sîne-figâr kalur

K25/20 Gitmiş eşer-i **reng-i** keşâfet bedenünden / Âyîne-i hürşîd gibi pür-leme' ânsın

G13/5 Far'ı hücum-ı nâzdan ol şûha Nâ 'ilî / **Reng-i** şarâb-ı ' işve olur perde-i hicâb

G160/1 Etmez kabûl **reng-i** küdüret hamîrümüz / Âyîne-i rumûz-ı kazâdur zamîrümüz

reng-â-reng [2] birkaç renkte olan, alaca; türlü türlü. <KT, Cûdî>

G340/4 Şükûfe-zâr-ı sımât-ı çemende **reng-â-reng** / Gürisne çeşm-i nâzar beñzedür nevâlelere

T5/8 Quruldı haymeler sermâda ol şahrâya **reng-â-reng** / K'eder nağş-ı derûnı nev-bahârûn lutfını ızhâr

reng-i rû [3] yüz rengi. Tanıklarda belirli duygu hâllerinin özellikle kırmızı renk ile yüzde tezahür etmesi ifade edilmiştir.

K29/23 Yâkût-ı âfitâba virir **reng-i rûyî** şerm / ' Aks-i fûrûğ-ı gevher-i pâk-i necâbetün

G246/4 Dîde-i pür-hünüm etdün ma' den-i elmâs-ı eşk / **Reng-i rûy-ı** şîşe-i pür-inkisârûmdan şaķın

Aşağıdaki tanıkta "reng" sözcüğünün "hile" anlamı ön plândadır.

G49/2 Aldanma **reng-i rûyuña** ey hâm-ı dest-i âz / Nahl-i hadîka-i emelün bârı saht olur

2. suret; kaide, şekil, biçim. <KT, Burhân-ı Kâtî', FZ, OTAL, Steingass>

K2/4 Bozar şarâbını seyl-i fenâ bu maştabanûn Ne **reng-i** neşve ne âlâyiş-i humâr kalur

K14/57 Kahrûnla terahhüm zeķan-ı hûba siyeh-hâl / Hilmünle gâzab dest-hoş-ı **reng-i** hayâdur

M2/II/2 Sînemdeki âteş beni bir **reng**e komış kim / Hâkister-i düzaķ-beden ü berķ-naẓîrem

M5/IV/5 Etmez mi zühûr gayret-i ' ışķ / Olduķça harîf-i **reng-i** âğyâr

G15/3 La' lûn ki olur meclis-i ervâhda mezkûr / Bir **reng**e girer neşvesi mey-h'ârelerün hep

G180/6 Cihân-ı vahdetün bir **reng**e komış ' unsur-ı çârı / Gül âteş bülbül âteş nev-bahâr âteş hâzân âteş

3. içi dışı bir olmayan; hile, oyun, düzen. <KT, OTAL, Kanar/1, Dihhudâ>

G362/5 **Reng-i** bi-rengîden âgeh dillerün ey Nâ 'ilî / Zâhid-i mey-hâne rind-i hânķâhdur her biri

4. ayıp, ar. <Burhân-ı Kâtî‘, FZ, Ânenderâc>

G308/1 Hem gül gibi rengin bize bir bâde bulunsa / Hem **reng**-i riyâdan kadehi sâde bulunsa

5. kan. <FZ, Kanar/1, Dihhudâ>

G186/7 Bakar mı Nâ’îlîyâ tîğ-i âfitâba nigâhı / O âb u **reng** ki şemşîr-i âb-dârına düşmüş

6. ot ve ekin bitmesi. <Burhân-ı Kâtî‘> Aşağıdaki tanıklarda geçen “hod-rûy” da aynı manâya gelmektedir.

G11/2 Feyz-âşinâ-yı dâğ-ı dil olmak muhâldür / **Reng**-i şikeste-i gül-i hod-rûy-i âfitâb

G370/1 **Reng** hürşîd-i şikestün gül-i hod-rûy gibi / Nâz gül-gönce-i hüsnüñle nihân bûy gibi

7. can, ruh. <Burhân-ı Kâtî‘, FZ>

G35/1 Gül-gönce-i bağ-ı cândur Ahmed / **Reng**-i gül-i gül-istândur Ahmed

8. revnak; güzellik, hoşluk, zarafet. <Burhân-ı Kâtî‘, FZ>

K6/22 Hayâl-i **reng**-i ruh u tâb-ı kâkülindendür / Güle şikeste-dilî sünbüle perîşânî

K18/46 Selâset-i suhen-i çeşme-sâr-ı feyzümden / Edâlarum gül-i hürşîde **reng** ü âb olmuş

M5/II/8 Ey **reng**-i hayâlî deyr-i dilde / Nakkâş-ı hezâr şûret-i hûb

G11/1 Ey tâb-ı hüsnüñ âfet-i nîrû-yı âfitâb / Haclet-pezîr-i **reng**-i ruhuñ rûy-ı âfitâb

G90/3 Tohumında şafâ mağzı bulunsun mı bu bağuñ / Kim **reng** ile bûdan gül ü bādâmı tehidür

G95/4 Yâ ‘aksin eder perde-i çeşmünde nümâyân / Âyîne-i hüsnünde olan **reng**-i füsündür

G228/1 **Reng**-i ruh-ı gül-zân tebâh eyledi bülbül / Bakdı gül-i ruhsârûña âh eyledi bülbül

G238/1 Tâb-ı meyden ruhuñ ey muğbeçe gül gül görelüm / **Reng**-i ruhsârûña beñzer mi gül ü mül görelüm

reng ü bû, reng ü bûy [3] süs, bezek || şan, şevket. Farsça’da bu iki sözcüğün birlikteliği “kerr ü fer” gibi “güzellik ve letafet” anlamına vücut verir. <Burhân-ı Kâtî‘, FZ, Dihhudâ, Ânenderâc>

G81/3 Farq olunmaz ittihâd-ı **reng ü bûy**-ı tırradan / Bâğda sünbül midür âh-ı perîşânım midür

G133/8 Hâbbezâ gül-şen-i vahdet ki bahârında dañi / **Reng ü bûdan** eşer olmaz gül-i ra‘ nâ şıgmaz

G300/2 **Reng ü bû** sayf u şitâsında tağayyür düşmen / Ruh degil berg degil bağ-ı cinân ancak bu

rengin [6] renkli olan, parlak renkli || güzel, hoş, süslü. <KT, Kanar/1>

G95/2 Yâ her biri **rengin** görünür ‘aks-i ruhuñla / Bir tîğ-i celî şa‘ şa‘ a-i âyîne-gündür

G138/4 Eyledi hürşîdi o yâkût-leb / Hacletî-i nükte-i **renginümüz**

G168/5 Ma‘nî-i **rengin** ile bağ-ı suhunde Nâ’îlî / Nev-şukufte bir gül-i sırâbdur endişemüz

G308/1 Hem gül gibi **rengin** bize bir bâde bulunsa / Hem reng-i riyâdan kadehi sâde bulunsa

G376/2 Çok zamândur görmedük ol bâde-i **rengini** / Gevher-i tâc-ı ser-i Cemşiddür her kâşresi

G378/4 Şî‘r-i **renginüm** ki ser-cüş-ı tabî‘ atdür benüm / Çün mey-i pür-zür-ı berķ-ı şîşedür her kâşresi

reng-pezîr [2] renklenen, renk bağlayan. <Kanar/1, Dihhudâ>

M2/II/8 Bir kân-ı belâ gevheridür gevherüm ammâ / Feyz-i eşer-i mihrüm ile **reng-pezîrem**

G199/3 Tâbiş-i mihr-i ruḥuñ dilleri pür-ḥuñ etdi / Gevheri **reng-pezir** oldı yine kân-ı ğamuñ

resîd [2] yetiştı, eriştı. Eskiden defterlere bu sözcük ile kayıt yapılır; iade edilen paranın kaydının silinmesi anlamında yanına “resîd” yazılırdı. İşlemin sona erdiğini ifade eden bu ibare, Nâilî tarafından ömür defterinin kapanıp hesabın görüldüğü âhiret günü tasviri için kullanılmıştır. <KT, OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 377>

K7/58 O gün ki ‘arz olunur seyyi‘ ât-ı ḥazretüñe / Siyâh-nâme-i a‘ māl-i nâ-resîd ü **resîd**

K31/14 Tâ kim ḥisâb-ı defter-i ‘ömri ḥalâyıkuñ / Levḥ-i ḳazâya kil-k-i ḳaderden **resîd** olur

resm [9]

1. yazma, çizme. <KT, Cûdî>

K16/38 Tâ be-key şükr ü şikâyet olalum ey ḥâme / Sâlik-i **resm** ü reh-i nükte-verân-ı pîşîn

resm etmek [1] çizmek, resimlemek; işlemek, nakşetmek. <Kanat/2, TS>

K35/6 Leṭâfet virmez ol deñlü eger biñ kerre **resm etse** / Naṣîrin mâ’î bir mevvâc-ı ḥarâ üstine bârî

2. şekil, suret; [tas.] Allah’ın eserlerinden hasıl olan eserler olarak masiva. <KT, TASAVVUF TERİMLERİ>

G165/3 Çarḥuñ fenâ-pezir-i idügin gösterür bize / Câmuñ rübûde-ḥâtır-ı **resm-i** ḥabâbıyuz

3. dağ, nişan, yakı. <Burhân-ı Kâtî>

K17/17 Râyiż-i ḥınk-ı sa‘âdet ki sipihr-i dūna / **Resm-i** na‘l-i süm-i yek-rânı olur dâğ-ı derūn

4. âdet, tavır. <KT, Cûdî>

K26/3 Zihî tatyîb-i ḥâtır merḥabâ **resm-i** mürüvvet kim / Ḥuzûrında eger a‘lâ eger ednâ berâberdür

M1/VII/3 Etdüñ şalâ-yı nevḥa ṭarab-ğâh-ı ‘âleme / Tecdîd-i **resm** ü ḳâ’ide-i mâtem eyledüñ

G118/2 Kimüñle tâze ṭarḥ-endâz-ı vefḳ-ı âşinâyisün / Kuhen taḳvîm-i dîrîn-sâl-i **resm-i** ülfetüñ kimdür

G304/1 Olursın ğayre hem-dem baña dersün âh u zâr etme / Ḥilâf-i **resm-i** âyîn-i vefâdur böyle kâr etme

resm-i ‘âdî [1] alışılmış âdet, her zaman sergilenen davranış.

M7/II/1 Sipihr-i kîne-cûdan bî-vefâlık **resm-i ‘âdîdür** / Felekden bî-niyâz olmaḳ daḥi bir özge şâdîdür

ressâm [1] resim yapan, resim ve tasvir yapmak sanatını bilen ve icra eden kimse

(bkz. muşavvir). <KT>

G90/7 Ḥâmûş görüp Nâ’iliyâ şanma bu deyrüñ / Naḳş-ı şuver-i ḥâme-i **ressâmı** teḥîdür

resûl [2] Allah tarafından yeni bir kitap ve yeni bir şeriat ile bir topluma veya bütün insanlığa gönderilen kimse, peygamber, nebi || Hazreti Muhammet (bkz. peyâm-âver).

<KT, Cûdî, DİNÎ KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ>

K1/23 Reşkâ ziyaret-i ḥarem-i ravza-i **resûl** / Kim ceyb-i câna rîziş-i nâf-ı ğazâl eder

K7/28 Ḥasan birâderi perverde-i kinâr-ı **resûl** / Fûrûğ-ı nûr-ı dū çeşm-i ‘Alî imâm-ı sa‘îd

Resûla'l-lâh [14] Allah tarafından kulları Hak dine davet etmekle görevlendirilmiş nebilerin her biri ve özellikle de Hz. Muhammed. <KT> Tanıkların tümünde niyaz ifade eden “yâ” seslenmesi ile birlikte kullanılmıştır.

- M12/I/1 Göñül bigânelerle âşinâdur yâ **Resûla'l-lâh** / Der-i devlet-me 'âbuñdan cudâdur yâ **Resûla'l-lâh**
 M12/I/2 Zer-i hürşid-i maşşer kûşadur iksîr-i hâlûñden / Reh-i 'ışkuñda ol kim hâk-i pâdur yâ **Resûla'l-lâh**
 M12/I/3 Şarardur zıkr ü fikrûñ çehresin erbâb-ı tevhidûñ / Siyeh hâki zer eyler kîmyâdur yâ **Resûla'l-lâh**
 M12/I/4 Dil-i meyyâlî de bir şebnem-i nâçiz farz eyle / Gül-i bağ-ı cemâlûñ pür-nemâdur yâ **Resûla'l-lâh**
 M12/I/5 Sözüñ maqbûl-i dergâh-ı şamed dillerde evşâfuñ / Şefî' -i halk u maqbûb-ı Hudâdur yâ **Resûla'l-lâh**
 M12/I/6 Olan hâdî şırâf-ı müstaķîme şer' -i pâkûndür / Bu 'âlem berzağ-ı havf u recâdur yâ **Resûla'l-lâh**
 M12/I/7 Ne deñlî Nâ 'ilî şâyân-ı tertib-i cezâ olsa / Cenâbuñdan şefâ'at mültecâdur yâ **Resûla'l-lâh**
 M12/IV/2 Bu gedâdan ki kem-bezâ' atdır / Def' -i sûd eyle yâ **Resûla'l-lâh**
 M13/I/1 Hâk olunca fenâ bula cesedüm / Bî-vücûd eyle yâ **Resûla'l-lâh**
 M13/I/2 Câh-ı dünyâya var ise hasedüm / Lâ-yesûd eyle yâ **Resûla'l-lâh**
 M13/II/2 Dû cihâna şefâ' tûñ besdür / Luğf u cûd eyle yâ **Resûla'l-lâh**
 M13/III/2 Cümle 'âşîlere müderressün / Bezl ü cûd eyle yâ **Resûla'l-lâh**
 M6/IV/2 Kurb-ğ'âhân-ı cenâbuñ derler ey ferd-i ahed / Yâ habîbu'l-lâh şefâ'at yâ **resûla'l-lâh** meded

reşâd [1] doğru yolu bulup o yola girme; Hak yolunda yürüme. <ZL, OTAL>

- G297/5 Cüyâ-yı himmetüz tûalum biz de Nâ 'ilî / İrşâd ümîdi ile tarîk-i **reşâda** rû

reşehât [1] sızıntılar, damlalar, reşha'nın çoğulu (bkz. raşh, reşha). <Redhouse>

- K1/14 Meşşât-ı kalem **reşehât**-ı midâdumı / Yer yer cemâl-i şahid-i ma' nâya hâl eder

reşid [2] akıllı, dirayetli ve güzel davranışlı kimse, ergin. <KT, OTAL>

- K7/53 Zebân-ı husrev-i kadr gibi lâl-i hayretdür / Zuhûr-ı vâkı' a-i Kerbelâda 'aql-ı **reşid**
 K12/46 Ey Felâţûn-ı hikem-senc ü Aristo-yı **reşid** / Ki kazâ kârını re 'yüñle eder istidlâl

reşk [56]

1. kıskanma, kıskançlık, haset; gıpta. <KT, Cûdî, Steingass>

- K1/6 Hassânûñ eyledüm der isem şâd rûhını / 'İsî zebân-ı **reşk** ile taşdığ-ı hâl eder
 K12/29 Pest edüp pâye-i gerdûnı hıyâm-ı câhı / **Reşk** ile hancere düşdi görünen şanma hilâl
 K14/38 'Âlem kırılır çenge döner kâmet-i Zühre / Ol **reşk** ile kim şânedan ol tûra dū tādur
 K16/22 Felegûñ tâkatini **reşk** ile tāk eylediler / Pîş-gâhuñda kemer-beste gulâmân-ı kemîn
 K17/58 Nev-kumâş-ı ser-i bâzâr-ı kemâlüm ne 'aceb / Kalsa tamğa gibi **reşk** ile metâ' umda 'uyun
 K20/12 Gerdün 'uluvv-ı kadr-i refî' üñle pây-mâl / Eflâk **reşk**-i kevkeb-i câhuñla serserî
 K20/14 Sûzân-ı **reşk**-i kevkeb-i câhuñdur olsa da / Bed-ğ'âh-ı devletünde nihâd-ı semenderî
 K21/33 Vücûd-ı pâküñ ola zîb-i efser-i iğbâl / Ki **reşk**-i gevher-i hürşid-i çarğ-ı vâlâdur
 K26/28 Kerîmâ **reşk**-i evşâfuñla ehl-i tab' ı lâl eyler / Cihân-ı pîre-zen kim sâhir-i pür-şûr u pür-şerdür
 K36/3 Kâmer **reşk**-i benânından giriftâr-ı mehâğ oldu / Ser-â-pâ ra' şe kıldı pençesi hürşid-i rahşânı

- K36/15 Sevād-ı zıll-ı şeh-perr-i hümā-yı evc-i isti‘lā / Sefīdi dāğ-ı **reşk**-i beyza-i tāvūs-ı cevlanī
M1/IV/7 Bir dürr idün ki dāğ idün **reşkūñle** şeb-çerāğ / Deldi zemāne mişķab-ı endüh ile dilün
M5/I/11 Ey **reşk**-i ruhiyle dāğ ber-dāğ / Hem lāle-i deşt ü hem gül-i bāğ
G26/2 Maḥşerde de o zülf ü o ruḥsāre ki vardur / **Reşk**-i şamen ü rağbet-i zünnāra ne minnet
G29/1 Kaddün **reşkiyle** şāḥ-ı verd gāhī rāst gāhī kec / Gül-i al-ı ruḥūndan zerd gāhī rāst gāhī kec
G69/5 Hızr u Mesīḥ dāğ-ı şehīdān-ı ḥasretün / Zerd ü nizār-ı **reşk**-i ruḥūn mihr ü māhdur
G107/3 Felāṭūn-ı dili pür-‘uḳde-i **reşk**-i cünün eyer / Bahār-ı rüz-ı ḥüsnün kim dem-i nev-rüz-ı vuşlatdur
G124/5 Ne efsūn-kār olur ey Nā’ilī şī’rūn ki lafzından / Zebān-ı **reşk**-i mu‘ciz-kār-ı ma‘nī elken olmışdur
G180/7 Yağar ey Nā’ilī Cibrīli dāğ-ı **reşk**-i kıssīsī / Maḥabbet sūmenāt-ı fitnedür ḥüsn-i bütān āteş
G181/3 Tolaşmış tār-ı cān ol mū-miyāna dil de **reşkinden** / Mişāl-i ‘ışķ-ı bī-cān ol ḳad-i dil-cūya bağlanmış
G186/2 Helāk-i **reşk**-i nigāhuz o şūḥa biz de egerçi / O **reşk** nergis-i maḥmūr-ı āb-dārına düşmiş
G186/5 Şabā ki **reşk** ile olmuş hezār-ı āha hem-āğūş / Şikenc-i ṭurra-i pür-piç ü tīb-dārına düşmiş
G230/3 Hūn oldı bağı **reşk**-i ‘izāruñla ‘ākıbet / Düşdi çemende ḥancer-i ser-tiz-i ḥāra gül
G230/11 Düşdükçe ḥāk-i pāyuña bī-tīb-ı **reşk** olur / Rūy-ı niyāz-ı Nā’ilī şerm-sāra gül
G254/5 ‘Āşıķ-ı dil-şikestenün nālesin eylemezdi pest / **Reşk**-i gubār-ı maḳdemi olmasa sürme-dān-ı cān
G278/5 Ḥayāt-ı maḥz idi bir kerre Nā’ilīye deseñ / Helāk-ı **reşk**-i nigāhum degil mi sağ olsun
G311/2 Sen şalınsan ḥarem-i bāğda tāvūs gibi / **Reşk** ile aña maḥall-i cevalān teng olsa
G329/5 Nā’ilī **reşk** ile Cibrīli helāk eyler olup / Leb-i cān-perveri i‘cāz-nümün-ı fitne
G361/6 Ḳudsiyānuñ Nā’ilī ḳurbānuña ‘uşşāḳda / Çāk çāk-i **reşk**-i sātūr-ı nighedür her biri

reşk etmek, reşk eylemek [10] kıskanmak, gıpta etmek. <KT>

- K27/27 **Reşk edüp** kevkebe-i cāhuña der olduğça / Şāhid-i baḥtuña devlet-nigerān hoş geldün
K28/32 Sürdükçe ḥāk-i pāyuña yüz **reşk eder** Mesīḥ / Hürşid-i tāt-ver-i felek-i çār-mīn ile
G39/2 **Reşk eyleme** meşām-ı dil ü cāna ey şabā / Būy-ı vişāl-i yārdan ol bī-naşībdür
G72/1 Dil kim leṭāfet-i ruḥ-ı cānāne **reşk eder** / Āyinedür ki mihr-i dūr-efşāne **reşk eder**
G72/2 Gör iḳtizā-yı neşve-i cām-ı fenāyı kim / Peşmīne-pūş-ı şavma‘a rindāne **reşk eder**
G72/3 Feyz-i nāzar niyāzı eder dil-pesend-i nāz / Te’şīr-i ‘ışķ şu‘leyi pervāne **reşk eder**
G72/4 Tūbā ṭurup selāma düşer Sidre pāyına / Ol naḥl-i nāz-ı ber-zede-dāmāne **reşk eder**
G72/5 Şī’rūn ki gıbtā-kerde-i i‘cāzdur ḥaşūd / Ey Nā’ilī baḳarsa da ḥaşmāne **reşk eder**
G190/1 Dil-i mecrūḥ olalı dūr-i şehvāra şādef / **Reşk eder** eşküme dūr çeşm-i dürer-bāra şādef
G354/1 ‘İşķdur māye-i rāḥat dil-i pür-derdümūze / **Reşk eder** kāhrübā reng-i ruḥ-ı zerdümūze

reşk reşk [1] sürekli kıskanma, aşırı kıskanma, çekememe.

- G320/2 Hücüm-i **reşk reşk**-i tīg-i elmās-ı müjeñden dil / Ser-ā-pā zaḥm olup nāsūr nāsūr oldı gitdükçe

reşk ü ḥased [3] kıskanma ve haset.

- K5/15 Evvelīn mertebe-i şī’r-i bülendümdür eden / Çeh-nişīn-i raşad-ı **reşk ü ḥased** şu‘arāyı

Aşağıdaki tanıklarda sözcük “kıskanma ve haset onun üzerine olsun ki” biçiminde bir takdir ifadesi olarak kullanılmıştır.

- G171/4 Sâde-dil ol ‘aşîka **reşk ü hased** kim ola / Levha-tırâz-ı dili nakş-ı ferâğ-ı heves
 G292/8 Hezâr **reşk ü hased** Nâ’îlî o ‘ârife kim / Çeke bu mezbeleden dâmen-i temennâsın

2. kıskanılmış; haset ve gıpta gerektiren (bkz. maḥsūd). <KT, OTAL, Steingass>

- K3/65 Felekler oldı o şâm içre ‘anberî yedi tûp / Ki **reşkîdür** Hutenuñ dâğ-ı müşk-i nâbında
 K14/31 Ol dürr-i hümayûn-şâdef-i Kûlüm-i devlet / Kim hacle-gehi **reşk-i** şebistân-ı semâdur
 K20/17 **Reşk-i** nişâr-ı keff-i keremüñdür eyleyen / Raqqâş-ı bezmüñ olmağa Nâhîdî müştêrî
 K27/30 Baḥr u berde iki keff-i güher-efşânüñ ile / Bize ey **reşk-i** şâdef gayret-i kân hoş geldüñ
 K31/9 Levh-i suṭurî **reşk-i** çemen-zâr-ı ḥuld olup / Destinde çüb-ı ḥüşk-i kalem müşk-i bîd olur
 G230/15 Her dem bahâr-ı ‘ömrüñ ola **reşk-i** Çâr-bâğ / Ol vakte dek ki mihri ola bu bâğ-ı çâra gül
 G280/4 Hengâm-ı cilve ḥâke ki zülfüñ düşer olur / Kûyuñ segânı **reşk-i** ğazâlân-ı deşt-i Çîn
 G299/3 Vaḥşet-güzîñân ol iki merdüm / **Reşk-i** ğazâlân ol iki âhû
 G321/4 Seyre çık lutf ile gönlinde yer et ‘uşşâkuñ / Teng-nây-ı dili **reşk-i** feraḥ-âbâd eyle
 G381/2 Ol âhû-cilve kim ser-geşte kılmış / Ğazâl-i mihri **reşk-i** nâf-ı ḥâlî
 T1/2 Deryâ-nevâl ü kân-ı ḥân **reşk-i** şâdef maḥsūd-ı kân / Kim oldı şulbinden ‘ayân bir gevher-i ‘âlem-behâ

Aşağıdaki tanıkta sözcük “reşk-fermâ” şeklinde terkip oluşturmalıdır. Reşk-fermâ, “haset buyuran, kıskanılması kaçınılmaz olan” anlamına gelir. .

- K4/8 Zâ‘ir-i sūmenât-ı ‘ışk olalı / **Reşk** fermâ-yı pārsâ-yı dilem

reşkâ [4] ne güzel!, gıpta edilesi!, çok güzel!.

- K1/23 **Reşkâ** ziyaret-i ḥarem-i ravza-i resûl / Kim ceyb-i cāna rîziş-i nâf-ı ğazâl eder
 K28/20 **Reşkâ** maḥâm-ı ‘adlûne beytü’l-‘atîk-veş / Kerrûbiyân tavâfda rūḥü-l-emîn ile
 G174/4 **Reşkâ** ki şun‘-ı cevherî-i kâr-gâh-ı ‘ışk / Ol dürr-i pâki zîver-i tâc-ı dil eylemiş
 G359/2 **Reşkâ** ki dâmen-i meh-i Ken‘ân-ı ‘işmetin / Merdân-ı ‘ışk dest-i Züleyhâya virmedi

reşk-âver [4]

1. haset getiren, hasede düşüren, kıskançlık uyandıran. <Cûdî, OTAL, Kanar/1>

- K28/56 **Reşk-âver** olsa sür‘ati na‘liyle seyr eder / Hürşîd ü mâhî kim göre çîn-i cebîn ile
 M2/V/10 Eyle giriftârûñ **reşk-âver-i** Mûsî / Tûr-ı dil-i bî-tâb gibi maḥv-ı tecellî
 G253/1 Olalı zülfüne hem-silsile sevdâ-yı cünûn / Oldı **reşk-âver-i** zincîr-i ḥîred pây-ı cünûn

2. kıskanan, gıpta eden, kıskanç. <Redhouse, Steingass>

- G134/2 **Reşk-âver-i** ârzû-yı kemân-dâr-ı bütânuz / Ne kuvvet-i bâzû ne Nerîmân bilürüz biz

reşk-efzâyî [1] kıskançlığı artırcılık, kıskançlık uyandırma.

- K5/41 Şirket-i nükte-serâyân-ı kâdem ve’l-ḥâsıl / Oldı cân u dile sermâye-i **reşk-efzâyî**

reşk-sâz [1] gıpta ettiren, kıskandıran. <OTAL, Kanar/1>

- G233/3 Ayağı tozıyla teşrîf etse dil-ber ḥâneñi / **Reşk-sâz-ı** genc-i Bâd-âverde olmazduñ gönül

revā [9]**1. yakışır, uygun, lâyük, caiz, münasip. <KT, Cûdî, OTAL>**

- K12/66 Bâr iken tab‘a vücûdum ne **revâdur** kim olam / Cevr-i gerdün gibi bir bâr-ı girâna hâmmâl
 K20/19 Eyyâm-ı devletünde anılmağ **revâ** degil / Luṭf u ‘aṭâ-yı Bermekiyân dâd-ı Ca‘ ferî
 K33/17 Çarḥdan ehl-i dil ü tab‘a şikâyet düşmez / Yâd olunmağ ne **revâ** bezm-i şerîfünde o pîs
 G199/2 Şarşar-ı âh ede eczâ-yı vücûdın berbâd / Ne **revâdur** ola ‘uṣṣâḳ perîşân-ı gamuñ
 T1/4 Çün gördi luṭf-ı peykerin âgûşa aldı gevherin / Şandûḳ-ı cân etse yerin Gâzî Muḥammed Hân **revâ**

revâ mîdur [2] uygun düşmez, yakışmaz.

- K37/6 **Revâ mîdur** ki bu berzaḥda deşt-i ḥırmânuñ / Belâ-keş olmaya dil Ḳays-ı nâ-murâdı ḳadar
 G285/5 Nâḥûn-ı ḡam **revâ mîdur** böyle derûn-ḥırâş iken / Meclis-i meyde muṭribâ ḡuşuma sâz degmesün

2. geçer akçe. <FZ> Tanıkta ilk anlam da kast edilmekle birlike, sözcüğün bu anlamından hareketle ay, gümüş akçeye teşbih olunmuştur.

- K36/2 Kef-i iḳbâline ḥurşîd bir zerrîn ḳalem şundi / **Revâdur** zîr-i meşḳ eylerse levḥ-i mâh-ı tâbânı

3. gidici, giden. <FZ, Steingass> Tanıkta sözcüğün “lâyık, uygun” anlamı da kastedilmiştir.

- K14/3 Âmed-şud-ı ḥürî-menişân-ı ser-i râh / Sermâye-i ‘ömr-i güzêrân olsa **revâdur**

revâc [7] sürüm; itibar, kıymet, değer. <KT, Cûdî, OTAL>

- K7/11 Bu bey‘-gâh-ı esâfilde kim mu‘ayyendür / **Revâc**-ı ḡüyî vü kûrî kesâd-ı dâniş ü dîd
 K16/3 Ol umûruñ eşeri zâhir olup buldı **revâc** / Şadr-ı dîvân-ı şehinşâhda bir dürr-i şemîn
 M1/II/4 Naḳd-i ḥayâta eylemedüñ herḡiz i‘tibâr / Dünyâ metâ‘ınuñ nâzaruñda **revâc**ı yok
 G5/4 İ‘tibâr etme **revâc**-ı kâr için Bercîs-i çarḥ / Çeşmüne sen öğretdüñ bu efsûnı baña
 G136/4 Bizüz ol metâ‘-ı daḡal-dükân görünüñ beżâ‘atumuz ziyân / Ki bu çârsûda degil ‘ayân ne kesâdumuz ne **revâcumuz**

- G243/6 Zihî **revâc**-ı suḡen Nâ‘ilî zihî dâniş / Tılsım-ı nikbet olan i‘tibâra meftûnam
 G338/3 Bir şemme bûy-ı zülfiñ bâd âhuvân-ı Çîne / Müşküñ **revâc**ı etmiş berbâd söyleyince

revâc-baḡş [1] değer veren, kıymet katan.

- K2/37 Tûrâb iken bir avuc sikke ḳabûlüñ ile / **Revâc-baḡş**-ı zer-i kâmilü‘l-‘ayâr ḳalur

revâc-gâh [1] revaç bulma yeri; pazar yeri. <Kanar/2, Dihhudâ>

- G177/3 **Revâc-gâh**-ı vişâlünde tuḥfe-i dil ü cân / Metâ‘-ı kes-mehâr-ı rûy-ı dest olup ḳalmış

revâḳ [5] üstü örtülü ve önü açık yer; kemer altı, sundurma, saçak altı, çardak.**<KT> Feleḡe nispetle kullanılmıştır.**

- K35/2 Zihî ḳaşr-ı şafaḳ-gün sâye-bân kim gösterür dâ‘im / **Revâḳ**-ı âsumânî nîl-gün-kâşî-i dîvârı
 M1/VII/7 Tâḳ u **revâḳ**-ı ‘arşa tezeliñ virüp tamâm / Çarḥuñ da Nâ‘ilî gibi ḳaddin ḡam eyledüñ
 M10/I/4 İki hilâli bir yere peyveste ḳılsalar / Tâḳ-ı **revâḳ**-ı cismüm olurdu hezâr sâl
 G174/3 Mînâdan olsa tâḳ u **revâḳ**ı ‘aceb midür / Gerdün ki bunca keşr-i zücâc-ı dil eylemiş

G367/4 Bülend imiş tatalum saḳf-ı nüh **revāk**-ı felek / Duḥān-ı āh-ı dil-i pür-şerār degmez mi

revān [8]

1. giden, akan, akıcı. <KT, Cûdî, Ânenderâc>

K10/37 Erdi tamām nazm-ı selîsün nihâyete / Mîzâb-ı ḥâmeden akup âb-ı **revān** gibi

K25/46 Bu şî‘r-i ter ol şâf dili tesliyet eyler / Kim ola mükedder deseler âb-ı **revānsın**

2. cari, geçerli, nâfiz. <KT>

K12/33 Hükmi taḡyîr-i tebâyi‘ de **revāndur** o kadar / Ki tef-i ḳahrı güzâr etse zemînden fi‘l-ḥâl

3. ruh, can, nefs-i nâtika. Eskiden bir insanda iki ruh olduğuna inanılmış. Bunlardan biri rüyada gezdiğine inanılan “rûḥ-ı revān”, uyuyan adamla beraber yaşayanı “rûḥ” olarak isimlendirilmiştir. Bir insan ölünce, “Rûḥ-ı revânî ‘arş-ı a‘lâya çıkar, rûḥ-ı bâkîsi kabir azabı çeker” denirdi. <Cûdî, FZ, Steingass, Dihhudâ, Ânenderâc, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 378>

K10/2 Olmuş ‘urûḳ-ı ḥâk-i zemîn ile cûyları / Âmiḥte-i vücûd ile rûḥ-ı **revān** gibi

K25/21 Eczâ-yı suḥen ḳâleb ü endîşe dil-i şâf / Sen kesb-i leṭâfetle aña rûḥ-ı **revānsın**

K27/16 İştîyâḳuñla helâk olmaḡa az ḳalmışdık / Ḥayr-ı maḳdem hele ey rûḥ-ı **revān** hoş geldün

M1/VI/7 Rûḥ-ı **revān**-ı pākûne ‘uḳbâda cilve-gâh / Maḳşûre-i bihişt ola ḥûr u ḳuşûr ile

4. mehter usullerinden birinin adı. <OTDTS> Bu anlamı sağlayan sözcük “revānî”dir. Aşağıdaki tanıkta sözcüğü “revānî” olarak okumanın bir mahsuru yoktur. Bu durumda tanıkta, hem “su gibi akan” şarkılar hem de özel bir usûl kastedilmektedir.

K1/48 Pâyân-ı na‘t-ı vaḳt-i durûd-ı **revāndur** / Ol ḥazretün ki rûḥa ‘atâ-yı nevâl eder

revān-baḡş [1] can bağışlayan, taze hayat veren; ilim ve marifeti idare eden melek;

Cebrail, Ruhülkuds. <KT, Burhân-ı Kâtî‘, FZ> Tanıkta sözcüğün “nuṭḳ” ve “kelām” ile kullanılması, “Cebrail” anlamının da kastedildiğini göstermektedir.

K26/6 Sitem luṭf-ı kelâmıyla mişâl-i âb u âteşdür / Kerem nuṭḳ-ı **revān-baḡşıyla** gûyâ şîr ü şekerdür

revānlanmak [1] Sözcüğün “rûḥ-ı revānlanmak” terkibi biçiminde düşünülmesi

gerekir ki bu da canlanmak ve akmak anlamlarının kastedildiği bir bağlam içinde kullanılmıştır (bkz. rûḥ-ı revān).

G44/1 Cûlar o deñlü şâf ki rûḥ-ı **revānlanur** / Feyz-i nesîm-i şubḥ ile ezhâr cânlanur

revende [1] giden, yürüyen. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K3/49 Erince Sidreye Cibrîl idi o sulṭānuñ / **Revende** pîş-i Burâḳ-ı ḳamer-rikâbında

revğan [1] bitkisel veya hayvansal yağ, yağ. <Burhân-ı Kâtî‘, LN, Steingass>

Aşağıdaki tanıkta şarap, gam dağlarını delen bir külüngün bilenmesinde kullanılan bileği taşının yağına benzetilmiştir. Bileği taşının, demiri çizmemesi için yağlanması makûldür.

G378/3 Kûh kûh-endâz-ı gam bir bâde ister kim gönül / **Revğan**-ı seng-i fesân-ı tîşedür her kaçresi

reviş [] tarz, uslûp, yöntem. <KT, Cûdî, Kanar/1>

reviş-âmûz [1] yol yordam öğretene, usûl gösterene.

G153/5 O hekim-senc-i hayâtuz bu şifâ-hânede kim / Derd-i ‘ışkı **reviş-âmûz**-ı Mesîhâ ederüz

revnak [5] tazelik, parlaklık, güzellik, letafet, ziynet. <KT, Cûdî, OTAL,

Ânenderâc>

K11/34 Zâtuñ olsun haşre dek kâ’im ki anuñla müdâm / Çârsû-yı rûzgâra **revnak** u ferdür gelen

K14/45 **Revnak** viren ikbâl ile hâlâ o serâya / Düstûr-ı mübârek-pey ü ferhunde-liqâdur

K28/49 Her yerde zîb ü **revnakı** sensin şadâretüñ / Şadrâ mekân qarîn-i şerefdür mekîn ile

K34/30 Bulsun ol miqdâr **revnak** meclis-i pür-feyz kim / Anmağa şerm eylesün bir daği vâ’ ız cenneti

G333/1 Gamzesin sermest edüp sâkî şarâb-ı nâz ile / Bezm-i hüsne virdi **revnak** âb u tâb-ı nâz ile

revnak-efrûz [1] ışıklandıran, aydınlatan, güzellik ve aydınlık katan.

K12/5 Pertev-endâz-ı harem-gâh-ı serîr-i ta’ zîm / **Revnak-efrûz**-ı şeb-istân-ı serây-ı iclâl

revnak-efzâ [1] bir şeyin parlaklığını, letafetini artıran, güzelleştiren, canlılık

veren. <KT, Kanar/1>

K11/5 Zîr-i pây-i rahş edüp ey çarh kaç’-ı pây kıl / **Revnak-efzâ**-yı serîr-i hân u kayşerdür gelen

revnak-şiken [4] rağbetini düşüren; güzelliğine, pırıltısına hâlel veren, noksanlık

nedeni. <Dihhudâ>

K5/35 Neydi **revnak-şiken**-i Mağzen-i Esrâr olmağ / Bezl edüp ‘âleme genc-i güher-i ma’ nâyı

K14/7 Ârâyış ü germiyyeti bir pâyededür kim / **Revnak-şiken**-i çârsû-yı her dü serâdur

K16/14 Ol serâyı nazar-ı nâmiye-kâr-ı cûduñ / Etdi **revnak-şiken**-i bâğçe-i huld-ı berîn

K25/29 Her gâh ki mâ’î varaka reşha-feşânsın / Şâbâş ki **revnak-şiken**-i kâhkeşânsın

revzene, revzen [3] pencere. <KT, Cûdî, Steingass>

K15/3 Bağ **revzene**-i tırradan ol ‘ârız-ı pâke / Nezzâre-gehûñ ol gül-i ra’ nâ mı degildür

G266/4 Huld içre şehîdân-ı mağabbet ser-i küyuñ / Seyr etmege **revzenler** açar kâhlarından

G365/6 Ayrılma sen cemâlden ey çeşm-i intizâr / Hâk içre olsa huldı bağar **revzenüñ** daği

re’y [8]

1. bir iş hakkında düşündükten sonra söylenen söz, açıklanan tedbir ve çare, görüş; düşünce, fikir; görme, görüş (bkz. rây). <KT, OTAL, Kanar/1> Re’y ile rây, aslında aynı sözcüktür.

K12/46 Ey Felâfûn-ı hikem-senc ü Aristo-yı reşîd / Ki kaçâ kârını **re’yüñle** eder istidlâl

- K12/86 Haşre dek **re'yi** gibi muntazamü'l-hâl olalar / Zıll-ı 'adlinde re'âyâ-yı perişân-ahvâl
 K14/40 Olursa eger fenn-i feşâhatde Aristo / Tahmîni ğalať fikri saķať **re'yi** ğaťadur
 K16/4 Oldı iclâl ile hem Âşaf u hem defter-dâr / Ğabbezâ devlet-i dârîn zihî **re'y**-i rezîn
 K18/22 Düşünce şevķ-i temâşası saťı-e flâke / Ğakîm-i **re'yine** İdrîs hem-rikâb olmış
 K19/20 Ne Süleymâna naşîb oldı ne İskendere lîk / **Re'y** u tedbirde zâtun gibi şadr-ı ekmeî
 M5/VI/10 Dil maĥz-ı ğaťadur ańlamam kim / Bu **re'yde** sen şavâb edersün

2. müçtehitlerin, Kur'ân ve hadiste açıkça bildirilmeyen bir mesele hakkında dinî delillerden çıkarmış oldukları hüküm. <DİNÎ KAVRAMLAR>

- K18/18 Semiyy-i faĥr-ı rûsul ĥariş-i şerî'at-ı kül / Ki 'adli müctehid-i **re'y**-i bâ-şavâb olmış
rez [4] üzüm ağacı, asma; üzüm. <KT, Cûdî>

- G226/3 Çıksaķ ser-i çak-ı çemene berg-i **rez-âsâ** / Bâd-ı seĥer esdükçe ĥıyâbâna dökülsek

Aşağıdaki tanıklarda geçen “duĥter-i rez” tamalaması, “üzüm ağacının kızı” anlamındadır, bu tamalama mecazen “şarap, bade” anlamında kullanılmaktadır (bkz. duĥter-i rez).

- K30/33 Surĥî-i şerm ü ĥayâ ĥâşıl eder duĥter-i **rez** / Ańlama ğüne-i şengerf sedâmundâ benüm
 G244/11 Surĥî-i şerm ü ĥayâ ĥâşıl eder duĥter-i **rez** / Ańlama ğüne-i şengerf sedâmundâ benüm
 G291/6 Ğacletinden kızarur Nâ'iliyâ duĥter-i **rez** / Görse engüşt-i şurâĥîdeki ĥinnâ rengin

rezîn [3]

1. metin, muhkem, sağlam. <KT, Burhân-ı Kâtı', OTAL>

- K16/4 Oldı iclâl ile hem Âşaf u hem defter-dâr / Ğabbezâ devlet-i dârîn zihî re'y-i **rezîn**
 K28/44 Şadrâ du'â-yı ĥusrev-i ğâzî senüñledür / Mañşürsın bu şavlet ü rây-ı **rezîn** ile

2. terazide ağır gelen, ağır. <Burhân-ı Kâtı', Cûdî>

- K28/62 Ol nâ-tüvâna ancaķ olur dil-nevâzlık / Bu luťf u cûd ile bu 'aťâ-yı **rezîn** ile

rezm [2] savaş, cenk, harp, muharebe (bkz. kâr, nizâ'). <KT, Burhân-ı Kâtı', Cûdî>

- K23/5 Bisâť-ı **rezm**-i piçide sımâť-ı bezm-ġüsterde / Ğarîfân pür-ťarab Nâĥide Mirriĥ iltiyâm üzre

- G139/3 **Rezme** Mirriĥ ü bezme Nâĥidüz / Tiĝ ber-kef rebâb der-baĝalüz

rezm-ârâ [1] savaşta hüner gösteren kahraman; hünerli pehlivan. <Dihhudâ>

- G374/3 Olur ğâĥî leb ü geh ğamzeden dil bezm ü **rezm-ârâ** / 'Aceb şehnâme-ĥ'ân-ı meclis-i cânâne olmaz mı

Rıďvân [1] cennet kapısında bekçilik yapan, cennete girecek olanları selâmla karşılayan ve cennette müminlere hizmet eden meleklerin başkanının adı. <DİNÎ KAVRAMLAR> Tanıkta “bâĝ-ı Rıďvân”, “cennet bahçesi” anlamında kullanılmıştır.

- K6/53 Ne ğül-sitân ki ferâmüş eder o ĥalet ile / Nihâl-i Sidre vü Tübâ-yı bâĝ-ı **Rıďvânı**

riĥlet [1] göç, intikal; ahirete göçme, ölme vefat. <KT, Cûdî>

T3/5 Vakf-ı **rihletde** dedüm Nâ 'iliyâ târihîn / Zâ 'ir-i 'adn ola rûhı Şarı 'Abdullahuñ

riṭl [] okkanın üçte biri oranında eski bir ölçü birimi; bu ölçü miktarı şarap alan kadeh. <KT>

riṭl-ı girân [1] dolu kadeh. <OTDTS>

G171/5 Neşve-ver-i hayrete bir gelür ey Nâ 'ilî / **Riṭl-ı girân**-ı vişâl dürd-i ayağ-ı heves

rızâ [26]

1. hoşnutluk, memnuniyet; [tas.] kaderin acı tecellileri karşısında kalbin huzur ve sükûn hâlinde bulunması, hüküm ve kazaya itirazda bulunmama; iradeyi ortadan kaldırma. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

K7/24 Ne deñlü rāh-neverd-i şikāyet olsa 'ibād / Maḳām-ı ḳurb-ı **rızādan** olur o deñlü ba'îd

K7/26 Bisâṭ-ı emrdür ey dil bu mevḳıf-i hayret / Olur ḳıyāmı ḳarîn-i **rızâ**-yı Rabb-ı mecîd

K7/57 Bize **rızâ**-yı şerîfün gerek ḥudāvendâ / Ne ḥarf-i çün u çerâ ne zebân-ı pür-ta'ḳîd

2. razı olma, muhalefet etmeme. <KT, Cûdî, OTAL>

K7/56 Bu mâcerâyı ki 'ilmün muḥîṭdür etmiş / **Rızâ**-yı cüşiş-i seyl-âb-ı vehme sedd-i sedîd

K11/23 Dest-i ta'zîminde bir vefḳ-i **rızâ** elçisinün / İ'tizâr-ı şulḥ için ṭumâr-ı maḥzardur gelen

G51/2 Şi'âr-ı hîç-kesândur **rızâ**-yı nâ-çârî / Ḥilâf-ı meşreb-i himmet şükûrî n'eylerler

G231/5 Tavḳ-ı **rızâ** der-gerden-i teslîmdür ey Nâ 'ilî / Efsûn-ı zülf-i yâr ile zencîr-i sevdânun göñül

rızâ göstermek [1] bir şeyin yapılmasına karşı çıkmamak, razı olmak, onamak, uygun bulmak. <TS, ÖTS>

K1124 Şulḥ-ı nâ-çâra **rızâ gösterdi** gördi üstine / Bir senün gibi ḳavî ḥaşm-ı tûvân-gerdür gelen

rızâ virmek [2] razı olmak, muvafakat etmek. <KT>

K7/37 Ḳazāya **vir**di **rızâ** bildi olduḡın âḥır / Mezîl-i devlet-i fânî sa'adet-i te'bîd

K11/14 Eyleyüp ḳaşd-ı cedel gâhî dedükçe ol muḥîl / **Vermeyüp** şulḥa **rızâ** âḥır muḳadderdür gelen

3. istek, irade, kendi isteḡi. <KT, OTAL>

K7/25 Bu yolda tiḡ-i **rızâ** ile çāk çāk olanun / Derûn-ı lâle gibi dâḡ-dâridur ḥurşîd

K13/33 Yok cevve **rızâ** meşreb-i pâkünde ki olmuş / Maḥzûz nüvâziş-gerî-i ehl-i recâdan

4. ilahi kadere boyun eğme, tevekkül. <KT>

K1/35 Faḳr u **rızâda** ḥüsn-i sülûk-i Muḥammedî / Ḥ'âhiş-gerân-ı devleti ḥamûş u lâl eder

K7/6 Cidâl sîne ḥırâş u sitîze rûh-gezâ / Ḳazâ ḥilâf-ı **rızâ** şulḥ mâye-i tesdîd

K7/18 Gel ey göñül alalum tâbi'-i ḳader çünkim / Olur ḳazāya **rızâ** mûcib-i felâḥ-ı 'abîd

K13/49 'Ahinde ḥalâyıḳ unutup semt-i ḥilâfî / Ayrılmayanlar cādde-i teslîm ü **rızâdan**

K14/84 Söyleşmek olur ḥaşm ile ammâ ki ne çâre / Tevbîḥ-i ḳazâ mûcib-i teslîm ü **rızâdur**

K18/35 Ḳazāya çâre **rızâdur** ki rûz-ı ḳismetde / Naşibi ehl-i dilün renciş ü 'azâb olmuş

K37/7 **Rızâ** ḳarîn ola ḥaşâ o nâ-kesün ki olur / Ḥulûşî devlet-i dünyāya i'timâdî ḳadar

- K37/10 Silâh-ı fakr u **rızâ** şâhibin eder me'cûr / Cidâl-i nefis-i bed-âyine-i cihâdî kadar
 M2/III/10 Dâmen-keş-i merg olsa da a'zâ-yı vücûduñ / Dergâh-ı **rızâ** kıl yine mihrâb-ı sücûduñ
 M3/X/3 Tût dâmen-i **rızâyı** şaķın hîffet eyleme / Çokdur bu yolda cây-ı hâtar gâflet eyleme
 G7/5 Tavķ-ı zencîr-i **rızâ** ber-gerdenüm ey Nâ'îlî / Bu kuhen dârü's-şifâ mādām meskendür baña
 G116/6 Fikri anuñ ki olmadı sūy-ı girîve-i emel / Semt-i **rızâyı** gösterüp rāh-ı necāt virdiler
 G151/5 Ferhād u Qaysa Nâ'îliyā peyrev olmadı / Yok meslek-i **rızâda** firāz u nişībümüz
 G210/5 Nâ'îlî 'ālem-i teslīm ü **rızâyuz** ki bizüm / Kaçar āhū bereden şîrleri pîşemüzüñ

ri'āyet [1] gözetme; sayma, saygı, hürmet etme. <KT, Cûdî, OTAL>

- G350/2 Eyle edeb **ri'āyetin** ey nev-cünün-ı 'ışķ / Qaysı mezemmet eyleme yabana söyleme

ribât [4] tekke ve kervansaray gibi gelip geçenlerin konaklamalarına mahsus vakıf binası, konak, han; [tas.] dünya. İnsanlar iki kapılı bir ribât'a bir kapısından girip diğerkapısından çıkanlara benzer. <KT, OTAL, Seccadî/2>

- G18/4 **Ribât**-ı dehr-i fânî tûrfe menzil-gâhdur anda / Emel pâ der-riķâb u ârzü pâ der-hevâdur hep
 G85/1 Dûzağdan özge dehr **ribâtı** ne gûnedür / Haşruñ sivâdan añla sırâtı ne gûnedür
 G102/1 Qonarlar ehl-i hevâ ihtiyât bilmezler / 'Aceb hâtar yerdür bu **ribât** bilmezler
 G360/3 Tabîb-i müşfikı yok bu **ribât**-ı hayretde / Mizâc-ı himmetüne ihtilâl gelmedi mi

ricâl [5] büyükler, ileri gelen devlet adamları, recl'in çoğulu. <Cûdî, LN, OTDTS>

- K8/19 Budur ümîd ki iķbâl-i nuşretünle **ricâl** / Zâmîme eyleye Bağdâda taht-ı Şîrâzı
 K8/32 Serây-ı şeş-cihetüñ şâh-ı cümletü'l-mülki / **Ricâl**-i 'ālem-i ğaybuñ nedîm-i dem-sâzı
 K12/11 Habbazâ maķdem-i firûz ki tebşîri için / Birbirin bî-siper eyler ser-i rāhında **ricâl**
 K17/43 Dest-yârî-i **ricâl** ile cünûd-ı islām / Devletünde alalar nice kıla'-ı maşşûn
 K27/21 Nereye varduñ ise maşlahatuñ gördi **ricâl** / Eyledüñ düşmeni bî-nām u nişān hoş geldüñ

ridâ [1] bazı dervişlerin şal gibi omuzlarına attıkları ve ihtiyaca göre seccade ve yorgan olarak da kullandıkları kumaş; şal, post. Aşağıdaki tanıkta, giydikleri ridâ'nın hakkını veremeyen sufiler eleştirilmiştir. Ridâ, sufilerin ıstılahında Hakk'ın sıfatlarının kullarında zuhur etmesi anlamına gelir. <KT, Cûdî, OTAL, Seccadî/2> Tanıkta bu mertebeye erişmeyen sufînin giydiğı ridâ, ayağına dolanmıştır.

- G217/3 Bend oldı **ridâ** pâyuña şüfî haberüñ yok / Dâma tütulup halka-i ezķârda ķaldüñ

rif at [10] yükseklik, yüksek ve büyük rütbe. <KT, Cûdî>

- K11/11 Naẓm-ı devlet naķd-i **rif at** düdmân-ı ma' delet / Âşaf-ı ekrem Nizâmü'l-mülk-i ekberdür gelen
 K17/20 Kevkeb-i bahtı ki zîb-i felek-i **rif atdür** / Necm-i Şi' rā görünür mertebesinde mādün
 K20/39 Eyvân-ı **rif atüñ** gibi dâ'im muhîṭ ola / Bâm-ı sipihri perde-i dîbâ-yı hâverî
 K23/27 Bırakmış sāye-bân-ı bār-gāh-ı **rif atüñ** sāye / Bu cyvân-ı bülend-i çâr-ṭâķ-ı nüh hıyām üzre

- K29/5 Hîmmet makâmına turup âdâb ile yer öp / Seyr eyle irtifâ‘ın o eyvâna **rif’atûñ**
- K29/30 Mihrûñ qarîn-i **rif’at** ola tâ ki olmaya / Ahkâmı muntehî bu suṭurlâb-ı hikmetûñ
- G24/5 **Rif’at** el virse yine Nâ’îlî-i zâr gibi / Yüz sürüp pâyna olsaṣ ser-i zülfûñ gibi pest
- G372/1 Sebeb-i **rif’ati** âteş olanuñ dūd gibi / Hâzef olmuş yer micmer-i zer ‘ūd gibi
- G372/7 Olma âgûş-nişîn-i der ü dâm-ı erzâl / Düş-ı **rif’atde** bulun şâhid-i maṣṣûd gibi
- T1/5 Dâ’im meşâribü’l-benân olsun deyü şeh-zâdesi / Medd etdi zıll-ı **rif’at**-i sulṭân-ı zî-şânı Hudâ
- riḥâl** [1] deve palanları; yol levazımı, rahl’in çoḡulu. <Cûdî, OTAL>
- K1/24 Züvvâr-ı cân-sipârî ki meşiyen ‘ale’r-ru’üs / Tayy-ı reh-i menâzil ü şedd-i **riḥâl** eder
- riḥte** [1] dökülmüş, akıtılmış. <KT, Cûdî, OTAL>
- G99/1 Şeher ki teb-zedegân-ı humâr haste yatur / Şarâb **riḥte** peymâneler şikeste yatur
- rik** [3]

1. kum. <KT> Aşağıdaki tanıkta geçen “rik” sözcüğüne, insan eczâsının bir unsuru gözüyle bakmak gerekir. İnsan su toprak karışımı olan balçıktan yaratılmıştır.

M2/II/4 Hâsret-zededür **rikûme** hâkister-i dūzaḥ / Âteşlere yanmış bir avuc hâk-i ḥaḳîrem

Aşağıdaki tanıkta, şaraba toz halindeki esrar ilâve edilmesi suretiyle keskinliğinin artırılması ameliyesi ifade edilmiştir. Gam sözcüğü, esrar anlamına gelmektedir. “Ġubâr” sözcüğünün delâletiyle, tanıktaki esrarın toz hâline getirilmiş olduğunu ve “rik” sözcüğüyle ifade edildiğini belirtelim (bkz. gam, ġubâr).

G110/3 Şafâ-yı hâṭırum eyler ġubâr-ı ġam efzûn / O **rik**-i bâdeye bu âfitâb şîşesidür

2. yazıya dökülen toz. Eskiden mürekkepleri kurutmak için yazı üzerine boyanmış ince kum dökülmüş. <Cûdî, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 379> Aşağıdaki tanıkta şair, sevgiliye giden ayrılık mektubu üzerine dökülen kum olma isteği taşımaktadır. İlk mısradaki “eczâ” sözcüğünün de üzerinde durmak gerekir. İnsanı teşekkül ettiren dört unsurdan biri ve aynı zamanda insan yaratılışının bir parçası olarak da toprak, bünyesinde kum taşır. Tanıkta mektubun üzerine dökülen kum, şairin bedenini vücuda getiren topraktır.

G226/6 Eczâmuṣı hep rik-i beyâbân-ı ġam etsek / Cânâna giden **nâme**-i hicrâna dökülsek

rikâb [5]

1. üzengi. <Cûdî, LN, OTDTS>

K6/14 **Rikâb**-ı nâza ḳadem başmadan ḥarâb görür / Hücûm-ı zelzeleden heft tâḳ-ı eyvânı

K10/24 Şîr-i veġâ ki bûs-ı **rikâbıyla** faḥr eder / Hürşid-i tâc-dâr Kızıl Arslân gibi

K12/22 Râyîz-i eşheb-i iḳbâl Meḥemmed Pâşâ / Ki olur çarḥ **rikâbında** zemîn-bûs-ı ni‘âl

K28/64 Bûs-ı **rikâb**-ı şadra bilür iştîyâḳını / Farḳ eyleyen ḥaḳîḳati ṣann-ı ṣanîn ile

2. büyük bir kimsenin katı, önü, huzur (bkz. pîş-gâh). <OTAL, OTDTS>

K3/40 Şeh-i melâ'ike-‘asker Muhammed-i ‘Arabî / Ki enbîyâya şeref meşy idi **rikâbında**

rikâb-dâr [2]

1. üzengi tutan (ayak). <Kanar/2>

G186/3 Yoluñda kisvet-i kırbâniyânla o şeh-i hüsnüñ / Şâf-ı melâ'ike pây-ı **rikâb-dârna** düşmiş

2. padişahların atla bir yere bir yere gidişleri sırasında üzengiye tutmak suretiyle binip inmelerine yardım eden görevli. <OTDTS>

G186/4 Ne şeh ki şüret-i cellâd-ı dil-siyehle nigâhı / Pey-i şikeste-dilân-ı **rikâb-dârna** düşmiş

rikâkât [1] incelik, yufkalık || merhamet, acıma. <KT, Cûdî, OTAL>

G60/4 Çarha kâr etmedi âh-ı dil-i fülâd-güdâz / Nice kan ağlamasun dîde ki **rikâkât** yeridür

rind [47] işret vesair şeylerden çekinmeyen, lâubali kimse; dışardan lâubali ve ilgisiz görünen gönül ehli kimse; [tas.] dünyaya ve dünya nimetlerine değer vermeyen, hayatı ciddiye almayan, dünya işlerine ilgisiz, kalender, gönül taraftarı. Rind, acıyı tatlıyı, iyiyi kötüyü hoş görür; üzüntü ve neşe onun katında aynıdır. Eski şairlerimiz, sözcüğe “ayyaş” manâsını da vermişlerdir. <KT, Cûdî, ADŞS>

K32/5 Benüm o **rind-i** kalender ki cur‘a-dânumda / Ğubâr-ı hayret ü esrâr-ı Hâk kemâhîdür

G3/1 Şâdî-i vuşlat niçün tahmîl-i nâz eyler baña / **Rind-i** şâdî-düşmenem ben ğam niyâz eyler baña

G44/5 Geçmiş serîr-i mey-gedeye **rind-i** bâde-ğ̃âr / Muhtâc-ı fûls-i aḥmer iken kâmrânlanur

G90/2 Peymâne-i ‘ömr olsa yine **rinde** girândur / Bî-rûḥ mey ol bezme kim câmı tehîdür

G120/3 Dağıdur kendüyi bir âh ile zülfünde gönül / **Rind-i** âvâre-reviş fikr-i tecemmül mi eder

G120/6 Nâ‘ilî ḥâṭıra-i bîm-i kazâ yok bizde / **Rind-i** âğâh bu ma‘nâda te‘emmül mi eder

G132/5 Ol **rind** Nâ‘ilî k’ola hem-reng-i küfr-i dîn / Zünnâr ü sübhâ lâzime-i dest ü düş olur

G137/1 Meclis-ârâ-yı kıyâmet **rind-i** ‘âlî-meşrebüz / Yâr ile zânü-be-zânü câm ile leb-ber-lebüz

G149/3 Bu rüzgârda âzâde-ser o **rinde** ḥased / Ki fark-ı himmetine sâye-i hüma düşmez

G154/3 Her **rind** olamaz mest-i mey-âşâm-ı maḥabbet / Her bâde-keş ol şîve-i pür-hayrete döymez

G176/3 Şeb-i tarîḫ-i ğamda **rind-i** mey-ğ̃ârâ Kelîm-âsâ / Fûrûğ-ı câm-ı şahbâ gibi şem‘-i Eymen olmazmış

G218/3 ‘İbret-serây-ı ‘âlemün ey tercemân-ı ḥâl / **Rind-i** ḥalîm ü şeyḫ-i ğazûbın ne añladuñ

G229/2 Şor nergis-i maḥmûruña sâḳî bu ḥumâra / Ma‘kûl mîdur **rind-i** mey-âşâma taḥammül

G272/2 **Rind** ü zühhâda nedür nâzişün ey aṭlas-ı gerdün / Ki ne seccâde vü ne ḥırka-i peşmîne olursun

G314/1 Âdem ğanî-dil olsa gedâ-meşreb olmasa / **Rind** olsa ḥaḳîḳat u bî-mezheb olmasa

G322/1 Rûḥ yok şavma‘anuñ pîr-i ‘abâ-püşında / Ḥâl var mey-gedenün **rind-i** kadeḫ-nüşında

G341/4 **Rind** olsa taşına almaz ḥarâbat-ı ğamuñ / Gelse çarḫ-âsâ hezârân kaşr-ı kâşî bir yere

G359/1 Ḥum dâmenin o **rind** ki dünyâya virmedi / Mey-ḥâne güşesin Cem ü Dârâya virmedi

G365/5 **Rinde** ziḥâm-ı ḥalkdan âzâde-ğüşedür / İnkâr olur mı luṭfî meger külḥenün daḫî

G380/5 Yañılmaz Nâ‘ilî bezm-i kemâlün / Zeban-ı dil bilen **rind-i** ḥâmûsı

G390/4 Her **rind-i** teḫî-desti olan münkir-i ‘işret / Bir sîm-beden mâra hem-âğüş görür mi

Rindlerin uyuşamadığı, anlaşılamadığı “zâhid”, kendilerini rind ilân eden şairler tarafından yerilir. Zâhid de, şarap içtiği gerekçesiyle rindleri ayıplar. Aşağıdaki tanıklarda bu çekişme ifade edilmiştir. <MAZMUNLAR VE İZAH, s. 379>

- G40/5 Kadr-ı **rindi** anlâsa zâhid reh-i mey-hânede / Hırka-i tecrid-i zühdi âna pây-endâz eder
 G63/6 Ne **rind-i** bâde-keşüz Nâ'îlî ne zâhid-i hüşk / Bize ne mey-gede ne hânkâh lâzımdur
 G98/1 Câm-ı Cem nazmını kim **rinde** kadeh-kâr okudur / Zâhide muğbeçeler Sübhatü'l-ebrâr okudur
 G175/3 Tarîk-i mürşid-i seccâde-i maḥabbeti tut / Hezâr zâhidi bir **rind-i** bâde-h'âra degiş
 G362/5 Reng-i bî-rengiden âgeh dillerün ey Nâ'îlî / Zâhid-i mey-hâne **rind-i** hânkâhdur her biri
rindân [17] rintler, dünya işlerini hoş görenler. <OTAL, Kanar/1>
 K24/15 Gâh-ı tarab ki lâzime-i lutf-ı meşrebi / **Rindâna** meyl ü ehl-i riyâdan nüfûr olur
 K24/16 Tertîb-sâz-ı 'işret-i **rindân** olup vera' / Zühdün metâ'ı kisve-i fışk u fücûr olur
 K34/1 Hây-ı **rindâm** perişân etdi zühdün âfeti / Döndürüp naḥd-i şigîbe mâye-i cem' iyyeti
 K34/5 N'eylesün **rindân-ı** 'âlem kim bisât-ı 'âleme / Tarḥ eden âyîn-i bezm-i ḡam-zedâ-yı şoḥbeti
 M1/3 **Rindâna** telâfî-i ḡam-ı devr-i teselsül - Meclisde bilürsin / Peymâne-i leb-rîz-i pey-â-peyle gerekdür - Bizde budur 'âdet

- G9/3 Yeter ḥarâbî-i **rindâna** bir nigeḥ sâķî / Girân gelürse eger câm-ı pür-şarâb saña
 G23/3 Zâhid ne bilür mezheb-i **rindâm** ki anda / Hüş-yârî-i âzînedür ancak güneh-i mest
 G30/1 Cülûs edince ḥamel taḥt-gâhına ḥurşîd / Berât-ı 'işreti **rindânuñ** oldu hep tecdid
 G30/5 'Aceb mi kesb-i dimâḡ etse bâdeden **rindân** / Ki erdi neşr-i şemîm-i bahâra faşl-ı cedîd
 G72/2 Gör iktizâ-yı neşve-i câm-ı fenâyı kim / Peşmînc-püş-ı şavma'a **rindâna** reşk eder
 G199/1 Böyle germ olmaz idi meclisi **rindân-ı** ḡamuñ / Olmasa hûn-ı ciğer bâdesi mestân-ı ḡamuñ
 G283/3 'İşkuña **rindân** için meclisde geh mey geh 'arâk / Bezme sâķiler nişâr-ı dürr ü yâķût eylesün
 G320/4 Sırışk-âb-ı riyâdan devlet-i şâdî-i **rindânda** / Yıkıldı hânkâh mey-hâne ma'mûr oldu gitdükçe
 G390/3 Meclis gibi pür olup na're-i mestân ile **rindân** / Mescide biraz vâ'izi ḥamûş görür mi
 G390/6 Sâķî erişüp 'îd 'aceb Nâ'îlî-i zâr / **Rindân** ile hûbâmı kadeh-nüş görür mi
 Ş11/3 Şolmuş çemenün gülleri bülbülleri ḥamûş / Düşmüş yine mey-hâneye **rindân-ı** kadeh-nüş
 Ş11/5 Birdür ḡam u şâdî bize âḡâh u ḥabîrüz / Feyt eylemezüz fırsatı **rindân-ı** başîrüz

rindî [2] rintlik, kalenderlik, dünyayı umursamama. <OTAL, Kanar/1>

- M1/1 Mey mezheb-i **rindîde** kırâb ile gerekdür - Bî-ger-i küdüret / Tâ'at-ı maḥabbetde vuzûḥ ile gerekdür - Ammâ mey-i vaḥdet
 G166/2 Palâs-pâre-i **rindî** be-düş u kâse be-kef / Zekât-ı mey virilür bir diyâra dek giderüz
rind-i teḥî-kîse [2] kesesi boş olan rint. Rintler dünya malına ve paraya pula önem vermezler. Bu nedenle de keseleri boş olur.

- G67/4 Ey **rind-i teḥî-kîse** ḡo da'vâ-yı hülûşı / Meh-pârelerün ceybine sîm ü zeri ṭoldur
 G291/4 Pây-ı ḥumda ḥased ol **rind-i teḥî-kîseye** kim / Vakf-ı câm eyleye sermâye-i nâm u nengin

risāle [1] mektup, name; mektup suretinde yazılan küçük kitap. “Risālet” sözcüğü ile aynı lügat olmasına rağmen iki sözcüğün anlamaları birbirinden büsbütün ayrılmıştır..

<KT>

G340/7 Varakların gül-i ter dökdi Nā’ilī cūya / Bahār mevsimidür kim bakar **risālelere**

risālet [2]

1. resullük, peygamberlik, Allah tarafından kulları hak yola davet etmekle görevli nebi, mürsellik. <KT, Cûdî>

K14/46 Nām-āver-i sulṭān-ı **risālet** ki cenābı / Kehfū’l-fuḳarā melce’-i aşḫāb-ı recādur

2. elçilik; aracılık. <OTAL>

K29/8 Luṭfindan ol muḥīṭ-i mekārım zihī şeref / Maḳbūlüm oldu derse edā-yı **risāletūñ**

rīsmān [1] iplik, ip; halat. <Cûdî, LN, FZ, OTAL>

K10/19 Kūtehḍür irtifā’ına mihrūñ eşi’-a’ sını / Peyveste etse birbirine **rīsmān** gibi

Ristālīs [1] bkz. Aristo. Aristo Büyük İskender’in talim ve terbiyesinden sorumludur (bkz. Aristo). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 91> Tanıkta bu ilişki dile getirilmiştir.

K33/11 Devletūñ elzem-i esbābıdır ol zāt-ı şerīf / Lāzım-ı şevket-i İskender ise **Ristālīs**

Risto [7] bkz. Aristo.

K1/13 Ol Hümmüs-i me’āric-i nuṭḳum ki sözlerüm / **Risto-yı** ‘aqlı ḥikmet-i ma’nide lāl eder

K14/65 İhrāz-ı ma’ānide ḥuşūşā dil ü ṭab’um / **Risto-yı** suḥen Hümmüs-i eflāk-i şenādur

K17/21 Eger olaydı Sikenderde şükūh u şānı / Rāy-ı **Risto** ile faḥr eyler idi Eflātūn

K23/43 Ben ol İskender-i kişver-güşā-yı ‘ālem-i nazmam / Ki te’yidinde olmuş rûḥ-ı **Risto** ihtimām üzre

Onay (2000.448), aşağıdaki tanıkta Risto’nun “Uklidis (Euklides)” yerine kullanıldığını söylemiştir. Uklidis, riyaziye ilminin kurucusu olan bu zatın “mühendis” sözcüğü ile nitelenmesinin daha doğru olacağı düşünülmüş olmalıdır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 448>

G69/6 Ben Nā’ilī mühendis-i nazmam çeh-i devāt / **Risto-yı** ṭab’uma raşad-ı intibāhdur

Risto-yı kār-dān [2] işten anlayan Aristo, işbilir Aristo.

K24/18 Bir kerre meclisünde alan ders-i ḥāmūşı / **Risto-yı kār-dān** u Felātūn-şu’ūr olur

K28/23 Gösterdi ḥalḳa şevket-i Dārāyı rûzgār / **Risto-yı kār-dān** u Sikender-rehīn ile

rīş [2]

1. tüy, kuş kanadının ucundaki yelek. <Burhān-ı Kâtı’, FZ, Kanar/1>

G315/4 Olup gāzāl-ı ḥarem gibi ser be-zānū-yı **rīş** / Mişāl-i esb-i ḥarūn pāy der-şikāl olma

2. yaralı, mecruh. <KT, Cûdî, Kanar/1>

G307/5 Yetdi elem-i Rüstem-i Suhrâb-kuş ey dil / Dârû-yı dil-i **rişi** ahibbâda bulunsa

rişe [1] ince kökler, saçak, püskül. <KT, LN, OTAL> Tanıkta damar anlamına gelen “rek” ile kullanılmıştır. Öyleyse sözcüğün “kılcal damar” ya da “sinir” karşılığında kullanıldığı söylenebilir.

G241/4 Mihrûn eczâ-yı rek ü **rişe**-i cân u dil iken / Hayretümden seni bir vech ile gâhî göremem

rişte [11] iplik, ip; tel (bkz. rîsmân). <KT, Burhân-ı Kâtî‘, Steingass>

K30/26 Lâyık-ı **rişte**-i taḥsîn ü behâ olmaz idi / İntizâm olmasa lû’lû-yı kelâmumda benüm

G96/1 Şânenen dillere zülfündeki âfet görünür / **Rişte**-i cânda nice ‘uḳde-i hayret görünür

G133/2 Sihr eder lebleri yoksa o dehân-ı tenge / **Riştesüz** iki dizi lû’lû-yı lâlâ şıgmaz

G163/3 Râciḥ görürüz mevti fırâḳ-ı yâre / Murğ-ı gama cân **riştesini** dâm ederüz biz

G244/4 Lâyık-ı **rişte**-i taḥsîn ü behâ olmaz idi / İntizâm olmasa lû’lû-yı kelâmumda benüm

G257/5 Zülfinün bâd-ı şabâ Nâ’îlî her târında / Gösterür **rişte**-i aḥvâl-i perişân ucın

G311/6 **Rişte**-i cân u dile tâb virüp baḳduḳça / Nâ’îlî âh o miyân u o dehân teng olsa

G313/5 İncinme Nâ’îlî ser-i müjgân u tırradan / Süzenle **riştedür** ciger-i çâk çâküñe

rişte ber-pâ [1] ayağı ipli, ayağı tuzağın ipine kapılmış (kuş).

G162/4 Göñül kim **rişte ber-pâ** murğ-ı ders-âmûz-ı hayretdür / Ser-i zülfinden ayrılmaz temâşâ-yı çemen bilmez

rişte-i zülf [2] saç teli.

K26/24 Kesilmez ârzü-yı **rişte-i zülf**-i siyâhından / Hevâ-yı dâma düşmiş bir hümâ-yı lâ-mekân-terdür

G127/3 Kesilmez ârzü-yı **rişte-i zülf**-i siyâhından / Hevâ-yı dâma düşmiş bir hümâ-yı lâ-mekân-terdür

riyâ [24] özü sözü bir olmama, ikiyüzlülük, yalandan gösteriş; sırf Allah rızası için yapılması gereken ibadetleri ve güzel davranışları kendini beğendirmek ve insanlara göstermek amacıyla yapma, ihlâsı terk etme. Kur’ân-ı Kerîm de riyâ ile ibadet yapanları şöyle kınar (Mâûn, 4-6). “Namazlarından gafil olanlara yazıklar olsun. Onlar riyakârdılar ve gösteriş yaparlar.” Allah ehli olan kimseler, cennete olan arzularından ve cehenneme olan korkularından dolayı ibadet ettikleri için şeriat ehlini, “tüccarlar” olarak adlandırırlar. <KT, Cûdî, OTAL, TS, Seccadî/2, DİNİ KAVRAMLAR> İbadet isimleri ve Klâsik Türk şiirinin olumsuz tiplerinden zâhidin anıldığı beyitlerde bu anlam daha belirgin bir şekilde ve dinî bir ıstılah olarak anılmıştır.

K13/12 Yok bizde henüz emn-i ferâḡ-ı dil ü ḥâṭır / Sâlim degilüz müdde‘îyâ ehl-i **riyâdan**

K14/11 Şahbâ gibi ülfetleri bî-gerd-i küdüret / Sâgar gibi şoḥbetleri bî-reng-i **riyâdur**

K14/81 Mir‘ât-ı ṭabî‘atlerine ol süfeḥânuñ / Jengâr-ı **riyâ** mişḳale-i jeng-zedâdur

K24/15 Gâh-ı ṭarab ki lâzime-i luṭf-ı meşrebi / Rindâna meyl ü ehl-i **riyâdan** nüfûr olur

- K34/2 Zâhidân-ı dâmen-âlûde şalâdur ‘âlemün / Toldı çirk-âb-ı **riyâdan** şâh-râh-ı keşreti
- K34/7 Bir zamân da şabr edün ey müflisân-ı naqd-i ‘ayş / Böyle kalmaz germ bâzâr-ı **riyânuñ** şöhreti
- K34/24 N’eylesün ammâ ki çirk-âb-ı **riyâdan** pâkdür / Tâze berg-i gül gibi dâmân-ı pâk-i ‘işmeti
- M2/V/2 Kem-şoĥbet-i zünnâr be-düşân-ı **riyâ** kıl / Tesbiĥ-i zebân et dile ikrârıñı yâ Rab
- G18/1 Derûn-ı tîre-i zühhâd pür-jeng-i sivâdur hep / ‘Acep âyînelerdür cilve-ger rüy-ı **riyâdur** hep
- G83/3 **Riyâyı** me’kel etmişler cihân-ı ğaflet-âbâduñ / Çıkup vâ’ izleri kürsiye ĥord u ĥ’âbdan söyler
- G83/4 Eder kürside esbâb-ı **riyânuñ** ĥürmetin takrîr / Gehî semmûr u gâhî kâķum u sincâbdan söyler
- G126/5 Pâk-i çirk-i **riyâ** ise murâduñ zâhid / Korkum oldur saña düzaĥda da yer virmezler
- G183/7 **Riyâ**-yı maĥz imiş ey Nâ’ilî ‘ibâdet-i ĥalk / Zülâl-i feyz birîķ-i vuzûya şıĥmaz imiş
- G239/1 Ĥarîs-i devlet-i ‘ışķam recâ nedür bilmem / Esîr-i şöhetüm ammâ **riyâ** nedür bilmem
- G265/5 Erbâb-ı **riyâ** şimdi gûş eylemez isterse / Dâvûd lisânından âyât-ı Zebûr olsun
- G266/2 Bezm-i edebûñ baña mu’âşirleri yegdür / Bî-rüy-ı **riyâ** şavma‘a güstâĥlarından
- G308/1 Hem gül gibi rengin bize bir bâde bulunsa / Hem reng-i **riyâdan** kadeĥi sâde bulunsa
- G319/4 Maĥabbet-i dil-nişin-i câme-kârân-ı **riyâ** olmaz / O mey her ĥumda cûş etmez o feyzî râyegân şanma
- G320/4 Sirişk-âb-ı **riyâdan** devlet-i şâdî-i rindânda / Yıkıldı ĥanķâĥ mey-ĥâne ma‘mûr oldu gitdükçe
- G322/5 Zâhidüñ şķketine rûĥ sķılmazdı eger / Olmasa ĥırķa-i tezvîr ü **riyâ** düşünâda
- G323/5 Dâmân-ı **riyâ** ber-zede gel meclise zâhid / Peymâne-i leb-rîz-i ĥarîfâna toķunma
- G360/2 Bu köhne maştabanuñ bâde-i neşâtı gönül / **Riyâyı** ķo saña zehr-i melâl gelmedi mi
- G362/4 Pâkdür dâmenleri çirk-i **riyâ** zâhidâ / Mey güsârânuñ ki ĥarķâb-ı güneĥdür her biri
- G372/5 Etmesün çirk-i **riyâ** ceyb ü kenârıñı telvîş / Pâk-dâmen ola-gör dalk-ı mey-âlûd gibi
- riyâ-gâĥ** [1] riya yeri, ikiyüzlülük mahalli.
- G64/5 Zühhâda açılmaz der-i eyvân-ı ĥarâbat / Ol maştaba-i feyz **riyâ-gâĥ** degildür
- riyâ-mu‘tâd** [1] riyaya alışķın, ikiyüzlülüĥü huy edinmiş.
- G178/6 Şikeste câm-ı raĥşân bâde rîzân bezme dest-efşân / Meger bir zâhid-i ĥüşķ ü **riyâ-mu‘tâd** ayak baķmış
- riyâ-sûz** [1] ikiyüzlülüĥü yakan, ortadan kaldıran.
- G25/3 Zühhâda da ey şem‘-i **riyâ-sûz** eşer kıl / Bir şu‘le ile biñ dili efsürde çerâĥ et
- riyâz** [5] bahçeler, ağaçlık, çimenlik yerler, ravza’nın çoĥulu; bahçeler, bağlar
- (bkz. ravza). <KT, Cûdî, OTAL, ADŞS>
- K1/37 Luţf-ı hevâ-yı ‘âlem-i himmet derûnını / Ehl-i dilüñ **riyâz**-ı biĥîşt-i‘tidâl eder
- K24/12 Ĥurrem **riyâz**-ı feyz-i nesîminde tab‘ınuñ / Ne ĥârĥâr-ı ĥuşşa ne gerd-i fûtûr olur
- G14/1 Semûm-ı bâdiye-i ye’s olur şemîm-i ĥarab / **Riyâz**-ı baĥtuma olsa vezân nesîm-i ĥarab
- Ş2/5 Olsun ey gül-bün-i **riyâz**-ı hüner / Cilve-gâĥuñ nümüne-i maĥşer
- T6/2 Eyledi ĥünkim o zât terk-i **riyâz**-ı ĥayât / Ravza-i ‘uķbâda da cennet ola cilve-gâĥ
- rîzân** [4] dökülen, akan (bkz. cârî). <KT, Cûdî>
- K25/9 Sen gevher ü **rîzân** dehenünden dür-i ma‘nî / Mânend-i şâdef kân-ı güher gevher-i kânsın

- G99/2 Miyân bezme ki olmuş mey ü ‘arâk **rîzân** / Hâzinedür dür yâkûtı ceste ceste yatur
- G178/6 Şikeste câm-ı rahşân bâde **rîzân** bezme dest-efşân / Meger bir zâhid-i hûşk ü riya-mu‘tâd ayak başmış
- G179/3 Per ü bâli şikâf-ı zaḥm-ı tenden penbe-veş **rîzân** / Meger tıfl-ı nigâhuñ nice murğ-ı câna el şunmış
- rîze** [1] ufak parça, kırıntı, döküntü. <KT, Cûdî, Kanar/1>
- K18/26 Dem-i nişâr-ı kef-i himmetünde yek-sândur / Yâ **rîze** seng-i siyeh ya dür-i hoş-âb olmuş
- rîze-seng** [1] taş parçası, çakıl. <Kanar/2>
- K32/1 Nücüm imiş tütalum **rîze-seng**-i vâdî-i ‘ışk / Çerâğ-ı şâm-ı ğarîbân yine siyâhidür
- rîziş** [2] dökülme, dökülüş, akış. <Cûdî, OTAL, Kanar/1>
- K1/23 Reşkâ ziyaret-i ḥarem-i ravza-i resûl / Kim ceyb-i câna **rîziş**-i nâf-ı ğazâl eder
- G329/1 Çâkdür tiğ-i nigâhuñla derûn-ı fitne / Ğamzeñe lâzimedür **rîziş**-i hûn-ı fitne
- rub’** [] dörtte bir, bir şeyin dört parçasından biri. <KT, Cûdî>

rub’-ı meskûn [1] eskiden kuzey ve güney yarım kürede insanların yaşadığı bilinen coğrafyalara verilen isim. <KT> Eskiden insanların yaşadığı bu coğrafyaların, dünyanın dörtte birine tekabül ettiğine inanılmış.

- K17/45 Mülk-i kâfir degil ancak bu şalâbetle senûñ / Zamm olur hıttâ-i fermânuña **rub’-ı meskûn**
- rûbeh** [] tilki || hilekâr, kurnaz. <Cûdî, OTAL>

rûbeh-nihâd [1] tilki yaratılışlı, sinsî ve kurnaz.

- K8/13 Olur mı hiç saña düşmen ittiḥâz etmek / Şeh-i ‘Acem gibi **rûbeh-nihâd**-ı kec-bâzı
- rûh** [63]

1. insan ve hayvandaki hayat maddesi, can. <KT, Cûdî>

- K1/48 Pâyân-ı na‘tı vaqt-ı durûd-ı revânıdur / Ol ḥazretüñ ki **rûha** ‘atâ-yı nevâl eder
- K2/55 Ola o ğâyete dek **rûhuña** durûd u selâm / Ki şûr-ı zelzeleden ḥaşr pür-ğubâr qalır
- K5/25 Sâķî-i maştaba-pîrâ-yı aşîr-i nazmam / Ki teh-i sāğarumuñ **rûha** ğidâdur lâyı
- K5/26 Cur‘ a-i câmin edüp pîş-keş ‘ârif-i câm / **Rûh**-ı ‘aşşâra kırâbiyle şunar şahbâyı
- K5/27 Büy-ı nazmumdan edüp ‘âlem-i ervâḥa eşer / **Rûh**-ı ‘Atṭâra da añdurmak olur yağmâyı
- K6/52 Terânesiyle olur **rûh** o deñlü mest-i neşât / Ki dâm-ı cism ile fark eylemez gül-istânı
- K9/11 ‘Âlemüñ **rûhı** edüp Ḥazret-i şâhenşâhı / Kaleb-i saltanata ma‘deletin cân etmiş
- K9/21 **Rûh**-ı ecdâd-ı hümayûnuñ için pâdişehüm / Ki Hudâ her birini a‘del-i şâhân etmiş
- K13/29 Şermendedür ol dâd-gerüñ **rûh**-ı ‘Alî Şîr / İkbâline nisbet kerem-i Bâýkarâdan
- K13/42 Var dest-i zuhûrında nice hüccet-i maḥfî / İşbât-ı kemâl etmege **rûh**-ı kudemâdan
- K14/66 Neşr olsa zuhûrum n’ola âfâka ki tab‘um / Menşûr-ı suḥen ber-kef-i **rûh**-ı kudemâdur
- K23/43 Ben ol İskender-i kişver-güşâ-yı ‘âlem-i nazmam / Ki te‘yîdinde olmuş **rûh**-ı Risto ihtimâm üzre
- K27/19 **Rûh**-ı kuds oldı ḥamâm-ı ḥaber-i teşrîfûñ / Eyleyüp **rûh** gibi tayy-ı mekân hoş geldüñ
- K28/38 Bî-ḥiss ü **rûh** kâlebe döñdi ‘adû-yı dîn / Lâl etdi saṭvetüñ bu kadar kibr ü kîn ile

- K30/36 Her günü 'îd-i şafâ-güster ola her şebi kadr / Hîç keder olmaya ol **rûh**-ı enânumda benüm
- M7/IV/2 Melâlet râhat-ı cânım sitem **rûh**-ı fu 'âdumdur / Benüm hüd tâ ezelden nâ-murâd olmağ murâdumdur
- G5/2 Gösterür ser-geşte-hâl-i vâdî-i hayret henüz / Girdibâd-ı deşt ü şahrâ **rûh**-ı Mecnûnı baña
- G30/2 Mezâk-ı **rûha** 'aceb neşve-i dü bâlâdur / Neşât-ı mevsim-i nev-rüz ü şâdî-i meh-i 'îd
- G54/5 Ey **rûh**-ı izâfî çıka gör çâh-ı bedenden / Te 'hîr ile pûşideligün vaktı degildür
- G87/1 Mesîhâ-süz olan derdün eţibbâ **rûh** yazmışlar / Leb-i la' lûn nemek-pâş-ı dil-i mecrûh yazmışlar
- G109/2 Sensin ol **rûh**-ı muşavver ki olur hem-vâre / Yâd-ı mecmû' a-i hüsnünle perişân diller
- G139/2 Ders-i hayretde **rûh**-ı Kays ileyüz / H'âce-tâş-ı kitâb der-bağalüz
- G187/1 Sâkî meyünde feyz-nümâ 'âlem-i neşât / Pervâne şem'-i câmuña **rûh**-ı Cem-i neşât
- G214/8 Me 'vâ na'îm-i râhat olur nefis ü **rûhuña** / Berzâh-güzâr-ı vaşşet-i ümmîd ü bîm isen
- G219/3 Hâletinden bî-ğaberdür **rûh**-ı Cemşîd-i neşât / Sende ey şahbâ-yı ğam ben bulduğum keyfiyyetün
- G243/4 Tenüm nizâr görüp kaçma ey remîde ğazâl / Taşavvur et ki heyulâ-yı **rûh**-ı Mecnûnam
- G259/3 Cân virür âb-ı hayât lebüne Hıẓr u Mesîh / Teşnesi **rûh**-ı Sikender bir içim şusun sen
- G264/1 Şıklur bezm-i neşât-ı ğamı peyveste gören / **Rûh**-ı Cemden utanur câmını eşkeste gören
- G303/2 Nûkte-i sırr-ı lebünde olamaz **rûh**-ı Mesîh / Maḥrem-i ḥalvet-i râz-ı dil-i âġâh bize
- G304/3 Teferrüc kıl cünün vâdîlerin ey dil tek ü tenhâ / Düşüp dñnbâl-i ' aḡla **rûh**-ı Kayısı şermsâr etme
- G312/4 Cevher-i cânın edenler saña ḡâk-i kefi pâ / **Rûh**-ı Maḥmûdı hevâ-ḡâh-ı Ayâz etdi yine
- G313/1 Çeşm-i ḡayâl dñḡtedür vech-i pâküñe / ḡayretdedür nezâre **rûh**-ı tâb-nâküñe
- G323/6 Et Nâ'iliyâ kârını âh-ı dile ta' lîḡ / Dâmân-ı niḡâb-ı **rûh**-ı cânâna ḡoḡunma
- G386/8 Ola **rûh**-ı Nizâmü'l-mülk ü İskender cenâbından / Nasaḡ-âmüz-ı destürî nişâb-endüz-ı sultânî
- T2/5 Olup ey Nâ'ilî ḡâk-i muẓîk-i tenden âzürde / Teveccüh eyledükde **rûh**-ı pâki ' arş-ı a' lâya
- T3/5 Vaḡf-ı nḡletde dedüm Nâ'iliyâ târiḡin / Zâ'ir-i ' adn ola **rûhu** Şarı ' Abdullahuñ

rûḡhânî [1] ruha ait, ruh ile ilgili; Hıristiyan papazı. <OTAL, OTDTS>

- G14/4 Teġâfûliyle eder ġüft-ġüy-ı **rûḡhânî** / Ġamıyla ülfet eden olsa da nedîm-i ḡarab

rûḡ şıklımaḡ [1] can sıkılmak, keyfi bozulmak.

- G322/5 Zâhidün şıḡletine **rûḡ sıkılmazdı** eger / Olmasa ḡırḡa-i teẓvîr ü riyâ dñşında

rûḡ-ı ḡudsî, rûḡ-ı ḡuds [5] Cebrail'in bir sıfatıdır (bkz. Cebrâ'îl, Cibrîl). <KİŞİLER VE KİŞİLİKLER>

- K27/19 **Rûḡ-ı ḡuds** oldı ḡamâm-ı ḡaber-i teşrîfün / Eyleyüp rûḡ gibi ḡayy-ı meḡân ḡoş geldün
- K30/28 **Rûḡ-ı ḡuds** olsa da ârâm edemez bir laḡza / H'âb-ġâh-ı dil-i pür-hevl ü hevâmumda benüm
- G108/5 Nâ'ilî mu' cize-perdâz-ı füsün olsa o leb / **Rûḡ-ı ḡudsîyi** bile bî-ḡaber-i râz şanur
- G129/3 Dñş ber-dñş olsa ġamzeñ nâz ile ḡalvet-nişin / **Rûḡ-ı ḡudsiden** bile bezmi temennâ gösterür
- G244/6 **Rûḡ-ı ḡuds** olsa da ârâm edemez bir laḡza H'âb-ġâh-ı dil-i pür-dñd-ı dâmumda benüm

rûḡını şâd etmek, rûḡını şâd eylemek [2] ölmüş bir kimseyi anarak ya da onun sevineceġi bir şey yaparak ruhunu memnun etmek; hayırla anmak. <TS, ÖTS>

K1/6 Hâssânun **eyledüm** der isem **şâd rûhını** / ‘İsî zebân-ı reşk ile taşdıķ-ı hâl eder

K33/2 **Şâd eder rûhını** Vaşşâf u Nizâmü’l-mülkûn / Ser-ķalemnden ki selâţine olur nâme-nüvis

rûh-ı revân [4] yürüyen ruh, insan gece uyuduğunda bedenden ayrıldığına inanılan ruh. Eskiden bir insanda iki ruh olduğuna inanılmış. Bunlardan biri rüyada gezdiğine inanılan “rûh-ı revân”, uyuyan adamla beraber yaşayanı “rûh” olarak isimlendirilmiştir. Bir insan ölünce, “Rûh-ı revânı ‘arş-ı a’lâya çıkar, rûh-ı bâkisi kabir azabı çeker” denirdi.

<MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 378>

K10/2 Olmuş ‘urûķ-ı hâķ-i zemîn ile cûyları / Âmihte-i vücûd ile **rûh-ı revân** gibi

K25/21 Eczâ-yı suhen ķâleb ü endîşe dil-i şâf / Sen kesb-i leţâfetle aña **rûh-ı revânsın**

K27/16 İştîyâķuñla helâķ olmağā az kalmışdıķ / Hayr-ı maķdem hele ey **rûh-ı revân** hoş geldün

M1/VI/7 **Rûh-ı revân-ı** pāküñe ‘uķbâda cilve-gâh / Maķşûre-i bihişt ola hûr u ķuşûr ile

rûh-ı revânlanmak [1] ruh-ı revan gibi berrak ve saydam hâle gelmek.

G44/1 Cûlar o deñlü şâf ki **rûh-ı revânlanur** / Feyz-i nesîm-i şubh ile ezhâr cânlanur

rûhu’l-lâh [1] Hazreti İsa. Babasız olarak dünyaya geldiğİ için bu adla anılır. <KT, Cûdî, ADŞS>

G100/6 Deyre varmaķdan murâd ihyâ-yı emvât eyleyüp / Bütlere i’câz-ı **rûhu’l-lâhı** söyletmek midür

rûhü’l-emîn [2] güvenilir ruh, Cebrail. <ADŞS, Seccadî/2, DİNİ KAVRAMLAR>

K28/20 Reşkâ maķâm-ı ‘adlûñe beytü’l-‘atîķ-veş / Kerrûbiyân tavâfda rûhü-l-emîn ile

G36/3 Bir lem‘a cemâlûñden eder rûhü’l-emîni / Pervâne-i şem‘-i harem-i hâlvet-i dîdâr

rûhü’l-ķudûs [4] Cebrail. Allah’ın emriyle Meryem’in kaftanının yenine üflediğİ için bu adı almıştır. <OTDTS, ADŞS>

K5/3 Bâr dâd oldu dilüm yine cebîñ-i feyze / Nefh-i **rûhü’l-ķudûse** hâmem olup hem-tâyî

K15/39 Söz ġâyete erdi açalum dest-i du‘âyı / **Rûhü’l-ķudûs** âmîne müheyyâ mı degildür

G228/5 Meftûni olup Nâ’iliyâ ol gül-i hûsnûñ / **Rûhü’l-ķudûsi** zemzeme-h‘âh eyledi bülbül

Aşağıdaki tanıkta gulüvv derecesinde mübalağaya yer verilmiştir. Allah, İsa Peygamber’in ruhunu, annesi Meryem’in rahmine Cebrail nefesi aracılığıyla nakletmiştir. Nâilî ise, tavsifini yaptığı sevgilinin gerdek odasına Cebrail’in dahi giremeyeceğini ifade etmiştir.

G208/3 Pâkdür hâķister-i **rûhü’l-ķudûsden** dâmeni / Hacle-gâh-ı hûsnûñ ol şem‘-i fûrûzanın görûñ

rûh virmek [1] canlandırmak, can vermek, tazelemek.

K20/35 Tâb‘-ı Mesîh-ķarı ki peymâne-dâd olur / ‘Azım-ı remîme **rûh virir** dürd-i sâğarı

2. canlılık, his, duygu. <OTAL>

G322/1 **Rûh** yok şavma‘anuñ pîr-i ‘abâ-pûşında / Hâl var mey-gedenûñ rind-i ķadeh-nûşında

3. en mühim nokta, öz. <OTAL>

- G303/9 Cevher-i **ruh**-ı suhen kim görünür mertebede / Sâha-i ‘arşda Cibrîl ile hem-râh bize
 G339/3 Cân-bağş olur Mesîhe güftâra gelse o leb / **Rûh**-ı kelâmı eyler inşâd söyleyince
 G388/7 Alur huzâne-i kûyına Nâ’îlî bulsa / Mezâk-ı **ruh**-ı suhen neşve-i beyânımuza

ruh [80]

1. yanak; [tas.] cemâl tecellilerinin zuhuru; mücerret insan latifesi (bkz. ‘izâr). <KT, Cûdî, Seccadî/2, Dihhudâ, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K6/22 Hayâl-i reng-i **ruh** u tâb-ı kâkülindendür / Güle şikeste-dilî sünbüle perîşânî
 K12/53 Fitne devründe ‘adîm olduğın etdükçe hayâl / **Rûh**-ı dil-berde döner nokta-i mevhûmeye hâl
 K21/10 O dâver-i hasenü’l-hulûk-ı mekrûmet-pîşe / Ki ‘âşık-ı **ruh**-ı ahlâkı ‘aql-ı şeydâdur
 K25/16 Dönmüş bedenün müya şararmış **ruh**-ı alûn / Gûyâ ki esîr-i teb ü tâb-ı yarağânsın
 K29/16 Dünyâyı hüsn-i hulûkuña dil-beste eylemiş / Âyîne eyleyen **ruh**-ı ikbâle devletün
 K30/30 Câmda ‘aks-i **ruh**-ı sâkî-i meh-veş gibidür / Cilve-i feyz-i dil-i âyîne-fâmumda benüm
 M2/IV/2 Bil hasteligün âb-ı **ruh**-ı şîhât-ı câvîd / Pür-havşala-i çâşnî-i zehr-i nebât ol
 M5/I/11 Ey reşg-i **ruhıyla** dâğ ber-dâğ / Hem lâle-i deşt ü hem gül-i bağ
 M5/V/8 Mir’ât-ı **ruhunda** cilve-gerdür / Envâr-ı tecellî-i ilâhî
 G1/3 Girân etsün ço diller târ târ-ı zülfiñ olsun tek / **Rûhuñ** bağında nice müşk-bîd-i ser-nigün peydâ
 G11/1 Ey tâb-ı hüsnün âfet-i nîrû-yı âfitâb / Haclet-pezîr-i reng-i **ruhun** rûy-ı âfitâb
 G11/5 ‘Aks-i **ruhun** o bâdeye bir kerre kim düşer / Tâ haşr lây-ı hummı virir bûy-ı âfitâb
 G25/5 Bî-rengî-i hüsnünle virüp güllere haclet / Meşâtânı gül-güne-tırâz-ı **ruh**-ı bağ et
 G29/1 Kaddün reşgiyle şâh-ı verd gâhî râst gâhî kec / Gül-i al-ı **ruhundan** zerd gâhî râst gâhî kec
 G43/1 Ğam şanma dil-i şâfda maḥbûs degildür / Âyîne niḳâb-ı **ruh**-ı ma’kûs degildür
 G43/2 Hüsnün ki degil kâbil-i taşvîr ü taşavvur / Naḳş-ı **ruhun** âyîne de maḥbûs degildür
 G43/4 Dil şem’-i **ruh**-ı dil-bere pervânedür ammâ / Âvâre-i pîrâhen-i fânûs degildür
 G44/4 Meyden kızarsa **ruhları** gâhî o naḥl-i nâz / Bâzû-yı dâğ-dârin açup ergâvânlanur
 G45/3 Geh ‘arż-ı hâl ü geh **ruh** eder zîr-i tırradan / Hem dâm kendü şaydına hem dâne kendüdür
 G55/3 Bağ-ı **ruhunda** hem-ser-i zülf olmuş âh-ı dil / Âmîziş eylemiş iki sünbül dem-i şehër
 G61/6 O ğonce-leb der imiş âb u tâb-ı verd-i **ruhum** / Sirişk-i Nâ’îlî-i zâr-ı mübtelâdandur
 G69/5 Hızr u Mesîh dâğ-ı şehîdân-ı ḥasretün / Zerd ü nizâr-ı reşg-i **ruhun** mihr ü mâhdur
 G72/1 Dil kim leṭâfet-i **ruh**-ı cânâne reşg eder / Âyinedür ki mihr-i dūr-efşâne reşg eder
 G82/4 Dâğ-ı dil mi sîne de yanmış süveydâdan ya ḥod / İktibâs etmiş **ruhundan** çeşm-i ḥayvânım midür
 G88/2 Heer ü vişâle âyînelerdür ol iki **ruh** / ‘Uşşâka bir nazarda pes ü pîşi gösterür
 G95/2 Yâ her biri rengin görünür ‘aks-i **ruhıyla** / Bir tiğ-i celî şa’şa’ a-i âyîne-gündur
 G96/4 Dûd-ı âh-ı dil-i ‘âşıkda **ruhun** yadı ile / Şecer-i Tûr-ı tecellâdaki ḥâlet görünü
 G98/3 Dil-i pür-dâğa **ruhun** bûlbüle gül gül-şende / İki âbdâl-ı nemed-puşdur eş’âr okudur
 G100/5 Gösterürsün câna mir’ât-ı **ruhun** kand-ı lebün / Kaşduñ ol tûṭî-i şeker-ḥâhı söyletmek midür
 G103/1 Tiğ-i müjeñle sîne de şerḥa vü yâre bir midür / Hâl-i **ruhıyla** fîtnede baht u sitâre bir midür

- G108/3 Sāye şalmağ **ruḥına** fitne ‘acebdür ki o şüh / Kendüyi sāye-i zülfinde ser-efrāz şanur
- G109/5 Nā’ilī-veş olup iḥrām be-düş-ı zülfüñ / ‘Arafāt-ı **ruḥuñda** oldı şitābān diller
- G111/4 Niḳāb-ı nāzdan gāhī gören kim olmasun nā-çār / Tecellā-yı **ruḥuñ** ‘uşşāk-ı dāmen-çideden mestür
- G117/1 Lem‘a-i mäh-i **ruḥuñ** hürşid-i enver-süzdur / Bir şererdür hüsñüñ ammā mihr-i maḥşer-süzdur
- G131/2 Degül ḥaṭṭ levḥ-i ruḥsāruñda güyā kil-k-i kudretle / Rumüz-ı noḳṭa-i ḥāl-i **ruḥuñ** taḥrīr olunmuşdur
- G135/3 Güncäyışımız dide-i Mecnūnadur ancak / Nireng-i cemālüz **ruḥ**-ı Leylāda nihānuz
- G157/2 **Ruḥlaruñ** pür-tāb gördükçe şafālar kesb eder / Şeb-nem-i gül-berg-i rüyūndur dil-i meyyālümüz
- G161/3 Zerre-i pür-süz u hürşid-i **ruḥ**-ı cānāneyüz / Dāğ-süz-ı sine-i şad-āfitāb-ı maḥşerüz
- G171/2 Tāb-ı fūrūğ-ı **ruḥuñ** olsa şecer-süz-ı āh / Dāğ-ı dil-i Tūr olur mürde-çerāğ-ı heves
- G173/4 Tāb-ı **ruḥuñla** edüp dilleri ser-germ-i āh / Dāmen-i zülfüñ şabā şu‘le-tırāz eylemiş
- G179/1 **Ruḥuñ** şevkiyle dil kim zülfi müşk-efşāna el şunmış / Zeliḥādur ki dāmān-ı meh-i Ken‘āna el şunmış
- G186/6 Hümā-şikārī-i zülfin **ruḥuñda** gör ki gönüller / Kemend-i cāzibe-i āfitāb-dārına düşmiş
- G188/1 Hüsñüñ bahārı meyden olup ḥurrem-i neşāt / Etsün şüküfte verd-i **ruḥuñ** şeb-nem-i neşāt
- G199/3 Tābiş-i mihr-i **ruḥuñ** dilleri pür-hün etdi / Gevheri reng-pezir oldı yine kân-ı ḡamuñ
- G227/2 Dünyāyı hüsni ḥulkuñla dil-beste eylemiş / Āyine eyleyen **ruḥ**-ı iḳbāle devletiñ
- G228/1 Reng-i **ruḥ**-ı gül-zārı tebāh eyledi bülbül / Baḳdı gül-i ruḥsāruña āh eyledi bülbül
- G228/3 Bir āh-ı ciger-süz çeküp yād-ı **ruḥuñla** / Gül-gonce-i hürşidi siyāh eyledi bülbül
- G230/4 Bir al perde çekdi ‘arağ-riz-i şerm olup / Gül-berg-i āfitāb-ı **ruḥuñdan** ‘izāra gül
- G238/1 Tāb-ı meyden **ruḥuñ** ey muğ-beçe gül gül görelüm / Reng-i ruḥsāruña beñzer mi gül ü mül görelüm
- G244/8 Cāmda ‘aks-i **ruḥ**-ı sākī-i meh-veş gibidür / Cilve-i feyz-i dil-i āyine-fāmumda benüm
- G247/4 Ter düşmesün o gonce-dehen bād-ı āhdan / Gül-berg-i āfitāb-ı **ruḥuñ** jāleden şaḳın
- G248/2 Kıl āb-ı **ruḥ**-ı ‘işmet olan eşküme rağbet / ‘Ār eyleme ālāyiş-i dāmān-ı terümden
- G249/6 Nāveg-i āha ki peyveste olur yād-ı **ruḥuñ** / Tıtuşur bām-ı felek şu‘le-i peykānından
- G252/2 Hindü-yı ḥālūñ gibi āteş-perestān-ı **ruḥuñ** / Zaḥm-ı çeşm-i cünbiş-i dāmān-ı müjgān görmesün
- G254/2 Ḥaṭ ki siyeh bahārdur bāğ-ı **ruḥuñda** sürme-reng / Kābil-i şavt olur mı hıç nāle-i ‘andelīb-i cān
- G259/4 Zīb-i nüh ravza-i eflāksün ey mihr ammā / Beñzemezsün **ruḥ**-ı yāre gül-i ḥod-rūsun sen
- G260/2 Taḥrīk-i bād-ı şubḥ ile ey āh-ı āteşin / Āzürde eyleyen **ruḥ**-ı cānānı sen misün
- G279/4 Tāb-ı **ruḥuñ** oldukça füzün şu‘le-i meyden / Bir lem‘ası dünyāyı yaḳar berğ-ı belāsın
- G287/1 Şubḥı hürşid-i **ruḥuñ** ḥasret-keş-i şām eylesün / Āfitābı münḥasif mähı siyeh-fām eylesün
- G287/4 Mihr ü mähı şeb-çerāğ-ı sīmyā-kār-ı **ruḥuñ** / Şem‘üne pervāne kılsun bezmüne cām eylesün
- G300/2 Reng ü bû şayf u şitāsında tağayyür düşmen / **Ruḥ** degil berg degil bāğ-ı cinān ancak bu
- G305/5 **Ruḥ**-ı yarı Ḥuten-āşub kılan ḥāllerüñ / Nā’ilī her biri dāğ-ı ciger-i nāf olsa
- G342/4 Āteş düşer derünına bülbül gibi dilüñ / Gelse **ruḥuñla** ger gül-i sır-āb bir yere
- G353/6 Tārāvet-i **ruḥın** arturdı Nā’ilī ḥaṭ-ı nev / Cihāna velvele şaldı o rüy u mü taze
- G363/1 Neẓāremüz o **ruḥ**-ı ḥāl-dāredür şimdi / Delīl-i rāhumuz ancak sitāredür şimdi
- G370/2 İzṭrāb-āver-i envār-ı **ruḥuñdur** nigeḥüm / Baḥr-ı ‘ummān ile āmiziş eden cüy gibi
- G370/5 Şerm-sār-ı **ruḥ**-ı pür-tābuñam āh etdükçe / Ma‘zeret-ḥāhum olan baḥt-ı siyeh-rüy gibi

- G374/4 Fûrûzân ol **ruh**-ı cānāneden bir kerre gör ey şem‘ / O hākister ki dāmānumdur pervāne olmaz mı
- G379/2 Feyz-i eşer-i cāzibe-i mihr-i **ruhıyla** / Çeşm-i dil ü cān bir nigh-i hasret olur mı
- G388/1 Bütāna cilvelerūñ yıkdı devr-i cānumuzı / Şirār-ı şem‘-i **ruhūñ** yākdı hānūmānumız
- Kt7/1 **Ruh**-ı pür-hālî zülfi göstermez / Keşret-i dāne dāmı göstermez
- R8/1 ‘Aks-i **ruh**ı çeşmümde olupdur pinhān / Āb içre mişāl-i berg-i verd-i hāndān
- R8/2 Tāb u teb ile **ruhları** surh olduğca / Kan ağlasa vechi ne bu çeşm-i giryān
- Ş10/3 Āb-ı **ruhūñ** dāmenūñ etmekle ter / Bulmasun āyine-i hūsnūñ keder

ruh-ı pür-hāl [3] ben dolu yanak, beni çok olan yanak.

- G99/3 Ġazāl-i Çine olup dām u dāne tūrra-i yār / Dökülmüş ol **ruh-ı pür-hāle** deste deste yatur
- G117/5 Bak **ruh-ı pür-hālîne** i‘ cāz-ı hūsn-i yārı gör / Nā‘ilī hāşiyet-i āteş ki ‘anber-sūzdu
- G124/4 Ne çāpük-dest şayyād-ı perişān-dānedür zülfiñ / Ki biñ yerde **ruh-ı pür-hālūñ** dām-efgen olmışdur

ruh-ı zerd [2] sarı, solgun yanak. <OTAL>

- G354/1 ‘İşkdur māye-i rāhat dil-i pür-derdümūze / Reşk eder kahrübā reng-i **ruh**-ı zerdümūze
- Ş11/1 Dönmiş **ruh**-ı zerdine çemen ‘aşıq-ı zāruñ / Bir gūne daḡi ‘ālemi var köhne-bahāruñ

2. satrançta bir taş , kale taşı. Satranç tahtasının iki yanında bulunduğu için yanağa teşbih edilir. <OTAL, Kanar/1, SATRANÇ ISTILAHLARI, s. 14> Tanıkta sevgilinin yanağının, âşığın kalbindeki siyah noktada yer etmesi anlatılmıştır. Kale taşının beyaz olduğu düşünüldüğünde, bu taşın satranç tahtasında bulunan siyah karedeki görünümünün de kastedildiği düşünülebilir. Her iki hayâl de ayın hâlesinin karanlıktaki görünümünü andırır.

- G139/5 Cāy edelden **ruhūñ** süveydāda / Hāle-i mäh-tāb der-bağalüz

rūhāniyān [1] ruhanîler, ruhtan ibaret olan melekler. <Cûdî, OTAL>

- G21/7 Ey Nā‘ilī terāne-i kilküñden oldılar / **Rūhāniyān**-ı maştaba-i intibāh mest

rūh-āşinā [2] ruhun bildiği, ruhun aşına olduğu.

- K28/2 Evvel cünün-ı ‘ışk ile **rūh-āşinā** idük / Kays-ı remīde-hātır-ı vaḡset-güzīn ile
- G18/2 Şarābuñ şire-i cān olduğında şübhe yok sāķi / Ne söz kim meclisünde söylenür **rūh-āşinādur** hep

rūh-gezā [4] ruhu ısırın; acı veren.

- K7/6 Cidāl sīne hırāş u sitīze **rūh-gezā** / Każā hilāf-ı rızā şulh māye-i tesdīd
- K13/34 Bu devr-i çep-endāzda luḡfuñla hālāş et / Erbāb-ı dili meşgale-i **rūh-gezādan**
- K14/79 Şekvāya da olmuş tūalum ruḡşat-ı taḡrīr / Derd-i dili erbāb-ı dilūñ **rūh-gezādur**
- G60/3 Çarḡuñ idbārı degildür yalınız **rūh-gezā** / Cāy-ı āsāyiş-i iḡbālî de ḡayret yeridür

rūh-perver [1] ruh besleyen, ruha ferahlık ve kuvvet veren. <Cûdî, OTAL>

- K23/4 Neşāt-ı ‘ahd-i āsāyiş o deñlü **rūh-perver** kim / Dem-i tezkīri eyler ḡande ‘ōmr-i müstedām üzre

ruh-sāre, ruh-sār [22] yanak; yüz, çehre (bkz. ‘izār, ruh). <KT, Cûdî, FZ>

- K6/24 Zihī ḡalī‘a-i **ruh-sār**-ı şeb-çerāğ-ı güher / Ki dāğ-ı zerresidür mihr-i ḡāveristānī

- K15/9 Zülf ol bütün ârâyiş-i **ruh-sâridur** ammâ / Âh âfet-i cân u dil-i şeydâ mı degildür
- K26/20 Nice gül-zâr kim hem-vâre ebkâr-ı ma‘âniye / Güli **ruh-sâr-ı** al ü sünbülî zülf-i mu‘anberdür
- G20/5 Ey Nâ‘ilî mü‘eşşir olup âh-ı ‘andelîb / **Ruh-sâr-ı** gülde zâhir olur gâh gâh tâb
- G26/2 Maşşerde de o zülf ü o **ruhsâre** ki vardur / Reşg-i şamen ü ragbet-i zünnâra ne minnet
- G27/2 **Ruh-sârûn** eden gül-şen-i hüsne gül-i şadâb / Etmiş dili murğ-ı çemen âbâd-ı maşabbet
- G78/1 **Ruhsâr-ı** yâre kim haţ-ı pür-şûr yazdılar / Sulţân-ı mülk-i fitneye menşûr yazdılar
- G120/1 Söyledüp nâz ile **ruh-sârını** gül gül mi eder / Bilmezüz gül mi eder mey seni bülbül mi eder
- G131/2 Degül haţ levh-i **ruh-sârûnda** gûyâ kil-k-i kudretle / Rumûz-ı nokta-i hâl-i ruhuñ tahtır olunmuşdur
- G191/1 ‘Âlem âşüfte bahâr-ı haţ-ı dil-dâr laţif / Sünbül-i turra muţarrâ gül-i **ruh-sâr** laţif
- G203/1 Yine âğuş-ı murâdında mısın ağıyârûn / Kim kucar müy-miyânûn kim ôper **ruh-sârûn**
- G228/1 Reng-i ruh-ı gülzârı tebâh eyledi bülbül / Bağdı gül-i **ruh-sârûña** âh eyledi bülbül
- G228/2 Kaţ‘-ı nigeht-i hasret edüp bağda gülden / **Ruh-sârûña** bir nîm nigâh eyledi bülbül
- G238/1 Tâb-ı meyden ruhuñ ey muğbeçe gül gül görelüm / Reng-i **ruh-sârûña** beñzer mi gül ü mül görelüm
- G248/1 Yağdum dili âteşlere tâb-ı nazarumdan / Berg-i gül-i **ruh-sârûña** dağum eşerümden
- G298/5 Eyledük taşşil-i jengâr-ı küdüret Nâ‘ilî / Şafvet-i âyine-i **ruh-sârdan** şimden gerü
- G336/4 ‘Âlem-i hüsninde **ruh-sâr** u dehânın kıl hayâl / Zerresi hürşid-i ‘âlem-tâb gelsün çeşmüne
- G346/3 ‘Andelîbüz gül-i **ruh-sârına** bağ-ı hüsnün / Lâle-veş gülleri bî-nefha-i ihsân ise de
- G358/1 Yeksân gören âyine-i **ruh-sârûnı** mehle / Yâkûtî berâber mi tutar seng-i siyehle
- G379/3 **Ruh-sârûña** bu keşret-i nezzârede bilmem / Bir nîm nigâh-ı hevese ruşsat olur mı
- K10/2 Teb-lerze-dâr-ı haclet-i **ruhsâr-ı** yâr olup / Berg-i hazâna döndi ‘izârı gül-i terûn

ruh-sârına haţ gelmek [1] yanağında tüy bitmek, sakalı çıkmak || olgunluğa ermek.

- G277/1 Görünmez ‘âşika ol dil-ber-i maşcûb şerminden / Eder **haţ geldügin ruhsârına** mektûb şerminden
- ruşsat** [18] izin, müsaade. <KT, Cûdî, TS>

- K14/79 Şekvâya da olmuş tütalum **ruşsat-ı** tahtır / Derd-i dili erbâb-ı dilûn ruh-gezâdur
- K21/20 Olursa sâha-i luţfuñda **ruşsat-ı** tek ü pû / ‘Înân-ı şekve-i dehre maşal-i irhâdur
- K23/10 Cevânân leb-be-leb zânû-be-zânû sine-ber-sine / Harîfân **ruşsat-ı** nezzâreden taşşil-i kâm üzre
- K29/4 Dergâha kim muşarrer ola **ruşsat-ı** duhûl / Dâmânına yüzün sür o şâhib-mürüvvetûn
- M2/I/7 Bir lem‘ası dünyâyı yaķar **ruşsat** olursa / Derdünle o âteş ki çıkar tenden ilâhî
- G101/4 Girye-kârân-ı heves şanmañ o mest-i nâza / Câme-h‘âbında dañi **ruşsat-ı** nezzâre bulur
- G193/3 Alur mı dil nigeht-i iltifâtdan vâye / Teğâfüle bu kadar **ruşsat-ı** cevâz olıcaķ
- G193/5 Ne söylesün görüp ol şûhî Nâ‘ilî ‘uşşâķ / Deger mi âhdan el **ruşsat-ı** niyâz olıcaķ
- G253/4 ‘Âşıkûñ **ruşsat-** kem-nefha-i âhından olur / Ebr-i tûfân-ı hîred mevce-i deryâ-yı cünün
- G258/2 O şûh-ı çeşm-i niyâzam ki nâzenînümden / Turur turur taleb-i **ruşsat-ı** nigâh ederin
- G281/4 Neydügin bâ‘ iş ne bilsün **ruşsat-ı** nezzâreye / Bilmeyen ol gamze-i hûn-rîz ü âfet neydügin
- G379/3 Ruhsârûña bu keşret-i nezzârede bilmem / Bir nîm nigâh-ı hevese **ruşsat** olur mı

ruşsat bulmak [1] izin almak, müsaade edilmek.

M8/V/1 **Bulup** pervāza **ruḥṣat** rûzgāra ‘işveler şaldûn

ruḥṣat virmek [5] izin vermek, müsaade etmek. <ÖTS>

K16/23 Her biri hîdmet-i dergâhuña **ruḥṣat virmek** / Tatalum olmuş o da bencileyin sûde-cebîn

K23/38 Ne çâre bir nefes **virmez** felek endîşeye **ruḥṣat** / Olur her laḥẓada bir gûne cevri iltizâm üzre

G4/2 Dâmen-âlûdeligüm ‘ışka ederdüm ta‘lîk / **Virse** âlâyîşe **ruḥṣat** nazar-ı pāk baña

G233/1 Āha **ruḥṣat virmezseñ** âzürde olmazduñ gönül / Dönmeseñ hâkistere efsürde olmazduñ gönül

G281/3 Çeşm-i mestün **virnese** çaḳ böyle bir **ruḥṣat** ‘işveye / Bilse te‘şîr-i nigâh-ı germ-i ḥasret neydügin

ruḥṣat-bîn [1] kendisine izin verilmiş, bir şey yapmak için fırsat bulmuş.

K16/28 Bârî mâhiyyet-i endîşemi takrîr edeyin / Şevḳ-i medhûnle mübâhâta olup **ruḥṣat-bîn**

rûḥ-zâr [1] ruh bahçesi, ruhlarla dolu yer. Tanıkta manânın puthanesindeki cansız

putlara can verildiği ifade edilmiştir.

K5/1 Meryem-i nuṭḳum edüp yine Mesîḥâ-zâyî / **Rûḥ-zâr** eyledi beytüş-şanem-i ma‘nâyı

ruk‘a [1] arzıhal, dilekçe. <KT, OTAL>

K1/52 Na‘tından eylesün taleb-i **ruk‘a**-i amân / Hevl-i ‘itâb o bî-dili maḥşerde lâl eder

rukû‘ [1] namazda elleri dizlere dayayıp eğilmek hareketi. <KT>

G29/3 **Rukû‘ı** eyler ebrûña kıyâmı kaddûne ‘aşîḳ / Olur tâ‘at-i ehl-i derd gâhî râst gâhî kec

Rûm [6] Anadolu; Osmanlı. <OTAL>

K8/20 Yeter memâlik-i şarka hemân ‘asâkir-i **Rûm** / Urunca raḥşına her biri zaḥm-ı mihmâzı

K10/15 Hâḳḳâ ki zıll-ı re‘fet-i hâḳân-ı **Rûm** ile / Cirm-i sevâd-ı dil-keşi Hindûstân gibi

K11/2 Müjde ey eyvân-ı divân-hâne-i hâḳân-ı **Rûm** / Pâyeni teşrîfe bir gâzî dil-âverdür gelen

K11/8 Sedd-i Ye‘cûc eylemiş erkân-ı rafza himmetin / Şehr-i dârü’l-mülk-i **Rûma** bir Sikenderdür gelen

Rûm’da yaşayan insanlar beyaz ırktan ve güzel oldukları için çok zaman şiirlerde Habeş ve Zenci ile karşılaştırılır ve tezât sanatı yapılır. <ADŞS> Aşağıdaki tanıklarda Rûm’un, Hindistan’da bir bir şehir olan Lâhûr ile siyahlık açısından kıyaslandığı görülmektedir.

K5/24 Döndürüp **Rûmı** sevâd-ı kalemüm Lâhûra / Etdi güm-nâm-ı ‘adem Feyzî-i Hind-ârâyı

G320/5 Yayıldı Nâ’ilî bûy-ı ḥaṭ-ı müşkîn-i eş‘arum / Sevâd-ı **Rûm** bender-gâh-ı Lâhûr oldı gitdükçe

rumûz [2] remizler, işaretler, remz’in çoğulu (bkz remz). <KT, Cûdî, OTAL>

G131/2 Degül ḥaṭṭ levḥ-i ruḥsârûnda gûyâ kil-kî kudretle / **Rumûz**-ı nokṭa-i ḥâl-i ruḥuñ taḥrîr olunmuşdur

G160/1 Etmez ḳabûl reng-i küdûret ḥamîrûmûz / Âyîne-i **rumûz**-ı ḳazâdur zamîrûmûz

rustâ [] ikinci, köylü; köy. <Burhân-ı Kâtı‘, OTAL>

rustâ-ḥîz [7] mahşer, kıyamet günü. <FZ, Kanar/1>

K2/39 Verâ-yı perde-i nûruñda mihr-i **rustâ-ḥîz** / Ḥacâlet-i ‘alemüñle niḳâb-dâr ḳalur

K6/9 O neyyir-i şehr-e-frûz-ı **rustâ-ḥîz**-i sitem / Ki düşse bâdiye-i ḥaşre tâb-ı nîrânı

M1/I/6 Tût dâmen-i sipihri hemân rûz-ı **rustâ-ḥîz** / Mazlûm-ı bî-günâh idüginde yok iştibâh

G128/5 Ol kıyâmet kad ki nev-resdür daḥi ey Nâ 'ilî / Dehri pür-âşüb-ı **rustâ-ḥîz**-i ferdâ gösterür

G156/2 Ğavġâ-yı **rustâ-ḥîzi** ḥıramı unutturur / Ol dem ki şahn-ı maḥşer ola cılve-gâh-ı nâz

G327/5 Nâ 'ilî yer mi ḳalur dehşet-i **rustâ-ḥîze** / Çeşmi gâhî ki olur ma' reke-sâz-ı fitne

rustâ-ḥîz-âşüb [1] kıyamet koparan, kıyamet kaldıran.

M5/II/1 Ey fitne-i **rustâ-ḥîz-âşüb** / Vey her nigâhı ḳazâya menşüb

ruste [1] yerden bitmiş, yeşermiş. <FZ, Kanar/1>

G182/4 Şarılmış pâyûna dil 'arızuñ gül gül görüp meyden / Giyâh-ı **rustedür** gül-deste-i hoş-bûya bağlanmış

rûşen [11]

1. aydın, parlak. <KT, Cûdî, OTAL>

K3/8 Suḥenle olmuş iken bezm-i 'âlemüñ **rûşen** / Çerâğ-ı mihr gibi zîr-i nüh kıbâbında

K12/27 Rûz-ı **rûşen** ola mihr ile dil-i şebde nihân / Şu' le-i encüm-i iḳbâli olursa cevval

K23/7 Fûrûğ-ı meyden olmuş sîne şâf u dîdeler **rûşen** / Olup pervâne sâķîler dönerler şem'-i câm üzre

K24/27 Raşḥ-ı midâdı **rûşen** edüp ya' nî meslisüñ / 'Aks-i fûrûğ-ı tab'-ı münîrûñle nûr olur

K35/9 O zerrîn şüşeler kim saḳfın etmiş çarḥ pür-encüm / Dıraḥşânlıḳda bilmez rûz-ı **rûşenle** şeb-i târî

G63/11 Zâmîr-i **rûşeni** bir 'âlem-i muḳaddesdür / Ne âsumânına mihr ü ne mâh lâzımdur

2. yanan. <Kanar/1>

G176/4 Degüldür dillerüñ âhı siyeh zülfünde tâb-endâz / Meger şâm-ı ġarîbânda çerâğ-ı **rûşen** olmazmıḣ

3. belli, meydanda, zahir, aşikâr. <KT, Cûdî, OTAL>

K30/21 Berek âlâyişüme oldı delîl-i **rûşen** / Tâb-ı âyîne-i ḥurşîd ḥamâmumda benüm

G344/2 Zihî şehâdet-i **rûşen** ki indürür her şeb / Hâtıra-i legen-i şem'e nûr pervâne

rûşenî [2] aydınlık, açıklık; belli olma; Halvetiye'nin Rûşenî kolunun kurucusu Şeyh Dede

Ömer Rûşenî ve onun tarikatının adı. <OTAL>

M2/V/3 Ḥasret-zededür **rûşenî**-i dîde-i câna / Göster dile âyîne-i dîdaruñı yâ Rab

G314/4 Çevġân-ı dest-i himmetine mihri ġüy eden / Muḥtâc-ı **rûşenî**-i meh-i Naḥşeb olmasa

rûşen-güherân [1] gönlü aydınlı. <Kanar/2>

K27/9 Bezm-i faẓlında tenezzül mi ederler demege / Mihre âyîne-i **rûşen-güherân** hoş geldüñ

rûşen-zamîr [1] gönlü aydınlık; hakikatleri bilen. <OTAL>

K20/33 **Rûşen-zamîr** şâ'ir-i hoş-gü ki nazmınuñ / Efsânedür yanında mübâhât-ı Enverî

rûy, rû [50]

1. yüz, çehre. <KT, Kanar/1, Steingass>

K16/34 Geldi yüz sürmege dergâhuña ġüstâḥâne / Berg-i ümmîd be-kef **rûy**-ı temennâ be-zemîn

K18/11 Olup çekîde 'araḳlar zemîne **rûyından** / Hezâr şerm ile ġarḳ-ı ḥo-yı ḥicâb olmuş

K18/43 Benüm ki mâşıṭa-kârî **rûy**-ı fikretüme / Midâd-ı surḥ u siyeh dûde vü ḥizâb olmuş

K21/13 Zâmîrî gerd-i kederden 'aceb mi şâf olsa / Ki **rûy**-ı devlete âyîne-i mücellâdur

- K28/51 Bir âfitâb toğdı şanurlar hilâlden / **Rûyuñ** görenler eşheb-i zerrîne-zeyn ile
- K29/23 Yâkût-ı âfitâba virir reng-i **rûy**ı şerm / ' Aks-i fûrûğ-ı gevher-i pâk-i necâbetüñ
- K30/2 Ben Hudâ-h'ân-ı be-vâdî-i ğam eller tã'if / **Rûy**-ı cânânum olan Beyt-i Harâmumda benüm
- K30/16 Şun hemân nâmemi hüddâmına vir kârumı gör / Çîn-i ebrû-yı ğazab **rûy**-ı selâmumda benüm
- K34/13 Pâdişâh-ı ehl-i dil Yahyâ Efendi kim odur / Mülk-i nazmuñ âb-ı **rûy**-ı taht-ğâh-ı devleti
- M1/III/1 Dil hasretüñle 'âşık-ı **rûy**-ı nezâredür / Cãn u ciger firâkuñ ile pâre pâredür
- M3/XII/3 Eyle ğubâr-ı pâyını terciñ cennete / Sür **rûy**-ı i' tizârûñı pây-ı şefâ' atc
- M4/II/2 Yeter ağladı felek hasret-i **rûyuñla** bizi / Hem-sifâl eyle segân-ı ser-i küyuñla bizi
- M11/I/3 Yâ Rab ne lûtf olur bu ki tab' ehlinüñ tamâm / Baht-ı siyâha munzam iken **rûy**-ı evsedi
- G11/1 Ey tâb-ı hüsünüñ âfet-i nîrû-yı âfitâb / Haclet-pezir-i reng-i ruhuñ **rûy**-ı âfitâb
- G40/2 Destine âyine-i cãm alsa ğâhî **rûyına** / Turrasın âşüfte çeşm-i 'âşık-ı mümtâz eder
- G49/2 Aldanma reng-i **rûyuñla** ey hãm-ı dest-i âz / Nahl-i hadîka-i emelüñ bari saht olur
- G65/1 Sâkî fûrûğ-ı meyden **rûyuñda** tâb göster / Germiyyet-i hayâdan hürşide âb göster
- G115/4 Ta' vîz-bend-i tâb u teb-i âfitâbdur / Haytu's-su' â' -ı **rûy**ı ki efsün-demidedür
- G117/3 Sîne-i 'âşık ne mümkün dâğ ber-dâğ olmamak / Dûd-ı âh-ı hasret-i **rûyuñla** aħker-sûzdur
- G123/3 Hâkķâ ki 'aceb bûkalemün büt-gededür dil / Geh **rûy**-ı şafâ geh görünen şüret-i ğamdur
- G157/2 Ruħlaruñ pür-tâb gördükçe şafâlar kesb eder / Şeb-nem-i gül-berg-i **rûyuñdur** dil-i meyyâlümüz
- G181/5 Terennüm-sâzıdır ey Nâ' ilî ervâh okundukça / Zihî naķş-ı bedî' -i hüsni kim ol **rûya** bağlanmış
- G183/2 Hücüm-i leşger-i müjgâna dilde tâb mı var / O teng-nây-ı sipâh-ı dū **rûya** şıgmaz imiş
- G192/4 Yine te'şîr-i hâl-i **rûyudur** dâmân-ı hûrâya / Nesîm-i kâkül-i 'anber-feşân u müşk-bîz olmak
- G195/1 Baķamaz **rûyına** dil zülf-i siyâh olmayıcak / Tâb-ı hüsne dōyemez perde-i âh olmayıcak
- G207/1 **Rûy**-ı dil gösterüp âşâr-ı niyâza nıgehüñ / Duydı âşüftelüğüm başladı nâza nıgehüñ
- G218/7 Bî-deste hâven-i felegi ser-nigün görüp / **Rûyına** pây-ı havşala-kûbın ne añladuñ
- G220/3 Âb-ı **rûyuñ** husrevâ dünyâ için baħr eyleme / Kuflı âhen nâmı Bâd-âverdür ol gencinenüñ
- G230/11 Düşdükçe hâk-i pâyuna bî-tâb-ı reşğ olur / **Rûy**-ı niyâz-ı Nâ' ilî şerm-sâra gül
- G236/2 Merdüm-i çeşm-i firibüm hâl-i **rûy**-ı fitneyüm / Dâğ-ı mihr-i maħşerüm düzaħ penâhumdur benüm
- G276/3 Germ-reftâr ile feyz-i şeref-i **rûyuñdan** / Har-ı hüşki çemenüñ berg-i gül-i cân olsun
- G298/3 **Rûy**-ı maķşûd olsa da âyinemüzde cılve-ger / Sîr-çeşmüz rû'yet-i didârdan şimden gerü
- G299/5 Etmişdür el-hâķķ ey Nâ' ilî dâğ / Mirriħi ol çeşm hürşidi ol **rû**
- G353/6 Tarâvet-i ruħın arturdı Nâ' ilî hať-ı nev / Cihâna velvele şaldı o **rûy** u mû taze
- G375/3 İmsâk-i dehr kıldı tehî ceyb-i himmeti / **Rûy**-ı metâ' -ı kişver-i dâniş görölmedi
- Kt9/2 Zülfüñ niķâbı **rûyuñla** hırz-ı amân olup / Çeşm-i raķib ey büt-i tannâz degmesün
- rû be-râh** [2] yüzü yola dönük; yola çıkmaya hazır. <KT, OTAL>
- G81/4 Kûy-ı yâre **rû-be-râh** oldum sirîşk ü dâğ ile / Bilmezin yâ Rab çeken âbum mı yâ nânım midur
- G156/1 Ol pâdişâh hüsni k'ola **rû be-râh**-ı nâz / Hürşidi hîre çeşm ede gerd-i sipâh-ı nâz

rû-be-rû [2] yüz yüze. <KT>

G74/1 Kopsa yerinden ol kad ü kâmet ğuluv kıpar / Bir fitnedür kıyâmet ile **rû-be-rû** kıpar

G79/3 Nergislerünle bezm-i teğâfûlde **rû-be-rû** / Nâz u girişme birbirine hem-dem oldılar

rû tutmak [1] yüz tutmak, teveccüh etmek, yönelmek.

G297/5 Cüyâ-yı himmetüz **tutalum** biz de Nâ'îlî / İrşâd ümîdi ile şarîk-ı reşâda **rû**

rûy-ı dest [2] elin tersi. Tanıklarda sözcüğün, “metâ” sözcüğü ile birlikte kullanıldığı dikkati çekmektedir. Farsça’da “metâ-ı rûy-ı dest” şeklinde bir ibare bulunmaktadır. Bu ibare, elin tersine asılmak suretiyle satılan, kumaş gibi nesneler hakkında kullanıldığı gibi, dükkânın dışında satılan değersiz metâlar hakkında da kullanılır. Tanıklarda da revaçsız alım satım metâsı anlamındadır. <Steingass, Dihhudâ>

G151/4 Kâlâ-yı nâz u işvesine **rûy-ı dest** eder / Ol hod-furûş-ı nâz metâ-ı şigîbümüz

G177/3 Revâc-gâh-ı vişâlünde tuhfe-i dil ü cân / Metâ-ı kes-mehâr-ı **rûy-ı dest** olup kıalmış

rûy-ı siyâh [2] kara yüz || utanılacak bir iş yapmış, günahkâr.

G22/4 Zühhâda surh-rûyî-i haclet yeter hemân / Şerm-i sefid-kârî-i **rûy-ı siyâh**-ı mest

G48/2 Demek ki **rûy-ı siyâh**ı medâr-ı hacletdür / Arûs-ı baht ki gül-güne-i izâr ister

2. tunç. <FZ> Tanıkta sözcüğün “yüz” anlamı ön plândadır. “Rûy-ı dest”, elin yüzü anlamına gelir. Bununla birlikte “cevâhir, elmâs, bilûr” sözcükleri delâletiyle, rûy’un bu anlamının da çağrıştırıldığı söylenebilir.

K24/14 Virse cevâhire ‘adem-i rağbeti kesâd / Elmâs **rûy-ı dest**-i metâ-ı bilûr olur

3. ümit. Farsça’da “rûy-ı dil dîden (gönül yüzü görmek)”, iltifat ve mürüvvet görmek anlamında kullanılır. <FZ, Steingass> Aşağıdaki tanıkta bu deyim “rûy-ı dil görmek” biçiminde Türkçe’ye aktarıldığı görülmektedir.

K3/3 O zümrenün biri de Nâ'îlî-i bî-kesdür / Ki **rûy-ı dil** göremez baht-ı pür-‘itâbında

4. riya. <FZ>

G18/1 Derûn-ı tîre-i zühhâd pür-jeng-i sivâdur hep / Acep âyînelerdür cilve-ger **rûy-ı riya**dur hep

G56/4 **Rûy-ı** lutf-ı şîşe-baz-ı çarhı dil görmüş gibi / Jeng-dâr âyînesinden şafvet ümmîdindedür

G246/4 Dîde-i pür-hünüm etdün ma‘den-i elmâs-ı eşk / Reng-i **rûy-ı** şîşe-i pür-inkisârımdan şakın

rûy-dest [1] elin tersi. Tanıklarda sözcüğün, “metâ” sözcüğü ile birlikte kullanıldığı dikkati çekmektedir. Farsça’da “metâ-ı rûy-ı dest” şeklinde bir ibare bulunmaktadır. Bu ibare, elin tersine asılmak suretiyle satılan, kumaş gibi nesneler hakkında kullanıldığı gibi, dükkânın dışında satılan değersiz metâlar hakkında da kullanılır. Tanıklarda da revaçsız alım satım metâsı anlamındadır. <Steingass, Dihhudâ>

G151/4 Kālā-yı nāz u ʿişvesine **rûy-dest** eder / Ol ḥod-furûş-ı nāz metâʿ-ı şigbümüz

rûy-māl, rû-māl [5]

1. yüz süren. <KT>

K1/26 ʿAnber-sirişte ḥâkine baḡsun ne vech ile / Ervâḥ-ı feve feve-i rûsül **rûy-māl** eder

K12/24 Ḥâkimü'ş-şerʿ-ı mü'eyyed ki eder dergehine / Sâkinân-ı ḥarem-i ʿarş-ı ilâhî **rû-māl**

K20/13 Ḥûşîd ḥâk-i pâyuña müştâḡ-ı **rûy-māl** / Cemşîd bezm-i luṭfuña meftûn-ı çâkerî

K29/3 Derbâna vir selâm de ki Ketḥüdâ Begün / **Rû-māl**-i ḥâk-i pâyına var mı icâzetün

2. mendil. <Steingass, Dihhudâ>

G285/3 Dilleri ey şabâ menʿ ise **rûy-mâlden** / Bendini çözme ḥâke ol zülf-i dirâz degmesün

rûy-nümâ [2]

1. yüz gösteren, zuhur eden, meydana çıkan. <KT>

G188/2 Bîñ şekl eder ḡabûl süveydâda ḡam yine / Âyînemüzde **rûy-nümâ** ʿâlem-i neşât

2. yüz görümlüğü, damadın gelini ilk görüşte verdiği hediye. <FZ, Dihhudâ>

K14/26 Bir mertebe hoş-reng ki bir sidre-ḥurâmuñ / Sîb-i zeḡan-ı dil-keşine **rûy-nümâdur**

rûy-pûş, rû-pûş [3]

1. yüz örten. <FZ, Dihhudâ>

K24/32 Ol ḥâḡ-i pâye yüz süren erbâb-ı himmetün / İḥlâşı **rûy-pûş**-ı ḡaṭâ vü ḡuşûr olur

G251/6 Olma **rû-pûş**-ı zeḡan ey ṭurra çeşm-i kâ'inât / Âfitâbı ser be-ceyb ü pâ be-dâmân görmesün

2. münafık, kâfir. Tanıkta, İskender'in yüzü peçeli gezmesine gönderme yapıldığı gibi, onun kâfir oluşu da ifade edilmiştir (bkz. İskender). <Kanar/1>

G269/2 Şâf ol o ḡadar ıṣḡ ile ey dil ki ḡayâdan / Âyînesi İskendere **rû-pûş** görünsün

rû-sefid [1] yüzü ak, alnı pak; şerefli. <OTAL>

M11/I/4 ʿUḡbâda feyz-i naʿtuñ ile rû-sefid olup / Ḥûşîde ḡaclet-âver ola ṭabʿ-ı ecedi

rû-sefidlik [2] yüz aklıḡı, temizlik || utanacak bir şeyi olmama.

K28/77 Ber-çide-dâmen olduḡını ḡârden bilen / Ṭartar mı **rû-sefidligün** yâsemîn ile

G357/3 Ber-çide-dâmen olduḡını ḡârdan bilen / Ṭartar mı **rû-sefidligin** yâsemîn ile

rû-siyâh [3] yüzü kara || ayıbbı olan, rûsua. <Cûdî, OTAL, Kanar/1>

G18/5 Bizüz ey Nâ'ilî ol **rû-siyâh**-ı şerm ü ḡaclet kim / Sevâd-nâme-i aʿmâlümüz sehv ü ḡaṭâdur hep

G175/5 Sefid-kârî-i çeşm-i ümîdi Nâ'ilîyâ / Telâfî-i sitem-i baḡt-ı **rû-siyâha** degiş

rû-siyâhî [1] yüzü karalık; rezillik, mahçupluk. <Kanar/2>

K3/23 Yine neticesi maḡşerde **rû-siyâhîdür** / Olursa defterinün ḡayd-ı ihtisâbında

rûz [33] gün; gündüz. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K2/24 O miḡribân-ı ümem ol şeffîʿ-i **rûz**-ı nedem / Ki nehyi ḡuş-ı meʿâşide ḡuşvâr ḡalur

- K7/51 Cevâbı var ise haşmuñ hemân dilîr olsun / Tütunca dâmenini ehl-i beyt **rûz-ı** va'îd
- K18/35 Każâya çäre rızâdur ki **rûz-ı** kısmetde / Naşibi ehl-i dilüñ renciş ü 'azâb olmış
- K24/13 Tağdîm ederse **rûz-ı** neşâta şeb-i gamı / Zülmet sevâd-ı merdümek-i çeşm-i kûr olur
- K36/12 Ne tuğrâ başka bir 'âlem ki cem' etmiş şeb ü **rûzı** / Sevâdı leyletü'l-isrâ beyâzı şubh-ı nûrânî
- M1/VII/5Âh ey sürûr-ı sîne vü ey nûr-ı dîde âh / **Rûz-ı** neşâtumuz şeb-i târ-ı gam eyledün
- M2/V/8 Maşşer ki tûta ma' deletün **rûz-ı** hayâtıdan / Pür-cürm ü me' âşî bu güneh-kârûñ yâ Rab
- G30/6 O bâğ-ı huld-ı ma' ânide kim ola şeb ü **rûz** / Nevâ-yı bülbül ü âheng-i nağme-i Nâhîd
- G89/7 Nâ'îlî-veş bizi de ağladan ey meh şeb ü **rûz** / Haşret-i gerden ü efsûs-ı girîbânûndur
- G107/3 Felâţûn-ı dili pür-ç ukde-i reşg-i cünün eyer / Bahâr-ı **rûz-ı** hüsnün kim dem-i nev-rûz-ı vuşlatdur
- G175/4 Muqimm-i genc-i ferâğ ol şarâb gör her şeb ü **rûz** / Fûrûğ-ı câmı ne hûrşide vir ne mâha degiş
- G198/2 Kevkeb-i mihr-i cihân-tâb-ı cemâlün şeb ü **rûz** / Düşürür hâk-i niyâza yüzini mihr ü mehûñ
- G200/3 Boyanup haşret-i zülfûñle duhâna şeb ü **rûz** / Verziş-i âh ederüz dūd-ı mu' anber diyerek
- G265/1 Erbâb-ı hüner ey çarh ' ahdünde ço ' ur olsun / Nâdâna şeb ü **rûzuñ** sincâb u semûr olsun
- G292/9 Mişâl-i zıll hayâl anılayup şeb ü **rûzın** / Cihânûñ eylese endişe **rûz-ı** ferdâsın
- G315/5 Qo meyli bir iki günlük şafâya virme vücūd / Esîr-i devlet-i deh **rûz** u nîm sâl olma

rûz-ı cezâ [4] kıyamet, mahşer günü. <OTDTS>

- K2/32 Eyâ şefî'-i güneh pişgân-ı **rûz-ı cezâ** / Ki cürm merhametünle zelîl ü h'âr qalır
- K7/65 Ola o fırqa-i düzağ-ı qarâra **rûz-ı cezâ** / Duğân-ı silsile-tâb-ı cağım hâbl-i verîd
- K28/81 Kılson şefî'-i **rûz-ı cezâ** h'âst-kâr-ı ecr / Aşhâb u âlini teba' vü tâbi' in ile
- G22/3 **Rûz-ı cezâda** kim ola ser-nâme-i kabûl / Harf-i haţâ-şumâri-i haclet penâh-ı mest

rûz-ı kıyâmet [1] kıyamet günü, mahşer günü. <OTAL, Kanar/1>

- K2/23 Şefî'-i **rûz-ı kıyâmet** Muhammed-i ' Arabî / Ki haşr lutfı ile bî-günâhkâr qalır

rûz-ı mahşer [4] mahşer günü, kıyamet.

- K2/47 Sen ol habîb-i Hudâsın ki **rûz-ı mahşere** dek / Şenâsı mücib-i gufrân-ı Girdgâr qalır
- K11/16 Ey dilîr-i Kahramân-kevkib ki havfuñdan müdâm / Hâtır-ı a' dâya hevl-i **rûz-ı mahşerdür** gelen
- G22/1 Sâkî ki **rûz-ı mahşer** ola ' özt-h'âh-ı mest / Zühhâdî şerm-sâr ede lutf-ı günâh-ı mest
- G184/4 Olur rüsvâ-yı **rûz-ı mahşer**-i ol kim şâm-ı gafletde / Bu bâğuñ gül şanup hâr-ı muğaylânını devşürmiş

rûz-ı nev-rûz [2] nevrüz günü (bkz. nev-rûz).

- K17/12 Gurre-i 'îd-i meserret seher-i ' âlem-i feyz / **Rûz-ı nev-rûz-ı** sa'âdet Şeb-i Kâdr-i meymûn
- K19/10 **Rûz-ı nev-rûz-ı** kerem faşl-ı bahâr-ı hurrem / Zîb-i evvân-ı hamel mihr-i mağal şadr-ı ecel

rûz-ı rustâ-hîz [1] Kıyamet günü, mahşer.

- M1/I/6 Tût dâmen-i sipihri hemân **rûz-ı** rusta-hîz / Mazlûm-ı bî-günâh idüğinde yok iştibâh

rûz-ı rûşen [2] gün ortası, güpegündüz. <Kanar/1>

- K12/27 **Rûz-ı rûşen** ola mihr ile dil-i şebde nihân / Şu'le-i encüm-i iğbâli olursa cevval
- K35/9 O zerrîn şüşeler kim sağfın etmiş çarh pür-encüm / Dırağşanlıqda bilmez **rûz-ı rûşenle** şeb-i târî

rûz u şeb [2] gündüz ve gece. <OTAL>

K5/12 **Rûz u şeb** şöhet-i ebkâr-ı hayâlumdür eden / Tab'-ı şûrîdemi müştâk-ı dem-i tenhâyî

K12/32 Olsa yek-rengî-i mâhiyyeti **rûz u şebde** / Ola hûrşîd-i şehîr güy-ı girîbân-ı leyâl

rûze [4]

1. oruç. <KT, Cûdî>

G222/1 Eyyâm-ı **rûze** geçdi meh-i 'îdi görmedük / Bezm âhîr oldı sâgar-ı Cemşîdi görmedük

2. günlük, gün değerinde. Sondaki güzel he bazen nispet ifade eder. Meselâ dû rûze. iki günlük. <FZ> Aşağıdaki tanıklar “dû rûze”, “iki günlük” anlamında ve geçiciliği kastedecek biçimde kullanılmıştır.

G46/5 Dû **rûze** 'işreti ey Nâ 'ilî ganimet bil / Hûmâr-ı ye's ile şahbâ-yı ârzû biledür

G261/5 Şebâtı olmayıcağ Nâ 'ilî bu merhalede / Dû **rûze** devlet-i pâ der-riqâbı n'eylersün

G301/5 Mâh-ı dû **rûze** kâste-mânend Nâ 'ilî / Gösterdi halka kendin o haqq-ı siyâh-ı nev

rûz-efzûn [1] uzun ömürlü; günden güne artan. <Cûdî, OTAL, Kanar/2>

K17/69 Tâ Süleymân-ı zamâne ede Hağ Âşaf-ı 'ahd / Bir kerem-kârûn edüp devletini **rûz-efzûn**

rûz-nâmçe [1] günlük varidatın, hesapların ya da olayların kaydedildiği defter.

<OTDTS>

K31/15 'Avd ede 'ömr ü devlet-i bahtuñ hezâr sâl / Ahkâm-ı **rûz-nâmçe** tâ kim cedîd olur

rûze-dâr [2] oruç tutan, oruçlu. <KT, Cûdî>

G31/5 **Rûze-dâr**-ı h'ân-ı yağmâ-yı vişâle Nâ 'ilî / Gurre-i mâh-ı muharremdür hilâl-i câm-ı 'îd

G331/2 **Rûze-dârân**-ı ğama neşve-i la' lûñ virmez / Dest-i sâķide qadeh câm-ı meh-i 'îd olsa

rûzgâr [60]

1. zaman, vakit, devir, zamane (bkz. hengâm). <KT, Cûdî, LN, OTAL, Steingass, Dihhudâ>

K2/54 Geçerse vaşf-ı cemîlünle **rûzgârı** yine / Zebân-ı nâṭıka haclet-güzîn-i kâr qalır

K7/5 Cihân girîve-i âşûb u **rûzgâr** garîm / Me'âd u mebd'e 'î hayret amânı maḥz-ı va'îd

K7/8 Bu **rûzgâra** geleden ki etdi sevk kazâ / Meşîyyet-i dili mevkûf-ı dest-gâh-ı ümîd

K11/19 **Rûzgârından** ki gâhî ağlayup dergâhuña / Haṭır-ı erbâb-ı dil gibi mükedderdür gelen

K11/34 Zâtuñ olsun haşre dek kâ'im ki anuñla müdâm / Çârsû-yı **rûzgâra** revnağ u ferdür gelen

K16/36 **Rûzgâr** etmiş yine dîdelerin ağlamadan / Ârzû-mendî-i ḥâk-i qademünle ḥunîn

K22/28 Sîlî vü ta' nedür işidüp gördüğüm hemân / Bu **rûzgârda** bir âlây kerr ü kûrdan

K23/13 O devrûñ **rûzgâr** etdi telâfîsin ki olmışdı / Tarîḳ-i 'aḳıbet-mend-i erâzil izdihâm üzre

K24/1 Evzâ'-ı **rûzgâra** o kim bî-ḥuzûr olur / Gâhî şikâyet eyler ise geh şekûr olur

K24/5 Bir gün bu **rûzgârdur** ehl-i kemâle de / Hengâm-ı imtiyâz u maḥall-i zuḥûr olur

K24/30 Etsün ḳo ḥâk-i pâyuñ olup **rûzgâra** nâz / Dâñâ-dilân-ı 'âlem-i himmet ğayûr olur

K24/37 Tâ gerd-i ḥâdişât ile mir'ât-ı **rûzgâr** / Şûret-nümâ-yı ma'reke-gâh-ı nüşûr olur

- K28/5 Birdür izâ'at eylemede şimdi **rûzgâr** / 'Ömr-i 'azîzi keşmekeş-i ân u 'în ile
- K28/13 Hâşıl budur ki 'âr ederüz birden aîmağa / Eşhâş-ı **rûzgârı** seg-i necm-i dîn ile
- K28/23 Gösterdi halka şevket-i Dârâyı **rûzgâr** / Risto-yı kâr-dân u Sikender-rehîn ile
- K28/24 Nâm-âver etdi lutf-ı Süleymân-ı **rûzgâr** / Ol Âşaf ibn-i Âşafı engüsterin ile
- K29/19 Muhtâc-ı mâliş-i mehek-i imtihân degil / Şarrâf-ı **rûzgâr** bilür naqd-i himmetün
- K34/11 Ey tabîb-i **rûzgâr** olmaz mı bir gün çäre-sâz / 'İllet-i bîmâr-ı zühde bâdenün hâşiyeti
- K34/28 Nitekim gâhî gelüp inşâfa devr-i **rûzgâr** / Bir yere cem' ede yârân-ı perîşân-sohbeti
- K34/31 Olmasun hergiz müsâdif hânümân-ı 'ömrine / **Rûzgârıñ** berķ-i tâb-âsâ gezend ü âfeti
- M1/I/1 Ey **rûzgâr**-ı kîne-ver ü çarķ-ı kîne-ķ~âh / Bî-dâd kerden oldı o mazlûm-ı bî-günâh
- M1/IV/2 Bî-kişt ü kâr mezra'a-i **rûzgâr** idün / Ey nâ-murâd n'oldı ki merg oldı hâşılun
- M8/V/1 Bulup pervâza ruḡṣat **rûzgâra** 'işveler şaldun
- G32/5 Kâlor mı zinde meger şem'-i bād-ı âh gibi / Bu **rûzgârda** ey Nâ'îlî çerâğ-ı ümîd
- G34/1 Ğubâr-ı Ka'be-i küyün görür mi çeşm-i ümîd / Bu **rûzgâra** göre dostum degil mi ba'îd
- G48/1 Güşâyîş-i dile bir nice **rûzgâr** ister / Şükufte olmağa ol ğonce çok bahâr ister
- G49/7 Olma firîb-ḡurde-i iķbâl-i **rûzgâr** / Ey Nâ'îlî şaķın hele idbârı saḡt olur
- G63/7 Taḡammül eyleyelüm cevri **rûzgâra** gönül / Bu ğüşmâl bize ğâh ğâh lâzımdur
- G70/4 Elbet de şem'-i meclis-i iķbâl olan vücûd / Puf kerde-i müsâra'at-ı **rûzgâr** olur
- G140/1 Biz ki şâhenşeh-i diyâr-ı ğamuz / Ħırz-ı bâzû-yı **rûzgâr**-ı ğamuz
- G144/7 Ey Nâ'îlî mülâyet eylerse **rûzgâr** / Emvâc-ı selsebîl ola tûfân-ı baḡtumuz
- G149/3 Bu **rûzgârda** âzâde-ser o rinde ḡased / Ki fark-ı himmetine sâye-i hümâ düşmez
- G215/2 Bulmaduk ârâm-ı ḡâḡır devr edelden **rûzgâr** / Görmedük eflâki iķbâlinde sâ'î kimsenün
- G227/5 Muhtâc-ı mâliş-i mehek-i imtihân degil / Şarrâf-ı **rûzgâr** bilür naqd-i ḡimmetün
- G250/5 Devlet-i pâ-bûsıdur yârün ey Nâ'îlî / Pây-mâl-i **rûzgâr**-ı dün iken maḡsûd eden
- G250/5 Devlet-i pâ-bûsıdur yârün ey Nâ'îlî / Pây-mâl-i **rûzgâr**-ı dün iken maḡsûd eden
- G251/4 İḡtirâz et çeşm-i zaḡm-ı **rûzgâr**-ı fitneden / Her ḡam-ı zülfünde cem' perîşân görmesün
- G252/4 Ğonceye dil-tenglük bir perdedür âfâtdan / Anı çeşm-i **rûzgâr**-ı tâb-sâmân görmesün
- G252/4 Ğonceye dil-tenglük bir perdedür âfâtdan / Anı çeşm-i **rûzgâr**-ı tâb-sâmân görmesün
- G316/3 ḡasret-i Şîrîni pâ-dâş eyler âḡır **rûzgâr** / Şâdî-i Pervîzi ḡaşr-ı merg-i Ferḡâd etse de
- G351/3 Veh ki siyeh sitâreyüz âh ki ḡiç-kâreyüz / Tûḡ ki dü şîre-ķ~âreyüz miḡnet-i **rûzgâr** ile
- G360/6 Yine netîcesi ḡayret degil mi Nâ'îliyâ / Bu **rûzgâra** Naşîr ü Celâl gelmedi mi
- G363/4 Şabâ o turrada maḡsûd-ı **rûzgâr** idi ḡayf / Gönül de sencileyin ḡiç-kâredür şimdi
- G367/1 Ğüşâde-kâre dil-i 'uķde-dâr degmez mi / Nevâzişe elün ey **rûzgâr** degmez mi
- G373/1 Ne lâzım ehl-i dile girüdâr-ı nâ-kâmî / Yeter müsâ'ade-i **rûzgâr**-ı nâ-kâmî
- G373/1 Ne lâzım ehl-i dile girüdâr-ı nâ-kâmî / Yeter müsâ'ade-i **rûzgâr**-ı nâ-kâmî
- G373/3 O bezm-i yek-şebedür **rûzgâr** k'anda olur / Ķarîn-i şubḡ-ı kıyâmet ḡumâr-ı nâ-kâmî
- Mt4 ḡazzumuz yok şimdi mesrûr olmadan ey Nâ'îlî / Cevrine ḡû-kerde olduķ **rûzgâr**-ı miḡnetün
- Ş6/4 Mûjde ey **rûzgâr**-ı kîne-ġüzâr / Yine geldük diyâr-ı hicrâna

Ş6/4 Müjde ey **rûzgâr**-ı kîne-güzâr / Yine geldük diyâr-ı hicrâna

rûzgâr-ı kûdüret-‘acîn [2] mayası kederle yoğurulmuş felek.

K28/11 ‘Âlem yıkılsa etmez idük evvel imtizâc / Eczâ-yı **rûzgâr-ı kûdüret-‘acîn** ile

K28/16 Şâf olsa tıynetüñ nice eylerdi imtizâc / Eczâ-yı **rûzgâr-ı kûdüret-‘acîn** ile

2. yel, rûzgâr, hava (bkz. bād). <KT, Kanar/1> Aşağıdaki tanıklarda sözcük “zaman” anlamının yanında, “yel” anlamını da çağrıştırtacak biçimde kullanılmıştır.

K7/1 Bu **rûzgâr**-ı siyeh-dil kılursa böyle ‘anîd / Çerâğ-ı mihrini söndürmemek degil mi ba‘îd

G63/3 Ne bādbāna ne fülke ne **rûzgāra** tayan / Bu ğarğa-gāhda ancak şinah lâzımdur

G114/2 Ārāma yer kıomaz dile kūyında **rûzgār** / Ol āsitānaden bir avuc hāki dūr eder

G121/2 ‘Uşşākı etdi keşmekeş-i tār-ı zūlfūñ / Şîrāze-bend-i nüşa-i ālām-ı **rûzgār**

G230/6 ‘Attār gibi aldı nefes ‘andelîbden / Viridi çemende tablaların **rûzgāra** gül

G366/4 Ey dil hāzer ki zevrağ-ı nüh bādbān-ı çarh / Buldukça **rûzgārın** atar kareye seni

R6/2 Bu fitne-i **rûzgārdur** zūlfūñden / Yok ‘uğde-i hātırım ser-i mūy kadar

3. dünya, âlem. <OTAL, Steingass>

M1/V/4 Biñ yılda **rûzgāra** gelür bir vücūd idüñ / Gitdüñ hezār hāşret-i mālā-yutāk ile

rûzî [5]

1. rızık, azık. <KT, Cûdî, LN>

G121/5 Olsun nevāziş-i nigeñhūñ **rûzî**-i raķîb / Müştākdur tegāfūlie Nā’ilî-i zār

2. nasip, kısmet. <LN, OTAL> Tanıkta sözcük, “bir günlük çalışma karşılığında alınan ücret” olarak da düşünülebilir.

K7/13 Ki **rûzî**-i ser-i Ferhād u Kays ola āhır / Hırāş-ı hār-ı cefā zaḥm-ı tîşe-i tehdîd

3. bir gün. “Rûz” sözcüğünün sonundaki “-î”, yâ-yı vahdettir. Sözcüğe “bir” anlamı katmaktadır.

K12/85 Hâtem-i devleti **rûzî** kıla tâ bir şadra / Cevher-i cân gibi lutf-ı şamedî ‘amm-ı nevāl

K15/15 Hem ‘îd ola hem hâtem-i devlet ola **rûzî** / Bir şadra ki iķbâlde đārā mı degildür

G4/5 Eger olmazsa perişānî-i zūlfūñ **rûzî** / Hāşre dek bār-ı girāndur bir avuc hāk baña

rûzî-resân [2] rızık veren, Rezzāk. <KT, Cûdî>

G97/5 İmtilā-gāh-ı esāfil ehline nān-pāre yok / H’ân-ı dehrüñ hıķmet-i **rûzî-resān** kim bilür

G359/4 **Rûzî-resāna** hāmd ki dil ceyb ü dāmenin / Dest-i gelü-feşār-ı aķessāya virmedi

rûbûde [2] kapılmış, kapılan; meczup (bkz. mübtelâ). <Cûdî, OTAL, Kanar/1>

G11/7 Ey Nā’ilî o ṭurra ki çevgān-ı fitnedür / Pā-māl iken **rûbûdesidür** gūy-ı āfitāb

G19/2 Dil kūh-ı āhen olsa da eyşer **rûbûde** ‘ışķ / Kullāb-ı kehrübāya getürsün mi kāk tāk

rûbûde-ḥātır [1] gönlünü kaptırmış, cezbolmuş.

G165/3 Çarḥuñ fenā-peẓîr idügin gösterür bize / Cāmuñ **rûbûde-ḥātır**-ı resm-i ḥabābıyuz

rüçhân [] üstün olma, üstünlük, fazilet yönünden akranından üstün olma. <KT, ZL, OTAL>

rüçhânî [1] üstünlük, maharetli ve akranından üstün olma.

K6/47 Olurdu şüret-i hâli muķārın-i tehzīb / Ederdi aḥsen-i aḥlākı ‘arz-ı **rüçhânî**

rüfû [1] giyeceklerde ve diğér şeylerde belli olmayan yama, örgü; ıslah. <FZ, Dihhudâ>

G353/4 Müjeñ ḥalîde nemek-pâş-ı ḥande cāna lebûñ / Derûn leb-â-leb-i zaḥm-ı ciger **rüfû** tâze

Rüstem [12] Şehnâme’de adı geçen bir kahraman. Kahramanlık, acı kuvvet ve yenilmezlik sembolüdür. Daha delikanlılığında birçok dev öldürmüş ve olağanüstü başarılar göstermiştir. Bir lâkabı da “Tehemten (iri vücutlu pehlivan)”dır (bkz. Tehemten). <ADŞS, MİTOLOJİK UNSURLAR, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 65> Tanıklarda, güç timsali olarak kullanılmıştır.

K6/31 Ne ğamze **Rüstem**-i şāḥib-zuhûr kim eyler / Każâyı silsile-der-pâ belâyı zindânî

K9/5 Evvelîn cümle-i pür-zûruñı Ḥıẓr-ı tevḥîḳ / Āḥirîn ma‘ reke-i **Rüstem**-i destân etmiş

K26/35 Ne ḥāme Ḥayder-i Kerrār-ı naẓmuñ Zü‘l-fiķārındur / Ne ḥāme **Rüstem**-i endişeye tîğ-i dü peykerdür

G37/2 Ğamzesi kan dökmede etmez tenezzül **Rüsteme** / Lebleri cân virmede ‘İsiye harf-endâz olur

G50/5 Elmâs-pāre tîğ-i każādur o ğamze kim / Bebr-i beyân-ı **Rüsteme** zaḥm-ı nigāḥ açar

G87/4 Yazanlar çeşm-i mestûñ **Rüstem**-i Şeh-nāme-i āşüb / Maḥabbet ‘alemin bir tîğ ile meftûḥ yazmışlar

G302/4 Feẓāda Zühre mi var ğamzeñe muķābil ola / Ferāsiyāb ise **Rüstem**-i nigeḥdür bu

G343/3 Bî-cā yazılmış ol ciger-i çāk çāk ile / Şehnāmelerde **Rüstem** ü Suhrāb bir yere

Aşağıdaki tanıklarda Rüstem, okçuluk terimleriyle birlikte kullanılmıştır. Rüstem’in okçuluğu meşhurdur. <OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 89>

G179/5 Durur mı karşı **Rüstemle** o çeşm-i qahramān zûra / Kaşuñ yayını kırmış nāveg-i müjgāna el şunmış

G255/1 Ḥam olmaz degme tîr-endâz-ı āhuñ imtiḥānından / Ol ebrûlar ki **Rüstem** dāğ-ı saḥtîdür kemānından

Aşağıdaki tanıkta Rüstem oğlu Suhrāb ile birlikte anılmıştır. Rüstem, oğlu olduğunu bilmeden Suhrāb’ı feci bir şekilde öldürmüştür. <MİTOLOJİK UNSURLAR>

G307/5 Yetdi elem-i **Rüstem**-i Suhrāb-kuş ey dil / Dārû-yı dil-i nîşî aḥibbāda bulunsa

Rüstemāne [1] Rüstemcesine gibi, pehlivancasına. <OTAL>

K10/33 At şalsa **Rüstemāne** eder ḥaşmı ḥîre-çeşm / Altun benekli cāmesi bebr-i beyân gibi

rūsûm [1] resimler, şekiller; âdetler, resm’in çoğulu (bkz. resm). <KT, Cûdî>

G246/7 Levḥ-i dilden kılmadan maḥv-ı **rūsûm** ey Nā‘ilî / Sümenât-ı fitneyüm naḳş u nigārumdan şaḳın

rüsûl [5] resuller, peygamberler, resûl’ün çoğulu (bkz. resûl). <KT, Cûdî, OTAL>

K1/21 Rāyet-firāz-ı na‘tınûñ ol server-i **rüsûl** / Maḥşerde cilve-gāḥını ferş-i zılāl eder

K1/26 ‘Anber-sirişte hâkine baqsun ne vech ile / Ervâh-ı fevc fevc-i **rûsûl** rûy-mâl eder

K3/37 Ki mündericdûr o sultân-ı cümle-i **rûsûlûn** / Sa‘adet-i ebedî midhat-i cenâbında

K13/21 Hem-nâm-ı hüdâvend-i **rûsûl** şadr-ı ğanî-dil / Kim görmedük ihsânını yok bay u gedâdan

K18/18 Semiyî-yi fâhr-ı **rûsûl** hâriş-i şerî‘at-ı kül / Ki ‘adli müctehid-i re‘y-i bâ-şavâb olmuş

rûsvâ [5] rezil, maskara; haysiyetsiz. <KT, OTAL>

G128/1 Çeşm-i mestûn neşvesin bî-reng-i şâhbâ gösterür / Gamzesin maḥmûr kendin mest-i **rûsvâ** gösterür

G184/4 Olur **rûsvâ**-yî rûz-ı maḥşer-i ol kim şâm-ı ğafletde / Bu bâġuñ gül şanup hâr-ı muġaylânını devşürmiş

G201/1 Kûyından o şûhuñ dil-i **rûsvâ** ile geçdük / Her haṭvede bîn şekve-i bî-câ ile geçdük

rûsvâyî [2] rûsvalık, rezillik, haysiyetsizlik, itibarsızlık. <Cûdî, OTAL, Kanar/1>

K5/23 Nazm-ı pākumdûr o manzûme-i ḥikmet ki olur / Noktası daġ-ı süveydâ-yî dil-i **rûsvâyî**

G277/2 Zihî sâġar-keşân-ı bezm-i germ-â-germ-i **rûsvâyî** / Gamından bâde-nûş olmuş gönül maḥbûb şerminden

rûsvâyılık [1] rûsva olma durumu, rezil olma. <TS, ÖTS>

G215/1 Olmasun **rûsvâyılığ**da intifâ‘ı kimsenüñ / Gelmesün eksük terâzûda metâ‘ı kimsenüñ

rûşd [2] doğru düşünme, akıl sahibi olma, iyiyi kötüyü ayırt edebilme. <KT, Cûdî>

K31/5 **Rûşdüñ** zâmir-sûz-ı Felâṭun u Bû ‘Alî / Zühdüñ hûlâşa-i ‘amel-i Bû Sa‘îd olur

T1/3 Alnında daġı tıfl iken nûr-ı şalâbet cilve-ger / Peydâ zâmirinde tamâm fehî ü hîred **rûşd** ü zekâ

rûtbe [5]

1. sıra, basamak; derece. <KT, LN>

K13/39 Ol sâḥir-i i‘câz-ḳarînüñ budur inşâf / Yok **rûtbe**-i ‘irfânına hâ‘iz şu‘arâdan

G241/1 Neşve-i ḥüsnuñi Yûsufda kemâhî göremem / **Rûtbe**-i mihr-i cihân-tâbda mâhî göremem

G296/5 Zülfüñ tenezzül eyler şayd-ı hümâ-yî ‘aḳla / Ol **rûtbelerden** ammâ ‘âlî cenâb-ı ebrû

2. miktar, kadir, paye (bkz. ḳadr, pâye, menzilet). <KT, Cûdî>

G292/3 Bileydi **rûtbe**-i üstâdını ederdi felek / Kenâr-ı ḥayrete pervâz mâ‘î libâsın

T3/3 ‘Âciz ü ḳâşir idi bilmede zâhir-bînân / **Rûtbe**-i zâtını ol ‘ârif-i lâr-âġâhuñ

rû‘yet [2] görme, görüş; [tas.] ilâhî tecellileri bu dünyada temaşa etme. <KT, Cûdî, TASAVVUF TERİMLERİ>

G298/3 Rûy-ı maḳşûd olsa da âyinemüzde cilve-ger / Sîr-çeşmüz **rû‘yet**-i didârdan şimden gerü

Aşağıdaki tanıkta Kur‘ân-ı Kerîm, Kıyamet Suresi 22. ayete gönderme yapılmıştır. Bu ayette, “Yüzler vardır, o gün Rablerine bakarlar” denmektedir. <Seccadî/2> Tanıkta, bu görüşün âşıklara mahsus olduğu ifade edilmiştir.

G36/8 Mevḳûf ise maḥşerde de ey Nâ‘ilî-i zâr / ‘Âşıklara kem-mâyeġi-i **rû‘yet**-i didâr

S

sa'ādāt [2] mutluluklar, neşeler, gönül şenlikleri, sa'adet'in çoğulu (bkz. sa'adet).

K7/27 Medār-ı nîl-i **sa'ādāt**dur bu menzilde / Dilîr-i ma'reke-i Kerbelâ Hüseyin-i şehîd

K16/41 Ol serây içre ola zât-ı Süreyyâ-şâdri / Sa'd-ı ekber gibi tevķîr-i **sa'ādāt**a ķarîn

sa'adet [24] mutluluk, bahtiyarlık mesutluk, mübareklik. <KT, Cûdî, TS>

K1/28 Yâ Rab olur mı ol dem-i dil-sûz kim beni / Ol ravzanuñ **sa'adeti** ferħunde-fâl eder

K3/11 Tıllım-ı devlet ü vefķ-i **sa'adet** olmuş iken / Kaşâ'idi nice düstür-ı Cem-cenâbında

K3/37 Ki mündericdür o sulţân-ı cümle-i rüsülüñ / **Sa'adet**-i ebedî midħat-i cenâbında

K3/44 Zihî eşer ki rehîndür **sa'adet**-i îmân / Münâfıkına bile refķ ile hîţâbında

K3/72 Bula **sa'adet**-i iksîr-i 'izz dârını / Harîm-i merķad-i pür-nûrunuñ türâbında

K37/18 Sa'adet-i ezeli Nâ'ilî anuñ ki ola / Penâh-gâh-ı kazâ cây-ı istinâdı ķadar

K7/37 Każâya virdi rızâ bildi olduĖın âhır / Mezîl-i devlet-i fânî **sa'adet**-i te'bîd

K8/16 Hemân **sa'adet** ile 'âzim-i Şıfâhân ol / Ėurup memâlik-i şark'a otağ-ı iğrâzi

K14/43 Şâyestedür ol genc-i **sa'adet**de bu gevher / Bu sūr-ı hümâyûna münâsib o serâdur

K15/21 Çıkdıķça **sa'adet**le ķola düş-ı felekde / Zer-meş'ale-i mâh müheyyâ mı degildür

K16/19 Nice bulmaz o serâ ķadr u şeref kim olasın / Şadr-ı vâlâ-yı refî'inde **sa'adet**le mekîn

K16/21 Leyle-i ķadr-ı **sa'adet**dür o semmûr-ı siyâh / Vech-i pâkündür o şebde görünen nûr-ı mübîn

K17/12 Ėurre-i 'îd-i meserret seher-i 'âlem-i feyz / Rûz-ı nev-rûz-ı **sa'adet** Şeb-i Ėadr-i meymûn

K17/17 Râyîz-i Ėink-ı **sa'adet** ki sipîhr-i dûna / Resm-i na'l-i süm-i yekrâmı olur dâğ-ı derûn

K17/41 Ėâ'im olsañ da **sa'adet**le yeründe yine sen / Sipeh-i nuşrete iķbâlûñ olur râh-nümûn

K19/15 Âfitâb-ı ufuķ-ı şubķ-ı **sa'adet** ki olur / Necm-i tâbende-i iķbâli şeref-baħş-ı Zuħal

K20/2 Ey maşrıķ-ı necâbet ü şubķ-ı **sa'adet**üñ / Dünyâya ferr ü tâb viren mihr-i enveri

K20/20 Şağ ol hemân **sa'adet** ü devletle kim olur / Cûd ehlinüñ 'inâyet-i Ėaķ yâr u yâveri

K20/41 Şubķ u mesâ **sa'adet** ü baħtuñ füzûn olup / Ėaķ cylesün vücûduñı âfâtdan beri

K23/56 Mu'ammer cylesüñ zât-ı şerîfûñ Ėaşre dek Mevlâ / **Sa'adet** bâ-teraķķî 'izzet ü devlet devâm üzre

K24/33 Ümmîd-i luţf u 'afv ile der-dest-i i'tizâr / Ma'rûz-ı Ėâk-i pâ-yi **sa'adet** vüfûr olur

K29/11 Ümmîd odur ki cyleye bu naẖm-ı pâkümi / Ma'rûz-ı Ėâk-i pâ-yi o şadr-ı **sa'adet**üñ

G70/5 Bî-behre-i **sa'adet**-i âdâb Nâ'ilî / Olmaz mu'ammer olsa da 'âlemde Ėâr olur

G91/1 **Sa'adet**-i dû cihân maşşib-ı vifâķ ister / Zamâne devleti sermâye-i nifâķ ister

sa'adet-ķarîn [1] saadete yakın, mutluluğa yaklaşmış.

K3/10 Bu Ėânedân-ı **sa'adet-ķarîni** olmuş iken / Sütûde-medķ-i selâţîn-i kâm-yâbında

sa'adet-nişân [1] mutlu, mesut. <Kantar/2>

K10/39 Olsun keşîde fark-ı **sa'adet-nişân**ma / Dîbâ-yı zer-nigâr-ı felek sâyebân gibi

sa'adet-vüfûr [1] çok saadetli, kutlu, mübarek.

K22/31 Ma‘dūd olursa ehl-i ma‘ārif zihī şeref / Hūddām-ı āsitān-ı **sa‘adet-vūfūrdan**

sā‘at [1] saat, bir günün yirmi dörtte biri; zaman || Kıyamet’in gerçekleşeceği zaman, Kıyamet. <KT, Cûdî, OTAL>

K12/44 Erse her devrinūñ encāmı verā-yı haşra / Olsa her **sā‘atinūñ** hadd-i kıyāmı şad sāl

şabā [33]

1. doğu yönünden esen hafif ve lâtif rüzgâr. Klâsik şiirde sevgilinin kokusunu taşıması ve yayması ile bilinir. <ADŞS>

K13/30 Nehy-i nasak-ı bâğa ki cāzım ola ‘adli / Bülbüller alur dād-ı güli bād-ı **şabādan**

K14/36 Ol mâşıta-kārî-i dû zülfün ki şemîmi / Sermāye-i büy-ı dem-i müşkîn-i **şabādur**

K22/15 Berg-i güli hādika-i hıfzūñ emîn eder / Āsīb-i dest-burd-ı **şabā** vü debūrdan

K29/1 Ey peyk-i tüz-kām-ı **şabā** kim delîlisin / Reh-güm-künân-ı bâdiye-i ‘aciz ü hayretūñ

K31/6 Uğrarsa çin-i tırta-ı ahlakuña **şabā** / Ol dem ki neşr-i büy-ı bahāra berid olur

G10/1 Döndürüp her güli bir aḡker-i sūzāna **şabā** / Dāğlar yakdı dil-i bülbul-i nālāne **şabā**

G10/2 Şāh-ı nev-rūzdan oldu yine mülk-i çemene / Gonce tūmārınūñ işāline pervāne **şabā**

G10/4 Tōkunur dillere yārūñ ser-i gīsūsından / Tırta-ı sūnbüle gāhî ki urur şāne **şabā**

G10/5 Nā’ilī şāha-i pūr-sūnbül-i firdevse döner / Büy-ı zūlfın getirürse ḡarem-i cāne **şabā**

G33/3 Olur **şabā** reh-i pūr-piç ü tīb-ı hayrette / Nişān-ı ‘aşık-ı güm-kerde rāhdan nevmid

G38/2 Dām-ı firib-i zūlfüne bād-ı **şabā** gibi / Ġafil bulunsa gerden-i Cibril bend olur

G39/2 Reşk eyleme meşām-ı dil ü cāna ey **şabā** / Büy-ı vişāl-i yārdan ol bî-naşibdür

G69/3 Ey dil deme tağıtdı siyeh sūnbülün **şabā** / Senden yayılmasun bu ḡaber kim siyāhdur

G119/4 Ser-i zūlfinde dil bād-ı **şabādan** ihtirāz eyler / Meger mecrūḡ-ı nevg-i ḡancer-i ḡūn-riz-i müjgāndur

G151/1 Sūnbüllerin ki zīb-i gül eyler ḡabībümüz / Cūlar olur çemende **şabā**-veş raḡībümüz

G172/2 Zūlfün dem-i firkatde **şabā** ile ne mümkün / Cān u dil gönderdügi mektūbı ferāmūş

G173/4 Tīb-ı ruḡuñla edüp dilleri ser-germ-i āh / Dāmen-i zūlfün **şabā** şu‘le-tırāz eylemiş

G184/6 Olup mecmū‘a-i gül āh-ı bülbulden perākende / **Şabā** cūlarla evrāk-ı perişānını devşürmiş

G186/5 **Şabā** ki reşk ile olmuş hezār-ı āha hem-āḡūş / Şikenc-i tırta-ı pūr-piç ü tīb-dārına düşmiş

G224/4 Çin-i cebinini düşürüp zülfe ey **şabā** / Emvāc-ı baḡr-ı ḡüsni perākende eyleseñ

G256/1 Fitne-ḡiz etdi **şabā** kākül-i fettānı ucın / Kıldı peyveste ser-i kāküle dāmānı ucın

G257/5 Zūlfün bād-ı **şabā** Nā’ilī her tārında / Gösterür rişte-i aḡvāl-i perişān ucın

G260/6 Yok āh-ı Nā’ilide ḡaber söyle ey **şabā** / Tahrik eden o zūlf-i perişānı sen misün

G263/4 Nerm olsa da bu sūz ile āh ḡırmen-i dil / Gül-ḡonce-i cemāle **şabālîk** mı eylesün

G285/3 Dilleri ey **şabā** men‘ ise rüy-mālden / Bendini çözme ḡāke ol zūlf-i dirāz degmesün

G327/3 Dil-i āşubı **şabā**-veş düşürür ‘uḡdelere / Cāna zūlfinden eren nefḡa-i rāz-ı fitne

G363/4 **Şabā** o tırrada maḡsūd-ı rüzgār idi ḡayf / ḡönül de sencileyin ḡiç-kāredür şimdi

G381/4 **Şabā** naḡd-ı ḡayāt-ı ḡızır etmiş / O zūlfün ḡuşe-bend-i dest-māli

Ş9/4 Bād-ı **şabādan** alduḡ peyāmūñ / Ey bî-terāḡḡum ey nā-müselmān

2. bir musikî makamı. <Kaná/1>

G10/3 Nâ-şigîbâyî-i bülbül n'ola efvn olsa / Söyledi derdini gûş-ı güle mestâne **şabâ**

G77/5 Şahn-ı gül-şen Çâr-bâğ olmuş 'acemde 'andelîb / Bağlamış bir nakş-ı dil-keş kim **şabâ** nev-rûzdur

G211/1 **Şabâ** meger o şeh-i dil-nevâzdan geldün / Tarîk-ı cevri koyup semt-i nâzdan geldün

şabâ-güzâr [1] rüzgâr gibi hızlı, süratli.

K2/51 Edüp Burâkuñ ol demde Refrefe teslîm / Emîn-i Vahy o berîd-i **şabâ-güzâr** kalur

şabâh [5] sabah, gündüzün başlangıcı, güneş inişe geçene kadarki vakit, güneşin

doğuşunu izleyen zaman, seher. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K36/16 Getürmüş kuvvet-i bâzû-yı devlet bir yere gûyâ / Şeb-i Kâdr ü **şabâh**-ı 'îdi nûrânî vü zûlmânî

G144/6 Andan degil mi hep şeb-i hecre bu imtidâd / Dest-i **şabâh**-ı vuşlat u dâmân-ı bahtumuz

şabâh-ı haşr [2] kıyamet sabahı.

K7/44 Mücâhidân-ı gâzâ muqbîlân-ı hazretdür / **Şabâh-ı haşr** olur a' dâya mâtem anlara 'îd

G30/7 Hârâbiyuz o meyûn Nâ 'ilî ki cur' asıdır / **Şabâh-ı haşre** dek ârâm-ı hâtır-ı Cemşîd

şabâh-ı mahşer [1] kıyamet sabahı. <OTAL>

G351/4 H'âb-ı girân-ı bahtumuz kaldı **şabâh-ı mahşere** / Her gece pâsbâniyuz şubha dek âh u zâr ile

şâbık [1] geçmiş, şimdikinden önce. <OTAL>

K13/22 Düstür-ı mükerrrem ki ederlerdi tefâhür / Emsâlini **şâbıkda** görenler hulefâdan

şâbit [3]

1. yerinde duran, kımıldamayan, sebat eden. <Cûdî, LN>

K23/1 Bi-hamdi'l-lâh felek dâ'ir medâr-ı intizâm üzre / Sipihrüñ devri **şâbit** merkez-i nûn-ı nizâm üzre

şâbitân [2] gökyüzünde hareket etmeyip sabit duran yıldızlar.

K35/10 Miyân-ı havza kim gûlmîh-ı saqından düşer pertev / Sipihri-i devletün ol **şâbitâmdur** bu seyyârı

2. açık, doğru; tahakkuk eden. <Cûdî, LN, Steingass>

K33/21 Her günün ola mübarek nitekim **şâbitdür** / Nuṭṭ-ı peygamber ile meymenet-i sebt ü hamîs

şabr [7]

1. sabır, başa gelen acıya karşı telâş ve üzüntü göstermeyip dayanma, tahammül. <KT,

OTAL>

K3/60 Şikâl-i **şabrını** nâm-ı Muḥammed etdi şikest / Tezelzül-âver-i huld oldu ıztırâbında

K33/18 **Şabrdur** çâresi cevri-i felek-i hüd-gâmuñ / Ümmetinden ne cefâ çekdi bilürsin Cercîs

G193/2 Ne hürmen-i dil ü ne hânümân-ı **şabr** kalur / Nigâh-ı germi gibi berķ-ı cân-güdâz olıcaķ

G205/3 Nakd-î ârâmdan el çekmemeye çâre mi var / Düzd-i şad kâfile-i **şabr** u sükündür çeşmün

Ş6/3 Bizi etdün garîb-i dâr ü diyâr / Komaduñ cân u dilde **şabr** u qarâr

2. gelecek ve olacak bir şey için acele ve telâş göstermeyip bekleme. <KT>

şabr etmek [2] acele etmeden, telâşa düşmeden beklemek, durmak. <Redhouse>

K34/7 Bir zamân da **şabr edüñ** ey müflisân-ı naqd-ı ‘ayş / Böyle qalmaz germ bâzâr-ı riyânûñ şöñretî

3. nefsi zaptetme. <Cûdî, LN>

M8/VII/2Metâ‘-ı **şabruñı** tâlân eder her tıfl-ı nâzende

şabûr [3] çok sabırlı. <KT, Cûdî, DİNÎ KAVRAMLAR> Tanıklarda sabrı ve tahammülü ile bilinen Yakup Peygamber’in sıfatı olarak kullanılmıştır (bkz. Ya‘kûb).

G93/4 Zevk-âşinâ-yı miñnet-i Eyyûb edüp dili / Cân-ı **şabûra** havşala-i derd ü dâğ vir

G172/4 Bir nîm nefes tâb-ı ğamuñ câm-ı **şabûra** / Etdürdi şigîbâyî-i Eyyûbî ferâmûş

G277/3 O deñlü derd ü dâğ-ı miñnete ey dil **şabûr** ol kim / Helâk-ı nâ-şigîbâyî ola Eyyûb şerminden

şaçmak [1] dağıtmak, bol bol vermek.

K20/15 Ey mîr-i meclis-i küremâ kim şadef-mişâl / **Şaçmakda** dest-i mekrûmetüñ hâke gevheri

sa‘d [] uğur getiren şey, münecimler tarafından uğurlu kabul edilen şey, kutlu, mübarek. <KT, LN>

sa‘d-ı ekber [1] Müşteri yıldızı, Jüpiter gezegeni. <KT, OTAL>

K16/41 Ol serây içre ola zât-ı Süreyyâ-ğadri / **Sa‘d-ı ekber** gibi tevķîr-i sa‘adâta qarîn

şad [24] yüz sayısı. <KT, Cûdî, LN>

K1/42 Aldanma naķş-ı devlete kim bâzî-i felek / **Şad** sâle pîri tıflek-i nâ-horde-sâl eder

K2/28 Kef-i kerîmini yâd etse ebr eger **şad** sâl / Mişâl-i kaçre zemîne güher-nişâr qalır

K12/44 Erse her devrinüñ encâmı verâ-yı haşra / Olsa her sâ‘atinüñ hadd-i kıyâmı **şad** sâl

K13/18 El-minnetüli‘l-lâh ki olup **şad** halâyık / Âşâr-ı ferağ erdi Süreyyâya şerâdan

K13/48 Mesrûr çıkça haşre dek erbâb-ı temennâ / **Şad** güne nüvâzişle o ferhûnde serâdan

K14/1 El-minnetüli‘l-lâh ki dem-i sûr u şafâdur / Bu sûr şased-kerde-i **şad** Bâğkarâdur

K16/37 Minnet Allâha ki iksîr-i ğubâr-ı qademüñ / Etdi hâlen anı müstağnî-i **şad** genc ü defîn

M5/IV/3 **Şad** ğamze nihân iken rakîbe / Dâmân-ı teğâfûlünde her bâr

M10/I/8 **Şad** nîme olsa za‘fuma nisbet hilâl-i çarğ / Her biri bir zebân ile takrîre yok mecâl

G26/3 **Şad** cevher-i cân olmağa işâr-ı güşâyış / Ol hoşka-i la‘lîn-i dürrer-bâra ne minnet

G87/6 Komışlar nâmını teşriğ-i minnet tîğ-i ğamzeñle / Tenüm **şad** çâk edüp bir nüsha-i meşrûh yazmışlar

G94/2 Degildür fitnede tahrik-i bâda tırrası muhtâc / O mest-i fitne-cû kim **şad** cihân-âşûba bādîdür

G95/3 Olsa eşer-i hûn n’ola dâmân-ı müjeñde / Âlûde-i hûn-âbe-i **şad** dâğ-ı deründür

G119/1 Gönül bir nev-cevânûñ şu‘le-i hüsniyle süzândur / Ki bir kem-ter şerârî âfet-i **şad** hürmen-i cândur

G128/3 Hem yaķar dünyâyı ğamzeñ ‘işvesinden hem yine / Dest-i pür-şûrında **şad** dâmân-ı şekvâ gösterür

G161/3 Zerre-i pür-süz u hürşîd-i ruh-ı cânāneyüz / Dâğ-süz-ı sîne-i **şad** âfitâb-ı maşşerüz

G161/4 Gâh süz-ı sîne-i **şad** âfitâb-ı maşşerüz / Gâh süz-ı sîneden gâhî sirişk-i dîdeden

G197/2 **Şad** şased merdümek-i çeşmüme kim maşhemidür / Kaşr-ı dîdemde hayâlûñ gibi bir pâdişehûñ

G205/3 Naqd-ı ârâmdan el çekmemege çäre mi var / Düzd-i **şad** kâfile-i şabr u sükûndur çeşmüñ

- G218/8 Ey Nâ'îl bu mahkemenün **şad** cihân-hüner / Sultân-pesend eder mi 'uyûbın ne aîladuñ
- G269/5 Ver Nâ'iliyâ ye's ile âyineñe pür-tâb / **Şad** merhale ümmîd ferâmûş görünsün
- G335/6 Fırkat-ı **şad** sâleye olur telâfî Nâ'îl / Çeşmi gâhî bir nigâh-ı dil-nevâz eyler bize
- G358/4 **Şad** dâğ-ı nedâmetle gider olsa da taqdir / Mâbeynümü işlâha gelen baht-ı siyehle
- G377/1 Bâde kim tâb-efgen-i **şad** şîşedür her kaçresi / Şâm-ı gâmda mâh-ı Nahşeb-pîşedür her kaçresi
- şad-berg** [2] yüz yapraklı; katmerli (gül). <KT, Kanar/1>
- K27/5 Gül-i **şad-berg**-i cemâlınden olup bûy-âver / Eyledüñ meclisümüz bâğ-ı cinân hoş geldüñ
- Ş12/3 Olursa hâzreti Hâkdan 'inâyet / Gül-i **şad-berg** olur her dâğ-ı hasret
- şad-dâne** [1] yüz taneli (tesbih).
- G374/2 Şarâbı nûş edüp âheste döksek cur' asın hâke / Kadeh destünde şüfî sübha-i **şad dâne** olmaz mı
- şad-ender-şad** [1] bir şeye münhasır kılınmış تنها yer. <Dihhudâ> Tanıkta “kâinat” kastedilmiştir.
- K33/7 Toğmadı ahter-i ikbâli gibi necm-i sa'id / Vâzî'ü'l-aşl-ı **şad-ender-şad** olaldan te'sîs
- şadık** [1] doğru, gerçek. <Cûdî, LN, ZL, OTAL>
- M4/VI/1 Nâ'îl cân u gönülden saña 'âşık mı değil / Da'vî-i 'ışk u hulûş eylese **şadık** mı değil
- şad-pâre** [7] yüz parça, parça parça. <KT, Cûdî, Kanar/1>
- K6/33 Ne Zül'îl-fikâr ki eyler olunca **şad-pâre** / Şikâf-ı zehre-i haşma dürüst peymânı
- M1/III/6 Sâhil-nişîn-i şohbet idüñ hâliyâ tenüñ / **Şad-pâre** fülk-i garğa gibi bî-kenâredür
- G196/4 Cân gibi eder gevher-i 'ışkuñ yine pinhân / Şad-pâre de olsa şadef-i sîne-i 'âşık
- G229/4 Mümkün mi o lebden dil-i **şad-pâre** mezâka / Cullâb-ı şeker-hânde-i duşnâma taḥammül
- G245/4 **Şad-pâre** bir nemed vir abdâl-ı 'ışka ey çarḥ / Hem câme-i ten olsun hem bâliş-i ser olsun
- G319/5 Gül-âb-ı feyze kâbil hûn olan **şad-pâre** dillerdür / Gül-i ḥod-rûy-ı şahrâ gibi bî-har u ḥazân şanma
- G346/2 Kâ'ilüz keşmekeş-i şahne-i bîdâdına dil / Dest-i âzâr ile **şad-pâre** girîbân ise de
- şad-merg** [3] sözcüğün “şad-merg” olması gerekmektedir (bkz. şad-merg).
- K4/44 Mâtem-efrûz-ı **şad-merg**-i ecel / Cûşîş-i girye-i gâzâ-yı dilem
- K6/2 Benüm o dâğ-ı 'ukûbet ki **şad-merg** olurun / Görünce pençe-i kâtilde tîğ-i 'uryânı
- G376/4 **Şad-merg** olsa görünce n'ola şimdi bâdenüñ / Müflisân-ı 'ıyşe müvâridür her kaçresi
- şadâ** [] ses, avaz. <KT, Cûdî>
- şadâ virmek** [1] ses vermek, seslenmek, ses çıkarmak.
- K10/17 Şahın serây-ı şâhda cûlar **şadâ virür** / Zencir-i 'adl-i dergeh-i Nûşirevân gibi
- sa'd-ahter** [1] uğurlu bir yıldızın altında doğmuş (bkz. şâhib-kırân). <Steingass>
- Yıldızların uygun konumda oldukları bir zamanda doğanın, şanslı olacağına dair eski bir inancı ifade ediyor olsa gerektir.
- K14/42 Ol duhter-i **sa'd-ahter**-i ferḥunde-güher kim / Şem'-i ḥarem-i rağbet-i şadrü'l-vüzerâdur

şadâret [2] sadrazamın siyasi makamı, sadrazamlık. <KT, Cûdî, OTAL>

K16/1 Minnet Allâha ki bir Âşaf-ı şâhib temkîn / Şadr-ı vâ lâ-y-ı **şadâretde** yine oldu mekîn

K28/49 Her yerde zîb ü revnakı sensin **şadâretün** / Şadrâ mekân qarîn-i şerefdür mekîn ile

sâde [3]

1. içine bir şey karışmamış, halis, safı, katışıksız, katkısız. <KT, OTAL>

G308/1 Hem gül gibi rengin bize bir bâde bulunsa / Hem reng-i riyâdan kadehi **sâde** bulunsa

2. nakışsız, düz || derin düşünmeyen, saf. <Cûdî, FZ, OTAL> Tanıkta “levh”e benzetilen gönül, hem nakışsız ve düz olarak hem de saf olarak nitelenmiştir.

G308/4 Ol denli olur sîne-hırâş-ı gam-ı haţtuñ / Levh-i dil-i ‘âşık ne kadar **sâde** bulunsa

3. tek, yalnız, ancak; çıplak. <KT, Cûdî, OTAL, TS, Kanar/1> Tanıkta “sâde” sözcüğü, hem yalnızca, hem de çıplak mânâsına alınabilir.

G182/5 Senünle Nâ’ilî kaçmaz o büt hem-h’âbe olmağdan / Bilür ‘ıkd-i maḥabbet **sâde** bir pehlûya bağlanmış

sâde-dil [6] yüreği temiz, hile bilmez. <KT, Cûdî>

G56/1 **Sâde-diller** kim felekden şefkat ümmîdindedür / Ser-nigün peymânenen keyfiyyet ümmîdindedür

G171/4 **Sâde-dil** ol ‘âşıkâ reşk ü ḥased kim ola / Levḥa-ṭırâz-ı dili nakş-ı ferâğ-ı heves

G250/3 Şive-i ḥüsnün firîb-i çeşm-i şühûndur seni / Her nefes biñ **sâde-dil** ‘uşşâk ile mev’ûd eden

G263/2 Her **sâde-dil** ḥaḳîkat-u ḥüsn-i mecâzdan / İdrak-i şun’-ı ḥikmet-i Ḥâlîk mı eylesün

G313/3 Sûdâ-gerân-ı nâzdan ey **sâde-dil** ḥazır / nakd-ı sirişk-i dîde selemdür helâküne

sâde-dilân [1] temiz yürekli, saflar. <OTAL>

G66/5 Ğamzesin ol kâfir-i bûkalemün-‘işvenün / **Sâde-dilân**-ı heves râzına maḥrem bulur

şadef [21]

1. sedef, inci kabuğu, inci yapan hayvan. Kabuğu beyaz ve parlak olup fil dişi gibi çeşitli süs aletlerin yapımında kullanılır. <KT, OTAL, ADŞŞ>

K14/70 İnşâf budur kim eşer-i luṭf-ı ṭabî‘at / Yektâ-güher-i nüh **şadef**-i baḥr-ı ‘alâdur

K20/15 Ey mîr-i meclis-i küremâ kim **şadef** mişâl / Şaçmağda dest-i mekrûmetün ḥâke gevheri

K25/9 Sen gevher ü rîzân dehenünden dür-i ma‘nî / Mânend-i **şadef** kân-ı güher gevher-i kânsın

K27/30 Baḥr u berde iki keff-i güher-efşânun ile / Bize ey reşk-i **şadef** ḡayret-i kân hoş geldün

G139/7 Nâ’ilî ka‘r-ı baḥr-ı ma‘nâda / **Şadef**-i dürr-i nâb der-bağalüz

G165/5 Olduk dür-i ḥaḳîkate ey Nâ’ilî **şadef** / Kân-ı cevâhir-i suḥenün la‘l-i nâbiyuz

G190/1 Dil-i mecrûḥ olalı dür-i şehvâra **şadef** / Reşk eder eşküme dür çeşm-i dürrer-bâra **şadef**

G190/2 Ka‘r-ı deryâ degil eylerdi yerin taḥt-ı şerâ / Gevherin bulsa nihân etmege bir çäre **şadef**

G190/3 Mihr-veş olmasa kân-ı güher-i isti‘dâd / Mübtelâ olmaz idi sîne-i efgâra **şadef**

G190/4 Müsta‘id olduğu zâtında olan şafvetdür / Erre-i sîne-hırâş-ı keff-i âzâra **şadef**

G190/5 Ceyb ü dâmânını pür-gevher eder Nâ’iliyâ / İstinâd etse keff-i ḥ’âce-i ibrâra **şadef**

G190/7 Dâğ-ı hürşîd idi her dürri olaydı menşüb / Tab‘-ı pâki gibi bir kûlzüm-i zehhâra **şadef**

G190/8 Tâ be-mahşer ola endîşesi erbâb-ı dilûn / Silk-i nazmında olan gevher-i güftâra **şadef**

G191/5 Nâ ‘ilî sîneye çek yârı ki turdukça olur / **Şadef**-i sînede ol gevher-i şeh-vâr laîf

G196/4 Cân gibi eder gevher-i ‘ışkuñ yine pinhân / Şad pâre de olsa **şadef**-i sîne-i ‘âşık

T1/2 Deryâ-nevâl ü kân-ı hân reşk-i **şadef** mahsûd-ı kân / Kim oldı şulbinden ‘ayân bir gevher-i ‘âlem-behâ

Aşağıdaki tanıklarda geçen “nîsân” sözcüğünün sadele ilgisi şöyledir. Sade, nisan ayında denizin yüzeyine veya sahile çıkarak ağzını açar; yağmur tanesini yutarmış. Bu yağmur tanesi daha sonra inciye dönüşürmüş. <ADŞS>

K16/2 Feyzi nîsân-ı ‘aţâyâ-yı ilâhîden olup / Perveriş-yâfte-i nüh **şadef**-i çarh-ı berîn

G190/6 Ebr-ı nîsân-ı ‘aţâ hâzret-i Şeyhü’l-islâm / Ki tutar gevherini nuţkına îşâra **şadef**

G226/4 Düşsek dehen-i mâra şadefden bile geçdük / Tek kaţre-i nîsân gibi ‘ummâma dökülsek

2. benâtü’n-na‘ş adında beş yıldızdan oluşan yıldız kümesinin altı yıldızla daha birleşerek oluşturduğu ve sadele benzetilen yıldız topluluğu. <Seccadî/1> Aşağıdaki tanıklarda güneş, felek denizindeki sadele içindeki inci olarak tasavvur edilmiştir.

K17/28 Mihr-i enver-şîfatâ mâh-ı felek-menziletâ / Ey fûrûzân-ı güher nüh **şadef**-i âyîne-gün

K29/22 Hürşîdi eylemiş **şadef**-i nüh sipihre dâğ / Tâbende eyleyen güher-i kâbiliyyetûn

şadefçe [1] sadele denilen ve inciye veren kabuklu deniz böceğinin küçüğü ve âdisi, küçük sadele. <KT, Cûdî>

M1/III/3 Sen gevher-i **şadefçe**-i cân u cihân idûn / Bâlîn ü bisterûn ne içün seng-i hâredür

şademât [1] çarpmalar, çatmalar || ansızın başa gelen belâlar. <OTAL>

K22/40 Eyvân-ı ‘izz ü câhuñ Hâk sâlim eylesün / Eyvân-ı haşre dek **şademât**-ı dühürdan

sâde-rû [1] yüzü tüysüz, taze delikanlı; güzel yüzlü. <KT, Kanar/1>

G297/2 Olmuş gül ü benefşesi güyâ o gül-şenûn / Pîrân-ı kad-hamîde cevânân-ı **sâde-rû**

şadme [3] çarpma, vurma, çatma || ansızın başa gelen belâ. <KT, Cûdî, LN,

OTAL>

K2/30 Kerem ki dâmen-i ikbâline teşebbûş eder / Sitem ki **şadme**-i kahr ile hâk-sâr kalur

K9/13 Cem-i Behrâm-siyer şâh-ı Sikender-teshîr / Ki ‘Acem mülkini bir **şadmesi** virân etmiş

K22/39 Hûddâm-ı devletûn ede pâ-mâl ü hâk-sâr / Bünyân-ı haşmı **şadme**-i pâ-yı sûtürdan

şadr [54] Osmanlı Devleti’nde vekiller, Padişahın mutlak vekili, “şadr-ı a‘zam” sözünün kısaltılmışı. “Şadr” sözcüğünün, “önce gelen, ilk, baş” anlamlarından hareketle bu anlamı kazanmıştır. <KT, OTAL, Ahterî>

K11/1 Müjde ey **şadr**-ı vezâret kim o dâverdür gelen / Şadr-ı a‘zam ya‘nî serdâr-ı muzaferdür gelen

K11/32 Tâ ki fermân-ı şehinşâh-ı kader-menşûrdan / **Şadr**-ı dîvâna vücûdün gibi serverdür gelen

- K12/1 İndi bir **şadra** yine hâtem-i devlet-i iqbâl / Bâz-gün nakşını gösterdi nigîn-i âmâl
- K12/19 **Şadr**-ı seyyâre-şâsem şafder-i Cemşîd-şiyem / Âsümân-ı ‘azamet mihr-i sipihr-i iclâl
- K12/20 Bermekî-dâd u deheş **şadr**-ı Felâtûn-bîniş / ‘Aql-ı evvel-meniş ârâyiş-i evreng-i kemâl
- K12/40 Sensin ol **şadr**-ı mu‘azzam ki mübâhat eyler / Ferş-i evvân-ı şükûhuında bulan şaff-ı ni‘âl
- K12/43 Sensin ol hâşıl-ı devrân-ı felek kim gelmez / **Şadra** bir sencileyin dâd-ger-i ferrûh-fâl
- K12/83 **Şadr**-ı Cem-câh-ı suhen-dâna du‘â kııl ki odur / Hırz-ı bâzû-yı necât-ı dil-i aşhâb-ı kemâl
- K12/85 Hâtem-i devleti rûzî kıla tâ bir **şadra** / Cevher-i cân gibi lutf-ı şamedî ‘amm-ı nevâl
- K13/21 Hem-nâm-ı hüdâvend-i rûsûl **şadr**-ı ğanî-dil / Kim görmedük ihsânını yok bay u gedâdan
- K13/24 **Şadr**-ı fuğarâ-dost ki dîvâna çıkınca / ‘Âlem pür olur zemzeme-i şükr ü şenâdan
- K14/47 Ol **şadr**-ı mu‘azzam ki vüfur-ı ‘azametden / Dâmâdî-i sultân-ı cihân-bâna sezâdur
- K14/51 **Şadr**-ı şefekat-senc ki endişesi dâ‘im / Tatmîm-i mühimmât-ı umûr-ı zu‘afâdur
- K15/15 Hem ‘îd ola hem hâtem-i devlet ola rûzî / Bir **şadra** ki iqbâlde dârâ mı degildür
- K15/23 Ey **şadr**-ı felek-mertebe kim kevkeb-i câhuñ / Efrûhte-i kandîl-i şeb-ârâ mı degildür
- K15/42 Sıhhatle ser-efrâz ola devletle mu‘ammer / Ol **şadra** kim melce ‘i dünyâ mı degildür
- K16/1 Minnet Allâha ki bir Âşaf-ı şâhib temkîn / **Şadr**-ı vâlâ-yı şadâretde yine oldı mekîn
- K16/3 Ol umûruñ eşeri zâhir olup buldı revâc / **Şadr**-ı dîvân-ı şehinşâhda bir dürr-i şemîn
- K16/19 Nice bulmaz o serâ şadr u şeref kim olasın / **Şadr**-ı vâlâ-yı refî‘inde sa‘âdetle mekîn
- K17/2 Olduñ ey **şadr**-ı mükerrrem bu senâ-güya zahîr / Eyleye Hazret-i Hâk devlet ü ‘ömrin efzûn
- K17/13 Zîb-i evvân-ı hâmel mihr-i maḥal **şadr**-ı ecel / Nâzım-ı dîn ü düvel râbîta-bend-i kânûn
- K17/53 Bir daḥi eyleye ey **şadr**-ı mükerrrem heyhât / Gerdiş-i çarḥ-ı sitem-pîşe hilâf-ı kânûn
- K18/14 Değil vücûdına âbuñ sebep bu cümle cihân / Nuḡûd-ı bezl-i kefi **şadr**-ı kâm-yâb olmış
- K19/1 Etdi bir gevher-i nâ-yâbı Hüdâ ‘azze ve cell / Zîb-i **şadr** u şeref-i hâtem-i **şadr**-ı evvel
- K19/10 Rûz-ı nev-rûz-ı kerem faşl-ı bahâr-ı hurrem / Zîb-i evvân-ı hâmel mihr-i maḥal **şadr**-ı ecel
- K19/2 Gördi bir Âşaf-ı zî-şânı Süleymân-ı zamân / **Şadr**-ı iclâle sezâ hâtem-i iqbâle maḥal
- K19/3 İltîfât eyleyüp ol **şadr**-ı güzîne bi‘z-zât / Zıll-ı Hâk pâdişeh-i ‘âlemiyân fahr-ı milel
- K19/14 **Şadr**-ı şâhib-azamet Hazret-i Ahmed Pâşâ / K’olmuş eṭvârı pesendide-i şâh-ı a‘del
- K19/20 Ne Süleymâna naşîb oldı ne İskendere lîk / Re‘y u tedbîrde zâtuñ gibi **şadr**-ı ekmel
- K19/38 Añılup hayr ile nâmuñ ola ey **şadr**-ı güzîn / Haşre dek elşine-i nâsda evrâda bedel
- K24/7 İqbâl çehre-sây-ı cenâb-ı hîdîv-i ‘ahd / ‘İzzet mülâzim-i der-i **şadr**-ı şudûr olur
- K24/17 Ey **şadr**-ı muhterem ki şeref-yâb-ı hîdmetüñ / Şadr u şerefle nâ‘il-i ‘izz ü huḡûr olur
- K24/40 ‘İzz ü vekâr ile ede teşrîf her seḥer / Ol **şadr** kim melâz-ı inâş u zükûr olur
- K26/40 Hemîşe tâ ki ta‘yîn ola **şadr**-ı câh-ı devletde / Cenâb-ı müsta‘idân-ı cihân kim baḥt yâverdür
- K28/64 Bûs-ı rikâb-ı **şadra** bilür iştîyâkıñı / Farḡ eyleyen ḥaḳîḳati zann-ı zanîn ile
- K28/79 Pâyânıdur ḳaşîdenüñ ey kilki ter-zebân / Zeyl et du‘â-yı devlet-i **şadr**-ı güzîn ile
- K29/11 Ümmîd odur ki eyleye bu nazm-ı pâkûmî / Ma‘rûz-ı ḥâk-i pâ y o **şadr**-ı sa‘âdetüñ
- K30/15 Olmasa nuṭṭa mecâlüñ varıcaḳ ḥavfum odur / Bu meḥâbet ki var ol **şadr**-ı hümâmumda benüm
- K32/11 Niteki râğîb olup şî‘re **şadr**-ı a‘zamlar / Hemîşe chl-i dil ü dânişüñ penâhıdur

K36/7 ‘Uluvv-ı cāhına ol **şadr**-ı zî-şānuñ işāretdür / Ki eyler dem-be-dem kaç‘-ı merātib-i şevket ü şānı

T5/4 Qılā‘-ı millet-i küffār-ı bed-girdārı tahribe / Mübārek bir maḥalde kıldı **şadr**-ı a‘ zāmın serdār

şadrā [7] ey sadrazam! anlamında seslenme.

K12/39 Mekrūmet-piše ḥidivā suḥen-ārāy **şadrā** / Ey Ḥudāvend-i melek-siret ü Maḥmūd-ḥişāl

K16/11 Āsafā mü ‘temenā ḡadr-şināsā **şadrā** / Ey biḥin ḡadr-ı kirāmı güher-i ḥāşterin

K22/22 **Şadrā** nifāk-ı baḥt ile ṭab‘umdaki kelāl / Maḥfī degil o zihn-i mekārım-şudūrdan

K28/44 **Şadrā** du‘ā-yı ḥusrev-i ḡāzī senüñledür / Mañşursın bu şavlet ü rāy-ı rezin ile

K28/49 Her yerde zīb ü revnaḡı sensin şadāretün / **Şadrā** mekān ḡarın-i şerefdür mekīn ile

K28/58 **Şadrā** o ḡāk-pāye ḡasem kim ḡinā virüp / Ḥūrşidi kimyā-ger eder muşt-ı tīn ile

K29/25 **Şadrā** bulursa dā‘ıyesı ḡayyız-i ḡabūl / Ol ‘abd-ı müstemend-i ḡalīlū‘l-bezā‘atün

şadra geçmek [1] sadrazam olmak. <Redhouse>

K19/6 **Şadra** kim **geçdi** o semmūr-ı siyehle güyā / Āfitāb etdi şeb-i tārda teşrif-i Ḥamel

şadr-ı a‘ zām [2] Osmanlı Devleti’nde vekillerin başı, padişahın mutlak vekili, sadrazam, başvekil. <KT, OTAL>

K11/1 Müjde ey şadr-ı vezāret kim o dāverdür gelen / **Şadr-ı a‘ zām** ya‘nı serdār-ı muzafferdür gelen

K19/8 **Şadr-ı a‘ zām** ki bu ‘unvān ile menşūrında / Yazmış elḡābını tuḡrā-keş-i dīvān-ı ezel

şadrü’l-vüzerā [2] vezirlerin en yükseḡi, sadrazam, vezir-i azam.

K14/42 Ol duḡter-i sa‘d-aḡter-i ferḡunde-güher kim / Şem‘-i ḡarem-i raḡbet-i **şadrü’l-vüzerādur**

K15/17 **Şadrü’l-vüzerā** Āsaf-ı a‘ zām ki şükūhı / Ḥayret-figen-i ‘aḡl-ı ḡod-ārā mı degildür

şadr-nişin [1] en başta oturan, meclisin en yüksekte duran; ileri gelen. <KT, Cûdî,

Kanar/1>

K16/20 Şandılar ḡulların olduḡca o kāşānede sen / Eynüñe ḡil‘at-ı semmūr geyüp **şadr-nişin**

şāf [19]

1. temiz, halis, pak, katışıksız, bir şeyle karışık olmayan. <KT, Cûdî, OTAL>

K3/34 Olur şitāba muraḡḡaş semūm-ı ḡurdeleri / Şarāb-ı kevşer ü tesnīm **şāf** u nābında

G7/3 Mest-i güstāh-ı elestem müdde‘ā maḡşerde de / Bāde-i **şāf** u cevān- pāk-dāmendür baña

G44/1 Cūlar o deñlü **şāf** ki rūḡ-ı revānlanur / Feyż-i nesīm-i şubḡ ile ezḡār cānlanur

G77/2 **Şāfdur** āyineler bī-ḡıll u ḡışdur sīneler / Pākdür ebr-i küdürerden hevā nev-rūzdur

G131/3 O bezm-i ḡāşdan ben cur‘a-nüş-ı cām-ı feyżüm kim / Şarāb-ı **şāfdan** da ḡün-ı dil taḡyir olunmuşdur

G242/4 Bu āḡ u eşk ile āyine-i dil olsa da **şāf** / Ġubār-ı ḡāṭrı jeng-i fütūrı n‘eyleyelüm

Aşağıdaki tanıklarda “āyine” ve “mir‘āt” sözcükleri ile “şāf”ın kullanılması şu nedenledir.

Ayna temiz olduğunda üzerine düşen görüntüyü ya da ışığı kusursuz bir şekilde aksettirir.

Bir aynaya teşbih edilen gönül için de aynı şey geçerlidir. Kimsenin kötülüğünü düşünmeyen

saf bir kalp, üzerinde toz ve pas bulunmayan bir aynaya benzer. Kalbin saf olanlar, tasavvufa göre ise, kalplerindeki kiri ve pası temizlemiş olan Allah ehli kimselerdir. <Seccadî/2>

K21/13 Zâmirî gerd-i kederden ‘aceb mi **şâf** olsa / Ki rûy-ı devlete âyîne-i mücellâdur

K26/13 Zâmir-i pâki bir âyîne-i **şâf** u mücellâdur / Derûnında hemîşe nûr-ı isti‘dâd muzmerdür

G212/8 Mîr’ât-ı âfitâb gibi hem râkîk ü **şâf** / Hem çeşm-i Nâ’ilî gibi hûn-pâş gerdenuñ

G305/1 Câmlar sîne-i sâkî gibi şeffâf olsa / Şîşeler pür-mey olup âyîneler **şâf** olsa

Aşağıdaki tanıkta şaraba ait bir sıfat olarak “sâf” anılmış, ancak şarap söylenmemiştir.

K2/5 Şafâ gider keder-âlûd olur bu meclis-i üns / Ne cur‘asında ne **şâfında** keyf ü kâr çalır

şâf eylemek [1] saflaştırmak, saf hâle getirmek, arındırmak.

M2/II/9 **Şâf** eyledi gam âteşi yâkût-ı vücudum / Bu cevher ile dâğ-ı dil-i mihr-i münîrem

sâfî [1] duru, temiz, katkısız. <OTAL>

K3/31 Bu zaḥma merhem-i **şâfî** gerek ki cân u ciger / Hevânuñ olmaya tefsîde iltihâbında

2. şeytanlık düşünmeyen, derin düşünmez, kurnazlığa akli ermeyen (bkz. sâde-dil). <KT, OTAL> Sözcüğün bu anlamında da gönül ve ayna ilişkisi gözetilmiştir.

K23/7 Fûrûğ-ı meyden olmuş sîne **şâf** u dîdeler rûşen / Olup pervâne sâkîler dönerler şem‘-i câm üzre

K25/21 Eczâ-yı suḥen kâleb ü endîşe dil-i **şâf** / Sen kesb-i leṭâfetle aña rûḥ-ı revânsın

K25/46 Bu şî‘-r-i ter ol **şâf** dili tesliyet eyler / Kim ola mükedder deseler âb-ı revânsın

K28/16 **Şâf** olsa tıynetüñ nice eylerdi imtizâc / Eczâ-yı rûzgâr-ı küdürret-‘acın ile

G43/1 Ğam şanma dil-i **şâfda** maḥbûs degildür / Âyîne niḳâb-ı ruḥ-ı ma‘kûs degildür

G269/2 **Şâf** ol o kadar‘ışk ile ey dil ki ḥayâdan / Âyinesi İskendere rû-pûş görünsün

şafâ [36] saflık, berraklık, bulanıklığı olmama || kedersizlik, rahat, huzur, eğlence,

neşe. Şafâ ile keder, ruhî haz ve elem anlamına gelir. <KT, LN, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

K2/5 **Şafâ** gider keder-âlûd olur bu meclis-i üns / Ne cur‘asında ne şâfında keyf ü kâr çalır

K14/1 El-minnetülü‘l-lâh ki dem-i sūr u **şafâdur** / Bu sūr ḥased-kerde-i şad Bâýkarâdur

K14/90 Mesned-gehi iclâlûñ ola niteki ‘âlem / Biñ sūr-ı **şafâ** mevḳi‘i bir köhne serâdur

M1/2 Muṭṭıb nefesüñ var ola sâkî meyûñ efzûn - Her laḥza vü her ân / Meclisde **şafâ** meyle gerek neyle gerekdür - Tâ germ ola şöḥbet

M8/VII/4 Bahâyî-veş degilsün kâbil-i feyz-i **şafâ** sen de

G2/3 Sūr-ı **şafâ**-yı vuşlata olmaz firîfte / Ḥalvet-güzîn-i hecrüñ olan mâtem-âşinâ

G41/4 Ḥasret-i la‘lûñle mey nûş etse hûn-ı derd olur / Mest-i ‘ışkuñ neşve-i câm-ı **şafâ** bilmez nedür

G52/5 **Şafâ**-yı neş‘e-i idrâki Nâ’iliden şor / Ki münkirân-ı mezâyâ-yı keyf bilmezler

G77/1 Bezme mey tâb-efgen olsun sâkîyâ nev-rûzdur / Şem‘üñ cem‘ oldı yârân-ı **şafâ** nev-rûzdur

G90/3 Toḥmında **şafâ** mağzı bulunsun mı bu bâğuñ / Kim reng ile bûdan gül ü bādâmı teḥîdür

G90/4 Serşâr-ı mey-i naḥvet iken feyz-i **şafâdan** / Nev-devlet-i câhuñ dil-i ḥod-kâmı teḥîdür

- G110/3 **Şafâ**-yî hâtırum eyler ğubâr-ı ğam ezfûn / O rîk-i bâdeye bu âfitâb şîşesidür
- G123/3 Hakkâ ki ‘aceb bûkalemûn bût-gededür dil / Geh rûy-ı **şafâ** geh görünen şüret-i ğamdur
- G141/5 Geceden gündüzi fark eylemezüz Nâ’iliyâ / Mâh-rûlarla **şafâ**-yî şeb-i meh-tâbdayuz
- G149/1 Mey olmadukça dile pertev-i **şafâ** düşmez / Derûn-ı tîreye her câmdan ziyâ düşmez
- G157/2 Ruĥların pür-tâb gördükçe **şafâlar** kesb eder / Şeb-nem-i gül-berg-i rûyuñdur dil-i meyyâlümüz
- G175/1 Sürûd-ı bezm-i vişâli figân u âha degiş / **Şafâ**-yî vuşlatı bir âşinâ nigâha degiş
- G209/7 **Şafâ** mı yoksa küdüret mi bilmeden kâlduk / Hücûm-ı hâtıradan hâtıra huşur edecek
- G216/4 Seni görmeyen de gören de hem dil ü câna feyz-i **şafâ** yeter / Biri mest-i câm-ı girişmedür biri neşve-yâb-ı tegâfûlûn
- G222/6 Ey Nâ’ilî serencal-i kevn ü fesâdda / Hergiz **şafâ**-yî ‘âlem-i tecrîdi görmedük
- G255/4 Edüp gül-şen pür gül bûselerle cism-i ‘uryânın / **Şafâ** kesb etdüm ol şûhuñ nihâl-i ergavânından
- G273/3 Hâtırda zevk dilde **şafâ** tende yok mecâl / Erbâb-ı ğam erişse de nev-rûza n’eylesün
- G315/5 Kõ meyli bir iki günlük **şafâya** virme vücûd / Esîr-i devlet-i deh rûz u nîm sâl olma
- G320/1 Şarâbı görmezüz dilden **şafâ** dūr oldu gitdükçe / Mişâl-i raĥt-ı zer peymâne mestür oldu gitdükçe
- G322/6 ‘Âlem-i kevn ü fesâduñ bulunur Nâ’iliyâ / Gâh nişinde keder geh **şafâ** nûşında
- G324/1 Bâr-ı ğama tâkat yoĝ iken maĥmilümüzde / Bir cây-ı **şafâ** yok varacak menzilümüzde
- G324/5 Biz Nâ’iliyâ dest-güşâ-yî ğam-ı yâruz / Yok naĥd-ı **şafâ** dest-i dil-i sâhilümüzde
- G364/3 Zihî keyfiyet-i saĥbâ-yî şâdî kim dil-i zâra / Ğam-ı ‘ışkuñ **şafâ**-yî ‘âlem-i âbı unutturdu
- Ş10/1 Sensüz olan ‘ıyş ü **şafâlar** bize / Mâye-i ĥûn-ı dil-i ğam-ĥ’ârdur
- Ş3/9 Gidüp seyre **şafâlarla** / Celîs olduñ gedâlarla

şafâ-yî hâtır [5] gönül rahatlığı, gönül huzuru, hoş hâl. <KT, OTAL>

- K17/7 Bulurın neşve-i medĥûñle **şafâ-yî hâtır** / Gerdiş-ı çarĥ-ı sitem-kâr ile olsam maĥzûn
- K23/36 Murâdumca edâ mümkün midür vaşfuñ k’ola dâ’im / **Şafâ-yî hâtırum** cevri-i felekden in’idâm üzre
- K30/36 Her günü ‘îd-i **şafâ-güster** ola her şebi kâdr / Hiç keder olmaya ol rûĥ-ı enânumda benüm
- G242/1 Ğamuñla ülfetümüz var sürürü n’eyleyelüm / **Şafâ-yî hâtırumuz** yok ĥuzûrî n’eyleyelüm
- G274/3 Görmeyen müddet-i ‘ömrinde **şafâ-yî hâtır** / Bezm-i ‘ıyş olsa da başdan başa ‘âlem ne desün

2. Mekke civarında bir yer olup hacılar, burası ile Merve denilen yer arasında Hazreti Hacer’in geliş gidiş hareketini remzederek dört defa gidip üç defa gelirler. <OTAL>

- K30/3 Ka’be-i maĥşada reh-yâb şanırdum kendüm / Hâşıl oldukça **şafâ** sa’y-ı merâmumda benüm

şafâ-baĥş [3] rahat ve huzur veren, rahatlatan; gönül eğlendiren. <KT, Cûdî,

OTAL>

- K14/30 Bu sūr-ı **şafâ-baĥşa** bu ârâyîşe bâdî / Ol tâze nihâl-i çemen-i ‘izz ü ‘alâdur
- G42/3 Meyl etmedüĝüm sūr-ı **şafâ-baĥşına** dehrûñ / Mâtem-gede-i dilde olan şîven içündür
- R5/1 Erbâb-ı hüner hemîşe pür-şîven olur / Her ĥâlî **şafâ-baĥş**-ı dil-i düşmen olur

şafâ-cûy [1] rahat, eğlence arayan, eğlenmek isteyen. <OTAL, Kanar/1>

G312/2 ‘Ukde-i hâtır edüp ‘aqla cünûn-ı ğamzeñ / Dil-i Cibrîlî **şafâ-cüy**-ı mecâz etdi yine

şafâ-güster [] sevinç yayan, şenlikli.

K30/36 Her günü ‘îd-i **şafâ-güster** ola her şebi qadr / Hiç keder olmaya ol rûh-ı enâmumda benüm

şafahât [3] safhalar, safha’nın çoğulu. <Cûdî, OTAL>

K25/44 Mâhiyyet-i çarhı demek olmaz saña sen hod / Metn-i **şafahât**-ı felege şerh ü beyânsın

G98/5 Nakş olup muşhaf-ı hüsnuñ **şafahât**-ı gülde / Âyet âyet anı bülbüllere her bâr okudur

G230/14 Nakķâş-ı kâr-gâh-ı kader kaşr-ı bâğda / Yazdukça nev-be-nev **şafahât**-ı bahâra gül

şaf-ârâ [1] sırayı, asker saflarını süsleyen, saf dizen. <OTAL, Kanar/1>

G74/2 Târâc-ı mülk-i câna **şaf-ârâ**-yı nâz olup / Müjgândan evvel ol nigeñ-i tünd-hû kıpar

şaf-der [4] düşman askerinin saflarını yarıp geçen; cesur, bahadır, cengâver. <KT,

Cûdî>

K11/3 Müjde ey bâlâ-yı zerrîn-kürsî-i hürşid ü mâh / **Şaf-der**-i nüh bâr-gâh-ı heft çâderdür gelen

K11/6 ‘Azmin etmiş seyf-i meslûl yedd-i nuşret-i Hudâ / Bir şecâ‘at-pişe haşm-endişe **şaf-derdür** gelen

K12/19 Şadr-ı seyyâre-ğaşem **şaf-der**-i Cemşid-şiyem / Âsûmân-ı ‘azamet mihr-i sipihr-i iclâl

K28/30 Ey **şaf-der**-i yegâne ki yokdur tenezzülün / Efrâsyâbı hîdmete hâkân-ı Çin ile

şaff, şaf [25]

1. bir çizgide dizilmiş şeyler topluluğu, sıra, dizi. <KT, Cûdî, LN>

G47/3 Füzün gerek ‘araķ-ı şebnem-i şeh ki henüz / Mu‘âşirân-ı **şaf**-ı soffâ-i çemen maħmûr

G79/1 Anlar ki yâd-ı la‘lûñ ile hurrem oldılar / Peymâne-dâd-ı meşreb-i **şaf**-ı ğam oldılar

G186/3 Yoluñda kisvet-i kurbâniyânla o şeh-i hüsnuñ / **Şaf**-ı melâ‘ike pây-ı rîķâb-dârına düşmiş

G319/7 Duranlar cân be-leb bismilgehünde Nâ‘ilî-âsâ / **Şaf**-ı kerrûbiyân-ı ‘arşdur kurbâniyân şanma

G376/3 Hûn-ı dil kim bâde-i **şaf**-ı maħabbetdür baña / Âb-rûy-ı çeşme-i hürşiddür her kıtresi

şaf şaf [8] sıra sıra. <KT>

K2/52 Feriştegân-ı muķaddes o şevķ ile **şaf şaf** / Yoluñda secde ber-râh-ı intizâr kıalur

K12/12 Maķdem-i Âşaf-ı a‘zam ki hâlâyık **şaf şaf** / Reh-güzârında kıurur muntazır-ı istikbâl

K23/47 ‘Arûs-ı hacle-i dâniş ki kıab‘umdur kıurur **şaf şaf** / Perestârân-ı ma‘nî pîş-gâhında kııyâm üzre

K30/32 Mest-i peymâne-i feyzem ki görüp pây be-câ / **Şaf şaf** ebķâr-ı ma‘ânîyi menâmumda benüm

G79/4 **Şaf şaf** kemîn-i fitnede ceys-i kıazâ gibi / Hancer be-kef sipâh-ı müjeñ derhem oldılar

G148/2 **Şaf şaf** müjeñ önünde perâkende hâller / Ceys-i Habeşdür eyledi Tâtârdan gürîz

G244/10 Mest-i peymâne-i feyzüm ki görüp pây be-câ / **Şaf şaf** ebķâr-ı ma‘ânîyi menâmumda benüm

G383/3 Şûr-ı nigeññ ‘ışķda maşâf eyledi sînem / **Şaf şaf** sipeh-i fitne beyâbânımı kıutdı

şaf-ı ni‘âl, şaff-ı ni‘âl [3] ayakkabıların konulduğu yer; kapı eşiği || bir meclisin en aşağı

bölmesi; tevazu alâmeti olarak kullanılır. <ADŞS>

K12/40 Sensin ol şadr-ı mu‘azzam ki mübâhat eyler / Ferş-i eyvân-ı şükûhuñda bulan **şaff-ı ni‘âl**

K14/14 Nâhîd-i felek **şaff-ı ni‘âl**inde o bezmün / Hoş-zemzeme bir muṭṭibe-i nağme-serâdur

G315/8 Olursa bâliş-i zer-kâr-ı câh tekye-gehûn / Yine cebîn be-ķafâ-yı **şaf-ı ni‘âl** olma

2. bir sıraya dizilmiş asker. <KT>

- K11/7 Hâmle-i pür-zûrî haşmuñ zehresin çâk eylemiş / Āteş-cfşân-ı **şaf-ı** a‘ dâ bir ejderdür gelen
 K11/25 H̄āba vardı dīde-i bahtı meger kim yādına / Zaḥmet-i renc-i ğubār-ı **şaff-ı** leşgerdür gelen
 K27/8 Yekke-tâz-ı **şaf-ı** a‘ dâ ki görüp sür‘ atini / Eşheb-i ‘azmine der berķ-i cihân hoş geldün
 K28/74 Çeşmüñ cihânı kırmada şemşir-i kîn ile / Mağrūr iki **şaff-ı** sipeh der-kemîn ile
 G69/1 Ol şâh-ı hüsne kim **şaf-ı** müjgân sipâhdur / Düm-dârı hattı maķdem-i ceys-i nigâhdur
 G241/2 Hûbdur cünbiş-i ğamzeñ **şaf-ı** müjgânunda / Ol ķadar çâpük ü çâlâk sipâhî göremem
 G302/1 Hâzer hâzer **şaf-ı** müjgân-ı siyehdür bu / Ķafâ-yı ğamzede bir gürd-i bî-sipehdür bu
 G337/4 Bir daḥi bulmaz miyân-ı **şaff-ı** müjgânında yer / Ğamzesi yekden sipâh-endâz-ı Cengîz olmasa
 G357/1 Çeşmüñ cihânı kırmada şemşir-i kîn ile / Mağrūr iki **şaff-ı** sipeh der-kemîn ile

şafha [4]

1. yüz, taraf, bir şeyin dış yüzü, bir cismin görünen tarafları. <KT, Ahterî>

- K13/35 Tâ **şafha**-i ‘âlem pür ola menķabetüñle / Nevĝ-i ķalem-i Nâ ‘ilî-i nûkte-serâdan
 G73/6 Ben bulmadum görürseñ eger ey ḥakîm sen / İnşâf **şafhasın** bu nüh evrâķdan ķopar

Aşağıdaki tanıkta bir ikileme söz konusu değildir. Şafha sözcüklerinden ilki “pür-safha” şeklinde, dilim dilim, parsel parsel anlamında bir terkip olmalıdır. Tanıkta günlerin yüzeyinin eziyet hattı ile bölündüğü ve parsellendiği ifade edilmiştir.

- G110/5 Hûṭṭ-ı cevri ile pür **şafha şafha**-i eyyâm / Lisân-ı bahtumuñ ey Nâ ‘ilî deşîşesidür

2. yazılmış veya yazılabilir sayfa. <KT>

- K21/6 Ki bād gibi geķer ṭut ki zîr-i pâyında / Suṭūr-ı **şafha** degil mevc-ḥîz-i deryâdur
şafir [1] ince, güzel ses; ıslık. <Cûdî, OTAL>
 G160/2 Hâsret-terâne bûlbûl-i gül-zâr-ı miḥnetüz / Te ‘şir-baḥş-ı âh-ı şeherdür **şafirümüz**
şaf-şikâf [1] düşman saflarını yara, bozan; yiğit. <OTAL>
 G313/2 Olduķça **şaf-şikâf**-ı ķazâ leşger-i müjeñ / Deḥşet düşer teĝâfûl-i bî-vehm ü bâküñe
şaf-şiken [1] düşman askerinin sıralarını bozan, galip. <KT>
 K12/18 ‘Alem-cfrâz-ı şecâ‘at siper-endâz-ı ‘adû / Temşiyet-baḥş-ı zafer **şaf-şiken**-i ceng ü cidâl
şafvet [6] saflık, temizlik, halislik, paklık, berraklık. <KT, Cûdî>
 K9/27 Hâbbezâ peyrevî-i baht zihî zulmet kim / Hâşılın **şafvet**-i envâr-ı dil ü cân etmiş
 G36/1 Maḥşer k’ola hüsünüñden ‘ayân **şafvet**-i dîdâr / Tâb-efgen-i ḥurşid ola germiyyet-i dîdâr
 G56/4 Rûy-ı luṭf-ı şîşe-baz-ı çarḥı dil görmiş gibi / Jeng-dâr âyînesinden **şafvet** ümmîdindedür
 G190/4 Mûstâ‘id olduĝı zâtında olan **şafvetdür** / Erre-i sîne-ḥırâş-ı kef-i âzâra şadef
 G196/2 Hûrşide degil tâb-ı tecellâ-yı cemâle / Tercîḥ olunur **şafvet**-i âyîne-i ‘âşık
 G298/5 Eyledük taḥşil-i jengâr-ı kûdûret Nâ ‘ilî / **Şafvet**-i âyîne-i ruḥsârdan şimden gerü

şag □ selâmetli, sâlim.

şag ol [3] yaşa!, var ol!

K20/20 **Şag ol** hemân sa‘âdet ü devletle kim olur / Cûd ehlinüñ ‘inâyet-i Hâk yâr u yâveri

şag olsun [2] yaşasın! var olsun! yeter ki ona hâlel gelmesin.

G278/5 Hâyât-ı mahz idi bir kerre Nâ’iliye deseñ / Helâk-ı reşk-i nigâhum degil mi **şag olsun**

Ş12/1 Geçer fırkat zamânı böyle kıalmaz / **Şag olsun** sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

sâgar [28] içki bardağı, kadeh, piyale; [tas.] gaybî nurların kendisinde müşahede edildiği ârifin gönlü (bkz. cām). <KT, Cûdî, Kanar/1, Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

K5/25 Sâkî-i maştaba-pîrâ-yı aşîr-i nazmâm / Ki teh-i **sâgarumuñ** rûha gîdâdur lâyı

K14/10 Esbâb-ı tarab cümlesi âmâdedür ammâ / Ne nuql u ne **sâgar** vü ne mey guşsa-zedâdur

K14/11 Şahbâ gibi ülfetleri bî-gerd-i küdürret / **Sâgar** gibi şoĥbetleri bî-reng-i riyâdur

K20/35 Tab‘-ı Mesîh-kârı ki peymâne-dâd olur / ‘Azm-i remîme rûh virir dürd-i **sâgarı**

K23/11 Gören mestâne ‘aks-i ğabğab-ı hûbânı **sâgarda** / Hâbâb eyler taşavvur **sâgar**-ı kevşer-müdâm üzre

K23/11 Gören mestâne ‘aks-i ğabğab-ı hûbânı **sâgarda** / Hâbâb eyler taşavvur **sâgar**-ı kevşer-müdâm üzre

K34/10 Bir daĥı olmaz mı sâkî destine **sâgar** alup / Şâhidân-ı meclisüñ âyîne-dâr-ı tal‘atı

G23/4 Âyîne-i **sâgarda** olan ‘âlemi görmez / Gül-zâr-ı bihişt olsa nezzâre-geh-i mest

G45/5 Tenhâ-nişîn-i maştaba-i ‘ışk Nâ’ilî / Nuql u şarâb u **sâgar** u hum-hâne kendüdür

G67/1 Ey hûn-ı ciger şişe-i cām-ı teri töldur / Ârâyiş-i bezm-i ğam olan **sâgarı** töldur

G146/6 Nüh cām-ı bâ-günüñü bir bir getür hele / Gör **sâgar**-ı şikesteye ser-puş eder miyüz

G156/3 Pür tut hemîşe **sâgaruñ** ey dil ki ğamzesi / Câ’iz ki hûn-ı dilden ola bâde-ĥ‘âh-nâz

G200/4 Çeşm-i mestüñ hevesiyle oluruz kîse-tehî / Kûçe kûçe gezerüz bir tölü **sâgar** diyerek

G205/4 **Sâgar**-ı fitneden el çekti kaçâ ‘ahinde / Bü’l-‘aceb şahne-i bâzâr-ı füsündur çeşmüñ

G226/2 Bir şişe mey olsaĥ dökülüp **sâgara** evvel / Soñra ciger-i bâde-perestâna dökülsek

G229/3 Fi’l-hâl teĝayyür gelür ol şerĥoş-ı nâza / Etmez bir iki **sâgar**-ı gül-fâma taĥammül

G245/2 Hûn-ı cigerle tölmiş cām-ı zer olmadansa / Bî-inkisâr-ı hâtır eşkeste **sâgar** olsun

G295/2 Açılup gül-i terüñden mey içürdi **sâgaruñdan** / Ele al ki ĥancerüñden dil-i pâre pâredür bu

Ş4/3 Olup ĥışmıyla gül-gün-puş / Bir iki **sâgar** etmiş nüş

sâgar be-kef [2] elinde kadeh tutan, eline kadeh almış.

G153/4 Bizüz ol maştaba-i feyz-i şahbâmuz ile / ‘İşkî **sâgar be-kef**-i kûçe-i sevdâ ederüz

G370/6 Nîgehüñ sâkî-i **sâgar be-kef**-i hûn-ı ciger / Nâ’ilî teşnesi mahmûr-ı kaçdĥ-cüy gibi

sâgar be-leb [1] kadehi dudağına götürmüş, şarap içen.

M5/IV/9 **Sâgar be-leb** vişâlüñ olmaĥ / Lâyık mıdur andan ey cefâ-kâr

sâgar-ı Cem [2] Câm-ı Cem, Câm-ı Cemşîd olarak da bilinen İran hükümdarı Cem’in şarap içtiği, yedi madenden yapılmış sihirli kadeh. şarabı icat eden Cem’in sihirli kadehi. Bir

kır gezintisi esnasında Cem, ayaklarına yılan dolanmış bir kuş görür. Okuyla kuşu, yılandan kurtarır. Kuşun ağzından yere bıraktığı çekirdekten asma büyür, o asmadan ilk şarap elde edilir. Cem'in kadehi, üzerinde yedi hikmeti bildiren yazılar bulunan bir kadehtir. İskender'in aynası gibi mevhum bir nesnedir. Cem, başka bir meziyeti olmadığı hâlde, şarap mucidi olarak edebiyata girmiş ve adını baki kılmıştır (bkz. cām-ı Cem). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 134>

G140/8 Ne sifâl isterüz ne **sāgar-ı Cem** / Nâ'îlî biz ki neşve-dâr-ı ğamuz

Aşağıdaki tanıkta Cem'in kadehinin boşalınca derhal kendiliğinden dolması hassasına gönderme yapılmıştır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 135>

K30/11 **Sāgar-ı Cem** boşalup yine tölarmış ammâ / Hiç hün-ı ciger eksilmedi cāmumda benüm

sāgar-ı Cemşîd [2] Cām-ı Cem, Cām-ı Cemşîd olarak da bilinen İran hükümdarı Cem'in şarap içtiği, yedi madenden yapılmış sihirli kadeh (bkz. cām-ı Cem). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 134>

G222/1 Eyyâm-ı rûze geçdi meh-i 'îdi görmedük / Bezm âhîr oldı **sāgar-ı Cemşîd** görmedük

G331/1 Doymazuz cām-ı Cem ü **sāgar-ı Cemşîd** olsa / Bize teh cur' a-i peymâne-i ümmîd olsa

sāgar-ı gîti-nümâ [1] dünyayı gösteren kadeh (bkz. cām, Cem). Bu kadeh, Cem'in, üzerinde on iki hat yazılı efsanevî kadehidir.

G77/4 Hüsrevâne pâdişâh-ı vâkt olup almış ele / Her gedâ bir **sāgar-ı gîti-nümâ** nev-rûzdur

sāgar-ı leb-rîz [1] ağzına kadar dolu kadeh.

G249/8 Nâ'îlî sāgar-ı leb-rîz-i hayâtun efsûs / Hîsse-dâr olmadı kem-neşve-i ihsânından

sāgar-keşân [1] kadeh kaldıranlar, içki içenler. <Kantar/2> Terkibin tam karşılığı "kadeh çekenler"dir. Mürsel mecaz yoluyla kadeh değil, içindeki şarap kastedilmiştir.

G277/2 Zihî **sāgar-keşân**-ı bezm-i germ-â-germ-i rüsvâyî / Ğamından bâde-nüş olmuş gönül maḥbûb şerminden

sāgar-sûz [1] kadeh yakan, kadeh tutuşturan (şarap).

G117/2 Germ olur mir'ât-ı dil yâd eyle aḥker-pâreden / Bâde-i terdür lebûn ammâ ki **sāgar-sûzdur**

sāḥa [11] meydan, alan, açık yer, ortalık. <KT, Cûdî, OTAL>

K2/29 Bunuñla **sāḥa**-i pehnâ-yı cûdın eyle kıyâs / Ki çarḥ o **sāḥada** mevhûme bir ğubâr qalır

K5/19 Böyle tarḥ eylemiş endâze-i mi' mâr-ı ezel / **Sāḥa**-i himmetüme ğarḥa-i istîgnâyı

K21/9 Huceste-zât-ı mükerrrem cenâb-ı defter-dâr / Ki **sāḥa**-i kerem ü cûdî ḥalka mer'âdur

K21/20 Olursa **sāḥa**-i lutfuñda ruḥşat-ı tek ü pû / 'Înân-ı şekve-i dehre maḥal-i irḥâdur

K23/29 Ğubâr-ı pây-ı ḥâme **sāḥa**-i evşâf-ı ḥulḫuñda / Olur kıyâmetde râciḥ 'anber-i sârâ-yı ḥâm üzre

K25/12 Reşḥaile döner her varaḫı **sāḥa**-i Çîne / Evrâḫ-ı Hıṭâyide ne dem kaṭre-zenânşın

K26/16 Nesîm-i iltifâtun olmasa bir gül-şene reh-ber / Hevâ-yı **sāḥasından** ḥâtır-ı 'uşşâk mu' anberdür

- K27/10 Güsfindânın edüp **sâha**-i ‘adlinde be-pîş / Gürk-i hûn-ı ħ̣āre der isterse şobân hoş geldün
- G303/9 Cevher-i rûh-ı suhen kim görünür mertebede / **Sâha**-i ‘arşda Cibrîl ile hem-râh bize
- G10/5 Nâ ‘ilî **şâha**-i pür-sünbül-i fırdevse döner / Büy-ı zülfin getürürse harem-i câne şabâ
- G202/4 Bu **şâhada** gördük ki degil ħ̣ınk-ı felek râm / Nâ-çar ‘inân-ı dili irhâ ile geçdük
- şahâ’if** [1] sahifeler, yapraklar, şahîfe’nin çoğulu (bkz. şahîfe). <KT, LN, OTAL>
- G225/2 Yazıldı kilik-i **şahâ’if**-nigâr-ı kudret ile / Cerîde-i dile nakş-ı cemâli Şuĥfînûn
- şahbâ** [26] şarap, kırmızı şarap (bkz. bâde, mey). <KT, Cûdî, OTAL>
- K1/33 Ey münkir-i tecerrü‘-i **şahbâ**-yı faqr olan / Añ neşvesin ki def‘-i ħ̣umâr-ı kelâl eder
- K5/26 Cur‘-a-i câmin edüp pîş-keş ‘ârif-i câm / Rûh-ı ‘aşşâra kırâbiyle şunar **şahbâyı**
- K14/11 **Şahbâ** gibi ülfetleri bî-gerd-i küdüret / Sâgar gibi şöĥbetleri bî-reng-i riyâdur
- K15/14 Eyyâm-ı teşekkür ki mezâk-ı dil ü tab‘-a / Taĥrîri neşât-âver-i **şahbâ** mı degildür
- K34/1 Âgâh-ı lutf-ı neşve-i **şahbâ**-yı telĥ olan / Her kaĥresin qarâbe-i kevşer ĥayâl eder
- G46/5 Dû rûze ‘işreti ey Nâ ‘ilî ģanîmet bil / Ĥumâr-ı ye’s ile **şahbâ**-yı ârzû biledür
- G50/2 **Şahbâ** ki gösterür ‘araĥ-âsâ leĥâfeti / Mestâne şînesin ki o büt gâh gâh açar
- G128/1 Çeşm-i mestûn neşvesin bî-reng-i **şahbâ** gösterür / Ġamzesin maĥmûr kendin mest-i rûsvâ gösterür
- G146/2 **Şahbâ**-yı bî-ĥudîden olursak ne deñlü mest / Keyfiyet-i cünûm ferâmûş eder miyüz
- G146/7 **Şahbâ**-yı vaĥdetün ki ĥum-ı ser be-mihriyüz / Ey Nâ ‘ilî izâ‘-at-ı ser-cüş eder miyüz
- G153/4 Bizüz ol maştaba-i feyz-i **şahbâmuz** ile / ‘İşkî sâgar be-kef-i küçe-i sevdâ ederüz
- G153/7 Nâ ‘ilî neşve-i pür-zür-ı suhenle dehrün / Ĥaşre dek bezmini müstaĥnî-i **şahbâ** ederüz
- G167/2 Şîşe meksûr olıcak kâbil-i taĥîr olamaz / Mest-i **şahbâ**-yı mecâz âyînesin pâk edemez
- G169/1 N‘eylerüz **şahbâyı** biz ol la‘l-i nâbuñ mestiyüz / Âb u âteşden muĥammer bir şarâbuñ mestiyüz
- G170/4 **Şahbâ**-yı dükân-ı heves-âlûde vişâlün / Keyfiyyet-i hicrânunî câm-ı Ceme virmez
- G176/3 Şeb-i tarîĥ-i ģamda rind-i mey-ḥ̂āra Kelîm-âsâ / Fûrûĥ-ı câm-ı **şahbâ** gibi şem‘-i Eymen olmazmış
- G202/2 Gönlinde yer etdük o bütûn la‘l-i lebinden / Âmîziş edüp neşve-i **şahbâ** ile geçdük
- G219/3 Ĥâletinden bî-ĥaberdür rûh-ı Cemşîd-i neşât / Sende ey **şahbâ**-yı ģam ben bulduğum keyfiyyetün
- G231/2 Ne cur‘-ası ĥûn-ı ciger sâķisi dest-i ģamzedür / Ĥayrân-ı keyf ü kârıdur bir özge **şahbânunî** gönül
- G305/2 Gelse emvâc-ı pey-â-pey gibi **şahbâ** dökülüp / ‘İyşümüz sâĥil-i ârâmda iz‘âf olsa
- G316/4 El virür **şahbâsına** ĥûn-ı ciger bennâ-yı ‘ışk / Çârsû-yı ģamda biñ mey-ḥ̂āne bünyâd etse de
- G324/4 Feyz-i eşer-i neşve-i **şahbâ**-yı lebündür / Bu şûr ki var mâye-i âb u ģilümüzde
- G353/2 Bizüz o mest-i temâşâ ki la‘l-i sâķiden / Gönülde neşve-i **şahbâ** sebû sebû tâze
- G364/3 Zihî keyfiyet-i **şahbâ**-yı şâdî kim dil-i zâra / Ġam-ı ‘ışkuñ şafâ-yı ‘âlem-i âbı unutturdu
- G377/3 Mestüz ol **şahbâ**-yı ĥûn-âb-ı cigerden kim anuñ / Toĥm-ı naĥl-i âh-ı sevdâ-rişedür her kaĥresi
- G381/5 Siyeh-mest-i teĥâfüldür o ģamze / Olaldan ĥûn-ı dil **şahbâ**-yı ali

Şahbân [1] Cahiliye devrinde yetişmiş, sonradan Müslüman olmuş şiir ve

fesahatla uğraşan meşhur bir Arap hatibi. <KİŞİLER VE KİŞİLİKLER>

- K9/29 Cümleñüñ aĥkar u nâĥîzidür ammâ eşerin / Nazm u inşâda ne Vaşşâf u ne **Şahbân** etmiş

şāhib [3]

1. sahip, “benimdir” dediğinde doğru söylemiş olan (bkz. mālīk). <KT, LN, OTAL>

K30/7 Seni irsāl edeyüm bir yere kim **şāhibinüñ** / Eşer-i ni‘ metidür mağz-ı ‘ izāmumda benüm

2. bir sıfatı taşıyan, bir vasfı olan. <KT, OTAL>

K15/43 Dür olmaya zıllı fuḳarānuñ üzerinden / Bir luṭf u kerem **şāhibi** pāşā mı degildür

K37/10 Silāh-ı faḳr u rızā **şāhibin** eder me‘cūr / Cidāl-i nefis-i bed-āyine-i cihādı ḳadar

şāhib-‘azamet [1] ihtişam sahibi, görkemli.

K19/14 Şadr-ı **şāhib-azamet** Ḥazret-i Aḥmed Pāşā / K’olmuş eṭvārı pesendide-i şāh-ı a‘del

şāhib-define [1] define sahibi, hazine sahibi.

K2/11 Olursa her biri **şāhib-define**-i Ḳārūn / Yine metā‘ı bu maḥzende müste‘ār ḳalır

şāhib-kerem [1] kerem sahibi, bağışçı, cömert. <Dihhudâ>

K27/6 Düşdi eyyāmına teşrīfı o **şāhib-keremüñ** / Devr-i gülden bize ey faşl-ı ḥazān hoş geldüñ

şāhib-ḳırān [2]

1. her zaman üstünlük, başarı kazanan hükümdar. <OTAL>

K11/4 Sür yüzüñ ey pāy-taḥt-ı salṭanat dāmānına / Āşaf-ı **şāhib-ḳırān**-ı heft kişverdür gelen

2. anne karnına düştüğü ya da doğduğu vakitte seyyarelerin (Zuhal ve Müşterî gibi) aynı hizaya denk geldiği ve uğurlu kimse. Bu zamana “ḳırān-ı ‘azamî” denir. Sözcük, “yenilmez ve talihli kahraman” anlamında da kullanılır. <Steingass, Seccadî/1, Dihhudâ>

K23/42 Ben ol **şāhib-ḳırānam** kim edüp pāy-ı ḳalem sür‘at / Yazılmış dāsitanum cümle pūr-ı ibn-i Sām üzre

şāhib-mürüvvet [1] mürüvvet sahibi, insaniyetli, civanmert. <Dihhudâ>

K29/4 Dergāha kim muḳarrer ola ruḥşat-ı duḥūl / Dāmānına yüzüñ sür o **şāhib-mürüvvetüñ**

şāhib-nigīn [1] yüzük sahibi. Eskiden veziriazamlığın simgesi olan yüzük, bu rütbeye seçilen kimseye padişah fermanıyla (bkz. menşūr) birlikte ulaştırılırdı. Aşağıdaki tanıkta, veziriazamlığa işaret eden yüzük kastedilmiştir.

K28/22 Minnet Ḥudāya geldi Stanbūla hem-‘inān / Devlet vezīr-i a‘zam-ı **şāhib-nigīn** ile

şāhib-rüşd [1] rüşd sahibi, yeterli, kabiliyetli.

T5/3 Semiyy-i faḳr-ı ‘ālem ḥazret-i pāşā-yı Aḥmed-nām / Sipeh-sālār-ı **şāhib-rüşd** ü himmet dāver-i dīn-dār

şāhib-raḳam [1] yazan. <Kantar/1>

G43/6 Yok Nā‘iliyā ḥacet-i tafşīl ki naḫmuñ / Kem-rütbe-i **şāhib-raḳam**-ı Tūs degildür

şāhib-serīr [1] taht sahibi, hükümdar. <Steingass>

K21/3 Ḳalem ki ḥ‘āce-i **şāhib-serīr**-i dānişdür / O zāt-ı muḥteremüñ ḥidmetinde bercādur

şāhib-tarīḳat [1] tarikat sahibi, şeyh, pîr, mürşit.

M3/III/1 Etdük muḳārenet nice **şāhib-ṭarīḳata** / Olduḳ ḳarīn mecālīs-i chl-i şerī' ate

şāhib-temkīn [1] temkin sahibi, tedbirli.

K16/1 Minnet Allāha ki bir Āşaf-ı **şāhib-temkīn** / Şadr-ı vālā-yı şadāretde yine oldu mekīn

şāhib-ṣuhūr [2]

1. başa geçen. <OTAL>

K8/24 Sen ol ḥalīfe-i **şāhib-ṣuhūrsun** ki urur / Yanuñca biñ ḳazā vü ḳudretün tek ü tāzı

2. meşhur; kahraman. <Steingass>

K6/31 Ne ğamze Rüstem-i **şāhib-ṣuhūr** kim eyler / Ḳazāyı silsile der-pā belāyı zindānı

şahīfe [] kitap veya her türlü yazılmış ḳāğıdın bir yüzü, yaprağın yarısı. <KT, ZL>

şahīfe-ṭırāz [1] sayfa süsleyen, sayfayı donatan.

K31/12 Ḥaḳḳında ḥāme-i keremün ol zamānda kim / Bī-imtinān **şahīfe-ṭırāz**-ı ümīd olur

sāhil [7] su ve deniz kenarı, yalı, kıyı. <KT, OTAL>

K15/27 Pür-gevher eder **sāhil**-i dāmān-ı recāyı / Keff-i keremün mevce-i deryā mı degildür

M1/IV/6 Bir baḫr idün ki eyledi mihr-i eccl serāb / Bir gevher-i kemāl idi dāmān-ı **sāhilün**

G58/1 Emvāc-geh-i ḥün-ı ciger kim dilümüzdür / Girdāb-ı belā dām-ı reh-i **sāhilümüzdür**

G164/7 Āzāde-i telāṭum-ı emvāc-ı keşretüz / Tenhā-nişin-i **sāhil** olan ḥalvetilerüz

G176/1 Göñül āvāregān-ı 'ışḳa hergiz mesken olmazmış / Yem-i miḫnetde **sāhil** kūh-ı ğamda dāmen olmazmış

G305/2 Gelse emvāc-ı pey-ā-pey gibi şahbā dökülüp / 'İyşümüz **sāhil**-i ārāmda iz' āf olsa

G324/5 Biz Nā 'iliyā dest-ğüşā-yı ğam-ı yāruz / Yok naḳd-ı şafā dest-i dil-i **sāhilümüzde**

sāhil-nişin [2] deniz kenarında oturan.

K28/33 **Sāhil-nişin**-i ḳulzüm-i luṭfuñ nişār eder / Pür olsa ceyb ü dāmeni dürr-i şemīn ile

M1/III/6 **Sāhil-nişin**-i şoḫbet idün ḥāliyā tenün / Şad-pāre fülk-i ğarḳa gibi bī-kenāredür

sāhir [18]

1. sihir yapan, yapan, büyücü, sihirbaz || büyüleyici sözler sözleyen (şair). <KT, ZL>

K5/32 Ḥabbeḳā mihr-i zamīr Enverī-i **sāhir** kim / Zihni dāğ-ı dil eder şubḫa şeb-i yeldāyı

K13/39 Ol **sāhir**-i i' cāz-ḳarīnün budur inşāf / Yok rütbe-i 'irfānına ḥā' iz şu' arādan

K15/35 Ma' zūrdur eylerse ḥuzūrında mübāhāt / **Sāhir** mi degildür suḫen-ārā mı degildür

K16/26 **Sāhir**-i mu' cize-perdāz u ḫoş-āyende edā / Tāze-ğū şā' ir-i ḫoş-lehce sūḫendān-ı güzīn

K18/40 Bu kār-gehde ḫuşūşā o **sāhirem** ki sözüüm / Lisān-ı mu' cizeye 'uḳde-i cevāb olmış

K26/31 Ḥuşūşā **sāhir**-i ṭab' um ki i' cāz-ı belāğatda / 'Aceb cādū-yı pür-fen ṭurfe 'ayyār-ı tuvān-gerdür

G42/5 **Sāhir** dedigün Nā 'iliyā ṭab' uña her bār / Destünde olan ḥāme-i mu' ciz-fen içündür

G239/7 Benüm o şā' ir-i **sāhir**-i Nā 'ilī şī' rüm / Olursa mu' ciz eger i' tinā nedür bilmem

G303/8 Vaḫy-erdāz-ı suḫen Nef' ī-i **sāhir** ki olur / Her sözi āyet-i mu' ciz gibi dil-ḫ' āh bize

G355/4 Bu ṭarz-ı ḥāş-ı dil-keşe taḳlīd ederse Nā 'ilī / Ṭab' uñ gibi bir **sāhir**-i ma' nī-ṭırāz eyler yine

2. sihir yapmışçasına kalpleri kendisine çeken. <KT>

- K23/51 Hümār-ālūd-ı h'āb-ı nāz iken çeşmün ne **sāhirdür** / Ki eyler pāsbanı çeşm-i baht-ı lā-yenām üzre
 K26/28 Kerīmā reşk-i evşāfuñla ehl-i ṭab' ı lāl eyler / Cihān-ı pīre-zen kim **sāhīr**-i pūr-şūr u pūr-şerdür
 K26/30 Ne mümkündür müdārā böyle bir āşüb-ı **sāhīrle** / Ki mekrinden dil āşüb u fitne pūr-ḥazer-terdür
 G40/3 Ol zamān kim nāz ile ol **sāhīr**-i mu'ciz-firīb / Nükte-i sihr ü füsün-ı 'işveye āgāz eder
 G207/3 Āteş-endāz-ı firīb olmada cāna beñzer / **Sāhīr**-i bü'l-'aceb-i nādire-sāza nigeñ
 G290/4 Zīr-i lebinde buldılar ol iki **sāhīrūñ** / Remz-i füsün u nükte-i i'cāz bir birin
 G356/3 Hümār-ālūde-i h'āb-ı nāz iken çeşmün ne **sāhirdür** / Ki eyler pāsbanı çeşm-i baht-ı lā-yenām üzre

sāhīrān [1] sihir yapanlar, sihirbazlar.

- K5/39 'Ud edüp 'ālem-i ervāha ederdüm izhār / **Sāhīrān**-ı reh-i taḥkīka yed-i beyzāy

sāhīr-pīşe [1] sihirbaz huylu, sihirbazlığı iş edinmiş olan || güzelliğiyle insanı

büyüleyen dilber. <OTAL>

- G40/1 Çeşm-i **sāhīr-pīşesin** sākī-i mest-i nāz eder / Her nigāhın tercemān-ı nükte-i i'cāz eder

şahn [9]

1. ev avlusu, Arap usulü olmak üzere evin ortasındaki açıklık. <KT>

- K10/17 **Şahn**-ı serāy-ı şāhda cūlar şādā virür / Zencir-i 'adl-i dergeh-i Nüşirevān gibi

2. meydan, açık meydan. <KT, Cûdî>

- K10/9 Bī-bāk dest-burd-ı ḥazāndur mişāl-i ḥuld / Her **şahn**-ı bāğı bir varāk-ı gül-sitān gibi
 K14/19 **Şahnında** ser-āviz ile her naḥl-i mücevher / Bir sīm-beden dil-ber-i kākül be-ḳafādur
 M5/III/6 Hüsñün ki bahār-ı bāğ-ı cennet / **Şahn**-ı çemende ḥār u ḥasdur
 G86/1 **Şahn**-ı çemende ḡoncelerin inbisāṭı var / Her sāye nihālde bir gül bisāṭı var
 G156/2 Ġavḡā-yı rustā-ḥīzi ḥīrāmı unutdurur / Ol dem ki **şahn**-ı maḥşer ola cilve-ḡāh-ı nāz
 G199/4 **Şahn**-ı bāğ-ı dile uğratma semūm-ı āhuñ / Olmasun gülleri pejmürde gülistān-ı ḡamuñ
 G369/4 Bir nihāl-i āhdur ḳaddūñ hevāsıyla ḡönül / **Şahn**-ı gül-şende ḥīrāmān serv-i dil-cūlar gibi

3. zil. <LN> Aşağıdaki tanık, musikî terimleri ile oluşturulmuş bir beyittir. Bu beyitte, “gül-şen, çār-bāğ, ‘Acem, ‘Andelīb, naḡş bağlamak, dil-keş, şabā, nev-rüz” sözcükleri birer musikî terimi olarak da karşılığı bulunan ifadelerdir. Bu bağlamda “şahn”ın da müzikal karşılığı göz önünde bulundurulmalıdır.

- G77/5 **Şahn**-ı gül-şen Çār-bāğ olmuş 'acemde 'andelīb / Bağlamış bir naḡş-ı dil-keş kim şabā nev-rüzdur

şahrā [5] ova, kır (bkz. deşt, beyābān). <KT, Cûdî>

- G5/2 Gösterür ser-geşte-ḡāl-i vādī-i ḡayret henüz / Girdibād-ı deşt ü **şahrā** rūḡ-ı Mecnūnı baña
 G319/5 Gül-āb-ı feyze ḳābil ḡün olan şād pāre dillerdür / Gül-i ḡod-rüy-ı **şahrā** gibi bī-ḡar u ḡazān şanma
 T5/8 Ḳuruldı ḡaymeler sermāda ol **şahrāya** reng-ā-reng / K'eder naḡş-ı derūnı nev-bahārūñ luṭfını izhār

şahrāya düşmek [2] tenhaya çekilmek, insanlardan uzaklaşmak.

- K12/35 Ede her küh-ı ser-efrâzını bir tûde remâd / **Düş**e şahrâlara tâb-ı teb-i kahr ile şimâl
 G178/2 Birinûn ser-nüvişti nâle olmuş birinûn tişe / **Düş**üp şahrâya Mecnûn kûha kim Ferhâd ayak başmış
şahrâ-neverd [1] çölde, kırdâ dolaşan. <OTAL, Dihhudâ>
 G11/4 **Şahrâ-neverd**-i ‘âlem olaldan o hâl-veş / Bir nâfe hâşıl etmedi âhû-yı âfitâb
saht [17]

1. sert, katı || çetin, zorlu. <FZ, OTAL, Kanar/1>

- K24/3 Dāmân-ı devleti o kadar **saht** tütmasun / Bâzû-yı sa‘ y-ı himmet-i nādâna zûr olur
 G49/1 Ehl-i dile toğunma kim âzârı **saht** olur / Nerm olsa hâk her ne kadar hârı **saht** olur
 G49/3 Etmez raķib-i dîve eşer âh-ı tişe-kâr / Kâfir binâsıdır der ü dîvârı **saht** olur
 G49/4 Olmaz güşâde girye ile kârı ‘âşıkun / Kan ağladuķça ‘uķde-i efgârı **saht** olur
 G145/1 Emvâc-hîz-i hayret olup âh-ı **sahtumuz** / Fûlk-i yem-i maḥabbete bâr oldu raḥtumuz
 G315/10 Rehîn-i sem‘-i qabûl et cevâhir-i **sahtuñ** / Zebân-ı fezleke-i kürsî-i kemâl olma
 G317/5 Ğirbâl ederse cismi müjeñ süziş-i ciger / Peykân-ı **sahtın** âb ede tîri bulunmaya

Aşağıdaki tanıkta saht, ok atılan yayın sertliğini ifade etmektedir.

- K26/36 Kemân-ı **saht**-ı dest-i kudrete tîr-i dü peykândur / Ser-i dest-i hayâle bü'l-‘ aceb ser-tîz ḥancerdür
saht bâzû [1] kolu kuvvetli, güçlü. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî>

- G203/4 **Saht bâzû** ki eder pençe-i hürşîdi şikest / Kemterin bâriķa-i kevkebe-i dîdârûñ

sahtî [2] katılık, sertlik || sıkıntı, ıstırap, sefalet. <KT>

- G103/3 Seng-dilâ ḥazer ḥazer tündî-i berķ-ı âhdan / Tîşe-i Kûh-ken ile hîç **sahtî**-i ḥâre bir midür
 G255/1 Ḥam olmaz degme tîr-endâz-ı âhuñ imtiḥânından / Ol ebrûlar ki Rüstem dâğ-ı **sahtîdür** kemânından

2. şiddetli, kuvvetli. <LN, Kanar/1>

- G49/1 Ehl-i dile toğunma kim âzârı **saht** olur / Nerm olsa hâk her ne kadar hârı **saht** olur
 G49/7 Olma firîb-ḥurde-i iķbâl-i rûzgâr / Ey Nâ’ilî şaķın hele idbârı **saht** olur

3. güç, kolaylıkla yapılmayan, ele geçmeyen, anlaşılmayan şey. <Burhân-ı Kâtî‘, FZ>

- G49/2 Aldanma reng-i rûyuña ey ḥâm-ı dest-i âz / Naḥl-i ḥadîķa-i emelûñ bârı **saht** olur
 G49/6 Ḥikmet bu kim daķîķa-şinâsân-ı encüme / Etmez felek müsâ‘ade her kârı **saht** olur

4. pinti, cimri; hasis, nakes. <Burhân-ı Kâtî‘, FZ>

- K34/6 Eyleyüp zühdûñ esâsın qalb-i ḥâsid gibi **saht** / Qalb-i mü‘mîn gibi nerm etmiş binâ-yı ‘işreti
 G49/5 Dil-ber ne deñlü nâzûk ü nerm olsa ol kadar / Sûdâ-gerân-ı ‘ışķ ile bâzârı **saht** olur

saht-cân [1] taş kalpli, merhametsiz; dokuz canlı. <Kanar/1, Dihhudâ> Terkip,

tanıkta isim görevinde olarak kullanılmıştır. “Uşşâķ-ı saht-cân” taş kalpli âşıklar olarak anlaşılabilir. Ancak terkinin ifade ettiğî asıl anlam “merhametsize âşık olanlar, sevgilisi taş kalpli olan âşıklar”dır. Sözcük, türlü eziyetlere maruz kalıp canlı kalmayı başaran âşıklar olarak da anlamlandırılabilir.

G290/5 ‘Uşşâk-ı **saht-câna** yine müjde Nâ’îlî / Nerm etmiş ol iki büt-i tannâz bir birin

sâ’î [1] çalışan, bir işle uğraşan. <KT, LN, ZL>

G215/2 Bulmaduk ârâm-ı hâtır devr edelden rûzgâr / Görmedük eflâki ikbâlinde **sâ’î** kimsenüñ

Şâ’ib [1] Mirza Muhammet bin Abdürrahîm Tebrizî, Türk asıllı İran şairi. 1624-25 yılında Hindistan’a göç etmiştir. Safevî Devleti’nin en parlak devrinde yetişmiştir. Farsça ve Türkçe iki Divan’ı, Kandehâr-nâme’si ve Mahmûd u Ayâz mesnevileri bulunmaktadır. İran edebiyatında Hint üslûbunun sayılı temsilcilerindendir. Şiirlerinde ince hayalleri, lâfız ve manâ hüneri, geniş hayal gücü ve yeni mazmunlar bulma konusundaki mahareti meşhurdur (MEBİA, C. 10, s. 75-77). <MEBİA, C. 10, s. 75-77>

G337/8 Kâsid olmazdı metâ’-ı hûd furûşân-ı ‘acem / Şi’r-i **Şâ’ib** nev-kumâş-ı şeh-r-i Tebrîz olmasa

Şâ’ib-pesend [1] Sâib’in beğeneceği tarzda, Sâib’in hoşuna gidecek şekilde.

K28/73 Geldi kûl olmağa der-i devlet-me’âbuña / **Şâ’ib-pesend** bir gâzel-i nev-zemîn ile

sa’îd [3] saadetli, kutlu, mutlu. <LN>

K7/20 Yed-i taşarruf-ı Bârîdedür taḥavvül-i hâl / Maḳâm-ı emrde mecbûrdur şâki vü **sa’îd**

K7/28 Ḥasan birâderi perverde-i kinâr-ı resûl / Fûrûğ-ı nûr-ı dū çeşm-i ‘Alî imâm-ı **sa’îd**

K33/7 Tõğmadı aḥter-i ikbâli gibi necm-i **sa’îd** / Vâzî’ü’l-aşl-ı şad-ender-şad olaldan te’sîs

şâ’ika [3] yere düşen şimşek, yıldırım. <Cûdî, OTAL, Dihhudâ>

şâ’ika-bâr [1] yıldırım yağdıran; savaşta ezen, mahveden.

K7/34 Fûrûğ-ı şavletin etdükçe kaḥt-ı âb füzûn / ‘Adûya **şâ’ika-bâr** oldı ol kaḫâ-temhîd

şâ’ika-peykân [1] ucu yıldırımlı (ok). Ucundaki yağlı pamuk ateşlenerek fırlatılan ateşli ok kastedilmiş olmalıdır.

G319/1 Nigâhın eyleyen cân-sûz-ı tâb-ı ebruvân şanma / O tîr-i **şâ’ika-peykân** muḥtâc-ı kemân şanma

şâ’ika-reng [1] yıldırım renkli, çok parlak.

G213/5 Evvel ḥelâki Nâ’îlî-i dil-rübûdedür / Raḥşında tîğ-i **şâ’ika-reng**-i nigâhmuñ

sâ’il [2]

1. dilenen, dilenci; birin bir şey isteyen (bkz. gedâ). <KT, ZL>

G289/2 Girse de geneîne-i Keyḥusrev ü Cem destûme / Fârîğ olmam **sâ’il**-i teh-cur’ a-i câm olmadan

2. akan, cereyan eden, akıcı (bkz. cârî, revân). <KT, OTAL>

G319/6 Zamân-ı furşatı fevt etme furşat nehr-i **sâ’ildür** / Maḥall-i feyz-i cûşîş gâh gehdûr her zamân şanma

sāk □ gövde, ağaç gövdesi. <Kanar/1>

sāk-ı ‘arş [1] arş katı, arş ağacının gövdesi. Tanıkta Hallac-ı Mansur’un işkenceye maruz bırakılarak öldürüldüğü “dār” karşılığında kullanılmıştır. <Dihhudâ>

G166/4 Virüp tezelzül-i Mañşürî **sāk-ı ‘arşa** tamām / Hudā Hudā diyerek pây-ı dāra dek giderüz

sakaṭ [1] yanlı; yaramaz, fena ve faydasız şey. <KT, Cûdî, OTAL>

K14/40 Olursa eger fenn-i feşâhatde Aristo / Taḥmîni ğalaṭ fikri **sakaṭ** re’yi ḥaṭâdur

sakf [4] çatı, dam; tavan. <KT, Cûdî, OTAL>

K35/9 O zerrîn şüşeler kim **sakfin** etmiş çarḥ pür-encüm / Dıraḥşânîlkda bilmez rûz-ı rûşenle şeb-i târî

K35/10 Miyan-ı havza kim gülmiḥ-i **sakfindan** düşer pertev / Sipîhr-i devletûn ol şâbitânıdır bu seyyârî

G330/3 Köhnedür bârâna döymez **sakf-ı** bünyâd-ı şigîb / Sen de seylâb-ı ğama ey eşk imdâd etmeye

G367/4 Bülend imiş ṭutalum **sakf-ı** nüh rivâk-ı felek / Duḥân-ı âh-ı dil-i pür-şerâr degmez mi

şakın [13] “aman, öyle olma” anlamında, olumsuz cümlelerde uyarı bildirir.

K25/55 Dür olma **şakın** bencileyin ḥāk-i derinden / Vird eyle du’âsın demesünler ki nihânsın

M3/X/3 Ṭut dâmen-i rızâyı **şakın** ḥiffet eyleme / Çokdur bu yolda cây-ı ḥaṭar ğaflet eyleme

G156/5 Ey nev-niyâz olma **şakın** Nâ’ilî gibi / Âlûde-i taşavvur-ı ‘özü-i günâh-ı nâz

G262/3 İttifâk eylemiş o ebrû leb-i la’lûnle **şakın** / Dil-i pür-eşk miyânın şeker-âb eylesün

G284/1 Ol ḥadeng-endâz-ı ḥüsnûn geçme yanından **şakın** / Tîr-i bârân-ı kemân-ebruvânından **şakın**

G288/1 Etme her murğ-ı dilûn şaydına pervâz **şakın** / Nâveg-i âhdan ey gözleri şehbâz **şakın**

G288/2 Olmaz ḥüsnûn gibi bir şu’le-i âha hem-reng / Dâmen-i ‘işmetûn ey berg-i gül-i nâz **şakın**

G288/3 Âşinâ-yı nîgeh-i luṭfuñ olan diller için / ‘İşk bigânelerin eyleme hem-râz **şakın**

G288/4 Nâ-murâdân-ı ser-i küyuñ olan cânlar için / Olma kâm-ı dili âğyâra mühim-sâz **şakın**

G315/9 Ser-â-ser olsa sözüñ lubb-ı lâyiḥât-ı ḥikem / **Şakın** müşâ’biz-i nîreng-i kîl ü kâl olma

şakın şakın [] aman ha, olmasın; aldanma!.

K1/40 Ey tâlib-i qarâbe-i cullâb-ı ‘âfiyet / Devrân **şakın şakın** ki saña mekr ü âl eder

sākî, sākî [62] içki meclisinde içilen şarap ve diğer içkileri sunan kimse, kadeh sunan; [tas.] mutlak feyiz dağıtan; kâmil mürşit, tarikat piri. Şairin gözünde sevgili, bir sākî sayılır; yahut sākî sevgili mesabesindedir. <KT, Seccadi/2, ADŞS, TASAVVUF TERİMLERİ>

K1/41 **Sākisine** bu maştabanuñ etme i’timâd / Qand-ı neşâtı mâye-i zehr-i melâl eder

K2/1 Ne şâd-mânî-i bezm-i vişâl-i yâr ḳalur / Ne zevk-i şöḥbet-i **sākî**-i gül-‘izâr ḳalur

K4/28 Olalı bezm-i luṭfina **sākî** / Mest-i peymâne-i vefâ-yı dilem

K5/25 **Sākî**-i maştaba-pîrâ-yı aşîr-i nazmam / Ki teh-i sāğarumuñ rûḥa ğidâdur lâyi

K14/13 **Sākîlerinüñ** bâdesi cullâb-ı maḥabbet / Muṭrıblarınıñ nağmesi kânûn-ı vefâdur

K23/7 Fûrûğ-ı meyden olmuş sîne şâf u dideler rûşen / Olup pervâne **sākîler** dönerler şem’-i câm üzre

K23/8 Dönüp muğbeçeler ğilmâna ra’ nâ-cilve **sākîler** / Verir Ṭübâ ğinâsın ravza-i dârü’s-selâm üzre

K23/9 Fûrûzân câm-ı meyle elde naḥl-i Ṭûr zanneyler / Gören la’lîn-ḳabâyı **sākî**-i Ṭübâ-ḥırâm üzre

- K30/30 Cāmda ‘aks-i ruḥ-ı **sākī**-i meh-veş gibidür / Cilve-i feyz-i dil-i āyine-fāmumda benüm
- K34/10 Bir daḥi olmaz mı **sākī** destine sāgar alup / Şāhidān-ı meclisün āyine-dār-ı tal‘atı
- M1/2 Muṭrib nefesün var ola **sākī** meyün eفزün - Her laḥza vü her ān / Meclisde şafā meyle gerek neyle
gerekdür - Tā G8/2 Hezār pāre dile lebleründen et **sākī** / Eger düşerse nemek-rizi-i kebāb saña
- G9/3 Yeter ḥarābī-i rindāna bir nigh **sākī** / Girān gelürse eger cām-ı pür-şarāb saña
- G18/2 Şarābuñ şire-i cān olduğında şübhe yok **sākī** / Ne söz kim meclisünde söylenür rûḥ-āşinādur hep
- G22/1 **Sākī** ki rûz-ı maḥşer ola ‘özt-ḥ-āh-ı mest / Zühhādı şerm-sār ede lutf-ı günāh-ı mest
- G22/2 Ḥaḳḳā ki nuḳl-ı meclis-i nāz u niyāzdur / **Sākīye** ğamze ‘āşika bīm-i nigāh-ı mest
- G25/2 Maḥrûr-ı ciger-teşneyüz ey **sākī**-i müşfik / Geldükçe elünden bize teklif-i ayağ et
- G26/5 Bir cām şun ey **sākī**-i meclis bize yoksa / Hûn-ı ciger-i Nā ‘ilī-i zāra ne minnet
- G40/1 Çeşm-i sāḥir-pişesin **sākī**-i mest-i nāz eder / Her nigāhın tercemān-ı nükte-i i‘cāz eder
- G47/1 Ḥarāb ğamzeler ol çeşm-i fiten maḥmûr / ‘Aceb ‘aceb k’ola **sākī**-i encümen maḥmûr
- G65/1 **Sākī** fūrûğ-ı meyden rüyunda tāb göster / Germiyyet-i ḥayādan ḥurşide āb göster
- G65/3 Pür-cüş-ı ‘aks-ı la‘l-i teb-ḥāle-dāruñ olsun / Her şunduğun kadeḥde **sākī** ḥabāb göster
- G67/3 Göster felege pençe-i ḥurşidde māhı / **Sākī** yine destündeki cām-ı teri tıldur
- G75/3 ‘İyāndur üft ü ḥizinden ki **sākī** mest-i la‘lündür / Ol dil kim buse-gāhı geh elün geh ayağundur
- G84/3 Telḥ-kām-ı ğamam ol deñlü ki bilmem **sākī** / İçdügüm bāde mi zehr-ābe mi hûn-ābe midür
- G93/3 Yok cām-ı mihre rağbetüm ey **sākī**-i felek / Gönüm gibi şikeste baña bir ayağ vir
- G113/4 Biz **sākī**-i hûn-ı cigerüz ğamze-i dil-ber / Peymāne be-kef şerḥoş-ı dürd-efgenümüzdür
- G155/3 Etmiş şarāb-ı la‘l-i lebün **sākī**-i ezel / Perverde-i teraşşuḥ-ı feyz-i ‘amīm-i nāz
- G169/3 Her nigāhı cāna bir ḥancer şunar pür-hûn-ı dil / Çeşm-i **sākī** gibi bir mest-i ḥarābuñ mestiyüz
- G170/3 Engüşt-i temennā-yı kadeḥ-girüne **sākī** / Yāḳūtı girān-ḳadr-ı behā ḥāteme virmez
- G187/1 **Sākī** meyünde feyz-nümā ‘ālem-i neşāt / Pervāne şem‘-i cāmuña rûḥ-ı Cem-i neşāt
- G192/1 Neden cām-ı emel ey **sākī**-i devrān ‘aziz olmak / Dehān-ı dil ḥumār-ı ye’s ile ḥamyāze-riz olmak
- G198/4 Cur‘a-veş pāyuña yüzler mi sürerdük **sākī** / Olmasa cevher-i iksir-i tarab ḥāk-i rehün
- G204/3 Hûn-ı dilden tolu biñ kāse şunar etdükçe / **Sākī**-i fitneye ızhār-ı keder ğamzelerün
- G209/8 Neşāt-ı ḥātır-ı ‘ālem elündedür **sākī** / Bu ğamları yine bir cāmdur sürür edecek
- G217/2 Mest eyledi **sākī** seni mey ḳaldı kadeḥde / Bî-çāre gönül sen de kadeḥ-kārda ḳaldun
- G222/2 Etmiş tamām devrini **sākīde** cām-ı Cem / ‘Ud eylemiş maḳāmına ḥurşidi görmedük
- G229/2 Şor nergis-i maḥmûruña **sākī** bu ḥumāra / Ma‘ḳül midur rind-i mey-āşama taḥammül
- G231/2 Ne cur‘ası hûn-ı ciger **sākisi** dest-i ğamzedür / Ḥayrān-ı keyf ü kārıdur bir özge şāḥbānuñ gönül
- G238/4 Şûr-ı meclis yeter ey **sākī**-i nüh peymāne / Nic’olur ‘ākıbet-i devr-i teselsül görelüm
- G244/8 Cāmda ‘aks-i ruḥ-ı **sākī**-i meh-veş gibidür / Cilve-i feyz-i dil-i āyine-fāmumda benüm
- G261/1 Cemāl-i **sākīye** baḳ āfitābı n’eylersün / Tamām-ı neşve-i şevḳ ol şarābı n’eylersün
- G281/2 Ser-girān-ı ‘ışkuña la‘lün şunardun mey degil / Bilsen ey **sākī** ḥumār-ı cām-ı fırḳat neydügin
- G283/3 ‘İşkuña rindān için meclisde geh mey geh ‘arāḳ / Bezme **sākiler** nişār-ı dürr ü yāḳūt eylesün
- G305/1 Cāmlar sine-i **sākī** gibi şeffāf olsa / Şişeler pür-mey olup āyineler şāf olsa

- G310/4 Bir kadeh meyle eder gül gibi **sākī** pür-rez / Ğam degildür kefi peymâne-keşân teng olsa
- G317/7 Vermem bihişte Nâ'iliyâ ben o bezmi kim / **Sākîleri** cevân ola pîri bulunmaya
- G331/2 Rûze-dârân-ı gama neşve-i la' lûñ virmez / Dest-i **sākide** kadeh cām-ı meh-i 'îd olsa
- G333/1 Ğamzesin sermest edüp **sākī** şarâb-ı nâz ile / Bezm-i hüsne virdi revnak âb u tâb-ı nâz ile
- G333/5 Söyleşilmez meclis-i maşherde de ey Nâ'ilî / Ğamze-i **sākī** gibi mest-i harâb-ı nâz ile
- G335/1 Mest-i 'ışkuz muṭrīb u **sākī** ne nâz eyler bize / Nâlemüz meclisde kâr-ı sūz u sâz eyler bize
- G353/2 Bizüz o mest-i temâşâ ki la' l-i **sākiden** / Gönülde neşve-i şahbâ sebû sebû tâze
- G364/6 Görüp meclisde kârın bir nighle mey-perestânûñ / Füsûn-ı çeşm-i **sākī** bâde-i nâbı unutturdu
- G370/6 Nighhün **sākī**-i sâgar be-kefi hün-ı eager / Nâ'ilî teşnesi maḥmûr-ı kadḥ-cûy gibi
- G376/5 **Sākī**-i vahdet o meyden kim şunar Nâ'ilî / 'Ârife sermâye-i tevḥiddür her kaṭresi
- G390/6 **Sākī** erişüp 'îd 'aceb Nâ'ilî-i zâr / Rindân ile hûbâmı kadeh-nüş görür mi
- Kt9/1 Nâdâna cām-ı **sākī**-i ṭannâz degmesün / Ehl-i mezâka şahne-i nâ-sâz degmesün
- germ ola şöḥbet

“Sākī” aynı zamanda “baldıra ya da baldır kemiğine mensup” anlamına da gelir. <KT>

Aşağıdaki tanıkta, sākī'nin gümüş baldırlı olarak nitelenmesinde bu anlamın etkisi vardır.

- G91/2 Şarâb-ı 'ışk u maḥabbetle mest olan 'âşık / Ne zer piyâle ne **sākī**-i sîm-sāk ister

sākī-i firdevs [1] cennet sakisi; Hazreti Ali. Hazreti Ali'nin cennetteki kevser çeşmesinin başında sakilik edeceğine inanılır (bkz. kevser).

- G289/3 Hün-ı dilden neşve-dâr olsañ geçerdün zâhidâ / **Sākī**-i firdevs elinden kevser-âşâm olmadan

sākī-i kevser [1] cennetteki kevser suyundan müminlere dağıtacak olan, Hazreti Ali.

<MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 86, Kanar/1>

- Kt16/1 Ola dersēñ muḥaşşal ey semiyy-i **sākī-i kevser** / Naşībün ḥanḫâh-ı Gülşenide feyz-i âgâhî

sākīyâ [2] ey sākî! <Kanar/1>

- G9/5 Nedür bu feyz-i sirâyet ki **sākīyâ** virmiş / Lebün şarâba leṭâfet şarâb-ı nâb saña

- G77/1 Bezme mey tâ-efgen olsun **sākīyâ** nev-rûzdur / Şem'üne cem' oldı yârân-ı şafâ nev-rûzdur

sâkin [2] oturan, ikamet eden, bir yerin ahalisinden olan (bkz. muḫîm). <KT>

- G162/1 Dil-i zârûñ ki derdin **sâkin**-i Beytül-Hâzen bilmez / Ne kanlar dökdüğün ol Yûsuf-ı pîrhen bilmez

sâkinân [1] bir yerde oturanlar, sâkinler (bkz. sükkân). <OTAL>

- K12/24 Ḥâkimü'ş-şer'-i mü'eyyed ki eder dergehine / **Sâkinân**-ı ḥarem-i 'arş-ı ilâhî rû-mâl r

sakḳâ [] saka, su dağıtıcısı. <Kanar/2>

sakḳâyî [2] sakilik. <Kanar/1>

- K5/7 Ṭab'-ı pākümdür o ser-çeşme-i ma' nî ki eder / Reşhası âb-ı ḥayât-ı suḥene **sakḳâyî**

- Kt16/2 Unutma gâhî **sakḳâyide** yârân-ı Sıtânbulı / Ferâmûş etme âb-ı çeşm-i müstâkânı da gâhî

şaklamak [4] muhafaza etmek, sakınmak, korumak. <YTS>

- K10/14 Dönmiş o faşş-ı hâteme cirm-i zemîni kim / Koynında **şaklar** ehl-i nazar hırz-ı cân gibi
 K25/57 Haq **şaklasun** âşüb u haţardan seni zîrâ / Ta' vîz-gezend-i felek ü hırz-ı amânsın
 G170/2 Dârû-yı hayât-ı dil olan zaḥmuñi 'âşık / **Şaklar** güher-i cânı gibi merheme virmez
 G368/5 Ne deñlü **şaklasañ** ey köhne pîr-i nâ-bâlig / Tecemmülün yine mirâş-ı ḥû'ara degmez mi
sâl [9] yıl, sene). <KT, Cûdî, Kanar/1>

- K12/44 Erse her devrinün encâmı verâ-yı haşra / Olsa her sâ' atinün ḥadd-i kıyâmı şad **sâl**
 K17/25 İ'tidâl-i dil ü ṭab'ından eşer bulsa hevâ / Gele bir mevsime her **sâl** temüz u kânûn
 K20/18 Sensin bu қаht-ı **sâl**-i mürüvvetde bî-riyâ / Eşrafuñ ekremi küremânuñ tüvân-geri
 K21/28 Bu қаht-ı **sâl**-i keremde Hudâ bilür medḥuñ / Ehemm-i meşgale-i ḥâtır-ı ğam-efzâdur
 K28/82 Ârâm-gâh-ı ehl-i dil olsun hezâr **sâl** / Kaşr-ı refî' -i câhı bu nüh şehnişin ile
 K31/15 'Avd ede 'ömr ü devlet-i baḥtuñ hezâr **sâl** / Ahkâm-ı rûz-nâmece tâ kim cedîd olur
 M10/1/4 İki hilâli bir yere peyveste kılsalar / Tâk-ı revâk-ı cismüm olurdu hezâr **sâl**
 G34/5 Bu ḥüşk **sâlde** ey Nâ'ilî ne mümkindür / Ola şüküfte bahâr-ı ḥadîka-i ümîd
 G315/5 Qo meyli bir iki günlük şafâya virme vücûd / Esîr-i devlet-i deh rûz u nîm **sâl** olma
şalâ [3] meydan okuma, "kendine güvenen varsa, çıksın!" diye bağırma. <KT,

Cûdî, TASAVVUF TERİMLERİ>

- M1/VII/3 Etdün **şalâ**-yı nevḥa ṭarab-gâh-ı 'âleme / Tecdîd-i resm ü kâ'ide-i mâtem eyledün
 K14/69 Çün oldı şeref-yâb-ı kabûlün bu kaşîdem / Şimden gerü yârân-ı suhen-güya **şalâdur**
 K34/2 Zâhidân-ı dâmen-âlûda **şalâdur** 'âlemün / Toldı çirk-âb-ı riyâdan şâh-râh-ı keşreti
şalâbet [3] katılık, peklik; metanet, kuvvet, dayanma. <KT, Cûdî>
 K17/45 Mülk-i kâfir degil ancak bu **şalâbetle** senün / Zamm olur ḥıttâ-i fermânuña rub'-ı meskûn
 K22/16 Ser-pençe-i **şalâbet** ü kahrûn eder ḥalâş / Dâmân-ı mülki keşmekeş-i şerr ü şûrdan
 T1/3 Alnında daḥi ṭıfl iken nûr-ı **şalâbet** cilve-ger / Peydâ zâmirinde tamâm fehîm ü ḥired rûşd ü zekâ
şalâḥ [4]

1. dine olan bağlılık, züht ve takva, perhizkârlık. <KT, OTAL>

- K34/3 Añma nâm-ı 'işreti ki şaḥne-i devrân ile / Ol kadardur vâ'iz-i şehruñ **şalâḥa** niyeti

2. rahatlık, barış, asayiş. <KT, OTAL>

- K16/8 Aḥter-i burc-ı şeref Ḥazret-i Şâlih Pâşâ / K'olmuş endişesi hem-vâre **şalâḥ**-ı reh-i dîn
 K28/45 Maḥmûldur kerâmete kim gördi himmetün / 'Akd-ı **şalâḥ**-ı düşmeni çîn-i cebîl ile
 K37/1 **Şalâḥ**-ı 'âlem-i kevn olsa ger fesâdı kadar / Olurdı kâm-revâ ehl-i dil murâdı kadar

şalınmak [2] yürürken hoş bir eda ile sağa sola hafifçe meyletmek, hıram etmek.

<YTS>

- G311/2 Sen **şalınsan** ḥarem-i bağda fâvûs gibi / Reşk ile aña maḥall-i cevelân teng olsa
 Ş2/1 Şecer-i Tûr pây-mâlündür / **Şalın** ey nahl-i bağ-ı 'işve **şalın**

Şâlih, Şâlih Pâşâ [3] Osmanlı sadrazamı. Divan'ın 15 ve 16. kasideleri bu devlet adamı vasfında yazılmıştır.

K15/18 Pâşâ-yı kader-kevkebe nâm-âver-i **Şâlih** / Kim 'adli mühim-sâz-ı re'âyâ mı degildür

K16/8 Ahter-i burc-ı şeref Hâzret-i **Şâlih Pâşâ** / K'olmuş endîşesi hem-vâre şalâh-ı reh-i dîn

K17/15 Baḥşîş-âmûz-ı kerem Hâzret-i **Şâlih Pâşâ** / Ki der-i devletidür maḳsem-i erzâḳ-ı butûn

sâlik [6] bir yolda giden, bir yol takip eden || bir tarikate dâhil olup hidayet yolunu takip eden, seyir hâlinde bulunan mürit. Sâlikin mertebesi ârifin altında ve müridin üzerindedir. Seyir hâlinde bulunduğu müddetçe başlangıç ve sonun arasında bulunur. Cezbeyle Allah'ın kudretini, hikmetini, sıfatlarını anlayabilen odur. <KT, Seccadî/2, Kâşânî, ADŞS, DİNÎ KAVRAMLAR>

K16/38 Tâ be-key şükr ü şikâyet olalum ey hâme / **Sâlik**-i resm ü reh-i nükte-verân-ı pîşîn

K37/16 Olur mı **sâlik**-i âgâha bir mesîre-i feyz / Vücûd 'âleminüñ mebd-e' ü me'âdi kadar

M3/X/1 Ey râh-ı 'ışḳa **sâlik** olan 'ârif-i güzîn / Dâm-ı reh-i ḳalâletden şaḳın emîn

M3/IV/3 Yâ Rab n'olur bu yolda irâdet-pezîr-i 'ışḳ / Ermez mi dest-i **sâlike** dâmân-ı pîr-i 'ışḳ

G58/3 Ol **sâlik**-i 'ışḳuz ki kef-i pâ-yı taḥmammül / Pür-âbile-i nîm reh-i menzilümüzdür

G130/4 Ṭayy-ı mekân-ı 'ışḳ eden **sâlike** nîm zâd-ı reh / Nâle-i sîne-süzdur girye-i cân-güdâzdur

sâlim [2] korkusuz, korku ve endîşesi olmayan, emin, selâmette bulunan. <KT, OTAL>

K13/12 Yok bizde henüz emn-i ferâğ-ı dil ü hâṭır / **Sâlim** degilüz müdde'îyâ ehl-i riyâdan

K22/40 Eyvân-ı 'izz ü câhuñı Hâḳ **sâlim** eylesün / Eyvân-ı ḥaşre dek şademât-ı dühürdan

salsâl [1] soğuk, tatlı ve hafif su. <KT>

K12/34 Ḳa' r-ı düzaḡ gibi pür-tâb ola çâh-ı zemzem / Ma' den-i âhen ü kibrît ola nehr-i **salsâl**

salṭanat [15] sultanlık, padişahlık, hükümdarlık; devlet. <KT, Cûdî, OTAL>

K6/7 Kemîne bendesi kem-ter gulâm-ı dergahidür / Serîr-i **salṭnatuñ** ḥusrevân-ı zî-şâmı

K8/30 Murâd-ı 'âlemyân Hân Murâd-ı 'âlî-şân / Serîr-i **salṭnatuñ** pâdişâh-ı mümtâzi

K9/1 Pâdişâhum seni Hâḳ ḥusrev-i zî-şân etmiş / Lâyıḳ-ı **salṭanat**-ı taḥt-ı Süleymân etmiş

K9/3 Nice ḥâḳân eşer-i kevkebe-i **salṭnatuñ** / Nice ḥusrevleri bî-şevket ü 'unvân etmiş

K9/11 'Âlemüñ rûḥı edüp Hâzret-i şâhenşâhı / Ḳaleb-i **salṭanata** ma' deletin cân etmiş

K9/19 **Salṭanat** farḳuña bir tâc-ı mücevherdür kim / Mîhr ü meh mişlini âyinede seyrân etmiş

K10/21 Bir şâhbâz-ı **salṭanata** âşiyân ola / Şâhenşeh-i ḳalem-rev-i 'Osmâniyân gibi

K11/4 Sür yüzüñ ey pâ-y-taḥt-ı **salṭanat** dâmânına / Âşaf-ı şâhib-ḳırân-ı heft kişverdür gelen

K27/28 Bildürüp kâfire ḥaddin taraf-ı **salṭanata** / Eyledüñ nuşret ile 'atf-ı 'inân hoş geldüñ

K28/76 Lâyıḳ budur ki bülbül-i zârın unutmaya / Sulṭân-ı gül bu **salṭanat**-ı nâzenîn ile

K35/13 Semiy-yi mâh-ı Ken'ân kim olup manzûr-ı şeh dâ'im / Eder ol âfitâb-ı **salṭanatdan** kesb-i envârî

- G55/1 Çıkışmış firâz-ı gül-büne bülbül dem-i şehir / Ey nidâ-yı **salânat**-ı gül dem-i şehir
 G88/7 Ğavġâ-yı **salânat** bu serây-ı sipeçde / Ey Nâ'îlî selâmet-i dervîşi gösterür
 G357/2 Lâyîk budur ki bülbül-i zârın unutmaya / Sulţân-ı gül bu **salânat**-ı nâzenin ile
 G386/6 Sipîhr-i **salânatda** gâh bedr ü geh hilâl olsun / Toġunsun çarġa mâh-ı râyet-i efrûz-ı sulţânî

Şamed [2] kimseye ve hiçbir şeye muhtaç olmayan, ebedî ve ezeli malik ve sahip olan Allah. Esmâ-yı hüsnadandır. <KT, Cûdî>

- K12/85 Hâtem-i devleti rûzî kıla tâ bir şadra / Cevher-i cân gibi lutf-ı **Şamedî** 'amm-ı nevâl
 M12/I/5 Sözüñ maġbûl-i dergâh-ı **Şamed** dillerde evşâfuñ / Şefî'-i ħalk u maġbûb-ı Hüdâdur yâ Resûla'l-lâh

şan'at [1] sanat; ustalık, hüner, marifet. <KT>

- M8/VI/3 Bu **şan'atde** ne Erjeng ü ne Mânîdür saña hem-tâ

Şandra [1]

- K17/44 'An-ġarîb edeler ümmîd olur inşa'allâh / Ķal'a-i **Şandrayı** da dâhil-i serġadd-i Budûn

şandûk [3] sandık. <KT, Cûdî>

- K14/56 Deryâ-yı firâvân-şadef-i dâniş ü idrâk / **Şandûk**-ı leb-â-leb-güher-i 'aql ü zekâdur
 T1/4 Çün gördi lutf-ı peykerin âġûşa aldı gevherin / **Şandûk**-ı cân etse yerin Ğâzî Muhammed Hân revâ

İçinde sayısız billûr parçaları bulunan ve her çevrilişte karışık manzaralar gösteren küçük bir sanduktan ibaret oyuncığa halk, sihirli sandûk der. <MAZMUNLAR VE İZAH, s. 392>
 Aşağıdaki tanıkta bu türden bir oyuncak söz konusu edilmiştir.

- K14/82 Ol ħ'âcegiyân-ı ser-i bâzâr-ı nifâkuñ / Gevherleri ħar-mühre-i **şandûk**-ı deġâdur

şandûka [1] küçük sandık. <KT>

- K29/21 Etmiş ħızâne ħâne-i şun'ında Zü'l-celâl / **Şandûka**-i cevâhir-i ħikmet-ţabî'atüñ

şanem [9] tapınmak amacıyla taştan, tahtadan, madenden yapılmış, deġişik büyüklükteki cisim, put || güzel şahıs, sevgili, dilber. <KT, DİNİ KAVRAMLAR>

- K6/25 Zihî tecellî-i dâġ-ı Kelîm-i ħasret-sûz / Ki olmuş ol **şanem**-i dil-firîbe erzânî
 K28/57 Kâkül be-düş bir **şanem**-i ħoş-ħırâmdur / Âheste cilve kılsa o bâl ü surîn ile
 M5/VII/9Cârû-keş-i deyr-i 'ışķam ammâ / Yok bir **şanem**-i girişme-sâzum

- G13/4 Deyr-i cihânda bir **şanem**-i şîve-kâr ile / Zünnâr-bend-i 'ışķ olalı ħâlümüz ħarâb
 G26/2 Maġşerde de o zülf ü o ruġsâre ki vardur / Reşk-i **şanem** ü raġbet-i zünnâra ne minnet
 G106/5 Virdi ħarâba çeşmi gibi 'âlemi henüz / Nâz uyġusunda ol **şanem**-i bî-vefâyı gör
 G138/1 Oldı o tıfl-ı **şanem** âyînümüz / Raġt ber-endâz-ı dil ü dînümüz
 G239/6 Raķibe ħüsn-i nazar 'âşîka teġâfülden / Murâduñ ey **şanem**-i bî-vefâ nedür bilmem
 G235/2 Bâġ-bân-ı ħarem-i bâġçe-i 'işmetdür / Degmemiş ol **şanemüñ** daġi gülistânına el

şanem-ħane [1] puthane, tapınak. <OTAL, Kanar/1, Steingass>

- K17/67 Kilik-i ma' nî-şuver ü ġab'-ı siġr-kârumdur / Naķş-pîrâ-yı **şanem-ħane**-i i' câz u füsûn

şanem-kede [1] puthane, put evi. <Dihhudâ>

G290/2 Bir birine niyâz ile etmiş o iki büt / Ârâyiş-i **şanem-kede**-i nâz bir birin

şanem-serâ [1] puthane, put evi.

K4/13 Farṭ-ı nezzâre-i telâşiden / Hîre-çeşm-i **şanem-serâ**-yı dilem

şâni‘ [1] yapan, işleyen; yaratan, vücuda getiren (bkz. Hâlık). <KT, Cûdî> Tanıkta

Yaratan’a nispetle kullanılmıştır.

K19/11 Ser-nüvişt-i kalem-i **şâni**‘-i kül cüz’-i hikem / Münteḥâb-nüşḥa-i pâkîze kitâb-ı mücmel

şanki [1] sanki, öyleymiş gibi.

G266/1 Nâyûn ki çıkar zemzeme sūrâhlarından / Bülbüller öter **şanki** gülün şâhlarından

sârâ [2] halis, safi. <KT, Cûdî> Tanıklarda amber’in niteliği olarak geçmektedir

(bkz. ‘anber-i sârâ).

K15/5 Sen âteş-i maḥz eyledüğün âh duḥâm / Ol zülf-i siyeh ‘anber-i **sârâ** mı degildür

K23/29 Ğubâr-ı pây-ı ḥâme sāha-i evşâf-ı ḥulkuḥda / Olur kıyâmetde râciḥ ‘anber-i **sârâ**-yı ḥâm üzre

şarartmak [1] sarı hâle getirmek; solgunlaştırmak. Çehrenin sararması, bakımsızlık

ve hastalık alâmetidir.

M12/1/3 **Şarardur** zıkr ü fikrûn çehresin erbâb-ı tevḥîdûn / Siyeh ḥâki zer eyler kîmyâdur yâ Resûla’l-lâh

sarây [] bkz. serây

sarılmak [1] sarılmak, yapışmak, bırakmamacasına tutmak.

G182/4 **Şarılmış** pâyûna dil ‘ârîzuḥn gül gül görüp meyden / Giyâh-ı rustedür gül-deste-i hoş-büya bağlanmış

sârî [1] sireyet eden, bulaşan, bulaşıcı. <KT, Cûdî, ZL, OTAL> Tanıkta

Edirne’nin bu şehirle kıyaslanıldığı düşünülebilir.

K10/1 Hurrem şitâda Edrine şehri cinân gibi / **Sârî** leṭâfeti ten-i ḥâkiye cân gibi

şarîr [3] kalem ve kapı gibi şeylerin sesi, cızırtı, gıcırtı. <KT, OTAL>

K12/16 Bu terennümle **şarîr**-i kalem-i kâtib-i çarḥ / Eder elḳâbımı Nâḥîd-i sipihre irsâl

K17/65 Olmasa peyrev-i âheng-i **şarîr**-i kalemüm / Çeng-i Nâḥîdûn olur nağmeleri perde-birün

K25/30 İdrâk olunur gûş-zed oldukça **şarîrûn** / Faḥrû’l-‘ulemâ ḥazretine menḳıbe-ḥ’ânsın

şarf [1] masraf etme, parayı harcama. <KT> Aşağıdaki tanıkta, bağış ve ihsan

maksadıyla harcanan para karşılığında kullanılmıştır.

K17/29 Nice taḳlîd olunur cûduḥna kim ‘âcizdür / **Şarf**-ı yek-rûze-i dest-i keremûnden Kârûn

şarmak [1] sarılmak, kucaklamak. <YTS>

G366/1 Dil câna şaldı cân ten-i bî-çâreye seni / Merhem yerine **şarmak** için yâreye seni

şarrâf [2] akçe bozmak ve akçeyi değiştirmekle ve akçeyle ilgili her türlü işle

uğraşan kimse, banker || bir şeyin değerini anlayan, değer biçen. <KT, OTAL>

K29/19 Muhtâc-ı mâliş-i mehek-i imtiḥân degil / **Şarrâf**-ı rûzgâr bilür naḡd-i himmetûn

G227/5 Muhtâc-ı mâliş-i mehek-i imtiḥân degil / **Şarrâf**-ı rûzgâr bilür naḡd-i himmetûn

şarşar [7] çok şiddetli, soğuk ve gürültülü rûzgâr. <KT, ZL, OTAL>

K2/18 Ne bād-ı **şarşar**-ı âh u ne cüz'-i ḥâk-i beden / Ne sūz-ı dil ne nem-i çeşm-i eşk-bâr kalur

K6/21 Güzer ederse olur gül-sitân-ı kuyından / Nesîm-i şubḥ-ı cinân **şarşar**-ı zemistânî

K7/22 Bu lücce-gehde olur **şarşar**-ı ḥavâdişden / Hurûş-ı mevc-i belâ geh nihân u gâh bedîd

K10/30 Meydân-ı lemḥatü'l-başara çeşm-i hûş olur / Zeyn ursa hınk-ı **şarşara** berḡ-i cihân gibi

G199/2 **Şarşar**-ı âh ede eczâ-yı vücûdın berbâd / Ne revâdur ola 'uşşâḡ perîşân-ı ğamuñ

G246/5 Baḡr-ı âteş **şarşar**-ı âhum hurûşum görme sehl / Ey Hudâ-nâters mevc-i bî-şumârundan şaḡın

T5/6 Çözül-di perçem-i tûġ-ı zafer bād-ı hidâyetle / Nesîm-i şubḥ-ı nuşret oldı ḥaşma **şarşar**-ı idbâr

sâm [1] gökkuşağı, eleğimsağma. <OTAL> Tanıkta gökkuşağının hafif yağmurlu ve bulutlu günde görünmesinden hareketle, güneşin gökkuşağı göstermediği ifade edilmiştir.

Kt7/2 Mihr virmez sipihre ḥüs n ü behâ / Esb-i zerrîn **sâmı** göstermez

Sâm [1] Şehnâme'de Nerîman'ın oğlu olarak adı geçen, klâsik şiirde yiğtlık ve kahramanlık sembolü olarak kullanılan efsanevî şahsiyet. <MİTOLOJİK UNSURLAR> Aşağıdaki tanıkta "ibn-i Sām" ile kastedilen, "Zāl"dir. Zāl de Şehnâme'nin efsanevî karakterlerinden biridir.

K23/42 Ben ol şâhib-kırânam kim edüp pây-ı qalem sür'at / Yazılmış dâsitânım cümle pûr-ı ibn-i **Sâm** üzre

sāmân [7]

1. zenginlik, servet. <OTAL>

K12/79 Minnet Allâha ki etmiş ser ü **sāmân**-ı suḡen / H'ace-i cevherî-i ṭab'umı müstaġnî-i māl

G372/2 Düşme ḡayd-ı ser ü **sāmâna** olursañ bārî / Beste-i zülf-i Ayâz ol dil-i Maḡmûd gibi

2. kuvvet, kudret; sükûn ve karar; intizam (bkz. ser ü sāmân, bî-ser ü sāmân). <Cûdî, LN, FZ>

K9/4 Nice 'unvân-ı şeref 'izzet-i şâhenşâhî / Ki cihân şâhların bî-ser ü **sāmân** etmiş

K14/54 Taḡşîl-i nişâb-ı ser ü **sāmân** ile ammâ / Her birine baḡsañ yine ḥâk-i kefi pādur

G199/5 Nâ'îlîdür yine her ḡâl-i ile ey âfet-i cân / 'Âşîḡ-ı ḡaste-dilûñ bî-ser ü **sāmân**-ı ğamuñ

G235/5 Çıḡa seyrâna yine nâz ile dâmen-keş olup / Virse de Nâ'îlî-i bî-ser ü **sāmânına** el

G280/2 Sen pâdişâh-ı memleket-ârâ-yı nâzsın / Ol bir gedâ-yı bî-ser ü **sāmân**-ı reh-nişîn

sâmi'a [1] duyma hissi, işitme duyusu; işitme kuvveti. <KT, OTAL>

K19/9 Gevher-i bî-bedel-i **sâmi'a**-i ġûş-ı ḡabûl / Ḳuvvet-i bâşıra-i merdûmek-i çeşm-i emel

şânî [2] ikinci. <Cûdî, LN>

K6/5 Cezâ-yı 'ışḡ u maḡabbetle bî-muḡâbâyam / Bu 'arşa-ġâhda Mañşûra olmaġa **şânî**

K23/23 Keremde Ca'fer-i Baġdâd-ı **şânî** derdüm ammâ kim / Bunun iḡsâmı ġâlibdür o ser-ḡayl-i kirâm üzre

saṭḥ [3]

1. bir şeyin dış tarafı, yüz; üstten görünen kısım. <KT, OTAL>

K10/8 Cāyiz ki **saṭḥ**-ı ḥāki bu dem gül-nümā ola / Meh-tāba karşı āba düşen aḥterān gibi

K28/29 **Saṭḥ** u geri nizā‘ını kaldırdı ḥākden / Cümle kıla‘ın etdi berāber zemīn ile

2. dam. <Cûdî>

K18/22 Düşünce şevk-i temāşası **saṭḥ**-ı eflāke / Ḥakīm-i re‘yine İdrīs hem-rikāb olmuş

saṭl [1] tas, kova; küçük leğen. <OTAL>

K3/55 Ederdi kesb-i şeref bāz-güne olmasa ger / Felek teşābüh-i **saṭl** u şafak-ḥizābında

şatmak [1] bedel olarak vermek, harcamak (bkz. kendüyi hıçe satmak).

G321/2 Qo bu ğarrālğı sermāye-i ḥüsn elde iken / Kendüyi hıçe **şatan** ‘aşıkā imdād eyle

şatvet [3] birisinin üzerine şiddet ve kuvvetle sıçrama; kahredici ve ezici kuvvet

(bkz. şavlet). <KT, Cûdî, OTAL>

K8/18 Budur ümīd ki āşār-ı **şatvetüñ** kaçıra / Cezīre-i ‘adem-ābāda ol dağal-bāzı

K18/28 Temüz āteş-i kahr-ı ğāzab-fürūzuñda / ‘Adüya nā‘ire-i **şatvetüñ** şihāb olmuş

K28/38 Bī-ḥiss ü rûḥ kâlebe döndi ‘adū-yı dīn / Lāl etdi **şatvetüñ** bu kadar kibr ü kīn ile

şātūr [1] satır; bıçak. <Cûdî, OTAL>

G361/6 Qudsiyānuñ Nā‘ilī kurbānuña ‘uşşākda / Çāk çāk-i reşk-i **şātūr**-ı nıgehdür her biri

şātūr [1] satır; bıçak. <Cûdî, OTAL>

G143/5 Vakf-ı kurbān-geh-i ‘ışk idi gönül bilmez iken / Dest-i kaşşāb-ı eccl kabza-i **şātūr** henüz

şavb [1] bez; elbise. Bir entariye denilebileceği gibi başörtüsüne de “şavb”

denilebilir. <LN>

K3/26 Vücüdün etme mülevveş zamānuñ olma şerīk / Hemīşe **şavb**-ı tefāhurla āb u tābında

şavāb [1] iyi karşılık, ecir. <LN, ZL> Aşağıdaki tanıkla ilgili olarak bkz. “Ḥac şavābı yazılır.”

K30/5 Sen refīk ol baña ey bād ki var pā-dāşuñ / Ḥac **şavābı** yazılan her ser-i kāmumda benüm

şavāb [2] doğru; doğru karar. <KT, Cûdî>

M3/VIII/2 Dünyāyı müsta‘idd-i beķā anladuñ gönül / Sehv eyledüñ **şavābı** ḥaṭā anladuñ gönül

şavāb etmek [1] doğru yapmak, doğru karar vermek.

M5/VI/10 Dil maḥz-ı ḥaṭadur anlamam kim / Bu re‘yde sen **şavāb edersün**

şavlet [6] saldırma, şiddetli hücum. <KT, Cûdî, LN>

K7/34 Fūrüg-ı **şavletin** etdükçe kaḥṭ-ı āb füzün / ‘Adüya şā‘ika-bār oldı ol każā-temhīd

K10/31 İzhār-ı **şavlet** etse künāmında şīrler / Olur ḥazīde mürçe-i nā-tüvān gibi

K10/25 Ḥaşma nehīb-i **şavleti** sedd-i sedīd olur / Hüşeng şāh-rāhın alan Qahramān gibi

- K18/27 Hizebr-hamle dilrâ ki zıll-ı temkînün / Peleng-i **şavletine** düşmenün şehâb olmuş
 K19/28 **Şavletün** mâni'-i şûr olmasa kalmışdı tamâm / Dest-i bîdâd-ı erâzilde memâlik muhtel
 K28/44 Şadrâ du'â-yı husrev-i gâzî senüñledür / Manşûrsın bu **şavlet** ü rây-ı rezîn ile

şavma'a [3] sufilerin ibadet için çekildikleri köşe, uzlet yeri, özel tapınak (bkz. halvet-gâh). <KT, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

- G72/2 Gör iktizâ-yı neşve-i câm-ı fenâyı kim / Peşmîne-püş-ı **şavma'a** rindâna reşk eder
 G266/2 Bezm-i edebün baña mu' âşirleri yegdür / Bî-rüy-ı riya **şavma'a** güstâhlarından
 G322/1 Rûh yok **şavma' anuñ** pîr-i 'abâ-püşında / Hâl var mey-gedenün rind-i kadeh-nüşında

şavt [1] çığlık, haykırma, bağırma, avaz; eyvâh!, heyhât! gibi bir ünlem. <KT, OTAL>

- G254/2 Hâş ki siyeh bahârdur bâğ-ı ruhuñda sürme-reng / Kâbil-i **şavt** olur mı hiç nâle-i 'andelîb-i cân

sa'y [11]

1. çalışma, çabalama, emek. <KT, LN>

- K7/2 Kazâ ki mâni'-i tevfiğ-i ehl-i dânişdür / Huşûl-i kâm u ümîde olur mı **sa'y** müfîd
 K7/12 Bu şâh-rehde ki semt-i haşardur ey dil-i zâr / Ne haşıl olsa da **sa'y** müfîd-i te'yîd
 K24/3 Dâmân-ı devleti o kadar saht tutmasun / Bâzû-yı **sa'y**-ı himmet-i nâdâna zûr olur
 K27/25 Eyledi **sa'y** tevfiğ-i ilâhî meşkûr / Oldı 'ûduñ sebep-i emn ü amân hoş geldün
 G116/5 **Sa'y** ile niceler olup mâlik-i kîmyâ-yı fakr / Hâk be-dest devlet ü câha zekât virdiler
 G211/3 Nedür bu **sa'y** u teveccüh kudûmuña gûyâ / Henûz ayağı tozıyla Hicâzdan geldün
 G371/3 **Sa'y**-ı bâzûsını gör zerre-i nâçîz-i dilün / Almak ister seni âğuşına hürşîd gibi

sa'y-ı meşkûr [2]

- K16/40 **Sa'y-ı meşkûr** ile tâ kim vükelâ-yı devlet / Olalar mültefit-i pâdişeh-i taht-nişîn
 K33/20 **Sa'y-ı meşkûr** ile tâ kim ede erbâb-ı cihâd / Ka'be-veş bâdiye-i küfri mağâm-ı tağdîs

2. koşma, hızla yürüme, hac ve umre esnasında Kâbe'nin doğusundaki Safâ ve Merve denilen iki tepe arasında, Safâ'dan başlayıp Merve'de tamamlanmak üzere yedi defa gidip gelme. <KT, LN, DİNÎ KAVRAMLAR>

- K7/49 Na'im-i qurba zülâl-i vişale teşne idi / Olup muğârin-i tevfiğ ü **sa'y**ı oldu müfîd
 K30/3 Ka'be-i maşşada reh-yâb şanırdum kendüm / Hâşıl oldukça şafâ **sa'y**-ı merâmunda benüm

şayd [10] avlama, avlanma; [tas.] cezbe (bkz. şikâr). <Cûdî, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

- G40/4 Her nigâhın gûşe-i çeşminde **şayd**-ı cân içün / Şûret-i âhûda bir cādû-yı efsûn-sâz eder
 G45/3 Geh 'arz-ı hâl ü geh ruğ eder zîr-i tırradan / Hem dâm kendü **şaydına** hem dâne kendüdür
 G125/2 Hâl ü zülfün ki gelür bir yere **şayd**-ı dil içün / Birisi dâne döker birisi dâm-âver olur
 G238/2 Zîr-i şeh-perr-i dü ebrûdan o şeh-bâz gözün / **Şayd**-ı murğ-ı dile eyler mi tenezzül görelüm

G288/1 Etme her murğ-ı dilün **şaydına** pervâz şakın / Nâveg-i âhdan ey gözleri şebâz şakın

G296/5 Zülfün tenezzül eyler **şayd-ı** hümâ-yı ‘aqla / Ol rütbelerden ammâ ‘âlî cenâb-ı ebrû

Aşağıdaki tanıkta Kâbe civarında avlanmanın yasak olduğu ifade edilmiştir.

G64/6 Âzâdelere dâm-ı hîred kâr-ger olmaz / Âhû-yı harem **şayd-ı** çerâ-gâh degildür

şayd etmek, şayd eylemek [3] avlamak, avlanmak.

G197/1 **Şayd eder** biñ dili bir dâm ile zülf-i siyehün / Düşürür bir dili biñ dâma şikenc-i külehün

G240/4 **Şayd etdi** hümâ-yı dili ol turralar ammâ / Hâlün gibi bir dâne-i dâm-ı hıyel aldum

G290/1 Habs-ı nigâha eyleyüp âgâz bir birin / **Şayd eylemek** diler iki şeh-bâz bir birin

sâye [23]

1. gölge (bkz. zıll). <KT, Cûdî, LN>

K6/35 Ne Zü‘l-fiķâr ki haşma havâle etdükçe / Alurdu **sâyesi** âgûşa Şâh-ı merdânı

K16/12 **Sâye-i** kadrün olup cilve-ger-i ferş-i serây / Buldı teşrîf-i kudûmuñla leţâfet o zemin

K16/17 İrtifâ‘ıyla düşer **sâyesi** bâm-ı felege / Nedür ol kubbeli kâşî oda ol şâh-nişîn

K23/27 Bırakmış sâye-bân-ı bâr-gâh-ı rif‘atün **sâye** / Bu evvân-ı bülend-i çâr-tâķ-ı nüh hıyâm üzre

K23/50 ‘Aceb cellâd-ı çapük-destdür kim kırsa dünyâyı / Düşürmez **sâye-i** şemşîrini gamzeñ niyâm üzre

G26/4 **Sâyeñde** eger şubh-ı kıyâmet de olursa / Ey baht-ı siyeh-rûz şeb-i târa ne minnet

G86/1 Şahn-ı çemende goncelerün inbisâtı var / Her **sâye** nihâlde bir gül bisâtı var

G105/1 Haţţ kim ‘izâr-ı pāk-güherden zuhûr eder / Bir **sâyedür** su‘â-ı kamer zuhûr eder

G108/3 Sâye şalmaķ ruķına fitne ‘acebdür ki o şüh / Kendüyi **sâye-i** zülfinde ser-efrâz şanur

G129/2 Cilve-gâh-ı kâmetün kim maşşer-i aşûbdur / **Sâyesinde** chl-i haşrı bî-muḥâbâ gösterür

G349/1 Fitne kim mağlûb olur çeşm-i kazâ‘ unvânına / İstinâd eyler kemîn-i **sâye-i** müjgânına

G356/2 ‘Aceb cellâd-ı çapük-destdür kim kırsa dünyâyı / Düşürmez **sâye-i** şemşîrini gamzeñ niyâm üzre

G372/6 Olsa mümted ne kadar devlet-i deh-rûze hayât / Yine bî-fâ‘idedür **sâye-i** memdûd gibi

Aşağıdaki tanıkta Muhammed Peygamber’in bir mucize eseri olarak, gölgesinin yere düşmemesine gönderme yapılmıştır.

K3/41 Fûrûğın eyler idi âfitâb **sâye** eger / Olaydı **sâye** ten-i âfitâb-tâbında

sâye-i hümâ düşmek [1] hümânın gölgesi düşmek. Hümâ kuşuna “devlet kuşu” da denir.

Bu kuşun gölgesinin üzerine düştüğü kişinin dünya devletine erişeceğine inanılmaktadır.

G149/3 Bu rûzgârda âzâde-ser o rinde ḥased / Ki fark-ı himmetine **sâye-i hümâ düşmez**

sâye şalmaķ [2]

1. gölge salmak, gölgelemek. <Kanar/2>

G108/3 **Sâye şalmaķ** ruķına fitne ‘acebdür ki o şüh / Kendüyi sâye-i zülfinde ser-efrâz şanur

2. yardım etmek, korumak. <ÖTS>

K34/15 Mesned-i iķbâl ü devlet kim hezâr bâbınun / **Sâye şalmış** üstine bâl-i hümâ-yı himmeti

sāye-i zūlf [3] saçın gölgesi.

G53/5 **Sāye-i zūlf**i düşdüğü yerleri Nā'îlî gören / Farq edemez diyâr-ı Çîn memleket-i Hıfâ mıdur

G108/3 Sāye şalmağ ruhına fitne 'acebdür ki o şūh / Kendüyi **sāye-i zūlf**inde ser-efrâz şanur

G327/4 Düşeli **sāye-i zūlf**inde ham-ı ebrûya / Erdi eflâke küleh-güşe-i nâz-ı fitne

2. koruma, sahip çıkma, himaye. <KT, Cûdî, LN, Kanar/1>

K22/8 Olduñ nedîm o pâdişeh-i kâm-kâra kim / 'İd etdi **sāyesinde** hâlâyık sürürdan

3. cin, peri. <Kanar/1>

G334/4 Nûrdan **sāyeyi** 'aşık nice farq etmek olur / Nîl-gün fûlada endâmına etdükçe nigâh

sāye-bân [3]

1. gölgelik, çadır; padişahlarının başlarının üzerinde tutulan güneşlik. <Burhân-ı Kâtî', Cûdî, LN, FZ>

K10/39 Olsun keşîde farq-ı sa'âdet-nişânına / Dîbâ-yı zer-nigâr-ı felek **sāye-bân** gibi

K35/2 Zihî kaçır-ı şafağ-gün **sāye-bân** kim gösterür dâ'im / Revâk-ı âsumânı nîl-gün-kâşî-i dîvârı

2. koruma sağlayan, kouyan. <Redhouse>

K23/27 Bırakmış **sāye-bân**-ı bâr-gâh-ı rif'atüñ sāye / Bu cyvân-ı bülend-i çâr-tâk-ı nüh hıyâm üzre

sāye-bîzârân [1] gölge düşüren, gölgesini yayan, döşeyen.

G283/2 **Sāye-bîzârân**-ı iqbâli sipihruñ olsa ger / Üstüh'ânın istemezler kim hümâ kût cylesün

sāye-dâr [1] gölgesi olan; cin tutmuş, cin çarpmış kimse, mecnun, divane. <KT,

FZ, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 343>

G343/2 Nağl-i bülendüni göricek **sāye-dâr** olup / Cân düşdi bir yere dil-i bî-tâb bir yere

sāye-dârî [1] gölgeleyicilik, gölge salma.

K4/20 Bulah **sāye-dârî**-i zūlfın / Mağz-ı cân-perver-i hümâ-yı dilem

sāye-geh [1] gölgelik yer, gölgeli yer. <KT, OTAL>

G147/5 Hırâş-ı hâtır olur chl-i câha sözlerümüz / Ki **sāye-gehlerinüñ** erre-i hıtablarıyuz

sāye-güster [3] gölge salan, gölge eden || iltifat eden; koruyan. <KT, FZ, OTAL>

K2/31 Firâz-ı bâm-ı sipihre o **sāye-güster** olur / Hâzîz-i hâk-i mezelletde bu nizâr çalır

K26/25 Hümâ-yı lâ-mekândur gerçi ammâ pây-büsiyle / Hemîşe kudsiyân-ı bâm-ı 'arşa **sāye-güsterdür**

G127/2 Hümâ-yı lâ-mekândur gerçi ammâ pây-büs ile / Hemîşe kudsiyân-ı bâm-ı 'arşa **sāye-güsterdür**

sāye-nişîn [1] gölgede oturan || bir şeyin gölgesi altına sığınan, himaye altında

bulunan. <KT, Kanar/1>

G145/2 Biz Çâr-bâğ-ı 'âlem-i 'ışkuz gamîn olur / Cemşîd olursa **sāye-nişîn**-i drahtumuz

sāye-perverd [1] rahat içinde yaşayan; bedava yiyen; nazlı büyümüş. <Burhân-ı

Kâtî', FZ>

G157/5 **Sāye-perverd**-i hümā-yı evc-gāh-ı nāzdur / Kūçe-i şeh-rāh-ı ‘ışkuında dil-i pā-mālümüz

şayf [2] yaz mevsimi. <KT, Cûdî>

G52/3 Şular ki bî-haber-i germ ü serd-i ‘ālemdür / Nedür cefā-yı şitā luṭf-ı **şayf** bilmezler

G300/2 Reng ü bû **şayf** u şitāsında tağayyür düşmen / Ruḥ degil berg degil bağ-ı cinān ancak bu

şayılmaḳ [1] sayma işi yapılmak, tek tek söylenmek.

G225/4 Düşerdi her ser-i müyına zülfinün biñ dil / **Şaylsa** ‘āşık-ı āşüfte-ḫālī Şuḥfīnün

şayḳal [1] cilā. Sözcüğün bu anlamı Türkçe’ye mahsustur. Sözcüğün asıl anlamı.

“aynayı cilālamaya yarayan alet”tir. <KT, Cûdî, Redhouse> Tanıkta gam, gönül aynasının saykalı olarak takdim edilmiştir.

G326/1 Tā cılve-gāh-ı ḡam ḫarem-i şinedür bize / Jengār-ı ḡuşsa **şayḳal**-ı āyinedür bize

şayḳal-zede [1] cilālī, cilālanmış. Gönül aynasının saykalı şaraptır. <OTAL,

MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 107>

G143/1 Geldi mey-ḫāneden ol gözleri maḥmūr henüz / Oldı **şayḳal-zede** ol āyine-i nūr henüz

şayrafī [3] sarraf|| işini bilir, kurnaz. <Cûdî, OTAL>

K5/42 Kanı bir **şayrafī**-i çārsū-yı himmet kim / İntikād ede güherden ḫazef ü mināyı

K12/70 Felek ol **şayrafī**-i ekmeḥ ü nādāndur kim / Bu yeter fark-ı zer ü ḫāḳde noḳşānına dāl

G274/5 Nā ‘ilī rāst-‘ayār-ı meḫek-i tecrübeyüz / Naḳd-i teslīmümüze **şayrafī**-i ḡam ne desün

şayyād [9] avcı. <KT, Cûdî>

K30/14 Bir zamān ola ki **şayyād**-ı zebūn-ḡir-i felek / Göre her ḫālḳa-i zencīrini dāmumda benüm

M3/X/2 Cā ‘iz ki almaḡa yoluñ ey ‘āşık-ı ḫazīn / **Şayyād**-ı fitne eyleye bir ḡüşede kemīn

M5/I/4 **Şayyād**-ı kemīn-geh-i ḳazādur / ‘Uşşāḳa o çeşm-i nāveg-endāz

G27/3 Murḡ-ı dile āsāyişi bir dām-ı belādur / Mādām ki der-kār ola **şayyād**-ı maḫabbet

G90/6 Biñ dil tūtulur yine o **şayyād**-ı füsünüñ / Dām-ı şiken-i zülf-i siyeh-fāmı teḫidür

G115/3 Ḡamzeñ ki dāne göstere ol yerde ḫālūñi / **Şayyād**-ı cān-şikār-ı ḳazā dām-ḳidedür

G124/4 Ne çāpük-dest **şayyād**-ı perişān-dānedür zülfüñ / Ki biñ yerde ruḥ-ı pūr-ḫālūñe dām-efgen olmışdur

G181/4 Ten-i Mecnūnı ‘ārī eylemiş raḫt-ı tekellüfden / O dām-ı fitne-i **şayyād** kim āḫūya bağlanmış

G206/3 **Şayyād**-ı cān-şikār idi biñ dām ile ḫaṭuñ / Nā-būd iken kemīn-i ‘ademde nişān-ı merg

sāz [10] sazdan (kamyān) yapılan ney gibi çalgı aletlerine verilen isim. Sonradan

her türlü çalgı için kullanılmaya başlanmıştır. <KT> Tanıklarda “bām (kalın tel)”, “zīr (ince tel)” sözcüklerinin delāletiyle, sāz’ın, telli bir çalgı olarak konu edildiği anlaşılmaktadır.

K2/7 Bu sūr-gāh-ı fenāya gelür o deñlü kesel / Ki **sāz**-ı Zührede bir gün gusiste tār ḳalur

K8/26 Düşerse nehyūñe maḡhar mu‘āşirān-ı felek / Olur gusiḫte-i evtār Zührenün **sāzi**

K23/3 Zihī āsāyiş-i bezm-i ṭarab kim sūz u **sāzından** / Felek Nāḫide irsāl-i peyām eyler peyām üzre

G37/1 Naḡmeler kim naḡme-senc-i ḡāḫiše dem-sāz olur / Muṭrīb-ı çeşmi hemān meşḡül-i **sāz**-ı nāz olur

- G222/3 Geçmiş zamân-ı ‘ıyş u ʔarab bezm-i ‘alemün / **Sâzin** işitmedük hele Nâhîdi görmedük
- G285/5 Nâhün-i ʔam revâ mıdur böyle derün-ıırâş iken / Meclis-i meyde mutrıbâ güşuma **sâz** degmesün
- G291/2 ʔokunup tâze-nihâl-i güle hunyâ-ger-i bâd / Gösterür bülbüle **sâzında** nevâ âhengin
- G317/6 Dil kim eder figânını geh pest ü geh bülend / Beñzer o **sâza** kim bâm u zîri bulunmaya
- G335/1 Mest-i ‘ışķuz mutrıb u sâķî ne nâz eyler bize / Nâlemüz meclisde kâr-ı süz u **sâz** eyler bize

sâzin yere çalmaq [1] sazını yere vurmak, sazını kırmak.

- K13/2 **Sâzin yere çalmışdı** görüp meclisi hâlî / Nâhîd-i felek zemzeme-i güş-resâdan

sâz-kâr [3]

1. uygun, muvafık. Sözcüğün aslı “sâz-gâr”dır. <KT, Seccadî/1, Ânenderâc>

- K11/10 **Sâz-kâr**-ı dîn ü devlet kâr-sâz-ı memleket / Ma‘delet-perver hîdiv-i dâd-güsterdür gelen

2. iş aleti (Dihhuda), sanat ehlinin kullandığı alet. Tanıkta “kâr-hâne-i fîrât” terkininin delâletiyle sözcüğün bu anlamı da kastedilmiştir. Sözcüğün, “kabul edilmiş” anlamına geldiği ve beyitte kendisine şefaatt edilenlerin söz konusu edildiği de göz ardı edilmemelidir. <Seccadî/1, Dihhudâ>

- K2/33 Şefâ‘atünle olanlar ‘amel-tırâz-ı ʔabûl / Bu kâr-hâne-i fîrâtta **sâz-kâr** ʔalur

3. saz çalan sanatkar; Türk müziğinde mürekkep bir makam. <Nedim Divanı’nda Musiki, s. 70> Tanıkta, sözcüğün “uygun” anlamı ön plâdadır. Ancak “âh”ın, seher vaktinde şaire eşlik ettiğini düşünmek de makûldür.

- G303/6 Nâ‘ilî baht-ı siyeh-kâra müdarâ gücdür / **Sâz-kâr** ola meger âh-ı seher-gâh bize

sâzende [1] saz çalan, çalgıcı, mutrip. <KT, Cûdî>

- K14/12 **Sâzende** vü h‘ânendeleri kâr u ‘amelde / Hem-perde hem-âğâze hem-âheng-i nevâdur

se [] üç. <KT, Cûdî, LN>

se rûze [1] üç günlük; geçici, fani.

- G182/2 **Se rûze** devlet-i iķbâl-i ʔarha olma dil-beste / Bu ber-vefķ-ı meşeldür kim nice bâzûya bağlanmış

sebaķ [] öğrencinin öğretmenden bir defada öğrendiği şey, ders. <KT, Cûdî>

sebaķ almak [2] ders almak, ibret almak. <Kanar/2>

- G164/5 **Alduķ sebaķ** edîb-i debistân-ı ‘ışķdan / Ders-i fenâda kâmil olan ʔalvetîlerüz

- G350/3 Eşrâfiyân-ı ‘âlem-i ʔayretiden **al sebaķ** / Neylenseñ eyle ey dil-i dîvâne söyleme

sebbâbe [1] şehadet parmağı, baş parmağın yanındaki parmak. <KT, Cûdî,

OTAL>

- K25/22 **Sebbâbe**-i idrâk ʔuyar cünbişün ancaķ / Cân ma‘nî vü elfâz beden sen ʔû beyânsın

sebeb [13]

1. bir olayın meydana gelmesine neden olan şey, neden. <KT, OTAL>

- K1/45 Şüret-nümâ-yı devlet ü iqbâl olursa çarh / Bir yüzden anı da **sebeb**-i infî'âl eder
- K5/34 Yümn-i iqbâl-i cihân-gîr-i cenâb-ı Sencer / Olmuş ol nâzım-ı vahye **sebeb**-i garrâyî
- K12/42 Sensin ol nüsha-i manzûme-i hikmet ki olur / Fehm-i ser-nâmesi 'aqla **sebeb**-i istikmâl
- K18/14 Değil vücûdına âbuñ **sebeb** bu cümle cihân / Nuğûd-ı bezl-i kefi şadr-ı kâm-yâb olmuş
- K19/12 Sür'at-i hâmesi lağziş-figen-i pây-ı nazar / Hüsni hattı **sebeb**-i gıbtâ-i çeşm-i ahlvel
- K21/32 Hudâ vücûduñı hıfz eylesün haşâlardan / Ki devletün **sebeb**-i inkırâz-ı a'dâdur
- M1/III/2 Hâk olsun encüm-i kaşarât-ı sirişkümüz / Çünkü **sebeb** bu fitneye hükmi sitâredür
- G4/4 Havfım oldur **sebeb**-i renciş-i hicrânun olur / Dil-i şürîde ile baht-ı heves-nâk baña
- G123/1 Mestânelerün zevki demen âfet-i gâmdur / O zenke **sebeb** bâde degil hâlet-i gâmdur
- G306/2 Her birini gerdün **sebeb**-i tefrika eyler / Ahbâb ile cem' iyyete esbâb da olsa
- G372/1 **Sebeb**-i rif'ati âteş olanun dūd gibi / Hâzef olmuş yer micmer-i zer'ūd gibi

2. bahane, vesile, münasebet. <KT, Cûdî>

- K27/25 Eyledi sa'yuñı tevfiğ-i ilâhî meşkûr / Oldı 'üduñ **sebeb**-i emn ü amân hoş geldün

3. bir olmasına vesile olan alet, vasıta. <KT, ZL>

- G22/5 Kem cur'a-i haşâ ile ol günde Nâ'ilî / H'âb-ı humâr olur **sebeb**-i intibâh-ı mest

sebel [1] gözde ortaya çıkan ve dumanlı görmeye neden olan hafif bir perde;

buluttan çıkıp henüz yere ulaşmamış yağmur. <KT, Ahterî> Tanıkta sözcüğün hastalık anlamı ön plândadır. Ancak, güneşe nispetle “yağmur” anlamının da göz ardı edilmemesi gerekir.

- K19/5 Kıldı bir hil'at-i semmür-ı ser-â-ser i'tâ / Ki fûrûğından iner dîde-i hürşîde **sebel**

sebîke [1] külçe, eritilip parça şeklinde dökülmüş maden. <KT>

- M10/I/2 Zerrîn **sebîke**-i mehi kılmış hilâl eden / Cism-i nizâr u zerdümi gam pütasında kâl

sebt [1] cumartesi. <KT, Cûdî>

- K33/21 Her günün ola mübarek nitekim şâbitdür / Nuğ-ı peygamber ile meymenet-i **sebt** ü hamîs

sebt [] yazma, kaydetme. <Cûdî, LN>

sebt olmak [1] yazılmak.

- G36/4 Pişânî-i maşşûduma **sebt olmuş** ezelden / Mehcûrî-i hâk-i kadem ü hasret-i dîdâr

sebât [5] sabit olma, bir yerde ya da bir hâlde bulunma. <Cûdî, LN>

- K30/9 Meclisünden budur inşâf ki mehcûr olalı / Bulmadum zevk **sebâtumda** devâmumda benüm

- M2/IV/7 Düşdükçe heves-kârî-i eşkâl-i vücûda / Ârâyîş-i dünyâ gibi bî-hükmi ü **sebât** ol

- G116/1 Pâdişehân-ı hüsn kim nâza **sebât** virdiler / Dest-i zuhûr-ı fitneye tâze berât virdiler

- G261/5 **Sebâtı** olmayacak Nâ'ilî bu merhalede / Dû rûze devlet-i pâ der-riqâbı n'eylersün

- G328/4 Kâkülün râbîta-bend-i eşer-i cünbiş-i nâz / Cilve-i kaddüne peyveste **sebât**-ı fitne

sebū [5] testi, şarap kabı, ibrik; [tas.] vahdet şarabının kadehi, mutlak feyzin kaynağı. <KT, Cûdî, TASAVVUF TERİMLERİ>

G183/1 Vişâl havşala-i ârzûya şıgmaz imiş / O bâde-i mütereşşah **sebûya** şıgmaz imiş

G271/3 Teraşşuh etmededür zarf-i dîdeden ne ‘aceb / Denürse eşkümüze bâde bâde-i **sebū** düşmen

G390/1 ‘İşk ehli hum-ı bâdeyi pür-cüş görür mi / Yollarda **sebū**-yı meyi ber-düş görür mi

sebū sebū [2] testi testi.

G46/3 Yanınca bâde-güsârân-ı bezm-i hicrânun / Şarâb-ı ‘ışk u maḥabbet **sebū sebū** biledür

G353/2 Bizüz o mest-i temâşâ ki la‘l-i sâķiden / Gönülde neşve-i şahbâ **sebū sebū** tâze

sebūk [4]

1. hafif||hafif meşrep. <Kantar/2>

sebūk-rūḥ [1] ağır canlı ve latif, kendisiyle görüşmesi hoş ve latîf olan; lâubali, zarif, şen.

<KT, ADŞS>

G134/3 Hem-dem bize bir yâr-ı **sebūk-rūḥdur** ancak / Ağyârı tenük-zarf u girân-cân bilürüz biz

2. çabuk, çevik. <Kantar/2>

sebūk-tâz [2] hızlı koşan, çabuk giden, seri. <Redhouse>

K8/15 Olur kemân-ı Tehemten-i kebâde destinde / Sürünce düşmene ol eşheb-i **sebūk-tâzi**

K21/21 ‘Înân-ı ḥınk-ı **sebūk-tâz**-ı ḥâme germ olsa / Degil ba‘îd ki luṭfuñ fezâ-yı pehnâdur

sebūk-tâzi [1] hızla koşma, sürat.

K9/31 Medḥ-i şâhân-ı cihânda kıparup nice ḥaşr / Eşheb-i ṭab‘ı **sebūk-tâzi**-i meydân etmiş

sebz [4]

1. yeşil; çayır, çimen. <KT, FZ, Steingass>

K13/31 Ebr-i keremi feyz-resân olsa olur **sebz** / Ḥâkister-i düzaḥ eşer-i neşv ü nemâdan

K25/18 Cehrî idi zikrûn nemed-i **sebz** ile ḥâlâ / Müstağrak-ı nûr-ı siyeh-i ḥalvetiyânsın

G17/2 Şeh-nâme-ḥ‘ânîlık eyledi Keyḥusrev-i güle / Destân-serây-ı **sebz** ü güle bahâr oldu ‘andelîb

2. siyah; koyu. <FZ, Steingass>

G329/4 Tâze sevdâ-yı bahâr-ı ḥaṭ-ı **sebzüñle** olur / ‘Aql-ı kül mâye-i terkib-i cünûn-ı fitne

sebze [2] yeşillik, çimen, çayır. <KT>

M7/III/2 Bu beyti istimâ‘ etsün geçenler reh-güzârumdan / Bu añlansun zebân-ı **sebze**-i ḥâk-i mezârumdan

sebze-i ḥod-ruste [1] kendiliğinden yetişmiş yeşillik, ot, hüdânabit. Aşağıdaki tanıkta, çiçek demetlerinin etrafının taze otlarla sarılması âdeti ifade edilmiştir. Onay’a göre (2000.

154), beytin açıklaması şu şekildedir. “Aşüfte gönlüm ki o amber kokulu saça bağlanmıştı.

Tıpkı kendiliğinden yetişip şebboy çiçeğine bağlanmış ot gibi.” <MAZMUNLAR VE

İZAHI, s. 154>

G181/1 Dil-i âşüfte kim ol ‘anberin gisûya bağlanmış / Şanurlar **sebze**-i hod-rüstedür şeb-büya bağlanmış

seccâde [2]

1. üstünde namaz kılmaya, secdeye varmaya yarayan küçük halı, kilim. <KT, Cûdî>

G272/2 Rind ü zühhâda nedür nâzişün ey atlas-ı gerdün / Ki ne **seccâde** vü ne hırka-i peşmine olursun

2. [tas.] Sözcük “se cādde (سجاده)” biçiminde de okunabilir. Bu durumda “üç yol” anlamına gelir. Üç yol, tasavvufta şeriat, tarikat, hakikat yollarıdır. <TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıkta, sözcük bu anlam kastedilerek kullanılmıştır.

G175/3 Tarîk-i mürşid-i **seccâde**-i maḥabbeti tut / Hezâr zâhidi bir rind-i bâde-ḥ̣āra deḡış

secde [5] ilâhî emirlere boyun eğmek, kulluk etmek maksadıyla ayaklar, dizler ve ellerle birlikte alnın yere konması, yere kapanma|| âcizlik ve kulluk gösterme. <KT, ADŞS, DİNÎ KAVRAMLAR>

G65/5 Gör **secde**-i niyâzı sen baña hūblarda / Şâyeste-i perestîş bir âfitâb göster

G84/2 Nazarun yârda sen **secdede** zâhid bilsek / Bu teveccüh ḡam-ı ebrûya mı miḡrâba mıdur

G324/2 Ol Ka‘be-i cânuz ki varur **secdeye** ‘uşşâḡ / Āyât-ı ḡaṡun kim okunur maḡfilümüzde

secde ber-râh [1] bir kimsenin yoluna secde eden.

K2/52 Feriştegân-ı muḡaddes o şevḡ ile şaf şaf / Yoluḡda **secde-ber-râh**-ı intizâr ḡalur

secde-i eşcâr [1] ağaçların secdesi. Kadir ve Hıdrellez gecelerinde suların uyuduḡu, ağaçların secdeye kapandığı düşüncesinden hareketle oluşturulmuş bir terkip. Onay (2000. 73), aşağıdaki tanığı örnek göstererek açıklamasını şu şekilde vermiştir. “O güzelin boybosunun cilvesinden âḡâh olanlar, Kadir gecesinde ağaçların secdeye kapanmasına bakmazlar.” <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 73>

G334/1 Eylemez **secde-i eşcâr**-ı şeb-i Ḳadre nigâh / Cilve-i ḡâmet-i ḡadrinden olanlar âḡâh

secde-ber [1] secde eden, secdeye kapanan.

G58/5 Biz Nâ‘ilîyâ Ka‘be-i ‘irfân-ı Ḥudâyız / Ervâḡ-ı suḡen **secde-ber**-i menzilümüzdür

secde-gâh [2] secde mahalli, secdeye varılacak yer; cami (bkz. mescid). <KT, Steingass>

G160/4 Ol ‘arş himmetüz ki eder ḡak-i pâ-yi yâr / Cibrîle **secde-gâh**-ı temennâ mesîrümüz

G301/4 Dil oldı tâze bir bütûn ebrû-peresti kim / Cibrîle naḡş-ı pâ-yı olur **secde-gâh**-ı nev

seçilmek [1] uzaktan görölmek, fark edilmek.

K35/4 **Seçilmez** şemse-i zerrîn-ṡâḡ-ı lâciverdiden / Olunca pertev-endâz-ı felek fânûs-ı hem-vârı

sedâm [2]

K30/33 Surḡî-i şerm ü ḡayâ ḡâşıl eder duḡter-i rez / Añlama ḡüne-i şengerf **sedâmundâ** benüm

G244/11 Surḡî-i şerm ü ḡayâ ḡâşıl eder duḡter-i rez / Añlama ḡüne-i şengerf **sedâmundâ** benüm

sedd [7] bir yolu kapayıp akışı kesen şey, mâni. <KT, Cûdî, LN>

K33/15 Şoḥbetüñ şâhid-i dil-bend-i ḥayâl olduḡça / **Sedd**-i rāh-ı emelümdür felek-i pür-telbīs

G69/2 Ey āh-ı nerm mâni‘-i teşrîf-i yârsın / Berg-i güle nesīm-i seḡer **sedd**-i rāhdur

sedd-i sedîd [3] doğru giden set. Sözcük, tanıklarda “sedd-i sedîd” terkibi şeklinde geçmektedir. Bu terkip, “bir şeyin dosdoğru gitmesi için , o şeyin iki tarafında çekilen set” anlamında kullanılmıştır (bkz. sedîd)

K7/9 Çekildi gerdiş-i perkâr-ı çarḡdan fi‘l-hâl / Ḥarîm-i manzara-i ârzûya **sedd-i sedîd**

K7/56 Bu mâcerâyı ki ‘ilmüñ muḥîtidür etmiş / Rızâ-yı cûşîş-i seylâb-ı vehme **sedd-i sedîd**

K10/25 Ḥaşma nehîb-i şavleti **sedd-i sedîd** olur / Hûşeng şâh-râhın alan Ḳahramân gibi

sedd-i Sikender [1] İskender-i Zülkarneyn’in Yecûc ve Mecûc için yaptırmış olduğu set (bkz. sedd-i Ye‘cûc). <ADŞS>

K23/22 Zâhîr olursa bir kem-ter ḡubâra zıll-ı temkîni / Ḳalur **sedd-i Sikender** gibi istiḡkâm-i tām üzre

sedd-i Ye‘cûc [1] Yecûc seddi. Kur‘ân-ı Kerîm’de Zülkarneyn (İskender) ve onun yaptırdığı set dolayısıyla iki yerde Yecûc ve Mecûc’dan bahsedilir (Kehf/94, Enbiyâ/96). Ye‘cûc ve Me‘cûc’un Asya’nın kuzey tarafında yaşayan bir kavim olduğu Tevrat’tan naklen bizim kitaplarımızda da yazılıdır. Bunların etrafa taşmalarına mâni olmak için İskender’in, meşhur Çin seddini yaptığı söylenir. < İSLÂMÎ SÖZLER, s. 140, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 261>

K11/8 **Sedd-i Ye‘cûc** eylemiş erkân-ı rafza himmetin / Şehr-i dârü‘l-mülk-i Rûma bir Sikenderdür gelen

sedîd [3] doğru (bkz. rāst). <Cûdî, Kanar/2> Sözcük, tanıklarda “sedd-i sedîd” terkibi şeklinde geçmektedir. Bu terkip, “bir şeyin dosdoğru gitmesi için, o şeyin iki tarafında çekilen set” anlamında kullanılmıştır.

K7/9 Çekildi gerdiş-i perkâr-ı çarḡdan fi‘l-hâl / Ḥarîm-i manzara-i ârzûya sedd-i **sedîd**

K7/56 Bu mâcerâyı ki ‘ilmüñ muḥîtidür etmiş / Rızâ-yı cûşîş-i seyl-âb-ı vehme sedd-i **sedîd**

K10/25 Ḥaşma nehîb-i şavleti sedd-i **sedîd** olur / Hûşeng şâh-râhın alan Ḳahramân gibi

sefer [4]

1. yolculuk, seyahat, yol kat‘ etme. <KT, Cûdî>

G177/7 Ne Nâ‘ilî ne mecâl-i vâtan ne tâb-ı **sefer** / Nifâḡ-ı baḡt ile ḡâtır-şikest olup ḡalmış

Sefer, tasavvufta kalbin Allah’a yönelmesi demektir. <Seccadî/2> Aşağıdaki tanık bu bağlamda değerlendirildiğinde “merd-i rāh” da sâlik olarak algılanabilir.

G126/6 Nâ‘ilî ḡün-ı ciger zâd-ı tarîḡ-ı ḡamdur / Merd-i rāh olmayana zâd-ı **sefer** virmezler

2. savaş veya gazaya gidiş, düşman üzerine yürüme. <KT, Cûdî>

K28/80 Tâ kim ğazâdan ehl-i **sefer** kâm-ver gelüp / Me'cûr ola i'ânet-i şer'-i mübîn ile

3. bir devletin diğer devlete savaş açması; savaş. <KT, OTAL>

K33/22 Kânde 'azm eyler iseñ Hızr-ı hidâyet reh-ber / Baht u iqbâl **seferlerde** hâzerlerde celîs

sefid [3]

1. ak, beyaz (bkz. beyâz). <KT, Cûdî>

K36/15 Sevâd-ı zıll-ı şeh-perr-i hümâ-yı evc-i isti'lâ / **Sefidi** dâğ-ı reşk-i beyza-i fâvûs-ı cevânî

G212/3 Bir kâse nûş ede şanasun pür mey-i **sefid** / Gâhî ki yâd eder dil-i 'ayyâş gerdenüñ

2. ı ışık || genel anlamda renkler.

K7/7 Hezâr Yûsuf-ı güm-geşte-i emel çâhî / Hezâr dîde-i Ya'kûb iştiyâk-ı **sefid**

sefidâc [1] üstübeç. Türkçe sözlükler sözcüğü, “üstübeç” anlamını vererek geçiştirmektedir. Üstübeç, “beyaz levha” anlamına gelir. Dihhudâ, sözcüğün “sefid-âb” ile aynı anlamı taşıdığını belirtmiştir. Steingass (2005. 686) ise “sefid-âb”ın anlamını, “kadınların yüzlerine sürdükleri beyaz losyon, beyaz sürme” olarak vermiştir. Aşağıdaki tanıkta da görüldüğü üzere bu sözcüğün, sabah vakti zeminin aydınlanması anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. <LN, OTAL, Kanar/1, ÖTS, Steingass, Redhouse, Dihhudâ>

K10/4 Bulmuş tılâ' zemîni **sefidâc**-ı şubhdan / Hoy-kerde levh-i sine-i simîn-berân gibi

sefid-kârî [2] beyazlık || iyi amelli olma, sevap işleme. [tas.] Tasavvufta beyazlık (sefidî), teveccüh ile elde edilen ve Allah'tan başka şeyleri bastıran tek renk olma hâlidir. <Seccadî/2, Dihhudâ> Tanıklarda da beyazın, utanmaya delâlet eden kırmızıyı ve günahkârlığa delâlet eden siyahı bastırdığı dikkat çekmektedir.

G22/4 Zühhâda surh-rüyî-i haclet yeter hemân / Şerm-i **sefid-kârî**-i rüy-ı siyâh-ı mest

G175/5 **Sefid-kârî**-i çeşm-i ümîdi Nâ'iliyâ / Telâfî-i sitem-i baht-ı rû-siyâha değış

sefine [1] gemi (bkz. keştî, zevrağ). <KT, Cûdî, LN> Tanıkta dokuz kat felek, dokuz gemi olarak düşünülmüştür.

G295/4 Felekâ tokuz **sefine** kim eder habâb-veş dil / Hâzer eyle cünbişinden yem-i bî-kenâredür bu

seg [8] köpek, it. <KT, Cûdî>

K28/13 Hâşıl budur ki 'âr ederüz birden aınmağa / Eşhâş-ı rûzgârı **seg**-i necm-i dîn ile

G185/4 Yer virmemişler ol **sege** huddâm-ı ehl-i câh / Zâhid ki şofra-i ne'âm-ı âza sığmamış

segân [5] köpekler, itler. <Kanar/2>

M4/II/2 Yeter ağladı felek hasret-i rüyûnla bizi / Hem-sifâl eyle **segân**-ı ser-i kuyuñla bizi

G202/3 Ağyâra uyup eyledük âzürde **segânın** / Ol h'âbda biz kuyını ğavġâ ile geçdük

G232/2 Olmadı mahrem-i pâ-bûs-ı **segân**-ı kuyuñ / Gerçi hâtırdan o sevdâ ile yâd oldu gönül

G280/4 Hengâm-ı cilve hâke ki zülfün düşer olur / Kuyuñ **segânı** reşk-i ğazâlân-ı deşt-i Çîn

G388/6 Hümâ-pesendî-i ikbâle nâzdan maqşûd / **Segân**-ı kûyuña virmekdür üstülh'ânumuzı

seg-i kûy [1] sevgilinin mahalesinin köpeği. Sevgilisinin kapısında köpek olmak, sadakate işaret eder.

G280/5 Eyler felekde şöhet-i kerrübiyâna nâz / Olduğça Nâ'îlî **seg-i kûyuñla** hem-nişîn

sehâ [1] cömertlik, el açıklığı. <KT, ZL>

K13/32 Baḥşında kerimâ ki Hudâ ta'biye kılmış / Eczâ-yı vücûduñ kerem ü cûd u **sehâdan**

sehâb [5]

1. bulut (bkz. ebr). <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K3/54 Fûrûğ-ı mihr ü mehe nâz ederdî bulsa felek / Cevâhir-i 'arâkın dâmen-i **sehâbında**

K3/69 Olunsa kıssa-i mi' râcî ḥaşre dek taḥrîr / Güneşde zerresidür ḫatredür **sehâbında**

K18/5 Girüp ḫabî'at-ı nâra hevâ ḫarâretten / Fûrûğî şu'le-zen-i penbe-i **sehâb** olmış

G30/3 Mişâl-i şîşe-i billûr-ı âfitâb olamaz / Bu faşl içinde **sehâb**-ı keder ḫavâda bedîd

2. karanlık (bkz. zulmet). <KT> Tanıkta bir kaplanın üzerindeki beneklerin koyu olanları kastedilmiştir.

K18/27 Hizebr-ḫamle dîlîrâ ki zıll-ı temkînüñ / Peleng-i şavletine düşmenüñ **sehâb** olmış

seher [27] günün ağarmaya başladığı zaman, tan yeri ağarmadan öncesi. <KT, LN>

K12/32 Olsa yek-rengî-i mâhiyyeti rûz u şebde / Ola ḫûrşîd-i **seher** gûy-ı girîbân-ı leyâl

K17/12 Ğurre-i 'îd-i meserret **seher**-i 'âlem-i feyz / Rûz-ı nev-rûz-ı sa'âdet Şeb-i Kâdr-i meymûn

K20/40 Âfâka her **seher** yayla ol maḫâmdan / Mihrüñ şu'â'ı gibi beşâret ḫaberleri

K24/39 Teşrîf-i câhî fâḫr ede zâtıyla nitekim / Düş-ı **seherde** kâḫum u şebde semûr olur

K24/40 'İzz ü veḫâr ile ede teşrîf her **seher** / Ol şadı kim melâz-ı inâş u zükûr olur

K25/56 Olsun bu du'â şâm u **seher** vird-i zebânüñ / Ol maḫfil-i 'âlîde ki dâmen be-miyânsın

K27/1 Ey nesîm-i **seher**-i müjde-resân hoş geldüñ / Vey peyâm-âver-i düstûr-ı cihân hoş geldüñ

M2/III/2 Ol âteş-i ḫasretle ki yakduñ beni yâ Rab / Her lem'asını âyîne-i mihr-i **seher** kııl

G47/3 Füzûn gerek 'arâk-ı şebnem-i **seher** ki henüz / Mu'âşirân-ı şaf-ı şoffa-i çemen maḫmûr

G47/5 Dem-i **seherde** görür Nâ'îlî 'aḫîḫ-i meyüñ / Kemîne cur'asını aḫter-i Yemen maḫmûr

G55/1 Çıkmış firâz-ı gül-büne bülbül dem-i **seher** / Ey nidâ-yı salṭanat-ı gül dem-i **seher**

G55/2 Bir keyf-i tâzedür dile ol mest-i 'işveden / 'Özr-i ḫumâr-ı nâz u tegâfûl dem-i **seher**

G55/3 Bâğ-ı ruḫında hem-ser-i zûlf olmış âh-ı dil / Âmîziş eylemiş iki sünbül dem-i **seher**

G55/4 Hoşdur çemende bir gül ü bir gül-'izâr içün / Dilde fiğân hezârda ḡulḡul dem-i **seher**

G55/5 Toğmaz mı âfitâb-ı kadeḫ bezme Nâ'îlî / Ḳâbil midür ḫumâra taḫammûl dem-i **seher**

G98/6 Güli geh dâ'ire geh levḫa-i ta'lîm eyler / Tıfl iken bād-ı **seher** bülbüle ezḳâr okudur

G99/1 **Seher** ki teb-zedegân-ı ḫumâr ḫaste yatur / Şarâb riḫte peymâneler şikeste yatur

G160/2 Ḫasret-terâne bülbül-i gül-zâr-ı miḫnetüz / Te'şîr-baḫş-ı âh-ı **seherdür** şafirümüz

- G195/2 Devr-i nîgehünde felek-i hâne-ğarâbuñ / Ma' müresi bir geşte-i âh-ı **seher** ancak
 G226/3 Çıkışak ser-i tāk-ı çemene berg-i rez-āsā / Bād-ı **seher** esdükçe hıyābāna dökülsek
 G308/3 Kāküllerini bād-ı **seher** hāke düşürse / Her bir şikeninde nice üftāde bulunsa
 G340/3 Tolaşdı zülf-i nigāra benefşe bād-ı **seher** / Tōkundu tūrra-i sūnbüldeki külālelere
 G351/5 Geçmede 'ömr-i nāzenīn şām u **seherde** Nā' ilī / Mest-i cām-ı ğaflet ü keşmekeş-i hūmār ile
 Kt5/2 Cām-ı gülden ki **seher** pūr-^ç arak-ı şebnemdür / Nā' ilī def' -i hūmāra mey-i düşīne gerek
 Kt14/1 Ğāret-i h'āb için ki dest şunar / Dāmen-i zūlfine nesīm-i **seher**

seherī [1] sabah ve şafakla ilgili. <KT>

- K14/35 Sūnbüllerin ol verd-i terūn etmege ta' tīr / Bād-ı **seherī** māşīta-i ğāliye-sādur

seher-efrūz [1] seher vaktini aydınlatan, süsleyen (güneş).

- K6/9 O neyyir-i **seher-efrūz**-ı rustā-hīz-i sitem / Ki düşse bādiye-i haşre tāb-ı nīrānı

seher-gāh [4] sabah vakti, seher vakti. Bilhassa seherde yapılan her türlü dua ve

niyazların, diğer vakitlere nispetle, Allah tarafından kabulü çok daha muhtemeldir. Buna benzer şekilde çaresiz bir mustaribin seherde çekeceği âhın da bir ok gibi hedefine isabet edeceğine inanılır. <KT, Kanar/1, MAZMUNLAR VE İZAH, s. 76, APŞD, s. 430>

Aşağıdaki tanıklarda, tesirli olması için sabah vakti âh etmek söz konusu edilmiştir.

- G159/3 Ol şu' leyüz ki sūz-ı dil ü āb-ı eşk ile / Peykân-ı tīr-i âh-ı **seher-gāh**-ı hasretüz
 G160/2 Haşret-terāne bülbul-i gül-zār-ı miñnetüz / Te' şīr-bağş-ı âh-ı **seherdür** şafīrümüz
 G195/2 Devr-i nîgehünde felek-i hâne-ğarâbuñ / Ma' müresi bir geşte-i âh-ı **seher** ancak
 G303/6 Nā' ilī baht-ı siyeh-kāra mūdārā güçdür / Sāz-kār ola meger âh-ı **seher-gāh** bize
 G303/7 Etmezüz âh-ı **seher-gāha** da minnet olsa / İltifāt-ı nazar-ı mürşid-i āgāh bize
 R3/1 Fikr-i haş ile âh-ı **seher-gāh** ederüz / Mir'āt-ı hayālūn ki nazar-gāh ederüz

seher-hīz [1] sabahleyin esen (rüzgâr). <OTAL>

- K15/13 Ey bād-ı **seher-hīz** haber sende mi yoksa / Eyyām-ı teşekkür dem-i şükrā mı degildür

sehl [3] kolay. <KT, LN, ZL>

- K8/36 Niteki **sehl** ola mülk-i hayāt-ı düşmeninūn / Hışār-ı burc-ı bedenden tārīk-i ifrāzı
 G103/5 **Sehl** idügin işitmemiş miñnet-i kurbdan firāk / Bizden o şūha Nā' ilī fikr-i kenāre bir midür
 G246/5 Baħr-ı āteş şarşar-ı āhum hūrūşum görme **sehl** / Ey Hudā-nāters mevc-i bī-şumārūmdan şakın

sehv [2] yanılma, yanlış, hata, galat. <KT, OTAL>

- M3/VIII/2 Dūnyāyı müsta' idd-i beķā anladañ gönül / **Sehv** eyledün şavābı haţā anladañ gönül

- G18/5 Bizüz ey Nā' ilī ol rû-siyāh-ı şerm ü haclet kim / Sevād-nāme-i a' mālümüz **sehv** ü haţādur hep

selām [7]

1. aşinalık; esenleme. <KT, OTAL>

- K29/3 Der-bāna vir **selām** de ki Kethüdā Begün / Rû-māl-i hāk-i pāyına var mı icāzetün

K30/16 Şun hemân nâmemi hüddâmına vir kârımı gör / Çîn-i ebrû-yı gâzab rûy-ı **selânumda** benüm

G9/6 **Selâm**-ı Nâ'îlî-i zârdan mı incindüñ / Nedendür ey ham-ı ebrû bu pîç ü tâb saña

selâm almak [1] birinin selâmına karşılık vermek), “ve aleyküm selâm” diyerek demek, cevap vermek. <KT, TS, ÖTS>

G389/2 Yolda **selâmın almaz** iken mübtelâlaruñ / Kâddin ham eyleyüp kômamış sende tākati

selâma durmak [1] birini selâmlamak için yolu üzerinde durmak, saygı duyulan bir şeye ayakta selâm vermek. <TS, ÖTS, DEYİMLER/ AKSOY>

G72/4 Tübâ **turup selâma** düşer Sidre pâyına / Ol naḥl-i nâz-ı ber-zede-dâmâne reşk eder

selâmını kesmek [1] selâm vermez olmak, dostluğu ve ünsiyeti bitirmek.

Ş9/3 Yollarda **kesdüñ** bizden **selâmuñ** / Bir bî-vefâdur dillerde nâmuñ

2. Hazreti Muhammet'in adı geçtiğinde “sallallâhu aleyhi ve sellem” diyerek onu ululama, esenleme.

K2/55 Ola o gâyete dek rûḥuña durûd u **selâm** / Ki şûr-ı zelzeleden ḥaşr pür-gubâr kalur

selâmet [1] iyi son, iyi netice; kurtulma, esenlik; [tas.] Dünyevî huzur ve refah, selâmeti terk etmektir. Nefsin selâmeti, ona muhalefet etmekle olur (Uludağ, 2005. 312). <KT, OTAL, ÖTS, TASAVVUF TERİMLERİ> Tanıkta saltanat kavgasının geçici dünyada insanı, dünyevî alâkalardan soğutacak bir görünüm arz ettiği ifade edilmiştir.

G88/7 Gavgâ-yı saltanat bu serây-ı sipençde / Ey Nâ'îlî **selâmet**-i dervîşi gösterür

selâset [2] ifadede nezaket, ifadenin akıcı olması; kolay anlaşılma hâli. <KT, OTAL>

K1/11 Ol feyz kim **selâset**-i nazmumdadur anı / Ne cüy-ı selsebîl ü ne âb-ı zülâl eder

K18/46 **Selâset**-i suḥen-i çeşme-sâr-ı feyzümnden / Edâlarum gül-i ḥürşide reng ü âb olmuş

selâṭîn [2] sultanlar, “sultân”ın çoğulu (bkz. sultân). <KT, OTAL>

K3/10 Bu ḥânedân-ı sa'âdet-ḥarîni olmuş iken / Sütüde-medḥ-i **selâṭîn**-i kâm-yâbında

K33/2 Şâd eder rûḥını Vaşşâf u Nizâmü'l-mülküñ / Ser-çalemden ki **selâṭîne** olur nâme-nüvîs

selef [3] bir durum veya mevkiye diğerinden önce bulunmuş kimse. <KT, OTAL>

K9/23 Añdurup nâmların ḥayr ile şâḥân-ı **selef** / Suḥen erbâbına luṭf eylemiş iḥsân etmiş

K19/23 Nice beñzer saña ḥükkâm-ı **selef** kim ḥâlâ / Sensin ey dâver-i dâna-dil ü pākîze-‘amel

K33/4 Budur inşâf ki Sencerle Melikşâḥ degil / Pâdişâḥân-ı **selef** görmediler böyle re'îs

selem [1] peşin para ile veresiye mal satın alma. Bu terim, vadeli alışverişiñ tersidir. Vadeli alışverişte bedel veresiye, selemde ise mal veresiyedir. <DİNÎ KAVRAMLAR>

G313/3 Sûdâ-gerân-ı nâzdan ey sâde-dil ḥâzer / Naḥd-i sirişk-i dîde **selemdür** helâküñe

selīm [2] ayıp ve kusurdan arınmış, sağlam, doğru, dürüst. <KT>

K17/71 Hem ola müntefi‘-i ʔalb-i **selīm** ol dem kim / Olmaya hiç kese menfa‘ at-ı māl ü benün

G214/5 Tıtmaz ʔanā‘ at ehli müsellemler gedālīgın / ʔalb-i **selīmūn** olmayıcak şeh Selīm iseñ

Selīm [1] Yavuz Sultan Selim. Osmanlı Sultanlarının dokuzuncusu olup hilâfetle saltanatı Osmanlı hanedanına kazandıran sultandır (bkz. Şeh Selīm). Tanıkta “ʔalb-i selīm” sahibi olmanın Sultan Selim olmaktan daha evlâ olduğu ifade edilmiştir. <Kâmûsü’l-A‘lâm>

G214/5 Tıtmaz ʔanā‘ at ehli müsellemler gedālīgın / ʔalb-i selīmūn olmayıcak Şeh **Selīm** iseñ

selīs [4] selâsetli, düzgün, akıcı ifade. <KT, LN, OTAL>

K10/37 Erdi tamâm nazm-ı **selīsūn** nihâyetle / Mîzâb-ı hâmeden aʔup âb-ı revân gibi

K33/3 Hattı emvâc-ı müsellemler kâlemi ebr-i muṭîr / Âb-ı cârî gibi elfâz u ‘ibârâtı **selīs**

G62/5 Baʔ Nâ ‘ilî bu nazm-ı **selīsūn** suṭûrına / Emvâc-ı selsebîl-i bihişt-i kemâli gör

G183/5 Hoşâ leṭâfet-i nazm-ı **selīs** ü ʔaḥṭ-ı mezâʔ / Ki âb-ı çeşme-i hürşid cûya şıgmaz imiş

sell [2] (kılıç) yavaşça çekme, sıyırma, çekip çıkarma. <KT, LN, ZL>

G180/2 Ğılâf-ı sîneden âşık ki **sell**-i seyf-i âh eyler / Olur düzaḥ hirâsân ḥâşıl eyler bîm-i cân âteş

G262/1 Söyleñ ol âfete dünyâyı harâb eylemesün / **Sell**-i seyf-i nigeh-i çeşm-i ‘itâb eylemesün

selsebîl [6]

1. içimi boğaza dokunmayacak surette tatlı su. <OTDTS>

G212/5 Cûş-ı ‘araʔ şikenlerin etdikçe **selsebîl** / ʔat ʔat degil mi lâyıʔ-ı şâbâş gerdenuñ

G377/4 Câma ʔonduqça olur ḥâlet-nümâ-yı **selsebîl** / Bâde kim fevvâre-sâz-ı şîşedür her ʔatreşi

2. arş’ın altında Aden cennetinden doğu bütün cennetlere su taşıyan bir ırmak. Cennette, verilecek mükâfatlardan biri olarak Kur’ân’da anılır (İnsân/18). “Orada bir çeşmedir ki adına selsebîl derler.”. <OTDTS, İSLAMİ SÖZLER, s. 141>

K1/11 Ol feyz kim selâset-i nazmumdadır anı / Ne cûy-ı **selsebîl** ü ne âb-ı zülâl eder

K24/24 Tûmâr-ı midḥatüñdür o gül-zâr-ı feyz kim / Emvâc-ı **selsebîli** müsellemler suṭûr olur

G62/5 Baʔ Nâ ‘ilî bu nazm-ı selīsūn suṭûrına / Emvâc-ı **selsebîl**-i bihişt-i kemâli gör

G144/7 Ey Nâ ‘ilî mülâyemet eylerse rûzgâr / Emvâc-ı **selsebîl** ola tûfân-ı baḥtumuz

sem‘ [1] işitme, işitiş; kulak. <KT, LN, Ahterî>

G315/10 Rehîn-i **sem‘**-i ʔabûl et cevâhir-i şaḥṭuñ / Zebân-ı fezleke-i kürsî-i kemâl olma

semâ [2] gök, gökyüzü, felek. <KT, ÖTS>

K13/7 Bir nâveng-i bî-dâd idi nâveng-i ciger-düz / Her ʔatre ki bârîde olur cevâ-i **semâdan**

K14/31 Ol dürr-i hümayûn-şâdef-i ʔulzüm-i devlet / Kim ḥacle-gehi reşk-i şebistân-ı **semâdur**

semâ‘ [5]

1. işitme, duyma. <LN, TS>

K5/14 Eder âvâze-i taḥsîn ile pür-şevk-i **semâ'** / Gûş-ı Nâhîd gibi şeş-cihet-i dünyâyı

2. Mevlevî dervişlerinin ney ve kudûm eşliğinde özel bir usulde dönerek icra ettikleri zikir ve ayin); dinî musikinin tesiriyle coşup dönme. <KT, TASAVVUF TERİMLERİ>

K14/16 Enhâr-ı müselsel gibi kim rakş u **semâ'** / Her birisinün lâyıḳ-ı teşrîf-i 'aṭadur

G360/4 Ne añladuñ bu **semâ'** u bu nâydan şüfî / Bu tekyede saña hiç vecd ü ḥâl gelmedi mi

semâ'a girmek [1] Mevlevî tarikâtı usulünde ayakta yapılan zikre iştirak etme. <OTDTS>

G345/4 **Girüp semâ'a** eder ḡayret-i sürûrında / Lisân-ı ḥâl ile şem'e durûd pervâne

semâ'î [1] sema yapan derviş, sema yapmakta olan derviş.

K25/15 Olmuş ten-i bârîküñe bir dalk-ı siyeh bâr / Dervîş-i **semâ'î** gibi dâmen-be miyânsın

semâ'-kûnân [1] sema edenler, semaya girenler.

G73/7 Ey Nâ'ilî **semâ'-kûnân** heft beytüñe / Seyyâregân-ı çarḫ bu nüh ṭâḳdan kopar

semen [1] yasemin denilen, beyaz kokulu güzel bir çiçek; Van gülü, Mısır gülü, peygamber çiçeği. <KT, FZ> Tanıkta, güzelliği övülen sevgilinin beyaz ve çıplak bedeni karşılığında kullanılmıştır.

G384/4 Bir **semen** var mı bu gül-zârda terciḫ olunur / Gül-i ḥürşide muṭarrâ bedenünden ḡayrı

semen-büy [1] yasemin kokulu. <KT>

Ş7/5 Kaldı dil zülf-i **semen-büyüñda** / Heves-i kâmet-i dil-cüyüñda

semender [3] ateşte yaşadığına inanılan mevhum bir kuş. İran hurafelerindendir.

Esasında su kertenkelesi denilen hayvandır. Vücudunun iki tarafında su boşaltan keseler bulunan bu hayvan, kıvılcım kül üzerinde, yürüyeceği tarafları sulayarak geçtiğinden yanmazmış. Âşıkların, kendilerini yakan aşk ateşini gömdükleri sineleri bir semender yuvası ve bu ateşle alev alev yanan gönülleri de birer semenderdir. <KT, KUŞLAR, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 399> Aşağıdaki tanıkta da âşığın gönlü semender, aşk ise ateş olarak tasavvur edilmiştir.

K26/23 Göñül kim şu'le-zâr-ı 'ışḳ-ı cânâne **semenderdür** / Şerâr-ı âhı dâḡ-ı sine-i ḥürşid-i maḥşerdür

G127/1 Göñül ki şu'le-zâr-ı 'ışḳ-ı ḥübâna **semenderdür** / Şerâr-ı âhı dâḡ-ı sine-i ḥürşid-i maḥşerdür

semenderî [1] semender gibi, semendere lâyıḳ ve yakışacak surette.

K20/14 Sûzân-ı reşk-i kevkeb-i câhuñdur olsa da / Bed-ḥ'âh-ı devletünde nihâd-ı **semenderî**

semender-sûz [1] semender yakan. Semender denen hayvanın ateşte yanmadığına inanılır. Tanıkta güzellik ateşinin şiddetini ifade etmek için, onun en ufak bir yalımının semenderi bile yakacağı dile getirilmiştir.

G117/4 Habs-ı dil lâyıḳ mı âteş-zâr-ı hicrânüñda kim / Kem-şerâr-ı şu'le-i ḥüsnün **semender-sûzdur**

semen-sā [1] yasemin döşeyen; yaseminimsi, yasemin gibi. <OTAL, Kanar/1>

K15/1 Ey dil yerüñ ol zülf-i **semen-sā** mı degildür / Āşüfteligüñ kabil-i inhā mı degildür

şemîn [4]

1. ağır. <Ahterî>

K28/70 Ebkâr-ı nazmı nâzûk ü hem-vârdur n'ola / Kimse nakîşe bulmasa ğaşş u **şemîn** ile

2. pahalı, kıymetli. <Cûdî, Ahterî>

K16/3 Ol umûruñ eşeri zâhir olup buldı revâc / Şadr-ı dîvân-ı şehinşâhda bir dürr-i **şemîn**

K28/33 Sâhil-nişîn-i kulzüm-i lutfuñ nişâr eder / Pür olsa ceyb ü dâmeni dürr-i **şemîn** ile

K28/63 Kim ğâ'ibâne râğbet edüp nazmına tamâm / Bir gördüñ ol hâzefleri dürr-i **şemîn** ile

şemer [1] meyve. <Cûdî, LN> Tanıkta "bî-" önekine bağlı olarak "meyvesiz"

anlamında düşünülmelidir.

K25/54 Çüb-ı kaleme bâğ-ı suhunde dene tâ kim / Bî-berg ü şemer dâğ-ı dil-i 'anber ü bânsın

semiyy [6] adaş, adları bir olan. <KT, OTAL>

K18/18 **Semiyy**-i fâhr-ı rûsûl hâriş-i şerî'at-ı kül / Ki 'adli müctehid-i re'y-i bâ-şavâb olmış

K20/4 Ferhunde zâtuñ şeref-i pâkî-i neseb / Etmış **semiyy**-i pûr-ı Birâhîm-i Āzerî

K21/1 Qalem ki zemzeme-perdâz-ı bezm-i ma' nâdur / Medîhe-senc-i **semiyy**-i Hâbîb-i Mevlâdur

K35/13 **Semiyy**-i mâh-ı Ken'ân kim olup manzûr-ı şeh dâ'im / Eder ol âfitâb-ı saltanatdan kesb-i envârî

Kt16/1 Ola derseñ muhaşşal ey **semiyy**-i sâkî-i kevşer / Naşîbüñ hanğâh-ı Gülşenide feyz-i âgâhî

T5/3 **Semiyy**-i fâhr-ı 'âlem hâzret-i pâşâ-yı Ahmed-nâm / Sipeh-sâlâr-ı şâhib-rüşd ü himmet dâver-i dîn-dâr

semm [1] zehir. <KT, ZL>

K6/32 Ne ğamze cevher-i şemşîr-i Zü'l-fiğâr-ı 'âlem / Ki çâk eder eşer-i **semmi** zehre-i cânı

semmûr, semûr [9] samur, sansar cinsinden Sibiryâ taraflarında bulunan kürkü

değerli bir hayvan; bu hayvanın derisinden yapılan kürk. <KT, OTAL>

K16/20 Şandılar kulların oldukça o kâşânede sen / Eynüñe hil'at-ı **semmûr** geyüp şadr-nişîn

K24/39 Teşrif-i câhı fâhr ede zâtıyla nitekim / Düş-ı şehirde kâkum u şebde **semûr** olur

M1/VI/1 Sincâb iken hemîşe libâsın **semûr** ile / Püşide etdiler bedenüñ hâk-i kür ile

G83/4 Eder kürsîde esbâb-ı riyânuñ hürmetin taqrîr / Gehî **semmûr** u gâhî kâkum u sincâbdan söyler

G212/6 Toğsa miyân-ı maşrık-ı ceyb-i **semûrdan** / Olmaz mı mihr-i maşşere pâ-dâş gerdenuñ

G265/1 Erbâb-ı hüner ey çarh 'ahdüñde ko 'ür olsun / Nâdâna şeb ü rûzuñ sincâb u **semûr** olsun

semmûr-ı ser-â-ser [1] çok kıymetli bir ipekli kumaş kaplı samur kürk. Kürklerin şahı, şahanesi olarak bilinir. <TGKŞŞ>

K19/5 Kıldı bir hil'at-i **semmûr**-ı ser-â-ser i'fâ / Ki fûrûğından iner dîde-i hürşîde sebel

semmûr-ı siyâh, semmûr-ı siyeh [2] siyah samur kürkü. Sarı olana nispetle daha kıymetlidir|| gece. <Burhân-ı Kâtî', TGKŞŞ>

K16/21 Leyle-i kâdr-ı sa‘âdetdür o **semmûr-ı siyâh** / Vech-i pâkündür o şebde görünen nûr-ı mübîn

K19/6 Şadra kim geçdi o **semmûr-ı siyehle** gûyâ / Âfitâb etdi şeb-i târda teşrîf-i Hâmel

semt [9] yön, taraf. <KT, LN, Kanar/1>

K1/12 Muhtârüm olsa **semt-i** Fuzûlî nazar kılan / Cûy-ı tabî‘ atüm Şa‘ u Ceyhûn hayâl eder

K1/19 Ser-câdde-i şerî‘ati kim pâ-girizini / Bî-perde-i girîve-i **semt-i** dâlâl eder

K7/12 Bu şâh-rehde ki **semt-i** hâşardur ey dil-i zâr / Ne haşıl olsa da sa‘yûn müsâdif-i te‘yîd

K13/49 ‘Ahinde hâlâyık unutup **semt-i** hilâfı / Ayrılmayanlar câdde-i teslîm ü rızâdan

G12/1 **Semt-i** hırmâne düşer teşne-leb-i cûy-ı taleb / Tîh-i hayretde kalur germ-rev-i sûy-ı taleb

G64/2 **Semt-i** dil-i hayret-zede vâdî-i cünündür / Evhâm-ı ‘uqûl uğrayacak râh degildür

G116/6 Fikri anuñ ki olmadı sûy-ı girîve-i emel / **Semt-i** rızâyı gösterüp râh-ı necât virdiler

G178/8 Dil-i ferzâne bir uğranmamış **semt** ihtiyâr etmiş / İştmiş Nâ‘iliden mülk-i nazma yâd ayak başmış

G211/1 Şabâ meger o şeh-i dil-nevâzdan geldüñ / Tarih-i cevri koyup **semt-i** nâzdan geldüñ

Şemûd [1] eski Arap boylarından biri. Azgınlıklarından ötürü Salih Peygamber

zamanında Allah tarafından helâk edilmiştir. <Steingass>

K37/13 Zâ‘îf olanlara müstekbirân-ı ‘ucb u gurûr / Müzâhîm olmaya dehrüñ **Şemûd** u ‘Âdı kadar

semûm [5] çölden eserek bitki ve hayvanları telef eden çok sıcak bir rüzgâr, sâm

yeli. <KT>

K2/17 Bu gül-sitânedede bir gün eser **semûm-ı** ‘adem / Gider bu neşv ü nemâlar ne gül ne har kalur

K3/34 Olur şitâba muraḥḥaş **semûm-ı** ḥurdeleri / Şarâb-ı kevşer ü tesnîm şâf u nâbında

G14/1 **Semûm-ı** bâdiye-i ye’s olur şemîm-i tarab / Riyâz-ı bahtuma olsa vezân nesîm-i tarab

G59/4 Bulmaz ḥarîm-i küyüña yol ol Ka‘benüñ / Bâd-ı **semûm-ı** deşt-i Hicâzdan incinür

G199/4 Şaḥn-ı bağ-ı dile uğratma **semûm-ı** âhuñ / Olmasun gülleri pejmürde gülistân-ı gamuñ

sen [242] teklik ikinci kişi zamiri. <TS, ÖTS>

K1/16 Ey müdde‘î mefâhîretüm görme nâ-revâ / Fehm et bu remzi kim **saña** şerḥ-i me‘âl eder

K1/39 ‘İzzet bulan bu meşgâleden bî-niyâzdur / Nefs-i ‘azîzi sū‘-i taleb bed-sikâl eder

K2/20 Bu hâle ağla gel ey dîde kim keşâfet-i gam / **Sen** olmasañ ten-i ḥaḳîde pây-dâr kalur

K2/47 **Sen** ol ḥabîb-i Ḥudâsın ki rûz-ı maḥşere dek / Şenâsı mücib-i ḡufrân-ı Girdgâr kalur

K2/48 **Sen** ol muḳarreb-i dergâhsın ki pây-e-i ‘arş / ‘Uluvv-ı şân u şerîfünle üstüvâr kalur

K2/49 **Sen** ol mükerrem-i levlâksın ki ḥâk-i rehûñ / Ser-i melâ‘ikede tâc-ı iftiḥâr kalur

K2/50 **Sen** ol şeref-dih-i mi‘râcsın ki maḳdemüñe / Ḥarîm-i ‘arş-ı ilâhî ümîd-vâr kalur

K3/29 Kõ hâl-i ḡayrı **sen** ey bî-hicâb kendüñi gör / Ne oldu mâḥaşaluñ çarḥ âsiyâbında

K3/70 Muḥîṭ olan yine **sensin** bu râzı söz mi deger / Gedâya nezd-i şeh-i mâlikü’r-riḳâbında

K8/1 Gâzâ mübârek ola ey şehinşeh-i ḡazî / Ki ‘âlemüñ **saña** tefvîz olundu iḥrâzı

K8/13 Olur mı hiç **saña** düşmen ittihâz etmek / Şeh-i ‘Acem gibi rûbeh-nihâd-ı kec-bâzı

K8/14 Kebüter-i ḥarem olsa ḥalâşa yer bulamaz / Gören **senüñ** gibi bir şîr-pençe şehbâzı

- K8/22 Bu iktidârı gören **sende** yâd eder mi daği / Bu ‘arşa-gehde Nerimân-ı nâveg-endâzı
- K8/24 **Sen** ol hâlîfe-i şâhib-zuhûrsun ki urur / Yanuñca biñ kazâ vü kudretüñ tek ü tâzı
- K9/1 Pâdişâhum **seni** Hâk husrev-i zî-şân etmiş / Lâyık-ı saltanat-ı taht-ı Süleymân etmiş
- K9/17 Ey kazâ-mertebe şâhenşeh-i ‘âdil ki Hudâ / Kâr-ı duşvârını halkuñ **saña** âsân etmiş
- K9/37 Haşre dek görmeye mir ‘ât-ı vücûduñ jengar / Ki Sikender gibi dehre **seni** sultân etmiş
- K9/38 Tâc u tahta ola pîrâye vücûduñ ki **seni** / Ser ü ser-gerde-i evreng-nişinân etmiş
- K11/24 Şulh-ı nâ-çâra rızâ gösterdi gördi üstine / Bir **senüñ** gibi kavî haşm-ı tüvân-gerdür gelen
- K12/40 **Sensin** ol şadr-ı mu‘azzam ki mübahat eyler / Ferş-i evvân-ı şükûhuñda bulan şaff-ı ni‘âl
- K12/41 **Sensin** ol ‘âlim-i pür-hikmet ü dâniş ki kader / Levh-i mahfûza zamîründen eder ahz-ı me‘âl
- K12/42 **Sensin** ol nüsha-i manzûme-i hikmet ki olur / Fehm-i ser-nâmesi ‘aqla sebeb-i istikmâl
- K12/43 **Sensin** ol hâşıl-ı devrân-ı felek kim gelmez / Şadra bir sencileyin dâd-ger-i ferrûh-fâl
- K15/5 **Sen** âteş-i mahz eyledüğün âh duhâmı / Ol zülf-i siyeh ‘anber-i sârâ mı degildür
- K15/10 **Sen** âteş o gül-bâğçe-i hüsnâ hasubend / Kem-ruşşat-ı âh olduğı evlâ mı degildür
- K15/13 Ey bād-ı şehir-hîz haber **sende** mi yoksa / Eyyâm-ı teşekkür dem-i şükra mı degildür
- K16/20 Şandılar kulların olduğca o kâşânede **sen** / Eynüñe hil‘at-ı semmûr geyüp şadr-nişin
- K17/30 Ma‘rifet **sende** kerem **sende** şecâ‘at **sende** / Olmuş envâ‘-ı kemâlât ile zâtuñ meşhûn
- K17/41 Kâ‘im olsañ da sa‘âdetle yeründe yine **sen** / Sipeh-i nuşrete iqbâlün olur râh-nümün
- K17/45 Mülk-i kâfir degil ancak bu şalâbetle **senüñ** / Zamm olur hıttâ-i fermânuña rub‘-ı meskûn
- K17/54 Bir benüm gibi senâ-güyyı suhenle meşhûr / Bir **senüñ** gibi kerem-kârı keremle meşhûn
- K19/18 Devletün cümle mühimmâtını ihraz etmek / Gayre duşvârdur ammâ **saña** olmuş eshel
- K19/23 Nice beñzer **saña** hükkâm-ı selef kim hâlâ / **Sensin** ey dâver-i dâna-dil ü pâkîze-‘amel
- K20/3 Hamd eyleyüp vücûduñ içün eyledi **seni** / Mihr-i peder müşerref-i nâm-ı peyâm-berî
- K20/7 Meydân **senüñdür** elde gerekdür ‘inân-ı şevk / Çün girdi zîr-i rânûña devlet tekâveri
- K20/18 **Sensin** bu kaht-ı sâl-i mürüvvette bî-riyâ / Eşrafuñ ekremi küremânuñ tüvân-geri
- K20/21 Eyler **seni** bu bahşış-i şâhâne ‘an-ķarîb / Yârâ-yı ehl-i dil ‘âlem-efrâz-ı serverî
- K21/27 Olursa **senden** olur Nâ‘ilî-zâra kerem / Ki müsteħakk-ı ‘atâ lâyıķ-ı ‘atâyâdur
- K22/11 **Sen** olmasañ muhâfazatında hâzâ‘inüñ / Me‘yûs idük bidâ‘at-ı naķd-ı hużûrdan
- K22/14 **Sensin** veliyy-i ni‘met-i ‘âlem ki lutfuñı / Yok görmedük cihânda inâş u zükûrdan
- K25/9 **Sen** gevher ü rîzân dehenünden dür-i ma‘nî / Mânend-i şâdef kân-ı güher gevher-i kânsın
- K25/21 Eczâ-yı suhen kâleb ü endîşe dil-i şâf / **Sen** kesb-i leţâfetle aña rûh-ı revânsın
- K25/22 Sebbâbe-i idrâk tıyar cünbişüñ ancak / Cân ma‘nî vü elfâz beden **sen** çü beyânsın
- K25/24 Te‘şîr midâduñda mıdur **sende** mi bilmem / Ol dem ki raķam-dâşte-i hüsn-i beyânsın
- K25/28 Evşâfuña bu maţla‘ı zeyl eyledi tab‘um / Kim **sen** daği taşsinine bigşûde-dehânsın
- K25/35 Mizân-ı haķikatde bulunmaz **saña** hem-deng / Ser tâ be-ķadem cism degil cevher-i cânsın
- K25/36 Beñzetmek olur mı **seni** hiç baħr ile kâna / Şâmil keremün ‘âleme ne in ü ne ânsın
- K25/37 Kân muhtekir-i gevher ü yem müddeħar-ı dür / **Sen** varuñı bezl etmede ne baħr u ne kânsın
- K25/42 Ahvâl-i perîşânûñı gel söyleşelüm gel / Ey şifte-dil **sen** daği bir başķa zebânsın

- K25/44 Mâhiyyet-i çarhı demek olmaz **saña sen** hod / Metn-i şafahât-ı felege şerh ü beyânsın
- K25/52 Zâtuında olan cevheredür var ise ragbet / Kim der **saña** ey hâce falân ibn-i filânsın
- K25/57 Hâk şaklasun âşüb u haţardan **seni** zîrâ / Ta'vîz-gezend-i felek ü hırz-ı amânsın
- K27/12 Şimdi hengâm-ı neşât-ı şeref-i maqdemidür / Yüri ey gam **saña** teng oldı cihân hoş geldün
- K27/17 Genc-i Bâd-âver-i Pervîzi unutturduñ **sen** / Hâtır-ı Husreve ey genc-i nihân hoş geldün
- K27/24 Devletünde kim anar şimdi Nizâmü'l-mülki / Ki **sen** andan bize ey mülk-sitân hoş geldün
- K28/17 Bir bâr-gâha müntesibüz şimdi ey felek / **Sen** dañi cevri kı bize baht-ı mühîn ile
- K28/31 Sulţân-ı 'ahd ki görünür **sende** mâ-şadağ / Dâvûd güft-gûsı Süleymân emîn ile
- K28/41 Deşt-i veğâda tu' me virir tîğüne serin / Peygâr eden **senüñ** gibi şîr-i ğarîn ile
- K28/44 Şadrâ du'â-yı husrev-i ğâzî **senüñledür** / Manşursın bu şavlet ü rây-ı rezîn ile
- K28/46 Enbâz olur mı hîç **saña** kim zât-ı aqdesün / Olmış ferîd-i 'âţfet-i müsta'în ile
- K28/49 Her yerde zîb ü revnağı **sensin** şadâretün / Şadrâ mekân qarîn-i şerefdür mekîn ile
- K29/2 Göndermek isterin **seni** bir âsitâna kim / Çak evc-i âsumâna ere fark-ı 'izzetün
- K29/13 Ey hâme Nâ'iliye olup **sen** de hem-zebân / Göster suhen-verâna bu fende mehâretün
- K30/5 **Sen** refîk ol baña ey bād ki var pâ-dâşuñ / Hâc şavâbı yazılan her ser-i kâmunı benüm
- K30/7 **Seni** irsâl edeyüm bir yere kim şâhibinün / Eşer-i ni' metidür mağz-ı 'izâmumda benüm
- K31/3 Hürşîd-i kîmyâ-gere sermâye-bağş olur / Ol cevher-i kemâl ki **senden** bedîd olur
- K34/12 **Saña** da minnet neden var iken ey bîdâd-kâr / 'Âlemün bir böyle üstâd-ı Felâţun-fıtnatı
- M1/I/2 **Senden** ne vech ile alınur intikâmımız / Ey baht-ı kîne-hû felek-i bî-mürüvvet âh
- M1/II/5 **Sen** mâhdan cudâ bize bu 'âlem-i ferâğ / Bir teng ü târ hücreye beñzer serâcî yok
- M1/III/3 **Sen** gevher-i şadefçe-i cân u cihân idün / Bâlîn ü bisterün ne içün seng-i hâredür
- M1/III/5 Firdevs cilde-gâhuñ ola gerçi kim bize / **Sensüz** hayât düzağ u düzağ şerâredür
- M1/V/7 **Sen** olmadukça yerlere geçsün harâb olup / Eyvân-ı çâr-rûkn-i felek heft tāk ile
- M2/I/2 'Âlem ki şifâ-hâne-i pür-feyz ü hikemdür / Yok özge bilür hikmetini **senden** ilâhî
- M2/I/4 Dil-hasteye terkîb-i müdâvâ nefesünden / Dil-teşneye cullâb-ı şifâ **senden** ilâhî
- M2/IV/3 Bu cürm ü bu 'işyân ile kim der **saña** bi'l-lâh / Dâmen be-kef-i hî'âhiş-i hayr u hasenât ol
- M3/XI/2 Hakkâ ki eylemiş **seni** farţ-ı şitâb-ı 'ışk / Güm-kerde-râh-ı vâdî-i pür-pîç ü tâb-ı 'ışk
- M4/IV/3 **Sen** neden böyle perişân-reviş-i nâz olmak / 'Işka bîgâne vü bîgâneye dem-sâz olmak
- M4/VI/1 Nâ'ili cân u gönülden **saña** 'âşık mı degil / Da'vî-i 'ışk u hulûş eylese şâdık mı degil
- M4/VI/3 Neyledi **saña** dil-i derd-penâhı görsek / 'Işkdan özge nedür cürm ü günâhı görsek
- M5/IV/6 Bu ğayret ile **sen** eyle inşâf / 'Âşık nice olmasun ciger-hî'âr
- M5/VI/10 Dil mağz-ı haţadur anlamam kim / Bu re'ye **sen** şavâb edersün
- M5/VII/1 Yâ Rab **senden** budur niyâzum / Hem-reng-i haķîkat et mecâzum
- M8/VI/3 Bu şan'atde ne Erjeng ü ne Mânîdür **saña** hem-tâ
- M8/VII/4 Bahâyi-veş degilsün kâbil-i feyz-i şafâ **sen** de
- M9/I/1 Dağl-i erbâb-ı kemâl ey zâhid-i şüret-perest / 'Âkıbet muhtâc-ı vaqt-ı nefî-i sür eyler **seni**
- M9/I/2 'Âlem-i süflide kalmaz 'ârif-i bi'l-lâh olan / Kim o berzağ bâr-gâh-ı kırbâ dür eyler **seni**

- M9/1/3 Nâ 'ilî-veş olma maḥrûm-ı temâşâ-yı cemâl / Diḳḳat-i eşkâl-i dehr ol dem ki kûr eyler **seni**
- M9/1/4 Çeşm-i câni müsta'idd eyle hidâyet nûrna / Kûrlük âzürede-i zindân-ı gûr eyler **seni**
- M9/1/5 Cevher-i ma' nâyı gör âyine-i taḥḳîḳde / Kim o cevher vâḳıf-ı râz-ı nüşûr eyler **seni**
- G5/1 **Sen** virürsin 'âriyet bu cân-ı maḥzûnı baña / **Senden** ayrılmak hemân ölmekdür ey ḥûnî baña
- G5/4 İ' tibâr etme revâc-ı kâr için Bercis-i çarḥ / Çeşmüne **sen** öğretdün bu efsûnı baña
- G8/1 Şarâb-ı nâb getürdükçe nîm ḥ'âb **saña** / Tutar elinde ḳadeḥ mâh u âfitâb **saña**
- G8/2 Hezâr pâre dile lebleründen et sâḳî / Eger düşerse nemek-rîzî-i kebâb **saña**
- G8/3 Muḥâldür eşer ol çeşm-i ser-girâna hemân / Ḥamîr-i mâye-i nâz olmasun şarâb **saña**
- G8/4 Bir olsa zehre-i Mirrîḥ ile dil-i Behrâm / Yine getürmeyeler bir nigâha tâb **saña**
- G8/5 Nigâh-ı mestûn ile bildi âşinâ idüğün / Baḳınca Nâ 'ilî-i ḥânûmân-ḥarâb **saña**
- G9/1 Cihânı etmege bir laḥzada ḥarâb **saña** / Yeter ol nergis-i maḥmûr-ı nîm ḥ'âb **saña**
- G9/2 Ḥâzer gûrûrdan ey âfitâb-ı Behcet kim / Zamân ola gele her zerreden ḥicâb **saña**
- G9/3 Yeter ḥarâbî-i rindâna bir nigeḥ sâḳî / Girân gelürse eger câm-ı pür-şarâb **saña**
- G9/4 Düşerdi manzara-i çâr-tâḳ-ı naḥvetden / Bu ḥüsn ile nâzar etseydi âfitâb **saña**
- G9/5 Nedür bu feyz-i sirâyet ki sâḳîyâ virmiş / Lebûn şarâba leṭâfet şarâb-ı nâb **saña**
- G9/6 Selâm-ı Nâ 'ilî-i zârdan mı incindün / Nedendür ey ḥam-ı ebrû bu pîç ü tâb **saña**
- G12/2 **Sen** hemân 'ışḳda ol Kûh-kene hem-vâdî / Tîşesiz kârın eder kuvvet-i bâzû-yı taleb
- G19/3 Ey âh **sen** de sünbül-i destârum ol ki yâr / Bir tâze gül taḳınmış olup şeb-külâh tâb
- G20/1 Biñ deşneñ olsa ḥârdan ey gül siyâh-tâb / Ḳâbil mi 'andelîb ola **senden** nigâh-tâb
- G24/4 Ḥased ol 'âşîḳa kim **sen** bût-i nâzende ile / Ede gül-geşt-i ḥıyâbân-ı çemen dest-be-dest
- G26/1 Ğâret-gerî-i naḳd-ı dil-i zâra ne minnet / Ol ḥod **senün** ey şulḥ sitem-kâra ne minnet
- G32/4 Döyer mi sûz-ı fırâḳa göñül viren **saña** kim / Sirişk-i çeşmi olur şu'le-rîz-i dâğ-ı ümîd
- G33/1 'Aceb mi **senden** olan bir nigâhdan nevmîd / Olursa kâm-ı dil-i bûse-ḥ'âhdan nevmîd
- G36/5 **Sen** germ-ğazâb ḡamzelerün ḥûn-ı dil-âşâm / Ben mest-i serâsime-i keyfiyet-i dîdâr
- G37/5 Pâ-mâl-i nâz eder bir gün **seni** ol şeh-süvâr / Dem gelür ey Nâ 'ilî bir mûra da i' zâz olur
- G54/3 Ey fâḥte çık serve ki **saña** demek olmaz / Bülbül gibi şûrideligün vaḳtı degildür
- G56/5 Ḳuvvet-i nuṭḳun getürsün fi'l-i i' câza ḳalem / **Sende** yârân Nâ 'ilî ḥayşiyet ümmîdindedür
- G63/8 Hemân cenâb-ı ḥudâvende ilticâ edelüm / Ğarîbsin **saña** bir dest-gâh lâzımdur
- G65/5 Gör secde-i niyâzı **sen** baña ḥüblarda / Şâyeste-i perestîş bir âfitâb göster
- G68/2 Şunulsa destine miftâḥ-ı cennet bir nefes **sensüz** / Ḳarâr etmek muḥaşşal bu dil-i nâ-kâm müşkildür
- G69/3 Ey dil deme tağıtdı siyeh sünbülün şabâ / **Senden** yayılmasun bu ḥaber kim siyâhdur
- G69/4 **Sen** bâ'îş-i ḥarâbî-i kevneyn o ḡamzeden / 'Âlem ḥarâb u ḥâl-i ḳıyâmet tebahdur
- G73/6 Ben bulmadum görürseñ eger ey ḥakîm **sen** / İnşâf şafḥasın bu nüh evrâḳdan ḳopar
- G75/2 Göñül **sen** 'andelîb-i bağ-ı ḡamsın durma feryâd et / Ki bûy-ı dâğ-ı ḥayret nefḥa-pîrâ-yı dimâḡuñdur
- G82/2 Ğarḳa-i girdâb-ı şevḳ ey Mevlevî döndükçe **sen** / Şu'le-i cevval-e ḥüsnün mi yâ cânım mîdur
- G84/2 Nâzarun yârda **sen** secdede zâhid bilek / Bu teveccüh ḥam-ı ebrûya mı miḥrâba mîdur
- G87/5 O ser-meşḳ-ı ḳalemsin mâ-ḥaşalsın levḥ-i fîtratda / Muşavvirler ki Yûsufdan **seni** memdûḥ yazmışlar

- G88/1 Çarhuñ nifākını yine teşvīşi gösterür / **Sen** ‘āleminde ol gönül iş işi gösterür
- G89/5 Çıkarān ‘ālemi başdan **senüñ** ey hıl‘ at-ı cāh / Vakt-i pūşışde olan būs-ı girībānuñdur
- G101/3 Ne olur nāz kadar çeşmüne mūnis ne niyāz / Cüst-cūya **seni** gönölümce dil āvāre bulur
- G109/2 **Sensin** ol rūh-ı muşavver ki olur hem-vāre / Yād-ı mecmū‘a-i hūsnūñle perişān diller
- G111/2 **Sen** ol Yūsuf-tevellāsın ki olmaz tā dem-i maḥşer / Temāşā-gāh-ı hūsnūñ dīde-i ḥ‘ābīdeden mestür
- G120/1 Söyledüp nāz ile ruḥsārını gül gül mi eder / Bilmezüz gül mi eder mey **seni** bülbul mi eder
- G122/2 **Sen** ey sirişk-i dīde hemān kār-ı ḥaşrı gör / Bünyād-ı çarḥa āteş-i āh-ı derūn yeter
- G125/4 Nāme de gelse dil ü dīde okunmaz **senden** / Āh ü eşk āfet-i mektūb-ı ḥamām-āver olur
- G126/5 Pākī-i çirk-i riyā ise murāduñ zāhid / Korkum oldur **saña** düzaḥda da yer virmezler
- G131/1 Ḥayālūñ levḥ-i sīm-i dīdeye taṣvīr olunmuşdur / **Seni** gözden şakınmak ‘āşıkā taḥdīr olunmuşdur
- G131/5 Nigāh-ı luṭf umar kūyuñda gāhī Nā‘ilī **senden** / Egerçi ḥāk-i pāye müdde‘ā taḥrīr olunmuşdur
- G134/4 **Sensün** yine muḥliş bizi ġarḥ-āb-ı fenādan / Ne zevraḥ u ne Nūḥ u ne ṭūfān bilürüz biz
- G150/4 ‘İşk oldı bizden ey dil zulmet-zedā-yı hestī / ‘İsī-maḥām iseñ **sen** ḥürşīd-menzilüz biz
- G166/6 Felek girerse kef-i Nā‘ilīye dāmānuñ / **Senüñle** maḥkeme-i Girdgāra dek giderüz
- G170/1 ‘Āşık **seni** dünyāya ġamuñ ‘āleme virmez / Biñ ‘ömr-i firākuñla geçen bir deme virmez
- G182/5 **Senüñle** Nā‘ilī kaçmaz o büt hem-ḥ‘ābe olmaḥdan / Bilür ‘ıkd-i maḥabbet sāde bir pehlūya bağlanmış
- G184/7 Buluñ imdādına ey dīde **sen** de Nā‘ilīnūñ kim / Cerāḥat dāmen-i zaḥm-ı dil ü cānını devşürmiş
- G194/2 Kişver-i nāz u leṭāfet bulamaz hūsn-i nizām / Bir **senüñ** gibi şeh-i nāz penāh olmayıcak
- G197/3 Dīde-i baḥt-ı ‘adūyı uyarur nālelerüm / Dostum ḥātıra geldükçe **senüñ** ḥ‘āb-geḥūñ
- G206/1 Ey her nigāhı āfet-i nā-mihribān-ı merg / **Sensüz** geçerse bir demüm olsun zamān-ı merg
- G206/7 Derdūñle Nā‘ilī gibi kan aḡlasun gözüm / **Sensüz** geçerse bir demüm olsun zamān-ı merg
- G211/4 Bu şeb neşim ile **sen** daḥi ey berīd-i ḥayāl / Teneffüs eyle ki dūr u dirāzdan geldūñ
- G211/5 Şoran ḥaḳīḳat-i āmed-şud-ı cihām **saña** / Demez ki mescide varduñ namāzdan geldūñ
- G215/3 Dāmenūñ pūr-ḥūn eden şemşīr-i mihrūndür felek / Fāriḡ ol bizden **senüñle** yok nizā‘ı kimsenūñ
- G215/4 Yā ḥazīnūñ mevc imiş ey mihr yā evcūñ ḥazīz / Var mıdur **senden** recā-yı irtifā‘ı kimsenūñ
- G216/4 Seni görmeyen de gören de hem dil ü cāna feyz-i şafā yeter / Biri mest-i cām-ı girişmedür biri neşve-yāb-ı tegāfūlūñ
- G217/2 Mest eyledi sāķī **seni** mey qaldı ḳadeḥde / Bī-çāre gönül **sen** de ḳadeḥ-kārda ḳaldūñ
- G217/6 Gītdūñ ḥarem-i kūyını deryūzeyeye ey dil / **Sen** de ḥaber-i Nā‘ilī-i zārda ḳaldūñ
- G219/3 Ḥāletinden bī-ḥaberdür rūḥ-ı Cemşīd-i neşāt / **Sende** ey şaḥbā-yı ġam ben bulduḡum keyfiyyetūñ
- G219/5 Biz ḥazīz-i ḥāke **sen** evc-i istiḡnādasun / Olmaduḡ ey mihr-i hūsn-i āyine-dār-ı ṭal‘atuñ
- G222/4 Ey çarḥ egerçi medḥālümüz yok ḳāziyyede / **Senden** suḥen-verān bu teḥdīdi görmedük
- G224/1 Luṭfuñla ben gedāyı ne var bende eyleseñ / Ben aḡladuḡça nāz ile **sen** ḥande eyleseñ
- G224/5 Bāḡ-ı bihişt ise eşeri şüre-zār olur / **Sen** Nā‘ilī bu giryeyi her ḳande eyleseñ
- G229/1 Yok ‘ışḳ-ı dil-ārāmda Behrāma taḥammül / Görse **seni** eyler mi dil ārāma taḥammül
- G236/7 Āyine-i dili **saña** şunsun mı Nā‘ilī / Sulṭān-ı mülk-i ‘ışḳ gedālīḳ mı eylesün
- G241/4 Mihrūñ eczā-yı rek ü rişe-i cān u dil iken / Ḥayretūmden **seni** bir vech ile gāhī göremem

- G241/5 Nâ 'ilî-veş **seni** gördükçe perişân oluram / Hâm-ı zülfünde dil-i hâl-i tebâhî göremem
- G246/2 Nâz-perversün tağayyür virmesün âhum **saña** / Şûret-i keşr-i dil ü cân-ı figârumdan şakın
- G250/3 Şîve-i hüsnün firib-i çeşm-i şühûndur **seni** / Her nefes biñ sâde-dil 'uşşâk ile mev'ûd eden
- G252/1 Kıl hâzer ey dil **seni** ol gamze giryân görmesün / Bir siyeh-mest âfet-i hûn-rîzdür kan görmesün
- G259/1 Bağlanur zülfine diller nice cādūsın **sen** / Harem-i Ka' beyi dām eyleyen âhūsın **sen**
- G259/2 Döndi Bağdād-ı dile kişver-i cân 'ahdünde / Müjeler leşger-i Tatar u Hülâgūsın **sen**
- G259/3 Cân virür âb-ı hayât lebüne Hızr u Mesîh / Teşnesi ruh-ı Sikender bir içim şusun **sen**
- G259/4 Zîb-i nüh ravza-i eflâksün ey mihr ammâ / Beñzemezsün ruh-ı yâre gül-i hod-rūsın **sen**
- G259/5 Olur ebrûları pür-çîn-i gâzab Nâ 'iliyâ / Dehen-i yâre denildükçe ser-i müsün **sen**
- G260/1 Der-h'âb eden o nergis-i fettânı **sen** misün / Ey bād-ı âh mirvaḥa-cumbânı **sen** misün
- G260/2 Tahrîk-i bād-ı şubḥ ile ey âh-ı âteşin / Âzürde eyleyen ruh-ı cânânı **sen** misün
- G260/3 Der-kâr iken cemâlini hıfza o turrarlar / Ol gencün ejder-i şerer-efşânı **sen** misün
- G260/4 Mâ 'î kabâlaruñ alur âgûşa gerdenuñ / Ey dūd-ı âh şu'le-hîz yoksa girîbânı **sen** misün
- G260/5 Ey âh-ı şu'le-hîz o kemân ebruvânlaruñ / Her nâveg-i nigâhda peykânı **sen** misün
- G260/6 Yok âh-ı Nâ 'ilîde haber söyle ey şaba / Tahrîk eden o zülf-i perişânı **sen** misün
- G265/2 **Sen** neşve-i idrâkûñ sermâye-i 'izzet bil / Câh ile қо câhiller 'âlemde vakûr olsun
- G265/3 Dünyâ ile **sen** şulḥ ol bî-hüccet ü bî-da'vâ / İsterse cihân halkı hep şâhid-i zür olsun
- G265/6 Min ba'd olalum câzim terk-i taleb-i câha / Ne **sende** mübâhat u ne bizde kuşûr olsun
- G265/7 **Sen** Nâ 'iliyâ neşr et âfâka dūr-i nazmuñ / Bilmezse felek kâdrin bahtum gibi kûr olsun
- G267/3 Âheste-rev bulun ki göz açdurmayup **saña** / Hınk-ı felek gubâr-ı küdüret kopardasun
- G269/4 Bînâ-dil ol ey h'âce ki **saña** zer-i hürşîd / Seng-i mehek-i mâhda mağşûş görünsün
- G272/1 Mihr umarsak felekâ **senden** eger kîne olursun / Râz-ı 'ışk olsaḡ eger ser-be-ser âyîne olursun
- G272/4 Zülf-i dil-ber misün ey çarḡ-ı siyeh-kâr **sen** de / Bize ejder görünüp düşmene gencîne olursun
- G275/3 Şîne-rişân-ı tegâfûl **senün** ey tîḡ-i nigh / Demesün zahmuña dâḡ-ı dili merhem ne desün
- G275/4 Girye-kârân-ı ciger-sûhte gördükçe **seni** / Mâcerâ-düşmen olur eşk-i dem-â-dem ne desün
- G277/4 **Seni** görse ederdi perde dāmân-ı Züleyhâyı / Meh-i Ken'ân gibi maḥbûb-ı şeh-râşûb şerminde
- G280/2 **Sen** pâdişâh-ı memleket-ârâ-yı nâzsın / Ol bir gedâ-yı bî-ser ü sāmân-ı reh-nişîn
- G285/2 Gülleri âteş eyleme bûlbûle **sen** de ey nesîm / Gûşa peyâm-ı mevsim-i sûz u güdâz degmesün
- G286/1 Dil-beste olur dil **seni** gördükçe gamından / İzhar-ı neşât etmege başlar eleminden
- G293/6 Zâtında olan cevheredür var ise raḡbet / Kim der **saña** ey h'âce falân ibn-i filânsın
- G294/4 Etmeyen cevher-i cânı **saña** hâk-i kef-i pâ / Heves-i pây-e-i Maḥmûd u Ayâz eylesün
- G296/7 **Sen** mest-i nâz u serkeş 'ışkuñla Nâ 'ilî-veş / Dünyâ esîr-i ḡabḡab 'âlem harâb-ı ebrû
- G306/1 **Sensüz** geceler elde meyi nâb da olsa / Ârâm-künândur bize meh-tâb da olsa
- G311/2 **Sen** şalınsan harem-i bağda fâvûs gibi / Reşk ile aña maḥall-i cevelân teng olsa
- G312/4 Cevher-i cânın edenler **saña** hâk-i kef-i pâ / Rûḡ-ı Maḥmûdı hevâ-h'âh-ı Ayâz etdi yine
- G330/3 Köhnedür bārâna döymez saḡf-ı bünyâd-ı şigîb / **Sen** de seylâb-ı ḡama ey eşk imdâd etmeye
- G343/4 Kâbil mi hüsn ile ola Yûsuf **saña** nazîr / Gelmez fûrûḡ-ı mihr ile meh-tâb bir yere

- G358/5 ‘İşk âteşi etmez mi **seni** Nâ ‘iliyâ pâk / Âlûde isen gam yeme çirkâb-ı günehle
- G360/1 Bu neşveden **saña** ey dil kelâl gelmedi mi / Cihâna geldüğine infi‘âl gelmedi mi
- G360/2 Bu köhne maştabanuñ bâde-i neşâtı gönül / Riyâyı ko **saña** zehr-i melâl gelmedi mi
- G360/4 Ne aîladuñ bu semâ‘ u bu nâydan şüfî / Bu tekyede **saña** hiç vecd ü hâl gelmedi mi
- G365/1 Ârâyışı bahâr iledür gül-şenûñ dañi / Ey gonce inbisâtuñ o demdür **senûñ** dañi
- G365/6 Ayrılma **sen** cemâlden ey çeşm-i intizâr / Hâk içre olsa hulda bakar revzenûñ dañi
- G366/1 Dil cânâ şaldı cân ten-i bî-çâreye **seni** / Merhem yerine şarmak için yâreye **seni**
- G366/2 Nüh câm-ı ser-nigûnuñ ile birden ey felek / Mey-h‘âre virmesün mi hâzef-pâreye **seni**
- G366/3 Etfâl-i şehr lâne-i tenden cudâ gönül / Döndürdiler kebûter-i âvâreye **seni**
- G366/4 Ey dil hâzer ki zevrağ-ı nüh bâdbân-ı çarh / Buldukça rûzgârın atar kâreye **seni**
- G366/5 Elmâs isen de şişe degil bi‘l-lâh ey gönül / Bed-mestdür zamâne urur hâreye **seni**
- G366/6 İmsâk-i lutf-ı nâz u tegâfüldür etse yâr / Ey Nâ ‘ilî firîfte nezzâreye **seni**
- G371/2 İntizârum **sañadur** şubha dek ey mihr-i münîr / Berg-i hâtırda olan şebnem-i ümmîd gibi
- G371/3 Sa‘ y-ı bâzûsını gör zerre-i nâçîz-i dilûñ / Almağ ister **seni** âğuşına hürşîd gibi
- G371/4 **Sensün** ol nañl-i ser-efrâz-ı üftâdelerûñ / Dökülür ayağıña berg-i hâzân-dîd gibi
- G384/3 Şart-ı ‘işmet bu mîdur kim ola benden sonra / **Seni** pehlûya çeker pîrehenûñden gayrı
- G389/2 Yolda selâmın almaz iken mübtelâlaruñ / Kaddin ham eyleyüp komanış **sende** tākati
- G389/4 Senden kaçup görünmemeler nâz imiş **saña** / Bir bî-vefâ imiş hele gördüñ mi âfeti
- G389/4 Senden kaçup görünmemeler nâz imiş **saña** / Bir bî-vefâ imiş hele gördüñ mi âfeti
- G389/5 Memnûniyuz kıyâmete dek Nâ ‘ilî gibi / Tahrik eden o şüh ise **sen** serv kâmeti
- Kt2/1 Erbâb-ı dil yanuñda haķîr ü zamîm olur / Ey çarh-ı kîne-cû **saña** kimler garîm olur
- R7/1 Ey nefis **senûñle** bed-sikâl olmayalum / Evzâ‘ -ı sipihre pür-melâl olmayalum
- Mt3 Felek **senûñ** gibi hercâ‘î yarı n‘eyleyelüm / Yanınca tâlî‘ -i nâ-sâz-kârı n‘eyleyelüm
- Ş1/7 **Sen** nihâl-i cefâya mâ ‘il olan / Gözi yaşıyla pây-der-gil olan
- Ş2/3 **Sañadur** meyli cân-ı müştâkuñ / **Sañadur** intizârı ‘uşşâkuñ
- Ş3/5 **Senûñ** derdûñle bîmâram / **Senûñ-çün** haste vü zâram
- Ş3/8 Beni öldürdi gayret **sen** / Baña yâr olmaduñ gitdûñ
- Ş7/7 Gözedür dîde **senûñ-çün** râhı / İntizârı sanadur vallâhî
- Ş7/7 Gözedür dîde senûñ-çün râhı / İntizârı **sañadur** vallâhî
- Ş10/1 **Sensüz** olan ‘ıyş ü şafâlar bize / Mâye-i hûn-ı dil-i gam-h‘ârdur
- Ş10/2 **Sende** güneh yok bu cefâlar bize / Hep eşer-i baht-ı siyeh-kârdur

sencileyin [5] senin gibi, sana benzer. <YTS, ÖTS>

- K12/43 Sensin ol hâşıl-ı devrân-ı felek kim gelmez / Şadra bir **sencileyin** dâd-ger-i ferrûh-fâl
- K14/64 Hâşıl bu ki bir **sencileyin** zât-ı şerîfûñ / Vaşında kesel şuğl-ı zamîm-i fuşehâdur
- K21/29 Eder mi çarh-ı sitem-kâra ser-fürü ol kim / Zâhîri **sencileyin** bir hidîv-i dâñadur
- G57/4 Çıkarma tās-ı ser-i mihri ey felek min ba‘d / Dil ehli **sencileyin** tās-bâza bakmazlar
- G363/4 Şabâ o tûrrada maşsûd-ı rûzgâr idi hayf / Gönül de **sencileyin** hiç-kâredür şimdi

şenâ [8] medih, övgü, vassetme (bkz. medh). <Cûdî, ZL>

K13/24 Şadr-ı fuḳarâ-dost ki dīvāna çıkınca / ‘Âlem pür olur zemzeme-i şükr ü **şenâdan**

K14/65 İhrâz-ı ma‘ânide ḥuşûşâ dil ü ṭab‘um / Risto-yı suhen Hürmüs-i eflâk-i **şenâdur**

Aşağıdaki tanıklarda, bilhassa Hazreti Muhammet’in övülmesi kastedilmiştir (bkz. na‘t).

K1/4 Feyz-i **şenâsı** her birine nuṭḳ-ı cân virüp / Raṭbü’l-lisân-ı meḥmedet-i lâ-yezâl eder

K1/31 Ğam çekme Nâ‘ilî ki **şenâsı** o ḥazretün / Erbâb-ı nazmı nâ‘il-i ḳurb-ı vişâl eder

K2/22 Fenâsına o demün ağla kim zebânumda / **Şenâ**-yı Aḥmed-i Muḥtâra iktidâr ḳalur

K2/47 Sen ol ḥabîb-i Ḥudâsın ki rûz-ı maḥşere dek / **Şenâsı** mûcib-i ḡufrân-ı Girdgâr ḳalur

K4/23 İktibâs-ı fûrûḡ-ı ḥüsninden / Nûr-ı pîşânî-i **şenâ**-yı dilem

M11/I/1 Yâ Rab zebânüm et şeref-i na‘ta muhtedî / Endişem eyle vaḳf-ı **şenâ**-yı Muḥammedî

şenâ-ger [1] övücü, meddah. <Dihhudâ>

K20/22 Ol demde şuḡl-ı devlet ü iḳbâl ile hemân / Ḥatırdan etme dūr bu ‘abd-i **şenâ-geri**

şenâ-güy [2] sena eden; kasideci. <Cûdî, Steingass>

K17/2 Olduñ ey şadr-ı mükerrrem bu **şenâ-güya** zahîr / Eyleye Ḥazret-i Ḥaḳ devlet ü ‘ömrin eفزün

K17/54 Bir benüm gibi **şenâ-güyü** suhenle meşhûr / Bir senün gibi kerem-kârı keremle meşhûn

şenâ-güster [2] övgü yayan, övgü döşeyen, övgüler saçan. <Seccadî/1, Steingass>

K16/25 Ki ṭururken nazâr-ı merḥamet-âşârunda / Bu du‘â-güy-ı **şenâ-güster** ü iḥlâş-rehîn

K17/48 Cümleden bu suhen-ârâ-yı **şenâ-güster** kim / Vaḳf-ı endişesidür ‘âlem-i feyz-i bî-çün

şenâ-güzâr [1] metheden, övgüler saçan, meddah.

K21/2 Ḳalem ki ḥâzin-i gencîne-i ma‘ânîdür / **Şenâ-güzâr**-ı vekîl-i ḥazîne-pîrâdur

şenâ-ḥ‘ân [1] sena eden, övgü şiiri yazan. <Cûdî, Steingass>

K9/12 Levḥ-i maḥfûza bu ‘unvân ile yazmış nâmuñ / Ben ḳulın ol ki şehinşâha **şenâ-ḥ‘ân** etmiş

şenâ-kârân [1] sena edenler, kaside şairleri. <Steingass>

K23/21 O ebr-i nev-bahâr-ı mekrûmet kim gevher-efşândur / Kef-i cûdı **şenâ-kârân**-ı maḳziyyü’l-merâm üzre

Şenâ’î [2] Hakîm Ebu’l-Mecd bin Âdem. Gazneli büyük şair. Tanıkta ifade edilen

Külhanî-Senâî ilişkisi Mazmunlar ve İzahı’nda tafsil edilmiştir. Senâî, Külhanî ile musahebetinin ardından dünyadan el çekerek inzivaya çekilmiş ve “Hadîka” isimli otuz bin beyit tutarındaki eserini kaleme almıştır. (bkz. Senâî) <ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 308>

G166/3 Ṭarîḳ-i fâḳada hem-kefş olup **Şenâ’îye** / Cenâb-ı Külḥanî-i Lâyḥ‘âra dek giderüz

Aşağıdaki tanık Mevlânâ’nın “Attâr ruh idi. Senâî onun iki gözü. Biz ise Atâr ve Senâî’nin izinden geldik.” meâlindeki beytine işaret etmektedir. Eskiden kadehlerin kenarlarına

Cem'in kadehine nispetle çeşitli yazıların yazıldığı da aşağıdaki tanıkta ifade edilmiştir (bkz. câm). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 308>

G98/9 Mestüz ol câm-ı fenâdan ki kenârındaki hatt / Nâ 'ilî nice **Senâ'î** nice ' Attâr okudur

Sencer [3] İran'da hüküm süren Selçuklu Devleti'nin altıncı hükümdarı. Melikşâh bin Alparslan'ın üçüncü oğludur. Onun devrinde Selçuklu İmparatorluğu ihtişam dönemini yaşamıştır. <Kâmûsü'l-A'lâm, ADSS>

K5/34 Yümn-i iqbâl-i cihân-gîr-i cenâb-ı **Sencer** / Olmuş ol nâzım-ı vahye sebeb-i garrâyî

K28/47 ' Âlem-neverd imiş tûtalum kim tutar nazîr / Cengîz Hânı **Sencer** ü Tuğrul Tigin ile

K33/4 Budur inşâf ki **Sencerle** Melikşâh degil / Pâdişâhân-ı selef görmediler böyle re 'is

sencide [] tartılı, ölçülü; hazırlanmış, tertiplenmiş || iyi düşünülmüş, tam yerinde (söz). <KT, OTAL, Steingass>

sencide-makâl [1] sözünü ölçüp biçen, ölçülü söz söyleyen (şair).

K12/37 Hadd-i i' câza da bu beyt ile telmîh etmiş / Vaşf-ı temkinini bir şâ'ir-i **sencide-makâl**

sened [1] üzerine dayanılacak şey, dayanacak yer (bkz. melce', melâz). <KT>

G63/2 Zihî sülûk-ı gedâyân-ı ' âlem-i himmet / Ki anlara ne **sened** ne penâh lâzımdur

seng [14]

1. taş. <KT, LN>

K13/9 Hîç gitmez idi gerd-i keder hâtrımızdan / Eşkeste idi âyinemüz **seng**-i cefâdan

G7/4 Bû'l-' aceb nâ-kâm-ı ' ışkam nerm-dil maḥbûblar / Mûm iken âgyâra baksañ **seng** ü âhendür baña

G243/1 Hemîşe kâviş-i efsûn ile ciger-hûnam / Ğarîb Kûh-kenüm **seng**-i râh-ı Gül-gûnam

seng-i fesân [1] bileği taşı. <Kanar/2>

G378/3 Kûh kûh-endâz-ı gam bir bâde ister kim gönül / Revğan-ı **seng**-i fesân-ı tîşedür her kaçresi

seng-i hâre [3] pek sert taş, kaya; mermer taşı. <KT, ADSS, Dihhudâ>

M1/III/3 Sen gevher-i şadefçe-i cân u cihân idün / Bâlîn ü bisterün ne için **seng-i hâredür**

M7/I/1 Firâşum **seng-i hârâ** pûşışüm şevk-i katâd olsun / Yerüm Beytül-Hazen figân-ı girye-zâd olsun

G295/5 Der imiş görüp ol âfet bu taḥammülüm cefâya / Dil-i Nâ 'ilî degildür kopa **seng-i hâredür** bu

seng-i mehek [1] mehenk taşı. <OTAL> Altın gümüş gibi değerli taşların saflığı, bu madenleri mehek taşına sürtülmesi yoluyla tespit edilir.

G269/4 Bînâ-dil ol ey ḥ'âce ki saña zer-i ḥurşîd / **Seng**-i mehek-i mähda mağşûş görünsün

seng-i melâmet [1] ayıplama taşı, dışlama taşı || bir kimseyi azarlama. <Redhouse> Delileri ve meczupları ayıplamanın, terbiye etmenin en eski usûlü, onları taşlamaktır. Terkip, bu dışlama biçimine işaret etmektedir.

G267/7 Hârâ-dilâna etsün eşer âh-ı tîşe-kâr / Bihûde yoksa **seng-i melâmet** koparmasun

seng-i siyāh, seng-i siyeh [3]**1. mihenik taşı. <OTAL>**

G97/2 Var ise **seng-i siyāh**-ı kalb-i ‘āşıkdur mehek / Yoḥsa ol şūḥūn ‘ayār-ı ḥüsn ü ānım kim bilür

2. Kâbe’nin duvarında bulunan siyah taş, hacrū’l- esved. <OTAL>

K18/26 Dem-i nişār-ı kefi himmetünde yek-sāndur / Yā rīze **seng-i siyeh** ya dūr-i ḥoş-āb olmış

G358/1 Yek-sān gören āyīne-i ruḥsāruṇi mehle / Yāḳūtī berāber mi tūtar **seng-i siyehle**

seng-i sürme [1] Isfahan’da çıkarılan pürüzsüz ve berrak bir taş. Ezilerek tozu göze sürme olarak sürülür. <Seccadī/1>

G254/3 Dil-şikenān-ı kem-‘ayār pīş-gehinde lāl olur / Var ise **seng-i sürmedür** ‘ışka meḥekk-i imtihān

2. tartı, ağırlık. <Burhān-ı Kâtī’>

seng urmak [1] taş atmak; tartmak. Bu birleşik fiilin Farsça’sı olan “seng zeden”, taş atmak anlamına gelir. <Kanar/1> Eski terazilerde ağırlık ölçüsü olarak taşın kullanılması aşağıdaki tanıkta dile getirilmiştir. Ayrıca dışlanan ve tekin olmayan kimseleri ayıplamak için taş atılması da “melâmet sengi” terkihiyle ifade edilmiştir.

G291/5 Kūh-ken eyler imiş tīşesini ḥāre-şiken / Göz terāzūsına **urduḳça** melâmet **sengin**

seng-dilā [1] ey taş yürekli! ey merhametsiz!.

G103/3 **Seng-dilā** ḥāzer ḥāzer tündi-i berḳ-ı āhdan / Tīşe-i Kūh-ken ile ḥiç saḥtī-i ḥāre bir midür

sengin [1] taştan yapılan|| acımasız, merhametsiz. Farsça sözlükler, **sengin**’in birçok anlamını vermektedir. Ancak bu anlamlar arasında “merhametsiz” bulunmamaktadır. Bu anlam, Türkçe’deki “taş kalpli, katı yürekli” ifadelerinin bir tercümesi olsa gerektir. <KT, Dihhudâ, Steingass, Ânenderâc>

K35/8 Dil-i **sengin**-i yāre āndurur lâ-büd o fışkiyye / Ḥurūş-ı seyl-i eşk-i dīde-i ‘uşşāk-ı ḡam-ḥ’arı

seng-pāre [1] taş parçası, çakıl taşı. <OTAL, Kanar/1>

M1/III/7 Bir dürr-i bī-behā-yı müşārū’l-benan idüñ / Şimdi nişāne ḳabrūne bir **seng-pāredür**

sepīde [] tan vakti, gerçek sabah. <FZ, OTAL>

sepīde-i dem-i subḥ [1] sabah aydınlığı. <KT>

G292/4 Olurdı astar etmek ḳabūl-i ‘aks etse / **Sepīde-i dem-i şubḥuñ** beyāz libāsın

ser [92]

1. baş, kafa, kelle. <KT, LN, Kanar/1>

K7/38 **Ser**-i mübārekine ḳaşd edenlerüñ olsun / Gezende mār-ı siyāh gerdeninde ḥabl-ı verīd

K8/21 Şeh-i esed-menişā ola şīr-şavletinüñ / **Ser**-i hezār ‘adū nīm loḳma-i āzı

K10/34 Zer eskefiyle **serde** silāḥdār u çūḳadar / Ḥurūşid ü māl-ı çār-deh-i āsumān gibi

- K18/3 ‘İlâc-ı derd-i **ser** etsün dîv-i tabîb-i zamân / Bu demde var ise pür-tâb-ı ıztırâb olmuş
- K20/24 Mânend-i hâme hîdmetüne bağlayup kemer / Vaz‘ eylesün maķâm-ı ‘ubûdiyyete **seri**
- K27/32 **Ser-i** a‘ dâyı virüp tu‘ me dehân-ı tîge / Zer-nişân zırh ile ey bebr-i beyân hoş geldün
- M2/III/9 Fehm eyle każâ vü kadrün sırr-ı nihânın / Endîşe-i kurbânî-i cân u dil ü **ser** kıl
- G31/1 Dest-bûs-ı yâra pâ-dâş olsa da peygâm-ı ‘îd / Derd-i **serdür** ‘âşıkâ hengâme-i eyyâm-ı ‘îd
- G43/3 Mestî-i maķabbetde girânî-i **ser** olmaz / Pîşânî-i dile hâk ile me’nûş degildür
- G57/4 Çıkarma tās-ı **ser-i** mihri ey felek min ba‘d / Dil ehli sencileyin tās-bâza bakmazlar
- G132/1 Feyz-i hevâ-yı ‘ışk ile kim şu‘le-pûş olur / Dâğ-ı **ser-i** cünûn gül-i destâr-ı hûş olur
- G180/5 Tılsım-ı genc-i ‘ışk ancak **ser-i** pür-dâğın ey abdâl / Ki ol kûh-ı belâda eksük olmaz her zamân âteş
- G234/2 Başuñdan aşdı cüy-ı sirîşk-i cefâ yine / Ol **serüñ** ârzü-yı kenârındasın gönül
- G245/4 Şad pâre bir nemed vir abdâl-ı ‘ışkâ ey çarh / Hem câme-i ten olsun hem bâliş-i **ser** olsun
- G268/5 İmdâd eder cerâhat-ı hicrâna Nâ’ilî / Dâğ-ı belâ cigerde gerek **serde** olmasın
- G376/2 Çok zamândur görmedük ol bâde-i rengîni / Gevher-i tâc-ı **ser-i** Cemşiddür her kâtresi
- T5/5 Otağın kurdı pîş-i kal‘a-i Uyvâra şevketle / **Ser-i** küffâra aķker-rîz olup her tûp-ı âteş-bâr

ser-â-pâ [5] baştan ayağa, bütün, hep; tepeden tırnağa kadar, büstübün. <KT, FZ>

- K21/19 Bûrîde olsa da tîğ-i cefâ ile yine dil / Mişâl-i hâme **ser-â-pâ** zebân-ı şekvâdur
- K36/3 Kâmer reşk-i benânından giriftâr-ı meķâķ oldu / **Ser-â-pâ** ra‘şe kıldı pençesi hûrşîd-i rahşânı
- G233/2 Pür gül-i dâğ-ı cünûn olsa **ser-â-pâ** gül-şenüñ / Nev-bahâr-ı haşre dek pejmürde olmazduñ gönül
- G320/2 Hücûm-ı reşk reşk-i tîğ-i elmâs-ı müjeñden dil / **Ser-â-pâ** zaķm olup nâsûr nâsûr oldu gitdükçe
- G331/4 Yine dil-tengdür erbâb-ı hüner gonce gibi / Gül-şen-i baķtı **ser-â-pâ** gül-i hûrşîd olsa

ser-â-ser [3]

1. baştan başa, bütün. <KT>

- G315/9 **Ser-â-ser** olsa sözüñ lubb-ı lâyiķât-ı hikem / Şaķın müşâ‘biz-i nîreng-i ķıl ü ķâl olma

2. ipekli, altın ve gümüş işlemeli kıymetli bir kumaş cinsi; büyüklere giydirilen kürkler bu kumaştan yapılırdı. Kürkün şahı, şahanesi olarak bilinir (bkz. semmûr-ı ser-â-ser). <OTDTS, TGKSS>

- K7/35 Şalup **ser-â-ser-i** âfâķa pençe oldu tamâm / Mişâl-i tîğ cihân-gîr-i âfitâb-ı ferîd
- K19/5 Kıldı bir ķıl‘at-i semmûr-ı **ser-â-ser** i‘tâ / Ki fûrûğından iner dîde-i hûrşîde sebel

ser be-ceyb [5] düşünceden, utanmaktan veya kederden başını göğsünün üzerine sarkıtmış olan. <OTAL>

- K18/39 Hayâl-i vaşfuña şeb-zinde-dâr iken tab‘um / Keşâfet-i ğam ile **ser be-ceyb-i** h‘âb olmuş
- G165/2 Âbdâl-i **ser be-ceyb-i** ferâğuz ki ‘âlemün / Hayrân-ı nâz u ni‘met-i pâ der-riķâbıyuz
- G251/6 Olma rû-pûş-ı zeķan ey tûrra çeşm-i kâ’inât / Âfitâbı **ser be-ceyb** ü pâ be-dâmân görmesün
- G284/4 **Ser be-ceyb-i** intibâh ol ‘âb-ı ğafletten uyan / Bu kuhen miķmân-serânüñ mîzbânından şaķın
- G287/3 Kıble-ğâh etsün o ķâlî **ser be-ceyb** ebrûlaruñ / Kâfirân-ı ‘ışķuña teklîf-i islâm eylesün

ser be-girībān [1] başını yakaya çekmiş; mahçup.

G80/3 Eyleyüp küşterin **ser be-girībān**-ı ‘itāb / Nāz u şiveyle elin hancer-i bürrāna şunar

ser be-mihr [2] İbarenin, “ağzı mühürlü” anlamında “ser be-mühr” olması gerekmektedir.

<OTAL>

G100/4 Ey şikenc-i tırta maşşūduñ dil-i aşüfteye / Harf-ı rāz-ı **ser be-mihr**-i āhı söyletmek midür

G146/7 Şahbā-yı vahdetün ki hum-ı **ser be-mihriyüz** / Ey Nā’ilī izā’at-ı ser-cüş eder miyüz

ser be-pîş [2] başı önüne eğik, mahçup ve mutî.

K4/18 Dāhil olsam harīm-i vuşlatına / **Ser be-pîş** ü nazār be-pāy-ı dilem

G230/12 Hem-derd olup bî-dile geldükçe **ser be-pîş** / Bî-dād-ı hārdan kapuña i’tizāra gül

ser-be-ser [3] baştan başa, büsbütün. <OTAL>

K18/24 Bahār-ı mevsim-i ‘adlinde **ser-be-ser** ezhar / Sezā-yı serzeniş-i nāle-i zübāb olmuş

G175/2 Gül-i hadīka-i kām olsa **ser-be-ser** ‘ālem / Bu hār-zār-ı ta‘allukda bir giyāha degiş

G272/1 Mihr umarsak felekā senden eger kine olursun / Rāz-ı ‘ışk olsağ eger **ser-be-ser** āyine olursun

ser be-zānū [2] kederden başı dizlerine düşmüş kimse. <OTAL>

G139/4 Zîr-i dalk-ı fenāda mahz-ı şuhūd / **Ser be-zānū**-yı h’āb der-bağalüz

G315/4 Olup gāzāl-ı harem gibi **ser be-zānū**-yı riş / Mişāl-i esb-i harūn pāy-der-şikāl olma

ser çekmek [1] başını uzatmak, yükselmek; erişmek.

K22/7 Eflāke **ser çeküp** ‘ālem-i istikāmetün / Bālā-ter oldı cāy-nişinün şudürdan

ser-i engüşt [1] başparmak.

K16/7 Şāhid-i devletinün eyleye te‘yid-i kader / **Ser-i engüştini** pīrāye-dih-i naqş-ı nigîn

ser-i kār [1] iş başı, işin başı; öncelik verilen iş. <OTAL>

M2/IV/4 Ta‘dād-ı me‘āşī ile olsun **ser-i kārūñ** / Kim meşgale-i verziş-i ālāf u me‘āt ol

ser ü kār [1] iş, iş güç. <Ānenderâc>

K8/12 Zimām-ı hikmeti teslîmdür hemān elüne / Netice-i **ser ü kār**-ı hezîmet-āğāzı

ser vermek [2] başından vazgeçmek. <Kantar/2>

K28/41 Deşt-i veğāda tu‘me **virir** tūğüne **serin** / Peygār eden senün gibi şîr-i garîn ile

Aşağıdaki tanıkta “ser verip sır vermemek” deyimine gönderme yapılmıştır. Bu deyim, “sağlam ve güvenilir olmak, sır saklamak” anlamına gelir. Tanıkta güzellerin âdetinin ilâhî sırları terk ederek bu uğurda canlarını ortaya koyamayacakları ifade edilmiştir. “Ser vermek” tek başına da “bir uğurda başını feda etmek” anlamına gelir. <ÖTS>

G126/2 Bāz-gün-na’ldür āyîn-i şehîdān-ı vefā / Terk-i esrār-ı ilāhîde de **ser virmezler**

2. son, nihayet. <KT>

K7/13 Ki rûzî-i **ser**-i Ferhād u Kays ola āhır / Hırāş-ı hār-ı cefā zaḥm-ı tîşe-i tehdîd

3. köşe, köşe başı. <Kantar/1>

G192/2 ‘ Acebdür mest-i ‘ışka pây-mâl-i nâz iken ‘âlem / **Ser-i** meclisden ol mest-i tegâfûl germ-ñiz olmak

ser-i kūy [5] mahalle ve sokak başı, girişi; sevgilinin semti. <KT, Redhouse>

M4/II/2 Yeter ağladı felek hasret-i rüyūñla bizi / Hem-sifâl eyle segân-ı **ser-i kūyuñla** bizi

G122/5 Maḳşūd Nâ ‘ilī **ser-i kūy**-ı vişâl ise / Mecnûna deşt ü Kûh-kene Bî-sütûn yeter

G142/2 Cünbiş-i dâmen-i zülfûñle perîşânûñ olup / **Ser-i kūyuñda** bir avuc ḥas u ḥâşâk oluruz

G266/4 Ḥuld içre şehîdân-ı maḥabbet **ser-i kūyuñ** / Seyr etmege revzenler açar kâḥlarından

G288/4 Nâ-murâdân-ı **ser-i kūyuñ** olan cânlar için / Olma kâm-ı dili aḡyâra mühim-sâz şaḡın

ser tâ be-ḳadem [2] baştan ayağa kadar, bir uçtan bir uca.

K25/35 Mizân-ı ḥaḳîḳatde bulunmaz saña hem-deng / **Ser tâ be-ḳadem** cism degil cevher-i cânsın

G109/4 Sînelerde nigeḥ-i ḥasret-i peyḳânûñ için / Oldı **ser tâ be-ḳadem** dîde-i giryân diller

4. güç, kuvvet. <Kantar/1>

ser ü sāmān [3] bir işi yapmak için gerekli araç ve güç. <OTAL, Redhouse>

K12/79 Minnet Allâha ki etmiş **ser ü sāmān**-ı suḡen / Ḥ‘ace-i cevherî-i ṭab‘ umı müstaḡnî-i mâl

K14/54 Taḥşîl-i nişâb-ı **ser ü sāmān** ile ammâ / Her birine baḳsañ yine ḥâk-i kef-i pâdur

G372/2 Düşme ḳayd-ı **ser ü sāmāna** olursañ bârî / Beste-i zülf-i Ayâz ol dil-i Maḥmūd gibi

5. lider, başkan, baş, reis, bir topluluğun büyüğü. <KT, OTAL, Kantar/2>

K2/49 Sen ol mükerrerem-i levlâksin ki ḥâk-i rehûñ / **Ser-i** melâ‘ikede tâc-ı iftiḥâr ḳalur

K9/38 Tâc u taḥta ola pîrâye vücûduñ ki seni / **Ser ü** ser-gerde-i evreng-nişînân etmiş

6. tepe, zirve, doruk. <KT, OTAL>

G226/3 Çıḳsaḳ **ser-i** ṭâḳ-ı çemene berg-i rez-âsâ / Bâd-ı seḫer esdükçe ḥıyâbâna dökülsek

7. uç. <Kantar/1>

K14/82 Ol ḥ‘acegiyân-ı **ser-i** bâzâr-ı nifâḳuñ / Gevherleri ḫar-möhre-i şundûḳ-ı deḡâdur

K17/58 Nev-ḳumâş-ı **ser-i** bâzâr-ı kemâlüm ne ‘aceb / Ḳalsa ṭamḡa gibi reşḳ ile metâ‘ umda ‘uyûn

K26/11 Ḳazâ-ḥükm ü ḳader-fermâ-yı ‘âlem kim **ser-i** kilki / Zebân-ı tercemân-ı sırr-ı aḥḳâm-ı muḳadderdür

K26/36 Kemân-ı saḫt-ı dest-i ḳudrete tîr-i dû peygândur / **Ser-i** dest-i ḫayâle bü‘l-‘aceb ser-tîz ḫancerdür

K30/5 Sen refîḳ ol baña ey bâd ki var pâ-dâşuñ / Ḥac şavâbı yazılan her **ser-i** kâmumda benüm

G10/4 Ṭoḳunur dillere yârûñ **ser-i** gîsûsından / Ṭurra-i sünbüle gâḥî ki urur şâne şabâ

G256/1 Fitne-ñiz etdi şabâ kâkül-i fettânı ucın / Ḳıldı peyveste **ser-i** kâküle dâmânı ucın

G313/5 İncinme Nâ ‘ilī **ser-i** müjgân u ṭurradan / Süzenle riştedür ciger-i çâk çâküñe

ser-i müy, ser-i mû [7] kıl ucu. <OTAL>

K18/12 Edüp yâ nâv-ı zemîne eşer ḫarâret-i şems / Teninde her **ser-i mû** çeşme-sâr-ı âb olmuş

M4/II/1 Ḳoma pür-‘uḳde-i ḥ‘âḫiş **ser-i müyuñla** bizi / Âşinâ kıl nigeḥ-i nâdire-güyuñla bizi

G66/1 Ol ki bu ḡam-ḫânede ‘ıyş-i dem-â-dem bulur / Her **ser-i müyinda** bir zâ‘ıḳa-i ḡam bulur

G225/4 Düşerdi her **ser-i müyına** zülfinûñ biñ dil / Şayılsa ‘âşîḳ-ı âşüfte-ñâli Şuḫfîñûñ

- G259/5 Olur ebrûları pür-çîn-i ğazab Nâ 'ilîyâ / Dehen-i yâre denildükçe **ser-i mûsun** sen
 G264/5 Şâne-veş zülfine bilmem ki nice pençe şunar / Her **ser-i mûyını** biñ ' uqdeye vâbeste gören
 R6/2 Bu fitne-i rûzgârdur zülfünden / Yok ' uqde-i hâtırum **ser-i mûy** kadar

ser-i zülf [10] naz, işve, şive, eda. <Burhân-ı Kâtı'>

- G24/5 Rif' at el virse yine Nâ 'ilî-i zâr gibi / Yüz sürüp pâyına olsa **ser-i zülfün** gibi pest
 G80/5 Nâ 'ilînüñ gözedür hâtır-ı mecrûhın o yâr / Dest-i luftın ki **ser-i zülf-i** perişâna şunar
 G119/4 **Ser-i zülfinde** dil bād-ı şabādan ihtirāz eyler / Meger mecrûh-ı nevg-i hancer-i hūn-rîz-i müjgāndur
 G141/2 Gördügi şūhuñ olur kayd-ı **ser-i zülfünde** / İzırāb-ı harekāt-ı dil-i bî-tābdayuz
 G162/4 Göñül kim rişte ber-pā murğ-ı ders-āmūz-ı hayretdür / **Ser-i zülfinden** ayrılmaz temāşā-yı çemen bilmez
 G195/4 Şekvā-yı **ser-i zülfün** eden āhına ta' lîk / Bir ' uqde-i dil baht-ı perişān-eşer ancağ
 G267/5 Hengām-ı girye tūt **ser-i zülfün** ki lengerin / Fülk-i dilün telātūn-ı hayret kōparmasun
 G328/3 Nokta-i hālüne vâbeste **ser-i zülfün** ile / ' Ālem-i dilde sūkūn u harekāt-ı fitne
 G329/3 Eşer-i cünbiş-i dāmān-ı **ser-i zülfünden** / Nāz eder hilkat-i sīm-āba sūkūn-ı fitne
 G370/3 Cust ü cūy-ı hām-ı çevgān-ı **ser-i zülfün** eden / Āfitāb olsa da pāmālūn olur gūy gibi

8. kenar. <KT>

ser-i rāh [7] yol kenarı; köşe başı.

- K12/11 Habbazā maqdem-i firūz ki tebşiri için / Birbirin bî-siper eyler **ser-i rāhında** ricāl
 K14/3 Āmed-şud-i hūrî-menişān-ı **ser-i rāh** / Sermāye-i ' ömr-i güzērān olsa revādur
 K14/67 Ol menba 'ı feyzem ki **ser-i rāh-ı** suhunde / Nevg-i kalemüm lū 'le-i cüllāb-ı edādur
 M4/V/3 ' Āşıkūñ tūğ be-dest-i **ser-i rāhıdur** ' ışk / Belki bî-çāreye bir mekr-i ilāhıdır ' ışk
 G66/4 Fikr-i lebūnle olan ' ālem-i hayret-neverd / Her **ser-i rāhında** bir maştaba-i Cem bulur
 G106/2 Biñ mübtelāsı var **ser-i rāhında** cān be-kef / Ol tıfl-ı nev-zuhūr-ı hezār āşınāyı gör
 G306/6 Bağlar **ser-i rāhın** yine ādāb-ı maḥabbet / ' Āşık harem-i vuşlata reh-yāb da olsa

serā [8] saray, büyük konak; hane. <FZ, OTAL>

- K13/27 Ol h'āce-i mün'īm ki Hūdā behre-ver etmiş / Sūdā-geri-i çārsū-yı her dū **serādan**
 K13/48 Mesrūr çıka ḥaşre dek erbāb-ı temennā / Şad gūne nüvāzişle o ferhūnde **serādan**
 K14/7 Ārāyiş ü germiyyeti bir pāyededür kim / Revnağ-şiken-i çārsū-yı her dū **serādur**
 K14/43 Şāyestedür ol genc-i sa' ādetde bu gevher / Bu sūr-ı hūmāyūna münāsib o **serādur**
 K14/44 Kesb etmege envārını her şubḥ o **serānuñ** / Hūrşid der-i devletine nāşiye-sādur
 K14/90 Mesned-geh-i iclālūn ola niteki ' ālem / Biñ sūr-ı şafā mevķi' i bir köhne **serādur**
 K16/19 Nice bulmaz o **serā** kadr u şeref kim olasın / Şadr-ı vālā-yı refī' inde sa' ādetle meķin
 T3/1 Gitdi ol rāst-rev-i cādde-i her dū **serā** / Ki yanında yoğidi farkı gedādan şāhuñ

şerā [3] toprak, yer, arz. <Cûdî, LN>

- G190/2 Ka'r-ı deryā degil eylerdi yerin taht-ı **şerā** / Gevherin bulsa nihān etmege bir çāre şadef

Aşağıdaki tanıklarda sözcük, “Süreyyâ” ile birlikte kullanılmıştır. İki sözcüğün birlikteliğine Cûdî (2006. 475) “Serâdan Süreyyâ’ya kadar” ve “Serâ nerede, Süreyyâ nerede” örneklerini verir. Anlaşıldığı kadarıyla Türkçe’de “yerden göğe kadar” ifadesinin anlamı, Arapça’da bu sözcüklerle karşılanmaktadır. <Cûdî>

K13/18 El-minnetüli’l-lâh ki olup şâd halâyık / Âşâr-ı feraḥ erdi Süreyyâya **serâdan**

K14/73 Ḥar-möhre-i eşḥâş ile bu gevher-i ḥâşuñ / Mi’yârı naẓar farkı Süreyyâ vü **serâdur**

serâb [5] çölde uzaktan su gibi görünen ve güneş ışığının yansımından ileri gelen durum, ılgım salgım; çorak yer. <KT, Burhân-ı Kâtı’>

K3/32 Bu sūz u tâbı gidermez meger o bâdiye kim / Ğarîḳ-i raḥmet olur teşneler **serâbında**

K18/2 ‘Araḳ-feşâni-i ḥurşîdi gör ki tâbından / **Serâb** lücce olup lücceler **serâb** olmuş

M1/IV/6 Bir baḥr idüñ ki eyledi mihr-i ecel **serâb** / Bir gevher-i kemâl idi dāmân-ı sāhilüñ

M5/VI/5 Leb-teşne-dilân-ı ‘ışḳa gāhî / Deryâları hem **serâb** edersün

G65/9 Vâdî-i ğamda eşküñ maḥv eyle tâb-ı dilden / Âb eyleme **serâbı** âbı **serâb** göster

ser-âmed [4] ileri gelen, başta bulunan. <LN, OTAL, Kanar/1>

K20/30 Hem pâk-lehce şâ‘ir ü hem kâtib-i serî‘ / Hem münşî-i **ser-âmed** ü hem nâzım-ı cerî

K20/36 Ol mübdi‘-i **ser-âmede** kim bîkr-i fikridür / Ḥürî-veşân-ı ḥacle-i naẓmuñ muḥadderi

K28/15 Ey ḥ‘âce-i **ser-âmede** mümkün degil midür / Maḳşûd def‘-i cû‘ ise nân-ı cevîn ile

T5/1 Ḥidiv-i muḥterem sulṭân-ı a‘zam ḥusrev-i ‘alem / Şehinşâh-ı **ser-âmed** pâdişâh-ı ma‘delet-girdâr

serâ-perde [12] saray perdesi, bir büyük konağın kapısında ya da harem ile selâmlığı arasındaki büyük perde; çadırlarda tozluk tabir olunan perde; otağ, padişah çadırı || padişah huzuru, katı. <KT, Burhân-ı Kâtı‘, OTAL, Dihhudâ>

K9/8 Ol zamân kim bu **serâ-perde**-i ḥikmetde kazâ / Ḥüsn-tedbir ile ârâyiş-i erkân etmiş

K12/2 Yine bir dâd-geri eyledi te’yîd-i Ḥudâ / Mesned-ârâ-yı **serâ-perde**-i evvân-ı celâl

K12/14 Nice Âşaf ki **serâ-perde**-i iclâline çarḥ / Yaraşur eylese vâlâ-yı şafaḳdan ezyâl

K14/32 Ol şem‘-i **serâ-perde**-i ‘işmet ki fûrûḡı / Mihr ü mehe sermâye-dih-i nûr u ziyâdur

K14/48 Ol Âşaf-ı a‘zam ki **serâ-perde** fûrûzı / Efrûḡte-i şem‘-i ḥarem-i zıll-ı Ḥudâdur

K16/27 Kaşd-ı taḳbîl-i **serâ-perde**-i iclâlün ede / Çarḥ-ı bed-gevheri güstâḡ u sipihri pür-kîn

K17/16 Mesned-ârâ-yı serîr-i ‘azamet kim götürür / Başı üstinde **serâ-perde**-i ḳadrin gerdün

K25/2 Çift olsa zebânüñ siyeh olsa n’ola câmeñ / Cäsüs-ı **serâ-perde**-i taḥḳîḳ-i gümânsın

[tas.] ulvî âlem. <Seccadî/2>

M2/III/8 Bulduḳça gönül bâr-geh-i ḳurba güzzer-gâḡ / Taḳbîl-i **serâ-perde**-i divân-ı ḳader ḳıl

M2/V/6 Maḥşer ki şeff‘ eyleyesin ḡayl-i ‘uşâta / Sulṭân-ı **serâ-perde**-i esrârüñı yâ Rab

G113/3 Ol ‘âşîḳ-ı pâküz ki **serâ-perde**-i ‘işmet / Âlûde-i ḡün-ı dil olan dâmenümüzdür

Aşağıdaki tanıkta sözcük, “cāsūs-ı serā-perde-nişīnān-ı kazā” şeklinde terkip oluşturmaktadır.

Bu şekliye terkip, “kaza otağında oturanların casusu” anlamını kazanır.

G279/2 ‘Ayyār-ı nigāhuñ gibi āheste-rev olsañ / Cāsūs-ı **serā-perde** nişīnān-ı kazāsın

serāsīme [3] şaşkın, sersem, hayran. <KT, Kanar/1>

G21/2 Nāz u kirişme hūş-rübā ‘işve dil-firīb / Dil şifte nigāh **serāsīme** āh mest

G36/5 Sen germ-ğazab ğamzelerün hūn-ı dil-āşām / Ben mest-i **serāsīme**-i keyfiyet-i dīdār

G141/3 Gözi maħmūrlaruñ mest-i **serāsīmesiyüz** / İntibāh üzre degilsek ne ‘aceb hū’ābdayuz

ser-āvīz [1] başa takılan süs. <Kanar/1>

K14/19 Şahñında **ser-āvīz** ile her naħl-i mücevher / Bir sīm-beden dil-ber-i kākül be-kañadur

serāy [15] saray, hükümdarların meskeni ve dairesi. <KT, OTAL>

K3/20 Vūdūdī cīfesin eyler naẓīf zu‘mınca / **Serāy**ı nekbetinün ħavz-ı mūncilābında

K8/32 **Serāy**-ı şeş-cihetün şāh-ı cümletü’l-mülki / Ricāl-i ‘ālem-i ğaybuñ nedīm-i dem-sāzı

K10/17 Şahñ **serāy**-ı şāhda cūlar şadā virür / Zencir-i ‘adl-i dergeh-i Nūşirevān gibi

K10/18 Mümkin mi kaşrına o **serāyuñ** meger duħūl / Etbāk-ı çarhı geçe ħired nerdübān gibi

K12/5 Pertev-endāz-ı ħarem-ğāh-ı serīr-i ta‘zīm / Revnağ-efrūz-ı şebistān-ı **serāy**-ı iclāl

K14/45 Revnağ viren iķbāl ile ħālā o **serāya** / Düstūr-ı mübārek-pey ü ferħunde-liķādur

K16/12 Sāye-i ķadrūñ olup cilve-ger-i ferş-i **serāy** / Buldı teşrif-i ķudūmuñla leṭāfet o zemin

K16/13 Az zamān içre o fīrūze **serāy**-ı ‘ālī / Oldı mi‘ māri-i luṭfuñla nigārende-i Çīn

K16/14 Ol **serāy**ı naẓar-ı nāmiye-kār-ı cūduñ / Etdi revnağ-şiken-i bağçe-i ħuld-ı berīn

K16/15 Oldı her ğüşesi bir kaşr-ı Züleyhā şimdi / Beyt-i Ahzān idi evvel o **serāy**-ı dirīn

K16/41 Ol **serāy** içre ola zāt-ı Şüreyyā-ķadri / Sa‘d-ı ekber gibi tevķīr-i sa‘ādāta ķarīn

K18/19 O ħāne-zād-ı fütüvvet ki perr ü bāl-i melek / **Serāy**-ı ‘işmetine perde-püş-ı bāb olmış

serāy-ı sipenc [3] dünya. <Burhān-ı Kātı‘>

K2/9 Kōnan göçer bu **serāy-ı sipenc**-i fāñide / Bu tāb-ħānede bir ğün ħarābe-zār ķalur

K37/3 Ne añlanur bu **serāy-ı sipenc**-i fāñiden / Ki ola vaķt-ı ṭaleb ‘ōmrūñ imtidādı ķadar

G88/7 Ğavġā-yı salṭanat bu **serāy-ı sipencde** / Ey Nā’ilī selāmet-i dervīşi gösterür

serāy-istān [1] saray yeri. Sözcüğün “serā-bustān” olması daha makūldür. Serā-

bustān, içinde bir de ev bulunan bahçe anlamına gelir. <Steingass> Tanıkta çiğ ya da

yağmurun buluttan düşmesi hadisesi ters çevrilmiş ve bahçeden buluta damlalar

düşürülmüştür. Sarāy’a işaret eden herhangi bir karine bulunmamaktadır.

K23/46 Olur gül-zār-ı dehrūñ ferşi hep gül-bister-i ħurşīd / **Serāy-istān**-ı ṭab‘ um raşħa-pāş olsa ğamām üzre

ser-bāz [2] korkusuz, cesu, pervasız. <KT, Steingass>

K8/5 Berāber eyleye ħāke burūc u dīvārın / Hücūm-ı ‘arbede-i ğāziyān-ı **ser-bāz**ı

ser-bāzī [1] cesurluk, yiğitlik. <OTAL> Terkinin tam karşılığı “baş oynayıcılığı”dır. Aşağıdaki tanıkta sözcük “Mansur”a nispetle kullanılmıştır. Mansur idama giden manevî yolculuğunda başıyla oynamış, bu şekilde cesaretini göstermiştir.

G143/9 Nā’ilī dīde-i ḥāk-bīne hüveydā görünür / Mevkıf-ı dārda **ser-bāzī**-i Maṣṣūr henüz

ser-cādde [1] caddenin başı, caddenin ucu.

K1/19 **Ser-cādde**-i şerī’ati kim pā-girizini / Bī-perde-i girīve-i semt-i ḍalāl eder

ser-cūş [7]

1. yemeğin ilk ağızlığı, üzerine gelen yağlı tarafı, kaymağı || bir şeyin hülâsası, saf kısmı. Şarap söz konusu edildiğinde dibe çöken tortu anlamındaki “dürd” ve “cur’a”nın zıddı olarak kullanılır ki kadehin ağzına yakın kısma işaret eder. <FZ, Steingass, Ânenderâc>

G13/3 ‘Âlem ḥarâb olur nigehünden ki eylese / **Ser-cūş**-ı cām-ı ‘işve şikest-i ḥumâr-ı ḥ-âb

G28/3 Peymâne-i dīdede lebündür / **Ser-cūş**-ı şarâb-ı ḥūna bâ’ iş

G146/7 Şahbâ-yı vahdetün ki ḥum-ı ser be-mihriyüz / Ey Nā’ilī izâ’at-ı **ser-cūş** eder miyüz

G186/1 O mey ki lem’ası rüy-ı şarâb-dârına düşmüş / Hurûş-ı neşvesi **ser-cūş**-ı tâb-dârına düşmüş

G322/2 Neşve-i ‘ışkı bulur miştaba-i ‘irfānuñ / Kimisi lâ y u ḥumında kimi **ser-cūşında**

G378/4 Şi’r-i renginüm ki **ser-cūş**-ı ṭabī’atdūr benüm / Çün mey-i pür-zür-ı berķ-ı şîşedür her ḳaṭresi

2. başı kızışmış; sarhoş, sersem. Sözcüğün bu anlamı “ser” ve “cūş” sözcüklerinin ilk anlamlarını koruyarak terkip oluşturmaları yoluyla elde edilebilir.

G158/4 **Ser-cūş**-ı hevâyuz yerümüz âteş-i dildür / Hem-ḥilkat-i sīm-âb u hem-âgûş-ı sipendüz

ser-cümle [1] bütün, hepsi. <OTAL>

M8/IV/4 Şehīd-i tîğ-ı ‘ışķ-ı yârdur **ser-cümle**-i ‘âlem

ser-çeşme [11] çeşme başı, çeşme suyunun menbaı. <KT>

K5/7 Ṭab’-ı pākümdür o **ser-çeşme**-i ma’nī ki eder / Reşḥası âb-ı ḥayât-ı suḥene saḳḳâyī

K9/28 Ḳalemin lū’le sözün âb-ı ḥayât u ṭab’ın / Hızr-ı dil-zinde-i **ser-çeşme**-i ‘irfān etmiş

K25/27 Geh lū’le-i **ser-çeşme**-i enhâr-ı ma’ârif / Geh âb-ı ḥayât-ı suḥene şâdurvânsın

[tas.] tarikat piri. İlahî feyz ve aşk, coşkun akan bir suya benzetildiğinde o suyun kaynağı olan zat, “ser-çeşme” olarak nitelenir. <TASAVVUF TERİMLERİ, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 269>

K14/68 İskender dâğ-ı dil olan âb-ı ḥayātuñ / **Ser-çeşmesi** ol bâdiyeden ḥayli cudâdur

M2/I/8 Pür-zemzeme-i el-‘aṭaşız bilmezüz ammâ / **Ser-çeşme**-i cāna varılır ḳandan ilāhī

M2/I/10 **Ser-çeşme**-i cān deyü tekâpūdan uşanmaz / Bir ḥaste ki ser-çeşme-i ḥayvāna da ḳanmaz

G64/8 **Ser-çeşme**-i ḥurşiddedür Nā’iliyâ Feyz / Cüyâdur o kim himmeti kūtâh degildür

G256/4 Ḥalkı leb-teşne ḳılan âb-ı recāya felegün / Degmemiş lū’le-i **ser-çeşme**-i iḥsânı ucın

T2/1 Dirîgâ gitdi ol **ser-çeşmesi** erbâb-ı îkânun / Ki nuṭṭ-ı pâki bahş idi sükkân-ı zevâyâyâ

ser-çeşme-i hayvân [2] ölümsüzlük suyu menbai.

M2/I/10 Ser-çeşme-i cân deyü tekâpûdan uşanmaz / Bir ḥaste ki **ser-çeşme-i hayvâna** da çanmaz

G249/7 Teşne-leb hecr-i leb-i yâr ile ölmek yegdür / Hızruñ âmed-şud-ı **ser-çeşme-i hayvânından**

serd [4] soğuk. <KT, LN>

G29/6 Görüp kûyında geh ağyârı geh yârı dil-i ḥaste / Eder ḥasretle âh-ı **serd** gâhî râst gâhî keç

G52/3 Şular ki bî-ḥaber-i germ ü **serd**-i ‘âlemdür / Nedür cefâ-yı şitâ lutf-ı şayf bilmezler

G76/6 Ey Nâ’îlî şaḥın dem-i **serd**-i hezârdan / İncinme cevrine daḥî ol mâh tâzedür

G354/3 Zülmet-âbâd-ı ğam etmiş bize dünyâyı eden / Şem‘-i iḳbâli müsâdif nefes-i **serdümüze**

ser-dâr [2] savaşı hâlinde bulunan ordunun komutanı, kumandan. <OTAL, OTDTS>

K11/1 Müjde ey şadr-ı vezâret kim o dâverdür gelen / Şadr-ı a‘zam ya‘nî **ser-dâr**-ı muzaferdür gelen

T5/4 Kılâ‘-ı millet-i küffâr-ı bed-girdârı taḥrîbe / Mübârek bir maḥalde kıldı şadr-ı a‘zamın **ser-dâr**

ser-defter [1] defterin başında kayıtlı olan, en başta bulunan, en ileri geçen,

herkesten önde olan; bir grubun başı, reisi. <KT, OTDTS>

K25/19 Bî-rengî-i envâr-ı tayakkûzda kemâhî / **Ser-defter**-i erbâb-ı tarîḳ-i deverânsın

ser-efrâz [9]

1. başını yükselten || benzerlerinden ayrılan. <KT>

K8/8 Zihî imâm ki olmuş şerefde ṭâḳ-be-ṭâḳ / Sipihre merḳadinün ḳubbe-i **ser-efrâz**

K12/35 Ede her kûh-ı **ser-efrâzını** bir tûde remâd / Düşe şaḥrâlara tâb-ı teb-i ḳahr ile şimâl

K14/24 Güyâ iki maḥbûb-ı **ser-efrâz** be-hem-ḳad / Hem-reng ḳabâlarla ḥurâmân u be-pâdur

G108/3 Sâye şalmaḳ ruḥına fitne ‘acebdür ki o şûḥ / Kendüyi sâye-i zülfinde **ser-efrâz** şanur

G264/4 Kendüyi dâm-ı kemîn-güşe-i çeşmünde bulur / Cilve-i ḳadd-i **ser-efrâzuñu** âheste gören

G371/4 Sensün ol naḥl-i **ser-efrâz**-ı üftâdelerün / Dökülür ayaḡuña berg-i ḥazân-dîd gibi

2. başta gelen. <Kanar/1>

K8/33 Hîşâr-ı nûh felegün şehriyâr-ı manşûrî / Şehân-ı taḥt-nişînün server-i **ser-efrâz**

K15/42 Sıḥḥatle **ser-efrâz** ola devletle mu‘ammer / Ol şadra kim melce‘-i dünyâ mı degildür

3. onurlu, şerefli, şanlı. <Kanar/1, Steingass>

K36/1 Yine tuḡrâ-keş-i levḥ-i zeberced-reng-i sulṭânî / Vezâretle **ser-efrâz** etdi defter-dâr-ı zî-şanı

serencal [1] ayna (bkz. âyîne, mir’ât). <Cûdî>

G222/6 Ey Nâ’îlî **serencal**-i kevn ü fesâdda / Hergiz şafâ-yı ‘âlem-i tecrîdi görmedük

ser-encâm [2] bir işin sonu, akıbet. <KT, OTAL>

G90/5 Ey bî-ḥaber-i vaḥşet-i ‘uḳbâ haberün yok / Bu keşretün elbet de **ser-encâmı** tehîdür

G163/2 ‘Âşîḳ-ı ğam-ı kâküle ḥaṭṭun ḳomadı yer / Ol hırz ile çok def‘-i **ser-encâm** ederüz biz

ser-endâz [1] baş koyan, başını feda eden, korkusuz; düşündüğü esnada başını öne eğer. <KT, Burhân-ı Kâtî>

K25/10 Tahrîr için âşâr-ı dili muhtarib olma / Gâhî ki **ser-endâz**-ı hem-âgûş-ı benânsın

ser-endîşe [1]

G235/3 Hall olur 'ukde-i **ser-endîşe**-i kâkül dilde / Yâ kim eyleye destâr-ı perişânına el

ser-engüş [1] parmak ucu. <KT, Cûdî, Kanar/1>

G133/4 Leb degildür görünen vaz'-ı benân etdükçe / Fem-i yâre o **ser-engüş**-i mühennâ şıgmaz

ser-firâz [1] başını yukarı kaldıran || makamı ve mertebesi yüksek (bkz. ser-efrâz).

<Burhân-ı Kâtî>

K17/4 **Ser-firâz** eyledi lutfuñ beni akrânumdan / Gördüm in'âmıñı hâdden bîrûn

ser-fürû [1] baş eğme, söz dinleme; hürmet. <OTAL, OTDTS>

K21/29 Eder mi çarh-ı sitem-kâra **ser-fürû** ol kim / Zâhîri sencileyin bir hidiv-i dânadur

ser-gerdân [2] başı dönen, sersem, avare, şaşkın. <KT, Cûdî, Kanar/1>

G81/6 Gûy-ı **ser-gerdânyuz** biz şâh-ı hüsnüñ Nâ'îlî / 'İşvesinden tutsa zülfin der ki çevgânum mıdur

G219/1 Görmedük âsâyişin bu vâdî-i pür-vaşetün / Gûy-ı **ser-gerdânyuz** çevgân-ı dest-i himmetün

ser-gerde [1] bir topluluğun başında bulunan, baş, reis. <KT, Cûdî>

K9/38 Tâc u tahta ola pîrâye vücûduñ ki seni / Ser ü **ser-gerde**-i evreng-nişînân etmiş

ser-germ [5]

1. coşmuş; aşk ve muhabbetle coşmuş. <KT, FZ>

G173/4 Tâb-ı ruhuñla edüp dilleri **ser-germ**-i âh / Dâmen-i zülfüñ şabâ şu'le-tırâz eylemiş

G21/6 **Ser-germ**-i 'ışka h'âhiş-i la'lüñ degil ba'îd / Meclisde varduğınca olur bâde-h'âh mest

2. sarhoş, neşeli. <OTAL, Kanar/1>

K24/4 Çeksün humâr-ı zilleti ol kim bir iki gün / **Ser-germ**-i câm-ı naşvet ü mest-i gurûr olur

G333/4 'Arz-ı dîdâr etmedi **ser-germ**-i câm-ı mihrine / Kaldı şöhet mahşere ol âfitâb-ı nâz ile

ser-germî [1] sarhoşluk; coşma. <OTAL>

M3/IX/3 'İşk-ı mecâz 'âşıkı mest-i müdâm eder / **Ser-germî**-i şarâb-ı heves telh-kâm eder

ser-geşte [4] aklı karışmış; başı dönmüş, sersem, hayran, şaşkın; [tas.] ilâhî

ceberut ve celâl tecellilerinin ışığında kırılgan ve mütevazı bir hâlde azametli ilâhî dergâhın karşısında fani olma hâli. <KT, Seccadî/1, Seccadî/2>

G84/5 Bu fenâ lüccede ey Nâ'îlî **ser-geşte** / Güşe-i hâtıruñ emvâca mı girdâba mıdur

G323/2 Ey turra ki gûy-ı dile çevgân-ı belâsın / Lutf eyle o **ser-geşte**-i hırmâna toğunma

G369/2 Tûrfe mecnûnam ki pey-der-pey hayâl-i çeşm-i yâr / Devr eder etrâfımı **ser-geşte** âhûlar gibi

G381/2 Ol âhû-cilve kim **ser-geşte** kılmış / Ğazâl-i mihri reşk-i nâf-ı hâli

ser-geşte-hâl [1] şaşkınlık, avarelik.

G5/2 Gösterür **ser-geşte-hâl**-i vādī-i hayret henüz / Girdibād-ı deşt ü şahrâ rûh-ı Mecnûnı baña

ser-girân [5]

1. başı ağır, sersem, mahmur, geçkin sarhoş. <KT, Cûdî>

G281/2 **Ser-girân**-ı 'ışkuña la' lûn şunarduñ mey degil / Bilsen ey sâķi ħumâr-ı cām-ı fırķat neydügin

2. kibirli. <FZ>

G8/3 Muĥâldür eşer ol çeşm-i **ser-girâna** hemân / Ĥamîr-i mâye-i nâz olmasun şarâb saña

G21/5 Maĥşer de olsa çâre mi var söyleşilmege / Geh **ser-girân**-ı nâzdur ol ġamze ġâh mest

G387/2 **Ser-girân**-ı nâz u naĥvetdür ki bî-pervâ olup / Meclis-i maĥşerde mest-i cām-ber-leb ġamzesi

3. gazaba gelen, haşin, hışımlı. <Burhân-ı Kâtî', Ânenderâc>

G251/5 **Ser-girân** olsun ķo çeşmün ħudsiyân-ı 'arşa tâ / Her müjeñ destinde bir şemşîr-i bürrân görmesün

ser-ĥadd [1] hudut, sınır, iki devlet arasındaki sınır boyu. <KT, OTAL>

K17/44 'An-ķarîb edeler ümmîd olur inşa 'allâh / Ķal' a-i Şandrayı da dâĥil-i **ser-ĥadd**-i Budûn

ser-ĥayl [3] bir atlı bölüğünün ya da kervanının başı, ileri geçeni, çeri başı || baş,

reis, en ileride bulunan, güzide. <KT, Cûdî>

K23/23 Keremde Ca' fer-i Bağdâd-ı şânî derdüm ammâ kim / Bunun iĥsâmî ġâlibdür o **ser-ĥayl**-i kirâm üzre

K25/32 **Ser-ĥayl**-i efâzıl ki sezâdur denilürse / Hem seyyîd ü hem nâm-ı ĥabîb-i dû cihânsın

M11/I/2 Yâ Rab ne luĥf olur bu ki memdûĥ ola baña / **Ser-ĥayl**-i enbiyâ 'âlem-efrâz-ı sermedî

ser-ĥoş [4] sarhoş (bkz. mest). <OTAL, Kanar/1>

G113/4 Biz sâķî-i ĥûn-ı cigerüz ġamze-i dil-ber / Peymâne be-kef **ser-ĥoş**-ı dürd-efgenümüzdür

G229/3 Fi'l-ĥâl teġayyür gelür ol **ser-ĥoş**-ı nâza / Etmez bir iki sâġar-ı gül-fâma taĥammül

G267/8 Dâġında ķanlu penbeyi laĥt-ı dilün şanup / Ey Nâ 'ilî o **ser-ĥoş**-ı naĥvet ķoparmasun

Ş10/4 El-ĥazer ey **ser-ĥoş**-ı nâz el-ĥazer / Keşret-i şoĥbetde ĥater vardur

serî' [2] süratli, çabuk, tez, hızlı. <KT, Cûdî, OTAL>

K20/30 Hem pāk-lehce şâ'ir ü hem kâtib-i **serî'** / Hem münşî-i ser-âmed ü hem nâzım-ı cerî

serî'ü'l-cereyân [1] hızlı akan. <Kanar/2>

K25/23 Cāyūñ ki olur řavķ-ı benāñ mıř-ı hūnerde / Miķyās-ı ķeh-i Nîl-i **serî'ü'l-cereyānsın**

serîr [3]

1. taht, padişah tahtı. <KT, Cûdî, ZL>

K6/7 Kemîne bendesi kem-ter ġulām-ı dergehidür / **Serîr**-i saltānatuñ ĥusrevān-ı zî-şām

G270/3 Olsañ da bu naĥvetle **serîründe** Süleymān / Bir mûr-ı za'îfî siper-endāz edemezsün

2. baş köşe, oturulacak en iyi yer, sadr.

G44/5 Geçmiş **serîr**-i mey-gedeye rind-i bâde-ĥ'âr / Muĥtâc-ı fûls-i aĥmer iken kāmranlanur

serîr-ârâ [1] tahta ziynet veren, saltanat süren, padişah. <KT, OTAL>

- K26/41 Ola zâtı **serîr-ârâ**-yı devlet ol kerem-kârûn / Vücûdî hâk budur kim feyz-i isti‘dâda mazhardur
ser-ķalem [2]
- K33/2 Şâd eder rûhını Vaşşâf u Nizâmü’l-mülkûn / **Ser-ķalem**den ki selâṭine olur nâme-nüvîs
- G215/5 İşte meydân-ı suhen var ise gelsün Nâ’ilî / **Ser-ķalem**den böyle mu‘ciz ihtirâ‘ı kimsenüñ
ser-ķeş [5] baş kaldıran, itaatsiz, söz dinlemeyen, yola gelmeyen. <KT, FZ>
- G130/2 Demdür o tıflı **ser-ķeşüñ** reh-i ḥayâline / Çeşm-i ‘alîl-i ârzü muntazır-ı cevâzdur
- G243/5 ‘Aceb ki ğamzeñe teslîm edem girîbânım / Ne çäre **ser-ķeş**-i ḥükm-i kazâ-yı bî-çünam
- G296/7 Sen mest-i nâz u **ser-ķeş** ‘ışkuñla Nâ’ilî-veş / Dünyâ esîr-i ğabġab ‘âlem ḥarâb-ı ebrû
- G335/3 Pîç ü tâb-ı dest-i cevriünden görüp feryâdumuz / Baht-ı **ser-ķeş** dil-nevâzâne niyâz eyler bize
- G361/4 Leşger-i Tâtâr-ı mülk-i fitnedür müġânlaruñ / Tünd ü **ser-ķeş** mest ü maġrûr-ı nighedür her biri
ser-küçe [1] sokak başı. <OTAL, Kanar/1>
- M3/XI/1 Ey bâde-i hevesden olan neşve-yâb-ı ‘ışk / **Ser-küçe**-i ümmîde mest-i ḥarâb-ı ‘ışk
sermâ [1] soġuk; kış. <KT, Cûdî, Kanar/1>
- T5/8 Ķuruldı ḥaymeler **sermâda** ol şahrâya reng-â-reng / K’eder naķş-ı derûnı nev-bahârûñ luṭfını ızhâr
sermâye [18] tüccar ve diġer meslek erbabının ticaretinin esasında bulunan mal,
anamal; kazanılmış ilim ve bilgi. <KT, OTAL>
- K5/41 Şirket-i nükte-serâyân-ı kadem ve’l-ḥâşıl / Oldı cân u dile **sermâye**-i reşk-efzâyî
- K14/3 Âmed-şud-ı ḥurî-menişân-ı ser-i râh / **Sermâye**-i ‘ömr-i güzerân olsa revâdur
- K14/36 Ol mâşiṭa-kârî-i dû zülfüñ ki şemîmi / **Sermâye**-i büy-ı dem-i müşkîn-i şabâdur
- K16/31 Kâr-ġâh-ı hünere naķş-ı tîrâz eyleyeli / Ṭab‘-ı zer-düzümü **sermâye**-i feyz-i taḥsîn
- K17/55 Benüm ol Ḥusrev-i Ḥâķânî-i ma‘nî ki olur / Naķd-ı **sermâye**-i feyzümle girân-bâr-ı duyûn
- K18/34 Bu teng-nây-ı felâketde kâr u bâr-ı suhen / Ma‘ârif ehline **sermâye**-i ‘ikâb olmış
- K20/31 **Sermâye**-i belâġat ile ḥâliyâ odur / Bâlâ-nişîn-i ḥ-âceġiyân-ı suhen-verî
- K32/3 Be-ḥaķķ-ı ḥürmet-i ḥâk-i derûñ ḥudâvendâ / Ki dūr olanlara **sermâye**-i tebâḥîdür
- G4/3 Etdürür şervet-i **sermâye**-i ġayret bilürin / Telef-i naķd-ı niyâz etmede imsâk baña
- G91/1 Sa‘âdet-i dû cihân manşıb-ı vifâķ ister / Zamâne devleti **sermâye**-i nifâķ ister
- G206/2 **Sermâye**-i ḥayât bilenler teġâfûlûñ / Bilsün nevâziş-i nighûñ hem-zebân-ı merg
- G250/1 Naķd-ı cândur ‘âşıkı sūdâ-ger-i pür-süd eden / ‘İşķdur derdûñ dile **sermâye**-i bihbûd eden
- G257/3 Âşinâ bulmadı ḥarf-i elem-i vuşlata dil / Açmadı kimseye **sermâye**-i hicrânı ucın
- G265/2 Sen neşve-i idrâkûñ **sermâye**-i ‘izzet bil / Câh ile ķo câhiller ‘âlemde vakûr olsun
- G291/4 Pây-ı ḥumda ḥased ol rind-i teḥî-kîseye kim / Vakf-ı câm eyleye **sermâye**-i nâm u nengin
- G321/2 Ķo bu ġarrâlıġı **sermâye**-i ḥüsn elde iken / Kendüyi ḥiçe şatan ‘âşıkı imdâd eyle
- G332/3 Efsûs ki sūdâ-ger-i ‘ışkuñ telef etdi / **Sermâye**-i cân u dili bâzâr-ı lebünde
- G376/5 Sâķî-i vaḥdet o meyden kim şunar Nâ’ilî / ‘Ârife **sermâye**-i tevḥîddür her ķaṭresi
sermâye-baḥş [2] sermaye baġışlayan, kazandıran.

- K31/3 Hürşîd-i kîmyâ-gere **sermâye-bağs** olur / Ol cevher-i kemâl ki senden bedîd olur
- K34/20 Kâr-bân-ı mülk-i Çînün nev-bahâr-ı ‘âlemün / Feyz-i büy-ı hulkıdur **sermâye-bağs**-ı nükheti
sermâye-dâd [1] sermaye veren, değer katan.
- G174/2 **Sermâye-dâd**-ı kâle-fürûşân-ı hüsni ü nâz / Bâzâr-ı ‘ışkı germ-revâc-ı dil eylemiş
sermâye-dâr [1] sermaye sahibi, sermayeli. <KT>
- K24/31 Ol hâk-i pây-e kim eşerinden nesîm-i şubh / **Sermâye-dâr**-ı ıtr-ı girîbân-ı hür olur
sermâye-dih [2] sermayesini veren, kazandıran; değerini artıran.
- K14/32 Ol şem‘-i serâ-perde-i ‘işmet ki fûrûğ / Mîhr ü mehe **sermâye-dih**-i nûr u ziyâdur
- K25/5 Reh-yâfte-i gevher-i gencîne-i esrâr / **Sermâye-dih**-i çârsû-yı cevher-i cânsın
sermedî [1] ebedî, baki, daimî. <KT>
- M11/I/2 Yâ Rab ne lûtf olur bu ki memdûh ola bâna / Ser-hayl-i enbiyâ ‘âlem-efrâz-ı **sermedî**
ser-menzil [2] durak yeri; makam, mesken. <OTAL, Seccadî/1>
- M1/IV/3 Cismün ki oldı dâhil-i **ser-menzil**-i ‘adem / Kaldı reh-i firâkda kavm u kabâ’ilün
- M5/III/4 Kûyuñ ki mehâr-bend-i ‘ışka / **Ser-menzil**-i Ka‘be-i hevesdür
ser-mest [6] şarabın tesiri başına vuran, sarhoş; sarhoşluktan başı ağırlaşmış kendini kaybeden. <KT, Dihhudâ>
- G64/4 Bî-sûziş-i dil çâşnî-i ‘ışk bilinmez / **Ser-mest**-i hevâ neşve-ver-i âh degildür
- G64/7 Bir mertebe **ser-mest**-i tegâfûldür o ğamze / Râz-ı dil-i Cibrîlden âgâh degildür
- G84/4 Bu tegâfûl nedür ey baht gel inşâf eyle / Yoksa taqlîdün o **ser-mest**-i şeker-h‘âba mıdur
- G143/8 Gelmedi câm-ı lebünden dil-i **ser-meste** ferâğ / Erdi güstâhlığı ğâyete ma‘zûr henüz
- G304/5 Sûvâr-ı uştur-ı **ser-mestûñ** ey hâdî şanup Leylî / Hemân her gördüğün maḥbûba teslim-i mehâr etme
- G333/1 Ğamzesin **ser-mest** edüp sâķî şarâb-ı nâz ile / Bezm-i hüsne virdi revnaķ âb u tâb-ı nâz ile
ser-meşķ [1] öğretici hattatın öğrenciye verdiği yazı meşķi, meşķ örneği. <Cûdî, Kanar/1>
- G87/5 O **ser-meşķ**-i kalemsin mâ-ḥaşalsın levḥ-i fîtratda / Muşavvirler ki Yûsufdan seni memdûh yazmışlar
ser-nâme [4] mektup, risale, kitap ve sairenin başında yazılan ve unvanı belirten yazı || topluğun başı, önde geleni. <KT>
- K12/42 Sensin ol nûşâ-i manzûme-i ḥikmet ki olur / Fehm-i **ser-nâmesi** ‘aķla sebeb-i istikmâl
- K29/7 **Ser-nâme**-i cerîde-i evşâfın eyle ‘arz / Hûddâm-ı pîş-gâhına ol kân-ı himmetün
- G22/3 Rûz-ı cezâda kim ola **ser-nâme**-i kabûl / Harf-i ḥatâ-şumârî-i ḥaclet penâh-ı mest
- T3/2 Ḥaķ bu kim zîver-i **ser-nâme**-i a‘mâli idi / Manşıb-ı âḥiret ol ḥ‘âce-i ‘âli-cenâhuñ
ser-nigûn [6] baş aşağı, tepe takla, altı üstüne gelmiş || talihsiz, bahtsız. <KT, Cûdî, OTAL, Kanar/1>
- M3/I/1 Olmadı bâz-gûn kadeh-i **ser-nigûnumuz** / Hûn-âb-ı ḥasret oldı mey-i la‘l-gûnumuz

- G1/3 Girân etsün ço diller târ târ-ı zülfün olsun tek / Ruḥuñ bağında nice müşk-bîd-i **ser-nigûn** peydâ
 G56/1 Sâde-diller kim felekden şefkat ümmîdindedür / **Ser-nigûn** peymânenen keyfiyyet ümmîdindedür
 G218/7 Bî-deste hâven-i felegi **ser-nigûn** görüp / Rûyına pây-ı havşala-kûbın ne añladuñ
 G366/2 Nüh câm-ı **ser-nigûnuñ** ile birden ey felek / Mey-ḥâre virmesün mi ḥazef-pâreye seni
 Kt12/2 Allâh yekdür olsa da maḥbûş ğam degil / Bu çâh-ı **ser-nigûnda** nigh-bân olan gönül

ser-nüvişt [5]

1. başa yazılan, yazı başlığı. <KT, OTAL, Kanar/1>

- K7/31 O **ser-nüvişt**-i şecâ' at ki etmedi eşerin / Dem-i ḥilafet-i Bû Bekr Ḥalid bin Velîd
 K22/1 Ey **ser-nüvişt**-i defter-i erbâb-ı câh kim / Ḥaḳ eylesün vücûduñı 'ârî kuşûrdan

2. başa yazılan, alın yazısı, kader, ilâhî takdir. <KT, LN, Kanar/1>

- K19/11 **Ser-nüvişt**-i kalem-i şâni'-i küñ cüz'-i ḥikem / Münteḥâb-nüşa-i pâkîze kitâb-ı mücmel
 M7/V/1 Ne mümkindür bula ey Nâ'ilî ḥükm-i kazâ tağyîr / Bozulmak mümteni' dūr **ser-nüvişt**-i ḥame-i taḳdîr
 G178/2 Birinüñ **ser-nüvişti** nâle olmuş birinüñ tişe / Düşüp şahrâya Mecnûn kûha kim Ferhâd ayak başmış

ser-pençe [6] pençe ucu || güç, kudret. <KT, Kanar/1>

- K17/51 Dâmen-i lutfuñı tutmuşdur o bî-dil muḥkem / Koma **ser-pençe**-i bî-dâd-ı felekde maḡbûn
 K22/16 **Ser-pençe**-i şalâbet ü ḳahrûn eder ḥalâş / Dâmân-ı mülki keşmekeş-i şerr ü şûrdan
 K30/4 Bîm-i **ser-pençe**-i 'uḳḳâb-ı felek n'eyleyeyüm / Tâb-ı cünbiş ḳomamış bâl-i ġarâmumda benüm
 M5/II/9 **Ser-pençe**-i mihr-i 'ârîziyle / Ey perde-der-i ḥicâb-ı maḥcûb
 M5/III/3 **Ser-pençe**-i kâkülünde diller / 'Anḳâ ise de pür mekesdür
 G383/1 Dest-i nigh-i yâr ki dâmânımı tutdı / **Ser-pençe**-i bî-dâd giribânımı tutdı

ser-püş [2] başa giyecek şey, baş kisvesi, başlık. <KT, Cûdî, OTAL>

- G322/3 'Ayb bulmazdı ḳadeḥ-keşlere zâhid görse / İsm-i Settârı celî ḥaṭṭ ile **ser-püşında**

ser-püş etmek [] saygı göstergesi olarak başlığını çıkarmak; minnet etmek.

- G146/6 Nüh câm-ı bâ-günüñü bir bir getir hele / Gör sâġar-ı şikesteye **ser-püş eder** miyüz
ser-rişte [4] ip ucu || bahane, vesile, münasebet; istenilen şey, maksat. <KT, FZ>

- K7/23 Ne deñlü muḫtarib-i pîç ü tâb-ı 'acız olsañ / Bulur ol mertebe **ser-rişte**-i ḳazâ taḳşîd
 G307/2 Terk ehli o dildür ki ola süzeni der-kâr / **Ser-rişte**-i tecrîdi Mesîḥâda bulunsa
 G309/2 Elden mi ḳordı ḥabl-i meṭîn-i recâyî dil / **Ser-rişte**-i vedâd-ı bûtân kûteh olmasa
 G375/2 Pür-pîç ü tâb-ı keşmekeş-i âhdur gönül / **Ser-rişte**-i emelde güşâyîş görölmedi

serserî [1] ötede beride gezen, başıboş, işi gücü olmayıp boşuna dolaşan, derbeder,

haylaz, avare. <KT>

- K20/12 Gerdûn 'uluvv-ı ḳadr-i refî' üñle pây-mâl / Eflâk reşk-i kevkeb-i câhuñla **serserî**

serşâr [2] dopdolu, ağzına kadar dolu, taşkın. <KT, OTAL, Kanar/1>

- G90/4 **Serşâr**-ı mey-i naḥvet iken feyz-i şafâdan / Nev-devlet-i câhuñ dil-i ḥod-kâmı teḥîdür

G344/4 alur piy lesi em  n leb- -leb   **ser  r** / Tera  uunda olur b -   r perv ne

ser-t  c [1] ba  tacı, ba a giyilen ta     ba  tacı makamında olan, sevilen, sayılan.

<KT, C  d , OTAL>

G301/2 **Ser-t  c** eder mey-i kuheni nev-niy z-        / P r-i kuhen  ar  -  fen dan k l h-  nev

ser-t  v le [1] soylu at, seçkin at. <Steingass,   nender  > Tanıkta Bur  'ın sıfatı olarak kullanılmıştır.

K3/62 Zih  Bur  -  pey m-ber-s v r u  uld-s abl / Ki **ser-t  v le** idi cümle dev bında

ser-t  r    [1] berber. <OTAL, Kanar/1>

G80/2 Gösterüp  alk -i z lfinde dil-i mecr    / **Ser-t  r   m** ba a  y ne ile   ne  unar

ser-t  z [7] ucu, ba  taraf  sivri olan, keskin. <OTAL, Kanar/1>

K19/4 Etdi bir  ancer-i **ser-t  z**-i m cevh r ihd  / Ki virir  ıymeti genc ne-i   r na  acel

K25/8 Her c z -i   r   desi bir  ancer-i **ser-t  z** / Ne ke meke -i  ar  ne mu t c-  fes nsın

K26/36 Kem n-  sa t-  dest-i  udrete t r-i d  peyg ndur / Ser-i dest-i  ay le b 'l-  aceb **ser-t  z**  ancerd r

M7/V/2 Bu ma  n dan der n-  dum ki bir dem etmeyüp te '  r / Edüp **ser-t  z**   b rr n t  e-i   z r  b -ta   r

G230/3   n oldu ba rı reşk-i     z ru la      bet / Düşdi çemende  ancer-i **ser-t  z**-i   ra g l

G330/4  ar a   -      -  n -  de-k mu  etd   n / B -s t na t  e-i **ser-t  z**-i Fer ad etmeye

G382/1 C nlar vireyüm  amze-i   n-r z  ne      /  urb n olayum  ancer-i **ser-t  z   e**     

serv [5] Türkçe servi veya selvi denilen ve yaz k   yeşil kalan a      sevgilinin düzgün boyu. <KT, Kanar/1>

K14/21 Ref  rl r  b 'l-  aceb amm  nice be   r / Her birisi bir **serve** ki zer-bend-i t l dur

G86/2 G ller   k fte **serve** hem-      y s men / Sünbüllere benef  ler  n irtibat  var

G369/4 Bir nih l-    dur  add  n hev sıyla g    l /    n-  g l-şende   r m n **serv**-i dil-c lar gibi

“F  te ( veyik)”, yırtıcı ku lara av olmaktan kurtulmak için, dalları sık olan servi a acına s   n r (bkz. f  te).

G54/3 Ey f  te     **serve** ki sa a demek olmaz / B lb l gibi   ridelig  n v  t  değildir

serv-i b l  [1] uzun servi ağacı    sevgilinin uzun boyu.

K26/37  emen-z r-   ay le **serv-i b l **-y    r m ndur / Ki  anneyley görenler   met-i ra  n -y  dil-berd r

serv-  ad [1] servi boylu. <OTAL>

G125/1 **Serv-  adler** ki  emen-z ra   r m- ver olur / C ylar   tre-zen n b  a pey m- ver olur

serv-  met [1] servi boylu. <Kanar/2>

G389/5 Memn nyuz  ıy amete dek N ' l  gibi / T  r k eden o     ise sen **serv-  meti**

server [8] ba , reis, bir topluluğun en başta bulunan . <KT>

K8/33     r-  n h feleg  n   hriy r-  man  r  /     n-  ta t-ni  n  n **server**-i ser-efr z 

K11/32 T  ki ferm n-    hin   -   ader-men  rdan /   dr-  d v na v c d n gibi **serverdür** gelen

K21/14 O **server**-i melekiyyü'l-ḥiṣāl u hoş-dil kim / Mu'în ü yâveri her işde Ḥaḳ ta'âlâdur

G178/5 'Alâyıkdan beri âzâdedür ğamdan o **server** kim / 'Arûs-ı kâm-ı dehre olmamaış dâmâd ayak başmış

Aşağıdaki tanıklarda “server” sözcüğü ile kastedilen Hazreti Muhammet'tir. Hazreti Muhammet “Server-i Kâ'inât” olarak da anılır. <Cûdî>

K1/5 Hâlâ ki ḥâ'izem şeref-i na't-ı pâkine / Bir **serverüñ** ki midḥatini Zü'l-celâl eder

K1/21 Râyet-firâz-ı na'tınuñ ol **server**-i rüsûl / Maḥşerde cilve-gâhını ferş-i zılâl eder

K3/45 Olunca seyf ile meb'ûş o **server**-i levlâk / Giritte-jeng idi şemşîr-i kîn kırâbında

serverî [1] başlık, başkanlık. <KT, OTAL>

K20/21 Eyler seni bu bahşîş-i şâhâne 'an-ḳarîb / Yârâ-yı ehl-i dil 'âlem-efrâz-ı **serverî**

şervet [2] zenginlik, varlık. <Cûdî, Kanar/2>

K1/36 Ḳârûn odur ki **şervet**-i faḳr u fenâ anı / Müstağnî-i tecemmül-i mâl ü menâl eder

G4/3 Etdürür **şervet**-i sermâye-i ğayret bilürin / Telef-i naḳd-ı niyâz etmede imsâk baña

ser-zede [1] baş göstermiş, uç vermiş, çıkmış [bitki]. <KT, OTAL>

G143/4 Şu'le-bâr etmiş idi 'ışḳ nihâl-i âhum / Olmadın **ser-zede** toḥm-ı şecer-i Tûr henüz

serzeniş [2] başa kakma, çıkışma, kınama, sitem etme. <KT, Kanar/1>

K18/24 Bahâr-ı mevsim-i 'adlinde ser-be-ser ezhâr / Sezâ-yı **serzeniş**-i nâle-i zûbâb olmuş

G130/1 Tâ ki çeşm-i pür-füsûn mest-i şarâb-ı nâzdur / Vâyesi mübtelâlaruñ **serzeniş**-i niyâzdur

setr [2] örtme, kapama, gizleme. <KT, Cûdî>

setr-i 'avret [1] ayıp yerleri örtme. <KT>

K3/27 Libâsdan ğarâz ey ḥ'âce **setr-i 'avret** ise / Nedür ta'alluḳuñ ârâyiş-i şiyâbında

setr etmek [1] örtmek; gizlemek. <Kanar/2, ÖTS>

Kt7/3 Zâhidüñ **setr eder** 'uyûbını mey / Dâmen-i ḥırḳa câmı göstermez

Settâr [1] örten. İnsanların ayıp ve kusurlarını örtmesi açısından Allah'ın sıfatı olarak kullanılır. Esmâ-yı hünsadandır. Hazreti Muhammet'in, Allah'ın bu sıfatını andığı bir hadisinde şöyle buyurulmaktadır. “Kim, bir Müslümanın aybını, kusurunu örter, gizlerse; Allah da kıyamet günü onun bir aybını, kusurunu örter, gizler”. <KT, Cûdî, DİNİ KAVRAMLAR> Aşağıdaki tanıkta Nâilî, zahitlerin Allah'ın bu sıfatından haberdar olmadıkları için şarap içenleri kınadıklarını ifade etmiştir.

G322/3 'Ayb bulmazdı ḳadeḥ-keşlere zâhid görse / İsm-i **Settâr** celî ḥaṭṭ ile ser-püşında

sevâd [22]

1. karalık, siyahlık, karartı. <KT, Cûdî, ZL, OTAL, Ahterî>

K24/13 Taḳdîm ederse rûz-ı neşâta şeb-i ğamı / Zûlmet **sevâd**-ı merdümek-i çeşm-i kûr olur

K30/38 Bulmaya sürme ḳadar çeşmine Nâhid **sevâd** / Zûlmet-i baḥt redîf olsa da şâmununda benüm

- K36/12 Ne tuğrā başka bir ‘ālem ki cem‘ etmiş şeb ü rûzı / **Sevâdı** leyletü’l-isrâ beyâzı şubh-ı nûrânî
 K36/13 **Sevâdı** zülf-i pîç-â-pîç hürü’l-‘îne tâb-endâz / Beyâzı şâhidân-ı Halluḥ u Nevşâda pîşânî
 K36/15 **Sevâd-ı** zıll-ı şeh-perr-i hümâ-yı evc-i isti‘lâ / Sefîdî dâğ-ı reşk-i beyza-i tāvüs-ı cevlanî
 K36/17 Ya ref etmiş kef-i beyzâ-yı Mûsîdür **sevâdında** / Siyeh tuğrâsıdır üstâd-ı tezhib eylemiş anı
 G198/5 Nâ’ilî virdi heves-kârî-i vuşlatla hırâş / Levh-i maḥfûz-ı dil-i yâre **sevâd-ı** günehûn
 G258/4 Mizâc-ı şu‘le-i ḥüsnum ki istesem mihrûn / **Sevâd-ı** dîde gibi ḥânesin siyâh ederin
 G328/5 Nâ’iliyâ nice kâr eylesün âfet-i ‘ışk / Ey **sevâd-ı** ḥaṭı ta‘vîz-i necât-ı fitne

Aşağıdaki tanıklarda “sevâd-ı cebhe” ve “sevâd-ı cebîn” tamlamaları “yüz karası, utanılacak hareket veya davranışlar” anlamında kullanılmışlardır.

- K18/36 **Sevâd-ı** cebhe ki ḥükm-i qâderdür ehl-i dilün / Kef-i ḥayâtına menşür-ı icinâb olmuş
 G147/4 Görür ḥaḳîkatın eşḥâş-ı tîre-dil bizde / **Sevâd-ı** cebhe-i a‘mâl-i müktesebleriyüz
 G152/1 Etmiş ne çâre ḥükm-i **sevâd-ı** cebînümüz / Kâlâ-yı ‘ışk-ı yâre fedâ naḳd-ı dînümüz
 G280/3 Ḥükm-i **sevâd-ı** nokṭa-i ḥâlündür eyleyen / Mülk-i kazâyı zelzele-i fitneden emîn

2. yazı karalama, müsvette. <KT>

- K2/45 O dem ki dest-i şefâ‘ atde ol ḡarîblerün / **Sevâd** nâmesi mevḳûf-ı i‘tizâr kalur
 K5/24 Döndürüp Rûmı **sevâd-ı** kalemüm Lâhûra / Etdi güm-nâm-ı ‘adem Feyzî-i Hind-ârâyı
 K10/11 Âb içre hoş-nümâ o **sevâd-ı** şükûfe-puş / Cedvel-keşîde ḥaṭṭı güzel büstân gibi
 K12/74 Feyz-baḥş olsa şeb-i târa **sevâd-ı** kalemüm / Nâz eder pertev-i ḥürşîd-i cihân-tâba zılâl
 K15/28 Nûr-efgen olur leyle-i muzlimde **sevâdı** / Destünde o ḥâme yed-i beyzâ mı degildür

3. şehir, kasaba; köy, kent. <Ahterî, ZL, Seccadî/1> Aşağıdaki tanıklarda kastedilen ilk anlam, siyah’tır. Ancak sözcüğün yer isimleri ile birlikte kullanılması “şehir” anlamının da kastedildiğini göstermektedir.

- K6/23 Fûrûğ-ı nûr-ı tecellâ-yı tâl‘ atıyla gider / **Sevâd-ı** mülk-i bedenden zılâm-ı nefsanî
 K10/15 Ḥaḳḳâ ki zıll-ı re‘fet-i ḥâkân-ı Rûm ile / Cirm-i **sevâd-ı** dil-keşi Hindûstân gibi
 K36/14 Beyâzı şeb-çerâğ-ı baḥr-ı devletdür n’ola etse / **Sevâdı** nüzhet-âbâd-ı İrem şâm-ı ḡarîbânı
 G320/5 Yayıldı Nâ’ilî büy-ı ḥaṭ-ı müşkîn-i eş‘ârüm / **Sevâd-ı** Rûm bender-gâh-ı Lâhûr oldu gitdükçe

sevâd-nâme [1] kara yazı; kötü amellerin yazıldığı manevî defter, amel defteri.

<Kanar/1>

- G18/5 Bizüz ey Nâ’ilî ol rû-siyâh-ı şerm ü haclet kim / **Sevâd-nâme-i** a‘mâlümüz sehv ü ḥaṭâdur hep

sevdâ [11]

1. aşk, sevgi. <KT, OTAL>

- G153/4 Bizüz ol maştaba-i feyz-i şaḥbâmuz ile / ‘ışkî sāğar be-kef-i küçe-i **sevdâ** ederüz

2. aşk ve meftunluktan ileri gelen bir hastalık, kara sevda. Sevdâ, insan vücudunda bulunduğu inanılan dört unsurdan (aḥlât-ı erba‘a. sevdâ, safrâ, dem, balgam) biridir.

Mizacında sevdâ galip olan kimse, kendini helâk edecek derecede hüznü ve kederli olur.

<KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 78>

K5/10 Ca‘ d-ı müşkîn-i bütân-ı harem-i endîşem / Gerden-i ‘aqla şalar silsile-i **sevdâyı**

G231/5 Tavḡ-ı rızâ der-gerden-i teslîmdür ey Nâ ‘ilî / Efsûn-ı zülf-i yâr ile zencîr-i **sevdânuñ** gönül

G329/4 Tâze **sevdâ**-yı bahâr-ı ḡat-ı sebzünle olur / ‘Aql-ı kül mâye-i terkîb-i cünûn-ı fitne

G253/1 Olalı zülfüne hem-silsile **sevdâ**-yı cünûn / Oldı reşk-âver-i zincir-i ḡired pây-ı cünûn

3. heves, arzu, istek, meyil. <KT, Cûdî, OTAL>

K1/44 **Sevdâ**-yı hām-ı devlet deh-rûze ḡaşıluñ / Mâhulyâ-yı meşḡale-i bî-me ‘âl eder

K14/22 Yollarda ḡalâyıḡ ol iki naḡl-i bülendün / **Sevdâ**-yı temâşası ile bî-ser ü pādur

G232/2 Olmadı maḡrem-i pā-bûs-ı segān-ı kūyuñ / Gerçi ḡatırdan o **sevdâ** ile yād oldı gönül

4. süveyda. Sevdâ, kalpte bulunan siyah bir sıvının adıdır. Buna “süveydâ” da denir.

<ADŞS>

G135/6 Derdüz ki devâ şifte-i şıḡhatümüzdür / ‘Işḡuz ki nihân-ḡâne-i **sevdâda** nihānuz

G292/2 Ne naḡş ḡikmet-i icādı ‘arîfün çıkarur / Derûn-ı perde-i dilden nuḡuş-ı **sevdâsın**

5. çok kara, çok siyah. <OTAL>

G115/5 **Sevdâ**-yı ḡāl-i ‘arîz-ı dil-berde Nâ ‘ilî / Nâf-ı ḡazāl-i mihr girîbân-deridedür

sevdâ-rîşe [1] sevdaya kök salan (âh).

G377/3 Mestüz ol şaḡbâ-yı ḡûn-âb-ı ciğerden kim anuñ / Toḡm-ı naḡl-i âh-ı **sevdâ-rîşedür** her ḡatresi

sevḡ [2] öne katıp sürme, ileri götürme; sebep olup bir neticeye götürme. <KT>

K9/35 Tâ ki bir pâdişehün **sevḡ**-i ḡaderle devlet / Pençe-i ‘adline teslîm-i girîbân etmiş

sevḡ etmek [1] göndermek, yönlendirmek, götürmek, ileri sürmek || sürüklemek, itmek.

<Cûdî, Kanar/2, ÖTS>

K7/8 Bu rûzgâra geelden ki **etdi sevḡ** ḡazâ / Meşîyyet-i dili mevḡûf-ı dest-ḡâh-ı ümîd

sevmek [4] birine sevgiyle bağlanmak, gönül vermek; âşık olmak. <TS, ÖTS>

G51/6 Cefâsına müteḡammil gerek o mâhı **seven** / Nigâh-ı şūḡı gibi nâ-şabûrî n’eylerler

G82/5 Göz görüp dil **sevmiş** ammâ bilmem ol büt Nâ ‘ilî / Dil-pesend-i şāhid-i ṭab‘-ı suḡen-dānum mıdır

G200/1 **Severüz** gördüğümüz âfeti dil-ber diyerek / Başlaruz nâle vü feryâda sitem-ger diyerek

G389/1 **Sevdūñ** görünce ol büt-i âyîne-ṭal‘ ati / Ḳurbānuñ olduğum nice gördūñ maḡabbeti

sevdüğüm [1] sevgilim.

Ş12/1 Geçer fırḡat zamānı böyle ḡalmaz / Şaḡ olsun **sevdüğüm** Mevlâ kerîmdür

seyf [7] kılıç (bkz. şemşîr, tiḡ). <KT, Cûdî>

K3/45 Olunca **seyf** ile meb‘ ūş o server-i levlāk / Giritte-jeng idi şemşîr-i kîn kırâbında

K11/6 ‘Azmin etmiş **seyf**-i meslûl yedd-i nuşret-i Ḥudâ / Bir şecâ‘ at-pîşe ḡaşm-endîşe şafderdür gelen

M8/IV/1 Zemîn naṭ‘-ı siyâset-ḡâh-ı dil **seyf**-i ḡazâ mübrem

- G52/1 Silâhı âh olup anlar ki **seyf** bilmezler / Ne zâlim olduĖuñ ey çarh hayf bilmezler
 G52/4 Kadeh du'ası şikest-i humâra kâfidür / Mu'âşirân-ı çemen kâr-ı **seyf** bilmezler
 G180/2 Ėılâf-ı sîneden âşık ki sell-i **seyf-i** âh eyler / Olur düzağ hirâsân hâşıl eyler bîm-i cân âteş
 G262/1 Söyleñ ol âfete dünyâyı harâb eylesesün / Sell-i **seyf-i** nigh-i çeşm-i 'itâb eylesesün
seyl [5]

1. yağmurun neden olduğu çok ve şiddetli akan su, sel. <KT, OTAL>

- G143/2 **Seyl-veş** etdi güzer mihr-i hayâlün dilden / Merdüm-i dîde-i cân gavta-ğor-ı nûr henüz

seyl-i eşk-i dîde [1] gözyaşı seli.

- K35/8 Dil-i sengin-i yâre aındurur lâ-büd o fışkıyye / Hürüş-ı **seyl-i** eşk-i dîde-i 'uşşâk-ı Ėam-ğ'ârı

seyl-i sirişk-i dîde [1] gözyaşı seli.

- G246/6 Ber-şaraf-sâz-ı Ėubâr-ı dil misün **seyl-i sirişk** / Reh-güzâr-ı dil-ber-i eşheb-süvârundan şaķın

seyle virmek [1] sele vermek, harap etmek, felâkete uğratmak.

- K3/56 **Verirdi seyle** çerâ-ğahın iştîyâk-ı habîb / Degildi fıkri behiştün giyâh u âbında

2. şiddetle gelen şey. <KT>

- K2/4 Bozar şarâbını **seyl-i** fenâ bu maştabanuñ Ne reng-i neşve ne âlâyiş-i humâr kalur

seyl-âb [5] sel suyu, sel hâlinde şiddetle akan su. <KT, Kanar/1>

- K7/56 Bu mâcerâyı ki 'ilmün muhîtidür etmiş / Rızâ-yı cüşiş-i **seyl-âb-ı** vehme sedd-i sedîd

- K27/18 Akdı **seyl-âb-ı** zafer esdi nesim-i nuşret / Birbirine diyerek kaşre-zenân hoş geldün

- G330/3 Köhnedür bârâna döymez sakf-ı bünyâd-ı şigîb / Sen de **seyl-âb-ı** Ėama ey eşk imdâd etmeye

seyl-âb-ı eşk [2] gözyaşı seli. <Redhouse>

- K10/10 Etmiş ihâta her şarafın cüylar tamâm / **Seyl-âb-ı** eşk-i dîde-i hasret-keşân gibi

- G111/5 Şaķın **seyl-âb-ı** eşk-i Nâ'iliden kim olur bir Ėün / Nuķuş-ı levh-i h'âhiş hâtır-ı rencîdeden mestür

seyl-efgen [1] sel döken, sel düşüren || afet getiren.

- G247/6 **Seyl-efgen** olma raht-ı dil ü cânâ Nâ'ilî / Ol haş-resîde mâh-ı siyeh-hâleden şaķın

seyr [16]

1. bakma, temaşa. <KT>

- G137/2 Sîr-çeşm-i **seyr-i** dîdâr olmazuz Mûsî gibi / Tûr-ı istiğnâda tûfân-ı tecellî-maţlabuz

seyr etmek, seyr eylemek [13] izlemek, bakmak, gözlemek; hayranlıkla algılamak.

<Kanar/2, TS, ÖTS>

- K1/27 **Seyr eylesün** leţâfet-i ferş-i sitebraķı / Ol ferş-i 'anberini ki Ėöz yaşı al eder

- K14/29 **Seyr eylememiş** mişlini 'ömrinde bu sûruñ / Çarhıñ ki bükilmiş belli bir pîr-i dû tâdur

- K17/64 **Seyr eden** naķş-ı dil-ârâsını eğninde görür / Ėâh kemhâ-yı siyeh Ėâh kabâ-yı Ėül-Ėün

- K28/56 Reşķ-âver olsa sür'ati na'liyle **seyr eder** / Hürşid ü mâhı kim göre çîn-i cebîn ile

- K29/5 Ėimmet maķâmına şurup âdâb ile yer öp / **Seyr eyle** irtifâ'ın o eyvâna rif'atün

- K34/18 Şunmasun girdâb-ı baħr-ı bî-girân-ı luṭfına / **Seyr edenler** sîne-i deryâda dâğ-ı hayreti
 G20/2 Sünbüller üzre nergise kıl câ-be-câ nazar / **Seyr et** bir âsumânda ‘ayân nice mâh-tâb
 G148/3 Deyr içre **seyr eden** o büt-i ‘işve kâfiri / Şiblî olursa etmeye zünnârdan gürîz
 G264/6 Nâ’ilî nüh felegün âyînesin **seyr etsün** / Nâveg-i âh-ı dil-i ‘âşıkı nâ-ceste gören
 G266/4 Huld içre şchîdân-ı maħabbet ser-i küyuñ / **Seyr etmege** revzenler açar kâhlarından
 G291/1 **Seyr edüñ** cûlar ile bād-ı bahârûñ cengin / Nice bulmuş iki dîvâne görüñ hem-rengin
 G292/6 Nifāk-ı halkı tıyar **seyr eden** bu eşkâlün / Lisân-ı hâl ile bir birine müdârâsın
 G352/5 Bu lu‘bed-gâh-ı maħşer-gûnda seyr et ol perî-rûy / Ne Yûsuf lar girerler Nâ’ilî **seyr eyle** mîzâna

2. gezme, gezinme. <KT, Cûdî, LN, ZL>

- Ş3/9 Gidüp **seyre** şafâlarla / Celîs olduñ gedâlarla

seyre çıkmak [1] gezmeye çıkmak, gezinti yapmak.

- G321/4 **Seyre çık** luṭf ile gönlinde yer et ‘uşşâkuñ / Teng-nây-ı dili reşk-i feraħ-âbâd eyle
seyrân [3]

1. gezinme, gezinti. <KT, Kanar/2>

seyrâna çıkmak [1] gezintiye çıkmak, gezinti yapmak. <TS, ÖTS>

- G235/5 **Çıka seyrâna** yine nâz ile dâmen-keş olup / Virse de Nâ’ilî-i bî-ser ü sāmânına el

2. bakıp seyretme, temaşa. <KT, OTAL>

seyrân etmek, seyrân eylemek [2] izlemek, bakmak, temaşa etmek.

- K9/19 Saltanat farķuña bir tâc-ı mücevherdür kim / Mihr ü meh mişlini âyinede **seyrân etmiş**
 K35/1 Leb-i deryâda **seyrân eyle** vâlâ-kaşr-ı hünkârı / Ki olmuş ‘aql-ı kül hayrân-ı isti‘dâd-ı mi‘mârı

seyyâh [2] gezip görmek için uzak yerlere yolculuk yapan (kimse), yolcu, gezici, gezgin. <KT, OTAL, TS>

- M5/V/5 Derdüñle caħîme dâğ ber-dıldür / **Seyyâh**-ı cihân-ı ‘ışkuñ âhı

seyyâhî [1] seyahat etme, yol kat‘ etme.

- G176/2 Mesîhâ terk imiş cism-i nizârı şart-ı **seyyâhî** / Tecerrüd piş-gehinde kayd-ı bâr-ı sûzen olmazmış
seyyâl [2] akan, akıcı. <KT, Cûdî>

- K12/15 Şu gibi aqđı cihân halkı temâşâ-gehine / Etdi deryâyı Sikender gibi gûyâ **seyyâl**

seyyâle [1] akan şey, akıcı madde. <KT, Cûdî>

- G247/1 Yakma hezârûñ ey gül-i ter nâleden şaķın / Göz yaşın alma âteş-i **seyyâleden** şaķın

seyyâr [1] gezen, dolaşan seyir ve hareket eden; bir yerde durmayıp dolaşan ve yerini değıştiren yıldızlar, güneş sistemini oluşturan gezegenlerin her biri. <KT> Tanıkta geçen “şâbitân” ise, hareket etmeyen yıldızları karşılamaktadır.

- K35/10 Miyan-ı havza kim gülmîh-i şaķından düşer pertev / Sipîhr-i devletün ol şâbitânıdır bu **seyyârı**

seyyâre [2] gezegen, güneşin etrafında belirli bir müddet zarfında devreden ve güneş sistemini oluşturan gezegenlerin her biri. Bunlar, dünyaya daha yakın oldukları için daha parlak görünürler ve her gece yerlerini değiştirirler. <KT, OTAL> Aşağıdaki tanıkta “seyyâre”nin diğer gök cisimlerinden daha hızlı hareket ettiklerine işaret edilmiştir.

K14/17 Hem-sür‘ at-i **seyyâre** demek maḥẓ-ı fesâne / Hem-gerdiş-i eflāk demek ‘ayn-ı ḥaṭâdur

seyyâregân [1] seyyareler, yedi gezgin gök cismi. <Seccadî/1>

G73/7 Ey Nâ ‘ilî semâ‘-künân heft beytüne / **Seyyâregân**-ı çarḥ bu nüh tākdan kopar

seyyâre-ḥaşem [1] yıldız gibi görkemli, ihtişamlı.

K12/19 Şadr-ı **seyyâre-ḥaşem** şaf-der-i Cemşîd-şiyem / Āsümân-ı ‘azamet mihr-i sipihr-i iclâl

seyyi‘ât [2] fenalıklar, kötülükler; suçları günahlar, seyyi‘e’nin çoğulu. <LN, OTAL>

K2/44 O dem ki defter-i a‘ māl-i **seyyi‘ât**-ı ümem / Birün-ı dâ‘ire-i nokṭa-i şumâr ḳalır

K7/58 O gün ki ‘arz olunur **seyyi‘ât**-ı ḥazretüne / Siyâh-nâme-i a‘ māl-i nâ-resîd ü resîd

seyyid [1] efendi, ağa, reis, baş, ileri gelen; Muhammet Peygamber’in torunu olan Hasan’ın soyundan gelen kimse. <KT, OTAL>

K25/32 Ser-ḥayl-i efâzıl ki sezâdur denilürse / Hem **seyyid** ü hem nâm-ı ḥabîb-i dü cihânsın

sezâ [10] lâyıık, münasip, yaraşır (bkz. şâyân, şâyeste). <KT, Cûdî>

K7/52 Budur ḥulâşa ki maḥẓ-ı ḥilâf-ı ḥikmetdür / **Sezâ**-yı la‘n ise ancak bu mâcerâda Yezîd

K14/47 Ol şadr-ı mu‘azzam ki vüfur-ı ‘azametden / Dâmâdî-i sultân-ı cihân-bâna **sezâdur**

K18/24 Bahâr-ı mevsim-i ‘adlinde ser-be-ser ezḥâr / **Sezâ**-yı serzeniş-i nâle-i zübâb olmuş

K19/2 Gördi bir Āşaf-ı zî-şânı Süleymân-ı zamân / Şadr-ı iclâle **sezâ** ḥâtem-i iḳbâle maḥal

K21/8 **Sezâ** degil mi ḥuşuşâ bu denlü ta‘rîfe / Ki hem-zebân-ı Aristo-yı ḥikmet-ârâdur

K21/23 Dil-i ne-kerde güneh töhmet-i ma‘ârif ise / Ola **sezâ**-yı ‘uḳûbet ‘aceb temâşâdur

K25/32 Ser-ḥayl-i efâzıl ki **sezâdur** denilürse / Hem seyyid ü hem nâm-ı ḥabîb-i dü cihânsın

M3/VIII/1 Erbâb-ı zühdi merd-i Ḥudâ aṇladuñ gönül / Bed-mesti cām-ı feyze **sezâ** aṇladuñ gönül

G302/2 Ḥased o mu‘terif-i cürm-i ‘ışḳa kim diyeler / **Sezâ**-yı düzaḥ u müstaḡrak-ı günehdür bu

G367/3 **Sezâ** degilse de fitrâk-bendüñ olmağa dil / Helâküñ olmağa ey şeh-süvâr degmez mi

sezâ-vâr [4] lâyıık, münasip, yaraşır. <KT, Cûdî>

K12/59 Ne ḳadar medḥe **sezâ-vâr** ise zâtuñ o ḳadar / Ḳomadı bende te‘addî-i felek nuṭṭa mecâl

K15/29 Eyle suḥen erbâbını lutfuñla nevâziş / Ol fırḳa **sezâ-vâr**-ı ‘aṭâyâ mı degildür

K36/19 Ki yazmış bî-muḥâbâ anı ṭāvûs-ı mürekkeble / O düstür-ı mükerrerem ol **sezâ-vâr**-ı cihân-banî

G98/2 Maḥfel-i câmi‘-i gül-şende gül-i al-i çemen / Bülbül-i hoş-nefese na‘t-ı **sezâ-vâr** okudur

şıdk [3] doğruluk, gerçeklik; yürek temizliği, özün söze uyması. <Cûdî, OTAL,

TASAVVUF TERİMLERİ>

K18/47 Söz âhır oldu du‘â eyle Nâ‘ilî ki du‘â / Kārīn-i **şıdk** ola elbet de müstecâb olmuş

K22/38 Nazm âhır oldu eyleyelüm **şıdk** u süz ile / İkbālūn ilticâ der-i Rabb-ı gafûrdan

G70/3 Bed-h‘âh-ı tîre-dilde bulunmaz fûrûğ-ı **şıdk** / Tâbende olsa aḥterî şem‘-i mezâr olur

Şıfâhân [1] Isfahan şehri. Burası, İran hükümdarlarının ordu karargâhı imiş. Bu nedenle Sipâhân sözcüğünden geldiği söylenir. <OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 252>
Tanıkta askerî bir hedef olarak gösterilmesi de bu nedenle olsa gerektir.

K8/16 Hemân sa‘âdet ile ‘âzīm-i **Şıfâhân** ol / Kırup memâlik-i şarka otağ-ı iğrâzı

şifat [2] gibi. <OTAL>

G36/9 Hâk içre ola ḥaşre dek eczâ-yı vücûdum / Sîm-âb **şifat** muṣṭarib-i ḥaclet-i dîdâr

G334/3 ‘Âşıkūn nâfe **şifat** bağrını pür-hûn eyler / Ol gâzâlâne nigâh ol ḥarekât-ı dil-h‘âh

şifât [2] bir şeyin hâl ve keyfiyeti, sıfatlar, vasıflar, şifat’ın çoğulu (bkz. şifat).

<KT, ZL, OTAL>

M6/I/1 Ey **şifâtuñ** nûr-ı mişkât-ı ṭarîk-ş güm-rehân / Mihr-i zâtuñ maşrık-ı gayb-ı hüviyyetden ‘ayân

M6/IV/1 Mebhâş-ı zât u **şifâtuñ** ḥayret-efzâ-yı hîred / Güft-gû zâtuñda lâ-yuhşâ **şifâtuñ** lâ-yu‘ed

şihhat [6] bedenin hastalıksız ve sağlam olması, sağlamlık, sağlık, afiyet. <KT, Cûdî, OTAL>

M3/V/1 Zaḥm-ı derûna merhem-i râḥat erişmedi / Bîmâr-ı derd-i firḳate **şihhat** erişmedi

K15/42 **Şihhatle** ser-efrâz ola devletle mu‘ammer / Ol şadra kim melce‘-i dünyâ mı degildür

G91/4 Ḥazâkat-i dile nabz-âşinâ ṭabîb gerek / ‘Îlâc-ı derd-i derûn **şihhat**-i mezâk ister

G135/6 Derdüz ki devâ şîfte-i **şihhatümüzdür** / ‘İşkuz ki nihân-hâne-i sevdâda nihânuz

G368/2 Bizi unuttı mı yoksa peyâm-ı **şihhat**-i yâr / Bu memlekette ḡarîbü‘d-diyâra degmez mi

şihhat-i câvîd [1] sonsuz sağlık, ebedî zindelik.

M2/IV/2 Bil ḥasteliğün âb-ı ruh-ı **şihhat-ı câvîd** / Pür-ḥavşala-i çâşnî-i zehr-i nebât ol

şihhat-pezir [1] şifa bulan, iyileşen.

G388/3 Bu tâb-hânede **şihhat-pezir**-i kâm edicek / Ne derdler çekerüz cân-ı nâ-tüvânümüzü

şihhat-resân [1] sıhhat veren, iyileştiren. <Dihhudâ>

K10/27 A‘dâya bîm-i tîğî müfâcâ-yı merg olur / Bîmâra nûş-dârü-yı **şihhat-resân** gibi

sıkılmak [4] can sıkıntısı duymak. <TS, ÖTS>

G133/3 Gül dedükçe **sıkılır** gonca dedükçe açılır / Dehen-i tengine hiç ḥarf-i temennâ şıgmaz

G178/3 **Şıkılmış** nâz-ı baḥta dest-burd-ı çarḥ-ı ḡaddâra / Recâ-yı nâ-murâdide dil-i nâ-şâd ayak başmış

G264/1 **Şıkılır** bezm-i neşât-ı ḡamı peyveste gören / Rûḥ-ı Cemden utanur cāmını eşkeste gören

G322/5 Zâhidüñ şıkletine rûḥ **sıkılmazdı** eger / Olmasa ḥırḳa-i tezvîr ü riyâ düşında

şıklet [1] ağır olma, ağırlık; sıkıcılık, zalimlik. <LN, Redhouse>

G322/5 Zâhidüñ **sıkletine** rûḥ sıkılmazdı eger / Olmasa ḥırḳa-i tezvîr ü riyâ düşında

şırât [4]

1. yol, düz çizgi şeklinde olan yol, hak yol; Allah’a kul olma çizgisini şaşmadan izleme. <KT, Cûdî, İSLAMÎ SÖZLER, s. 16>

şırât-ı müstakîm [] Kur’ân’da birçok yerde geçen bir ibare olan “sırâtun müstakîm”ın Farsça terkip kurallarına göre düzenlenmiş biçimi. Doğruluk ve doğru yolda olanların övüldüğü ve sapkınların uyarıldığı ayetlerde bu ibare, “Dosdoğru bir yol üzerindesin (Yâsin/4)” şeklinde geçmektedir. Bu ayette, emir ve yasaklarında, helâl ve haramlarında, hüküm, öğüt ve tavsiyelerinde en doğru olan İslâm dini kastedilmektedir. <İSLÂMÎ SÖZLER, s. 16, DİNÎ KAVRAMLAR>

M12/I/6 Olan hâdî **şırât-ı müstakîme** şer‘-i pākündür / Bu ‘âlem berzah-ı havf u recâdur yâ Resûla’l-lâh

2. cehennemin üzerinde kurulmuş çok dar ve geçilmesi zor bir köprü. <KT>

K2/41 O dem ki kaṭre-i evvelde bîm-i lağzişden / Reh-i **şırâtda** o fırka-i ehl-i nâr kalur

M5/V/6 Teklîf-i **şırât** ber-ṭarafdur / Ṭayy edene böyle şâh-râhı

G85/1 Dûzahdan özge dehr ribâtı ne gûnedür / Hâşruñ sivâdan aña **şırâtı** ne gûnedür

sırr [7] gizli tutulan, kimseye söylenmeyen şey, gizli husus; Allah’ın akıl ermeyen hikmeti; [tas.] gönül ehlinden ve keşif sahiplerinden başkasının idrak edemediği hususlar, tasavvufi duygular ve bilgiler. <Cûdî, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

K11/18 Ṭab‘-ı çālâkûñ ki olmış hâmil-i **sırr**-ı kaẓâ / Hep zebân-ı râzına esrâr-ı muẓmerdür gelen

K26/11 Kaẓâ-hükûm ü kader-fermâ-yı ‘âlem kim ser-i kilki / Zebân-ı tercemân-ı **sırr**-ı aḥkâm-ı muḳadderdür

M2/III/9 Fehm eyle kaẓâ vü kadrûñ **sırr**-ı nihânın / Endîşe-i qurbânî-i cân u dil ü ser kıł

M6/II/2 Nûruñ işrâḳ etdi keşf-i **sırr**-ı esrâr eyledüñ / Leyle-i isrâyı ol işrâḳa astâr eyledüñ

G157/1 Nûkte-perdâz-ı dehânundur zebân-ı ḳālûmûz / Tercemân-ı **sırr**-ı ğaybîdür lisân-ı ḥâlûmûz

G303/2 Nûkte-i **sırr**-ı lebûnde olamaz rûḥ-ı Mesîḥ / Maḥrem-i ḥalvet-i râz-ı dil-i âġâh bize

G332/2 **Sırr**-ı dehen ü ḥâlûñi derc eylemiş üstâd / Bir noḳta ile nüṣṣa-i esrâr-ı lebûnde

Sıtânbul [1] İstanbul şehri (bkz. Stanbül).

Kt16/2 Unutma gâhî saḳḳâyîde yârân-ı **Sıtânbul** / Ferâmûş etme âb-ı çeşm-i müştākânı da gâhî

şıyâm [1] oruç tutma, oruç. <KT, LN, ZL> Aşağıdaki tanıkta geçen “mâh-ı şıyâm”, ramazan ayında görünen mehtap anlamına gelmektedir.

K23/31 Hilâlin bedr edüp râyât-ı faẓluñ eyledüñ ber-ter / Şerefde ġurre-i şevvâl ile mâh-ı **şıyâm** üzre

şıyânet [1] koruma, muhafaza, himaye. <KT, ZL>

K3/63 Zihî **şıyânet**-i ümmet ki oldı gâh-ı ‘urûc / Zamân-ı ‘afv-I Ḥudâ şiddet-i ‘iḳâbında

sîb [3] elma. <KT, Cûdî> Aşağıdaki tanıkta “sîb”, bir panayırda kendisine oklar fırlatılarak hüner sergilenen bir nesne olarak anılmıştır.

G352/1 Tenüm bâzîçe-gâh oldu kemân-ebür cevânâna / Mişâl-i **sîb**-i pür-zaḥm tûlmuş tîr-i bârâna

sîb-i zekân [1] çene çukuru. <Kânar/2>

K14/26 Bir mertebe hoş-reng ki bir sidre-ḥırâmuñ / **Sîb-i zekân**-ı dil-keşine rûy-nümâdur

sîb-i zeneḥdân [1] sevgilinin elmaya benzer çukur çenesi. <Kânar/2>

G323/4 Güstâhî-i nezzâre yeter meclis-i meyde / Nâzûklük et ol **sîb-i zeneḥdâna** tûkunma

Sidre [4]

1. arşın sağında bulunan ilahî bir ağaç; en yüksek makam. Ondan sonra Tanrı'ya gidilir.

<OTAL, ADŞS>

K6/53 Ne gül-sitân ki ferâmûş eder o ḥalet ile / Nihâl-i **Sidre** vü Tûbâ-yı bâğ-ı Rıdvânı

G72/4 Tûbâ tûrup selâma düşer **Sidre** pâyına / Ol naḥl-i nâz-ı ber-zede-dâmâne reşk eder

Miraç gecesinde Muhammet Peygamber, Cebraîl'i Sidre'de görmüştür. Sidretü'l-müntehâ da denen bu ağaç, yaratıklar âleminin son noktası, cennetin sonudur. Buradan ötesi, Allah'ın gayb âlemidir. Kur'ân-ı Kerîm'de Necm suresinin 14-15. ayetinde şu biçimde adı geçer. "Sidretü'l-müntehâda ki barınılacak cennet onun yanındadır." <ADŞS, İSLAMİ SÖZLER, s. 145>

K3/49 Erince **Sidre** Cibrîl idi o sultânıñ / Revende pîş-i Burâk-ı kamer-rikâbında

2. bir ağaç, Arabistan kirazı (Şemseddin Sâmî, 1317. 713). <KT>

Ş2/2 **Sidre** hem-sâye-i nihâlündür / Şalın ey naḥl-i bâğ-ı 'işve

Sidre-ḥırâm [1] Sidre ağacı gibi salınarak yürüyen.

K14/26 Bir mertebe hoş-reng ki bir **Sidre-ḥırâmuñ** / Sîb-i zekân-ı dil-keşine rûy-nümâdur

sifâl [3] çanak, çömlek ve çini gibi topraktan yapılan şey. Eski ayyaşlar bununla şarap içermiş. İçki çanağı anlamında kanaat sembolü olarak kullanılır. <KT, ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 402>

G140/8 Ne **sifâl** isterüz ne sâğar-ı Cem / Nâ'îlî biz ki neşve-dâr-ı ğamuz

G147/1 **Sifâl**-i mey-gede-i 'ışk teşne-lebleriyüz / Qadeḥ-keşân-ı ğamuñ şanma bi'-edebleryüz

G169/2 Neşve-dâr-ı ḥayretüz bir cur'a-dân-ı feyzden / Ne **sifâl**-i meh ne câm-ı âfitâbuñ mestiyüz

sifle [1] alçak, terbiyesiz, âdî. <KT, OTAL>

K17/52 Ḥayfdur ancılayın şâ'ir-i 'âlî-himmet / Ola pâ-mâl-i cefâ-yı felek-i **sifle** vü dūn

sihâm [2] oklar, "sehm" in çoğulu. <KT, Cûdî, OTAL>

K23/52 Felek nüh zırh-ı pülâd içre qavs-ı ebruvânuñdan / Hirâs-ı zaḥm-ı peygân-ı ciger-düz-ı **sihâm** üzre

G356/4 Felek nüh zırh-ı pülâd içre qavs-ı ebruvânuñda / Hirâs-ı zaḥm-ı peykân-ı ciger-düz-ı **sihâm** üzre

sihr [8]

1. büyü, göz aldaticılık; büyü kadar tesiri olan şey, fettanlık. <KT, OTAL>

G40/3 Ol zamân kim nâz ile ol sâhîr-i mu‘ciz-firîb / Nükte-i **sihr** ü füsûn-ı ‘işveye âgâz eder

G197/4 **Sihr** ile memleket-i fitneyi etmiş teşhîr / O gâzâlâne nigâhuñla o hâtt-ı siyehüñ

sihr etmek [2] büyü yapmak, büyülemek, sihirlemek.

K17/50 Vaşf-ı zâtuñda ne **sihr etdüğine** şâhiddür / Feylesofân-ı hîred mu‘cize-kârân-ı fûnûn

G133/2 **Sihr eder** lebleri yoksa o dehân-ı tenge / Riştesüz iki dizi lû’lû-yı lâlâ şıgmaz

2. şiir ve güzel söz söyleme gibi insanı meftun eden hüner, sanat. <OTAL>

K8/29 Edüp nikâşte ‘arşa bu güne elķâbuñ / Tecâvüz etdi ķalem hadd-i **sihr** ü i‘câzı

Tanıkta Musa Peygamber’in sıfatı olan “Kelîm” ile “sihr”in bir arada kullanılmasının nedeni; bu peygamber döneminde büyücülüğün artması ve Musa’nın peygamberliğini ispat için büyücülerini mucizeler göstererek alt etmesidir (bkz. Mūsā). Tanıkta, Musa Peygamber’in Firavun’un huzurunda asâsını yılanı dönüştürüp büyücülerini alt etmesine gönderme yapılmıştır.

K26/33 Ķalemdür maħv eden âşârın ol **sihrüñ** ki destinde / Kelîm-i tab‘umuñ âteş-feşân gūyâ bir ejderdür

sihr-i beyân [1] ifadenin sihri; çok tesirli ifade etme. Tanıkta bu ifadenin kullanılma nedeni, Hazreti Muhammet’in “Beyandan bazısı sihirdir” mealindeki hadisidir (bkz. beyân).

G300/6 Nâ’ilî feyz-i tettebbu‘ mı degil kim okuyan / Suhen-ı pākūñe der **sihr-i beyân** ancak bu

sihr-i hâlâl [1] haram olmayan büyücülük, şiir ve fesahat gibi insanı etkileyen hüner, güzel söz. <KT, Cûdî>

K1/32 Ferdâ olur o şâ‘îre düzaħ harâm kim / Na‘t-ı Nebîde nazmını **sihr-i hâlâl** eder

sihr-âzmâ [2] sihri denemiş, sihir tecrübesi olan, sihirbaz.

K18/41 Füsûn-ı şîve-i **sihr-âzmâ**-yı nuţkumdan / Zebân-ı nâtıķa dem-beste-i hıţâb olmuş

G41/5 Nâ’ilî inkâr edenler tab‘-ı mu‘ciz-gūyuñı / İhtirâ‘-ı hâme-i **sihr-âzmâ** bilmez nedür

sihr-kâr [1] sihir yapan, büyücü || maharetli; öven, övücü. <KT, Seccadî/1>

K17/67 Kîlk-i ma‘nî-şuver ü tab‘-ı **sihr-kârumdur** / Naķş-pîrâ-yı şanem-hâne-i i‘câz u füsûn

Sikender [11] Kuran’da adı geçen Zülkarneyn ve Yunan tarihinde adı geçen Büyük İskender’in karıştırılmasıyla meydana gelmiş bir karakter (bkz. İskender).

<MİTOLOJİK UNSURLAR>

K2/25 O çeşme-sâr-ı mürüvvet-ki şâh-râhında / Hezâr Hıẓr u **Sikender** ümîd-vâr ķalır

K9/37 Hâşre dek görmeye mir’ât-ı vücûduñ jengar / Ki **Sikender** gibi dehre seni sultân etmiş

K10/22 Dârâ-haşem **Sikender**-i ‘âlem ki şâh-ı Hind / Güm-nâm-ı merzubımı olur fîl-bân gibi

K11/8 Sedd-i Ye‘cüc eylemiş erkân-ı rafza himmetin / Şehr-i dârü’l-mülk-i Rûma bir **Sikenderdür** gelen

K12/15 Şu gibi aķdı cihân hâķķı temâşâ-gehine / Etdi deryâyı **Sikender** gibi gūyâ seyyâl

K17/21 Eger olaydı **Sikenderde** şükûh u şanı / Rây-ı Risto ile faħr eyler idi Eflâtûn

- K21/22 Şikeste eder felek âyîne-i **Sikender** ise / O sîne kim leme‘ât-ı kemâle müclâdur
 K23/22 Zâhîr olursa bir kem-ter ğubâra zıll-ı temkîni / Kâdur sedd-i **Sikender** gibi istihkâm-i tâm üzre
 K35/5 Olur maḥbû‘ u dil-keş kâh-ı minâyi-ı **Sikenderden** / Şalınca baḥr-ı pür-meve üzre ‘aks ol kaşr-ı ḥal-kârî
 G259/3 Cân virür âb-ı ḥayât lebûne Hızr u Mesîḥ / Teşnesi rûḥ-ı **Sikender** bir içim şusun sen
 G343/5 ‘Arş katında ḥabbe degil gelse Nâ’îlî / Genc-i Cem ü **Sikender** ü Dârâb bir yere

Sikender-ḥarekât [1] hareketleri İskender gibi olan.

- K12/21 Bû ‘Alî-dâniş Aristo-yı **Sikender-ḥarekât** / Dâver-i ‘âdil ü düstûr-ı pesendide-fi‘âl

Sikender-meniş [1] İskender yaratılışlı.

- G201/2 Cemşîd-i **Sikender-menişüz** câm ile gûyâ / Kim baḥr-ı ğamı hücre-i minâ ile geçdük

Sikender-rehîn [1] (şan, şöhret ve azametçe) İskender’e yakın, İskender gibi.

- K28/23 Gösterdi ḥalka şevket-i Dârâyî rûzgâr / Risto-yı kâr-dân u **Sikender-rehîn** ile

Sikender-teshîr [1] İskender’i kuşatan (Cem).

- K9/13 Cem-i Behrâm-siyer şâh-ı **Sikender-teshîr** / Ki ‘Acem mülkini bir şadmesi vîrân etmiş

sikke [2]

1. kıymeti devletin resmî damgasıyla teminat altına alınan madenî para. <OTDTS>
 Tanıklarda sikkenin değerinin resmî bir kurum tarafından belirlenmesi ve kabul görmesi işlenmiştir.

- K2/37 Tûrâb iken bir avuc **sikke** kabûlün ile / Revâc-baḥş-ı zer-i kâmilü’l-‘ayâr kalur

2. paranın üzerine vurulan damga ya da nakış. <LN, ADŞS> Paranın geçerli olması için, onun resmî olarak kabul gördüğünü ifade eden damgaya sahip olması gerekir.

- G359/6 Naḥd-i murâdumuz şeref-i **sikke**-i kabûl / Zîr-i benân-ı dest-i eşirrâya virmedi

sikke-perdâz [1] sikke yapan, para basan.

- K19/16 **Sikke-perdâz**-ı emânet ki döner ‘ahdinde / Kîse-i müflis-i bî-dirheme enbân-ı ḥıyal

sikke-ṭırâz [1] sikke süsleyen, sikkeye mühür basan.

- K19/17 Âsafâ eylememiş **sikke-ṭırâz**-ı fîṭrat / Naḥd-ı tedbirüni ṭamgâ-zede-i dest-i dağal

silâh [2] silah, kılıç, tüfek gibi savaş âleti. <KT, Cûdî, OTAL>

- K37/10 **Silâh**-ı fakr u rîzâ şâhibin eder me‘cûr / Cidâl-i nefis-i bed-âyîne-i cihâdî kadar

- G52/1 **Silâh**ı âh olup anlar ki seyf bilmezler / Ne zâlim olduĖuñ ey çarḥ ḥayf bilmezler

silâh-dâr [2] eski vezirlerin ve büyük kimselerin silâhlarını korumak ve idare etmekle görevli ağa. <KT>

- K10/34 Zer eskefiyle serde **silâh-dâr** u çûkadar / Hûrşîd ü mâh-ı çâr-deh-i âsumân gibi

- K35/11 Sipihri devlet ammâ âfitâbı ḥusrev-i ‘âlem / Ki var yanında Behrâma mu‘âdil bir **silâh-dân**

sîlî [2] sille, tokat, şamar || tartaklayıp azarlama. <KT>

K22/28 **Sîlî** vü ta‘ nedür işidüp gördüğüm hemân / Bu rûzgârda bir âlây kerr ü kûrdan

M5/III/8 Leb-rîz-keşân-ı bezm-i lûtfuñ / Âzürde-i **sîlî**-i ‘asesdür

silk [3] inci ve tespih gibi tanelerin geçirildiği iplik; dizi sıra. <KT>

G282/5 Dâhil-i **silk**-i kabûl olmaz dür-i şehvâr-ı dil / Bağrı sürâh olmadukça mişkâb-ı idrâkden

silk-i beyân [1] beyan ipliği.

K15/37 Çekdüm güher-i ma‘ rifetüm **silk-i beyâna** / Ol pây-gehe lâynık-ı ihdâ mı degildür

silk-i nazm [1] şiir ipliği.

G190/8 Tâ be-maşşer ola endîşesi erbâb-ı dilûñ / **Silk-i nazmında** olan gevher-i güftâra şadef

silmek [1] ıslaklığını gidererek kuru duruma getirmek, kurulamak. <TS, ÖTS>

Tanıkta “gözyaşı” bağlamında düşünüldüğünde, “gözyaşını silmek; derdine derman olmak” anlamı kendisini gösterir.

Ş1/5 Şormaduñ hiç bağrumuñ başın / **Silmeduñ** eşk-i çeşm-i hûn-pâşın

silsile [8]

1. zincir (bkz. zencîr). <KT, Cûdî> Sözcük zincir anlamını taşıdığına, eskiden akıl hastalarının zincire vurulması ve sevgilinin saçlarının zincire teşbih edilmesi vesilesiyle tanıklarda kullanılmıştır.

K5/10 Ca‘ d-ı müşkîn-i bütân-ı harem-i endîşem / Gerden-i ‘aqla şalar **silsile**-i sevdâyı

K6/1 Benüm o mücrim-i gerden be-tavk zindânî / Esîr-i **silsiledür** gerden-i perîşânı

K30/13 Etmesün kayd-ı dile **silsile**-i hod-râyî / Âh besdür yoğ ise tîğ-i niyâmumda benüm

2. birbirine bağlı bir sıra oluşturan şeyler, zincirleme. <KT, OTAL>

M2/II/5 Üstâz-ı ezel halkaların şu‘ leden etmiş / Her lahzada biñ **silsile**-i âha esîrem

G306/7 ‘Uşşâka olur Nâ’iliyâ mevķıf-ı hayret / Pâ-bend-i nigh **silsile**-i âb da olsa

3. babadan evlada sıra ile yazmak suretiyle oluşturulan soy defteri, şecere; soy sop. <KT, Cûdî>

K9/14 Zıll-ı Haķ Hân Murâd ol ki vücûdın Mevlâ / Halef-i **silsile**-i taht-nişinân etmiş

silsile der-pâ [1] ayağı zincirli, esir, tutsak.

K6/31 Ne gâmeze Rüstem-i şâhib-zuhûr kim eyler / Każâyı **silsile der-pâ** belâyı zindânî

silsile-i ‘Osmânî [1] Osmanlı silsilesi, Osmanlı hanedanının soy ağacı.

K17/34 Keremünle anılır **silsile-i Osmânî** / Nitekim Ca‘ fer ü Yahyâ ile ‘ahd-i Hârûn

silsile-peyvend [1] bağ kuran, ünsiyet peyda eden. <Steingass, Dihhudâ> Tanıkta,

“peyvend” sözcüğünün “ağaçlara yapılan aş” anlamından da istifade edilmiştir. Memduhun boynuna düşen saçları, bir ağacın gövdesine aşıl原因 dal olarak tahayyül edilmiştir.

K6/15 O şeh ki **silsile-peyvend**-i gerden-i cândur / Hemîşe taraf-ı külâhında zülf-i piçâmı

silsile-tāb [1] birbiri ardınca yanan (duman); ateşli zincir. Tanıkta Kıyamet gününde cehennemliklerin şah damarlarının kendilerine ateşli bir zincir olması ve ıstırap vermesi temenni edilmektedir (bkz. duḥān).

K7/65 Ola o fırça-i düzaḥ-ı qarāra rûz-ı cezâ / Duḥān-ı **silsile-tāb**-ı caḥīm ḥabl-i verîd

sîm [5] gümüş, gümüşten yapılan. <KT, Kanar/1>

M5/VII/8 Bir **sîm** beden cevân içündür / Bu pûta-i ‘ışıkda güdâzum

G214/3 Nâ-maḥrem-i ḥarîm-i edebîsün zenân gibi / Muḥtâc-ı istiğâse-i na‘lîn-i **sîm** isen

sîm-i dîde [1] gözün beyaz kısmı, göz akı.

G131/1 Ḥayâlûn levḥ-i **sîm-i dîdeye** taṣvîr olunmuşdur / Seni gözden şakınmak ‘âşıka taqdîr olunmuşdur

sîm-i nâb [1] saf, katışıksız gümüş.

K18/15 Ki vefretinden olup tâbe-i zemîni muḥîṭ / Tef-i temûz ile bir külçe **sîm-i nâb** olmuş

sîm ü zer [1] gümüş ve altın || zenginlik alâmeti, varlık, şervet. <OTAL>

G67/4 Ey rind-i tehi-kîse қо da‘ vâ-yı ḥulûşı / Meh-pârelerûn ceybine **sîm ü zeri** ṭoldur

sîmâ [1] yüz, çehre, beniz. <KT, OTAL>

G135/5 Mûsâ göremez Ṭûr-ı şecerde bizi bi’l-lâh / Biz şu‘le-i **sîmâ**-yı tecellâda nihânuz

sîm-âb [7] civa. <KT, Cûdî>

G158/4 Ser-cûş-ı hevâyuz yerümüz âteş-i dildür / Hem-ḥilḳat-i **sîm-âb** u hem-âğûş-ı sipendüz

Aşağıdaki tanıkta beyaz vücutlu sevgili, civaya benzetilmiştir.

G334/5 Reng-i **sîm-âbda** bir nûr-ı muṣavver görünür / Perde-i dîde-i ‘uşşâkda ol şun‘-ı ilâh

Aşağıdaki tanıklarda hareket ifade eden sözcüklerin (muṣtarib, ıztırâb, cünbiş) sözcüklerin kullanılması, hareket ve durgunluk tezatına yer verilmesinin nedeni, “sîm-âb”ın en küçük harekette dalgalanması, sürekli hareket ediyor gibi görünmesidir. “Muṣtarib” ve “ıztırâb” sözcüklerinin hem hareket hem de sıkıntı anlamına geldiği göz önünde tutulmalıdır. Farsçada bu mantıkla oluşturulan “sîm-âb şüden (civa olmak)” fiili “titremek, karar etmemek” anlamında kullanılır (bkz. muṣtarib, ıztırâb). <Seccadî/1>

K4/3 Germ-i **sîm-âb** muṣtarib ḥâlem / Cünbiş-i ḡamzeyem belâ-yı dilem

M5/VI/7 **Sîm-âb**-ı sükûn-ı ḥayretûnle / Ḥasret-keş-i ıztırâb edersün

G36/9 Ḥâk içre ola ḥaşre dek eczâ-yı vücûdum / **Sîm-âb** şıfat muṣtarib-i ḥaclet-i dîdâr

G289/4 Fâriğ olmaz ‘âşıkuñ her ‘uzvı zîr-i ḥâkde / Ḥaşre dek **sîm-âb**-veş mehcûr-ı ârâm olmadan

G329/3 Eşer-i cünbiş-i dāmân-ı ser-i zülfûnden / Nâz eder ḥilḳat-i **sîm-âba** sükûn-ı fitne

sîm-âb-nümâ [1] civa gösteren; civa gibi parlak görünen.

K14/20 Yâ farkına âvîhte biñ ‘ıkd-ı Şüreyyâ / Bir şu‘le-i cevval-i **sîm-âb-nümâdur**

simât [5] sofrâ, yemek masası; yemek, ziyâfet. <KT, Cûdî>

K14/50 Ol ẖāce-i mün'īm ki **simātındaki** ni' met / Bī-dā'ıye endūhte-i zād-ı fuḳarādur

K23/5 Bisāt-ı rezem-i piçide **simāt**-ı bezm-güsterde / Ḥarīfān pūr-ṭarab Nāhīde Mirrīḥ iltiyām üzre

G85/4 Şorsun o kim nevāle-ḥor-ı ẖān-ı luṭfidur / Çarḥ-ı siyeh-kāse **simāṭ** ne günedür

G102/4 Ġinā-yı ḳalb ḳadar ni' met olmaz ehl-i dile / Bu tekyenūn fuḳarāsı **simāt** bilmezler

G340/4 Şüküfe-zār-ı **simāt**-ı çemende reng-ā-reng / Gürisne çeşm-i nazar beñzedür nevālelere

sīm-beden [2] gümüş bedenli, beyaz tenli. <Kanar/2, Redhouse>

K14/19 Şaḥnında ser-āviz ile her naḥl-i mücevher / Bir **sīm-beden** dil-ber-i kākül be-ḳafādur

G390/4 Her rind-i tehi-desti olan münkir-i 'işret / Bir **sīm-beden** māra hem-āğüş görür mi

sīmīn [1] gümüşten yapılmış, gümüş gibi beyaz ve saf. <KT>

G352/4 Ne hoş beñzer gelince naḳd-ı cān tārācına ol şūḥ / Elinde tūp-ı **sīmīni** o ḥoy-kerde zenaḥdāna

sīmīn-ber [2] gümüş vücutlu, vücudu gümüş gibi beyaz olan (bkz. sīmīn-ten).

<OTAL>

G71/5 Eylemez her kim 'ayār-ı ḥüsne rağbet Nā'ilī / Ḳadr-i 'āşık dil-ber-i **sīmīn-berinden** bellidür

sīmīn-berān [1] gümüş gibi beyaz tenliler.

K10/4 Bulmuş tılā' zemīni sefidāc-ı şubḥdan / Ḥoy-kerde levḥ-i sīne-i **sīmīn-berān** gibi

sīmīn-ten [1] gümüş tenli, gümüş gibi parlak ve beyaz vücutlu (bkz. sīmīn-ber).

<OTAL, Kanar/1>

G42/1 Mestāneligüm bir büt-i **sīmīn-ten** içündür / Ḳan ağladuğum bir gül-i ter-dāmen içündür

sīm-sāk [1] gümüş baldırlı. <Kanar/1> Sākī'ye nispeten kullanılan bu terkip, sākī'nin hem "içki dağıtan", hem de "baldıra mensup" anlamlarına gelmesi vesilesiyle kullanılmıştır.

G91/2 Şarāb-ı 'ışk u maḥabbetle mest olan 'āşık / Ne zer piyāle ne sākī-i **sīm-sāk** ister

sīmyā [] asılsız ve uydurma bir ilim. Ruhu bedenden ayırarak onu istenilen şekle sokmak ve mevhum nesneleri göze var göstermek ile yapılan tılsımdır. <KT, Dihhudā>

sīmyā-kār [1] simyacı.

G287/4 Mihr ü māhı şeb-çerāğ-ı **sīmyā-kār**-ı ruḥuñ / Şem' üne pervāne ḳılsun bezmüne cām eylesün

sīn [1] Arapça'da "se" sesi veren harf. Eski yazıdaki sīn harfi, "diş" tabir edilen çıkıntılara sahiptir (س). <KT, OTAL>

K28/54 Çāpüklügi o ḥadde ki dā'im güzidedür / Engüşt-i rāy-ı sür'ati dendān-ı **sīn** ile

sincāb [3] sincap, ağaçlarda yaşayan, küçük, kemirici ve kurşunî renkte bir hayvan; bu hayvanın postundan yapılan kürk. <KT, OTAL>

M1/VI/1 **Sincāb** iken hemişe libāsın semür ile / Püşide etdiler bedenün ḥāk-i kūr ile

G83/4 Eder kürside esbāb-ı riyānuñ ḥürmetin taḳrīr / Gehī semmūr u gāhī ḳāḳum u **sincābdan** söyler

- G265/1 Erbâb-ı hüner ey çarh ‘ahdünde ko ‘ür olsun / Nādāna şeb ü rûzuñ **sincâb** u semûr olsun
sindân [1] örs denilen demirci âleti. <KT> Sertlikte mübalağa bildirmektedir.
- K6/29 Ne ğamze hancer-i elmās-ı âteşin-dem kim / Toķunsa şa‘ şa‘ ası âb ederdi **sindân**
sinin [1] yıllar, sene’nin çoğulu (bkz. sene). <KT, OTAL>
- K28/83 Olsun neşât-ı devlet ile haşre müntehî / Ta‘ dâd-ı câh-ı ‘ömri şuhûr u **sinin** ile
sine [70] göğüs; duyguların algılandığı yer; yürek. <KT, OTAL, ADŞS, Kanar/1>
- K7/6 Cidâl **sine** hırâş u sitize rûh-gezâ / Kazâ hilâf-ı rızâ şulh mâye-i tesdîd
- K10/4 Bulmuş tîlâ’ zemîni sefidâc-ı şubh’dan / Hoy-kerde levh-i **sine**-i simin-berân gibi
- K21/22 Şikeste eder felek âyine-i Sikender ise / O **sine** kim leme‘ât-ı kemâle müclâdur
- K23/7 Fürûğ-ı meyden olmuş **sine** şâf u dideler rûşen / Olup pervâne sâkiler dönerler şem‘-i câm üzre
- K26/23 Göñül kim şu‘le-zâr-ı ‘ışk-ı cânâne semenderdür / Şerâr-ı âhî dâğ-ı **sine**-i hürşîd-i maşşerdür
- K34/18 Şunmasun girdâb-ı baħr-ı bî-girân-ı lutfına / Seyr edenler **sine**-i deryâda dâğ-ı hayreti
- M1/VII/5Âh ey sürûr-ı **sine** vü ey nûr-ı dîde âh / Rûz-ı neşâtumuz şeb-i târ-ı ğam cyledüñ
- M2/I/5 Maħrûr-ı ciger-sûhte bir **sine** mi vardur / Kim almaya dâm âteşini benden ilâhî
- M2/II/2 **Sinedeki** âteş beni bir renge komış kim / Hâkister-i düzaħ-beden ü berķ-naẓîrem
- M2/III/3 Bu şu‘le-zemîn **sine**-i pür-tâbumı yâ Rab / Hîrmen-gede-i berķ-i cihân-sûz-ı naẓar kıl
- M2/III/7 Âteş-gede-i **sinem** edüp bağçe-i derd / Her âhumı ol gül-şene bir sünbül-i ter kıl
- M8/IV/2 Zebân hâmuş-ı hayret **sine** sûzân dideler pür-nem
- G6/1 **Sine** gül-zâr-ı maħabbet nâle bûlbûldür baña / Vaķt-ı dâğ-efrûzî-i dil mevsim-i güldür baña
- G15/4 Yâd eylese dil bûs-ı leb-i tîğ-i nigâhuñ / Hâmyâze çeker **sinedeki** yârelerüñ hep
- G30/4 Meger ki **sine**-i ‘uşşâķı tâze nev-ħatlar / Duħân-ı âh ile eyler benefşe-zâr-ı ümîd
- G31/4 Şu‘le-i düzaħ-fürûz-ı **sine**-i ‘uşşâķdan / Maşşer-i âşûb olur cây-ı sürûr ârâm-ı ‘îd
- G50/1 Ĥatıñ ki bağ-ı dilde bahâr-ı siyâh açar / Ĥasret zemîn-i **sinede** ezhâr-ı âh açar
- G50/2 Şaħbâ ki gösterür ‘araķ-âsâ leţâfeti / Mestâne **sinesin** ki o büt gâh gâh açar
- G60/1 **Sineden** raħtuñ ey ğam götür âfet yeridür / Girye tûfân-gehidür âteş-i ĥasret yeridür
- G60/2 **Sinedür** cılve-gehi bâde-güsârân-ı ğamuñ / Dil-i pür-ħûn gibi bir câm-ı maħabbet yeridür
- G71/2 **Sinesin** şemşîr-i ĥasret çâķ çâķ etmezse de / ‘Âşîķ-ı ĥûnîn-ciger çeşm-i terinden bellidür
- G75/4 Nümâyân olmaduķça şubh-ı vuşlat sönmesün yansun / Fitîl-i dâğ-ı fırķat **sinede** ey ğam çerâġuñdur
- G77/2 Şâfdur âyineler bî-ġıll u ġışdur **sineler** / Pâkdür ebr-i küdüretten hevâ nev-rûzdu
- G81/2 Pâre pâre **sineler** kaķ‘î delîlündür deseñ / Âlet-i dest-i kaķâ şemşîr-i müjġânım mıdur
- G82/4 Dâğ-ı dil mi **sinede** yanmış süveydâdan ya ĥod / İktibâs etmiş ruħuñdan çeşm-i ĥayvânım mıdur
- G103/1 Tîğ-i müjeñle **sinede** şerħa vü yâre bir midür / Ĥâl-ı ruħuñla fitnede baħt u sitâre bir midür
- G109/4 **Sinelerde** nigeħ-i ĥasret-i peyķânuñ içün / Oldı ser tâ be-ķadem dîde-i giryân diller
- G110/1 Hırâş-ı **sine** ki Ferhâd-ı ‘ışķ-pîşesidür / O kûh kûh-ı ğamuñ berķ-ı ‘ışķ tîşesidür
- G110/2 Gören telâţum-ı emvâc-ı eşķ ile **sinem** / Kıyâs eder leb-i Ceyħunda feyz mîşesidür
- G110/4 Göñül ki kâkülüne **sineden** hücum eyler / Ol âşiyâne-i ‘anķa bu şîr pîşesidür

- G117/3 **Sîne**-i ‘âşık ne mümkün dâğ ber-dâğ olmamak / Dûd-ı âh-ı hasret-i rûyuñla aḥker-sûzdur
- G127/1 Göñül ki şu‘le-zâr-ı ‘ışk-ı hûbâna semenderdür / Şerâr-ı âhı dâğ-ı **sîne**-i hûşîd-i maḥşerdür
- G128/4 **Sîne**-i ‘uşşâkı sünbül-zârı dūd-ı âh eder / O ‘arâk kim gül-şen-i ḥüsnüñ muṭarrâ gösterür
- G129/1 Ol ‘arâk kim sünbül-i zülfüñ muṭarrâ gösterür / **Sîne**-i ‘âşıkda yer yer dūd-ı sevdâ gösterür
- G138/2 ‘İşk ile kim âteş-i maḥzûz hemân / **Sîne**-i sūzâna yeter kînumüz
- G139/6 ‘Âşık-ı sūz u tâbdur **sîne** / Şu‘le-i ıztırâb der-bağalüz
- G142/3 **Sînemüz** maḥzen edüp cevher-i râz-ı ‘ışka / Şâhid-i ḥüsnüñe bir âyîne-i pâk oluruz
- G161/3 Zerre-i pür-sūz u hûşîd-i ruḥ-ı cânâneyüz / Dâğ-sūz-ı **sîne**-i şad-âfitâb-ı maḥşerüz
- G161/4 Gâh sūz-ı **sîne**-i şad-âfitâb-ı maḥşerüz / Gâh sūz-ı **sînen**den gâhî sirişk-i dîdeden
- G161/4 Gâh sūz-ı **sîne**-i şad-âfitâb-ı maḥşerüz / Gâh sūz-ı **sînen**den gâhî sirişk-i dîdeden
- G173/2 **Sîne**-i pür-dâğda âteş-i ‘ışkuñ heves / Kem şererin mâye-i sūz u güdâz eylemiş
- G180/2 Gılâf-ı **sînen**den âşık ki sell-i seyf-i âh eyler / Olur düzaḥ hirâsân ḥâşıl eyler bîm-i cân âteş
- G190/3 Mihr-veş olmasa kân-ı güher-i isti‘dâd / Mübtelâ olmaz idi **sîne**-i efgâra şadef
- G191/5 Nâ‘ilî sîneye çek yârı ki tırduḡça olur / Şadef-i **sîne**de ol gevher-i şeh-vâr latîf
- G196/4 Cân gibi eder gevher-i ‘ışkuñ yine pinhân / Şad pâre de olsa şadef-i **sîne**-i ‘âşık
- G204/1 Eylese ḥısm ile Mirrîḥe nâzar ḡamzelerüñ / Gösterür **sîne**-i ḥârâda eşer ḡamzelerüñ
- G207/4 Olur âteş-figen-i ḥırmen-i âsâyiş-i dil / Bakmayup **sînedeki** sūz u güdâza nighüñ
- G212/2 Kıtıl-ı kilîdi gūy-ı girîbânüñ olsa da / Genc-i tılısm-ı **sîneñ** eder fâş gerdenüñ
- G220/1 Dîdeden gitmez ḡayâlî o mücellâ **sînenüñ** / Cilve-gâhı manzar-ı çeşmümdür ol âyînenüñ
- G249/1 Çâk olur **sîne**-i meh **sîne**-i ‘uryânından / Mihr olur dâğ be-dil gūy-ı girîbânından
- G272/3 N’ola mecrüḡuñ isek ey leb-i cânân ki rakîbe / Pây tâ-ser nemek-i dâğ-ı dil ü **sîne** olursun
- G281/6 **Sîne**-i ‘uşşâkı görsün bilmeyen ey Nâ‘ilî / Külḡen-i germ-âbe-i şeh-r-i maḥabbet neydügin
- G289/1 Müdde‘â teşvîş-i sūz-ı **sînedür** câm olmadan / Râḡat-ı dildür ḡarâz her laḡza nâ-kâm olmadan
- G300/4 Dil degil **sîne** degil vūs‘at-i güncâyiş içün / İttihâd-ı ḡam u endüha mekân ancak bu
- G301/3 **Sînemde** tâze şerḡa degil kişver-i dile / Açmış Tehemten-i nighüñ şâh-râh-ı nev
- G305/1 Câmlar **sîne**-i sâkî gibi şeffâf olsa / Şişeler pür-mey olup âyîneler şâf olsa
- G311/1 Ḥancerüñle o kemer-bend-i miyân teng olsa / Dil degil **sîne**de güncâyiş-i cân teng olsa
- G318/3 Yakmaz fûrûḡ-ı ḡusni ile dâğ-ı **sînenüñ** / Pîşinde şem‘ her biri bir lâle olsa da
- G326/1 Tâ cilve-gâh-ı ḡam ḡarem-i **sînedür** bize / Jengâr-ı ḡuşşa şayḡal-ı âyînedür bize
- G347/1 Dâğ-ı ‘ışkuñla dem-â-dem **sîne** sūzân olmada / Ḡam belâ-yı dil maḥabbet âfet-i cân olmada
- G383/3 Şûr-ı nighüñ ‘ışkda maşâf eyledi **sînem** / Şaf şaf sipeh-i fitne beyâbânımı tıtdı
- Kt5/1 Bî-dîmâḡuz bizi söyletmege bir **sîne** gerek / Ḥâşılı bûlbûle gül tıṭiye âyîne gerek
- Ş10/5 Âh yaḡar **sîne**-i nesrîn-veşüñ / Penbe ile yok oyunu âteşüñ

Âşıḡın sinesi, gönlü ve ciğeri sevgiliinin hasret ve ayrılık oklarının hedef tahtasıdır, talimhanesidir. Maşûk, attıḡı sayısız oklarla âşıḡın sinesini delik deşik eder, kalbura çevirir.

<OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 81> Aşağıdaki beyit, bu duruma tanıklık etmektedir.

G213/3 Ey âh sūz-ı **sīnemi** arturma kim erür / Peykânları cigerde ḥadeng-i nigâhınun

sīne-ber-sīne [1] göğüs göğüse, kucak kucağa.

K23/10 Cevânân leb-be-leb zânû-be-zânû **sīne-ber-sīne** / Ḥarîfân ruḥşat-ı nezzâreden taḥşîl-i kâm üzre

sīneye çekmek [1] bağrına basmak, kucaklamak.

G191/5 Nâ'îlî **sīneye çek** yârî ki tırduḡça olur / Şadef-i sīnede ol gevher-i şevvâr latîf

sīne-i bî-kīne [3] kalbinde kin bulundurmayan, temiz yürekli.

G196/3 Zerrâtî ḡamuñ şevḡ ile hep raḡşa getürdi / Ḥurşîd gibi **sīne-i bî-kīne-i** 'âşîḡ

G220/5 Ḥalk-ı 'âlem Nâ'îlî hem-câh-ı İskender velî / Bî-ḡaber âyīnesinden **sīne-i bî-kīnenüñ**

G326/4 Ol kehrübâ-yı âteş-i derdüz ki bir şerer / Dūzaḡ-fürüz-ı **sīne-i bî-kīnedür** bize

sīne germek [1] göğüs germek, bir güçlüğe karşı koymaya hazırlanmak, karşı koyup dayanmak. <DEYİMLER/AKSOY>

R2/2 Ol çeşm-i kebûda **sīne gerdük** tırduḡ / Gökden ne yağar ki yer ḡabûl eylemeye

sīne-ferâḡ [1] göğsü ferah, ferahlamış, rahat. Terkibin, "sīne-ferâḡ" olması gerekmektedir.

G310/1 Ḥüblar **sīne-ferâḡ** olsa miyân teng olsa / Sünbül âşüfte gül âşüfte dehân teng olsa

sīne-figâr [2] yüreği yaralı.

K2/19 Ne reng-i lâle-sitân-ı ciger ne bâḡ-ı vüçüd / Ne berg-i dâḡ-ı dil ü **sīne-figâr** ḡalır

G17/1 Gül ḡäre düşdi **sīne-figâr** oldı 'andelîb / Bir ḡäre baḡdı bir güle zâr oldı 'andelîb

sīne-güdâz [1] yürek eriten; can yakan.

G327/1 Berḡ-ı ḡüsnin eder ol şu'beze-bâz-ı fitne / Ḥanümân-sūz-ı belâ **sīne-güdaz-ı** fitne

sīne-ḡırâş [3] sinesi tahriş olmuş || kalbi kırık, elemli.

G92/5 Nâ'îlî nâḡün-i çengâl-i meh-i 'îd üzre / 'Ârifün laḡt-ı dil-i **sīne-ḡırâş** görünür

G190/4 Müsta'îd olduḡı zâtında olan şafvetdür / Erre-i **sīne-ḡırâş-ı** keḡ-i âzâra şadef

G308/4 Ol denlû olur **sīne-ḡırâş-ı** ḡam-ı ḡaṡtuñ / Levḡ-i dil-i 'âşîḡ ne ḡadar sâde bulunsa

sīne-rişân [1] kalbi yaralı; dertli, gamlı. <Dihhudâ>

G275/3 **Sīne-rişân-ı** teḡâfûl senüñ ey tîḡ-i nigh / Demesün zaḡmuña dâḡ-ı dili merhem ne desün

sīne-şâf [2]

1. yüreği temiz, temiz kalpli. <OTDTS, Kanar/1>

G165/4 Dervîş-i bî-nevâ-yı nemed-puş u **sīne-şâf** / Ebr-i siyehde çarḡ-ı fenâ âfitâbıyuz

2. sarılıp kucaklaşmış. <OTAL>

G187/3 Hem ḡamla **sīne-şâf** oluruz bir maḡal düşer / Âyīnemüz mükedder eder hem ḡam-ı neşât

sīne-süz [3]

1. yürek yakan, elemli. <KT, OTAL>

G130/4 Tayy-ı mekân-ı ‘ışık eden sâlike nîm zâd-ı reh / Nâle-i **sîne-sûzdur** girye-i cân-güdâzdur

2. yüreği yanan. <Kanar/2>

G140/2 Biz ki bir **sîne-sûz** hâkister / Ahkerin berç-ı pür-şerâr-ı gamuz

G346/4 **Sîne-sûz** ol leb-i nûşîne fezâ-yı ‘ışkuñ / Hızır reh-güm-şüde-i Çeşme-i Hayvân ise de

sipâh, sipeh [20] asker; ordu (bkz. leşker). <KT, Cûdî>

K6/17 O şeh ki gâret-i mülk-i kazâya cây-gehin / Eder kemîn-i teğafûl **sipâh**-ı müjgânı

K17/41 Kâ’im olsañ da sa’âdetle yeründe yine sen / **Sipeh**-i nuşrete iğbâlûn olur râh-nümün

K28/27 Güyâ iki cenâh idi ol şâh-bâza kim / ‘Ûd eyledi **sipâh**-ı yesâr u yemîn ile

K28/74 Çeşmün cihânı kırmada şemşîr-i kîn ile / Mağrûr iki şaff-ı **sipeh** der-kemîn ile

G13/2 Dünyâya berç-ı tîğ-i nigâhuñla tâb vir / Düşdün **sipâh**-ı fitneye teb-lerze-i kıbâb

G21/1 Müjgânlar âfet-i dil-i ‘âşık nigâh mest / Kişver harâb şû **sipeh** pâdişâh mest

G46/1 Zafer **sipâhına** ol gamze-i gazûb iledür / Kazâ ne kârda olsa o tünd-hû biledür

G51/4 Cihâd-ı nefse tevekkül gibi hışâr olmaz / **Sipâh**-ı ‘âlem-i tecrîd sûri n’eylerler

G53/1 Şûr-ı dü ‘âlem ol iki çeşm-i kırışme-zâ mıdur / Nâza muqaddem-i **sipeh** fitneye pîşvâ mıdur

G69/1 Ol şâh-ı hüsne kim şaf-ı müjgân **sipâhdur** / Düm-dârı hattı maqdem-i ceys-i nigâhdur

G73/4 Olmağda nev-be-nev hışım-ârâ o gamzeler / Fevc-i **sipâh**-ı fitnedür âfâkdan kopar

G79/4 Şaf şaf kemîn-i fitnede ceys-i kazâ gibi / Hancer be-kef **sipâh**-ı müjeñ derhem oldılar

G143/6 Pây-mâl-i **sipeh**-i hattıñ idi kişver-i cân / Vermedin dest-i kazâ fitneye menşûr henûz

G156/1 Ol pâdişâh hüsne k’ola rû be-râh-ı nâz / Hürşîdi hîre çeşm ede gerd-i **sipâh**-ı nâz

G183/2 Hücüm-i leşger-i müjgâna dilde tâb mı var / O teng-nây-ı **sipâh**-ı dü rûya şıgmaz imiş

G206/4 Yâd-ı fûrûğ-ı berç-ı nigâhuñla düşdiler / Teb-lerzeye **sipâh**-ı kemîn-i cihân-ı merg

G339/2 Şûr-ı **sipâh**-ı hattı ol şâh-ı mülk-i hüsnuñ / Artar kalem-revinde bî-dâd söyleyince

G383/3 Şûr-ı nighuñ ‘ışkda maşâf eyledi sînem / Şaf şaf **sipeh**-i fitne beyâbanımı tutdı

sipâhî [1] timar sahibi süvarî asker. <OTAL>

G241/2 Hûbdur cünbiş-i gamzeñ şaf-ı müjgânunda / Ol kadar çâpük ü çâlâk **sipâhî** göremem

sipeh der-kemîn [1] pusudaki asker, pusuya yatmış asker.

G357/1 Çeşmün cihânı kırmada şemşîr-i kîn ile / Mağrûr iki şaff-ı **sipeh der-kemîn** ile

sipâh-endâz [1] askeri kaldırıp atan, muzaffer.

G337/4 Bir dağı bulmaz miyân-ı şaff-ı müjgânında yer / Gamzesi yekden **sipâh-endâz**-ı Cengîz olmasa

sipeh-bud [1] serasker; padişah. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî>

K7/29 **Sipeh-bud**-ı sü’adâ nûr-ı dîde-i Zehrâ / Ki levh-i ‘arşa olunmuş mü’essiri tesvîd

sipeh-sâlâr [1] serasker, askerin başı. <KT, Cûdî>

T5/3 Semiyy-i fahr-ı ‘âlem hazret-i pâşâ-yı Ahmed-nâm / **Sipeh-sâlâr**-ı şâhib-rüşd ü himmet dâver-i dîn-dâr

sipenc [3] misafirhane||dünya. Tanıklarda geçen “serây-ı sipenc” de dünya

anlamına gelir (bkz. sarây-ı sipenc). <KT, Burhân-ı Kâtî‘>

- K2/9 Kõnan gõçer bu serây-ı **sipenc**-i fânide / Bu tâbhânede bir gün hârâbe-zâr kalur
 K37/3 Ne añlanur bu serây-ı **sipenc**-i fâniden / Ki ola vaqt-ı taleb ‘õmrũn imtidâdı kadar
 G88/7 Gavgâ-yı salñanat bu serây-ı **sipencde** / Ey Nâ ‘ilî selâmet-i dervîşı gösterür

sipend [1] üzerlik tohumu, nazar otu. Nazar değmemesi için üzerlik otu ateşte yakılıp tũtsũlenirmiř. <OTAL, Kanar/1, ADŞS>

- G158/4 Ser-cũř-ı hevâyuz yerũmũz âteş-i dildũr / Hem-hilkat-i sîm-âb u hem-âğũř-ı **sipendũz**

siper [2] kalkan, arkasına sığınılacak şey. <KT>

siper-endâz [1] mağlũp olan, yenik, teslim olan. “Siper endâhten” Farsça’da âciz ve mağlũp olmak anlamına gelir. <FZ> Tanıkta, yenen, mağlũp eden anlamındadır.

- K12/18 ‘Alem-efrâz-ı şecâ‘at **siper-endâz**-ı ‘adũ / Temşiyet-bağş-ı zafer şaf-şiken-i ceng ü cidâl

siper-endâz etmek [1] mağlũp etmek, yenmek.

- G270/3 Olsañ da bu nağvetle serîrũnde Sũleymân / Bir mũr-ı za‘îfi **siper-endâz** edemezsin

sipih [35] gõkyũzũ, sema, felek || talih, baht, kader, felek. <KT, Cũdî, Kanar/1>

- K1/7 Žâyi‘ dũr ey **sipih**-i sitem-ger i‘ ânetũn / Yokdur benũmle da‘ vî-i nazm u mağâl eder
 K2/31 Firâz-ı bâm-ı **sipihre** o sâye-gũster olur / Hâzîz-i hâk-i mezelletde bu nizâr kalur
 K3/5 Cenâb-ı Hâlîka minnet ki olmamış hergiz / **Sipih**-i bed-gũherũn fikr-i nân u âbında
 K3/52 Başınca fark-ı **sipihre** kadem tutuldı tamâm / Kâmer muğâ‘arına çetr-i zer-ťınâbında
 K6/41 Zemîne hâťura-i in‘ idâm-ı fũřat-ı cây / **Sipihri** bâ‘iř-i ĥusrân-ı teng-dâmânî
 K6/44 Cibilletinde olan ĥũsn-i iĥtilâť u kerem / **Sipihri** eylese irřâda luťfin erzânî
 K8/8 Zihî imâm ki olmiř řerefde řâk-be-ťâk / **Sipihre** merğadinũn ĥubbe-i ser-efrâzı
 K12/16 Bu terennũmle şarîr-i ĥalem-i kâtib-i çarĥ / Eder elğâbını Nâhid-i **sipihre** irsâl
 K12/19 şadr-ı seyyâre-ĥařem şafder-i Cemşid-şiyem / Âsũmân-ı ‘azâmet mihr-i **sipih**-i iclâl
 K12/62 Dâmen-i ‘işmet-i Yũsuf gibi çâk etdi yağam / Dest-i bîdâd-ı Zeliĥâ-yı **sipih**-i muĥtâl
 K13/38 Dallâl-ı **sipihrũn** ola destinde muĥağğar / Ol kân-ı suĥen gevheri hâk-i keş-i pâdan
 K16/27 Ķařd-ı taĥbîl-i serâ-perde-i iclâlũn ede / Çarĥ-ı bed-gevheri gũstâĥ u **sipihri** pũr-kîn
 K20/39 Eyvân-ı riř‘atũn gibi dâ‘im muĥîť ola / Bâm-ı **sipihri** perde-i dîbâ-yı ĥâverî
 K22/2 Tâb-efgen olsa mihr-i **sipih**-i necâbetũn / Eczâ-yı tîre hâk-i zemîne mũrũrdan
 K23/1 Bi-ĥamdi‘l-lâh felek dâ‘ir medâr-ı intizâm ũzre / **Sipihrũn** devri şâbit merkez-i nũn-ı nişâm ũzre
 K29/2 Ĥurřîdi eylemiş şadeş-i nũh **sipihre** dâğ / Tâbende eyleyen gũher-i ĥâbiliyyetũn
 K35/10 Miyân-ı ĥavza kim gũlmîĥ-ı sağfindan dũřer pertev / **Sipih**-i devletũn ol şâbitânıdır bu seyyârı
 K35/11 **Sipih**-i devlet ammâ âfitâbı ĥusrev-i ‘âlem / Ki var yanında Behrâma mu‘âdil bir silâĥdârı
 M1/I/6 Tũt dâmen-i **sipihri** hemân rũz-ı rustâ-ĥîz / Mazlũm-ı bî-gũnâh idũğinde yok iştibâh
 M7/II/1 **Sipih**-i kîne-cũdan bî-veşâlık resm-i ‘âdidũr / Felekden bî-niyâz olmak daĥi bir õzge řâdidũr
 G29/7 **Sipihrũn** bũ‘l-‘acebdũr Nâ‘ilî devr-i çep-endâzı / Gehî řulĥ u gehî nâverd gâĥî râst gâĥî kec
 G67/2 ‘Aksin dũřũrũp lũcece-i ĥũn-âbâ **sipihrũn** / Ol meyle bu nũh câm-ı žiyâ-gũsteri řoldur

- G85/5 Mübhem nücumı gibi **sipihrũñ** de Nā'ilī / Vefk-ı keremde tarh-ı niķātı ne gũnedũr
- G164/6 Bir zerreyũz velīk **sipihir**-i ĥaķīķatũñ / Ĥũrşīdine muķābil olan ĥalvetilerũz
- G183/3 **Sipihre** virdi fenā āb-ı şu'le-tāb-ı dũ çeşm / Mey-i dũ āteşe zarf-ı kedũya şıgmaz imiş
- G283/2 Sāye-bizārān-ı iķbāli **sipihrũñ** olsa ger / Üstũñ-ānın istemezler kim hũmā ķũt eylesũn
- G325/5 Ey Nā'ilī **sipihre** degil 'arşa nāz eder / Ārif bu istiķāmet-i ŗab' -ı bũlend ile
- G342/3 Nũh zevraķ-ı **sipihre** ĥurũşı fenā virũr / Hecrũñle gelse gözden aķan āb bir yere
- G386/6 **Sipihir**-i salţanatda gāh bedr ü geh hilāl olsun / Ŗoķunsun çarķa māh-ı rāyet-i efrũz-ı sulţānī
- Kt7/2 Mihr virmez **sipihre** ĥũsn ü behā / Esb-i zerrīn sāmı göstermez
- R4/1 Ĥikmet ki ĥilāf-ı meşreb-i her-dũndur / Nisbet mi olur **sipihre** kim vājgũndur
- R7/1 Ey nefis senũñle bed-sikāl olmayalum / Evzā' -ı **sipihre** pũr-melāl olmayalum
- Ş2/9 Mihrũñ etsũn cihānı ĥarķa-i nũr / Tāb-ı ĥũsnũñ **sipihri** maķşer-i şũr

sipihir-i dũn [2] alçak felek, hain felek.

- K17/17 Rāyiz-i ĥınk-ı sa'adet ki **sipihir-i dũna** / Resm-i na'l-i sũm-i yekrānı olur dāğ-ı derũn
- K23/37 Geleden 'ālem-i kevn ü fesāda kendũme buldum / **Sipihir-i dũnı** bī-taķrīb ü bī-ķaşd intikām ūzre

sipihir-kevkebe [1] kevkebesi göge ermiş. Kevkebe, eskiden büyük kimselerin rikabında sancak gibi tutulan bir alāmet ki uzun bir sırıĥın ucuna yerleştiren parlak bir küreden ibarettir ve gösterişe işaret eder. <OTAL>

- K18/17 **Sipihir-kevkebe** pāşā-yı Āşaf-isti' dād / Ki emri muķteri' -i rāy-ı müsteķāb olmış
- sĩr** [1] doymuş, tok. <KT, LN>

- M2/II/1 Demdũr bu şifā-ĥānede bīmār u ĥaķīrem / Leb-teşne-dilem tā-ı teb-i ĥasretle **sĩrem**

sĩr-āb [3] suya kanmış, hararetini gidermiş olan|| alımlı, kemāle ermiş, teravetli anlamlarında çiçeklere sıfat olur. <KT, Cũdī, FZ>

- K17/22 Vũs' at ol deñlũ zemīninde ki **sĩr-āb** edemez / Geşt-zār-ı keremin nehr-i Furāt u Ceyĥũn
- G168/5 Ma' nĩ-ı rengīn ile bāğ-ı suĥende Nā'ilī / Nev-şukufte bir gül-i **sĩr-ābdur** endişemũz
- G342/4 Āteş dũşer derũnına bũlbũl gibi dilũñ / Gelse ruĥuñla ger gül-i **sĩr-āb** bir yere

sirāc [3] mum, kandil, meşale, aydınlatma aleti. Aydınlatma aletlerinin ışıĥa sahip oldukları zaman aldıkları isimdir. <KT, Cũdī, Kanar/1>

- M1/II/5 Sen māhdan cudā bize bu 'ālem-i ferāĥ / Bir teng ü tār ĥöcreye beñzer **sirācı** yok
- G136/1 Olalı fitīle-fürũz-ı cān şeb-i ārzũda **sirācumuz** / Bizi vaķf-ı dāğ-ı ĥam eyledi dil-i germ-şu'le mizācumuz
- G174/5 Ey Nā'ilī fũrũğ-dih-i 'ālem-i vücũd / Ķandīl-i āfitābı **sirāc**-ı dil eylemiş

sirāyet [1] geçme; yayılma, daĥılma, etkisi başka bir şeye intikal etme. <KT, Cũdī, OTAL>

- G9/5 Nedũr bu feyż-i **sirāyet** ki sākīyā virmiş / Lebũñ şarāba leķāfet şarāb-ı nāb saña

sîr-çeşm [2] gözü, gönlü tok, tamah etmez. <OTAL, Dihhudâ>

G137/2 **Sîr-çeşm**-i seyr-i dîdâr olmazuz Mûsî gibi / Tûr-ı istîgnâda tûfân-ı tecellî-maṭlabuz

G298/3 Rûy-ı maḫşûd olsa da âyinemüzde cilve-ger / **Sîr-çeşmüz** rû'yet-i dîdârdan şimden gerü

şîr-ẖâre [1] süt içen, süttten kesilmemiş (bebek). <Steingass, Dihhudâ>

G363/3 Nîgâhı gibi ne ḥûn-rîz âfet olsa gerek / O tıfl egerçi daḥî **şîr-ẖâredür** şimdi

sirişk [16] göz yaşı (bkz. eşk). <KT, Cûdî>

M1/III/2 Ḥâk olsun encüm-i ḳaṭarât-ı **sirişkümmüz** / Çünkim sebeb bu fitneye ḥükm-i sitâredür

G44/6 Baḡrın felek kebâb u **sirişkin** şarâb eder / Mihmânına o kâse-siyeh mey zebânlanır

G61/6 O ḡonce-leb der imiş âb u tâb-ı verd-i ruḥum / **Sirişk**-i Nâ'îlî-i zâr-ı mübtelâdandır

G81/4 Kûy-ı yâre rû-be-râh oldum **sirişk** ü dâḡ ile / Bilmezin yâ Rab çeken âbum mı yâ nânum mıdır

G246/6 Ber-ṭaraf-sâz-ı ḡubâr-ı dil misün seyl-i **sirişk** / Reh-güzâr-ı dil-ber-i eşheb-süvârundan şaḳın

G234/2 Başuñdan aşdı cûy-ı **sirişk**-i cefâ yine / Ol serüñ ârzü-yı kenârındasın göñül

G306/4 Gördükçe lebûñ dîde doker ḥâke **sirişkin** / Her ḳaṭresi pür-gevher-i nâ-yâb da olsa

G383/4 Her bir müje ki cûy-ı **sirişkümlle** döküldi / Hep geldi reh-i eşk-i firâvânımı tıtdı

sirişk-i çeşm [1] göz yaşı.

G32/4 Döyer mi süz-ı firâḳa göñül viren saña kim / Sirişk-i çeşmi olur şu'le-rîz-i dâḡ-ı ümîd

sirişk-i dîde [7] göz yaşı. Tek başına “sirişk” de göz yaşı anlamına gelir. Ancak sözcüğün

“mutlak damla” anlamı da bulunduğu için terkihi “göz yaşı” olarak düşünebiliriz. <FZ>

K8/9 **Sirişk-i dîde**-i züvvârdan bihişt olmuş / Gül ü şaḳayık-ı nu'mân ile dür ü bâzî

G122/2 Sen ey **sirişk-i dîde** hemân kâr-ı ḥaşrı gör / Bünyâd-ı çarḥa âteş-i âh-ı derûn yeter

G161/4 Gâh süz-ı sîne-i şad-âfitâb-ı maḥşerüz / Gâh süz-ı sînedden gâhî **sirişk-i dîdeden**

G234/4 'Aksin düşürdün âba nezâketle ḳaddinûñ / Tırmaz **sirişk-i dîde** nişârındasın göñül

G313/3 Sûdâ-gerân-ı nâzdan ey sâde-dil ḥazer / naḳd-ı **sirişk-i dîde** selemdür helâküñe

G363/2 **Sirişk-i dîdeden** ey nâ-ḥudâ-yı zevraḳ-ı ḥüsn / Ḥazer ḥazer ki yem-i bî-kenâredür şimdi

G380/4 Çıḳardı cûş-ı dil bâm-ı 'arşa / **Sirişk-i dîde**-i fevvâre-cûşı

sirişk-âb [1] göz yaşı.

G320/4 **Sirişk-âb**-ı riyâdan devlet-i şâdî-i rindânda / Yıḳıldı ḥanḳâh mey-ḥâne ma'mûr oldu gitdükçe

sitâde [] ayakta duran, kaim. <Steingass, Dihhudâ>

sitâde-ḥû [1] ayak direyen, inatçı, direnen.

G271/1 Güşâde-baḡt erâzil **sitâde-ḥû** düşmen / Kemâl naḳş u ḥüner 'ayb u âb-rû düşmen

sitâre [7] yıldız || talih, kader, baht. Aşağıdaki tanıkların tümünde “sitâre”nin

olumsuzluk bildirmek amacıyla, siyah renkle birlikte kullanıldığı görülmektedir. “Sitâre”nin, insanların kaderini olumsuz yönde etkileyen uğursuz yıldız olarak düşünülmesi gerekmektedir. Sözcüğün bu anlamı kazanmasında “sitâre”nin, “örtü” anlamına gelmesi

(bkz. Cûdî, 2006. 482) ve baht yıldızının örtülerek siyah (uğursuz) hâle geldiğinin düşünülmesi etkili olmuş olabilir. <Cûdî, LN, OTAL>

M1/III/2 Hâk olsun encüm-i kaşarât-ı sirişkümüz / Çünkü kim sebep bu fitneye hüküm-i **sitâredür**

G88/6 Dānāya cevri-i baht-ı siyeh-dil erāzile / Luṭf-ı **sitâre**-i gâlaṭ-endîşi gösterür

G103/1 Tîğ-i müjeñle sīnede şerḥa vü yāre bir midür / Hâl-ı ruḥuñla fitnede baht u **sitâre** bir midür

G295/1 Dil-i zān ḥaste kıldı ne yaman nezâredür bu / Şeb-i gâmda koydı ḥalūñ ne siyeh **sitâredür** bu

G351/3 Veh ki siyeh **sitâreyüz** âh ki hîç-kâreyüz / Tut ki dü şîre-ḥâreyüz miḥnet-i rûzgâr ile

Kt8/1 Fûrûḡuñ istemez erbâb-ı dili ‘adüya hemân / Siyâh-baht idügin ey **sitâre** gösterme

Aşağıdaki tanıkta yön bulmak için yıldızlardan yararlanıldığı ifade edilmektedir.

G363/1 Neẓāremüz o ruḥ-ı ḥâl-dâredür şimdi / Delîl-i râhumuz ancak **sitâredür** şimdi

sitebraḳ [2] bir cins sırmalı, kaba kumaş. Sözcük, aslında İran’da yetişen bir tür kauçuk ağacı anlamına gelmektedir. Bu ağacın yapraklarından kumaş yaparlar. <Kantar/2, Seccadî/1> Tanıklarda sitebraḳ, hasır gibi, ancak ondan değerli bir yer döşemesi olarak kullanılmıştır.

K1/27 Seyr eylesün letâfet-i ferş-i **sitebraḳı** / Ol ferş-i ‘anberîni ki göz yaşı al eder

G102/6 Ḥaṣîr-i köhne **sitebraḳla** Nâ’ilî birdür / Bu ḥâk-dân-ı fenâda bisâṭ bilmezler

sited [1] alma, alış, alım. <KT, Cûdî, Kantar/1> Aşağıdaki tanıkta “dâd u sited”, “alışveriş” anlamına gelmektedir (bkz. dâd u sited).

G184/5 Degül dâd u **sitedden** bir nefes ḥâlî bu bender-gâh / Biri açmak bārın biri dükkânını devşürmiş

sitem [22] zulüm, haksızlık; eziyet, çıkışma (bkz. cevri, bî-dâdî). <KT, OTAL, Kantar/1>

K2/30 Kerem ki dâmen-i iḳbâline teşebbüs eder / **Sitem** ki şadme-i ḳahr ile ḥâk-sâr ḳalır

K6/9 O neyyir-i şehri-efrûz-ı rustâ-ḥîz-i **sitem** / Ki düşse bâdiye-i ḥaṣre tâb-ı nîrânı

K6/46 **Sitem** ki ḥulḳına biḡānedür ḥaḳîḳatde / Ger olsa girye-künân gûşe-gîr-i dāmânı

K7/14 Şîḡar mı ḥavşala-i cân-ı nâ-şigîbâya / Bu imtidâd-ı zamân-ı **sitem** bu zulm-ı şedîd

K9/22 Ele al ḥâṭır-ı ehl-i dili kim anlara çarḥ / İltizâm-ı **sitem**-i bî-ḥad ü pâyân etmiş

K13/8 Bu muzdaḥim-âbâd-ı **sitemde** ne çekerdük / Bir iki fûrû-māye-i zîbende-ḳabâdan

K13/13 Etmiş bizi ḳayd-ı **sitem**-i çarḥ hirâsân / Âzâde kebûter gibiyüz dām-ı belâdan

K17/11 ‘Uḳde-i ḥâṭır-ı ḡam dâḡ-ı dil-i cevri ü **sitem** / Hırz-ı bâzû-yı kerem tâb-dih-i baht-ı zebûn

K19/29 Erdi ol ‘ahd-i **sitem** ḡāyete kim eyler idi / ḡam-ı mâzîye teḳaddüm elem-i müstaḳbel

K22/20 Erbâb-ı ṭab‘ u himmete dâ’im **sitemdedür** / Feryâd dest-i himmet ü ṭab‘-ı ḡayûrdan

K26/6 **Sitem** luṭf-ı kelâmıyla mişâl-i âb u âteşdür / Kerem nuṭḳ-ı revân-baḥşîyle gûyâ şîr ü şekerdür

K26/7 **Sitem** iḳlîm-i cûdından sürülmüş şaḥş-ı bî-raḡbet / Ḥarîm-i ḥâş-ı luṭfında kerem ‘abd-ı müdebbirdür

K30/20 Gördüḡi cevri ü **sitemden** daḡi dil-gîr midür / Var mı âzûrdelik ol güm-şude nāmumda benüm

M5/V/9 Cān kişverin eyleye ne lāyık / Ceys-i **sitemüñ** güzār-gāhī

M7/IV/2 Melālet rāhat-ı cānum **sitem** rūh-ı fu 'ādumdur / Benüm hōd tā ezelden nā-murād olmağ murādumdur

G82/3 Hep **sitemdür** gördüğüm çeşm-i siyāh-ı yārdan / Bilmezin şāgird-i baht-ı tīb-sāmānum mıdur

G154/1 H'āhiş-ger-i luţfuñ **sitem**-i fırkate döymeç / Bīmār-ı ğamuñ tīb u tebi miḥnete döymeç

G175/5 Sefīd-kārī-i çeşm-i ümīdi Nā 'iliyā / Telāfī-i **sitem**-i baht-ı rü-siyāha degiş

G286/3 Kūyuñda var āvārelerüñ keşreti ammā / Ol ğamze-i şūhuñ geçemezler **siteminden**

G294/1 Çeşmüñi fitne kemīn-gūşe-i rāz eylesesün / Her müjeñ tīg-i **sitem** ber-kef-i nāz eylesesün

G312/1 Çeşmüñi fitne kemīn-gūşe-i rāz etdi yine / Her müjeñ tīg-i **sitem** ber-kef-i nāz etdi yine

Kt13/2 Nā 'ilī yārı nezāketle der-āğuş edelüm / Bu **sitemler** nedür ey şūh-ı cefā-cū diyerek

sitem-ger [5] zulüm ve haksızlık eden, acımasız, zalim (bkz. sitem-kār). <KT,

Cûdî, OTAL, Kanar/1, Redhouse>

K1/7 Żāyi' dür ey sipihr-i **sitem-ger** i' ānetüñ / Yokdur benümle da' vī-i nazm u maḳāl eder

K22/30 Hāḳḳā ki nā-güzirdür ol bed-güherlere / Çarḥ-ı sitize-kār-ı **sitem-ger** nüfurdan

M1/VII/4 Gösterdün ol mehün bize eksükligin tamām / Ey çarḥ-ı bī-vefā-yı **sitem-ger** kem eyledün

G53/2 Yok müjelerde türktāz ğamzesi yeke-tāz-ı tāz / Bilmezüz ol **sitem-gerüñ** leşgeri der-ḳafā mıdur

G200/1 Severüz gördüğümüz āfeti dil-ber diyerek / Başlaruz nāle vü feryāda **sitem-ger** diyerek

sitem-kār [5] zulüm ve haksızlık eden, zalim (bkz. sitem-ger). <KT, Cûdî,

Kanar/1, Steingass>

K12/56 Neyleyüm çarḥ **sitem-kār** ahālī düşmen / Fikr-i evşāfuña bir laḳza ḳomaz fāriğ-bāl

K17/7 Bulurın neşve-i medḥüñle şafā-yı ḥātır / Gerdiş-i çarḥ-ı **sitem-kār** ile olsam maḥzün

K21/29 Eder mi çarḥ-ı **sitem-kāra** ser-fürü ol kim / Zāhiri sencileyin bir ḥidiv-i dānādur

G26/1 Ğāret-geri-i naḳd-ı dil-i zāra ne minnet / Ol hōd senüñ ey şūh **sitem-kāra** ne minnet

Ş6/1 Düşdi dil bir büt-i **sitem-kāra** / Yine geldük diyār-ı hicrāna

sitem-pişe [3] zulmü huy edinmiş, zulüm yapmayı alışkanlık hâline getirmiş,

zalim.

K17/53 Bir daḥi eyleye ey şadr-ı mükerrerrem heyhāt / Gerdiş-i çarḥ-ı **sitem-pişe** ḥilāf-ı ḳānūn

K19/30 Dehr bir dāvere muḥtāc idi kim ḥavfından / Olmaya baht-ı **sitem-pişe** mühim-sāz-ı ḥıyel

K30/17 Diñle yārān-ı **sitem-pişe** ne der ḥaḳḳumda / Maḥfil-i bār-geh-i ḳahr-ı kirāmumda benüm

sitiz, sitize [2] savaş, kavga, çekişme; inat (bkz. ceng, kār). <KT, Cûdî, OTAL,

Kanar/1>

K7/6 Cidāl sīne-ḥırāş u **sitize** rūh-gezā / Ḳazā ḥilāf-ı rızā şulḥ māye-i tesdīd

G192/3 Ḳazā Bismil-geh-i cān kār-zār-ı dilden el çekse / Nigāhından ne mümkün def -i āşār-ı **sitiz** olmağ

sitize-kār [2] kavgacı, huysuz, geçimsiz, mücadeleci; inatçı. <KT, Kanar/1,

Redhouse>

K22/30 Hāḳḳā ki nā-güzirdür ol bed-güherlere / Çarḥ-ı **sitize-kār**-ı sitemger nüfurdan

G351/1 Şulh-ı vifâka çäre yok ahter-i kine-dâr ile / Kevkebümüz alışmadı baht-ı **siŕize-kâr** ile
ŕiyâb [1] elbiseler, ŕevb'in çoğulu. <Cûdî, LN>

K3/27 Libâsdan ğaraž ey ħ̣āce setr-i 'avret ise / Nedür ta'alluķuñ ârâyiş-i **ŕiyâbında**
siyâh, siyeh [69]

1. siyah, kara renk (bkz. sevâd). <KT, Kanar/1>

- K7/38 Ser-i mübârekine kaşd edenlerüñ olsun / Gezende mâr-ı **siyâh** gerdeninde ħabl-ı verîd
- K15/5 Sen âteş-i maḥz eyledüĝüñ âh duḥânı / Ol zülf-i **siyeh** 'anber-i sârâ mı degildür
- K16/21 Leyle-i kâdr-ı sa'âdetdür o semmür-ı **siyâh** / Vech-i pâkündür o ŕebde görünen nûr-ı mübîn
- K17/63 **Siyeh** ü surḥ midâd ile ki ĝâhî ederüm / Kaşd-ı zîb ü fer-i düş u ber-i bîkr-i maẓmûn
- K17/64 Seyr eden naķş-ı dil-ârâsını eĝninde görür / Ĝâh kemḥâ-yı **siyeh** ĝâh kabâ-yı gül-gûn
- K18/26 Dem-i nişâr-ı kef-i himmetünde yeksândur / Yâ rîze seng-i **siyeh** ya dūr-i ḥoşâb olmuş
- K18/43 Benüm ki mâşıta-kârî rûy-ı fikretüme / Midâd-ı surḥ u **siyeh** düde vü ḥizâb olmuş
- K19/6 Şadra kim geçdi o semmür-ı **siyehle** ĝüyâ / Âfitâb etdi ŕeb-i târda teşrîf-i Ḥamel
- K25/2 Çift olsa zebânüñ **siyeh** olsa n'ola câmeñ / Cäsüs-ı serâ-perde-i taḥķik-i ĝümânsın
- K25/15 Olmuş ten-i bârîküñe bir dalķ-ı **siyeh** bâr / Dervîş-i semâ'î ĝibi dâmen-be miyânsın
- K25/18 Cehrî idi zikrûñ nemed-i sebz ile ḥâlâ / Müstaĝraķ-ı nûr-ı **siyeh**-i ḥalvetiyânsın
- K26/24 Kesilmez ârzü-yı rişte-i zülf-i **siyâhından** / Hevâ-yı dâma düşmüş bir hüma-yı lâ-mekân-terdür
- K28/9 Kırş-ı tenür-ı 'âlemi evvel ĝınâ-yı kalb / Burr gösterürdi nân-ı **siyâh**-ı cevîn ile
- K36/17 Ya ref' etmiş kef-i beyzâ-yı Müsîdür sevâdında / **Siyeh** tuĝrâsıdır üstâd-ı teẓhîb eylemiş anı
- M1/I/4 Bitsün siyeh-derün idüĝin cümle kâ'inât / Etsün kebûd iken nemedüñ dūd-ı dil **siyâh**
- M1/II/6 Aşluñ egerçi ḥâk idi ammâ 'aceb bu kim / Ḥâk-i **siyehle** hîç zerüñ imtizâcî yok
- M1/VI/2 Ḥâk-i **siyâha** kim kôdılar cism-i pâküñi / Şan defn-i zulmet eylediler kabre nûr ile
- M12/I/3 Şarardur zıkr ü fikrûñ çehresin erbâb-ı tevḥîdüñ / **Siyeh** ḥâki zer eyler kîmyâdur yâ Resûla'l-lâh
- G4/6 Kızarup bâdeden ol çeşm-i **siyeh** Nâ'iliyâ / Görünür câme-i surḥiyle ĝazab-nâk baña
- G22/4 Zühâda surḥ-rûyî-i ḥaclet yeter hemân / Şerm-i sefid-kârî-i rûy-ı **siyâh**-ı mest
- G23/5 Âşûb-ı dil-i Nâ'ili-i bî-ser ü pâdur / Ol ĝamze-i maḥmûr u o çeşm-i **siyeh**-i mest
- G44/7 Kilk-i **siyâh**-ı mâşıta-kâr elde Nâ'ili / Kuḥl-ı cevâhir-i suḥene mîl-dânlanur
- G47/2 Ĝarîbdür bu ki çeşm-i **siyâh**-ı mestün ola / Yegân yegân müjeler mest-i nâz iken maḥmûr
- G48/2 Demek ki rûy-ı **siyâh** medâr-ı ḥacletdür / 'Arûs-ı baht ki gül-güne-i 'izâr ister
- G50/1 Ḥaṭṭuñ ki bâĝ-ı dilde bahâr-ı **siyâh** açar / Ḥasret zemîn-i sîne de ezḥâr-ı âh açar
- G50/7 Bûstân-fürüz-ı gül-şen-i cândur o ĝonceyi / Ey Nâ'ili kaṭîfe-i surḥu **siyâh** açar
- G57/3 **Siyeh** qalem yaraşur şâh-nâme-i ḥüsne / Ḥaṭ-âver olmasa meclisde tâze baķmazlar
- G63/1 Fezâ-nişîn-i ĝama dūd-ı âh lâzımdur / Bu teff ü tâba bir ebr-i **siyâh** lâzımdur
- G69/3 Ey dil deme taĝıtdı **siyeh** sünbûlin şabâ / Senden yayılmasun bu ḥaber kim **siyâhdur**
- G80/4 Bû'l-'aceb şîrdür ol çeşm-i **siyeh** kim bî-bâk / Dil-i 'âşık ĝibi bir âteş-i süzâna şunar
- G82/3 Hep sitemdür gördüĝüm çeşm-i **siyâh**-ı yârdan / Bilmezin şâĝird-i baht-ı tâb-sâmânum mıdur

- G97/2 Var ise seng-i **siyâh**-ı kalb-i ‘âşıkdur mehek / Yoḥsa ol şūḥuñ ‘ayâr-ı ḥüsn ü ânin kim bilür
- G126/3 Cevher-i feyz-i ilâhî ‘amel-i ḥâlişdür / Yoḥsa ey ḥ’âce **siyeh** ḥâküñe zer virmezler
- G127/3 Kesilmez ârzü-yı rişte-i zül-f-i **siyâhmdan** / Hevâ-yı dâma düşmiş bir hümâ-yı lâ-mekân-terdür
- G145/6 Biz Nâ’ilî kalem-rev-i ğam şehriyâriyuz / Ḥâk-i **siyâh**-ı faqr u fenâ tâc u taḥtumuz
- G165/4 Dervîş-i bî-nevâ-yı nemed-püş u sînc-şâf / Ebr-i **siyehde** çarḥ-ı fenâ âfitâbiyuz
- G176/4 Degüldür dillerün âhı **siyeh** zülfünde tâb-endâz / Meger şâm-ı ğarîbânda çerâĝ-ı rüşen olmazmış
- G195/1 Baķamaz rüyına dil zül-f-i **siyâh** olmayıcaķ / Tâb-ı ḥüsne döyemez perde-i âh olmayıcaķ
- G197/1 Şayd eder biñ dili bir dâm ile zül-f-i **siyehüñ** / Düşürür bir dili biñ dâma şikenc-i külehüñ
- G197/4 Siḥr ile memleket-i fitneyi etmiş teşḥîr / O ğazâlâne nigâhuñla o ḥaṭṭ-ı **siyehüñ**
- G198/1 Başlasa şîveye biñ nâz ile çeşm-i **siyehüñ** / Tesliyet-baḥş-ı dil-i ‘âlem eder her nigeḥüñ
- G212/4 Âb-ı ḥayât menba’ıdur olsa da ba’îd / ‘Uşşâķa ândurur o **siyeh** kaş gerdenüñ
- G236/1 Şâm-ı zülfüñ kim çerâĝ-efrüz-ı âhumdur benüm / Şem’-i fânüs-ı felek düd-ı **siyâhumdur** benüm
- G240/5 Feth oldu kilîd-i der-i gencîne-i baḥtum / Zül-f-i **siyehüñden** yine bir iki tel aldum
- G241/3 Nâzar etdükçe o müjĝânlar baĝrum delinür / Kârarur gözlerüm ol çeşm-i **siyâhı** göremem
- G254/2 Ḥaṭ ki **siyeh** bahârdur bâĝ-ı ruḥuñda sürme-reng / Kâbil-i şavt olur mı ḥîç nâle-i ‘andelîb-i cân
- G263/3 Her tâ’ire ğidâ mı olur üstüḥ’ân-ı şem’ / Pervâne-i **siyâh** hümâlık mı eylesün
- G268/2 Ebr-i **siyâh**-ı şerme ğurûb etdi âfitâb / Yâ Rab gelen o mâh-ı siyeh-çerde olmasun
- G301/5 Mâh-ı dû rûze kâste-mânend Nâ’ilî / Gösterdi ḥalkâ kendin o ḥaṭṭ-ı **siyâh**-ı nev
- G302/1 Ḥâzer ḥâzer şaf-ı müjĝân-ı **siyehdür** bu / Kâfâ-yı ğamzede bir gürd-i bî-sipehdür bu
- G334/2 Âh-ı dilden ḥam olup ṭabla-i ‘aṭṭâra döner / Nâfe-gün ḥâl ile ol ṭurra-i müşķîn-i **siyâh**
- G358/1 Yeksân gören âyîne-i ruḥsârûñı mehle / Yâķûṭı berâber mi tutar seng-i **siyehle**
- G382/2 Baķduķça olur şu’le-feşân düd-ı derûnum / Ḥâl-i **siyeh**-i ‘ârîz-ı ḥoy-rîzûñe Şuḥfî
- Ş5/3 Ter düşüp düd-ı **siyâh**-ı dilden / Olma âzürde nigâh-ı dilden
- T5/9 **Siyeh** bayrakları gör kim otâĝın almış eṭrâfın / Şitâda lâle-zâr olmaķdur ‘aceb dâmen-i küh-sâr

siyâh etmek, siyâh eylemek [] karartmak.

- G258/4 Mizâc-ı şu’le-i ḥüsnüm ki istesem mihrüñ / Sevâd-ı dîde gibi ḥânesin **siyâh ederin**
- G228/3 Bir âh-ı ciger-süz çeküp yâd-ı ruḥuñla / Gül-ĝonce-i ḥurşîdi **siyâh eyledi** bülbül

2. uğursuz, talihsiz, kötü. <Steingass, Redhouse> Siyâh’ın, aşağıdaki tanıklarda “baḥt” ve “aḥter” sözcükleri ile uğursuzluĝa ve talihsizliĝe işaret eden bağlamlar oluşturduĝu görölmektedir.

- M11/I/3 Yâ Rab ne luṭf olur bu ki ṭab’ ehlinüñ tamâm / Baḥt-ı **siyâha** munzam iken rüy-ı evsedi
- G33/2 Şeb-i firâķda baḥt-ı **siyâhumuzdur** hep / Eden bizi eşer-i şubḥ-ĝâhdan nevmîd
- G33/5 Cefâ-yı dehre olan Nâ’ilî gibi mu’ tâd / Olur telâfî-i baḥt-ı **siyâhdan** nevmîd
- G54/2 Taķlîd edüp ey baḥt-ı **siyeh** çeşm-i bütâna / Nâz etme ki ḥ’âbideligüñ vaķtı degildür
- G125/3 Olsa teşrifüñe dil muntazır-ı şubḥ-ı ümîd / Bulunur baḥt-ı **siyeh** arada şâm-âver olur
- G295/1 Dil-i zâr ḥaste kıldı ne yaman nezâredür bu / Şeb-i ğamda koydı ḥalüñ ne **siyeh** sitâredür bu

G314/3 N'eyler perend-i zer-keş-i şubhı gedā-yı 'ışk / Maḥzûzdur kilīm-i **siyāh**-ı şeb olmasa

G351/3 Veh ki **siyeh** sitāreyüz āh ki hīç-kāreyüz / Tūt ki dū šīre-ḥ̄āreyüz miḥnet-i rüzgār ile

G358/4 Şad dāğ-ı nedāmetle gider olsa da taḳdīr / Mābeynūmi işlāḥa gelen baḥt-ı **siyehle**

G379/4 Baḥt-ı **siyehūñ** kārı tamām olsa da görsek / Kām-ı dil-i nā-kāma da bir himmet olur mı

siyāhī [1] siyahlık; uğursuzluk. <Cûdî, OTAL>

K32/1 Nücūm imiş tūtalum rīze-seng-i vādī-i 'ışk / Çerāğ-ı şām-ı ḡarībān yine **siyāhīdūr**

siyāh-baḥt [1] kara bahtlı, talihi müsait olmayan. <KT, OTAL>

Kt8/1 Fūrūḡn istemez erbāb-ı dili 'adūya hemān / **Siyāh-baḥt** idūgin ey sitāre gösterme

siyāh-kār [3] kötü amelli, günahkār; bozguncu, fitneci. <KT, Kanar/1>

G272/4 Zūlf-i dil-ber misūn ey çarḥ-ı **siyeh-kār** sen de / Bize ejder görünüp düşmene gencine olursun

G303/6 Nā 'ilī baḥt-ı **siyeh-kāra** müdarā güçdür / Sāz-kār ola meger āh-ı seḫer-gāh bize

Ş10/2 Sende güneh yok bu cefālar bize / Hep eṣer-i baḥt-ı **siyeh-kārdur**

siyāh-kāse [2] cimri, pinti. <Seccadî/1>

G85/4 Şorsun o kim nevāle-ḥor-ı ḥ̄ān-ı luṭfidur / Çarḥ-ı **siyeh-kāse** simāṭı- ne günedür

G270/1 Erbāb-ı dili müttehem-i āz edemezsun / Ey çarḥ-ı **siyeh-kāse** bize nāz edemezsun

siyāh-kāselik [1] cimrilik, pintilik, tamahkârlık.

G243/2 Fūrūz-ı baḥt ile kim dāğ-ı cebhe-i Zuḥālüm / **Siyāh-kāselügin** bilse çarḥ memnūnam

siyāh-nāme [1] kara yazı; kötü amellerin yazıldığı manevî defter, amel defteri

(sevād-nāme). <Kanar/1>

K7/58 O gün ki 'arz olunur seyyi'āt-ı ḥāzretūne / **Siyāh-nāme**-i a' māl-i nā-resīd ü resīd

siyāh-tāb, siyeh-tāb [5] mavi çelik. <Steingass> Tanıklarda sözcüğün kesici savaş aletleri ile birlikte kullanıldığı görülmektedir.

K3/47 Muḥālifān-ı Çureyşe okutdı her birisi / Cihādı emrini tīğ-i **siyāh-tābında**

G19/1 Buldukça sürmeden müjeler gāh gāh tāb / Elmās deşneler mi degildür **siyāh-tāb**

G20/1 Biñ deşneñ olsa ḥārdan ey gül **siyāh-tāb** / Qābil mi 'andelīb ola senden nigāh-tāb

G48/3 Kefen be-düş mubāḥatı Dāver-i maḥşer / Şehīd-i tīğ-i **siyeh-tāb**-ı çeşm-i yār ister

G342/2 Virdi fenāya 'ālemi müjgānlaruñ tamām / Geldi hezār tīğ-i **siyeh-tāb** bir yere

siyeh-bāğ [1] siyah bahçe. Bahtın uğursuzluğunu ifade etmek için, bahtın siyah bahçesinde yetişen fidan söz konu edilirken kullanılmıştır. Kullanımı tanığa mahsus bir terkiptir.

G74/5 Ey Nā 'ilī nihāl-i **siyeh-bāğ**-ı baḥtdan / Ne ḡonce-i emel ne gül-i ārzū kıpar

siyeh-cāme [1] siyah elbise giyen. <Seccadî/1> Aşağıdaki tanıkta “kilk (kalem)”

bu terkip ile vasıflandırılmıştır. Siyah giyen ve iki dilli (dū zebān) kalem, bir “casus” tasviri

oluşturmaktadır (bkz. cāsūs). İki dillilik, casusun hem casusluk yaptığı memleketin dilini bilmesini, hem de kalemin iki tarafı ile yazmasını karşılamaktadır.

K25/1 Ey kıl-k-i **siyeh-cāme** egerçi dū zebānsın / Ammā ki ḥasek-rīz-i reh-i kec-revişānsın

siyeh-çerde [1] koyu esmer, kara yağız || sevgili. <FZ, Kanar/1, Redhouse>

G268/2 Ebr-i siyāh-ı şerme ğurūb etdi āfitāb / Yā Rab gelen o māh-ı **siyeh-çerde** olmasun

siyeh-derūn [2] kalbi kara || günahkār, âsi. <Dihhudâ>

M1/I/4 Bilsün **siyeh-derūn** idügin cümle kâ'ināt / Etsün kebūd iken nemedün dūd-ı dil siyāh

M5/V/11 Kārı dile ḥāşılı fūsündür / Çeşmün ne 'aceb **siyeh-deründür**

siyeh-dil [5] kalbi kara; fesat, kötü yürekli (bkz. bed-ḥ'āh). <KT, Kanar/1>

K2/43 O dem ki pīş-i ilāhīde ol **siyeh-diller** / Hezār tōhmet ile düzeḥī-şī'ār qalır

K7/1 Bu rüzgār-ı **siyeh-dil** qalursa böyle 'anīd / Çerāğ-ı mihrini söndürmemek degil mi ba'īd

G34/4 Neşāt-ı kām u ğam-ı ye'sden müberrāyuz / Ne nāz-ı baḥt-ı **siyeh-dil** ne cevri-i çarḥ-ı 'anīd

G88/6 Dānāya cevri-i baḥt-ı **siyeh-dil** erāzile / Luḥf-ı sitāre-i ğalaṭ-endīşi gösterür

G118/4 **Siyeh-dil** mihr-düşmen bī-vefāsun ḥayf bilmezsun / Çerāğ-efrūz-ı māh-ı āsumān-ı behcetün kimdür

siyeh-fām [2] siyaha boyanmış, kara boyalı, siyah renkli. <KT, Steingass>

G90/6 Bīn dil tūtulur yine o şayyād-ı fūsünüñ / Dām-ı şiken-i zülfi-i **siyeh-fām** tehīdür

G287/1 Şubḥı hūrşīd-i ruḥuñ ḥasret-keş-i şām eylesün / Āfitābı münḥasif māhı **siyeh-fām** eylesün

siyeh-ḥāl [1] kara benek, siyah ben.

K14/57 Qahruñla teraḥḥum zekān-ı ḥūba **siyeh-ḥāl** / Ḥilmünle ğazab dest-ḥoş-ı reng-i ḥayādur

siyeh-hāle [1] siyah hālenin çevrelediği (ay). Tanıkta yüzüne hat gelen (sakalı çıkan) sevgili, siyah hālenin çevrelediği mehtaba benzetilmiştir.

G247/6 Seyl-efgen olma raḥt-ı dil ü cāna Nā'ilī / Ol ḥaṭ-resīde māh-ı **siyeh-hāleden** şakın

siyeh-kelīm [1] talihsiz, bahtı kara. Sözcüğün “siyeh-kilīm”, “siyeh-gilīm” şekli daha doğrudur. Çünkü ifade edilen manâ, “siyah kilimli”dir. <Dihhudâ>

G65/7 El şunma ḥ'ān-ı luḥf-ı çarḥ-ı **siyeh-kelīme** / Baḥt-ı le'īme kendün 'āli-cenāb göster

siyeh-mekīde [1]

G144/3 Tıfl-ı yetīm-i dil gibi hep tīre-rüz olur / Şīr-i **siyeh-mekīde**-i pistān-ı baḥtumuz

siyeh-mest [3] çok sarhoş, zil zurna sarhoş. <FZ>

G169/4 Dest-i istignāya her müjgānı bir ḥancer virür / Şulḥ-düşmen bir **siyeh-mest**-i 'itābuñ mestiyüz

G252/1 Kıl ḥazer ey dil seni ol ğamze giryān görmesün / Bir **siyeh-mest** āfet-i ḥūn-rīzdür qan görmesün

G381/5 **Siyeh-mest**-i teğāfüldür o ğamze / Olaldan ḥūn-ı dil şaḥbā-yı ali

siyeh-pūş [1] karalar giyinmiş, siyah elbise giyen. <KT> Aşağıdaki tanıkta gece baskınlarında görünmemek için askerlerin siyah giymelerinden bahsedilmektedir. Cadıların da siyah renkli çaput giydikleri aşağıdaki tanıkta ifade edilmiştir.

G369/3 Hep **siyeh-pūş** oldılar kaçd-ı şebihün-ı dile / Girdiler müjgânlaruñ bir cenge cādūlar gibi

siyeh-rūy [1] kara yüzlü, yüzü kara; ayıbbı olan. <OTAL>

G370/5 Şerm-sār-ı ruḥ-ı pūr-tābuñam āh etdükçe / Ma‘ zeret-ḥ‘āhum olan baht-ı **siyeh-rūy** gibi

siyeh-rūz [1] talihi kara, bahtsız. <OTAL>

G26/4 Sāyeñde eger şubḥ-ı kıyāmet de olursa / Ey baht-ı **siyeh-rūz** şeb-i tāra ne minnet

siyeh-tār [1] siyah telli (saç).

G217/4 Arturdı cününüñ heves-i zūlf-i **siyeh-tār** / Bir ḥastesūñ ey dil ki şeb-i tārda ḳalduñ

siyeh-zaḥm [1] kara kabarcık, şarbon. <Kanar/1>

G327/8 Gösterür Nā‘iliyā gelse müdāvāya ṭabīb / Eşer-i baht-ı **siyeh-zaḥmumı** bihbūd gibi

sivā [3] başka, gayrı; [tas.] Hakk’ın yarattıklarında, yaratıkların Hak’ta batın kalması. <OTAL, Kāşānî>

G18/1 Derün-ı tīre-i zühhād pūr-jeng-i **sivādur** hep / ‘ Acep āyīnelerdür cılve-ger rüy-ı riyādur hep

G85/1 Dūzaḥdan özge dehr ribāṭı ne gūnedür / Ḥaşruñ **sivādan** añla şırāṭı ne gūnedür

G133/6 Muḥliş-i ehl-i fenā nefy-i **sivādur** bunda / Ḥikmet-i felsefe işbāt-ı heyulā şıgımaz

siyāset [] devletler arasındaki ilişkiden bahseden ilim, diplomatlık; eskiden suçlular hakkında şeriat mahkemelerince verilen cezaların yerine getirilmesi. <KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 244>

siyāset-gāh, siyāset-geh [2] siyaset bakımından öldürülmesi gereken kimselerin öldürüldüğü yer, ceza mahalli. <Cûdî, OTAL>

K9/7 Kellesin naṭ‘-ı **siyāset-geh**-i ḳahruñda görür / O cefā-pīşe ki zulmiyle nice ḳan etmiş

M8/IV/1 Zemīn naṭ‘-ı **siyāset-gāh**-ı dil seyf-i ḳazā mübrem

Siyāvuş [1] Şehnâme’de adı geçen İran padişahı. <MİTOLOJİK UNSURLAR>

G269/3 Cām-ı meyi bir dīde-i ḥün-bāra deḡiş kim / Destüñde ḳadeḥ ṭaşt-ı **Siyāvūş** görünsün

siyer [1] ahlāk ve yüksek vasıflar, sīret’in çoḡulu. <Cûdî, OTAL>

R6/1 Allāh bilür ḡamuñdan ey nūr-ı **siyer** / Ne dilde melāl var ḥāṭırda keder

şoffa [] sofa, dış kapının iki tarafında taştan veya tahtadan yapılan oturak. <KT>

şoffa-i çemen [1] çimenlik yer. <OTAL>

G47/3 Füzūn gerek ‘araḳ-ı şebnem-i şeh̄er ki henüz / Mu‘ āşirān-ı şaf-ı **şoffa**-i çemen maḥmūr

sofra [1] üzerinde yemek yenilen yaygı. <LN>

G185/4 Yer virmemişler ol sege ḥuddām-ı ehl-i cāh / Zāhid ki **sofra**-i ne‘ ām-ı āza şıgımamış

şoĥbet [20] konuşma, görüşüp lākırdı etme, birlikte oturup söyleşme, muhabbet.

<KT>

- K2/1 Ne şādmānī-i bezm-i vişāl-i yār qalır / Ne zevk-i **şoĥbet**-i sākī-i gül-‘ izār qalır
- K5/12 Rūz u şeb **şoĥbet**-i ebkar-ı ĥayālūmdür eden / Tab‘-ı şūrīdemi müştāk-ı dem-i tenhāyī
- K14/11 Şahbā gibi ülfetleri bī-gerd-i küdür / Sāgar gibi **şoĥbetleri** bī-reng-i riyādur
- K24/20 Dā’im o neşve kim eşer-i **şoĥbetūñdedür** / Şādī-resān-ı ĥatır-ı miĥnet-ĥutūr olur
- K33/5 Ĥuldı eylerdi ferāmūş eger bir kere / Şeref-i **şoĥbetine** nā’ıl olaydı İdrīs
- K33/15 **Şoĥbetūñ** şāhid-i dil-bend-i ĥayāl oldukça / Sedd-i rāh-ı emelūmdür felek-i pūr-telbīs
- K34/5 N’eylesün rindān-ı ‘ālem kim bisāt-ı ‘āleme / Tarĥ eden āyīn-i bezm-i ġam-zedā-yı **şoĥbeti**
- K34/21 Zümre-i erbāb-ı tab‘ı öyle meftūn etdi kim / Ĥüsn-i aĥlākı ġmā-yı qalbi feyz-i **şoĥbeti**
- M1/III/6 Sāhil-nişīn-i **şoĥbet** idūñ ĥāliyā tenūñ / Şad-pāre fülk-i ġarqa gibi bī-kenāredür
- M1/V/3 Ĥayfā ki oldı **şoĥbet**-i nā-cins rehzenūñ / Ma’rūf idūñ nihāyet-i ĥüsn-i vifāk ile
- M4/V/1 Yār için **şoĥbet**-i āgyāra tenezzül gücdür / ‘Āşıka belki bu ma’ nāyı te’emmül gücdür
- G107/1 Demeñ ol şem‘-i ĥüsne ġayrılarla germ-ülfetdür / Kimūñle hem-dem olsun n’eylesün müştāk-ı **şoĥbetdür**
- G123/2 Teklīf mi var **şoĥbete** her gece nihānī / Kāşāne-i dil ĥāne-i bī-minnet-i ġamdur
- G123/5 Mestāneleri Nā’iliyā meclis-i ‘ışķuñ / Ĥamyāze-keş-i ārzū-yı **şoĥbet**-i ġamdur
- G140/6 Olmazuz cā-nişīn-i bezm-i tarab / ‘Āşıķ-ı **şoĥbet**-i iĥtiyār-ı ġamuz
- G280/5 Eyler felekde **şoĥbet**-i kerrūbiyāna nāz / Oldukça Nā’ilī seg-i kūyuñla hem-nişīn
- G333/4 ‘Arz-ı dīdār etmedi ser-germ-i cām-ı mihrine / Qaldı **şoĥbet** maĥşere ol āfitāb-ı nāz ile
- G379/1 Ol māh ile yā Rab bu gece **şoĥbet** olur mı / Ol şem‘-i cihān-tāb ile germiyyet olur mı
- Ş10/4 El-ĥāzer ey şerĥos-ı nāz el-ĥāzer / Keşret-i **şoĥbetde** ĥater vardur

şoĥbet germ olmak [1] sohbet kızışmak, koyu sohbet etmek.

- M1/2 Muṭrıb nefesūñ var ola sākī meyūñ efzūn - Her laĥza vü her ān / Meclisde şafā meyle gerek neyle gerekdür - Tā **germ ola şoĥbet**

şoñra [4] daha ileri bir zamanda, müteakiben. <TS, ÖTS>

- K19/33 Başlasun yazmaġa evşāfuñı şimden **şoñra** / Feylesofān-ı ma’ ānī şu‘ arā-yı kümmel
- K19/33 Başlasun yazmaġa evşāfuñı şimden **şoñra** / Feylesofān-ı ma’ ānī şu‘ arā-yı kümmel
- G226/2 Bir şişe mey olsaķ dökülüp sāğara evvel / **Şoñra** ciger-i bāde-perestāna dökülsek
- G384/3 Şarĥ-ı ‘işmet bu mıdır kim ola benden **şoñra** / Seni pehlūya çeker pīrehenūñden ġayrı

sögmek [1] sövmek, onur kırıcı, çoġu basmakalıp, kaba sözler söylemek,

küfretmek. <TS, ÖTS>

- G39/4 Ağyār yād ederse beni meclisinde **söġ** / Cevrūñ baña telāfī-i luṭf-ı raķībdür

söndürmek [2]

1. (ateş ve ışık için) yanmasına, aydınlatmasına son vermek. <TS, ÖTS>

K7/1 Bu rûzgâr-ı siyeh-dil qalursa böyle ‘anîd / Çerâğ-ı mihrini **söndürmemek** degil mi ba‘îd

2. yatıştırmak, dindirmek, etkisiz duruma getirmek. <TS, ÖTS>

M2/V/4 Hâkister-i tâb-ı celâlün ile **söndür** / Şâyeste-i teb-lerze-i âzâruñi yâ Rab

sönmek [1] yanmaz, aydınlatmaz, parlamaz olmak, parlaklığını, ışığını yitirmek || (duygular için) dinmek, yatışmak. <TS, ÖTS>

G75/4 Nümâyân olmaduqça şubh-ı vuşlat **sönmesün** yansun / Fitîl-i dâğ-ı fırkat sîne ey gam çerâğundur

söylemek [33] düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak, konuşmak, demek.

<YTS, TS, ÖTS>

G10/3 Nâ-şigibâyî-i bülbül n’ola efvün olsa / **Söyledi** derdini gûş-ı güle mestâne şabâ

G83/1 Nücüm aşhâbı nâr u bād ü hâk ü âbdan **söyler** / Hâkîmân-ı ilâhî hikmet ü âdâbdan **söyler**

G83/2 Suhen ilhâm-ı Hâkdur nuṭṭ-ı ‘ârif lubb-ı hikmetdür / Ne zîc-i İlhanîden ne uşurlâbdan **söyler**

G83/3 Riyâyı me’kel etmişler cihân-ı gâflet-âbâduñ / Çıkup vâ’ izleri kürsiye ḥord u ḥ’âbdan **söyler**

G83/4 Eder kürsîde esbâb-ı riyânun ḥürmetin takrîr / Gehî semmûr u gâhî kâkum u sincâbdan **söyler**

G83/5 Erişmez ğavrına ğavvâş-ı Fikret Nâ’ilî ṭab’ un / Dür-i güftârını bir baḥr-ı bun-nâ-yâbdan **söyler**

G120/1 **Söyledüp** nâz ile ruḥsârını gül gül mi eder / Bilmezüz gül mi eder mey seni bülbül mi eder

G193/5 Ne söylesün görüp ol şûhî Nâ’ilî ‘uşşâḡ / Deger mi âhdan el ruḥşat-ı niyâz olıcaḡ

G260/6 Yok âh-ı Nâ’ilîde haber **söyle** ey şaba / Taḥrîk eden o zülf-i perîşânı sen misün

G262/1 **Söyleñ** ol âfete dünyâyı ḥarâb eylesesün / Sell-i seyf-i nigeḥ-i çeşm-i ‘itâb eylesesün

G267/1 Bir müyî kâkülinden ol âfet ḡoparmasun / **Söyleñ** kıyâmet üzre kıyâmet ḡoparmasun

G338/1 Dil yâre derdin etmiş feryâd **söyleyince** / Bir gûne daḡı olmuş nâ-şâd **söyleyince**

G338/2 Naḡşı yer etdi fi’l-hâl ḥarâda şanma tinşâl / Şîrîni Bî-sütûna Ferhâd **söyleyince**

G338/3 Bir şemme bûy-ı zülfün bād âhuvân-ı Çîne / Müşkûñ revâcın etmiş berbâd **söyleyince**

G338/4 Cibîlî kılsa ol leb esrârına muḡâṭab / Bîñ gizlü nükte eyler îrâd **söyleyince**

G338/5 Ey Nâ’ilî ḡâmûşî maḡz-ı ḡikemdür ammâ / Eş’ârı böyle **söyler** üstâd **söyleyince**

G339/1 Ol şûḡa oldı meylüm müzdâd **söyleyince** / Keşf oldı ḡalka râzum feryâd **söyleyince**

G339/2 Şûr-ı sipâh-ı ḡaṭṭı ol şâh-ı mülk-i ḡüsnün / Artar ḡalem-revinde bî-dâd **söyleyince**

G339/3 Cân-baḡş olur Mesîḡe güftâra gelse o leb / Rûḡ-ı kelâmı eyler inşâd **söyleyince**

G339/4 Nuṭṭından eyler âdem iḡsâs-ı noḡṭa-i fem / Ol ḡonce-i tebessüm mu’ tād **söyleyince**

G339/5 Bildürdi ḡamze ḡaşdın teslîm-i gerden etdüm / Dil Nâ’ilî olurmış dil-şâd **söyleyince**

G350/1 Râz-ı dili tefevvuh edüp cânê **söyleme** / Cân vâḡıf olmasun leb-i cânâna **söyleme**

G350/2 Eyle edeb ri’ âyetin ey nev-cünün-ı ‘ışḡ / ḡaysı mezemmet eyleme yabana **söyleme**

G350/3 Eşrâfiyân-ı ‘âlem-i ḡayretten al sebaḡ / Neylerseñ eyle ey dil-i dîvâne **söyleme**

G350/4 Gûş et ki bizdedür ḡaber-i Bû Sa’îd-i ‘ışḡ / Ey ‘aḡl-ı Bû ‘Ali bize efsâne **söyleme**

G350/5 Aḡbâbdan nazîre recâsında olduḡun / Ey Nâ’ilî şaḡın hele nâdâna **söyleme**

G367/6 Nazîre **söyleme**ge Nâ’ilî suhen-sencân / Bu ḡoş-edâ ḡazel-i âbdâr degmez mi

söylenmek [1] söylemek işi yapılmak. <TS, ÖTS>

G18/2 Şarābuñ şîre-i cân olduğunda şübhe yok sâķī / Ne söz kim meclisünde **söylenür** rûh-âşinâdur hep

söyleşmek [9] karşılıklı konuşmak, görüşmek, hasbihal etmek, sohbet etmek.

<YTS, TS, ÖTS>

K14/84 **Söyleşmek** olur haşm ile ammâ ki ne çâre / Tevbîh-i kazâ mucib-i teslîm ü rızâdur

K25/14 **Söyleşmedesin** ehl-i ma'ârifle gönülden / Hâmûş nedîm-i dil-i ma'ni-ṭalebânsın

K25/42 Ahvâl-i perîşānuñı gel **söyleşelüm** gel / Ey şifte-dil sen daḥi bir başka zebânsın

K28/75 Bülbül kebâb-ı âteş-i ğayret yerinde hâr / Kim **söyleşir** çemende gül-i âteşin ile

G21/5 Maḥşer de olsa çâre mi var **söyleşilmege** / Geh ser-girân-ı nâzdur ol ğamze gâh mest

G193/4 O şâh-ı hüsni ile âsân olurdu **söyleşmek** / Teġâfûlâne nigh tercemân-ı nâz olıcağ

G333/5 **Söyleşilmez** meclis-i maḥşerde de ey Nâ'ilî / Ğamze-i sâķī gibi mest-i ḥarâb-ı nâz ile

G357/4 Bülbül kebâb-ı âteş-i ğayret yerine hâr / Kim **söyleşür** çemende gül-i âteşin ile

Ş4/1 'Adû beñzer nifâķ etmiş / Bizümle yâr **söyleşmez**

söyletmek [13]

1. söylemesine yol açmak; dile getirmek. <YTS, TS>

K12/50 **Söyledür** âyîne-i luṭfuñ olursa ne kadar / Tûṭî-i nâṭıķa vaşfuñda zebân-ı beste vü lâl

G100/1 Nâleñ ey dil za'fdan ol mâhî **söyletmek** midür / Yoksa müşikâr-veş evvâhî **söyletmek** midür

G100/3 Ey ḥired bâlâ-yı 'ışķa ḥaml-i minnetden murâd / Biçdüġüñ bu ḥil'at-ı kûtâhî **söyletmek** midür

G100/5 Gösterürsün cāna mir'ât-ı ruḥuñ kând-ı lebün / Kaşduñ ol tûṭî-i şeker-ḥ'âhî **söyletmek** midür

G100/6 Deyre varmağdan murâd iḥyâ-yı emvât eyleyüp / Bütlere i'câz-ı rûḥu'l-lâhî **söyletmek** midür

G159/2 **Söyletmez** oldu âḥ-ı gelü-gir-i ğam bizi / Maḥrûm-ı nîm nâle-i dil-ḥ'âh-ı ḥasretüz

G248/3 Pür şekve-i âham beni **söyletme** ğamum var / Âyînesün olma müte'eşşir kederümden

G282/7 'Âlimân-ı cehl-i mürekkeb nâşihân efsâne-ġü / Her birin **söyletsek** inmez merkeb-i idrâkden

Kt5/1 Bî-dîmâġuz bizi **söyletmege** bir sîne gerek / Hâşılı bülbüle gül tûṭiye âyîne gerek

2. söylemek zorunda bırakmak, itiraf ettirmek, dedirtmek. <ÖTS>

G100/2 Şekve-perdâz-ı zenaḥdân olduğun ol ğamze / Gürk-i Yûsuf-ġire ey dil çâhî **söyletmek** midür

G100/4 Ey şikenc-i ṭurra maḥşüduñ dil-i âşüfteye / Harf-ı râz-ı ser be-mihr-i âhî **söyletmek** midür

G100/7 Ketm-i râz-ı 'ışķ mümkindür demekden Nâ'ilî / Ḥ'âhişüñ tıfl-ı dil-i âġâhî **söyletmek** midür

söz [29] bir duyguyu, bir düşünceyi dile getirmek için ağızdan çıkan sözcük,

sözcük dizisi ya da cümle, lâf, kelâm. <ÖTS>

K1/13 Ol Hürmüs-i me'âric-i nuṭķum ki **sözlerüm** / Risto-yı 'aķlı ḥikmet-i ma'nide lâl eder

K3/9 **Sözinden** eyler iken iktisâb-ı 'izz ü şeref / Yazılse levḥ-i zer-endüd-ı âfitâbında

K9/28 Kâlemin lû'le **sözün** âb-ı ḥayât u ṭab'ın / Hızr-ı dil-zinde-i ser-çeşme-i 'irfân etmiş

K9/33 Ba'dehu eyleyüp itmâm-ı du'ân ile **sözün** / Hâme-i nazma du'â zeylini 'unvân etmiş

K18/20 Zihî vezîr-i Aristo-meniş ki **sözlerinüñ** / Nizâm-ı devlete her ḥarfı bir kitâb olmuş

K18/40 Bu kâr-gehde ḥuşûşâ o sâḥirem ki **sözüm** / Lisân-ı mu'cizeye 'uķde-i cevâb olmuş

- K22/23 **Söz** bu gubâr-ı tab^ç ile hâlî olur mı hîç / Âb-ı hayât olursa da gerd-i fütürdan
- K23/41 Benüm ol köhne şâgird-i mu^ç allim-hâne-i mâ^ç nî / Ki **sözde** gâlib oldum nice üstâd-ı be-nâm üzre
- K28/72 Luţf-ı hevâ-yı âlem-i endîşe **sözlerin** / Baḡ etdürür leţâfet-i ma^ç-ı mu^ç in ile
- K30/12 Telḡdür düşmene aḡbâba **sözüm** kand-ı nebât / Zehr olur ḡaşılı tiryâk tâ^ç amumda benüm
- M12/I/5 **Sözün** maḡbûl-i dergâh-ı şamed dillerde evşâfuñ / Şefî^ç-i ḡalk u maḡbûb-ı Ḥudâdur yâ Resûla'l-lâh
- G18/2 Şarâbuñ şîre-i cân olduḡında şübhe yok sâķî / Ne **söz** kim meclisünde söylenür rûḡ-âşinâdur hep
- G60/5 **Söz** daḡîḡ olmasa raḡbet mi bulur Nâ^ç iliyâ / Nazm-ı pākûñ budur inşâf ki diḡḡat yeridür
- G64/3 Vâ^ç iz **sözün** erbâb-ı nazar bir pûla almaz / Cüyâ-yı güher nâķid-i her-gâḡ degildür
- G94/5 **Sözün** ey Nâ^ç ilî olmazsa da şâyeste-i taḡsîn / Yine bir tarz-ı ḡaş-ı şūḡdur bir özge vâdîdür
- G114/5 Ey Nâ^ç ilî **sözünde** bu dil-keş ḡayâllerün / İ^ç câzdur ki nev^ç-i beşerden zühür eder
- G135/8 Biz Nâ^ç iliyâ **sözde** füsün-kâr-ı ḡayâlüz / Elfâzda peydâ dil-i ma^ç nâda nihânuz
- G147/5 Ḥırâş-ı ḡâtır olur ehl-i câha **sözlerümüz** / Ki sâye-gehlerinün erre-i ḡuḡablarıyuz
- G207/2 **Sözde** Cibrîli Felâḡün gibi ilzâm eyler / Başlasa keşf-i zebân-dânî râza nigehün
- G303/8 Vaḡy-erdâz-ı suḡen Nef^ç i-i sâḡir ki olur / Her **sözi** âyet-i mu^ç ciz gibi dil-ḡâḡ bize
- G315/9 Ser-â-ser olsa **sözün** lubb-ı lâyiḡât-ı ḡikem / Şaḡın müşa^ç biz-i nîreng-i ḡîl ü ḡâl olma

söz âḡir olmak [1] söz sona ermek; kasidelerde medhiyeden duaya geçerken söylenen kalıp söz.

- K18/47 **Söz âḡır oldu** du^ç â eyle Nâ^ç ilî ki du^ç â / Ḳarîn-i şıdḡ ola elbet de müstecâb olmuş

söz ḡâyete ermek [1] söz sona ermek.

- K15/39 **Söz ḡâyete erdi** açalum dest-i du^ç ây / Rûḡü'l-ḡudüs âmine müheyyâ mı degildür

sözini diñlemek [1] nasihat kabul etmek, itaat etmek. <YTL>

- G305/4 **Sözini diñler** idük zâhid-i düzaḡ-ı nefesün / Ḳosa cennet hevesin ḡâ^ç il-i a^ç râf olsa

söz mi deḡer [1] söylemeye gerek yok, herkes bilir.

- K3/70 Muḡîḡ olan yine sensin bu râzı **söz mi deḡer** / Gedâya nezd-i şeh-i mâlikü'r-riḡâbında

söz pâyâna ermek [3] söz sona ermek, söylenecekler bitmek.

- K11/29 **Erdi söz pâyâna** şimdi ḡâtıra ey Nâ^ç ilî / Maḡhar-ı feyz-i ḡabûl olan du^ç âlardur gelen

- K23/53 **Söz erdi** Nâ^ç ilî **pâyâna** min ba^ç d eylesün ḡâme / Du^ç â-yı devletin taḡdîm taḡvîl-i kelâm üzre

- G356/5 **Söz erdi** Nâ^ç ilî **pâyâna** min ba^ç d eylesün taḡdîm / Du^ç â-yı devletün taḡdîm taḡvîl-i kelâm üzre

söz yok [1] hakkında bir şey söylenilemez, mükemmel, kusursuz. <TS, ÖTS, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

- G133/1 **Söz yok** ol ḡonca-dehen vaşfına imlâ şıḡmaz / Ten g olur cây-ı suḡen lafzına ma^ç nâ şıḡmaz

Stanbûl [1] İstanbul şehri. Vezin gereḡi bu şekli almıştır (bkz. Sitânbul).

- K28/22 Minnet Ḥudâya geldi **Stanbûla** hem-^ç inân / Devlet vezîr-i a^ç zam-ı şâḡib-niḡin ile

şu [8] su, canlılığın esası olan akıcı ve şeffaf sıvı.

- K7/39 O naḡl-i bâr-veri Kerbelâ zemîninde / **Şu** vermiyenler olsun mübtelâ-yı lerziş-i bîd

K7/60 Yüzi **şuyına** o sultānuñ eyleyüp irsāl / Amān-ı âteş-i düzaḥdan ol ḡarībe nüvīd
 G52/3 **Şular** ki bî-ḡaber-i germ ü serd-i ‘ālemdür / Nedür cefā-yı şitā lutf-ı şayf bilmezler
 G182/1 Bu tāk-ı nîl-gün kim hışn-ı nüh bārūya bağlanmış / Degüldür cāy-ı âsāyış esāsı **şuya** bağlanmış
 Aşağıdaki tanıklarda geçen “bir içim su” tabiri, çok güzel kadınlar için kullanılır (bkz. bir içim su).

G259/3 Cān virür āb-ı ḡayāt lebūne Hızr u Mesīḥ / Teşnesi rūḥ-ı Sikender bir içim **şusun** sen
 Kt13/1 Yār-cüyān olalum fūrḡate yāhū diyerek / Edelüm tayy-ı beyābān bir içim **şu** diyerek

şu gibi akmak [2] meyl etmek, temayül etmek.

K12/15 **Şu gibi akdı** cihān ḡalkı temāşā-gehine / Etdi deryāyı Sikender gibi ḡüyā seyyāl
 G369/1 Oldı eşküm ḡül-şen-ārā-yı heves cūlar gibi / **Akdı** ḡönlüm bir nihāl-i ‘işveye **şular gibi su’āl** [2]

1. sorma, soruşturma. <KT, OTAL>

M10/I/6 Zaḡm-ı benān-ı bed-ḡüherāndur hilāl eden / Ḳadd-i ḡamīdem eyleme ey müdde‘ī **su’āl**

2. dilenme, dilencilik (bkz. cerr). <KT>

K12/78 Ben o sūdā-ger-i naḡmam ki kef-i mihr ile çarḡ / Kān-ı pür-gevher-i ṭab‘umdan eder cerr ü **su’āl**

şubḡ [39] sabah, sabah vakti, fecr zamanı. <KT, Cûdî>

K3/53 ‘Urūci āh-ı yetīm ü du‘ā-yı **şubḡa** delīl / Hubūṭı yok felegün berḡ ile şihābında
 K3/66 Erişdi ḡöz yumup açınca ḡāb-ı ḡavseyne / Nesīm-i **şubḡ** ile hem-reng idi şitābında
 K5/32 Ḥabbezā mihr-i zāmīr Enverī-i sāḡir kim / Zihni dāḡ-ı dil eder **şubḡa** şeb-i yeldāyı
 K5/46 Nūr-ı pīşānī **şubḡ**-ı aḡadiyyet Aḡmed / Tāb-ı āyīne-i ḡurşīd-i cihān-ḡirāyī
 K6/21 ḡüzer ederse olur ḡül-sitān-ı kūyından / Nesīm-i **şubḡ**-ı cinān şarşar-ı zemistānī
 K10/4 Bulmuş ṭlā’ zemīni sefidāc-ı **şubḡdan** / Ḥoy-kerde levḡ-i sīne-i sīmīn-berān gibi
 K14/44 Kesb etmeḡe envārını her **şubḡ** o serānuñ / Ḥurşīd der-i devletine nāşiye-sādur
 K16/18 Dest-i ḡayyāt-ı felek ḡaḡ bu ki pīrāmenine / Eylemiş perde-i dībāsını **şubḡuñ** bālīn
 K19/15 Āfitāb-ı ufuḡ-ı **şubḡ**-ı sa‘ādet ki olur / Necm-i tābende-i iḡbālī şeref-baḡş-ı Zuḡal
 K20/2 Ey maşrıḡ-ı necābet ü **şubḡ**-ı sa‘ādetüñ / Dünyāya ferr ü tāb viren mihr-i enveri
 K23/24 Ḥilāf-ı ittīrād-ı devre me’zūn olsa ‘ahdinde / Felek taḡdīm ederdı şāmı **şubḡ** u **şubḡı** şām üzre
 K24/9 Olduḡça feyz-yāb dem-i ḡulḡı bād-ı **şubḡ** / Micmer-fürüz-ı bezmine dūd-ı buḡūr olur
 K24/31 Ol ḡāk-i pāye kim eşerinden nesīm-i **şubḡ** / Sermāye-dār-ı ‘ıṭr-ı ḡirībān-ı ḡūr olur
 K30/10 Çeşm-i pür-ḡūnuma baḡ eşk-i dem-ālūdum ile / Geçen evḡātumı ḡör **şubḡ** ile şāmumda benüm
 K36/12 Ne ṭuḡrā başḡa bir ‘ālem ki cem‘ etmiş şeb ü rüzı / Sevādı leyletü’l-isrā beyāzı **şubḡ**-ı nūrānī
 G2/5 Ermez mi Nā’ilī dem-i **şubḡ**-ı ḡidāyete / Olmaz mı ḡonce-zār-ı emel şebnem-āşınā
 G15/2 Her **şubḡ** ṭavāf eyleyerek Ka‘be-i kūyuñ / Bir yere ḡelür ‘āşık-ı āvārelerüñ hep
 G19/4 Reşḡ-āver eyle **şubḡa** ḡarībāne şāmumuz / Şal külbe-i maḡabbete ey şem‘-i āḡ tāb
 G44/1 Cūlar o deñlü şāf ki rūḡ-ı revānlanur / Feyz-i nesīm-i **şubḡ** ile ezhār cānlanur

- G75/4 Nümâyân olmadukça **şubh**-ı vuşlat sönmesün yansun / Fîtil-i dâğ-ı fırkat sîne de ey ğam çerâğundur
- G94/3 Nesîm-i dil-keş-i **şubh**-ı hidâyetden murâd ancak / Der-i maşşûd-ı erbâb-ı dilün best ü güşâdudur
- G125/3 Olsa teşrîfüne dil muntazır-ı **şubh**-ı ümîd / Bulunur baht-ı siyeh arada şâm-âver olur
- G145/5 Dâmân-ı **şubh**-ı vuşlata mümkün mi dest-res / Zülmet-resân iken şeb-i hicrâna bahtumuz
- G166/1 Hevâ-yı ‘ışka uyup kûy-ı yâre dek giderüz / Nesîm-i **şubha** refîküz bahâra dek giderüz
- G216/3 Düşüp ıztırâbuña **şubha** dek bu şeb âh u nâleler eyledük / Ne çözüldi ‘uğde-i kâkülün ne açıldı hûb-ı teğâfûlün
- G260/2 Tahrik-i bād-ı **şubh** ile ey âh-ı âteşin / Âzürde eyleyen ruh-ı cânânı sen misün
- G287/1 **Şubh**ı hürşîd-i ruhuñ hasret-keş-i şâm eylesün / Âfitâbı münhasif mâhı siyeh-fâm eylesün
- G292/4 Olurdi astar etmek kabûl-i ‘aks etse / Sepide-i dem-i **şubhuñ** beyâz libâsın
- G314/3 N’eyler perend-i zer-keş-i **şubh**ı gedâ-yı ‘ışk / Maşşûzdur kilîm-i siyâh-ı şeb olmasa
- G345/5 Çerâğını çıkarur **şubha** Nâ’ilî her şeb / Olur murâkıb-ı bezm-i şuhûd pervâne
- G351/4 Hûb-ı girân-ı bahtumuz kaldı şabâh-ı maşşere / Her gece pâsbânıyuz **şubha** dek âh u zâr ile
- G371/2 İntizârım sañadur **şubha** dek ey mihr-i münîr / Berg-i hâtırda olan şebnem-i ümmîd gibi
- T5/6 Çözüldi perçem-i tûğ-ı zafer bād-ı hidâyetle / Nesîm-i **şubh**-ı nuşret oldı haşma şarşar-ı idbâr

şubh-ı kıyâmet [3] kıyâmet sabahı, maşşer sabahı.

M8/III/2 Nice **şubh-ı kıyâmet** muhtefîdür şâm-ı zülfünde

G26/4 Sâyeñde eger **şubh-ı kıyâmet** de olursa / Ey baht-ı siyeh-rûz şeb-i târa ne minnet

G373/3 O bezm-i yek-şebedür rûzgâr k’anda olur / Karîn-i **şubh-ı kıyâmet** humâr-ı nâ-kâmî

şubh u mesâ [2] sabah akşam. <KT, Redhouse>

K17/70 Haq te‘âlânun amânında olup **şubh u mesâ** / Hâk-i pâyuñ ede sükkân-ı felek kuhl-ı ‘uyün

K20/41 **Şubh u mesâ** sa‘âdet ü bahtuñ füzün olup / Haq eylesün vücûduñı âfâtdan beri

şubh-efrûz [1] sabahı aydınlatan.

G137/4 Turfe-şem‘üz iktibâs-ı feyz-i nûr-ı hüsn ile / Mihr-i **şubh-efrûz** u mâh-ı zülmet-ârâ-yı şebüz

şubh-gâh [3] sabah vakti, fecr zamanı. <Cûdî, OTAL>

G21/3 Bir mâh-ı âfitâb-cebîn mübtelâsiyuz / Her şeb piyâle der-kef ü her **şubh-gâh** mest

G33/2 Şeb-i firâkda baht-ı siyâhumuzdur hep / Eden bizi eşer-i **şubh-gâhdan** nevmîd

şubh-gâhî [1] sabahleyin, sabah vakti. <Kanar/1>

K32/4 Be-ğakq-ı hûân-ı gedâyî-i ni‘met ü cûduñ / Yanumda mâ‘ide-i feyz-i **şubh-gâhîdür**

sûd [2] kazanç, fayda, kâr, menfaat. <KT, Cûdî>

K27/36 Bu ğazânun nitekim âmed ü refinde demek / Ehline **sûd** ola nâ-ehle ziyân hoş geldün

M12/IV/2 Bu gedâdan ki kem-bezâ‘atdûr / Def‘-i **sûd** eyle yâ Resûla’l-lâh

sûdâ-ger [14] alışverişçi, tacir, tüccar. <FZ, OTAL, Kanar/1>

K12/45 Görmedüm olalı **sûdâ-ger**-i kâlâ-yı suhen / Tab‘-ı pākûñ gibi bir müşteri-i cins-i kemâl

K12/78 Ben o **sûdâ-ger**-i nazmam ki kefi mihr ile çarh / Kân-ı pür-gevher-i tab‘umdan eder cerr ü su‘âl

- G120/4 Cāna ‘āşık nice dāğ ursun o **sūdā-ger-i** nāz / Gevher-i cān-geh-i hicrāna taḥammül mi eder
 G206/5 Ümmīd-i naḳd-ı cān ile **sūdā-ger-i** każā / Etmiş metā‘-ı derdün zīb-i dükān-ı merg
 G250/1 Naḳd-ı cāndur ‘āşıkı **sūdā-ger-i** pür-sūd eden / ‘İşkdur derdün dile sermāye-i bihbūd eden
 G332/3 Efsūs ki **sūdā-ger-i** ‘ışkuñ telef etdi / Sermāye-i cān u dili bāzār-ı lebūnde

sūdā-gerān [7] tacirler, bezirgānlar.

- K28/53 **Sūdā-gerān-ı** Çīne virir sür‘ ati kesād / Evvel ḳademde rāyiḥa-i ‘anberīn ile
 M3/II/1 Demdür ki ārzū-yı metā‘-ı dil eldeyüz / **Sūdā-gerān-ı** ‘ışk ile baḥş u cedeldeyüz
 G16/3 **Sūdā-gerān-ı** ‘ışkuñ olur şāh-benderi / Ol kim bu yolda mā-melekin bāce virdi hep
 G49/5 Dil-ber ne deñlü nāzük ü nerm olsa ol ḳadar / **Sūdā-gerān-ı** ‘ışk ile bāzārı saḥt olur
 G50/6 **Sūdā-gerān-ı** ma‘ şiyet aısun o vaḳtı kim / Dādār-ı ḥaşr bār-ı metā‘-ı günāh açar
 G85/3 Ey ḥ‘āce biz ki ḥāk-nişiniyüz bu ḥaymenün / **Sūdā-gerāna** şor ki bisāṭı ne gūnedür
 G313/3 **Sūdā-gerān-ı** nāzdan ey sāde-dil ḥāzer / naḳd-ı sirişk-i dīde selemdür helākūne

sūdā-gerī [1] ticaret, alışveriş. <OTAL, Kanar/1>

- K13/27 Ol ḥ‘āce-i mün‘īm ki Ḥudā behre-ver etmiş / **Sūdā-gerī-i** çārsū-yı her dū serādan

sūde [] sürmüş, sürülmüş. <KT>

sūde-cebīn [1] alın süren, hürmet göstermek için yere kapaklanan.

- K16/23 Her biri ḥidmet-i dergāhuña ruḥşat viremez / Ṭotalum olmuş o da bencileyin **sūde-cebīn**

şudūr [3]

1. çıkmak, zuhur etme, meydana gelme, doğma. <Cûdî, Ahterî>

şudūr etmek [1] peyda olmak, meydana çıkmak.

- G114/1 ‘Uşşāḳa ḡamzeler ki o mest-i ḡurūr eder / Evvel pesend-kār-ı każādan **şudūr eder**

2. oturulacak en iyi yerler, baş köşeler .

- K22/7 Eflāke ser çeküp ‘alem-i istiḳāmetün / Bālā-ter oldu cāy-nişinün **şudūrdan**

3. sadrazamlar. <OTAL>

- K24/7 İḳbāl çehre-sāy-ı cenāb-ı ḥidiv-i ‘ahd / ‘İzzet mülāzim-i der-i şadr-ı **şudūr** olur

şūfī [3] tasavvuf ehlinden olan kimse, sofu. Tanıklarda tasavvuf yoluna dāhil

olmuş, ancak tarikatın gereklerini yeterince anlamış kimse olarak, olumsuz bir karakter olarak kullanılmıştır. Bu durumda sözcüğün “muştavvife”, yani sırf çıkarı için kendini sufilere benzeten kimse karşılığında kullanıldığı söylenebilir. <KT, Cûdî, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

- G217/3 Bend oldu ridā pāyuña **şūfī** ḥaberün yok / Dāma ṭutulup ḥālka-i ezḳārda ḳaldun
 G360/4 Ne aıladun bu semā‘ u bu nāydan **şūfī** / Bu tekyede saña ḥiç vecd ü ḥāl gelmedi mi
 G374/2 Şarābı nūş edüp āheste döksek cur‘ asın ḥāke / Ḳadeḥ destünde **şūfī** sübḥa-i şad-dāne olmaz mı

suḥen [56] söz, kelām, lākırdı (bkz. nuṭḳ, kelām). <KT, Cûdî, Kanar/1>

- K3/8 **Suhenle** olmuş iken bezm-i ‘âlemün rüşen / Çerâğ-ı mihr gibi zîr-i nüh kıbâbında
- K5/7 Tab‘-ı pākumdür o ser-çeşme-i ma‘nî ki eder / Reşhası âb-ı hayât-ı **suhen**e sakķâyî
- K5/17 Kûr-tab‘ân-ı hased-pîşeye etmiş taķdîr / Gerd-i rāh-ı **suhenüm** sürme-i nā-bînâyı
- K5/21 Pādîşāh-ı **suhenem** k’oldı zamānumda ‘adīm / Mülk-i endîşede şûr u şağab-ı hod-râyî
- K5/22 Benüm ol husrev-i evreng-i suhen-dānî kim / Oldı menşûr-nüvis-i **suhenüm** tuğrâyî
- K5/43 Yeter ey râyîz-i endîşe yeter gösterdün / Eşheb-i germ-i ‘inân-ı **suhen**e irhâyı
- K5/44 Evliyâ-yı **suheni** eyledün âzürde tamām / Kâr-âğahlara düşmez iken ğarrâyî
- K12/45 Görmedüm olalı sūdâ-ger-i kālâ-yı **suhen** / Tab‘-ı pākün gibi bir müşteri-i cins-i kemāl
- K12/58 Nā-murādâne bir az derdümü taķrîr edeyüm / İstima‘-ı **suhenüm** tab‘ uña virmezse kelāl
- K12/77 Ğarķa virdi felegi âb-ı hayât-ı **suhenüm** / Reşha-i kilküme leb-teşne yine âb-ı zülāl
- K12/79 Minnet Allāha ki etmiş ser ü sāmân-ı **suhen** / H‘ace-i cevheri-i tab‘ umı müstağnî-i māl
- K12/80 Çok zamāndur ki metā‘-ı **suhenüm** olmada ğarc / Pîş-i ğar-mühre furûşānde mezād-ı dallāl
- K13/38 Dallāl-ı sipihrûn ola destinde muħaķķar / Ol kân-ı **suhen** gevheri ğāk-i kefi-pādan
- K14/65 İhrâz-ı ma‘ânide ğuşûşâ dil ü tab‘ um / Risto-yı **suhen** Hürmüs-i eflāk-i şenādur
- K14/66 Neşr olsa zühûrum n’ola âfâķa ki tab‘ um / Menşûr-ı **suhen** ber-kefi-rûh-ı ğudemādur
- K14/67 Ol menba‘-ı feyzem ki ser-i rāh-ı **suhende** / Nevğ-i ğalemüm lû‘le-i cüllâb-ı edādur
- K14/71 Çok fâris-i meydân-ı **suhen** lîk bu vādî / İrhâ-yı ‘inân-ı ğaleme teng-fezādur
- K14/72 Her ğām tabî‘at viremez nazma ğalâvet / Luţf-ı **suhen** ü ğüsn-i edâ dād-ı ğudādur
- K16/32 Târ u pūd-ı **suhenüm** eyledi nessâc-ı ğader / Tutuķ-ı perdegîyân-ı ğarem-i ‘illîyyîn
- K16/39 Çıķdı bünyân-ı **suhen** kungure-i ‘arşâ tamām / Bir du‘â ğıl ki o bünyāna ola ğışn-ı ğaşîn
- K17/54 Bir benüm gibi şenâ-ğuyı **suhenle** meşhûr / Bir senün gibi kerem-kârı keremle meşhûn
- K17/59 Mıstar-ı taķ-ı varaķ-ı **suhenümde** görünür / Cilve etdükçe ma‘ânî şuver-i ğün-â-ğün
- K17/60 Nev‘arûsân-ı **suhen** ğacle-ğeh-i tab‘ umdan / Gösterüp kendüyi eyler ğarekât-ı mevzûn
- K18/34 Bu teng-nây-ı felâketde kâr u bâr-ı **suhen** / Ma‘ârif ehline sermāye-i ‘iķâb olmuş
- K18/46 Selâset-i **suhen**-i çeşme-sâr-ı feyzümden / Edâlarum ğül-i ğürşide reng ü âb olmuş
- K20/32 Mażmûn-ı ğüccet-i **suhen** ü tab‘-ı pākine / Şāhiddür ehl-i dāniş ü idrākün ekseri
- K25/21 Eczâ-yı **suhen** ğāleb ü endîşe dil-i şāf / Sen kesb-i leţâfetle aña rûh-ı revānsın
- K25/27 Ğeh lû‘le-i ser-çeşme-i enhâr-ı ma‘ârif / Ğeh âb-ı hayât-ı **suhen**e şādurvānsın
- K25/54 Çüb-ı ğaleme bağ-ı **suhende** dene tâ kim / Bî-berg ü şemer dāğ-ı dil-i ‘anber ü bānsın
- K26/12 Olur ceyb-i **suhen** bir gevher-i ma‘nî açıldıkķa / Elinde ğāme kim miftāh-ı ğufl-ı ğenc-i muħberdür
- K28/55 Vermez ğayāle yol ğalem etdükçe ğuşını / Tayy-ı merāhil-i **suhen**-i dil-nişin ile
- K28/68 Ħuld-ı **suhende** bānū-yı şûh-ı ğayālidür / Nāz eyleyen mürāfaķata ğür-‘ayn ile
- K28/71 Ħûn-ı cigerle besledüği şāhid-i **suhen** / Meftûn eder muķārenet etse ğanîn ile
- G44/7 Kilki siyāh-ı māşîta-kâr elde Nā‘ilî / KuĦl-ı cevāhir-i **suhen**e mîl-dānlanur
- G58/5 Biz Nā‘ilîyâ Ka‘be-i ‘irfân-ı Ħudâyız / Ervāh-ı **suhen** secde-ber-i menzîlümüzdür
- G67/5 Ol Nā‘ilîyâ rābîta-perdâz-ı ma‘ânî / Naķd-ı **suhen**-i pākün ile defteri töldur
- G68/5 **Suhen** ey Nā‘ilî ‘ârî ğerek temyîz-i maĦlaşdan / Bu dāniş-ğehde zāta ğālîb olmaķ nām müşkildür

- G77/7 Vakt-ı cüş-ı erbâb-ı **suḥendür** Nâ'îlî / Eylesünler tarḥ-ı şî'ri dil-güşâ nev-rûzdur
- G83/2 **Suḥen** ilhâm-ı Hâkdur nuṭḡ-ı 'ârif lubb-ı ḥikmetdür / Ne zîc-i İlḥâniden ne uşurlâbdab söyler
- G133/1 Söz yok ol gönca-dehen vaşfına imlâ şıgmaz / Teng olur cây-ı **suḥen** lafzına ma' nâ şıgmaz
- G153/7 Nâ'îlî neşve-i pür-zür-ı **suḥenle** dehrûn / Haşre dek bezmini müstağnî-i şahbâ ederüz
- G165/5 Olduḡ dūr-i ḥaḳîḳate ey Nâ'îlî şadef / Kân-ı cevâhir-i **suḥenüñ** la'1-i nâbıyuz
- G168/5 Ma' nî-i rengin ile bâğ-ı **suḥende** Nâ'îlî / Nev-şukufte bir gül-i sîrâbdur endişemüz
- G201/5 Çok fâris-i mülk-i **suḥeni** Nâ'iliyâ biz / Reh-vâr-ı girân-cünbiş-i ma' nâ ile geçdük
- G211/7 Bu iktidâr nedür Nâ'îlî **suḥende** meger / Cenâb-ı 'İşmetî-i bî-niyâzdan geldün
- G215/5 İşte meydân-ı **suḥen** var ise gelsün Nâ'îlî / Ser-çalemden böyle mu'ciz ihtirâ'ı kimsenün
- G243/6 Zihî revâc-ı **suḥen** Nâ'îlî zihî dâniş / Tılsım-ı nikbet olan i'tibâra meftûnam
- G271/5 Çoğaldı düzd-i **suḥen** Nâ'îlî bu kişverde / Metâ'-ı naẓm ise mânend-i müşk-bû düşmen
- G300/6 Nâ'îlî feyz-i tettebbu' mı degil kim okuyan / **Suḥen**-i pâküñe der sihr-i beyân ancak bu
- G303/8 Vaḡy-erdâz-ı **suḥen** Nef'î-i sāḡir ki olur / Her sözi âyet-i mu'ciz gibi dil-ḡ'âh bize
- G303/9 Cevher-i rûḡ-ı **suḥen** kim görünür mertebede / Sâḡa-i 'arşda Cibrîl ile hem-râḡ bize
- G337/7 Pây-mâl olmazdı her kişverde erbâb-ı **suḥen** / Mülki isti' dâd ḡaḡt-âbâd-ı temyîz olmasa
- G384/1 Dilde yok ḡarf-i temennâ dehenüñden ḡayrı / Cânda yok zâ'ika-i fîkr-i **suḥenüñden** ḡayrı
- G388/7 Alur ḡızâne-i kūyına Nâ'îlî bulsa / Mezâḡ-ı rûḡ-ı **suḥen** neşve-i beyânümüzü

suḥen erbâbı [2] söz ehli, sözün ve şiirin kıymetinden anlayanlar.

- K9/23 Añdurup nâmların ḡayr ile şâḡân-ı selef / **Suḥen erbâbına** luṭf eylemiş iḡsân etmiş
- K15/29 Eyle **suḥen** erbâbını luṭfuñla nevâziş / Ol fırḡa sezâ-vâr-ı 'aṡâyâ mı degildür

suḥen-ârây, suḥen-ârâ [3] söz tezyin eden, düzgün ve muntazam söz söyleyen,

fasih kimse. <KT, Cûdî, FZ>

- K12/39 Mekrûmet-pîşe ḡidivâ **suḥen-ârây** şadrâ / Ey ḡudâvend-i melek-sîret ü Maḡmûd-ḡişâl
- K15/35 Ma' zûrdur eylerse ḡuzûrında mübâḡat / Sâḡir mi degildür **suḥen-ârâ** mı degildür
- K17/48 Cümleden bu **suḥen-ârâ**-yı şenâ-güster kim / Vaḡf-ı endişesidür 'âlem-i feyz-i bî-çün

suḥen-ârâlık [1] düzgün ve muntazam söz söyleyebilme, fesahat.

- K5/33 Düşürüp vaḡtine kârin **suḥen-ârâlıkda** / Tutmuş eş'ârı gibi debdebesi dünyâyı

suḥen-dân [4] söz bilen, güzel söz söyleyen, fesahat sahibi. <KT, Cûdî, OTAL>

- K12/83 Şadr-ı Cem-câḡ-ı **suḥen-dâna** du'â kıl ki odur / ḡırz-ı bâzû-yı necât-ı dil-i aşḡâb-ı kemâl
- K16/26 Sâḡir-i mu'cize-perdâz u ḡoş-âyende edâ / Tâze-gü şâ'ir-i ḡoş-lehce **suḥen-dân**-ı güzîn
- G82/5 Göz görüp dil sevmiş ammâ bilmem ol büt Nâ'îlî / Dil-pesend-i şâḡid-i ṡab'-ı **suḥen-dânım** mıdır

suḥen-dânî [1] sözbilirlik, güzel söz söyleyicilik. <OTAL>

- K5/22 Benüm ol ḡusrev-i evreng-i **suḥen-dânî** kim / Oldı menşûr-nüvis-i suḡenüm ṡuḡrâyî

suḥen-gû [1] söz söyleyen, söz söyleyici. <Cûdî, FZ, OTAL>

- K14/69 Çün oldı şeref-yâb-ı ḡabûlün bu ḡaşıdem / Şimden gerü yârân-ı **suḥen-gûya** şalâdur

suhen-güzārī [1] söz söyleme, nutuk; güzel söz söyleme, belâgat. <Dihhudâ>

K2/53 Muḥassenātuña ḥadd olmayınca ṭab' -ı fuzûl / **Suhen-güzārī**-i na' tuñla şerm-sâr ḳalır

suhen-perver [3] söz besleyen; güzel söz söylemesini bilen; şair. <FZ, OTAL,

Kanar/2>

K14/80 Feryâd ki yārân-ı **suhen-perveri** 'aşruñ / Ḥālâ bir âlây müdde'-i-i yâve-derâdur

K23/25 Fazîlet-pîşe maḥdûmâ **suhen-perver** ḥudâvendâ / Ki olmış kevkebin ġâlib mevâlî-i 'izâm üzre

suhen-perverân [1] güzel söz söylemesini bilenler.

K21/34 Ola o mesned-i 'âlî ḳarâr-ġahuñ kim / Ümîd-ġâh-ı **suhen-perverân**-ı dünyâdur

suhen-sencân [3] hesaplı, ölçülü konuşanlar; şairler. <OTAL>

K26/2 Zihî âşâr-ı luṭf-ı bî-niyâz u bî-tereddüd kim / Ḥuşûliyle **suhen-sencân**-ı 'âlem nâz-perverdür

K26/39 Du' âya biz de âheng edelüm çünki **suhen-sencân** / Ḳaşîde erse pâyâna du' â ḳılmaḳ muḳarrerdür

G367/6 Nâzîre söylemege Nâ'îlî **suhen-sencân** / Bu hoş-edâ ġazel-i âbdâr degmez mi

suhen-ver [10] hakkıyla söz söyleyen, düzgün, fesahat sahibi. <KT, Cûdî, OTAL>

K21/15 O hoş-nüvis-i **suhen-ver** ki ṭab' -ı derrâki / Daḳâyık-ı ḥaṭ u inşâda 'âlem-ârâdur

K20/34 Ṭâlib-terâne kim eder i' câzı beste-dem / Nev-dâsitân-ı cādû-yı kilik-i **suhen-veri**

suhen-verân [4] hakkıyla söz söyleyenler; şairler.

K1/49 Der-ḥ'âst-ı şefâ' at ile tâ **suhen-verân** / Vaşf-ı peyâm-berân-ı bedî' ü'l-cemâl eder

K10/36 Ḳıl Nâ'îlî du' â şeh-i zî-şâna ba' dezîn / De'b-i **suhen-verân**-ı bedî' ü'l-beyân gibi

K29/13 Ey ḥâme Nâ'îliye olup sen de hem-zebân / Göster **suhen-verâna** bu fende mehâretün

G222/4 Ey çarḥ egerçi medḥalümüz yok ḳâziyyede / Senden **suhen-verân** bu teḥdîdi görmedük

suhen-verî [4] düzgün konuşma, belâgat; şairlik. <OTAL, Kanar/1>

K1/1 Nutḳ-âferîn ki ṭab' uma feyz-i maḳâl eder / İlḥâm-ı na' t ile dâd-ı **suhen-verî**

K1/2 Şükr-i nişâb-ı na' t ile dâd-ı **suhen-verî** / Nev-ṭuṭî zebânımı şekker-nevâl eder

K20/31 Sermâye-i belâgat ile ḥâliyâ odur / Bâlâ-nişîn-i ḥ'âcegiyân-ı **suhen-verî**

K20/38 Lâf-ı **suhen-verî** yeter ey ḥâme vaḳtidür / Evşâfinuñ du' â ile ḥatm ola defteri

Şuḥfî [14] Nâilî Divanı'nda adı anılan, güzelliği övülen, ancak tarihsel kişiliği

müphem şahıs. Hakkında iki gazel yazılmıştır.

G225/1 Nâzîr-i ḥüsni ger kemâlî Şuḥfînüñ / Zihî kemâl ki yokdur mişâli **Şuḥfînüñ**

G225/2 Yazıldı kilik-i şaḥâ'if-nigâr-ı ḳudret ile / Cerîde-i dile naḳş-ı cemâlî **Şuḥfînüñ**

G225/3 Çekildi ḥâme-i 'unvân-ṭırâz-ı behcetden / Berâṭ-ı ḥüsniye ṭuġrâ hilâlî **Şuḥfînüñ**

G225/4 Düşerdi her ser-i müyina zülfinüñ biñ dil / Şayılsa 'âşık-ı âşüfte-ḥâlî **Şuḥfînüñ**

G225/5 Ḥaḳîḳa-perver-i cân zîb-i şîşe-i dildür / Bu âb u ṭâb ile gül-berg-i âli **Şuḥfînüñ**

G225/6 Olup cemâline ey Nâ'îlî nâzar ḥayrân / Ḥayâlî gibi olur pây-mâlî **Şuḥfînüñ**

G382/1 Cânlar vireyüm ġamze-i ḥün-rîzûne **Şuḥfî** / Ḳurbân olayum ḥancer-i ser-tîzûne **Şuḥfî**

G382/2 Baḳduḳça olur şu' le-feşân dūd-ı derûnum / Ḥâl-i siyeh-i 'ârîz-ı ḥoy-rîzûne **Şuḥfî**

G382/3 Cān virmege leb-teşnedür ervāh-ı muḳaddes / Elfāz-ı zebān-ı şeker-āmizüñe **Şuḥfî**

G382/4 Cellād iken ol ğamze firībende olurdu / Hûn-rîzi-i ‘uşşâḳda perhîzüñe **Şuḥfî**

G382/5 Taş olsa da bi’l-lāhi yürekler mi döyer hiç / Ol ḥançerlerle nefes-i tîzüñe **Şuḥfî**

G382/6 Ol tûṭî-i āyîne-i cānsun ki doyulmaz / Şirîni-i güftâr-ı şeker-rîzüñe **Şuḥfî**

G382/7 Meftûn olur etdükçe nazar Nâ’îli-i zâr / Her mertebede dāniş ü temyîzüñe **Şuḥfî**

Suhrâb [1] Şehnâme kahramanı, Rüstem’in kendi oğlu olduğunu bilmeden öldürdüğü yiğit bir karakter. Rüstem av için gittiği Semengân şehrinde valinin kızını alır ondan Suhrâb doğar. Suhrâb, Efrâsiyâb’ın askerleriyle Keykāvûs ile savaşmaya gelir ve orada babası Rüstem ile savaşır. Rüstem bir hile ile Suhrâbı öldürür. Daha sonra onun, oğlu olduğunu anlar. <MİTOLOJİK UNSURLAR, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 65>
Tanıklarda Rüstem ve Suhrâb, yaşadıkları acıklı olaya telmih edilerek kullanılmıştır.

G343/3 Bî-câ yazılmış ol ciger-i çâk çâk ile / Şeh-nâmelerde Rüstem ü **Suhrâb** bir yere

Suhrâb-kuş [1] Suhrâb’ı öldüren. Rüstem’in sıfatı olarak kullanılmıştır.

G307/5 Yetdi elem-i Rüstem-i **Suhrâb-kuş** ey dil / Dârû-yı dil-i rîşi aḥibbâda bulunsa

suḥre [2] insanların alay edip eğlendiği, maskara. <Cûdî, Dihhudâ>

K25/49 Nefsündē olan cünbişi merdāne şanursın / Yokdur ḥaberüñ **suḥre**-i merdān u zenānsın

G293/3 Nefsündē olan cünbişi merdāne şanursın / Yokdur ḥaberüñ **suḥre**-i merdān u zenānsın

suḥte [1] yanmış, yanık. <Cûdî, FZ>

suḥte-kām [] damağı yanmış; tat alamayan.

G171/3 Nefḥa-i kām-ı dili n’eylesün ey bād olan / **Suḥte-kām**-ı emel beste-dimāğ-ı heves

şulb [1] zürriyet, sülâle, döldöş. <KT, OTAL>

T1/2 Deryâ-nevâl ü kân-ı ḥân reşk-i şadef maḥsûd-ı kân / Kim oldu **şulbinden** ‘ayân bir gevher-i ‘âlem-behâ

şulḥ [9]

1. rahatlık, asayiş, fitne ve fesadın zıddı. <KT>

K7/6 Cidāl sîne ḥırâş u sitîze rûh-gezâ / Każâ ḥilâf-ı rızâ **şulḥ** mâye-i tesdîd

K11/23 Dest-i ta‘zîminde bir vefḳ-i rızâ elçisinüñ / İ‘tizâr-ı **şulḥ** içün tûmâr-ı maḥzardur gelen

K11/14 Eyleyüp kaşd-ı cedel gâhî dedükçe ol muḥîl / Vermeyüp **şulḥa** rızâ âḥir muḳadderdür gelen

K1124 **Şulḥ**-ı nâ-çâra rızâ gösterdi gördi üstine / Bir senüñ gibi kavî ḥaşm-ı tûvân-gerdür gelen

K28/40 Dil-ḥâḥuñ üze **şulḥ** idi evvel recâsı ger / Pür olmayaydı gûşu pey-â-pey ṭanîn ile

2. uyuşma, uzlaşma, barışma, barışıklık. <KT, Cûdî, ZL, OTAL>

K11/31 Ḳur‘a-endâz-ı każâyâ levḥ-i taḳdîr üze tâ / Gâh naḳş-ı **şulḥ** u gâhî şekl-i âḥerdür gelen

G29/7 Sipirhûñ bü‘l-‘acebdür Nâ’îlî devr-i çep-endâzı / Gehî **şulḥ** u gehî nâverd gâhî râst gâhî kec

G351/1 **Şulḥ**-ı vifâḳa çâre yok aḥter-i kîne-dâr ile / Kevkebümüz alışmadı baḥt-ı sitîze-kâr ile

şulḥ olmak [1] aralarında uzlaşma bulunan, uzlaşmış, birbirine uygun.

- G265/3 Dünyâ ile sen **şulh ol** bî-hüccet ü bî-da‘vâ / İsterse cihân halkı hep şâhid-i zür olsun
şulh-düşmen [1] barış düşmanı, barış istemeyen.
- G169/4 Dest-i istignâya her müjgânı bir hancer virür / **Şulh-düşmen** bir siyeh-mest-i ‘itâbuñ mestiyüz
şulh-fermâ [1] barış buyuran, barış emreden. <Dihhudâ>
- K11/13 **Şulh-fermâ**-yı şeh-i İrân ki kalb-i pâküñe / Nazm-ı ahvâl-i re‘âyâ emn-i kişverdür gelen
sultân [44]

1. Osmanlı padişahları hakkında, diğer İslâm hükümdarları gibi, kullanılan bir unvan, padişah, hükümdar. <OTAL, OTDTS>

- K3/37 Ki mündericdür o **sultân**-ı cümle-i rüsülün / Sa‘adet-i ebedî midhat-i cenâbında
- K3/49 Erince Sidreye Cibrîl idi o **sultânun** / Revende pîş-i Burâk-ı kamer-rikâbında
- K6/43 Zihî kerâmet-i dâd-ı Hudâ ki etmişdür / Hızâne ber-kef-i ‘ilm-i ledün o **sultân**
- K7/50 Çekildi ‘âlem-i keşretten oldı ol **sultân** / Ğarîk-i lücce-i envâr-ı maşrîk-ı tevhid
- K7/60 Yüzi şuyına o **sultânun** eyleyüp irsâl / Amân-ı âteş-i düzağdan ol Ğarîbe nüvîd
- K8/6 Olunca zâ‘ir-i **sultân** şer‘-i maqdemün / Harîr-i dîde-i cân ola pây-endâzı
- K9/25 Qadr-i ‘irfanını zîrâ ki bilüp Bâkînün / Elin almış şu‘arâ hayline **sultân** etmiş
- K9/37 Haşre dek görmeye mir‘ât-ı vücûduñ jengar / Ki Sikender gibi dehre seni **sultân** etmiş
- K10/35 Bel bağlamış kıyâma yemin ü yesârda / **Sultân**-ı bahter şeh-i hâver-sitân gibi
- K14/46 Nâm-âver-i **sultân**-ı risâlet ki cenâbı / Kehfû‘l-fuğarâ melce‘-i aşhâb-ı recâdur
- K14/47 Ol şadr-i mu‘azzam ki vüfur-ı ‘azametden / Dâmâdî-i **sultân**-ı cihân-bâna sezâdur
- K27/14 Âşafâ mu‘temenâ ‘âlemi mesrûr etdüñ / Ey bihîn-dâver-i **sultân**-ı cihân hoş geldün
- K28/31 **Sultân**-ı ‘ahd ki görünür sende mâ-şadağ / Dâvûd güft-gûsı Süleymân emîn ile
- K28/76 Lâyîk budur ki bülbül-i zârın unutmaya / **Sultân**-ı gül bu saltanat-ı nâzenîn ile
- K32/9 Yine bunuñla kul olmak kapuñda **sultânâm** / Faķîre genc-i kerem mahz-ı pâdişâhidür
- M1/II/2 Dervîş idün ki husrev-i mülk-i kemâl idün / **Sultân** idün ki ârzû-yı taht u tâcı yok
- M2/V/6 Maşşer ki şefî‘ eylesesin hayl-i ‘uşâta / **Sultân**-ı serâ-perde-i esrârûñ yâ Rab
- M3/XII/2 Maşşûd ise vuşûl şehinşâh-ı aqdem / Düş hâk-i pây-ı hazret-i **sultân**-ı erkeme
- G77/6 Ğirre-i câh ol kadar **sultân**-ı gül kim korqaram / Hârdan bülbüller ister hün-behâ nev-rûzdur
- G78/1 Ruhsâr-ı yâre kim hat-ı pür-şûr yazdılar / **Sultân**-ı mülk-i fitneye menşûr yazdılar
- G93/5 **Sultân**-ı çâr-bâliş-i ‘ışk oldı Nâ‘ilî / Ey âh dūd-ı pür-şereründen otağ vir
- G218/8 Ey Nâ‘ilî bu mahkemenün şad cihân-hüner / **Sultân pesend** eder mi ‘uyûbın ne anladun
- G236/7 Âyîne-i dili saña şunsun mı Nâ‘ilî / **Sultân**-ı mülk-i ‘ışk gedâlık mı eylesün
- G357/2 Lâyîk budur ki bülbül-i zârın unutmaya / **Sultân**-ı gül bu saltanat-ı nâzenîn ile
- G362/2 Başka bir ‘âlemdür ey dil tavr-ı âbdâlân-ı ‘ışk / Bü‘l-‘aceb **sultân**-ı istignâ-sipehdür her biri
- G386/4 Maķâmın mahfel-i **sultân**-ı gülde evc edüp bülbül / Olur râmişger-i çarha ‘arâķ-âmûz-ı sultânî
- Ş1/2 Qoma tenhâ ki bir Ğarîbüñdür / Döyemez intizâra **sultânüm**
- Ş7/1 Dil-i nâ-kâma tegâfûl besdür / İltifât eyle benüm **sultânüm**

- Ş7/8 Dil-i zâra keremünden gâhî / İltifât eyle benüm sultânım
- T1/1 Hâkân-ı **sultân**-ı nasâķ **sultân**-ı ‘âlem zıll-ı Hâķ / Kim zâtını Rabbü’l-falaķ nûriyla kıldı muhtedâ
- T1/5 Dâ ’im meşâribü’l-benân olsun deyü şeh-zâdesi / Medd etdi zıll-ı ref’et-i **sultân**-ı zî-şânı Hudâ
- T2/6 Demiş bir bende-i nâçizi târîhin o **sultânı** / Yöñeldi Şaķlı İbrâhîm Efendi ķurb-ı Mevlâya
- T5/1 Hıdıv-i muķterem **sultân**-ı a’zam ĥusrev-i ‘âlem / Şehinşâh-ı ser-âmed pâdişâh-ı ma’delet-girdâr

sultânî [10]

1. padişaha mensup ve onunla ilgili. <KT>

- K36/1 Yine tuğrâ-keş-i levh-i zeberced-reng-i **sultânî** / Vezâretle ser-efrâz etdi defter-dâr-ı zî-şânı
- G386/1 Olınca taķt-pîrâ-yı ĥamel nev-rûz-ı **sultânî** / Şu’â-ı mihri şandum tîg-i düşmen-sûz-ı **sultânî**
- G386/2 Bakılmaz ĥusrev-i zerrîn-külâh-ı mihre kim olmış / Muĥammed Ĥân-ı ġazî taķt u tâc-efrûz-ı **sultânî**
- G386/3 Fûrûzân etdi eyvân-ı ĥamelde şem’-i ĥürşîdi / Toğup burc-ı şerefde kevkeb-i bihrûz-ı **sultânî**
- G386/4 Maķâmın maĥfel-i sultân-ı ġilde evc edüp bülbül / Olur râmişger-i çarĥa ‘araķ-âmûz-ı **sultânî**
- G386/5 Zîyâsın pûd u târ eyler olup ey Nâ’îlî ĥürşîd / Bisât-ı taķt-ı şâhenşâha dîbâ-dûz-ı **sultânî**
- G386/6 Sipihr-i saltanatda ġâh bedr ü geh hilâl olsun / Toķunsun çarĥa mâh-ı râyet-i efrûz-ı **sultânî**
- G386/8 Ola rûĥ-ı Nizâmü’l-mülķ ü İskender cenâbından / Nasâķ-âmûz-ı destûrî nişâb-endûz-ı **sultânî**

2. Yavuz Sultan Selim’in Mısır’ı fethinden sonra bastırılan altın para. <Kanar/2>

- G386/7 Pür olsun dâmen-i ĥâhiş kefi deryâ nevâlinde / Nişâr olsun nice gencîne-i meknûz-ı **sultânî**

Sultân Ĥüseyn Bayķara [1] Mirzâ Sultan Ĥüseyn. Timur soyundan Mirza Mansur’un oğludur. Kendisi de âlim ve âdil bir hükümdar olan Bayķara, âlimlerin dostu ve destekçisi olmuştur. Zamanında ilim ve sanat hayli ilerlemiş, Herat âlimlerin ve sanatkârların merkezi konumuna gelmiştir (bkz. Ĥüseyn Bayķara). <Kâmûsü’l-A’lâm>

- K22/9 **Sultân Ĥüseyn Bayķara** devridür hemân / Eyyâm-ı devletünde cihân çeşn ü sürdan

Sultân Meĥammed ibn-i Birâhîm Ĥân [1] Sultan IV. Mehmed. Osmanlı hükümdarlarının on dokuzuncusu olup avcı lâkabıyla bilinir. Nâilî Divanı’ndaki 10. kaside bu hükümdar için yazılmıştır. Sultan IV. Mehmed avlanmak için sık sık Edirne’ye giderdi. Nâilî şiirini bu şehirde sunmuş olmalıdır (bkz. Meĥammed ibn-i Birâhîm Ĥân). <Kâmûsü’l-A’lâm, NHSE>

- K10/20 Bir pâdişâh eyleye teşrîf bâ-ĥuşûş / **Sultân Meĥammed ibn-i Birâhîm Ĥân** gibi

Sultân Süleymân [1] Kânûnî Sultan Süleymân. Osmanlı sultanlarının onuncusu olup Yavuz Sultan Selim’in babasıdır. <Kâmûsü’l-A’lâm> Tanıkta Sultân Süleymân’ın şairleri koruyup gözetmesi “Bâķî” örneği ile izah edilmiştir.

- K9/24 Tâ ezelden budur âyîni şehinşâhlaruñ / Gerçi te’yîdini **Sultân Süleymân** etmiş

sūmenāt [4] Hindistan'ın Gücerât bölgesinde bulunan ve Sultan Gazneli Mahmut tarafından yıkılan puthane; puthane, kilise. Sūmenāt, edebiyatımızda âteş-gede, nigâr-hâne gibi anlamlarda kullanılmıştır. <KT, OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 408>

- K4/8 Zâ'ir-i **sūmenāt**-ı 'ışık olalı / Reşk fermâ-yı pārsâ-yı dilem
 G180/7 Yağar ey Nâ'ilî Cibrîlî dâğ-ı reşk-i kıssîsi / Maḥabbet **sūmenāt**-ı fitnedür ḥüsn-i bütân âteş
 G246/7 Levḥ-i dilden kılmadan maḥv-ı rüsûm ey Nâ'ilî / **Sūmenāt**-ı fitneyüm naḡş u nigârûmdan şaḡın
 G315/6 Bu **sūmenāt**-ı vücûda şaḡın perestîşden / Ḳarîn-i Bihremen-i nefis-i bed-fi'âl olma

şun' [7] yapış, kâr, iş; tesir, kudret. <KT, OTAL> Tanıklarda Yaratıcı'ya nisbetle kullanılmıştır. Bu nedenle sözcüğü "yaratış" anlamı da verilebilir.

- K29/21 Etmiş ḥızâne ḥâne-i **şun'**ında Zü'l-celâl / Şandūka-i cevâhir-i ḥikmet-ṭabî'atûñ
 G62/1 **Şun'**-ı celâle eyle nazar ol cemâli gör / Âyîne-i cemâl-i Muḥammed-celâli gör
 G174/4 Reşkâ ki **şun'**-ı cevherî-i kâr-gâh-ı 'ışık / Ol dürr-i pâki zîver-i tâc-ı dil eylemiş
 G185/3 Eczâ-yı ḥüsnî ta'biye kılmış ḥakîm-i **şun'** / Ḥikmet budur ki kâlbüd-i nâza şıgmamış
 G263/2 Her sâde-dil ḥaḳîḳat-u ḥüsn-i mecâzdan / İdrak-i **şun'**-ı ḥikmet-i Ḥâlîḳ mı eylesün
 G334/5 Reng-i sîm-âbda bir nûr-ı muşavver görünür / Perde-i dîde-i 'uşşâḳda ol **şun'**-ı ilâh

şun'-ı Ḳadîr [1] Her şeye gücü yeten Allah'ın yaratışı; bir cins lâle. <TÜRK ÇİÇEK VE ZİRAAT KÜLTÜRÜ, s. 524> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün çiçek anlamı kastedilmekte ve teyit edilmektedir. Lâle, kokusuz bir çiçektir. Dalda gül suyu alınan çiçek, kokusuz kalır; lâle de kokusuz bir çiçektir.

- M2/II/7 Şâḡ üzre iken âteş-i ḡam aldı gül-âbum / Pejmürde gül-i bâḡçe-i **şun'-ı Ḳadîrem**

sûr [14]

1. şehir veya kasaba etrafını çeviren yüksek duvar; kale, hisar. <KT, OTAL>

- K24/10 Vüs'at o denlî dâ'ire-i devletinde kim / Pîrâmen-i ḥişârı nüh eflâke **sûr** olur
 G51/4 Cihâd-ı nefse tevekkül gibi ḥişâr olmaz / Sipâh-ı 'âlem-i tecrîd **sûr**ı n'eylerler

2. düğün, cemiyet, nikâh, doğum ve sünnet gibi bir ayın nedeniyle düzenlenen şenlik; ziyafet. <KT, Cûdî, OTAL>

- K14/1 El-minnetü'lî'l-lâh ki dem-i **sûr** u şafâdur / Bu **sûr** ḥased-kerde-i şad Bâḡkarâdur
 K14/2 Bu **sûr**-ı mübârek-dem ü ferḥunde-maḡal kim / Bir laḡza temâşâsına biñ 'ömr fedâdur
 K14/8 Meftûn-ı temâşâsıdur ervâḡ-ı melâ'ik / Ḥaḳḳâ ki 'aceb **sûr** u 'aceb bezm-i vilâdur
 K14/29 Seyr eylememiş mişlini 'ömrinde bu **sûruñ** / Çarḡuñ ki bükilmiş belli bir pîr-i dû tâdur
 K14/30 Bu **sûr**-ı safâ-baḡşa bu ârâyişe bādî / Ol tâze nihâl-i çemen-i 'izz ü 'alâdur
 K14/90 Mesned-geh-i iclâlûñ ola niteki 'âlem / Biñ **sûr**-ı şafâ mevḳi' i bir köhne serâdur
 K22/9 Sultân Ḥüseyn Baykara devridür hemân / Eyyâm-ı devletünde cihân çeşn ü **sûrdan**
 K24/22 'Âlem 'arûs-ı baḡtuña olduḡça cilve-gâh / Mâtem-serây-ı dehr ṭarab-gâh-ı **sûr** olur

G2/3 **Sûr-ı** şafâ-yı vuşlata olmaz firîfte / Hâlvat-güzîn-i hecrûn olan mâtem-âşinâ

G42/3 Meyl etmedüğüm **sûr-ı** şafâ-bahşına dehrûn / Mâtem-gede-i dilde olan şîven içündür

sûr-ı hümâyûn [1] padişahın erkek çocuklarının sünneti, kız çocuklarının evlendirilmesi dolayısıyla düzenlenen düğün. <OTDTS>

K14/43 Şâyestedür ol genc-i sa‘âdetde bu gevher / Bu **sûr-ı hümâyûna** münâsib o serâdur

3. kıyametin kopuşunu belirtmek ve kıyamet koptuktan sonra bütün insanların dirilip mahşer yerinde toplanmalarını sağlamak üzere İsrail tarafından üflenecek boru. **Sad’la vermiş.** <Cûdî, DİNÎ KAVRAMLAR>

M9/1/1 Dağl-i erbâb-ı kemâl ey zâhid-i şûret-perest / ‘Âkıbet muhtâc-ı vâkt-i nefî-i **sûr** eyler seni

şurâğ [1] ayak izi, iz, nişan. <Dihhudâ>

K27/3 Virdûn ol tâze nihâl-i gül-i devlet haberin / Ey **şurâğ**-ı dil-i güm-geşte-dilân hoş geldûn

surâğ [3] delik, gedik, yarık. <KT, Cûdî, Kanar/1>

G266/1 Nâyûn ki çıkar zemzeme **sûrâhlarından** / Bülbüller öter şanki gülûn şâhlarından

G266/5 Teşîri yürekler deler ey Nâ ‘ilî-i zâr / Nâyûn ki çıkar zemzeme **sûrâhlarından**

G282/5 Dâhil-i silk-i kabûl olmaz dür-i şehvâr-ı dil / Bağrı **sûrâğ** olmadukça mişkâb-ı idrâkden

şurâhî [2] uzun boyunlu su ve şarap şişesi, sürahi. <KT, FZ>

G291/6 Hâcletinden kızarur Nâ ‘iliyâ duğter-i rez / Görse engüşt-i **şurâhîdeki** hînnâ rengin

G309/4 Çeksek meyi **şurâhî**-i gerden-firâzdan / Endaze-i metâ‘-ı muğân kûteh olmasa

şûret [17]

1. dışarıdan görünüş; biçim, kılık, timsal. <KT, OTAL, Ahterî>

K6/47 Olurdu **şûret**-i hâli muğârin-i tehzîb / Ederdi ahsen-i ahlâkı ‘arz-ı rüçhânî

K7/19 Bir az da **şûret**-i hâle nezâre-senc olalum / Olup müşâhid-i esrâr-ı Zü‘l-celâl-i vahîd

K11/30 Şerm-i evşâfiyla zîrâ **şûret**-i endişeye / Hâclet-i nuğ-ı zebân-ı hâme-i terdür gelen

M6/1/2 Zerrelerdür mümkünât olmuş vücûduñ mihr-i şân / **Şûret** ü ma‘nîde peydâ vü nihânsın bî-gümân

G40/4 Her nigâhın güç-i çeşminde şayd-ı cân içün / **Şûret**-i âhûda bir cādû-yı efsûn-sâz eder

G164/1 **Şûretde** pây der-gil olan hâlvatîlerüz / Ma‘nîde ‘arş-menzil olan hâlvatîlerüz

G279/1 Her dîdede bir **şûret** ile cilve-nümâsın / Biñ reñge girer bûkalemün-nağş-ı cefâsın

2. dış görünüş, samimi olmayan hâl. <KT>

G186/4 Ne şeh ki **şûret**-i cellâd-ı dil-siyehle nigâhı / Pey-i şikeste-dilân-ı rîkâb-dârına düşmiş

3. yüz, çehre. <KT> Türkçe’de “surat” biçimini almıştır.

G123/3 Hâkkâ ki ‘aceb bûkalemün büt-gededür dil / Geh rûy-ı şafâ geh görünen **şûret**-i ğamdur

4. tarz, üslûp, yol, gidiş. <KT, OTAL>

G158/3 Yok **şûret**-i temkîn nazar-ı hî‘âhişümüzde / Âzâr-ı telâşî-i hevesden gile-mendüz

G210/1 ‘İşk hayrânıdır eçvâr-ı cünûn-pîşemüzün / ‘Aql-ı kül vâlihîdür **şûret**-i endişemüzün

G246/2 Nâz-perversün tağayyür virmesün âhum saña / **Şûret**-i keşr-i dil ü cân-ı figârumdan şaķın

5. resim (bkz. naķş, taşvîr). <KT, Cûdî>

K4/9 Levh-i bî-reng-i ‘âlem-i ma’ nî / **Şûret**-i naķş-ı mäsivâ-yı dilem

M5/II/8 Ey reng-i hayâli deyr-i dilde / Naķķâş-ı hezâr **şûret**-i hûb

M8/VI/1 Ne **şûret** kim çekersün cân bağışlarsun Mesîh-âsâ

G249/3 Her biri **şûret**-i bî-câna döner ‘uşşâķuñ / O büt-i deyr-i melâhat ki geķer yanından

G267/2 Ğayruñ ki dilde naķş-ı cemâlin görür o büt / Dîvâr-ı Ka’ beden nice **şûret** kôparmasun

sûr-gâh [1] ziyafet meydanı, düğün meydanı, şenlik alanı. <Kantar/2>

K2/7 Bu **sûr-gâh**-i fenâya gelür o deñlü keşel / Ki sâz-ı Zührede bir gün gusiste târ ķalur

şûret-ârâ [1] ressam, nakkaş. <Kantar/1, Dihhudâ>

K4/10 **Şûret-ârâ**-yı naķş-ı hüsñ olalı / Büt-trâşî-i ķilisâ-yı dilem

şûret-keş [1] tasvir yapan, ressam. <Dihhudâ>

G150/3 Hem mâhî-i nuķuş-ı halvet-serây-ı hâtır / Hem levh-i ârzûya **şûret-keş**-i dilüz biz

şûret-nigâr [1] resim çizen, ressam, nakkaş. <Seccadî/1, Dihhudâ>

K1/3 İc câz-ı na’ tı kim ķalem-i mü-şikâfumu / **Şûret-nigâr**-ı deyr-i bütân-ı hayâl eder

şûret-nümâ [3] şekil ve suretini gösteren, meydana gelen. <OTAL>

K1/45 **Şûret-nümâ**-yı devlet ü iķbâl olursa ķarķ / Bir yüzden anı da sebeb-i infi’âl eder

K24/37 Tâ gerd-i hâdişât ile mir’ât-ı rûzgâr / **Şûret-nümâ**-yı ma’ reke-gâh-ı nüşûr olur

Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “şûret-nümâyî” olması muhtemeldir. Bu biçimiyle sözcüğe, “bir panayır yerinde çeşitli nesneleri sergileyen kimse” anlamı verilebilir.

G352/2 Olur **şûret-nümâ**-yı mihr ü meh devrinde ‘uşşâķa / Felek dülâb-ı gerdân oldı gûyâ ‘îd-i tıflâna

şûret-perest [2] surete tapan, surete önem veren. <OTAL>

M9/I/1 Daħl-i erbâb-ı kemâl ey zâhid-i **şûret-perest** / ‘Âķıbet muhtâc-ı vaķt-ı nefî-i sûr eyler seni

G177/1 Göñül ki kâfir-i deyr-i elest olup ķalmış / Baķup cemâlüne **şûret-perest** olup ķalmış

surh [10] kırmızı, kızıl (bkz. aķmer). <KT>

G4/6 Kızarup bâdeden ol ķeşm-i siyeh Nâ’iliyâ / Görünür câme-i **surhıyla** ğazab-nâķ baña

G50/7 Bûstân-fürûz-ı gül-şen-i cåndur o ğonceyi / Ey Nâ’ilî ķaķîfe-i **surh** u siyâh açar

G340/6 Ğam-ı haķuñla nev ü köhne döndi dâğlarum / Benefşe-zârda **surh** u kebûd lâlelere

R8/2 Tâb u teb ile ruħları **surh** olduķķa / Kân ağlasa vechi ne bu ķeşm-i giryân

Aşağıdaki tanıklarda “surh”, kalem rengi olarak kullanılmıştır. Yazmalarda fasıl başlıkları, kenarlıklar, dikkat çekilmek isteyen kimi yerler kırmızı mürekkeple yazılır.

K17/63 Siyeh ü **surh** midâd ile ki ğâhî ederüm / Kâşd-ı zîb ü fer-i düş u ber-i bîkr-i mazmûn

K18/43 Benüm ki mâşîta-kârî rûy-ı fikretüme / Midâd-ı **surh** u siyeh düde vü hîzâb olmış

K26/34 Kelîm-i Tûr-ı ma’ nâyam ki hâmemdür yed-i beyzâ / Midâd-ı **surh** ile ğâhî ki naķş-ârâ-yı manzardur

K26/38 Midâd-ı **surh** ile nevg-i ciger-düzün görüp şandum / Hâdeng-i şu' le peygân-ı Nerimân-ı ciger-verdür

surhî [2] kırmızılık || utanma ve haya alâmeti olarak yüzün kızarması. <KT>

K30/33 **Surhî**-i şerm ü hayâ hâşıl eder duhter-i rez / Añlama gûne-i şengerf sedâmumda benüm

G244/11 **Surhî**-i şerm ü hayâ hâşıl eder duhter-i rez / Añlama gûne-i şengerf sedâmumda benüm

surh-rüyî [1] yüzün kızarması. <Seccadî/1>

G22/4 Zühhâda **surh-rüyî**-i haclet yeter hemân / Şerm-i sefid-kârî-i rüy-ı siyâh-ı mest

surîn [1] kalça, insanın üstüne oturduğu uzvu. <Kanar/1, Dihhudâ>

K28/57 Kâkül be-düş bir şanem-i hoş-ıhrâmdur / Âheste cilve kılsa o bâl ü **surîn** ile

sûriş [1] eğlence.

G261/4 Ferâğ-ı dil-ber ü mey pend-i pîr imiş tûtalum / Gönûlde **sûriş**-i 'ahd-ı şebâbı n'eylersün

suṭūr [5] satırlar, yaz dizileri, "saṭr"ın çoğulu (bkz. saṭr). <KT, OTAL>

K21/6 Ki bād gibi geçer tût ki zîr-i pâyında / **Suṭūr**-ı şafha degil mevc-hîz-i deryâdur

K25/3 Cârî ise hûkmün n'ola emvâc-ı **suṭûra** / Râyet-keş-i ma'ni 'alem-efrâz-ı beyânsın

K24/24 Tûmâr-ı midhatûndür o gül-zâr-ı feyz kim / Emvâc-ı selsebîli müselsel **suṭūr** olur

K31/9 Levh-i **suṭûrî** reşk-i çemen-zâr-ı huld olup / Destinde çüb-ı hûşk-i kalem müşk-i bîd olur

G62/5 Baḡ Nâ'îlî bu nazm-ı selîsün **suṭûrına** / Emvâc-ı selsebîl-i bihişt-i kemâlî gör

suṭurlâb [2] usturlap, eskiden gökcisimlerinin yüksekliğini ölçmek için kullanılan

rasat aleti. Müneccimler daima kullandıkları bu aletle herkesin talihini, savaşların sonuçlarını, herhangi bir teşebbüsün yıldız perilerince nasıl telâkki ve takip edileceğini söylerlerdi. <KT, OTDTS, Kanar/2> (bkz. uṣṭurlâb).

K20/10 Almağa ṭâḡ-ı ḡarḡa-i câhuñdan irtifâ' / Cevzâ tutar elinde **suṭurlâb**-ı meş'eri

K29/30 Mihrün ḡarîn-i rif'at ola tâ ki olmaya / Ahkâmı muntehî bu **suṭurlâb**-ı hikmetün

şuver [3] resimler, suretler, şüret'in çoğulu (bkz. şüret). <KT, OTAL>

K17/59 Mıstar-ı ṭâḡ-ı varâḡ-ı suhenümde görünür / Cilve etdükçe ma'ânî **şuver**-i gûn-â-gûn

G90/7 Hâmûş görüp Nâ'îliyâ şanma bu deyrün / Naḡş-ı **şuver**-i hâme-i ressamî tehdîdür

G201/4 Mestâne nüḡuş-ı **şuver**-i 'âleme baḡduḡ / Her birini bir özge temâşâ ile geḡdük

şuver-kârî [1] resim yapma, mektuba resim çizme. Eskiden sevgiliye gönderilen

mektuplara basit resimlerin çizildiği aşağıdaki tanıkta ifade edilmiştir. Okuma bilmeyen kimseler üzerinde basit bir iki çizgiden ibaret resimlerin büyük tesirler bıraktığı muhakkaktır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 377> Aşağıdaki tanıkta rakibin suretinin çizilmediği ve sevgilinin bulunduğu bir meclis resminin mektuba ilâve edildiği anlaşılmaktadır.

G87/8 Edenler nâme-i 'ışḡuñ cevâbında **şuver-kârî** / Raḡîbi meclis-i cânânedan maṭrûḡ yazmışlar

sūy, sū [4] yön, taraf, yan, cihet. <KT, Cûdî, OTAL>

G12/1 Semt-i hırmâne düşer teşne-leb-i cūy-ı taleb / Tîh-i hayretde kalur germ-rev-i **sūy-ı** taleb

G116/6 Fikri anuñ ki olmadı **sūy-ı** girîve-i emel / Semt-i rızâyı gösterüp rāh-ı necāt virdiler

sū-be-sū [2] taraf taraf, her yanda, her yana. <KT>

G46/2 O şāh-ı hüsn ile ceyş-i niyāz fevc-â-fevc / Pes-i tekāver-i nāzında **sū-be-sū** biledür

T5/11 Görüp mesrūr dünyâyı dedüm ey Nā 'ilî târîḥ / Tonandı **sū-be-sū** 'ālem alındı qahr ile Uyvār

sūz [32]

1. yanma, tutuşma, ateş, hararet || ıstırap. <KT, Cûdî, Kanar/1>

G32/4 Döyer mi **sūz-ı** firāka gönül viren saña kim / Sirişk-i çeşmi olur şu 'le-rîz-i dāğ-ı ümîd

G96/3 Şerer-i āh ki hecründen alur **sūzı** müdām / Her biri dūzaḥ-ı cān-sūz-ı kıyāmet görünür

G97/1 **Sūz** hemān hüsnindedür yāruñ mekānuñ kim bilür / Gevherinde āb u tāb olsun da kânın kim bilür

G263/4 Nerm olsa da bu **sūz** ile āh hırmen-i dil / Gül-gonce-i cemāle şabālîk mı eylesün

G285/1 **Sūz-ı** elemle ḥāṭır-ı nāza niyāz degmesün / Dāmenine anuñ daḥi āteş-i nāz degmesün

G294/5 **Sūz-ı** tāb-ı nigeḥün Nā 'ilî-i ḥaste-dili / Kuşte-i gamze-i Mirriḥ-güdāz eylesesün

K22/38 Nazm āḥır oldı eyleyelüm şıdk u **sūz** ile / İqbālün ilticā der-i Rabb-ı ḡafūrdan

sūz-ı āh [2] āh ateşi.

G131/4 Yer etmez iḥtiyār ile gönülde ol perî-peyker / Meger te 'şîr-i **sūz-ı āh** ile teşhîr olunmuşdur

G344/3 Küdret-i eşer-i **sūz-ı āhıdur** ki görür / Mizāc-ı şu 'lede gāhî fütūr pervâne

sūz-ı dil [7] gönül ateşi, yürek yanması. <KT, OTAL>

K2/18 Ne bād-ı şarşar-ı āh u ne cüz 'i ḥāk-i beden / Ne **sūz-ı dil** ne nem-i çeşm-i eşk-bār kalur

K30/1 Yetiş ey bād bulun yāre peyāmında benüm / Tāb yok **sūz-ı dile** bāl-i ḥamāmumda benüm

G159/3 Ol şu 'leyüz ki **sūz-ı dil** ü āb-ı eşk ile / Peykân-ı tîr-i āh-ı seḥer-gāh-ı ḥasretüz

G212/1 Gözden ki dem-be-dem akıdur yaş gerdenün / Bilse 'ayār-ı **sūz-ı dili** kâş gerdenün

G219/2 Ḥaṭ ber-āver nāz-perver **sūz-ı dilden** bî-ḥaber / Dāğ-ı istiḡnā-yı bî-hengāmıyuz bir āfetün

G252/5 Nazm-ı pākūñ Nā 'ilî germ-āşinā-yı ehldür / **Sūz-ı dilden** bî-ḥaber efsürde ṭab' ān görmesün

G337/2 **Sūz-ı dil** 'āşıkda bākî ḡalduḡın bilmezdi yār / Ḥākden ḥūn-ı şehidānı 'alev-ḥîz olmasa

sūz-ı sîne [3] bağrın yanması. Acı ve eleme işaret eder.

G161/4 Gāh **sūz-ı sîne**-i şad-āfitāb-ı maḥşerüz / Gāh **sūz-ı sînen** gāhî sirişk-i dîdeden

G213/3 Ey āh **sūz-ı sînemi** arturma kim erür / Peykânları cigerde ḥadeng-i nigāhınuñ

G289/1 Müdde' ā teşvîş-i **sūz-ı sînedür** cām olmadan / Rāḥat-ı dildür ḡarāz her laḥza nā-kām olmadan

sūzî [1] yanma, tutuşma ile ilgili. <OTAL>

G243/3 Dimāğ-ı **sūzî**-i hayret bu kâra māni' diyen / Muvāfiḡ-ı 'amel-i kîmyā-yı Ḳārūnam

sūz u güdāz [4] yanıp yakılma; ağlayıp sızlama. <OTAL, Redhouse>

G173/2 Sîne-i pür-dāğda āteş-i 'ışkuñ heves / Kem şererin māye-i **sūz u güdāz** eylemiş

G189/5 Ḳuşūr himmet-i pervāneden ba' id olmaz / Ederse şem' i de **sūz u güdāzdan** fāriḡ

- G207/4 Olur âteş-figen-i hırmen-i âsâyiş-i dil / Baḳmayup sînedeki **sûz u gûdâza** nîgehûn
- G285/2 Gülleri âteş eyleme bûlbûle sen de ey nesîm / Gûşa peyâm-ı mevsim-i **sûz u gûdâz** degmesün
- sûz u tâb** [6] ateş ve yalım; yanan ateşten çıkan ısı ve ışık.
- K3/32 Bu **sûz u tâbı** gidermez meger o bâdiye kim / Ğarîḳ-i rahmet olur teşneler serâbında
- K3/33 Zihî fezâ-yı muḳaddes ki i‘tidâl-i bihişt / Nühüftedür eşer-i feyz-i **sûz u tâbında**
- K3/58 Berîd-i aḳdese bir özge ḫâlet el virdi / O dabbenûn eşer-i ‘ışḳ-ı **sûz u tâbında**
- G139/6 ‘Âşîḳ-ı **sûz u tâbdur** sîne / Şu‘le-i ıztırâb der-baḡalüz
- G261/3 Ḥayâli olsa gül-i şîşe-zîb-i çeşm-i pür-âb / Nigâh-ı germdeki **sûz u tâbı** n’eylesün
- G351/2 Vardüğümüz vilâyeti ḫuld ise de caḫîm eder / Cândaki **sûz u tâb-ı** ḡam dildeki ḫarḫâr ile

2. bir musikî makamı. <Cûdî>

sûz u sâz [2] sazlı sazlı eğlence; aşk ve muhabbet; aşk ateşiyle yanmış. <Steingass, Dihhudâ> Tanıklarda sözcüğün eğlence atmosferi içinde sunulması, “sûz”un, musikî makamı anlamında kullanıldığını düşündürmektedir. Ancak, Farsça sözlüklerde yer almayan “eğlence” anlamının, bu terkibi oluşturan “sûz” ve “sâz”ın, Türkçe’de kullanılan “söz” ve “saz” sözcüklerini çağrıştırdığı için terkibe yüklendiği söylenebilir.

- K23/3 Zihî âsâyiş-i bezm-i ṭarab kim **sûz u sâzından** / Felek Nâhîde irsâl-i peyâm eyler peyâm üzre
- G335/1 Mest-i ‘ışḳuz muṭrıb u sâḳî ne nâz eyler bize / Nâlemüz meclisde kâr-ı **sûz u sâz** eyler bize

sûzân [11]

1. yakan, yakıcı. <KT, Cûdî, OTAL, Kanar/1>

- G80/4 Bû‘l-‘aceb şîrdür ol çeşm-i siyeh kim bî-bâk / Dil-i ‘âşîḳ gibi bir âteş-i **sûzâna** şunar
- G226/5 Bîn ḳatre ḫûn-âb-ı ciger bir yere gelsek / ‘İşḳuñ gibi bir âteş-i **sûzâna** dökülsek
- G370/4 Tâb-ı ḫüsnuñden olur ḫam-be-ḫam u pîç-â-pîç / Târ-ı cân âteş-i **sûzâna** düşen mûy gibi

2. yanan, yanıcı. <Cûdî, OTAL, Kanar/1>

- K20/14 **Sûzân**-ı reşk-i kevkeb-i câhuñdur olsa da / Bed-ḫ-âh-ı devletünde nihâd-ı semenderî
- K22/6 Ber-‘aks olup miyânede ma‘hûd olan eşer / **Sûzân** olan fitîle dönerdi billûrdan
- M8/IV/2 Zebân ḫâmûş-ı ḫayret sîne **sûzân** dîdeler pür-nem
- G10/1 Döndürüp her güli bir aḫker-i **sûzâna** şabâ / Dâḡlar yakdı dil-i bûlbûl-i nâlâne şabâ
- G119/1 Göñül bir nev-cevânun şu‘le-i ḫüsniyle **sûzândur** / Ki bir kem-ter şerârî âfet-i şad-ḫırmen-i cândur
- G138/2 ‘İşḳ ile kim âteş-i maḫzûz hemân / Sîne-i **sûzâna** yeter kînümüz
- G273/1 Yoḡ tende tâb dilde olan **sûzân** n’eylesün / Yandı kebâb-ı laḫt-ı ciger kûze n’eylesün
- G347/1 Dâḡ-ı ‘ışḳuñla dem-â-dem sîne **sûzân** olmada / Ğam belâ-yı dil maḫabbet âfet-i cân olmada

sûzen [4] iğne. <KT, Cûdî, Kanar/1>

- G313/5 İncinme Nâ‘ilî ser-i müjḡân u ṭuradan / **Sûzenle** riştedür ciger-i çâk çâküñe

Aşağıdaki tanıklarda “sûzen”in “Mesîh” ile kullanılması şu nedenledir. Hazreti Îsâ göğe yükselince, dördüncü katta üzerinde dünya malı olarak bir iğne bulunduğu için daha ileri gidememiş, durmaya mecbur kalmıştır (bkz. Mesîh). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 260>

G176/2 Mesîhâ terk imiş cism-i nizârı şart-ı seyyâhî / Tecerrüd pîş-gehinde kayd-ı bâr-ı **sûzen** olmazmı

G307/2 Terk ehli o dildür ki ola **sûzeni** der-kâr / Ser-rişte-i tecridi Mesîhâda bulunsa

G365/3 Ecrâm-ı çarhı geçmeyecek bilmemiş Mesîh / Bâr olduğı vücuda bir **sûzenüñ** dağı

sûzende [1] yakıcı, sıcak, hararetli. <Kanar/1>

K26/18 Qarîn-i i‘tidâl-i feyzüñ olmazsa o gül-zaruñ / Hevâsı âteş-i düzağ güli **sûzende** aḡkerdür

sûziş [7] yanı, yanma, yakma || yürek yanması, tesir, hüzn. <KT, Cûdî>

M2/V/9 Bî-tâkâtî-i **sûziş**-i derdüñle o günde / Şermende koma Nâ’ilî-i zâruñ yâ Rab

G24/2 Şaḡın ey şüh şaḡın **sûziş**-i dilden ki eder / Dâmen-i nâzuñ bir cünbiş-i âhıyla şikest

G71/3 Zîr-i şem‘ ü pây-ı gül-bünde ‘ayâr-ı **sûziş** / Bülbül ü pervânenüñ ḡâkisterinden bellidür

G237/1 Zülf-i pür-tâbuñ etdükçe güzer-gâh nesîm / Nice biñ **sûziş**-i dilden olur âgâh nesîm

G296/1 Hem cânda **sûziş**-i ḡusn hem ıztırâb-ı ebrû / Hem dilde ‘uḡde-i zülf hem pîç ü tâb-ı ebrû

G317/5 Ğırbâl ederse cismi müjeñ **sûziş**-i ciger / Peykân-ı saḡtın âb ede tîri bulunmaya

Ş5/4 Eşer-i **sûziş**-i âh-ı dilden / Şaḡın ey şüh-ı cefâ-pîşe şaḡın

sû’ [1] kötülük, fenalık; küfür, günah. <KT, DÎNÎ KAVRAMLAR>

K1/39 ‘İzzet bulan bu meşğaleden bî-niyâzdur / Nefs-i ‘azîzi **sû’**-i taleb bed-sikâl eder

sû’ adâ [1] mübarek olanlar, kutlu, uğurlu kimseler. <ZL, OTAL>

K7/29 Sipeh-bud-ı **sû’ adâ** nûr-ı dîde-i Zehrâ / Ki levḡ-i ‘arşa olunmuş mü’eşşiri tesvîd

sûbhâ [3] tesbih; tesbih tanesi. <KT>

G132/5 Ol rind Nâ’ilî k’ola hem-reng-i küfr-i dîn / Zünnâr ü **sûbhâ** lâzime-i dest ü dūş olur

G374/2 Şarâbı nûş edüp âheste döksek cur‘ asın ḡâke / Qadeḡ destüñde şüfî **sûbhâ**-i şad-dâne olmaz mı

Sûbḡatü’l-ebrâr [1] Molla Câmî’nin her beyti sanatsal değer taşıyan manzum eseri.

<MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 296>

G98/1 Câm-ı Cem nazmını kim rinde qadeḡ-kâr okudur / Zâhide muḡbeçeler **Sûbḡatü’l-ebrâr** okudur

sücûd [1] namaz esnasında ya da tevazu ve kulluk ifadesi için yüzü yere sürme,

secde etme. <KT, Cûdî>

M2/III/10 Dâmen-keş-i merg olsa da a‘zâ-yı vücuḡuñ / Dergâh-ı rızâ kıt yine miḡrâb-ı **sücûduñ**

süfeḡâ [2] sefiḡler, sefiḡ’in çoḡulu. <KT, OTAL>

K14/81 Mir‘ât-ı ṡabî‘atlerine ol **süfeḡânuñ** / Jengâr-ı riyâ mişḡale-i jeng-zedâdur

K14/83 Bir ‘aşra yetişdük ki medâr-ı şeref ammâ / Elfâz-ı muzahraf hezeyân-ı **süfeḡâdur**

süflî [1] aşağıda bulunan; alçak, bayağı, değersiz. [tas.] Melekût ve ceberût âlemine ulvî âlem, maddî âleme süflî âlem denir. <Cûdî, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

M9/1/2 ‘Âlem-i **süflîde** kalmaz ‘ârif-i bi’l-lâh olan / Kim o berzah bâr-gâh-ı kurba dūr eyler seni

Sühâ [2] Büyükayı yıldız kümesinin en küçük yıldızı. Gözün görme kudreti bu yıldız ile ölçülmüş. <KT, Cûdî, OTAL> Aşağıdaki tanıklarda “Sühâ”nın, küçüklüğü üzerinde durulmuştur. Bu yıldızın küçüklüğü, yerden uzaklığına (yüksekliğine) bağlanmış olmalıdır.

K13/5 Mâhiyyeti ma’lûm olan eşhâş-ı erâzil / Bâlâ-ter idi mertebede Necm-i **Sühâdan**

K14/33 Ol mihr-i cihân-tâb ki yanında anuñ mâh / Biñ ahter-i tâbende miyânında **Sühâdur**

sükkân [5] oturanlar, sâkin’in çoğulu (bkz. sâkin). <KT, Cûdî, OTAL>

sükkân-ı felek [3] felek sâkinleri, felekte sabit görünüp hareket etmeyen yıldızlar.

K14/89 Tâ devlet ü ikbâlün için Hâzret-i Hâkkuñ / Dergâhına **sükkân-ı** felek dest-güşâdur

K17/70 Hâk te’âlânun amânında olup şubh u mesâ / Hâk-i pâyuñ ede **sükkân-ı** felek kuhl-ı ‘uyûn

K27/35 Bir du’â eyleyeyüm kim diye **sükkân-ı** felek / Peyk-i işâline dâmen-be miyân hoş geldün

sükkân-ı zevâyâ [2] zaviyelerde oturanlar, dergâh ehli, dervişler.

K15/41 Hâk devlet ü ‘ömrin ede pâyende ki dâ’im / Dâ’îleri **sükkân-ı zevâyâ** mı degildür

T2/1 Dirîgâ gitdi ol ser-çeşmesi erbâb-ı îkânun / Ki nuṭṭ-ı pâki bahş idi **sükkân-ı zevâyâya**

sükûn [9]

1. rahat, asayiş, ıstıraplılık, sakin olma. <KT, Ahterî>

K17/8 Vâridât-ı dil ü ṭab’umdan eder istimdâd / Olurun zâtunı ta’rifde bî-ṣabr u **sükûn**

K17/31 Vermemiş hâṭıruña hiç tağayyür devlet / Qalb-i pâkünde hüveydâ yine âşâr-ı **sükûn**

[tas.] çalkantılı olmayan sarsıntısız manevî hayat. <TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıklar, bu bağlamda değerlendirilebilir.

G189/1 Gûrûr-ı hüsn edeli yârı nâzdan fâriğ / **Sükûn-ı** ‘ışık ile oldum niyâzdan fâriğ

G205/3 Naḳd-ı ârâmdan el çekmemeye çâre mi var / Düzd-i şad-ḳâfile-i ṣabr u **sükûndur** çeşmün

Aşağıdaki tanıklarda “sükûn” ile “sîm-âb (civa)” arasında bir ilgi kurulması dikkat çekicidir. Civa, sıvı olduğu hâlde bir ayna gibi görüntüleri yansıtır. Hareket hâlindeyken üzerine yansıyan görüntüler de sallanır. İlk tanıkta civanın “sükûn” hâlinde olması, onun hayretle bakan bir göze benzetilmesi ile izah edilebilir. Hayrete düşen kimse, kımıldamaz. Diğer tanıkta ise civanın yüzeyine yansıyan fitne görüntüsünün durması söz konusudur. Fitnenin durması, sevgilinin saçlarının hareket etmesiyle açıklanmıştır.

M5/VI/7 Sîm-âb-ı **sükûn**-ı hayretünle / Hâsret-keş-i ıztırâb edersün

G329/3 Eşer-i cünbiş-i dâmân-ı ser-i zülfünden / Nâz eder hilâf-i sîm-âba **sükûn**-ı fitne

2. dinme, durma, kesilme, hareketsizlik. <KT, Cûdî, ZL>

G1/1 Yem-i âteş-hurûş-ı dilde olduğça **sükûn** peydâ / Eder her dâğ-ı hâsret tende bir girdâb-ı hûn peydâ

G239/2 Vücûdum olsa belâ külhanında hâkister / **Sükûn**-ı şu‘le-i dâğ-ı cefâ nedür bilmem

3. bir harfin harekeli olmaması, cezm. <KT> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “dinme, durma” anlamı da söz konusudur. “Noқта” ve “harekât” sözcüklerinin oluşturduğu bağlamla şair, “sükûn”un harflerle ilgili anlamını da kastetmiştir.

G328/3 Noқта-i hâlûne vâbeste ser-i zülfün ile / ‘Âlem-i dilde **sükûn** u harekât-ı fitne

Süleymân [14] Hazreti Süleyman. İsrailoğlu peygamberlerinden, Davut

Peygamber’in oğlu . On iki yaşındayken tahta çıkıp hem padişahlık hem peygamberlik yapmıştır. <ADŞS, MİTOLOJİK UNSURLAR>

K19/20 Ne **Süleymâna** naşîb oldu ne İskendere lîk / Re’y u tedbîrde zâtuñ gibi sadr-ı ekmele

K28/31 Sultân-ı ‘ahd ki görünür sende mâ-şadağ / Dâvûd güft-gûsı **Süleymân** emîn ile

Aşağıdaki tanıklarda Süleyman’ın tahtı anılmıştır. Azamet ve kudret göstergesi olarak kullanılan bu taht, kızıl altından, dört köşeli, her köşesinde yaprakları zümrütten bir altın ağaç bulunan, hüma, arslan ve ejderha motifleriyle süslü bir tahttır (bkz. taht). <MİTOLOJİK UNSURLAR>

K9/1 Pâdişâhum seni Hâk husrev-i zî-şân etmiş / Lâyık-ı saltanat-ı taht-ı **Süleymân** etmiş

G270/3 Olsañ da bu naḥvetle serîründe **Süleymân** / Bir mûr-ı za‘îfi siper-endâz edemezsin

G385/3 Pâdişâh-ı mülk-i âzâdî olan mey-h’ârenüñ / Tahta-i mey-hânede taht-ı **Süleymândur** yeri

Aşağıdaki tanıkta Süleyman Peygamber’in sahip olduğu “hâtem” anılmıştır. Bu yüzük, bütün canlıların ve cinlerin Süleyman Peygamber’e itaat etmesini sağlayan, üzerinde İsm-i Azam’ın yazılı bulunduğu ve Âdem Peygamber tarafından cennetten getirildiğine inanılan bir nesnedir (bkz. hâtem). <MİTOLOJİK UNSURLAR>

K9/34 Tâ ki te’yîd-i Hudâ virmek içün mülke niẓâm / Bir şeh-i ‘âdili hâtemle **Süleymân** etmiş

Aşağıdaki tanıklarda Süleyman Peygamber “mûr (karınca)” ile birlikte anılmıştır. Telmihte bulunulan hadise şöyledir. Süleyman Peygamber bir gün sefere giderken karıncaların beyinin kendi tebaasına seslendiğini duyar ve onunla sohbet eder. Karıncanın konuşmasından etkilenen Süleyman, ondan çeşitli nasihatler alır. Karıncalar tarafından devrin sultanı olan Süleyman’a hediye olarak bir çekirge (meleḥ) budu verilir. Bu but, bütün orduyu doyurur (bkz. pây-ı meleḥ, mûr). <MİTOLOJİK UNSURLAR>

- K22/35 Ma'lumdur cenābuña kim ber-güzârdur / Pây-ı meleḡ huzur-ı **Süleymāna** mürdan
 K24/8 Maḡdüm-ı 'arş-pāye Bahāyī Efendi kim / Dergāhı büse-cāy-ı **Süleymān** u mür olur
 G78/4 Telmiḡ-i bār-gāh-ı **Süleymān** edüp tamām / Levḡ-i fenā-yı 'āleme bir mür yazdılar
 G134/1 Ne biṡ ü ne kem 'ālemi yeksān bilürüz biz / Her gördüğümüz mür **Süleymān** bilürüz biz

Aşağıdaki tanıklarda Süleyman Peygamber'in efsanevî sadrazamı "Âsaf" anılmaktadır. Bu sözcük, sadrazam övgülerinde, bu makamın adı olarak kullanıldığı için bir cins ismi olarak değerlendirilebilir.

- K12/13 Nice Âşaf ki tütup debdebesi dünyâyı / Halka gösterdi **Süleymān** gibi ferr ü iclāl
 K17/69 Tā **Süleymān**-ı zamāne ede Hāḡ Âşaf-ı 'ahd / Bir kerem-kāruñ edüp devletini rüz-efzün
 K19/2 Gördi bir Âşaf-ı zî-şānı **Süleymān**-ı zamān / Şadr-ı iclāle sezā ḡatem-i iḡbāle maḡal
 K28/24 Nām-āver etdi luṡf-ı **Süleymān**-ı rüz-gār / Ol Âşaf ibn-i Âşafı enguṡterin ile
Süleymān [] Kanunî Sultan Süleyman (bkz. Sulṡān Süleymān).
 K9/24 Tā ezelden budur āyini ṡehinṡāhlaruñ / Gerṡi te'yidini Sulṡān **Süleymān** etmiṡ
süllem [1] merdiven, basamak, bir yere çıkmaya aracı olan şey. <KT, Cûdî>
 K5/20 Evvelin pāye-i **süllem** görürin gāh-ı 'uruc / 'Arṡ-peymā-yı dil olsam melce'-i a'lāyı
süllem-pāye [1] merdivenle çıkılan yüksek yer; yüksek makam, yüce mertebe.
 G178/1 Bu **süllem-pāye**-i iḡbāle kim Şeddād ayak baṡmıṡ / Felek ḡaṡr-ı vücûdın etmege berbād ayak baṡmıṡ
sülük [3]

1. bir yol tutma, bir yola girme, özel bir sınıfa dâhil olma. <KT, Cûdî, OTAL>

- K1/35 Faḡr u rızāda ḡüsn-i **sülük**-ı Muḡammedī / Ḥ'āhiṡ-gerān-ı devleti ḡamūṡ u lāl eder
 K4/14 Cān virelden o ṡıfl-ı nev-hevese / Şerm-sār-ı **sülük** u rāy-ı dilem

2. [tas.] bir mürşide intisap eden kişinin, tarikat usûlüne riayet ederek manevî yolculuğunda yol alması; davranış ve hâl olarak Rabb'e yakınlık mertebelerine yükselmesi. <Kâşânî, TASAVVUF TAN DİLİMİZE, s. 284>

- G63/2 Zihî **sülük**-ı gedāyān-ı 'ālem-i himmet / Ki anlara ne sened ne penāh lâzımdur
sümm, süm [4] at gibi hayvanların ayak tırnağı. <KT>
 K3/51 Zihî Burāḡ ki mihr oldı zıll-ı arza ṡebih / Niṡib-i na'l-i **süm**-i pür-fürüg u tābında
 K17/17 Rāyiz-i ḡınk-ı sa'âdet ki sipihr-i dūna / Resm-i na'l-i **süm**-i yekrāmı olur dāḡ-ı derün
 K28/43 Pā-māl-i **sümm**-i raḡṡ-ı cihān-gird-i 'azmūñ et / Hind ü 'Acem diyārını bir bir zemīn ile
 G222/5 Gül-gün cāmı her kiṡi meydān sürdi biz / Gerd-i **süm**-i tekāver-i ümīdi görmedük
sünbül [24] pek çok cinsi bulunan ve soḡandan yetişen bir tür çiçek || kokusu ve rengi itibarıyla sevgilinin saçı. <KT, ADŞŞ>
 K6/22 Ḥayāl-i reng-i ruḡ u tāb-ı kākülindendür / Güle ṡikeste-dilī **sünbüle** periṡānī
 K14/35 **Sünbüllerin** ol verd-i terün etmege ta'ṡir / Bād-ı ṡeḡerī māṡṡa-i ḡāliye-sādur

- K26/20 Nice gül-zâr kim hem-vâre ebkâr-ı ma‘ânîye / Güli ruhsâr-ı al ü **sünbûli** zülf-i mu‘anberdür
M2/III/7 Âteş-gede-i sînem edüp bağçe-i derd / Her âhumı ol gül-şene bir **sünbül**-i ter kıl
G6/3 Hışşedâr eyler şemîminden dili hengâm-ı âh / Fikret-i zülfün ki her dem tâze **sünböldür** baña
G10/4 Tökunur dillere yârûn ser-i gîsûsından / Tırta-i **sünbûle** gâhî ki urur şâne şabâ
G20/2 **Sünbüller** üzre nergise kıl câ-be-câ nazar / Seyr et bir âsumânda ‘ayân nice mâh-tâb
G44/2 Çıkmaz benefşe **sünbül** ile başa n’eylesün / Tırmiş çemende boynın eger nâ-tüvânlanır
G55/3 Bağ-ı ruhunda hem-ser-i zülf olmuş âh-ı dil / Âmîziş eylemiş iki **sünbül** dem-i seher
G69/3 Ey dil deme tağıtdı siyeh **sünbûlin** şabâ / Senden yayılmasun bu haber kim siyâhdur
G81/3 Farq olunmaz ittihâd-ı reng ü bü-y-ı tırradan / Bağda **sünbül** midür âh-ı perîşânum midür
G86/2 Güller şüküfte serve hem-âgûş yâsemen / **Sünbüllere** benefşelerün irtibatı var
G129/1 Ol ‘arâk kim **sünbül**-i zülfün muţarrâ gösterür / Sîne-i ‘aşıkda yer yer dūd-ı sevda gösterür
G151/1 **Sünbüllerin** ki zîb-i gül eyler hâbîbümüz / Cûlar olur çemende şabâ-veş rakîbümüz
G152/4 Aldukça bü-y-ı **sünbûlini** tâze cân bulur / Âh-ı dil olsa da nefes-i vâ-pesînümüz
G191/1 ‘Âlem âşüfte bahâr-ı haţ-ı dil-dâr latîf / **Sünbül**-i tırra muţarrâ gül-i ruhsâr latîf
G234/1 Yârûn ki fikr-i kıdd ü ‘izârındasın gönül / Bağûn ne **sünbül** ü ne bahârındasın gönül
G234/3 Meylün o zülf-i ham-be-ham u müşk-büyadur / Ne **sünbül** ü ne zülf-i nigârındasın gönül
G310/1 Hûblar sîne-ferâğ olsa miyân teng olsa / **Sünbül** âşüfte gül âşüfte dehân teng olsa
G340/3 Tolaşdı zülf-i nigâra benefşe bād-ı seher / Tökündi tırra-i **sünbüldeki** külâlelere
Aşağıdaki tanıkta sünbül’ün sarık kenarına takılması âdetine değinilmiştir [bkz. destâr].

G19/3 Ey âh sen de **sünbül**-i destârum ol ki yâr / Bir tâze gül taçınmış olup şeb-külâh tâb

sünbül-zâr [3] sünbül bahçesi. <OTAL>

- K26/21 Nice gül-zâr kim bî-nefha kâmân-ı haţ-ı yâre / Has u hâşâki **sünbül-zâr**-ı cennet hâki ‘anberdür
G128/4 Sîne-i ‘uşşâkı **sünbül-zârı** dūd-ı âh eder / O ‘arâk kim gül-şen-i hüsnün muţarrâ gösterür
G336/5 Nâ’il olsun tarâvet-bağş-ı **sünbül-zâr**-ı âh / Çeşme-sâr-ı bağ-ı gamdur âb gelsün çeşmüne

sür’at [11] çabukluk, çabuk olma, acele, hız. <KT, Cûdî, OTAL>

- K3/50 Zihî tekâver-i endîşe-rev ki ‘âciz idi / Berîd-i cust-ı nazar **sür’at**-i şitâbında
K14/15 Rakqâşları çâpük ü çâlâk o kadar kim / **Sür’atleri** hayret-dih-i ‘aql-ı hükemâdur
K19/12 **Sür’at**-i hâmesi lağziş-figen-i pây-ı nazar / Hüsn-i haţtı sebeb-i gıbtâ-i çeşm-i ahev
K27/8 Yekke-tâz-ı şaf-ı a‘dâ ki görüp **sür’atini** / Eşheb-i ‘azmine der berq-i cihân hoş geldün
K28/53 Sūdâ-gerân-ı Çîne virir **sür’ati** kesâd / Evvel kademde râyiha-i ‘anberîn ile
K28/54 Çâpüklüğü o hadde ki dâ’im güzidedür / Engüşt-i rây-ı **sür’ati** dendân-ı sîn ile
K28/56 Reşk-âver olsa **sür’ati** na‘liyle seyr eder / Hürşîd ü mâhı kim göre çîn-i cebîn ile
G211/2 Hoşâ ki **sür’atüne** hergiz olmadı mâni‘ / Egerçi râh-ı nişîb ü firâzdan geldün

sür’atine yetmemek [1] hızına yetişmemek.

K12/9 **Yetmedi sür’atine** bād-ı bahârî bu kadar / Eyledi müjde-i teşrîfi için isti‘câl

sür’at etmek, sür’at eylemek [2] acele etmek, bir işi hızla yapmak.

K23/42 Ben ol şâhib-kırânam kim **edüp** pây-ı kalem **sür'at** / Yazılmış dâsitânım cümle pûr-ı ibn-i Sâm üzre

M1/IV/4 Ol deñlü **sür'at eyledi** cemmâze-i eccl / Kim lemhatü'l-başarda nihân oldu maḥfilüñ

Şüreyyâ [4] Ülker yıldızı. Topluluğu ifade etmek için kullanılır (bkz. pervîn).

<Cûdî, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 365>

K13/18 El-minnetü'l-lâh ki olup şâd ḥalâyık / Āşâr-ı feraḥ erdi **Şüreyyâya** şerâdan

K14/20 Yâ farkına âvîḥte biñ 'ıkd-ı **Şüreyyâ** / Bir şu'le-i cevval-e-i sîm-âb-nümâdur

K14/73 Ḥar-möhre-i eşḥâş ile bu gevher-i ḥâsuñ / Mi'yârı naẓar farkı **Şüreyyâ** vü şerâdur

Şüreyyâ-kadr [1] değeri Ülker yıldızı kadar yüksek, çok kıymetli.

K16/41 Ol sarây içre ola zât-ı **Şüreyyâ-kadrî** / Sa'd-ı ekber gibi tevķîr-i sa'âdâta ḳarîn

sürme [4] sürme, kaşa ve göze sürülen siyah renkli boya (bkz. kuḥl). <KT,

OTAL>

G19/1 Buldukça **sürmeden** müjeler gâh gâh tâb / Elmâs deşneler mi degildür siyâh-tâb

“Sürme”nin yalnızca süslenme amacıyla değil, göz tedavisi için de kullanıldığı aşağıdaki tanıktan hareketle söylenebilir.

K5/17 Kûr-tab'ân-ı ḥased-pîşeye etmiş taḳdîr / Gerd-i râh-ı suḥenüm **sürme**-i nâ-bînâyı

Sürmenin sıcak iklimlerde gözleri güneş ışığının tesirinden koruduğuna, göz nurunu artırdığına inanılır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 411> Aşağıdaki tanıkta Nâhid, karanlık gecede gözüne çekecek sürme bulamamaktadır. Gece sürme çekmenin, gece görüşünü de artırdığı aşağıdaki tanıktan anlaşılmaktadır.

K30/38 Bulmaya **sürme** kadar çeşmine Nâhid sevâd / Zülmet-i baḥt redîf olsa da şâmumda benüm

Aşağıdaki tanıkta “sürme”nin taş gibi, kalıp hâlinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

G254/3 Dil-şikenân-ı kem-'ayâr pîş-gehinde lâl olur / Var ise seng-i **sürmedür** 'ışka meḥekk-i imtihân

sürme-dân [2] içine sürme konulan kap; ağaçtan, kemikten yapılanları olduğu gibi,

gümüş ve altından olanları ya da altın işlemelileri de bulunurdu. <OTDTS>

G254/5 'Āşık-ı dil-şikestenüñ nâlesin eylemezdi pest / Reşk-i ğubâr-ı maḳdemi olmasa **sürme-dân**-ı cân

Aşağıdaki tanıkta “nây-ı gelûyı sürme-dân eylemek” ibaresinin anlaşılabilmesi için sürme-dân'ı oluşturan parçaların bilinmesi gerekir. Sürme-dân üç parçadan oluşur. 1. altta içine sürme konulan hokka; 2. bu hokkaya vidalı olarak eklenen sürahiciğin boyun kısmı; 3. yukarıda kapak ve kapağa perçinli, sürahi boynu içinden sürme hokkası dibine kadar inen dümdüz ve ince madenî mil (Koçu, 1969. 212) (bkz. mîl-dân). Tanıkta şekil olarak boğaz (gelû), bir neye (nây) benzetilmiştir. Bu ney, içinden isli âh dumanı geçe geçe kararmış ve

sürme-dân'ın yukarıda verilen parçalarından ikincisine benzemiştir. Nitekim, sürme-dân'ın bu parçası, içinden sürmeli mil geçtiği için kararmıştır.

G254/1 Nâlemüzi işitmesi kaldı o şem' -i şüh-sitân / Eyledi dūd-ı şem' -i âh nây-ı gelūyı **sürme-dân**

sürme-horde-dilân [1] gönüllerine sürme çekenler || âşıklar.

G309/6 Ğavğâ uzadur kısmet-i hâk-i deründe ger / Āvâz-ı **sürme-horde-dilân** kûteh olmasa

sürmek [16]

1. dokundurmak, değdirmek. <TS, ÖTS> Tanıklarda saygı ve hürmet göstergesi olarak yüzün yere, ayağa, eşiğe vesaireye sürülmesi ifade edilmiştir.

K11/20 Yüz **sürüp** dāmānuña 'arz-ı tazallum kılmadan / Fehm eder mi' yâr-ı iz' ānuñ ki muğberdür gelen

K11/4 **Sür** yüzün ey pây-taht-ı salţanat dāmānına / Āşaf-ı şaḥib-kırân-ı heft kişverdür gelen

K16/34 Geldi yüz **sürmege** dergāhuña güstāḥāne / Berg-i ümmîd be-kef rûy-ı temennâ be-zemîn

K19/7 Düş-ı pākūnde görüp hil' at-ı şāhenşāhı / Dest ü dāmānına **yüz** sürdiler erbāb-ı düvel

K24/32 Ol hâk-i pāye yüz **süren** erbāb-ı himmetüñ / İhlâşı rûy-pûş-ı ḥaṭā vü kuşūr olur

K28/19 Ferş-i ḥarîmiyüz o maḳāmuñ ki yüz **süren** / İksîr kıldı hâkini feyz-i ḳarîn ile

K28/32 **Sürdükçe** hâk-i pāyuña yüz reşk eder Mesîḥ / Hürşîd-i tâc-ver-i felek-i çâr-mîn ile

K29/4 Dergāha kim muḳarrer ola ruḥşat-ı duḥûl / Dāmānına yüzün **sür** o şāḥib-mürüvvetüñ

M3/XII/3 Eyle gubâr-ı pâyını tercîḥ cennete / **Sür** rûy-ı i' tizâruñı pây-ı şefâ' ate

M5/V/4 Gül-berg-i ḥayâta virmeyenler / Dāmānuña yüz **süren** giyâhı

G24/5 Rif' at el virse yine Nâ 'ilî-i zâr gibi / Yüz **sürüp** pâyına olsaḳ ser-i zülfiñ gibi pest

G198/4 Cur' a-veş pāyuña yüzler mi **sürerdük** sâḳî / Olmasa cevher-i iksîr-i ṭarab hâk-i rehüñ

G230/7 Arturdı nâz u naḥveti gül-şende güyyiâ / Yüz **sürdi** hâk-i pây-ı ḥudâvendigâra gül

2. yürütmek, sevk etmek. <YTS, TS, ÖTS>

K8/15 Olur kemân-ı Tehemten-i kebâde destinde / **Sürünce** düşmene ol eşheb-i sebük-tâzı

K28/50 **Sür** ḥaşma bâd-pāyüñi açdurma çeşmini / Toldur ' adû gözini gubâr-ı zemîn ile

G222/5 Gül-gün cāmı her kişi meydāna **sürdi** biz / Gerd-i süm-i tekâver-i ümîdi görmedük

sürme-reng [1] sürme renkli, parlak siyah.

G254/2 Ḥaṭ ki siyeh bahârdur bâğ-ı ruḥuñda **sürme-reng** / Ḳâbil-i şavt olur mı ḥîç nâle-i ' andelîb-i cân

sürüd [1] şarkı, türkü, terennüm. <KT, Cûdî>

G175/1 **Sürüd**-ı bezm-i vişâli fiğân u âha deġiş / Şafâ-yı vuşlatı bir âşinâ nigāha deġiş

sürür [10] sevinç, mutluluk, ḥüzn'ün zıddı (bkz. şādî). <KT, Ahterî>

K3/61 Cinānda olmasa ger şād-merc olurdu hemân / **Sürür**-ı da' vet-i bî-şekk ü irtiyābında

K22/8 Olduñ nedîm o pâdişeh-i kām-kāra kim / 'İd etdi sāyesinde ḥalâyıḳ **sürürdan**

K22/26 Ma' zûr tut bu şekvede güstāḥ isem eger / Memdūḥdur müzāḥî-i ḥaṭır **sürürdan**

K22/33 Raṭbū'l-lisân-ı medḥüñ olup çarḥa nâz eder / Her biri Nâ 'ilî gibi farṭ-ı **sürürdan**

K24/19 Bir feyz var mülâḥaza-i devletünde kim / Fi'l-hâl dilde ġam eşerinden **sürür** olur

M1/VII/5 Āh ey **sürür**-ı sîne vü ey nür-ı dîde âh / Rûz-ı neşâtumuz şeb-i târ-ı gam eyledün

G31/4 Şu' le-i düzağ-fürûz-ı sîne-i 'uşşâkdân / Mağşer-i âşüb olur cây-ı **sürür** ârâm-ı 'îd

G209/8 Neşât-ı hâtır-ı 'âlem elüñdedür sâkî / Bu gamları yine bir câmdur **sürür** edecek

G242/1 Gamuñla ülfetümüz var **sürün** n'eyleyelüm / Şafâ-yı hâtırumuz yok huzûr n'eyleyelüm

G345/4 Girüp semâ' a eder gayret-i **sürüründe** / Lisân-ı hâl ile şem'e durûd pervâne

sürülmek [1] uzaklaştırılmak, uzağa gönderilmek, nefyedilmek. <TS, ÖTS>

K26/7 Sitem iklim-i cûdından **sürülmüş** şahş-ı bî-rağbet / Harîm-i hâş-ı lutfında kerem 'abd-ı müdebbirdür

sürümek [1] sürüklemek. <YTS, TS>

K10/3 Etmiş cünûn-ı âbını efzûn kuhen-bahâr / Zencirini **sürürse** n'ola kehkeşân gibi

süst [] gevşek, zayıf || tembel. <KT, OTAL, Kanar/1>

süst-ıtabî'at [1] zayıf mizaçlı; tembel.

K18/37 Tabîb-i şefkatün ermezse hâl müşkildür / Mizâc-ı **süst-ıtabî'at** hâlel-me 'âb olmuş

sütüde [2] övülmüş, methedilmiş; övülmeye değer. <Burhân-ı Kâtî', OTAL,

Kanar/1>

sütüde-medh [1] medhe lâyık, medhedilmeye değer, övülesi.

K3/10 Bu hânêdân-ı sa'âdet-karîni olmuş iken / **Sütüde-medh**-i selâtin-i kâm-yâbında

sütüde-menkıbetâ [1] "ey hareketleri övgüye değer!" anlamında seslenme.

K21/18 **Sütüde-menkıbetâ** dâd-ı çarh-ı zâlimden / Ki ehl-i ma'rifete düşmen-i tüvânâdur

sütün [1] tek parça mermerden ya da harç dökülerek yapılan direk. <KT>

K17/19 Râyet-efrâz-ı zafer kim reh-i 'azminde olur / Âfitâbıyla felek çetr-i firâzında **sütün**

sütür [1] at ve deve gibi binek hayvanı; özellikle at ve katır. <KT, FZ>

K22/39 Hûddâm-ı devletün ede pâ-mâl ü hâk-sâr / Bünyân-ı hâşmı şadme-i pâ-yı **sütürdan**

süvâr [1] binen, binici. <OTAL, Kanar/1>

G304/5 **Süvâr**-ı uştur-ı ser-mestün ey hâdî şanup Leylî / Hemân her gördüğün mağbûba teslîm-i mehâr etme

süveydâ [12] kalbin ortasında bulunduğu düşünülen siyah nokta; kalbin his

merkezi; en üstün anlayış noktası ve ilahî aşkın tecelli ettiği yer. <KT, ADŞS>

K13/11 Tâb-ı teb-i âzâr ile mânend-i **süveydâ** / Efzûn-ter idi lerzişümüz kıble-nümâdan

G82/4 Dâğ-ı dil mi sînede yanmış **süveydâdan** ya hod / İktibâs etmiş ruhuñdan çeşm-i hayvânım mıdur

G135/4 Elmâs ise de kâr-ger olmaz bize merhem / Ol dâğ-ı cünûnuz ki **süveydâda** nihânuz

M2/IV/10 Âteşlere yak âh ederek cism-i zebûnuñ / Mağşer-geh-i dâğ eyle **süveydâ**-yı derûnuñ

G139/5 Cây edelden ruhuñ **süveydâda** / Hâle-i mâh-tâb der-bağalüz

G188/2 Bîn şekl eder qabûl **süveydâda** gam yine / Âyînemüzde rûy-nümâ 'âlem-i neşât

G282/4 İştilâh-ı vahdet ü keşretde deryâ kaçredür / Kaçre deryâ-yı **süveydâdur** şeb-i idrâkden

K10/1 Hâlin görünce şekl-i **süveydâda** dil-berûñ / Âh-ı derûnı micmere-sûz oldu 'anberûñ

süveydâ-yı dil [4] kalpteki süveyda.

K5/23 Naẓm-ı pākūmdür o manẓūme-i ḥikmet ki olur / Noktası dağ-ı **süveydâ-yı dil**-i rüsvâyî

K23/49 Gırıhler kim olur peydâ o zülf-i müşk-fâm üzre / Düşer ḥayret **süveydâ-yı dil**-i âşüfte-kâm üzre

G253/5 Nâ 'ilî noktasıdır dağ-ı **süveydâ-yı dil** / Levḥ-i ḥâtırda olan ḥâşıl-ı ma' nâ-yı cünûn

G356/1 Gırıhler kim olur peydâ o zülf-i müşk-fâm üzre / Düşer ḥayret **süveydâ-yı dil**-i âşüfte-kâm üzre

süzülmek [3]

1. süzmek işine konu olmak; akmak, yavaş yavaş akmak. <TS, ÖTS>

K23/6 **Süzülmüş** bâde ḥâırlar güşâde meclis âmâde / Nişâb-ı ' ıyş ü ' işretden aḥıbbâ iğtinâm üzre

G120/2 **Süzülüp** nîm kadeḥ bâde ile meclisde / Yoksa mestâne gözün kaçd-ı teğafül mi eder

2. (göz için) üst kapakları düşürerek anlamlı ve baygın bakmak, mahmurlaşmak, baygınlaşmak. <TS, ÖTS>

Kt6/1 **Süzülürse** çeşmi ol âfetün n'ola bâde-ḥ̣âr-ı girişmedür / O tenük şarâb-ı teğâfülün elemi ḥumâr-ı girişmedür

Ş

şāb [2] genç, delikanlı, yiğit (bkz. şebāb). <KT, Cûdî, ZL>

K18/29 Zamân-ı nâmiye-i nev-bahâr-ı hulkûnda / Mürüvvetüñ gül-i destâr-ı şeyh ü **şāb** olmuş

K18/33 Ğariķ-i ni' met ü nâz olmuş ol aḥessâ kim / Mu' âşeretleri maḥsûd-ı şeyh ü **şāb** olmuş

şa' bân [1] kamerî ayların sekizincisi; ramazandan önce gelen ay. <KT, OTAL>

Kt11/2 Bî-tâbdur Allâh bilür cism-i nizâram / Nısf-ı meh-i **şa' bândan** hilâl-i ramazândan

şābāş [2]

1. aferin, sevin, mutlu ol. <Burhân-ı Kâtî', Cûdî>

K25/29 Her gâh ki mâ'î varaka raşḥa-feşânsın / **Şābāş** ki revnaķ-şiken-i kâh-keşânsın

2. saçılan akçe, saç, düğün bahşışı. <Burhân-ı Kâtî', Kanar/1>

G212/5 Cûş-ı 'araķ şikenlerin etdikçe selsebîl / Kāt kāt degil mi lâyıķ-ı **şābāş** gerdenuñ

şād [5] sevinçli, memnun. <KT>

şād olmak [2] sevinmek, memnun ve mutlu olmak. <TS, ÖTS>

K29/27 Eyyâm-ı devletünde o âlüfte **şād** olur / Olsun mülâzim-i der-i cûd-ı mürüvvetüñ

M7/I/3 Yıķanlar ḥâtır-ı nâ-şādımı yâ Rabb **şād** olsun / Benüm-çün nâ-murâd olsun diyenler ber-murâd olsun

şād etmek, şād eylemek [3] neşelenmesini, sevinmesini sağlamak, sevindirmek, mutlu etmek. <Kanar/2, TS, ÖTS>

K1/6 Ḥassânuñ **eyledüm** der isem **şād** rûḥını / 'İsî zebân-ı reşķ ile taşdıķ-i ḥâl eder

K33/2 **Şād eder** rûḥını Vaşşâf u Nizâmü'l-mülküñ / Ser-ķalemdeñ ki selâṭine olur nâme-nüvîs

G316/1 Çarḥ merdüm-kuşdur ey dil terk-i bî-dâd etse de / Vâpesîndür bir nefes ehl-i dili **şād etse** de

şād-âb [4] suyu çok, sulu, suya kanmış; taze||sevinçli. <Burhân-ı Kâtî', LN, Kanar/1>

K5/4 Yine mîzâb-ı ķalem çeşme-i idrâkümden / Etdi **şād-âb** bu nüh bağçe-i ḥaḍrâyı

G27/2 Ruḥsârûñ eden gül-şen-i ḥüsne gül-i **şād-âb** / Etmiş dili murğ-ı çemen âbâd-ı maḥabbet

G94/1 Ne berg-i sâz-ı vuşlat ne gül-i **şād-âb**-ı şādîdür / Ğaraż bağ-ı maḥabbetden ḥazân-ı nâ-murâdîdür

G358/3 Yanında ḥazân dîde-i 'ışķuñ ola yeksân / Berg-i gül-i **şād-âb**-ı emel ḥüşķ giyehle

şād-âbî [1] suya kanmışlık, sulu olma. <OTAL> Aşāğıdaki tanıkta hançerin yapımı esnasında tam kıvamında kullanılan su kastedilmektedir (bkz. âb-dâr).

G192/5 Yine ey Nâ'îlî **şād-âbî**-i berķ-i nigehdendür / O çeşm-i nîm mestûñ ḥancer-i âzârî tîz olmak

şādırvān [2] etrafi çok musluklu bir dört köşe bir duvarla çevrili su haznesi, şadırvan. <Cûdî, OTAL>

K25/27 Geh lû'le-i ser-çeşme-i enhâr-ı ma' ârif / Geh âb-ı ḥayât-ı suḥene **şādırvânsın**

K35/7 O **şadırvân** ki vaz' olmuş nazar-gâhında bî-mânend / Hüveydâdur bihiştüñ cûşışinde nice âşarı
şādī [15] şadlık, sevinç. <KT, LN>

K28/60 İhsân-ı rağbetündeki **şādī** ne ihtimâl / Muhtâc fûls-i aḥmere genc-i defîn ile

M7/II/1 Sipihr-i kîne-cûdan bî-vefâlık resm-i 'ādîdür / Felekden bî-niyâz olmak daḥi bir özge **şādîdür**

G30/2 Mezâk-ı rûḥa 'aceb neşve-i dû bâlâdur / Neşât-ı mevsim-i nev-rûz ü **şādī**-i meh-i 'îd

G316/3 Ḥasret-i Şîrîni pâ-dâş eyler âḥîr rûzgâr / **Şādī**-i Pervîzi ḥaşr-ı merg-i Ferhâd etse de

[tas.] sâlike daralma hâlinden sonra gelen genişleme hâli, kabz hâline sonra gelen bast hâli.

<Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ> Tanıklarda tasavvufî derinlik arandığında başvurulması gereken kavram “bast”tır.

G3/1 **Şādī**-i vuşlat niçün taḥmîl-i nâz eyler baña / Rind-i **şādī**-düşmenem ben ḡam niyâz eyler baña

G34/2 Açılsa biñ gül-i **şādī** zükâm-ı ḡamla yine / Dimâğ-ı ḥ'âhiş olur bûy-ı kâmdan nevmîd

G54/4 Ḡam-ı mey-i **şādī** ṭarab-engîz-i 'asesdür / Âgehlere lağzîdeligüñ vaḳtı degildür

G94/1 Ne berg-i sâz-ı vuşlat ne gül-i şād-âb-ı **şādîdür** / Ḡarâz bâğ-ı maḥabbetden ḥazân-ı nâ-murâdîdür

G188/4 'Ârif vücûd-ı 'âlemi maḥz-ı 'adem bilür / **Şādī** redîf-i mâtem ü ḡam tev'em-i neşât

G274/4 Dile kim müzdaḥim-âbâd-ı elemdür **şādī** / Bulur âmed-şuda biñ mâni'-i muḥkem ne desün

G320/4 Sırışk-âb-ı riyâdan devlet-i **şādī**-i rindânda / Yıkıldı ḥankâh mey-ḥâne ma'mûr oldu gîtdükçe

G336/3 Ṭurmasun etsün te'âkub ḡam u **şādī** birbirin / Gâh girye geh şarâb-ı nâb gelsün çeşmüne

G364/3 Zihî keyfiyet-i saḥbâ-yı **şādī** kim dil-i zâra / Ḡam-ı 'ışkuñ şafâ-yı 'âlem-i âbı unutturdu

Kt3/1 **Şādī**-i maḥabbet de bizüm ḡam da bizümdür / Mecerûḥ-ı dilüz yâre de merhem de bizümdür

Ş11/5 Birdür ḡam u **şādī** bize âgâh u ḥabîrüz / Feyt eylemezüz fırsatı rindân-ı başîrüz

şādī-düşmen [1] mutluluk düşmanı, mutluluğu sevmeyen.

G3/1 **Şādī**-i vuşlat niçün taḥmîl-i nâz eyler baña / Rind-i **şādī-düşmenem** ben ḡam niyâz eyler baña

şādī-resân [1] sevinç ve neşe veren. <Dihhudâ>

K24/20 Dâ'im o neşve kim eşer-i şoḥbetündedür / **Şādī-resân**-ı ḥâtır-ı miḥnet-ḥutûr olur

şād-kâm [2] talihi yaver olduğu için hâlinden memnun olan, meramına erişen; çok

sevinçli, mutlu. <KT, Cûdî, OTAL, Kanar/1>

G347/2 Dil ümîd-i vuşlatuñla **şād-kâm** olmaḳda lîk / Cân giriftâr-ı kemend-i bîm-i hicrân olmada

G364/7 Bize cevri-felek ey Nâ'ilî ḡurbet diyârında / 'Adûlar **şād-kâm** olsun ki aḥbâbı unutturdu

şād-mânî [1] sevinç, mutluluk. <KT, Kanar/1>

K2/1 Ne şād-mânî-i bezm-i vişâl-i yâr ḳalır / Ne zevḳ-i şoḥbet-i sâḳî-i gül-'izâr ḳalır

şād-merg [1] sevinç ölümü, çok sevinmekten ölme. <OTAL>

K3/61 Cinânda olmasa ger **şād-merg** olurdu hemân / Sürûr-ı da'vet-i bî-şekk ü irtiyâbında

şafaḳ [6] gündeğumundan önceki alaca karanlık ve kızılık. <KT>

K12/14 Nice Âşaf ki serâ-perde-i iclâline çarḳ / Yaraşur eylese vâlâ-yı **şafaḳdan** ezyâl

K18/6 **Şafak** degil o perākende şu‘leden fi‘l-hāl / Tamām-ı dāmen-i eflāk lem‘a-tāb olmuş

G263/5 Ey ğāfil-i merātib-i envār hiç **şafak** / Engüşt-i āfītāba hınālîk mı eylesün

G337/6 Dāmenin etmezdi yâkût-ı **şafak** pür Nâ‘ilî / Çarh hāk-i gene-i tab‘uñdan güher-riz olmasa

şafak-gün [1] şafak renkli, kızıl. <Cûdî, OTAL, Kanar/1>

K35/2 Zihî kaşr-ı **şafak-gün** sāye-bān kim gösterür dā‘im / Revāk-ı āsumānî nîl-gün-kāşî-i dīvārî

şafak-hizāb [1] şafak rengi.

K3/55 Ederdi kesb-i şeref bāz-güne olmasa ger / Felek teşābüh-i satl u **şafak-hizābında**

şagab [4] kavga, gürültü, karmaşa, coşma; bir kavim üzerine fitne salma, fitne uyandırma. <Seccadî/1, Dihhudâ> Tanıklarda eş anlamlısı olan “şūr” ile birlikte kullanılmıştır.

K5/21 Pādîşāh-ı suhenem k‘oldı zamānumda ‘adīm / Mülk-i endîşede şūr u **şagab**-ı hod-rāyî

K13/6 Olmışdı hele şehrumüzün maşşer-i āşüb / Her gūşesi pür-şūr u **şagab** ehl-i şekā‘dan

K13/47 Takdīm ede ‘ārif nitekim emn-i bekāyî / Şūr u **şagab**-ı devlet-i nāçîz-i fenādan

G75/5 Bu hengām-ı **şagabda** Nâ‘ilî maḥbūb ile meyden / Çemende cūylar āyîne-i nakş-ı ferāğūndur

şagird [3]

1. ilim öğrenen, bir mektep veya medreseye devam eden, talebe, öğrenci. <KT, OTAL>

K23/41 Benüm ol köhne **şagird**-i mu‘allim-hāne-i mā‘nî / Ki sözde ğālib oldum nice üstād-ı be-nām üzre

G82/3 Hep sitemdür gördüğüm çeşm-i siyāh-ı yārdan / Bilmezin **şagird**-i baht-ı tāb-sāmānum midur

2. bir hakîmin dersine devam eden, tilmiz. <KT, Cûdî>

G5/3 Ben özümnden bî-ḥaber mecnūn iken virdi hırāş / ‘Aql edüp **şagird**-i nā-kābil Felātūmî baña

şah [6] dal, budak. <Burhân-ı Kâtî‘, Kanar/1>

K33/9 **Şah**-ı āmāle kalem urmasa dest-i cūdî / Meyve-i devḥa-i ikbālî olur mıydı nefîs

M2/II/7 **Şah** üzre iken āteş-i ğam aldı gül-ābum / Pejmürde gül-i bâğçe-i şun‘-ı Qadîrem

G29/1 Qaddūn reşkiyle **şah**-ı verd gāhî rāst gāhî kec / Gül-i al-ı ruḥuñdan zerd gāhî rāst gāhî kec

G86/3 Feryād-ı ‘andelîbe tutar **şah**-ı gül kulaḥ / Mülk-i çemende ğulğuleden ihtiyāṭı var

G388/2 Qazā bu bâğda mevḥūf-ı bād-ı āh etmiş / Şikest-i **şah**-ı berümend-i bâğ-bānumuzı

G266/1 Nāyuñ ki çıkar zemzeme sūrāḥlarından / Bülbüller öter şanki gülün **şahlarından**

şah, şeh [66]

1. hükümdar, padişah, sultan. <KT, Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî>

K3/40 **Şeh**-i melā‘ike-‘asker Muḥammed-i ‘Arabî / Ki enbîyāya şeref meşy idi rikābında

K3/70 Muḥîṭ olan yine sensin bu rāzı söz mi deger / Gedāya nezd-i **şeh**-i mālîkū‘r-rikābında

K5/13 **Şah**-ı evreng-i kemālüm ki şebistānumda / Alsa hunyā-ger-i endîşem ele şeştāyî

K6/8 O **şah**-ı fitne-sipāh ı kalem-rev-i ḥüsnün / Ki gösterür Cem ü Dārāya çin-i pîşānî

K6/11 Hezār ‘āşîk-ı āvāresin o **şeh** gāhî / Göreydi nîm nigāh-ı kabûle erzānî

- K6/15 O **seh** ki silsile-peyvend-i gerden-i cāndur / Hemîşe taraf-ı külâhında zülf-i pîçanı
- K6/16 O **seh** ki lâzime-i pîş-gâh-ı gamzesidür / Hücûm-ı ‘arbede-i dest-burd-ı hayrânı
- K6/17 O **seh** ki gâret-i mülk-i kazâya cây-gehin / Eder kemîn-i tegâfûl sipâh-ı müjgânı
- K6/18 O **seh** ki pîş-i nigâh-ı tegâfûlünde kazâ / Ne mümkün eyleye izhâr-ı tîğ-i cunbânî
- K6/19 O **seh** ki naqd-ı hayât-ı Mesîh ü Hızır olmuş / Nigâh-ı hasretinün hûn-behâ-yı hırmânı
- K7/62 Dem-i güzâriş-i hurşid-i maşşer ol **şahuñ** / Himâyetinde olam der amân-ı zıll-ı medîd
- K8/11 Zuhûr edince bu âşâr bildi **şâh**-ı ‘Acem / Bu fetihün olmuş ezelden kazâ mühim-sâzı
- K8/13 Olur mı hiç saña düşmen ittihâz etmek / **Şeh**-i ‘Acem gibi rûbeh-nihâd-ı kec-bâzı
- K8/21 **Şeh**-i esed-menişâ ola şîr-şavletinün / Ser-i hezâr ‘adû nîm loğma-i âzı
- K8/32 Serây-ı şeş-cihetün **şâh**-ı cümletü’l-mülki / Ricâl-i ‘âlem-i gaybuñ nedîm-i dem-sâzı
- K8/34 Nihâyet olmayıcağ vaşf-ı **şâha** Nâ’iliyâ / Olur kabûle muğârîn kelâmuñ icâzı
- K8/35 Du‘âya başla ki evşaf-ı **seh** ne mümkündür / Tekaddüm eylese encâma nazmuñ âğâzı
- K9/4 Nice ‘unvân-ı şeref ‘izzet-i şahenşâhî / Ki cihân **şâhların** bî-ser ü sāmân etmiş
- K9/13 Cem-i Behrâm-siyer **şâh**-ı Sikender-teshîr / Ki ‘Acem mülkini bir şadmese virân etmiş
- K9/34 Tâ ki te‘yîd-i Hudâ virmek için mülke nizâm / Bir **seh**-i ‘âdili hâtemle Süleymân etmiş
- K10/17 Şahn-ı serây-ı **şâhda** cûlar şadâ virür / Zencir-i ‘adl-i dergeh-i Nüşirevân gibi
- K10/22 Dârâ-şâsem Sikender-i ‘âlem ki **şâh**-ı Hind / Güm-nâm-ı merzubımı olur fîl-bân gibi
- K10/35 Bel bağlamış kıyâma yemîn ü yesârda / Sultân-ı bahter **seh**-i hâver-sitân gibi
- K10/36 Kıl Nâ’ili du‘â **seh**-i zî-şâna ba‘dezin / De’b-i suhen-verân-ı bedî‘ü’l-beyân gibi
- K11/13 Şulh-fermâ-yı **seh**-i İrân ki kalb-i pâküñe / Nazm-ı ahvâl-i re‘âyâ emn-i kişverdür gelen
- K19/14 Şadr-ı şâhib-azamet Hâzret-i Ahmed Pâşâ / K’olmuş eçvârı pesendide-i **şâh**-ı a‘del
- K26/4 **Şeh**-i mülk-i fazîlet Hâzret-i Hâfız Muhammed kim / Gedâ-yı âsitân-ı fazlı Keşşâf u Zimaşşerdür
- K35/13 Semiyy-i mâh-ı Ken‘ân kim olup manzûr-ı **seh** dâ’im / Eder ol âfitâb-ı saltanatdan kesb-i envârî
- K35/15 Nedîm-i Yûsuf-isti‘dâd-ı şahenşâh kim olmuş / Görünce hûsn-i ahlâkın **seh**-i ‘âlem harîdârı
- M2/V/7 Ol **şahu** şefî‘ et ki yağa tâb-ı cemâlün / Zencîr be-gerden bu giriftârıñ yâ Rab
- G10/2 **Şâh**-ı nev-rûzdan oldı yine mülk-i çemene / Gonce tûmârınun işâline pervâne şabâ
- G18/3 Cihân-ı vâjgûn-na‘l-i maşabbet özge ‘âlemdür / Gedâdur **şâhlar** cümle gedâlar pâdişâdur hep
- G41/2 ‘İd-gehde râst geldükçe o **seh** ‘aşıklara / Şöyle vaz‘ eyler ki güyâ merhabâ bilmez nedür
- G46/2 O **şâh**-ı hûsn ile ceys-i niyâz fevc-â-fevc / Pes-i tekâver-i nâzında sū-be-sū biledür
- G61/3 Hirâs-ı mülk-i kazâ âfet-i kâlem-rev-i ‘ışk / O **şâh**-ı leşger-i âşub-der-kafâdandır
- G69/1 Ol **şâh**-ı hûsne kim şaf-ı müjgân sipâhdur / Düm-dârı haţt maqdem-i ceys-i nigâhdur
- G78/3 ‘İşret-serây-ı dehre ki vaz‘ etdiler esâs / Cem gibi nice **sehleri** müzdür yazdılar
- G81/6 Güy-ı ser-gerdâniyuz biz **şâh**-ı hûsnün Nâ’ili / ‘İşvesinden tutsa zülfin der ki çevgânım mıdır
- G106/1 Mir‘ât-ı cāna bağ bu dil-i mübtelâyı gör / Âyine şundı destine **şahuñ** gedâyı gör
- G153/6 Elümüzden ne gelür eyleme gamzeñ bî-dâd / **Şâh**-ı iklîm-i kazâdan kime şekvâ ederüz
- G157/3 Hem gedâ-yı kûy-ı fakruz hem **seh**-i iklîm-i nâz / Şîve idbârdur pîrâye-i iqbâlümüz
- G186/3 Yoluñda kisvet-i kurbâniyânla o **seh**-i hûsnün / Şâf-ı melâ’ike pây-ı rîkâb-dârına düşmiş

- G186/4 Ne **şeh** ki şüret-i cellâd-ı dil-siyehle nigâhı / Pey-i şikeste-dilân-ı rîkâb-dârına düşmüş
 G193/4 O **şâh**-ı hüsn ile âsân olurdu söyleşmek / Teğâfûlâne nîgeh tercemân-ı nâz olıcak
 G194/2 Kişver-i nâz u leţâfet bulamaz hüsn-i nizâm / Bir senüñ gibi **şeh**-i nâz penâh olmayıcak
 G194/3 Beklerüz küyuñı olmazsa şikâyet mümkün / Bendeye da' vet-i hâlvat-geh-i **şâh** olmayıcak
 G211/1 Şabâ meger o **şeh**-i dil-nevâzdan geldüñ / Târîk-ı cevri koyup semt-i nâzdan geldüñ
 G214/5 Tutmaz kânâ' at ehli müselleme gedâlıgıñ / Qalb-i selîmüñ olmayıcak **şeh** Selîm iseñ
 G311/5 'Ucb ile etme kulüb-ı fuqarâyı taẕyîk / Ne kadar meşrebüñ ey **şâh**-ı cihân teng olsa
 G327/2 Eylemiş kâkül ü kaddın o **şeh**-i kişver-i nâz / 'Âlem-efrâz-ı füsûn şukka-tırâz-ı fitne
 G339/2 Şûr-ı sipâh-ı hattı ol **şâh**-ı mülk-i hüsnüñ / Artar qalem-revinde bî-dâd söyleyince
 G354/4 Kûy-i dil-berde **şeh**-i mülk-i kazâdan virilür / Pâs-bânî-i harem nâle-i şeb-gerdümûze
 G358/2 Tenhâlıgı var küyünüñ erbâb-ı recâdan / Mümkün mi degil yoksa mülâkât o **şehle**
 G361/3 Pây-taht-ı 'işveden ol **şâh**-ı hüsn gamzeler / Qahramânlardur ki pür-zür-ı nîghdür her biri
 G390/5 Cem gibi nice **şehleri** pîrân-ı harâbât / Mestânelerüñ na' resine güş görür mi
 Kt17/3 Gedâyı **şâha** kıla 'ışk olunca **şâhı** gedâ / Ne hüsn-i Yûsuf ü ne cilve-i Ayâz gerek
 T3/1 Gitdi ol râst-rev-i câdde-i her dû serâ / Ki yanında yoğidi farkı gedâdan **şâhuñ**

şâhân, şehân [6] şahlar, padişahlar. <OTAL, Kanar/1>

- K8/33 Hîşâr-ı nüh felegüñ şehriyâr-ı manşûrî / **Şehân**-ı taht-nişîñüñ server-i ser-efrâzı
 K9/21 Rûh-ı ecdâd-ı hümâyûnuñ içün pâdişehüm / Ki Hudâ her birini a' del-i **şâhân** etmiş
 K9/23 Añdurup nâmların hayr ile **şâhân**-ı selef / Suhen erbâbına lutf eylemiş ihsân etmiş
 K9/31 Medh-i **şâhân**-ı cihânda koparup nice haşr / Eşheb-i tab'ı sebük-tâzi-i meydân etmiş
 K34/23 İstese ednâ teveccühle kul eyler kendüye / Zümre-i **şâhân**-ı Cem-câh u Ferîdün-haşmeti
 K37/12 **Şehân**-ı taht-nişîni bu kaşr-ı nüh tâkuñ / Mu'ammer olmaya Cemşîd ü Keykubâdı kadar

Şâh-ı Merdân [1] mertlerin, cengâverlerin şâhı. Hazreti Ali'nin lâkaplarındandır. <KT>

- K6/35 Ne Zü'l-fikâr ki haşma havâle etdükçe / Alurdu sâyesi âgûşa **Şâh-ı Merdânı**

2. satranç taşlarının en önemlisi. <OTAL, SATRANÇ ISTILAHLARI, s. 12> Aşağıdaki tanıkta, satranç terimleri bir arada kullanılmıştır.

- K11/22 **Şâha** naţ' -ı kâr-zâr-ı fitneden çekdürdüñ el / Qur'a-i fâlinde şimdi naqş-ı dîğerdür gelen

şâhâne [2] hükümdara mensup ve lâıyk olan; bir hükümdara yakışacak biçimde;

çok mükemmel, çok güzel. <KT, OTAL, ÖTS>

- K20/21 Eyler seni bu bahşış-i **şâhâne** 'an-qarîb / Yârâ-yı ehl-i dil 'âlem-efrâz-ı serveri
 G45/1 Cem taht-gâhı tahta-i mey-hâne kendüdür / Kaşâne-i Havarnağ-ı **şâhâne** kendüdür

şâhâne-neseb [1] hanedana mensup, hükümdar soyundan.

- K14/41 **Şâhâne-neseb** ol güher-i kân-ı edeb kim / Düşîze-i pâkîze-i hayrî-l-hulefâdur

şāh-bāz, şeh-bāz [14]

1. beyaz ve iri doğan, balaban. Padişahlar, bu kuş eşliğinde ava çıkar. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî, OTAL, Kanar/1, Dihhudâ>

- G74/3 **Şeh-bāz** ğamzeñ eylese kaçd-ı hümā-yı dil / Cibrîl-veş melâ ‘ikedden hây u hû kıpar
 G142/1 Alsa **şeh-bāz** gözün cânı feraḥ-nāk oluruz / Baķıcaķ ğamzeñe ḥasret-keş-i fibrāk oluruz
 G177/6 Bu dām-gāh-ı ta‘ alluķda **şāh-bāz**-ı vüçüd / Ḥalāş ümîdi ile pây-best olup kıalmış
 G182/3 Dil ü cân kim şikār-ı **şāh-bāz**-ı her dū çeşmündür / Biri fibrāk-bendündür bir ğisūya bağlanmış
 G189/4 Ḥalāş-ı dil nigehünden muḥāldür ki degil / Kebüter-i ḥarem ol **şāh-bāzdan** fāriğ
 G238/2 Zîr-i şeh-perr-i dū ebrûdan o **şeh-bāz** gözün / Şayd-ı murğ-ı dile eyler mi tenezzül görelüm
 G286/2 Kûyündür o beytû‘ş-şanem-i fitne ki döymez / **Şeh-bāz**-ı ecel bîm-i ğazāl-i ḥareminden
 G288/1 Etme her murğ-ı dilün şaydına pervāz şakın / Nāveg-i āhdan ey gözleri **şeh-bāz** şakın
 G290/1 Ḥabs-ı nigāha eyleyüp āġāz bir birin / Şayd eylemek diler iki **şeh-bāz** bir birin

2. yiğit ve şanlı. <KT, OTAL> Sözcüğün bu anlamı, “doğan” anlamından neşet etmiştir.

- K8/14 Kebüter-i ḥarem olsa ḥalāşa yer bulamaz / Gören senün gibi bir şîr-pençe **şeh-bāz**
 K10/21 Bir **şāh-bāz**-ı salṭanata āşiyān ola / Şāhenşeh-i kılem-rev-i ‘Osmāniyān gibi
 K28/2 Gûyā iki cenāh idi ol **şāh-bāza** kim / ‘Üd eyledi sipāh-ı yesār u yemîn ile
 M5/1/7 Etsün mi ğazal-i mihre rağbet / Zülfün gibi şîr-pençe **şeh-bāz**
 Kt4/1 Bilürüz kaçdın o **şeh-bāz** nigāhuñ cânā / Baķma āvāre kebüter gibi hîç yabana

şāh-bender [1] bir devletin diğēr bir devletin sınırları içindeki tebaasının ticarî

hukukunu korumak ve ticarî ilişkilerine nezaret etmek için atanmış memur, konsolos. <KT>

- G16/3 Sūdā-gerān-ı ‘ışķuñ olur **şāh-benderi** / Ol kim bu yolda mā-melekin bāce virdi hep

şāhen-şāh, şehen-şāh [23] padişahlar padişahı, en büyük padişah; emri altında

ikinci derecede bazı memleketler bulunan büyük hükümdar. <KT, Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî, OTAL>

- K8/1 Ġazā mübārek ola ey **şehin-şeh**-i ġāzî / Ki ‘ālemün saña tefvîz olundı iḥrāzı
 K9/11 ‘Ālemün rûḥı edüp Ḥazret-i **şāhen-şāh** / Kıaleb-i salṭanata ma‘deletin cân etmiş
 K9/12 Levḥ-i maḥfûza bu ‘unvān ile yazmış nāmuñ / Ben kıulın ol ki **şehen-şāha** senā-ḥ‘ān etmiş
 K9/17 Ey kıazā-mertebe **şāhen-şeh**-i ‘ādil ki Ḥudā / Kār-ı duşvārını ḥalkuñ saña āsān etmiş
 K9/18 ‘Azamet şānuña bir ḥil‘at-i ġarrādur kim / Kıader ithāf-ı **şehen-şāh**-ı cihān-bān etmiş
 K9/24 Tā ezelden budur āyîni **şehen-şāhlaruñ** / Gerçi te‘yîdini Sulṭān Süleymān etmiş
 K10/21 Bir şāhbāz-ı salṭanata āşiyān ola / **Şāhen-şeh**-i kıalem-rev-i ‘Osmāniyān gibi
 K11/32 Tā ki fermān-ı **şehen-şāh**-ı kıader-menşûrdan / Şadr-ı dīvāna vüçüdün gibi serverdür gelen
 K12/3 Yine bir dāveri ḥātemle kııkardı felege / Ḥük-m-i tuğrā-yı **şehen-şāh**-ı kıader-iştiklāl
 K16/3 Ol umûruñ eşeri zāhir olup buldı revāc / Şadr-ı dīvān-ı **şehen-şāhda** bir dürr-i şemîn
 K16/5 İstikāmetle olup māl-i **şehen-şāha** vekîl / Dāniş ü fıṭnatına eyledi dünyā taḥşîn

- K19/7 Düş-ı pākūnde görüp hil'at-ı **şāhen-şāh** / Dest ü dāmānına yüz sürdiler erbāb-ı düvel
- K21/11 O müsta'īd-i 'imāret ki istiḳāmet ile / Vekīl-i māl-i **şehen-şāh**-ı 'ālem-ārādur
- K35/14 Görenler kurb-ı **şāhen-şehde** derler ol dūr-i pākī / Ḳarīn-i āfitāb etmiş Mesīhi ḥazret-i Bārī
- K35/15 Nedīm-i Yūsuf-isti' dād-ı **şāhen-şāh** kim olmuş / Görünce ḥüsn-i aḥlākın şeh-i 'ālem ḥarīdārı
- M3/XII/2Maḳşūd ise vuşul **şehen-şāh**-ı aḳdeme / Düş ḥāk-i pāy-ı ḥazret-i sulṭān-ı ekreme
- G140/1 Biz ki şāhen-şeh-i diyār-ı ḡamuz / Hırz-ı bāzū-yı rüzgār-ı ḡamuz
- G161/2 Tercemān-ı güft-gūy-ı rāz-ı ḥalvet-gāh-ı dil / Maḥrem-i **şāhen-şeh**-i ḳudsi-cenāb-ı maḥşerüz
- G255/2 O **şāhen-şāh**-ı ḥüsnün ḳatl-i 'ām-ı dilde erḥamdur / Tegāfül ḡamzesinden ḡamze tiḡ-ı ḥün-feşānından
- G35/5 **Şāhen-şeh**-i nev-zuhūr-ı fitne / Nev-devlet-i ḥüsn ü āndur Aḥmed
- G386/5 Ziyāsın pūd u tār eyler olup ey Nā'ilī ḥurşid / Bisāt-ı taht-ı **şāhen-şāha** dībā-düz-ı sulṭānī
- T5/1 Hıdīv-i muḥterem sulṭān-ı a'zam ḥusrev-i 'ālem / **Şehen-şāh**-ı ser-āmed pādīşāh-ı ma' delet-girdār

şāhen-şāhī [1] ulu padişahlık, yüce hükümdarlık. <OTAL>

- K9/4 Nice 'unvān-ı şeref 'izzet-i **şāhen-şāhī** / Ki cihān şāhların bī-ser ü sāmān etmiş

şāhid [25]

1. gördüğü ya da bildiği bir hususu mahkeme huzurunda ifade ederek davaya yardım eden, şahit, tanık. <KT, OTAL>

- K12/64 Töḥmet-ālūd-ı kemālem ki felek baḥtum ile / Cürm-i 'irfānumı ısbāta olur **şāhid**-i ḥāl
- K13/43 Ḥālī degil el-minnetüli'l-lāh ki 'ālem / Maṭlūb ise maẓmūnına **şāhid** büleḡādan
- K16/7 **Şāhid**-i devletinün eyleye te'yīd-i ḳader / Ser-i engüştini pīrāye-dih-i naḳş-ı nigīn
- K17/50 Vaşf-ı zātuında ne sihr etdüğine **şāhiddür** / Feylesofān-ı ḥired mu' cize-kārān-ı fūnūn
- K20/32 Maẓmūn-ı ḥüccet-i suḥen ü ṭab' -ı pākine / **Şāhiddür** ehl-i dāniş ü idrākūn ekseri
- K30/6 Kātib-i ḥüsn-i 'amel **şāhid**-i tevfiḳ yeter / Niyyet-i ḥālīşe vü himmet-i tāmumda benüm
- Ş12/5 Olursa mevc-i ḡam her bār ḥā'il / Olur **şāhid** hüveydā kām ḥaşıl

şāhid-i zūr [1] yalancı şahit.

- G265/3 Dünyā ile sen şulḥ ol bī-ḥüccet ü bī-da'vā / İsterse cihān ḥalkı hep **şāhid-i zūr** olsun

2. güzel, dilber; sevgili. <KT, OTAL>

- K1/14 Meşşāt-ı ḳalem reşḫāt-ı midādumı / Yer yer cemāl-i **şāhid**-i ma'nāya ḥāl eder
- K12/51 Meylüm evşāfuña ol mertebedür kim görürin / **Şāhid**-i medḥūnı ḥāb içre der-āḡuş-ı ḥayāl
- K18/42 Belīḡ-i nādire-sencem ki **şāhid**-i naẓmum / Hemīşe encümen-ārā-yı intihāb olmuş
- K27/4 Ṭurra-i **şāhid**-i iḳbālūn olup şāne-zeni / Ḳomadūn ḥiç dil-i pūr-ḥelecān ḥoş geldūn
- K27/27 Reşḳ edüp kevkebe-i cāhuña der oldukça / **Şāhid**-i baḥtuña devlet-nigerān ḥoş geldūn
- K27/34 Luṭf-ı mu'tād ile ol şā'ir-i ḥoş-ta'birūn / **Şāhid**-i naẓmına vir ḥüsn-i beyān ḥoş geldūn
- K28/71 Ḥün-ı eagerle besledüğü **şāhid**-i suḥen / Meftūn eder muḳārenet etse ḥanīn ile
- K33/15 Şoḥbetūn **şāhid**-i dil-bend-i ḥayāl oldukça / Sedd-i rāh-ı emelümdür felek-i pūr-telbīs
- K34/22 **Şāhid**-i iḳbālūne biñ dīde-i ḥayret bulur / Çarḥ-ı bī-dād aça ger bir kere çeşm-i 'ibreti

G82/5 Göz görüp dil sevmiş ammâ bilmem ol büt Nâ 'ilî / Dil-pesend-i **şâhid**-i tab'-ı suhen-dânum mıdur

G142/3 Sînemüz mahzen edüp cevher-i râz-ı 'ışka / **Şâhid**-i hüsnüne bir âyine-i pâk oluruz

G204/5 Ham-ı zülfünle alup pençe-i müjgâna dili / **Şâhid**-i hüsnüne âyine şunar gamzelerün

G213/1 Meftûnî nâz **şâhid**-i şeng-i nigâhınun / Hayrânî fitne meşreb-i teng-i nigâhınun

G256/3 Hüsnün ol **şâhid**-i 'işmet-şiken-i Yûsufdur / Ki Züleyhâ göremez h'âbda dâmânı ucın

Aşağıdaki tanıkta geçen “şâhid” sözcüğü, “şâhin” olmalıdır. Rif'at omzunda durması istenen, olsa olsa şâhin kuşudur.

G372/7 Olma âgûş-nişîn-i der ü dâm-ı erzâl / Düş-ı rif'atde bulun **şâhid**-i maşşûd gibi

şâhidân [2] güzeller, dilberler.

K34/10 Bir dahî olmaz mı sâķî destine sâgar alup / **Şâhidân**-ı meclisün âyine-dâr-ı tal'atı

K36/13 Sevâdı zülf-i piç-â-piç hürû'l-'îne tâb-endâz / Beyâzî **şâhidân**-ı Halluḥ u Nevşâda pişânî

şâhin [2] avlanmak için alıştırılan ve yetiştirilen bir cins doğan (bkz. şâh-bâz).

<KT>

K18/23 Harîm-i bâr-geh-i şefkat-ı amânında / Tezerve pençe-i **şâhin** serîr-i h'âb olmuş

G268/4 Bâl u per açdı üstine **şâhin**-i zülf-i yâr / Bi'l-lâh hamâm-ı dil nice rem-kerde olmasun

şahne [7] inzibat memuru, emniyet memuru, gece muhafızı. Eskiden şahneler, devriye gezerek meyhane ve işret meclislerini basarlar; suçluları, sulu sarhoşları yakalayıp cezalandırırlardı. <OTAL, Kanar/1, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 413> Tanıklarda sarhoşları tartaklamaları vesilesiyle anılmıştır.

K6/4 Hezâr töhmet-i nâ-kerde eylerin ikrâr / Verince **şahne**-i mülk-i kazâyâ dâmânı

K34/3 Anma nâm-ı 'işreti ki **şahne**-i devrân ile / Ol kadardur vâ'iz-i şehriñ şalâha niyeti

M5/III/10 Ey **şahne**-i kişver-i tegâfûl / Maḥmûruña nîm cur'a besdür

G205/4 Sâgar-ı fitneden el çekti kazâ 'ahinde / Bü'l-'aceb **şahne**-i bâzâr-ı füsündür çeşmün

G236/4 Pâs-bân-ı şehri hüsnün **şahne**-i mülk-i dilüm / Güşe-i ebrû-yı fitne h'âb-hâhumdur benüm

G346/2 Kâ'ilüz keşmekeş-i **şahne**-i bî-dâdına dil / Dest-i âzâr ile şad-pâre giribân ise de

Kt9/1 Nâdâna câm-ı sâķî-i tannâz degmesün / Ehl-i mezâķa **şahne**-i nâ-sâz degmesün

şahne-kâr [1] şahne gibi davranan, zaptedip zorlayan. Normal şartlarda şarap içilmesini ve sarhoş gezilmesini engelleyen “şahne”, tanıkta perhiz edip şarap içmeyenlerin karşısındadır.

G65/6 Ey **şahne-kâr**-ı perhîz ol fark-ı zühde mey-rîz / Destün Bâyezîdün câm-ı şarâb göster

şâh-nişîn, şeh-nişîn [2] odanın sokak tarafına uzanan üç köşeli ve perdeli çıkıntısı, cumba. <KT, Kanar/1>

K16/17 İrtifâ'ıyla düşer sâyesi bâm-ı felege / Nedür ol kubbeli kâşî oda ol **şâh-nişîn**

K28/82 Ârâm-gâh-ı ehl-i dil olsun hezâr sâl / Kaşr-ı refî'-i câhî bu nüh **şeh-nişîn** ile

şāh-rāh, şeh-rāh [11] büyük ve işlek yol||şaşırılması mümkün olmayan büyük ve açık yol, selâmet yolu. <KT, Burhân-ı Kâtî‘, OTAL>

- K2/25 O çeşme-sâr-ı mürüvvet-ki **şāh-rāhında** / Hezâr Hızır u Sikender ümîd-vâr kalur
 K7/12 Bu **şāh-rehde** ki semt-i hâşardur ey dil-i zâr / Ne hâşıl olsa da sa‘yuñ müsâdif-i te‘yîd
 K10/25 Hâşma nehîb-i şavleti sedd-i sedîd olur / Hüşeng **şāh-râhın** alan Qahramân gibi
 K34/2 Zâhidân-ı dâmen-âlûde şalâdur ‘âlemüñ / Toldı çirkâb-ı riyâdan **şāh-rāh-ı** keşreti
 M2/III/4 Dâmen be-kef-i bâdiye-i derdüñe yâ Rab / **Şeh-rāh-ı** gamuñ meslek-i bî-havf u hâşar kıl
 M5/III/9 **Şeh-rāh-ı** maḥabbetüñde diller / Pâ-mâl-i ‘itâb-ı pîş ü pesdür
 M5/V/6 Teklîf-i Şirât ber-ṭarafdur / Tayy edene böyle **şāh-rāhı**
 G157/5 Sâye-perverd-i hümâ-yı evc-gâh-ı nâzdur / Kûçe-i şeh-rāh-ı ‘ışkûñda dil-i pâ-mâlümüz
 G172/5 Pâ-mâlün edüp Nâ‘iliyi eyledüñ efsûs / **Şeh-rāh-ı** belâda o leked-kübî ferâmûş
 G195/3 Âmed-şud-ı gamzeñle hârim-i dile nisbet / **Şeh-rāh-ı** belâ cādde-i bî-hâşer ancak
 G301/3 Sînemde tâze şerḥa degil kişver-i dile / Açmış Tehemten-i nîgehüñ **şāh-rāh-ı** nev

şaḥş [8]

1. insanın mevcudiyeti, cismanî varlığı, zat, nefis. <KT, LN>

- K6/30 Ne gamze berḳ-i ecel-sûz kim hirâsından / Olurdu **şaḥş-ı** kazâ güşe-gîr-i pinhânî
 M1/III/4 Kıyduñ karîn-i nâkes olup kendü kendüñe / **Şaḥş-ı** kazâ bu meşgâleden hiç-kâredür
 G144/1 Olduḳ remîde-hâtır-ı rencân-ı bahtumuz / Yâr oldu ṭab‘a **şaḥş-ı** girân-cân-ı bahtumuz

2. kimse, fert, kişi. <KT, TS>

- K26/7 Sitem iklîm-i cûdından sürülmiş **şaḥş-ı** bî-rağbet / Hârim-i hâş-ı luṭfında kerem ‘abd-ı müdebburdür
 K28/8 Bir teng ü târ cāh görür şimdi vâjgûn / **Şaḥş-ı** raşad-nişîn hîred-i dūr-bîn ile
 M3/VI/3 Her **şaḥşa** âşikâr degil ‘âlem-i şuhûd / Ey âşinâ-yı mes‘ele-i vaḥdet-i vücûd
 G71/1 **Şaḥşuñ** isti‘dâdı luṭf-ı peykerinden bellidür / Kimyâ-yı kâbiliyyet cevherinden bellidür

3. insan ve sair nesnenin karartısı. <ZL>

şaḥş-ı hayâl [1] Karagöz, Hacivat gibi gölge oyunu karakteri. Şair, tanıkta ne kadar zayıf olduğunu anlatmak için kendisini gölge oyunu karakteri ile kıyaslamıştır. Karşıdan izleyen bir kimse, perdeye akseden görüntünün yalnızca bir yüzünü görür. Yandan bakıldığında ise gölge oyunu karakterinin aslında incecik bir deriden yapıldığı anlaşılabilir. “Hayâl” ve “dîde-i ‘ibret” sözcükleri, bu bağlamı oluşturan karinelerdir. Ayrıca şair, gölge karakterinin perdeye uzatıldığı çubuk karşılığında “hilâl” sözcüğünü kullanmıştır. Terkip “hayalin kendisi” anlamında da düşünülebilir.

- M10/I/7 **Şaḥş-ı hayâl** dîde-i ‘ibretle baksa da / Teşhîş ede hilâl ile cismüm zihî hüçâl

şāh-zāde, şeh-zāde [5] şehzade, padişah çocuğu, prens. <KT, Cûdî, OTAL>

- K6/37 O **şāh-zāde**-i dānâ ki levḥ-i mıṣṣarınuñ / Değil Kelîm-i hîred müsta‘id-i iz‘ânı

- K7/30 O **şāh-zāde** ki etmiş vüfur-ı bahşâyış / Hızāne-i keremi bî-niyāz-ı kufl u kilîd
 K7/42 Gel ey gönül ‘alem-efrûz-ı âh olup edelüm / O **şāh-zādeye** mâtem merâsimin tecdîd
 T1/6 Ey Nâ’ilî mesrûr olup ‘âlem dedi târihîni / **Şeh-zāde** nûr-ı dîde Sultân Muhammed Muştafâ
 T1/5 Dâ’im meşâribü’l-benân olsun deyü **şeh-zādesi** / Medd etdi zıll-ı ref’et-i sultân-ı zî-şânı Hudâ

şā’ir [11] şair, şiir söyleyen, tabiatında şiir söylemek hassası ve kuvveti bulunan

ve vezinli söz söylemekte hünerli olan kimse. <KT, OTAL>

- K1/32 Ferdâ olur o **şā’ire** düzağ harâm kim / Na’t-ı Nebîde nazmını sihr-i halâl eder
 K12/37 Hadd-i i’cāza da bu beyt ile telmîh etmiş / Vaşf-ı temkînini bir **şā’ir**-i sencide-mağâl
 K14/59 Şâyeste görüp Nâ’ilî-i bî-dile medhûn / Luţf eyle ki bir **şā’ir**-i engüşt-nümâdur
 K16/26 Sâhir-i mu’cize-perdâz u hoş-âyende edâ / Tâze-gü **şā’ir**-i hoş-lehce suhen-dân-ı güzîn
 K17/52 Hayfdur ancılayın **şā’ir**-i ‘âlî-himmet / Ola pâ-mâl-i cefâ-yı felek-i sifle vü dün
 K20/30 Hem pâk-lehce **şā’ir** ü hem kâtib-i serî / Hem münşî-i ser-âmed ü hem nâzım-ı cerî
 K20/33 Rûşen-zamîr **şā’ir**-i hoş-gü ki nazmının / Efsânedür yanında mübâhât-ı Enverî
 K27/34 Luţf-ı mu’tâd ile ol **şā’ir**-i hoş-ta’bîrûn / Şâhid-i nazmına vir hüsni beyân hoş geldün
 K33/12 Bir mu’ammâ bu ki hâllinde cihân ‘âcizdür / Beyt-i **şā’ir** gibi bî-tevriye vü bî-tecnîs
 G107/5 Degildür tâze-gü yârâna pey-rev Nâ’ilî ammâ / Yine inkâr olunmaz **şā’ir**-i nâzûk tabî’atdur
 G239/7 Benüm o **şā’ir**-i sâhir-i Nâ’ilî şi’rüm / Olursa mu’ciz eger i’tinâ nedür bilmem

şā’irlik [1] şair olma durumu. <ÖTS>

- K15/36 Ben maḥkeme-pîrâ-yı ma’ânî bu kaşîdem / **Şā’irliğüme** hüccet-i aqvâ mı degildür

şakâyık [] büyük ve parlak bir çiçek, gelincik. Şakâyık-ı nu’mân da denir. <KT, Cûdî>

şakâyık-ı nu’mân [1] gelincik çiçeği. Münzir oğlu Nu’mân, bir gezinti esnasında birçok gelincik çiçeği görmüş; manzara hoşuna gitmiş, korunmasını emir ve koparılmasını men’ etmiş. Bu nedenle adı geçen çiçek kendisine nispet olunmuş. <KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 312>

- K8/9 Sırışk-i dîde-i züvvârdan bihişt olmuş / Gül ü **şakâyık-ı nu’mân** ile dūr ü bâzî

şakî [1] her çeşit günahı işleyebilen kişi, asi, haydut, yol kesen. Anlamca sa’îd sözcüğünün zıddıdır. <DİNÎ KAVRAMLAR> Tanıkta zıt anlamlısı ile birlikte kullanılmıştır.

- K7/20 Yed-i taşarruf-ı Bârîdedür taḥavvül-i hâl / Maḥâm-ı emrde mecbûrdur **şakî** vü sa’îd

şakîm [1] hasta, keyifsiz, sağlam olmayan. <OTABL>

- G214/1 Şehd-i vişâlden ḥazer eyle **şakîm** iseñ / İncinme zehr-i ḳahr-ı cefâya ḥakîm iseñ

şām [16] akşam, gece (bkz. leyl, mesâ). <KT, Cûdî, Kanar/1>

- K25/56 Olsun bu du’â **şām** u seḫer vird-i zebânûñ / Ol maḥfil-i ‘âlîde ki dâmen be-miyânsın

- G287/1 Şubḥı ḥürşîd-i ruḥuñ ḥasret-keş-i **şām** eylesün / Âfitâbı münḥasif mâhı siyeh-fâm eylesün

- G351/5 Geçmede ‘ömr-i nâzenîn **şâm** u şehirde Nâ’ilî / Mest-i cām-ı ğaflet ü keşmekeş-i hūmār ile
 K30/10 Çeşm-i pür-hūnuma bak eşk-i dem-ālūdum ile / Geçen evkātumı gör şubh ile **şamumda** benüm
 K30/38 Bulmaya sürme kadar çeşmine Nāhīd sevād / Zulmet-i baht redīf olsa da **şamumda** benüm
 K23/24 Hīlāf-ı ittīrād-ı devre me’zūn olsa ‘ahdinde / Felek taqđīm ederdi **şamı** şubh u şubhı **şam** üzre
 “Şām” sözcüğü “şāmm (شام)” biçiminde imlâ edilirse, “koklayan, koku alan” anlamına gelir.

Aşağıdaki tanıkta sözcüğün bu imlâsı da göz önünde bulundurulmalıdır.

- K3/65 Felekler oldu o **şām** içre ‘anberīn yedi tūp / Ki reşkidür Hutenūn dāğ-ı müşk-i nābında

[tas.] taayyün perdeleri, kesret. <TASAVVUF TERİMLERİ>

- M8/III/2 Nice şubh-ı kıyāmet muhtefīdūr **şām**-ı zūlfūnde

- G19/4 Reşk-āver eyle şubha ğarībāne **şamumuz** / Şal külbe-i maḥabbete ey şem‘-i āh tāb

- G184/4 Olur rüsvā-yı rüz-ı maḥşer-i ol kim **şām**-ı ğafletde / Bu bāğūn gül şanup hār-ı muğaylāmını devşürmüş

- G236/1 **Şām**-ı zūlfūn kim çerāğ-efrūz-ı āhumdur benüm / Şem‘-i fānūs-ı felek dūd-ı siyāhumdur benüm

- G377/1 Bāde kim tāb-efgen-i şad şīşedür her kaçresi / **Şām**-ı ğamda māh-ı Naḥşeb-pīşedür her kaçresi

şām-ı ğarībān [] garipler gecesi. İmam Hüseyin ve ashabı, hicretin 61. yılı muharreminin onuncu günü şehit edilmişler ve ehl-i beyit esir edilmiştir. Bu geceye de “şām-ı ğarībān” denilir. Ayrıca, bir kimsenin ölüp defnedildiği günün gecesi de bu isimle anılır. <TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 288> Tanıklarda zora düşülen, yıldızların parlamadığı, kandilin söndüğü, umudun tükendiği geceler hakkında kullanılmıştır.

- K32/1 Nücūm imiş tūtalum rīze-seng-i vādī-i ‘ışk / Çerāğ-ı **şām-ı ğarībān** yine siyāhīdūr

- K36/14 Beyāzī şeb-çerāğ-ı baḥr-ı devletdür n’ola etse / Sevādı nüzhet-ābād-ı İrem **şām-ı ğarībānı**

- G176/4 Degüldür dillerūn āhı siyeh zūlfūnde tāb-endāz / Meger **şām-ı ğarībānda** çerāğ-ı rüşen olmazmış

şām-āver [1] gece getiren; uğursuzluk veren.

- G125/3 Olsa teşrīfūne dil muntazır-ı şubh-ı ümīd / Bulunur baht-ı siyeh arada **şām-āver** olur

şān [9]

1. şöhrət, ün; gösteriş, azamet. <KT, OTAL>

- K1/50 Kādr-i kemāl-i **şān**-ı nübüvvet bülend edüp / Erbabı tā merātibine iştigāl eder

- K2/48 Sen ol muḥarreb-i dergāhsın ki pāye-i ‘arş / ‘Uluvv-ı **şān** u şerīfūnle üstüvār ḳalūr

- K4/34 Bām-ı ‘arşa ‘uluvv-ı **şānından** / Bī-muḥābā nihāde-pāy-ı dilem

- K6/36 Meh-i rebī‘-i hīlāfet ‘Alī velīyu’l-lāh / Ki taht-ı çārüm-i eflāki şeyb eder **şānı**

- K9/18 ‘Azamet **şānuña** bir hīl‘at-i ğarrādūr kim / Kader ithāf-ı şehinşāh-ı cihān-bān etmiş

- K17/21 Eger olaydı Sikenderde şükūh u **şānı** / Rāy-ı Risto ile faḥr eyler idi Eflātūn

- K29/14 Bu nev-terāne şī‘r ile vaşfın mezīl et / Ol zīb-i mesned-i ḥādīm-i **şān** u şevketūn

- K36/7 ‘Uluvv-ı cāhına ol şadr-ı zī-şānuñ işāretdür / Ki eyler dem-be-dem kaç‘-ı merātib-i şevket ü **şānı**

2. iş, fiil (bkz. kâr). <KT> Bu anlama gelen sözcük, aslında hemzeli yazılır (شان . şe'n) ve başka bir lügattir.

M6/1/2 Zerrelerdür mümkünât olmuş vücûduñ mihr-i **şân** / Şûret ü ma' nide peydâ vü nihânsın bi-gümân

şâne [7]

1. tarak. <Burhân-ı Kâtî', Cûdî, Kanar/1>

G10/4 Tökunur dillere yârûñ ser-i gîsûsından / Turra-i sünbüle gâhî ki urur **şâne** şabâ

G45/4 Tahrik-i bād-ı âh ise bādî o fitneye / Âzâr-ı dilde tırrası da **şâne** kendüdür

G80/2 Gösterüp halka-i zülfinde dil-i mecrûhı / Ser-tırâşum baña âyîne ile **şâne** şunar

G96/1 **Şânedden** dillere zülfüñdeki âfet görünür / Rîşte-i cânda nice ' uqde-i hayret görünür

G264/5 **Şâne-ves** zülfine bilmem ki nice pençe şunar / Her ser-i müyını biñ ' uqdeye vâbeste gören

G323/1 Zülfinde olan cem'-i perîşâna tükunma / Mecrûhuñ olan dillere ey **şâne** tükunma

2. bir musiki makamı. <Nedim Divanı'nda Musiki, s. 84> Tanıkta geçen “çeng” ve Zühre” sözcüklerinin delâletiyle sözcüğün bu anlamının da kastedildiği düşünülebilir.

K14/38 ' Âlem kırılır çenge döner kâmet-i Zühre / Ol reşk ile kim **şânedden** ol turra dû tâdur

şâne-zen [3] baş tarayan, tarayıcı (meşşâta, mâşıta). <Cûdî, OTAL>

K18/44 Kâlem ki **şâne-zen**-i turra-i hayâlümdür / Ne turra her girihi kân-ı müşk-i nâb olmuş

K27/4 Turra-i şâhid-i iqbâlûñ olup **şâne-zeni** / Komaduñ hîç dil-i pür-ılecân hoş geldüñ

G173/5 Nâ'iliyâ ' uqde-i hâtır-ı Maḥmûdî ' ışk / **Şâne-zen**-i piçîş-i zülf-i Ayâz eylemiş

şarâb [40] şarap, mayalanmış üzümden yapılan içki; [tas.] aşkın galebesi, çoşkun

aşk hâlleri (bkz. bâde, mey). <KT, OTAL, Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

K2/4 Bozar **şarâbını** seyl-i fenâ bu maştabanuñ Ne reng-i neşve ne âlâyiş-i ḥumâr kalur

K3/15 Kim ağlar idi ḥarâbât-ı dehrüñ ehl-i mezâk / Bulaydı ḥun-ı ciger ḥâletin **şarâbında**

K7/47 Bu ğamla lây-ı ḥumı cevher-neşât ise de / Ḥamîr-i mâye-i endüh olur **şarâb**-ı nebîd

K18/25 ' Aşîr-i bâdeye kim lutf-ı tab' ı virmiş feyz / Ḥumâr-ı naḥvetiyân neşve-i **şarâb** olmuş

K24/21 Zevk-i zülâl-i meşreb-i kevşer-ḥalâvetüñ / Aḥbâb-ı teşne-kâma **şarâb**-ı zuhûr olur

M3/IX/3 ' ışk-ı mecâz ' âşıkı mest-i müdâm eder / Ser-germî-i **şarâb**-ı heves telḥ-kâm eder

G8/3 Muḥâldür eşer ol çeşm-i ser-girâna hemân / Ḥamîr-i mâye-i nâz olmasun **şarâb** saña

G9/5 Nedür bu feyz-i sirâyet ki sâkıyâ virmiş / Lebûñ **şarâba** letâfet şarâb-ı nâb saña

G13/5 Farṭ-ı hücum-ı nâzdan ol şûḥa Nâ'ilî / Reng-i **şarâb**-ı ' işve olur perde-i ḥicâb

G18/2 **Şarâbuñ** şîre-i cân olduğında şübhe yok sâķî / Ne söz kim meclisünde söylenür rûḥ-âşinâdur hep

G28/3 Peymâne-i dîdede lebündür / Ser-cüş-ı **şarâb**-ı ḥuna bâ' iş

G44/6 Bağrın felek kebâb u sirişkin **şarâb** eder / Mihmânına o kâse-siyeh mey zebânlanır

G45/5 Tenhâ-nişîn-i maştaba-i ' ışk Nâ'ilî / Nuḳl u **şarâb** u sâġar u ḥum-ḥâne kendüdür

G65/6 Ey şaḥne-kâr-ı perhîz ol farḥ-ı zühde mey-rîz / Destüñ Bâyezîdüñ câm-ı **şarâb** göster

G99/1 Şeḥer ki teb-zedegân-ı ḥumâr ḥaste yatur / **Şarâb** riḥte peymâneler şikeste yatur

- G130/1 Tā ki çeşm-i pür-füsün mest-i **şarāb**-ı nāzdur / Vāyesi mübtelâlaruñ serzeniş-i niyāzdur
- G155/3 Etmış **şarāb**-ı la‘l-i lebün sākī-i ezel / Perverde-i teraşşuḥ-ı feyz-i ‘amīm-i nāz
- G169/1 N’eylerüz şahbâyı biz ol la‘l-i nābuñ mestiyüz / Āb u âteşden muḥammer bir **şarābuñ** mestiyüz
- G175/4 Muḥimm-i genc-i ferāğ ol **şarāb** gör her şeb ü rüz / Fūrūğ-ı cāmı ne hūrşide vir ne māha degiş
- G216/2 Ne bir iki cāma dimāğı var ne ṭurur elde ne ayağı var / Mey-i ‘işveden de ferāğı var o tenük **şarāb**-ı tegāfülün
- G223/3 Çeşminden ol **şarāb** ki def‘-i ḥumār eder / Keyfiyetinde çāşnī-i ḥun-ı dil gerek
- G261/1 Cemāl-i sākīye baḳ âfitābı n’eylersün / Tamām-ı neşve-i şevḳ ol **şarābı** n’eylersün
- G282/8 Nüş ederler āb u âteşden muḥammer bir **şarāb** / Mey-güsārān-ı maḥabbet meşreb-i idrākden
- G298/4 Çekduk el cām-ı maḥabbetden **şarāb**-ı ülfetün / Kaçmazuz keyfiyetin inkārdan şimden gerü
- G320/1 **Şarābı** görmezüz dilden şafā dūr oldu gitdükçe / Mişāl-i raḥt-ı zer peymāne mestūr oldu gitdükçe
- G333/1 Ğamzesin ser-mest edüp sākī **şarāb**-ı nāz ile / Bezm-i ḥüsne virdi revnaḳ āb u tīb-ı nāz ile
- G374/2 **Şarābı** nüş edüp âheste döksek cur‘asın ḥāke / Kaḍeḥ destüñde şüfī sübḥa-i şad-dāne olmaz mı
- G380/1 Ḥum-ı ‘ışḳuñ **şarāb**-ı nīm cūşı / Yaḳar evvel kaḍeḥde ‘aḳl u ḥuşı
- Kt6/1 Süzülürse çeşmi ol âfetün n’ola bāde-ḥ̣ār-ı girişmedür / O tenük **şarāb**-ı tegāfülün elemi ḥumār-ı girişmedür

şarāb der-bağal [1] koltuk altında şarap taşıyan (küp).

- G139/1 Biz ki ḥumm-ı **şarāb der-bağalüz** / Zerre-i âfitāb der-bağalüz

şarāb-ı ‘ışḳ [2] aşk şarabı; [tas.] Allah aşkının fazlalığı. <Seccadî/2>

- G46/3 Yanınca bāde-güsārān-ı bezm-i hicrānuñ / **Şarāb**-ı ‘ışḳ u maḥabbet sebū sebū biledür
- G91/2 **Şarāb**-ı ‘ışḳ u maḥabbetle mest olan ‘āşık / Ne zer piyāle ne sākī-i sīm-sāk ister

şarāb-ı kevser [1] kevser şarabı. Kevser, cennette Hazreti Ali’nin sakiliğini edeceği çeşme ya da ırmaktır. <KT, Cûdî> Terkipte ise şarap olarak nitelenmiştir.

- K3/34 Olur şitāba muraḥḥaş semūm-ı ḥurdeleri / **Şarāb**-ı kevser ü tesnīm şāf u nābında

şarāb-ı köhne [1] eski şarap, yıllanmış şarap. Şarap ne kadar küpte kalırsa ve eskirse, o kadar sertleşir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 417> Aşağıdaki tanıkta Nâilî, şarabın eskisinin ve esrarın yenisinin makbûl olduğunu ifade etmiştir (bkz. gam).

- G301/1 Hoşdur **şarāb**-ı köhne ḡam-ı tâze āh-ı nev / Bir ḡam-küsār içün k’ola ebrūsı mäh-ı nev

şarāb-ı nāb [4] katkısız şarap. <OTAL>

- G8/1 **Şarāb**-ı nāb getürdükçe nīm ḥ̣āb saña / Tutar elinde kaḍeḥ mäh u âfitāb saña
- G9/5 Nedür bu feyz-i sirāyet ki sākīyā virmiş / Lebün şarāba leṭāfet **şarāb**-ı nāb saña
- G68/4 Şunardum cām-ı pür-ḥun-ı dili ol ḡamzeye ammā / Tenük-zarf-ı **şarāb**-ı nābdur ibrām müşkildür
- G336/3 Tırmasun etsün te‘ākub ḡam u şādī birbirin / Gāh girye geh **şarāb**-ı nāb gelsün çeşmüne

şarāb-ı şāf [1] saf şarap (bkz. şarāb-ı nāb).

- G131/3 O bezm-i ḥāşdan ben cur‘a-nüş-ı cām-ı feyzüm kim / **Şarāb**-ı şāfdan da ḥun-ı dil taḡyīr olunmuşdur

şarāb-ı şîr-gîr [1] aslan tutacak cesareti verecek miktarda şarap (bkz. şîr-gîr).

G179/6 Olup mest-i **şarāb-ı şîr-gîr**-i la'1-i nābuñ dil / Müjeñle pençeleşmiş ğamzeñe şîrāne el şunmış

şarāb-dār [1] şarapçı, saki. <Dihhudâ>

G186/1 O mey ki lem' ası rûy-ı **şarāb-dārna** düşmüş / Hurûş-ı neşvesi ser-cûş-ı tâb-dârına düşmüş

şâri' [1] kanun ve nizama vücut veren, kanun koyan; Allah. <KT, OTAL>

M6/III/2 Vehm olur derküñde 'âciz 'âkl olur hayret-güzîn / **Şâri'**-i ferd ü aḥedsün yâ ilāhe'l-'âlemîn

şark [2] güneşin doğduğu taraf, doğu. <KT, Cûdî, OTAL>

K8/16 Hemân sa'âdet ile 'âzim-i Şifâhân ol / Kurup memâlik-i **şarka** otağ-ı iğrâzı

K8/20 Yeter memâlik-i **şarka** hemân 'asâkir-i Rûm / Urunca rahşına her biri zaḥm-ı mihmâzı

şart [2] şart, koşul, bir işin mutlaka lâzım olan şey. <KT, OTAL>

G176/2 Mesîhâ terk imiş cism-i nizârı **şart**-ı seyyâhî / Tecerrüd piş-gehinde kayd-ı bâr-ı süzen olmazmış

G384/3 **Şart**-ı 'işmet bu mîdur kim ola benden soñra / Seni pehlûya çeker pîrchenüñden gayrı

şa'sa'a [3]

1. parlaklık, parlama. <KT, LN>

K6/29 Ne ğamze ḥancer-i elmâs-ı âteşin-dem kim / Toḳunsa **şa'sa'ası** âb ederdi sindânı

G95/2 Yâ her biri rengîn görünür 'aks-i ruḥuñla / Bir tîğ-i celî **şa'sa'a**-i âyîne-gündur

2. gösteriş; yaldız. <KT, OTAL>

K12/72 Bâ-ḥuş ol güher-i kân-ı hünerdür ṭab'um / Ki tutar **şa'sa'ası** 'âlemi ḥurşîd-mişâl

şâyân [3] lâyıık, yaraşır, yakışık; caiz (bkz. revâ, sezâ, şâyetse). <Burhân-ı Kâtı',

Cûdî, Kanar/1>

K2/12 Ne deñlü rağbete **şâyân** olur meta'-ı emel / Bu kâr-gâh-ı ḥarâba ne i' tibâr kalur

M12/I/7 Ne deñlü Nâ'ilî **şâyân**-ı tertîb-i cezâ olsa / Cenâbuñdan şefâ'at mültecâdur yâ Resûla'l-lâh

şâyân-terîn [1] en lâyıık, en uygun.

K28/59 Maḥşûş Nâ'ilîyi kapuñda kûl eyledüñ / Elṭâf-ı gâ'ibâne-i **şâyân-terîn** ile

şâyed [1] eğer, ola ki, olabilir, olur ki. Şart ifade eder. <KT, OTAL>

M5/VI/9 **Şâyed** ki bu vaż'-ı nâ-sezâdan / Yârı göricek ḥicâb edersün

şâyeste [10] yaraşık, lâyıık, uygun (bkz. sezâ, revâ, şâyân). <Burhân-ı Kâtı',

OTAL>

K14/43 **Şâyestedür** ol genc-i sa'âdetde bu gevher / Bu sūr-ı hümâyûna münâsib o serâdur

K14/59 **Şâyeste** görüp Nâ'ilî-i bî-dile medḥûñ / Luṭf eyle ki bir sâ'ir-i engüşt-nümâdur

K15/38 Ṭab'um ki ola ḥâceğî-i kişver-i dâniş / **Şâyeste**-i ithâf-ı hedâyâ mı degildür

K28/67 **Şâyestedür** nevâziş-i mi'mâr-ı luṭfuña / Vaż'-ı esâs-ı nazm-ı bülend ü metîn ile

M2/V/4 Ḥâkister-i tâb-ı celâlûñ ile söndür / **Şâyeste**-i teb-lerze-i âzâruñı yâ Rab

M4/III/3 Maḥrem-i perde-serây-ı ḥarem-i râz eyle / Belki **şâyeste**-i luṭf-ı nigh-i nâz eyle

- G65/5 Gör secde-i niyâzı sen baña hûblarda / **Şâyeste**-i perestîş bir âfitâb göster
- G94/5 Sözüñ ey Nâ'îlî olmazsa da **şâyeste**-i taḥsîn / Yine bir tarz-ı ḥaş-ı şühûdur bir özge vâdîdür
- G152/2 Gördükçe yârı kim kaçâr âh etmeden eger / **Şâyeste** olsa nîm nigâha enînümüz
- G264/2 Münkесirdür yine âyîne-i iḳbâlinde / Eger İskender ise devleti **şâyeste** gören
- şâyibe** [1] leke, noksan, kusur; şüpeh. <KT, LN>
- G63/9 O nûr-ı pāk-i aşâlet ki i'ṭikâdında / Vücûh-ı **şâyibeden** intizâh lâzımdur
- şeb** [50] gece (bkz. leyl, mesâ, şâm). <KT, Cûdî, Kanar/1>
- K5/12 Rûz u **şeb** şoḥbet-i ebkâr-ı ḥayâlündür eden / Ṭab'-ı şurîdemi müştâk-ı dem-i tenhâyî
- K12/27 Rûz-ı rûşen ola mihr ile dil-i **şebde** nihân / Şu'le-i encüm-i iḳbâlî olursa cevval
- K12/28 Belki her aḥter-i tâbânı o fîrûz-ı **şebûñ** / Döne bir mihre ki olmaya verâsında zevâl
- K12/32 Olsa yek-rengî-i mâhiyyeti rûz u **şebde** / Ola ḥürşîd-i şehër güy-ı girîbân-ı leyl
- K16/21 Leyle-i kadr-ı sa'âdetdür o semmûr-ı siyâh / Vech-i pâkündür o **şebde** görünen nûr-ı mübîn
- K22/3 Deryâ-yı kır-güne-i **şebde** 'adîm olur / Fülk-i felek telâṭum-ı emvâc-ı nûrdan
- K24/13 Taḳdîm ederse rûz-ı neşâta **şeb**-i ğamı / Zûlmet sevâd-ı merdûmek-i çeşm-i kûr olur
- K24/39 Teşrîf-i câhı fâḥr ede zâtıyla nitekim / Düş-ı şeherde kâḳum u **şebde** semûr olur
- K30/36 Her günü 'îd-i şafâ-güster ola her **şebi** kadr / Hiç keder olmaya ol rûḥ-ı enânumda benüm
- K35/9 O zerrîn şüşeler kim saḳfın etmiş çarḥ pür-encüm / Dıraḥşânlıḳda bilmez rûz-ı rûşenle **şeb**-i târî
- G19/5 Peymâne lebde pür gerek ey Nâ'îlî bu **şeb** / Leb-rîzdür terâveş-i mihr ile mâh-tâb
- G21/3 Bir mâh-ı âfitâb-cebîn mübtelâsiyuz / Her **şeb** piyâle der-kef ü her şubḥ-gâh mest
- G33/2 **Şeb**-i firâḳda baḥt-ı siyâhumuzdur hep / Eden bizi eşer-i şubḥ-gâhdan nevmîd
- G136/1 Olalı fitîle-fürûz-ı cân **şeb**-i ârzûda sirâcumuz / Bizi vaḳf-ı dâĝ-ı ğam eyledi dil-i germ-şu'le mizâcumuz
- G137/4 Ṭurfe-şem'üz iḳtibâs-ı feyz-i nûr-ı ḥüsn ile / Mihr-i şubḥ-efrûz u mâh-ı zûlmet-ârâ-yı **şebûz**
- G141/5 Gecedен gündüzi farḳ eylemezüz Nâ'iliyâ / Mâh-rûlarla şafâ-yı **şeb**-i meh-tâbdayuz
- G144/2 Ğarḳ-âb-ı kırgün-ı **şeb** eylerdi 'âlemi / Fevvâre olsa mihre girîbân-ı baḥtumuz
- G144/6 Andan degil mi hep **şeb**-i hecre bu imtidâd / Dest-i şabâḥ-ı vuşlat u dâmân-ı baḥtumuz
- G211/4 Bu **şeb** nesîm ile sen daḥi ey berîd-i ḥayâl / Teneffüs eyle ki dûr u dirâzdan geldûñ
- G216/3 Düşüp ıztırâbuña şubḥa dek bu **şeb** âh u nâleler eyledük / Ne çözüldi 'uḳde-i kâkülün ne açıldı ḥ'âb-ı teĝâfûlün
- G240/2 Bir vech ile ta'bir edemem zevḳ-i ḥayâlin / Âĝûşa bu **şeb** ḥ'âbda bir ince bel aldum
- G295/1 Dil-i zârı ḥaste kıldı ne yaman neẓâredür bu / **Şeb**-i ğamda koydı ḥalûñ ne siyeh sitâredür bu
- G314/3 N'eyler perend-i zer-keş-i şubḥı gedâ-yı 'ışḳ / Maḥzûzdur kilîm-i siyâh-ı **şeb** olmasa
- G336/1 Tâ be-key ey mest-i ğaflet ḥ'âb gelsün çeşmüne / Nîm **şeb** nâlişler et ḥûn-âb gelsün çeşmüne
- G344/2 Zihî şehâdet-i rûşen ki indürür her **şeb** / Ḥâtıra-i legen-i şem'e nûr pervâne
- G345/5 Çerâĝını çıkarur şubḥa Nâ'îlî her **şeb** / Olur murâḳıb-ı bezm-i şuhûd pervâne
- şeb-i hicrân** [2] ayrılık gecesi, yalnız geçen gece. <Redhouse, TASAVVUF TERİMLERİ>

G145/4 Etdükçe türe-rüz-ı vişāl āh-ı dil bizi / Eyler mu‘āvenet **şeb-i** hicrāna bahtumuz

G145/5 Dāmān-ı şubḥ-ı vuşlata mümkün mi dest-res / Zülmet-resān iken **şeb-i** hicrāna bahtumuz

şeb-i idrāk [1] vuslat gecesi, şeb-i arûs.

G282/4 İştılāḥ-ı vahdet ü keşretde deryā kaṭredür / Kaṭre deryā-yı süveydādur **şeb-i** idrākden

şeb-i Kādr [3] Kadir gecesi. Ramazan'ın son on günü içinde bir gecedir. Hangi geceye tesadüf ettiği belli değildir. Yirmi yedinci gece rivayeti ağır bastığı için Müslümanlar bu geceyi Kadir Gecesi olarak kutlarlar. Bu gece, Kur'ân'da övülen, faziletleri anlatılan ve bin geceden daha hayırlı olduğu bildirilen bir gecedir. Kur'ân, bu gecede inmeye başlamıştır. <İSLAMİ SÖZLER, s. 113>

K17/12 Ğurre-i 'îd-i meserret şehir-i 'ālem-i feyz / Rüz-ı nev-rüz-ı sa'adet **şeb-i Kādr-i** meymûn

K36/16 Getürmüş kuvvet-i bâzû-yı devlet bir yere güyâ / **Şeb-i Kādr** ü şabâḥ-ı 'îdi nūrānî vü zûlmānî

G334/1 Eylemez secde-i eşcār-ı **şeb-i Kādre** nigāḥ / Cilve-i kâmet-i kadrinden olanlar āgāḥ

şeb-i tār [5] karanlık gece || mihnetli, sıkıntılı gece.

K12/74 Feyz-baḥş olsa **şeb-i tāra** sevād-ı kalemüm / Nāz eder pertev-i hürşid-i cihān-tāba zılāl

K19/6 Şadra kim geçdi o semmûr-ı siyehle güyâ / Āfitāb etdi **şeb-i tāda** teşrîf-i Ḥamel

M1/VII/5 Āḥ ey sürûr-ı sîne vü ey nûr-ı dîde āḥ / Rüz-ı neşâtumuz **şeb-i tār-ı** gam eyledün

G26/4 Sāyeñde eger şubḥ-ı kıyāmet de olursa / Ey baht-ı siyeh-rüz **şeb-i tāra** ne minnet

G217/4 Arturdı cünûnün heves-i zülf-i siyeh-tār / Bir ḥastesün ey dil ki **şeb-i tāda** kâlduñ

şeb-i tārîk [3] karanlık gece || mihnetli, sıkıntılı gece. <OTAL>

K30/37 **Şeb-i tārîk-i** elemde ola dāmen be-miyān / Āfitāb-ı keremi ref'-i zılāmumda benüm

G27/4 Olur **şeb-i tārîk-i** belāda şecer-i Tûr / Erbāb-ı gama şevk-ı ḥudā-dād-ı maḥabbet

G176/3 **Şeb-i tārîk-i** gamda rind-i mey-ḥ'āra Kelīm-āsā / Fűrûğ-ı cām-ı şahbā gibi şem'-i Eymen olmazmış

şeb-i yeldā [1] senenin en uzun gecesi, 22 aralık gecesi. <KT, OTAL>

K5/32 Ḥabbezā mihr-i zamîr Enverî-i sâhîr kim / Zihni dāğ-ı dil eder şubḥa **şeb-i yeldāy**

şeb tā-be-seḥer [1] geceden sabaha kadar, bütün gece. <OTAL, Redhouse>

G25/1 'İşkuñla ilāhî beni aşüfte-dimāğ et / **Şeb tā be-seḥer** hem nefesüm dūd-ı çerāğ et

şeb ü rüz [8] gece gündüz. <KT>

K36/12 Ne tuğrā başka bir 'ālem ki cem' etmiş **şeb ü rüz** / Sevādı leyletü'l-isrā beyāzı şubḥ-ı nūrānî

G30/6 O bâğ-ı ḥuld-ı ma'ānide kim ola **şeb ü rüz** / Nevā-yı bülbül ü āheng-i nağme-i Nāḥîd

G89/7 Nā'îlî-veş bizi de ağıladan ey meh **şeb ü rüz** / Ḥasret-i gerden ü efsûs-ı girîbānuñdur

G175/4 Muḳimm-i genc-i ferāğ ol şarāb gör her **şeb ü rüz** / Fűrûğ-ı cāmı ne hürşide vir ne māha degiş

G198/2 Kevkeb-i mihr-i cihān-tāb-ı cemālün **şeb ü rüz** / Düşürür ḥāk-i niyāza yüzini mihr ü mehün

G200/3 Boyanup ḥasret-i zülfünle duḥāna **şeb ü rüz** / Verziş-i āḥ ederüz dūd-ı mu'anber diyerek

G265/1 Erbāb-ı hüner ey çarḥ 'ahdünde қо 'ür olsun / Nādāna **şeb ü rüzüñ** sincāb u semûr olsun

G292/9 Mişâl-i zıll hayâl anlayup **şeb ü rûzın** / Cihânun eylese endîşe rûz-ı ferdâsın

şebâb [2] gençlik, tazelik. <KT, ZL, OTAL>

K3/6 İzâ' at etdügi evkât-ı penç ü pençeh-sâl / Ki 'ömrün oldı hebâ gaflet-i **şebâbında**

G261/4 Ferâğ-ı dil-ber ü mey pend-i pîr imiş tûtalum / Gönülde sūriş-i 'ahd-i **şebâbı** n'eylersün

şeb-būy [1] çeşitli renklerde cinsleri bulunan bir çiçek, şebboy. <KT, OTAL>

G181/1 Dil-i âşüfte kim ol 'anberîn gîsūya bağlanmış / Şanurlar sebze-i hōd-rūstedür **şeb-būya** bağlanmış

şeb-çerâğ [9]

1. gece vakti çıra gibi yanan bir cevher. Deniz öküzü, karaya çıkıp otlayacağı zaman, ağzından bu cevheri çıkarıp koyar, onun ışıında otlarmış; bir cins kıymetli taş, şimşirak taşı. Hızır aleyhisselamın şeb-çerâğ ile zulumat ülkesinde ilerleyerek ölümsüzlük suyuna eriştiği rivayet edilir. Işığını cennette bulunan Tûbâ ağacından aldığına inanılır. Bu cevher, güzellik, parlaklık ve aydınlık simgesidir. <KT, Burhân-ı Kâtı', TDVİA, C. 17, s. 411, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 334>

K8/31 Muhi't-i ma' deletün **şeb-çerâğ**-ı rahşânı / Cihân-ı mekrümetün baħr-ı gevher-endâzı

K17/27 İktibâs eylese râyından eger mürde iken / **Şeb-çerâğ**-ı yem-i îkân ola mişkât-ı zunûn

K36/14 Beyâzi **şeb-çerâğ**-ı baħr-ı devletdür n'ola etse / Sevâdı nūzhet-âbâd-ı İrem şâm-ı garîbânı

M1/IV/7 Bir dürr idün ki dâğ idün reşküñle **şeb-çerâğ** / Deldi zemâne mişkâb-ı endüh ile dilün

G180/4 Dil-i pür-tâb-ı âşık hūsn-i 'âlem-sūz-ı dil-berdür / Yem-i âteş-telâţum **şeb-çerâğ**-ı düdmân âteş

Aşağıdaki tanıkta, Hızır'ın şeb-çerâğ ile zulumat ülkesinde yolunu bulmasına önderme yapılmıştır.

K6/24 Zihî talî'a-i ruhsâr-ı **şeb-çerâğ**-ı güher / Ki dâğ-ı zerresidür mihr-i hâveristânî

2. on iki köşesi olan tas şeklindeki kandil. <ESKİ ESERLER>

K7/33 O **şeb-çerâğ**-ı necâbet ki hacletinden olur / Verâ-yı dâmen-i 'İsîde muhtefî hūşid

K19/24 Halefû's-şıdk-ı müşîrân-ı Aristo-tedbîr / **Şeb-çerâğ**-ı harem-i düde-i 'aql-ı evvel

G287/4 Mihr ü mâhî **şeb-çerâğ**-ı şımyâ-kâr-ı ruħuñ / Şem' üñe pervâne kılsun bezmüñe cām eylesün

şeb-çerâğ-efrūz [1] şebçerağı tutuşturan, kandili yakan.

G61/5 Olur mecâlis-i ervâha **şeb-çerâğ-efrūz** / O şu'le kim eşer-i dâğ-ı ibtilâdandur

şeb-dirâzî [1] gecenin uzunluğu.

G309/7 'Uşşâka **şeb-dirâzî**-i zülfün tıyurmasa / Nakl-ı hikâyet-i dil ü cân kûteh olmasa

şeb-efrūz [2] gece parlayan, geceyi aydınlatan. <KT, Cûdî, OTAL>

G147/6 Çerâğ-ı bezm-i **şeb-efrūzuyuz** aħıbbânun / 'Adûlarun şerer-i dâmen-i talebleriyyüz

G149/2 Zihî ta' alluķ-ı pervâne kim yanar kül olur / Ölüñce şem'-i **şeb-efrūzdan** cudâ düşmez

şeb-gerd [3]

1. gece dolaşan kol, bekçi (bkz. ‘ases, şaḥne). <OTAL> Tanıklarda gece bekçilerinin sokaklarda bağırarak dolaşmaları ile âşığın inlemesi arasında ilgi kurulmuştur.

M2/II/10 Etdi eşeri cismümi pür-nâle-i **şeb-gerd** / Yâ Rab ne ‘aceb âteş imiş nâ’ire-i derd

G354/4 Kûy-ı dil-berde şeh-i mülk-i kazâdan virilür / Päs-bânî-i ḥarem nâle-i **şeb-gerdümüze**

2. ay. <Cûdî, OTAL, Dihhudâ> Tanıkta “kıble-i şeb-gerd” tabiri, ayın gökyüzünde ilerleyişini karşılamaktadır.

G29/4 Dile târik-i zülfünden ol ebrû nümâyândur / Mişâl-i kıble-i **şeb-gerd** gâhî râst gâhî keç

şeb-gîr [2] geceyi tutan, geceyi kaplayan (çıgılık); yarasa ötüşü. <KUŞLAR>

G295/3 O perîyi âh-ı **şeb-gîr** ede câme-ḥ-âbe teşhîr / Olunur mı luṭfi ta‘bîr ne hoş istiḥâredür bu

Ş5/1 Eşer-i nâle-i **şeb-gîründen** / Şaḥın ey şüh-ı cefâ-pîşe şaḥın

şeb-ḥûn, şebî-ḥûn [3] gece baskını, düşmanı gece vakti ansızın basma. <KT, Burhân-ı Kâtî‘, OTAL>

K17/6 Olmasa kuvvet-i bâzû-yı neşât-ı medḥûn / Cünd-i ḡam mülk-i dile çokdan ederdî **şeb-ḥûn**

G109/3 Etseler kâkülüne kaşd-ı **şebî-ḥûn** gâhî / Ceyş-i fitneyle olur dest ü girîbân diller

G369/3 Hep siyeh-pûş oldılar kaşd-ı **şebî-ḥûn**-ı dile / Girdiler müjgânların bir cenge cādûlar gibi

şebîh [1] benzer, benzeyen. <KT, Cûdî, OTAL>

K3/51 Zihî Burâk ki mihr oldı zıll-ı arza **şebîh** / Nişîb-i na‘l-i süm-i pür-fürûḡ u tâbında

şeb-istân [5]

1. padişahın yalnız kaldığı yer, harem dairesi. <Burhân-ı Kâtî‘, OTAL>

K12/5 Pertev-endâz-ı ḥarem-gâh-ı serîr-i ta‘zîm / Revnaḡ-efrûz-ı **şeb-istân**-ı serây-ı iclâl

K14/31 Ol dürr-i hümayûn-şâdef-i Ḳulzüm-i devlet / Kim ḥacle-gehi reşk-i **şeb-istân**-ı semâdur

2. gece taat ve ibadet edilen yer. <Burhân-ı Kâtî‘, OTAL, Kanar/1>

K5/13 Şâh-ı evreng-i kemâlüm ki **şeb-istânında** / Alsa ḥunyâ-ger-i endîşem ele şeştâyı

G6/6 Nâ‘ilî i‘câz-ı nuṭkumdur ki eyler ter-zebân / Ḥâme kim şem‘-i **şeb-istân**-ı taḥayyüldür baña

G334/6 Nâ‘ilî şu‘le-i ḥüsnün şaḥın âh-ı dilden / Şem‘-i kâfur-ı **şeb-istân**-ı melâḥatdur o mâh

şeb-külâh [1] gecelik külâh. Geceleyin ve bilhassa yatarken giyilen yünden

yapılma yekpare, bir karış uzunluğunda, yahut biraz daha kısa tek katlı külâha denir. Bal rengi yahut beyaz olur. <OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 290>

G19/3 Ey âh sen de sünbül-i destârum ol ki yâr / Bir tâze gül taḫınmış olup **şeb-külâh** tâb

şeb-nem [7] gece yağın ıslaklık, şebnem, çiğ (bkz. jâle). <KT, Cûdî, Kanar/1>

M12/I/4 Dil-i meyyâlî de bir **şeb-nem**-i nâçîz farz eyle / Gül-i bâḡ-ı cemâlün pür-nemâdur yâ Resûla‘l-lâh

G47/3 Füzûn gerek ‘araḡ-ı **şeb-nem**-i şehîr ki henûz / Mu‘âşîrân-ı şaf-ı şoffa-i çemen maḥmûr

G157/2 Ruhlaruñ pür-tâb gördükçe şafâlar kesb eder / **Şeb-nem**-i gül-berg-i rüyuñdur dil-i meyyâlümüz

G188/1 Hüsnuñ bahârî meyden olup hurrem-i neşât / Etsün şüküfte verd-i ruhuñ **şeb-nem**-i neşât

Kt3/2 Açılmada yok minnetümüz mihr ü nesîme / Gül-zâr-ı gamuz gonce de **şeb-nem** de bizümdür

Kt5/2 Câm-ı gülden ki şehir pür-[‘]arağ-ı **şeb-nemdür** / Nâ’ilî def[‘]-i humâra mey-i düşîne gerek

Zerreler gibi şeb-nemler de güneşin cazibesine tâbî farz olunmuştur. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 224> Aşağıdaki tanıkta şair, ümidi gönül yaprağındaki şeb-neme benzetmiş ve onun güneşi gözlediğini ifade etmiştir.

G371/2 İntizârum sañadur şubha dek ey mihr-i münîr / Berg-i hâtırda olan **şeb-nem**-i ümmîd gibi

şeb-nem-âşinâ [1] çiği bilen, çiğe alışkın.

G2/5 Ermez mi Nâ’ilî dem-i şubh-ı hîdâyete / Olmaz mı gonce-zâr-ı emel **şeb-nem-âşinâ**

şeb-zinde-dâr [4] geceleri işle meşgul olan, geceleri uyumayan. <Cûdî, OTAL>

K18/39 Hayâl-i vaşfuña **şeb-zinde-dâr** iken tab[‘]um / Keşâfet-i gam ile ser be-ceyb-i h[‘]âb olmuş

G93/2 **Şeb-zinde-dâr**-ı ‘ışka bu vahşet-serâyda / Zülmet-zedâ-yı hayret olur bir dimâğ vir

G118/1 Kimüñ koynındasun **şeb-zinde-dâr**-ı vuşlatuñ kimdür / ‘Azîmet-h[‘]ân-ı Bercîs-iqtidâr-ı da[‘] vetüñ kimdür

G373/5 Zâlâm-ı gamda kalurduk hayâlün olmasa ger / Çerâğ-ı meclis-i **şeb-zinde-dâr**-ı nâ-kâmî

şecâ’at [4] bahadırlık, yigitlek, cesaret, yüreklilik. <KT, Cûdî>

K7/31 O ser-nüvişt-i **şecâ’at** ki etmedi eşerin / Dem-i hilafet-i Bû Bekr Hâlid bin Velîd

K12/18 ‘Alem-efrâz-ı **şecâ’at** siper-endâz-ı ‘adû / Temşiyet-bağş-ı zafer şaf-şiken-i ceng ü cidâl

K17/30 Ma[‘] rifet sende kerem sende **şecâ’at** sende / Olmuş envâ[‘]-ı kemâlât ile zâtuñ meşhûn

K27/22 ‘İlm ü fazluñ gibi ısbât-ı **şecâ’at** kılduñ / Âferîn ey ‘alem-efrâz-ı beyân hoş geldüñ

şecâ’at-pîşe [1] cesaretli, yürekli, bahadır.

K11/6 ‘Azmin etmiş seyf-i meslûl yedd-i nuşret-i Hudâ / Bir **şecâ’at-pîşe** haşm-endîşe şafderdür gelen

şecer [9] ağaç. <KT, Cûdî, LN>

G105/5 ‘Uşşâka Nâ’ilî görünür dūd-ı âhdan / Ol şu[‘] le kim Kelîme **şecerden** zühür eder

G135/5 Mūsâ göremez Tūr-ı **şecerde** bizi bi’l-lâh / Biz şu[‘] le-i sîmâ-yı tecellâda nihânuz

G210/2 Âb-yârî-i cünün laht-ı dil etmiş kârın / **Şecer**-i âh-ı ‘alev-berğ-ı ciger-rîşemüzüñ

G230/5 Gül-zârı feyz-i nâmiye encüm-naẓîr edüp / Döndi nihâl ile **şecer**-i şu[‘] le-bâra gül

şecer-i Tūr [] Musa Peygamber’in, üstünde Tanrı nurlarının tecelli etmiş olduğunu gördüğü ağaç (bkz. naḥl-i Tūr). <Kanar/1>

G27/4 Olur şeb-i târîk-i belâda **şecer-i Tūr** / Erbâb-ı gama şevğ-ı hudâ-dâd-ı maḥabbet

G96/4 Dūd-ı âh-ı dil-i ‘âşıkda ruhuñ yâdı ile / **Şecer-i Tūr**-ı tecellâdaki hâlet görünür

G143/4 Şu[‘] le-bâr etmiş idi ‘ışk nihâl-i âhum / Olmadın ser-zede toḥm-ı **şecer-i Tūr** henüz

G307/3 Mūsî gibi hayrân-ı temâşası olurduk / Hüsnuñ **şecer-i Tūr**-ı tecellâda bulunsa

Ş2/1 **Şecer-i Tūr** pây-mâlündür / Şalın ey naḥl-i bağ-ı ‘işve şalın

şecer-sûz [1] ağaç yakan, ağaç tutuşturan. Terkip, Tûr dağında Allah'ın tecellisine maruz kalıp yanan ağacı kastetmektedir. “Âh-ı şecer-sûz”, ağaç yakan âh anlamındadır (bkz. Mûsâ, Tûr, tecellî).

G171/2 Tâb-ı fûrûğ-ı ruḥuñ olsa **şecer-sûz**-ı âh / Dâğ-ı dil-i Tûr olur mürde-çerâğ-ı heves

şedd [] sıkı bağlama, sıkma. <KT, Cûdî>

şedd-i riḥâl [1] semerleri bağlama || yola çıkma, hareket. <KT>

K1/24 Züvvâr-ı cân-sipârî ki meşiyen ‘ale’r-ru’üs / Tâyy-ı reh-i menâzil ü **şedd-i riḥâl** eder

Şeddâd [1] Yemen’de Âd kavmi (Himyerîler) hükümdarlarından şiddetiyle ve büyük binalar, setler ve bentler vücuda getirmesiyle meşhur bir şahıs. Hûd Peygamber’e tâbi olmadıkları için İrem’de yaptırdığı köşkü izlemeye giderken Cebrail’in haykırması ile kavmiyle beraber helâk olmuştur. <KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 422>

G178/1 Bu süllem-pâye-i iḳbâle kim **Şeddâd** ayak başmış / Felek қаşr-ı vücûdın etmege berbâd ayak başmış

şedîd [2] sert, katı; şiddetli (azap). <KT, Cûdî, OTAL>

K7/14 Şîğar mı havşala-i cân-ı nâ-şigîbâya / Bu imtidâd-ı zamân-ı sitem bu zulm-ı **şedîd**

Aşağıdaki tanıkta “uḳâb-ı şedîd” olarak verilen tamlamanın “iḳâb-ı şedîd” olması gerekmektedir. ‘İḳâb-ı şedîd, “şiddetli ceza” anlamına gelmektedir.

K7/59 Edüp mu‘âmele luṭfuñla Nâ’iliyi koyma / Girifte-dâmen-i teb-lerze-i ‘uḳâb-ı **şedîd**

şefâ‘at [10] bir suçlunun affa, bir muhtacın ihsana erişmesi için yapılan aracılık; ahirette günahkâr müminlerin affedilmesi, günahı olmayanların daha yüksek dereceleri erişmeleri için peygamberlerin Allah’a yalvarmaları ve dua etmeleri. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>

K1/20 Maḳrûn edüp nevâziş-i dest-i **şefâ‘ate** / Dârü’l-amân-ı şefḳati âsûde-ḥâl eder

K1/22 Zîr-i livâ-yı ḥamd-ı **şefâ‘atde** ol ḡarîb / Taḥşîl-i ḳadr u menzilet-i bâ-kemâl eder

K1/49 Der-ḡâst-ı **şefâ‘at** ile tâ suḡen-verân / Vaşf-ı peyâm-berân-ı bedî‘ü’l-cemâl eder

K2/33 **Şefâ‘atünle** olanlar ‘amel-tırâz-ı ḳabûl / Bu kâr-ḡâne-i fîṭratda sâz-kâr ḳalur

K2/45 O dem ki dest-i **şefâ‘atde** ol ḡarîblerüñ / Sevâd nâmesi mevḳûf-ı i‘tizâr ḳalur

K3/39 Bihişt ta‘biyedür gül-şen-i **şefâ‘atinüñ** / Mişâli nefḡa-i gül feyz-i intisâbında

M3/XII/3Eyle ḡubâr-ı pâyını terciḡ cennete / Sür rûy-ı i‘tizârüñ pây-ı **şefâ‘ate**

M6/IV/2 Ḳurb-ḡâḡân-ı cenâbuñ derler ey ferd-i aḡed / Yâ ḡabîbu’l-lâḡ **şefâ‘at** yâ resûla’l-lâḡ meded

M12/IV/7 Ne denlü Nâ’ilî şâyân-ı tertîb-i cezâ olsa / Cenâbuñdan **şefâ‘at** mültecâdur yâ Resûla’l-lâḡ

M13/II/2 Dü cihâna **şefâ‘atün** besdür / Luṭf u cûd eyle yâ Resûla’l-lâḡ

şefâḳat [1]

G281/1 Bister-i hecründe bilmez ḡâb-ı râḡat neydüḡin / Düşde görmez ḡaste-i ‘ışḳuñ **şefâḳat** neydüḡin

şefekât [] şefkat, acıyarak ve esirgeyerek sevmek, merhamet etme (bkz. şefkat).

<ZL, OTAL>

şefekât-senc [1] şefkat dağıtan, esirgeyip koruyan, hâmi.

K14/51 Şadr-ı **şefekât-senc** ki endîşesi dâ'im / Tatmîm-i mühimmât-ı umûr-ı zu'afâdur

şeffâf [1] içinden ışık ve bakışın geçmesine engel olmayan, bir tarafından bakıldığında diğer tarafı görünen, saydam. <KT, Cûdî, OTAL> Tanıkta hem kadehler hem de sakinin sinesi “şeffâf” olarak nitelenmiştir. Çok beyaz tahayyül edilen sinenin şeffaflığı, parlak olduğu için, arkasındaki ışığı geçiriyormuş gibi görünmesindendir.

G305/1 Câmlar sîne-i sâkî gibi **şeffâf** olsa / Şîşeler pür-mey olup âyîneler şâf olsa

şefî' [7] şefaet eden, bir kimsenin affedilmesi ve ihsana ermesi için aracılık eden (bkz. şefâ'at). <KT, Cûdî> Tanıklarda Hazreti Muhammet'e nispetle kullanılmıştır.

K2/23 **Şefî'**-i rûz-ı kıyamet Muḥammed-i 'Arabî / Ki ḥaşr lutfı ile bî-günâhkâr kalur

K2/24 O mihribân-ı ümem ol **şefî'**-i rûz-ı nedem / Ki nehyi gûş-ı me'âşîde gûşvâr kalur

K2/32 Eyâ **şefî'**-i güneş pişgân-ı rûz-ı cezâ / Ki cürm merḥametüñle zelîl ü ḥ'âr kalur

K28/81 Kılısun **şefî'**-i rûz-ı cezâ ḥ'âst-kâr-ı ecr / Aşḥâb u âlini teba' vü tâbî'in ile

M12/5 Sözüñ maḳbûl-i dergâh-ı şamed dillerde evşâfuñ / **Şefî'**-i ḥalk u maḥbûb-ı Ḥudâdur yâ Resûla'l-lâh

M2/V/6 Maḥşer ki **şefî'** eyleyesin ḥayl-i 'uşâta / Sulṭân-ı serâ-perde-i esrârûñ yâ Rab

M2/V/7 Ol şâhî **şefî'** et ki yaḳa tâb-ı cemâlûñ / Zencîr be-gerden bu giriftârûñ yâ Rab

şefkât [9] acıyıp esirgeme, ebeveynin evlâdını sevmesi gibi yürekten ve karşılıksız sevmek. <KT, LN>

K1/20 Maḳrûn edüp nevâziş-i dest-i şefâ'ate / Dârü'l-amân-ı **şefkâti** âsûde-ḥâl eder

K12/6 Oldı bir Âşafa teslîm yine ḥâtem kim / Eylemez **şefkâti** bir mûr-ı za'îfî pâ-mâl

K18/23 Ḥarîm-i bâr-geh-i **şefkât**-ı amânında / Tezerve pençe-i şâhîn serîr-i ḥ'âb olmış

K18/37 Ṭabîb-i **şefkatüñ** ermezse ḥâl müşkildür / Mizâc-ı süst-ṭabî'at ḥalel-me'âb olmış

K34/17 Çâre-sâz-ı baḥt-ı bîmâr olmağa âmâdedür / Hem ṭabîb-i lutfı hem dârü's-şifâ-yı **şefkâti**

G56/1 Sâde-diller kim felekden **şefkât** ümmîdindedür / Ser-nigûn peymânen keyfiyyet ümmîdindedür

G230/8 Yahyâ Efendi ḥazreti kim mihr-i **şefkâti** / Ḥârâya feyz-i gevher eder ḥâr-zâra gül

Ş8/9 Çok zamândur ki perîşânûndur / Lâyık-ı **şefkât** ü iḥsânûndur

şefkât etmek [1] merhamet etmek, esirgemek.

M1/1/3 Pîr-i ḥamîde-kâmet iken **şefkât etmeyüp** / Kıyduñ o nev-cevâna edüp kâmetüñ dü tâh

şehâdet [3]

1. tanıklık etme, şahitlik. <Cûdî, DİNÎ KAVRAMLAR> Aşağıdaki tanıkta sözcük hem “şahit olma” hem de “şehit olma” anlamına kullanılmıştır. Mumun etrafında uçarken yanarak

ölen bir pervane ışığa şahit olduğu gibi şehit de olur. Şehitlerin mezarı üstüne geceleri nûr indiğine inanılır (bkz. nûr).

G344/2 Zihî **şehâdet**-i rûşen ki indürür her şeb / Hâtıra-i legen-i şem'e nûr pervâne

2. Allah yoluna canını feda edip şehit olma. <KT>

K3/46 Çihâr-yârı ki bezl etdi cân-ı şîrînüñ / Olup **şehâdetüñ** ümmîd-i şehd-i nâbında

K7/32 O yekke-tâz-ı **şehâdet** ki Kerbelâda tamâm / Mesîhe eyledi tefhîm n'eydüğün tecrîd

şehâdet-ârzû [1] şehitliği arzulayan, şehit olmayı isteyen. Tanıkta, bir mumun etrafında, yanmak pahasına dönen pervâne, bu terkiplerle vasıflandırılmıştır.

G344/5 Görünce şem'i nümü-dâr-ı tîğ ü hancer / **Şehâdet-ârzû**-yı nâ-şabûr pervâne

şeh-beyt [1] şahbeyt, bir manzumenin ve gazelin en güzel beyti. <Kantar/1, ETETS>

K33/13 Nâzım-ı kudret o **şeh-beyt**-i kemâlün etmiş / Çâr mışra'-ı 'anâşır-ı vücûdın tesdîs

şehd [2] gömeç balı, bal. <KT, Cûdî>

K3/46 Çihâr-yârı ki bezl etdi cân-ı şîrînüñ / Olup şehadetüñ ümmîd-i **şehd**-i nâbında

G214/1 **Şehd**-i vişâlden hâzer eyle şakîm iseñ / İncinme zehr-i kahr-ı cefâyâ hâkîm iseñ

şehîd [9] şehit, Allah yoluna canını feda edip Allah'ın rahmetine kavuşmuş olan, savaşta vurulan Müslüman. <KT>

K7/27 Medâr-ı nîl-i sa' âdâtur bu menzilde / Dilîr-i ma'reke-i Kerbelâ Hüseyin-i **şehîd**

Aşk ve şehit sözcüklerinin birlikte anılmasının nedeni Hazreti Muahmmet'in, "Bir kimse âşık olur da, iffet ve namusunu gizli tutup ölürse, şehit olur." meâlindeki hadisidir.

<TASAVVUF TERİMLERİ>

M8/IV/4 **Şehîd**-i tîğ-ı 'ışk-ı yârdur ser-cümle-i 'âlem

G48/3 Kefen be-düş mubâhâtı Dâver-i maşşer / **Şehîd**-i tîğ-i siyeh-tâb-ı çeşm-i yâr ister

şehîdân [6] şehitler. <Kantar/2>

G66/6 Ğarğa virür 'âlemi hûn-ı **şehîdân**-ı 'ışk / Çeşmi ki bir bâdede çâşnî-i dem bulur

G69/5 Hızr u Mesîh dâğ-ı **şehîdân**-ı hasretüñ / Zerd ü nizâr-ı reşk-i ruhuñ mihr ü mâhdur

G119/2 Kõmaz câm-ı gurûn bezm-gâh-ı haşre dek elden / O mestâne nîgeh kim teşne-i hûn-ı **şehîdândur**

G126/2 Bâz-gûn-na'ldür âyîn-i **şehîdân**-ı vefâ / Terk-i esrâr-ı ilâhîde de ser virmezler

G266/4 Huld içre **şehîdân**-ı maşabbet ser-i küyuñ / Seyr etmege revzenler açar kâhlarından

G337/2 Sûz-ı dil 'âşıkda bâkî kâlduğın bilmezdi yâr / Hâkden hûn-ı **şehîdân**-ı 'alev-îz olmasa

şeh-levend [1] tavır ve hareketleri serbest, boylu boslu, şen, güzel genç (Devellioğlu, 1999. 985|| çırılçıplak, hiçbi şeyi kalmamış, müflis. <OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 313, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 305>

G38/4 Feyz-i nigāh-ı ‘āşık-ı pāke qarīn olan / Hâtır-nevâz u şüh-dil ü **şeh-levend** olur

Şeh-nâme-ẖân [1] Şehnâme okuyan. Şehnâme özel bir isim olarak Firdevsî’nin eseri olarak algılanabileceği gibi, padişah huzurunda okunan herhangi bir kahramanlık hikâyesi olarak algılanabilir.

G374/3 Olur gâhî leb ü geh ğamzeden dil bezm ü rezm-ârâ / ‘ Aceb **Şeh-nâme-ẖân**-ı meclis-i cânâne olmaz mı

Şeh-nâme-ẖânlık [1] Şehnâme okuyuculuğu, bir büyük zatın huzurunda Şehnâme okuma.

G17/2 **Şehnâme-ẖânlık** eyledi Keyhüsrev-i güle / Destân-serây-ı sebz ü güle bahâr oldı ‘andelîb

şeh-perr, şeh-per [4] kuşların kanatlarının ön tarafındaki yelek, kanattaki en uzun tüyler. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî, Kanar/1>

K13/17 Hem-sâye-i bûm olmağa cân virdiler âhır / Anlar ki girîzân idi **şeh-perr**-i hümâdan

K14/6 Ferrâş-ı hârim-i deri ol hacle-serânuñ / Yâ **şeh-per**-i tâvûs-ı bihiştî ya hümâdur

K36/15 Sevâd-ı zıll-ı **şeh-perr**-i hümâ-yı evc-i isti‘lâ / Sefîdî dâğ-ı reşk-i beyza-i tâvûs-ı cevânî

G238/2 Zîr-i **şeh-perr**-i dû ebrûdan o şehbâz gözün / Şayd-ı murğ-ı dile eyler mi tenezzül görelüm

şehr [13] büyük belde, büyük kasaba. <KT, Cûdî, LN>

K10/1 Hurrem şitâda Edrine **şehri** cinân gibi / Sârî leţâfeti ten-i hâkiye cân gibi

K11/8 Sedd-i Ye’cûc eylemiş erkân-ı rafza himmetin / **Şehr**-i dârü’l-mülk-i Rûma bir Sikenderdür gelen

K13/6 Olmuşdı hele **şehrümüzün** maşşer-i âşûb / Her güşesi pür-şûr u şağab ehl-i şekâ’dan

K34/3 Añma nâm-ı ‘işreti ki şaḡne-i devrân ile / Ol kadardur vâ’iz-i **şehrün** şalâḡa niyeti

M4/III/1 Nâz maḡmûrı olan nergis-i ‘ayyâşuñ içün / Nice dil **şehri** yıkan ğamze-i evbâşuñ içün

G14/2 Ġarîb-i **şehr** ü diyâr-ı maḡabbetün bir olur / Yanında külḡen-i ğam gül-şen-i na’îm-i ṡarab

G96/2 Kûçe-i kām gibi ḡaldı teḡî **şehr**-i vişâl / Şimilik ‘âşıkā ‘azm-i reh-i firḡat görünüñ

G159/4 Ol Ḳays-ı vâdî-i ğam-ı ‘ışkuz ki muttaşıl / Bed-nâm-ı **şehr**-i vuşlat u güm-râh-ı ḡasretüz

G176/5 Olurmuş âb-ı germ-i dîdeden dil Nâ’ilî pür-tâb / Maḡabbet **şehrinün** germ-âbesinde külḡen olmazmış

G236/4 Pâsbân-ı **şehr**-i ḡüsnün şaḡne-i mülk-i dilüm / Güşe-i ebrû-yı fitne ḡâb-hâhumdur benüm

G281/6 Sîne-i ‘uşşâḡı görsün bilmeyen ey Nâ’ilî / Külḡen-i germ-âbe-i **şehr**-i maḡabbet neydügin

G337/8 Kâsid olmazdı metâ’-ı ḡod furûşân-ı ‘acem / Şi’r-i Şâ’ib nev-ḡumâş-ı **şehr**-i Tebrîz olmasa

G366/3 Eṡfâl-i **şehr** lâne-i tenden cudâ gönül / Döndürdiler kebûter-i âvâreye seni

şehr-âşûb [1] güzelliği ile şehri karıştıran, şehre fitne salan. <Seccadî/1, Kanar/1>

Tanıkta Yusuf Peygamber hakkında kullanılmıştır (bkz. Yûsuf).

G277/4 Seni görse ederdi perde dâmân-ı Züleyḡâyı / Meh-i Ken’ân gibi maḡbûb-ı **şehr-âşûb** şerminden

şehr-yâr [6] devrindeki padişahlardan şevket ve kudret açısından üstün olan, hükümdar, melik (bkz. şâḡ). <KT, Burhân-ı Kâtî‘, Kanar/1>

K4/30 Bulalı pây-e-i ḡulam-ı derün / **Şehr-yâr**-ı cihân-serây-ı dilem

K6/40 O **şehr-yâr**-ı melâ'ik-sipâh-ı 'âlem-i cûd / Ki her kademde eder bezl keff-i ihsânı

K8/33 Hîşâr-ı nüh felegûn **şehr-yâr**-ı manşûrî / Şehân-ı taht-nişînün server-i ser-efrâzı

G140/5 'Uzlet etdükse n'ola 'âlemden / Maḥrem-i ḥâş-ı **şehr-yâr**-ı ḡamuz

G145/6 Biz Nâ 'ilî kalem-rev-i ḡam **şehr-yânyuz** / Ḥâk-i siyâh-ı fakr u fenâ tâc u taḥtumuz

G156/4 Ma' mûre-i maḥabbeti yıkdı teḡâfûlün / Ey **şehr-yâr**-ı taht-ı dil ey pâdişâh-ı nâz

şeh-süvâr [5] ata iyi binen, çok maharetli ve şanlı binici. <KT, OTAL>

K6/13 Kâlem-rev-i dile ol **şeh-süvâr**-ı ḥüsnün kim / Kemîne cünbişidür dest-gâh-ı vîrânı

M5/VII/7 Bir **şeh-süvâr**-ı nâz içündür / Bu bâdiyelerde türktâzum

G37/5 Pâ-mâl-i nâz eder bir gün seni ol **şeh-süvâr** / Dem gelür ey Nâ 'ilî bir mûra da i' zâz olur

G346/5 **Şeh-süvârum** dil-i mecrûhı başup geçme eger / Pây-mâlün bir avuc ḥâk-i perîşân ise de

G367/3 Sezâ degilse de fitrâk-bendün olmaḡa dil / Helâkün olmaḡa ey **şeh-süvâr** degmez mi

şeh-vâr [3] padişaha lâıyk; iri ve iyi cins (inci). <Burhân-ı Kâtı', Cûdî, OTAL>

G190/1 Dil-i mecrûh olalı dür-i **şeh-vâra** şadef / reşk eder eşküme dür çeşm-i dürer-bâra şadef

G191/5 Nâ 'ilî sîneye çek yârı ki tırduḡça olur / Şadef-i sînde ol gevher-i **şeh-vâr** lâıf

G282/5 Dâḡil-i silk-i kabûl olmaz dür-i **şeh-vâr**-ı dil / Baḡrı sūrâḡ olmaduḡça mişḡab-ı idrâkden

şehvet [1] erkek ve kadın cinslerinin birbirine olan doḡal eğilimleri, şiddetli istek,

cinsel istek (bkz. nefis). <KT, Cûdî, LN, OTAL>

G214/4 Girsēn de cennete yine **şehvet** zebûnısın / Dil-dâde-i tena'um-ı bâḡ-ı na'im iseñ

şekâ' [1] alçaklık, rezalet, zillet. <KT, OTAL>

K13/6 Olmışdı hele şehrimüzün maḡşer-i âşûb / Her gûşesi pür-şûr u şaḡab ehl-i **şekâ'**dan

şeker [1] özel olarak yetiştirilen kamış veya pancar gibi bitkilerin öz suyundan elde

edilen tatlı madde. <KT>

K26/6 Sitem luḡf-ı kelâmıyla mişâl-i âb u âteşdür / Kerem nuḡk-ı revân-baḡşıyle gûyâ şîr ü **şekerdür**

şeker-âb [1] şekerle su gibi || iki dost arasında ortaya çıkan ayrı gayrılık, kırgınlık,

dargınlık. <KT, Burhân-ı Kâtı', Kanar/2>

G262/3 İttifâk eylemiş o ebrû leb-i la' lûñle şaḡın / Dil-i pür-eşk miyânın **şeker-âb** eylemesün

şeker-âmîz [1] şekerle karışık; tatlı (dil). <Steingass, Ânenderac>

G382/3 Cân virmeḡe leb-teşnedür ervâḡ-ı muḡaddes / Elfâz-ı zebân-ı **şeker-âmîzüñe** Şuḡfî

şeker-efşân [2] şeker saçan, şeker gibi tatlı dudak. <Kanar/2>

K6/48 Henüz bâḡ-ı edebde açılmamış güldür / Tebessüm-i leb-i şîr-in-i **şekker-efşân**

G208/4 Tûḡî-i câna ḡidâ Ḥızr u Mesîḡe cân virür / Âb-ı ḡayvân-sûz nuḡl-ı **şeker-efşânın** görûñ

şeker-ḡâb [1] otururken gelen tatlı uyku, şekerleme, kestirme. <KT, Burhân-ı

Kâtı', Cûdî, Kanar/1>

G84/4 Bu teḡâfûl nedür ey baḡt gel inşâf eyle / Yoksa taḡlîdün o ser-mest-i **şeker-ḡâba** mıdur

şeker-ḥāh [1] şeker isteyen (papağan).

G100/5 Gösterürsün cāna mir 'āt-ı ruḥuñ ḳand-ı lebūñ / Ḳaşduñ ol tūṭi-i **şeker-ḥāh** söyletmek midür

şeker-ḥande [2] şeker gibi tatlı gülüş; sevgilinin hafif gülümsemesi, tebessüm etmesi. <KT, Burhân-ı Kâtı'>

G224/3 Şerm ü ḥayâ tekāveri Ḥızr u Mesîḥ olur / İzḥâr-ı nîm feyz-i **şeker-ḥande** eyleseñ

G229/4 Mümkin mi o lebden dil-i şad-pār mezâḳa / Cullâb-ı **şeker-ḥande**-i duşnâma taḥammül

şeker-ḥayî [1] şeker çiğneme || tatlı dillilik, fasih ve belîğsöz söyleme. <Steingass, Dihhudâ>

K5/31 İstimâ'ından olur Ṭâlib-i şîrîn-suḥenūñ / Ṭūṭi-i zâ' iḳa müstağnî-i **şekker-ḥayî**

şeker-nevâl [1] gıdası şeker olan (papağan, dil). Tanıkta güzel söz söylemek kastedilmiştir.

K1/2 Şükr-i nişâb-ı na't ile dâd-ı suḥen-verî / Nev-tūṭi zebânımı **şekker-nevâl** eder

şeker-rîz [4] şeker saçan, şeker döken, tatlı, tatlı sözlü. <KT, Burhân-ı Kâtı', Cûdî>

G35/2 Güftâra gelüp olur **şeker-rîz** / Bir ḥoḳḳa-dehen cevândur Aḥmed

G255/3 Mükerrer ḳand güftâr-ı **şeker-rîzinde** peydâ kim / Henüz almış gıdâsın tūṭi-i cānuñ dehānuñdan

G337/3 Kisve-i tūṭide olmazdı melâ'ik cān nişâr / Lebleri güftâra geldükçe **şeker-rîz** olmasa

G382/6 Ol tūṭi-i âyîne-i cānsun ki doyulmaz / Şîrînî-i güftâr-ı **şeker-rîzüñe** Şuḥfî

şeker-şiken [1] şeker kıran; tatlı konuşan, tatlı söz söyleyen. <OTAL, Kanar/1>

G384/5 Ṭūṭi-i nâṭıḳa-i Nâ'iliye ḳand olmaz / Güft-güy-ı leb-i **şekker-şikenünden** gayrı

şeker-zebân [1] tatlı dilli, güzel konuşan. <Steingass, Dihhudâ>

G35/6 Nâz ile ki eylese tekellüm / Ṭūṭi-i **şeker-zebândur** Aḥmed

şekkerîn [1] tatlı. <OTAL>

şekkerîn-edâ [] tavırları hoş, tatlı tatlı cilve yapan.

K4/22 Şevḳ-i âyîne-i cemâlınden / Ṭūṭi-i **şekkerîn-edâ**-yı dilem

şekl [5]

1. suret, biçim, kılık. <KT, LN, OTAL>

K5/9 Bir nazarda ḥired-âşûbî-i bîkr-i fikrüm / **Şekl**-i Mecnûna ḳor isterse eger Leylâyı

K11/31 Ḳur' a-endâz-ı ḳazâya levḥ-i taḳdîr üze tâ / Gâh naḳş-ı şulḥ u gâhî **şekl**-i âḥerdür gelen

G188/2 Bîñ **şekl** eder ḳabûl süveydâda ḡam yine / Âyînemüzde rûy-nümâ 'âlem-i neşât

2. durum. <OTAL>

Kt10/1 Ḥâlin görünce **şekl**-i süveydâda dil-berûñ / Âh-ı derûnı micmere-sûz oldu 'anberûñ

3. taslak, resim. <KT, OTAL>

K36/8 Ne tıgrā kim **şekl**-i maṭbū‘ında var bir özge keyfiyyet / Ki gelmiş zülfesinden zülf-i Nāhīd-i perīşānī
şekūr [1] çok şükreden, çok hamdeden, gördüğü nimetlerin kıymetini bilip başına

gelen felâketlerde dahi Allah’a sükretmekten vazgeçmeyen. <KT>

K24/1 Evzā‘-i rûzgāra o kim bî-ḥuzūr olur / Gāhī şikâyet eyler ise geh **şekūr** olur

şekvā, şekve [18] hakkını istemek için mahkemeye başvurma; şikâyet, hoşnutsuzluk. Aslında “tulum” anlamına gelen “şevke” de bu anlamda kullanılır. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

K14/79 **Şekvāya** da olmuş tūalum ruḥṣat-ı taḫrīr / Derd-i dili erbāb-ı dilūn rūḥ-gezādur

K14/88 Vaşfuñ gibi yok derd-i dilūn gāyeti ammā / **Şekvāya** maḥal kalmadı hengām-ı du‘ādur

K21/19 Bürīde olsa da tıḡ-i cefā ile yine dil / Mişāl-i ḥāme ser-ā-pā zebān-ı **şekvādur**

K21/20 Olursa sāḥa-i luṭfuñda ruḥṣat-ı tek ü pū / ‘İnān-ı **şekve**-i dehre maḥal-i irḥādur

K22/26 Ma‘zūr tūt bu **şekvede** gūstāh isem eger / Memdūḥdur müzāḥī-i ḥāṭır sūrūdan

G128/3 Hem yaḳar dünyāyı ḡamzeñ ‘işvesinden hem yine / Dest-i pūr-şūrında şad dāmān-ı **şekvā** gösterür

G153/6 Elümüzden ne gelür eyleme ḡamzeñ bî-dād / Şāh-ı iḳlīm-i ḳazādan kime **şekvā** ederüz

G159/1 Ol ‘āşıkuz ki beste-dem-i āh-ı ḥasretüz / Leb-rīz-i **şekve**-i ḡam-ı cān-gāh-ı ḥasretüz

G195/4 **Şekvā**-yı ser-i zülfulūn eden āhına ta‘līḳ / Bir ‘uḳde-i dil baḥt-ı perīşān-eşer ancak

G201/1 Ḳüyından o şūḥuñ dil-i rüsvā ile geçdük / Her ḥaṭvede biñ **şekve**-i bî-cā ile geçdük

G221/5 Bu iddi‘āda ise Nā‘ilī ı zālimler / Ḳalır kıyāmete **şekvāsı** dād-ḥ-āhumuzun

G231/1 Hengām-ı maḥşer kim olur pūr-sūz-ı hicrānuñ gönül / Mihr-i şerārından yaḳar bir āh-ı **şekvānuñ** gönül

G236/3 Ter-zebān-ı **şekve**-i nāzam ḥāmūş-ı ḥayretüm / Tercemān-ı ḡamze la‘lūñ ‘özü-ḡ-āhumdur benüm

G248/3 Pūr **şekve**-i āham beni söyletme ḡamum var / Āyīnesün olma müte‘eşşir kederümünden

Ş3/3 Tūtup dāmānuñı ferdā / Nigāḥuñdan edüp **şekvā**

şekve-güzār [1] şikâyetçi, şikâyet eden.

K14/77 Bezmünde edeb **şekve-güzār** olmasa derdüm / Ednā kederüm ḥaşyet-i ṭab‘-ı şürekādur

şekve-perdāz [1] şikâyet düzen, şikâyet eden.

G100/2 **Şekve-perdāz**-ı zenaḥdān olduḡuñ ol ḡamze / Gürk-i Yūsuf-ḡire ey dil çāhı söyletmek midür

şekve-ṭrāz [1] şikâyetçi, sızlanan. <Kantar/2>

K12/82 Müdde‘ā-yı dilūn ey Nā‘ilī-i **şekve-ṭrāz** / Fehm olunmaz mı yeter daḡdaḡa-i ḳāl u maḳāl

şekvāt [1] şikâyet. <Dihhudā>

K1/18 **Şekvāt**-ı bār-gāh-ı taḳarrub ki mihrden / Kem zerre-i ‘ināyeti ref‘-i zevāl eder

şem‘ [52] mum. <KT, Cûdî, LN>

K14/32 Ol **şem‘**-i serā-perde-i ‘işmet ki fūrūḡı / Mihr ü mehe sermāye-dih-i nūr u ziyādur

K14/42 Ol duḡter-i sa‘d-aḡter-i ferḡunde-güher kim / **Şem‘**-i ḥarem-i raḡbet-i şadru‘l-vüzerādur

K14/48 Ol Āşaf-ı a‘zām ki serā-perde fūrūzı / Efrūḡte-i **şem‘**-i ḥarem-i zıll-ı Ḥudādur

K24/26 Ḥāmeñ ki elde naḥl-i tecellā-yı feyzdür / Ḥālet-nümā-yı **şem‘**-i ḥarem-gāh-ı Ṭūr olur

- K32/8 Benüm o zâviye-dâr-ı fenâ ki heft ahter / Çerâğ-ı mahfilidür **şem'**-i hânkâhidur
- K34/19 **Şem'**-i bezm-ârâ-yı iqbâl-i neşât-engîzidür / Meclis-i erbâb-ı tab'un bâ' iş-i germiyyeti
- G6/6 Nâ'îlî i'câz-ı nuṭṭumdur ki eyler ter-zebân / Hâme kim **şem'**-i şebistân-ı taḥayyüldür baña
- G16/4 Çün **şem'**-i zer-külâh-ı legen mâsivâyı dil / Etdi zamîme taḥt ile tâca virdi hep
- G19/4 Reşk-âver eyle şubḥa ġarîbâne şamumuz / Şal külbe-i maḥabbete ey **şem'**-i âh tâb
- G32/5 Ḳalur mı zinde meger **şem'**-i bād-ı âh gibi / Bu rûzgârda ey Nâ'îlî çerâğ-ı ümîd
- G70/4 Elbet de **şem'**-i meclis-i iqbâl olan vücûd / Puf kerde-i müsâra' at-ı rûzgâr olur
- G77/1 Bezme mey tâb-efgen olsun sâķi'yâ nev-rûzdur / **Şem' üñe** cem' oldı yârân-ı şafâ nev-rûzdur
- G107/1 Demeñ ol **şem'**-i ḥüsne ġayrılarla germ-ülfetdür / Kimünle hem-dem olsun n'eylesün müştâķ-ı şoḥbetdür
- G208/3 Pâkdür ḥâkister-i rûḥü'l-Ḳudüsden dâmeni / Hacle-gâh-ı ḥüsnün ol **şem'**-i fûrûzânın görüñ
- G236/1 Şâm-ı zülfün kim çerâğ-efrûz-ı âhumdur benüm / **Şem'**-i fânûs-ı felek düd-ı siyâhumdur benüm
- G237/4 Şu'le-i **şem'**-i cemâünle çerâğ-ı mihrî / Gâh âh-ı dil-i pür-tâb yaķar gâh nesîm
- G254/1 Nâlemüzi işitmesi ḳaldı o **şem'**-i şûḥ-sitân / Eyledi düd-ı **şem'**-i âh nây-ı gelüyı sürme-dân
- G318/3 Yaķmaz fûrûğ-ı ḥüsni ile dâğ-ı sinenün / Pîşinde **şem'** her biri bir lâle olsa da
- G354/3 Zûlmet-âbâd-ı ġam etmiş bize dünyâyı eden / **Şem'**-i iqbâli müsâdif nefes-i serdümüze
- G379/1 Ol mâh ile yâ Rab bu gece şoḥbet olur mı / Ol **şem'**-i cihân-tâb ile germiyyet olur mı
- G386/3 Fûrûzân etdi eyvân-ı ḥamelde **şem'**-i ḥürşîdi / Toġup burc-ı şerefde kevkeb-i bihrûz-ı sulṭânî
- Eskiler, ateşte cazibe bulunduġuna ve gece dolaşan kanatlı böceklerin (pervâne), ışığın cazibesine kapıldıklarını düşünürlermiş. Bu itibarla **şem'**, zalim sevgili timsali olarak gösterilir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 367> Aşağıdaki tanıklarda işlenen “pervâne” ve “**şem'**” arasındaki münasebet de bu düşünceden neşet etmektedir.
- K23/7 Fûrûğ-ı meyden olmuş sîne şâf u dîdeler rûşen / Olup pervâne sâķiler dönerler **şem'**-i câm üzre
- G36/3 Bir lem'a cemâlünden eder rûḥü'l-emîni / Pervâne-i **şem'**-i ḥarem-i ḥalvet-i dîdâr
- G71/3 Zîr-i **şem'** ü pây-ı gül-bünde 'ayâr-ı sūzişi / Bülbül ü pervânenün ḥâkisterinden bellidür
- G133/9 Bezl-i câna bu tehâlûk nedür ey pervâne / Zîr-i dâmânüña ol **şem'**-i şeb-ârâ şıġmaz
- G187/1 Sâķî meyünde feyz-nümâ 'âlem-i neşât / Pervâne **şem'**-i câmüña rûḥ-ı Cem-i neşât
- G189/5 Ḳuşur himmet-i pervânenen ba'îd olmaz / Ederse **şem'i** de sūz u güdâzdan fâriġ
- G208/5 Meclisinde ol fûrûzân **şem'**-i gül-mâhiyyetün / Bülbül ü pervânenün dest ü girîbânın görüñ
- G252/3 Hem yaķar pervânesin hem kuşte eyler bir nefes / Tünd-bād-ı dehr bir **şem'**-i fûrûzân görmesün
- G258/1 Yaķup vücûdumı pervâne-veş tebâh ederin / O **şem'**-i ḥavşala-sūzı görünce âh ederin
- G263/3 Her ṭâ'ire ġıdâ mı olur üstüḥ'ân-ı **şem'** / Pervâne-i siyâh ḥümâlık mı eylesün
- G270/5 Kem ḥavşalasun Nâ'iliyâ kendüni bî-bâķ / Pervâne-i **şem'**-i ḥarem-i râz edemezsün
- G287/4 Mihr ü mâhi şeb-çerâğ-ı sîmyâ-kâr-ı ruḥuñ / **Şem' üñe** pervâne ḳılsun bezmüne câm eylesün
- G344/2 Zihî şehâdet-i rûşen ki indürür her şeb / Hâtıra-i legen-i **şem'e** nûr pervâne
- G344/4 Ḳalur piyâlesi **şem' üñ** leb-â-leb ü serşâr / Teraşşuḥında olur bî-şu'ür pervâne

- G344/5 Görünce **şem'î** nümû-dâr-ı tîğ ü hancer / Şehâdet-ârzû-yı nâ-şabûr pervâne
- G345/1 Yakup vücûdını eyler kebûd pervâne / Görünce **şem'î** hem-âgûş-ı dūd pervâne
- G345/2 Periyle dâ'ire çizmiş kenâr-ı **şem'e** olup / Hâfî müdâvim-i ism-i Vedūd pervâne
- G345/4 Girüp semâ'a eder gayret-i sürûrında / Lisân-ı hâl ile **şem'e** durūd pervâne
- G374/4 Fûrûzân ol ruḥ-ı cânânenen bir kerre gör ey **şem'** / O ḥâkister ki dâmânumdur pervâne olmaz mı
- [tas.] sâlikin kalbini yakan ilâhî nurun yansımaları, şuhud sahibinin kalbinde tutuşturulan ve onu aydınlatan nûr. Tasavvuf edebiyatında şem' sevgiliyi, Allah'ı; pervâne âşıkı temsil eder.

<Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K22/18 Yazduḡça vaşf-ı zâtuñı dest-i ḡayâlde / Pür-tâb olur zebân-ı kalem **şem'**-i Tûrdan
- G25/3 Zühhâda da ey **şem'**-i riyyâ-sûz eşer kıl / Bir şu'le ile biñ dili efsürde çerâğ et
- G51/5 O reh-revâna ki Hızr u Kelîm bedreḡadur / Fûrûğ-ı âh yeter **şem'**-i Tûrı n'eylerler
- G160/3 Her laḡza biñ çerâğ uyarur **şem'**-i Tûrdan / Vaşf-ı cemâl-i yâr ile ṭab'-ı münîrümüz
- G176/3 Şeb-i tarîḡ-ı ḡamda rind-i mey-ḡ'âra Kelîm-âsâ / Fûrûğ-ı câm-ı şahbâ gibi **şem'**-i Eymen olmazmış
- G344/1 Çerâğ-ı ḡisne dil-i nâ-şabûr pervâne / Fûrûğ-ı **şem'**-i tecellâya Tûr pervâne

şem'-i kâfûr [1] balmumu ya da balina yağından yağılan mum. <Redhouse>

- G334/6 Nâ'ilî şu'le-i ḡisnün şaḡın âh-ı dilden / **Şem'**-i kâfûr-ı şebistân-ı melâḡatdur o mâh

şem'-i mezâr [1] mezar mumu, bir kimsenin ruhuna tazim etmek ve bir dileğin yerine gelmesine

vesile olmak ümidiyle mezarı başında yakılan mum. Bir işinin olmasını isteyen kimse türbelere, mezarlara mum adar, ölülerden yardım beklerdi. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 325>

- G70/3 Bed-ḡ'âh-ı tîre-dilde bulunmaz fûrûğ-ı şıdḡ / Tâbende olsa aḡteri **şem'-i mezâr** olur

şem'-i ruḡ [2] yanağın mumu; parlak yanak.

- G43/4 Dil **şem'-i ruḡ**-ı dil-bere pervânedür ammâ / Âvâre-i pîrâhen-i fânûs degildür
- G388/1 Bûtâna cilvelerün yıḡdı devr-i cânumuzı / Şîrâr-ı **şem'-i ruḡuñ** yâkdı ḡânümânımız

şem'-i şeb-efrûz [1] geceyi aydınlatan mum. <Redhouse>

- G149/2 Zihî ta'alluḡ-ı pervâne kim yanar kül olur / Ölünce **şem'**-i şeb-efrûzdan cudâ düşmez

şem'a [2] muma batırılmış fitil. <KT, OTAL>

- G89/1 Gerdenün **şem'a**-i fânûs-ı girîbânundur / Mâh-ı Naḡşeb gibi maḡbûs-ı girîbânundur
- G189/6 Urur vücûdını şemşîr-i **şem'a** pervâne / Bu izṭurâbda ol iḡtirâzdan fâriḡ

şemâtet [1] birinin başına gelen belâ ve musibete düşmanlarının sevinmesi, sevincini göstermesi. <KT, LN>

- G148/1 Âsân recâ-yı vuşlat-ı dil-dârdan ḡürîz / Mümkin degil **şemâtet**-i aḡyârdan ḡürîz

şemîm [11] güzel koku. <Cûdî>

- K3/38 Gül-i hadîka-i cân u cihân ki peydâdur / **Şemîm**-i ‘âtfet-i zü’l-minen gül-âbında
 K14/36 Ol mâşıta-kârî-i dû zülfün ki **şemîmi** / Sermâye-i büy-ı dem-i müşkîn-i şabâdur
 K17/26 Pür eder neşr-i **şemîm**-i kerem ü hulkından / Ceyb-i küh-sâr gibi dâmen ü destin hâmûn
 K22/34 Eyler **şemîm**-i hulkunî âfâka münteşir / Raşh-ı midâd-ı hâme-i müşkîn-suşturdan
 K26/17 O bâğuñ k’olmaya neşv ü nemâ perverde-i hulkunî / Meşâm-ı cân **şemîm**-i gönçe-zârında mükedderdür
 G6/3 Hışşe-dâr eyler **şemîminden** dili hengâm-ı âh / Fikret-i zülfün ki her dem tâze sünbüldür baña
 G14/1 Semûm-ı bâdiye-i ye’s olur **şemîm**-i şarab / Riyâz-ı bahtuma olsa vezân nesîm-i şarab
 G30/5 ‘ Aceb mi kesb-i dimâğ etse bâdeden rindân / Ki erdi neşr-i **şemîm**-i bahâra faşl-ı cedîd
 G155/1 Ey nâ-şükufte gönçe-i bâğ-ı na’îm-i nâz / Etsün tebessümün yine neşr-i **şemîm**-i nâz
 G177/5 Qadeh-leb-â-leb ü humlar tehi tenük-zarfân / **Şemîm**-i cur’ a-i hûâhişle mest olup qalmış
 G349/2 Nefha-i cân u **şemîm**-i kâm-ı dil mevqûfdur / Zülf-i ‘ anber-bârına gîsû-yı müşk-efşânına
şemme [2]

1. bir kere koklama. <KT>

- G338/3 Bir **şemme** büy-ı zülfün bād âhuvân-ı Çîne / Müşkûñ revâcın etmiş berbâd söyleyince

2. çok az miktar, pek az şey. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

- M1/I/5 Bir **şemmedür** bu vâkı‘adan hâl-i Kerbelâ / Kerrûbiyân-ı ‘ arş bu zulme yeter güvâh

şems [2] güneş (bkz. âfitâb, hûrşîd). <KT, Cûdî>

- K18/12 Edüp yâ nâv-ı zemîne eşer harâret-i **şems** / Teninde her ser-i mü çeşme-sâr-ı âb olmuş

- M6/III/1 Gencsün gencîne-dâruñ evliyâ-yı kümêlîn / **Şems**-i zâtun cılve-ger çeşm-i hâlâyık dūr-bîn

şemse [5] güneş şeklinde yapılan işleme, resim. Eski nakkaşlar, tavanlara türlü

boya üzerine güneş resmederlerdir. Ressam ve tezhipçilerin de muhtelif renkler üzerine şemse yaptıkları; eski minyatürlerde, kitap başlıklarında görülür. <OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 424>

- K16/9 **Şemse**-i tāk-ı felek gibi fūrûğ-ı bahtı / Bu nüh eyvân-ı zer-endüdeyi eyler tezyîn

- K18/49 Ola vücûdına bu hayme cây-ı âsâyış / Ki cirm-i **şemse**-i zerrîni âfitâb olmuş

- K35/4 Seçilmez **şemse**-i zerrîn-tāk-ı lâciverdîden / Olunca pertev-endâz-ı felek fânûs-ı hem-vârı

- K36/4 Devâtın tutsa Bercîs elde lâyıq çekdüğü tuğrâ / Olursa **şemse**-i zerrîn-tāk-ı çarhî erzânî

- M13/II/1 Şer‘ üñ eyvânı kim mü’essesdür / **Şemse**-i tārîm-i muqarnesdür

şemşîr [26] kılıç (bkz. tîğ, seyf). <KT, LN, Dihhudâ>

- K6/32 Ne gamze cevher-i **şemşîr**-i Zü’l-fiğâr-ı ‘ âlem / Ki çâk eder eşer-i semmi zehre-i cânı

- K11/17 Havf-ı **şemşîr**-i celâlünle kefi cellâdda / Bâr-gâh-ı qahruña bî-pâ vü bî-serdür gelen

- K23/50 ‘ Aceb cellâd-ı çapük-destdür kim kırsa dünyâyı / Düşürmez sâye-i **şemşîrini** gamzeñ niyâm üzre

- M8/IV/5 Urup **şemşîre** dest ey gamze-i cellâd n’eylersün

- G71/2 Sînesin **şemşîr**-i hasret çâk çâk etmezse de / ‘ Âşık-ı hünîn-ciger çeşm-i terinden bellidür

- G81/2 Pâre pâre sîneler kaç‘î delîlündür deseñ / Âlet-i dest-i qazâ **şemşîr**-i müjgânım mıdur

- G189/6 Urur vücūdını **şemşîr**-i şem‘a pervâne / Bu ıztırâbda ol ihtirâzdan fâriğ
- G191/3 Çâşnî-sencî-i zaḥm-ı leb-i **şemşîründen** / Gösterür gamzelerün kendüyi her bâr laṭîf
- G215/3 Dâmenün pür-hûn eden **şemşîr**-i mihründür felek / Fâriğ ol bizden senünle yok nizâ‘ı kimsenün
- G236/5 Hâkden ref‘ eyleyüp şâhum demişsün Nâ‘ilî / Kuşte-i **şemşîr**-i bî-dâd-ı nigâhumdur benüm
- G238/3 Dâmen-i dilde yeter ey gözi cellâd yeter / Bî-muḥâbâ dem-i **şemşîr**-i tegâfûl görelüm
- G284/2 Her nigâhı zehr ile âlûde bir **şemşîrdür** / Pâdişâh-ı kişver-i ḥüsnün amânından şaḥın
- G284/5 Nîş-i zehr-âlûd-ı peykân-ı kazâdur müdde‘î / Nâ‘ilînün zaḥm-ı **şemşîr**-i zebânından şaḥın
- G296/6 Çeşmün o bî-terahḥum cellâddur ki olmuş / **Şemşîr**-i nâz ber-kef ḥâlî kırâb-ı ebrû
- G318/4 Dil teşnedür cerâḥât-ı **şemşîr**-i nâzına / Cân u ciger leb-â-leb-i tebhâle olsa da
- G325/3 Ğamzeñ geçürdi ‘âlemi **şemşîr**-i nâzdan / Feyz-i ḥayât edince lebün nûş-ḥand ile
- G348/3 Vuşlat-ı pür-imtinânıyla o ḥunî öldürür / Mübtelâsın kuşte-i **şemşîr**-i nâz etmezse de
- G356/2 ‘Aceb cellâd-ı çâpûk-destdür kim kırsa dünyâyı / Düşürmez sâye-i **şemşîrini** ğamzeñ niyâm üzre
- Ş4/4 Be-kef **şemşîr** ü leb ḥâmûş / Bizümle yâr söyleşmez

şemşîr-i âb-dâr [1] suyu iyi verilmiş kılıç.

- G186/7 Baḡar mı Nâ‘ilîyâ tûğ-i âfitâba nigâhı / O âb u reng ki **şemşîr-i âb-dârına** düşmiş

şemşîr-i bürrân [1] keskin kılıç. <KT>

- G251/5 Ser-girân olsun ḳo çeşmün ḳudsîyân-ı ‘arşa tâ / Her müjeñ destinde bir **şemşîr-i bürrân** görmesün

şemşîr-i kazâ [2] kader kılıcı.

- K26/27 Yine tûğ-i zebân-ı Nâ‘ilîden dâğ ber-dildür / Nigâhı gerçi **şemşîr-i kazâya** raḥne-âverdür

- G127/5 Yine tûğ-i zebân-ı Nâ‘ilîden dâğ ber-dildür / Nigâhı gerçi **şemşîr-i kazâya** raḥne-âverdür

şemşîr-i kîn [3] intikam kılıcı, kin kılıcı.

- K3/45 Olunca seyf ile meb‘ûş o server-i levlâk / Giritte-jeng idi **şemşîr-i kîn** kırâbında

- K28/74 Çeşmün cihânı kırmada **şemşîr-i kîn** ile / Mağrûr iki şaff-ı sipeh der-kemîn ile

- G357/1 Çeşmün cihânı kırmada **şemşîr-i kîn** ile / Mağrûr iki şaff-ı sipeh der-kemîn ile

şenbih [1] cumartesi. <KT, OTAL>

- G220/2 Tıfl-ı zânû muşḡaf-ı ḡayret-debistândur göñül / Âmed ü reftinde ḡayrân **şenbih** ü âzinenün

şeng [2] neşeli, kıvrak, zarif, sevgilinin güzel ve tatlı hareketleri. <Burhân-ı Kâtî‘,

OTAL, Kanar/1>

- G213/1 Meftûnı nâz şâhid-i **şeng**-i nigâhınuñ / ḡayrânı fitne meşreb-i teng-i nigâhınuñ

- Kt6/2 O leb-i ‘aḳîḳ o dehân-ı teng degil o nigh gibi şûḡ u **şeng** / N’ola dâ‘im olsa şikeste-reng gül-i nev-bahâr-ı girişmedür

şengerf [2] yazmak için kullanılan kırmızı boya, zincifre. <Kanar/1, Seccadî/1>

- K30/33 Surḡî-i şerm ü ḡayâ ḡaşıl eder duḡter-i rez / Añlama gûne-i **şengerf** sedâmumda benüm

- G244/11 Surḡî-i şerm ü ḡayâ ḡaşıl eder duḡter-i rez / Añlama gûne-i **şengerf** sedâmumda benüm

şenîd [3] işitme, duyma. <Kanar/1, Steingass>

K7/54 Zihî makâm-ı tahayyür ki vahşetinden olur / Zebân-ı nâtıka ebkem muhâl-i güft ü **şenîd**

K31/8 Gâhî ki feyz-i terbiyyet-i hâk-i himmetün / Erbâb-ı tab‘a güş-güzâr-ı **şenîd** olur

G76/3 Gözler görüp o mâhî kulaqlar işitmemiş / Güft ü **şenîdi** ‘âleme her gâh tâzedür

şenîde [1] duyulmuş, işitilmiş. <LN, Kanar/1, Steingass>

G115/1 Hep keşf-i râz-ı dil dehenünden **şenîdedür** / Ol gonceden hezâr tabî‘at remîdedür

şer‘ [8] ilahi emir ve yasaklar, ayet, hadis ve icmâ-ı ümmet esasları üzerine

kurulmuş ilâhî kanun, İslâm şeriatı. <KT, LN>

K8/6 Olunca zâ‘ir-i sultân **şer‘**-i makdeminün / Harîr-i dîde-i cân ola pây-endâzı

K11/12 Fî-sebîlî‘l-lâh gûzât-ı dîne olmuş pişvâ / Ya‘nî ol fermân-ber-i **şer‘**-i muṭahhardur gelen

K12/23 Hâris-i câdde-i **şer‘ki** ‘ahdinde olur / İnḫirâf eylemek ol câddeden emr-i muhâl

K28/35 Mişâḡ u ‘ahd-ı şevket-i islâmı bağladuñ / **Şer‘**-i Muhammedî gibi ḡabl-ı metîn ile

K28/80 Tâ kim ḡazâdan ehl-i sefer kâm-ver gelüp / Me‘cûr ola i‘ânet-i **şer‘**-i mübîn ile

M11/I/6 ḡabl-ı metîn-i **şer‘üñi** elden bırakmasun / Dâm-ı hevâ-yı nefsün olanlar muḡayyedi

M12/I/6 Olan hâdî şirât-ı müstakîme **şer‘**-i pāküñdür / Bu ‘âlem berzaḡ-ı ḡavf u recâdur yâ Resûla‘l-lâh

M13/II/1 **Şer‘üñ** eyvânı kim mü‘essesdür / Şemse-i tārîm-i muḡarnesdür

şerâr [5] kıvılcım (bkz. şerer, şerâre). <Cûdî, Kanar/2>

K26/23 Göñül kim şu‘le-zâr-ı ‘ışḡ-ı cânâne semenderdür / **Şerâr**-ı âhı dâḡ-ı sîne-i hürşîd-i maḡşerdür

G119/1 Göñül bir nev-cevânun şu‘le-i hüsniyle süzândur / Ki bir kem-ter **şerân** âfet-i şad-ḡurmen-i cândur

G127/1 Göñül ki şu‘le-zâr-ı ‘ışḡ-ı hûbâna semenderdür / **Şerâr**-ı âhı dâḡ-ı sîne-i hürşîd-i maḡşerdür

G231/1 Hengâm-ı maḡşer kim olur pür-süz-ı hicrânun göñül / Mihr-i **şerârından** yaḡar bir âh-ı şekvânun göñül

G388/1 Bütâna cilvelerün yıkdı devr-i cânumuzı / **Şerâr**-ı şem‘-i ruḡun yâkdı ḡânümânımız

şerâre [2] kıvılcım. <KT, Cûdî, OTAL>

G250/4 Her **şerâre** eylemiş âmâde biñ cân ḡurmenin / Berḡ-ı pür-tâb-ı cemâlün âteş-i bî-dûd eden

Aynı sözcük “şerâret (شرارة)” imlâsıyla, “şeytanlaşma; günahkârlık, kötülük” anlamına da gelir. Aşağıdaki tanıkta sözcüğün bu anlamının da kastedildiği görülmektedir.

M1/III/5 Firdevs cilve-gâhuñ ola gerçi kim bize / Sensüz ḡayât düzaḡ u düzaḡ **şerâredür**

şerâre-bâr [1] kıvılcım yağdıran.

G140/3 Dil-i hürşîdi dâḡ dâḡ ederüz / Ol zamân kim **şerâre-bâr**-ı ḡamuz

şerâre-pâş [1] kıvılcım saçan. <KT>

Kt10/3 Hüsnuñ ki oldı âteş-i dilden şerâre-pâş / Hâkister etdi ḡurmenini mihr-i enverün

şerbet [3]

1. şerbet, meyve özleri ile su ve şekerden ibaret içecek||azarlanma. <KT, OTAL, TASAVVUFTAN DİLİMZE, s. 293> Aşağıdaki tanıkta şerbet ve âzâr’ın birlikte kullanılması bu anlamında kastedildiğini göstermektedir.

G298/2 Hazzumuz yok olmadan şîrîn-mezâk-ı hoş-dil / **Şerbet**-i telh-âbe-i âzârdan şimden gerü

2. (müshil gibi) bardakla içilen ilaç. <KT>

K19/22 Cevher-i tîğ ile bî-vâhime işlâh-ı mizâc / **Şerbet**-i lutf ile bî-çûn u çerâ def'-i ilel

Aşağıdaki tanıkta “şerbet” ve “zehr”in bir arada kullanılması ve kıyaslanması; eskiden okuyup üflenmiş şerbetin kimi haşerelerin ve hayvanların zehrine karşı panzehir olarak kullanılmasından ileri gelmektedir. <TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 293>

K12/61 Telh-kâmam o kadar ye's ile kim şimdi baña / Zehr-i kâtil görünür **serbet**-i şîrîn-i vişâl

şeref [35]

1. yüksek mertebe, ululuk, yükseklik; bir şahıs veya şeyin benzerlerinden seçilmesi, insanlar arasında muteber olması; üstünlük. <KT, ZL, OTAL>

K1/5 Hâlâ ki hâ'izem **şeref**-i na't-ı pâkine / Bir serverün ki midhatini Zü'l-celâl eder

K1/25 Görsün teğaddüm-i **şeref**-i hâk-büsdâ / Kerrübiyyân-ı 'arş ne yüzden cidâl eder

K3/40 Şeh-i melâ'ike-asker Muhammed-i 'Arabî / Ki enbiyâya **şeref** meşy idi rikâbında

K5/29 Âferîn himmet-i vâlâsına kim eylememiş / Zeyl-i 'unvân-ı **şeref** menkıbe-i Âbâyı

K6/6 Ki bilmeyüp **şeref**-i hîdmetin qarîn-i vişâl / Ümîd-i kâm ile oldum esîr-i hicrânı

K9/4 Nice 'unvân-ı **şeref** 'izzet-i şâhenşâhî / Ki cihân şâhların bî-ser ü sâmân etmiş

K14/83 Bir 'aşra yetişdük ki medâr-ı **şeref** ammâ / Elfâz-ı muzahraf hezeyân-ı süfehâdur

K16/19 Nice bulmaz o serâ kâdr u **şeref** kim olasın / Şadr-ı vâlâ-yı refî'inde sa'âdetle mekîn

K17/5 Tab'uma virdi terakķi eşer-i 'ârifetün / Hâşıl etdüm **şeref**-i medhün ile şevk-i derûn

K19/1 Etdi bir gevher-i nâ-yâbı Hudâ 'azze ve cell / Zîb-i şadr u **şeref**-i hâtem-i şadr-ı evvel

K20/4 Ferhunde zâtuñı **şeref**-i pâkî-i neseb / Etmiş semiyî-pür-ı Birâhîm-i Âzerî

K22/4 Bulduñ 'uluvv-ı kâdr ile zâtuñ gibi **şeref** / Hem-nâmî-i habîb-i Hudâ-yı gâfurdan

K22/31 Ma' dūd olursa ehl-i ma'ârif zihî **şeref** / Huddâm-ı âsitân-ı sa'âdet-vüfurdan

K24/17 Ey şadr-ı muhterem ki şeref-yâb-ı hîdmetün / Kâdr u **şerefle** nâ'il-i 'izz ü huzûr olur

K25/33 Ahlâk u edeble **şeref**-i faẓl u neseble / Hem müftehîr-i 'âlem ü hem 'âlemiyânsın

K27/12 Şimdi hengâm-ı neşât-ı **şeref**-i maḳdemidür / Yüri ey ğam saña teng oldı cihân hoş geldün

K28/49 Her yerde zîb ü revnaķı sensin şadâretün / Şadrâ mekân qarîn-i **şerefdür** mekîn ile

K29/8 Lutfından ol muhîṭ-i mekârim zihî **şeref** / Maḳbûlüm oldı derse edâ-yı risâletün

K31/13 Ol feyz ile bulur **şeref**-i nâmı izdiyâd / Bî-çâreye terakķî-i lutfuñ müfîd olur

K33/5 Huldı eylerdi ferâmûş eger bir kere / **Şeref**-i şoḫbetine nâ'il olaydı İdrîs

M2/IV/6 Kıl bir nefesün şükrini her laḫzada tekrâr / Terk et **şeref**-i zâtuñı memnûn-ı hayât ol

M11/I/1 Yâ Rab zebânum et **şeref**-i na'ta muhtedî / Endişem eyle vaḳf-ı senâ-yı Muhammedî

G276/3 Germ-reftâr ile feyz-i **şeref**-i rûyuñdan / Har-ı hüşķi çemenün berg-i gül-i cân olsun

G359/6 Naḳd-ı murâdumuz **şeref**-i sikke-i ḳabûl / Zîr-i benân-ı dest-i eşirrâya virmedi

2. her yıldızın, dâhil olduğu burçtaki derecesi (bkz. *şadr*). <Seccadî/1> Tanıklarda sözcük, “ululuk, yücelik” anlamına gönderme yapılarak kullanılmıştır.

- K2/34 *Şarî* olan **şeref**-i hıdmetünle mihr-âsâ / Bu çâr-*şâk*-ı zebercedde tâc-dâr *şalur*
 K3/9 Sözüden eyler iken iktisâb-ı ‘izz ü **şeref** / Yazılsa levh-i zer-endüd-ı âfitâbında
 K3/55 Ederdi kesb-i **şeref** bâz-güne olmasa ger / Felek teşâbüh-i satl u şafağ-*şizâb*ında
 K8/8 Zihî imâm ki olmuş **şerefde** *şâk*-be-*şâk* / Sipihre merkadînün *şubbe*-i ser-efrâzı
 K16/8 Ahter-i burc-ı **şeref** Hâzret-i Şâlih Pâşâ / K’olmuş endîşesi hem-vâre şalâh-ı reh-i dîn
 K19/15 Âfitâb-ı ufuk-ı şubh-ı sa‘ âdet ki olur / Necm-i tâbende-i ikbâlî **şeref**-bahş-ı Zuhal
 K19/25 Âfitâbuñ **şerefin** zâtuña haşr etmişler / Gerçi takvîm-nüvîsân-ı perîşân-cedvel
 K19/26 Bilmemişler ki **şeref** hâşşe-i zâtuñdur / Ki eder pâyede tâ kürsî ile bahş u cedel
 K23/31 Hilâlîn bedr edüp râyât-ı faẓluñ eyledün ber-ter / **Şerefde** ğurre-i şevvâl ile mâh-ı şıyâm üzre
 K32/12 Hudâ vücûdını hıfz eylesün hatarlardan / Ki âfitâba **şeref** irtifâ‘-ı câhıdur
 G386/3 Fûrûzân etdi evvân-ı hamelde şem‘-i hürşîdi / Toğup burc-ı **şerefde** kevkeb-i bihrûz-ı sultânî

şeref-dih [1] şeref veren, şereflendiren.

- K2/50 Sen ol **şeref-dih**-i mi‘râcsın ki maqdemüne / Hârîm-i ‘arş-ı ilâhî ümîd-vâr *şalur*

şeref-me’âb [1] şeref sahibi, şerefli.

- K3/48 Hata-yı mahz idüğün kıl u kâl bildi ‘adû / Merâtib-i hulelâ-yı **şeref-me’âbında**
şeref-yâb [2] şeref ve itibar bulan, şerefli, onurlu. <KT, Steingass>

- K14/69 Çün oldı **şeref-yâb**-ı kabûlün bu kaşîdem / Şimden gerü yârân-ı suhen-güya şalâdur
 K24/17 Ey şadr-ı muhterem ki **şeref-yâb**-ı hıdmetün / *Şadr* u şerefle nâ’îl-i ‘izz ü huzûr olur

şereng [1] zehir; acı. <Burhân-ı Kâtî‘, Kanar/1>

- G213/4 Pîr-i muğân-ı ‘ışk komış lezzet-i hayât / Keyfiyyetinde câm-ı **şereng**-i nigâhınun

şerer [6] kıvılcım (bkz. *şerâre*). <KT, Cûdî>

- M2/III/1 Yâ Rab **şerer**-i dâğımı pür-sûz eşer kıl / Dâğ-ı dili derdünle hem-âğûş-ı ciger kıl
 G96/3 **Şerer**-i âh ki hecründen alır sûzı müdâm / Her biri düzağ-ı cân-sûz-ı kıyâmet görünür
 G117/1 Lem‘ a-ı mâh-ı ruhuñ hürşîd-i enver-sûzdur / Bir **şererdür** hüsnuñ ammâ mihr-i mahşer-sûzdur
 G147/6 Çerâğ-ı bezm-i şeb-efrûzuyuz ahibbânun / ‘Adûlarun **şerer**-i dâmen-i talebleriyüz
 G173/2 Sîne-i pür-dâğda âteş-i ‘ışkuñ heves / Kem **şererin** mâye-i sûz u güdâz eylemiş
 G326/4 Ol keh-rübâ-yı âteş-i derdüz ki bir **şerer** / Dûzağ-fürûz-ı sîne-i bî-kînedür bize

şerer-efşân [1] kıvılcım saçan. <Cûdî, OTAL>

- G260/3 Der-kâr iken cemâlini hıfza o turrarlar / Ol gencün ejder-i **şerer-efşânı** sen misün

şerh [4] açıklama, bir kitabın ibaresini yine o dilde veya bir başka dilde tafsîl ve

izah ederek müşkillerini açma. <KT, OTAL>

- K1/16 Ey müdde‘î mefâhîretüm görme nâ-revâ / Fehm et bu remzi kim saña **şerh**-i me’âl eder
 K2/26 Kitâb-ı nüsha-i ‘ilm-i ledün ki fehm-i hıred / Kuşûr-ı **şerh** ü beyânında şerm-sâr *şalur*

- K25/44 Mâhiyyet-i çarhı demek olmaz saña sen hüd / Metn-i şafahât-ı felege **şerh** ü beyânsın
 G231/4 Râz-ı lebinde noqtadur **şerh**-i kitâb-ı Hüsn ü Dil / Meftûn-ı isti‘ dâdidur bir tıfl-ı dânanuñ gönül

şerha [4] kesme ve yarma izi, bıçak yarası, et yarığı. <KT, Cûdî>

- G98/7 **Şerha** vü dâğın açup yâre gönül merhem umar / Bilmege mâ-ğaşalın defter-i tîmâr okudur
 G103/1 Tîğ-i müjeñle sînede **şerha** vü yâre bir midür / Hâl-ı ruhuñla fitnede baht u sitâre bir midür
 G301/3 Sînemde tâze **şerha** degil kişver-i dile / Açmış Tehemten-i nigehüñ şâh-râh-ı nev

şerha şerha [1] dilim dilim, parça parça. <OTAL>

- M1/V/6 Dil çâk çâk-el-‘aşaş-ı deşt-i Kerbelâ / Ten **şerha şerha** zemzeme-i el-firâk ile

şerha-dil [1] yüreği dilimlenmiş, yüreği parçalanmış.

- M1/I/7 Bu mâcerâyı **şerha-dil** olsun yegân yegân / Tâ haşr kabrûñ üzre nümû-dâr olan giyâh

şerî‘at [3]

1. doğru yol. Tanıkta sözcüğün “doğru yol”, “ilâhî kanun” anlamlarının yanı sıra “büyük ve geniş cadde” anlamı da çağrıştırılmıştır (bkz. sırât-ı müstaķim). <KT, DİNİ KAVRAMLAR>

- K1/19 Ser-câdde-i **şerî‘ati** kim pâ-girizini / Bî-perde-i girîve-i semt-i dâlâl eder

2. bir kavmi ve ümmeti idare eden ilâhî emir ve yasaklara dayalı kanunlar, ilâhî kanun (bkz. şer‘). <KT>

- K18/18 Semiyy-i fahr-ı rüsül hâriş-i **şerî‘at**-ı kül / Ki ‘adli müctehid-i re‘y-i bâ-şavâb olmuş

- M3/III/1 Etdük muķârenet nice şâhib-tarıķate / Olduk qarîn mecâlis-i ehl-i **şerî‘ate**

şerîf [9] şerefli, mukaddes, mübarek; soylu. <KT, LN>

- K2/48 Sen ol muķarrebb-i dergâhsın ki pâye-i ‘arş / ‘Uluvv-ı şân u **şerîfüñle** üstüvâr kalur
 K7/57 Bize rızâ-yı **şerîfüñ** gerek hüdâvendâ / Ne harf-i çün u çerâ ne zebân-ı pür-ta‘ķîd
 K14/52 Ol Âşaf-ı hoş-zât-ı **şerîfüñ** / Eţvâr-ı pesendîdesi bî-hadd ü verâdur
 K14/64 Hâşıl bu ki bir sencileyin zât-ı **şerîfüñ** / Vaşfinda kesel şuğl-ı zamîm-i fuşehâdur
 K23/56 Mu‘ammer eylesün zât-ı **şerîfüñ** haşre dek Mevlâ / Sa‘âdet bâ-terakķî ‘izzet ü devlet devâm üzre
 K30/19 Ğarażum bezm-i **şerîfüñde** añıldıkça bu kim / Diye dâhıldür o ta‘dâd-ı ğulâmumda benüm
 K33/11 Devletün elzem-i esbâbıdur ol zât-ı **şerîf** / Lâzım-ı şevket-i İskender ise Ristâlîs
 K33/17 Çarhıdan ehl-i dil ü tab‘a şikâyet düşmez / Yâd olunmaķ ne revâ bezm-i **şerîfüñde** o pîs
 T6/1 Kâtib-i dîvân idi hayf o zât-ı **şerîf** / Ğibta ederdi ğören haţtına bî-iştibâh

şerîk [2] ortak; arkadaş. <KT, Cûdî>

- K3/26 Vücûdın etme mülevveş zamânuñ olma **şerîk** / Hemîşe şavb-ı tefâhurla âb u tâbında

- G286/4 Luţfuñda **şerîk**-i dil eder ğayrı nigâhuñ / Bî-zâruz o nev-devlet-i hüsnüñ kereminden

şerm [25] utanma, mahcubiyet; haya, âr. <KT, Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî>

- K3/43 Girifte-mâh idi ol mihr-i bi‘şetün ğurşîd / Ğaţâ-i **şerm** ü pes-i perde-i ğicâbında

- K11/30 **Şerm**-i evşâfiyla zîrâ şüret-i endîşeye / Hâclet-i nuṭṭ-ı zebân-ı hâme-i terdür gelen
- K14/74 Ma' zûr tût ey kân-ı kerem ' acz u kuşûrın / Endîşe ki ğarḳ-ı ' araq-ı **şerm** ü hayâdur
- K18/11 Olup çekide ' araklar zemîne rüyinden / Hezâr **şerm** ile ğarḳ-ı ho-yı hicâb olmuş
- K23/54 Vüfûr-ı haşmetinden **şerm** edüp çarḳ-ı felek tâ kim / Döne vefḳ-i murâd-ı dâver-i ferḥunde-nâm üzre
- K29/23 Yâkût-ı âfitâba virir reng-i rüyî **şerm** / ' Aks-i fûrûḡ-ı gevher-i pâk-i necâbetüñ
- K30/33 Surḥî-i **şerm** ü hayâ hâşıl eder duḡter-i rez / Añlama gûne-i şengerf sedâmumda benüm
- K34/30 Bulsun ol miḳdâr revnaḳ meclis-i pür-feyz kim / Anmağa **şerm** eylesün bir daḡı vâ' ız cenneti
- M5/VII/6 Hem ' âşık u hem gûnâh-kâram / Yok **şerm**-i günehden iḥtirâzum
- M6/V/1 **Şerm**-i evşafuñ olup ' ıkdü'l-lisân-ı Nâ' ilî / Olmadı envâr feyz âyînesinde münceî
- G18/5 Bizüz ey Nâ' ilî ol rû-siyâh-ı **şerm** ü haclet kim / Sevâd-nâme-i a' mâlûmüz sehv ü haṭâdur hep
- G22/4 Zühhâda surḥ-rüyî-i haclet yeter hemân / **Şerm**-i sefid-kârî-i rüy-ı siyâh-ı mest
- G224/3 **Şerm** ü hayâ tekâveri Hızr u Mesîḥ olur / İzhar-ı nîm feyz-i şeker-ḡande eyleseñ
- G230/4 Bir al perde çekdi ' araq-rîz-i **şerm** olup / Gül-berg-i âfitâb-ı ruḡnuñdan ' izâra gül
- G244/11 Surḥî-i **şerm** ü hayâ hâşıl eder duḡter-i rez / Añlama gûne-i şengerf sedâmumda benüm
- G258/5 Helâk-ı **şerm** olurun Nâ' ilî hicâbumdan / O bî-edebîlûgi kim yâre gâh gâh ederin
- G268/2 Ebr-i siyâh-ı **şerme** ġurûb etdi âfitâb / Yâ Rab gelen o mâh-ı siyeh-çerde olmasun
- G277/1 Görünmez ' âşık ol dil-ber-i maḡcûb **şerminden** / Eder haṭ geldüġin ruḡsârına mektûb **şerminden**
- G277/2 Zihî sāġar-keşân-ı bezm-i germ-â-germ-i rûsvâyî / Ġamından bâde-nûş olmuş gönül maḡbûb **şerminden**
- G277/3 O deñlü derd ü dâġ-ı miḡnete ey dil şabûr ol kim / Helâk-ı nâ-şigîbâyî ola Eyyûb **şerminden**
- G277/4 Seni görse ederdi perde dâmân-ı Züleyḡâyı / Meh-i Ken' ân gibi maḡbûb-ı şehr-âşûb **şerminden**
- G277/5 Ne naḡş-ı bü'l- ' aceb giryâniyuz ey Nâ' ilî bilse / Olur ġarḳ-âb-ı haclet dîde-i Ya' ḳûb **şerminden**
- G286/5 Çek Nâ' iliyâ çarḡdan ol mertebe el kim / Ol kâse-siyeh **şerm** eder nâz u ne' amından
- G360/5 Varınca bezm-i Felâtûn-ı ' ışka ' aḡl-ı fuzûl / Hezâr **şerm** ü hacâletle lâl gelmedi mi

şermende [7] utanan, utangaç, mahcup. <KT, Steingass>

- K3/71 İlâhî eyleme **şermende** Nâ' ilî ḳuluñı / Du' â-yı bî-eşer ü ġayr-ı müstecâbında
- K13/29 **Şermendedür** ol dâd-gerûñ ruḡ-ı ' Alî Şîr / İḳbâline nisbet kerem-i Bâḡkarâdan
- K23/12 Ḳazâ kârında ḡayrân baḡt te' eṣṣürinde **şermende** / Cihân ġayr-ı mükerrer ḡâl-i ' âlem intizâm üzre
- M2/V/9 Bî-ṭâḳâtî-i sūziş-i derdünle o günde / **Şermende** ḳoma Nâ' ilî-i zâruñı yâ Rab
- R1/2 **Şermende** olursun edicek ḡâm-i ' afv / Ḥarf-i emelüm nüvişte-i ḡarf-ı ḳabûl

şermende eylemek [2] utandırmak. <Kanar/2>

- G224/2 Ağyârı cevri ile ne var ey şûḡ öldürüp / Erbâb-ı ' ışkı luṭf ile **şermende eyleseñ**
- Ş2/7 Götürüp çehreden niḳâbı yine / **Eyle şermende** âfitâbı yine

şerm-ġin [1] utangaç, mahcup. <Cûdî, OTAL, Redhouse>

- K28/21 Zannum budur ki zecr ile ḡâlûñ tebâh ola / Ol câh-ı ma' deletde dil-i **şerm-ġin** ile

şerm-resân [1] utandıran, utanç veren, mahcup eden.

- K25/38 Ṭab' uñ ki nihân-ḡâne-i pür-naḡş u hikemdür / Erjeng ile Mânîye daḡı **şerm-resânsın**

şerm-sār [8] utangaç, mahcup. <Cûdî, OTAL, Kanar/1>

- K2/26 Kitâb-ı nüsha-i ‘ilm-i ledün ki fehmi-i hîred / Kuşûr-ı şerh ü beyâmında **şerm-sār** kalur
 K2/53 Muḥassenātuña ḥadd olmayınca ṭab‘-ı fuẕûl / Suḥen-güzâri-i na‘ tuñla **şerm-sār** kalur
 K4/14 Cân virelden o ṭıfl-ı nev-hevese / **Şerm-sār**-ı sülûk u rây-ı dilem
 G22/1 Sâķi ki rûz-ı maḥşer ola ‘öẓr-ḥ‘âh-ı mest / Zühhâdî **şerm-sār** ede lutf-ı günâh-ı mest
 G137/3 Ḥod-pesend-i ‘âlem-i ıtlâk olaldan göñlümüz / **Şerm-sār**-ı ḥall ü ‘ıkd-ı baḥt-ı ‘âlî-kevkübüz
 G230/11 Düşdükçe ḥâk-i pâyuña bî-tâb-ı reşk olur / Rûy-ı niyâz-ı Nâ‘ilî **şerm-sâra** gül
 G304/3 Teferrûc kıl cünûn vâdîlerin ey dil tek ü tenhâ / Düşüp dñnbâl-i ‘aqla ruh-ı Kayısı **şerm-sār** etme
 G370/5 **Şerm-sār**-ı ruh-ı pür-tâbuñam âh etdükçe / Ma‘zeret-ḥ‘âhum olan baḥt-ı siyeh-rûy gibi

şerr, şer [3] kötülük, fenalık, hayırlı olmayan; kavga, niza. <KT, LN>

- K22/16 Ser-pençe-i şalâbet ü kahrûn eder ḥalâş / Dāmân-ı mülki keşmekeş-i **şerr** ü şûrdan
 K22/37 Ammâ o fırça mâlik-i genc olsa mârdur / K‘olmuş ḥamîr-i mâyeleri **şerr** ü şûrdan
 G195/1 Ğamzeñle göñül kişveri pür-şûr u **şer** ancak / Maḥrûşa-i der-bend-i kazâ vü kader ancak

şerrâh [1] şerh eden, açıklayan, yorum yapan kimse. <OTAL>

- K17/49 Üç hoş-âyende kaşîde dedi evşâfuñda / Ki olur her biri ḥayret-diḥ-i **şerrâh**-ı mutûn

şeş [] altı sayısı. <KT, LN>

şeş cihet [2] altı cihet, altı yön, her yön, her taraf. <OTAL>

- K5/14 Eder âvâze-i taḥsîn ile pür-şevk-i semâ‘ / Güş-ı Nâhîd gibi **şeş cihet**-i dünyâyı
 K8/32 Serây-ı **şeş cihetüñ** şâh-ı cümletü‘l-mülki / Ricâl-i ‘âlem-i ğaybuñ nedîm-i dem-sâzı

şeş-der [] tavla kutusu; tavla oyunu. <OTAL, DİVAN ŞİİRİNDE TAVLA, s. 32>

şeş-der-i ‘aşk [1] aşk tavlalarının altı kapısı, aşka esir ve tutkun olma. “Şeş-der” aynı zamanda, tavla oyuncusunun kendi kapılarının tümünü kapatması ve rakip oyuncunun hangi zarı atarsa atsın bu kapılardan çıkamaması anlamında kullanılır. <Seccadî/1, TAVLA ISTILAHLARI, s. 32> Tanıktaki çaresizlik bağlamı da, tavla oyunundaki bu çıkmaz durum ile desteklenmektedir.

- G29/2 Dil ü cân **şeş-der-i ‘ışkuñda** zâr üftân u ḥîzândur / Mişâl-i ka‘beteyn-i nerd gâhî râst gâhî keç

şeş-der-gâh [1] tavla kutusu || dünya. <OTAL> Varlığın altı cihetinin (yukarı, aşağı, sağ, sol, ön, arka), tavla kutusundaki altı kapı karşılığında düşünülmesi ile böyle bir terkip oluşturulmuştur.

- G178/7 Felek tāsından etmiş ka‘beteyn-i mihr ü mâh-âsâ / Bu **şeş-der-gâh**-ı istidrâca çok nerrâd ayak başmış

şeş-tâ [1] altı telli tambur. <Burhân-ı Kâtı‘, Kanar/1>

- K5/13 Şâh-ı evreng-i kemâlüm ki şebistânunda / Alsa ḥunyâ-ger-i endîşem ele **şeş-tâyı**

şevk [19]

1. şiddetli arzu; [tas.] gönlün sevgili ile buluşma arzusu, Allah’a kavuşma özlemi, sevginin insana egemen olması. <KT, Kâşânî, DİNÎ KAVRAMLAR>

- K3/17 Bu bâğda nice mümkündür isti‘âre-i **şevk** / Tefâvüt olmayacak bülbül ü gürâbında
 K3/25 Dimâğuñ eyle muhattal bu **şevk**-i hırmânuñ / Ümîd-i lahlâha-i ‘ûd u müşk-i nâbında
 K12/49 **Şevk**-i evşâfuñ olur dilde füzûn her ne kadar / Etse tab‘um keder-i nâ-mütenâhî işğâl
 K16/28 Bârî mâhiyyet-i endişemi takrîr edeyin / **Şevk**-i medhûñle mübâhâta olup ruḥşat-bîn
 K20/7 Meydân senûndür elde gerekdür ‘inân-ı **şevk** / Çün girdi zîr-i rânûña devlet tekâveri
 M5/IV/7 Dil-dâde-i **şevk** iken vefâya / Cevründe nedür bu deñlü işrâr
 G65/8 Ne hîre-pây-ı **şevk** ol ey reh-neverd-i himmet / Ne dâmen-i hevesde gerd-i şitâb göster
 G179/1 Ruḥuñ **şevkiyle** dil kim zülf-i müşk-efşâna el şunmıḡ / Zeliḡḡadur ki dâmân-ı meh-i Ken‘âna el şunmıḡ

2. keyif, neşe, sevinç. <OTAL>

- K2/52 Feriştegân-ı muḡaddes o **şevk** ile şaf şaf / Yoluñda secde ber-râh-ı intizâr ḡalur
 K11/21 Maḡdemûñ bir başḡa ‘îd olmaḡla ḡalḡ-ı ‘âleme / Ḥâtıra **şevk**-i neşât-ı ‘îd-i ekberdür gelen
 K17/5 Tab‘uma virdi teraḡḡı eḡer-i ‘âḡfetûñ / Ḥâsıl etdüm şeref-i medhûñ ile **şevk**-i derûn
 K18/22 Düşünce **şevk**-i temâşâsı saḡḡ-ı eflâke / Ḥakîm-i re‘yine İdrîs hem-rikâb olmuḡ
 G27/4 Olur şeb-i târik-i belâda şecer-i Tûr / Erbâb-ı ḡama **şevk**-i ḡudâ-dâd-ı maḡabbet
 G27/5 Bilmez ḡarem-i **şevk**-i dili Nâ‘ilî-i zâr / Luḡf etmeyicek ḡâbil-i irşâd-ı maḡabbet
 G261/1 Cemâl-i sâḡiye baḡ âfitâbı n‘eylersûn / Tamâm-ı neşve-i **şevk** ol şarâbı n‘eylersûn

3. ışıık, ziya. <KT>

- K4/22 **Şevk**-i âyiñe-i cemâlınden / Tûḡî-i şekkerîn-edâ-yı dilem
 M7/I/1 Firâşum seng-i ḡarâ pûşışum **şevk**-i ḡatâd olsun / Yerüm Beytü‘l-Ḥazen fiḡân-ı girye-zâd olsun
 G82/2 Ḡarḡa-i girdâb-ı **şevk** ey Mevlevî döndükçe sen / Şu‘le-i cevvalê-i ḡüsnüñ mi yâ cânım mıdur

Aşağıdaki tanıkta “şevk” “zerrât” ve “ḡürşîd” sözcüklerinin birlikte kullanılması, eskiden insanların toz ve zerrelerin güneş ışığı vurduğu zaman yerden kalktığına inanması ile ilgilidir.

- G196/3 Zerrâtı ḡamuñ **şevk** ile hep rakşa getürdi / Ḥürşîd gibi sîne-i bî-kîne-i ‘âşık

şevket [8] büyüklük, heybet (bkz. ‘azamet). <KT, Cûdî, OTAL>

- K3/19 Ḳuḡaş-ı **şevketi** zîb-i ḡazân-ı mezbele-keş / Ḳumâş-ı devleti cüll-i ester ü kilâbında
 K27/33 Dâ‘imâ **şevket** ile böyle ḡazâlardan gel / Nâ‘ilî-veş desün erbâb-ı zebân ḡoş geldüñ
 K36/7 ‘Uluvv-ı câhına ol şadr-ı zî-şânûñ işâretdür / Ki eyler dem-be-dem ḡat‘-ı merâtib-i **şevket** ü şânı
 K28/23 Gösterdi ḡalḡa **şevket**-i Dârâyı rûzgâr / Risto-yı kâr-dân u Sikender-rehîn ile
 K28/35 Mişâḡ u ‘ahd-ı **şevket**-i islâmı baḡladuñ / Şer‘-i Muḡammedî ḡibi ḡabl-ı metîn ile
 K29/14 Bu nev-terâne şî‘r ile vaḡfın mezîl et / Ol zîb-i mesned-i ḡâdim-i şân u **şevketüñ**
 K33/11 Devletüñ elzem-i esbâbıdur ol zât-ı şerîf / Lâzım-ı **şevket**-i İskender ise Ristâlîs

T5/5 Otağın kurdı pîş-i kal'a-i Uyvâra **şevketle** / Ser-i küffâra aḥker-rîz olup her tûp-ı âteş-bâr
şevvâl [1] kamerî ayların onucusu. İlk üç günü ramazan bayramıdır. <KT, OTAL>

K23/31 Hilâlin bedr edüp râyât-ı faẓluñ cyledün ber-ter / Şerefde ğurre-i **şevvâl** ile mâh-ı şıyâm üzre
şeyb [] iniş, aşağı doğru eğilme. <KT>

şeyb etmek [1] aşağı indirmek, alaşağı etmek.

K6/36 Meh-i rebî'-i ḥilâfet 'Alî velîyu'l-lâh / Ki taht-ı çârüm-i eflâki **şeyb eder** şanı
şeydâ [3] aşktan aklını kaybetmiş; düşkün, şaşkın (bkz. dîvâne, meftûn, mübtelâ).
<KT, OTAL>

K15/9 Zülf ol bütün ârâyîş-i ruḥsârıdır ammâ / Âh âfet-i cân u dil-i **şeydâ** mı degildür

K21/10 O dâver-i ḥasenü'l-hulḳ-ı mekrûmet-pîşe / Ki 'âşık-ı ruḥ-ı aḥlâkı 'aql-ı **şeydâdur**

K21/25 Penâh-ı ehl-i dil ol dâverâ ki çarḥ-ı denî / Eziyyet-i dil-i **şeydâda** bî-muḥâbâdur
şeyḥ [4]

1. yaşlı kimse, ihtiyar, koca (bkz. pîr). <KT>

K18/29 Zamân-ı nâmiye-i nev-bahâr-ı ḥulḳuñda / Mürüvvetüñ gül-i destâr-ı **şeyḥ** ü şâb olmuş

K18/33 Ğarîḳ-i ni' met ü nâz olmuş ol aḥessâ kim / Mu'âşeretleri maḥsûd-ı **şeyḥ** ü şâb olmuş

2. [tas.] tarikatlarda kendisine uyulan, derviş yetiştirmeyse icazeti olan kişi; Allah dostu, veli.

<TASAVVUFTAN DİLİMZE, s. 294, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

G218/3 'İbret-serây-ı 'âlemün ey tercemân-ı ḥâl / Rind-i ḥalîm ü **şeyḥ**-i ğazûbın ne añladuñ

3. (Arabistan'da) kabile ve aşiret reisi, cemaat muhtarı. <KT>

şeyḥü'l-ḥarem [1] Harem-i şerif heyetinin reisi. <KT>

G240/6 Öpdüm ayagın mey-gedede pîr-i muġānuñ / **Şeyḥü'l-ḥarem**-i Ka'be-i 'irfândan el aldum

şeyḥü'l-islâm [1] Osmanlı Devleti'nde dinî meselelerle ilgilenen, medreseler ve talebelerinden sorumlu ve sadrazamdan sonraki en yüksek mertebeye sahip olan kişi). <KT>

G190/6 Ebr-i nîsân-ı 'atâ ḥazret-i **Şeyḥü'l-islâm** / Ki tutar gevherini nuṭḳına işâra şadef

şî'âr [2] âdet; [tas.] zahirini şeriat giysisi ile örtme, batınını ise ihlas, tevekkül, teslim, rıza, tecrit, tefrit gibi hâllerle donatma (bkz. resm). <Cûdî, LN, Seccadî/2>

K17/68 Nâ'îlî lâfî ḳo nazm âḥiridür eyle du'â / Ki olur mezheb-i dânişde **şî'âr**-ı mesnûn

G51/2 **Şî'âr**-ı hiç-kesândur rızâ-yı nâ-çârî / Ḥilâf-ı meşreb-i himmet şükûrî n'eylerler

şibl [] aslan yavrusu, yavru. <OTAL, Redhouse>

şiblü'l-esed [1] aslan yavrusu.

K28/25 **Şiblü'l-esed** vezîr-i i'ânât-şî'âr kim / Hem-nâmdur ḥabîb-i Ḥudâ-yı mu'în ile

Şiblî [2] evliyaullah'tan bir zat, Cafer bin Yunus. Babası halifenin hacibi olduğu hâlde, kendisi Cüneyd-i Bağdadî'ye intisap ederek tasavvuf yoluna girmiştir. Şeriatın kurallarına gösterdiği titna ile meşhurdur. <Lugât-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, C.1, s. 49>

G148/3 Deyr içre seyr eden o büt-i 'işve kâfiri / **Şiblî** olursa etmeye zünnârdan güriz

T2/2 Mükâşif-i muṭlaḳî meczûb-ı muṭlaḳ ṭariḳ-i dünyâ / Cüneyd ü Bâyezîd ü Edhem ü **Şiblîye** hem-pâye

şiddet [1] bir hareketin, bir gücün kuvveti, sertlik, katılık. <KT, OTAL, TS>

K3/63 Zihî şîyânet-i ümmet ki oldı gâh-ı 'urûc / Zamân-ı 'afv-I Hüdâ **şiddet**-i 'iḳâbında

şifâ [4] hastalıktan kurtulma, iyi olma, afiyet bulma; [tas.] melekûtî ruhların yansması nedeniyle kalbin hastalıklarının yok olması. <KT, Cûdî, Seccadî/2>

M2/I/4 Dil-ḥasteye terkîb-i müdâvâ nefesünden / Dil-teşneye cullâb-ı **şifâ** senden ilâhî

G92/4 Bu kuhen dâr-ı **şifânuñ** naẓar-ı dānāya / Çarḫ-ı atlas dedigün köhne firâşî görünür

G164/3 Rencûr-ı 'illet-i keder-i māsivāya biz / Maḥẓ-ı **şifâ**-yı 'âcil olan ḥalvetilerüz

G191/2 Muttasıl dâr-ı **şifâ** ḥāşiyet-i çeşmünde / Dem-i 'İsî-veş olur nâle-i bîmâr laṭîf

şifâ-ḥâne [6] hastane. <KT, Kanar/1>

M2/I/2 'Âlem ki **şifâ-ḥâne**-i pür-feyz ü ḥikemdür / Yok özge bilür ḥikmetini senden ilâhî

M2/I/3 Bîmâruñ dūr eyleme luṭf u keremünden / Bir böyle **şifâ-ḥâne**-i me'menden ilâhî

M2/II/1 Demdür bu **şifâ-ḥâned**e bîmâr u ḥaḳîrem / Leb-teşne-dilem tâb-ı teb-i ḥasretle sîrem

G153/5 O ḥekîm-senc-i ḥayâtuz bu **şifâ-ḥâned**e kim / Derd-i 'ışḳı revîş-âmûz-ı Mesîḥâ ederüz

G167/5 Nâ'îlî naḥvet ü cāh ehli mu'ammer olamaz / Kimse zehri bu **şifâ-ḥâned**e tiryâk edemez

G133/10 Nâle-i derd-i derûn bunda degil mâni'-i ḳurb / Bu **şifâ-ḥâneye** Eyyûb-ı şigîbâ şıgmaz

şifâ-serâçe [1] şifahane, küçük hastane || dünya.

G136/5 Bu **şifâ-serâçede** Nâ'îlî bilinceydi nabz-ı marîz-i 'ışḳ / Elümüz alup ol ṭabîb-i cān yine eyler idi 'ilâcumuz

şifte [4] âşık, hayran, tutkun (bkz. dîvâne, mübtelâ, meftûn). <Burhân-ı Kâtî', Kanar/1>

G21/2 Nâz u kirişme hûş-rübâ 'işve dil-firîb / Dil **şifte** nigâh serâsime âh mest

G135/6 Derdüz ki devâ **şifte**-i şîḥḥatümüzdür / 'İşḳuz ki nihân-ḥâne-i sevdâda nihânuz

G203/5 Eyledün Nâ'îliyi şîve-i güftâruñ ile / Ḥayret-âlûd-ı ḡamuñ **şifte**-i eṭvâruñ

G314/5 Ey Nâ'îlî 'alâyîḳa dil-beste olmayup / Meftûn-ı ṭurra **şifte**-i ḡabḡab olmasa

şifte-dil [1] gönül vermiş, tutkun, âşık. <OTAL, Kanar/1>

K25/42 Aḥvâl-i perîşanuñ gel söyleşelüm gel / Ey **şifte-dil** sen daḥî bir başka zebânsın

şigîb [6] sabır, tahammül. <Burhân-ı Kâtî', LN, Kanar/1>

K34/1 Ḥayl-i rindâm perîşân etdi zühdün âfeti / Döndürüp naḳd-ı **şigîbe** mâye-i cem' iyyeti

G39/1 Dil-dâdeyüz o şûḫa ki 'âşîḳ-firîbdür / Berḳ-ı cemâli dâḡ-ı derûn-ı **şigîbdür**

G151/4 Kālā-yı nāz u ‘işvesine rüy-ı dest eder / Ol hüd-furûş-ı nāz metâ‘-ı **şigībümüz**

G154/2 Elden çıkarursun hāzer et nakd-ı **şigībī** / Bāzār-ı ğam-ı ‘ışk bu germiyyete döymez

G330/3 Köhnedür bārāna döymez saḳf-ı bünyād-ı **şigīb** / Sen de seyl-āb-ı ğama ey eşk imdād etmeye

şigīb-i Eyyüb [1] Eyüp sabrı. Peygamberlerden Eyüp, birçok musibete ve derde uğramış, hepsine sabretmiştir. Bu yüzden sabır, Eyüp Peygamber’le birlikte anılır. <TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 118>

M5/II/4 Ey tündi-i hü-yı dil-ḫırāşı / Efsānegi-i **şigīb**-i Eyyüb

şigībā [4] sabreden, sabırlı (bkz. şabūr). <KT, Burhân-ı Kâtî>

K21/5 Kālem ki ḫādim-i ḫidmet-güzār-ı dergehidür / O deñlü çāpük ü cüst ol kadar **şigībādur**

G133/10 Nāle-i derd-i derün bunda degil māni‘-i ḳurb / Bu şifā-ḫāneye Eyyüb-ı **şigībā** şıgmaz

şigībāyī [2] sabırlılık, sabırlı olma, dayanıklılık. <Burhân-ı Kâtî‘, Kanar/1>

K21/5 Kālem ki ḫādim-i ḫidmet-güzār-ı dergehidür / O deñlü çāpük ü cüst ol kadar **şigībādur**

G172/4 Bir nīm nefes tāb-ı ğamuñ cām-ı şabūra / Etdürdi **şigībāyī**-i Eyyübü ferāmüş

şihāb [2]

1. alev, ateş parçası, kıvılcım || cesaretli (bkz. şu‘le, şerāre). <KT, LN, OTAL>

K18/28 Temüz āteş-i ḳahr-ı ğāzab-fürūzuñda / ‘Adūya nā‘ire-i şatvetüñ **şihāb** olmış

2. akan yıldız. <OTAL>

K3/53 ‘Urūci āh-ı yetīm ü du‘ā-yı şubḫa delīl / Hubūṭı yok felegün berḳ ile **şihābında**

şikāf [2] yarık, yırtık, çatlak. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî, OTAL>

K6/33 Ne Zül-fiḳār ki eyler olunca şād-pāre / **Şikāf**-ı zehre-i ḫaşma dürüst peymānı

G179/3 Per ü bāli **şikāf**-ı zaḫm-ı tenden penbe-veş rızān / Meger tıfl-ı nigāhuñ nice murğ-ı cāna el şunmış

şikāl [1] devenin ayaklarına vurulan köstek || dizginleyici, engel. <Dihhudâ>

K3/60 **Şikāl**-i şabrını nām-ı Muḫammed etdi şikest / Tezelzül-āver-i ḫuld oldı ıztırābında

şikār [2] avlama, av. <KT, OTAL, Kanar/1>

M5/I/8 Cibrīli **şikāra** nāz ederken / ‘Arş-ı dile eyledükçe pervāz

G182/3 Dil ü cān kim **şikār**-ı şāh-bāz-ı her dü çeşmüñdür / Biri fitrāk-bendüñdür bir ğisūya bağlanmış

şikāyet [7]

1. zayıflığını ve âcizliğini ifade etme, sızlanma, yakınma. <Cûdî, OTAL>

K7/24 Ne deñlü rāh-neverd-i **şikāyet** olsa ‘ibād / Maḳām-ı ḳurb-ı rızādan olur o deñlü ba‘îd

K16/38 Tā be-key şükr ü **şikāyet** olalum ey ḫāme / Sālik-i resm ü reh-i nükte-verān-ı piş’in

K24/1 Evzā‘-i rüzgāra o kim bî-ḫuzūr olur / Gāhî **şikāyet** eyler ise geh şekūr olur

G194/3 Beklerüz küyuñı olmazsa **şikāyet** mümkün / Bendeye da‘vet-i ḫalvet-geh-i şāh olmayıcak

2. bir şeyden hoşnut olmadığını söyleme. <Cûdî> Tanıklarda kendisinden hoşnut olunmayan ve şikāyet edilen, “felek”tir.

- K22/19 Ehl-i dilün **şikâyeti** var hâk-i pâyuña / Bîdâd-kârî-i felek-i bed-şu‘ûrdan
 K33/17 Çarh’dan ehl-i dil ü tab‘a **şikâyet** düşmez / Yâd olunmak ne revâ bezm-i şerîfünde o pîs
 G61/1 Ne ğamzeden ne ğam-ı yâr-ı pür-cefâdandur / Bizüm **şikâyetümüzi** baht-ı bî-vefâdandur

şiken [8] büküm, kıvrım. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî, Kanar/1>

- G38/3 Her bir **şiken** ki dillere cây-ı qarârdur / Zindânî-i maḥabbet için bir kemend olur
 G90/6 Bîñ dil tutulur yine o şayyâd-ı füsûnuñ / Dâm-ı **şiken**-i zülf-i siyeh-fâmı tehîdür
 G120/5 Bûy-ı zülfün ki ala havşala-i bād-ı bihişt / **Şiken**-i turra-i havrâya tenezzül mi eder
 G198/3 **Şiken**-i pençe-i hürşîd olur ednâ kârı / Kışver-i ‘ışk zemîninde biten her giyehüñ
 G212/5 Cûş-ı ‘arâk **şikenlerin** etdikçe selsebîl / Kat kat degil mi lâyıq-ı şâbâş gerdenuñ
 G291/3 ‘Aql-ı Mecnûmı çeküp dest-i kazâ zencîre / **Şiken**-i turra-i Leylâda komış nîrengin
 G308/3 Kâküllerini bād-ı seḥer hâke düşürse / Her bir **şikeninde** nice üftâde bulunsa

şiken şiken [1] büküm büküm, kıvrım kıvrım. <Dihhudâ>

- G53/3 Zülfî **şiken şiken** midür tündî-i bād-ı âhdan / Bir birini başup gelür mevc-i yem-i belâ mıdur

şikenc [4] büküm, kıvrım; aldatma, hile; işkence, eziyet. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî,

OTAL> Aşağıdaki tanıklarda saça ve külâha nispetle kullanılan sözcük kıvrım ve büküm ifade ettiği gibi, âşığın gönlünü aldatması ve ona işkence etmesi ile de söz konusu edilmiştir.

- G12/5 Eyledi murğ-ı dil-i Nâ‘ilî-i zârı hevâ / Beste-i dâm-ı **şikenc**-i ḥam-ı gîsû-yı taleb
 G100/4 Ey **şikenc**-i turra maḥşûduñ dil-i âşüfteye / Harf-ı râz-ı ser be-mihr-i âhı söyletmek midür
 G186/5 Şabâ ki reşk ile olmuş hezâr-ı âha hem-âgûş / **Şikenc**-i turra-i pür-pîç ü tâb-dârına düşmiş
 G197/1 Şayd eder bîñ dili bir dâm ile zülf-i siyehüñ / Düşürür bir dili bîñ dâma **şikenc**-i külehüñ

şikest [10]

1. kırma; kırılma. <KT, OTAL>

- K2/16 Verir esâs-ı pül-ı çarḥa bād-ı fitne **şikest** / Bu cılve-gâhda ne menzil ne reh-güzâr ḫalür

şikest etmek, şikest eylemek [5] kırmak. <Kanar/2>

- K3/60 Şîkâl-i şabrımı nâm-ı Muḥammed **etdi şikest** / Tezelzül-âver-i ḥuld oldu ıztırâbında
 K34/4 Târumâr eylerdi bezm-i ‘ışkdan bulsa nişân / Destine girse **şikest eylerdi** câm-ı vahdeti
 M1/IV/1 Der-bendî-i fenâ ki **şikest etdi** maḥmilüñ / Dehlîz-i teng-ḥâne-i kûr oldu menzilüñ
 G24/2 Şaḫın ey şûḫ şaḫın sûziş-i dilden ki **eder** / Dâmen-i nâzuñı bir cünbiş-i âhıyla **şikest**
 G203/4 Saht bâzû ki **eder** pençe-i hürşîdi **şikest** / Kemterin bâriḫa-i kevkebe-i dîdârüñ

şikest-i ḥumâr [2] mahmurluğu kırma, mahmurluğu def etme.

- G13/3 ‘Âlem ḫarâb olur nigeḥünden ki eylese / Ser-cûş-ı câm-ı ‘işve **şikest-i ḥumâr-ı** ḥ‘âb
 G52/4 Ḳadeḫ du‘âsı **şikest-i ḥumâra** kâfidür / Mu‘âşirân-ı çemen kâr-ı seyf bilmezler

2. kırılmış, kırık. <Cûdî>

- G370/1 Reng hürşîd-i **şikestüñ** gül-i ḥod-rûy gibi / Nâz gül-gönce-i ḥüsnüñle nihân bûy gibi
 G388/2 Ḳazâ bu bâğda mevḫûf-ı bād-ı âh etmiş / **Şikest**-i şâḫ-ı berûmend-i bâğ-bânumuzı

şikest-âver [1] hâlel veren, zarar getiren, bozan.

G89/4 Cây-ı âğuş-ı raķīb olmasun o gerden-i pāk / Ki **şikest-âver**-i nāmūs-ı girībānuñdur

şikeste [10] kırılmış, kırık. <KT, Kanar/1>

G11/2 Feyz-âşinā-yı dāğ-ı dil olmak muhāldür / Reng-i **şikeste**-i gül-i ĥod-rüy-ı âfitāb

G93/3 Yok cām-ı mihre rağbetüm ey sākī-i felek / Gönüm gibi **şikeste** baña bir ayağ vir

G146/6 Nüh cām-ı bā-günüñü bir bir getür hele / Gör sāğar-ı **şikeste**ye ser-püş eder miyüz

G209/5 Bu eşk ü āh ise müşkildür ey dil-i pür-ğam / **Şikeste** fülk-i girān-bārumuz mürür edecek

G271/4 Beden **şikeste** küdürāt-ı dehr fevc-ā-fevc / Hışār-ı munderis āmāde-i ĥulū düşmen

Kadeh'in kırılması (cām şikesten), bir kimsenin şaraba tövbe etmesinden kinayedir.

<Seccadî/1> Aşağıdaki tanıklarda şarap içmenin bırakılması bu şekilde ifade edilmiştir.

G99/1 Şeher ki teb-zedegān-ı ĥumār ĥaste yatur / Şarāb rīhte peymāneler **şikeste** yatur

G178/6 **Şikeste** cām-ı rağşān bāde rızān bezme dest-efşān / Meger bir zāhid-i ĥüşk ü riyā-mu' tād ayak başmış

şikeste etmek [2] kırmak.

K21/22 **Şikeste eder** felek āyīne-i Sikender ise / O sīne kim leme'āt-ı kemāle müclādür

G278/4 Kō tār-ı kākülün **etsün şikeste** bād hemān / Dil-i ĥamīdeye bir ĥüşe-i ferāğ olsun

şikeste şikeste [1] kırık kırık, darmadağın.

G99/4 Gönül firāk-ı ĥadengünle tāk-ı nisyānda / Kebāde-i ĥamuñ olmuş **şikeste şikeste** yatur

şikeste-bāl [2] kırık kanatlı, kanadı kırık; zayıf, güçsüz. <Cûdî, OTAL, Kanar/1>

M8/III/5 **Şikeste-bāl** olan murğı edüp āzād n'eylersün

M10/I/5 Her biri üstüh'ânlarınuñ bir hilāldür / Döndüm şu murğa kim ola perr-i **şikeste-bāl**

şikeste-bār [1] taşıdığı yük kırılmış, haramilerce talan edilmiş; vurgun yemiş

(kervanbaşı).

K2/13 Ki nice kâfile-sālār-ı kār-bān-ı vücūd / Bu teng-nây-ı fenāda **şikeste-bār** kalur

şikeste-dilān [1] kalbi kırıklar, üzgünler. <Kanar/2>

G186/4 Ne şeh ki şüret-i cellād-ı dil-siyehle nigāhı / Pey-i **şikeste-dilān**-ı rīķāb-dārına düşmiş

şikeste-dilī [1] kalp kırıklığı, üzüntü.

K6/22 Ĥayāl-i reng-i ruĥ u tāb-ı kākülindendür / Güle **şikeste-dilī** sünbüle perīşānī

şikeste-reng [1] rengi kırık; sarı. <Kanar/1>

Kt6/2 O leb-i 'aķīķ o dehān-ı teng degil o nigh gibi şüh u şeng / N'ola dā'im olsa **şikeste-reng** gül-i nev-bahār-ı girişmedür

K20/11 Faşl-ı bahār-ı merĥametünde olur ĥacil / Berg-i **şikeste-reng**-i ĥazāndan gül-i tārī

şimāl [2]

1. kuzey, doğuya dönen birinin sol tarafında kalan yön. <KT, ZL, OTAL>

G218/4 Ey ĥiç-fehm-i çār-ānāşır bu 'ālemün / Pīş ü pes ü **şimāl** ü cenūbın ne anlādun

2. kuzeyden esen rüzgâr, poyraz.

K12/35 Ede her küh-ı ser-efrâzını bir tûde remâd / Düşce şaḥrâlara tâb-ı teb-i ḳahr ile **şimâl**

şimdi [37]

1. şu anda (Çağbayır, 2007. 4485), içinde bulunduğumuz zamanda. <TS, ÖTS>

K9/32 **Şimdi** ḥod himmet evşaf-ı ḥümâyûnuñ edüp / Ḥâk-i dergâhuña ṭab‘ın güher-efşân etmiş

K11/29 Erdi söz pâyâna **şimdi** ḥâtıra ey Nâ‘ilî / Mazḥar-ı feyz-i ḳabûl olan du‘âlardur gelen

K15/11 Âhuñ da yeri düşmemek olmaz hele **şimdi** / Ol fitneye ma‘ḳûl-ı müdârâ mı degildür

G118/5 Dû çeşmüñ Nâ‘ilîñ **şimdi** dāmânın ṭutar ammâ / Girîbân-gîri maḥşerde ol iki âfetüñ kimdür

G265/5 Erbâb-ı riyâ **şimdi** gûş eylemez isterse / Dâvûd lisânından âyât-ı Zebûr olsun

2. az sonra, birazdan, yakında. <TS, ÖTS>

K28/10 **Şimdi** görüp mezâḳumızı zehr-ḥand eder / Zehr-âbı farḳa ‘âciz olan engübîn ile

K34/26 İstemez ammâ bilür bu vaż‘ ile **şimdi** felek / Şöhre-i idbâr eder erbâb-ı câh-ı devleti

G363/3 Nigâhı gibi ne ḥûn-rîz âfet olsa gerek / O tıfl egerçi daḥi sîr-ḥ‘âredür **şimdi**

3. artık, bundan böyle, bu duruma göre. Bir kesinlik kazanma ile ortaya konan kanıyı ya da yeni durumu belirtir. <TS, ÖTS>

K11/22 Şâha naṭ‘-ı kâr-zâr-ı fitneden çekdürdüñ el / Ḳur‘a-i fâlinde **şimdi** naḳş-ı dîğerdür gelen

K11/28 Ḳıldı teslîm-i memâlik çekdi başın ḥırḳaya / Yâdına **şimdi** hemân ṭarz-ı ḳalenderdür gelen

K12/61 Telḥ-kâmam o ḳadar ye’s ile kim **şimdi** baña / Zehr-i ḳâtil görünür şerbet-i şîrîn-i vişâl

K16/15 Oldı her gûşesi bir ḳaşr-ı Züleyḥâ **şimdi** / Beyt-i Aḥzân idi evvel o serây-ı dîrîn

K27/11 **Şimdi** eyyâm-ı ‘adâlet-gerî-i Âşafdur / Yûri ey ma‘delet-i Nûşirevân hoş geldüñ

K27/12 **Şimdi** hengâm-ı neşât-ı şeref-i maḳdemidür / Yûri ey ḡam saña teng oldı cihân hoş geldüñ

K27/24 Devletünde kim añar **şimdi** Nizâmü’l-mülki / Ki sen andan bize ey mülk-sitân hoş geldüñ

K28/1 Evvel enîs idük dil-i zâr-ı ḥazîn ile / **Şimdi** vaṭan ḡarîbiyüz âh u enîn ile

K28/3 **Şimdi** tekellüfât-ı ḥiredle berâberüz / Dünyâ ḡamın götürmede ḡav-ı zemîn ile

K28/5 Birdür izâ‘at eylemede **şimdi** rüzgâr / ‘Ömr-i ‘azîzi keşmekeş-i ân u in ile

K28/8 Bir teng ü târ câh görür **şimdi** vâjgûn / Şaḥş-ı raşad-nişîn ḥired-i dūr-bîn ile

K28/12 **Şimdi** helâk-ı müzdaḥim-âbâd-ı ‘âlemüz / Kem-ḥarc bir iki ḥar-ı bâlâ-nişîn ile

K28/17 Bir bâr-gâha müntesibüz **şimdi** ey felek / Sen daḥi cevri ḳo bize baḥt-ı mühîn ile

M1/III/7 Bir dürr-i bî-beḥâ-yı müşârü’l-benan idüñ / **Şimdi** nişâne ḳabrüne bir seng-pâredür

G255/5 Cihân-ı âfiyet pür-fitnedür ey Nâ‘ilî **şimdi** / O milk-ârâ-yı âşubuñ nigâh-ı bî-amânından

G363/1 Neẓâremüz o ruḥ-ı ḥâl-dâredür **şimdi** / Delîl-i râhumuz ancaḳ sitâredür **şimdi**

G363/2 Sırışk-i dîdeden ey nâ-ḥudâ-yı zevraḳ-ı ḥüsn / Ḥaz̤er ḥaz̤er ki yem-i bî-kenâredür **şimdi**

G363/4 Şabâ o ṭurrada maḥsûd-ı rüzgâr idi ḥayf / Göñül de sencileyin ḥiç-kâredür **şimdi**

G363/5 Ḳo Nâ‘ilî olalum reh-neverd-i tenhâyî / Refîḳumuz hele bir mâh-pâredür **şimdi**

G376/4 Şad-merg olsa görünce n’ola **şimdi** bâdenüñ / Müflisân-ı ‘ıyşe müvâridür her ḳaṭresi

Mt4 Hazzumuz yok **şimdi** mesrûr olmadan ey Nâ 'ilî / Cevrine hû-kerde olduk rûzgâr-ı miñnetüñ

şimden gerü [5] bundan sonra, bundan böyle, artık. <YTS>

K14/69 Çün oldı şeref-yâb-ı kabûlûñ bu kaşidem / **Şimden gerü** yârân-ı suñen-güya şalâdur

G298/1 Çekdik el dâman-ı zülf-i yârdan **şimden gerü** / Kaydumuz yok tûrâ-i tarrârdan **şimden gerü**

G298/2 Hazzumuz yok olmadan şîrîn-mezâk-ı hoş-dil / Şerbet-i telh-âbe-i âzârdan **şimden gerü**

G298/3 Rûy-ı maşşûd olsa da âyinemüzde cılve-ger / Sîr-çeşmüz rû 'yet-i didârdan **şimden gerü**

G298/4 Çekdik el câm-ı mañabbetden şarâb-ı ülfetüñ / Kaçmazuz keyfiyetin inkârdan **şimden gerü**

şimden şöñra [1] artık, bundan sonra, bundan böyle. <Kanar/2, ÖTS>

K19/33 Başlasun yazmağa evşâfuñ **şimden şöñra** / Feylesofân-ı ma'ânî şu'arâ-yı kümmel

şimdilik [1] şimdiki durumda veya zamanda, şu duruma göre, şu ân için. <TS, ÖTS>

G96/2 Kûce-i kâm gibi kaldı tehî şehr-i vişâl / **Şimdilik** 'âşıkâ 'azm-i reh-i firkat görünür

şinâh [2]

1. suda yüzme, yüzücülük. <Cûdî, OTAL, Kanar/1, Dihhudâ>

G63/3 Ne bâdbâna ne fülke ne rûzgâra tayan / Bu ğarğa-gâhda ancak **şinâh** lâzımdur

2. yüzücü. <Burhân-ı Kâtî>

G20/4 Kâddin ham eyleyüp komamış hiç benefşede / Deryâ-yı mevc-hîz-i çemende **şinâh** tâb

şî'r [13] edebî değeri olan vezinli ve kafiyele söz. <OTAL>

K5/15 Evvelîn mertebe-i **şî'r**-i bülendümdür eden / Çeh-nişîn-i raşad-ı reşk ü şased şu'arâyı

K17/61 Tarh-ı nev-kârî-i ma' nâ ile kim dest-i hâyâl / Târ u pûd ı hañ-ı **şî'rümde** olur nağş-nümün

K23/48 Bu **şî'r**-i dil-güşâda ol 'arûs-ı dil-keşüñ hâme / Kemâl-i vaşf-ı hüsün gösterür ihâm-ı tām üzre

K29/14 Bu nev-terâne **şî'r** ile vaşfın mezîl et / Ol zîb-i mesned-i hâdim-i şân u şevketüñ

K32/10 Çıkarma **şî'ri** gibi Nâ 'ilîyi hâñırdan / Ki ol şadefçe bu dürrüñ qarâr-gâhıdur

K32/11 Niteki râğıb olup **şî're** şadr-ı a' zamlar / Hemîşe ehl-i dil ü dânişüñ penâhıdur

G72/5 **Şî'rûñ** ki ğıbtâ-kerde-i i' câzdur haşûd / Ey Nâ 'ilî bakarsa da haşmâne reşk eder

G77/7 Vañt-ı cûş-ı erbâb-ı suñendür Nâ 'ilî / Eylesünler tarh-ı **şî'ri** dil-güşâ nev-rûzdur

G124/5 Ne efsûn-kâr olur ey Nâ 'ilî **şî'rûñ** ki lafzından / Zebân-ı reşk-i mu'ciz-kâr-ı ma' nî elken olmışdur

G239/7 Benüm o şâ'ir-i sâñir-i Nâ 'ilî **şî'rüm** / Olursa mu'ciz eger i'tinâ nedür bilmem

G337/8 Kâsid olmazdı metâ'-ı hod furûşân-ı 'acem / **Şî'r**-i Şâ'ib nev-kumâş-ı şehr-i Tebrîz olmasa

G378/4 **Şî'r**-i renginüm ki ser-cûş-ı tabî' atdür benüm / Çün mey-i pür-zür-ı berç-ı şîşedür her kañresi

şî'r-i ter [1] yeni ve akılcı şiir. <Seccadî/1>

K25/46 Bu **şî'r**-i ter ol şâf dili tesliyet eyler / Kim ola mükedder deseler âb-ı revânsın

şîr [20]

1. süt. <KT, Cûdî, Kanar/1>

- K26/6 Sitem lutf-ı kelâmiyla mişâl-i âb u âteşdür / Kerem nuṭṭ-ı revân-bahşıyla güyâ **şîr** ü şekerdür
 K30/27 **Şîr** akar Kûh-kene Kaysa gazâlân bulunur / Vaḥşet-âbâd-ı dil-i pür-dûd-ı dâmununda benüm
 G144/3 Tıfl-ı yetim-i dil gibi hep tîre-rûz olur / **Şîr**-i siyeh-mekide-i pistân-ı bahtumuz
 G244/5 **Şîr** akar Kûh-kene Kaysa gazâlân bulunur / Vaḥşet-âbâd-ı dil-i pür-hevl ü hevâmununda benüm
şîr-i mâder [2] ana sütü. <Kanar/1>

- K26/26 ‘ Aceb mecnûn-ı mâder-zâddur tıfl-ı dil-i ‘ âşık / Ki hûn-âb-ı ciger nûş etse şanur **şîr-i mâderdür**
 G127/4 ‘ Aceb mecnûn-ı mâder-zâddur tıfl-ı dil-i ‘ âşık / Ki hûn-ı âb-ı ciger nûş etse şanur **şîr-i mâderdür**

2. aslan || yiğit, yürekli (bkz. esed). <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî, OTAL>

- K9/16 Hüsrev-i **şîr**-i‘ adû-sûz ki nâr-ı gazabı / Cây-ı âhû-bereyi pençe-i şîrân etmiş
 K10/24 **Şîr**-i veğâ ki bûs-ı rîkâbıyla fahr eder / Hürşîd-i tâc-dâr Kızıl Arslân gibi
 K10/28 Deşt-i amân-ı kişver-i ‘ adlinde bî-hirâs / **Şîri** gazâl-perveriş eyler şobân gibi
 K10/31 İzhâr-ı şavlet etse künâmında **şîrler** / Olur hazîde mürçe-i nâ-tüvân gibi
 K17/46 Ne köpekdür Venedik kâfiri hâlâ kim ulur / **Şîrler** pençe-i qahrunda giriftâr u zebûn
 K28/41 Deşt-i veğâda tu‘ me virir tîğüne serin / Peygâr eden senûn gibi **şîr**-i garîn ile
 G80/4 Bû‘l-‘ aceb **şîrdür** ol çeşm-i siyeh kim bî-bâk / Dil-i ‘ âşık gibi bir âteş-i süzâna şunar
 G110/4 Gönül ki kâkülüne sîneden hücûm eyler / Ol âşiyâne-i ‘ anka bu **şîr** pişesidür
 G210/5 Nâ‘ilî ‘ âlem-i teslîm ü rîzâyuz ki bizüm / Kaçar âhû bereden **şîrleri** pişemüzün
 G378/2 Ebr-i âteş-bâr-ı âhum görme nâçiz ey felek / Âfet-i **şîr** ü peleng-i bişedür her qatresi
şîrân [1] aslanlar. <Kanar/2>

- K9/16 Hüsrev-i **şîr**-i‘ adû-sûz ki nâr-ı gazabı / Cây-ı âhû-bereyi pençe-i **şîrân** etmiş
şîr-i jeyân [2] kükremiş aslan, kızgın aslan || cesur, kahraman. <Kanar/1, Seccadî/1>

- K10/32 Mirriḥ olursa zehresini çâk çâk eder / Haşmâne hamle eylese **şîr**-i jeyân gibi
 K27/31 Gâh derrendelik et gâh künâmuında bulun / Halk-ı ‘ âlem desün ey **şîr**-i jeyân hoş geldün

şîr-i Yezdân [1] Tanrı’nın aslanı, Hazreti Ali. <Kanar/1>

- K6/34 Ne Zû‘l-fikâr ki bir yerde eylemez ârâm / Bulunca pençe-i pür-zûr-ı **şîr**-i Yezdânı

Şî‘râ [1] iki meşhur yıldız. <KT> Mertebesinin yüksekliği açısından mukayese unsuru olarak kullanılmıştır.

- K17/20 Kevkeb-i bahtı ki zîb-i felek-i rif‘ atdür / Necm-i **Şî‘râ** görünür mertebesinde mādûn

Şîr ‘Ali [1] bkz. ‘Ali Şîr.

- T6/3 Fevtine târiḥ için dediler ervâḥ-ı quds / ‘Adni künâm eylesün Şîr ‘Ali yâ ilâh

şîrâne [1] aslancasına, aslana lâyük ve münasip biçimde. <KT, Cûdî>

- G179/6 Olup mest-i şarâb-ı şîr-gîr-i la‘l-i nâbuñ dil / Müjeñle pençeleşmiş gamzeñe **şîrâne** el şunmış

şîrâze [1] kitap cildini tutan ibrişim bez || esas, düzen, nizam, intizam. <KT,

OTAL, Kanar/1>

G256/7 Nâ'îl buldu kütüb-hâne-i faẓl u edebûn / Târ-ı **şîrâze**-i mecmû'a-i 'irfânı ucın

şîrâze-bend [1] şiraze bağlayan || nizam ve intizam veren. <KT, Cûdî, OTAL>

G121/2 'Uşşâkı etdi keşmekeş-i târ-ı zülfûn / **Şîrâze-bend**-i nüshâ-i âlâm-ı rûzgâr

şîre [1] şıra, boza ve haşhaşla birlikte içilen bir tür şarap. <Burhân-ı Kâtî', Kanar/1>

G18/2 Şarâbuñ **şîre**-i cân olduğında şübhe yok sâķi / Ne söz kim meclisünde söylenür rûh-âşinâdur hep

şîre-ḡâre [1] şıra içen; şarap içen || şarap içmiş gibi dengesiz davranan. Terkibin ifade ettiği davranış biçimi, şarap içenlerin bir müddet eğlendikten sonra birbirlerine düşmeleri ve hatta düşman kesilmeleri olabilir.

G351/3 Veh ki siyeh sitâreyüz âh ki hîç-kâreyüz / Tût ki dû **şîre-ḡâreyüz** miñnet-i rûzgâr ile

şîr-gîr [1] aslan tutan || aslanı tutacak derecede kuvvetli; çakırkeyf. Terkibin ortaya çıkışı şu olayla ilgilidir. Behrâm-ı Gûr, nedîmelerinden şarabı çok kaçırdığı için ölünce, şarap içilmesini yasaklamış. Bu esnada bu yasağa uymayan bir genç birkaç kadeh şarap içer ve sokağa çıkar. Bir aslan, kafesinden kaçtığı için herkes telâş içindedir. Şarap içen genç ise gayet sakindir. Aslan ve delikanlı karşılaşır. Delikanlı, aslanı kulağından tutarak bekçilere teslim eder. Bu olay üzerine Behrâm, "aslan tutacak kadar (şîr-gîr)" şarap içilmesini serbest bırakır. <Cûdî, OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 93> Aşağıdaki tanıkta hadiseye gönderme yapılmıştır.

G179/6 Olup mest-i şarâb-ı **şîr-gîr**-i la'l-i nâbuñ dil / Müjeñle pençeleşmiş ğamzeñe şîrâne el şunmış

şîrîn [6]

1. tatlı, şekerli. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K6/48 Henüz bağ-ı edebde açılmamış güldür / Tebessüm-i leb-i **şîrîn**-i şeker-eşânı

K12/61 Telḡ-kāmam o kadar ye's ile kim şimdi baña / Zehr-i kâtil görünür şerbet-i **şîrîn**-i vişâl

G203/2 Ne bilir lezzet-i duşnâm-ı leb-i **şîrînüñ** / Luṭfını anlamayan zâ'ika-i âzâruñ

2. sevimli, şirin. <Cûdî, Kanar/1>

K3/46 Çîhâr-yârı ki bezl etdi cân-ı **şîrînüñ** / Olup şehadetüñ ümmîd-i şehd-i nâbında

Aşağıdaki tanıkta "şîrîn" ile, Ferhad'ın sevgilisi olan "Şîrîn" de kastedilmektedir.

K16/30 Görünürdi eşer-i lezzet-i güftârımdan / Çeşm-i Ferhâd-ı belâ-pervere Husrev **şîrîn**

şîrînî [1] tatlılık. <OTAL>

G382/6 Ol tûṭî-i âyîne-i cânsun ki doyulmaz / **Şîrînî**-i güftâr-ı şeker-rîzûne Şuḡfî

Şîrîn [1] Ferhad ile Şîrîn hikâyesinin kadın kahramanı. <OTAL>

G338/2 Nakşı yer etdi fi'l-hâl ḡarâda şanma tîmşâl / **Şîrînî** Bî-sütûna Ferhâd söyleyince

şîrîn-leb [1] tatlı dudaklı || güzel konuşan, beliğ. <Kantar/2, Steingass>

G287/5 Vaşf edüp **şîrîn-lebûn** tûti-i tab'-ı Nâ'îlî / Kandı güftârûn hâlâvet-bağş-ı her-kâm cylesün

şîrîn-mezâk [1] damağı tatlı, keyfi yerinde, afiyette.

G298/2 Hazzumuz yok olmadan **şîrîn-mezâk**-ı hoş-dil / Şerbet-i telh-âbe-i âzârdan şimden gerü

şîrîn-suhen [1] tatlı konuşan, hoşsohbet || beliğ ve fasih söz söyleyen. <OTAL, Steingass>

K5/31 İstimâ'ından olur Tâlib-i **şîrîn-suhenûn** / Tûti-i zâ'ika müstağnî-i şeker-hâyî

şirket [4] ortaklık, ortak olma. <KT, Cûdî, ZL>

K5/41 **Şirket**-i nükte-serâyân-ı kâdem ve'l-hâsıl / Oldı cân u dile sermâye-i reşk-efzâyî

K14/78 Muhlik mi degil **şirketi** ol tâ'ifenün kim / Evşâfları mürde belâ zinde belâdur

G316/2 Cân ile meclisde cânân ülfet-i dirînesin / Âşinâlık **şirketinden** 'âr eder yâd etse de

G332/1 Ölmek gamı yok hiç giriftâr-ı lebünde / **Şîrîni**-i cân var yine güftâr-ı lebünde

şir-pençe [2] aslan elli || güçlü, kuvvetli. <OTAL>

K8/14 Kebüter-i harem olsa hâlâşa yer bulamaz / Gören senün gibi bir **şir-pençe** şehbâzı

M5/I/7 Etsün mi gâzal-i mihre rağbet / Zülfün gibi **şir-pençe** şeh-bâz

şir-şavlet [1] aslan gibi saldıran; cesur, yiğit.

K8/21 Şeh-i esed-menişâ ola **şir-şavletinün** / Ser-i hezâr 'adû nîm loğma-i âzı

şişe [13] sırcadan kap, üfleyip şişirilerek yapılan dar boğazlı kap, şişe. <KT, Cûdî, OTAL>

K18/4 Terâveş-i 'arâk-ı verd-i âfitâb ile çarh / Mişâl-i **şişe**-i inbîk-i pür-gül-âb olmuş

G30/3 Mişâl-i **şişe**-i billûr-ı âfitâb olamaz / Bu faşl içinde şehâb-ı keder havâda bed'îd

G67/1 Ey hûn-ı ciger **şişe**-i câm-ı teri töldür / Ârâyiş-i bezm-i gam olan sâgarı töldür

G167/2 **Şişe** meksûr olıcağ kâbil-i tahtîr olamaz / Mest-i şahbâ-yı mecâz âyînesin pâk edemez

G210/4 Olmasun ayağı düz başduğına gırra hele / İnkisârında bulan neşvesini **şişemüzün**

G226/2 Bir **şişe** mey olsağ dökülüp sâgara evvel / Soñra ciger-i bâde-perestâna dökülsek

G246/4 Dîde-i pür-hûnum etdün ma'den-i elmâs-ı eşk / Reng-i rûy-ı **şişe**-i pür-inkisârımdan şakın

G305/1 Câmlar sîne-i sâkî gibi şeffâf olsa / **Şişeler** pür-mey olup âyîneler şâf olsa

G366/5 Elmâs iseñ de **şişe** degil bi'l-lâh ey gönül / Bed-mestdür zamâne urur hâreye seni

G377/4 Câma kunduğça olur hâlet-nümâ-yı selsebîl / Bâde kim fevvâre-sâz-ı **şisedür** her kâtresi

G378/4 Şi'r-i rengînum ki ser-cüş-ı tabî'atdûr benüm / Çün mey-i pür-zûr-ı berk-i **şisedür** her kâtresi

M5/III/11 Bezmünde ki mest-i bi-ayağız / Teh **şişe**-i kâma bi-dimâğız

şişe-i dil [1] gönül şişesi, kalp şişesi. Kalp, çabuk kırıldığı ve kırıldığında tamir edilemediği için şişeye benzetilir. <TASAVVUF TERİMLERİ>

G225/5 Hâdîka-perver-i cân zib-i **şişe**-i dildür / Bu âb u tâb ile gül-berg-i âli Şuhfinün

şîşe-bâz [1] şişelerle numara, oyun sergileyen, hokkabaz || düzenbaz, sahtekâr; güneş. <Burhân-ı Kâtî‘, OTAL, Steingass> Tanıkta sözcüğün “güneş” anlamı, “şîşe-bâz-ı çarh” terkibi ile sağlanmıştır.

G56/4 Rûy-ı luţf-ı **şîşe-baz**-ı çarhı dil görmiş gibi / Jeng-dâr âyînesinden şafvet ümmîdindedür

şîşe-gerd [1] camcı, cam şişiren. <Kantar/1>

G136/3 Kef-i **şîşe-gerde** tamâm olursa kadeh şarab müdâm olur / Eridüp bu pûtada nâr-ı ‘ışk yine ‘ıkd olursa zücâcumuz

şîşe-zîb [1] şişe süsleyen, şişe donatan. Eskiden gözyaşı, şişede biriktirilirmiş. Bu işin yapılmış süslü şişeler bulunmaktadır. Aşağıdaki tanıkta böyle bir şişe, içine doldurulan gözyaşı ile güzellik kazanmıştır. Elbette gözyaşı şişesi ile kastedilen göz’dür.

G261/3 Hâyâli olsa gül-i **şîşe-zîb**-i çeşm-i pür-âb / Nigâh-ı germdeki süz u tâbı n’eylersün

şitâ [8] kış mevsimi. <KT, Cûdî>

K10/1 Hurrem **şitâda** Edrine şehri cinân gibi / Sârî leâfeti ten-i hâkiye cân gibi

K10/7 Luţf-ı hevâ-yı hurremi hâk içre gösterür / Faşl-ı **şitâda** gülleri yâkût-ı kân gibi

K10/16 Oldukça germ-şekve-i dem-serdî-i hevâ / Her mevc-i âbı cevri-i **şitâdan** zebân gibi

K14/25 Âvîhte pür meyvesi hengâm-ı **şitâda** / Eşmâr-ı bihiştî gibi hem neşv ü nemâdur

K18/48 Hemîşe tâ ki bu vâdide her temüz u **şitâ** / Kıyâm-ı çâder-i eflâk-i bî-ţnâb olmuş

G52/3 Şular ki bî-haber-i germ ü serd-i ‘âlemdür / Nedür cefâ-yı **şitâ** luţf-ı şayf bilmezler

G300/2 Reng ü bû şayf u **şitâsında** tağayyür düşmen / Ruḥ degil berg degil bağ-ı cinân ancak bu

T5/9 Siyeh bayrakları gör kim otâğın almış eţrâfın / **Şitâda** lâle-zâr olmaḡdur ‘aceb dâmen-i küh-sâr

şitâb [6] acele, sürat, çabukluk. <KT, Cûdî>

K3/34 Olur **şitâba** muraḡḡaş semûm-ı ḡurdeleri / Şarâb-ı kevşer ü tesnîm şâf u nâbında

K3/50 Zihî tekâver-i endîşe-rev ki ‘âciz idi / Berîd-i cust-ı nazar sür’at-i **şitâbında**

K3/66 Erişdi göz yumup açınca kâb-ı kavseyne / Nesîm-i şubḡ ile hem-reng idi **şitâbında**

M3/XI/2 Hakkâ ki eylemiş seni farḡ-ı **şitâb**-ı ‘ışk / Güm-kerde-râh-ı vâdî-i pür-pîç ü tâb-ı ‘ışk

G65/8 Ne ḡîre-pây-ı şevḡ ol ey reh-neverd-i himmet / Ne dâmen-i hevesde gerd-i **şitâb** göster

G104/1 Nişâr-ı naḡd-i niyâz etmeḡ **şitâbum** var / Benüm ol âfet ile başḡa bir ḡisâbum var

şitâbân [1] acele ile giden, koşan, çabuk olan, seḡirten. <KT, Cûdî, OTAL>

G109/5 Nâ’ilî-veş olup iḡrâm be-düş-ı zülfün / ‘Arafât-ı ruḡuḡna oldı **şitâbân** diller

şive [10]

1. naz, işve, eda, cilve. <Burhân-ı Kâtî‘, Kantar/1>

G80/3 Eyleyüp kuştelerin ser be-girîbân-ı ‘itâb / Nâz u **şiveyle** elin ḡancer-i bürrâna şunar

G154/3 Her rind olamaz mest-i mey-âşâm-ı maḡabbet / Her bâde-keş ol **şive**-i pür-ḡayrete döymez

G198/1 Başlasa **şiveye** biñ nâz ile çeşm-i siyehün / Tesliyet-baḡş-ı dil-i ‘âlem eder her nigehün

- G203/5 Eyledün Nâ 'ilîyi **şive**-i güftârûn ile / Hayret-âlûd-ı gamuñ şifte-i eţvârûn
 G207/5 Cevr içün Nâ 'ilî-i zâra olur âmâde / Nice biñ **şive**-i âgyâr-nevâza nıgehûñ
 G250/3 **Şive**-i hüsnuñ firib-i çeşm-i şühûndur seni / Her nefes biñ sâde-dil 'uşşâk ile mev'ud eden
 G355/2 Dünyâyı göremez mest iken çeşmi gurûr-ı nâzdan / Her gamzede biñ **şive**-i hâtır-nevâz eyler yine

2. tarz, üslûp, yöntem. <KT, Cûdî, Kanar/1>

- K18/41 Füsûn-ı **şive**-i sihr-âzmâ-yı nuţkımdan / Zebân-ı nâtıka dem-beste-i hitâb olmuş
 G157/3 Hem gedâ-yı kûy-ı fahrız hem şeh-i iklîm-i nâz / **Şive**-i idbârdur pîrâye-i iqbâlümüz
 G335/2 **Şive**-i gerdün-ı nâ-hemvârı gör kim bü'l-heves / Çarhuñ iqbâliyle 'arz-ı imtiyâz eyler bize
şive-kâr [1] nazlı, cilveli, edalı. <KT>
 G13/4 Deyr-i cihânda bir şanem-i **şive-kâr** ile / Zünnâr-bend-i 'ışk olalı hâlümüz hârâb
şiven [4] mihnet ve musibet ânındaki inleme, matem, yas (bkz. âh, enîn, figân,

nâle). <Burhân-ı Kâtî', OTAL>

- M2/I/1 Hıfz eyle beden dârimı **şivenden** ilâhî / Ayırma dil ü cânı bu meskenden ilâhî
 G42/3 Meyl etmedüğüm sür-ı şafâ-bahşına dehrûñ / Mâtem-gede-i dilde olan **şiven** içündür
 G110/3 Şafâ-yı hâtırum eyler gubâr-ı gam ezfûn / O rîk-i bâdeye bu âfitâb **şışesidür**
 G124/1 Bu mâtem-gâhda feryâda hayret reh-zen olmuşdur / Hücûm-ı gam tehî-sâz-ı dimâğ-ı **şiven** olmuşdur
şobân [2] çoban. <Burhân-ı Kâtî'>

- K10/28 Deşt-i amân-ı kişver-i 'adlinde bî-hirâs / Şîri gâzâl-perveriş eyler **şobân** gibi
 K27/10 Gûsfendânın edüp sâha-i 'adlinde be-pîş / Gürk-i hûn-h'âre der isterse **şobân** hoş geldüñ
şol [1] o, şu. <Kanar/2>

- M1/V/5 Dest-i gelû-feşâr-ı ecel aldı dâmenüñ / **Şol** haste gibi kim ola renc-i hunâk ile
şöhre [] şöretli, meşhur, şöret kazanıp ağızlarda gezen. <KT, LN>

- K34/26 İstemez ammâ bilür bu vaz' ile şimdi felek / **Şöhre**-i idbâr eder erbâb-ı câh-ı devleti
şöhret [2] ün, ad yapma, halk arasında tanınıp bilinme. Makam tutkusu, baş olma
 hırsı ve öne çıkma hevesi, kısaca şöret, sufiler arasında hiç hoş karşılanmamıştır. En iyi hâl
 namsız olmak ve tanınmamaktır. <Cûdî, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K34/7 Bir zamân da şabr edüñ ey müflisân-ı naqd-ı 'ayş / Böyle kalmaz germ bâzâr-ı riyânuñ **şöhreti**
 G239/1 Hârîs-i devlet-i 'ışkam recâ nedür bilmem / Esîr-i **şöhretüm** ammâ riyâ nedür bilmem
şöyle [1] şu şekilde, şu biçimde.

- G41/2 'İd-gehde râst geldükçe o şeh 'âşıklara / **Şöyle** vaz' eyler ki gûyâ merhabâ bilmez nedür
şu [1] o biçimde, ona benzer, onun gibi, şöyle.

- M10/I/5 Her biri üstüh'ânlarınuñ bir hilâldür / Döndüm **şu** murğa kim ola perr-i şikeste-bâl
şu'â' [5] güneşten veya başka bir ışık kaynağından uzanan tel tel ışıklar, ışın.

<OTAL>

- K20/40 Āfāka her seher yayla ol maḳāmdan / Mihrūn **şu‘ā‘**1 gibi beşâret haberleri
 K33/8 Mihr-i zer-çüb-1 **şu‘ā‘** ile olaldan müzdür / Kâh-1 iḳbālî gibi görmedi bünyân-1 esīs
 G51/1 Hârîş-i devlet olan bî-şu‘ ūri n‘eylerler / **Şu‘ā‘a** hasret olan çeşm-i kūrî n‘eylerler
 G105/1 Hatt kim ‘izâr-1 pāk-güherden zuhûr eder / Bir sāyedür **şu‘ā‘**-1 kamer zuhûr eder
 G386/1 Olinca taht-pîrâ-yı hamel nev-rûz-1 sulṭānî / **Şu‘ā‘**-1 mihri şandum tiğ-i düşmen-sûz-1 sulṭānî

şu‘arâ [5] şairler, şâ‘ir’in çoğulu (bkz. şâ‘ir). <KT, Cûdî, OTAL>

- K5/15 Evvelîn mertebe-i şî‘r-i bülendümdür eden / Çeh-nîşîn-i raşad-1 reşk ü hased **şu‘arâyı**
 K9/25 Qadr-i ‘irfânını zîrâ ki bilüp Bâķînün / Elin almış **şu‘arâ** hayline sulṭân etmiş
 K13/39 Ol sâhîr-i i‘câz-ķarînün budur inşâf / Yok rûtbe-i ‘irfânına hâ‘iz **şu‘arâdan**
 K14/61 Gerçi bilürin zât-1 pesendîde-şîfâtun / Müstağnî-i evşâf-1 zebân-1 **şu‘arâdur**
 K19/33 Başlasun yazmağa evşâfuñ şîmden soñra / Feylesofân-1 ma‘ânî **şu‘arâ**-yı kümmel

şu‘bede, şu‘beze [2] el çabukluğuyla gösterilen maharet, hokkabazlık; hile. <KT,

Cûdî, Kanar/2>

- K20/16 Ümmîd-i naḳd-1 luṭfuñ ile hâk-i pâyûña / ‘Arz eylemekde **şu‘bedesin** çarḥ çenberi

şu‘beze-bâz [1] el çabukluğuyla hüneler gösteren, hokkabaz. <KT, Cûdî>

- G327/1 Berķ-i hüsün eder ol **şu‘beze-bâz**-1 fitne / Hanümân-sûz-1 belâ sîne-güdaz-1 fitne

şud [1] gitme, gidiş||ölüm. <KT, Kanar/1> Tanıkta geçen “âmed-şud”, geliş gidiş, gelme gitme anlamındadır (bkz. âmed).

- G292/5 Fenâsî havşala-sûz-1 mezâķ olur ‘ârif / Taşavvur etse bu **âmed-şuduñ** mezâyâsın

şuğl [5]

1. iş, uğraşacak şey. <KT, Cûdî, OTAL>

- K1/43 **Şuğl**-1 zamîm-i devlet-i deh-rûze hâşılıñ / Dergâh-1 ḳurbdan ayırur bed-fi‘âl eder
 K14/64 Hâşıl bu ki bir sencileyin zât-1 şerîfuñ / Vaşında kesel **şuğl**-1 zamîm-i fuşehâdur
 K20/22 Ol demde **şuğl**-1 devlet ü iḳbâl ile hemân / Hattırdan etme dūr bu ‘abd-1 şenâ-geri

2. uğraşma. <KT>

- G189/2 Enîs-i hâṭır-1 Maḥmūd olaydı **şuğl**-1 ğamuñ / Ederdi nîm girişmeñ Ayâzdan fâriğ
 G282/2 Pîr-i nâ-bâliğ degil ey h‘âce tıfl-1 bâliğüz / Dersümüz **şuğl**-1 fenâdur mekteb-i idrâkden

şūh [47] açık meşrepli, şen ve hareketinde serbest, oynak, nazlı; neşeli (sevgili).

<KT, Cûdî, LN, Kanar/1>

- K28/68 Huld-1 suḳende bânū-yı **şūh**-1 hayâlidür / Nâz eyleyen mürâfâkata hür-‘ayn ile
 M5/VI/8 Bil cürmüñi Nâ‘ilî hāmûş ol / Ol **şūha** niçün ‘azâb edersün
 G1/4 Leb-i **şūh**-1 nigâh-1 çeşmün oldukça terennüm-sâz / Eder her cünbiş-i müjgânî bir naķş-1 füsün peydâ
 G2/4 Bîġânedür nigâhı gibi luṭfi da dile / Olmış o **şūh** ile tūalum ‘âlem âşinâ
 G13/5 Farṭ-1 hücum-1 nâzdan ol **şūha** Nâ‘ilî / Reng-i şarâb-1 ‘işve olur perde-i ḥicâb

- G24/1 Eylemiş ẖāb-ı tegāfūl nigeḥ-i **şūḥuñ** mest / Çeşmün āşūb-ı nazar ğamzelerün nāz-perest
- G26/1 Ġāret-gerī-i naqd-ı dil-i zāra ne minnet / Ol ḥod senün ey **şūḥ** sitem-kāra ne minnet
- G24/2 Şaḫın ey **şūḥ** şaḫın sūziş-i dilden ki eder / Dāmen-i nāzuñı bir cünbiş-i āhıyla şikest
- G37/4 Böyle mest-i nāz-perverden kaçır mı ehl-i ‘ışk / Neşve-dār-ı ḥüsn olanlar **şūḥ** olur ṭannāz olur
- G39/1 Dil-dādeyüz o **şūḥa** ki ‘āşık-firībdür / Berḫ-ı cemālī dāğ-ı derün-ı şigībdür
- G51/6 Cefāsına müteḥammil gerek o māhı seven / Nigāh-ı **şūḥı** gibi nā-şabūrı n’eylerler
- G91/5 Ġarīb **şūḥ** iledür Nā’ilī mu‘āmelemüz / Nigāh-ı ḥasrete pā-dāş-ı iştıyāk ister
- G94/5 Sözüñ ey Nā’ilī olmazsa da şāyeste-i taḥsīn / Yine bir tarz-ı ḥāş-ı **şūḥdur** bir özge vādīdür
- G97/2 Var ise seng-i siyāh-ı ḫalb-i ‘āşıkdur meḥek / Yoḥsa ol **şūḥuñ** ‘ayār-ı ḥüsn ü ānın kim bilür
- G103/5 Sehl idügin işitmemiş miḥnet-i ḫurbdan firāk / Bizden o **şūḥa** Nā’ilī fikr-i kenāre bir midür
- G108/3 Sāye şalmaḫ ruḥına fitne ‘acebdür ki o **şūḥ** / Kendüyi sāye-i zülfinde ser-efrāz şanur
- G141/2 Gördügi **şūḥuñ** olur ḫayd-ı ser-i zülfinde / İzṭrāb-ı ḫarekāt-ı dil-i bī-tābdayuz
- G185/5 Atmış niḫābı çehreden ol **şūḥ** Nā’ilī / Naqd-i cemālī kīse-i iḫrāza sığmamış
- G186/2 Ḥelāk-i reşk-i nigāhuz o **şūḥa** biz de egerçi / O reşk nergis-i maḥmūr-ı āb-dārına düşmiş
- G193/5 Ne söylesün görüp ol **şūḥı** Nā’ilī ‘uşşāk / Deger mi āhdan el ruḥşat-ı niyāz olıcak
- G201/1 Ḳūyından o **şūḥuñ** dil-i rüsvā ile geçdük / Her ḫaṭvede biñ şekve-i bī-cā ile geçdük
- G202/1 Güلزārdan ol **şūḥ**-ı dil-ārā ile geçdük / Güyā ki nesīmüz gül-i ra’ nā ile geçdük
- G204/6 Der imiş çeşmini mestāne görüp ol büt-i **şūḥ** / Ḳorḫaram Nā’ilī-i zāra ḫıyar ğamzelerün
- G208/7 Fitnenün zülfinde ol **şūḥ**-ı perīşān kākülün / Cem‘ olan diller gibi ḫāl-i perīşānın görün
- G221/1 Raḫībe etdi eşer infī‘ālī āhumuzuñ / Tegāfūlün gör o **şūḥ**-ı ğalaṭ-nigāhumuzuñ
- G224/2 Ağyārı cevır ile ne var ey **şūḥ** öldürüp / Erbāb-ı ‘ışkı luṭf ile şermende eylesen
- G250/3 Şīve-i ḥüsnün firīb-i çeşm-i **şūḥuñdur** seni / Her nefes biñ sāde-dil ‘uşşāk ile mev‘ūd eden
- G255/4 Edüp gül-şen pür gül būselerle cism-i ‘uryānın / Şafā kesb etdüm ol **şūḥuñ** nihāl-i ergavānından
- G256/6 Gözedüp ḫāṭır-ı mecrūḥ-ı dil-i zārı o **şūḥ** / Dest-i luṭfıyla tutar zūlf-i perīşānı ucın
- G258/2 O **şūḥ**-ı çeşm-i niyāzam ki nāzenīnümden / Ṭurur ṭurur ṭaleb-i ruḥşat-ı nigāh ederin
- G280/1 Ma‘zūr ṭut ḫaṭāsını ey **şūḥ**-ı nāzenīn / Mecnūn-ı nev-bahār-ı ğamuñdur dil-i ḫazīn
- G286/3 Kūyuñda var āvārelerün keşreti ammā / Ol ğamze-i **şūḥuñ** geçemezler siteminden
- G307/6 Yād eylese ḡāhī dili ey Nā’ilī ol **şūḥ** / Ġam çekmez idüm her gece a‘dāda bulunsa
- G310/3 Bū’l-‘aceb ḡonce-i gül-zār-ı melāḫatdur o **şūḥ** / Açılır ḫāṭır-ı ‘uşşāk hemān teng olsa
- G319/3 Nigāh-ı **şūḥın** ey cān maḥrem-i rāz-ı derün etme / O fettān-ı cihān cāsūs-ı dildür miḥmān şanma
- G330/2 Yok mı inşāfuñ o **şūḥuñ** ḫurmen-i ‘ömrüm gibi / Ḥānümān-ı ḥüsnini ey āḥ berbād etmeye
- G333/2 Yek-dil oldı ḫatl-i ‘uşşāka nigāh-ı **şūḥı** da / Güşe-i ebrū-yı pür-ḫīn ü ‘itāb-ı nāz ile
- G335/4 Hem-zebānuz çeşm-i **şūḥ**-ı yār ile ol deñlü kim / Ġamzesi bī-tāb olup ifşā-yı rāz eyler bize
- G339/1 Ol **şūḥa** oldı meylüm müzdād söyleyince / Keşf oldı ḫālka rāzum feryād söyleyince
- G352/4 Ne ḥoş beñzer gelince naqd-ı cān tārācına ol **şūḥ** / Elinde ṭup-ı sīmīni o ḥoy-kerde zenaḫdāna
- G353/1 Ol **şūḥı** bağda gördüm şükufte-rū tāze / Elinde bir gül açılmış o tāze bū tāze
- G387/3 Meclis-ārā-yı edeb oluḫça kendin gösterür / Çeşm-i bī-pervā-yı **şūḥından** mü‘eddeb gösterür

G389/5 Memnūniyuz kıyāmete dek Nā'ilī gibi / Taḥrīk eden o **şūḥ** ise sen serv kāmēti

Kt6/2 O leb-i 'aķīķ o dehān-ı teng degil o nigh gibi **şūḥ** u şeng / N'ola dā'im olsa şikeste-reng gül-i nev-bahār-ı girişmedür

Kt13/2 Nā'ilī yārı nezāketle der-āgūş edelüm / Bu sitemler nedür ey **şūḥ**-ı cefā-cū diyerek

Mt2 Naḥl-i nev-resdür o **şūḥuñ** bağ-bānın kim bilür / Tāze bir güldür açılmış gül-sitānın kim bilür

Ş5/1 Eşer-i nāle-i şeb-girūmden / Şaķın ey **şūḥ**-ı cefā-pişe şaķın

şūḥ-dil [1] gönlü şuh, rahat ve eğlenceli yaşayan.

G38/4 Feyz-i nigāh-ı 'āşık-ı pāke qarın olan / Hāṭır-nevāz u **şūḥ-dil** ü şeh-levend olur

şūḥ-sitān [1] oynak sevgilinin kaldığı yer, sevgilinin yatak odası.

G254/1 Nālemūzi işitmesi kaldı o şem'-i **şūḥ-sitān** / Eyledi dūd-ı şem'-i āh nāy-ı gelūyı sürme-dān

şuhūd [4] gözle görünecek biçimde mevcut olma, vücut bulma, var olma. <KT,

OTAL>

K1/30 Ben zerreye o maṭla'-ı nūr-ı **şuhūddan** / Hūddām-ı bā-sa'ādeti 'arz-ı cemāl eder

G139/4 Zīr-i dalk-ı fenāda maḥz-ı **şuhūd** / Ser be-zānū-yı ḥ'āb der-bağalüz

G345/5 Çerāğın çıkarur şubḥa Nā'ilī her şeb / Olur murāķıb-ı bezm-i **şuhūd** pervāne

Aşağıdaki tanıkta geçen “ālem-i şuhūd”, görülen, maddî âlem, bu dünya anlamındadır (bkz. 'ālem).

M3/VI/3 Her şaḥşa āşikār degil 'ālem-i **şuhūd** / Ey āşinā-yı mes'ele-i vaḥdet-i vücūd

şuhūn [1]

K17/56 Ğıḇta-engiz-i dil-i Ḥ'āce-i Kirmānīdür / Naḥl-i gül-zār-ı ḥayālümdeki ağşān u **şuhūn**

şuhūr [1] aylar, şehir'in çoğulu. <KT, ZL>

K28/83 Olsun neşāt-ı devlet ile ḥaşre muntehī / Ta'dād-ı cāh-ı 'ömri **şuhūr** u sinin ile

şukḳa [] padişah buyruğu, ferman (bkz. fermān, menşūr). <Steingass>

şukḳa-tırāz [1] padişah fermanlarını süsleyen, tuğra çizen.

G327/2 Eylemiş kākül ü ḳaddin o şeh-i kişver-i nāz / 'Ālem-efrāz-ı füsūn **şukḳa-tırāz**-ı fitne

şu'le [37] alev, alevli ateş. <KT, Cûdî, LN, ZL>

K4/16 Yād kıldıkça dāmen-i zülfin / **Şu'le**-i dāğ-ı ibtilā-yı dilem

K4/17 **Şu'le**-i ḥancer-i nigāhından / Teşne-leb ḥūn-ı Kerbelā-yı dilem

K5/2 Yine gösterdi Kelīm-i dile bir **şu'le**-i feyz / Tūr-ı ma'nide edüp naḥl-i ḳalem lalāyī

K12/27 Rūz-ı rūşen ola mihr ile dil-i şebde nihān / **Şu'le**-i encüm-i iķbālî olursa cevval

K18/6 Şafaķ degil o perākende **şu'leden** fi'l-hāl / Tamām-ı dāmen-i eflāk lem'a-tāb olmuş

M2/II/5 Üstāz-ı ezel ḥalkaların **şu'leden** etmiş / Her laḥzada biñ silsile-i āha esirem

M5/I/9 Bir nīm ḳadeḫde cānı eyler / Maḥv-ı leme'āt-ı **şu'le**-i rāz

G25/3 Zūhhāda da ey şem'-i riya-sūz eşer ḳıl / Bir **şu'le** ile biñ dili efsürde çerāğ et

- G31/4 **Şu'le**-i düzaḥ-fürüz-ı sine-i 'uşşâḳdan / Maḥşer-i âşüb olur cây-ı sürür ârâm-ı 'îd
- G61/5 Olur mecâlis-i ervâḥa şeb-çerâḡ-efrüz / O **şu'le** kim eşer-i dâḡ-ı ibtilâdandır
- G72/3 Feyz-i nazar niyâzı eder dil-pesend-i nâz / Te'sîr-i 'ışḳ **şu'leyi** pervâne reşk eder
- G105/4 O **şu'ledür** ki zâhir olur daḥme-gâhdan / Pergâleler ki dâḡ-ı cigerden zuhûr eder
- G105/5 'Uşşâḳa Nâ'îlî görünür dūd-ı âhdan / Ol **şu'le** kim Kelîme şecerden zuhûr eder
- G117/4 Habs-ı dil lâyiḳ mı âteş-zâr-ı hicrânunda kim / Kem-şerâr-ı **şu'le**-i ḥüsnün semender-sûzdur
- G119/1 Göñül bir nev-cevânun **şu'le**-i ḥüsniyle sūzândur / Ki bir kem-ter şerârı âfet-i şad-ḥürmen-i cândur
- G135/5 Mūsâ göremez Ṭür-ı şecerde bizi bi'l-lâh / Biz **şu'le**-i sîmâ-yı tecellâda nihânuz
- G139/6 'Âşîḳ-ı sūz u tâbdur sine / **Şu'le**-i ızırâb der-baḡalüz
- G171/1 Yâd-ı lebûnle olur ey gül-i bâḡ-ı heves / Lâle-sitân-ı ciger **şu'le**-i dâḡ-ı heves
- G180/1 Benüm ol **şu'le** kim olmaz benümle hem-zebân âteş / Maşaff-ı berḳ-ı âhumdan eder 'atf-ı 'inân âteş
- G237/4 **Şu'le**-i şem'-i cemâûnle çerâḡ-ı mihrî / Gâh âh-ı dil-i pür-tâb yaḳar gâh nesîm
- G239/2 Vücûdum olsa belâ külhânında ḥâkister / Sükûn-ı **şu'le**-i dâḡ-ı cefâ nedür bilmem
- G246/1 Pâk-dâmen bir gül-i tersün ḡubârûmdan şaḳın / **Şu'lesün** âb-ı dū çeşm-i eşk-bârûmdan şaḳın
- G258/4 Mizâc-ı **şu'le**-i ḥüsnüm ki istesem mihrûn / Sevâd-ı dîde gibi ḥânesin siyâh ederin
- G279/4 Tâb-ı ruḥun olduḡça füzûn **şu'le**-i meyden / Bir lem'ası dünyâyı yaḳar berḳ-ı belâsın
- G334/6 Nâ'îlî **şu'le**-i ḥüsnün şaḳın âh-ı dilden / Şem'-i kâfûr-ı şebistân-ı melâḥatdur o mâh
- G344/3 Kūdûret-i eşer-i sūz-ı âhıdur ki görür / Mizâc-ı **şu'lede** gâhî fûtûr pervâne
- G345/3 Yanarlar âteşine 'âḳîbet biri birinün / Mizâc-ı **şu'le** tenük germ ü zûd pervâne

Aşağıdaki tanıklarda **şu'le** ile “peykân (temren)” sözcüğünün birlikte kullanıldığı dikkat çekmektedir. Eski savaşlarda, ucuna ateşlenmiş yağlı veya petrolü paçavralar bağlanmış oklar atarak düşman kalelerinde ve ordu içinde yangınlar çıkarılmış. <MAZMUNLAR VE İZAH, s. 97>

- K26/38 Midâd-ı surḥ ile nevg-i ciger-düzün görüp şandım / Ḥadeng-i **şu'le** peygân-ı Nerîmân-ı ciger-verdür
- G159/3 Ol **şu'leyüz** ki sūz-ı dil ü âb-ı eşk ile / Peykân-ı tîr-i âh-ı seḡer-gâh-ı ḥasretüz
- G249/6 Nâveg-i âha ki peyveste olur yâd-ı ruḥun / Ṭutuşur bâm-ı felek **şu'le**-i peykânından
- G257/2 Nâveg-i bî-eşer-i âh-ı dilün **şu'le** degil / Çarḡ âlûde-i ḥûn eyledi peykânı ucın

şu'le-i âh [2] âh ateşi. <Seccadî/1>

- G288/2 Olmaz ḥüsnün gibi bir **şu'le-i âha** hem-reng / Dâmen-i 'işmetün ey berg-i gül-i nâz şaḳın
- G288/5 Nâ'îlî-veş nice dil-sûlḥte müştâḳun var / **Şu'le-i âhdan** ey dil-ber-i ṭannâz şaḳın

şu'le-i cevvalê [4] ateş çemberi. <Redhouse>

- K14/20 Yâ farḳına âvîḡte biñ 'ıḳd-ı Şüreyyâ / Bir **şu'le-i cevvalê**-i sîm-âb-nümâdur
- G82/2 Ğarḳa-i girdâb-ı şevḳ ey Mevlevî döndükçe sen / **Şu'le-i cevvalê**-i ḥüsnün mi yâ cânım mıdur
- G101/2 Çarḡa bir gün toḳunur **şu'le-i cevvalê**-i âh / Kendüyi kâse-i Çînî gibi biñ pâre bulur
- G247/3 Olma o ḥüsn-i cilve-furûşa firîfte / Cân ḥürmenin o **şu'le-i cevvalden** şaḳın

şu'le-bār [1] alevli. <Kantar/1>

G143/4 **Şu'le-bār** etmiş idi 'ışk nihāl-i āhum / Olmadın ser-zede tohm-ı şecer-i Tūr henūz

G230/5 Güلزār feyz-i nāmiye encüm-naẓīr edüp / Döndi nihāl ile şecer-i **şu'le-bāra** gül

şu'le-feşān [1] ateş saçan. <Steingass>

G382/2 Bakdukça olur **şu'le-feşān** dūd-ı derūnum / Hāl-i siyeh-i 'ārız-ı hoy-rīzūne Şuhfī

şu'le-gedāyān [1] alev yakanlar, alevleyiciler, ateşleyiciler.

G114/4 Kem-cezbe-i tecellī-i hüsnūn Kelīm-vār / Ervāh-ı kudsı **şu'le-gedāyān-ı** Tūr eder

şu'le-ḥamīr [1] mayası ateşli, mizacında ateş ağır basan.

M2/II/3 Yā 'unşur-ı nārī iledür ḥilḳat-i aşlum / Bu âteş-i cān-süz ile yā **şu'le-ḥamīrem**

şu'le-ḥīz [2] alev kaldıran, alevlenen, yanan. <Steingass>

G260/4 Mā'ī kabālaruñ alur āgūşa gerdenūñ / Ey dūd-ı āh **şu'le-ḥīz** yoksa girībānı sen misün

G260/5 Ey āh-ı **şu'le-ḥīz** o kemān ebruvānlaruñ / Her nāveg-i nigāhda peykānı sen misün

şu'le-keşān [1] ateş içenler, şarap içenler, işret ehli.

G214/6 El şunma cām-ı **şu'le-keşān-ı** maḥabbete / Tersān-ı âteş-i ḥaşebāt-ı caḥīm iseñ

şu'le-mizāc [1] ateş mizaçlı, mizacında ateş ağır basan.

G174/1 Hikmet-i derd ki 'ışkı 'ilāc-ı dil eylemiş / Kāfūr-ı hüsnı **şu'le-mizāc-ı** dil eylemiş

şu'le-nijād [1] ateş mizaçlı (bkz. mizāc-ı âteş).

G232/1 Verziş-i āh ederek **şu'le-nijād** oldu gönül / Nakş-ı hüsnūn görüp âşüfte-nihād oldu gönül

şu'le-pūş [1] ateş giyinmiş, ateşe bürünmüş; alevli, alev içinde. <Kantar/2>

G132/1 Feyz-i hevā-yı 'ışk ile kim **şu'le-pūş** olur / Dāğ-ı ser-i cünūn gül-i destār-ı hūş olur

şu'le-rīz [2] alev alev yanan. <Kantar/2>

G32/4 Döyer mi sūz-ı firāka gönül viren saña kim / Sirişk-i çeşmi olur **şu'le-rīz-ı** dāğ-ı ümīd

G247/2 Ey āh olma ḥırmı-i dāğ üzre **şu'le-rīz** / Āgāh kılma cānı o tebhāleden şaḳın

şu'le-tāb [3] ateşli, alevli; parlak ve sıcak.

G50/3 'Uryān elinde ğamzesinūn tīg-i **şu'le-tāb** / Beñzer ki daḥıme-i dili teşhīre rāh açar

G104/4 Benüm o bāde-güdāz-ı ḥarīm-i mey-gede kim / Elümde gül gibi bir cām-ı **şu'le-tābum** var

G183/3 Sipihre virdi fenā āb-ı **şu'le-tāb-ı** dū çeşm / Mey-i dū âteşe zarf-ı kedūya şıgımağ imiş

şu'le-ṭrāz [1] ateş almış, tutuşmuş, parlamış.

G173/4 Tāb-ı ruḥūnla edüp dilleri ser-germ-i āh / Dāmen-i zūlfūn şabā **şu'le-ṭrāz** eylemiş

şu'le-zād [1] ateş doğuran, ateş saçan.

M7/IV/1 Müsāfir-ḥāne-i dünyāda ḥ'ān-ı guşşa zādumdur / Libās-ı 'āfiyet merdūd-ı çeşm-i **şu'le-zādumdur**

şu'le-zār [2] yangın yeri, ateşli mahal.

K26/23 Gönül kim **şu'le-zār-ı** 'ışk-ı cānāne semenderdür / Şerār-ı āhı dāğ-ı sīne-i hūrşīd-i maḥşerdür

G127/1 Gönül ki **şu'le-zār-ı** 'ışk-ı ḥūbāna semenderdür / Şerār-ı āhı dāğ-ı sīne-i hūrşīd-i maḥşerdür

şu'le-zemîn [1] zemini alevli, ateşe verilmiş.

M2/III/3 Bu **şu'le-zemîn** sîne-i pür-tâbumı yâ Rab / Hürmen-gede-i berķ-i cihân-süz-ı nazar kı

şu'le-zen [1] alevlenen, alevli. <Kanar/1, Steingass>

K18/5 Girüp tabî' at-ı nâra hevâ harâretiden / Fûrûğı **şu'le-zen**-i penbe-i şehâb olmış

şumâr [1] sayı, hesap; sevgi, dostluk. <Burhân-ı Kâtî'>

K2/44 O dem ki defter-i a' mâl-i seyyi' ât-ı ümem / Birûn-ı dâ' ire-i nokta-i **şumâr** kalur

şunûd [1] dinleme, işitme. <Kanar/2>

K3/68 Verâ-yı perdededür cılve-gâh-ı güft ü **şunûd** / Budur netice mücib ü eger mücâbında

şûr [16]

1. tuzlu. <Ânenderâc> Tanıklarda, sözcüğün "karmaşa" anlamı da kastedilmektedir.

K22/37 Ammâ o fırka mâlik-i genc olsa mârdur / K'olmuş hamîr-i mâyeleri şerr ü **şûrdan**

G324/4 Feyz-i eşer-i neşve-i şahbâ-yı lebûndür / Bu **şûr** ki var mâye-i âb u gülümüzde

2. karmaşa, kavga; gürültü, fitne (bkz. âşûb). <KT, Burhân-ı Kâtî', Dihhudâ>

K19/28 Şavletûn mâni' -i **şûr** olmasa kalmışdı tamâm / Dest-i bîdâd-ı erâzilde memâlik muhtel

K22/16 Ser-pençe-i şalâbet ü kahrûn eder hâlâş / Dâmân-ı mülki keşmekeş-i şerr ü **şûrdan**

G21/1 Müjgânlar âfet-i dil-i ' âşık nigâh mest / Kişver harâb **şûr** sipeh pâdişâh mest

G53/1 **Şûr**-ı dü ' âlem ol iki çeşm-i kirişme-zâ mıdur / Nâza muqaddem-i sipeh fitneye pîşvâ mıdur

G62/3 Çeşmûnle mülk-i câna düşen **şûr**-ı fitneden / Ma' mûre kazâda olan ihtilâli gör

G238/4 **Şûr**-ı meclis yeter ey sâkî-i nüh peymâne / Nic' olur ' âkıbet-i devr-i teselsül görelüm

G299/1 Ol nâz u ' işve ol çeşm ü ebrû / Ol **şûr** u fitne ol iki gîsû

G339/2 **Şûr**-ı sipâh-ı haţtı ol şâh-ı mülk-i hüsnûn / Artar kalem-revinde bî-dâd söyleyince

G361/1 Ol teğâfüller ki me'mûr-ı nighedür her biri / El-hâzer kim bâ' iş-i **şûr**-ı nighedür her biri

G383/3 **Şûr**-ı nighühn ' ışkda maşâf eyledi sînem / Şaf şaf sipeh-i fitne beyâbânımı tıtdı

Ş2/9 Mihrûn etsün cihânı ğarķa-i nûr / Tâb-ı hüsnûn sipihri maşşer-i **şûr**

3. karıştırma, çalkalama, sallama. <Burhân-ı Kâtî'>

K2/55 Ola o ğâyete dek rûhuña durûd u selâm / Ki **şûr**-ı zelzeleden haşr pür-gubâr kalur

şûr u şağab [2] gürültü patırtı; görkem, ihtişam, tantana, debdebe.

K5/21 Pâdişâh-ı suhenem k'oldı zamânında ' adîm / Mülk-i endîşede **şûr u şağab**-ı hod-râyî

K13/47 Takdîm ede ' ârif nitekim emn-i beķâyı / **Şûr u şağab**-ı devlet-i nâçiz-i fenâdan

şûre [] çorak yer, çorak ve bitki yetişmeyen toprak, verimsiz toprak. <KT, LN,

OTAL>

şûre-zâr [1] çorak yer. <KT, Cûdî>

G224/5 Bâğ-ı bihişt ise eşeri **şûre-zâr** olur / Sen Nâ' ilî bu giryeyi her ķande eyleseñ

şûr-efgen [2] kargaşa çıkaran, karmakarışık eden. <OTAL, Kanar/1>

M8/IV/3 Hevâ-yı ‘ışk **şûr-efgen** maḥabbet gâlib ü muḥkem

G113/5 **Şûr-efgen** olan Nâ’iliyâ kişver-i nazma / Hükûm-i raḡam-ı ḥâme-i cādû-fenümüzdür

şûr-engîz [1] tahrik edici, kargaşa çıkaran. <Kantar/1>

G287/2 Her nefes biñ naḡş-ı **şûr-engîz** ile kâfir yeter / Ka’be-i cāmî ḥayâlûñ deyr-i eṣnām eylesün

şûride [7] karışık, perişan; âşık, tutkun (bkz. meftûn, mübtelâ, şeydâ). <KT,

OTAL, Kantar/1>

K5/12 Rûz u şeb şoḡbet-i ebkâr-ı ḥayâlumdür eden / Ṭab’-ı **şûridemi** müştâḡ-ı dem-i tenhâyî

K6/49 O bâḡa bülbül-i **şûride**-i ḥoş-elḥândur / Zebân-ı mu’cize-perdâz-ı menḡıbet-ḡânî

M2/IV/5 Geh ḡonce gibi teng-dil ü beste-deḡân ṭur / Geh bülbül-i **şûride** gibi pür-neḡamat ol

G4/4 Ḥavfum oldur sebeb-i renciş-i ḡicrânûñ olur / Dil-i **şûride** ile baḡt-ı heves-nâḡ baña

G98/4 Germ edüp dâ’iresin mihr-i cihân-tâbda gül / Her seḡer bülbül-i **şûrideye** bir kâr okudur

G111/3 Yeter kılduñ cemâlûñ ey niḡâb-ârâ-yı istiḡnâ / Niḡâḡ-ı ibtilâ-yı ‘âşık-ı **şûrideden** mestür

şûridelik [1] âşıklık, tutkunluk. <Kantar/2>

G54/3 Ey fâḡte çık serve ki saña demek olmaz / Bülbül gibi **şûrideligüñ** vaḡtı degildür

şûriş [1] karışıklık, kargaşa, niza. <KT, Cûdî>

K15/7 Âḡ ile perişân ederüm zülfini derseñ / Encâmı yine **şûriş** ü ḡavḡa mı degildür

şûşe [1] altın ve gümüş külçesi. <Burḡân-ı Kâtî’>

K35/9 O zerrîn **şûşeler** kim saḡfın etmiş çarḡ pür-encüm / Dıraḡşânlıkda bilmez rûz-ı rûşenle şeb-i târî

şu’ûr [4] anlama, anlayış; idrak. <KT>

K3/24 Fenâ-yı ‘âleme ey bü’l-heves **şu’ûruñ** yok / Bu âḡ u girye nedür çarḡuñ inḡilâbında

K25/43 Ketm etme **şu’ûruñ** felegüñ râzına bizden / Zîrâ bilirüz vâḡıf-ı esrâr-ı nihânsın

K25/48 Efsûs ki yok ‘âḡıbet-i kâra **şu’ûruñ** / Ey mürçe ḡasret-keş-i bâl-i ṭayarânsın

G293/2 Efsûs yok ‘âḡıbet-i kâra **şu’ûruñ** / Ey mürçe ḡasret-keş-i bâl-i ṭayarânsın

şübhe [2] bir şeyin olup olmadığı hakkındaki tereddüt, tatmin olmama, “acaba

böyle midir” diye düşünme. <KT, ZL>

G18/2 Şarâbuñ şîre-i cân olduḡında **şübhe** yok sāḡı / Ne söz kim meclisünde söylenür rûḡ-âşinâdur hep

G134/5 Yok Nâ’iliyâ **şübhemüz** encâm-ı verâdan / Bu gerdiş-i eflâki de ḡayrân bilürüz biz

şükr [6] görülen iyiliḡe karşılık hoşnutluk gösterme, memnunluk, minnettarlık.

<KT, OTAL>

K1/2 **Şükr**-i nişâb-ı na’t ile dâd-ı suḡen-verî / Nev-tûṭî zebânımı şekker-nevâl eder

K13/24 Şadr-ı fuḡarâ-dost ki dîvâna çıkınca / ‘Âlem pür olur zemzeme-i **şükr** ü şenâdan

K16/38 Tâ be-key **şükr** ü şikâyet olalum ey ḡâme / Sâlik-i resm ü reh-i nükte-verân-ı pîşîn

K23/14 Ne Cemşide müyesser oldu bu meclis ne Dârâya / Edâ-yı **şükri** vâcibdür bu devrûñ ḡâş u ‘âm üzre

M2/IV/6 Kıl bir nefesüñ **şükri**ni her laḡzada tekrâr / Terk et şeref-i zâtuñı memnûn-ı ḡayât ol

G221/4 Edā-yı **şükri** güzeller muhâldür der imiş / Firâk-ı dem-be-dem ü vaşl-ı gâhumuzuñ

şükra [1] çok hamd ve şükür. <Seccadî/1>

K15/13 Ey bād-ı şehir-hiz haber sende mi yoksa / Eyyām-ı teşekkür dem-i **şükra** mı degildür

şükra [1] şükran alâmeti, iyilik bilme nişanesi. <KT, OTAL>

K14/5 Düşında olan hil'at-i zer-beft-i munaqqaş / Tertib-i cihâzındaki **şükra** kabâdur

şükufe, şükufe [2] çiçek. <KT, Cûdî>

K14/27 Envâ'-ı hoş-elvân-ı **şükufeyle** müzeyyen / Ol ravza ki cennet gibi bi-mişl ü bahâdur

G86/5 Bâzâr-ı feyz-i nâmiye der-kâr Nâ'îlî / Enhâr ile **şükufelerüñ** ihtilâfı var

şükufe-püş [1] çiçek giyen, çiçek örtünen; çiçekli, desenli kıyafet giyen. Tanıkta, yüzdeki ayva tüylerini tavsif ederken kullanılmıştır. Buna göre hat, su içinde hoş görünen siyah giyimli çiçektir.

K10/11 Âb içre hoş-nümâ o sevâd-ı **şükufe-püş** / Cedvel-keşide hattı güzel büstân gibi

şüküh [5] ululuk, görkem, heybet, azamet, şan, şevket. <KT, Burhân-ı Kâtî', Kanar/1>

K12/38 Zîr-i 'anķa-yı **şüküh**nda felek bir beyzâ / Kef-i mizân-ı veķârında zemîn bir mişkâl

K12/40 Sensin ol şadr-ı mu'azzam ki mübahat eyler / Ferş-i evvân-ı **şüküh**nda bulan şaff-ı ni'âl

K15/17 Şadrü'l-vüzerâ Âşaf-ı a'zam ki **şüküh** / Hayret-figen-i 'aql-ı hod-ârâ mı degildür

K17/21 Eger olaydı Sikenderde **şüküh** u şanı / Rây-ı Risto ile fahr eyler idi Eflâţun

K18/16 Bülend-mertebe düstür-ı haşmet-ârâ kim / **Şüküh** kevebe-pîrâ-yı nüh kıbâb olmuş

şükür [2] çok şükreden, gördüğü nimetin bilip derde düştüğünde de Allah'a şükreden. <KT>

K22/32 Eşhâş-ı lutfuñı unudur bir nefesde lîk / Gelmez bu kâr-ı bed o gürüh-ı **şükür**dan

G51/2 Şi'âr-ı hiç-kesândur rızâ-yı nâ-çârî / Hilâf-ı meşreb-i himmet **şükür** n'eylerler

şükufe-zâr [2] çiçek yeri, çiçek bahçesi. <Cûdî, OTAL>

G86/4 Pür naķd-ı jâle dâmen ü ceyb-i **şükufe-zâr** / Nev-devletân-ı bağ u bahârüñ neşâtı var

G340/4 **Şükufe-zâr**-ı simât-ı çemende reng-â-reng / Gürisne çeşm-i nazar beñzedür nevâlelere

şüküfte [4] açılmış (çiçek). <KT, Cûdî>

G32/1 Ne ğam **şüküfte** degilse bahâr-ı bağ-ı ümîd / Zükâm-ı ye's ile efsürdedür dimâğ-ı ümîd

G48/1 Güşâyîş-i dile bir nice rûzgâr ister / **Şüküfte** olmağa ol ğonce çok bahâr ister

G208/1 Bûlbûl ağlar ğoncenüñ çâk-i girîbânın görûñ / Gül **şüküfte** bûlbûlün bihûde efgânın görûñ

G388/5 **Şüküfte** 'âlem-i 'ışkuz ki eyler istiķbâl / Dem-i bahâr-ı tarab mevsim-i ğazânumuzı

şüküfte-rû [1] yüzü açılmış; güler yüzü. <Kanar/1>

G353/1 Ol şûhı bağda gördüm **şüküfte-rû** tâze / Elinde bir gül açılmış o tâze bû tâze

şürefâ [1] şerifler, şerîf'in çoğulu (bkz. şerîf). <KT, Cûdî>

K14/9 Bîgâneye yer yokdur o ‘ışret-geh-i hâşuñ / Güncâyişi maḥşûş-ı kibâr u **şürefâdur**

şüreka [1] şerikler, ortaklar, şerîk’in çoğulu (bkz. şerîk). <KT, Cûdî, OTAL>

K14/77 Bezmünde edeb şekve-güzâr olmasa derdüm / Ednâ kederüm ḥaşyet-i ṭab‘-ı **şürekâdur**

şütür [] deve. <KT, Cûdî>

şütür-gürbe [1] deve kedi || münasebetsiz, yerli yersiz; iyi kötü, zıt. <Burhân-ı Kâtı‘, Cûdî, OTAL, Kanar/2>

G229/5 Taḥkîkî bu kim Nâ’iliyâ eylemez olduk / Evzâ‘-ı **şütür-gürbe**-i eyyâma taḥammül

T

tā [55]

1. kadar, dek, değin, -den beri. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî, OTAL, TS, ÖTS>

- K1/50 Kâdr-i kemâl-i şân-ı nübüvvet bülend edüp / Erbabı **tā** merâtibine iştiğâl eder
 K9/24 **Tā** ezelden budur âyîni şehinşâhların / Gerçi te‘yîdini Sultân Süleymân etmiş
 K12/85 Hâtem-i devleti rûzî kıla **tā** bir şadra / Cevher-i cân gibi lutf-ı şamedî ‘amm-ı nevâl
 K13/35 **Tā** şafha-i ‘âlem pür ola menkabetünle / Nevg-i kalem-i Nâ‘ilî-i nükte-serâdan
 K15/30 Kıl Nâ‘ilîyi lutfuñla mahşûş ki **tā** haşr / Evşâfuñ ile menkıbe-pîrâ mı degildür
 K19/26 Bilmemişler ki şeref hâşşe-i zâtıñdur / Ki eder pâyede **tā** kürsî ile bahş u cedel
 K25/35 Mizân-ı haqîkatde bulunmaz saña hem-deng / Ser **tā** be-ka-dem cism degil cevher-i cânşın
 M7/IV/2 Melâlet râhat-ı cânım sitem rûh-ı fu‘âdumdur / Benüm hüd **tā** ezelden nâ-murâd olmağ murâdumdur
 G1/2 Bu ‘âlem pây **tā**-ser kûh kûh-ı miñnet ü gâmdur / Eder her tîşe-kâr- ârzü bir Bî-sütün peydâ
 G25/1 ‘İşkuñla ilâhî beni âşüfte-dimâğ et / Şeb **tā** be-seher hem nefesüm düd-ı çerâğ et
 G109/4 Sînelerde nîgeh-i hasret-i peykânüñ için / Oldı ser **tā** be-ka-dem dîde-i giryân diller
 G111/2 Sen ol Yûsuf-tevellâsın ki olmaz **tā** dem-i mahşer / Temâşâ-gâh-ı hüsniñ dîde-i h‘âbîdeden mestür
 G168/4 Mâverâ-yı mantık u hey‘et hisâb u hendese / Pây **tā**-ser hikmet ü âdâbdur endîşemüz
 G251/5 Ser-girân olsun ço çeşmün kudsiyân-ı ‘arşa **tā** / Her müjeñ destinde bir şemşîr-i bürrân görmesün
 G272/3 N‘ola mecrûhuñ isek ey leb-i cânân ki rakîbe / Pây **tā**-ser nemek-i dâğ-ı dil ü sîne olursun

2. ne zaman ki, vaktâ ki, olduğu zaman. <YTS, ÖTS>

- K1/49 Der-h‘âst-ı şefâ‘at ile **tā** suhen-verân / Vaşf-ı peyâm-berân-ı bedî‘ü’l-cemâl eder
 K11/31 Qur‘a-endâz-ı kazâyâ levh-i taqdîr üzre **tā** / Gâh nakş-ı şulh u gâhî şekl-i âherdür gelen
 K24/37 **Tā** gerd-i hâdişât ile mir‘ât-ı rûzgâr / Şüret-nümâ-yı ma‘reke-gâh-ı nüşûr olur
 G23/2 Vâ‘iz ne bilür mertebe-i pîr-i muğânı / **Tā** olmayıcağ cur‘a gibi hâk-i reh-i mest
 G95/1 Laht-ı dile **tā** gamzelerün râh-nümündür / Her bir müje bir hancer-i âğişte be-hündür
 G113/1 **Tā** cilve-geh-i berç-ı belâ hürmenümüzdür / Hâkister-i düzağ çemen-i gül-şenümüzdür
 G326/1 **Tā** cilve-gâh-ı gam harem-i sînedür bize / Jengâr-ı guşşa şaykal-ı âyinedür bize

3. şunun için, şundan ötürü. <Cûdî>

- K14/89 **Tā** devlet ü iqbâlün için Hâzret-i Hâkkuñ / Dergâhına sükkân-ı felek dest-güşâdur
 K17/42 Gör mühimmâtını her neyse gûzât-ı dînün / Düşmenün **tā** edeler memleketin garğa be-hün
 K17/69 **Tā** Süleymân-ı zamâne ede Hâk Âşaf-ı ‘ahd / Bir kerem-kârün edüp devletini rûz-efzün
 M1/2 Muṭṭib nefesün var ola sâkî meyün efzün - Her laḫza vü her ân / Meclisde şafâ meyle gerek neyle
 gerekdür - **Tā** germ ola şöḫbet

tā ki, tā kim [20]

1. -mesi için, -sin diye, şunun için, şundan ötürü. <Cûdî, Kanar/2>

- K9/34 **Tā ki** te‘yîd-i Hudâ virmek için mülke nîzâm / Bir şeh-i ‘âdili hâtemle Süleymân etmiş

- K16/42 Bâğ-ı kadri ola pür-neşv ü nemâ **tâ kim** ede / Gül-şen-i ‘âlemi pür-feyz meh-i ferverdîn
 K18/48 Hemîşe **tâ ki** bu vâdîde her temûz u şitâ / Kıyâm-ı çâder-i eflâk-i bî-tınâb olmış
 K26/40 Hemîşe **tâ ki** ta‘yîn ola şadr-ı câh-ı devletde / Cenâb-ı müsta‘idân-ı cihân kim baht yâverdür
 K29/30 Mihrûn karîn-i rif‘at ola **tâ ki** olmaya / Ahkâmı muntehî bu suşurlâb-ı hikmetûn
 K31/15 ‘Avd ede ‘ömr ü devlet-i bahtuñ hezâr sâl / Ahkâm-ı rûz-nâmece **tâ kim** cedîd olur
 G130/1 **Tâ ki** çeşm-i pür-füsûn mest-i şarâb-ı nâzdur / Vâyesi mübtelâlaruñ serzeniş-i niyâzdur

2. sonunda. <TS>

- K7/63 Ezîyyet-i dil-i dâna **tâ ki** çarh-ı denî / Ede huşûmına âl-i Muhammedûn taqlîd
 K9/35 **Tâ ki** bir pâdişehûn sevğ-i kaderle devlet / Pençe-i ‘adline teslîm-i girîbân etmiş
 K10/38 Mecrâ-yı feyz olup tuta **tâ kim** ney-i kalem / Bâğ-ı hayâlî hurrem ü ter nâve-dân gibi
 K11/32 Tâ ki fermân-ı şehinşâh-ı kader-menşûrdan / Şadr-ı dîvâna vücûdûn gibi serverdür gelen
 K11/33 Hağ vücûdın muşlîh-ı her emr-i duşvâr eylesün / Emr-i dîne **tâ ki** Hağdan ‘avn-ı yâverdür gelen
 K16/40 Sa‘y-ı meşkûr ile **tâ kim** vükelâ-yı devlet / Olalar mültefit-i pâdişeh-i taht-nişîn
 K23/54 Vüfur-ı haşmetinden şerm edüp çarh-ı felek **tâ kim** / Döne vefk-i murâd-ı dâver-i ferhunde-nâm üzre
 K25/54 Çüb-ı kaleme bâğ-ı suhunde dene **tâ kim** / Bî-berg ü şemer dâğ-ı dil-i ‘anber ü bânsın
 K28/80 **Tâ kim** gâzâdan ehl-i sefer kâm-ver gelüp / Me‘cûr ola i‘ânet-i şer‘-i mübîn ile
 K29/28 **Tâ kim** ede neşât-ı huşûl-i merâm u kâm / Erbâb-ı tab‘ı menkıbe-pîrâ-yı hazretûn
 K31/14 **Tâ kim** hisâb-ı defter-i ‘ömri halâyıkuñ / Levh-i kazâya kilik-i kaderden resîd olur
 K33/20 Sa‘y-ı meşkûr ile **tâ kim** ede erbâb-ı cihâd / Ka‘be-veş bâdiye-i küfri mağâm-ı tağdîs
 G303/11 **Tâ ki** a‘dâya ola bezmi ğam-engîz-i ğased / Feyz-i iğbâl-i neşât ile tarab-gâh bize

tâ be-girân [1] Tanıkta geçen “girân tâ be-girân” ibaresi, “kerân tâ-be-kerân” olmalıdır.

Kerân tâ-be-kerân, bir taraftan bir tarafa, boydan boya anlamında kullanılmış olsa gerektir (Kerân, kenar, taraf anlamına gelir). Tanıkta melekler bir baştan bir başa elleri sinelerinde durarak “hoş geldin” demektedir.

- K27/39 Zîr ü bâlâda halâyıqla melâ‘ik diyeler / Dest ber-sîne girân **tâ be-girân** hoş geldûn

tâ be-key [2] ne zamana kadar, niceye dek. <OTAL, Kanar/1>

- K16/38 **Tâ be-key** şükr ü şikâyet olalum ey hâme / Sâlik-i resm ü reh-i nükte-verân-ı pişîn
 G336/1 **Tâ be-key** ey mest-i ğaflet h‘âb gelsün çeşmüne / Nîm şeb nâlişler et hûn-âb gelsün çeşmüne

tâ be-mağşer [1] mağşere kadar. <OTAL, Kanar/1>

- G190/8 **Tâ be-mağşer** ola endîşesi erbâb-ı dilûn / Silk-i nazmında olan gevher-i güftâra şadef

tâ çend [2] ne zamana kadar. <Kanar/2>

- K25/47 **Tâ çend** mühim-sâz-ı küdürât-ı cihânsın / Besdür ki felek âyine-i kür-dilânsın
 G293/1 **Tâ çend** mühim-sâz-ı küdürât-ı cihânsın / Besdür ki felek âyine-i kür-dilânsın

tâ haşr [2] haşre kadar, mağşere kadar. <Kanar/1>

- M1/I/7 Bu mâcerâyı şerha-dil olsun yegân yegân / **Tâ haşr** kabrûn üzre nümü-dâr olan giyâh

G11/5 ‘Aks-i ruḥuñ o bâdeye bir kerre kim düşer / **Tâ ḥaşr** lâ-yı ḥummı virir bûy-ı âfitâb

tâ key [1] ne zamana kadar. <OTAL>

G283/1 Dil yerin **tâ key** muḡaylân-zâr-ı nâsût eylesün / Murğ-ı qudsî lâne der-gülgeşt-i lâhût eylesün

tâ [4] kat, büküm. <KT, Cûdî, OTAL, ÖTS>

K14/4 Bu çeşn-i ḥümâyûna ki çarḥuñ tek u pûda / Ḥüddâm-ı kemer-beste gibi ḡaddi dû **tâdur**

K14/29 Seyr eylememiş mişlini ‘ömrinde bu sûruñ / Çarḥuñ ki bükilmiş belli bir pîr-i dû **tâdur**

K14/38 ‘Âlem kırılır çenge döner kâmet-i Zühre / Ol reşk ile kim şânedan ol ṭurra dû **tâdur**

G106/6 Pâ-mâl iken rübüdesidür ḡüy-ı âfitâb / Çevḡân-ı dest-i fitne o zülf-i dû **tâyı** gör

ta’ alluḡ [4]

1. ilişki, münasebet, irtibat, mensubiyet; [tas.] maddî ve dünyevî işlere baḡlı olma. Bu durum sâliki Allah’a giden yoldan alıkoyar. <KT, Seccadî/2>

K3/27 Libâsdan ḡaraḡ ey ḡ’âce setr-i ‘avret ise / Nedür **ta’ alluḡuñ** ârâyiş-i şiyâbında

2. sevmeye, muhabbet etmeye. <Cûdî>

G149/2 Zihî ta’ alluḡ-ı pervâne kim yanar kül olur / Ölünce şem’-i şeb-efrûzdan cudâ düşmez

3. dünya ilgisi. <OTAL>

G175/2 Gül-i ḡadîḡa-i kâm olsa ser-be-ser ‘âlem / Bu ḡâr-zâr-ı **ta’ alluḡda** bir giyâha deḡiş

G177/6 Bu dâm-gâh-ı **ta’ alluḡda** şâh-bâz-ı vücûd / Ḥalâş ümîdi ile pâ-y-best olup ḡalmış

ta’ allül [1] bahane arama, bahane etmeye, yalandan bahanelerle bir işten kaçınma,

yapılmasını geciktirme. <KT, LN, Ahterî>

G299/4 Ḥışm u teḡâfûl cevri ü **ta’ allül** / Ol iki bed-mest ol iki bed-ḡû

ta’ âm [1] yemek, aş (Devellioḡlu, 1999. 1008), (Cûdî, 2006. 505). <Cûdî, OTAL>

K30/12 Telḡdür düşmene aḡbâba sözüm ḡand-ı nebât / Zehr olur ḡaşıllı tiryâk **ta’ âmumda** benim

tâ’ at [3] Allah’ın emirlerini yerine getirme ve yasaklarından sakınma yoluyla ona

boyun eğme, ibadet. <KT, Cûdî>

K37/8 Ḥulûş muḡliş-i ‘ac-zâverândur anlama kim / Ola ‘inâyet-i Ḥaḡ **tâ’ atı** ‘ibâdı ḡadar

M1/1 Mey mezheb-i rindîde kırâb ile gerekdür - Bî-ger-i küdüret / **Tâ’ at**-i maḡabbetde vuzûḡ ile gerekdür -

Ammâ mey-i G29/3 Rukû’ı eyler ebrûna ḡıyâmı ḡaddüñe ‘âşık / Olur **tâ’ at**-i ehl-i derd ḡâhî râst ḡâhî kec vahdet

tâ’ at-perest [1] ibadete düşkün, perhizkâr, sofu.

G364/2 Ḥam-ı zülfûñ tevâzu’ larla câna ‘özü-ḡ’âhândur / Ki ol **tâ’ at-perest**-i ‘ışḡa miḡrâbı unutdurdı

tab’ [93] huy, yaratılış, tabiat (bkz. ḡılḡat, ṭabî’at, mizâc, ṭıynet). Sözcüḡün,

özellikle şair yaratılışı ve şairliği ifade eden bir yönü bulunmaktadır. Ânenderâc, bu sözcüḡün anlamlarını şu şekilde vererek sözcüḡün bu yönünü ortaya koyar. “bülend ve

nükte-senc ve kâdir ve suhan-âferîn ve suhan-sâz ve suhan-tırâz ve suhan-gûy ve suhan-senc ve suhan-serây ve suhan-güster ve revân ve latîf ve selîm ve câdû-fen ve ma'nâ-dân ve ma'nâ-bâf ve ma'nâ-âferîn ...” <KT, Cûdî, OTAL, Ânenderâc>

Aşağıdaki tanıklarda Nâilî, kendi şair yaratılışından bahsetmektedir.

- K1/1 Nuṭṭ-âferîn ki **ṭab'uma** feyz-i maḳâl eder / İlḥâm-ı na't ile dâd-ı suḥenverî
- K1/9 Ḥâḳānîyîm ki Feyzî-i Hindî vü Enverî / **Ṭab'umdan** istifâze-i nûr-ı cemâl eder
- K2/53 Muḥassenâtuña ḥadd olmayınca **ṭab'**-ı fuzûl / Suḥen-güzârî-i na'tuñla şermsar ḳalur
- K3/4 O cem' uñ aḥḳar u nâçizîdür ki bîdâddur / Kemâl-i feyz-i dil ü **ṭab'**-ı müsteṭâbında
- K5/5 Oldı **ṭab'um** gibi bir tâze zemîn üzre yine / Çûb-ı ḥuşk-i ḳalem âbişhor-ı nev-peydâyî
- K5/7 **Ṭab'**-ı pâkümdür o ser-çeşme-i ma'nî ki eder / Reşḥası âb-ı ḥayât-ı suḥene saḳḳâyî
- K5/8 Ḥum-ı **ṭab'umda** ki cûşîde olur bâde-i feyz / Pür eder ḳaṭresi bu nüh ḳadeḥ-i mînâyî
- K5/12 Rûz u şeb şoḥbet-i ebḳâr-ı ḥayâlümdür eden / **Ṭab'**-ı şurîdemi müstâḳ-ı dem-i tenḥâyî
- K5/16 Ğam degil görmese ḥuffâş-nihâdân-ı zamân / Levḥ-i âyîne-i **ṭab'umda** olan ma'nâyî
- K5/36 Ḥ'âce-i **ṭab'**-ı Nizâmî-güherüm olsa eger / Ḥamse tertîbine cünbiş-dih-i kilḳ-i nâyî
- K5/37 Etmeyüp raḥş-ı mülâyim-ḥarekât-ı **ṭab'am** / Ermege menzil-i maḳşûda heves-peymâyî
- K5/40 Ḥavfum oldur dil ü **ṭab'um** gibi âşüfte bulam / Maḥremân-ı ḥarem-i bargehi Mevlâyî
- K9/28 Ḳalemin lû'le sözün âb-ı ḥayât u **ṭab'im** / Ḥıẓr-ı dil-zinde-i ser-çeşme-i 'irfân etmiş
- K9/31 Medḥ-i şâḥân-ı cihânda ḳoparup nice ḥaşr / Eşheb-i **ṭab'ı** sebûk-tâzî-i meydân etmiş
- K9/32 Şimdi ḥod himmet evşaf-ı ḥümâyûnuñ edüp / Ḥâḳ-i dergâhuña **ṭab'im** güher-efşân etmiş
- K11/18 **Ṭab'**-ı çâlâküñ ki olmuş ḥâmil-i sırr-ı ḳazâ / Hep zebân-ı râzına esrâr-ı muẓmerdür gelen
- K12/45 Görmedüm olalı sūdâ-ger-i kâlâ-yı suḥen / **Ṭab'**-ı pâküñ gibi bir müşterî-i cins-i kemâl
- K12/47 Ḥadd ü pâyânı mı var ḥaşre dek olmuş ṭotalum / Ḥâme evşâfuñ taḥrîrde **ṭab'um** naḳḳâl
- K12/49 Şevḳ-i evşâfuñ olur dilde füzûn her ne ḳadar / Etse **ṭab'um** keder-i nâ-mütenâhî işḡâl
- K12/52 Yine bî-dâr olıcaḳ maşrıḳ-ı **ṭab'umdan** eder / Böyle bir maṭla'-ı ḥurşîd-güher 'arz-ı cemâl
- K12/58 Nâ-murâdâne bir az derdümi taḳrîr edeyüm / İstima'-ı suḥenüm **ṭab'uña** virmezse kelâl
- K12/66 Bâr iken **ṭab'a** vücûdum ne revâdur kim olam / Cevr-i gerdün gibi bir bâr-ı girâna ḥammâl
- K12/68 Ḥâşılı **ṭab'**-ı heves-kâruma besdür bu güneh / Ki düşüp ḥâtıra-i nazma ḳılam fıkr-i muḥâl
- K12/72 Bâ-ḥuşûş ol güher-i kân-ı hünerdür **ṭab'um** / Ki tutar şa'sa'sı 'âlemi ḥurşîd-mişâl
- K12/78 Ben o sūdâ-ger-i nazmam ki kef-i mihr ile çarḥ / Kân-ı pür-gevher-i **ṭab'umdan** eder cerr ü su'âl
- K12/79 Minnet Allâḥa ki etmiş ser ü sâmân-ı suḥen / Ḥ'âce-i cevherî-i **ṭab'umı** müstaḡnî-i mâl
- K14/65 İḥrâz-ı ma'ânîde ḥuşûşâ dil ü **ṭab'um** / Risto-yı suḥen Ḥürmüs-i eflâk-i şenâdur
- K14/66 Neşr olsa zuhûrum n'ola âfâḳa ki **ṭab'um** / Menşür-ı suḥen ber-kef-i rûḥ-ı ḳudemâdur
- K14/77 Bezmünde edeb şekve-güzâr olmasa derdüm / Ednâ kederüm ḥaşyet-i **ṭab'**-ı şürekâdur
- K15/14 Eyyâm-ı teşekkür ki mezâḳ-ı dil ü **ṭab'a** / Taḳrîri neşât-âver-i şahbâ mı degildür
- K15/31 Pür-jeng-i kelâl olsa da âyîne-i **ṭab'ı** / Destinde ḳalem ṭûtî-i güyâ mı degildür
- K15/38 **Ṭab'um** ki ola ḥ'aceḡi-i ḳişver-i dâniş / Şâyeste-i ithâf-ı hedâyâ mı degildür

- K16/31 Kār-gāh-ı hünere naqş-ı tırāz eyleyli / **Ṭab'**-ı zer-düzümü sermāye-i feyz-i taḥsîn
- K17/5 **Ṭab'uma** virdi teraqqî eşer-i 'âtfetûn / Hâsıl etdüm şeref-i medḥûn ile şevk-i derûn
- K17/8 Vâridât-ı dil ü **ṭab'umdan** eder istimdād / Olurın zātuñı ta'rifde bî-şabr u sükûn
- K17/25 İ'tidāl-i dil ü **ṭab'ından** eşer bulsa hevâ / Gele bir mevsime her sâl temüz u kânûn
- K17/60 Nev-'arūsân-ı suhen ḥacle-geh-i **ṭab'umdan** / Gösterüp kendüyi eyler ḥarekât-ı mevzûn
- K17/62 Görünür kâr-geh-i **ṭab'**-ı hüner-perverümün / Mevc-i ḥārâ gibi hep kâleleri bûkalemün
- K17/67 Kilk-i ma'nî-şuver ü **ṭab'**-ı sihr-kârumdur / Naqş-pîrâ-yı şanem-ḥâne-i i'câz u füsûn
- K18/25 'Aşîr-i bâdeye kim luṭf-ı **ṭab'ı** virmiş feyz / Ḥumâr-ı naḥvetiyân neşve-i şarâb olmış
- K18/39 Ḥayâl-i vaşfuña şeb-zinde-dâr iken **ṭab'um** / Keşâfet-i ğam ile ser be-ceyb-i ḥ'âb olmış
- K19/37 Eylesün ḥacle-i **ṭab'ındaki** ebkar-ı ḥayâl / Gevher-i menkıbetün güy-ı girîbân-ı ḥulel
- K20/32 Maẓmûn-ı ḥüccet-i suhen ü **ṭab'**-ı pâkine / Şâhiddür ehl-i dâniş ü idrâkûn ekseri
- K20/35 **Ṭab'**-ı Mesîḥ-kârı ki peymâne-dâd olur / 'Azm-i remîme rûḥ virir dîrd-i sâgarı
- K21/15 O hoş-nüvis-i suhen-ver ki **ṭab'**-ı derrâki / Daḳâyıḳ-ı ḥaṭ u inşâda 'âlem-ârâdur
- K22/20 Erbâb-ı **ṭab'** u himmete dâ'im sitemdedür / Feryâd dest-i himmet ü **ṭab'**-ı gayûrdan
- K22/22 Şadrâ nifâḳ-ı baḥt ile **ṭab'umdaki** kelâl / Maḥfî degil o zihn-i mekârim-şudûrdan
- K22/23 Söz bu ğubâr-ı **ṭab'** ile ḥâlî olur mı hîç / Âb-ı ḥayât olursa da gerd-i fütûrdan
- K23/32 Eder endîşe istidlâl **ṭab'**-ı mû-şikâfuñdan / Cevâhir olduĝın bir vefḳ-i ḥikmet inḳisâm üzre
- K23/33 Ḥudâvendâ ki olmış luṭf-ı isti'dâd ile **ṭab'ıuñ** / Kemâle raĝbet ü ehl-i kemâle ihtirâm üzre
- K23/39 Ḥuşûşâ **ṭab'um** ol mu'ciz-tırâz-ı mülk-i ma'nîdür / Ki olmış ḥükmi nâfîz ḥâme-i vaḥy-irtisâm üzre
- K23/46 Olur gül-zâr-ı dehrûn ferşi hep gül-bister-i ḥurşîd / Sarâyistân-ı **ṭab'um** raşḥa-pâş olsa ğamâm üzre
- K23/47 'Arûs-ı ḥacle-i dâniş ki **ṭab'umdur** ṭurur şaf şaf / Perestârân-ı ma'nî pîş-gâhında kıyâm üzre
- K24/12 Ḥurrem riyâz-ı feyz-i nesîminde **ṭab'ınuñ** / Ne ḥârḥâr-ı ğuşşa ne gerd-i fütûr olur
- K24/27 Raşḥ-ı midâdı rûşen edüp ya'nî meslisûn / 'Aks-i fîrûĝ-ı **ṭab'**-ı münîrûñle nûr olur
- K25/28 Evşâfuña bu maṭla'ı zeyl eyledi **ṭab'um** / Kim sen daḥî taḥsînine bigsûde-deḥânsın
- K25/38 **Ṭab'ıuñ** ki nihân-ḥâne-i pür-naqş u hikemdür / Erjeng ile Mânîye daḥî şerm-resânsın
- K25/53 Hengâm-ı du'âdur yeter ey **ṭab'**-ı hevâyî / Mestâne-rev-i câdde-i bî-edebânsın
- K26/28 Kerîmâ reşk-i evşâfuñla ehl-i **ṭab'ı** lâl eyler / Cihân-ı pîre-zen kim sâḥir-i pür-şûr u pür-şerdür
- K26/31 Ḥuşûşâ sâḥir-i **ṭab'um** ki i'câz-ı belâĝatda / 'Aceb cādû-yı pür-fen ṭurfe 'ayyâr-ı tûvân-gerdür
- K26/33 Kâlemdür maḥv eden âşârın ol sihrûn ki destinde / Kelîm-i **ṭab'umuñ** âteş-feşân güyâ bir ejderdür
- K29/28 Tâ kim ede neşât-ı ḥuşûl-i merâm u kâm / Erbâb-ı **ṭab'ı** menkıbe-pîrâ-yı ḥazretûn
- K31/8 Gâhî ki feyz-i terbiyyet-i ḥâk-i himmetûn / Erbâb-ı **ṭab'a** ğuş-ĝüzâr-ı şenîd olur
- K33/14 Merḥamet-kâr ḥidivâ keremûndür ancak / Var ise ehl-i dil ü **ṭab'a** medâr-ı te'sîs
- K33/17 Çarḥdan ehl-i dil ü **ṭab'a** şikâyet düşmez / Yâd olunmaḳ ne revâ bezm-i şerîfûnde o pîş
- K34/19 Şem'-i bezm-ârâ-yı iḳbâl-i neşât-engîzîdür / Meclis-i erbâb-ı **ṭab'ıuñ** bâ'is-i germiyyeti
- K34/21 Zümre-i erbâb-ı **ṭab'ı** öyle meftûn etdi kim / Ḥüsn-i aḥlâḳı ĝınâ-yı ḳalbi feyz-i şoḥbeti
- M11/I/3 Yâ Rab ne luṭf olur bu ki **ṭab'** ehlinûn tamâm / Baḥt-ı siyâha munzam iken rûy-ı evsedi
- M11/I/4 'Uḳbâda feyz-i na'tuñ ile rû-sefîd olup / Ḥurşîde ḥaclet-âver ola **ṭab'**-ı ecvedî

- G41/5 Nā 'ilī inkār edenler **ṭab'**-ı mu' ciz-güyuñı / İhtirā'-ı ḥāme-i siḥr-āzmā bilmez nedür
- G42/5 Sāḥir dedigün Nā 'iliyā **ṭab' uña** her bār / Destünde olan ḥāme-i mu' ciz-fen içündür
- G69/6 Ben Nā 'ilī mühendis-i nazmam çeh-i devāt / Risto-yı **ṭab' uma** raşad-ı intibāhdur
- G82/5 Göz görüp dil sevmiş ammā bilmem ol büt Nā 'ilī / Dil-pesend-i şāhid-i **ṭab'**-ı suḥen-dānum midur
- G83/5 Erişmez ğavvına ğavvāş-ı Fikret Nā 'ilī **ṭab' uñ** / Dür-i güftārını bir baḥr-ı bun-nā-yābdan söyler
- G106/7 Baḡ çeşm-i iltifāt ile eş'ār-ı pākine / Āşār-ı **ṭab'**-ı Nā 'ilī-i ḥoş-edāyı gör
- G116/3 **Ṭab'umuz** oldı müntehī 'ışk ile bir maḡāma kim / Kaṭreye tāb-ı cūş-ı nehr-i Furāt virdiler
- G116/7 Ṭūṭi-i **ṭab' a** Nā 'ilī feyz-resān-ı nuṭḡ olup / La' l-i lebiyle dil-berān ḡand-ı nebāt virdiler
- G144/1 Olduḡ remīde-ḡāṭır-ı rencān-ı baḡtumuz / Yār oldı **ṭab' a** şaḡş-ı girān-cān-ı baḡtumuz
- G160/3 Her laḡza bīn çerāḡ uyarur şem'-ı Tūrdan / Vaşf-ı cemāl-i yār ile **ṭab'**-ı münirümüz
- G173/3 Mestī-i ḡün-ı ciger **ṭab' ma** virmiş neşāt / Ol ki bu ḡam-ḡānede 'işrete nāz eylemiş
- G189/7 Ġulām-ı himmetiyüz ḡāşılı o **ṭab' uñ** kim / Ola mülāḡaza-i imtiyāzdan fāriḡ
- G189/8 Recā-yı feyz-i teraḡḡide Nā 'ilī degilüz / O **ṭab'**-ı pāk-i ma' ānī-ṭırāzdan fāriḡ
- G190/7 Dāḡ-ı ḡurşid idi her dūrri olaydı menşüb / **Ṭab'**-ı pāki gibi bir ḡulzüm-i zehḡāra şadef
- G208/8 Nā 'ilīnün **ṭab'**-ı pākinden ne gevherler çıkar / Ol hüner gencīnesin ol ma' rifet kānın görüñ
- G252/5 Nazm-ı pākün Nā 'ilī germ-āşinā-yı ehldür / Sūz-ı dilden bī-ḡaber efsürde **ṭab' ān** görmesün
- G255/6 Maḡāl nāzūkdür erbāb-ı ma' ārif etsün istimdād / Cenāb-ı 'İşmetinün luṭf-ı **ṭab'**-ı kām-rānından
- G287/5 Vaşf edüp şirīn-lebün ṭūṭi-i **ṭab'**-ı Nā 'ilī / ḡand-ı güftārın ḡalāvet-baḡş-ı her-kām eylesün
- G325/5 Ey Nā 'ilī sipihre degil 'arşa nāz eder / Ārif bu istiḡāmet-i **ṭab'**-ı bülend ile
- G337/6 Dāmenin etmezdi yāḡūt-ı şafaḡ pūr Nā 'ilī / Çarḡ ḡāk-i genc-i **ṭab' uñdan** güher-riz olmasa
- G347/5 Olsa eş'ārūn 'aceb mi dil-pesend ey Nā 'ilī / **Ṭab'**-ı pakün pey-rev-i pākīze-güyān olmada
- G355/4 Bu tarz-ı ḡāş-ı dil-keşe taḡlīd ederse Nā 'ilī / **Ṭab' uñ** gibi bir sāḡir-i ma' nī-ṭırāz eyler yine
- G381/7 Biḡişt-ārā-yı **ṭab'**-ı Nā 'ilī / Gelince cilve-i nāza nihālī

ṭab' ān [] yaratılışlılar. Sözcük “efsürde-ṭab' ān” şeklinde terkip olmalıdır. “Efsürde-ṭab' ān”, donuk tabiatlı, hissiz, duygusuz anlamına gelir.

tāb [83]

1. güç, kuvvet, takat, mecal. <KT, Cûdî, OTAL, Kanar/1, Redhouse>

- K2/38 O rāyeti-i keremsin ki **tāb**-ı germādan / Zılāl-ı ḡurbuña anlar ki ḡāst-kār ḡalır
- K30/1 Yetiş ey bād bulun yāre peyāmında benüm / **Tāb** yok sūz-ı dile bāl-i ḡamāmumda benüm
- K30/4 Bīm-i ser-pençe-i 'uḡḡāb-ı felek n' eyleyeyüm / **Tāb**-ı cünbiş ḡomamış bāl-i ḡarāmumda benüm
- M5/VI/6 Cisminde ḡalır mı **tāb**-ı lerziş / Ol bī-dilde kim ḡitāb edersün
- G65/9 Vādī-i ḡamda eşkūn maḡv eyle **tāb**-ı dilden / Āb eyleme serābī ābı serāb göster
- G116/3 Ṭab'umuz oldı müntehī 'ışk ile bir maḡāma kim / Kaṭreye **tāb**-ı cūş-ı nehr-i Furāt virdiler
- G177/7 Ne Nā 'ilī ne mecāl-i vaṭan ne **tāb**-ı sefer / Nifāḡ-ı baḡt ile ḡāṭır-şikest olup ḡalmış
- G180/3 Hezār-ı dilde **tāb**-ı cünbiş-i āḡ olduḡın görse / Olur ol tāze berg-i ḡül-şen-i ḡubī hemān āteş
- G183/2 Hücüm-ı leşger-i müḡāna dilde **tāb** mı var / O teng-nāy-ı sipāh-ı dü rûya şḡmaz imiş

G273/1 Yok tende **tāb** dilde olan sūzān n'eylesün / Yandı kebāb-ı laht-ı ciger kûze n'eylesün

tāb getürmek [2] dayanmak, tahammül etmek. <ÖTS>

G8/4 Bir olsa zehre-i Mirrîh ile dil-i Behrām / Yine **getürmeyeler** bir nigāha **tāb** saña

G19/2 Dil kûh-ı āhen olsa da eyşer rübûde 'ışk / Kullāb-ı kehrübāya **getürsün** mi kâh **tāb**

tāb ü tüvān [1] güç ve kudret, tahammül. <Kanar/1, ÖTS>

K11/1 Miñnetle za'îf oldı tenüm berg-i hāzāndan / Kalmadı vücūdumda eşer **tāb ü tüvāndan**

2. ışıık, parlama, parlaklık (bkz. nūr, ziyā). <KT, LN, OTAL, Kanar/1, Redhouse>

K3/51 Zihî Burāk ki mihr oldı zıll-ı arza şebîh / Nişîb-i na'î-i süm-i pür-fürûğ u **tābında**

K5/46 Nūr-ı pîşānî şubh-ı ahadiyyet Aḥmed / **Tāb**-ı āyîne-i hürşîd-i cihān-gîrāyî

K6/9 O neyyir-i şeh-er-früz-ı rustā-hîz-i sitem / Ki düşse bâdiye-i ḥaşre **tāb**-ı nîrānı

K30/21 Berek ālāyışūme oldı delîl-i rüşen / **Tāb**-ı āyîne-i hürşîd ḥamāmumda benüm

G11/1 Ey **tāb**-ı ḥüsnuñ âfet-i nîrû-yı âfitāb / Ḥaclet-pezir-i reng-i ruḥuñ rûy-ı âfitāb

G19/4 Reşk-āver cyle şubḥa ḡarîbāne şāmumız / Şal külbe-i maḥabbete ey şem'-i āh **tāb**

K34/31 Olmasun hergiz müsâdif ḥānümân-ı 'ömrine / Rûzgāruñ berķ-i **tāb-āsā** gezend ü âfeti

G171/2 **Tāb**-ı fûrûğ-ı ruḥuñ olsa şecer-sûz-ı āh / Dāğ-ı dil-i Tûr olur mürde-çerāğ-ı heves

G196/2 Hürşîde degil **tāb**-ı tecellâ-yı cemāle / Tercîḥ olunur şafvet-i āyîne-i 'âşık

G238/1 **Tāb**-ı meyden ruḥuñ ey muğbeçe gül gül görelüm / Reng-i ruḥsāruña beñzer mi gül ü mül görelüm

G284/3 Kıl ḥāzer merdümlüğinden ol ḥarāmî gözleruñ / Zülfinuñ **tāb**-ı kemend-i cān-sitānından şaķın

G319/1 Nigāhın eyleyen cān-sûz-ı **tāb**-ı ebruvān şanma / O tîr-i sâ'ika-peykānı muḥtāc-ı kemān şanma

tāb u cilā [3] ışıık ve parlaklık; güzellik ve taravet.

K13/40 Ol ḥāk-i ḥaķîrûñ kamaşur dîde-i hürşîd / Mir'ât-ı zāmîrinde olan **tāb u cilādan**

K14/58 Mir'ât-ı zāmîrûñ nice taşvîr olunur kim / Başdan başa hürşîd gibi **tāb u cilādur**

K25/39 Mir'ât-ı zāmîründe olan **tāb u cilādan** / Mecnû'a-i envā'-ı teşāvîr-i ḥisānsın

3. güzellik, tazelik. <KT>

K3/26 Vücūdın etme mülevves zāmānuñ olma şerîk / Hemîşe şavb-ı tefāhurla āb u **tābında**

M2/V/7 Ol şāhı şefî' et ki yaķa **tāb**-ı cemālûñ / Zencîr be-gerden bu giriftāruñ yā Rab

G19/3 Ey āh sen de sünbül-i destārum ol ki yār / Bir tâze gül taķınmış olup şeb-külāh **tāb**

G61/6 O ḡonce-leb der imiş āb u **tāb**-ı verd-i ruḥum / Sirişk-i Nā'ilî-i zār-ı mübtelādandur

G97/1 Sûz hemān ḥüsnnindedür yāruñ mekānuñ kim bilür / Gevherinde āb u **tāb** olsun da kânın kim bilür

G195/1 Baķamaz rûyına dil zülf-i siyāh olmayıcaķ / **Tāb**-ı ḥüsne dōyemez perde-i āh olmayıcaķ

G225/5 Ḥađîķa-perver-i cān zîb-i şîşe-i dildür / Bu āb u **tāb** ile gül-berg-i āli Şuḥfînûñ

G333/1 Ğamzesin ser-mest edüp sākî şarāb-ı nāz ile / Bezm-i ḥüsne virdi revnaķ āb u **tāb**-ı nāz ile

G369/5 Āb u **tāb**-ı tal'-at-ı ebķār-ı nazmuñ Nā'ilî / Ta'n eder āyîne-i hürşîde meh-rûlar gibi

G370/4 **Tāb**-ı ḥüsnuñden olur ḥam-be-ḥam u piç-ā-piç / Tār-ı cān âteş-i sūzāna düşen müy gibi

Ş2/9 Mihrûñ etsün cihānı ḡarķa-i nūr / **Tāb**-ı ḥüsnuñ sipihri maḥşer-i şûr

tāb virmek [3]

1. aydınlatmak || güzellik katmak, süslemek.

K20/2 Ey maşnı-ı necābet ü şubh-ı sa‘ādetüñ / Dünyāya ferr ü **tāb viren** mihr-i enveri

G13/2 Dünyāya berç-ı tūğ-i nigāhuñla **tāb vir** / Düşdün sipāh-ı fitneye teb-lerze-i kıbāb

2. bükme. <Kantar/2>

G311/6 Rışte-i cān u dile **tāb virüp** bakdukça / Nā‘ilī āh o miyān u o dehān teng olsa

4. kıvrım, büküm, buruşuk (ip, saç). <Burhān-ı Kâtı‘, Cûdî, LN, Redhouse>

K5/11 Hayzurān gibi benānumdan eder pīç-ā-pīç / **Tāb**-ı gīsū-yı hayālüm kalem-i gūyāy

K6/22 Hayāl-i reng-i ruh ü **tāb**-ı kākūlindendür / Güle şikeste-dilī sūnbüle perīşānī

K7/23 Ne deñlü müztarib-i pīç ü **tāb**-ı ‘acz olsañ / Bulur ol mertebe ser-rişte-i kazā taqşīd

M3/XI/2 Hākķā ki eylemiş seni farı-ı şitāb-ı ‘ışķ / Güm-kerde-rāh-ı vādī-i pūr-pīç ü **tāb**-ı ‘ışķ

G9/6 Selām-ı Nā‘ilī-i zārdan mı incindün / Nedendür ey hām-ı ebrū bu pīç ü **tāb** saña

G13/1 Kāküllerün ki çin-i cebin üzre buldı **tāb** / Gösterdi cezr ü meddini deryā-yı ıztırāb

G33/3 Olur şabā reh-i pūr-pīç ü **tāb**-ı hayretde / Nişān-ı ‘āşık-ı güm-kerde rāhdan nevmīd

G296/1 Hem cānda sūziş-i hūsn hem ıztırāb-ı ebrū / Hem dilde ‘uķde-i zūlf hem pīç ü **tāb**-ı ebrū

G296/4 Şal pīç ü **tāb**-ı zūlfün ebrūya kim dil olsun / Hem pāy-māl-i tūrā hem kām-yāb-ı ebrū

G335/3 Pīç ü **tāb**-ı dest-i cevriñden görüp feryādumuz / Baht-ı ser-keş dil-nevāzāne niyāz eyler bize

G375/2 Pūr-pīç ü **tāb**-ı keşmekeş-i āhdur gönül / Ser-rişte-i emelde gūşāyış görölmedi

5. öfke, kızgınlık, hışım, gazap. <Burhān-ı Kâtı‘, Kanar/1>

K7/36 Zihī irādet-i hūkm-i ezel zihī teslīm / Bu iktidār ile ol pençe **tāb**-ı haşm-ı ‘anīd

M2/V/4 Hākister-i **tāb**-ı celālün ile söndür / Şāyeste-i teb-lerze-i āzāruñı yā Rab

6. dert, mihnet, ıstırap. <Burhān-ı Kâtı‘, Kanar/1>

G172/4 Bir nīm nefes **tāb**-ı ğamuñ cām-ı şabūra / Etdürdi şigībāyī-i Eyyübī ferāmūş

7. kılıcın keskinliği. <OTAL>

G19/1 Buldukça sürmeden müjeler gāh gāh **tāb** / Elmās deşneler mi degildür siyāh-tāb

8. hararet), sıcaklık. <Cûdî, OTAL, Kanar/1, Redhouse>

K3/32 Bu sūz u **tāb**ı gidermez meger o bādiye kim / Ğarīķ-i rahmet olur teşneler serābında

K3/33 Zihī fezā-yı muķaddes ki i‘tidāl-i bihişt / Nūhuftedür eşer-i feyz-i sūz u **tābında**

K3/58 Berīd-i aķdese bir özge hālet el virdi / O dabbenün eşer-i ‘ışķ-ı sūz u **tābında**

K18/1 Temūzdur ki cihān ğarķ-ı tef ü **tāb** olmış / Zemīn gūdāhte-i **tāb**-ı āfitāb olmış

K18/2 ‘Araķ-feşānī-i hūrşīdi gör ki **tābından** / Serāb lūcce olup lūcceler serāb olmış

K18/7 Tenūr-ı nāra dönüp **tāb**-ı mihrdan deryā / Fezā-yı bahrdā murgāniyān kebāb olmış

K25/16 Dönmiş bedenün mūya şararmış ruh-ı alūñ / Gūyā ki esīr-i teb ü **tāb**-ı yaraķānsın

M1/V/1 Şalduñ derūna **tāb**-ı harāret fırāķ ile / Yaķduñ cihānı nā‘ire-i iştīyāķ ile

M2/II/1 Demdür bu şifā-hānede bīmār u haķīrem / Leb-teşne-dilem **tāb**-ı teb-i haşretle sīrem

- G63/1 Fezâ-nişîn-i gama dūd-ı âh lâzımdur / Bu teff ü **tāba** bir ebr-i siyāh lâzımdur
 G65/1 Sākî fūrūg-ı meyden rüyūnda **tāb** göster / Germiyyet-i hayādan hūrşide āb göster
 G139/6 ‘Āşık-ı sūz u **tābdur** sîne / Şu‘le-i ızırāb der-bağalüz
 G173/4 **Tāb**-ı ruḥūnla edüp dilleri ser-germ-i âh / Dāmen-i zūlfūn şabā şu‘le-ıtırāz eylemiş
 G248/1 Yağdum dili âteşlere **tāb**-ı nazarumdan / Berg-i gül-i ruḥsāruña dāğum eşerümden
 G261/3 Hayālî olsa gül-i şîşe-zīb-i çeşm-i pür-āb / Nigāh-ı germdeki sūz u **tābı** n’eylersün
 G278/2 Dil-i füsürdemi germ eyle **tāb**-ı mihrün ile / Zamān-ı devlet-i ḥüsünüde bir çerāğ olsun
 G279/4 **Tāb**-ı ruḥūn olduğça füzūn şu‘le-i meyden / Bir lem‘ası dünyāyı yakar berķ-ı belāsin
 G294/5 Sūz-ı **tāb**-ı nigehūn Nā’ilī-i ḥaste-dili / Kuşte-i ğamze-i Mirrīḥ-güdāz eylesesün
 G351/2 Vardūğumuz vilāyeti ḥuld ise de caḥīm eder / Cāndaki sūz u **tāb**-ı ğam dildeki ḥarḥār ile
tāb-ı teb [2] titremeli ateş, humma, sıtma ateşi.

- K12/35 Ede her kūh-ı ser-efrāzını bir tūde remād / Düşe şahrālara **tāb-ı teb**-i kahr ile şimāl
 K13/11 **Tāb-ı teb**-i āzār ile mānend-i süveydā / Efvūn-ter idi lerzişümüz kıble-nümādan
tāb u teb [5] titremeli ateş, humma, sıtma ateşi.

- G115/4 Ta‘vīz-bend-i **tāb u teb**-i āfitābdur / Hayṭu’s-şu‘ā’-ı rüyı ki efsūn-demidedür
 G154/1 Ḥāhiş-ger-i luṭfūn sitem-i firķate döymez / Bīmār-ı ğamuñ **tāb u tebi** miḥnete döymez
 G248/4 Efsūs ki āzürdesün ey naḥl-i bihiştī / **Tāb u teb**-i âh-ı dil-i dūzaḥ-şererümden
 G262/5 Nā’ilī **tāb u teb**-i nā’ire-i ḥışm-ı Ḥudā / Hīç bir ferdi esīr-i teb ü **tāb** eylesesün
 R8/2 **Tāb u teb** ile ruḥları surḥ olduğça / Qan ağlasa vechi ne bu çeşm-i giryān
ṭabaḳçe [2] küçük tabak. <KT>

- K7/43 ‘Arūs-ı mātemine dīdeden nişār edelüm / Dizüp **ṭabaḳçe**-i yāḳūta la‘l ü mürvārīd
 G340/5 Görüp leṭāfet-i ‘aksin şanur kızıl yāḳūt / Baḳan **ṭabaḳçe**-i la‘līn-i gülde jālelere
tābān [3] parlak, ziyadar, münevver. <KT, Cûdî>

- K6/45 Verirdi nūrını hūrşid ü māha yek-pāre / Alurdi hāleyi āġūşa mäh-ı **tābām**
 K12/28 Belki her aḥter-i **tābām** o fīrūz-ı şebūn / Döne bir mihre ki olmaya verāsında zevāl
 K36/2 Kef-i iḳbālīne hūrşid bir zerrīn qālem şundı / Revādur zīr-i meşķ eylerse levḥ-i mäh-ı **tābām**
tabbāḥ [1] aşçı. <Cûdî, OTAL>

- G266/3 Ḥālī ni‘ām-ı feyzden āgende-şikemdür / Mestān-ı hevā mey-gede **tabbāḥlarından**
tāb-dāde-rū [1] yüzü parlatılmış. <Kanar/2>

- G297/3 Hem-reng-i vaḥdet olmuş o gül-zār-ı feyzden / Berg-i ḥazān-resīde gül-i **tāb-dāde-rū**
tāb-dār [2]

1. parlak, aydın, münevver. <KT, Cûdî, Dihhudâ>

- G186/1 O mey ki lem‘ası rüy-ı şarāb-dārına düşmiş / Hūrūş-ı neşvesi ser-cūş-ı **tāb-dārına** düşmiş

2. kıvrımlı, bükümlü. <Cûdî, Dihhudâ>

- G186/5 Şabā ki reşķ ile olmuş hezār-ı āha hem-āġūş / Şikenc-i ṭurra-i pür-piç ü **tāb-dārına** düşmiş

tāb-dih [1] aydınlatan, ışık veren. <Kantar/2>

K17/11 ‘Uğde-i hâtır-ı ğam dâğ-ı dil-i cev̄ ü sitem / Hırz-ı bâzû-yı kerem **tāb-dih**-i baht-ı zebûn

tābe [1] tava. <Cûdî, Kantar/2>

K18/15 Ki vefretinden olup **tābe**-i zemîni muhîṭ / Tef-i temûz ile bir külçe sîm-i nâb olmuş

tāb-efgen [4] ışık saçan, ışığı dışarı taşan. <Kantar/2, Steingass>

K22/2 **Tāb-efgen** olsa mihr-i sipihr-i necâbetûn / Eczâ-yı tîre hâk-i zemîne mürûdan

G36/1 Maḥşer k’ola ḥüsnünden ‘ayân şafvet-i didâr / **Tāb-efgen**-i ḥurşid ola germiyyet-i didâr

G77/1 Bezme mey **tāb-efgen** olsun sâkiyâ nev-rûzdur / Şem‘üne cem‘ oldı yârân-ı şafâ nev-rûzdur

G377/1 Bâde kim **tāb-efgen**-i şad şîşedür her kaçresi / Şâm-ı ğamda mâh-ı Naḥşeb-pîşedür her kaçresi

tāb-endâz [2] aydınlık, ışıklı, parlak.

K36/13 Sevâdı zulf-i pîç-â-pîç ḥürû‘l-‘îne **tāb-endâz** / Beyâzı şâhidân-ı Halluḥ u Nevşâda pîşânî

G176/4 Degüldür dillerûn âhı siyeh zulfünde **tāb-endâz** / Meger şâm-ı ğarîbânda çerâğ-ı rûşen olmazmıṣ

tābende [4] parlayan, ışık saçan. <KT, OTAL>

K14/33 Ol mihr-i cihân-tāb ki yanında anuñ mâh / Biñ aḥter-i **tābende** miyânında Sühâdur

K19/15 Âfitāb-ı ufuḫ-ı şubḥ-ı sa‘âdet ki olur / Necm-i **tābende**-i iḳbâli şeref-baḥş-ı Zuḥal

K29/22 Ḥurşîdi eylemiş şadef-i nüh sipihr dâğ / **Tābende** eyleyen güher-i kâbiliyyetûn

G70/3 Bed-ḥ‘âh-ı tîre-dilde bulunmaz fûrûğ-ı sîdk / **Tābende** olsa aḥteri şem‘-i mezâr olur

tāb-ḥâne [5]

1. yoksulların barınması için yapılan vakıf kuruluşlarının biri||dünya. Sözcüğün diğer anlamlarında da mecazen “dünya” kastedilmektedir. <OTDTS>

G52/2 Cihânda kimden edersün ümîd-i ḥ‘ân-ı kerem / Bu **tāb-ḥânede** ikrâm-ı zayf bilmezler

2. hastanede nekâhat bölümü. <Kantar/1>

K2/9 Ḳonan göçer bu serây-ı sipenc-i fânîde / Bu **tāb-ḥâne de** bir gün ḥarâbe-zâr ḳalur

K3/13 Dirîğ böyle geçen ‘ömre kim zarûret ola / Bu **tāb-ḥânenûn** ârâm-ı ḥord u ḥ‘âbında

G388/3 Bu **tāb-ḥânede** şîḥat-pezir-i kâmedicek / Ne derdler çekerüz cân-ı nâ-tüvânümüzü

3. zemini hamam zemini gibi oyuk olan ve burada soğuk günlerde ateş yakılan oda (Mütercim Âsım, 2000. 747)||dünya.

G149/4 Bisât-ı dehr oda yansun bu **tāb-ḥânede** kim / Naşîb-i ehl-i dile köhne buriyâ düşmez

tābi‘ [2] itaat eden, boyun eğen, bağlı kalan. <KT, OTAL>

K4/39 Pâdişâhân kapuñda pesdür pes / Bî-edeb **tābi‘**-i hevâ-yı dilem

K7/18 Gel ey gönül olalum **tābi‘**-i ḳader çünkim / Olur ḳazâya rızâ mücib-i felâḥ-ı ‘abîd

ṭabî‘at [11] insanın yaratılışında bulunan hâl ve özellikler; huy, âdet, yaratılış,

mizaç. <KT, Cûdî, OTAL>

K1/12 Muḥtârüm olsa semt-i Fuzûlî nazar ḳılan / Cüy-ı **ṭabî‘atım** Şaṭ u Ceyḥûn ḥayâl eder

- K12/55 Āb-veş yerlere geçsün o **ṭabīʿat** ki degil / Zāt-ı pākūn gibi bir menbaʿ-ı cūda meyyāl
- K14/70 İnşāf budur kim eşer-i luṭf-ı **ṭabīʿat** / Yektā-güher-i nüh şadef-i baḥr-ı ʿalādur
- K14/72 Her ḥām **ṭabīʿat** viremez nazma ḥalāvet / Luṭf-ı suḥen ü ḥüsn-i edā dād-ı Ḥudādur
- K14/81 Mirʿāt-ı **ṭabīʿatlerine** ol süfeḥānuñ / Jengār-ı riyā mişķale-i jeng-zedādur
- K20/37 Meşşāṭa-i **ṭabīʿatidür** ḥāliyā viren / Düşizegān-ı maʿrifete zīb ü ziveri
- G96/5 Nāʿilī zemzeme-i nāy-ı kalem destünde / Çāşnī-senc-i mezāyā-yı **ṭabīʿat** görünür
- G107/5 Degildür tāze-gū yārāna peyrev Nāʿilī ammā / Yine inkār olunmaz şāʿir-i nāzūk **ṭabīʿatdur**
- G115/1 Hep keşf-i rāz-ı dil dehenünden şenidedür / Ol ḡonceden hezār **ṭabīʿat** remidedür
- G378/4 Şiʿr-i renginüm ki ser-cüş-ı **ṭabīʿatdür** benüm / Çün mey-i pür-zür-ı berķ-ı şisedür her ķaṭresi

ṭabīʿat-ı nār [1] ateş tabiatı, ateşli yaratılış. Eskiinden canlı ve cansızların cevherinde dört unsurdan birinin diğerlerinden daha etkili olduğuna inanılırdı. Aşağıdaki tanıkta, havanın sıcaklıktan ötürü ateş tabiatına geçtiği ve bulut pamuklarını tutuşturduğu ifade edilmiştir.

- K18/5 Gırup **ṭabīʿat-ı nāra** hevā ḥarāretten / Fūrūḡı şuʿle-zen-i penbe-i şehāb olmış
- ṭabīb** [15] insan bedeninde ortaya çıkan hastalıkları iyileştirmek ve sağlığı korumak ilmini bilen ve icra eden kimse, hekim, doktor. <KT, OTAL>

- K18/3 ʿİlāc-ı derd-i ser etsün dīv-i **ṭabīb**-i zamān / Bu demde var ise pür-tāb-ı ızṭrāb olmış
- K18/37 **Ṭabīb**-i şefķatün ermezse ḥāl müşķildür / Mizāc-ı süst-ṭabīʿat ḥalel-meʿāb olmış
- K34/11 Ey **ṭabīb**-i rüzgār olmaz mı bir gün çāre-sāz / ʿİllet-i bīmār-ı zühde bādenün ḥāşiyyeti
- K34/17 Çāre-sāz-ı baḥt-ı bīmār olmaḡa āmādedür / Hem **ṭabīb**-i luṭfı hem dārüʿş-şifā-yı şefķati
- M8/II/4 Edersün gerçi her derde **ṭabībüm** bir devā ammā
- G91/4 Ḥazāķat-i dile nabz-āşinā **ṭabīb** gerek / ʿİlāc-ı derd-i derün şihḥat-ı mezāk ister

[tas.] Tasavvufta insanları irşat etmeye gücü yeten kâmil arife de **ṭabīb** denir. Bu anlayış “ṭabīb-i rūḥānī” ve “ṭabīb-i ķulüb” terkipleri ile ifade edilir. <Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıklarda illetin ya da devânın manevî olması, bu anlamın kastedildiğini göstermektedir.

- G88/3 ʿĀşık dil-i tapidesini yāre ʿarz eder / Nabzın **ṭabīb**-i ḥazıķa her ķişi gösterür
- G136/5 Bu şifā-serāçede Nāʿilī bilineydi nabz-ı marīz-i ʿışķ / Elümüz alup ol **ṭabīb**-i cān yine eyler idi ʿilācumuz
- G148/6 Hoşdur nevāziş-i dil-i mecrūḥ-ı ḡamze ki / Düşmez **ṭabīb**-i müşķiķe bīmārdan gürīz
- G151/2 Cān ḥaste-i girişme vü nāz olduğın bilür / Nabz-āşinā-yı ʿillet-i dildür **ṭabībümüz**
- G327/8 Gösterür Nāʿiliyā gelse müdāvāya **ṭabīb** / Eşer-i baḥt-ı siyeh-zaḥmumı bihbūd gibi
- G360/3 **Ṭabīb**-i müşķiķi yok bu ribāṭ-ı ḥayretde / Mizāc-ı himmetüne ihtilāl gelmedi mi
- ṭabībān** [1] hekimler, doktorlar. <OTAL>
- G251/2 Olmasun nabz-āşinā-yı renc-i hicrānuñ Mesīḥ / Derdün āzār-ı müdāvā-yı **ṭabībān** görmesün

ṭabīb-i çāre-sāz [2] derman bulucu tabip, iyileştirici hekim.

M5/VII/5 Şaldūn beni bister-i belāya / Derd oldu **ṭabīb-i** çāre-sāzum

G3/2 Nā-ümīd ol ḥaste-i cān-der-gelūyam kim ḳazā / Baḥt-ı bīmārı **ṭabīb-i** çāre-sāz eyler baña

tābī'īn [1] sahabeden herhangi biriyle kısa ya da uzun karşılaşp Müslüman olarak vefat eden kimseler; hadis nakledebilen kimseler. <KT, DİNİ KAVRAMLAR>

K28/81 Ḳılsun şefī' -i rüz-ı cezā ḥ-āst-kār-ı ecr / Aşḥāb u ālini teba' vü **tābī'īn** ile

ta'bir [4]

1. anlatma, beyan etme, ifade. <KT, ZL, OTAL, Ahterî>

K23/44 Ma'ānī ḥüsn-i **ta'bīründe** ḥayrāndur ki endişem / Eder biñ puḥte ma'nâyı fedā bir lafz-ı ḥām üzre

G240/7 Vecdīnün imiş Nā'iliyā nükte-verāndan / **Ta'bīri** ḥoş-āyende bir a'lā ḡazel aldum

2. düş yorma, rüya tefsiri. <KT>

G295/3 O periyi āh-ı şeb-gīr ede cāme-ḥ-ābe teşḥīr / Olunur mı luṭfi **ta'bīr** ne ḥoş istiḥāredür bu

ta'bīr etmek [1] (rüya) yorumlamak. <Kantar/2, ÖTS>

G240/2 Bir vech ile **ta'bīr edemem** zevḳ-i ḥayālın / Āḡūşa bu şeb ḥ-ābda bir ince bel aldum

tābiş [2] parlama, parlayış, parıldayış. <KT, OTAL>

G199/3 **Tābiş-i** mihr-i ruḥuñ dilleri pür-ḥün etdi / Gevheri reng-peḫīr oldı yine kân-ı ḡamuñ

G375/1 Bir ḡülde ṭal'atundaki **tābiş** görölmedi / Ḥürşīd ü māhda bu nümāyiş görölmedi

ta'biye [3] hazır etme, tertip etme. <KT, ZL>

K3/39 Biḥişt **ta'biyedür** ḡül-şen-i şefā'atinün / Mişālī nefḥa-i ḡül feyz-i intisābında

K13/32 Baḥşında kerīmā ki Ḥudā **ta'biye** ḳılmış / Ecẓā-yı vücūduñ kerem ü cūd u şehādan

G185/3 Ecẓā-yı ḥüsnī **ta'biye** ḳılmış ḥakīm-i şun' / Ḥikmet budur ki kālūd-i nāza şıḡmamış

tabla [3] satıcıların, sattıkları ürünleri üstüne koydukları tepsi şeklinde tahta veya madenden safha. <KT> Tanıklarda “aṭṭār”a nispetle kullanılmıştır. Eskiden güzel koku satanları bu iş için tabla kullandıkları ve bu tablanın üzerindeki kokulardan nasiplenerek güzel koktuğu anlaşılmaktadır.

K15/25 Enfās-ı kerīmünle zemīn **tabla-i** 'aṭṭār / Ḥulḳuñla felek nāfe-i büyā mı degildür

G230/6 'Aṭṭār gibi aldı nefes 'andelībden / Virdi çemende **tablaların** rüzgāra ḡül

G334/2 Āh-ı dilden ḥam olup **tabla-i** 'aṭṭāra döner / Nāfe-gün ḥāl ile ol ṭurra-i müşkīn-i siyāh

tāb-nāk [1] parlak, ışıklı, ziyadar. <Cûdî, OTAL>

G313/1 Çeşm-i ḥayāl düḥtedür vech-i pākūne / Ḥayrettedür nezāre rūḥ-ı **tāb-nākūne**

tāb-sāmān [3] takati kıran, mecalsiz bırakan, yorgun düşüren.

G82/3 Hep sitemdür gördüğüm çeşm-i siyāh-ı yārdan / Bilmezin şāḡird-i baḥt-ı **tāb-sāmānum** mıdur

G150/2 Ol māh-ı kec-külehdən minnet-keş-i ḳudūmuz / Ey baḥt-ı **tāb-sāmān** ma'ḳüle ḳā'ilüz biz

G252/4 Ğonceye dil-tengl k bir perded r  f tdan / Anı  e m-i r zg r-ı **t b-s m n** görmesün

t c [10]

1. hükümdarların ba larına giydikleri şey. Taht ile birlikte h k mdarlı a işaret eder. <KT>

K9/19 Sal anat far u a bir **t c**-ı mücevherdür kim / Mihr   meh mi lini  yinede seyr n etmiş

M1/II/2 Derv   id   ki  usrev-i mülk-i kem l id   / Sul  n id   ki  r  -y  taht u **t c**  yok

G16/4   n  em  -i zer-k l h-ı legen m siv y  dil / Etdi z m me taht  ile **t ca** virdi hep

G174/4 Re  k  ki  un  -ı cevher -i k r-g h-ı   i   / Ol dürr-i p ki z ver-i **t c**-ı dil eylemiş

t c-ı ifti  r [1] iftihar tacı. Bu tarz iftihar, Hazreti Peygamber'in "Ben  demo ullarının efendisiyim, fakat övünmüyorum." hadisinde dile getirilmiştir. Peygamber'in cümlesi, iftihar değil, bir şeyi olduğu haber vermekten ibarettir. <K     > Tanık, peygamber övgüsünden alınmış bir beyittir ve tam olarak bu izah doğrultusunda değerlendirilmelidir.

K2/49 Sen ol m kerrem-i levl ksin ki   k-i reh  n / Ser-i mel   kede **t c-ı ifti  r**  alur

t c-ı ser [1] ba  tacı    çok sevilen ve saygı duyulan kişi veya manev  değeri yüksek şey. < TS>

G376/2 çok zam ndur görmedük ol b de-i reng ni / Gevher-i **t c-ı ser**-i Cem  idd r her   tresi

t c u taht [3] h k mdarlı a işaret eden ta  ve taht.

K2/56 Bu **t c u taht**  koyup  usrev n-ı dehr ancak / Z   r-i mülk-i  ud vend gir d r  alur

K9/38 **T c u taht**  ola p r ye v c du  ki seni / Ser   ser-gerde-i evreng-ni  n n etmiş

G145/6 Biz N  il   alem-rev-i  am  ehriy r yuz /   k-i siy h-ı fa r u fen  **t c u tahtumuz**

2. bazı  eyh ve derv  lerin giydikleri şapka, sufi k l h . <KT, Kanar/1>

G245/1 Tek yerde gökte   r f- r ma bir yer olsun / Olmazsa efser-i zer **t c**-ı  alender olsun

t c-d r [2] ta  giyen, ta  sahibi; hükümdar. <KT, C d , Redhouse>

K2/34  ar n olan  eref-i  ırdmet  nle mihr- s  / Bu   r-   -ı zebercedde **t c-d r**  alur

K10/24   r-i ve   ki b s-ı r   b yla fa r eder /   r  d-i **t c-d r** Kızıl Arsl n gibi

t c-efr  z [1] tacı aydınlatan, tacı süsleyen, taca  eref veren.

G386/2 B  ılmaz  usrev-i zerr n-k l h-ı mihre kim olmuş / Mu ammed   n-ı  az  taht u **t c-efr  z**-ı s l  n 

t c-ver [1] ta  giyen, padişah, hükümdar. <OTAL, Redhouse>

K28/32 Sürdükçe   k-i p y  a y   reşk eder Mes    /   r  d-i **t c-ver**-i felek-i   r-m n ile

ta  d d [3] birer birer sayıp söyleme, sayma. <ZL, OTAL, Ahter >

K28/83 Olsun ne  t-ı devlet ile    re m nteh   / **Ta  d d**-ı c h-ı   mri  uh r u sin n ile

K30/19  ar zum bezm-i  er f  nde an ld k a bu kim / Diye d  ild r o **ta  d d**-ı  ul amumda benim

M2/IV/4 **Ta  d d**-ı me      ile olsun ser-i k ru  / Kim me   ale-i verzi -i   l f u me    t ol

tafşîl [1] etraflıca ve her yönünü ayrı olarak anlatma, uzun uzadıya izah etme, beyan etme. <KT, Ahterî>

G43/6 Yok Nâ'iliyâ hâcet-i **tafşîl** ki nazmuñ / Kem-rütbe-i Şâhib-raşam-ı Tûs degildür

tafzîl [] birini diğerlerinden üstün tutma, diğerlerine tercih etme. <KT, Cûdî>

tafzîl etmek [1] tercih etmek, seçmek, diğerinden üstün tutmak.

K23/19 Nazar ol câmi' -i 'ilm ü kemâlâtun **eder tafzîl** / Nikât-ı naḥvde taḥrîrini ibn-i Ḥişâm üzre

tağayyür [4]

1. değişme, başka türlü olma, başkalaşma; rengi değişme. <KT, Cûdî, OTAL>

G300/2 Reng ü bû şayf u şitâsında **tağayyür** düşmen / Ruḥ degil berg degil bâğ-ı cinân ancak bu

2. bozulma, fesada uğrama. <KT>

tağayyür gelmek [1] değişmek, başkalaşmak.

G229/3 Fi'l-hâl **teğayyür gelür** ol şer-ḥoş-ı nâza / Etmez bir iki sāğar-ı gül-fâma taḥammül

tağayyür vermek [2] başkalaştırmak, bozmak, değiştirmek.

K17/31 **Vermemiş** ḥâṭruña ḥiç **tağayyür** devlet / Kâlb-i pâküñde hüveydâ yine âşâr-ı sükûn

G246/2 Nâz-perversün **tağayyür virmesün** âhum saña / Şûret-i keşr-i dil ü cân-ı figârımdan şaḥın

tağıtmak [2]

1. dağıtmak, toplu durumda bulunan şeyleri birbirinden ayırmak, bozmak, saçmak. <TS>

G69/3 Ey dil deme **tağıtdı** siyeh sünbülün şabâ / Senden yayılmasun bu ḥaber kim siyâhdur

2. (uyku) açmak, kaçırmak.

M8/V/4 **Tağıtduñ** ḥ'âb-ı nâz-ı yârı ey feryâd n'eylersün

tağyîr [3] başkalaştırma, değiştirme, hâlimden döndürme; bozma. <KT, OTAL,

Ahterî>

K12/33 Hükmi **tağyîr**-i tebâyi' de revândur o kadar / Ki tef-i kahrı güzâr etse zemînden fi'l-hâl

G131/3 O bezm-i ḥâşdan ben cur'a-nüş-ı câm-ı feyzüm kim / Şarâb-ı şâfdan da ḥün-ı dil **tağyîr** olunmuşdur

tağyîr bulmak [1] değişmek, bozulmak.

M7/V/1 Ne mümkündür **bula** ey Nâ'ilî hükmi-i kazâ **tağyîr** / Bozulmak mümteni' dūr ser-nüvişt-i ḥâme-i taḥdîr

tâh [2] kat (bkz. tâ). <Kanar/1> Sözcüğün aslı "tâ" olmasına karşın, kafiye gereği

"tâh" şeklini aldığı görülmektedir.

M1/I/3 Pîr-i ḥamîde-kâmet iken şefkat etmeyüp / Kıyduñ o nev-cevâna edüp kâmetüñ dū **tâh**

G63/10 Nakîb-i zümre-i eşrâf kim ḥuzûrında / Hemîşe kâmet-i gerdün dū **tâh** lâzımdur

taḥammül [17] ağır bir şeye katlanma, ses çıkarmayarak çekme, sabretme. <KT,

Cûdî>

M4/V/2 Haste-i 'ışk olana renc-i teğâfûl güçdür / İhtiyârî bu kadar cevre **taḥammül** güçdür

- G6/4 Zür-ı bâzû-yı nigâhuñ dest-burd-ı ‘ışvedür / Çāk-rîz-i ceyb ü dāmân-ı **taḥammüldür** baña
- G55/5 Tõğmaz mı âfitâb-ı kadeḥ bezme Nâ ‘ilî / Kâbil midür ḥumâra **taḥammül** dem-i seḥer
- G58/3 Ol sâlik-i ‘ışkuz ki keḥ-i pâ-yı **taḥammül** / Pür-âbile-i nîm reh-i menzilümüzdür
- G229/1 Yok ‘ışk-ı dil-ârâmda Behrâma **taḥammül** / Görse seni eyler mi dil ârâma **taḥammül**
- G229/2 Şor nergis-i maḥmûruña sâkî bu ḥumâra / Ma‘ kûl mîdur rind-i mey-âşâma **taḥammül**
- G229/4 Mümkin mi o lebden dil-i şad-pâr mezâka / Cullâb-ı şeker-ḥande-i duş-nâma **taḥammül**
- G229/5 Taḥkîkî bu kim Nâ ‘ilîyâ eylemez olduḥ / Evzâ‘-ı şütür-gürbe-i eyyâma **taḥammül**
- G295/5 Der imiş görüp ol âfet bu **taḥammülüm** cefâyâ / Dil-i Nâ ‘ilî degildür kopa seng-i ḥâredür bu
- G317/2 Aḥsente ol gedâ-yı **taḥammül** be-dûşa kim / Yansa cihân içinde ḥaşîri bulunmaya
- taḥammül etmek, taḥammül eylemek** [6] dayanmak, katlanmak, kaldırmak. <Kantar/2, TS, ÖTS>

- M2/I/6 Bu âteşe **etsün** mi **taḥammül** bir avuc ḥāk / Olmış tûtalum ol daḥi âhenden ilâhî
- G63/7 **Taḥammül eyleyelüm** cevri-rûzgâra gönül / Bu gûşmâl bize gâh gâh lâzımdur
- G120/4 Câna ‘âşîk nice dağ ursun o sūdâ-ger-i nâz / Gevher-i cân-geh-i hicrâna **taḥammül** mi **eder**
- G229/1 Yok ‘ışk-ı dil-ârâmda Behrâma **taḥammül** / Görse seni eyler mi dil ârâma **taḥammül**
- G229/3 Fi‘l-hâl teğayyür gelür ol şerḥoş-ı nâza / **Etmez** bir iki sâgar-ı gül-fâma **taḥammül**
- G348/5 Nâ ‘ilî **etmez taḥammül** ta‘ne-i âgyâra dil / Terk-i ‘ışk-ı dil-berân-ı dil-nevâz etmezse de
- taḥavvül** [1] bir hâlden bir hâle geçme, değışme, dönme. <KT, Cûdî, OTAL>
- K7/20 Yed-i taşarruf-ı Bârîdedür **taḥavvül**-i ḥâl / Maḥâm-ı emrde mecbûrdur şakî vü sa‘îd
- taḥayyül** [1] hayale getirme, hayalde canlandırma, asılsız bir şeye zihinde vücut verme, hayal etme, kuruntu. <KT, OTAL>
- G6/6 Nâ ‘ilî i‘ câz-ı nuṭqumdur ki eyler ter-zebân / Ḥâme kim şem‘-i şebistân-ı **taḥayyüldür** baña
- taḥayyür** [2] hayran olma, hayrette kalma, şaşakalma; [tas.] tevhid denizinde ve aşk vadisinde hayret ve şaşkınlık içinde gezinme. <KT, Seccadî/2>
- K7/54 Zihî maḥâm-ı **taḥayyür** ki vaḥşetinden olur / Zebân-ı nâṭıka ebkem muḥâl-i güft u şenîd
- G4/1 Edeli zevk-i **taḥayyür** ğamı tiryâk baña / Oldı vâ-sühṭegî mâye-i idrâk baña
- taḥkîk** [4]

1. bir şeyin hakikatini arama, doğru olup olmadığını meydana çıkarma. <KT>

- K5/39 ‘Ud edüp ‘âlem-i ervâḥa ederdüm izḥâr / Sâḥirân-ı reh-i **taḥkîka** yed-i beyzâyı
- K25/2 Çift olsa zebânıñ siyeh olsa n’ola câmeñ / Cäsüs-ı serâ-perde-i **taḥkîk**-i gümânsın

2. doğru, gerçek; [tas.] izafî varlığını anlayıp yokluğa ulaşma, gösterişten geçme, bulunduğu hâlin ve makamın ehli olma; Hakk’ı isimlerinde görme. <OTAL, Kâşânî, TASAVVUF TAN DİLİMİZE, s. 300>

- M9/I/5 Cevher-i ma‘ nâyı gör âyîne-i **taḥkîkde** / Kim o cevher vâkıf-ı râz-ı nüşür eyler seni

G229/5 **Tahkiki** bu kim Nâ'iliyâ eylemez olduḡ / Evzâ'-ı şütür-gürbe-i eyyâma taḥammül

taḥmîl [2] yükleme, yükletme. <KT, Cûdî, OTAL, Ahterî>

G3/1 Şâdî-i vuşlat niçün **taḥmîl**-i nâz eyler baña / Rind-i şâdî-düşmenem ben ğam niyâz eyler baña

taḥmîl eylemek [1] yüklemek. <Kantar/2, ÖTS>

K12/67 Nice bâr **eyleseler** zıllını ḥâke **taḥmîl** / Üstüḡ-ânına düşer gâv-ı zemînün zelzâl

taḥmîn [1] aşağı yukarı bir fikir söyleme. <OTAL>

K14/40 Olursa eger fenn-i feşâhatde Aristo / **Taḥmîni** ğalaṡ fikri saḡaṡ re'yi ḥaṡadur

taḡrîb [1] harap etme, yıkıp bozma, yakma. <KT, ZL, Ahterî>

T5/4 Kılâ'-ı millet-i küffâr-ı bed-girdârı **taḡrîbe** / Mübârek bir maḡalde ḡıldı şadr-ı a'zamın ser-dâr

taḡrîḡ [7]

1. oynatma, kımıldatma, harekete getirme. <KT>

G260/2 **Taḡrîk**-i bâd-ı şubḡ ile ey âh-ı âteşin / Âzürde eyleyen ruḡ-ı cânânı sen misün

2. uyandırma, fesada teşvik; ayartma. <Cûdî, ZL, OTAL> Aşağıdaki tanıklarda “fitne”

sözcüğünün delâletiyle, “taḡrîḡ”ın uyandırmak anlamı da kastedilmektedir.

G45/4 **Taḡrîk**-i bâd-ı âh ise bâdî o fitneye / Âzâr-ı dilde ṡırrası da şâne kendüdür

G94/2 Degildür fitnede **taḡrîk**-i bâda ṡırrası muṡṡâc / O mest-i fitne-cû kim şad cihân-âşûba bâdîdür

taḡrîk etmek, taḡrîk eylemek [4]

1. hareket ettirmek, yerinden oynatmak, harekete geçirmek. <Kantar/2, TS> Aşağıdaki

tanıklarda eylemin “kışkırtmak” anlamı da göz önünde tutulmalıdır.

G260/6 Yok âh-ı Nâ'ilîde ḡaber söyle ey şaba / **Taḡrîk eden** o zülf-i perîşânı sen misün

G389/5 Memnûniyuz kıyâmete dek Nâ'ilî gibi / **Taḡrîk eden** o şüḡ ise sen serv ḡâmeti

2. kışkırtmak. <Kantar/2, ÖTS>

M8/V/5 Yine bir fitne **taḡrîk eyledün** ey bâd n'eylersün

G349/3 Behre-dâr-ı ḡâk-bûs eylerdi dilleri / Fitne **taḡrîk etdi** ammâ ṡırmadı peymânına

taḡrîr [5] yazma, kaydetme, kitabet. <KT, Cûdî, OTAL>

K12/47 Ḥadd ü pâyânı mı var ḡaşre dek olmuş ṡıtalum / Ḥâme evşâfuñı **taḡrîrde** ṡab'um naḡḡâl

K23/17 Benânında ḡalem mevḡûf-ı **taḡrîr**-i ḡavâşîdür / Beyân u mantıḡ u tefsîr ü âdâb u kelâm üzre

K23/19 Naḡar ol câmi'-i 'ilm ü kemâlâtun eder tafzîl / Nikât-ı naḡvde **taḡrîrini** ibn-i Ḥişâm üzre

K25/10 **Taḡrîr** için âşâr-ı dili muṡṡarib olma / Gâḡî ki ser-endâz-ı hem-âġuş-ı benânsın

G131/2 Degül ḡaṡṡ levḡ-i ruḡsârunda ġüyâ kilik-i ḡudretle / Rumûz-ı noḡṡa-i ḡâl-i ruḡun **taḡrîr** olunmuşdur

taḡşîl [6] hasıl etme, husule getirme, kazanma, ele geçirme. <KT, Cûdî, Ahterî>

K1/22 Zîr-i livâ-yı ḡamd-ı şefâ'atde ol ḡarîb / **Taḡşîl**-i ḡadr u menzilet-i bâ-kemâl eder

K14/54 **Taḡşîl**-i nişâb-ı ser ü sâ mân ile ammâ / Her birine baḡsañ yine ḡâk-i kef-i pâdur

K23/10 Cevânân leb-be-leb zânû-be-zânû sîne-ber-sîne / Ḥarîfân ruḡşat-ı nezzâreden **taḡşîl**-i kâm üzre

K29/20 Zātuñ gül-i hadîka-i cân etmiş eyleyen / **Tahşîl**-i bâğ-bân-ı gülistân-ı fîtratuñ

G25/6 Kâm al mey-i maḥbûbdan ey Nâ'îlî-i zâr / **Tahşîl**-i neşât-ı dil ü tartîb-i dimâğ et

G298/5 Eyledük **tahşîl**-i jengâr-ı küdüret Nâ'îlî / Şafvet-i âyîne-i ruḥsârdan şimden gerü

tahşîn [6] güzel bulup takdir etme, beğenip alkışlama. <KT, OTAL>

K5/14 Eder âvâze-i **tahşîn** ile pür-şevk-i semâ' / Gûş-ı Nâhid gibi şeş-cihet-i dünyâyı

K16/31 Kâr-gâh-ı hünere naḥş-ı ırâz eyleyeli / Tab'-ı zer-düzümü sermâye-i feyz-i **tahşîn**

K25/28 Evşâfuña bu maṭla'ı zeyl eyledi tab'um / Kim sen daḥi **tahşînine** bigşûde-dehânsın

G94/5 Sözüñ ey Nâ'îlî olmazsa da şâyeste-i **tahşîn** / Yine bir tarz-ı ḥâş-ı şühûdur bir özge vâdîdür

G244/4 Lâyık-ı rişte-i **tahşîn** ü behâ olmaz idi / İntizâm olmasa lû'lû-yı kelâmumda benüm

tahşîn eylemek [1] beğenmek, takdir etmek. <Kantar/2>

K16/5 İstikâmetle olup mâl-i şehinşâha vekîl / Dâniş ü fîtnatına **eyledi** dünyâ **tahşîn**

taht [15] taht, hükümdarların resmen oturdukları büyük sandalye yahut koltuk,

makam || hükümdarlık; padişahlık makamı. <KT, OTAL, Kantar/1>

K2/56 Bu tâc u **tahtı** koyup ḥusrevân-ı dehr ancaḡ / Zâhîr-i mülk-i ḥudâvend girûdâr ḡalur

K6/36 Meh-i rebî'-i ḥilâfet 'Alî velîyu'l-lâh / Ki **tahtı**-ı çârüm-i eflâki şeyb eder şânı

K8/19 Budur ümîd ki iḡbâl-i nuşretünle ricâl / Zâmîme eyleye Bağdâda **tahtı**-ı Şîrâzı

K9/38 Tâc u **tahta** ola pîrâye vücûduñ ki seni / Ser ü ser-gerde-i evreng-nişînân etmiş

K10/12 **Tahtında** câ-be-câ görünür luṭf-ı ḡâkden / Eşküfeler bilûrdan âyîne-dân gibi

G16/4 Çün şem'-i zer-külâh-ı legen mâsivâyı dil / Etdi zâmîme **tahtı** ile tâce virdi hep

G136/2 Yine tahta-pâre-i 'işret-i ḡarem-i muḡâna deḡişmezüz / Felek olsa **tahtı**-ı zümürüdün güneş olsa kürsî-i 'âcumuz

G145/6 Biz Nâ'îlî kalem-rev-i ḡam şehriyâriyuz / ḡâk-i siyâh-ı faḡr u fenâ tâc u **tahtumuz**

G156/4 Ma'mûre-i maḡabbeti yıkdı teḡâfûlûñ / Ey şehriyâr-ı **tahtı**-ı dil ey pâdişâh-ı nâz

G190/2 Қа'ı deryâ degil eylerdi yerin **tahtı**-ı şerâ / Gevherin bulsa nihân etmege bir çäre sadeḡ

G386/2 Baḡılmaz ḡusrev-i zerrîn-külâh-ı mihre kim olmış / Muḡammed Ḥân-ı ḡazî **tahtı** u tâc-efrûz-ı sulṭânî

G386/5 Zîyâsın pûd u târ eyler olup ey Nâ'îlî ḡurşîd / Bisât-ı **tahtı**-ı şâhenşâha dîbâ-düz-ı sulṭânî

taht-ı Süleymân [2] Süleyman Peygamber'in tahtı || kudret ve ihtişamlı makam ya da mevki. <Redhouse>

K9/1 Pâdişâhum seni ḡâḡ ḡusrev-i zî-şân etmiş / Lâyık-ı salṭanat-ı **taht-ı Süleymân** etmiş

G385/3 Pâdişâh-ı mülk-i âzâdî olan mey-ḡârenüñ / Tahta-i mey-ḡânede **taht-ı Süleymândur** yeri

taht u tâc [1] taht ve tac || hükümdarlık alâmetleri.

M1/II/2 Dervîş idüñ ki ḡusrev-i mülk-i kemâl idüñ / Sulṭân idüñ ki ârzû-yı **taht u tâc**ı yok

tahta [2] safha hâlinde biçilmiş ağaç, döşeme ve kaplamaya mahsus yufka

kereste || (mürsel mecaz yoluyla) tahta masa. <KT>

G45/1 Cem taht-gâhı **tahta**-i mey-ḡâne kendüdü / Kâşâne-i Ḥavarnaḡ-ı şâhâne kendüdü

G385/3 Pâdişâh-ı mülk-i âzâdî olan mey-ḥârenün / **Tahta**-i mey-ḥânedede taht-ı Süleymândur yeri

tahta-pâre [1] tahta parçası || masanın bir köşesi. <Kantar/2>

G136/2 Yine **tahta-pâre**-i 'işret-i ḥarem-i muḡâna deḡişmezüz / Felek olsa taht-ı zümür-rüdî güneş olsa kürsî-i 'âcumuz

taht-gâh [3] tahtın kurulduğu yer; hükümdarın oturduğu şehir, başkent. <KT, OTAL, Kanar/1>

K34/13 Pâdişâh-ı ehl-i dil Yahyâ Efendi kim odur / Mülk-i naẓmuñ âb-ı rüy-ı **taht-gâh**-ı devleti

G30/1 Cülûs edince ḥamel **taht-gâhına** ḡurşid / Berât-ı 'işreti rindânun oldu hep tecdid

G45/1 Cem **taht-gâhı** tahta-i mey-ḥâne kendüdür / Kâşâne-i Ḥavarnaḡ-ı şâhâne kendüdür

taht-nişin [4] tahtta oturan, hükümdarlık makamında bulunan, hükümdar, padişah.

<KT, OTAL, Redhouse>

K8/33 Ḥişâr-ı nüh felegün şehriyâr-ı manşûrî / Şehân-ı **taht-nişinün** server-i ser-eḡrâzı

K16/40 Sa' y-ı meşkur ile tâ kim vükelâ-yı devlet / Olalar mültefit-i pâdişeh-i **taht-nişin**

K37/12 Şehân-ı **taht-nişini** bu kaşr-ı nüh tâkuñ / Mu'ammer olmaya Cemşid ü Keyḡubâdı kadar

taht-nişinân [1] tahtta oturanlar, hükümdarlar (bkz. taht-nişin).

K9/14 Zıllı Ḥaḡ Ḥân Murâd ol ki vücûdın Mevlâ / Ḥalef-i silsile-i **taht-nişinân** etmiş

taht-pîrâ [1] tahtı süsleyen; padişah.

G386/1 Olınca **taht-pîrâ**-yı ḥamel nev-rüz-ı sultânî / Şu'â-ı mihri şandum tîḡ-i düşmen-süz-ı sultânî

tâ'if [1] tavaf eden, dönen, dolaşan; Mekke civarında bir kasaba. <KT, Cûdî>

Aşağıdaki tanıkta yer ismi anlamına da gönderme yapılmıştır.

K30/2 Ben Ḥudâ-ḡân-ı be-vâdî-i ḡam eller **tâ'if** / Rüy-ı cânânım olan Beyt-i Ḥarâmumda benim

tâ'ife [1] bölük, takım, sınıf, cemaat, özel bir sınıf teşkil eden insanlar. <KT>

K14/78 Muhlik mi deḡil şirketi ol **tâ'ifenün** kim / Evşâfları mürde belâ zinde belâdur

tâ'ir [3] uçan, uçucu; kuş (bkz. murḡ). <KT, Cûdî>

G239/4 Benüm o **tâ'ir**-i ḡudsi bu evc-gâhda kim / Firîb-i dâne-i dâm-ı hevâ nedür bilmem

G285/4 **Tâ'ir**-i evc-i nâz olan ḡâni'-i üstüḡân deḡil / Kâm-ı ḡümâya ḡayfdur tu' me-i âz degmesün

G263/3 Her **tâ'ire** ḡidâ mı olur üstüḡân-ı şem' / Pervâne-i siyâh ḡümâlık mı eylesün

tāk [19] kemer, yarım daire şeklinde kapı ve pencere üstü; künbet, kubbe. <KT,

Burhân-ı Kâtî', Cûdî, OTAL> Şekilsel benzerlik yoluyla felekler hakkında kullanılır.

K6/14 Rikâb-ı nâza ḡadem başmadan ḡarâb görür / Ḥücüm-ı zelzeleden heft **tāk**-ı eyvânı

K16/9 Şemse-i **tāk**-ı felek gibi fûrûḡ-ı baḡtı / Bu nüh eyvân-ı zer-endüdeyi eyler tezyîn

K17/59 Mıstar-ı **tāk**-ı varâḡ-ı suḡenümde görünür / Cilve etdükçe ma'ânî şuver-i ḡün-â-ḡün

K20/10 Almaḡa **tāk**-ı ḡarḡa-i câhuñdan irtifâ' / Cevzâ tutar elinde suḡurlâb-ı meş'eri

K24/11 Mî' mâr-ı himmetinde var ol iḡtidâr kim / Baḡr-ı muḡiḡte bâni-i **tāk**-ı 'ubûr olur

- K37/12 Şehân-ı taht-nişini bu kaşr-ı nüh **tâkuñ** / Mu‘ammer olmaya Cemşid ü Keykubâdı kadar
M1/V/7 Sen olmadukça yerlere geçsün harâb olup / Eyvân-ı çâr-rükn-i felek heft **tâk** ile
M1/VII/7 **Tâk** u rivâk-ı ‘arşa tezelzül virüp tamâm / Çarhuñ da Nâ’ilî gibi kıddin ham eyledüñ
M10/I/4 İki hilâli bir yere peyveste kılsalar / **Tâk**-ı revâk-ı cismüm olurdu hezâr sâl
G73/7 Ey Nâ’ilî semâ‘-künân heft beytüñe / Seyyâregân-ı çarh bu nüh **tâkdan** kıpar
G99/4 Gönül firâk-ı hadengünle **tâk**-ı nisyânda / Kebâde-i gamuñ olmuş şikeste şikeste yatur
G174/3 Mînâdan olsa **tâk** u rivâk-ı ‘aceb midür / Gerdün ki bunca keşr-i zücâc-ı dil eylemiş
G182/1 Bu **tâk**-ı nîl-gün kim hışn-ı nüh bârûya bağlanmış / Degüldür cây-ı âsâyiş esâsı şuya bağlanmış
G226/3 Çıksak ser-i **tâk**-ı çemene berg-i rez-âsâ / Bâd-ı şehir esdükçe hıyâbâna dökülsek
G385/2 **Tâk**-ı ebrûdan geçüp zülfinden ayrılmaz gönül / Bir ‘aceb dîvânedür kim **tâk**-ı eyvândur yeri
Ş2/4 Temelin hâke şal bu nüh **tâkuñ** / Şalın ey nahl-i bağ-ı ‘işve şalın

tâk-be-tâk [1] kemer kemer üstüne, çok kemerli. <Kanar/2>

- K8/8 Zihî imâm ki olmuş şerefde **tâk-be-tâk** / Sipihre merkadîñüñ kubbe-i ser-efrâzı

tâk eylemek [1] eğmek, bükme; direncini kırmak.

- K16/22 Felegün **tâkatini** reşk ile **tâk** eylediler / Piş-gâhuñda kemer-beste gulâmân-ı kemîn

tâk-ı ebrû [1] kemer kaş; [tas.] kendisinde görülen kusur sebebiyle derece ve makamından düşen sâlikin bu hâlde terk ve şhmal edilmesi. <TASAVVUF TERİMLERİ>

- G385/2 **Tâk-ı ebrûdan** geçüp zülfinden ayrılmaz gönül / Bir ‘aceb dîvânedür kim **tâk**-ı eyvândur yeri

tâk [1] üzüm asması, üzüm kütüğü. <Cûdî, OTAL>

- G313/4 Zâhid bu zühdi-i hüşk ile huld olsa da yerün / Mâ‘-ı hamîm olur yürüyen âb **tâküñe**

tağarrub [2] yaklaşma, yakın olma, yanaşma. <KT, Cûdî, Ahterî>

- K1/18 Şekvât-ı bâr-gâh-ı **tağarrub** ki mihirden / Kem zerre-i ‘inâyeti ref‘-i zevâl eder

- K37/4 Bırakma dâmenin elden mağabbetün ki olur / Kuluñ **tağarrubı** mevlâsına vedâdı kadar

tâkat [5] güç, fiziksel güç, kuvvet, kudret, iktidar. <KT, LN>

- K22/24 Olmazdı nutka **tâkatım** endişe bir nefes / Dâmânın alsa dest-i dil-i nâ-şabûrdan

- G36/7 Yoklansa hezârında bulunmaz o gürûhuñ / Bir mürdâki havşala-i **tâkat**-i didâr

- G324/1 Bâr-ı gama **tâkat** yoğ iken mağmilümüzde / Bir cây-ı şafâ yok varacak menzîlümüzde

tâkatini tâk eylemek [1] direncini kırmak, güçten düşürmek.

- K16/22 Felegün **tâkatini** reşk ile **tâk** eylediler / Piş-gâhuñda kemer-beste gulâmân-ı kemîn

tâkat kırmamak [1] güç bırakmamak, mecalsiz bırakmak; yormak.

- G389/2 Yolda selâmın almaz iken mübtelâlaruñ / Kıddin ham eyleyüp **kırmamış** sende **tâkati**

tâkbîl [2] sevgi göstergesi olarak öpme, buse (bkz. buse). <KT, ZL, Ahterî>

- K16/27 Kaşd-ı **tâkbîl**-i serâ-perde-i iclâlün ede / Çarh-ı bed-gevheri güstâh u sipihri pür-kîn

- M2/III/8 Buldukça gönül bâr-geh-i kurbâ güzzer-gâh / **Tâkbîl**-i serâ-perde-i dîvân-ı kader kıl

taḳdīm [5] öne geçirme, ileri sürme, öne alma, önceye alma. <KT, Cûdî, TS>

K23/53 Söz erdi Nâ'îlî pâyâna min ba'd eylesün hâme / Du'â-yı devletin **taḳdīm** taṭvîl-i kelâm üzre

taḳdīm etmek, taḳdīm eylemek [4] önceye almak, öne almak, öncelik vermek. <TS, ÖTS>

K13/47 **Taḳdīm ede** 'ârif nitekim emn-i beḳâyı / Şûr u şaḡab-ı devlet-i nâçiz-i fenâdan

K23/24 Hılâf-ı ittîrâd-ı devre me'zûn olsa 'ahdinde / Felek **taḳdīm ederdi** şâmı şubḥ u şubḥı şâm üzre

K24/13 **Taḳdīm ederse** rûz-ı neşâta şeb-i ḡamı / Zûlmet sevâd-ı merdümek-i çeşm-i kûr olur

G356/5 Söz erdi Nâ'îlî pâyâna min ba'd eylesün **taḳdīm** / Du'â-yı devletün taḳdīm taṭvîl-i kelâm üzre

taḳdîr [9]

1. kader, Allah'ın her şey hakkındaki ezeli kararı. <KT>

K11/31 Ḳur'a-endâz-ı ḳazâya levḥ-i **taḳdîr** üzre tâ / Gâh naḳş-ı şulḥ u gâhî şekl-i âḫerdür gelen

K37/11 Hâzer cebâbireden kim her-âyine o ḡürûḥ / Bulur ḡarâmet-i **taḳdîri** inşidâdı ḳadar

M7/V/1 Ne mümkündür bula ey Nâ'îlî ḥük-m-i ḳazâ **taḡyîr** / Bozulmak mümteni'dür ser-nüvişt-i hâme-i taḳdîr

G358/4 Şad dâḡ-ı nedâmetle gider olsa da **taḳdîr** / Mâbeynümi işlâḫa gelen baḡt-ı siyehle

taḳdîr etmek [1] kaderin bir gereği olarak hissesine düşürmek, nasip kılmak. <ÖTS>

K5/17 Kûr-tab'an-ı ḥased-pîşeye **etmiş taḳdîr** / Gerd-i râh-ı suḫenüm sürme-i nâ-binâyı

taḳdîr olunmak [1] kaderin bir gereği olarak hissesine düşmek, nasibi olmak.

G131/1 Ḥayâlün levḥ-i sîm-i dîdeye taşvîr olunmuşdur / Seni gözden şaḳınmak 'âşıḳa **taḳdîr olunmuşdur**

2. kıymet biçme, paha tayin etme; tahmin etme. <KT, Cûdî, Ahterî>

taḳdîr-i behâ [3] değerini tayin etmek, değer biçmek.

K12/73 Nice gevher ki temâşâsına maḫsûs olsa / Cevher-i cân gibi **taḳdîr-i behâ** ola muḫâl

K13/41 Ḥâk ise de yektâ ḡüher-i genc-i hünerdür / Kim 'âciz olur nâḳidi **taḳdîr-i behâdan**

K14/34 Ol gevher-i nâ-yâba Zeliḫa degil ancaḳ / Yûsuf da dehen-piste-i **taḳdîr-i behâdur**

taḳdîs [1] pak ve mübarek sayma, kudsîyet verme, büyük saygı gösterme; [tas.]

Allah'ı şanına yakışmayanher türlü kusurdan mutlak olarak tenzih etme. <KT, Cûdî, OTAL,

DİNİ KAVRAMLAR>

K33/20 Sa'y-ı meşḳûr ile tâ kim ede erbâb-ı cihâd / Ka'be-veş bâdiye-i küfri maḳâm-ı **taḳdîs**

taḳınmak [1] kendine takmak. <TS>

G19/3 Ey âḫ sen de sünbül-i destârum ol ki yâr / Bir tâze gül **taḳınmış** olup şeb-külâḫ tâb

taḳlîd [5] bir kimsenin ya da bir şeyin hareketinin, şekil ve suretinin aynısını

yapma, benzemeye veya benzetmeye çalışma. <KT>

G84/4 Bu teḡâfûl nedür ey baḡt gel inşâf eyle / Yoksa **taḳlîdün** o ser-mest-i şeker-ḫ'âba mıdur

taḳlîd etmek [3] bir kimseye veya bir şeye benzemeye çalışmak. <TS, ÖTS> Tanıklarda

yönelme ekiyle birlikte “-e taḳlîd etmek” biçiminde kullanılmıştır.

- K7/63 Eziyyet-i dil-i dānā tā ki çarḥ-ı denī / **Ede** ḥuṣūmına āl-i Muḥammedūn **taklīd**
 G54/2 **Taklīd edüp** ey baht-ı siyeh çeşm-i bütāna / Nāz etme ki ḥābideligün vaḳtı degildür
 G355/4 Bu tarz-ı ḥāş-ı dil-keşe **taklīd ederse** Nā'ili / Tab' uñ gibi bir sāḥir-i ma' nî-tırāz eyler yine

taklīd olunmak [1] benzetmeye, aynısını yapmaya çalışmak.

- K17/29 Nice **taklīd olunur** cūduña kim 'ācizdür / Şarf-ı yek-rūze-i dest-i keremūnden Qārūn
takrīb [3]

1. bir miktarı tam olarak belirleyemeyip aşağı yukarı olarak tahmin etme, tahmin. <KT, Cûdî, OTAL>

- K12/57 'Aczümi bârî bu **takrīb** ile evşāfuñda / Bir iki beyt ile irād edeyüm bi'l-icmāl

2. münasebet, vesile, bahane. <KT>

- G336/2 'Aşık ol ğurbetde kim **takrīb** olur giryānlığa / Dem-be-dem eşk-i ğam-ı aḥbāb gelsün çeşmüñe
 G371/5 Nā'ili olmaya **takrīb**-i varak-sūzî-i çarḥ / Güft-güy-ı dil-i pür-tābuñı tesvīd gibi

takrīr [9] ağızdan ifade ve beyan etme, anlatma, uzun uzadıya tarif etme. <KT>

- K3/69 Olunsa kışsa-i mi' rāci ḥaşre dek **takrīr** / Güneşde zerresidür kaçredür şehābında
 K14/79 Şekvāya da olmuş tūtalum ruḥşat-ı **takrīr** / Derd-i dili erbāb-ı dilūñ rûḥ-gezādur
 K15/12 Aḥvālūñi **takrīre** maḥal düşdi mi āyā / Bigāne mi var meclisi tenhā mı degildür
 K15/14 Eyyām-ı teşekkür ki mezāk-ı dil ü tab' a / **Takrīri** neşāt-āver-i şāhbā mı degildür
 M10/I/8 Şad-nīme olsa za' fuma nisbet hilāl-i çarḥ / Her biri bir zebān ile **takrīre** yok mecāl
 G131/5 Nigāh-ı luṭf umar kūyuñda gāhî Nā'ili senden / Egerçi ḥāk-i pāye müdde' ā **takrīr** olunmuşdur

takrīr etmek [3] anlatmak. <Kantar/2, ÖTS>

- K12/58 Nā-murādāne bir az derdūmi **takrīr edeyüm** / İstima'-ı suḥenüm tab' uña virmezse kelāl
 K16/28 Bārî māhiyyet-i endişemi **takrīr edeyin** / Şevk-i medḥūñle mübāhāta olup ruḥşat-bīn
 G83/4 **Eder** kürsīde esbāb-ı riyānuñ ḥürmetin **takrīr** / Gehî semmūr u gāhî kākum u sincābdan söyler

takşid [1]

- K7/23 Ne deñlü müzṭarib-i piç ü táb-ı 'aciz olsañ / Bulur ol mertebe ser-rişte-i kaẓā **takşid**

takşir [2]

1. kısaltma. <KT>

- Kt1/1 Olmaz dil ü dil-berden **takşir** maḥabbetde / Elbet de muḥarrerdür te'sir maḥabbetde

2. bir işi eksik yapma, kusur etme, geri kalma. <KT, Cûdî, LN, ZL, Ahterî>

- K23/34 Edā-yı midḥatūñde 'aciz u **takşirüm** ola ma' zūr / Qabul eylerse luṭfuñ ḥayyiz-i mālā-kelām üzre

takvim [2] her seneye mahsus günleri ve bu günlerde ay ve güneşin doğuş ile

batışını; gece gündüzün uzunluğunu, beş namaz vaktinin saat ve dakikalarını gösteren risale, takvim. <KT, OTAL>

- K17/14 Tāze **takvim**-i cihān-giri-i İskender ü Cem / Naḳd-i vaḳt-i Ḥaşem ü tañtāna-i Āferidün

G118/2 Kimünle tâze tarh-endâz-ı vefk-i âşinâyisün / Kuhen **taḳvīm**-i dīrīn-sāl-i resm-i ülfetün kimdür

taḳvīm-nüvisân [1] takvim yazarlar, takvim teripleyenler. Takvim yazma işiyle ilgilenenler eskiden çokmuş. Bunların yaptığı takvimlerde yıllar, mevsimler, aylar, günler, güneş ve ay tutulmaları, sayılı günler, meteorolojik ve astrolojik hesaplar bulunurdu. <ESKİ ESERLER>

K19/25 Āfitābuñ şerefin zātuña haşr etmişler / Gerçi **taḳvīm-nüvisân**-ı perîşân-cedvel

tālân [] yağma, çapul (bkz. ġāret). <KT, Cûdî>

tālân etmek [1] zor kullanarak, yakıp yıkarak ele geçirmek, yağmalamak. <TS, ÖTS>

M8/VII/2 Metâ'-ı şabruñı **tālân eder** her tıfl-ı nâzende

ṭal'at [10] yüz, çehre; güzellik, gönül açıcı yüz. <KT>

K6/23 Fūrūğ-ı nūr-ı tecellâ-yı **ṭal'atıyla** gider / Sevâd-ı mülk-i bedenden zılâm-ı nefsanî

K34/10 Bir daḫi olmaz mı sâķī destine sâğar alup / Şâhidân-ı meclisün âyine-dâr-ı **ṭal'atı**

M4/IV/1 **Ṭal'atuñ** meş'ale-efrûz-ı ḥarīm-i 'işmet / Nıgehün bezm-i teğâfülde nedīm-i 'işmet

G87/3 Degil mâ'î kabâda **ṭal'atuñ** naḳḳâşlar gūyâ / Zemīn-i lâciverde bir dıraḥşân büh yazmışlar

G118/3 Ne deyrün büt-nigâr-ı âfitâb-efrûzıdır ḥüsnün / Ne burcuñ mâḥısun pertev-perest-i **ṭal'atuñ** kimdür

G191/4 **Ṭal'atuñ** lücce-i nūr-ı nıgehümde görünür / 'Aks-i ḥürşid gibi âbda tekrâr laṭîf

G219/5 Biz ḥazîz-i ḥâkde sen evc-i istıgnâdasun / Olmaduḳ ey mihr-i ḥüsn-i âyine-dâr-ı **ṭal'atuñ**

G251/1 Ol zeḳan âzâr-ı dest-i zülf-i piçân görmesün / Güy-ı mihr-i **ṭal'atuñ** âsīb-i çevgân görmesün

G369/5 Âb u tâb-ı **ṭal'at**-ı ebkâr-ı naẓmuñ Nâ'ılî / Ṭa'n eder âyine-i ḥürşide meh-rûlar gibi

G375/1 Bir gülde **ṭal'atuñdaki** tâbiş görölmedi / Ḥürşid ü mâḥda bu nümâyiş görölmedi

ṭaleb [17] isteme, dileme; arzu, rağbet. <KT, Cûdî, ZL, Ahterî>

K1/52 Na'tından cylesün **ṭaleb**-i ruḳ' a-i amân / Hevl-i 'itâb o bî-dili maḥşerde lâl eder

K13/14 Pây-ı **ṭalebi** çekmiş idük dâmen-i şabra / Fâriğ-dil idük gerçi temennâ vü recâdan

K14/49 Ol dâver-i baḥşende ki gencine-i luṭfı / Bî-renc-i **ṭaleb** naḳd-i keḳ ü ceyb-i gedâdur

K37/3 Ne añlanur bu serây-ı sipenc-i fâniden / Ki ola vaḳt-ı **ṭaleb** 'ömrün imtidâdı kadar

G147/6 Çerâğ-ı bezm-i şeb-efrûzuyuz aḥıbbānuñ / 'Adûlaruñ şerer-i dâmen-i **ṭalebleriyüz**

G258/2 O şûḫ-ı çeşm-i niyâzam ki nâzeninümden / Ṭurur ṭurur **ṭaleb**-i ruḥşat-ı nigâh ederin

G265/6 Min ba'd olalum câzim terk-i **ṭaleb**-i câha / Ne sende mübâhat u ne bizde ḳuşûr olsun

[tas.] muradı ve matlubu kendi varlığında arama, O'nu araştırma. <Seccadî</2,

TASAVVUF TERİMLERİ>

K1/39 'İzzet bulan bu meşğaleden bî-niyâzdur / Nefs-i 'azîzi sū'-ı **ṭaleb** bed-sikâl eder

M3/III/2 Dest-i **ṭaleb** erişmedi dāmân-ı vahdete / Düşdük bu ızṭrâb ile vâdî-i ḥayrete

G12/1 Semt-i ḥırmâne düşer teşne-leb-i cüy-ı **ṭaleb** / Tîh-i ḥayretde ḳalır germ-rev-i sūy-ı **ṭaleb**

G12/2 Sen hemân 'ışḳda ol Kûh-kene hem-vâdî / Tîşesiz ḳarın eder ḳuvvet-i bâzû-yı **ṭaleb**

G12/3 N'eylersün bü'l-heves-i 'ışḳ olunca der-kâr / Nıgeh-i çeşm-i emel gūşe-i ebrû-yı **ṭaleb**

- G12/4 Vādī-i ‘ışkda girmez mi daḥi dest-i dile / Güşe-i dāmen-i nev-şāhid-i dil-cüy-ı **ṭaleb**
- G12/5 Eyledi murğ-ı dil-i Nā’ilī-i zārı hevā / Beste-i dām-ı şikenc-i ḥam-ı gīsū-yı **ṭaleb**
- G124/3 Tehī-dest-i **ṭaleb** kām-āver olmaz mäh-ı Ken’ āna / Züleyḥānuñ çü dest-āvizi çāk-i dāmen olmışdur
- G346/1 ‘Āşıkuz ‘ışk belā-yı dil-i nālān ise de / Ṭālibüz vaşla **ṭaleb** bā’ iş-i ḥırmān ise de
ṭaleb-kār [1] istekli; görücü, kız isteyen. <OTAL, Kanar/1>
- G228/4 Bī-ḥ’āhiş-i gül oldı **ṭaleb-kār**-ı cemālūñ / Terk-i heves-i berg ü giyāh eyledi bülbül
ṭālī’ [4] talih, baht, kısmet, kader. <KT, Cûdî, LN, OTAL>
- G205/6 Zülfüne çekdi dil-i Nā’ilī pā-māli / Ḥāne-süz-ı eşer-i **ṭālī’**-i dündür çeşmüñ
- G232/4 ‘İşk-ı tetric ile kām-ı dili ḥırmān edeli / Düşmen-i **ṭālī’**-i pür-şür u fesād oldı gönül
- G273/4 Aḥter-şinās imiş ṭutalum ehl-i dānişūñ / Yok intisābı **ṭālī’**-i firūza n’eylesün
- Mt3 Felek senūñ gibi hercā’ı yārı n’eyleyelüm / Yanınca **ṭālī’**-i nā-sāz-kārı n’eyleyelüm
ṭālī’a [1] öncü, keşif kolu. <Cûdî, OTAL> Tanıkta Hızır’ın şeb-çerāğ ile zulumat
ülkesinde yolunu bulmasına önderme yapılmıştır.
- K6/24 Zihī **ṭālī’a**-ı ruḥsār-ı şeb-çerāğ-ı güher / Ki dāğ-ı zerresidür mihr-i ḥāveristānī
ṭālib [3] isteyen, talep ve arzu eden. <KT, ZL>
- K1/40 Ey **ṭālib**-i qarābe-i cullāb-ı ‘āfiyet / Devrān şakın şakın ki saña mekr ü āl eder
- G326/3 Biz **ṭālib**-i nisāb-ı fenāyuz cihān-ı dil / Ğayre ḥarābe-zār ise gencinedür bize
- G346/1 ‘Āşıkuz ‘ışk belā-yı dil-i nālān ise de / **Ṭālibüz** vaşla ṭaleb bā’ iş-i ḥırmān ise de
Ṭālib [3] Māzenderān’daki Āmul şehrinde doğup Hindistan’a giderek Ekber
Şah’ın ve ardından Cihangir’in iltifatını gören, “Melikü’ş-şu‘arā” unvanıyla anılan İranlı
şair. <Kāmûsü’l-A‘lām>
- K5/31 İstimā’ımdan olur **Ṭālib**-i şirīn-suḥenūñ / Ṭūṭī-i zā’ iḳa müstağnī-i şekker-ḥāyī
Ṭālib-terāne [2] Tālib gibi şakıyan, şiirleri Tālib’inkilere benzeyen.
- K1/10 **Ṭālib-terāneyem** ki meyāzāsı nazmumuñ / Ervāhı mest-i zemzeme-i vecd ü ḥāl eder
- K20/34 **Ṭālib-terāne** kim eder i’cāzı beste-dem / Nev-dāsītān-ı cādū-yı kilik-i suḥen-veri
ta’līk [] asma, yukarı kaldırma; bir işi diğer bir işin gerçekleşmesine bağlama, bir
şeye bağlı gösterme. <KT, OTAL, TS, Aḥterî>
- ta’līk etmek, ta’līk eylemek** [4]
1. asmak. <ÖTS>
- K20/8 İḳbāl-i çarḥa **eyleme ta’līk** devletūñ / Nāçiz gör müsā’ade-i baḥt u aḥteri
- G4/2 Dāmen-ālūdeligüm ‘ışka **ederdüm ta’līk** / Virse ālāyşe ruḥşat nazar-ı pāk baña
- G323/6 **Et** Nā’iliyā kārını āh-ı dile **ta’līk** / Dāmān-ı niḳāb-ı rûḥ-ı cānāna ṭoḳunma
2. bir şeye bağlamak, bir şeyi diğeriyle bağlantılı göstermek. <Redhouse>
- G195/4 Şekvā-yı ser-i zülfūñ **eden** āhına **ta’līk** / Bir ‘uḳde-i dil baḥt-ı perişān-eşer ancak

ta'lim [1] meşş veya idman ile alıştırma, idman, egzersiz. <KT, OTAL>

G98/6 Güli geh dā'ire geh levḥa-i **ta'lim** eyler / Tıfl iken bād-ı şehir bülbüle ezḳār okudur

tām [3] bütün, noksansız, eksiksiz; mükemmel, olgun. <KT, Cûdî, OTAL>

K23/22 Zahir olursa bir kem-ter ḡubāra zıll-ı temkîni / Kalur sedd-i Sikender gibi istihkām-ı **tām** üzre

K23/48 Bu şi'r-i dil-güşāda ol 'arūs-ı dil-keşün ḥāme / Kemāl-i vaşf-ı ḥüsnin gösterür ihām-ı **tām** üzre

K30/6 Kātib-i ḥüsn-i 'amel şahid-i tevfiḳ yeter / Niyyet-i ḥālişe vü himmet-i **tāmumda** benüm

tamām [29]

1. tamam, tam, eksiksiz, tam olma; bütün, hepsi. <OTAL>

K7/15 **Tamām** geldi baña kām-ı dilden istiḡnā / Vifāḳ-ı baḥtdan oldum vücūh ile nevmîd

K18/6 Şafaḳ degil o perākende şu'leden fi'l-hāl / **Tamām**-ı dāmen-i eflāk lem'a-tāb olmış

K23/2 Zihî āsāyiş-i devr-i kamer kim olmuş a'yān / Zuhūr-ı ḥādişāt-ı fitneden emn-i **tamām** üzre

G136/3 Kef-i şişe-gerde **tamām** olursa ḳadeḥ ṭarab müdām olur / Eridüp bu pūtada nār-ı 'ışḳ yine 'ıḳd olursa zücācumuz

G211/6 **Tamām**-ı naḳdün edüp pā-nişār-ı ḥāce-i 'ahd / Ticāret-i güher-i imtiyāzdan geldün

G261/1 Cemāl-i sākīye baḳ āfitābı n'eylersün / **Tamām**-ı neşve-i şevḳ ol şarābı n'eylersün

Aşağıdaki tanıkta “tamām göstermek”, hem tam olarak ve açıkça göstermek, hem de aldatarak tamammış gibi göstermek anlamında kullanılmıştır.

M1/VII/4 Gösterdün ol mehün bize eksükligin **tamām** / Ey çarḥ-ı bî-vefā-yı sitem-ger kem eyledün

2. bitme, bitirme, son. <OTAL>

tamām etmek [1] tamamlamak, ikmal etmek. <ÖTS>

G222/2 **Etmış tamām** devrini sākīde cām-ı Cem / 'Ud eylemiş maḳāmına ḥürşīdi görmedük

tamām olmak [1] bitmek, sona ermek, tamamlanmak. <Kanar/2, TS, ÖTS>

K13/46 Hengām-ı du'ā geldi **tamām oldu** ḳaşıde / Erdi dem-i deryūze-i tevfiḳ Ḥudādan

Aşağıdaki tanıklarda “işî tamām olmak”, “kārî tamām olmak”; mahvolmak, ölmek manâsındadır. “Tamām” sözcüğü tek başına da “ölü, ceset” anlamına gelir. <Redhouse>

M1/II/3 Teslīm-i naḳd-ı cân ile **oldu** işün **tamām** / Düşdi yoluñ o kişvere kim gayrı bācı yok

G379/4 Baḥt-ı siyehün kārî **tamām olsa** da görsek / Kām-ı dil-i nā-kāma da bir himmet olur mı

3. tamamen, bütünüyle, baştan başa.

K3/42 Ḥaṭ-ı muşannif idi nüṣṣa-i vücūd **tamām** / Ne ihtimāl idi ḥarf-ı ḥaṭa kitābında

K3/52 Başınca fark-ı sipihre ḳadem tutuldu **tamām** / Kamer muḳā'arına çetr-i zer-ṭınābında

K5/44 Evliyā-yı suḡeni eyledün āzürde **tamām** / Kār-āḡāhlara düşmez iken ḡarrāyî

K7/32 O yekke-tāz-ı şehadet ki Kerbelāda **tamām** / Mesīḥe eyledi tefhīm n'eydüḡin tecrīd

K7/35 Şalup serāser-i āfāḳa pençe oldu **tamām** / Mişāl-i tiḡ cihān-gir-i āfitāb-ı ferīd

K10/10 Etmış iḥāta her ṭarafın cūylar **tamām** / Seyl-āb-ı eşḳ-i dīde-i ḥasret-keşān gibi

- K10/37 Erdi **tamām** nazm-ı selisün nihāyete / Mîzâb-ı hâmeden akup âb-ı revân gibi
- K16/39 Çıkdı bünyân-ı suhen kungure-i ‘arşa **tamām** / Bir du‘â kıl ki o bünyâna ola hışn-ı haşîn
- K19/28 Savletün mâni‘-i şûr olmasa qalmışdı **tamām** / Dest-i bîdâd-ı erâzilde memâlik muhtel
- K28/63 Kim gâ‘ibâne ragbet edüp nazmına **tamām** / Bir gördün ol hâzefleri dürr-i şemîn ile
- M1/VI/6 Dil-teng-i dâr-ı miñnet-i dünyâ idün **tamām** / Mekş eyle ẖâb-gâh-ı ‘ademde huzûr ile
- M1/VII/7 Tâk u rivâk-ı ‘arşa tezelzül virüp **tamām** / Çarhuñ da Nâ‘ilî gibi kıddin ham eyledün
- M11/I/3 Yâ Rab ne lûtf olur bu ki tab‘ chlinün **tamām** / Baht-ı siyâha munzam iken rûy-ı evsedi
- G78/4 Telmîh-i bâr-gâh-ı Süleymân edüp **tamām** / Levh-i fenâ-yı ‘âleme bir mûr yazdılar
- G166/4 Virüp tezelzül-i Manşûrî sâk-ı ‘arşa **tamām** / Hudâ Hudâ diyerek pâ-yı dâra dek giderüz
- G297/4 Bay u gedâsın Edrinenün eylemiş **tamām** / Dâmân-ı pîr ü dest-i irâdet fütâde-rû
- G342/2 Virdi fenâya ‘âlemi müjgânlaruñ **tamām** / Geldi hezâr tiğ-i siyeh-tâb bir yere
- T1/3 Alnında dañı tıfl iken nûr-ı şalâbet cilve-ger / Peydâ zamîrinde **tamām** fehî ü hîred rüşd ü zekâ

taṃga [1] her şeyin sahte ve kalbini hakikisinden ayıran bir devlet garantisi işareti.

Sözgelimi külçe veya işlenmiş altının üzerine 14, 18, 20, 24 ayar damgaları gibi, gümüşlere 70, 80 veya 90 ayar damgaları vurulmuştur. <ESKİ ESERLER> Tanıkta şairin kemal metanın kalitesini, onun üzerine birer damga gibi vurulan bakışlar teyit etmektedir.

- K17/58 Nev-kumâş-ı ser-i bâzâr-ı kemâlüm ne ‘aceb / Kalsa **taṃga** gibi reşk ile metâ‘umda ‘uyûn

taṃga-zede [1] damga vurulmuş, damga vurulan. Aşağıdaki tanıkta kalp paranın üzerine sahte damga basılması dile getirilmiştir.

- K19/17 Âsafâ eylememiş sikke-tırâz-ı fîrat / Naqd-i tedbîrünü **taṃgâ-zede**-i dest-i dağal

ta‘n [] sövme, yerme; ayıplama. <KT, OTAL>

ta‘n etmek [3] ayıplamak, kötülemek, suçlamak. <KT, Kanar/2>

- K30/29 Tûrfe kânam ki fûrûğ-ı eşer-i isti‘dâd / **Ta‘n eder** mihre güher-pâre kelâmumda benüm
- G244/7 Tûrfe kânam ki fûrûğ-ı eşer-i isti‘dâd / **Ta‘n eder** mihre güher-pâre kelâmumda benüm
- G369/5 Âb u tâb-ı tal‘at-ı ebkâr-ı nazmuñ Nâ‘ilî / **Ta‘n eder** âyîne-i hûrşide meh-rûlar gibi

ta‘ne [2]

1. vurma, darp. <Ahterî>

- K22/28 Sîlî vü **ta‘nedür** işidüp gördüğüm hemân / Bu rûzgârda bir âlây kerr ü kûrdan

2. sövme, çekiştirme, yerme. <KT, OTAL>

- G348/5 Nâ‘ilî etmez taḥammül **ta‘ne**-i ağıyâra dil / Terk-i ‘ışk-ı dil-berân-ı dil-nevâz etmezse de

tanîn [1] sesin bir süre devam edip işitilmesi; sinek vızıltısı; gürültü. <KT,

Seccadî/1, Ahterî> Aşağıdaki tanıkta hasmın, başkalarının sözüne aldanarak barışı bozması, kulağının vızıltı ile dolması şeklinde ifade edilmiştir.

- K28/40 Dil-ẖâhuñ üzre şulh idi evvel recâsı ger / Pür olmayaydı gûşı pey-â-pey **tanîn** ile

ṭannāz [6] herkesle eğlenen, istihza eden, alaycı. <KT, Cûdî, Redhouse>

- K8/28 Olurdu ḥasret-i ḥab-ı ḥumār-ı naḥvet-i nāz / Bütân-ı âlem-i ḥüsnün nigāh-ı **ṭannāz**
 G37/4 Böyle mest-i nāz-perverden kaçır mı ehl-i ʿışk / Neşve-dār-ı ḥüsn olanlar şüh olur **ṭannāz** olur
 G288/5 Nāʿilī-veş nice dil-sūhte müştākuñ var / Şuʿle-i āhdan ey dil-ber-i **ṭannāz** şakin
 G290/5 ʿUşşāk-ı saht-cāna yine müjde Nāʿilī / Nerm etmiş ol iki büt-i **ṭannāz** bir birin
 Kt9/1 Nādāna cām-ı sākī-i **ṭannāz** degmesün / Ehl-i mezāka şahne-i nā-sāz degmesün
 Kt9/2 Zülfün niķābı rüyūna hırz-ı amān olup / Çeşm-i rakīb ey büt-i **ṭannāz** degmesün

ṭanṭana [1] gösteriş, haşmet. <KT, OTAL>

- K17/14 Tāze taḳvīm-i cihān-girī-i İskender ü Cem / Naḳd-ı vaḳt-ı Ḥaşem ü **ṭanṭana**-i Āferīdün

tapīde [2] titreyen, sıçrayan; sıkıntıda, rahatsız. <OTAL>

- G88/3 ʿĀşık dil-i **tapīdesini** yāre ʿarz eder / Nabzın ṭabīb-i ḥāzika her kişi gösterür
 G177/2 Dil-i **tapīde** girih-bend-i ebruvānuñ olup / Mişāl-i māhi-i üftāde-şest olup ḳalımış

tār [25]

1. tel, iplik; saç teli. <KT, OTAL, Redhouse>

- G121/2 ʿUşşāk-ı etdi keşmekeş-i **tār**-ı zülfün / Şirāze-bend-i nüṣṣa-i ālām-ı rüzgār
 G181/3 Tolaşmış **tār**-ı cān ol mū-miyāna dil de reşkinden / Mişāl-i ʿışk-ı bī-cān ol ḳad-i dil-cūya bağlanmış
 G256/7 Nāʿilī buldu kütüb-ḥāne-i faẓl u edebün / **Tār**-ı şirāze-i mecmūʿa-i ʿirfānı ucın
 G257/5 Zülfinün bād-ı şabā Nāʿilī her **tārında** / Gösterür rişte-i aḥvāl-i perişān ucın
 G278/4 Ḳo **tār**-ı kākülün etsün şikeste bād hemān / Dil-i ḥamīdeye bir güşe-i ferāğ olsun
 G370/4 Tāb-ı ḥüsnünden olur ḥam-be-ḥam u piç-ā-piç / **Tār**-ı cān āteş-i sūzāna düşen mūy gibi

tār tār [2] tel tel, iplik, iplik. <OTAL, ÖTS>

- G1/3 Girān etsün ḳo diller **tār tār**-ı zülfün olsun tek / Ruḥuñ bağında nice müşk-bīd-i ser-nigün peydā
 G81/1 **Tār tār**-ı ṭurra-i pūr-piç-i cānānum mıdır / Ḥarf ḥarf-i nüṣṣa-i ḥāl-i perişānum mıdır

2. dokumada kullanılan arış ipliği, , çulhaların telin uzunluğuna attıkları tel, “pūd” karşılığı.

<KT, Burhān-ı Kātīʿ>

- G386/5 Ziyāsın pūd u **tār** eyler olup ey Nāʿilī ḥürşid / Bisāt-ı taht-ı şāhenşāha dībā-düz-ı sulṭānī

tār u pūd [6] dokumacılıkta atkı ve çözgü, arış ve argaç. <ÖTS>

- K16/32 **Tār u pūd**-ı suḥenüm eyledi nessāc-ı ḳader / Tutuḳ-ı perdegiyān-ı ḥarem-i ʿilliyiñ
 K17/61 Tārḥ-ı nev-kārī-i maʿ nā ile kim dest-i ḥāyāl / **Tār u pūd** ı ḥaṭ-ı şīʿ rümde olur naḳş-nümün
 K20/27 Nessāc-ı **tār u pūd**ı olup naẓm u neşrinün / Bu kār-gehde ḥāme-i nev-tārḥ-ı bihteri
 K28/66 Gösterdi **tār u pūd**ı kālā-yı maʿ rifet / Ol kār-gehde naḳş-ı zamān u zemīn ile
 G105/2 Bu kār-gehde naḳş-ı cefā yārdan degil / Nessāc-ı **tār u pūd**-ı nazardan zühür eder
 G223/4 Nessāc-ı **tār u pūd**-ı niyāza o büt gibi / Naḳş-ı bedīʿ-i kār-geh-i āb u gil gerek

3. karanlık, kara. <Cûdî, OTAL, Kanar/1, ÖTS, Redhouse>

K12/74 Feyz-bağş olsa şeb-i **tāra** sevād-ı kalemüm / Nāz eder pertev-i hürşid-i cihān-tāba zılāl

K19/6 Şadra kim geçdi o semmūr-ı siyehle gūyā / Āfitāb etdi şeb-i **tārda** teşrîf-i Hāmel

M1/VII/5 Āh ey sürūr-ı sîne vü ey nūr-ı dîde āh / Rûz-ı neşâtumuz şeb-i **tār**-ı ğam eyledün

M8/III/1 Nihāndur bûy-ı fitne **tār**-ı ‘anber-fām-ı zülfünde

G26/4 Sāyeñde eger şubh-ı kıyāmet de olursa / Ey baht-ı siyeh-rûz şeb-i **tāra** ne minnet

G217/4 Arturdu cününüñ heves-i zülf-i siyeh-tār / Bir hastesün ey dil ki şeb-i **tārda** kaldun

4. tar, biri bam teli olmak üzere beş telli, mızrapla çalınan bir Türk halk müziği çalgısı .

<Kanar/1, ÖTS>

K2/7 Bu sūr-gāh-ı fenāya gelür o deñlü kesel / Ki sâz-ı Zührede bir gün gusiste **tār** kalur

K7/48 Hırâş-ı nâhün-i âzādur bu meclisde / O zaḥmeler ki urur **tār**-ı çengine Nāhîd

5. dar, dar olma || sıkıntılı (yer). <ÖTS>

K28/8 Bir teng ü **tār** cāh görür şimdi vāj-gün / Şaḥş-ı raşad-nişin hured-i dūr-bîn ile

M1/II/5 Sen māhdan cudā bize bu ‘ālem-i ferāḥ / Bir teng ü **tār** hōcreye beñzer serācı yok

tarab [20] şiddetli sevinç, neşe, şenlik, sevinçten gelen coşkunluk ve tepinme (bkz.

şādî, sürūr). <KT, Kanar/1, Ahterî>

K14/10 Esbāb-ı **tarab** cümlesi âmādedür ammā / Ne nuḳl u ne sāğar vü ne mey ḡuşşa-zedādur

K15/44 Devr ede murādınca felekler ki bu günler / Nevrûz-ı **tarab** ‘îd-i aḥibbā mı degildür

K23/3 Zihî âsāyiş-i bezm-i **tarab** kim sūz u sâzından / Felek Nāhîde irsāl-i peyām eyler peyām üzre

K24/15 Gāh-ı **tarab** ki lâzime-i luṭf-ı meşrebi / Rindāna meyl ü ehl-i riyādan nūfūr olur

K25/34 Vālā-nesebā Nā’ilî-i zār bilür kim / Naḳd-ı **tarab**-ı güm-şude-i ḥalka zamānsın

G14/1 Semüm-ı bâdiye-i ye’s olur şemīm-i **tarab** / Riyāz-ı bahtuma olsa vezān nesīm-i **tarab**

G14/2 Ġarîb-i şehri diyār-ı maḥabbetün bir olur / Yanında külhēn-i ğam gül-şen-i na’īm-i **tarab**

G14/3 O kıble-gāh-ı temennānūñ eyler olmağa nāz / Gedā-yı kūyı tavāf-āver-i ḥarīm-i **tarab**

G14/4 Teḡāfüliyle eder güft-güy-ı rûḥānî / Ġamıyla ülfet eden olsa da nedīm-i **tarab**

G14/5 Olur mezāk-ı ḥaḳîḳatde Nā’ilî hem-reng / Ḥumār-ı derd-i keder neşve-i ‘amīm-i **tarab**

G136/3 Kef-i şîşe-gerde tamām olursa ḳadeḥ **tarab** müdām olur / Eridüp bu pûtada nār-ı ‘ışḳ yine ‘ıḳd olunsa zücācumuz

G140/6 Olmazuz cā-nişin-i bezm-i **tarab** / ‘Āşık-ı şoḥbet-i ihtiyār-ı ğamuz

G147/7 Nifāk-pîşelerün Nā’ilî bu meclisde / Ġarîme-ḥân-ı füsün-kārî-i **tarablarıyuz**

G198/4 Cur‘a-veş pāyuña yüzler mi sürerdük sâḳî / Olmasa cevher-i iksîr-i **tarab** ḥāk-i rehün

G222/3 Geçmiş zamān-ı ‘ıyş u **tarab** bezm-i ‘ālemün / Sâzın işitmedük hel Nāhîdi görmedük

G261/2 Varāk-sumār-ı gül-i ‘ışret ol ḳo be vā’iz / Zamān-ı ‘ıyş ü **tarabdur** kitābı n’eylersün

G303/5 Oldı esbāb-ı **tarab** ḥün-ı ciger nūş edeli / Muṭrīb-ı nāle ile zemzeme-i āh bize

G379/5 Yār olmayıcaḳ Nā’iliyā meclis-i meyde / Esbāb-ı **tarab** bâ’iş-ı cem‘iyyet olur mı

G388/5 Şükufte ‘ālem-i ‘ışḳuz ki eyler istikbāl / Dem-i bahār-ı **tarab** mevsim-i ḥazānumuzı

tarab-engîz [1] sevinçe neden olan, sevinçten coşmayı gerektiren, sevindirici, neşe verici. <KT, OTAL, Kanar/1>

G54/4 Ğam-ı mey-i şādî **tarab-engîz**-i ‘asesdür / Ğeçlere lağzîdeligün vakti degildür

tarab-gâh [3] sevinç yeri, coşkunluk yeri. <OTAL, Dihhudâ>

K24/22 ‘Ālem ‘arūs-ı bahtuñā oldukça cilve-gâh / Mâtem-serây-ı dehr **tarab-gâh**-ı sūr olur

M1/VII/3 Etdün şalâ-yı nevha **tarab-gâh**-ı ‘āleme / Tecdîd-i resm ü kâ’ide-i mâtem eyledün

G303/11 Tâ ki a‘dâya ola bezmi ğam-engîz-i ħased / Feyz-i iqbâl-i neşât ile **tarab-gâh** bize

tarab-nâk [1] sevinçli, coşkun. <OTAL>

K31/11 Luţfuñ gedâ-menişlere yâd etse Nâ’ilî / Āşâr-ı midhatünle **tarab-nâk**-i ‘îd olur

tarab-zâ [1] sevinci, eğlenceyi artıran.

K31/11 Luţfuñ gedâ-menişlere yâd etse Nâ’ilî / Āşâr-ı midhatünle **tarab-nâk**-i ‘îd olur

târâc [3] yağma, çapul (bkz. tâlân, ğâret). <KT, Cûdî>

G74/2 **Târâc**-ı mülk-i câna şaf-ârâ-yı nâz olup / Müjgândan evvel ol nigeç-i tünd-ĥu kıpar

G352/4 Ne hoş beñzer gelince nağd-ı cân **târâcına** ol şüh / Elinde tûp-ı şimîni o ĥoy-kerde zenaĥdâna

târâca virmek [1] yağmalamak, çapula uğratmak, talan etmek.

G16/1 Bir çîn-i cebhe varımı **târâca virdi** hep / Tûfân-ı girye raĥtımı emvâca virdi hep

taraf [7]

1. yan, cihet, altı yönün her biri. <KT, Cûdî>

K10/10 Etmiş iĥâta her **tarafın** cûylar tamâm / Seyl-âb-ı eşk-i dîde-i ĥasret-keşân gibi

K11/27 Gördi kim el şunduğınca tûge bismi’l-lâh ile / Her **tarafdan** na‘re-i Allâhu ekberdür gelen

K14/28 Manzûr olan a‘yân bakılsa ne **tarafdan** / Zerrîn-ķadeĥ ü nergis ü gül mihr-i giyâdur

G365/7 Bî-zâd-ı reh bulun **taraf**-ı Ĥaķda Nâ’ilî / Virsün hevâya bād-ı fenâ ĥırmenün daĥi

Ş2/6 Kıparup her **taraf** kıyâmetler / Şalın ey naĥl-i bağ-ı ‘işve şalın

2. taraftarlık, sahip çıkma, koruma (bkz. himâye, sāye). <KT, OTAL>

K27/28 Bildürüp kâfire ĥaddin **taraf**-ı salţanata / Eyledün nuşret ile ‘atf-ı ‘inân hoş geldün

taraf taraf [1] her yanda; yer yer. <KT, OTAL>

G74/4 Olduķça nîm nâz-ı tebessüm **taraf taraf** / Gül-ğonce-i dehānuñ içün güft-gû kıpar

tarâvet [2] taze olma, tazelik; canlılık, güzellik. <KT, Cûdî, Kanar/1, Ahterî>

G155/4 Kılımış **tarâvet**-i gül-i ĥurşide ĥande-zen / Gül-berg-i bağ-ı ĥüsnuñi luţf-ı nesîm-i nâz

G353/6 **Târâvet**-i ruĥın arturdı Nâ’ilî ĥaţ-ı nev / Cihâna velvele şaldı o rûy u mû tâze

tarâvet-baĥş [1] tazelik, canlılık veren; güzelleştiren.

G336/5 Nâ’ilî olsun **tarâvet-baĥş**-ı sünbül-zâr-ı âĥ / Çeşme-sâr-ı bağ-ı ğamdur âb gelsün çeşmüñe

taşem [2] kubbe, künbet, çardak; gökkubbe. <KT, Cûdî> Feleĝe nispetle

kullanılmıştır.

M1/VII/2 Koydı biri birine bu mâtem felekleri / Kaşd-ı harâb-kârî-i nüh **tarēm** eyledün

G28/5 Dūd-ı dil ü eşk-i Nā'îlîdür / Bu **tarēm**-i nil-gûna bâ' iş

tarf [2] taraf, yön (bkz. taraf). <KT, Dihhudâ>

K6/15 O şeh ki silsile-peyvend-i gerdem-i cāndur / Hemîşe **tarf**-ı külâhında zülf-i pîçâmı

G218/6 Mañşūr dārdur bu fenā gül-şenūñ gönül / **Tarf**-ı çemende bir iki çübün ne añladuñ

tarh [9]

1. kurma, yapma, tertipleme, düzenleme. <KT, LN, OTAL>

G77/7 Vakt-ı cūş-ı erbâb-ı suhendür Nā'îlî / Eylesünler **tarh**-ı şî'ri dil-güşâ nev-rûzdur

2. atma, atılma. <Cûdî, LN, Ahterî>

G179/4 Görüp ağıyar haṭṭuñ hūşe-çîn olmuş vişâlûnden / Edüp **tarh**-ı tekellûf hırmen-i yârâna el şunmış

Kt4/3 Eylemiş **tarh**-ı tekellûf nighûñle dil ü cān / Biri âşüfte biri mest biri dīvâne

tarh etmek, tarh eylemek [3] kurmak, düzenlemek, tertip etmek.

K5/19 Böyle **tarh eylemiş** endāze-i mi' mār-ı ezel / Sāha-i himmetüme garḥa-i istiğnâyı

K30/22 Bir ğazel **tarh edeyin** bârî temevvüc-güne / Buluna çāşnî-i kând ğuzāmumda benüm

K34/5 N'eyesün rindân-ı 'âlem kim bisât-ı 'âleme / **Tarh eden** âyîn-i bezm-i ğam-zedâ-yı şöḥbeti

3. süslemeli desen. <OTAL>

K17/61 **Tarh**-ı nev-kârî-i ma' nâ ile kim dest-i hâyâl / Târ u pûd ı haṭ-ı şî' rümde olur naḡş-nümün

Aşağıdaki tanıkta, bir vekf tablosu üzerindeki noktalar ifade edilirken “tarh” sözcüğü kullanılmıştır (bkz. vefk).

G85/5 Mübhem nücumı gibi sipihrûñ de Nā'îlî / Vefk-i keremde **tarh**-ı niḡâṭı ne gūnedür

4. satrançta bir taşı almak için bir başka taşı feda etme, oyunun başında acemî oyunculara karşı herhangi bir taşı, özellikle de veziri feda etme. <SATRANÇ ISTILAHLARI, s. 24>

G152/5 Şatranc-bâz-ı naṭ'-ı kemâlüz ki Nā'îlî / Etmez ḡabûl-i **tarh**-ı tekellûf zemînümüz

tarh-endāz [1] temelini oluşturan, kuran, düzenleyen. <KT, OTAL>

G118/2 Kimûñle tâze **tarh-endāz**-ı vefk-ı âşinâyîsün / Kuhen taḡvîm-i dîrîn-sâl-i resm-i ülfetüñ kimdür

târî [1] karanlık. “Târîk”ın muhaffefidir. <Dihhudâ>

K35/9 O zerrîn şüşeler kim saḡfın etmiş çarḡ pür-encüm / Dıraḡşānlıḡda bilmez rûz-ı rûşenle şeb-i **târî**

târî [1] taravetli, taze. <Cûdî, OTAL, Ahterî>

K20/11 Faşl-ı bahâr-ı merḡametüñde olur ḡacil / Berg-i şikeste-reng-i ḡazāndan gül-i **târî**

ta'rif [2] etraflıca anlatmak, kendine has özelliklerini ayrıntılı olarak söyleme,

bildirme. <KT, Ahterî>

K17/8 Vâridât-ı dil ü ṭab'undan eder istimdād / Olurñ zātuñ **ta'rifde** bî-şabr u sükün

K21/8 Sezâ degil mi ḡuşuşâ bu deñlü **ta'rifde** / Ki hem-zebân-ı Aristo-yı ḡikmet-ârâdur

tārīḥ [6] harflerin tümünün ya da bir kısmının ebcet hesabına göre toplanması yoluyla bir olayın senesini gösteren mısra, beyit, kelime ya da ibare. <KT, Cûdî>

T6/3 Fevtime **tārīḥ** için dediler ervāḥ-ı kıuds / ‘Adni künām eylesün Şîr ‘Ali yâ ilâh

tārīḥ demek [5] tarih düşürmek. <Kantar/2>

T1/6 Ey Nâ’ilî mesrûr olup ‘âlem **dedi tārīḥini** / Şeh-zâde nûr-ı dîde Sultân Muhammed Muştafâ

T2/6 **Dimiş** bir bende-i nâçizi **tārīḥin** o sultânun / Yöñeldi Şaḥlî İbrâhîm Efendi kurb-ı Mevlâya

T3/5 Vakf-ı rihletde **dedüm** Nâ’iliyâ **tārīḥin** / Zâ’ir-i ‘adn ola rûḥı Şarî ‘Abdullahun

T4/2 **Tārīḥ-i vefâtını demiş** mâder-i dehr / Gehvâre-i râḥat ola Tıflîye laḥd

T5/11 Görüp mesrûr dünyâyı **dedüm** ey Nâ’ilî **tārīḥ** / Tonandı sū-be-sū ‘âlem alındı kahr ile Uyvâr

ṭarīḳ [13]

1. yol, cadde. <KT, LN, Ahterî>

K18/8 **Ṭarīḳ-i** âb kesilmiş bu lücceler yekser / Hücûm-ı leşger-i germâ ile ḥarâb olmuş

M6/1/1 Ey şifâtun nûr-ı mişkât-ı **ṭarīḳ-i** güm-rehân / Mihr-i zâtun maşrîḳ-ı ğayb-ı hüviyyetden ‘ayân

G126/6 Nâ’ilî ḥûn-ı ciger zâd-ı **ṭarīḳ-i** ğamdur / Merd-i rāḥ olmayana zâd-ı sefer virmezler

G166/3 **Ṭarīḳ-i** fâkâda hem-kefş olup Şenâ’iye / Cenâb-ı Külḥanî-i Lây-ḥ-âra dek giderüz

G239/3 **Ṭarīḳ-i** ‘ışıkda meftûn-ı vâdî-i Kaysam / Taşavvur-ı keder-i reh-nümâ nedür bilmem

2. dinin emirlerini yerine getirdikten sonra Allah’a daha yakın olmak arzusuyla zikir, vird ve tasavvuf sırları hususunda bir ârif kimsenin takip ettiği yol, Hakk’a varan yol, tarikat. <KT, Seccadî/2>

G175/3 **Ṭarīḳ-i** mürşid-i seccâde-i maḥabbeti tût / Hezâr zâhidi bir rind-i bâde-ḥ-âra deġiş

G297/5 Cûyâ-yı himmetüz tûtalum biz de Nâ’ilî / İrşâd ümîdi ile **ṭarīḳ-i** reşâda rû

3. iş ve harekette tercih edilen yol, usul. <KT, OTAL>

K8/36 Niteki sehl ola mülk-i ḥayât-ı düşmeninün / Hışâr-ı burc-ı bedenden **ṭarīḳ-i** ifrâzı

K23/13 O devrûn rûzgâr etdi telâfîsin ki olmuşdı / **Ṭarīḳ-i** ‘aķıbet-mend-i erâzil izdiḥâm üzre

K25/19 Bî-rengî-i envâr-ı tayaķķuzda kemâhî / Ser-defter-i erbâb-ı **ṭarīḳ-i** deverânsın

G211/1 Şabâ meger o şeh-i dil-nevâzdan geldün / **Ṭarīḳ-i** cevri koyup semt-i nâzdan geldün

G301/2 Ser-tâc eder mey-i kuheni nev-niyâz-ı ‘ışķ / Pîr-i kuhen **ṭarīḳ-i** fenâdan külâh-ı nev

T2/2 Mükâşif-i muṭlaķî meczûb-ı muṭlaķ **ṭarīḳ-i** dünyâ / Cüneyd ü Bâyezîd ü Edhem ü Şiblîye hem-pâye

tārīk [7]

1. karanlık. <KT, Cûdî, Steingass>

K8/10 Eder ġubârını ithâf-ı **tārīk-i** ḥürşîd / Olan o ḥâke cebîn-sây-ı ma‘zeret-sâzî

K30/37 Şeb-i **tārīk-i** elemde ola dâmen be-miyân / Âfitâb-ı keremi ref -i zılâmumda benüm

G27/4 Olur şeb-i **tārīk-i** belâda şecer-i Tûr / Erbâb-ı gama şevķ-ı ḥudâ-dâd-ı maḥabbet

G29/4 Dile **tārīk-i** zülfünden ol ebrû nümâyândur / Mişâl-i ķible-i şeb-gerd gâhî râst gâhî kec

G176/3 Şeb-i **tārīk**-i gâmda rind-i mey-h̄'âra Kelīm-âsâ / Fūrūğ-ı cām-ı şahbâ gibi şem'-i Eymen olmazmış

2. terk eden, bırakan, aldırmayan (Redhouse, 1983. 1098). <Redhouse>

G315/7 Hümâ-veş olsa yerüñ fark-ı **tārīk**-i iqbâl / Firîb-hurde-i baht-ı huceste-fâl olma

ṭārīm [1] kubbe, künbet, çardak; gökkubbe (bkz. ṭārem). <KT, Cûdî> Feleğe nispetle kullanılmıştır.

M13/II/1 Şer' üñ evvânı kim mü'essesdür / Şemse-i **ṭārīm**-i muḳarnesdür

tārumār [] darmadağın, karmakarışık, dağınık, perişan. <KT, Cûdî>

tārumār eylemek [1] perişan etmek, dağıtmak. <Kanar/2, ÖTS>

K34/4 **Tārumār eylerdi** bezm-i 'ışkdan bulsa nişân / Destine girse şikest eylerdi cām-ı vahdeti

tarrār [1] yankesici. <Cûdî, LN, OTAL>

G298/1 Çekdük el dāman-ı zülf-i yārdan şimden gerü / Qaydumuz yok ṭurra-i **tarrārdan** şimden gerü

ṭarṭīb [1] ıslatma, rutubetlendirme || ferahlatmak, canlandırmak. <KT, Redhouse>

“Islatmak” tabirinin, Türkçe argoda “içmek” anlamına geldiğini hatırlatmak gerekir.

G25/6 Kām al mey-i maḥbūbdan ey Nā'ili-zâr / Taḥşil-i neşât-ı dil ü **ṭarṭīb**-i dimāğ et

ṭartmaḳ [2] ölçmek; kıyaslamak.

K28/77 Ber-çide-dāmen olduḡını ḥārden bilen / **Ṭartar** mı rû-sefidliḡiñ yāsemîn ile

G357/3 Ber-çide-dāmen olduḡını ḥārdan bilen / **Ṭartar** mı rû-sefidliḡin yāsemîn ile

ṭarz [3]

1. biçim, şekil, suret, kılık. <KT>

K11/28 Kıldı teslīm-i memālik çekdi başın ḥırkaya / Yādına şimdi hemān **ṭarz**-ı ḳalenderdür gelen

2. üslûp, usul, yol. <KT, Cûdî, OTAL>

ṭarz-ı ḥāş [2] kişisel üslûp.

G94/5 Sözüñ ey Nā'ili olmazsa da şâyeste-i taḥşîn / Yine bir **ṭarz-ı ḥāş**-ı şūḥdur bir özge vādîdür

G355/4 Bu **ṭarz-ı ḥāş**-ı dil-keşe taḳlîd ederse Nā'ili / Ṭab' uñ gibi bir sāḥir-i ma' nî-ṭrāz eyler yine

ṭās [3]

1. su içmeye veya su dökünmeye yarayan, madenden yağılmış, kulplu ya da kulpsuz kap, maşrapa. <KT> Tanıklarda şekli itibariyle feleğe nisbetle kullanılmıştır. Felekler, birbiri üstüne kapaklanmış taslara benzer. Tas, tanıklardan anlaşıldığı kadarıyla, hokkabazların hüner gösterdikleri yuvarlak kaplar anlamına da gelmektedir.

G57/4 Çıkarma **ṭās**-ı ser-i mihri ey felek min ba'd / Dil ehli sencileyin ṭās-bāza bakmazlar

ṭās-ı nîl-gün [1] felek. <Burhân-ı Kâtî'> Tanıkta, hırkasının altında yedi mavi tas çıkaran bir hokkabazdan bahsedilmektedir.

G1/5 Bu lu‘bet-gāhda ey Nā‘ilī bilmekdedür ẖikmet / Ne ẕir-i ẖırkādandur heft **tās**-ı nīl-gün peydā

2. tavlâ oyununda hile yapılmaması, zar tutulmaması için zarların, içerisine konularak atıldığı kap. <TAVLA ISTILAHLARI, s. 32>

G178/7 Felek **tāsından** etmiş ka‘beteyn-i mihr ü mäh-āsā / Bu şeş-dergāh-ı istidrāca çok nerrād ayak başmış
taşaddur [] yücelik talep etme. <Ahterî>

taşaddur etmek [2] ileriye, öne geçip oturmak; bir kimsenin huzurunda bulunma. <ÖTS>

K28/18 Bir āsitāna nāşiye-sâyız ki āfitāb / ‘Arşa **taşaddur eyledi** vaz‘-ı cebīn ile

G230/10 Mihre **taşaddur eyledi** vaz‘-ı cebīn ile / Bezmünde cāy-ı hādīm-i ẖidmet-güzāra gül

taşarruf [1] sahip olma, dilediğini yapma suretiyle gösterilen irade. <KT, LN>

K7/20 Yed-i **taşarruf**-ı Bārīdedür taḥavvül-i hāl / Maḳām-ı emrde mecbūrdur şaḳī vü sa‘īd

taşavvur [8] zihinde şekillendirme, düşünüp kurma; zihin ve hayale getirme. <KT,

Cûdî, OTAL>

K7/16 Refāh-ı hālî **taşavvur** fütüvvetümde ḥarām / Vefā-yı ‘ahdi tevehhüm **taşavvurumda** ba‘īd

G43/2 Ḥüsnuñ ki degil ḳābil-i taṣvīr ü **taşavvur** / Naḳş-ı ruḥuñ āyīnede maḥbūs degildür

G156/5 Ey nev-niyāz olma şaḳın Nā‘ilī gibi / Ālūde-i **taşavvur**-ı ‘özü-i günāh-ı nāz

G239/3 Ṭarīḳ-i ‘ışḳda meftūn-ı vādī-i Ḳaysam / **Taşavvur**-ı keder-i reh-nümā nedür bilmem

taşavvur etmek, taşavvur eylemek [3] zihinde canlandırmak, kurmak, tasarlamak. <KT, TS, ÖTS>

K23/11 Gören mestāne ‘aks-i ḡabḡab-ı ḥübānı sāḡarda / Ḥabāb **eyler taşavvur** sāḡar-ı kevşer-müdām üzre

G243/4 Tenüm nizār görüp ḳaçma ey remīde ḡazāl / **Taşavvur et** ki heyulā-yı rūḥ-ı Mecnūnam

G292/5 Fenāsı ḥavşala-süz-ı mezāk olur ‘ārif / **Taşavvur etse** bu āmed-şuduñ mezāyāsın

tās-bāz [1] taslarla hokkabazlık sergileyen; oyuncu; efsuncu, hilekâr. <Kanar/2,

Dihhudâ>

G57/4 Çıḳarma tās-ı ser-i mihrî ey felek min ba‘d / Dil ehli sencileyin **tās-bāza** baḳmazlar

taşdīḳ [1] gerçek olduğunu söyleme, birinin sözünü doğru çıkarma; doğrulama, onaylama. <KT, OTAL>

K1/6 Ḥassānuñ eyledüm der isem şād rūḥını / ‘İsī zebān-ı reşk ile **taşdīḳ**-i hāl eder

taşrīḥ [1] açık surette ifade etme, şüphe ve tereddüde mahal bırakmayacak şekilde ve gerekli ayrıntılarıyla ifade etme, belirtme. <KT, OTAL>

G201/3 Dil virdüğümüz yāre nigāh-ı ḡazabından / **Taşrīḥa** mecāl olmadı imā ile geçdük

taṣvīr [7]

1. bir şeyin suretini çıkarma, resmini yapma. <KT>

G131/1 Ḥayālūñ levḥ-i sīm-i dīdeye **taṣvīr** olunmuşdur / Seni gözden şaḳınmaḳ ‘āşıḳa taḳdīr olunmuşdur

2. resmini yaparcasına güzel tarif etme. <KT>

K14/58 Mîr 'ât-ı zâmîrûn nice **taşvîr** olunur kim / Başdan başa hûrşîd gibi tâb u cilâdur

G43/2 Hüsün ki degil kâbil-i **taşvîr** ü taşavvur / Nakş-ı ruhuñ âyîne de maḥbûs degildür

G185/1 **Taşvîr**-i ân cerîde-i i'câza şıgmamış / Nakş-ı cemâl âyîne-i râza şıgmamış

taşvîr etmek [1] ayrıntılı biçimde anlatmak, göz önünde canlandırmak. <TS>

M8/VI/4 Güzel **taşvîr edersün** hatt u hâl-i dil-beri ammâ

3. resim, figür. <KT, OTAL>

G25/6 Kâm al mey-i maḥbûbdan ey Nâ'îlî-i zâr / Taḥşîl-i neşât-ı dil ü **tarṭîb**-i dimâğ et

G213/2 'Âlem-behâ degil mi hezâr âşinaluğ / **Taşvîr**-i dil-firîb-i fireng-i nigâhınuñ

taş [2] sert ve katı madde; yapı işlerinde kullanılan sert madde. <TS> Aşağıdaki tanıkta “taşına almaz” söz grubu “bir taşına değişmez” anlamında değerlendirilmelidir.

Tanıkta rindin meyhaneyi, büyük ve güzel bir köşke yeğlenmesi söz konusudur.

G341/4 Rind olsa **taşına** almaz ḥarâbat-ı ğamuñ / Gelse çarḥ-âsâ hezârân kaşr-ı kâşî bir yere

taş olmak [1] taş gibi katı olmak; merhametsiz ve hissiz olmak.

G382/5 **Taş olsa** da bi'l-lâhi yürekler mi döyer hiç / Ol ḥançerlerle nefes-i tüzüne Şuhfî

taşra [1] dışarı, öte. <Kanar/2>

K17/39 Çıkmaz **taşra** felek dâ'ire-i ḥükmünden / Merkezinden nitekim ayrılmaz noḳta-i nûn

taş [1] leğen. <KT, Dihhudâ>

G269/3 Câm-ı meyi bir dîde-i ḥûn-bâra deġiş kim / Destünde kadeḥ **taş**-ı Siyâvûş görünsün

Tâtâr [4] aslı Türk olmakla birlikte, Cengiz'in ordusunda önde gittikleri için Moğollarla karıştırılan bir kavim||zalim, gaddar, merhametsiz. Tanıklarda “Moğol” karşılığında kullanılmıştır. Tatarların “Moğollar” ile münasebeti eski tarih bilgisine göre şöyledir. “Tatar, sülâlesi beş batında Türk bin Yâfes'e ulaşan ve büyük Türk kabilesinin reisi bulunan Alınca Han'ın ikiz olarak doğan oğullarından birinin adıdır. Diğerinin ismi Moğol idi.” Kendi sülâlelerini övünmek vesilesi ile abartıp süsleyen Arap ve İranlıların, Türkleri ve Tatarları Moğollarla kardeş gösterme çabaları, böyle bir karışıklığa neden olmuş olmalıdır. <KT, ADŞS, Lugât-ı Tarihiye ve Coğrafiye, C.2, s. 204>

G128/2 Olsa **tâtâr**-ı müjeñ ġâret-ger-i îmân-ı cân / Kâr-gâh-ı 'ışkı pür-âşub-ı ġavġâ gösterür

G148/2 Şaf şaf müjeñ önünde perâkende ḥâller / Ceyş-i Ḥabeşdür eyledi **Tâtârdan** gürîz

G259/2 Döndi Bağdâd-ı dile kişver-i cân 'ahdünde / Müjeler leşker-i **Tâtâr** u Hülâġusun sen

G361/4 Leşker-i **Tâtâr**-ı mülk-i fitnedür müjġânlaruñ / Tünd ü ser-keş mest ü maġrûr-ı nighdûr her biri

tathîr [2] temizleme, paklama, arıtma. <Cûdî, ZL, OTAL, Ahterî>

K3/21 Caḥîm-i 'âciz-i **tathîrî** olduġın bilmez / O cîfenüñ müteneffir olup 'azâbında

G167/2 Şîşe meksûr olıcağ kâbil-i **taḥhîr** olamaz / Mest-i şaḥbâ-yı mecâz âyînesin pâk edemez

ta'ṭîr [1] ıtırılama, güzel koku ile donatma. <KT, Cûdî>

K14/35 Sünbüllerin ol verd-i terûn etmege **ta'ṭîr** / Bâd-ı şehri mâşîta-i ğâliye-sâdur

tatmîm [1] tamamlama, bitirme, ikmal. <KT, LN>

K14/51 Şadr-ı şefeḳat-senc ki endîşesi dâ'im / **Tatmîm**-i mühimmât-ı umûr-ı zu'afâdur

taṭvîl [] uzatma. <KT, Cûdî, Ahterî>

taṭvîl-i kelâm [2] sözü uzatma, gereksiz uzatmalarla sayfa doldurma. <KT>

K23/53 Söz erdi Nâ'îlî pâyâna min ba'd eylesün hâme / Du'â-yı devletin taḳdîm **taṭvîl-i kelâm** üzre

G356/5 Söz erdi Nâ'îlî pâyâna min ba'd eylesün taḳdîm / Du'â-yı devletün taḳdîm **taṭvîl-i kelâm** üzre

taṭyîb [2] güzel koku verme || gönlünü hoş etme, iyi davranma. <Cûdî, OTAL, Ahterî>

taṭyîb etmek [1] güzel koku vermek || gönlünü almak, rahatlatmak. <Kantar/2>

G347/3 Büy-ı zülfün ḥâṭır-ı ağıyarı **taṭyîb etmede** / Tünd-bâd-ı âh ile diller perişân olmada

taṭyîb-i ḥâṭır [1] gönül alma, birinin gönlünü hoş etme. <ÖTS>

K26/3 Zihî **taṭyîb-i ḥâṭır** merḥabâ resm-i mürüvvet kim / Huzûrında eger a' lâ eger ednâ berâberdür

ṭavâf [3] etrafını dolaşma, haccın bir gereği olarak Kâbe'nin etrafını dolaşma.

<KT>

K28/20 Reşkâ maḳâm-ı 'adlûne beytü'l-'atîk-veş / Kerrûbiyân **ṭavâfda** rûḥü-l-emîn ile

ṭavâf etmek, ṭavâf eylemek [2] etrafında dönmek, çevresinde dolaşmak; Hac sırasında Kâbe'nin etrafını hızlı adımlarla dolaşma. <Kantar/2, TS, ÖTS>

M5/VI/11 Var Ka'be-i küyni **ṭavâf et** / Cürm-i ğam-ı 'ışka i'tirâf et

G15/2 Her şubḥ **ṭavâf eyleyerek** Ka'be-i küyüñ / Bir yere gelür 'âşık-ı âvârelerün hep

ṭavâf-âver [1] tavaf eden, etrafında dönen.

G14/3 O kıble-ğâh-ı temennânun eyler olmağa nâz / Gedâ-yı küyî **ṭavâf-âver**-i ḥarîm-i ṭarab

ta'vîz [1] nazara ve diğer afetlere karşı korunmak amacıyla asılan muska veya hamayil. Hürmetle taşınıp okunur (bkz. nüşâ, ḥamâyil). <KT, Ahterî>

G328/5 Nâ'iliyâ nice kâr eylesün âfet-i 'ışk / Ey sevâd-ı ḥaṭî **ta'vîz**-i necât-ı fitne

ta'vîz-bend [1] muska bağlayan, muska takan.

G115/4 **Ta'vîz-bend**-i tâb u teb-i âfitâbdur / Ḥayṭu's-şu'â'-ı rûyî ki efsûn-demîdedür

ta'vîz-gezend [1] âfet ve musibetten koruyan muska.

K25/57 Ḥaḳ şaḳlasun âşûb u ḥaṭardan seni zîrâ / **Ta'vîz-gezend**-i felek ü hırz-ı amânsın

ṭavḳ [4]

1. gerdanlık, boyun ziyneti. <KT, Cûdî>

G7/5 **Ṭavḳ**-ı zencîr-i rızâ ber-gerdenüm ey Nâ'îlî / Bu kuhen dâru's-şifâ mādām meskendür baña

G231/5 **Ṭavḳ**-ı rızâ der-gerden-i teslîmdür ey Nâ'îlî / Efsûn-ı zülf-i yâr ile zencîr-i sevdânuñ gönül

2. esirlerin boynuna takılan halka, tasma. <KT>

K17/40 **Ṭavḳ**-ı fermānuñ boynında göreydi çarḥuñ / Zülf-i Leylānuñ olur mıydı esîri Mecnûn

3. halka, boğum, parmakların eklem yerleri.. <Ahterî>

K25/23 Cāyuñ ki olur **ṭavḳ**-ı benān mışr-ı hünerde / Miḳyās-ı çeh-i Nîl-i serî'ü'l-cereyānsın

ṭavr [1] hareket biçimi, hâl, eda, tarz. <KT, ZL>

G362/2 Başka bir 'âlemdür ey dil **ṭavr**-ı âbdālān-ı 'ışk / Bü'l-'aceb sulṭān-ı istignā-sipehdür her biri

ṭāvūs [5] güzel tüylü bir kuş. <KT>

K36/15 Sevād-ı zıll-ı şeh-perr-i hüma-yı evc-i isti'lâ / Sefîdi dâğ-ı reşk-i beyza-i **ṭāvūs**-ı cevlanî

K36/18 Görüp perrende **ṭāvūs**-ı mülemma' bâl ü per şandum / Münakkaş hâmesinden beyza-ı tuğrâda elvânı

K36/19 Ki yazmış bî-muḥâbâ anı **ṭāvūs**-ı mürekkeble / O düstür-ı mükerrrem ol sezâ-vâr-ı cihân-banî

G311/2 Sen şalınsan harem-i bağda **ṭāvūs** gibi / Reşk ile aña maḥall-i cevelân teng olsa

ṭāvūs-ı bihiştî [1] cennet tavusu. Allah'ın yaratış güzelliğini yansıtan bir görünümüne sahip olduğu için tavus, cennet kuşu kabul edilir. <KUŞLAR>

K14/6 Ferrâş-ı ḥarîm-i deri ol ḥacle-serānuñ / Yâ şehper-i **ṭāvūs**-ı bihiştî ya hümadür

tayakḳuz [1] uyandırma, uyarma, göz açtırma; ayılma, ayıklık. <Cûdî, ZL, Ahterî>

Tanıkta sözcük, tasavvufî bağlamda değerlendirilmelidir.

K25/19 Bî-rengî-i envâr-ı **tayakḳuzda** kemâhî / Ser-defter-i erbâb-ı ṭarîḳ-i deverānsın

tayamak [1] dayamak, yaslamak; değdirmek, dokundurmak. <ÖTS>

G257/4 Etse çeşmi ğazab-ı zehre-şikâfın der-kâr / Dil-i Mirriḥe **tayar** ḥancer-i müjgânı ucın

tayanmak [2]

1. dayanmak, tahammül etmek, katlanmak. <ÖTS>

G154/5 Bir âh ile nerm etmek olur gönlünü yârūñ / İbrâma **tayanmaz** nigh-i ḥasrete döymez

2. güvenmek, itimat etmek. <YTS>

G63/3 Ne bād-bāna ne fülke ne rüzgāra **tayan** / Bu ğarḳa-ğāhda ancak şināh lâzımdur

tayarān [2] uçma, uçuş. <KT, Cûdî>

K25/48 Efsûs ki yok 'âkıbet-i kâra şu'ûruñ / Ey mürçe ḥasret-keş-i bâl-i **tayarānsın**

G293/2 Efsûs yok 'âkıbet-i kâra şu'ûruñ / Ey mürçe ḥasret-keş-i bâl-i **tayarānsın**

ta'yîn [2] bir memuriyete yerleştirme. <KT>

K16/6 Ḥâşılı cevher-i zâtında var ol isti'dād / K'ola bî-şâ'ibe bir emr-i celîle **ta'yîn**

K26/40 Hemîşe tâ ki **ta'yîn** ola şadr-ı cāh-ı devletde / Cenâb-ı müsta'idân-ı cihân kim baḥt yâverdür

ṭayy [10]

1.sarma, bükme, döndürüp bükme. <KT> Aşağıdaki tanıkta geçen “ṭayy” sözcüğü, “Ḥâtem” özel ismine gönderme yapmaktadır. Ḥâtem-i Ṭayy, cömertliğiyle şöhrat bulmuş bir Arap’tır (bkz. Ḥâtem-i Ṭā’î).

K27/29 **Ṭayy**-ı tûmâr-ı kerem-nâme-i Ḥâtem kılduñ / Keff-i ihsân-ı edüp nukre-feşân hoş geldün

2. atlama, üzerinden geçme, sarıp toplar gibi kat’ etme. Sözcüğün ilk anlamına teşbih yoluyla kazanılmış bir anlamdır. <KT, Cûdî, OTAL>

K1/24 Züvvâr-ı cân-sipârî ki meşîyyen ‘ale’r-ru’ûs / **Ṭayy**-ı reh-i menâzil ü şedd-i riḥâl eder

K4/35 **Ṭayy**-ı zulmet-serây-ı ‘âlem için / Ol zamânlar ki reh-nümâ-yı dilem

K28/55 Vermez hayâle yol kalem etdükçe güşını / **Ṭayy**-ı merâhil-i suhen-i dil-nişin ile

M1/VII/1 Bir laḥza kim bu bezm-i fenâda dem eyledün / **Ṭayy**-ı bisât-ı kâr-geh-i ‘âlem eyledün

Kt13/1 Yâr-cüyân olalum fûrâte yâhû diyerek / Edelüm **ṭayy**-ı beyâbân bir içim şu diyerek

ṭayy etmek [2] geçmek, atlamak, aşmak. <Kanar/2, ÖTS>

K3/36 O râhî **ṭayy edüp** ey kıl-ı hoş-nevâ gel gel / Terâne-senc olalum na’ t ı müsteṭâbında

M5/V/6 Teklîf-i Şirât ber-ṭarafdur / **Ṭayy edene** böyle şâh-râhı

ṭayy-ı mekân [2] mekânı, mesafeyi zamanı atlarcasına geçme; [tas.] mesafenin kısaltılması yoluyla gerçekleştirilen keramet. Örneğin on günlük yere bir dakikada gitme. <KT, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

K27/19 Rûḥ-ı kıuds oldı ḥamâm-ı haber-i teşrîfûñ / Eyleyüp rûḥ gibi **ṭayy-ı mekân** hoş geldün

G130/4 **Ṭayy-ı mekân**-ı ‘ışık eden sâlike nîm zâd-ı reh / Nâle-i sine-süzdur girye-i cân-güdâzdur

tâz [2] koşma, sürat. <KT, Cûdî>

K8/24 Sen ol ḥalîfe-i şâhib-zuhûrsun ki urur / Yanuñca biñ kâzâ vü kudretün tek ü **tâzi**

G53/2 Yok müjelerde türktâz ğamzesi yeke-tâz-ı **tâz** / Bilmezüz ol sitem-gerün leşgeri der-kafâ mıdur

taẓallum [2] mazlumluluğunu gösterme, zulümden şikâyet etme. <KT, ZL>

K11/20 Yüz sürüp dâmânuña ‘arz-ı **taẓallum** kılmadan / Fehm eder mi’ yâr-ı iz’ân-ı ki muğberdür gelen

G385/4 Dest-i müjgân-ı **taẓallum** düşmen-i çâlâkinün / Göz yumup açınca dâmân u giribândur yeri

tâze [45]

1. taze, kuru olmayan, yeşil. <KT, Kanar/1>

K34/24 N’eylesün ammâ ki çirkâb-ı riyâdan pâkdür / **Tâze** berg-i gül gibi dâmân-ı pâk-i ‘işmeti

G6/3 Hışşedâr eyler şemîminden dili hengâm-ı âh / Fikret-i zülfün ki her dem **tâze** sünbüldür baña

G19/3 Ey âh sen de sünbül-i destârum ol ki yâr / Bir **tâze** gül taçınmış olup şeb-külâh tâb

Aşağıdaki tanıklarda “tâze”nin nitelediği bitkiler, benzerlik ilgisi ile “sevgili” karşılığında kullanılmıştır. Bu nedenle “tâze”nin “genç” ve “körpe” anlamları da kastedilmektedir.

- K14/30 Bu sūr-ı şafā-bahşa bu ārāyişe bādī / Ol **tāze** nihāl-i çemen-i ‘izz ü ‘alādur
 K27/3 Virdün ol **tāze** nihāl-i gül-i devlet haberin / Ey surāğ-ı dil-i güm-geşte-dilān hoş geldün
 G11/6 Ey naḥl-i **tāze** uğrasa gül-zār-ı küyuña / Gül-bün-firāz-ı düzaḥ olur cüy-ı āfitāb
 G162/2 O gül-ruḥsār naḥl-i **tāzedür** gül-zār-ı ‘ālemde / Henüz āzār-ı dest-i bağbān u ḥarken bilmez
 Mt2 Naḥl-i nev-resdür o şūḥuñ bağbānın kim bilür / **Tāze** bir güldür açılmış gül-sitānın kim bilür

2. yeni, yenice. <KT, Kanar/1>

- K17/14 **Tāze** taḫvīm-i cihān-gīrī-i İskender ü Cem / Naḫd-i vaḫt-i Ḥaşem ü taṇtāna-i Āferīdün
 G55/2 Bir keyf-i **tāzedür** dile ol mest-i ‘işveden / ‘Özr-i ḥumār-ı nāz u tegāfūl dem-i şehar
 G76/2 Bīgānelerle cünbişi ol naḥl-i nev-resün / Āha ḥavāle eyler idüm āh **tāzedür**
 G76/3 Gözler görüp o māhı ḫulaḫlar işitmemiş / Güft u şenīdi ‘āleme her gāh **tāzedür**
 G76/4 Ol māh-ı nev raḫīb ile yabana gitmesün / Bilmez ne olduğın ḥaṭar-ı rāh **tāzedür**
 G76/5 Olmuş berāt-ı ḥüsnüne ḫayd-ı ḥayāt o ḥaṭṭ / Ḥaṭṭ **tāze** ḥüsn **tāze** o nev-cāh **tāzedür**
 G116/1 Pādīşehān-ı ḥüsn kim nāza şebāt virdiler / Dest-i zuhūr-ı fitneye **tāze** berāt virdiler
 G118/2 Kimünle **tāze** ṭarḥ-endāz-ı vefḫ-ı āşināyīsün / Kuhen taḫvīm-i dīrīn-sāl-i resm-i ülfetün kimdür
 G152/4 Alduḫça būy-ı sünbülün **tāze** cān bulur / Āh-ı dil olsa da nefes-i vā-pesīnümüz
 G301/1 Hoşdur şarāb-ı köhne ḡam-ı **tāze** āh-ı nev / Bir ḡam-kūsār içün k’ola ebrūsı māh-ı nev
 G301/3 Sīnemde **tāze** şerḫa degil ḫışver-i dile / Açmış Tehemten-i nīgehün şāh-rāh-ı nev
 G353/2 Bizüz o mest-i temāşā ki la‘l-i sākīden / Gönülde neşve-i şaḫbā sebū sebū **tāze**
 G353/3 Terān-senc-i vişāl oldu dil görüp ḥaṭṭuñ / Henüz bağladı bir naḫş-ı ārzū **tāze**
 G353/4 Müjeñ ḫalīde nemek-pāş-ı ḫande cāna lebün / Derün leb-ā-leb-i zaḫm-ı ciger rüfū **tāze**
 G353/5 O nāzenīnün olup nev-niyāzı ḫalk olmuş / Niyāz u nāz miyānında güft-gū **tāze**
 G353/6 Ṭarāvet-i ruḥın arturdı Nā’ilī ḥaṭ-ı nev / Cihāna velvele şaldı o rüy u mü **tāze**

3. genç, körpe (kız). <KT, Cûdî, Kanar/1, Redhouse>

- G30/4 Meger ki sīne-i ‘uşşāḫı **tāze** nev-ḥaṭlar / Duḫān-ı āh ile eyler benefşe-zār-ı ümīd
 G57/3 Siyeh ḫalem yaraşur şāh-nāme-i ḥüsne / Ḥaṭ-āver olmasa meclisde **tāze** baḫmazlar
 G62/2 Ārāyiş-i bihişt-i leṭāfet degil midür / Ol **tāze** gül-bün-i çemen-i i’tidālī gör
 G76/1 İncinme cevrine daḫı ol māh **tāzedür** / Bilmez nevāziş-i dili bi’l-lāh **tāzedür**
 G76/5 Olmuş berāt-ı ḥüsnüne ḫayd-ı ḥayāt o ḥaṭṭ / Ḥaṭṭ **tāze** ḥüsn **tāze** o nev-cāh **tāzedür**
 G76/6 Ey Nā’ilī şaḫın dem-i serd-i hezārdan / İncinme cevrine daḫı ol māh **tāzedür**
 G180/3 Hezār-ı dilde tāb-ı cünbişi-i āh olduğın görse / Olur ol **tāze** berg-i gül-şen-i ḫubī hemān āteş
 G301/4 Dil oldu **tāze** bir bütün ebrū-peresti kim / Cibrīle naḫş-ı pāyı olur secde-gāh-ı nev
 G329/4 **Tāze** sevdā-yı bahār-ı ḥaṭ-ı sebzünle olur / ‘Aḫl-ı kül māye-i terkīb-i cünün-ı fitne
 G353/1 Ol şūḫı bağda gördüm şükufte-rū **tāze** / Elinde bir gül açılmış o **tāze** bū **tāze**

4. daha önce denenmemiş. <Redhouse> Şiirdeki üslûp ve orijinal hayaller söz konusu edildiğinde bu anlam ön plâna çıkmaktadır.

- K5/5 Oldı ṭab‘um gibi bir **tāze** zemīn üzre yine / Çüb-ı ḫüşk-i ḫalem ābişhor-ı nev-peydāyī

K5/28 Huld-i i' cāzdur el-ḥaḳ dil-i 'Urḫi ki henūz / **Tāzedür** nuṭfe-i endiše-i gevher-zāyı

K16/29 Benüm ol nāzım-ı hoş-lehce ki etseydi eger / **Tāze** bir beytümi nazmında Nizāmī tazmīn

G200/5 Nā'ilī dāğ-ı dil-i köhne-bahār-ı ğam olup / Gül-şene açılalum **tāze** gazeller diyerek

tāze-gū [2] daha önce söylenmemiş sözler sarf eden (şair).

K16/26 Sāhir-i mu' cize-perdāz u hoş-āyende edā / **Tāze-gū** şā'ir-i hoş-lehce suhen-dān-ı güzīn

G107/5 Degildür **tāze-gū** yārāna peyrev Nā'ilī ammā / Yine inkār olunmaz şā'ir-i nāzūk ṭabī'atdur

tāze-nihāl [1] körpe fidan, yeni yetişmiş ağaç. <Dihhudā>

G291/2 Tokunup **tāze-nihāl**-i güle hunyā-ger-i bād / Gösterür bülbüle sâzında nevā āhengin

tāze-res [1] yeni yetişmiş, yeni yetme.

M5/III/7 Ol gül-şene ḳadd-i cilve-nākūn / Āşüfte-nihāl-i **tāze-resdür**

ta'zīm [3] ululama, ağırlama, hürmet etme, saygı gösterme. <KT, Cûdî, OTAL>

K11/23 Dest-i **ta'zīm**inde bir vefḳ-i rızā elçisinün / İ'tizār-ı şulḫ içün tūmār-ı maḥzardur gelen

K12/5 Pertev-endāz-ı ḥarem-gāh-ı serīr-i **ta'zīm** / Revnaḳ-efrūz-ı şebistān-ı serāy-ı iclāl

K17/9 Eder elḳābuñ ārāyış-i levḫ-i **ta'zīm** / Bu 'ibārāt ile nevg-i ḳalem-i ğaliye-gün

tazmīn [1] başkasının meşhur bir sözünü, mısramı ya da beytini kendi söz ve şiirine katma. <KT>

K16/29 Benüm ol nāzım-ı hoş-lehce ki etseydi eger / Tāze bir beytümi nazmında Nizāmī **tazmīn**

tazyīḳ [1] daraltma, sıkıştırma; sıkıntı ve ıstırap verme. <KT, Cûdî>

G311/5 'Ucb ile etme ḳulüb-ı fuḳarāyı **tazyīḳ** / Ne ḳadar meşrebūñ ey şāh-ı cihān teng olsa

te'addī [1] düşmanlık, zulüm, gaddarlık. <KT, OTAL>

K12/59 Ne ḳadar medḫe sezā-vār ise zātuñ o ḳadar / Ḳomadı bende **te'addī**-i felek nuṭḳa mecāl

te'ākub [1] birbiri arkasından yürüme, birbirini takip etme. <KT, Cûdî>

G336/3 Ṭurmasun etsün **te'ākub** ğam u şādī birbirin / Gāh ğirye geh şarāb-ı nāb gelsün çeşmüne

te'ālā [2] Allah'ın isimlerini anarken söylenen, Arapça "yüksek olsun" anlamında bir dua. <KT>

K17/70 Ḥaḳ **te'ālānuñ** amānında olup şubḫ u mesā / Ḥāk-i pāyuñ ede sükkān-ı felek ḳuḫl-ı 'uyūn

K21/14 O server-i melekiyyü'l-ḫişāl u hoş-dil kim / Mu'īn ü yāveri her işde Ḥaḳ **te'ālādur**

teb [10]

1. sıtma, humma. <KT, Cûdî>

G383/5 Lerzende görüp Nā'ilī-i zārı demiş 'ışḳ / Bī-çāreyi yārūñ **teb**-i hicrānumı ṭutdı

2. hararet, hastalık ateşi. <OTAL, Kanar/1> "Tāb" ile birlikte terkip oluşturduğunda bir hastalıktan mütevellit ateş ve titremeyi ya da hummayı ifade eder (bkz. tāb u teb, tāb-ı teb).

K12/35 Ede her kūh-ı ser-efrāzımı bir tūde remād / Düşe şaḫrālara tāb-ı **teb**-i ḳahr ile şimāl

- K13/11 Tâb-ı **teb**-i âzâr ile mânend-i süveydâ / Efsûn-ter idi lerzişümüz kıble-nümâdan
 K25/16 Dönmiş bedenün müya şarmış ruḥ-ı alûn / Güyâ ki esîr-i **teb** ü tâb-ı yaraḳânsın
 M2/II/1 Demdür bu şifâ-ḥânedede bîmâr u ḥaḳîrem / Leb-teşne-dilem tâb-ı **teb**-i ḥasretle sîrem
 G115/4 Ta' vîz-bend-i tâb u **teb**-i âfitâbdur / Ḥayṭu's-şu'â'-ı rûyî ki efsûn-demîdedür
 G154/1 Ḥ'âhiş-ger-i luṭfuñ sitem-i fırḳate döymez / Bîmâr-ı ḡamuñ tâb u **tebi** miḥnete döymez
 G248/4 Efsûs ki âzürdesün ey naḥl-i bihiştî / Tâb u **teb**-i âh-ı dil-i düzaḥ-şererümden
 G262/5 Nâ'îlî tâb u **teb**-i nâ'îre-i ḥışm-ı Ḥudâ / Hîç bir ferdi esîr-i **teb** ü tâb eylemesün
 R8/2 Tâb u **teb** ile ruḥları surḥ olduğca / Ḳan ağlasa vechi ne bu çeşm-i giryân

teb ü tâb [1] humma (bkz. tâb u teb). <Redhouse>

- G262/5 Nâ'îlî tâb u teb-i nâ'îre-i ḥışm-ı Ḥudâ / Hîç bir ferdi esîr-i **teb ü tâb** eylemesün

teba' [1] uyan, riayet eden. <Ahterî>

- K28/81 Ḳılsun şefî'-i rûz-ı cezâ ḥ'âst-kâr-ı ecr / Aşḥâb u âlini **teba'** vü tâbi'în ile

tebâh [5]

1. mahvolmuş, harap olmuş, bozuk, yıkılmış, yıkıntı (bkz. vîrân, ḥarâb). <KT, Cûdî, OTAL>

- G69/4 Sen bâ'îş-i ḥarâbî-i kevneyn o ḡamzeden / 'Âlem ḥarâb u ḥâl-i kıyâmet **tebâhdur**
 G228/1 Reng-i ruḥ-ı gül-zân **tebâh** eyledi bülbül / Baḳdı gül-i ruḥsârûña âh eyledi bülbül
 G258/1 Yakup vücudumı pervâne-veş **tebâh** ederin / O şem'-i ḥavşala-sûzı görünce âh ederin

2. yaramaz, azgın, fasit. <Burhân-ı Kâtî>

- K28/21 Zannum budur ki zecr ile ḥâlün **tebâh** ola / Ol câh-ı ma' deletde dil-i şerm-gîn ile
 G241/5 Nâ'îlî-veş seni gördükçe perişân oluram / Ḥam-ı zülfüñde dil-i ḥâl-i **tebâhı** göremem

tebâhî [1] yok olma, mahvolma, yıkılma. <Kanar/2>

- K32/3 Be-ḥaḳḳ-ı ḥürmet-i ḥâk-i derün ḥudâvendâ / Ki dūr olanlara sermâye-i **tebâhîdür**

tebâyi' [1] tâbi olanlar, bir hükümdarın hükmü altında bulunanlar.

- K12/33 Hükmi taḡyîr-i **tebâyi'** de revândur o ḳadar / Ki tef-i ḳahrı güzâr etse zemînden fi'l-ḥâl

tebessüm [5] gülümseme, sessiz gülüş. <KT, Cûdî, Ahterî>

- K6/48 Henüz bâḡ-ı edebde açılmamış güldür / **Tebessüm**-i leb-i şîrîn-i şekker-efşânı
 K19/35 Bir **tebessümle** olur bâr-geh-i cûduñda / 'Uḳde-i ḥatîr-ı erbâb-ı ma' ârif münḥal
 G74/4 Olduḳca nîm nâz-ı **tebessüm** taraf taraf / Gül-ḡonce-i deḥānuñ içün güft-gü ḳopar
 G339/4 Nuṭṭından eyler âdem iḥsâs-ı noḳta-i fem / Ol ḡonce-i **tebessüm** mu' tâd söyleyince

tebessüm etmek [1] gülümsemek. <KT, TS, ÖTS>

- G155/1 Ey nâ-şükufte ḡonce-i bâḡ-ı na'îm-i nâz / Etsün **tebessümün** yine neşr-i şemîm-i nâz

teb-ḥâle, teb-ḥâl [3] uçuk, dudak kabartısı. <OTAL, Kanar/1>

- G247/2 Ey âh olma ḥırmîni daḡ üzre şu' le-rîz / Âḡâḥ ḳılma cânı o **teb-ḥâleden** şaḳın
 G318/4 Dil teşnedür cerâḥât-ı şemşîr-i nâzına / Cân u ciger leb-â-leb-i **teb-ḥâle** olsa da
 G378/5 Nâzm-ı pâküñ âb-ı pâredür ey Nâ'îlî / Belki **teb-ḥâl**-i leb-i endîşedür her ḳaṭresi

teb-hâle-dâr [1] uçuklamış, uçuklu. <OTAL>

G65/3 Pür-cûş-ı ‘aks-ı la’l-i **teb-hâle-dâruñi** olsun / Her şunduğün kadehde sâkî habâb göster

teb’îd [1] uzaklaştırma, uzağa sürme, kovma. <KT, Cûdî, OTAL, Ahterî>

K7/4 Kîyâm-ı merkez-i hayret medâr-ı kurb-ı vîşâl / Verâ-yı kurb-ı meâlîb mebdâî-i **teb’îd**

te’bîd [1] daim ve ebedî kılma, ebedileştirme, sonsuzlaştırma. <Cûdî, OTAL>

K7/37 Kazâya virdi rızâ bildi olduğın âhır / Mezîl-i devlet-i fânî sa’âdet-i **te’bîd**

teb-lerze [5] sıtma titremesi, sıtma nöbeti, humma. <KT, OTAL, Dihhudâ>

K6/10 Olurdi âteş-i düzah hezâr dehşetle / Girifte dâmen-i **teb-lerze**-i hirâsânı

K7/59 Edüp mu’âmele lutfuñla Nâ’iliyi koyma / Girifte-dâmen-i **teb-lerze**-i ‘uqâb-ı şedîd

M2/V/4 Hâkister-i tâb-ı celâlün ile söndür / Şâyeste-i **teb-lerze**-i âzâruñı yâ Rab

G13/2 Dünyâya berç-ı tûğ-i nigâhuñla tâb vir / Düşdün sipâh-ı fitneye **teb-lerze**-i kıbâb

G206/4 Yâd-ı fûrûğ-ı berç-ı nigâhuñla düşdiler / **Teb-lerzeye** sipâh-ı kemîn-i cihân-ı merg

teb-lerze-dâr [1] sıtma titremesi olan, hummalı.

Kt10/2 **Teb-lerze-dâr**-ı haclet-i ruhsâr-ı yâr olup / Berg-i hazâna döndi ‘izârı gül-i terün

Tebrîz [1] İran memleketlerinden birinin adı. <Lugât-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye,

C.2, 226> Tanıkta İran şairi Sâ’ib’in memleketi olarak geçmektedir.

G337/8 Kâsid olmazdı metâ’-ı hüd furûşân-ı ‘acem / Şi’r-i Şâ’ib nev-kumâş-ı şehri **Tebrîz** olmasa

tebşîr [3] müjdeleme, müjde verme, memnuniyetle karşılanacak bir haber getirme.

<KT, OTAL>

K12/10 Degmedi anlara **tebşîr**-i kudûma nevbet / Hâşılı açdı feleklerde melekler per ü bâl

K12/11 Hâbbezâ maqdem-i firûz ki **tebşîri** için / Birbirin bî-siper eyler ser-i râhında ricâl

tebşîr etmek [1] müjdelemek. <Kanar/2, ÖTS>

K3/59 Hezâr güne nevâziş ile eyledi da’vet / Kudûm-ı hazreti **tebşîr idüp** hitâbında

tebyîn [1] açıkça ifade etme, anlaşılmasını sağlama, anlatma. <KT, Kanar/2>

K16/10 Bañr-ı ihsânı gelüp cûşa güher-pâş olıcağ / Mevc-i deryâ kefi cûdıyla olunmaz **tebyîn**

teb-zedegân [1] hummaya tutulmuş olanlar, sıtmalılar. <OTAL>

G99/1 Şehir ki **teb-zedegân**-ı humâr haste yatur / Şarâb rihte peymâneler şikeste yatur

tecâvüz [] ötesine geçme, aşma, atlama; haddi geçme, başkasının hakkında

dokunma. <KT>

tecâvüz etmek [1] aşmak, geçmek. <Kanar/2, TS> Aşağıdaki tanıkta sözcük, “hadd” ile birlikte kullanılmıştır. “Haddini tecâvüz etmek”, haddini aşmak anlamındadır.

K8/29 Edüp nikâşte ‘arşa bu güne elķabuñ / **Tecâvüz etdi** kalem hadd-i sihr ü i’câzı

tecdîd [3] yenileme, yeni etme, tazeletme. <KT, Cûdî, OTAL>

K7/42 Gel ey gönül 'alem-efrüz-ı âh olup edelüm / O şâh-zâdeye mâtem merâsimin **tecđid**

M1/VII/3 Etdüñ şalâ-yı nevha tarab-gâh-ı 'âleme / **Tecđid**-i resm ü kâ'ide-i mâtem eyledüñ

G30/1 Cülüs edince hâmel taht-gâhına hürşid / Berât-ı 'işreti rindânun oldu hep **tecđid**

tecellâ, tecellî [15]

1. görünme, belirme, bir şeyin açıkça görünmesi. <KT, OTAL, ADŞS>

G111/4 Niķâb-ı nâzdan gâhî gören kim olmasun nâ-çâr / **Tecellâ**-yı ruhuñ 'uşşâķ-ı dâmen-çideden mestür

2. [tas.] Allah'ın kudretinin ve sırlarının kişilerde ya da nesnelerde görünmesi; gaybdan gelen, kalpte ortaya çıkan nurlar. Nazarî irfana, işrakî ve Bâtınî hikmete göre dünyanın yaratılması Hakk'ın tecellisinden ibarettir. <KT, Seccadî/2, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

K6/23 Fürûğ-ı nûr-ı **tecellâ**-yı tâl' atıyla gider / Sevâd-ı mülk-i bedenden zılâm-ı nefsanî

K37/5 Kâbul-i 'aks eden ayîne-i **tecellâdan** / Cemâl-i Hâķķı görür hüsn-i i'tikâdı kadar

M5/I/10 Oldukça **tecellî**-i cemâlün / Tûr-ı dil-i 'ışķa pertev-endâz

M5/V/8 Mir'ât-ı ruhuñda cılve-gerdür / Envâr-ı **tecellî**-i ilâhî

G153/1 Dide-i cân ile hüsnün ki temâşâ ederüz / Çeşmümüz mazhar-ı envâr-ı **tecellâ** ederüz

G196/2 Hürşide değil tâb-ı **tecellâ**-yı cemâle / Tercîh olunur şafvet-i ayîne-i 'âşık

Aşağıdaki tanıklarda Musa Peygamber'in Tûr dağında Allah'la görüşmesi hadisesine gönderme yapılmıştır.

K6/25 Zihî **tecellî**-i dağ-ı Kelîm-i hasret-süz / Ki olmuş ol şanem-i dil-firîbe erzânî

K24/26 Hâmeñ ki elde naħl-i **tecellâ**-yı feyzdür / Hâlet-nümâ-yı şem'-i harem-gâh-ı Tûr olur

M2/V/10 Eyle giriftârunı reşk-âver-i Mûsî / Tûr-ı dil-i bî-tâb gibi maħv-ı **tecellî**

G96/4 Dûd-ı âh-ı dil-i 'âşıkda ruhuñ yâdı ile / Şecer-i Tûr-ı **tecellâdaki** hâlet görünür

G114/4 Kem-cezbe-i **tecellî**-i hüsnün Kelîm-vâr / Ervâh-ı kudsi şu'le-gedâyân-ı Tûr eder

G135/5 Mûsâ göremez Tûr-ı şecerde bizi bi'l-lâh / Biz şu'le-i sîmâ-yı **tecellâda** nihânuz

G169/5 Tûrımız maħv-ı **tecellîdür** bizüm ey Nâ'ilî / Len-terânî neşve bir câm-ı hîtabun mestiyüz

G307/3 Mûsî gibi hayrân-ı temâşâsı olurduk / Hüsnün şecer-i Tûr-ı **tecellâda** bulunsa

tecellî-maṭlab [1] Allah'ın kudret ve sırlarının görünme yeri, tecelligâh.

G137/2 Sîr-çeşm-i seyr-i didâr olmazuz Mûsî gibi / Tûr-ı istiğnâda tûfân-ı **tecellî-maṭlabuz**

tecemmül [3] süs, süslenme, zinetlenme (bkz. zîb). <KT, Cûdî, OTAL>

K1/36 Kârûn odur ki şervet-i faķr u fenâ anı / Müstağnî-i **tecemmül**-i mâl ü menâl eder

G120/3 Dağıdır kendüyi bir âh ile zülfünde gönül / Rind-i âvâre-reviş fikr-i **tecemmül** mi eder

G368/5 Ne deñlü şaklasañ ey köhne pîr-i nâ-bâlig / **Tecemmülüñ** yine mîrâş-ı h'âra degmez mi

tecerrü' [1] yudum yudum içme, bir nefeste tümünü içme. <KT, OTAL>

K1/33 Ey münkir-i **tecerrü'**-i şahbâ-yı faķr olan / Añ neşvesin ki def'-i humâr-ı kelâl eder

tecerrüd [1] soyunma, çıplak olma; [tas.] masivadan tamamıyla el çekip Allah’a yönelme, arınma ve bu manâda evlenmeyip bekâr kalma (bkz. tecrîd). <KT, Cûdî, OTDTS, Seccadî/2> Aşağıdaki tanıkta tecerrüd timsali olarak gösterilen Mesîh’in (İsâ), üzerinde bulundurduğu iğne yüzünden manevî yolculukta yükselmekten alıkonması ifade edilmiştir. İsa, evlenmemiş olmasıyla da tecerrüd timsalidir.

G176/2 Mesîhâ terk imiş cism-i nizârı şart-ı seyyâhî / **Tecerrüd** piş-gehinde kayd-ı bâr-ı süzen olmazmı

tecessüs [] yoklama, araştırma, tetkik etme; bir şeyin iç yüzünü araştırıp sırlarını çözmeye çalışma. <KT, Cûdî>

tecessüs etmek [1] araştırmak, anlamaya çalışmak. <ÖTS>

G66/3 **Etse tecessüs** şabâ tırta-i pür-tâbuñı / Keşret-i âgyârdan biñ dile bir ham bulur

te’cîl [2] acele ettirme, çabuklaştırma. <OTAL>

R1/1 **Te’cîlî** ko ey kâtib-i a’ mâl-nüvis / Her dilde olur luğf-ı ilâhî me’ mül

te’cîl etmek [1] hızlandırmak, çabuklaştırmak. <Kantar/2>

G372/4 Dür imiş menzil-i maşşûd deyü **te’cîl etme** / Olma menşûb-ı muşîbet haber-i zûd gibi

tecrîd [8]

1. soyma; ayırma, bir tarafta tutma; [tas.] masivayı kalp ve zihinden atıp kalbini Allah’a verme (bkz. tecerrüd). <KT, Cûdî, OTAL>

K26/8 Çerâğ-ı nûr-bağş-ı dūd-mân-ı ‘âlem-i **tecrîd** / Ki nûr-ı Hâzret-i Qur’ân ile qalbi münevverdür

G40/5 Kâdr-ı rindi añlasa zâhid reh-i mey-hânede / Hırka-i **tecrîd**-i zühdi aña pây-endâz eder

G102/5 Zihî vifâk-ı edîbân-ı ‘âlem-i **tecrîd** / Ki bî-edebler ile ihtilâf bilmezler

G222/6 Ey Nâ’ilî serencal-i kevn ü fesâdda / Hergiz şafâ-yı ‘âlem-i **tecrîdi** görmedük

2. evlenmemiş olma, ev bark sahibi olmamaya ahdetme.

G51/4 Cihâd-ı nefse tevekkül gibi hişâr olmaz / Sipâh-ı ‘âlem-i **tecrîd** sûri n’eylerler

Aşağıdaki tanıklarda “tecrîd” ile İsa Peygamber’in diğer adları olan “Mesîh” ve “Mesîhâ”nın birlikte kullanılması şu nedenledir. İsa tecritle vâsfedilir, çünkü evlenmemiştir. Dünya işleri ile meşgul olmamıştır. Hatta göğe yükseltiğinde, üzerinde bir iğneden başka nesne götürmedi. O iğneyi de eskilerini yamamak için kullanırdı. Ancak üzerinde dünyaya ait olan bu nesneyi taşıdığı için dördüncü kat felekten yukarı çıkamamıştır. Dördüncü kat felek, güneşin, içinde bulunduğu inanılan gök katmanıdır (bkz. süzen, âfitâb, Mesîh).

<MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 260>

K7/32 O yekke-tâz-ı şâhadet ki Kerbelâda tamâm / Mesîhe eyledi tefhîm n’eydüğün **tecrîd**

G307/2 Terk ehli o dildür ki ola süzeni der-kâr / Ser-rişte-i **tecrîdi** Mesîhâda bulunsa

G341/2 Āfitābı dūr-bīn eylerse de görmez Mesîh / Ehl-i **tecrîdüñ** döşenmişdür firâşı bir yere

tecrübe [2] deneme, deneyip anlama, sınama. <KT, Cûdî, ZL> Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün “mehek[k]” ile kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu iki sözcüğün oluşturduğu terkip “gerçek değerini tayin etmek için bir takım testlere tabi tutmak” anlamına gelir.

M1/II/7 Döndi vücuduñ ol zer-i kâmil-‘ ayâra kim / Hergiz mehekk-i **tecrübeye** ihtiyacı yok

G274/5 Nâ’ilî râst-‘ ayâr-ı mehek-i **tecrübeyüz** / Nağd-ı teslîmümüze şayrafî-i ğam ne desün

tedbîr [5] bir işin sonunu düşünerek başarılı olmak için gerekli şeyleri yerine getirme, önlem. <KT>

K4/2 Bağr-ı mevvâc-ı âteşin- girdâb / Dâğ-ı **tedbîr**-i nâ-Hudâ-yı dilem

K10/29 **Tedbîr**-i bâ-işâbeti pâ-dâş-ı kahrıdır / Dānā-yı zû-fünün cihân pehlevân gibi

K19/17 Āsafâ eylememiş sikke-tırâz-ı fîtrat / Nağd-ı **tedbîrünü** tamgâ-zede-i dest-i dağal

K19/20 Ne Süleymāna naşîb oldu ne İskendere lîk / Re’y u **tedbîrde** zâtuñ gibi şadr-ı ekmel

K27/7 Hüsni **tedbîr**-i zafer hâzret-i Ahmed Pâşâ / Ki kazâ râyına der hânde-künân hoş geldün

tedrîc [1] derece derece, basamak basamak ilerleme, azar azar hareket. <KT, LN>

G232/4 ‘Işk-ı **tedrîc** ile kām-ı dili hürmân edeli / Düşmen-i tâ’lî-‘i pür-şür u fesâd oldu gönül

te’emmül [2] etraflıca düşünme, düşünüp taşınma, tetkik, mülâhaza. [tas.] Sufiler, ıssız ve kimsesiz yerlere çekilerek derin düşüncelere dalar ve düşüncelerini belli bir noktada yoğunlaştırırlar. Böylece ilâhî ve ezeli hakikati idrak etmeye çalışırlar. <KT, TASAVVUF TERİMLERİ>

M4/V/1 Yâr için şoğbet-i ağıyâra tenezzül güçdür / ‘Āşîka belki bu ma’ nâyı **te’emmül** güçdür

G120/6 Nâ’ilî hâtır-ı bîm-i kazâ yok bizde / Rind-i âğâh bu ma’ nâda **te’emmül** mi eder

te’essür [1] bir şeyin tesiri altında bulunma, tesirini hissetme, duyma. <KT>

K23/12 Kazâ kârında hayrân baht **te’essürinde** şermende / Cihân gayr-ı mükerrer hâl-i ‘ âlem intizâm üzre

tefâhür [1]

K3/26 Vücudın etme mülevveş zamānuñ olma şerîk / Hemîşe savb-ı **tefâhurla** âb u tâbında

tefâhür [2] birine karşı övünme; kibirlenme. <KT, ZL>

K13/22 Düstür-ı mükerrrem ki ederlerdi **tefâhür** / Emsâlini şâbıkda görenler hulefâdan

G92/1 Aţlas-ı cāha ki ‘ ârifde teḥâşî görünür / Cāhilün düş-ı **tefâhürde** kumâşî görünür

tefaḫḫud [] bir şeyi arayıp sorma, sorup araştırma, yoklama. <KT, Cûdî, Ahterî>

tefaḫḫud etmek [1] arayıp sormak, birinin arkasını arayıp sormak. <Kantar/2>

K3/7 **Tefaḫḫud etmedi** bir nâkid-i güher ki bula / Hezâr genc-i ma’ ânî dili ḥarâbında

tefâvüt [1] iki şey arasındaki fark, birinin diğerinden farklı olması. <KT>

K3/17 Bu bâğda nice mümkündür isti'âre-i şevk / **Tefâvüt** olmayacak bülbül ü gurâbında

teferrüc [2] eğlenmek için gezinme, seyir, gezinti; [tas.] manen yükselen sâlikin ruhî bir miraç yapması, bütün âlemlerde seyahat etmesi. <KT, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

G304/3 **Teferrüc** kıl cünûn vâdîlerin ey dil tek ü tenhâ / Düşüp dînbâl-i 'âkla ruh-ı Kaysı şemsâr etme

teferrüc etmek [1] gezinmek (bkz. seyrâna çıkmak).

G48/5 **Teferrüc etmege** dil bî-ğudâne Nâ'iliyâ / Verâ-yı 'âlem-i hayretde bir diyâr ister

tefevvuh [] ağza alma, söyleme, telaffuz etme. <KT, Cûdî>

tefevvuh etmek [1] dile getirmek. <Kantar/2>

G350/1 Râz-ı dili **tefevvuh edüp** cânâ söyleme / Cân vâkıf olmasun leb-i cânâna söyleme

teff, tef [5] sıcaklık, hararet. <Cûdî, OTAL>

K12/33 Hükmi tağyîr-i tebâyi' de revândur o kadar / Ki **tef**-i qahrı güzâr etse zemînden fi'l-hâl

K18/1 Temüzdür ki cihân gark-ı **tef** ü tâb olmuş / Zemîn güdâhte-i tâb-ı âfitâb olmuş

K18/13 Kılup ya hûn-ı me'âdin 'urûk-ı hâkde cûş / Güzâriş-i **tef**-i hürşîd ile müzâb olmuş

K18/15 Ki vefretinden olup tâbe-i zemîni muhît / **Tef**-i temüz ile bir külçe sîm-i nâb olmuş

G63/1 Fezâ-nişîn-i gama dūd-ı âh lâzımdur / Bu **teff** ü tâba bir ebr-i siyâh lâzımdur

tefhîm [1] anlatma, bildirme. <KT, OTAL, Ahterî>

K7/32 O yekke-tâz-ı şehadet ki Kerbelâda tamâm / Mesîhe eyledi **tefhîm** n'eydügin tecrîd

tefrîd [1] [tas.] dünyadan ayrılıp yalnız Allah ile meşgul olma; Hakk'ı müşahede ve O'ndan başka hiçbir şeyi görmeme. <KT, Kâşânî>

K7/64 Bulup cezâsını bir yerden olmasun yâ Rab / O cem'-i hâ'ife düzağda kâbil-i **tefrîd**

tefrika [1] fikren ayrılık, ayrılma; bozuşma. <KT, Cûdî, OTAL>

G306/2 Her birini gerdün sebep-i **tefrika** eyler / Aḥbâb ile cem' iyyete esbâb da olsa

tefsîde [1] ısınmış, kızmış, kızgın, hararetili. <Burhân-ı Kâtî', Cûdî, OTAL>

K3/31 Bu zaḥma merhem-i şâfî gerek ki cân u ciger / Hevânûn olmaya **tefsîde** iltihâbında

tefsîr [1] Kur'ân-ı Kerîm'in ibarelerini şerh ve izah etme; bu bahsi konu alan ilim.

<KT>

K23/17 Benânında qalem mevḳûf-ı taḥrîr-i havâşîdür / Beyân u mantıḳ u **tefsîr** ü âdâb u kelâm üzre

tefvîz [2] birinin uhdesine verme, ihale etme. <KT>

K8/1 Ġazâ mübârek ola ey şehinşeh-i ġâzî / Ki 'âlemün saña **tefvîz** olundu iḥrâzı

tefvîz etmek [1] ihale etmek, birinin üstünde bırakmak; [tas.] kulun, tüm işlerini Mevlâ'sına havale etmesi. <Kantar/2, ÖTS, TASAVVUF TERİMLERİ>

K1/46 **Tefvîz edüp** umûrını 'âkil meşîyyete / Fermân-ı Hâlikü'l-beşere imtişâl eder

teğâfûl [47] bilmezlikten gelme, habersiz gibi davranma, kendini gafil gösterme.

<KT, LN, Ahterî>

- K6/12 Nifâk-ı baht ile fi'l-hâl olurdu bî-taqrîb / Nigeh **teğâfûl** ü luṭf-ı nigeh peşimânî
- K6/17 O şeh ki gâret-i mülk-i kazâya cây-gehin / Eder kemîn-i teğâfûl sipâh-ı müjgânî
- K6/18 O şeh ki pîş-i nigâh-ı **teğâfûlünde** kazâ / Ne mümkün eyleye izhâr-ı tîğ-i cunbânî
- K6/26 Füsûn girişmesinûn leb-güzide meftûn / Nigeh teğâfûlinûn dil-rübûde hayrânî
- K8/25 Ciger-şikâfî-i tîğünle çeşm-i hûbânun / Ḳalur ḡlâf-ı **teğâfûlde** hancer-i nâzî
- M4/IV/1 Ṭal' atun meş' ale-efrûz-ı harîm-i 'işmet / Nigehün bezm-i **teğâfûlde** nedîm-i 'işmet
- M4/V/2 Haste-i 'ışk olana renc-i **teğâfûl** güçdür / İhtiyârî bu kadar cevre taḥammûl güçdür
- M5/III/10 Ey şahne-i kişver-i **teğâfûl** / Maḥmûruña nîm cur'a besdür
- M5/IV/3 Şad ḡamze nihân iken raḳîbe / Dâmân-ı **teğâfûlünde** her bâr
- G24/1 Eylemiş ḥ'âb-ı **teğâfûl** nigeh-i şûḥun mest / Çeşmün âşûb-ı nazar ḡamzelerün nâz-perest
- G55/2 Bir keyf-i tâzedür dile ol mest-i 'işveden / 'Özr-i ḥumâr-ı nâz u **teğâfûl** dem-i seher
- G64/7 Bir mertebe ser-mest-i **teğâfûldür** o ḡamze / Râz-ı dil-i Cibrîlden âḡâh degildür
- G79/3 Nergislerünle bezm-i **teğâfûlde** rû-be-rû / Nâz u girişme birbirine hem-dem oldılar
- G84/4 Bu **teğâfûl** nedür ey baht gel inşâf eyle / Yoksa taḳlîdün o ser-mest-i şeker-ḥ'âba mîdur
- G14/4 **Teğâfûliyle** eder güft-güy-ı rûḥânî / Ḡamıyla ülfet eden olsa da nedîm-i tarab
- G103/4 Çâk-rek-i cân iken yeri nişter-i **teğâfûlün** / Dilde anuñla kâviş-i zaḥm-ı nezâre bir midür
- G108/2 Eylese kaşd-ı **teğâfûl** bize âḡyâra baḡar / Ṭut ki mecrûḥ-ı nigâh-ı ḡalaṭ-endâz şânur
- G121/5 Olsun nevâziş-i nigehün rûzî-i raḳîb / Müştâḡdur **teğâfûlüne** Nâ'îlî-i zâr
- G155/5 Cibrîle râzın açmaya bir dil ki Nâ'îlî / Hem maḥrem-i **teğâfûl** ola hem nedîm-i nâz
- G156/4 Ma'mûre-i maḡabbeti yıḳdı **teğâfûlün** / Ey şehriyâr-ı taḡt-ı dil ey pâdişâh-ı nâz
- G192/2 'Acebdür mest-i 'ışka pây-mâl-i nâz iken 'âlem / Ser-i meclisden ol mest-i **teğâfûl** germ-ḥîz olmak
- G193/3 Alur mı dil nigeh-i iltifâtdan vâye / **Teğâfûle** bu kadar ruḡşat-ı cevâz olıcaḡ
- G194/4 Her **teğâfûl** dile ey ḡamze mühim-sâz olamaz / Lâyîḡ-ı terbiyet-i feyz-i nigâh olmayıcaḡ
- G206/2 Sermâye-i ḡayât bilenler **teğâfûlün** / Bilsün nevâziş-i nigehün hem-zebân-ı merg
- G216/1 Dil-i zâra gelmede nev-be-nev ḡaber-i 'itâb-ı **teğâfûlün** / Yine cân esîr-i maḡabbetün yine dil ḡarâb-ı **teğâfûlün**
- G216/2 Ne bir iki câma dimâḡı var ne ṭurur elde ne ayaḡı var / Mey-i 'işveden de ferâḡı var o tenûk şerâb-ı **teğâfûlün**
- G216/3 Düşüp izṭırâbuña şubḡa dek bu şeb âh u nâleler eyledük / Ne çözüldi 'uḡde-i kâkülün ne açıldı ḥ'âb-ı **teğâfûlün**
- G216/4 Seni görmeyen de gören de hem dil ü câna feyz-i şafâ yeter / Biri mest-i câm-ı girişmedür biri neşve-yâb-ı **teğâfûlün**
- G221/1 Raḳîbe etdi eşer infî'âli âhumuzuñ / **Teğâfûlün** gör o şûḡ-ı ḡalaṭ-nigâhumuzuñ
- G238/3 Dâmen-i dilde yeter ey gözi cellâd yeter / Bî-muḡabâ dem-i şemşîr-i **teğâfûl** görelüm

- G239/6 Raķibe hüsün-i nazar   aŗıķa **teġ f l den** / Mur du  ey şanem-i b -vef  nedür bilmem
- G255/2 O ş henş h-  h s n  n  at l-i    m-  dilde er amdur / **Teġ f l** ġamzesinden ġamze t ġ-  h n-feş nından
- G275/3 S ne-riş n-  **teġ f l** sen  n ey t ġ-i nigh / Demesün za mu a d ġ-  dili merhem ne des n
- G299/4 H ş m u **teġ f l** cev r   ta  all l / Ol iki bed-mest ol iki bed-h 
- G313/2 Olduķça ş f-ş k f-   az  leş er-i m je  / Dehşet düşür **teġ f l**-i b -vehm   b k  ne
- G323/3  ek n veg  n ey dest-i ciger-g v-  **teġ f l** / Al c num  za mumdaki peyk na  okunma
- G355/1 H  b-  **teġ f l**  eş m  ni hem n m niy z eyler yine / Hem dilleri dem-beste-i efs n-  n z eyler yine
- G361/1 Ol **teġ f ller** ki me ömür-  nigh d r her biri / El-çözer kim b   iş-  ş r-  nigh d r her biri
- G366/6  ms k-i lu f-  n z u **teġ f ld r** etse y r / Ey N  l  fir fte nezz re e seni
- G381/5 Siyeh-mest-i **teġ f ld r** o ġamze / Olaldan h n-  dil ş hb -y  ali
- Kt4/2 Bu **teġ f l** nedür ey n veg-i b d d-  nigh / Yo sa peyk nu  n  girmez mi şanursun  ana
- Kt6/1 S z l rse  eş mi ol  fet  n n ola b de-   r-  giriş med r / O ten k ş r b-  **teġ f l  ** elemi h m r-  giriş med r
- ř1/10 Bes ki  z rede-i **teġ f ld r** / Döyemez intiz ra sult num
- ř7/1 Dil-i n -k ma **teġ f l** bes r /  ltif t eyle benüm sult num

teġ f l etmek, teġ f l eylemek [2] anlamazlıktan gelmek. <Kantar/2, TS,  TS>

- G120/2 S z l p n m  ade  b de ile meclisde / Yo sa mest ne g z  n  aş d-  **teġ f l** mi **eder**
- G221/3 Nigh -perest   edeb n -ş n s-  h b nuz / **Teġ f l eyleseler** ecri r g n h muz  n
- teġ f l ne** [1] bilmezlenmek sureyile, bilmiyormuş asına.

- G193/4 O ş h-  hüsün ile  s n olur  s yleş mek / **Teġ f l ne** nigh  tercem n-  n z olıca 
- teh** [6]

1. dip, ař ġı kısım. <KT, Bur  n-  K t  , C d  >

- K5/25 S   -  maş ba-p r -y  aş r-  naş mam / Ki **teh**-i s ġarumu  r   a ġ d dur l y 

teh cur a [3] boş  kadehin dibindeki tortu..

- G331/1 Doymazuz c m-  Cem   s ġ r-  Cemş d olsa / Bize **teh cur a**-i peym ne-i  mm d olsa
- G308/2 **Teh cur ası**  ft de be-  k olmadan amm  / Her   tresi bi  neş veye  m de bulunsa
- G289/2 Girse de gen  ne-i Key  usrev   Cem dest me / F riġ olmam s  l-  **teh cur a**-i c m olmadan

teh ş ş  [1] ş şenin dibindeki tortu.

- M5/III/11 Bezm  nde ki mest-i b -ayaġ z / **Teh ş ş **-i k ma b -dim ġ z

2. alt, taban. <Kantar/1>

- G135/1 M ruz ki   aş -y  ke -  M s da nih nuz / M r ağlama m ruz ki **teh**-i p da nih nuz

te  l k [1] büyük arzu ve hevesle atılma, tehlikeyi d ş nmeksizin bir ş ye dalma,

can atma. <KT, OTAL>

- G133/9 Bezl-i c na bu **te  l k** ned r ey perv ne / Z r-i d m nu a ol ş m -  ş b- r  ř ġmaz

te  ş  [1] korkup çekinme, sakınma (bkz. i tir z). <KT, C d  , OTAL>

G92/1 Atlas-ı cāha ki ‘ārifde **teḥāṣī** görünür / Cāhilūn düş-ı tefāḥürde ḳumāṣı görünür

tehdīd [1] birinin gözünü korkutma, korku verme, gözdağı. <ZL, OTAL>

K7/13 Ki rüzī-i ser-i Ferhād u Ḳays ola āḥır / Hırāṣ-ı ḥār-ı cefā zaḥm-ı tīṣe-i **tehdīd**

tehdīd [1] tarif etme, üstükapalılıktan kurtarma. <KT>

G222/4 Ey çarḥ egerçi medḥalümüz yok ḳāziyyede / Senden suḥen-verān bu **tehdīd**i görmedük

Tehemten, Tehmeten [3] İranlıların efsanevî kahramanı Rüstem’in lâkabı.

Tehemten, iri vücutlu pehlivan anlamına gelir. Rüstem, Keykûbâd’ın asrından Keyhüsrev’in saltanatının sonuna kadar cihan pehlivanı olduğu için bu lâkapla anılmıştır (bkz. Rüstem).

<ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 65>

K10/26 Ermez gezend-i **Tehmeten**-i iḳtidārına / Heft āsumānı etse güzer heft ḥ-ān gibi

G301/3 Sīnemde tāze şerḥa degil ḳışver-i dile / Açmış **Tehemten**-i niḡehūn ṣāh-rāh-ı nev

Rüstem, okçuluk terimlerinin kullanıldığı beyitlerde güçlülüğü ile yer alır. <OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 89>

K8/15 Olur kemān-ı **Tehemten**-i kebāde destinde / Sürünce düşmene ol eşheb-i sebük-tāzı

teḥī [14] boş (bkz. ḥālī). <KT, Cûdî, Kanar/1>

K2/2 Ḥum-ı felek gibi bir gün olur bu küçe **teḥī** / Ne pīr-i bāde-furūṣ u ne bāde-ḥ-ār ḳalır

K22/12 Ḳalmışdı ceyb ü kīse-i müflis gibi **teḥī** / Günc-i derüm ḥasāret-i ehl-i ḡurūrdan

K22/36 Gencīne-i kemāldür ehl-i dilūn ne ḡam / Dāmān u desti olsa **teḥī** zerr ü zürdan

G90/1 Çāh-ı zekānuṇda dilūn ārāmı **teḥīdūr** / Ḥükm-i raṣad-ı fītneden eyyāmı **teḥīdūr**

G90/2 Peymāne-i ‘ōmr olsa yine rinde girāndur / Bī-rūḥ mey ol bezme kim cāmı **teḥīdūr**

G90/3 Toḡmında ṣafā maḡzı bulunsun mı bu bāḡuṇ / Kim reng ile būdan gül ü bādāmı **teḥīdūr**

G90/4 Serṣār-ı mey-i naḡvet iken feyz-i ṣafādan / Nev-devlet-i cāhuṇ dil-i ḥod-kāmı **teḥīdūr**

G90/5 Ey bī-ḡaber-i vaḡṣet-i ‘uḳbā ḡaberūn yok / Bu keṣretūn elbet de ser-encāmı **teḥīdūr**

G90/6 Bīn dil ṭutulur yine o ṣayyād-ı füsūnuṇ / Dām-ı ṣiken-i zülf-i siyeh-fāmı **teḥīdūr**

G90/7 Ḥāmūṣ görüp Nā’ilīyā ṣanma bu deyrūn / Naḳṣ-ı şuver-i ḡāme-i ressamı **teḥīdūr**

G96/2 Kūçe-i kām gibi ḳaldı **teḥī** ṣehr-i viṣāl / Şimilik ‘āṣıḳa ‘azm-i reh-i firḳat görünür

G177/5 Ḳadeḥ leb-ā-leb ü ḡumlar **teḥī** tenük zarfān / Şemīm-i cur‘a-i ḡ-āḥiṣle mest olup ḳalmış

G375/3 İmsāk-i dehr ḳıldı **teḥī** ceyb-i himmeti / Rüy-ı metā‘-ı ḳışver-i dāniṣ görölmedi

teḥī-dest [2] eli boş, züğürt, fakir, yoksul. <KT, Cûdî, Kanar/1, Redhouse>

G124/3 **Teḥī-dest**-i ṭaleb kām-āver olmaz mäh-ı Ken‘āna / Züleyḡānuṇ çū dest-āvizī çāk-i dāmen olmışdur

G390/4 Her rind-i **teḥī-desti** olan münkir-i ‘işret / Bir sīm-beden māra hem-āḡūṣ görür mi

teḥī-kīse [2] boş keseli; çok fakir. <OTAL>

G67/4 Ey rind-i **teḥī-kīse** ḳo da‘vā-yı ḡulūṣı / Meh-pārelerūn ceybine sīm ü zeri ṭoldur

G291/4 Pāy-ı ḡumda ḡased ol rind-i **teḥī-kīseye** kim / Vaḳf-ı cām eyleye sermāye-i nām u nengin

te'ḥîr [2] sonraya bırakma, geciktirme, eğleme. <KT, OTAL, Ahterî>

M7/V/2 Bu ma' nâdan derûn-şâdum ki bir dem etmeyüp **te'ḥîr** / Edüp ser-tîz ü bürrân tîşe-i âzârı bî-takşîr

G54/5 Ey rûḥ-ı izâfî çıka gör çâh-ı bedenden / **Te'ḥîr** ile pûşîdeligün vaḳtı degildür

tehi'sâz [1] boşaltan || rahatlatan.

G124/1 Bu mâtem-gâhda feryâda ḥayret reh-zen olmışdur / Hücûm-ı ğam **tehi'sâz**-ı dimâĝ-ı şîven olmışdur

tehniye [2] tebrik, kutlama. <KT, Cûdî, OTAL>

K15/16 'Ahdinde olup **tehniye**-i 'îd-i pey-â-pey / Bir 'îd de ol 'ahd-i ṭarab-zâ mı degildür

tehniye-sâz [1] kutlayan, tebrik eden; hâl ve hatır soran.

G311/4 Füşât-ı ḥâtır-ı a' dâya olur **tehniye-sâz** / Çarḥuñ evzâ'ına dil her zamân teng olsa

tehzîb [1] düzeltme, temizleme, ıslah etme,[tas.] ilmi cehaletten, ameli riyaadan temizleme, arındırma. Genellikle “aḥlâḳ” hakkında kullanılır. <KT, Cûdî, Kâşânî, TASAVVUF TERİMLERİ>

K6/47 Olurdu şûret-i ḥâlî muḳârin-i **tehzîb** / Ederdi aḥsen-i aḥlâḳı 'arz-ı rüçḥânî

tek [7]

1. yalnız, tek. <KT, Kanar/1>

tek ü tenhâ [2] yalnız ve ıssız, insandan uzak.

G304/3 Teferrûc kıl cünûn vâdîlerin ey dil **tek ü tenhâ** / Düşüp dünbâl-i 'aḳla rûḥ-ı Ḳaysı şermsâr etme

Ş12/7 **Tek ü tenhâ** belâ deştinde her dem / Ne hem-râh isterüm ne yâr-ı hem-dem

2. ta ki, maksadıyla, olsun da. <KT>

G1/3 Girân etsün ḳo diller târ târ-ı zülfuñ olsun **tek** / Ruḥuñ bağında nice müşk-bîd-i ser-nigün peydâ

G226/4 Düşsek dehen-i mâra şadefden bile geçdük / **Tek** ḳatre-i nîsân gibi 'ummâma dökülsek

G245/1 Tek yerde gökte 'ârif-ârâma bir yer olsun / Olmazsa efser-i zer tâc-ı ḳalender olsun

G245/3 Ḳaçmaz mişâl-i zünnâr pür-'uḳde olmadan dil / **Tek** 'uḳde-rîz-i ḥâtır ol zülf-i kâfer olsun

G305/3 **Tek** hemân pîr-i muĝân ḥumları iḥrâz etsün / Ğam degil her ne ḳadar cur'alar işrâf olsa

tek [4] ḳoşma, ḳoşu, seĝirtme, sürat. “Pûy” ve “tâz” ile birlikte kullanılır. <KT,

Cûdî, Kanar/1>

tek-â-pû [1] öteye beriye ḳoşarak aramak, ḳoşuşturma, telâş. <KT, Kanar/1>

M2/I/10 Ser-çeşme-i cân deyü **tek-â-pûdan** uşanmaz / Bir ḥaste ki ser-çeşme-i ḥayvâna da ḳanmaz

tek ü pû [2] durmayıp ḳoşmak, öteye beriye ḳoşuşma. <KT, OTAL>

K14/4 Bu çeşn-i ḥümâyûna ki çarḥuñ **tek ü pûda** / Hûddâm-ı kemer-beste gibi ḳaddi dû tâdur

K21/20 Olursa sâḥa-i luṭfuñda ruḥşat-ı **tek ü pû** / 'Înân-ı şekve-i dehre maḥal-i irḥâdur

tek ü tâz [1] durmayıp ḳoşmak (bkz. tek ü pû). <KT>

K8/24 Sen ol ḥalîfe-i şâḥib-zuhûrsun ki urur / Yanuñca biñ ḳazâ vü ḳudretuñ **tek ü tâzi**

teḳaddüm [4] öne geçme, ileri geçme, ileride bulunma. <KT, Cûdî>

K1/25 Görsün **teḳaddüm**-i şeref-i ḥāk-būsda / Kerrübiyyân-ı ‘arşı ne yüzden cidāl eder

K5/38 Eylemiş rāyız-i endişeme Ḥākānīnūn / Türk-tāz-ı reh-i ma‘nide **teḳaddüm** pâyı

teḳaddüm eylemek [2] öncesine gelmek, öncesinde yer almak. <TS>

K8/35 Du‘āya başla ki evşaf-ı şeh ne mümkündür / **Teḳaddüm eylese** encāma nazmuñ āğāzı

K19/29 Erdi ol ‘ahd-i sitem gāyete kim **eyler** idi / Ğam-ı māzīye **teḳaddüm** elem-i müstakbel

tek-āver [5] çok hızlı koşan ve binicisini sarsmayan at. <OTAL, Kanar/1>

K3/50 Zihī **tekāver**-i endişe-rev ki ‘āciz idi / Berīd-i cust-ı nazar sür‘at-i şitâbında

K20/7 Meydān senündür elde gerekdür ‘inān-ı şevḳ / Çün girdi zīr-i rānuña devlet **tekāveri**

G46/2 O şāh-ı ḥüsn ile ceys-i niyāz fevc-ā-fevc / Pes-i **tekāver**-i nāzında sū-be-sū biledür

G222/5 Gül-gün cāmı her kişi meydāna sürdi biz / Gerd-i süm-i **tekāver**-i ümīdi görmedük

G224/3 Şerm ü hayā **tekāveri** Hızır u Mesīḥ olur / İzḥār-ı nīm feyz-i şeker-ḥande eyleseñ

tekellüf [6]

1. zahmetli bir işe katlanma, külfetli bir iş görme, zahmete girme. <KT, Cûdî, OTAL, Ahterî>

M8/VII/5 **Tekellüf** ber-ṭaraf ey ḥāṭır-ı nā-şād n’eylersün

G181/4 Ten-i Mecnūnı ‘ārī eylemiş raḥt-ı **tekellüfden** / O dām-ı fitne-i şayyād kim āḥüya bağlanmış

G390/2 Aḥker gibi ol āteşün erbāb-ı **tekellüf** / Her kaṭresini dāğ-ı dil ü ḥuş görür mi

2. gösteriş, sahte tavır ve hareket, yapmacık; özenme. <KT, OTAL, Kanar/2>

G152/5 Şaṭranc-bāz-ı naṭ‘-ı kemālüz ki Nā‘ilī / Etmez ḳabül-i ṭarḥ-ı **tekellüf** zemīnümüz

G179/4 Görüp ağıyar ḥaṭṭuñ ḥuşe-çīn olmuş vişālünden / Edüp ṭarḥ-ı **tekellüf** ḥırmen-i yārāna el şunmuş

Kt4/3 Eylemiş ṭarḥ-ı **tekellüf** nighünle dil ü cān / Biri āşüfte bir mest biri dīvāne

tekellüfât [1] tekellüfler, zorluklara katlanmalar, tekellüfün çoğulu (bkz. tekellüf).

<Cûdî, OTAL>

K28/3 Şimdi **tekellüfât**-ı ḥıredle berāberüz / Dünyā ḡamın götürmede gāv-ı zemīn ile

tekellüm [] söyleme, konuşma. <Cûdî, OTAL, TS>

tekellüm eylemek [1] konuşmak, söylemek, demek. <Kanar/2, ÖTS>

G35/6 Nāz ile ki **eylese tekellüm** / Tūṭī-i şeker-zebāndur Aḥmed

teklîf [5]

1. birinden eziyetli bir iş isteme, birine meşakkatli bir iş buyurma. <OTAL, Ahterî>

M5/V/6 **Teklîf**-i Şırāṭ ber-ṭarafdur / Ṭayy edene böyle şāh-rāhı

G25/2 Maḥrūr-ı ciger-teşneyüz ey sākī-i müşḳ / Geldükçe elünden bize **teklîf**-i ayağ et

G258/3 O ḡam-dest-i ḡalaṭ-ḡāhişüm ki bī-taḳrīb / O mest-i ‘işveye **teklîf**-i ḡāb-ḡāh ederin

G287/3 Kible-gâh etsün o hâli ser be-ceyb ebrûlaruñ / Kâfirân-ı ‘ışkuña **tekîf**-i islâm eylesün

2. pek içten olmayan, resmî davranış. <ÖTS>

G123/2 **Tekîf** mi var şöhbete her gece nihâni / Kâşâne-i dil hâne-i bi-minnet-i gâmdur

tekrâr [2] yine, bir daha, yeniden, mükerrer olarak. <Cûdî, OTAL>

M2/IV/6 Kıl bir nefesüñ şükrini her lahzada **tekrâr** / Terk et şeref-i zâtuñı memnûn-ı hayât ol

G191/4 Tâl’ atun lücce-i nûr-ı nighümde görünür / ‘ Aks-i hürşîd gibi âbda **tekrâr** laîf

tekye [2] dervişlerin ve tarikat ehlinin toplanıp şeyh veya halifesinin yönetimi altında zikir, ayin ve ibadet yaptıkları, seyr ve sülûkla meşgul oldukları, nefis terbiyesi gördükleri, ruhen ve ahlâken eğitilip olgun ve yetişkin kişiler hâline geldikleri yer, tekke (bkz. der-gâh). <OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

G102/4 Ğinâ-yı kalb kadar ni‘ met olmaz ehl-i dile / Bu **tekyenüñ** fuçarası simât bilmezler

G360/4 Ne aňladuñ bu semâ‘ u bu nâydan şüfî / Bu **tekyede** saña hiç vecd ü hâl gelmedi mi

tekye-geh [1] dayanılacak yer. <KT, OTAL> Tanıkta geçen “bâliš”, yastık anlamına gelir. Yastık, dayanılacak yerdir.

G315/8 Olursa bâliš-i zer-kâr-ı câh **tekye-gehüñ** / Yine cebîn be-kafe-yı şaf-ı ni‘âl olma

tel [1] metalden yapılmış, kopmaya karşı dirençli, silindir biçiminde uzun kırış;saçı oluşturan kıllardan her biri. <ÖTS> Aşağıdaki tanıkta, baht kilidinin sevgiliden alınan iki telle zorla açılması söz konusudur. Eski kapılar, iki telin yardımıyla rahatlıkla açılabilir. Telin biri ile, anahtarın dişlerini kavrayan çıkıntılar ittirilip diğeri ile kapının diline bağlı manivelâ dönmeye zorlanırsa kapı açılır.

G240/5 Feth oldu kilîd-i der-i gencîne-i bahtum / Zülf-i siychüñden yine bir iki **tel** aldum

telâfî [9] elden giden bir şeyin yerine getirilmesi, ziyânı karşılama. <KT, OTAL>

K18/30 Zamân-ı naşfat-ı ‘adlünde gerçi halka felek / Hezâr güne **telâfiye** pür-şitâb olmış

K23/13 O devrün rüzgâr etdi **telâfis** ki olmuşdı / Târîk-i ‘aķıbet-mend-i erâzil izdiĥâm üzre

M1/3 Rindâna **telâfî**-i ğam-ı devr-i teselsül - Meclisde bilürsin / Peymâne-i leb-riz-i pey-â-peyle gerekdür - Bizde budur ‘âdet

G3/4 Baĥt-ı pür-âzârüñ eylerse **telâfis** yine / İltifât-ı ğamze-i ĥâtır-nevâz eyler baña

G33/5 Cefâ-yı dehre olan Nâ’ili gibi mu‘tâd / Olur **telâfî**-i baĥt-ı siyâhdan nevmîd

G39/4 Ağyar yâd ederse beni meclisinde söĝ / Cevrün baña **telâfî**-i luĥf-ı raķıbdür

G175/5 Sefîd-kârî-i çeşm-i ümîdi Nâ’iliyâ / **Telâfî**-i sitem-i baĥt-ı rû-siyâha deĝiř

G188/6 İnşâf hoşdur ey felek-i vâĝüne-na‘l / Miĥnet cihân cihân u **telâfî** dem-i neşât

G335/6 Firķat-ı şad-sâleye olur **telâfî** Nâ’ili / Çeşmi ĝâhî bir nigâh-ı dil-nevâz eyler bize

telâşî [3]**1. dağılma, telâş. <OTAL>**

M2/IV/8 Efkâr-ı **telâşî** be-kaḫādan ḥazer eyle / Āzāde-dil ol dāfi'-i mekr-i ḥaṣerāt ol

G158/3 Yok şüret-i temkîn nazar-ı ḥ'āhişümüzde / Āzār-ı **telâşî**-i hevesden gile-mendüz

2. itibardan düşme. <ZL>

K4/13 Farṭ-ı nezzāre-i **telâşiden** / Ḥîre-çeşm-i şanem-serāy-ı dilem

telâṭum [6] (dalgalar) birbirine çarpma; çok dalgalanma. <KT, Cûdî, OTAL>

K22/3 Deryâ-yı kır-güne-i şebde 'adīm olur / Fülk-i felek **telâṭum**-ı emvâc-ı nûrdan

G73/5 Der-kâr olur **telâṭum**-ı deryâ-yı iştîyâk / Bir mevce o cebhe-i berrâḳdan kıpar

G110/2 Gören **telâṭum**-ı emvâc-ı eşk ile sînem / Kıyâs eder leb-i Ceyḥûnda feyz mişesidür

G164/7 Āzāde-i **telâṭum**-ı emvâc-ı keşretüz / Tenhâ-nişin-i sâhil olan ḥalvetilerüz

G367/2 'Aceb **telâṭum**ı var baḥr-ı aḫzâr-ı çemenün / Bizüm de ḥissemüze bir kenâr degmez mi

G267/5 Hengâm-ı girye tût ser-i zülḫûn ki lengerin / Fülk-i dilün **telâṭum**-ı ḥayret kıparmasun

telef [4]**1. helâk, yok etme, öldürme, mahv (bkz. tebâh). <KT>**

M5/VII/11 Bu meşgale bâ' iş-i **telefdür** / Bu yolda felâḥ ber-ṭarafdür

2. boş yere harcama. <OTAL>

G4/3 Etdürür şervet-i sermâye-i ḡayret bilürin / **Telef**-i naḳd-ı niyâz etmede imsâk baña

G167/4 Dânesin tîz dükedür murğ-ı ḥâriş ehl-i fenâ / **Telef**-i naḳd-i ḥayât etmede imsâk edemez

telef etmek [1] boşu boşuna harcamak, tüketmek, yok etmek, ziyan etmek. <Kantar/2, TS, ÖTS>

G332/3 Efsûs ki sūdâ-ger-i 'ışḫûn **telef etdi** / Sermâye-i cân u dili bâzâr-ı lebûnde

telḥ [4] acı. <KT, Cûdî, Kantar/1>

K30/12 **Telḥdür** düşmene aḫbâba sözüüm kıand-ı nebât / Zehr olur ḥâşılı tiryâk tâ' ânumda benüm

K34/1 Āḡâh-ı lutf ı neşve-i şahbâ-yı **telḥ** olan / Her kıatresin kıarâbe-i kevşer ḥayâl eder

G38/1 Bir dil-berün zâmîri ki 'âşık-pesend olur / Duşnâm-ı **telḥi** ehl-i dile nûş-ḥand olur

G364/4 Mezâḳ-ı **telḥe** virdi yâd-ı la' lûn bir ḥalâvet kim / Ġamuñla içdügüm biñ kâse zehr-âbı unutturdu

telḥ-âbe [2] acı su. <Cûdî, OTAL>

G298/2 Ḥazzumuz yok olmadan şîrin-mezâḳ-ı ḥoş-dil / Şerbet-i **telḥ-âbe**-i âzârdan şimden gerü

G332/4 Dil zâ'ika-i cân gibi ḥ'āhiş-ger-i duşnâm / Cân ḥasret-i **telḥ-âbe**-i âzâr-ı lebûnde

telḥ-kām [3] damağı acı || her şey kendisine acı gelen, mustarip, kederli. <KT,

Cûdî>

K12/61 **Telḥ-kāmam** o kıadar ye's ile kim şimdi baña / Zehr-i kıatil görünür şerbet-i şîrin-i vişâl

M3/IX/3 'İşk-ı mecâz 'âşık mest-i müdâm eder / Ser-germî-i şarâb-ı heves **telḥ-kām** eder

G84/3 **Telh-kām**-ı ğamam ol deñlü ki bilmem sākī / İçdügüm bâde mi zehr-âbe mi ħün-âbe midür

telmiḥ [2] bir efsaneye, tarihî bir olaya, ayete, hadise, inanışa işaret etme.

<ETETS> Tanıkta Süleyman Peygamber'in karınca (mūr) ile yaşadıklarına değinme söz konusudur (bkz. Süleymān, mūr).

G78/4 **Telmiḥ**-i bār-gāh-ı Süleymān edüp tamām / Levḥ-i fenā-yı 'āleme bir mūr yazdılar

telmiḥ etmek [1] üstü kapalı, imalı biçimde anlatmak). <TS, ÖTS>

K12/37 Hadd-i i'cāza da bu beyt ile **telmiḥ etmiş** / Vaşf-ı temkīnini bir şā'ir-i sencide-maḳāl

telvīs [1] bulaştırma, kirletme, pisletme. <KT, OTAL>

G372/5 Etmesün çirk-i riyā ceyb ü kenāruñ **telvīs** / Pāk-dāmen ola-gör dalk-ı mey-ālūd gibi

temāṣā [18]

1. bakıp seyretme (bkz. nazar, seyr); [tas.] maddî ve manevî âlemlerdeki ilâhî güzelliği müşahede etme. <KT, Cûdî, TASAVVUF TERİMLERİ>

K12/73 Nice gevher ki **temāṣāsına** maḥsūs olsa / Cevher-i cān gibi taḳdīr-i behā ola muḥāl

K14/2 Bu sūr-ı mubârek-dem ü ferḥunde-maḥāl kim / Bir laḥza **temāṣāsına** biñ 'ömr fedâdur

K14/8 Meftûn-ı **temāṣāsıdır** ervāḥ-ı melâ'ik / Hāḳḳā ki 'aceb sūr u 'aceb bezm-i vilâdur

K14/22 Yollarda ḥalâyık ol iki naḥl-i bülendün / Sevdâ-yı **temāṣası** ile bî-ser ü pādur

K18/22 Düşünce şevk-i **temāṣası** saṭṭ-ı eflâke / Hāḳīm-i re'yine İdrīs hem-rikāb olmuş

K21/23 Dil-i ne-kerde güneh töhmet-i ma'ārif ise / Ola sezâ-yı 'uḳûbet 'aceb **temāṣadur**

M9/1/3 Nā'ili-veş olma maḥrûm-ı **temāṣā**-yı cemāl / Diḳḳat-i eşkāl-i dehr ol dem ki kūr eyler seni

G129/5 Cilve-gāhın maḥşer-i nireng edüp ey Nā'ili / Fitne vü âşûba ol kâmet **temāṣā** gösterür

G135/7 Destünde dağal mühreyüz ey çarḥ-ı müşā'biz / Her laḥzada biñ çeşm-i **temāṣada** nihānuz

G201/4 Mestāne nüḳûş-ı şuver-i 'āleme baḳduk / Her birini bir özge **temāṣā** ile geçdük

G292/1 Bu naḳş-ı bü'l-'acebün ol ki bildi ma'nāsın / Verâ-yı perde-i ğaybuñ eder **temāṣasın**

G307/3 Müsî gibi ḥayrân-ı **temāṣası** olurduk / Hüsnün şecer-i Tūr-ı tecellâda bulunsa

G353/2 Bizüz o mest-i **temāṣā** ki la'l-i sākiden / Gönülde neşve-i şaḥbâ sebû sebû taze

temāṣā etmek [2] bakmak, izlemek, seyretmek. <Kantar/2, TS, ÖTS>

G153/1 Dîde-i cān ile hüsnün ki **temāṣā ederüz** / Çeşmümüz mazhar-ı envâr-ı tecellâ ederüz

G352/3 Kesüp başum tenüm âlûde-i ħün eyler ol âfet / **Temāṣā etdürür** ben geştesin naḳd-ı dil ü cāna

2. gezme (bkz. teferrüc, seyrān). <KT>

K15/6 Āh etdün ise ğirre olup kurb-ı cemāle / Küstāhlıġuñ cāy-ı **temāṣā** mı degildür

G119/5 **Temāṣā**-yı bihişt eyler görenler Nā'ili hüsnin / O büt kim çin-i zülfi raḥne-i bünyād-ı imândur

G162/4 Gönül kim rişte ber-pā murğ-ı ders-âmûz-ı hayretdür / Ser-i zülfinden ayrılmaz **temāṣā**-yı çemen bilmez

temāṣā-gāh, temāṣā-geh [3] temaşa yeri, seyir ve gezinti yeri. <Cûdî, OTAL>

K12/15 Şu gibi aḳdî cihān ḥalkı **temāṣā-gehine** / Etdi deryâyı Sikender gibi güyâ seyyāl

K14/39 Nüh ğarķa-i eflāke çıkar virse cihāzı / Anuñ ki **temāşā-gehi** ol ħacle-serādur

G111/2 Sen ol Yūsuf-tevellāsın ki olmaz tā dem-i maḥşer / **Temāşā-gāh**-ı ħüsnüñ dīde-i ħ’ābīdeden mestür

temeddüh [2] kendi kendini övme, övünme; böbürlenme. <KT, Cûdî, OTAL>

K13/45 Demdür ki ola rāyız-i endīşe ‘ inān-tāb / Vādī-i **temeddüh** gibi bir teng-fezādan

K30/34 Nā’ilī buldı kaşīdeyle **temeddüh** pâyân / Bir du‘ā kaldı hemān zeyl-i kelāmumda benüm

temel [1] bina ve duvarın sağlam toprak buluncaya kadar toprağın içine sokulan

kısmı ve bunun için yerde kazılan çukur, esas. <KT>

Ş2/4 **Temelin** ħāke şal bu nüh tākuñ / Şalın ey naḥl-i bāğ-ı ‘ işve şalın

temennā [14]

1. arzu, istek, talep. <KT, Ahterî>

K13/14 Pây-ı talebi çekmiş idük dāmen-i şabra / Fāriğ-dil idük gerçi **temennā** vü recādan

G14/3 O kıble-gāh-ı **temennānuñ** eyler olmağa nāz / Gedā-yı kūyı tavāf-āver-i ħarīm-i tarab

G133/3 Gül dedükçe şıķılur ğonca dedükçe açılur / Dehen-i tengine ħiç ħarf-i **temennā** şığmaz

G170/3 Engüşt-i **temennā**-yı kadeḥ-ğirūne sāķī / Yāķūtı girān-ķadr-ı behā ħāteme virmez

G231/3 Geh vaşlın eyler ārzū gāḥi **temennā** büsesin / Müştāk-ı berg ü bāridur bir naḥl-i bālānuñ göñül

G282/1 Māni‘-i ħarf-i **temennāyuz** leb-i idrākden / Kābil-i irşād-ı ‘ ışķuz mezheb-i idrākden

G292/8 Hezār reşķ ü ḥased Nā’ilī o ‘ ārife kim / Çeke bu mezbeleden dāmen-i **temennāsın**

G384/1 Dilde yok ħarf-i **temennā** dehenünden ğayrı / Cānda yok zā’iķa-i fikr-i suḥenünden ğayrı

2. arzu olunan şey (bkz. maṭlūb). <KT>

K21/4 Kālem ki luṭfına mevķūfdur benānında / Kilīd-i kufl-güşā-yı der-i **temennādur**

G129/3 Düş ber-düş olsa ğamzeñ nāz ile ḥalvet-nişin / Rūḥ-ı ķudsīden bile bezmi **temennā** gösterür

3. dua, rica, niyaz, yalvarma. <KT, ZL>

K13/48 Mesrūr çıkā ḥaşre dek erbāb-ı **temennā** / Şad ğüne nüvāzişle o ferḥünde serādan

4. selām, aşinalık veya teşekkür anlamında sağ eli az aşağı indirdikten sonra ağza dokundurup başın üzerine koymak. “Eteğınızı ya da ayağınızın toprağını öpüp başımın üzerine koyarım” anlamına gelir. <KT>

K15/40 İķbāli içün dest-i **temennā**-yı ḥalāyık / Ber-dāşte-i ‘ arş-ı mu‘allā mı degildür

K16/34 Geldi yüz sürmege dergāhuña ğüstāḥāne / Berg-i ümmīd be-kef rüy-ı **temennā** be-zemīn

G160/4 Ol ‘ arş himmetüz ki eder ḥak-i pây-i yār / Cibrīle secde-gāh-ı **temennā** mesīrümüz

temevvüc [] dalgalanma, dalga vurma. <Cûdî, Kanar/2, Dihhudâ>

temevvüc-ğüne [1] dalgalı, heyecanlı, galeyana gelmiş.

K30/22 Bir ğazel tarḥ edeyin bārī **temevvüc-ğüne** / Buluna çāşnī-i ķand ğuzāmumda benüm

temķīn [8]

1. ağırbaşlılık, vakar; metanet. <KT, Cûdî, LN, OTAL>

- K12/7 Bunca **temkîn** ü metânetle ki ol dâd-gerüñ / Zât-ı pâkine kômîş hikmet-i Hâk celle celâl
 K12/36 Der ü deşt olsa girân-bâr-ı veķâr u ħilmi / Veremez zerre ķadar ħâkime **temkîn**-i cibâl
 K12/37 Ĥadd-i i' cāza da bu beyt ile telmiķ etmiş / Vaşf-ı **temkînini** bir şâ'ir-i sencide-maķâl

2. ihtiyat, tedbir. <OTAL>

- K18/27 Hizebr-ĥamle dilîrâ ki zıll-ı **temkînüñ** / Peleng-i şavletine düşmenüñ seķâb olmuş
 K23/22 Zâĥîr olursa bir kem-ter ġubâra zıll-ı **temkîni** / Ķalur sedd-i Sikender gibi istiĥkâm-i tām üzre
 K31/10 Ol kim ola mürebbî-i **temkînüñfe** ķarîn / Bir kem-terîn ġubâr ise kūh-ı ĥadîd olur
 G158/3 Yok şüret-i **temkîn** nażar-ı ĥ'âĥişümüzde / Āzâr-ı telâşî-i hevesden ġile-mendüz
 G138/3 Etmedi tûfân-ı cefâ ķâr-ger / Fülk-i dile lenger-i **temkînümüz**

temşiyet [] kolaylık sağlama, kolaylaştırma, yürütme. <LN, Kanar/2>

temşiyet-baĥş [1] kolaylık sağlayan, kolaylaştıran.

- K12/18 ' Alem-efrâz-ı şecâ'at siper-endâz-ı ' adû / **Temşiyet-baĥş**-ı zafer şaf-şiken-i ceng ü cidâl

temûz [5] güneş yılının marttan itibaren beşinci ayı, yaz mevsiminin üç ayından ortancası || aşırı sıcak. <KT, Burhân-ı Kâtî>

- K17/25 İ'tidâl-i dil ü ĥab'ından eķer balsa hevâ / Gele bir mevsime her sâl **temûz** u kânûn
 K18/1 **Temûzdur** ki cihân ġarķ-ı tef ü tâb olmuş / Zemîn ġudâĥte-i tâb-ı âfitâb olmuş
 K18/15 Ki vefretinden olup tâbe-i zemîni muĥîĥ / Tef-i **temûz** ile bir külçe sîm-i nâb olmuş
 K18/28 **Temûz** âteş-i ķahr-ı ġâżab-fürûzuñda / ' Adûya nâ'ire-i şaĥvetüñ şihâb olmuş
 K18/48 Hemîşe tâ ki bu vâdîde her **temûz** u şitâ / Ķıyâm-ı ķâder-i eflâk-i bî-ĥnâb olmuş

temyîz [3]

1. ayırma seçme, ayırt etme; belli olma. <KT, Cûdî, Aĥterî>

- G68/5 Suĥen ey Nâ'îlî ' ârî gerek **temyîz**-i maĥlaşdan / Bu dâniş-gehde zâta ġâlib olmaķ nâm müşkildür
 G337/7 Pây-mâl olmazdı her kişverde erbâb-ı suĥen / Mülki isti' dâd ķaĥĥ-âbâd-ı **temyîz** olmasa

2. iyiyi kötünden ayırt etme özelliġi ve kuvveti. <KT, OTAL>

- G382/7 Meftûn olur etdükçe nażar Nâ'îlî-i zâr / Her mertebede dâniş ü **temyîzüñfe** Şuĥfî

ten [35] vücut, gövde, beden, cisim; insan vücudunun dış yüzeyi, et, deri. <KT, Cûdî>

- K2/21 Gel ey enîs-i dil ey ġam ki ĥasretüñ **tende** / Medâr-ı ĥaşyet-i endüh-ı ĥârĥâr ķalur
 K3/41 Fûrûġın eyler idi âfitâb sâye eger / Olaydı sâye **ten**-i âfitâb-tâbında
 K7/41 **Teni** caĥîm-i nedâmetde tûde-i aĥker / Zebânı kûre-i âteş-fürûz-ı ġamda ĥadîd
 K18/12 Edüp yâ nâv-ı zemîne eķer ĥarâret-i şems / **Teninde** her ser-i mü çeşme-sâr-ı âb olmuş
 K25/15 Olmuş **ten**-i bârîküñe bir dalk-ı siyeh bâr / Dervîş-i semâ'î gibi dâmen-be miyânsın
 M1/III/6 Sâĥil-nişîn-i şoĥbet idüñ ĥâliyâ **tenüñ** / Şad-pâre fülk-i ġarķa gibi bî-kenâredür
 M1/V/6 Dil çâk çâk-i el-' aĥaş-ı deşt-i Kerbelâ / **Ten** şerĥa şerĥa zemzeme-i el-firâķ ile
 M2/I/7 Bir lem'ası dünyâyı yaķar ruĥşat olursa / Derdüñle o âteş ki çıkar **tenden** ilâĥî

- M2/II/6 Yabana atılmış per ü peygâni kırılmış / Zâ‘ f-ı **ten-i** bîmâr ile bir ham-şude tîrem
- M5/III/2 Endîşe-i dâm-ı kâkülünle / Murğ-ı dil ü câna **ten** kafesdür
- M7/I/2 **Ten-i** mecrûhuma ta‘ n-ı ‘ adû zaḥm-ı ziyâd olsun / Edenler gönölümü âzürde mesrûrû‘l-fü‘âd olsun
- G1/1 Yem-i âteş-ḥurûş-ı dilde oldukça sükûn peydâ / Eder her dâğ-ı ḥasret **tende** bir girdâb-ı ḥûn peydâ
- G87/6 Ḳomışlar nâmını teşriḥ-i minnet tiğ-i ḡamzeñle / **Tenüm** şad çâk edüp bir nüṣṣa-i meşrûḥ yazmışlar
- G119/3 N’ola çâk-i girîbân etmeyince bulmasa râḥat / **Teni** erbâb-ı ‘ ıṣṣa câme-i bî-çâk-i zindândur
- G179/3 Per ü bâli şikâf-ı zaḥm-ı **tenden** penbe-veş rizân / Meger tıfl-ı nigâhuñ nice murğ-ı câna el şunmış
- G181/4 **Ten-i** Mecnûni ‘ ârî eylemiş raḥt-ı tekellüfden / O dâm-ı fitne-i şayyâd kim âhûya bağlanmış
- G240/3 Ḳurbânı müjeñ oḡlarınuñ **tendeki** cândur / Her birini bir tîr-i ḡazâyâ bedel aldum
- G243/4 **Tenüm** nizâr görüp kaçma ey remîde ḡazâl / Taşavvur et ki heyûlâ-yı rûḥ-ı Mecnûnam
- G245/4 Şad pâre bir nemed vir abdâl-ı ‘ ıṣṣa ey çarḥ / Hem câme-i **ten** olsun hem bâliş-i ser olsun
- G273/1 Yok **tende** tâb dilde olan süzân n’eylesün / Yandı kebâb-ı laḥt-ı ciger kûze n’eylesün
- G273/2 Ġirbâle döndi **ten** müjeden ḡâr-puşte dil / Bî-çâre bunca tîr-i ciger-dûza n’eylesün
- G273/3 Ḥâtırda zevḡ dilde şafâ **tende** yok mecâl / Erbâb-ı ḡam erişse de nev-rûza n’eylesün
- G321/1 Ḳafes-i **tende** yeter kârını feryâd eyle / Bülbül-i câni çevür başuñâ âzâd eyle
- G326/2 Biz berḡ-ı ḡânümân-ı vücûdüz libâs-ı **ten** / Ne atlas u ne ḡırḡa-i peşmînedür bize
- G352/1 **Tenüm** bâzîçe-gâḥ oldı kemân-ebur cevânâna / Mişâl-i sîb-i pür-zaḥm tutulmuş tîr-i bârâna
- G352/3 Kesüp başum **tenüm** âlûde-i ḡûn eyler ol âfet / Temâşâ etdürür ben geştesin naḡd-ı dil ü câna
- G366/1 Dil câna şaldı cân **ten-i** bî-çâreye seni / Merhem yerine şarmaḡ içün yâreye seni
- G366/3 Etḡâl-i şehr lâne-i **tenden** cudâ gönül / Döndürdiler kebûter-i âvâreye seni
- K11/1 Miḡnetle za‘îf oldı **tenüm** berg-i ḡazândan / Ḳalmadı vücûdumda eşer tâb ü tüvândan
- T2/5 Olup ey Nâ‘ilî ḡâk-i muzîk-i **tenden** âzürde / Teveccüh eyledükde rûḥ-ı pâki ‘ arş-ı a‘ lâya

ten-i ḡâkî [3] topraktan yaratılmış beden.

- K2/20 Bu ḡâle aḡla gel ey dîde kim keşâfet-i ḡam / Sen olmasañ **ten-i ḡâkîde** pây-dâr ḡalır
- K10/1 Ḥurrem şitâda Edrine şehri cinân gibi / Sârî leḡâfeti **ten-i ḡâkîye** cân gibi
- R2/1 Müjḡânları dem yok ki **ten-i ḡâkîye** / Peykân-ı ḡazâ gibi nüzûl eylemeye

ten-i zerd [2] hastalık veya zayıflıktan sararmış beden.

- K12/71 Hem nazardan biraḡup ḡâk ile yeksân eyler / Hem eder pûta-i miḡnetde **ten-i zerdümi** ḡâl
- G303/3 Erdi bir mertebeye za‘ f-ı **ten-i zerd** ü nizâr / Kehrübâ kârın eder istese her kâḡ bize

tenâr [1] Sözcüğün “Tatâr” olması gerektiği açıktır. “Ekmek pişirilen yer, tandır” anlamına gelen “tenâr”ın, beytin bağlamıyla bir alâkası yoktur. Tanıkta bir hücum edip yağmalayan bir asker topluluğu söz konusu edilmiştir. Klâsik edebiyatta bu özelliği ile bilinen kavim, Tatarlardır. Sözcüğün “tatar, tâtâr, tatâr” imlâları bulunmaktadır.

- K18/2 Hemân hücumâ ḡurur mülk-i câra ol müjeler / Fûrûḡ-ı âḡımı ceyş-i **tenâre** gösterme

ten-âsânî [1] rahatını düşünme, rahat düşkünlüğü. <OTAL, Kanar/2>

K6/42 Zihî ğarâmet-i düşmen ki haşyetiyle eder / Gürûh-ı haşma ecel müjde-i **ten-âsânî**

tena‘‘um, tena‘um [2] nimet içinde yaşama, bolluk içinde bulunarak rahat etme.

<Cûdî, OTAL>

G62/4 Bir behre al **tena‘‘um-ı** ‘îd-i vişâlden / Ol ğurre mâh-ı hüsni o kaşı hilâli gör

G214/4 Girseñ de cennete yine şehvet zebûnısın / Dil-dâde-i **tena‘um-ı** bâğ-ı na‘îm iseñ

teneffüs [] nefes alma, soluk, soluk alma; bir müddet işi bırakıp dinlenme, yorgunluk atma. <KT>

teneffüs eylemek [1] soluk almak, soluklanmak || istirahat etmek, dinlenmek. <Kanar/2, ÖTS>

G211/4 Bu şeb nesîm ile sen dañi ey berîd-i hayâl / **Teneffüs eyle** ki dūr u dirâzdan geldüñ

tenezzül [9] kendine aykırı düşen bir iş veya durumu kabul etme, alçalma, inme.

<OTAL>

K28/30 Ey şaf-der-i yegâne ki yokdur **tenezzülüñ** / Efrâsyâbı hîdmete hâkân-ı Çîn ile

M4/V/1 Yâr için şöhet-i ağıyâra **tenezzül** güçdür / ‘Âşıka belki bu ma‘nâyı te‘emmül güçdür

G102/3 Bu çâr-ţâk-ı harâbuñ **tenezzülünde** nedür / Cihân cihân keder-i inhitât bilmezler

tenezzül etmek, tenezzül eylemek [6] düşmek; kendi durumuna düzeyine aykırı düşen bir şeyi veya işi kabul etmek. <Kanar/2, TS>

K27/9 Bezm-i fazlında **tenezzül** mi **ederler** demege / Mihre âyîne-i rûşen-güherân hoş geldüñ

G37/2 Ğamzesi kan dökmede **etmez tenezzül** Rüsteme / Lebleri cân virmede ‘İsiye harf-endâz olur

G120/5 Büy-ı zülfüñ ki ala havşala-i bād-ı bihişt / Şiken-i turra-i havrâya **tenezzül** mi **eder**

G221/2 **Tenezzül eylemez** oldı hırâş-ı mülk-i dile / Ğurûr-ı nâzı terâkķide pâdişâhumuzuñ

G238/2 Zîr-i şeh-perr-i dû ebrûdan o şehbâz gözüñ / Şayd-ı murğ-ı dile **eyler** mi **tenezzül** görelüm

G296/5 Zülfüñ **tenezzül eyler** şayd-ı hüma-yı ‘aqla / Ol rütbelerden ammâ ‘âlî cenâb-ı ebrû

teng [26] dar, ensiz; sıkıntılı (yer). <KT, Cûdî, OTAL, Kanar/1>

K5/30 **Teng** iken havşala-i himmetine her dû cihân / Komamış hâtır-ı gerd-i emele güncâyî

K27/12 Şimdi hengâm-ı neşât-ı şeref-i maķdemidür / Yüri ey ğam saña **teng** oldı cihân hoş geldüñ

K27/13 **Tengdür** rahşuña dehlîz-i nihân-hâne-i dil / Verme zahmet bize ey bār-ı girân hoş geldüñ

G133/1 Söz yok ol ğonca-dehen vaşfına imlâ şıĝmaz / **Teng** olur cây-ı suhen lafzına ma‘nâ şıĝmaz

G133/2 Sihr eder lebleri yoksa o dehân-ı **tenge** / Riştesüz iki dizi lû’lû-yı lâlâ şıĝmaz

G133/3 Gül dedükçe şıķılır ğonca dedükçe açılır / Dehen-i **tengine** hiç harf-i temennâ şıĝmaz

G133/11 Nâ’îlî gördüğümüz nüsha degil çarķ bizüm / Baĝal-ı **tengümüze** cild-i muţallâ şıĝmaz

G183/6 Fürûĝ-ı gevher-i idrâke **teng** imiş bu cihân / Metâ‘ı âteş olan çârsûya şıĝmaz imiş

G213/1 Meftûnî nâz şâhid-i şeng-i nigâhınuñ / Hayrânı fitne meşreb-i **teng-i** nigâhınuñ

G276/2 Haşret-i hâl-i ‘izâr u dehen-i **tengüñ** için / Ğonceden lâle gibi dâĝ nümâyân olsun

- G300/1 Dehen-i **teng** degil nokta-i cân ancak bu / Merkez-i dâ'ire-i nûn-ı nihân ancak bu
- G310/1 Hûblar sîne-ferâğ olsa miyân **teng** olsa / Sünbül âşüfte gül âşüfte dehân **teng** olsa
- G310/2 Geçse meydâna hadeng-i müje el tîge şunup / Kâtl eder 'âlemi ol kaşı kemân **teng** olsa
- G310/3 Bü'l-^ç aceb gonce-i gül-zâr-ı melâhatdur o şüh / Açılır hâtır-ı 'uşşâk hemân **teng** olsa
- G310/4 Bir kadeh meyle eder gül gibi sâkî pür-rez / Gam degildür kefi peymâne-keşân **teng** olsa
- G310/5 Nâ'ilî eşheb-i kâm-ı dil-i nâ-kâmumuzun / Maşşer-i himmetine her dû cihân **teng** olsa
- G311/1 Hancerünle o kemer-bend-i miyân **teng** olsa / Dil degil sinede güncâyış-i cân **teng** olsa
- G311/2 Sen şalınsan harem-i bâğda tâvûs gibi / Reşk ile aña mağall-i cevelân **teng** olsa
- G311/3 Şıgmasa gül gibi nâzûk bedenün hep der idük / Gonce-veş câme-i gül-gün-ı bütân **teng** olsa
- G311/4 Füşat-ı hâtır-ı a' dâya olur tehniye-sâz / Çarhuñ evzâ'ına dil her zamân **teng** olsa
- G311/5 'Ueb ile etme kulüb-ı fuğarâyı tazyîk / Ne kadar meşrebün ey şâh-ı cihân **teng** olsa
- G311/6 Rîşte-i cân u dile tâb virüp bakdukça / Nâ'ilî âh o miyân u o dehân **teng** olsa

tengi [1] darlık || züğürtlük, yoksulluk. <KT, Cûdî, Kanar/2>

- K12/75 Hâk-i hasret be-ser-i **tengi**-i dâmân eyler / Felegi kulzüm-i endişem edüp garç-ı le'âl

teng ü târ [2] dar ve sıkışık; rahatsızlık verici.

- K28/8 Bir **teng ü târ** câh görür şimdi vâjgün / Şağş-ı raşad-nişîn hured-i dūr-bîn ile
- M1/II/5 Sen mâhdan cudâ bize bu 'âlem-i ferâh / Bir **teng ü târ** hocreye beñzer serâcı yok

teng-dâmânî [1] kısır düşünceli olma, kıt görüşlülük.

- K6/41 Zemîne hâtıra-i in'idâm-ı füşat-ı cây / Sipihri bâ'ış-i husrân-ı **teng-dâmânî**
- teng-dil** [1] yüreği dar, içi sıkıntılı, mustarip. <KT, Cûdî, OTAL>

- M2/IV/5 Geh gonce gibi **teng-dil** ü beste-dehân tûr / Geh bülbül-i şûrîde gibi pür-neğamat ol

teng-fezâ [2] dar alan, bir şeyin zorlukla sığıdığı yer. <Dihhudâ>

- K13/45 Demdür ki ola râyiz-i endişe 'inân-tâb / Vâdî-i temeddüh gibi bir **teng-fezâdan**
- K14/71 Çok fâris-i meydân-ı suhen lîk bu vâdî / İrhâ-yı 'inân-ı kaleme **teng-fezâdur**

teng-hâne [1] dar ev, dar ve sıkıntı verici mahal. Aşağıdaki tanıkta sözcük

“mezâr”ın sıfatı olarak ve “dar” anlamında kullanılmıştır.

- M1/IV/1 Der-bendî-i fenâ ki şikest etdi maḥmilün / Dehlîz-i **teng-hâne**-i kûr oldı menzilün

teng-havşala [1] dar görüşlü; soysuz ve alçak. <Dihhudâ, Redhouse>

- K13/10 Âsâyîşe bir gûşe-i hâlî mi bulurduk / Eşhâş-ı **teng-havşala**-i yâve-derâdan

teng-nây [8] dar yer; sıkıntılı yer. <KT, Cûdî> Tanıklarda gönül ve dünyay nispetle kullanılmıştır.

- K2/13 Ki nice kâfile-sâlâr-ı kâr-bân-ı vücûd / Bu **teng-nây**-ı fenâda şikeste-bâr kalur
- K4/21 Ben ki murğ-ı kafes-nişîn-âsâ / Nev-giriftâr-ı **teng-nây**-ı dilem
- K18/34 Bu **teng-nây**-ı felâketde kâr u bâr-ı suhen / Ma'ârif ehline sermâye-i 'ikâb olmuş

- G7/2 Olmadı mümkün kemend-i zülf-i yâre dest-res / **Teng-nây**-ı dehr gûyâ çâh-ı Bîjendür baña
 G183/2 Hücüm-ı leşger-i müjgâna dilde tâb mı var / O **teng-nây**-ı sipâh-ı dû rûya şıgmaz imiş
 G185/2 Mañşuruñ eylemiş yerini **teng-nây**-ı dâr / Mestî-i ‘ışk o perde-ber-endâza şıgmamış
 G303/10 **Teng-nây**-ı dû cihân râh-zen olmaz etse / Himmetin piş-rev ol ‘ârif-i bi’l-lâh bize
 G321/4 Seyre çık lutf ile gönlinde yer et ‘uşşâkuñ / **Teng-nây**-ı dili reşk-i feraḥ-âbâd eyle

tenhâ [10]

1. yalnız, tek; yalnız olarak, tek başına. <KT, Cûdî, Kanar/1>

- K15/12 Aḥvâlünî taḫrîre maḥal düşdi mi âyâ / Bîgâne mi var meclisi **tenhâ** mı degildür

2. boş, ıssız. <KT, OTAL>

- K9/26 Biri de Nâ’ilî bî-kes ü **tenhâdur** kim / Baḫt reh-güm-şüde-i zulmet-i nisyân etmiş
 K26/19 Bu endîşeyle ol gülzârî **tenhâ** geşt ederse dil / Nice gül-zâr kim her bergi bâğ-ı ḥulda hem-serdür
 G304/3 Teferrüc kıl cünûn vâdilerin ey dil tek ü **tenhâ** / Düşüp dñnbâl-i ‘aḫla rûḫ-ı Ḳaysı şerm-sâr etme
 G307/1 Ârâm edemez cennet-i a’lâda bulunsa / ‘Âşık mey ü maḥbûb ile **tenhâ** da bulunsa
 Ş1/2 Ḳoma **tenhâ** ki bir ḡarîbüñdür / Döyemez intizâra sulṭânüm
 Ş4/5 Düşersün pâyına **tenhâ** / Edersün âḫ u vâveylâ
 Ş12/7 Tek ü **tenhâ** belâ deştinde her dem / Ne hem-râḫ isterüm ne yâr-ı hem-dem

tenhâyî [2]

1. yalnızlık. <Kanar/2>

- K5/12 Rûz u şeb şoḫbet-i ebkâr-ı ḥayâlüñdür eden / Ṭab‘-ı şûridemi müştâḳ-ı dem-i **tenhâyî**

2. tenhalık, ıssızlık. <Kanar/2>

- G363/5 Ḳo Nâ’ilî olalum reh-neverd-i **tenhâyî** / Refîkumuz hele bir mâḫ-pâredür şimdi
tenhâlîḳ [1] تنها olma durumu, boşluk, ıssızlık; arınmışlık. <Kanar/2, TS>

- G358/2 **Tenhâlîḡı** var küyinuñ erbâb-ı recâdan / Mümkün mi degil yoksa mülâḳat o şeḫle

tenhâ-nişîn [2] yalnız oturan. <OTAL>

- G45/5 **Tenhâ-nişîn**-i maştaba-i ‘ışk Nâ’ilî / Nuḳl u şarâb u sâḡar u ḥum-ḥâne kendüdür
 G164/7 Âzâde-i telâṭum-ı emvâc-ı keşretüz / **Tenhâ-nişîn**-i sâḫil olan ḫalvetîlerüz

tenhâ-rev [1] yalnız giden, yalnız gezen. <OTAL, Steingass>

- M3/XI/2 Râḫ-ı hevesde ‘âşîḳa bir piş-vâ gerek / **Tenhâ-rev**-i fezâ-yı ḡama reh-nümâ gerek

tenûr [3] fırın; tandır. <KT, Burhân-ı Kâtî‘, Kanar/1>

- K18/7 **Tenûr**-ı nâra dönüp tâb-ı mîhrden deryâ / Fezâ-yı baḫrda murḡâniyân kebâb olmış
 K28/9 Ḳurş-ı **tenûr**-ı ‘âlemi evvel ḡinâ-yı ḳalb / Burr gösterürdi nân-ı siyâḫ-ı cevîn ile
 G145/3 Olmuş hezâr pâre kebâb-ı **tenûr**-ı dil / Mestâne çeşmüne ciger-i laḫt laḫtumuz

tenûk [3] ince, narin; zayıf, dayanıksız, kuvvetsiz. <OTAL>

G216/2 Ne bir iki cāma dimāğı var ne tūtur elde ne ayağı var / Mey-i ‘işveden de ferāğı var o **tenük** şerāb-ı tegāfūlūn

G345/3 Yanarlar āteşine ‘ākıbet biri birinūn / Mizāc-ı şu‘le **tenük** germ ü zūd pervāne

Kt6/1 Süzülürse çeşmi ol āfetūn n’ola bāde-ḥ’ār-ı girişmedür / O **tenük** şarāb-ı tegāfūlūn elemi ḥumār-ı girişmedür

tenük-zarf [5]

1. zayıf damarlı. <Steingass> Sözcüğün bu anlamı mecazen, şaraba karşı dirençsiz olmayı ve çabuk sarhoş olmayı ifade etmektedir.

G68/4 Şunardum cām-ı pür-ḥūn-ı dili ol ḡamzeyeye ammā / **Tenük-zarf**-ı şarāb-ı nābdur ibrām müşkildür

tenük-zarfān [2] zayıf damarlılar, çabuk sarhoş olanlar.

G177/5 Kadeḥ leb-ā-leb ü ḥumlar teḥ **tenük-zarfān** / Şemīm-i cur‘a-i ḥ’āhişle mest olup kalmış

G320/3 Olup ḥancer-keş-i maḥfil-nişān-ı kaza ḡamzeñ / **Tenük-zarfān**-ı meclis gibi pür-şūr oldı gitdükçe

2. dedikoducu, boşboğaz; saçma sapan konuşan. <Dihhudā, Steingass>

G134/3 Hem-dem bize bir yār-ı sebük-rūḥdur ancaḡ / Ağyārı **tenük-zarf** u girān-cān bilürüz biz

3. ayıpsız, riyasız; kusursuz. <Dihhudā, Steingass>

G285/6 Ḥavşala-i ḡaḡikatūn olsa da Nā’ilī ferāḡ / Bī-edebāna her **tenük-zarf**-ı mecāz degmesün

ter [18]

1. yaş, ıslak, nemli. <KT, Cûdî, Kanar/1>

G71/2 Sīnesin şemşir-i ḡasret çāk çāk etmezse de / ‘Āşık-ı ḡūn-ı-ciger çeşm-i **terinden** bellidür

G248/2 Kıl āb-ı ruḡ-ı ‘işmet olan eşküme raḡbet / ‘Ār eyleme ālāyiş-i dāmān-ı **terimden**

Ş10/3 Āb-ı ruḡuñ dāmenūn etmekle **ter** / Bulmasun āyine-i ḡüsnūn keder

ter düşmek [2] küsmek, gücenmek, incinmek. <YTS, ÖTS>

G247/4 **Ter düşmesün** o ḡonce-dehen bād-ı āhdan / Gül-berg-i āfitāb-ı ruḡuñ jāleden şaḡın

Ş5/3 **Ter düşüp** dūd-ı siyāh-ı dilden / Olma āzürde nigāh-ı dilden

2. taze, yeni. <KT, Kanar/1>

K10/38 Mecrā-yı feyz olup tūta tā kim ney-i qalem / Bāḡ-ı ḡayālī ḡurrem ü **ter** nāve-dān gibi

K14/35 Sünbüllerin ol verd-i **terūn** etmege ta‘ṭir / Bād-ı seḡerī māşīta-i ḡāliye-sādur

K25/46 Bu şī‘r-i **ter** ol şāf dili tesliyet eyler / Kim ola mükedder deseler āb-ı revānsın

M2/III/7 Āteş-gede-i sīnem edüp bāḡçe-i derd / Her āhumı ol gül-şene bir sünbül-i **ter** kıl

G67/1 Ey ḡūn-ı ciger şīşe-i cām-ı **teri** taldur / Ārāyiş-i bezm-i ḡam olan sāḡarī taldur

G67/3 Göster felege pençe-i ḡūrşidde māhı / Sākī yine destūndeki cām-ı **teri** taldur

G117/2 Germ olur mir’āt-ı dil yād eyle aḡker-pāreden / Bāde-i **terdür** lebūn ammā ki sāḡar-sūzdur

G200/2 Biz de bir ḡonce-lebūn yolına cān virsek olur / Cān virür bülbuli ḡör āḡ gül-i **ter** diyerek

G246/1 Pāk-dāmen bir gül-i **tersün** ḡubārumdan şaḡın / Şu‘lesün āb-ı dū çeşm-i eşk-bārumdan şaḡın

G247/1 Yakma hezāruñ ey gül-i **ter** nāleden şaḡın / Göz yaşın alma āteş-i seyyāleden şaḡın

G295/2 Açılıp gül-i **terüñden** mey içürdi sāgaruñdan / Ele al ki hancerüñden dil-i päre päredür bu

G340/7 Varakların gül-i **ter** dökdü Nā 'ilī cūya / Bahār mevsimidür kim bakar risälelere

Kt10/2 Teb-lerze-dār-ı haclet-i ruhsār-ı yār olup / Berg-i hāzāna döñdi 'izārı gül-i **terüñ**

terahhüm [1] acıma, merhamete gelme, esirgeyip sakınma. <KT, LN, Ahterî>

K14/57 Kahrūñla **terahhüm** zekān-ı hūba siyeh-hāl / Hilmüñle gāzab dest-hoş-ı reng-i hayādur

terakķī [4]

1. artma, çoğalma, yukarı çıkma. <KT>

K31/13 Ol feyz ile bulur şeref-i nāmı izdiyād / Bī-çāreye **terakķī**-i luṭfuñ müfīd olur

[tas.] bir hâlden diğ̈er hâle, bir makamdan diğ̈er makama, bir marifetten diğ̈er marifete geçme. <TASAVVUF TERİMLERİ>

G189/8 Recā-yı feyz-i **terakķīde** Nā 'ilī degilüz / O ṭab'-ı pāk-i ma'ānī-ṭırāzdan fāriğ

G221/2 Tenezzül eylemez oldı hırās-ı mülk-i dile / Ğurūr-ı nāzı **terakķīde** pādīşāhumuzuñ

2. ilerleme, ileri gitme, öncekinden daha mükemmel hâle gelme. <KT, Cûdî, OTAL>

terakķī virmek [1] ilerletmek, geliştirmek.

K17/5 Ṭab'uma **virdi terakķī** eşer-i 'āṭfetüñ / Hāsıl etdüm şeref-i medhüñ ile şevķ-i derün

terāne [4]

1. nağme, ahenk. <KT, Cûdî>

K6/52 **Terānesiyle** olur rûḥ o deñlü mest-i neşāt / Ki dām-ı cism ile fark eylemez gülüstānı

M5/III/5 Ol yolda fiğānı ehl-i derdüñ / Maẓmūn-ı **terāne**-i ceresdür

G21/7 Ey Nā 'ilī **terāne**-i kilküñden oldılar / Rûḥāniyān-ı maşṭaba-i intibāh mest

2. rubâînin her dizesi birbiriyle kafiyeli olan biçimi, musarra rubâî. <ADŞS> Tanıkta “nazm” sözcüğünün delâletiyle, bu anlama da işaret olunduğu söylenebilir.

K1/10 Ṭālib-i **terāneyem** ki meyāzāsı naẓmumuñ / Ervāḥı mest-i zemzeme-i vecd ü hāl eder

terāne-senc [2] birçok ezgi ve şarkı bilen (kişi); güzel şarkılar söyleyen.

<Dihhudâ>

K3/36 O rāḥı ṭayy edüp ey kilk-i hoş-nevā gel gel / **Terāne-senc** olalum na' t ı müsteṭābında

G353/3 **Terāne-senc**-i vişāl oldı dil görüp ḥaṭṭuñ / Henüz bağladı bir naķş-ı ārzü tāze

teraşşuḥ [3] sızma, deliklerden ufak damlalar hâlinde çıkma, terleme. <KT>

G155/3 Etmiş şarāb-ı la' l-i lebüñ sāķī-i ezel / Perverde-i **teraşşuḥ**-ı feyz-i 'amīm-i nāz

G344/4 Kālur piyālesi şem' üñ leb-ā-leb ü serşār / **Teraşşuḥunda** olur bī-şu'ūr pervāne

teraşşuḥ etmek [1] sızmak, akmak.

G271/3 **Teraşşuḥ etmededür** zarf-i dīdeden ne 'aceb / Denürse eşküñme bāde bāde-i sebū düşmen

terāveş [2] sızıntı. <Kanaar/1>

K18/4 **Terâves**-i ‘arâk-ı verd-i âfitâb ile çarh / Mişâl-i şîşe-i inbîk-i pür-gül-âb olmuş

G19/5 Peymâne lebde pür gerek ey Nâ’îlî bu şeb / Leb-rîzdür **terâves**-i mîhr ile mâh-tâb

terâzû [3] tartı aleti || muvazene, itidal. <KT, Cûdî>

G107/4 Metâ‘-ı ışk hem-cins-i kumâş-ı hüsni ğarrâdur / Niyâz u nâz hem-seng-i **terâzû**-yî hâķîkâtdür

terâzûda eksûk gelmek [1] kusuru açığa çıkmak, rezil olmak. (bkz. Gelmeseün eksûk terâzûda metâ‘ ı kimsenüñ).

G215/1 Olmasun rüsvâyıluğda intifâ‘ ı kimsenüñ / **Gelmeseün eksûk terâzûda** metâ‘ ı kimsenüñ

terâzûya urmak [1] düşünce tartısından geçirmek, iyice tartarak düşünmek. <TS, AKSOY/DEYİMLER>

G291/5 Kûh-ken eyler imiş tişesini hâre-şiken / Göz **terâzûsına urdukça** melâmet sengin

terbiyyet, terbiyet [2] ilim ve edep öğretme, eğitim. <KT, OTAL>

K31/8 Gâhî ki feyz-i **terbiyyet**-i hâk-i himmetüñ / Erbâb-ı şab‘a gûş-güzâr-ı şenîd olur

G194/4 Her tegâfûl dile ey ğamze mühim-sâz olamaz / Lâyık-ı **terbiyet**-i feyz-i nigâh olmayıcak

tercemân [11] çevirici, tercüman, bir dilden başka bir dile çevirip maksadı anlatan kimse || birinin maksat ve meramını anlatmaya veya bir şeyi tasvir ve tarif etmeye aracı olan şey. <KT, OTAL>

K26/9 Zebânı **tercemân**-ı ma‘nî-i âyât-ı münzeldür / Dili gencîne-i esrâr-ı Qur‘ân-ı müfesserdür

K26/11 Kazâ-hükm ü kader-fermâ-yı ‘âlem kim ser-i kilki / Zebân-ı **tercemân**-ı sırr-ı ahkâm-ı muḳadderdür

G40/1 Çeşm-i sâhîr-pîşesin sâķî-i mest-i nâz eder / Her nigâhım **tercemân**-ı nükte-i i‘câz eder

G108/4 Nâzdan çeşmini hâmüş gören her müjesin / **Tercemân**-ı nîgeh-i nâdire-perdâz şanur

G157/1 Nükte-perdâz-ı dehânuñdur zebân-ı kâlümüz / **Tercemân**-ı sırr-ı ğaybîdür lisân-ı hâlümüz

G161/2 **Tercemân**-ı güft-güy-ı râz-ı hâlvat-gâh-ı dil / Maḫrem-i şâhen-şeh-i ḳudsî-cenâb-ı maḫşerüz

G188/3 İķbâl-nâme-i felegüñ **tercemânıdur** / Zahrında bâz-güne haṭ-ı hâtem-i neşât

G193/4 O şâh-ı hüsni ile âsân olurdu söyleşmek / Tegâfûlâne nîgeh **tercemân**-ı nâz olıcak

G236/3 Ter-zebân-ı şekve-i nâzam hâmüş-ı hayretüm / **Tercemân**-ı ğamze la‘lün ‘özt-h‘âhumdur benüm

tercemân-ı hâl [1] hâl tercümesi.

G218/3 ‘İbret-serây-ı ‘âlemüñ ey **tercemân-ı hâl** / Rind-i ḫalîm ü şeyḫ-i ğazûbın ne añladuñ

tercemânî [1] tercüme, tefsir. <Dihhudâ>

G329/2 Meclis-i nâzda maḫşûş zebân-ı nîgehüñ / **Tercemânî**-i mezâyâ-yı füsün-ı fitne

tercîḫ [2] bir şeyi diğlerinden üstün tutma, birinin diğlerinden daha çok beğenme, üstü tutma. <KT, Cûdî>

M3/XII/3Eyle ğubâr-ı pâyını **tercîḫ** cennete / Sür rüy-ı i‘tizârıñı pây-ı şefâ‘ ate

G196/2 Hûrşîde deĝil tâb-ı tecellâ-yı cemâle / **Tercîḫ** olunur şafvet-i âyîne-i ‘âşîḳ

ter-dâmen [3] eteği ıslak||namussuz, iffeti olmayan, bulaşık; günahkâr. <KT, OTDTS, Kanar/1>

G42/1 Mestâneligüm bir büt-i şimîn-ten içündür / Kân ağladuğum bir gül-i **ter-dâmen** içündür

G150/5 Mâdâm Nâ'îlî-veş **ter-dâmen**-i hevâyuz / Ey 'aql ey dil ey cân hep pây-der-gilüz biz

Ş3/7 Olup gül gibi **ter-dâmen** / Perîşân mâcerâlardan

tereffüh [1] refah bulma, geçimde bolluğa kavuşma. <OTAL>

M10/I/9 Bedr iken oldı halk-ı **tereffühle** âfîtab / Ancağ benüm zamânede bedr olmayan hilâl

terennüm [1] güzel ve alçak sesle şarkı söyleme; şakıma. <KT, OTAL>

K12/16 Bu **terennümle** şarîr-i kalem-i kâtib-i çarh / Eder elkâbını Nâhîd-i sipihre irsâl

terennüm-sâz [2] terennüm eden, şarkı söyleyen. <Cûdî, OTAL>

G1/4 Leb-i şüh-ı nigâh-ı çeşmün oldukça **terennüm-sâz** / Eder her cünbiş-i müjgânı bir naşş-ı füsûn peydâ

G181/5 **Terennüm-sâzıdır** ey Nâ'îlî ervâh okundukça / Zihî naşş-ı bedî'-i hüsn kim ol rûya bağlanmış

terk [12] bırakma, koyuverme, vazgeçme. <KT, Cûdî>

G16/2 Dil **terk**-i hânümân ile mesrûr o deñlü kim / Güyâ ki nağdin atlâs u dîbâce virdi hep

G126/2 Bâz-gün-na'ldür âyîn-i şehîdân-ı vefâ / **Terk**-i esrâr-ı ilâhîde de ser virmezler

G228/4 Bî-h'âhiş-i gül oldı taleb-kâr-ı cemâlün / **Terk**-i heves-i berg ü giyâh eyledi bülbül

G265/6 Min ba'd olalum câzim **terk**-i taleb-i câha / Ne sende mübâhat u ne bizde kuşûr olsun

G316/1 Çarh merdüm-kuşdur ey dil **terk**-i bî-dâd etse de / Vâpesîndür bir nefes ehl-i dili şâd etse de

G348/5 Nâ'îlî etmez taḥammül ta'ne-i ağıyâra dil / **Terk**-i 'ışk-ı dil-berân-ı dil-nevâz etmezse de

T6/2 Eyledi çünkim o zât **terk**-i riyâz-ı hayât / Ravza-i 'uqbâda da cennet ola cılve-gâh

Aşağıdaki tanıklarda “terk”, Mesîḥ'in (İsâ) göğe yükselirken yanında getirdiği iğne nedeniyle yükselişinden alıkonuşuna gönderme yapılarak anılmış ve tasavvufî bağlamda kullanılmıştır. -Yukarıdaki tanıklarda ise neyin terk edildiği, izafet tamlamaları yoluyla ifade edilmiştir.- Terk, tasavvufî bir ıstılah olarak dünyevî bağlardan kurtulma anlamına gelir.

<Seccadî/2>

G176/2 Mesîḥâ **terk** imiş cism-i nizârî şart-ı seyyâhî / Tecerrüd piş-gehinde kayd-ı bâr-ı süzen olmazmış

G307/2 **Terk** ehli o dildür ki ola süzeni der-kâr / Ser-rişte-i tecrîdi Mesîḥâda bulunsa

terk etmek, terk eylemek [3] ayrılmak; bırakmak, vazgeçmek. <Kanar/2, TS, ÖTS>

M1/VI/3 Dâr u diyârûn **eyledün** ey nâ-murâd **terk** / Âhır bu ḥâk-dân-ı fenâdan mürûr ile

M2/IV/6 Kıl bir nefesün şükriyi her laḥzâda tekrâr / **Terk et** şeref-i zâtuñı memnûn-ı hayât ol

G93/1 Ümmîd ü bîmden baña yâ Rab ferâğ vir / Cân u cihânı **terk edecek** bir dimâğ vir

terkeş [1] sadak, ok kuburu; ok çantası, okluk. <KT, Cûdî, OTAL>

K6/28 Kemîne bâzû-yı dest-i kemân-ı **terkeşidür** / Nigâh-ı gamzesinün kuvvet-i Nerîmânı

terkīb [2] birkaç parça veya unsurun birleşmesinden meydana gelen katışık madde. <KT>

M2/I/4 Dil-ḥasteye **terkīb**-i müdāvā nefesüñden / Dil-teşneye cullāb-ı şifā seden ilāhī

G329/4 Tāze sevdā-yı bahār-ı ḥaṭ-ı sebzūñle olur / ‘Aql-ı kül māye-i **terkīb**-i cünün-ı fitne

tersān [1] korkak, korkan. <KT, Cûdî, OTAL>

G214/6 El şunma cām-ı şu‘le-keşān-ı maḥabbete / **Tersān**-ı āteş-i ḥaṣebāt-ı caḥīm isen

tertīb [3]

1. sıralama, sırasına koyma, dizme, tanzim. <KT>

M12/I/7 Ne deñlü Nā’ilī şâyān-ı **tertīb**-i cezā olsa / Cenābuñdan şefā‘at mültecādur yā Resūla’l-lāh

2. hazırlama. <KT>

K14/5 Düşında olan ḥil‘at-i zer-beft-i münakkaş / **Tertīb**-i cihāzındaki şükrāne kabādur

3. ayrı parçaları bir araya getirme. <KT, ZL> Ḥamse **tertīb** etmek, beş mesneviden oluşan bir takım düzmektir.

K5/36 Ḥ‘āce-i ṭab‘-ı Nizāmī-güherüm olsa eger / Ḥamse **tertīb**ine cünbiş-dih-i kil-k-i nāyī

tertīb-sāz [1] tertip eden, düzenleyen, tertipçi. <KT, Cûdî, OTAL>

K24/16 **Tertīb-sāz**-ı ‘işret-i rindān olup vera‘ / Zühdüñ metā‘ı kisve-i fışk u fücür olur

ter-zebān [3]

1. yaş dilli; hazır cevap||kalem. <KT, OTAL>

K28/79 Pâyānidur kaşidenüñ ey kil-k-i **ter-zebān** / Zeyl et du‘ā-yı devlet-i şadr-ı güzīn ile

G6/6 Nā’ilī i‘cāz-ı nuṭkumdur ki eyler **ter-zebān** / Ḥāme kim şem‘-i şebistān-ı taḥayyüddür baña

2. tercüman. <Burhān-ı Kâtî‘, Steingass>

G236/3 **Ter-zebān**-ı şekve-i nāzam ḥāmūş-ı ḥayretüm / Tercemān-ı ğamze la‘lün ‘özü-ḥ‘āhumdur benüm

tesāvī [1] bir ve eşit olma, beraber ve aynı derecede bulunma (bkz. yek-sān).

<KT>

K7/21 Bulur nisāb-ı **tesāvī** bu bāğda gül ü ḥār / Olur bu memliḥada hem-‘ayār pāk ü pelīd

teşāvir [1] resimler, tasvirler, taşvīr’in çoğulu (bkz. taşvīr). <Cûdî, OTAL>

K25/39 Mīr‘āt-ı zāmīründe olan tāb u cilādan / Mecnū‘a-i envā‘-ı **teşāvir**-i ḥisānsın

tesbīḥ [1] “sübhānallah” diyerek Allah’ı takdis etme, onun her türlü kusurdan

arınmış olduğunu dile getirme. <KT, TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıkta sözcük, “tesbih edilen sözcükler gibi yinelenen, her zaman söylenen” anlamındadır.

M2/V/2 Kem-şoḥbet-i zünnār be-düşān-ı riyā kııl / **Tesbīḥ**-i zebān et dile ikrāruñı yā Rab

tesdîd [1] doğru hâle getirme, doğrultma, iyilik ve kurtuluşa yönelme. <KT, Cûdî, Ahterî>

K7/6 Cidâl sine hırâş u sitîze rûh-gezâ / Qazâ hilâf-ı rızâ şulh mâye-i **tesdîd**

tesdîs [1] bir şekli altı köşeli yapma; bir beyte mısralar ilâve etmek yoluyla altışar mısralı şiir oluşturma. <KT> Dört unsurdan oluşan insan vücudu altı cihet sahibidir (yukarı, aşağı, ön, arka, sağ, sol). Bu durum, nazım şekli olarak dört mısralık bentlerden oluşan bir kıtanın her bendine birer beyit eklemeye teşbih edilmiştir. Yaratılış söz konusu olduğunda, şiiri yazan Yaratıcı'dır.

K33/13 Nâzım-ı kudret o şeh-beyt-i kemâlün etmiş / Çâr mışra‘-ı ‘anâşîrle vücûdın **tesdîs**

tesellâ, tesellî [3] bir acıyı kısmen unutturacak iyilik veya nasihat, avuntu. <KT>

K14/23 Nezzâre-perestân-ı hırâm-ı kad-ı yâre / Cünbişleri esbâb-ı **tesellâ** vü ğmâdur

G292/7 O kim fenâsını zâhir görür bu meşğalenün / Bu hâk-dân-ı hevesden alur **tesellâsın**

tesellî bulmak [1] avunmak, kalbini rahatlamak. <TS, ÖTS>

G245/6 Ey Nâ‘ilî **bulur** cân bir nefhadan **tesellî** / Olmazsa zülf-i müşkîn hâtt-ı mu‘anber olsun

teselsül [2] zincirleme, zincir gibi birbiri ardınca gitme. <KT, ZL> İçki meclisinde masa etrafındaki dairevi oturuş düzeni. Tanıklarda “devr-i teselsül” olarak kesintisiz ve devreden oturma düzeni kastedilmiştir. İçki meclislerinde kadehin elden ele dolaştığı [devrettiği] anlaşılmaktadır.

M1/3 Rindâna telâfî-i ğam-ı devr-i **teselsül** - Meclisde bilürsin / Peymâne-i leb-rîz-i pey-â-peyle gerekdür - Bizde budur G238/4 Şûr-ı meclis yeter ey sâkî-i nüh peymâne / Nic’olur ‘âkıbet-i devr-i **teselsül** görelüm ‘âdet

teshîr [6] ele geçirme, elde etme; bir daire içine tütsüler yakıp efsun ve dualar okuyarak istenileni elde etmeye çalışma. <OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 439>

G31/2 Pây-bend-i ‘ışka **teshîr**-i kulüb-ı ‘âşîka / Tırta-i dil-berden artık kâr-gerdür dâm-ı ‘îd

G50/3 ‘Uryân elinde ğamzesinün tîğ-i şu‘le-tâb / Beñzer ki dağme-i dili **teshîre** râh açar

teshîr etmek [3] ele geçirmek, istilâ etmek. <Kanar/2, TS, ÖTS>

M4/I/1 Ğamzeñe böyle kılan hâttır-ı âşûbî esîr / Kişver-i fitneyi bir tîğ ile **etmiş teshîr**

G197/4 Sihr ile memleket-i fitneyi **etmiş teshîr** / O ğazâlâne nigâhuñla o hâtt-ı siyehün

G295/3 O perîyi âh-ı şeb-ğîr **ede** câme-h‘âbe **teshîr** / Olunur mı lufti ta‘bîr ne hoş istiğâredür bu

teshîr olunmak [1] zaptedilmek, istilâ edilmek.

G131/4 Yer etmez ihtiyâr ile gönülde ol perî-peyker / Meger te‘şîr-i süz-ı âh ile **teshîr olunmuşdur**

te‘şîr [8]

1. eser ve nişan bırakma, içine işleme, eser etme. <KT, Cûdî, ZL>

- K25/24 **Te'sîr** midâdunda mîdur sende mi bilmem / Ol dem ki raqam-dâste-i hüsn-i beyânsın
 G72/3 Feyz-i nazar niyâzı eder dil-pesend-i nâz / **Te'sîr**-i 'ışk şu' leyi pervâne reşk eder
 G131/4 Yer etmez ihtiyâr ile gönülde ol perî-peyker / Meger **te'sîr**-i sûz-ı âh ile teşhîr olunmuşdur
 G192/4 Yine **te'sîr**-i hâl-i rüyudur dâmân-ı hürâya / Nesîm-i kâkül-i 'anber-feşân u müşk-bîz olmak
 G281/3 Çeşm-i mestûn virmese çaķ böyle bir ruşat 'işveye / Bilse **te'sîr**-i nigâh-ı germ-i hasret neydüğün

2. hüzn ve keder verme, kederlendirme. <KT, OTAL>

- G266/5 **Te'sîri** yürekler deler ey Nâ'îlî-i zâr / Nâyûn ki çıkar zemzeme sūrâhlarından
 Kt1/1 Olmaz dil ü dil-berden taķşîr maķabbetde / Elbet de muķarrerdür **te'sîr** maķabbetde
 Ş5/2 Âteş etdün beni **te'sîründen** / Şaķın ey şüh-ı cefâ-pîşe şaķın

te'sîr-baķş [1] etkileyen, atki altında bırakan. <Kanar/2>

- G160/2 Hasret-terâne bûlbûl-i gül-zâr-ı miķnetüz / **Te'sîr-baķş**-ı âh-ı seķerdür şafirümüz

te'sîs [2] bina etme, temel atma, yapma, kurma. <KT, Ahterî>

- K33/7 Tõğmadı aķter-i iķbâli gibi necm-i sa'îd / Vâzî' ü'l-aşl-ı şad-ender-şad olaldan **te'sîs**
 K33/14 Merķamet-kâr hîdîvâ keremündür ancaķ / Var ise ehl-i dil ü táb'a medâr-ı **te'sîs**

teslîm [18]

1. elden ele verme, bir şeyi yeni sahibine verme. <KT, OTAL>

- K8/12 Zimâm-ı hîkmeti **teslîmdür** hemân elüne / Netîce-i ser ü kâr-ı hezîmet-âğâzı
 K9/35 Tâ ki bir pâdişehûn sevk-i ķaderle devlet / Pençe-i 'adline **teslîm**-i girîbân etmiş
 K12/6 Oldı bir Âşafa **teslîm** yine hâtem kim / Eylemez şefķati bir mûr-ı za'îfî pâ-mâl
 G304/5 Sûvâr-ı uştur-ı ser-mestûn ey hâdî şanup Leylî / Hemân her gördüğün maķbûba **teslîm**-i mehâr etme

teslîm etmek [2]

1. bir şeyi sahibine vermek, emaneti yerine vermek. <Kanar/2, TS>

- K2/51 **Edûp** Burâķuñ ol demde Refrefe **teslîm** / Emîn-i Vahy o berîd-i şabâ-güzâr ķalur

2. bir şeyin kullanım haklarını devretmek, vermek). <ÖTS>

- G243/5 'Aceb ki ğamzeñe **teslîm edem** girîbânım / Ne çâre ser-keş-i hûkm-i ķazâ-yı bî-çünam

teslîm-i naķd-i cân [1] can nakdini teslim etme||ölme.

- M1/II/3 **Teslîm-i naķd-ı cân** ile oldı işün tamâm / Düşdi yoluñ o kişvere kim ğayrı bâcı yok

2. karşı koymaktan ümidi kesip kendisini yahut kale veya mevkiini düşmana terk etme.

<KT>

- G231/5 Tāvķ-ı rîzâ der-gerden-i **teslîmdür** ey Nâ'îlî / Efsûn-ı zûlf-i yâr ile zencîr-i sevdânun gönül

- G339/5 Bildürdi ğamze ķaşdın **teslîm**-i gerdem etdüm / Dil Nâ'îlî olurmuş dil-şad söyleyince

teslîm-i memâlik [1] topraklarını teslim etme; yenilgiyi kabul etme.

- K11/28 Kıldı **teslîm-i memâlik** çekdi başın hırķaya / Yâdına şimdi hemân tarz-ı ķalenderdür gelen

3. kendini Allah'ın iradesine teslim etme, kaderin tecellsini rızayla karşılama, tevekkül.

<KT, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K7/36 Zihî irâdet-i hükm-i ezel zihî **teslîm** / Bu iktidâr ile ol pençe tâb-ı haşm-ı 'anîd
 K37/9 Ba'îd olur kişi dergâh-ı zü'l-ğiyâşından / Hevâ-yı nefesine **teslîm** ü inkiyâdı kadar
 K13/49 'Ahinde hâlâyık unutup semt-i hilâfı / Ayrılmayanlar câdde-i **teslîm** ü rızâdan
 K14/84 Söyleşmek olur haşm ile ammâ ki ne çâre / Tevbiğ-i kazâ mucib-i **teslîm** ü rızâdur
 K23/55 O zîb-i mesned-i fażl u kemâlün dâ'imâ olsun / Yed-i ahkâmına tevfiğ **teslîm**-i zimâm üzre
 G57/2 Verir tevekkül ü **teslîme** eşk ü âh hâlel / Reh-i edebde nişîb ü firâza bakmazlar
 G274/5 Nâ'ilî râst-'ayâr-ı mehek-i tecrübeyüz / Nakd-ı **teslîmümûze** şayrafî-i ğam ne desün
 G210/5 Nâ'ilî 'âlem-i **teslîm** ü rızâyuz ki bizüm / Kaçar âhû bereden şîrleri pişemüzün

tesliyet [1] teselli verme, avutma (bkz. tesellî). <KT, Cûdî, OTAL>

- K25/46 Bu şî'r-i ter ol şâf dili **tesliyet** eyler / Kim ola mükedder deseler âb-ı revânsın

tesliyet-bağş, tesliye-bağş [2] avutucu, avundurucu. <OTAL>

- G122/4 Pâ-mâl-i cevre **tesliye-bağş**-ı nevâziş ol / Âzâr-ı hâtıra dil-i miñnet-füzün yeter
 G198/1 Başlasa şîveye biñ nâz ile çeşm-i siyehün / **Tesliyet-bağş**-ı dil-i 'âlem eder her nighün
 M5/IV/2 'Uşşâkuña ola **tesliyet-bağş** / Devr-i nighünde baht-ı ğaddâr

tesliyet-yâb [1] teselli bulan, avunan. <Kantar/2>

- G349/4 **Tesliyet-yâb**-ı harâbîdür derûnı 'âşîkuñ / Bakma âzâr-ı hırâş-ı hâtır-ı vîrânına

tesnîm [1] cennetteki ırmak ya da çeşmelerden birinin adı. <Cûdî, OTAL>

- K3/34 Olur şitâba murağğâş semûm-ı hûrdeleri / Şarâb-ı kevşer ü **tesnîm** şâf u nâbında

tesvîd [2] karalama, müsvedde yazma. <KT, Cûdî>

- K7/29 Sipeh-bud-ı sü'adâ nûr-ı dîde-i Zehrâ / Ki levh-i 'arşa olunmuş mü'eşşiri **tesvîd**
 G371/5 Nâ'ilî olmaya takrîb-i varâk-sûzî-i çarğ / Güft-güy-ı dil-i pür-tâbuñı **tesvîd** gibi

teşâbüh [1] benzeşme, birbirine benzeme. <KT, Cûdî>

- K3/55 Ederdi kesb-i şeref bâz-güne olmasa ger / Felek **teşâbüh**-i satl u şafağ-ğizâbında

teşebbüs [] işe girişme, el atma, yapışma, sarılma. <KT, OTAL>

teşebbüs etmek [1] girişmek, girişimde bulunmak, el atmak. <Kantar/2, TS, ÖTS>

- K2/30 Kerem ki dâmen-i iğbâline **teşebbüs eder** / Sitem ki şadme-i kahr ile hâk-sâr çalır

teşekkür [2] şükretme, bir iyiliğe karşı şükredip minnettarlık gösterme. <KT>

- K15/13 Ey bād-ı seher-ğîz haber sende mi yoksa / Eyyâm-ı **teşekkür** dem-i şükrâ mı degildür

- K15/14 Eyyâm-ı **teşekkür** ki mezâk-ı dil ü tab'a / Takrîri neşât-âver-i şahbâ mı degildür

teşhîş [1] ayırma, seçme, fark etme, tanıma; şahıs hâline getirme, tecessüm

ettirme. <Cûdî, OTAL>

- M10/I/7 Şağş-ı hayâl dîde-i 'ibretle baksa da / **Teshîş ede** hilâl ile cismüm zihî hüçâl

teşne [8] susamış, susuz || çok hevesli ve istekli. <KT, Cûdî, OTAL, Kanar/1>

- K3/32 Bu sūz u tâbı gidermez meger o bâdiye kim / Ğarîķ-i rahmet olur **teşneler** serâbında
 K7/49 Na'im-i ħurba zülâl-i vişale **teşne** idi / Olup muķârin-i tevfiķ ü sa'yı oldu müfîd
 G119/2 Ķomaz cām-ı ĝurūrı bezm-ĝāh-ı ħaşre dek elden / O mestâne nigh kim **teşne**-i ħün-ı şehîdândur
 G143/7 Olmamışdı nighüñ tiĝine cân **teşne** iken / Zahm-ı âlûde-leb-i merhem-i kâfur henüz
 G205/2 Ğarķ eder bâdiye-i maĥşeri bulsa kana / Ol kadar tiĝ be-kef **teşne** be-ĥün çeşmüñ
 G259/3 Cân virür âb-ı ħayât lebüne Hızr u Mesîĥ / **Teşnesi** rûĥ-ı Sikender bir içim şusun sen
 G318/4 Dil **teşnedür** cerâĥât-ı şemşîr-i nâzına / Cân u ciger leb-â-leb-i tebĥâle olsa da
 G370/6 Nighüñ sâķî-i sâĝar be-kef-i ĥün-ı ciger / Nâ'ili **teşnesi** maĥmûr-ı kadĥ-cûy gibi

teşne-kām [1] boĝazı kurumuş || hasret çeken, arzulu. <Dihhudâ>

- K24/21 Zevķ-i zülâl-i meşreb-i kevşer-ĥalâvetüñ / Aĥbâb-ı **teşne-kāma** şarâb-ı zühûr olur

teşne-leb [4] dudaĝı kurumuş, çok susamış, susuz, yanık. <KT, Cûdî, OTAL>

- K4/17 Şu'le-i ĥancer-i nigâhından / **Teşne-leb** ĥün-ı Kerbelâ-yı dilem
 G12/1 Semt-i ĥirmâne düşer **teşne-leb**-i cûy-ı taleb / Tîh-i ĥayretde ĥalır germ-rev-i sūy-ı taleb
 G147/1 Sifâl-i mey-gede-i 'ışk **teşne-lebleriyüz** / Ķadeĥ-keşân-ı ĝamuñ şanma bî-edebleriyüz
 G249/7 **Teşne-leb** hecr-i leb-i yâr ile ölmek yegdür / Hızruñ âmed-şud-ı ser-çeşme-i ĥayvânından

teşrîf [17]

1. şereflendirme, şeref verme, müşerref kılma. <KT, Cûdî, ZL>

- K14/16 Enhâr-ı müselsel gibi kim raķş u semâ'ı / Her birisinüñ lâyık-ı **teşrîf**-i 'aţadur
 G220/4 Görmesek düşında zâhid anlamazduk ĥikmetin / Hil'at-ı **teşrîf**-i isti' dâd olan peşîmenüñ

2. ziyaretiyle bir kimseyi ya da bir yeri şereflendirme, gitme. <KT, OTAL>

- K11/2 Müjde ey eyvân-ı dîvân-hâne-i ĥâķân-ı Rûm / Pâyeñi **teşrîfe** bir ĝazî dil-âverdür gelen
 K12/9 Yetmedi sür'atine bād-ı bahârî bu kadar / Eyledi müjde-i **teşrîfi** için isti' câl
 K16/12 Sâye-i kadriñ olup cilve-ger-i ferş-i sarây / Buldı **teşrîf**-i ĥudûmuñla leţâfet o zemin
 K19/6 Şadra kim geĝdi o semmûr-ı siyehle ĝüyâ / Âfitâb etdi şeb-i târda **teşrîf**-i Ħamel
 K27/6 Düşdi eyyâmına **teşrîfi** o şâĥib-keremüñ / Devr-i ĝüliden bize ey faşl-ı ĥazân hoş geldüñ
 K27/15 Ħalk müştâķ idi **teşrîfüne** Allâh bilür / Ey mühim-sâz-ı dil-i 'âlemyân hoş geldüñ
 K27/19 Rûĥ-ı ĥuds oldu ĥamâm-ı ĥaber-i **teşrîfüñ** / Eyleyüp rûĥ gibi tayy-ı meķân hoş geldüñ
 G69/2 Ey âh-ı nerm mâni'-i **teşrîf**-i yârsın / Berg-i ĝüle nesîm-i şeĥer sedd-i râhdur
 G125/3 Olsa **teşrîfüne** dil muntazır-ı şubĥ-ı ümîd / Bulunur baĥt-ı siyeh arada şâm-âver olur
 G368/6 Ķadem ĥadem gece **teşrîfi** Nâ'ili o mehüñ / Cihân cihân elem-i intizâra degmez mi

teşrîf etmek, teşrîf eylemek [3] gelmek, şereflendirmek, onurlandırmak. <Kanar/2, TS, ÖTS>

- K10/20 Bir pâdişâh **eyleye teşrîf** bâ-ĥuşuş / Sulţân Meĥemmed ibn-i Birâĥîm Ħân gibi
 K24/40 'İzz ü vekâr ile **ede teşrîf** her şeĥer / Ol şadrı kim melâz-ı inâş u zükûr olur

G233/3 Ayağı tozıyla **teşrif etse** dil-ber hâneñi / Reşk-sâz-ı genc-i Bâd-âverde olmazduñ gönül

teşrif-i cāh [2] bir makama şeref verme, mevki sahibi olma.

K24/39 **Teşrif-i cāh** fahr ede zātıyla nitekim / Düş-ı şehirde kâkum u şebde semür olur

G314/2 **Teşrif-i cāh**-ı fakrı olur atlas-ı felek / Ehl-i fenâda her ne kadar kevkeb olmasa

teşrih [1] dilim dilim kesme, parça parça kesme. <Cûdî, OTAL>

G87/6 Komişlar nâmını **teşrih**-i minnet tûğ-i gâmzeñle / Tenüm şad çâk edüp bir nüsha-i meşrûh yazmışlar

teşviş [2] karıştırmak, karmakarışık etme. <KT, Cûdî, ZL>

G88/1 Çarhuñ nifâkını yine **teşvişi** gösterür / Sen 'âleminde ol gönül iş işi gösterür

G289/1 Müdde'â **teşvişi**-i sūz-ı sinedür cām olmadan / Râhat-ı dildür ğaraż her laḫza nâ-kām olmadan

tetebbu' [1] bir şeyin peşine düşüp her şeyini araştırma, peşini bırakmayarak

etrafıca tetkik etme, bir şey hakkında geniş bilgi edinme. <KT, OTAL>

G300/6 Nâ'îlî feyz-i **tetebbu'** mı değil kim okuyan / Suhen-i pâküñe der sihr-i beyân ancak bu

tevakḫuf [] durma, eğlenme, bekleme. <KT, Cûdî, OTAL>

tevakḫuf eylemek [1] durmak, kalmak. <Kantar/2, ÖTS>

G209/9 **Tevakḫuf eyle** bu bâzîçe-gehdde Nâ'îlîyâ / Verâ-yı perdede esrâr var zühür edecek

tevâzu' [3] alçak gönüllülük gösterme; [tas.] kulun Allah'ın tasarrufuna boyun

eğmesi. <Cûdî, OTAL, Kâşânî>

K33/1 Fahr-ı erbâb-ı kalem Hazret-i Şâmî-zâde / Ki **tevâzu'la** tutar elde devâtın Bercîs

G234/5 Gördüñ **tevâzu'**ın leb-i cûy-ı niyâzda / Ol naḫl-i nâz geşt ü güzârındasın gönül

G364/2 Ham-ı zülfüñ **tevâzu'larla** cāna 'özt-ḫ'âhândur / Ki ol tã'at-perest-i 'ışka mihrâbı unutturdu

tevbîh [1] azarlama, paylama, serzeniş etme). <KT, Cûdî, OTAL>

K14/84 Söyleşmek olur ḫaşm ile ammâ ki ne çäre / **Tevbîh**-i kaza mücib-i teslim ü rızâdur

tevcîh [1] yüzünü bir tarafa döndürme, yönelme; <Cûdî, OTAL> ilgi gösterme.

G121/3 **Tevcîh**-i ḫâtır-ı kereme bende yok dimâğ /

teveccüh [5]

1. yüzünü döndürme, yönelme, bir yere doğru hareket etme; [tas.] kalbin Hakk'a boyun eğmesi ve her çeşit varlık ve olgunun suretinden arınmakla Hakk'ı gözleme. <KT, Ahterî, Kâşânî>

G84/2 Nazarüñ yârda sen secdede zâhid bilsek / Bu **teveccüh** ham-ı ebrûya mı mihrâba mıdur

teveccüh eylemek [1] bir yere yönelmek, dönmek. <Kantar/2, TS, ÖTS>

T2/5 Olup ey Nâ'îlî ḫâk-i muzîk-i tenden âzürde / **Teveccüh eyledükde** ruh-ı pâki 'arş-ı a'lâyâ

2. güler yüz gösterme, yakınlık; hoşlanma, sevgi. <OTAL>

G211/3 Nedür bu sa'y u **teveccüh** kudümüña güyâ / Henüz ayağı tozıyla Hicâzdan geldüñ

3. ihsan, lütuf; bağışlama, verme (bkz. ‘aṭā, luṭf).

K13/25 Dād-āver-i erḥam ki çıkar ‘arṣa du‘āsi / Hengām-ı **teveccühde** kulüb-ı fuḳarādan

K34/23 İstese ednā **teveccühle** kul eyler kendüye / Zümre-i şāhān-ı Cem-cāh u Ferīdün-ḥaṣmeti

tevehhüm [1] vehme düşmek, kurma, kuruntuya düşme, zannetme, asılsız ve yersiz şüpheye düşme. <KT, Cûdî, OTAL>

K7/16 Refāh-ı ḥālî taṣavvur fütüvvetümde ḥarām / Vefā-yı ‘ahdi **tevehhüm** taṣavvurumda ba‘īd

tevekkül [3] işleri Allah’ın iradesine terk ederek kadere razı olma, her hālükârda Allah’a güvenme. <KT, TASAVVUF TERİMLERİ>

M2/IV/1 Ne ğurre-i a‘māl ü ne dil-gır-i memāt ol / Kıl Hakk’a **tevekkül** heves-ālūd-ı necāt ol

G51/4 Cihād-ı nefse **tevekkül** gibi ḥiṣār olmaz / Sipāh-ı ‘ālem-i tecrīd sūri n’eylerler

G57/2 Verir **tevekkül** ü teslīme eşk ü āh ḥalel / Reh-i edebde nişib ü firāza baḳmazlar

tev’em [2] ikiz || eş, benzer. <KT, Cûdî>

G188/4 ‘Ārif vücūd-ı ‘ālemi maḥz-ı ‘adem bilür / Şādī redif-i mātēm ü ğam **tev’em**-i neṣāt

İkizler burcu, “tev’emān” sözcüğü ile karşılanır. Tev’em sözcüğü de aşağıdaki tanıkta feleğe nispetle kullanıldığı için bu burca gönderme yapılmıştır.

K34/8 Çarḥuñ iḳbālīyle **tev’emdür** ne deñlü germ ise / H̱āceğān-ı māye-i zūhdūñ zamān-ı nikbeti

tevfîk [9]

1. Allah’ın yardımı, ilâhî yardım; [tas.] Allah’ın, kulunun yaptığı işi, rıza ve sevgisine uygun hâle getirmesi, iradesi ve rızasına uygun işler yapmayı ona nasip etmesi. Tevfîk, ilâhî bir vergi olup kimse verilirse o kimseye Allah’ın iradesine uygun işler yapma imkânı verir.

<KT, OTAL, Seccadî/2, DİNÎ KAVRAMLAR>

K7/2 Qazā ki māni‘-i **tevfîk**-i ehl-i dānişdür / H̱uṣul-i kām u ümīde olur mı sa‘y müfīd

K7/49 Na‘īm-i qurba zülāl-i viṣale teṣne idi / Olup muḳārin-i **tevfîk** ü sa‘yı oldı müfīd

K9/5 Evvelīn cümle-i pür-zūruñ Hızr-ı **tevfîk** / Āḥirīn ma‘reke-i Rüstem-i destān etmiş

K11/26 Gördi kim rāh-ı ğazāda ḥidmet-i dergāhuña / Peyk-i **tevfîk**-i ilāhî gibi yāverdür gelen

K12/4 Bir cihān-dār-ı qader-kevkebenūñ etdi yine / Kevkeb-i cāhını **tevfîk**-i Hudā-yı mütē‘āl

K27/25 Eyledi sa‘yuñ **tevfîk**-i ilāhî meṣkūr / Oldı ‘ūdūñ sebeb-i emn ü amān ḥoş geldūñ

G153/2 Feyz-i **tevfîk**-i maḥabbetle murād etsek eger / Qaysı dāmen be-kef-i maḥmil-i Leylā ederüz

G178/4 Yapışmış dāmen-i **tevfîka** dil dest-i irādetle / felekden etmemiş bir kerre istimdād ayak başmış

2. uydurma, uygunlaştırma, muvafık bulma. <Cûdî, OTAL>

G218/5 **Tevfîkdür** nücūma da hādī müneccimūñ / Naqş-ı ḥayāl-i ‘aql-ı kezūbın ne añladuñ

tevḥīd [3] bir sayma, bir gözüyle bakma; birleştirme, [tas.] Allah’ın zatını bütün tasavvurlardan, zihindeki hayal ve evhamdan tecrit etme. Bu şekliyle tevḥīd, imanın şartı

olup marifetin başlangıcıdır. Tasavvufta ile tevḥīd, imandan sonra hasıl olan marifetin kemâlidir. Ne zaman mümin, varlık âleminde Allah'tan ve onun feyzinden başka bir şey olmadığını görür ve feyzinin varlığının da kendiliğinden oluşmadığını bilirse; kesretten kopar, her şeyi bir görür. <KT, Cûdî, Seccadî/2, DİNÎ KAVRAMLAR>

K7/50 Çekildi 'âlem-i keşretten oldı ol sultân / Ğarîḳ-i lücce-i envâr-ı maşrîḳ-ı **tevḥīd**

M12/I/3 Şarardur zıkr ü fikrûn çehresin erbâb-ı **tevḥīdün** / Siyeh ḥâki zer eyler kîmyâdur yâ Resûla'l-lâh

G376/5 Sâḳî-i vahdet o meyden kim şunar Nâ'îlî / 'Ârife sermâye-i **tevḥīddür** her kaçresi

tevḳî' [2] berat ve fermanlara çekilen padişah işareti, tuğra; bu işareti taşıyan ferman ve berat; padişah nişanlı buyruk. <KT, Cûdî, OTAL>

K23/26 Yed-i İskender-i iḳbâlüne **tevḳî'**-i ḥikmetle / Muḥassirdür cihân-ı 'ilm ü ḥikmet inzîmâm üzre

G87/7 Kalem vaz' eyleyenler nüṣṣa-i **tevḳî'**-i iḳbâle / Felekden iltimâs-ı devleti mercûḥ yazmışlar

tevḳîr [2] güzel karşılama, ağırlama; ta'zîm etme, ululama. <ZL, OTAL>

K16/41 Ol sarây içre ola zât-ı Süreyyâ-ḳadri / Sa'd-ı ekber gibi **tevḳîr**-i sa'âdâta ḳarîn

Kt1/2 Günden güne artarsa mihrüm n'ola ol mâha / Germiyyete bâ'îşdür **tevḳîr** maḥabbet

te'yîd [10]

1. sağlamlaştırma, kuvvetlendirme. <KT, Cûdî, Ahterî>

K9/24 Tâ ezelden budur âyîni şehinşâhların / Gerçi **te'yîdini** Sultân Süleymân etmiş

K9/34 Tâ ki **te'yîd**-i Hudâ vermek için mülke nizâm / Bir şeh-i 'âdili ḥâtemle Süleymân etmiş

K12/2 Yine bir dâd-geri eyledi **te'yîd**-i Hudâ / Mesned-ârâ-yı serâ-perde-i evvân-ı celâl

K16/43 Kilk-i **te'yîd** be-kef ḥil'at-i iḳbâl be-düş / 'Avn-ı Ḥaḳ yâver ü elṭâf-ı Hudâ yâr u mu'în

K17/38 Virdi **te'yîd**-i ḳader devletüne istiḳlâl / Etdi esbâbını fi'l-ḥâl müheyyâ gerdün

2. doğru çıkarma, doğrulama; destekleme. <OTAL>

K7/12 Bu şâh-rehde ki semt-i ḥatardur ey dil-i zâr / Ne ḥaşıl olsa da sa'yuñ müsâdif-i **te'yîd**

K7/45 Bu infî'âl ile maḥşûr olanların verilir / Kef-i neşâtına maḥşerde nâme-i **te'yîd**

K16/7 Şâhid-i devletinün eyleye **te'yîd**-i ḳader / Ser-i engüştini pîrâye-dih-i naḳş-ı nigîn

K23/43 Ben ol İskender-i kişver-güşâ-yı 'âlem-i naẓmam / Ki **te'yîdinde** olmuş rûḥ-ı Risto ihtimâm üzre

te'yîd etmek [1] doğrulamak, onamak. <Kanat/2, TS, ÖTS>

K7/61 Vüfur-ı 'âṭîfetün **etsün** ol güneh-kâruñ / Ğarîḳ-i ni'met-i gufrânun olduğın **te'yîd**

tezelzül [] sallanma, sarsılma, deprenme. <KT, Cûdî, TS>

tezelzül vermek [2] sarsmak, sallamak; titretmek.

M1/VII/7 Tâḳ u rivâḳ-ı 'arşa **tezelzül virüp** tamâm / Çarḥun da Nâ'îlî gibi ḳaddın ḥam eyledün

G166/4 **Virüp tezelzül**-i Mañşûrî sâḳ-ı 'arşa tamâm / Hudâ Hudâ diyerek pây-ı dâra dek giderüz

tezelzül-âver [1] sarsıntı veren, sallayan, titreten.

K3/60 Şîḳâl-i şabrını nâm-ı Muḥammed etdi şikest / **Tezelzül-âver**-i ḥuld oldı ıztırâbında

tezerv [1] sülün, kılıkuyrak. Klâsik şiirde av hayvanı olarak anılır. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî, ADŞS>

K18/23 Hârîm-i bâr-geh-i şefkat-ı amânında / **Tezerve** pençe-i şâhîn serî-i ẖâb olmuş

tezhib [1] altın sürme, yaldızlama; süsleme). Eski hattatlar bir ayet veya hadisi, Arapça bir vecizeyi, bir beyit veya mısraı levha hâlinde yazarlar, sonra yazının kenarlarını, satır aralarını boya ve yaldızla süsletirlerdi. <KT, Cûdî, OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 441>

K36/17 Ya ref‘ etmiş kefi beyzâ-yı Mûsîdür sevâdında / Siyeh tuğrâsıdır üstâd-ı **tezhib** eylemiş anı

tezķir [1] hatıra getirme, hatırlatma, andırma. <KT, Cûdî, OTAL>

K23/4 Neşât-ı ‘ahd-i âsâyiş o deñlü rûh-perver kim / Dem-i **tezķiri** eyler ẖande ‘ömr-i müstedâm üzre

tezvîr [1] yalan karıştırma, dolandırma; batılı hak göstermek için allayıp pullama. <KT, Cûdî>

G322/5 Zâhidüñ şıkletine rûh sıkılmazdı eger / Olmasa hırķa-i **tezvîr** ü riyâ düşında

tezyîn [] süsleme, süslendirme. <KT, Cûdî>

tezyîn etmek [1] süslemek, bezemek, donamak. <Kanar/2, TS, ÖTS>

K16/9 Şemse-i tâķ-ı felek gibi fûrûğ-ı baķtı / Bu nûh evvân-ı zer-endüdeyi **eyler tezyîn**

ţıfl [23] küçük çocuk, çocuk. <KT, Cûdî>

K4/14 Cân virelden o **ţıfl**-ı nev-hevese / Şermsâr-ı sülûk u rây-ı dilem

K26/26 ‘Aceb mecnûn-ı mâder-zâddur **ţıfl**-ı dil-i ‘âşık / Ki hûn-âb-ı ciger nûş etse şanur şîr-i mâderdür

M8/VII/2Metâ‘-ı şabruñı tâlân eder her **ţıfl**-ı nâzende

G98/6 Güli geh dâ‘ire geh levha-i ta‘lîm eyler / **ţıfl** iken bād-ı seher bülbüle ezķâr okudur

G106/2 Biñ mübtelâsı var ser-i rāhında cān be-kef / Ol **ţıfl**-ı nev-zuhûr-ı hezār âşinâyı gör

G127/4 ‘Aceb mecnûn-ı mâder-zâddur **ţıfl**-ı dil-i ‘âşık / Ki hûn-ı âb-ı ciger nûş etse şanur şîr-i mâderdür

G130/2 Demdür o **ţıfl**ı ser-keşûñ reh-i ẖayāline / Çeşm-i ‘alîl-i ârzû muntazır-ı cevâzdur

G138/1 Oldı o **ţıfl**-ı şanem âyînümüz / Raķt ber-endâz-ı dil ü dînümüz

G144/3 **ţıfl**-ı yetîm-i dil gibi hep tîre-rûz olur / Şîr-i siyeh-mekide-i pistân-ı baķtumuz

G146/3 Dil **ţıfl**ı ğark-ı ni‘met-i nâz-ı cünün iken / Pes-mānde ẖâr-ı râtibe-i hûş eder miyüz

G179/3 Per ü bâli şikâf-ı zaķm-ı tenden penbe-veş rîzân / Meger **ţıfl**-ı nigāhuñ nice murğ-ı cāna el şunmış

G220/2 **ţıfl**-ı zānû muşķaf-ı hayret-debistāndur gönül / Āmed ü refinde ẖayrān şenbih ü âzinenüñ

G231/4 Râz-ı lebinde noķtadur şerķ-i kitâb-ı Hüsn ü Dil / Meftûn-ı isti‘dâdudur bir **ţıfl**-ı dānānuñ gönül

G245/5 Zülf-i dirâzın etmiş peyvend-i gerden-i cān / Ol **ţıfl**-ı nev-reside yâ Rab mu‘ammer olsun

G273/5 Hep bildüğün unutdı gönül **ţıfl**ı Nâ‘ilî / Düşmiş mu‘allim-i ğalaţ-āmûza n‘eylesün

G282/2 Pîr-i nâ-bâliğ degil ey ẖâce **ţıfl**-ı bâliğüz / Dersümüz şuğl-ı fenâdur mekteb-i idrâkden

G363/3 Nigāhı gibi ne ẖun-rîz âfet olsa gerek / O **ţıfl** egerçi daķı sîr-ẖâredür şimdi

G373/4 O **ṭfl**-i nev-hevesi kām-düşmen etmiş eden / Derün-ı ‘âşıkı cāy-ı qarār-ı nā-kāmī

G381/3 Hired meftûn-ı isti‘dādı olmuş / Görüp ol **ṭfl**-i Eflâtûn-kemâli

Kt15/2 Çeşmün bu ‘işvelerle ey **ṭfl**-i mekteb-i nâz / Levh-i niyâz-ı dilde harf-âşinâ degil mi

T1/3 Alnında daḥi **ṭfl** iken nûr-ı şalâbet cilve-ger / Peydâ zamîrinde tamâm fehî ü hired rüşd ü zekâ

Çocuklar sırrı saklayamazlar. Kendilerinden bir şey öğrenmek için, bildiklerinin aksi sorulursa kötülük, hile bilmedikleri için doğruyu söyleyiverirler. <MAZMUNLAR VE İZAH, s. 157> Aşağıdaki tanıkta bu durum ifade edilmiştir.

G100/7 Ketm-i rāz-ı ‘ışk mümkindür demekden Nā’ilî / H’âhişün **ṭfl**-i dil-i âgâhı söyletmek midür

ṭflân [1] çocuklar.

G352/2 Olur şûret-nümâ-yı mihr ü meh devrinde ‘uşşâka / Felek dülâb-ı gerdân oldı gūyâ ‘îd-i **ṭflâna**

ṭflek [1] çocukcağız, yavrucağız. <Kantar/1>

K1/42 Aldanma naḡş-ı devlete kim bâzî-i felek / Şad-sâle pîri **ṭflek**-i nâ-ḥorde-sâl eder

ṭlâ’ [2] gümüşten yapılan şeyleri yaldızlamaya mahsus eriyik hâlde altın, altın yaldız. <KT>

K10/4 Bulmuş **ṭlâ**’ zemîni sefidâc-ı şubḥdan / H’oy-kerde levh-i sîne-i sîmîn-berân gibi

K14/21 Reftârları bü’l-‘aceb ammâ nice beñzer / Her birisi bir serve ki zer-bend-i **ṭlâ**’dur

ṭlâ’-kârî [1] yaldızcılık. <OTAL>

M2/III/5 Kem-ruḡşat-ı âh eyleyüp âyînemi yâ Rab / Mu’tâd-ı **ṭlâ’-kârî**-i jengâr-ı keder kıl

ṭlism [7] bir defineyi koruma kuvvetine sahip birtakım şekiller ve tertipler, tılsım, sihir, büyü. <KT, OTAL>

Tılsımın tutması için birtakım nesneler gerektiği gibi, uygun saatin de gözetilmesi gerekir. <Seccadî/1> Aşağıdaki tanıkta şair, talih tılsımının tutma zamanının geldiğinden bahsetmektedir.

K3/11 **Ṭlism**-ı devlet ü vefk-i sa‘âdet olmuş iken / Kaşâ’idi nice düstür-ı Cem-cenâbında

Aşağıdaki tanıklarda “genc” ile “ṭlism”ın bir arada kullanılma nedeni şu şekilde izah edilebilir. Eskiden değerli mücevherler, paralar yıkık yerlere gömülür, bulunmaması için de bu işi başardığına inanılan kişilere okutulur; bunun sonucunda oraya yaklaşan kişiye bir ejderhanın, korkunç bir zencinin görüneceğine, oraya yönelecek kişiyi korkutup kaçıracağına inanılırdı. <TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 314>

G71/4 Ol kemerle genc-i nâ-yâb-ı miyân-ı dil-rübâ / Bir **ṭlism**-ı fitnedür kim ejderinden bellidür

G97/3 Havf-ı tıḡ-ı ğamze mâni‘dür recâ-yı vuşlata / Ol **ṭlism**-ı fitnenün genc-i nihânın kim bilür

G180/5 **Ṭlism**-ı genc-i ‘ışk ancaḡ ser-i pür-dâḡuñ ey abdâl / Ki ol kûh-ı belâda eksük olmaz her zamân âteş

G212/2 Kṭl-ı kilîdi gūy-ı girîbânun olsa da / Genc-i **ṭlism**-ı sîneñ eder fâş gerdenün

G243/6 Zihî revâc-ı suhen Nâ'îlî zihî dâniş / **Tılsım**-ı nikbet olan i' tibâra meftûnam

Tılsımların miftahı bilinmezse açılmazmış. <KT> Aşağıdaki tanıkta tılsımın çözülerek hazinenin elde edilmesi söz konusudur.

G179/7 Ma'ânî gevherin etmekde tab' uñ Nâ'îlî îşâr / **Tılsımın** feth edüp gencîne-i ' irfâna el şunmuş

tırâş [] kazıma, yontma, tıraşlama. <Cûdî, Kanar/2>

tırâş eylemek [1] kazımak, tıraşlamak || kafasını kesmek, kellesini uçurmak. <Kanar/2>

K36/5 **Tırâş eyler** ise bed-h'âhî bismil-gâh-ı hısmında / Devâtında nümâyân ney-tırâş-ı tîz ü bürrânî

tırâşîde [1] tıraşlanmış, yontulmuş, kazılmış. <Kanar/2>

K25/8 Her cüz'-i **tırâşîdesi** bir hancer-i ser-tîz / Ne keşmekeş-i çarh ne muhtâc-ı fesânsın

tırâz [1] ipek ve sırma ile işleme, nakış, elbiseye nakışla yapılan süs. Eskiden hükümdarlar, ipek ve atlas elbiselerinin eteklerine isim, lâkap ve armalarını sırma ile işletip resmî günlerde giyerek haşmet gösterirdi. <KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 84>

K16/31 Kâr-gâh-ı hünere nakş-ı **tırâz** eyleyli / Tab'-ı zer-düzümü sermâye-i feyz-i taşîn

tıynet [3] yaratılış, mizaç, maya. Asıl anlamı “balçık”tır (bkz. hilkât, tabî'at).

<KT, OTAL, Ahterî>

K26/14 Muhaşşal cevher-i iksîr-i cândur **tıynet**-i pâki / Vücûdî kîmyâ-yı kabiliyyetle muhammedür

K28/16 Şâf olsa **tıynetüñ** nice eylerdi imtizâc / Eczâ-yı rûzgâr-ı küdüret-' acîn ile

M3/IX/1 Dest-i kazâ ki cevher-i quds etdi **tıynetüñ** / Cevher-şinâs-ı mey-gede bilmez mi kıymetüñ

ticâret [1] ticaret, alım satım. <Cûdî, OTAL>

G211/6 Tamâm-ı nakdûñ edüp pâ-nişâr-ı h'âce-i ' ahd / **Ticâret**-i güher-i imtiyâzdan geldûñ

tîğ [53] kılıç. <KT, Cûdî, Kanar/1, Redhouse>

K4/5 Çâşnî-senc-i **tîğ**-i bî-dâdam / Dâğ-ı her-pâre-i cudâ-yı dilem

K4/7 Hüsni ile gamze âşinâ göreli / Düşmen-i **tîğ**-i der-kafâ-yı dilem

K6/2 Benüm o dâğ-ı ' ukûbet ki şad-merc olurın / Görünce pençe-i kâtilde **tîğ**-i ' uryânî

K6/18 O şeh ki pîş-i nigâh-ı tegâfûlünde kazâ / Ne mümkün eyleye izhâr-ı **tîğ**-i cunbânî

K7/25 Bu yolda **tîğ**-i rızâ ile çâk çâk olanuñ / Derûn-ı lâlê gibi dâğ-dâridur hürşîd

K7/35 Şalup ser-â-ser-i âfâka pençe oldu tamâm / Mişâl-i **tîğ** cihân-gîr-i âfitâb-ı ferîd

K8/25 Ciger-şikâfî-i **tîğüñle** çeşm-i hûbânüñ / Qalur gılâf-ı tegâfûlde hancer-i nâzî

K10/27 A' dâya bîm-i **tîğ**i müfâcâ-yı merg olur / Bîmâra nûş-dârû-yı şîhhat-resân gibi

K11/27 Gördi kim el şunduğınca **tîğ**e bismi'l-lâh ile / Her taraftan na' re-i Allâhu ekberdür gelen

K19/22 Cevher-i **tîğ** ile bî-vâhime işlâh-ı mizâc / Şerbet-i lutf ile bî-çûn u çerâ def'-i ' ilel

K21/19 Bürîde olsa da **tîğ**-i cefâ ile yine dil / Mişâl-i hâme ser-â-pâ zebân-ı şekvâdur

K26/35 Ne hâme Hayder-i Kerrâr-ı nazmuñ Zü'l-fikâridur / Ne hâme Rüstem-i endîşeye **tîğ**-i dü peykerdür

K27/23 Kehrübâ idi meger kabza-i **tîğüñ** ki çeküp / Nice biñ kâfiri çûn kâhkeşân hoş geldûñ

- K27/32 Ser-i a' dāyı virüp tu' me dehân-ı **tîge** / Zer-nişân zırh ile ey bebr-i beyân hoş geldün
- K27/37 Bîm-i **tîgüñle** olup kande ise zerd ü nizâr / Diye bed-ḡ'âhuña renc-i yaraḡân hoş geldün
- K28/26 Dest-i ḡazâ firâzına âvîze eylemiş / Hem-pâye gördi **tîgini** 'arş-ı berîn ile
- K28/41 Deşt-i veḡâda tu' me virir **tîgüñe** serin / Peygâr eden senün gibi şîr-i ḡarîn ile
- K30/13 Etmesün kayd-ı dile silsile-i ḡod-râyî / Âh besdür yoḡ ise **tîg-i** niyâmumda benüm
- M4/1/1 Ğamzeñe böyle kılan ḡâtır-ı âşübî esîr / Kışver-i fitneyi bir **tîg** ile etmiş teşḡîr
- M4/V/3 'Âşıkuñ **tîg** be-dest-i ser-i rāhıdur 'ışḡ / Belki bî-çāreye bir mekr-i ilāhıdur 'ışḡ
- M8/IV/4 Şehîd-i **tîg-i** 'ışḡ-ı yârdur ser-cümle-i 'âlem
- G13/2 Dünyāya berḡ-ı **tîg-i** nigāhuñla tâb vir / Düşdün sipāh-ı fitneye teb-lerze-i kıbāb
- G15/4 Yād eylese dil būs-ı leb-i **tîg-i** nigāhuñ / Ḥamyāze çeker sinedeki yârelerün hep
- G50/3 'Uryân elinde ḡamzesinün **tîg-i** şu'le-tâb / Beñzer ki daḡme-i dili teşḡîre rāh açar
- G50/5 Elmās-pāre **tîg-i** ḡazādur o ḡamze kim / Bebr-i beyân-ı Rüsteme zaḡm-ı nigāh açar
- G80/1 Ḳatlüme destin o kâfir ki girîbāna şunar / Bir elin **tîge** birin gūşe-i dāmāna şunar
- G87/4 Yazanlar çeşm-i mestün Rüstem-i Şeh-nāme-i âşüb / Maḡabbet 'alemin bir **tîg** ile meftûḡ yazmışlar
- G87/6 Ḳomışlar nāmını teşrîḡ-i minnet **tîg-i** ḡamzeñle / Tenüm şad çāk edüp bir nüshā-i meşrûḡ yazmışlar
- G95/2 Yâ her biri rengin görünür 'aks-i ruḡuñla / Bir **tîg-i** celî şa'şā'a-i âyîne-gündur
- G97/3 Ḥavf-ı **tîg-i** ḡamze mâni'dür recā-yı vuşlata / Ol tılısm-ı fitnenün genc-i nihānın kim bilür
- G103/1 **Tîg-i** müjeñle sinede şerḡa vü yāre bir midür / Ḥāl-ı ruḡuñla fitnede baḡt u sitāre bir midür
- G105/3 Elmās-pāre **tîg-i** eceldür o ḡamze kim / Gencîne-i ḡazâ vü ḡaderden zuḡur eder
- G143/7 Olmamışdı nighün **tîgine** cân teşne iken / Zaḡm-ı âlüde-leb-i merhem-i kâfûr henüz
- G186/7 Baḡar mı Nâ'ilîyâ **tîg-i** âfitāba nigāhı / O âb u reng ki şemşîr-i âb-dārına düşmiş
- G187/4 Biz çāk çāk-i **tîg-i** ḡamuz hergiz olmasun / Zaḡm-âşinā-yı cân u ciger merhem-i neşât
- G213/5 Evvel ḡelâki Nâ'ilî-i dil-rübüdedür / Raḡşında **tîg-i** şā'ika-reng-i nigāhmuñ
- G249/4 Ḥased ol kuşteye kim ḡaşre dek olmaz zâ'il / Lezzet-i **tîg-i** ḡamuñ zâ'ika-i cânından
- G255/2 O şāhensāh-ı ḡüsnün ḡatl-i 'ām-ı dilde erḡamdur / Teḡāfûl ḡamzesinden ḡamze **tîg-i** ḡün-feşānından
- G275/3 Sîne-rişân-ı teḡāfûl senün ey **tîg-i** nigh / Demesün zaḡmuña daḡ-ı dili merhem ne desün
- G294/1 Çeşmüñi fitne kemîn-gūşe-i rāz eylesesün / Her müjeñ **tîg-i** sitem ber-kef-i nāz eylesesün
- G312/1 Çeşmüñi fitne kemîn-gūşe-i rāz etdi yine / Her müjeñ **tîg-i** sitem ber-kef-i nāz etdi yine
- G320/2 Hücum-ı reşḡ reşḡ-i **tîg-i** elmās-ı müjeñden dil / Ser-â-pā zaḡm olup nāsûr nāsûr oldı gitdükçe
- G329/1 Çākdür **tîg-i** nigāhuñla derûn-ı fitne / Ğamzeñe lâzimedür rîziş-i ḡün-ı fitne
- G344/5 Görünce şem'i nümû-dār-ı **tîg** ü ḡancer / Şehâdet-ârzû-yı nâ-şabûr pervâne
- G386/1 Olınca taḡt-pîrâ-yı ḡamel nev-rûz-ı sultānî / Şu'â-ı mihri şandum **tîg-i** düşmen-süz-ı sultānî
- Aşağıdaki tanıkta “tîg” sözcüğünün, “tîr (ok)” olması gerektiği açıktır.
- G310/2 Geçse meydāna ḡadeng-i müje el **tîge** şunup / Ḳatl eder 'âlemi ol ḡaşı kemân teng olsa
- tîg-i siyāh-tāb, tîg-i siyeh-tāb** [3] mavi çelikten yapılmış kılıç, parlak ve sert kılıç.
- K3/47 Muḡālîfân-ı Ḳureyşe okutdı her birisi / Cihādı emrini **tîg-i siyāh-tābında**

G48/3 Kefen be-düş mubâhâtı Dâver-i maşşer / Şehîd-i **tîğ-i siyeh-tâb**-ı çeşm-i yâr ister

G342/2 Virdi fenâya ‘âlemi müjgânlaruñ tamâm / Geldi hezâr **tîğ-i siyeh-tâb** bir yere

tîğ be-kef [1] kılıç elinde olan, savaşa hazır.

G205/2 Ğarķ eder bâdiye-i maşşeri bulsa ķana / Ol ķadar **tîğ be-kef** teşne be-ķün çeşmüñ

tîğ ber-kef [1] elinde kılıç tutan, savaşa hazır.

G139/3 Rezme Mirrîķ ü bezme Nâhîdüz / **Tîğ ber-kef** rebâb der-bağalüz

tîğ-i zebân [2] sivri, keskin sözler. <Redhouse>

K26/27 Yine **tîğ-i zebân**-ı Nâ’îlîden dâğ ber-dildür / Nigâhı gerçi şemşîr-i ķazâya raķne-âverdür

G127/5 Yine **tîğ-i zebân**-ı Nâ’îlîden dâğ ber-dildür / Nigâhı gerçi şemşîr-i ķazâya raķne-âverdür

Tigin [1] eski Türklerde “hükümdar” anlamında kullanılan bir unvan (bkz. Tuğrul Tigin).

K28/47 ‘Âlem-neverd imiş tûtalum kim tûtar nazîr / Cengîz Ğânı Sencer ü Tuğrul **Tigin** ile

tîh [2] çöl; dolambaç. <Cûdî, LN, OTAL, Kanar/2>

M3/I/2 Ğûn-âb-ı ķasret oldı mey-i la’l-gûnumuz / **Tîh**-i belâda ķaldı dil-i bî-sükûnumuz

G12/1 Semt-i Ğırmâne düşer teşne-leb-i cûy-ı taleb / **Tîh**-i Ğayretde ķalır germ-rev-i sûy-ı taleb

tîmâr [1] bir hastaya hizmet etme, bakma, yara bakımı. <KT, OTAL>

G98/7 Şerķa vü dâğın açup yâre gönül merhem umar / Bilmege mâ-ķaşalın defter-i **tîmâr** okudur

tîmşâl [1] resim, suret, tasvir. <KT, Cûdî>

G338/2 Naķşı yer etdi fi’l-ķâl Ğârâda şanma **tîmşâl** / Şîrîni Bî-sütûna FerĞad söyleyince

tîñ [1] balçık, çamur, toprak (bkz. muşt, Ğâk, tûrâb). <KT, Ahterî>

K28/58 Şadrâ o Ğâk-pâye ķasem kim Ğınâ virüp / Ğûrşîdi kimyâ-ger eder muşt-ı **tîñ** ile

tîr [14] ok||sevgilinin kirpiğİ veya bakışİ. <KT, Cûdî>

K13/1 Mecerûķ idük Allâh bilür **tîr**-i cefâdan / Biñ Ğûşe görürdük Ğam-ı ebrû-yı ķazâdan

K26/36 Kemân-ı saĞt-ı dest-i ķudrete **tîr**-i dü peygândur / Ser-i dest-i Ğayâle bü’l-‘aceb ser-tîz Ğancerdür

M2/II/6 Yabana atılmış per ü peygâmı kırılmış / Zâ’f-ı ten-i bîmâr ile bir Ğam-şude **tîrem**

G97/4 Çîn-i ebrû gösterür mi Ğamze der-kâr olduğın / Bir ķazâdur yoksa bir **tîrdür** kemânın kim bilür

G159/3 Ol şu’leyüz ki süz-ı dil ü âb-ı eşķ ile / Peyķân-ı **tîr**-i âh-ı seķer-ğâh-ı ķasretüz

G273/2 Ğırbâle döndi ten müjeden Ğâr-puşte dil / Bî-çâre bunca **tîr**-i ciger-dûza n’eylesün

G309/9 Müjgânların helâķ-ı dil ü câna Nâ’îlî / Eylerdi **tîr** o ķaşı kemân kûteh olmasa

G317/5 Ğırbâl ederse cismi müjeñ sûziş-i ciger / Peyķân-ı saĞtın âb ede **tîri** bulunmaya

G319/1 Nigâhın eyleyen cân-süz-ı tâb-ı ebruvân şanma / O **tîr**-i sâ’îķa-peykânı muĞtâc-ı kemân şanma

G348/2 Bîm-i cânâ düşmemek ķâbil mi Ğamzeñden gönül / **Tîr**-i dil-düz-ı ķazâdan iĞtirâz etmezse de

tîr-i bârân [1] yağmur oku; ok serpmeye. <OKÇULUK TERİMLERİ/2, s. 348> Tanıkta, bir panayırda elmaya ok atarak gösterilen hüner söz konusu edilmiştir.

G284/1 Ol ḥadeng-endāz-ı ḥüsnüñ geçme yanından şaḡın / **Tîr-i bârân**-ı kemân-ebruvânından şaḡın

tîr-i ḳazâ [1] ok gibi isabet eden kaza ve kader. <KT>

G240/3 Ḳurbânî müjeñ oḡlarınuñ tendeki cāndur / Her birini bir **tîr-i ḳazâya** bedel aldum

tîr-i ḳazâ-şûret [2] kader gibi hızla ve kesinlikle isabet eden ok.

G154/4 Eylediler nighinden dil-i Mirîḡi hirāsân / Pûlâdlar ol **tîr-i ḳazâ-sûr' ate** döymez

G352/1 Tenüm bâziçe-gâh oldı kemân-ebrû cevânâna / Mişâl-i sîb-i pür-zaḡm tûtulmuş **tîr-i bârâna**

tîr-âverd [1] düzenbaz, dolandırıcı, hileci. <Steingass> Atılan oku geri gtiren kimselerin, atılmakta olan oklardan ürkerek sinmesi ve sağa sola yaplayarak yürümesi, sözcüğün böyle bir anlam kazanmasında etkili olsa gerektir. Tîr-âverd, “ok getiren” anlamına gelir.

G29/5 Kemânî ḳaşlaruñ atdıḡça müjgân oḡların diller / Yürür mânend-i **tîr-âverd** gâhî râst gâhî kec

tîre [4] karanlık, bulanık, kara. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K22/2 Tâb-efgen olsa mihr-i sipihr-i necâbetüñ / Eczâ-yı **tîre** ḡâk-i zemîne mürûrdan

G18/1 Derûn-ı **tîre**-i zühhâd pür-jeng-i sivâdur hep / ‘ Acep âyînelerdür cilve-ger rûy-ı riyâdur hep

G104/2 Cihân-ı bî-keder ü pür-fürûḡ-ı ‘ ıṣṣâm ben / Ne ebr-i **tîrede** mâhum ne âfitâbum var

G149/1 Mey olmaduḡça dile pertev-i şafâ düşmez / Derûn-ı **tîreye** her câmdan ziyâ düşmez

tîre-derûn [1] kalbi kara, fena yürekli (bkz. siyeh-derûn).

G142/5 Nâ ‘ilî bir gün olup rāh-ı ‘ ademde pâ-mâl / ‘ Işṣâ âyîne iken **tîre-derûn** ḡâk oluruz

tîre-dil [2] kalbi kara, fena yürekli. <KT, Cûdî, OTAL>

G70/3 Bed-ḡâh-ı **tîre-dilde** bulunmaz fûrûḡ-ı şıdḡ / Tâbende olsa aḡteri şem‘ -i mezâr olur

G147/4 Görür ḡaḡıḡatın eşḡâş-ı **tîre-dil** bizde / Sevâd-ı cebhe-i a‘ mâl-i müktesebleriyüz

tîre-dilân [1] fena yürekli, kötü kalpliler.

K22/21 Cevr-i felek belâ bu ki ehvendür anlara / Hezl ü nifâḡ-ı **tîre-dilân**-ı ḡubûrdan

tîr-endâz [1] ok atan, ok çeken, okla vuran. <KT, Cûdî, OKÇULUK

TERİMLERİ/2, s. 348>

G255/1 Ḥam olmaz degme **tîr-endâz**-ı âhuñ imtiḡânından / Ol ebrûlar ki Rüstem dâḡ-ı saḡtîdür kemânından

tîre-rûz [2] kara günlü; talihsiz, <Kanar/1> bahtsız.

G144/3 Tıfl-ı yetim-i dil gibi hep **tîre-rûz** olur / Şîr-i siyeh-mekîde-i pistân-ı baḡtumuz

G145/4 Etdüḡçe **tîre-rûz**-ı vişâl âh-ı dil bizi / Eyler mu‘ âvenet şeb-i hicrâna baḡtumuz

tiryâk [4]

1. zehre ve bazı hastalıklara karşı kullanılan bir cins macun, panzehir, deva. <KT, Cûdî>

K30/12 Telḡdür düşmene aḡbâba sözüñ ḡand-ı nebât / Zehr olur ḡaşılı **tiryâk** tâ‘ âmumda benüm

G167/5 Nâ ‘ilî naḡvet ü cāh ehli mu‘ ammer olamaz / Kimse zehri bu şifâ-ḡanede **tiryâk** edemez

2. afyon. <KT>

G4/1 Edeli zevk-i taḥayyür ğamı **tiryāk** baña / Oldı vā-süh̄teġi māye-i idrāk baña

G73/2 Aç ḥoḳḳa-i dehānuñi nāz ile nuṭḳa gel / Bir pāre zaḥm-ı cāna o **tiryākdan** ḳopar

tīše [14]

1. keser, dülger aleti. <KT, Cûdî, Kanar/1>

M7/V/2 Bu ma' nâdan derûn-şâdum ki bir dem etmeyüp te 'ḥîr / Edüp ser-tîz ü bürrân **tīše**-i âzârı bî-taḳşîr

G130/5 **Tīše**-i cevre Nâ 'ilî ğam mı çeker ḥarâb-ı 'ışḳ / Āfet-i ḥânümân-ı dil âh-ı 'adû-nevâzdur

G377/2 Ālet-i dest-i ciger-gāvân-ı ğamdur bâde kim / Beyza-ı cevher-nümâ-yı **tīşedür** her ḳaṭresi

G378/3 Kûh kûh-endâz-ı ğam bir bâde ister kim gönül / Revġan-ı seng-i fesân-ı **tīşedür** her ḳaṭresi

2. Ferhat'a nisbeten kazma. <KT> Tanıklarda Ferhâd ve Kûh-ken lâfızlarıyla birlikte kullanılmıştır.

K2/14 Ḥarîf-i meslek-i Ferhâda müzd-i **tīše** yeter / Bu kûh-sârda ancaḳ ḥırâş-ı kâr ḳalır

K7/13 Ki rûzî-i ser-i Ferhâd u Ḳays ola âḥır / Ḥırâş-ı ḥâr-ı cefâ zaḥm-ı **tīše**-i tehdîd

G12/2 Sen hemân 'ışḳda ol Kûh-kene hem-vâdî / **Tīşesiz** kârın eder ḳuvvet-i bâzû-yı taleb

G103/3 Seng-dilâ ḥazer ḥazer tündî-i berḳ-ı âhdan / **Tīše**-i Kûh-ken ile hiç saḥtî-i ḥâre bir midür

G110/1 Ḥırâş-ı sîne ki Ferhâd-ı 'ışḳ-pîşesidür / O kûh kûh-ı ğamuñ berḳ-ı 'ışḳ **tīşesidür**

G162/3 Ciger-gāvân-ı 'ışḳa âteş-i dilden ḥaber vir kim / Bu kûha **tīše** kâr etmez bu kârı Kûh-ken bilmez

G178/2 Birinün ser-nüvişti nâle olmuş birinün **tīše** / Düşüp şahrâya Mecnûn kûha kim Ferhâd ayak başmış

G210/3 Eşer-i âh göreydün nic' olur ey Ferhâd / Etmesey âbını maḥv âteş-i ğam **tīşemüzün**

G291/5 Kûh-ken cyler imiş **tīşesini** ḥâre-şiken / Göz terâzûsına urduḳça melâmet sengin

G330/4 Çarḥa âh-ı 'âşîḳ-ı nâ-dîde-kāmuñ etdügin / Bî-sütûna **tīše**-i ser-tîz-i Ferhâd etmeye

tīše-kâr [3] teber, keser. Tīše ile aynı anlamda kullanılır. <Dihhudâ>

G1/2 Bu 'âlem pây tâ-ser kûh kûh-ı miḥnet ü ğamdur / Eder her **tīše-kâr**-ı ârzû bir Bî-sütûn peydâ

G49/3 Etmez raḳîb-i dîve eşer âh-ı **tīše-kâr** / Kâfir binâsıdur der ü dîvârı saḥt olur

G267/7 Ḥârâ-dilâna etsün eşer âh-ı **tīše-kâr** / Bîhûde yoksa seng-i melâmet ḳoparmasun

tîz [5]

1. keskin, kesici. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K36/5 Ṭırâş cyler ise bed-ḥ'âhı bismil-gâh-ı ḥışmında / Devâtında nümâyân ney-ṭırâş-ı **tîz** ü bürrânı

G192/5 Yine ey Nâ 'ilî şādâbî-i berḳ-ı nigeḥdendür / O çeşm-i nîm mestün ḥancer-i âzârı **tîz** olmak

2. sık. <KT> Aşağıdaki tanıkta sözcük “keskin” anlamında da düşünülebilir.

G382/5 Taş olsa da bi'l-lâhi yürekler mi döyer hiç / Ol ḥançerlerle nefes-i **tîzüñe** Şuḥfî

3. tez, çabuk, seri. <KT, OTAL>

G167/4 Dânesin **tîz** dükedür murġ-ı ḥârîş ehl-i fenâ / Telef-i naḳd-i ḥayât etmede imsâk edemez

4. tiz, yüksek oktavda ses. <Redhouse>

G77/3 **Tîzdür** feryadı meşğ-i nâleden bülbüllerün / Eylesün muṭrıblar âheng-i nevâ nev-rûzdur

tîz-kām [1] bir kimsenin isteğini çabucak yerine getiren. <Dihhudâ>

K29/1 Ey peyk-i **tîz-kām**-ı şabâ kim delîlisin / Reh-güm-künân-ı bâdiye-i ‘aciz ü ḥayretün

toğmak [7]

1. doğmak, dünyaya gelmek. <TS, ÖTS>

K12/63 Beni bî-behre-i mihr-i peder ü mâder edüp / **Toğduğum** yerde felek etdi ğarîb ü pâ-mâl

2. (gökcismi) ufuktan yükselerek görünmek, göğe ağmak. <TS, ÖTS>

K28/51 Bir âfitâb **toğdı** şanurlar hilâlden / Rûyuñ görenler eşheb-i zerrîne-zeyn ile

K33/7 **Toğmadı** aḥter-i iḳbâlî gibi necm-i sa‘îd / Vâzî‘ü’l-aşl-ı şad-ender-şad olaldan te‘îs

G55/5 **Toğmaz** mı âfitâb-ı kadeḥ bezme Nâ‘ilî / Kâbil midür ḥumâra taḥammül dem-i seḥer

G212/6 **Toğsa** miyân-ı maşnıḳ-ı ceyb-i semûrdan / Olmaz mı mihr-i maḥşere pâ-dâş gerdenün

G386/3 Fûrûzân etdi eyvân-ı ḥamelde şem‘-i ḥûşîdî / **Toğup** burc-ı şerefde kevkeb-i bihrûz-ı sulṭânî

K114/2 Maşnıḳ-ı câme-ḥ‘âbdan o perî / Âfitâba ya **toğ** ya **toğdum** der

toḥm [3] tohum, bitkilerin çiçekten sonra verdikleri ve toprağa gömüldüğünde

kendi cinsinden bir bitkinin yetişmesini sağlayan tane, çekirdek. <KT, OTAL>

G90/3 **Toḥmında** şafâ mağzı bulunsun mı bu bâğuñ / Kim reng ile būdan gül ü bādāmı teḥîdûr

G143/4 Şu‘le-bâr etmiş idi ‘ışḳ nihâl-i âhum / Olmadın ser-zede **toḥm**-ı şecer-i Tûr henûz

G377/3 Mestüz ol şaḥbâ-yı ḥûn-âb-ı cigerden kim anuñ / **Toḥm**-ı naḥl-i âh-ı sevda-rişedür her ḳaṭresi

toḳunmak [17]

1. dokunmak, değmek, el sürmek, temas etmek. <TS> T

K6/29 Ne ğamze ḥancer-i elmâs-ı âteşin-dem kim / **Toḳunsa** şa‘şa‘ası âb ederdi sindânı

G10/4 **Toḳunur** dillere yârûñ ser-i ğîsûsından / Tûr-ra-i sünbüle ğâhî ki urur şâne şabâ

G50/4 Mûhr-i ḥazîne-i dile yâd el **toḳunmasun** / Maḥtûmıdır yine anı ol pâdişâh açar

G237/2 **Toḳunup** kâkül-i pür-çînine ğâhî eyler / Dilleri muṭṭarib-i cünbiş-i nâ-ḥ‘âh neşîm

G291/2 **Toḳunup** tâze-nihâl-i güle hunyâ-ger-i bād / Gösterür bülbüle sâzında nevâ âhengin

G340/3 Tolaşdı zülf-i nigâra benefşe bād-ı seḥer / **Toḳundu** tûr-ra-i sünbüldeki külâlelere

G323/1 Zülfinde olan cem‘-i perîşâna **toḳunma** / Mecrûḥuñ olan dillere ey şâne toḳunma

G323/2 Ey tûr-ra ki ğûy-ı dile çevġân-ı belâsın / Luṭf eyle o ser-geşte-i ḥırmâna **toḳunma**

G323/3 Çek nâvegüñ ey dest-i ciger-ġâv-ı teġâfûl / Al cânımı zaḥmumdaki peykâna **toḳunma**

G323/4 Güstâḥî-i nezzâre yeter meclis-i meyde / Nâzûklük et ol sîb-i zeneḥdâna **toḳunma**

2. ulaşmak, erişmek, değmek.

K6/38 O yem-nevâl-i cihân-ı kerem ki ğâh-ı ḥurûş / **Toḳunsa** dâmen-i eflâke mevc-i iḥsânı

G101/2 Çarḥa bir ġün **toḳunur** şu‘le-i cevval-e-i âh / Kendüyi kâse-i Çînî ğibi biñ pâre bulur

G386/6 Sipîhr-i salṭanatda ğâh bedr ü geh hilâl olsun / **Toḳunsun** çarḥa mâh-ı râyet-i efrûz-ı sulṭânî

3. rahatsız etmek.

- G49/1 Ehl-i dile **toğunma** kim âzârı saht olur / Nerm olsa hâk her ne kadar hârı saht olur
 G323/1 Zülfinde olan cem'-i perîşâna **toğunma** / Mecrûhuñ olan dillere ey şâne **toğunma**
 G323/5 Dâmân-ı riyâ ber-zede gel meclise zâhid / Peymâne-i leb-rîz-i harîfâna **toğunma**

4. ilişkin, ilgili olmak, değinmek. <TS>

- G323/6 Et Nâ'iliyâ kârını âh-ı dile ta'lîk / Dâmân-ı nişâb-ı ruh-ı cânâna **toğunma**
toğuz [3] sekizden sonra gelen sayının adı, dokuz. <TS, ÖTS> Tanıklarda feleğin dokuz katını ifade etmek için kullanılmıştır.

- G167/1 Mest-i 'ışkı bu **toğuz** câm-ı ferağ-nâk edemez / Dil nedür 'ışk nedür gam nedür idrâk edemez
 G274/2 Günde biñ kere helâk-ı gam olan dil demesün / Bu nüh eflake **toğuz** kâse-i pür-sem ne desün
 G295/4 Felekâ **toğuz** sefîneñ kim eder habâb-veş dil / Hâzer eyle cünbişinden yem-i bî-kenâredür bu

tolanmak [1] dolanmak, dolaşmak, gelişigüzel gezmek. <YTS, TS>

- G389/3 Kûyin **tolanmadan** ne kaçarsun iki gözüm / Erbâb-ı 'ışkuñ elde degildür irâdeti
tolaşmak [2] dolaşmak, ilişmek, saç, iplik gibi şeyler birbirine karışarak güç çözümlür duruma gelmek. <TS, ÖTS>

- G181/3 **Tolaşmış** târ-ı cân ol mü-miyâna dil de reşkinden / Mişâl-i 'ışk-ı bî-cân ol kad-i dil-cüya bağlanmış
 G340/3 **Tolaşdı** zülf-i nigâra benefşe bād-ı seher / Toğundı turra-i sünbüldeki külâlelere

toldurmak [6] doldurmak, dolmasını sağlamak, dolu duruma getirmek. <TS, ÖTS>

- K28/50 Sür haşma bād-pâyüñi açdurma çeşmini / **Toldur** 'adû gözini gubâr-ı zemîn ile
 G67/1 Ey hûn-ı ciger şîşe-i câm-ı teri **toldur** / Ârâyış-i bezm-i gam olan sâgarı **toldur**
 G67/2 'Aksin düşürüp lüccce-i hûn-âbâ sipihruñ / Ol meyle bu nüh câm-ı ziyâ-güsteri **toldur**
 G67/3 Göster felege pençe-i hürşidde mâhı / Sâkî yine destündeki câm-ı teri **toldur**
 G67/4 Ey rind-i tehî-kîse қо da' vâ-yı hülûsı / Meh-pâreleruñ ceybine sîm ü zeri **toldur**
 G67/5 Ol Nâ'iliyâ râbîta-perdâz-ı ma'ânî / Nağd-ı suhen-i pâkûn ile defteri **toldur**

tolmak [3] dolmak, bir yere iyice yayılmak, kaplamak. <TS, ÖTS>

- K30/11 Sâgar-ı Cem boşalup yine **tolarmış** ammâ / Hîç hûn-ı ciger eksilmedi câmumda benüm
 K34/2 Zâhidân-ı dâmen-âlûde şalâdur 'âlemüñ / **Toldı** çirk-âb-ı riyâdan şâh-râh-ı keşreti
 G245/2 Hûn-ı cigerle **tolmuş** câm-ı zer olmadansa / Bî-inkisâr-ı hâtır eşkeste sâgar olsun

tolu [3] dolu, içi boş olmayan, dolmuş, boş karşıtı; içkiyle doldurulmuş, kadeh, sağrak. <YTS, TS, ÖTS>

- G200/4 Çeşm-i mestüñ hevesiyle oluruz kîse-tehî / Kûçe kûçe gezerüz bir **tolu** sâgar diyerek
 G306/3 Def' -i gam-ı eyyâma bilâ-cur' a çekerdük / Peymânemüz elde **tolu** zehr-âb da olsa

tolu şunmak [1] içilecek bir şeyi kadehle, sağrakla sunmak. <TASAVVUF TAN DİLİMİZE, s. 94>

G204/3 Hün-ı dilden **tolu** biñ kâse şunar etdükçe / Sâķi-i fitneye ızhâr-ı keder ğamzelerüñ

tonanmak [1] süslenmek, gösterişli duruma gelmek. <YTS, TS, ÖTS>

T5/11 Görüp mesrûr dünyâyı dedüm ey Nâ'îlî târîh / **Tonandı** sū-be-sū 'âlem alındı qahr ile Uyvar

toz [2] rüzgârla havaya kalkan ince ve un hâlinde toprak (bkz. ayağı tozuyla, hâk, ğubâr). <KT>

G211/3 Nedür bu sa' y u teveccüh kudümüña gūyâ / Henüz ayağı **toziyla** Hicâzdan geldün

G233/3 Ayağı **toziyla** teşrif etse dil-ber hâneñi / Reşk-sâz-ı genc-i Bâd-âverde olmazduñ gönül

tö Ahmet [6] birine isnat olunan suç, işlendiği zannolunan ancak henüz kanıtlanmamış suç; kabahat, suç. <KT>

K2/43 O dem ki piş-i ilâhîde ol siyeh-diller / Hezâr **tö Ahmet** ile düzeñi-şi'âr qalır

K6/4 Hezâr **tö Ahmet**-i nâ-kerde eylerin ikrâr / Verince şahne-i mülk-i kazâyâ dâmânı

K12/69 Mezheb-i çarhda fehm eylemeyem olduğunu / Ma' rifet cürm ü hüner **tö Ahmet** ü endişe vebâl

K21/23 Dil-i ne-kerde güneh **tö Ahmet**-i ma' ârif ise / Ola sezâ-yı ' uķûbet ' aceb temâşâdur

G388/4 Bülend-päye-i ' işķuz ki etmezüz pâ-dâş / Zebân-ı **tö Ahmet**-i Manşûra dâsitânumuzı

tö Ahmet-i mesti etmek [1] bir kimseye sahoşluk isnat etmek, birini sarhoşlukla itham etmek.

G179/2 Dil-i bîmâra **etmiş** iki çeşmün **tö Ahmet-i mesti** / Biri tutmuş girîbânın biri dâmâna el şunmış

tö Ahmet-âlûd [1] tö Ahmete bulaşmış, tö Ahmet ve itham altında bulunan. <Dihhudâ> Aşağıdaki tanıkta, hüner ve kemal sahibi olmanın olumsuz bir özellik olarak sunulduğu görülmektedir.

K12/64 **Tö Ahmet-âlûd**-ı kemâlem ki felek bahtum ile / Cürm-i ' irfânımı işbâta olur şahid-i hâl

Tübâ [3] İslâmî inanışa göre cennette, Sidre'de bulunan; kökü yukarıda, dalları aşağıda ve bütün cenneti gölgeleyen ilahî ağaç. <İSLÂMÎ SÖZLER, s. 154>

K6/53 Ne gül-sitân ki ferâmüş eder o halet ile / Nihâl-i Sidre vü **Tübâ**-yı bağ-ı Rıdvânı

K23/8 Dönüp muğbeçeler ğılmâna ra' nâ-cilve sâķiler / Verir **Tübâ** ğınâsın ravza-i dârü's-selâm üzre

G72/4 **Tübâ** turup selâma düşer Sidre pâyına / Ol naħl-i nâz-ı ber-zede-dâmâne reşk eder

Tübâ-hırâm [1] Tübâ salınışlı; hoş ve edalı yürüyen.

K23/9 Fûrüzân câm-ı meyle elde naħl-i Tûr zanneyler / Gören la' lîn-ķabâyı sâķi-i **Tübâ-hırâm** üzre

tûde [4] yığın, küme; harman. <Burhân-ı Kâtı', Cûdî, Kanar/1>

K7/41 Teni caħîm-i nedâmetde **tûde**-i aħker / Zebânı kûre-i âteş-fûrüz-ı ğamda hadîd

K12/35 Ede her kûh-ı ser-efrâzını bir **tûde** remâd / Düşe şahrâlara tâb-ı teb-i qahr ile şimâl

tûde tûde [2] yığın yığın, küme küme.

G124/2 Zemîn-i dil de kim vaķt-ı haşâd-ı kışt-ı miħnetdür / Cerâħat **tûde tûde** dağ ħırmen ħırmen olmışdur

G362/3 Zerre zerre hâk-i güristânî pâ-mâl etme kim / **Tûde tûde** Hüsrev-i zerrîn külehdür her biri

tûfân [6]

1. ortalığı kaplayıp kuşatan çok şiddetli yağmur ve fırtına, sel. [tas.] Tûfân, ârfilelerin sözlerinde çeşitli kelimelerle terkip yapılmak suretiyle kullanılmış olup şiddet ve hücum anlamlarında kullanılmıştır. <KT, Cûdî, Seccadî/2> Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün, terkip oluştuğu diğer sözcüklerin şiddetini ifade ettiği görülmektedir.

G16/1 Bir çîn-i cebhe varumî târâca virdi hep / **Tûfân**-ı girye rahtumî emvâca virdi hep

G137/2 Sîr-çeşm-i seyr-i dîdâr olmazuz Mûsî gibi / Tûr-ı istîgnâda **tûfân**-ı tecellî-maṭlabuz

G138/3 Etmedi **tûfân**-ı cefâ kâr-ger / Fûlk-i dile lenger-i temkînümüz

G144/7 Ey Nâ'îlî mülâyet eylerse rûzgâr / Emvâc-ı selsebîl ola **tûfân**-ı bahtumuz

G253/4 'Âşîkuñ ruḥşat- kem-nefḥa-i âhından olur / Ebr-i **tûfân**-ı ḥîred mevce-i deryâ-yı cünün

2. Nuh Peygmaber zamanında küfre sapmış olan insanlığı kahretmek için Allah tarafından kopartılmış büyük fırtına. <KT>

G134/4 Sensün yine muḥliş bizi ğarḫ-âb-ı fenâdan / Ne zevraḫ u ne Nûḥ u ne **tûfân** bilürüz biz

tûfân-geh [1] tufan yeri, fırtına mahalli.

G60/1 Sîneden rahtuñ ey ğam götür âfet yeridür / Girye **tûfân-gehidür** âteş-i ḥasret yeridür

tûfân-pîşe [1] tufana alışkın; tufan koparan.

G378/1 Girye kim deryâ-yı **tûfân-pîşedür** her ḫatresi / Mevc-ḥîz oldukça âteş-rîşedür her ḫatresi

tûğ [2] tuğ, eskiden doğu ülkelerinde hükümdarlık, vezirlik, beylik, paşalık gibi

unvanları belirten at ya da yak kılından yapılma alamet. <OTAL, ÖTS>

T5/6 Çözül-di perçem-i **tûğ**-ı zafer bād-ı hidâyetle / Nesîm-i şubḥ-ı nuşret oldı ḥaşma şarşar-ı idbâr

T5/7 Kîyâmetler ḫopardı **tûğlar** başına küffârûñ / Giriftâr-ı 'azâb-ı düzaḥ oldı ölmedin çâsar

tûğrâ [13] padişahın ismini içeren özel bir işaret. Kanun, berat, ferman, sikke gibi

her türlü resmî şeyin üstüne çizilir; tura. <KT, OTAL>

K12/3 Yine bir dâveri hâtemle çıkardı felege / Hük-m-i **tûğrâ**-yı şehinşâh-ı ḫader-istîklâl

K36/4 Devâtın ḫutsa Bercîs elde lâyıḫ çekdügi **tûğrâ** / Olursa şemse-i zerrîn-tâḫ-ı çarḥ erzânî

K36/6 O **tûğrâ** kim hilâl-i âsumân-ı baht u devletdür / 'Aceb mi bedr olup ḥîç ḫalmasa cirminde noḫşânî

K36/8 Ne **tûğrâ** kim şekl-i maṭbû' ında var bir özge keyfiyyet / Ki gelmiş zül-fesinden zül-f-i Nâhîd-i perîşânî

K36/9 Ne **tûğrâ** kim çıkar ism-i Muḫammed bir mu'ammâdur / Ki olmuş 'âlemüñ ḫırz-ı amân-ı gerden-i câmî

K36/10 Beyâzında nümâyân merdüm-i mîm-i Muḫammeddür / N'ola ândursa ol **tûğrâ**-yı ḡarrâ çeşm-i ḥûbânî

K36/12 Ne **tûğrâ** başka bir 'âlem ki cem' etmiş şeb ü rûzî / Sevâdî leyletü'l-isrâ beyâzî şubḥ-ı nûrânî

K36/17 Ya ref' etmiş kef-i beyzâ-yı Mûsîdür sevâdında / Siyeh **tûğrâsıdur** üstâd-ı tezḫîb eylemiş anı

K36/18 Görüp perrende fâvûs-ı mülemma' bâl ü per şandum / Münâḫḫaş ḫâmesinden beyzâ-ı **tûğrâda** elvânî

G225/3 Çekildi ḫâme-i 'unvân-ṭırâz-ı behcetden / Berât-ı ḫüsnine **tûğrâ** hilâlî Şuḫfînüñ

G328/1 Râ kaşuñ olalı **tuğrā**-yı berāt-ı fitne / Oldı menşūr-ı hañuñ kayd-ı hayāt-ı fitne

G361/5 Mülk-i nâz ol iki çeşmüñ zîr-i fermânındadır / Beyza-i **tuğrā**-yı menşūr-ı nighedür her biri

tuğrāyî [1] padişah tuğrasını çizmeye ve yazmaya eli alışık ve bu işi bir görev olarak yapan memur, nişancı; Ebû İsmâîl Müeyyedüddîn bin Aliyyü'l-Münşî. Musul'da hüküm süren Mesud bin Muhammed Selçukî'nin veziri. Arap şiir ve edebiyatının büyük üstatlarından olup bu dilin nazım ve nesrinde zamanının diğer şahsiyetlerinden üstün konumdaydı. "Üstâd" lâkabıyla anılır. "Lâmiyyetü'l-Acem" kasidesi meşhurdur. <Kâmûsü'l-A'lâm, KT, İran Edebiyatı Tarihi, s. 279> Sözcük, "suhen"e nisbetle kullanıldığı için, adı geçen şairin de kastedildiği söylenebilir. Tanıkta aynı şekilde "Husrev" sözcüğü de meşhur İranlı şair Husrev'i çağrıştıracak biçimde kullanılmıştır.

K5/22 Benüm ol husrev-i evreng-i suhen-dânî kim / Oldı menşūr-nüvis-i suhenüm **tuğrāyî**

tuğrā-keş [2] padişah tuğrasını çekmekte hünerli ve bu işi bir göre olarak yapan memur, nişancı vekili. <KT>

K19/8 Şadr-ı a'zam ki bu 'unvân ile menşûrında / Yazmış elķābını **tuğrā-keş**-i dîvân-ı ezel

K36/1 Yine **tuğrā-keş**-i levh-i zeberced-reng-i sulţānî / Vezâretle ser-efrâz etdi defter-dâr-ı zî-şânî

Tuğrul Tigin [1] İran'da hüküm süren Selçuklu Devleti'nin kurucusu (Şemseddin Sâmî, 1306. 3013). Tanıklarda büyük bir hükümdar olarak kıyas unsuru olarak kullanılmıştır.

K28/47 'Âlem-neverd imiş tûtalum kim tutar nazîr / Cengîz Hânı Sencer ü **Tuğrul Tigin** ile

tuhfe [1] hediye, armağan, hediyelik mal. <KT, LN>

G177/3 Revâc-gâh-ı vişâlünde **tuhfe**-i dil ü cân / Metâ' -ı kes-mehâr-ı rûy-ı dest olup kalmış

tulû' [2] doğma, doğuş. <LN, OTAL>

G218/1 Mihr ü mehûn **tulû'** u gurûbın ne añladuñ / Galţân bu 'arşanuñ iki tûpın ne añladuñ

G377/5 Bâdenüñ vaqt-ı **tulû'**ı neşvede ey Nâ'ilî / Âfitâb-ı maşrıķ-ı endîşedür her kaťresi

tûmār [4] uzunlamasına kesilmiş, yazmak için kullanılan ceylan derisi; sarılıp dürülmüş şey, tomar. <KT, OTAL>

K11/23 Dest-i ta'zîminde bir vefķ-i rîzâ elķisinüñ / İ' tizâr-ı şulh için **tûmār**-ı maħzardur gelen

K24/24 **Tûmār**-ı midħatüñdür o gül-zâr-ı feyz kim / Emvâc-ı selsebîli müselsel suťur olur

K27/29 Tayy-ı **tûmār**-ı kerem-nâme-i Hâtem kıldıuñ / Keff-i iħsānuñ edüp nukre-feşân hoş geldüñ

G10/2 Şâh-ı nev-rûzdan oldı yine mülk-i çemene / Ğonce **tûmārınuñ** işaline pervâne şabâ

tû'me [3] azık, rızk, yiyinti; lokma. <KT>

G285/4 Tâ'ir-i evc-i nâz olan kâni' -i üstüñ'ân degil / Kâm-ı hümâya hayfdur **tû'me**-i âz degmesün

tû'me virmek [2] yiyecek olarak vermek.

K27/32 Ser-i a' dâyı **virüp tû'me** dehân-ı tiğce / Zer-nişân zırh ile ey bebr-i beyân hoş geldüñ

K28/41 Deşt-i veğâda **tu‘me virir** tîgüne serin / Peygâr eden senün gibi şîr-i ğarîn ile

tumturağ [1] gösteriş, debdebe, ihtişam. <OTAL>

G91/3 Melül-ı dağdağa-i câh olur fenâ ehli / Ne girûdâr u ne haşmet ne **tumturağ** ister

tüp [4]

1. toplanıp yuvarlak olmuş şey, küre; top. <KT>

K3/65 Felekler oldı o şâm içre ‘anberîn yedi **tüp** / Ki reşkidür Hutunün dağ-ı müşk-i nâbında

G218/1 Mihr ü mehün tülû‘ u ğurûbın ne añladuñ / Ğaltân bu ‘arşanuñ iki **tüpın** ne añladuñ

G352/4 Ne hoş beñzer gelince nağd-i cân târâcına ol şûh / Elinde **tüp**-ı şîmîni o hoy-kerde zenağdâna

2. barut ve gülle ile doldurulup atılan büyük silâh. <KT>

T5/5 Otağın kurdı pîş-i kal‘a-i Uyvâra şevketle / Ser-i küffâra aḥker-rîz olup her **tüp**-ı âteş-bâr

Tûr [21] Musa Peygamber’e vahiy indirilen dağ. Tûr dağında vahyin inişi ve tecelli hadisesi şu şekilde gerçekleşmiştir. Musa, Eymen-Tuva vadisinde karısı ile ilerlerken hava soğudu. Musa bunun üzerine ateş aramaya başladı. Tur dağı tarafında yeşil bir ateş gördü. Ağaca yaklaştığında “Yâ Musa, Ben âlemlerin Rabbi olan Allah’ım” hitabını duydu. Secdeye vardı. Bu defa, “Yâ Musa! Ben senin Rabb’inim. Nalınlarını çıkar. Sen Tuva denilen mukaddes vadidesin.” hitabını işitir. Bunun üzerine Musa, Rabbini görmek istediğini arz eder. Ancak Allah ona “Len terânî (Sen beni göremezsın)” cevabını verir. Sonra Allah Musa’ya dağa bakmasını ve eğer dağ tecellisini kaldırabilirse, Musa’nın kendisini görebileceğini söyler. Ancak Allah dağa tecelli edince, dağ paramparça olur, Musa da bu esnada bayılır ve Allah’ın zatını görmeye muvafak olamaz (bkz. Mûsâ, tecellî) <KT, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 336>

K5/2 Yine gösterdi Kelîm-i dile bir şu‘le-i feyz / **Tûr**-ı ma‘nîde edüp naḥl-i kalem lâlâyî

K22/18 Yazduḡça vaşf-ı zâtuñı dest-i hayâlde / Pür-tâb olur zebân-ı kalem şem‘-i **Tûrdan**

K23/9 Fûrûzân cām-ı meyle elde naḥl-i **Tûr** zanneyler / Gören la‘lîn-ḡabâyı sâķi-i Tûbâ-hıram üzre

K24/26 Ḥâmeñ ki elde naḥl-i tecellâ-yı feyzdür / Ḥâlet-nümâ-yı şem‘-i ḡarem-ğâh-ı **Tûr** olur

K26/10 Çerâğ-ı devleti envâr-ı naḥl-i **Tûrdan** zâhir / Fûrûğ-ı kevkebi mihr-i cihân-ârâdan ezhêrdür

K26/34 Kelîm-i **Tûr**-ı ma‘nâyam ki ḡâmemdür yed-i beyzâ / Midâd-ı surḡ ile gâhî ki naḡş-ârâ-yı manzardur

M2/V/10 Eyle giriftârıñı reşk-âver-i Mûsî / **Tûr**-ı dil-i bî-tâb gibi maḡv-ı tecellî

M5/I/10 Olduḡça tecellî-i cemâlün / **Tûr**-ı dil-i ‘ışķa pertev-endâz

G27/4 Olur şeb-i târîk-i belâda şecer-i **Tûr** / Erbâb-ı ğama şevḡ-ı ḡudâ-dâd-ı maḡabbet

G51/5 O reh-revâna ki Ḥıẓr u Kelîm bedreḡadur / Fûrûğ-ı âh yeter şem‘-i **Tûr** n’eylerler

G96/4 Dûd-ı âh-ı dil-i ‘âşîḡda ruḡuñ yâdı ile / Şecer-i **Tûr**-ı tecellâdaki ḡâlet görünür

G114/4 Kem-cezbe-i tecellî-i ḡusnün Kelîm-vâr / Ervâḡ-ı ḡudsı şu‘le-gedâyân-ı **Tûr** eder

- G135/5 Mūsā göremez **Ṭūr**-ı şecerde bizi bi'l-lāh / Biz şu' le-i sīmā-yı tecellāda nihānuz
 G137/2 Sīr-çeşm-i seyr-i dīdār olmazuz Mūsī gibi / **Ṭūr**-ı istiğnāda tūfān-ı tecellī-maṭlabuz
 G143/4 Şu' le-bār etmiş idi 'ışk nihāl-i āhum / Olmadın ser-zede toḥm-ı şecer-i **Ṭūr** henüz
 G160/3 Her laḥza biñ çerāğ uyarur şem'-i **Ṭürdan** / Vaşf-ı cemāl-i yār ile ṭab'-ı münirümüz
 G169/5 **Ṭürümüz** maḥv-ı tecellīdür bizüm ey Nā'ilī / Len-terānī neşve bir cām-ı ḥiṭābuñ mestiyüz
 G171/2 Tāb-ı fūrūğ-ı ruḥuñ olsa şecer-süz-ı āh / Dāğ-ı dil-i **Ṭūr** olur mürde-çerāğ-ı heves
 G307/3 Mūsī gibi ḥayrān-ı temāşası olurduk / Hüsnüñ şecer-i **Ṭūr**-ı tecellāda bulunsa
 G344/1 Çerāğ-ı ḥüsne dil-i nā-şabūr pervāne / Fūrūğ-ı şem'-i tecellāya **Ṭūr** pervāne
 Ş2/1 Şecer-i **Ṭūr** pāy-mālündür / Şalın ey naḥl-i bāğ-ı 'işve şalın

ṭurfe [5] yeni, garip, acayip, tuhaf şey|| eşsiz, benzersiz. <KT, Cûdî, LN, OTAL,

MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 444>

- K26/31 Ḥuşûşā sāḥir-i ṭab'um ki i' cāz-ı belāğatda / ' Aceb cādū-yı pür-fen **ṭurfe** ' ayyār-ı tūvān-gerdür
 K30/29 **Ṭurfe** kānam ki fūrūğ-ı eşer-i isti' dād / Ṭa'n eder mihre güher-pāre kelāmumda benüm
 G18/4 Ribāṭ-ı dehr-i fānī **ṭurfe** menzil-gāhdur anda / Emel pā der-riḳāb u ārzū pā der-hevādur hep
 G244/7 **Ṭurfe** kānam ki fūrūğ-ı eşer-i isti' dād / Ṭa'n eder mihre güher-pāre kelāmumda benüm
 G369/2 **Ṭurfe** mecnūnam ki pey-der-pey ḥayāl-i çeşm-i yār / Devr eder eṭrāfumu ser-geşte āhūlar gibi
ṭurfe-şem' [1] yeni yanmış, yeni tutuşmuş mum.
 G137/4 **Ṭurfe-şem'üz** iḳtibās-ı feyz-i nūr-ı ḥüsn ile / Mihr-i şubḥ-efrüz u mäh-i zūlmet-ārā-yı şebüz
ṭurmak [20]

1. ayağa kalkmak, kıyam etmek, doğrulmak, kalkmak. <YTS, ÖTS>

- K29/5 Ḥimmet maḳāmına **ṭurup** ādāb ile yer öp / Seyr eyle irtifā' ın o eyvāna rif' atūñ
 G72/4 Ṭübā **ṭurup** selāma düşer Sidre pāyına / Ol naḥl-i nāz-ı ber-zede-dāmāne reşk eder
 Kt8/2 Hemān hücumā **ṭurur** mülk-i cāra ol müjeler / Fūrūğ-ı āhını ceyş-i tenāre gösterme

2. bir işe ara vermek, devam etmemek.

- G234/4 ' Aksin düşürdün āba nezāketle ḳāddinūñ / **Ṭurmaz** sirişk-i dīde nişārındasın gönül
 G304/4 Femin öpmek miyānın ḳoçmak istersen hemān ey dil / **Ṭurup** yok yerlere ol mest-i nāza i' tibār etme
 G335/5 Çeşmi bi-tāb-ı ḥumār-ı nāz iken **ṭurmaz** yine / Her nighde biñ ' itāb-ı cān-güdāz eyler bize
 G336/3 **Ṭurmasun** etsün te' āḳub ḡam u şādī birbirin / Gāh girye geh şarāb-ı nāb gelsün çeşmüne
 G355/3 Her bir nigh mu' tād iken bir laḥza biñ ḳan etmege / **Ṭurmaz** dil-i ' aşık gibi ifşā-yı rāz eyler yine

3. beklemek, dikilmek. <TS>

- K12/12 Maḳdem-i Āşaf-ı a' zām ki ḥalāyık şaf şaf / Reh-güzārında **ṭurur** muntazırı istiḳbāl
 K23/47 ' Arūs-ı ḥacle-i dāniş ki ṭab'umdur **ṭurur** şaf şaf / Perestārān-ı ma' nī pīş-gāhında ḳıyām üzre
 K27/26 Hāy u ḥudān işidilmezse gönülden derler / Reh-güzāruñda **ṭuran** pīr ü cevān ḥoş geldüñ
 K28/42 Düşmen memālikūñ ne **ṭurursın** fenāya vir / ' Ūd et maḳāmına nice fetḥ-i mübīn ile
 R2/2 Ol çeşm-i kebūda sīne gerdük **ṭurduk** / Gökden ne yağar ki yer ḳabūl eylemeye

4. kalmak, bulunmak. <TS, ÖTS>

G216/2 Ne bir iki cāma dimāğı var ne **turur** elde ne ayağı var / Mey-i ‘işveden de ferāğı var o tenük şerāb-ı teğāfūlūn

G44/2 Çıkmaz benefşe sünbül ile başa n’cylesün / **Turmuş** çemende boynın eger nā-tüvānlanur

5. hareketsiz durumda olmak. <TS>

K16/25 Ki **tururken** nazar-ı merhamet-āşāruñda / Bu du‘ ā-güy-ı şenā-güster ü ihlāş-rehīn

G191/5 Nā’ilī sīneye çek yāri ki **turdukça** olur / Şadef-i sīnede ol gevher-i şehvār laţif

6. bir durumda bulunmak. <TS>

M2/IV/5 Geh ğonce gibi teng-dil ü beste-dehān **tur** / Geh bülbül-i şūrīde gibi pür-neġamat ol

7. sadık olmak, vefa göstermek.

G349/3 Behre-dār-ı ħāk-būs eylerdi dilleri / Fitne taĥrīk etdi ammā **turmadı** peymānına

turur turur [1] ikide bir, sık sık, arka arkaya.

G258/2 O şūĥ-ı çeşm-i niyāzam ki nāzenīnūmden / **Turur turur** taleb-i ruĥşat-ı nigāh ederin

turra [43] alın saçı, sevgilinin alnından sarkan kıvrıcık saç lülesi, kâkül <KT,

Cûdî, LN, Kanar/1>

K14/38 ‘Ālem kırılır çenge döner kâmet-i Zühre / Ol reşk ile kim şāneden ol **turra** dū tādur

K15/3 Baĥ revzene-i **turradan** ol ‘ārız-ı pāke / Nezzāre-gehūn ol gül-i ra‘ nā mı degildür

K18/44 Qalem ki şāne-zen-i **turra**-i ĥayālūmdür / Ne **turra** her girihi kân-ı müşk-i nāb olmış

K27/4 **Turra**-i şāhid-i iĥbālūn olup şāne-zeni / Qomaduñ ĥiç dil-i pür-ĥelecān ĥoş geldūn

K28/52 Dest-i nesīm **turraların** mū-be-mū çözüp / Ervāĥı kim ziyāfet eder müşk-i Çīn ile

K31/6 Uġrarsa çīn-i **turra**-i aĥlākuña şabā / Ol dem ki neşr-i bŷy-ı bahāra berīd olur

G10/4 Tōkunur dillere yārūn ser-i ġīsūsından / **Turra**-i sūnbüle ġāĥi ki urur şāne şabā

G11/7 Ey Nā’ilī o **turra** ki çevgān-ı fitnedür / Pā-māl iken rūbūdesidür ġŷy-ı āfitāb

G31/2 Pāy-bend-i ‘ışka teşĥīr-i ħulūb-ı ‘āşıka / **Turra**-i dil-berden artıĥ kār-gerdür dām-ı ‘īd

G40/2 Destine āyīne-i cām alsa ġāĥi rūyına / **Turrasın** āşüfte çeşm-i ‘āşık-ı mümtāz eder

G45/3 Geh ‘arz-ı ĥāl ü geh ruĥ eder zīr-i **turradan** / Hem dām kendü şaydına hem dāne kendūdür

G45/4 Taĥrīk-i bād-ı āĥ ise bādī o fitneye / Āzār-ı dilde **turrası** da şāne kendūdür

G66/3 Etse teccessūs şabā **turra**-i pür-tābuñı / Keşret-i āġyārdan biñ dile bir ĥam bulur

G68/1 Dil-i āşüfteye ol **turrada** ārām müşkildür / Hümā-yı lā-mekāna ħayd-ı bend-i dām müşkildür

G81/1 Tār tār-ı **turra**-i pür-pīç-i cānānum mıdur / Ĥarf ĥarf-i nüşĥa-i ĥāl-i perīşānum mıdur

G81/3 Farĥ olunmaz ittīĥād-ı reng ü bŷy-ı **turradan** / Bāġda sūnbül midür āĥ-ı perīşānum mıdur

G84/1 ‘Uĥde-i ĥātırūn ol **turra**-i pür-tāba mıdur / Yoksa ey bād perīşānī-i aĥbāba mıdur

G94/2 Degildür fitnede taĥrīk-i bāda **turrası** muĥtāc / O mest-i fitne-cū kim şad cihān-āşūba bādīdür

G99/3 Ġazāl-i Çīne olup dām u dāne **turra**-i yār / Dökülmüş ol ruĥ-ı pür-ĥāle deste deste yatur

G100/4 Ey şikenc-i **turra** maĥşūduñ dil-i āşüfteye / Ĥarf-ı rāz-ı ser be-mihr-i āĥı söyletmek midür

- G120/5 Būy-ı zūlfūn ki ala havşala-i bād-ı bihişt / Şiken-i **turra**-i havrāya tenezzül mi eder
- G141/1 Kayda düşdük heves-i **turra**-i pür-tābdayuz / Āşinā-yı yem-i 'ışk olalı girdābdayuz
- G152/3 Yā nevg-i hancer-i müje yā dām-ı **turradur** / Bu dehr-i bî-şebâtı cāy-ı güzīnümüz
- G168/1 **Turra**-i dil-ber gibi pür-tābdur endişemüz / Bâ' iş-i cem' iyyet-i aḥbābdur endişemüz
- G186/5 Şabâ ki reşk ile olmuş hezâr-ı âha hem-âgûş / Şikenc-i **turra**-i pür-pîç ü tâb-dârına düşmiş
- G191/1 'Âlem âşüfte bahâr-ı ḥaṭ-ı dil-dâr laṭîf / Sünbül-i **turra** muṭarrâ gül-i ruḥsâr laṭîf
- G237/3 Dâmen-i **turra**-i ḥam-der-ḥamuñ elden ḳomayup / İttihād-ı dil-i 'uşşâk ile her gâh nesīm
- G240/4 Şayd etdi hümâ-yı dili ol **turralar** ammâ / Hâlün gibi bir dâne-i dām-ı ḥıyel aldum
- G251/6 Olma rû-pûş-ı zekân ey **turra** çeşm-i kâ'inât / Āfitâbı ser be-ceyb ü pâ be-dāmân görmesün
- G256/5 Gūy-ı ḥurşîd-i cemâlin ki der-âgûş eyler / Gösterür mäh-ı neve **turrası** çevgânı ucın
- G260/3 Der-kâr iken cemâlini hıfza o **turralar** / Ol gencün ejder-i şerer-efşânı sen misün
- G276/4 Fitnenün dehşet-i 'ayyâr-ı nigāhuñla yeri / Geh ḥam-ı **turra** gehî çâk-i girîbân olsun
- G291/3 'Aḳl-ı Mecnûni çeküp dest-i ḳazâ zencîre / Şiken-i **turra**-i Leylâda ḳomış nîrengin
- G296/2 Mâni' degil o mâha âmed-şud-ı nigāha / Dām-ı firîb-i **turra** çîn-i 'itâb-ı ebrû
- G296/4 Şal pîç ü tâb-ı zūlfūn ebrûya kim dil olsun / Hem pây-mâl-i **turra** hem kām-yâb-ı ebrû
- G298/1 Çekdük el dâman-ı zūlf-i yârdan şimden gerü / Ḳaydumuz yok **turra**-i tarrârdan şimden gerü
- G313/5 İncinme Nâ'îlî ser-i müjgân u **turradan** / Süzenle riştedür ciger-i çâk çâküñe
- G314/5 Ey Nâ'îlî 'alâyḳa dil-beste olmayup / Meftûn-ı **turra** şifte-i ḡabḡab olmasa
- G323/2 Ey **turra** ki gūy-ı dile çevgân-ı belâsın / Luṭf eyle o ser-geşte-i ḥırmāna ṭoḳunma
- G334/2 Āh-ı dilden ḥam olup ṭabla-i 'aṭṭara döner / Nāfe-gün hâl ile ol **turra**-i müşkîn-i siyâh
- G340/3 Ṭolaşdı zūlf-i nigāra benefşe bād-ı seḫer / Ṭoḳundı **turra**-i sünbüldeki külâlelere
- G363/4 Şabâ o **turrada** maḥşud-ı rûzgâr idi ḥayf / Göñül de sencileyin ḥîç-kâredür şimdi

Tūs [1] Muhammed bin Fahreddîn Muhammed Râzî. Büyük bir İslâm filozofu olup birçok ilim ve fen dalında çalışmaları bulunmaktadır (bkz. Fahr-ı Râzî). <Kâmûsü'l-A'lâm>

- G43/6 Yok Nâ'iliyâ ḥâcet-i tafşîl ki nazmuñ / Kem-rütbe-i Şâhib-raḳam-ı **Tūs** degildür

tūṭî [15] Afrika, Hint ve Amerika'da türleri bulunan eğitilidği takdirde insan gibi konuşan papağan cinsinden renkli bir kuş. Klâsik şiirde pek çok hayâle malzeme olan papağanın ilk ve en önemli özelliği konuşabilmesidir. <KT, OTAL, KUŞLAR>

- G43/5 'İşk âteşi etmez mi hezâr-ı dili **tūṭî** / Gülzârdan âteşde de me'yūs degildür

Aşağıdaki tanıklarda papağanın şekere düşkünlüğü, konuştuğu zaman şekerle ödüllendirilmesi çeşitli hayallere konu olmuştur.

- K5/31 İstimâ'ından olur Ṭâlib-i şîrîn-suḫenün / **Tūṭî**-i zâ' iḳa müstaḡnî-i şekker-ḥayî
- G35/6 Nâz ile ki eylese tekellüm / **Tūṭî**-i şeker-zebândur Aḥmed
- G100/5 Gösterürsün cāna mir'ât-ı ruḥuñ ḳand-ı lebün / Ḳaşduñ ol **tūṭî**-i şeker-ḥ'âhı söyletmek midür

- G116/7 **Tûṭî**-i ṭab' a Nâ 'ilî feyz-resân-ı nuṭṭ olup / La' l-i lebiyle dil-berân ḳand-ı nebât virdiler
 G208/4 **Tûṭî**-i câna ğidâ Hızır u Mesîḥe cân virür / Âb-ı ḥayvân-sûz nuḳl-ı şeker-efşânın görûn
 G255/3 Mükerrer ḳand güftâr-ı şeker-rîzinde peydâ kim / Henûz almış ğidâsın **tûṭî**-i cânuñ dehânuñdan
 G287/5 Vaşf edüp şirîn-lebûñ **tûṭî**-i ṭab' -ı Nâ 'ilî / Ḳand-ı güftârûñ ḥalâvet-baḥş-ı her-kâm eylesün
 G337/3 Kisve-i **tûṭide** olmazdı melâ'ik cân nişâr / Lebleri güftâra geldükçe şeker-rîz olmasa
 G384/5 **Tûṭî**-i nâṭıka-i Nâ 'ilîye ḳand olmaz / Güft-güy-ı leb-i şekker-şikenüñden ğayrı

Aşağıdaki tanıklarda papağanın ayna karşısında şevke gelerek ötmesi ifade edilmiştir.

- K4/22 Şevḳ-i âyîne-i cemâlınden / **Tûṭî**-i şekkerin-edâ-yı dilem
 K12/50 Söyledür âyîne-i luṭfuñ olursa ne ḳadar / **Tûṭî**-i nâṭıka vaşfuñda zebân-ı beste vü lâl
 K15/31 Pür-jeng-i kelâl olsa da âyîne-i ṭab' ı / Destinde ḳalem **tûṭî**-i güyâ mı degildür
 G382/6 Ol **tûṭî**-i âyîne-i cânsun ki doyulmaz / Şirînî-i güftâr-ı şeker-rîzüñe Şuḥfî
 K15/1 Bî-dimâğuz bizi söyletmege bir sîne gerek / Hâşılı bülbüle gül **tûṭîye** âyîne gerek

tutmak [58]

1. elde bulundurmak, ele almak, kavrayarak eline almak. <TS, ÖTS>

- K10/38 Meccrâ-yı feyz olup **tuta** tâ kim ney-i ḳalem / Bâğ-ı ḥayâlî ḥurrem ü ter nâve-dân gibi
 K20/10 Almağa ṭâḳ-ı ğarḳa-i câhuñdan irtifâ' / Cevzâ **tutar** elinde suṭurlâb-ı meş' eri
 K33/1 Faḥr-ı erbâb-ı ḳalem Ḥazret-i Şâmî-zâde / Ki tevâzu' la **tutar** elde devâtın Bercîs
 K36/4 Devâtın **tutsa** Bercîs elde lâyıḳ çekdüğü tuğrâ / Olursa şemse-i zerrîn-tâḳ-ı çarḥ erzânî
 G8/1 Şarâb-ı nâb getürdükçe nîm ḥ'âb saña / **Tutar** elinde ḳadeḥ mâh u âfitâb saña
 G104/5 Piyâle **tutmağa** yok elde Nâ 'ilî kudret / Elümde ra' şe derûnumda ıztırâbum var
 G256/6 Gözedüp ḥâtır-ı meccrûḥ-ı dil-i zârı o şûḥ / Dest-i luṭfiyla **tutar** zülf-i perîşânı ucın

2. ele geçirmek, yakalamak. <TS>

- K7/51 Cevâbı var ise ḥaşmuñ hemân dilîr olsun / **Tutunca** dâmenini ehl-i beyt rûz-ı va' id
 K17/51 Dâmen-i luṭfuñı **tutmuşdur** o bî-dil muḥkem / Ḳoma ser-pençe-i bîdâd-ı felekde mağbûn
 K24/3 Dâmân-ı devleti o ḳadar saḥt **tutmasun** / Bâzû-yı sa' y-ı himmet-i nâdâna zûr olur
 M1/I/6 **Tut** dâmen-i sipihri hemân rûz-ı rustâ-ḥîz / Mazlûm-ı bî-günâh idüğinde yok iştibâh
 M3/X/3 **Tut** dâmen-i rızâyı şaḳın ḥiffet eyleme / Çoḳdur bu yolda cây-ı ḥaṭar ğaflet eyleme
 M6/V/2 Dâmen-i pîri **tutup** der geh ḥafî vü geh celî / Niyetüm maḳbûl-i yek-dil âh ez-în nâ-ḳâbilî
 G81/6 Güy-ı ser-gerdâmyuz biz şâh-ı ḥüsnüñ Nâ 'ilî / ' İşvesinden **tutsa** zülfin der ki çevgânum mıdur
 G118/5 Dû çeşmüñ Nâ 'ilîñün şimdi dâmânın **tutar** ammâ / Girîbân-gîri maḥşerde ol iki âfetüñ kimdür
 G179/2 Dil-i bîmâra etmiş iki çeşmüñ töhmet-i mestî / Biri **tutmuş** girîbânın biri dâmâna el şunmuş
 G267/5 Hengâm-ı girye **tut** ser-i zülfüñ ki lengerin / Fülk-i dilün telâṭûn-ı ḥayret ḳoparmasun
 G383/1 Dest-i nîgeh-i yâr ki dâmânımı **tutdı** / Ser-pençe-i bî-dâd girîbânımı **tutdı**
 Ş3/3 **Tutup** dâmânıñı ferdâ / Nîğâhuñdan edüp şevvâ

3. saklamak, muhafaza etmek, gizlemek, korumak. <YTS, ÖTS>

- G130/3 Derdini ğamzeden nihân **tutmağa** çäre var mıdur / Ateş-i germ-i ıztırâb ḥavşala-sûz-ı râzdur

G190/6 Ebr-i nîsân-ı ‘atâ hazret-i Şeyhü’l-islâm / Ki **tutar** gevherini nuṭṭına işâra şadef

4. kaplamak, istilâ etmek. <TS, ÖTS>

K5/33 Düşürüp vaktine kârın suhen-ârâlıḳda / **Tutmuş** eş‘ârı gibi debdebesi dünyâyı

K12/13 Nice Âşaf ki **tutup** debdebesi dünyâyı / Halka gösterdi Süleymân gibi ferr ü iclâl

K12/72 Bâ-ḥuşûş ol güher-i kân-ı hünerdür ṭab‘um / Ki **tutar** şa‘şâ‘ası ‘âlemi ḥurşîd-mişâl

G383/2 Gül-rîz-i neşât oldı ḥazân bâğ-ı dilümde / Hâr-ı gam u endüh gülîstânımı **tutdı**

G383/3 Şûr-ı nîgehûn ‘ışḳda maşâf eyledi sînem / Şaf şaf sipeh-i fitne beyâbânımı **tutdı**

G383/4 Her bir müje ki cûy-ı sirişkümlle döküldi / Hep geldi reh-i eşḳ-i firâvânımı **tutdı**

5. desteklemek, birinden yana çıkmak. <TS>

M2/V/8 Maḥşer ki **tuta** ma‘deletün rûz-ı hayâtıdan / Pür-cürm ü me‘âşî bu güneh-kârûnı yâ Rab

6. benimsemek, o yolu izlemek, o yoldan gitmek). <TS, ÖTS>

G175/3 Ṭarîḳ-i mürşîd-i seccâde-i maḥabbeti **tut** / Hezâr zâhîdi bir rind-i bâde-ḥ‘âra degiş

G214/5 **Tutmaz** kanâ‘at ehli müsellemler gedâlıḳın / Qalb-i selîmün olmayıcaḳ şeh Selîm isen

G261/4 Ferâğ-ı dil-ber ü mey pend-i pîr imiş **tutalum** / Göñülde sürîş-i ‘ahd-ı şebâbı n‘eylersün

G297/5 Cûyâ-yı himmetüz **tutalum** biz de Nâ‘ilî / İrşâd ümîdi ile ṭarîḳ-ı reşâda rû

7. varsaymak, farz etmek, saymak, addetmek, kabul etmek. <YTS, TS>

K12/47 Hadd ü pâyânı mı var ḥaşre dek olmuş **tutalum** / Hâme evşâfuñı taḥrîrde ṭab‘um naḳḳâl

K14/79 Şekvâya da olmuş **tutalum** ruḥşat-ı taḳrîr / Derd-i dili erbâb-ı dilün rûḥ-gezâdur

K15/8 Olmuş **tutalum** âh ile ol fitne perîşân / Bir fitne de ol âh-ı gam-efzâ mı degildür

K16/23 Her biri ḥîdmet-i dergâhuña ruḥşat viremez / **Tutalum** olmuş o da bencileyin sûde-cebîn

K17/35 **Tutalum** emr-i ḥilâfetde müsâvî olmuş / Mu‘taşım ‘ahdine beñzer mi zamân-ı Me‘mûn

K28/47 ‘Âlem-neverd imiş **tutalum** kim tutar naẓîr / Cengîz Hânı Sencer ü Tuğrul Tigin ile

K32/1 Nücûm imiş **tutalum** rîze-seng-i vâdî-i ‘ışḳ / Çerâğ-ı şâm-ı ğarîbân yine siyâhîdür

M2/I/6 Bu âteşe etsün mi taḥammül bir avuc ḥâk / Olmuş **tutalum** ol daḥi âhenden ilâhî

G2/4 Bîgânedür nigâhı gibi luṭfı da dile / Olmuş o şûḥ ile **tutalum** ‘âlem âşînâ

G242/5 Refî‘ imiş **tutalum** Nâ‘ilî bu heft iḳlîm / Zevâl-i devlet-i Behrâm-ı Gûrî n‘eyleyelüm

G273/4 Aḥter-şînâs imiş **tutalum** ehl-i dânişûn / Yoḳ intisâbı ṭâlî‘-i firûza n‘eylesün

G274/1 Ehl-i bîniş göremez bir dil-i ḥurrem ne desün / ‘Âlem olmuş **tutalum** mişṭaba-i Cem ne desün

G365/2 Gül-berg-i cân imiş **tutalum** yine bârdur / Cism-i laṭîf ü pâküñe pîrâhenün daḥi

G367/4 Bülend imiş **tutalum** saḳf-ı nûḥ rivâḳ-ı felek / Duḥân-ı âh-ı dil-i pür-şerâr degmez mi

8. öyle saymak, öyle kabul etmek. <ÖTS>

K14/74 Ma‘zûr **tut** ey kân-ı kerem ‘acz u kuşûrın / Endîşe ki ğarḳ-ı ‘arâḳ-ı şerm ü hayâdur

K22/26 Ma‘zûr **tut** bu şekvede güstâh isem eger / Memdûḥdur müzâhî-i ḥâṭır sürûrdan

G280/1 Ma‘zûr **tut** ḥaṭâsını ey şûḥ-ı nâzenîn / Mecnûn-ı nev-bahâr-ı ğamuñdur dil-i ḥazîn

G358/1 Yeksân gören âyîne-i ruḥsârûnı mehle / Yâḳûtî berâber mi **tutar** seng-i siyehle

Kt17/2 ‘Azîz **tut** lebûñe cân viren Mesîḥ ise de / Miyân-ı ḥüsn ü maḥabbetde imtiyâz gerek

9. herhangi bir durumda bulundurmak. <TS>

G156/3 Pür **tut** hemîşe sâgaruñ ey dil ki ğamzesi / Cā'iz ki hûn-ı dilden ola bâde-ḥ'âh-ı nâz

10. (kulak) vermek, dinlemek.

G86/3 Feryâd-ı 'andelîbe **tutar** şâh-ı gül kulaḡ / Mülk-i çemende ğulğuleden ihtiyâtı var

11. (hastalık) etkisini göstermeye başlamak, musallat olmak. <ÖTS>

G383/5 Lerzende görüp Nâ'îlî-i zârî demiş 'ışḡ / Bî-çâreyi yârûñ teb-i hicrânımı **tutdı**

tut ki [4] farz et, var sayalım. <ÖTS>

K21/6 Ki bād gibi geçer **tut ki** zîr-i pâyında / Suṭûr-ı şafḡa degil mevc-ḡîz-i deryâdur

G108/2 Eylese ḡaşd-ı tegâfûl bize âğyâra baḡar / **Tut ki** mecrûḡ-ı nigâh-ı ḡalaṭ-endâz şânur

G116/2 Ğamze-i mest-i dil-berân nâz ile öldürüp bizi / Eylediler çok imtinân **tut ki** ḡayât virdiler

G351/3 Veh ki siyeh sitâreyüz âh ki hîç-kâreyüz / **Tut ki** dü şîre-ḡ'âreyüz miḡnet-i rûzgâr ile

tutuk, tutḡ [2]

1. büyük perde, örtü. <Kanar/2, Dihhudâ>

K16/32 Târ u pûd-ı suḡenüm eyledi nessâc-ı ḡader / **Tutuk**-ı perdeḡiyân-ı ḡarem-i 'illiyyîn

2. peçe. <OTAL>

K4/32 Pîş-i evşâf-ı ḡânedânında / **Tutḡ**-ı çehre-i ḡayâ-yı dilem

tutuk-ârâ [1] perdeye güzellik katan, güzel yüzlü (gelin). “Tutuk” sözcüğünün, “gelinin önüne asılan perde” anlamı da bulunmaktadır (Ânenderâc). Tanıkta sözcüğün “rûs” ile birlikteliği bu anlamın kastedildiğini göstermektedir.

K14/62 Muḡtâc degil zîver-i meşşâtaya zîrâ / Vaşfuñ ki 'arûs-ı **tutuk-ârâ**-yı edâdur

tutulmaḡ [4]

1. yakalanmak, avlanmak. <TS, ÖTS>

G90/6 Bîñ dil **tutulur** yine o şayyâd-ı füsûnuñ / Dâm-ı şiken-i zûlf-i siyeh-fâmı teḡidür

G217/3 Bend oldu ridâ pâyûña şûfî ḡaberuñ yok / Dâma **tutulup** ḡalḡa-i ezḡârda ḡalduñ

2. (ay ve güneş) tutulma olayına uğramak, tutulma olayı gerçekleşmek. <TS, ÖTS>

K3/52 Başınca fark-ı sipihre ḡadem **tutuldı** tamâm / ḡamer muḡâ'arına çetr-i zer-ṭınâbında

3. maruz bırakılmak, hedef yapılmak.

G352/1 Tenüm bâzîçe-ḡâh oldu kemân-eburü cevânâna / Mişâl-i sîb-i pür-zaḡm **tutulmuş** tîr-i bârâna

tutuşmak [1] yanmaya başlamak, ateş almak. <TS, ÖTS>

G249/6 Nâveg-i âha ki peyveste olur yâd-ı ruḡuñ / **Tutuşur** bâm-ı felek şu'le-i peykânından

tuymaḡ [3]

1. haber almak, öğrenmek. <TS>

M5/1/3 Feryâd ki **tuydı** râz-ı 'ışḡuñ / Çeşmüñ gibi dūr-bâş ḡammâz

2. sezmek, fark etmek, hissetmek. <TS, ÖTS>

K25/22 Sebbābe-i idrāk **tuyar** cünbişüñ ancağ / Cān ma' nî vü elfāz beden sen çü beyānsın

G292/6 Nifāk-ı halkı **tuyar** seyr eden bu eşkālün / Lisān-ı hāl ile bir birine müdārāsın

tuyurmak [1] duymasını sağlamak, ilân etmek. <TS>

G309/7 'Uşşāka şeb-dirāzî-i zülfün **tuyurmasa** / Naql-i hikāyet-i dil ü cān kütch olmasa

tüccār [1] tacirler, satıcılar, təcir'in çoğulu. <KT, Cûdî, OTAL>

K14/37 Bir nefha-i aşārdur ol deñlü ki güyā / Cemmāze-keş-i maḥmil-i **tüccār**-ı haṭādur

tügme [1] düğme. Güzel bir vücut yapısı, güzel yüzlü bir baş taşıdığı zaman açık, çıplak bir sine de o güzelliğe ayrı bir revnak verir; fakat bir gömleğin yakasındaki düğme bu temaşaya engel olur. <KT, Cûdî, Kanar/1, TGKŞŞ> Aşağıdaki tanıkta da böyle bir ifade vardır. Güneş ışığının bile görmediği sineye gömleğin yakasındaki düğme daha yakındır. Bu nedenle şair dāğ-ı mihr (= güneş yanığı, aşk yanığı) ile düğmeyi kıyaslamakta, düğmenin sevgiliye daha yakın olmasından şikâyet etmektedir.

G89/2 Dāğ-ı mihr olsa o zer **tügme**-i yektā ne 'aceb / Ki o mehcür u bu me'nūs-ı girībānuñdur

tünd [5] sert, şiddetli, katı; çevik. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K3/14 Ne deñlü cünbiş olur raḥş-ı **tünd**-i iḳbālün / Bir iki gün haşr pāy der-rikābında

G361/4 Leşger-i Tātār-ı mülk-i fitnedür müjgānlaruñ / **Tünd** ü ser-keş mest ü maḡrūr-ı nighdūr her biri

tündî [3] sertlik, katılık; hiddet, şiddet. <Cûdî, OTAL>

M5/II/4 Ey **tündî**-i ḥüy-ı dil-ḥırāş / Efsānegî-i şigîb-i Eyyüb

G53/3 Zülfî şiken şiken midür **tündî**-i bād-ı āhdan / Bir birini başup gelür mevc-i yem-i belā midür

G103/3 Seng-dilā ḥāzer ḥāzer **tündî**-i berḳ-ı āhdan / Tîşe-i Kūh-ken ile hîç saḥtî-i ḥāre bir midür

tünd-bād [3] sert rüzgâr, kasırga, fırtına. <KT, Kanar/1>

G157/6 **Tünd-bād**-ı cevri ile pejmürdedür ey Nā'ilî / Gonçe-i ḥāṭır gibi mecmû'a-i aḥvālümüz

G252/3 Hem yaḳar pervānesin hem kuşte eyler bir nefes / **Tünd-bād**-ı dehr bir şem'-i fūrūzān görmesün

G347/3 Büy-ı zülfün ḥāṭır-ı aḡyārı taṭyib etmede / **Tünd-bād**-ı āh ile diller perişān olmada

tünd-ḡū [3] sert tabiatlı, öfkeli, sinirli. <KT, Kanar/1>

G46/1 Zāfer sipāhına ol ḡamze-i ḡazūb iledür / Kaḏā ne kārda olsa o **tünd-ḡū** biledür

G74/2 Tārāc-ı mülk-i cāna şaf-ārā-yı nāz olup / Müjgāndan evvel ol nigh-i **tünd-ḡū** kıpar

G299/2 Ol **tünd-ḡūlar** ol fitne-cūlar / Ol iki ḡamze ol iki cādū

türāb [5] toprak, toz (bkz. ḡāk, ḡubār). <KT, Cûdî, Kanar/1>

K3/72 Bula sa' ādet-i iksîr-i 'izz dārını / Ḥarîm-i merḳad-i pür-nürunuñ **türābında**

Aşağıdaki tanıklarda geçen "bir avuç türāb" ifadesi, değersizlik ve önemsizlik ifade etmektedir.

K2/37 **Türâb** iken bir avuc sikke kabûlûn ile / Revâc-bağş-ı zer-i kâmilü'l-‘ayâr kalur

K3/12 Diler ki hîle ile nağd-ı nâmin eyleye güm / Diyâr-ı Edrinenün bir avuc **türâbında**

K18/45 Kesâd-ı nâfe erişmiş o hadde kim güyâ / Diyâr-ı Çîn ü Hıfâ bir avuc **türâb** olmuş

Ayağın altında toprak olmak, hakir olmak ve değersizlik ifade eder (bkz. pây-mâl).

G165/1 ‘İşkuñ ki zîr-i pâda muhaqqar **türâbıyuz** / Hüsnuñ hamîr-i mâye-i nâz u ‘itâbıyuz

türktâz [3]

1. koşup hücum ederek yağma ve çapul etme; hücum. <KT, OTAL>

G53/2 Yok müjelerde **türktâz** gâmzesi yeke-tâz-ı tâz / Bilmezüz ol sitem-gerün leşgeri der-kağâ mıdur

2. koşma, seğırtme, cevelân etme. <Burhân-ı Kâtı‘, Cûdî>

K5/38 Eylemiş râyîz-i endîşeme Hâkânîñ / **Türktâz**-ı reh-i ma‘ nîde teğaddüm pâyı

M5/VII/7 Bir şehsuvâr-ı nâz içündür / Bu bâdiyelerde **türktâzum**

tüvân [1] güç, kuvvet, takat (bkz. tâb). <KT, Cûdî, Kanar/1>

Kt11/1 Miñnetle za‘îf oldı tenüm berg-i hâzândan / Çalmadı vücûdumda eşer tâb ü **tüvândan**

tüvânâ [1] güçlü, kuvvetli, kâdir. <KT, Cûdî, Kanar/1>

K21/18 Sütûde-menkıbetâ dâd-ı çarh-ı zâlimden / Ki ehl-i ma‘ rifete düşmen-i **tüvânâdur**

tüvân-ger [3] paralı, zengin, mal sahibi, gani, servet sahibi. <KT, Cûdî, OTAL>

K11/24 Şulh-ı nâ-çâra rızâ gösterdi gördi üstine / Bir senün gibi kavî haşm-ı **tüvân-gerdür** gelen

K20/18 Sensin bu kaht-ı sâl-i mürüvvetde bî-riyâ / Eşrafuñ ekremi küremânun **tüvân-geri**

K26/31 Huşûşâ sâhir-i tab‘um ki i‘ câz-ı belâgatda / ‘Aceb cādū-yı pür-fen türfe ‘ayyâr-ı **tüvân-gerdür**

U

‘ubūdiyyet [3] kulluk; kulun Allah’ın iradesine teslim olması ve kendi iradesinden arınması. <Cûdî, Seccadî/2>

K20/24 Mânend-i hâme hîdmetüne bağlayup kemer / Vaz‘ eylesün maḳâm-ı ‘ubūdiyyete seri

K30/8 Naḳş-ı ihlâş u ‘ubūdiyyetdür zîver olan / Ol veliyyü’l-na‘îmün faşş-ı hîtânumda benüm

K33/16 Nâ’ilî-veş ğaraz ihlâş-ı ‘ubūdiyyetdür / Yoksa dîrîne ‘adûdur felek-i dün u ḥasîs

‘ubûr [1] karşıya geçme, suyun öte yakasına geçme. <ZL, Kanar/2>

K24/11 Mi‘mâr-ı himmetinde var ol iktidâr kim / Baḥr-ı muḥîte bânî-i tāk-ı ‘ubûr olur

‘ucb [2] kişinin, sahip olduğu amel, maharet, sanat, mal, makam, güzellik ve ilim gibi şeylere güvenerek büyüklük taslaması, kendini beğenmişlik. <Cûdî, Kanar/2, DİNÎ KAVRAMLAR>

K37/13 Ža‘îf olanlara müstekbirân-ı ‘ucb u ğurûr / Müzâḥim olmaya dehrün Şemûd u ‘Adı kadar

G311/5 ‘Ucb ile etme kulûb-ı fuḳarâyı taẓyîḳ / Ne kadar meşrebûn ey şâh-ı cihân teng olsa

uç [12]

1. genellikle uzun bir nesnenin incelerek biten son ve sivri ve batıcı noktası. <TS, ÖTS>

G256/2 Eder idmân-ı ğam-âyîne güzâr-ı eflâk / ‘Âşıkun nâveg-i âh-ı dil-i nâlâmı ucın

G256/3 Hüsnuñ ol şâhid-i ‘işmet-şiken-i Yûsufdur / Ki Züleyhâ göremez ḥâbda dâmânı ucın

G256/5 Güy-ı ḥurşîd-i cemâlin ki der-âġuş eyler / Gösterür mâh-ı neve tırrası çevġanı ucın

G257/1 Görse Behrâm eger âyîne müjġanı ucın / Üstüḥânında bulur ḥancer-i bürrânı ucın

G257/2 Nâveg-i bî-eşer-i âh-ı dilün şu‘le degil / Çarḥ âlûde-i ḥün eyledi peykânı ucın

G257/4 Etse çeşmi ğazab-ı zehre-şikâfın der-kâr / Dil-i Mirriḥe tayar ḥancer-i müjġanı ucın

2. uzun bir şeyin baş veya son noktası. <TS>

G256/6 Gözedüp ḥâtır-ı mecrûḥ-ı dil-i zârı o şûḥ / Dest-i luḫfiyla tutar zülfi perîşânı ucın

G256/7 Nâ’ilî buldu kütüb-ḥâne-i faẓl u edebün / Târ-ı şîrâze-i mecmû‘a-i ‘irfânı ucın

G257/5 Zülfinün bâd-ı şabâ Nâ’ilî her târında / Gösterür rişte-i aḥvâl-i perîşânı ucın

G256/1 Fitne-ḥîz etdi şabâ kâkül-i fettânı ucın / Kıldı peyveste ser-i kâküle dâmânı ucın

3. az miktar, bir bütünün küçük bir parçası.

G256/4 Halkı leb-teşne kılan âb-ı recâya felegün / Degmemiş lû’le-i ser-çeşme-i iḥsânı ucın

G257/3 Âşinâ bulmadı ḥarf-i elem-i vuşlata dil / Açmadı kimseye sermâye-i hicrânı ucın

‘ûd, ‘ud [7]

1. öd ağacı. Ateşte yakıldığı zaman güzel bir koku yayan küçük ve ince çubuklar hâlinde bulunur. Toplantılarda ve tekkelerde yakılır. <ADŞS>

K3/25 Dimâguñ eyle muḥattal bu şevk-i ḥırmānuñ / Ümîd-i laḥlaḥa-i ‘**ūd** u müşk-i nâbında

G372/1 Sebeb-i rif’atî âteş olanuñ dūd gibi / Ḥazef olmuş yer micmer-i zer ‘**ūd** gibi

2. Türk müziğinde kullanılan beşi çift, biri tek olmak üzere on bir telli, mızrapla çalınan bir saz, ud. <Kanar/2, ÖTS>

K5/39 ‘**Ud** edüp ‘âlem-i ervâḥa ederdüm izhâr / Sâḥirân-ı reh-i taḥkîka yed-i beyzâyı

K27/25 Eyledi sa‘yuñ tevfiḳ-i ilâhî meşkûr / Oldı ‘**üduñ** sebeb-i emn ü amân hoş geldüñ (bunlar avd olmalı)

K28/27 Güyâ iki cenâh idi ol şâh-bâza kim / ‘**Ud** eyledi sipâh-ı yesâr u yemîn ile

Aşağıdaki tanıklarda “‘ūd” sözcüğünün “‘avd” okunuşu da kastedilmiştir. “‘avd”, “geri dönme” anlamına gelir. Tanıklarda “maḳâm” ve “‘ūd” sözcükleri ile musikî terimlerine dayalı bir anlam oluşturulmaya çalışılmıştır.

K28/42 Düşmen memâliküñ ne tûrursın fenâya vir / ‘**Ud** et maḳâmına nice fetḥ-i mübîn ile

G222/2 Etmiş tamâm devrini sâkîde cām-ı Cem / ‘**Ud** eylemiş maḳâmına ḥürşîdi görmedük

uf(u)ḳ [1] göğün yere bitişik gibi görünen kenarları, çevren, göz erimi. <KT, TS>

K19/15 Âfitâb-ı **ufuḳ**-ı şubḥ-ı sa‘âdet ki olur / Necm-i tâbende-i iḳbâli şeref-baḥş-ı Zuḥal

uḡramak [4] yola devam etmek üzere bir yerde kısa bir süre kalmak; bir yerin yanından, yakınından geçmek. <TS, ÖTS>

K31/6 **Uḡrarsa** çîn-i ṭurra-i aḥlâkuña şabâ / Ol dem ki neşr-i bûy-ı bahâra berîd olur

G11/6 Ey naḥl-i tâze **uḡrasa** gül-zâr-ı küyuña / Gül-bün-firâz-ı düzaḥ olur cûy-ı âfitâb

G11/3 Mânend-i zerre maḥv-ı vücüd eyler **uḡrayan** / Ol mâhuñ oldı küyî meger güy-ı âfitâb

G64/2 Semt-i dil-i ḥayret-zede vâdî-i cünündür / Evhâm-ı ‘uḳûl **uḡrayacak** râh degildür

uḡramak [1] uḡramak işi yapılmak. <TS, ÖTS>

G178/8 Dil-i ferzâne bir **uḡranmamış** semt ihtiyâr etmiş / İşitmiş Nâ’iliden mülk-i nazma yâd ayak başmış

uḡratmak [2]

1. uḡramasına sebep olmak, rastlatmak. <TS, ÖTS>

G199/4 Şaḥn-ı bâḡ-ı dile **uḡratma** semûm-ı âhuñ / Olmasun gülleri pejmürde gülistân-ı ḡamuñ

2. maruz kılmak, düçar etmek. <YTS>

M8/V/3 Ne âl etdünse etdün murḡ-ı cânı dâma **uḡratduñ**

‘**uḳâb** [1] kartal, tavşancıl kuşu (bkz. ‘uḳḳâb). <Cûdî, Kanar/2, Ahterî> Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “kartal” anlamında kullanıldığını gösterecek bir karîne bulunmamaktadır. Sözcüğün “ceza, azap” anlamına gelen “‘iḳâb” olması daha makûldür.

K7/59 Edüp mu‘âmele lutfuñla Nâ’iliyi koyma / Girifte-dâmen-i teb-lerze-i ‘**uḳâb**-ı şedîd

‘**uḳalâ** [1] akıl sahipleri, ‘âḳil’in çoḡulu (bkz. ‘âḳil). <Cûdî, Kanar/2>

K14/87 Nâdâna cihân gül-şen olur ‘ârif-e küñhen / Bu mes’ele ma‘lûm-ı kirâm-ı ‘**uḳalâdur**

‘**uqbā** [12] ahiret. <Cûdî, LN, Kanar/2>

- K15/32 Dûnyâda vü ‘**uqbâda** ğaraž lûf u keremden / Bî-şâ’ibe cebr-i dil-i dâna mı degildür
 K15/33 Ol bezl-i ‘aṭa kim ola ehl-i dile maḥşûş / Endühte-i zâd-ı reh-i ‘**uqbâ** mı degildür
 M1/VI/7 Rûh-ı revân-ı pâküne ‘**uqbâda** cilve-gâh / Maḥşûre-i bihişt ola hûr u kuşûr ile
 M3/VI/1 Yok bizde feyz ‘âlem-i ma’ nâyı bilmege / Bir himmet olsa hâlet-i ‘**uqbâyı** bilmege
 M3/VII/3 ‘**Uqbâda** cây-ı râhatumuz emr-i Zü’l-celâl / Yâ düzaḥ-ı firâk ede yâ cennet-i vişâl
 M11/I/4 ‘**Uqbâda** feyz-i na’ tuñ ile rû-sefîd olup / Hûrşide haclet-âver ola ṭab’-ı ecvedî
 M11/I/5 Zâd-ı menâzil-i reh-i ‘**uqbâ** degil midür / Ol ḥazretüñ medâyiḥ-i aḥlâk-ı erşedi
 G90/5 Ey bî-ḥaber-i vaḥşet-i ‘**uqbâ** ḥaberüñ yok / Bu keşretüñ elbet de ser-encâmı teḥîdür
 G242/2 Bize hacâlet-i ‘**uqbâ** kuşûrı yetmez mi / Bu ḥâk-dân-ı fenâda kuşûrı n’eyleyelüm
 T3/4 Fuḥarâ melce’i bir pîr idi dûnyâda daḥi / Dâr-ı ‘**uqbâda** maḥbûlı ola dergâhuñ
 T4/1 Ṭıfîlî kulumı eyleye ‘**uqbâda** Ḥudâ / Maḥşûre-nişîn-i ḥuld- u maḡfûr-ı ebed
 T6/2 Eyledi çünkim o zât terk-i riyâz-ı ḥayât / Ravza-i ‘**uqbâda** da cennet ola cilve-gâh

‘**ukde** [17]

1. düğüm, bağ. <Cûdî, LN, Kanar/2, Redhouse> Sözcüğün diğer anlamlarında da bu anlam göz önünde bulundurulmalıdır.

- G216/3 Düşüp ıztırâbuña şubḥa dek bu şeb âh u nâleler eyledük / Ne çözüldi ‘**ukde**-i kâkülün ne açıldı ḥ’âb-ı teḡâfûlün
 G264/5 Şâne-veş zülfine bilmem ki nice pençe şunar / Her ser-i müyımı biñ ‘**ukdeye** vâbeste gören
 G296/1 Hem cânda süziş-i ḥüsn hem ıztırâb-ı ebrû / Hem dilde ‘**ukde**-i zülf hem pîç ü tâb-ı ebrû
 G324/3 Efkâr-ı ḡam-ı zülfün ile ‘**ukdeler** etdi / Emvâc-ı pey-â-pey gibi ḥayret dilümüzde
 G327/3 Dil-i âşûbî şabâ-veş düşürür ‘**ukdelere** / Câna zülfinden eren nefḥa-i râz-ı fitne

2. gönül üzüntüsü. <Kanar/2>

- G49/4 Olmaz güşâde girye ile kârı ‘âşıkun / Kan ağladuḡça ‘**ukde**-i efgârı saḥt olur
 G96/1 Şânenen dillere zülfündeki âfet görünür / Rişte-i cânda nice ‘**ukde**-i ḥayret görünür
 G195/4 Şekvâ-yı ser-i zülfün eden âhına ta’lîḡ / Bir ‘**ukde**-i dil baḥt-ı perîşân-eşer ancaḡ

‘**ukde-i ḥâṭır** [7] gönül düğümü; gönül sırtısı, keder, üzüntü.

- K17/11 ‘**Ukde-i ḥâṭır**-ı ḡam dâḡ-ı dil-i cevri ü sitem / Hırz-ı bâzû-yı kerem tâb-dih-i baḥt-ı zebûn
 K19/35 Bir tebessümle olur bâr-geh-i cûduñda / ‘**Ukde-i ḥâṭır**-ı erbâb-ı ma’ârif münḥal
 G84/1 ‘**Ukde-i ḥâṭır** ol ṭurra-i pür-tâba mıdur / Yoksa ey bâd perîşânî-i aḥbâba mıdur
 G173/5 Nâ’iliyâ ‘**ukde-i ḥâṭır**-ı Maḥmûdî ‘ışk / Şâne-zen-i pîç-i zülf-i Ayâz eylemiş
 G294/2 ‘**Ukde-i ḥâṭır** edüp ‘aḡla cünûn-ı ḡamzeñ / Dil-i Cibrîle hevâ-ḡâh-ı mecâz eylesesün
 G312/2 ‘**Ukde-i ḥâṭır** edüp ‘aḡla cünûn-ı ḡamzeñ / Dil-i Cibrîli şafâ-cûy-ı mecâz etdi yine
 R6/2 Bu fitne-i rûzgârdur zülfünden / Yok ‘**ukde-i ḥâṭır**um ser-i müy kadar

3. güçlük, müşkil, bir sorunu halletmeye engel olan şeyler. <ZL, Redhouse>

- K18/40 Bu kâr-gehde huşûşâ o sâhirem ki sözü / Lisân-ı mu‘ cizeye ‘**uḳde**-i cevâb olmuş
- G235/3 Hâll olur ‘**uḳde**-i ser-endîşe-i kâkûl dilde / Yâ kim eyleye destâr-ı perîşânına el
‘**uḳde-dâr** [1] düğümlü; sıkıntılı, dertli.
- G367/1 Güşâde-kâre dil-i ‘**uḳde-dâr** degmez mi / Nevâzişe elûn ey rûzgâr degmez mi
‘**uḳde-rîz** [1] düğümleyen; sıkıntı veren, dertlendiren.
- G245/3 Kaçmaz mişâl-i zünnâr pür-‘uḳde olmadan dil / Tek ‘**uḳde-rîz**-i hâtır ol zülf-i kâfir olsun
‘**uḳûbet** [2] işkence, azap; ceza. <Cûdî, Kanar/2, Ahterî>
- K6/2 Benüm o dâğ-ı ‘**uḳûbet** ki şad-merc olurın / Görünce pençe-i kâtilde tîğ-i ‘uryânı
- K21/23 Dil-i ne-kerde güneh tühmet-i ma‘ ârif ise / Ola sezâ-yı ‘**uḳûbet** ‘aceb temâşâdur
‘**uḳûl** [1] akıllar, ‘aḳl’ın çoğulu (bkz. ‘aḳl). <Cûdî, Kanar/2>
- G64/2 Semt-i dil-i hayret-zede vâdî-i cünündür / Evhâm-ı ‘**uḳûl** uğrayacak râh degildür
‘**uḳḳâb** [1] kartal, tavşancıl kuşu. <Cûdî, Kanar/3>
- K30/4 Bîm-i ser-pençe-i ‘**uḳḳâb**-ı felek n’eyleyeyüm / Tâb-ı cünbiş ḳomamış bâl-i ğarâmunı
ulumaḳ [1] (köpek) uzun, inilti, ağlar gibi ses çıkarmak. <TS>
- K17/46 Ne köpekdür Venedik kâfiri hâlâ kim **ulur** / Şîrler pençe-i ḳahruḳda giriftâr u zebûn
‘**uluvv** [6] yüksek olma, yükseklik, ululuk, yücelik. <Cûdî, ZL, Kanar/2>
- K2/48 Sen ol muḳarreb-i dergâhsın ki pây-e ‘arş / ‘**Uluvv**-ı şân u şerîfûnle üstüvâr ḳalır
- K4/34 Bâm-ı ‘arşa ‘**uluvv**-ı şânından / Bî-muḳâbâ nihâde-pây-ı dilem
- K8/3 Ki ola fâtih-i ma‘ müre-i ‘Irâḳ-ı ‘Arâb / ‘**Uluvv**-ı ḳadr ile nâm-ı bülend-pervâzı
- K20/12 Gerdûn ‘**uluvv**-ı ḳadr-i refî‘ûnle pây-mâl / Eflâk reşk-i kevkeb-i câhuḳla serseri
- K22/4 Bulduḳ ‘**uluvv**-ı ḳadr ile zâtuḳ gibi şeref / Hem-nâmî-i ḳabîb-i Ḳudâ-yı ğâfurdan
- K36/7 ‘**Uluvv**-ı câhına ol şadr-ı zî-şânıñ işâretdür / Ki eyler dem-be-dem ḳat‘-ı merâtib-i şevket ü şânı
ummaḳ [4] bir şeyin olmasını istemek, beklemek, temenni etmek. <YTS, TS, ÖTS>
- G56/2 Dil nigâh-ı luṭf **umar** bilmez ne bî-raḳm olduḳ / Merdüm-i çeşminden insâniyyet ümmîdindedür
- G98/7 Şerḫa vü dâğın açup yâre gönül merhem **umar** / Bilmege mâ-ḫaşalın defter-i timâr okudur
- G131/5 Nigâh-ı luṭf **umar** küyüḳda ğâhî Nâ’ilî senden / Egerçi ḫâk-i pây-e müdde‘â taḳrîr olunmuşdur
- G272/1 Mihr **umarsaḳ** felekâ senden eger kîne olursun / Râz-ı ‘ışḳ olsaḳ eger ser-be-ser âyine olursun
‘**ummân** [2] büyük deniz, okyanus. <Cûdî, Kanar/2>
- G226/4 Düşsek dehen-i mâra şadefden bile geḳdük / Tek ḳatre-i nîsân gibi ‘**ummâna** dökülsek
- G370/2 İzṭrâb-âver-i envâr-ı ruḫuḳdur nigeḫüm / Baḫr-ı ‘**ummân** ile âmîziş eden cüy gibi
umûr [6] önem verilen iş, vazife, emr’in çoğulu (bkz. emr). <KT, Cûdî, LN>
- K1/46 Tefvîz edüp **umûrnu** ‘âḳil meşîyyete / Fermân-ı Ḳâlikü’l-beşere imtişâl eder
- K14/51 Şadr-ı şefekât-senc ki endîşesi dâ’im / Tatmîm-i mühimmât-ı **umûr**-ı zu‘afâdur

- K16/3 Ol **umûruñ** eşeri zâhir olup buldı revâc / Şadr-ı dîvân-ı şehinşâhda bir dürr-i şemîn
 K24/6 Bir özge âsitâna eder lâ-büd ilticâ / Devlet ki müsta'idd-i nizâm-ı **umûr** olur
 K24/36 Başla du'â-yı devlet-i maḥdûma kim du'â / Nazmuñ nihâyetinde chemm-i **umûr** olur

umûr-ı devlet [1] devlet işleri. <Redhouse>

- K9/9 Kılmağ zabt-ı mühimmât-ı **umûr-ı devlet** / Rây-ı pür-kârûnı müstevfî-i dîvân etmiş
 'unşûr [2] asıl, esas, kök. <ZL, Kanar/2, Ahterî>

'unşûr-ı çâr [1] dört unsur. ateş, hava, toprak, su.

- G180/6 Cihân-ı vahdetün bir renge konmuş 'unşûr-ı çârı / Gül âteş bülbül âteş nev-bahâr âteş ḥazân âteş

'unşûr-ı nârî [1] ateş unsuru. Dört unsurdan biri olan ateş, tanıkta insan yaratılışının mayasında bulunup o insana (şaire) sürekli bir acı ve ıstırap vermektedir.

- M2/II/3 Yâ 'unşûr-ı nârî iledür ḥilkât-i aşlum / Bu âteş-i cân-süz ile yâ şu'le-ḥamîrem

unutdurmak [9] unutmaya yol açmak, unutmaya sağlamak; benzerini geride bırakmak, bir şeyi aşarak onun râğbetini düşürmek. <TS>

- K27/17 Genc-i Bâd-âver-i Pervîzi **unutdurduñ** sen / Ḥâtır-ı Ḥusrev ey genc-i nihân hoş geldün
 G156/2 Ğavğâ-yı rustâ-ḥîzi ḥırâmı **unutdurur** / Ol dem ki şaḥn-ı maḥşer ola cilve-gâh-ı nâz
 G364/1 Dile çîn-i cebînün zülf-i pür-tâbı **unutdurdı** / Ḥurûş-ı mevc-i ḥayret bîm-i girdâbı **unutdurdı**
 G364/2 Ḥam-ı zülfün tevâzu'larla câna 'özl-ḥ'âhândur / Ki ol tâ'at-perest-i 'ışka mihrâbı **unutdurdı**
 G364/3 Zihî keyfiyet-i şaḥbâ-yı şâdî kim dil-i zâra / Gam-ı 'ışkuñ şafâ-yı 'âlem-i âbı **unutdurdı**
 G364/4 Mezâk-ı telḥe virdi yâd-ı la'lün bir ḥalâvet kim / Gamuñla içdügüm bîñ kâse zehr-âbı **unutdurdı**
 G364/5 Ḥayâlün çeşm-i Ya' kûb-ibtîlâ-yı giryem-mu' tâda / Mişâl-i Yûsuf-ı gül-pîrechen ḥ'âbı **unutdurdı**
 G364/6 Görüp meclisde kârın bir nigehle mey-perestânun / Füsün-ı çeşm-i sâkî bâde-i nâbı **unutdurdı**
 G364/7 Bize cevri felek ey Nâ'îlî ḡurbet diyârında / 'Adûlar şâd-kâm olsun ki aḥbâbı **unutdurdı**

unutmak [7] hatırdan, gönülden çıkarmak, hatırlamamak, aklında kalmamak, bilmiyor olmak. <TS, ÖTS>

- K13/49 'Ahinde ḥalâyıḡ **unutup** semt-i ḥilâfı / Ayrılmayanlar câdde-i teslîm ü rızâdan
 K22/32 Eşḡâş-ı luṭfuñı **unudur** bir nefesde lîk / Gelmez bu kâr-ı bed o ḡürûh-ı şükûrdan
 K28/76 Lâyıḡ budur ki bülbül-i zârın **unutmaya** / Sulṭân-ı gül bu salṭanat-ı nâzenin ile
 G273/5 Hep bildügin **unutdı** gönül tıflı Nâ'îlî / Düşmüş mu'allim-i ḡalaṭ-âmûza n'eylesün
 G357/2 Lâyıḡ budur ki bülbül-i zârın **unutmaya** / Sulṭân-ı gül bu salṭanat-ı nâzenin ile
 G368/2 Bizi **unutdı** mı yoksa peyâm-ı şîḡhat-ı yâr / Bu memleketde ḡarîbü'd-diyâra degmez mi
 Kt16/2 **Unutma** ḡâhî saḡḡâyide yârân-ı Sıtânbulı / Ferâmûş etme âb-ı çeşm-i müştâkânı da ḡâhî

'unvân [7] ad, unvan, lâkap|| bir şeyin dikkat çeken ilk özelliği. <Cûdî, Kanar/2, Ahterî>

- K9/3 Nice ḡâḡân eşer-i kevkebe-i salṭatanuñ / Nice ḡusrevleri bî-şevket ü 'unvân etmiş

K9/12 Levh-i mahfûza bu ‘**unvân** ile yazmış nâmuñ / Ben kılın ol ki şehinşâha şenâ-ğvân etmiş

K9/33 Ba‘dehu eyleyüp itnâm-ı du‘ân ile sözün / Hâme-i nazma du‘â zeylini ‘**unvân** etmiş

K19/8 Şadr-ı a‘zam ki bu ‘**unvân** ile menşûrında / Yazmış elķâbını tuğrâ-keş-i dîvân-ı ezel

‘**unvân-ı şeref** [2] şeref unvanı, yüksek mertebe.

K5/29 Âferîn himmet-i vâlâsına kim eylememiş / Zeyl-i ‘**unvân-ı şeref** menķibe-i Âbâyı

K9/4 Nice ‘**unvân-ı şeref** ‘izzet-i şâhenşâhî / Ki cihân şâhların bî-ser ü sāmân etmiş

‘**unvân-ı tırâz** [1] unvan süsleyen, unvan donatan (kalem).

G225/3 Çekildi hâme-i ‘**unvân-ı tırâz**-ı behcetden / Berât-ı hüsine tuğrâ hilâli Şuhfînün

‘**urefâ** [2] malûmatlı olanlar, ârifler, ‘ârif’in çoğulu (bkz. ‘ârif). <Cûdî, ZL>

K3/2 Zihî mükâbere kim efđal-i ‘ibâdetde / Eziyet-i ‘**urefâ** mezheb ü zehâbında

K25/7 Gelseñ ‘**urefâ** bezmine Bercîs ü Aristo / Nâ-ehle karîn olsañ eger hiç ne-dânsın

‘**Urfî** [2] Mevlânâ Cemâleddîn Muhammed. İran şairi. Şiirleri zevk-i selim sahipleri tarafından makbul karşılanmamıştır. Hindistan’a giderek orada ölmüştür.

<Kâmûsü’l-A‘lâm>

K5/28 Huld-ı i‘câzdur el-haķ dil-i ‘**Urfî** ki henüz / Tâzedür nuṭfe-i endîşe-i gevher-zâyı

‘**Urfî-ı tabî**‘at [1] şairliği Urfî gibi olan; Urfî takipçisi.

K20/29 Ol hoş-nüvis münşî-i ‘**Urfî-ı tabî**‘atüñ / Zannum budur ki olmaya ‘âlemde hem-seri

urmak [11]

1. ses çıkarmak için bir şeyi başka bir şey üzerine hızlıca değdirmek. <TS>

K7/48 Hırâş-ı nâhûn-i âzâdur bu meclisde / O zaḥmeler ki **urur** târ-ı çengine Nâhîd

2. vurmak, hızla değmek, çarpmak. <YTS, TS>

K8/20 Yeter memâlik-i şarķa hemân ‘asâkir-i Rûm / **Urunca** rahşına her biri zaḥm-ı mihmâzı

G120/4 Câna ‘aşîķ nice dağ **ursun** o sūdâ-ger-i nâz / Gevher-i cân-geh-i hicrâna taḥammül mi eder

G189/6 **Urur** vücûdını şemşîr-i şem‘a pervâne / Bu izṭurâbda ol ihtirâzdan fâriğ

G366/5 Elmâs iseñ de şîşe degil bi’l-lâh ey gönül / Bed-mestdür zamâne **urur** hâreye seni

3. bağlamak, takmak, koymak. <YTS, TS>

K10/30 Meydân-ı lemḥatü’l-başara çeşm-i hûş olur / Zeyn **ursa** hıñk-ı şarşara berķ-i cihân gibi

4. yapmak, etmek.

K8/24 Sen ol ḥalîfe-i şâhib-zuhûrsun ki **urur** / Yanuñca biñ każâ vü kudretüñ tek ü tâzı

5. değdirmek, dokunmak.

K33/9 Şâḥ-ı âmâle ķalem **urmasa** dest-i cûdı / Meyve-i devḥa-i iķbâli olur mıydı nefîs

M8/IV/5 **Urup** şemşîre dest ey ğamze-i cellâd n’eylersün

G10/4 Tōkunur dillere yârüñ ser-i ğisûsından / Tūrta-i sünbüle ğâhî ki **urur** şâne şabâ

6. yerleştirmek, koymak. <ÖTS>

G291/5 Kūh-ken eyler imiş tişesini hâre-şiken / Göz terâzûsına **urdukça** melâmet sengin

‘**urûc** [3] yukarı çıkma, yükselme, yükseliş. <Cûdî, Kanar/2>

K3/53 ‘**Urûcî** âh-ı yetîm ü du‘ â-yı şubha delîl / Hubûtı yok felegün berķ ile şihâbında

Aşağıdaki tanıklarda ‘urûc ile, Hazreti Muhammet’in mi‘râc gecesinde göğe yükselişi kastedilmiştir (bkz. mi‘râc).

K3/63 Zihî şıyânet-i ümmet ki oldı gâh-ı ‘**urûc** / Zamân-ı ‘afv-I Hudâ şiddet-i ‘ikâbında

K5/20 Evvelîn pâye-i süllem görürin gâh-ı ‘**urûc** / ‘Arş-peymâ-yı dil olsam mele’-i a‘lâyı

‘**urûk** [2] yığılmış kıvıll toprak öbeği, kil. <ZL>

K10/2 Olmış ‘**urûk**-ı hâk-i zemîn ile cûylan / Âmihte-i vücûd ile rûh-ı revân gibi

K18/13 Kılıp ya hûn-ı me‘âdin ‘**urûk**-ı hâkde cûş / Güzâriş-i tef-i hûrşîd ile müzâb olmuş

‘**uryan** [4]

1. çıplak (. <LN, ZL, Kanar/2>

G249/1 Çâk olur sîne-i meh sîne-i ‘**uryânından** / Mihr olur dâğ be-dil güy-ı girîbânından

G255/4 Edüp gül-şen pür gül bûselerle cism-i ‘**uryânın** / Şafâ kesb etdüm ol şûhuñ nihâl-i ergavânından

2. kınından sıyrılmış, yalın (kılıç).

K6/2 Benüm o dâğ-ı ‘ukûbet ki şad-merg olurun / Görünce pençe-i kâtilde tîğ-i ‘**uryânı**

G50/3 ‘**Uryân** elinde ğamzesinün tîğ-i şu‘le-tâb / Beñzer ki dahme-i dili teşhîre râh açar

uşanmak [1] bir şeyden hoşlanılmaz ve sıkılır duruma gelmek, bıkmak, bezmek.

<TS, ÖTS>

M2/I/10 Ser-çeşme-i cân deyü tekâpûdan **uşanmaz** / Bir haste ki ser-çeşme-i hayvâna da kınmaz

‘**uşât** [1] asiler, isyancılar, ‘âşî’nin çoğulu (bkz. ‘âşî). <Cûdî, Kanar/3>

M2/V/6 Maşşer ki şefî‘ eyleyesin hayl-i ‘uşâta / Sulţân-ı serâ-perde-i esrârûnı yâ Rab

usturlâb [2] eskiden gök cisimlerinin yüksekliğini ölçmek için kullanılan rasat

aleti. Müneccimler daima kullandıkları bu aletle herkesin talihini, savaşların sonuçlarını, herhangi bir teşebbüsün yıldız perilerince nasıl telâkki ve takip edileceğini söylerlerdi. <KT,

OTDTS>

G83/2 Suhen ilhâm-ı Hâkdur nuţķ-ı ‘ârif lubb-ı hikmetdür / Ne zîc-i İlhanîden ne **usturlâbdan** söyler

G168/3 İrtifâ‘-ı âfitâb-ı âsumân-ı vahdete / ‘Aklı hayrân eden **usturlâbdur** endişemüz

‘**uşşâk** [45]

1. âşıklar, ‘âşık’ın çoğulu (bkz. ‘âşık). <LN, ZL, Kanar/2>

K26/16 Nesîm-i iltifâtun olmasa bir gül-şene reh-ber / Hevâ-yı sâhasından hâtır-ı ‘**uşşâk** mu‘ anberdür

K35/8 Dil-i sengîn-i yâre aındurur lâ-bûd o fışkıyye / Hûrûş-ı seyl-i eşk-i dîde-i ‘**uşşâk**-ı ğam-ı hâri

M4/I/2 Dil-i ‘**uşşâkı** neden zerre-i bî-tâb u hâķîr / Eylemiş bâriķa-i hûsnûnı hûrşîd-naķîr

- M5/I/4 Şayyād-ı kemîn-geh-i kazâdur / ‘Uşşâka o çeşm-i nâveg-endâz
- M5/III/1 ‘Uşşâk yanuñda hiç-kesdür / Bî-çârelere bu ‘işve besdür
- M5/IV/2 ‘Uşşâkuña ola tehliyet-bağ / Devr-i nighüñde baht-ı gaddâr
- M5/IV/4 ‘Uşşâk içün ola hüsnüñe hayf / Bir nîm nigâh-ı merhamet bâr
- M5/IV/8 Âmade-i lutf iken rakîbe / ‘Uşşâka nedür bu kahr u âzâr
- M5/V/2 ‘Uşşâkı kapuñdan eyledün dür / Bî-çârelerün nedür günâhı
- M8/V/2 Perişân etmege cem‘iyyet-i ‘uşşâkı cân atduñ
- G31/4 Şu‘le-i düzağ-fürüz-ı sine-i ‘uşşâkdan / Mağşer-i âşüb olur cây-ı sürür ârâm-ı ‘îd
- G88/2 Heç ü vişâle âyinelerdür ol iki ruğ / ‘Uşşâka bir nazarda pes ü pişi gösterür
- G105/5 ‘Uşşâka Nâ‘ilî görünür düd-ı âhdan / Ol şu‘le kim Kelîme şecerden zühür eder
- G106/4 Zülfî ‘izâr-ı pâkine kat kat hicâb iken / ‘Uşşâka ol perî yine bakmaz belâyı gör
- G111/4 Nîkâb-ı nazdan gâhî gören kim olmasun nâ-çar / Tecellâ-yı ruğun ‘uşşâk-ı dâmen-çideden mestür
- G114/1 ‘Uşşâka gamzeler ki o mest-i gürür eder / Evvel pesend-kâr-ı kazâdan şudür eder
- G121/2 ‘Uşşâkı etdi keşmekeş-i târ-ı zülfün / Şîrâze-bend-i nüsha-i âlâm-ı rûzgâr
- G126/1 Yâra dil virmede ‘uşşâka haber virmezler / Cân virürlerse de cânâna keder virmezler
- G128/4 Sîne-i ‘uşşâkı sünbül-zârı düd-ı âh eder / O ‘arâk kim gül-şen-i hüsnün muţarrâ gösterür
- G193/5 Ne söylesün görüp ol şühî Nâ‘ilî ‘uşşâk / Deger mi âhdan el ruşşat-ı niyâz olıcak
- G199/2 Şarşar-ı âh ede eczâ-yı vücûdın berbâd / Ne revâdur ola ‘uşşâk perişân-ı gamuñ
- G212/4 Âb-ı hayât menba‘ıdur olsa da ba‘îd / ‘Uşşâka aındurur o siyeh kaş gerdenün
- G237/3 Dâmen-i turra-i ham-der-hamuñ elden komayup / İttihâd-ı dil-i ‘uşşâk ile her gâh nesîm
- G247/5 ‘Uşşâkuñ alma âhını olma ciger-şikâf / Ol âhdan hâzer kıl o pergâleden şakın
- G249/3 Her biri şüret-i bî-câna döner ‘uşşâkuñ / O büt-i deyr-i melâhat ki geçer yanından
- G250/3 Şîve-i hüsnün firib-i çeşm-i şühündür seni / Her nefes biñ sâde-dil ‘uşşâk ile mev‘ûd eden
- G281/6 Sîne-i ‘uşşâkı görsün bilmeyen ey Nâ‘ilî / Külhen-i germ-âbe-i şehri maḥabbet neyduğın
- G290/5 ‘Uşşâk-ı saht-câna yine müjde Nâ‘ilî / Nerm etmiş ol iki büt-i tannâz bir birin
- G296/3 ‘Uşşâka düşdi hayret ol dem ki oldı kısmet / Hüsnünle mihre haclet mâha hicâb-ı ebrû
- G30/4 Meger ki sine-i ‘uşşâkı tâze nev-hatlar / Duğân-ı âh ile eyler benefşe-zâr-ı ümîd
- G306/7 ‘Uşşâka olur Nâ‘iliyâ mevķıf-ı hayret / Pâ-bend-i nigh silsile-i âb da olsa
- G309/7 ‘Uşşâka şeb-dirâzi-i zülfün tıyurmasa / Naql-ı hikâyet-i dil ü cân kûteh olmasa
- G310/3 Bü‘l-‘aceb gonçe-i gül-zâr-ı melâhatdur o şüh / Açılır hâtır-ı ‘uşşâk hemân teng olsa
- G321/4 Seyre çık lutf ile gönlinde yer et ‘uşşâkuñ / Teng-nây-ı dili reşk-i feraḥ-âbâd eyle
- G324/2 Ol Ka‘be-i cânuz ki varur secdeye ‘uşşâk / Âyât-ı haṭuñ kim okunur maḥfilümüzde
- G333/2 Yek-dil oldı katl-i ‘uşşâka nigâh-ı şühî da / Güşe-i ebrû-yı pür-çîn ü ‘itâb-ı nâz ile
- G334/5 Reng-i sîm-âbda bir nûr-ı muşavver görünür / Perde-i dîde-i ‘uşşâkda ol şun‘-ı ilâh
- G352/2 Olur şüret-nümâ-yı mihr ü meh devrinde ‘uşşâka / Felek dülâb-ı gerdân oldı gûyâ ‘îd-i tıflâna
- G361/6 Kudsiyânun Nâ‘ilî kurbânuna ‘uşşâkda / Çâk çâk-i reşk-i sâtûr-ı nighedür her biri
- G375/4 ‘Uşşâkuñ oldı vâyesi geh nâz u geh ‘itâb / Âşâr-ı dil-firib-i nevâziş görölmedi

G381/1 Ne cādūdur gör ol vahşî ğazali / Ki yok ‘**uṣṣākuñ** nuṭka mecālī

G382/4 Cellād iken ol ğamze firībende olurdı / Hün-rizi-i ‘**uṣṣākda** perhizüñe Şuḥfī

Ş2/3 Sañadur meyli cân-ı müştākuñ / Sañadur intizārī ‘**uṣṣākuñ**

2. Türk musikisinde bir makam. Çok doğal bir dizi arz eden ‘uṣṣāk, en eski ve esas makamlarındadır. <LN, ADŞS, Nedim Divanı’nda Musiki, s. 67>

G59/2 ‘**Uṣṣāka** bir belāsı da ‘ışkuñ budur ki yār / Āh-ı dil-i raqīb-i dil-nevāzından incinür

G73/1 Kūyuñda nāle kim dil-i müştākdan kıpar / Bir nağmedür hicāzda ‘**uṣṣākdan** kıpar

uṣtur [1] deve (bkz. şütür). <KT, Cûdî, Kanar/1>

G304/5 Süvār-ı **uṣtur**-ı ser-mestün ey ḥādī şanup Leylī / Hemān her gördüğün maḥbūba teslīm-i meḥār etme

utanmak [1] onursuz sayılacak veya gülünç olacak bir duruma düşmekten üzüntü

duymak, mahcup olmak; sıkılmak. <TS, ÖTS>

G264/1 Şıklur bezm-i neşāt-ı ğamı peyveste gören / Rūḥ-ı Cemden **utanur** cāmını eşkeste gören

uyanmak [2]

1. uyku durumundan çıkmak || gerçekleri anlar, kavrar duruma gelmek. <TS, ÖTS>

G284/4 Ser be-ceyb-i intibāh ol ḥāb-ı ğafletden **uyan** / Bu kuhen miḥmān-serānuñ mizbānından şaḥın

2. ışık parlamak, yanmak. <YTS, ÖTS>

M3/V/3 Yer yer **uyandı** ḥāne-i dilde çerāğ-ı ye’s / Etdi derūnı āteş-i ğam dāğ dāğ-ı ye’s

uyarmak [2]

1. uyandırmak, uykudan kaldırmak. <YTS, TS, ÖTS>

G197/3 Dīde-i baḥt-ı ‘adūy **uyarur** nālelerüm / Dostum ḥātıra geldükçe senün ḥāb-gehün

2. parlatmak, yakmak. <YTS, ÖTS>

G160/3 Her laḥza bīn çerāğ **uyarur** şem’-i Tūrdan / Vaşf-ı cemāl-i yār ile ṭab’-ı münirümüz

uyḥu [1] uykı. <YTS>

G106/5 Virdi ḥarāba çeşmi gibi ‘ālemi henüz / Nāz **uyḥusunda** ol şanem-i bī-vefāyı gör

uymak [3]

1. uygun düşmek, birbirini tutmak. <TS, ÖTS>

K14/18 **Uymaz** felegün devr-i çep-endāzına zīrā / Cünbişleri ārām-ı dil-i ehl-i hevādur

2. bağlı kalmak, tâbi olmak, onun yolunu izlemek. <TS, ÖTS>

G166/1 Hevā-yı ‘ışka **uyup** kūy-ı yāre dek giderüz / Nesīm-i şubḥa refiküz bahāra dek giderüz

3. çatmak, sataşmak. <YTS> Tanıkta sözcük “bağlı kalmak” anlamıyla da düşünülebilir.

G202/3 Ağyāra **uyup** eyledük āzürde segānın / Ol ḥābda biz kūyını ğavḡā ile geçdük

‘**uyüb** [2] kusurlar, ayıplar, ‘ayb’ın çoğulu (bkz. ‘ayb). <Cûdî, Kanar/2>

G218/8 Ey Nā’ilī bu maḥkemenün şad cihān-hüner / Sultān-pesend eder mi ‘**uyübün** ne añladuñ

Kt7/3 Zāhidūn setr eder ‘**uyūbını** mey / Dāmen-i hırka cāmı göstermez

‘**uyūn** [2] gözler, ‘ayn’ın çoğulu (bkz. ‘ayn). <Cûdî, Kanar/2>

K17/58 Nev-ķumāş-ı ser-i bāzār-ı kemālüm ne ‘aceb / Kalsa ʔamğa gibi reşk ile metā’ umda ‘**uyūn**

K17/70 Hāk te‘ ālānuñ amānında olup şubḥ u mesā / Hāk-i pāyuñ ede sükkān-ı felek kuḥl-ı ‘**uyūn**
uzatmak [2]

1. süreyi artırmak; devam ettirmek. <TS, ÖTS>

G309/6 Ġavḡā **uzadur** kısmet-i ḡāk-i derūnde ger / Āvāzı sürme-ḡorde-dilān kūteh olmasa

2. uzuvları bir yere yöneltmek. <TS>

K10/5 Mestāne cūylar el **uzatmış** miyānına / Āḡūş-ı ‘izz ü nāzda bir dil-sitān gibi

‘**uzlet** [] [tas.] günaha girmemek ve daha çok ibadet etmek gayesiyle toplumdan ayrılıp ıssız ve kimsesiz yerlere çekilme, tek başına yaşama, köşesine çekilme, yalnız kalma.

<Kanar/2, DİNİ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

‘**uzlet etmek** [1] kendi köşesine çekilmek. <Kanar/2>

G140/5 ‘**Uzlet etdükse** n’ola ‘ālemden / Maḡrem-i ḡāş-ı şeh-r-yār-ı ḡamuz

‘**użv** [1] kol, ayak gibi bedenın bir parçası, organ. <Cûdî, Kanar/2, Ahterî>

G289/4 Fāriḡ olmaz ‘āşıķuñ her ‘**użvı** zīr-i ḡākde / Ḥaşre dek sīm-āb-veş mehcūr-ı ārām olmadan

Ü

üflemek [1] zayıf yanan bir ateşi canlandırmak için dudakları büzerek kuvvetli bir soluk vermek. <ÖTS> “Üfleyen” sözcüğü, bu fiilin sıfat-fiil eki almış biçimidir.

G82/1 Berķ-ı hırmen-süz-ı dil cânım mı cânânım mıdur / **Üfleyenler** âteşüm âhum mı dāmānum mıdur

üft [3] düşme, düşüş. <Kanar/1>

üft ü hîz [2] düşüp kalkma, tökezleyerek yürüme. <Redhouse>

G75/3 ‘İyāndur **üft ü hîzinden** ki sākî mest-i la‘lūndür / Ol dil kim buse-gâhı geh elūn geh ayağūndur

G189/3 Degül mi farz baña **üft ü hîz-i** kūy-ı bütān / Olur mı hîç müselmān namāzdan fāriğ

üftān u hîzān [1] düşüp kalkan; zorlukla yürüyen. <KT, OTAL, Steingass>

G29/2 Dil ü cān şeşder-i ‘ışkuñda zār **üftān u hîzāndur** / Mişāl-i ka‘beteyn-i nerd gāhî rāst gāhî kec

üftāde [4] düşmüş, düşkün, çaresiz; âşık. <KT, Cûdî, OTAL>

G308/2 Teh cur‘ ası **üftāde** be-hāk olmadan ammā / Her kaçresi biñ neşveye āmāde bulunsa

G308/3 Kāküllerini bād-ı şehir hāke düşürse / Her bir şikeninde nice **üftāde** bulunsa

G371/4 Sensün ol naḥl-i ser-eḫrāz-ı **üftādelerūñ** / Dökülür ayağūña berg-i ḫazān-dīd gibi

Ş7/4 Nazar et ḫāline **üftādelerūñ** / İltifāt eyle benüm sulṭānum

üftāde-şest [1] tuzağa düşmüş, oltaya takılmış (balık).

G177/2 Dil-i tapīde girih-bend-i ebruvānuñ olup / Mişāl-i māhî-i **üftāde-şest** olup kalmış

ülfet [8]

1. alışma, kaynaşma; [tas.] samimî olma, insanlarla ünsiyet edip iyi geçinme. <KT, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

G242/1 Ğamuñla **ülfetümüz** var sürürü n’eyleyelüm / Şafā-yı ḫāṭırumuz yok ḫuzūrı n’eyleyelüm

2. görüşme, konuşma. <KT>

G316/2 Cān ile meclisde cānān **ülfet-i** dīrīnesin / Āşinālık şirketinden ‘ār eder yād etse de

3. dostluk, ahabplık. <KT, Cûdî, OTAL>

G118/2 Kimünle tāze ṭarḫ-endāz-ı vefķ-ı āşināyīsün / Kuhen taḫvīm-i dīrīn-sāl-i resm-i **ülfetūñ** kimdür

G253/2 Oldı zülfüne ḫire ḫire-dimāğ-ı **ülfet** / Kıldı āşüfte Felāṭını mezāyā-yı cünün

G298/4 Çekduk el cām-ı maḥabbetden şarāb-ı **ülfetūñ** / Kaçmazuz keyfiyetin inkārdan şimden gerü

K14/11 Şahbā gibi **ülfetleri** bî-gerd-i küdürer / Sāğar gibi şoḫbetleri bî-reng-i riyādur

ülfet etmek, ülfet eylemek [2] alışmak, kaynaşmak, görüşüp konuşmak, sohbet etmek.

<Kanar/2, TS, ÖTS>

M1/VI/5 Füşat-serāy-ı dehri koyup **ülfet eyledūñ** / Āḫır mezīķ-i ḫāke ehl-i ḫubūr ile

G14/4 Teğāfüliyle eder güft-güy-ı rüḫānî / Ğamıyla **ülfet eden** olsa da nedīm-i ṭarab

ümem [2] ümmetler, ümmet'in çoğulu (bkz. ümmet). <Cûdî, OTAL, Redhouse>

K2/24 O mihribân-ı **ümem** ol şefî'-i rûz-ı nedem / Ki nehyi gûş-ı me' âşîde gûşvâr kalur

K2/44 O dem ki defter-i a' māl-i seyyi' at-ı **ümem** / Birün-ı dâ' ire-i nokta-i şumâr kalur

ümmet [3] bir peygamberin kendi dinine davet etmekle görevli olduğu topluluk, kendilerine peygamber gönderilen topluluk. <KT, DİNİ KAVRAMLAR> Tanıklarda Müslümanlar kastedilmiştir.

K2/36 Ümîd-vârî-i iksîr-i iltifâtun ile / Vücûd-ı hâkî-i **ümmet** ki h'âr u zâr kalur

K3/63 Zihî şıyânet-i **ümmet** ki oldı gâh-ı 'urûc / Zamân-ı 'afv-I Hudâ şiddet-i 'iğâbında

K33/18 Şabrdur çâresi cevri-i felek-i hod-gâmuñ / **Ümmetinden** ne cefâ çekdi bilürsin Cercîs

ümmîd, ümîd [28] umut, umma, emel, beklenti. <KT, Cûdî, OTAL, TS>

G206/5 **Ümmîd**-i naqd-ı cân ile sūdâ-ger-i kazâ / Etmiş metâ'-ı derdüñi zîb-i dükân-ı merg

G250/2 Kâkülündür kâm-ı **ümmîde** 'abîr-eşân olan / Büy-ı zülfündür dimâğ-ı cânı müşk-âlûd eden

G269/5 Ver Nâ'iliyâ ye's ile âyîneñe pür-tâb / Şad merhale **ümmîd** ferâmûş görünsün

G331/1 Doymazuz cām-ı Cem ü sâgar-ı Cemşîd olsa / Bize teh cur'a-i peymâne-i **ümmîd** olsa

G331/3 Yine vâbeste-i **ümmîd**-i vişâlündür dil / Mübtelâ-yı elem-i fırkat-ı câvid olsa

G371/2 İntizârum sañadur şubha dek ey mihr-i münîr / Berg-i hâtırda olan şeb-nem-i **ümmîd** gibi

G376/1 Bâde kim dâğ-ı dil-i **ümmîddür** her kaçresi / Mey değil berķ-ı kazâ-te'kiddür her kaçresi

G56/1 Sâde-diller kim felekden şefkat **ümmîdindedür** / Ser-nigün peymāneden keyfiyyet **ümmîdindedür**

G56/2 Dil nigâh-ı lutf umar bilmez ne bî-raħm olduğın / Merdüm-i çeşminden insāniyyet **ümmîdindedür**

G56/3 Olsun eczâ-yı felekden menfa'at-cüyâ o kim / Bir avuc hâşâkdan hâşiiyyet **ümmîdindedür**

G56/4 Rûy-ı lutf-ı şişe-baz-ı çarhı dil görmüş gibi / Jeng-dâr âyinesinden şafvet **ümmîdindedür**

G56/5 Kuvvet-i nuṭkuñ getürsün fi'l-i i' caza kalem / Sende yârân Nâ'ili hâşiiyyet **ümmîdindedür**

K16/34 Geldi yüz sürmege dergâhuña güstâhâne / Berg-i **ümmîd** be-kef rûy-ı temennâ be-zemîn

K17/44 'An-ķarîb edeler **ümmîd** olur inşa'allâh / Kal'a-i Şandrayı da dâhil-i serħadd-i Budün

K2/46 Nişâb-ı na' tuñ ile Nâ'ilîñün oldur **ümmîd** / Ki cürmi mağfîret-i Hâlîķa medâr kalur

K20/16 **Ümmîd**-i naqd-ı lutfuñ ile hâk-i pâyuña / 'Arz eylemekde şu' bedesin çarhı çenberi

K22/5 Mihr-i felek muķâbil olaydı zamîrüne / **Ümmîd** iktibâs edüp ol kân-ı nûrdan

K24/33 **Ümmîd**-i lutf u 'afv ile der-dest-i i'tizâr / Ma'rûz-ı hâk-i pâ-yi sa'âdet vüfur olur

K3/46 Çîhâr-yârı ki bezl etdi cân-ı şîrîñün / Olup şehadetün **ümmîd**-i şehd-i nâbında

M3/XI/1 Ey bâde-i hevesden olan neşve-yâb-ı 'ışķ / Ser-küçe-i **ümmîde** mest-i ħarâb-ı 'ışķ

K7/2 Kazâ ki mâni'-i tevfiķ-i ehl-i dānişdür / Huşul-i kām u **ümîde** olur mı sa'y müfid

G175/5 Sefîd-kârî-i çeşm-i **ümîdi** Nâ'iliyâ / Telâfî-i sitem-i baht-ı rû-siyâha degiş

G177/6 Bu dām-gâh-ı ta'alluķda şāhbâz-ı vücûd / Hâlâş **ümîdi** ile pâ-y-best olup kalmış

G222/5 Gül-gün cāmı her kişı meydāna sürdi biz / Gerd-i süm-i tekāver-i **ümîdi** görmedük

G297/5 Cüyâ-yı himmetüz tūalum biz de Nâ'ilî / İrşād **ümîdi** ile ħarîķ-ı reşāda rû

ümîd odur ki [1] "inşâallah" anlamında beklenti ifade eder.

K29/11 **Ümmîd odur ki** eyleye bu nazm-ı pākūmi / Ma' rûz-ı hâk-i pây o şadr-ı sa' âdetūn

ümmîd ü bîm [2] İnsanın korku ile ümit arasında olmasını ifade eden bir deyim. Kur'ân'da insanın Allah'ın azabından korkması (Nûr/52) ve rahmetinden de ümitli olması (Bakara/218) istenmiştir (b kz. havf u recâ). <DİNİ KAVRAMLAR>

G214/8 Me'vâ na'îm-i rāhat olur nefis ü rûhuña / Berzâh-güzâr-ı vahşet-i **ümmîd ü bîm** iseñ

G93/1 **Ümmîd ü bîmden** baña yâ Rab ferâg vir / Cân u cihânı terk edecek bir dimâg vir

ümmîd-gâh [1] ümit yeri, bir şey umulan mahal ve makam. <KT, Kanar/1>

K24/35 Hâmûş ol ey kalem ki o **ümmîd-gâhda** / Âdâbdan bu zenzeme min ba' d dūr olur

ümmîd-vâr [2] ümitli, uman, umutlu. <KT, Kanar/1>

G107/2 Niçün **ümmîd-vâr**-ı vuşlata âzürdedür hûbân / Yine güstâh eden bî-çâreyi farţ-ı mahabbetdür

ümmîd-vârî [1] ümitvarlık, ümitlilik. <OTAL>

K2/36 Ümîd-vârî-i iksîr-i iltifâtuñ ile / Vücûd-ı hâkî-i ümmet ki h'âr u zâr kalur

üns [1] alışıklık, alışkanlık, alışma; [tas.] mahbubun kemâlini seyretmekten elde edilen lezzet, ilâhî cemâli seyretmekten haz alma. <Cûdî, OTAL, Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

K2/5 Şafâ gider keder-âlûd olur bu meclis-i **üns** / Ne cur'asında ne şâfında keyf ü kâr kalur

üşlûb [1] tarz, yol, biçim, usul; ifade tarzı (Devellioğlu, 1999. 1129). <OTAL>

K12/26 Nûşha-i zâtı pezürefte-i **üşlûb**-ı hakîm / Hüsni-i ahlâkı pesendide-i 'aql-ı fi'âl

üst [7]

1. bir şeyin yukarı, göğe doğru olan tarafı, fevk. <TS>

K17/16 Mesned-ârâ-yı serîr-i 'azamet kim götürür / Başı **üstinde** serâ-perde-i qadrin gerdün

Mt1 Hûblar gül gibi ârâyış-i bâğ oldu yine / Faşl-ı gül bülbüle dâğ **üstine** dâğ oldu yine

2. bedenın üzeri, vücut, beden. <ÖTS>

G268/4 Bâl u per açdı **üstine** şâhin-i zülf-i yâr / Bi'l-lâh hamâm-ı dil nice rem-kerde olmasun

K34/15 Mesned-i iqbâl ü devlet kim hezâr bâbınun / Sâye şalmış **üstine** bâl-i hümâ-yı himmeti

üstine ditremek [1] üzerine titremek; çok sevdiği şeyi veya kimseyi bir zarar gelmesin diye özenle korumak, özen göstermek. <TS, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

G21/4 **Ditrer** nezâre **üstine** mânend-i âfitâb / Vardıkça h'âb-ı 'işveye ol gurre mâh mest

3. bir şeyin dış yüzü, yüzey. <ÖTS>

K35/6 Leţâfet virmez ol deñlü eger biñ kerre resm etse / Naẓîrin mâ'î bir mevvâc-ı hârâ **üstine** bârî

4. yan. <ÖTS>

üstine gelmek [1] üstüne varmak, saldırmak. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

K1124 Şulh-ı nâ-çâra rızâ gösterdi gördi **üstine** / Bir senûñ gibi kavî hâşm-ı tûvân-gerdür **gelen**

üstād [6] bir ilim veya sanat alanında seçkin yeri olan kimse, usta, üstat. <OTAL, Kanar/1>

- K23/41 Benüm ol köhne şāgird-i mu‘ allim-ḥāne-i mā‘ nī / Ki sözde gālīb oldum nice **üstād**-ı be-nām üzre
 K34/12 Saña da minnet neden var iken ey bîdād-kār / ‘ Ālemün bir böyle **üstād**-ı Felâṭun-fiṭnatı
 K36/17 Ya ref’ etmiş kef-i beyzâ-yı Mûsîdür sevâdında / Siyeh tuğrâsıdır **üstād**-ı tezhîb eylemiş anı
 G292/3 Bileydi rûtbe-i **üstâdım** ederdi felek / Kenâr-ı ḥayrete pervâz mâ‘î libâsın
 G332/2 Sırr-ı dehen ü ḥâlûnî derc eylemiş **üstād** / Bir nokta ile nüṣḥa-i esrâr-ı lebûnde
 G338/5 Ey Nâ‘ilî ḥāmûşî maḥz-ı ḥikemdür ammâ / Eş‘ârı böyle söyler **üstād** söyleyince

üstāz [1] usta, üstat. Farsça’dan Arapça’ya geçen “üstād”ın almış olduğu biçimdir (bkz. üstād). <Cûdî, Kanar/2>

- M2/II/5 **Üstāz**-ı ezel ḥalqaların şu‘leden etmiş / Her laḥzada biñ silsile-i āha esîrem

üstüvār [2] sağlam, kuvvetli, dayanıklı; sabit, sürekli. <OTAL, Seccadî/1>

- K2/48 Sen ol muḥarreb-i dergâhsın ki pāye-i ‘arş / ‘ Uluvv-ı şân u şerîfünle **üstüvār** kalur
 [tas.] ilâhî istilânın sâlikin muhabbetine galip gelmesi (Seccadî, 2007. 499). <Seccadî/2>
 Aşağıdaki tanıkta aşkın cazibesi, Leylâ’nın sevgisine üstün gelmektedir. Tanık, tam olarak verilen tasavvufî karşılığın izahı konumundadır.

- G359/3 Mecnûnda gördi cāzibe-i ‘ışkı **üstüvār** / Ğayret meḥâr-ı nâkeyi Leylâya virmedi

üstüḥ‘ân [7] kemik. <Cûdî, OTAL, Kanar/1, Dihhudâ>

- K12/67 Nice bâr eyleseler zıllını ḥāke taḥmîl / **Üstüḥ‘ânına** düşer gāv-ı zemînün zelzâl
 M10/I/5 Her biri **üstüḥ‘ânlarınuñ** bir hilâldür / Döndüm şu murğa kim ola perr-i şikeste-bâl
 G257/1 Görse Behrām eger âyîne de müjgânı ucın / **Üstüḥ‘ânında** bulur ḥancer-i bürrânı ucın
 Aşağıdaki tanıklarda üstüḥ‘ân’ın, hümâ ile birlikte kullanıldığı dikkat çekmektedir. Hümâ kuşunun yalnızca kemikle beslendiğine inanılması bu birlikteliğin nedenidir.
 G263/3 Her ṭā‘ire gîdâ mı olur **üstüḥ‘ân**-ı şem‘ / Pervâne-i siyâh hümâlıḥ mı eylesün
 G283/2 Sāye-bîzârân-ı iḳbālî sipihrüñ olsa ger / **Üstüḥ‘ânın** istemezler kim hümâ kût eylesün
 G285/4 Ṭā‘ir-i evc-i nâz olan kâni‘-i **üstüḥ‘ân** degil / Kām-ı hümâyâ ḥayfdur ṭu‘me-i âz degmesün
 Aşağıdaki tanıkta hümâ gibi köpeklerin de kemik yediklerine işaret edilmiştir.
 G388/6 Hümâ-pesendî-i iḳbāle nâzdan maḳşûd / Segân-ı küyuña virmekdür **üstüḥ‘ânımuza**

üzeri [1] bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı, üst. Bu kelimenin yalın durumu “üzer”dir. Ancak bu biçimi kullanılmaz, çekimli biçimleri kullanılır. <TS, ÖTS>

- K15/43 Dür olmaya zıllı fuḳarânun **üzerinden** / Bir luṭf u kerem şāḥibi pāşâ mı degildür

üzre [78] üzerine; gereğince. <Kanar/2, ÖTS>

- K5/5 Oldı ṭab‘um gibi bir tâze zemîn **üzre** yine / Çüb-ı ḥüşk-i ḳalem âbişhor-ı nev-peydâyî

- K11/31 ur‘ a-end z-ı az ya levh-i tad r ** zre** t  / G h naş-ı şulh u g h   ekl-i  herd r gelen
- K23/1 Bi- amdi‘l-l h felek d  ‘ir med r-ı intiz m ** zre** / Sipihr n devri s bit merkez-i n n-ı niz m ** zre**
- K23/2 Zih   s yiş-i devr-i amer kim olmuş a‘y n  / uh r-ı h diş t-ı fitneden emn-i tam m ** zre**
- K23/3 Zih   s yiş-i bezm-i arab kim s z u s zından / Felek N h de irs l-i pey m eyler pey m ** zre**
- K23/4 Neş t-ı ‘ahd-i  s yiş o de nl  r h-perver kim / Dem-i tezk ri eyler h nde ‘ mr-i m sted m ** zre**
- K23/5 Bis t-ı rezm-i piçide sım t-ı bezm-g sterde / H r f n p r-arab N h de Mirri  iltiy m ** zre**
- K23/6 S z lmiş b de h t rlar g ş de meclis  m de / Niş b-ı ‘ıyş   ‘işretten a ibb  i tin m ** zre**
- K23/7 F r g-ı meyden olmuş s ne ş f u d deler r şen / Olup perv ne s k ler dönerler şem‘-i c m ** zre**
- K23/8 Dönüp mu be eler  ilm na ra‘n -cilve s k ler / Verir T b   n s n ravza-i d r ‘s-sel m ** zre**
- K23/9 F r z n c m-ı meyle elde na l-ı T r  anneyler / Gören la‘l n-ab y  s k -i T b -h r m ** zre**
- K23/10 Cev n n leb-be-leb z n -be-z n  s ne-ber-s ne / H r f n ru ş t-ı nezz reden ta ş l-ı k m ** zre**
- K23/11 Gören mest ne ‘aks-i  ab gab-ı h b n  s  arda / H b b eyler taş vvur s  ar-ı kevşer-m d m ** zre**
- K23/12 az  k r nda h yr n ba t te‘eş urinde şermende / Cih n  ayr-ı mükerrer h l-i ‘ lem intiz m ** zre**
- K23/13 O devr n r zg r etdi tel f sin ki olmuşdu / T r k-ı ‘a ıbet-mend-i er z l izdi ham ** zre**
- K23/14 Ne Cemş de müyesser oldu bu meclis ne D r ya / Ed -y  şükri v cibd r bu devr n h ş u ‘ m ** zre**
- K23/15 Mu aşş l bu dem-i ferru da istid‘a gerek H dan / Dev m-ı devlet-i ma d m-ı Berc s-i tiş m ** zre**
- K23/16 Ed b-i Fa r-ı R zi-men ıbet Ya y  Efendi kim / V c d   yet-i k br -y  ra metd r en m ** zre**
- K23/17 Ben n nda alem mev k f-ı ta r r-ı hav ş d r / Bey n u mant k u tefs r    d b u kel m ** zre**
- K23/18 Z l l-ı  eşme-i feyz ** zre** emv c-ı müselseldür / Ma‘ n  mant k-ı ‘all me-i k rs -ma  am ** zre**
- K23/19 Naçar ol c mi‘-i ‘ilm   kem latu  eder taf z l / Nik t-ı na vde ta r rini ibn-i H ş m ** zre**
- K23/20 Felekden adri a‘l  oldu n ma‘n de feh  eyler / Bilenler Beyt-i Ma‘m r oldu n Beyt ‘l-H r m ** zre**
- K23/21 O ebr-i nev-bah r-ı mekr met kim gevher-efş ndur / Kef-i c d  şen -k r n-ı ma ziyy ‘l-mer m ** zre**
- K23/22 ah r olursa bir kem-ter  ub ra z ll-ı tem ini / alur sedd-i Sikender gibi isti k m-i tüm ** zre**
- K23/23 Keremde Ca‘fer-ı Ba d d-ı ş n  derdüm am   kim / Bunu  i ş n    libd r o ser-h yl-ı kir m ** zre**
- K23/24 H l f-ı i t r d-ı devre me‘z n olsa ‘ahdinde / Felek ta d m ederd  ş m  şub  u şub   ş m ** zre**
- K23/25 Faz let-p şe ma d m  su en-perver h d vend  / Ki olmuş kevkebin   lib mev l -i ‘iz m ** zre**
- K23/26 Yed-i  skender-i i b l ne tev k ‘-i h kmetle / Mu assird r cih n-ı ‘ilm   h kmet inzim m ** zre**
- K23/27 Bira m  ş ye-b n-ı b r-g h-ı rif tu n ş ye / Bu evv n-ı bülend-i   r-  k-ı n h h y m ** zre**
- K23/28 Bu isti k m ile bi‘l-l h es s-ı devlet   ‘ mr n / ıy met  opsa da olmak ‘acebdür inhid m ** zre**
- K23/29  ub r-ı p y-ı h me s  a-i evş f-ı h l ku nda / Olur ıy metde r ci  ‘anber-i s r -y  h m ** zre**
- K23/30 Mid d-ı h meden b y-ı ‘ab r eylerler istiş m  / Yazanlar vaş -ı h l ku  n me-i m ş k n-h t m ** zre**
- K23/31 Hil lin bedr edüp r y t-ı fa lu  eyledün ber-ter / şerefde  urre-i şevv l ile m h-ı şıy m ** zre**
- K23/32 Eder end şe istidl l  ab‘-ı m -ş k fu ndan / Cev hir oldu n bir vef -i h kmet inķis m ** zre**
- K23/33 H d vend  ki olmuş lu f-ı isti‘d d ile  ab‘uç / Kem le rağbet   ehl-i kem le i tir m ** zre**
- K23/34 Ed -y  mid at nde ‘ac  u ta ş r m ola ma‘z r / ab l eylerse lu fu  h yyiz-i m l -kel m ** zre**
- K23/35 Ki olmuşdur hir s-ı dest-burd-ı ceys-i h yretten / Reh-i  med-şud-ı feyz-ı ma‘ n  intiş m ** zre**
- K23/36 Mur dumca ed  mümkün midür vaş fu  k‘ola d ‘im / şaf -y  h t rum cev -i felekden in‘id m ** zre**

- K23/37 Geleden ‘âlem-i kevn ü fesâda kendüme buldum / Sipîhr-i dünî bî-takrîb ü bî-kaşd intikâm **üzre**
- K23/38 Ne çâre bir nefes virmez felek endîşeye ruḥsat / Olur her laḥẓada bir güne cevri iltizâm **üzre**
- K23/39 Ḥuşûşâ ṭab‘um ol mu‘ciz-tırâz-ı mülk-i ma‘nîdür / Ki olmuş ḥükmi nâfîz ḥâme-i vahy-irtisâm **üzre**
- K23/40 Cihân-sâlâr-ı ‘irfânâma ki endîşem mü‘ekkeldür / Der-i gencîne-i feyz-i Ḥudâ-yı lâ-yenâm **üzre**
- K23/41 Benüm ol köhne şâgird-i mu‘allim-ḥâne-i mâ‘nî / Ki sözde gâlib oldum nice üstâd-ı be-nâm **üzre**
- K23/42 Ben ol şâhib-ķırânâma kim edüp pâ-yı ḳalem sür‘at / Yazılmış dâsitânüm cümle pûr-ı ibn-i Sâm **üzre**
- K23/43 Ben ol İskender-i ķışver-güşâ-yı ‘âlem-i naẓmam / Ki te‘yîdinde olmuş ruh-ı Risto ihtimâm **üzre**
- K23/44 Ma‘ânî ḥüsn-i ta‘bîrümde ḥayrândur ki endîşem / Eder biñ puḥte ma‘nâyı fedâ bir lafz-ı ḥâm **üzre**
- K23/45 Ḳalem kim mü-yı bârîk-ı ḥayâlüm pîç ü pîç eyler / Hümâ-veş indürür murğ-ı dil-i Cibrîlî dâm **üzre**
- K23/46 Olur gül-zâr-ı dehrün ferṣi hep gül-bister-i ḥurşîd / Sarâyistân-ı ṭab‘um raşḥa-pâş olsa ḡamâm **üzre**
- K23/47 ‘Arûs-ı ḥacle-i dâniş ki ṭab‘umdur ṭurur şaf şaf / Perestârân-ı ma‘nî pîş-gâhında kıyâm **üzre**
- K23/48 Bu şi‘r-i dil-güşâda ol ‘arûs-ı dil-keşün ḥâme / Kemâl-i vaşf-ı ḥüsnin gösterür îhâm-ı tām **üzre**
- K23/49 Girihler kim olur peydâ o zülf-i müşk-fâm **üzre** / Düşer ḥayret süveydâ-yı dil-i âşüfte-kâm **üzre**
- K23/50 ‘Aceb cellâd-ı çâpük-destdür kim kırsa dünyâyı / Düşürmez sâye-i şemşîrini ḡamzeñ niyâm **üzre**
- K23/51 Ḥumâr-âlûd-ı ḥ‘âb-ı nâz iken çeşmün ne sâḥirdür / Ki eyler pâsbânı çeşm-i baḥt-ı lâ-yenâm **üzre**
- K23/52 Felek nüḥ zırh-ı pûlâd içre ḳavs-ı ebruvânundan / Hirâs-ı zaḥm-ı peygân-ı ciger-düz-ı siḥâm **üzre**
- K23/53 Söz erdi Nâ‘ilî pâyâna min ba‘d eylesün ḥâme / Du‘â-yı devletin taḳdîm taṭvîl-i kelâm **üzre**
- K23/54 Vüfûr-ı ḥaşmetinden şerm edüp çarḥ-ı felek tâ kim / Döne vefḳ-i murâd-ı dâver-i ferḥunde-nâm **üzre**
- K23/55 O zîb-i mesned-i faẓl u kemâlün dâ‘imâ olsun / Yed-i aḥkâmına tevḥîḳ teslîm-i zimâm **üzre**
- K23/56 Mu‘ammer eylesün zât-ı şerîfün ḥaşre dek Mevlâ / Sa‘âdet bâ-teraḳķî ‘izzet ü devlet devâm **üzre**
- K24/2 Gâhî düşer ki ‘aks-i murâd **üzre** gerdişi / Ber-vefḳ-i müdde‘â-yı dil-i nâ-şabûr olur
- K24/2 Gâhî düşer ki ‘aks-i murâd **üzre** gerdişi / Ber-vefḳ-i müdde‘â-yı dil-i nâ-şabûr olur
- K35/5 Olur maṭbû‘ u dil-keş kâḥ-ı mînâyı-ı Sikenderden / Şalınca baḥr-ı pûr-mevc **üzre** ‘aks ol ḳaşr-ı ḥal-kârî
- M1/I/7 Bu mâcerâyı şerḥa-dil olsun yegân yegân / Tâ ḥaşr ḳabrün **üzre** nümû-dâr olan giyâḥ
- M2/II/7 Şâḥ **üzre** iken âteş-i ḡam aldı gül-âbum / Pejmürde gül-i bâḡçe-i şun‘-ı Ḳadîrem
- G13/1 Kâküllerün ki çîn-i cebîn **üzre** buldı tâb / Gösterdi cezr ü meddini deryâ-yı ızırâb
- G20/2 Sünbüller **üzre** nergise ḳıl câ-be-câ naẓar / Seyr et bir âsumânda ‘ayân nice mâḥ-tâb
- G92/5 Nâ‘ilî nâḥün-i çengâl-i meh-i ‘îd **üzre** / ‘Ârifün laḥt-ı dil-i sîne-ḥırâşı görünür
- G141/3 Gözi maḥmûrlaruñ mest-i serâsimesiyüz / İntibâḥ **üzre** degilsek ne ‘aceb ḥ‘âbdayuz
- G217/1 Gönlüm gibi ey nâme gidüp yârda ḳalduñ / Baş **üzre** yerün var mı ḥam-ı destârda ḳalduñ
- G247/2 Ey âḥ olma ḥürmen-i dâḡ **üzre** şu‘le-rîz / Âḡâḥ ḳılma câmı o tebhâleden şaḳın
- G267/1 Bir mü-yı kâkülinden ol âfet ḳoparmasun / Söyleñ kıyâmet **üzre** kıyâmet ḳoparmasun
- G356/1 Girihler kim olur peydâ o zülf-i müşk-fâm **üzre** / Düşer ḥayret süveydâ-yı dil-i âşüfte-kâm **üzre**
- G356/2 ‘Aceb cellâd-ı çâpük-destdür kim kırsa dünyâyı / Düşürmez sâye-i şemşîrini ḡamzeñ niyâm **üzre**
- G356/3 Ḥumâr-âlûde-i ḥ‘âb-ı nâz iken çeşmün ne sâḥirdür / Ki eyler pâsbânı çeşm-i baḥt-ı lâ-yenâm **üzre**
- G356/4 Felek nüḥ zırh-ı pûlâd içre ḳavs-ı ebruvânunda / Hirâs-ı zaḥm-ı peykân-ı ciger-düz-ı siḥâm **üzre**
- G356/5 Söz erdi Nâ‘ilî pâyâna min ba‘d eylesün taḳdîm / Du‘â-yı devletün taḳdîm taṭvîl-i kelâm **üzre**

üç [1] ikiden sonra gelen sayının adı (bkz. se). <TS, ÖTS>

K17/49 **Üç** hoş-āyende aı̄de dedi evāfuda / Ki olur her biri ayret-dih-i errā-ı mutūn

V

vā-beste [3] bir şeyin arkasına bağlı, -e bağlı, ilgili. <KT, Cûdî, OTAL, Kanar/1>

G264/5 Şâne-veş zülfine bilmem ki nice pençe şunar / Her ser-i müyını biñ ‘ uqdeye **vā-beste** gören

G328/3 Nokta-i hālūne **vā-beste** ser-i zülfün ile / ‘ Ālem-i dilde sükün u harekât-ı fitne

G331/3 Yine **vā-beste**-i ümmîd-i vişālūndür dil / Mübtelâ-yı elem-i firkat-ı cāvîd olsa

vâcib [1] yapılması lâzım gelen, elzem. <LN, Cûdî>

K23/14 Ne Cemşide müyesser oldu bu meclis ne Dārāya / Edā-yı şükri **vâcibdür** bu devrūñ hâş u ‘ âm üzre

va‘d [1] söz verme, gelecekte yapacağını söyleme, taahhüt. <KT, ZL, OTAL>

M3/IV/1 Virdük vücūd gâflet ile ihtimâle biz / Olduk esîr **va‘d**-ı dürûğ-ı vişâle biz

va‘de [1] bir işin önceden belirtilen zaman. <OTAL>

G346/7 Hâşılı muntazır-ı **va‘de**-i ihsânuñdur / Geç günâhından o miskinün eger kan ise de

vâdî [16]

1. iki dağ arasındaki uzun çukur; mutlak anlamda sahra. <LN, OTAL>

K32/1 Nücüm imiş tatalum rîze-seng-i **vâdî**-i ‘ ışk / Çerâğ-ı şâm-ı ġarîbân yine siyâhîdür

M2/I/9 Hâşâ ki bu **vâdîde** cudâ eyleye mihrün / Dest-i dil-i luţfuñ gibi dâmeden ilâhî

M3/III/2 Dest-i taleb erişmedi dâmân-ı vahdete / Düşdük bu ızırâb ile **vâdî**-i hayrete

M3/XI/2 Hâkâ ki eylemiş seni far-ı şitâb-ı ‘ ışk / Güm-kerde-râh-ı **vâdî**-i pür-pîç ü tâb-ı ‘ ışk

M5/VII/10 Bu **vâdî**-i pür-ğatarda reh-zen / Besdür baña baht-ı hîle-sâzum

G5/2 Gösterür ser-geşte-hâl-i **vâdî**-i hayret henüz / Girdibâd-ı deşt ü şahrâ rûh-ı Mecnûnı baña

G12/4 **Vâdî**-i ‘ ışkda girmez mi dağ dest-i dile / Güşe-i dâmen-i nev-şâhid-i dil-cüy-ı taleb

G64/2 Semt-i dil-i hayret-zede **vâdî**-i cünündür / Evhâm-ı ‘ uqûl uğrayacak râh degildür

G65/9 **Vâdî**-i ġamda eşküñ mahv eyle tâb-ı dilden / Āb eyleme serâbı âbı serâb göster

G159/4 Ol Kays-ı **vâdî**-i ġam-ı ‘ ışkuz ki muttaşıl / Bed-nâm-ı şehr-i vuşlat u güm-râh-ı ġasretüz

G219/1 Görmedük âsâyişin bu **vâdî**-i pür-vahşetün / Güy-ı ser-gerdâniyuz çevgân-ı dest-i himmetün

G239/3 Tarîk-i ‘ ışkda meftûn-ı **vâdî**-i Kaysam / Taşavvur-ı keder-i reh-nümâ nedür bilmem

G304/3 Teferrüc kıl cünün **vâdîlerin** ey dil tek ü tenhâ / Düşüp dñnbâl-i ‘ aqla rûh-ı Kaysı şermsâr etme

2. tarz, eda, üslûp. <Cûdî, LN, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 453>

K13/45 Demdür ki ola râyiz-i endîşe ‘ inân-tâb / **Vâdî**-i temeddüh gibi bir teng-fezâdan

K14/71 Çok fâris-i meydân-ı suhen lîk bu **vâdî** / İrhâ-yı ‘ inân-ı çaleme teng-fezâdur

G94/5 Sözüñ ey Nâ’ilî olmazsa da şâyeste-i taşşîn / Yine bir tarz-ı hâş-ı şühûr bir özge **vâdîdür**

vahdet [13] yalnızlık, teklik, birlik, bir olma; Allah’a yakınlık, vuslat; [tas.] bütün

varlıkların varlıklarını Tanrı varlığından var olmuş bilme, hepsinde Tanrı’nın yaratışını, kudretini, tasarrufunu, lûtfunu, kahrını görme. Bu takdirde her varlıkta, Tanrı varlığı tecelli

etmektedir. Kesretse, varlıkların, var oluşlarını kendilerinden bilmek, onları müstakil varlıklarla var görmektir (bkz. keşret). <KT, Cûdî, OTAL, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 186>

K34/4 Tārūmār eylerdi bezm-i ‘ışkdan bulsa nişân / Destine girse şikest eylerdi cām-ı **vaḥdeti**

M1/1 Mey mezheb-i rindide kırāb ile gerekdür - Bî-ger-i küdüret / Tā‘at-ı maḥabbetde vuzūh ile gerekdür - Ammā mey-i **vaḥdet**

M3/III/2 Dest-i taleb erişmedi dāmān-ı **vaḥdete** / Düşdük bu ıztırāb ile vādî-i ḥayrete

M3/IX/2 Ḥum-ḥāne-i maḥabbetde olsun ‘azîmetüñ / Ol neşve-dār-ı **vaḥdet-i** bezm-i ḥaḳîḳatüñ

M6/I/3 Cilve-gersün **vaḥdet-i** zātuñla peydā vü nihān / Kimse bilmez zāhir ü bāḥında zātuñ bî-niṣān

G133/8 Ḥabbezā gül-şen-i **vaḥdet** ki bahārında daḥi / Reng ü būdan eşer olmaz gül-i ra‘ nā şıgmaz

G146/7 Şahbā-yı **vaḥdetüñ** ki ḥum-ı ser be-mihriyüz / Ey Nā ‘ilī izā‘at-ı ser-cüş eder miyüz

G168/3 İrtifā‘-ı âfitāb-ı âsumān-ı **vaḥdete** / ‘Aḳlı ḥayrān eden uşurlabdur endişemüz

G180/6 Cihān-ı **vaḥdetüñ** bir renge ḳonmuş ‘unşur-ı çārı / Gül âteş bülbül âteş nev-bahār âteş ḥazān âteş

G282/4 İştîlāḥ-ı **vaḥdet** ü keşretde deryā ḳatredür / Ḳaṭre deryā-yı süveydādur şeb-i idrākden

G297/3 Hem-reng-i **vaḥdet** olmuş o gül-zār-ı feyzden / Berg-i ḥazān-resîde gül-i tâb-dāde-rû

G376/5 Sâḳî-i **vaḥdet** o meyden kim şunar Nā ‘ilī / ‘Ârife sermāye-i tevḥîddür her ḳaṭresi

vaḥdet-i vücūd [1] [tas.] varlık birliği, Allah’tan başka varlık olmadığının idrak ve şuurunda olma. <Kâşânî, TASAVVUF TERİMLERİ>

M3/VI/3 Her şaḥşa âşikār degil ‘âlem-i şuhūd / Ey âşinā-yı mes‘ele-i **vaḥdet-i vücūd**

vaḥîd [1] yalnız, tek. <LN, OTAL> Eşi ve benzeri olmayan Allah’ın sıfatı olarak kullanılmıştır.

K7/19 Bir az da şüret-i ḥāle nezāre-senc olalum / Olup müşāhid-i esrār-ı Zü‘l-celāl-i **vaḥîd**

va‘îd [2] iyiliğe sevk ve kötülükten kurtarmak için ileride olarak kesin olayları haber vererek korkutma, bir azabı haber verme, ceza vaat etmek. <Cûdî, DİNÎ KAVRAMLAR>

K7/5 Cihān girîve-i âşüb u rüzgār ḡarīm / Me‘ād u mebdē’i ḥayret amānı maḥz-ı **va‘îd**

Aşağıdaki tanıkta “rûz-ı va‘îd” terkihiyle, kıyamet günü kastedilmektedir.

K7/51 Cevābı var ise ḥaşmuñ hemān dilîr olsun / Tūtunca dāmenini ehl-i beyt rûz-ı **va‘îd**

vaḥşet [6]

1. vahşilik, yabanîlik. <KT>

K1/47 Nādān reh-i ḥilāfa düşüp pāy-bend olur / Esb-i ḥarūn-ı **vaḥşeti** pā der-şikāl eder

2. ıssız, tenhalık, yalnızlık, halvet; [tas.] yalnızlık ve dertsiz kalma makamı, halkla olmaktan sıkılma (bkz. ḥalvet). <KT, LN, Seccadî/2, Dihhudâ, TASAVVUF TERİMLERİ>

K14/85 Bir bâdiye-i **vaḥṣete** düşdük ki pey-â-pey / Hâkem be-dehen zemzemesi gûş-resâdur

3. korku, ürküntü; gam, üzüntü (bkz. ḥavf). <LN, OTAL>

K7/54 Zihî maḳâm-ı taḥayyür ki **vaḥṣetinden** olur / Zebân-ı nâṭıka ebkem muḥâl-i güft u şenîd

G90/5 Ey bî-ḥaber-i **vaḥṣet-i** ‘uḳbâ ḥaberün yok / Bu keşretün elbet de ser-encâmı tehîdür

G214/8 Me ‘vâ na’îm-i râḥat olur nefs ü rûḥuña / Berzâḥ-güzâr-ı **vaḥṣet-i** ümmîd ü bîm iseñ

vaḥṣî [1] yabanî, insandan kaçan. <OTAL>

G381/1 Ne cādûdur gör ol **vaḥṣî** ğazalı / Ki yok ‘uşşâkuñ nuṭṭa mecâlî

vaḥṣet-engîz [1] korkunç. <Cûdî, OTAL, Redhouse>

G337/5 Kim kaçardı irtifâ’-ı neyyir-i iḳbâlden / Kevkeb-i baḥt-ı erâzîl **vaḥṣet-engîz** olmasa

vaḥṣet-güzîn [2] ıssızlığı, yalnızlığı tercih eden (Mecnun).

K28/2 Evvel cünûn-ı ‘ışk ile rûḥ-âşinâ idük / Kays-ı remîde-ḥâtır-ı **vaḥṣet-güzîn** ile

vaḥṣet-güzînân [1] ıssızlığı, yalnızlığı tercih edenler, münzevîler.

G299/3 **Vaḥṣet-güzînân** ol iki merdüm / Reşk-i ğazâlân ol iki âhû

vaḥṣet-serâ [1] vaḥṣet yeri; yalnızlık mahalli || dünya.

G93/2 Şeb-zinde-dâr-ı ‘ışka bu **vaḥṣet-serâyda** / Zülmet-zedâ-yı ḥayret olur bir dimâğ vir

vaḥṣet-âbâd [2] ıssız, korku veren yer. <OTAL>

K30/27 Şîr aḳar Kûh-kene Kaysa ğazâlân bulunur / **Vaḥṣet-âbâd**-ı dil-i pür-dûd-ı dâmunıda benüm

G244/5 Şîr aḳar Kûh-kene Kaysa ğazâlân bulunur / **Vaḥṣet-âbâd**-ı dil-i pür-hevl ü hevâmumda benüm

vaḥy [2] bir fikrin veya emrin Allah tarafından, doğrudan doğruya veya Cebrail

vasıtasıyla bir peygambere bildirilmesi, bu suretle gönderilen haber, emir. <Cûdî, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

K2/51 Edüp Burâḳuñ ol demde Refrefe teslîm / Emîn-i **Vaḥy** o berîd-i şabâ-güzâr ḳalır

K5/34 Yümn-i iḳbâl-i cihân-gîr-i cenâb-ı Sencer / Olmuş ol nâzım-ı **vaḥye** sebeb-i ğarrâyî

vaḥy-perdâz [1] ilahî sözler tertipleyen, vahiy düzenleyen. Tanıkta, Nef’î’den

bahsedilirken, Nef’îvârî bir ifadenin kullanıldığı görülmektedir.

G303/8 **Vaḥy-perdâz**-ı suḥen Nef’î-i sâḥir ki olur / Her sözi âyet-i mu‘ciz gibi dil-ḥ’âh bize

vaḥy-irtisâm [1] vahiy yazan, vahiy çizen (kalem).

K23/39 Ḥuşûşâ ṭab‘um ol mu‘ciz-ṭırâz-ı mülk-i ma‘nîdür / Ki olmuş ḥükmi nâfîz ḥâme-i **vaḥy-irtisâm** üzre

vâ’iz [7] ibadet yerlerinde dinî öğütlerde bulunan kişi, medrese mensubu. Dinin

dış kabuğu ile oylandığından şairlerin hoşlanmadığı bir tiptir. Cahil olanlarından, halkı yanlış yola sevk eden sözler çıktığı vâki olup din namına saçmaladıkları şiirlerde işlenmiştir.

<OTAL, ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAH, s. 454>

K34/3 Añma nâm-ı ‘işreti ki şaḥne-i devrân ile / Ol ḳadardur **vâ’iz**-i şehrûñ şalâḥa niyeti

K34/30 Bulsun ol mîkdâr revnağ meclis-i pür-feyz kim / Anmağa şerm eylesün bir dağ **vâ' iz** cenneti

G23/2 **Vâ' iz** ne bilür meretebe-i pîr-i muğânı / Tâ olmayıcağ cur' a gibi hâk-i reh-i mest

G83/3 Riyâyı me'kel etmişler cihân-ı ğaflet-âbâduñ / Çıkup **vâ' izleri** kürsiye ğord u ğ-âbdan söyler

G64/3 **Vâ' iz** sözün erbâb-ı nazar bir pûla almaz / Cüyâ-yı güher nâkid-i her-gâh degildür

G261/2 Varağ-sumâr-ı gül-i 'işret ol ğo be **vâ' iz** / Zamân-ı 'ıyş ü ğarabdur kitâbı n'eylersün

G390/3 Meclis gibi pür olup na're-i mestân ile rindân / Mescide biraz **vâ' izi** ğâmüş görür mi

vâjgûne, vâjgûn [4] ters, tersine dönmüş|| uğursuz, bedbaht (bkz. ma' kûs).

<Burhân-ı Kâtı', Cûdî, OTAL, Kanar/1>

K28/8 Bir teng ü târ câh görür şimdi **vâjgûn** / Şağs-ı raşad-nişîn ğured-i dür-bîn ile

R4/1 Ğikmet ki ğilâf-ı meşreb-i her-dündur / Nisbet mi olur sipihre kim **vâjgûndur**

vâjgûne-na'1, vâjgûn-na'1 [2] ters nal|| ters, aksi, uğursuz. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s, 438>

G18/3 Cihân-ı **vâjgûn-na'1**-i mağabbet özge 'âlemdür / Gedâdur şâhlar cümle gedâlar pâdişâdur hep

G188/6 İnşâf ğoşdur ey felek-i **vâjgûne-na'1** / Miğnet cihân cihân u telâfî dem-i neşât

vakf [10]

1. tamamıyla ve büsbütün tahsis etme. <KT>

K9/6 Dâmenin pençe-i cellâd-ı celâlünde bulur / Dest-i bî-dâdın o kim **vakf**-ı ğirîbân etmiş

K17/48 Cümleden bu suhen-ârâ-yı şenâ-guster kim / **Vakf**-ı endîşesidür 'âlem-i feyz-i bî-çün

M11/I/1 Yâ Rab zebânüm et şeref-i na' ta muhtedî / Endîşem eyle **vakf**-ı şenâ-yı Muğammedî

G136/1 Olalı fitîle-fürûz-ı cân şeb-i ârzûda sirâcumuz / Bizi **vakf**-ı dâğ-ı ğam eyledi dil-i germ-şu'le mizâcumuz

G143/5 **Vakf**-ı ğurbân-geh-i 'ışğ idi göñül bilmez iken / Dest-i ğaşşâb-ı ecel ğabza-i şâtûr henüz

G291/4 Pây-ı ğumda ğased ol rind-i tehî-kîseye kim / **Vakf**-ı câm eyleye sermâye-i nâm u nengin

T3/5 **Vakf**-ı rığletde dedüm Nâ' iliyâ târîğîn / Zâ' ir-i 'adn ola rûğı Şarı ' Abdullâhuñ

vakf olmak [2] tahsis edilmek, ayrılmak.

G253/3 Dilde âşüfteğî-i zülfün olmasa der-kâr / **Vakf olur** bâdiye-i mağşere ğavğâ-yı cünûn

G317/3 La' net o ğ-ân-ı lûğfa ki erzâle **vakf ola** / Ehl-i dilün fağîr ü ğamîri bulunmaya

2. bir malı kamunun yararına ebedî olarak tahsis etme. <OTDTS>

K1/15 Ğâmûş-ı ğayretem ki ğured nağd-ı himmetüm / **Vakf**-ı binâ-yı medrese-i ğıl u ğâl eder

vâkı'a [2] zuhur bulmuş, olmuş bir iş, macera|| belâ, musibet, şiddetli hadise.

<KT, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR> Tanıklarda sözcük, "Kerbelâ" hadisesi hakkında kullanıldığı için, "belâ" ve "musibet" anlamları ön plâna çıkmaktadır.

K7/53 Zebân-ı ğusrev-i ğadr gibi lâl-i ğayretdür / Zuhûr-ı **vâkı'a**-i Kerbelâda 'ağl-ı reşîd

M1/I/5 Bir şemmedür bu **vâkı'adan** ğâl-i Kerbelâ / Kerrûbiyân-ı 'arş bu zülme yeter ğüvâh

vākıf [4] bir şeyi elde eden; bir şeyden haberli, haberdar; [tas.] kalp gözü açık, ârif
(bkz. āgāh, āşinā). <KT, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

- K25/43 Ketm etme şu'ûruñ felegüñ rāzına bizden / Zīrā bilirüz **vākıf**-ı esrār-ı nihānsın
M9/I/5 Cevher-i ma' nâyı gör āyīne-i taḥkīkde / Kim o cevher **vākıf**-ı rāz-ı nüşür eyler seni
G205/5 Bilmez ol mertebe māhiyyet-i eşyâyı kader / Ol kadar **vākıf**-ı esrār-ı deründür çeşmüñ
G350/1 Rāz-ı dili tefevvuh edüp cāne söyleme / Cān **vākıf** olmasun leb-i cānāna söyleme

vakt [24]

1. vakit, zaman (bkz. hengām, zamān). <OTAL, Ahterî>

- K1/48 Pāyān-ı na'tı **vakt**-i durūd-ı revānıdır / Ol ḥazretüñ ki rūḥa 'atā-yı nevāl eder
K17/14 Tāze taḳvīm-i cihān-girī-i İskender ü Cem / Naḳd-ı **vakt**-i Ḥaşem ü tañtana-i Āferidūn
K30/23 Ğonce-i feyz açılır bağ-ı meşāmumda benüm / Büy-ı gül kāsıd olur **vakt**-i zükāmumda benüm
K37/3 Ne añlanur bu serāy-ı sipenc-i fāniden / Ki ola **vakt**-i taleb 'ömrüñ imtidādı kadar
M9/I/1 Daḥl-i erbāb-ı kemāl ey zāhid-i şüret-perest / 'Ākıbet muḥtāc-ı **vakt**-i nefl-i sūr eyler seni
G6/1 Sīne gül-zār-ı maḥabbet nāle bülbüldür baña / **Vakt**-i dāğ-efrüzī-i dil mevsim-i güldür baña
G50/6 Sūdā-gerān-ı ma' şiyet añsun o **vakti** kim / Dādār-ı ḥaşr bār-ı metā'-ı günāh açar
G54/1 Ḥār-ı gama rencideligüñ **vakti** degildür / Bu bağda gül-çideligüñ **vakti** degildür
G54/2 Taḳlīd edüp ey baḥt-ı siyeh çeşm-i bütāna / Nāz etme ki ḥābideligüñ **vakti** degildür
G54/3 Ey fāḥte çık serve ki saña demek olmaz / Bülbül gibi şūrideligüñ **vakti** degildür
G54/4 Ğam-ı mey-i şādī tarab-engiz-i 'asesdür / Āgehlere lağzideligüñ **vakti** degildür
G54/5 Ey rūḥ-ı izāfī çıka gör çāh-ı bedenden / Te'ḥir ile pūşideligüñ **vakti** degildür
G54/6 Meh gibi hemān Nā'iliyā gūş u zebān ol / Āyīne-şıfat dideligüñ **vakti** degildür
G77/7 **Vakt**-i cūş-ı erbāb-ı suḥendür Nā'ili / Eylesünler tarḥ-ı şī'ri dil-güşā nev-rūzdur
G89/5 Çıkarān 'ālemi başdan senüñ ey ḥil'at-ı cāh / **Vakt**-i pūşışde olan būs-ı giribānuñdur
G230/15 Her dem bahār-ı 'ömrüñ ola reşk-i Çār-bāğ / Ol **vakte** dek ki mihr ola bu bağ-ı çāra gül
G244/1 Ğonce-i feyz açılır bağ-ı meşāmumda benüm / Büy-ı gül kaşīd olur **vakt**-i zükāmumda benüm
G377/5 Bādenüñ **vakt**-i tūlū'ı neşvede ey Nā'ili / Āfitāb-ı maşrıḳ-ı endişedür her kaṭresi

2. mevsim. <OTAL, Redhouse>

- G124/2 Zemīn-i dil de kim **vakt**-i ḥaşād-ı kişt-i miḥnetdür / Cerāḥat tūde tūde dāğ ḥırmen ḥırmen olmışdur
G309/3 Olmasa 'ömr zūd-güzer **vakt**-i gül gibi / 'İyşe ḥayāt u 'ömre zamān kütch olmasa

3. münasip zaman, uygun zaman. <KT, OTAL>

- K20/38 Lāf-ı suḥen-veri yeter ey ḥāme **vaktidür** / Evşāfinuñ du'ā ile ḥatm ola defteri

vaktine düşürmek [1] bir şeyi diğeri bir şeyin zamanına denk getirmek, aynı zamanda yapmak.

- K5/33 **Düşürüp vaktine** kārın suḥen-ārālīḳda / Tutmuş eş'arı gibi debdebesi dünyāyı

4. çağ, zaman. <LN, OTAL>

M8/II/2 Aristâlis-i ‘aşr u nağd-ı **vakt**-i Bû ‘Alî Sînâ

5. içinde bulunan zaman, zamane, hâl.

G77/4 Hüsrevâne pâdişâh-ı **vakt** olup almış ele / Her gedâ bir sâgar-ı gîti-nümâ nev-rûzdur

vakûr [3] onurlu, ağırbaşlı, vakarlı. <KT, OTAL, TS>

K22/25 Ma‘lûm-ı hâzretûn mi degil gördüğüm cefâ / Meddâhı olduğum küremâ-yı **vakûrdan**

G265/2 Sen neşve-i idrâkûn sermâye-i ‘izzet bil / Câh ile қо câhiller ‘âlemde **vakûr** olsun

vakûr etmek [1] böbürlenmek, büyüklük taslamak.

G209/1 Felek ne var bizi çağ böyle bî-ğuzûr edecek / Bir iki bed-güheri câh iken **vakûr edecek**

vâlâ [5]

1. yüksek, yüce; şerefli, asil, aziz. Miktarda, boyda, himmette, şan ve şevkette yükseklik ifade eder (bkz. a‘lâ, bülend). <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî, OTAL, Kanar/1>

K5/29 Âferîn himmet-i **vâlâsına** kim eylememiş / Zeyl-i ‘unvân-ı şeref menkıbe-i Âbâyı

K16/1 Minnet Allâha ki bir Âşaf-ı şâhib temkîn / Şadr-ı **vâlâ**-yı şadâretde yine oldı mekîn

K16/19 Nice bulmaz o serâ qadr u şeref kim olasin / Şadr-ı **vâlâ**-yı refî‘inde sa‘âdetle mekîn

K21/33 Vücûd-ı pākûn ola zîb-i efser-i iğbâl / Ki reşk-i gevher-i hûrşîd-i çarh-ı **vâlâdur**

2. al renkli, ince ve kıymetli bir kumaş. <Kanar/2>

K12/14 Nice Âşaf ki serâ-perde-i iclâline çarh / Yaraşur eylese **vâlâ**-yı şafağdan ezyâl

vâlâ-nesebâ [1] ey asil soylu!.

K25/34 **Vâlâ-nesebâ** Nâ‘ilî-i zâr bilür kim / Nağd-ı tarab-ı güm-şude-i hâlka zamânsın

vâlâ-kaşr [1] yüksek köşk, heybetli saray.

K35/1 Leb-i deryâda seyrân eyle **vâlâ-kaşr**-ı hünkârı / Ki olmuş ‘aql-ı kül hayrân-ı isti‘dâd-ı mi‘mârı

vâlih [1] şaşakalmış, şaşırmış, hayran; [tas.] aşkın deli divane ettiği biçare. <Cûdî,

OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>

G210/1 ‘İşk hayrânıdır eţvâr-ı cünûn-pişemüzün / ‘Aql-ı kül **vâlihîdür** şüret-i endişemüzün

vallâhî [1] Allah’a yemin ederim. <DİNÎ KAVRAMLAR>

Ş7/7 Gözedür dîde senün-çün râhı / İntizârı sañadur **vallâhî**

vâ-pesîn [4] son, sonuncu, en sondaki, en son. <Cûdî, OTAL, Kanar/1>

K28/78 Kalmış çemende gül görüp ey Nâ‘ilî hezâr / Mir‘âta karşı bir nefes-i **vâ-pesîn** ile

G152/4 Alduğça büy-ı sünbülünü tâze cân bulur / Âh-ı dil olsa da nefes-i **vâ-pesînümüz**

G316/1 Çarh merdüm-kuşdur ey dil terk-i bî-dâd etse de / **Vâ-pesîndür** bir nefes ehl-i dili şad etse de

G357/5 Kalmış çemende gül görüp ey Nâ‘ilî hezâr / Mir‘âta karşı bir nefes-i **vâ-pesîn** ile

var [77]

1. mevcut, yok karşıtı; sahip olma. Sahiplik bildiren olumlu isim cümleleri yapar. <YTS, TS, ÖTS>

- K12/47 Hadd ü pâyânı mı **var** haşre dek olmuş tütalum / Hâme evşâfuñı tahtırde tab'um naqqâl
- K13/42 **Var** dest-i zuhûrında nice hüccet-i maḥfî / İsbât-ı kemâl etmege rûḥ-ı kudemâdan
- K15/12 Ahvâlünü taḥrîre maḥal düşdi mi âyâ / Bîgâne mi **var** meclisi tenhâ mı degildür
- K16/6 Hâşılı cevher-i zâtında **var** ol isti' dâd / K'ola bî-şâ'ibe bir emr-i celîle ta' yîn
- K22/19 Ehl-i dilün şikâyeti **var** ḥâk-i pâyuna / Bîdâd-kârî-i felek-i bed-şu'ûrdan
- K24/11 Mî' mâr-ı himmetinde **var** ol iktidâr kim / Baḥr-ı muḥîte bânî-i tāk-ı 'ubûr olur
- K24/19 Bir feyz **var** mülâḥaza-i devletünde kim / Fi'l-hâl dilde ḡam eşerinden sürûr olur
- K29/3 Derbâna vir selâm de ki Kethüdâ Begün / Rû-mâl-i ḥâk-i pâyına **var** mı icâzetün
- K30/5 Sen refîḡ ol baña ey bād ki **var** pâ-dâşuñ / Hâc şavâbı yazılan her ser-i kânumda benüm
- K30/15 Olmasa nuṭṭa mecâlün varıcaḡ ḡavfum odur / Bu meḥâbet ki **var** ol şadr-ı hümâmumda benüm
- K30/20 Gördüḡi cevri ü sitemden daḡi dil-gîr midür / **Var** mı âzürdelik ol güm-şude nâmumda benüm
- K34/12 Saña da minnet neden **var** iken ey bîdâd-kâr / Âlemün bir böyle üstâd-ı Felâṭun-fiṭnatı
- K35/11 Sipîhr-i devlet ammâ âfitâbı ḡusrev-i ' âlem / Ki **var** yanında Behrâma mu'âdil bir silâḡ-dârı
- K36/8 Ne tuḡrâ kim şekl-i maṭbû'ında **var** bir özge keyfiyyet / Ki gelmiş zülfesinden zülf-i Nâhid-i perîşânî
- M1/2 Muṭṭb nefesün **var** ola sâḡî meyün ezfûn - Her laḡza vü her ân / Meclisde şafâ meyle gerek neyle gerekdür - Tâ germ ola şoḡbet
- M2/I/5 Maḡrûr-ı ciger-sûḡte bir sîne mi **vardur** / Kim almaya dâm âteşini benden ilâhî
- M3/VII/2 **Var** âsitân-ı pîre hele istinâdumuz / Hükûm-i kazâya zerre kadar yok 'inâdumuz
- M10/I/11 Şandum görünce hey'etünü ey hilâl-i çarḡ / Bir yerden iki lû'lesi **var** çeşme-i zülâl
- G21/5 Maḡşer de olsa çâre mi **var** söyleşilmege / Geh ser-girân-ı nâzdur ol ḡamze ḡâḡ mest
- G26/2 Maḡşerde de o zülf ü o ruḡsâre ki **vardur** / Reşk-i şanem ü raḡbet-i zünnâra ne minnet
- G86/1 Şaḡn-ı çemende ḡoncelerin inbisâtı **var** / Her sâye nihâlde bir gül bisâtı **var**
- G86/2 Güller şükûfte serve hem-âḡuş yâsemen / Sünbüllere benefşelerin irtibâtı **var**
- G86/3 Feryâd-ı ' andelîbe tûtar şâḡ-ı gül kulaḡ / Mülk-i çemende ḡulḡuleden ihtiyâtı **var**
- G86/4 Pür naḡd-ı jâle dâmen ü ceyb-i şükûfe-zâr / Nev-devletân-ı bâḡ u bahârün neşâtı **var**
- G86/5 Bâzâr-ı feyz-i nâmiye der-kâr Nâ'îlî / Enhâr ile şükûfelerin ihtilâtı **var**
- G104/1 Nişâr-ı naḡd-ı niyâz etmege şitâbum **var** / Benüm ol âfet ile başḡa bir ḡisâbum **var**
- G104/2 Cihân-ı bî-keder ü pür-fürûḡ-ı ' ışḡam ben / Ne ebr-i tîrede mâhum ne âfitâbum **var**
- G104/3 Daḡi mecâz u ḡaḡîḡat ne olduḡın bilmez / Hevâ-yı ' ışḡ şanur bir dil-i ḡarâbum **var**
- G104/4 Benüm o bâde-güdâz-ı ḡarîm-i mey-gede kim / Elümde gül gibi bir câm-ı şu'le-tâbum **var**
- G104/5 Piyâle tûtmaḡa yok elde Nâ'îlî kudret / Elümde ra'şce derûnumda ızṭrâbum **var**
- G106/2 Bîñ mübtelâsı **var** ser-i râhında cân be-kef / Ol tıfl-ı nev-zuhûr-ı hezar âşinâyı gör
- G123/2 Teklîf mi **var** şoḡbete her gece nihânî / Kâşâne-i dil ḡâne-i bî-minnet-i ḡamdur

- G130/3 Dardini ğamzeden nihân tıtmğa çäre **var** mıdur / Āteş-i germ-i ıztırâb havşala-süz-ı râzdur
- G183/2 Hücüm-i leşger-i müjgâna dilde tâb mı **var** / O teng-nây-ı sipâh-ı dū rûya şıgmaz imiş
- G205/3 Nağd-ı ârâmdan el çekmemeye çäre mi **var** / Düzd-i şad-kâfile-i şabr u sükundur çeşmüñ
- G209/3 Nesine ğırresün ey bü'l-heves bu dünyânıñ / Ne güne devleti **var** ' âlemüñ ğurūr edecek
- G209/9 Tevağkuf eyle bu bâzice-gehde Nâ 'iliyâ / Verâ-yı perdede esrâr **var** zühür edecek
- G215/4 Yâ ğazınüñ mevc imiş ey mihr yâ evcün ğaziz / **Var** mıdur senden recâ-yı irtifâ' ı kimsenüñ
- G216/2 Ne bir iki câma dimâğı **var** ne tırrur elde ne ayağı **var** / Mey-i ' işveden de ferâğı **var** o tenük şerâb-ı teğâfılüñ
- G217/1 Göñlüm gibi ey nâme gidüp yârda kılduñ / Baş üzre yerün **var** mı ğam-ı destârda kılduñ
- G224/2 Ağyarı cevri ile ne **var** ey şüh öldürüp / Erbâb-ı ' ışkı lıtf ile şermende eyleseñ
- G242/1 Ğamuñla ülfetümüz **var** sürürü n' eyleyelüm / Şafâ-yı ğatırumuz yok ğuzürü n' eyleyelüm
- G248/3 Pür şekve-i âham beni söyletme ğamum **var** / Āyinesün olma müte ' eşsir kederünden
- G286/3 Küyünâda **var** âvârelerün keşreti ammâ / Ol ğamze-i şühün geçemezler siteminden
- G288/5 Nâ 'ili-veş nice dil-sühte müştâkuñ **var** / Şu' le-i âhdan ey dil-ber-i şannâz şakın
- G302/4 Fezâda Zühre mi **var** ğamzene muğâbil ola / Ferâsiyâb ise Rüstem-i nighdür bu
- G322/1 Rûh yok şavma' anuñ pîr-i ' abâ-püşında / Hâl **var** mey-gecenüñ rind-i kadeh-nüşında
- G322/4 Özgüdür havşalası bâde-keşân-ı ' ışkuñ / Feyz-i âğâhî-i dil **var** yine medhüşında
- G324/4 Feyz-i eşer-i neşve-i şahbâ-yı lebüñdür / Bu şür ki **var** mâye-i âb u ğilümüzde
- G332/1 Ölmek ğamı yok hiç giriftâr-ı lebüñde / Şîrîñi-i cân **var** yine ğüftâr-ı lebüñde
- G358/2 Tenhâlığı **var** küyüñüñ erbâb-ı recâdan / Mümkün mi değıl yoksa mülâkat o şehle
- G367/2 ' Aceb telâtümü **var** baır-ı ağızar-ı çemenüñ / Bizüm de ğissemüze bir kenâr degmez mi
- G384/4 Bir semen **var** mı bu ğülzârda terciğ olunur / Gül-i ğurşide muğarrâ bedenüñden ğayrı
- Mt5 Bir dil **var** mı ol ğüsn-i ğudâ-dâdı ğörüp de / Güyende-i el-minnetüli' l-lâh degildür
- R6/1 Allâh bilür ğamuñdan ey nûr-ı siyer / Ne dilde melâl **var** ğatırda keder
- Ş10/4 El-ğazer ey şerğos-ı nâz el-ğazer / Keşret-i şoğbetde ğater **vardur**
- Ş11/1 Dönmiş ruh-ı zerdine çemen ' aşık-ı zârüñ / Bir güne dağı ' âlemi **var** köhne-bahârüñ

Aşağıdaki tanıklarda geçen “ne var” ifadesi, “olmasında ne sakınca var, ne olur ki” anlamındadır.

- G209/1 Felek ne **var** bizi çağ böyle bî-ğuzür edecek / Bir iki bed-ğüheri câh iken vakūr edecek
- G224/1 Luğfuñla ben gedâyı ne **var** bende eyleseñ / Ben ağladuğça nâz ile sen ğande eyleseñ
- G262/4 Nâlesüz **var** ğarem-i yâre ki nâleñ ey dil / Men' -i âsâyiş-i gül-bister-i ğ'âb eylemesün
- var ise** [11] ihtimal ki, belki, galiba, olsa olsa, zannımca. <YTS, ÖTS>
- K1/8 Bu ' arşa-i mefâğiretün yeke-tâziyam / Gelsün benümle **var ise** ceng ü cidâl eder
- K7/51 Cevâbı **var ise** ğaşmuñ hemân dilîr olsun / Tıttunca dâmenini ehl-i beyt rûz-ı va' id
- K18/3 ' İlâc-ı derd-i ser etsün dîv-i şabîb-i zamân / Bu demde **var ise** pür-tâb-ı ıztırâb olmış
- K25/52 Zâtuñda olan cevheredür **var ise** rağbet / Kim der saña ey ğ'âce falân ibn-i filânsın

- K33/14 Merhamet-kâr hîdîvâ keremündür ancak / **Var ise** ehl-i dil ü t̤ab‘a medâr-ı te‘sis
M13/I/2 Câh-ı dünyâyâ **var ise** hasedüm / Lâ-yesûd eyle yâ Resûla‘l-lâh
G97/2 **Var** ise seng-i siyâh-ı kalb-i ‘âşıkdur mehek / Yoḥsa ol şūḥuñ ‘ayâr-ı ḥüsn ü ânın kim bilür
G215/5 İşte meydân-ı suḥen **var ise** gelsün Nâ‘ilî / Ser-ķalemnden böyle mu‘ciz iḥtirâ‘ı kimsenüñ
G254/3 Dil-şikenân-ı kem-‘ayâr pîş-gehinde lâl olur / **Var ise** seng-i sürmedür ‘ışķa meḥekk-i imtihân
G293/6 Zâtında olan cevheredür **var ise** raḡbet / Kim der saña ey ḥ‘âce falân ibn-i filânsın
Ş10/6 Biñ **var ise** ‘âşık-ı ḥasret-keşüñ / Birisi de Nâ‘ilî-i zârdur

2. elde bulunan ve maddî değeri olan her şey, şervet, mal, varlık. <YTS, ÖTS>

- K25/37 Kân muhtekir-i gevher ü yem müddeḥar-ı dūr / Sen **varuñı** bezl etmede ne baḥr u ne kânsın
G16/1 Bir çîn-i cebhe **varumı** târâca verdi hep / Tūfân-ı girye raḥtumu emvâca verdi hep

varak [6]

1. ağaç ve çiçek yaprağı. <Cûdî, ZL, OTAL>

- K10/9 Bî-bâk dest-burd-ı ḥazândur mişâl-i ḥuld / Her şahn-ı bâḡı bir **varak**-ı gül-sitân gibi
K25/12 Reşşâñle döner her **varakı** sâḥa-i Çîne / Evrâķ-ı Ḥıṭâyîde ne dem kaṭre-zenânsın
K25/25 Neşşaf-ı **varaklar** gibi levḥ-i dil ü câna / Kâr etmede hem-ḥaşşe-i naḥl-i belesânsın
K25/29 Her gâḥ ki mâ‘î **varaka** raşḥa-feşânsın / Şâbâş ki revnaķ-şiken-i kâḥ-keşânsın
G340/7 **Varakların** gül-i ter dökdi Nâ‘ilî cûya / Bahâr mevsimidür kim baķar risâlelere

2. kitap veya defter yaprağı, iki sayfadan ibaret yaprak. <KT, OTAL>

- K17/59 Mıstar-ı t̤âķ-ı **varak**-ı suḥenümde görünür / Cilve etdükçe ma‘ânî suver-i gün-â-gün
varak-sûzî [1] yaprakları yakma, müsvetleri ortadan kaldırmak için ateşe verme.

- G371/5 Nâ‘ilî olmaya takrîb-i **varak-sûzî**-i çarḥ / Güft-güy-ı dil-i pür-tâbuñı tesvîd gibi

varak-şumâr [1] yaprak sayma. Aşağıdaki tanıkta “işret gülünün yapraklarını sayma” eylemi, zevk ve sefaya dalma, içki meclisine iştirak etme anlamına gelmektedir. Çimenliğe uzanıp çiçek yapraklarını koparmak suretiyle fal bakma olarak da düşünülebilecek bu eylem, rahatlığa ve kayıtsızlığa işaret etmektedir.

- G261/2 **Varak-şumâr**-ı gül-i ‘işret ol ķo be vâ‘iz / Zamân-ı ‘ıyş ü ṭarabdur kitâbı n‘eylersün

vâridât [1] hatıra gelen, içe doğan şeyler. <OTAL>

- K17/8 **Vâridât**-ı dil ü t̤ab‘umdan eder istimdâd / Olurun zâtuñı ta‘rifde bî-şabr u sükûn

varmak [16]

1. erişilmek istenen yere ayak basmak, ulaşmak, vasıl olmak; yetişmek; yürümek. <YTS, TS, ÖTS>

- K27/21 Nereye **varduñ** ise maşlaḥatuñ gördi ricâl / Eyledün düşmeni bî-nâm u nişân ḥoş geldüñ
K30/15 Olmasa nuṭķa mecâlüñ **varıcaķ** ḥavfum odur / Bu meḥâbet ki var ol şadr-ı ḥümâmumda benüm
M5/VI/11 **Var** Ka‘be-i kūyını ṭavâf et / Cürm-i ḡam-ı ‘ışķa i‘tirâf et

M8/V/4 **Varup** gîsû-yı zülf-i yârı biri birine katduñ

G21/6 Ser-germ-i ‘ışka h̃âhiş-i la‘lün degil ba‘îd / Meclisde **varduğınca** olur bâde-h̃âh mest

G100/6 Deyre **varmağdan** murâd ihyâ-yı emvât eyleyüp / Bütler i‘câz-ı rûhu‘l-lâhı söyletmek midür

G132/4 **Vardukça** küy-ı yâre gönül habs-ı nâle kıl / Bülbülleri hadîka-i bâguñ hāmûş olur

G211/5 Şoran haqîkat-i âmed-şud-ı cihânı saña / Demez ki mescide **varduñ** namâzdan geldüñ

G217/5 Biz etdügüne kalmayalum gerçi işitdük / Mestâne **varup** hâne-i ağıyârda kaldüñ

G324/1 Bâr-ı gama tâkat yoğ iken maḥmilümüzde / Bir cây-ı şafâ yok **varacak** menzilümüzde

G324/2 Ol Ka‘be-i cânuz ki **varur** secdeye ‘uşşâk / Âyât-ı haṭuñ kim okunur maḥfilümüzde

G351/2 **Varduğumuz** vilâyeti huld ise de caḥîm eder / Cândaki sūz u tâb-ı gam dildeki harḥâr ile

G360/5 **Varınca** bezm-i Felâṭun-ı ‘ışka ‘aql-ı fuṣûl / Hezâr şerm ü hacâletle lâl gelmedi mi

2. bir durumdan başka duruma geçmek, (h̃âb sözcüğü ile birlikte) uyumak. <TS>

K11/25 H̃âba **vardı** dîde-i baḥtı meger kim yâdına / Zahmet-i renc-i ğubâr-ı şaff-ı leşgerdür gelen

G21/4 Ditrer nezâre üstine mânend-i âfitâb / **Vardukça** h̃âb-ı ‘işveye ol ğurre mâh mest

G367/5 Vişâle yer yok ise h̃âba **varmadukça** gözün / Fesâne güyî-i dil bir hişâr degmez mi

varılmak [1] (-e) herhangi biri varmak, erişilmek. <TS, ÖTS>

M2/I/8 Pür-zemzeme-i el-‘aṭaşız bilmezüz ammâ / Ser-çeşme-i câna **varlur** kandan ilâhî

vâşıl [] ulaşan, erişen, kavuşan; Hakk’a eren. <Cûdî, OTAL, TASAVVUF

TERİMLERİ>

vâşıl olmak [1] ulaşmak, kavuşmak, varmak, birleşmek. <ÖTS>

G164/2 Zâhirde ba‘d-ı menzilümüz görmeñüz ba‘îd / Biz kurb-ı Haḥka **vâşıl olan** halvetîlerüz

vaşf [24]

1. nitelik, bir kimsenin taşıdığı hâl ve sıfat, nişan. <OTAL, Ahterî>

K2/54 Geçerse **vaşf**-ı cemîlünle rûzgârı yine / Zebân-ı nâṭıka haclet-güzîn-i kâr kalur

K4/37 Hâbbezâ **vaşf**-ı pây-e-i mi‘râc / Ki edâsıyla ḥâk-i pây-i dilem

K14/62 Muḥtâc degil zîver-i meşşâṭaya zîrâ / **Vaşfuñ** ki ‘arûs-ı tutuḥ-ârâ-yı edâdur

G160/3 Her laḥza biñ çerâğ uyarur şem‘-i Tûrdan / **Vaşf**-ı cemâl-i yâr ile ṭab‘-ı münîrümüz

2. bir kimsenin veya şeyin durumunu anlatarak tarif etme; övme, methetme (bkz. medḥ,

sitâyiş). <LN, OTAL>

K1/49 Der-h̃âst-ı şefâ‘at ile tâ suḥen-verân / **Vaşf**-ı peyâm-berân-ı bedî‘ü‘l-cemâl eder

K4/46 Nitekim cilve-gâh-ı **vaşfuñda** / Râyiz-i ḥunk-ı bād-pây-ı dilem

K8/34 Nihâyet olmayıcak **vaşf**-ı şâha Nâ‘ilîyâ / Olur qabûle muḥârîn kelâmuñ icâzı

K12/37 Hadd-i i‘câza da bu beyt ile telmîḥ etmiş / **Vaşf**-ı temkînini bir şâ‘ir-i sencide-maḥâl

K12/50 Söyledür âyîne-i luṭfuñ olursa ne kadar / Tûṭî-i nâṭıka **vaşfuñda** zebân-ı beste vû lâl

K14/60 Hem pâdişeh-i memleket-ârâ-yı ma‘ânî / Hem **vaşfuña** mu‘tâd bir âlüfte gedâdur

K14/63 Her nâzım-ı hoş-gû ki alur destine ḥâme / Elbet de gelen ḥâtıra **vaşf**-ı küremâdur

- K14/64 Hâsıl bu ki bir sencileyin zât-ı şerîfün / **Vaşfinda** kesel şıgıl-ı zamîm-i füşehâdur
- K14/88 **Vaşfuñ** gibi yok derd-i dilün gâyeti ammâ / Şekvâya maḥal kalmadı hengâm-ı du‘âdur
- K17/50 **Vaşf**-ı zâtuñda ne sihr etdüğine şâhiddür / Feylesofân-ı hıred mu‘cize-kârân-ı funûn
- K18/39 Ḥayâl-i **vaşfuña** şeb-zinde-dâr iken tab‘um / Keşâfet-i ğam ile ser be-ceyb-i ḥab olmış
- K22/18 Yazdukça **vaşf**-ı zâtuñı dest-i ḥayâlde / Pür-tâb olur zebân-ı kalem şem‘-i Tûrdan
- K23/30 Midâd-ı ḥâmeden bûy-ı ‘abîr eylerler istişmâm / Yazanlar **vaşf**-ı ḥulkuñ nâme-i müşkîn-ḥutâm üzre
- K23/36 Murâdumca edâ mümkün midür **vaşfuñ** k’ola dâ‘im / Şafâ-yı ḥâtırum cevri-i felekden in‘idâm üzre
- K23/48 Bu şîr-i dil-güşâda ol ‘arûs-ı dil-keşûñ ḥâme / Kemâl-i **vaşf**-ı ḥüsnin gösterür ihâm-ı tām üzre
- K24/34 **Vaşfuñda** bu kaşide-i pür-intihâb kim / Her lafz-ı dil-peẓîri ma‘ânî-şudur olur
- K29/14 Bu nev-terâne şîr ile **vaşfin** mezîl et / Ol zîb-i mesned-i ḥâdim-i şân u şevketün
- G66/7 Ey bût-i nâz etse ger **vaşf**-ı lebün Nâ‘ilî / Her nefesi pây-e ‘İsî-i Meryem bulur
- G133/1 Söz yok ol gönca-dehen **vaşfına** imlâ şıgmaz / Teng olur cây-ı suḥen lafzına ma‘nâ şıgmaz

vaşf etmek [1] tarif etmek; övmek, methetmek. <Kantar/2, Redhouse>

- G287/5 **Vaşf edüp** şirîn-lebün tûṭî-i tab‘-ı Nâ‘ilî / Kandı güftaruñ ḥalâvet-baḥş-ı her-kâm eylesün

vaşl [6] sevdiğine kavuşma, ulaşma (bkz. vuşlat, vişâl). <KT, Ahterî>

- G16/5 Çıkdı ğinâ-yı **vaşlumuz** ağıyâra Nâ‘ilî / Dil-ber zekât-ı ḥüsnüñi muḥtâca verdi hep
- G187/5 Ey Nâ‘ilî mülâḥaza-i **vaşl**-ı yâr ile / Biñ ‘ömr-i cavidâna deger bir dem-i neşât
- G221/4 Edâ-yı şükri güzeller muḥâldür der imiş / Firâk-ı dem-be-dem ü **vaşl**-ı gâhumuzuñ
- G231/3 Geh **vaşlm** eyler ârzü gâhî temennâ büsesin / Müştâk-ı berg ü bâridur bir naḥl-i bâlânun gönül
- G346/1 ‘Âşıkuz ‘ışk belâ-yı dil-i nâlân ise de / Tâlibüz **vaşla** taleb bâ‘iş-i ḥırmân ise de
- G330/5 Nâ‘ilî biñ kerre dâmen-bûs-ı **vaşl** olsa gönül / Yine istilâ-yı ğam bir laḥza dil-şâd etmeye

vaşşâf [1] vasıflarını bildirerek anlatan ve öven, bu işte usta olan; hizmetkâr (bkz. meddâḥ). <ZL, OTAL, Ahterî>

- K4/24 Ya‘ni **vaşşâf**-ı faḥr-ı kevneynem / Maḥrem-i râz-ı müdde‘â-yı dilem

Vaşşâf [2] Molla Reşîdüddin Fazlullâh Şirâzî. Edebiyatçı ve tarihçilerin meşhurlarından olup hicrî sekizinci asırda yaşamış, Moğol hükümdarı Cengiz’den itibaren İlhanlıların tarihini yazmıştır. Bu eser “Târîh-i Vassâf” olarak bilinip fesahat ve belâgatinden dolayı çok beğenilmiştir. <Kâmûsü’l-A‘lâm>

- K9/29 Cümleñün aḥḳar u nâçizidür ammâ eşerin / Nazm u inşâda ne **Vaşşâf** u ne Şahbân etmiş
- K33/2 Şâd eder rûḥını **Vaşşâf** u Nizâmü’l-mülkûñ / Ser-çalemden ki selâṭine olur nâme-nüvis

vâ-sûḥte [3] reddetmiş, yüz çevirmiş; vazgeçmiş.

- K12/48 Çemen-i ḥâtıra esdikçe nesîm-i luṭfuñ / Dil-i **vâ-sûḥtenün** âteşin eyler eş‘âl

vâ-sûḥtegân [1] vazgeçmişler, yüz çevirmişler.

- G113/2 **Vâ-sûḥtegân**-ı ḥarem-i Ka‘be-i ‘ışkız / Peygüle-i ğam-ḥâne-i dil meskenümüzdür

vā-sūḥteḡī [1] yanıklık || âşıklık. <Kanar/1>

G4/1 Edeli zevk-i taḥayyür ğamı tiryāk baña / Oldı **vā-sūḥteḡī** māye-i idrāk baña

vaṭan [3] bir kimsenin doğup büyüdüğü veya yaşadığı memleket, yurt. <KT, Cûdî, OTAL>

G177/7 Ne Nā'ilî ne mecâl-i **vaṭan** ne tâb-ı sefer / Nifāk-ı baht ile ḥatır-şikest olup kalmış

Ş6/2 Veh ki olduk **vaṭandan** âvâre / Yine geldük diyâr-ı hicrâna

vaṭan ḡarîbî [1] vatanından ayrı düşmüş.

K28/1 Evvel enîs idük dil-i zâr-ı ḡazîn ile / Şimdi **vaṭan ḡarîbîyüz** âh u enîn ile

vāveylā [2]

1. eyvah!, yazık! Hüzün ve tahassür bildiren bir seslenmedir (bkz. dirîḡ, feryād). <Cûdî, OTAL>

Ş3/4 Diyem maḥşerde **vāveylā** / Baña yâr olmaduñ gitdün

2. çıḡlık, yaygara, feryat. <OTAL>

Ş4/5 Düşersün pâyına tenhâ / Edersün âh u **vāveylā**

vāy [1] eyvah!, yazık! <KT>

M1/I/8 Ey **vāy** ey birâder-i bâ-cân berâberüm / Ey māye-i ḡayât-ı dil-i derd-perverüm

vāye [3] nasip, kısmet (bkz. behre). <Cûdî, LN, OTAL>

G130/1 Tâ ki çeşm-i pür-füsün mest-i şarâb-ı nâzdur / **Vāyesi** mübtelâlaruñ serzeniş-i niyâzdur

G193/3 Alur mı dil nigeḡ-i iltifâtıdan **vāye** / Teḡâfûle bu kadar ruḡşat-ı cevâz olıcak

G375/4 ‘Uşşâkuñ oldı **vāyesi** geh nâz u geh ‘itâb / Âşâr-ı dil-firîb-i nevâziş görölmedi

vāye-baḡş [1] fayda bağışlayan, yarar sağlayan, faydalı. <OTAL, Kanar/1>

G330/1 **Vāye-baḡş**-ı kām olup düşmenleri şād etmeye / Ey felek ehl-i dile çaḡ böyle bî-dād etmeye

vāẓ' [15]

1. koyma, konulma. <Cûdî, LN, OTAL>

K35/7 O şâdırvân ki **vāẓ'** olmuş naẓar-ḡâhında bî-mânend / Hüveydâdur bihiştün cûşışinde nice âşârı

G304/2 Dil-i aḡyâra ḡorsun dest-i pâküñle fitîl-i dâḡ / Bu gûne **vāẓ'**-ı ḡânûn-ı cefâyı ihtiyâr etme

Ş9/5 Cân muntazırdur luṭf u kerem kı / Merdümlük ile **vāẓ'**-ı ḡadem kı

vāẓ'-ı esâs [2] temel atma. <KT>

K28/67 Şâyestedür nevâziş-i mi'mâr-ı luṭfuña / **Vāẓ'**-ı esâs-ı nazm-ı bülend ü metîn ile

K35/3 Bu ḡaşruñ müjde-i **vāẓ'**-ı esâsıdur eger olsa / Öñinden ḡaşre dek deryâ gibi mevc-i güher carî

2. duruş, tavır, hareket, tarz, biçim. <KT, Cûdî, OTAL>

K28/18 Bir âsitâna nâşiye-sâyız ki âfitâb / ‘Arşa taşaddur eyledi **vāẓ'**-ı cebîn ile

K34/26 İstemez ammâ bilür bu **vāẓ'** ile şimdi felek / Şöhre-i idbâr eder erbâb-ı câh-ı devleti

M5/VI/9 Şâyed ki bu **vaz'**-ı nâ-sezâdan / Yârı göricek hicâb edersün

G133/4 Leb degildür görünen **vaz'**-ı benân etdükçe / Fem-i yâre o ser-engüşt-i mühennâ şıgmaz

G230/10 Mihre taşaddur eyledi **vaz'**-ı cebîn ile / Bezmünde cây-ı hâdim-i hîdmet-güzâra gül

vaz' etmek, vaz' eylemek [5]

1. koymak, konulmak. <Kanar/2, TS, ÖTS>

K20/24 Mânend-i hâme hîdmetüne bağlayup kemer / **Vaz' eylesün** maķâm-ı 'ubûdiyyete seri

G78/3 'İşret-serây-ı dehre ki **vaz' etdiler** esâs / Cem gibi nice şehkeri müzdür yazdılar

G87/7 Kâlem **vaz' eyleyenler** nüshâ-i tevķî'-i iķbâle / Felekden iltimâs-ı devleti mercüh yazmışlar

G342/1 Ebrûlaruñ ki **vaz' ede** mihrâb bir yere / Mânend-i Ka'be cem' oldı aķbâb bir yere

2. davranmak, hareket etmek.

G41/2 'İd-gehde râst geldükçe o şeh 'âşıķlara / Şöyle **vaz' eyler** ki gûyâ merķabâ bilmez nedür

vâzi' [] vaz' eden, temelini koyan, yapan. <Cûdî, OTAL>

vâzi'ü'l-aşl [1] temelini atan.

K33/7 Tõğmadı aķter-i iķbâli gibi necm-i sa'id / **Vâzi'ü'l-aşl**-ı şad-ender-şad olaldan te'sis

ve [2] ve bağlacı. Şiirde genellikle "u" ve "ü" şekli kullanılır (bkz. u, ü).

Tanıklarda "azze ve cell" kalıplaşmış ibaresinde kullanılmıştır.

K19/1 Etdi bir gevher-i nâ-yâbı Hudâ 'azze **ve cell** / Zîb-i şadr u şeref-i hâtem-i şadr-ı evvel

K19/32 Minnet Allâha ki erbâb-ı dile menķibetüñ / Hırz-ı bâzû-yı amân eyledi Haķ 'azze **ve cell**

vebâl [2] aķırlık; azap; günah. <Cûdî, LN, OTAL>

K12/69 Mezheb-i çarķda fehî eylemeyem olduķını / Ma'rifet cürm ü hüner tõhmet ü endişe **vebâl**

M5/VII/3Demdür ki hevâ-perest-i 'ışķam / Pâ-lağz-ı **vebâldür** namâzum

vecd [] [tas.] yaptıķını bilmeyecek şekilde kendinden geçme; Hak'tan gelen

tecelliler, istiğrak, hâl. <ADŞS, DİNÎ KAVRAMLAR, TASAVVUF TERİMLERİ>

vecd ü hâl [2]

K1/10 Tâlib terâneyem ki meyzâsı nażmumuñ / Ervâhı mest-i zemzeme-i **vecd ü hâl** eder

G360/4 Ne añladuñ bu semâ' u bu nâydan şüfî / Bu tekyede saña hîç **vecd ü hâl** gelmedi mi

vech [11]

1. yüz, surat, çehre. <Cûdî, LN, OTAL, Aķterî>

K16/21 Leyle-i ķadr-ı sa'âdetdür o semmûr-ı siyâh / **Vech**-i pāküñdür o şebde görünen nûr-ı mübîn

G268/1 Kim der o **vech**-i pâke haķ-âverde olmasun / Âmed-şud-ı nigâha hemân perde olmasun

G313/1 Çeşm-i hayâl dũhtedür **vech**-i pāküñe / Hayrettedür nezâre rûķ-ı tâb-nâküñe

G317/1 Bir **veche** nâzır ol ki nażırî bulunmaya / Bir zülfe beste ol ki esîri bulunmaya

2. sebep, vesile, münasbet (bkz. sebep, bâ' iş). <Cûdî, LN, OTAL>

K1/26 'Anber-sirişte hâkine baķsun ne **vech** ile / Ervâķ-ı fevc fevc-i rûşul rûy-mâl eder

- K15/26 İkbāl ki yüz **vech** ile nāmuñ çıkar andan / Hāl etmege mevķūf-ı mu‘ ammā mı degildür
 G241/4 Mihrüñ eczā-yı rek ü rişe-i cān u dil iken / Hayretümden seni bir **vech** ile gāhī göremem
 G272/5 Hiç bir **vech** ile yok Nā’ilī-i zāra vedāduñ / Ey cefā-cū ne ‘aceb düşmen-i dirīne olursun
 R8/2 Tāb u teb ile ruḥları surḥ olduğça / Kan ağlasa **vechi** ne bu çeşm-i giryān

3. üslûp, tarz, suret. <KT, Cûdî>

- M1/I/2 Senden ne **vech** ile alınur intikāmumuz / Ey baht-ı kīne-ḥū felek-i bī-mürüvvet āh
 G240/2 Bir **vech** ile ta‘ bir edemem zevķ-i ḥayālīn / Āğūşa bu şeb ḥ‘ābda bir ince bel aldum

vedā‘ [2] ayrılma, ayrılış; yitirme. <LN, OTAL>

- G17/5 Ey Nā’ilī **vedā‘**-ı gül-i bāğ u rāğ edüp / Mehcūr-ı yār u dār u diyār oldı ‘andelīb
 G177/4 **Vedā‘**-ı ḥāk-nişīnān-ı ‘ışķ edüp Manşūr / Firāz-ı dārda nālā-nişest olup kalmış

vedād [3] sevgi, dostluk, muhabbet. <ZL, OTAL, Ahterî>

- K37/4 Bırakma dāmenin elden maḥabbetüñ ki olur / Kuluñ taḥarrubı mevlāsına **vedādı** kadar
 G272/5 Hiç bir vech ile yok Nā’ilī-i zāra **vedāduñ** / Ey cefā-cū ne ‘aceb düşmen-i dirīne olursun
 G309/2 Elden mi ḳordı ḥabl-i metīn-i recāyı dil / Ser-rişte-i **vedād**-ı bütān kûteh olmasa

Vedūd [1] kullarını çok seven, güzel amelleri sebebiyle onlardan razı olan, onlara ihsanda bulunan, onları öven; çok şefkatli olan Allah. Onay (2000. 195), aşağıdaki tanığı örnek verdiği “esmâ çekmek” maddesinde “Vedūd” ismiyle çekilen esma mazmununun şairlerce işlendiğini ifade etmiş ve tanıkta bir pervanenin böyle bir fal baktını ifade etmiştir.

<OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 195>

- G345/2 Periyle dā‘ire çizmiş kenār-ı şem‘e olup / Ḥafī müdāvim-i ism-i **Vedūd** pervāne

vefā [7]

1. sözünde durma, sözünü yerine getirme; [tas.] ezelde, bezm-i eleste Allah’a verilen söze, misaka bağlı kalma. <Cûdî, OTAL, DİNÎ KAVRAMLAR>

- K7/16 Refāh-ı ḥālī taşavvur fütüvvetümde ḥarām / **Vefā**-yı ‘ahdi tevehhüm taşavvurumda ba‘īd
 G70/2 Mezheblerinde luṭf u **vefā** küfr-i maḥz iken / Kārı nifāk-pişelerüñ i‘tizār olur
 G304/1 Olursın ḡayre hem-dem baña dersün āh u zār etme / Ḥilāf-ı resm-i āyīn-i **vefādur** böyle kār etme

Vefā, tasavvufi bir kavram olarak Seccadî’nin eserinde (2007. 509), “dostun yolunda ser verip sır vermeme” olarak tanımlanmıştır ki aşağıdaki tanık için bu tanım göz önünde bulundurulmalıdır. <Seccadî/2>

- G126/2 Bāz-gün-na‘ldür āyīn-i şehīdān-ı **vefā** / Terk-i esrār-ı ilāhīde de ser vermezler

2. dostluğu devam ettirme, sevgide sadakat ve devam. <KT, OTAL>

- K4/28 Olalı bezm-i luṭfına sākī / Mest-i peymāne-i **vefā**-yı dilem
 K14/13 Sākīlerinüñ bādesi cullāb-ı maḥabbet / Muṭrıblarınüñ nağmesi kânün-ı **vefādur**

M5/IV/7 Dil-dâde-i şevk iken **vefâya** / Cevründe nedür bu deñlü işrâr

vefât [1] ölüm, ölme. <Cûdî, OTAL>

T4/2 Târîh-i **vefâtını** demiş mâder-i dehr / Gehvâre-i râhat ola Tıflîye lahâd

vefk [6]

1. uyma, uygun gelme, uygunluk, muvafakat. Cûdî, OTAL, Ahterî>

K11/23 Dest-i ta'zîminde bir **vefk**-i rızâ elçisinin / İ'tizâr-ı şulh için tûmâr-ı mañzardur gelen

K23/32 Eder endişe istidlâl tab'-ı mü-şikâfuñdan / Cevâhir olduğı bir **vefk**-i hikmet inkişâm üzre

K23/54 Vûfur-ı haşmetinden şerm edüp çarh-ı felek tâ kim / Döne **vefk**-i murâd-ı dâver-i ferhunde-nâm üzre

2. bir kimsenin ümit ve emeline uygun dualar, harfler yazılı çeşitli şekillerdeki muska ve hamayil (bkz. nüşâ, hamâyil). <Cûdî, OTDTS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 456>

K3/11 Tılsım-ı devlet ü **vefk**-i sa'âdet olmuş iken / Kaşâ'idi nice düstûr-ı Cem-cenâbında

G85/5 Mübhem nücûmı gibi sipihruñ de Nâ'ilî / **Vefk**-ı keremde tarh-ı niğâti ne günedür

G118/2 Kimünle tâze tarh-endâz-ı **vefk**-i âşinâyisün / Kuhen taqvîm-i dirîn-sâl-i resm-i ülfetün kimdür

vefret [1] çokluk, bolluk. <Cûdî, OTAL, Ahterî>

K18/15 Ki **vefretinden** olup tâbe-i zemîni muhîf / Tef-i temûz ile bir külçe sîm-i nâb olmuş

vegâ [2] gürültü, patırtı; kavgâ, savaşı (bkz. ceng, kâr, sitize). <KT, Cûdî>

K10/24 Şîr-i **vegâ** ki bûs-ı rikâbıyla fahr eder / Hürşid-i tâc-dâr Kızıl Arslân gibi

K28/41 Deşt-i **vegâda** tu' me verir tûğüne serin / Peygâr eden senün gibi şîr-i garîn ile

veh [2] vah, yazık. <KT, Kanar/1>

G351/3 **Veh** ki siyeh sitâreyüz âh ki hîç-kâreyüz / Tut ki dû şîre-ğâreyüz miñnet-i rûzgâr ile

Ş6/2 **Veh** ki olduğı vañandan âvâre / Yine geldük diyâr-ı hicrâna

vehm [3] kuruntu; şüphe, tereddüt; [tas.] âlem, masiva. Sufiler, görünen her şeyin

bir vehimden ibaret olduğunu düşünürler. Vehm; ğalat, sehv ve havf'ın birleşimidir. <KO,

Cûdî, OTAL, Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

K7/56 Bu mâcerâyı ki 'ilmün muhîfidür etmiş / Rızâ-yı cûşîş-i seyl-âb-ı **vehme** sedd-i sedîd

M3/IV/2 Düşdük cünün-ı 'ışk ile **vehm** ü hayâle biz / Düş olmaduk zamânede bir ehl-i hayâle biz

M6/III/2 **Vehm** olur derkünde 'âciz 'aql olur hayret-güzîn / Şarî'-i ferd ü ahdêsün yâ ilâhe'l-âlemîn

vekil [3] birinin, işini görmesi için yerine bıraktığı veya yetki verdiği kimse.

<OTAL>

K16/5 İstikâmetle olup mâl-i şehinşâha **vekil** / Dâniş ü fiñnatına eyledi dünyâ tañşîn

K21/2 Kâlem ki hâzin-i gencîne-i ma'ânîdür / Şenâ-güzâr-ı **vekil**-i hâzîne-pîrâdur

K21/11 O müsta'id-i imâret ki istikâmet ile / **Vekil**-i mâl-i şehinşâh-ı âlem-ârâdur

ve'l-hâşıl [1] sözün kısası, kısacası, özet olarak. <OTAL, ÖTS>

K5/41 Şirket-i nûkte-serâyân-ı kâdem **ve'l-hâşıl** / Oldı cân u dile sermâye-i reşk-efzâyî

veķār [4] ağırbaşlılık, temkinlilik, haysiyeti koruma. <KT, OTAL>

K12/36 Der ü deşt olsa girān-bār-ı **veķār** u ħilmi / Veremez zerre ķadar ħākime temķin-i cibāl

K12/38 Zīr-i ‘anķā-yı şükūhında felek bir beyzā / Keķ-i mīzān-ı **veķārında** zemīn bir mişķāl

K17/33 Bu **veķār** u ‘azamet ħāşşe-i zātuñdur / Ĥāşeli’l-lāh ki ola devlet ü cāha merhūn

K24/40 ‘İzz ü **veķār** ile ede teşrīf her seķer / Ol şadı kim melāz-ı ināş u zükūr olur

velī [3] velâkin, ama, fakat. Velâkin’den muhaffeftir (bkz. velīk). <LN, OTAL>

K25/6 Bī-nuţķ **velī** ħumm-ı devāt içre Felātūn / Ĥāmūş **velī** velvele-endāz-ı cihānsın

G220/5 Ĥalk-ı ‘ālem Nā’ilī hem-cāh-ı İskender **velī** / Bī-ķaber āyīnesinden sīne-i bī-kīnenūñ

G361/2 Dīde müştāk-ı cemālūñdür **velī** müjgānlaruñ / Māni‘-i āmed-şud-ı nūr-ı nıgeħdūr her biri

velıyy [4]

1. sahip. <Cûdî, OTAL>

velıyy-i ni‘met [2] nimet, sahibi, velinimet, besleyen; birine yaşadığı müddetçe tesiri devam edecek olan iyilik ve bağışlarda bulunan kimse. <OTAL>

K21/12 **Velıyy-i ni‘met-i** ‘ālem ki bī-dirīgāne / Nevāl-i mekrūmeti ħalka ħān-ı yağmādūr

K22/14 Sensin **velıyy-i ni‘met-i** ‘ālem ki luţfuñ / Yoķ görmedūk cihānda ināş u zükūrdan

velıyyü’n-na‘īm [1] dinine sımsıkı baēlı bulunan kimse. <OTAL>

K30/8 Naķş-ı iĥlāş u ‘ubūdiyyetdūr zīver olan / Ol **velıyyü’n-na‘īmūñ** faşş-ı ĥitāmumda benüm

2. ermiş, eren, Hakk’ı dost edinen, Hakk’ın da dost edindiēi kimse. <OTAL, Kâşânî, DİNÎ KAVRAMLAR>

velīyu’l-lāh [1] ermiş kimse, Allah’ın sevgili kulu. Hazreti Ali’nin lâkabıdır. <OTAL>

K6/36 Meh-i rebī‘-i ĥilāfet ‘Alī **velīyu’l-lāh** / Ki taĥt-ı ķārūm-i eflāki şeyb eder şānı

velvele [2] gürültü, patırtı, yaygara, şamata. “Velvele” sözcüğünün çiçek türlerini isimlendirmede başvurulmuş bir ibare olduğunu “velvele-ārā” sözcüēü ile örnekleyebiliriz. Cevat Rüştü (s. 531), eserinde bu isimli bir çiçeēi anmıştır. Aşaēıdaki tanıkta da sözcüğün bir çiçek türünün adı olabileceēine dair işaretler bulunmaktadır. <OTAL, TÜRK ÇİÇEK VE ZİRAAT KÜLTÜRÜ, s. 531>

G353/6 Ĥarāvet-i ruĥın arturdı Nā’ilī ĥaţ-ı nev / Cihāna **velvele** şaldı o rüy u mü tāze

velvele-endāz [1] gürültücü, yaygaracı. <OTAL>

K25/6 Bī-nuţķ **velī** ħumm-ı devāt içre Felātūn / Ĥāmūş **velī** **velvele-endāz-ı** cihānsın

velīk [1] lâkin, ama, fakat, ancak (bkz. velī, lîkin). <OTAL>

G164/6 Bir zerreyüz **velīk** sipıhr-i ĥaķīķatūñ / Ĥūrşīdine muķābil olan ĥalvetīlerüz

Venedik [1] Avrupa’da uzun süre hüküm sürmüş bir devlet. <Kâmûsü’l-A‘lâm>

Tanıkta bu ülkenin ehli, “kāfır” ve “köpek” olarak nitelenmiştir.

K17/46 Ne köpekdür **Venedik** kâfiri hâlâ kim ulur / Şîrler pençe-i qahruında giriftâr u zebûn

verâ [17]

1. arka, geri, art, bir şeyin arka yüzü. [tas.] Sufilere göre, insana şah damarından daha yakın olan Allah, aynı zamanda ona çok uzaktır. <KT, Cûdî, TASAVVUF TERİMLERİ, Redhouse>

K7/33 O şeb-çerâğ-ı necâbet ki hacletinden olur / **Verâ**-yî dâmen-i ‘Îsîde muhtefî hûrşid

K12/28 Belki her ahter-i tâbânî o fîrûz-ı şebûn / Döne bir mihre ki olmaya **verâsında** zevâl

K12/44 Erse her devrinûn encâmı **verâ**-yî haşra / Olsa her sâ‘atinûn hadd-i kıyâmı şad sâl

K13/26 Dâna-yî müdebbir ki olup ‘âkıbet-endîş / Âgâhdur endîşesi encâm-ı **verâdan**

K14/52 Ol Âşaf-ı hoş-zât-ı şerîfûn / Etvâr-ı pesendîdesi bî-hadd ü **verâdur**

M6/II/1 Aḥmed-i Muhtârî kim meb‘ûs u muhtâr eyledûn / Perde-i ğaybuñ **verâsından** haber-dâr eyledûn

M7/II/2 **Verâ**-yî kâm-cûyân-ı maḥabbet nâ-murâdîdür / Gönül bu maṭla‘ın memnûn-ı ma‘nâ-yî müfâdîdur

G134/5 Yok Nâ‘iliyâ şühemüz encâm-ı **verâdan** / Bu gerdiş-i eflâki de hayrân bilürüz biz

G164/4 Olduk **verâ**-yî bâr-geh-i kurbdan habîr / Ḥalvet-serâya dâhil olan ḥalvetîlerüz

verâ-yî perde [6] perdenin arkası, perde arkası.

G209/9 Tevaḳḳuf eyle bu bâzîçe-gehde Nâ‘iliyâ / **Verâ-yî perdede** esrâr var zuhûr edecek

G292/1 Bu nakş-ı bü‘l-‘acebûn ol ki bildi ma‘nâsın / **Verây-ı perde**-i ğaybuñ eder temâşâsın

G51/3 **Verâ-yî perdeden** âgeh degilsün ey kâfir / Ḥayâl-i zılla müşâbih zuhûrî n‘eylerler

K2/39 **Verâ-yî perde**-i nûruında mihr-i rustâ-ḥîz / Ḥacâlet-i ‘alemünle niḳâb-dâr ḳalur

K3/68 **Verâ-yî perdededür** cilve-gâh-ı güft ü şunûd / Budur netîce mücib ü eger mücâbında

K26/5 Ḥafî bir nesne yok levḥ-i zamîr-i pâkine ancak / **Verâ-yî perde**-i ḳudret ki meḥûl-i peyâm-berdür

2. yaratılmış olanların tümü, halk, mahlûk. <Cûdî, ÖTS>

K7/4 Ḳıyâm-ı merkez-i hayret medâr-ı ḳurb-ı vîşâl / **Verâ**-yî ḳurb-ı meṭâlib mebâdî-i teb‘îd

G48/5 Teferrüc etmege dil bî-ḥudâne Nâ‘iliyâ / **Verâ**-yî ‘âlem-i hayretde bir diyâr ister

vera‘ [1] korunma, sakınma, şüpheli şeylerden ve haramdan kaçınma, takva. <KT,

Cûdî, OTAL, DİNİ KAVRAMLAR>

K24/16 Tertîb-sâz-ı ‘işret-i rindân olup **vera‘** / Zühdûn meṭâ‘ı kisve-i fisk u fücûr olur

verd [7] gül. <Cûdî, OTAL, Redhouse>

K14/35 Sünbüllerin ol **verd**-i terûn etmege ta‘îr / Bâd-ı şehîrî mâşîta-i ğâliye-sâdur

K18/4 Terâveş-i ‘arâḳ-ı **verd**-i âfitâb ile çarḳ / Mişâl-i şîşe-i inbîḳ-i pür-gül-âb olmuş

G29/1 Ḳaddûn reşkiyle şâḥ-ı **verd** gâhî râst gâhî kec / Gül-i al-ı ruḥuından zerd gâhî râst gâhî kec

G61/6 O ğonce-leb der imiş âb u tâb-ı **verd**-i ruḥum / Sirişk-i Nâ‘ilî-i zâr-ı mübtelâdandur

G188/1 Ḥüsnuñ bahârî meyden olup ḥurrem-i neşât / Etsün şüküfte **verd**-i ruḥuñ şeb-nem-i neşât

G318/1 Eyler remîde bülbülü dil nâle olsa da / Dâmân-ı **verde** aḥker olur jâle olsa da

verd-i ḥandân [] bir cins gül.

G184/1 O naḥl-i nāzuñ eller **verd-i** ḥandānını devşürmiş / Dil olmuş ḥāre rāzı ol da dāmanını devşürmiş

R8/1 ‘Aks-i ruḥı çeşmümde olupdur pinhān / Āb içre mişāl-i berg-i **verd-i** ḥandān

verīd [2] boynun iki tarafındaki damarlardan her biri, kan damarı (bkz. ḥabl-i verīd). <LN, OTAL>

K7/38 Ser-i mübārekine kaşd edenlerüñ olsun / Gezende mār-ı siyāh gerdeninde ḥabl-ı **verīd**

K7/65 Ola o fırça-i düzaḥ-ḳarāra rüz-ı cezā / Duḥān-ı silsile-tāb-ı caḥīm ḥabl-i **verīd**

vermek [148]

1. (üzerinde, elinde, yakınında olan bir şeyi) birisine eriştirmek, iletmek. <TS, ÖTS>

K6/4 Hezār töhmet-i nā-kerde eylerin iḳrār / **Verince** şaḥne-i mülk-i ḳazāyā dāmānı

K7/39 O naḥl-i bār-verē Kerbelā zemīninde / Şu **vermeyenler** olsun mübtelā-yı lerziş-i bīd

K30/16 Şun hemān nāmemi ḥüddāmına **ver** kārımı gör / Çīn-i ebrū-yı ḡazāb rüy-ı selāmumda benüm

G93/3 Yok cām-ı mihre raḡbetüm ey sākī-i felek / Gönlüm gibi şikeste baña bir ayaḡ **ver**

G126/6 Nā’ilī ḥün-ı ciger zād-ı tārīḳ-ı ḡamdur / Merd-i rāḥ olmayana zād-ı sefer **vermezler**

G143/6 Pāy-māl-i sipeh-i ḥaṭṭuñ idi kişver-i cān / **Vermedin** dest-i ḳazā fitneye menşūr henüz

G169/4 Dest-i istiḡnāya her müjḡanı bir ḥancer **verür** / Şulḥ-düşmen bir siyeh-mest-i ‘itābuñ mestiyüz

2. kazandırmak, katmak; bağışlamak; sahip olmasını sağlamak. <TS, ÖTS>

K1/4 Feyz-i şenāsı her birine nuṭḳ-ı cān **verüp** / Raṭbü’l-lisān-ı meḥmedet-i lā-yezāl eder

K6/45 **Verirdi** nūrını ḥurşīd ü māha yek-pāre / Alurdı hāleyi āḡuşa māl-ı tāmānı

K9/34 Tā ki te’ yīd-i Ḥudā **vermek** için mülke niḡām / Bir şeh-i ‘ādili ḥātemle Süleymān etmiş

K14/45 Revnaḳ **veren** iḳbāl ile ḥālā o sarāya / Düstūr-ı mübārek-pey ü ferḥunde-liḳādur

K14/72 Her ḥām ṭabī‘at **veremez** naẓma ḥalāvet / Luṭf-ı suḥen ü ḥüsn-i edā dād-ı Ḥudādur

K17/5 Ṭab‘uma **verdi** teraḳḳī eşer-i ‘āṭifetüñ / Ḥāşıl etdüm şeref-i medḥüñ ile şevḳ-i derün

K18/25 ‘Aşīr-i bādeye kim luṭf-ı ṭab‘ı **vermiş** feyz / Ḥumār-ı naḥvetiyān neşve-i şarāb olmuş

K20/2 Ey maşnḳ-ı necābet ü şubḥ-ı sa‘ādetüñ / Dünyāya ferr ü tāb **veren** mihr-i enveri

K20/35 Ṭab‘-ı Mesīḥ-kārı ki peymāne-dād olur / ‘Azm-i remīme rūḥ **verir** dürd-i sāḡarı

K20/37 Meşşāta-i ṭabī‘atidür ḥāliyā **veren** / Düşīzegān-ı ma‘rifete zīb ü zīveri

K23/8 Dönüp muḡbeçeler ḡilmāna ra‘nā-cilve sākīler / **Verir** Ṭübā ḡınāsın ravza-i dārü’s-selām üzre

K27/2 Cān **verüp** mürde-dilān-ı ḡamı ihyā etdüñ / Dem-i ‘İsī misün ey bād-ı vezān ḥoş geldüñ

K27/34 Luṭf-ı mu‘tād ile ol şā‘ir-i ḥoş-ta‘birüñ / Şāhid-i naẓmına **ver** ḥüsn-i beyān ḥoş geldüñ

K28/55 **Vermez** ḥayāle yol ḳalem etdükçe ḡuşını / Ṭayy-ı merāḥil-i suḥen-i dil-nişīn ile

K28/58 Şadrā o ḥāk-pāye ḳasem kim ḡinā **verüp** / Ḥürşīdi kimyā-ger eder muşt-ı ṭīn ile

K35/6 Leṭāfet **vermez** ol deñlü eger biñ kerre resm etse / Naẓīrin mā‘ī bir mevvāc-ı ḥārā üstine bārī

M3/IV/1 **Verdük** vücūd ḡaflet ile ihtimāle biz / Olduḳ esīr va‘d-ı dürüḡ-ı vişāle biz

G5/1 Sen **verürsin** ‘āriyet bu cān-ı maḥzūnı baña / Senden ayrılmak hemān ölmekdür ey ḥünī baña

G9/5 Nedür bu feyz-i sirāyet ki sākīyā **vermiş** / Lebüñ şarāba leṭāfet şarāb-ı nāb saña

G13/2 Dünyāya berḳ-ı tiḡ-i niḡāhuñla tāb **ver** / Düşdüñ sipāh-ı fitneye teb-lerze-i ḳıbāb

- G16/5 Çıkdı ğınâ-yı vaşlumuz ağıyâra Nâ'îlî / Dil-ber zekât-ı hüsünü muhtâca **verdi** hep
- G37/2 Ğamzesi kan dökmede etmez tenezzül Rüsteme / Lebleri cân **vermede** 'İşiye harf-endâz olur
- G93/1 Ümmîd ü bîmden baña yâ Rab ferâğ **ver** / Cân u cihânı terk edecek bir dimâğ **ver**
- G93/2 Şeb-zinde-dâr-ı 'ışka bu vahşet-serâyda / Zülmet-zedâ-yı hayret olur bir dimâğ **ver**
- G93/4 Zevk-âşinâ-yı miñnet-i Eyyüb edüp dili / Cân-ı şabûra havşala-i derd ü dâğ **ver**
- G93/5 Sulţân-ı çâr-bâliş-i 'ışk oldu Nâ'îlî / Ey âh dūd-ı pür-şereründen otağ **ver**
- G116/2 Ğamze-i mest-i dil-berân nâz ile öldürüp bizi / Eylediler çok imtinân tut ki hayât **verdiler**
- G116/5 Sa'y ile niceler olup mâlik-i kimyâ-yı fakr / Hâk be-dest devlet ü câha zekât **verdiler**
- G116/6 Fikri anuñ ki olmadı sūy-ı girîve-i emel / Semt-i rızâyı gösterüp rāh-ı necât **verdiler**
- G116/7 Tūtî-i tab'a Nâ'îlî feyz-resân-ı nuţ olup / La'îl-i lebiyle dil-berân kâd-ı nebât **verdiler**
- G170/5 Horsend-i mezâkuz bilürüz Nâ'îlîyâ biz / 'İrfânı Hudâ her hâr-ı lâ-yefheme **vermez**
- G173/3 Mestî-i hūn-ı ciger tab'ına **vermiş** neşât / Ol ki bu ğam-hânede 'işrete nâz eylemiş
- G187/2 Ancağ **verür** lebünde olan keyf ü hâleti / Câm-ı mey olsa elde dil-i hurrem-i neşât
- G208/4 Tūtî-i cāna ğidâ Hızr u Mesîhe cân **verür** / Âb-ı hayvân-süz nuql-ı şeker-efşânın görüñ
- G230/2 Bir birine muķârîn edüp ittiḥād-ı hūsn / **Verdi** güle bahâr leṭāfet bahāra gül
- G245/4 Şad pāre bir nemed **ver** abdāl-ı 'ışka ey çarḥ / Hem cāme-i ten olsun hem bâliş-i ser olsun
- G269/5 **Ver** Nâ'iliyâ ye's ile âyineñe pür-tāb / Şad merḥale ümmîd ferāmūş görünsün
- G311/6 Rişte-i cân u dile tāb **verüp** baķduķça / Nâ'îlî âh o miyân u o dehân teng olsa
- G315/5 Kō meyli bir iki ğünlük şafāya **verme** vücūd / Esîr-i devlet-i deh rûz u nîm sāl olma
- G333/1 Ğamzesin ser-mest edüp sâķî şarāb-ı nâz ile / Bezm-i hūsne **verdi** revnaķ âb u tāb-ı nâz ile
- G359/1 Hūm dāmenin o rind ki dūnyāya vermedi / Mey-hāne ğüşesin Cem ü Dārāya **vermedi**
- G359/2 Reşkā ki dāmen-i meh-i Ken'ân-ı 'işmetin / Merdān-ı 'ışk dest-i Züleyḥāya **vermedi**
- G359/3 Mecnūnda gördi cāzibe-i 'ışķı üstüvār / Ğayret meḥâr-ı nākeyi Leylāya **vermedi**
- G359/4 Rūzî-resāna ḥamd ki dil ceyb ü dāmenin / Dest-i gelū-feşâr-ı aḥessāya **vermedi**
- G359/6 Naķd-ı murādumuz şeref-i sikke-i kabûl / Zîr-i benân-ı dest-i eşîrrāya **vermedi**
- G364/4 Mezâķ-ı telḥe **verdi** yād-ı la'lüñ bir ḥalāvet kim / Ğamuñla içdügüm biñ kāse zehr-ābı unutturdu
- G388/6 Hümâ-pesendî-i iķbāle nâzdan maķşūd / Segân-ı kūyuña **vermekdür** üstüḥ'ānumuzı
- Kt7/2 Mihr **vermez** sipihre hūsn ü behā / Esb-i zerrîn sāmı göstermez
- Kt17/2 'Azîz tut lebüne cân **veren** Mesîḥ ise de / Miyân-ı hūsn ü maḥabbetde imtiyāz gerek

3. (gönül, cân gibi soyut kavramlarla) vakfetmek, adamak.

- K4/14 Cân **verelden** o tıfl-ı nev-hevese / Şermsâr-ı sülük u rāy-ı dilem
- K13/17 Hem-sāye-i bûm olmağa cân **verdiler** âḥır / Anlar ki ğirîzân idi şehperr-i hümādan
- K27/32 Ser-i a' dāyı **verüp** tu' me dehân-ı tîge / Zer-nişân zırh ile ey bebr-i beyân ḥoş geldüñ
- K28/41 Deşt-i veğāda tu' me **verir** tîğüne serin / Peyġâr eden senüñ gibi şîr-i ğarîn ile
- M2/III/6 Cân **vermez** ise derdün ile yanmağa yâ Rab / Hūn-ı dil-i efsürde-derünāmı heder kııl
- G24/3 Cân **verür** yanmağa dil ne'eylesün ammâ güzelüm / Bulamaz dūzaḥ-ı hecründe de bir cāy-ı nişest
- G32/4 Döyer mi sūz-ı firāķa gönül **veren** saña kim / Sirişk-i çeşmi olur şu'le-rîz-ı dāğ-ı ümîd

- G126/2 Bâz-gün-na'ldür âyîn-i şehîdân-ı vefâ / Terk-i esrâr-ı ilâhîde de ser **vermezler**
- G142/4 Ne kadar feyz-i hayât etse dile la' l-i lebûn / O kadar gamzeñe cân **vermede** çalâk oluruz
- G148/4 Cân **vermeden** o gamze-i dil-düza kim kaçar / Kâbil midür hadeng-i kazâ-kârdan güriz
- G200/2 Biz de bir gonce-lebûn yolına cân **versek** olur / Cân **verür** bülbülü gör âh gül-i ter diyerek
- G201/3 Dil **verdügümüz** yâre nigâh-ı gâzabından / Taşriha mecâl olmadı imâ ile geçdük
- G240/1 Naqd-ı dili dil-dâra **verüp** mâ-şaşal aldum / Bâzâr-ı maḥabbetde gam-ı bî-kesel aldum
- G259/3 Cân **verür** âb-ı hayât lebûne Hızr u Mesîḥ / Teşnesi rûḥ-ı Sikender bir içim şusun sen
- G359/7 Göñlin 'arûs-ı devlet-i dünyâyâ Nâ'ilî / Minnet cenâb-ı Ḥazret-i Mevlâya **vermedi**
- G382/1 Cânlar **vereyüm** gamze-i hûn-rîzûne Şuḥfî / Kurbân olayum ḥancer-i ser-tîzûne Şuḥfî
- G382/3 Cân **vermege** leb-teşnedür ervâḥ-ı muḥaddes / Elfâz-ı zebân-ı şeker-âmîzûne Şuḥfî

4. (el ile birlikte) uzatmak, yardım etmek.

- K3/58 Berîd-i aḳdese bir özge ḥâlet el **verdi** / O dabbenûn eşer-i 'ışk-ı sûz u tâbında
- G24/5 Rif'at el **verse** yine Nâ'ilî-i zâr gibi / Yüz sürüp pâyına olsaḳ ser-i zülfûn gibi pest
- G235/5 Çıka seyrâna yine nâz ile dâmen-keş olup / **Verse** de Nâ'ilî-i bî-ser ü sâmânına el
- G316/4 El **verür** şahbâsına hûn-ı ciger bennâ-yı 'ışk / Çârsû-yı gamda biñ mey-ḥâne bünyâd etse de

5. (düşünce veya bilgi anlatan şeyler için) başkalarına iletmek, bildirmek, öğrenmelerini sağlamak. <TS, ÖTS>

- K27/3 **Verdün** ol tâze nihâl-i gül-i devlet haberin / Ey surâḡ-ı dil-i güm-geşte-dilân hoş geldün
- G126/1 Yâra dil vermede 'uşşâḳa haber **vermezler** / Cân virürlerse de cânâna keder vermezler
- G162/3 Ciger-gâvân-ı 'ışḳa âteş-i dilden haber **ver** kim / Bu küha tîşe kâr etmez bu kârı Kûh-ken bilmez

6. herhangi bir duruma yol açmak; bir şey üzerinde etki yapmak, biçimini değiştirmek. <TS, ÖTS>

- K2/16 **Verir** esâs-ı pûl-ı çarḫa bâd-ı fitne şikest / Bu cîlve-gâhda ne menzil ne reh-güzâr ḳalur
- K7/37 Kazâya **verdi** rîzâ bildi olduḡın âḫır / Mezîl-i devlet-i fânî sa'âdet-i te'bîd
- K8/27 **Verirse** dîde-i pür-ḥâb-ı baḫta devründe / Cihân ḳalem-rev-i 'ışḳuñ hirâs u ihrazı
- K11/14 Eyleyüp ḳaşd-ı cedel gâhî dedükçe ol muḫîl / **Vermeyüp** şulḫa rîzâ âḫır muḳadderdür gelen
- K12/36 Der ü deşt olsa girân-bâr-ı veḳâr u ḫilmi / **Veremez** zerre ḳadar ḫâkime temkîn-i cibâl
- K12/58 Nâ-murâdâne bir az derdümi taḳrîr edeyüm / İstima'-ı suḫenüm ṭab' uña **vermezse** kelâl
- K14/39 Nûḫ ḡarḳa-i eflâke çıkar **verse** cihâzı / Anuñ ki temâşâ-gehi ol ḫacle-serâdur
- K17/31 **Vermemiş** ḫâtıruña ḫîç taḡayyür devlet / Ḳalb-i pâküñde hüveydâ yine âşâr-ı sükûn
- K17/38 **Verdi** te'yîd-i ḳader devletüne istiklâl / Etdi esbâbını fi'l-ḫâl müheyyâ gerdün
- K19/4 Etdi bir ḫancer-i ser-tîz-i mücevher ihdâ / Ki **verir** kıymeti gencîne-i Ḳârûna ḫacel
- K24/14 **Verse** cevâhire 'adem-i raḡbeti kesâd / Elmâs rûy-ı dest-i metâ'-ı bilür olur
- K27/13 Tengdür raḫşuña dehlîz-i nihân-ḫâne-i dil / **Verme** zaḫmet bize ey bâr-ı girân hoş geldün
- K28/53 Sûdâ-gerân-ı Çîne **verir** sür'ati kesâd / Evvel ḳademde râyiḫa-i 'anberîn ile

- K29/23 Yākūt-ı âfītāba **verir** reng-i rüyı şerm / 'Aks-i fūrūğ-ı gevher-i pāk-i necābetūn
M1/VII/6 Aḥbābuña egerçi **verüp** ğam 'adūları / Çarḥ-ı nifāk-pīşe gibi ḥurrem eyledün
M1/VII/7 Tāk u rivāk-ı 'arşa tezelzül **verüp** tamām / Çarḥuñ da Nā'ilī gibi ḳaddın ḥam eyledün
G5/3 Ben özümnden bī-ḥaber mecnūn iken **verdi** ḥırāş / 'Aḳl edüp şāgird-i nā-ḳābil Felātūnı baña
G25/5 Bī-rengi-i ḥüsnūnle **verüp** güllere ḥaclet / Meşşāṭanı gül-güne-ṭırāz-ı ruḥ-ı bāğ et
G57/2 **Verir** tevekkül ü teslīme eşk ü āḥ ḥalel / Reh-i edebde nişīb ü firāza baḳmazlar
G116/1 Pādīşchān-ı ḥüsn kim nāza şebāt **verdiler** / Dest-i zuhūr-ı fitneye tāze berāt verdiler
G126/1 Yāra dil **vermede** 'uşşāḳa ḥaber vermezler / Cān verürlerse de cānāna keder **vermezler**
G166/4 **Verüp** tezelzül-i Mañşūrı sāk-ı 'arşa tamām / Ḥudā Ḥudā diyerek pāy-ı dāra dek giderüz
G183/3 Sipihre **verdi** fenā āb-ı şu'le-tāb-ı dü çeşm / Mey-i dü āteşe zarf-ı kedūya şıḡmaz imiş
G198/5 Nā'ilī **verdi** heves-kārī-i vuşlatla ḥırāş / Levḥ-i maḥfūz-ı dil-i yāre sevād-ı günehūn
G235/4 Çeşm-i ḥükmin ki **vere** ma'reke-i āşūbuñ / Ḳahramānlar şunamaz pençe-i müjgānına el
G246/2 Nāz-perversün taḡayyür **vermesün** āhum saña / Şüret-i keşr-i dil ü cān-ı figārumdan şaḳın
G342/3 Nūḥ zevraḳ-ı sipihre ḥurūşı fenā **verür** / Hecrūnle gelse gözden aḳan āb bir yere

7. yaymak, saçmak. <TS, ÖTS>

- K10/17 Şaḥn-ı serāy-ı şāhda cūlar şadā **verür** / Zencir-i 'adl-i dergeh-i Nūşirevān gibi
G11/5 'Aks-i ruḥuñ o bādeye bir kerre kim düşer / Tā ḥaşr lāy-ı ḥummı **verir** būy-ı āfītāb

8. bırakmak, salmak, koyuvermek; bir şeyin etksi altında kalmasını sağlamak. <TS, ÖTS>

Seyl, fenā, gark gibi sözcüklerle kullanılarak bir şeyi elden çıkarmak, telef etmek, mahvetmek anlamlarında deyimler oluşturmuştur.

- K3/56 **Verirdi** seyle çerā-gāḥın iştīyāk-ı ḥabīb / Degildi fikri behiştūn giyāḥ u ābında
K12/77 Ġarḳa **verdi** felegi āb-ı ḥayāt-ı suḥenüm / Reşḥa-i kilküme leb-teşne yine āb-ı zülāl
K28/42 Düşmen memālikūn ne ṭurursın fenāya **ver** / 'Ūd et maḳāmına nice fetḥ-i mübīn ile
G16/1 Bir çīn-i cebhe varumı tārāca **verdi** hep / Ṭufān-ı girye raḥtımı emvāca **verdi** hep
G66/6 Ġarḳa **verür** 'ālemi ḥūn-ı şehīdān-ı 'ışk / Çeşmi ki bir bādede çāşnī-i dem bulur
G106/5 **Verdi** ḥarāba çeşmi gibi 'ālemi henüz / Nāz uyḥusunda ol şanem-i bī-vefāyı gör
G230/6 'Aṭṭār gibi aldı nefes 'andelībden / **Verdi** cemende ṭablaların rüzgāra gül
G325/2 Müjgānlaruñla mülk-i dili pāy-māl edüp / **Verdiñ** fenāya 'ālemi bir ḳaç levend ile
G342/2 **Verdi** fenāya 'ālemi müjgānlaruñ tamām / Geldi hezār tiğ-i siyeh-tāb bir yere
G359/5 'Aṭṭār-ı çārsū-yı murād olmadı o kim / Dükkān-ı i'tibārını yağmaya **vermedi**
G365/7 Bī-zād-ı reh bulun ṭaraf-ı Ḥaḳda Nā'ilī / **Versün** hevāya bād-ı fenā ḥırmenūn daḥi

9. paha biçmek, değer belirlemek, karşılığı olduğunu düşünmek, değişmek.

- M5/V/4 Gül-berg-i ḥayāta **vermeyenler** / Dāmānuña yüz süren giyāḥı
G16/2 Dil terk-i ḥānūmān ile mesrūr o deñlü kim / Güyā ki naḳdın aṭlās u dībāce **verdi** hep
G16/3 Sūdā-gerān-ı 'ışḳuñ olur şāḥ-benderi / Ol kim bu yolda mā-melekin bāce **verdi** hep
G16/4 Çün şem'-i zer-külāḥ-ı legen māsivāyı dil / Etdi zāmīme taḥṭı ile tāca **verdi** hep

- G39/3 ‘Āşık peyām-ı vuşlata **versün** ki naqd-i cân / Pâ-müzd-i müjdegânî-i küy-ı habîbdür
- G116/3 Tab‘umuz oldı müntehî ‘ışk ile bir maqâma kim / Kaṭreya tâb-ı cüşîş-i nehr-i Furât **verdiler**
- G116/4 Atlas-ı cāhı eyleyüp çull-ı hâzân-ı hırş u âz / Hâcegiyân-ı himmete cevher-i zât **verdiler**
- G126/3 Cevher-i feyz-i ilâhî ‘amel-i hâlişdür / Yoḥsa ey hâce siyeh hâküne zer **vermezler**
- G126/4 Ğamzeden şor ne kadar mest ise keyfiyyetini / Her meye çâşnî-i hûn-ı ciger **vermezler**
- G170/1 ‘Āşık seni dünyāya ğamuñ ‘äleme **vermez** / Biñ ‘ömr-i firâkuñla geçen bir deme **vermez**
- G170/2 Dârü-yı hayât-ı dil olan zaḥmuñ ‘âşık / Şaklar güher-i cânı gibi merheme **vermez**
- G170/3 Engüşt-i temennâ-yı kadeḥ-girüne sâkî / Yâkûtı girân-ḳadr-ı behâ hâteme **vermez**
- G170/4 Şahbâ-yı dükân-ı heves-âlûde vişâlûñ / Keyfiyyet-i hicrânûñ cām-ı Ceme **vermez**
- G175/4 Muḳimm-i genc-i ferâḡ ol şarâb gör her şeb ü rûz / Fûrûḡ-ı cāmı ne hûrşide **ver** ne mâha deḡiş
- G317/7 **Vermem** bihişte Nâ’iliyâ ben o bezmi kim / Sâķileri cevân ola pîri bulunmaya
- G366/2 Nüh cām-ı ser-nigûnuñ ile birden ey felek / Mey-h‘âre **vermesün** mi ḡazef-päreye seni

10. (yer) ayırmak, oturmasına izin vermek.

- G126/5 Pâkî-i çirk-i riya ise murâduñ zâhid / Ḳorḳum oldur saña düzaḡda da yer **vermezler**
- G185/4 Yer **vermemişler** ol sege ḡuddâm-ı ehl-i cāh / Zâhid ki şofra-i ne‘âm-ı âza şıḡmamış

11. (selâm) etmek, eylemek.

- K29/3 Derbâna **ver** selâm de ki Ketḡudâ Begün / Rû-mâl-i ḡâk-i pâyına var mı icâzetün

12. (ruhsat sözcüğü ile birlikte kullanıldığında) müsaade etmek, izinli addetmek.

- K16/23 Her biri ḡidmet-i dergāhuña ruḡşat **veremez** / Tūtalum olmış o da bencileyin süde-cebîn
- K23/38 Ne çäre bir nefes **vermez** felek endîşeye ruḡşat / Olur her laḡzada bir gûne cevri iltizâm üzre
- G4/2 Dâmen-âlûdeligüm ‘ışka ederdüm ta‘lîḳ / **Verse** âlâyişe ruḡşat nazar-ı pāk baña
- G233/1 Āha ruḡşat **vermezseñ** âzürde olmazduñ gönül / Dönmesen ḡâkistere efsürde olmazduñ gönül
- G281/3 Çeşm-i mestün **vermese** çaḳ böyle bir ruḡşat ‘işveye / Bilse te‘şîr-i nigāh-ı germ-i ḡasret neydüḡin

verilmek [3] vermek işine konu olmak, vermek işi yapılmak. <TS, ÖTS>

- K7/45 Bu infî‘âl ile maḡşûr olanlaruñ **verilür** / Kef-i neşâṭına maḡşerde nâme-i te‘yîd
- G166/2 Palâs-päre-i rindî be-düş u kâse be-kef / Zekât-ı mey **verilür** bir diyâra dek giderüz
- G354/4 Kûy-ı dil-berde şeh-i mülk-i ḳazâdan **verilür** / Pâsbânî-i ḡarem nâle-i şeb-gerdümüze

verziş [3] çalışma, çaba, gayret, idman, meleke kazanma. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî,

Redhouse>

- M2/IV/4 Ta‘dâd-ı me‘âşî ile olsun ser-i kârûñ / Kim meşḡale-i **verziş**-i âlâf u me‘ât ol
- G200/3 Boyanup ḡasret-i zülfûñle duḡâna şeb ü rûz / **Verziş**-i âh ederüz dūd-ı mu‘anber diyerek
- G232/1 **Verziş**-i âh ederek şu‘le-nijâd oldı gönül / Naḡş-ı ḡüsnün görüp âşüfte-nihâd oldı gönül

vesîle [1] vasıta; Allah’a yaklaşmak veya bir dileḡin kabul edilmesini sağlamak

amacıyla Allah’ın güzel isimlerinden birini, işlediḡi güzel bir ameli veya yaşamakta olan salih birinin duasını vasıta kılma. Aşaḡıdaki tanıkta, vuslat ricasına vesile, “âh”

gösterilmiştir. “Āh” sözcüğü, iştiaqla dolu iç çekme olarak düşünülebileceği gibi, “Allâh” isminin kısaltılmış biçimi olarak da anlaşılabilir. Tasavvufî bağlamda ise vesîle, yakınlık anlamına gelir. Tanıkta sevilene yakınlık ricasında / ümidinde bulunulduğu düşünülebilir.

<KT, Seccadî/2, DİNİ KAVRAMLAR>

G183/4 Recâ-yı vuslata bir âh imiş **vesîle** hemân / Fesâne-i ğam-ı dil güft-güya şıgmaz imiş

vesme [] rastık, kaş boyası. <Cûdî, TKGSS>

vesme-dâr [1] rastıklı (göz). <Kantar/2>

G254/4 Zâhîde huldı aındurur deyri Bihremen-i dile / Ebrû-yı **vesme-dâr**-ı hür-ı çeşm-i mükeḥḥal-ı bütân

vey [3] “ve ey” seslenmesinin kısaltılmış hâli. <OTAL>

K27/1 Ey nesîm-i seḥer-i müjde-resân hoş geldün / **Vey** peyâm-âver-i düstür-ı cihân hoş geldün

M5/I/1 Ey pâdişeh-i kalem-rev-i nâz / **Vey** fitne-nişân-ı küçe-i râz

M5/II/1 Ey fitne-i rustâ-ḥîz-âşûb / **Vey** her nigâhı kazâyâ menşûb

vezân [2] esen, esici (rüzgâr). <OTAL, Kantar/1>

K27/2 Cân verüp mürde-dilân-ı ğamı ihyâ etdün / Dem-i ‘İsî misün ey bād-ı **vezân** hoş geldün

G14/1 Semûm-ı bâdiye-i ye’s olur şemîm-i ṭarab / Riyâz-ı baḥtuma olsa **vezân** nesîm-i ṭarab

vezâret [3] vezirlik; mülkiye rütbelerinin en yüksek derecesi. <LN, OTDTS>

K11/1 Müjde ey şadr-ı **vezâret** kim o dâverdür gelen / Şadr-ı a‘zam ya‘nî serdâr-ı muzaḥferdür gelen

K12/87 Mesned-i câh-ı **vezâretde** her âyîne ola / Mazhar-ı ‘âtıfet-i ḥayy-ı qadîmü’l-âzâl

K36/1 Yine tuğrâ-keş-i levḥ-i zeberced-reng-i sulṭânî / **Vezâretle** ser-efrâz etdi defter-dâr-ı zî-şânı

vezîr [4] devlet işlerinde hükümdarın vekili. <KT>

K18/20 Zihî **vezîr**-i Aristo-meniş ki sözlerinün / Nizâm-ı devlete her ḥarfı bir kitâb olmış

K28/25 Şiblû’l-esed **vezîr**-i i‘ânet-şî‘âr kim / Hem-nâmdur ḥabîb-i Hudâ-yı mu‘în ile

vezîr-i a‘zam [2] sadrazam. <ÖTS>

K17/10 Lâ-mekân-pâye felek-sâye **vezîr-i a‘zam** / ‘Arş-ı pîrâye-cihân dâver-i pâkîze-şu’ûn

K28/22 Minnet Hudâya geldi Stanbûla hem-‘inân / Devlet **vezîr-i a‘zam**-ı şâhib-nigîn ile

vezîr-Âşaf [1] tedbiri, sadakati ve idaresi Âşaf gibi olan vezir, işini iyi yapan vezir

(bkz. Âşaf).

K11/9 Pâdişeh-kevkeb **vezîr-Âşaf** u Dârâ-serîr / Mihr-i meh-peyker meh-i ḥurşîd-gevherdür gelen

vifâk [7]

1. uygunluk, aynı düşüncede olma, muvafakat (bkz. vefk). <Cûdî, OTAL>

K7/15 Tamâm geldi baña kâm-ı dilden istiğnâ / **Vifâk**-ı baḥtdan oldum vücûh ile nevmîd

2. barış, sulh; dostluk. <Cûdî, ZL, OTAL>

M1/V/3 Ḥayfâ ki oldı şoḥbet-i nâ-cins rehzenün / Ma‘rûf idün nihâyet-i ḥüsn-i **vifâk** ile

- G91/1 Sa'adet-i dū cihān mañşib-ı **vifāk** ister / Zamāne devleti sermāye-i nifāk ister
 G51/9 Nazar **vifāk**-ı aḥibbāda Nā'ilī yoksa / Nifāk-ı bed-güherān-ı cesūri n'eylerler
 G102/5 Zihī **vifāk**-ı edibān-ı 'ālem-i tecrid / Ki bī-edebler ile ihtilāt bilmezler
 G271/2 **Vifākı** oldı mübeddel nifāka yārānuñ / Zamānede kime dersün bu dost bu düşmen
 G351/1 Şulḥ-ı **vifāka** çäre yok aḥter-i kine-dār ile / Kevkebümüz alışmadı baḥt-ı sitize-kār ile

vilā [1] ahablık, dostluk, yakınlık, karabet. <KT, Ahterî>

- K14/8 Meftūn-ı temāşāsıdur ervāḥ-ı melā'ik / Hāḫḫā ki 'aceb sūr u 'aceb bezm-i **vilādur**
vilāyet [3] bir valinin idaresinde bulunan memleket, eyalet, beylik. <KT, Cûdî>

- K11/15 Bir bir a'yan-ı **vilāyet** derdi şāhum aç gözün / Muştafā Pāşā-yı gāzī gibi bir erdūr gelen
 G63/5 Göñül **vilāyeti** ḥālī bulmasun ğamdan / Ki ol qalem-reve bir pādīşāh lāzımdur
 G351/2 Vardüğumuz **vilāyeti** ḥuld ise de caḥīm eder / Cāndaki sūz u tāb-ı ğam dildeki ḥarḥār ile

vīrān [3]

1. yıkık, yıkılmış, harap. <Cûdî, OTAL, Kanar/1>

- K6/13 Qalem-rev-i dile ol şeh-süvār-ı ḥüsnün kim / Kemīne cünbişidür dest-gāh-ı **vīrām**

vīrān etmek [1] bir yeri yakıp yıkmak. <ÖTS>

- K9/13 Cem-i Behrām-siyer şāh-ı Sikender-tesḥīr / Ki 'Acem mülkini bir şadmesi **vīrān** etmiş

2. kederli, üzgün, perişan. <OTAL, Kanar/1>

- G349/4 Tesliyet-yāb-ı ḥarābīdür derūnī 'āşıkuñ / Baḫma āzār-ı ḥırās-ı ḥāṭır-ı **vīrānma**

vird [2] tarikat büyükleri tarafından, ayet ve hadislerden de bazı parçalar alınmak suretiyle meydana getirilen özel dua. Tarikat mensupları bunları usullerine göre tekrar ederler. Her tarikatın ayrı virdleri vardır. <OTDTS, DİNİ KAVRAMLAR>

- K25/55 Dür olma şaḫın bencileyin ḥāk-i derinden / **Vird** eyle du'āsın demesünler ki nihānsın

- K25/56 Olsun bu du'ā şām u şehir **vird**-i zebānuñ / Ol maḥfil-i 'ālīde ki dāmen be-miyānsın

vişāl [30] sevgiliye kavuşma, ulaşma; [tas.] gerçek vahdet. Kul, Hakk'a kavuşunca Hak'tan başkasını görmez ve nefsinden tamamen uzaklaşır, kimseden haberi olmaz (bkz. vuşlat). <Cûdî, OTAL, Seccadî/2>

- K1/31 Ğam çekme Nā'ilī ki şenāsı o ḥazretün / Erbāb-ı naẓmı nā'il-i ḫurb-ı **vişāl** eder

- K2/1 Ne şādmānī-i bezm-i **vişāl**-i yār ḫalur / Ne zevḫ-i şoḥbet-i sāḫī-i gül-'izār ḫalur

- K6/6 Ki bilmeyüp şeref-i ḥidmetin ḫarīn-i **vişāl** / Ümīd-i kām ile oldum esīr-i hicrānı

- K6/20 Hemīşe ḥasretiyān-ı **vişālī** ḥāk be-ser / Ki naḫd-ı cān olamaz pāy-müzd-i hicrānı

- K7/4 Ḳıyām-ı merkez-i ḥayret medār-ı ḫurb-ı **vişāl** / Verā-yı ḫurb-ı meṭālīb mebdādī-i teb'īd

- K7/49 Nā'im-i ḫurba zülāl-i **vişāle** teşne idi / Olup muḫārin-i tevfiḫ ü sa'yı oldı müfīd

- K12/61 Telḫ-kāmam o ḫadar ye's ile kim şimdi baña / Zehr-i ḫātil görünür şerbet-i şīrīn-i **vişāl**

- M3/IV/1 Virdük vücūd ḡaflet ile ihtimāle biz / Olduḫ esīr va'd-ı dürüg-ı **vişāle** biz

- M3/V/2 Kûy-ı **vişâle** pây-ı ‘azîmet erişmedi / Dâmân-ı pîre pençe-i himmet erişmedi
- M3/VII/3 ‘Ukbâda cây-ı rāhatumuz emr-i Zû’l-celāl / Yâ düzaḥ-ı firāk ede yâ cennet-i **vişāl**
- M5/IV/9 Sâgar be-leb **vişālūñ** olmaḡ / Lâyık mıdur andan ey cefâ-kār
- G31/5 Rûze-dâr-ı ḡ’ân-ı yaḡmâ-yı **vişâle** Nâ’ilî / Ğurre-i mâh-ı muḡarremdür hilâl-i câm-ı ‘îd
- G39/2 Reşk eyleme meşâm-ı dil ü câna ey şabâ / Büy-ı **vişāl**-i yârdan ol bî-naşîbdür
- G62/4 Bir behre al tena‘‘um-ı ‘îd-i **vişâlden** / Ol ğurre mâh-ı ḡüsni o kaşı hilâli gör
- G87/2 **Vişālūñle** güzârân bir deme dîvân-ı kismetde / Berât-ı ‘ıyş-i Cem menşûr-ı ‘ömr-i Nûḡ yazmışlar
- G88/2 Heer ü **vişâle** âyinelerdür ol iki ruḡ / ‘Uşşâka bir nazarda pes ü pişi gösterür
- G96/2 Kûçe-i kām gibi ḡaldı teḡî şehir-i **vişāl** / Şimilik ‘âşıka ‘azm-i reh-i firḡat görünür
- G122/5 Maḡşûd Nâ’ilî ser-i kûy-ı **vişāl** ise / Mecnûna deşt ü Kûh-kene Bî-sûtûn yeter
- G145/4 Etdükçe tîre-rûz-ı **vişāl** âh-ı dil bizi / Eyler mu‘âvenet şeb-i hicrâna baḡtumuz
- G170/4 Şaḡbâ-yı dükân-ı heves-âlûde **vişālūñ** / Keyfîyyet-i hicrânunî câm-ı Ceme virmez
- G171/5 Neşve-ver-i ḡayrete bir gelür ey Nâ’ilî / Rıtl-ı girân-ı **vişāl** dürd-i ayaḡ-ı heves
- G175/1 Sürûd-ı bezm-i **vişâli** fiḡân u âha deḡiş / Şafâ-yı vuşlatı bir âşinâ nigâha deḡiş
- G177/3 Revâc-ḡâh-ı **vişālūñde** tuḡfe-i dil ü cân / Metâ‘-ı kes-mehâr-ı rûy-ı dest olup ḡalmış
- G179/4 Görüp aḡyâr ḡaḡtūñ ḡüşe-ġîn olmış **vişālūñden** / Edüp tarḡ-ı tekellûf ḡürmen-i yârâna el şunmış
- G183/1 **Vişāl** ḡavşala-i ârzûya şıḡmaz imiş / O bâde-i mütereşşâḡ sebûya şıḡmaz imiş
- G214/1 Şehd-i **vişâlden** ḡazer eyle şaḡîm iseñ / İncinme zehr-i ḡahr-ı cefâya ḡakîm iseñ
- G331/3 Yine vâbeste-i ümmîd-i **vişālūñdür** dil / Mübtelâ-yı elem-i firḡat-ı câvîd olsa
- G348/1 Mest-i câm-ı ‘ışḡdur dil keşf-i râz etmezse de / Ârzû-mend-i **vişālūñdür** niyâz etmezse de
- G353/3 Terâne-senc-i **vişāl** oldu dil görüp ḡaḡtūñ / Henûz baḡladı bir naḡş-ı ârzû tâze
- G367/5 **Vişâle** yer yok ise ḡ’âba varmadukça gözün / Fesâne ḡüyî-i dil bir ḡişâr degmez mi
- vuḡû‘** [1] vâki olma, meydana gelme, zuhur etme. <Cûdî, ZL>
- K7/46 **Vuḡû‘**ı mâtem olaydı eger zamânında / Bu bezm-ḡâhda şunmazdı câma el Cemşîd
- vuşlat** [25] sevgiliye kavuşma, ulaşma; [tas.] Hakk’a erme, seyir ve sülûku tamamlama (bkz. vişāl). <Cûdî, OTAL, TASAVVUF TERİMLERİ>
- K4/18 Dâḡîl olsam ḡarîm-i **vuşlatına** / Ser be-pîş ü nazar be-pây-ı dilem
- G2/3 Sûr-ı şafâ-yı **vuşlata** olmaz firîfte / ḡalvet-ḡüzîn-i hecrün olan mâtem-âşinâ
- G3/1 Şâdî-i **vuşlat** niçün taḡmîl-i nâz eyler baña / Rind-i şâdî-düşmenem ben ḡam niyâz eyler baña
- G7/1 Dâd-ḡ’âh-ı **vuşlat** olsam baḡt düşmendür baña / Deşt-peymâ-yı ḡam olsam âh reh-zendür baña
- G39/3 ‘Âşîḡ peymâm-ı **vuşlata** vîrsün ki naḡd-ı cân / Pâ-müzd-i müjdegâni-i kûy-ı ḡabîbdür
- G75/4 Nümâyân olmadukça şubḡ-ı **vuşlat** sönmesün yansun / Fitîl-i dâḡ-ı firḡat sînede ey ḡam çerâḡundür
- G94/1 Ne berg-i sâz-ı **vuşlat** ne ḡül-i şādâb-ı şādîdür / Ğaraḡ baḡ-ı maḡabbetden ḡazân-ı nâ-murâdîdür
- G97/3 ḡavf-ı tıḡ-ı ḡamze mâni‘dür recâ-yı **vuşlata** / Ol tılısm-ı fitnenün genc-i nihânın kim bilür
- G107/2 Niçün ümmîd-vâr-ı **vuşlata** âzürdedür ḡubân / Yine ḡüstâḡ eden bî-çâreyi farḡ-ı maḡabbetdür
- G107/3 Felâḡûn-ı dili pür-‘uḡde-i reşk-i cünün eyer / Bahâr-ı rûz-ı ḡüsün kim dem-i nev-rûz-ı **vuşlatdur**

- G118/1 Kimün koyındasun şeb-zinde-dâr-ı **vuşlatuñ** kimdür / ‘Azîmet-ḥ-ân-ı Bercîs-ıktidâr-ı da‘vetün kimdür
- G144/6 Andan degil mi hep şeb-i hecre bu imtidâd / Dest-i şabâḥ-ı **vuşlat** u dâmân-ı bahtumuz
- G145/5 Dâmân-ı şubḥ-ı **vuşlata** mümkün mi dest-res / Zulmet-resân iken şeb-i hicrâna bahtumuz
- G148/1 Âsân recâ-yı **vuşlat**-ı dil-dârdan güriz / Mümkün degil şemâtet-i ağıyardan güriz
- G159/4 Ol Ḳays-ı vâdî-i ğam-ı ‘ışkuz ki muttaşıl / Bed-nâm-ı şehr-i **vuşlat** u güm-râh-ı ḥasretüz
- G163/5 **Vuşlatda** iken Nâ’iliyâ fikr ederüz kim / Bir laḥza firâka nice ârâm ederüz biz
- G175/1 Sürûd-ı bezm-i vişâli figân u âha degiş / Şafâ-yı **vuşlatı** bir âşinâ nigâha degiş
- G183/4 Recâ-yı **vuşlata** bir âh imiş vesîle hemân / Fesâne-i ğam-ı dil güft-güya şıgmaz imiş
- G196/5 Olmazsa eger Nâ’ilî-i ḥaste-dil efsûs / Pirâye-dih-i **vuşlat** u ğam-pîşe-i ‘âşık
- G198/5 Nâ’ilî virdi heves-kârî-i **vuşlatla** ḥırâş / Levḥ-i maḥfûz-ı dil-i yâre sevâd-ı günehûn
- G257/3 Âşinâ bulmadı ḥarf-i elem-i **vuşlata** dil / Açmadı kimseye sermâye-i hicrâmı ucın
- G306/6 Bağlar ser-i râhın yine âdâb-ı maḥabbet / ‘Âşık ḥarem-i **vuşlata** reh-yâb da olsa
- G347/2 Dil ümîd-i **vuşlatuñla** şâd-kâm olmaḳda lîk / Cân giriftâr-ı kemend-i bîm-i hicrân olmada
- G348/3 **Vuşlat**-ı pür-imtinânıyla o ḥunî öldürür / Mübtelâsın kuşte-i şemşîr-i nâz etmezse de
- Ş12/4 Gider firḳat gelür eyyâm-ı **vuşlat** / Sağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

vuşûl [1] ulaşma, gelme, varma; erişme (bkz. ḳudûm, maḳdem). <Cûdî, OTAL>

M3/XII/2 Maḳşûd ise **vuşûl** şehinşâh-ı aḳdeme / Düş ḥâk-i pâ-yı ḥazret-i sulṭân-ı ekreme

vużû [1] abdest, abdest alma. <Cûdî, OTAL>

G183/7 Riyâ-yı maḥz imiş ey Nâ’ilî ‘ibâdet-i ḥalk / Zülâl-i feyz birîḳ-i **vużûya** şıgmaz imiş

vużûh [1] açık ve belli olma, açıklık, anlaşılır olma, açıklık. <Cûdî, LN, OTAL>

M1/1 Mey mezheb-i rindîde kırâb ile gerekdür - Bî-ger-i küdüret / Ṭâ‘at-ı maḥabbetde **vużûh** ile gerekdür -
Ammâ mey-i vaḥdet

vü [49] bağlama edatı (bkz. ve, u, ü, ve). Şiirde kullanılır.

- K1/9 Ḥâḳânîyîm ki Feyzî-i Hindî **vü** Enverî / Ṭab‘umdan istîfâze-i nûr-ı cemâl eder
- K2/3 Mişâl-i muğbece **vü** pîr-i mey bu meclisde / Zaman olur ne cevân u ne ihtiyâr ḳalır
- K2/40 O dem ki müstenidân-ı ‘amel o bâdiyede / Fütâdelikte ‘aceb **vü** bî-i‘tibâr ḳalır
- K6/53 Ne gül-sitân ki ferâmûş eder o ḥalet ile / Nihâl-i Sidre **vü** Tûbâ-yı bağ-ı Rıdvânı
- K7/11 Bu bey‘-gâh-ı esâfilde kim mu‘ayyendür / Revâc-ı güyî **vü** kûrî kesâd-ı dâniş ü dîd
- K7/20 Yed-i taşarruf-ı Bârîdedür taḥavvül-i ḥâl / Maḳâm-ı emrde mecbûrdur şaḳî **vü** sa‘îd
- K8/24 Sen ol ḥalîfe-i şâḥib-zuhûrsun ki urur / Yanuñca biñ ḳazâ **vü** ḳudretüñ tek ü tâzi
- K11/17 Ḥavf-ı şemşîr-i celâlünle kefi cellâdda / Bâr-gâh-ı ḳahruña bî-pâ **vü** bî-serdür gelen
- K12/50 Söyledür âyîne-i luṭfuñ olursa ne ḳadar / Ṭuṭî-i nâṭıḳa vaşfuñda zebân-ı beste **vü** lâl
- K13/14 Pây-ı talebi çekmiş idük dâmen-i şabra / Fâriğ-dil idük gerçi temennâ **vü** recâdan
- K14/10 Esbâb-ı ṭarab cümlesi âmâdedür ammâ / Ne nuḳl u ne sāğar **vü** ne mey guşşa-zedâdur
- K14/12 Sâzende **vü** ḥ-ânendeleri kâr u ‘amelde / Hem-perde hem-âgâze hem-âheng-i nevâdur
- K14/23 Nezzâre-perestân-ı ḥırâm-ı ḳad-ı yâre / Cünbişleri esbâb-ı tesellâ **vü** gınâdur

- K14/73 H̄ar-möhre-i eşhâş ile bu gevher-i h̄aşuñ / Mi' yarı nazar farkı Süreyyâ **vü** şerâdur
- K15/22 Minnet-keş-i iḳbâl-i cihân-gîri ḫalâyıḳ / Hoşnûdı re'âyâ **vü** berâyâ mı degildür
- K15/32 Dünyâda **vü** 'uḳbâda ğaraż luṭf u keremden / Bî-şâ'ibe cebr-i dil-i dānâ mı degildür
- K17/52 Hayfdur ancılayın şâ'ir-i 'ālî-himmet / Ola pâ-mâl-i cefâ-yı felek-i sifle **vü** dūn
- K18/43 Benüm ki mâşıṭa-kârî rûy-ı fikretüme / Midâd-ı surḫ u siyeh düde **vü** ḫizâb olmış
- K20/5 Nâm-âver-i niyâ **vü** pedersin bu 'arşada / Olsañ güşâde-ḫ'ân-ı kerem yok mıdır yeri
- K21/7 Zebânın anılayamaz Bû 'Alî **vü** Fârâbî / Qalem ki Hürmüs-i eflâk-i nazm u inşâdur
- K22/15 Berg-i güli ḫadîḳa-i ḫıfzuñ emîn eder / Âsîb-i dest-burd-ı şabâ **vü** debûrdan
- K22/28 Sîlî **vü** ṭa' nedür işidüp gördüğüm hemân / Bu rûzgârda bir âlây kerr ü kûrdan
- K24/32 Ol ḫâḳ-i pâye yüz süren erbâb-ı himmetüñ / İḫlâşı rûy-pûş-ı ḫaṭâ **vü** kuşûr olur
- K25/22 Sebbâbe-i idrâk ṭuyar cünbişüñ ancaḳ / Cân ma' nî **vü** elfâz beden sen çü beyânsın
- K25/26 Geh micmerede çeşme-i dil-cûy-ı ḫayâle / Mîzâb-ı besâtîn-i ma'ânî **vü** beyânsın
- K28/81 Qılsun şeffî'-i rûz-ı cezâ ḫ'âst-kâr-ı ecr / Aşḫâb u âlini teba' **vü** tâbî'în ile
- K30/6 Kâtib-i ḫüsn-i 'amel şâhid-i tevfiḳ yeter / Niyet-i ḫâlîşe **vü** himmet-i tāmumda benüm
- K33/12 Bir mu'ammâ bu ki ḫallinde cihân 'âcizdür / Beyt-i şâ'ir gibi bî-tevriye **vü** bî-tecnîs
- K36/16 Getürmiş kuvvet-i bâzû-yı devlet bir yere gûyâ / Şeb-i Qadr ü şabâḫ-ı 'İdi nûrânî **vü** zûlmânî
- M1/2 Muṭṭb nefesüñ var ola sâḳî meyûñ ezfûn - Her laḫza **vü** her ân / Meclisde şafâ meyle gerek neyle gerekdür - Tâ germ ola şoḫbet
- M1/VII/5 Âh ey sürûr-ı sîne **vü** ey nûr-ı dîde âh / Rûz-ı neşâṭumuz şeb-i târ-ı ğam eyledüñ
- M2/III/9 Fehm eyle kazâ **vü** ḫadrüñ sırr-ı nihânın / Endîşe-i kurbânî-i cân u dil ü ser kııl
- M3/II/2 Şanmañ ki kayd-ı fâḳa **vü** fikr-i düveldeyüz / İtlâf-ı naḳd-ı cân edecek maḫaldeyüz
- M4/IV/3 Sen neden böyle perîşân-reviş-i nâz olmak / 'İşka bîġâne **vü** bîġâneye dem-sâz olmak
- M6/I/2 Zerrelerdür mümkünât olmuş vücûduñ mihr-i şân / Şûret ü ma' nîde peydâ **vü** nihânsın bî-gümân
- M6/I/3 Cilve-gersün vaḫdet-i zâtuñla peydâ **vü** nihân / Kimse bilmez zâhir ü bâṭında zâtuñ bî-nişân
- M6/V/2 Dâmen-i pîri tutup der geh ḫafî **vü** geh celî / Niyetüm maḳbûl-i yek-dil âh ez-în nâ-ḳabilî
- M6/V/3 Cilve-gersün vaḫdet-i zâtuñla peydâ **vü** nihân / Kimse bilmez zâhir ü bâṭında zâtuñ bî-nişân
- G94/4 Bu deñlü fitne **vü** âşûba bâ' iş kişver-i dilde / Ol iki çeşm-i mestüñ birbiriyle ittiḫâdudur
- G98/7 Şerḫa **vü** dâġın açup yâre gönül merhem umar / Bilmege mâ-ḫaşalın defter-i timâr okudur
- G103/1 Tîġ-i müjeñle sînede şerḫa **vü** yâre bir midür / Ḫâl-ı ruḫuñla fitnede baḫt u sitâre bir midür
- G105/3 Elmâs-pâre tîġ-i eceldür o ğamze kim / Gencîne-i kazâ **vü** ḫaderden zuhûr eder
- G129/5 Cilve-gâhın maḫşer-i nîreng edüp ey Nâ' ilî / Fitne **vü** âşûba ol kâmet temâşâ gösterür
- G151/2 Cân ḫaste-i girişme **vü** nâz olduġın bilür / Nabz-âşinâ-yı 'illet-i dildür ṭabîbümüz
- G172/3 Zevḳ alsa nigâhuñda olan luṭf u ğazâbdan / Eylerdi kazâ fitne **vü** âşûbı ferâmûş
- G195/1 Ğamzeñle gönül kişveri pür-şûr u şer ancaḳ / Maḫrûşa-i der-bend-i kazâ **vü** ḫader ancaḳ
- G200/1 Severüz gördüğümüz âfeti dil-ber diyerek / Başlaruz nâle **vü** feryâda sitem-ger diyerek
- G272/2 Rind ü zühhâda nedür nâzişüñ ey atlas-ı gerdün / Ki ne seccâde **vü** ne ḫırḳa-i peşmîne olursun
- Ş3/5 Senüñ derdüñle bîmâram / Senüñ-çün ḫaste **vü** zâram

vücūd [62]

1. var olma, varlık. <KT, Cûdî>

- K2/6 Fenâ bulur neş'et-i 'adem-pezîr-i **vücūd** / Ne mest-i bâde ne maḥmûr u hûş-yâr ḳalur
- K2/13 Ki nice ḳâfile-sâlâr-ı kâr-bân-ı **vücūd** / Bu teng-nây-ı fenâda şikeste-bâr ḳalur
- K2/15 Olur **vücūd**-ı 'anâşır fenâ-pezîr-i 'adem / Ne fer'-i çâr-ṭabî'at ne aşl-ı çâr ḳalur
- K37/16 Olur mı sâlik-i âgâha bir mesîre-i feyz / **Vücūd** 'âleminûn mebd-e' ü me'âdî ḳadar
- M2/IV/7 Düşdükçe heves-kârî-i eşkâl-i **vücûda** / Ârâyîş-i dünyâ gibi bî-hükm ü şebât ol
- M3/VI/3 Her şaḥṣa âşikâr degîl 'âlem-i şuhûd / Ey âşinâ-yı mes'ele-i vaḥdet-i **vücūd**
- G11/3 Mânend-i zerre maḥv-ı **vücūd** eyler uğrayan / Ol mâhuñ oldu küyî meger gûy-ı âfitâb
- G133/5 Cây iken maḥv-ı **vücūd**-ı dil-i âgâha o fem / Mebḥaş-ı nokṭa-i mevhûme ḥakîmâ şıgmaz
- G174/5 Ey Nâ'ilî fûrûg-dih-i 'âlem-i **vücūd** / Ḳandîl-i âfitâbî sirâc-ı dil eylemiş
- G177/6 Bu dâm-gâh-ı ta'alluḳda şâhbâz-ı **vücūd** / Ḥalâş ümîdî ile pây-best olup ḳalmış
- G188/4 'Ârif **vücūd**-ı 'âlemi maḥz-ı 'adem bilür / Şadî redîf-i mâtem ü ḡam tev'em-i neşât
- G278/1 **Vücūd** 'aks-i cemâlûnle dâḡ dâḡ olsun / O Çâr-bâḡ-ı maḥabbet ḳo heşt bâḡ olsun
- G315/2 Bu dâm-gehde olup âşiyân-ḥarâb-ı **vücūd** / Zebûn-ı keşmekeş-i nefis-i bed-sikâl olma
- G315/6 Bu sūmenât-ı **vücûda** şaḳın perestişden / Ḳarîn-i Bihremen-i nefis-i bed-fi'âl olma
- G365/3 Ecrâm-ı çarḫı geçmeyecek bilmemiş Mesîḥ / Bâr olduḡuñ **vücûdına** bir süzenüñ daḡı

vücūd virmek [2]

1. kendini bir şeye adamak. <Redhouse>

- G315/5 Ḳo meyli bir iki günlük şafâya **virme vücūd** / Esîr-i devlet-i deh rûz u nîm sâl olma

2. küçük bir şeye büyük önem verme. <Redhouse>

- M3/IV/1 **Virdük vücūd** ḡaflet ile ihtimâle biz / Olduḡ esîr va'd-ı dürûḡ-ı vişâle biz

2. insan gövdesi, ten, cisim, beden. <KT, Cûdî, OTAL> Tanıkların tümünde ilk “var olma” anlamını da tasavvufî anlamda düşündürecek karineler bulunmaktadır.

- K2/19 Ne reng-i lâle-sitân-ı ciger ne bâḡ-ı **vücūd** / Ne berg-i dâḡ-ı dil ü sine-figâr ḳalur
- K2/36 Ümîd-vârî-i iksîr-i iltifâtuñ ile / **Vücūd**-ı ḥakî-i ümmet ki ḥ-âr u zâr ḳalur
- K3/20 **Vücûdî** cîfesin eyler nazîf zu'mınca / Sarâyı nekbetinüñ ḥavz-ı münclâbında
- K3/26 **Vücûdın** etme mülevveş zamânûñ olma şerîk / Hemîşe savb-ı tefâḫurla âb u tâbında
- K3/42 Ḥaṭ-ı muşannif idi nüşâ-i **vücûdî** tamâm / Ne ihtimâl idi ḥarf-ı ḥaṭâ kitâbında
- K9/14 Zıllı Ḥaḳ Ḥân Murâd ol ki **vücûdın** Mevlâ / Ḥalef-i silsile-i taḥt-nişînân etmiş
- K9/37 Ḥaşre dek görmeye mir'ât-ı **vücûduñ** jengar / Ki Sikender gibi dehre seni sultân etmiş
- K9/38 Tâc u taḥta ola pîrâye **vücûduñ** ki seni / Ser ü ser-gerde-i evreng-nişînân etmiş
- K10/2 Olmuş 'urûḳ-ı ḥâk-i zemîn ile cûyları / Âmiḥte-i **vücūd** ile rûḥ-ı revân gibi
- K11/32 Tâ ki fermân-ı şehinşâh-ı ḳader-menşûrdan / Şadr-ı dîvâna **vücûdın** gibi serverdür gelen
- K11/33 Ḥaḳ **vücûdın** muşlîḫ-ı her emr-i duşvâr eylesün / Emr-i dîne tâ ki Ḥaḳdan 'avn-ı yâverdür gelen

- K12/66 Bār iken tab‘a **vücūdum** ne revādur kim olam / Cevr-i gerdün gibi bir bār-ı girāna hāmmāl
- K13/32 Baḥşında kerīmā ki Ḥudā ta‘biye kılmış / Eczā-yı **vücūduñ** kerem ü cūd u şehādan
- K18/14 Değil **vücūdına** ābuñ sebeb bu cümle cihān / Nuḳūd-ı bezl-i kef-i şadr-ı kām-yāb olmuş
- K18/49 Ola **vücūdına** bu ḥayme cāy-ı āsāyiş / Ki cirm-i şemse-i zerrini āfitāb olmuş
- K20/3 Ḥamd eyleyüp **vücūduñ** içün eyledi seni / Mihr-i peder müşerref-i nām-ı peyām-berī
- K20/41 Şubḥ u mesā sa‘ādet ü baḥtuñ füzün olup / Ḥaḳ eylesün **vücūduñı** āfātdan beri
- K22/1 Ey ser-nüvişt-i defter-i erbāb-ı cāh kim / Ḥaḳ eylesün **vücūduñı** ‘ārī kuşūrdan
- K21/32 Ḥudā **vücūduñı** ḥıfz eylesün ḥaṭālardan / Ki devletün sebeb-i inḳırāz-ı a‘dādur
- K21/33 **Vücūd**-ı pākūñ ola zīb-i efser-i iḳbāl / Ki reşk-i gevher-i ḥurşid-i çarḥ-ı vālādur
- K22/29 Maḥşerde de **vücūdını** ‘ārif‘adīm bilür / Ma‘dūd olursa ol ḥaşerāt-ı ‘aḳūrdan
- K23/16 Edīb-i Fahr-i Rāzī-menḳıbet Yaḥyā Efendi kim / **Vücūdı** āyet-i kübrā-yı rahmetdür enām üzre
- K26/14 Muḥaşşal cevher-i iksir-i cāndur tıynet-i pāki / **Vücūdı** kimyā-yı kabiliyyetle muḥammerdür
- K26/41 Ola zātı serir-ārā-yı devlet ol kerem-kāruñ / **Vücūdı** ḥaḳ budur kim feyz-i isti‘dāda mazḥardur
- K32/12 Ḥudā **vücūdını** ḥıfz eylesün ḥaṭarlarından / Ki āfitāba şeref irtifa‘-ı cāhıdur
- K33/13 Nāzım-ı ḳudret o şeh-beyt-i kemālūñ etmiş / Çār mışra‘-ı ‘anāşırla **vücūdın** tesdīs
- M1/II/7 Döndi **vücūduñ** ol zer-i kāmıl-‘ayāra kim / Hergiz meḥekk-i tecrübeye ihtiyācı yok
- M1/V/4 Bīn yılda rūzgāra gelür bir **vücūd** idüñ / Gitdüñ hezār ḥasret-i mālā-yutāk ile
- M2/II/9 Şāf eyledi ḡam āteşi yāḳūt-ı **vücūdum** / Bu cevher ile dāğ-ı dil-i mihr-i münirem
- M2/III/10 Dāmen-keş-i merg olsa da a‘zā-yı **vücūduñ** / Dergāh-ı rızā kıl yine mihrāb-ı sücūduñ
- M6/I/2 Zerrelerdür mümkināt olmuş **vücūduñ** mihr-i şān / Şūret ü ma‘nide peydā vü nihānsın bī-gümān
- M8/II/1 **Vücūduñ** eylemiş ḥikmet-şinās-ı ‘ālem-i bālā
- G36/9 Ḥāk içre ola ḥaşre dek eczā-yı **vücūdum** / Sīm-āb şıfat muḫtarib-i ḥaclet-i dīdār
- G63/13 Ol muḥāfazat-ı Ḥaḳda dā‘imā o **vücūd** / Ki çeşm-i zaḥm-ı felekden nigāh lāzımdur
- G70/4 Elbet de şem‘-i meclis-i iḳbāl olan **vücūd** / Puf kerde-i müsāra‘at-ı rūzgār olur
- G178/1 Bu süllem-pāye-i iḳbāle kim Şeddād ayak başmış / Felek kaşr-ı **vücūdın** etmege berbād ayak başmış
- G189/6 Urur **vücūdını** şemşir-i şem‘a pervāne / Bu ıztırābdā ol ihtirāzdan fāriğ
- G199/2 Şarşar-ı āh ede eczā-yı **vücūdın** berbād / Ne revādur ola ‘uşşāk perişān-ı ḡamuñ
- G209/4 Felek ki ḡam-şüde bir mārđur zümürred-reng / **Vücūdudur** yine ol cān-gezāyı kūr edecek
- G239/2 **Vücūdum** olsa belā küllānında ḥākister / Sükün-ı şu‘le-i dāğ-ı cefā nedür bilmem
- G258/1 Yaḳup **vücūdumı** pervāne-veş tebāh ederin / O şem‘-i ḥavşala-süzı görünce āh ederin
- G326/2 Biz berḳ-i ḥānümān-ı **vücūduz** libās-ı ten / Ne atlas u ne ḥırḳa-i peşminēdür bize
- G345/1 Yaḳup **vücūdını** eyler kebūd pervāne / Görünce şem‘i hem-āḡuş-ı dūd pervāne
- G372/3 Çār erkān-ı **vücūduñ** ede gör kıble-i cān / Beyt-i Ma‘mūr olasun Ka‘be-i mescūd gibi
- Kt11/1 Miḥnetle za‘īf oldı tenüm berg-i ḥazāndan / Ḳalmadı **vücūdumda** eşer tāb ü tūvāndan

vücüh [2]

1. yüz çevirme, vech’in çoğulu. <Cûdî, LN>

K7/15 Tamâm geldi baña kâm-ı dilden istignâ / Vifâk-ı bahtdan oldum **vücûh** ile nevmîd

2. münasebetler. <ZL>

G63/9 O nûr-ı pāk-i aşâlet ki i‘tikâdında / **Vücûh**-ı şâyibeden intizâh lâzımdur

vüfûr [5] çokluk, bolluk (bkz. keşret). <OTAL>

K7/30 O şâh-zâde ki etmiş **vüfûr**-ı baḥşâyiş / Hızâne-i keremi bî-niyâz-ı kufl u kilîd

K7/61 **Vüfûr**-ı ‘âtıfetüñ etsün ol güneh-kâruñ / Ğarîḳ-i ni‘met-i gufrânuñ olduḡın te‘yîd

K14/47 Ol şadr-ı mu‘azzam ki **vüfûr**-ı ‘azametden / Dâmâdî-i sulṭân-ı cihân-bâna sezâdur

K23/54 **Vüfûr**-ı ḥaşmetinden şerm edüp çarḫ-ı felek tâ kim / Döne vefḳ-i murâd-ı dâver-i ferḥunde-nâm üzre

K24/33 Ümmîd-i luṭf u ‘afv ile der-dest-i i‘tizâr / Ma‘rûz-ı ḥâk-i pâ-y-i sa‘âdet **vüfûr** olur

vükelâ [1] vekiller, vekîl”in çoḡulu (bkz. vekîl). <KT, Cûdî, OTAL>

K16/40 Sa‘y-ı meşḳûr ile tâ kim **vükelâ**-yî devlet / Olalar mültefit-i pâdişeh-i taḥt-nişîn

vüs‘at [3] geniş olma, genişlik, bolluk. <ZL, OTAL>

K17/22 **Vüs‘at** ol deñlü zemîninde ki sîr-âb edemez / Geşt-zâr-ı keremin nehr-i Furât u Ceyḥûn

K24/10 **Vüs‘at** o deñlü dâ‘ire-i devletinde kim / Pîrâmen-i ḥişârı nüh eflâke sûr olur

G300/4 Dil degil sîne degil **vüs‘at**-i güncâyiş içün / İttiḥâd-ı ḡam u endûha mekân ancak bu

Y

yā [52] ey!, hey!. Birtakım duyguları güçlendirmek amacıyla kullanılır. <KT, TS>

- M6/III/2 Vehm olur derkünde ‘âciz ‘aql olur hayret-güzîn / Şārī‘-i ferd ü aḥedsün **yā** ilāhe‘l-‘âlemîn
M6/IV/2 Ḳurb-ḥ~āhân-ı cenābuñ derler ey ferd-i aḥed / Yā ḥabību‘l-lāh şefā‘ at **yā** resūla‘l-lāh meded
M7/I/3 Yıķanlar ḥātır-ı nā-şādumı **yā** Rabb şād olsun / Benüm-çün nā-murād olsun diyenler ber-murād olsun
M12/I/1 Göñül bīgānelerle āşinādur **yā** Resūla‘l-lāh / Der-i devlet-me‘ābuñdan cudādur **yā** Resūla‘l-lāh
M12/I/2 Zer-i ḥurşīd-i maḥşer ḳurşadur iksīr-i ḥālünden / Reh-i ‘ıṣķuñda ol kim ḥāk-i pādur **yā** Resūla‘l-lāh
M12/I/3 Şarardur zıkr ü fikrūñ ḥehresin erbāb-ı tevḥīdūñ / Siyeh ḥāki zer eyler kīmyādur **yā** Resūla‘l-lāh
M12/I/4 Dil-i meyyālī de bir şebnem-i nāḥiz farz eyle / Gül-i bāğ-ı cemālūñ pūr-nemādur **yā** Resūla‘l-lāh
M12/I/5 Sözüñ maḥbūl-i dergāh-ı şamed dillerde evşāfuñ / Şefī‘-i ḥalk u maḥbūb-ı Ḥudādur **yā** Resūla‘l-lāh
M12/I/6 Olan ḥādī şırāt-ı müstākīme şer‘-i pākūndür / Bu ‘ālem berzaḥ-ı ḥavf u recādur **yā** Resūla‘l-lāh
M12/I/7 Ne deñlü Nā ‘ilī şāyān-ı tertīb-i cezā olsa / Cenābuñdan şefā‘ at mültecādur **yā** Resūla‘l-lāh
M12/IV/2 Bu gedādan ki kem-bezā‘ atdür / Def‘-i sūd eyle **yā** Resūla‘l-lāh
M13/I/1 Ḥāk olunca fenā bula cesedüm / Bī-vücūd eyle **yā** Resūla‘l-lāh
M13/I/2 Cāh-ı dünyāya var ise ḥasedüm / Lā-yesūd eyle **yā** Resūla‘l-lāh
M13/II/2 Dū cihāna şefā‘ tūñ besdür / Luṭf u cūd eyle **yā** Resūla‘l-lāh
M13/III/2 Cümle ‘āşīlere müderressün / Bezl ü cūd eyle **yā** Resūla‘l-lāh
T6/3 Fevtine tārīḥ için dediler ervāḥ-ı ḳuds / ‘Adni kūnām eylesün Şīr ‘Ali **yā** ilāh

yā Rab [33] Allah’a seslenme sözü, Tanrım! Ey Rab! Rabbim! Allahım! ey! hey!.

<OTAL, TS, ÖTS>

- K1/28 **Yā Rab** olur mı ol dem-i dil-süz kim beni / Ol ravzanuñ sa‘ādeti ferḥunde-fāl eder
K7/55 Bu rāzı derkde kem-māyedür ḥired **yā Rab** / Kef-i kifāyet-i ‘ilmūndedür bu gence kilīd
K7/64 Bulup cezāsını bir yerden olmasun **yā Rab** / O cem‘-i ḥā ‘ife düzaḥda ḳābil-i tefrīd
K34/9 Böyle ḳalır mı felek olmaz mı **yā Rab** kār-ger / Muṭrıbuñ nālīşleri pīr-i muḡānuñ himmeti
G33/4 Cebīn-sūde-i dergāhuñ eylme **yā Rab** / Der-i muḡān gibi bir bār-gāhdan nevmīd
G81/4 Kūy-ı yāre rū-be-rāh oldum sirişk ü dāğ ile / Bilmezin **yā Rab** ḥeken ābum mı yā nānum mıdur
G93/1 Ümmīd ü bīmden baña **yā Rab** ferāğ vir / Cān u cihānı terk edecek bir dimāğ vir
G245/5 Zūlf-i dirāzın etmiş peyvend-i gerden-i cān / Ol tıfl-ı nev-resīde **yā Rab** mu‘ammer olsun
G268/2 Ebr-i siyāh-ı şerme gürüb etdi āfitāb / **Yā Rab** gelen o māh-ı siyeh-ḥerde olmasun
G349/5 Munteḥāb mecmū‘a-i i‘cāz-ı ma‘nīdür n’ola / Nā ‘ilīnūñ olsa **yā Rab** mültefit dīvānına
G379/1 Ol māh ile **yā Rab** bu gece şoḥbet olur mı / Ol şem‘-i cihān-tāb ile germiyyet olur mı
M1/II/1 **Yā Rab** merg olur ki za‘f-ı mizācı yok / **Yā Rab** ne derd olur ki hergiz ‘ilācı yok
M2/II/10 Etdi eşeri cismūmi pūr-nāle-i şeb-gerd / **Yā Rab** ne ‘aceb āteş imiş nā‘ire-i derd
M2/III/1 **Yā Rab** şerer-i dāğumı pūr-süz eşer ḳıl / Dāğ-ı dili derdūñle hem-āḡuş-ı ciger ḳıl
M2/III/2 Ol āteş-i ḥasretle ki yakduñ beni **yā Rab** / Her lem‘asını āyīne-i mihr-i şeḥer ḳıl

- M2/III/3 Bu şu‘le-zemîn sîne-i pür-tâbumı **yâ Rab** / Hırmen-gede-i berķ-i cihân-süz-ı nazar kıl
- M2/III/4 Dâmen be-kef-i bâdiye-i derdüne **yâ Rab** / Şeh-râh-ı ğamuñ meslek-i bî-havf u haţar kıl
- M2/III/5 Kem-ruşat-ı âh eyleyüp âyînemi **yâ Rab** / Mu‘tâd-ı tılâ‘-kârî-i jengâr-ı keder kıl
- M2/III/6 Cân virmez ise derdüñ ile yanmaĝa **yâ Rab** / Hûn-ı dil-i efsürde-derûnâmı heder kıl
- M2/V/1 Kıl hırz-ı giribân dile ezķaruñı **yâ Rab** / Hıfz eyle belâlardan o bîmâruñı **yâ Rab**
- M2/V/2 Kem-şoĝbet-i zünnâr be-düşân-ı riyâ kıl / Tesbîh-i zebân et dile iķrâruñı **yâ Rab**
- M2/V/3 Haşret-zededür rüşenî-i dîde-i câna / Göster dile âyîne-i dîdaruñı **yâ Rab**
- M2/V/4 Hâkister-i tâb-ı celâlün ile söndür / Şâyeste-i teb-lerze-i âzâruñı **yâ Rab**
- M2/V/5 Añduķça ferâmüş ederüm hâlet-i nez‘i / Maĝşerde zuhûr edecek âşâruñı **yâ Rab**
- M2/V/6 Maĝşer ki şefî‘ eylesesin ĥayl-i ‘uşâta / Sulţân-ı serâ-perde-i esrâruñı **yâ Rab**
- M2/V/7 Ol şâhı şefî‘ et ki yaķa tâb-ı cemâlün / Zencîr be-gerden bu giriftâruñı **yâ Rab**
- M2/V/8 Maĝşer ki tûta ma‘deletün rûz-ı ĥayâtıdan / Pür-cürm ü me‘âşî bu güneh-kâruñı **yâ Rab**
- M2/V/9 Bî-tâķâtî-i süziş-i derdüñle o günde / Şermende ķoma Nâ‘ilî-i zâruñı **yâ Rab**
- M3/IV/3 **Yâ Rab** n’olur bu yolda irâdet-pezîr-i ‘ışķ / Ermez mi dest-i sâlike dâmân-ı pîr-i ‘ışķ
- M5/VII/1 **Yâ Rab** senden budur niyâzum / Hem-reng-i ĥaķîķat et mecâzum
- M11/I/1 **Yâ Rab** zebânum et şeref-i na‘ta muhtedî / Endişem eyle vaķf-ı şenâ-yı Muĥammedî
- M11/I/2 **Yâ Rab** ne luţf olur bu ki memdüh ola baña / Ser-ĥayl-i enbiyâ ‘âlem-efrâz-ı sermedî
- M11/I/3 **Yâ Rab** ne luţf olur bu ki taḅ‘ ehlinün tamâm / Baĥt-ı siyâha munzam iken rûy-ı evsedi

yâ, ya [10]

1. soru cümlelerinin başında kullanılır. <TS>

G235/3 Ĥall olur ‘uķde-i ser-endîşe-i kâkül dilde / **Yâ** kim eyleye destâr-ı perîşânına el

2. ya da, yahut. <Kanar/1> İki unsur, durum veya olaydan birinin söz konusu edildiğini tereddütle ifade etmek için kullanılır.

- K14/20 **Yâ** farkına âvîĥte biñ ‘ıķd-ı Şüreyyâ / Bir şu‘le-i cevvăle-i sîm-âb-nümâdur
- K18/12 Edüp **yâ** nâv-ı zemîne eşer ĥarâret-i şems / Teninde her ser-i mû çeşme-sâr-ı âb olmış
- K18/13 Kılup **ya** hûn-ı me‘âdin ‘urûķ-ı ĥâķde cûş / Güzâriş-i tef-i ĥûrşid ile müzâb olmış
- K25/45 Gerçi bilinür râz degildür dedigüm râz / Bi‘l-lâh kime dersin ki ĥunînsin **ya** ĥenânsın
- K36/17 **Ya** ref etmiş kef-i beyzâ-yı Mûsîdür sevâdında / Siyeh tuĝrâsıdır üstâd-ı tezhîb eylemiş anı
- G82/2 Ġarķa-i girdâb-ı şevķ ey Mevlevî döndükçe sen / Şu‘le-i cevvăle-i ĥüsnün mi **yâ** cânım mıdır
- G82/4 Dâĝ-ı dil mi sînede yanmış süveydâdan **ya** ĥod / İktibâs etmiş ruĥuñdan çeşm-i ĥayvânım mıdır
- G95/2 **Yâ** her biri rengîn görünüñ ‘aks-i ruĥuñla / Bir tiĝ-i celî şa‘şâ‘-i âyîne-gündür
- G95/4 **Yâ** ‘aksin eder perde-i çeşmüñde nümâyân / Âyîne-i ĥüsnüñde olan reng-i füsündür

yâ... yâ... [9]

1. birinden birinin seçilmesi gereken durumlarda kullanılır. <TS, ÖTS>

Kt14/2 Maşnķ-ı câme-ĥ-âbdan o perî / Âfitâba **ya** toĝ **ya** toĝdum der

2. cümlede eş görevli öğeler arasında kullanılır. <TS>

- K5/6 Pîr-i endîşe keŧ-i destüme **yâ** şundi alem / **Ya** Şu‘ ayb oldı ‘ aşâ-dâd-ı keŧ-i Mûsâyî
- K14/6 Ferrâş-ı ħarîm-i deri ol ħacle-serânuñ / **Yâ** şehper-i şâvûs-ı bihiştî **ya** ħümâdur
- K18/26 Dem-i nişâr-ı keŧ-i himmetünde yeksândur / **Yâ** rîze seng-i siyeh **ya** dūr-i ħoşâb olmış
- M2/II/3 **Yâ** ‘ unşur-ı nârî iledür ħilķat-i aşlum / Bu âteş-i cân-süz ile **yâ** şu‘ le-ħamîrem
- M3/VII/3‘ Uķbâda cây-ı râħatumuz emr-i Zü‘l-celâl / **Yâ** düzaĥ-ı firâķ ede **yâ** cennet-i vişâl
- G144/4 **Yâ** dîde **yâ** ciger **ya** dil-i pâre pâredür / Gül-ċide bâġ-bân-ı gülîstân-ı baĥtumuz
- G152/3 **Yâ** nevg-i ħancer-i müje **yâ** dâm-ı tırradur / Bu dehr-i bî-şebâtıda cây-ı güzînümüz
- G215/4 **Yâ** ħazînuñ mevc imiş ey mihr **yâ** evcûñ ħazîz / Var mıdır senden recâ-yı irtifâ‘ı kimsenüñ

yaban [4]

1. yabancı, yabanî. <KT, OTAL>

- Kt4/1 Bilürüz ħaşdın o şehbâz nigâhuñ câna / Baķma âvâre kebüter gibi ħiċ **yabana**

yabana söylemek [1] saçma sözler söylemek, boşa konuşmak, hezeyan etmek. <TS, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

- G350/2 Eyle edeb ri‘ âyetin ey nev-cünün-ı ‘ ışk / Ķaysı mezemmet eyleme **yabana söyleme**

2. dışarı, yabancı yer; çöl, sahra. <Cûdî, Kanar/2>

yabana atılmaķ [1] önemsiz görölmek. “Yabana atmaķ”, oku menzil dışına atmaķ, karavana atmaķ anlamına gelir. <DEYİMLER/AKSOY, OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 93>

Tanıkta hem okçuluk terimi hem de mecazî anlamı kastedilerek kullanılmıştır.

- M2/II/6 **Yabana atılmış** per ü peykânı kırılmış / Ža‘ f-ı ten-i bîmâr ile bir ħam-şude tîrem

yabana gitmek [1] başka bir yere veya uzaġa gitmek; yabancıya gitmek || heder olmak.

<YTS, ÖTS, Redhouse>

- G76/4 Ol mâĥ-ı nev raķîb ile **yabana gitmesün** / Bilmez ne olduġın ħařar-ı râĥ tâzedür

yâd [7] yabancı. <TS>

- K31/2 Luřfuñ ki ‘ âmdur nice **yâd** âşînâlara / Ĥâşâ ki medĥ-i pâküñ eden nâ-ümîd olur

- G178/8 Dil-i ferzâne bir uğranmamış semt iĥtiyâr etmiş / İşitmiş Nâ ‘ilîden mülk-i nazma **yâd** ayaķ başmış

- G232/2 Olmadı maĥrem-i pâ-bûs-ı segân-ı küyuñ / Gerċi ħâřırdan o sevdâ ile **yâd** oldı gönül

yâd el [1] yabancılar, yabancı kişiler. <ÖTS>

- G50/4 Mühr-i ħazîne-i dile **yâd el** toķunmasun / Maĥtûmıdır yine anı ol pâdişâĥ açar

yâd etmek, yâd eylemek [3] yabancı saymaķ, uzak tutmaķ. <ÖTS, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

- G117/2 Germ olur mir ‘ât-ı dil **yâd eyle** aĥker-pâreden / Bâde-i terdür lebûñ ammâ ki sâġar-sûzdur

- G316/2 Cân ile meclisde cânân ülfet-i dirînesin / Âşînâlık şirketinden ‘âr eder **yâd etse** de

G321/3 Āşinā çıkma añarlarsa dili yanuñda / Kā' ilüz hâtıra geldükçe hemân **yād eyle**

yād [23] hatırlama, anma, zikretme. <Cûdî, LN, OTAL, Kanar/1>

G79/1 Anlar ki **yād**-ı la' lûñ ile hurrem oldılar / Peymāne-dād-ı meşreb-i şâf-ı ğam oldılar

G96/4 Dûd-ı âh-ı dil-i ' aşıkda ruhuñ **yādı** ile / Şecer-i Tûr-ı tecellâdaki hâlet görünür

G109/2 Sensin ol rûh-ı muşavver ki olur hem-vâre / **Yād**-ı mecmû' a-i hüsünüñle perîşân diller

G171/1 **Yād**-ı lebünüñle olur ey gül-i bâğ-ı heves / Lâle-sitân-ı ciger şu' le-i dâğ-ı heves

G206/4 **Yād**-ı fûrûğ-ı berķ-ı nigāhuñla düşdiler / Teb-lerzeyeye sipāh-ı kemîn-i cihân-ı merg

G228/3 Bir âh-ı ciger-sûz çeküp **yād**-ı ruhuñla / Gül-gonce-i hûrşîdi siyâh eyledi bülbül

G249/6 Nâveg-i âha ki peyveste olur **yād**-ı ruhuñ / Tûtuşur bām-ı felek şu' le-i peykânından

G364/4 Mezâk-ı telhe virdi **yād**-ı la' lûñ bir hâlâvet kim / Ğamuñla içdügüm biñ kâse zehr-âbı unutturdu

yādına gelmek [2] hatırına gelmek, hatırlamak.

K11/25 Hû' âba vardı dîde-i bahtı meger kim **yādına** / Zahmet-i renc-i ğubâr-ı şaff-ı leşgerdür gelen

K11/28 Kıldı teslim-i memâlik çekdi başın hırkaya / **Yādına** şimdi hemân tarz-ı kalenderdür gelen

yād olunmak [1] hatırlanmak, anılmak; adı geçmek. <ÖTS>

K33/17 Çarḡdan ehl-i dil ü tab' a şikâyet düşmez / **Yād olunmak** ne revâ bezm-i şerîfünde o pîs

yād kılmak [2] anmak, hatırlamak, akla getirmek.

K4/16 **Yād kıldıkça** dâmen-i zülfin / Şu' le-i dâğ-ı ibtilâ-yı dilem

K4/43 Kurb-ı ' işyân u ba' d-ı ğufrānam / **Yād kıldıkça** hem-nevâ-yı dilem

yād etmek, yād eylemek [10] anmak, hatırlamak, akla getirmek. <Kanar/2, TS, ÖTS>

K2/28 Kef-i kerîmini **yād etse** ebr eger şad şâl / Mişâl-i kaçre zemîne güher-nişâr kalur

K4/33 Ben ki **yād eyledükçe** mi' rācın / Lâ-mekân-seyr-i mâverâ-yı dilem

K8/22 Bu iktidâr gören sende **yād eder** mi daḡı / Bu ' arşa-gehde Nerîmân-ı nâveg-endâzı

K31/11 Luṭfuñ gedâ-menişlere **yād etse** Nâ' ilî / Āşâr-ı midḡatünüñle tarab-nâk-ı ' id olur

G15/4 **Yād eylese** dil bûs-ı leb-i tîğ-i nigāhuñ / Hâmyāze çeker sinedeki yârelerüñ hep

G39/4 Ağyâr **yād ederse** beni meclisinde söğ / Cevrûñ baña telâfî-i luṭf-ı raķîbdür

G206/6 **Yād eyledükçe** nokṭa-i hâlün olur kader / Güm-geşte rāh-ı bâdiye-i bî-girân-ı merg

G212/3 Bir kâse nûş ede şanasun pür mey-i sefid / Gāhî ki **yād eder** dil-i ' ayyâş gerdenün

G290/3 Muṭnblar etdi **yād edüp** ol iki gonceyi / Feryād-ı ' andelîbe hem-âvâz bir birin

G307/6 **Yād eylese** gāhî dili ey Nâ' ilî ol şüh / Ğam çekmez idüm her gece a' dâda bulunsa

yağmā [4]

1. çapul, zorla mal kapma, talan (bkz. ğâret, târâc). <Cûdî, OTAL, Kanar/1>

K21/12 Veliyy-i ni' met-i ' âlem ki bî-dirîğâne / Nevâl-i mekrûmeti ḡalka ḡ'ân-ı **yağmâdur**

G31/5 Rûze-dâr-ı ḡ'ân-ı **yağmā**-yı vişâle Nâ' ilî / Ğurre-i mâh-ı muḡarremdür hilâl-i cām-ı ' id

2. bir Türk boyu, bu Türk boyunun yaşadığı şehir. Güzellik ve letafette eşsiz sevgilileri ile meşhurdur. <Cûdî, Kanar/1, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 456> Aşağıdaki tanıkta şair ‘Attâr’ın bu şehrin / kavmin güzellerinden, etkileyici bir şekilde bahsettiği anlaşılmaktadır.

K5/27 Bûy-ı nazımdan edüp ‘âlem-i ervâha eşer / Rûh-ı ‘Attâra da aındurmak olur **yağmâyı**

yağmâya vermek [1] yağma edilmek üzere bırakmak, yağmaya vakfetmek.

G359/5 ‘Attâr-ı çârsû-yı murâd olmadı o kim / Dükkân-ı i‘tibârını **yağmâya vermedi**

yağmak [2] (yağmur) gökten düşmek, gökten yere inmek. <TS, ÖTS>

K6/39 **Yağardı** kaatre-i bârân gibi zemîne güher / Olurdu hâmil-i erzâk ebr-i nisânî

R2/2 Ol çeşm-i kebûda şîne gerdük tırduğ / Gökden ne **yağar** ki yer qabûl eylemeye

yâhû [1] a canım, efendim. Kadınına adıyla hitap ayıp olduğundan eskiler, çok defa kadının bulunduğu daireye “yâhû” diye seslenirlermiş. <KT, Kanar/2, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 154> Aşağıdaki tanıkta sevgili aranırken de aynı hitabın kullanıldığı görülmektedir.

Kt13/1 Yâr-cüyân olalum fûrâte **yâhû** diyerek / Edelüm tayy-ı beyâbân bir içim şu diyerek

Yahyâ [1] Hârûn Reşîd’in vezirliğini yapan üç Bermekî’den biri (Şemseddin Sâmî, 1306. 2616). Kerem ve cömertliğiyle meşhurdur (bkz. Bermekî, Bermekiyân). <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 457>

K17/34 Keremüñle añılır silsile-i Oşmânî / Nitekim Ca’fer ü **Yahyâ** ile ‘ahd-i Hârûn

Yahyâ Efendi [3] Şeyhülislâm Yahyâ Efendi. üç defa şeyhülislâmlık görevinde bulunmuştur. Aynı zamanda şairdir. Nâilî Divanı’ndaki 23. ve 34. kasideler ile 230 numaralı müzeyyel gazel, Yahyâ Efendi vasfında yazılmıştır. <Kâmûsü’l-A‘lâm>

K23/16 Edîb-i Fahr-i Râzî-menkıbet **Yahyâ Efendi** kim / Vücûdî âyet-i kübrâ-yı rahmetdür enâm üzre

K34/13 Pâdişâh-ı ehl-i dil **Yahyâ Efendi** kim odur / Mülk-i nazımuñ âb-ı rûy-ı taht-gâh-ı devleti

G230/8 **Yahyâ Efendi** hâzreti kim mihr-i şefkati / Hârâya feyz-i gevher eder hâr-zâra gül

yağa [1] elbisenin boyna gelen kısmı. <YTL>

K12/62 Dâmen-i ‘işmet-i Yûsuf gibi çâk etdi **yağam** / Dest-i bîdâd-ı Zeliḥâ-yı sipihr-i muhtâl

yağın [2] şüphesiz ve tereddütsüz bilme, bir şeyin hakikatine varma, sağlam bilgi; [tas.] delille değil, iman gücüyle apaçık görme. <KT, ADŞS, Ahterî, TASAVVUF TERİMLERİ>

K16/33 Hâseli’l-lâh ki bu ‘irfân ile dergâhuñdan / Nâ’ilî dūr ola gerdün-ı cefâ-pîşe **yağın**

K28/7 İmdâd ederdi görmege evvel furûğ-ı baht / Gül-şen-serây-ı ‘âlemi çeşm-i **yağın** ile

yakmak [22]

1. tutuşturmak, alev almasını sağlamak|| yıkıma, zarara yol açmak, büyük bir zarara uğratmak, mahvetmek. yanmasını sağlamak, yanmasına yol açmak. <TS, ÖTS>

- M1/V/1 Şalduñ derûna tâb-ı harâret fırâk ile / **Yakduñ** cihânı nâ'ire-i iştiyâk ile
 M2/I/7 Bir lem'ası dünyâyı **yakar** ruḥşat olursa / Derdünle o âteş ki çıkar tenden ilâhî
 M2/III/2 Ol âteş-i ḥasretle ki **yakduñ** beni yâ Rab / Her lem'asını âyine-i mihr-i şehër kıl
 M2/V/7 Ol şâhı şefî' et ki **yaka** tâb-ı cemâlün / Zencîr be-gerden bu giriftârûnı yâ Rab
 G128/3 Hem **yakar** dünyâyı ğamzeñ 'işvesinden hem yine / Dest-i pür-şûrında şad dâmân-ı şekvâ gösterür
 G231/1 Hengâm-ı maḥşer kim olur pür-sûz-ı hierânunñ gönül / Mihr-i şerârından **yakar** bir âh-ı şekvânunñ gönül
 G247/1 **Yakma** hezârûn ey gül-i ter nâleden şaḥın / Göz yaşın alma âteş-i seyyâleden şaḥın
 G248/1 **Yakdum** dili âteşlere tâb-ı nazarumdan / Berg-i gül-i ruḥsârûna dâğum eşerümden
 G279/4 Tâb-ı ruḥunñ olduḡça füzün şu'le-i meyden / Bir lem'ası dünyâyı **yakar** berḡ-i belâsın
 G368/1 **Yakar** mı nâme-berîn yoksa yâre degmez mi / Niyâz-nâmemüz ol ğam-küsâra degmez mi
 G380/1 Ĥum-ı 'ışḡun şarâb-ı nîm cûşı / **Yakar** evvel ḡadeḡde 'aḡl u hûşı
 G388/1 Bûtâna cilvelerün yıḡdı devr-i cânümüzı / Şîrâr-ı şem'-i ruḥunñ **yakdı** ḡânümânümüz

2. aydınlatmasını, ışık vermesini sağlamak. <TS, ÖTS>

- G237/4 Şu'le-i şem'-i cemâlünle çerâğ-ı mihri / Gâh âh-ı dil-i pür-tâb **yakar** gâh nesîm

3. keskini, sert, yanıyormuş gibi bir etki yapmak. <TS, ÖTS>

- G316/5 Âh-ı bülbül **yakmaduḡça** penbe-i gûş-ı gülî / Nâlesin kim gûş eder biñ kerre feryâd etse de

4. kavurucu sıcaklık etkisi ile deride yanıklar ya da yaralar oluşturmak; dağlamak. <ÖTS>

- M2/IV/10 Âteşlere **yak** âh ederek cism-i zebûnunñ / Maḥşer-geh-i dâğ eyle süveydâ-yı derûnunñ
 G10/1 Döndürüp her gülî bir aḡker-i süzâna şabâ / Dâğlar **yakdı** dil-i bülbül-i nâlâne şabâ
 G180/7 **Yakar** ey Nâ'ilî Cibrîlî dâğ-ı reşk-i kıssîsi / Maḡabbet sūmenât-ı fitnedür ḡüsn-i bûtân âteş
 G252/3 Hem **yakar** pervânesin hem kuşte eyler bir nefes / Tünd-bâd-ı dehr bir şem'-i fûrûzân görmesün
 G258/1 **Yakup** vücudumı pervâne-veş tebâh ederin / O şem'-i ḡavşala-sûzı görünce âh ederin
 G318/3 **Yakmaz** fûrûğ-ı ḡüsnî ile dâğ-ı şînenünñ / Pîşinde şem' her biri bir lâle olsa da
 G345/1 **Yakup** vücudını eyler kebûd pervâne / Görünce şem' i hem-âğuş-ı dūd pervâne
 Ş10/5 Âh **yakar** şîne-i nesrîn-veşünñ / Penbe ile yok oyunu âteşün

Ya'kûb [6] İbrahim Peygamber'in torunu ve İshak Peygamber'in oğlu. Yusuf

Peygamber'in babasıdır. Kardeşlerinin Yusuf'u kuyuya atmalarından sonra onun hasretiyle Beytü'l-Ahzen denen kulübesine çekilmiş, yıllarca ağlamış ve bu yüzden kör olmuştur. Yıllar sonra oğlu Bünyamin ona, Yusuf'un gömleğini getirdiğinde gözleri açılmıştır. (bkz. Yûûsuf, pîrehen). <ADŞS>

- K7/7 Hezâr Yûsuf-ı güm-geşte-i emel câhî / Hezâr dîde-i **Ya'kûb** iştiyâk-ı sefid

K16/16 Būy-ı hulkūñ komadı nefḥa-i pīrāhene yer / Olmasun ḥātır-ı **Ya'kūb**-ı emel zār u ḥazīn

M5/II/3 Ey ḥasret-i Yūsuf-ı cemālī / Elmās-feṣān-ı çeşm-i **Ya'kūb**

G277/5 Ne naḳş-ı bü'l-ı aceb giryānıyuz ey Nā'ili bilse / Olur ğarḳ-āb-ı haclet dīde-i **Ya'kūb** şerminden

Yakūb-ibtilā [2] Yakup Peygamber gibi ağlama illetine tutulmuş (göz).

G208/6 Her nefes ğarḳ-āb-ı eşk eyler bu minā hücreyi / Çeşm-i **Ya'kūb-ibtilānuñ** Beyt-i Aḥzānın görüñ

G364/5 Ḥayālūñ çeşm-i **Ya'kūb-ibtilā**-yı giryē-mu' tādā / Mişāl-i Yūsuf-ı gül-pīrehen ḥābı unutturdu

yākūt [13] yakut, bir tür değerli süs taşı. <OTAL> Bu taşın farklı cinslerinde farklı renkler bulunmaktadır. Ancak tanıklarda yākūt, kırmızı rengin simgesi olarak kendisine yer bulmuştur.

K7/43 'Arūs-ı mātemine dīdeden nişār edelüm / Dizüp ṭabaḳçe-i **yākūta** la' l ü mürvārīd

K10/7 Luṭf-ı hevā-yı ḥurremi ḥāk içre gösterür / Faşl-ı şitāda gülleri **yākūt**-ı kân gibi

K29/23 **Yākūt**-ı āfītāba virir reng-i rûyı şerm / 'Aks-i fūrûğ-ı gevher-i pāk-i necābetüñ

G99/2 Miyan bezme ki olmuş mey ü 'araḳ rīzān / Ḥazīnedür dūr **yākūt** ceste ceste yatur

G146/5 **Yākūt**-ı āfītāb ise de luṭfuñ ey felek / Güş-ı 'arūs-ı rağbete mengüş eder miyüz

G283/3 'Işḳuñā rindān için meclisde geh mey geh 'araḳ / Bezme sākīler nişār-ı dürr ü **yākūt** cylesün

G337/6 Dāmenin etmezdi **yākūt**-ı şafaḳ pür Nā'ili / Çarḫ ḥāk-i genc-i ṭab' uñdan güher-rīz olmasa

G340/5 Görüp leṭāfet-i 'aksin şanur kızıl **yākūt** / Baḳan ṭabaḳçe-i la' līn-i gülde jālelere

G358/1 Yek-sān gören āyine-i ruḥsāruñ mehle / **Yākūt** berāber mi tutar seng-i siyehle

Yākūt, aşağıdaki tanıkta istiare yoluyla şarabı karşılmaktadır.

G44/3 Mey-ḥāne cur' alarla Bedeḥşān u her ḥumı / **Yākūt**-ı nāb u la' l-i müzāb ile ḳanlanar

G170/3 Engüş-i temennā-yı ḳadeḫ-girüñe sākī / **Yākūt** girān-ḳadr-ı behā ḥāteme vırmez

Yākūt'un saf hāle getirilmesi ameliyesinde, onun ateşe maruz bırakıldığı aşağıdaki tanıktan hareketle söylenebilir.

M2/II/9 Şāf eyledi ğam āteşi **yākūt**-ı vücudum / Bu cevher ile dāğ-ı dil-i mihr-i münīrem

Aşağıdaki tanıkta, kırmızı renkli madenlerin bu rengi ciğer kanından aldıkları inancına gönderme yapılmıştır. **Yākūt**, la' l, 'aḳīḳ gibi kırmızı taşların, kırmızı olması için ciğer kanıyla yıkandıkları düşünülürmüş.

G248/5 Mihrinden alup Nā'iliyā dīdelerüm feyż / **Yākūta** döner her biri bir ḥūn-ı cigerümden

yākūt-leb [1] yakut gibi kırmızı ve parlak dudaklı (sevgili).

G138/4 Eyledi ḥūrşīdi o **yākūt-leb** / Ḥacletī-i nükte-i renginümüz

yalıñız [2] yalnız. <Kanar/2>

K34/25 **Yalıñız** ḥaşmı degil maḳşūdı olsa ḳaldurur / Keştī-i nüh bād-bān-ı çarḫı bād-ı himmeti

G60/3 Çarḫuñ idbārı degildür **yalıñız** rūḫ-gezā / Cāy-ı āsāyiş-i iḳbālī de ḥayret yeridür

yaman [2] kötü, fena; güçlü, zorlu. <Kanar/2, ÖTS>

- G295/1 Dil-i zârı haste kıldı ne **yaman** nezâredür bu / Şeb-i ğamda koydı ħalûn ne siyeh sitâredür bu
 Ş3/1 **Yamandur** hecr ile ħâlüm / Baña yâr olmaduñ gitdün

yan [16]

1. bir kimseye yakın olan yer, o kimsenin yakını. <ÖTS>

- G249/3 Her biri şüret-i bî-câna döner ‘uşşâkuñ / O büt-i deyr-i melâhat ki geçer **yanından**
 G284/1 Ol ħadeng-endâz-ı ħüsnuñ geçme **yanından** şaķın / Tîr-i bârân-ı kemân-ebruvânından şaķın
 G321/3 Âşinâ çıķma añarlarsa dili **yanuñda** / Kâ’ilüz ħâtıra geldükçe hemân yâd eyle

2. karşı. İki unsur arasında yapılan mukayeseyi, birinin diğereine üstünlüğünü ifade eder.

- K14/33 Ol mihr-i cihân-tâb ki **yanında** anuñ mâh / Biñ aķter-i tâbende miyânında Sühâdur
 K20/33 Rüşen-zamîr şâ’ir-i hoş-gü ki nazmınuñ / Efsânedür **yanında** mübâhât-ı Enverî
 M5/III/1 ‘Uşşâķ **yanuñda** ħiç-kesdür / Bî-çârelere bu ‘işve besdür
 Kt2/1 Erbâb-ı dil **yanuñda** ħaķîr ü zamîm olur / Ey çarĥ-ı kîne-cû saña kimler ħarîm olur

3. birlikte, beraberinde olma. <TS>

- K8/24 Sen ol ħalîfe-i şâĥib-zuhûrsun ki urur / **Yanuñca** biñ kazâ vü ħudretüñ tek ü tâzı
 K35/11 Sipîhr-i devlet ammâ âfitâbı ħusrev-i ‘âlem / Ki var **yanında** Behrâma mu‘âdil bir silâĥ-dârı
 G46/3 **Yanınca** bâde-güsârân-ı bezm-i hicrânıñ / Şarâb-ı ‘ışķ u maĥabbet sebû sebû biledür
 G238/5 Yüzine bakmayup aġyâr **yanında** der imiş / Nâ’ilî cevruma eyler mi taĥammül görelüm
 Mt3 Felek senüñ gibi hercâ’î yârı n’eyleyelüm / **Yanınca** tâlî’-i nâ-sâz-kârı n’eyleyelüm

4. huzur, ind, nezd.

- K32/4 Be-ĥaķķ-ı ħ’ân-ı gedâyî-i ni‘met ü cûduñ / **Yanumda** mâ’ide-i feyz-i şubĥ-gâĥîdür
 G14/2 Ġarîb-i şehri ü diyâr-ı maĥabbetüñ bir olur / **Yanında** külĥen-i ħam gül-şen-i na‘îm-i ĥarab
 G358/3 **Yanında** ħazân dîde-i ‘ışķuñ ola yeksân / Berg-i gül-i şâdâb-ı emel ħüşķ giyehle
 T3/1 Gitdi ol râst-rev-i câdde-i her dû serâ / Ki **yanında** yoķidi farkı gedâdan şâhuñ

yañılmaķ [1] tanımayarak, niteliğini anlamayarak aldanmak, yanlışlık yapmak.

<TS, ÖTS>

- G380/5 **Yañılmaz** Nâ’ilî bezm-i kemâlün / Zeban-ı dil bilen rind-i ħâmûşı

ya’ nî, ya’ nî [3]

1. demek, şu demek ki. <TS>

- K11/1 Müjde ey şadr-ı vezâret kim o dâverdür gelen / Şadr-ı a‘zam **ya’ nî** serdâr-ı muẓafferdür gelen
 K24/27 Raşĥ-ı midâdı rüşen edüp **ya’ nî** meslisün / ‘Aks-i fîrûġ-ı taĥ’-ı münîrûñle nûr olur

2. sözün kıtası, doğrusu. <TS>

- K4/24 **Ya’ nî** vaşşâf-ı faĥr-ı kevneynem / Maĥrem-i râz-ı müdde‘â-yı dile

yanmaķ [12]

1. ateş durumuna geçmek, tutuşmak. <TS, ÖTS>

- M2/II/4 Haset-zededür rîkûme hâkister-i dûzağ / Āteşlere **yanmış** bir avuc hâk-i hâkîrem
- G24/3 Cân virür **yanmağa** dil ne'eylesün ammâ güzelm / Bulamaz dûzağ-ı hecründe de bir cây-ı nişest
- G82/4 Dâğ-ı dil mi sînde **yanmış** süveydâdan ya hod / İktibâs etmiş ruhuından çeşm-i hayvânum midur
- G149/2 Zihî ta' alluğ-ı pervâne kim **yanar** kül olur / Ölünce şem'-i şeb-efrûzdan cudâ düşmez
- G149/4 Bisât-ı dehr oda **yansun** bu tâb-hânede kim / Naşib-i ehl-i dile köhne buriyâ düşmez
- G230/1 Çâk etdi câmesin atı lüp cüybara gül / Beñzer ki **yandı** âteş-i âh-ı hezâra gül
- G345/3 **Yanarlar** âteşine 'âkıbet biri birinün / Mizâc-ı şu' le tenük germ ü zûd pervâne
- G348/4 'Âşıkun dūd-ı derūnından **yanar** hem-vâre çarğ / Nâle-i dil-sûz u âh-ı cân-güdâz etmezse de
- yansa cihân içinde haşîri bulunmaya** [1] bu deyim Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye'de (2003. 87) şöyle yer almaktadır. "cihân tutuşsa içinde bir eski hasırı yok." Dünya alâkalarına ve malına ilgisizliği, her türlü maddî bağdan arınmışlığı ifade eden bu deyim nitelediği rind kimseler, Nâilî tarafından övülmüştür. Nâilî Divanı'ndaki bu deyim, aynı eserde (s.107) "Dünya yıkılsa kaydında değil" deyimine de örnek olarak gösterilmiştir. <Durûb-ı Emsâl, s. 87>
- G317/2 Ahsente ol gedâ-yı taħammül be-dûşa kim / **Yansa cihân içinde haşîri bulunmaya**
- 2. ısı, ışık veren bir konuma geçmek, alev saçmak.** <TS, ÖTS>
- G75/4 Nümâyân olmadukça şubh-ı vuşlat sönmesün **yansun** / Fitil-i dâğ-ı fırkat sînde ey gam çerâğundur
- 3. çok üzölmek; yanıp tutuşmak** (. <TS, ÖTS>
- M2/III/6 Cân virmez ise derdün ile **yanmağa** yâ Rab / Hün-ı dil-i efsürde-derūnânı heder ıl
- 4. bütünü veya bir bölümü ateşin etkisiyle bozulmak, kömür durumuna geçmek.** <TS>
- G273/1 Yok tende tâb dilde olan sūzân n'eylesün / **Yandı** kebâb-ı lağt-ı ciger küze n'eylesün
- yapışmak** [1] ayrılmayacak bir biçimde bir yere tutunup kalmak, sarılmak. <TS, ÖTS>
- G178/4 **Yapışmış** dâmen-i tevfiğa dil dest-i irâdetle / Felekden etmemiş bir kerre istimdâd ayak başmış
- yâr** [91] sevgili, yâr, muhip (bkz. cânân, dost). <LN, OTAL, Kanar/1>
- K2/1 Ne şâd-mânî-i bezm-i vişâl-i **yâr** ılur / Ne zevk-i şöhet-i sâkî-i gül-'izâr ılur
- K4/11 Āfet olsam hayâl-i **yâre** n'ola / Maħrem-i çeşm-i âşinay-ı dilem
- K4/15 Edeli kıble-gâhın ebrû-yı **yâr** / Pây ber-cây-ı iktidâ-yı dilem
- K14/23 Nezzâre-perestân-ı hırâm-ı kad-ı **yâre** / Cünbişleri esbâb-ı tesellâ vü ğinâdur
- K16/43 Kilk-i te'yîd be-kef hil'at-i ikbâl be-düş / 'Avn-ı Hâk yâver ü elâf-ı Hudâ **yâr** u mu'în
- K20/20 Sağ ol hemân sa'âdet ü devletle kim olur / Cûd ehlinün 'inâyet-i Hâk **yâr** u yâveri
- K26/21 Nice gül-zâr kim bî-nefha kâmân-ı hağ-ı **yâre** / Has u hâşâki sünbül-zâr-ı cennet hâki 'anberdür
- K30/1 Yetiş ey bād bulun **yâre** peyâmumda benüm / Tâb yok sūz-ı dile bâl-i hamâmumda benüm
- K33/10 Feyz-yâb olsa eger aħsen-i ahlâkıdan / Bağt-ı ğaddârı olur ehl-i dile **yâr** u enîs

- K35/8 Dil-i sengin-i **yäre** aındurur lâ-büd o fışkıyye / Hurûş-ı seyl-i eşk-i dide-i ‘uşşâk-ı gam-ı ħârı
- M3/II/3 Olduk ümîd-i vuşlat-ı **yâr** ile derd-ı ħâh / Âhır bihişt-i ‘ışkı bize düzağ etdi âh
- M4/V/1 **Yâr** için şohbet-i ağıyäre tenezzül güçdür / ‘Âşıka belki bu ma‘nâyı te‘emmül güçdür
- M5/IV/11 Bigâneye **yâr** u âşinâsın / Hâkka ki ħaribe bi-vefâsın
- M5/VI/3 Çeşmün gibi **yâr** olup kaçâyâ / Çok fitneler irtikâb edersün
- M5/VI/9 Şâyed ki bu vaz‘-ı nâ-sezâdan / **yârı** göricek ħicâb edersün
- M8/I/4 Tağıtduñ ħâr-ı nâz-ı **yârı** ey feryâd n’eylersün
- M8/IV/4 Şehîd-i tîğ-i ‘ışk-ı **yârdur** ser-cümle-i ‘âlem
- M8/V/4 Varup gisû-yı zülf-i **yârı** biri birine katduñ
- G7/2 Olmadı mümkün kemend-i zülf-i **yäre** dest-res / Teng-nây-ı dehr gûyâ çâh-ı Bîjendür baña
- G10/4 Tokunur dillere **yârûñ** ser-i gisûsından / Turra-i sünbüle gâhî ki urur şâne şabâ
- G17/5 Ey Nâ’ilî vedâ‘-ı gül-i bâğ u râğ edüp / Mehcûr-ı **yâr** u dâr u diyâr oldı ‘andelîb
- G19/3 Ey âh sen de sünbül-i destârum ol ki **yâr** / Bir tâze gül taķınmış olup şeb-külâh tâb
- G29/6 Görüp kuyında geh ağıyârı geh **yârı** dil-i ħaste / Eder ħasretle âh-ı serd gâhî râst gâhî kec
- G31/1 Dest-bûs-ı **yäre** pâ-dâş olsa da peygâm-ı ‘îd / Derd-i serdür ‘âşıka hengâme-i eyyâm-ı ‘îd
- G39/2 Reşk eyleme meşâm-ı dil ü câna ey şabâ / Bûy-ı vişâl-i **yârdan** ol bî-naşîbdür
- G48/3 Kefen be-düş mubâhâtı Dâver-i maşşer / Şehîd-i tîğ-i siyeh-tâb-ı çeşm-i **yâr** ister
- G59/2 ‘Uşşâka bir belâsı da ‘ışkuñ budur ki **yâr** / Âh-ı dil-i raķîb-i dil-nevâzından incinür
- G61/1 Ne gamzeden ne gam-ı **yâr-ı** pür-cefâdandır / Bizüm şikâyetümüzi baĥt-ı bî-vefâdandır
- G69/2 Ey âh-ı nerm mâni‘-i teşrif-i **yârsın** / Berg-i güle nesîm-i seher sedd-i râhdur
- G78/1 Ruhsâr-ı **yäre** kim ĥaţ-ı pür-şür yazdılar / Sultân-ı mülk-i fitneye menşür yazdılar
- G80/5 Nâ’ilîñüñ gözedür ĥatır-ı mecrûĥın o **yâr** / Dest-i luţfin ki ser-i zülf-i perîşâna şunar
- G81/4 Kûy-ı **yäre** rû-be-râh oldum sirişk ü dâğ ile / Bilmezin yâ Rab çeken âbum mı yâ nânum mıdır
- G82/3 Hep sitemdür gördüğüm çeşm-i siyâh-ı **yârdan** / Bilmezin şâgird-i baĥt-ı tâb-sâmânum mıdır
- G84/2 Nazarun **yârda** sen secdede zâhid bilsek / Bu teveccüh ĥam-ı ebrûya mı mihrâba mıdır
- G88/3 ‘Âşıķ dil-i tapîdesini **yäre** ‘arz eder / Nabzın taķîb-i ĥazıķa her kişı gösterür
- G97/1 Sûz hemân ĥusnindedür **yârûñ** mekânun kim bilür / Gevherinde âb u tâb olsun da kânın kim bilür
- G98/7 Şerĥa vü dâğın açup **yäre** gönül merhem umar / Bilmege mâ-ĥaşalın defter-i timâr okudur
- G99/3 Ġazâl-i Çine olup dâm u dâne turra-i **yâr** / Dökülmüş ol ruĥ-ı pür-ĥâle deste deste yatur
- G105/2 Bu kâr-gehde naķş-ı cefâ **yârdan** degil / Nessâc-ı târ u pûd-ı nazardan zühür eder
- G117/5 Baķ ruĥ-ı pür-ĥâline i‘câz-ı ĥusn-i **yârı** gör / Nâ’ilî ĥaşıyyet-i âteş ki ‘anber-sûzdur
- G126/1 **Yäre** dil virmede ‘uşşâka ĥaber virmezler / Cân virürlerse de cânâna keder virmezler
- G132/4 Vardukça kûy-ı **yäre** gönül ĥabs-ı nâle kıl / Bülbülleri ĥadîķa-i bâğun ĥâmûş olur
- G133/4 Leb degildür görünen vaz‘-ı benân etdükçe / Fem-i **yäre** o ser-engüşt-i müĥennâ şıgmaz
- G134/3 Hem-dem bize bir **yâr-ı** sebûk-rûĥdur ancaķ / Ağıyârı tenûk-zarf u girân-cân bilürüz biz
- G137/1 Meclis-ârâ-yı kıyâmet rind-i ‘âlî-meşrebüz / **Yâr** ile zânû-be-zânû câm ile leb-ber-lebüz
- G144/1 Olduk remîde-ĥatır-ı rencân-ı baĥtumuz / **Yâr** oldı taķ‘a şaĥş-ı girân-cân-ı baĥtumuz

- G152/1 Etmiş ne çäre hükm-i sevād-ı cebīnümüz / Kālā-yı ‘ışk-ı **yāre** fedā naqd-ı dīnümüz
- G152/2 Gördükçe **yārı** kim kaçır āh etmeden eger / Şâyeste olsa nīm nigāha enīnümüz
- G154/5 Bir āh ile nerm etmek olur gönlünü **yārūñ** / İbrāma tayanmaz nıgeh-i ḥasrete döymez
- G160/3 Her laḥza biñ çerāğ uyarur şem‘-i Tūrdan / Vaşf-ı cemāl-i **yār** ile ṭab‘-ı münirümüz
- G160/4 Ol ‘arş himmetüz ki eder ḥak-i pāy-i **yār** / Cibrīle secde-gāh-ı temennā mesīrümüz
- G163/3 Rāciḥ görürüz mevti firāk-ı **yāre** / Murğ-ı gāma cān riştesini dām ederüz biz
- G166/1 Hevā-yı ‘ışka uyup kūy-ı **yāre** dek giderüz / Nesīm-i şubḥa refīküz bahāra dek giderüz
- G187/5 Ey Nā’ilī mülāḥaza-i vaşl-ı **yār** ile / Biñ ‘ömr-i cāvidāna deger bir dem-i neşāṭ
- G189/1 Ğurūr-ı ḥüsn edeli **yārı** nāzdan fāriğ / Sūkūn-ı ‘ışk ile oldum niyāzdan fāriğ
- G191/5 Nā’ilī sīneye çek **yārı** ki ṭurduḡça olur / Şādef-i sīnede ol gevher-i şehvār laṭīf
- G194/5 Nā’ilī mu‘terif olsa n’ola cūrm-i ‘ışka / **Yār** cevri etmez o bī-dilde günāh olmayıcak
- G198/5 Nā’ilī virdi heves-kārī-i vuşlatla ḥurāş / Levḥ-i maḥfūz-ı dil-i **yāre** sevād-ı günchūñ
- G201/3 Dil virdügümüz **yāre** nigāh-ı gāzabından / Taşrīḥa mecāl olmadı imā ile geçdük
- G217/1 Gönlüm gibi ey nāme gidüp **yārda** kalduñ / Baş üzre yerūñ var mı ḥam-ı destārda kalduñ
- G223/1 Geldük ḥişāra elde mey-i ḡam-güsıl gerek / Dil germ ü **yār** nerm ü hevā mu‘tedil gerek
- G231/5 Ṭavḡ-ı rızā der-gerden-i teslīmdür ey Nā’ilī / Efsūn-ı zūlf-i **yār** ile zencīr-i sevdānuñ gönül
- G234/1 **Yārūñ** ki fikr-i ḡadd ü ‘izārındasın gönül / Bāḡuñ ne sūnbül ü ne bahārındasın gönül
- G249/7 Teşne-leb hecr-i leb-i **yār** ile ölmek yegdür / Hızruñ āmed-şud-ı ser-çeşme-i ḥayvānından
- G250/5 Devlet-i pā-būsıdur **yārūñ** ey Nā’ilī / Pāy-māl-i rüzgār-ı dūn iken maḥsūd eden
- G258/5 Helāk-ı şerm olurun Nā’ilī ḥicābumdan / O bī-edebliğü kim **yāre** gāh gāh ederin
- G259/4 Zīb-i nūh ravza-i eflāksūn ey mihr ammā / Beñzemezsūn ruḥ-ı **yāre** gül-i ḥod-rūsun sen
- G259/5 Olur ebrūları pūr-çīn-i gāzab Nā’iliyā / Dehen-i **yāre** denildükçe ser-i mūsūn sen
- G262/4 Nālesüz var ḥarem-i **yāre** ki nāleñ ey dil / Men‘-i āsāyiş-i gül-bister-i ḥ‘āb eylemesūn
- G268/4 Bāl u per açdı üstine şāḥīn-i zūlf-i **yār** / Bi’l-lāḥ ḥamām-ı dil nice rem-kerde olmasun
- G298/1 Çekdük el dāman-ı zūlf-i **yārdan** şimden gerü / Ḳaydumuz yok ṭurra-i tarrārdan şimden gerü
- G305/5 Ruḥ-ı **yārı** Ḥuten-āşub kılan ḥāllerūñ / Nā’ilī her biri dāḡ-ı ciger-i nāf olsa
- G324/5 Biz Nā’iliyā dest-güşā-yı ḡam-ı **yāruz** / Yok naqd-ı şafā dest-i dil-i sāḥilümüzde
- G326/5 Biz Nā’ilī ḡarīb-i diyār-ı maḥabbetüz / Ḡam **yār**-ı pūr-terahḡum-ı dīrīnedür bize
- G335/4 Hem-zebānuz çeşm-i şūḡ-ı **yār** ile ol deñlü kim / Ḡamzesi bī-tāb olup ifşā-yı rāz eyler bize
- G337/1 ‘Āşıkuñ dökmezdi kanın **yār** ḥūn-rīz olmasa / Ḥūn-ı dilden cām-ı istignāsı leb-rīz olmasa
- G337/2 Sūz-ı dil ‘āşıkda bākī ḡalduḡın bilmezdi **yār** / Ḥākden ḥūn-ı şehīdānı ‘alev-ḡīz olmasa
- G338/1 Dil **yāre** derdin etmiş feryād söyleyince / Bir gūne daḡı olmuş nā-şād söyleyince
- G366/6 İmsāk-i luṭf-ı nāz u teḡāfüldür etse **yār** / Ey Nā’ilī firīfte nezzāreye seni
- G368/1 Yaḡar mı nāme-berīn yoksa **yāre** degmez mi / Niyāz-nāmemüz ol ḡam-kūsāra degmez mi
- G368/2 Bizi unuttı mı yoksa peyām-ı şīḡhat-i **yār** / Bu memleketde ḡarībū’d-diyāre degmez mi
- G369/2 Ṭurfecnūnam ki pey-der-pey ḡayāl-i çeşm-i **yār** / Devr eder eṭrāfımı ser-geşte āḡūlar gibi
- G379/5 **Yār** olmayıcak Nā’iliyā meclis-i meyde / Esbāb-ı ṭarab bā’iş-i cem‘iyyet olur mı

- G383/1 Dest-i nigh-i **yār** ki dāmānumı tıtdı / Ser-pençe-i bî-dād girîbānumı tıtdı
 G383/5 Lertzende görüp Nā'îlî-i zârı demiş 'ışk / Bî-çāreyi **yārūn** teb-i hicrānumı tıtdı
 Kt10/2 Teb-lerze-dār-ı haclet-i ruhsār-ı **yār** olup / Berg-i hāzāna döndi 'izārı gül-i terūn
 Kt13/2 Nā'îlî **yārı** nezâketle der-âgūş edelüm / Bu sitemler nedür ey şūh-ı cefā-cū diyerek
 Mt3 Felek senūn gibi hercā'î **yārı** n'eyleyelüm / Yanınca tâlî'-i nā-sāz-kārı n'eyleyelüm
 Ş3/1 Yamandur hecr ile hālüm / Baña **yār** olmadūn gitdūn
 Ş4/1 'Adū beñzer nifāk etmiş / Bizümle **yār** söyleşmez
 Ş12/7 Tek ü tenhā belā deştinde her dem / Ne hem-rāh isterüm ne **yār**-ı hem-dem

yārā [1] kuvvet, kudret, güç. <OTAL>

- K20/21 Eyler seni bu bahşış-i şāhāne 'an-ķarīb / **Yārā**-yı ehl-i dil 'ālem-efrāz-ı serveri

yārān [12] dostlar, arkadaşlar. <OTAL, Kanar/1>

- K14/69 Çün oldı şeref-yāb-ı kabūlūn bu kaşīdem / Şimden gerü **yārān**-ı suhen-gūya şalādur
 K14/80 Feryād ki **yārān**-ı suhen-perveri 'aşruñ / Hālā bir ālāy müdde'î-i yāve-derādur
 K30/17 Diñle **yārān**-ı sitem-pişe ne der hāķķumda / Maħfil-i bār-geh-i ķahr-ı kirāmumda benüm
 K34/28 Nitekim gāhî gelüp inşāfa devr-i rüzgār / Bir yere cem' ede **yārān**-ı perişān-soħbeti
 M1/V/2 İtlāf-ı naķd-ı 'ōmr-i girān-māye eyledūn / **Yārān**-ı bî-hāķīķat ü ehl-i nifāk ile
 G56/5 Kuvvet-i nuķķuñ getürsün fi'l-i i' cāza ķalem / Sende **yārān** Nā'îlî hāyşīyyet ümmīdindedür
 G77/1 Bezme mey tāb-efgen olsun sāķīyā nev-rūzdur / Şem' üne cem' oldı **yārān**-ı şafā nev-rūzdur
 G107/5 Degildür tāze-gū **yārāna** peyrev Nā'îlî ammā / Yine inkār olunmaz şā'ir-i nāzūk tabi' atdur
 G179/4 Görüp āgyār hāttuñ hūşe-çīn olmış vişālūñden / Edüp tarķ-ı tekellūf hırmen-i **yārāna** el şunmış
 G271/2 Vifāķı oldı mübeddel nifāķa **yārānuñ** / Zamānede kime dersün bu dost bu düşmen
 Kt13/1 Yār-cūyān olalum fūrķate yāhū diyerek / Edelüm tayy-ı beyābān bir içim şu diyerek
 Kt16/2 Unutma gāhî saķķāyīde **yārān**-ı Sītānbūl / Ferāmūş etme āb-ı çeşm-i müştāķānı da gāhî

yaraķān [2] sarılık hastalığı. <KT, ZL, Ahterî>

- K25/16 Dönmiş bedenūn mūya şararmış ruķ-ı alūn / Güyā ki esīr-i teb ü tāb-ı **yaraķānsın**
 K27/37 Bīm-i tīgūñle olup ķande ise zerd ü nizār / Diye bed-ķ'āhuña renc-i **yaraķān** hoş geldūn

yaraşmak [3] yakışmak, uymak, uygun gelmek, lāyık ve mūnasip olmak. <YTS,

TS, ÖTS>

- K12/14 Nice Āşaf ki serā-perde-i iclāline ķarķ / **Yaraşur** eylese vālā-yı şafaķdan ezyāl
 K17/18 Ma' delet-ķār u kerem-pişe ki olsa **yaraşur** / 'Adline Nūşirevān cūdına Hātem meftūn
 G57/3 Siyeh ķalem **yaraşur** şāh-nāme-i hūsne / Hāķ-āver olmasa meclisde tāze baķmazlar

yāre [6] yara, silahla açılmış yara. <KT, OTAL>

- G15/4 Yād eylese dil būs-ı leb-i tīg-i nigāhuñ / Hāmyāze ķeker sīnedeki **yārelerūn** hep
 G101/1 'Āşīķuñ derdine durmaz nighūñ ķāre bulur / Zaħmına merhem olur merhemine **yāre** bulur
 G103/1 Tīg-i mūjeñle sīnede şerķa vū **yāre** bir midür / Hāl-ı ruķūñla fītnede baħt u sitāre bir midür

- G366/1 Dil cāna şaldı cān ten-i bî-çāreye seni / Merhem yerine şarmak için **yāreye** seni
 Kt3/1 Şādī-i maḥabbet de bizüm gam da bizümdür / Mecnūh-ı dilüz **yāre** de merhem de bizümdür
 Ş12/2 Oñulmaz **yāreler** bitmez iş olmaz / Şağ olsun sevdüğüm Mevlā kerimdür

yāsemen, yāsemīn [3] beyaz ve küçük çiçekler açan, sarmaşık cinsinden, çok uzayan bir ağaç; bu ağacın beyaz renkli çiçeği. <KT>

- K28/77 Ber-çide-dāmen olduğunu hārdan bilen / Tartar mı rû-sefidligün **yāsemīn** ile
 G86/2 Güller şüküfte serve hem-âğuş **yāsemen** / Sünbüllere benefşelerün irtibâtı var
 G357/3 Ber-çide-dāmen olduğunu hārdan bilen / Tartar mı rû-sefidligin **yāsemīn** ile
yaş [5] ağlandığında gözlerden akan berrak sıvı, göz yaşı. <TS, ÖTS>
 K1/27 Seyr eylesün leṭāfet-i ferş-i sitebraḳı / Ol ferş-i ‘anberini ki göz **yaşı** al eder
 G212/1 Gözden ki dem-be-dem akıdur **yaş** gerdenün / Bilse ‘ayār-ı sūz-ı dili kâş gerdenün
 G247/1 Yaḳma hezāruñ ey gül-i ter nāleden şaḳın / Göz **yaşın** alma âteş-i seyyāleden şaḳın
 Ş1/6 Alma bî-çārenün gözi **yaşın** / Döyemez intizāra sultānum
 Ş1/7 Sen nihāl-i cefāya mā’ıl olan / Gözi **yaşıyla** pāy-der-gil olan

yatmak [7]

1. yatay veya yataya yakın bir duruma gelmek, yere boylu boyunca uzanmak. <YTS, TS, ÖTS>

- G99/2 Miyān bezme ki olmış mey ü ‘arāḳ rīzān / Hāzinedür dūr yāḳūtı ceste ceste **yatur**
 G99/3 Ġazāl-i Çīne olup dām u dāne ṭurra-i yār / Dökülmüş ol ruḥ-ı pür-hāle deste deste **yatur**

2. barınmak. <ÖTS>

- Ş7/2 Hāk-i küyuñda **yatur** bî-kesdür / İltifāt eyle benüm sultānum

3. işlemez, çalışmak durumunda kalmak. <TS>

- G99/1 Şeḥer ki teb-zedegān-ı ḥumār ḥaste yatur / Şarāb rīḥte peymāneler şikeste **yatur**

4. gömülmüş olmak. <TS>

- G99/5 Ġarīb daḥmedür ey Nā’ilī bu heft evreng / Ki bir degil nice Behrām-ı bî-ḥuceste **yatur**

5. hastalık sebebiyle yatakta kalmak. <TS>

- G99/1 Şeḥer ki teb-zedegān-ı ḥumār ḥaste **yatur** / Şarāb rīḥte peymāneler şikeste yatur
 G99/4 Göñül firāḳ-ı ḥadengünle ṭāḳ-ı nisyānda / Kebāde-i ḡamuñ olmış şikeste şikeste **yatur**

yāve [] manâsız söz, saçma sapan söz, hezeyan. <Cûdî, LN, OTAL>

yāve-derā [2] geveze, boşboğaz; dedikoducu. <Steingass>

- K13/10 Āsāyişe bir gūşe-i ḥālī mi bulurduḳ / Eşḡāş-ı teng-ḥavşala-i **yāve-derādan**
 K14/80 Feryād ki yārān-ı suḥen-perveri ‘aşruñ / Hālā bir ālāy müdde’î-i **yāve-derādur**
yāver [9] yardımcı, imdatçı (bkz. mu’în). <Cûdî, OTAL, Kanar/1>

- K8/38 Zāfer mülāzimi nuşret ḡulām-ı bār-gehi / Każā mu’îni kader **yāver**-i meded-sāzı

- K11/26 Gördi kim rāh-ı ğazāda ẖidmet-i dergāhuña / Peyk-i tevfiḳ-i ilāhī gibi **yāverdūr** gelen
- K11/33 Hāḳ vüçüdün muşḻıh-ı her emr-i duşvār eylesün / Emr-i dīne tā ki Hāḳdan ‘avn-ı **yāverdūr** gelen
- K16/43 Kilk-i te’yīd be-kef ẖil’ at-i iḳbāl be-düş / ‘Avn-ı Hāḳ **yāver** ü elṭāf-ı Hudā yār u mu’īn
- K20/20 Şağ ol hemān sa’ādet ü devletle kim olur / Cūd ehlinüñ ‘ināyet-i Hāḳ yār u **yāveri**
- K21/14 O server-i melekiyyü’l-hiṣāl u hoş-dil kim / Mu’īn ü **yāveri** her işde Hāḳ ta’ālādūr
- K26/1 Zihī maḥdüm-ı ‘ālī-ḳadr kim pākīze-gevherdür / Kerem mu’tād-ı zī-şān u kerīm luṭf-ı **yāverdūr**
- K26/40 Hemīşe tā ki ta’yīn ola şadr-ı cāh-ı devletde / Cenāb-ı müsta’idān-ı cihān kim baḥt **yāverdūr**

yāveri [1] yaverlik, yardımcılık, imdatçılık. <Cûdî, OTAL>

- K20/9 Gerdün nedür ki ola mühim-sāz-ı devletün / Zātuñdadur bu ẖāşiyet-i baḥt-ı **yāveri**

yay [] ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk. <TS> Şekil olarak kaşı andırır. Tanıkta da bu benzerlikten dolayı kullanılmıştır.

yay kırmak [1] yayı, ok atmaya hazır hâle getirmek || işleri hazır hâle getirmek (ayrıca bkz. kaşın yayını kırmak). <OKÇULUK TERİMLERİ/1, s. 94>

- G179/5 Durur mı karşı Rüstemle o çeşm-i ḳahramān zūra / Ḳaşuñ **yayını kırmış** nāveg-i müjgāna el şunmuş

yayılmaḳ [3]

1. yaymak işine konu olmak, yaymak işi yapılmak; bir yere dağılarak orayı kaplamak. <TS, ÖTS>

- G320/5 **Yayıldı** Nā’ilī ḇuy-ı ḥaṭ-ı müşkīn-i eṣ’ārum / Sevād-ı Rüm bender-gāh-ı Lāhūr oldı gitdükçe

2. zamanla daha çok kimse tarafından duyulup öğrenilmek, kulaktan kulağa geçmek. <ÖTS>

- K20/40 Āfāḳa her seḥer **yayla** ol maḳāmdan / Mihrüñ şu’ā’ı gibi beşāret ḥaberleri

- G69/3 Ey dil deme tağıtdı siyeh sünbülün şabā / Senden **yayılmasun** bu ḥaber kim siyāhdur

yazmaḳ [22]

1. yazıyla anlatmak, yazıya dökmek. <TS>

- K19/33 Başlasun **yazmağa** evşāfuñı şimden şoñra / Feylesofān-ı ma’ānī şu’arā-yı kümmel

- K22/18 **Yazduḳça** vaşf-ı zātuñı dest-i ḥayālde / Pür-tāb olur zebān-ı ḳalem şem’-i Ṯürdan

- K23/30 Midād-ı ḥāmeden ḇuy-ı ‘abīr eylerler istiṣmām / **Yazanlar** vaşf-ı ḥulḳuñ nāme-i müşkīn-ḥitām üzre

- K36/19 Ki **yazmış** ḇi-muḥābā anı ṭāvūs-ı mürekkeble / O düstūr-ı mükerrerem ol sezā-vār-ı cihān-banī

- G78/1 Ruḥsār-ı yāre kim ḥaṭ-ı pür-şūr **yazdılar** / Sulṭān-ı mülk-i fitneye menşūr **yazdılar**

- G78/4 Telmīḥ-i bār-gāh-ı Süleymān edüp tamām / Levḥ-i fenā-yı ‘āleme bir mūr **yazdılar**

- G87/2 Vişālünle güzārān bir deme dīvān-ı ḳismetde / Berāt-ı ‘ıyş-i Cem menşūr-ı ‘ömr-i Nūḥ **yazmışlar**

- G87/8 Edenler nāme-i ‘ıṣḳuñ cevābında şuver-kārī / Raḳībi meclis-i cānāneden maṭrūḥ **yazmışlar**

- G87/9 Olanlar Nā’ilī imzā-nüvis-i ḥüccet-i ḥübī / Göñül mülkini istiḡlāl edüp merbūḥ **yazmışlar**

2. bir bilim veya edebiyat eseri oluşturmak. <TS>

- G87/4 **Yazanlar** çeşm-i mestün Rüstem-i Şeh-nāme-i āşub / Maḥabbet ‘alemin bir tiğ ile meftūḥ **yazmışlar**

G87/6 Kıomışlar nâminı teşrîh-i minnet tîğ-i ğamzeñle / Tenüm şad çâk edüp bir nüşha-i meşrüh **yazmışlar**

3. nakşetmek, resmetmek, süsleyip bezemek, nakşetmek. <YTS, ÖTS>.

G87/3 Degil mâ'î kıabâda tal' atun nakķaşlar ğüyâ / Zemîn-i lâciverde bir dıraşşân büh **yazmışlar**

G87/5 O ser-meřķ-i kıalemsin mâ-şaşalsın levh-i fıtratda / Muşavvirler ki Yüsufdan seni memdüh **yazmışlar**

Aşağıdaki tanıkta sözcüğün “yaymak, sermek” anlamı da kastedilmiştir.

G230/14 Nakķâř-ı kâr-ğâh-ı kıader kıaşr-ı bâğda / **Yazduķça** nev-be-nev şafâhat-ı bahâra ğül

4. atamak, o şekilde vasfetmek..

K9/12 Levh-i maħfûza bu ' unvân ile **yazmış** nâmuñ / Ben kıulın ol ki şehinşâha şenâ-ğ'ân etmiş

G78/2 Hızr u Meşîhi nabz-şinâsân-ı derd-i dil / Dârü'ř-şifâ-yı ' ıřķda rencür **yazdılar**

G78/3 ' İşret-serây-ı dehre ki vâz' etdiler eşâs / Cem gibi nice şehkeri müzdür **yazdılar**

G78/5 Nařmuñ maħal maħal ğetürüp Nâ' ilî delîl / şeh-nâme-i belâğate düştür **yazdılar**

G87/1 Meřîhâ-süz olan derdün eşibbâ rüh **yazmışlar** / Leb-i la' lûñ nemek-pâş-ı dil-i mecrüh **yazmışlar**

G87/7 Kıalem vâz' eyleyenler nüşha-i tevķî'-i iķbâle / Felekden iltimâs-ı devleti mercüh **yazmışlar**

5. insanın ğeleceğini belirlemek, alın yazısı olarak tayin etmek. <TS, ÖTS>

K19/8 şadr-ı a' zâm ki bu ' unvân ile menşürında / **Yazmış** elķâbını tuğrâ-keş-i dîvân-ı ezel

yazılmak [5] yazmak işi yapılmak; yazıyla kaydedilmek (bkz. yazmak). <TS,

ÖTS>

K3/9 Sözinden eyler iken iktisâb-ı ' izz ü şeref / **Yazılşa** levh-i zer-endüd-ı âfitâbında

K23/42 Ben ol şâhib-kırânam kim edüp pâ-yı kıalem sür' at / **Yazılmış** dâsitânım cümle pür-ı ibn-i Sâm üzre

K30/5 Sen refîķ ol bâña ey bād ki var pâ-dâřuñ / Hâc şavâbı **yazılan** her ser-i kâmunıda benüm

G225/2 **Yazıldı** kilik-i şahâ' if-nigâr-ı kıudret ile / Cerîde-i dile nakş-ı cemâli řuħfînün

G343/3 Bî-câ **yazılmış** ol eiger-i çâk çâk ile / şehnâmelerde Rüstem ü Suhrâb bir yere

Ye'cüc [1] Nûh Peyğamber'in oğlu olan Yâfes zürriyetinden bir kabilenin adıdır.

Kurân'da da adı ğeçen bu kavim Mecüc kavmi ile fesat çıkırırlarken, Zülkarneyn tarafından bir seddin arkasına zaptedilmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de Zülkarneyn (İşkender) ve onun yaptırdığı set dolayısıyla iki yerde Yecüc ve Mecüc'dan bahsedilir (Kehf/94, Enbiyâ/96). Ye'cüc ve Me'cüc'un Asya'nın kuzey tarafında yaşayan bir kavim olduğı Tevrat'tan naklen bizim kitaplarımızda da yazılıdır. Bunların etrafa taşmalarına mâni olmak için İşkender'in, meşşur Çin seddini yaptığı söylenir. <ADŞS, İSLÂMÎ SÖZLER, s. 140, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 261>

K11/8 Sedd-i **Ye'cüc** eylemiş erkân-ı rafza himmetin / şehr-i dârü'l-mülk-i Rûma bir Sikenderdür ğelen

yedd, yed [9] el|| kuvvet, kudret; yardım (bkz. dest). <Cûdî, ZL, OTAL>

K11/6 ' Azmin etmiş seyf-i meşlül **yedd**-i nuşret-i Hüdâ / Bir şecâ' at-pişe şaşm-endişe şafderdür ğelen

K23/26 **Yed-i** İskender-i ikbālūne tevķī[‘]-i hīkmetle / Muḥassirdür cihân-ı ‘ilm ü hīkmet inzimâm üzre

K23/55 O zīb-i mesned-i faẓl u kemālūn dā’imā olsun / **Yed-i** aḥkāmına tevķīḡ teslīm-i zimâm üzre

yed-i taşarruf [1] sahiplik; hükmetme kudreti. <OTAL, Redhouse>

K7/20 **Yed-i taşarruf-ı** Bārīdedür taḥavvül-i ḥāl / Maḳām-ı emrde mecbûrdur şaḳı vü sa‘īd

yed-i beyzâ [4] beyaz el. Musa Peygamber’e Allah tarafından verilen bir mucizedir. Musa, Allah’ın emri ile elini koynuna koyar, çıkardığında eli güneş gibi parlardı. Kur’ân-ı Kerîm Tâhâ Suresi 22. ayette anılır. <ADŞS, TASAVVUF TERİMLERİ>

K5/39 ‘Ud edüp ‘âlem-i ervāḥa ederdüm izḥâr / Sâḥirân-ı reh-i taḥḳīḳa **yed-i beyzâyı**

K15/28 Nûr-efgen olur leyle-i muzlîmde sevâdı / Destûnde o ḥâme **yed-i beyzâ** mı degildür

K26/34 Kelīm-i Tûr-ı ma‘nâyam ki ḥâmemdür **yed-i beyzâ** / Midâd-ı surḥ ile gâhî ki naḳş-ârâ-yı manẓardur

M8/VI/2 Olur ḥayrân-ı kâruñ mû-şikâfân-ı **yed-i beyzâ**

yed-i mü’eyyed [1] tükenmeyen güç. <Redhouse>

K21/17 **Yed-i mü’eyyed-i** çālâkine muvaḳḳafdur / Ne müşkilât ki envâ‘-ı ḥatda peydâdur

yedi [1] altıdan sonra gelen sayının adı. <TS, ÖTS>

K3/65 Felekler oldı o şâm içre ‘anberîn **yedi** tûp / Ki reşkidür Ḥutenûñ dâğ-ı müşk-i nâbında

yeg [2] iyi, daha iyi. <Kanar/2, TS, ÖTS> Tanıklarda karşılaştırma amaçlı kullanılmıştır.

G249/7 Teşne-leb hecr-i leb-i yâr ile ölmek **yegdür** / Hızruñ âmed-şud-ı ser-çeşme-i ḥayvânından

G266/2 Bezm-i edebûñ baña mu‘âşirleri **yegdür** / Bî-rûy-ı riya şavma‘a güstâḥlarından

yegân [] bir adet, tek. <Burhân-ı Kâtı‘, Kanar/1>

yegân yegân [2] birer birer, ayrı ayrı. <KT, Burhân-ı Kâtı‘>

M1/I/7 Bu mâcerâyı şerḥa-dil olsun **yegân yegân** / Tâ ḥaşr kabrûñ üzre nümû-dâr olan giyâh

G47/2 Ğarībdür bu ki çeşm-i siyâh-ı mestûñ ola / **Yegân yegân** müjeler mest-i nâz iken maḥmûr

yegâne [1] eşsiz, benzersiz, biricik, tek. <Burhân-ı Kâtı‘, Cûdî, OTAL>

K28/30 Ey şaf-der-i **yegâne** ki yoḳdur tenezzülûñ / Efrâsyâbı ḥidmete ḥâḳân-ı Çîn ile

yek [2] bir, tek (bkz. Allâh yekdür). <OTAL>

Kt12/2 Allâh **yekdür** olsa da maḥbûş ḡam degil / Bu çâh-ı ser-nigûnda nıgeh-bân olan gönül

yekden [1] birden, birden bire, ansızın, âniden. <TS, ÖTS>

G337/4 Bir daḫi bulmaz miyân-ı şaff-ı müjgânında yer / Ğamzesi **yekden** sipâh-endâz-ı Cengîz olmasa

yek-deme [1] bir ânlık, geçici. <OTAL, Kanar/1>

G242/3 Neşât-ı **yek-demedür** müdde‘â bu ‘âlemden / Melâl-ı ḥâtıra bâdî umûri n’eyleyelüm

yek-dil [2] gönülleri bir; riya ve nifaktan arınmış kimse. <Burhân-ı Kâtı‘, Cûdî>

M6/V/2 Dâmen-i pîri tûtup der geh ḥafî vü geh celî / Niyetüm maḳbûl-i **yek-dil** âh ez-în nâ-ḳâbilî

G333/2 **Yek-dil** oldı katl-i ‘uṣṣāka nigāh-ı şūhı da / Güşe-i ebrū-yı pür-çin ü ‘itāb-ı nāz ile

yek-pāre [1] bir parça, bir parçadan ibaret, bütün. <Cûdî, OTAL>

K6/45 Verirdi nûrını hürşid ü māha **yek-pāre** / Alurdu hāleyi āgûşa mäh-ı tábânı

yek-reng [3] bir renkte, rengi bir || sözünde duran kimse, yalan dolanı olmayan kimse. <KT, Burhân-ı Kâtı‘>

G85/2 **Yek-reng**-i hayret-i dū cihân ol da şorma hiç / Dehrün ğamı ne gūne neşâti ne gūnedür

yek-rengi [2] saflık, katışksızlık; riyasızlık, doğruluk, dürüstlük. <Burhân-ı Kâtı‘, OTAL, Kanar/1>

K12/32 Olsa **yek-rengi**-i māhiyyeti rûz u şebde / Ola hürşid-i şeh çü-yı giribân-ı leyāl

G188/7 **Yek-rengi**-i maḥabbet eder cân-ı ‘āşıkı / Ey Nâ’ilî muşāhib-i ğam hem-dem-i neşât

yek-rûze [1] bir günlük; geçici. <Cûdî, OTAL>

K17/29 Nice taklîd olunur cûduña kim ‘âcizdür / Şarf-ı **yek-rûze**-i dest-i keremünden Kārûn

yek-sân [6] bir, beraber, birlikte. <KT, OTAL>

K12/71 Hem nazardan birağup hāk ile **yek-sân** eyler / Hem eder pûta-i miḥnetde ten-i zerdümi kâl

K18/26 Dem-i nişâr-ı kefi himmetünde **yek-sândur** / Yâ rîze seng-i siyeh ya dūr-i hoşâb olmuş

G134/1 Ne bîş ü ne kem ‘âlemi **yek-sân** bilürüz biz / Her gördüğümüz mûrı Süleymân bilürüz biz

G346/6 Hâtır-ı Nâ’ilî-i zârı da gāhî ele al / Ehl-i dildür ne kadar hāk ile **yek-sân** ise de

G358/1 **Yek-sân** gören âyine-i ruḥsârûnı mehle / Yâkûti berâber mi tutar seng-i siyehle

G358/3 Yanında ḥazân dîde-i ‘ıṣkuñ ola **yek-sân** / Berg-i gül-i şādâb-ı emel hüşk giyehle

yek-ser [1] bir baştan bir başa, hep, bütün. <KT, OTAL>

K18/8 Tārîḫ-i âb kesilmiş bu lücceler **yek-ser** / Hücûm-ı leşger-i germâ ile ḥarâb olmuş

yek-şebe [1] bir gecelik. <Cûdî, OTAL>

G373/3 O bezm-i **yek-şebedür** rûzgâr k’anda olur / Kārîn-i şubḫ-ı kıyâmet ḥumâr-ı nâ-kâmî

yek-tâ [2] bir adet, yalnız || eşsiz, benzersiz. <Burhân-ı Kâtı‘>

K13/41 Hāk ise de **yek-tâ** güher-i genc-i hünerdür / Kim ‘âciz olur nâkidi taḫdîr-i behâdan

G89/2 Dâğ-ı mîhr olsa o zer tûgme-i **yek-tâ** ne ‘aceb / Ki o mehcûr u bu me’nûs-ı giribânûndur

yek-tâ-güher [1] benzersiz cevher, eşsiz inci.

K14/70 İnşâf budur kim eşer-i lutf-ı tabî‘at / **Yek-tâ-güher**-i nüh şadef-i baḥr-ı ‘alâdur

yekke, yeke [] tek, bir; yalnız. <OTAL>

yeke-tâz, yeke-tâz [4] düşmana yalnız başına saldıran yiğit, bahadır. <Cûdî, OTAL>

K1/8 Bu ‘arşa-i mefâḫiretün **yeke-tâziyam** / Gelsün benümle var ise ceng ü cidâl eder

K7/32 O **yekke-tâz**-ı şehâdet ki Kerbelâda tamâm / Mesîhe eyledi tefhîm n’eydügin tecrîd

K27/8 **Yekke-tâz**-ı şaf-ı a’ dâ ki görüp sür‘atini / Eşheb-i ‘azmine der berç-i cihân hoş geldün

G53/2 Yok müjelerde türktâz ğamzesi **yeke-tâz**-ı tâz / Bilmezüz ol sitem-gerün leşgeri der-kafâ mıdur

yekrân [1] soylu at; yelesi ve kuyruğu beyaz olan at. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî>

K17/17 Râyiz-i ħnk-ı sa‘ âdet ki sipihr-i dūna / Resm-i na‘l-i süm-i **yekrân** olur dâğ-ı derūn

yeldâ [1] uzun; sonbaharın son, kışın ilk gecesi; senenin en uzun gecesi. Şen sözcüğüne izafeten kullanılır. <Burhân-ı Kâtî‘, Cûdî, OTAL>

K5/32 Ĥabbezâ mihri-i zamîr Enverî-i şâhîr kim / Zihni dâğ-ı dil eder şubha şeb-i **yeldâyı**

yem [11] deniz, okyanus (bkz. deryâ, ħalzüm). <LN, OTAL, Redhouse>

K15/2 Farz eyle ki girdâb-ı **yem**-i hayrete düşdük / Dâmen be-kef-i zülf-i dil-ârâ mı degildür

K17/27 İktibâs eylese râyından eger mürde iken / Şeb-çerâğ-ı **yem**-i îĥân ola mişkât-ı zūnūn

K25/37 Kân muhtekir-i gevher ü **yem** müddeĥar-ı dūr / Sen varuñı bezl etmede ne baĥr u ne kânsın

G1/1 **Yem**-i âteş-ĥurūş-ı dilde olduĥça sükūn peydâ / Eder her dâğ-ı ĥasret tende bir girdâb-ı ĥūn peydâ

G53/3 Zülfî şiken şiken midür tündî-i bād-ı âhdan / Bir birini başup gelür mevc-i **yem**-i belâ mıdur

G141/1 Ķayda düşdük heves-i ĥurra-i pūr-tâbdayuz / Âşinâ-yı **yem**-i ‘ışĥ olalı girdâbdayuz

G145/1 Emvâc-ĥîz-i ĥayret olup âh-ı saĥtumuz / Fülk-i **yem**-i maĥabbete bâr oldı raĥtumuz

G176/1 Göñül âvâregân-ı ‘ışĥa hergiz mesken olmazmış / **Yem**-i miĥnetde sâĥil küh-ı ĥamda dâmen olmazmış

G180/4 Dil-i pūr-tâb-ı âşĥ ĥüsn-i ‘âlem-süz-ı dil-berdür / **Yem**-i âteş-telâĥüm şeb-çerâğ-ı düdmân âteş

G295/4 Felekâ toĥuz sefîneñ kim eder ĥabâb-veş dil / Ĥazer eyle cünbişinden **yem**-i bî-kenâredür bu

G363/2 Sırışĥ-i dîdeden ey nâ-ĥudâ-yı zevraĥ-ı ĥüsn / Ĥazer ĥazer ki **yem**-i bî-kenâredür şimdi

yem-nevâl [1] bahşışi deniz kadar çok olan, deniz gibi cömert (bkz. deryâ-nevâl).

<OTAL, Steingass>

K6/38 O **yem-nevâl**-i cihân-ı kerem ki gâh-ı ĥurūş / Toĥunsa dâmen-i eflâke mevc-i iĥsânı

yemek [1] (hoşa gitmeyen kötü durumlara) uğramak, tutulmak, hedef olmak. <TS, ÖTS>

G358/5 ‘İşĥ âteşi etmez mi seni Nâ’iliyâ pāk / Âlûde iseñ ĥam **yeme** ĥirkâb-ı günehle

Yemen [1] Arap Yarımadası’nın güney bölgesinde bir yerleşim bölgesi. <ADŞS>

Tanıkta Yemen’den çıkarılan ‘aĥĥ taş ve Yemen’den net bir şekilde görünen Süheyl yıldızı anılmıştır.

G47/5 Dem-i şeherde görür Nâ’ilî ‘aĥĥ-i meyūñ / Kemîne cur‘ asını aĥter-i **Yemen** maĥmūr

yemîn [2] sağ, sağ taraf. <Cûdî, OTAL, Ahterî>

K28/27 Güyâ iki cenâh idi ol şâh-bâza kim / ‘Üd eyledi sipâh-ı yesâr u **yemîn** ile

yesâr u yemîn [1] sağ ve sol. <OTAL>

K10/35 Bel bağlamış kıyâma **yemîn** ü yesârda / Sulĥân-ı baĥter şeh-i ĥâver-sitân gibi

yer [99]

1. gezinilen, ayakla basılan taban, zemin. <TS, ÖTS>

- G53/5 Sāye-i zülfi düşdüğü **yerleri** Nā'îlî gören / Farq edemez diyâr-ı Çîn memleket-i Hıttâ mıdur
 G124/4 Ne çâpük-dest şayyâd-ı perîşân-dânedür zülfün / Ki biñ **yerde** ruh-ı pür-hâlüne dâm-efgen olmışdur
 G372/1 Sebeb-i rif'atî âteş olanuñ düd gibi / Hâzef olmuş **yer** micmer-i zer'üd gibi

yere çalmak [1] yere atmak, yere fırlatmak. <YTS, ÖTS>

- K13/2 Sâzın **yere çalmışdı** görüp meclisi hâlî / Nâhîd-i felek zemzeme-i gûş-resâdan

yerlere geçmek [2]

1. çok mahcup olmak, utançtan kahrolmak. <KT, ÖTS>

- K12/55 Âb-veş **yerlere geçsün** o tabî'at ki degil / Zât-ı pākūn gibi bir menba'-ı cûda meyyâl

2. harap olmak (bkz. hâk ile yek-sân).

- M1/V/7 Sen olmadukça **yerlere geçsün** harâb olup / Eyvân-ı çâr-rükn-i felek heft tāk ile

yer öpmek [1] bir büyüğün önünde saygı gösterisi olarak eğilmek. <ÖTS>

- K29/5 Hîmmet makâmına tûrup âdâb ile **yer öp** / Seyr eyle irtifâ'ın o eyvâna rif'atūñ

2. yerküre, dünya. <YTS, TS, ÖTS>

- G245/1 Tek **yerde** gökte 'ârif-ârâma bir yer olsun / Olmazsa efser-i zer tâc-ı kâender olsun

3. bulunulan, yaşanılan, oturulan şehir, kasaba, mahalle. <YTS, TS, ÖTS>

- K12/63 Beni bî-behre-i mihr-i peder ü mâder edüp / Toğduğum **yerde** felek etdi garîb ü pâ-mâl
 K30/7 Seni irsâl edeyüm bir **yer** kim şâhibinūñ / Eşer-i ni'metidür mağz-ı 'izâmumda benüm
 M7/I/1 Firâşum seng-i hârâ pûşışüm şevk-i kâtâd olsun / **Yerüm** Beytū'l-Hâzen figân-ı girye-zâd olsun
 G126/5 Pâkî-i çirk-i riya ise murâduñ zâhid / Korkum oldur saña dūzağda da **yer** virmezler
 G158/4 Ser-cüş-ı hevâyuz **yerümüz** âteş-i dildür / Hem-ñilkat-i sîm-âb u hem-âgûş-ı sipendüz
 G185/2 Manşûruñ eylemiş **yerini** teng-nây-ı dâr / Mestî-i 'ışk o perde-ber-endâza şıgmamış
 G185/4 **Yer** virmemişler ol sege huddâm-ı chl-i câh / Zâhid ki şofra-i ne'âm-ı âza şıgmamış
 G245/1 Tek yerde gökte 'ârif-ârâma bir **yer** olsun / Olmazsa efser-i zer tâc-ı kâender olsun
 G315/7 Hümâ-veş olsa **yerün** fark-ı târik-i iğbâl / Firîb-ñurde-i baht-ı huceste-fâl olma
 T1/4 Çün gördi lutf-ı peykerin âgûşa aldı gevherin / Şandûk-ı cân etse **yerin** Gâzî Muhammed Hân revâ

yer bulmak [3]

1. bir yere yerleşmek, oturacak yer sağlamak. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

- G337/4 Bir dağı **bulmaz** miyân-ı şaff-ı müjgânında **yer** / Ğamzesi yekden sipâh-endâz-ı Cengiz olmasa

2. fırsat bulmak, uygun yeri ve zamanı denk getirmek.

- K8/14 Kebüter-i harem olsa hâlâşa **yer bulamaz** / Gören senün gibi bir şîr-pençe şeh-bâzı
 G384/2 Cüst-cü eyleyicek dilleri zülfünde hañuñ / Fitne **yer bulmadı** çâh-ı zeķanuñdan ğayrı

yer etmek [4] yerleşmek, yer tutmak||iz bırakmak. <DEYİMLER/AKSOY, DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

- G131/4 **Yer etmez** ihtiyâr ile gönülde ol perî-peyker / Meger te'sîr-i sūz-ı âh ile teşhîr olunmuşdur

G202/2 Gönlinde **yer etdük** o bütün la^l-i lebinden / Âmîziş edüp neşve-i şahbâ ile geçdük

G321/4 Seyre çık lutf ile gönlinde **yer et** ‘uşşâkuñ / Teng-nây-ı dili reşk-i ferağ-âbâd eyle

G338/2 Nakşî **yer etdi** fi’l-hâl hârâda şanma timsâl / Şîrini Bî-sütûna Ferhâd söyleyince

yer yer [6] aralıklı olara, bazı yerlerde. <ÖTS>

K1/14 Meşşât-ı kalem reşçât-ı midâdumı / **Yer yer** cemâl-i şâhid-i ma’ nâya hâl eder

M3/V/3 **Yer yer** uyandı hâne-i dilde çerâğ-ı ye’s / Etdi derûnı âteş-i gam dâğ dâğ-ı ye’s

M8/I/2 Koparduñ **yer yer** âşûb-ı kıyâmet-zâd n’e ylersün

G25/4 Rağm eyle hezâr-ı dile ey nâmiye-i derd / Zîb-i kafes-i cismümi **yer yer** gül-i dâğ et

G109/1 Olmağa râyetî-i leşger-i hicrân diller / Etdi **yer yer** ‘âlem-i âhı nümâyân diller

G129/1 Ol ‘arâk kim sünbül-i zülfüñ muţarrâ gösterür / Sîne-i ‘âşıkda **yer yer** dūd-ı sevdâ gösterür

4. durum, konum, vaziyet. <TS>

K6/34 Ne Zû’l-fikâr ki bir **yerde** eylemez ârâm / Bulunca pençe-i pür-zür-ı şîr-i Yezdânı

K7/64 Bulup cezâsını bir **yerden** olmasun yâ Rab / O cem’-i hâ’ife düzağda kâbil-i tefrîd

K15/1 Ey dil **yerüñ** ol zülf-i semen-sâ mı degildür / Âşüfteligüñ kâbil-i inhâ mı degildür

K28/49 Her **yerde** zîb ü revnağı sensin şadâretüñ / Şadrâ mekân qarîn-i şerefdür mekîn ile

K34/28 Nitekim gâhî gelüp inşâfa devr-i rûzgâr / Bir **yere** cem’ ede yârân-ı perîşân-sohbeti

K36/16 Getürmiş kuvvet-i bâzû-yı devlet bir **yere** gûyâ / Şeb-i Qadr ü şabâh-ı ‘îdi nûrânî vü zûlmânî

M10/I/4 İki hilâlî bir **yere** peyveste kılsalar / Tâk-ı revâk-ı cismüm olurdu hezâr sâl

M10/I/11 Şandum görünce hey’etüñ ey hilâl-i çarğ / Bir **yerden** iki lû’lesi var çeşme-i zülâl

G15/2 Her şubhî tavâf eyleyerek Ka’be-i küyuñ / Bir **yere** gelür ‘âşık-ı âvârelerüñ hep

G74/1 Kopsa **yerinden** ol kad ü kâmet ğuluv kıpar / Bir fitnedür kıyâmet ile rû-be-rû kıpar

G125/2 Hâl ü zülfüñ ki gelür bir **yere** şayd-ı dil için / Birisi dâne doker birisi dâm-âver olur

G217/1 Gönüm gibi ey nâme gidüp yârda kalduñ / Baş üzre **yerüñ** var mı ham-ı destârda kalduñ

G226/5 Bîn kaçre hûn-âb-ı ciger bir **yere** gelsek / ‘İşkuñ gibi bir âteş-i sūzâna dökülsek

G276/4 Fitnenüñ dehşet-i ‘ayyâr-ı nigâhuñla **yeri** / Geh ham-ı turra gehî çâk-i girîbân olsun

G279/5 Yok hûsin ile bir **yerde** qarârüñ yine dâ’im / Ârâm-ı dil-i Nâ’ilî-i bî-ser ü pāsın

G283/1 Dil **yerin** tâ key muğaylân-zâr-ı nâsût eylesün / Murğ-ı kudsî lâne der-gülgeşt-i lâhût eylesün

G313/4 Zâhid bu zühd-i hüşk ile huld olsa da **yerüñ** / Mâ’-ı hamîm olur yürüyen âb tâküñe

G341/1 Kâhramânlar bend edüp ol iki kaşı bir **yere** / Bir kemân eylerdi gelse iki başı bir **yere**

G341/2 Âfitâbı dūr-bîn eylerse de görmez Mesîh / Ehl-i tecrîdüñ döşenmişdür firâşî bir **yere**

G341/3 Hikmetinde ben de hayrânam ki yok cem’ eylemiş / Meşreb-i ‘irfân ile ‘aql-ı ma’âşî bir **yere**

G341/4 Rind olsa taşına almaz hârâbat-ı gamuñ / Gelse çarğ-âsâ hezârân kaşr-ı kâşî bir **yere**

G341/5 Kâr-gâh-ı hikmetüñ nakşî bilinmez Nâ’ilî / Gelmedükçe ‘ışk ile zühdüñ kumâşî bir **yere**

G342/1 Ebrûlaruñ ki vaz’ ede mihrâb bir **yere** / Mânend-i Ka’be cem’ oldı aḥbâb bir **yere**

G342/2 Virdi fenâya ‘âlemi müjgânlaruñ tamâm / Geldi hezâr tîğ-i siyeh-tâb bir **yere**

G342/3 Nüh zevrağ-ı sipihre hürûşî fenâ virür / Hecrûñle gelse gözden akan âb bir **yere**

- G342/4 Āteş düşer derûnına bülbül gibi dilûn / Gelse ruhuñla ger gül-i sır-âb bir **yere**
- G342/5 Zülfün ham etdi âh-ı dil-i girye-kârumuz / Cem‘ oldu baħr-ı fitnede girdâb bir **yere**
- G342/6 Ey Nâ‘ilî pesend ki gelmek muhâldür / Nazmuñ gibi cevâhir-i nâ-yâb bir **yere**
- G343/1 Peymânenen döküldi mey-i nâb bir **yere** / Nûr indi şandılar gören aħbâb bir **yere**
- G343/2 Naħl-i bülendüni göricek sāye-dâr olup / Cân düşdi bir yere dil-i bî-tâb bir **yere**
- G343/3 Bî-câ yazılmış ol ciger-i çāk çāk ile / Şehnâmelerde Rüstem ü Suhrâb bir **yere**
- G343/4 Kâbil mi hüsn ile ola Yûsuf saña nazîr / Gelmez fûrûğ-ı mihr ile meh-tâb bir **yere**
- G343/5 ‘Arş katında ħabbe degil gelse Nâ‘ilî / Genc-i Cem ü Sikender ü Dârâb bir **yere**
- G385/1 Ġoncenün gül-bün gülün destâr-ı ħûbândur **yeri** / Ol ħayâ gül-berginün pîrâhen-i cândur **yeri**
- G385/2 Tâķ-ı ebrûdan geçüp zülfinden ayrılmaz gönül / Bir ‘aceb dîvânedür kim tâķ-ı eyvândur **yeri**
- G385/3 Pâdişâh-ı mülk-i âzâdî olan mey-ĥârenün / Taħta-i mey-ĥânede taħt-ı Süleymândur **yeri**
- G385/4 Dest-i müjgân-ı tazallum düşmen-i çālâkinün / Göz yumup açınca dâmân u girîbândur **yeri**
- G385/5 Nâ‘ilî bulmaz mürebbî pâyesin perverdeler / Āfitâb-ı çarĥ-ı çârüm-gevherün kândur **yeri**
- yeline** [3] onun karşılığında. <ÖTS>

- G357/4 Bülbül kebâb-ı âteş-i ġayret **yeline** ĥâr / Kim söyleşür çemende gül-i âteşin ile
- G366/1 Dil câna şaldı cân ten-i bî-çâreye seni / Merhem **yeline** şarmak için yâreye seni
- Ş11/4 Bülbül **yeline** na‘re-i mestân olunur ġüş / Bir ġüne daĥi ‘âlemi var köhne-bahârün

5. bir kimsenin konumu veya durumu, görev, makam (. <TS, ÖTS>

- G190/2 Ka‘r-ı deryâ degil eylerdi **yerin** taħt-ı şerâ / Gevherin bulsa nihân etmege bir çâre şadef
- K17/41 Kâ‘im olsañ da sa‘âdetle **yeründe** yine sen / Sipeh-i nuşrete iķbâlün olur râh-nümün

6. herhangi bir şeye, bir işe ayrılmış bölüm veya alan. <TS, ÖTS>

- G115/3 Ġamzeñ ki dâne göstere ol **yerde** ĥâlünü / Şayyâd-ı cân-şikâr-ı kazâ dâm-çidedür
- G167/3 Kîmyâ-kâr-ı emel bulsa da bir ĥâlî **yer** / Zer eder ĥâkini ammâ zerini ĥâk edemez
- K28/75 Bülbül kebâb-ı âteş-i ġayret **yerinde** ĥâr / Kim söyleşir çemende gül-i âteşin ile
- yer yok** [2]

1. barınamaz, tutunamaz.

- K14/9 Bîġâneye **yer yokdur** o ‘işret-geh-i ĥâşun / Güncâyîşi maĥşûş-ı kibâr u şürefâdur

2. fırsatı bulunmaz, başka çaresi yok.

- G367/5 Vişâle **yer yokise** ĥâba varmadukça gözüñ / Fesâne ġüyî-i dil bir ĥişâr degmez mi

7. toprak. <TS, ÖTS>

- R2/2 Ol çeşm-i kebûda sîne gerdük tırduķ / Gökden ne yağar ki **yer** kabûl eylemeye

8. uygun mahal, bir şeyin olması için en uygun yer ve zaman, fırsat.

- K20/5 Nâm-âver-i niyâ vü pedersin bu ‘arşada / Olsañ ġüşâde-ĥân-ı kerem yok mıdur **yeri**
- G304/4 Femin öpmek miyânın koçmak istersen hemân ey dil / Tırup yok **yerlere** ol mest-i nâza i‘tibâr etme
- G327/5 Nâ‘ilî **yer** mi kalur dehşet-i rustâ-ĥîze / Çeşmi ġâĥi ki olur ma‘reke-sâz-ı fitne

yeri düşmek [1] sırası gelmek, tam zamanı olmak.

K15/11 Āhuñ da **yeri düşmemek** olmaz hele şimdi / Ol fitneye ma‘kûl-ı müdürâ mı degildür

yer kımak [4] fırsat vermek. <Kanar/2> Tanıklarda “fırsat vermemek, elverişli olmamak” anlamında olumsuz biçimiyle kullanılmıştır.

K16/16 Büy-ı hulkun **komadı** nefha-i pîrâhene **yer** / Olmasun hâtır-ı Ya‘kûb-ı emel zâr u hâzîn

K19/27 Felegi ‘aksine döndürdi zühûrûñ fi’l-hâl / **Komadı** ‘illet ü esbâba **yer** ile medhal

G114/2 Ārâma **yer kımaz** dile küyında rûzgâr / Ol âsitânaden bir avuc hâki dūr eder

G163/2 ‘Āşık-ı ğam-ı kâküle hañtuñ **komadı yer** / Ol hırz ile çok def‘-i ser-encâm ederüz biz

9. bir olayın geçtiği veya geçebileceği bölüm, alan, mahal. <TS>

G60/1 Sîneden rahtuñ ey ğam götür âfet **yeridür** / Giryce tûfân-gehidür âteş-i hasret yeridür

G60/2 Sînedür cilve-gehi bâde-güsârân-ı ğamuñ / Dil-i pür-hûn gibi bir câm-ı mahabbet **yeridür**

G60/3 Çarhuñ idbârı degildür yalnız rûh-gezâ / Cây-ı âsâyiş-i ikbâlî de hayret **yeridür**

G60/4 Çarha kâr etmedi âh-ı dil-i fûlâd-güdâz / Nice kan ağlamasun dîde ki rikât **yeridür**

G60/5 Söz dağık olmasa râğbet mi bulur Nâ’iliyâ / Nazm-ı pâkûñ budur inşâf ki diğkât **yeridür**

G92/3 Nîl-gün çâder-i eflâk ki mâtem **yeridür** / Câhilûñ çeşmine bir ğarğa-i kâşî görünür

G102/1 Kõonarlar ehl-i hevâ ihtiyât bilmezler / ‘Aceb hañar **yeridür** bu ribât bilmezler

ye’s [8] ümidin kırılması, elem, keder. <OTAL, Ahterî>

K12/61 Telh-kâmam o kadar **ye’s** ile kim şimdi baña / Zehr-i kâtil görünür şerbet-i şîrîn-i vişâl

M3/V/3 Yer yer uyandı hâne-i dilde çerâğ-ı **ye’s** / Etdi derûnı âteş-i ğam dâğ dâğ-ı ye’s

G14/1 Semûm-ı bâdiye-i **ye’s** olur şemîm-i tarab / Riyâz-ı bahtuma olsa vezân nesîm-i tarab

G32/1 Ne ğam şükûfte degilse bahâr-ı bağ-ı ümîd / Zükâm-ı **ye’s** ile efsürdedür dimâğ-ı ümîd

G34/4 Neşât-ı kâm u ğam-ı **ye’sden** müberrâyuz / Ne nâz-ı baht-ı siyeh-dil ne cevri-i çarh-ı ‘anîd

G46/5 Dû rûze ‘işreti ey Nâ’ilî ğanîmet bil / Hûmâr-ı **ye’s** ile şahbâ-yı ârzû biledür

G192/1 Neden câm-ı emel ey sâkî-i devrân ‘azîz olmak / Dehân-ı dil hûmâr-ı **ye’s** ile hamyâze-rîz olmakv

G269/5 Ver Nâ’iliyâ **ye’s** ile âyîneñe pür-tâb / Şad merhale ümmîd ferâmûş görünsün

yesâr [2] sol, sol taraf. <Cûdî, OTAL>

K10/35 Bel bağlamış kıyâma yemîn ü **yesârda** / Sultân-ı bahter şeh-i hâver-sitân gibi

K28/27 Güyâ iki cenâh idi ol şah-bâza kim / ‘Ûd eyledi sipâh-ı **yesâr** u yemîn ile

yetmek [33]

1. bir ihtiyacı karşılamak, giderecek nitelikte olmak, yeterli olmak, kâfi olmak. <TS>

G242/2 Bize hacâlet-i ‘uqbâ kuşûrî **yetmez** mi / Bu hâk-dân-ı fenâda kuşûrî n’eyleyelüm

yeter [21]

1. ihtiyacı karşılayacak, işi görecekt kadar olan, kâfi. <TS, ÖTS>

K2/14 Hârîf-i meslek-i Ferhâda müzd-i tîşe **yeter** / Bu kûh-sârda ancak hırâş-ı kâr kalur

K12/70 Felek ol şayrafî-i ekmeñ ü nâdândur kim / Bu **yeter** fark-ı zer ü hâkde noğşânına dâl

- K20/38 Lâf-ı suhnen-veri **yeter** ey hâme vahtidür / Evşâfinuñ du‘â ile hatm ola defteri
- K25/53 Hengâm-ı du‘âdur **yeter** ey tab‘-ı hevâyî / Mestâne-rev-i câdde-i bî-edebânsın
- K30/6 Kâtib-i hüsn-i ‘amel şâhid-i tevfiğ **yeter** / Niyet-i hâlişe vü himmet-i tāmumda benüm
- M1/I/5 Bir şemmedür bu vâkı‘adan hâl-i Kerbelâ / Kerrübiyân-ı ‘arş bu zulme **yeter** güvâh
- G9/1 Cihânı etmege bir lahzada harâb saña / **Yeter** ol nergis-i maḥmûr-ı nîm ḥ-âb saña
- G9/3 **Yeter** harâbî-i rindâna bir nigeh sâķî / Girân gelürse eger cām-ı pür-şarâb saña
- G22/4 Zühhâda surḥ-rüyî-i haclet **yeter** hemân / Şerm-i sefid-kârî-i rüy-ı siyâh-ı mest
- G51/5 O reh-revâna ki Hızr u Kelîm bedreḳadur / Fûrûğ-ı âh **yeter** şem‘-i Tûrî n’eylerler
- G122/1 Mecnûna pişvâ-yı ḥaķîḳat cünün **yeter** / Leylâ-yı ‘ışķa rîk-i heves reh-nümün **yeter**
- G122/2 Sen ey sirişk-i dîde hemân kâr-ı ḥaşrı gör / Bünyâd-ı çarḥa âteş-i âh-ı derün **yeter**
- G122/3 Fehm-i merâtib-i ğam-ı ‘ışķ eyleyen demez / Kām-ı dile müsâ‘ade-i çarḥ-ı dūn **yeter**
- G122/5 Maḳşûd Nâ‘ilî ser-i kūy-ı vişâl ise / Mecnûna deşt ü Kûh-kene Bî-sütün **yeter**
- G138/2 ‘İşk ile kim âteş-i maḥzûz hemân / Sîne-i sūzâna **yeter** kînümüz
- G188/5 Beytü’l-‘atîḳ-i ‘âlem-i ğam reh-revânına / Hünâb-ı eşķ-i dîde **yeter** zemzem-i neşât
- G216/4 Seni görmeyen de gören de hem dil ü cāna feyz-i şafâ **yeter** / Biri mest-i cām-ı girişmedür biri neşve-yâb-ı tegâfûlün
- G238/4 Şûr-ı meclis **yeter** ey sâķî-i nüh peymâne / Nic’olur ‘âķibet-i devr-i teselsül görelüm
- G303/1 Yıldı bir kerre görüñ ḳâ‘ilüz ey mäh bize / **Yeter** eglence ḥayâlün geh ü bî-gâh bize
- G323/4 Güstâḫî-i nezzâre **yeter** meclis-i meyde / Nâzûklük et ol sîb-i zeneḥdâna toḳunma
- G373/1 Ne lâzım ehl-i dile girûdâr-ı nâ-kâmî / **Yeter** müsâ‘ade-i rûzgâr-ı nâ-kâmî

2. sabrın taştığını ya da bir kızgınlığı belirtmek için, “buraya kadar, orada dur, yetişir” anlamında kullanılır. <ÖTS>

- K5/43 **Yeter** ey râyiz-i endîşe **yeter** gösterdün / Eşheb-i germ-i ‘inân-ı suhene irḥâyı
- K12/82 Müdde‘â-yı dilün ey Nâ‘ilî-i şekve-tırâz / Fehm olunmaz mı **yeter** dağdağ-ı ḳâl u maḳâl
- G111/3 **Yeter** kılduñ cemâlün ey niḳâb-ârâ-yı istiğnâ / Niğâh-ı ibtilâ-yı ‘âşîḳ-ı şûrîdeden mestür
- G122/4 Pâ-mâl-i cevre tesliye-baḥş-ı nevâziş ol / Âzâr-ı ḥâtıra dil-i miḥnet-füzün **yeter**
- G238/3 Dâmen-i dilde **yeter** ey gözi cellâd **yeter** / Bî-muḥâbâ dem-i şemşîr-i tegâfûl görelüm
- G321/1 Ḳafes-i tende **yeter** kârını feryâd eyle / Bülbül-i cânı çevür başuña âzâd eyle

2. yeterli sebep olmak. <TS>

- G307/5 **Yetdi** elem-i Rüstem-i Suhrâb-kuş ey dil / Dârû-yı dil-i rişi aḥibbâda bulunsa

3. erişmek, gelmek, ulaşmak; yetişmek. <ÖTS>

- G287/2 Her nefes biñ naḳş-ı şûr-engîz ile kâfir **yeter** / Ka‘be-i cânı ḥayâlün deyr-i eşnâm eylesün

Aşağıdaki tanıklarda sözcüğün “kâfi” anlamına geldiği düşünülebilir.

- K8/20 **Yeter** memâlik-i şarḳa hemân ‘asâkir-i Rûm / Urunca raḥşına her biri zaḥm-ı mihmâzı
- M4/II/2 **Yeter** ağladı felek ḥasret-i rüyuñla bizi / Hem-sifâl eyle segân-ı ser-i kūyuñla bizi

4. aradaki uzaklığı kapatmak. <ÖTS>

K12/9 **Yetmedi** sür'atine bād-ı bahārī bu kadar / Eyledi müjde-i teşrīfī için isti'cāl

yetīm [2] babası veya hem babası hem annesi ölmüş çocuk, öksüz. <KT>

K3/53 'Urūcī āh-ı **yetīm** ü du'ā-yı şubḥa delīl / Hubūṭı yok felegūn berḳ ile şihābında

G144/3 Tıfl-ı **yetīm**-i dil gibi hep tīre-rūz olur / Şīr-i siyeh-mekīde-i pistān-ı bahtumuz

yetişmek [3]

1. ulaşmak, ermek, vasıl olmak; bir zamanı görmüş olmak. <TS, ÖTS>

K14/83 Bir 'aşra **yetişdük** ki medār-ı şeref ammā / Elfāz-ı muzāḥraf hezeyān-ı süfeḥādūr

2. yardımda bulunabilmek amacıyla tam zamanında veya uygun durumda gelmek, yardıma koşmak. <ÖTS>

K30/1 **Yetiş** ey bād bulun yāre peyāmında benüm / Tāb yok sūz-ı dile bāl-i ḥamāmumda benüm

G184/3 **Yetiş** cān zaḥmına ey merhem-i elmās-ı hicrān kim / Yine nāsūr-ı bih-būdī girībānını devşürmüş

Yezdān [1] Allah, Tanrı. <Cûdî, OTAL, Kanar/1>

K6/34 Ne Zū'l-fikār ki bir yerde eylemez ārām / Bulunca pençe-i pūr-zūr-ı şīr-i **Yezdān**

Yezīd [2] Muaviye'nin oğlu ve Emevî Devleti'nin ikinci halifesi. <ADŞS>

K7/52 Budur ḥulāşa ki maḥz-ı ḥilāf-ı ḥikmetdür / Sezā-yı la' n ise ancak bu mâcerāda **Yezīd**

Aşağıdaki tanıkta geçen "bey'-i Yezīd" ifadesi, "açık artırma, mezat" anlamına gelmektedir (bkz. bey').

K7/10 Düşürdi destine dallāl-ı çarḥ-ı bed-güherün / Metā'-ı himmetümi imtinā'-ı bey'-i **Yezīd**

yıkmaḳ [4] kurulu bir şeyi parçalayarak dağıtmak, bozmak, tahrip etmek, yerle bir etmek || ruhsal gücünü ve direncini yok etmek, yıkımına yol açmak, mahvına sebep olmak. <TS, ÖTS>

M4/III/1 Nāz maḥmūrı olan nergis-i 'ayyāşuñ için / Nice dil şehri **yıkan** ḡamze-i evbāşuñ için

M7/I/3 **Yıkanlar** ḥātır-ı nā-şādumı yā Rabb şād olsun / Benüm-çün nā-murād olsun diyenler ber-murād olsun

G156/4 Ma'müre-i maḥabbeti **yıkıdı** tegāfülün / Ey şehriyār-ı taḥt-ı dil ey pādīşāh-ı nāz

G388/1 Bütāna cilvelerün **yıkıdı** devr-i cānumuzı / Şīrār-ı şem'-i ruḥuñ yākdı ḥānümānumız

yıkılmaḳ [2] herhangi bir sebeple çökmek, göçmek, harap olmak. <TS, ÖTS>

K28/11 'Ālem **yıkılsa** etmez idük evvel imtizāc / Eczā-yı rüzgār-ı kūdūret-'acīn ile

G320/4 Sırışk-āb-ı riyādan devlet-i şādī-i rindānda / **Yıkıldı** ḥanḳāh mey-ḥāne ma'mūr oldu gitdükçe

yıl [2] sene. <TS, ÖTS>

M1/V/4 Biñ **yılda** rüzgāra gelür bir vücūd idün / Gitdün hezār ḥasret-i mālā-yutāk ile

G303/1 **Yılda** bir kerre görün ḳā'ilüz ey mäh bize / Yeter eglence ḥayālün geh ü bī-gāh bize

yine [112] gene, tekrar, yeniden. <TS, ÖTS>

K2/11 Olursa her biri şāḥib-defīne-i Ḳārūn / **Yine** metā'ı bu maḥzende müste'ār ḳalur

- K2/54 Geçerse vaşf-ı cemîlünle rûzgârı **yine** / Zebân-ı nâtîka haclet-güzîn-i kâr qalır
- K3/18 Belâ budur ki **yine** chl-i câh-ı mest-i ğurûr / buhâr-ı bade-i naḥvetle câme-ḥ-âbında
- K3/23 **Yine** neticesi maḥşerde rû-siyâhîdür / Olursa defterinüñ kayd-ı ihtisâbında
- K3/70 Muḥîṭ olan **yine** sensin bu râzı söz mi değer / Gedâya nezd-i şeh-i mâlikü'r-riqâbında
- K5/1 Meryem-i nuṭkum edüp **yine** Mesîḥâ-zâyî / Rûḥ-zâr eyledi beytüş-şanem-i ma' nâyı
- K5/2 **Yine** gösterdi Kelîm-i dile bir şu' le-i feyz / Tûr-ı ma' nîde edüp naḥl-i kalem lalâyî
- K5/3 Bâr dâd oldı dilüm **yine** cebîn-i feyze / Nefḥ-i rûḥü'l-ḳudüse ḥâmem olup hem-tâyî
- K5/4 **Yine** mîzâb-ı kalem çeşme-i idrâkûmden / Etdi şadâb bu nüh bağçe-i ḥadrâyı
- K5/5 Oldı ṭab' um gibi bir tâze zemîn üzre **yine** / Çüb-ı ḥüşk-i kalem âbişhor-ı nev-peydâyî
- K12/1 İndi bir şadra **yine** ḥâtem-i devlet-i iḳbâl / Bâz-gün naḳşını gösterdi nigîn-i âmâl
- K12/2 **Yine** bir dâd-geri eyledi te'yîd-i Hudâ / Mesned-ârâ-yı serâ-perde-i evvân-i celâl
- K12/3 **Yine** bir dâveri ḥâtemle çıkardı felege / Hükûm-i tuğrâ-yı şehinşâh-ı kader-iştîklâl
- K12/4 Bir cihân-dâr-ı kader-kevkebenüñ etdi **yine** / Kevkeb-i câhını tevfiḳ-i Hudâ-yı müte'âl
- K12/6 Oldı bir Âşafa teslîm **yine** ḥâtem kim / Eylemez şefḳati bir mûr-ı za'îfi pâ-mâl
- K12/52 **Yine** bî-dâr olıcaḳ maşrıḳ-ı ṭab' umdan eder / Böyle bir maṭla' -ı ḥurşîd-güher 'arz-ı cemâl
- K12/77 Ğarḳa virdi felegi âb-ı ḥayât-ı suḥenüm / Reşḥa-i kilküme leb-teşne **yine** âb-ı zülâl
- K12/81 **Yine** pâ-mâl edemez cevher-i ḥurşîd gibi / Gevher-i nazmumı ḳaṭ' -ı rağbât-ı cehhâl
- K14/54 Taḥşîl-i nişâb-ı ser ü sâ mân ile ammâ / Her birine baḳsañ **yine** ḥâk-i kefi pâdur
- K15/7 Âh ile perîşân ederüm zülfini derseñ / Encâmı **yine** şûriş ü ğavgâ mı degildür
- K16/1 Minnet Allâha ki bir Âşaf-ı şâhib temkîn / Şadr-ı vâlâ-yı şadâretde **yine** oldı mekîn
- K16/36 Rûz-gâr etmiş **yine** dîdelerin ağlamadan / Ârzû-mendî-i ḥâk-i ḳademünle ḥünîn
- K17/31 Vermemiş ḥâtıruña ḥiç tağayyür devlet / Ḳalb-i pâküñde hüveydâ **yine** âşâr-ı sükûn
- K17/41 Ḳâ'im olsañ da sa'âdetle yeründe **yine** sen / Sipeh-i nuşrete iḳbâlün olur râh-nümün
- K18/31 **Yine** 'adâveti chl-i dile muḳarrerdür / Kemâl-i kînesi bi-şekk ü irtiyâb olmış
- K21/19 Bûrîde olsa da tîĝ-i cefâ ile **yine** dil / Mişâl-i ḥâme ser-â-pâ zebân-ı şekvâdur
- K26/27 **Yine** tîĝ-i zebân-ı Nâ'ilîden dâĝ ber-dildür / Nigâhı gerçi şemşîr-i ḳazâya raḥne-âverdür
- K30/11 Sâĝar-ı Cem boşalup **yine** ṭolarmış ammâ / Ḥiç ḥûn-ı ciĝer eksilmedi câumunda benüm
- K32/1 Nücüm imiş ṭotalum rîze-seng-i vâdî-i 'ışḳ / Çerâĝ-ı şâm-ı ğarîbân **yine** siyâhîdür
- K32/9 **Yine** bunuñla ḳul olmaḳ ḳapuñda sultânâm / Faḳîre genc-i kerem maḥz-ı pâdişâhîdür
- K36/1 **Yine** tuğrâ-keş-i levḥ-i zeberced-reng-i sultânî / Vezâretle ser-efrâz etdi defter-dâr-ı zî-şanı
- M2/III/10 Dâmen-keş-i merg olsa da a'zâ-yı vücûduñ / Dergâh-ı rızâ ḳıl **yine** miḥrâb-ı sücûduñ
- M8/V/5 **Yine** bir fitne taḥrîk eyledüñ ey bâd n'eylersün
- M10/I/10 Bedri hilâl edüp **yine** eyler hilâli bedr / Ḥallâḳ-ı her dü 'âlem ü fa'âl-i bî-hemâl
- G3/4 Baḥt-ı pür-âzârûñ eylerse telâfîsin **yine** / İltifât-ı ğamze-i ḥâtır-nevâz eyler baña
- G8/4 Bir olsa zehre-i Mirriḥ ile dil-i Behrâm / **Yine** getürmeyeler bir nigâha tâb saña
- G10/2 Şâh-ı nev-rûzdan oldı **yine** mülk-i çemene / Ğonce ṭümârınüñ îşâline pervâne şabâ
- G17/3 Feryâda başladı **yine** her peri ḥârdan / Dîvân-serây-ı dilde hezâr oldı 'andelîb

- G24/5 Rif'at el virse **yine** Nā'ilī-i zār gibi / Yüz sürüp pâyına olsa ser-i zülfün gibi pest
- G34/2 Açılsa biñ gül-i şādī zükām-ı ğamla **yine** / Dimāğ-ı h̄'āhiş olur bûy-ı kâmdan nevmîd
- G34/3 Açılmaya **yine** h̄'āb-ı girân-ı bahtumdan / Olursa merdümek-i çeşm-i ârzû h̄ürşid
- G50/4 Mühr-i h̄azîne-i dile yād el tokunmasun / Mahtûmıdır **yine** anı ol pâdişâh açar
- G67/3 Göster felege pençe-i h̄ürşidde mâhı / Sâķī **yine** destündeki cām-ı teri tıldur
- G88/1 Çarhuñ nifākını **yine** teşvîşi gösterür / Sen 'āleminde ol gōñül iş işi gösterür
- G90/2 Peymāne-i 'ömr olsa **yine** rinde girāndur / Bî-rûh mey ol bezme kim cāmı tehîdûr
- G90/6 Biñ dil tutulur **yine** o şayyād-ı füsünüñ / Dām-ı şiken-i zülf-i siyeh-fāmı tehîdûr
- G94/5 Sözüñ ey Nā'ilī olmazsa da şâyeste-i taḥsîn / **Yine** bir tarz-ı h̄aş-ı şūḥdur bir özge vādîdûr
- G106/4 Zülf-i 'izār-ı pākine kât kât ḥicāb iken / 'Uşşāka ol perî **yine** baķmaz belâyı gör
- G107/2 Niçün ümmîd-vār-ı vuşlata âzûrededür h̄übân / **Yine** güstāḥ eden bî-çāreyi farṭ-ı maḥabbetdûr
- G107/5 Degildür tâze-gû yārāna peyrev Nā'ilī ammā / **Yine** inkār olunmaz şā'ir-i nāzûk ṭabî'atdur
- G127/5 **Yine** tîğ-i zebân-ı Nā'iliden dāğ ber-dildûr / Nigāhı gerçi şemşîr-i kâzāya raḥne-âverdûr
- G128/3 Hem yaķar dünyāyı ğamzeñ 'işvesinden hem **yine** / Dest-i pür-şûrında şad dāmân-ı şekvā gösterür
- G134/4 Sensün **yine** muḥliş bizi ğarķ-āb-ı fenādan / Ne zevraķ u ne Nûḥ u ne tûfān bilürüz biz
- G136/2 **Yine** taḥta-pāre-i 'işret-i ḥarem-i muğāna deġişmezüz / Felek olsa taḥt-ı zümürürdîn güneş olsa kürsî-i 'ācumuz
- G136/3 Kef-i şîşe-gerde tamām olursa kadeḥ ṭarab müdām olur / Eridüp bu pûtada nār-ı 'ışķ **yine** 'ıķd olursa zücācumuz
- G136/5 Bu şifā-serāçede Nā'ilī bilineydi nabz-ı marîz-i 'ışķ / Elümüz alup ol ṭabîb-i cān **yine** eyler idi 'ilācumuz
- G155/1 Ey nā-şükufte ġonce-i bāğ-ı na'im-i nāz / Etsün tebessümün **yine** neşr-i şem'im-i nāz
- G161/5 Nā'ilī bir kâhdan da bî-vücûd olsaķ **yine** / Bār-ı cürm-i 'ışķ ile mîzân-ḥarāb-ı maḥşerüz
- G184/3 Yetiş cān zaḥmına ey merhem-i elmās-ı hicrân kim / **Yine** nāsûr-ı bih-bûdı girîbânını devşürmiş
- G188/2 Biñ sekl eder kâbûl süveydāda ğam **yine** / Âyînemüzde rûy-nümā 'ālem-i neşāṭ
- G192/4 **Yine** te'sîr-i ḥāl-i rûyîdur dāmân-ı h̄ürāya / Nesîm-i kākûl-i 'anber-feşân u müşk-bîz olmak
- G192/5 **Yine** ey Nā'ilī şādābî-i berķ-ı nigehdendûr / O çeşm-i nîm mestûñ ḥancer-i âzârı tîz olmak
- G196/4 Cān gibi eder gevher-i 'ışķuñ **yine** pinhân / Şad pāre de olsa şadef-i sîne-i 'āşîķ
- G199/3 Tābiş-i mihr-i ruḥuñ dilleri pür-ḥûn etdi / Gevheri reng-peżîr oldı **yine** kân-ı ğamuñ
- G199/5 Nā'ilîdür **yine** her ḥāl-i ile ey âfet-i cān / 'Āşîķ-ı ḥaste-dilün bî-ser ü sāmân-ı ğamuñ
- G203/1 **Yine** āġûş-ı murādında mısun āġyârûñ / Kim ķucar müy-miyānuñ kim ôper ruḥsaruñ
- G205/1 Gerçi maḥmûrî-i nāz zebûn çeşmün / Kārın andan **yine** icrāda füzündür çeşmün
- G209/4 Felek ki ğam-şûde bir mârdur zümürürd-reng / Vücûdudur **yine** ol cān-gezâyı kûr edecek
- G209/8 Neşāṭ-ı ḥāṭır-ı 'ālem elündedür sâķî / Bu ğamları **yine** bir cāmdur sürür edecek
- G214/4 Girseñ de cennete **yine** şehvet zebûnısın / Dil-dāde-i tena'um-ı bāğ-ı na'im iseñ
- G216/1 Dil-i zāra gelmede nev-be-nev ḥaber-i 'itāb-ı teġāfûlün / **Yine** cān esîr-i maḥabbetün **yine** dil ḥarāb-ı teġāfûlün

- G234/2 Başıundan aşdı cüy-ı sirîşk-i cefâ **yine** / Ol serûn ârzü-yı kenârındasın gönül
- G235/5 Çıka seyrâna **yine** nâz ile dâmen-keş olup / Virse de Nâ 'ilî-i bî-ser ü sāmânına el
- G240/5 Feth oldu kilîd-i der-i gencîne-i bahtum / Zülf-i siyehünden **yine** bir iki tel aldum
- G264/2 Münkесirdür **yine** âyîne-i ikbâlinde / Eger İskender ise devleti şâyeste gören
- G279/5 Yok hüs'n ile bir yerde qarârûn **yine** dâ'im / Ârâm-ı dil-i Nâ 'ilî-i bî-ser ü pāsın
- G290/5 'Uşşâk-ı saht-câna **yine** müjde Nâ 'ilî / Nerm etmiş ol iki büt-i tannâz bir birin
- G303/4 Görünür pîş-rev-i kâfile-i Ka'be-i 'ışk / **Yine** hayretde kalan 'aşık-ı güm-râh bize
- G306/5 Her biri görür **yine** pes-i perdede kârın / Nergisleri bahtum gibi der-h'âb da olsa
- G306/6 Bağlar ser-i rāhın **yine** âdâb-ı maḥabbet / 'Âşık ḥarem-i vuşlata reh-yâb da olsa
- G312/1 Çeşmüni fitne kemîn-güşe-i rāz etdi **yine** / Her müjeñ tîğ-i sitem ber-kef-i nāz etdi **yine**
- G312/2 'Ukde-i ḥatır edüp 'aqla cünün-ı ḡamzeñ / Dil-i Cibrîli şafâ-cüy-ı mecâz etdi yine
- G312/3 Pâsbân oldu ḥarîm-i dil ü câna nighûñ / Ceyş-i âşûb-ı kâzâ ma' reke-sāz etdi yine
- G312/4 Cevher-i cânın edenler saña ḥâk-i kef-i pâ / Rûḥ-ı Maḥmûdı hevâ-h'âh-ı Ayâz etdi **yine**
- G312/5 Ḡamzesi Nâ 'iliyâ âb idi ammâ gelicek / Nûr-ı çeşmüm anı pür-sûz u güdâz etdi **yine**
- G315/8 Olursa bâliş-i zer-kâr-ı cāh tekye-gehûñ / **Yine** cebîn be-ḡafâ-yı şaf-ı ni'âl olma
- G322/4 Özgедür ḥavşalası bâde-keşân-ı 'ışkuñ / Feyz-i âḡâhî-i dil var **yine** medhûşında
- G330/5 Nâ 'ilî biñ kerre dâmen-bûs-ı vaşl olsa gönül / **Yine** istilâ-yı ḡam bir lahza dil-şâd etmeye
- G331/3 **Yine** vâ-beste-i ümmîd-i vişâlûndür dil / Mübtelâ-yı elem-i firḡat-ı câvid olsa
- G331/4 **Yine** dil-tengdür erbâb-ı hüner ḡonce gibi / Gül-şen-i bahtı ser-â-pâ gül-i ḥurşîd olsa
- G332/1 Ölmek ḡamı yok ḥîç giriftâr-ı lebûñde / Şîrîñî-i cân var **yine** ḡüftâr-ı lebûñde
- G335/5 Çeşmi bî-tâb-ı ḥumâr-ı nāz iken ṭurmaz **yine** / Her nighde biñ 'itâb-ı cân-güdâz eyler bize
- G355/1 Ḥ'âb-ı teḡâfûl çeşmüni hem nîm niyâz eyler **yine** / Hem dilleri dem-beste-i efsûn-ı nāz eyler **yine**
- G355/2 Dünyâyı göremez mest iken çeşmi ḡurûr-ı nāzdan / Her ḡamzede biñ şîve-i ḥatır-nevâz eyler **yine**
- G355/3 Her bir nigh mu'tâd iken bir lahza biñ ḡan etmege / Ṭurmaz dil-i 'âşık gibi ifşâ-yı rāz eyler **yine**
- G355/4 Bu tarz-ı ḥâş-ı dil-keşe taḡlîd ederse Nâ 'ilî / Ṭab' uñ gibi bir sâḥir-i ma' nî-ṭirâz eyler **yine**
- G360/6 **Yine** netîcesi ḡayret degil mi Nâ 'iliyâ / Bu rûzgâra Naşîr ü Celâl gelmedi mi
- G365/2 Gül-berg-i cân imiş ṭutalum **yine** bârdur / Cism-i laṭîf ü pâküñe pîrâhenûñ daḡı
- G368/5 Ne deñlü şaklasañ ey köhne pîr-i nâ-bâliḡ / Tecemmülûñ **yine** mîrâş-ı ḥ'âra degmez mi
- G372/6 Olsa mümted ne ḡadar devlet-i deh-rûze ḡayât / **Yine** bî-fâ'idedür sāye-i memdûd gibi
- G387/5 Hem dil-i Cibrîlden dāmân-ı istiḡnâsı pāk / Nâ 'ilî-veş **yine** âlûde-meşreb ḡamzesi
- Mt1 Ḥüblar gül gibi ârâyîş-i bâḡ oldu **yine** / Faşl-ı gül bülbüle daḡ üstine daḡ oldu **yine**
- R5/2 Gül-zâr-ı bihişte bâḡbân olsa **yine** / Gül-deste-i ḡurmân ile pür-dâmen olur
- Ş2/7 Götürüp ḡehreden niḡâbı **yine** / Eyle şermende âfitâbı **yine**
- Ş2/8 Pây-mâl et dil-i ḡarâbı **yine** / Şalın ey naḥl-i bâḡ-ı 'işve şalın
- Ş6/1 Düşdi dil bir büt-i sitem-kâra / **Yine** geldük diyâr-ı hicrâna
- Ş11/3 Şolmuş ḡemenûñ gülleri bülbülleri ḡamûş / Düşmiş **yine** mey-ḡaneye rindân-ı ḡadeḡ-nûş

yok [87] bulunmayan, mevcut olmayan nesne, kimse vesaire, varlığı bulunmayan şey. <TS, ÖTS>

- K1/7 Zāyî' dūr ey sipihri-i sitem-ger i' ānetūn / **Yokdur** benümle da' vî-i nazm u maḳāl eder
- K1/38 **Yokdur** anuñ nişāb-ı ğinādan naşībi kim / Faḳr u fenā mu' āmelesinden nekāl eder
- K3/24 Fenā-yı 'āleme ey bū'l-heves şu' ūruñ **yok** / Bu āh u girye nedür çarḫuñ inḳılābında
- K3/53 'Urūci āh-ı yetīm ü du' ā-yı şubḫa delīl / Hubūṭı **yok** felegūñ berḳ ile şihābında
- K13/12 **Yok** bizde henüz emn-i ferāğ-ı dil ü ḫāṭır / Sālīm degilüz müdde' i' yā chl-i riyādan
- K13/21 Hem-nām-ı ḫudāvend-i rūsül şadr-ı ğanī-dil / Kim görmedük iḫsānını **yok** bay u gedādan
- K13/33 **Yok** cevre nızā meşreb-i pākūnde ki olmış / Maḫzūz nūvāziş-gerī-i chl-i recādan
- K13/39 Ol sâḫir-i i' cāz-ḳarīnūñ budur inşāf / **Yok** rütbe-i 'irfānına ḫā' iz şu' arādan
- K14/9 Bīġāneye yer **yokdur** o 'işret-geh-i ḫāşuñ / Güncāyişi maḫşūş-ı kibār u şürefādūr
- K14/88 Vaşfuñ gibi **yok** derd-i dilūñ ğāyeti ammā / Şekvāya maḫal ḳalmadı hengām-ı du' ādur
- K20/5 Nām-āver-i niyā vū pedersin bu 'arşada / Olsañ güşāde-ḫ' ān-ı kerem **yok** mıdur yeri
- K21/30 Budur ḫulāşa ki **yokdur** muḫassenātuña ḫad / Du' ā-yı devletūñ etmek ehemmi ü evlādūr
- K22/14 Sensin veliyy-i ni' met-i 'ālem ki luṭfuñ / **Yok** görmedük cihānda ināş u zükūrdan
- K25/48 Efsūs ki **yok** 'āḳıbet-i kāra şu' ūruñ / Ey mūrçe ḫasret-keş-i bāl-i ṭayarānsın
- K25/49 Nefsūnde olan cünbişi merdāne şanursın / **Yokdur** ḫaberūñ suḫre-i merdān u zenānsın
- K26/5 Ḥafī bir nesne **yok** levḫ-i zāmīr-i pākine ancaḳ / Verā-yı perde-i ḳudret ki meḫlūl-i peyām-berdür
- K28/30 Ey şafder-i yegāne ki **yokdur** tenezzülūñ / Efrāsyābı ḫidmete ḫākān-ı Çīn ile
- K30/1 Yetiş ey bād bulun yāre peyāmında benüm / Tāb **yok** sūz-ı dile bāl-i ḫamāmumda benüm
- K30/13 Etmesün ḳayd-ı dile silsile-i ḫod-rāyī / Āh besdür **yok** ise tiġ-i niyāmumda benüm
- K32/7 Ḥudāya ḫamd ki bir ferde ihtiyācum **yok** / Ġinā-yı ḳalb baña nūzl-i lā-tenāḫīdür
- M1/I/6 Ṭut dāmen-i sipihri hemān rūz-ı rustā-ḫīz / Mazlūm-ı bī-günāḫ idüġinde **yok** iştibāḫ
- M1/II/1 Yā Rab merg olur ki za' f-ı mizāci **yok** / Yā Rab ne derd olur ki herġiz 'ilāci **yok**
- M1/II/2 Dervīş idūñ ki ḫusrev-i mülk-i kemāl idūñ / Sulṭān idūñ ki ārzū-yı taḫt u tāci **yok**
- M1/II/3 Teslīm-i naḳd-ı cān ile oldı işūñ tamām / Düşdi yoluñ o ḳışvere kim ġayrı bāci **yok**
- M1/II/4 Naḳd-ı ḫayāta eylemedūñ herġiz i' tibār / Dünyā metā' muñ nāzaruñda revāci **yok**
- M1/II/5 Sen māḫdan cudā bize bu 'ālem-i ferāḫ / Bir teng ü tār ḫöcreye beñzer serāci **yok**
- M1/II/6 Aşluñ egerçi ḫāk idi ammā 'aceb bu kim / Ḥāk-i siyehle ḫīç zerūñ imtizāci **yok**
- M1/II/7 Döndi vücūduñ ol zer-i kāmīl- 'ayāre kim / Hergiz meḫekk-i tecrübeye ihtiyāci **yok**
- M2/I/2 'Ālem ki şifā-ḫāne-i pūr-feyz ü ḫikemdür / **Yok** özge bilür ḫikmetini senden ilāhī
- M3/VI/1 **Yok** bizde feyz 'ālem-i ma' nāyı bilmege / Bir himmet olsa ḫālet-i 'uḳbāyı bilmege
- M3/VII/2 Var āsitān-ı pīre hele istinādumuz / Ḥükm-i ḳazāya zerre ḳadar **yok** 'inādumuz
- M5/VII/6 Hem 'āşık u hem günāḫ-kāram / **Yok** şerm-i günehden ihtirāzum
- M5/VII/9 Cārū-keş-i deyr-i 'ışḳam ammā / **Yok** bir şanem-i girişme-sāzum
- M10/I/1 Döndüm hilāle za' f ile cismümde **yok** mecāl / Nān-ı cevīnüm etdi felek bedr iken hilāl

- M10/L/8 Şad-nîme olsa za‘ fuma nisbet hilâl-i çarh / Her biri bir zebân ile taķrîre **yoķ** mecâl
- G18/2 Şarâbuñ şîre-i cân olduĝında şübhe **yoķ** sâķî / Ne söz kim meclisünde söylenür rûh-âşinâdur hep
- G43/6 **Yoķ** Nâ ’iliyâ hâcet-i tafşîl ki nazmuñ / Kem-rûtbe-i Şâhib-raķam-ı Tûs degildür
- G53/2 **Yoķ** müjelerde türktâz ĝamzesi yeke-tâz-ı tâz / Bilmezüz ol sitem-gerüñ leşgeri der-ķafâ mıdur
- G90/5 Ey bî-ķaber-i vahşet-i ‘ uķbâ ķaberüñ **yoķ** / Bu keşretüñ elbet de ser-encâmı tehîdür
- G93/3 **Yoķ** câm-ı mihre raĝbetüm ey sâķî-i felek / Gönlüm gibi şikeste baña bir ayaĝ vir
- G97/5 İmtilâ-gâh-ı esâfil ehline nân-pâre **yoķ** / H̱ân-ı dehrüñ hıķmet-i rûzî-resânın kim bilür
- G104/5 Piyâle tûtnaĝa **yoķ** elde Nâ ’ilî ķudret / Elümde ra‘ şe derünümde ızırâbum var
- G120/6 Nâ ’ilî hâķıra-i bîm-i ķazâ **yoķ** bizde / Rind-i âĝâh bu ma‘ nâda te’emmül mi eder
- G133/1 Söz **yoķ** ol ĝonca-dehen vaşfına imlâ sıĝmaz / Teng olur cây-ı suķen lafzına ma‘ nâ sıĝmaz
- G134/5 **Yoķ** Nâ ’iliyâ şübhemüz encâm-ı verâdan / Bu gerdiş-i eflâķi de ķayrân bilürüz biz
- G151/5 Ferhâd u Kaysa Nâ ’iliyâ peyrev olmaduķ / **Yoķ** meslek-i rızâda firâz u nişîbümüz
- G158/3 **Yoķ** şüret-i temķin nazâr-ı ẖâhişümüzde / Āzâr-ı telâşî-i hevesden gile-mendüz
- G160/5 Zülfinden almaĝa dili **yoķ** çâre Nâ ’ilî / H̱ayfâ ki ķaldı kâfir elinde esîrümüz
- G215/3 Dâmenüñ pür-hün eden şemşîr-i mihrüñdür felek / Fâriĝ ol bizden senüñle **yoķ** nizâ‘ ı kimsenüñ
- G217/3 Bend oldu ridâ pâyuña şüfî ķaberüñ **yoķ** / Dâma tûtulup halka-i ezķârda ķalduñ
- G222/4 Ey çarh egerçi medķalümüz **yoķ** ķazîyyede / Senden suķen-verân bu teķdîdi görmedük
- G225/1 Nazîr-i ẖusni ger kemâli Şuķfînüñ / Zihî kemâl ki **yoķdur** mişâli Şuķfînüñ
- G229/1 **Yoķ** ‘ işķ-ı dil-ârâmda Behrâma taķammül / Görse seni eyler mi dil ârâma taķammül
- G242/1 Ğamuñla ülfetümüz var sürürü n’eyleyelüm / Şafâ-yı ẖâķırumuz **yoķ** ẖuzûrı n’eyleyelüm
- G260/6 **Yoķ** âh-ı Nâ ’ilîde ķaber söyle ey şaba / Tahrîķ eden o zülf-i perîşânı sen misün
- G272/5 Hîç bir vech ile **yoķ** Nâ ’ilî-i zâra vedâduñ / Ey cefâ-cû ne ‘ aceb düşmen-i dîrîne olursun
- G273/1 **Yoķ** tende tâb dilde olan süzân n’eylesün / Yandı kebâb-ı laķt-ı ciger kûze n’eylesün
- G273/3 H̱âķırda zevķ dilde şafâ tende **yoķ** mecâl / Erbâb-ı ĝam erişse de nev-rûza n’eylesün
- G273/4 Aķter-şinâs imiş tûtulum ehl-i dânişüñ / **Yoķ** intisâbı tâli‘-i fîrûza n’eylesün
- G275/1 Femine ĝonce dedükçe olur ebkem ne desün / **Yoķdur** ol ĝonce-i nev-ķastede ķam ne desün
- G279/5 **Yoķ** ẖüsni ile bir yerde ķarârüñ yine dâ’im / Ārâm-ı dil-i Nâ ’ilî-i bî-ser ü pâsın
- G293/2 Efsûs **yoķ** ‘ âķıbet-i ķâra şu‘ üruñ / Ey mürçe ķasret-keş-i bâl-i ķayarânsın
- G293/3 Nefsünde olan cünbişi merdâne şanursın / **Yoķdur** ķaberüñ suķre-i merdân u zenânsın
- G298/1 Çekduk el dâman-ı zülf-i yârdan şimden gerü / Ḵaydumuz **yoķ** tûrta-i tarrârdan şimden gerü
- G298/2 H̱azzumuz **yoķ** olmadan şîrîn-mezâķ-ı hoş-dil / Şerbet-i telẖ-âbe-i âzârdan şimden gerü
- G304/4 Femin öpmek miyânın ķoçmaķ istersen hemân ey dil / Tûrup **yoķ** yerlere ol mest-i nâza i‘ tîbâr etme
- G322/1 Rûh **yoķ** şavma‘ anuñ pîr-i ‘ abâ-pûşında / H̱âl var mey-gedenüñ rind-i ķadeh-nüşında
- G324/1 Bâr-ı ĝama tãķat **yoķ** iken maķmilümüzde / Bir cây-ı şafâ **yoķ** varacaķ menzilümüzde
- G324/5 Biz Nâ ’iliyâ dest-ĝuşâ-yı ĝam-ı yâruz / **Yoķ** naķd-ı şafâ dest-i dil-i sâķilümüzde
- G330/2 **Yoķ** mı inşâfuñ o şüķuñ ẖürmen-i ‘ ömrüm gibi / H̱ânümân-ı ẖüsni ey âh berbâd etmeye
- G332/1 Ölmek ĝamı **yoķ** hîç giriftâr-ı lebünde / Şîrîni-i cân var yine ĝüftâr-ı lebünde

- G341/3 H̱ikmetinde ben de hayrānam ki **yok** cem‘ eylemiş / Meşreb-i ‘irfān ile ‘aql-ı ma‘āşı bir yere
- G351/1 Şulh-ı vifāka çāre **yok** ahter-i kīne-dār ile / Kevkebümüz alışmadı baht-ı sitize-kār ile
- G360/3 Tabīb-i müşfikı **yok** bu ribāṭ-ı hayretde / Mizāc-ı himmetüne ihtilāl gelmedi mi
- G367/5 Vişāle yer **yok** ise ẖāba varmadukça gözün / Fesāne güy-i dil bir hişār degmez mi
- G381/1 Ne cādūdur gör ol vahşī ğāzali / Ki **yok** ‘uşşākuñ nuṭka mecālī
- G384/1 Dilde **yok** harf-i temennā dehenünden ğayrı / Cānda **yok** zā’ika-i fikr-i suhenünden ğayrı
- Kt3/2 Açılmada **yok** minnetümüz mihr ü nesīme / Gül-zār-ı ğamuz ğonce de şebnem de bizündür
- Mt4 H̱azzumuz **yok** şimdi mesrūr olmadan ey Nā’ilī / Cevrine ẖū-kerde olduk rüzġār-ı miḥnetün
- R2/1 Müjġānları dem **yok** ki ten-i ḥākīye / Peykân-ı kazā gibi nüzül eylemeye
- R6/2 Bu fitne-i rüzġardur zulfünden / **Yok** ‘ukde-i ḥāṭırum ser-i müy kadar
- Ş10/2 Sende güneh **yok** bu cefālar bize / Hep eşer-i baht-ı siyeh-kārdur
- Ş10/5 Āh yaķar sine-i nesrīn-veşün / Penbe ile **yok** oyunu āteşün
- T3/1 Gitdi ol rāst-rev-i cādde-i her dū serā / Ki yanında **yok** idi farkı gedādan şāhuñ
- yoklanmak** [1] araştırılmak, gözden geçirilmek. <ÖTS>
- G36/7 **Yoklansa** hezārında bulunmaz o gürühuñ / Bir mürdaki ḥavşala-i ṭākat-i dīdār
- yoksa** [20]

1. bir düşüncenin, bir davranışın, bir tutumun olumsuzluk, kısıtlama ve tehdit içeren karşıt olasılığını anlatır. <ÖTS>

- K33/16 Nā’ilī-veş ġaraz ihlāş-ı ‘ubūdiyyettür / **Yoksa** dīrine ‘adūdur felek-i dün u ḥasīs
- M4/II/3 H̱aşre dek **yoksa** ġiribānuñ elden kıomazız / Belki maḥşerde de dāmānuñ elden kıomazız
- G51/9 Nazar vifāk-ı aḥibbāda Nā’ilī **yoksa** / Nifāk-ı bed-ġüherān-ı cesūrı n’eylerler
- G126/3 Cevher-i feyż-i ilāhī ‘amel-i ḥālişdür / **Yoksa** ey ẖāce siyeh ḥākūne zer virmezler
- G133/2 Siḥr eder lebleri **yoksa** o dehān-ı tenge / Riştesüz iki dizi lū’lū-yı lālā şıġmaz

2. soru cümlelerinde merak, kararsızlık ve endişe gibi duyguları anlatır. <ÖTS>

- G120/2 Süzülüp nīm kadeḥ bāde ile meclisde / **Yoksa** mestāne gözün kaşd-ı teġāfül mi eder
- G100/1 Nāleñ ey dil za‘fdan ol māhī söyletmek midür / **Yoksa** müşikār-veş evvālī söyletmek midür
- G368/1 Yaķar mı nāme-berīn **yoksa** yāre degmez mi / Niyāz-nāmemüz ol ġam-kūsāra degmez mi
- G368/2 Bizi unuttı mı **yoksa** peyām-ı şıḥḥat-i yār / Bu memleketde ġarībū’d-diyāre degmez mi
- Kt4/2 Bu teġāfül nedür ey nāveg-i bīdād-ı nigh / **Yoksa** peykānuñı ġirmez mi şanursun kıana

3. kesinlik kazanmayan iki düşünceyi belirten soru cümlelerinin arasına getirilir. <ÖTS>

- K15/13 Ey bād-ı seḥer-ḥīz ḥaber sende mi **yoksa** / Eyyām-ı teşekkür dem-i şükra mı degildür
- G84/1 ‘Uķde-i ḥāṭıruñ ol ṭurra-i pür-tāba mıdır / **Yoksa** ey bād perişānī-i aḥbāba mıdır
- G84/4 Bu teġāfül nedür ey baht gel inşāf eyle / **Yoksa** taḳlīdün o ser-mest-i şeker-ẖāba mıdır
- G97/2 Var ise seng-i siyāh-ı kıalb-i ‘āşıkdur meḥek / **Yoksa** ol şūhuñ ‘ayār-ı ḥüsn ü ānın kim bilür
- G97/4 Çīn-i ebrü gösterür mi ġamze der-kār olduġın / Bir kıazādur **yoksa** bir tīrdür kemānın kim bilür

- G209/7 Şafâ mı **yoksa** küdüret mi bilmeden kaldı / Hücûm-ı hâtıradan hâtıra hütür edecek
 G260/4 Mâ 'î kabâlaruñ alur âgûşa gerdenüñ / Ey düd-ı âh şu'le-ñiz **yoksa** giribânı sen misün
 G358/2 Tenhâlîğı var küyinuñ erbâb-ı recâdan / Mümkün mi degil **yoksa** mülâkât o şehle

4. birbirine zıt iki yargıdan, yanlış olduğu düşünülen yargının başına getirilir. <ÖTS>

- G26/5 Bir cām şun ey sâki-i meclis bize **yoksa** / Hûn-ı ciger-i Nâ 'ilî-i zâra ne minnet
 G267/7 Hârâ-dilâna etsün eşer âh-ı tîşe-kâr / Bihûde **yoksa** seng-i melâmet kôparmasun

yol [19]

1. karada insan veya hayvanların geçmesi için açılan veya kendi kendine oluşmuş, yürümeye uygun yer. <TS, ÖTS>

- K14/22 **Yollarda** halâyık ol iki nañl-i bülendüñ / Sevdâ-yı temâşası ile bî-ser ü pādur
 G389/2 **Yolda** selâmın almaz iken mübtelâlaruñ / Qaddin ham eyleyüp kômamış sende tākati
 G390/1 'İşk ehli hum-ı bâdeyi pür-cûş görür mi / **Yollarda** sebû-yı meyi ber-düş görür mi
 Ş9/3 **Yollarda** kesdün bizden selâmuñ / Bir bî-vefâdur dillerde nâmuñ

2. gaye, uğur, maksat, erek. <TS, ÖTS>

- K1/51 Olsun **yoluñda** hûşe-i ber-hürmen-i du'â / Ol kim ümîd-i zâd-ı reh-i irtihâl eder
 K7/25 Bu **yolda** tîğ-i rızâ ile çâk çâk olanuñ / Derûn-ı lâle gibi dâğ-dâridur hürşîd

yolına cân virmek [1] birinin uğruna ölmek. <ÖTS>

- G200/2 Biz de bir gonce-lebüñ **yolına cân virsek** olur / Cân virür bülbülü gör âh gül-i ter diyerek

3. müsaade, izin. <YTS, ÖTS>

- G59/4 Bulmaz harîm-i küyuña **yol** ol Ka' benüñ / Bâd-ı semûm-ı deşt-i Hicâzdan incinür

yol vermek [1] geçmesini izin vermek; müsaade etmek. <YTS, AKSOY/DEYİMLER>

- K28/55 **Vermez** hayâle **yol** kalem etdükçe güşını / Tayy-ı merâhil-i suhen-i dil-nişîn ile

4. izlenilen davranış biçimi, takınılan tutum, uyulan ilke, usûl, tarz. <TS, ÖTS>

- K3/35 O **yolda** mâla kim eyler nazâr ki hâsirdür / Nişâr-ı nağd-ı hayât etmeyen hisâbında
 M3/IV/3 Yâ Rab n'olur bu **yolda** irâdet-peñîr-i 'İşk / Ermez mi dest-i sâlike dâmân-ı pîr-i 'İşk
 M3/X/3 Tût dâmen-i rızâyı şağın hîffet eyleme / Çokdur bu **yolda** cây-ı hañar gâflet eyleme
 M5/III/5 Ol **yolda** fiğânı ehl-i derdün / Mażmûn-ı terâne-i ceresdür
 M5/VII/11 Bu meşgale bâ' iş-i telefdür / Bu **yolda** felâh ber-ñarafdur
 G16/3 Sûdâ-gerân-ı 'İşkuñ olur şâh-benderi / Ol kim bu **yolda** mâ-melekin bâce virdi hep

5. bir kimsenin üzerinden geçtiği yer, bir yerden başka bir yere gitmek için izlenecek güzergâh. <ÖTS>

- K2/52 Feriştegân-ı muqaddes o şevk ile şaf şaf / **Yoluñda** secde ber-râh-ı intizâr kalur
 G186/3 **Yoluñda** kisvet-i kurbâniyanla o şeh-i hüsnüñ / Şâf-ı melâ 'ike pây-ı rîkâb-dârna düşmiş

yolu düşmek [1] o yer, yolu üzerinde bulunmak; o yerden geçmesi gerekme (. <ÖTS, AKSOY/DEYİMLER>

M1/II/3 Teslîm-i nağd-ı cân ile oldu işüñ tamâm / **Düşdi yoluñ** o kişvere kim gayrı bâcı yok

yolını almak [1] yolunu kesmek, yoluna çıkmak, haramîlik etmek. <ÖTS>

M3/X/2 Cā'iz ki **almağa yoluñ** ey ' aşık-ı hâzîn / Şayyâd-ı fitne eyleye bir güşede kemîn

yöñelmek [1] yüz tutmak, teveccüh etmek; belirtilen yere doğru gitmek.

T2/6 Demiş bir bende-i nâcîzi târîhin o sultânun / **Yöñeldi** Şacli İbrâhîm Efendi kurb-ı Mevlâyâ

yummak [2] (göz) kapamak, sıkarak kapalı duruma getirmek. <YTS, TS, ÖTS>

K3/66 Erişdi göz **yumup** açınca kâb-ı kavseyne / Nesîm-i şubh ile hem-reng idi şitâbında

G385/4 Dest-i müjgân-ı tazallum düşmen-i çâlâkinün / Göz **yumup** açınca dâmân u giribândur yeri

Yûnân [] Yunanistanlı; Yunanistan. <Kanar/2>

Yûnân-zemîn [1] Yunanistan, Yunan toprakları. <Kanar/2>

K28/34 Etmiş hâkîm-i dânişüne cevâ-behâ kadar / Dârü'l-amân-ı hikmeti **Yûnân-zemîn** ile

Yûsuf [15] İsrailoğullarından Yakub Peygamber'in oğlu. Ya'kûb Peygamber'in on iki oğlu vardı. O, oğulları içinde güzelliği ile dikkat çeken Yusuf'u diğerlerinden daha çok sevmiştir. Onu çekemeyen diğer kardeşleri, Yûsuf'u bir kuyuya atarlar ve gömleğini tavşan kanına bulayarak Yakub'a getirirler ve Yusuf'u bir kurdun yediğini söylerler. Yûsuf, on sekiz yaşında iken Mısır Azizi'ne köle olarak satılır. Aziz'in karısı Zeliha (Züleyha) ona âşık olur. Züleyha ona vuslat teklif eder; ancak Yusuf bundan kaçınır. Hatta kaçarken Züleyha onun eteğinden yapıştığı için eteği yırtılır. Züleyha, Yusuf'a iftira atar, bu nedenle Yûsuf yıllarca zindanda yatar. Otuz yaşında zindandan kurtulur ve Mısır'a vali olur. Onun kanlı gömleğini ağlamaktan kör olan Yakub, kıtlık münasebetiyle oğullarını Mısır'a gönderir. Yusuf onları tanır ve onlara yardımcı olur. Babasına gömleğini gönderir. Yakub, bu gömleği yüzüne sürünce kör olan gözleri açılır (bkz. Ken'ân, Ya'kûb, Zeliha). <OTAL, MAZMUNLAR VE İZAH, s. 466-467> Tanıklarda, "ahsen-i kaşâş (kıssaların en güzeli)" olarak nitelenen bu kıssanın çeşitli bölümleri, farklı hayâllerde konu edilmiştir.

K7/7 Hezâr **Yûsuf**-ı güm-geşte-i emel çâhî / Hezâr dîde-i Ya'kûb iştiyâk-ı sefid

K12/62 Dâmen-i 'işmet-i **Yûsuf** gibi çâk etdi yaşam / Dest-i bîdâd-ı Zeliha-yı sipîhr-i muhtâl

K14/34 Ol gevher-i nâ-yâba Zeliha degil ancak / **Yûsuf** da dehen-piste-i taqdîr-i bahâdur

M5/II/3 Ey hasret-i **Yûsuf**-ı cemâli / Elmâs-feşân-ı çeşm-i Ya'kûb

G42/4 Ol ' aşık-ı güm-geşte-murâdam ki figânun / Ne **Yûsuf** u ne nefha-i pîrâhen içündür

G87/5 O ser-meşk-ı kalemsin mâ-şaşalsın levh-i fîrâtda / Muşavvirler ki **Yûsufdan** seni memdûh yazmışlar

- G153/3 Bizüz ol ‘âşık-ı kullâb-naazar kim dilesek / **Yūsufi** dest be-dāmān-ı Züleyhâ ederüz
- G162/1 Dil-i zâruñ ki derdın sâkin-i Beytül-Hazen bilmez / Ne kanlar dökdüğün ol **Yūsuf**-ı pîrehen bilmez
- G241/1 Neşve-i hüsniñi **Yūsufda** kemâhî göremem / Rütbe-i mihr-i cihân-tâbda mâhı göremem
- G256/3 Hüsniñ ol şâhid-i ‘işmet-şiken-i **Yūsufdur** / Ki Züleyhâ göremez ẖ‘âbda dāmānı ucın
- G276/6 Haşre dek hâl-i dil-i Nâ ‘ilî-i haste-derün / Haşret-i **Yūsuf**-ı hüsniñle perîşân olsun
- G343/4 Kâbil mi hüsni ile ola **Yūsuf** saña nazîr / Gelmez fûrûğ-ı mihr ile meh-tâb bir yere
- G352/5 Bu lu‘bed-gâh-ı maşer-gûnda seyr et ol perî-rûy / Ne **Yūsuf**lar girerler Nâ ‘ilî seyr eyle mîzâna
- G364/5 Hayâlün çeşm-i Ya‘kûb-ibtîlâ-yı girye-mu‘tâda / Mişâl-i **Yūsuf**-ı gül-pîrehen ẖ‘âbı unuttırdı
- Kt17/3 Gedâyı şâha kıla ‘ışk olunca şâhı gedâ / Ne hüsni **Yūsuf** ü ne cılve-i Ayâz gerek

Yūsuf-gîr [1] Yusuf’u tutan, Yusuf’u yakalayan. Yusuf Peygamber, kardeşleri

tarafından bir kuyuya atıldığında kardeşleri, babaları Yakub’a onu bir kurdun kaptığını söylemişler ve delil olarak Yusuf’un kanlı gömleğini Yakub’a vermişlerdir. Tanıkta bu kurt kastedilmektedir.

- G100/2 Şekve-perdâz-ı zenaḥdân olduḡuñ ol ğamzeve / Gürk-i **Yūsuf-gîre** ey dil çâhı söyletmek midür

Yūsuf-istân [1] Yusuf Peygamber gibi güzellerin çok bulunduğu yer.

- K35/16 Degil hâş oda güyâ kendüdür kaşr-ı Zeliḡâ kim / Der ü dîvârın etmiş **Yūsuf-istân** ‘aks-ı envârı

Yūsuf-isti‘dâd [1] Yusuf Peygamber gibi yetenekli.

- K35/15 Nedîm-i **Yūsuf-isti‘dâd**-ı şahen-şâh kim olmış / Görünce hüsni aḡlâkın şeh-i ‘âlem ḡarîdârı

Yūsuf-tevellâ [1] güzellikte Yusuf Peygamber’e yaklaşan, onun kadar güzel.

- G111/2 Sen ol **Yūsuf-tevellâsın** ki olmaz tâ dem-i maşer / Temâşâ-gâh-ı hüsniñ dîde-i ẖ‘âbîdeden mestür

yümn [2] uğurluluk, bereket, mübareklik. <Cûdî, LN, OTAL>

- K5/34 **Yümn**-i iḡbâl-i cihân-gîr-i cenâb-ı Sencer / Olmuş ol nâzım-ı vahye sebeb-i ġarrâyî

- K13/23 Pâşâ-yı müfahḡham ki düşer **yümn**-i kudûmı / Bâm-ı feleği perde-i dîbâ-yı ‘aḡâdan

yürek [2] kalp, gönül; duyguların kaynağı, bir kimsenin ruhsal yönü. <TS, ÖTS>

- G382/5 Taş olsa da bi‘l-lâhi **yürekler** mi döyer hiç / Ol ḡançerlerle nefes-i tîzüñe Şuḡfî

yürek delmek [1] dertlendirmek, tesir etmek, hüzn vermek.

- G266/5 Te ‘şîri **yürekler deler** ey Nâ ‘ilî-i zâr / Nâyüñ ki çıkar zemzeme sūrâḡlarından

yürmek [4]

1. adım atarak ilerlemek, gitmek, yol almak. <TS, ÖTS>

- G29/5 Kemânî kaşlaruñ atdıḡça müjġân oḡların diller / **Yürür** mânend-i tîr-âverd ġâhî râst ġâhî kec

yürü [2] haydi! <ÖTS>

- K27/11 Şimdi eyyâm-ı ‘adâlet-gerî-i Âşafdur / **Yürü** ey ma‘delet-i Nüşîrevân hoş geldüñ

- K27/12 Şimdi hengâm-ı neşât-ı şeref-i maḡdemidür / **Yürü** ey ġam saña teng oldı cihân hoş geldüñ

2. (su) akmak, ilerlemek.

G313/4 Zâhid bu zühd-i hüşk ile huld olsa da yerün / Mâ'ı hamim olur **yürüyen** âb tākūne

yüz [18]

1. sima, çehre, surat. <TS, ÖTS>

yüzine bakmamak [1] ilgilenmemek, önem vermemek, yakınlık göstermemek. <ÖTS, DEYİMLER/AKSOY>

G238/5 **Yüzine bakmayup** ağıyar yanında der imiş / Nâ'ılı cevruma eyler mi tahammül görelüm

yüzini düşürmek [1] utanmasına yol açacak bir davranışta bulunmak. <DİVAN ŞİİRİNDE DEYİMLER>

G198/2 Kevkeb-i mihr-i cihân-tâb-ı cemâlün şeb ü rüz / **Düşürür** hâk-i niyâza **yüzini** mihr ü mehün

yüz sürmek [12] büyük sevgi, saygı gösterilen birinin katına çıkarken eşğine, ayağına doğru, yüzünü yere sürercesine eğilmek. <ÖTS, AKSOY/DEYİMLER>

K11/20 **Yüz sürüp** dāmānuña 'arz-ı tazallum kılmadan / Fehm eder mi' yâr-ı iz'ânun ki muğberdür gelen

K11/4 **Sür yüzün** ey pây-taht-ı saltanat dāmânına / Âşaf-ı şahib-kırân-ı heft kişverdür gelen

K16/34 Geldi **yüz sürmege** dergāhuña güstāhane / Berg-i ümmid be-kef rüy-ı temennâ be-zemîn

K19/7 Düş-ı pākünde görüp hil'at-ı şahenşāhı / Dest ü dāmânına **yüz sürdiler** erbâb-ı düvel

K24/32 Ol hâk-i pāye **yüz süren** erbâb-ı himmetün / İhlâş-ı rüy-püş-ı haṭâ vü kuşur olur

K28/19 Ferş-i harîmiyüz o maḳāmuñ ki **yüz süren** / İksir kıldı hâkini feyz-i karin ile

K28/32 **Sürdükçe** hâk-i pāyuña **yüz** reşk eder Mesîh / Hürşid-i tâc-ver-i felek-i çâr-mîn ile

K29/4 Dergāha kim muḳarrer ola ruḫşat-ı duḫul / Dāmânına **yüzün sür** o şahib-mürüvvetün

M5/V/4 Gül-berg-i hayâta vermeyenler / Dāmānuña **yüz süren** giyâhı

G24/5 Rif'at el virse yine Nâ'ıl-ı zâr gibi / **Yüz sürüp** pâyına olsaḳ ser-i zulfün gibi pest

G198/4 Cur'a-veş pāyuña **yüzler** mi **sürerdük** sâķi / Olmasa cevher-i iksir-i tarab hâk-i rehün

G230/7 Arturdi nâz u naḫveti gül-şende güyiyâ / **Yüz sürdi** hâk-i pây-ı hudâvendigâra gül

yüzi şuyına [1] birinin veya bir şeyin hatırına veya varlığına değer verildiği için. <ÖTS>

K7/60 **Yüzi şuyına** o sulṭānuñ eyleyüp irsâl / Amân-ı âteş-i düzaḫdan ol garîbe nüvîd

2. yüzey, satıh. <TS>

K10/13 'Aksi bülend ü pest bahāruñ nücüm ile / Peydâ **yüzinden** naḳş-ı zemîn ü zamân gibi

3. neden, sebep. <TS>

K1/45 Şüret-nümâ-yı devlet ü iḳbâl olursa çarḫ / Bir **yüzden** anı da sebeb-i infi'âl eder

yüz [1] doksan dokuzdan sonra gelen sayı. <TS, ÖTS>

K15/26 İḳbâl ki **yüz** vech ile nāmūñ çıkar andan / Ḥall etmege mevḳûf-ı mu'ammâ mı degildür

Z

zabt [1] ilerisini düşünerek ve basiretle kendi idaresine alma, tedbirle tedarik etme.

<LN, ZL>

K9/9 Kılmağ **zabt**-ı mühimmât-ı umûr-ı devlet / Rây-ı pür-kârûnı müstevfî-i dîvân etmiş

zâd [7] yol azığı, kumanya. <Cûdî, Kanar/1, Seccadî/1>

K14/50 Ol h'âce-i mün'îm ki smâ'tındaki ni' met / Bî-dâ'ye endûhte-i **zâd**-ı fuķarâdur

M7/IV/1 Müsâfir-hâne-i dünyâda h'ân-ı ğuşşa **zâdumdur** / Libâs-ı 'âfiyet merdûd-ı çeşm-i şu'le-zâdumdur

M11/I/5 **Zâd**-ı menâzil-i reh-i 'uķbâ degil midür / Ol hâzretüñ medâyiḥ-i aḥlâķ-ı erşedi

zâd-ı reh [3] yol azığı, yolda yemek için hazırlanmış çıkın.

K1/51 Olsun yoluñda hûşe-i ber-hırmen-i du'â / Ol kim ümîd-i **zâd-ı reh**-i irtihâl eder

K15/33 Ol bezl-i 'atâ kim ola ehl-i dile maḥşûş / Endûhte-i **zâd-ı reh**-i 'uķbâ mı degildür

G130/4 Tayy-ı mekân-ı 'ışk eden sâlike nîm **zâd-ı reh** / Nâle-i sîne-sûzdur girye-i cân-güdâzdur

zâd-ı sefer [] yolculuk erzakı, yol azığı. <Redhouse>

G126/6 Nâ'ilî hûn-ı ciger **zâd**-ı tārîķ-ı ğamdur / Merd-i rāh olmayana **zâd**-ı sefer virmezler

za'f [8] arıklık, zayıflık, dermansızlık, kuvvetsizlik. <KT, Cûdî, OTAL, Ahterî>

K12/65 **Za'f** ol mertebedür kim kalem alduķça ele / Cism-i bârîķümi zanneylerüm ol hâmede nâl

M1/II/1 Yâ Rab merg olur ki **za'f**-ı mizâcî yok / Yâ Rab ne derd olur ki hergiz 'ilâcî yok

M2/II/6 Yabana atılmış per ü peygâñı kırılmış / **Za'f**-ı ten-i bîmâr ile bir ḥam-şude tîrem

M10/I/1 Döndüm hilâle **za'f** ile cismümde yok mecâl / Nân-ı cevînüm etdi felek bedr iken hilâl

M10/I/8 Şad-nîme olsa **za'fuma** nisbet hilâl-i çarḫ / Her biri bir zebân ile takrîre yok mecâl

G100/1 Nâleñ ey dil **za'fdan** ol mâñı söyletmek midür / Yoksa müsiķâr-veş efvâḫı söyletmek midür

G159/5 Biz Nâ'ilî bu **za'f** ile bu cism-i zerd ile / Pâ-mâl-i rāh-ı zillet olan kâh-ı ḥasretüz

G303/3 Erdi bir mertebeye **za'f**-ı ten-i zerd ü nizâr / Kehrübâ kârın eder istese her kâh bize

zafer [7] savaşta kazanılan başarı, üstün gelme, düşmanı yenme, galibiyet (bkz.

nuşret). <KT, OTAL, TS>

K8/38 **Zafer** mülâzimi nuşret ğulâm-ı bâr-gehi / Każâ mu'îni ķader yâver-i meded-sâzı

K12/18 'Alem-efrâz-ı şecâ'at siper-endâz-ı 'adû / Temşiyet-baḥş-ı **zafer** şaf-şiken-i ceng ü cidâl

K17/19 Râyet-efrâz-ı **zafer** kim reh-i 'azminde olur / Âfitâbiyla felek çetr-i firâzında sütün

K27/7 Hûsn-i tedbîr-i **zafer** hâzret-i Aḥmed Pâşâ / Ki każâ râyına der ḥande-künân ḥoş geldüñ

K27/18 Aķdı seyl-âb-ı **zafer** esdi nesîm-i nuşret / Birbirine diyerek ķatre-zenân ḥoş geldüñ

G46/1 **Zafer** sipâhına ol ğamze-i ğazûb iledür / Każâ ne ķârda olsa o tünd-ḥû biledür

T5/6 Çözüldi perçem-i tûĝ-ı **zafer** bâd-ı hidâyetle / Nesîm-i şubḫ-ı nuşret oldı ḥaşma şarşar-ı idbâr

zâĝ [1] karga. <Cûdî, LN, ZL>

K14/86 Dil-tengdür erbâb-ı zebân kânde olursa / Gül-şen zağan u **zâga** kafes bülbüle câdur

zağan [1] çaylak. Çaylaklar, beyitlerde kargaların kader ortaklarıdır. Ortak renkleri ve beslenme tarzları ile karga ve çaylak (zâg u zagan) birlikte anılır. <Cûdî, FZ, KUŞLAR> Aşağıdaki tanıkta böyle bir kullanım bulunmaktadır.

K14/86 Dil-tengdür erbâb-ı zebân kânde olursa / Gül-şen **zağan** u zâga kafes bülbüle câdur

zâhid [23] dünya işleriyle meşgul olmayan, dünya hazlarına karşı kayıtsız kalan, aşırı sofu, perhizkâr; [tas.] dinin özünden habersiz şekilci vr zahirci kişi. Sufî ile zahit arasındaki fark, zahitlerinin nefislerinin hazzı sebebiyle Hak'tan mahçup kalmalarıdır, zira cennet, nefsin haz makamıdır. Sufî ise, ezeli müşahade yoluyla iki âlemden de yüz çevirmiştir. Zahit, nefsinin hazzını talep ederken sufî, yalnızca Hakk'ı talep eder. <Cûdî, OTAL, Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 468,>Tanıklarda bu nedenle olumsuz bir tiplene olarak ve yerilmek suretiyle konu edilmiştir. Nâilî, samimiyetsiz sufileri de zahitler gibi eleştirir (bkz.şufî).

M9/1/1 Dağl-i erbâb-ı kemâl ey **zâhid**-i şüret-perest / 'Âkıbet muhtâc-ı vâkt-ı nefî-i sūr eyler seni

G23/3 **Zâhid** ne bilür mezheb-i rindânı ki anda / Hüş-yârî-i âzînedür ancak güneş-i mest

G40/5 Kâdr-ı rindi aňlasa **zâhid** reh-i mey-hânede / Hırka-i tecrid-i zühdi aňa pây-endâz eder

G84/2 Nâzarun yârda sen secdede **zâhid** bilsek / Bu teveccüh ham-ı ebrûya mı mihrâba mıdur

G98/1 Câm-ı Cem nazmını kim rinde kadeh-kâr okudur / **Zâhide** muğbeçeler Sübhatü'l-ebrâr okudur

G126/5 Pâki-i çirk-i riya ise murâduñ **zâhid** / Korkum oldur saňa düzağda da yer virmezler

G175/3 Târîk-i mürşid-i seccâde-i mahabbeti tut / Hezâr **zâhidi** bir rind-i bâde-h'âra değış

G185/4 Yer virmemişler ol sege huddâm-ı ehl-i câh / **Zâhid** ki şofra-i ne'âm-ı âza şıgmamış

G220/4 Görmesek düşün **zâhid** anlamazduk hikmetin / Hil'at-ı teşrif-i isti'âd olan peşimenün

G254/4 **Zâhide** huldı aňdurur deyri Bihremen-i dile / Ebrû-yı vesmedâr-ı hür-ı çeşm-i mükehhâl-ı bütân

G270/4 **Zâhid** şaķın evğarlüğünden mey-i 'ışkuñ / Keyfiyetin idrâk edecek âz edemeyiz

G305/4 Sözüni dinler idük **zâhid**-i düzağ-nefesün / Kosa cennet hevesin kâ'il-i a'raf olsa

G313/4 **Zâhid** bu zühd-i hüşk ile huld olsa da yerün / Mâ'-ı hamîm olur yürüyen âb tāküne

G322/3 'Ayb bulmazdı kadeh-keşlere **zâhid** görse / İsm-i Settârı celî hatt ile ser-püşında

G322/5 **Zâhidün** sıkletine rûh sıkılmazdı eger / Olmasa hırka-i tezvîr ü riya düşün

G323/5 Dâmân-ı riya ber-zede gel meclise **zâhid** / Peymâne-i leb-riz-i harîfâna tokunma

G362/5 Reng-i bî-rengiden âgeh dillerün ey Nâ'ilî / **Zâhid**-i mey-hâne rind-i hânkâhdur her biri

Kt7/3 **Zâhidün** setr eder 'uyubını mey / Dâmen-i hırka câmı göstermez

zâhidâ [2] ey zahit!. <Kanar/2>

G289/3 Hün-ı dilden neşve-dâr olsañ geçerdün **zâhidâ** / Sâķi-i firdevs elinden kevşer-âşâm olmadan

G362/4 Pâkdür dâmenleri çirk-i riya **zâhidâ** / Mey güsârânun ki garkâb-ı günehdür her biri

zāhidān [1] zahitler, dindarlar. <Kanar/2>

K34/2 **Zāhidān**-ı dāmen-ālūde šalādur ‘ālemün / Toldı çirkāb-ı riyādan šāh-rāh-ı keşreti

zāhid-i hūşk [2] kaba sofu. <OTAL>

G63/6 Ne rind-i bāde-keşüz Nā’ilī ne **zāhid-i hūşk** / Bize ne mey-gede ne hānkhāh lāzımdur

G178/6 Şikeste cām-ı rahşān bāde rızān bezme dest-efşān / Meger bir **zāhid-i hūşk** ü riyā-mu‘tād ayak başmış

zāhir [15]

1. görünen, belli, meydanda olan, açık, bâtın’ın zıddı (bkz. āşikār). <KT, OTAL, TS, Ahterî>

K2/56 Bu tāt u tahtı koyup husrevān-ı dehr ancağ / **Zāhîr**-i mülk-i hudāvend girūdār kalur

K16/3 Ol umūruñ eşeri **zāhir** olup buldı revāc / Şadr-ı dīvān-ı şehinşāhda bir dürr-i şemîn

K17/2 Olduñ ey şadr-ı mükerrrem bu senā-gūya **zāhîr** / Eyleye Hāzret-i Hāğ devlet ü ‘ömrin efzūn

K23/22 **Zāhîr** olursa bir kem-ter gubāra zıll-ı temkîni / Kalur sedd-i Sikender gibi istihkām-i tām üzre

K26/10 Çerāğ-ı devleti envār-ı naḥl-i Tūrdan **zāhir** / Fūrūğ-ı kevkebi mihr-i cihān-ārādan ezhērdür

M5/VII/2Kıl cürm-i maḥabbetünle **zāhir** / Erbāb-ı günehten imtiyāzum

G20/5 Ey Nā’ilī mü’eşşir olup āh-ı ‘andelīb / Ruḥsār-ı gülde **zāhir** olur gāh gāh tāt

G88/5 Gird-i lebinde **zāhir** olan nev-demīde ḥaṭṭ / Nūşuñ nihāyetinde olan nişi gösterür

G95/5 Ol kaṭre-i çeşmünde remedden ola **zāhir** / Dāğ-ı ciger-i Nā’ilī-i zār u zebūndur

G105/4 O şu’ledür ki **zāhir** olur daḥme-gāhdan / Pergāleler ki dāğ-ı cigerden zuhūr eder

G292/7 O kim fenāsını **zāhir** görür bu meşğalenün / Bu ḥāk-dān-ı hevesden alur tesellāsın

2. bir şeyin meydanda ve açıkta olan sureti, dış yüz, görünüş. <KT, OTAL, TS>

K21/29 Eder mi çarḥ-ı sitem-kāra ser-fürü ol kim / **Zāhîrî** sencileyin bir ḥidiv-i dānādur

M6/I/3 Cilve-gersün vaḥdet-i zātunla peydā vü nihān / Kimse bilmez **zāhir** ü bâtında zātun bî-nişān

zāhir ü bâtın [1] iç ve dış; dış görünüş ve ruhsal durum. <Redhouse>

K17/32 **Zāhir ü bâtinuñ** etmiş eşer-i ḥaşyet-i Hāğ / Maḫhar-ı sır-ı ‘ibādāt-ı Cüneyd ü Zü’n-nūn

zāhirde [1] görünüşte. <TS, ÖTS> Bir şeyin görüldüğü gibi olmadığını ifade etmek için kullanılan bir kalıptır.

G164/2 **Zāhirde** ba‘d-ı menzilümüz görmeñüz ba‘id / Biz kurb-ı Hāğka vāşıl olan ḥalvetilerüz

zāhir-bīnān [1] dış görünüşe bakanlar. Tasavvufçulara göre zāhir, görünen

âlemdir. Bâtınsa, bu izafî varlıklarda tecellî eden Tanrı sıfatlarıdır. Sufî zuhur yerinde görülmesi gerekli olanı, Tanrı’yı ve sıfatlarını görür. Bu bakımdan irfanı olmayan kişi, ne kadar bilgin olursa olsun “zāhir-bīn”dir. <Kanar/2, TASAVVUFTAN DİLİMİZE, s. 339>

T3/3 ‘Āciz ü kâşir idi bilmede **zāhir-bīnān** / Rütbe-i zātını ol ‘ārif-i kār-āgāhuñ

zaḥm [34]

1. yara, kesici âlet yarası. <KT, Cûdî, Kanar/1, Redhouse>

K3/31 Bu **zaḥma** merhem-i şafî gerek ki cān u ciger / Hevānuñ olmaya tefsîde iltihābında

- K7/13 Ki rûzî-i ser-i Ferhâd u Kays ola âhır / Hırâş-ı hâr-ı cefâ **zağm**-ı tîşe-i tehdîd
- K21/31 Niteki hâ 'il ola **zağm**-ı çeşm-i a' dâya / Kerem ki merhem-i dâğ-ı dil-i ahîbbâdur
- K23/52 Felek nüh zırh-ı pûlâd içre kıavs-ı ebruvânundan / Hırâs-ı **zağm**-ı peykân-ı ciger-düz-ı sihâm üzre
- M3/V/1 **Zağm**-ı derûna merhem-i râhat erişmedi / Bîmâr-ı derd-i fırkate şîhhat erişmedi
- M7/I/2 Ten-i mecrûhuma ta' n-ı 'adû **zağm**-ı ziyâd olsun / Edenler gönlümi âzürde mesrûrû'l-fü'âd olsun
- M10/I/6 **Zağm**-ı benân-ı bed-güherândur hilâl eden / Qadd-i hamîdem eyleme ey müdde'î sü 'âl
- G17/4 Gül gördi pâre pâre ciger gonce gark-ı hûn / Memnûn-ı **zağm**-ı hancer-i hâr oldı ' andelîb
- G41/1 Dilde ' âşîk merhem-i **zağm**-ı cefâ bilmez nedür / Gülistân-ı derd-i ğam neşv ü nemâ bilmez nedür
- G50/5 Elmâs-pâre tîğ-i kazâdur o ğamze kim / Bebr-i beyân-ı Rüsteme **zağm**-ı nigâh açar
- G63/13 Ol muhâfazat-ı Hâkda dâ'imâ o vücûd / Ki çeşm-i **zağm**-ı felekden nigâh lâzımdur
- G73/2 Aç hoşka-i dehânuñî nâz ile nuţka gel / Bir pâre **zağm**-ı câna o tiryâkdan kıopar
- G101/1 ' Âşîkuñ derdine durmaz nîgehüñ çâre bulur / **Zağmına** merhem olur merhemine yâre bulur
- G103/2 Merhem-i **zağm**-ı cân iken Hızr u Mesîhe leblerüñ / Hoşkalarında ' âşîkuñ derdine çâre bir midür
- G103/4 Çâk-rek-i cân iken yeri nişter-i teğâfulûñ / Dilde anuñla kâviş-i **zağm**-ı nezâre bir midür
- G143/3 Oldı **zağm**-ı dile bir kerre nemek-pâş lebûñ / Mâye-i hûn-ı dil ü dîdedür ol şûr henüz
- G143/7 Olmamışdı nîgehüñ tîğine cân teşne iken / **Zağm**-ı âlûde-leb-i merhem-i kâfur henüz
- G170/2 Dârû-yı hayât-ı dil olan **zağmuñu** ' âşîk / Şaklar güher-i cânı gibi merheme virmez
- G179/3 Per ü bâli şikâf-ı **zağm**-ı tenden penbe-veş rîzân / Meger tıfl-ı nigâhuñ nice murğ-ı câna el şunmış
- G184/3 Yetiş cân **zağmına** ey merhem-i elmâs-ı hicrân kim / Yine nâsûr-ı bih-bûdı giriñbanını devşürmiş
- G184/7 Buluñ imdâdına ey dîde sen de Nâ'ilîñ kim / Cerâhat dâmen-i **zağm**-ı dil ü cânını devşürmiş
- G191/3 Çâşnî-sencî-i **zağm**-ı leb-i şemşîründen / Gösterür ğamzelerüñ kendüyi her bâr laţîf
- G226/1 Elmâs-ı ğam olsağ da nemek-dâna dökülsek / Nâsûr-ı leb-i **zağm**-ı dil ü câna dökülsek
- G230/13 Âzâr-ı **zağm**-ı hâr ile pür-hûn iken dili / Bulmaz recâ-yı merhem için nuţka çâre gül
- G251/4 İhtirâz et çeşm-i **zağm**-ı rûzgâr-ı fitneden / Her ham-ı zülfünde cem' perîşân görmesün
- G252/2 Hindû-yı hâlûñ gibi âteş-perestân-ı ruhuñ / **Zağm**-ı çeşm-i cünbiş-i dâmân-ı müjgân görmesün
- G275/3 Sîne-rişân-ı teğâful senüñ ey tîğ-i nîgeh / Demesün **zağmuña** dâğ-ı dili merhem ne desün
- G284/5 Nîş-i zehr-âlûd-ı peykân-ı kazâdur müdde'î / Nâ'ilîñ **zağm**-ı şemşîr-i zebânından şakın
- G320/2 Hücûm-ı reşk reşk-i tîğ-i elmâs-ı müjeñden dil / Ser-â-pâ **zağm** olup nâsûr nâsûr oldı gitdükçe
- G323/3 Çek nâvegüñ ey dest-i ciger-gâv-ı teğâful / Al cânımı **zağmumdaki** peykâna tokunma
- G353/4 Müjeñ hâlîde nemek-pâş-ı hânde câna lebûñ / Derûn leb-â-leb-i **zağm**-ı ciger rûfû tâze
- G356/4 Felek nüh zırh-ı pûlâd içre kıavs-ı ebruvânuñda / Hırâs-ı **zağm**-ı peykân-ı ciger-düz-ı sihâm üzre
- Kt8/3 Hâlâş ister iseñ **zağm**-ı çeşm-i a' dâdan / Dili o hancer ile pâre pâre gösterme

2. üzengilerin asıldığı kayış. <KT>

- K8/20 Yeter memâlik-i şarka hemân ' asâkir-i Rûm / Urunca rahşına her biri **zağm**-ı mihmâzı
- zağm-âşinâ** [1] yaralanmaya alışmış, yaralı.
- G187/4 Biz çâk çâk-i tîğ-ı ğamuz hergiz olmasun / **Zağm-âşinâ**-yı cân u ciger merhem-i neşât

zaḥme [] telli çalgıların tellerini titretmek için kullanılan, boynuzdan veya tüyden yapılan çubuk ya da çöp, mızrap, tezene. <KT, OTAL>

zaḥme urmak [1] çalmak, mızrapla okşamak. Aynı eylem Farsçada “zaḥme zeden” şeklinde kullanılır. <KT, Seccadî/1>

K7/48 Hırâş-ı nâhûn-i âzâdur bu meclisde / O **zaḥmeler** ki **urur** târ-ı çengine Nâhîd

zaḥmet [2]

1. sıkıntı, eziyet, mihnet, rahatsızlık. <KT, Cûdî>

K11/25 Hûâba vardı dîde-i bahtı meger kim yâdına / **Zaḥmet**-i renc-i ğubâr-ı şaff-ı leşgerdür gelen

2. sıkıntı, güçlük, eziyet. <ÖTS>

zaḥmet vermek [1] bir kimseye sıkıntı vermek, onun güç durumunda kalmasına neden olmak. <ÖTS>

K27/13 Tengdür raḥşuṇa dehlîz-i nihân-hâne-i dil / **Virme zaḥmet** bize ey bâr-ı girân hoş geldün

zahr [1] arka; kâğıt vesairenin arkası, gerisi. <KT, Cûdî, OTAL>

G188/3 İkbâl-nâme-i felegûn tercemânıdur / **Zahrında** bâz-güne haṭ-ı hâtem-i neşât

za'îf [3] zayıf, kuvvetsiz, mecalsiz; arık, etsiz. <KT, LN>

K12/6 Oldı bir Âşafa teslîm yine hâtem kim / Eylemez şefqati bir mûr-ı **za'îfi** pâ-mâl

K37/13 **Za'îf** olanlara müstekbirân-ı 'uch u ğurûr / Müzâḥim olmaya dehrûn Şemûd u 'Âdı kadar

G270/3 Olsañ da bu naḥvetle serîründe Süleymân / Bir mûr-ı **za'îfi** siper-endâz edemezsin

zâ'ika [8] tatma, tadım; maddî, manevî tat alma kuvveti. <Cûdî, LN, OTAL>

K5/31 İstimâ'ından olur Tâlib-i şîrîn-suḥenûn / Tûṭî-i **zâ'ika** müstağnî-i şekker-hâyî

M4/I/3 Cân u dil el çeke peyvend-i ğamuñdan heyhât / 'Işk bir **zâ'ikadur** derdün aña kând-ı nebât

G66/1 Ol ki bu ğam-hânede 'ıyş-i dem-â-dem bulur / Her ser-i müyında bir **zâ'ika**-i ğam bulur

G79/5 Leb-teşnegân-ı dâğ-ı ğamuñ Nâ'ilî gibi / Elmâs-rîz-i **zâ'ika**-i merhem oldılar

G203/2 Ne bilür lezzet-i duşnâm-ı leb-i şîrînûn / Luṭfını aṇlamayan **zâ'ika**-i âzârûn

G249/4 Hased ol kuşteye kim ḥaşre dek olmaz zâ'il / Lezzet-i tiğ-i ğamuñ **zâ'ika**-i cânından

G332/4 Dil **zâ'ika**-i cân gibi ḥâhiş-ger-i duşnâm / Cân ḥasret-i telḥ-âbe-i âzâr-ı lebünde

G384/1 Dilde yok ḥarf-i temennâ dehenünden ğayrı / Cânda yok **zâ'ika**-i fikr-i suḥenünden ğayrı

zâ'il [2]

1. devamlı olmayan, zeval bulan, fani. <KT, Cûdî, OTAL>

G249/4 Hased ol kuşteye kim ḥaşre dek olmaz **zâ'il** / Lezzet-i tiğ-i ğamuñ **zâ'ika**-i cânından

2. geçen, geçmiş olan. <KT, OTAL>

K18/10 O dem ki **zâ'il** olup ḥüsn-i müste'âr-ı bahâr / cemâl-i pîrezen-i dehr der-nikâb olmuş

zâ'ir [4] ziyaret eden, hatır sormaya giden. <KT, Cûdî, OTAL>

- K4/8 **Zâ'ir**-i sūmenât-ı 'ışık olalı / Reşk fermâ-yı pārsâ-yı dilem
 K8/6 Olunca **zâ'ir**-i sultân şer'-i maqdemini / Harîr-i dîde-i cân ola pây-endâzı
 T3/5 Vakf-ı rihletde dedüm Nâ'iliyâ târihin / **Zâ'ir**-i 'adn ola rûhı Şarı 'Abdullahuñ

zâ'irân [1] ziyaretçiler.

- K27/38 **Zâ'irân**-ı der-i iclâlüne bir bir diyesin / Cebr edüp hâtırına ey ibn-i filân hoş geldün

zālām [4] karanlık (bkz. zulmet). <KT, Cûdî>

- K6/23 Fűrüg-i nūr-ı tecellâ-yı tal' atıyla gider / Sevâd-ı mülk-i bedenden **zālām**-ı nefsanî
 K24/28 Hıffâş-hilkâtân-ı **zālām**-ı cehâletün / Görmez o nûrî dîde-i iz'ânî kūr olur
 K30/37 Şeb-i târik-i elemde ola dâmen be-miyân / Âfitâb-ı keremi ref'-i **zālāmumda** benüm
 G373/5 **Zālām**-ı ğamda kalurduk hayâlün olmasa ger / Çerâğ-ı meclis-i şeb-zinde-dâr-ı nâ-kâmî

zâlim [4] zulmeden, haksızlık yapan; gaddar, kıyıcı, merhametsiz. <KT, Cûdî>

- K21/18 Sütüde-menkıbetâ dâd-ı çarh-ı **zâlimden** / Ki ehl-i ma'rifete düşmen-i tûvânâdur
 G52/1 Silâhı âh olup anlar ki seyf bilmezler / Ne **zâlim** olduĝuñ ey çarh hayf bilmezler
 G221/5 Bu iddi'âda ise Nâ'ilî **zâlimler** / Kalur kıyâmete şekvâsı dâd-h'âhumuzun
 Ş3/2 Nedür cürmüm be hey **zâlim** / Baña yâr olmaduñ gitdün

zamân [46]

1. bir iş veya oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit (bkz. hengâm). <KT, Cûdî, TS>

- K2/3 Mişâl-i muğbeçe vü pîr-i mey bu meclisde / **Zaman** olur ne cevân u ne ihtiyâr kalur
 K3/26 Vücûdın etme mülevves **zamânun** olma şerîk / Hemîşe şavb-ı tefâhurla âb u tâbında
 K3/63 Zihî şıyânet-i ümmet ki oldı gâh-ı 'urûc / **Zamân**-ı 'afv-ı Hudâ şiddet-i 'ikâbında
 K4/35 Tayy-ı zulmet-serây-ı 'âlem için / Ol **zamânlar** ki reh-nümâ-yı dilem
 K7/14 Şîğar mı havşala-i cân-ı nâ-şigîbâya / Bu imtidâd-ı **zamân**-ı sitem bu zulm-ı şedîd
 K9/8 Ol **zamân** kim bu serâ-perde-i hikmetde kazâ / Hüsn-tedbîr ile ârâyiş-i erkân etmiş
 K10/13 'Aksi bülend ü pest bahârün nücûm ile / Peydâ yüzinden naqş-ı zemîn ü **zamân** gibi
 K12/80 Çok **zamândur** ki metâ'-ı suhenüm olmada harc / Piş-i har-mühre furûşânde mezâd-ı dallâl
 K16/13 Az **zamân** içre o firûze serây-ı 'âlî / Oldı mi' mârî-i lûtfuñla nigârende-i Çîn
 K18/29 **Zamân**-ı nâmiye-i nev-bahâr-ı hülkuñda / Mürüvvetün gül-i destâr-ı şeyh ü şâb olmuş
 K25/34 Vâlâ-nesebâ Nâ'ilî-i zâr bilür kim / Naqd-ı tarab-ı güm-şude-i halka **zamânsın**
 K28/66 Gösterdi târ u püdını kâlâ-yı ma'rifet / Ol kâr-gehde naqş-ı **zamân** u zemîn ile
 K29/9 N'eylersen eyle ğafil iken baht-ı kîne-dâr / Fevt eyleme **zamânını** eyyâm-ı furşatun
 K30/14 Bir **zamân** ola ki sayyâd-ı zebûn-gîr-i felek / Göre her halka-i zencîrini dâmunma benüm
 K31/12 Hakkında hâme-i keremün ol **zamânda** kim / Bî-imtinân şahîfe-tırâz-ı ümîd olur
 K34/7 Bir **zamân** da şabr edün ey müflisân-ı naqd-ı 'ayş / Böyle kalmaz germ bâzâr-ı riyânun şöhreti
 K34/8 Çarhuñ ikbâliyle tev'emdür ne deñlü germ ise / H'âcegân-ı mâye-i zühduñ **zamân**-ı nikbeti

- K37/2 Bu köhne mezra‘adan neydi dâne-çîn olmak / Müfîz olaydı **zamân**-ı direv haşâdı kadar
- G9/2 Hâzer gûrûrdan ey âfitâb-ı Behcet kim / **Zamân** ola gele her zerreden hicâb saña
- G40/3 Ol **zamân** kim nâz ile ol sâhîr-i mu‘ciz-firîb / Nükte-i sihr ü füsûn-ı ‘işveye âgâz eder
- G140/3 Dil-i hûrşîdi dâğ dâğ ederüz / Ol **zamân** kim şerâre-bâr-ı gamuz
- G180/5 Tıllım-ı genc-i ‘ışk ancağ ser-i pür-dâğuñ ey abdâl / Ki ol küh-ı belâda eksük olmaz her **zamân** âteş
- G233/4 Bir **zamân** müstağnî-i gencîne-i iqbâl idüñ / Dahme-i Kāvûsa da pey-burde olmazduñ gönül
- G309/3 Olmasa ‘ömr zûd-güzer vaqt-ı gül gibi / ‘İyşe hayât u ‘ömre **zamân** kûteh olmasa
- G311/4 Füşat-ı hâtır-ı a‘dâya olur tehniye-sâz / Çarhuñ evzâ‘ına dil her **zamân** teng olsa
- G319/6 **Zamân**-ı furşatı fevt etme furşat nehr-i sâ‘ıldür / Mağall-i feyz-i cüşiş gâh gehdür her **zamân** şanma
- G376/2 Çok **zamândur** görmedük ol bâde-i rengîni / Gevher-i tâc-ı ser-i Cemşiddür her kaçresi
- Ş8/9 Çok **zamândur** ki perişânundur / Lâyık-ı şefkat ü ihsânundur
- Ş12/1 Geçer firkat **zamânı** böyle kalmaz / Şağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerimdür

zamân-ı merg [2] ölüm zamanı, son nefes.

- G206/1 Ey her nigâhı âfet-i nâ-mihribân-ı merg / Sensüz geçerse bir demüm olsun **zamân-ı merg**
- G206/7 Derdünle Nâ‘ilî gibi kan ağlasun gözüm / Sensüz geçerse bir demüm olsun **zamân-ı merg**

2. devir; mevsim, çağ. <KT, Cûdî, OTAL, TS>

- G222/3 Geçmiş **zamân**-ı ‘ıyş u tarab bezm-i ‘alemün / Sâzın işitmedük hel Nâhîdi görmedük
- G261/2 Varak-sumâr-ı gül-i ‘işret ol ko be vâ‘iz / **Zamân**-ı ‘ıyş ü tarabdur kitâbı n‘eylersün
- G278/2 Dil-i füsürdemi germ eyle tâb-ı mihrûn ile / **Zamân**-ı devlet-i hüsnünde bir çerâğ olsun
- G97/6 Zâtı eşraf-ı **zamânı** Nâ‘ilî ma‘lûmdur / Ehl-i ‘ilmün kim şorar zâtın **zamânın** kim bilir
- K5/21 Pâdişâh-ı suhenem k’oldı **zamânında** ‘adım / Mülk-i endîşede şûr u şağab-ı hod-râyî
- K7/46 Vuqu‘ı mâtem olaydı eger **zamânında** / Bu bezm-gâhda şunmazdı câma el Cemşîd
- K8/2 **Zamân**-ı ‘azmüne Hâkkuñ bu iktizâda imiş / Zuhûr-ı ‘âtîfet-i bî-dirîğ ü enbâzı
- K12/30 Ağlamaz kimse **zamânında** meger kim gâhî / Ebri giryân ede keff-i keremi gâh-ı nevâl
- K17/35 Tûtalum emr-i hilâfetde müsâvî olmuş / Mu‘taşım ‘ahdine beñzer mi **zamân**-ı Me‘mûn
- K17/69 Tâ Süleymân-ı **zamâna** ede Hâk Âşaf-ı ‘ahd / Bir kerem-kârûn edüp devletini rûz-efzûn
- K18/30 **Zamân**-ı naşfat-ı ‘adlünde gerçi halka felek / Hezâr güne telâfîye pür-şitâb olmuş
- K19/2 Gördi bir Âşaf-ı zî-şânı Süleymân-ı **zamân** / Şadr-ı iclâle sezâ hâtem-i iqbâle mağal

3. içinde bulunulan zaman, şimdi, şimdiki hâl, zamane. <Redhouse>

- K5/16 Ğam degil görmese huffâş-nihâdân-ı **zamân** / Levh-i âyîne-i şab‘umda olan ma‘nâyı
- K18/3 ‘Îlâc-ı derd-i ser etsün dîv-i şabîb-i **zamân** / Bu demde var ise pür-tâb-ı ıztırâb olmuş

zamâne [10]

1. (yakınma ve küçümseme yoluyla) şimdiki zaman (bkz. dehr). <KT>

- M3/IV/2 Düşdük cünûn-ı ‘ışk ile vehm ü hayâle biz / Düş olmaduk **zamânede** bir ehl-i hayâle biz
- M10/L/9 Bedr iken oldı halk-ı tereffühle âfitâb / Ancağ benüm **zamânede** bedr olmayan hilâl
- G57/5 **Zamânede** felek-i atlas olsa Nâ‘ilîyâ / Kûmâş-ı nazm-ı ma‘ânî-tırâza bakmazlar

- G91/1 Sa'âdet-i dû cihân manşib-ı vifâk ister / **Zamâne** devleti sermâye-i nifâk ister
 G271/2 Vifâkı oldu mübeddel nifâka yârânun / **Zamânede** kime dersün bu dost bu düşmen
 G366/5 Elmâs iseñ de şişe degil bi'l-lâh ey gönül / Bed-mestdür **zamâne** urur hâreye seni

2. baht, talih, felek. <KT, Redhouse>

- K18/21 Olunca nehbi mühim-sâz-ı inderâs-ı felek / **Zamâne** mâni'-i aḥkâm-ı inḳılâb olmuş
 K18/32 **Zamâne** mu' teber olmuş o bed-güherlere kim / Nazarlarında ḥazef-pâre dürr-i nâb olmuş
 M1/IV/5 Ḥayfâ ki ḳaldı maḥşere dâduñ **zamânen** / Mazlûmsın ki olmadı ma'lûm ḳatılûñ
 M1/IV/7 Bir dürr idûñ ki dâğ idûñ reşküñle şeb-çerâğ / Deldi **zamâne** mışḳab-ı endûh ile dilûñ

zamîm [3] beğenilmeyecek, kötülenmeyi hak eden. <KT>

- K1/43 Şuğl-ı **zamîm**-i devlet-i deh-rûze ḥâşılun / Dergâh-ı ḳurbdan ayırur bed-fi'âl eder
 K14/64 Ḥâşıl bu ki bir sencileyin zât-ı şerîfün / Vaşında kesel şuğl-ı **zamîm**-i fuşehâdur
 Kt2/1 Erbâb-ı dil yanunḏa ḥaḳîr ü **zamîm** olur / Ey çarḫ-ı kîne-cû saña kimler ḡarîm olur

zamîme [2] ilâve olunmuş şey, sonradan katılmış kısım, ek, ilâve. <KT, Cûdî,

OTAL, Ahterî>

- K8/19 Budur ümîd ki iḳbâl-i nuşretünle ricâl / **Zamîme** eyleye Bağdâda taḥt-ı Şîrâzı
 G16/4 Çün şem'-i zer-külâh-ı legen mâsivâyı dil / Etdi **zamîme** taḥtı ile tâca virdi hep

zamîr [14] iç; kalp, yürek; vicdan (bkz. derûn). <KT, Ahterî>

- K5/32 Ḥabbeẓâ mihr-i **zamîr** Enverî-i sāḫir kim / Zihni dâğ-ı dil eder şubḫa şeb-i yeldâyı
 K12/41 Sensin ol 'âlim-i pür-ḥikmet ü dâniş ki ḳader / Levḫ-i maḥfûza **zamîründen** eder aḫz-ı me'âl
 K13/40 Ol ḥâk-i ḥaḳîrün ḳamaşur dîde-i ḥurşîd / Mir'ât-ı **zamîrinde** olan tâb u cilâdan
 K14/58 Mir'ât-ı **zamîrün** nice taşvîr olunur kim / Başdan başa ḥurşîd gibi tâb u cilâdur
 K21/13 **Zamîri** gerd-i kederden 'aceb mi şâf olsa / Ki rûy-ı devlete âyîne-i mücellâdur
 K22/5 Mihr-i felek muḳâbil olaydı **zamîrüne** / Ümmîd iḳtibâs edüp ol kân-ı nûrdan
 K25/39 Mir'ât-ı **zamîründe** olan tâb u cilâdan / Mecmû'a-i envâ'-ı teşâvîr-i ḥisânsın
 G38/1 Bir dil-berün **zamîri** ki 'âşîḳ-pesend olur / Duşnâm-ı telḫi ehl-i dile nûş-ḫand olur
 G38/5 Bir âşînâ nigâh eder elbet de Nâ'ilî / Bir dil-berün **zamîri** ki 'âşîḳ-pesend olur
 G63/11 **Zamîr**-i rûşeni bir 'âlem-i muḳaddesdür / Ne âsumânına mihr ü ne mâh lâzımdur
 G160/1 Etmez ḳabûl reng-i küdür et ḥamîrümüz / Âyîne-i rumûz-ı ḳazâdur **zamîrümüz**
 T1/3 Alnında daḫi tıfl iken nûr-ı şalâbet cilve-ger / Peydâ **zamîrinde** tamâm fehm ü ḫired rûşd ü zekâ

zamîr-i pâk [2] temiz yürek.

- K26/5 Ḥafî bir nesne yok levḫ-i **zamîr-i pâkine** ancak / Verâ-yı perde-i ḳudret ki meçhûl-i peyâm-berdür
 K26/13 **Zamîr-i pâki** bir âyîne-i şâf u mücellâdur / Derûnında hemîşe nûr-ı isti' dâd muzmerdür

zamîr-sûz [1] içini yakan; kıskançlık uyandıran.

- K31/5 Rûşdüñ **zamîr-sûz**-ı Felâḫun u Bû 'Alî / Zühdüñ ḫulâşa-i 'amel-i Bû Sa'îd olur

zamm [2] ilâve, katma, ekleme. <KT, Cûdî, OTAL>

K17/45 Mülk-i kâfir degil ancak bu şalâbetle senün / **Ẓamm** olur hıttâ-i fermânuña rub‘-ı meskûn

K28/36 Ol kal‘alar ki hıttâ-i islâma oldu **ẓamm** / Hüküm-i mühendis-i hıred-i hurde-bîn ile

ẓanîn [1] zan altında bulunan, kendisine töhmet olunan. <ZL, Kanar/1, Ahterî>

K28/64 Bûs-ı rikâb-ı şadra bilür iştiyâkı / Farq eyleyen haqîqatı ẓann-ı **ẓanîn** ile

ẓann [6] sanı, sanma; şüphe. <KT, Cûdî, OTAL, Ahterî>

K28/64 Bûs-ı rikâb-ı şadra bilür iştiyâkı / Farq eyleyen haqîqatı **ẓann**-ı ẓanîn ile

ẓannum budur ki [2] öyle sanıyorum ki.

K20/29 Ol hoş-nüvis münşî-i ‘Urfî-ṭabî‘ atûn / **Ẓannum budur ki** olmaya ‘âlemde hem-seri

K28/21 **Ẓannum budur ki** zecr ile hâlün tebâh ola / Ol câh-ı ma‘deletde dil-i şerm-gîn ile

ẓanneylemek [3] sanmak, zannetmek. <Kanar/2, TS, ÖTS>

K12/65 Ẓa‘fım ol mertebedür kim qalem alduqça ele / Cism-i bârîkûmî **ẓanneylem** ol hâmede nâl

K23/9 Fûrûzân câm-ı meyle elde naḥl-i Tûr **ẓanneylem** / Gören la‘lîn-kabâyı sâkî-i Tûbâ-hıram üzre

K26/37 Çemen-zâr-ı hayâle serv-i bâlâ-yı hıramândur / Ki **ẓanneylem** görenler kâmet-i ra‘nâ-yı dil-berdür

zânû [3] diz. <Cûdî, FZ, Steingass> Aşağıdaki tanıkta “zânû” ve “mushaf”

sözcükleri “zânû-mushaf” şeklinde bir terkip oluşturmaktadır. Bu sayede, “dizleri arasında Kur’ân almış çocuk” anlamında bir yapı oluşur. Eskiden Kur’ân’ın bir rahle arkasında bağdaş kurmak suretiyle okunduğu da tanıkta böylece kendisini gösterebilir.

G220/2 Tıfl-ı **zânû** mushaf-ı hayret-debistândur göñül / Âmed ü refinde hayrân şenbih ü âzinenün

zânû-be-zânû [2] diz dize, karşılıklı. <OTAL, Redhouse>

K23/10 Cevânân leb-be-leb **zânû-be-zânû** sîne-ber-sîne / Harîfân ruḥşat-ı nezzâreden taḥşîl-i kâm üzre

G137/1 Meclis-ârâ-yı kıyâmet rind-i ‘âli-meşrebüz / Yâr ile **zânû-be-zânû** câm ile leb-ber-lebüz

zâr [51]

1. ağlayan, inleyen. <OTAL, Steingass>

K16/16 Büy-ı hılkun komadı nefḥa-i pîrahene yer / Olmasun hâtır-ı Ya‘kûb-ı emel **zâr** u hâzîn

G17/1 Gül hâre düşdi sîne-figâr oldu ‘andelîb / Bir hâre bakdı bir güle **zâr** oldu ‘andelîb

2. yanık yanık ağlama, ağlayış, inleyiş, sızlanma. <FZ, OTAL, Steingass>

G304/1 Olursın gayre hem-dem baña dersün âh u **zâr** etme / Hilâf-ı resm-i âyîn-i vefâdur böyle kâr etme

G351/4 Hî‘âb-ı girân-ı bahtumuz kaldı şabâh-ı maḥşere / Her gece pâsbâniyuz şubḥa dek âh u **zâr** ile

3. zayıf, arık; dermansız, bitkin. <Cûdî, FZ, OTAL, Kanar/1>

K2/36 Ümîd-vârî-i iksîr-i iltifâtun ile / Vücûd-ı hâkî-i ümmet ki hî‘âr u **zâr** kalur

K6/54 Hâdîka-i çemen-ârâ-yı qudsün ol bülbül / Firâz-ı gül-bün-i **zârında** etse efḡâm

K7/12 Bu şâh-rehde ki semt-i ḥaṭardur ey dil-i **zâr** / Ne ḥaşıl olsa da sa‘yün müsâdif-i te‘yîd

K28/1 Evvel enîs idük dil-i **zâr**-ı hâzîn ile / Şimdi vaṭan garîbiyüz âh u enîn ile

K28/76 Lâyîk budur ki bülbül-i **zârın** unutmaya / Sultân-ı gül bu saltanat-ı nâzenîn ile

M5/IV/1 İnşâf-dih ey büt-i cefâ-kâr / Ey âfet-i cân-ı ‘âşık-ı **zâr**

G26/1 Ğâret-geri-i naqd-i dil-i **zâra** ne minnet / Ol hâd senün ey şüh sitem-kâra ne minnet

G162/1 Dil-i **zâruñ** ki derdın sâkin-i Beytû'l-Hâzen bilmez / Ne kanlar dökdüğün ol Yûsuf-ı pîrehen bilmez

G172/1 Etse dil-i **zârı** n'ola maḥbûbı ferâmûş / ‘Âdetdür eder her kişi maḥcûbı ferâmûş

G216/1 Dil-i **zâra** gelmede nev-be-nev haber-i ‘itâb-ı tegâfûlün / Yine cân esîr-i maḥabbetün yine dil ḥarâb-ı tegâfûlün

G256/6 Gözedüp ḥâtır-ı mecrûḥ-ı dil-i **zârı** o şüh / Dest-i luḫfiyla tutar zülfi-perîşânı ucın

G295/1 Dil-i **zârı** haste kıldı ne yaman neẓâredür bu / Şeb-i ğamda koydı ḥalün ne siyeh sitâredür bu

G357/2 Lâyîk budur ki bûlbûl-i **zârın** unutmaya / Sultân-ı gül bu salṭanat-ı nâzenîn ile

G364/3 Zihî keyfiyet-i saḥbâ-yı şadî kim dil-i **zâra** / Ğam-ı ‘ışkuñ şafâ-yı ‘âlem-i âbı unutturdu

Ş3/5 Senün derdünle bîmâram / Senün-çün haste vü **zâram**

Ş7/8 Dil-i **zâra** keremünden gâhî / İltifât cyle benüm sultânım

Ş11/1 Dönmüş ruh-ı zerdine çemen ‘âşık-ı **zâruñ** / Bir güne daḫı ‘âlemi var köhne-bahârûñ

Aşağıdaki tanıklarda “zâr” sözcüğü, Nâilî’nin kendi hâlini nitelemek için kullandığı bir sıfat olarak dikkati çekmektedir. Nâilî ismi ile en çok bu sözcüğün terkip yapılması, şairin kendisine bakışı hakkında ipuçları vermektedir.

K21/27 Olursa senden olur Nâ’ilî-i **zâra** kerem / Ki müsteḥakḫ-ı ‘atâ lâyıḫ-ı ‘atâyâdur

K25/34 Vâlâ-nesebâ Nâ’ilî-i **zâr** bilür kim / Naqd-ı tarab-ı güm-şude-i ḥalka zamânsın

M2/V/9 Bî-tâḫâtî-i sûziş-i derdünle o günde / Şermende koma Nâ’ilî-i **zâruñı** yâ Rab

G9/6 Selâm-ı Nâ’ilî-i **zârdan** mı incindün / Nedendür ey ḥam-ı ebrû bu piç ü tâb saña

G12/5 Eyledi murğ-ı dil-i Nâ’ilî-i **zârı** hevâ / Beste-i dâm-ı şikenc-i ḥam-ı gîsû-yı taleb

G15/5 Bir âh görür kârını ey Nâ’ilî-i **zâr** / Ferhâda ḫırâş-ı dil olan ḥârelerün hep

G24/5 Rif’at el virse yine Nâ’ilî-i **zâr** gibi / Yüz sürüp pâyına olsaḫ ser-i zülfüñ gibi pest

G25/6 Kâm al mey-i maḥbûbdan ey Nâ’ilî-i **zâr** / Taḫşîl-i neşât-ı dil ü tartîb-i dimâğ et

G26/5 Bir câm şun ey sâki-i meclis bize yoksa / Hûn-ı ciger-i Nâ’ilî-i **zâra** ne minnet

G27/5 Bilmez ḥarem-i şevḫ-ı dili Nâ’ilî-i **zâr** / Luḫf etmeyiceḫ kâbil-i irşâd-ı maḥabbet

G36/8 Mevḫûf ise maḥşerde de ey Nâ’ilî-i **zâr** / ‘Âşıklara kem-mâyeğî-i rû’yet-i dîdâr

G61/6 O ğonce-leb der imiş âb u tâb-ı verd-i ruḫum / Sirîşḫ-i Nâ’ilî-i **zâr-ı** mübtelâdandur

G95/5 Ol kaṭre-i çeşmünde remeden ola zâhir / Dâğ-ı ciger-i Nâ’ilî-i **zâr** u zebûndur

G121/5 Olsun nevâziş-i nigeḫün rûzî-i raḫîb / Müştâḫdur tegâfûlüne Nâ’ilî-i **zâr**

G154/6 Âyinesi çarḫun eger ey Nâ’ilî-i **zâr** / Pülâd ise zûr-ı nefes-i himmete döymeḫ

G195/5 Âzâr-ı dil-i Nâ’ilî-i **zâr** ile çeşmün / Bîdâd-pesend-i felek-i bed-güher ancak

G204/6 Der imiş çeşmini mestâne görüp ol büt-i şüh / Ḳorḫaram Nâ’ilî-i **zâra** kıyar ğamzelerün

G207/5 Cevr için Nâ’ilî-i **zâra** olur âmâde / Nice biñ şîve-i âğyâr-nevâza nigeḫün

G217/6 Gitdün ḥarem-i küymî deryüzeye ey dil / Sen de haber-i Nâ’ilî-i **zârda** kaldun

G266/5 Te’şîri yürekler deler ey Nâ’ilî-i **zâr** / Nâyun ki çıkar zemzeme sūrâḫlarından

- G272/5 Hîç bir vech ile yok Nâ'îlî-i **zâra** vedâduñ / Ey cefâ-cû ne 'aceb düşmen-i dirîne olursun
 G308/5 Murğ-ı harem-i 'ışk olup ey Nâ'îlî-i **zâr** / Âdem bu kemîn-gâhda âzâde bulunsa
 G332/5 Düşdükde ğubâr-ı haţuña Nâ'îlî-i **zâr** / Biñ neşve-i hayret bulur efkâr-ı lebûnde
 G346/6 Hâtır-ı Nâ'îlî-i **zârı** da gâhî ele al / Ehl-i dildür ne kadar hâk ile yeksân ise de ,
 G382/7 Meftûn olur etdükçe nazar Nâ'îlî-i **zâr** / Her mertebede dâniş ü temyîzüne Şuhfî
 G383/5 Lerzende görüp Nâ'îlî-i **zârı** demiş 'ışk / Bî-çâreyi yârûn teb-i hicrânımı tutdı
 G390/6 Sâķî erişüp 'îd 'aceb Nâ'îlî-i **zâr** / Rindân ile hûbânı kadeç-nüş görür mi
 Ş10/6 Biñ var ise 'âşık-ı hasret-keşûn / Birisi de Nâ'îlî-i **zârdur**

4. tavla oyununda kullanılan, her bir yüzünde birden altıya kadar noktalar işaretli kemikten yapılmış, küp şeklindeki pul (bkz. ka' beteyn). <YTL, TAVLA ISTILAHLARI, s. 32>

- G98/8 'Ârifûn baht girüp gönline pûl kondurmaz / Nerd-i iķbâlde aġyâra döner **zâr** okudur

Aşağıdaki tanıkta sözcüğün hem “inleyen” hem de “tavla zarı” anlamı kastedilmektedir.

- G29/2 Dil ü cân şeşder-i 'ışkuñda **zâr** üftân u ġizândur / Mişâl-i ka' beteyn-i nerd gâhî râst gâhî kec
zârf [2]

1. kap, kılıf, mahfaza. <KT, Cûdî, Ahterî>

- G271/3 Teraşşuh etmededür **zârf**-i dîdeden ne 'aceb / Denürse eşkümüze bâde bâde-i sebû düşmen

2. eski kulpsuz fincanların, içine konduğu madenî ve ayaklı kap. <ESKİ ESERLER>

- G183/3 Sipihre virdi fenâ âb-ı şu'le-tâb-ı dū çeşm / Mey-i dū âteşe **zârf**-ı kedüya şıġmaz imiş
zârûret [1] muhtaçlık, yoksulluk, çaresizlik. <Cûdî, OTAL>

- K3/13 Dirîġ böyle geçen 'ömre kim **zârûret** ola / Bu tâb-ġânenün ârâm-ı ġord u ġ'âbında
zât [54]

1. öz, asıl, cevher. <KT, OTAL> Tanıklarda sözcüğün “kendi” anlamı da göz önünde tutulmalıdır.

- K12/26 Nüşâ-i **zâtı** pezîrefte-i üslûb-ı ġakîm / ġüsni aġlâķı pesendîde-i 'aķl-ı fı'âl
 K12/59 Ne kadar medġe sezâ-vâr ise **zâtuñ** o kadar / Ėomadı bende te'addî-i felek nuţķa mecâl
 K16/6 Ėâşılı cevher-i **zâtında** var ol isti'dâd / K'ola bî-şâ'ibe bir emri celîle ta'yîn
 K17/30 Ma'rifet sende kerem sende şeçâ'at sende / Olmış envâ'-ı kemâlât ile **zâtuñ** meşġûn
 K17/33 Bu vekâr u 'âzamet ġâşe-i **zâtuñdur** / Ėâşeli'l-lâh ki ola devlet ü câha merġûn
 K19/26 Bilmemişler ki şeref ġâşe-i **zâtuñdur** / Ki eder pâyede tâ kürsî ile baġş u cedel
 K25/52 **Zâtuñda** olan cevheredür var ise raġbet / Kim der saña ey ġ'âce falân ibni filânsın
 M2/IV/9 Gitdün eşer-i jeng-i keşâfet bedenünden / Âyîne-i ġurşîd gibi cevher-i **zât** ol
 M6/IV/1 Mebġaş-ı **zât** u şifâtuñ hayret-efzâ-yı ġired / Güft-gü **zâtuñda** lâ-yuġşâ şîfâtuñ lâ-yu'ed
 G97/6 **Zâtı** eşrâf-ı zamânun Nâ'îlî ma'lûmdur / Ehl-i 'ilmün kim şorar **zâtın** zamânın kim bilür
 G116/4 Atlas-ı câhı eyleyüp çull-ı ġazân-ı ġırş u âz / Ė'âceġiyân-ı himmete cevher-i **zât** virdiler

zāt-ı pāk [4] temiz ve soylu yaratılış.

- K9/36 **Zāt-ı pākūñ** ola maḥfūz ḥaṭardan ki Ḥudā / ‘Adl ü inşāfuñ dünyāya nigeḥ-bān etmiş
 K12/7 Bunca temkīn ü metānetle ki ol dād-gerūñ / **Zāt-ı pākine** ḳomış ḥikmet-i Ḥaḳ celle celāl
 K12/55 Āb-veş yerlere geḳsūn o ṭabī‘at ki degil / **Zāt-ı pākūñ** gibi bir menba‘-ı cūda meyyāl
 K20/1 Ey baḥr-ı cūd u mekrūmetūñ pāk gevheri / Ey **zāt-ı pākūñ** efser-i iḳbāl zīveri

2. kendi|| itibarlı ve yüce kimse. <KT>

- K9/2 **Zātuñ** Kayser ü Ḥākān ile hem-ser degil a / Belki ednā ḳuluñ ḳayşer ü ḥākān etmiş
 K11/34 **Zātuñ** olsun ḥaşre dek ḳā‘im ki anuñla müdām / Çārsū-yı rüzgāra revnaḳ u ferdür gelen
 K14/55 Ey Āşāf-ı dānā-yı ḳader-pişe ki **zātuñ** / Ārāyiş-i gencīne-i dīvān-ı ḳazādur
 K14/61 Gerçi bilürin **zāt-ı** pesendīde-sıfātuñ / Müstaḡnī-i evşāf-ı zebān-ı şu‘arādur
 K16/41 Ol sarāy içre ola **zāt-ı** Süreyyā-ḳadri / Sa‘d-ı ekber gibi tevḳīr-i sa‘ādāta ḳarīn
 K17/1 Etdi ey Āşāf-ı ekrem beni luṭfuñ memnūn / Ḥaḳ ḥaṭālardan ede **zātuñ** maḥfūz u maşūn
 K17/8 Vāridāt-ı dil ü ṭab‘umdan eder istimdād / Olurın **zātuñ** ta‘rifde bī-şabr u sūkūn
 K17/50 Vaşf-ı **zātuñda** ne siḥr etdüğine şāhiddür / Feylesofān-ı ḥired mu‘cize-kārān-ı fūnūn
 K19/20 Ne Süleymāna naşīb oldı ne İskendere līk / Re‘y u tedbīrde **zātuñ** gibi şadr-ı ekmel
 K19/21 Eyledi nazre-i evvelde ḥakīm-i **zātuñ** / Feylesofāna ki şundi felegūñ nabżına el
 K19/25 Āfitabuñ şerefīn **zātuña** ḥaşr etmişler / Gerçi taḳvīm-nüvisān-ı perişān-cedvel
 K20/4 Ferḥunde **zātuñ** şeref-i pākī-i neseb / Etmiş semiyi-yi pūr-ı Birāḥīm-i Āzerī
 K20/9 Gerdūn nedür ki ola mühim-sāz-ı devletūñ / **Zātuñdadur** bu ḥāşiyet-i baḥt-ı yāverī
 K22/4 Bulduñ ‘uluvv-ı ḳadr ile **zātuñ** gibi şeref / Hem-nāmī-i ḥabīb-i Ḥudā-yı ḡafūrdan
 K22/18 Yazduḳça vaşf-ı **zātuñ** dest-i ḥayālde / Pūr-tāb olur zebān-ı ḳalem şem‘-i Tūrdan
 K24/39 Teşrif-i cāhı faḥr ede **zātıyla** nitekim / Düş-ı seḫerde ḳāḳum u şebde semūr olur
 K26/15 Eyā maḥdūm-ı kürsī-pāye kim **zātuñ** merātibde / Degilse ‘arşdan ‘ālī felekden ḳadri ber-terdür
 K26/41 Ola **zātı** serir-ārā-yı devlet ol kerem-kāruñ / Vücūdı ḥaḳ budur kim feyz-i isti‘dāda mazḥardur
 K28/46 Enbāz olur mı ḥiç saña kim **zāt-ı** aḳdesūñ / Olmış ferīd-i ‘āṭifet-i müsta‘īn ile
 K29/20 **Zātuñ** gül-i ḥadīḳa-i cān etmiş eyleyen / Taḥşīl-i bāḡbān-ı gülīstān-ı fīṭratuñ
 M2/IV/6 Ḳıl bir nefesūñ şükrini her laḫẓada tekrār / Terk et şeref-i **zātuñ** memnūn-ı ḥayāt ol
 M6/I/1 Ey şıfātuñ nūr-ı mişḳat-ı ṭarīḳ-ş güm-rehān / Mihr-i **zātuñ** maşrık-ı ḡayb-ı hüviyyetden ‘ayān
 M6/I/3 Cilve-gersūn vaḫdet-i **zātuñla** peydā vü nihān / Kimse bilmez zāhir ü bāṭında **zātuñ** bī-nişān
 M6/III/1 Gencsūn gencīne-dāruñ evliyā-yı kümelīn / Şems-i **zātuñ** cilve-ger çeşm-i ḥalāyık dūr-bīn
 G68/5 Suḫen ey Nā‘ilī ‘ārī gerek temyīz-i maḥlaşdan / Bu dāniş-gehde **zāta** ḡalīb olmaḳ nām müşḳildür
 G70/1 Ferzend-i nā-ḫalef ki peder-iftihār olur / **Zātında** cevher olmasa bī-‘tibār olur
 G190/4 Müsta‘id olduḡı **zātında** olan şafvetdür / Erre-i sīne-ḥırāş-ı kef-i āzāra şadef
 G293/6 **Zātında** olan cevheredür var ise raḡbet / Kim der saña ey ḥāce falān ibn-i filānsın
 T1/1 Ḥākān-ı sultān-ı nasāḳ sultān-ı ‘ālem zıll-ı Ḥaḳ / Kim **zātını** Rabbü’l-falaḳ nūriyla ḳıldı muhtedā
 T3/3 ‘Āciz ü ḳāşir idi bilmede zāhir-binān / Rütbe-i **zātını** ol ‘ārif-i lār-āḡāhuñ

3. kişi, kimse. 3. şahısla ilgili olarak kullanıldığında bu anlama gelmektedir.

K21/3 Kalem ki h^ıâce-i şāhib-serī-i dānişdür / O **zāt**-ı muhteremün hıdmetinde bercādur

T6/2 Eyledi çünkim o **zāt** terk-i riyāz-ı hayāt / Ravza-i ‘uqbāda da cennet ola cilve-gāh

zāt-ı şerīf [4] şerefli kişi, soylu kimse.

K14/64 Hāşıl bu ki bir sencileyin **zāt-ı şerīf** / Vaşfında kesel şuğl-ı zamīm-i fuşehādur

K23/56 Mu‘ammer eylesün **zāt-ı şerīf** haşre dek Mevlā / Sa‘adet bā-terakķī ‘izzet ü devlet devām üzre

K33/11 Devletün elzem-i esbābidur ol **zāt-ı şerīf** / Lāzım-ı şevket-i İskender ise Ristālīs

T6/1 Kātib-i dīvān idi hayf o **zāt-ı şerīf** / Gıbta ederdi gören haṭṭına bī-ıştibāh

zāviye [] bir zahidin ibadetle meşgul olmak için çekildiği تنها ev ya da kulübe,

küçük tekke. <KT, TASAVVUF TERİMLERİ>

zāviye-dār [1] küçük tekkede şeyhlik yapan kişi. <OTAL>

K32/8 Benüm o **zāviye-dār**-ı fenā ki heft aḥter / Çerāğ-ı maḥfilidür şem‘-i hānķāhidur

zayf [1] konuk, misafir. <KT, Cûdî, OTAL, Ahterî>

G52/2 Cihānda kimden edersün ümīd-i h^ı‘ān-ı kerem / Bu tāb-hānede ikrām-ı **zayf** bilmezler

zāyi‘ [1] elden çıkan, yitik, kayıp; zarar, telef. <KT, Cûdî, OTAL>

K1/7 **Zāyi‘ dūr** ey sipihr-i sitem-ger i‘ānetün / Yokdur benümle da‘vī-i nazm u maḳāl eder

zebān [48]

1. dil. <Cûdî, OTAL, Kanar/1>

K10/16 Olduḳça germ-şekve-i dem-serdī-i hevā / Her mevc-i ābı cevri-i şitādan **zebān** gibi

K22/18 Yazduḳça vaşf-ı zātuñı dest-i hayālde / Pür-tāb olur **zebān**-ı kalem şem‘-i Tūrdan

K25/1 Ey kilk-i siyeh-cāme egerçi dū **zebānsın** / Ammā ki ḥasek-rīz-i reh-i kec-revişānsın

K25/2 Çift olsa **zebānuñ** siyeh olsa n’ola cāmeñ / Cāsūs-ı serā-perde-i taḥḳiḳ-i gümānsın

K25/56 Olsun bu du‘ā şām u şehri vird-i **zebānuñ** / Ol maḥfil-i ‘ālīde ki dāmen be-miyānsın

K26/22 **Zebān**-ı lū‘le-i kilkūmden oldı bir ḡazel cārī / Ki lafzı çeşme-i mihr ü edāsı āb-ı kevşerdür

K26/27 Yine tūğ-i **zebān**-ı Nā’iliden dāğ ber-dildür / Nigāhı gerçi şemşir-i ḳazāya raḥne-āverdür

M2/V/2 Kem-şoḫbet-i zūnnār be-düşān-ı riyā ḳıl / Tesbīḫ-i **zebān** et dile iḳrāruñı yā Rab

G54/6 Meh gibi hemān Nā’ilīyā gūş u **zebān** ol / Āyine-şıfat dideligūñ vaḳtı degildür

G124/5 Ne efsūn-kār olur ey Nā’ilī şī‘rūñ ki lafzından / **Zebān**-ı reşk-i mu‘ciz-kār-ı ma‘nī elken olmışdur

G127/5 Yine tūğ-i **zebān**-ı Nā’iliden dāğ ber-dildür / Nigāhı gerçi şemşir-i ḳazāya raḥne-āverdür

G157/1 Nūkte-perdāz-ı dehānuñdur **zebān**-ı ḳālūmüz / Tercemān-ı sırr-ı ḡaybīdür lisān-ı ḥālūmüz

G284/5 Nīş-i zehr-ālūd-ı peykān-ı ḳazādur müdde‘ī / Nā’ilinūñ zaḥm-ı şemşir-i **zebānından** şaḳın

G302/3 Dū nīm-sāz-ı **zebān**-ı hayāl olursa n’ola / Ciger-şikāf-ı ḳazā ḥancer-i nighedür bu

G309/8 Çarḫuñ da bed-güherlüğine dāl imiş hilāl / Dallāl-ı ḥod-furūş-ı **zebān** kûteh olmasa

2. lisan, konuşulan dil. <Burhān-ı Kātī‘, Cûdî, Kanar/1>

K1/2 Şükr-i nişāb-ı na‘t ile dād-ı suḫen-verī / Nev-tūṭī **zebānumı** şekker-nevāl eder

- K1/6 Hassānuñ eyledüm der isem şād rūhını / ‘İsî **zebân**-ı reşk ile taşdıķ-i hāl eder
- K2/22 Fenāsına o demün ağla kim **zebānumda** / Senā-yı Aḥmed-i Muḥtāra iktidār ḳalır
- K6/49 O bāğa bülbül-i şūrīde-i hoş-elḥāndur / **Zebân**-ı mu‘cize-perdāz-ı menķibet-ḥ-ānı
- K7/41 Teni caḥīm-i nedāmetde tūde-i aḥker / **Zebānı** küre-i āteş-fürüz-ı ğamda ḥadīd
- K7/53 **Zebân**-ı ḥusrev-i ḳadr gibi lāl-i ḥayretdür / Zuhūr-ı vāķı‘a-i Kerbelāda ‘aķl-ı reşīd
- K7/57 Bize rızā-yı şerīfuñ gerek ḥudāvendā / Ne ḥarf-i çün u çerā ne **zebân**-ı pür-ta‘ķīd
- K11/18 Taḅ‘-ı çālāķuñ ki olmış ḥāmil-i sır-ı ḳazā / Hep **zebân**-ı rāzına esrār-ı mużmerdür gelen
- K11/30 Şerm-i evşāfiyla zīrā şūret-i endişeye / Ḥaclet-i nuṭķ-ı **zebân**-ı ḥāme-i terdür gelen
- K12/50 Söyledür āyīne-i luṭfuñ olursa ne ḳadar / Tuṭı‘-i nāṭıķa vaşfuñda **zebân**-ı beste vü lāl
- K14/61 Gerçi bilürin zāt-ı pesendīde-şıfātuñ / Müstaġnī-i evşāf-ı **zebân**-ı şu‘arādur
- K14/86 Dil-tengdür erbāb-ı **zebân** ḳande olursa / Gül-şen zaġan u zāġa ḳafes bülbüle cādur
- K21/7 **Zebānı** anılayamaz Bū ‘Alī vü Fārābī / Ḳalem ki Hürmüs-i eflāk-i nazm u inşādur
- K21/19 Būrīde olsa da tiġ-i cefā ile yine dil / Mişāl-i ḥāme ser-ā-pā **zebân**-ı şekvādur
- K25/42 Aḥvāl-i perişānuñı gel söyleşelüm gel / Ey şifte-dil sen daḥi bir başķa **zebānsın**
- K26/9 **Zebānı** tercemān-ı ma‘nī-i āyāt-ı münzeldür / Dili gencīne-i esrār-ı Ḳur‘ān-ı müfesserdür
- K26/11 Ḳazā-ḥükm ü ḳader-fermā-yı ‘ālem kim ser-i kilki / **Zebân**-ı tercemān-ı sır-ı aḥķām-ı muḳadderdür
- K27/33 Dā‘imā şevket ile böyle ġazālardan gel / Nā‘ilī-veş desün erbāb-ı **zebân** hoş geldün
- K29/10 Bildür **zebân**-ı remz ile meddāḥı olduġum / Ḥālā-vezīr-i a‘zam-ı Bercīs-ḫıtratuñ
- M7/III/2 Bu beyti istimā‘ etsün geçenler reh-güzārımdan / Bu anılsun **zebân**-ı sebze-i ḥāk-i mezārımdan
- M8/IV/2 **Zebân** ḥāmūş-ı ḥayret sīne sūzān dīdeler pür-nem
- M10/I/8 Şad-nīme olsa za‘fuma nisbet hilāl-i çarḫ / Her biri bir **zebân** ile taķrīre yok mecāl
- M11/I/1 Yā Rab **zebānum** et şeref-i na‘ta muhtedī / Endişem eyle vaķf-ı senā-yı Muḥammedī
- G162/5 Dil-i āteş-nefes kim meclis-efrüz-ı maḥabbetdür / **Zebân**-ı nālesin ḥunyā-gerān-ı encümen bilmez
- G315/10 Rehīn-i sem‘-i ḳabül et cevāhir-i saḥtuñ / **Zebân**-ı fezleke-i kürsī-i kemāl olma
- G329/2 Meclis-i nāzda maḥşūş **zebân**-ı nighühñ / Tercemānī-i mezāyā-yı füsün-ı fitne
- G380/5 Yañılmaz Nā‘ilī bezm-i kemālühñ / **Zeban**-ı dil bilen rind-i ḥāmūşı
- G382/3 Cān virmege leb-teşnedür ervāḥ-ı muḳaddes / Elfāz-ı **zebân**-ı şeker-āmīzüñe Şuḥfī
- G388/4 Bülend-pāye-i ‘ışķuz ki etmezüz pā-dāş / **Zebân**-ı töhmet-i Mañşūra dāsītānumuzı
- zebân-ı nāṭıķa** [4] konuşma yeteneġi.

- K2/54 Geçerse vaşf-ı cemilühñle rüzġarı yine / **Zebân-ı nāṭıķa** ḥaclet-güzīn-i kār ḳalır
- K6/50 **Zebân-ı nāṭıķa**-i Nā‘ilīdür ol bülbül / Ki bağ-ı medḥinühñ olmış hezār destānı
- K7/54 Zihī maḳām-ı taḥayyür ki vaḥşetinden olur / **Zebân-ı nāṭıķa** ebkem muḥāl-i ġüft u şenīd
- K18/41 Füsün-ı şīve-i siḥr-āzmā-yı nuṭķımdan / **Zebân-ı nāṭıķa** dem-beste-i ḥıṭāb olmış

zebân-dānī [1] sözbilirlik, fesahat, söz erbabı oluş. <Dihhudā>

- G207/2 Sözde Cibrīlī Felātūn gibi ilzām eyler / Başlasa keşf-i **zebân-dānī** rāza nighühñ

zebānlanmak [1] dillenenmek, dile gelmek, konuşmak.

G44/6 Bağrın felek kebâb u sirişkin şarâb eder / Mihmânına o kâse-siyeh mey **zebânlanur**

zeberced [1] zümrüt türünden bir taş. Sarı ile yeşil arasında parlak ve şuleli bir görünüme sahiptir. <Cûdî, FZ, ESKİ ESERLER>

K2/34 Kârın olan şeref-i hıdmetünle mihr-âsâ / Bu çâr-ı tāk-ı **zebercedde** tâc-dâr kalur

zeberced-reng [1] zebercet renkli, zümrüt renkli, yeşil.

K36/1 Yine tuğrâ-keş-i levh-i **zeberced-reng**-i sulţânî / Vezâretle ser-efrâz etdi defter-dâr-ı zî-şanı

zebûn [8]

1. zayıf, arık, kuvvetsiz, âciz. <Cûdî, FZ>

G28/4 Maḥmûrî-i her dû nergisündür / Âzâr-ı dil-i **zebûna** bâ' iş

G95/5 Ol kaṭre-i çeşmünde remeden ola zâhir / Dâğ-ı ciger-i Nâ'îlî-i zâr u **zebûndur**

G315/2 Bu dâm-gehde olup âşiyân-ḥarâb-ı vücûd / **Zebûn**-ı keşmekeş-i nefis-i bed-sikâl olma

2. değersiz, işe yaramaz. <Burhân-ı Kâtî', FZ>

K17/11 'Uḳde-i ḥâṭır-ı ğam dâğ-ı dil-i cevri ü sitem / Hırz-ı bâzû-yı kerem tâb-dih-i baḥt-ı **zebûn**

M2/IV/10 Âteşlere yak âh ederek cism-i **zebûnuñ** / Maḥşer-geh-i dâğ eyle süveydâ-yı derûnuñ

3. mahkûm; düşkün. <FZ, Kanar/1>

K17/46 Ne köpekdür Venedik kâfirî ḥâlâ kim ulur / Şîrler pençe-i ḳahruñda giriftâr u **zebûn**

G205/1 Gerçi maḥmûrî-i nâz **zebûn** çeşmüñ / Kârın andan yine icrâda füzündür çeşmüñ

G214/4 Gırseñ de cennete yine şehvet **zebûnısın** / Dil-dâde-i tena'um-ı bâğ-ı na'îm iseñ

zebûn-gîr [1] zebun ve zayıfları inciten kimse. <FZ>

K30/14 Bir zamân ola ki şayyâd-ı **zebûn-gîr**-i felek / Göre her ḥalka-i zencîrini dâmumda benüm

Zebûr [1] Davut Peygamber'e indirilen kutsal kitap. İbranî dilinde Davut'un ilahîleri ve münacatlarını içeren kitap, manzumdur. <KT>

G265/5 Erbâb-ı riya şimdi gûş eylemez isterse / Dâvûd lisânından âyât-ı **Zebûr** olsun

zecz [1] zorlama, zorla bir işe sevk etme; eziyet). <KT>

K28/21 Zannum budur ki **zecz** ile ḥâlûñ tebâh ola / Ol câh-ı ma' deletde dil-i şerm-gîn ile

zehâb [1] zihnen bir yola sapma, bir fikir ve zanda bulunma, zan, itikat. <KT, Cûdî, OTAL>

K3/2 Zihî mükâbere kim efḍal-i 'ibâdetde / Eziyet-i 'urefâ mezheb ü **zehâbında**

zehḥâr [1] dalgalı ve hareketli, coşkun ve taşkın (deniz). <KT>

G190/7 Dâğ-ı hürşîd idi her dürri olaydı menşûb / Ṭab'-ı pâki gibi bir ḳulzüm-i **zehḥâra** şadef

zehr [9] zehir, yendiği, temas edildiği yahut koklandığı zaman ölüme neden olan şey, ağı (bkz. sem). <KT, FZ, OTAL>

K1/41 Sâḳîsine bu maştabanuñ etme i'timâd / Ḳand-ı neşâtı mâye-i **zehr**-i melâl eder

K12/60 Dil-i bîmâruma âb istese cellâd-ı felek / ‘ Arz eder kâse-i Çînî ile **zehr**-i kıttâl

K12/61 Telh-kâmam o kadar ye’s ile kim şimdi baña / **Zehr**-i kıtil görünür şerbet-i şîrîn-i vişâl

M2/IV/2 Bil hasteligün âb-ı ruh-ı şihhat-ı câvîd / Pür-havşala-i çâşnî-i **zehr**-i nebât ol

G167/5 Nâ’ilî nahvet ü câh ehli mu’ammer olamaz / Kimse **zehr**i bu şifâ-hânede tiryâk edemez

G214/1 Şehd-i vişâlden hâzer eyle şakîm iseñ / İncinme **zehr**-i kahr-ı cefâya hakîm iseñ

G284/2 Her nigâhı **zehr** ile âlûde bir şemşîrdür / Pâdişâh-ı kişver-i hüsnün amânından şakın

G360/2 Bu köhne maştabanuñ bâde-i neşâtı gönül / Riyâyı ko saña **zehr**-i melâl gelmedi mi

zehr olmak [1] zehir etkisi göstermek || zevk almak umulurken üzüntü ile karşılaşmak.

<TS>

K30/12 Telhdür düşmene ahhâba sözüm kâd-ı nebât / **Zehr olur** hâşılı tiryâk ta’amumda benüm

zehr-âbe, zehr-âb [6] acı ve zehirli su || üzüntü nedeniyle akan gözyaşı. <KT,

Redhouse>

K4/19 Bîm-i renc-i humâr-ı hecrinden / Mest-i **zehr-âbe**-i cefâ-yı dilem

K28/10 Şimdi görüp mezâkumızı zehr-hand eder / **Zehr-âbı** farğa ‘âciz olan engübîn ile

G84/3 Telh-kâm-ı gamam ol deñlü ki bilmem sâkî / İçdüğüm bâde mi **zehr-âbe** mi hûn-âbe midür

G281/5 Mest-i hûn-âb olmamış **zehr-âb**-ı gam nûş etmemiş / Bilmemiş Cemşîd ü Cem âyîn-i ‘işret neydüğün

G306/3 Def’-i gam-ı eyyâma bilâ-cur’a çekerdük / Peymânemüz elde tolu **zehr-âb** da olsa

G364/4 Mezâk-ı telhe virdi yâd-ı la’lün bir halâvet kim / Gamuñla içdüğüm biñ kâse **zehr-âbı** unutturdı

zehr-âbe-nûş [1] acı ve zehirli su içen || pişmanlık nedeniyle ağlayan.

G214/11 **Zehr-âbe-nûş**-ı ma’siyet ol Nâ’ilî gibi / Hûlvü’l-mezâk-ı rağbet-i mâ’ü’l-hamîm iseñ

zehr-âlûd [1] zehirli || çok acı, elem verici. <KT>

G284/5 Nîş-i **zehr-âlûd**-ı peykân-ı kazâdur müdde’î / Nâ’ilînün zağm-ı şemşîr-i zebânından şakın

Zehrâ [1] Muhammet Peygamber’in kızı Fatma’nın lâkabı. <KT> Tanıkta, Hazreti

Hüseyin’in annesi olması vesilesiyle anılmıştır.

K7/29 Sipeh-bud-ı sü’adâ nûr-ı dîde-i **Zehrâ** / Ki levh-i ‘arşa olunmuş mü’essiri tesvîd

zehre [6] öd, insan ve hayvan ciğerinde bulunan içi su dolu ince zar. İnsan çok

korktuğu zaman bu kese yırtılıp insanı öldürür || cesaret, cüret, yiğitlik. <KT, Burhân-ı Kâtî’,

FZ> Türkçe’de “ödünü koparmak, ödünü patlatmak” deyimi, çok korkmayı ifade eder.

aşağıdaki tanıklarda da “şikâf” ve “çâk” sözcükleri ile kullanılan “zehre”, aynı anlam doğrultusunda değerlendirilmelidir.

K6/32 Ne gamze cevher-i şemşîr-i Zü’l-fiğâr-ı ‘âlem / Ki çâk eder eşer-i semmî **zehre**-i cânı

K6/33 Ne Zü’l-fiğâr ki eyler olunca şâd-pâre / Şikâf-ı **zehre**-i haşma dürüst peymânı

K10/32 Mirrih olursa **zehresini** çâk çâk eder / Haşmâne hamle eylese şîr-i jeyân gibi

K11/7 Hamle-i pür-zûrî haşmuñ **zehresin** çâk eylemiş / Âteş-efşân-ı şaf-ı a’ dâ bir ejderdür gelen

G8/4 Bir olsa **zehre**-i Mirrîh ile dil-i Behrâm / Yine getürmeyeler bir nigâha tâb saña

zehre-şikâf [1] öd patlatıcı, korkutucu, korkunç. <FZ, OTAL>

G257/4 Etse çeşmi gâzab-ı **zehre-şikâfın** der-kâr / Dil-i Mirrîhe tayar hancer-i müjgâni ucın

zekâ [3] zihin keskinliği, fetanet, anlak, dirayet. <KT, TS>

K14/56 Deryâ-yı firâvân-şadef-i dâniş ü idrâk / Şandûk-ı leb-â-leb-güher-i ‘aql ü **zekâdur**

T1/3 Alnında dağı tıfl iken nûr-ı şalâbet cilve-ger / Peydâ zamîrinde tamâm fehm ü hîred rüşd ü **zekâ**

zenk [1]

G123/1 Mestânelerün zevki demen âfet-i gâmdur / O **zenke** sebeb bâde degil hâlet-i gâmdur

zekan [7] iki çene kemiğinin aşağıda birleştiği nokta, yüzün alt ucu, çene.

<OTAL>

K14/26 Bir mertebe hoş-reng ki bir sidre-hırâmuñ / Sîb-i **zekan**-ı dil-keşine rüy-nümâdur

K14/57 Qahruñla terahhüm **zekan**-ı hûba siyeh-hâl / Hilmünle gâzab dest-hoş-ı reng-i hayâdur

G89/6 Görelî dâmlığın dâne-i hâl-i **zekana** / Fitne dâmen-keş-i cäsüs-ı giribânuñdur

G90/1 Çâh-ı **zekanuñda** dilün ârâmı tehîdür / Hüküm-i raşad-ı fitneden eyyâmı tehîdür

G158/2 Düşdük **zekanuñı** çâhına zülfün hevesiyle / Demdür ki bu meclisde giriftâr-ı kemendüz

G251/1 Ol **zekan** âzâr-ı dest-i zülf-i piçân görmesün / Güy-ı mihr-i tal’atun âsîb-i çevgân görmesün

G251/6 Olma rû-püş-ı **zekan** ey turra çeşm-i kâ’inât / Âfitâbı ser be-ceyb ü pâ be-dâmân görmesün

G384/2 Cüst-cü eyleyicek dilleri zülfünde hañun / Fitne yer bulmadı çâh-ı **zekanuñdan** gayrı

zekât [3] İslâm’ın beş şartından biri olan, mal ve paranın, paklığını ve helâllliğini sağlamak üzere kırkta birinin her yıl sadaka olarak dağıtılması. <OTAL> “Vermek” fiiliyle kullanılır.

G16/5 Çıkdı gınâ-yı vaşlumuz ağıyâra Nâ’ilî / Dil-ber **zekât**-ı hüsünüñ muhtâca virdi hep

G116/5 Sa’y ile niceler olup mâlik-i kîmyâ-yı fakr / Hâk be-dest devlet ü câha **zekât** virdiler

G166/2 Palâs-pâre-i rindî be-düş u kâse be-kef / **Zekât**-ı mey virilür bir diyâra dek giderüz

Zelîha, Zeliḥā, Züleyhā [10] Yûsuf Peygamberi köle edinmiş olan Mısır azizinin eşi. Yûsuf peygambere âşıl olup ona vuslat teklif edip karşılık bulamayınca Yûsuf’u zindana attırmıştır. Yûsuf, yedi sene zindanda kaldıktan hükümdarın bir rüyasını yorumlayarak özgürlüğünü kazanmıştır. Bu zaman zarfında Mısır azizi ölmüş, karısı Zeliḥa da sefil ve perişan bir duruma düşmüştür. Zeliḥa ile bir sokakta karşılaşan Yûsuf, onu eş olarak kabul etmiş ve iki âşık evlenmişlerdir. <Kâmûsü’l-A‘lâm>

K12/62 Dâmen-i ‘işmet-i Yûsuf gibi çâk etdi yaḥam / Dest-i bîdâd-ı **Zeliḥā**-yı sipîhr-i muhtâl

K14/34 Ol gevher-i nâ-yâba **Zeliḥā** degil ancak / Yûsuf da dehen-piste-i taḥdîr-i bahâdur

K16/15 Oldı her güşesi bir kaşr-ı **Züleyhā** şimdi / Beyt-i Ahzân idi evvel o serây-ı dîrîn

K35/16 Degil hâş oda güyâ kendüdür kaşr-ı **Zeliḥā** kim / Der ü dîvârın etmiş Yûsuf-istân ‘aks-ı envârı

- G124/3 Tehî-dest-i taleb kâm-âver olmaz mâh-ı Ken' âna / **Züleyhânuñ** çû dest-âvîzi çâk-i dâmen olmışdur
- G153/3 Bizüz ol 'âşık-ı kullâb-nazar kim dilesek / Yûsufi dest be-dâmân-ı **Züleyhâ** ederüz
- G179/1 Ruhuñ şevkiyle dil kim zülf-i müşk-efşâna el şunmış / **Zelîhâdur** ki dâmân-ı meh-i Ken' âna el şunmış
- G256/3 Hüsnuñ ol şâhid-i 'işmet-şiken-i Yûsufdur / Ki **Züleyhâ** göremez hû'âbda dâmânı ucın
- G277/4 Seni görse ederdi perde dâmân-ı **Züleyhâyı** / Meh-i Ken' ân gibi mañbûb-ı şehr-âşûb şerminden
- G359/2 Reşkâ ki dâmen-i meh-i Ken' ân-ı 'işmetin / Merdân-ı 'ışk dest-i **Züleyhâya** virmedi
- zelîl** [1] aşagılanan, alçak, hor, hakir (bkz. pâ-y-mâl). <KT, OTAL>
- K2/32 Eyâ şefî'-i güneş pişgân-ı rûz-ı cezâ / Ki cürm merhametünle **zelîl** ü h'âr kalur
- zelzâl** [1] deprem, sarsılma, zelzele. <LN, OTAL>
- K12/67 Nice bâr cyleseler zıllını hâke tahmîl / Üstüñ'ânına düşer gâv-ı zemînün **zelzâl**
- zelzele** [4] sallanıp sarsılma, yer sarsıntısı, deprem. <LN, OTAL>
- K2/55 Ola o gâyete dek rûhuña durûd u selâm / Ki şûr-ı **zelzeleden** haşır pür-ğubâr kalur
- K6/14 Rikâb-ı nâza kâdem başmadan harâb görür / Hücûm-ı **zelzeleden** heft tāk-ı evvâm
- K18/38 Hücûm-ı **zelzele**-i fitneden 'imâret-i dil / Binâ-yı hâtır-ı 'âşık gibi harâb olmuş
- G280/3 Hükûm-i sevâd-ı nokta-i hâlündür eyleyen / Mülk-i kazâyı **zelzele**-i fitneden emîn
- zemîn** [31]

1. yer, arz, yerküre. <KT, Cûdî>

- K2/28 Kef-i kerîmini yâd etse ebr eger şad şâl / Mişâl-i kaṭre **zemîne** güher-nişâr kalur
- K6/39 Yağardı kaṭre-i bârân gibi **zemîne** güher / Olurdi hâmil-i erzâk ebr-i nisânî
- K6/41 **Zemîne** hâtır-ı in' idâm-ı fûşat-ı cây / Sipihri bâ' iş-ı husrân-ı teng-dâmânî
- K7/39 O naḥl-i bâr-veri Kerbelâ **zemîninde** / Şu vermiyenler olsun mübtelâ-yı lerziş-i bîd
- K10/2 Olmış 'urûḫ-ı hâk-i **zemîn** ile cûylan / Âmiḥte-i vücûd ile rûḫ-ı revân gibi
- K10/13 'Aksi bülend ü pest bahârûñ nücûm ile / Peydâ yüzinden naḫş-ı **zemîn** ü zamân gibi
- K12/33 Hükûmi taḡyîr-i tebâyi' de revândur o kadar / Ki tef-i ḳahrı güzâr etse **zemînden** fi'l-hâl
- K12/38 Zîr-i 'anḳâ-yı şükûhında felek bir beyzâ / Kef-i mîzân-ı veḳârında **zemîn** bir mişḳâl
- K12/67 Nice bâr cyleseler zıllını hâke tahmîl / Üstüñ'ânına düşer gâv-ı **zemînün** zelzâl
- K15/25 Enfâs-ı kerîmünle **zemîn** ṭabla-i 'aṭṭâr / Hûlḳuñla felek nâfe-i bûyâ mî degildür
- K16/12 Sâye-i ḳadrûñ olup cilve-ger-i ferş-i sarây / Buldı teşrîf-i ḳudûmuñla leṭâfet o **zemîn**
- K17/22 Vûs'at ol deñlü **zemîninde** ki sîr-âb edemez / Geşt-zâr-ı keremîn nehr-i Furât u Ceyḫûn
- K18/1 Temûzdur ki cihân ḡarḳ-ı tef ü tâb olmuş / **Zemîn** güdâḥte-i b-ı âfitâb olmuş
- K18/11 Olup çekîde 'araḳlar **zemîne** rûyinden / Hezâr şerm ile ḡarḳ-ı ḥo-yı ḥicâb olmuş
- K18/12 Edüp yâ nâv-ı **zemîne** eşer ḥarâret-i şems / Teninde her ser-i mû çeşme-sâr-ı âb olmuş
- K18/15 Ki vefretinden olup tâbe-i **zemîni** muḥîṭ / Tef-i temûz ile bir külçe sîm-i nâb olmuş
- K22/2 Tâb-efgen olsa mihr-i sipihr-i necâbetün / Eczâ-yı tîre hâk-i **zemîne** mürûrdan
- K28/3 Şimdi tekellûfât-ı ḥiredle berâberüz / Dünyâ ḡamın götürmede gâv-ı **zemîn** ile
- K28/43 Pâ-mâl-i sümme-ı raḡş-ı cihân-gird-i 'azmûñ et / Hind ü 'Acem diyârını bir bir **zemîn** ile

- K28/50 Sür haşma bād-pāyūnī açdurma çeşmini / Toldur ‘adū gözini gubār-ı **zemîn** ile
 K28/66 Gösterdi tār u pūdın kālā-yı ma‘rifet / Ol kār-gehde naqş-ı zamān u **zemîn** ile
 M8/IV/1 **Zemîn** naţ ‘-ı siyāset-gāh-ı dil seyf-i kaza mübrem
 G50/1 Haţtuñ ki bāğ-ı dilde bahār-ı siyāh açar / Hasret **zemîn**-i sinede ezhar-ı āh açar
 G124/2 **Zemîn**-i dil de kim vaqt-ı haşād-ı kışt-i miñnetdür / Cerāhat tūde tūde dağ hırmen hırmen olmışdur
 G152/5 Şatranc-bāz-ı naţ ‘-ı kemālüz ki Nā ‘ilī / Etmez kabūl-i tarh-ı tekellūf **zemînümüz**
 G198/3 Şiken-i pençe-i hūrşid olur ednā kārı / Kışver-i ‘ışk **zemîninde** biten her giyehūñ

zemîn ile berāber etmek [1] yerle bir etmek, yıkmak, harap etmek.

- K28/29 Saţh u gerī nizā‘ ını kaldırdı hākden / Cümle kıla‘ ın **etdi berāber zemîn ile**

2. kumaş vesairenin çiçekleri haricinde bütününü kaplayan renk ve boya, asıl renk. <KT, Cûdî>

- K10/4 Bulmuş tılā ‘ **zemîni** sefidāc-ı şubhādan / Hoy-kerde levh-i sine-i simîn-berān gibi
 K10/14 Dönmüş o faşş-ı hāteme cirm-i **zemîni** kim / Koynında şaklar ehl-i nazar hırz-ı cān gibi
 G87/3 Değil mā ‘î kabāda tal‘ atūñ naqqāşlar güyā / **Zemîn**-i lāciverde bir dıraşşān büh yazmışlar

3. ifade biçimi, üslûp; kendisine nazire yazılan şiir. <Cûdî>

- K5/5 Oldı tab‘ um gibi bir taze **zemîn** üzre yine / Çüb-ı hüşk-i kalem ābişhor-ı nev-peydāyī
zemîn-būs [1] saygı gösterisi olarak zemini öpen. <OTAL>
 K12/22 Rāyîz-i eşheb-i iqbāl Meħmmed Pāşā / Ki olur çarh rikābında **zemîn-būs**-ı ni‘āl
zemistān [] kış. <KT>

zemistānī [1] kışlık. <OTAL>

- K6/21 Güzer ederse olur gül-sitān-ı küyından / Nesīm-i şubh-ı cinān şarşar-ı **zemistānī**
zemzem [2] Kābe’nin yanında meşhur bir su kuyusu, yeryüzündeki suların en
 faziletlisidir. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>

- K12/34 Ka‘ r-ı düzağ gibi pür-tāb ola çāh-ı **zemzem** / Ma‘ den-i āhen ü kibrīt ola nehr-i salsāl
 G188/5 Beytü’l-‘atūq-i ‘ālem-i ğam reh-revānına / Hūnāb-ı eşk-i dīde yeter **zemzem**-i neşāt
zemzem-āşinā [1] zemzemi bilen, zemzem suyunu tanıyan.

- G2/2 Kūyuñ ki Ka‘ be-i dil ü cāndur olur mı hīç / Leb-teşne-i zülāl-i ğamuñ **zemzem-āşinā**
zemzeme [12] ezgili, nağmeli ses, terennüm. <FZ, OTAL, Nedim Divanı’nda
 Musiki, s. 67>

- K1/10 Tālīb terāneyem ki meyzāz-ı nazmumuñ / Ervāhı mest-i **zemzeme**-i vecd ü hāl eder
 K13/2 Sāzım yere çalmışdı görüp meclisi hālī / Nāhīd-i felek **zemzeme**-i gūş-resādan
 K13/24 Şadr-ı fuğarā-dost ki dīvāna çıkınca / ‘Ālem pür olur **zemzeme**-i şükr ü şenādan
 K14/85 Bir bādiye-i vahşete düşdük ki pey-ā-pey / Hākem be-dehen **zemzemesi** gūş-resādur
 K24/35 Hāmūş ol ey kalem ki o ümmīd-gāhda / Ādābdan bu **zemzeme** min ba‘ d dūr olur

- M1/V/6 Dil çāk çāk-i el-‘aşaş-ı deşt-i Kerbelā / Ten şerha şerha **zemzeme**-i el-firāk ile
 G96/5 Nā’ilī **zemzeme**-i nāy-ı kalem destünde / Çāšnī-senc-i mezāyā-yı ṭabī‘at görür
 G132/2 Mestüz o bādeye ki içüldükçe cur‘ ası / ‘Ālem ḥarāb-ı **zemzeme**-i nūş nūş olur
 G266/1 Nāyuñ ki çıkar **zemzeme** sūrāḥlarından / Bülbüller öter şanki gülün şāḥlarından
 G266/5 Te’şiri yürekler deler ey Nā’ilī-i zār / Nāyuñ ki çıkar **zemzeme** sūrāḥlarından
 G275/5 Nā’ilinün işidüp **zemzeme**-i güftārın / Bülbülumdür demesün ol gül-i ḥurrem ne desün
 G303/5 Oldı esbāb-ı ṭarab ḥün-ı ciger nūş edeli / Muṭrıb-ı nāle ile **zemzeme**-i āh bize

zemzeme-ḥāh [1] ezgi, nağme isteyen. Tanıkta Cebrail, gülün güzelliğine tutulup bülbüle hak vermekte ve ondan şarkı söylemesini istemektedir.

- G228/5 Meftūnı olup Nā’ilīyā ol gül-i ḥüsün / Rūḥü’l-ḳudūsi **zemzeme-ḥāh** eyledi bülbül

zemzeme-perdāz [1] nağme tertipleyen, âhenkli sözler yazar (kalem).

- K21/1 Kālem ki **zemzeme-perdāz**-ı bezm-i ma‘nādur / Medīḥe-senc-i semiyi-ı Ḥabīb-i Mevlādur

zen [4] kadın, karı. <KT, Cûdî, FZ> Aşağıdaki tanıkta geçen “zen-i dünyā” terkibi, dünyadaki kadınları ifade ettiği gibi, dünyanın kadın olarak nitelendiği bir anlam da oluşturmaktadır. Her hâl ü kârda kadından, çoluk çocuktan uzak durulması gerektiği anlatılmıştır.

- G315/1 Gel ey gönül **zen**-i dünyāya pāy-māl olma / Olup mücerred-i gül beste-i ‘ayāl olma

zenān [3] kadınlar. <Cûdî, OTAL>

- K25/49 Nefsünde olan cünbişi merdāne şanursın / Yokdur ḥaberün suḥre-i merdān u **zenānsın**

- G214/3 Nā-maḥrem-i ḥarīm-i edebsün **zenān** gibi / Muḥtāc-ı istiḡāse-i na‘līn-i sīm isen

- G293/3 Nefsünde olan cünbişi merdāne şanursın / Yokdur ḥaberün suḥre-i merdān u **zenānsın**

zenaḥdān [3] çene, çene çukuru (bkz. zekān). <Cûdî, FZ>

- G100/2 Şekve-perdāz-ı **zenaḥdān** olduḡuñ ol ḡamze / Gürk-i Yūsuf-ḡire ey dil çāhi söyletmek midür

- G323/4 Güstāḥī-i nezzāre yeter meclis-i meyde / Nāzūklük et ol sīb-i **zenaḥdāna** toḡunma

- G352/4 Ne ḥoş beñzer gelince naḡd-i cān tārācına ol şūḥ / Elinde ṭup-ı sīmīni o ḥoy-kerde **zenaḥdāna**

zencīr [8]

1. zincir, birbirine geçmiş demir halkalardan oluşan ip ve bağ, silsile. <KT, FZ>

- K30/14 Bir zamān ola ki şayyād-ı zebūn-ḡir-i felek / Göre her ḥālka-i **zencīrini** dāmumda benüm

- G7/5 Ṭavḳ-ı **zencīr**-i rızā ber-gerdenüm ey Nā’ilī / Bu kuhen dārū’ş-şifā mādām meskendür baña

- G231/5 Ṭavḳ-ı rızā der-gerden-i teslīmdür ey Nā’ilī / Efsūn-ı zūlf-i yār ile **zencīr**-i sevdānuñ gönül

zencīr-i ‘adl [5] adalet zinciri. İran hükümdarı Nûşirevân, sarayının kubbesine altın bir çan astırır. Buna, ucu sarayının dışına uzanan bir zincir bağlatır. Nûşirevân’a adalet talebiyle gelen bir kimse bu zinciri çekerek çanın çalmasını sağladı. Bu zincire “zencīr-i ‘adl” denmiştir. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 64>

K10/17 Şahn-ı serây-ı şâhda cûlar şadâ virür / **Zencîr-i ‘adl-i** der-geh-i Nûşirevân gibi

2. suçluların ve divanelerin ayaklarına ve boyunlarına bağlanan demir bağ, pranga. <KT, TS>

K10/3 Etmiş cünûn-ı âbını efzûn kuhen-bahâr / **Zencîrini** sürürse n’ola kehkeşân gibi

G253/1 Olalı zülfüne hem-silsile sevdâ-yı cünûn / Oldı reşk-âver-i **zencîr-i** hîred pâ-yı cünûn

zencîre çekmek [1] zincirle bağlamak, zincirlemek, pranga vurmak.

G291/3 ‘Aql-ı Mecnûnı **çeküp** dest-i kazâ **zencîre** / Şiken-i tûrra-i Leylâda komış nîrengin

zencîr be-gerden [1] boynu zincirli || tutsak, esir.

M2/V/7 Ol şâhı şefî‘ et ki yağa tâb-ı cemâlûn / **Zencîr be-gerden** bu giriftârûnı yâ Rab

zerd [10] sarı renk || solgun, soluk. <Cûdî, FZ, OTAL, Steingass>

K12/71 Hem nazardan birağup hâk ile yeksân eyler / Hem eder pûta-i miñnetde ten-i **zerdümi** kâl

M10/I/2 Zerrîn sebîke-i mehi kılmış hilâl eden / Cism-i nizâr u **zerdümi** gam pûtasında kâl

G29/1 Kaddûn reşkiyle şâh-ı verd gâhî râst gâhî kec / Gül-i al-ı ruñuñdan **zerd** gâhî râst gâhî kec

G159/5 Biz Nâ ‘ilî bu za‘f ile bu cism-i **zerd** ile / Pâ-mâl-i râh-ı zillet olan kâh-ı hasretüz

G354/1 ‘İşkdur mâye-i râhat dil-i pür-derdümüze / Reşk eder kâhrübâ reng-i ruñ-ı **zerdümüze**

Ş11/1 Dönmüş ruñ-ı **zerdine** çemen ‘âşık-ı zârûn / Bir gûne dañi ‘âlemi var köhne-bahârûn

zerd ü nizâr [4] solgun ve zayıf; üzüntüden hastalanmış, dermansız.

K27/37 Bîm-i tîğûnle olup kânde ise **zerd ü nizâr** / Diye bed-h‘âhuña renc-i yarağan hoş geldüñ

G53/4 Cezb-i mañabbetüñle dil **zerd ü nizâr** olup gider / Bilmediler haqîkâtin kâh mı kehrübâ mıdur

G69/5 Hızr u Mesîh dağ-ı şehîdân-ı hasretüñ / **Zerd ü nizâr-ı** reşk-i ruñuñ mihr ü mâhdur

G303/3 Erdi bir mertebeye za‘f-ı ten-i **zerd ü nizâr** / Kehrübâ kârın eder istese her kâh bize

zerr, zer [21] altın. <Cûdî, FZ> Tanıklarda ihtişâm ve zenginlik alâmeti olarak anılmıştır.

K10/34 **Zer** eskefiyle serde silâh-dâr u cûkadar / Hürşîd ü mâh-ı çâr-deh-i âsumân gibi

K12/70 Felek ol şayrafî-i ekmeñ ü nâdândur kim / Bu yeter fark-ı **zer** ü hâkde noğşânına dâl

K22/36 Gencîne-i kemâldür ehl-i dilüñ ne gam / Dâmân u desti olsa teñi **zerr** ü zûrdan

K30/31 ‘Âr eder husrev-i endîşem eger etse felek / Mihrini fülke-i **zer** fark-ı hıyâmumda benüm

M1/II/6 Aşluñ egerçi hâk idi ammâ ‘aceb bu kim / Hâk-i siyehle hîç **zerüñ** imtizâcı yok

M12/I/3 Şarardur zîkr ü fikrûñ çehresin erbâb-ı tevñîdûñ / Siyeh hâki **zer** eyler kîmyâdur yâ Resûla’l-lâh

G67/4 Ey rind-i teñi-kîse ço da‘vâ-yı hulûşı / Meh-pârelerüñ ceybine sîm ü **zeri** tûldur

G89/2 Dağ-ı mihr olsa o **zer** tûgme-i yektâ ne ‘aceb / Ki o mehcûr u bu me’nûş-ı girîbânûndur

G91/2 Şarâb-ı ‘ışk u mañabbetle mest olan ‘âşık / Ne **zer** piyâle ne sâkî-i sîm-sâk ister

G126/3 Cevher-i feyz-i ilâhî ‘amel-i hâlişdür / Yoñsa ey h‘âce siyeh hâküñe **zer** virmezler

G167/3 Kîmyâ-kâr-ı emel balsa da bir hâlî yer / **Zer** eder hâkini ammâ **zerini** hâk edemez

G244/9 ‘Âr eder husrev-i endîşem eger etse felek / Mihrini fülke-i **zer** fark-ı hıyâmumuda benüm

G245/1 Tek yerde gökte ‘ârif-ârâma bir yer olsun / Olmazsa efser-i **zer** tâc-ı kâlemler olsun

G245/2 Hûn-ı cigerle tölmiş câm-ı **zer** olmadansa / Bî-inkisâr-ı hâtır eşkeste sâgar olsun

G320/1 Şarâbı görmezüz dilden şafâ dūr oldu gıtdükçe / Mişâl-i raht-ı **zer** peymâne mestūr oldu gıtdükçe

G372/1 Sebeb-i rif’atî âteş olanuñ dūd gibi / Hâzef olmuş yer micmer-i **zer** ‘ūd gibi

zer-i hürşîd [2] güneş. Eski kimyacılar altına güneş derlerdi. <MAZMUNLAR VE İZAH, s. 469>

M12/I/2 **Zer-i hürşîd**-i mahşer kûşadur iksîr-i hâlünden / Reh-i ‘ışkuñda ol kim hâk-i pādūr yâ Resûla’l-lâh

G269/4 Bînâ-dil ol ey h’âce ki saña **zer-i hürşîd** / Seng-i mehek-i mähda mağşûş görünsün

zer-i kâmilü’l-‘ayâr [2] ayarı tam, karışık ve noksan olmayan altın.

K2/37 Tûrâb iken bir avuc sikke kabûlûn ile / Revâc-bahş-ı **zer-i kâmilü’l-‘ayâr** kalur

M1/II/7 Döndü vücûduñ ol **zer-i kâmil-‘ayâra** kim / Hergiz mehek-i tecrübeye ihtiyâcî yok

zer-beft [1] sırma ile dokunmuş kumaş, sırmalı. <Cûdî, FZ, Kanar/1>

K14/5 Düşında olan hil’at-i **zer-beft**-i münâkkaş / Tertîb-i cihâzındaki şükrâne kabâdur

zer-bend [1] altın bağlı, altın takılmış. Tanıkta, “nahl” adı verilen ve gelin

alayında süs olarak kullanılan ağaca gönderme yapılmıştır (bkz. nahl). Sevgilinin yürüyüşü bu süs ağacının ilerleyişine benzetilmiştir.

K14/21 Reftârları bü’l-‘aceb ammâ nice beñzer / Her birisi bir serve ki **zer-bend**-i tîladur

zer-çüb [1] gövdesinden dallara ayrılan ve dallarında kızarmış küçük yapraklar ve

sarı çiçekler bulunan bir bitki, zerdeçal. <Kanar/2, Seccadî/1>

K33/8 Mihr-i **zer-çüb**-ı şu’â’ ile olaldan müzdür / Kâh-ı iqbâli gibi görmedi bünyân-ı esîs

zer-düz [1] haddeden geçirilmiş altınla işlenmiş nesne; sırmalı, klaptanlı <Cûdî,

FZ>

K16/31 Kâr-gâh-ı hünere naqş-ı tîrâz eyleyeli / Tab’-ı **zer-düzümü** sermâye-i feyz-i tahtîn

zer-endüd [1] altın sürülmüş, yaldızlanmış; tezhipte kâğıdın üzerine sürülen

sıvama altın. <KT, ESKİ ESERLER>

K3/9 Sözüden eyler iken iktisâb-ı ‘izz ü şeref / Yazılsa levh-i **zer-endüd**-ı âfitâbında

zer-endüde [1] altın yaldızlı. <Kanar/2>

K16/9 Şemse-i tâğ-ı felek gibi fûrûğ-ı bahtı / Bu nüh evvân-ı **zer-endüdeyi** eyler tezyîn

zer-ger [1] altını işleyen, kuyumcu. <KT, Cûdî, FZ, ESKİ ESERLER>

G65/4 Bir hânde ile zeyn et ey **zer-ger**-i melâhat / Faşş-ı nigîn-i la’lin pür-dür-i nâb göster

zer-kâr [1] altın veya sırma ile işlenmiş, altın işi. <KT>

G315/8 Olursa bâliş-i **zer-kâr**-ı câh tekye-gehün / Yine cebîn be-kafe-yı şaf-ı ni’âl olma

zer-keş [1] kumaşı ne olursa olsun altın sırma ile işlenmiş üstlük esvaplara verilmiş isim, sırmalı. <Kantar/1, TGKSS>

G314/3 N'eyler perend-i **zer-keş**-i şubhı gedâ-yı 'ışk / Maḥzûzdur kilim-i siyâh-ı şeb olmasa

zer-külâh [1] saray kapıcılarının başlarına giydikleri külâh, üsküf. Altın işlemeli olduğu için bu ad verilmiştir. <ÖTS, TGKSS>

G16/4 Çün şem'-i **zer-külâh**-ı legen mâsivâyı dil / Etdi zâmîme tahtı ile tâca virdi hep

zer-meş'ale [1] altın meşale.

K15/21 Çıkıldıkça sa'âdetle kola düş-ı felekde / **Zer-meş'ale**-i mâh müheyyâ mı degildür

zer-nigâr [2] altınla işlenmiş, yaldızlı. <Cûdî, OTAL>

K10/39 Olsun keşide fark-ı sa'âdet-nişânına / Dîbâ-yı **zer-nigâr**-ı felek sâye-bân gibi

K20/28 Ḥayrân-ı naḫş-ı ḥayme-i iclâlün cylesün / Bu çetr-i **zer-nigâr**-ı mu' allâ-yı ber-teri

zer-nişân [1] kılıç vesairenin üzerin kakma altınla işlenmiş yazı. <KT, Cûdî>

K27/32 Ser-i a' dâyi virüp tu' me dehân-ı tîge / **Zer-nişân** zırh ile ey bebr-i beyân hoş geldün

zer-ṭınâb [1] altın ipli (çadır). Ṭınâb, "çadır ipi" anlamına gelir.

K3/52 Başınca fark-ı sipihre qadem tutuldı tamâm / Kamer muḫâ'arına çetr-i **zer-ṭınâbında**

zerrât [2] zerreler, ufak parçalar (bkz. zerre). <OTAL>

K15/20 Gösterse n'ola kendüyi 'ahdinde ahâlî / Ḥürşîd ile **zerrât** hüveydâ mı degildür

G196/3 **Zerrâtı** gamuñ şevk ile hep rakşa getürdi / Ḥürşîd gibi sîne-i bî-kîne-i 'âşık

zerre [18] çok küçük parça, parçacık; güneş ışığında görünen toz tanesi. <KT, ZL, TS, Ahterî>

K12/36 Der ü deşt olsa girân-bâr-ı vekâr u ḥilmi / Veremez **zerre** kadar ḥâkime temkîn-i cibâl

G11/3 Mânend-i **zerre** maḥv-ı vücüd eyler uğrayan / Ol mâhuñ oldu kūyı meger gūy-ı âfitâb

G36/6 Bî-tâkat-ı mür olsa da 'âşık nazarında / Bir **zerre** degilken dû cihân minnet-i dîdâr

Güneşin tesiriyle hava ısınca havadaki tozlar hareketlendiği ve genişlediği için yerden yükselerek etrafa yayılırlar. Eski telâkkiye göre güneşin cazibesine kapılarak ona doğru koşarlarmış. Aslında hadise, havada asılı küçük parçacıkların güneş ışığında görünür hâle gelmelerinden ibarettir. Aşağıdaki tanıklarda "güneş" ve "zerre" birlikteliği bu alâkadan dolaydır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 225>

K1/18 Şekvât-ı bâr-gâh-ı taḫarrub ki mihirden / Kem **zerre**-i 'inâyeti ref'-i zevâl eder

K1/30 Ben **zerreye** o maṭla'-ı nûr-ı şuhûddan / Ḥüddâm-ı bâ-sa'âdeti 'arz-ı cemâl eder

K3/69 Olunsa kışsa-i mi' râci ḥaşre dek taḫrîr / Güneşde **zerresidür** kaṭredür şehâbında

K6/24 Zihî ṭalî'a-i ruḫsâr-ı şeb-çerâğ-ı güher / Ki dâğ-ı **zerresidür** mihr-i ḥâveristânî

M4/I/2 Dil-i 'uşşâkı neden **zerre**-i bî-tâb u ḥaḫîr / Eylemiş bâriḫa-i ḥüsnüni ḥürşîd-naḫîr

- M5/II/2 Ey **zerre**-i âfitâb-ı hüsni / Âyine-i râz-ı ‘ışk u maflûb
M6/I/2 **Zerrelerdür** mümkünât olmuş vücûduñ mihr-i şân / Şûret ü ma‘nide peydâ vü nihânsın bî-gümân
G9/2 Hâzer gürûrdan ey âfitâb-ı Behcet kim / Zamân ola gele her **zerreden** hicâb saña
G139/1 Biz ki humm-ı şarâb der-bağalüz / **Zerre**-i âfitâb der-bağalüz
G161/3 **Zerre**-i pür-süz u hürşid-i ruḥ-ı cânâneyüz / Dâğ-süz-ı sine-i şad-âfitâb-ı maḥşerüz
G164/6 Bir **zerreyüz** velik sipihr-i ḥaḳîkatün / Hürşidine muḳâbil olan ḥalvetilerüz
G336/4 ‘Âlem-i hüsninde ruḥsâr u dehânın kıl ḥayâl / **Zerresi** hürşid-i ‘âlem-tâb gelsün çeşmüne
G371/3 Sa‘y-ı bâzûsını gör **zerre**-i nâçiz-i dilün / Almaḳ ister seni âğûşına hürşid gibi

zerre kadar [1] çok az, en küçük biçimde, hiç. <TS, ÖTS>

- M3/VII/2 Var âsitân-ı pîre hele istinâdumuz / Hükûm-i kazâya **zerre kadar** yok ‘inâdumuz

zerre zerre [1] zerre zerre, un ufak, küçük küçük.

- G362/3 **Zerre zerre** ḥâk-i güristânı pâ-mâl etme kim / Tûde tûde Hüsrev-i zerrîn külehdür her biri
zerrîn [6] altından yapılmış; altın gibi, altın renginde. <KT, Cûdî, FZ>

- K18/49 Ola vücûdına bu ḥayme cây-ı âsâyiş / Ki cirm-i şemse-i **zerrîni** âfitâb olmuş
K35/9 O **zerrîn** şûşeler kim saḳfın etmiş çarḥ pür-encüm / Dıraḥşânlıkda bilmez rûz-ı rûşenle şeb-i târî
K36/2 Kef-i iḳbâline hürşid bir **zerrîn** qalem şundi / Revâdur zir-i meşq eylerse levḥ-i mâh-ı tâbânı
K36/11 Bakılsa âfitâb-ı pür-şu‘â‘ı burc-ı ‘izzetdür / Leb-â-leb ḥâme-i **zerrîn** ile altun qalem-dâni
M10/I/2 **Zerrîn** sebîke-i mehi kılmış hilâl eden / Cism-i nizâr u zerdümi gam pûtasında kâl
Kt7/2 Mihr virmez sipihre ḥüsni ü behâ / Esb-i **zerrîn** sâmi göstermez

zerrîne-zeyn [1] altınla süslenmiş, altın yaldızlı.

- K28/51 Bir âfitâb toğdı şanurlar hilâlden / Rûyuñ görenler eşheb-i **zerrîne-zeyn** ile
zerrîn-kadeḥ [1] güzel kokulu bir cins sarı çiçek; nergis çiçeği. Cevat Şükrü (2001. 184-194), zerrîn-kadeḥ’in nergis ile kimi zaman karıştırıldığını uzunca izah etmektedir. <KT, OTAL, TÜRK ÇİÇEK VE ZİRAAT KÜLTÜRÜ, s. 184-194> Nâilî, aşağıdaki tanıkta “nergis” ile “zerrîn-kadeḥ”i birlikte anmış, bu çiçeklerin birbiri ile ilgisine ve benzerliğine dikkat çekmiştir.

- K14/28 Manzûr olan a‘yân bakılsa ne taraftan / **Zerrîn-kadeḥ** ü nergis ü gül mihr-i giyâdur

zerrîn-külâh, zerrîn-küleḥ [2] hanımların başörtüsü, taç || güneş. <FZ>

- G362/3 Zerre zerre ḥâk-i güristânı pâ-mâl etme kim / Tûde tûde Hüsrev-i **zerrîn-külehdür** her biri
G386/2 Bakılmaz ḥüsrev-i **zerrîn-külâh**-ı mihre kim olmuş / Muḥammed Ḥân-ı gazî taḥt u tâc-efrûz-ı sultânî

zerrîn-kürsî [1] altın kürsü, altından yapılmış kürsü; yüksek mertebe.

- K11/3 Müjde ey bâlâ-yı **zerrîn-kürsî**-i hürşid ü mâh / Şafder-i nüh bâr-gâh-ı heft çâderdür gelen

zerrîn-tâḳ [2] altın kemerli, altın tâklı.

- K35/4 Seçilmez şemse-i **zerrîn-tâḳ**-ı lâciverdiden / Olunca pertev-endâz-ı felek fânûs-ı hem-vârı

K36/4 Devâtın tutsa Bercîs elde lâıyık çekdügi tuğrâ / Olursa şemse-i **zerrîn-tâk**-ı çarh erzânî
zevâl [3]

1. sona erme, eksilme, fena bulma. <KT, OTAL, Ahterî>

K1/18 Şekvât-ı bâr-gâh-ı tağarrub ki mihirden / Kem zerre-i 'inâyeti ref'-i **zevâl** eder
 G242/5 Refî' imiş tûtalum Nâ'îlî bu heft iklîm / **Zevâl**-i devlet-i Behrâm-ı Ğûrî n'eyleyelüm

2. güneşin en tepe noktasından batıya doğru inmesi. <KT, Cûdî>

K12/28 Belki her ahter-i tâbânı o fîrûz-ı şebûn / Döne bir mihre ki olmaya verâsında **zevâl**
zevâyâ [2] zaviyeler, zâviye'nin çoğulu (bkz. zâviye). <KT, Cûdî, OTAL>

K15/41 Hâk devlet ü 'ömrin ede pâyende ki dâ'im / Dâ'îleri sükkân-ı **zevâyâ** mı degildür
 T2/1 Dirîgâ gitdi ol ser-çeşmesi erbâb-ı İkkânun / Ki nuğk-ı pâki bahş idi sükkân-ı **zevâyâya**
zevķ [8]

1. tat, lezzet; [tas.] ilâhî tecellilerin uç vermesi, vecd. <KT, TASAVVUF TERİMLERİ>

K2/1 Ne şâd-mânî-i bezm-i vişâl-i yâr kalur / Ne **zevķ**-i şöhet-i sâķî-i gül-'îzâr kalur
 K24/21 **Zevķ**-i zülâl-i meşreb-i kevşer-ğalâvetün / Aħbâb-ı teşne-kâma şerâb-ı zuhûr olur
 G273/3 Hâtırda **zevķ** dilde şafâ tende yok mecâl / Erbâb-ı ğam erişse de nev-rûza n'eylesün

2. hoşla giden veya çekici bir şeyin elde edilmesinden, düşünülmesinden doğan hoş duygu, lezzet duyma, haz, hoşlanma. <KT, TS>

K30/9 Meclisünden budur inşâf ki mehcûr olalı / Bulmadum **zevķ** şebâtumda devâmumda benüm
 G123/1 Mestânelerün **zevķi** demeñ âfet-i ğamdur / O zenķe sebep bâde degil hâlet-i ğamdur
 G240/2 Bir vech ile ta'bir edemem **zevķ**-i hayâlin / Ğğûşa bu şeb h'âbda bir ince bel aldum

3. beş duyudan biri, tatma, tadım. <KT, OTAL>

G4/1 Edeli **zevķ**-i tahayyür ğamı tiryâk baña / Oldı vâ-sühtegî mâye-i idrâk baña
zevķ almak [1] hoşlanmak, beğenmek, tat almak. <TS, ÖTS>

G172/3 **Zevķ alsa** nigâhuñda olan lutf u ğazabdan / Eylerdi kaçâ fitne vü aşubı ferâmûş
zevķ-âşinâ [1] zevki bilen, zevki tanıyan.

G93/4 **Zevķ-âşinâ**-yı miñnet-i Eyyüb edüp dili / Cân-ı şabûra havşala-i derd ü dâğ vir
zevraķ [5] küçük kayık, sandal. <Cûdî, OTAL>

G134/4 Sensün yine muhlîş bizi ğarķ-âb-ı fenâdan / Ne **zevraķ** u ne Nûh u ne tûfân bilürüz biz
 G342/3 Nûh **zevraķ**-ı sipihre hürûşî fenâ virür / Hecrûñle gelse gözden aķan âb bir yere
 G363/2 Sirişķ-i dîdeden ey nâ-hudâ-yı **zevraķ**-ı hûsn / Hâzer hâzer ki yem-i bî-kenâredür şimdi
 G366/4 Ey dil hâzer ki **zevraķ**-ı nûh bād-bân-ı çarh / Bulduķça rûzgârın atar ķareye seni
 Ş12/6 Çıķar bir ğün kenâra **zevraķ**-ı dil / Sağ olsun sevdüğüm Mevlâ kerîmdür

zeyl [6]

1. tarih ve teracim-i ahvâl gibi kitapların girişi olmak üzere başkaları tarafından yazılan kitap. <KT>

K5/29 Âferîn himmet-i vâlâsına kim eylememiş / **Zeyl**-i ‘unvân-ı şeref menkıbe-i Âbâyı

K5/45 Muhlîş istersen eger **zeyl**-i mübâhât eyle / Na‘t-ı peygamber-i Hallâk-ı cihân-ârâyı

2. mektup ve kanunların altına yazılan şey, ilâve, hamîş. <KT>

K9/33 Ba‘dehu eyleyüp itmâm-ı du‘ân ile sözün / Hâme-i nazma du‘â **zeylini** ‘unvân etmiş

K30/34 Nâ‘ilî buldı kaşîdeyle temeddüh pâyân / Bir du‘â kaldı hemân **zeyl**-i kelâmumda benüm

zeyl etmek, zeyl eylemek [2] eklemek, ilâve etmek.

K25/28 Evşâfuña bu matla‘ı **zeyl eyledi** tab‘um / Kim sen daği taḥşînine bigşûde-dehânsın

K28/79 Pâyânıdur kaşîdenüñ ey kil-k-i ter-zebân / **Zeyl et** du‘â-yı devlet-i şadr-ı güzîn ile

zeyn [2] süs, bezek, zinet. <KT, Cûdî>

zeyn etmek [1] süslemek, bezemek. <Kanar/2>

G65/4 Bir ḥande ile **zeyn et** ey zer-ger-i melâḥat / Faşş-ı nigîn-i la‘lin pür-dürr-i nâb göster

zeyn urmak [1] süslemek, bezemek.

K10/30 Meydân-ı lemḥatü’l-başara çeşm-i hûş olur / **Zeyn ursa** ḥınk-ı şarşara berḫ-i cihân gibi

ẓiddiyet [1] zıtlık, karşıtlık || muhalefet, geçimsizlik, çekememezlik. <KT, OTAL,

TS>

K33/19 Bildi **ẓiddiyetini** eyledi bî-rûḥ henüz / Cesed-i Âdeme izḥâr-ı ‘adâvet iblîs

ẓılâl [3] gölgeler, zıll’ın çoğulu. <KT, OTAL, Ahterî>

K1/21 Râyet-firâz-ı na‘tın ol server-i rüsûl / Maḥşerde cilve-gâhını ferş-i **ẓılâl** eder

K2/38 O râyetî-i keremsin ki tâb-ı germâdan / **Ẓılâl**-ı ḫurbuña anlar ki ḥâst-kâr ḫalûr

K12/74 Feyz-baḥş olsa şeb-i târa sevâd-ı kalemüm / Nâz eder pertev-i ḫurşîd-i cihân-tâba **ẓılâl**

ẓıll [17] gölge || himaye, saye (bkz. sāye). <KT, Cûdî, Ahterî>

K3/51 Zihî Burâḫ ki mihr oldı **ẓıll**-ı arza şebîḥ / Nişîb-i na‘l-i süm-i pür-fürûḡ u tâbında

K7/62 Dem-i güzâriş-i ḫurşîd-i maḥşer ol şâhuñ / Ḥimâyetinde olam der amân-ı **ẓıll**-ı medîd

K10/15 Ḥaḫḫâ ki **ẓıll**-ı re‘fet-i ḫâḫân-ı Rûm ile / Cirm-i sevâd-ı dil-keşi Hindûstân gibi

K12/67 Nice bâr eyleseler **ẓıllını** ḫâke taḥmîl / Üstüḫânına düşer gâv-ı zemînün zelzâl

K12/86 Ḥaşre dek re‘yi gibi muntazamü’l-ḫâl olalar / **Ẓıll**-ı ‘adlinde re‘âyâ-yı perîşân-aḫvâl

K14/48 Ol Âşaf-ı a‘zam ki serâ-perde fûrûzı / Efrûḫte-i şem‘-i ḫarem-i **ẓıll**-ı Ḥudâdur

K14/91 Baḫtuñ gibi pâyende ola **ẓıll**-ı ḫayātuñ / Bu ‘âlem-i fânide ki encâmı beḫâdur

K15/43 Dür olmaya **ẓıllı** fuḫarânuñ üzerinden / Bir luṭf u kerem şâḫibi pâşâ mı degildür

K18/27 Hizebr-ḫamle dilîrâ ki **ẓıll**-ı temkînün / Peleng-i şavletine düşmenün şehâb olmış

K23/22 Zâḫîr olursa bir kem-ter gubâra **ẓıll**-ı temkîni / Ḫalûr sedd-i Sikender gibi istiḫkâm-i tām üzere

K36/15 Sevād-ı **zıll**-ı şeh-perr-i hümā-yı evc-i isti‘lā / Sefīdī dāğ-i reşk-i beyza-i tāvūs-ı cevlanī

T1/5 Dā’im meşāribü’l-benān olsun deyü şeh-zādesi / Medd etdi **zıll**-ı ref’et-i sulţān-ı zī-şānı Hudā

Aşağıdaki tanıkta geçen “mişāl-i zıll hayāl aňlayup” ifadesi, vezinde herhangi bir sakatlanmaya neden olmayacak biçimde “mişāl-i zıll-ı hayāl aňlayup” şeklinde de okunabilir. Bu durumda ortaya çıkan “zıll-ı hayāl” terkibi, “gölge oyunu” anlamına gelir. Aşağıdaki beytin de yer aldığı gazelin tamamı, muhteva olarak bir “perde gazeli”dir.

G292/9 Mişāl-i **zıll** hayāl aňlayup şeb ü rûzın / Cihānuñ eylese endîşe rûz-ı ferdāsın

Aşağıdaki tanıkta geçen “hayāl-i zıll”, gölge oyunu demektir. Onay, aşağıdaki tanık hakkında şöyle bir tespitte bulunur. “Nâilî’nin şu beyti mutasavvıfâne bir edaya mâlikse de perde, verā-yı perde, hayāl, zıll, zühür gibi kelimelerden dolayı tamamen bu oyuna işarettir.”

G51/3 Verā-yı perdeden āgeh degilsün ey kâfir / Hayāl-i **zılla** müşābih zühûrî n’eylerler

zıll-ı Hâk [3] Allah’ın gölgesi; halife, padişah. <Seccadî/1> Bu düşünce, “Padişah yeryüzünde Allah’ın gölgesidir, her zulüm gören ona sığınır” mealindeki hadise dayanır.

<ADŞS>

K9/14 **Zıll-ı Hâk** Hân Murād ol ki vücûdın Mevlā / Hâlef-i silsile-i taht-nişân etmiş

K19/3 İltifāt eyleyüp ol şadr-ı güzîne bi’z-zât / **Zıll-ı Hâk** pâdişeh-i ‘ālemiyân fahr-ı milel

T1/1 Hâkân-ı sulţān-ı nasâk sulţān-ı ‘ālem **zıll-ı Hâk** / Kim zâtını Rabbü’l-falak nûriyla kıldı muhtedā

zırh [3] savaşta giyilen elbise. Demirden dövülerek ya da örülerek yapılır. <FZ,

OTAL>

K23/52 Felek nüh **zırh**-ı pülād içre kıavs-ı ebruvānuñdan / Hirās-ı zaḥm-ı peygân-ı ciger-düz-ı sihām üzre

K27/32 Ser-i a’ dāyı virüp tu’ me dehān-ı tîge / Zer-nişān **zırh** ile ey bebr-i beyān hoş geldün

G356/4 Felek nüh **zırh**-ı pülād içre kıavs-ı ebruvānuñda / Hirās-ı zaḥm-ı peykân-ı ciger-düz-ı sihām üzre

zîb [18] süs, bezek, zinet; güzellik (bkz. zeyn, zînet). <Cûdî, FZ, Redhouse>

K3/19 Kıtâş-ı şevketi **zîb**-i hazān-ı mezbele-keş / Kumāş-ı devleti cüll-i ester ü kilâbında

K17/13 **Zîb**-i eyvân-ı ḥamel mihr-i maḥal şadr-ı eccl / Nāzım-ı dîn ü düvel rābıta-bend-i kânün

K17/20 Kevkeb-i baḥtı ki **zîb**-i felek-i rif’atdır / Necm-i Şi’rā görünür mertebesinde mādün

K17/63 Siyeh ü surḥ midād ile ki gāhî ederüm / Kaşd-ı **zîb** ü fer-i düş u ber-i bîkr-i mazmün

K19/1 Etdi bir gevher-i nā-yābı Hudā ‘azze ve cell / **Zîb**-i şadr u şeref-i ḥātem-i şadr-ı evvel

K19/10 Rûz-ı nev-rûz-ı kerem faşl-ı bahār-ı ḥurrem / **Zîb**-i eyvân-ı ḥamel mihr-i maḥal şadr-ı eccl

K20/37 Meşşāta-i ṭabî‘atidür ḥāliyā viren / Düşîzegān-ı ma’rifete **zîb** ü zîveri

K21/33 Vücûd-ı pākûn ola **zîb**-i efser-i iḳbāl / Ki reşk-i gevher-i ḥürşîd-i çarḥ-ı vâlâdur

K23/55 O **zîb**-i mesned-i fazl u kemālün dā’imā olsun / Yed-i aḥkāmına tevfiḳ teslîm-i zimām üzre

K28/49 Her yerde **zîb** ü revnaḳı sensin şadâretün / Şadrâ mekân qarîn-i şerefdür mekân ile

K29/14 Bu nev-terâne şî‘r ile vaşfın mezîl et / Ol **zîb**-i mesned-i ḥādîm-i şân u şevketün

- G25/4 Raḥm eyle hezār-ı dile ey nâmiye-i derd / **Zîb**-i kafes-i cismümi yer yer gül-i dâğ et
 G92/2 **Zîb**-i elvân ile olmaz mütelevvin ‘ârif / Heves-i câh ile câhil mütelâşî görür
 G151/1 Sünbüllerin ki **zîb**-i gül eyler ḥabîbümüz / Cûlar olur çemende şabâ-veş raḳîbümüz
 G206/5 Ümmîd-i naḳd-ı cân ile sūdâ-ger-i ḳazâ / Etmiş metâ‘-ı derdünü **zîb**-i dükân-ı merg
 G225/5 Ḥaḏîḳa-perver-i cân **zîb**-i şîşe-i dildür / Bu âb u tâb ile gül-berg-i âli Şuḥfinûn
 G259/4 **Zîb**-i nüh ravza-i eflâksün ey mihr ammâ / Beñzemezsün ruḥ-ı yâre gül-i ḥod-rusun sen
 G380/3 Ḳumâş-ı kâr-gâh-ı mülk-i hestî / Fenâ ehlinûn olmaz **zîb**-i dūş

zîbende [2] süslü, güzel, alımlı. <KT, OTAL, Kanar/1>

zîbende-ḳabâ [1] süslü kıyafet, süslü kaftan.

- K13/8 Bu muzdaḥam-âbâd-ı sitemde ne çekerdük / Bir iki fûrû-mâye-i **zîbende-ḳabâdan**

zîbende-raḳam [1] süslenerek yazılmış; övülmüş, methedilmiş (bkz. sûtûde).

- K19/13 Ḥoş-nüvis ehl-i ḳalem Âşaf-ı **zîbende-raḳam** / Münşî-i pâk-edâ kâtib-i bî-mişl ü bedel

zîc [1] yıldızların hareketlerini bildiren kitap. Zîc-i İlḥânî, Zîc-i Uluğ Bey, Zîc-i

Ḳuseynî adlarını taşıyanları ünlüdür. <Burhân-ı Kâtî‘, FZ>

- G83/2 Suḥen ilhâm-ı Ḥaḳdur nuḡḳ-ı ‘ârif lubb-ı ḥikmetdür / Ne **zîc**-i İlḥâniden ne uşurlâbdab söyler

ziḥâm [1] kalabalık, sıkışıklık. <Cûdî, OTAL>

- G365/5 Rinde **ziḥâm**-ı ḥalḳdan âzâde-güşedür / İnkâr olur mı luṭfı meger külḥenûn daḥî

ziḥî [39] ne güzel!, ne mutlu! aferin, bravo, çok yaşa. <KT, OTAL, Kanar/1>

- K2/27 **Ziḥî** kitâb ki ma‘nâ-yı noktasında bile / Hezâr nükte-i pinḥân u âşikâr ḳalır

- K3/2 **Ziḥî** mükâbere kim efḏal-i ‘ibâdetde / Eziyet-i ‘urefâ mezheb ü zehâbında

- K3/33 **Ziḥî** fezâ-yı muḳaddes ki i‘tidâl-i bihişt / Nüḥuftedür eşer-i feyz-i süz u tâbında

- K3/44 **Ziḥî** eşer ki rehîndür sa‘âdet-i imân / Münâfiḳına bile refḳ ile ḥiṭâbında

- K3/50 **Ziḥî** tekâver-i endîşe-rev ki ‘âciz idi / Berîd-i cust-ı nazar sür‘at-i şitâbında

- K3/51 **Ziḥî** Burâḳ ki mihr oldı zıll-ı arza şebîḥ / Nişîb-i na‘l-i süm-i pür-fürûḡ u tâbında

- K3/62 **Ziḥî** Burâḳ-ı peyâm-ber-süvâr u ḥuld-şabl / Ki ser-ṭavîle idi cümle devâbında

- K3/63 **Ziḥî** şıyânet-i ümmet ki oldı gâh-ı ‘urûc / Zamân-ı ‘afv-I Ḥudâ şiddet-i ‘iḳâbında

- K6/24 **Ziḥî** talî‘a-i ruḥsâr-ı şeb-çerâğ-ı güher / Ki dâğ-ı zerresidür mihr-i ḥâveristânî

- K6/25 **Ziḥî** tecellî-i dâğ-ı Kelîm-i ḥasret-süz / Ki olmuş ol şanem-i dil-firîbe erzânî

- K6/42 **Ziḥî** ḡarâmet-i düşmen ki ḥaşyetiyle eder / Gürûḥ-ı ḥaşma ecel müjde-i ten-âsânî

- K6/43 **Ziḥî** kerâmet-i dâd-ı Ḥudâ ki etmişdür / Ḥızâne ber-kef-i ‘ilm-i ledün o sultânî

- K7/36 **Ziḥî** irâdet-i ḥükm-i ezel **ziḥî** teslîm / Bu iḳtidâr ile ol pençe tâb-ı ḥaşm-ı ‘anîd

- K7/54 **Ziḥî** maḳâm-ı taḥayyür ki vaḥşetinden olur / Zebân-ı nâṭıḳa ebkem muḥâl-i ḡıft u şenîd

- K8/7 **Ziḥî** ḥarîm-i muḳaddes ki olmada ervâḥ / O ḥân-ı mekrûmetûn ḡarḳ-ı ni‘met ü nâzı

- K8/8 **Ziḥî** imâm ki olmuş şerefde ṭâḳ-be-ṭâḳ / Sipihre merḳadinûn ḳubbe-i ser-efrâzı

- K9/27 Ḥabbeza peyrevî-i baḥt **ziḥî** zulmet kim / Ḥâşılın şafvet-i envâr-ı dil ü cân etmiş

- K16/4 Oldı iclâl ile hem Âşaf u hem defter-dâr / Hâbbezâ devlet-i dârîn **zihî** re 'y-i rezîn
- K18/20 **Zihî** vezîr-i Aristo-meniş ki sözlerinüñ / Nizâm-ı devlete her harfî bir kitâb olmış
- K22/31 Ma' dūd olursa ehl-i ma' ârif **zihî** şeref / Hūddâm-ı âsitân-ı sa' âdet-vüfurdan
- K23/2 **Zihî** âsâyiş-i devr-i kamer kim olmış a' yânı / Zuhûr-ı hâdişât-ı fitneden emn-i tamâm üzre
- K23/3 **Zihî** âsâyiş-i bezm-i tarab kim sūz u sâzından / Felek Nâhîde irsâl-i peyâm eyler peyâm üzre
- K26/1 **Zihî** maḥdûm-ı ' âlî-ḳadr kim pākîze-gevhirdür / Kerem mu' tād-ı zî-şân u kerîm luṭf-ı yâverdür
- K26/2 **Zihî** âşâr-ı luṭf-ı bî-niyâz u bî-tereddūd kim / Huşûliyle suḥen-sencân-ı ' âlem nâz-perverdür
- K26/3 **Zihî** taṭyib-i ḥâtır merḥabâ resm-i mürüvvet kim / Huşûrında eger a' lâ eger ednâ berâberdür
- K29/8 Luṭfından ol muḥîṭ-i mekârim **zihî** şeref / Maḳbûlüm oldı derse edâ-yı risâletün
- K35/2 **Zihî** ḳaşr-ı şafaḳ-gün sâye-bân kim gösterür dâ'im / Revâḳ-ı âsumânı nîl-gün-ḳâşî-i dîvârı
- M10/I/7 Şaḥş-ı ḥayâl dîde-i ' ibretle baḳsa da / Teşḥîş ede hilâl ile cismüm **zihî** hüzâl
- M10/I/12 Olduḳ ḡarîḳ-i nûr-ı ' aṭâ-yı Muḥammedî / Aḥsente ey hilâl **zihî** irtifâ' -ı ḥâl
- G63/2 **Zihî** sülûk-ı gedâyân-ı ' âlem-i himmet / Ki anlara ne sened ne penâh lâzımdur
- G102/5 **Zihî** vifâḳ-ı edibân-ı ' âlem-i tecrid / Ki bî-edebler ile ihtilâṭ bilmezler
- G149/2 **Zihî** ta' alluḳ-ı pervâne kim yanar kül olur / Ölünce şem' -i şeb-efrûzdan cudâ düşmez
- G181/5 Terennüm-sâzıdır ey Nâ ' ilî ervâḥ okunduḳça / **Zihî** naḳş-ı bedî' -i ḥüsn kim ol rûya bağlanmış
- G225/1 Naẓîr-i ḥüsnî ger kemâlî Şuḥḫîñüñ / **Zihî** kemâl ki yoḳdur mişâli Şuḥḫîñüñ
- G243/6 **Zihî** revâc-ı suḥen Nâ ' ilî **zihî** dâniş / Tılsım-ı nikbet olan i' tîbâra meftûnam
- G277/2 **Zihî** sāḡar-keşân-ı bezm-i germ-â-germ-i rûsvâyî / Ğamından bâde-nüş olmış gönül maḥbûb şerminden
- G344/2 **Zihî** şehâdet-i rûşen ki indürür her şeb / Ḥâtıra-i legen-i şem' e nûr pervâne
- G364/3 **Zihî** keyfiyet-i saḥbâ-yı şâdî kim dil-i zâra / Ğam-ı ' ışḳuñ şafâ-yı ' âlem-i âbı unutturdu

zihn [3] zihin, düşünme ve anlama kuvveti, zeyreklik (bkz. fitnat). <KT, OTAL,

Ahterî>

- K5/32 Hâbbezâ mihr-i zamîr Enverî-i sāḫir kim / **Zihni** dâḡ-ı dil eder şubḫa şeb-i yeldâyı
- K22/22 Şadrâ nifâḳ-ı baḫt ile ṭab' umdaki kelâl / Maḫfî degil o **zihn**-i mekârim-şudûrdan
- K25/13 Ḥâlî ise **zihnüñ** n'ola envâr ile pürsün / Ḥâşıl bu ki hem âyîne hem âyîne-dânsın

zıkr [3]

1. anma, hatıra getirme; överek ve hayırla yad etme (bkz. yâd). <KT, Cûdî, Ahterî>

- K30/35 Nitekim ola du' â ḫayr ile **zıkre** bâdî / Âḫîr-i naẓm-ı pesendîde-nizamumda benüm
- M12/I/3 Şarardur **zıkr** ü fikrûñ çehresin erbâb-ı tevḫîdüñ / Siyeh ḫâki zer eyler kîmyâdur yâ Resûla'l-lâh

2. tespihle ya da farklı biçimlerde Allah'ın isimlerini söyleme, Allah'ı anma. Aşağıdaki tanıkta zıkr'ın cehrî olduğu ifade edilmiştir. Cehrî zıkr, yüksek sesle yapılan zikirdir. <KT, DİNÎ KAVRAMLAR>

- K25/18 Cehrî idi **zıkrûñ** nemed-i sebz ile ḥâlâ / Müstaḡraḳ-ı nûr-ı siyeh-i ḫalvetiyânsın

zillet [2] alçaklık, hakirlik. <KT, OTAL>

K24/4 Çeksün hümâr-ı **zileti** ol kim bir iki gün / Ser-germ-i cām-ı naḥvet ü mest-i ḡurūr olur

G159/5 Biz Nā 'ilī bu za' f ile bu cism-i zerd ile / Pā-māl-i rāh-ı **zillet** olan kāh-ı ḥasretüz

Zimaḥşer [1] Harezmi'ye bağlı bir köy. Keşşâf adındaki tefsiri yazan Mahmud bin Ömer Cârullâh Ebu'l-Kâsım buralıdır. Zimaḥşerî künyesi ile şöhret bulan Mahmud bin Ömer, büyük İslâm âlimleri ve edipleri arasında adı anılan birçok ilim dalında eseri bulunan bir kimsedir. Keşşâf'ı Mekke'de uzun bir süre zarfında yazdığı için "Cârullâh" künyesi ile anılmıştır. <Kâmûsü'l-Â'lâm, FZ> Tanıkta, eseri Keşşâf ile birlikte anılmıştır.

K26/4 Şeh-i mülk-i faẓilet Ḥazret-i Ḥâfiẓ Muḥammed kim / Gedâ-yı âsitân-ı faẓlı Keşşâf u **Zimaḥşerdür**

zimâm [2] yular, dizgin || idare. <KT, Cûdî>

K8/12 **Zimâm**-ı ḥikmeti teslîmdür hemân elüne / Netîce-i ser ü kâr-ı hezîmet-âġâzı

K23/55 O zîb-i mesned-i faẓl u kemâlün dâ'imâ olsun / Yed-i aḥkâmına tevfiḳ teslîm-i **zimâm** üzre

zimmet [2]

1. uhde, bir kimsenin üzerindeki hak. <KT, Ahterî>

K2/35 Ġinâ-yı cûduñ ile **zimmet**-i ḥalâyıkda / Ne 'izz-i devlet ü ne züll-i ittiḳâr ḳalır

2. bir kimsenin bir şeyi kendi uhdesine geçirmesi, borç. <KT>

K17/47 Bâ-ḥuşûş ola du' â nuşret ü iḳbâlün için / **Zimmet**-i ed' iye-sencân-ı icâbet-maḳrûn

zindân [7] karanlık, yer altı hapishanesi || çok karanlık ve can sıkıcı yer. <KT,

OTAL>

G276/1 'Azm-i bağ et ki çemen bülbüle **zindân** olsun / Gül için etdügi feryâda peşîmân olsun

Kt12/1 Her laḥza bir maḳâmda nālân olan gönül / Gül-zâr-ı dehr başına **zindân** olan gönül

M9/1/4 Çeşm-i cânı müsta'idd eyle hidâyet nûrına / Kûrlük âzürede-i **zindân**-ı gür eyler seni

[tas.] nefis. Ruh, beden zindanında ve vücut kafesinde hapsolmuştur. <TASAVVUF TERİMLERİ>

G119/3 N'ola çâk-i girîbân etmeyince bulmasa râḥat / Teni erbâb-ı 'ışḳa câme-i bi-çâk-i **zindândur**

zindânî [3] zindana kapatılmış suçlu. <OTAL>

K6/1 Benüm o mücrim-i gerden be-ṭavḳ **zindânî** / Esîr-i silsiledür gerden-i perîşânı

K6/31 Ne ġamze Rüstem-i şâḥib-zuhûr kim eyler / Ḳazâyı silsile der-pâ belâyı **zindânî**

G38/3 Her bir şiken ki dillere cây-ı ḳarârdur / **Zindânî**-i maḥabbet için bir kemend olur

zinde [4]

1. canlı, yaşayan, diri. <KT, Cûdî>

K14/78 Muhlik mi degil şirketi ol tâ'ifeniñ kim / Evşâfları mürde belâ **zinde** belâdur

zinde-i câvîd [1] sonsuz dirilik; sonsuz mutluluk. "Zinde"nin gönle nispetle kullanılması (zinde şüden-i dil) mutluluk ve sevnçilik ifade eder. [tas.] Tasavvufta, sâlikin kendisini

dünyaya bağlayan bağlardan kopararak iradî olarak ölmesi “zinde” kavramı ile açıklanır.

<Seccadî/1, TASAVVUF TERİMLERİ> Aşağıdaki tanıkta sözcük gönle nispetle kullanılmış ve hem sonsuz yaşam hem de sonsuz mutluluk kastedilmiştir.

G233/5 Nâ'îlî-veş olmasañ âb-ı hayât-ı guşsa-nüş / **Zinde-i câvid** olurduñ mürde olmazduñ gönül

zinde etmek [1] diriltmek, canlandırmak || yüceltmek. <Kanar/2>

K15/34 'Arşa çıkarup **zinde eder** nâm-ı bülendüñ / Endîşesi i' câz-ı Mesîhâ mı degildür

2. dinç, sağlam, çevik. <Cûdî, Kanar/2, TS>

G32/5 Kâalur mı **zinde** meger şem'-i bād-ı âh gibi / Bu rûzgârda ey Nâ'îlî çerâğ-ı ümîd

zinde-çerâğ [1] yanmakta olan kandil, yanan mum.

K19/36 Nâ'îlî **zinde-çerâğ**-ı harem-i lûtfuñdur / Eyle ol mürde dili Nâ'îl-i aqşâ-yı emel

zîr [22]

1. alt, aşağı; altında, alta. <KT, Cûdî, FZ, Kanar/1>

K1/22 **Zîr**-i livâ-yı hamd-ı şefâ'atde ol garîb / Tahşîl-i kâdr u menzilet-i bâ-kemâl eder

K3/8 Suhenle olmuş iken bezm-i 'âlemün rûşen / Çerâğ-ı mihr gibi **zîr**-i nüh kıbâbında

K12/38 **Zîr**-i 'anķâ-yı şükûhında felek bir beyzâ / Kef-i mîzân-ı vekârında zemîn bir mişkâl

K17/66 Eylese 'arz-ı likâ **zîr**-i niķâb-ı haţdan / Leylî-i nazmum eder 'aqlı giriftâr-ı cünûn

G1/5 Bu lu'bed-gâhda ey Nâ'îlî bilmekdedür hikmet / Ne **zîr**-i hırkâdandur heft tās-ı nîl-gün peydâ

G45/3 Geh 'arz-ı hâl ü geh ruh eder **zîr**-i tûradan / Hem dâm kendü şaydına hem dâne kendüdür

G71/3 **Zîr**-i şem' ü pây-ı gül-bünde 'ayâr-ı sūzîşi / Bülbül ü pervânenün hâkisterinden bellidür

G133/9 Bezl-i câna bu tehâlûk nedür ey pervâne / **Zîr**-i dâmânuña ol şem'-i şeb-ârâ şıgmaz

G139/4 **Zîr**-i dalk-ı fenâda maķz-ı şuhûd / Ser be-zânû-yı h'âb der-bağalüz

G230/9 Bezmünde dâverâ ki edeb gül-sitânıdır / Çok gonce **zîr**-i perdeden eyler nezâre gül

G238/2 **Zîr**-i şeh-perr-i dû ebrûdan o şehbâz gözüñ / Şayd-ı murğ-ı dile eyler mi tenezzül görelüm

G359/6 Naķd-ı murâdumuz şeref-i sikke-i kabûl / **Zîr**-i benân-ı dest-i eşîrrâya virmedi

zîr-i fermân [1] hükmü altında olan, nüfuz alanı dâhilinde.

G361/5 Mülk-i nâz ol iki çeşmün **zîr-i fermânındadır** / Beyza-i tuğrâ-yı menşûr-ı nighedür her biri

zîr-i hâk [1] toprak altı, mezar.

G289/4 Fâriğ olmaz 'aşîķuñ her 'użvı **zîr-i hâkde** / Haşre dek sîm-âb-veş mehcûr-ı ârâm olmadan

zîr-i leb [1] fısıldama, mırıldama, yarım ağız. <Kanar/1> Tanıkta büyücülerin fısıldayarak gizli birtakım sözler söyleyerek sihi yapmaları dile getirilmiştir.

G290/4 **Zîr-i lebinde** buldılar ol iki sâķirün / Remz-i fûsûn u nûkte-i i' câz bir birin

zîr-i meşķ [1] hattatlar ve kâtiplerin yazı yazarken kâğıdı kırmamak için alta koydukları kalın mukavva. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 470>

K36/2 Kef-i iķbâline hûrşîd bir zerrîn qalem şundı / Revâdur **zîr-i meşķ** eylerse levh-i mâh-ı tâbânı

zîr-i pâ, zîr-i pây [3] ayak altı; değersiz, hakir, hor.

K11/5 **Zîr-i pây**-i rahş edüp ey çarh kaç'-ı pâye kıl / Revnağ-efzâ-yı serîr-i hân u kayşerdür gelen

K21/6 Ki bād gibi geçer tūt ki **zîr-i pâyında** / Suṭūr-ı şafha degil mevc-hîz-i deryādur

G165/1 'İşkūn ki **zîr-i pāda** muḥaqqar tūrābıyuz / Hüsnuñ ḥamîr-i māye-i nāz u 'itābıyuz

zîr-i rān [1] bacak altı, bacak arası. <Kanar/1>

K20/7 Meydān senūndür elde gerekdür 'inān-ı şevk / Çün girdi **zîr-i rānuña** devlet tekāveri

zîr ü bālā [1] yukarı ve aşağı; yüksek ve alçak. <Redhouse>

K27/39 **Zîr ü bālāda** ḥalāyıklā melā'ik diyeler / Dest ber-sîne girān tā be-girān hoş geldūn

2. sazın ince teli (bkz. bām). <FZ>

G317/6 Dil kim eder figānımı geh pest ü geh bülend / Beñzer o sāza kim bām u **zîri** bulunmaya

zîrā [7] çünkü, şundan dolayı. Sebep bildirir. <KT, Cûdî, FZ, TS, ÖTS>

K9/25 Qadr-i 'irfānını **zîrā** ki bilüp Bāqînūn / Elin almış şu'arā ḥayline sulṭān etmiş

K11/30 Şerm-i evşāfiyla **zîrā** şüret-i endişeye / Ḥaclet-i nuṭq-ı zebān-ı ḥāme-i terdür gelen

K14/18 Uymaz felegūn devr-i çep-endāzına **zîrā** / Cünbişleri ārām-ı dil-i ehl-i hevādur

K14/62 Muḥtāc degil zîver-i meşşātaya **zîrā** / Vaşfuñ ki 'arūs-ı tutuq-ārā-yı edādur

K14/75 Cevlān edemez bādiye-i menkıbetünde / **Zîrā** ki leked-ḥurde-i āzār u cefādur

K25/43 Ketm etme şu'uruñ felegūn rāzına bizden / **Zîrā** bilirüz vāqıf-ı esrār-ı nihānsın

K25/57 Hāq şaḥlasun āşüb u ḥaṭardan seni **zîrā** / Ta'vîz-gezend-i felek ü ḥırz-ı amānsın

zî-şān [8] şanlı. <KT>

K6/7 Kemîne bendesi kem-ter gulām-ı dergehidür / Serîr-i saltānatuñ ḥusrevān-ı **zî-şānı**

K9/1 Pādişāhum seni Hāq ḥusrev-i **zî-şān** etmiş / Lāyık-ı saltānat-ı taḥt-ı Süleymān etmiş

K10/36 Kıl Nā'ilı du'ā şeh-i **zî-şāna** ba' dezîn / De'b-i suḥen-verān-ı bedi'ü'l-beyān gibi

K19/2 Gördi bir Āşaf-ı **zî-şānı** Süleymān-ı zamān / Şadr-ı iclāle sezā ḥātem-i iqbāle maḥāl

K26/1 Zihî maḥdūm-ı 'ālî-qadr kim pākîze-gevherdür / Kerem mu'tād-ı **zî-şān** u kerîm luṭf-ı yāverdür

K36/1 Yine tuḡrā-keş-i levḥ-i zeberced-reng-i sulṭānî / Vezāretle ser-efrāz etdi defter-dār-ı **zî-şānı**

K36/7 'Uluvv-ı cāhına ol şadr-ı **zî-şānuñ** işāretdür / Ki eyler dem-be-dem kaç'-ı merātib-i şevket ü şānı

T1/5 Dā'im meşāribü'l-benān olsun deyü şeh-zādesi / Medd etdi zıll-ı ref'et-i sulṭān-ı **zî-şānı** Hudā

zişt [1] çirkin. <Cûdî, FZ, Kanar/1>

G218/2 'Ālem ne olduḡın hele bildūn mi nîk ü bed / Fehm eyledūn mi **zişt** ü hūbın ne añladūn

zîver [7] süs, bezek, zinet (bkz. zîb). <FZ, Kanar/1>

K8/37 Hemîşe **zîver**-i ezkār-ı kudsiyān ede Hāq / Du'ā-yı devlet-i Ḥākān-ı düşmen-endāzı

K14/62 Muḥtāc degil **zîver**-i meşşātaya zîrā / Vaşfuñ ki 'arūs-ı tutuq-ārā-yı edādur

K20/1 Ey baḥr-ı cūd u mekrümetuñ pāk gevheri / Ey zāt-ı pākūn efser-i iqbāl **zîveri**

K20/37 Meşşāta-i ṭabî'atidür ḥāliyā viren / Düşizegān-ı ma'rifete zîb ü **zîveri**

K30/8 Naḡş-ı ihlāş u 'ubūdiyyetdür **zîver** olan / Ol veliyyü'l-na'imūn faşş-ı ḥitāmumda benüm

- G174/4 Reşkâ ki şun‘-ı cevherî-i kâr-gâh-ı ‘ışık / Ol dürr-i pâki **zîver**-i tâc-ı dil eylemiş
- T3/2 Hâk bu kim **zîver**-i ser-nâme-i a‘ mâli idi / Maşîb-ı âhîret ol h‘âce-i ‘ âli-cenâhuñ
ziyâ [3] ı ışık, nur; aydınlık, parlaklık. <KT, Cûdî, Ahterî>
- K14/32 Ol şem‘-i serâ-perde-i ‘işmet ki fûrûğ / Mihr ü mehe sermâye-dih-i nûr u **ziyâdur**
[taş.] eşyayı Hakk’ın gözüyle, aynıyla Hak olarak görme. <TASAVVUF TERİMLERİ>
- G149/1 Mey olmadukça dile pertev-i şafâ düşmez / Derûn-ı tîreye her câmdan **ziyâ** düşmez
- G386/5 **Ziyâsın** pûd u târ eyler olup ey Nâ’ilî hûrşîd / Bisât-ı taht-ı şâhenşâha dîbâ-düz-ı sultânî
ziyâ-güster [1] ziya saçan, ışık yayan. <OTAL, Dihhudâ, Redhouse>
- G67/2 ‘ Aksin düşürüp lücce-i hûn-âbâ sipihrûñ / Ol meyle bu nûh câm-ı **ziyâ-güsteri** taldur
ziyâd [1] fazlalık, çokluk. <OTAL>
- M7/1/2 Ten-i mecrûhuma ta‘ n-ı ‘ adû za‘ım-ı **ziyâd** olsun / Edenler gönîlumi âzürde mesrûrî’l-fü’âd olsun
ziyâfet [1] misafire yedirip içirme, şölen. <OTAL>
- K28/52 Dest-i nesîm tûruların mû-be-mû çözüp / Ervâhı kim ziyâfet eder müşk-i Çîn ile
ziyâfet-serâ [1] ziyafet mahalli, şölen yeri.
- K3/67 Açıldı bâb-ı **ziyâfet-serây**-ı gaybû’l-gayb / Ki pâ-şikestedür idrâk derki bâbında
ziyân [2] zarar, noksan, hasar, kayıp. <KT, Cûdî, FZ, OTAL>
- K27/36 Bu gâzanuñ nitekim âmed ü refinde demek / Ehline sûd ola nâ-ehle **ziyân** hoş geldüñ
- G136/4 Bizüz ol metâ‘-ı dağal-dükân görünür bezâ‘ atumuz **ziyân** / Ki bu çârsûda degil ‘ ayân ne kesâdumuz ne revâcumuz
ziyâret [1] dua etmek için kutsal bir yere gitme. <KT> Tanıkta Hazreti Muhammet’in türbesi kastedilmiştir.
- K1/23 Reşkâ **ziyaret**-i harem-i ravza-i resûl / Kim ceyb-i câna rîziş-i nâf-ı gâzâl eder
zu‘ afâ [2] zayıflar, za‘îf’in çoğulu (bkz. za‘îf). <KT, Cûdî, OTAL>
- K13/28 ‘ Ahdinde girîbân-ı felek gibi olur çâk / Cebbârlaruñ dâmeni dest-i **zu‘ afâdan**
- K14/51 Şadr-ı şefekât-senc ki endîşesi dâ’im / Tatmîm-i mühimmât-ı umûr-ı **zu‘ afâdur**
zubbâb [1] sinek. <Cûdî>
- K18/24 Bahâr-ı mevsim-i ‘adlinde ser-be-ser ezhâr / Sezâ-yı serzeniş-i nâle-i **zubbâb** olmuş
zûd [2] çabuk, seri, tez, acele. <KT, Cûdî, FZ, Kanar/1>
- G345/3 Yanarlar âteşine ‘âkıbet biri birinüñ / Mizâc-ı şu‘le tenûk germ ü **zûd** pervâne
- G372/4 Dûr imiş menzil-i maşşûd deyü te‘ cîl etme / Olma menşûb-ı muşîbet haber-i **zûd** gibi
zûd-güzêr [1] çabuk geçen, çabuk geçici (ömür). <Kanar/1>
- G309/3 Olmasa ‘ömr **zûd-güzêr** vaqt-ı gül gibi / ‘İyşe hayât u ‘ömre zamân kûteh olmasa
zû-fünûn [2] fenler sahibi, bilgi sahibi, bilgili. <OTAL>
- K10/29 Tedbîr-i bâ-işâbeti pâ-dâş-ı kahrîdur / Dâna-yı **zû-fünûn** cihân pehlevân gibi

M3/I/3 Çıkıdı beyāza naqş-ı dil-i **zū-fünūnumuz** / Oldı netice-bağş-ı nedāmet cünūnumuz

Zuḥāl [2] Satürn gezegeni. En büyük uğursuzluk sayılır. Siyah, bu gezegenin rengidir. Yedinci kat gökte bulunur. Eski coğrafyaya göre, yedinci iklimde siyah insanların bulunduğu Hindistan gibi yerlere hâkimdir. Siyah renk Zuhal'e aittir. <ADŞS, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 471>

K19/15 Āfitāb-ı ufuḳ-ı şubḥ-ı sa'âdet ki olur / Necm-i tâbende-i iḳbālî şeref-bağş-ı **Zuḥal**

G243/2 Fūrūz-ı baḥt ile kim dāğ-ı cebhe-i **Zuḥālüm** / Siyāh-kāselügin bilse çarḥ memnūnam

zuhūr [24]

1. meydana çıkma, zahir olma, çıkma, görünme|| bir makama gelme yoluyla şöhrat bulma.

<KT, Cûdî>

K14/66 Neşr olsa **zuhūrum** n'ola âfāka ki ṭab' um / Menşūr-ı suḥen ber-kef-i rūḥ-ı ḳudemādūr

K19/27 Felegi 'aksine döndürdi **zuhūruñ** fi'l-hāl / Ḳomadı 'illet ü esbāba yer ile medḥal

K20/25 Etsün mükātibān-ı meşiyet **zuhūruñ** / Āfāka münteşir ḳalem-i nāme-güsteri

K24/5 Bir gün bu rüzgārdur ehl-i kemāle de / Hengām-ı imtiyāz u maḥall-i **zuhūr** olur

2. vücuda gelme, hasıl olma, tekevvün. <KT>

K7/53 Zebān-ı ḥusrev-i ḳadr gibi lāl-i ḥayretdür / **Zuhūr**-ı vāḳı' a-i Kerbelāda 'aḳl-ı reşīd

K8/2 Zamān-ı 'azmüne Ḥaḳḳuñ bu iḳtizāda imiş / **Zuhūr**-ı 'āṭıfet-i bî-dirîğ ü enbāzı

K23/2 Zihî āsāyış-i devr-i ḳamer kim olmış a'yānı / **Zuhūr**-ı ḥādîşāt-ı fitneden emn-i tamām üzre

K24/21 Zevḳ-i zülāl-i meşreb-i kevşer-ḥalāvetüñ / Aḥbāb-ı teşne-kāma şerāb-ı **zuhūr** olur

G32/2 **Zuhūr**-ı neşve-i la' lünle dest-i 'āşıkda / Mey-i neşāṭ ile leb-rîz olur ayağ-ı ümîd

G51/3 Verā-yı perdeden āgeh degilsün ey kāfir / Ḥayāl-i zılla müşābih **zuhūri** n'eylerler

zuhūr etmek [12] ortaya çıkmak, görünmek, belirtmek. <TS, ÖTS>

K8/11 **Zuhūr edince** bu āşār bildi şāh-ı 'Acem / Bu fetḥüñ olmuş ezelden ḳazā mühim-sāzı

K12/31 Nāmiye bulsa küşāyış-i dil-i pür-feyzinden / Ḥāḳden bir gül-i āşüfte-i **zuhūr ede** nihāl

K17/37 Ki ne cânibde **zuhūr etdi** ise bir fitne / Oldı gīsū-yı bütān gibi perişān u nigün

M2/V/5 Añduḳça ferāmūş ederüm ḥālet-i nez' i / Maḥşerde **zuhūr edecek** āşāruñı yā Rab

M5/IV/5 **Etmek** mi **zuhūr** ḡayret-i 'ışḳ / Olduḳça ḥarîf-i reng-i āḡyār

G105/1 Ḥaṭṭ kim 'izār-ı pāk-güherden **zuhūr eder** / Bir sāyedür şu'ā-ı ḳamer zuhūr eder

G105/2 Bu kār-gehde naqş-ı cefā yārdan degil / Nessāc-ı tār u pūd-ı nazardan **zuhūr eder**

G105/3 Elmās-pāre tiğ-i eceldür o ḡamze kim / Gencīne-i ḳazā vü ḳaderden **zuhūr eder**

G105/4 O şu'ledür ki zāhir olur daḥme-gāhdan / Pergāleler ki dāğ-ı ciğerden **zuhūr eder**

G105/5 'Uşşāḳa Nā' ilî görünür dūd-ı āhdan / Ol şu'le kim Kelīme şecerden **zuhūr eder**

G209/9 Tevaḳḳuf eyle bu bāzīçe-gehde Nā' iliyā / Verā-yı perdede esrār var **zuhūr edecek**

T2/3 **Zuhūr etmek** olurdu her nefesde nice āşārı / Mesîḥ-āsā murād etseydi ger mevtāyı ihyāya

3. galip olma, galip gelme. <Ahterî> “Dest” ile birlikte, sözcüğün bu anlamı da kendisini göstermektedir.

G116/1 Pâdişehân-ı hüsn kim nâza şebât virdiler / Dest-i **zuhûr**-ı fitneye tâze berâ't virdiler

K13/42 Var dest-i **zuhûrında** nice hüccet-i maḥfî / İşbât-ı kemâl etmege rûḥ-ı kudemâdan

zulm [4] zulüm, adaletten sapma, haksızlık, sitem (bkz. cevri). <KT, Cûdî>

K7/14 Şîğar mı havşala-i cân-ı nâ-şigîbâya / Bu imtidâd-ı zamân-ı sitem bu **zulm**-ı şedîd

K9/7 Kellesin naṭ'-ı siyâset-geh-i ḳahruṇda görür / O cefâ-pîşe ki **zulmiyle** nice ḳan etmiş

K10/23 Hüsrev-nijâd-ı 'adl ki Efrâsiyâb-ı **zulm** / Maḥv ola âteş-i ḡazâbından dūḥân gibi

M1/I/5 Bir şemmedür bu vâḳı'adan ḥâl-i Kerbelâ / Kerrûbiyân-ı 'arş bu **zulme** yeter güvâh

zulmet [6] karanlık, ışık yokluğu. <KT, Cûdî, ZL, Ahterî>

K9/26 Biri de Nâ'ilî bî-kes ü tenhâdur kim / Baḥt reh-güm-şüde-i **zulmet**-i nisyân etmiş

K9/27 Ḥabbeẓâ peyrevî-i baḥt ziḥî **zulmet** kim / Ḥâşılın şafvet-i envâr-ı dil ü cân etmiş

K10/40 Râyet-keş-i 'adâlet ü inşâfî ḳahr ede / Ḍaḥḥâḳ-ı **zulmı** Gâve-i âhengerân gibi

K24/13 Taḳdîm ederse rûz-ı neşâta şeb-i ḡamı / **Zulmet** sevâd-ı merdümek-i çeşm-i kûr olur

M1/VI/2 Ḥâk-i siyâha kim ḳodılar cism-i pâküni / Şan defn-i **zulmet** eylediler ḳabre nûr ile

zulmet-i baḥt [] bahtın karalığı, talihsizlik, uğursuzluk.

K30/38 Bulmaya sürme ḳadar çeşmine Nâhid sevâd / **Zulmet-i baḥt** redîf olsa da şâmundâ benüm

zulmet-âbâd [1] karanlık yer, karanlıklar ülkesi. <Kanar/2>

G354/3 **Zulmet-âbâd**-ı ḡam etmiş bize dünyâyı eden / Şem'-i iḳbâli müsâdif nefes-i serdümûze

zulmet-ârâ [1] karanlığı süsleyen, karanlığı aydınlatan (ay).

G137/4 Ṭurfê-şem'üz iḳtibâs-ı feyz-i nûr-ı hüsn ile / Mihr-i şubḥ-efrûz u mâh-ı **zulmet-ârâ**-yı şebüz

zulmet-resân [1] karanlık veren, karartan. <Kanar/2>

G145/5 Dâmân-ı şubḥ-ı vuşlata mümkün mi dest-res / **Zulmet-resân** iken şeb-i hicrâna baḥtımız

zulmet-serâ [1] karanlık yer. <Kanar/2>

K4/35 Ṭayy-ı **zulmet-serây**-ı 'âlem için / Ol zamânlar ki reh-nümâ-yı dilem

zulmet-zedâ [2] karanlığı kaldıran, aydınlatan. <Kanar/2>

G93/2 Şeb-zinde-dâr-ı 'ışḳa bu vahşet-serâyda / **Zulmet-zedâ**-yı ḥayret olur bir dimâḡ vir

G150/4 'İşḳ oldu bizden ey dil **zulmet-zedâ**-yı hestî / 'Îsî-maḳâm iseñ sen ḥurşîd-menzilüz biz

zulmânî [1] karanlığa mensup ve onunla ilgili, karanlık olan. <KT>

K36/16 Getürmüş ḳuvvet-i bâzû-yı devlet bir yere güyâ / Şeb-i Ḳadr ü şabâḥ-ı 'îdi nûrânî vü **zulmânî**

zunûn [1] zanlar, sanılar, zann'nın çoğulu. <KT, ZL, OTAL>

K17/27 İḳtibâs eylese râyından eger mürde iken / Şeb-çerâḡ-ı yem-i îḳân ola mişkât-ı **zunûn**

zu'm [1] haksız yere zan, boş inanç. <KT, OTAL>

K3/20 Vüdûdî cîfesin eyler nazîf **zu'mınca** / Sarâyı nekbetinüñ ḥavz-ı muncilâbında

zür [7]

1. güç, kuvvet. <LN, FZ>

G6/4 **Zür**-ı bâzû-yı nigâhuñ dest-burd-ı ‘ışvedür / Çāk-rîz-i ceyb ü dāmân-ı taḥammüldür baña

G132/3 Āh eyledükçe muẓtarib olmak ‘aceb midür / **Zür**-ı nefesle lücce-i dil pür-ḥurûş olur

G154/6 Āyînesi çarḥuñ eger ey Nâ’îlî-i zâr / Pülâd ise **zür**-ı nefes-i himmete döymez

Tanıkta geçen “zerr ü zür”, şervet ve mevki anlamındadır.

K22/36 Gencîne-i kemâldür ehl-i dilüñ ne ğam / Dāmân u desti olsa tehi zerr ü **zürdan**

2. zulüm. <Kanar/1>

K24/3 Dāmân-ı devleti o kadar saḥt tutmasun / Bâzû-yı sa’y-ı himmet-i nādâna **zür** olur

G179/5 Durur mı karşı Rüstemle o çeşm-i qahramân **zûra** / Kaşuñ yayını kûrmış nâveg-i müjgâna el şunmuş

3. yalan, yalan söz. <LN>

G265/3 Dünyâ ile sen şulḥ ol bî-ḥüccet ü bî-da‘vâ / İsterse cihân ḥalkı hep şâhid-i **zür** olsun

zücâc [2] sırça, cam, şişe; [tas.] müminin, her şeyi bir ayna gibi gösteren kalbi.

<OTAL, Seccadî/2> Aşağıdaki tanıklarda sözcük, gönle işaret edecek şekilde kullanılmıştır.

G136/3 Kef-i şişe-gerde tamâm olursa qadeḥ tarab müdâm olur / Eridüp bu pûtada nâr-ı ‘ışk yine ‘ıkd olursa **zücâcumuz**

G174/3 Mînâdan olsa tāk u rivâkı ‘aceb midür / Gerdün ki bunca keşr-i **zücâc**-ı dil eylemiş

zühd [11] raġbetsizlik, her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme; elde

bulunsa bile mal ve mülk sevgisine gönülde yer vermeme; [tas.] eşyaya dair isteklerin bütünüyle düşmesi (Kâşânî, 2004. 282), her şeyden yüz çevirme (bkz. zâhid, zühhâd, şufî).

Nâilî, tanıklarda zühdü, tasavvufî bir ıstılah olarak kullandığında olumsuz bir bakış açısı sergilemiştir. <KT, Cûdî, OTAL Seccadî/2, Kâşânî, DİNÎ KAVRAMLAR>

Aşağıdaki tanıklarda zühd, cennet hevesi ile nefsi ateşten kurtarmak için bürünülen dindarlık kisvesi olarak değerlendirilmiş, bu nedenle de yerilmiştir.

K24/16 Tertîb-sâz-ı ‘ışret-i rindân olup vera‘ / **Zühdüñ** metâ‘ı kisve-i fîşk u fücûr olur

K34/1 Ḥayl-i rindânı perîşân etdi **zühdüñ** âfeti / Döndürüp naqd-ı şigîbe mâye-i cem‘ iyyeti

K34/6 Eyleyüp **zühdüñ** esâsın ḳalb-i ḥâsid gibi saḥt / Ḳalb-i mü’mîn gibi nerm etmiş binâ-yı ‘ışreti

K34/8 Çarḥuñ iḳbâliyle tev’emdir ne deñlü germ ise / Ḥ’âcegân-ı mâye-i **zühdüñ** zamân-ı nikbeti

K34/11 Ey ṭabîb-i rûzgâr olmaz mı bir gün çâre-sâz / ‘İllet-i bîmâr-ı **zühde** bâdenüñ ḥâşiiyyeti

M3/VIII/1 Erbâb-ı **zühdi** merd-i Ḥudâ anladuñ gönül / Bed-mesti câm-ı feyze sezâ anladuñ gönül

G40/5 Ḳadr-ı rindi anlasa zâhid reh-i mey-ḥânede / Hırḳa-i tecrîd-i **zühdi** aña pây-endâz eder

G65/6 Ey şaḥne-kâr-ı perhîz ol fark-ı **zühde** mey-rîz / Destüñ Bâyezîdüñ câm-ı şarâb göster

G313/4 Zâhid bu **zühd**-i ḥüşk ile ḥuld olsa da yerüñ / Mâ’-ı ḥamîm olur yürüyen âb tâküñe

G341/5 Kâr-gâh-ı ḥikmetüñ naḳşı bilinmez Nâ’îlî / Gelmedükçe ‘ışk ile **zühdüñ** ḳumâşı bir yere

Aşağıdaki tanıkta sözcük, örfî anlamıyla ve olumlu bağlamda kullanılmıştır.

K31/5 Rüşdün zâmir-süz-ı Felâṭun u Bū ‘Alī / **Zühdün** hulâṣa-i ‘amel-i Bū Sa‘îd olur

zühhād [6] zahitler, aşırı sofular, kaba sofular, zâhid’in çoğulu. Sözcük, aslında “iman ve îkan nuruyla ahireti gören, dünyayı çirkin suretiyle apaçık gören ve fani dünyanın metaini aldanmayan kimse” anlamına gelmektedir. Ancak tasavvuf erbabının, zahitlerin cennet hevesiyle, dinin zahirî yönüyle uğraştıklarını düşünmeleri, onlara olumsuz bir yaklaşım sergilemeleri sonucunu doğurmuştur (bkz. zâhid, zühd, şufî). <KT, OTAL, Seccadî/2>

G18/1 Derûn-ı tîre-i **zühhād** pür-jeng-i sivâdur hep / ‘Acep âyînelerdür cılve-ger rûy-ı riyâdur hep

G22/1 Sâķî ki rûz-ı maḥşer ola ‘öṣr-ḥ‘âh-ı mest / **Zühhād** şerm-sâr ede luṭf-ı günâh-ı mest

G22/4 **Zühhâda** surḥ-rûyî-i ḥaclet yeter hemân / Şerm-i sefid-kârî-i rûy-ı siyâh-ı mest

G25/3 **Zühhâda** da ey şem‘-i riyâ-süz eşer kıl / Bir şu‘le ile biñ dili efsürde çerâğ et

G64/5 **Zühhâda** açılmaz der-i eyvân-ı ḥarâbat / Ol maştaba-i feyz riyâ-gâh degildür

G272/2 Rind ü **zühhâda** nedür nâzişün ey atlas-ı gerdün / Ki ne seccâde vü ne ḥırķa-i peşmine olursun

Zühre [4] güneş sisteminin ikinci gezegeni, Çobanyıldızı. Batıda çok parlak bir yıldız olarak görüldüğü için ve eski dünyada aşk ve güzellik sembolü olarak düşünülmüştür. Yunan efsanelerinde Afrodit, Romalılarca Venüs olarak bilinen bu gezegen, aşk ve musikî ilahı olup yiyip içmeye, eğlence ve oyuna delâlet eder. <KT, MAZMUNLAR VE İZAH, s. 471>

G302/4 Fezâda **Zühre** mi var ğamzeñe muķâbil ola / Ferâsiyâb ise Rüstem-i nighedür bu

Zühre, eskiden Nâhîd adında saz çalan bir kadın iken, yıldız olmuştur. Klâsik edebiyatta musikiyi temsil eder, en çok çeng, sâz, muşikî ve nağme ile anılır (bkz. Nâhîd). <Nedim Divanı’nda Musiki, s. 71>

K2/7 Bu sūr-gâh-ı fenâya gelür o deñlü kesel / Ki sâz-ı **Zühre de** bir gün gusiste târ ḳalür

K8/26 Düşerse nehyüñe mazhar mu‘âşirân-ı felek / Olur gusiḥte-i evtâr **Zührenün** sâzı

K14/38 ‘Âlem kırlır çenge döner kâmet-i **Zühre** / Ol reşk ile kim şâñeden ol ṭurra dû tâdur

zükām [4] başa soğuk geçmesi, nezle. <KT, Cûdî, Ahterî> Tanıklarda nezle olan kişinin koku alamamasından hareketle çeşitli tasavvurlar oluşturulmuştur.

K30/23 Ğonce-i feyz açılır bâğ-ı meşâmumda benüm / Büy-ı gül kâsid olur vaḳt-i **zükāmumda** benüm

G32/1 Ne ğam şüküfte degilse bahâr-ı bâğ-ı ümîd / **Zükām**-ı ye’s ile efsürdedür dimâğ-ı ümîd

G34/2 Açılsa biñ gül-i şâdî **zükām**-ı ğamla yine / Dimâğ-ı ḥ‘âhiş olur büy-ı kâmdan nevmîd

G244/1 Ğonce-i feyz açılır bâğ-ı meşâmumda benüm / Büy-ı gül ḳaşîd olur vaḳt-i **zükāmumda** benüm

zükür [2] erkekler, zeker’in çoğulu. <ZL, OTAL>

K22/14 Sensin veliyy-i ni‘met-i ‘âlem ki lutfuñı / Yok görmedük cihânda inâş u **zükûrdan**

K24/40 ‘İzz ü vekâr ile ede teşrîf her seher / Ol şadrı kim melâz-ı inâş u **zükûr** olur

zülâl [] safi, berrak, hafif, soğuk su; dağlarda karın birikip eskimesiyle içinde

oluşan kurttur ki suyun içine konunca soğutur ve tatlandırır. <FZ>

K1/11 Ol feyz kim selâset-i nazmumdudur anı / Ne cûy-ı selsebî ü ne âb-ı **zülâl** eder

K7/49 Na‘îm-i kurbâ **zülâl**-i vişale teşne idi / Olup muķârin-i tevfiķ ü sa‘yı oldı müfid

K12/77 Ğarķa virdi felegi âb-ı hayât-ı suhenüm / Reşha-i kilküme leb-teşne yine âb-ı **zülâl**

K23/18 **Zülâl**-i çeşme-i feyz üzre emvâc-ı müselseldür / Ma‘ânî mantıķ-ı ‘allâme-i kürsî-maķâm üzre

K24/21 Zevķ-i **zülâl**-i meşreb-i kevşer-halâvetüñ / Aķbâb-ı teşne-kâma şerâb-ı zuhûr olur

M10/I/11 Şandum görünce hey‘etüñi ey hilâl-i çarķ / Bir yerden iki lû‘lesi var çeşme-i **zülâl**

G2/2 Kûyuñ ki Ka‘be-i dil ü cândur olur mı hîç / Leb-teşne-i **zülâl**-i ğamuñ zemzem-âşinâ

G183/7 Riyâ-yı maķz imiş ey Nâ‘ilî ‘ibâdet-i halk / **Zülâl**-i feyz birîķ-i vuzûya şıgmaz imiş

Zü‘l-celâl [4] celâl sahibi, Allah. <KT, OTAL>

K1/5 Hâlâ ki hâ‘izem şeref-i na‘t-ı pâkine / Bir serverüñ ki midhatini **Zü‘l-celâl** eder

K7/19 Bir az da şûret-i hâle nezâre-senc olalum / Olup müşâhid-i esrâr-ı **Zü‘l-celâl**-i vaķîd

K29/21 Etmiş hızâne hâne-i şun‘ında **Zü‘l-celâl** / Şandûķa-i cevâhir-i hikmet-ţabî‘atüñ

M3/VII/3‘ Uķbâda cây-ı râhatumuz emr-i **Zü‘l-celâl** / Yâ düzaķ-ı firâķ ede yâ cennet-i vişâl

Züleyhâ [] (bkz. Zeliķa).

zûlf [139] saç, özellikle yüzün iki tarafına sarkan saç bölükleri||sevgilinin saçı;

[tas.] külliyyatı, cüz‘iyatı, makûlâtı, mahsusatı, ruĥları, cisimleri, cevherleri ve arazları kapsayan imkânî mertebe. Bütün sadık âşıkların kalpleri O’nun zûlfü ile birbirine baĝlıdır ve kesret hükümleri ile sınırlıdır. Hepsi O’nun zûlfünün tuzaĝına düşmüşlerdir. <KT, Cûdî, Kanar/1, Seccadî/2>

K4/16 Yâd kıldıkça dâmen-i **zûlf**ın / Şu‘le-i daĝ-ı ibtilâ-yı dilem

K4/20 Bulalı sâye-dârî-i **zûlf**ın / Maĝz-ı cân-perver-i hüma-yı dilem

K6/15 O şeh ki silsile-peyvend-i gerden-i cândur / Hemişe ţarf-ı külâhında **zûlf**-i piķanı

K14/36 Ol mâşıķa-kârî-i dü **zûlf**üñ ki şemîmi / Sermâye-i bü-yı dem-i müşķin-i şabâdur

K15/1 Ey dil yerüñ ol **zûlf**-i semen-sâ mı degildür / Âşüfteligüñ ķabil-i inhâ mı degildür

K15/2 Farz eyle ki girdâb-ı yem-i hayrete düşdük / Dâmen be-kef-i **zûlf**-i dil-ârâ mı degildür

K15/7 Âh ile perîşân ederüm **zûlf**ini dersen / Encâmı yine şuriş ü ğavĝa mı degildür

K15/9 **Zûlf** ol bütün âraiş-i ruķsândur ammâ / Âh âfet-i cân u dil-i şeydâ mı degildür

K17/40 Tavķ-ı fermânuñ boynında göreydi çarķuñ / **Zûlf**-i Leylânuñ olur mıydı esîri Mecnûn

K23/49 Girihler kim olur peydâ o **zûlf**-i müşķ-fâm üzre / Düşer hayret süveydâ-yı dil-i âşüfte-kâm üzre

K26/20 Nice gül-zâr kim hem-vâre ebķâr-ı ma‘ânîye / Güli ruķsâr-ı al ü sünbüli **zûlf**-i mu‘anberdür

K36/8 Ne tuĝrâ kim şekl-i maţbû‘ında var bir özge keyfiyyet / Ki gelmiş zûlfesinden **zûlf**-i Nâhîd-i perîşânî

- K36/13 Sevâdî **zûlf**-i pîç-â-pîç hürü'l-îne tâb-endâz / Beyâzî şâhidân-ı Halluḥ u Nevşâda pîşânî
- M5/I/7 Etsün mi ğazal-i mihre raġbet / **Zûlfuñ** gibi şîr-pençe şeh-bâz
- M8/III/1 Nihândur bûy-ı fitne târ-ı 'anber-fâm-ı **zûlfünde**
- M8/III/2 Nice şubḥ-ı kıyâmet muhteŋdûr şâm-ı **zûlfünde**
- M8/III/3 Dimâġ-âşuftedûr cân ârzü-yı kâm-ı **zûlfünde**
- M8/III/4 Dil-i mecrûḥuma raḥm eyle ḳalsun dâm-ı **zûlfünde**
- M8/V/4 Varup ġisû-yı **zûlf**-i yârı biri birine ḳatduñ
- G1/3 Girân etsün ḳo diller târ târ-ı **zûlfuñ** olsun tek / Ruḥuñ bâġında nice müşk-bîd-i ser-nigün peydâ
- G4/5 Eger olmazsa perişânî-i **zûlfuñ** rûzî / Ḥaşre dek bâr-ı girândur bir avuc ḥâk baña
- G6/3 Hîşşedâr eyler şemîminden dili hengâm-ı âh / Fikret-i **zûlfuñ** ki her dem tâze sünbûldür baña
- G7/2 Olmadı mümkün kemend-i **zûlf**-i yâre dest-res / Teng-nây-ı dehr ġüyâ çâh-ı Bîjendür baña
- G10/5 Nâ'îlî şâḥa-i pür-sünbül-i firdevse döner / Bûy-ı **zûlf**in getirürse ḥarem-i cânê şabâ
- G26/2 Maḥşerde de o **zûlf** ü o ruḥsâre ki vardur / Reşk-i şanem ü raġbet-i zünnâra ne minnet
- G28/2 Eyler dili irtifâ'-ı **zûlfuñ** / Pâ-mâlî-i baḥt-ı dūna bâ'îş
- G29/4 Dile târik-i **zûlfünden** ol ebrû nümâyândur / Mişâl-i ḳible-i şeb-gerd ġâhî râst ġâhî kec
- G38/2 Dâm-ı firîb-i **zûlfüne** bād-ı şabâ gibi / Ġafil bulunsa gerden-i Cibrîl bend olur
- G53/3 **Zûlf**i şiken şiken midür tündî-i bād-ı âhdan / Bir birini başup gelür mevc-i yem-i belâ mıdur
- G53/5 Sâye-i **zûlf**i düşdüġi yerleri Nâ'îlî gören / Farḳ edemez diyâr-ı Çîn memleket-i Ḥıttâ mıdur
- G55/3 Bâġ-ı ruḥında hem-ser-i **zûlf** olmuş âh-ı dil / Âmîziş eylemiş iki sünbül dem-i seḥer
- G80/2 Gösterüp ḥalka-i **zûlfinde** dil-i mecrûḥı / Ser-tırâşum baña âyîne ile şâne şunar
- G80/5 Nâ'îlînün gözedür ḥâtır-ı mecrûḥın o yâr / Dest-i luṭfin ki ser-i **zûlf**-i perişâna şunar
- G81/6 Ġüy-ı ser-gerdânıyuz biz şâh-ı ḥüsnün Nâ'îlî / 'İşvesinden ṭutsa **zûlf**in der ki çevġanum mıdur
- G90/6 Biñ dil ṭutulur yine o şayyâd-ı füsünüñ / Dâm-ı şiken-i **zûlf**-i siyeh-fâmı tehdîdûr
- G96/1 Şânedan dillere **zûlfünde**ki âfet görünüñ / Rişte-i cânda nice 'uḳde-i ḥayret görünüñ
- G106/4 **Zûlf**i 'izâr-ı pâkine ḳat ḳat ḥicâb iken / 'Uşşâḳa ol perî yine baḳmaz belâyı gör
- G106/6 Pâ-mâl iken rübüdesidür ġüy-ı âfitâb / Çevġân-ı dest-i fitne o **zûlf**-i dû tâyı gör
- G108/3 Sâye şalmaḳ ruḥına fitne 'acebdür ki o şuḥ / Kendüyi sâye-i **zûlfinde** ser-efrâz şanur
- G109/5 Nâ'îlî-veş olup iḥrâm be-düş-ı **zûlfuñ** / 'Arafât-ı ruḥuña oldı şitâbân diller
- G115/2 Âvâre dil ki **zûlfuñ** ile hem-cenâhdur / Bir âşiyânedan iki murġ-ı peridedür
- G119/4 Ser-i **zûlfinde** dil bād-ı şabâdan iḥtirâz eyler / Meger mecrûḥ-ı nevg-i ḥancer-i ḥün-rîz-i müjgândur
- G119/5 Temâşâ-yı bihişt eyler görenler Nâ'îlî ḥüsnin / O büt kim çîn-i **zûlf**i raḥne-i bünyâd-ı îmandur
- G120/3 Daġıdur kendüyi bir âh ile **zûlfünde** gönül / Rind-i âvâre-reviş fikr-i tecemmül mi eder
- G120/5 Bûy-ı **zûlfuñ** ki ala ḥavşala-i bād-ı bihişt / Şiken-i ṭurra-i ḥavrâya tenezzül mi eder
- G121/2 'Uşşâḳı etdi keşmekeş-i târ-ı **zûlfuñ** / Şîrâze-bend-i nüşḥa-i âlâm-ı rûzgâr
- G124/4 Ne çâpük-dest şayyâd-ı perişân-dânedür **zûlfuñ** / Ki biñ yerde ruḥ-ı pür-ḥâlüne dâm-efġen olmuşdur
- G125/2 Ḥâl ü **zûlfuñ** ki gelür bir yere şayd-ı dil içün / Birisi dâne doker birisi dâm-âver olur
- G129/1 Ol 'araḳ kim sünbül-i **zûlfuñ** muṭarrâ gösterür / Sîne-i 'âşîḳda yer yer dūd-ı sevdâ gösterür

- G141/2 Gördüğü şūhuñ olur kayd-ı ser-i **zūlfünde** / İztrāb-ı harekāt-ı dil-i bī-tābdayuz
- G142/2 Cünbiş-i dāmen-i **zūlfüñle** perīşānuñ olup / Ser-i kūyuñda bir avuc ḥas u ḥāşāk oluruz
- G150/1 Büy-āşinā-yı **zūlf-i** Leylī-şemā 'ilüz biz / Ey ḥādī-i maḥabbet cüyā-yı maḥmilüz biz
- G155/2 **Zūlfün** ki ola perde-keş-i Ka'be-i cemāl / Olmaz mı cilve-gāh-ı muḥaddes ḥarīm-i nāz
- G158/2 Düşdük zekānuñ çāhına **zūlfün** hevesiyle / Demdür ki bu meclisde giriftār-ı kemendüz
- G160/5 **Zūlfinden** almağa dili yok çāre Nā 'ilī / Ḥayfā ki ḳaldı kāfir elinde esīrümüz
- G162/4 Göñül kim rişte ber-pā murğ-ı ders-āmüz-ı ḥayretdür / Ser-i **zūlfinden** ayrılmaz temāşā-yı çemen bilmez
- G172/2 **Zūlfün** dem-i fırkatde şabā ile ne mümkün / Cān u dil gönderdüğü mektūbı ferāmūş
- G173/4 Tāb-ı ruḥuñla edüp dilleri ser-germ-i āh / Dāmen-i **zūlfün** şabā şu'le-tırāz eylemiş
- G173/5 Nā 'iliyā 'uḳde-i ḥāṭır-ı Maḥmūdī 'ışk / Şāne-zen-i piçiş-i **zūlf-i** Ayāz eylemiş
- G176/4 Degüldür dillerün āhı siyeh **zūlfünde** tāb-endāz / Meger şām-ı ġarībānda çerāğ-ı rūşen olmazmış
- G179/1 Ruḥuñ şevkiyle dil kim **zūlf-i** müşk-efşāna el şunmış / Zeliḥādūr ki dāmān-ı meh-i Ken'āna el şunmış
- G181/2 Miyānuñ fīkr eden diller ki **zūlfün** āşiyān etmiş / Piristū beççelerdür güyiyā bir müya bağlanmış
- G186/6 Hümā-şikārī-i **zūlfın** ruḥuñda gör ki gönüller / Kemend-i cāzibe-i āfitāb-dārına düşmiş
- G195/4 Şekvā-yı ser-i **zūlfün** eden āhına ta'lik / Bir 'uḳde-i dil baḥt-ı perīşān-eşer ancaḳ
- G200/3 Boyanup ḥasret-i **zūlfüñle** duḥāna şeb ü rüz / Verziş-i āh ederüz dūd-ı mu'anber diyerek
- G204/5 Ḥam-ı **zūlfüñle** alup pençe-i müjgāna dili / Şāhid-i ḥüsnüñe āyīne şunar ġamzelerün
- G205/6 **Zūlfüne** çekdi dil-i Nā 'ilī pā-mālī / Ḥāne-süz-ı eşer-i tālī'-i dündür çeşmün
- G208/7 Fitnenün **zūlfinde** ol şūḫ-ı perīşān kākülün / Cem' olan diller gibi ḥāl-i perīşānın görün
- G217/4 Artırdı cünūnuñ heves-i **zūlf-i** siyeh-tār / Bir ḥastesün ey dil ki şeb-i tārda ḳalduñ
- G224/4 Çīn-i cebīnini düşürüp **zūlfe** ey şabā / Emvāc-ı baḥr-ı ḥüsni perākende eyleseñ
- G225/4 Düşerdi her ser-i müyına **zūlfünün** biñ dil / Şayılsa 'āşık-ı āşüfte-ḥālī Şuḥfīnün
- G231/5 Tavḳ-ı rızā der-gerden-i teslīmdür ey Nā 'ilī / Efsün-ı **zūlf-i** yār ile zencīr-i sevdānuñ göñül
- G232/3 Āteş-i ḥüsnüñe hem-sāye olup **zūlfünde** / Āh-ı dūzaḫ-şerer-i bāriḳa-zād oldı göñül
- G234/3 Meylün o **zūlf-i** ḥam-be-ḥam u müşk-büyadır / Ne sünbül ü ne **zūlf-i** nigārındasın göñül
- G236/1 Şām-ı **zūlfün** kim çerāğ-efrüz-ı āhumdur benüm / Şem'-i fānūs-ı felek dūd-ı siyāhumdur benüm
- G237/1 **Zūlf-i** pür-tābuñı etdükçe güzer-gāh nesīm / Nice biñ süziş-i dilden olur āgāh nesīm
- G237/5 Nā 'ilī o **zūlfın** o kāfir ki perīşān eyler / Etdürür dillere her laḫzada bin āh nesīm
- G241/5 Nā 'ilī-veş seni gördükçe perīşān oluram / Ḥam-ı **zūlfünde** dil-i ḥāl-i tebāhı göremem
- G245/3 Kaçmaz mişāl-i zünnār pür-'uḳde olmadan dil / Tek 'uḳde-riz-i ḥāṭır ol **zūlf-i** kāfer olsun
- G245/5 **Zūlf-i** dirāzın etmiş peyvend-i gerden-i cān / Ol tıfl-ı nev-resīde yā Rab mu'ammer olsun
- G245/6 Ey Nā 'ilī bulur cān bir nefḥadan tesellī / Olmazsa **zūlf-i** müşkīn ḥaṭṭ-ı mu'anber olsun
- G250/2 Kākülündür kām-ı ümmīde 'abīr-efşān olan / Büy-ı **zūlfündür** dimāğ-ı cānı müşk-ālūd eden
- G251/1 Ol zekān āzār-ı dest-i **zūlf-i** piçān görmesün / Güy-ı mihr-i tal'atun āsīb-i çevgān görmesün
- G251/4 İhtirāz et çeşm-i zaḥm-ı rüzgār-ı fitneden / Her ḥam-ı **zūlfünde** cem' perīşān görmesün
- G253/1 Olalı **zūlfüne** hem-silsile sevdā-yı cünün / Oldı reşk-āver-i zincir-i ḥired pāy-ı cünün
- G253/2 Oldı **zūlfüne** ḥire ḥire-dimāğ-ı ülfet / Ḳıldı āşüfte Felāṭunı mezāyā-yı cünün

- G253/3 Dilde âşüfteğî-i **zülfiñ** olmasa der-kâr / Vakf olur bâdiye-i mahşere gavğâ-yı cünün
- G256/6 Gözedüp hâtır-ı mecrûh-ı dil-i zârı o şûh / Dest-i luftıyla tutar **zulf**-i perişanı ucın
- G257/5 **Zülfinün** bād-ı şabâ Nâ'îlî her târında / Gösterür rişte-i ahvâl-i perişân ucın
- G259/1 Bağlanur **zulfine** diller nice cādūsın sen / Harem-i Ka' beyi dām eyleyen âhūsın sen
- G260/6 Yok âh-ı Nâ'îlîde haber söyle ey şaba / Tahrik eden o **zulf**-i perişanı sen misün
- G264/5 Şâne-veş **zulfine** bilmem ki nice pençe şunar / Her ser-i müyini biñ ' uqdeye vâbeste gören
- G267/5 Hengâm-ı girye tüt ser-i **zülfiñ** ki lengerin / Fülk-i dilün telâtün-ı hayret kıparmasun
- G268/4 Bâl u per açdı üstine şahin-i **zulf**-i yâr / Bi'l-lâh hamâm-ı dil nice rem-kerde olmasun
- G272/4 **Zulf**-i dil-ber misün ey çarh-ı siyeh-kâr sen de / Bize ejder görünüp düşmene gencine olursun
- G280/4 Hengâm-ı cilve hâke ki **zülfiñ** düşer olur / Küyün segâni reşk-i gazâlân-ı deşt-i Çîn
- G284/3 Kıl hâzer merdümliğinden ol hâramî gözlerün / **Zülfinün** tâb-ı kemend-i cân-sitânından şakın
- G285/3 Dilleri ey şabâ men' ise rüy-mâlden / Bendini çözme hâke ol **zulf**-i dirâz degmesün
- G24/5 Rif' at el virse yine Nâ'îlî-i zâr gibi / Yüz sürüp pâyına olsa ser-i **zülfiñ** gibi pest
- G296/1 Hem cānda sūziş-i hüsn hem ıztırâb-ı ebrû / Hem dilde ' uqde-i **zulf** hem piç ü tâb-ı ebrû
- G296/4 Şal piç ü tâb-ı **zülfiñ** ebrûya kim dil olsun / Hem pây-mâl-i turra hem kām-yâb-ı ebrû
- G296/5 **Zülfiñ** tenezzül eyler şayd-ı hüma-yı ' aqla / Ol rütbelerden ammâ ' âlî cenâb-ı ebrû
- G298/1 Çekduk el dāman-ı **zulf**-i yârdan şimden gerü / Kaydumuz yok turra-i tarrârdan şimden gerü
- G300/5 Fâşdur dil dehenüñden dehenün **zülfiñden** / Râz-ı pūşide degil keşf-i ' ayân ancak bu
- G309/7 ' Uşşâka şeb-dirâzi-i **zülfiñ** tıyurmasa / Nakl-ı hikâyet-i dil ü cân kûteh olmasa
- G317/1 Bir veche nâzır ol ki nazîri bulunmaya / Bir **zülfe** ol ki esîri bulunmaya
- G323/1 **Zulfinde** olan cem' -i perişâna tokunma / Mecrûhuñ olan dillere ey şâne tokunma
- G324/3 Efkâr-ı gam-ı **zülfiñ** ile ' uqdeler etdi / Emvâc-ı pey-â-pey gibi hayret dilümüzde
- G325/1 **Zülfiñ** düşürdi her birini bir kemend ile / Cem' oldı diller ayağuna kayd u bend ile
- G325/4 **Zülfiñ** hamâ'il olmayıcak düş-ı fitneye / Diller muqayyed olmadı def' -i gezend ile
- G327/3 Dil-i âşûbî şabâ-veş düşürür ' uqdeler / Cāna **zulfinden** eren nefha-i râz-ı fitne
- G327/4 Düşeli sāye-i **zulfinde** ham-ı ebrûya / Erdi eflâke küleh-güşe-i nâz-ı fitne
- G328/3 Nokta-i hâlüne vâbeste ser-i **zülfiñ** ile / ' Âlem-i dilde sükün u harekât-ı fitne
- G329/3 Eşer-i cünbiş-i dāmân-ı ser-i **zülfiñden** / Nâz eder hilkat-i sim-âba sükün-ı fitne
- G338/3 Bir şemme büy-ı **zülfiñ** bād âhuvân-ı Çine / Müşkün revâcın etmiş berbād söyleyince
- G340/3 Tolaşdı **zulf**-i nigâra benefşe bād-ı şehir / Tokundı turra-i sünbüldeki külâlelere
- G342/5 **Zülfiñ** ham etdi âh-ı dil-i girye-kârumuz / Cem' oldı bahır-ı fitnede girdâb bir yere
- G347/3 Büy-ı **zülfiñ** hâtır-ı ağıyarı tatyib etmede / Tünd-bād-ı âh ile diller perişân olmada
- G349/2 Nefha-i cân u şemim-i kām-ı dil mevkuḫdur / **Zulf**-i ' anber-bârına gisû-yı müşk-efşânına
- G356/1 Girihler kim olur peydâ o **zulf**-i müşk-fâm üzre / Düşer hayret süveydâ-yı dil-i âşüfte-kâm üzre
- G364/1 Dile çin-i cebinün **zulf**-i pür-tâbı unutturdu / Huruş-ı mevc-i hayret bîm-i girdâbı unutturdu
- G364/2 Ham-ı **zülfiñ** tevâzu' larla cāna ' özr-h' âhândur / Ki ol şâ'at-perest-i ' ışka mihrâbı unutturdu
- G370/3 Cust ü cüy-ı ham-ı çevgân-ı ser-i **zülfiñ** eden / Âfitâb olsa da pāmālün olur güy gibi

- G372/2 Düşme kayd-ı ser ü sāmāna olursañ bārī / Beste-i **zūlf-i** Ayāz ol dil-i Maḥmūd gibi
 G381/4 Şabā naqd-ı hayāt-ı Hızır etmiş / O **zūlfüñ** güşe-bend-i dest-mālī
 G384/2 Cüst-cü eyleyicek dilleri **zūlfüñde** haṭuñ / Fitne yer bulmadı çāh-ı zeḫānuñdan ğayrı
 G385/2 Tāk-ı ebrūdan geçüp **zūlfinden** ayrılmaz gönül / Bir ‘aceb dīvānedür kim tāk-ı eyvāndur yeri
 Kt7/1 Ruḥ-ı pür-ḥālī **zūlfī** göstermez / Keşret-i dāne dāmı göstermez
 Kt9/2 **Zūlfüñ** niḳābı rüyuña hırz-ı amān olup / Çeşm-i raḳīb ey büt-i ṭannāz degmesün
 Kt14/1 Ğāret-i ḥāb içün ki dest şunar / Dāmen-i **zūlfine** nesīm-i seḫer
 R6/2 Bu fitne-i rüzgārdur **zūlfüñden** / Yok ‘uḳde-i ḥāṭırum ser-i müy kadar
 Ş7/5 Kaldı dil **zūlf-i** semen-büyuñda / Heves-i kām-et-i dil-cüyuñda

zūlf-i siyāh, zūlf-i siyeh [6] siyah saç.

- K15/5 Sen āteş-i maḥz eyledüğüñ āh duḫāmı / Ol **zūlf-i siyeh** ‘anber-i sārā mı degildür
 K26/24 Kesilmez ārzü-yı rişte-i **zūlf-i siyāhından** / Hevā-yı dāma düşmiş bir hümā-yı lā-mekān-terdür
 G127/3 Kesilmez ārzü-yı rişte-i **zūlf-i siyāhından** / Hevā-yı dāma düşmiş bir hümā-yı lā-mekān-terdür
 G195/1 Baḳamaz rüyına dil **zūlf-i siyāh** olmayıcak / Tāb-ı ḥüsne dōyemez perde-i āh olmayıcak
 G197/1 Şayd eder biñ dili bir dām ile **zūlf-i siyehüñ** / Düşürür bir dili biñ dāma şikenc-i külehüñ
 G240/5 Fetḥ oldı kilīd-i der-i gencīne-i baḥtım / **Zūlf-i siyehüñden** yine bir iki tel aldım

zülfe [1] bazı şeylerin tepesinde bulunan püskül, küçük saçak. <KT, OTAL>

- K36/8 Ne tuḡrā kim şekl-i maṭbū‘ında var bir özge keyfiyyet / Ki gelmiş **zūlfesinden** zūlf-i Nāḥid-i perişānī
zū’l-fazl [1] fazilet sahibi, faziletli. <OTAL>

- K13/19 Dāmānınız oldı güher-i kām ile memlū / Baḥr-ı kerem-i ḥazret-i **zū’l-fazl** u ‘aṭādan

Zū’l-fikār [5] Muhammet Peygamber’in meşhur bir kılıcı. Bedir Savaşı’ndan önce

Peygamber’in eline geçmiş, daha sonra Hazreti Ali’ye hediye edilmiştir. <KT>

- K6/32 Ne ğamze cevher-i şemşīr-i **Zū’l-fikār**-ı ‘ālem / Ki çāk eder eşer-i semmi zehre-i cāmı
 K6/33 Ne **Zū’l-fikār** ki eyler olunca şād-pāre / Şikāf-ı zehre-i ḥaşma dūrüst peymānı
 K6/34 Ne **Zū’l-fikār** ki bir yerde eylemez ārām / Bulunca pençe-i pür-zūr-ı şīr-i Yezdānı
 K6/35 Ne **Zū’l-fikār** ki ḥaşma ḥavāle etdükçe / Alurdı sāyesi āḡūşa Şāh-ı merdānı
 K26/35 Ne ḥāme Ḥayder-i Kerrār-ı nazmuñ **Zū’l-fikāndur** / Ne ḥāme Rüstem-i endīşeye tıḡ-i dü peykerdür

zū’l-ḡıyās [1]

- K37/9 Ba‘īd olur kişi dergāh-ı **zū’l-ḡıyāsından** / Hevā-yı nefsine teslīm ü inḳıyādı kadar

züll [1] alçaklık, hor ve hakir olma, mezellet. <KT, ZL>

- K2/35 Ğinā-yı cūduñ ile zimmet-i ḥalāyıkda / Ne ‘izz-i devlet ü ne **züll**-i ittikār ḳalır

zū’l-minen [1] minnet ve ihsan sahibi Allah. <Cûdî>

- K3/38 Gül-i ḥadīḳa-i cān u cihān ki peydādur / Şemīm-i ‘āṭıfet-i **zū’l-minen** gül-ābında

zümre [4] bölük, topluluk, takım, sınıf. <Cûdî, OTAL>

- K3/3 O **zümrenüñ** biri de Nā’ilī-i bī-kesdür / Ki rüy-ı dil göremez baḥt-ı pür-‘itābında

K34/21 **Zümre**-i erbâb-ı tab‘ı öyle meftûn etdi kim / Hüsni ahlâkı ğınâ-yı kalbi feyz-i şoĥbeti

K34/23 İstese ednâ teveccühle kûl eyler kendüye / **Zümre**-i şâhân-ı Cem-câh u Ferîdün-ĥaşmeti

G63/10 Nakîb-i **zümre**-i eşrâf kim ĥuzûrında / Hemîşe kâmet-i gerdûn dû tâh lâzımdur

zümürüd [] yeşil ve kıymetli bir taş cinsi, zümrüt || çok yeşil olan. <KT, Cûdî>

zümürüd-reng [1] zümrüt renkli, yeşil. Yılanların zümrüde baktıklarından kör olacaklarına dair bir inanış bulunmaktadır. <MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 472> Aşağıdaki tanıkta bir yılanı benzetilen feleği, kendi rengine bakarak kör olacağı ifade edilmiştir.

G209/4 Felek ki ğam-şüde bir mârdur **zümürüd-reng** / Vücûdudur yine ol cân-gezâyı kûr edecek

zümürüdîn [1] zümrütle işlenmiş, zümrütten yapılmış.

G136/2 Yine taĥta-pâre-i ‘işret-i ĥarem-i muġâna deġişmezüz / Felek olsa taĥt-ı **zümürüdîn** güneş olsa kürsî-i ‘âcumuz

Zü’n-nûn [1] Zünnûn Ebu’l-Fazl Sevbân bin İbrâhîmü’l-Mısırî, evliyadan bir zat. Mısır’da tasavvufu yayan kimse olup ömründe çok çile çekip uzun müddet hapis yatmış, gördüğü zulümleri Allah’ın bir lûtfu olarak karşılamıştır. <OTAL, MAZMUNLAR VE İZAHİ, s. 473>

K17/32 Zâhir ü bâtınuñ etmiş eşer-i ĥaşyet-i Ĥaĥ / Mażhar-ı sırr-ı ‘ibâdât-ı Cüneyd ü **Zü’n-nûn**

zünnâr [8] Hristiyan keşişlerin çıplak ten üzerine kuşandıkları kıldan yapılmış, kaba ve sert kuşak; [tas.] hakikî mahbuba itaat etmek için söz verme, hizmet kuşağını kuşanma. <KT, Seccadî/2, TASAVVUF TERİMLERİ>

M2/V/2 Kem-şoĥbet-i **zünnâr** be-düşân-ı riyâ kıl / Tesbîĥ-i zebân et dile ikrârıñı yâ Rab

G26/2 Maĥşerde de o zülf ü o ruĥsâre ki vardur / Reşk-i şanem ü raġbet-i **zünnâra** ne minnet

G132/5 Ol rind Nâ’ilî k’ola hem-reng-i küfr-i dîn / **Zünnâr** ü sübhâ lâzime-i dest ü düş olur

G148/3 Deyr içre seyr eden o büt-i ‘işve kâfiri / Şiblî olursa etmeye **zünnârdan** gürüz

G245/3 Kaçmaz mişâl-i **zünnâr** pür-‘uĥde olmadan dil / Tek ‘uĥde-rîz-i ĥâtır ol zülf-i kâfir olsun

zünnâriyân [1] papaz kuşağı bağlayanlar; [tas.] gerçek âşıklar.

G61/4 Ĥarâb-kârî-i **zünnâriyân**-ı ‘âlem-i dil / O nâzenîn-i büt-i bigâne-âşinâdandur

zünnâr-bend [1] zünnâr bağlı, putperest [tas.] <Dihhudâ> hakikî mahbuba itaat etmek için söz vermiş kimse.

G13/4 Deyr-i cihânda bir şanem-i şîve-kâr ile / **Zünnâr-bend**-i ‘ışĥ olalı ĥâlümüz ĥarâb

zünnârî [1] papaz kuşağı bağlayan; [tas.] hakikî mahbuba itaat etmeye söz verme.

G106/3 Âşûb-ı dil-firîbî-i ĥüsni bütâna baĥ / **Zünnârî**-i maĥabbet olan pârsâyı gör

züvvâr [2] ziyaretçiler, görmeye, hatır sormaya gidenler, zâ’ir’in çoġulu (bkz. zâ’ir). <KT, OTAL>

K1/24 **Züvvār**-ı cān-sipārī ki meşiyyen ‘ale’r-ru’üs / Tayy-ı reh-i menâzil ü şedd-i riḥāl eder

K8/9 Sirişk-i dīde-i **züvvārdan** bihişt olmış / Gül ü şakayık-ı nu‘mān ile dūr ü bāzī

SONUÇ

Bu tezle XVII. yüzyıl Osmanlı şairlerinden Nâilî'nin Divanı'ndaki sözvarlığı ortaya konmuş, bunlar tanıkları ve açıklamaları ile birlikte verilmiştir. Bu eserdeki deyimler, söz kalıpları, aktarmalar ve Nâilî'nin üslûbunun önemli bir unsurunu oluşturan kimi terkiplerin alfabetik dökümü yapılmış, bunlar üzerine yoğunlaşarak işlevsel anlamlar tespit edilmiştir. Bu anlamlar, Divan'daki tanıklar ile örneklenmiş, Osmanlı Türkçesi'nin temel kaynaklarından referans gösterilerek verilmiştir. Böylece Divan'daki herhangi bir sözcüğün, hangi bağlamda ve hangi anlamda kullanıldığı ortaya konmuş, bunların tasavvufî karşılıkları da kaynaklardan tespit edilebildiği kadarıyla aktarılmıştır.

Çalışma, Türkiye'de daha önce doktora tezi olarak hazırlanan Bâkî Divanı Sözlüğü [Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük]'ten sonra, sahasında ikinci olma özelliğini taşımaktadır. Ancak Bâkî ile Nâilî'nin şiir anlayışlarındaki farklılık, iki çalışmanın metot olarak da birbirinden farklı bir yol izlemesini gerektirmiştir. Nâilî şiirindeki unsurlar hakkındaki çalışmaların azlığı, bu hususta yapılan tespitlerin ve varılan yargıların ilk olma özelliği kazanmasını sağlamıştır. Ayrıca elde edilen verilerden hareketle, Nâilî'nin şiir üslûbunun temel taşları da ortaya konarak onun Sebk-i Hindî temsilcisi olmak dışında, hangi üslûp özelliklerine sahip olduğu da açılan ilgili başlıkta değerlendirilmiştir. Burada, aynı zamanda kişisel üslûba yönelik bir tasnif denemesi de mevcuttur. Bu tasnif denemesi şairine münhasır olmakla, orijinaldir. Nâilî'nin önemli üslûp özelliklerinden biri olan, Farsça terkipler oluşturmak yoluyla yeni yapılar vücut verme temayülü çerçevesinde, şairin kullandığı dilin orijinal üretimleri olan birçok terkip ve ibare, bu çalışma çerçevesinde anlamlandırılmış; bu şekilde Türkçe'nin tarihsel sözlüğüne az da olsa bir katkıda bulunulmuştur. Yapılan bu tezle, Nâilî'nin üslûbu, farklı şairlerinki ile mukayese edilebilir bir hâle getirilmiş, bu anlamda da üslûp çalışmalarına katkı sağlanmıştır. Dönemin çeşitli eğlencelerine, sosyal ve kültürel yaşamına yapılan göndermelerin tespit edilemesi sayesinde ise,

önemli sayıda folklorik malzeme elde edilmiş, şairin bunları nasıl işlediği, üslûbu ile birlikte ele alınıp değerlendirilmiştir. Ayrıca yapılan tespitler, Nâilî şairinin şerh edilmesinde de büyük kolaylıklar sağlayacak bilgileri ihtiva ettiğinden, bu alanda yapılacak tetkikler için de kaynaklık edeceği öngörülen bir çalışma olmuştur.

Hazırlanan bu çalışma, Osmanlı şiiri sahasında çalışan ve XVII. yüzyıl Türk edebiyatı tarihi ile ilgilenen araştırmacılar için alfabetik olmasıyla ve sözcüklerin kullanım sıklığını da vermesiyle (frequence) çeşitli faydalar sağlamakta, ferdî üslûba yönelik çalışmalarda, mukayeseli bir yol izlenebilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu tarz çalışmaların artmasıyla; şairlerin üslûplarının ve sözvarlıklarının mukayesesinin araştırma konusu yapılması, ayrıca şerh çalışmaları ve Osmanlı kültür tarihi araştırmalarının, dökümü yapılan daha somut verilerle ve örneklerle desteklenmesi ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

A. Sözlük Bibliyografyası*

KISALTMA	KAYNAK
DEYİMLER/ AKSOY	AKSOY, Ömer Asım; Deyimler Sözlüğü , Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1981.
OKÇULUK TERİMLERİ/1	AKSOYAK, İsmail Hakkı; “Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri”, Türklük Bilimi Araştırmaları , S.1, , Sivas, 1995, s. 81-94.
SATRAŇ İSTİLAHLARI	ARSLAN, Mehmet; “Divan Şiirinde Satranç ve Satranç İstilahları”, Osmanlı Tarih-Kültür-Edebiyat Makaleleri , Kitabevi, 1. baskı, İstanbul, 2000, 27-43.
TAVLA İSTİLAHLARI	_____; “Divan Şiirinde Tavla ve Tavla İstilahları”, Osmanlı Tarih-Kültür-Edebiyat Makaleleri , Kitabevi, 1. baskı, İstanbul, 2000, s. 1-27.
Nedim Divanı’nda Musikî	_____; “Nedim Divanı’nda Musikî”, Osmanlı Tarih-Kültür-Edebiyat Makaleleri , Kitabevi, 1. baskı, İstanbul, 2000, s. 43-87.
Kâşânî	Abdürrezzak Kâşânî; Tasavvuf Sözlüğü , çev.: Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, 1. baskı, İstanbul, 2004.
Dihhudâ	Ali Ekber Dihhudâ; Lügatnâme-i Dihhudâ I-XXIX , Tahran, 1377.
ESKİ ESERLER	BÜNGÜL, Nurettin Rüştü; Eski Eserler Ansiklopedisi , (2 cilt), Tercüman 1001 Temel Eser Serisi, İstanbul, tarihsiz.
TÜRK ÇİÇEK VE ZİRAAT KÜLTÜRÜ	Cevat Rüştü; Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü’den Bir Derleme , haz.: Nazım H. Polat, Kitabevi, 1. baskı, İstanbul, 2001.

* Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük için verilen kaynaklar, Giriş bölümü için verilen bibliyografyada tekrarlanmamıştır.

KUŞLAR	CEYLAN, Ömür; Kuş Cenneti Şiirimiz / Klâsik Türk Şiirinde Kuşlar , Filiz Kitabevi, 1. baskı, İstanbul, 2003.
ÖTS	ÇAĞBAYIR, Yaşar; Ötüken Türkçe Sözlük I-V , Ötüken Neşriyat, 1. baskı, İstanbul, 2007.
OTAL	DEVELLİOĞLU, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat , Aydın Kitabevi, 16. baskı, Ankara, 1999.
YTS	DİLÇİN, Cem; Yeni Tarama Sözlüğü , Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1983.
AFYON VE ESRAR	ERKAL, Abdülkadir; "Divan Şiirinde Afyon ve Esrar", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED) , S. 33, 2007, s. 25-60.
TASAVVUFTAN DİLİMİZE	GÖLPINARLI, Abdülbaki; Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri , İnkılâp Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2004.
Cûdî	İbrahim Cûdî; Lûgat-i Cûdî , haz.: İsmail Parlatır vd., Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2006.
NHSE	İPEKTEN, Halûk; Nâilî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları , Akçağ Yayınları, 3. baskı, Ankara, 1999.
Kanar/1	KANAR, Mehmet; Kanar Farsça-Türkçe Sözlük , Say Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2008.
Kanar/2	_____; Kanar Osmanlı Türkçesi Sözlüğü , Say Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2008.
Kanar/3	_____; Kanar Arapça-Türkçe Sözlük , Say Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2009.
Kanar/4	_____; Büyük Türkçe-Farsça Sözlük , Şirin Yayıncılık, Tahran, 1379.
DİNÎ KAVRAMLAR	KARAMAN, Fikret; İsmail Karagöz vd., Dinî Kavramlar Sözlüğü , Diyanet İşleri Başkanlığı

- Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2006.
- KLÂSİK TÜRK
ŞİİRİNDE LÂLE
TGKSS KARTAL, Ahmet; **Klâsik Türk Şiirinde Lâle**, Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1998.
- KOÇU, Reşat Ekrem; **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1969.
- MEBİA Komisyon, **Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi I-XIII**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978-1986.
- OKÇULUK
TERİMLERİ/2 KÖKSAL, M. Fatih; “Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri’ne Ekler”, **Klâsik Türk Şiiri Araştırmaları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- KO Mehmed Salâhî, **Kâmûs-ı Osmânî**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1313-1322.
- OTDTS PAKALIN, Mehmet Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1983.
- ETTS MERMER, Ahmet, Neslihan Koç Keskin; **Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2005.
- LN Muallim Naci; **Lügât-ı Nâcî**, Asr Matbaası, İstanbul, tarihsiz.
- Burhân-ı Kâtî’ Mütercim Âsım; **Burhân-ı Kâtî’ Tercümesi**, haz.: Mürsel Öztürk, Derya Örs, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2000.
- MAZMUNLAR VE
İZAHI ONAY, Ahmet Talat; **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, haz.: Cemal Kurnaz, Akçağ Yayınları, 4. baskı, Ankara, 2000.
- ADŞS PALA, İskender; **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ötüken Yayınları, 4. baskı, İstanbul, 1999.
- TS PARLATIR, İsmail, Nevzat Gözaydın vd.; **Türkçe**

- Sözlük 1-2**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- Redhouse REDHOUSE, Sir James; **Türkçe İngilizce Redhouse Sözlüğü**, haz.: U. Bahadır Alkım vd., 6. baskı, İstanbul, 1983.
- Seccadî/1 SECCADÎ, Seyyid Ziyaeddîn; **Ferheng-i Lugât u Ta'birât Bâ-Şerh-i A'lâm u Ta'birât Dîvân-ı Hâkânî-i Şirvânî 1-2**, İntişârât-ı Zevvâr, 1. baskı, Tahran, 1382.
- Seccadî/2 SECCADÎ, Seyyid Cafer; **Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü (Açıklamalı ve Alfabetik)**, Ensar Neşriyat, 1. baskı, İstanbul, 2007.
- Steingass STEINGASS, F.; **A Comprehensive Persian-English Dictionary**, Çağrı Yayınları, 5. baskı, İstanbul, 2005.
- KT Şemseddin Sâmî; **Kâmûs-ı Türkî**, İkdâm Matbaası, 1. baskı, İstanbul, 1317.
- Kâmûsü'l-A'lâm: _____; **Kâmûsu'l-A'lâm I-VI**, Mihrân Matbaası, 1. baskı, İstanbul, 1306-1316.
- Ânenderâc Şâd Muhammed Pâdşâh; **Ferheng-i Ânenderâc I-VII.**, haz.: Muhammed Debîr-i Siyâkî, Tahran, 1335.
- Durûb-ı Emsâl Şinasî; **Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye**, haz.: Süreyya Beyzadeoğlu, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2003.
- FZ ŞÜKÛN, Ziya; **Farsça-Türkçe Lûgat / Gencine-i Güftar Ferhengi Ziya 1-2-3**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1996.
- DİVAN ŞİİRİNDE TANYERİ, M. Ali; **Örnekleriyle Divan Şiirinde DEYİMLER** **Deyimler**, Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1999.
- EİTS TEKİN, Arslan; **Edebiyatımızda İsimler ve Terimler Sözlüğü**, Bilgeoğuz Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2010.
- YTL TOVEN, Mehmet Bahaettin; **Yeni Türkçe Lûgat**, haz. Abdülkadir Hayber, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1.

	baskı, Ankara, 2004.
MİTOLOJİK UNSURLAR	TÖKEL, Dursun Ali; Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar / Şahıslar Mitolojisi , Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2000.
TASAVVUF TERİMLERİ	ULUDAĞ, Süleyman; Tasavvuf Terimleri Sözlüğü , Kabalcı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2005.
İSLÂMÎ SÖZLER	YILMAZ, Mehmet; Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler - Ansiklopedik Sözlük , Enderun Kitabevi, 1. baskı, İstanbul, 1992.
KİŞİLER- KİŞİLİKLER	ZAVOTÇU, Gencay; Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü , Aydın Kitabevi, 1. baskı, Ankara, 2006.
İran Edebiyatı Tarihi:	Zebihullâh-ı Safâ; İran Edebiyatı Tarihi , C.1., çev.: Hasan Almaz, Nüsha Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2002.

B. Giriş Bölümü İçin Bibliyografya

- ADIVAR, A. Adnan; **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, 4. baskı, İstanbul, 1982.
- Ahmet Cevdet Paşa; **Belâgat-ı Osmâniye**, Matbaa-i Osmâniye, 2. baskı, İstanbul, 1299.
- AKSAN, Doğan; **Anlambilim**, Engin Yayınevi, 2. baskı, Ankara, 1997.
- _____; **Şiir Dili ve Türk Şiir Dili**, BE-TA Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 1993.
- AKÜN, Ömer Faruk; "Divan Edebiyatı", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 389-427.
- AND, Metin; **Geleneksel Türk Tiyatrosu - Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri**, İnkılâp Kitabevi, 2. baskı, İstanbul, 1985.
- AYDIN, Mehmet; **Dilbilim El Kitabı**, 3F Yayınevi, 2. baskı, İstanbul, 2007

BABACAN, İsrail; **Klâsik Türk Şiirinin Sonbaharı Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)**, Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2010.

BİLGEGİL, M. Kaya; **Edebiyat Bilgi ve Teoriler - Belâgat**, Enderun Kitabevi, 2. baskı, İstanbul, 1989.

BİLKAN, Ali Fuat, "XVII. Yüzyılda Medrese ve Tekke Mücadelesinin Osmanlı Şiirine Yansıması", **Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar**, L&M Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2006.

_____, Şadi Aydın; **Sebk-i Hindî ve Türk Edebiyatı'nda Hint Tarzı**, 3F Yayınevi, 1. baskı, İstanbul, 2007.

CEYLAN, Ömür; "Tasavvufî Türk Şiiri", **Böyle Buyurdu Sufi**, Kapı Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2005, s. 42-55.

COŞKUN, Menderes; "Üslûp Çalışmaları Üzerine", **Nesrin İnşâsı-Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler**, 1. baskı, İstanbul, 2010, s. 72-83.

ÇETİN, Nurullah; **Şiir Çözümleme Yöntemi**, Öncü Kitap, 4. baskı, Ankara, 2006.

DEMİREL, Şener; "Divan Şiirinde Redd-i Matla (Redd-i Mısra) Kullanımı ve Klâsik Çizgi ile Sebk-i Hindî Şairleri Arasında Bir Karşılaştırma", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.8, 2002, s. 99-114.

DEVELİ, Hayati; "Söze Boğulan Tarih: Osmanlı Tarih Yazıcılığının Dili", **Nesrin İnşâsı**, Turkuaz Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2010, s. 84-123.

DİLÇİN, Cem; **Türk Şiir Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. baskı, Ankara, 2009.

GIBB, E. J. Wilkinson; **Osmanlı Şiir Tarihi, C. III-V**, ter.: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1999.

GÖLPINARLI, Abdülbaki; **100 Soruda Tasavvuf**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, tarihsiz.

_____; **Nâilî-i Kadîm Hayatı-Sanatı-Şiirleri**, Varlık Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 1953.

GÜNDOĞDU, Cengiz; **Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivasî / Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2000.

GÜNGÖR, Erol; **İslâm Tasavvufunun Meseleleri**, Ötüken Neşriyat, 2. baskı, İstanbul, 1987.

HORATA, Osman; “Necâtî Bey’den Bâkî’ye Döne Döne”, **Bilig**, S.7 (Güz), 1998, s. 47-62.

KAHRAMAN, Mehmet; **Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar**, Umut Matbaacılık, 1. baskı, İstanbul, 1996.

KÖKSAL, Fatih; “Eski Şiirimizin Nadide Güzelleri”, **Klâsik Türk Şiiri Araştırmaları**, Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2005, s. 311-319.

_____; “Ses Âteş, Suret Âteş, Anlam Âteş”, **Bercestes**, S. 97 (Temmuz), 2010, s. 2-8.

KURNAZ, Cemal; “Âh”, **Divan Dünyası**, Bizim Büro Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2003, s. 1-9.

_____; “Vuslat Yolculuğu”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Vol. 5/3 (Summer), 2010, s. 447-461.

KUTLUK, İbrahim; “Nâilî-i Kadîm’in Sanatı ve Kişiliği”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten**, S. 20, Ankara, 1963, s. 269-305.

KÜÇÜK, Sabahattin; **Bâkî Divanı Tenkitli Basım**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1994.

LEVEND, Âgâh Sırrı; **Divan Edebiyatı**, Enderûn Kitabevi, 3. baskı, İstanbul, 1980.

_____; **Ümmet Çağı Türk Edebiyatı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1962.

MACÎT, Muhsin; **Divan Şiirinde Ahenk Unsurları**, Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1996.

Mehmed Süreyya; **Sicil-i Osmânî Yâhûd Meşâhîr-i Osmâniye**, IV. cilt, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1308.

MENGİ, Mine; “Bağlam ya da Şiirde Sözün Gelişi Üzerine”, **Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu 15-16 Mayıs 2009 Bildiri Kitabı**, Adıyaman Üniversitesi Yayını, 1. baskı, Ankara, 2010, s. 429-434.

Muallim Nâcî; **Osmanlı Şairleri**, haz.: Cemal Kurnaz, Akçağ Yayınları, 3. baskı, Ankara, 2000.

MUM, Cafer; “Sebk-i Hindî”, **Türk Edebiyatı Tarihi, C. 2**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2007, s. 381.

Mustafa Safâyî Efendi; **Tezkire-i Safâyî, Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâyidi'l-Eş'âr (İnceleme-Metin-İndeks)**, haz.: Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2005.

OKUYUCU, Cihan; **Divan Edebiyatı Estetiği**, L&M Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2004.

OLGUN, İbrahim; “Farsça ve Türkçe Atasözleri ve Deyimler”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten 1972**, 2. baskı, Ankara, 1989, s. 153-172.

ORAL, Ünver; **Karagöz Perde Gazelleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1996.

ÖZÜNLÜ, Ünsal; **Edebiyatta Dil Kullanımları**, Multilingual Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2001.

SAKAOĞLU, Saim; **Türk Gölge Oyunu Karagöz**, Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2003.

SARAÇ, M. Ali Yekta; **Klâsik Edebiyat Bilgisi - Belâgat**, 3F Yayınevi, 5. baskı, İstanbul, 2007.

Seyyid Rıza; **Rıza Tekiresi**, haz.: M. Sadık Erdağı, Türk Dili ve Edebiyatı Kitapları, 1. baskı, Ankara, 2002.

SHEWMAKER, Eugene F.; **Sheakespeare's Language: A Glossary of Unfamiliar Words in Shakespeare's Plays and Poems**, Facts On File, Newyork, 1996

SOYSAL, Orhan; **Edebî Sanatlar ve Tanınması**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2. baskı, Ankara, 1998.

ŞAHİNOĞLU, Nazif; **Farsça Grameri Sarf ve Nahiv**, Kitabevi, 1. baskı, İstanbul, 1997.

ŞENÖDEYİCİ, Özer; “Türk Dilinde Mecâz-ı Mürsel”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005/2, s. 119-133.

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ; **Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfî Yahut Zâhid Hakkında**, Enderun Kitabevi, 1. baskı, İstanbul, 1996.

ŞENTÜRK, Atillâ, Ahmet Kartal; **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2005.

TANPINAR, Ahmet Hamdi; **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İnkılâp Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1976.

TATÇI, Mustafa; “Üsküdarlı Ahmed Râsim’in Nâilî’nin Bir Gazeline Şerhi”, **İlmi Araştırmalar**, S. 19 (Bahar), s. 136-139.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri; “Eski Edebiyatımızda Aşk”, **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**, Boğaziçi Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1993, s. 135-150.

_____; “Türkiye Türkçesi’nin Ana Hatları”, **Makaleler**, Türk Dil Kurumu Yayınlar, 1. baskı, Ankara, 1997, s. 242-263.

_____; “Türkiye Türkçesi’nin Ana Hatları”, **Makaleler**, Türk Dil Kurumu Yayınlar, 1. baskı, Ankara, 1997, s. 242-264.

TOLASA, Harun; **Ahmed Paşa’nın Şiir Dünyası**, Akçağ Yayınları, 2. baskı, Ankara, 2001.

ULUDAĞ, Süleyman; “Halvetiyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 15, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 393-396.

YILMAZ, Kâşif; **Güftî ve Teşrifatü’s-Şu’arâsı**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2001.

ÖZET

ŞENÖDEYİCİ, Özer. Nâilî Divanı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]. Doktora Tezi. Ankara. 2010.

Bu çalışmada Nâilî Divanı'nın sözvarlığı ortaya konmuş, elde edilen verilerin değerlendirilmesine yönelik bir de üslûp incelemesine yer verilmiştir. Çalışmanın bağlamlı dizin bölümü, tanıkların alfabetik madde başlıkları altında toplanması ve Divan'daki kullanım sıklıklarının verilmesinden oluşmaktadır. İşlevsel sözlük olarak nitelenen bölüm ise, sözcüklerin kullanıldıkları bağlama göre kazandıkları anlamın tespitini ifade etmektedir. Sözcüğe o anlamın verilmesi esnasında başvurulmuş kaynaklar, kısaltma ile her maddede belirtilmiştir. Ayrıca çalışmanın işlevselliğini göstermek adına, elde edilen verilerin değerlendirildiği bir de üslûp incelemesine yer verilmiştir. Bu sayede, Nâilî şiirinin daha anlaşılabilir kılınması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler

1. Naili
2. bağlamlı dizin
3. işlevsel sözlük
4. üslûp
5. Sebk-i Hindî

ABSTRACT

ŞENÖDEYİCİ, Özer. Glossary of Naili's Divan [Concordance and Functional Glossary]. Doctora Thesis. Ankara. 2010.

In this study vocabulary of Naili's Divan is put forth and given place to a wording analysis intended for data at hand. The concordance part of the study is formed by getting words under the headword and giving them frequencies in the Divan. And the part we called functional dictionary specified that the determination of words' meaning which they take it by their contexts. References which we use them when giving to a word are specified with their summaries for each headword. Also a wording analysis about data at hand added to verify the functionality of study. In this way making understandable of Naili's poem is aimed.

Key Words

1. Naili
2. concordance
3. functional glossary
4. wording
5. Sebk-i Hindi